PROCEEDINGS BOOK

EGE
10TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
December 22-24, 23 Izmir

CİLT 2

ISBN : 978-625-6830-70-7
Academy Global Publishing House

EGE
10TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
DECEMBER 22-24, 2023
IZMIR

Edited By
PROF. DR. DWI SOLISWORO

CONGRESS ORGANIZING BOARD
Head of Conference: *Prof. Dr. Hülya Çiçek*
Head of Organizing Board: *Dr Gültekin Gürçay*
Organizing Committee Member: *Prof. Dr. Ali Bilgili*
Organizing Committee Member: *Prof. Dr. Həcər Hüseynova*
Organizing Committee Member: *Prof. Dr. Naile Bilgili*
Organizing Committee Member: *Doç. Dr. Nazilə Abdullazadə*
Organizing Committee Member: *PROF. DR. BAŞAK HANEDAN*
Organizing Committee Member: *Dr. Mehdi Meskini Heydarlou*
Organizing Committee Member: *Prof. Dr. Dwi Solisworo*
Organizing Committee Member: *Prof. Dr. Dody Hartando*
Organizing Committee Member: *Prof. Dr. Raihan Yusoph*
Organizing Committee Member: *Assoc. Prof. Dr. Ivaylo Staykov*
Organizing Committee Member: *Assist. Prof. Dr. K. R. Padma*
Organizing Committee Member: *Dr. Amaneh Manafidizaji*
Organizing Committee Member: *Aynurə Əliyeva*

All rights of this book belong to Academy Global Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.
Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.
Academy Global–2022 ©

Issued: 29.12.2023
ISBN: 978-625-6830-70-7

CONFERENCE ID

EGE
10TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
DECEMBER 22-24, 2023
IZMIR

ORGANIIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES& JOURNALS

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
Turkey – Azebaijan- Malaysia – Nigeria- Serbia - South Africa. - Thailand – Lebanon – China - Israel – Qatar - Saudi Arabia - Kuwait - USA – UAE – Korea – Cyprus – Mauritius – Kazakhstan-Greece – Romania - India - Indonesia - Czech Republic – Pakistan – Libya – Almaty – Singapore – Portugal – Ireland – Taiwan – Russia – Switzerland – Spain – Hungary – Slovenia - México, - Cape Tow – Croatia - Tanzania. – PRC – Brazil

PRESENTATION
Oral presentation

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :
In the conference 438 papers have been presented by Turkish participants and 514 papers by foreign participants.
Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an "official assignment letter"

LANGUAGES
Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Ali BILGILI – Turkiye
Prof. Dr. Naile BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Başak HANEDAN – Türkiye
Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR – Turkiye
Prof. Dr. Emine KOCA – Turkiye
Prof. Dr. Fatma KOÇ – Turkiye
Prof Dr. Bülent KURTİŞOĞLU – Turkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia
Prof. Dr. Natalia LATYGINA – Ukraina
Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia
Prof. Muntazir MEHDI – Pakistan
Prof. Dr. Raihan YUSOPH – Philippines
Prof. Dr. Akbar VALADBIGI – Iran
Prof. Dr. F. Oben ÜRÜ – Turkiye
Prof. Dr. T.Venkat Narayana RAO – India
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ – Turkiye
Prof. Dr. Mustafa BAYRAM – Turkiye
Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN – Turkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet AYDIN – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom HAMROEVA - Ozbekstan
Assoc. Prof. Dr. Abbas GHAFFARI – Iran
Assoc. Prof. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Turkiye
Assoc. Prof. Ivaylo STAYKOV - Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit AYATA – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Okan SARIGÖZ – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda BOZKURT – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet TOPAL – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep GUPTA – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel PARLAK – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Göksel ULAY – Turkiye
Assist. Prof. K. R. PADMA – India
Assist. Prof. Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia

Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria
Assist. Prof. Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania
Assist. Prof. Dr. Gültekin GÜRÇAY – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Dody HARTANTO - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı JAYLIBAY - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli JURAYEV – Ozbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay MOLDIBAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika SHARMA - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam
Assist. Prof. Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA - Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Yang ZİTONG – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Zohaib Hassan Sain – Pakistan
Assist. Prof. Dr. Murat GENÇ – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva BALCIUNIENE – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem AVAN – Turkiye
Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Sonali MALHOTRA - India

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir

Join Zoom Meeting
https://us02web.zoom.us/j/88193707664?pwd=MEZBL3M0SlArNWVsMjV0YUJkR3lIQT09

Meeting ID: 881 9370 7664
Passcode: 123456

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan katılımcı, moderator olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5-Ahmet Ahmetoglu
- Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmamasını moderatörler temin edecektir.
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.
- Sunum yapmak zorunludur. Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması sözkonusu olamaz.
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID instead of “Meeting ID
- or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

22 Aralık / December 22, 2023 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Doç. Dr., PINAR ERTEN**	1	Yabancı Dil Olarak Türkçe Ders Kitaplarındaki Konuşma ve Yazma Becerileri Etkinliklerinde Kültürel Etkileşim	Prof. Dr. Elif AKTAŞ Arş. Gör. Ahmet Turan EŞ
		2	TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE GÖRSEL BİR METİN TÜRÜ OLARAK EFEMERA KULLANIMI	Prof. Dr. Elif AKTAŞ
		3	EXPLAINING SOME CONCEPTS THAT ARE EFFECTIVE ON LEARNING AND DETERMINING THE RELATIONSHIP OF THESE CONCEPTS AMONG THEMSELVES AND WITH THE PROGRAM	Doç. Dr., PINAR ERTEN
		4	SOMUT MATERYAL KAVRAMINA İLİŞKİN YAPILMIŞ AKADEMİK ARAŞTIRMALARIN BETİMSEL İÇERİK ANALİZİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, DENİZ CEVHER TÜRKER
		5	DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETİM PROGRAMI KAZANIMLARININ SOLO TAKSONOMİSİ'NE GÖRE İNCELENMESİ	Öğretmen, GÜLSEHER YURTCU Dr. Öğr. Üyesi, OSMAN AKTAN
		6	INVESTIGATION OF SCIENCE TEACHING PROGRAM'S 100 YEARS IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES ON THE CENTENARY OF THE REPUBLIC	Dr. Öğr. Üyesi, HALİT KIRIKTAŞ Öğr., AYŞENUR ERDEN Öğr., ELBİ ÇABUK
		7	Sömürgecilik ve Eğitim	Prof. Dr. İsmail AYDOĞAN İhsan YABANERİ
		8	INVESTIGATION of SCIENCE CURRICULUM's CENTURY in terms of VARIOUS VARIABLES on CENTENARY of REPUBLIC of TÜRKİYE	Dr. Öğr. Üyesi, HALİT KIRIKTAŞ Öğr., AYŞENUR ERDEN Öğr., ELBİ ÇABUK
		9	MÜZİK DERSLERİNİ YÜRÜTEN FARKLI BRANŞLARDAKİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ "ÖĞRETMEN" KAVRAMINA İLİŞKİN BAKIŞ AÇILARI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Begüm ALTINOK ARICAN Prof. Dr., Begüm ÖZ
		10	MÜZİK DERSLERİNİ YÜRÜTEN FARKLI BRANŞLARDAKİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ EĞİTİM İNANÇLARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER ÇERÇEVESİNDE KARŞILAŞTIRILMASI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Begüm ALTINOK ARICAN Prof. Dr., Begüm ÖZ
		11	GRADUATE THESES ON THE CONCEPT OF "LITERACY" IN THE PRESCHOOL PERIOD IN TÜRKİYE	Öğr. Gör. Hasan Uğur SERDAROĞLU Prof. Dr. Hatice BEKİR

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

22 Aralık / December 22, 2023 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Doç. Dr. Yakup ASLAN**	1	6102 SAYILI TÜRK TİCARET KANUNU KAPSAMINDA BAĞIMSIZ DENETİM	Doç. Dr. Sevgi IŞIK EROL
		2	6102 SAYILI TÜRK TİCARET KANUNU KAPSAMINDA BAĞIMSIZ DENETÇİNİN SORUMLULUĞU	Doç. Dr. Sevgi IŞIK EROL
		3	ACCOUNTING SYSTEMS OF ISLAMIC COUNTRIES	Master's Student, EMİN BAYRAK Assoc.Prof.Dr., ZÜLKİF YALÇIN
		4	ACCOUNTING SYSTEMS OF DEVELOPED AFRICAN COUNTRIES	Master's Student, CENGİZ KAYA Assoc.Prof.Dr., Zülkif YALÇIN
		5	İÇ DENETİM FONKSİYONUNUN DİJİTALLEŞMESİ VE BİR ÜRETİM FİRMASINDA UYGULAMA ÖRNEĞİ	KAAN GÜLDALI
		6	ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME TEKNİKLERİ ARACILIĞIYLA OPTİMAL PORTFÖY SEÇİMİ: BIST ŞİRKETLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Yüksek Lisans Öğrencisi, AYŞE ÇAYGEÇEN Doç. Dr., YUSUF TEPELİ
		7	WHAT IS INFLATION ACCOUNTING, WHY IS IT NECESSARY?	Doç. Dr. Yakup ASLAN
		8	GOVERNMENT INCENTIVES ACCORDING TO INTERNATIONAL ACCOUNTING STANDARDS: A RECOMMENDATION	Doç. Dr. Yakup ASLAN

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

22 Aralık / December 22, 2023 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	Assoc.Prof. Dr. Sevda ÜNAL	1	The Artists' Social Media Platform? Instagram and the Art Dealing Industry	Sharareh Aris
		2	LITERATURE REVIEW ON CLIMATE JOURNALISM	Assoc.Prof. Dr. Sevda ÜNAL Assoc. Prof. Dr. Filiz YILDIZ
		3	Israel Settlement Policy and Its Representation in the Cinema	Öğretim Görevlisi Eylem Dana Usta
		4	YEREL İNTERNET HABER SİTELERİNİN YEREL KONULARI HABERLEŞTİRME DURUMLARI ÜZERİNE BİR ANALİZ: KARABÜK İLİ ÖRNEĞİ	Doç. Dr. Mustafa İNCE
		5	GAZETECİLİK VE MEDYA ÇALIŞMALARINDA TARİH BİLİMİNDEN YARARLANMA HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME	Dr. Öğr. Üyesi, Ali ÇAKIR
		6	YENİ İLETİŞİM MECRALARININ KULLANIMININ İŞLETME VERİMLİLİĞİNE ETKİSİ	Soydan ÖZTÜRK Doç. Dr. Mustafa İNCE
		7	GAZETECİLİK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL MEDYA HABERLERİNE GÜVEN VE TEYİT DAVRANIŞLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Doktora Öğrencisi, Hamide SARITAŞ
		8	The Development Process of Surgical Live Broadcasts in the Field of Health from the Perspective of Communication Sciences	Öğr. Gör. Dr. YİĞİT AÇIK
		9	TÜRKİYE' DE BTS GRUBU HAYRANLIĞININ "ÜNLÜ TAPINMA SENDROMU" KAPSAMINDA İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, HANDAN ARLI Yüksek Lisans Öğrencisi Gülpamuk GÖKÇE
		10		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

22 Aralık / December 22, 2023 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	Doç.Dr.MUHİTTİN TOLGA ÖZSAĞLAM	1	MÉRIDA INITIATIVE: IMPACTS ON MIGRATION DUE TO SECURITY ON THE SOUTHERN BORDER OF MEXICO IN THE YEARS 2017-2021.	Diego Rodolfo Carballo López
		2	Challenges and Opportunities in Peacekeeping Initiatives: A Case Study of Palestine	Juliana J.J. Almassri
		3	Regional Security and Crisis Management: A Holistic Approach to Sustainable Peace	Juliana J.J. Almassri
		4	NATO Countries' Defense Expenditures	Ph.D. Candidate, Melek Adsız
		5	Transformation of an Ideology: Turkish Nationalism	Gizem Yıldırım
		6	Küresel Rekabette Afrika Zirveleri: Çin-Afrika Örneği	Yüksek Lisans Öğrencisi, RAVZA ASA Dr. Öğr. Üyesi BELMA ENGİN GÜDER
		7	İSRAİL'İN GAZZE SALDIRILARINI İNSAN HAKLARI BOYUTUNDA ANALİZİ	Dr. Seda Gözde Tokatlı
		8	MEDENİYETLER KRİZİ BAĞLAMINDA İSRAİL'İN GAZZE İŞGALİ	Doktora Öğrencisi Selameddin BAYSAL
		9	IS NATURAL RESOURCE RENT A WEALTH OR A CURSE? AN EMPIRICAL INVESTIGATION FOR CHINA	Doç. Dr. Kumru TÜRKÖZ
		10	BRICS'İN GELECEĞİNE DAİR BİR DENEYİM: GAZZE KONUSU	Doç.Dr.MUHİTTİN TOLGA ÖZSAĞLAM
		11	ORIGINS OF THE MIGRATION CRISIS IN LATIN AMERICA	ONUR CEYLAN ASSOC.PROF.MESUT ŞÖHRET

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

22 Aralık / December 22, 2023 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Dr. Öğretim Üyesi Şenay Tanrıvermiş**	1	INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF NUTRITION AND PHYSICAL ACTIVITY STATUS OF FAMILIES ON DIGITAL PARENTING SKILLS	Gizem Daştan
		2	BİLİŞSEL UYUMSUZLUK, DÜŞÜNME STİLLERİ VE SOSYAL DESTEK KAYNAKLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: ÜRDÜN ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	Marwa ABU ALHALAWA Prof. Dr., Seval ERDEN ÇINAR
		3	ALCOHOL AND DRUG USE IN ADOLESCENTS AND SOME RELATED VARIABLES	Doç. Dr. HÜLYA ERCAN Uzm. RAMAZAN ÇAKICI Uzm. ERHAN KURT ALİ İMRAN AKSU MERVE BATUR
		4	INVESTIGATION OF ATTACHMENT STYLES AND SOCIAL SKILL LEVELS OF PRESCHOOL CHILDREN	Uzm. Leyla DÜZ Doç. Dr. HÜLYA ERCAN
		5	THE KOMINSKY METHOD AND MASCULINE HEGEMONY	Dr. Öğretim Üyesi Şenay Tanrıvermiş
		6	A PILOT STUDY TO INVESTIGATE THE RELATIONSHIP BETWEEN TECHNOLOGY USE AND DIGITAL AMNESIA LEVEL IN EARLY ADOLESCENTS	GÖZDE AKKUŞ
		7	ÇOCUKLAR YANLIŞ KANI GÖREVİNE VERDİKLERİ CEVAPLARI NASIL GEREKÇELENDİRİRLER?	Dr. Öğr. Üyesi, ZEHRA ERTUĞRUL-YAŞAR
		8	WALDORF APPROACH	Doç.Dr. Raziye PEKŞEN AKÇA Dr. Öğretim Üyesi Rukiye ARSLAN
		9	THE IMPORTANCE OF NATURE-BASED ACTIVITIES IN SUPPORTING SENSORY DEVELOPMENT IN CHILDREN WITH AUTISM	Dr. Öğretim Üyesi Rukiye ARSLAN Doç. Dr. Raziye PEKŞEN AKÇA
		10	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE ACT TERAPİ İLE İNTERNET BAĞIMLILIĞININ BENLİK SAYGISI ÜZERİNDEKİ İLİŞKİSİ	Psikolog , Fatmanur Keleş

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

22 Aralık / December 22, 2023 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Doç. Dr. Halil İbrahim CEYLAN**	1	Spor Bilimlerinde Multi-Omik Teknolojiler	Dr. Şeyma YAŞAR Fatma Hilal YAĞIN Doç. Dr. Özgür EKEN
		2	Nörodejeneratif Hastalıklarda Multi-Omik Teknolojiler	Dr. Şeyma YAŞAR
		3	Genomic Influences on High-Intensity Interval Exercise Response: Implications for Personalized Fitness Programs	Doç. Dr. Özgür EKEN Fatma Hilal YAĞIN Dr. Şeyma YAŞAR
		4	Mitochondrial Biogenesis and its Enhancement Through High-Intensity Interval Exercise: A Comprehensive Review	Doç. Dr. Özgür EKEN Dr. Şeyma YAŞAR Fatma Hilal YAĞIN
		5	Integrating Artificial Intelligence in Nutrition Science: Advancements, Challenges, and Opportunities	Arş. Gör. Fatma Hilal Yagin Arş. Gör. Dr. Şeyma Yasar Doç. Dr. Özgür Eken
		6	Genomics and Obesity: Unraveling the Genetic Basis of a Complex Epidemic	Arş. Gör. Fatma Hilal Yagin Doç. Dr. Özgür Eken Dr. Şeyma Yasar
		7	DÜZENLİ ANTRENMAN YAPAN ÇOCUKLARIN DOĞUM AĞIRLIĞINA GÖRE FİZİKSEL UYGUNLUK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	Doğukan ÖZER Gökmen ÖZEN
		8	8-15 YAŞ FUTBOL OKULU ÖĞRENCİLERİNİN SPORA KATILIM MOTİVASYONLARI VE İNTERNET BAĞIMLILIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Hasan ABANOZ Doç. Dr. Gökmen ÖZEN
		9	ZEMİN VE PERFORMANS ARASINDAKİ İLİŞKİ	Vedat ÇINAR Polat YÜCEDAL
		10	VOLEYBOLCULARA UYGULANAN 2 FARKLI ISINMA TÜRÜNÜN SIÇRAMA VE SÜRAT PERFORMANSINA ETKİSİ	Kenan BOZBAY Vedat ÇINAR Polat YÜCEDAL
		11	EXPLORING THE CONNECTION BETWEEN INSULIN-LIKE GROWTH FACTOR-1 AND OBESITY	Doç. Dr. Halil İbrahim CEYLAN **Doç. Dr. Serdar BAYRAKDAROĞLU** Doç. Dr. Recep Fatih KAYHAN
		12	TIME-RESTRICTED FEEDING STRATEGIES AND OBESITY: CURRENT APPROACHES	Doç. Dr. Halil İbrahim CEYLAN Doç. Dr. Serdar BAYRAKDAROĞLU Doç. Dr. Recep Fatih KAYHAN

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

22 Aralık / December 22, 2023 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	Dr. Öğr. Üyesi, ENDER EMİR	1	ROPS-FOPS TESTS AND ANALYSES FOR BACKHOE LOADER CABINS	Msc. Fatih Harun ÖZDUMAN Msc. İhsan Cihan DAİ
		2	PREVENTING CARBON EMISSIONS FROM FOSSIL FUEL BY THE USE OF SOLAR POWER PLANTS IN INDUSTRY AND ITS CONTRIBUTION TO NATURE	Mechanical Engineer, SEREN GEÇGEL Mechanical Engineer, FATİH ÜNAL
		3	KEMİK KIRIKLARINDA GELENEKSEL PLAKLARIN YENİ TASARLANAN GÖZENEKLİ PLAK İLE KARŞILAŞTIRILMASI	Makine Mühendisi, ÖMER FARUK UZUNYOL Dr. Öğr. Üyesi, ENDER EMİR Doç. Dr., ERKAN BAHÇE Öğr. Gör. Dr., BURAK ÖZDEMİR
		4	316L PASLANMAZ ÇELİK YAPININ KÜTLE TABANLI TOPOLOJİ OPTİMİZASYONLARININ KARŞILAŞTIRILMASI	Dr. Öğr. Üyesi, ENDER EMİR
		5	KAPI AÇMA MÜHİMMATI İÇİN MERMİ TUTUCU SİSTEM GELİŞTİRİLMESİ	Dr. Eymen AKDENİZ Yusuf MUTLU Prof. Dr. Mustafa BOZDEMİR
		6	ATEŞLİ SİLAH MEKANİK TEST MAKİNASI TASARIMI	Dr. Eymen AKDENİZ Mehmet Kutay GEZER Prof. Dr. Mustafa BOZDEMİR
		7	HYDROGEN PRODUCTION METHODS FROM SOLAR ENERGY	Musa Hilal GÜRBÜZ Prof. Dr. Ramazan KÖSE
		8	SİSMİK SOĞUK KORİDOR KAPAMA SİSTEMİ	Hüsnü KÖSE Mücahit DEMİRAY Yasin KASALAK İsmet ALTAY Veysel ABAK Doç. Dr. Ahmet FEYZİOĞLU
		9	TALAŞLI İMALAT UYGULAMALARI İÇİN OTOMAT ÇELİKLERİNDE BULUNAN KURŞUN ELEMENTİNİN İŞLENEBİLİRLİĞE ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Metalurji ve Malzeme Mühendisi, Burcu GÜLEN DAĞAR Metalurji ve Malzeme Mühendisi, Hakan ERÇAY Endüstri Mühendisi, Nurdan GÜNDOĞAN Doç. Dr, Tuncay DİKİCİ
		910	COMPARISON OF THERMAL PERFORMANCES OF TWO DIFFERENT FIN TYPES IN HEAT SINK	Asst. Prof. Dr. Zerrin SERT Assoc. Prof. Dr. Özge ALTUN
		11	INVESTIGATION OF HEAT TRANSFER BY FORCED CONVECTION USING NANOFLUID IN A SEMI-CIRCULAR OPEN CAVITY	Funda DURMAZ Asst. Prof. Dr. Zerrin SERT

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

22 Aralık / December 22, 2023 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Prof. Dr. İlhami YİĞİT**	1	ÜÇ BOYUTLU ÇİKOLATA YAZICI TEKNOLOJİSİ	Doç. Dr. Tuğçe TEZEL Prof. Dr. Volkan KOVAN
		2	ERGİYİK BİRİKTİRME TEKNİĞİ ESASLI ABS/PC POLİBLEND İMALATINDA BOYUTSAL HASSASİYETİN İNCELENMESİ	Doç. Dr. Tuğçe TEZEL Prof. Dr. Volkan KOVAN
		3	İNSANSIZ HAVA ARAÇLARI VE BİYOMİMETİK UYGULAMALARI	Sait BÜYÜKKAYA Prof. Dr. Volkan KOVAN Doç. Dr. Tuğçe TEZEL
		4	JANT STİL YÜZEYİNİN TAŞITIN AERODİNAMİK YAPISINA VE YAKIT TÜKETİMİNE OLAN ETKİSİ	Ar-Ge Mühendisi Yiğit Mert TEKKELİ
		5	ÇİNKO-ALÜMİNYUM BAZLI METAL MATRİS KOMPOZİTLERİN ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi, MUSTAFA GÜLEŞEN Makine Yük. Mühendisi, OSMAN SELİM KİBAR
		6	MALZEME TEST MAKİNALARI İÇİN VİDALI MİL TAHRİK SİSTEMİ İLE KONTROL EDİLEN BİR HİDROLİK KUVVET ARTIRICI GELİŞTİRİLMESİ	Prof. Dr. İlhami YİĞİT
		7	BİR VİDALI MİL TAHRİK SİSTEMİNİN ESP32 MİKROKONTROLCÜ İLE TİTREŞİM BASTIRMALI KONUM KONTROLÜ	Prof. Dr. İlhami YİĞİT
		8	EFFECT OF AUSTEMPERING AND CRYOGENIC HEAT TREATMENTS ON WEAR BEHAVIOR IN SPHEROIDAL GRAPHITE CAST IRONS	Asst. Prof. Dr. Abdullah SERT
		9	EXAMINATION OF DRYING MODELS OF APPLES IN CABINET DRYER	Asst. Prof. Dr. Halit ARAT Prof. Dr. Abdullah AKBULUT Prof. Dr. Oğuz ARSLAN
		10	INVESTIGATION OF THE EFFECT OF AIR VELOCITY ON DRYING MODELS OF CARROTS IN DRYER WITH TRAYERS	Asst. Prof. Dr. Halit ARAT Prof. Dr. Abdullah AKBULUT Prof. Dr. Oğuz ARSLAN

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

22 Aralık / December 22, 2023 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	**Prof. Dr. Nail Altunay**	1	PHOTOCATALYTIC DEGRADATION OF DIAZO DYE ON ALUMINIUM OXIDE NANOPARTICLES IN AQUEOUS SOLUTION: A SPECTROSCOPIC STUDY	Nazli TURKTEN Yeliz AKPINAR Yunus KARATAS
		2	USE AND OPTIMIZATION OF IONIC LIQUIDS FOR THE DETERMINATION OF TRACE LEVELS OF CADMIUM IN SOME AGRICULTURAL PRODUCTS	Master Bünyamin Doğan Prof. Dr. Nail Altunay Prof. Dr. Adil Elik
		3	TEMPERATURE ASSISTED CLOUD POINT EXTRACTION FOR SPECTROPHOTOMETRIC DETERMINATION OF SUDAN-III IN VARIOUS SPICE SAMPLES	Prof. Dr. Nail Altunay Prof. Dr. Adil Elik
		4	DETAILED CHARACTERIZATION OF ZEOLITIC IMIDAZOLATE FRAMEWORK STRUCTURE AND EVALUATION OF ITS POTENTIAL AS AN ELECTRODE IN SENSOR APPLICATIONS	Dr. Vildan ŞANKO
		5	ANCHORING GROUPS IMPACT THE EFFICIENCY OF PHOTOPHYSICAL ANALYSES	Münire Gökben ARAPOĞLU Doç. Dr. Kamuran GÖRGÜN
		6	PRODUCTION OF WHEAT STRAW ADDED EPOXY COMPOSITE AND INVESTIGATION OF ITS THERMOPHYSICAL PROPERTIES	Dr. Cenk YANEN Dr. Ercan AYDOĞMUŞ
		7	PRODUCTION OF WHEAT STRAW REINFORCED POLYESTER COMPOSITE AND CHARACTERIZATION OF ITS THERMOPHYSICAL PROPERTIES	Dr. Cenk YANEN Dr. Ercan AYDOĞMUŞ
		8	Fe 3 O 4 @SİTRİK ASİT MANYETİK NANO-KATALİZÖRÜN SENTEZİ, KARAKTERİZASYONU VE NABH 4 HİDROLİZİYLE HİDROJEN ÜRETİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr. Öğr. Üyesi ADİL UMAZ Doç. Dr. MEHMET ŞAKİR ECE
		9		
		10		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

22 Aralık / December 22, 2023 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	**Doç. Dr. Başak BÜYÜK**	1	ANEMİ TÜRÜNÜN BELİRLENMESİNDE ONTOLOJİ TABANLI YAKLAŞIM	Araştırma Görevlisi, Ceyda ÜNAL
		2	A RARE CONDİTİON İN THE MANAGEMENT OF ADNEXAL MASSES: PARATUBAL CYST RUPTURE MİMİCKİNG OVARİAN CANCER	MD, IBRAHIM TASKUM MD, FURKAN CETIN
		3	ONCOGENIC MECHANISM OF EPSTEIN-BARR VIRUS AND ANTIVIRAL STRATEGIES	M.Sc., Melisa BEYHAN YILMAZ Doç. Dr., Dilek MUZ
		4	INFLAMMATION PROGRAMMED CELL DEATH: PANOPTOSIS	M.Sc., Melisa BEYHAN YILMAZ Doç. Dr., Dilek MUZ
		5	OBSTETRİK ACİLLER: VASA PREVİA	Öğr. Gör. Dr. Gizem ÇITAK Öğr. Gör. Serpil TOKER
		6	OBSTETRİK ACİLLER: UTERUS İNVERSİYONU	Öğr. Gör. Dr. Gizem ÇITAK Öğr. Gör. Serpil TOKER
		7	SOĞUK STRESİ VE DİYETE BAĞLI OLARAK BAZI SIÇAN DOKULARINDA VASKÜLER ENDOTELİAL BÜYÜME FAKTÖRÜ VE ENDOSTATİN DÜZEYLERİNİN ARAŞTIRILMASI	Uzm. FİLİZ ÇOBAN Prof. Dr. MUHİTTİN YÜREKLİ
		8	YOĞUN BAKIM SONRASI SENDROMUNUN PATOFİZYOLOJİSİ	Doç. Dr. Pınar AYVAT Doç. Dr. Başak BÜYÜK Dr. Öğr. Üyesi Nurbanu SAZAK
		9	İNFLAMATUAR AKCİĞER HASARINDA MAKROFAJLARIN ROLÜ	Doç. Dr. Başak BÜYÜK Doç. Dr. Pınar AYVAT Dr. Öğr. Üyesi Nurbanu SAZAK
		10		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Adelokun Gambo**	1	DEMYSTIFYING THE PROBLEM-SOLVING PROCESS: UNVEILING THE NATURAL MECHANICS OF THE MIND	Dr. Amina Farkhonde
		2	AUTOMATING SCREEN-RECORDED VIDEO PRODUCTION: AN ALGORITHMIC APPROACH TO E-CONTENT CREATION	Dr. Darsareh Nikafrooz
		3	ONTOLOGICAL FOUNDATIONS FOR SMART LEARNING ENVIRONMENTS IN MUSIC EDUCATION: A COMPREHENSIVE FRAMEWORK FOR KNOWLEDGE REPRESENTATION AND APPLICATION	Prof. Dr. Konstantinos Stefanidakis, Dr. Michail Sofianos
		4	TRANSFORMING CIVIL ENGINEERING LABORATORY EDUCATION WITH FLIPPED LEARNING: A COMPREHENSIVE APPROACH TO DEVELOPING ESSENTIAL CAPABILITIES	Hector García- Georgia García-Rodríguez, Gerardo -Shashi Kant
		5	AUTONOMOUS AGENT LEARNING THROUGH CONSTRUCTIVIST PRINCIPLES: A BOTTOM-UP SEQUENTIAL LEARNING APPROACH AND TOOL	Piña Barrios-, Salvador Arellano, Bocanegra García,
		6	EMPOWERING ASSEMBLY LINES WITH DEEP LEARNING: A PARADIGM SHIFT IN PRODUCT IDENTIFICATION	Assoc. Prof. Dr. Salima Hassas
		7	ASSESSING THE ECONOMIC RETURNS OF HUMANITIES AND EDUCATION PROGRAMS IN PUBLIC UNIVERSITIES OF OSUN STATE, NIGERIA	Adelokun Gambo
		8		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Assis. Prof. Dr. Amanda Jones**	1	EMPOWERING INDUSTRY 4.0 WITH DEEP LEARNING: ENHANCING ASSEMBLY LINE EFFICIENCY THROUGH AI-POWERED PRODUCT IDENTIFICATION	Adegboye Moguel
		2	EVALUATING THE PRIVATE MONETARY BENEFITS OF HUMANITIES AND EDUCATION PROGRAMS IN OSUN STATE'S PUBLIC UNIVERSITIES: A FIELD OF STUDY ANALYSIS	Angel Muñoz Daniel Guzmán
		3	NAVIGATING THE E-LEARNING LANDSCAPE: AN EXPLORATION OF STUDENT LEARNING EXPERIENCES WITH DIVERSE E-TOOLS	Assis. Prof. Dr. Amanda Jones
		4	UNVEILING THE HIDDEN STRUGGLE: A QUANTITATIVE EXPLORATION OF ANXIETY PREVALENCE AMONG DYSLEXIC STUDENTS IN HIGHER EDUCATION	C. Barzen Annika Victoria
		5	NAVIGATING THE MAZE OF UNIVERSITY CURRICULUM POLICYMAKING IN CHILE: A CASE STUDY OF CHANGE AND REFORM	Joanna Lee Dillon- Peksa,
		6	THE TRANSFORMATIVE POWER OF COLLABORATION: MIDDLE GRADE TEACHERS EMBRACING A CULTURE OF SHARED LEARNING	Vasiliki Kontzinos, Panagiotis Markaki, Vagelis Karakolis, John Psarras
		7	HARNESSING THE POWER OF CHATBOTS: A GLIMPSE INTO THEIR POTENTIAL IN HIGHER EDUCATION	Christos Vlachou, Ourania Kokkinakos,
		8		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Assoc. Prof. Kyoko Tominaga**	1	MODELS OF COPYRIGHTS SYSTEM	A. G. Matveev
		2	MODERN PROBLEMS OF RUSSIAN SPORT LEGISLATION	Dr. Yurlov Sergey
		3	HOW TO MODERNISE THE EUROPEAN COMPETITION NETWORK (ECN)	Dr. Dorota Galeza
		4	WOMEN'S RIGHTS IN CONFLICT WITH PEOPLE'S CULTURAL AUTONOMY: PROBLEMS OF CULTURAL ACCOMMODATION	Assis. Prof. Dr. Nazia Khan
		5	SOCIAL MOVEMENTS AND THE DIFFUSION OF TACTICS AND REPERTOIRES: ACTIVISTS' NETWORK IN ANTI-GLOBALISM MOVEMENT	Assoc. Prof. Kyoko Tominaga
		6	EMPLOYMENT DISCRIMINATION ON CIVIL SERVANT RECRUITMENT	Li Lei Jia Jidong
		7	DEPENDENCY THEORY ON EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN THE UNITED STATES AND THE MIDDLE EAST: IN THE CASE OF IRAN, SAUDI ARABIA, AND TURKEY	Assis. Prof. Dr. Abdelhafez Abdel Hafez
		8	SELECTION STANDARDS FOR NATIONAL TEAMS: THEORY AND PRACTICE	Alexey Kulik
		9		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Assis. Prof. Dr. Suwit Sadsunk**	1	THE DESIGN INSPIRED BY PHRA MAHA CHEDI OF KING RAMA I-IV AT WAT PHRA CHETUPHON VIMOLMANGKLARAM RAJWARAMAHAVIHARN	Assis. Prof. Dr. Taechit Cheuypoung
		2	A COMPARATIVE STUDY OF COSTUMES FOR RELIGIOUS FESTIVALS IN ASEAN COUNTRIES	Jaruphan Supprung
		3	LOAN GUARANTEE SCHEMES: PRIVATE AND PUBLIC EXAMPLES	Assis. Prof. Dr. Simeon Karafolas Maciej Woźniak
		4	THE APPLICATION OF RHIZOPHORA WOOD TO DESIGN: A WALKING STICK FOR ELDERLY	Noppadon Sangwalpetch
		5	PROPERTIES OF RHIZOPHORA CHARCOAL FOR PRODUCT DESIGN	Tanutpong Phriwanrat
		6	FABRIC PRINTING DESIGN: AN INSPIRATION FROM THAI KITES	Assis. Prof. Dr. Suwit Sadsunk
		7	THE DESIGN OF ENGLISH MATERIALS TO COMMUNICATE THE IDENTITY OF MUEANG DISTRICT, SAMUT SONGKRAM FOR ECOTOURISM	Ress. Assis. Kitda Praraththajariya
		8		
		9		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Assoc. Prof. Tereza Dolečková**	1	THE CORRELATION OF ECONOMIC VARIABLES ON DOMESTIC INVESTMENT	Dr. Amirreza Attarzadeh
		2	AN ASSESSMENT ON THE EFFECT OF PARTICIPATION OF RURAL WOMAN ON SUSTAINABLE RURAL WATER SUPPLY IN YEMEN	Afrah Saad Mohsen Al-Mahfadi
		3	ARMED GROUPS AND INTRA STATE CONFLICT: A STUDY ON THE EGYPTIAN CASE	Assis. Prof. Dr. Ghzlan Mahmoud Abdel Aziz
		4	ROLE OF LEADERS İN MANAGİNG EMPLOYEES' DYSFUNCTİONAL BEHAVİOR AT WORKPLACE	Aya Maher, Dri Pakinam Youssef
		5	FINANCIAL STATEMENT FRAUD: THE NEED FOR A PARADIGM SHIFT TO FORENSIC ACCOUNTING	Ifedapo Francis Awolowo
		6	CUSTOMER ADOPTION AND ATTITUDES IN MOBILE BANKING IN SRI LANKA	Dr. Prasansha Kumari
		7	THE SERVICE APPRAISAL OF SOLDIERS OF THE ARMY OF THE CZECH REPUBLIC IN THE CONTEXT OF PERSONAL EXPENSES	Assoc. Prof. Tereza Dolečková
		8	PECULIARITIES OF IMPLEMENTATION OF BRANDING PRINCIPLES	Maia Seturi
		9	MARKET SEGMENTATION AND CONJOINT ANALYSIS FOR APPLE FAMILY DESIGN	Abbas Al-Refaie, Nour Bata

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Assis. Prof. Saowapa Phaithayawat**	1	TO CLOUDIFY OR NOT TO CLOUDIFY	Laila Yasir Al-Harthy Ali H. Al-Badi
		2	ZHOU ENLAI'S INFLUENCE ON CHINA'S FOREIGN POLICY	Nazira B. Boldurukova
		3	TRACE ON BALLISTIC AFTER SHOOTING	Levture Narong Kulnides
		4	THE EVOLUTION OF ONLINE LESSONS IN AN INTEGRATION MODEL	Prof. Dr. Chalermpol Tapsai
		5	DISCLOSURE IN THE SOCIAL AREA TO MITIGATE CONFLICTS BETWEEN COMMUNITY AND THE STATE: A CASE OF MAHAKAN FORTRESS, BANGKOK	Assis. Prof. Saowapa Phaithayawat
		6	THE POTENTIAL OF DIGITAL TOOLS IN JUNIOR SCHOOL ART LESSONS TO ENHANCE ARTISTIC ABILITY USING TAMAZIGHT FONTS	Aber Salem Aboalgasm, Rupert Ward
		7	THE DESIGN OF CHILDREN'S PICTURE BOOKS BASED ON AMPHAWA FIREFLIES TALES	Dr. Marut Pichetvit

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	**Assoc. Prof. Dr. Najwa Alsayed Omar**	1	WEB-CONTENT EXAMINATION OF THE MAJOR SPANISH TOURIST DESTINATIONS EVALUATION BY RUSSIAN TRAVELERS	Dr. Natalia Polkanova, Sergey Kazakov
		2	DISABILITY VARIETY MANAGEMENT: A CASE STUDY OF THE BANKING SECTOR IN THE KSA	Assoc Prof. Dr. Dr Nada Azhar
		3	ITALIC HANDWRITING IN AN INTERNET ERA	Karen Armstrong
		4	THE INFLUENCE OF PARENTAL ENGAGEMENT IN PRESCHOOL DISABLED CHILDREN	Sheng-Min Cheng
		5	THE SIGNIFICANCE OF CONCERNS FOR THE YOUTH IN VOTER DECISION-MAKING: A CASE STUDY AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN MALAYSIA	Lecture Sivamurugan Pandian
		6	JAPANESE ENGLISH IN TRAVEL PAMPHLETS	Premvadee Na Nakornpanom
		7	LIFESTYLES OF UNDERGRADUATE STUDENTS BASED ON SUFFICIENCY ECONOMY PHILOSOPHY IN SUAN SUNANDHA RAJABHAT UNIVERSITY	PHD candidate Phusit Phukamchanoad
		8	RESEARCH EXAMINATION IN ECLECTIC THEORY (KABOUDAN AND SFANDIAR) ONLINE METACOGNITIVE READING STRATEGIES UTILIZATION BY POSTGRADUATE LIBYAN EFL STUDENTS	Tarideh Alizadeh Mohd Nasir Hashim
		9	AUGURIOUS SIGNIFICANCE FOR COMMUNITY SOUVENIR PRODUCTS	Assoc. Prof. Dr. Najwa Alsayed Omar

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Prof. DR . Levan Sabauri**	1	IMPACT OF A COMPANY'S DYNAMIC CAPABILITIES ON ITS INNOVATION CAPABILITIES	Dr. Lovorka Galetic, Zeljko Vukelic
		2	A PSO-NM ALGORITHM FOR NELSON-SIEGEL-SVENSSON CALIBRATION	Ms. Student Sofia Ayouche Dr. Rachid Ellaia, Dr. Rajae Aboulaich
		3	CONSEQUENCES OF OIL PRICES ON RENEWABLE ENERGY DEPLOYMENT	Osamah A. Alsayegh
		4	LEAN HEALTHCARE: CHALLENGES AND FACILITATORS IN THE COLOMBIAN CONTEXT	Assis. Prof. Dr. Erika Ruiz, Nestor Ortiz
		5	RECOGNITION OF LEAN IMPLEMENTATION HURDLES IN INDIAN INDUSTRIES	Dr. Bhim Singh
		6	ADVANCING LOCAL PRODUCTS THROUGH ONE VILLAGE ONE PRODUCT AND CUSTOMER SATISFACTION	Wardoyo, Humairoh
		7	EXAMINATION OF THE CAUSES BEHIND THE DETERIORATED STANDING OF ENGINEERING COMPANIES DURING THE FINANCIAL CRISIS	Prof. DR . Levan Sabauri
		8	OVERVIEW OF MODELS OF CONSUMER BEHAVIOR AND INFLUENCE OF EMOTIONS IN DECISION MAKING	Mikel Alonso López
		9		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	**Assis. Prof. Dr. Shilpi Tyagi,**	1	EDUCATION OF PURCHASING PROFESSIONALS IN AUSTRIA: A COMPETENCY-BASED PERSPECTIVE	Dr. Volker Koch
		2	DEVELOPING AN AUDIT QUALITY FRAMEWORK FOR AN EMERGING MARKET	Dr. Bita Mashayekhi, DR. Student Azadeh Maddahi, Arash Tahriri
		3	DETERMINANTS OF PROFITABILITY IN INDIAN PHARMACEUTICAL COMPANIES UNDER THE NEW INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS REGIME	Assis. Prof. Dr. Shilpi Tyagi, D. K. Nauriyal
		4	THE INFLUENCE OF MOTIVATION, CONFIDENCE, AND NATIONAL CULTURAL VARIATIONS ON KNOWLEDGE SHARING WITHIN THE REALM OF ELECTRONIC MAIL	Dr. Said Abdullah Al Saifi
		5	AN INVESTIGATION INTO THE FACTORS AFFECTING EARNINGS RESPONSE COEFFICIENT IN AN EMERGING MARKET	Bita Mashayekhi, Zeynab Lotfi Aghel
		6	CHALLENGES AND HURDLES IN THE ACCOUNTING INFORMATION SYSTEMS OF KUWAITI CORPORATIONS	Haya Y Alobaid
		7	STRATEGIC PLANNING OF A SUPPLY CHAIN WITH RISK AND ENVIRONMENTAL GOALS	Ghanima Al-Sharrah, Haitham M. Lababidi, Yusuf I. Ali
		8	EVALUATING CORPORATE GOVERNANCE IN NETWORK MARKETING ORGANIZATIONS: THE IMPACT OF ETHICS AND CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY	Venugopal Kummamuru
		9	EXPLORING THE LINK BETWEEN FINANCIAL REPORTING TRANSPARENCY AND INVESTMENT EFFICIENCY: FINDINGS FROM IRAN	Bita Mashayekhi, Hamid Kalhornia

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	**Assoc. Prof. Dr. Shorena Tsiklauri**	1	IMPACT OF ASSISTED REPRODUCTION TECHNOLOGIES ON WOMEN'S LIVES IN NEW DELHI: AN INVESTIGATION FROM A FEMINIST PERSPECTIVE	Assis. Prof. Zairunisha
		2	ADDRESSING MISUSES OF LEGAL AUTHORITY IN THE COMMUNITY	Tajudeen Ojo Ibraheem
		3	SOCIAL FRAMEWORK, INVOLUNTARY CONNECTIONS, AND URBAN DEPRIVATION	Mahmood Niroobakhsh
		4	TRANSFER OF KNOWLEDGE AND THE RENDERING OF TECHNICAL DOCUMENTS	Dr. Ahmed Alaoui
		5	THE EFFECT OF ISLAMIC ARTS ON OMANI WEAVING PATTERNS	Zahra Ahmed Al-Zadjali
		6	MANAGING THE INTRICACIES OF COMPLEX SYSTEM DESIGN: MODEL, STRUCTURE, AND CHANGES	Hycham Aboutaleb Bruno Monsuez
		7	COMPREHENDING EUROPE'S FUNCTION IN THE DOMAIN OF LIBERTY, SECURITY, AND JUSTICE AS A GLOBAL PARTICIPANT	Lecture Sarah Barrere
		8	THE METHODOLOGY OF MIGRATION OUT OF GEORGIA	Assoc. Prof. Dr. Shorena Tsiklauri
		9	A THOROUGH EXAMINATION OF OPEN DATA PORTALS AS AN EMERGING PUBLIC E-SERVICE	Martin Lnenicka

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 11	**Dr. Lilian Noronha Nassif**	1	EXAMINATION OF DRIVING CONDITIONS AND PREFERRED MEDIA ON DIVERSION	Dr. Yoon-Hyuk Choi
		2	A SYSTEMATIC INQUIRY INTO THE POLITICS OF DEFECTION IN INDIA	Diya Sarkar, Prafulla C. Mishra
		3	STANDPOINT OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF THE RUSSIAN FEDERATION ON THE ISSUE OF RESTRICTING CONSTITUTIONAL RIGHTS OF CITIZENS CONCERNING BANKING SECRECY	Prof. A. V. Shashkova
		4	ACKNOWLEDGMENT AND SAFEGUARDING OF INDIGENOUS SOCIETY IN INDONESIA	Triyanto, Rima Vien Permata Hartanto
		5	REQUIREMENT OF NATIONAL SPACE LEGISLATION FOR SPACEFARING NATIONS	Muhammad Naveed Yang Caixia
		6	CIVIL LIBERTIES IN ARMED CONFLICTS AND CONSTITUTIONAL LAW	Assis. Prof. Antonios Maniatis
		7	CAPABILITIES OF FORENSIC MEDICAL RESEARCH ON SALIVA STAINS ON PHYSICAL EVIDENCE AFTER WASHING	Saule Mussabekova
		8	TOWARD PROVING ACCEPTANCE BY OVERCOMING CHALLENGES IN COLLECTING DIGITAL EVIDENCE	Dr. Lilian Noronha Nassif
		9	THE FUNCTION OF THE EUROPEAN UNION IN GLOBAL GOVERNANCE	Yrfet Shkreli
		10	MEASURES TO CURB CORRUPTION DURING MIGRATION WAVE IN EUROPE	Jordan Georgiev Deliversky

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 12	**Assis. Prof. Dr. Jawad Alzeer**	1	ADVOCATING GENDER EQUALITY WITHIN ISLAMIC TRADITION THROUGH CONTEXTUALIST APPROACH	Dr. Lecture Ali Akbar
		2	IMPACT OF BA'ALBAKĪ ON LEBANESE WOMEN WRITERS IN THE 1950S AND 1960S	Khaled Igbaria
		3	THE INTERFACE BETWEEN HUMANS AND THE ENVIRONMENT FROM THE PERSPECTIVE OF ENVIRONMENTAL ETHICS	Mella Ismelina Farma Rahayu
		4	SAFEGUARDING HUMAN RIGHTS IN EUROPE: THE PARLIAMENTARY ASPECT	Assoc. profAleksandra Chiniaeva
		5	EFFECTS OF EISENHOWER'S FAREWELL SPEECH: INITIAL AND SUSTAINED COMMUNICATION EFFECTS	B. Kuiper
		6	PROVIDERS OF HUMAN SECURITY IN FRAGILE STATES UNDER ASYMMETRIC WAR CONDITIONS	Dr. Luna Shamieh
		7	CREATING A NEW MEDIA CREDIBILITY SCALE: A MULTIDIMENSIONAL VIEW	Hanaa Farouk Saleh
		8	DISPARITIES IN RESEARCH OUTPUT, FUNDING, AND COLLABORATION BETWEEN GENDERS	Ashkan Ebadi Andrea Schiffauerova
			SWISS SCIENTIFIC SOCIETY FOR DEVELOPING NATIONS: A CONCEPT OF INTERCONNECTION	Assis. Prof. Dr. Jawad Alzeer
		9	OBSTACLES TO MARITAL EXPECTATIONS AMONG INDIVIDUALS WITH HEARING IMPAIRMENT IN OYO STATE	Adebomi M. Oyewumi, Sunday Amaize

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 13	**Assoc. Prof. DR. Philip T. Roundy**	1	A MODEL OF MINIMAL CONSCIOUSNESS FUNCTIONS USING COMPUTATION	Dr. Nabila Charkaoui
		2	AN INDIAN PERSPECTIVE ON LIFE MEANINGFULNESS AND ITS PSYCHOSOCIAL CORRELATES AMONG RECOVERING SUBSTANCE USERS	Fouzia Alsabah Shaikh, Anjali Ghosh
		3	DEVELOPMENT OF ORGANIZATIONAL JUSTICE IN THE INCENTIVE ALLOCATION OF THE THAI PUBLIC SECTOR	Assis. Prof. Kalayanee Koonmee
		4	GENDER DIFFERENCES IN AUTOBIOGRAPHICAL MEMORY AND FLEXIBLE REMEMBERING	A. Aizpurua, W. Koutstaal
		5	A CASE STUDY OF INTERNATIONAL STUDENTS IN WUHAN UNIVERSITY: CULTURAL ANXIETY AND ITS IMPACT ON STUDENTS' LIFE	Nadeem Akhtar Shan Bo
		6	RE-VICTIMIZING THE VICTIMS OR PROVIDING TREATMENT	Dr. Juliana Panova
		7	USING NARRATIVE THEORY TO UNDERSTAND THE UNCERTAINTY OF ORGANIZATIONAL CHANGE: THE STORY OF MERGERS AND ACQUISITIONS	Assoc. Prof. DR. Philip T. Roundy
		8	ATTACHMENT STYLES OF CHILDREN IN IRAN: COMPARING THOSE RAISED IN NURSERY WITH THOSE RAISED IN THE FAMILY	Dr. Narges Razeghi
		9	DERIVATION AND IMPLICATIONS OF A NEW MEASURE OF HERDING BEHAVIOR	Amina Amirat Abdelfettah Bouri

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Dr. Öğr. Üyesi, OĞUZ YOLAL**	1	APPLICATION FIELD OF THE EUROPEAN UNION GENERAL DATA PROTECTION REGULATION (GDPR) AND ITS EFFECTS ON TURKISH LAW	Dr. Öğr. Üyesi Firdevs YÜZBAŞI TOBAZ
		2	THE EFFECT OF 'FRAMEWORK AGREEMENTS' ON COLLECTIVE LABOR AGREEMENTS TO BE CONCLUDED BETWEEN THE ADMINISTRATION AND THE UNION WHICH IS A MEMBER OF THE WORKERS' CONFEDERATION NOT REPRESENTED IN THE ECONOMIC AND SOCIAL COUNCIL IN TERMS OF FINANCIAL RIGHTS - THE CASE OF TEKİRDAĞ	Graduate Student, BARIŞ AKTAŞ
		3	TÜKETİCİ UYUŞMAZLIKLARININ DAVA ŞARTI ARABULUCULUĞA ELVERİŞLİLİĞİ	Öğr. Gör. G. Günbala DURHAN Öğr. Gör. Ayşe BAHAR
		4	INVESTIGATING THE EFFECTS OF INTERNATIONAL TRADE ON ECONOMIC GROWTH: A LITERATURE REVIEW	Assistant Professor, Seyyid Ali ERTAŞ
		5	AN ANALYSIS OF STUDIES INVESTIGATING THE ECONOMIC RELATIONSHIP OF THE ELDERLY, ONE OF THE DISADVANTAGED GROUPS	Assistant Professor, Seyyid Ali ERTAŞ
		6	KRİPTO VARLIK OLARAK BİTCOİN'İN TÜRKİYE'DE ÖDEME YÖNTEMİ OLARAK KULLANILMASI	Dr. Öğretim Üyesi Mehmet ÇOĞALAN
		7	DOLANDIRICILIK SUÇUNDA HİLE UNSURU	Doç. Dr. Ali Tanju SARIGÜL Fahriye AYBAR
		8	YARGITAY KARARLARI IŞIĞINDA ZORUNLU GEÇİT HAKKININ KURULABİLMESİNİN KOŞULLARI	Dr. Öğr. Üyesi, Hüseyin TOKAT
		9	TİCARİ İŞLETME ÜZERİNDE REHİN HAKKI TESİS EDİLMEDEN ÖNCE DEĞER TESPİTİ YAPILMASI	Dr. Öğr. Üyesi, OĞUZ YOLAL
		10	EVALUATIONS REGARDING THE ANNULMENT OF THE RULE THAT CANNOT FILE A CASE ON THE DENIAL OF LINEAGE BY THE MOTHER IN ACCORDANCE WITH THE CONSTITUTIONAL COURT DECISION DATED 26.07.2023	Arş. Gör. Dr. Nurtaç ENDES SELVİ
		11	EVALUATION OF THE RIGHT OF EASEMENT IN FAVOUR OF OWNER IN TERMS OF ROMAN LAW	Arş. Gör. Dr. Nurtaç ENDES SELVİ
		12	TIBBİ HATALI UYGULAMADAN DOĞAN İDARİ UYUŞMAZLIKLARDA SULH KURUMUNUN UYGULANABİLİRLİĞİ	Doktorant SENA ŞENGÜL

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

22 Aralık / December 22, 2023 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	Doç. Dr. Zeynep Müjde SAKAR	1	DÖNGÜSEL EKONOMİ VE ÇEVRE: İŞ MODELERİ	Dr. Servet KAPÇAK
		2	SAVUNMA HARCAMALARININ ENERJİ TÜKETİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Dr. Servet KAPÇAK
		3	İKTİSADİ STRATEJİ ; NÜKLEER MADDE VE RADYOAKTİF KAYNAK KAÇAKÇILIĞI (1993-2005)	Doç. Dr. Zeynep Müjde SAKAR
		4	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL DEVELOPMENT AND ENERGY CONSUMPTION: PANEL DATA ANALYSIS	Dr. Öğr. Üyesi, Anıl LÖGÜN Arş. Gör. Dr., Rahman AYDIN
		5	KAYIT DIŞI EKONOMİDE İSTİHDAM VE VERGİNİN ROLÜ	Öğr. Gör, Ayşe Gül ŞAHİN KOÇAK Öğr. Gör. Dr., M. Nedim UYGUR
		6	VERGİ KAÇAKÇILIĞINI ÖNLEMEDE ADLİ MUHASEBENİN ÖNEMİ	Öğr. Gör, Ayşe Gül ŞAHİN KOÇAK Öğr. Gör. Dr., M. Nedim UYGUR
		7	DIFFERENTIATION OF THE EASTERN AND SOUTHERN DIMENSIONS IN THE EUROPEAN NEIGHBORHOOD POLICY BEYOND 2020	Dr. Büşra Kılıç
		8	AZƏRBAYCANIN AVROPA İTTİFAQINA İNTEQRASİYA PROBLEMİ	Aygün Əliyeva
		9	THE RELATIONSHIP BETWEEN INCOME INEQUALITY, ECONOMIC GROWTH AND ECOLOGICAL FOOTPRINT: THE CASE OF MINT + BRICS	Öğr. Gör. Dr. Nazlı TEKMAN Doç. Dr. Hikmet AKYOL
		10	The effect of environmental taxes and environmental policy stringency on the investment in fossil-fuel technologies: Evidence from OECD countries	Dr. Selin Karlilar Assoc. Prof. Dr. Ugur Korkut Pata
		11	Does the Environmental Kuznets Curve Hold for Oil Consumption? New evidence from United States	Dr. Selin Karlilar Assoc. Prof. Dr. Ugur Korkut Pata

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Doç. Dr. Ersin KIRAL**	1	Türkiye ve Bölgelerinin Kaba İntihar Oranı Analizi -I	Doç. Dr. Ersin KIRAL
		2	Türkiye ve Bölgelerinin Kaba Ölüm Oranı Analizi -I	Doç. Dr. Ersin KIRAL
		3	FROM THE PERSPECTIVE OF SCIENCE, TECHNOLOGY AND INNOVATION: CLASSIFICATION OF COUNTRIES WITH TOPSIS-SORT-B METHOD	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Bahadır ŞİMŞEK Arş. Gör. Bilge MEYDAN
		4	VERİ BİLİMİ MESLEKLERİNE AİT İŞ İLANLARININ VERİ MADENCİLİĞİ YÖNTEMİ İLE ANALİZİ	Yüksek Lisans Öğrencisi,Ahmet Kürşat AKICI
		5	TÜRKİYE'DE İLLERARASI REKABETÇİLİĞE YÖNELİK MEKANSAL BİR ANALİZ	Arş. Gör. Dr. Ayşegül YILDIZ
		6	TEKNOLOJİK İLERLEMENİN CO 2 EMİSYONU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN İNCELENMESİ: EKONOMETRİK BULGULAR	Yüksek Lisans Öğrencisi,Aleyna BESE Dr. Öğr. Üyesi,Merve ERTOK ONURLU
		7	AÇIK BANKACILIK: BİBLİYOMETRİK ANALİZ	Öğr. Gör. Dr. GÜLSEN ALKAÇ ÖZDEMİR
		8	BANKACILIK SEKTÖRÜNDE HİZMET BAŞARISIZLIKLARININ BİBLİYOMETRİK ANALİZ İLE BİLİMSEL HARİTALANMASI	Öğr. Gör. Dr. GÜLSEN ALKAÇ ÖZDEMİR
		9		
		10		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Doçent Dr., ÇİĞDEM ÖNER**	1	DİNAMİK PROGRAMLAMA İLE PYTHON UYGULAMASI	Dr, ŞAHİN İNANÇ Dr.ONUR MESUT ŞENARAS Doç.Dr. ARZU EREN ŞENARAS
		2	GEZGİN SATICI PROBLEMLERİ İÇİN PYTHON UYGULAMASI	Dr.ONUR MESUT ŞENARAS Dr, ŞAHİN İNANÇ Doç.Dr. ARZU EREN ŞENARAS
		3	SPORCU ANTRENÖR İLİŞKİLERİNİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	Doçent Dr., ÇİĞDEM ÖNER
		4	EXAMINATION OF KINOVEA SOFTWARE AND SUGGESTIONS FOR USAGE IN THE FIELD OF SPORTS SCIENCES	Doç. Dr. MEHMET İMAMOĞLU
		5	EXAMINATION OF THE MIT APP INVENTOR PLATFORM AND APPLICATION SUGGESTIONS FOR THE FIELD OF SPORTS SCIENCES	Doç. Dr. MEHMET İMAMOĞLU
		6	ETHICAL EVALUATION OF CONDUCTING ACADEMIC STUDIES USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE	Doç.Dr. İSMAİL DURAK Doç.Dr. HAKAN TAHİRİ MUTLU
		7	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN MULTIDIMENSIONAL PERCEIVED SOCIAL SUPPORT AND STATISTICAL SELF-EFFICACY BELIEF	Doç.Dr.İSMAİL DURAK Doç.Dr.HAKAN TAHİRİ MUTLU
		8	YENİLENEBİLİR ENERJİ TÜKETİMİ: YENİ TESTLERDEN YENİ BULGULAR	Prof. Dr. BURAK GÜRİŞ Doç. Dr. AYCAN HEPSAĞ

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Doç. Dr. Zarife PANCAR**	1	SPORT RECREATION IN DISABLED INDIVIDUALS THE LEVEL OF SUITABILITY OF AREAS FOR DISABLED PEOPLE AND THEIR ATTITUDES TOWARDS RECREATIONAL ACTIVITIES	Bilgehan ÇELİK Dr. Öğr. Üyesi Faruk GÜVEN
		2	THE EFFECT OF STRENGTH TRAİNİNG ON ANTHROPOMETRİC PARAMETERS İN YOUNG WRESTLERS	Turan GÖKTAŞ Dr. Öğr. Üyesi Faruk GÜVEN
		3	THE EFFECT OF SMOKING AND ALCOHOL USE ON LONELINESS IN STUDENTS STUDYING AT THE FACULTIES OF SPORTS SCIENCES OF DIFFERENT UNIVERSITIES	Doç. Dr. YENER AKSOY YILDIRAY ORTAHİSAR
		4	WRESTLING ACTIVITIES IN ANCIENT TIMES IN ASIA AND AFRICA	HAKAN KARADUMAN Doç. Dr. YENER AKSOY
		5	INVESTIGATION OF THE EFFECT OF PHYSICAL ACTIVITY ON ASSERTIVENESS IN INDIVIDUALS IN TERMS OF GENDER AND DIFFERENT VARIABLES	YILDIRAY ORTAHİSAR Doç. Dr. YENER AKSOY
		6	COMPARISON OF SUDANESE TRADITIONAL WRESTLING WITH ARIAMA AND RIAN RAJOR AND TRADITIONAL TURKISH WRESTLING	Öğr. Gör. Dr. FATİH KARAKAŞ Doç. Dr. YENER AKSOY
		7	BEDEN EĞİTİM VE SPOR ÖĞRETMENİ ADAYLARININ 21. YÜZYIL BECERİLERİ ÖZ YETERLİK ALGILARININ FARKLI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Hasan KOCAHAL Doç. Dr. Fikret ALINCAK Doç. Dr. Zarife PANCAR
		8	BEDEN EĞİTİMİ ÖĞRETMENLERİNİN KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ	Doç. Dr. Fikret ALINCAK Doç. Dr. Zarife PANCAR

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Prof. Dr. Mizrap Polat**	1	Mothers and Daughters	Doç. Dr. Ayça Demir,
		2	Being Muslim in the Diaspora: The Case of Germany	Prof. Dr. Mizrap Polat
		3	Perception of Islamophobia among Muslim Students in Turkey and Germany	Prof. Dr. Mizrap Polat
		4	SOCIOLOGICAL EVALUATION OF DOMESTIC VIOLENCE AGAINST WOMEN IN TURKEY	Yüksek Lisans Öğrencisi, İlayda Özcan
		5	IMMANEUL WALLERSTEIN'S VIEWS ON LIBERALISM	Res. Asst. Mertcan MUTLU
		6	KADEM DERNEĞİ'NİN İSTANBUL SÖZLEŞMESİNE YAKLAŞIMI	Gülistan TAY Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU
		7	"WESTERNISM" FROM THE PERSPECTIVE OF ZİYA GÖKALP AND AHMET AĞAOĞLU	Öğrenci, Yeliz Akdeniz Dr. Öğr. Üyesi, Gökhan Murat Üstündağ
		8	CHANGING BODY PERCEPTION IN THE POSTMODERN PERIOD: THE RECONSTRUCTION OF THE BODY	Gülşah Karaman Kıyak
		9	Küreselleşme Sürecinde Bireyin Kimlik Arayışı	Yüksek Lisans Öğrencisi İbrahim Şahin Yüksek Lisans Öğrencisi Neslihan Güngören
		10	Surveillance in Digital Games: A Study on Prison Simulator Game and Total Institutions	Başak KART
		11		
		12	ÜST SINIFIN TOPLUMSAL TABAKALAŞMA VE MEKÂNSAL AYRIŞMADAKİ YERİ	Doktora Öğrencisi, MUHAMMED CİHAD ALKIŞ

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

22 Aralık / December 22, 2023 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	**Öğr. Gör. Dr. Elif DAĞLI**	1	HEALTH PROBLEMS THAT AFFECT NEGATIVE NEWBORN HEALTH IN THE WORLD AND IN OUR COUNTRY	Lecturer Serpil TOKER Prof. Dr. Özgür ALPARSLAN
		2	EVIDENCE-BASED PRACTICES IN THE FIRST ASSESSMENT OF THE NEWBORN IN THE DELIVERY ROOM	Prof. Dr. Özgür ALPARSLAN Lecturer Serpil TOKER
		3	DOĞUMUN II EVRESİNİN YÖNETİMİNDE KULLANILAN MÜDAHALELER VE EBELİK YAKLAŞIMLARI	**Zümrüt YILAR ERKEK** Yasemin YÜCEL Emine KILIÇ
		4	KEFİR KULLANIMININ GEBELİK ÜZERİNE ETKİSİ	Doç.Dr. Zümrüt YILAR ERKEK Araş. Gör. Ayşenur KAHRAMAN
		5	Investigation of Radiation Doses in the Computed Tomography Pulmonary Angiography Protocol in Patients Diagnosed with Pulmonary Thromboembolism in the Emergency Department	ZEYNEP KARACA İLKER SERT METİN YADİGAROĞLU
		6	Determination of Natural Radionuclides in Building Materials in Antalya Province, Radiological and Health Risk	FARİKA RAVZA KAPLAN PROF. DR. AYSUN UĞUR GÖRGÜN
		7	A REVIEW STUDY ON THE EFFECT OF EXERCISE ON PREGNANCY	Dr. Öğr. Üyesi Feyza AKTAŞ REYHAN Öğr. Gör. Dr. Elif DAĞLI
		8	EVIDENCE-BASED PRACTICES IN THE DEVELOPMENT OF INTRAPARTUM MIDWIFERY CARE	Dr. Öğr. Üyesi Feyza AKTAŞ REYHAN Öğr. Gör. Dr. Elif DAĞLI
		9	NEW PERSPECTIVE AND TREATMENT HORIZONS ON MEMBRANOPROLIFERATIVE GLOMERULONEPHRITIS (MPGN)	Uzm. Dr. ZÜLKAR ÖZDEN Doç. Dr. TOLGA MERCANTEPE
		10	MINDFFETALNESS DURING PREGNANCY	Dr. Öğr. Üyesi Özlem Akın Prof. Dr. Nülüfer Erbil
		11	INVESTIGATION OF MINDFULNESS INTERVENTIONS IN MENOPAUSAL SYMPTOMS	Dr. Öğr. Üyesi Özlem Akın Prof. Dr. Nülüfer Erbil

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

22 Aralık / December 22, 2023 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Dr. Öğr. Üyesi Hilal ÖZBEK**	1	PRE-NATAL EDUCATION AND CLASSES	Dr. Öğr. Üyesi Hilal ÖZBEK Dr. Öğr. Üyesi Demet ÇAKIR Dr. Öğr. Üyesi Vasviye EROĞLU
		2	THE PARENT WHO WAS IGNORED DURING THE PREGNANCY	Dr.Öğr.Üyesi, Hilal ÖZBEK Dr.Öğr.Üyesi, Vasviye EROĞLU Dr.Öğr.Üyesi Demet ÇAKIR
		3	CLIMATE CHANGE, SUSTAINABILITY AND THE MIDWIFE LED CARE MODEL	Dr. Öğr. Üyesi, Vasviye EROĞLU Dr. Öğr. Üyesi, Demet ÇAKIR Öğr. Gör., Arslan SAY
		4	Sürdürülebilirlik Kapsamında Menstrual Hijyen Ürünlerine Bir Alternatif: Menstrual Kap	Dr. Öğr. Üyesi, Vasviye EROĞLU Öğr. Gör., Arslan SAY Dr. Öğr. Üyesi, Demet ÇAKIR
		5	ADVANCES IN NATURAL PRODUCTS USED TO STRENGTHEN IMMUNITY AGAINST SARS-CoV 2	Öğr. Gör, Arslan SAY Dr. Öğr. Üyesi, Hilal ÖZBEK Dr. Öğr. Üyesi, Vasviye EROĞLU
		6	PHYTOCHEMICALS USED IN TREATMENT SINCE THE ONSET OF COVID-19 INFECTION	Öğr. Gör, Arslan SAY Dr. Öğr. Üyesi, Vasviye EROĞLU Dr. Öğr. Üyesi, Hilal ÖZBEK
		7	SCD PROBİYOTİK UYGULAMASININ YAŞLI BAĞIRSAK MİKROBİYOTASINDA TÜR ÇEŞİTLİLİĞİ ÜZERINDEKI ETKİSİ	Sevcan KABAYER Vesila YILDIRIM, Hikmet Taner TEKER, Taha CEYLANİ,
		8	POSTPARTUM DÖNEME ANNENİN PSİKOLOJİK UYUMU, GÖRÜLEBİLECEK SORUNLAR VE EBELİK YAKLAŞIMI	Arş. Gör. Emine KILIÇ DOĞAN Arş. Gör. Yasemin YÜCEL
		9	PREKONSEPSİYONEL DÖNEMDE FOLİK ASİT KULLANIMI VE EBELİK BAKIMI	Arş. Gör. Emine KILIÇ DOĞAN Arş. Gör. Yasemin YÜCEL
		10	Omuz Distosisini Yönetebilmek; İntrapartum Sürecin Yönetimi ve Ebelik Bakımı	**Ayşenur KAHRAMAN** Melek ŞEN AYTEKİN Özgür ALPARSLAN
		11	GEBELİK VE MEME KANSERİ	Ayşenur KAHRAMAN Melek ŞEN AYTEKİN Özgür ALPARSLAN

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	**Prof. Dr. Hüseyin ÜNAL**	1	GIDA PAKETLEME ENDÜSTRİSİNDE KULLANILAN BİYO BAZLI FİLMLERİN MEKANİK ÖZELLİKLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ	İş Çözüm Ortaklığı Ar-Ge Uzman Mühendisi, Ekrem Anıl IRAK Proses Ar-Ge Uzmanı, Erdal AYDIN Proses Ar-Ge Uzman Mühendisi, Mine KULALI
		2	PHARMACEUTICAL PREPARATION AND CHARACTERIZATIONS OF LISINOPRIL DRUG NANOCRYSTALS BY USING ANTI-SOLVENT CRYSTALLIZATION METHODS	Abdulmohsin Al AIROA İbrahim İNANC
		3	PANEL CEPHE SİSTEMLERİNE ENTEGRE ÇOK FONKSİYONLU YENİ KAPAK SİSTEMİNİN GELİŞTİRİLMESİ	Dr., SELÇUK DOĞRU Prof Dr., FERİT ÇAKIR Müh. FATMA EBRU ALPSAL
		4	KAOLİN/NAYLON 6 VE CAM BİLYA/NAYLON 6 KOMPOZİTLERİN MEKANİK PERFORMANSLARININ BELİRLENMESİ	Prof. Dr. Hüseyin ÜNAL Prof. Dr. Kemal ERMİŞ
		5	CAM ELYAF TAKVİYELİ POLİAMİD-46 KOMPOZİTİN TRİBOLOJİK DAVRANIŞLARI	Prof. Dr. Hüseyin ÜNAL Prof. Dr. Kemal ERMİŞ
		6	SYNTHESIS OF NANOPARTICLES USING THE GREEN SYNTHESIS METHOD, DOPING THEM INTO FIBERS AND INVESTIGATING THEIR PHOTOCATALYTIC POTENTIAL	Maryam Nawfal Mahmood AL-NUAIMY Erdal YABALAK
		7	AN INVESTIGATION ABOUT FORCED VIBRATION OF A ROD ELEMENT UNDER HYGROTHERMAL CONDITIONS	Prof. Dr., ŞEREF DOĞUŞCAN AKBAŞ
		8	INELASTIC DEFLECTIONS OF A BILAYER BEAM UNDER TEMPERATURE RISING	Prof. Dr., ŞEREF DOĞUŞCAN AKBAŞ
		9	ELEKTROGALVANİZ KAPLAMALI DKP BORU ÇELİKLERİNDE DİFÜZYON TAVLAMA İŞLEMİNİN KAPLAMANIN YAPISAL ÖZELLİKLERİNE ETKİLERİNİN İNCELENMESİ	İrem ARI Yakup YÜREKTÜRK Cansu ÇELTİK
		10	TOZ ÖĞÜTME SİSTEMİNDE KULLANILAN YAZILIMIN YOĞUNLAŞMAYA ETKİSİ	Mücahit TURHAN Prof. Dr. Fatih ÇALIŞKAN
		11	TOZ ÖĞÜTME SİSTEMİNDE KULLANILAN YAZILIMIN TOZ BOYUTUNA ETKİSİ	**Mücahit TURHAN** Prof. Dr. Fatih ÇALIŞKAN

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

22 Aralık / December 22, 2023 / 13:00 – 15:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	**Doç. Dr. Aytaç ERKİŞİ**	1	HİDROTERMAL YÖNTEMLE ÜRETİLEN BOR TAKVİYELİ TİO 2 : XRD VE SEM KARAKTERİZASYONU VE RADYASYON SOĞURMA ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ	Dr.Öğr.Üyesi. SANİYE TEKEREK Dr.Öğr.Üyesi. AYÇA TANRIVERDİ
		2	Using LDH Nanoparticles to Improve the Optical Properties of Biodegradable Polymer Films	Hasan ESKALEN Mustafa KAVGACI Hakan YAYKAŞLI
		3	Optical properties of Graphitic Carbon Nitride doped Biodegradable films	Hasan ESKALEN Mustafa KAVGACI Hakan YAYKAŞLI
		4	ÜRETİLEN RULO SÜNGERİN ENDÜSTRİ 4.0 UYGULAMASI İLE İNSANSIZ OTOMATİK PAKETLENMESİ	Erkan GÜLER, Buğra OCAK, Murat ZENGİN, Prof. Dr. Fatih ÇALIŞKAN
		5	Li_2MgSi HEUSLER ALAŞIMININ ELEKTRONİK, YAPISAL VE MEKANİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ	Doç. Dr. Abdullah CANDAN Doç. Dr. Aytaç ERKİŞİ
		6	Li-TABANLI YARI HEUSLER ALAŞIMI LiAgS'in YAPISAL VE ELEKTRONİK ÖZELLİKLERİNİN İLK PRENSİP ÇALIŞMASI	Doç. Dr. Abdullah CANDAN Doç. Dr. Aytaç ERKİŞİ
		7	ENHANCING THE RELIABILITY OF LATTICE STRUCTURES IN ENGINEERING: FIELD OPTIMIZATION FOR VON MISES STRESS REDUCTION	Research Assistant, Ahmet DAYANÇ
		8	LIGHTWEIGHT DESIGN IN A ROBOTIC COMPONENT: A STUDY ON TOPOLOGY OPTIMIZATION USING SIMP ALGORITHM	Research Assistant, Ahmet DAYANÇ
		9	A REVIEW OF TITANIUM METAL POWDER PRODUCTION THROUGH PLASMA ATOMIZATION	Research Assistant, Ahmet DAYANÇ Assistant Professor, Mustafa GÜLEŞEN
		10	BİR ASENKRON MOTORDA TERMAL DAĞILIMIN SONLU ELEMANLAR YÖNTEMİ İLE ANALİZİ	Şuayip DEMİR İsmet TIKIZ

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Prof. Dr. Rossi A. Hassad**	1	ANALYSIS OF TEAM MEMBERS' BEHAVIOR IN VIRTUAL ORGANIZATION BASED ON TRUST DIMENSION AND LEARNING	Dr. Indiramma M., K. R. Anandakumar
		2	AUTOMATED CLASSIFICATION IMPROVEMENT OF ALCOHOLICS AND NON-ALCOHOLICS	Dr. Ramaswamy Palaniappan
		3	RHETORICAL COMMUNICATION IN THE COGSCI DISCOURSE COMMUNITY: THE COGNITIVE NEUROSCIENCES (2004) IN THE CONTEXT OF SCIENTIFIC DISSEMINATION	Lucia Abbamonte Assis . Prof. Dr. Olimpia Matarazzo
		4	REASONING AND BEHAVIOR IN ADULTHOOD	O. Matarazzo, L. Abbamonte, G. Nigro
		5	A MODEL FOR COGNITIVE CLASSIFICATION OF FREQUENCY SIGNALS	Dr. Rui Antunes, Fernando V. Coito
		6	EFFECTS OF PROBABILITY AND INSTRUCTION IN SYLLOGISTIC CONDITIONAL REASONING	Olimpia Matarazzo Ivana Baldassarre
		7	INVESTIGATION INTO KANJI CHARACTER DISCRIMINATION PROCESS FROM EEG SIGNALS	Hiroshi Abe, Minoru Nakayama
		8	TEACHING OF INTRODUCTORY STATISTICS IN THE HEALTH, SOCIAL, AND BEHAVIORAL SCIENCES – REFORM-ORIENTED HISTORICAL CONTEXT AND RATIONALE	Prof. Dr. Rossi A. Hassad
		9	EXPLORATIONS IN THE ROLE OF EMOTION IN MORAL JUDGMENT	Arthur Yan

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Prof. Dr. Rachel C. F. Sun**	1	A CONTRASTING EXAMINATION OF ZOTERO AND MENDELEY REFERENCE MANAGEMENT SOFTWARE	Sujit K. Basak
		2	POSSIBILITIES, HAZARDS, AND MORAL CONSIDERATIONS IN SOCIAL MEDIA AND COUNSELING	Dr. Kyriaki G. Giota Lecture George Kleftaras
		3	META-ANALYSIS OF MATERNAL SMOKING AND ITS ASSOCIATION WITH CHILDHOOD OVERWEIGHT AND OBESITY	Martina Kanciruk Jac W. Andrews, Tyrone Donnon
		4	IMPACT OF THE PARENT TRAINING PROGRAM FOR REDUCING OBESITY ON THE HEALTH BEHAVIORS OF SCHOOL-AGE CHILDREN	Assis. Prof. Muntanavadee Maytapattana
		5	COMPREHENDING PRIMARY SCHOOL STUDENTS' VIEWS ON ADOPTING PRO-ENVIRONMENTAL BEHAVIORS	Dr .Astrid de Leeuw Dr. Pierre Valois
		6	INITIAL STUDY ON THE LINK BETWEEN SENSORY PROCESSING AND COGNITIVE DEFICITS IN CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS IN SAUDI ARABIA	Rana M. Zeina Laila AL-Ayadhi Shahid Bashir
		7	DETERMINANTS OF VARIANCES AMONG YOUNG SAUDI WOMEN IN TRADITIONAL FAMILIES WHO ADHERE TO SOCIETAL NORMS AND THOSE WHO DEFY THEM	Assis. Prof. Dr. Mai Al-Subaie
		8	PARENTING STYLE, NOT FAMILY TYPE AND CHILD'S GENDER, CONTRIBUTES TO COGNITIVE EMOTION REGULATION IN CHILDREN	AKM Rezaul Karim Tania Sharafat Abu Yusuf Mahmud
		9	RESEMBLANCES AND DISPARITIES IN TEACHERS' AND STUDENTS' EXPLANATIONS FOR CLASSROOM MISBEHAVIOR	Prof. Dr. Rachel C. F. Sun

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Dr. Zeljko Panian**	1	KHAIRULLAH KHAN, BAHARUM B. BAHARUDIN, AURANGZEB KHAN, FAZAL_E_MALIK	Khairullah Khan, Baharum B. Baharudin, Aurangzeb Khan, Fazal_e_Malik
		2	A STRUCTURE OF MONTE CARLO SIMULATION FOR EXPLORING THE UNCERTAINTY-INVESTMENT RELATIONSHIP	George Yungchih Wang
		3	THE OMISSION OF CONSUMER RIGHTS IN E-AUCTIONS – IS AN E-AUCTION TRULY AN AUCTION AT ALL?	Trish O'Sullivan
		4	E-PROCUREMENT, THE GOLDEN SOLUTION TO ENHANCING THE SUPPLY CHAINS SYSTEM THE PRIMARY HURDLES OF THE NEW BANK REGULATIONS	Somayeh Farzin, Hossein Teimoori Nezhad
		5	THE ROUTE TO WEB INTELLIGENCE MATURITY	Petr Teply
		6	OBSTACLES AND POTENTIALS FOR THE ADOPTION OF E-GOVERNANCE SERVICES	Dr. Zeljko Panian
		7	ENHANCEMENT OF TRANSFER PRICING IN A RECESSION WITH REFLECTION ON CROATIAN SCENARIO	Haroula N. Delopoulos
		8	UTILIZATIONS OF CONIC OPTIMIZATION AND QUADRATIC PROGRAMMING IN THE EXPLORATION OF INDEX ARBITRAGE IN THE THAI DERIVATIVES AND EQUITY MARKETS	Dr. Jasminka Radolović
			A SIMULATION MODEL FOR BID PRICE DECISION-MAKING	Satjaporn Tungsong, Gun Srijuntongsiri
		9	KHAIRULLAH KHAN, BAHARUM B. BAHARUDIN, AURANGZEB KHAN, FAZAL_E_MALIK	Assis . prof. Dr. R. Sammoura

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Assoc. Prof . Dr. Sobhy Fathy A. Hashesh**	1	CONNECTING LIVES INSIDE AND OUTSIDE THE CLASSROOM: WHY AND HOW TO INCORPORATE TECHNOLOGY IN THE LANGUAGE LEARNING CLASSROOM	Dr. Geoffrey Sinha
		2	ENHANCING LEARNING FOR RESEARCH HIGHER DEGREE STUDENTS MECHANISMS IN CONTROLLING LANGUAGE PRACTICES IN ELECTRONICS ENGINEERING: A PROGRAM PLAN FOR OUTCOMES-BASED EDUCATION	Jenny Hall, Alison Jaquet
		3	EXPERIMENTING WITH THE INFLUENCE OF INPUT MODALITY ON INVOLVEMENT LOAD HYPOTHESIS	Dr. Analiza Acuña-Villacorte
		4	IMPACT OF GRADE SENSITIVITY ON LEARNING MOTIVATION AND ACADEMIC PERFORMANCE	Mohammad Hassanzadeh
		5	PROPOSED PROGRAM FOR POSTGRADUATES IN EGYPT TO DEVELOP THE SKILLS AND TECHNIQUES FOR CREATING CONCEPT CARTOONS FOR KINDERGARTEN CHILDREN	Assis. Prof. Salwa Aftab, Dr. Sehrish Riaz
		6	THE EFFECT OF THE ANDALUS KNOWLEDGE PHASES AND TIMES MODEL OF LEARNING ON THE ADVANCEMENT OF STUDENTS' ACADEMIC PERFORMANCE AND EMOTIONAL QUOTIENT	Ahmed Amin Mousa, M. Abd El Salam
		7	MILLENNIAL TEACHERS OF CANADA: INNOVATION WITHIN THE CONFINED CONSTRAINTS OF TRADITION	Assoc. Prof . Dr. Sobhy Fathy A. Hashesh
		8	UTILIZING QR CODE AS AN EFFICIENT EDUCATIONAL TOOL FOR SWIFT ACCESS TO SOURCES OF KINDERGARTEN CONCEPTS	Lena Shulyakovskaya
			TEACHING ENGLISH TO ENGINEERS: BETWEEN ENGLISH LANGUAGE TEACHING AND PSYCHOLOGY	Ahmed Amin Mousa, M. Abd El-Salam
		9	CONNECTING LIVES INSIDE AND OUTSIDE THE CLASSROOM: WHY AND HOW TO INCORPORATE TECHNOLOGY IN THE LANGUAGE LEARNING CLASSROOM	Dr. Irina-Ana Drobot

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**A Prof. Dr. Pratoom Rekklang**	1	HUBS AS TRIGGERS FOR SPATIAL COMMUNICATION IN KINSHIP NETWORKS	Sameer Kumar, Jariah Mohd. Jan
		2	THE U.S. AND CENTRAL ASIA: FAITH, POLITICS, IDEOLOGY	Zhanar Aldubasheva, Elnura Assyltayeva, Mukhtar Senggirbay, Gaziza Aldubashova
		3	EXAMINATION OF THE GAMING INCLINATION OF SNGS (SOCIAL NETWORK GAMES) USERS BY GENDER	Jooyeon Yook, Wonjun Ko
		4	ELECTRONIC VOTING: TRUSTWORTHINESS IN DEMOCRACY; AN OUTLOOK FROM TECHNOLOGICAL, POLITICAL, AND SOCIAL ASPECTS	Sera Syarmila Sameon, Rohaini Ramli
		5	DETERMINATION OF FOOT SIZE MODEL USING KOHONEN NETWORK	Khawla Ben Abderrahim
		6	THE INFLUENCE OF THE FINANCIAL SYSTEM ON MIXED USE DEVELOPMENT – TURMOIL IN THE UK AND PERCEPTION OF SAFETY IN MIXED USE DEVELOPMENT	Assis. Prof. Tamara Kelly
		7	POLITICAL INFORMATION EXPOSURES, POLITICAL FIGURES' PERCEPTIONS, POLITICAL ATTITUDES, AND POLITICAL PARTICIPATION AMONG PEOPLE IN BANGKOK METROPOLITAN AREA	Prof. Dr. Pratoom Rekklang
		8	METROPOLITAN TRANSFORMATIONS OF MEDITERRANEAN CITIES IN THE CONTEXT OF ADVANCEMENTS IN THE MODERN ERA	Dr. Bakr Hashem Paumey Ahmed Alashwal
			SPATIAL EXAMINATION AND STATISTICS FOR ZONING OF URBAN AREAS	Benedetto Manganelli, Beniamino Murgante
		9	SOCIO-SPATIAL RESILIENCE STRATEGIC PLANNING THROUG	Lecture Aynaz Lotfata

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Prof. Martin Macion**	1	SUPPLY CHAIN MANAGEMENT AND E-COMMERCE TECHNOLOGY ADOPTION AMONG LOGISTICS SERVICE PROVIDERS IN MALAYSIA	Dr . Mohd Iskandar bin Illyas Tan, Iziati Saadah bt Ibrahim
		2	CUSTOMER-SUPPLIER COLLABORATION IN CASTING INDUSTRY: A REVIEW ON ORGANIZATIONAL AND HUMAN ASPECTS	Dr. Taneli Eisto, Dr .Venlakaisa Hölttä
		3	THE IMPACT OF WEBSITE PERSONALITY ON CONSUMERS' INITIAL TRUST TOWARDS ONLINE RETAILING WEBSITES	Jasmine Yeap Ai Leen, T. Ramayah, Azizah Omar
		4	CONTINUAL IMPROVEMENT WITH INTEGRATED MANAGEMENT SYSTEM	Sharareh Mirsaeidi Farahani , Gholamreza Chitsaz
		5	THE INTRODUCTION OF COMPULSORY ELECTRONIC EXCHANGE OF DOCUMENTS IN THE CZECH REPUBLIC: COMPARING EXPECTATION AND REALITY	Assis. Prof. Kamila Tišlerová
		6	ROLE OF CREDIT ON PRODUCTION EFFICIENCY OF FARMING SECTOR IN PAKISTAN(A DATA ENVELOPMENT ANALYSIS)	Saima Ayaz, Zakir Hussain, Maqbool Hussain Sial
		7	SUSTAINABILITY STRATEGY AND FIRM PERFORMANCE IN RESIDENTIAL TRADE AND INDUSTRY: A CONCEPTUAL ANALYSIS	Prof. Martin Macion
		8	FACTORS PAVING THE WAY TOWARDS ISLAMIC BANKING IN PAKISTAN	Muhammad Mazhar Manzoor, Muhammad Aqeel, Abdul Sattar
		9	DURATION ANALYSIS OF NEW FIRMS IN THE BANKING INDUSTRY	Jesus Orbe, Vicente Nunez-Anton

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	**Assoc. Prof. Dr. Bubpha Makesrithongkum**	1	SUSTAINABILITY OF URBAN GRAVEYARDS AND THE METAMORPHOSIS OF MALAY BURIAL CUSTOMS IN KUALA LUMPUR METROPOLITAN REGION	Dr. Mohamed Afla, Assis. Prof. Mohamad Reza
		2	THE INFLUENCE OF CONTEXT ON THE DEVELOPMENT OF CIORAN: THE CHOICES OF AN ENGAGED THINKER	Dr. Mara Magda Maftei
		3	THE ATTRIBUTES OF THAI FILMS AND CONTRIBUTORS TO GAINING RECOGNITION IN INTERNATIONAL MARKETS	Tanyatorn Panyasopon
		4	THE ORIGINS OF THE ART OF KAZAKH SALS, SERIS, AND PALUANS IN DISTINCT COMPARISON TO EUROPEAN HISTRIONES AND RUSSIAN SKOMORKHS	D. Dosbatyrov
		5	BORIA IN MALAYSIA: ELEMENTS IMPACTING THE MEDIA LITERACY OF EARLY TEENAGERS	Prof. Dr. Farideh Alizadeh
		6	POWER DISTANCE AND KNOWLEDGE MANAGEMENT FROM A POST-TAYLORIST VIEWPOINT	Dr. Khajornjit Bunnag
		7	ORNAMENT AS A UNIVERSAL PEACE LANGUAGE (BASED ON COMPARATIVE ANALYSIS OF CULTURES OF PROTO-TURKIC PEOPLES AND INDIAN TRIBES OF NORTH AMERICA)	John Walton, Vishal Parikh
		8	CAUSAL FACTORS IMPACTING THE TRUSTWORTHINESS AND SUCCESS OF THE NATIONAL PRESS COUNCIL OF THAILAND IN REGULATING PROFESSIONAL ETHICS IN THE OPINIONS OF NEWSPAPER JOURNALISTS	Zhamilya Boldykova, Assel Berdigulova
			FEATURES OF PARTY CONSTRUCTION IN THE COURSE OF POLITICAL MODERNIZATION OF KAZAKHSTAN	Assoc. Prof. Dr. Bubpha Makesrithongkum
		9	SUSTAINABILITY OF URBAN GRAVEYARDS AND THE METAMORPHOSIS OF MALAY BURIAL CUSTOMS IN KUALA LUMPUR METROPOLITAN REGION	Zhankuliyeva S. A.

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Assoc. Prof. Dr. Barbara Gawda**	1	A BIO-ECOLOGICAL PERSPECTIVE ON AWARENESS OF RISK AND FACTORS LINKED TO SUBSTANCE USE DURING PREGNANCY IN COMMUNITIES OF THE WESTERN CAPE PROVINCE, SOUTH AFRICA	Mutshinye Manguvhewa Maria Florence Mansoo Yu
		2	THE HUMAN BIAS ASPECT IN DECISION MAKING WITHIN QUALITY MANAGEMENT SYSTEMS & LEAN THEORY	Dr .Adriana Ávila Zúñiga Nordfjeld
		3	EFFICACY OF SPECIFIC MOBILITY EXERCISES AND PARTICIPATION IN SPECIAL GAMES ON PSYCHOMOTOR ABILITIES, FUNCTIONAL ABILITIES, AND GAME PERFORMANCE AMONG INTELLECTUALLY DISABLED CHILDREN UNDER 14 YEARS OLD	Lecture Dr. J. Samuel Jesudoss
		4	DEEP LEARNING AND VIRTUAL ENVIRONMENTS IMPACT OF PERSONALITY AND LONELINESS ON LIFE: THE ROLE OF ONLINE FLOW EXPERIENCES	Danielle Morin Jennifer D.E.Thomas Raafat G. Saade
		5	CAREER COUNSELING PROGRAM FOR THE PSYCHOLOGICAL WELL-BEING OF FRESHMEN UNIVERSITY STUDENTS	Dr. Asmita Shukla Dr. Soma Parija
		6	DIAGNOSIS OF HATE SCHEMAS IN PRISONERS WITH ANTISOCIAL PERSONALITY DISORDER (ASPD)	Sheila Marie G. Hocson
		7	MEDIA AND INFORMATION LITERACY (MIL) FOR THAI YOUTHS	Assoc. Prof. Dr. Barbara Gawda
		8	THE IMPACT OF OCCUPATIONAL STRESS ON QUALITY OF WORK LIFE AMONG THE STAFF OF E-WORKSPACE	Waralak Vongdoiwang Siricharoen, Nattanun Siricharoen
			MENTAL ILLNESS STIGMA AND CAUSAL BELIEFS: AMONG POTENTIAL MENTAL HEALTH PROFESSIONALS	Alireza Bolhari Ali Rezaeean Jafar Bolhari Fatemeh Zare
		9		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	**Prof. Dr. Eugene Allevato**	1	THE BROADER ADVANTAGES OF NEGOTIATIONS: AUSTRIAN VIEW ON EDUCATIONAL LEADERSHIP AS A 'POWER GAME' FOR TRADE UNIONS	Dr. Rudolf Egger
		2	ENHANCING LISTENING COMPREHENSION FOR EFL PRE-INTERMEDIATE STUDENTS THROUGH A BLENDED LEARNING APPROACH	Dr. Heba Mustafa Abdullah
		3	EXAMINATION OF INFLUENTIAL FACTORS ON FIRST YEAR ARCHITECTURE STUDENTS' PRODUCTIVITY	Shima Nikanjam, Badiossadat Hassanpour, Adi Irfan Che Ani
		4	EXCELLENCE AND QUANTITY IN THE STRATEGIC NETWORK OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	Assis. Prof. Juha Kettunen
		5	VARIOUS ROLES FOR MENTORS AND MENTEES IN AN E-LEARNING SETTING	Dr. Nidhi Gadura
		6	ATTAINING SUSTAINABLE DEVELOPMENT THROUGH TRANSFORMATIVE PEDAGOGIES IN UNIVERSITIES	Prof. Dr. Eugene Allevato
		7	THE APPROACH OF THE INNOVATION ALLIANCE IN HIGHER EDUCATION	Juha Kettunen
			UTILIZING COLLABORATIVE IMAGES TO COMPREHEND STUDENT EXPERIENCE	Tessa Berg, Emma Guion Akdag
		8	ALTERITY OF ROMA IN INCLUSIVE EDUCATION OF ROMA PUPILS IN SLOVAKIA	Bibiana Hlebova
		9	INQUIRY ON THE ENHANCEMENT TEACHING QUALITY IN THE CLASSROOM WITH META-TEACHING SKILLS	Shahlan Surat, Dr. Saemah Rahman, Ms. Saadiah Kummin

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	**Dr. Elena Chernyshkova**	1	CHARACTERISTICS OF COGNITIVE FUNCTIONS IN POLISH ADOLESCENTS WITH SPELLING DISORDERS	Dr. Izabela Pietras
		2	THE BEAUTY MYTH PROOTED BY MASS MEDIA TARGETING FEMALES	Yoojin Chung
		3	SELF-ESTEEM AND STRESS LEVELS AMONG ADULTS WITH TRAUMATIC BRAIN INJURIES, RANGING FROM MILD TO SEVERE, ATTENDING A DAY PROGRAM REHABILITATION FACILITY	Assis. Prof. Nicole S. McKinney
		4	CLINICAL AND METHODOLOGICAL CHALLENGES IN RESEARCHING THE RAPE MYTH	Ana Pauna Zbigniew Pleszewski
		5	COGNITIVE BEHAVIORAL THERAPY FOR TREATING SOCIAL ANXIETY DISORDER: A CASE IN PSYCHOLOGY	Yasmin Binti Othman Mydin Mohd. Fadzillah Abdul Razak
		6	TESTIMONY FROM EXPERT WITNESSES IN CASES OF BATTERED WOMAN SYNDROME	Dr. Ana Pauna
		7	FLASHBULB MEMORIES OF POSITIVE AND NEGATIVE EVENTS: WENCHUAN EARTHQUAKE AND COLLEGE ACCEPTANCE	Aiping Liu Xiaoping Ying Jing Luo
			COGNITIVE LANDSCAPE OF VALUES – UNDERSTANDING THE INFORMATION CONTENT IN MENTAL REPRESENTATIONS	Lecture J. Maksimainen
		8	IMPLICIT METHODS FOR STUDYING TOLERANCE	M. Bambulyaka
			DYNAMICS OF AGGRESSIVE BEHAVIOR IN THE CONTEXT OF REFLECTIVE PROCESSES	Dr. Elena Chernyshkova
		9	THE CONTRIBUTION OF PSYCHOANALYSIS TO RECONSTRUCTING POLITICAL THOUGHT: AN INTERPRETATION EXERCISE	Subramaniam Chandran

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 11	**A Prof. Haksoon Kim**	1	THE UTILIZATION OF REAL OPTIONS IN CAPITAL BUDGETING	Dr. George Yungchih Wang
		2	EFFECT OF GOVERNMENT EXPENDITURE ON PRIVATE CONSUMPTION AND THE ECONOMY: A CASE STUDY OF THAILAND	Paitoon Kraipornsak
		3	A PROPOSITION OF COMMUNITY-BASED FACILITY MANAGEMENT PERFORMANCE (CBFM) IN THE EDUCATIONAL SYSTEM OF BATUBARA DISTRICT IN INDONESIA	Amilia Hasbullah, Wan Zahari Wan Yussof, Maziah Ismail
		4	SOME SIGNIFICANT ASPECTS OF COST CONTRIBUTION ARRANGEMENTS IN FINANCIAL MANAGEMENT	Dr. Tomáš Brabenec
		5	UTILIZATION OF ADAPTIVE NEURO-FUZZY INFERENCE SYSTEM IN FORECASTING ECONOMIC CRISIS PERIODS IN THE USA	Assoc. Prof.. Eleftherios Giovanis
		6	INTEGRATION PROCESS OF INDUSTRIAL DESIGN AND ENGINEERING DESIGN	Kazuhide Sugiyama, Hiroshi Osada
		7	ATTRIBUTIONS MADE BY TEAM MEMBERS FOR TEAM OUTCOMES IN FINNISH WORKING LIFE	Dr. Maarit Valo, Pertti Hurme
			DOES CORPORATE GOVERNANCE OR TRANSPARENCY HAVE AN EFFECT ON FOREIGN DIRECT INVESTMENT?	Prof. Haksoon Kim
			SUCCESS OF ERP IMPLEMENTATION IN IRAN: EXAMINING THE INFLUENCE OF SYSTEM ENVIRONMENT FACTORS	Shahin Dezdar, Sulaiman Ainin
		8	SOCIAL COMMERCE – E-COMMERCE IN THE CONTEXT OF SOCIAL MEDIA	Linda Sau-ling LAI
		9	EFFECT OF CUSTOMER MANAGEMENT SYSTEM ON ENHANCING CUSTOMER RETENTION: OPTIMIZATION OF NEGATIVE CUSTOMER FEEDBACK	Alireza Faed, David Forbes

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 12	**Assoc. Prof. Dr. Oluwatosin Ijabadeniyi**	1	FOOD SECURITY IN INDIA: AN ANALYSIS OF KANDI REGION IN PUNJAB	Savita Ahlawat Dhian Kaur
		2	APPLICATION OF DESIGN MANAGEMENT TO ENHANCE WORK ENVIRONMENT FOR WOMEN ACADEMICS IN SAUDI ARABIA	Nouf Saad Alnassar, Susan Grant, Ray Holland
		3	ENHANCING AFFORDABLE HOUSING THROUGH INCLUSIONARY ZONING IN TORONTO	Dr. Sam Moshaver
		4	PRIORITIZING FOOD SAFETY CULTURE OVER TRADITIONAL FOOD SAFETY SYSTEMS IN SOUTH AFRICAN FOOD INDUSTRIES	Assoc. Prof. Dr. Oluwatosin A. Ijabadeniyi
		6	EXPLORING CONFLICT, CONFUSION, AND CHOICE: A PHENOMENOLOGICAL STUDY OF CORRUPT PRACTICES	Yvonne T. Haigh
		7	STRATEGIC PLANNING FOR THE REDUCTION OF SOCIOECONOMIC INEQUALITIES IN VIDARBHA REGION, MAHARASHTRA, INDIA	Amruta Khairnar, Joy Sen
		8	KAZAKHSTANI LITERATURE IN DIASPORA AND THE CONTRIBUTIONS OF MAZHIT AITBAYEV	Nuraddin Sadykov, Dr. Altynai Zhussipova, Assist. Prof. Omirkhan Abdimanuly
			CHARACTERISTICS OF ADHERING TO CUSTOMS AND TRADITIONS IN TURKESTAN DURING THE LATE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES	M. Nogaibayeva, Zh. Kumganbayev
		9	THE MASKS OF LIFE: OUR MULTIPLE IDENTITIES AND PRIVACY ISSUES	Karen Armstrong

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 13	**Prof. Dr. Vincent Fromentin**	1	TOWARDS AN UTAUT-BASED MODEL FOR EXAMINING EGOVERNMENT CITIZEN ACCEPTANCE IN SAUDI ARABIA	Alzahrani.M.E, Goodwin.R.D
		2	CAN WE ENSURE SAFETY?	Assis. Prof. Dr. Dominykas Broga
		3	ANALYZING THE ASCENT OF NATIONALISM AMONG YOUTH IN SOUTH KOREA AND ITS RELATIONSHIP WITH DEMOCRACY	Dr. Noor Sulastry Yurni Ahmad , Dr.Ki-Soo Eun
		4	EXPLORING THE INTERSECTION OF MIGRATION AND DURATION OF UNEMPLOYMENT: A CASE STUDY OF OECD COUNTRIES	Prof. Dr. Vincent Fromentin
		5	EXPLORING DEIXIS AND PERSONALIZATION IN ADVERTISING SLOGANS	Anne A. Christopher
		6	AN OVERVIEW OF THE IMPERATIVE TO IMPLEMENT ENVIRONMENTAL ACCOUNTING EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT	Dr. Noor Mohammad
		7	NAVIGATING THROUGH CURRENT AND FUTURE TRENDS IN GREEN COMPUTING	Tariq Rahim Soomro, Muhammad Sarwar

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 13:30 – 15:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 14	**Assis. Prof. Dr. Christiono Utomo**	1	ECOLABELING AND GREEN CERTIFICATION FOR EFFICIENT FISHERIES ADMINISTRATION – AN EXAMINATION	A. Ramachandran
		2	ASSESSING THE ELOYALTY IN ONLINE PURCHASES OF THAI HERBAL PRODUCTS	Chummanond Natchaya, Rotchanakitumnuai Siriluck
		3	UTILIZATION OF AUTO-REGRESSIVE FEED-FORWARD NEURAL NETWORKS IN PREDICTING GROSS DOMESTIC PRODUCT	Dr. E. Giovanis
		4	A NOVEL ASPECT IN SOFTWARE RISK SUPERVISION	Masood Taheri
		5	PROPOSITION OF SUPPLEMENTARY FUZZY MEMBERSHIP FUNCTIONS IN SMOOTHING TRANSITION AUTO-REGRESSIVE MODELS	E. Giovanis
		6	KEY SUCCESS FACTORS IN THE IMPLEMENTATION OF LARGE-SCALE ERP SYSTEMS IN THAILAND	Rotchanakitumnuai, Siriluck
		7	AN INHERENTLY DISCRIMINATIVE REWARD MECHANISM FOR IDENTIFYING SYBIL ATTACKS, WITH APPLICATIONS TO THE TOR NETWORK	Asim Kumar Pal, Debabrata Nath, Sumit Chakraborty
		8	ROLE OF NEGOTIATION AGENT IN VALUE-DRIVEN DESIGN DECISION MAKING	Dr. Arazi Idrus, Assis. Prof. Dr. Christiono Utomo
			INFLUENCE OF GOVERNMENT EXPENDITURE ON PRIVATE CONSUMPTION AND ECONOMIC ACTIVITY: A CASE STUDY OF THAILAND	Assoc. Prof. Dr. Dr. Paitoon Kraipornsak
			VALUE ENGINEERING AND ITS IMPACT ON DIMINISHING ENERGY COSTS IN INDUSTRIAL ORGANIZATIONS	Habibollah Najafi, Amir Abbas Yazdani, Hosseinali Nahavandi
		9	ELECTRONIC MARKETS HAVE UNDERMINED THE "TRADEOFF BETWEEN REACH AND RICHNESS" ON THE INTERNET	Dr. Haroon Altarawneh, Sattam Allahawiah

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

22 Aralık / December 22, 2023 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Doç. Dr. Özgür ÖNGÖRE**	1	A REVIEW ON LEARNING ORGANIZATIONS: THE IKEA EXAMPLE	Öğr. Gör. Dr., ŞERİFE KUZGUN
		2	LAND REFORM MOVEMENT PROPAGANDA IN THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA	Lecturer. Dr. Mehmet Ozan GÜLADA
		3	ÖRGÜTLERDE GÖRÜNMEZ TEHLİKE: SESSİZ İSTİFA	Doç. Dr., Devrim VURAL YILMAZ
		4	ÖRGÜTSEL SESSİZLİĞİN BOYUTLARINA İLİŞKİN KAVRAMSAL BİR İNCELEME	Doç. Dr., Devrim VURAL YILMAZ
		5	UNIVERSITY STUDENTS' FEAR of MISSING OUT on ACADEMIC DEVELOPMENTS AND ITS IMPACT on HEALTH-SEEKING BEHAVIOR	Asst. Prof. Mustafa FİLİZ
		6	EXAMINATION OF SOCIAL HEALTH PERCEPTION ACCORDING TO VARIOUS DEMOGRAPHIC VARIABLES	Asst. Prof. Mustafa FİLİZ
		7	AN OVERVIEW OF THE LIGHT AND DARK SIDE OF LEADERSHIP STYLES IN THE MULTIPLIER EFFECT OF LEADERSHIP	PhD Student, Melike ÇIRAK,
		8	PROSOSYAL DAVRANIŞLAR ve ALTURİSTİK LİDERLİĞE DAİR KAVRAMSAL BİR İNCELEME	Dr. Öğr. Üyesi, Hüseyin KARAGÖZ
		9	ULUSLARARASI PAZARLARDA DESTİNASYON PAZARLAMASI VE DESTİNASYON SEÇİMİ: MARİNA MÜŞTERİLERİNİN MOTİVASYON FAKTÖRLERİ	Öğr.Gör.Dr. TUĞÇE MERVE İNAK ÖZBERK Dr.Öğr.Üyesi, ELİF KOÇ
		10	A RESEARCH ON ISSUES TO BE CONSIDERED IN SCALE ADAPTATION STUDIES: 3-ITEM WORK ENGAGEMENT SCALE (UWES-3) ADAPTATION TRIAL	Doç. Dr. Özgür ÖNGÖRE
		11	FREE MINDS, IDEAS AND CREATIVITY	Doç. Dr. Özgür ÖNGÖRE

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Prof. Dr. Ayşegül KOYUNCU OKCA**	1	CONTRIBUTION OF GEOGRAPHICAL INDICATION TO LOCAL AND TRADITIONAL PRODUCTS	Doç. Dr. Devrim ERTÜRK Prof. Dr. Ayşegül KOYUNCU OKCA
		2	LOCAL AND TRADITIONAL ELEMENTS IN THE GLOBALIZATION PERIOD	Doç. Dr. Devrim ERTÜRK Prof. Dr. Ayşegül KOYUNCU OKCA
		3	A SWOT ANALYSİS OF THE FAİTH TOURİSM POTENTİAL OF KÜTAHYA MEVLEVİHANE	Dr. Öğr. Üyesi Gülten ŞEN
		4	Akıllı Turizm Uygulamalarında Turistlerin Teknolojiye Hazır Oluşları Üzerine Bir İnceleme, İzmir Ve Antalya Örneği	Doktora Öğrencisi MUSTAFA SAİD KOCABIYIK
		5	EVALUATION OF GEOGRAPHICALLY INDICATED LOCAL PRODUCTS IN THE FIELD OF GASTRONOMY: MUĞLA GÖCE TARHANA EXAMPLE	Öğr. Gör. Dr. Ayşe Sena ENGİN Ögr. Gör. Dr. Gamze KARAYEL İNCİLİ Prof. Dr. Özgür CEYLAN Öğr. Gör. Dr. Songül KILINÇ ŞAHİN
		6	ALMOND COFFEE CULTURE IN THE ANCIENT CITY DATCA	Öğr. Gör. Dr. Songül KILINÇ ŞAHİN Prof. Dr. Özgür CEYLAN Ögr. Gör. Dr. Gamze KARAYEL İNCİLİ Öğr. Gör. Dr. Ayşe Sena ENGİN
		7	THE ROLE OF FESTIVAL TOURISM AS AN ECOTOURISM ACTIVITY IN DESTINATION BRANDING	Assoc. Prof. Dr. Elif AKPINAR KÜLEKÇİ Feran AŞUR
		8	DROUGHT TOLERANT LANDSCAPING IDEAS AND PLANTS FOR DRY CLIMATES	Gökçe CAN Assoc. Prof. Dr. Elif AKPINAR KÜLEKÇİ
		9	NEW GENERATION GASTRONOMY AND ENGINEERING APPROACHES: FOOD SAFETY& SECURITY, INNOVATION, AND SUSTAINABILITY	Assist. Prof.Dr. YALÇIN GÜÇER Assoc.Prof.Dr. HAVVA EYLEM POLAT
		10	KALECİK AGROTOURISM POTENTIAL IN THE PERSPECTIVE OF VITICULTURE AND VINEYARD PRODUCTS	Assist.Prof.Dr. YALÇIN GÜÇER Assoc.Prof.Dr. HAVVA EYLEM POLAT

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

22 Aralık / December 22, 2023 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Prof. MUSTAFA KÜÇÜKÖNER**	1	THE ROLE OF INFORMATION AND GUIDANCE DESIGNS IN VISUAL COMMUNICATION: ONDOKUZ MAYIS UNIVERSITY KURUPELT CAMPUS INFORMATION GRAPHIC EXAMPLES	Doç. Dr. Tarık YAZAR Serhat KAYA Ahmet Ali FIRINCI Elif KABAKCIOĞLU Farah SAĞLAM
		2	USE OF INFOGRAPHICS IN GENERAL SURGICAL APPLICATIONS: EYE SURGERY INFOGRAPHIC APPLICATION EXAMPLES	Doç. Dr. Tarık YAZAR Ünal AKBAŞ Emin ESER YOLOĞLU
		3	FÜTÜRİZM AKIMI BAĞLAMINDA AFİŞ TASARIM	Öğretim Görevlisi, Buse Şirin İLTER ABAY
		4	CORY ARCANGEL'IN SANAL EVRENLERİ	Doç. BÜLENT BULDUK
		5	MONA HATOUM'UN TRAVMATİK NESNELERİ	Doç. BÜLENT BULDUK
		6	COLOR AND COMPOSITION IN WALL PAINTINGS IN ANATOLIAN CIVIL ARCHITECTURE OF THE 18TH AND 19TH CENTURIES	Öğr.Gör.Dr.Mustafa ÖZTÜRK Prof. İbrahim Çoban
		7	AHLAT'TA BULUNAN EMİR BAYINDIR KÜMBETİNİN GÜNÜMÜZE AİT GRAVÜR RESİMLERİ	Prof. MUSTAFA KÜÇÜKÖNER Dr. HAVA KÜÇÜKÖNER
		8	ÇAĞDAŞ SANATTA BABİL KULESİ KONULU ENSTALASYON ÇALIŞMALARI	Prof. MUSTAFA KÜÇÜKÖNER
		9	Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Türk Tezhip Sanatında Münhani Üslubu (XIII.- XIV. Yüzyıllar)	Araştırma Görevlisi, BURCU ER
		10	CREATING GRAPHIC DESIGNS USING AUTOMATISM TECHNIQUE INSPIRED BY THE INFLUENCE OF THE SURREALIST ART MOVEMENT	Zeynep DUMAN Sibel KIZILKAYA
		11	ÇEŞNİLERLE ÇOKSESLİLİK "ÇARGAH MAKAMI DİZİSİ ÖRNEĞİ"	Doç. Dr. SERCAN ÖZKELEŞ
		12	ÇARGAH MAKAMI DİZİSİNDE ÇOKSESLENDİRME YAKLAŞIMLARI	Doç. Dr. SERCAN ÖZKELEŞ

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Doç. Dr. Mehmet Sait MERMUTLU**	1	DİVÂN SAHİBİ ŞEYH AHMED KUDDÛSÎ'YLE İLGİLİ OSMANLI ARŞİVLERİNDE BULUNAN BAZI HUSÛSÎ VESİKALAR	Doç. Dr. Mehmet Sait MERMUTLU
		2	Muhyiddin Chelebi And Sezai Karakoch's Meetıngs Wıth Hızır (A Comparatıve Study On The Common Motıves Of Hızırname And Hızırla Kırk Saat)	Doç. Dr. Mehmet Sait MERMUTLU
		3	A STUDY ON THE BATTLE OF MALAZGIRT THROUGH THE PERSPECTIVES OF BYZANTINE HISTORIAN ATTALEIATES	Meliha ÇETİN
		4	CUMHURİYET DÖNEMİNDE AMASYA'DA MEYDANA GELEN SEL BASKINLARI (1931-1941)	Doç. Dr. TURGUT İLERİ
		5	MERZİFON'DA OSMANLIDAN CUMHURİYET DÖNEMİNE İNTİKAL EDEN GAYRİMÜSLİM ESERLERİ	Bil. Uzm. MÜSLÜM BÖREK Doç. Dr. TURGUT İLERİ
		6	LATIN EMPRESS OF BYZANTIUM: ANNA PALEOLOGINA OF SAVOY	Yüksek Lisans Öğrencisi, DİLEK GÜNEŞ
		7	HARF İNKILABI'NIN BASIN VE BASIMDA UYGULANMASI	BEYZA KÖSE ŞEKER
		8	BOZKIR KAVİMLERİNDE MADENCİLİK	Dr.MAZHAR NARŞAP
		9	SIHHAT NEWSPAPER INDEX	Rümeysa Ayşe KAYA Prof. Dr. Songül KEÇECİ KURT
		10	THE PERCEPTION OF WOMEN IN OTTOMAN ARMENIANS: THE CASE OF SIHHAT NEWSPAPER	Rümeysa Ayşe KAYA Prof. Dr. Songül KEÇECİ KURT

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

22 Aralık / December 22, 2023 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	Assoc. Prof. Dr. Mehmet Nuri Kardaş	1	Kids' Privacy on Social Media and Platforms' Economic Drives	Borhan Aeini
		2	AÇIK HAVADA EĞİTSEL OYUNLARLA FEN BİLİMLERİ DERSİ PERİYODİK SİSTEMDEKİ ELEMENTLER KONUSUNUN ÖĞRETİMİ	Prof. Dr. İjlal OCAK Neyla Bayraktaroğlu Öğr. Gör. Dr. Nilda HOCAOĞLU
		3	6. SINIF İNGİLİZCE DERS PROGRAMINDA YER ALAN 6., 7. VE 8. ÜNİTELERE YÖNELİK DİNLEME TESTİNİN GELİŞTİRİLMESİ	Öğr. Gör. Dr. Nilda HOCAOĞLU Prof. Dr. Gürbüz OCAK
		4	THE EFFECT OF USING THE ACROSTICS MNEMONIC METHOD IN 10TH GRADE TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE COURSE ON STUDENTS' ACADEMIC ACHIEVEMENT	Şafak AYAN Asist. Prof., Vildan KATMER BAYRAKLI
		5	A STUDY ON BILINGUAL SECONDARY SCHOOL STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS TURKISH COURSE ACTIVITIES	Teacher Tuba Gültaç, Assoc. Prof. Dr. Mehmet Nuri Kardaş
		6	THE RELATIONSHIP BETWEEN BILINGUAL SECONDARY SCHOOL STUDENTS' TURKISH SPEAKING ANXIETY WITH SOME VARIABLES	Teacher Tuba Gültaç, Assoc. Prof. Dr. Mehmet Nuri Kardaş
		7	OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ ÇEVREYE YÖNELİK BİLİNÇ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Fatime AKSU Prof. Dr. Ümit DENİZ
		8	FEN BİLGİSİ ÖĞRETMENLERİNİN 5. SINIF IŞIĞIN YAYILMASI VE İNSAN VE ÇEVRE ÜNİTELERİNDE YAŞADIĞI ZORLUKLAR	Yüksek Lisans Öğrencisi, ÇAĞLA NUR ÖZKAN Doç. Dr., SEDA OKUMUŞ
		9	Pandemi Dönemi Uzaktan Eğitim Uygulamalarına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Görüşleri	Aylin Kılıç Prof. Dr. Mustafa Şahin
		10	İLKÖĞRETİM MATEMATİK ÖĞRETMEN ADAYLARININ MATEMATİKSEL OKURYAZARLIĞI ÖZ YETERLİKLERİNİN VE MATEMATİK ÖĞRETMEYE HAZIR OLMA İNANIŞLARININ İNCELENMESİ	Tuğba ÇEVİK Dr. Öğr. Üyesi Mustafa AKINCI
		11	Çocuk Eğitimi, Uygulama ve Araştırma Merkezleri Etkinliklerinin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Temel Beceriler Açısından Karşılaştırılması	Öğrt. Gör. Dr. Ayşen TÜKEL Prof. Dr. Ali MEYDAN Mukaddes İpek Bekdik
		12	ETKİNLİK TEMELLİ SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİNİN OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARIN SOSYAL BECERİLERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Öğrt. Gör. Dr. Ayşen TÜKEL Prof. Dr. Ali MEYDAN

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

22 Aralık / December 22, 2023 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	Prof. Dr. Mustafa İsmail Dönmez	1	IDENTITY AND HOMELAND IN SUSAN ABULHAWA'S MORNINGS IN JENIN	Safaa Madkhana
		2	GENERAL VIEW ON THE PRAGMATIC FUNCTION OF IDIOMS APPLIED IN ENGLISH LITERARY TEXTS (on the basis of ethnonyms)	PHD student, Rugiyya Karimova
		3	AFYON GEDİK AHMET PAŞA İL HALK KÜTÜPHANESİ'NDE 03 GEDİK 18302 DEMİRBAŞ NO İLE KAYITLI MENÂFİ'Ü'N-NÂS DERLEMESİ: HÂZÂ KİTÂBU'T-TIBB	Dr. Öğr. Üyesi NECİP FAZIL ŞENARSLAN ELANUR TUNCER
		4	Babanzâde Ahmed Naim's Translation from Arabic Literature titled ''Bir Şâir-i Bahâdır yâhûd Bişr bin Ebî Avâne''	Prof. Dr. Mustafa İsmail Dönmez
		5	Babanzâde Ahmed Naim's Translation from Arabic Literature titled ''An Ode of Ferezdak'': Evaluation and Translation	Prof. Dr. Mustafa İsmail Dönmez
		6	BALIKESİR İLİ KEPSUT İLÇESİ KARAÇALTI KÖYÜ AĞZINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜ'NE KATKILAR	Dr. Öğr. Üyesi Sunay Deniz
		7	CEMALEDDİN EFGANİ, MUHAMMED ABDUH GİBİ İSLAM BİLGİNLERİNİN TÜRK ŞAİR VE YAZARLARINA ETKİLERİ BAĞLANMINDA İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Şahrıstan – SEÇKİN Prof. Dr. Nurullah ULUTAŞ
		8	NABİZADE NAZIM'IN ZEHRA ADLI ROMANININ NATÜRALİZM BAĞLAMINDA İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Şahrıstan – SEÇKİN
		9	"GAZAP ÜZÜMLERİ" ROMANI ÜZERİNDEN EMEĞİN EDEBİYATA YANSIMASINA BİR BAKIŞ	Arş. Gör. Dr., TUĞBA GÜCENMEZ
		10	THE CONFLICTS IN THE PLAY RISING OF THE MOON BY LADY GREGORY	FAROOQ UMER ABDULHADI ARZU ÖZYÖN
		11	TÜRKMENCEDE OLUMLU VE OLUMSUZ DİL BİRİMLERİNE DİLBİLİMSEL BAKIŞ	Arş.gör., ŞEBNEM ABBASOVA

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22 Aralık / December 22, 2023 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	**Doçent Doktor, ONUR ARAZ**	1	RENKLİ BETONUN İNŞAAT SEKTÖRÜNDE KULLANIMI VE ÖNEMİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME	Doç. Dr. Zehra Funda AKBULUT Prof. Dr. Soner GÜLER
		2	THE USE OF POZZOLANIC CEMENTITIOUS MATERİALS IN THE CONCRETE INDUSTRY IN TERMS OF SUSTAINABİLITY	Doç. Dr. Zehra Funda AKBULUT Prof. Dr. Soner GÜLER
		3	ANALYTICAL APPROACH TO RECEDING CONTACT IN ORTHOTROPIC LAYERED SYSTEMS RESTING ON A PASTERNAK FOUNDATION	Assoc. Prof. Dr. ERDAL ÖNER AHMED WASFI HASAN AL-QADO
		4	EXAMINATION OF PUBLIC CONSTRUCTION TENDER ARCHIVE DATA THROUGH DESCRIPTIVE STATISTICS	Assist. Prof. Dr. DUYGU TEKİN Prof. Dr. VEDAT TOĞAN
		5	ADVANTAGE/DISADVANTAGE COMPARISON OF BUILDING-BASED TRANSFORMATION AND AREA-BASED TRANSFORMATION IN URBAN TRANSFORMATION PLANNING AND IMPLEMENTATION STRATEGIES	Lecturer, Sıtkı Alper ÖZDEMİR Prof. Dr., Mustafa Tolga ÇÖĞÜRCÜ
		6	PLANNING PRINCIPLES AND PRACTICES OF TEMPORARY SHELTER AREAS AFTER NATURAL DISASTERS	Lecturer, Sıtkı Alper ÖZDEMİR Prof. Dr., Mustafa Tolga ÇÖĞÜRCÜ
		7		
		8		
		9	COLUMN STIRRUP DAMAGES: KAHRAMANMARAŞ EARTHQUAKES	Dr. Öğr. Üyesi Ayten GÜNAYDIN Dr. Öğr. Üyesi Hande GÖKDEMİR Prof. Dr. Mizan DOĞAN
		10	REINFORCED CONCRETE BEAM STRIRRUP DAMAGES: KAHRAMANMARAŞ EARTHQUAKES	Dr. Öğr. Üyesi Hande GÖKDEMİR Dr. Öğr. Üyesi Ayten GÜNAYDIN Prof. Dr. Mizan DOĞAN
		11		
		12		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

22 Aralık / December 22, 2023 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Prof. Dr. NİLGÜN ÖZDİL**	1		
		2	HIGH TECHNOLOGY CONNECTIONS IN AVIONICS SYSTEMS	Doctoral Student Ömer ÖZTÜRK
		3	CAM MALZEMELERİN DELME İŞLEMİNE ETKİ EDEN KESME PARAMETRELERİNİN BOX-BEHNKEN DENEY TASARIMI İLE OPTİMİZASYONU	Yüksek Lisans Öğrencisi SEMİH AYDINLI Prof. Dr. LEVENT UĞUR Prof. Dr. AYTAÇ YILDIZ
		4	ELEKTRİKLİ ARAÇ SEÇİMİNDE AHP VE TOPSIS YÖNTEMLERİNİN KULLANILMASI	Öğrenci ZEYNEP DOĞAN Öğrenci ARZU ECE ORÇAN Prof. Dr. AYTAÇ YILDIZ
		5	SLOT BOŞLUKLARA SAHİP UÇAK KANAT KABURGALARININ YAPISAL ANALİZİ	Tümay Battal AKDOĞAN Doç. Dr. İsmail Yasin SÜLÜ
		6	STRECH AND DIMENSIONAL PROPERTIES OF THE FABRICS KNITTED FROM FANCY YARN	Prof. Dr. NİLGÜN ÖZDİL
		7	GOLF BALL CFD ANALYSIS WITH ANSYS FLUENT	Lisans öğrencisi, Halil ERKMEN Lisans öğrencisi, Yakup APAYDIN Lisans öğrencisi, Mehmet Salih ÖZ Lisans öğrencisi, İbrahim Emrullah PALA ÖĞR. GÖREVLİSİ, Mustafa BUĞDAY
		8	TYPES OF SOLE LININGS AND REQUIREMENTS FOR THEIR USE	Fazlı AKYÜZ Nuray Olcay IŞIK EMEKSİZ
		9	ELEGANCE FROM THE DEPTHS OF THE WATERS: FISH SKIN AND ITS TANNING	Dr. Öğr. Üyesi, FAZLI AKYÜZ Doç. Dr. NURAY OLCAY IŞIK EMEKSİZ
		10	GAZ TÜRBİNİ İÇİN FİLM SOĞUTMA TEKNOLOJİLERİ VE TESTLERİ	YL Öğrencisi SEMİH AVCUN DR. ERİNÇ ERDEM
		11	TEDARİKÇİ SEÇİMİ VE ÜRÜNÜN YENİDEN MALİYETLENDİRİLMESİ: BİR AMBALAJ İŞLETMESİ ÖRNEĞİ	TÜLAY KORKUSUZ POLAT
		12	BİR İMALAT FİRMASI İÇİN HAMMADDE TALEP TAHMİNİ VE SİPARİŞ BÜYÜKLÜĞÜ HESAPLAMASI	TÜLAY KORKUSUZ POLAT

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

22 Aralık / December 22, 2023 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	**Doç. Dr. Mehmet KAPLAN**	1	Tarımsal Zararlılarla Mücadelede Kullanılan Entomopatojenler ve Kullanım Durumları	Doç. Dr. Mehmet KAPLAN
		2	PHYTOCHEMICALS AND EFFECT THAT CHANGE INSECT BEHAVIOR SITUATIONS	Doç. Dr. Mehmet KAPLAN
		3	YAPRAK ÖRNEKLEME ÇALIŞMASI	Dr. Öğr. Üyesi MELEK GÖKMEN KARAKAYA
		4	THE IMPACT OF IRRIGATION REGIMES ON FOOD SAFETY AND SECURITY IN AGRICULTURE: A CLIMATE CHANGE PERSPECTIVE	Assoc.Prof.Dr., Havva Eylem POLAT Assist.Prof.Dr., Yalçın GÜÇER
		5	HIGH PRESSURE APPLICATIONS IN FOOD PRESERVATION IN THE PERSPECTIVE OF FOOD SAFETY	Assoc.Prof.Dr. Havva Eylem POLAT Assist.Prof.Dr. Yalçın GÜÇER
		6	EFFECTS OF SILICON AND CALCIUM APPLIED IN DIFFERENT DOSES ON SOME PHYSICAL CHEMICAL PROPERTIES OF TOMATO (Solanum lycopersicum L.) SEEDLINGS	Doç.Dr. Özlem ÜZAL Prof.Dr. Fikret YAŞAR
		7	CHANGES IN THE DEVELOPMENT OF TOMATO PLANT DURING SALT STRESS AND RECOVERY PROCESS	Prof.Dr. Fikret YAŞAR Doç.Dr. Özlem ÜZAL Yük. Zir. Muh. Ömer ÖZTAŞ
		8	THE EFFECTS OF CLIMATE CHANGE ON THE BIOCHEMICAL COMPOSITION OF MACROALGAE	Prof. Dr. Sevim Polat Prof. Dr. Abdurahman Polat
		9	ROLE OF ORGANIC FERTILIZERS AS A MITIGATOR OF FREEZING STRESS IN MAIZE	Imren KUTLU Nurdilek GULMEZOGLU
		10		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

22 Aralık / December 22, 2023 / 16:00 – 18:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	**Dr.Öğr. Üyesi,Orhan ECEMİŞ**	1	Examining the Linear Regression Analysis Performance of 3D Printing Dataset at Different Printing Parameters	Hakan YÜKSEL
		2	3b Baskı Parametrelerinin Mekanik Özelliklerinin Sistematik Literatür Taraması	Hakan YÜKSEL
		3	ANALYSIS OF THE EFFECTS OF PSYCHIATRIC DISEASES ON EEG SIGNALS USING AN ENSEMBLE ALGORITHM	Yaman RAMADAN, Doç. Dr, MUSTAFA TOSUN
		4	Borsa Okur Yazarlığı Bağlamında Açık Kaynak Kodlu Yazılımlar: R Programında Bir Uygulama	Dr.Öğr. Üyesi,Orhan ECEMİŞ
		5	PLASTİK MALZEMELERİN İŞLEME ŞARTLARININ BELİRLENMESİNDE YAPAY SİNİR AĞI KULLANIMI	Mustafa Bozdemir
		6	UZMAN SİSTEM YÖNTEMİYLE YAPAY ZEKÂDA ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME	Mustafa Bozdemir
		7	CATEGORY PREDICTION OF TURKISH POEMS USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND NATURAL LANGUAGE PROCESSING METHODS WITH MLP AND SVM ALGORITHMS	Dr.Öğr.Üyesi, Sedat KORKMAZ Emre YÖNET
		8	ATAMA PROBLEMLERİ İÇİN PHYTON UYGULAMASI	Dr.ONUR MESUT ŞENARAS Dr, ŞAHİN İNANÇ Doç.Dr. ARZU EREN ŞENARAS
		9	SİSTEM DİNAMİĞİ MODELİ İÇİN VBA UYGULAMASI	Dr, ŞAHİN İNANÇ Dr.ONUR MESUT ŞENARAS Doç.Dr. ARZU EREN ŞENARAS
		10	BRAIN KEYBOARD APPLICATION WITH MACHINE LEARNING	MELİH DEMİR Assoc. Dr, MUSTAFA TOSUN

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

22Aralık / December 22, 2023 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Assoc. Prof. Dr. Wondwosen Teshome**	1	SOCIAL ANTHROPOLOGY OF CONVERGENCE AND WANDERING COMPUTATION	Lecture Emilia Nercissians
		2	THE SAUDI ARABIA NATIONAL ENERGY STRATEGY	Ziyad Aljarboua
		3	AFRICA'S POLITICAL FINANCE: A CASE STUDY OF ETHIOPIA	Assoc. Prof. Dr. Wondwosen Teshome
		4	EXAMINING AND CONTRASTING ARCHITECTURAL SPECIFICATIONS AND URBAN FUNCTION OF SCIENTIFIC–TECHNOLOGICAL PARKS IN IRAN AND ACROSS THE GLOBE	Shahryar Shaghaghi G., Mojtaba H. Ghoshouni, Bahareh S. Ghabel
		5	ECONOMIC IMPACT OF ROAD TRAFFIC ACCIDENTS IN EGYPT	Mohamed A. Ismail, Samar M. M. Abdelmageed
		6	ISLAM AND REGULATIONS ON FERTILITY	Dr .Muhammad Hammad Lakhvi
		7	VERSATILE CADASTRE, INDISPENSABLE FOR URBAN DEVELOPMENT PLANS IN IRAN	Mehrshad Khalaj, Elham Lashkari
		8	BANDUNG CITY'S STREET NETWORK: A COMPARISON BETWEEN CITY CENTER AND NEW COMMERCIAL AREA	Siska Soesanti, Norihiro Nakai
		9	RESPONSE OF TEMPORARY HOUSING TO DISASTERS IN DEVELOPING COUNTRIES - CASE STUDY: IRAN-ARDABIL AND LORESTAN PROVINCE EARTHQUAKES	Farzaneh Hadafi, Alireza Fallahi
		10		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22Aralık / December 22, 2023 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Dr. Denis Câprâroiu**	1	HEADING TOWARDS EFFECTIVE ACCOUNTABILITY: THE ROLE OF ACCOUNTING IN ISLAMIC RELIGIOUS ORGANISATIONS	Hasan Basri Afifuddin, A.K Siti-Nabiha
		2	AN OVERVIEW OF METHODS AND TECHNOLOGIES APPLIED TO REDUCE ENERGY CONSUMPTION IN THE TRANSPORTATION SECTOR AND COMBAT AIR POLLUTION IN IRAN	Eshagh Rasouli Sarabi, Mir Saeed Moosavi
		3	EXPLORING ASPECTS OF THE GENESIS OF THE CITY OF SUCEAVA, A MEDIEVAL CAPITAL OF MOLDAVIA	Dr. Denis Câprâroiu
		4	ASSESSMENT TECHNIQUES OF PHOTOGRAPHY IN VISUAL COMMUNICATIONS WITHIN IRAN	Firouzeh Keshavarzi
		5	PRESENTING THE PRIMARY FACTORS OF ACCIDENTS ON IRAN'S ROADS AND EXAMINING THEIR CAUSES AND STRATEGIES APPLIED TO MITIGATE THEM	Eshagh Rasouli Sarabi, Mir Saeed Moosavi
		6	ANALYZING SPATIAL VARIABILITY IN HUMAN DEVELOPMENT PATTERNS IN ASSIUT, EGYPT	Abdel-Samad M. Ali
		7	DISPARITIES IN SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT AND THEIR IMPLICATIONS ON COMMUNAL CONFLICTS: A STUDY ON INDIA'S NORTH-EASTERN REGION	Assis. Prof. Debasis Neogi
		8	USERS' MOTIVATION AND SATISFACTION WITH INFORMATION SYSTEMS	Abbas Moshref Razavi, Rodina Ahmad
		9	EXTRACTING IMPLICIT KNOWLEDGE TO PREDICT POLITICAL RISK THROUGH A NOVEL FRAMEWORK USING BAYESIAN NETWORKS	Assoc. Prof. Siavash Asadi Ghajarloo
		10		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22Aralık / December 22, 2023 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Assis .Prof. Dr. Fattaneh Daneshmand Malayeri**	1	KNOWLEDGE INTERCONNECTION MODEL AMONG USERS IN VIRTUAL COMMUNITY	Fariba Haghbin, Othman Bin Ibrahim, Mohammad Reza Attarzadeh Niaki
		2	PENSION EXPENDITURE ANALYSIS THROUGH DYNAMIC SIMULATION APPROACH	Hasimah Sapiri, Anton Abdulbasah Kamil, Razman Mat Tahar, Hanafi Tumin
		3	A CASE STUDY ON THE GROUNDWATER CRISIS IN IRAN: FARS PROVINCE ASSESSMENT	Dr. Mohammad Hossein Hojjati , Ms. Fardin Boustani
		4	EXPLORING THE IMPACT OF CULTURE ON THE ADOPTION OF NEW TECHNOLOGIES	Nazli Ebrahimi, Sharan Kaur Garib Singh, Reza Sigari Tabrizi
		5	NOVEL ASPECTS AND METHODOLOGIES IN EFFECTIVE URBAN PLANNING AND MANAGEMENT	Assis .Prof. Dr. Fattaneh Daneshmand Malayeri
		6	UTILIZATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR DROWSINESS WARNING SYSTEM	Nidhi Sharma, V. K. Banga
		7	PLANNING FOR IMPROVEMENT IN URBAN ENVIRONMENTAL QUALITY: A CASE STUDY OF MOFT ABAD NEIGHBORHOOD, TEHRAN, IRAN	Phd. Can. Elham Lashkari, Dr. Mehrshad Khalaj
		8	ENHANCING ENERGY EFFICIENCY THROUGH THE APPLICATION OF PERSIAN ANCIENT ARCHITECTURAL PATTERNS IN DESERT REGIONS: A CASE STUDY OF TRADITIONAL HOUSES IN KASHAN	Mehran Jamshidi, Naghmeh Yazdanfar, Masoud Nasri

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22Aralık / December 22, 2023 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Dr. Subramaniam Chandran**	1	ALTERNATIVE EDUCATION AND FOSTERING ENTREPRENEURIAL CAPABILITIES AMONG FARMERS IN MALAYSIA	Golnaz Rezai, Zainalabidin Mohamed, Prof. DR. Mad Nasir Shamsudin
		2	HOW DO PUBLIC OFFICIALS RECUPERATE THEIR EXPENSES? THE ECONOMICS OF REPRESENTATIVE DEMOCRACY IN INDIA	Dr. Subramaniam Chandran
		3	TOWARDS A COHESIVE APPROACH TO SOCIAL JUSTICE: INTEGRATING TRADITIONAL AND MODERN ELEMENTS IN PUBLIC POLICY FORMULATION IN INDIA	Dr. Subramaniam Chandran
		4	RESIDENTS' BEHAVIOR AND SPATIAL CONSEQUENCES OF RIVERFRONT DWELLINGS IN YOGYAKARTA, INDONESIA	Hastuti Saptorini
		5	EXPECTATIONS OF THE POPULACE FROM RURAL TELECENTERS: A CASE STUDY OF COMMON SERVICE CENTERS IMPLEMENTATION IN MUSHEDPUR VILLAGE, HARYANA, INDIA	Charru Malhotra, Girija Krishnaswamy
		6	EXPLORATION OF HYPERMEDIATED IMAGES IN ASIAN CINEMA	Somi Nah, Timothy Yoonsuk Lee, Jinhwan Yu
		7	KNOWLEDGE HANDLING AND E-LEARNING – AN AGENT-BASED STRATEGY	Prof. Dr. Teodora Bakardjieva, Assis. Prof. Dr. Galya Gercheva
		8	EMIGRATION OF MEDICAL PROFESSIONALS; ORIGINS AND RAMIFICATIONS IN PAKISTAN	Muhammad Wajid Tahir, Rubina Kauser, Majid Ali Tahir
		9	KNOWLEDGE MANAGEMENT FRAMEWORK FOR EFFECTIVE KNOWLEDGE SHARING AMONG AFFILIATED ORGANIZATIONS	Mahboubeh Molaei
		10		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22Aralık / December 22, 2023 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Assoc. Prof. Dr. Ramaswamy Palaniappan**	1	IS ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOR EXPLAINED BY PERCEIVED ORGANIZATIONAL VIRTUOUSNESS?	Assoc. Prof. Dr. Neuza Ribeiro, Assoc. Prof. Dr. Arménio Rego
		2	TEAM MEMBERS' BEHAVIORAL ANALYSIS IN VIRTUAL ORGANIZATION BASED ON TRUST DIMENSION AND LEARNING	Indiramma M., K. R. Anandakumar
		3	ENHANCED AUTOMATED CLASSIFICATION OF NON-ALCOHOLICS AND ALCOHOLICS	Assoc. Prof. Dr. Ramaswamy Palaniappan
		4	RHETORICAL COMMUNICATION IN THE COGSCI DISCOURSE COMMUNITY: THE 2004 COGNITIVE NEUROSCIENCES IN THE CONTEXT OF SCIENTIFIC DISSEMINATION	Lucia Abbamonte, Olimpia Matarazzo
		5	WASON SELECTION TASK: LINGUISTIC, PRAGMATIC, AND EVOLUTIONARY FACTORS	Olimpia Matarazzo, Fabrizio Ferrara
		6	INVESTIGATING KANJI CHARACTER DISCRIMINATION PROCESS FROM EEG SIGNALS	Hiroshi Abe, Minoru Nakayama
		7	CHAOTIC PROPERTIES OF HEMODYNAMIC RESPONSE IN FUNCTIONAL NEAR INFRARED SPECTROSCOPIC MEASUREMENT OF BRAIN ACTIVITY	Dr. Ni Ni Soe , Dr. Masahiro Nakagawa
		8	SELF-ASSEMBLING HYPERNETWORKS FOR COGNITIVE LEARNING OF LINGUISTIC MEMORY	Byoung-Tak Zhang, Chan-Hoon Park
		9	SPATIAL NAVIGATION: GENDER DIFFERENCES	Bia Kim, Sewon Lee, Jaesik Lee
		10		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

22Aralık / December 22, 2023 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Seyed Mohammad Reza Hosseini**	1	SMART MOBILE SEARCH FOCUSED ON GLOBAL E-COMMERCE	Abdelkader Dekdouk
		2	AN ECONOMIC EVALUATION OF PHU KRADUENG NATIONAL PARK	Chutarat Boontho
		3	EXPLORING THE ROLE OF INSTITUTIONS IN THE GROWTH AND DEVELOPMENT OF THE ECONOMY	Seyed Mohammad Reza Hosseini
		4	PROPOSING A THEORETICAL MODEL OF CUSTOMER KNOWLEDGE MANAGEMENT: AN EXAMINATION OF CKM TOOLS IN BRITISH DOTCOMS	Mehdi Shami Zanjani, Roshanak Rouzbehani, Hosein Dabbagh
		5	DEVELOP AN ELECTRONIC MARKET FRAMEWORK UTILIZING JADE ENVIRONMENT	Dr. Mohammad Ali Tabarzad, Lecture Caro Lucas
		6	A NOVEL APPROACH TO COMPLEX GOODS SELECTION IN ELECTRONIC MARKETS	Mohammad Ali Tabarzad, Caro Lucas, Nassim Jafarzadeh Eslami
		7	MIS DEGENERACY UNDER INSTABILITY CONDITIONS: A MATHEMATICAL FORMULATION	Dr. Nazar Younis, Dr. Raied Salman
		8	MANAGEMENT LESSONS DERIVED FROM THE CONTROL LOOP PHENOMENON	Raied Salman, Nazar Younis
		9	ASSESSING THE POTENTIAL APPLICATION OF SESSION INITIATION PROTOCOL TO EXTEND MOBILITY SERVICE TO BIOMEDICAL ENGINEERS	Assis . Prof. Dr. Anwar Sadat
		10		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22Aralık / December 22, 2023 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	**Dr .Elena Chernyshkova**	1	COGNITIVE SCENERY OF VALUES – COMPREHENDING THE INFORMATION CONTENTS OF MENTAL REPRESENTATIONS	Dr. J. Maksimainen
		2	SIGNIFICANT GAME FOR AUTISTIC CHILDREN: OVERVIEW OF LITERATURE	Helmi Adly Mohd Noor, Faaizah Shahbodin, Naim Che Pee
		3	DEVELOPMENT STATUS OF REMOTE REHABILITATION IN CHINA – TO OVERCOME THE SPACE OBSTACLES FACED BY DISABLED INDIVIDUALS	Ning Liu, Jue Wang, Zhe Li
		4	IMPLICIT METHODS FOR THE EXAMINATION OF TOLERANCE	M. Bambulyaka
		5	ANALYSIS OF DRIVING CONDITIONS AND PREFERRED MEDIA FOR DIVERSION	Assis. Prof. Dr. Yoon-Hyuk Choi
		6	DYNAMICS OF AGGRESSIVE BEHAVIOR WITHIN THE CONTEXT OF REFLECTIVE PROCESSES	Dr .Elena Chernyshkova
		7	IN WHAT WAY DOES PSYCHOANALYSIS AID IN RECONSTRUCTING POLITICAL THOUGHT? AN INTERPRETATIVE EXERCISE	Subramaniam Chandran
		8	PROBLEM-BASED LEARNING APPROACH TO HUMAN-COMPUTER INTERACTION	Oon-Seng Tan
		9	THE UNUSUAL CORRELATION BETWEEN LITERACY AND WELL-BEING: THE FINDINGS OF AN INTERNATIONAL SURVEY WITH SPECIAL EMPHASIS ON ITALY	Federica Cornali
		10		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22Aralık / December 22, 2023 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Prof. Dr. Nadeem Akhtar,**	1	MULTI-PERSPECTIVE NEURAL NETWORK-BASED GAIT IDENTIFICATION	Assis. Prof. Saeid Fazli, Hadis Askarifar, Dr. Maryam Sheikh Shoaie
		2	HOW ACCURATE ARE OUR LANGUAGE TEST INTERPRETATIONS? AN ILLUSTRATIVE INSTANCE	Masoud Saeedi, Shirin Rahimi Kazerooni, Vahid Parvaresh
		3	INVESTIGATING THE SIGNIFICANCE OF LIFE AND ITS PSYCHOSOCIAL ASSOCIATIONS AMONG RECOVERING SUBSTANCE USERS – AN INDIAN CONTEXT	Fouzia Alsabah Shaikh, Anjali Ghosh
		4	ESTABLISHMENT OF ORGANIZATIONAL EQUITY IN INCENTIVE DISTRIBUTION WITHIN THE THAI PUBLIC SECTOR	Assis. Prof. Dr. Kalayanee Koonmee
		5	CULTURAL APPREHENSION AND ITS INFLUENCE ON STUDENT LIFE: AN ANALYSIS OF INTERNATIONAL STUDENTS AT WUHAN UNIVERSITY	Prof. Dr. Nadeem Akhtar, Shan Bo
		6	THE FORESEEABILITY AND ABSTRACTION OF LANGUAGE: AN EXAMINATION OF COMPREHENSION AND UTILIZATION OF THE ENGLISH LANGUAGE THROUGH PROBABILISTIC MODELING AND FREQUENCY	Revanth Sai Kosaraju, Michael Ramscar, Melody Dye
		7	EXPLORATION OF THE CONNECTIONS BETWEEN PERSONALITY DIMENSIONS AND ONE'S ASSESSMENT OF A FRIEND'S PERSONALITY BASED ON REALITY DISTORTION	Bahareh Babaei, Hadi Bahrami Ehsan, Reza Reza-zadeh, Hossien Kaviani
		8	INTERVENTION VERSUS RE-VICTIMIZATION OF THE AFFECTED	Dr. Juliana Panova
		9	ATTACHMENT PATTERNS AMONG CHILDREN BROUGHT UP IN NURSERY VERSUS THOSE RAISED WITHIN THE FAMILY IN IRAN	Dr. Narges Razeghi

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22Aralık / December 22, 2023 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	**Prof. Dr. Kayoko Yamamoto**	1	ASSESSMENT OF TRANSPORT ACCESS MANAGEMENT AT UNIVERSITY TECHNOLOGY MALAYSIA	Arash Moradkhani Roshandeh, Othman Che Puan
		2	EXAMINATION OF THE IRANIAN WIND CATCHER AND ITS IMPACT ON NATURAL VENTILATION AS A RESOLUTION FOR SUSTAINABLE ARCHITECTURE (CASE STUDY: YAZD)	Mahnaz Mahmoudi Zarandi (Qazvin Islamic Azad University)
		3	CONTRASTING THE GARDEN CITY CONCEPT AND GREEN BELT CONCEPT IN MAJOR ASIAN AND OCEANIC CITIES	Prof. Dr. Kayoko Yamamoto
		4	EXPLORATION OF THE LINK BETWEEN FAMILY STRUCTURE AND VIOLENCE AGAINST WOMEN (VAW)	Javadi Alimohammad, Javadi Maryam
		5	INVESTIGATION INTO SHOPLIFTING IN RIYADH, SAUDI ARABIA	Saleh Dabil
		6	ANALYSIS OF THE INTERNET'S INFLUENCE ON SOCIAL CAPITAL	Safaee Safiollah , Javadi Alimohammad, Javadi Maryam
		7	EXAMINATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN CONSTRUCTION	Ali Hemmati, Ali Kheyroddin
		8	SCENARIO ANALYSIS OF THE ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC ASPECTS OF REDUNDANT GOLF COURSES IN JAPAN	Osamu Saito
		9	EVOLUTIONARY COBREEDING OF COOPERATIVE AND COMPETITIVE SUBCULTURES	Emilia Nercissians

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22Aralık / December 22, 2023 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	**Farid Ezanee Mohamed Ghazali**	1	AN ENGAGING 3D EXPERIENCE FOR CREATING PERSONALIZED STYLES	Prof. Dr. Dawei Lin
		2	PERSPECTIVES ON THE CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY CONCEPT IN GREECE	Grigoris Giannarakis, Nikolaos Litinas, Ioannis Theotokas
		3	AWARENESS AMONG DEVELOPERS REGARDING SUSTAINABLE CONSTRUCTION IN MALAYSIA	Dr. Nazirah Zainul Abidin
		4	SIMULATING ETHICAL CONDUCT IN URBAN TRANSPORTATION	Ali Reza Honarvar , Naser Ghasem Agaee
		5	IDENTIFYING OPERATIONAL RISKS IN MALAYSIAN HIGHWAY PROJECTS	Farid Ezanee Mohamed Ghazali
		6	ESTABLISHING AN EFFECTIVE FRAMEWORK FOR DESIGNING, DEVELOPING, AND UTILIZING SECURE MOBILE APPLICATIONS	Mohamed Adel Serhani, Abdelghani Benharref, Rachida Dssouli, Rabeb Mizouni
		7	ELECTORAL VIOLENCE IN AFRICA: INSIGHTS FROM THE ETHIOPIAN EXPERIENCE	Wondwosen Teshome
		8	AMA ATA AIDOO'S BLACK-EYED SQUINT AND THE EXPERIENCE OF 'VOYAGE IN': DISORIENTING BLACKNESS AND UNDERMINING THE COLONIAL NARRATIVE	Lhoussain Simour
		9	EXPLORING NON-LINEARITY: DIGITAL HYPERTEXTS VERSUS TRADITIONAL BOOKS	Dr. Federica Fornaciari

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22Aralık / December 22, 2023 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 11	**Prof. Dr. Slavka Zeković**	1	EXPLORATION OF VARIED ADVANCEMENTS ENHANCING ECOLOGICAL VALUES IN UNIVERSITY CAMPUSES -	Kuriko Iwai, Michihiro Kita
		2	WEB ADMINISTRATION BASED ON DIVERSE STAKEHOLDERS: POTENTIALS, CHALLENGES, AND PROGRESSIONS	Martin Hans Knahl
		3	OBSTACLES IN ENFORCING URBAN MASTER PLANS: THE LAHORE INSTANCE	Rizwan Hameed, Obaidullah Nadeem
		4	DISSEMINATION TO PORTABLE DEVICES: THE OBSTACLES	Nerey H. Mvungi
		5	THE CONTRIBUTION OF RELIGIOUS GROUPS IN FOSTERING DEMOCRATIC PROCESSES: ATTAINING UNIVERSAL PRIMARY EDUCATION IN SIERRA LEONE	Mikako Nishimuko
		6	KOSOVO - AN UNUSUAL EXPERIMENT IN EUROPE - IN THE GLOBAL CONTEXT POST THE COLD WAR ERA?	Raluca Iulia Iulian
		7	METROPOLITAN INUNDATIONS AND THEIR SIGNIFICANCE IN MUNICIPAL SECURITY STRATEGY (CASE STUDY: DOMINANT WATERSHED IN ZAVVAREH CITY)	: Jalil Emadi, Masoud Nasri, Ali Najafi, Yousef Moradi Shahgharyeh
		8	REORGANIZATION FRAMEWORK FOR URBAN PROPERTY MANAGEMENT IN SERBIA DURING THE TRANSITIONAL PERIOD	Prof. Dr. Slavka Zeković
		9	ASSESSMENT OF TRAVEL TIMES FOR AN INNOVATIVE U-TURN FACILITY ON URBAN ARTERIAL ROAD NETWORKS	Ali Pirdavani, Assis. Prof. Tom Brijs, Tom Bellemans, Prof. Dr. Geert Wets, Dr. Koen Vanhoof

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

22Aralık / December 22, 2023 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 12	**Dr. Mauricio Otaíza Morales**	1	DEVELOPMENT, DISPLACEMENT AND REHABILITATION: AN ACTION ANTHROPOLOGICAL STUDY ON KOVVADA RESERVOIR IN WEST GODAVARI AGENCY OF ANDHRA PRADESH, INDIA	Lecture Ram Babu Mallavarapu
		2	AN EXPLORATION ON ON-LINE MASS COLLABORATION: FOCUSING ON ITS MOTIVATION STRUCTURE	Jae Kyung Ha, Yong-Hak Kim
		3	RELATIONSHIP BETWEEN COMMUNICATION EFFECTIVENESS AND THE EXTENT OF COMMUNICATION AMONG ORGANIZATIONAL UNITS	D. Charvatova
		4	TRUSTWORTHY IN VIRTUAL ORGANIZATION	Abdolhamid Fetanat, Mehdi Naghian Feshaareki
		5	THE EPISTEMOLOGICAL CRISIS IN THE THEORY OF VITTORIO GUIDANO	Dr. Mauricio Otaíza Morales
		6	SWEDISH: BEING OR BECOMING? IMMIGRATION, NATIONAL IDENTITY AND THE DEMOCRATIC STATE	Dr. Hans Lödén
		7	MARITAL DURATION AND SEXUAL FREQUENCY AMONG THE MUSLIM AND SANTAL COUPLES IN RURAL BANGLADESH: A CROSS-CULTURAL PERSPECTIVE	Md. Emaj Uddin
		8	MOBILITY ANALYSIS OF THE POPULATION OF RABAT-SALÉ-ZEMMOUR-ZAER	Assis. Prof. Dr. F. Ghaiti

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
22Aralık / December 22, 2023 / 16:30 – 18:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 13	**Assis. Prof. Dr. Agnès Garletti**	1	DEVELOPING ESL STUDENTS' WRITING	Esmaeil Hassannejad
		2	DO C-TEST AND CLOZE PROCEDURE MEASURE WHAT THEY PURPORT TO BE MEASURING? A CASE OF CRITERION-RELATED VALIDITY	Masoud Saeedi, Mansour Tavakoli, Shirin Rahimi Kazerooni, Vahid Parvaresh
		3	EVALUATION PATTERN OF COGNITIVE PROCESSES IN LANGUAGE IN WRITTEN COMPREHENSION	Assis. Prof. Dr. Agnès Garletti
		4	AGHAZ : AN EXPERT SYSTEM BASED APPROACH FOR THE TRANSLATION OF ENGLISH TO URDU	Uzair Muhammad, Kashif Bilal, Atif Khan, M. Nasir Khan
		5	EXTRACTING MULTIWORD EXPRESSIONS IN MACHINE TRANSLATION FROM ENGLISH TO URDU USING RELATIONAL DATA APPROACH	Kashif Bilal, Uzair Muhammad, Atif Khan, M. Nasir Khan
		6	MYTH IN POLITICAL DISCOURSE AS A FORM OF LINGUISTIC CONSCIOUSNESS	Kuralay Kenzhekanova, Akmaral Dalelbekkyzy
		7	READING STRATEGY AWARENESS OF ENGLISH MAJOR STUDENTS	Lecture Hsin-Yi Lien
		8	THE COMPARATIVE ANALYSIS OF MICRO-READING AND TRADITIONAL READING BASED ON SCHEMA THEORY	Dr. Haiyan Wang

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir YÜZYÜZE				
23 Aralık / December 23, 2023 / 09:00 – 11:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Dr. Öğr. Üyesi DERYA YÜCEL**	1	THE RELATİONSHİP BETWEEN BURNOUT SYNDROME AND ORGANİZATİONAL COMMİTMENT: A CROSS-SECTIONAL STUDY	Dr. YAŞAR DEMİR Dt. ZEYNEP AYDIN KILINÇ Öğr.Gör. ERHAN DAĞ YUSUF ALPER BAŞTÜRK
		2	INTERNAL SECURITY POLICIES FOLLOWED IN THE EARLY YEARS OF THE REPUBLIC OF TÜRKİYE	Assoc. Prof. Dr. Esra ÇIKMAZ PhD Student Burak KILIÇ
		3	AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI VE TÜRK SANAYİNDE DÖNÜŞÜM: İSTANBUL OSB'LERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA	Dr. Öğr. Üyesi HİLAL KUVVETLİ YAVAŞ
		4	EXAMINING THE DEVELOPMENT OF BOSCH BRAND'S SUSTAINABILITY REPORTS OVER THE YEARS: A QUALITATIVE STUDY	Doktora Programı Öğrencisi, Saba Pire ÖZGEN Doç. Dr. Elif DENİZ
		5		
		6	EVALUATION OF WOMEN ENTREPRENEURS MAKING BOUTIQUE CAKE PRODUCTION BY HOUSEWIVES RESIDING IN GAZİANTEP	Nurdane TAŞ Doç. Dr. Esra ÇIKMAZ Prof. Dr. Atınç OLCAY
		7	MANİSA BİLİM VE SANAT MERKEZİ ÖĞRENCİLERİNİN MANİSA'NIN KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ İLE İLGİLİ FARKINDALIKLARI	EMİR TÜRKMEN DORA EGE SU Bilge Ayşe Atış Sekücü
		8	TÜRKİYE PERSPEKTİFİNDEN EKOLOJİK AYAK İZİNİN KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	Doç. Dr. SEVDA KUŞKAYA Öğr. Gör. ONUR KORKMAZ Dr. PELİN GENÇOĞLU
		9	INVESTIGATION OF VISUAL POLLUTION IN THE CASE OF ISPARTA CENTRAL BUSINESS AREA	Arş. Gör. Dr. SEMA ÇETİNKAYA
		10	AÇIK İNOVASYON: 2000-2023 DÖNEMİNDE BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ	Dr. Öğr. Üyesi DERYA YÜCEL
		11	ARGE ve İNOVASYONDA KURUMSAL YARATICILIĞIN ÖNEMİ	Dr. Öğr. Üyesi DERYA YÜCEL Prof. Dr. RAHMİ YÜCEL

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir YÜZYÜZE				
23 Aralık / December 23, 2023 / 12:00 – 14:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Doç. Dr. Fehmi Soğukoğlu**	1	BİR ORTAOKULDA PİKTES DESTEKLEME KURSLARINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN VE OKUL YÖNETİCİLERİNİN DENEYİMLERİ: BİR DURUM ÇALIŞMASI	İDİL GÜLCAN
		2	REVIEW OF THE STRATEGIC PLANNING GUIDE FOR UNIVERSITIES FROM A HERMENEUTICAL PERSPECTIVE	Prof. Dr., Yasemin BAL Dr., Esma DÖKMENER Ceylan Merve BİNİCİ
		3	BİLSEM'LERDE EĞİTİM GÖRMEKTE OLAN MÜZİK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN FLÜT EĞİTİMİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ	Erdem Metinkaya Elvan Erol Yıldız Sibel Çiloğlu
		4	CUMHURİYET EĞİTİM MÜZESİ:TARİHE BİR YOLCULUK	Blm. Uzm. ALEV ÇELİK Dr. Öğr. Üyesi ADİL ADNAN ÖZTÜRK
		5		
		6	BİR KLASİK ŞİİR MECMUASININ İNCELENMESİ VE MESTAP'A GÖRE TASNİFİ	PhD Student ERHAN ÖZDEMİR Prof. Dr. BAHİR SELÇUK
		7	LİSE ÖĞRENCİLERİNDE ALGILANAN SOSYAL DESTEK DÜZEYİNİN ÖZNEL İYİ OLUŞ İLE İLİŞKİSİ	Psikolojik Danışman Kübra ŞAHİN KAYITMAZ
		8	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YAŞAM DOYUMLARI İLE DUYGUSAL ZEKÂ DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Psikolojik Danışman MEHDİ KAYITMAZ
		9	ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARDA OYUN TERAPİSİ UYGULAMALARI: TÜRKİYE'DEKİ GÜNCEL DURUM	Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi Özlem KARAYER, Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi İrem KÖLEOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi Aysun TURUPCU
		10		
		11		
		12		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir YÜZYÜZE				
23 Aralık / December 23, 2023 / 09:00 – 11:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Prof. Dr. Nurhan DOĞAN**	1	PROBATIONERS' PERCEIVED DIFFICULTIES IN TREATMENT, TRAINING AND REHABILITATION PRACTICES: A MIXED-METHODS STUDY IN IZMIR CITY	Lect. İnci Derya YÜCEL Assoc. Prof. Dr. Görkem YARARBAŞ
		2	BİGELLERİN GIDALARDA KULLANIMI	MERVE KAHRAMAN ANI KUŞCU
		3	TRİTİKALE MALTININ TOPLAM FENOLİK MADDE VE ANTİOKSİDAN AKTİVİTESİNİN BELİRLENMESİ	MERVE KAHRAMAN Prof. Dr. MUHAMMET ARICI
		4	AEROBIC EXERCISE TRAINING IN HEMATOPOIETIC STEM CELL TRANSPLANTATION RECIPIENTS	Fzt, CANSU ÖZDEMİR Doç. Dr. GÜLŞAH BARĞI Prof. Dr. BETÜL TAŞPINAR
		5	PHYSIOTHERAPY AND REHABILITATION APPLICATIONS IN EPILEPTIC PATIENTS WITH OBSTRUCTIVE SLEEP APNEA SYNDROME	Fzt, CANSU ÖZDEMİR Prof. Dr. BETÜL TAŞPINAR
		6	ŞEKERSİZ KAHVALTILIK GEVREK ÜRÜN VE PROSESİNİN GELİŞTİRİLMESİ	Arge Uzm. Yrd. ELİF SELÇUK
		7	PANCREATİC CANCER MORTALİTY TRENDS İN TURKEY, 2009-2021	Prof. Dr. Nurhan DOĞAN Prof. Dr. İsmet DOĞAN
		8	AN INVESTIGATION OF ATTITUDES AND BEHAVIORS OF TURKISH DOCTORS AND MEDICAL STUDENTS TOWARDS BRAIN DRAIN	Assist Prof. GÜLCAN GENCER MELİKE EROL YİĞİT ÇELİK İREM HİLAL ÖZDİNÇ DÖNDÜ KARAASLAN EMİRHAN KARAGÖZ NİHAL KARACA
		9		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
YÜZYÜZE

23 Aralık / December 23, 2023 / 12:00 – 14:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Doç. Dr. Alper BİDECİ**	1	SENTEZLENEN ÇİNKO RİSİNOLEATA YÖNELİK SAFLIK TAYİN YÖNTEMİNİN GELİŞTİRİLMESİ	MEHMET CAN ÇAKIR Dr., DUYGU KILIÇ BERKAY ŞERAN
		2	GENERAL STRUCTURES OF MARMARA REGION ROLL GRASS COMPANIES EVALUATION	Yüksek Lisans Öğr. Doruk Alp AYTEKİN Prof. Dr. Murat ZENCİRKIRAN
		3	An Investigation of Climatic Design Comfort Parameters on an Educational Building	Arş. Gör. Ayça GEÇKİL Doç. Dr. Alper BİDECİ
		4	EXAMINING THE EFFECTS OF PH ON STABILITY IN THE FORMULATION USED IN ALUMINIUM DIE-CASTING OPERATIONS CONTAINING SILOXANE DISPERSION WITH LUMISIZER TEST DEVICE	BURAK KÖKSAL HANİFE GÜLEN TOM EBRU ERDOĞAN
		5	COMPARISON OF THE EFFECTS OF METALWORKING FLUIDS CONTAINING ESTER AND ALKALI SALTS ON THE ROLLING PERFORMANCE OF COPPER BY TAPPING TORQUE METHOD	Tuğçe ÖZPERÇİN Hanife GÜLEN TOM
		6	Correlation and Path Coefficient Studies of Yield and Yield-Associated Traits in Durum Wheat (Triticum durum Desf.) Advanced Lines at Konya, Central Anatolia of Turkiye	Sultan Kemal Hussien Prof. Dr. Ali Topal
		7	AN ALTERNATIVE WHITE SOLID EP ADDITIVE FOR LUBRICATING GREASES	Kübranur AĞTOPRAK Dr. Uğur KARAASLAN
		8	TEDARİK ZİNCİRİNDE KULLANILMAK ÜZERE BLOK ZİNCİR TABANLI SİSTEM GELİŞTİRİLMESİ	Merve AK Dr. Senem ŞAHAN VAHAPLAR M. Hakkı ERSOY Doç. Dr. Ahmet FEYZİOĞLU
		9	EXPERIMENTAL INVESTIGATION OF THE EFFECT OF WASTE RICE HUSK ON THE PHYSICAL, MECHANICAL AND HIGH TEMPERATURE PROPERTIES OF GEOPOLYMER CONCRETE	Yüksek Lisans Öğrencisi Gizem Korkulu Dr.Öğr.Üyesi Ali Öz Doç.Dr. Gökhan Kaplan Dr.Öğr.Üyesi Barış Bayrak Prof.Dr. Abdulkadir Cüneyt Aydın
		10	AKIŞLA ŞEKİLLENDİRME SONRASI YAŞLANDIRILAN 7075 ALÜMİNYUM ALAŞIMINDA İŞLEM PARAMETRELERİNE GÖRE SERTLİK VE ELEKTRİK İLETKENLİĞİ DEĞİŞİMİNİN İNCELENMESİ	ABDULKERİM KELLECİ APTULLAH KARAKAŞ Prof. Dr. MURAT BAYDOĞAN
		11	TÜRKİYE VE G8 ÜLKELERİNİN KARBONDİOKSİT SALINIMINDAKİ ETKİLERİNİN PANEL VERİ YAKLAŞIMI İLE İNCELENMESİ	Öğrenci,Arda KARA Öğrenci,Meltem SEVİNÇ Öğretmen,Gözde ZABZUN Öğretmen,Emine Ece GÜLEÇ

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
23 Aralık / December 23, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Prof. Dr. Jeļena Tretjakova**	1	N. A. NAZARBAYEV AND PECULIAR FEATURES OF ETHNIC LANGUAGE PROCESSES IN KAZAKHSTAN	Aliya Isaeva, Anar Sultaniarova
		2	METAPHOR IN TERMINOLOGY: VISUALIZATION AS A WAY TO TERM PERCEPTION	Prof. Dr. Jeļena Tretjakova
		3	THE STUDYING OF THE “БАҚЫТ”(“HAPPINESS”) CONCEPT IN THE KAZAKH LANGUAGE	Biyazdykova Aliya Alimbekgyzy, Biyazdykova, Kenzhegul Alimbekgyzy
		4	NATIONAL SPECIFIC OF IDIOMS IN KAZAKH AND KOREAN LANGUAGES	Akerke B. Abagan, Baiyan N. Jubatova
		5	COMMUNICATIVE COMPETENCE: NOVICE VERSUS PROFESSIONAL ENGINEERS' PERCEPTIONS	Dr. Ena Bhattacharyya
		6	AUTISTIC CHILDREN AND DIFFERENT TENSE FORMS	Ameneh Zare, Shahin Nematzadeh, Shahla Raghibdoust, Iran Kalbassi
		7	THE IMPORTANCE OF THEATRICAL LANGUAGE IN THE CREATIVENESS OF THE ACTOR	Dr. Ordabek Khozhamberdiyev
		8	WORKING MEMORY CAPACITY IN AUSTRALIAN SIGN LANGUAGE (AUSLAN)/ENGLISH INTERPRETERS AND DEAF SIGNERS	Dr. Jihong Wang
			AWARENESS OF READING STRATEGIES AMONG EFL LEARNERS AT BANGKOK UNIVERSITY	Nuttanuch Munsakorn

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Aralık / December 23, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	Assis. Prof. Dr. Agnès Garletti	1	A CO-WRITING DEVELOPMENT APPROACHTO WIKIS: PEDAGOGICALISSUES AND IMPLICATIONS	Said Hadjerrouit
		2	EFFECT OF TEACHING GAMES FOR UNDERSTANDING APPROACH ON STUDENTS- COGNITIVE LEARNING OUTCOME	Malathi Balakrishnan, Shabeshan Rengasamy, Mohd Salleh Aman
		3	EFFECTIVENESS AND USABILITY EVALUATION OF 'LI2D' COURSEWARE	Zuraini Hanim Zaini, Wan Fatimah Wan Ahmad
		4	FACULTY STRESS AT HIGHER EDUCATION: A STUDY ON THE BUSINESS SCHOOLS OF PAKISTAN	Aqsa Akbar, Waheed Akhter
		5	VIRTUAL LEARNING PROCESS ENVIRONMENT: COHORT ANALYTICS FOR LEARNING AND LEARNING PROCESSES	Ayodeji Adesina, Derek Molloy
		6	INNOVATIVE TEACHING IN SYSTEMS ANALYSIS AND DESIGN - AN ACTION RESEARCH PROJECT	Imelda Smit
		7	MEDIA PEDAGOGY - THE MEDIUM IS THE MESSAGE	Syed Sultan Ahmed
		8	STUDENTS' ACCEPTANCE OF INCORPORATING EMERGING COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN HIGHER EDUCATION IN KUWAIT	Bashaiar Alsanaa
			THE FUTURE OF BLENDED LEARNING	Reem A. Alebaikan

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
23 Aralık / December 23, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Dr. Aaron Nwabude**	1	PILOT STUDY ON THE IMPACT OF VLE ON MATHEMATICAL CONCEPTS ACQUISITION WITHIN SECONDARY EDUCATION IN ENGLAND	Dr. Aaron Nwabude
		2	THE DIRECT AND INDIRECT EFFECTS OF THE ACHIEVEMENT MOTIVATION ON NURTURING INTELLECTUAL GIFTEDNESS	Al-Shabatat, M. Ahmad, Abbas, M., Ismail, H. Nizam
		3	THE USING OF RASCH-MODEL IN VALIDATING THE ARABIC VERSION OF MULTIPLE INTELLIGENCE DEVELOPMENT ASSESSMENT SCALE (MIDAS)	Saher Ali Al-Sabbah, See Ching Mey, Ong Saw Lan
		4	MODALITY AND REDUNDANCY EFFECTS ON MUSIC THEORY LEARNING AMONG PUPILS OF DIFFERENT ANXIETY LEVELS	Soon Fook Fong, Aldalalah, M. Osamah
		5	PROMOTING COMPLEX SYSTEMS LEARNING THROUGH THE USE OF COMPUTER MODELING	Dr. Kamel Hashem, Assis. Prof. DR. David Mioduser
		6	E-LEARNING METHODOLOGY DEVELOPMENT USING MODELING	Assoc. Prof. Sarma Cakula, Dr. Maija Sedleniece
		7	VALIDATION OF BUILDING MAINTENANCE PERFORMANCE MODEL FOR MALAYSIAN UNIVERSITIES	AbdulLateef A. Olanrewaju, Mohd F. Khamidi, Dr.Arazi Idrus
		8	STUDENTS- PERCEPTION OF THE EVALUATION SYSTEM IN ARCHITECTURE STUDIOS	Badiossadat Hassanpour, Nangkula Utaberta, Azami Zaharim,Dr. Nurakmal Goh Abdullah

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
23 Aralık / December 23, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Assoc. Prof. Dr. Sameerchand Pudaruth,**	1	VIRTUAL LEARNING SETTINGS IN TRADITIONAL SPANISH UNIVERSITIES	Dr. Leire Urcola, Amaia Altuzarra
		2	OUTDOOR EDUCATION PROGRAM FOR ELEMENTARY SCHOOLS BASED ON WEB-GIS	Noriyoshi Hosoya, Dr. Lecture Kayoko Yamamoto
		3	REACTIVE FOCUS ON FORM THROUGH NEGOTIATION ON SPOKEN ERRORS: A CASE STUDY – DOES IT WORK FOR ALL LEARNERS?	Vahid Parvaresh, Zohre Kassaian, Saeed Ketabi, Masoud Saeedi
		4	EFFECTS OF INSTRUCTIONAL DESIGNS BASED ON COMPUTERS AMONG PUPILS WITH DIFFERENT LEVELS OF MUSIC INTELLIGENCE	Dr. Aldalalah, M. Osamah, Soon Fook Fong
		5	ANALYSIS OF MOTIVATION, ACHIEVEMENT, AND PUPIL-TEACHER INTERACTIONS IN ELEMENTARY SCHOOL BY INTEGRATING COMPUTER GAMES WITH MATHEMATICS INSTRUCTION	Kuo Hung Huang, Lecture Chong-Ji Ke
		6	PRELIMINARY INVESTIGATION OF A VIRTUAL LABORATORY FOR LEARNING BIOLOGY	Murniza Muhamad, Halimah Badioze Zaman, Azlina Ahmad
		7	SELF-STUDY OF MATHEMATICS FOR THE CPE EXAMINATION USING AN E-LEARNING TOOL	Sameerchand Pudaruth, Nawsheen Bibi Jannnoo
		8	AN INTERACTIVE TOOL FOR TEACHING AND LEARNING ENGLISH AT THE UPPER PRIMARY LEVEL FOR MAURITIUS	Assoc. Prof. Dr. Sameerchand Pudaruth, Avinash Mantaye

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
23 Aralık / December 23, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Kumiko Aoki**	1	FROM I.A RICHARDS TO WEB 3.0: PREPARING OUR STUDENTS FOR TOMORROW'S WORLD	Karen Armstrong
		2	FROM I.A RICHARDS TO THE ERA OF WEB 3.0: EQUIPPING OUR STUDENTS FOR THE FUTURE	Dr .Rishi Ruttun
		3	THE EFFECTS OF VISUAL ELEMENTS AND COGNITIVE STYLES ON STUDENTS LEARNING IN HYPERMEDIA ENVIRONMENT	Norazah Mohd Suki, Norbayah Mohd Suki
		4	IMPACT OF VISUAL COMPONENTS AND COGNITIVE PREFERENCES ON STUDENT LEARNING IN A HYPERMEDIA SETTING	Subramaniam Chandran
		5	ARE LECTURERS READY FOR USAGE OF MOBILE TECHNOLOGY FOR TEACHING?	Dr. Stuart Palmer, Dale Holt
		6	ARE INSTRUCTORS PREPARED FOR THE UTILIZATION OF MOBILE TECHNOLOGY IN EDUCATION?	Fereshteh Afkari, Davood Bagheri
		7	BETWEEN POLICY OPTIONS AND TECHNOLOGY APPLICATIONS: MEASURING THE SUSTAINABLE IMPACTS ON DISTANCE LEARNING	Kumiko Aoki
		8	NAVIGATING POLICY CHOICES AND TECHNOLOGICAL IMPLEMENTATIONS: ASSESSING THE SUSTAINABLE EFFECTS ON REMOTE EDUCATION	Muhammad Ridhuan Tony Lim Abdullah, Saedah Siraj

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
23 Aralık / December 23, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Assoc. Prof. Dr. Nathaniel Bryan**	1	COOPERATIVE PROFESSIONAL EDUCATION FOR E-TEACHING IN NETWORKED SCHOOLS	Dr. Ken Stevens
		2	VIRTUALIZATION TECHNOLOGY AS A MEANS FOR TEACHING COMPUTER NETWORKS	Dalibor Dobrilovic, Borislav Odadžic
		3	"A PLEA FOR SCHOOL DIVERSITY": A PRACTICAL REACTION TO THE SUPREME COURT DECISION ON RACE AND AMERICAN SCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Nathaniel Bryan
		4	A PROPOSED STRUCTURE FOR VISUALIZATION TO EDUCATE COMPUTER SCIENCE	Muhammed Yousoof, Mohd Sapiyan, Khaja Kamaluddin
		5	UTILIZING WEBLOG TO ENCOURAGE CRITICAL THINKING – AN INVESTIGATIVE STUDY	Huay Lit Woo, Qiyun Wang
		6	E/B-LEARNING ACTIVITIES AND HIGH SCHOOL TEACHING METHODS	Dr. Rui Antunes
		7	UTILIZING MULTIMEDIA IN COMPUTER-BASED LEARNING (CBL) A CASE STUDY: EDUCATING SCIENCE TO STUDENTS	Maryam Honarmand
		8	DEVELOPING THE PERSONAL, DISSOLVING THE POLITICAL	James Moir

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Aralık / December 23, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	Assoc. Prof. Mikako Nishimuko	1	DEVELOPMENT OF A SMART TUTOR USING A MULTIAGENT STRATEGY	Kamel Khoualdi, Radia Benghezal
		2	EMPLOYING VISUAL TECHNOLOGIES TO ENHANCE COMPUTER SCIENCE EDUCATION	Dr. Carol B. Collins, M. H. N Tabrizi
		3	EDULOGIC+ - KNOWLEDGE MANAGEMENT VIA DATA ANALYSIS IN EDUCATIONAL SETTINGS	Alok Sharma, Dr. Harvinder S. Saini, Raviteja Tiruvury
		4	APPLICATION OF VIRTUAL WORLDS IN EDUCATIONAL CONTEXT: RAMIFICATIONS FOR PRACTICE	Teresa Coffman, Mary Beth Klinger
		5	VIRTUAL OR VIRTUALLY U: ACADEMIC INSTITUTIONS IN SECOND LIFE	Nancy Jennings, Chris Collins
		6	THE IMPACT OF INSTRUCTIONAL IMMEDIACY ON COGNITION AND LEARNING IN ONLINE COURSES	Dr. Glenda A. Gunter
		7	FAITH-BASED ORGANIZATIONS' ROLE IN FOSTERING DEMOCRATIC PROCESSES: ATTAINING UNIVERSAL PRIMARY EDUCATION IN SIERRA LEONE	Assoc. Prof. Mikako Nishimuko
		8	ITALIANS - SOCIAL AND EMOTIONAL ISOLATION: FINDINGS FROM FIVE STUDIES	Vanda Lucia Zammuner
		9	APPROACHING CREATIVE THINKING SKILLS THROUGH PROBLEM-BASED LEARNING: TEACHING AND APPLICATION IN THE ENGINEERING CLASSROOM	Halizah Awang, Ishak Ramly
		10	THE RESPONSIBILITIES OF SCHOOL PRINCIPALS AND ORGANIZATIONAL STRUCTURE	Dr. Behnaz Mohajeran, Alireza Ghaleei

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
23 Aralık / December 23, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Prof. Etsuo Morishita**	1	PROJECT AND EXPERIMENT-BASED FLUID DYNAMICS EDUCATION	Prof. Etsuo Morishita
		2	A STUDY OF PRIMARY SCHOOL PARENTS' INTERACTION WITH TEACHERS' IN MALAYSIA	DR. Shireen Simon
		3	STUDENTS' PERCEPTIONS OF LEARNING: CASE STUDY MOBILE OF KUWAIT	Rana AlHajri, Salah Al-Sharhan, Ahmed Al-Hunaiyyan
		4	THE IMPACT OF COOPERATIVE LEARNING ON NUMERICAL METHODS COURSE	Sara Bilal, Abdi Omar Shuriye, Raihan Othman
		5	MECHANISMS IN REGULATING LANGUAGE PRACTICES IN ELECTRONICS ENGINEERING: A PROGRAM PLAN FOR OUTCOMES-BASED EDUCATION	Analiza Acuña-Villacorte
		6	EXPERIMENTING THE INFLUENCE OF INPUT MODALITY ON INVOLVEMENT LOAD HYPOTHESIS	Assoc. Prof. DR. Mohammad Hassanzadeh
		7	A PROPOSED PROGRAM FOR POSTGRADUATES IN EGYPT TO ACQUIRE THE SKILLS AND TECHNIQUES FOR PRODUCING CONCEPT CARTOONS FOR KINDERGARTEN CHILDREN	Ahmed Amin Mousa, M. Abd El Salam
		8	THE MANAGEMENT AND FUNDING OF EDUCATION IN NIGERIA	Dr. Teryima Oralu, Babatunde Kasim Oladele

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Aralık / December 23, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	**Assis. Prof. Dr. Agnès Garletti**	1	ATTACHMENT STYLES OF CHILDREN RAISED IN NURSERY VS. THOSE WHO ARE RAISED IN THE FAMILY IN IRAN	Narges Razeghi
		2	DETERMINANTS OF AGGRESSION AMONG YOUNG ADOLESCENTS	Rita C. Ramos
		3	TALENT IN AUTISM: COGNITIVE STYLE BASED ON WEAK CENTRAL COHERENCE AND SPECIAL SENSORY CHARACTERISTICS IN STATE OF KUWAIT: CASE STUDY	Mariam Abdulaziz Y.Esmaeel
		4	THE DETERMINANTS AND OUTCOMES OF PATHOLOGICAL INTERNET USE (PIU) AMONG URBAN MILLENNIAL TEENS: A THEORETICAL FRAMEWORK	Pressca Neging, Rosidah Musa, Rabiah Abdul Wahab
		5	USE OF A LEARNER'S LOG FOR EFFECTIVE SELF-DIRECTED LEARNING IN PBL	Amudha Kadirvelu, Sivalal Sadasivan
		6	NEGATIVE EMOTIONS AND WAYS OF OVERCOMING THEM IN PRISON	Katarzyna Czubak
		7	EVALUATION OF INTERNET ANXIETY IN SRBIAU HIGHER EDUCATION STUDENTS IN RESEARCH PROCESS	Nima Babazadeh Gashti, Nazanin Pilevari
			THE DEVELOPMENT OF POSITIVE EMOTION REGULATION STRATEGIES SCALE FOR CHILDREN AND ADOLESCENTS	Jia-Ru Li, Ching-Wen Lin
		8	EFFICACY OF SELECTED MOBILITY EXERCISES AND PARTICIPATION IN SPECIAL GAMES ON PSYCHOMOTOR ABILITIES, FUNCTIONAL ABILITIES AND GAME PERFORMANCE AMONG INTELLECTUALLY DISABLED CHILDREN OF UNDER 14 AGE	J. Samuel Jesudoss

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
23 Aralık / December 23, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	**Dr. Ihuarulam Ambrose Ikenna**	1	USING FACEBOOK AS AN ALTERNATIVE LEARNING TOOL IN MALAYSIAN HIGHER LEARNING INSTITUTIONS: A STRUCTURAL EQUATION MODELING APPROACH	Ahasanul Haque, Abdullah Sarwar, Khaliq Ahmad
		2	FOCUSING ON THE UTILIZATION OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY FOR IMPROVING CHILDREN'S POTENTIALS IN SCIENCE: CHALLENGES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN NIGERIA	Osagiede Mercy Afe
		3	THE USE OF SOCIAL NETWORKING SITES IN ELEARNING	Clifford De Raffaele, Luana Bugeja, Serengul Smith
		4	TRANSFORMATION OF KOSOVO EDUCATION FROM TRADITIONAL INTO MODERN 1999-2012	Dr. Bekim Avdiaj
		5	REMEDYING STUDENTS' MISCONCEPTIONS IN LEARNING OF CHEMICAL BONDING AND SPONTANEITY THROUGH INTERVENTION DISCUSSION LEARNING MODEL (IDLM)	Dr. Ihuarulam Ambrose Ikenna
		6	KNOWLEDGE AND INFORMATION SHARING IN THE OPINION OF THE POLISH ACADEMIC COMMUNITY	Dr. Marzena Świgoń
		7	MILLER'S MODEL FOR DEVELOPING CRITICAL THINKING SKILL OF PRE-SERVICE TEACHERS AT SUAN SUNANDHA RAJABHAT UNIVERSITY	Suttipong Boonphadung, Thassanant Unnanantn
			THE INFLUENCE OF GENDER ON JOB-COMPETENCIES REQUIREMENTS OF CHEMICAL-BASED INDUSTRIES AND UNDERGRADUATE-COMPETENCIES ACQUISITION OF CHEMISTS IN SOUTH WEST, NIGERIA	Prof. DR. Rachael Olatoun Okunuga
		8	A PROJECT-ORIENTATED TRAINING CONCEPT TO PREPARE STUDENTS FOR SYSTEMS ENGINEERING ACTIVITIES	Dr. Elke Mackensen

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Aralık / December 23, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 11	**Assis . Prof. Dr. TAOTAO DENG**	1	THE CONNECTION BETWEEN MIGRATION AND HUMAN SECURITY: THE INSTANCE OF ETHIOPIAN FEMALE MIGRATION TO SUDAN	Dr. ANWAR HASSEN TSEGA
		2	INTERPRETING CHOPIN'S MUSIC TODAY: MYTHOLOGIZATION OF ART: KITSCH	Dr. LONA BALA
		3	INTERNET REGULARITY AND ITS ETHICAL IMPLICATIONS ON INTERNET STAKEHOLDERS	Nourhan Elshenawı
		4	MIGRATING WORDS AND VOICES IN JOSEPH O'NEILL'S NETHERLAND AND THE DOG	Dr. MASAMI USUI
		5	ILLUMINATING MALAYSIA'S ENERGY POLICIES AND STRATEGIES FOR MODERNIZATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT	Hussaın Alı Bekhet Nor Salwatı Othman
		6	ARABIC LITERATURE AS A TOOL FOR EDUCATIONAL TRANSFORMATION IN NIGERIA	Abdulfatah A Rajı
		7	FACTORS AFFECTING EMPLOYEE PERFORMANCE: A CASE STUDY IN MARKETING AND TRADING DIRECTORATE, PERTAMINA LTD.	Saptıadı Nugroho A. Nur Muhamad Afif
		8	THE EFFECT OF BUS RAPID TRANSIT ON LAND DEVELOPMENT: A CASE STUDY OF BEIJING, CHINA	Assis . Prof. Dr. TAOTAO DENG JOHN D. NELSON
		9	ASSESSMENT TECHNIQUES OF PHOTOGRAPHY IN VISUAL COMMUNICATIONS IN IRAN	Fırouzeh Keshavarzi

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Aralık / December 23, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 12	Assis. Prof. Dr. Agnès Garletti	1	HOW DOES PSYCHOANALYSIS ASSIST IN REBUILDING POLITICAL THOUGHT? AN EXERCISE OF INTERPRETATION	SALMA I. DWIDAR AMAL A. ABDELSATTAR
		2	THE IMPACT OF EDUCATION LEVEL ON PSYCHOLOGICAL EMPOWERMENT AND BURNOUT-THE MEDIATING ROLE OF WORKPLACE LEARNING BEHAVIORS	I. MARTINS A. MARTINS
		3	OVERRIDING MORAL INTUITIONS – DOES IT MAKE US IMMORAL? DUAL-PROCESS THEORY OF HIGHER COGNITION ACCOUNT FOR MORAL REASONING	Assoc. Prof. DR. RANIYA ALSHARIF
		4	WELL-BEING IN ADOLESCENCE: FITTING MEASUREMENT MODEL EFFECT OF DEPRESSION, SELF-REGULATION CONTROL, AND CHARACTERISTICS OF ADHD AS THE CAUSE OF SCHOOL BRAWL IN JAKARTA, INDONESIA	ADEBISI A. SUNDAY BABAJIDE ADEOKIN
		5	DETERMINANTS OF AGGRESSION AMONG YOUNG ADOLESCENTS	ABDEL-SAMAD M. ALI
		6	THE DETERMINANTS AND OUTCOMES OF PATHOLOGICAL INTERNET USE (PIU) AMONG URBAN MILLENNIAL TEENS: A THEORETICAL FRAMEWORK	ANTONIOS MANIATIS
		7	NEGATIVE EMOTIONS AND WAYS OF OVERCOMING THEM IN PRISON	SAULE MUSSABEKOVA
		8	EVALUATION OF INTERNET ANXIETY IN SRBIAU HIGHER EDUCATION STUDENTS IN RESEARCH PROCESS	DEBASIS NEOGI

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
23 Aralık / December 23, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 13	**Prof. Dr. Natalia Marulanda Grisales**	1	WEST AFRICAN ISLAMIC CIVILIZATION: SOKOTO CALIPHATE AND SCIENCE EDUCATION	Dr. Hassan Attahiru Gwandu
		2	TEACHERS' PERCEPTIONS OF THE NEGATIVE IMPACT OF TOBEPHOBIA ON THEIR EMOTIONS AND JOB SATISFACTION	Phd. Prakash Singh
		3	KNOWLEDGE MANAGEMENT AS TOOL FOR ENVIRONMENTAL MANAGEMENT SYSTEM IMPLEMENTATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	Prof. Dr. Natalia Marulanda Grisales
		4	INQUIRY ON THE IMPROVEMENT TEACHING QUALITY IN THE CLASSROOM WITH META-TEACHING SKILLS	Shahlan Surat Saemah Rahman Saadiah Kummin
		5	THE NEW EDUCATORS: THE REASONS FOR SAUDI ARABIA TO INVEST MORE IN STUDENT COUNSELING PROGRAMS	Dr. TURKI Afffralotaibi
		6	THE IMPACT OF DRAMA EDUCATION ON CREATIVITY DEVELOPMENT AT PRESCHOOL CHILDREN	Prof. Dr. Vladimíra Horváčková
		7	IDEAL SCHOOL OF THE FUTURE FROM THE PARENTS´ VIEW: QUANTITATIVE RESEARCH OF FACULTY OF EDUCATION OF THE UNIVERSITY OF HRADEC KRÁLOVÉ	Yveta Pohnětalová
		8		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
23 Aralık / December 23, 2023 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Doç. Dr. İbrahim CAN**	1	Takım Sporu Antrenörlerinde Karanlık Üçlü Kişilik ve Algılanan Yıkıcı Liderlik Düzeyleri Arasındaki İlişkide Saldırganlığın Aracı Rolünün İncelenmesi	EYLÜL SUCULARLI Prof. Dr. CENGİZ KARAGÖZOĞLU
		2	AGE AND GENDER FACTOR IN MUSCLE STRENGTH AND ANAEROBIC POWER	Doç. Dr. İbrahim CAN
		3	THE RELATIONSHIP BETWEEN BODY COMPOSITION AND ATHLETIC PERFORMANCE	Doç. Dr. İbrahim CAN
		4	TEMEL PSİKOLOJİK İHTİYAÇLAR ÖLÇEĞİNİN SPOR BİLİMLERİ EVRENİNE UYARLAMA ÇALIŞMASI	Doç. Dr. Cüneyt TAŞKIN
		5	SPORTİF FAALİYETLERE KATILIMIN TEMEL PSİKOLOJİK İHTİYAÇLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Doç. Dr. Cüneyt TAŞKIN
		6	SPOR BİLİMLERİ ÖĞRENCİLERİNİN UZAKTAN EĞİTİM ORTAMINA YÖNELİK TUTUMLARI	Doç. Dr. Cüneyt TAŞKIN
		7	UZAKTAN EĞİTİM ORTAMLARININ KULLANIMINA İLİŞKİN TUTUM ÖLÇEĞİNİN SPOR BİLİMLERİ EVRENİNE UYARLAMA ÇALIŞMASI	Doç. Dr. Cüneyt TAŞKIN
		8	ÜLKEMİZDEKİ SPOR POLİTİKALARININ ANALİZİ VE OLİMPİYAT OYUNLARINA ETKİSİNİN İRDELENMESİ	Sacide TÜFEKÇİ Doç. Dr. Şakir TÜFEKÇİ Doç. Dr. Talha MURATHAN
		9	ÜLKEMİZDEKİ SPOR TEŞKİLATLANMALARININ ANALİZİ VE OLİMPİYAT OYUNLARINA ETKİSİNİN İRDELENMESİ	Sacide TÜFEKÇİ Doç. Dr. Şakir TÜFEKÇİ Doç. Dr. Talha MURATHAN

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Aralık / December 23, 2023 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Doç.Dr.Mehmet Akif DUMAN**	1	A REVIEW ON SUSTAINABILITY AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT	Doç. Dr. SERPİL DURĞUN
		2	VISUAL THINKING ON THE ONTOLOGICAL AND EPISTEMOLOGICAL AXIS IN ANCIENT GREEK AND THE MIDDLE AGE	Dr. Öğr. Üyesi Burçak İSMET Yüksek Lisans Öğrencisi Sefer ÖRÇEN
		3	THE LOSS OF THE SPACE: ELIMINATION OF THE SUBJECT	Dr. Öğr. Üyesi Burçak İSMET
		4	EĞİTİMDE İKİ REFORMCU: EMRULLAH EFENDİ-İSMAİL HAKKI BALTACIOĞLU	Y. Lisans Öğr. Alper GÜREL Doç.Dr. Kamil ŞAHİN
		5	HOW THE SPACE SYSTEMATICALLY GENERATED THE HUMAN?	Yüksek Lisans Öğrencisi Sefer ÖRÇEN Dr.Öğr.Üyesi Burçak İSMET
		6	AN APPROACH TO THE PHILOSOPHICAL DIMENSION OF ABSTRACT PHOTOGRAPHY	Yüksek Lisans Öğrencisi Sefer ÖRÇEN Dr.Öğr.Üyesi Burçak İSMET
		7	ÜST SINIFIN TOPLUMSAL TABAKALAŞMA VE MEKÂNSAL AYRIŞMADAKİ YERİ	Doktora Öğrencisi, MUHAMMED CİHAD ALKIŞ
		8	GELENEK İÇİNDE ARİSTOTELES'İN DİL FELSEFESİ	Doç.Dr.Mehmet Akif DUMAN
		9	ARİSTOTELES'İN DİL FELSEFESİNDE METAFOR VE SEMANTİK OYUNLAR	Doç.Dr.Mehmet Akif DUMAN
		10	DÜZENİN DİYALEKTİĞİ: POLİTİKA, ETİK VE HUKUK İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	Doç. Dr. ERAY YAĞANAK
		11	REINTERPRETATION OF THE SUBJECT-OBJECT RELATIONSHIP IN THE CONTEXT OF MARX'S "ALIENATION" AND LUKACS'S "REIFICATION" THEORIES	Dr. Mehtap Nur BİTMEZ

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Aralık / December 23, 2023 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Assoc. Prof. Dr. Zübeyir ÇELİK**	1	YAPAY ZEKA DESTEKLİ E-TİCARET UYGULAMALARININ SATIN ALMA DAVRANIŞI ÜZERİNDEKİ ROLÜNE İLİŞKİN NİTEL BİR ARAŞTIRMA	Yüksek Lisans Öğrencisi, IRMAK TOSUN Doç. Dr., ÖMER AYDINLIOĞLU
		2	ADVERTISING AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON CONSUMER CULTURE	Ahmet ÇEKİNMEZ Doç. Dr., Adem YÜCEL
		3	THE EFFECT OF DESTINATION BRAND PERCEPTIONS OF PROFESSIONAL TOURIST GUIDES ON JOB SATISFACTION	Yüksek Lisans Öğrencisi,AYÇA ÇOLAK Dr.Öğr.Üyesi, MUSTAFA ÜNSALAN
		4	İŞLETME YÖNETİCİLERİNİN İŞLETMELERİNDEKİ İNOVASYON ENGELLERİNE DAİR ALGILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Semra ÇEVİK Murat ARSLANOĞLU Fatih ÇAĞIRANKAYA
		5	THE EFFECTS OF BRAND TRUST, BRAND LOVE AND BRAND LOYALTY ON WORD-OF-MOUTH COMMUNICATION INTENTION	Assoc. Prof. Dr. Zübeyir ÇELİK Assoc. Prof. Dr. İbrahim AYDIN Prof. Dr. Reha SAYDAN
		6	INVESTIGATING THE EFFECT OF SOCIAL MEDIA MARKETING ON WORD OF MOUTH COMMUNICATION	Assoc. Prof. Dr. İbrahim AYDIN Assoc. Prof. Dr. Zübeyir ÇELİK Prof. Dr. Reha SAYDAN
		7	YEŞİL TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ VE UYGULAMALARI	Arş. Gör, İBRAHİM KADİR DEMİR Doç. Dr., YUSUF ERSOY Doç. Dr., ALİ TEHCİ
		8	TASARRUF MU ÇEVRECİ TÜKETİM Mİ? SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM DAVRANIŞLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Doç.Dr. Hakan KİRACI Nihal KUZYAKA

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
23 Aralık / December 23, 2023 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Doç. Dr. Selahattin BARDAK**	1	BEYİN TÜMÖRÜ MR GÖRÜNTÜLERİNİN BAG OF WORDS YÖNTEMİ İLE TESPİT EDİLMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Emine CENGİL Doç. Dr. Muhammed YILDIRIM
		2	AYLIK GÜNEŞ LEKESİ TAHMİNİNİN LSTM MODELİ İLE GERÇEKLEŞTİRİLMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Emine CENGİL Doç. Dr. Muhammed YILDIRIM
		3	YAPAY SİNİR AĞLARI VE MAKİNE ÖĞRENMESİ YÖNTEMLERİ İLE KARŞILAŞTIRILMALI TAHMİN PERFORMANS ANALİZİ: OTOMOBİL SATIŞ UYGULAMASI	Endüstri Mühendisi, BEYZA KURTGERİ Doç.Dr. MERVE CENGİZ TOKLU
		4	COMPACT DUAL-BAND MICROSTRIP ANTENNA FOR SHORT RANGE WLAN/WiMAX BAND OPERATIONS	Assist. Prof. Dr, Hüsnü YALDUZ
		5	EVALUATION OF COMMENTS ABOUT CLOTHING IN ONLINE SHOPPING USING EMOTION ANALYSIS	Doç. Dr. Selahattin BARDAK
		6	EVALUATION OF THE MOST COMMON PROBLEMS IN ONLINE SHOPPING WITH DECISION TREE MODEL	Doç. Dr. Selahattin BARDAK
		7	DAKİKALIK ARAÇ KİRALAMA SEKTÖRÜNDE GÜVENLİ VE ÇEVRECİ SÜRÜŞ ODAKLI MÜŞTERİ SEGMENTASYON	EMRE DELİCE
		8	ANALYSIS OF CONSUMERS' REVIEWS ABOUT BUILDING MATERIALS USING WEB MINING	Doç. Dr. Selahattin BARDAK
		9	EVALUATION OF CONSUMERS' SMART WATCH PURCHASING BEHAVIOR ON ELECTRONIC COMMERCE SITES USING THE RANDOM FOREST MODEL	Doç. Dr. Selahattin BARDAK
		10	A COMPARISON OF TOPIC MODELING TECHNIQUES USING PRODUCT REVIEWS	Dilara ALTINSOY Dr. Öğr. Üyesi, Güncel SARIMAN
		11	USING DEEP LEARNING ARCHITECTURES IN DETECTING FABRIC DEFECTS	Muhammet ÖZCAN Doç.Dr.Yavuz ŞENOL

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Aralık / December 23, 2023 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	Prof. Dr. Mehmet Murat KARAOĞLU	1	STRATEGIES TO DELAY STALING IN BAKERY PRODUCTS AND PARTIAL COOKING METHOD	Prof. Dr. Mehmet Murat KARAOĞLU
		2	ARTIFICIAL AND FAKE MEAT	Prof. Dr. Mehmet Murat KARAOĞLU
		3	TAZE, KURUTULMUŞ VE KAVRULMUŞ ANTEP FISTIKLARINDA YAĞ ASİDİ KOMPOZİSYONLARININ GC-FID İLE BELİRLENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Yasin YAKAR
		4	DETERMINATION OF THE EFFECT OF BUCKWHEAT FLOUR ON CAKE QUALITY PARAMETERS IN GLUTEN-FREE BATON CAKE PRODUCTION	Dr. Öğr. Üyesi, ALİ CİNGÖZ
		5	ŞERBETÇİ OTU ATIĞINDAN SELÜLOZ ELDESİ İLE YENİLEBİLİR FİLM GELİŞTİRİLMESİ	Zeynep Akgün Hande Yenipazar Neşe Şahin Yeşilçubuk, Celale Kırkın Gözükırmızı
		6	FASULYE HAŞLAMA SUYUNUN PÜSKÜRTEREK KURUTULMASI ve KARAKTERİZASYONU	Neval Köklü İsmail Eren Seher Kumcuoğlu
		7	DENİZEL KAYNAKLARDAN KAROTENOİD EKSTRAKSİYONUNA İLİŞKİN SON GELİŞMELER	Elvan Gizem GÜRSOY Doç. Dr. Seher KUMCUOĞLU Prof. Dr. Şebnem TAVMAN
		8	ARONYA (ARONİA MELANOCARPA) MEYVESİNDEN DEĞERLİ BİYOAKTİF BİLEŞENLERİN ULTRASON DESTEKLİ EKSTRAKSİYONU VE OPTİMİZASYONU	Ceren Evrim MATARACI Seher KUMCUOGLU Sebnem TAVMAN
		9	OHMİK ISITMA YÖNTEMİ İLE KONSANTRE EDİLEN ARONYA ÖRNEKLERİNİN RENK DEĞERLERİNDEKİ DEĞİŞİMİN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi ÇAĞLAR ŞAHİN Dr. Öğretim Üyesi HATİCE PINAR YÜKSEL Doç. Dr. MUTLU ÇEVİK
		10	Hibiscus sabdariffa L. AS A NATURAL COLORING AND ANTIOXIDANT AGENT IN THE PRODUCTION OF PASTIRMA CEMEN PASTE	Res. Asst. Emre TURAN Prof. Dr. M. Irfan AKSU
		11	COMPARISON OF CHEMIAL, PHYSICOCHEMICAL, BIOACTIVE AND FUNCTIONAL PROPERTIES OF CEMEN (FENUGREEK SEED) FLOURS USED IN PASTIRMA PRODUCTION	Res. Asst. Emre TURAN Assoc. Prof. Dr. Atilla ŞİMŞEK Prof. Dr. M. Irfan AKSU
		12	AMARANT UNUNUN BAZI ÖNEMLİ FİZİKOKİMYASAL ÖZELLİKLERİ ve ANTİMİKROBİYAL ETKİSİNİN BELİRLENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi, BÜLENT HALLAÇ HALE BEKİR
		13	RECENT ADVANCES IN ENCAPSULATION TECHNOLOGY FOR FOOD APPLICATIONS	Asst. Prof. Pınar Gümüş

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Aralık / December 23, 2023 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Asst. Prof. Dr. Ali AJDER**	1	SOLAR AYDINLATMA TEKNOLOJİSİ: DOĞANIN İLHAM VERDİĞİ ÇEVRECİ ÇÖZÜMLER	Selin Ceren YAMAK Özge TUTKUN Samet ÇAM Ekrem ALTAN
		2	DÖNGÜSEL EKONOMİ YAKLAŞIMINDA ELEKTRONİK KART ÜRETİMİ: AVANTAJLAR, ZORLUKLAR VE GELECEK PROJEKSİYONLARI	Yüksek Lisans Öğrencisi Feti Adar Dr.Öğr.Üyesi Deniz Macit
		3	KOBİ TASARIM MERKEZLERİNDE PLM GEÇİŞ SÜRECİ: STRATEJİK YOL HARİTASI VE RİSK DEĞERLENDİRMESİ İÇİN İHTİYAÇ ANALİZLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Feti Adar Dr. Öğr. Üyesi Coşkun Harmanşah
		4	AN OVERVIEW OF OPTICAL WIRELESS COMMUNICATION TECHNOLOGIES	Öğr. Gör. Sezgin ATAÇ
		5	INVESTIGATION OF POWER GENERATION BEHAVIORS OF SOLAR POWER PLANTS UNDER FLUCTUATING IRRADIATION VALUES	PhD., Erşan Ömer YÜZER
		6	PDLC FİLM İLE UV İNDEKS FİLTRELEMESİ İÇİN KONTROL SİSTEMİ TASARIMI	SONER MUHAMMED TURAN Dr. Öğr. Üyesi SERKAN DİŞLİTAŞ
		7	EXAMINING RELIABILITY ANALYSIS AND APPROVAL TESTS IN POWER ELECTRONICS APPLICATIONS AND EVALUATING THEIR EFFECTS ON THE BATH-TUBE CURVE	Asst. Prof. Dr. Murat DEMİR Prof. Dr. Ali Bekir YILDIZ
		8	CALCULATION OF THE WEIGHTED AVERAGE COST OF CAPITAL FOR RENEWABLE-ENERGY POWER PLANTS	Asst. Prof. Dr. Ali AJDER Prof. Dr. Selim AY
		9	APPLICATION OF INFLATION ADJUSTMENT TO THE DEPRECIATION RECORDS OF THE ELECTRICAL SUBSTATION COMPONENTS	Asst. Prof. Dr. Ali AJDER Prof. Dr. Selim AY
		10	DEVELOPMENT ARDUINO BASED ELECTRONIC DEVICE FOR MEASUREMENT OF TRANSMISSION OF ELECTROCHROMIC WINDOWS	Electrical Engineer, Özge AKPINAR SARIHAN Assist. Prof. Dr. İbrahim İNANÇ
		11	EFFECT OF BULB TYPE ON HEADLIGHT LIGHTING	METİN KAYNAKLI ÇİĞDEM CENGİZ
		12	NUMERICALLY BASED TUNNEL LIGHTING	METİN KAYNAKLI ÇİĞDEM CENGİZ
		13	PERFORMANCE ANALYSIS OF COOLING FLUIDS USED IN U-CHANNEL BATTERY MODULE WITH COOLING PLATE	Ar-Ge Mühendisi, İREM SEÇMEN Prof.Dr., SEZGİN ERSOY

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
23 Aralık / December 23, 2023 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	**Prof. Dr, HÜLYA ÇİÇEK**	1	A REVIEW STUDY ON FERTILITY AWARENESS	Öğr. Gör. Dr. Elif DAĞLI Dr. Öğr. Üyesi Feyza AKTAŞ REYHAN
		2	EFFECTS OF SMOKING AND PASSIVE SMOKING DURING THE ANTENATAL PERIOD ON MATERNAL, FETAL AND NEONATAL HEALTH	Öğr. Gör. Dr. Elif DAĞLI
		3	AZ KULLANILAN SAĞLIKLI BİR GIDA: SUSAM YAĞI	Prof. Dr, HÜLYA ÇİÇEK
		4	SUMAK BİTKİSİNİN TIBBİ VE AROMATİK KULLANIM ALANLARI	Prof. Dr, HÜLYA ÇİÇEK
		5	ZEYTİN YAPRAĞI VE TARÇINDAN DOĞA DOSTU YEŞİL SENTEZLE ELDE EDİLEN GÜMÜŞ NANO PARTİKÜLÜNÜN BAZI INHIBITOR ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ	Ön Lisans Öğrencisi, Rojin SANSAN, Berfin YILDIZ, Berivan DEMİRBOĞA, Sıla Betime ALTUNDAĞ, Esra AKDENİZ, Felek BİLEN, Güler ÖZNE, Yunus TAŞKIRAN, Mehmet BABÜR Öğr. Gör. Dr, Yasemin KEŞKEK KARABULUT Dr.Öğr.Üyesi, Aybek YİĞİT
		6	SEXUAL BEHAVIOR DISORDERS	Instructor See. Serpil TOKER Instructor See. Dr. Gizem ÇITAK
		7	OVERVIEW OF GENDER AND GENDER INEQUALITY	Instructor See. Serpil TOKER Instructor See. Dr. Gizem ÇITAK
		8	Evaluation of forensic cases admitted to first step pediatric emergency department	Dr. Ögr. Üyesi Ramazan KIYAK Doç. Dr. Süha SERİN Doç. Dr. Bahadır ÇAĞLAR
		9	ACİL TIP HEKİMLİĞİ VE ‘’WELLNESS’’	Dr. Öğr. Üyesi Ramazan KIYAK
		10	SPECIAL NEEDS AND SUPPORT OF GIFTED INDIVIDUALS IN THE CONTEXT OF LANGUAGE-SPEAKING AND COMMUNICATION: A SUMMARY REVIEW	Asst. Prof. Tuğba KAYA

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Aralık / December 22, 2023 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Prof. Dr. Veysi OKUMUŞ**	1	MODEL ORGANISM FOR NANOTOXICOLOGY STUDIES	Dr. AYSEGUL ERGENLER Prof.Dr. FUNDA TURAN
		2	DNA DAMAGE POTENTIAL OF COLEMANITE IN DAPHNIA MAGNA	Dr. AYSEGUL ERGENLER Prof.Dr. FUNDA TURAN
		3	DOĞU AKDENİZ BÖLGESİ SIMULIIDAE DİPTERA TÜR ÇEŞİTLİLİĞİNİN MORFOLOJİK VE MOLEKÜLER SİSTEMATİK YÖNTEMLER İLE ARAŞTIRILMASI	Arş. Gör. Dr. Ebru Ceren FİDAN Doç. Dr. Ümit ŞİRİN
		4	SOĞUK PLAZMA UYGULAMASININ SOĞAN KABUĞUNUN KALİTE VE ANTİOKSİDAN ÖZELLİKLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	Arş. Gör. Berna Şengüler Dr. Öğr. Üyesi Celale Kırkın Gözükırmızı
		5	CYANOBACTERIA BIODIVERSITY OF DOGANBEY THERMAL SPRING (SEFERIHISAR-IZMIR)	Doç. Dr., SEVILAY OZTURK
		6	PHYTOSENOLOGICAL CHARACTERISTICS OF SORBUS L. SPREAD IN THE TERRITORY OF NAKHCHIVAN AUTONOMOUS REPUBLIC	AYNURA GULAMOVA TARIYEL TALIBOV
		7	Bioavailability of herbal food ingredients and bioavailability detection methods	Araştırmacı Ülkü Beyzanur GÜLDEŞ Doç. Dr. Ferda SARI
		8	ANTIOXIDANT CAPACITY VALUES OF SOME SPECIES BELONGING TO FABACEAE FAMILY IN UŞAK PROVINCE	Assoc. Prof. Dr. Hülya DOĞAN Prof. Dr. Hatice BAŞ
		9	INVESTIGATION OF THE ANTIBACTERIAL ACTIVITY OF Thymus sipyleus Boiss. subsp. sipyleus (Lamiaceae) EXTRACT ON (Escherichia coli) AND (Staphylococcus aureus)	Prof. Dr. Hatice BAŞ Assoc. Prof. Dr. Hülya DOĞAN
		10	PROTEASE PRODUCTION FROM THERMOPHILIC Geobacillus pallidus USING SOLID PHASE FERMENTATION TECHNIQUE	Prof. Dr. Veysi OKUMUŞ
		11	DETERMINATION OF LIPASE INHIBITOR AND ANTIOXIDANT ACTIVITIES OF Phallus impudicus	Prof. Dr. Veysi OKUMUŞ

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Aralık / December 22, 2023 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	Doç. Dr. MEHMET KARACA	1	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ ÇAMLIK YERLEŞKESİNDE OMURGASIZ HAYVANLAR ÜZERİNE SİSTEMATİK ARAŞTIRMALAR	Doç. Dr. MEHMET KARACA
		2	EDİRNE İLİNİN ZERKONİD AKAR FAUNASI (ACARI: ZERCONIDAE)	Doç. Dr. MEHMET KARACA Prof. Dr. RAŞİT URHAN
		3	Molecular identification of the mushroom specimen collected from Kütahya in the Aegean Region in Türkiye reveals the presence of Infundibulicybe alkaliviolascens macrofungi species	Doç. Dr. Bekir ÇÖL Doç. Dr. Hakan ALLI
		4	Escherichia coli'de sodA, sodB ve sodC genlerinin promotor bölgelerinin klonlanması ve transkripsiyonel füzyon konstruktları ile genlerin ekspresyonu üzerinde doksorubisin etkisinin araştırılması	Dr. Esra DİBEK Burcu DAL Anara BABAYEVA Doç. Dr. Bekir ÇÖL
		5	TUZLU ÇEVREDEN İZOLE EDİLEN HALOFİLİK BAKTERİ SUŞU EpT2'NİN BİYOKİMYASAL ÖZELLİKLERİNİN AYRINTILI İNCELEMESİ	Dr. FEVZİYE IŞIL KESBİÇ
		6	CHARACTERISTICS AND DISTRIBUTION of Cymbocarpum anethoides DC. FROM THE APIACEAE FAMILY (DAĞ ANIĞI, AŞOTU)	Associate. Prof. Dr. PINAR AKSU KILIÇLE Phd Student ŞAFAK SANDAYUK
		7	THE EFFECT of CHIA (Salvia hispanica L.) OIL on MICRONUCLEUS FREQUENCY in RATS INDUCED with DIABETES USING STREPTOZOTOCIN	Associate. Prof. Dr. PINAR AKSU KILIÇLE Phd Student ŞAFAK SANDAYUK
		8	Farklı Kültür Besiyerlerinin Pseudomonas aeruginosa Biyofilm Oluşumu Üzerindeki Etkileri	Doktora Öğrencisi FÜSUN ÖZYAMAN Prof. Dr. ÖZLEM YILMAZ
		9	BAZI TERPENLERİN TFIIA MOLEKÜLÜNE IN SİLİCO BAĞLANMA AFİNİTELERİ	Doç. Dr. Sedat BOZARI
		10	RANDOM PATERNLİ CİLT FLEPLERİNDE SİLDENAFİL'İN SÜPEROKSİT DİSMUTAZ (SOD) ENZİM AKTİVİTESİNE ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI INVESTIGATION OF THE EFFECT OF SILDENAFIL ON SUPEROXIDE DISMUTASE (SOD) ENZYME ACTIVITY IN RANDOM PATTERNED SKIN FLAPS	Dr. Öğr. Üyesi RUKİYE DEMİR Doç. Dr. EMİNE DIRAMAN

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Aralık / December 22, 2023 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	**Doç. Dr. SONER AKIN**	1	Pasif Etkilenime Yönelik Bilgi Testi Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması	DR. Hümeyra HANÇER TOK DR.Lütfiye Nur UZUN PhD; Makbule TOKUR KESGİN
		2	INVESTIGATION OF FACULTY OF HEALTH SCIENCES STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS CHILDREN'S RIGHTS	Dr. Öğretim Üyesi, Ezgi AKINCI DEMİRBAŞ Arş. Gör. Yavuz Selim KARASU
		3	TIBBİ TEKNOLOJİ ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALARA BİBLİOMETRİK ANALİZ İLE BİR BAKIŞ	Şura Yörük
		4	TÜRKİYE'DE OBEZİTEYLE MÜCADELE BAKIMINDAN SPOR OKURYAZARLIĞININ ÖNEMİ	Doç. Dr. Hüsnü BİLİR Öğr. Gör. Dr. Hande YAZICIOĞLU ÇALIŞAN
		5	ANNE VE ÇOCUK SAĞLIĞI ALANINDA ÇALIŞMALARA BİBLİYOMETRİK ANALİZLE GENEL BAKIŞ	Kübra Bilgin Eken
		6	HASTANE ÖNCESİ ACİL SAĞLIK HİZMETİ İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	Muhammet Kadir Güner
		7	TÜRKİYE ADRESLİ DİJİTAL SAĞLIK OKURYAZARLIĞI ÇALIŞMALARININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	Dr. Öğr. Üyesi, OKAN KOÇ
		8	DETERMINING THE KNOWLEDGE LEVELS OF HEALTHCARE WORKERS ON MEDICAL WASTE MANAGEMENT: PRIVATE HOSPITAL EXAMPLE	Lecturer Engin TEKİN Lecturer Serpil EMİKÖNEL
		9	DETERMİNİNG THE KNOWLEDGE LEVEL OF 4TH YEAR NURSİNG STUDENTS ON MEDİCAL WASTE MANAGEMENT	Lecturer, Engin TEKİN
		10	İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİNDE YENİLİKÇİ YAKLAŞIMLAR: AVRUPA'DA ENTEGRE ÇÖZÜMLER	Doç. Dr. SONER AKIN
		11	SİBER TEHDİTLERE KARŞI İNOVATİF İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ STRATEJİLERİ: AVRUPA BİRLİĞİ ÖRNEĞİ	Doç. Dr. SONER AKIN
		12	SAĞLIK ALANINDA EĞİTİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN MERHAMET DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ	Öğr. Gör. Beyza UÇAR Dr. Öğr. Üyesi Mukadder BEKTAŞ
		13		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
23 Aralık / December 23, 2023 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Prof. Dr. Natalia Marulanda Grisales**	1	RELATIONSHIP BETWEEN GENDER AND PERFORMANCE WITH RESPECT TO A BASIC MATH SKILLS QUIZ IN STATISTICS COURSES IN LEBANON	Hiba Naccache
		2	VOICES AND PICTURES FROM AN ONLINE COURSE AND A FACE TO FACE COURSE	Eti Gilad, Shosh Millet
		3	LEARNERS' PERCEPTIONS OF TERTIARY LEVEL TEACHERS' CODE SWITCHING: A VIETNAMESE PERSPECTIVE	Hoa Pham
		4	IMPLEMENTING LEARNER-CENTERED TEACHING APPROACH IN HIGHER EDUCATION	Iman Ali Ahmed Al-Rashed
		5	INTEGRATING HOTS ACTIVITIES WITH GEOGEBRA IN PRE-SERVICE TEACHERS' PREPARATION	Wajeeh Daher, Nimer Baya'a
		6	A FLIPPED CLASSROOM APPROACH FOR NON-SCIENCE MAJORS	Nidhi Gadura
		7	THE TECHNO-PEDAGOGICAL PIVOT: DESIGNING AND IMPLEMENTING A DIGITAL WRITING TOOL	Justin D. Olmanson, Katrina S. Kennett, Bill Cope
			ANALYSIS OF SUITABILITY OF ONLINE ASSESSMENT BY MAINTAINING CRITICAL THINKING	Mohamed Chabi, Mohammad Shahid Jamil, Mahmoud I Syam
			FACTORS OF ENGLISH LANGUAGE LEARNING AND ACQUISITION AT BISHA COLLEGE OF TECHNOLOGY	Khalid Albishi
		8	MOTIVATING THE INDEPENDENT LEARNER AT THE ARAB OPEN UNIVERSITY, KUWAIT	Hassan A. Sharafuddin, Chekra A. Allani

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
23 Aralık / December 23, 2023 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Haiyan Wang**	1	OPEN EDUCATIONAL RESOURCE IN ONLINE MATHEMATICS LEARNING	Haohao Wang
		2	MEANINGFUL GENERAL EDUCATION REFORM: INTEGRATING CORE CURRICULA AND INSTITUTIONAL VALUES	Michael W. Markowitz
		3	APPLICATIONS OF BIG DATA IN EDUCATION	Faisal Kalota
		4	USING FACEBOOK AS AN ALTERNATIVE LEARNING TOOL IN MALAYSIAN HIGHER LEARNING INSTITUTIONS: A STRUCTURAL EQUATION MODELING APPROACH	Ahasanul Haque, Abdullah Sarwar, Khaliq Ahmad
		5	FOCUSING ON THE UTILIZATION OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY FOR IMPROVING CHILDREN'S POTENTIALS IN SCIENCE: CHALLENGES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN NIGERIA	Osagiede Mercy Afe
		6	TRANSNATIONAL HIGHER EDUCATION: DEVELOPING A TRANSNATIONAL STUDENT SUCCESS 'SIGNATURE' FOR PRE-CLINICAL MEDICAL STUDENTS – AN ACTION RESEARCH PROJECT	W. Maddison
		7	COLLABORATIVE TEAM WORK IN HIGHER EDUCATION: A CASE STUDY	Swapna Bhargavi Gantasala
			THE ANALYSIS OF TEACHER TALK IN "LEARNER-CENTERED" TEACHING MODE	Haiyan Wang
			ON THE CONSTRUCTIVIST TEACHING OF EXTENSIVE READING FOR ENGLISH MAJORS	Haiyan Wang
		8	VIRTUAL SCIENCE HUB: AN OPEN SOURCE PLATFORM TO ENRICH SCIENCE TEACHING	Enrique Barra, Aldo Gordillo, Juan Quemada

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Aralık / December 23, 2023 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Prof. Dr. Komon Paisal**	1	ACCESS TO HIGHER EDUCATION IN NIGERIA: THE UNIVERSITY OF CALABAR PRE-DEGREE PROGRAM EXPERIENCE	Eni I. Eni, James Okon, Ashang J. Ashang
		2	THE COOPERATIVE LEARNING MANAGEMENT IN THE COURSE OF PRINCIPLES OF MATHEMATICS FOR GRADUATE LEVEL	Prof. Dr. Komon Paisal
		3	RELATIONSHIP OF ARM ACUPRESSURE POINTS AND THAI TRADITIONAL MASSAGE	Boonyarat Chaleephay
		4	RUBRIC IN VOCATIONAL EDUCATION	Azmanirah Ab Rahman, Jamil Ahmad, Ruhizan Muhammad Yasin
		5	DRUG USE KNOWLEDGE AND ANTIMICROBIAL DRUG USE BEHAVIOR	Pimporn Thongmuang
		6	THE USE OF PROJECT TO ENHANCE LEARNING DOMAINS STATED BY NATIONAL QUALIFICATIONS FRAMEWORK: TQF	Duangkamol Thitivesa
		7	A DEVELOPMENT OF ONLINE LESSONS TO STRENGTHEN THE LEARNING PROCESS OF MASTER'S DEGREE STUDENTS MAJORING IN CURRICULUM AND INSTRUCTION AT SUAN SUNANDHA RAJABHAT UNIVERSITY	Chaiwat Waree
		8	COLLABORATIVE ONLINE LEARNING FOR LECTURERS	Lee Bih Ni, Emily Doreen Lee, Wee Hui Yean
		9	A DEVELOPMENT OF PERSONALIZED EDUTAINMENT CONTENTS THROUGH STORYTELLING	Min Kyeong Cha, Ju Yeon Mun, Seong Baeg Kim

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
23 Aralık / December 23, 2023 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Prof. Dr. Natalia Marulanda Grisales**	1	VOICE IN PRE-SERVICE TEACHER DEVELOPMENT	Pintipa Seubsang, Suttipong Boonphadung
		2	DEVELOPING STUDENT TEACHERS TO BE PROFESSIONAL TEACHERS	Assis. Dr Suttipong Boonphadung
		3	A TRAINING COURSE DEVELOPMENT TO PROMOTE LEARNING ACTIVITIES OF 2ND YEAR, FACULTY OF EDUCATION STUDENTS USING MULTIPLE INTELLIGENCES THEORY	Chaiwat Waree, Kalanyoo Petcharaporn
		4	LEARNING STYLES OF UNIVERSITY STUDENTS IN BANGKOK: THE CHARACTERISTICS AND THE RELEVANT INSTRUCTIONAL CONTEXT	Chaiwat Tantarangsee
		5	THE LINK BETWEEN DISTRIBUTED LEADERSHIP AND EDUCATIONAL OUTCOMES: AN OVERVIEW OF RESEARCH	Maria Eliophotou Menon
		6	THE EFFICACY OF NEUROLOGICAL IMPRESS METHOD AND REPEATED READING ON READING FLUENCY OF CHILDREN WITH LEARNING DISABILITIES IN OYO STATE, NIGERIA	A. O. Oladele
		7	E- CAMPUS AS AN ENVIRONMENTAL AND PEDAGOGICAL TOOL FOR ONLINE SUPPORT	Dr. Shireen Panchoo
		8	CONFIRMING THE IDENTITY OF THE INDIVIDUAL USING REMOTE ASSESSMENT IN E-LEARNING	Olaf Hallan Graven, Lachlan MacKinnon
		9	THE ROLE OF INTRINSIC MOTIVATION IN EXPLAINING STUDENTS- WILLINGNESS TO USE SOFTWARE APPLICATIONS	Anne Sorebo, Oystein Sorebo

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
23 Aralık / December 23, 2023 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Prof. Dr. Hélder Spínola**	1	THE TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF THE MANAGEMENT IN THE EDUCATION SYSTEM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	Altynai Zhaitapova, Aizhan Satyvaldiyeva
		2	REAL TIME CONTROL LEARNING GAME - SPEED RACE BY LEARNING AT THE WHEEL - DEVELOPMENT OF DATA ACQUISITION SYSTEM	Konstantinos Kalovrektis, Chryssanthi Palazi
		3	ANALYSIS AND CATEGORIZATION OF E-LEARNING ACTIVITIES BASED ON MEANINGFUL LEARNING CHARACTERISTICS	Arda Yunianta, Norazah Yusof, Mohd Shahizan Othman, Dewi Octaviani
		4	EXPLANATORY OF RELATIONSHIP BETWEEN LEARNING MOTIVATION AND LEARNING PERFORMANCE	Dr. Chih Chin Yang
		5	TECHNOLOGY INTEGRATED EDUCATION – SHAPING THE PERSONALITY AND SOCIAL DEVELOPMENT OF THE YOUNG	R. Ramli, S. Sameon
		6	THE EFFECT OF CONTRIVED SUCCESS IN CALCULATION TASKS ON THE SELF-EFFICACY OF JUNIOR HIGH SCHOOL STUDENTS	Akitoshi Uchida, Kazuo Mori
		7	IMPROVING TEACHER PROFESIONALISM THROUGH CERTIFICATION PROGRAM: AN INDONESIA CASE STUDY	Assis. Prof. Triyanto
			STRUCTURE OF DOCTORAL STUDENTS- RESEARCH COMPETENCES IN SUSTAINABILITY CONTEXT	I. Bolgzda, E. Olehnovica
		8	SUSTAINABLE DEVELOPMENT CONTRIBUTIONS AMONG UNIVERSITY OF MADEIRA (PORTUGAL) STUDENTS	Prof. Dr. Hélder Spínola

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
23 Aralık / December 23, 2023 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Dr. Glenda A. Gunter**	1	OMMUNITIES OF INTEREST: THREE UNIQUE CASE STUDIES IN WIDER UNIVERSITY AND SCHOOL PARTNERSHIPS IN AUSTRALIA	M. Zeegers, D. Barron
		2	ENHANCING LEARNING EXPERIENCES IN OUTCOMEBASED HIGHER EDUCATION: A STEP TOWARDS STUDENT CENTERED LEARNING	K. Kumpas
		3	KEY FACTORS OF CURRICULUM INNOVATION IN LANGUAGE TEACHER EDUCATION	Assoc. Prof . Liliana Mâţă
		4	IMPROVING THE QUALITY OF E-LEARNING COURSES IN HIGHER EDUCATION THROUGH STUDENT SATISFACTION	Susana Lemos, Neuza Pedro
		5	THE DEVELOPMENT OF A TEACHERS- SELF-EFFICACY INSTRUMENT FOR HIGH SCHOOL PHYSICAL EDUCATION TEACHER	Yi-Hsiang Pan
		6	CREATIVITY: A MOTIVATIONAL TOOL FOR INTEREST AND CONCEPTUAL UNDERSTANDING IN SCIENCE EDUCATION	Dr. Thienhuong Hoang
		7	A VIRTUAL LEARNING ENVIRONMENT FOR DEAF CHILDREN: DESIGN AND EVALUATION	Nicoletta Adamo-Villani
		8	DIGITAL NARRATIVE AS A CHANGE AGENT TO TEACH READING TO MEDIA-CENTRIC STUDENTS	Robert F. Kenny
		9	THE EFFECTS OF THE IMPACT OF INSTRUCTIONAL IMMEDIACY ON COGNITION AND LEARNING IN ONLINE CLASSES	Dr. Glenda A. Gunter

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Aralık / December 23, 2023 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	**Dr. Muhibul Haque Bhuyan**	1	THE PROJECT EVALUATION TO DEVELOP THE COMPETENCIES, CAPABILITIES, AND SKILLS IN REPAIRING COMPUTERS OF PEOPLE IN JOMPLUAK LOCAL MUNICIPALITY, BANG KHONTHI DISTRICT, SAMUT SONGKRAM PROVINCE	Wilailuk Meepracha
		2	INVESTIGATING INTERFERENCE ERRORS MADE BY AZZAWIA UNIVERSITY 1ST YEAR STUDENTS OF ENGLISH IN LEARNING ENGLISH PREPOSITIONS	Dr. Aimen Mohamed Almaloul
		3	ENTREPRENEUR UNIVERSAL EDUCATION SYSTEM: FUTURE EVOLUTION	Khaled Elbehiery, Hussam Elbehiery
		4	GUIDELINES FOR DEVELOPING, SUPERVISING, ASSESSING AND EVALUATING CAPSTONE DESIGN PROJECT OF BSC IN ELECTRICAL AND ELECTRONIC ENGINEERING PROGRAM	Muhibul Haque Bhuyan
		5	ON THE ALLOPATRY OF NATIONAL COLLEGE ENTRANCE EXAM IN CHINA: THE ROOT, POLICY AND STRATEGY	Dr. Shi Zhang
		6	COMPUTER AIDED LANGUAGE LEARNING SYSTEM FOR ARABIC FOR SECOND LANGUAGE LEARNERS	Osama Abufanas
		7	ACADEMIC PERFORMANCE OF ENGINEERING STUDENTS: THE ROLE OF ABILITIES & LEARNING STYLE	Dr. Sumita Chowhan
		8	PAY DIFFERENTIALS AND EMPLOYEE RETENTION IN THE STATE COLLEGES OF EDUCATION IN THE SOUTH-SOUTH ZONE, NIGERIA	Emmanuel U. Ingwu
			PRE-SERVICE TEACHERS' ASSESSMENT OF INFORMATION TECHNOLOGY APPLICATION TO INSTRUCTION	Ress. Assis. Adesanya Anuoluwapo Olusola
		9	E-LEARNING MANAGEMENT SYSTEMS GENERAL FRAMEWORK	Hamed Fawareh

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
23 Aralık / December 23, 2023 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Assis. Prof. Chaiwat Waree**	1	DETERMINATION OF SKILLS GAP BETWEEN SCHOOL-BASED LEARNING AND LABORATORY-BASED LEARNING IN OMAR AL-MUKHTAR UNIVERSITY	Aisha Othman, Crinela Pislaru, Ahmed Impes
		2	THE HDH MODEL FOR THE DEVELOPMENT OF CREATIVE STRUCTURAL THINKING AND ITS APPLICATIONS TO OTHER SYSTEMS	Ress. Assis. Mosseri Avraham
		3	TEACHING APPROACH AND SELF-CONFIDENCE EFFECT MODEL CONSISTENCY BETWEEN TAIWAN AND SINGAPORE MULTI-GROUP HLM	PeiWen Liao, Tsung Hau Jen
		4	EFFECTIVENESS OF ICT TRAINING WORKSHOP FOR TUTORS OF ALLAMA IQBAL OPEN UNIVERSITY, PAKISTAN	Muhammad Javid Qadir, Abdul Hameed
		5	A DEVELOPMENT OF THE MULTIPLE INTELLIGENCES MEASUREMENT OF ELEMENTARY STUDENTS	Assis. Prof. Chaiwat Waree
		6	A FORMATIVE ASSESSMENT TOOL FOR EFFECTIVE FEEDBACK	Rami Rashkovits, Ilana Lavy
		7	ACTIVE LEARNING STRATEGIES AND ACADEMIC ACHIEVEMENT AMONG SOME PSYCHOLOGY UNDERGRADUATES IN BARBADOS	Grace Adebisi Fayombo
		8	A LEARNER-CENTRED OR ARTEFACT-CENTRED CLASSROOM? IMPACT OF TECHNOLOGY, ARTEFACTS, AND ENVIRONMENT ON TASK PROCESSES IN AN ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM	Dr. Nobue T. Ellis
			CURRICULUM OF ETHICAL EDUCATION IN SLOVAKIA	Petra Fridrichová, Eva Balážová
			INCREASE SUCCESS BY DECREASING ADMISSION FOR MATHS– FAIRYTALE OR REALITY?	L.A du Plessis

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
23 Aralık / December 23, 2023 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	**Assoc. Prof. DR. Jaflah H. Al-Ammary**	1	COMPUTER GRAPHICS AND UNDERSTANDING SEMIOTICS IN DESIGN	Manoj Majhi, Debkumar Chakrabaty
		2	STUDENT SATISFACTION DATA FOR WORK BASED LEARNERS	Rosie Borup, Hanifa Shah
		3	AN EVALUATION OF THE USABILITY OF IT FACULTY EDUCATIONAL PORTAL AT UNIVERSITY OF BENGHAZI	Nasser M. Amaitik, Mohammed J. El-Sahli
		4	CREATING A SPACE FOR TEACHING PROBLEM SOLVING SKILLS TO ENGINEERING STUDENTS THROUGH ENGLISH LANGUAGE TEACHING	Dr. Mimi N. A. Mohamed
		5	HIMMAPAN CREATURES: THE TACTILE TEXTURE DESIGNED FOR THE BLIND	Chantana Insra
		6	TEACHING ENGLISH UNDER THE LMD REFORM: THE ALGERIAN EXPERIENCE	Lrc. Naouel Abdellatif Mami
		7	METHODS OF FORMING INFORMATIONAL CULTURE STUDENTS	Altynbek Moshkalov
		8	ONLINE COLLABORATION LEARNING: A WAY TO ENHANCE STUDENTS' ACHIEVEMENT AT KINGDOM OF BAHRAIN	Assoc. Prof. DR. Jaflah H. Al-Ammary
		9	MOTIVATION FACTORS IN DISTANCE EDUCATION	Sheila R. Bonito

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
23 Aralık / December 23, 2023 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	**Dr. Nomusa Dlodlo,**	1	TOWARD A MODEL FOR KNOWLEDGE DEVELOPMENT IN VIRTUAL ENVIRONMENTS: STRATEGIES FOR STUDENT OWNERSHIP	N.B. Adams
		2	THE PROSPECTS AND CHALLENGES OF OPEN LEARNING AND DISTANCE EDUCATION IN MALAWI	Andrew Chimpololo
		3	BETWEEN POLICY OPTIONS AND TECHNOLOGY APPLICATIONS: MEASURING THE SUSTAINABLE IMPACTS ON DISTANCE LEARNING	Subramaniam Chandran
		4	ACADEMIC STAFF PERCEPTIONS OF THE VALUE OF THE ELEMENTS OF AN ONLINE LEARNING ENVIRONMENT	Dr. Stuart Palmer, Dale Holt
		5	USING THE STUDENTS-AS-CUSTOMERS CONCEPT IN TECHNOLOGY DISCIPLINES: STUDENTS- PERSPECTIVES	Boonlert Watjatrakul
		6	USING WEBLOG TO PROMOTE CRITICAL THINKING – AN EXPLORATORY STUDY	Huay Lit Woo, Qiyun Wang
		7	THE EXPERIENCES OF SOUTH-AFRICAN HIGH-SCHOOL GIRLS IN A FAB LAB ENVIRONMENT	Dr. Nomusa Dlodlo, Ronald Noel Beyers
		8	EXPLORING SELF-DIRECTED LEARNING AMONG CHILDREN	Mariani Md Nor, Y. Saeednia
		9	THE STATE, LOCAL COMMUNITY AND PARTICIPATORY GOVERNANCE PRACTICES: PROSPECTS OF CHANGE	Gaysu R. Arvind

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
23 Aralık / December 23, 2023 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 11	**Prof. DrChutarat Boontho**	1	INTELLIGENT MOBILE SEARCH ORIENTED TO GLOBAL E-COMMERCE	Abdelkader Dekdouk
		2	IS MANAGEMENT SCIENCE DOING ENOUGH TO IMPROVE HEALTHCARE?	Lalit Garg, Sally McClean, Maria Barton
		3	MCRM-S NEW OPPORTUNITIES OF CUSTOMER SATISFACTION	Cheng Fang Hsu, Shinn-Jong Lin
		4	AN ECONOMIC ANALYSIS OF PHU KRADUENG NATIONAL PARK	Prof. Dr. Chutarat Boontho
		5	THE INVESTIGATION OF THE ROLE OF INSTITUTIONS IN THE PROCESS OF GROWTH AND DEVELOPMENT OF ECONOMY	Seyed Mohammad Reza Hosseini
		6	PROPOSING A CONCEPTUAL MODEL OF CUSTOMER KNOWLEDGE MANAGEMENT: A STUDY OF CKM TOOLS IN BRITISH DOTCOMS	Mehdi Shami Zanjani, Roshanak Rouzbehani, Hosein Dabbagh
		7	REGINA CONNOLLY, FRANK BANNISTER	Dr. Regina Connolly, Frank Bannister
		8	ETAX FILING AND SERVICE QUALITY: THE CASE OF THE REVENUE ONLINE SERVICE	Dr. Regina Connolly, Frank Bannister
		9	DESIGN AN ELECTRONIC MARKET FRAMEWORK USING JADE ENVIRONMENT	Mohammad Ali Tabarzad, Caro Lucas

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
23 Aralık / December 23, 2023 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 12	**Assis. Prof. Dr. Jan Zeman**	1	THE INTERNET AND SMALL MEDIUM-SIZED ENTERPRISES (SMES) IN JORDAN	Sattam Allahawiah, Haroon Altarawneh, Sameer Alamro
		2	FINANCIAL ANALYSIS ANALOGIES FOR SOFTWARE RISK	Masood Uzzafer
		3	AN EVALUATION OF THE OPPORTUNITIES AND CHALLENGES OF WI-FI ADOPTION IN MALAYSIAN INSTITUTIONS	Subrahmanyam Kodukula, Nurbiya Maimaiti
		4	TOWARDS A SYSTEMATIC, COST-EFFECTIVE APPROACH FOR ERP SELECTION	Hassan Haghighi, Omid Mafi
		5	INFLUENCE OF LOCUS OF CONTROL AND JOB INVOLVEMENT TO ORGANIZATIONAL CULTURE APPLIED BY EMPLOYEES ON BANK X	Sri Suwarsi, Nadia Budianti
		6	DYNAMIC INTERACTION NETWORK TO MODEL THE INTERACTIVE PATTERNS OF INTERNATIONAL STOCK MARKETS	Laura Lukmanto, Harya Widiputra, Lukas
		7	FUTURES TRADING: DESIGN OF A STRATEGY	Assis. Prof. Dr. Jan Zeman
		8	MULTIDIMENSIONAL PERFORMANCE MANAGEMENT	David Wiese
		9	THE IMPACT OF SUBSEQUENT STOCK MARKET LIBERALIZATION ON THE INTEGRATION OF STOCK MARKETS IN ASEAN-4 + SOUTH KOREA	Noor Azryani Auzairy, Rubi Ahmad
		10	INSTITUTIONAL ASPECTS OF INFORMATION SECURITY IN RUSSIAN ECONOMY	Mingaleva Zhanna, Kapuskina Tatiana

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
23 Aralık / December 23, 2023 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 13	**Dr. Chummanond Natchaya,**	1	A SURVEY ON SUPPLY CHAIN MANAGEMENT AND E COMMERCE TECHNOLOGY ADOPTION AMONG LOGISTICS SERVICE PROVIDERS IN JOHOR	Mohd Iskandar bin Illyas Tan, Iziati Saadah bt Ibrahim
		2	FROM MICRO TO NANOSYSTEMS: AN EXPLORATORY STUDY OF INFLUENCES ON INNOVATION TEAMS	Norbert Burger, Thorsten Staake
		3	SUPPLY CHAIN MANAGEMENT AND E-COMMERCE TECHNOLOGY ADOPTION AMONG LOGISTICS SERVICE PROVIDERS IN MALAYSIA	Mohd Iskandar bin Illyas Tan, Iziati Saadah bt Ibrahim
		4	THE IMPACT OF PRODUCT PACKAGE INFORMATION ON CONSUMER BEHAVIOR TOWARD GENETICALLY MODIFIED FOODS	Yu-Syuan Chang, Li-Chun Huang
		5	ECOLABELING AND GREEN CERTIFICATION FOR EFFECTIVE FISHERIES MANAGEMENT – AN ANALYSIS	A. Ramachandran
		6	APPLICATION OF FEED-FORWARD NEURAL NETWORKS AUTOREGRESSIVE MODELS IN GROSS DOMESTIC PRODUCT PREDICTION	E. Giovanis
		7	DETERMINING THE ONLINE PURCHASING LOYALTY FOR THAI HERBAL PRODUCTS	Dr. Chummanond Natchaya, Rotchanakitumnuai Siriluck
		8	A STUDY OF PANEL LOGIT MODEL AND ADAPTIVE NEURO-FUZZY INFERENCE SYSTEM IN THE PREDICTION OF FINANCIAL DISTRESS PERIODS	E. Giovanis
		9	A NEW DIMENSION IN SOFTWARE RISK MANAGEMENT	Dr. Masood Uzzafer
		10	PRIORITIZING SERVICE QUALITY DIMENSIONS:A NEURAL NETWORK APPROACH	A. Golmohammadi, B. Jahandideh

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Aralık / December 23, 2023 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 14	**Assis. Prof. Dr. George Yungchih Wang**	1	DURATION ANALYSIS OF NEW FIRMS IN THE BANKING INDUSTRY	Jesus Orbe, Vicente Nunez-Anton
		2	ENHANCING CUSTOMER LOYALTY TOWARDS CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF THAI MOBILE SERVICE PROVIDERS	Wichai Onlaor, Siriluck Rotchanakitumnuai
		3	THE SERVICE FAILURE AND RECOVERY IN THE INFORMATION TECHNOLOGY SERVICES	Jun Luo, Weiguo Zhang., Dabin Qin
		4	OPERATIONAL RISK – SCENARIO ANALYSIS	Milan Rippel, Petr Teply
		5	THE APPLICATION OF REAL OPTIONS TO CAPITAL BUDGETING	George Yungchih Wang
		6	ROLE OF INVESTMENT IN THE COURSE OF ECONOMIC GROWTH IN PAKISTAN	Maqbool Hussain Sial, Maaida Hussain Hashmi, Sofia Anwar
		7	A FRAMEWORK OF MONTE CARLO SIMULATION FOR EXAMINING THE UNCERTAINTY-INVESTMENT RELATIONSHIP	Assis. Prof. DR.. George Yungchih Wang
		8	THE EXCLUSION OF CONSUMER RIGHTS IN E-AUCTIONS – IS AN E-AUCTION REALLY AN AUCTION AT ALL?	Trish O'Sullivan
		9	A HYPERMAP FOR SUPPLY CHAIN MANAGEMENT	Dr. James K. Ho
		10	THE PATH TO WEB INTELLIGENCE MATURITY	Dr. Zeljko Panian

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Aralık / December 23, 2023 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Doç. Dr. Ebru ÇOPUROĞLU**	1	GRUNEİSEN PARAMETRESİNİN DEBYE YAKLAŞIMI KULLANILARAK BELİRLENMESİ VE SİLİSYUM KRİSTALİ İÇİN UYGULAMASI	Doç. Dr. Ebru ÇOPUROĞLU
		2	DEBYE YAKLAŞIMI KULLANILARAK KATILARIN TERMAL GENLEŞME KATSAYISININ BELİRLENMESİ	Doç. Dr. Ebru ÇOPUROĞLU
		3	CLUSTERING ALGORITHMS AND CLUSTERING ANALYSIS IN TURKISH QUESTION ANSWERING SYSTEMS	Dr, Kadir TOHMA
		4	TOPIC LABELING IN TURKISH QUESTION ANSWERING SYSTEMS AND A NEW APPLICATION INTERFACE	Dr, Kadir TOHMA
		5	SONLU CİSİMLERİ ÜZERİNDE 4x4 İNVOLUTİF MDS MATRİS UYGULAMALARI	Yüksek Lisans Öğrencisi, TUĞÇE TUFANÇLI Prof. Dr.,Mehmet ÖZEN
		6	USE OF HYDROGEN ENERGY	HASİNE YILDIZ Doç. Dr. ADEM YILMAZ
		7	DÖNEN VE DÖNMEYEN YÜZEYE SAHİP ÖRTÜLÜ BOŞLUKLARDA HAVANIN RÜZGAR ETKİSİ İLE ISINMASININ İNCELENMESİ	YL Öğrencisi ONUR GARİP DR. ERİNÇ ERDEM
		8	DETERMINATION OF EDA AND SMOTE EFFECT ON IMBALANCED COPD DATASET USING MACHINE LEARNING APPROACH	Asst. Prof. Dr., CEREN KAYA Assoc. Prof. Dr., GOKHAN GURBUZ
			5G Milimetre Dalga Kablosuz Haberleşme Uygulamaları için MIMO Anten Tasarımı	Arş. Gör. Cem GÜLER Dr. Öğr. Üyesi Sena Esen BAYER KESKİN
		9	GENERATING TITLE FOR ACADEMIC STUDIES IN MATHEMATICS AND COMPUTER SCIENCES USING CHATGPT BASED ON ABSTRACTAND KEYWORDS	Asst. Prof. Dr. Samet MEMİŞ
		10	DETERMINING WATER QUALITY USING PICTURE FUZZY SOFT KNN (PFS-KNN) AND FUZZY PARAMETERIZED FUZZY SOFT KNN (FPFS-KNN)	Asst. Prof. Dr. Samet MEMİŞ

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Aralık / December 23, 2023 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	Doç.Dr. AHMET DEMİRBAS	1	EFFECT of DİFFERENT LİGHT SOURCES on PLANT HEİGHT of BARLEY (Hordeum vulgare L.) UNDER SPEED BREEDİNG CONDİTİONS	Dr. MERVE BAYHAN Dr. REMZİ ÖZKAN
		2	EVALUATION OF SOME BREAD WHEAT (Triticum aestivum L.) GENOTYPES IN TERMS OF SOME AGRICULTURAL CHARACTERISTICS UNDER CONTROLLED CONDITIONS	Dr. REMZİ ÖZKAN Dr. MERVE BAYHAN
		3	SU KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE KARAR DESTEK SİSTEMLERİNİN KULLANILMASI	Çevre Müh. Neşat Onur ŞANLI Doç. Dr. Alper Serdar ANLI
		4	İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN TARIM ÜZERİNE ETKİLERİ, TEDBİRLER VE İKLİM DOSTU TARIM UYGULAMALARI	Zir. Müh. Selma Nur TÜRKER Doç. Dr. Alper Serdar ANLI
		5	REVEGETATION OF DISTURBED NATURAL LANDSCAPES: Baku-Tbilisi-Ceyhan Crude Oil Pipeline Project Experience	Prof. Dr. ŞÜKRAN ŞAHİN
		6	TARİHİ PEYZAJ KARAKTER ANALİZİ: Priene Antik Kenti ve Yakın Çevresi Örneği	Dr. NERGİZ BELEN Prof. Dr. ŞÜKRAN ŞAHİN
		7	EFFECTS OF INCREASING DOSES OF NITROGEN APPLICATION ON THE YIELD AND NUTRIENT CONCENTRATIONS OF SORREL PLANT (RUMEX ACETOSELLA L.) GROWN UNDER GREENHOUSE CONDITIONS	Doç.Dr. AHMET DEMİRBAS
		8	TURUNÇGİLLERDE HASAT SONRASI HASTALIKLAR İLE MÜCADELEDE ALTERNATİF KONTROL YÖNTEMLERİ	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÇAT
		9	BUĞDAYDA KALSİYUM BAĞLI PROTEİN KİNAZLARIN (CDPKs) ROLÜ	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÇAT
		10	THE ASSESSMENT OF CARBON FOOTPRINT IN AGRICULTURAL PRODUCTION OF PAKISTAN	Researcher MALIHA AFREEN Assoc. Prof. Dr. ILKNUR UCAK Assoc. Prof. Dr. M. Cüneyt BAĞDATLI
		11	THE EVALUATION OF FOOD CRISIS AND CLIMATE CHANGE DURING COVID-19 PERIOD IN AFRICA	Wadah ELSHEIKH Assoc. Prof. Dr. ILKNUR UCAK Assoc. Prof. Dr. M. Cüneyt BAĞDATLI
		12	REJENERE SELÜLOZ İÇEREN DENİM ÜRÜNLERİN AĞARTMA DAVRANIŞLARININ İNCELENMESİ	Ar-Ge Mühendisi, EMRE SAKAN Ar-Ge Yöneticisi, İREM PALABIYIK

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Aralık / December 23, 2023 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	Doç. Dr. Ercan ŞAHİNOĞLU	1	TREND ANALYSIS OF PRECIPITATION OF ADIYAMAN AND ŞANLIURFA PROVINCES USING INNOVATIVE POLYGON TREND ANALYSIS	Özlem TERZİ Tahsin BAYKAL E. Dilek TAYLAN
		2	USE OF SEAWEED, HUMIC ACID, MULCH AND WOOD VINEGAR TO INCREASE THE SUCCESS OF AFFORESTATION	EZGİ TENER RAMAZAN KUZU Arş. Gör. YASİN KARAŞİN Doç. Dr. BÜLENT TOPRAK
		3	CLEANING OF COAL USING AGGLOFLOTATION METHOD	Doç. Dr. Ercan ŞAHİNOĞLU
		4	USABILITY OF WASTE SUNFLOWER OIL AND ORIGINAL SUNFLOWER OIL AS BINDERS IN OIL AGGLOMERATION OF COAL	Doç. Dr. Ercan ŞAHİNOĞLU Prof. Dr. Tuncay USLU
		5	UZAKTAN ALGILAMA İLE ZONGULDAK'TA TOPRAK NEMİ ANALİZİ	Öğretim Görevlisi, NEHİR UYAR
		6	DISEASES AND PEST AGENTS IDENTIFIED IN GRASS (Lolium spp.) FIELDS IN ANTALYA PROVINCE	Prof. Dr. Esin BASIM Prof. Dr. Hüseyin BASIM
		7	PLANT PROTECTION PROBLEMS SEEN IN ORNAMENTAL PLANTS PRODUCTION AREAS IN ANTALYA PROVINCE	Prof. Dr. Esin BASIM Prof. Dr. Hüseyin BASIM
		8	EVALUATING MESOPOROUS SILICA NANOPARTICLES-LAZER INTERACTIONS FOR THE BENEFIT OF PHOTODYNAMIC THERAPY	MSc., BÜŞRA SİREK MSc., AYŞENUR PAMUKÇU BSc., İCLAL MERT MSc.,NURSU ERDOĞAN Associate Prof., NERMİN TOPALOĞLU AVŞAR Associate Prof., DİDEM ŞEN KARAMAN
		9	INVESTIGATING THE COMBINATORY ANTIBACTERIAL ACTIVITY OF DEHYDROABIETIC ACID AND LL-37 TEMPLATED ANTIBACTERIAL PEPTIDE ON Staphylococcus aureus	Associate Prof., DİDEM ŞEN KARAMAN MSc., AYŞENUR PAMUKÇU BSc., BUSE ALTUN

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Aralık / December 23, 2023 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	Öğr.Gör.Dr., FATMA ÇAVUŞ YONAR	1	BLEEDING DURING EARLY PREGNANCY	Dr. Arş. Gör. Tuba Enise BENLİ Dr. Öğr. Üyesi Zeynep BAL
		2	BLEEDING DURING LATE PREGNANCY	Dr. Arş. Gör. Tuba Enise BENLİ Dr. Öğr. Üyesi Zeynep BAL
		3	SUÇ MAHALLİNDE ÖNEMLİ BİR İPUCU: tDNA'NIN ORİJİNİN BELİRLENMESİ	Öğr.Gör.Dr., FATMA ÇAVUŞ YONAR
		4	ADLİ VAKALARDA STR İNSTABİLİTESİ: DNA İDENTİFİKASYONUNDA KISITLILIKLAR	Öğr.Gör.Dr., FATMA ÇAVUŞ YONAR
		5	MÜZİK TERAPİ ve RUH SAĞLIĞINA KATKILARI	Doç. Dr. Aysel AKBENİZ
		6	YAPAY ZEKA ve PSİKİYATRİ HEMŞİRELİĞİ	Doç. Dr. Aysel AKBENİZ
		7	FEAR OF CHILBIRTH AMONG FATHERS	Prof. Dr. NÜLÜFER ERBİL Doktora Öğrencisi GAMZE ŞAHBAZ
		8	FEAR OF CHILDBIRTH AND USE OF HAPTOTHERAPY	Prof. Dr. NÜLÜFER ERBİL Dr. Öğr. Üyesi ÖZLEM AKIN
		9	COVİD-19 PANDEMİSİ SONRASI HEMŞİRELERDE MERHAMET YORGUNLUĞU: PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK VE PROFESYONEL KİMLİKLE İLİŞKİSİ	Dr. Öğr. Üyesi Birnur Yeşildağ Prof.Dr. Selma Sabancıoğulları Arş. Gör. Muhammed Akif Sami Toker
		10	CHALLENGES EXPERIENCED PARENTS OF CHILDREN WITH CELIAC DISEASE	Asst. Prof. Dr. Melike TAŞDELEN BAŞ Assoc. Prof. Dr. Funda ÖZPULAT
		11	THE EFFECT OF NURSING STUDENTS' CAREER CHOICES ON THEIR PERCEPTIONS OF EMPATHY AND CONSCIENCE	Asst. Prof. Dr. Melike TAŞDELEN BAŞ Assoc. Prof. Dr. Funda ÖZPULAT

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Aralık / December 23, 2023 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	Assoc. Prof. Dr. Dilek KILINÇ	1	EFFECT OF BACK MASSAGE ON LACTATION DURING POSTPARTUM PERIOD	PhD Student, Gamze ŞAHBAZ ÇADIR Prof., Nülüfer ERBİL
		2	THE ROLE OF PHYSIOTHERAPY IN BRUXISM TREATMENT	Öğr. Gör. Dr. HANDAN ÇAĞLAR ÇAVDAR Öğr. Gör. Dr. ÇAĞLAYAN PINAR ÖZTÜRK
		3	THE EFFECT OF DEPRESSION ON GAIT PARAMETERS	Öğr. Gör.Dr. ÇAĞLAYAN PINAR ÖZTÜRK Öğr. Gör. Dr. HANDAN ÇAĞLAR ÇAVDAR
		4	DOES MODERN MOTHERHOOD DISTORT THE NATURE OF PARENTING?	Dr.Öğr.Üyesi Demet ÇAKIR Öğr.Gör. Arslan SAY Dr.Öğr.Üyesi Hilal ÖZBEK
		5	USE OF SWEDISH MASSAGE DURING BIRTH	Dr.Öğr.Üyesi Demet ÇAKIR Dr.Öğr.Üyesi Hilal ÖZBEK Öğr.Gör. Arslan SAY
		6	AUTISM AND MEDIA: REVIEW	Nursemen SARI Doç. Dr. İlknur KAHRİMAN
		7	HATAY (TÜRKİYE)' DEN TOPLANAN RUTA CHALEPENSIS L. (RUTACEAE) TÜRÜNÜN FARKLI EKSTRAKTLARININ ASETİLKOLİNESTERAZ ENZİM İNHİBİSYONU ÜZERİNE ETKİLERİ	Hatice ŞAHİN Dr. Öğr. Üyesi, HÜLYA ÖZPINAR Doç. Dr., ÜMİT MUHAMMET KOÇYİĞİT
		8	FUMARİA CAPREOLATA L. (FUMARİACEAE) TÜRÜNÜN ASETİLKOLİNESTERAZ ENZİM İNHİBİSYONU ÜZERİNE ETKİLERİ	Dr. Öğr. Üyesi, HÜLYA ÖZPINAR
		9	FİZYOTERAPİ PROGRAMI YAZ STAJI UYGULAMASI: HAVZA MESLEK YÜKSEKOKULU ÖRNEĞİ	Öğr. Gör. ŞURA ŞAHİN Öğr. Gör. KÜBRA TUZ Doç. Dr. ERCAN TURAL Öğr. Gör. CEM SAMUT
		10	SILICA GEL SUPPORTED-Cu-IMINE COMPLEX in KBH 4 HYDROLYSIS REACTION	Assoc. Prof. Dr. Dilek KILINÇ
		11	EFFECTIVE HYDROGEN GENERATION FROM NaBH 4 HYDROLYSIS BY USING ALUMINA-MODIFIED SALICYLALDIMINE Zn COMPLEX	Assoc. Prof. Dr. Dilek KILINÇ

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
23 Aralık / December 23, 2023 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**DOÇ. DR. MELTEM ŞAHİN HASSAN**	1	LÖSEV CORPORATE WEBSITE AS A FUNDRAISING TOOL	Prof. Dr. Hasret AKTAŞ Arş. Gör. Kahraman Kağan KAYA
		2	BASINDA CUMHURİYET'İN 100. YILININ SUNULUŞUNA DAİR BİR İNCELEME	DOÇ. DR. MELTEM ŞAHİN HASSAN DOÇ. DR. FİLİZ YILDIZ
		3	THE MEDIATING ROLE OF POSITIVE PSYCHOLOGY IN THE EFFECT OF BENEVOLENCE ON PROSOCIAL BEHAVIOR	Eylül Tuğba DİLEK Prof. Dr. Muhsin HALİS
		4	ECOLOGICAL FOOTPRINT: THE CASE OF ADANA, TURKEY	Arş. Gör., SEVİM GÜLİN DEMİRBAY Doç. Dr. ,SELİM GÜNDÜZ
		5	ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YAKLAŞIMIYLA BANKA PERFORMANSININ İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Gülay Demir
		6	KATILIM BANKALARININ PANDEMİ ÖNCESİ VE COVID-19 SÜRECİNDEKİ PERFORMANSI: ÇOK KRİTERLİ DEĞERLENDİRME	Dr. Öğr. Üyesi Gülay Demir
		7	YEŞİL MUTABAKAT BAĞLAMINDAKİ FİNANSAL KONULAR	Öğr. Gör. Dr. Murat DEDEOĞLU
		8	TAM ZAMANINDA ÜRETİM VE MALİYETLEME YÖNTEMİ	Öğr. Gör. Dr. Murat DEDEOĞLU
		9	ESTETİK EMEK VE TÜKENMİŞLİK ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK BİR İNCELEME	Zahide Aydoğdu Akyar Doç. Dr. Devrim VURAL YILMAZ Doç. Dr. Muhammet Hamdi MÜCEVHER

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Aralık / December 23, 2023 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	**Prof. Dr. Mustafa Şahin**	1	TÜRKİYE VE FRANSA EĞİTİM SİSTEMİNİN GENEL AMAÇLARININ KARŞILAŞTIRILMASI	Prof. Dr. Mustafa Şahin Prof. Dr. Semiha Şahin
		2	GÖRSELLERLE YEŞİL OKULLAR	Prof. Dr. Semiha Şahin Prof. Dr. Mustafa Şahin
		3	“I am Heading to a Teaching Practice.” What Will Await Me?	Dr. Birsen Berfu AKAYDIN
		4	Awareness of Primary School Teacher Candidates Regarding Social Skills	Dr. Birsen Berfu AKAYDIN
		5	KINALIZÂDE ALİ’NİN EĞİTİM VE AHLAK ANLAYIŞI	Vakkas KAÇAR Prof. Dr. İsmail Aydoğan
		6	OKUL YÖNETİCİLERİNİN HİZMETİÇİ EĞİTİM İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİNE DAİR ARAŞTIRMALAR: 2010-2023 YILLARI ARASINDAKİ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ	Öğretmen, Nilgün KARACA Uzman Öğretmen, Savaş CEYLAN Uzman Öğretmen, Mitat DUMAN Öğretmen, Süleyman Nida ÇETİN
		7	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN EBA PORTALI KULLANIMINA DAİR YÖNELİMLERİ: 2018-2023 YÖKTEZ VERİ TABANINDA YAYINLANAN TEZLERİN İÇERİK ANALİZİ	Öğretmen, NİLGÜN KARACA Öğretmen, Mahmut İŞLER Öğretmen, Yılmaz TOZANLI Öğretmen, Hacı BUĞDAYLI
		8	TÜRKİYE’DEKİ SOSYAL HİZMET PROGRAMLARINDA UYGULAMA DERSLERİNİN İNCELENMESİ: GENEL BİR DEĞERLENDİRİLME	Arş. Gör., Ezgi SEZER Arş. Gör., Çağla TAŞCİ
		9	METAPHORS AS TEACHER’S LITMUS TEST TOOLS	Assoc. Prof. Dr. Buğra ZENGİN Assist. Prof. Dr. Tuğba AYDIN YILDIZ
		10	BENEFITING FROM THE U.S ELECTION RHETORIC FOR LANGUAGE EDUCATION PURPOSES	Assoc. Prof. Dr. Buğra ZENGİN Assist. Prof. Dr. Rabia KORKMAZ TAN Assist. Prof. Dr. Oya MERT
		11	SUSTAINABLE PARENTING EDUCATION	Assoc. Prof. Dr. Burcu GEZER ŞEN,
		12	SOCIAL LEARNING THEORY AND EARLY CHILDHOOD EDUCATION	Assoc. Prof. Dr. Burcu GEZER ŞEN,

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
23 Aralık / December 23, 2023 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK**	1	ÖĞRETMENLİK VE SESSİZLİK: BİR TUHAF ÇELİŞKİ	Arş. Gör., FUNDA ERYILMAZ BALLI
		2	A modern Nasreddin Hodja: Prof. Dr Wilfried Buch as an educator	Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK İsmail Yusuf Kızılkaya
		3	German-language poetry in the changing reception of anthologies in Turkey	Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK
		4	EXAMINING CHILDREN'S SELF-EFFICACY ACCORDING TO VARIOUS VARIABLES	Doç. Dr., SELVİ DEMİR
		5	INVESTIGATING ANXIETY LEVEL OF SUPERVISED PROSPECTIVE PSYCHOLOGICAL COUNSELORS	Asst. Prof. Dr. SÜLEYMAN BALCI
		6	SCHOOL TOPICS WHICH PRESCHOOL TEACHERS BENEFIT FROM GUIDANCE SERVICES AND DIFFICULTIES THEY FACE	Asst. Prof. Dr. SÜLEYMAN BALCI
		7	THE POSITIVE EFFECTS OF PIANO EDUCATION ON THE PSYCHO-MOTOR DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN	Assisstant Professor Çağdaş Alapınar Gençay
		8	THE IMPACT OF ONLINE DICTIONARIES AND NATURAL LANGUAGE PROCESSING SYSTEMS ON LANGUAGE LEARNERS' DICTIONARY USE ATTITUDES	Öğr.Gör.Dr. Oğuz İbrahim DÜNDAR
		9	METHOD AND DESIGN TENDENCIES OF CURRENT SCIENTIFIC STUDIES IN THE FIELD OF MATHEMATICS EDUCATION	Assoc. Prof. Dr. Aziz İLHAN Teacher Eda Nur YILMAZ Teacher Mübeccel Ahsen YAĞMURLU
		10	Ortaokul Öğrencilerinin Algıladıkları Öğretmen Tutumları ve Saygı Değerinin Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi ve Aralarındaki İlişki	Doktora Öğrencisi Nurcan ÖZCAN Doç. Dr., Yusuf KESKİN Şener DOĞAN

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Aralık / December 23, 2023 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	Dr. Öğr. Üyesi Mahire ASLAN	1	GÜNCEL EĞİTİM TEKNOLOJİLERİ TARTIŞMALARINA İLİŞKİN DOKÜMAN ANALİZİ	Ahmet Tarık KARAÇORLU Prof. Dr. Bünyamin ATICI
		2	BRAIN DRAIN AND EDUCATION	Dr. Öğr. Üyesi Mahire ASLAN
		3	GENERATION Z AND EDUCATION	Dr. Öğr. Üyesi Mahire ASLAN
		4	VALIDITY AND RELIABILITY STUDY OF THE SOCIAL BELIEF (NORM) SCALE	Dr. Öğretmen Emrullah Deniz,
		5	VALIDITY AND RELIABILITY STUDY OF THE CAREER INTENTION SCALE	Dr. Öğretmen Emrullah Deniz,
		6	ÖĞRETMEN ADAYLARININ UYGULAMA OKULLARINDA MEYDANA GELEN KAZALARA YÖNELİK HAZIRBULUNUŞLUK DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ	Emine Huma KARADAYI Prof. Dr. Nida BAYINDIR Buse YALABIK SARI
		7	CREATING AWARENESS ABOUT FLOODPLAİN FORESTS THROUGH GAME-BASED LEARNING: SARIKUM NATURAL AREA	Selçuk Öztürk Doç. Dr. Ali İmamoğlu
		8	Bibliometric Analysis of Postgraduate Theses on Geography and Map Literacy in Social Studies	Selçuk Öztürk Doç. Dr. Ali İmamoğlu
		9	SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ İLKOKULLARDA KÜLTÜREL MİRAS BİLİNCİ OLUŞTURMADA MÜZELERİN ÖNEMİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ	Mehmet ÇAY Şehadet Sultan DÜŞKÜN Müslüm KAMIŞLI Erdem ÖZDEMİR
		10	Ortaöğretim Matematik Öğretmenlerinin Yazılı Sınavı Hazırlama Süreçlerine Dair Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi	Öğretmen Nazmiye MURAT
		11	SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ ARAŞTIRMA SORGULAMAYA DAYALI ÖĞRETİME YÖNELİK METAFORLARI	Dr. Öğr. Üyesi, NEŞE KUTLU ABU Prof. Dr., ŞAFAK ULUÇINAR SAĞIR
		12	THE EFFECT OF PEER INSTRUCTION ON SECONDARY EDUCATION 10TH GRADE PHYSICS COURSE ACHIEVEMENTS	Çetin YILDIZ Prof. Dr. Ali AZAR

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Aralık / December 23, 2023 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	**Prof. Dr. CANAN NAKİBOĞLU**	1	Öğretmenlerin İstihdam Şekillerinin Öğretmenlerin Mesleki Adanmışlıklarına Etkisi	FURKAN YEŞİLBAĞ Prof. Dr. AYDIN BALYER
		2	8.SINIF T.C. İNKILAP TARİHİ VE ATATÜRKÇÜLÜK DERSİNDE SANAL MÜZE KULLANIMININ ÖĞRENCİ BAŞARISINA ETKİSİ VE SANAL MÜZE HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, ONUR KAVAK Prof. Dr. ALİ YILMAZ Dr. Öğr. Üyesi ABDULLAH CEVDET KIRIKÇI
		3	ORTAÖĞRETİM 11. SINIF DÜZEYİNDEKİ ÖĞRENCİLERİNE FİZİKSEL MODELLER YARDIMIYLA ÖĞRENCİ MERKEZLİ MODEL YOLUYLA GENEL ASTRONOMİ KAVRAMLARININ ÖĞRETİMİ	Uğur BAY Prof. Dr. Hüseyin KALKAN
		4	THE USE OF ‘’FLOW DIAGRAM’’ IN CHEMISTRY LABORATORY TEACHING AND THE THOUGHTS OF PROSPECTIVE CHEMISTRY TEACHERS TOWARD ‘’FLOW DIAGRAM’’	Prof. Dr. CANAN NAKİBOĞLU
		5	EVALUATION OF PROSPECTIVE CHEMISTRY TEACHERS’ EXPERIENCES IN CONDUCTING AN EXPERIMENT USING “FLOW DIAGRAM”	Prof. Dr. CANAN NAKİBOĞLU
		6	CREATIVE PROBLEM-SOLVING SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN: A REVIEW OF STUDIES	Dr. Öğr. Üyesi, Perihan CİVELEK Yeliz YILDIZ
		7	PRESCHOOL TEACHERS’ SELF-EFFICACY PERCEPTIONS REGARDING MOTOR SKILL ACTIVITIES: A MIXED-METHODS STUDY	Dr. Öğr. Üyesi, Perihan CİVELEK
		8	THE THEMATIC ANALYSIS OF POST-GRADUATE THESES PREPARED FOR HEARING IMPAIRED INDIVIDUALS IN TURKEY	HİLAL AKCASU Doç. Dr. HARUN CEYLAN

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 09:00 – 11:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Dr. Öğr. Üyesi, İLKNUR TANRIVERDİ**	1	A RESEARCH ON EXAMINING CONTENT MARKETING ACTIVITIES ON SOCIAL MEDIA IN THE CONTEXT OF CONSUMER TRUST	Deniz BOZKURT Prof. Dr. Nihan Özgüven TAYFUN
		2	METAVERSE VE SANATIN KESİŞMESİYLE PAZARLAMADA DEVRİM YARATMAK	Elif Sude SEVİM Şeyma SARIOĞLU
		3	KÜRESEL KONTEYNER TAŞIMACILIĞI İŞLETMELERİNDE YEŞİL LOJİSTİK UYGULAMALARI	Dr. Öğr. Üyesi, İLKNUR TANRIVERDİ
		4	The Impact of Digital Marketing Activities on the Health Tourism Sector in Turkey: An Examination	Emre Karatağ
		5	INVESTIGATING CONSUMERS' INTENTION TO BUY TOGG VEHICLES: A RESEARCH FROM THE PERSPECTIVES OF INDIVIDUAL INNOVATIVENESS, ENVIRONMENTALISM, AND CONSUMER ETHNOCENTRISM	Doç. Dr. Elif KOCAGÖZ Çağrı Selman İĞDE
		6	POLİTİK OKURYAZARLIĞIN VE PARASOSYAL ETKİLEŞİMİN OY VERME NİYETİNE ETKİSİ: 2023 SEÇİMLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Doç. Dr. Elif KOCAGÖZ Mustafa ASLAN Çağrı Selman İĞDE
		7	ÇEVRİMİÇİ MARKA TARAFTARLIĞININ İLİŞKİSEL KAPSAMDA İNCELENMESİ	Bilim Uzmanı RACHIDA ASSEFRAOUI Prof.Dr. AYDIN KAYABAŞI
		8	ANALYSIS OF VISUAL CULTURE AND SEMIOTICS THROUGH ALBUM COVERS: THE EXAMPLE OF THE BEATLES' ''ABBEY ROAD''	PhD Student Arzan DİLEK BOZKURT
		9	APPROACH OF CONSUMERS USING E-ARBITRATOR IN THE READY-TO-EAT FOOD SECTOR TO DISCOUNT APPLICATIONS VIA POP-UP ADS: THE CASE OF YEMEKSEPETI.COM'S JOKER	PhD Student Arzan DİLEK BOZKURT
		10	FACTORS AFFECTING THE WEBROOMING BEHAVIOR OF GENERATION Z: A RESEARCH WITHIN THE SCOPE OF LUXURY CONSUMER PRODUCTS	Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan BEKAROĞLU ÖZATAR Dr. Fatma Tuğba KARAHAN
		11	DİJİTALLEŞME BAĞLAMINDA İŞLETME İNSAN KAYNAKLARI: KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME	Prof. Dr. Gürcan PAPATYA Yüksek Lisans Öğrencisi, Emre Can ŞAHİN
		12	THE ROLE OF CONSUMER TRUST IN THE EFFECT OF SOCIAL MEDIA ON PURCHASE INTENTION	Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan BEKAROĞLU ÖZATAR Dr. Fatma Tuğba KARAHAN
		13	CONSUMER ETHNOCENTRISM AND FOREIGN CURRENCY INVESTMENT PREFERENCES	Master of Science Ali GÖKÇE Asst. Prof. Dr. Serap YÜCEL

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24 Aralık / December 24, 2023 / 09:00 – 11:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Assoc. Prof. Şaban ÜNVER**	1	COMPETING FORCES IN CYBERSPACE: SPORT'S DIGITAL SECURITY STRATEGIES	Dr. Lecturer Cemile Nihal YURTSEVEN
		2	EXAMINATION OF BRUXISM AWARENESS AMONG ATHLETES	Assoc. Prof. Şaban ÜNVER Assoc. Prof. Serbülent YİĞİT
		3	SPORTS SCIENCE STUDENTS: EXPLORING THEIR MENTAL TOUGHNESS	Assoc. Prof. Şaban ÜNVER Prof. Dr. Tülin ATAN
		4	PILATES AND HEALTH RELATIONSHIP	Öğr. Gör. Dr. MURAT ŞEN Dr. CUMA ECE Yüksek Lisans Öğrencisi GÜLŞEN ÜNSAL Prof. Dr. FEHMİ ÇALIK
		5	AMATÖR ERKEK FUTBOLCULARDA SPOR YARALANMA KAYGISI İLE AKILCI VE SEZGİSEL KARAR VERME ARASINDAKİ İLİŞKİ	Şerif Can ÖZTÜRK Arş. Gör. Muhammet KUSAN Dr. Onur ÖZTÜRK Prof. Dr. Soner ÇANKAYA
		6	SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN İNTERNET BAĞIMLILIĞI VE SAĞLIKLI OLMA KÜLTÜRÜ TUTUMLARININ İNCELENMESİ	Prof. Dr. Soner ÇANKAYA Arş. Gör. Muhammet KUSAN Semanur BAZ
		7	INVESTIGATION OF PSYCHOLOGICAL NEEDS AND MENTAL RESISTANCE LEVELS OF STUDENTS STUDYING AT THE FACULTY OF SPORTS SCIENCES	Dr. Onur ÖZTÜRK Arş. Gör. Muhammet KUSAN Aybüke YÜKSEL
		8	SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN MOTİVASYON DURUMLARININ İNCELENMESİ	Tahsin MOCİK Arş. Gör. Muhammet KUSAN Prof. Dr. Soner ÇANKAYA
		9	TEACHER PERCEPTIONS ON INNOVATION MANAGEMENT COMPETENCIES OF SPORTS HIGH SCHOOL ADMINISTRATORS	Doktora Öğrencisi Erdal KIRIK Prof. Dr. Hakkı ULUCAN Dr. Öğrt. Üyesi Hayati ARSLAN
		10	A REALITY CHECK ON WORK-LIFE BALANCE: ASSESSING WORKLOADS IN TURKEY DELVING INTO OECD & TURKSAT DATA & STATISTA REPORTS	Dr. DEMET ÖZCAN BİÇİCİ

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 09:00 – 11:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	Prof. Dr. TAMER KARADEMİR	1	Are the Physical Characteristics of Young Soccer Players Determinant on Anaerobic Speed Reserve?	Doç. Dr. ERDAL ARI Arş. Gör. NECDET APAYDIN
		2	Examination of COMT rs4680 Polymorphism Allele Distribution in Combat Athletes: A Meta-Analytic Approach	Doç. Dr. GÖKHAN İPEKOĞLU Arş. Gör. NECDET APAYDIN
		3	The Status of Psychological Needs in Sports among Faculty of Sports Sciences Students	Agajan COHOLİYEV Faik ÖZ Seda SABAH Prof. Dr. Soner ÇANKAYA
		4	Examination of Career Planning and Job Search Anxiety Levels of Students Enrolled in the Faculty of Sports Sciences	Abdulselim DEMİRCİ Faik ÖZ Seda SABAH Prof. Dr. Soner ÇANKAYA
		5	THE EFFECT OF LEISURE TIME ATTITUDES AND LEISURE TIME SATISFACTION ON LEISURE TIME MOTIVATION IN FACULTY OF SPORTS SCIENCES STUDENTS	Dr. Öğr Üyesi Şerife Gamze ÜLKER, Doç. Dr. Cüneyt TAŞKIN
		6	THE EFFECT OF RECREATIONAL PREFERENCES OF FACULTY OF SPORTS SCIENCES STUDENTS ON LEISURE TIME ATTITUDE AND MOTIVATION	Dr. Öğr Üyesi Şerife Gamze ÜLKER, Doç. Dr. Cüneyt TAŞKIN
		7	Ailelerin Çocuklarını Spora Yönlendirme Sebeplerinin Belirlenmesi	Öğr. Gör. Dr. Zafer GAYRETLİ Prof. Dr. İlker ÖZMUTLU
		8	Spor Yapan Bireylerin Sosyal Görünüş Kaygılarının İncelenmesi	Öğr. Gör. Dr. Zafer GAYRETLİ Prof. Dr. İlker ÖZMUTLU
		9	TAEKWONDO ANTRENÖRLERİNİN PSİKOLOJİK RAHATLIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	Prof. Dr. TAMER KARADEMİR
		10	10-15 YAŞ GRUBUNUN TAEKWONDO SPORUNA YÖNELİM BİÇİMLERİNİN İNCELENMESİ	Prof. Dr. TAMER KARADEMİR

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 09:00 – 11:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	Dr. Öğr. Üyesi, Gülşen ÇELİK	1	GRAFİK TASARIM BAĞLAMINDA YAPAY ZEKAYANIN GELİŞİMİNE BİR BAKIŞ	Dr. Öğr. Üyesi, ORHUN TÜRKER
		2	MÜZİK ENDÜSTRİSİNDE FARKLILAŞMA STRATEJİLERİ, İKİ DİL, BİR ALBÜM: SEFERAD EZGİLERİNİN TÜRKÇE POPÜLER MÜZİĞE ADAPTASYONU	Yüksek Lisans Öğrencisi, BERAT HASIRCI
		3	THE HISTORY OF THE STAMP AND THE EXAMPLES OF INTERNATIONAL STAMPS	Nurcan ÜNAL Dr. Öğr. Üyesi. Hülya KAROĞLU
		4	KARANFİL ETKİSİ: DOĞAL ÜRÜNLERLE ÇOK AMAÇLI ABAJUR TASARIMI	Dr.Öğr.Üyesi Hüseyin ÖZDEMİR Burçin HAYTA
		5	YARALARI SARAN BİR DOKUNUŞ: EMPATİ SANDALYESİ TASARIMI	Dr.Öğr.Üyesi Hüseyin ÖZDEMİR Burçin HAYTA
		6	İKLİM ŞARTLARIN VE COĞRAFİ ÖZELLİĞİN YEREL RESSAMLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: RİZE-TRABZON VE ORDU-GİRESUN ÖRNEĞİ	Dr. Öğr. Üyesi, Gülşen ÇELİK
		7	AN ANALYSIS OF THE PERCUSSION PARTS IN ULVİ CEMAL ERKİN'S ''KÖÇEKÇELER'' IN TERMS OF PERFORMANCE TECHNIQUES	Yüksek Lisans Öğrencisi, Fatih SARITARLA Doçent, Bahadır ÇOKAMAY
		8	GEORGES BIZET'S CARMEN SUITE NO.1 TECHNICAL AND MUSICAL ANALYSIS OF FLUTE PARTS	Yüksek Lisans Öğrencisi, MUHAMMED SALİH ÇAKAN Doçent, BAHADIR ÇOKAMAY
		9	The Struggle for Identity in Bharati Mukherjee's Jasmine: An Exploration of Migration and Assimilation	Mehmet Recep TAŞ
		10	Between East and West: Transformations of Identity from Assimilation to Alienation in Mohsin Hamid's The Reluctant Fundamentalist	Mehmet Recep TAŞ

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 09:00 – 11:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	Prof. Dr. Ümmügülsüm DAĞLIOĞLU	1	MASTERS OF THEIR OWN PATH: THE CREATIVE REVOLUTION OF SELF-TAUGHT ARTISTS	Doç., LEMAN KALAY
		2	POSTMODERN BAĞLAMDA GÜNÜMÜZ GİYİM MODASI SERGİLERİ	Dr. Öğr. Üyesi Gülşen Şefika EKMEKCİ,
		3	KENT KİMLİĞİ VE KENT KÜLTÜRÜ İLİŞKİSİ: ŞİRİNCE (SELÇUK) ÖRNEĞİ	Prof. Dr. Ümmügülsüm DAĞLIOĞLU
		4	YÜRÜNEBİLİRLİĞİN YAŞAM KALİTESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Prof. Dr. Ümmügülsüm DAĞLIOĞLU
		5	THE SEARCH FOR INSPIRATION AND EXPERIMENTAL DESIGN IN FASHION PAINTING COURSE	Dr. Öğr. Gör., Muazzez ÇETİNER
		6	TÜRK SÜSLEME SANATLARINDA GÖRÜLEN HATAYİ MOTİFİNİN ÖZELLİKLERİ VE BAZI GÜNCEL ÖRNEKLER	Doçent, Ezgi ÖRGEN
		7		
		8	PARMAK ORANLARI ÇALIŞMALARININ TARİHÇESİ	Dr. Öğr. Üyesi Fırat KOÇ
		9	FİZİKİ ANTROPOLOJİDE ARAŞTIRMA ve ANALİZ YÖNTEMLERİ	Dr. Öğr. Üyesi Fırat KOÇ
		10	EVALUATION OF THERMAL PROPERTIES OF DRAPERY FABRICS PRODUCED FROM SUSTAINABLE YARNS.	Erhan Kenan ÇEVEN Gizem KARAKAN GÜNAYDIN Nejla ÇEVEN
		11	The Art of Stone Carving and Its Keeping Alive in Sivas Province, from Tradition to the Future	Doç. Dr. Hülya KAYNAR Öğr.Gör. Serdar KORKMAZ
		12	INVESTİGATİON OF SİVAS TAŞHAN (BEHRAM PASHA INN) AND ITS MİNİATURE STRUCTURE İN THE CONTEXT OF CULTURAL MEMORY TRANSFER	Doç. Dr. Hülya KAYNAR Öğr.Gör. Serdar KORKMAZ

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 09:00 – 11:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	Prof. Dr. Songül KEÇECİ KURT	1	AYDIN SANCAĞINDA İTALYAN İŞGALİ	Prof. Dr. Mevlüt Çelebi
		2	I. DÜNYA SAVAŞI VE İTALYA: HEDEFLER, SORUNLAR, SONUÇLAR	Prof. Dr. Mevlüt Çelebi
		3	GREEK MINERS RESIDING IN GUMUS DISTRICT ACCORDING TO THE NUMBER 2187 OF THE AMASYA SANJAK GUMUS DISTRICT POPULATION BOOK	Prof. Dr. Songül KEÇECİ KURT
		4	EARTHQUAKES IN THE HISTORY OF AMASYA	Prof. Dr. Songül KEÇECİ KURT
		5	YEREL GAZETELERDEKİ HABERLERE GÖRE İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE YAPILAN ZAFER BAYRAMI KUTLAMALARI	Doçent Dr. NERMİN ZAHİDE AYDIN
		6	İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE SAĞLIK (1939-1945)	Doçent Dr. NERMİN ZAHİDE AYDIN
		7	RENTAL OF DONKEYS AND DRIVERS DURING THE ASSYRIAN TRADE COLONIES PERIOD	Yüksek Lisans Öğrencisi, Burak AKTAŞ
		8	COMMUNIST NEWSPAPER AND ITS ROLE IN AZERBAIJAN	PhD student, Fatma Betül AYDEMİR BAŞ
		9	PERDE GAZELLERİNE YANSIYAN TÜRK KÜLTÜRÜ İZLERİ	Dr, MAHMUT DELEN
		10	PERDE GAZELLERİ İLE İLGİLİ YAPILAN AKADEMİK ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Dr, MAHMUT DELEN
		11	MİSYON GÖREVLİLERİNİN GÖZÜNDEN TÜRK MİLLİ MÜCADELESİ ve SONRASI: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ	Doç. Dr. Sezen Karabulut
		12	KADIN ÖZYAŞAMÖYKÜSÜ LİTERATÜRENE KATKI: MAKBULE DİBLAN ve İSVEÇ NOTLARI	Doç. Dr. Sezen Karabulut

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 09:00 – 11:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	Doç. Dr., HAZIM SERKAN TENİKECİER	1	INVESTİGATİNG THE SUFFİCİENCY of PAKİSTAN'S AGRİCULTURAL PRODUCTS	Prof. Dr. Ramu Govindasamy Prof. Dr. Zeki Bayramoğlu Shahan Aziz Ufuk Soysal
		2	COST and AFFORDABİLİTY of HEALTHY NUTRİTİON in TERMS of SUSTAİNABLE FOOD SECURİTY	Dr. Kemalettin AĞIZAN Prof. Dr. Zeki BAYRAMOĞLU Doç. Dr. Serhan CANDEMİR
		3	HYDRANGEA (Hydrangea macrophylla), THE COLORS OF GARDENS	Özlem YAŞAR
		4	EFFECTS OF INDOOR ORNAMENTAL PLANTS ON HUMAN PSYCHOLOGY	Özlem YAŞAR
		5	EFFECT OF DIFFERENT SOWING TIMES ON SEED YIELD OF SOME HUNGARİAN VETCH (Vicia pannonica Crantz.) CULTIVARS	Doç. Dr., HAZIM SERKAN TENİKECİER
		6	EFFECT OF DIFFERENT SOWING TIMES ON SEED YIELD OF SOME COMMON VETCH (Vicia sativa L.) CULTIVARS	Doç. Dr., HAZIM SERKAN TENİKECİER Doç. Dr., ERTAN ATEŞ
		7	Kayseri (Türkiye) merkezindeki aktar ve halk pazarlarında bulunan bitkilerin etnobotanik özellikleri	SÜLEYMAN YILMAZ
		8	Presence of Cucumber green mottle mosaic tobamovirus (CGMMV) in cucurbit seeds and evaluation of effective disinfectants against the spread of CGMMV	Selin Ceren BALSAK
		9	EKMEKLİK BUĞDAY TARIMINDA ÜRETİCİ DAVRANIŞLARININ BELİRLENMESİ İLE SORUNLAR VE ÇÖZÜMLER: NEVŞEHİR İLİ ÖRNEĞİ	Zir. Müh. Hatice KARACA Prof. Dr. Ömer SÖZEN
		10	DETERMINATION OF SALINITY TOLERANCE OF DIFFERENT COTTON GENOTYPES IN TERMS OF SOME PHYSIOLOGICAL CHARACTERISTICS	Tülay EMREBAŞ Prof. Dr. Serkan URANBEY

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 09:00 – 11:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Doç. Dr. Mushap KURU**	1	THE EFFECT OF MOUNTAİN THYME (Thymus vulgaris) ADDİTİON ON TOTAL PHENOLİC CONTENT OF TARHANA	Assoc. Prof. Dr., SERAP KILIÇ ALTUN Dr., MEHMET EMİN AYDEMİR Assoc. Prof. Dr., KASIM TAKIM
		2	THE EFFECT OF Micromeria fruticosa ADDİTİON ON TOTAL PHENOLİC CONTENT OF TARHANA	Dr., MEHMET EMİN AYDEMİR Assoc. Prof. Dr., SERAP KILIÇ ALTUN Assoc. Prof. Dr., KASIM TAKIM
		3	GREEN SYNTHESIS, CHARACTERIZATION, AND ANTIMICOBIAL ACTIVITY Ag NANOPARTICLES AGAINST Yersinia ruckeri	Mohamed MOKHNACHE Assoc. Prof. Dr. Fatih Doğan KOCA Abdul Rahman NASRAT Prof. Dr. Mehmet Gökhan HALICI
		4	ANTIMICRIBIAL ACTIVIT OF GREEN SYNTHESIZED ZnO NANOPARTICLES BY USING HORSE CHESTNUT EXTRACT	Mohamed MOKHNACHE Assoc. Prof. Dr. Fatih Doğan KOCA Abdul Rahman NASRAT Prof. Dr. Mehmet Gökhan HALICI
		5	ANTIMICRIBIAL ACTIVIT OF BIO-SYNTHESİZED Ag NANOPARTICLES BY USING Umbilicaria crustulosa EXTRACT	Abdul Rahman NASRAT Assoc. Prof. Dr. Fatih Doğan KOCA Mohamed MOKHNACHE Prof. Dr. Mehmet Gökhan HALICI
		6	ANTIMICROBIAL ACTIVITY OF GREEN SYNTHESIZED ZnO NANOPARTICLES BY USING Umbilicaria crustulosa EXTRACT	Abdul Rahman NASRAT Assoc. Prof. Dr. Fatih Doğan KOCA Mohamed MOKHNACHE Prof. Dr. Mehmet Gökhan HALICI
		7	IS SHORT-TERM PROGESTERONE-BASED ESTRUS SYNCHRONIZATION BENEFICIAL IN GOATS?	Doç. Dr. Mushap KURU
		8	THE EFFECT OF PROGESTERONE-SUPPORTED ESTRUS SYNCHRONIZATION DURING THE BREEDING SEASON ON THE PREGNANCY RATE IN ABAZA AND GURCU GOATS	Doç. Dr. Mushap KURU
		9	TÜRKİYE'DE KÜMES HAYVANCILIĞI SEKTÖRÜNDE ORTAYA ÇIKAN GELİŞMELER: SORUNLAR VE ÖNERİLER	Dr. Öğr. Üyesi Hakan GÜLER Doç. Dr. Berrin ŞENTÜRK
		10	RUMİNANTLARDA OKSİDATİF STRES	Erkan ŞAHİN Prof. Dr. Miyase ÇINAR

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24 Aralık / December 24, 2023 / 09:00 – 11:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	**Doç.Dr. Veysel PARLAK**	1	TOXOPLASMA GONDİİ İNFECTİON AND DEVELOPMENTS İN MOLECULAR DİAGNOSİS	Phd. Recai ACİ Doç.Dr. Serbülent YİĞİT Öğr. Gör. Dr. Utku DURAN
		2	THE PRIMARY ISOLATION OF BOVINE LUTEAL CELLS AS AN IN VITRO CELL CULTURE MODEL FOR THE EVALUATION OF PROGESTERONE PRODUCTION	Doç. Dr. Ruhi KABAKÇI
		3	ANADOLU TARİH VE KÜLTÜRÜNDE ANADOLU PARSI (PANTHERA PARDUS TULLİANA)'NIN YERİ VE ÖNEMİ	Yasin ÜNAL
		4	ANADOLU PARSININ MORFOLOJİK ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN DİĞER ALTTÜRLERLE KARŞILAŞTIRILMASI	Mevlüt ZENBİLCİ , Ahmet KOCA Yasin ÜNAL Hasan UYSAL ,Halis Mümin YILMAZ
		5	HEALTHY NUTRITION AND FISH	Doç.Dr. Veysel PARLAK
		6	CURRENT SITUATION OF AQUACULTURE AND FISHING IN THE WORLD AND IN OUR COUNTRY	Doç.Dr. Veysel PARLAK
		7	STREET SEAFOOD PRODUCTS IN GASTRONOMY AND EVALUATION IN TERMS OF FOOD SAFETY	BERNA KILINÇ ECEM ÖZER
		8	FARKLI TÜRDEKI MAKROALGLERIN İLAVESI ILE BALIK SOSISI ÜRETIMI VE NITRIT ALTERNATIFI OLARAK ALG TÜRLERININ KULLANIM POTANSIYELLERININ İNCELENMESI	İrem KILINÇ Şükran ÇAKLI Pınar AKDOĞAN ŞİRİN

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 09:00 – 11:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	**Doç. Dr. KADRİYE ÖZLEM SAYGI**	1	ENCAPSULATION OF STARTER CULTURE ENTRAPPED IN ESSENTIAL OIL EMULSIONS WITH HYDROCHAR AND INVESTIGATION OF ITS ANTIBACTERIAL POTENTIAL	Elif CUNDUL Elif ERDOGAN ELIUZ Erdal YABALAK
		2	AN ECO-FRIENDLY APPROACH FOR OIL/WATER SEPARATION THROUGH SUPERHYDROPHOBIC COTTON FABRIC COATED WITH PLA/PCL BIONANOFIBER LOADED MAGNETIC NANOPARTICLE	Dr, FATMA BAYRAM SARIİPEK
		3	TRİFENİLAMİN-TİYOFEN TÜREVİNİN FOTOFİZİKSEL ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ	ZEYNEP GÜL HASAR Doç. Dr. MÜJGAN YAMAN
		4	NANOPARTİKÜLLERİN SENTEZİ: YEŞİL SENTEZ, ANTİBAKTERİYAL UYGULAMALARI VE GELECEK PERSPEKTİFLERİ	Doç. Dr. KADRİYE ÖZLEM SAYGI
		5	DEMİR NANOPARTİKÜLLERİN YEŞİL SENTEZİ VE BİYOTEKNOLOJİK UYGULAMALARI	Doç. Dr. KADRİYE ÖZLEM SAYGI
		6	BİS ((TRİFLUOROMETİL)SÜLFONİL) AMİD ANYONLARINI İÇEREN FOSFAZEN ESASLI İYONİK SIVININ SENTEZİ VE KARAKTERİZASYONU	Doç. Dr., HÜSEYİN AKBAŞ
		7	İYODÜR ANYONLARINI İÇEREN KUATERNİZE HALKALI FOSFAZEN BİLEŞİĞİNİN SENTEZİ VE KARAKTERİZASYONU	Doç. Dr., HÜSEYİN AKBAŞ
		8	INVESTIGATION OF THE EFFECT OF METAL IONS ON THE ACTIVITY OF RECOMBINANT HRP A2A ISOENZYME	PhD student Şeyda YILDIZ ARSLAN PhD student Nurgül ABUL Assoc. Prof. Dr. Yağmur ÜNVER Prof. Dr. Hasan ÖZDEMİR
		9	OVERVIEW OF GENETIC TRANSFORMATION METHODS FOR FUNGI	PhD student Şeyda YILDIZ ARSLAN Assoc. Prof. Dr. Yağmur ÜNVER
		10	TIBBİ MASKE ENDÜSTRİSİ ATIK SUYUNDAN NF270 POLİMERİK NANOFİLTRASYON MEMBRANI İLE KOİ GİDERİMİNİN İNCELENMESİ	Yüksek Kimya Mühendisi, Zeynep Ece Güden Prof. Dr., Duygu Kavak
		11	NF 270 POLİMERİK NANOFİLTRASYON MEMBRANI KULLANILARAK PLASTİK ÜRETİM ATIK SUYUNDAN ASKIDA KATI MADDE GİDERİMİ	Yüksek Kimya Mühendisi, Selin Gülcan Prof. Dr., Duygu Kavak

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24 Aralık / December 24, 2023 / 9:30 – 11:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Assis. Prof. Dr. James Moir**	1	CORPORATE RESPONSIBILITY ASSESSMENT FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT BASED ON CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY	Sun Mei, Nagata Katsuya, Onoda Hiroshi
		2	A DESCRIPTIVE STUDY ON ANALYSIS OF STATE PROGRAMS AND MANAGEMENT OF SOCIAL CRISIS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	Madina Kenzhegaranova, Aibol Mukhsiynov, Houman Sanandaji
		3	APPLICATION OF MOTIVATIONAL FACTORS FOR UPLOADING FILMS TO ULOZTO.NET AND PIRATEBAY.ORG WEBSITES	Dr. Pavel Janak
		4	ASSURANCE OF THE NATIONAL SECURITY IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	Sholpan Zhandossova, Erden Ordabek, Yelbolsyn Nazarov
		5	A PERSPECTIVE OF CRITICAL SOCIAL RESEARCH ON SELF-DIRECTED LEARNING AND INFORMATION TECHNOLOGY PRACTITIONERS	Assis. Prof. Dr. Roelien Goede
		6	“ENVIRONMENTAL REFUGEES“: THE PORTRAIT IN THE PORTUGUESE PRESS	Dr. Lecture Inês Vieira
		7	EMPLOYABILITY, KNOWLEDGE, AND STUDENTS	Assis. Prof. Dr. James Moir
		8	ETHICS, TRUST, AND PRIVACY ISSUES IN MANAGING YOUR ONLINE REPUTATION IN A WIRED, “NO PLACE TO HIDE“ WORLD	Lecture Karen Armstrong
			DEVELOPING A CONCEPTUAL MODEL FOR TACIT KNOWLEDGE SHARING ON SOCIAL MEDIA	Sirous Panahi Dr. Jason Watson Dr. Helen Partridge
			ISLAMIC CODE OF ETHICS FOR DIRECTORS	Ahmad Saiful Azlin Puteh Salin, Norlela Kamaludin, Siti Khadijah Ab Manan, Mohd Shatari Abdul Ghafar

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24 Aralık / December 24, 2023 / 9:30 – 11:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Assoc. Prof. Djurickovic MSc**	1	INHABITANTS - BEHAVIOR AND SPATIAL IMPLICATIONS OF RIVERFRONT RESIDENTIAL IN YOGYAKARTA, INDONESIA	Hastuti Saptorini
		2	RESIDENTS - EXPECTATIONS FROM RURAL TELECENTRES: A CASE STUDY OF IMPLEMENTATION OF COMMON SERVICE CENTRES IN MUSHEDPUR VILLAGE, HARYANA, INDIA	Charru Malhotra, Girija Krishnaswamy
		3	EXAMINATION OF POTENTIAL CLUSTER DEVELOPMENT IN PANNONIAN CROATIA	Mirjana Radman-Funarić, Katarina Potnik Galić
		4	THE SIGNIFICANCE OF CLASS ATTENDANCE AND CUMULATIVE GPA FOR ACADEMIC SUCCESS IN INDUSTRIAL ENGINEERING CLASSES	Dr .lec. Suleiman Obeidat, Adnan Bashir, Dr. Wisam Abu Jadayil
		5	ESTABLISHING OMS IN IHL	Suzana Basaruddin, Haryani Haron, Siti Arpah Noodin
		6	SOCIAL CONNECTIONS AND ABSORPTIVE CAPACITY	Rachelle Bosua, Nina Evans
		7	FROM E-GOVERNMENT TO E-DEMOCRACY CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR DEVELOPMENT IN MONTENEGRO	Assoc. Prof. Djurickovic MSc
		8	SPATIAL THINKING CONCERNS: TOWARDS RURAL SOCIOLOGICAL RESEARCH AGENDA IN THE THIRD MILLENNIUM	Dr. Abdel-Samad M. Ali
			APPRECIATING, INTERPRETING, AND UNDERSTANDING POSTERS VIA LEVELS OF VISUAL LITERACY	Mona Masood, Zakiah Zain
			EFFICIENT THINKING PROCESS IN THE DETERMINATION OF DESIGN SUGGESTIONS TO OPTIMIZE TREATMENT OF WEEE	Anastasia Katsamaki, Nikolaos Bilalis, Vassilis Dedoussis

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24 Aralık / December 24, 2023 / 9:30 – 11:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Prof. Dr. Glenda Gunter**	1	LEARNERS' AGGRESSIVE CONDUCT AND SUBSTANCE ABUSE AS PRIMARY CONTRIBUTORS TO TOBEPHOBIA IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS	Prakash Singh
		2	NETWORKS OF SCIENTIFIC COLLABORATION IN CO-AUTHORSHIP	Dr. Juha Kettunen
		3	A QUANTITATIVE STUDY ON THE INFLUENCE OF FOUR READING AND LIBRARY FACTORS ON THE GRADE AVERAGE OF UGANDAN SECONDARY SCHOOL STUDENTS	Valeda Dent
		4	A CASE STUDY ON THE MOST EFFECTIVE METHODS OF MOTIVATING AND INSPIRING STUDENT ENGAGEMENT	Mahmoud I. Syam, Osama K. El-Hafy
		5	THE IMPACT OF ICONIC AND BEAT GESTURES ON MEMORY RECALL IN GREEK'S PRIMARY AND SECONDARY LANGUAGE	Eleni Ioanna Levantinou
		6	ADVANCEMENT OF BASIC LITERACY IN THE CZECH REPUBLIC	Iva Košek Bartošová
		7	LESSONS FROM THE INTERNATIONAL STUDY TOUR: STUDENTS AS GLOBAL CITIZENS	Dr. Ana Hol
		8	COMPUTER EXPERIENCES AND COMPUTER ATTITUDES OF FUTURE CLASS TEACHERS	Teresa Coffman, Mary Beth Klinger
			EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN SECOND LIFE: VIRTUAL OR VIRTUALLY	Nancy Jennings, Chris Collins
			THE INFLUENCE OF INSTRUCTIONAL IMMEDIACY ON COGNITION AND LEARNING IN ONLINE CLASSES: EFFECTS OF THE IMPACT	Prof. Dr. Glenda Gunter
		9		

EGE
10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 22-24, 2023 - Izmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 9:30 – 11:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Assosc. Prof . Dr. Ali Nouri Emamzadeh**	1	SEX DIFFERENCES IN THYROID GLAND STRUCTURE OF RABBITS	Parchami A. Fatahian Dehkordi Rf
		2	OLIVE LEAVES EXTRACT RESTORED THE ANTIOXIDANT PERTURBATIONS IN RED BLOOD CELLS HEMOLYSATE IN STREPTOZOTOCIN INDUCED DIABETIC RATS	Ismail I. Abo Ghanema Kadry M. Sadek
		3	THE EFFECTS OF GARLIC OIL (ALLIUM SATIVA), TURMERIC POWDER (CURCUMA LONGA LINN) AND MONENSIN ON TOTAL APPARENT DIGESTIBILITY OF NUTRIENTS IN BALOOCHI LAMBS	Ahmad Khalesizadeh Alireza Vakili Mohsen Danesh Mesgaran Reza Valizadeh
		4	THE EFFECT OF SELECTIVE CYCLOOXYGENASE (COX) INHIBITORS ON JAPANESE MEDAKA (ORYZIAS LATIPES) REPRODUCTION PARAMETERS	Agata Kowalska Radosław K. Kowalski Zdzisław Zakęś
		5	THE RELATIONSHIP BETWEEN EXCRETA VISCOSITY AND TMEN IN SBM	Assosc. Prof . Dr. Ali Nouri Emamzadeh
		6	PRAGATI NODE POPULARITY (PNP) APPROACH TO IDENTIFY CONGESTION HOT SPOTS IN MPLS	E. Ramaraj, A. Padmapriya
		7	EFFECT OF L-ARGININE ON NEUROMUSCULAR TRANSMISSION OF THE CHICK BIVENTER CERVICIS MUSCLE	S. Asadzadeh Vostakolaei
		8	SEX DIFFERENCES IN THYROID GLAND STRUCTURE OF RABBITS	Parchami A. Dr. Fatahian Dehkordi Rf
			OLIVE LEAVES EXTRACT RESTORED THE ANTIOXIDANT PERTURBATIONS IN RED BLOOD CELLS HEMOLYSATE IN STREPTOZOTOCIN INDUCED DIABETIC RATS	Ismail I. Abo Ghanema Kadry M. Sadek
			THE EFFECTS OF GARLIC OIL (ALLIUM SATIVA), TURMERIC POWDER (CURCUMA LONGA LINN) AND MONENSIN ON TOTAL APPARENT DIGESTIBILITY OF NUTRIENTS IN BALOOCHI LAMBS	Ahmad Khalesizadeh Alireza Vakili Mohsen Danesh Mesgaran Reza Valizadeh
		9	THE EFFECT OF SELECTIVE CYCLOOXYGENASE (COX) INHIBITORS ON JAPANESE MEDAKA (ORYZIAS LATIPES) REPRODUCTION PARAMETERS	Agata Kowalska Radosław K. Kowalski Zdzisław Zakęś

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24 Aralık / December 24, 2023 / 9:30 – 11:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Dr. Iorgos Hadjichristou**	1	ROCK SLOPE STABILIZATION AND PROTECTION FOR ROADS AND MULTI-STOREY STRUCTURES IN JABAL OMAR, SAUDI ARABIA	Ibrahim Abdel Gadir Malik Dafalla Siddig Dafalla Abdelazim Ibrahim
		2	HYBRID LIVING: EMERGING OUT OF THE CRISES AND DIVISIONS	Dr. Iorgos Hadjichristou
		3	LOCATING CRITICAL FAILURE SURFACE IN ROCK SLOPE STABILITY WITH HYBRID MODEL BASED ON ARTIFICIAL IMMUNE SYSTEM AND CELLULAR LEARNING AUTOMATA (CLA-AIS)	Ramin Javadzadeh Emad Javadzadeh
		4	PREDICTION OF IN SITU PERMEABILITY FOR LIMESTONE ROCK USING ROCK QUALITY DESIGNATION INDEX	Dr. Ahmed T. Farid Dr Muhammed Rizwan .
		5	EFFECT OF NANO-SIO2 SOLUTION ON THE STRENGTH CHARACTERISTICS OF KAOLINITE	Lec. Reza Ziaie Moayed DR. Hamidreza Rahmani
		6	ROOT GROWTH OF MORUS ALBA AS AFFECTED BY SIZE OF CUTTINGS AND POLYTHENE LOW TUNNEL	Irfan Ahmad Tahir Siddiqui Rashid Ahmad Khan Tahir Munir Butt
		7	RENEWED URBAN WATERFRONT: SPATIAL CONDITIONS OF A CONTEMPORARY URBAN SPACE TYPOLOGY	Assis. Prof. Dr. Beate Niemann Fabian Pramel

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24 Aralık / December 24, 2023 / 9:30 – 11:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Prof. Dr. Subramanıam Chandran**	1	COGNITIVE BEHAVIOUR THERAPY TO TREAT SOCIAL ANXIETY DISORDER: A PSYCHOLOGY CASE	Yasmın Bıntı Othman Mydın Mohd. Fadzıllah Abdul Razak
		2	SERIOUS GAME FOR AUTISM CHILDREN: REVIEW OF LITERATURE	Helmı Adly Mohd Noor Faaızah Shahbodın Naım Che Pee
		3	THE IMPLICIT METHODS FOR THE STUDY OF TOLERANCE	Dr. M. Bambulyaka
		4	EXPERT WITNESS TESTIMONY IN THE BATTERED WOMAN SYNDROME	Ana Pauna
		5	HOW DOES PSYCHOANALYSIS HELP IN RECONSTRUCTING POLITICAL THOUGHT? AN EXERCISE OF INTERPRETATION	Prof. Dr. Subramanıam Chandran
		6	ALIGNING IS DEVELOPMENT WITH USERS- WORK HABITS	Abbas Moshref Razavı Rodına Ahmad
		7	HOW VALID ARE OUR LANGUAGE TEST INTERPRETATIONS? A DEMONSTRATIVE EXAMPLE	Masoud Saeedı Shırın Rahımı Kazeroonı Vahıd Parvaresh
		8	CULTURAL ANXIETY AND ITS IMPACT ON STUDENTS- LIFE: A CASE STUDY OF INTERNATIONAL STUDENTS IN WUHAN UNIVERSITY	Dr. Nadeem Akhtar Shan Bo
			COGNITIVE BEHAVIOUR THERAPY TO TREAT SOCIAL ANXIETY DISORDER: A PSYCHOLOGY CASE	Yasmın Bıntı Othman Mydın Mohd. Fadzıllah Abdul Razak
			SERIOUS GAME FOR AUTISM CHILDREN: REVIEW OF LITERATURE	Helmı Adly Mohd Noor Faaızah Shahbodın Naım Che Pee
		9		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24 Aralık / December 24, 2023 / 9:30 – 11:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	**Assoc . Prof. Dr. Ali Mohamadı Sanı**	1	ISOLATION AND IDENTIFICATION OF DIACYLGLYCEROL ACYLTRANSFERASE TYPE- 2 (GAT2) GENES FROM THREE EGYPTIAN OLIVE CULTIVARS	Yahıa I. Mohamed Ahmed I. Marzouk
		2	EFFECT OF VARIOUS POLLEN SOURCES TO ABILITY FRUIT SET AND QUALITY IN 'LONG RED B' WAX APPLE	Dr. Nguyen Mınh Tuan Yen Chung-Ruey
		3	ELECTROCHEMICAL PERFORMANCE OF CARBON NANOTUBE BASED SUPERCAPACITOR	Jafar Khan Kası Ajab Khan Kası Muzamıl Bokharı
		4	ISOLATION AND IDENTIFICATION FIBRINOLYTIC PROTEASE ENDOPHYTIC FUNGI FROM HIBISCUS LEAVES IN SHAH ALAM	Mohd Sıdek Ahmad Assis. Prof. Dr. Zaınon Mohd Noor Dr. Zaıdah Zaınal Arıffin
		5	STATISTICAL MODELING FOR PERMEABILIZATION OF A NOVEL YEAST ISOLATE FOR B-GALACTOSIDASE ACTIVITY USING ORGANIC SOLVENTS	Shweta Kumarı Parmjıt S. Panesar Manab B. Bera
		6	INHIBITORY EFFECT OF HELICHRYSUM ARENARIUM ESSENTIAL OIL ON THE GROWTH OF FOOD CONTAMINATED MICROORGANISMS	Assoc . Prof. Dr. Alı Mohamadı Sanı
		7	INFLUENCE OF THE FIELD TYPE (MOUNTAIN AND PLAIN) ON THE CUPRIC STATUS OF LAMBS	Mouna Mallem, Majıd Tlıdjane
		8	ISOLATION AND IDENTIFICATION OF DIACYLGLYCEROL ACYLTRANSFERASE TYPE- 2 (GAT2) GENES FROM THREE EGYPTIAN OLIVE CULTIVARS	Yahıa I. Mohamed Ahmed I. Marzouk Mohamed A. Yacout
			EFFECT OF VARIOUS POLLEN SOURCES TO ABILITY FRUIT SET AND QUALITY IN 'LONG RED B' WAX APPLE	Nguyen Mınh Tuan Yen Chung-Ruey
			ELECTROCHEMICAL PERFORMANCE OF CARBON NANOTUBE BASED SUPERCAPACITOR	PHD can. Jafar Khan Kası Dr. Ajab Khan Kası

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24 Aralık / December 24, 2023 / 9:30 – 11:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Dr. Yoko Namekata**	1	OBJECTIVITY, RELIABILITY AND VALIDITY OF THE 90º PUSH-UPS TEST PROTOCOL AMONG MALE AND FEMALE STUDENTS OF SPORTS SCIENCE PROGRAM	Ahmad Hashım Assis. Prof. Dr. Mohd Sanı Madon
		2	INDUCTIONS OF CAC2 ON SPERM MORPHOLOGY AND VIABILITY OF THE ALBINO MICE (MUS MUSCULUS)	Dr. Dıke H. Ogbuagu Asis. Prof. Dr. Etsede J. Orıtsematosan
		3	PROTECTIVE EFFECT OF THYMOQUINONE AGAINST NEPHROTOXICITY INDUCED BY CADMIUM IN RATS	Amr A. Fouad Hamed A. Alwadaanı Iyad Jresat
		4	OCCURRENCE OF ADULT TAENIA SAGINATA IN CATTLE SLAUGHTERED IN MAJOR ABATTOIRS IN PORT HARCOURT METROPOLIS, NIGERIA	Lecture Lebarı B. Gboeloh
		5	A STUDY OF GENERAL ATTACKS ON ELLIPTIC CURVE DISCRETE LOGARITHM PROBLEM OVER PRIME FIELD AND BINARY FIELD	Ms. Tun Myat Aung Ms. Nı Nı Hla
		6	INTEGRATED ACOR/IACOMV-R-SVM ALGORITHM	Hıba Basım Alwan Ku Ruhana Ku-Mahamud
		7	SOLAR-INDUCTED CLUSTER HEAD RELOCATION ALGORITHM	Goran Djukanovıc Goran Popovıc
		8	AUTOMATED JAVA TESTING: JUNIT VERSUS ASPECTJ	Manısh Jaın, Dınesh Gopalanı
			EFFECT OF MODIFICATION AND EXPANSION ON EMERGENCE OF COOPERATION IN DEMOGRAPHIC MULTI-LEVEL DONOR-RECIPIENT GAME	Dr. Tsuneyukı Namekata Dr. Yoko Namekata
			MODELING AND ANALYZING THE WAP CLASS 2 WIRELESS TRANSACTION PROTOCOL USING EVENT-B	Rajaa Fılalı Mohamed Bouhdadı

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24Aralık / December 24, 2023 / 9:30 – 11:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	**Prof. Sanjeev Kumar**	1	A COMPACT VIA-LESS ULTRA-WIDEBAND MICROSTRIP FILTER BY UTILIZING OPEN-CIRCUIT QUARTER WAVELENGTH STUBS	Muhammad Yasir Wadood Fatemeh Babaeian
		2	RECEIVED SIGNAL STRENGTH INDICATOR BASED LOCALIZATION OF BLUETOOTH DEVICES USING TRILATERATION: AN IMPROVED METHOD FOR THE VISUALLY IMPAIRED PEOPLE	Muhammad Irfan Aziz Thomas Owens Uzair Khaleeq Uz Zaman
		3	12X12 MIMO TERMINAL ANTENNAS COVERING THE WHOLE LTE AND WIFI SPECTRUM	Mohamed Sanad Noha Hassan
		4	DEVELOPMENT OF MAINTENANCE SCHEDULE AND ROOT CAUSE ANALYSIS BASED ON COMPUTERIZED MAINTENANCE MANAGEMENT SYSTEM FOR A FERTILIZER PLANT	Prof. Sanjeev Kumar
		5	AGENT/GROUP/ROLE ORGANIZATIONAL MODEL TO SIMULATE AN INDUSTRIAL CONTROL SYSTEM	Noureddine Seddari Mohamed Belaoued Salah Bougueroua
		6	OPTIMIZING LOGISTICS FOR COURIER ORGANIZATIONS WITH CONSIDERATIONS OF CONGESTIONS AND PICKUPS: A COURIER DELIVERY SYSTEM IN AMMAN AS CASE STUDY	Nader A. Al Theeb Zaid Abu Manneh Ibrahim Al-Qadi
		7	REVISED TECHNOLOGY ACCEPTANCE MODEL FRAMEWORK FOR M-COMMERCE ADOPTION	Dr. Manish Gupta
		8	PRIVACY ISSUES IN PERVASIVE HEALTHCARE MONITORING SYSTEM: A REVIEW	Rusyaizila Ramli Nasriah Zakaria Putra Sumari
			SECURITY ARCHITECTURE FOR AT-HOME MEDICAL CARE USING SENSOR NETWORK	Dr. S.S.Mohanavalli Sheila Anand
			ON THE ANALYSIS OF A COMPOUND NEURAL NETWORK FOR DETECTING ATRIO VENTRICULAR HEART BLOCK (AVB) IN AN ECG SIGNAL	Salama Meghriche Amer Draa Mohammed Boulemden

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24Aralık / December 24, 2023 / 9:30 – 11:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	**Assoc. Prof. Dr. Weifeng Pan**	1	SIMULATION AND EXPERIMENTATION OF MULTIBODY MECHANICAL SYSTEMS WITH CLEARANCE REVOLUTE JOINTS	A.F. Haroun, S.M. Megahed
		2	DEVELOPMENT OF NON-FUNCTIONAL REQUIREMENTS FOR DECISION SUPPORT SYSTEMS	Kassem Saleh
		3	DISTRIBUTION CENTERS RELIABILITY COST IN CAPACITATED FACILITY LOCATION PROBLEM	Mehdi Seifbarghy, Sajjad Jalali, Seyed Habib A. Rahmati
		4	FACTORS OF EFFECTIVE BUSINESS SOFTWARE SYSTEMS DEVELOPMENT AND ENHANCEMENT PROJECTS WORK EFFORT ESTIMATION	Beata Czarnacka-Chrobot
		5	QUANTIFYING THE STABILITY OF SOFTWARE SYSTEMS VIA SIMULATION IN DEPENDENCY NETWORKS	Assoc. Prof. Dr. Weifeng Pan
		6	STRONGLY ADEQUATE SOFTWARE ARCHITECTURE	Profç dı. Pradip Peter Dey
		7	MOTION CONTROL OF TUAV HAVING EIGHT ROTORS FOR ENHANCED SITUATIONAL AWARENESS	Igor Astrov, Andrus Pedai
		8	ANALYTICAL PREDICTION OF SEISMIC RESPONSE OF STEEL FRAMES WITH SUPERELASTIC SHAPE MEMORY ALLOY	Mohamed Omar
		9	EHICLE TRACKING AND DISABLING USING WIMAX	De. B.Gokulnath

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24Aralık / December 24, 2023 / 9:30 – 11:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 11	**Assoc. Proh Drç Olga V. Korotkaya**	1	CONTAINMENT/PENETRATION ANALYSIS FOR THE PROTECTION OF AIRCRAFT ENGINE EXTERNAL CONFIGURATION AND NUCLEAR POWER PLANT STRUCTURES	Dong Wook Lee, Adrian Mistreanu
		2	SUBSTRUCTURE METHOD FOR THERMAL-STRESS ANALYSIS OF LIQUID-PROPELLANT ROCKET ENGINE COMBUSTION CHAMBER	Assoc. Proh Drç Olga V. Korotkaya
		3	EFFECT OF STRUCTURE ON PROPERTIES OF INCREMENTALLY FORMED TITANIUM ALLOY SHEETS	Lucie Novakova, Petr Homola, Vaclav Kafka
		4	1G2A IMU\GPS INTEGRATION ALGORITHM FOR LAND VEHICLE NAVIGATION	O. Maklouf, Ahmed Abdulla
		5	REVOLVING FERROFLUID FLOW IN POROUS MEDIUM WITH ROTATING DISK	Paras Ram, Vikas Kumar
		6	STEADY STATE CREEP BEHAVIOR OF FUNCTIONALLY GRADED THICK CYLINDER	Tejeet Singh, Harmanjit Singh
		7	MAGNETOVISCOUS EFFECTS ON AXI-SYMMETRIC FERROFLUID FLOW OVER A POROUS ROTATING DISK WITH SUCTION/INJECTION	Vikas Kumar
		8	THE EFFECT OF CYCLIC SPEED ON THE WEAR PROPERTIES OF MOLYBDENUM DISULFIDE GREASES UNDER EXTREME PRESSURE LOADING USING 4 BALLS WEAR TESTS	Dr. Gabi Nehme
			ANALYSIS OF DIFFERENT DESIGNED LANDING GEARS FOR A LIGHT AIRCRAFT	Lecture Dr. Essam A. Al-Bahkali

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24Aralık / December 24, 2023 / 9:30 – 11:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 12	**Dr. Pravin Gaikwad,**	1	EFFECTS OF COUPLING AGENT ON THE PROPERTIES OF HENEQUEN MICROFIBER (NF) FILLED HIGH DENSITY POLYETHYLENE (HDPE) COMPOSITES	Pravin Gaikwad, Dr. Prakash Mahanwar
		2	COMPARATIVE STUDY OF INTUITIONISTIC AND GENERALIZED NEUTROSOPHIC SOFT SETS	Dr. Debabrata Mandal
		3	SATELLİTE RAİNFALL PREDİCTİON TECHNİQUES - A STATE OF THE ART REVİEW	S. Sarumathi, N. Shanthi, S. Vidhya
		4	ACOUSTIC BEHAVIOR OF POLYMER FOAM COMPOSITE OF SHOREA LEPROSULA AFTER UV-IRRADIATION EXPOSURE	Anika Zafiah M. Rus, S. Shafizah
		5	MODELİNG AND SİMULATİON OF AXİAL FAN USİNG CFD	Hemant Kumawat
		6	NUMERİCAL INVESTİGATİON OF NANOFLUİD BASED THERMOSYPHON SYSTEM	Kiran Kumar K, Ramesh Babu Bejjam, Atul Najan
		7	THE THERMAL PROPERTİES OF NANO MAGNESİUM HYDROXİDE BLENDED WİTH LDPE/EVA/IRGANOX1010 FOR INSULATOR APPLİCATİON	Ahmad Aroziki Abdul Aziz, Sakinah Mohd Alauddin, Ruzitah Mohd Salleh, Mohammed Iqbal Shueb
		8	PREDİCTİON OF SCOUR PROFİLE CAUSED BY SUBMERGED THREE-DİMENSİONAL WALL JETS	Assis Prof. DR. Abdullah Al Faruque, Ram Balachandar
			NUMERİCAL INVESTİGATİON OF THE EFFECT OF NUMBER OF WAVES ON HEAT TRANSFER İN A WAVY WALL ENCLOSURE	Ali Reza Tahavvor, Saeed Hosseini, Afshin Karimzadeh Fard
			EFFECTS OF COUPLING AGENT ON THE PROPERTIES OF HENEQUEN MICROFIBER (NF) FILLED HIGH DENSITY POLYETHYLENE (HDPE) COMPOSITES	Dr. Pravin Gaikwad, Prakash Mahanwar
		9	COMPARATIVE STUDY OF INTUITIONISTIC AND GENERALIZED NEUTROSOPHIC SOFT SETS	Dr. Debabrata Mandal

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24Aralık / December 24, 2023 / 9:30 – 11:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 13	**Dr. M. Kalichová**	1	THE ALTERATIONS OF SOME PANCREAS GLAND HORMONES AFTER AN AEROBIC STRENUOUS EXERCISE IN MALE STUDENTS	M. Javad Pourvaghar, A. Reza Shahsavar
		2	INFLUENCE OF SOCIAL FACTORS AND MOTIVES ON COMMITMENT OF SPORT EVENTS VOLUNTEERS	Farideh Sharififar, Zahra Jamalian, Reza Nikbakhsh, Zahra Nobakht Ramezan
		3	FOOD HABİTS AND NUTRİTİONAL STATUS OF FİJİ RUGBY PLAYERS	Dr. Jimaima Lako, Assiss .Prof. Dr. Subramaniam Sotheeswaran, DR. Ketan Christi
		4	INFLUENCE OF STRENGTH ABILITIES ON QUALITY OF THE HANDSTAND	P. Hedbávný, G. Bago, M. Kalichová
		5	DİSTİNGUİSHİNG PLAYİNG PATTERN BETWEEN WİNNİNG AND LOSİNG FİELD HOCKEY TEAM İN DELHİ FIH ROAD TO LONDON 2012 TOURNAMENT	Sofwan N., Norasrudin S., Redzuan P., Mubin A.
		6	OBJECTİVİTY, RELİABİLİTY AND VALİDİTY OF THE 90º PUSH-UPS TEST PROTOCOL AMONG MALE AND FEMALE STUDENTS OF SPORTS SCİENCE PROGRAM	Ahmad Hashim, Mohd Sani Madon
		7	BİOMECHANİCAL ANALYSİS OF THE BASİC CLASSİCAL DANCE JUMP – THE GRAND JETÉ	Dr. M. Kalichová
		8	ON THE ANALYSİS OF A COMPOUND NEURAL NETWORK FOR DETECTİNG ATRİO VENTRİCULAR HEART BLOCK (AVB) İN AN ECG SİGNAL	Salama Meghriche, Amer Draa, Mohammed Boulemden
			THE ALTERATIONS OF SOME PANCREAS GLAND HORMONES AFTER AN AEROBIC STRENUOUS EXERCISE IN MALE STUDENTS	M. Javad Pourvaghar, A. Reza Shahsavar
			THE ALTERATIONS OF SOME PANCREAS GLAND HORMONES AFTER AN AEROBIC STRENUOUS EXERCISE IN MALE STUDENTS	Dr .M. Javad Pourvaghar, A. Reza Shahsavar
		9		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 12:00 – 14:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Prof. Dr. Mehmet ÖZMENLİ**	1	MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN BİLİM POLİTİKASI VE TÜRK MODERLEŞMESİNE ETKİSİ	Doç. Dr. SERDAR SAYGILI
		2	United Nations Temporary Commission on Korea (UNTCOK) and Turkey's Membership	Arş. Gör. Muhammed Cihad Kubat
		3	Historiography on the Origins of the Korean War	Arş. Gör. Muhammed Cihad Kubat
		4	YÜKSEK İKTİSAT VE TİCARET MEKTEBİ YILLIKLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME	Doç. Dr., AHMET SAİT ÖZKUL
		5	BİR TİCARET TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ: ISTILAHÂT-I TİCARİYYE VE TARİFÂT-I KANUNİYYE	Doç. Dr., AHMET SAİT ÖZKUL
		6	CEM SULTAN'IN II. BEYAZIT İLE OLAN TAHT MÜCADELESİ VE SÜRGÜNLE BİTEN HAZİN SONU	AZİME ALAN
		7	SEMBOLLERLE HİNT KÜLTÜRÜ	Doç. Dr., ŞENGÜL DEMİREL
		8	MYTH, MEMORY, AND NOSTALGIA: ALTERNATIVE HISTORIOGRAPHIES IN TURKEY	İSMAİL YAZICI
		9	İÇ BATI ANADOLU'DA METAL BALTALAR VE YAKINDOĞU'DAKİ BENZERLERİ	Prof. Dr. Erkan FİDAN
		10	MÖ 3. BİNYIL'DA GİRİT MİMARİSİ	Prof. Dr. Erkan FİDAN
		11	GİRESUN YÖRESİ HALK OYUNLARI KIYAFETLERİNİN TARİHSEL SÜRECİ	Prof. Dr. Mehmet ÖZMENLİ Öğr. Gör. Gökhan HAMZAÇEBİ
		12	13. YÜZYIL GEZGİNİ KEŞİŞ RUBRUK'TA MOĞOL ÇADIR YAŞAMI	Prof. Dr. Mehmet ÖZMENLİ Öğr. Gör. Gökhan HAMZAÇEBİ
		13	TURKISH-RUSSIAN RELATIONS FROM THE END OF THE COLD WAR TO THE PRESENT DAY	Öğr. Gör. Dr. Emine AŞÇI
		14	TURKEY-TURKISTAN RELATIONS AFTER THE COLD WAR	Öğr. Gör. Dr. Emine AŞÇI

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 12:00 – 14:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	Dr. Öğr. Üyesi Kurtuluş MERDAN	1	The Influence of Crises on Competitive Positioning in the Tourism Industry: A Strategic Analysis	Kawtar Anini Fatiha Benamar
		2	HALKLA İLİŞKİLERDE YAPAY ZEKA UYGULAMALARININ KULLANIMI	Prof. Dr. Burcu ÖKSÜZ Malike ORMANCI
		3	İPTAL KÜLTÜRÜ BAĞLAMINDA ETKİLEYİCİ DİZİSİNİN BETİMSEL BİR ANALİZİ	Malike ORMANCI Prof. Dr. Burcu ÖKSÜZ
		4	DETERMINATION OF CONSUMERS' DIETARY BEHAVIORS IN IZMİR	Ziraat Müh. Zeynep AYDEMİR Ziraat Müh. Gözde YILDIZ Arş. Gör. Dr. Duran GÜLER Prof. Dr. Cihat GÜNDEN
		5	DİJİTAL DEVRİMİN BİR PARÇASI OLAN METAVERSE UYGULAMASININ MARKA REKLAM PROJELERİNDEKİ YERİ	Dr. Yeliz YAPICIOĞLU AYAZ
		6	HAVALİMANI REKABETİ ALANINDAKİ ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	Arş. Gör. Dr. Hilal Tuğçe LAPÇIN
		7	Muhasebe Meslek Mensuplarının Dijital Uygulamalara Yönelmesinin Vergi Tahakkuk ve Tahsilat Oranlarına Etkisi: 2019-2023 Yılları Arası Bütçe Gelirlerinin Analizi	Dr. Öğretim Üyesi Erkan UZUN
		8	MUHASEBE MESLEK MENSUPLARI VE YAPAY ZEKA KULLANIMI: BEKLENTİLER, OLASI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	Dr. Öğretim Üyesi Erkan UZUN
		9	ORGANIC COTTON PRODUCTION AND EXPORT	Dr. Öğr. Üyesi Kurtuluş MERDAN
		10	ECONOMIC SITUATION OF THE BEE AND BEE PRODUCTS SECTOR IN TURKEY	Dr. Öğr. Üyesi Kurtuluş MERDAN

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 12:00 – 14:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	Doç. Dr. Kürşad KARA	1	CIRCULAR ECONOMY AND EMIGRATION DURING POST-PANDEMIC PERIOD: ALBANIAN YOUTH CASE	Ph.D. MATILDA LIKAJ
		2	Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlikle Başa Çıkma Stratejileri ile İlgili Eğilimlerin Belirlenmesi	Melis ARSLAN Dr. Öğr.Üyesi Mustafa POLAT
		3	Using Stoic Pedagogy in Classroom Management	Dr. Fatih Öztürk
		4	Seneca's Educational Approach and Emotional Development	Dr. Fatih Öztürk
		5	Turkısh teachers' awareness towards language and speech defects	Prof. Dr. Sedat MADEN Doç. Dr. Kürşad KARA
		6		
		7	SHAPING THE POLITICAL CULTURE OF THE IMMIGRANTS: TESTING BI-LINGUAL EDUCATION	Dr. HUMEYRA TUREDI MURAT TUREDI
		8	RESEARCH ON DECISION-MAKING PROCESS IN ELEMENTARY SCHOOLS	Ömer Faruk TÜRKERİ Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ
		9	İNGİLİZCE ÖĞRENMEYE YÖNELİK MOTİVASYON ÖLÇEĞİNİN PSİKOMETRİK ÖZELLİKLERİNİN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİ İÇİN İNCELENMESİ	Doç. Dr. Öner Uslu Uzman Nil Aykol Dr. Duygu Kandemirci-Bayız Uzman Ece Çokay Taşcıoğlu
		10	USING ADDIE INSTRUCTIONAL MODEL DESIGN IN FORMING A LEARNING MODULE FOR TRANSLATION EDUCATION COURSE	Lecturer PhD, Tuğba SÖNMEZ AKALIN

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 12:00 – 14:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	Doç. Dr. AYBİKE TUBA ÖZDEN	1	Maximizing Income Potential for Housewives through Strategic Social Media Engagement	Masoomeh Moosavand
		2	INSURANCE AND RELIGION: AN ANALYSIS ON INSURANCE DEMAND	Doç. Dr. AYBİKE TUBA ÖZDEN Prof. Dr. GÜRAY KÜÇÜKKOCAOĞLU
		3	TÜRKİYE'DE SENDİKALARIN ENGELLİ ÇALIŞANLAR İÇİN FAALİYETLERİ	Doç. Dr. Mehtap Demir Aliberk Durmaz
		4	TÜRKİYE'DE SENDİKALARIN ÇALIŞAN KADINLARA YÖNELİK FAALİYETLERİ	Doçent Dr. Mehtap DEMİR Zeynep GÜN DERİN
		5	INVESTIGATION OF THE EFFECT OF CREDIT CARD USAGE ON SPENDING TENDENCY	Dr. Neda ALIPOUR Prof. Dr. Erkan OKTAY Prof. Dr. Üstün ÖZEN Dr. Hadi POURMOUSA Betül ALĞAN UZUNOĞLU
		6	DETERMINANTS OF SATISFACTION WITH E-GOVERNMENT APPLICATIONS	Dr. Hadi POURMOUSA Prof. Dr. Erkan OKTAY Prof. Dr. Üstün ÖZEN Dr. Neda ALIPOUR, Güngör AZAP
		7	ADVERTISEMENTS AND THE CULTURE OF CONSUMPTION: A TOOL REPRODUCING SOCIAL CLASS INEQUALITIES	Umut GÜMÜŞSOY
		8	THE ROLE OF TRADE UNIONS IN REGULATING THE WORKING LIFE OF MIGRANT WORKERS	RABİA ŞEYDA ÇAKMAKÇI Doç. Dr. MEHTAP DEMİR
		9	JOB INSECURITY IN HOSPITALITY SECTOR: A FOCUSED REVIEW OF THE RESEARCH LITERATURE	Dr. Öğr. Üyesi, İbrahim YIKILMAZ Dr. Öğr. Üyesi, Nida PALABIYIK
		10	BURNOUT IN HOSPITALITY SECTOR: A FOCUSED REVIEW OF THE RESEARCH LITERATURE	Dr. Öğr. Üyesi, İbrahim YIKILMAZ Dr. Öğr. Üyesi, Nida PALABIYIK
		11	THE EFFECT OF PARENTS' PARTICIPATION IN CAREER DECISIONS ON THE JOB SEARCH PROCESS OF UNIVERSITY STUDENTS	Öğrenci, Serdar ÇALIŞIR Öğr. Gör. Dr. İbrahim TÜRKMEN
		12	THE EFFECT OF HOPE, WORRY, AND HOPELESSNESS TOWARD PREVENTING CLIMATE CHANGE ON SUSTAINABLE CONSUMPTION bibBEHAVIOURS	Öğrenci, Merve ASLI Öğr. Gör. Dr. İbrahim TÜRKMEN

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 12:00 – 14:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	Prof.Dr. E.Gülbuğ EROL	1	Celebrities and Social Media: A Critical Perspective	Tahereh Sarfi
		2	COVID-19 Lies: A Social Media Study	Shaho Sabbar
		3	THE PERSPECTİVE OF THE TURKİSH PRESS ON THE DAYTON AGREEMENT: THE CASES OF HÜRRİYET AND SABAH (1995)	Prof.Dr.Nurettin Güz Aida Çarovac Özbay
		4	ALTERNATIVE APPROACHES AGAINST DATA DISINFORMATION IN THE NEWS: “WWW.TEYİT.ORG” SITE	Prof. Dr. Mehmet Gökhan GENEL
		5	THE EFFECT OF ELECTION SONGS, ONE OF THE POLITICAL COMMUNICATION PRACTICES, ON VOTING OF UNIVERSITY STUDENTS	Prof. Dr. Mehmet Gökhan GENEL
		6	FROM EMOTION TO ACTION, FROM HATE TO BOYCOTT: A QUALITATIVE STUDY ON BRAND BOYCOTT AS A RESULT OF BRAND HATE	Dr. Öğr. Üyesi, FİKRİYE ÇELİK Doç. Dr., ÖMER AYDINLIOĞLU
		7	MÜZE KART UYGULAMASI KAMU SPOTUNA YÖNELİK GÖTERGEBİLİMSEL BİR OKUMA	Prof.Dr. E.Gülbuğ EROL
		8	A STUDY ON SOCIAL MEDIA PRATICS OF ORGANIC AGRICULTURAL BUSINESSES IN TURKEY IN THE PERIOD OF BIG DATA	Prof.Dr. E.Gülbuğ EROL
		9	TÜRK DİZİLERİNDE TEMSİL PROBLEMİ.	Prof. Dr.Süleyman Doğan Rabia Çelik Doç. Dr. Reşit Çelik Prof. Dr. Mevlüde Canlıca
		10	PUBLIC PRESSURE IN CRIMINAL TRIAL: THE ROLE OF THE MEDIA	Doç. Dr. Murat ŞAHİN
		11	EVALUATION OF JOURNALISM PROGRAMS IN TERMS OF SUSTAINABLE CLIMATE CHANGE LITERACY	DOÇ.DR. SİNEM ONAR E. AHSEN DEMİRCİOĞLU
		12	TÜTÜN KARŞITI SAĞLIK İLETİŞİMİ KAMPANYALARI: STOPTOBER KAMPANYASI ÖRNEK OLAYI	Prof. Dr. DENİZ SEZGİN
		13	SOSYAL MEDYADA E-SİGARA PAZARLAMA ÇALIŞMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Prof. Dr. DENİZ SEZGİN

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 12:00 – 14:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	PROF. DR. ŞERMİN TAĞ KALAFATOĞLU	1	FUNDAMENTAL ISSUES AND SOLUTIONS IN SOCIAL MARKETING	Doç. Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN
		2	HEALTH COMMUNICATION CAMPAIGNS AND SOCIAL ADVERTISING	Doç. Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN
		3	TÜRKİYE'DE TÜRK DİZİLERİ İLE İLGİLİ YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi İrfan ARIK
		4	BIBLIOMETRIC STUDY ON GRADUATE THESIS WRITTEN BY FOREIGN STUDENTS IN THE FIELD OF CINEMA	Assoc. Prof. Hacer AKER Kemal ÖZTÜRK
		5	QUANTITATE YOUTUBE: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF POSTGRADUATE THESES IN THE FIELD OF COMMUNICATION STUDIES	Assoc. Prof. Hacer AKER Aynur HOKMURAVAN
		6	WHY ARE TRUE CRIME PROGRAMS POPULAR?	PROF. DR. ŞERMİN TAĞ KALAFATOĞLU
		7	USAGE OF MONSTERS IN HORROR FILMS	PROF. DR. ŞERMİN TAĞ KALAFATOĞLU
		8	CHANGING PRIVACY IN SOCIAL MEDIA	Doç. Dr., Erkan DİKİCİ
		9	BITLIS IN GRADUATE THESIS	Doç. Dr., Erkan DİKİCİ
		10	DETERMINANTS OF ECONOMIC VIOLENCE AGAINST WOMEN	Prof. Dr. Ömer ALKAN Assist Prof Dr. Şeyda ÜNVER
		11	DETERMINING FACTORS AFFECTING INTERNET BANKING USE	Assist Prof Dr. Şeyda ÜNVER Prof. Dr. Ömer ALKAN
		12		
		13	YAPAY ZEKA ÇAĞINDA HABERCİLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ	Nesrin GÜLER Doç. Dr. M. Nur ERDEM

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24 Aralık / December 24, 2023 / 12:00 – 14:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	**Assoc. Prof. Cennet ŞANLI**	1	ULUSLARARASI BAKALORYA PROGRAMLARI VE DEĞİŞİM YÖNETİMİ SÜREÇLERİ	İSMAİL ÇAĞRI DAĞLI Prof. Dr., SEMİHA ŞAHİN
		2	MARAS DEPREMLERİNİ OSB OLAN ÇOCUKLA YAŞAMAK: OSB OLAN ÇOCUĞA SAHİP EBEVEYNLERİN EBEVEYNLİK DENEYİMLERİ	Dr. Öğr. Üyesi Serap DOĞAN ASLAN
		3	Ortaöğretim Matematik Öğretmenlerinin Yazılı Sınavı Hazırlama Süreçlerine Dair Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi	Öğretmen Nazmiye MURAT Dr. Öğr. Üyesi Ebru SAKA
		4	INDIRECT WRITTEN CORRECTIVE FEEDBACK: STUDENT PERCEPTIONS	Öğr. Gör.,Ebru YEĞEN Prof. Dr.,Kemal Sinan ÖZMEN
		5	TÜRKÇE EĞİTİMİNDE DEĞERLER EĞİTİMİNE YÖNELİK LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ (2019-2023 YILLARI)	Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem ÇAM TÜRKAN
		6	EĞİTİMDE ÜRETKENLİK VE HESAP VEREBİLİRLİK	Araştırma Görevlisi Aylin UZUN
		7	EĞİTİMDE LİDERLİK YAPMAK VE SORUMLULUK ALMAK	Araştırma Görevlisi Aylin UZUN
		8	A STUDY ON THE EXPECTATIONS OF GEOGRAPHY MASTER'S STUDENTS FROM GRADUATE EDUCATION	Assoc. Prof. Cennet ŞANLI
		9	REVIEW OF GRADUATE THESIS RELATED TO EDUCATION AND CREATIVITY	Ergül KUYUCU Emirhan DOĞAN Doc. Dr. Gülbin ZEREN NALİNCİ
		10	İLKOKUL 3. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN BAŞARI ALGILARI İLE ELEŞTİREL DÜŞÜNME EĞİLİMLERİNİN İNCELENMESİ	Prof.Dr. ŞAFAK ULUÇINAR SAĞIR Yüksek Lisans Öğrencisi, BİRSEN ÖZÇİFTÇİ
		11	INVESTIGATING CHANGES IN STUDENTS' PISA PERFORMANCES FROM THE PERSPECTIVE OF SOCIOECONOMIC STATUS	Assoc. Prof. Özge ALTINTAŞ Assoc. Prof. H. Deniz GÜLLEROĞLU Prof. Dr. Ömay ÇOKLUK BÖKEOĞLU
		12	VARIATION IN STUDENTS' PROFICIENCY LEVELS ACROSS PISA READING, MATHEMATICS, AND SCIENCE	Assoc. Prof. Özge ALTINTAŞ Assoc. Prof. H. Deniz GÜLLEROĞLU Prof. Dr. Ömay ÇOKLUK BÖKEOĞLU

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 12:00 – 14:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Doç. Dr. Sevda KOÇ AKRAN**	1	ASSESSING STUDENT READINESS FOR MOBILE LANGUAGE LEARNING IN INSTRUCTIONAL TECHNOLOGY COURSES	Dr. FİDEL ÇAKMAK
		2	INTEGRATING CHATGPT IN CLASSROOMS: A MODEL FOR ECOLOGICALLY RESPONSIBLE AND EFFICIENT AI USAGE IN EDUCATION	Dr. FİDEL ÇAKMAK
		3	EVALUATIONS OF TEACHER CANDIDATES ON DRAMA COURSE IN EDUCATION	Doç. Dr. Sevda KOÇ AKRAN
		4	TEACHER CANDIDATES' PERCEPTIONS ON THE CUBIC PROGRAM CONCEPT: A METAPHOR ANALYSIS STUDY	Doç. Dr. Sevda KOÇ AKRAN
		5	OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNA SAHİP ÇOCUKLARIN NORMAL GELİŞİM GÖSTEREN KARDEŞLERİYLE İLİŞKİLERİNE YÖNELİK ANNE GÖRÜŞLERİ	Duygu GİTTİ Prof. Dr. Gülümser GÜLTEKİN AKDUMAN
		6	ÖRNEK MATEMATİK SORULARININ TEMSİL YETERLİĞİ DÜZEYLERİ	Öğretmen, İREM DER Dr.Öğr.Üyesi, HİLAL YILDIZ
		7	TÜBİTAK 2209 ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ARAŞTIRMA PROJELERİ DESTEKLEME PROGRAMI İLE İLGİLİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ DEĞERLENDİRMELERİ	Doç. Dr. Nagihan TANIK ÖNAL Doç. Dr. Nezih ÖNAL
		8	SİMÜLASYON TEMELLİ STEM ETKİNLİKLERİYLE İLGİLİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ GÖRÜŞLERİ	Doç. Dr. Nagihan TANIK ÖNAL Doç. Dr. Nezih ÖNAL
		9	EXAMINATION OF PSYCHOSOCIAL SUPPORT GUIDES FOR THE TEACHERS AND FAMILIES OF CHILDREN AFFECTED BY THE EARTHQUAKE IN THE CONTEXT OF CHILD-CENTERED DISASTER MANAGEMENT	Lecturer, Nisan Cansu Ertan
		10	LİSELERDE ÖZEL GEREKSİNİMLİ KAYNAŞTIRMA ÖĞRENCİLERİN DENEYİMLERİ: BİR TOKENİZM ARAŞTIRMASI	Dr, NUMAN SAYLIK , Dr, SIDDIK ATAMAN
		11	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE BAĞLANMA STİLLERİ VE KENDİNE SAYGI İLE İLİŞKİ DOYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİDE ALDATILMA ALGISININ ARACI ROLÜ	Dr. Öğr. Üyesi Çağla ÇELİMLİ, Prof. Dr. Seval ERDEN ÇINAR

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 12:00 – 14:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	**Prof. Dr. Hatun Özlem GÜNEY**	1	LYAPUNOV STABILITY OF A BIOLOGICAL MODEL WITH PARTIALLY CONSTANT ARGUMENT	ZEREN BAŞAR Prof. Dr. DUYGU ARUĞASLAN ÇİNÇİN Doç. Dr. REZZAN SEVİNDİK ADIGÜZEL
		2	APPROXIMATION OF GENERALIZED BLEIMANN-BUTZER-HAHN OPERATOR OF MAXIMUM-PRODUCT TYPE	Ala HACBEDRAN ALAHMAD ALDHEFEERY Prof. Dr. Sevilay KIRCI SERENBAY
		3	SOME COEFFICIENT BOUNDS FOR A SUBCLASS OF PSEUDO-TYPE UNIVALENT FUNCTIONS WITH VAN DER POL NUMBERS	Prof. Dr. Hatun Özlem GÜNEY
		4	ON INITIAL COEFFICIENT BOUNDS FOR A CERTAIN SUBCLASS OF BI-UNIVALENT FUNCTIONS RELATED TO GREGORY COEFFICIENTS	Prof. Dr. Hatun Özlem GÜNEY
		5	SOME FAMILIES OF MEROMORPHIC FUNCTIONS ASSOCIATED WITH INTEGRAL OPERATOR	Prof. Dr. Erhan DENİZ Dr. Öğr. Üyesi Sercan KAZIMOĞLU
		6	ON UNIVALENCE CRITERIA FOR UNIVALENT FUNCTIONS DEFINED BY A MULTIPLIER TRANSFORMATION AND RUSCHEWEYH DERIVATIVE	Dr. Öğr. Üyesi Sercan KAZIMOĞLU Prof. Dr. Erhan DENİZ
		7	EXİSTENCE OF SOLUTİONS FOR A TRİHARMONİC EQUATİON WİTH VARİABLE EXPONENT	Gülistan Butakın Prof. Dr. Erhan Pişkin
		8	LOCAL EXİSTENCE OF SOLUTİONS FOR A VARİABLE EXPONENT BİHARMONİC EQUATİON	Gülistan Butakın Prof. Dr. Erhan Pişkin
		9	CLASSES OF FUZZY PARAMETERIZED FUZZY SOFT SETS	Deniz FİDAN Serdar ENGİNOĞLU
		10	SUMS OF ORESME AND ORESME-LUCAS NUMBERS	Burak ARSLAN Deniz FİDAN Rabia ÖZPINAR Serdar ENGİNOĞLU

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 12:00 – 14:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	**Assoc. Dr. ELİF AKPINAR KÜLEKÇİ**	1	EFFECTS OF BOTANICAL GARDENS AS GREEN HERITAGE; EXAMPLE OF UPPSALA/SWEDEN LINNAEAN GARDEN	Doç. Dr. FERAN AŞUR Prof. Dr. ŞEVKET ALP
		2	DESIGN, MEANING, SYMBOLISM IN IRAN GARDENS	Assoc. Dr. FERAN AŞUR Assoc. Dr. ELİF AKPINAR KÜLEKÇİ
		3	HOBİ BAHÇELERİNİN ÖNEMİ VE PEYZAJ MİMARLIĞI TASARIM İLKELERİ YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ	Assoc. Dr. ELİF AKPINAR KÜLEKÇİ
		4	KENTSEL ALANLARDA DİKEY BAHÇELERİN ROLÜ	Doç. Dr. Fatma AŞILIOĞLU Doç. Dr. Rukiye Duygu ÇAY
		5	KENTSEL AÇIK VE YEŞİL ALANLARDA YAYA TERMAL KONFORUNUN İNCELENMESİ	Doç. Dr. Rukiye Duygu ÇAY Doç. Dr. Fatma AŞILIOĞLU
		6	KENTSEL PEYZAJ TASARIMLARINDA AYDINLATMA DESENLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Doç. Dr. ELİF SAĞLIK EMİNE BERFİN MİNKARA
		7	EVALUATION OF STAKEHOLDER OPINIONS IN STRATEGIC LANDSCAPE PLANNING: A CASE STUDY FROM ERZURUM PALANDOKEN DAM POND	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZGERİŞ Prof. Dr. Faris KARAHAN
		8	EXAMINATION OF URBAN REINFORCEMENT ELEMENTS FROM AN ERGONOMIC POINT OF VIEW: THE CASE OF RIZE DOGU PARK	Assist. Prof. Dr. Gülcay ERCAN OĞUZTÜRK Graduate Student ELİF TUĞBA YILDIRIM
		9	KENTSEL KIYI ALANLARININ MEKANSAL KULLANIMI – BOSTANLI ÖRNEĞİ	ROJDA ÇELİK Prof. Dr. ABDULLAH KELKİT
		10	VADİLER VE SURİÇİ BÖLGELERİNİN ANALİZ ÇALIŞMASI	Doç.Dr.Reyhan AKAT Dr.Öğr.Üyesi Birgül ÇAKIROĞLU

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24Aralık / December 24, 2023 / 12:30 – 14:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Assis. Prof. Dr. Anish H. Gandhi**	1	ASSESSMENT OF SHEAR STRENGTH PARAMETERS OF MODIFIED LOESS WITH COMMON ADMIXTURES IN GORGAN, IRAN	Seyed Erfan Hosseini Mohammad K. Alizadeh, Amir Mesbah
		2	INVESTIGATION INTO THE DEVELOPMENT METHOD OF BIM (BUILDING INFORMATION MODELING) SOFTWARE IN A CLOUD COMPUTING ENVIRONMENT	Assis. Prof. Dr. Byung-Kon Kim
		3	FINITE ELEMENT METHOD SIMULATION AND PARAMETERIZATION OF A C-SHAPED ELECTROMAGNET FOR MATERIAL MAGNETIC PROPERTIES CHARACTERIZATION	Assis. Prof. Dr. A. A Velásquez J.Baena
		4	YASER REZAPOUR, ARMIN JABBARIEH, FATEMEH BEHFAR, AHADOLLAH AZAMI, AIDIN SHAMSALGHORAYI	Yaser Rezapour Armin Jabbarieh Fatemeh Behfar Ahadollah Azami Aidin Shamsalghorayi
		5	HEAT CONDUCTION THROUGH LIGHTWEIGHT TIMBER CONSTRUCTIONS WITH MINERAL WOOL	J. Schmidt O. Kornadt
		6	ESTABLISHMENT OF THE CAUSE-SYSTEM FOR POOR CONSTRUCTION SITE SAFETY AND PRIORITY ANALYSIS FROM DIFFERENT PERSPECTIVES	Shirong Li Xueping Xiang
		7	OPTIMIZATION OF STABILITY FOR FUNCTIONALLY GRADED PIPES CONVEYING FLUID	Karam Y. Maalawi Lecture Hanan E.M EL-Sayed
		8	OPTIMAL DESIGN OF THE LAUNCHING NOSE DURING INCREMENTAL LAUNCHING CONSTRUCTION OF A SAME-SPAN CONTINUOUS BRIDGE	Weifeng Wang Hengbin Zheng Xianwei Zeng
			APPLICATION OF "STREAMLINED" MATERIAL ACCOUNTING FOR ESTIMATING ENVIRONMENTAL IMPACT	Assis. Prof. Dr. Paul Osmond
			SPRINGBACK SIMULATIONS OF MONOLITHIC AND LAYERED STEELS USED IN PRESSURE EQUIPMENT	Assis. Prof. Dr. Anish H. Gandhi Dr. Harit K. Raval
		9		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24Aralık / December 24, 2023 / 12:30 – 14:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Assis. Prof. Kiranmai S.Rai**	1	DEVELOPMENT OF MOLECULARLY IMPRINTED POLYMERS (MIPS) FOR THE SELECTIVE REMOVAL OF CARBAMAZEPINE FROM AQUEOUS SOLUTION	Bianca Schweiger, Lucile Bahnweg, Barbara Palm, Ute Steinfeld
		2	PENTACHLOROPHENOL REMOVAL VIA ADSORPTION AND BIODEGRADATION	Assis. Prof. Dr. Rakmi Abd.-Rahman Assis. Prof. Dr. Nurina Anuar
		3	FORMULATION AND EVALUATION OF VAGINAL SUPPOSITORIES CONTAINING LACTOBACILLUS	Sanae Kaewnopparat Nattha Kaewnopparat
		4	ASAD ULLAH MADNI, MAHMOOD AHMAD, NAVEED AKHTAR, MUHAMMAD USMAN SERICIN FILM: INFLUENCE OF CONCENTRATION ON ITS PHYSICAL PROPERTIES	Asad Ullah Madni Mahmood Ahmad, Naveed Akhtar, Muhammad Usman
		5	VALIDATION AND APPLICATION OF A NEW OPTIMIZED RP-HPLC-FLUORESCENT DETECTION METHOD FOR NORFLOXACIN	N. Namviriyachote N. Bang, P. Aramwit
		6	ANTIBACTERIAL CAPACITY OF PLUMERIA ALBA PETALS	Mahmood Ahmad Ghulam Murtaza Sonia Khiljee Muhammad Asadullah Madni
		7	PROACTIVE IDENTIFICATION OF FALSE ALERT FOR DRUG-DRUG INTERACTION	Assis. Prof. Dr. M. H. Syakira Dr. L. Brenda
		8	COMPARISON BETWEEN ANTIBACTERIAL EFFECTS OF ETHANOLIC AND ISOPROPYL: HEXAN (7:3) EXTRACTS OF ZINGIBER OFFICINALE ROSE	Hsuan-Chia Yang, Yan-Jhih Haung, Yu-Chuan Li
			NEUROGENIC POTENTIAL OF CLITORIA TERNATEA AQUEOUS ROOT EXTRACT–A BASIS FOR ENHANCING LEARNING AND MEMORY	Tahereh Naji Mahsa Jassemi
			DEVELOPMENT OF MOLECULARLY IMPRINTED POLYMERS (MIPS) FOR THE SELECTIVE REMOVAL OF CARBAMAZEPINE FROM AQUEOUS SOLUTION	Assis. Prof. Kiranmai S.Rai
		9		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24Aralık / December 24, 2023 / 12:30 – 14:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Dr. Tomislav Stambolic,**	1	CORPORATE GOVERNANCE STRUCTURES AND OVERLAPPING DIRECTORATES IN THE CZECH REPUBLIC	Assis. Prof. Dr. Ondřej Nowak
		2	THE INFLUENCE OF STAKEHOLDER COMMUNICATION STRATEGIES ON CONSUMERS' ACCEPTANCE AND FINANCIAL PERFORMANCE: IN THE CONTEXT OF THE FERTILIZER INDUSTRY IN MALAYSIA	Hasnida Abdul Wahab Shahrina Md Nordin Lai Fong Woon Hasrina Mustafa
		3	EXAMINATION OF RUBBER WASTE UTILIZATION AT PANDORA PRODUCTION COMPANY LIMITED	S. Pechpoothong M. Kopystecki
		4	ADDRESSING MONEY LAUNDERING IN THE BANKING INDUSTRY: INSIGHTS FROM THE MALAYSIAN EXPERIENCE	Aspalella A. Rahman
		5	HYBRID ENERGY PROVISION WITH PREDOMINANTLY RENEWABLE CHOICE FOR SMALL INDUSTRIAL COMPLEX	Dr. Tomislav Stambolic, Anton Causevski
		6	STATISTICAL FORECASTING OF LIKELY DISTRESS IN NIGERIA'S BANKING SECTOR USING A NEURAL NETWORK APPROACH	Prof. Dr. D. A. Farinde
		7	EFFECTIVENESS IN URBAN ADMINISTRATION FOR THE SUSTAINABILITY AND COMPETITIVENESS OF A CITY: A CASE STUDY OF KUALA LUMPUR	Hamzah Jusoh Azmizam Abdul Rashid
		8	AN INVESTIGATION OF A NEURO-FUZZY INFERENCE SYSTEM FOR FORECASTING GROWTH IN GROSS DOMESTIC PRODUCT	Assoc. Prof. E. Giovanis
			HAZARDS OF LATE PAYMENT IN THE MALAYSIAN CONSTRUCTION INDUSTRY	Dr. Kho Mei Ye Hamzah Abdul Rahman
			THE PRESENT STATUS OF IMPLEMENTING MANUFACTURING CONTROL SYSTEMS FOR A KEY MANUFACTURING SECTOR	Rajab Abdullah Hokoma
		9		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24Aralık / December 24, 2023 / 12:30 – 14:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Dr. Svetlana Saksonova**	1	DEVELOPMENT OF MOLECULAR IMPRINTED POLYMERS (MIPS) FOR THE SELECTIVE REMOVAL OF CARBAMAZEPINE FROM AQUEOUS SOLUTION	Bianca Schweiger, Lucile Bahnweg, Barbara Palm, Ute Steinfeld
		2	PENTACHLOROPHENOL REMOVAL VIA ADSORPTION AND BIODEGRADATION	Assis. Prof. Dr. Rakmi Abd.-Rahman Assis. Prof. Dr. Nurina Anuar
		3	FORMULATION AND EVALUATION OF VAGINAL SUPPOSITORIES CONTAINING LACTOBACILLUS	Lecture Sanae Kaewnopparat Dr. Nattha Kaewnopparat
		4	ASAD ULLAH MADNI, MAHMOOD AHMAD, NAVEED AKHTAR, MUHAMMAD USMAN	Asad Ullah Madni Mahmood Ahmad, Naveed Akhtar, Muhammad Usman
		5	SERICIN FILM: INFLUENCE OF CONCENTRATION ON ITS PHYSICAL PROPERTIES	Assis. Prof. Dr. N. Namviriyachote N. Bang, P. Aramwit
		6	VALIDATION AND APPLICATION OF A NEW OPTIMIZED RP-HPLC-FLUORESCENT DETECTION METHOD FOR NORFLOXACIN	Mahmood Ahmad Ghulam Murtaza Sonia Khiljee Dr. Muhammad Asadullah Madni
		7	ANTIBACTERIAL CAPACITY OF PLUMERIA ALBA PETALS	Assis. Prof. Dr. M. H. Syakira Dr. L. Brenda
		9		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24Aralık / December 24, 2023 / 12:30 – 14:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Assis. Prof. Dr. Beate Niemann**	1	EVALUATION OF URBAN LAND DEVELOPMENT DIRECTION İN KABUL CITY, AFGHANISTAN	Ahmad Sharif Ahmadi Yoshitaka Kajita
		2	INFLUENCE OF PLACE IDENTITY ON WALKABILITY: A COMPARATIVE STUDY BETWEEN TWO MIXED USED STREETS CHAHARBAGH ST. ISFAHAN, IRAN AND DEREBOYU ST. LEFKOSA, NORTH CYPRUS	Assis. Prof. Dr. R. Rafiemanzelat
		3	RENEWED URBAN WATERFRONT: SPATIAL CONDITIONS OF A CONTEMPORARY URBAN SPACE TYPOLOGY	Assis. Prof. Dr. Beate Niemann, Fabian Pramel
		4	URBAN ECOLOGICAL INTERACTION: AIR, WATER, LIGHT AND NEW TRANSIT AT THE HUMAN SCALE OF BARCELONA'S SUPERILLES	Philip Speranza
		5	PERFORMANCE EVALUATION OF A 'PRIORITY-CONTROLLED' INTERSECTION CONVERTED TO SIGNAL-CONTROLLED INTERSECTION	Prof. Dr. Ezenwa Chinenye Amanamba
		6	DISCUSSION ABOUT FREQUENT ADJUSTMENT OF URBAN MASTER PLANNING İN CHINA: A CASE STUDY OF CHANGSHOU DISTRICT, CHONGQING CITY	Sun Ailu Zhao Wanmin
		7	HYBRID LIVING: EMERGING OUT OF THE CRISES AND DIVISIONS	Yiorgos Hadjichristou
		9		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24Aralık / December 24, 2023 / 12:30 – 14:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Assoc. Prof. Dr. Suman Sharma**	1	SHED SNAKE SKINS: A NATURAL RESOURCE FOR BIOMIMETIC MEMBRANES – ADVANCING PERMEATION STUDIES AND DRUG DELIVERY APPLICATIONS	Emma Grigoryan, Ashot Khachatryan, Karapet Flora Avjyan Savchenko,
		2	PRECISION DRUG DELIVERY OF GLIBENCLAMIDE: EXPLORING THE IMPACT OF POLYVINYL PYRROLIDONE AND ETHYL CELLULOSE CONCENTRATION ON RELEASE PROFILES AND KINETICS	Dr. Stepan Arakelova, Assis. Prof. Dr. Lilia Arsenyan
		3	INVESTIGATING THE EFFECTS OF AMINOPOLYETHER ON 18F-FDG PROPERTIES AND ITS IMPLICATIONS FOR PET IMAGING APPLICATIONS	Dr. Sunil Kamboj, Dr. Vipin Saini, Lecture GauravBala,
		4	ENDOPHYTES AS A NEW SOURCE OF BIOACTIVE COMPOUNDS: ISOLATION AND IDENTIFICATION OF FIBRINOLYTIC PROTEASE-PRODUCING FUNGI FROM HIBISCUS LEAVES	Assoc. Prof. Dr. Suman Sharma
		5	FROM CONCEPT TO REALITY: THE DESIGN AND DEVELOPMENT OF A MECHANICAL FORCE GAUGE FOR SQUARE WATERMELON MOLDING	Dr. Bedi Neayti Singh Phd. Candidate Balvinder Thakur,
		6	THE ROLE OF EXERCISE IN IMPROVING SEXUAL PERFORMANCE AND SEMEN QUALITY OF SAHIWAL BULLS: A PRACTICAL GUIDE FOR BREEDERS	Assis. Prof. Dr. Rathapon Dr.Sorrachaitawatwong, Nardauma Pouthai
		7	INVESTIGATING THE IMPACT OF DIETARY HERBAL SEED SUPPLEMENTATION ON CARCASS CHARACTERISTICS, IMMUNE RESPONSE, AND ANTIOXIDANT STATUS OF BROILER CHICKENS	Sirijit Tipchuwong, Chayanid Asasutjarit
		9		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24Aralık / December 24, 2023 / 12:30 – 14:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	**Dr. Vita Levkane**	1	PERFORMANCE ENHANCEMENT OF MEMBRANE DİSTİLLATİON PROCESS İN FRUİT JUİCE CONCENTRATİON BY MEMBRANE SURFACE MODİFİCATİON	Samir K. Deshmukh, Mayur M. Tajane
		2	PRODUCTİON OF APRİCOT VİNEGAR USİNG AN ISOLATED ACETOBACTER STRAİN FROM IRANİAN APRİCOT	Keivan Beheshti Maal, Rasoul Shafiei, Noushin Kabiri
		3	EFFECT OF FERMENTATİON TİME ON XANTHAN GUM PRODUCTİON FROM SUGAR BEET MOLASSES	Marzieh Moosavi- Nasab, Safoora Pashangeh, Maryam Rafsanjani
		4	UTİLİZATİON JUİCE WASTES AS CORN REPLACEMENT İN THE BROİLER DİET	Yose Rizal, Maria Endo Mahata, Mira Andriani, Guoyao Wu
		5	SURVEY OF IMPACT OF PRODUCTİON AND ADOPTİON OF NANOCROPS ON FOOD SECURİTY	Sahar Dehyouri, Seyed Jamal Farajollah Hosseini
		6	SOUS VİDE PACKAGİNG TECHNOLOGY APPLİCATİON FOR SALAD WİTH MEAT İN MAYONNAİSE SHELF LİFE EXTENSİON	Vita Levkane, Sandra Muizniece-Brasava, Lija Dukalska
		7	INVESTİGATİON OF PHYSİCOCHEMİCAL PROPERTİES OF THE BACTERİAL CELLULOSE PRODUCED BY GLUCONACETOBACTER XYLİNUS FROM DATE SYRUP	Marzieh Moosavi-Nasab, Ali R. Yousefi

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24Aralık / December 24, 2023 / 12:30 – 14:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Dr. Yasuyuki Konishi,**	1	COMPARISON OF PHYSICO-CHEMICAL PROPERTIES AND FATTY ACID COMPOSTION OF ELATERIOSPERMUM TAPOS (BUAH PERAH), PALM OIL AND SOYBEAN OIL	Siti Hamidah, Lee Nian Yian, Azizi Mohd
		2	PHYSICAL PROPERTIES AND STABILITY OF EMULSIONS AS AFFECTED BY NATIVE AND MODIFIED YAM STARCHES	Nor Hayati Ibrahim, Shamini Nair Achudan
		3	OPTIMIZATION OF EXTRACTION OF PHENOLIC COMPOUNDS FROM AVICENNIA MARINA (FORSSK.)VIERH USING RESPONSE SURFACE METHODOLOGY	V.Bharathi, Jamila Patterson, R.Rajendiran
		4	CHEMICAL AND BIOLOGICAL PROPERTIES OF LOCAL COWPEA SEED PROTEIN GROWN IN GIZAN REGION	Assoc. Prof. Abdelatief S. H. El-Jasser
		5	INTERACTION EFFECT OF DGAT1 AND COMPOSITE GENOTYPE OF BETA-KAPPA CASEIN ON ECONOMIC MILK PRODUCTION TRAITS IN CROSSBRED HOLSTEIN	A. Molee, N. Duanghaklang, P. Mernkrathoke
		6	REVEA LING CASEIN MICELLE DISPERSION UNDER VARIOUS RANGES OF NACL: EVOLUTION OF PARTICLES SIZE AND STRUCTURE	Raza Hussain, Claire Gaiani, Joël Scher
		7	PROCESS DEVELOPMENT OF SAFE AND READY-TO-EAT RAW OYSTER MEAT BY IRRADIATION TECHNOLOGY	Pattama Ratana-Arporn, Pongtep Wilaipun
		8	EFFECT OF PRETREATMENT METHOD ON THE CONTENT OF PHENOLIC COMPOUNDS, VITAMIN C AND ANTIOXIDANT ACTIVITY OF DRIED DILL	Ruta Galoburda, Zanda Kruma, Karina Ruse
			VISUALIZED CHARACTERIZATION OF MOLECULAR MOBILITY FOR WATER SPECIES IN FOODS	Dr. Yasuyuki Konishi, Masayoshi Kobayashi
		9		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24Aralık / December 24, 2023 / 12:30 – 14:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	**Dr. Svetlana Saksonova**	1	USING ISM TO IDENTIFY THE INTERRELATIONSHIPS AMONG CRITERIA FOR KNOWLEDGE MANAGEMENT WITHIN MALAYSIAN ORGANIZATIONS	Phd .Reza Sigari Tabrizi, Dr. Yeap Peik Foong, Nazli Ebrahimi
		2	EXPLORING THE IMPACT OF MARKET BETA ON ASSET PRICING: FINDINGS FROM THE ROMANIAN STOCK MARKET	Ioan Popa, Radu Lupu, Cristiana Tudor
		3	ASSESSING AN OFFSHORE WIND POWER PROJECT: ECONOMIC, STRATEGIC, AND ENVIRONMENTAL ASSESSMENT	Assis. Prof. Paula Ferreira, Filipa Vieira
		4	APPLICATION OF TOPSIS APPROACH TO SOLVE SUPPLIER SELECTION ISSUES	Dr. Omid Jadidi, Assis. Prof. Dr. Fatemeh Firouzi, Enzo Bagliery
		5	CORE PRINCIPLES OF THEORY OF CONSTRAINTS: AN UP-AND-COMING PHILOSOPHY	Ajay Gupta, Arvind Bhardwaj, Arun Kanda
		6	FRAMEWORK FOR POLICY MANAGEMENT IN ENTERPRISE POLICIES ADMINISTRATION	Dahir A. Ga'al, Wardah Zainal Abidin
		7	OPTIMIZING CUSTOMER RELATIONSHIPS THROUGH SOCIAL NETWORK MANAGEMENT	Assis. Prof. Dr. Srisawas Siriporn, Assis. Prof. Dr. Rotchanakitumnuai Siriluck
		8	STRATEGIES FOR DETERMINING THE IDEAL ASSET STRUCTURE FOR A COMMERCIAL BANK	Dr. Svetlana Saksonova
			SEGMENTATION OF STUDENTS INTERESTED IN STUDYING ABROAD THROUGH CLUSTER ANALYSIS	Kamila Tislerova, Marta Zambochova
			ANALYZING FOREIGN DIRECT INVESTMENT COMPETITION USING REAL OPTIONS IN A HIGHLY UNCERTAIN ENVIRONMENT	J. Zambujal-Oliveira
		9		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24Aralık / December 24, 2023 / 12:30 – 14:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	**Assoc. Prof. Dr. Michael Lissack**	1	WHEN ELUCIDATIONS "INDUCE" MISTAKES: AN EXAMINATION OF DEPICTIONS AND COMPRESSSIONS	Assoc. Prof. Dr. Michael Lissack
		2	IMPLEMENTATION OF MICROSOFT TECHNOLOGIES IN COURSEWORK – AN INSTANCE STUDY	Lilac Al Safadi, Rana Abu Nafesa, Regina Garcia
		3	CYBERSPACE: A NOVEL MEDIUM TO ADVANCE TRADITIONAL DANCES IN INDONESIA PERSIAN BAZAARS: THE DEMONSTRATION OF STABLE IDEAS	Dr. Maria Satya Rani, Fandy Tjiptono, Suyoto
		4	ELEMENTS INFLUENCING ECOLOGICAL MANAGEMENT PRACTICES AMONG HOTELS IN MALAYSIA	Dr. Aida Amirazodi
		5	RESILIENT HUMAN RIGHTS GOVERNANCE: FORMULATING INTERNATIONAL STANDARDS	Zaiton Samdin, Kasimu Abdu Bakori, Hamimah Hassan
			DETERMINANTS FOR TRIUMPH IN EXPATRIATION OF MALAYSIAN INTERNATIONAL CORPORATIONS	Helen P. Greatrex
		6	SUSTAINABLE TOURISM, EXPANSION, ALONG WITH PREDOMINANT FUNCTION OF KHARK (KHARG) AND KHARKO ISLANDS	LEC. Senian Malie, Oriah Akir
		7	AESTHETICS OF MOBILE INTERFACE DESIGN	Maral Mohamadi Zanjani
		8	A DESIGN BLUEPRINT FOR EVENT SUGGESTIONS IN NOVICE LOW-LITERACY COMMUNITIES	Shafiq ur Rehman, Jane-Lisa Coughlan
			SOCIAL IRRITATIONS DURING THE ERA OF MEDIEVAL CONFLICTS IN EUROPE	Yimeng Deng, Klarissa T.T. Chang
		9		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24Aralık / December 24, 2023 / 12:30 – 14:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 11	**Dr. Miloš Šeda**	1	OPTIMIZING OF GAS CONSUMPTION IN GAS-BURNER SPACE HEATER	Dr. Saead Negahdari, Davood Jalali Vahid
		2	DEVELOPMENT OF AUTOMATIC GUIDED MOBILE ROBOT USING MAGNETIC POSITION METER	Geun-Mo Kim, Young-Jae Ryoo
		3	A SUPERVISORY SCHEME FOR STEP-WISE SAFE SWITCHING CONTROLLERS	Fotis N. Koumboulis, Maria P. Tzamtzi
		4	GEOMETRY DESIGN SUPPORTED BY MINIMIZING AND VISUALIZING COLLISION IN DYNAMIC PACKING	Johan Segeborn, Johan S. Carlson, Robert Bohlin, Rikard Söderberg
		5	FLEXIBLE HEURISTICS FOR PROJECT SCHEDULING WITH LIMITED RESOURCES	Dr. Miloš Šeda
		6	CLASSIC AND HEURISTIC APPROACHES IN ROBOT MOTION PLANNING A CHRONOLOGICAL REVIEW	Ellips Masehian, Davoud Sedighizadeh
		7	STABILIZER FILLET WELD STRENGTH UNDER MULTIAXIAL LOADING (EFFECT OF FORCE, SIZE AND RESIDUAL STRESS)	Iman Hadipour, Javad Marzbanrad
		8	INTELLIGENT ABS FUZZY CONTROLLER FOR DIVERSE ROADSURFACES	Dr. Roozbeh Keshmiri, Alireza Mohamad Shahri
		9		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24Aralık / December 24, 2023 / 12:30 – 14:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 12	**Assosc. Prof. Dr. . Mvungi**	1	CONVENTIONAL DESIGN AND SIMULATION OF AN URBAN HYBRID BUS	A. Khanipour, K. M. Ebrahimi, W. J. Seale
		2	AN EXPERT SYSTEM FOR CAR FAILURE DIAGNOSIS	Ahmad T. Al-Taani
		3	LIMIT CYCLE BEHAVIOUR OF A NEURAL CONTROLLER WITH DELAYED BANG-BANG FEEDBACK	Travis Wiens, Greg Schoenau, Rich Burton
		4	INTER-PHASE MAGNETIC COUPLING EFFECTS ON SENSORLESS SR MOTOR CONTROL	Assosc. Prof. Dr. . Mvungi
		5	T-DOF PI CONTROLLER DESIGN FOR A SPEED CONTROL OF INDUCTION MOTOR	Tianchai Suksri, Satean Tunyasrirut
		6	USING FUZZY CONTROLLER IN INDUCTION MOTOR SPEED CONTROL WITH CONSTANT FLUX	Hassan Baghgar Bostan Abad, Ali Yazdian Varjani, Taheri Asghar
		7	A METHOD FOR QUALITY INSPECTION OF MOTORS BY DETECTING ABNORMAL SOUND	Dt . Tadatsugu Kitamoto
			INDUSTRIAL COMPRESSOR ANTI-SURGE COMPUTER CONTROL	Ventzas Dimitrios, Petropoulos George
		8	DESIGN OF MOVING SLIDING SURFACES IN A VARIABLE STRUCTURE PLANT AND CHATTERING PHENOMENA	T.C. Manjunath

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24Aralık / December 24, 2023 / 12:30 – 14:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 13	**Assoc. Prof. Dr. Minh Bui**	1	HARNESSING THE POWER OF GARLIC AND CHILI: A NATURAL SOLUTION FOR CONTROLLING CABBAGE INSECT PESTS AND ENHANCING CROP GROWTH IN VIETNAM	Nguyen Tuan, Bui Lan Anh, Hoang Anh
		2	EXPLORING THE EFFICACY OF BANANA PEELS AS A BIOSORBENT FOR MANGANESE REMOVAL FROM AQUEOUS SOLUTIONS	Assoc. Prof. Dr. Minh Bui
		3	INVESTIGATING THE BROAD-SPECTRUM ANTIMICROBIAL ACTIVITY OF EUCALYPTUS CAMENDULENSIS ESSENTIAL OIL AGAINST SELECTED BACTERIA AND FUNGI	Phd. Candidate Milad Mahmoud
		4	CRAFTING THE SQUARE WATERMELON MOLD: A MECHANICAL FORCE GAUGE DESIGN AND DEVELOPMENT JOURNEY	Dr. Mina Mehani, Prof. Dr. Nsasrin Salhi,
		5	UNVEILING FIBRINOLYTIC PROTEASE-PRODUCING ENDOPHYTIC FUNGI RESIDING IN HIBISCUS LEAVES FROM SHAH ALAM	Mohd Sidek Zainon Mohd Zaidah Zainal
		6	IMPACT OF BOVINE COLOSTRUM SUPPLEMENTATION ON INTESTINAL ENZYME ACTIVITY IN JUVENILE DOURADO SALMINUS BRASILIENSIS: A HISTOCHEMICAL INVESTIGATION	Assoc. Prof. Dr. Ahmad Noor Ariffin,
		7	REVOLUTIONIZING SQUARE WATERMELON PRODUCTION: THE INNOVATIVE DESIGN AND DEVELOPMENT OF A MECHANICAL FORCE GAUGE	Tahere Valeria, Sara Ladjel

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24 Aralık / December 24, 2023 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Prof. Dr. Hayati Aydın**	1	DİVÂN SAHİBİ ŞEYH AHMED KUDDÛSÎ'YLE İLGİLİ OSMANLI ARŞİVLERİNDE BULUNAN BAZI HUSÛSÎ VESİKALAR	Doç. Dr. Mehmet Sait MERMUTLU
		2	FACTORS THAT NEGATIVELY AFFECT WOMEN'S ACCESS TO MOSQUES AND CONGREGATIONS	Assoc. Prof. Dr. İsmail YALÇIN
		3	PROBLEMS ENCOUNTERED IN THE CODIFICATION OF ISLAMIC FAMILY LAW	Assoc. Prof. Dr. İsmail YALÇIN
		4	KELAM TARİHİNDE İTİKADİ İHTİLAFLARIN NEDENLERİ	Prof. Dr. Mustafa ÜNVERDİ
		5	DEPREM METAFİZİĞİ	Prof. Dr. Mustafa ÜNVERDİ
		6	GAYRİ MÜSLİMLERİN İYİLİKLERİ HAKKINDA	Prof. Dr. Mustafa ÜNVERDİ
		7	SOME INTERPRETATION RULES IN UNDERSTANDING THE QURAN	Prof. Dr. Hayati Aydın
		8	APPROPRIATE MEANING IS ESSENTIAL IN TAFSÎR	Prof. Dr. Hayati Aydın
		9	Cultural Frameworks of Deistic Approaches and Theological Argumentation	Dr. Öğr. Üyesi Aslı MENEKŞE

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24 Aralık / December 24, 2023 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Doç. Dr. Mustafa TUNÇER**	1	HAVASS OF SURAH FATIHA ACCORDING TO ŞİFÂÜ'L EBDÂN	Fatma Zehra DONAT
		2	GENÇLERİN İNANÇ SORUNLARINA YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK HİZMETLERİ BAĞLAMINDA BİR ANALİZ DENEMESİ	YL Öğrencisi Aysun ÖGCEM Doç. Dr. Ömer Faruk SÖYLEV Doç. Dr. Ergin ÖGCEM
		3	BİR TUTUM VEYA TAVIR OLMASI BAĞLAMINDA İMAN	YL Öğrencisi Aysun ÖGCEM Doç. Dr. Ergin ÖGCEM
		4	KUR'AN'A GÖRE MİRAS PAYLAŞIMINDA KADINA ERKEĞİN YARISI KADAR PAY VERİLMESİNİN GEREKÇELERİ	Doç. Dr. Mustafa TUNÇER
		5	AİLE BİREYLERİNE YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK SÜREÇLERİ (KÜTAHYA AİLE VE DİNİ REHBERLİK MERKEZİ ÖRNEĞİ)	FATMA ZEHRA IŞIK Doç. Dr. ÖMER FARUK SÖYLEV
		6	HİLAFETİN 30 YIL OLDUĞUNA İŞARET EDEN RİVAYETE FARKLI BİR BAKIŞ	Doç. Dr. Mevlüt POYRAZ Dr. Öğr. Üyesi Hatice ULUIŞIK
		7	HZ. MUHAMMED (SAS)'İN SİYASİ VE ASKERİ OLAYLARLA İLGİLİ GÖRÜP YORUMLADIĞI, HAYATINDA FİİLİ OLARAK KARŞILIK BULAN RÜYALARINA BİR BAKIŞ	Doç. Dr. Mevlüt POYRAZ Dr. Öğr. Üyesi Hatice ULUIŞIK
		8	WORLDLY (SECULARİZATİON) AND ISLAMİC FAİTH	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet TAŞDELEN
		9	İSLAMİ HAREKETİN RADİKAL İKİ YÖNÜ: SÜNNİ VE Şİİ PARADİGMANIN KUR'AN TASAVVURLARI -SEYYİD KUTUB (Ö. 1966)- MUHAMMED HÜSEYİN FADLALLAH (Ö. 2010) ÖRNEĞİ-	Arş. Gör., Sümeyra NALBANT

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24 Aralık / December 24, 2023 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Doç. Dr. Mehmet ONUR**	1	4-6 YAŞ KUR'AN KURSLARININ GENEL ÇERÇEVESİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, MERVE GÜL
		2	LIFE AND WORKS OF THE ANDALUSI EBÛ ÂMR OSMAN BİN SÂÎD ED-DÂNİ	Muhammed Emin BARCA Doç. Dr. Nesrişah SAYLAN
		3	İSVİÇRE'DE DİN EĞİTİMİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Dilber GÜL
		4	İSLAM HUKUKUNDAN AKIL VE BULÛĞUN TASARRUFLARA ETKİSİ	Doç. Dr. ALPASLAN ALKIŞ
		5	İSLAM YARGILAMA HUKUKUNUN TEMEL İLKELERİ	Doç. Dr. ALPASLAN ALKIŞ
		6	THE PROBLEM OF THE CREATION OF KALĀMULLAH IN THE EARLY THEOLOGICAL PARADIGM	Dr. Nazlı EKER
		7	İbnü'l-Arabî' Kavramlarını Erken Dönem Tasavvufunda Aramak: Tecellî Örneği	Firuze ŞAHİN
		8	İMAN ESASLARI AÇISINDAN KADER GAYB İLİŞKİSİ	Doç. Dr. Fehmi Soğukoğlu
		9	RELATIONSHIP-WORD-MEAN IN ISLAMIC LAW PROCEDURE	Doç. Dr. Mehmet ONUR

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24 Aralık / December 24, 2023 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Doç. Dr. Fatih GÜLER**	1	DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE ÇEVRESEL YÖNETİŞİM	Doç. Dr. YILDIZ ATMACA
		2	YEREL YÖNETİMLERDE KAMU GÖREVLİLERİ ETİK DAVRANIŞ İLKELERİ	Doç. Dr. YILDIZ ATMACA
		3	EFFECT OF FEBRUARY 2023 EARTHQUAKES ON ELECTION TURNOUT RATE	Doç. Dr. Fatih GÜLER
		4	A PARLIAMENTARY SYSTEM READING THROUGH YES MINISTER SERIES	Doç. Dr. Fatih GÜLER
		5	TAX POLİCİES IMPLEMENTED IN THE FİGHT AGAİNST POVERTY İN TURKEY	Dr. Öğr. Üy. Nagihan Özkanca Andıç
		6	RANKING OF PROVINCES IN TURKEY ACCORDING TO THEIR SATISFACTION WITH PUBLIC SERVICES USING CRITIC AND SAW METHODS	Doç. Dr. Engin KARAKIŞ
		7	KAMU KESİMİNDE ÇAĞDAŞ BÜTÇE ARAYIŞLARI: SOSYAL BÜTÇE	Dr. Öğr. Üyesi, İrem ERASA AKÇA
		8	DEFINING POLITICAL PARTICIPATION IN A DIGITALIZED WORLD	Asst. Prof. Dr. Özge Öz Döm
		9	İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ GÖLGESİNDE TEMEL İKTİSADİ BİR SORUN: GIDA HAKKI	Arş. Gör. M. Gökhan ÖZDEMİR Öğr. Gör. Dr. Selin DİNÇER
		10	THE PROBLEM OF MERIT IN PUBLIC ADMINISTRATION: THE PRINCIPLE OF MERIT IN NATIONAL AND INTERNATIONAL DOCUMENTS	Dr.Öğr.Üyesi İbrahim Halil GÜZEL
		11	TARIMSAL KREDİLERE İLİŞKİN GÜNCEL DEĞERLENDİRMELER	Öğr. Gör. Dr. Ümmühan MUTLU Öğr. Gör. Dr. Bahar AYDIN CAN
		12	TÜRKİYE'DE KAMU AR-GE TEŞVİKLERİ VE BİR YENİLİK GÖSTERGESİ OLARAK PATENT SAYILARI	Dr. Öğr. Üyesi, İPEK AKAD

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	Doç.Dr. Ayşegül GÜRSOY	1	The Impact of Leadership Styles on Employee Motivation: Insights from Moroccan Companies	Zaynab Chriha
		2	THE EFFECT OF SOCIAL MEDIA MARKETING ACTIVITIES ON BRAND EQUITY AND PURCHASE INTENTION: A STUDY ON COFFEE SHOPS IN ISTANBUL	Areej Alkadmani
		3	INDUSTRIAL REVOLUTION 4.0: POTENTIAL TO TRANSFORM THE WORLD	Sujay Kumar
		4	KOZMETİK SEKTÖRÜNDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ÜZERİNE BİR İNCELEME	Arş. Gör., Zehra Özsürünç Arş. Gör., Hasan ŞENGÜLER
		5	KONGRE TURİZMİNİN KONGRE YAPILAN KENTE KATKILARININ İNCELENMESİ	Dr.Öğrt. Üyesi Ercan DEMİR
		6	KOSGEB DESTEKLERİNİN VAN İLİ GİRİŞİMCİLİK FAALİYETLERİNE KATKILARI	Dr.Öğrt. Üyesi Ercan DEMİR
		7	SEKTÖRLERDE COVİD-19 ETKİSİ: ULUSAL VE ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMA	Doç.Dr. Ayşegül GÜRSOY Prof. Dr. Gülüzar KURT-GÜMÜŞ
		8	COVİD 19'UN TÜRKİYE'DEKİ FİRMALARIN AR-GE HARCAMALARI ÜZERİNE ETKİSİ	Arş. Gör. HİDAYET ZAHİD GÜRBÜZ
		9	COVİD 19'UN TÜRKİYE'DEKİ FİRMALARIN NAKİT POLİTİKALARI ÜZERİNE ETKİSİ	Arş. Gör. HİDAYET ZAHİD GÜRBÜZ
		10	PANDEMİ SÜRECİNDE E-TİCARET UYGULAMASININ EVRİMİ	Ülkü ÇELİK ATEŞ Dr. Öğr. Üyesi ATIL TAŞER
		11	EVALUATİON OF COUNTRİES' GROWTH PERFORMANCES DURİNG THE COVİD-19 PANDEMİC	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Bahadır ŞİMŞEK Arş. Gör. Bilge MEYDAN

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	Doç. Dr. ERKAN EFİLTİ	1	RAFADAN TAYFA ÇİZGİ FİLMİ İLE AKTARILAN DEĞERLERİN İNCELENMESİ	Uzman Öğretmen Mehmet Fatih KOÇ Dr. Öğr. Üyesi Yeliz BOLAT
		2	EBEVEYNLERDEN ÇOCUKLARA GELENEKSEL ÇOCUK OYUNLARININ AKTARILMASI	Uzman Öğretmen, Ali EROL Dr. Öğr. Üyesi Yeliz BOLAT
		3	OKUL YÖNETİCİLERİNİN LİDERLİK ÖZELLİKLERİ İLE ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİ: UZAKTAN EĞİTİM SÜRECİ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME	Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Kaan TÜRKCAN
		4	HAYAT BİLGİSİ DERSİNDE KÖK DEĞERLERİN YERİ	Dr. Öğretim Üyesi, Adem ARSLAN
		5	HAYAT BİLGİSİ DERSİNİ ANLAMAYA ÇALIŞMAK	Dr. Öğretim Üyesi, Adem ARSLAN
		6	TÜRKİYE'DE EĞİTİMİN 100 YILI ÜZERİNE BİR ANALİZ	Prof. Dr. Mustafa Şahin Prof. Dr. Semiha Şahin
		7	ÖLÇÜLEBİLİR VERİLERLE TÜRKİYE'DE EĞİTİM	Prof. Dr. Semiha Şahin Prof. Dr. Mustafa Şahin
		8	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN YABANCI DİL OLARAK ARAPÇA KONUŞMADA KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ: RECEP TAYYİP ERDOĞAN İMAM HATİP ORTAOKULU ÖRNEĞİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, BÜŞRA MEŞE
		9	GÜZEL SANATALAR LİSESİ MÜZİK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN BİLİŞSSEL YAPILARI: MAKAM KAVRAMI	Dr. Öğr. Üyesi, Levent Değirmencioğlu
		10	Eğitimde Strateji Geliştirme ve AR-GE Faaliyetlerinin Türkiye Yüzyılı Bağlamında İncelenmesi	Hüseyin AKPINAR Muhammet Bahadır ŞAHİN
		11	AN INVESTİGATİON OF UNİVERSİTY STUDENTS' VİEWS ON PSYCHOLOGİCAL SUPPORT	Doç. Dr. ERKAN EFİLTİ RPD Uzmanı, AZİZA AHATOVA
		12	REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK PROGRAMINA GELEN ÖĞRENCİLERİNİN MESLEK ETİĞİ ALGILARININ BELİRLENMESİ	Doç. Dr. ERKAN EFİLTİ Dr. Öğrencisi, ERİŞ ÜNVER

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24 Aralık / December 24, 2023 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	**Assoc.Prof.Dr. ZEYNEP ÖZKURT**	1	TAME AND WILD AUTOMORPHİSMS ON FREE METABELIAN LEIBNIZ ALGEBRAS	Assoc.Prof.Dr. ZEYNEP ÖZKURT
		2	JACOBIAN MATRICES ON FREE METABELIAN LEIBNIZ ALGEBRAS	Assoc.Prof.Dr. ZEYNEP ÖZKURT
		3	MANYETİK ALANLI ACAYİP KUARK MADDE DAĞILIMININ CREATION FIELD TEORİDE İNCELENMESİ	Dr. Arzu AKTAŞ Doç. Dr. Sezgin AYGÜN
		4	KASNER UZAY – ZAMANINDA QUINTESSENCE ÇÖZÜMLERİ	Dr. Arzu AKTAŞ Doç. Dr. Sezgin AYGÜN
		5	GLOBAL EXISTENCE OF SOLUTIONS FOR A PETROVSKY EQUATION WITH NONLINEAR BOUNDARY DISSIPATION	Ayşe Fidan Erhan Pişkin
		6	DECAY OF SOLUTIONS FOR A FOURTH-ORDER WAVE EQUATION WITH NONLINEAR BOUNDARY DISSIPATION	Erhan Pişkin Ayşe Fidan
		7	Positiveness of Many-Interval Sturm-Liouville Operators	Doç. Dr. Hayati OLĞAR Prof. Dr. Oktay MUHTAROĞLU
		8	The Weak Solutions of Many-Interval Sturm-Liouville Boundary-Value-Transmission Problems	Doç. Dr. Hayati OLĞAR Prof. Dr. Oktay MUHTAROĞLU Prof. Dr. Kadriye AYDEMİR
		9	SOFT LIMIT AND SOFT CONTINUITY FOR FUNCTIONS WITH MULTI VARIABLES	Burak ARSLAN Serdar ENGİNOĞLU
		10	SOFT DIFFERENTIABILITY	Burak ARSLAN Serdar ENGİNOĞLU

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24 Aralık / December 24, 2023 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Prof. Dr. Zehra Yücedağ**	1	BLOW UP OF SOLUTIONS FOR p(x)-BIHARMONIC LAMÉ EQUATION WITH NEGATIVE INITIAL ENERGY	Nebi Yılmaz Erhan Pişkin
		2	NONEXISTENCE OF GLOBAL SOLUTIONS FOR p(x)-BIHARMONIC LAMÉ EQUATION WITH POSITIVE INITIAL ENERGY	Nebi Yılmaz Erhan Pişkin
		3	ON A BOUNDARY VALUE PROBLEM FOR MANY-INTERVAL DIFFERENTIAL EQUATION WITH TRANSMISSION CONDITIONS	Prof., Kadriye AYDEMİR Prof., Oktay Sh. MUKHTAROV Asst. Prof., Merve YÜCEL
		4	ON AN APPROXIMATE DTM- SOLUTION TO THE TRANSMISSION PROBLEM	Asst. Prof., Merve YÜCEL Prof., Oktay Sh. MUKHTAROV Prof., Kadriye AYDEMİR
		5	EXISTENCE OF SOLUTIONS FOR EQUATIONS OF p(x)-LAPLACE TYPE OPERATORS WITH NONLINEAR BOUNDARY CONDİTİONS	Prof. Dr. Zehra Yücedağ
		6	EXISTENCE OF WEAK SOLUTIONS FOR ELLIPTIC PROBLEMS WITH VARIABLE EXPONENT AND NONLINEAR BOUNDARY CONDITIONS	Prof. Dr. Zehra Yücedağ
		7	ON OPTIMAL CONTROL OF AN INITIAL CONDITION IN A PARABOLIC SYSTEM BY A VARIATIONAL METHOD	Yeşim AKBULUT
		8	On Eccentric Connectivity Index of Some Middle Graphs	Yaren Aktürk Aysun Aytaç

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	Assoc. Prof. Dr. Mehmet Erdi KORKMAZ	1	INVESTIGATION OF WEAR PROPERTIES OF MULLITE-ALUMINA-ZIRCONIA CERAMICS	Asst. Prof. Dr. MEHMET AKİF HAFIZOĞLU Assoc. Prof. Dr. TAHSİN BOYRAZ Assoc. Prof. Dr. AHMET AKKUŞ
		2	OPTIMIZATION OF THE GRIPPER ELEMENT IN THE AUTOMATED ROBOT UNIT CELL	Araştırmacı Murat İPEK Araştırmacı Meriç IŞIK
		3	INVESTIGATION OF ENERGY ABSORPTION CAPABILITIES OF CYLINDRICAL CRASH BOXES MADE OF GLASS FIBER REINFORCED POLYMER MATRIX COMPOSITE WRAPPED AT DIFFERENT ANGLES	Asist Prof., ERTAN KÖSEDAĞ Master Student, MEHMET TAY
		4	THE EFFECT OF RENEWABLE ENERGY ON ENERGY EFFICIENCY	Öğr.Gör. Tuğba ATAL Dr.Müh. Bülent AYHAN Prof.Dr. Hasan Hüseyin ÖZTÜRK
		5	STRATEGIES TO INCREASE ENERGY EFFICIENCY	Öğr.Gör. Tuğba ATAL Dr.Müh. Bülent AYHAN Prof.Dr. Hasan Hüseyin ÖZTÜRK
		6	YENİ NESİL ELEKTRİKLİ ARAÇLAR İÇİN ÖZEL JANT GELİŞTİRİLMESİ	Robot ve Otomasyon Mühendisi, Umut COŞGUN Doç. Dr., Ahmet FEYZİOĞLU
		7	İÇ MEKANLAR İÇİN, BİOMETRİK ÖZELLİKLER GÖZ ÖNÜNDE BULUNDURULARAK GELİŞTİRİLEN, HİDROLİK PRESTE ÜRETİLMEYE UYGUN, UZUN KULLANIM ÖMÜRLÜ, ENERJİ VERİMLİLİĞİ YÜKSEK, KARE AYDINLATMA SİSTEMİ TASARIMI	Ömer İŞBİLİR Murat KOCAOĞLU Doç. Dr., Ahmet FEYZİOĞLU
		8	Evaluation of Cutting Forces in High-Speed Turning of AA7075-T6 Aluminum Alloys: A Finite Element Modelling Study	Assoc. Prof. Dr. Mehmet Erdi KORKMAZ Prof. Dr. Mustafa GÜNAY
		9	PASLANMAZ ÇELİĞİN DELİNMESİNDE İTME KUVVETİ VE ÇAPAK YÜKSEKLİĞİNİN PARAMETRİK ANALİZİ VE MODELLENMESİ	Prof. Dr. Mustafa GÜNAY Doç. Dr. Mehmet Erdi KORKMAZ
		10	THE EFFECT OF 3D PROTOTYPING ON PROIDUCTION	Mechanical Engineer, Ayça KURT
		11	PGV/PGA ORANININ ÇOKLU AYARLI KÜTLE SÖNÜMLEYİCİLERİN KONTROL PERFORMANSI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Doçent Doktor, ONUR ARAZ
		12	YAPI-ZEMİN ETKİLEŞİMİ DİKKATE ALINARAK ÇOKLU AYARLI KÜTLE SÖNÜMLEYİCİLERİN OPTİMUM TASARIMI	Doçent Doktor, ONUR ARAZ

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	**Asst. Prof., Fatih Taktak**	1	YAŞAYAN YAPILAR: BİR YAPI MALZEMESİ OLARAK MİSELYUM	Arş. Gör., HANDE EYÜBOĞLU Arş. Gör., ZEYNEP YANILMAZ
		2	THE EFFECTS OF MATERIALS ON SETTLEMENT OF CONSTRUCTION AND PERSPECTIVE OF FORM IN ARCHITECTURE OF HOUSING	Asist.Prof.Dr.Birgül ÇAKIROĞLU Assoc.Prof.Dr,Reyhan AKAT Dr.İsmail Raci BAYER
		3	ANALYSES OF THE VALLEYS AND CASTLE INTERIOR	Assoc.Prof.Dr,Reyhan AKAT Asist.Prof.Dr.Birgül ÇAKIROĞLU
		4	SMART CİTİES İN URBANİZATİON PROCESSES: A COMPARATİVE STUDY WİTH THE EXAMPLE OF UŞAK	Asst. Prof., Fatih Taktak
		5	SOCIAL BONDS IN SURVEYING ENGINEERING: AN ASSESSMENT FROM THE PROFESSIONAL ORGANIZATION PERSPECTIVE	Asst. Prof., Fatih Taktak
		6	İŞLEVİNİ YİTİRMİŞ GELENEKSEL ÜRETİM ALANLARININ BÜTÜNCÜL YAKLAŞIMLARLA KENTE KAZANDIRILMASI: SAFRANBOLU TABAKHANE BÖLGESİ	Dr. Öğr. Üyesi FUAT FİDAN Dr. Öğr. Üyesi SAADET GÜNDOĞDU
		7	TARİHİ SU YAPILARININ RESTORASYON AÇISINDAN FİZİKSEL VE İŞLEVSEL İNCELENMESİ: FERHAT SU KANALI ÖRNEĞİ	Göksal KURŞUN Süleyman Kaya Dr. Öğr. Üyesi, Ahmet GÖKDEMİR Dr. Öğr. Üyesi, Murat PINARLIK
		8	SAMSUN İLİ HAVZA İLÇESİ ALİ OSMAN AĞA KONAĞI'NIN YAPIM YÖNTEM TEKNİĞİNİN VE CEPHE BOZULMALARININ İNCELENMESİ	Eda Nur KURT Doç. Dr. Alper BİDECİ

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24Aralık / December 24, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Assoc. Prof. Mércia L. Vasconcelos,**	1	UNVEILING THE CYTOTOXIC POTENTIAL OF NIGELLA SATIVA EXTRACTS: A GUIDED FRACTIONATION APPROACH USING SULFORHODAMINE-B ASSAY	Harshani Kapila D. Dissanayaka
		2	EVALUATING THE IMPACT OF AMINOPOLYETHER ON 18F-FDG STABILITY AND IMAGING QUALITY: A COMPREHENSIVE ASSESSMENT	Renata Leão, E. Nascimento, Natalia Nascimento, S. Oliveira
		3	AMINO ACID-BASED BIODEGRADABLE MICELLES: A PROMISING PLATFORM FOR ENHANCED DRUG DELIVERY	Assoc. Prof. Mércia L. Vasconcelos, Dr. João Elaine
		4	ASSESSING THE IMPACT OF LOST TO FOLLOW-UP ON HEALTH-RELATED QUALITY OF LIFE IN TUBERCULOSIS PATIENTS: A CASE STUDY OF YEMEN	Dr. Nadia Al-Taie Anmar Mohammed,
		5	UNVEILING THE ANTIMICROBIAL POTENTIAL OF CHLOROBUTANOL: SYNTHESIS, CHARACTERIZATION, AND EFFICACY EVALUATION	Prof. Dr. Fadia Sultany
		6	ANTIBIOTIC STEWARDSHIP IN ACUTE CARE SETTINGS OF IRAQ: A COMPREHENSIVE ANALYSIS OF PRESCRIBING PATTERNS AND STRATEGIES FOR IMPROVEMENT	HadhoumGuerfi, SiderYassa, Djerboua Boursouti Mamou Hadjadj Aoul Mekacher
		7	SHARBAT DEENAR AS A POTENTIAL HEPATOPROTECTIVE AGENT: EVALUATING ITS EFFICACY AGAINST CARBON TETRACHLORIDE-INDUCED LIVER DAMAGE IN RATS	Ola Nassr, Ali Abd Alridha,

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24Aralık / December 24, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Assoc. Prof. Dr. Benaziz Dorbane,**	1	UNVEILING CHLOROBUTANOL'S ANTIMICROBIAL PROWESS: A SYNTHESIS, CHARACTERIZATION, AND EFFICACY EVALUATION	Nazmul Mosaddik Ashik Huda, Abdul Awal,
		2	OPTIMIZING FUROSEMIDE DISPERSIBLE TABLETS FOR PEDIATRIC USE: A COMPREHENSIVE FORMULATION AND EVALUATION STUDY	Shafiqur Nabi, Rukhsana Shaheen, Mustofa Rahman
		3	UNVEILING THE ANTIFUNGAL POTENTIAL OF SOUTH AFRICAN MEDICINAL PLANTS: A TRADITIONAL KNOWLEDGE-GUIDED EXPLORATION	Nadia Bahdja, Thili Malha Zahoua Taoufik, Mourad Marzouk Hadjadj Mekacher
		4	NAVIGATING THE THERAPEUTIC LANDSCAPE OF TOXIC PLANTS: AN ETHNOBOTANICAL EXPLORATION OF TRADITIONAL MEDICINE PRACTICES IN TLEMCEN, ALGERIA	Assoc. Prof. Dr. Benaziz Dorbane,
		5	HARNESSING THE ANTIBACTERIAL POWER OF SILVER DIAMINE FLUORIDE IN FISSURE SEALANTS: A COMPREHENSIVE EVALUATION	Assis. Prof. Dr. S. Djeraba
		6	REPLICATING HUMAN SKIN WITH SHED SNAKE SKINS: DEVELOPMENT OF A NOVEL MODEL MEMBRANE FOR PERCUTANEOUS ABSORPTION RESEARCH	Dr. Elyebdri Asma, Soumia Addoun
		7	PRECISION DRUG DELIVERY OF GLIBENCLAMIDE: EXPLORING THE IMPACT OF POLYVINYL PYRROLIDONE AND ETHYL CELLULOSE CONCENTRATION ON RELEASE PROFILES AND KINETICS	Assoc. Prof. Dr. Nassima Boumediou
		10		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24Aralık / December 24, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Assis. Prof. Dr. Mohammad Taghi Darzi**	1	OPTIMIZING NITROGEN MANAGEMENT IN AGRICULTURE: BALANCING FERTIGATION PRACTICES WITH BIOSORPTION BY SOIL MICROORGANISMS	Irina Elbl Jakub, Mikajlo, Antonín Kynický, Jindřich Kintl,
		2	OPTIMIZING NIGELLA SATIVA L. YIELD THROUGH BIOFERTILIZER AND MANURE APPLICATION: A COMPARATIVE ANALYSIS	Dr. Martin Brtnický, Assos. Prof. Dr. Jaroslav Záhora
		3	UNVEILING THE NUTRITIONAL AND FUNCTIONAL PROPERTIES OF OAT GRAINS: A COMPREHENSIVE CHARACTERIZATION	Mohammad Haj Seyed Ghanepasand, Fereshteh Hadi,
		4	HARNESSING THE POWER OF AMBIENT INTELLIGENCE TO TRANSFORM AGRICULTURAL PRACTICES: A COMPREHENSIVE REVIEW	Assis. Prof. Dr. Mohammad Taghi Darzi
		5	PHYTOTOXICITY OF LEAD ON THE PHYSIOLOGICAL PARAMETERS OF TWO VARIETIES OF BROAD BEAN (VICIA FABA)	Dr. Hamza Bouziani, Dr. Reguieg Yssaad
		6	ASSESSING THE IMPACT OF CLIMATE CHANGE ON MAIZE YIELD AND EXPLORING ADAPTATION STRATEGIES IN NORTHEAST CHINA OVER THE PAST THIRTY YEARS	Fengmei Yao, Jiahua Zhang
		7	REVOLUTIONIZING AGRICULTURE WITH AMBIENT INTELLIGENCE: A COMPREHENSIVE SURVEY OF CURRENT APPLICATIONS AND FUTURE DIRECTIONS	Dr. Renata Angel, Assis. Prof. Dr. Yusnida Asha

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24Aralık / December 24, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Dr. Tamar Shakirov,**	1	FOSTERING CREATIVITY IN TECHNICAL DRAWING: A FRAMEWORK FOR DEVELOPING AND ASSESSING CREATIVE COMPETENCIES	Maria Fernandez Garcia, Concepcion Gonzalez-Garcia, Gabriel Dorado, Luis Garcia-
		2	OPTIMIZING ROOTING SUCCESS IN MORUS ALBA: EXPLORING THE INFLUENCE OF CUTTING SIZE AND POLYTHENE LOW TUNNEL	Tahir Ahmad, Munir Butt Irfan Siddiqui, Rashid Ahmad Khan,
		3	EVOLVING STRATEGIES FOR WILDFIRE MANAGEMENT IN MEDITERRANEAN-CLIMATE REGIONS: A SYSTEMATIC MAP OF RESEARCH TRENDS	Renata Claro Dr. João Pacheco,
		4	ASSESSING MICROBIAL CONTAMINATION IN DRINKING WATER ACROSS KUWAIT'S DIVERSE REGIONS	Lecture Salim Mustafa
		5	UNVEILING THE EPIGENETIC LANDSCAPE INDUCED BY ALPHA PARTICLES: A COMPUTATIONAL ANALYSIS USING DROSOPHILA MELANOGASTER	Kacharava Biyasheva, Korakhashvili Tleubergenova Epitashvili Zaripova,
		6	ENHANCING REPRODUCTIVE PERFORMANCE IN SAHIWAL BULLS: EXPLORING THE IMPACT OF EXERCISE ON SEXUAL BEHAVIOR AND SEMEN QUALITY	Dr. Ahmed Abdelrasoul, Assis. Prof. Dr. Khalid Elrabie
		7	TAILORING GLIBENCLAMIDE RELEASE KINETICS USING POLYVINYL PYRROLIDONE AND ETHYL CELLULOSE: A COMPREHENSIVE EVALUATION	Dr. Tamar Shakirov, Assoc. Prof. Dr. Tinatin Dyachkov

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24Aralık / December 24, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Assoc. Prof. Dr. Khemjira Jarmkom,**	1	FACTORS AFFECTING PRE-WEANING GROWTH TRAITS IN GENTILE DI PUGLIA LAMBS	Dr. Rua Naser, Assoc. Prof. Rasha Abbas
		2	EXPLORING THE HERITABILITY OF LACTATION TRAITS IN MALTESE GOATS	Nélio Paula Tiago Correia, Carlos Amaral, Odete Pereira,
		3	UNVEILING THE DUAL ACTIONS OF HYDERGINE: AN ERGOT MESYLATE WITH ANTICOAGULANT AND NEUROPROTECTIVE PROPERTIES	Ferreira Veiga, Ilídio Correia Maria Correia,
		4	VALORIZING CARROT WASTE: A NOVEL APPROACH TO ANIMAL NUTRITION USING CARROT-DERIVED FEED ADDITIVES	Dr. Warachate Sukati, Lecture Dr. Suriyan Khobjai, Assoc. Prof. Dr. Khemjira Jarmkom,
		5	ENHANCING EGG PRODUCTION IN AGED LAYING HENS: THE ROLE OF DIETARY TURMERIC POWDER	Pattaranut Techaoei Surachai Eakwaropas,
		6	IMPACT OF TWO HERBAL SEEDS SUPPLEMENTATION ON GROWTH PERFORMANCE AND SOME BIOCHEMICAL BLOOD AND TISSUE PARAMETERS OF BROILER CHICKENS	Russelle S. Alvarez, Noel M. Heralde
		7	**ENHANCING MECHANICAL PROPERTIES OF COMPOSITES THROUGH NANO-PARTICLE INCORPORATION: A COMPREHENSIVE REVIEW**	Assoc. Prof. Dr. Michael S. Quiming,
		8	**IMPACT OF TRICHODINIASIS ON HISTOPATHOLOGY AND GROWTH PERFORMANCE OF FARMED RAINBOW TROUT (ONCORHYNCHUS MYKISS) IN WEST IRAN**	Dr. Pranee Kanpittaya Dr. Jaturat Suecharoen,

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24Aralık / December 24, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Prof. Dr. Mahbobeh Hajirostamloo**	1	A COMPARATIVE ANALYSIS OF SVM-BASED CRITERIA IN EVOLUTIONARY METHOD FOR GENE SELECTION AND CLASSIFICATION OF MICROARRAY DATA	Rameswar Debnath, Haruhisa Takahashi
		2	EFFICACY OF SELECTED OIL-BLENDED PLANT EXTRACTS AGAINST AFRICAN MUD CATFISH (CLARIAS GARIEPINUS) BEETLES, DERMESTES MACULATUS, AND NECROBIA RUFIPES	Assis. Prof. Dr. Akinwumi F. Olusegun
		3	IMMUNOGENIC ADHESIN VIBRIO ALGINOLYTICUS 49 K DA: ITS ROLE IN MOLECULAR EXPRESSION OF MAJOR HISTOCOMPATIBILITY COMPLEX ON RECEPTORS OF HUMPBACK GROUPER CROMILEPTES ALTIVELIS	Dr. Uun Yanuhar
		4	IDENTIFICATION, CHARACTERIZATION, AND PRODUCTION OF PHYTASE FROM ENDOPHYTIC FUNGI	Yetti Marlida , Rina Delfita , Neni Gusmanizar, Gita Ciptaan
		5	PETIOLE AND LEAF EXPLANTS OF PURPLE FAN FLOWER (SCAEVOLA AEMULA R. BR. CV. 'PURPLE FANFARE'): DIRECT AND INDIRECT SOMATIC EMBRYOGENESIS	Shyama Ranjani
		6	MOLECULAR BASIS OF HELICOBACTER PYLORI DNAK RESISTANCE TO ANTIMICROBIAL PEPTIDE PYRRHOCORICIN	Musammat F. Nahar, Anna Roujeinikova
		7	MICROBIAL COMMUNITIES OF AMMONIA-OXIDIZING ARCHAEA AND BACTERIA IN ENRICHED NITRIFYING ACTIVATED SLUDGE	Puntipar Sonthiphand, Tawan Limpiyakorn
		8	BIOMIMETIC COATING SURFACE DERIVED FROM HUMAN ELASTIN TO SUPPORT CELL GROWTH	Antonella Bandiera
		9	OCCURRENCE AND PARASITE-HOST OF LIGULA INTESTINALIS IN SATTARKHAN LAKE (EAST AZERBAIJAN, IRAN): A REPORT	Prof. Dr. Mahbobeh Hajirostamloo
		10	VOCALIZATION IN SOOTY-HEADED BULBUL (PYCNONOTUS AURIGASTER): ASPECTS OF COMMUNICATION	Surakan Payakkhabut

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24Aralık / December 24, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	**Assis. Prof. Dr. Diah Tri Widayati**	1	ALTERATIONS IN BEHAVIOR AND LEARNING CAPACITY OF LEAD-INTOXICATED RATS	Dr. Amira, A. Goma, Assis .Prof. U. E. Mahrous
		2	EFFECTS OF COPPER AND ZINC DEFICIENCY ON MILK PRODUCTION PERFORMANCE OF INTENSIVELY GRAZED DAIRY COWS IN THE NORTH-EAST OF ROMANIA	Alina Anton, Gheorghe Solcan, Carmen Solcan
		3	AVIAN IN VIVO T-LYMPHOCYTE MITOGENS: TUBERCULIN, TETANUS IMMUNOGLOBULIN, AND DPT VACCINE	Ibrahim Mohammed Saeed Shnawa
		4	OPTIMAL TIMING REQUIRED FOR NEWBORN CAMEL CALVES TO RECEIVE THE APPROPRIATE AMOUNT OF COLOSTRUM IMMUNOGLOBULIN (IGG) IN RELATION TO CORTISOL AND THYROXIN LEVELS	Amina M. Bishr, Ahmed B. Magdub, Abdul-Baset R. Abuzweda
		5	SUPPLEMENTATION OF GOAT MILK FRACTIONS: IMPACT ON SERUM IGE RESPONSE AND LEUKOCYTES COUNT IN DINITROCHLOROBENZENE-SENSITIZED RATS	Nurliyani, E. Harmayani, MHNE. Soesatyo
		6	EMBRYO TRANSFER AS AN ASSISTED REPRODUCTIVE TECHNOLOGY IN FARM ANIMALS	Assis. Prof. Dr. Diah Tri Widayati
		7	IMPROVING SEMEN QUALITY AND STORAGE CAPABILITY OF ROOSTERS' SEMEN DURING LIQUID STORAGE BY ADDING OLIVE OIL TO DILUENTS	Hazim J. Al-Daraji
		8	EFFECTS OF FEEDING RAW FIBER CONCENTRATE ON GROWTH PERFORMANCE AND BLOOD METABOLITES OF SUCKLING HOLSTEIN CALVES	Mehdi Dehghan-Banadaky, Fridoon Niazi, Mohsen Ghiasvand
		9	COMPARISON OF THREE DIFFERENT PROBIOTICS' EFFECTS ON SUCRASE ACTIVITIES IN THE SMALL INTESTINE MUCOSA OF BROILER CHICKS	Fazlollah Moosavinasab, Zhila Motamedi
		10	SPERM PRODUCTION RATE AND SPERM RESERVES IN GONADAL AND EXTRAGONADAL REGIONS OF THE SOKOTO RED (MARADI) BUCK IN A TROPICAL ENVIRONMENT	Ms. Immanuel I. Bitto, Dr. Thomas Agam

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24Aralık / December 24, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Senior Lecturer ERKAN KADİR ŞİMŞEK**	1	LATERAL TORSIONAL BUCKLING OF STEEL THIN-WALLED BEAMS WITH LATERAL RESTRAINTS	Ivan Balázs, Jindřich Melcher
		2	THE ESTABLISHMENT OF CAUSE-SYSTEM OF POOR CONSTRUCTION SITE SAFETY AND PRIORITY ANALYSIS FROM DIFFERENT PERSPECTIVES	Shirong Li, Xueping Xiang
		3	APPLICATIONS OF CARBON FIBERS PRODUCED FROM POLYACRYLONITRILE FIBERS	R. Eslami Farsani, R. Fazaeli
		4	A STUDY ON THE DEVELOPING METHOD OF THE BIM SOFTWARE BASED ON CLOUD COMPUTING ENVIRONMENT	Byung-Kon Kim
		5	TORSION BEHAVIOR OF STEEL FIBERED HIGH STRENGTH SELF COMPACTING CONCRETE BEAMS REINFORCED BY GFRB BARS	Khaled S. Ragab, Ahmed S. Eisa
		6	ADVANTAGES OF LARGE STRANDS IN PRECAST/PRESTRESSED CONCRETE HIGHWAY APPLICATION	Amin Akhnoukh
		7	MULTIPATH ROUTING SENSOR NETWORK FOR FINDING CRACK IN METALLIC STRUCTURE USING FUZZY LOGIC	Dulal Acharjee, Punyaban Patel
		8	ASSESSING THE EFFECTS OF EXPLOSION WAVES ON OFFICE AND RESIDENTIAL BUILDINGS	Mehran Pourgholi , Amin Lotfi Eghlim
		9	EFFECT OF POLYVINYL PYRROLIDONE AND ETHYL CELLULOSE CONCENTRATION ON RELEASE PROFILE AND KINETICS OF GLICENCAMIDE EXTENDED RELEASE DOSAGE FORM SYSTEM	Amit Kumar, Peeyush Sharma, Anil Bhandari

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24Aralık / December 24, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	**Assis. Prof. Mohsen Keyvanfard**	1	PSO-DRIVEN PLANNING OF DISTRIBUTION SYSTEMS WITH DISTRIBUTED GENERATIONS	Amin Hajizadeh, Ehsan Hajizadeh
		2	THREE-PHASE HIGH-FREQUENCY AC CONVERSION CIRCUIT WITH DUAL-MODE PWM/PDM CONTROL STRATEGY FOR HIGH-POWER IH APPLICATIONS	Nabil A. Ahmed
		3	A NOVEL MAXIMUM POWER POINT TRACKING FOR PHOTOVOLTAIC SYSTEMS	Assoc. Prof. Dr. Mohamed Azab
		4	IMPULSE RESPONSE SHORTENING FOR DISCRETE MULTITONE TRANSCEIVERS USING CONVEX OPTIMIZATION APPROACH	Ejaz Khan, Conor Heneghan
		5	HYBRID ASSOCIATION CONTROL SCHEME AND LOAD BALANCING IN WIRELESS LANS	Dr. Chutima Prommak, Dr. Airisa Jantaweetip
		6	ESTIMATION OF BROADCAST PROBABILITY IN WIRELESS AD HOC NETWORKS	Dr. Bharadwaj Kadiyala, Sunitha V
		7	THEORETICAL ANALYSIS OF CAPACITIES IN DYNAMIC SPATIAL MULTIPLEXING MIMO SYSTEMS	Imen Sfaihi, Noureddine Hamdi
		8	FIBER-OPTIC SENSORS	Bahareh Gholamzadeh, Hooman Nabovati
		9	INHIBITION KINETIC DETERMINATION OF TRACE AMOUNTS OF RUTHENIUM(III) BY THE SPECTROPHOTOMETRIC METHOD WITH RHODAMINE B IN MICELLAR MEDIUM	Assis. Prof. Mohsen Keyvanfard

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24Aralık / December 24, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	**Assoc. Prof. Dr. Sumathi Poobal,**	1	ESTIMATION AND SEGMENTATION OF BREAST SKIN-LINE IN MAMMOGRAMS UTILIZING THE FAST-MARCHING METHOD.	Assis. Prof. Dr. Koichi Harada
		2	ENHANCEMENT OF SCATTERER DENSITY IN EDGE AND APPLICATION OF COHERENCE-ENHANCING NONLINEAR ANISOTROPIC DIFFUSION FOR REDUCING MEDICAL ULTRASOUND SPECKLE.	Ahmed Badawi J. Michael Johnson Mohamed Mahfouz
		3	T-WAVE DETECTION BASED ON ADJUSTED WAVELET TRANSFORM MODULUS MAXIMA.	Samar Krimi, Kaïs Ouni, Noureddine Ellouze
		4	CLOSING THE MENTAL GAP BETWEEN CONVOLUTION APPROACH AND COMPARTMENTAL MODELING IN FUNCTIONAL IMAGING: TYPICAL EMBEDDING OF AN OPEN TWO-COMPARTMENT MODEL INTO THE SYSTEMS THEORY APPROACH OF INDICATOR DILUTION THEORY.	Dr. Gesine Hellwig
		5	UTILIZATION OF DATA MINING AND FORMAL CONCEPT ANALYSIS FOR THE ANALYSIS OF MEDICAL DATA.	Anamika Gupta, Naveen Kumar, Vasudha Bhatnagar
		6	UTILIZING CASE-BASED REASONING TECHNOLOGY FOR MEDICAL DIAGNOSIS.	Assis. Dr. Abdel-Badeeh M. Salem
		7	ANALOG ALGORITHMS FOR THE DETECTION OF DIABETIC SYMPTOMS IN RETINA IMAGES.	Daniela Matei Radu Matei
		8	DETERMINING AN OPTIMUM VALUE OF TOLERANCE FACTOR FOR COMPRESSING MEDICAL IMAGES.	Assoc. Prof. Dr. Sumathi Poobal, G. Ravindran
		9		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 22-24, 2023 - Izmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24Aralık / December 24, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 11	**Assoc.Prof. Sima Mehdizadegan Namin**	1	TOWARDS CREATING A LOW-COST ADAPTIVE METHODOLOGY FOR MODELING CRASHES IN KARACHI	Dr. Mohammad Ahmed Rehmatullah
		2	INTERACTIVE FUZZY MULTI-OBJECTIVE PROGRAMMING FOR SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT IN LAND RE-ORGANIZATIONAL PLANNING	Bijaya Krushna Mangaraj, Deepak Kumar Das
		3	SPATIAL IMPACTS AND SPATIAL STRUCTURE OF THE JAKARTA METROPOLITAN AREA: A PERSPECTIVE FROM SOUTHEAST ASIAN EMR	Dr. Ikhwan Hakim, Assis. Prof. Bruno Parolin
		4	AN APPROACH TO ACHIEVE SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN HISTORIC CITIES THROUGH SPATIAL PLANNING	Assis. prof. Dr.Mohammad Ali Abdi, Assoc.Prof. Sima Mehdizadegan Namin
		5	POSSIBLE UTILIZATION OF CIGARETTE BUTTS IN LIGHT-WEIGHT FIRED CLAY BRICKS	Aeslina Abdul Kadir, Abbas Mohajerani
		6	USING GENETIC ALGORITHM STRATEGIES FOR DIGITAL FILTERS ON HOT-MIX ASPHALT COMPLEX MODULUS TEST DATA	Madhav V. Chitturi, Anshu Manik, Kasthurirangan Gopalakrishnan
		7	PERFORMANCE ASSESSMENT OF WEATHER INDICES FROM HOAPS DATA ON COMPUTATIONAL GRID	Dr. Madhuri Bhavsar, Anupam K Singh, Shrikant Pradhan
		8	ENHANCED CLUSTERING ANALYSIS AND VISUALIZATION THROUGH KOHONEN'S SELF-ORGANIZING FEATURE MAP NETWORKS	Kasthurirangan Gopalakrishnan, Siddhartha Khaitan, Anshu Manik
		9	THE EFFECT OF CONFINEMENT SHAPES ON OVER-REINFORCED HSC BEAMS	Ross Jeffry, Muhammad N. S. Hadi

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24Aralık / December 24, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 12	**Dr. Bi Bo,**	1	EVALUATING THE EFFECTS OF PERENNIAL GRASS CONTOUR STRIPS WITH BIO-FUEL POTENTIALS ON AQUATIC ECOSYSTEMS	Roy R. Gu, Mahesh Sahu
		2	IMPLEMENTATION OF A PHOTOVOLTAIC SMALL-SCALE WASTEWATER TREATMENT INITIATIVE FOR RURAL AND NEWLY CULTIVATED REGIONS IN EGYPT	Fadia M. A. Ghali
		3	DEVELOPMENT OF A CONDITION ASSESSMENT SYSTEM FOR INFRASTRUCTURES IN WASTEWATER TREATMENT PLANTS	Altayeb Qasem, Tarek Zayed, Zhi Chen
		4	IMPACT OF UTILIZING STONE CUTTING WASTE ON THE COMPRESSIVE STRENGTH AND SLUMP PROPERTIES OF CONCRETE	Kamel K. Alzboon, Khalid N.Mahasneh
		5	COMPARATIVE STUDY ON THE REMOVAL OF HEAVY METALS FROM WASTEWATER THROUGH ADSORPTION AND MEMBRANE PROCESSES	Nermen N. Maximous, George F. Nakhla, W. K. Wan
		6	RISK ASSESSMENT OF CRITERIA AIR POLLUTANTS BASED ON STATISTICAL ANALYSIS: A CASE STUDY OF SULFUR DIOXIDE	Ehsan Bashiri
		7	EVALUATING THE EFFICIENCY OF LOW-COST WATER TREATMENT PLANTS WITH THE INTRODUCTION OF A GRAVEL BED FLOCCULATOR	Assis. Prof. Dr. Alaa Hussein Wadi
		8	ANALYSIS OF E-WASTE RECYCLING SYSTEMS IN JAPAN AND CHINA: A COMPARATIVE STUDY	Dr. Bi Bo, Kayoko Yamamoto
		9	APPLICATION OF THE WANG-MENDEL METHOD FOR PREDICTING DISSOLVED OXYGEN LEVELS IN RIVERS – A CASE STUDY OF AU SABLE RIVER	Mahmoud R. Shaghaghian
		10	ASSESSMENT OF HETEROTROPHIC ACTIVITIES AND ALGAL BIOMASS IN SURFACE FLOW STORMWATER WETLANDS	Dr. Wendong Tao

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24Aralık / December 24, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 13	**Assis .Prof. Surinder Deswal**	1	DEVELOPING EFFICIENT TESTING AND UNLOADING PROCEDURES FOR A LOCAL SEWAGE HOLDING PIT	Esra E. Aleisa
		2	ARTIFICIAL NEURAL NETWORK BASED MODELING OF EVAPORATION LOSSES IN RESERVOIRS	Surinder Deswal, Mahesh Pal
		3	OXYGEN TRANSFER BY MULTIPLE INCLINED PLUNGING WATER JETS	Assis .Prof. Surinder Deswal
		4	OPTIMIZATION OF THE CHARACTERISTIC STRAIGHT LINE METHOD BY A “BEST ESTIMATE“ OF OBSERVED, NORMAL ORTHOMETRIC ELEVATION DIFFERENCES	Mahmoud M. S. Albattah
		5	PERFORMANCE ANALYSIS OF LOAD BALANCING ALGORITHMS	Sandeep Sharma, Sarabjit Singh, Meenakshi Sharma
		6	PHOTOCATALYTIC DETOXIFICATION METHOD FOR ZERO EFFLUENT DISCHARGE IN DAIRY INDUSTRY: EFFECT OF OPERATIONAL PARAMETERS	Dr. Janhavi Inamdar, S.K. Singh
		7	APPLICATION OF WAVELET NEURAL NETWORKS IN OPTIMIZATION OF SKELETAL BUILDINGS UNDER FREQUENCY CONSTRAINTS	Mohammad Reza Ghasemi, Amin Ghorbani
		8	MODELING OF REINFORCEMENT IN CONCRETE BEAMS USING MACHINE LEARNING TOOLS	Phd Yogesh Aggarwal
		9	PUBLIC TRANSPORT REFORM IN INDONESIA, A CASE STUDY IN THE CITY OF YOGYAKARTA	Ahmad Munawar

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24 Aralık / December 24, 2023 / 18:00 – 20:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Doç. Dr., ÇİĞDEM BERBER ÇELİK**	1	FREUD VE LACAN'IN KURAMINDA BEDEN KAVRAMI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Oğuzhan Nacak
		2	EVLİLİK ÇATIŞMALARI VE BOŞANMALARIN ÇOCUKLARA VE ERGENLERE ETKİLERİ	Doç. Dr., ZEKAVET KABASAKAL Yüksek Lisans Öğrencisi, EMEL BAYRAM AKSU Yüksek Lisans Öğrencisi, KADERAY KAYIRAN
		3	PSYCHOLOGICAL VIOLENCE AGAINST WOMEN IN THE FAMILY	Doç. Dr. Günce DEMİR Prof. Dr. Dolunay Şenol
		4	DOMESTIC VIOLENCE AGAINST WOMEN	Doç. Dr. Günce DEMİR Prof. Dr. Dolunay Şenol
		5	COVID-19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE ÇOCUK İSTİSMARI	Doç. Dr., ZEKAVET KABASAKAL Yüksek Lisans Öğrencisi, Berika ERYILMAZ
		6	EŞLERİN EVLİLİK NİTELİĞİ İLE ANNE BEKÇİLİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Dr. MELİSA EBEOĞLU DUMAN Uzm. Psk. HATİCE GÜNEŞ
		7	DİJİTAL İSTİFÇİLİĞİN DÜRTÜ KONTROLÜ AÇISINDAN İNCELENMESİ	Doç. Dr., ÇİĞDEM BERBER ÇELİK
		8	THE RELETIONSHIP BETWEEN PSYCHOLOGICAL RESILIENCE AND COMPASSION AFTER THE COVID-19 EXPERIENCE: AN APPLICATION OF PUBLIC UNIVERSITY STUDENTS	Öğr.Gör.ÖZLEM ANUK Doç.Dr.CEMİLE ÇETİN

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24 Aralık / December 24, 2023 / 18:00 – 20:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Asst. Prof., SEZEN GÜLEÇ**	1	BODY LANGUAGE AWARENESS BETWEEN SPOUSES SCALE: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY	Prof. Dr. Ahmet AKIN Meral DERELİ
		2	TURKISH VERSION OF THE DIGITALIZATION ANXIETY SCALE: EXAMINATION OF THE PSYCHOMETRIC PROPERTIES	Asist. Prof. Dr. Demet Vural Yüzbaşı Assoc. Prof. Dr. Filiz Kunuroglu
		3	SCALE OF MARİTAL ASSERTIVENESS: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY	Prof. Dr. Ahmet AKIN Gökhan MUTLU
		4	PERSONAL BOUNDARIES SCALE IN MARRIAGE: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY	Prof. Dr. Ahmet AKIN Hilal KURĞA
		5	FAMILY RELIGIOUS MOBBING SCALE: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY	Prof. Dr. Ahmet AKIN Zehra Şahin
		6	AESTHETIC ANXIETY SCALE IN ADOLESCENTS: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY	Prof. Dr. Ahmet AKIN Gülfem ÖZTÜRK
		7	SCALE OF INFLATION ANXIETY: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY	Prof. Dr. Ahmet AKIN Tuğba TUNCEL
		8	Kişilik Özelliklerinin Bağımlı Yeme Davranışı ile İlişkisinde Problemli İnternet Kullanımının Rolü	Hatice Ese Turgut Dr. Öğr. Üyesi Safiye Elif Çağatay
		9		
		10		
		11	THE RELATIONSHIP BETWEEN EARLY MALADAPTIVE SCHEMAS AND DATING ANXIETY IN UNIVERSITY STUDENTS	Asst. Prof., SEZEN GÜLEÇ

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 18:00 – 20:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Doç. Dr. KEMAL DİL**	1	KUMAR OYNAMA BOZUKLUĞU İLE ALGILANAN EBEVEYN TUTUMLARI İLİŞKİSİNİN PEKİŞTİRMEYE DUYARLILIK TEORİSİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, MERVE NUR TURAN
		2	QUESTIONING THE CITIZENSHIP AND LIFE SATISFACTION OF TURKS IN AUSTRALIA THROUGH A QUALITATIVE STUDY	Doç. Dr. KEMAL DİL
		3	REFLECTİONS OF THE FEBRUARY 6 AND 20, 2023 EARTHQUAKES: A CASE STUDY OF HATAY	Doç. Dr. KEMAL DİL
		4	PSYCHOMETRIC PROPERTIES OF THE FEARS AND RESISTANCES TO MINDFULNESS SCALE	Mustafa Subasi Emre Gürkan Hakan Karaman Sefa Bulut
		5	PSYCHOMETRIC PROPERTIES OF THE MULTIDIMENSIONAL EXISTENTIAL MEANING SCALE AMONG TURKISH UNIVERSITY STUDENTS	Mustafa Subasi Hakan Karaman Sefa Bulut
		6	Investigating social and psychological adaptation among international students: A study of factors influencing wellbeing.	Gloria Manyeruke Ebru Tansel
		7	LGBT BİREYLER VE MADDE KULLANIM BOZUKLUĞU ARASINDAKİ İLİŞKİ	PSK. DAN. İREM HATIL
		8	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ALGILANAN MÜKEMMELİYETÇİ EBEVEYN DAVRANIŞI VE BENLİK SAYGISI DÜZEYLERİNİN SOSYAL KAYGI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ	ILGIN GÜÇLÜ
		9	EVLİ ve ÇOCUKLU ÇİFTLERİN EVLİLİK UYUMLARI ve PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİNİN ÇOCUK YETİŞTİRME TUTUMLARI İLE İLİŞKİSİ	Dr. Öğr. Üyesi, FERİHAN TANRIKUT Psikolog, MERVE AKDAŞ

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 18:00 – 20:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Doç. Dr. Abdullah EROL**	1	İZMİR'DE YEREL SEÇİMLERİN TÜRKİYE SİYASETİ İLE İLİŞKİSİ	Doç. Dr. LEVENT YILMAZ
		2	TÜRKİYE'DE SİYASAL BİLİMLER EĞİTİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Doç. Dr. LEVENT YILMAZ
		3	POLİTİK ETKİLEME TAKTİKLERİ İLE MODERN LİDERLİK TARZLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ	YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ, PELDA GÜNEŞ, DOÇENT DOKTOR, ÖZGE MEHTAP
		4	21. YÜZYILIN YÖNETİM PARADİGMASI: AB'NİN KAMU YÖNETİMİNDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM	Doç. Dr. SONER AKIN
		5	KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK VE YARATICI EKONOMİ: AVRUPA'NIN GELECEĞİNDE HARMONİ VE İNOVASYON	Doç. Dr. SONER AKIN
		6	SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE KENT YÖNETİMİ: AVRUPA'NIN YEŞİL VİZYONU	Doç. Dr. SONER AKIN
		7	THE RELATIONSHIP BETWEEN YOUNG VOTERS' POLITICAL INTEREST AND BEHAVIORAL INTENTION: THE MEDIATION EFFECT OF TRUST	PhD Student ÖZLEM İLHAN PhD Student FATMA ZEYBEK
		8	CAUSES OF THE MILITARY COUP ON SEPTEMBER 12, 1980.	Öğr. Gör. Dr., Mert Mahir GÖZ
		9	DIGITAL POLITICS IN THE LIGHT OF THE DIRECTIVE EFFECT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE	Doç. Dr. SİNEM ŞAHNAGİL
		10	GLOBALIZATION, POPULATION POLICIES AND THE MIDDLE EAST	Doç. Dr. Abdullah EROL
		11	STATE ONTOLOGY IN A METAPHYSICAL CONTEXT (An Essay)	Doç.Dr.Abdullah EROL

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 18:00 – 20:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Prof.Dr. Hatice EROL**	1	WILL CRYPTOCURRENCIES REPLACE REAL MONEY?	Yüksek Lisans Öğrencisi,BÜŞRA ÖZDAŞ, Dr. Öğretim Üyesi,NİLÜFER YÜCEDAĞ ERDİNÇ
		2	Investigation of the Effect of Central Bank Monetary Policies on Reserves by VAR Analysis	Dr. Dilek USANMAZ
		3	EVALUATING THE ECONOMIC IMPACT OF DEFENSE EXPENDITURES IN ECUADOR: AN ARDL ANALYSIS WIT STRUCTURAL BREAKS	Anıl DAĞDEMİR Can APAYDIN
		4	DYNAMICS OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT AND ECONOMIC GROWTH: EVIDENCE FROM COSTA RICA	Can APAYDIN Anıl DAĞDEMİR
		5	THE RELATIONSHIP BETWEEN FOREIGN DIRECT INVESTMENTS, ECONOMIC GROWTH, RENEWABLE ENERGY AND CO2 EMISSIONS IN THE TURKISH ECONOMY: A COINTEGRATION ANALYSIS	Prof. Dr. Murat ÇETİN Dr. Aycan CAN
		6	RENEWABLE ENERGY, FOREIGN DIRECT INVESTMENT, ECONOMIC GROWTH AND ENVIRONMENTAL POLLUTION PROFILE IN THE E7 COUNTRIES AND FUTURE IMPLICATIONS	Prof. Dr. Murat ÇETİN Dr. Aycan CAN
		7	AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE COVİD-19 VE EKONOMİK BÜYÜMENİN ENFLASYON ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İKİ AŞAMALI SİSTEM GMM YAKLAŞIMI İLE İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Ü., Nigar ALEV
		8	MULTIDIMENSIONAL POLICIES TO ALLEVIATE CHILD POVERTY	Prof.Dr. Hatice EROL Prof.Dr. Abdulah ÖZDEMİR
		9	LABOR PRODUCTIVITY IN THE OECD COUNTRIES	Prof.Dr. Abdulah ÖZDEMİR, Prof.Dr. Hatice EROL
		10	SEKTÖREL İSTİHDAM İLE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	Dr. Öğr. Üyesi Duygu BAYSAL KURT Doç. Dr. Şaduman YILDIZ
		11	ASYA ÜLKELERİNDE TARIMSAL ARAZİ KULLANIMI, TURİZM, KARBON EMİSYONU VE YENİLENEBİLİR ENERJİ TÜKETİMİNİN NEDENSELLİK İLİŞKİSİ	Öğr. Gör. Dr. MERT ANIL ATAMER Dr. ŞEYMA BOZKAYA
			THE IMPACT OF INFORMATION COMMUNICATION TECHNOLOGIES ON HEALTH EXPENDITURES: AN EMPIRICAL ANALYSIS FOR MINT COUNTRIES	Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ÇELİK Doç. Dr. Erdal ALANCIOĞLU
		12	EĞİTİMLİ İŞGÜCÜ ORANININ GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ: OECD ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR ANALİZ	Dr. NURGÜL BAŞARAN

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 18:00 – 20:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	Dr. Öğr. Üyesi SERDAR YARLIKAŞ	1	A BIOMETRIC ANALYSIS OF BLOCKCHAIN IN FINANCE AND BANKING	Doç. Dr. Hakan ÖZÇELİK Arş. Gör. Hümeyra YILDIZ
		2	TFRS 9 FİNANSAL ARAÇLAR STANDARDININ FİNANSAL RAPORLAMAYA ETKİSİ: BİST 100 ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Doç. Dr. Hakan ÖZÇELİK Arş. Gör. Süleyman BAYRAKCIOĞLU
		3	Digital Transformation of Finance: The Future of Digital Finance and Its Implications in Financial Services	Prof. Dr. Yüksel Akay UNVAN Gülcan AYDIN
		4	İŞLETMELERDE MALİYET YAPIŞKANLIĞININ ÖNEMİ VE MALİYET YAPIŞKANLIĞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	Yüksek Lisans Öğrencisi, Rahime Merve BAŞAR
		5		
		6	CV TABANLI CRADIS YÖNTEMİ İLE GÜNEY AMERİKA ÜLKELERİNDEKİ BİREYSEL REFAHA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME	Dr. Öğr. Üyesi SERDAR YARLIKAŞ
		7	STOCK MARKET FLUCTUATIONS, MACROECONOMIC INDICATORS, AND INVESTOR SENSITIVITY: THE CASE OF TURKEY	Res. Assist. Esengül ÖZDEMİR ALTINIŞIK Assoc. Prof. Dr. Melek YILDIZ Assoc. Prof. Dr. Canan DAĞIDIR ÇAKAN
		8	THE IMPACT OF THE LOGISTICS SECTOR ON INTERNATIONAL TRADE AND ECONOMIC GROWTH IN TÜRKİYE	Nuh KÜTÜKÇÜ
		9	A STUDY ON THE PERCEPTIONS OF ORGANIZATIONAL CRONISM OF LOGISTICS SECTOR EMPLOYEES	Yüksek Lisans Öğrencisi Seher Sevgi ULUTAŞ BERK Prof. Dr. Gönül KAYA ÖZBAĞ
		10	MARKETING COMMUNICATION IN E-COMMERCE: STRATEGIC ANALYSIS OF WEBSITES OF BUSINESSES SELLING BOOKS	Savaş Gökalp KARAMIK

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 18:00 – 20:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	Dr. Öğr. Üyesi KEMAL KAMACI	1	TEDARİK ZİNCİRİ KALİTE YÖNETİMİNİN ÖNEMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	Dr. Öğr. Üyesi KEMAL KAMACI Doç. Dr. AHMET ALPER SAYIN
		2	TÜRKİYE'DE LOJİSTİK EĞİTİMİ ÜZERİNE YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	Dr. Öğr. Üyesi KEMAL KAMACI
		3	DİJİTAL ÇAĞDA GEZİNMEK: SOSYAL MEDYA ÇAĞINDA HALKLA İLİŞKİLERİN EVRİMİ	Dr. Öğretim Üyesi Ahmet AYDIN
		4	COĞRAFİ İŞARETLEME ve ŞEHİR MARKALAŞMA İLİŞKİLERİ	Dr. Öğr. Üyesi Bilge DOĞANLI Doç. Dr. Sadullah ÇELİK
		5	KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK FAALİYETLERİNİN (GÖNÜLLÜ FAALİYETLER) KURUM MARKA İMAJINA ETKİLERİ: AKBANK ÖRNEĞİ	Dr. Öğr. Üyesi Bilge DOĞANLI Doç. Dr. Sadullah ÇELİK
		6	ENDÜSTRİ 4.0'IN İŞLETMELER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: FARKLI SEKTÖRLERDEKİ İŞLETMELER ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA	Prof. Dr. ERKAN ÖZDEMİR GAMZE BURÇİN YILMAZ
		7	COVİD-19 PANDEMİ DÖNEMİNİN MOBİLYA SEKTÖRÜNE ETKİLERİ VE PANDEMİ DÖNEMİNDEN GELECEĞE İLİŞKİN ÇIKARILAN DERSLER	ÜSAME MURAT KEKİK Prof. Dr. ERKAN ÖZDEMİR
		8	İŞLETMELERDE DİJİTAL LİDERLİK	Dr. Öğr. Üyesi Ali Anıl ÜNSAL
		9	THE RELATIONSHIP BETWEEN EMPOWERING LEADERSHIP AND SAFETY BEHAVIOR	Prof. Dr. Gönül KAYA ÖZBAĞ Büşra DEMİREL
		10	THE EFFECT OF GENERAL SELF-EFFICACY SCALE ON ORGANIZATIONAL COMMITMENT: A FIELD RESEARCH	Prof.Dr., İsmail BAKAN Prof.Dr., Burcu ERŞAHAN Doktora Öğrencisi Makbule ERMAN
		11	THE EFFECT OF TRAT ANGER ON WORK MOTIVATION: A FIELD RESEARCH	Prof.Dr., İsmail BAKAN Prof.Dr., Burcu ERŞAHAN Doktora Öğrencisi Makbule ERMAN

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 18:00 – 20:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Doç. Dr. Yasin ŞEKER**	1	İŞLETMELERDEKİ YENİ TEKNOLOJİ: DİJİTAL İKİZ	Dr. Öğr. Üyesi Safa ACAR
		2	STRATEJİK LİDERLİK KAVRAMI VE İŞLETMELERDEKİ FONKSİYONU	Dr. Öğr. Üyesi Safa ACAR
		3	TEMEL YETENEK FARKINDALIĞI VE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK ALGISININ YENİLİKÇİLİK PERFORMANSINA ETKİSİ	Özlem ESKİ Doç. Dr. Erol TEKİN
		4	ÖRGÜTSEL İLETİŞİMİN İŞ TATMİNİNE ETKİSİNDE ÖRGÜTSEL SOSYALLEŞMENİN ARACI ROLÜ	Gülderen KÜÇÜK Doç. Dr. Erol TEKİN
		5	TRENDS IN POSTGRADUATE PUBLIC RELATIONS EDUCATION: A CRITICAL EXAMINATION OF DOCTORAL THESES	Prof. Dr. ÖZLEM ALİKILIÇ Doktorant, BÜŞRA GÖKÜŞ
		6	KARADENİZ TAHIL GİRİŞİMİ'NİN HİSSE FİYATLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİST GIDA, İÇECEK ENDEKSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Prof. Dr. Fatih KONAK Doç. Dr. Yasin ŞEKER
		7	HİSSE FİYATLARININ 2023 HAMAS- İSRAİL SAVAŞINA TEPKİSİ: BORSA İSTANBUL ÜZERİNE BİR UYGULAMA	Doç. Dr. Yasin ŞEKER Prof. Dr. Fatih KONAK
		8	MICHAEL PORTER'IN STRATEJİK YÖNETİME KATKILARI: BEŞ GÜÇ MODELİ, JENERİK STRATEJİ VE DEĞER ZİNCİRİ	Dr. Öğr. Üyesi Enes KAYA Dr. Öğr. Üyesi Eray Ekin SEZGİN
		9	YEŞİL MOTİVASYON, YEŞİL YETENEK VE YEŞİL FIRSATLAR IŞIĞINDA YEŞİL İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ UYGULAMALARINI ANLAMAK	Dr. Öğr. Üyesi Enes KAYA Dr. Öğr. Üyesi Eray Ekin SEZGİN
		10	Sağlık Hizmetlerinde Özel Sektörün Varlık Sebepleri	Doç. Dr. Şahin KARABULUT Yüksek Lisans Öğrencisi, Ebrar ÖZDAL
		11	TÜRKİYE'DE E-SAĞLIK UYGULAMALARI'NIN KULLANIMI VE ÇIKTILARI: MHRS UYGULAMASI ÖRNEĞİ	Doç. Dr., Şahin Karabulut Yükseklisans Öğrencisi, Semih Şahin
		12	Türkiye'de Sağlık Turizminin Yaygınlaştırılması ve Geliştirilmesinin Önemi	Yüksek Lisans Öğrencisi, Emirhan Aktaş Doç. Dr., Şahin Karabulut

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 18:00 – 20:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	**Assist. Prof., ALP EREN KAYASANDIK**	1	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE DUYGUSAL ZEKÂ VE ÖZNEL ZİNDELİK: DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ	Prof. Dr. Hüdaverdi BİRCAN Doktora Öğrencisi Mesut KARAMAN
		2	BİREYSEL GİRŞİMCİLİK ALGISININ ÖZ YETERLİLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BENLİK SAYGISININ ARACILIK ROLÜ	Prof. Dr. Hüdaverdi BİRCAN Doktora Öğrencisi Mesut KARAMAN
		3	HEMŞİRELİK ÖĞRENCİLERİNDE DİJİTAL OKURYAZARLIK DÜZEYLERİNİN KARİYER FARKINDALIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Dr. Öğretim Üyesi, Hilal KUŞCU KARATEPE Doktora Öğrencisi Mesut KARAMAN
		4	HEMŞİRELİK ÖĞRENCİLERİNDE BENLİK SAYGISININ KLİNİK KARAR VERME BECERİLERİ ÜZERİNE ETKİSİ	Dr. Öğretim Üyesi, Hilal KUŞCU KARATEPE Doktora Öğrencisi Mesut KARAMAN
		5	SAMPLE CASE OF LEADERSHIP FROM HOWARD HUGHES AND THE AVIATOR	Assist.Prof.,ALP EREN KAYASANDIK
		6	EXAMINING THE CONCEPT OF DIGITAL LITERACY USING THE BIBLIOMETRIC ANALYSIS METHOD	Assist. Prof., ALP EREN KAYASANDIK
		7	MEASURING THE FINANCIAL PERFORMANCE OF ENERGY SECTOR STOCKS OFFERED TO THE PUBLIC IN THE SHORT TERM ON BORSA ISTANBUL	Öğr.Gör.Dr. EZEL DERER AKAY Öğr.Gör.Dr. SERDAR YETİŞEN
		8	MEASURING UNIVERSITY STUDENTS' AWARENESS OF MARKET BEHAVIORS IN THE IPO PROCESS: AN APPLICATION ON ISUBU GONEN MYO STUDENTS	Öğr.Gör.Dr. SERDAR YETİŞEN Öğr.Gör.Dr. EZEL DERER AKAY
		9	THE EFFECT OF CORPORATE GOVERNANCE ON THE BRAND VALUE OF THE COMPANY: AN APPLICATION AT BORSA ISTANBUL	Arş. Gör., Abdullah Kürşat MERTER Dr., Yavuz Selim BALCIOĞLU Arş. Gör., Sedat ÇEREZ Prof., Gökhan ÖZER
		10	A NEW ERA OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT WITH ARTIFICIAL INTELLIGENCE	Dr. DENİZ DEVRİM TAŞDEMİR

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24 Aralık / December 24, 2023 / 18:00 – 20:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	**Doç. Dr. Sevilay KONYA**	1	IRAK'IN VE BELİRLENEN EKONOMİLERİN ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMLERİNDEN YARARLANARAK BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ VE KARŞILAŞTIRILMASI	ABBAS NAJDAT HASAN QOSHCHO Dr. Öğr. Üyesi, GÖKHAN ÖZKAYA
		2	İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE ÇEVRESEL ADALET	Doç. Dr. Ayşegül Kanbak
		3	TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME, TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİĞİ VE DIŞA AÇIKLIĞIN EKOLOJİK AYAK İZİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Dr. Öğr. Üyesi Volkan BEKTAŞ
		4	IS REAL GDP PER CAPITA STABLE IN E-7 COUNTRIES? EMPIRICAL EVIDENCE FROM ALTERNATIVE PANEL UNIT ROOT TESTS	Doç. Dr. Sevilay KONYA
		5	6360 SAYILI YASA SONRASI KÖYLERİN MAHALLEYE ÇEVRİLMESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Doç. Dr. Vedat YILMAZ Öğr. Gör. Mehmet MECEK
		6	COVİD-19 SALGIN HASTALIĞI DÖNEMİNDE ÜNİVERSİTELERİN ALDIĞI TEDBİRLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ: VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	Doç. Dr. Vedat YILMAZ
		7	EVALUATION OF BUDGET BALANCE IN TURKEY IN TERMS OF BUDGET REALIZATIONS	PhD. FİLİZ ÖZBAY
		8	ACCEPTABILITY OF CARBON TAX IN SOCIETY	Doç.Dr., CEYDA KÜKRER MUTLU
		9	TAXATION IN AN INFLATIONIST ENVIRONMENT	Arş. Gör. Dr., SELCAN ÜNAL
		10	TAX POLICIES APPLIED FOR GREEN RECOVERY	Arş. Gör. Dr., SELCAN ÜNAL

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 Aralık / December 24, 2023 / 18:00 – 20:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 11	**Dr. Öğr. Üyesi Gamze BİLİR-SEYHAN**	1	A RESEARCH ON SOCIAL-ENVIRONMENTAL ELEMENTS IN TAŞELİ TALES	Tuğba KARAKAYA
		2	EVLAT EDİNME HAKKINDA BULUŞMALARI: SOSYAL DESTEK VE BİLGİ PAYLAŞIMI	Dr. Öğr. Üyesi Gamze BİLİR-SEYHAN
		3	ROMAN ÇOCUKLARDA ERKEN YAŞTA MESLEK EDİNME SÜRECİ	KAMİL EFE, DR. ÖĞRETİM ÜYESİ HASAN ÖZER
		4	FİLM VE DİZİLERDE EVLAT EDİNME KONUSUNUN ELE ALINIŞI	Dr. Öğr. Üyesi Gamze BİLİR-SEYHAN
		5	BEING THE “OTHER” IN THE CONTEXT OF GLOBAL CLIMATE CHANGE AS A SOCIAL POLICY ISSUE	Doç. Dr. ASLIHAN AYKARA Doktora Öğrencisi GİZEM KARABUDAK
		6	THE IMPORTANCE OF CREATIVE DRAMA ACTIVITIES IN SOCIAL SERVICE PRACTICES FOR PEOPLE WITH DISABILITY	Doç. Dr. ASLIHAN AYKARA Doktora Öğrencisi GİZEM KARABUDAK
		7	ÜST SINIFIN TOPLUMSAL TABAKALAŞMA VE MEKÂNSAL AYRIŞMADAKİ YERİ	Doktora Öğrencisi, MUHAMMED CİHAD ALKIŞ
		8	LİSANSÜSTÜ TEZLER ÜZERİNDEN TÜRKİYE’DE RUH SAĞLIĞI TEMALI BİBLİYOGRAFİK BİR İNCELEME	Doktorant, MAHMUT SAMİ KÖKTAŞ Doç, Dr., HARUN CEYLAN
		9	AN ASSESSMENT ON THE INTERGOVERNMENTAL PANEL ON CLIMATE CHANGE’S APPROACH TO THE CLIMATE CHANGE PROBLEM	Dr. Mutlu TÜZER Prof. Dr. Seyhun DOĞAN
		10	İKLİM SENARYO VE PROJEKSİYONLARI PERSPEKTİFİNDE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ SORUNU	Dr. Mutlu TÜZER Prof. Dr. Seyhun DOĞAN
		11	EŞİTSİZLİKLERLE MÜCADELEDE İNSAN HAKLARI SAVUNUCUSU OLAN SOSYAL HİZMETİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr., GÖRKEM KELEBEK KÜÇÜKARSLAN
		12	FEMİNİST SOSYAL ÇALIŞMA BAKIŞ AÇISIYLA İNSAN TİCARETİNİ ANLAMAK	Dr., GÖRKEM KELEBEK KÜÇÜKARSLAN
		13		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24Aralık / December 24, 2023 / 18:30 - 20:30Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Assoc. Prof. Dr. Zeljko Panian**	1	A SYSTEMS MODELING APPROACH TO FACILITATE ECOLOGICALLY SOUND BUSINESS ADVANCEMENT IN MANUFACTURING SMES	Manuel Seidel, Rainer Seidel, Des Tedford, Richard
		2	TRANSFORMATION OF BUSINESS PROCESSES THROUGH SERVICE COMPUTING ON A PROCESS BASIS	Sinnakkrishnan Perumal, Nitish Pandey
		3	ADVOCATING A BUSINESS PERFORMANCE MODEL FOR ENTERPRISE WIDE INFORMATION SYSTEMS	Dr. Vineet Kansal
		4	PROPOSING A CONCEPTUAL APPROACH FOR ADAPTABLE BUSINESS PROCESS MODELING	Assoc. Prof. Adla Bentellis, Zizette Boufaïda
		5	UTILIZING ONTOLOGY SEARCH IN CREATING CLASS DIAGRAMS FROM BUSINESS PROCESS MODELS	Wararat Rungworawut, Twittie Senivongse
		6	STRATEGIC DESIGN OF COMPONENT-BASED BUSINESS PROCESS MODELS USING A QUANTITATIVE METHOD	Eakong Atiptamvaree, Twittie Senivongse
		7	EXPANDING BUSINESS INTELLIGENCE: THE INCLUSION OF LOCATION-BASED INTELLIGENCE	Assoc. Prof. Dr. Zeljko Panian
		8	APPLICATION OF COMPUTATIONAL MODELING IN STRATEGIC MARKETING	Petr Cernohorsky, Jan Voracek
		9	EMPIRICAL STUDY OF MEASURING VALUE IN BUSINESS AND INFORMATION TECHNOLOGY IN BPR AMONG JAPANESE ENTERPRISES	Michiko Miyamoto, Shuhei Kudo, Kayo Iizuka
		10		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24Aralık / December 24, 2023 / 18:30 - 20:30Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Assoc. Prof. Dr. Sepulveda Juan**	1	MAXIMUM POWER POINT TRACKING BASED ON ESTIMATED POWER FOR PHOTOVOLTAIC ENERGY CONVERSION SYSTEM	Dr. Zainab Almukhtar, Ms. Adel Merabet
		2	IMPACT OF COLLECTOR ASPECT RATIO ON THE THERMAL EFFICIENCY OF UNDULATING-FINNED ABSORBER SOLAR AIR HEATER	Abhishek Priyam, Prabha Chand
		3	SIMILARITY FOR THERMAL SCALING OF A MULTIPHASE THERMOLYSIS REACTOR IN THE COPPER-CHLORINE CYCLE OF HYDROGEN PRODUCTION	Assis. Prof. Dr. Mohammed W. Abdulrahman
		4	IMPROVEMENT OF THERMAL EFFICIENCY IN PHASE CHANGE SOLAR STORAGE SYSTEM	Rishindra M. Sarviya, Ashish Agrawal
		5	A ZERO-VOLTAGE-TRANSITION, ZERO-CURRENT-TRANSITION, PULSE-WIDTH-MODULATION DC-DC BOOST CONVERTER WITH DIRECT POWER TRANSMISSION	Dr .Naim Suleyman
		6	TECHNICAL EVALUATION OF INTEGRATED SOLAR WATER HEATING SYSTEMS FOR FRIGID CLIMATES	Hossein Lotfizadeh, André McDonald, Amit Kumar
		7	AN EMPIRICAL INVESTIGATION OF EVACUATED TUBE SOLAR COLLECTOR FOR STEAM PRODUCTION IN INDIA	Avadhesh Yadav, Dr .Lecture Anunaya Saraswat
		8	INTEGRATING HEAT AND MASS TRANSFER IN HYDROGEN-ASSISTED SELF-IGNITION BEHAVIORS OF PROPANE-AIR MIXTURES IN CATALYTIC MICRO-CHANNELS	Junjie Chen, Deguang Xu
		9	TECHNO-ECONOMIC OUTLOOK OF HIGH WIND ENERGY PENETRATION IN ISOLATED VS. INTERCONNECTED ISLAND GRIDS	Marina Kapsali, John S. Anagnostopoulos
		10	ANALYSIS OF RENEWABLE ENERGY TRENDS: A PATENT-BASED STUDY	Assoc. Prof. Dr. Sepulveda Juan

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24Aralık / December 24, 2023 / 18:30 - 20:30Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Assoc. Prof. Dr. Akinwumi Olusegun**	1	SVM-BASED COMPARISON OF EVOLUTIONARY METHODS FOR GENE SELECTION AND MICROARRAY DATA CLASSIFICATION	Rameswar Debnath, Haruhisa Takahashi
		2	BIOEFFICACY OF AFRICAN MUD CATFISH (CLARIAS GARIEPINUS) BEETLES, DERMESTES MACULATUS, AND NECROBIA RUFIPES USING OIL-MIXED PLANT DERIVATIVES	Assoc. Prof. Dr. Akinwumi Olusegun
		3	PREPARATION, CHARACTERIZATION, AND DRUG RELEASE STUDIES OF CHITOSAN/CASEIN MICROPARTICLES	Selvakumar Dhanasingh, Shunmuga Kumar Nallaperumal
		4	THE ROLE OF IMMUNOGENIC ADHESIN VIBRIO ALGINOLYTICUS 49 K DA IN THE MOLECULAR EXPRESSION OF MAJOR HISTOCOMPATIBILITY COMPLEX ON RECEPTORS OF HUMPBACK GROUPER CROMILEPTES ALTIVELIS	Dr. Uun Yanuhar
		5	POTENTIAL OF STRAIN M PROTEASE IN THE DEGRADATION OF PROTEIN IN NATURAL RUBBER LATEX	Norlin Pauzi, Ahmad R.M. Yahya, Z airossani Nor, Amirul A. Abdullah
		6	IDENTIFICATION, CHARACTERIZATION, AND PRODUCTION OF PHYTASE FROM ENDOPHYTIC FUNGI	Yetti Marlida , Rina Delfita , Neni Gusmanizar, Dr .Gita Ciptaan
		7	GLUCOSE-DEPENDENT FUNCTIONAL HETEROGENEITY IN MURINE INSULINOMA B-TC-6	Darren C-W. Tan, Partha Roy
		8	AN EFFICIENT PROTOCOL FOR CYCLIC SOMATIC EMBRYOGENESIS IN NEEM (AZADIRACHTA INDICA A JUSS.)	Dr. Mithilesh Singh, Lecture Rakhi Chaturvedi
		9	A MODEL PREDICTING THE MICROBIOLOGICAL QUALITY OF AQUACULTURED SEA BREAM (SPARUS AURATA) BASED ON PHYSICOCHEMICAL DATA: APPLICATION IN WESTERN GREECE FISH AQUACULTURE	Joan Iliopoulou-Georgudaki, Chris Theodoropoulos, Danae Venieri, Maria Lagkadinou
		10	A GENERAL MODEL FOR AMINO ACID INTERACTION NETWORKS	Omar Gaci, Stefan Balev

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24Aralık / December 24, 2023 / 18:30 - 20:30Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Assoc. Prof. Dr. Benedek Kovacs,**	1	MODELING RADIAL HEAT AND MASS TRANSFER IN A FIXED BED CATALYTIC REACTOR THROUGH SIMULATION STUDY	K. Vakhshouri, M.M. Y. Motamed Hashemi
		2	PHASE BEHAVIOR OF CO2 AND CH4 HYDRATE IN POROUS MEDIA	Seong-Pil Kang, Ho-Jung Ryu, Yongwon Seo
		3	PREDICTION OF WAX FORMATION WITH A NOVEL MULTI-SOLID THERMODYNAMIC MODEL	Ehsan Ghanaei, Feridun Esmaeilzadeh, Jamshid Fathi Kaljahi
		4	NEURAL NETWORKS APPLICATION IN ESTIMATING REACTION RATE CONSTANTS	Assoc. Prof. Dr. Benedek Kovacs, Janos Toth
		5	PHASE EQUILIBRIUM IN AQUEOUS TWO-PHASE SYSTEMS WITH POLY (PROPYLENE GLYCOL) AND SODIUM CITRATE AT DIFFERENT PH	Farshad Rahimpour, Ali Reza Baharvand
		6	GAS SWEETENING UTILIZING MIXED AMINE SOLUTION	Dr. Zare Aliabadi, Assis. Prof. Hassan, Mirzaei, Somaye
		7	EFFECT OF ANIONIC AND NON-IONIC SURFACTANTS ON ACTIVATED SLUDGE OXYGEN UPTAKE RATE AND NITRIFICATION	Maazuza Z. Othman, Liqiang Ding, Yi Jiao
		8	TREATMENT OF TAR-CONTAINING WASTEWATER GENERATED FROM BIOMASS GASIFICATION PLANTS THROUGH PHYSICO-CHEMICAL METHODS	Dr. Vrajesh Mehta, Dr. Anal Chavan
		9	CONTINUOUS CHEESE WHEY FERMENTATION MODEL BY CANDIDA PSEUDOTROPICALIS	Rudy Agustriyanto, Prof. Dr. Akbarningrum Fatmawati
		10	BATCH FERMENTATION KINETICS OF GLUCONIC ACID BY ASPERGILLUS NIGER	Akbarningrum Fatmawati, Rudy Agustriyanto, Lindawati

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24Aralık / December 24, 2023 / 18:30 - 20:30Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Dr .Seunghwan Lee**	1	AN INTELLIGENT SYSTEM FOR REHABILITATING KNEE AND ANKLE	Dr. Dimitar Karastoyanov, Lec. Vladimir Monov
		2	REAL-TIME DETECTION OF MYCOBACTERIUM TUBERCULOSIS CONCENTRATION BY CNTFET BIOSENSOR	Hsiao-Wei Wang, Jung-Tang Huang, Chun-Chiang Lin
		3	DESIGNING THE BOWTIE ANTENNA TO DETECT TUMORS IN MICROWAVE TOMOGRAPHY	Dr. Muhammd Hassan Khalil, Dr. Xu Jiadong
		4	ON DESIGNING A SHAPE MEMORY ALLOY LOCKING MECHANISM: AN INNOVATIVE SOLUTION FOR LAPAROSCOPIC LIGATION PROCESSES	Reza Yousefian, Michael A. Kia, Mehrdad Hosseini Zadeh
		5	EXPLORING WHY WE'RE TALLER IN THE MORNING THAN AT NIGHT – AN IN VIVO AND IN VITRO STUDY	Assis. Prof. Dr. Harcharan Singh Ranu
		6	MICROBE-BASED ANTIOXIDANT BIOSENSOR	Dyah Iswantini, Trivadila, Novik Nurhidayat, Waras Nurcholis
		7	CHARACTERIZING THE LUBRICITY OF MUCINS ON POLYMERIC SURFACES FOR BIOMEDICAL APPLICATIONS	Dr .Seunghwan Lee
		8	EXPLORING THE INFLUENCE OF MICROSTRUCTURAL FEATURES ON THE WEAR RESISTANCE OF BIOMEDICAL TITANIUM MATERIALS	Mohsin T. Mohammed, Zahid A. Khan, Arshad N. Siddiquee
		9	ASSESSING THE EFFECT OF PRESS FIT ON THE OSSEOINTEGRATION OF THE ACETABULAR CUP	Nor Azali Azmir, Iskhrizat Taib, Mohammed Rafiq Abdul Kadir
		10		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24Aralık / December 24, 2023 / 18:30 - 20:30Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Prof. Dr. A.H. Akhaveissy**	1	2D NUMERICAL EVALUATION OF SAO PAULO TUNNEL	Prof. Dr. A.H. Akhaveissy
		2	LATERAL ELASTIC PROPERTIES OF A NOVEL GLASS FIBER REINFORCED GYPSUM WALL	Dr. Zhengyong Liu, Dr. Huiqing Ying
		3	LIBYA'S WIND LOAD FEATURES	Mohammed B. Abohedma, Milad M. Alshebani
		4	MOLECULAR ATTRIBUTES OF SOILS TREATED WITH PHOSPHORIC ACID	Amin Eisazadeh, Khairul Anuar Kassim, Hadi Nur
		5	INCORPORATION OF GENERALIZED PLASTICITY IN THE LOAD-DEFORMATION RESPONSE OF FOUNDATIONS, WITH A FOCUS ON THE LOCALIZATION ISSUE	A. H. Akhaveissy
		6	EVALUATION OF THE DISBURSEMENT PROCESS FOR PUBLIC WORKS IN THAILAND	Israngkura Na Ayudhya B, Kunishima M.
		7	TECHNIQUES FOR ENHANCING STRUCTURAL SUSTAINABILITY IN RC HIGH-RISE BUILDINGS	Mohamed Azab
		8	IDENTIFICATION OF CONNECTIONS BETWEEN EXTREME FLOW MEASURES AND CLIMATE INDICES	Mohammed Sharif, Dr. Donald Burn
		9	ASSESSMENT OF DAMAGE IN CURVED STEEL BRIDGES UPGRADED WITH ISOLATION BEARINGS AND CABLE RESTRAINERS FOR UNSEATING PREVENTION	Carlos Mendez Galindo, Toshiro Hayashikawa, Javier Gil Belda
		10	MANAGEMENT OF STRUCTURAL INTEGRITY IN FIXED OFFSHORE PLATFORMS IN MALAYSIA	Dr. Narayanan Sambu Potty , Lecture Mohammad Kabir B. Mohd Akram

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24Aralık / December 24, 2023 / 18:30 - 20:30Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	**Dr. Naoto Suzuki**	1	FINITE ELEMENT ANALYSIS AND EXPERIMENTAL VALIDATION OF PROXIMAL FEMUR FAILURE PATTERNS USING QUANTITATIVE COMPUTED TOMOGRAPHY IMAGES	Majid Mirzaei, Saeid Samiezadeh , Abbas Khodadadi, Mohammad R. Ghazavi
		2	CONSISTENT HEATING IN FOCUSED ULTRASOUND THERMAL THERAPY	To-Yuan Chen, Tzu-Ching Shih, Hao-Li Liu, Kuen-Cheng Ju
		3	FUNDAMENTAL RESEARCH TO DISTINGUISH SMALL RETINAL HEMORRHAGES FROM DUST ARTIFACTS UTILIZING HUE, LIGHTNESS, AND SATURATION IN COLOR SPACE	Dr. Naoto Suzuki
		4	ALIGNMENT OF BINARY OBJECTS THROUGH RIGID AND NON-RIGID REGISTRATION USING WEIGHTED RATIO IMAGES	Panos Kotsas, Tony Dodd
		5	AN OVERVIEW OF FUZZY INFERENCE SYSTEM APPLICATIONS FOR AUTOMATING BREAST CANCER GRADING WITH SPECTRAL DATA	Shabbar Naqvi, Jonathan M. Garibaldi
		6	THE SIGNIFICANCE OF SWIFT CHANGES IN MEAN FLOW STABILITY CHARACTERISTICS DURING BYPASS TRANSITION	Dong Ming, Dr. Lecture Su Caihong
		7	UTILIZATION OF SMARTPHONES FOR IN-HOME DIAGNOSTICS IN TELEMEDICINE	Assoc. Prof. DR. Nálevka Petr
		8	REDUCTION OF IMPULSE NOISE IN BRAIN MAGNETIC RESONANCE IMAGING THROUGH THE APPLICATION OF FUZZY FILTERS	Dr. Benjamin Y. M. Kwan, Dr. Hon Keung Kwan
		9	COMPARATIVE SENSITIVITY BETWEEN RAPID IMMUNO-CHROMATOGRAPHIC DEVICE TEST AND ELISA IN DETECTING AND ASSESSING SERO-PREVALENCE OF HBSAG AND ANTI-HCV ANTIBODIES IN APPARENTLY HEALTHY BLOOD DONORS FROM LAHORE, PAKISTAN	Natasha Hussain, Maleeha Aslam, Robina Farooq
		10		

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24Aralık / December 24, 2023 / 18:30 - 20:30Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Assoc. Prof. Dr. Sebastião Feyo de Azevedo**	1	PALLADIUM-CATALYZED DECHLORINATION FOR WATER REMEDIATION: CATALYST INACTIVATION AND RENEWAL	Dalia Angeles-Wedler, Katrin Mackenzie, Frank-Dieter Kopinke
		2	OPTICAL REFLECTION OF PURE AND DOPED TIN OXIDE: FROM THIN COATINGS TO POLYCRYSTALLINE SILICON/THIN FILM DEVICE	Smaali Assia, Outemzabet Ratiba, Media El Mahdi, Kadi Mohamed
		3	METHANE AND OTHER HYDROCARBON GAS EMISSIONS ARISING FROM FLARING IN KUWAIT OILFIELDS	Dr .Khaireyah Kh. Al-Hamad, V. Nassehi, A. R. Khan
		4	EQUILIBRIUM, KINETICS, AND THERMODYNAMIC INVESTIGATIONS FOR ADSORPTION OF HG (II) ON PALM SHELL POWDER	Shilpi Kushwaha, Suparna Sodaye, P. Padmaja
		5	EXAMINATION OF THE KINETICS OF AG INCORPORATION WITH TCPP	Rahmatollah Rahimi, Fariba Moharrami
		6	EXPLORATION OF THE ELECTRONIC CHARACTERISTICS OF AU/METHYL-RED/AG SURFACE-TYPE SCHOTTKY DIODE THROUGH CURRENT-VOLTAGE METHOD	Zubair Ahmad, Muhammad Hassan Sayyad
		7	SEGREGATION OF VITAMIN B2 AND B12 BY IMPREGNATING HPTLC PLATES WITH BORIC ACID	Dr. Homayon Ahmad Panahi, Phd. CanHossein Sid Kalal, Atyeh Rahimi
		8	IMPACT OF VALVE PRESSURE DROP IN EXERGY ANALYSIS OF C2+ RECOVERY PLANTS REFRIGERATION CYCLES	B. Tirandazi, M. Mehrpooya, A. Vatani
		9	OSMOTIC REMOVAL OF MOISTURE FROM BEETROOT IN SALT SOLUTION: PARAMETER OPTIMIZATION VIA STATISTICAL EXPERIMENTAL DESIGN	P. Manivannan, M. Rajasimman
		10	UTILIZATION OF FEED FORWARD NEURAL NETWORKS IN MODELING AND CONTROLLING A FED-BATCH CRYSTALLIZATION PROCESS	Lec.Petia Georgieva, Assoc. Prof. Dr. Sebastião Feyo de Azevedo

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 22 - 24, 2023 İzmir Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
24Aralık / December 24, 2023 / 18:30 - 20:30Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	**Prof. Dr. Farshad Rahimpour,**	1	DEDUCING THE DYNAMICS OF "CONCEALED" NEURONS FROM ELECTROPHYSIOLOGICAL RECORDINGS	Valeri A. Makarov, Nazareth P. Castellanos
		2	CATEGORIZING PRIMITIVES AND GENOME REARRANGEMENT IN BIOINFORMATICS: AN INTEGRATED PERSPECTIVE	Dr. Swapnoneel Roy, Minhazur Rahman, Ashok Kumar Thakur
		3	IDENTIFYING REMOTE PROTEIN EVOLUTIONARY RELATIONSHIPS THROUGH STRING SCORING METHOD	Nazar Zaki, Assis. Prof. Dr. Safaai Deris
		4	PARENTAGE COEFFICIENT FOR CROP HYBRIDIZATION	Manpreet Singh, Parvinder Singh Sandhu, Basant Raj Singh
		5	A MAXIMUM PARSIMONY MODEL TO RECONSTRUCT PHYLOGENETIC NETWORK IN HONEY BEE EVOLUTION	Usha Chouhan, K. R. Pardasani
		6	INITIAL EXAMINATIONS OF THE IMPACT OF SINGLE GENE PERTURBATIONS ON THE INFERENCE OF GENETIC NETWORKS	Frank Emmert-Streib, Dr. Matthias Dehmer
		7	COMPARISON OF ATTRIBUTE SELECTION METHODS FOR CLASSIFICATION OF DIFFUSE LARGE B-CELL LYMPHOMA	Helyane Bronoski Borges, Júlio Cesar Nievola
		8	THE INFLUENCE OF GUANIDINE HYDROCHLORIDE ON THE PHASE DIAGRAM OF PEG-PHOSPHATE AQUEOUS TWO-PHASE SYSTEM	Prof. Dr. Farshad Rahimpour, Mohsen Pirdashti

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24Aralık / December 24, 2023 / 18:30 - 20:30Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	**Prof. Dr. Katarzyna Strzała-Osuch**	1	ANALYSIS OF CLUSTER MECHANISM OF ANTI-GREENHOUSE EFFECT USING COMPUTER TECHNOLOGY	A. Galashev
		2	UTILIZATION OF NANOFILTERS FOR PROVIDING POTABLE WATER IN THE WATERSHED BASIN OF PERSIAN GULF AND OMAN SEA	Sara Zamani, Mojtaba Fazeli, Abdollah Rashidi Mehrabadi
		3	EVALUATION OF EIA REPORTS ADEQUACY: EVIDENCE FROM PAKISTAN – A CRITICAL REVIEW	Dr. Obaidullah Nadeem, Assis. Prof . Dr. Rizwan Hameed
		4	EXAMINATION OF GROUNDWATER QUALITY AND IDENTIFICATION OF POLLUTION SOURCES IN BAGHAN WATERSHED, IRAN	Abolfazl Moeini, Elahe Alizadeh Paeenafrakaty
		5	APPRAISAL OF POLLUTION REDUCTION	Prof. Dr. Katarzyna Strzała-Osuch
		6	DEVELOPMENT OF ESTIMATION METHOD FOR CREATING A HYDROGEN SOCIETY UTILIZING VARIOUS BIOMASS RESOURCES IN JAPAN – PROJECT ON COST REDUCTIONS IN BIOMASS TRANSPORT AND FEASIBILITY OF HYDROGEN STATION WITH BIOMASS	Masaki Tajima, Kenji Imou, Shinya Yokoyama
		7	IMPACT OF CELLULOLYTIC MICROBIAL ACTIVATOR ON DECOMPOSITION OF COMPOSTED RUBBER FACTORY WASTE	Dr. Thaniya Kaosol, Dr. Sirinthrar Wandee
		8	INVESTIGATION INTO ENERGY-EFFICIENT TEMPERATURE CONTROL	Mitsuyuki Kawakami, Kimihiro Yamanaka
		9	ASSESSING THE ENVIRONMENTAL IMPACT OF AIR POLLUTION IN MOSCOW THROUGH HEDONIC PRICES	Assis. Prof. Dr. V. Komarova
		10	EXAMINATION OF WATER POLLUTION IN THE SURROUNDINGS OF SOSHANGUVE IN SOUTH AFRICA	O. I. Nkwonta, G. M. Ochieng

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24Aralık / December 24, 2023 / 18:30 - 20:30Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 11	**Dr. Ling Sze Leung**	1	THE HONG KONG LOW-FERTILITY DILEMMA: CAN MAINLANDERS' BIRTHS CONTRIBUTE TO REVITALIZING THE LOW-FERTILITY ISSUE?	Nancy Iri Dr. Ling Sze Leung
		2	AN AGENT-BASED APPROACH TO KNOWLEDGE MANAGEMENT AND E-LEARNING	Teodora Bakardjieva Galya Gercheva
		3	DOCTOR BRAIN DRAIN: CAUSES AND RAMIFICATIONS IN PAKISTAN	Muhammad Wajid Tahir Rubina Kauser Majid Ali Tahir
		4	EVOLVING FROM SEPARATISM TO COALITION: VARIATIONS IN LANGUAGE POLITICS AND LEADERSHIP PATTERNS IN THE DRAVIDIAN MOVEMENT	PHD Subramaniam Chandran
		5	A KNOWLEDGE MANAGEMENT MODEL FOR EFFECTIVELY MANAGING KNOWLEDGE AMONG INTERCONNECTED ORGANIZATIONS	Mahboubeh Molaei
		6	USERS' MOTIVATION AND SATISFACTION WITH INFORMATION SYSTEMS	Abbas Moshref Razavi, Rodina Ahmad
		7	THE IMPACTS OF HUMAN ACTIVITY ON THE HEALTH OF STREAM CITY IN YASUJ AREA	Jamalodin Alvani Fardin Boustani, Omid Tabiee, Masoud Hashemi
		8	EXTRACTING IMPLICIT KNOWLEDGE TO FORECAST POLITICAL RISK THROUGH A NOVEL FRAMEWORK UTILIZING BAYESIAN NETWORK	Assis. Prof. Dr. Siavash Asadi Ghajarloo
		9	THE ORGANIZATIONAL INNOVATIVENESS OF PUBLIC-LISTED HOUSING DEVELOPMENTS	Nor'Aini Yusof, Dr. Ismael Younis Abu-Jarad
		10	COMMUNITY INNOVATION IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: A CROSS-CASE STUDY	Tingan Tang, Kimmo Karhu, Matti Hamalainen

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24Aralık / December 24, 2023 / 18:30 - 20:30Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 12	**Prof. Dr. N. K. Fuloria,**	1	A CRITICAL ANALYSIS OF CHITOSAN UTILIZATION AS A NATURAL ANTIMICROBIAL	F. Nejati Hafdani, N. Sadeghinia
		2	EXPLORING THE NEUROGENIC CAPACITY OF CLITORIA TERNATEA AQUEOUS ROOT EXTRACT – IMPLICATIONS FOR ENHANCING COGNITIVE FUNCTIONS	Dr. Kiranmai S.Rai
		3	DEVELOPMENT AND ASSESSMENT OF VAGINAL SUPPOSITORIES INCORPORATING LACTOBACILLUS	Sanae Kaewnopparat, Nattha Kaewnopparat
		4	EXTRACTION OF B-SİTOSTEROL DİARABİNOSİDE FROM RHİZOMES OF ALPİNİA GALANGA	Prof. Dr. N. K. Fuloria, S. Fuloria
		5	APPLICATION OF DATA MINING CLASSIFICATION TECHNIQUES IN DRUG DESIGN	Mária Stachová, Dr. Lukáš Sobíšek
		6	PHARMACOKINETIC STUDY OF SALBUTAMOL SULPHATE-ETHYLCELLULOSE TABLETTED MICROCAPSULES: UTILIZING A CONVOLUTION APPROACH	Assis . Prof. Ghulam Murtaza, Kalsoom Farzana
		7	EVALUATING THE ANTIMICROBIAL PROPERTIES OF ETHANOL EXTRACTS FROM SELECTED THAI MEDICINAL PLANTS AGAINST CAMPYLOBACTER JEJUNI	Achara Dholvitayakhun, Nathanon Trachoo

EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
EGE 10th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ARTworld 3rd INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 22 - 24, 2023
İzmir
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24Aralık / December 24, 2023 / 18:30 - 20:30Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 13	**Assoc. Prof. Dr. Jamal Fathi Abu Hasna**	1	OPTIMAL CONTROL STRATEGIES FOR VELOCITY REGULATION OF PERMANENT-MAGNET SYNCHRONOUS MOTOR DRIVES	Dr. Roozbeh Molavi, Assis. Prof. Dr. Davood A. Khaburi
		2	NSGA-BASED OPTIMAL VOLTAGE/VAR MANAGEMENT IN DISTRIBUTION SYSTEM WITH SCATTERED GENERATION	P. N. Hrisheekesha, Jaydev Sharma
		3	HANDWRITING IDENTIFICATION USING CONJUGATE GRADIENT NEURAL NETWORKS SPECTRAL ANALYSIS OF SPEECH: A NOVEL TECHNIQUE	Assoc. Prof. Dr. Jamal Fathi Abu Hasna
		4	INVESTIGATION AND ENHANCEMENT OF FLASH EVAPORATION DESALINATION UTILIZING THE OCEAN THERMOCLINE AND RELEASED HEAT	Neeta Awasthy, J.P.Saini, D.S.Chauhan
		5	INTRODUCING AN IMAGE PROCESSING-BASED CONCEPT FOR OUTDOOR CHILDREN CARE	Ms. Sami Mutair, Dr. Yasuyuki Ikegami
		6	DEVICE DISCOVERY: A COMPONENT FOR NETWORK MANAGEMENT SYSTEM UTILIZING SIMPLE NETWORK MANAGEMENT PROTOCOL	Hooman Jafarabadi
		7	EXTRACTION OF THEMATIC ROLES USING SHALLOW PARSING	Garima Gupta, Daya Gupta
		8	INTRODUCING AN IMAGE PROCESSING-BASED CONCEPT FOR OUTDOOR CHILD CARE	Mehrnoush Shamsfard, Maryam Sadr Mousavi
		9		

KADINLARIN CAMİYE VE CEMAATE ERİŞİMİNİ OLUMSUZ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Doç. Dr. İsmail YALÇIN

Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı

Associate Professor, Selcuk University, Faculty of Islamic Sciences Department of Islamic Law.

isyalcin@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8925-8398

ÖZET

Hz. Peygamber döneminde isteyen kadınların Mescidi Nebi'ye gelerek cemaat namazlarına erkek saflarının arkasında saf tutarak arada bir engel bulunmadan iştirak ettikleri bilinmektedir. Eşleri tarafından mescide gitmeleri men edilen kadınlar bu durumu Hz. Peygamber'e bildirdiklerinde Hz. Peygamber, kadınların mescide giderek cemaatle namaza katılmalarına namazlara katılmak isteyenlere mani olunmamasını özellikle istemiştir. Hz. Osman döneminden sonra Müslümanlar arasında yükselen fitne endişesi, genişleyen İslam toplumuna farklı kültürlerden yeni Müslümanların katılmaları, kültürel kodlarda var olan, kadınların mescitlerde namaza iştirak etmelerinin fitneye kapı aralayacağı görüşünü kuvvetlendirmiştir. Tarihi süreçte kadınlar az veya çok çeşitli vesilelerle camilere gitmişlerdir. Osmanlı döneminden günümüze yansıyan geleneksel anlayışa göre Türkiye'de halen kadınların başta teravih namazı kılmak, kandil programlarına iştirak etmek türbe veya yatırı bulunan tarihi camileri ziyaret etmek ve o tür camilerde namaz kılmak için camiye gitmesi hatta bu amaçla şehirlerarası yolculuklara çıkması tabii karşılanmaktadır. Bunun mukabil bir kadının ikindi namazı, Cuma namazı veya bayram namazı kılmak için sıradan bir mahalle camiine gitmesi kısmen de olsa yadırganmakta ve cemaate katılmak isteyenler bir takım sorunlarla karşılaşmaktadır. Günümüz hayat şartlarında şehir hayatı içinde okulda, çarşıda, ticarette, üretimde ve sosyal hayatın her alanında kadınlar yoğun bir şekilde yer alırken ibadet ihtiyacını karşılamak için cami kullanımında tereddüt yaşamaktadır. Dini, kültürel anlayışlarla şekillenmiş olan kadın, cami ve cemaat anlayışı sebebiyle camilerin fiziksel yapısında, erkek cemaatin ve din görevlilerin kadın cemaate bakışında ve kadınların cemaatle namaza katılma bilgi ve anlayışında sorunlu noktalar bulunmaktadır. Bu sorunların teşhisi, kaynaklarının açıklanması ve çözüm yollarının ortaya konulması, sorunların kaynağı olan anlayışların değişmesine ve yaşanan problemlerin hafiflemesine katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Namaz, Cemaat, Kadın, Cami

Factors That Negatively Affect Women's Access to Mosques and Congregations

Abstract

It is known that during the Prophet's time, women who wished to do so could come to the Prophet's Mosque and participate in congregational prayers by standing behind the ranks of men, without any obstacles in between. When women who were forbidden by their husbands to go to the masjid reported this situation to the Prophet, the Prophet specifically requested that women should not be prevented from

going to the masjid and participating in congregational prayers. The rising concern of sedition among Muslims after the time of Hazrat Uthman and the addition of new Muslims from different cultures to the expanding Islamic society strengthened the view that the participation of women in prayer in mosques would open the door to sedition. Historically, women have attended mosques on various occasions to a greater or lesser extent. According to the traditional understanding reflected from the Ottoman period to the present day, it is still considered natural for women in Turkey to go to mosques, especially to perform tarawih prayers, to participate in the holy day programs, to visit historical mosques with shrines or tombs, and to pray in such mosques, and even to travel long distances for this purpose. On the other hand, for a woman to go to an ordinary neighbourhood mosque for afternoon prayers, Friday prayers or Eid prayers is partially strange and those who want to join the congregation face some problems. In today's living conditions, while women are intensively involved in school, bazaar, trade, production and every aspect of social life in the city, they hesitate to use mosques to meet their worship needs. Due to the understanding of women, mosques and congregations shaped by religious and cultural understandings, there are problematic points in the physical structure of mosques, the view of the male congregation and religious officials towards the female congregation, and the knowledge and understanding of women's participation in congregational prayer. Diagnosing these problems, explaining their sources and revealing the solutions will contribute to changing the understandings that are the source of the problems and alleviating the problems experienced.

Keywords: Fiqh, Prayer, Congregation, Woman, Mosque

Giriş

Kadınların mescide giderek cemaatle namaza iştirak etmeleri İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren sorunlu bir alan olarak algılanmıştır (bk. Bakan, 2008). Bu algının arkasında kadınların toplumsal statüsü, toplumsal rolleri ve ibadet yerlerine girmeleriyle ilgili mevcut değer yargılarının etkili olduğu düşünülebilir. Medine'de kadınların toplum içinde kendilerine düşen roller çerçevesinde tarımsal faaliyetlere katıldıkları, ticaret ve alışverişlere iştirak ettikleri, aileleri ve çevreleri için terzilik, dericilik, örücülük, berberlik gibi küçük çaplı üretim ve hizmet faaliyetleri yaptıkları, savaşlarda destek hizmetlerinde bulundukları bilinmektedir. (bk. Güleç, 2021). Mescidi Nebî'de cemaatle namaza devam eden hanım sahabilerle ilgili de birçok rivayet nakledilmiştir. (Tırabzon, 2016, ss. 186-194). Bununla birlikte bazı hanım sahabilerin mescide giderek cemaatle namaza katılmaları eşleri tarafından hoş karşılanmamış veya yasaklanmış ve bu tutum Hz. Peygamber'e yansıtılmıştır (Mâlik, 2004, "Kıble", 12). Hz. Peygamber kendisine sorulan sorulara veya şikâyetlere karşılık olarak kadınların mescitlere gitmekten men edilememesini tembihlemiş, kendisi de toplu ibadet alanlarında kadınların ihtiyaçlarını ve durumlarını dikkate almıştır. (Yeşil, 2004, ss. 48-50).

İslam'ın ilk asırlarında Mescidi Nebî'de ve musallada beş vakit namaz, Cuma namazı ve Bayram namazlarına katılan kadınlar için onları erkeklerden ayıran özel alanlar yapılmamış, genellikle bir grup halinde erkeklerin arkasında saf tutmuşlardır. İslam'ın yayılış dönemleriyle birlikte farklı kültürlerle ve kozmopolit şehir yapılarıyla karşılaşan Müslümanlar erkeklerin zamanla kadınları mescitlerde görülmemesini daha uygun gören bir tutumu benimsedikleri anlaşılmaktadır. (Reda, 2004, ss. 93-94). Yönetim, askerlik, suçluların cezalandırılması gibi toplumsal süreçlerde tabiatları gereği daha arka planda kalan kadınlar cemaatle namaza katılma konusunda da zamanla daha isteksiz davranmışlar veya kendilerine böyle telkin edilmiştir. Nitekim rivayet eserlerinde derlenen hadislerden bir kısmında kadınların evlerinde namaz kılmalarının daha faziletli olduğu hatta evinin en gizli köşesinde kılmasının

en faziletli olacağı nakledilmiştir. (Ahmed b. Hanbel, 1421, 6/301; Ebû Dâvûd, 1430/2009, "Salât",53). Mezheplerin teşekkülü ve rivayetlerin tedavülünün arttığı Hicri üçüncü asır sonrasında kadınların mescitlere daha nadir gittikleri ve kültürlere göre değişen bazı özel durumlarda kadınların mescitlerde bulundukları tespit edilmiştir. Bu sebeple mescitlerin büyük bölümünde kadınlar erkeklerin kullandıkları ana bölümü kullanmadıkları gibi, onlar için özel bölümler de yapılmamıştır. Son yüzyıldaki toplumsal ve kültürel gelişmeler nedeniyle kadınlar görece daha fazla mescitleri kullanmaya başlamış ve buna bağlı olarak mescitlerde kadınlara yönelik düzenlemeler yapılmıştır.

Son yüzyılda bütün dünyada kadınların işgücüne katılımı, kendi aile işleri dışında kamu ve özel sektör kurumlarında çalışma hayatına katılması, sosyal aktiviteler içinde daha yaygın yer alması yaşanan bir sosyolojik değişimdir. Müslüman toplumlar da bu sosyolojik değişimden etkilenmiştir. Buna bağlı olarak gün içinde ev dışındaki çeşitli ortamlarda bulunan Müslüman hanımların namaz kılma yeri ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bunun yanında birçok toplumsal faaliyetin içinde bulunan kadınların cemaatle namazlara da katılmalarının daha uygun olup olamayacağı gündeme gelmiştir. Kadınların imkân ve fırsat bulduklarında cemaatle namaza katılmalarını daha uygun gören görüşlerin bir yansıması olarak 2012-2013 yıllarında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde İstanbul Müftülüğü öncülüğünde kadınların camilerde namaz kılmalarını kolaylaştıracak tedbirlerin alınması için bir çalışma başlatılmıştır. (bk. Erdemli, 2013). Bu çalışma ve komu oyundaki tartışmalar kadınların cami kullanımı konusunda bazı iyileştirmeleri getirmiş olmakla birlikte tekâmül ettirilerek yaygınlaşması sağlanamamıştır. Halen namazını camide kılmak veya cemaatle namaza katılmak isteyen kadınlar, ibadet yeri, abdest alma şartları, alan kullanımındaki kısıtlamalar, dini yönden bakış farkları sebebiyle birçok sorunla karşı karşıya gelmektedir.

1. Dini ve Kültürel Faktörler

Kadınların mescide gitmeleri ve cemaatle namaza katılmaları konusunda İslam'ın teşekkül dönemindeki durumu inceleyen araştırmacılar birbiriyle mütenasip olmayan tutum davranış ve tavsiye ile karşı karşıya gelmektedir. Uygulamada mescide giden ve namazlara katılan hanımlara karşı iki tutum görülmektedir. Bazı hanımların kocaları eşlerinin camiye gitmelerine izin vermek istemezken diğer bir kısmı ailenin camiye giden hanımlarına müdahale etmemektedir. İzin verilmeyen hanımlar kocalarını Hz. Peygamber'e şikâyet ettiklerinde Hz. Peygamber'in tavrı mescide giden kadınlara engel olunmaması yönündedir. (Buhârî, 1422/2001, "Cum'a", 13). Medine'de gece ve gündüz namazlarına devam eden çok sayıda kadın sahabi olmuş ve Hz. Peygamber bunlara mescide gelememelerine yönelik bir telkinde bulunmamış, tam tersine kadınların cemaate katılımını kolaylaştıracak ve onları koruyacak tedbirler almıştır. Bu manada Hz. Peygamberin çocuğu ağlayan kadınları düşünerek namazı hafif tutması (Buhârî, 1422/2001, "ezan", 65), kadınların secdeden başını hemen kaldırmamaları (Müslim, 1374/1954, "Salât", 133), mescit çıkışında kadınlara öncelik verilmesi gibi hususlar zikredilebilir. (Ebû Dâvûd, 1430/2009, "Salât" 17). Bunun yanında Hz. Peygamber camide cemaate katılamayan kadınlar için onların evlerinde kıldıkları namazların daha faziletli olacağını müjdelemiştir. (Ahmed b. Hanbel, 1421, 6/301).

Hz. Peygamberin vefatından sonra fetihlerle genişleyen İslam devletinde yeni şehirler kurulmuştur. Bu şehirlerin kozmopolit yapısının etkili olabileceği mevcut ve muhtemel toplumsal nedenlerle kadınların mescitlere gitmelerinin fitneye sebep olacağı yönünde görüşler ağır basmaya başlamıştır. Esasen ataerkil aile ve toplum düzeninin hâkim olduğu Arap toplumunda bu eğilimin bulunduğu ve kadınları mescitlerden menetme geleneğinin İsrailoğullarına da atfedildiği rivayetlerde görülmektedir. (Buhârî, 1422/2001, "Ezan", 163). Mezheplerin teşekkül döneminden itibaren kadınların cemaatle namazla dinen yükümlü olmaması hükmünün desteğiyle fitneye sebep olabileceği gerekçesiyle kadınların mescide gitmeleri mekruh görülmüştür. Fitne ile kastedilen kadınların camiye gitmekle erkekleri ahlaksızlığa

sürüklemesi ve toplumda gayrimeşru ilişkilerin artmasına sebep olmalarıdır. Gece namazlarında yaşlı kadınlara kerahet olmayacağı yönünde görüşler beyan edilmişse de hâkim görüş kadınların mescide gitmesinin mekruh olacağı şeklinde yerleşmiştir. Günümüzde toplumsal şartlar çok değişmiş olmakla birlikte mevhum fitne gerekçesinin devam ettiğini ve kadınların camiye gitmesinin mekruh olduğunu savunan görüşler ve karşı görüşler bulunmaktadır.(bk. Kahraman, 2004; Ramazanoğlu, 2013).

Kadınların camilerde cemaatle namaza katılmalarını olumsuz etkileyen kültürel kodlar da bulunmaktadır. Dini değerlendirmeler kültürel değerlerden tam bağımsız olmadığı gibi, kültürel değerlerin oluşumunda da dini değerler etkilidir. Bu bağlamda tarihi süreçte sıra dışı ve özel dini törenlerde ve toplu ibadetlerde kadınların mescitlere gelmeleri söz konusu olsa da vakit namazları için camilere gitme, cuma ve bayram namazı cemaatleri katılma kadınlar için mutat bir gelenek olmamıştır. Bu sebeple camilerin yapılandırılmasında kadınların camileri kullanmasıyla ilgili özel planlamalar yapılmamış ve buna ihtiyaç duyulmamıştır. Tarihi camilerin orijinal kuruluşunda bulunmayan kadınlar kapısı ve kadınlar mahfilleri ihtiyaca binaen sonraki zamanlarda ihdas edilmiştir. Ülkemizde değişken cemaatli büyük camiler dışındaki yerlerde cami avlusunda veya cami içinde bir kadın cemaatle karşılaşan erkek cemaatte hâkim olan tavır, “burada ne arıyorsunuz, kaybolun, görünmeyin, ayağımıza dolaşmayın” tarzındadır. (bk. Ramazanoğlu, 2013). Bu sebeple sosyal tecrübeleri ve dini eğitimleri güçlü olmayan hanımlar mescitlerin avlusuna dahi girmekten çekinmekte ve imtina etmektedir.

Hanefi mezhebi kaynaklarında kadının cemaatle namazda imama uymasının sahih olması için imamın kadın cemaate niyet etmiş olmasının şart olduğu ifade edilmiştir. (Kudûrî, 1427/2006, s. 2/866). Bu görüşün gerekçesi İmam olan kişi kadın cemaate niyet eder ve sonradan bir kadın gelerek imamın yanına namaza dururse bu durumun muhâzât oluşturması ve imamın namazını ifsat olması olarak gösterilmiştir.(Serahsî, 1414/1993, s. 1/184-186). Sadece çok zayıf bir ihtimali, yani bir kadının gelerek bir imamın bitişiğine namaza durmasını esas alarak üretilen bu görüş fıkıh kitaplarında genel bir hükme dönüşmüş ve cemaatle namaz kılan kadınların namazlarının geçerliliği kadınların kendi ellerinde olmayan bir kayda bağlanmıştır. Bu görüşten haberi olan kadınlar için camide cemaatle namaza katılmak adeta namazın geçersiz olması riskini almaktadır. Bu görüşe uyan bazı kadınlar imamın kadın cemaate niyet edip etmediğini bilemedikleri için imama uyamamaktadırlar. Üstelik kadın cemaatin erkek cemaatten tamamen tecrit edildiği camilerde imam ve müezzin için kadın cemaat bulunduğunu hatırlatacak bir durum da bulunmamaktadır. Kadın cemaat için ayrıca bir niyet etme veya onları imamlık niyetinden özellikle dışlama oldukça sorunlu bir anlayıştır. İmam olan kişinin arkasında cemaat olan herkese için imam olduğu açıktır. Bununla birlikte ülkemizde yazılan ilmihallerde ve şifahi ortamlarda sıkça zikredilen bu görüş sebebiyle bazı kadınlar camide cemaate katılmaktan imtina etmektedir.

2. Fiziki Faktörler

Ülkemizdeki camilerin büyük bölümünde, özellikle son elli yıl içinde inşa edilen camilerde caminin dışarıdan erişimini kısıtlayan fiziki bir yapı bulunmaktadır. Camilerin çoğunluğunun sınırları bir duvarla çevrilidir. Bazı camilerin duvarı hapishane duvarı gibi yüksek yapılmış ve üzerleri dikenli veya jiletli tel ile çevrilmiştir. Bazı camilerin bahçe girişi tek bir kapı ile sınırlanmış ve diğer üç yön giriş için müsait olsa bile erişime açılmamıştır. Bazı mahalle camilerinde uzaktan minareyi görerek camiye gelen kişiler caminin giriş kapısını bulmakta zorlanmakta, bulduğunda ise caminin, özellikle namaz aralarındaki vakitlerde kullanıma açık olup olmadığında tereddüt yaşamaktadır. Bu durum o camiye yabancı olan kişilerin camiye erişimini zorlaştırmaktadır.

Kadınların camiye gidişinde erkeklerin yaşadıkları zorluklara ilave bazı zorluklar ortaya çıkmaktadır. Kadınlar birçok camideki dışarıdan soyutlanmış ıssızlık görüntüsü sebebiyle mahrem bir alana giriyormuş hissi yaşamaktadır. Birçok camide cami avlusundaki banklarda oturan müdavim

mütekaitlerin camiyi bennenen bakış ve tutumları kadınlarda çekince oluşturmaktadır. Cami avlusuna giren kadının tuvalet kullanma ve abdest alma ihtiyacı varsa bu durumda ikinci bir sıkıntıyla karşılaşmakta ve kadınlar tuvaletini bularak kapalıysa yetkilisini bulup açtırması gerekmektedir. Üçüncü aşamada kadının camide namaz kılabileceği yeri bulması gerekir. Her camide farklı bir düzenleme ile bazen ayrı bir kapıdan caminin alt veya üst katına, bazen cami içinde ayrılmış bir bölmeye yönlendirme söz konusudur. Kadın namaz kılacağı yeri bulmuşsa ve bu durumda camide devam eden bir cemaat namazı varsa bu durumda genellikle ses dışında camiyle bir bağlantısı olmadığı için cemaatle namazın hangi aşamada olduğunu keşfetmesi gerekir. Ses Sisteminin açık olmaması, elektriklerin kesilmesi özellikle ana mekândan kopuk alt kat veya müştemilat türü yerlerde namazın yarıda kalmasına sebep olmaktadır. Bu durumlar özellikle namaz esnasında içeride kadın cemaat bulunmayan bir camiye giren kadınlar için imama uymayı zorlaştırmaktadır.

Birçok camide kadın tuvaleti ve abdesthanesinde yetersizlikler görülmektedir. Sadece zarureti savmak kabilinden bir tuvalet ve bir lavabo konulmuş, abdest almak için özel bir lavabosu olmayan üstelik de kapısı çoğu zaman kilitli olan kadın abdesthaneleri bulunmaktadır. Mahremiyet düşünülerek bodrumlara veya cami avlusunun arka taraflarına konulan kadın tuvaletleri ve abdesthaneleri güvenlik endişesi doğurmaktadır. Bu durum kadınların abdesthaneleri kullanmaktan korkmasına ve kötü niyetli kişilerin kullanabileceği gerekçesiyle tuvaletlerin kapısın kilitlenmesine sebep olmaktadır. Kadınların güvenle girip kullanabileceği, elbiselerini asabileceği, oturarak abdest alıp sonra rahat bir ortamda yeniden giyinebileceği geniş abdesthaneye ve yeterli sayıda tuvalet kabinine ihtiyacı bulunmaktadır.

Ülkemizdeki camilerin büyük bölümünde kadınlara ayrılan bolümler bir yönüyle kadınların cemaate eksik katılımlarına zemin oluşturmaktadır. Camilerde kadınlar için ayrılan bölümleri, alt kat veya bodrum kat, üst kat mahfiller veya cami müştemilatında ilave bölümler olarak yapılmış yerlerdir. Bu bölümlerin, çok azı istisna, kadınların namaz kıldıkları yer perde veya duvarla çevrilmiş ve ana cemaatle görüntü irtibatı kesilmiştir. Birçoğunda ses irtibatı hoparlör desteğiyle sağlanmaktadır. Böyle bir ortamda cemaatle namaz kılan kadınlar kürsüdeki vaizi, minberdeki hatibi, mihraptaki imamı ve kendileriyle imam arasındaki ittisali sağlayan cemaati görememektedirler. Cemaatten kopmuş olan kadınlar kendilerini çoğu yerde camide ve cemaatin bir parçası gibi hissedemedikleri için kendi aralarında konuşma, düzgün saf tutamama, cemaate katılamama durumları yaşamaktadır. Elektrik kesildiğinde sesin kesilmesi, kadının camiye cemaatle namaz devam ederken girmesi durumunda cemaatin hangi aşamada olduğunu bilememesi, vaiz ve hatibin konuşmasındaki iletişim ve etkinin azalması gibi sorunlarla karşılaşmaktadır.

Hz. Peygamberin mescidinde kadınların yekpare bölümünde erkeklerin arkasında arada bir perde veya duvar olmaksızın saf tuttukları bilinmektedir (bk. Yilmaz, 2007, s. 120). Günümüzün fiziki imkânları göz önüne alındığında kadınlar için üst balkonda veya ana cemaat mekânında kadınlar mahfili ayrılması ve buraya kadınların kendilerine ayrılmış bir kapıdan girip çıkmaları cami ve ibadet adabı açısından faydalı ve gereklidir. Fakat kadınların erkekleri, erkeklerin kadınları görmemeleri gerektiği görüşünden hareketle kadınların bulunduğu yerlerin duvar veya perdelerle tamamen kapatılmasının sağlam bir dini veya toplumsal dayanağı yoktur. Kadınlar sokakta, çarşıda, toplu taşıma araçlarında ve kamu kurumlarında erkeklerin bulundukları ortamlarda bulunmaktadır. Hz. Peygamber ve sahabe dönemi dâhil tarihin hiçbir döneminde kadınlar ev dışında görülmez kılınmaya zorlanmamış aksine tesettür şartı kadının sosyal ve kamusal alanlarda bulunduğunda takınması gereken edep sınırı olarak vurgulanmıştır. Normal şartlarda edep ve vakarıyla, namaza uygun kıyafetiyle namaz kılmak için camiye gelen kadın ve erkeklerin birbirlerini gördüklerinde fitneye düşeceklerini, yani gayrimeşru ilişkilere temayül edeceklerini ifade etmek, nadire genel kural değeri vererek seddi zeriayı aşırı kullanmaktır.

Kadınların cami içinde namaz kılma yeri ile ilgili iyi bir uygulama Jakarta İstiklal camiinde görülmektedir. İki yüz bin kişilik cemaat kapasitesi bulunana caminin ana cemaat alanı mihrabın sol tarafından başlayarak düz bir hatla mihrabın tam karşı cephesinde yer alan ana giriş kapısının sol yanına kadar ikiye bölünmüştür. Böylece ana mekân bel hizasının altında kalan tekerlekli portatif bariyerlerle ikiye ayrılmıştır. Prensip olarak ana mekânın takribi yüzde kırkı kadınlara ayrılmıştır. Bu durum sadece cemaatin kalabalık olduğu namazlarda değil birkaç saflık az cemaatlerde de uygulanmaktadır. Kadınlar ilk iki safı boş bırakarak ilk safta erkeklerle aynı hizada durmamaktadır. Bu paylaşımda kadınlar ve erkekler ayrı kapıları kullandığında giriş çıkışlarda bir rahatsızlık oluşturmamaktadır. Aslında bu caminin binlerce kişiyi alabilecek dört katlı geniş balkonları da bulunaktadır. Fakat saflarının imamın arkasından başlayarak oluşturulması prensibi gözetilerek cemaat ana mekândan itibaren düzenlenmiştir. Eğer kadınlar aynı mekânda erkeklerin arkasında saf tutmuş olursa sonradan gelen erkekler kadınların arkasında saf tutmak zorunda kalabilir. Nitekim cami yönetiminin düzeni sağlamadığı çeşitli ülkelerdeki büyük camilerdeki cemaat namazlarında kadınların ve erkeklerin birbirine karıştığı veya kadınların erkeklerin arka safını boydan boya kapattığı örnekler bulunmaktadır. Öte yandan ülkemizde kadınlar için yüksek kafeslerle çevrilmiş küçük ve dar alanlar ayrılması, yüksek ve çok küçük delikli kafeslerle dahi yetinmeyip üzerine perde veya hasır astırılması, üst kat mahfiller boş olmasına rağmen kadınların bodrum katta imamdan ve cemaatten çok uzak bir mekânda namaz kılması gibi durumlar görülmektedir. Bu sebeple internet verilerinden anlaşıldığı kadarıyla Jakarta İstiklal Camii'nde cemaat düzeni açışından dikkate değer bir uygulama tarzı dikkati çekmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Hz. Peygamber döneminde bütün kadınlar olmasa da bazı hanım sahabilerin beş vakit namaza, Cuma ve Bayram namazlarına katıldıkları ve bu konuda kısıtlayıcı yaklaşımda bulunanlara bizzat Hz. Peygamber'in müdahale ettiği yukarıda işaret edilen birçok araştırmada zikredilmiştir. Tarihi süreçte kültürel gelişmeler ve toplumsal değerler kadınların cemaate katılmaması yönünde gelişmiş ve camiler de bu çerçevede şekillendirilmiştir. Günümüzde hâkim olan kültürel gelişmeler ve toplumsal değerler, Hz. Peygamber dönemindeki uygulamanın günümüz şartlarına uygun olarak değerlendirilmesinin daha faydalı olacağını düşündürmektedir.

Günümüzün toplumsal şartları kadınların eğitim, sağlık, alış-veriş, iş hayatı ve seyahat için ev dışında bulunma sürelerini ve sıklıklarını artırmıştır. Sahabe hanımları gibi özel olarak evinden çıkarak cemaatle namaza katılmak için camiye gitmese dahi, toplumsal alanlarda bulunduğu sıralarda namaz kılabilmek için mescit ve camilere ihtiyacı bulunmakta ve buralarda bulunan namaz cemaatlerine iştirak edebilmektedir. Namaz kılma yeri olarak bir camiye veya mescide yönelen kadının burada namaz kılma ihtiyacını kolayca karşılaması, cemaat vakti ise cemaate katılarak namazını kılabilmesi tabii bir beklentidir. Ayrıca çeşitli sivil toplum kuruluşları cami ve cemaate katılımı teşvik etmek için sabah namazı buluşmaları, çocuklar için bisiklet kampanyaları gibi faaliyetler düzenlenmektedir. Bu tür programlara çoğu zaman kadınlar da iştirak etmektedir. Ayrıca kadınların mübarek gün ve gecelerde cami programlarına katılımı yoğun olmaktadır. Bütün bunlar kadınların cami kullanımı gereksiz zorlaştıran hususların ortadan kaldırılmasını gerektirmektedir.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel. (1421). *Müsned* (1-45). Müessesetü'r-Risale.

Bakan, T. (2008). Sünnete Göre Kadınların Toplu İbadeti ya da Cemaat Namazı. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *30,* Article 30.

Buhârî, E. A. M. b. İ. el-. (1422/2001). *El-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ* (1-9). Dâru Tavkı'n-Necât.

Ebû Dâvûd, S. b. el-Eş'as es-Sicistânî. (1430/2009). *Es-Sünen* (1-7). Dâru'r-Risaletü'l-Âlemiyye.

Erdemli, K. A. (2013, Ekim). Cami Mimarisinde Kadınların Yeri ve İstanbul Müftülüğü Camilerin Kadınlar Bölümünü Güzelleştirme (3T) Projesi. *Din ve Hayat, 20,* 66-71.

Güleç, H. Y. (2021). Hz. Peygamber Dönemi Kadınlarında Mesleki İlgi. *Danisname Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi, 3,* Article 3. https://doi.org/10.5281/zenodo.5507609

Kahraman, A. (2004). Klâsik Fıkıh Literatüründe Kadının Cemaatle İbadet Konusundaki Yaklaşımlarda Fitne Söyleminin Rolü -Eleştirel Bir Bakış-. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi, 2,* 59-80.

Kudûrî, E.-H. A. b. E. B. (1427/2006). *Et-Tecrîd li'l-Kudûrî* (2. Baskı, 1-12). Dâru's-Selâm.

Mâlik, İ. (2004). *El-Muvaṭṭaʾ* (M. M. el-Aʿẓamî, Ed.; C. 8). Müʾessesetü Zâyid B. Sulṭân Âl-İ Nehyân.

Müslim, E.-H. M. b. el-Haccâc. (1374/1954). *El-Câmiʿu's-ṣaḥîḥ* (1-5). Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.

Ramazanoğlu, Y. (2013). Camilerde Kadının Gölgesi. *Din ve Hayat, 20,* 72-80.

Reda, N. (2004). Women in the Mosque: Historical Perspectives on Segregation. *American Journal of Islam and Society, 21*(2), Article 2. https://doi.org/10.35632/ajis.v21i2.504

Serahsî, Ş.-E. M. b. A. es-. (1414/1993). *El-Mebsût* (1-30). Dâru'l-Ma'rife.

Tırabzon, A. (2016). Kadınların Cemaatle Kılınan Namazlara İştiraki ve Namazlarının Edası. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology, 33,* Article 33.

Yeşil, M. (2004). Kadınların Cemaate İştiraki ile İlgili Hadisler Üzerine Bir İnceleme. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17,* 47-62.

Yilmaz, H. (2007). Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi, 5*(14), Article 14.

İslam Aile Hukuku Kanunlaştırmalarında Karşılaşılan Sorunlar

İsmail YALÇIN

Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı

Associate Professor, Selcuk University, Faculty of Islamic Sciences Department of Islamic Law.

isyalcin@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8925-8398

ÖZET

İslam'ın öngördüğü toplumsal düzenin tesisinde aile huzuru, komşuluk ve akrabalık ilişkileri başat role rahiptir. Kur'an ve Sünnette aile ve çevresi ile ilgili geniş açıklamaların olması bunu göstermektedir. Hz. Peygamber'in vahiy ışığında düzenlediği aile ilişkileri sonraki dönemlerde Müslümanlar için rehber olmuş ve o temel üzerinden fıkıh ekolleri evlenme ve boşanma ahkâmını açıklamışlardır. 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile aile hukuku ilk defa kanunlaştırılmıştır. Bu ve bundan sonraki kanunlaştırmalarda farklı mezhep ve müçtehitlerden istifade etmek gerektiği hatta bazı konularda yeni içtihatlara ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkmıştır. Nitekim İslam dünyasında uygulamaya konulan aile kanunlarında ülke çoğunluğun mezhebi öncelense de diğer mezhep görüşlerine ve yeni yorumlara yer verilmektedir. Zira toplumsal değişme ve gelişmeyle hukuk kurallarında da yenilenme gerekmektedir. Nitekim evlenme ve boşanmanın resmi tescil ve kayıt altına alınması, çok eşliliğe tarafların haklarını koruyacak sınırlamalar getirilmesi, kocanın boşama hakkının yeniden düzenlenmesi ve boşanma işlemlerinin yargı kontrolünde yürütülmesi gibi hususlarda yenilikler görülmektedir. Ayrıca nişanı haksız yere bozan tarafa maddi-manevi tazminat yüklenebilmesi, belli yaş altındaki kişilerin veli tarafından evlendirilememesi, resmi kayda geçmeyen evlenme veya boşamanın, şartlı boşamanın, aynı anda üç kere boşamanın geçersiz sayılması gibi yaygın kabule aykırı görüşlerin tercih edilerek yasalaştırılmaktadır. Bu durum birçok ülkede yasaların İslam'a uygunluğunun tartışılmasına yol açmaktadır. Türkiye'de olduğu gibi İslam aile hukukunun yasal düzenleme içine alınmayıp halkın kendi bilgisi çerçevesinde bireysel olarak uygulanmaya çalışıldığı ülkelerde ise büyük mağduriyetler yaşanabilmektedir. Bu durumda halkın inanç değerleriyle uyumlu fakat bütün tarafların hakkını koruyan aile kanunlarının yapılması ve uygulama sonuçlarına göre güncellenmesi büyük önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aile hukuku, Kanunlaştırma, Tescil, Poligami, Talak.

Problems Encountered in the Codification of Islamic Family Law

ABSTRACT

Family peace, neighbourhood and kinship relations play a major role in the establishment of the social order envisaged by Islam. The fact that the Qur'an and Sunnah contain extensive explanations about the family and its environment shows this. The family relations organised by the Prophet in the light of revelation became a guide for Muslims in the following periods and the schools of fiqh explained the rules of marriage and divorce on that basis. In 1917, family law was codified for the first time with the Decree on Family Law. In this and subsequent legalisations, it became evident that it was necessary to benefit from different sects and mujtahids, and even new jurisprudence was needed on some issues. As a matter of fact, in the family laws implemented in the Islamic world, although the sect of the majority of the country is prioritised, the views of other sects and new interpretations are included. Because with social change and development, renewal is also required in legal rules. As a matter of fact, innovations are seen in issues such as the official registration and registration of marriage and divorce, the introduction of restrictions on polygamy to protect the rights of the parties, the reorganisation of the husband's right to divorce and the execution of divorce procedures under judicial control. In addition, views that are contrary to widespread acceptance, such as the imposition of financial and moral compensation on the party who unjustly breaks the engagement, the inability to marry persons under a certain age by a guardian, the invalidity of marriage or divorce that is not officially registered, conditional divorce, and divorce three times at the same time, are preferred and enacted. This situation leads to discussions on the compatibility of laws with Islam in many countries. In countries like Turkey, where Islamic family law is not included in the legal regulations and people try to apply it individually within the framework of their own knowledge, great grievances can be experienced. In this case, it is of great importance to make family laws that are compatible with the belief values of the people but protect the rights of all parties and to update them according to the results of the implementation.

Keywords: Family law, Codification, Registration, Polygamy, Talaq.

1. Giriş

İslam'ın aile kurumuna verdiği öneme paralel olarak fıkıhta çok detaylı ele alınan aile hukuku kuralları, ibadetler alanında olduğu gibi fert ve toplum hayatında yaygın bir şekilde bilinmekte ve uygulanmaktadır. Tarihi süreçte İslam aile hukuku mezhepler çerçevesinde şekillenmiş fetva ve yargı kurumlarının desteğiyle toplumsal alanda uygulanmıştır. Zaman içinde ortaya çıkan problemlere çözümler üretilmeye çalışılmış ancak bu çözümler yeni bir içtihat zihniyetiyle değil mevcut mezhep içtihatlarına uydurulan şekli çözümler olduğunda sorun çözülmüş gibi görünse de aslında sorunun büyüyerek kalıcılaşmasına vesile olunmuştur. Bir toplum için belli bir zamanda üretilen çözümler başka bir zamanda ve toplumda sorun kaynağı haline dönüşebilmiştir.

Dünya savaşları sonrasında dünya düzeninin yeniden kurulmasıyla Müslüman ülkeler İslam hukukuyla ve özelde İslam aile hukukuyla ilişkilerini yeniden düzenlemiş ve bugüne kadar birçok Müslüman ülkede Müslümanların aile hukuku uygulamaları İslam aile kanunu

formatında kanunlaştırılmıştır. Aile hukuku kanunlaştırmalarının öncüsü Osmanlının son döneminde yapılan 1917 tarihli "Hukuk-ı Aile Kararnamesi"dir.(Çeker, 2016). Bu kanun daha sonra başka ülkelerde yapılan aile kanunlarına emsal oluşturmuş fakat ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü durumla birlikte şiddetli iç ve dış muhalefet sebebiyle iki yıl yürürlükte kalabilmiştir.(Durmuş & Yargi, 2019, s. 316). HAK ile birlikte klasik dönem uygulamalarından farklı olarak kanunlaştırma çalışmaları eklektik bir yöntemle fıkıh müktesebatının bütününden istifade edilerek yapılmaya başlanmıştır.(Durmuş & Yargi, 2019, s. 317). Bundan sonra yapılan kanunlaştırmalarda zamanın ihtiyaçlarına ve idrakine uygun kanunlaştırma faaliyetinin ancak bu eklektik sistemle yürütülebileceği görüşü hâkim olmuştur.

İslam ülkelerinde İslam aile kanunlarının hazırlanmasında genel eğilim öncelikle ülkede hâkim olan mezhep kurallarının temel ve esas kabul edilmesi ve ihtiyaç duyulduğunda diğer mezhep görüşlerine ve bireysel fukaha görüşlerine müracaat edilmesidir. Özellikle güncel tartışmaların yoğun olduğu alanlarda bütün fıkıh mirasından istifadeyle günün ihtiyaçlarını karşılayan görüşler tercih edilmeye çalışılmış hatta bazı konularda yeni içtihat sayılabilecek açılımlar getirilmiştir.(bk. Altintaş, 2018). Bununla birlikte büyük gerilimlerle üretilen bu kanunlar bazı noktalarda klasik fıkhî yaklaşımlardan uzaklaştığı iddiasıyla sapkınlıkla, buna karşılık bazı konularda klasik bir anlayışı devam ettirerek problem üretmek ve mağduriyet yaratmakla suçlanmaktadır.(bk. Clark & Young, 2008; Harrak, 2009). Sonuç itibariyle İslam ülkelerinde fıkha dayalı olarak hazırlanmaya çalışılan aile kanunları veya daha genel şekliyle şahıs, aile ve miras hükümlerini içeren "ahval-i şahsiye" kanunları İslam hukukunun diğer alanlarına göre daha başarılı kanunlaştırmalar olarak nitelenebilir.

2. Hukukun Kamusal Niteliği

Hukukun kamusal niteliği hukuk kurallarının toplumsal düzeni, adaleti ve kamu yararını sağlamak için konulduğunu vurgulamaktadır. Bütün hukuk kuralları insanların toplum içindeki hak ve sorumluluklarını belirlemek; herkesin hakkını, hukukun koruması altına almak; anlaşmazlık ve çatışmaları adil bir şekilde çözmek ve böylece toplumda güven ve adaleti sağlamak için konulur.(Akıntürk, 2009, s. 9). Hukuk kuralın toplumsal düzeni ve kamu yararını gerçekleştirebilmesi için arkasında kamu gücünü temsil eden ve yaptırım gücü olan bir otorite bulunması gerekir.(Bilgili & Demirkapı, 2020, s. 18). Bu otoriteyi günümüzde genellikle devletler temsil eder. Hukuk kuralına dönüşmediği sürece din kurallarının yaptırım gücü ve uygulanma biçimleri çeşitlilik ve değişkenlik arz eder.(Akıntürk, 2009, s. 6). Bu sebeple devletler ihtiyaç olan her alanda hukuki düzenlemeler yaparak toplumsal düzeni ve adaleti sağlamaya çalışır.

Aile hukuku toplumsal düzeni ve kişilerin hukukunu derinden etkileyen çok önemli bir hukuk alanıdır. Bir erkek ve bir kadının karşılıklı olarak eş olmayı hukuki bir sözleşmeyle kabul etmeleriyle başlayan ilişki, çocuklara, ebeveynlere ve akrabalara kadar uzanarak toplumsal düzenin ve ahlakın ana unsurlarından biri haline gelir. Nişanlanmayla başlayıp nikâhla tam olarak taraflara belirli haklar ve sorumluluklar yükleyen aile hukuku, nikâhtan etkilenen bütün tarafların haklarını korurken, aslında bütün toplum bir şekilde ailelerden oluştuğu için toplumun tamamının haklarını koruyan bir nitelik taşımaktadır. Halk arasında aile hukukunun dini boyutuna vurgu yapmak üzere "Allah katında evlenmek" ve "Allah katında boşanmış olmak"

gibi ifadeler kullanılmakla birlikte aile hukuku şeklî ibadetler gibi sadece kişinin yaratıcısıyla ilişkisini düzenleyen kurallardan değil, kişilerin karşılıklı hukukunu düzenleyen muamelat kurallarındandır. Bir kuralın hukuk kuralı niteliği kazanması için bu kuralın devlet veya kamu iradesi tarafından yürürlüğe konulmuş olması ve uygulanmasının devletin denetim ve yaptırımına tabi olması gereklidir. İnsanların kendi anlayışları doğrultusunda uygulamaya koydukları kuralları hukuk kuralı yerine koymaları dini veya ahlaki yaptırım içerse dahi tarafların mağduriyetlerine ve toplumsal ahlakın yozlaşmasına sebep olabilir. Bu sebeple modern devlet sisteminde aile hukukunun kamu otoritesi tarafından düzenlenen ve denetlenen meri hukuk olması önemli bir hukuki zorunluluktur.

3. Nikâhın Tanımı

İslam'ın teşekkül dönemlerinde yaygın olan kültürel değerlerin yansıması olarak ortaya çıkan aile anlayışı ve atomcu evren anlayışını yansıtan akit nazariyesinin nikâh akdine uygulanması günümüz insan ve aile anlayışları açısından mahzurlu görülmektedir. Nitekim şahitler huzurunda icap-kabul ile tamamlanan nikâh akdinde nikâhın mevzuu, semen ve bedel konusunda ilk dönem eserlerinde belirtilen görüşler ve bu görüşlerin aile hukukunun bütün alanlarına yansıması dolaylı olarak anlaşılmaktadır. Özellikle erkeğin ödemekle yükümlü olduğu mehir ve nafakanın milki mut'a/faydalanma mülkiyeti karşılığı olması, cinsel yönden faydalanılmayan veya faydalanılması için hazır olmayan kadının nafaka ve mehir hakkı olmayacağı yönündeki görüşler klasik fıkıh kitaplarından günümüz eserlerine kadar taşınmıştır.(Bilmen, ts, ss. 14, 117, 454, 456). Bu görüşlerin veya ifade biçimlerinin yerinde ve zamanında makul karşılıkları ve kabul biçimleri olsa da bugün için aynı karşılıkları bulmamaktadır.

Nikâh akdinin klasik kurgusu aile hukukundaki birçok konunun tanziminde etkili olmuştur. Nitekim fıkıh ve aile hukuku eserlerinde mehrini peşin isteyen bir kadının muaccel mehrini almadan kocanın gösterdiği aile evine gitmeyi reddedebileceği, zengin bile olsa kadının nafakası kocanın karşılayacağı, nâşize olan, kendini kocasına teslim etmeyen veya vat'a mütehammil olmayan kadının nafaka hakkı olmadığı ifade edilmiştir. Aynı esasa dayalı olarak kadının, kocanın meşru isteklerine itaat etmesi, evden çıkmak, mesleğini icra etmek veya nafile oruç tutmak için kocasından izin alması gerektiği kaydedilmiştir. Sonuç olarak boşama hakkı tek taraflı olarak kocaya ait bir haktır. Çünkü boşama kocanın kendisine ait bir haktan vazgeçmesidir. Kadının muhâlea veya tefviz yoluyla boşama talep edebilmesi kocasının rızasına bağlıdır. Bu zikredilen hususlar güncel İslam aile hukuku kitaplarında daha yumuşak ve günümüz anlayış ve kavrayışına uygun olarak ifade edilmeye çalışılmışsa da sebep ve sonuçlar aynı kurgu üzerinden devam etmektedir. (Acar, 2017, s. 149,156-157; Koçak vd., 2014, s. 170).

4. İmam Nikâhı ve Tescil Meselesi

İmam nikâhı veya dini nikâh diye isimlendirilen kayıt dışı nikâh uygulaması ülkemizde din ve örfü hesaba katmayan laik hukuk anlayışı sebebiyle toplumsal bir sorun haline gelmiştir. Bilindiği gibi özel hukuk niteliği ağır basan nikâh akdinin İslam hukuku açısından geçerli olması için cami, din adamı veya dini tören şartı bulunmamaktadır. Dini bakımdan nikâh

akdinde aranan şartların tamamı sağlanarak resmi memur önünde nikâh kıyılmasına bir engel bulunmamaktadır. Şer'î hukuk sisteminden laik hukuk sistemine sert geçiş sebebiyle halk arasında duyulan dini nikâh töreni ihtiyacı Türk Medeni Kanunu'nda resmi nikâh töreninden sonra isteyenlerin dini tören yapabileceği ifadesiyle yer bulmuştur.(TMK, 2001 m. 143). Bu uygulamada yani resmi nikâh töreninden sonra dini tören yapılmasında yasal veya dini sorun yoktur. Ancak resmi nikâhtan önce imam nikâhı yapılması veya resmi nikâh olmaksızın sadece imam nikâhı yapılması hukuki, dini, ahlaki ve toplumsal sorunlar doğurmaktadır.

Ülkemizde imam nikâhı, resmi nikâh öncesinde tarafların rahat görüşmesi, resmi nikâh sonrasında nikâhın dini meşruiyetinin sağlanması veya kayıt dışı evlilik yapılabilmesi için kullanılmaktadır.(Liv, 2014, ss. 165-171). Her üç durumda da imam nikâhı meşru bir nikâh akdi olarak görülmekte ve imam nikâhı yapanların önemli bir kısmı dini meşruiyetin imam nikâhı ile sağlandığına inanmaktadır. Diğer İslam ülkelerinde de mahkeme dışında, resmi nikâh memurluğuna başvurmaksızın kayıt dışı nikâh akdi yapılabilmektedir. Ancak bu nikâhlar resmi nikâh meşru görülmediği için değil, her iki türlü nikâhın dinen meşru olacağı inancından kaynaklanmaktadır. Özellikle kırsal kesimdeki bazı insanlar geleneksel olarak alıştıkları gibi resmi makamlardan habersiz nikâh yaptırabilmekte, diğer bazıları da resmi makamlardan ikinci evlilik izni alamadıklarında fıkıhta anlatılan basit ve sade nikâh akdiyle bu amacını gerçekleştirmektedir. Ülkemizde âdete resmi nikâhın hukuken geçerli, imam nikâhının dinen geçerli olduğu şeklindeki anlayış müftülüklere nikâh kıyma yetkisi verilmesiyle dahi sona erdirilememiştir.(bk. Uyanik, 2018) Resmi kaydı olmayan ve mer'i hukukun tanımadığı nikâhlar istismara ve hak kayıplarına açıktır.(Bk. Apaydın, 2000; Liv, 2014; Onay, 2018)

Nikâh akdi, bir kadınla bir erkeğin mer'i hukuka uygun olarak karı koca olmalarına ve aile kurmalarını meşruiyet kazandırmaktadır. Tekli hukuk düzeninin olduğu ülkemizde yasal olarak geçerli bir çeşit nikâh olması tabiidir. Esasen imam nikâhı ve dini nikâh tabirleri geleneğimizde olmayan ve fıkhı bir temele dayanmayan isimlendirmelerdir. Bununla birlikte toplumsal kabule mazhar olma nispetinde imam nikâhına başvurulmaktadır. Bu uygulamanın yol açtığı sorunlar ayrı bir sunumun konusu olabilir. Bu sorunun ortaya çıkışında ve devam etmesinde klasik fıkıhta nikâhın tamamen sivil bir akit olarak kurgulanması etkilidir. Öyle ki evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadın iki şahit huzurunda "aldım-vardım" dediğinde evlilik gerçekleşmiş olur. Bu kolaylıktan resmi nikâh yapamayacak durumda olanlar veya imam nikâhını bir istismar vasıtası olarak kullanmak isteyenler faydalanmaktadır.

Günümüz devletlerinde evlenme ve boşanmaların, doğum ve ölümlerin kayıt altına alınması çok önemli hale gelmiştir. Hukuk güvenliğinin sağlanmasında ve bütün vatandaşlarının haklarının korunmasında resmi kayıt ve tescil işlemleri vazgeçilmezdir. Bu sebeple geçmişi Abbasilere kadar dayanan nikâhın tescili günümüzde bütün İslam ülkelerinde tescil edilmeyen evlenme ve boşanmaların geçersiz sayılması yönünde düzenlemeleri gündeme getirmiş ve bu yönde yapılan düzenlemelerle bütün evlenme ve boşanmaların kayıt altına alınması hedeflenmiştir.(Aydin, 1982, ss. 2-4) Bazı ülkelerde resmi onay alınmamış evliliklerin belli bir süre içinde tesciline izin verilmekte ve gecikmeye ceza uygulamakta, diğer bazı ülkelerde ise bu tür evlilikler yasal olarak geçersiz sayılmaktadır.(Malezya, 2006 md. 32-40; Ürdün, 2019 md. 36; Fas, 2021 md. 16). Ancak klasik fıkhî yaklaşımları olduğu gibi korumayı

dini korumak şeklinde değerlendiren dini bilgi aktarımları sebebiyle dini nikâh bahsi İslam toplumlarında bir sorun alanı oluşturmaya devam etmektedir.

5. Evlilik Yaşı

Fıkıh mezhepleri genellikle evlilik yaşı konusunda bir alt sınır koymamıştır. Bu durum ergenlik çağına ulaşmamış çocukların velileri tarafından evlendirilmesinde bir sakınca olmadığı hususunda ilk dönem fakihlerinin yaygın bir görüş birlikteliklerinin olduğunu göstermektedir. (Acar, 2017, s. 51). Hukuk-ı Aile Kararnamesi'ni hazırlayan heyet bu durumu sorunlu görerek kanuna asgari evlenme yaşı koymak istemiş ve bu yaklaşımı destekleyen fakihlerden İbn Şübrüme, Osman el-Bettî ve Ebû Bekr el-Asam'ın görüşlerini tercih ederek genel evlilik yaşı olarak erkeğin on sekiz yaşını, kadının ise on yedi yaşını tamamlama şartını düzenlemiştir. Aynı düzenleme içinde on iki yaşını doldurmamış erkek çocuğu ve dokuz yaşını doldurmamış kız çocuğunu hiç kimsenin evlendiremeyeceği ifade edilmiştir. (Acar, 2017, s. 57; Çeker, 2016 m. 4-8).

Müslüman ülkelerde hazırlanan aile kanunlarında evlilik yaşı konusunda HAK örnek alınmıştır. Ancak dünyada yükselen çocuk ve kadın hakları konusundaki duyarlılık, çocuk evliliği karşıtı söylemler ve kadın-erkek eşitliğini savunan yaklaşımlar nedeniyle evlilik yaşının erkek ve kadın için on sekiz yaşını doldurmuş olmada eşitlenmesi ve mahkeme kararıyla evlenmeye izin verme alt sınırının da on sekize yaklaştırılması yönünde düzeltmeler yapılmıştır. Ürdün Ahvali Şahsiye Kanunu evlenme ehliyeti için kadın ve erkeğin şemsi takvime göre on sekiz yaşını doldurmalarını şart koşmuş, özel durumlarda hâkim onayıyla on altı yaşına girenlere evlenme izni verilebileceğini düzenlemiştir.(Ürdün, 2019 m. 10) Fas aile kanunu da evlilik yaşını kadın ve erkek için on sekiz olarak belirlemiş fakat özel durumlarda mahkemenin gerekçeli bir kararla daha küçük yaştakilerin evlenmesine izin verebilmesine açık kapı bırakmıştır.(Fas, 2021 m. 19-22) Bir başka örnek olarak Malezya Federal Bölge Aile Kanunu evlenme ehliyeti için erkekte on sekiz yaşı kadında ise on altı yaşı şart koşarak erkek ve kadın için farklı yaş sınırı koymuş ve özel durumlarda mahkeme izniyle belirlenen yaşı doldurmayanlara da evlenme izni verileceğini belirlemiştir.(Malezya, 2006 m. 8) Diğer örneklerden Cezayir her iki cins için 19 yaşını doldurma; Irak 18 yaşını doldurma; Tunus erkek için 20, kız için 17; Suriye erkek için 18, kız için 17; Kuveyt erkek için 17, kız için15 yaşını doldurma şartını koymuştur.

6. Evlilik Sözleşmesi

Fıkıhta nikâhın şartları arasında tarafların bir sözleşme imzalaması şartı yoktur. İki şahit huzurunda evlenme engeli bulunmayan tarafların evlenmeye dönük iradelerini beyan etmeleri ve gerektiğinde veli rızasının bulunması nikâh akdinin gerçekleşmesi için yeterlidir. Günümüzde nikâh akitlerinin resmi tescile işlendiği sistemde genellikle tarafların rızasını ve onayını temsil etmek üzere evlilik kütüğüne tarafların ve şahitlerin imzaları alınır ve nikâh memurunun tasdik imzası ve mührüyle kayıt tamamlanır. Fakat bazı İslam aile kanunları nikâh akdi esnasında matbu bir form doldurularak tarafların üzerinde anlaştıkları şartların ve evlilikle ilgili ayrıntıların kaydedildiği bir evlilik sözleşmesinin düzenlenmesini ve onaylanmasını öngörmektedir. Böyle bir sözleşmenin ortaya çıkmasının arkasında kocanın mutlak boşama

hakkına karşılık kadının sınırlı boşanma çözümleri ve kadının kocasına itaat yükümlülüğü yatmaktadır. Bu formun amacı sonradan ortaya çıkabilecek ihtilafları azaltmak, bazı yönlerden evlilik içinde kocaya karşı zayıf durumda olduğu varsayılan kadının haklarını koruma altına almak hatta koca karşısında elini güçlendirmek olarak telakki edilmektedir. Fas ve Malezya aile kanunlarında müstakil bir evlilik sözleşmesine özel vurgu yapılmış diğer birçok aile kanunu da böyle bir sözleşme yapılmasına imkân tanımıştır.(Malezya, 2006 m. 22, 26; Ürdün, 2019 m. 37; Fas, 2021 m. 68)

Evlilik sözleşmesi esasen tarafların evlilik öncesi evlilikle ilgili konuları müzakere edip üzerinde anlaştıkları şartları resmi onaylı hale getirmektedir. Evlilik sözleşmesinde mehir, çok eşlilik, boşanma, ikametgâh, çalışma, mali haklar gibi hususlar yer almaktadır. Bu bağlamda tarafların üzerinde anlaştıkları mehrin miktarı, cinsi, ödenme şekli ve zamanı kaydedilir. Çok eşlilik konusunda bir şart koşulma varsa bu şart sözleşmeye yazılır. Beli bir evde veya belli bir şehirde oturmak gibi tarafların üzerinde anlaştıkları ikametle ilgili uzlaşmalar kaydedilir. Özellikle kadının çalışma, eğitimine devam etme, kariyerini sürdürme gibi şartları karar bağlanır ve kayda geçer. Kocanın boşama hakkı karşılığında kadın bir boşama hakkı talep edebilir ve kocanın kabul etmesi halinde sözleşmeye girer. Mal rejimi ve tarafların kazançlarının tasarrufu konusunda da bir anlaşma kayda geçirilebilir. Böylece evliliğin amacına aykırı olmayan ve tarafların üzerinde anlaştıkları şartların resmi teminat atına alınması ileride ortaya çıkması muhtemel bazı ihtilafların önüne geçilmesi bakımından değerli görülmektedir.

7. Teaddüd-i Zevcat

Klasik fıkhi kabullere göre bir erkeğin dörde kadar kadını nikâhı altında cemetmesi caizdir. Bu noktada ilk akla gelen hususlardan biri çok eşlilik bir ruhsat mıdır yoksa bir hak mıdır? Eğer ruhsat ise yasama erki mubahı sınırlama yetkisi çerçevesinde çok eşliliği yasaklayabilir mi?(bk. Yılmaz, 2019; Mansurizâde Saîd, 1330/1912). İkinci olarak; kadın üzerine evlenilmesini engellemek üzere evlilik akdi esnasında kocasına şart koyabilir mi?(bk. Gürkan, 2011). Üzerine evlenilmek istenmesi durumunda kadının bir tercih veya söz hakkı var mıdır? Sonraki hanımların kocanın mevcut evliliklerini bilmeleri gerekir mi? Bütün evliliklerin izin ve onaya tabi olduğu kabul edildiğinde ilave evlilikler için ilk evlilikten farklı bir şart ve denetim yapılacak mıdır? İslam ülkelerindeki uygulamalara bakıldığında bütün bu sorulara olumlu cevap oluşturacak düzenlemelerin bazı yeni aile kanunlarında yer aldığı gözlenmektedir.

Günümüz aile kanunlarından büyük çoğunluğu ilave evliliklerin ilk evlilikten farklı şartlara göre denetlenmesini ve ilave evlilik yapmak üzere başvuru yapanlarda ülkelere göre değişen bazı şartların aranmasını öngörmektedir. Bu şartların en yaygın kullanılanı erkeğin ilave evliliğin yükünü taşıyabilecek mali gücünün olmasıdır. Bazı ülkeler ikinci evliliğin haklı ve gerekli olduğunu başvuru sahibi erkeğin ispat ve ikna etmesini isterken bazıları izin verme makamında olan hâkimin ikinci evliliğe izin vermeden önce bu evliliğe izin vermeyi gerekli kılan istisnai ve objektif gerekçeyi tespit etmesini şart koşmuştur. Yine bazı ülkelerde mevcut hanımın rızası ve izni öncelenerek eşlerin birlikte mahkemeye davet edilmesi ve kadın razı olmadığında kadına bütün mali haklarıyla birlikte boşanma yolu gösterilirken bazı ülkelerde ikinci hanımın nikâhtan önce bilgilendirilmesi birinci hanıma ise durumun nikâhtan sonra tebliğ

edilmesi düzenlenmiştir. Bütün bu şartların üstünde kadın nikâh akdinde üzerine evlenilmemesini şart koşmuşsa bu durumda ikinci evlenme başvurusu yapılamaz. Bu düzenlemeler uygulayıcıların bu konudaki hassasiyetleri derecesinde ikinci evlilikleri kontrol altına almakta, keyfi uygulamaları ve hak kayıplarını azaltmaktadır. (bk. Ürdün, 2019 m. 13; Malezya, 2006 m. 23; Fas, 2021 md.40-46).

8. Kocanın Boşamasının Sınırlanması ve Yargı Denetime Alınması

Klasik fıkhi yaklaşımda nikâh akdinin tanımı ve anlamlandırılması bağlamında boşama kocayla ilgili bir mesele ve kocaya ait bir hak ve yetki olarak görülmüştür. Çünkü boşamayla kocanın kendisine ait bir haktan (milk-i mut'a) feragat ettiği kabul edilmiştir. Ağırlıklı görüşlere göre koca bu hakkını dilediği gibi kullanır ve kimse onun bu hakkı kullanmasına müdahil olamaz. Her ne kadar boşama en sevimsiz helal olsa da koca boşamak için herhangi bir gerekçe göstermek zorunda değildir, hanımını gıyabında boşayabilir, gıyabında rücu edebilir, boşamasını veya rücuunu hanımına bildirmek veya şahit tutmak gibi bir yükümlülüğü yoktur. (Bilmen, ts, s. 2/221-226). Talak suresindeki boşamada şahit tutma emri (et-Talâk, 65/2), Hanefilerin de içinde bulunduğu çoğunluk tarafından tavsiye niteliğinde kabul edilmiştir. (Türcan, 1994, ss. 268-270) Koca, karısını ric'i talakla boşamışsa, karısının rızasına bakılmaksızın dilediği zaman geri dönebilir. Resmi kayıt ve şahit olmayınca boşamanın zamanı, ric'atın varlığı ve zamanı, boşamanın ric'î, bâin ve üç boşama olma durumu, iddet süresi gibi hususlar eşlerin beyan ve kabullerine kalmaktadır. Bu durum hukuki ihtilafları artıran ve mağduriyetlere kapı aralayan bir unsurdur.

Kocanın boşamasının haklı bir gerekçeye dayanması gerekip gerekmediği hususunda farklı görüşler belirten fakihler olsa da fıkıhtaki genel görüşe göre bu durum kocanın boşamasının geçerliliğini etkilemez. (bk. Yaşar, 2021, ss. 114-118). Klasik fıkıhta manevi tazminat söz konusu edilmediği için (Kahveci, 2005, s. 94) kocanın boşamasına karşı caydırıcı unsur sadece ödenmemiş mehir ve nafaka yükümlülükleri ile kınanma çekincesidir. Günümüz aile hukuku düzenlemelerinde boşamayı kötüye kullanma tarzı uygulamalara son verebilmek için, boşamanın tescili, boşama için mahkemeye başvurma, boşama kararı öncesi arabuluculuk veya hakemlik uygulamasının işletilmesi ve haksız boşama tazminatı gibi düzenlemeler getirilmiştir.

a. Kocanın Boşamasının Resmi Kayıtlara İşlenmesi

Klasik fıkhi yaklaşıma göre koca boş ol deyince boşanma işlemi tamamlanmış olur. Ancak yeni düzenlemelerde boşamanın tescili ve kaydı gerekli görülmektedir. Buna göre koca resmi makamlara müracaat etmeksizin boşama işlemi yapmışsa bu boşamayı geçersiz sayan veya belli bir süre içinde yetkili resmi makamlara kaydettirilmesini yasalaştıran kanunlar vardır. Karısını boşamak isteyen kocanın yetkili makama müracaat ederek gerekli evrakı doldurması ve orada boşamasını telaffuz ederek kayda geçirtmesi daha aileyi korucuyu bir önlem olarak görülmektedir. Zira koca bu süre zarfında düşünme ve yeniden değerlendirme fırsatı bulacaktır. Malezya ve Fas aile kanunlarında tercih edilen yöntem ise dünyada yaygın uygulanan yargı önünde ve yargı kararıyla boşanma sistemine yakındır. Bu sistemde öncelikle evliliğin kurtarılması, ailenin korunması hedeflenmekte, boşanma kararı verildiğinde ise tarafların ve

çocukların haklarının teminat altına alınması amaçlanmaktadır. Bunun için boşanmak isteyen koca veya karı ya da her ikisi aile hâkimliğine müracaat eder. Hâkim tarafları ayrı ayrı dinler ve gerekirse arabuluculuk/ hakemlik işlemlerine başvurduktan sonra evlilik hayatına geri dönüş mümkün değilse boşanma kararını verir. Bu noktada Malezya taraflar boşama üzere anlaşmışlarsa öncelikle mahkeme huzurunda kocanın boşamasını eğer anlaşmazlık devam edip koca boşamaya yanaşmazsa hakemlere boşama yetkisi verilmesini öngörmüştür Fas ise boşama ve ricat uygulamasının iki şahit şartıyla birlikte tamamen mahkemenin kontrolünde yürütülmesini benimsemiştir. Ayrıca Fas ikinci evlilikleri kontrol altına almak için ikinci evlilik iznini vermeden bu duruma razı olmayan eş ve çocukların bütün maddi haklarının peşin olarak yatırılmasını şart koştuğu gibi kocanın boşanma talebinde de boşanma kararı vermeden önce kadının bütün mali halklarının muayyen hesaba yatırılmasını şart koşmaktadır. (bk. Yalçın, 2023, ss. 129-130).

b. Kocanın Tek Celsede Üç Boşama Hakkını Kullanması

Evlenme kararı gibi boşanma kararı da insan hayatında etkisi ve önemi çok yüksek bir karardır. İslam evlilik anlayışı bakımından yürümeyen ve sürekli sorun üreten ya da taraflardan biri veya her ikisi için çekilmez hale gelen bir evliliğin sonlandırılması insani ve fıtri bir fiil olarak kabul görmüştür. Bu önemli karar bütün yönleriyle ölçülüp tartılarak, mümkünse eşlerin karşılıklı olarak müzakeresi yoluyla alınmalıdır. Böyle bir karara bir anda, bir kızgınlıkla, başkasının tehdidiyle, şakayla, dil sürçmesiyle, bir şeyi yaptırmak veya engellemek için boş olma şartı koşularak, ya da boş olma şartı bir iddiayı güçlendirme amacıyla kullanılarak ulaşılması sorunlu görülmüş ve bunları engellemeye dönük düzenlemeler yapılmıştır.

Kuran'ı-Kerim'de "Boşama iki keredir, sonrasında ya güzellikle evliliği sürdürmek veya güzellikle evliliği sonlandırmak gerekir" buyrulmuştur. (Bakara 2/229). Bu ayetten ilk iki boşamada evlilik hayatına geri dönülebileceği, üçüncü boşamadan sonra ise araya başka evlilik girmeden yeniden nikâh kıyılamayacağı anlaşılmıştır. Uygulamada bu üç boşama farklı zamanlarda farklı süreçlerde verilmiş kararlar olabileceği gibi bir anda "boş ol, boş ol, boş ol" denmesiyle veya "üç kere boş ol", üçten dokuza boş ol" gibi bir ifade kullanılmasıyla da gerçekleşmiş olur. Çoğunluğun kabulü bu yöndedir. (Bilmen, ts, s. 2/186-192). Bir de bu boşamanın şartlı kullanımı bulunmaktadır. Mesela koca hoşlanmadığı bir kişiyi kastederek karısına "şu kişi bir daha bizim eve girerse üç talakla boşsun" derse ve o kişi bir şekilde evine girmiş olursa çok iyi yürüyen bir evlilik dahi olsa bu evlilik "beynuneti kübra" ile sona ermiş olur. Özellikle kızgınlık, fevrilik, iddia ve yaptırım amaçlı zaaflar yüzünden bu durum aile birliğine zarar veren bir unsur olarak tezahür etmiştir. (bk. Yılmaz, 2023). Bu sebeple yeni kanuni düzenlemelerin çoğunda, söz olarak ne söylenmiş olursa olsun, bir sürecin sonunda teşekkül eden boşama kararı bir boşama olarak sayılmış ve boşama kararının şarta veya zamana bağlanması geçersiz kılınmıştır. (Yalçın, 2023, ss. 131-132).

c. Boşamanın Yargısal Denetimi

Boşanma Hz. Peygamber tarafından en istenmeyen helal olarak nitelenmiştir. Kuran'ı-Kerim kendi aralarında sorunlarını çözemeyen karı-koca arasını bulmak için tarafların ailelerinden âkil insanların devreye girmesini ve eşlerin aralarını bulmaya çalışmalarını

öğütlemiştir. Karı ve kocanın eşlerine karşı görev ve sorumluluklarını bilmemeleri, ihmal etmeleri veya evlilik içinde yaptıkları hatalarının farkına varamamaları mümkündür. Evliliğin korunması, sürdürülmesi ve kurtarılması esas olduğuna göre böyle bir durumda önce bir danışmanlık almak, arabuluculuk faaliyetine imkân tanımak aile ve toplum maslahatına daha uygundur. Eğer evliliğin kurtarılması mümkün değilse bu durumda evliliğin bütün taraflarının haklarının yasal koruma altına alınması ve bu şekilde evliliğin sonlandırılması hukuki ihtilafları azaltacaktır. Nitekim yukarıda işaret edildiği gibi yeni aile kanunlarında uygulama bu yönde ilerlemektedir. (bk. Yalçın, 2023, ss. 128-130).

d. Arabuluculuk veya Hakemlik Uygulamaları

Bir evlilikte yaşadıkları sorunları aşamayarak boşanma kararına yönelen eşler için arabuluculuk veya hakemlik uzlaşmayla evliliği sürdürme veya anlaşarak boşanma konusunda önemli bir fonksiyon icra edebilir. Nitekim güncel düzenlemelerde boşanma aşamasına gelen eşlerin aile mahkemelerine müracaat etmesi ve başvurunun şekline göre kararın uzlaşma komisyonuna sevk edilmesi tercih edilmektedir. Belli süre ile sınırlanan arabuluculuk veya hakemlik raporuna göre nihai karar verilmektedir. Uzlaşma sağlanmışsa başvuru düşerken sağlanamamışsa tarafların mali hakları, varsa çocukların nafakaları, bakım yükümlülükleri ve diğer tarafın ziyaret hakları düzenlenerek boşanma kararı onaylanır. Böylece boşanma prosedürünün mahkeme kararıyla bir bâin talak düzeninde uygulanması hedeflenmektedir. (bk. Ürdün, 2019 m. 126; Fas, 2021 m. 94-97; Malezya, 2006 m. 48).

e. Haksız Boşama Tazminatı

Klasik fıkıhta boşama asli olarak kocaya ait bir hak ve yetki olarak kabul edilince bu yetkinin kötüye kullanılması ve yetkinin üzerinde kullanıldığı eşin mağdur edilmesi söz konusu olabilmiştir. Çünkü bu hakkın kullanılmasında karşı tarafın söz hakkı veya bu boşama sebebiyle yargıya başvurma hakkından söz edilmemiştir. Bu durumun yol açabileceği olumsuzlukları önlemek amacıyla yeni aile kanunlarında yer bulan düzenlemelerden biri de haksız boşama tazminatıdır. Mahkeme dışında kocanın boşamasını geçerli sayan kanunlar böyle bir boşamada kadın kocasını haksız görüyorsa mahkemeye başvurarak haksız boşama tazminatı talep etmesine izin vermiştir. Mahkeme önündeki boşanmalarda da haksız olan tarafın, haksızlığı oranında maddi veya manevi tazminat yüklenebilmesini düzenleyen kanunlar bulunmaktadır. (Yalçın, 2023, s. 133.).

9. Kadının Boşanma Başvurusu Gerekçelerinin Genişletilmesi

Klasik fıkıhta evliliği mehir karşılığı milki mut'a ve kocaya itaat çerçevesinde kurgulayan fakihler için kocası boşamadıkça kadının boşanabilme imkânı oldukça sınırlıdır. Hanefilere göre sadece cinsel bir kusur sebebiyle kocanın kocalık vazifesini yapamıyor olması kadına mahkemeye başvuru hakkı verir. Koca kendisine ait boşama haklarında birini karısına vermişse kadın bu hakkı kullanabilir. Kadın aldığı mehri geri verme ve alacağı varsa ondan vaz geçme karşılığı kocasını boşamaya razı edebilir. Fakat çoğu fakihe göre kadın kötü muamele, nafaka ödememe, terk etme gibi sebeplerle mahkemeye boşanma başvurusu yapamaz. (bk. Yüksek, 2014, ss. 348-353). Günümüz düzenlemelerinde fukahanın mahkemeye başvuruya

imkân tanıyan en geniş görüşleri cemedilerek düzenlemeler yapılması tercih edilmektedir. (bk. Yalçın, 2022, ss. 114-144).

10. Sarhoşun, Medhuşun, Mükrehin Boşamasının Geçersiz Sayılması

Klasik fıkıhta sarhoşun medhusun, mükrehin boşamalarını geçerli gören görüşler bulunmakla beraber günümüz düzenlemelerinde bu şartlardaki boşamaların geçersiz görülmesi tercih edilmektedir. Bu yaklaşımın aile kurumunun önemine ve ailenin korunmasına daha uygun olduğu düşünülmektedir. Boşanma gibi toplum yapısında önemli etkili bir kararın sağlam bir iradeyle alınması gerektiği anlayışı üstün tutulmuştur. (Yalçın, 2023, ss. 130-131). Bu yaklaşımda boşanma kararının sadece kocayı etkileyen bir olay olmayıp kadın ve çocukları etkilemesi ve mağdur etmesi hatta toplumsal düzeni ve ahlakı bozması da dikkate alınmalıdır.

11. Şartlı ve Muzaf Boşamanın Geçersiz Sayılması

Fıkıh mezheplerinin çoğunluğu muallak talak ismi verilen şartlı boşamayı ve bazı fakihler boşamanın gelecekte bir tarihe bağlanmasını ifade eden muzaf boşamayı geçerli saymışlardır.(Acar, 2017, s. 299). Bu görüşlerin arkasında boşama hakkının ilkesel olarak erkeğin tek yönlü iradesine bağlanması ve erkeğin bu mutlak hakkını dilediği gibi kullanabileceği kabulü bulunmaktadır. Şartlı veya muzaf boşamanın geçerli olduğu hususunda açık ve kesin bir şer'i delil bulunmamakla beraber yukarıda belirtilen boşamanın kocanın mutlak hakkı kabul edilmesi ve bu hakkının istediği şarta veya zamana bağlayabilmesinin kabul ile şart koşanın şartına bağlı kalması kuralı delil olarak kullanılmıştır. (bk. Yılmaz, 2023).

10. Sonuç

İslam aile hukuku kanunlaştırmaları yüzyılı aşkın bir süredir gelişerek devam etmektedir. İlk düzenlemelerden bu tarafa bütün kanun hazırlıkları bir mezhep temel alınarak hazırlanmış ancak maddelerin düzenlenmesinde ülkelerin tahammül sınırları çerçevesinde yararlanma çerçevesi bütün mezheplere ve fakihlere doğru genişletilmiştir.

Aile kanunlarının hazırlanışında birkaç gerilim noktası bulunmaktadır.

1. Mecelle'den bu tarafa her kanunlaştırmada muhafazakar gelenekçi ulema ve taraftarları üstün kabul ettikleri mezhebin müftabih görüşlerinden biri terkedildiğinde İslam'dan uzaklaşma eleştirisine başlamakta, farklı mezheplerden veya şaz sayılan kişilerden bir görüş alındığında şiddetli tepki göstermektedirler. Bu tepkiler kanun hazırlıklarının yürütülmesinde uzun gecikmelere ve kanunların uygulanmasında başarısızlıklara sebep olmaktadır.
2. Batı destekli feminist kadın hareketleri ve laik guruplar kanunların yapılmasında İslami hassasiyetleri önemsememekte ve bunlarda bir baskı grubu olarak birinci grubun tam tam tersi görüşleriyle çalışmaların yürütülmesinde zorluklara yol açmaktadırlar.
3. Uluslararası insan hakları örgütleri ve özellikle kadına karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi sözleşmesi (CEDAW) İslam ülkeleri aile hukuku hazırlıklarında bir baskı unsuru olmaktadır. Bu sözleşmenin tarafı olan bütün İslam ülkeleri, sözleşme

denetimlerinde tespit edilen kadın-erkek eşitsizliği uygulamalarını gidermek için baskı altında kalmaktadır.

Kaynakça

Acar, H. İ. (2017). *İslâm Aile Hukuku*. Ensar Neşriyat.

Akıntürk, T. (2009). *Hukuka Giriş* (11. bs). Anadolu Üniversitesi.

Altintaş, M. Y. (2018). The Role of Ijtihād in Family Law Reforms of Modern Muslim-Majority States: A Case Study of Morocco (PhD. Dissertation). *ULUM*, *1*(1), Article 1.

Apaydın, H. Y. (2000). Nikâh Akdinin Mahiyeti ve İmam Nikâhı Uygulaması. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *9*, 371-380.

Aydin, M. A. (1982). Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri. *Osmanlı Araştırmaları*, *03*(03), Article 03.

Bilgili, F., & Demirkapı, E. (2020). *Hukukun Temel Kavramları* (17. bs). Dota.

Bilmen, Ö. N. (ts). *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kāmusu* (1-8). Bilmen Yayınevi.

Clark, J. A., & Young, A. E. (2008). Islamism and Family Law Reform in Morocco and Jordan. *Mediterranean Politics*, *13*(3), 333-352. https://doi.org/10.1080/13629390802386663

Çeker, O. (Ed.). (2016). *Osmanlı hukuk-ı aile kararnâmesi* (Üçüncü baskı). Mehir Vakfı Yayınları.

Durmuş, E., & Yargi, M. A. (2019). 1917 Tarihli Osmanlı Hukūk-ı Âile Kararnâmesi'ne Yöneltilen Eleştiriler. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *15*, Article 15. https://doi.org/10.32950/rteuifd.558920

Gürkan, M. (2011). İslam Aile Hukukunda Karıya Tanınan Boşama Yetkisi: Tefvizü't-Talak. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, *18*, 275-310.

Harrak, F. (2009). *The History and Significance of The New Moroccan Family Code*. Institute for the Sytudy of Islamic Thought in Africa Working Paper Series. https://buffett.northwestern.edu/documents/working-papers/ISITA_09-002_Harrak.pdf

Islamic Family Law (Federal Territories) Act (Malezya), (2006). http://jafbase.fr/docAsie/Malaisie/FamilleIslamique.PDF

Kahveci, N. (2005). Boşanma Sonucu Manevi Tazminat Olgusuna İslam Aile Hukuku Açısından Bir Yaklaşım. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *5*, Article 5.

Kanunu'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye (Ürdün), (2019). http:aliftaa.jo/ShowContent.aspx?Id=205

Koçak, M., Dalgın, N., & Şahin, O. (2014). *İslam Hukuku* (2. bs). Ensar Neşriyat.

Liv, C. (2014). Günümüzde İmam Nikâhına Yönelişlerin Gerekçeleri ve Resmi Nikah İle İmam Nikahının Fıkhî Açıdan Karşılaştırılması. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2*, Article 2. https://doi.org/10.18498/amauifd.75710

Mansurizâde Saîd. (1330/1912). Taaddüd-i Zevcât İslâmiyette Men Olunabilir. *İslâm Mecmuası*, *1*(8), 233-238.

Müdevvenetü'l-Üsra (Fas), (2021). https://adala.justice.gov.ma

Onay, A. (2018). Toplumsal Farklılaşma Ve İmam Nikâhı Meselesi. *Journal of Analytic Divinity*, *2*(2), Article 2. https://doi.org/10.46595/jad.425655

Türcan, T. (1994). İslam Hukukunda Boşanmada (Talak) Şahit Bulundurma Zorunluluğu. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *1*, 15.

Türk Medeni Kanunu, 4721 (2001). https://mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4721&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5

Uyanik, M. Z. (2018). Müftülüklere Resmî Nikâh Kıyma Yetkisinin Verilmesi ve İslam Hukuku Açısından Uygulamada Karşılaşılabilecek Muhtemel Problemler. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 31*, Article 31.

Yalçın, İ. (2022). *İslam Aile Hukuku Ürdün, Fas, Malezya Uygulamaları*. Hikmetevi.

Yalçın, İ. (2023). Bazı İslam Ülkeleri Aile Kanunlarında Kocanın Boşamasının Sınırlandırılması. *Bilimname*, *49*, Article 49. https://doi.org/10.28949/bilimname.1136647

Yaşar, M. A. (2021). İslâm Aile Hukukunda Boşanma Yetkisinin Kötüye Kullanılmasının Hükmü ve Hukukî Sonucu. *Amasya İlahiyat Dergisi*, *16*, Article 16. https://doi.org/10.18498/amailad.855823

Yılmaz, İ. (2019). İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, *23*(1), 5-28. https://doi.org/10.18505/cuid.511376

Yılmaz, S. (2023). Klasik Fıkıhta ve Ahvâl-i Şahsiyye Kanunlarında Şarta Bağlanan Talâk (Muallak Talâk). *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, *41*, Article 41. https://doi.org/10.59777/ihad.1175452

Yüksek, A. (2014). İslam Aile Hukukunda Boşama Yetkisi ve Kadının Boşanması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *7*(32), 340-354.

DEPREM METAFİZİĞİ

Prof. Dr. Mustafa ÜNVERDİ
Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
mustafaunverdi@yahoo.com – ORCID ID: 0000-0002-2848-4073

ÖZET

Deprem, sel ve heyelan gibi insan gücünün sınırlarına dahil olmayan afetler, alem var oldukça insanın karşı karşıya kaldığı olaylardır. Bunlar kozmik sistemin bir parçası olmakla birlikte dini literatürde metafizik nedenleri ve kökenleri tartışılan hadiselerdir. İnsana onarılması mümkün olmayan zararlar veren afetlerin dini bakış açısıyla yorumlanması, insanın hayatı anlamlandırmasıyla paraleldir. Varlığı maddeden ibaret kabul eden zihnin ötesinde, vahye dayalı okuma biçimi, fiziğin ötesinde birtakım gerekçeler ve kökenler arar. Depremler de söz konusu okumaya tabi tutulduğunda ortaya çıkan literatür deprem metafiziği olarak ifade edilebilir. İslam kelamında insanın başına gelen elem ve musibetler genellikle hikmet nazarıyla yorumlanmıştır. Mutezile kelam ekolü tabii afetlerin mutlak adalet gereği ivaz gerektirdiğini savunmuş, Maturidi geleneği konuya insani faydalar ve hikmetler açısından yaklaşmıştır. Eşariler ise musibetlerin ilahi hikmet bakımından sorgulanmaz anlamı olduğu kanaatindedir. Genellikle İslam kelamcıları şerri -tıpkı hayır gibi- yaratma bakımından Allah'a nispet etmiş, değer bakımından ise insanın alanına hasretmiştir.

Bu bildiride özellikle 6 Şubat 2023'te meydana gelen Kahramanmaraş Depremleri merkezinde depremin dini veçhesi ele alınacaktır. Depremin hikmetlerini tartışmak, depremin insanın anlam dünyasındaki yerini tespit etmek açısından önemlidir. İnsan başına gelen herhangi bir hastalık veya tabi afet durumuyla baş ederken maddi tedbirleri alır. Ancak buna ek olarak psikolojik açıdan da içinde bulunduğu zorlu durumla baş etmek için çabalar. Bu nedenle deprem metafiziğini konuşmak, insanın deprem gibi büyük bir afetle başa çıkma kabiliyetini olumlu etkileyecektir. Bildiri bu açıdan önemli görünmektedir. Bildiride sosyal bilimlerin araştırma yöntemlerinden dokümantasyon yöntemi kullanılarak, klasik ve çağdaş kaynaklar incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kelam, deprem, metafizik, musibet, hikmet

GİRİŞ

Deprem metafiziği, depremi metafiziksel okumadır. Depremin fizik nedenleri onu neden-sonuç ilişkisidir. Metafizik, bu nedenlerin dışında/ötesinde bunun insan açısından ne anlama geldiğini, değer bakımından depremin anlamını sorgulama çabasıdır. Şüphesiz bu sorgulama Tanrı âlem ilişkisi ve Tanrı insan ilişkisinde merkezileşir. Hikmet, burada başlıca temeldir. Hikmet, insan açısından tabiat olayının anlam ve gayesidir. Aksi durumda tüm oluş ve hareketler mekanik süreçlere teslim edilmiş ve insan için pratik hayat açısından anlamsızlaştırılmış olur.

Tabiat üzerine metafizik sorgulama dinde anlamlı bir çabadır. Zira İslam açısından Allah ve âlem arasında inkâr edilemez bir bağ vardır. Allah yaratıcı, âlem ise yaratılandır. Allah isim ve sıfatlarıyla âlemde varlığını gösterirken, âlem gaye ve nizamıyla Allah'ın varlığının somutlaşan delili niteliğindedir. İslam Allah'ın âlemi sadece yaratmakla kalmadığını, ondan her an yaratma halinde olduğunu ve irade, kudret ve yaratma sıfatlarıyla âlem üzerindeki etkisinin sürekli olduğunu kabul eder (A'râf, 7/54). Bunun aksi bir görüş pasif Tanrı anlamına gelir ki deizme tekabül eder ve İslam teizmi bakımından asla kabul edilmez.

Deprem, insanın karşılaştığı en güç tabiî hadiselerden birisidir. Yıkıcı sonuçları olan depremler elem ve acı verir. İslam kelamında bu meseleler musibet ve elemlerin hikmetleri ve sebepleri bağlamında tartışılmıştır. Bunun yanında Kur'an depremden bir felaket ve helak olayı şekilde söz etmiştir (Bakara, 2/214; A'râf, 7/78, 91 vd.). Bu noktada şu sorular akla gelir: Bir bilim ve teknoloji çağında dinin deprem gibi hadiselere yaklaşımı "ceza ve helak" temelinde mi olmalıdır? İşte bu bildiride bu soruların cevabını arayacak ve depremin bir musibet olarak anlam ve hikmetlerini ele alacağız. Şüphesiz deprem gibi ağır bir olayı anlamlandırma çabası, ona karşı tedbir alma zorunluluğunu eksiltmez. Özellikle dini atmosferin baskın olduğu yerlerde depremi kader veya ilahi ceza şeklinde anlamlandırma ona karşı bir tedbirsizlik veya mücadele zafiyetini getirecekse, bu son derece yanlış olur. Bu çalışma, depremin metafizik boyutuna odaklanmış olmakla birlikte, onun fizik nedenleri ilahi kanunlar (adetullah-fıtratullah) olarak görür ve bu kurallar gereği depremle mücadelenin hayatın zorunlu gerçeği olmasının yanında, dinî bir sorumluluk olduğunu kabul eder. Zira dinî açıdan insanın Allah'ın evrenin işleyişi için yarattığı yasalara göre hayatı inşa etmek ve gerekli önlemleri almak, insan hayatını korumayı başlıca görev olarak addeden dinin temel ilkelerindendir. Canı korumak dinin beş temel ilkesinden birisidir (Şatıbî, 2003, 2:178). Bununla birlikte depremin fizik nedenlerinin sebep olduğu psikolojik tahribatı azaltmak ve fikren yaşananları anlamlandırma adına deprem metafiziği önemli bir okuma biçimi olarak görülmelidir. Bu araştırma söz konusu amaca binaen oluşan geniş literatürden yararlanarak belge incelemesi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Konunun mahiyeti gereği dini ve felsefi kaynakları bu çalışmanın başvuru adresleri olacaktır.

1. Bir Kötülük Sorunu Olarak Musibetler ve Hikmetleri

Kötülük sorunu, insanın karşılaştığı acı ve elem dolu hadiseler karşısında Tanrının iyilik, merhamet ve adalet sorununu sorgulamadır. Bu dünyada karşılaştığımız kötülükler metafizik, tabii ve ahlaki olmak üzere üç kategoride tasnif edilmiştir. Metafizik ve tabii kötülükler

yeryüzünde ve hayvanlar aleminde içkin bir şekildedir. Deprem, sel, heyelan gibi tabii afetler, zararlı hayvanlar, hastalıklar vs. bu türden kötülüklerdir (Özdemir, 2014). Metafizik ve tabii kötülükler hikmet, ahlaki kötülükler ise sorumluluk açısından ele alınmalıdır. İnsanın sebep olduğu adam öldürme, hırsızlık gibi kötülükler ise ahlaki kötülüklere dahildir. Konumuz deprem olduğundan metafizik kötülüklere tekabül eden musibetler üzerinde durmak istiyoruz. Genellikle musîbet, "insanın iradesi dışında ve beklemediği şekilde karşılaştığı olumsuz durum" demektir. Ölüm başta olmak üzere, hastalık, kıtlık, sel, kasırga, yangın, deprem gibi zarar veren, insandan bir şeyler eksilten ve insana elem veren şeyler için kullanılır. İlim, hikmet, cemal, adalet gibi kemal sıfatlarına sahip olan Allah'ın hiçbir fiili boşa olmadığına göre musibetlerin de çeşitli hikmetleri olsa gerektir. Meseleye Kur'anî veçheden baktığımızda şu hikmetleri tespit edebiliriz:

a. İnsanın bu dünyadaki varlığının temelinde imtihan vardır: *"Hanginizin daha iyi ameller ortaya koyacağını sınamak için ölümü ve hayatı yarattı"* (Mülk, 67/2). İmtihanı ifade eden kelimeler fitne, musibet ve ibtila gibi insanın aslında nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu ortaya çıkaran hadiselerdir. Tüm musibetler insanın imtihanının bir parçasıdır: *"Andolsun, Biz sizi biraz korku, açlık ve bir parça mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle imtihan edeceğiz."* (Bakara, 2/155).
b. Musibetler insanın başkalarına haksızlık etmesine varacak kadar derinleşebilen sonsuz arzu ve heveslerin frenlenmesini sağlar: *"Eğer onlara acıyıp da içinde bulundukları sıkıntıyı giderseydik, iyice körleşerek, azgınlıklarında büsbütün direnirlerdi."* (Mü'minûn 23/75).
c. İnsan sürekli olarak şükür ve sabır denkleminde imtihandadır. Musibetler sabır, mücadele ve teslimiyet; nimetler ise şükür, infak ve tevazu imtihanıdır: *"Her nefis ölümü tadıcıdır. Biz sizi, şerle de, hayırla da deneyerek imtihan ediyoruz"* (Enbiyâ, 21/35).
d. Musibetler insanın gerçek yanını ortaya çıkar. İnsan her şey yolundayken durumun gerektirdiği hal üzere davranabilir, olduğundan farklı görünebilir. Ancak musibet anı, zor zamandır ve insan böyle zamanlarda kendisini kontrol edemeyebilir. O durumda ortaya çıkan insanın iç yüzüdür. İnsan böylece zor zamanda karakterini gösterir.
e. Musibetler cennetin hak edilmesine vesiledir. Mutezile buna ivaz demiştir. İvaz, musibetlere sabırla elde edilen sevaptır. Nitekim imtihan insanın cenneti hak etmesi için zorunlu bir süreçtir. Allah insana cenneti hediye edebilirdi. Ancak bu onun cenneti hak etmesi ile elde edeceği mutluluğu vermezdi. Gerçek bir cennet sevinci için onu hak etmek gerekir. Onu hak etmek, sadece "iman ettim" demekle mümkün değildir. Bu yolda insan başına gelecek musibetlere gösterdiği iman ahlakıyla cenneti hak eder: *"İnsanlar, [sadece] "İnandık!" demeleriyle bırakılacaklarını ve sınava çekilmeyeceklerini mi sanıyorlar?"* (Ankebût, 29/2).
f. Musibet cehennemin, nimet cennetin örneğidir. Kur'an ahiretten haber vermesine rağmen, bu dünyada hiç acı ve elem olmasaydı, cehennem gerçekliğini tasavvur etmek imkansız olurdu.
g. "Her şey zıttıyla kaimdir" ilkesi gereği, iyi kötü ile bilinir. Kötünün varlığı iyinin anlam ve önemini gösterir. İnsanın imtihanı şeytan ve melek zıtlığında temessül eden iyiilk ve kötülük diyalektiğinde hangi tarafta yer alacağıdır.

Musibetlerin hikmetleri konusunda Mutezile uleması daha objektivist davranmıştır, denilebilir. Eşariler musibetleri tamamen bilinmez bir ilahi iradeyle kayıtlamışlarsa da Mutezile bunu insan aklıyla temellendirmek istemiş ve ivaz gibi bir kavramı üretmiştir. Mutezile nezdinde ivaz, musibetlerin insana kazandırdığı sevaptır. Sonuç itibariyle İslam kelamında musibetler genellikle hikmet açısından değerlendirilmiş ve ilahi adalet ile merhamete zarar vermeyecek şekilde temelendirilmiştir.

2. Depremi Metafizik Okumanın İmkânı

Varlığın gerçek doğası ile anlam ve gayelerini ortaya koymak felsefede metafizik olarak adlandırılmıştır (Cevizci, 2002). Varlığı kendinde okumak ve onu temel ilkeleriyle anlama çabasında bulunmak, metafizik olarak tanımlanabilir. Metafizik bir "bilme" arayışıdır. Aristoteles *Metafizik* adlı eserine "bütün insanlar doğal olarak bilmek isterler" cümlesiyle başlamıştır (Aristoteles, *Metafizik,* t.y.)

Metafizik kelimesinin etimolojik tahliline geldiğimizde ise sözcüğün Fransızcada "métaphysique" kelimesinin Türkçeleşmiş hali olduğunu görürüz. Kelimenin sonundaki 'que' eki, sözcüğe hem isim hem de sıfat anlamı verir. Bu nedenle Türkçede –sel ekinin eklenmesine gerek yoktur. "Füsika" doğa, "meta" ise sonra, öte ve aşkın gibi anlamlara gelir. Metafizik doğadan sonra, doğadan öte veya doğayı aşkın olandır. Duyularımıza açık olan doğa(da)dır (füsikos/fizik). Doğa olaylarının nasıl ve neden meydana geldiğini sistemli şekilde araştırmak fizik/doğa araştırmalarının işidir. Duyulara kapalı olan ancak akledilerek elde edilenler ise metafiziğin konusudur. Metafizik varlığı varlık olarak inceler (Duralı, 2002).

Depreme dair metafizik okuma bir anlam ve hikmet arayışıdır. İnsan evrende tüm olup bitenleri anlamak istediği gibi depremi de anlamaya çalışır. Şüphesiz bilimsel gelişmeleri depremlerin hangi koşullarda geliştiği konusunda bizlere bilgiler sunmaktadır. Ancak depremin fizik nedenleri dışında fizik ötesi nedenlerini tartışmak bir metafizik okuma ve anlam arayışında bulunmaktır. İnsanın anlam arayışı fıtrî bir eğilimdir. Bunun sayesinde insan karşılaştığı zor olaylara tahammül etme ve onlarla mücadele etme gücü kazanır. Ancak tersine deprem gibi sarsıcı bir hadiseyi tamamen kaderle ilişkilendirerek ona karşı tedbirsiz davranmanın dini açıdan izahı mümkün değildir. Maalesef yapılan bir araştırmada bilimsel düşünmenin yerini bu tür bir inancın aldığı ortamlarda deprem sigortası yaptırma, deprem çantası hazırlama ve depreme dayanıklı yapılar inşa etme gibi tedbirler zayıfladığını göstermektedir (Bilik, 2019). Bunun dışında deprem gibi bir yer sarsıntısını tamamen fizik nedenlere hasretme ve onu teolojik nedenlerden tamamen soyutlama, ondaki deruni anlam ve hikmetleri kaçırma anlamına gelebilir. Şüphesiz tezim ve ateizmin farklı rasyonellik anlayışları ve tabiat paradigmaları vardır (Akdemir, 2014). Teizmin metafizik görüşüyle ateizmin görüşü farklılaştığından, bu meseleye dair tüm okumalar ve anlamlandırmalar da ihtilaflı olacaktır.

Öte yandan deprem metafiziği, depremi jeolojik nedenlerden tecrit etmek ve onu salt kader inancıyla temellendirme çabası değildir. Bilakis depremin olgusal gerçekliğinin ardında yatan hikmetleri idrak etme ve insana kazanımlarını tartışmaktır. Deprem metafiziği Tanrının tabiat üzerindeki iradesinin hikmetini ve depremden muradını anlamaya çalışmaktır. Bu çaba her zaman kesin sonuçlara ulaşamaz. Zira gerek klasik kelamda Eşarîlerin savunusunda ve çağdaş Batı felsefesinde Marilyn McCord Adams (1943-2017) örneğinde gördüğümüz gibi tabiat

olaylarının arkasındaki metafiziği tespit edemeyebiliriz. Bunu sorgulama hakkımız da yoktur. Çünkü sorgulama ancak uymadığı zaman ceza verilebilen kimseye yapılır. Hâlbuki o mülkünde mutlak hükümranlık sahibidir. Yaptığı veya yapmadığı şeylerden hesaba çekilemez (İsferâyinî, 1983). Mamafih Allah mülkün mutlak sahibi olduğundan yarattıklarına karşı neyi neden yaptığının açıklamasını yapma zorunluluğu yoktur. Çünkü yarattıklarına karşı herhangi bir yükümlülük altında olmayan Tanrı'nın bize karşı fiillerini haklı kılmaya ihtiyacı yoktur (Akdemir, 2014). Bu nedenle teodise hakkında konuşmak temelde –ve belki de sadece- insani bir çabadan ibarettir, hakikatin kendisini ifade ettiğini garanti etmez. Bununla birlikte konuya Mutezile perspektifinden baktığımızda tüm elemlerde birer hikmet bulunması gerektiği ilkesinden hareketle, depremlerin de adalet ve hikmet çerçevesinde anlamı olsa gerektir. Bu, ilahi fiillerde hikmeti esas alan Maturidi yaklaşıma da uygun olandır (Özdemir, 2014). Bu nedenle deprem metafiziği kelamda Maturidi ve Mutezile okuluna yaslanan bir perde arkasını aydınlatma arayışı şeklinde görülebilir.

3. Batıda Depreme Teolojik Bakışın Tarihi

Depremi anlamlandırma çabası eski çağlara kadar uzanır. Sadece İslam dünyasında değil, Batıda da depremin doğal ve ilahi boyutlu oluşu konuşulmuştur. Özellikle 19. Yüzyıla kadar depremin Tanrının öfkesini sonucu olduğu ve O'nun gücüyle gerçekleştiği yönündeki yorumlar güçlü şekilde dillendirilmiştir. Tartışma felsefi ve teolojik zeminde varlığını sürdürmüş, Hıristiyan ve Musevi geleneğinde depremin Tanrının müdahalesi olarak görülmüştür. Erken kilise ve ortaçağ yazı geleneğinde depremleri Tanrının memnuniyetsizliğinin işareti olarak görülmüştür (Hess, 2016, s. 630). İnsanlar bu nedenle bu türden doğa olaylarının yıkıcı etkilerinden korunmak için kurbanlar kesmişlerdir. Ancak Batıda Aristoteles'e kadar uzanan dönemlerde depremin natüralist yorumları da var olagelmiştir. Örneğin Aristoteles depremleri meteorolojinin elementlerinden birisi olarak yorumlar ve bunların yer altından çıkış arayan rüzgârlar ve volkanlarla olan ilişkilerinin sonucu oluştuğunu ifade etmiştir. O depremleri yeraltındaki büyük boşluklarda oluşan hava hareketlerine bağlıyordu. Ayrıca denize yakın bölgelerde toprağın geçirgen ve derin olmasının buralarda daha fazla deprem meydana gelmesine neden olduğunu düşünmüştür. Bu nedenle olacaktır ki deniz Tanrısı Posedion aynı zamanda deprem Tanrısı idi. Aristo'nun antik çağda depreme ilişkin analizleri teolojiden öte tabiata dayanıyordu (Bakır, 2005).

Aristo'da örneğini gördüğümüz yoruma rağmen Aydınlanma dönemine kadar Batıda depremin fizik nedenleri yerine metafizik nedenseller öne çıkmış görünmektedir. Tarihçi Ammianus Marcellinus depremlerin Tanrısal nedenleri olduğunu, ancak depreme hangi Tanrının neden olduğunun açıkça ifade edilmekten kaçınıldığını, zira bunun Tanrıya karşı bir suç olabileceğini ifade etmiştir. Depremlerin ilahi nedenlerle açıklanması antikçağdan ortaçağa kadar güçlü bir şekilde varlığını korudu (Bakır, 2005). Örneğin, temelde depremin jeolojik bir olay olduğunu kabul eden Thomas Paine (1694-1757) yine de hâdisenin teolojik yönüne vurgu yapmıştır: "Bir depremin harika veya doğaüstü bir karmaşa olması, dünyanın bedenine atılan dayak gibi görünmesine ve onun doğasına aykırı olağandışı bir güçle yoğrulduğuna işaret eder. Ancak deprem tamamıyla pasif olan dünyanın içinde gerçekleşmektedir" (Hess, 2016, s. 630). Deprem ve Tanrı ilişkisi o kadar esastır ki O evrene hiç müdahale etmeseydi hiç deprem olmazdı. Püriten sentezci Cotton Mather (1663-1728) depremi en büyük vaiz olarak tanımlamıştır. Tüm jeolojik nedenler bir yana doğa Tanrının buyruğundadır. Keza Evangelist İlahiyatçı John Wesley de

şöyle demiştir: " Tanrı kaderi yazandır ve günah da ahlaki nedendir. Doğal nedenleri ne olursa olsun depremler günahların cezasıdır." (Hess, 2016, 632).

Batıda antik çağda ve orta çağlar boyunca depreme teolojik anlam yükleme güçlü bir şekilde kendisini göstermiştir. Ancak 18. Yüzyıldan itibaren depremi doğal süreçlerin eseri olarak görme eğilimi artmıştır. Örneğin Thomas Prince (1687-1758) depremleri Tanrının doğada içkin bir şekilde yarattığı görüşünü otaya atmış ve depremlerin Tanrısal ceza olasılığına daha az yer vermiştir (Hornberger, 1936). Depreme teoloji ve fizik açısında yaklaşıma bir örnek de kimyager düşünür Robert Boyle'de (1627-1691) görmekteyiz. Depremin fizik nedenlerini tartıştıktan sonra der ki Boyle "Böylece Tanrı gerekli gördüğünde onları açıp hepimizi içine yerleştirmek için bizi muazzam ve komik mezarlar üzerine yerleştirmiştir". O dönemde depremlerin doğa ilahi kökenli bir doğa olayı olduğu şeklinde başka açıklamalar John Winthrop (1714-1779) gibi diğer püritenlerde de görülür. Winthrop depremlerin toprağın yenilenmesi ve bitki örtüsünün düzeltilmesi gibi yararları olduğunu iddia etmiştir (Hess, 2016, 633). Böylece 18. Yüzyılın sonlarında depremlerin açıklanışında ivme teolojiden natüralizme kaymıştır. Artık ondan sonra depremleri tamamen birer doğa olayı olarak açıklama eğilimi başlamış ve modern zamana geldiğimizde bu düşünce ezici bir üstünlük sağlamıştır. 19. Yüzyıldan itibaren sismolojideki gelişmelere bağlı olarak depremlerin ajandası daha iyi tutulmuş ve ölçüm yöntemlerinin gelişmesiyle depremlerin fizik nedenleri tespit edilmeye başlanmıştır. Böylece depremler artık birer ilahi ceza değil, tabiat olayıdır. Ne var ki bu durum, deprem ve din ilişkisinin tamamen kopmasına neden olmamış, dini geleneklerde depremle dinî perspektifi ilişkilendirme çabası varlığın sürdürmüştür.

4. Teolojik Açıdan Depremin Nihai Anlamı

Deprem bir afettir. O kadar büyük bir hadisedir ki kıyamet sahnesini andırır. İnsanın canını yakar, can ve mal kaybına neden olur. Onun fizik nedenlerini yerbilimcileri tartışacaktır. Deruni anlamı ortaya çabası ise depremin teolojik boyutu ile ilgilidir. Allah alem ilişkisi yaratılan-yaratılan ilişkisi şeklinde gelişir ve tüm tabiat olayları O'nunla ilişkilendirilir. Deprem bir afet olarak ilahi iradeyle tecelli eder. Ancak depremin sonuçları insanların aldıkları pozisyon ve deprem bilinciyle ilgilidir. Dünyada bu bilincin geliştiği yerlerde depremlerin sebep olduğu zayiat ve ölüm oranları ile gelişmekte olan ülkelerde meydana gelen depremlerin kötü sonuçları kıyaslandığında bu durum açıkça görülür (Holzer vd., 2013). Burada depremin temel dini kaynaklarda nasıl zikredildiğini inceledikten sonra konuya hikmet ve anlam yönünden bakmaya çalışacağız.

4.1. Kur'an ve Hadislerde Deprem Gerçeği

Deprem tabiatta meydana gelen bir hadisedir. Kur'an açısından tabiat Allah'ın emrine tabidir. Allah ve alem ilişkisi Kur'an'da o kadar açık bir durumdur ki mümin buna bağlı olarak tüm tabiat hadiseleriyle ilahi iradeyi ilişkilendirir. İlahi bilgi tüm tabiat olaylarını kapsamaktadır: *"… O karada ve denizde olan her şey bilir. Bir yaprak düşmez ki o bundan haberdar olmasın…"* (En'âm, 6/59). Allah'ın evren üzerindeki tasarrufu hem evrenin kanunlarını belirlemek hem de onda her an yaratmada bulunmaktır. Bu bir anlamda evreni yönetmektir: *"… Bilesiniz ki yaratma da (halk) yönetme de (emr) yalnız O'na aittir"* (A'râf, 7/54). Bu ve buna benzer anlamdaki ayetler üzerinde yaşadığımız dünya başta olmak üzere evrenin ilahi irade ve emirden bağımsız olmadığına işaret eder. Nitekim Kur'an insanlara sıklıkla göklerin ve yerin

malikinin Allah olduğunu ifade ederek (Tevbe, 9/116; Nûr, 24/42 vd.) varlık âleminde insanın yerini ve Allah'ın kudretinin sonsuzluğunu hatırlatır. Mülkün O'na ait oluşu tasarrufunda dilediği gibi davranma yetkisine sahip olduğunu da gösterir. Bununla birlikte O evreni bir gaye ile yaratmış ve evreni insanın hizmetine sunmuştur. İnsan tabiatta meydana gelen şeylerden zaman zaman hoşlanmasa da aslında o belki de kendisi için daha hayırlıdır (Nisa, 4/19). Özetle bir tabiat olayı olarak deprem de ilahi ilim, irade, kudret ve yaratmasının dışında değildir. Ne var ki Allah âlemi bir sebep ve hikmetle yarattığı için ondaki anlam ve hikmetleri keşfetmek insanın görevidir.

Deprem Arapçada zelzele kelimesiyle ifade edilmiştir. Kur'an'da bir âyette zelzele, beş âyette aynı kökten kelimeler bulunur. Zelzele bu âyetlerin ikisinde kıyametin kopması esnasındaki yer sarsıntısını (el-Hac 22/1; ez-Zilzâl 99/1-2), üçünde önceki ümmetlerle (el-Bakara 2/214) Hz. Peygamber'in ve sahâbenin (el-Ahzâb 33/11-12) dinleri uğruna çektiği zorlukları ifade eder. Dört âyette *recfe*, uzak geçmişte yaşamış kavimlerden bazılarına "helâk edici yer sarsıntıları" olarak kullanılır. Hadislerde zelzele Necid, Irak, Mısır gibi bölgelerin deprem bölgesi olduğu, bazı kavimlerin yaşadığı depremler, kıyamet depremi, deprem sırasında ve sonrasında yapılacak dua ve ibadetlere yer verilir. Ayrıca Hz. Peygamber'in ve bazı sahâbîlerin uğradığı depremler, insanların durumlarını düzeltmeleri için depremlerin birer ilâhî ihtar olduğu, çoğalmasının kıyamet alâmetlerinden sayıldığı, deprem felâketinden Allah'a sığınılması gerektiği vb. bağlamlarda yer almaktadır (Arslantaş, 2013:227).

Depremler klasik kaynaklarda kıyamete benzetilmiş, bu benzetmede Kur'an'da kıyamete dair verilen bilgilerle (meselâ bk. ez-Zilzâl 99/1-2; el-Hac 22/1-2; el-Vâkıa 56/4-6; el-Hâkka 69/14-15; Abese 80/37) depremin yol açtığı yıkımlar ve ölümler, insanların yaşadığı panik ve çaresizlik, korku ve kaygı gibi durumlar, yerdeki kayma ve kırılmalar, gaz ve lav püskürmesi, yerden ve yıkımlardan gelen büyük uğultu ve gürültüler gibi doğal gelişmeler arasındaki benzerlikler etkili olmuştur. Hz. Peygamber'e isnad edilen bazı hadislerde depremlerin kıyamet alâmetleri arasında zikredilmesi de deprem-kıyamet benzetmesini güçlendirmiştir. 654 (1256) yılı Medine depremi ve Medine'nin doğusunda meydana gelen volkanik patlama, kıyamet alâmetleri arasında gösterilen depremler ve Hicaz'da ortaya çıkacak ateşle irtibatlandırılmıştır (Arslantaş, 2013:229).

4.2. İslami Gelenekte Deprem Algısı

İslâm dünyasında, depremin bilimsel açıklamasında daha çok filozoflar çevresinde kabul gören Aristocu görüş hâkim olsa da Müslüman âlimler konuya Aristo gibi deistik bir âlem tasavvuruyla bakmamıştır. İslâmî gelenekte diğer doğal âfetler gibi depremlerin de Allah'ın koyduğu kanunlar çerçevesinde cereyan ettiği düşünülmüş, depremle ilgili teknik ve bilimsel araştırmalar da Allah'ın âyetleri (işaretler, deliller) diye bilinen bu olaylar üzerine analiz ve tefekkür çalışmaları olarak kavranmıştır. Böylece Müslümanlar arasında depremler daha çok dinî ve ahlâkî boyutuyla algılanmıştır. Tabiat olaylarından ahlâkî ve mânevî dersler almaya yönelik gayretlerin Kur'an tarafından teşvik edilmesi yanında eski ümmetlerin bir kısmının deprem vb. âfetlerle helâk edilmesi, Allah'ı hatırlama ve bunlardan ibret alma şeklindeki dinî öğretilerle çeşitli kültürlerden beslenen dinî ve metafizik telakkiler de bu algılamada etkili

olmuştur. Hz. Peygamber depremin ilâhî bir uyarı olduğunu belirtmiş, güneş tutulması, şiddetli rüzgâr, fırtına ve deprem gibi doğal âfetlerden sonra Allah'a dua edilmesini tavsiye etmiştir. Bu tavsiyeler doğrultusunda sahâbeden Abdullah b. Abbas'ın Basra'da, Abdullah b. Mes'ûd'un Fesâ'da, Ebü'd-Derdâ'nın Dımaşk'ta yaşadıkları depremlerin ardından halkı namaz kılmaya ve Allah'a sığınmaya çağırdıkları bilinmektedir. Emevîler döneminde meydana gelen bir depremin ardından Hz. Hüseyin'in oğlu Ali (Zeynelâbidîn) namaz kılmayı, deprem âfetinden Allah'a sığınmayı ve depremler kesilinceye kadar oruç tutup tövbe-istiğfarda bulunmayı önermiştir. Sonraki asırlarda bazı depremlerin arkasından yapılan oruç ilânlarının kökeninde bu tür tavsiyelerin bulunduğu anlaşılmaktadır (Arslantaş, 2013: 229-230).

Doğal âfetler gibi geniş kitleleri etkileyip çaresiz bırakan olayların ardından bu olayları ilâhî kudret ve iradeye bağlama eğilimi artmaktadır. Depremlerden sonra çeşitli din mensuplarının mâbedleri ve diğer kutsal mekânları doldurarak Allah'a dua edip yakarmaları bu acziyet psikolojisinin ve sığınma ihtiyacının göstergesidir. Öte yandan böyle durumları fırsat bilen bazı kişilerin yağma ve hırsızlık girişimleri de her devirde görülmüştür. 702 (1302) yılı Mısır ve 791 (1389) yılı Nîşâbûr depreminde yağmacılık zenginlerinden bahsedilir. Benzer tutumları sergileyen devletler de görülmüştür. 533 (1139) yılı depremini fırsat bilen Gürcü Kralı I. Dimitrius'un Gence baskını, 552 (1157) depreminde Haçlılar'ın Şeyzer Münkızî Emirliği'nin sonunu getiren istilâsı bu fırsatçılıklara örnektir. Kaynaklarda tanınmış kişilerin deprem anılarına da rastlanır. Tarihçi Mes'ûdî'nin Fustat'ta, İbnü'l-Cevzî'nin Bağdat'ta, İbnü'l-Esîr'in Musul'da ve Makrîzî'nin Kahire'deki depremlerle ilgili anıları kayıtlara geçmiştir (Arslantaş, 2013: 231).

22 Ağustos 1509 İstanbul depremi de "küçük kıyamet" diye nitelendirilmiştir. Depremler dönemin siyasal sorunlarıyla da ilişkilendirilmiştir. Meselâ 219 (834) yılı depremiyle Ahmed b. Hanbel'e "halku'l-Kur'ân" meselesinden dolayı yapılan işkence arasında bağ kurulmuştur. Mısır Valisi Ebü'l-Misk Kâfûr el-İhşîdî'nin haksız icraatı, Karmatîler'in Kâbe baskını, Nûbeliler'in Mısır saldırısı, Fustat yangını gibi gelişmelerle o dönemdeki depremler arasında da irtibat kurulmuştur. Osmanlı kaynaklarında da küçük kıyamet diye anılan 1509 depremi, II. Bayezid'in bürokratları tarafından halka yapılan zulümlerden kaynaklandığı şeklinde yorumlanmıştır (Arslantaş, 2015). Yine depremler o dönemlerde yaygın sosyal ve ahlâkî çöküntüye verilen bir ceza olarak da algılanmış, bu algıda Lût kavminin gayri ahlâkî ilişkileri yüzünden büyük bir felâketle helâk edildiğine dair Kur'an'da anlatılanlar da etkili olmuştur (Hûd 11/82; el-Hicr 15/73-74). Bu tür yorumların Yahudilerde ve Hıristiyanlarda da yaygın olduğu belirtilmelidir. Urfalı Mateos'a göre 444 (1052-53) yılı Antakya depremi şehirdeki yaygın zina ve homoseksüel ilişkiler yüzünden Tanrı'nın verdiği bir cezadır. Aynı tarihçi, 508 (1114-15) yılı depreminin bedensel şehvete uyulmasından kaynaklandığı düşüncesindeydi. İslâm dünyasında bu düşünceyi yansıtan birçok örnek vardır. Meselâ depremlerden sonra idareciler halkı günahlardan uzak durma konusunda uyarırlar, yeni önlemler alırlardı. Abbâsî Halifesi Kâhir-Billâh, Mısır'da meydana gelen büyük depremlerin ardından şarap içmeyi ve ahlâka aykırı eğlence düzenlemeyi yasaklamıştır (Arslantaş, 2013: 231).

Depremlerle kültürel ve siyasi yozlaşma ile bireysel ve toplumsal ahlaki çöküş arasında bağ kurulmuştur. Hatta bazı depremlerden sonra içki satışları yasaklanmış, insanlar tövbe etmeye

davet edilmiştir. Yine bunun gibi adaletin çiğnenmesi ve zulmün yayılmasıyla depremler arasında bir bağ kurulmuştur. Örneğin Kur'an'ın yaratılması tartışmalarında Ahmed b. Hanbel görüşlerinden dolayı işkence görmüştür. O dönemde meydana gelen (219/834) depremler bu tür elim uygulamalara dayandırılmış, "büyük alime yapılan işkencelerden dolayı deprem oldu" yorumları yapılmıştır (Arslantaş, 2015).

4.3. Deruni Açıdan Deprem

Deprem büyüklüğüne göre bazen o kadar sarsıcı ve yıkıcıdır ki, bazen ardında yatan derin anlam ve hikmetleri okumak güçleşir. Buna rağmen tıpkı yağmur, sıcak, soğuk, rüzgar, mevsimsel geçişler vs. tabiat olaylarında fizik ve metafizik anlam, hikmet ve sonuçlar olduğu gibi depremi de metafizik okumaya tabi tutmalıdır. Bu hem ondaki anlam ve hikmetleri anlamamıza hem de onun yıkıcı tesirlerini atlatmamıza yardımcı olacaktır. Psikiyatri Hekimi Mustafa Merter'in yaklaşımıyla deprem konusundan insanlar dört kategoride ele alınabilir. Depremde can veren, enkaz altında kalan, depremden sağ-salim kurtulanlar ve deprem bölgesinin dışındaki insanlar açısından dört farklı kategoride okunabilir. Depremde vefat eden Hz. Peygamberin hadisleri ile manevi şehadet mertebesine ulaşmışlardır (Buhari, Cihad, 30; Müslim, İmâre, 164). Depremde enkaz altında kalanlara çetin bir durumla karşı karşıya kalmakla birlikte Allah onlara yardım edebilir. Uyku, sekinet, acı ve zihinsel yolculuk gibi araçlarla insan yaşadığı anın gerçekliğinden uzaklaşabilir. Bazen de sabır, tevekkül ve iman gibi manevi güçle acı eşiği yükselebilir. Kur'an açısından bunun en yüksek örneği Hz. Eyüp peygamberdir. Bu psikolojik hal insana içten gelen bir tedavi ve manevi destek gibidir. Nitekim depremlerde bazen öyle uzun süreler sonra enkaz altından insanlar çıkarılmaktadır ki (Mucize Kurtuluşlar, A.A., 2020) bu insanların enkaz altında geçirdikleri zamanı nasıl hissettikleri ve acılarını nasıl dindirdikleri bir araştırma konusudur. Burada eğer o insanların olağan dışı biçimde yaşama tutumları söz konusu ise bu, İslam inancı açısından *maûnet* denilen bir ilahi yardım olarak görülebilir. Biz enkaz altındaki insanların psikolojik açıdan ne yaşadıkalrını bilemeyeceğimiz için, haklarında kesin ifadelerle konuşamayız (Merter, Depremin Manevi Yaralarını Sarmak-2). Bunun dışında, enkaz altında kaldıktan bir müddet sonra can veren de tıpkı deprem anında can verenler gibi manevi şehit hükmündedirler. Depremi yaşayan ama evinden sağ salim çıkarak herhangi bir zarar görmeyen, belki de sadece mal kaybına uğrayan insanlar için deprem büyük bir ibret ve hayata yeni sayfa açma imkanıdır. Depremzede için artık o andan sonra depremi nasıl okuduğu ve onu nasıl anlamlandırdığı önemlidir. Deprem bölgesinin dışında olan insanlar için de deprem bir ibret ve imtihandır. Depremin fizik ve metafizik anlamını idrak yolunda çaba sarf eder ve ondan dersler çıkarır. Diğer taraftan dini açıdan deprem bölgesinin dışındaki insanların imkanları ölçüsünde depremzedelere yardım etme veya en azından onlar için dua etme sorumluluğu vardır (Nisâ, 4/36).

Deprem başlı başına bir derstir. Onun kadar insana "nerede hata yaptık" sorusunu sorduran başka bir hadise olmasa gerektir. Deprem bireysel ve toplumsal, resmi ve sivil, maddi ve manevi her anlamda bir sorgulama vesilesidir. Her bir deprem insan için geçmişi sorgulama ve yeniden başlama vesilesi gibidir.

Deprem kadere hamledilerek geçiştirilecek kadar basit bir şey değildir. Şüphesiz Allah alem ilişkisi çerçevesinde deprem bu coğrafyanın kaderine dahildir. Tıpkı havası, suyu, mevsimleri, madenleri vs. olduğu gibi. Fay hatlarının yopun olduğu bir bölgede deprem tabii olarak beklenir. Öyleyse insana düşen deprem gerçeğini dikkate almak ve buna tedbirli olmaktır. İslam medeniyetinde ameli hikmetin şu üç başlıkta merkezileşmiş olması dikkat çekicidir: Tehzibü'l-ahlak, tedbirü'l-menzil ve tedbirü'l-medine (Çağrıcı, 2011:259). Kader yüce yaratıcının evrendeki yasası ve ayetidir (Ünverdi, 2013, 50-55). Evrene hükmeden tüm kanunlar O'nun takdiridir. İnsana düşen bu ayete göre şehirleri inşa etmektir. Kadere iman tedbir yükümlülüğünü beraberinde getirir. Tedbirden sonra tevekkül ve teslimiyet gelir. İnsan araştırır, öğrenir ve tedbir alır. Sonra tevekkül ile ilahi takdire razı olur. Çünkü bilir ki kudreti sınırlıdır insanın. Gücünün yetmediği şeyler konusunda ilahi yardıma ihtiyaç düşer. İnsana düşen depremi engellemek değildir. Deprem gerçeğini dikkate almak, buna uygun teknolojiler geliştirmek, yapılarına buna göre inşa etmek, deprem anında ne yapılması gerektiği konusunda bilgilenmek ve tüm bunlardan sonra Allah'a tevekkül ve teslimiyet olsa gerektir. Sezai Karakoç'un ifade ettiği gibi *"Evet, tedbir gerekli, sağlam yapı şart. 10 derece gücündeki bir depreme dayanıklı ev yapılsın, diyelim. Ama 12 derecelik bir depremin gelmeyeceğini kim temin edebilir? Sözümüz yanlış anlaşılmasın ve istismar edilmesin. Hiçbir şey yapmayalım demiyoruz. Elimizden geleni yapmalıydık ve yapmalıyız. Ve yapmadığımız için hepimiz suçluyuz. Yapılanın olanı önleyeceğinden değil, bize düşeni yapmadığımızdan ötürü suçluyuz. Ama daha büyük suçumuz, olan olup bittikten sonra bile meseleyi anlamamakta ayak direyişimizdir, katı yürekliliğimiz, inanç tutukluğumuzdur. Elden gelen her tedbir alındıktan sonra, olanı asıl kaynağına bağlayarak Allah'a tam bir inançla teslim olmak gerekir…*" (Karakoç, 2009).

Deprem kayıpları kaderle ilişkilendirilmeden büyük bir ciddiyetle giderilmelidir. Ancak depremi gökten (gelen sesten) bağımsız okumak, onda insana düşen dersleri almamak anlamına gelebilir. Din dilinde depreme dair diğer hikmetleri şöyle özetlemek mümkündür:

a. Deprem insanda hayatın anlamı konusunda bir bilinç oluşturur. Dünya bazen insanı varlık amacından uzaklaştırdığında deprem, bir anda gelir ve her şeyi alt üst eder. Deprem anından sonra insan, bir gün önce hiç ölmeyeceği sandığı dünyanın geçici, malın mülkün ise emanet olduğunu çok daha iyi idrak eder.
b. Deprem insanda mal-mülk sevgisini dengeler. Her şeyini bir anlık büyük bir sarsıntı ile kaybettiğini gören insan, aslında dünya malına tamah etmemesi gerektiğini, mal-mülkten daha değerli ve kalıcı amaçlar uğruna yaşaması gerektiğini idrak eder.
c. Deprem inşaat ve mühendislik mesleği ile imar ve yapı ile ilgili olarak insanların durumunu ve nasıl bir meslekî etiğe sahip olduklarını ortaya koyar. Yaptığı inşaatta malzemeden çalan, etüt zemini başta olmak üzere inşaat süreçlerinde alınması gereken tedbirlerin dikkate alınıp alınmadığı depremle ortaya çıkar. İşini iyi yapanla kötü yapanı tefrik eder depremler.
d. Dünyanın cazibesi insanı gaflete sürükler. Hiç ölmeyecek gibi yaşayan insan aç gözlülükle dünyaya git gide daha fazla yönelir. Ta ki varlık amacını, Allah'a kulluğunu ve öteki dünyayı unutur. Deprem hakikate kör olmuş kalplerin uyanmasını sağlar.

Deprem bu yönüyle insana en büyük vaizdir. İnsana ölümün çok yakın olduğunu hatırlatır ve onu geçici heveslerin kurbanı olmaktan çeker alır.

e. Deprem büyük bir imtihan vesilesi olması yönüyle, manevi sonuçları da büyüktür. Bu afeti sabır, teslimiyet ve afetzedelere teselli ve yardımla aşan müminler büyük mükâfatlara nail olur. Kur'an zorluklar karşısında sabırla Allah'a dayananlara müjdelerle doludur.
f. Deprem insana sevdiklerinin ve hayatın kıymetini öğretir. Çoğu zaman insan dünya işlerinden eş-dost ve akrabalarını ihmal eder. Mal mülk için çalışıp didinir, kendine bile zaman ayırmaz. Deprem, insanı ölümle ve sahip olduklarını her an yitirebileceği gerçeğiyle yüzleştirir. Bu nedenle insan gönlünde dünya malına ayırdığı yeri azaltır, sevdiklerine daha fazla yer açar.
g. Deprem insana aciz olduğunu öğretir. Deprem öncesine kadar hayatta her şeyi yapabileceğini zannederek büyüklenen kimi insanlar, deprem karşısında herkes gibi evlerinden dışarı kaçmaktadır. İnsan yüce yaratıcı karşısında acziyetini böyle anlarda daha iyi idrak eder ve secdeye gitmeyen alınlar, -en azından tehlike geçinceye kadar- secdeden kalkmaz!
h. Deprem ahireti hatırlatır. İnsan ölümü unutacak kadar dünyaya bağlanır. Sanki ölüm sadece yaşlıların gerçeğiymiş gibi hareket eder. Ancak ansızın gelen deprem genç-yaşlı demeden herkese ölümü hatırlatır. Bu mümin için ahiretin ikazıdır. Artık depremden sonra insan ahiretini düşünmeden edemez.
i. Deprem tıpkı diğer afet zamanlarında olduğu gibi insanları bir araya getirir, dayanışma duygusunun açığa çıkmasını sağlar. İnsanın içindeki iyilik duygusunu harekete geçirir. Böylece şer gibi görünen bir hadiseden nice mümin hayırla çıkar.
j. Deprem iyi ile kötünün ayırt edilmesini sağlar. Kimisi depremzedelerin yardımına koştururken, kimisi enkaz yağmalar, hırsızlık yapar. Böylece bir afet insanların içindeki iyilik veya kötülük duygusunun açığa çıkmasına neden olur.
k. Deprem kimisini manevi şehit makamına yükseltir, kimisine sabır ahlakı öğretir. Mümin için depremde ölmek de hayatta kalmak da ilahi nimettir. Ölüm mümin için yokluk değildir. Bilakis Allah'a kavuşmaktır. Hayat da iman ve güzel ahlakla bezendiği sürece nimettir. Dolayısıyla hayat da ölüm de Allah'ındır. Bu bakış açısı, depremi rahmetle okumaktır. Ancak depremin bu yüzü ancak Allah'a ahirete imanla mümkündür. yaslanan güçlü bir ahirete imanla olursa mümkün birlikte okunursa rahmet yüzü ortaya çıkar.

Şüphesiz depremle ilgili başka şeyler de söylenebilir. Esas olan deprem gibi büyük bir afeti hikmetle okuma çabasıdır. İlahi adalet, merhamet ve hikmeti keşfetme gayreti böylesine acıları rahmete çevirebilir.

SONUÇ

Deprem, insanın yaşadığı en büyük felaketlerden birisidir. Yerbilimi bu tür yer sarsıntılarının nerede hangi şartlarda ortaya çıktıklarını önemli ölçüde açıklamaktadır. Önemli ölçüde diyoruz, çünkü bilim depreme dair her şeyi tam anlamıyla çözmüş değildir. Nitekim her depremden sonra yeni fay hatları tespit edilebilmekte ve bilimsel görüş yeniden şekillenmektedir. İnsana

bu noktada düşen yer tabakasına dair bilimsel veriler ışığında şehirleri inşa etmek ve doğacak zararları önlemek için tedbirli olmaktır.

Öte yandan tüm evrenin yaratılmış bir varlık alanı olduğuna ve onun ilahi irade, kudret ve yaratmadan bağımsız olmadığına inanan bir mümin için depremin de tıpkı diğer tabii olaylar gibi metafizik yönü vardır. Yağmurlar, mevsimler ve buna benzer doğa olayları nasıl rahmet ise deprem, sel, heyelan gibi olaylar da birer felakettir. Tanrı rahmet engin bir varlık olarak insana güzel şeyleri takdir eder. Ancak felaketleri neden dilemiş olsun? Deprem gibi acı bir hadiseyi neden takdir etmiş olsun? Bu sorular, "deprem metafiziği" konulu okumayı gerekli ve anlamlı kılmaktadır. Nitekim bu yöndeki tahlillerin eksikliği insanlarda diğer din ve inançların etkisiyle tabii felaketleri Tanrının bir cezası olarak anlama eğilimi öne çıkmaktadır. Şüphesiz bu yaklaşım depremde can veren insanların yakınlarını inciten ve insanlarda yüce yaratıcıya karşı olumsuz duygular oluşturma potansiyeli olan bir görüştür. Ayrıca bu yaklaşımın Kur'an'da helak edilen kavimlere dair kıssalar bir arada düşünüldüğünde yanlış bir düşünce olacağını düşünüyoruz.

Depremin ilahi adalet, rahmet ve hikmet yönünden pek çok yönü vardır. Bunlar arasında ibret, uyarı ve imtihan ilk akla gelen hikmetlerdir. Dünyanın cazibesine kapılan insan bu tür sıkıntılarla karşı karşıya kaldığında kendisine çeki düzen vermekte ve yanlışları, günahlarıyla yüzleşmektedir. Zira deprem aniden gelen yıkıcı ve ölümcül bir sarsıntıdır. Ölümü unutan insanın nasıl bir savrulmuşlukla çevresine zarar verebileceğini düşündüğümüzde deprem her insan için bir manevi uyarı, deprem sonrası tablo ibret niteliğindedir. Deprem sonrasında hayatı yeniden inşa etme süreçlerinde insan yardımseverlikle sınanmaktadır.

Depremde ölen insanlar İslam inancı açısından manevi şehittir. Bu onların ahiretini güzelleştirecek bir nebevi müjdedir. Depremzedeler sabır ve metanetleri oranında hayata dair dayanıklılık kazanacakları gibi ilahi takdir ve övgüye de mazhar olurlar. Bu da onların şerden hayırla çıkmalarına vesile olur. Deprem bölgesinden uzak olmasında rağmen depremzedelere yardım için çırpınan insanlar da dinî açıdan hayırlı davranışlarının karşılığını kat kat alırlar. Böylece depremi manevi boyutlarıyla düşünen bir insan, büyük bir acı tecrübe olmasına rağmen, bu şerden hayırla çıkabilir. Hayata dair tüm derslerimizin ve kazanımlarımızın olduğu gibi depremin de bedeli ağırdır. Ama deruni anlamı ve hikmetleri ile deprem bu dünyada insanın gerçeği olmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

Akdemir, F. (2014). *Korkunç Kötülükler ve Tanrı*. Ankara: Elis Yayınları.

Aristoteles. *Metafizik*. (2023, Aralık 2). https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/haydin/139466/Metafizik-Aristoteles-Ahmed_Arslan-1982-120s%20(1).pdf

Arslantaş, N. (2013). *Zelzele*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi https://islamansiklopedisi.org.tr/zelzele#:~:text=Kur'an'da%20bir%20%C3%A2yette,u%C4%9Fruna%20%C3%A7ekti%C4%9Fi%20zorluklar%C4%B1%20ifade%20eder.

Arslantaş, N. (2013). *Zelzele*, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.

Arslantaş, N. (2105). *İslam Tarihinde Depremler ve Algılanma Biçimleri*, İstanbul: İz Yayınları.

Bakır, M. (2005). Depremlerin Oluş Nedenlerine İlişkin Bizans Teorileri. *İTÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1), 3-9.

Bilik, M. B. (2019). Depremleri Anlamlandırma ve Açıklama Biçimlerinin Risk Azaltma Süreçlerine Etkisi Açısından 2011 Van Depremleri. *Resilience* 3(2), 229-237. https:// DOI: 10.32569/resilience.605213

Cevizci, A. (2002) *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Çağrıcı, M. (2011). *Tedbîrü'l-Medîne*, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.

Duralı, T. (2002). Metafizik Sorunu. *Kutadgubilig: Felsefe – Bilim Araştırmaları*, 2, 7-46.

Hess, P. M. (2016). Depremler (Ed), *Bilim ve Din Tarihi* içinde (630-634. ss.). İstanbul: Say Yayınları.

Holzer, T.L., Eeri, M., Savage, J.C. (2013). Global Earthquake Fatalities and Population, *Sage Journals Earthquake Spectra*, 29/1, 155-175.

Hornberger, Theodore. (1936). The Science of Thomas Prince, *The New England Quarterly*, Vol.9, No: 1, pp. 26-42. https://www.jstor.org/stable/360892

İsferâyinî, İ. (1983). *et-Tabsîr*. (thk. Yusuf, K.), Beyrut: y.y.

Karakoç, S. (2009). *Dirilişin Çevresinde*. İstanbul: Diriliş Yayınları.

Mermer, M. Depremin Manevi Yaralarını Sarmak-2 -İçimizdeki Artçı Depremler-, *İslam Düşünce Enstitüsü*, (2023, Aralık 10). https://www.youtube.com/watch?v=ec3SU5MXrgk&t=3191

Mucize Kurtuluşlar / *Anadolu Ajansı* (2023, Aralık 12). https://www.iienstitu.com/blog/buyuk-depremlerden-mucize-kurtuluslar

Özdemir, M. (2014). *Kötülük Problemi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Şâtıbî, İ. (2003). *el-Muvâfakât*. (Çev. Erdoğan, M.). İstanbul: İz Yayınları.

Ünverdi, V. (2013). Matüridi'de İnsanın Sorumluluğu. *Usul Dergisi*. 20/2, 47-80.

GAYRİ MÜSLİMLERİN İYİLİKLERİ HAKKINDA

Prof. Dr. Mustafa ÜNVERDİ
Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
mustafaunverdi@yahoo.com – ORCID ID: 0000-0002-2848-4073

ÖZET

İnsan iyilik ve kötülük yapabilen bir varlıktır. Tüm dini inançlara göre her iki davranış biçimi de karşılık bulur. Hint karma inancı tenasüh inancıyla birleştiğinde insan iyilik veya kötülüklerinin karşılığını bu dünyada alır. Ahirete iman ilkesine sahip semavi dinlerde ise davranışların karşılığı öte dünyadadır. Genel çerçeve bu şekilde olmakla birlikte, diğer ilahi dinlerde olduğu gibi İslam'da da insanın ahiretteki durumunu belirleyen ana unsur iman durumudur. İnsanlar iman sahibi olan ve olmayanlar şeklinde iki kısma ayrıldıktan sonra davranışlarına bakılır. Buna göre insanın akıbeti belli olur. Ancak burada, iman sahibi olmayan birinin iyi bir ahlaka sahip olduğunda nasıl bir hesapla karşılaşacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Nitekim tecrübi olarak bildiğimiz hususlardan birisi, insanların inanç kimliklerinden bağımsız olarak iyiliksever olduğudur. Bu durumda İslam kelamının katı çizgileri çözüm sunabilecek durumda görünmemektedir.

Bildiride iyiliklerin imandan bağımsız olarak değeri ele alınacaktır. Çalışmanın amacı iyiliğin hangi şartlarda olursa olsun dini anlamda da karşılığı olduğunu ortaya koymaktır. Bu sebeple gayri Müslimlerin iyiliklerinin bir kalemle silinemeyeceği ve bunların anlamlı olduğunu temellendirmek gerekmektedir. Şüphesiz böyle bir çalışma naslardan bağımsız olamaz. Zira İslam kelamı nasların çerçevesinden çıkma eğiliminde değildir. Bu nedenle araştırmamız temel dini kaynak olan Kur'an'ın meseleye bakışını esas alacaktır. Buna ek olarak söz konusu meseleyi ilgilendiren görüşler de mercek altına alınacak ve dinin maksatlarını esas alan bir yorumla konuya çözüm aranacaktır. Çalışma kaynak incelemesi yöntemi ve farklı görüşlerin analizi ile gerçekleştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kelam, ahlak, kurtuluş, iyilik, ahiret, gayri müslim.

GİRİŞ

İnanç biçimi nasıl olursa olsun, ahlakî davranış yeteneği bütün insanlarda mevcut bir özel donanımdır. İslam'ın özünde yer alan ahlakî davranışlar akıl ve sağduyu sahiplerince gerçekleştirilebilmektedir. Filhakika insanların pek çoğu tâbi oldukları dinin emirleri doğrultusunda bu davranışları sergiler. Nitekim Mûsâ'ya (as) bildirilen on emir ile Yahudilik, Îsâ'nın (as) dağ vaazındaki öğütleriyle Hıristiyanlık İslam'a paralel ahlak öğütleri içerirler (Draz, 1983). Semâvî din statüsünde kabul edilmeyen Budizm, Hinduizm, Konfüçyanizm ve diğer dinlerin ahlakî öğretileri inkar edilemez düzeydedir (Kutlutürk, 2014; Köylü, 2012). Her birisinde mutlak kurtuluş Tanrı'nın hoşnutluğunu kazanma ve nefis tezkiyesine bağlıdır. Şu var ki Yahudilik için mutlak kurutuluş Tanrı'yla ahitleşmeye sadık kalma, Hıristiyanlarda ise insanlığın kurtuluşu için Mesih şeklinde tecessüm etmiş olan (Îsâ) Tanrı'ya iman etmeyle mümkündür (Adam, 1997; Polat, 2006). Bütün dinler cenneti amaçlayan bir şekilde mensuplarını iyiliklere teşvik eder ve kötülüklerden sakındırır. Ahlak da bu düzlemde gelişir. Hepsi "neden ahlaklı olmalıyım" sorusuna "ölümsüzlüğü elde etmek ve kurtuluşa ermek için" cevabını verirler. Bu yönüyle her bir dinin kendi inanç ve ahlak sistemiyle var olduğunu ve ritüellerden bağımsız bir inanç manzumesinin olmadığını kabul etmek gerekir. Ancak burada sorun bu din mensuplarının inanç ve amellerinin değeridir. Özelde ise İslam'ın Müslüman olmayan kimselerin iyiliklerinin durumu ile ilgilidir.

Bir ahlak bunalımının yaşandığı asrımızda "tekfir hareketi" üzerinden yürümenin insanlığa yararı olmadığı anlaşılmıştır. Bugün insanlığın ihtiyaç duyduğu şey, kimin kâfir olup olmadığını tespit etmek değildir. Zira nihai anlamda kalpte olup biten bir duygu olarak "mümin-kâfir" tespiti yaratıcının uhdesindedir. Her dinin kendi ahlak anlayışı doğrultusunda bireyler yetiştirdiğini ve dinî kimliğin bu yüzden önem taşıdığı gerçeğini yadsımıyoruz. Ancak, insanlığın büyük bir ahlak bunalımı yaşadığı ve kötülüklerin günden güne arttığı şu dönemde, erdemli insanların saygıyı hak etmesi gerekir. İnanç açısından genel bir tablo orta- ya koyduktan sonra, iyilik kavramının mahiyeti ve iyilerin değeri üzerinde durmanın, inkarı mümkün olmayan bir kıymeti haiz olduğuna inanıyoruz. Bu inanç doğrultusunda çalışmada kaynak incelemesi metoduyla konu ele alınacaktır.

1. Kur'an Açısından "İyi" Davranışın Keyfiyeti

Çalışmamıza temel teşkil etmesi için Kur'an'ın iyiyi nasıl tanımladığını görmemiz gerekmektedir. Böylece insanların yaptıkları ve adına iyi dediği şeylerin Kur'anî veçhede değerli olup olmadığını değerlendirmek mümkün olacaktır. Bu konu kelam disiplininde "Hüsün ve Kubuh" meselesini de ilgilendirmektedir. İyi ve kötünün keyfiyetini incelerken kelamî ekollerin bu konudaki görüşlerine de özetle yer vermeye çalışacağız.

Herkes kendi davranışını güzel görür. Bu fıtri bir davranıştır ki Kur'an da bunu doğrular (en'âm, 6/108). Ayrıca insan içinde büyüdüğü aile ve toplum içerisinde ahlak değerleri gelişir ve iyilik-kötülük gibi kavramlar oluşur. İnanç ve değer anlayışındaki farklılıklar, kişinin inandığı dinin, mezhebin, ideolojinin vs. simgesi olan davranışları sergilemesine ve ibadet etmesine sebeptir. Başkaları üzerinde baskı oluşturmadıkça ve ötekine zarar vermedikçe değer anlayışında farklılıklara saygı esastır. Ancak başka inançlara ve değer anlayışlarına saygı, onları İslam açısından meşru görme anlamına gelmez. Bilakis Kur'an açısından hak din, inanç esasları ve ibadet usul ve kaideleri açıktır.

Öte yandan Kur'an'da kavramsal tanımları bulamayız. İyi ve kötü kavramlarını ilgilendiren ahlak da böyledir. Ahlak, Kur'an'da soyut bir şekilde zikredilmemiştir. Kur'an, ahlakı

betimleme veya eylem bildirme yönüyle konu edinir. "İyi" ya da "kötü" şeklinde kategorize edebileceğimiz davranışlar, farklı fiil ve isimler halinde Kur'an'da mevcuttur. Temelde bunlar iman-küfür karşıtlığı üzerine bina edilir. İman ahlakın nihai ölçütüdür.

İyi, Allah'ın razı olduğu ve dinde olumladığı davranıştır. Allah'a iman ve ibadet, çevresine yararlı işler yapma, canlılara karşı merhametli ve adaletli olma iyi olmanın başlıca göstergeleridir (Güler, 2013). İyiliğin temelinde Allah'a kulluk bilinci vardır. Bu bilince yaslanan tüm iyilikler dinde anlamlıdır. İnsanın arzu ve heveslerine tabi olmadan, iç disiplin içerisinde dosdoğru bir davranış ahlakı geliştirmesi dinde yüksek bir ideal olarak belirlenmiştir (Fâtiha, 1/6). Sırat-ı müstakim adı verilen bu disiplin hali, takva, ihlas ve ihsan gibi meziyetlerle donanmış ideal ahlak düzeyidir.

İyi kavramının temelindeki bir diğer unsur da fıtrattır. Fıtrat aşırılıktan uzak bir şekilde itidal üzere hareket etmek ve insanın doğasına uygun olanı yapmaktır. Akıl, vicdan ve sağduyu fıtratın dinamikleridir. Ahlak bunlardan referans almalıdır. Dengeli davranış bu dinamiklerin iman bilincine eklenmesiyle gerçekleşir. Kur'an Muhammed (as) ümmeti için "*işte sizi böylece vasat ümmet kıldık*" (Bakara, 2/143) der. Bu Müslümanların itidal sahibi oluşuna ve yeryüzünde bunu temsil edişine işaret olsa gerektir. Onlar kişisel çıkarları için haddi aşmazlar. Davranışlarının ölçütü fıtrata yaslanan bir adalettir. Aksi takdirde zevkler, arzular ve çıkarların etkin olduğu bir yolda her türlü aşırılık ve kötülük zuhur edebilir.

İslam açısından iyi *ahlak-ı hasene*, kötü *ahlak-ı seyyie* olarak isimlendirilmiştir. Hz. Peygamber'e iyilik ve kötülüğün ne olduğu sorulduğunda "*İyilik güzel ahlaktan ibarettir. Kötülük ise seni rahatsız eden ve insanların bilmesini istemediğin şeydir*." (Müslim, Birr, 14). Güzel ahlakın yüceltildiği bir din olarak İslam, iyiliğin her türlüsünü ahlakın kendisi olarak tanımlarken, günahı her insanın iç dünyasında bilebileceği bir gerçeklik olarak sunar.

Kur'an'da iyi davranış imanla ilişkili olmalıdır. Bu nedenle imandan hemen sonra sıklıkla "salih amel" emredilir. Yani faydalı, iyi, doğru ve güzel işler. Ancak salih amel, özünde ilahi duygu, inanç ve amaçla olandır. Bu bir çeşit Allah'a kulluk bilincine yaslanan iyi insan olma halidir. Dolayısıyla, salihlerden olmak dindar olmayı gerektiriyorsa, dindar olmak da Allah'a emir ve yasaklarına duyarlı olmak ve insanlara adalet ve sevgiyle yaklaşmakla mümkün olur. Kur'an'ın salih amel kümesine giren kavramları birr, maruf, hayır, tayyib, hasen/ihsan gibi iyiliğin farklı boyutlarını imleyen kelimelerdir. Kötülük ise neces, ism, münker, bağy, fahşâ, habîs, haram, kubuh, zenb, zulüm, fısk, hatîe, cürm, günah, haraç gibi kelimeler olup, bunların tamamı küfür veya günahkarlık bağlamında zikredilir. Böylece Kur'an ahlak sisteminde iyilik ve kötülük iman ile küfür diyalektiğinde gelişir. İman tarafında hidayet, küfür tarafında ise dalalet vardır. Bu haliyle Kur'an ahlakı teosantriktir. (Ünverdi, 2015).

2. Amellerin Dini Bakımdan Değerli Oluşu

Kur'an açısından iyi ve kötü kavramlarını inceledikten sonra, amelin dinî anlamda değerli olması için öznenin durumunu ele almalıdır. Herhangi bir iyilik sadece kendinde değerli olmamalıdır. Bilakis onu yapanın durumu da önemli olsa gerektir. Nitekim insanlar farklı sosyal ortamlarda yaşar. Çevre insanın inanç ve davranışlarını etkileyen önemli faktördür. Aile, okul, iş ortamı, sokak ve sosyal medya… İnsanı etkileyen başlıca unsurlardır. Dini inanç ve değer anlayışı bunlardan bağımsız değildir. İnsanlar iyi davranışta bulunduklarında kendi inanç ve kültür değerleri ile hareket ederler. Ancak bunlar her zaman İslam açısından değerli kabul edilir mi, sorusu, amelin değerini belirleyen nedir, sorusuna götürür bizi.

2.1.İman

İslam'da iyinin imanla ilişkili olmasından dolayı, öznenin eylemlerinde ilahi hoşnutluk ve rıza gibi kazanımları da hedeflemesi gerekir. Şüphesiz bu güçlü bir imanı gerektirir. İman semantik olarak Allah ile kul arasındaki sevgi bağını, itimadı ve teslimiyeti ifade eder. İman, cennetin varoluşsal sebebidir. Cennet Allah'a inanmış ve bu uğurda dünya hayatında birtakım meşakkatlere katlanmış kimseler için yaratılmıştır (Bakara, 2/214). Kur'an'da iman, cennete girişin gerekli nedeni ve amelin değerli oluşunun temelidir. Bu nedenle İslam kelamında davranışların karşılığının verilmesi için imana dayalı olması gerektiği, küfürle yapılan iyiliklerin ahiret adına bir değer taşımadığı kabul edilmiştir (Mâtürîdî, 2005; **Gün, 2023: 11, 31**). Nitekim bu hakikat Mürciî akidesinde şöyle formüle edilmiştir: "İmana eklenen masiyet zarar vermez, küfürle birlikte itaat fayda vermez." (Kutlu, 2010). Salih amel, iman duygusuna yaslanmadıkça sadece iyi bir davranış seviyesinde kalacaktır. Onun dinî anlam kazanması Allah ve ahirete iman ile birlikte olması gerekir. Zira Kur'an'ın ahlak sistemi iman üzerine kurulmuştur.

İslam'da itikadî ekoller bir kimsenin iyi davranışının dinde karşılığının olması için imanla birlikte olması gerektiğini kabul etmiştir. Eş'arîlere göre iyilikler ancak imana dayanırsa *hasenât* cinsinden olur (Halîmî, 1979). Bir şey sırf Allah emretti diye yapılırsa, o, gerçek bir iyilik olur. Bunu sağlayan şey de şüphesiz imandır. Mâtürîdîler imanın bir yandan iyiliklerin varlık sebebi diğer yandan geçerlilik koşulu olduğunu ifade etmişlerdir (Mâtürîdî, 2005). Kâdî Abdülcebbâr, mümini iyilikleri sonucunda dünyada övgüyü ve ahirette ödülü kazanan kimse olarak tanımlamış, iman olmadan övgünün ve mükâfatın söz konusu olmayacağını kabul etmiştir (Kâdî, 2013). Selefiyye amellerin anlam kazanmasını imana bağlamış, imanın değerli olmasını amel ve ikrara bağlamıştır. İkrar bir iman izharıdır. Çift taraflı gereklilik insan-Allah ilişkisinin temelini oluşturur. Amel ancak imana bağlı olursa sevap kazandırır (Seffârînî, 1994). Bundan dolayı İslam düşüncesinde amellerin sıhhati için imanın şart olduğu kabul edilmiştir.

Öte yandan iman unsuru temelde İslam dinini ifade eder.

İmanın öncelenmesi ve temel şart kabul edilmesi, tüm hayatı Allah ile ilişkilendirmek ve doğması muhtemel keyfi tutum ve davranışların önüne geçmektir. İman ahlakı Allah'a şükür ile başlar. Takva ve ihlas ile somutlaşır. Bu duygularla gerçekleştirilen fiiller imandan yoksun ve nereye yöneleceği belli olmayan tutumlardan elbette daha değerlidir. İman hayatı köklü biçimde etkileyen bir tasdik, amel ise bu tasdike anlam veren bir davranış tarzıdır. Bu hakikat bütün se- mavi dinlerde aynı şekilde dile getirilmiştir. Bir yoksula yardım etme örneğini düşünelim. Allah'a iman etmemiş olan birisi için yoksula yardım etmek değer açısından iyi bir şey olmakla birlikte, bu işi yapmak ve bunu bir sorumluluk olarak hissetmek her zaman gerekli değildir. Hatta böyle kimseler *"Allah hidayet lütfunu biz dururken bu fakirlere mi layık gördü?!"* (En'âm, 6/53) diyerek yoksulu hakir görebilir. İman, böyle bir durumda faziletin ahlaki değerlerde olduğu inancını verir ve yetim, dul, yaralı, yoksul, öteki, göçmen vs. tüm yardıma muhtaç kişilere yardımı zorunlu kılar. İman, geçim endişesi ve gücü kaybetme korkusuna kapılmadan iyilerin ve yardıma muhtaç olanların tarafında yer almanın adıdır. İmanın olmadığı yerde bu haslet kişinin inisiyatifine kalır.

İyiliklerin dinde değerli kabul edilmesi için imanın gerekli olduğuna dair çarpıcı örneklerden birisi Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'in (öl. 619) durumudur. Ebû Tâlib ölüm döşeğinde iken Hz. Peygamber (sav) onu ziyarete gitmiş ve kendisine büyük emekleri olan amcasının

iman etmesini istemişti. Ancak Ebû Talib orada bulunanların psikolojik baskısından, kabilesinin dininden ayrılma cesareti gösteremedi ve iman etmedi. Hz. Peygamber amcasına sevgisinden "Allah'a yemin olsun ki sen bunu söylesen de söylemesen de ben senin için mağfiret dileyeceğim." demiştir. Bunun üzerine şu ayetin indiği rivayet edilmiştir: *"Cehennem ehlinden oldukları anlaşıldıktan sonra, yakın akraba da olsa, müşrikler için mağfiret dilemek, ne peygambere ve ne de müminlere doğru olmaz."* (Tevbe, 9/113). Bu hâdisede, Hz. Peygamber'in (sav) amcasına söylediği ifade şudur: *"... Kelimeten uhâccü leke bihâ indellah* (Senin için Allah'ın huzurunda delil olarak getireceğim) (Taberi, t.y.). Bu zımnen, o kadar iyiliğin var ki bunların ilahi huzurda anlam kazanması için sana delil olacak bir şahitlikte bulunacağım, anlamına gelir. Ancak yüce Allah iradesini iman yönünde kullanmayan birisi için bunu uygun bulmamıştır.

Öte yandan bazen pratik ahlakta bir kimlik unsuru olarak iman kendi başına değerli olabilir. Zorba yönetimler döneminde, fetret dönemlerinde ve dinin aslına ulaşma imkanı olmadığı dönemlerde yüce kudretin varlığına inanarak salih amel için çabalayanların ürettiği güzel ahlak anlamlıdır. Hangi türden olursa olsun, halis dindarların inançlarından dolayı baskı ve şiddete maruz kaldığı ortamlarda iman bir varlık aracına dönüşür. Eğer İslam'ın hakikatine karşı değilse bu iman, kendi şartlarında ahlak üretme kabiliyetine sahipse dinin anlam ve gayesine uygun olması yönüyle İslam açısından da değerli olur. Musa Cârullah'ın bu konudaki fikirlerine baktığımızda onun böyle kimseleri ilahî rahmet kapsamında değerlendirdiğini ve onları da ebedî kurtuluşa dâhil kabul ettiğini ifade etmeliyiz. Bu görüş, "imanda resmiyet yoktur" retoriğine dayanır. Yani imanın herhangi bir din adıyla kayıtlanmış olması gerekmemektedir. Filhakika insan hayatına aksetmeyen ve sadece vicdana hapsolmuş olan imanın o kadar da önemi yoktur. Din nazarında geçerli olan iman, insanı fesattan, kötülüklerden, zulümden alıkoyup hayırlı işlere sevk eden imandır. Dolayısıyla insan hayatında etkili olan ve kişiyi hayra sevk eden her iman değerlidir. İslamiyet imanının yegane hak, diğerlerinin batıl olduğu görüşü bencillikten kaynaklanan bir bilgisizliktir. Sadece İslamiyete mensup olanların sahih imana sahip olduğunu savunmak, kurtuluşun yalnız Müslümanlar için geçerli olduğunu iddia etmektir. Bu zımnen şu manaya gelir: "Siz nasıl olsa inancınız, mezhebiniz dolayısıyla cehenneme gideceksiniz; yaptığınız hayırlı işlerden size en ufak bir ödül verilmeyecek, kötülükleriniz de – zaten kâfir olduğunuz ve cehennemin dibini boylayacağınız için– artı azap getirmeyecektir. Bu yüzden faziletli işleri terk edip, istediğiniz gibi yaşayın, istediğiniz suçu işleyin." Yapılan davranışların sadece İslamiyetin imanıyla değer kazandığını iddia etmek, imanı gerçek manada anlamamış olmak demektir (Carullah, 1996).

Esasen amellerin değerli olması ve sonuçta uhrevi ödülü kazandırması için Allah'ın varlığını ve birliğini kabul etmek ve ahireti tasdik etmek yeterlidir. Fıtrat dini İslam'ın tevhit inancı oluştuğunda salih ameller ve olumlu ahlaki özellikler de gelişecek ve anlam kazanacaktır. Ne ki Hz. Peygamber'i yalanlamak, İslam imanına tezat olduğu için, kişinin -Hz. Muhammed (sav) hakkında gereğince bilgi sahibi olmasına karşın onun risaletini ve son ilahî hitabı reddederek- kendi inancında ibadet etmesi Kur'an açısından anlamsız olacaktır. Kur'an'ın bu durumdaki insanlar hakkında ortaya koyduğu tavır "habtu'l-amel" bağlamındadır.

2.2.Niyet

Bir davranışın anlam ve değerini belirleyen temel unsur ondaki amaçtır. Eylemin amacı din dilinde niyet olarak kavramsallaşır. Niyet bir anlamda bilinçlilik hali ve beyanıdır. Herkes bir

amaçla eylemde bulunur. İster doğru ister yanlış bir gaye ile olsun her eylemin bir amacı, niyeti vardır. Bir işte hangi niyet varsa bilinç de o yönde demektir. Kur'an, insanlardan bilinçli ve aklı yerinde iş yapmalarını ister. Bunlar olmadığı takdirde ibadetin bile değeri yoktur (Nisa, 4/43). Ne ki burada sadece uyanık olma hali değil, tüm benliğiyle Allah'a teslim olma bilinci istenmiştir (Rûm, 30/30). Kur'an ahlak sisteminde "eylem" (amel) terimi, iyi yahut kötü herhangi bir işin kasıtlı olarak ihmalini kapsadığı gibi; doğru ya da yanlış her inancın bilinçli olarak dile getirilmesini de ihtiva eder. İnsanın bilinçli olarak amaçladığı ve sözle yahut eylemle ifade ettiği her şey, niyetlidir ve o bilince göre karşılığını alır: *"İnsana uğrunda çaba gösterdiği dışında bir şey verilmeyecektir."* (Necm, 53/39).

Gazâlî niyet-amel ilişkisini şöyle açıklamıştır: Herhangi bir davranış şu üç şey ile oluşur: İlim, irade ve kudret. İnsan bilme- den yapamayacağı için bilgi iradeyi yönlendirir. Örneğin bir hasta önündeki yemeği yemek istediğinde, o yemeğin zararlı olduğu bilgisi, hastanın iradesini yememeye sevk eder. İradenin bir yöne kanalize edilmesi niyeti ifade eder. Niyetin hasıl olması ve işte muvaffak olunması kudret iledir (Gazzâlî, t.y.).

Başka bir yoruma göre niyet iki gaye için olur: İlki, bir işi sadece değer yargıları böyle gerektirdiği için ve öyle olması gerektiği için yapmaktır. İkincisi ise, bir işi dünya ya da ahiret menfaati için yapmaktır (Muhâsibî, 2015). Örneğin yardıma muhtaç birisine destek olmanın insani bir gereklilik olduğuna inanan ve hiçbir beklenti olmaksızın yardım eden kimsenin niyeti, yaptığı yardımın yerine gelmesiyle karşılığını bulur. Böyle bir kimse için geriye kalan şey bazen iç huzur; bazen de maddi gelir, şan-şöhret vb. olabilir. "Muhtaçlara yardım etmek Allah'ın emridir, bu yüzden yardım etmeliyim." diyen bir kimse Allah'ın rızasını gaye edindiğinden bu iş sonunda ahiret için de sevap kazanır. Böylece niyet, sadece belirli ibadetleri kapsayan bir ikrar değil, tüm işlerde mevcut olan yönelmedir. Niyetin bu boyutu ahlakın konusudur. Dinî açıdan niyetin ahlakiliği, sırf Allah sevgisi/hoşnutluğu için ortaya konulan ve adına "ihlas" denilen irade beyanıdır. Bu, evrensel dinin aslını teşkil eder.

Öte yandan niyeti iki kısma ayırmak mümkündür. Birincisi tek tek her davranışın gayesi niteliğindeki niyet; ikincisi ise hayatın tümüne nüfuz eden niyettir. Böylece tikel/cüz'î ve tümel/küllî niyet şeklinde iki farklı bağlam ortaya çıkar. Burada Hz. Peygamber'in şu hadisini zikretmek gerekir. Buna göre, "Allah iyilik ve kötülükleri takdir edip yazdıktan sonra bunların iyi ve kötü oluşunu şöyle açıkladı: Kim bir iyilik yapmaya niyet eder de yapamazsa Allah ona tam bir iyilik sevabı yazar. Şayet niyet ettiğini gerçekleştirirse bunun karşılığında on katından yedi yüz misline kadar hatta daha fazlası bir sevaba kavuşur. Kim de bir kötülük yapmaya niyetlenir de bunu gerçekleştirmezse bu ona bir tam sevap kazandırır. Eğer niyetlendiği fenalığı gerçekleştirir- se karşılığında bir günah elde eder." (Buharî, Rikâk, 31). Hadis-i şeriften anlaşıldığına göre, iyilik ve kötülük denilen ahlaki değerler malum olup, sınırları belirlenmiştir. İnsanlar iyi ve kötü kategorisinden birisini yapmaya niyetlendiğinde tikel bir gaye ile hareket eder. Böylece irade bazen iyi bazen de kötü yönde işletilmiş olur. Bununla birlikte tümel olarak iyiliği kendisine ilke edinmiş olanlar, her hangi bir kötülüğe niyetlendiklerinde bunda vazgeçecek bir motivasyona sahiptirler. Bunun en güçlü âmili imandır. İman, kötülük yapmaya güç yetmesine karşın bundan vazgeçmektir. Dinde bunun adı takvadır. İnsan tikel bir davranış olarak bir kötülük yapmayı istediğinde, çoğu kez, tüm hayatı boyunca üzerinde yaşadığı iman ve takva duygusu sayesinde bundan vazgeçer. İman ve takvanın insanın kişiliğine hükmeden hali küllî niyeti ifade der. Kur'an'ın tümüne sinmiş olan duygu işte bu iyiliğe adanmışlık

duygusudur Kimisinde bu duygu vatan sevgisi, aile sevgisi, ödev sevgisi, ırk sevgisi, din ve ideoloji sevgisi gibi başka saiklerle oluşabilir. Böylece kalbe hükmeden ve adına tümel niyet dediğimiz şey de bunlardan birisine hasredilebilir (Kuçuradi, 2006). Bu durumda tüm davranışların muharriki değiştiği için dinî anlamda amellerin değeri de değişecektir.

Din dilinde halis niyetle yapılan işler salih amel niteliğindedir. Din dilinde bunun adı ihlastır. Bunun karşısında içgüdüsel olarak mal-mülk, şehvet vs. çeşitli maddî hevesler uğruna yapılan işler vardır. Bunlar ise riyanın birer görünümü olup "ibâdetü'l-hevâ" şeklinde kavramsallaşır (Draz, 1983). İyi bir niyet, işe öncülük ettiğinde o iş yapılamazsa bile Allah nezdinde itibar taşır. Kötü bir niyeti terk etmek bile iyi bir fiili ifade eder. Böylece niyet, ihlasla çok yakın bir kavramdır. İnsanın iç dünyasındaki hali ya da başka bir ifadeyle psikolojik durumunu ifade eden niyet, amellere değer katan ve onların karşılığını belirleyen bir halet-i ruhiye olarak görülebilir.

İhlasla bir işi ortaya koymak, yapılan davranışa dinî boyut kazandırmaktır. Niyette dinî bir boyut yoksa onun dinî değerinden de bahsedilemez. Mesela kilo vermek için aç kalmak oruç olmayacağı gibi, niyetsiz yapılan hac ya da teyemmüm de makbul değildir. O halde, Hz. Peygamber tarafından Allah'ın insanların şekillerine bakmayacağına dair uyarısı, aslında değerli olanın dış görünüş değil; davranışlara temel olan haleti ruhiye olduğu anlamına gelir. Allah'a itaat niyetiyle yapılmayan işlerin makbul olmayacağının ifadesidir. Allah, insanların sadece kalplerine ve kalplerinden gelerek yaptıkları amellere bakacaktır (Müslim, Birr, 33). Münafıkların dillerindeki iman kelimeleri bundan dolayı anlamsız olmaktadır. Zira onların iyi davranışları mevcutsa da kalplerinde başka amaçlar vardır. Niyet, böylece bir fiilin aslını oluşturur ve niyetsiz yapılan iş dinî anlam kazanmaz.

Hz. Peygamber Mekke'den Medine'ye hicret ettiğinde muhacirler arasında hicretini başka nedenlerle yapanlar olduğunu işitince "Ameller niyetlere göredir. Herkes yaptığı işin karşılığını niyetine göre alır." buyurmuştur (Buhari, Bed'ü'l-Vahy, 1). Birçok kaynakta yer alan bu rivayette iki noktaya dikkat çekilebilir: İlki, her işin değeri yapıldığı niyete göre takdir edilir. Bu niyet ise ancak failinin bilinçli ve iradeli bir biçimde ortaya koyduğu amaçtır. Baskı altında yapılan bir fiilde niyetten bahsedilemez. Ve böylesi fiillerin olumlu ya da olumsuz ahlaki değeri olmaz. Zorla namaz kılan kimse bundan sevap elde edemeyeceği gibi, zorla imanını inkar eden kimse de aslında iman dışına çıkmış değildir. Kalbi imanla dolu olan kimse zorla inkar etse bile canının kurtarma niyetiyle bunu söylediğinden sözü geçerli olmaz. Ve fakat kalbindeki iman geçerli kabul edilir. Bu hadisle ortaya çıkan ikinci nokta ise, amellerin dinî hükmünü tespit etmede niyete bakıldığıdır. Yani bir davranış salih bir niyetle yapılırsa uhrevi değer kazanır, Allah rızasından başka gayelerle gerçekleştirilirse o işten dinî karşılık beklenmemelidir (İbn Receb, 2013).

Böylece bir işin sahibine uhrevi kazanç getirmesi için onun iman sahibi olması ve yapılan davranışın güzel olması yeterli değildir. Bilakis bunlara eklenen bir ihlasın, yani en yüce gaye olan "li-vechillah (Allah için)" anlamındaki niyetin olması gereklidir (Bircan, 2004). Yoksa işin/davranışın "iyi" olması değildir.

Mâtürîdî iman-niyet ilişkisini şöyle açıklamıştır: İman ve küfür, temelde bir kalp işidir. Davranışlar ise insanın bedeniyle gerçekleştirdiği işlerdir. Davranışların amacını belirleyen şey niyet ve kalbî yöneliştir. Kalbin meyli iman ya da küfür bağlamında olur. Dolayısıyla herhangi bir davranışın anlamı, insanın kalbî durumuyla doğrudan alakalıdır (Mâtürîdî, 2005). Kalpteki

ihlas duygusunun olması, davranışların imanın rehberliğine tabi tutulması demektir. Dinde amellerin ihlasla yapılmasının istenmesi, onun kişinin iç dünyasına olumlu etkisi ve davranışlarına riya gibi kötü duyguları karıştırmaması gerektiği şeklinde anlaşılabilir. İhlas duygusu olmaksızın sırf kişisel çıkarlar için yapılan ameller Kur'an açısından kayanın üzerindeki su gibidir. Ne kayaya faydası vardır, ne de kalıcıdır (Bakara, 2/264). Ahlaki temelden yoksun olan her "iyi görünüşlü" davranış, gerçekte üzeri ince bir toprak tabakasıyla örtülmüş kaya gibi verimsiz ve yüzeyseldir. Görünüşü itibariyle ideal bir tarlaya benzeyen bu yer verimli gibidir. Ama o toprak parçası sıyrıldığında asıl durum/amaç ortaya çıkar. Meğerse oradan hiçbir şey bitmezmiş. Bu, her davranışın aslını gerçekte Allah'ın bildiği ve her ne kadar biz "iyi işler yapıyor" desek de, kimin hangi niyetle iş tuttuğunu bilemeyeceğimize işaret eder. Allah kendisine karşı kullanılan her maskeyi ve maskenin altındakini bilir ve ahlakın gerçek yüzü de burada ortaya çıkar (İslamoğlu, 2018). Böylece niyet ile iman arasında zorunlu ilişki olduğu, ancak böyle bir gaye ile yapılan işlerin uhrevi karşılığının olduğu anlaşılır. Batıl inançtan ya da ateist bir kalpten ihlas dolu bir niyet elbette ortaya çıkmayacaktır.

3. Davranışların Karşılığının Verilmesi

Herkesin yaptığının karşılığını alacağı ve dünya hayatının imtihan, ahiret yurdunun hesap yeri olduğu gerçeği İslamiyet'in temel ilkeleri arasında yer alır. İslam alimleri davranışların karşılığının dört şekilde verileceğini kabul etmişlerdir: Birincisi iyiliklerdir. Yapılan iyilikler Allah tarafından kat kat fazlasıyla ödüllendirilir. İkincisi kötülüklerdir ki, bunlar dengiyle cezalandırılır. Yani kötülüğün cezası, iyilikte olduğu gibi katlanmaz. Ancak kötülüğün büyüklüğü, failinin bilgi sahibi olmasına ve işlenen günahın cinsine göre değişmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in, imanında sebat etmemesi ve müşriklerin yoluna gitmesi durumunda hem bu dünya hem de ahirette büyük bir ceza ile cezalandırılacağını bildiren ayet (İsrâ, 17/17-18), günahların karşılıklarının kişiye ve duruma göre farklılaşabileceğine delil kabul edilmiştir. Amellerin karşılığının verilmesinde üçüncü nokta, iyi işlere niyet etmektir. İyi bir işe niyetlenen ama bunu gerçekleştiremeyen kimseye bir tam sevap yazılır (Buharî, Rikâk, 31). Son olarak herhangi bir kötülük, eyleme geçirilmediği takdirde, terk edilmesinden dolayı sahibine bir sevap kazandırabilir. Bu yaklaşım sadece müminler için söz konusudur. Onların dışında kalanların iyilikleri ise farklı şekilde yorumlanmıştır.

Genellikle kâfirlerin yaptıkları iyiliklerin karşılığının bu dünyada olacağı düşüncesi hakimdir. İslam adalet ve rahmet dinidir. Hiç kimsenin emeğinin boşa gitmeyeceğini vadetmiştir: "*Hiç kimse Allah'ın belirlediği ömür süre- si dolmadıkça ölmez. Kim sırf dünya menfaati isterse ona dünya menfaatinden veririz. Kim de ahiretteki nimetlere nail olmak isterse ona da ahiret nimetlerinden veririz. Biz, iman ve itaat üzere minnettarlık gösterenleri elbet mükâfatlandıracağız.*" (Âl-i İmrân, 3/145). Ayrıca Hûd 11/15 ve 16. ayetler de ahirete inanmayıp yalnız dünya hayatını, onun zevklerini, yeme-içme, sağlık, toprak-arazi, çoluk-çocuk, güven, bol rızık, nüfuz, mal-mülk, makam, süs ve debdebesini arzu edip tüm çabasını bu yolda sarf edenlere bu isteklerinin verileceği; ancak bu tip inkârcılara ahiretten bir nasip olmadığı ve ebedî âlemde onları yalnızca ateş azabının beklediği bilgisi verilmektedir. O halde inkarcıların ahiretten nasibi olmayacağını, onlara bu dünya nimetlerinin bir çeşit ödül olduğunu ifade edebiliriz.

Filhakika bu görüş, temelsiz değildir. Zira Allah için olmayan sadaka, akrabayı gözetme, yakınlara ve kimsesizlere yardımda bulunma vs. olumlu davranışlar uhrevi karşılıktan

mahrumdur. Bunlar aşağıda değineceğimiz gibi "habtu'l-amel" kapsamına girer. Vâkıa, imana dayanmayan iyilikler Kur'an diliyle "salih amel" hükmünde olmayacaktır. Söz konusu iyiliklerin sahiplerinin pek çok imkâna sahip olmaları ve maddi refahlarının genişliği, bir anlamda Tanrının onlara bu dünyada bağışı gibi düşünülebilir. Doğrusu, iyiliklerinden dolayı kendilerine sunulan nimetler, geçici dünya ile kayıtlı olmalıdır. Çünkü hakikatin bilgisine ulaşmasına rağmen inkâr ehli olanlara ahirette bir mükafat söz konusu değildir. Bu, Allah'ın vaadi ve adaleti gereğidir. Nitekim Mâtürîdî, Hûd 11/15. ayetinin sonunda "*nuveffi ileyhim a'mâlehum"* ifadesini "onların yaptıklarını iade eder ve reddederiz" şeklinde yorumlamış ve kâfirlerin amellerinin ahirette geri döneceğini ama iyi amellerin bu dünyada karşılık bulacağını ifade etmiştir. Onlara, şirk ve isyan içerisinde olmalarına karşın yaşama imkânı sunulması yaptıkları iyilikler sebebiyle de olabilir. Böylece onlara bu dünya hayatında var olma ve iyi şekilde yaşama şansı tanınmış olması bir anlamda iyiliklerinin neticesidir, denilebilir (Mâtürîdî, 2006) . Nitekim Kur'an'a göre inkarcıların iyilik adına davranışları bu dünyada kendilerine zevk ve sefa olarak sunulacak, ancak ahirete bir şey kalmayacaktır: "*İnkâr edenler ateşe arz olunacakları gün (onlara şöyle denir): Dünyadaki hayatınızda bütün güzel şeylerinizi harcadınız, onların zevkini sürdünüz. Bugün ise yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan dolayı alçaltıcı bir azap göreceksiniz."* (Ahkâf, 46/20). Bu âlemde gerekli şartları yerine getiren, amaçladığı şeyi elde eder. Bu gaye ile çalışıp didinen ve ahireti hesaba katmayanlar hak ettiklerini bu dünyada almaktadırlar. Dünyevi rahatlık kâfirlerin çalışmalarıyla elde ettikleridir. Onların emeklerini boşa çıkarmamak ve çalışmalarının karşılığını bu dünyada vermek ilahî adaletin tecellisi niteliğindedir.

Kâfirlerin iyiliklerinin ahirette hesaba katılmama nedeni ise onların inanç tercihleri ve ahlaki tutumlarıdır. İmana ve ihlasa dayanmayan davranışların salih amel olamayacağı gerçeğinden hareketle, söz konusu iyilikler ilahî açıdan yok hükmündedir. Dolayısıyla kâfirlerin iyiliklerinin bu dünyada karşılanmış olması bir yönüyle onlar adına Allah'ın bir lütfudur.

Şüphesiz bu noktada insanlardan kimin kafir olduğunun tespitidir. İslam hakkında bilgi sahibi olmasına rağmen, bilinçli bir şekilde İslam'ın hakikatini inkar eden kimse küfür kapsamındadır. Bunun dışında İslam'ı hakkıyla öğren(e)memiş veya iradesine uygulanan baskıdan dolayı İslam şemsiyesi altına girememiş olanlar küfür ehli olarak düşünülmemeli, onlara belki gayr-i Müslim denilmelidir.

4. Amelin Boşa Gitmesi

İnsan davranışlarının karşılığını ümit ederek eylemlerde bulunur. Ancak bazen çeşitli sebeplerden dolayı emek zayi olabilir, amel karşılıksız kalabilir. Yukarıda Kur'an'da amellerin değerli olmasının iman ve niyetle kayıtlandığını ifade etmiştik. Buna bağlı olarak müminlerin amellerinin boşa gitmesine neden olan sebeplerle, bunun dışında kalanların durumunu ayrı düşünmek gerekir.

Müminlerin amellerinin boşa gitmesi dört nedenle söz konusu olur. Bunların birincisi minnettir. Bir kimse bir başkasına yardım ettiğinde onu minnet altına alırsa, yaptığı işten bir sevap elde edemez: *"Ey iman edenler! Yardım ettiğiniz kimselere minnet etmek ve incitmek sûretiyle o sadakalarınızı boşa çıkarmayın…"* (Bakara, 2/264). İkincisi büyük günahlardır. İnsan hayır işlemeye devam ederken, bir yandan günahlarla arasına mesafe koymazsa iyilik adına yaptığı davranışlar boşa gidebilir. Muhammed, 47/33. ayet dolaylı olarak bu mesajı vermektedir. Üçüncüsü, imana şüphe ve nifak gibi duyguları karıştırmaktır. Müminin kalbinde iman

konularına dair olması gereken kesinlik duygusu zaman zaman azalarsa, bu durum amellerin de zayi olmasına neden olabilir. Son olarak riya ve gösteriş ile kendini beğenme duygusu amelin boşa gitmesine neden olur (Bakara, 2/264).

Kafirlerin amellerinin durumu ise farklıdır. Kur'an-ı Kerim onların amelleri için "habita" fiilini kullanmıştır. Bu, Arap dilinde "sonuçsuz kalmak, boşa gitmek, işe yaramamak ve bozmak" gibi anlamlara gelir. Amel ise "iş, davranış, eylem, uygulama, hareket, yapıp-etme ve çalışma" demektir. İki kelime birlikte ıstılahî anlam kazanır ve bir devenin aşırı miktarda yemesi nedeniyle şişip ölmesi gibi "hakikati görmezden gelip kendi ihtirası, heva ve hevesi doğrultusunda hareket eden ve böylece kendisine yatırım yaptığını sanan kimselerin bu gayretlerinin aslında ahirette boşa gitmesi ve amelin bâtıl olması" anlamına gelir (Zemahşerî, 1984). İhbât-ı amel, bizatihi amelin kendisinin ortadan kaldırılması değildir. Zira (Eş'arîlerin aksine) madûmun yok edilmesi muhaldir. Ahirette amellerin ihbâtı, kendilerinden meydana gelen sevapların boşa gitmesidir.

Kur'an amellerin boşa gitmesini on beş kez "habita" kök fiiliyle, iki kez "edalle", üç kez "betale" bir kez "hasira" bir kez de "hebâen" mastarıyla beyan eder. Hepsinde ortak anlam "amellerin boşa gitmesi"dir. Buna karşın, dokuz ayette "dâ'e" fiili, bir yerde ise "dalle" fiili olumsuzlanarak, mümin ve muhsinlerin amellerinin zayi olmayacağı belirtilmektedir. Hucurât 49/2. ayet ise, "habita" kök fiilinin müminler için kullanıldığı yegâne ayettir. Müminlere uyarı niteliğindeki bu ayet, Hz. Peygamber özelinde kutsallara saygının, iman ve amelin sıhhati için ön şart olduğunu kaydetmiştir. Kur'an'da söz konusu ayetler ameli boşa gideceği haber verilen kimseler şunlardır:

a. Ahireti inkâr eden müşrikler (Furkân, 25/23).
b. Kafir olarak ölen mürted (Bakara, 2/204)
c. Allah'ın ayetlerini inkar eden, peygamberleri ve adalet için savaşan insanları öldürenler (Âl-i İmrân, 3/22).
d. Tevhidi ve Kur'anî hükümleri reddedenler (Mâide, 5/5).
e. Münafıklar (Mâide, 5/52-53 vd.).
f. İmanına şirk bulaştıranlar (En'âm, 6/88).
g. Kendi görüşlerini ve ahlak anlayışını Kur'an'ın değer anlayışından üstün gören müstekbirler (A'râf, 7/145-147.
h. Ahireti hesaba katmayıp sırf dünya için çalışanlar. (Hûd, 11/15-16).
i. Allah'tan başkasına güvenerek ilahi mesaja sırtını dönen, Allah'ın ayetleri ve peygamberlerini alaya alan, dinin getirdiği ahlaki sorumlulukları reddeden ve vahiyden nefret ederek inananları Allah yolundan alıkoyan kimseler (Kehf, 18/102-106).
j. Mukaddesâta hürmet etmeyenler (Hucurât, 49/2).

Yukarıdaki ayetlerin tamamında ilahi mesajla mücadele, onu inkar ve ona düşmanlık vardır. Vahyin nüzul ortamında Hz. Muhammed'le çatışan ve ilahi mesajı ortadan kaldırarak kendi otoritesini sürdürmek isteyen küfür ehli bu ayetlerin ana muhatabı durumundadır (Ünverdi, 2015). Ancak yukarıdaki ayetler günümüzde din düşmanı paydasında Mekkeli müşriklerle aynı zeminde olmayan ve fakat ahireti hiç düşünmeden onu ümit etmeden sadece dünya için yaşayanları tehdit etmektedir: "*Kim [ahireti hiç hesaba katmayıp] sırf şu üç günlük hayatın keyfini çıkarmak ve onun şatafatıyla tatmin olmak isterse, biz böylelerine emeklerinin karşılığını dünyada eksiksiz veririz ve bu hususta kendilerine haksızlık edilmez. Ne var ki*

böylelerinin ahiretteki nasipleri cehennem ateşinden başka bir şey olmayacaktır. Ahireti hiçbir şekilde hesaba katmadıkları için onların dünyada yapmış oldukları her şey boşa gidecektir. Zaten onların yaptıkları işler değersiz ve geçersizdir" (Hûd, 11/15-16).

SONUÇ

İnsanların iyiliklerinin ahiretteki durumu dinî ve felsefi açıdan ele alınabilir. Konunun dinî veçhesi Kur'ân ve nebevi hadislerden bağımsız olamaz. İlahi iradenin ete kemiğe büründüğü metinler dikkate alınmadan insanların ahiretteki durumu hakkında konuşmak imkansızdır. Bu nedenle meseleye –en azından kelamî olarak- salt akılla bakılamaz. Kelami yorum özellikle uhrevi boyutu olan meselelerde "bu hususta Allah ne diyor" ile başlar. Bunun üzerine hikmet ve anlam yönünden bir bakış inşa edilebilir. Müslüman olmayanların amellerinin değeri bu usulle değerlendirmelidir.

Kur'an'ın Allah, ahiret ve nübüvvete imana yaptığı yüksek değer atfı, tüm tutum ve davranışların temelde insanların "iman durumuna" göre değerlendirileceğini göstermektedir. İslam amellerin değerli olması için iman ve ihlası esas almıştır. Buna ek olarak imana eklenmiş ihlas duygusu ameli değerli kılacaktır. Böylece davranışların değerinin inanç ve amaca şekillendiği görülür. İman ve ihlas bilincine dayalı işler salih amel olarak isimlendirilmiştir. Tüm güzel ve faydalı davranışlar salih amel kapsamına girdiğinde ebedi kurtuluşa vesiledir. Salih amel ise ancak imanla mümkündür. İslam'ın emrettiği imanın olmadığı durumlarda iyiliklerin akıbeti failinin kalbî ve fikrî durumuna şekillenir.

Esasen gayri-i Müslimlerin tamamını kefeye koymamak gerekir. Bizzat Kur'an'ın Ehl-i kitab kavramı, Ehl-i Kitabın hepsinin bir tutulmaması gerektiğine yönelik tavsiyesi bu bakışı destekler. Onların arasında İslam'a aşırı düşman olan da vardır, dinine bağlı olmakla birlikte İslam sevgisinde olan da vardır. Bunun dışında klasik kelam ilminin kavramlarından fetret ehli durumunda olanları göz ardı etmemelidir. Her ne kadar Hz. Muhammed'den sonra fetretin sonra erdiğine inansak da günümüzde İslam aleyhine yayınlardan etkilenerek Muhammedî mesajı aslına uygun şekilde işitmemiş olanların bu kapsama girmesi mümkündür. Dolayısıyla insanların iyilik adına yaptıkları güzel işlerin onların inanç durumları ve davranışlarına esas teşkil eden niyetleri belirleyecektir. Müslümanların salih amel olarak kabul edilen işleri nasıl ki kalplerindeki riya ve minnet gibi bozuk niyetlerden dolayı heba oluyorsa, tersine, Müslüman olmayan kimi insanların iyilikleri ve insanlık yararına ürettikleri işleri kalplerindeki Allah sevgisi ve samimi niyetleri ile onlara hayır vesilesi olabilir. Bu hayrın dünya nimetlerinin ötesinde ahiret ödülü olması mümkündür. Nitekim yüce Allah şöyle buyurur: "*Kim âhiret mahsulü isterse, onun ürünlerini fazla fazla artırırız. Kim de sırf dünya menfaati isterse ona da ondan veririz, ama âhirette onun hiç nasibi olmaz."* (Şûrâ, 42/20).

Kur'ân'da amellerin değeri konusunda ilgili ayetleri Kur'an'ın bütünlüğü ilkesi ve ayetlerin bağlamı ile birlikte okumalıdır. Bu nedenle Allah'ın rahmetinin genişliği ve zerre miskalince de olsa her iyilik ve kötülüğün karşılığının verileceği gibi ayetler insanların Allah katındaki yerinin iman-küfür şeklinde tasnif eden ayetler ışığında anlaşılmalıdır. Tüm gayesini dünyevi amaçlara odaklayan ve Allah ile ahireti inkar ederek mukaddesata değer vermeyen bir insanın iyilik adına yaptığı işlerin ebedi kurtuluş adına Kur'anî zeminde karşılığı yoktur. Bununla birlikte inanç durumu ne olursa olsun iyiliklerin insanlara yarar sağlaması esastır. Bu yarar

dünya nimetlerinin elde edilmesi şeklinde de olabilir, iman durumuna göre ahiretteki makamının iyileştirilmesi niteliğinde de olabilir.

KAYNAKÇA

Adam, B. (1997). Katolik Kilisesinin Kurtuluş teorisi Açısından Yahudiliğe ve İslam'a Bakışı. *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLI/1, 195-224.

Bircan, H. H. (2004). Teleolojik ve Deontolojik Açıdan "Li-Vechillâh" Teriminin Kur'an'ın Ahlak Değerleriyle İlişkisi, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 27, 65-86.

Cârullah Bigiyef, M. (1996). *Rahmet-i İlahiye Burhanları*. (sad. Özalp, Ö. H. *İlahi Adale*t içinde). İstanbul: Pınar Yayınları.

Draz, M. A. (1983). *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru*. (çev. Akdemir, S.) Ankara: Mim Yayınları.

Gazzâlî, Ebû H. (t.y.). *İhya-u Ulûmi'd-Din*. (çev. Serdaroğlu, A.). İstanbul: Bedir Yayınevi.

Güler, İ. (2013). *Kur'an'ın Ahlak Metafiziği*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Gün, F. (2023), "İman ve İslam" *İslam Akaidi*, İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları.

Gün, F. (2023), "Din ve İslam Dini" *İslam Akaidi*, İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları.

Halîmî, Ebü A. (1979). *el-Minhâc fî Şuabi'l-İman*. (thk. Fevde, H. M.). Beyrut: Dârü'l-Fikr.

İbn Receb, Ebü'l-F. (2013). *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hükm*. (thk. Arnavut, Ş. - Bacis, İ.). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

İslamoğlu, M. (2018). *Hayat Kitabı Kur'an*. İstanbul: Düşün Yayınları.

Kâdî, A. (2013). *Şerhu Usûli'l-Hamse*. (çev. Çelebi, İ.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Köylü, M. (2012). *Dünya Dinlerinde Ahlak*. İstanbul: Dem Yayınları.

Kuçuradi, İ. (2006). *Etik*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kutlu, S. (2010). *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*. Ankara: TDV Yayınları.

Kutlutürk, C. (2014). *Hindu Kutsal Metinleri Upanişadlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Mâtürîdî, Ebû M. (2005). *Kitâbü't-Tevhîd*. (thk. Topaloğlu, B. - Aruçi, M.), Ankara: İSAM Yayınları.

Mâtürîdî, Ebû M. (2006). *Te'vilatü'l-Kur'an.* (haz. Boynukalın, E. - Topaloğlu, B.) İstanbul: Mizan Yayınevi.

Muhâsibî, H. (2015). *Kalp Hayatı*. (haz. Yüce, A.). İstanbul: Işık Yayınları.

Polat, K. (2006). Hıristiyan Kurtuluş Öğretisinde İsa Vasıtasıyla Kurtuluş. *EKEV Akademi Dergisi*. 10/27, 183-202.

Seffârînî, Ebü'l-A. (1994). *Levaihü'l-Envari's-Seniyye ve Levakıhü'l-Efkari's-Sünniyye.* (thk. Busayrî, A. M.). Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, Riyad.

Taberî, Ebû C. (t.y.) *Tefsîrü't-Taberî*: *Câmiü'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*. (thk. Türkî, A.A.). Beyrut: Dârü Hicr.

Ünverdi, M. (2015). *Ahlaki Davranış ve Ebedi Kurtuluş İlişkisi*. Ankara: Araştırma Yayınları.

Zemahşerî, Ebu K. (1984). *Esâsü'l-Belâğa*, Beyrut: Dârü't-Tenvîri'l-Arabî.

KELAM TARİHİNDE İTİKÂDÎ İHTİLAFLARIN NEDENLERİ

Prof. Dr. Mustafa ÜNVERDİ

Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

mustafaunverdi@yahoo.com – ORCID ID: 0000-0002-2848-4073

Özet

Bu bildiride kelam tarihinin konularından birisi olan itikadi ihtilafların ortaya çıkış sebepleri ve bunların keyfiyeti ele alınacaktır. İslam inanç esasları temelini Kur'an'dan alır. Hz. Peygamber ise bunları açıklar ve öğretir. Bunlar üzerinde insan aklının tasarruf yetkisi yoktur. Dinin bu kısmı akaidin konusudur. Ancak İslam düşünce tarihinde Hz. Peygamberden sonraki dönemlerde akaid esasları konusunda ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Merkezde Sünni paradigma olmak üzere, Şiî ve Mutezilî sistematik ekollerin yanı sıra Haricî, Mürciî, Cebrî vs. muhtelif itikadi fırka zuhur etmiştir. Fırka, bölünmeyi ifade eder. Bu bölünmeler bazen öyle bariz olmuştur ki tarih içerisinde bazı Kadıyanilik, Dürzilik gibi bazı fırkalar İslam dışında farklı bir din gibi kodlanmıştır. Kur'an apaçık ortadayken ve ilk Müslümanlardan itibaren İslam itikadı temelleri sağlam bir şekilde ve şeffaf biçimde tesis edilmişken, söz konusu farklılıkların ortaya çıkış nedenleri incelemeye değer bir konudur. Kelam ve mezhepler tarihçileri itikadi fırkaların nedenlerini dahili ve harici sebepler olmak üzere iki ana bölümde incelemişlerdir. İslam'ın temel kaynaklarını anlama biçimi, tercüme faaliyetleri, siyasi ihtilaflar gibi nedenler iç sebepler olarak değerlendirilmiştir. Fetihlerle genişleyen İslam coğrafyası ve İslam toplumlarıyla temas eden yeni kültürlerin İslam düşüncesine etkisi, farklı kültürlerden İslamlaşan insanların kendi inançlarını yeni dine taşımaları gibi nedenler de başlıca dış nedenler olarak kabul edilmiştir.

Çalışmada kelam tarihinde itikadi ihtilafların nedenleri kategorik biçimde ele alınmıştır. Bildirinin amacı günümüzde Müslümanların parçalanmışlığına teorik temeller bulmanın imkanın sorgulamaktır. Araştırmanın yöntemi dokümantasyon şeklindedir. Bu bağlamda İslam düşünce tarihi ve mezhepler tarihi kaynakları ile modern dönem eserleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş ve ihtilafların beşerî nedenler ve dini metinlerin yapısından kaynaklı sebepler olmak üzere iki nedende merkezileştiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kelam, mezhep, ihtilaf, itikad, fırka.

Giriş

Kelam ve mezhepler tarihinin konularından birisi itikadi ihtilaflardır. İhtilaf "bir kimsenin görüş, düşünce ve davranışlarında başkalarının yolundan ayrılması ve ayrı bir yol izlemesi" anlamına gelip, ittifak kelimesinin zıttıdır (İsfehânî, 2010:162). İslam düşünce tarihi İslam tarihinden bağımsız değildir. Orada olan siyasi ve kültürel gelişmeler doğrudan veya direkt olarak İslam düşüncesini etkilemiştir. Hz. Peygamberin vefatını takip eden süreçte Müslümanlar tevarüs ettikleri dini düşünsel anlamda sistematik hale getirme yolunda önemli çabalar ortaya koymuşlardır. Ancak bunlar hiçbir zamanda tek görüş ve tek ses halinde olmamış, çeşitli ihtilaflarla birlikte gelişmiş, itikadi, siyasi ve amelî mezhepleri ve fırkaları ortaya çıkarmıştır.

Mezhepler, süreç içerisinde farklı fikir ve kültürlerin etkisiyle ortaya çıkan ve değişim/dönüşüm geçirerek varlığını devam ettiren yapılardır. Bu yapıların ortaya çıkışına etki eden temel etmenler olarak; insan unsuru, toplum yapısı, siyasi olaylar, düşünce özgürlüğü, dini metinlerin yorumu açık yapısı ve önceki din, kültür ve medeniyetin etkisi sayılmaktadır (Ümit, 2019). Şüphesiz, insan yapıp etmeleriyle aktif bir varlıktır. Hayatın içindeki çeşitli olay ve olgular karşısında, hayat ilişkilerinde karşılaştığı durumlardan sıyrılıp çıkabilmesi için dinamik bir yapıda olmak zorundadır. Bu durum dini durumlar karşısında da geçerliliğini sürdürmektedir. İnsanın dini metinlere yaptıkları yorumlar kültüründen bağımsız olmadığı gibi dış etkilerden de hâli değildir. Bu durum ve İslam'ın düşünce özgürlüğüne kapı aralaması farklı yorumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

İtikâdi mezheplerin ortaya çıkışına dair temel argüman dini meselelerin/sorunların dini metinler esas alınarak yorumlanmasından kaynaklıdır. Ancak bu yorum farklılığının arka planında siyasi, sosyal, kültürel sebepler bulunmaktadır. Nitekim yorum yapılan metin sabit olsa da yorumu öznenin zamana, mekana, kültüre, akıl ve bilgi seviyesine göre değişen dinamik bir yapıdadır. Bu anlamda itikadi yorumlar, arka planındaki sebepler de göz önünde bulundurulduğunda dinin farklı yorumlarından oluşan teolojilerdir. Söz konusu teolojik yorumların arka planında bulunan sosyo-kültürel temellerin araştırılmasına "teo-sosyoloji" denilebilir (Evkuran, 2019). Klasik kaynaklarda göz ardı edilen bu durum temel problemlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre klasik kaynaklarda mezheplerin oluşum süreci genellikle ihmal edilmektedir. Bu çalışmada itikadi mezheplerin ortaya çıkışına neden olan sebepler beşerî ve dinî olmak üzere iki farklı kategoride tahlil edilecektir.

1. Klasik Kaynaklarda İtikadi Mezheplerin Ortaya Çıkış Sebepleri

İtikadi ekollerin ortaya çıkışı Hz. Peygamberden sonra meydana gelen birtakım hadiselerden sonra olmuştur. Hz. Peygamberin vefatından sonra bazı ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Mesela Allah Resulünün ölümünü kabullenemeyenler olmuş, bazıları ise onun Hz. İsa gibi göğe yükseltildiğini iddia etmiştir. Bu hususta çıkan ihtilaftan başka, Hz. Peygamberin nereye defnedileceği, ondan sonra kimin halife olacağı, Fedek arazisinin Hz. Fatıma'ya verilmesi meselesi gibi hususlar başlıca siyasi ihtilaflar olarak görülmektedir (Bağdadî, 2001; **Gün, 2023)**.

Şehristânî (548/1153), İslam ümmetinde ve önceki ümmetlerde ortaya çıkan görüş farklılıklarının münafık ve kâfirlerin ortaya çıkarttıkları şüpheden kaynaklandığını belirtmektedir. Ona göre şüpheyi ilk ortaya atan İblis'tir. Şehristânî, İblis örneğinden hareketle varlık konusunda akıl ile hükmedilmesinin Müşebbihe ve Ğulat Şia'nın, Allah'ın varlığının insani özelliklerle karşılaştırılmasıyla Allah'a insanî sıfatların verilmesinin Kaderiyye, Cebriyye, Müseccime gibi itikadî fırkaların ortaya çıkışına yol açtığını söylemektedir (Şehristanî, 2010). Onun bu yorumları fikir ayrılıklarına karşı menfi bir tutumunun olduğu şeklinde yorumlanabilir. Nitekim kendisinin fikir ayrılığını İblis ile başlatması ve süreçleri görmezden gelip belirli görüşler üzerinden diğer mezhepleri değerlendirmesi bir anlamda sübjektif bir tutum sergilediğini göstermektedir.

Şehristânî, Müslümanlar arasında usulde ve füruda görüş ayrılıklarının ortaya çıktığını söylemektedir. Buna göre usûlde tevhid, adalet, va'd, vaîd, sem' ve akıl konularında görüş farklılıkları bulunmaktadır. Ona göre füru konularsa fıkıhla ilgidir. Şehristânî'nin usûlde ortaya çıkan görüş ayrılıklarında doğru olarak kabul edip temele aldığı görüş Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat'in görüşüdür (Şehristani, 2010). Şehristânî, usûl konuları olarak saydığı temel meselelerin ardında yatan siyasi ve sosyal meselelere değinmemekte, doğrudan oluşan fikirlerden bahsetmektedir. Bununla birlikte İslam toplumunda oluşan bazı ihtilaflara değinmektedir. Bunların bir kısmının itikadi fırkalaşmalarla ilgisinin olmamasından hareketle sadece bir kısmına değinmekle yetineceğiz. Nitekim bazı ihtilaflar dinî gibi görünse de aslında daha çok siyasi niteliktedir.

Öte yandan imamet konusu ilk ciddi nitelikte siyasi ihtilaf olarak karşımıza çıkar. Eş'arî (324/935) bunu İslam ümmetinin ilk büyük problemi olarak takdim etmiştir. Gerçekten de bu ihtilaf erken dönemden günümüze Sünni Şii ayrımına sebep olmuş köklü bir problemdir. Bundan başka Hz. Osman'ın şehit edilmesi ile ortaya çıkan kargaşa, Hz. Ali'nin imam olarak seçilmesinden sonra yaşanan olaylar, Cemel Vaka'sı ve Sıffin savaşları ile *tahkim hâdisesi* ilki itikadi ve siyasi ihtilaflara örnektir. Eş'ari, kitabının birinci kısmına 'Kelam Konusundaki İhitlaflar' başlığını koymuş ve ihtilafların neticesinde ortaya çıkan fırkaları şöyle sıralamıştır: Şîa, Havâric, Mürcie, Mu'tezile, Cehmiyye, Dırârîyye, Hüseyniyye, Bekriyye, Âmme, Ashâbü'l-hadîs, Abdullah b. Küllâb el-Kattân'ın taraftarları Küllâbiyye'dir (Eş'arî, 2019;).

İslam düşünce tarihinde ortaya çıkan ilk fikrî ihtilaflar ise *usul* ve *görüş* konusundadır. Nas ve akıl ilişkisi bağlamında gelişen bu ihtilaf ehl-i rey ve ehl-i hadis denilen iki ekolün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Problematik ihtilaflar ise ilahi sıfatlar, kader, mürtekib-i kebire, halku'l-Kur'ân gibi meseleler olup, bu konularda farklı görüşlerin merkezileştiği ekoller ortaya çıkmıştır (Mert, 2012).

2. İtikadi İhtilafların Kategorik Ayırımı

Hicrî ilk asrın sonlarına doğru ortaya çıktığını gördüğümüz itikadi hitlafları ana hatlarıyla tasnif etmek istersek, farklı kategorik ayırımlardan söz edebiliriz. Dini ve siyasi nedenler, beşeri ve dini sebepler, dini, kültürel ve sosyal sebepler gibi nedenler ihtilafların tasnifinde başlıca ayırımlar olabilir. biz kapsayıcı olması hasebiyle dinî ve beşerî ayırımının yerinde olacağına inanıyoruz. Dinî sebepler Kur'an'ın anlaşılması, hadislerin sıhhati ile delaleti merkezlidir. Beşeri sebepler ise insanın doğası, sosyal ve kültür farklılıklar, siyasi amaçlar ve dil-tarih ve coğrafyaya bağlı nedenlerin buluştuğu ortak zemin olarak görülebilir.

Esasen dini farklılıkların önemli bir nedeni dini anlamada farklı yöntemlere sahip olmaktır. Örneğin Kur'an'da haberi sıfatların anlaşılması noktasında farklılaşma, tefviz, tevil ve tecsim gibi farklı usullere bağlılık vardır (Tancî, 1994). Bu usuller başlangıçta hoca-talebe ilişkisi üzerinden gelişmiştir (Mert, 2012). Dolayısıyla mezhep imamları "mezhep kurma" saikiyle görüşlerini beyan etmiş değillerdi. Mezhep imamların talebeleri hocalarının usullerini takip ederek onu geliştirdiklerin, diğer usul sahiplerinden ayrışmış ve müstakil bir ekol veya mezhep inşa etmiş oluyorlardı. Bu nedenle itikadi ihtilaflarda dini metinlerin farklı usullerle anlaşılma geleneğinin etkisi ihmal edilmemelidir. İhtilafların bu sebebini beşerî ve dinî nedenlerin bir arada bulunduğu "yöntemsel farklılık" şeklinde ifade edebiliriz.

3. İtikadi İhtilafların Beşerî Nedenleri

3.1. Sosyo-Psikolojik ve Kültürel Nedenleri

İnsan akıl, bilgi, bilinç, düşünme, idrak ve irade gibi sıfatlara sahiptir. Bunlar bir insanı ötekilerden ayıran başlıca unsurlardır. İnsan aklî kuvveti ve nefsini koruma güdüsü ile doğar. Her zanlı hayatta kalmak için mücadele etmek zorundadır ve tüm canlıların bunun için çeşitli donanımları vardır. Zehir, tırnak, uçma, hızlı koşma, ısırma vs. türlü imkânlarla canlılar kendilerini korur ve hayatta kalırlar. İnsan ise fizik gücünden çok akıl istidadıyla yaşama tutunur ve neslinin devamını sağlar. Bu yolda tabiat üzerinde tefekkür eder ve bir nizamın olduğunu keşfeder. Nizam düşüncesi insanda Tanrı inancını doğurur. "Ben bile basit hayatımda kurallar koyarken, âlemin nizamını belirleyen bir varlık olmalıdır" düşüncesi, akıl sahibi insanın doğal olarak ulaştığı sonuçtur. İnsan aklında böylece iki meziyet tezahür eder: İlim ve iman (Tanci, 1994). İnsan tüm bu özellikleriyle farklılaşırlar. Bu nedenle "ihtilaf insanın doğasıdır" denilebilir (Zeydan, 1999).

İnsanda akıl matbu/garizî ve müktesep/tecrübî olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Matbu akıl insanın temel ihtiyaçlarını sağlamada dayandığı temeldir ve doğuştan gelir. Buna fıtrî akıl da denilebilir. Tecrübî akıl ise insanın yaşadığı toplumda şekillenir. Başta aile olmak üzere sosyal çevre bu aklı inşa eder. Dolayısıyla insanlar farklı çevrelere ait olduklarından akıllar da farklı karakterlere evrilir. Algıda değişiklik, kavrayışta farklılık ve düşüncede ihtilaf bu zeminde gelişir (Mert, 2012).

İnsanda temel özelliklerden birisi "benmerkezcilik"tir. Bu özelliğe sahip insanlar başkalarının otoritesini kabullenmeye yatkın değillerdir. Benmerkezcilik bazen öyle güçlü bir motivdir ki insanda akılcı olmayan düşünce ve davranışlara neden olabilir (Avşar, 2019). Bu insanlar dini konularda da farklılığı bir var oluş biçimi gibi düşünebilir. Görüşlerinde özgünlük olsun olmasın etrafında kitleler oluşturmak bu tür insanların doğasındadır. Bu da ihtilafın bir nedeni olarak karşımıza çıkar.

İnsanların özelliklerinden birisi etkileşimde bulunmaktır. İnsanın farklı inanç ve kültürlerle karşılaştığında onlardan etkilenmesi doğaldır. Her din insan aracılığıyla bir başkasına etki etme imkânına sahiptir. Bu etkileşim ya insanların yeni toplumlarla karşılaşmalarında veya din değiştirmelerinde tezahür eder. Her iki durumda da bir dinin taşınması veya teması söz konusudur. İslam tarihinin ilk asırlarında güçlü bir genişleme hareketinin olduğu dikkate alınırsa, Müslümanların yeni kültürlerle tanışmalarından doğan bir etkilenmenin olması da garipsenmemelidir.

İnsan inanç ve dininin hak olduğuna inanır. Bunu her durumda savunmak ister. Özellikle taklidi imanın etkin olduğu kişi ve toplumlarda bu bakış daha güçlüdür. Böylece kişi mezhep veya dini

aidiyetini mutlak savunma güdüsü gösterir. İhtilafın derinleştirmeye neden olsa bile bazen bu savunu değişmez.

İnsanın özellikleri arasında birtakım olumsuz şeyler de vardır. Cehalet, haddi aşma, heva ve hevesine tabi olma, kibir, kendini beğenme, riya, asabiyet gibi vasıflar bunlardan bazılarıdır. Bu gibi hususlar, ilim ehlinde olmaması gereken özellikler olmakla beraber, kimi insanın doğasında baskın olarak bulunur. Bu nedenle sadece özel hayatında değil, ilmî meseleler ilim meclislerinde bu haller varlığını sürdürür. Bu gibi insanların ortak aklın ittifak ettiği meselelerde ihtilafta bulunmaları bilimsel değil, kişisel tutum ve özelliklerinden kaynaklanır (Zeydan, 1999).

Öte yandan İslam tarihinin erken dönem ilmî faaliyetleri arasında tercüme olduğu bilinmektedir. Müslümanlar Yunan eserleri başta olmak üzere farklı din ve kültürler havzalarına ait eserleri Arapçaya çevirdiklerinde, düşünce ufukları bundan etkilenmiş ve anlama biçimleri farklılaşabilmiştir (Eker, 2021). Dolayısıyla farklı inanç coğrafyasına giren bir zihnin, buna vereceği tepki her zaman bilinemez. Ancak bu olgunun itikadi ihtilaflara zemin olduğu kabul edilebilir.

İtikadi ihtilafların beşeri nedenlerinden birisi de farklı dinlerle polemiklerdir. Müslümanlar erken dönemden itibaren Hıristiyanlarla teslis, Hz. İsa, kutsal kitap, Kur'an gibi konularda tartışmaya girmişlerdir (Şarfi, 2011). Bu polemiklerde Müslüman âlimlerin karşılaştıkları problemleri idrak, cevap yöntemi ve geliştirdikleri savunu farklılaşmıştır. Örneğin Halkul-Kur'ân meselesinin çıkış sebebi olarak Mutezile'nin Hıristiyanların Hz. İsa'nın ezeli varlık oluşu iddiasına reddiye geliştirerek Kur'an'ın yaratılmışlığını savunduğu ifade edilmiştir (Öğmüş, 2009).

İtikadi ihtilaflarda önemli bir neden de "yanlılık" durumudur. Bu, bir kimsenin nasları bağlı bulunduğu mezhebin çıkarı doğrultusunda anlamlandırmasıdır. Hakikati bulmaktan öte, görüşüne delil arama niteliğindeki bu durum, ihtilafların derinleşmesinde önemli bir sebeptir. Kur'an gibi İslam'ın temel kaynağı bile mezhep mensuplarının mezhepçilik tutumlarından dolayı mesajı eğilip bükülmüştür. Hangi itikadi ekole bağlı olursa olsun, Kur'an'ı okuyan kimse onun görüşünü doğru anlayabilmek ve hakikate ulaşabilmek için hem Kur'an'ı baştan sona dikkatli biçimde okumalı, hem de ayetlerin bağlamlarını ve iniş sebeplerini dikkate alarak anlamaya çalışmalıdır. Bu terk edildiğinde Kur'an'ın amacına aykırı sonuçlara ulaşmak mümkündür. Mamafih kimi fırkalar isimlerini Kur'an'da geçen bir kelimeyle delillendirmekten çekinmemişlerdir (Tanci, 1994).

Öte yandan itikadi farklılaşmada insanların bağlı bulundukları sosyo-kültürel yapı son derece önemlidir. Mezhepler tarihinde Hariciler ve Şia buna örnek gösterilebilir. Haricilerin dini ve siyasi görüşleri Arapların kabilevi anlayışına paralel olarak "karizmatik toplum" tasavvuruyla somutlaşırken, Şia, karizmatik lider anlayışının tecessüm ettiği masum imam etrafında toplanan grubu ifade ediyordu.

Çeşitli yönleriyle insani olarak adlandırılabilecek sebepler, erken dönemden itibaren itikadi ihtilaflara zemin olabilmiştir. Bunlar insan ve toplum var olmaya devam ettikçe sürecektir. Çünkü ne insanın doğası ne de sosyo-kültürel şartların insan üzerindeki etkisi değişir. Bu nedenle ihtilafların bu yönünü insan ve toplumun tabiatıyla ilişkilendirmek yanlış olmayacaktır.

3.2. Siyasi Açıdan İtikadi İhtilafların Beşerî Nedenleri

İtikadi konulardaki ihtilafların başlıca nedenlerinden birisi de siyasi ayrılıklardır. Hz. Muhammed'in vefatını müteakip ortaya çıkan imamet tartışmaları, özellikle ilk iki halife dönemi fütuhatlarıyla farklı kültür ve coğrafyalardan insanların Müslüman olması sonrasında Hz. Osman'ın şehit edilmesi ve devamında Hz. Ali döneminde ortaya çıkan Cemel ve Sıffin savaşları Müslümanların zihninde derin izler ve soru işaretleri bırakmıştır (Ümit, 2019). Bu savaşlar niçin yapılmıştır? Bu savaşlara katılan Müslümanların durumu nedir? Bu savaşlarda ölen kişilerin ahiretteki durumu ne olacaktır? Bu sorular ve gelişen siyasi olaylar çerçevesinde kader, büyük günah işleyenlerin durumu, iman, insan fiilleri gibi konular tartılışmış ve çeşitli siyasi-itikâdî mezhepler teşekkül etmeye başlamıştır. Elbette bu mezheplerin ortaya çıkışında felsefenin ve İslam inanç esaslarının diğer din mensuplarına karşı savunma psikolojisi de etkilim olmuştur. Ancak ilk dönemlerde bu etkiden ziyade siyasi olaylar karşısında Müslüman zihnin refleksi etkili olmuştur.

Hz. Ali'nin Sıffin savaşında saflarından ayrılıp süreç içerisinde mezhep hüviyeti kazanan Hâriciler ilk siyasi-itikadi mezheptir. Nitekim bu kişiler Kur'an'ın hakem olmasını ve Müslümanlar arasında devam eden savaşın bitmesini istemişlerdir. Ancak bir şekilde olayların farklı gelişmesi karşısında Ali ve Muaviye ile taraftarlarını tekfir etmiş, büyük günah işleyeni kâfir olarak görmüş ve sonuçta Hz. Ali'yi şehit etmişlerdir. Hz. Ali'nin hilafete seçilmesi sabık halifenin öldürülmesi gibi sancılı bir sürecin sonunda olmuştur. Kökleri öncelere dayanan Hâşimoğulları ile Ümeyyeoğulları arasında yaşanan iktidar mücadelesi yeniden alevlenmiş ve iktidarı bırakmak istemeyen Muaviye'nin Hz. Ali'ye isyanı ile sonuçlanmıştır (Ümit, 2019). İlk baştan beri gündemden düşmeyen İmamet tartışmaları sonunda savaşa dönüşmüş ve Müslümanlar birbirleriyle savaşmıştır. Savaşın sebebi siyasi de olsa ortaya çıkan durum beraberinde itikadi tartışmaları getirmiştir. Günümüzde dahi bu tartışmalar bir şekilde devam etmektedir.

Hâricilerin ameli imana dâhil eden sert tutumları karşısında daha yumuşak bir tutum sergileyen Mürcie mezhebi ortaya çıkmıştır. Mürcie, kişinin günahının karşılığı verecek tek merci olarak Allah'ı görmüştür. Büyük günah işleyenin durumunu ahirete bırakn manasında Mürcie ismi onlara verilmiştir. Hâricilerin sert söylem ve eylemleri karşısında aksülameli olarak doğan Mürcie'nin itikadi görüşlerinin bir kısmı bugün dâhi Ehl-i Sünnet itikadı içerisinde yer bulabilmiştir.

Hz. Ali'nin şehit edilmesi ve Hasan'ın hilafeti Muaviye'ye bırakması sonucunda devlet başkanı Muaviye olmuş ve oğlu Yezid'i veliaht tayin ederek Emevi Saltanatını başlatmıştır. Emevilerin Ali oğullarına karşı sert politikaları ve geçmişteki iktidar kavgaları, Kerbela hâdisesiyle başlayan hareketler Şia'nın çeşitli alt kollarıyla oluşmasına zemin teşkil etmiştir. Bu süreç içerisinde bu tartışmalara katılan ve fikirleriyle diğer gruplardan tebarüz eden Mutezile mezhebi de ortaya çıkmıştır. Mutezile, Emeviler döneminde yükselişe geçen cebir görüşü karşısında özgür iradeyi savunmuştur. Büyük günah işleyenin durumu ile ilgili katı Hârici söylem ile ılımlı Mürcî söylem arasında bir görüş benimsemişlerdir. Onlara göre büyük günah işleyen kişiler kafir ya da mümin değildir. İkisi arasında bir hükümleri vardır. Öte yandan Kur'an metnine ve yorumuna dair farklı yaklaşımları ile kendine has bir metot ve söylem geliştirmişlerdir.

Siyasi olaylar ve inanç tartışmaları sonucunda ortaya çıkan bir grubun süreç içerisinde mezhebe dönüştüğü gözlemlenmektedir. Bu grupların mezhep sayılabilmesi için yazılı bir edebiyatının, sistemli bir teolojisinin olması, toplum içerisinde bu görüşleri benimseyen bir grubun var olması gerekir. Aksi takdir de bu gruplar müstakil grup sayılmamaktadır. Genellikle başka bir mezhebin bir kolu olarak kalmaktadırlar (Ümit, 2019).

4. İtikadi İhtilafların Dinî Nedenleri

İtikadi ihtilafların dini nedenleri öncelikle nassın dil bakımından farklı anlaşılmaya müsait oluşudur. Dil, yapısı itibariyle çoklu anlaşılmaya uygundur. Kelamda rü'yetullah meselesi bunun en çarpıcı örneklerindendir. *"Artık her kim rabbine kavuşmayı bekliyorsa dünya ve âhirete yararlı iş yapsın ve rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın"* (Kehf 18/110) mealindeki ayette zikredilen *likâ*/kavuşma kelimesi Mutezile ve Ehl-i Sünnet tarafından farklı anlaşılmıştır. Mutezile'ye göre burada likâ kelimesi mutlak anlamda "görme" anlamına gelmez. Nitekim her karşılaşmada görme eylemi gerçekleşmez. Mesela kör birisi birisiyle karşılaştığını ifade ettiğinde bu onun karşılaştığı kişiyi gördüğü anlamına gelmez ama karşılaşma gerçeğini de ortadan kaldırmaz. Bu nedenle söz konusu ayetin ru'yetullah'ın cevazına delili sabit değildir (Kâdî, 1996). Buna karşın Ehl-i Sünnet söz konusu kelimeyi müminlerin Allah'ı görecekleri şeklinde anlamlandırmıştır. Söz konusu meselede Kur'anî delillerin tamamında bu türden farklı anlama biçimleri etkin olmuştur (Şaşa, 2019).

İhtilafların birisi de kıraat farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Kıraat imamlarının farklı okuma biçimleri zaman zaman kelami ihtilaflara neden olmuştur. Buna örnek olarak şu ayeti zikredebiliriz: Yunus Suresi 10/88. ayette şöyle buyurulur: *"Musa: "Rabbimiz! Doğrusu sen Firavun'a ve erkanına ziynetler ve dünya hayatında mallar verdin. Rabbimiz! Senin yolundan şaşırtmaları için mi?..."* Asım, Kisaî, Hamza ve Halef, ayetteki لِيُضِلُّواْ lafzını yâ'nın dammesiyle okumuş ve anlam yukarıdaki gibi olmuştur. Ancak diğer kıraat imamları aynı kelimeyi yâ'nın fethasıyla okumuşlardır ki bu durumda fiilin öznesi insanlar olmakta "sapsınlar" anlamı ortaya çıkmaktadır. Kadî Abdülcebbar kelimenin fetha ile okunması gerektiğini aksi takdirde Allah'ın insanlar için kabih olanı yaratmış olacağını, bunun da muhal olduğunu ifade etmiştir (Adıgüzel, 2007). Diğer taraftan Muhammed Esed'e göre klasik müfessirlerin çoğuna göre yudillû (saparlar, yoldan çıkarlar) fiilinin başında bulunan *li* takısı, bu anlam akışı içinde *lâmu'l-'âkibe* (sonuç bildiren lâm) durumunda olup, çok yerde olduğu gibi "için" ya da "diye" sözcükleriyle aktarılabilecek bir amaç ya da niyet belirtmez. Bu nedenle *li* takısı "bunun sonucu olarak" anlamını vermekte olup, Allah'ın kendilerine bahşettiği kudret ve zenginliği O'na şükranlarını belirtecek yönde değil de, insanları O'nun yolundan çevirmekte kullanan Firavun ve onun seçkinler topluluğuna karşı Hz. Musa'nın duyduğu ahlakî tepkiyi dile getirmeyi amaçlamaktadır (Esed, 1999).

İtikadi ihtilaflara neden olan dini sebeplerden birisi Kur'an'ın insana düşünme özgürlüğü vermiş olmasıdır. Şüphesiz bu özgürlük sonsuz değildir. Düşünme vahiyle kayıtlıdır. Emir ve yasaklar insanın akıl alanına çizilen ilahi sınırlar niteliğindedir. Bununla birlikte dinde amaç insana huzur sağlamak ve adaleti her şartta ikame etmek olduğuna göre insan bu yolda akıl gücünü olabildiğince kullanmalıdır. Ne ki aklın gücü herkeste aynı değildir. Bu nedenle kimisi

dini nasların lafızlarıyla yetinirken, kimileri ise mana derinliğini kavrama yeteneğine sahiptir. Bu günlük dilde de vardır. Bir gün Hz. Ömer'e hicivle insanları iğneleyen birini şikâyet ettiler. Şair huzura getirildi. Hz. Ömer de "Niçin insanları hicvediyorsun, hiciv haramdır." Şair, "Bana para vermeleri için" dedi. Hz. Ömer "Dilini kesin" dedi. Orada bulunanlar emri iki şekilde anladı. Bir kısmı şairin dilinin kesileceğini anladılar. Bir kısmı ise sözün bağlamını düşünerek Hz. Ömer'in ne demek istediğini anladılar. Mademki para kazanmak için hiciv yapıyordu, o halde bu adama para verilerek hiciv yapmasına son verilmeliydi, nitekim de öyle yapıldı. Zira aksi bir uygulama Kur'an'a aykırıdır. Esas olan ibarelerin lafızları değil, lafızların hedeflediği manalar olsa gerektir (Tanci, 1994). Özetle Kur'an'ın insan aklına verdiği yetkinlik, düşünme emri ve farklılıklara tanıdığı alan itikadi ihtilafların oluşmasına sebep olmuştur.

Öte yandan yüce yaratıcı Kur'an'da isim ve sıfatlarından haber vermiştir. İlim, irade, kudret vs. sıfatların akıl zemininde anlaşılmasında bir sorun yoktur. Ancak istiva, vech, yed, mecî' gibi sıfatlar ulema arasında ciddi ihtilaflara konu olmuştur. Özellikle gayb alemine ait bu ve benzeri bilgiler hakkında kesin konuşmak mümkün değildir. Kur'an bunları müteşabih olarak adlandırmıştır (Âl-i İmrân, 3/7). Buna Kur'an uslûbünün özgün yanı da eklenince farklı anlamaların oluşması doğaldır (Tancî, 1994).

İhtilafların sebepleri arasında yetmiş üç fırka hadisi de zikredilmiştir (İbn Mâce, Fiten, 17). Ancak bunun neden mi sonuç mu olduğu tartışılır. Zira Hz. Peygamberden sonra fırkalara ayrılan ilim dünyasının mevcut durumu meşrulaştırmak için böyle bir rivayete ihtiyaç duymuş olması mümkündür. Neticede rivayet yalnızca *fırkay-i nâciye* denilen grubun kurtuluşa ereceğini bildirmekte, her grup da kendisini böyle kabul etmiş, diğerlerini bidat ehli kabul etmiştir (Gömbeyaz, 2005). Burada hadisin sıhhati bir yana, fırkalaşma gerçeğine işaret ettiği ve sayının ise *kesretten kinaye* niteliğinde olduğunu kabul etmek daha uygun olsa gerektir.

İtikadın temel bilgi kaynağı niteliğindeki hadisler de ihtilaflara konu olmuştur. Özellikle mead meseleleri hadislere dayandırılmıştır. Bu hususta görüşlerinde Mutezile hadisleri ikinci derece bilgi kaynağı kabul etmiş, Sünni âlimler ise delillendirmede hadislere daha fazla daha fazla değer vermişlerdir.

Sonuç

Bu bildirinin hazırlandığı günlerde İsrail Gazze'de sivil halk üzerine bombalar yağdırıyordu. İçler acısı durum karşısında sadece Müslümanların değil, vicdan sahibi herkes tepki gösteriyor. Ne var ki İsrail'e dur demenin yegane yolu güçlü bir siyasi iradedir. Ve bu görev öncelikle Filistinliler Arap soydaşları ve din kardeşleri başta olmak üzere tüm dünya insanlarına ait. Ne var ki İslam ülkelerini yönetenler bir birlik oluşturamadıkları için güçten yoksun bir halde sadece kınama mesajına gücü yetiyor. Şimdi bu "birlik olma" sorununun temellerini tarihi olarak temellendirebilir miyiz, sorusu şimdilerde güçlü bir sorulmalıdır.

Bu bildiride İslam kelam tarihinde erken dönemden itibaren ortaya çıkan ihtilafları insani ve dinî olarak iki kısımda takdim edilebileceğini gördük. İnsanın doğası başta olmak üzere, sosyo-kültürel faktörler, siyasi amaçlar ihtilafların beşerî yönünü teşkil eder. Bunları aşmak için insan ve toplum bilimlerinde hayli mesafe alınması gerektiğine inanıyoruz. İnsanı ve toplumu bilimsel zeminde analiz etmeden, ondan kaynaklı sorunları da çözmek mümkün olmaz. Bununla birlikte ihtilafların olması insanın doğasında olan bir özelliktir. Her insan ayrı bir özne

olduğuna göre, itikadi ve siyasi meselelerde ayrılıklar olması öznelerin sayısı kadar mümkündür.

İtikadi ihtilafların dinî gerekçeleri ise insanın dışında ama insandan bağımsız değildir. Ayet ve hadisleriyle nassın karakteri özgündür. Bazen farklı anlamlara uygun olması şaşırtıcı değildir. Bu nedenle dinî nedenlerinden dolayı ihtilafları tabii görmeli, bunlar üzerinden tekfir veya düşmanlık üretmemelidir. İhtilaf Hz. Peygamberin "ümmetimin ihtilafında rahmet vardır" vurgusuyla bir seçenek ve çeşitlilik vesilesi olarak görüldüğünde hayatı kolaylaştırır. Ancak çatışma unsuruna dönüşen ihtilaf, sadece hayatı zorlaştırmaz, Müslümanların bugün Gazze, Suriye, Arakan gibi mazlum coğrafyalara müdahale etme kabiliyetini de zayıflatır.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, M. (2007). Kıraat Farklılıklarından Kaynaklanan Bazı Kelâmî İhtilaflar, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 28. 165-199.

Avşar, V. (2019). Farklı Yaşlardaki Gençlerin Benmerkezlilik Eğilimleri ve Akılcı Olmayan İnançlarının Karşılaştırması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 52/3, 685-712. http:// DOI: 10.30964/auebfd.521994

Bağdâdî, A. (2001). *el-Fark beyne'l-fırak*. (Çev. Fığlalı, E.R. *Mezhepler Arasındaki Farklar*). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Eker, N. (2021). Tercüme Faaliyetleri ve Mu'tezilî Oluşuma Etkisi -Felsefî Düşüncenin İslam Kelamına Dahil Olması Bağlamında Bir Değerlendirme-. *Batman Akademi Dergisi*, 5/2. 363-405.

Esed, M. (1999). *Kur'an Mesajı*. (Çev. Koytak, C., Ertürk, A.). İstanbul: İşaret Yayınları.

Eş'arî, Ebu'l-H. (2019). *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilafu'l Musallîn.* İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Evkuran, M. (2019). *İslam Kelâmında Zihniyetler.* Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Gömbeyaz, K. (2005), 73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi. *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 14/2, 147-160.

Gün, F. (2023), "Çağdaş Dönemde Kelam İlmi", *PAUİFD,* 10/1, 352-379.

İsfehânî, R. (2010). *El-Müfredât fî garibi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Halil Î'tânî. Beyrut:Dâru'l-Ma'rife.

Kâdî, A. (1996). *Şerhu usûli'l-hamse*. (Thk. Osman, A.). 3. Baskı. Kâhire: y.y.

Mert, M. (2012). *Kelam Tarihinin Problemleri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Öğmüş, H. (2009). Halku'l-Kur'ân Tartışmalarının Vahyin Allah'tan İnsana İntikaliyle İlgili Telakkiler Üzerindeki Etkisi**.** *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi]*. 28. 17-44.

Şarfi, A. (2011). Ortaçağ Döneminde Müslüman-Hıristriyan Polemikleri. (Çev. Adıbelli, R.). *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 11/1. 191-202.

Şaşa, M. (2019). Arapça Dil Dinamiğinin Kelâmî İhtilaflara Etkisi (Rü'yetullah Örneği). (Ed. Kartal, A.). *Temel İslam Bilimleri Araştırmaları -I-*. Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları.

Şehristânî, Ebi'l F. (2010). *el-Milel ve'n-Nihal.* Beyrut: Müessesetu'r-Risâle.

Tanci, M. (1994). İslam'da Hilafet ve Mezheplerin Doğuşu. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1, 25-68.

Ümit, M. (2019). İslam Düşünce Tarihinde İtikâdî-Siyasi Mezhepler. ed. Koç, A. Koç *İslam Düşünce Kılavuzu içinde.* İstanbul: Ensar Yayınları.

Zeydan, A. (1999). Hilaf İlmi ve İslam Hukukçularının Hukuki İhtilaflarının Sebepleri. (Çev. Kahraman, A.). *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 3, 273-290.

KUR'ÂN'IN ANLAŞILMASINDA BAZI TEFSİR KURALLARI

Prof. Dr. Hayati Aydın*

ÖZET

Bu sunumda, gelişi güzel yorumlara kapıyı kapamak için tefsir ve usul ulemasının tespit ettiği dört adet kural ele alınmıştır. Bunlardan *Tazammuni Mana*, lafızda açıkça bulunmayan fakat lafzın zorunlu olarak delalet ettiği anlamdır. Bu kural zahiri anlamın yanında Kur'ân'ın bir takım içsel anlamlarının olduğunu ortaya koymaktadır. İkinci kural *Kur'ân'ı Anlamada Arab Uslûp ve Anlayışını Esas Almak*'tır. Bu kural Arapça bir dil ile inen Kur'ân'ı anlamak için Arapların konuşma üslubu ve zihniyetini bilmeyi esas almaktadır. Çünkü Kur'ân nüzul ortamındaki Arapların dili ve zihniyeti üzerinden konuşmuştur. Üçüncüsü, *Ma'mulün Hazfedilmesi Kapsayıcılık İfade Eder* kuralıdır. Bu kural Kur'ân icazının bir yansıması olarak kendisinde amal edilen tümleci hazfetmek suretiyle ifadenin kapsamını genişletme cihetine gitmeyi ifade eder. Bu kural Kur'ân'ın veciz bir kelem olduğunu ortaya koymaktadır. Dördüncüsü ise *Kur'ân örf ve âdete raci olan hükümleri zamana, mekâna ve duruma göre yorumlanır* kuralıdır. Bu da Allah'ın toplumların kolektif kimliklerini koruduğunu ve onlara belirli bir örf ve âdeti dayatmadığını ifade eder.

Anahtar Kelimeler: *Tazammuni mana, Uslup, Tümleç, Örf ve âdet.*

SOME INTERPRETATION RULES IN UNDERSTANDING THE QURAN

ABSTRACT

In this presentation, four rules developed by scholars of tafsir and procedure to close the door to arbitrary interpretations are discussed. Among these, Tazammuni Meaning is the meaning that is not clearly stated in the wording but is necessarily implied by the wording. This rule reveals that the Quran has some internal meanings besides the apparent meaning. The second rule is to take Arabic style and understanding as basis in understanding the Quran. This rule is based on knowing the speaking style and mentality of Arabs in order to understand the Quran, which was sent down in Arabic language. Because the Quran spoke through the language and mentality of the Arabs in the environment of its revelation. Another is the rule that states that eliminating the complement means inclusiveness. This rule, as a reflection of the conciseness of the Qur'an, refers to expanding the scope of the expression by incorporating the phrase used in it. This rule reveals that the Quran is a concise Word. The fourth one is the rule that the provisions of the Quran that are based on customs and traditions are interpreted

according to time, place and situation. This indicates that God protects the collective identities of societies and does not impose a certain custom and tradition on them.

Keywords: *Total meaning, style, complement, Custom and tradition.*

KUR'ÂN'IN ANLAŞILMASINDA BAZI TEFSİR KURALLARI

Bu başlık altında dört adet tefsir kuralı ele alınmıştır:

1. Kur'ân'daTazammuni (Lazimî) Mana

Kur'ân'da tazammuni mananın varlığı tefsirin önemli konularından birisidir. Müfessirler,

مراعة دلالة التضمن والالتزام

"*Tazammunî (lazimî mananaya), zorunluluğun işaret ettiğine riayet etmek"* şeklinde tazammunî manaya itibar edilmesini söylerler. Bir boyutuyla buna lazimî mana da denilir. Kur'ân'ı tefsir eden birisinin, Kur'ân ifadelerinin uyumunu, onların altına neyin girdiğini, lafzın delalet ettiği şeyin neler olduğunu göz önüne alması gerekir. Yani bir bakıma müfessirin bu anlamların ayrılmazlarına ve lafızda zikredilmeyen yönlere dikkat etmesinin lazım olduğuna vurgu yaparlar. Bundan dolayı,

اجمع العلماء علي الاستدلال باللوازم في كلام الله

sözünde ifade edildiği gibi ulema Allah kelamında lazimî mananın delil olabileceği üzerinde icma etmiştir. Örneğin,

وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللهَ اصْطَفَى لَكُمُ الدِّينَ فَلاَ تَمُوتُنَّ إِلاَّ وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ

"İbrahim de bunu (İslam'ı) kendi oğullarına vasiyet etti, Ya'kub da: 'Oğullarım, Allah, sizin için bu dini seçti, bundan dolayı sadece Müslümanlar olarak ölünüz.' (dedi)' (Bakara, 2/132) ayetinde görünürde kâfir olarak ölümden nehiy olsa da gaye kâfir olarak yaşamaktan nehiy vardır.[1] Çünkü ölüm esnasında mümin veya kâfir olarak ölmek insan elinde değildir. İnsan elinde olan mümin veya kâfir olarak yaşamaktır. Demek ki bu tavsiyede Müslüman olarak yaşamaya vurgu vardır.

Aynı şekilde

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِي لِلصَّلَاةِ مِن يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ

"Ey inananlar, Cuma günü namaz için çağrıldığı(nız) zaman, Allah'ı anmağa koşun, alışverişi (işi gücü) bırakın. Eğer bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır." (Cum'a, 62/9)

*Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı. E mail: aydinhayati@yyu.edu.tr / **ORCID** orcid.org/0000-0002-7652-6434

1 Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkī el-Hanbelî b. Kayyım el-Cevziyye, *el-Fevâidü'l-müşevvik ilâ ulûmi'l-Kur'ân ve ilmi'l-beyân* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.). 35.

ayet ifadesinde gaye alışveriş değil, namazı terk etmekten nehiy vardır. Yine

لاَ يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُواْ فِي الْبِلاَدِ

"*İnkar edenlerin, öyle, şehirlerde gezip dolaşması seni aldatmasın*" (Tevbe, 9/55.) ayetinde yeryüzünde dolaşmaktan ziyade dolaşmanın gururundan (aldatmasından) nehiy edildiğini söylemek mümkündür. Yine

فَلاَ تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلاَ أَوْلاَدُهُمْ

"Onların ne malları, ne de evlatları seni imrendirmesin…" (Tevbe, 9/55) ayetinde mal ve evlada sahip olmaktan ziyade mal ve evlat ile dünya hayatının aldatmasından nehiy edildiğini söylemek mümkündür. O halde bu örneklerde olduğu gibi Kur'ân lafızlarında açık bulunmayan fakat gizli ve ifadeden zorunlu olarak anlaşılan mana, tazammunî, iltizami yani manayı lazımî vardır ve bunu göz ardı etmemek lazımdır.

Abdurrahmân b. Nasır es-Sadî (ö. 1375/1956) şöyle der:

إِنَّ اللهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤدُّواْ الأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ النَّاسِ أَن تَحْكُمُواْ بِالْعَدْلِ

"Allah, size emanetleri ehline vermenizi, insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder."(Nisâ, 4/58) ayetinde kişi, Allah'ın emanetleri sahibine vermeyi emrettiğini bildiğinde bundan, emanetlerin muhafaza edilmesinin, emanetlerin zayi edilmemesinin lazım geleceğini, emanate zarar verilemeyeceğini, Allah'ın rızasının ancak emaneti sahibine iade ettiği takdirde elde edilebileceği anlamını çıkarır. Allah'ın adaleti emrettiğini anladığında da bundan her yargıda bulunan hakimin neyle hükmedeceğini bilmesinin, savcı ise bu ilme ehil olabilecek donanımı elde etmesinin lazım geleceğini anlar.[2]

Emri bil maruf ve nehyi anil münker, cihad, namaz da böyledir. Nasıl emri bil marûf ve nehy-i anil münker yapma emri bil marufu nehyi anil münkeri (iyiliği emretmeyi ve kötülükten men etmeyi) bilmeyi gerektiriyorsa, Allah'ın namazı emrettiğinde namazın kendisiyle tamamlandığı şeyi (taharet-abdesti)de bilmenin lazım geldiğini anlaşılır. Bundan dolayı hukukta,

ما لا يتم الوجب الا به فهو واجب

"Vacibin kendisiyle tamamlandığı şeyi bilmek de vaciptir" ifadesi bir ilke olmuştur. [3]

[2] Abdurrahmân b. Nâsır Sadî, *Kavâidü'l-hisân lî tefsiri'l-Kur'ân* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asrıyye, 2008). 24.
[3] Sadî, *Kavâidü'l-hisân lî tefsiri'l-Kur'ân*. 26; Muhammed b. Salih el-Useymîn, *Şerhu usûl fi't-tefsîr* (Suûdi Arabistan: Müessesetu Şeyh Muammed b. Salih el-Useymîn, 1434). 35.

Yine insanların Allah'tan kendilerinin müttakilere imam (model) kılmasını istediklerinde bu onların Allah'tan, dinde imametin kendisiyle tamamlandığı ilmi, yüksek hakikatlerin bilgisini, salih amel ve yüksek ahlakı da istediği anlamı çıkar. Kul Allah'tan cenneti ve cehennemden sakınmayı istediğinde bu istemenin, cennete yaklaştıran ve cehennemden uzaklaştıran amellerin yapılmasının da istendiği anlamına gelir.[4]

Allah'ın ilim ehlinden onun birliğine şehadette bulunmasını istemesi, onların şehadetini kendi şehadeti ve meleklerin şehadetiyle birlikte anması da bu kategoridendir. Bu onların adaletine, onların, yalanlayanların yalanlamalarına karşı Allah tarafından delil olduklarına delalet eder. Bu bilinen bir durumdur. Çünkü ilim ehli öyle kimseler ki uzman oldukları alanla ilgili görüşlerine başvurulur. Fakat bilgisizin şehadeti kabul edilmez. Bundan dolayı bir insanın ancak bildiği konuda şehadette bulunması gerekir. Zanla da yargıda bulunamaz. Şehadetin mutlaka ilimle olması lazımdır. Bundan dolayı Allah,

شَهِدَ اللهُ أَنَّهُ لاَ إِلَـهَ إِلاَّ هُوَ وَالْمَلاَئِكَةُ وَأُوْلُواْ الْعِلْمِ

"Allah, kendisinden başka tanrı olmadığına şahitlik etti. Melekler ve ilim sahipleri de adaletle şahittir (ki O'ndan başka tanrı yoktur. O), azizdir, hâkimdir." (Âl-i İmrân, 3/18) demiştir. O halde şehadet ilim ehline mahsusutur. Bilgisize gelince Allah'ın birliğine delalet edecek olan ayetlerle ilgili herhangi bir şeye(kanıta) sahip değildir. [5] Bundan dolayı Kur'ân'da tazammunî mana önemli olup ona riayet etmenin lazım olduğu anlaşılmaktadır. Bu göz önüne alınmadığı takdirde şârinin kastının tam olarak anlaşılamayacağı ortay çıkmış olur

2. Kur'ân'ı Anlamada Arab Uslup ve Anlayışını Esas Almak

القران عربي فيسلك به في الاستنباط والاستدلال مسلك العرب في تقرير معانيها

"Kur'ân Arapçadır. Anlamlarının belirlenmesinde, hüküm ve delil çıkarmada Arap üslubuna göre davranılır."

تُحْمَلُ نَصُوصِ الكتابِ علي مَعْهودِ الامّيينَ في الخِطابِ

"Hitapta, kitabın ifadeleri ümmiler(Araplar)in bildikleri şeye hamledilir"

Her ne kadar bu kuralın yukarıdaki kuralın aynısı olduğu söylense de ikisi arasında fark vardır. Birincisi, Arap lügatinden başka hiçbir şeyin Kur'ân anlayışına aracı olmayacağı cihetle Kur'ân anlayışında etkisi olmayan her şeyi reddediyor. Bu ikincisi ise Kur'ân'ın anlaşılmasında Arap adeti ve ümmi anlayışın esas alınmasını ifade ediyor.

وَأَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشِّعْرَى

[4] Sadî, *Kavâidü'l-hisân lî tefsiri'l-Kur'ân*. 26.
[5] el-Useymîn, *Şerhu usûl fî't-tefsîr*. 36.

"(Taptıkları) Şi'ra (yıldız)nın Rabbi O'dur." (Necm, 53/49)

Taberî, bir kimse Arap âdetini bilmezse bu ayeti anlaması ona zor gelir, demektedir. Bu ayette Şi'râ yıldızının dile getirilmesi Arapların yıldızlar içinde sadece ona ibadet etmeleri yüzündendir.[6]

Özellikle Ebû İshâk eş-Şâtıbî (ö. 790/1388) Kur'ân'ın sıhhatli anlaşılması için Arap anlayışı üzerinden hassasiyetle durur.

انّ ما لم يكن معهودا عند العرب فلا يعتبر فيها

"Araplar arasında bilinmeyen bir anlama itibar edilmez" der.[7] Geniş bir şekilde Şatıbî'nin etkisinde olan Cemâleddin el-Kâsimî de (ö. 1914) aynı şekilde bu hususu,

انّ الواجب فى هذا المقام اجراء الفهم في الشّريعة على وزان الاشتراك الجمهرىّ الّذى يسع الامّيين كما يسع غيرهم

"Kur'ân'ı anlamada esas olan ümmi ve entelektüellerin ortak olduğu cumhurun anlayışıdır"[8] ifadesiyle vurgular. Aynı şekilde bu iki müfessir,

انه لا بدّ فى فهم الشّريعة من اتّباع معهودالاميين

"Şeriatı anlamada ümmilerin bildiğine itibar edilmesi zorunluluğu vardır"[9] ifadesiyle Kur'ân'ı anlamada Arap anlayışının öneminin büyük olduğunu ifade etmeye çalışmışlardır. Çünkü Kur'ân Arap zihni üzerinde insanlara mesajını vermiştir.

4.Ma'mulün Hazfedilmesi Kapsayıcılık İfade Eder

" حذف المتعلق المعمول فيه يفيد تعميم المعني المناسب له"

"*Amel edilen ma'mûlün hazfedilmesi ona uygun düşen anlamın kapsayıcılığını ifade eder*"

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

"Ey inananlar, sizden öncekilere farz kılındığı gibi) size de oruç farz kılındı umulur ki korunursunuz" (Bakara, 2/183) "لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ" "*umulur ki korunursunuz*" ifadesi, oruç konusunda bütün dile getirilenleri içerir. Yani umulur ki bütün haramlardan sakınırsınız. Gerek yalan şahitlik olsun, gerek onunla amel etmek olsun, gerek yalan söylemek olsun bütün kötü sıfatlar gibi oruçlu kimseye haram kılınan bütün durum ve sıfatlardan sakınırsınız; Orucu bozan ve yapılması yasaklanan işlerden sakınır ve uzak durursunuz. Hoşlanmadığınız şeylerle karşı

[6] Hâlid b. Osmân es-Sebt, *Kavâidu't-tefsîr, cem'an ve dirâseten* (Mısır: Dâru İbn Affân, ts.). 1/235.
[7] Ebu İshak eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakât* (İstanbul: İz Yayınları, 1993). 3-4/372.
[8] Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kāsım ed-Dımaşkī el-Kasimî, *Mehâsinu't-te'vîl* (Kâhire: Darül Hadis, 2003). 1/98.
[9] Şâtıbî, *el-Muvâfakât*. 1-2/391; el-Kasimî, *Mehâsinu't-te'vîl*. 1/97.

karşıya bırakacak durumlardan koruyacak şeyleri elde eder ve olumsuzluklara engel olan takva (sakınma, sorumluluk bilinciyle hareket etme ile) bezenirsiniz, onun ahlakıyla ahlaklanırsınız.

Benzer şekilde Kur'ân'da geçen لَعَلَّكُمْ تَتَقونَ/لَعَلَّكُمْ تَذكرُونَ /لَعَلَّكُمْ تَعقلُونَ şeklindeki ifadeler bu tarz kapsamlı anlamları içinde barındırdığını belirtmek lazımdır.[10]

"أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ" "*Çoğaltma yarışı, sizi oyaladı*" (102/1) ifadesi de böyledir. Kendisinde yarışma yapılan husus hazf edilmiştir ki insanların yarışma yaptıkları bütün hususları kapsasın; idarecilik, mallar, makam, arazi, evlat ve insanların ihtiyaç duydukları ve insanı Allah'a itaatten oyalayan her şey.

"وَالْعَصْرِ إِنَّ الْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ" "*Asra yemin olsun ki insan büyük bir hüsrandadır*" (Asr, 103/1-2) ayet ifadesi de böyledir. Yani insanın bütün yönleriyle büyük bir zararda olduğunu ifade eder. Ancak iman, ameli salihle nitelenen, hakkı tavsiye eden ve sabrı tavsiye edenler müstesna.[11] İbn Üseymin (ö. 1929) şöyle der: Allah bu ayette insanı "*Büyük zarardadır*" diye niteledi. Zararı zarf kıldı. Zarf ise mazruf ile ihata edilmiştir. Yani insan zarara batmıştır; zarar bütün yönlerden onu kuşatmıştır. Ancak " الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ" "*Ancak inanıp iyi işler yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve birbirlerine sabrı tavsiye edenler müstesna*" (Asr, 103/3) şeklinde nitelenen kişiler bu zarardan müstesnadır.[12]

Aynı şekilde "فَاسْأَلُواْ أَهْلَ الذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لاَ تَعْلَمُونَ" "*Eğer bilmiyorsanız zikir ehline (işin uzmanından) sorunuz*" (Nahl, 16/43) ayette sorulanlar dile getirilmiş ancak sorulacak şey atlanmıştır ki kulun ihtiyaç duyduğu ve bilmediği bütün ihtiyaçlara şamil gelsin[13] ve bu konuların işin uzmanlarına sorulması sağlanasın.

Bu bağlamda "وكُلُواْ وَاشْرَبُوا وَلاَ تُسْرِفُواْ" "*Yiyiniz içiniz fakat israf etmeyiniz*"(A'râf, 7/31); "اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ" "*Yaratan Rabbinin adıyla oku*" (Alak, 96/1) ayetleri de örnek verilebilir. Birincide israf edilecek yerleri hazfetmede hiçbir yerde israf etmeyiniz anlamı, ikinci de oku deyip neyin okunmasının lazım geldiği yeri hazfetme kayda değer ve yararlı her şeyin okunmasının lazım geldiği anlaşılmaktadır.

4. Kur'ân örf ve âdete raci olan hükümleri zamana, mekâna ve duruma göre yorumlanır

القرانُ يَجري في ارشَاداتِه مع الزَّمانِ والمَكانِ والأحْوالِ في اَحْكامِه الرَّاجعَةِ لِلْعُرْفِ والعَوائِد

"*Kur'ân irşatlarında, örf ve âdetlere raci olan hükümlerde zaman, mekân ve duruma göre hareket eder."* Allah anne-babaya, akrabaya güzel söz ve fillerle iyilik yapılmasını

[10] Sadî, *Kavâidü'l-hisân lî tefsiri'l-Kur'ân*. 33.
[11] Sadî, *Kavâidü'l-hisân lî tefsiri'l-Kur'ân*. 35.
[12] Muhammed b. Salih Useymin, *Şerhu kavîdi'l-hisân fî tefsiri'l-Kur'ân* (Kâhire: Mektebetü's-Sünne, 2002). 51.
[13] Sadî, *Kavâidü'l-hisân lî tefsiri'l-Kur'ân*. 35.

emretmektedir. Ancak anne-babaya, akrabaya bir vakitte yapılan iyilik diğer vakittekine, bir yerde olan iyilik de diğerinkinden farklılık arz edebilir. Buna göre Allah'ın vacip kıldığı iyilikte, anne baba ile ilgili insanın yaşadığı zaman ve mekândaki iyiliğe bakılmalıdır. Yine bunun gibi akraba, komşu ve arkadaşa yapacağı iyilik, kişinin yaşadığı zaman ve mekâna uygun olmalıdır. Bunda esas olan, türüne, cinsine ve insan fertlerine göre aralarında yaygın olan iyilik davranışını esas almaktır.[14]

Örneğin Allah anne baba ve eşlerle ilgili şöyle buyurmaktadır:

"*...Onlarla (anne-baba) dünyada ma'rûf (örf ve âdete ugun) iyi geçin..."*(Lokmân, 31/15) "*Onlarla (eşlerinizle) ma'rûf (örf ve âdete uygun) ölçüler içinde geçinin.*" (Nisâ, 4/19)

Bundan İslam dininin zamanı ve mekânı ne olursa olsun mahşeri vicdanın kabul ettiği iyilikleri esas aldığı anlaşılır. Zaten dinin emir ve yasakları da bu realite ile yani mahşerî vicdanla alakalıdır. Çünkü İslam fıtrat dinidir. Her işte salim ve bozulmamış fıtratı esas alır. Hiçbir vicdan sahibi başkasının malının çalınmasının, zina etmenin, suçsuz bir kimseye iftira atmanın, içki içmenin, kumar oynamanın, insan öldürmenin, yol kesip insaları soymanın, onların mallarının gasp etmenin, faiz yemenin ve benzeri fiillerin iyi bir davranış olduğunu söyleyemez. Bundan dolayı din de bu tarz davranışları yasaklamış ve bunları büyük günah saymıştır. İyiliklerde de benzer durumun söz konusu olduğunu herkes tarafından bilinmektedir. Bundan dolayı din zamanı ve mekânı ne olursa olsun daima iyi davranışı benimser, onu terğîb eder ve ona özendirir. Nitekim Allah Resulü de (sav) "*Kim İslam'da iyi bir çığır açarsa açtığı çığırın ecri ve kendisinden sonra, onun(o çığır)la amel edenlerin ecirleri, sevaplarından hiçbir şey eksilmeden ona yazılır...*"[15] buyurmuştur.

"*Boşanmış kadınlar için de ma'ruf (örf ve âdete uygun) nafaka hakları vardır ki, verilmesi Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur*" (Bakara, 2/241); *"Boşamak ikidir ondan sonrası ya ma'rûf (örf ve adet) ölçüleri içinde tutmaktır ya da güzellikle salıvermektir..."*(Bakara, 2/229). Yetim mallarıyla ilgili de*"Muhtaç olan da ma'ruf (örf ve âdete uygun) ölçüler içinde yesin"* (Nisâ, 4/6) vs. Bütün bu ayetlerde ma'rûfu örf ve adet olarak ifade etsek de bundan İslam örf ve âdetinin en dominant öğelerinin Kur'ân ve hadislerin emrettiği ahlak ilkeleri olduğunu unutmamak gerekir.

Bunun gibi Allah, insanların aralarında mallarını batıl yere yememe ile ilgi "*…Kendiliğinizden rızalaşarak bağladığınız bir ticaret olması başka*" (Nisâ, 4/29) şeklinde

[14] Sadî, *Kavâidü'l-hisân lî tefsiri'l-Kur'ân*. 49.
[15] Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahihu Müslim* (Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi). "İlim, 15, Zekât, 69"; Ebû İsa Tirmizî, *Sünenu't-Tirmizî* (Riyad: Beytü'l-Efkâri'd-Devliye, ts.). "İlim, 15."

buyurması realitede Kur'ân'ın bize rızanın herhangi bir tür ve cinsini tayin etmediği görülmektedir. İnsan alışveriş ve ticarette karşılıklı olarak rıza gösterdikleri belli bazı ifadeleri kullanıyor. Bu da, Şârinin kendisinden men etmediği bir ticaret ve alışveriş olmadığı müddetçe söz ve fiile dair rızanın elde edildiği her ticareti ya da karşılıklı rızanın kendisiyle gerçekleştiği her söz ve fiili, her takas, teberruat (yardım) ve muameleyi mübah kıldığına delalet etmektedir.[16] Buna göre ülkemizde yapılan nikâh akdi velev ki mazi sığasıyla yapılmasa da halk karşılıklı bu şekilde akdi bağladıkları ve bunu da karşılıklı kabullendikleri genel bir davranış olduğu için belediyenin kıydığı nikâh akdinin geçerli olduğu söylenebilir. Yine ülkemizde düğüne davet edilenlerin damat ve geline israf ve gösterişe kaçmadan takı takmaları bir örf ve adet olduğundan iyi bir davranış olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak Kur'ân'da tazammuni mana vardır. Kur'ân'ı tefsir eden birisinin buna dikkat etmesi lazımdır. Kur'ân ifadelerinin içinde lafzın delalet ettiği ya da o kelamı söyleyenin kastettiği şeyin neler olduğunu göz önüne alınması gerekir. Kur'ân'ı anlamada Arap üslup ve anlayışının önemi büyüktür. Çünkü Kur'ân Arap zihni üzerinde insanlara mesajını vermiştir. Ma'mulün hazfedilmesi umum içindir. Bu biriktirme yarışı ise biriktirme yapılan husus hazf edilmiştir ki insanların yarışma yaptıkları bütün hususları kapsasın. Bu harcama ise harcama yapılacak alanları hazfetmekle hiçbir konuda israf yapılmamasının lazım geldiğini vurgulamak içindir. Bu okuma ise okunacak şeyi hazfetmekle kulun ihtiyaç duyduğu ve bilmediği bütün ilimlere şamil gelsin.

[16] Sadî, *Kavâidü'l-hisân lî tefsiri'l-Kur'ân*. 50.

KAYNAKÇA

İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkī el-Hanbelî. *el-Fevâidü'l-müşevvik ilâ ulûmi'l-Kur'ân ve ilmi'l-beyân*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
Kasimî, Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kāsım ed-Dımaşkī el-. *Mehâsinu't-te'vîl*. Kâhire: Darül Hadis, 2003.
Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahihu Müslim*. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi.
Sadî, Abdurrahmân b. Nâsır. *Kavâidü'l-hisân lî tefsiri'l-Kur'ân*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asrıyye, 2008.
Sebt, Hâlid b. Osmân es-. *Kavâidu't-tefsîr, cem'an ve dirâseten*. Mısır: Dâru İbn Affân, ts.
Şâtıbî, Ebu İshak , *el-Muvâfakât*.. İstanbul: İz Yayınları, 1993.
Tirmizî, Ebû İsa. *Sünenu't-Tirmizî*. Riyad: Beytü'l-Efkâri'd-Devliye, ts.
Useymin, Muhammed b. Salih. *Şerhu kavîdi'l-hisân fî tefsiri'l-Kur'ân*. Kâhire: Mektebetü's-Sünne, 2002.
Useymîn, Muhammed b. Salih el-. *Şerhu usûl fi't-tefsîr*. Suûdi Arabistan: Müessesetu Şeyh Muhammed b. Salih el-Useymîn, 1434.

TEFSİRDE ZAHİRİ ANLAM ESASTIR

Prof. Dr. Hayati Aydın*

ÖZET

İslam uleması gelişigüzel yorumlara kapı kapamak ve yorumları belli kurallar altında almak için bir takım tefsir kuralları belirlemişlerdir. Bu kurallardan birisi de "*Tefsir, dilde en zahir anlama göre yapılır*" . Aynı zamanda buna manay-ı mütebâdir de denilir. Bir yönüyle bu, Arapların ümmi olmasına bağlı olarak onların genelinin anlayışını yansıtan ve tefsirin zihne ilk gelen anlamla yapılmasına dair bir kuraladır. Ancak bununla birlikte Kur'ân içinde kullandığı mecazla entelektüellerle hitap ettiği gibi zevk ve hal sahiplerine de bir takım içsel anlamlarla hitap ettiği bir vakıadır. Bu sunumda zahiri anlamla birlikte Kur'ân'ın içsel anlamlarının bir kısmını oluşturan işârî anlamlar ve bunları güvenilirliği sorgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Tefsîr, Tefsîr Kuralları, Zâhiri anlam, Manay-i mütebadir, Şiâ yorumu, İşârî Yorum.*

APPROPRIATE MEANING IS ESSENTIAL IN TAFSĪR

ABSTRACT

The scholars of Islam have determined a number of Tafsir rules to close the door to arbitrary interpretations and to receive interpretations under certain rules. One of these rules is the principle of "Interpretation is made according to the most apparent meaning in the language. It is also called manay-ı mütebadir, that is, the first meaning that comes to mind. In one sense, this is a rule that reflects the general understanding of Arabs, as they are illiterate. However, it is also a fact that, just as he addresses intellectuals with the metaphors he uses extensively in the Qur'ān, he also addresses people of taste and state with some inner meanings. In this presentation, along with the apparent meaning, the inner meanings, which form part of Ishārī meanings of the Qur'ān, and their reliability are also questioned.

Keywords: *Tafsīr, Tafsīr Rules, Apparent Meaning, Meaning of Mutabādir, Shia Interpretation, Ishāri Interpretation.*

TEFSİRDE ZAHİRİ ANLAM

التفسير يكون بالاغلب الظاهر من اللغة

"Tefsir, dilde en zahir anlama göre yapılır" .

Buna aynı zamanda manay-ı mütebadir yani akla ilk gelen anlam denilmektedir. Araplar ümmi olduklarından kelimeleri etimoloji açısından tahlil edip spesifik bazı anlamları çıkaramıyorlardı. Onlar ancak çok kullanılan anlamlarla lafızları kullanıyorlardı. Buna bağlı olarak da Kur'ân çok spesifik yerler haricinde dili bu anlam boyutuyla yani en yaygın anlamıyla kullanmıştır. Müfessir ve usulcüler bu realiteden dolayı tefsirde bu kuralı vaaz etmişlerdir.

Örneğin Taberî, Allah'ın "وَلَقَدْ عَلِمُواْ لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الآخِرَةِ مِنْ خَلاَقٍ" *"Andolsun, onu sat(ıp onunla çıkar sağlay)anın, ahirette bir nasibi olmadığını gayet iyi biliyorlardı."* (Bakara, 2/102) kavlinde "خَلاَقٍ" ifadesi ile ilgili ulema kavillerini zikrettikten sonra şöyle der: Bu kavillerden doğruya en yakın olanı "خَلاَقٍ" ın anlamı nasiptir diyenin lafıdır. Çünkü bu, Arap kelamında yaygın olarak kullanılan bir anlamdır.[1] Bundan dolayı Şiâ'nın (Gulât-ı Şiâ) ve Sufilerden bazılarının tefsirleri zahiri anlama ters olduğundan kabul edilemez.

Şiâ yorumlarından bazıları: Şiâdan bazıları, "مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ" "(Allah) *Birbiriyle kavuşmak için iki denizi salıverdi*" (Rahmân, 55/19)ayetinde iki denizden kastın Hz. Fatıma ve Hz. Ali olduğunu söylerler. "يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ" "*Onlardan inci ve mercan çıkar*" (Rahmân, 55/22) dan maksat Hz. Hasan ve Hüseyin'dir. Ya da namaz kılmak imama ve yardımcılarına itaat etmek, oruç tutmak imamın sırlarını korumak, zekât vermek mezhep mensuplarına ilim dağıtmak, hacca gitmek ise imamı ziyaret etmek gibi manalar taşır[2] şeklinde (İsmailî) Şiâ'nın zahiri anlamı göz ardı ederek yaptıkları bu tarz yorumlar kabul edilemez. Çünkü bu tarz yorumların ayetlerin zahiri anlamlarıyla hiçbir alakası yoktur. Kur'ân ifadeleri bu anlamları taşımamaktadır.

Sufi (İşârî) yorumlarından bazıları:

Sufilerden bazıları, Allah'ın,

إِنَّ اللّهَ مُبْتَلِيكُم بِنَهَرٍ فَمَن شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَن لَّمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلاَّ مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرِبُواْ مِنْهُ إِلاَّ قَلِيلاً مِّنْهُمْ

"...Allah sizi bir ırmakla deneyecektir. Kim ondan içerse benden değildir. Ondan (kana kana) tatmayıp sadece eliyle bir avuç alan bendendir..." (Bakara, 2/249) ayetinde dünya hayatı için bir örnek verdiğini söylerler. Bu örnekte Allah'ın dünyayı bir nehre benzettiğini ifade ederler.

*Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı. E mail: aydinhayati@yyu.edu.tr / **ORCID** orcid.org/0000-0002-7652-6434

[1] Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Camiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Dâru Hicr Li't-Tabaa ve'n-Neşr ve't-Tevzi` ve'l-İ`lan, ts.). 2/376; Fehf b. Abdirrahmân b. Süleymân er-Rûmî, *Buhûs fi usûli't-tefsîr ve menâhicuhu* (Riyad: Mektebet et-Tevbe, ts.). 143; Fehf b. Abdirrahmân b. Süleymân er-Rûmî, *Usûlü't-tefsîr ve menâhicuhu* (Rıyaḍ: Mektebet Mülk, 1438). 171.

2 Deylemî, Mezhebül-Batınıyye, 45-46

O nehirden içen dünyaya meyleden ve ondan çokça istifade edendir. Ondan içmeyen de dünyadan yüz çeviren ve zahit olandır. Ondan bir avuç alan da kendi ihtiyacı kadar ondan (dünyadan) istifade edendir, derler.[3] Ama herhalukarda bu anlama Kur'ân'ın zahiri delalet etmez. Bundan dolayı bu tarz yorum kabul edilemez.

İşari anlamın Kur'ân'da olabileceğini savunan Hasen Habenneke el-Meydanî şöyle der "أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا" *"Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalbler(inin) üzerinde kilitleri mi var?"* (Muhammed, 47/24) ayeti, kâfirlerin Kur'ân'ı bilmek ve gayesini idrak etmek için ayetleri üzerinde düşünmeye teşvik etmiştir. Bununla Allah onların bizatihi Kur'ân kelamını veya kelamın zahirini anlamadıklarını kastetmemiştir. Çünkü Arap müşriklerinin Kur'ân'ın zahirini anladıklarından şüphe yoktur. Allah bu ayetle müşriklerin Kur'ân'î hitaptan murat edileni anlamadıklarını kastetmiştir. Allah, onları maksadını anlayıncaya kadar Kur'ân ayetlerini düşünmeye teşvik etmiştir.[4] Bu da işârî anlamın Kur'ân'da olduğuna delalet etmektedir.

Sufiler, Kur'ân ifadelerinin zahiri ve batını olduğuna inandıklarından bâtini anlamı ancak ilahi marifete ermiş ariflerin bilebileceğini iddia ederler. Bu tarz tefsir her ne kadar Kur'ân anlayışına bir derinlik kazandırsa da Arap dilinde yerleşik zahiri anlama göre doğru ve onu destekleyecek şerî bir delil olmadığı takdirde kabul edilmez.[5] Böylesine yorumlar dil sınırlarını aşarsa Kur'ân'ı tahrife yol açacağından kabul edilemeyeceği ortadadır. Bu tarz tefsirin kabul edilmesi için Kur'ân lafzının zahirinin bu anlamı taşıması ve buna dair şer'i bir delilin olması lazımdır.

Habenneke'ye göre sufiler,

وَاتَّقُواْ اللّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللّهُ

"*Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah size öğretiyor,*" (Bakara, 2/282);

يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِن تَتَّقُواْ اللّهَ يَجْعَل لَّكُمْ فُرْقَاناً

"*Ey inananlar, Allah'tan korkarsınız O size iyi ile kötüyü ayırt edici bir anlayış verir…"* (Enfâl, 8/29)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِن رَّحْمَتِهِ وَيَجْعَل لَّكُمْ نُوراً تَمْشُونَ بِهِ

"Ey inananlar, Allah'tan korkun, O'nun Elçisine inanın ki size rahmetinden iki pay versin, sizin için ışığında yürüyeceğiniz bir nur yaratsın…" (Hadîd, 57/29) ayetleri gereğince insan takva ehli olduğunda Allah'ın ona bilgi yollarını vereceğine, ilmin ufuklarında cevelan edebileceğine dair basiretini açacağına inanır ve buna ilave olarak da çalışmayla elde edilemeyen ilham veya

[3] Hâlid b. Osmân es-Sebt, *Kavâidu't-tefsîr, cem'an ve dirâseten* (Mısır: Dâru İbn Affân, ts.). 1/246.
[4] Halid Abdurrahmân el-'Akk, *Usûlü't-tefsîr ve kavâiduhu* (Dımaşk: Dârü'n-Nefâis, 1986). 208
[5] Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *İlmu't-Tefsîr* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.). 2/71; el-'Akk, *Usûlü't-tefsîr ve kavâiduhu*. 209.

keşif adını verdikleri ledünnî bir ilme ulaşacaklarına inanırlar.[6] Nitekim Seleften de bu tarz anlamlar rivayet edilmiştir. Dehhâk b. Müzâhim'ın (ö. 105/723), "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تَقْرَبُواْ الصَّلاَةَ وَأَنتُمْ سُكَارَى" "*Ey iman edenler! Sarhoş iken namaza yaklaşmayınız"*(Nisâ, 4/43) ayetinde sarhoşluktan maksadın uyku sarhoşluğu olduğuna dair yorumu bu tarzdır. Bazıları buna toleransla bakılabileceğini söylemişlerdir.[7] Ancak İbn Teymiyye (ö. 728/1328), şöyle der: Eğer denilse ayet, uyku sarhoşluğuna i'tibarî (göreceli) yolla ya da âmm lafzın manasının şümulü cihetiyle delalet eder. Ancak şüphe yoktur ki, ayetin sebebi nüzulü içki sarhoşluğudur. Bu bağlamdaki lafız da gayet açıktır. Bu, İbn Abbas, Mücahid, Katade ve başkalarının kavlidir. Taberî, İbn Atiyye ve Şevkanî gibi müfessirler de bu görüşü tercih etmişlerdir. Ayetin delalet ettiği anlam içkinin sarhoşluğudur; Tefsirde bunun öncelenmesi lazımdır ve (şüphesiz) asıl amaç da budur. Ayetin, göreceli ve kıyasen uyku sarhoşluğuna hamledilmesi sahih olsa da lafzın zahirine hamledilmesi zorunludur ve ayetin zahir olan delaleti de sabittir (içki sarhoşluğudur). Ancak İbn Teymiyye'nin dediği gibi kıyasi ve göreceli olarak böyle yorum yapılabilir fakat ayetin bizzat lafzının tefsiri olarak bunun söylenmemesi lazımdır.[8]

Bir kimse "لَّا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ" "*Ona ancak temizler dokunur*" (Vakiâ, 56/79) ayetini işittiğinde dese bu levhi mahfuz veya Kur'an'dır. Biri dese, Kur'an harflerinin içinde yazıldığı ve sadece temiz bedenleri temas ettiği levh-i mahfuz gibi Kur'ân anlamlarını da ancak temiz kalpler zevk eder; Bunlar da muttakilerin kalplerdir. Bu hem mana hem de görecelilik açısından doğrudur. Nitekim bu yorum seleften rivayet edilmiştir. Buna kıyasî yorum derler.[9]

İbn Teymiyye de sufilerin "إِنَّ اللهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُواْ بَقَرَةً" *"(Allah) bir sığır kesmenizi emrediyor"* (Bakara, 2/67) Bakardan amaç nefistir; "اذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى" *"Firavun'a git çünkü o azmıştır"* (Tâhâ, 20/24) Firavun'dan amaç kalptir şekildeki yorumları için bilerek veya bilmeyerek Allah'a iftira atıyorlar, demektedir. Bu tarz tefsirler asla caiz değildir.[10] Bazıları, sufilerin bu tarz yorumlarını batinî yorum olarak mütalaa etmiştir. Bu tarz yorumlarla ilgili İbn Teymiyye şöyle der: "*Yorum batını olmakla beraber zahiri ilme muhalif değildir. Bu tarz yorum, zahirî ilme göre konuşmaktır. Bazen hak bazen de batıl olur*"[11] Başka bir yerde ise İbn Teymiyye İşârî yorum ile ilgili şöyle demektedir. "*Realitede İşarî yorum doğru değildir. Ancak*

[6] Abdurrahmân Hasan Habenneke, *Kavîdu't-tedebbüri'l-emseli lîkitabillah azze ve celle* (Dımaşk: Darü'l-kalem, 1980). 43.
[7] Hüseyn b. Ali b. Hüseyn el-Harbî, *Kavîdü't-Tercih inde'l-müfessirîn* (Riyad: Darü'l-Kasım, 1996). 1/ 156-157.
[8] el-Harbî, *Kavîdü't-Tercih inde'l-müfessirîn*. 1/157.
[9] el-Harbî, *Kavîdü't-Tercih inde'l-müfessirîn*. 1/157.
[10] Bk. Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi lî Ahkâmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dârü'l-Kitabi'İlmiyye, 1989). 1/26.
[11] el-Harbî, *Kavîdü't-Tercih inde'l-müfessirîn*. 1/155.

Kur'ân ve hadisten bir takım lafızları delil olarak getiriyorlar. Hâlbuki Kur'ân o anlam için inmemiştir; buna da işarî yorum diyorlar. Bu yorum halkın çoğunu tereddütte düşürür."[12]

İhsan Emin Kur'ân'ın içsel anlamlarıyla ilgili şöyle der: Bu özellik sadece Kur'ân'ın diline, hitap araçlarına ve eda üslubuna hastır. Çünkü Kur'ân sehl (kolay) ve mümteni (imkansızı) cem etmiştir. Kur'ân, tabir ve edada kolaydır. Nihayet onu yakın ve uzak herkes anlar. Ancak aynı zamanda Kur'ân yüksek inşası ve ufku, geniş beyanatıyla ifade edilmesi oldukça zordur. O şöyle der:

ذلك انّه جمع بين دلالة الظاهر وخفاء الباطن، في ظاهر انيق وباطن عميق

"*İşte! Kur'ân bu şekilde zahiri delaleti ve batınî gizliliği bir araya getirmiş, zahirde güzel, batında derin bir kitaptır*."[13] Bu bağlamda Rağıb el-İsfehani (ö. 420/1029) de şöyle der: "Allah, halkla olan muhaccatanda (münakaşasında) hitabını, en incenin de incesi biçiminde indirmiştir ki hem genel anlamda halk yüce hitaptan onları ikna edecek ve bağlayacak delili, havas da hukemanın anlayışıyla idrak edilecek şeyi anlasınlar. Bundan dolayı Allah Resulü (sav) "Her bir ayetin zahiri ve batını, her bir harfin de bir haddi ve matlaı vardır" demiştir. Ancak bâtınîlerin anladığı şekilde değil.

Bundan dolayı, "كل من كان حظه في العلم اوفر كان نصيبه من علم القران اكثر" *"Kimin ilimden payı büyükse Kur'ân'dan nasibi de o derece büyük olur"* dinilmiştir. Nitekim Allah rububiyetinin ve vahdaniyetinin delilini dile getirince bunu "إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ". "*Elbette bunda aklını kullanan bir toplum için ibret vardır"* şeklinde bazen akıl, bazen ilim sahiplerine, bazen dinleyenlere bazen düşünenlere, bazen ders alanlara izafe diyor. Böylece bu kuvvelerden (yeteneklerden) hangi kuvvete sahip olan varsa Kur'ân'ın hakikatini idrak etmesinin mümkün olduğunu dikkate versin.[14]

Bilgi ve idrakte insanların farklı olması doğaldır. Nitekim aynı şekilde insanlar bir ayeti sunmasında bir birlerine farklılık arz eder; nassın türüne ve ilmi derinliğine, beyan derecesine ve okuyucuya açılımına göre yine farklılık gösterirler. Rağıb el-İsfehanî şöyle demektedir: "Kur'ân, realitede bütün insanlar için hidayet rehberi olsa da onu bilmede insanlar eşit değildir. Derecelerine ve durumlarının farklılığına göre ondan nasip alırlar. Belagat erbabı, onun fesahatinden, fakihler onun ahkâmından, mütekellimler onun akli delillerinden, arkeologlar, arkeolojiyle uğraşmayan insanların anlamadığı Kur'ân'ın kıssalarındaki hakikati anlarlar. İnsanın ilimden edindiği kuvvete göre Kur'ân'ın gizli anlamlarına vukûfiyetinin arttığı bilinen

[12] el-Harbî, *Kavîdü't-Tercih inde'l-müfessirîn*. 1/155.
[13] İhsan Emin, *Menhecü'n-nakd fî'-tefsîr* (Beyrut: Darü'l-Hadi, 2007). 21.
[14] Emin, *Menhecü'n-nakd fî'-tefsîr*. 21-22.

bir durumdur. Buna bağlı olarak Allah Resulü *'Allah yüzünü ak etsin o kişiyi ki benim bir sözümü işitir de onu işittiği gibi muhafaza eder ve işitmeyen bir kimseye nakleder. Nice işiticiler vardır ki benden işite(rek tebliğ ede)nden daha kavrayışlı olabilir"* demiştir.[15]

Sonuç olarak Kur'ân tefsirinde zahiri anlam esas olsa da onunla işgal edenlerin fark edebildikleri ve ismine işarî anlam denilen bir takım içsel anlamları vardır. Kur'ân'ın içinde mecazı çok yoğun kullanması nasıl edebi zevki olanlara bir hitap oluğu gibi işari anlamlarla da zevk sahiplerine hitap ettiği de bir vakıadır. Bu normal halka hitap etmenin yanında Kur'ân'ın zevk sahiplerini de dikkate aldığının delilidir.

[15] Ebû İsa Tirmizî, *Sünenu't-Tirmizî* (Riyad: Beytü'l-Efkâri'd-Devliye, ts.). "İlim 7"; Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenu Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1992)., İlim 10; Ebû Abdillâh Muhammed İbn Mâce, "Sünen", thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, 2 Cilt (Kahire: Daru İhyai Kütübi'l-Arabiyye, ts.). "Mukaddime 18"; "Menâsik 76" Emin, *Menhecü'n-nakd fî'-tefsîr*. 23.

ŞİFÂÜ'L EBDÂN'A GÖRE FATİHA SURESİNİN HAVÂSSI[1]

Fatma Zehra DONAT[2]

Özet

Allah'ü Teala'nın insanlara rahmet olarak gönderdiği büyük bir lütuf kaynağı olan kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerimdir. Allah'ın en güzel kelamı olan Kur'ân, insanlara kıyamete kadar doğruyu ve yanlışı gösteren güzel bir rehberdir. Bazı müfessirler, Kur'ân-ı Kerîm'in sadece görünen sözcüklerle anlaşılan anlamlarının dışında görünmeyen manalarının da olduğunu, sırlarla dolu bir hazine olduğunu dile getiriler. Bu sonsuz güzellik kaynağına yönelik Kur'ânı Kerim'deki ayetlerin, surelerin ve esmâü'l hüsnâların kendilerine has havaslarının olduğunu ,onun bir şifa kaynağı olduğunu ileri sürerler. Bu doğrultuda yazılan eserlerin havasü'l kur'ân başlığı altında toplandığını, bedenlerimize ve ruhumuza şifa olduğunu söylerler. 17.yüzyılda yaşamış olan islâm alimlerinden biri olan Ali Hıbri Efendi'nin *Şifâü'l Ebdân* adlı eseri bu yönde yazılan eserlerden biridir. Bu çalışmada Kur'ân'ın üstün özelliklerine ve Havassü'l Kur'ân eserlerinin nasıl oluşturulduğuna dair izlenilen metotlara ve Ali Hıbri Efendi'nin *Şifâü'l Ebdân*'ında geçen Fatiha suresi'nin havası ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Fatiha suresinin anlamına, faziletine, kısaca tefsirine, hadislerde Fatiha suresinin nasıl geçtiğine ve Fatiha suresinin şifa kaynağı olduğuna dair bilgiler ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: Havas, Havasü'l Kur'ân, şifâ, Şifâü'l Ebdân, Fatiha suresi.

HAVASS OF SURAH FATIHA ACCORDING TO ŞİFÂÜ'L EBDÂN

Abstract

Our holy book, the Holy Quran, is a great source of grace sent by Allah Almighty as a mercy to people. The Quran, the most beautiful word of Allah, is a beautiful guide that shows people what is right and what is wrong until the Day of Judgment. Some commentators state that the Holy Quran has invisible meanings in addition to the meanings understood only through visible words, and that it is a treasure full of secrets. They claim that the verses, suras and names of husna in the Holy Quran have their own unique atmosphere regarding this source of endless beauty and that it is a source of healing. They say that the works written in this direction are collected under the title of havasu'l quran and that they are healing for our bodies and souls. The work titled Şifâü'l Ebdan by Ali Hıbri Efendi, one of the Islamic scholars who lived in the

[1] Bu çalışma "Hıbrî Ali Kütahyavî ve Havâssu'l-Kur'ân ile Alakalı Eseri: Şifâü'l-Ebdân" adlı doktora tezinden üretilmiştir

[2] Fatma Zehra DONAT, Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,İslam Tarihi ve Sanatları Anabilimdalı,Türk İslam Edebiyatı Bölümü, Doktora Öğrencisi.zehradonat03@gmail.com

Orcid.org:0000-0001-5526-0262

17th century, is one of the works written in this direction. In this study, information about the superior features of the Quran, the methods followed on how the Havassü'l Kur'an works were created, and the atmosphere of the Fatiha surah in Ali Hıbri Efendi's Şifâü'l Ebdan are included. Information about the meaning of Surah Fatiha, its virtue, briefly its interpretation, how Surah Fatiha is mentioned in the hadiths and how Surah Fatiha is a source of healing are presented.

Key words: Havas, Havasu'l Qur'an, healing, Şifâü'l Ebdan, Surah Fatiha.

Giriş:

Kur'anı kerim, insanlar için sonsuz güzelliklerin kaynağı olan, içinde nice sırların gizlendiği kutsal kitabımızdır. Allah'ın kelamı olan bir ışık, bir rehberdir. Bizlere doğru yollar gösteren en güzel mürşid-i kâmildir. Kur'ân'ı Kerim'in üslubunda öyle ince estetikler vardır ki okuyanda farklı sırlar ortaya çıkar bu da mucize gibi bir şeydir. Kullanılan söz sanatlarındaki incelik, kullanılan kelimelerdeki anlam yoğunluğu, sözcüklerin birbirleri ile uyumu, bu kadar güzel bir belâgatın hiçbir yerde olmadığını gözler önüne serer.

Kur'an'ın üstünlükleri hakkındaki ilk bilgiler yine Kur'an'da bulunmaktadır. Buna göre Kur'an çok ulu, çok şerefli, çok hikmetli, öğüt kaynağı, açık seçik bir kitaptır. O en doğru yola iletir ve iyi davranışlarda bulunan müminlere kendileri için büyük bir mükâfat bulunduğunu müjdeler. Allah Kur'an'da müminler için şifa ve rahmet indirmiştir. Eğer Allah onu dağa indirseydi dağ haşyetten parça parça olurdu. Kur'an'ın bir benzerini meydana getirmek üzere insanlar ve cinler bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar ona denk bir eser ortaya koyamazlar. Kur'an sözlerin en güzelidir ve Allah'tan gelmiş bir nurdur. İçinde şüpheli bilgi bulunmayan, müminler için hidayet ve rahmet kaynağı olan, kendisinden önceki kitapları doğrulayan, âyetleri sağlam ve hikmetli bilgiler içeren mübârek bir kitaptır. Allah Kur'an'ı Peygamber'e, insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarması ve insanların onun âyetleri üzerinde iyice düşünmeleri için indirmiştir. Kur'an'ın hürmetine, onun indirildiği gece bin aydan daha hayırlı ve mübârek bir gece olarak nitelendirilmiştir.[3]

İslâm alimleri Kur'ân-ı Kerîm'in içinde yer alan sûre ve âyetlerinin kendilerine has bir özellik barındırdığını dile getirirler, bu söylediklerini de Kur'ân-ı Kerimdeki ayetlerle ortaya koyarlar. Özellikle يَا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ

inananlara bir Ey insanlar! Rabbinizden size bir öğüt, kalplerdeki hastalıklara bir şifa, [4]﴿٥٧﴾ *rehber ve rahmet gelmiştir.*

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَاۤءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِيْنَۙ وَلَا يَزِيْدُ الظّٰلِمِيْنَ اِلَّا خَسَارًا

erin "Biz Kur'an 'dan öyle bir şey indiriyoruz ki o, müminler için şifa ve rahmettir.Zaliml [5]﴿٨٢﴾ *ise yalnız ziyanını artırır. "*

[3](Abdullah Aydemir , "Fezâilü'l-Kur'ân".*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 11 Aralık 2023).
[4] *Kur'ân Yolu* (Erişim 13 Aralık 2023) , el- Yûnus 10/57.
[5] (el-İsrâ 17/82).

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْاٰناً اَعْجَمِياً لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ اٰيَاتُهٗ ءَاَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا هُدًى وَشِفَاۤءٌ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِيٓ اٰذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًىۜ اُولٰٓئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ

açık seçik anlaşılır olması gerekmez miydi? Bir Arap'a yabancı dilden bir Âyetlerinin"[6](٤٤) *kitap, öyle mi!" De ki: "O, inananlar için bir rehber ve şifadır; inanmayanlara gelince onların kulaklarında bir sağırlık vardır, Kur'an onlara kapalıdır. (Sanki) onlara çok uzaktan sesleniliyor."*Bu ayetler Kur'ân-ı Kerîm'in nice güzel sırların olduğu bir hazine kaynağı , insanlara maddi ve manevi şifa kaynağı olduğunu gösterir.

Bazı müfessirler, Kur'ân-ı Kerîm'in gönderiliş amacının sadece lafızların zâhirinden anlaşılan mânalardan ibaret olmayıp bunun ötesinde maksatların gözetildiğini düşünmüşler, zâhirî bakımdan müphem veya müteşâbih olan ifadelerin bâtınî anlamlar taşıdığını, özellikle bazı sûrelerin başındaki hurûf-ı mukattaanın yalnız birer ses sembolü olarak değil anlam birimi olarak da algılanması gerektiğini, bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm'in hurûfîlik ve ebced hesabı çerçevesinde de tefsir edilmesine ihtiyaç bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. [7]Bu doğrultuda yazılan havasü'l kur'ân eserleri[8] bize bu kutsal kitabımızın içindeki sırların bedenlerimize olan hassalarını hissetmemizde bir rehber niteliğindedir.

Havasü'l Kur'ân Eserleri Şu Yöntemle Ele Alınırlar:

1)Kur'ân'ı Kerim'deki Surelerin Havassı: Sözlükte "sıçramak, duvara tırmanmak" anlamındaki **sevr (sevre)** kökünden türeyen sûre kelimesi (çoğulu süver) "yüksek ve güzel bina, evin bir bölümü veya katı, yüce mertebe, şan ve şeref, alâmet ve nişan" mânalarına gelir. Terim olarak "Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin bir araya getirilmesi sonucunda oluşan, sınırları vahiy doğrultusunda Resûl-i Ekrem tarafından belirlenen bölüm" demektir. Kur'an'ın belli bölümlerine sûre denilmesi, birbiriyle âhenkli veya mânevî derecesi yüksek parçalardan meydana gelmesi yahut onların her birinin Kur'an binasının bir katını veya bir parçasını teşkil etmesi sebebiyle olmalıdır. Sûre kelimesi Kur'an'da dokuz yerde tekil, bir yerde çoğul olarak zikredilir.[9]

Ali Hıbrî Efendi'nin *Şifâü'l Ebdân* adlı eseri'nde surelerin havası Fatiha suresinden başlanılarak ilk bab'da verilmiştir. 1.Fasılda**:** Kur'an-ı Kerim 'deki Bakara suresi ile Nas suresi arasında olan surelerin derda deva olan şifalarına, peygamberimizin hadislerini vererek surelerin içindeki ayetlerin faziletleri anlatılmış ve eserin içinde geçen isimlerden alıntılara yer verilmiştir.[10] 2.Fasılda: Faśl fi'l-isti'āze; Besmele-i şerifenin faziletlerine ve havassına, Fatiha suresinin sırlarına yer verilmiştir. Nas suresinin tefsirine, Fatiha suresinin esrarlı zikrine, Ümmü'l Kur'anın riyazetehûnun zikrine yer verilmiştir.[11]

[6] (el-Fussılet 41/44).
[7] Muhammed, Eroğlu. "Havâssü'l Kur'an", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 11 Aralık 2023).
[8] Havassü'l Kur'ân eserleri detaylı olarak doktora tezimizde verilmiştir.Bkz. (Donat, 2023).
[9] (Abdülhamit, Birışık. "Sure" , *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 12 Aralık 2023).
[10]Ali Hıbrî Efendi, *Şifâü Ebdâni'l-Merzâ fî Şerh-i Menâfii'l-Kur'ân ve'l-Esmâi'l-Hüsnâ* (İstanbul: Beyazid Kütüphanesi, Beyazıt Bölümü, nr. 1272),10a.
[11] Hıbrî, Şifâü'l Ebdân(Beyazıt Bölümü, nr. 1272),117b-163b

Kur'ân'ı Kerim'deki surelerin belli bir düzene göre okunulduğu takdirde veya yazılması halinde murada ve maksada uygun sonuçların gerçekleşeceği dile getirilir. Bu niyetle inanarak dualaların hayırlı sonuçlara vesile olduğu anlatılır. Havasü'l Kur'ân eserlerinde surelerin havâsı verilirken peygamber efendimizin hadislerinden rivayetlere ve ünlü islâm alimlerinden alıntılara yer verilir.

2)Kur'ân'ı Kerim'deki Ayetlerin Havassı:

Sözlükte "açık alâmet, işâret, emâre, iz ve nişâne" demektir. Çoğulu ây ve âyât'tır. Allah'ın varlığına delâlet eden şeylere ve peygamberlerin hak olduğunu ispat eden mucizelere de âyet denir. Kur'ân'da bu kelime; aynı temel anlamları içerecek şekilde mucize,[12] alâmet,[13] ibret,[14] acâib iş,[15] delil [16] ve Kur'ân âyeti [17] karşılığı olarak kullanılmıştır.

Kur'ân, sûrelerden, sûreler de âyetlerden oluşmuştur. Âyet, sonu ve başı belli olan, uzun veya kısa, bir harf veya birkaç kelime veya cümleden oluşan Allah'ın sözlerine denir. Her âyet Kur'ân'dır. Anlamlı en kısa âyet bir kelime olan ve "yemyeşil" anlamındaki "müdhâmmetân" dır.[18] En uzun âyet ise bir sayfadır.[19] Fâtiha sûresinin başındaki besmele dâhil, Kur'ân da 6236 âyet vardır. Diğer sûrelerin başlarındaki âyetler, sûreleri birbirinden ayırmak için konulmuştur, o sûreden birer âyet değildir.

Âyetlerin son kelimelerine kendisinden sonra gelen âyeti ayırdığı için "fâsıla" (çoğulu, fevâsıl) denir. Âyetlerin sûrelerdeki dizilişi vahiy ile belirlenmiştir (tevkîfî). Âyetlerin bir kısmı Mekke'de bir kısmı da Medine'de inmiştir.[20] Manalarının anlaşılırlığı bakımından âyetler muhkem ve müteşâbih kısımlarına ayrılmakla birlikte[21] sağlam ve güzel olma bakımından bütün âyetler, muhkem ve müteşâbihtir.[22] Havasü'l Kur'ân eseri olan *Şifâü'l Ebdân*'da Kur'ân'ı Kerim'deki surelerin içinde yer alan ayetlerin ayrıntılı havasına, hangi amaç için okunacağına dair bilgiler verilirken peygamber efendimizin hadislerine, onun kıssalarına ve ünlü bazı müfessirlerin sözlerine yer verilir.

3)Kur'ân'ı Kerim'deki Esmâü'l Hüsnâ'ların Havassı: İsmin çoğulu olan esmâ ile "güzel, en güzel" anlamındaki hüsnâ kelimelerinden oluşan esmâ-i hüsnâ (el-esmâü'l-hüsnâ) terkibi naslarda Allah'a nisbet edilen isimleri ifade eder. Sadece Kur'an'da geçen ilâhî isimler 100'den fazladır; muhtelif hadislerde Allah'a nisbet edilen başka isimler de mevcuttur. Esmâ-i hüsnâ terkibinin, geniş anlamıyla bunların hepsini kapsamakla birlikte terim olarak daha çok doksan dokuz ismi içerdiği kabul edilir.

[12] (el-Bakara 2/211; el-Mü'min, 40/78).
[13] (el-Bakara, 2/248).
[14] (el-Nahl, 16/11).
[15] (el- Mü'minûn, 23/50).
[16] (El-Rûm, 30/20-25; el- İsrâ, 17/12).
[17] (el- Nahl, 16/101).
[18] (el-Rahmân, 55/64).
[19] (el- Bakara, 2/282).
[20] Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı" (Erişim 12 Aralık 2023).
[21] (el- Âl-i İmrân, 3/7).
[22] (el-Hûd, 11/1; el-Zümer, 39/23).

İbnü'l Arabî'ye göre, Esmâ-i Hüsnâ'nın sayısının "bin" olduğu, hatta bunun da az olduğunu söylemekte ve şunu ilave etmektedir. Allah'ın isimlerini yazmak için denizler mürekkep olsa yetmeyeceğini belirtmekte, Esmâ-i Hüsnâ'nın insan aklıyla tahdid ve tayin edilebileceğini kabul etmemektedir.[23] Halil İbrahim Şener, Türk edebiyatındaki manzum esmâ-i hüsnâlar üzerinde doktora tezinde doksan dokuz ismin dışında Türkçe'de kullanılan altmış altı ismin listesini vermiştir.[24]

Üzerinde çalıştığımız eser olan *Şifâ'ül Ebdân*'ın ikinci babında ; Esma-i Hüsna sayısına, isimlerine hangi surelerde kaç tane Esmâ-i Hüsnâ geçtiğine, peygamberimizin Esma-i Hüsna ile ilgili rivayetlerine ve Allah'ın zat ve ef'aline delalet edenlere yer verilir.[25] Esma-i Hüsna'nın manalarına, esmâların manaları islâm alimlerinden alıntılarla güçlendirilir. İsmi azâm esmâları ve hacetler için okunacak esmâlar hakkında bilgilere yer verilir.

4)Dua Etmenin Havassı: Sözlük anlamı ile dua "çağırmak, seslenmek, istemek, yardım talep etmek" demektir. Dinî bir terim olarak ise insanın bütün benliğiyle Allah'a yönelerek maddî ve manevî isteklerini O'na arz etmesidir. Temeli, insanın Allah'a hâlini arz etmesi ve O'na niyazda bulunması olduğuna göre dua, Allah ile kul arasında bir irtibattır. Duada daima tâzim (Allah'ı yüceltme) ve bu tâzimle birlikte istekte bulunma anlamı vardır. Dua aynı zamanda zikir ve ibadettir. Böylece duada biri zikir ve saygı, diğeri de dilek olmak üzere iki unsur hep yan yana bulunur. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.s.), "Dua, ibadetin özüdür." buyurmuştur. Aynı sebeple en önemli ibadet olan namaz, dua (salât) kelimesiyle ifade edilmiştir.[26] Diğer bir âyette de; "De ki; duanız (kulluğunuz) olmasa Rabbim size ne diye değer versin." [27] buyrulmak suretiyle insanın ancak Allah'a olan bu yönelişiyle değer kazanabileceği belirtilmiştir. Duanın sadece Allah'a yöneltilmesi; Allah'tan başkasına, putlara veya kendilerine üstün nitelikler izafe edilen başka yaratıklara dua ve ibadet edilmemesi[28] Kur'ân'da ısrarla vurgulanmıştır .[29]

İslâm kültüründe, Kur'ân-ı Kerîm'deki dua âyetleri yanında hadis kaynaklarında nakledilen Resûlullah'a ait dualarla geçmiş peygamberlere ve selef-i sâlihîne isnat edilen dua metinlerine "me'sûr dualar" denilmiştir. Dua sahasında oluşan literatürün, telif edilen eserlerin en önemli ve en geniş bölümünü me'sûr dualar meydana getirir. Kur'an'da yer alan dua âyetleriyle Hz. Peygamber'in aynı mahiyetteki hadisleri hem Allah veya Peygamber sözü olmaları hem de lafızlarının güzelliği, mânalarının zengin ve kapsamlı oluşu dolayısıyla kabul edilmeleri ümidinin yüksek olması gibi sebeplerle Asr-ı saâdet'ten itibaren müslümanlar tarafından büyük ilgi görmüş ve bu ilgi dua etrafındaki meselelerin işlendiği, me'sûr duaların derlendiği birçok

[23] (Şener,1985, 30).
[24] (Şener,1985, 45-47).
[25] Hıbrî, Şifâü'l Ebdân(Beyazıt Bölümü, nr. 1272),166b
[26] (el-En'âm, 6/52; el-Kehf, 18/28).
[27] (el-Furkân, 25/77).
[28] (eş-Şuarâ, 26/213; el-Kasas, 28/88).
[29] Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı" (Erişim 13 Aralık 2023).

kitabın telif edilmesine yol açmıştır. Günümüzde de özellikle halk kesiminde duaya ve bu konudaki yayınlara karşı aynı ilgi devam etmektedir.[30]

Şifâü'l Ebdân'ın üçüncü babında mes'ur dualara yer verilir; dua etmenin yararlarından, dua etmenin fiili yöntemlerinden , dua etmenin adâbından, duanın kabul olacağı vakitlerden, duâsı müstecâb olanlardan, duanın kabulünün alametlerinden, her hadise anında okunacak dualardan, Hz.Yunus (as) duasından, sabah olduğunda okunulacak dualardan, tauna (veba hastalığı) dair okunulacak dualardan, Arapça nurlu dualara, düşmane gâlip olmak içün ve şerli zulümlerin defi için ve zâlimi ihlâk içün okunan dualara, tasavvuf alimleri tarafından tecrübe edilmiş dualara, safer ayında okunulacak dualara, yıl sonunda okunulacak dualara, Günahların bağışlanması için ve Firdevs-i cennet için okunulacak dualara, Kabir üzerine okunulacak dualara, Definden sonra, telkin verirken okunulacak dualara, peygamberimize salavat getirmenin faziletine, Salavat getirmenin uygun olduğu durumlara ve diğer başka dualara da yer verilmiştir.[31]

Şifâü'l Ebdân'a Göre Fatiha Suresi'nin Havassı:

Fatiha Suresi:

بِسْمِ اللَّـهِ الرَّحْمَـٰنِ الرَّحِيمِ ﴿١﴾ الْحَمْدُ لِلَّـهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾ الرَّحْمَـٰنِ الرَّحِيمِ ﴿٣﴾ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٤﴾ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴿٥﴾ اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿٦﴾ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴿٧﴾

Fatiha Suresinin Türkçe Yazılışı ve Okunuşu

1- Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm.2- Elhamdulillâhi Rabbi'l-âlemîn.3- Er-Rahmâni'r-Rahîm.

4- Mâliki yevmi'd-dîn.5- İyyâke na'budu ve iyyâke neste'în.6- İhdine's-sırâta'l-mustakîm.

7- Sırâta'l-lezîne en'amte aleyhim. Ğayri'l-meğdûbi aleyhim ve le'd-dâllîn.

Fatiha Suresinin Anlamı, Meali

1- Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.2- Hamd; Âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir.

3- (O Allah) Rahmân ve Rahîm'dir.4- Din (ödül ve ceza) gününün sahibidir.

5- (Ey Allah'ım) Biz yalnızca Sana ibadet eder ve yalnızca Sen'den yardım dileriz.6- Bizi dosdoğru yola ilet.7- Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna ilet, gazaba uğrayanların ve sapıkların yoluna değil.[32]

Fatiha Suresinin Tercümesi ve Tefsiri

"Hamd (övmek ,övülmek); O,âlemlerin Rabbi ,O Rahmân , Rahîm, O, ahret gününün mâliki Allâh'ın (hakkı)dır, O'na mahsustur. İlahi! Yalnız sana ibadet ve kulluk ederiz, sade sen'den

[30] (Mustafa Çağrıcı ."Havâssü'l Kur'an". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Erişim 13 Aralık 2023).
[31] Hıbrî, Şifâü'l Ebdân(Beyazıt Bölümü, nr. 1272),316b-469b.
[32](DİB, Erişim 12 Aralık 2023).

yardım dileriz. Bizi doğru yola hidâyet eyle. Kendilerine bol bol nimet verdiğin bahtiyarların yoluna, ki onlar ne azıp sapmış, ne de gazabına uğramışlardır.(duamızı kabul eyle Allah'ım!)"

Bu sure yedi âyettir. Kur'ân, bununla başlar. Buna "**Fatiha, El-Hamdü'li'llâh**" sûresi denir. Beş vakit namazın her rek'atında bu sûreyi günde kırk kere ,hiç değilse on yedi kere okuyacak demektir.[33]Bu sûre, bize Allah'ı sıfatlarıyla bildiriyor. Allah'a nasıl îman ve ibadet etmek lâzım geldiğini tâlim ediyor.Bizi dünya ve ahret saâdetine götürecek yolu gösteriyor.[34]

Şimdi bu ayetlerin mânalarını kısaca izâh edelim:

"**El –Hamdü;hamd**" övmek demektir.Allâh, bütün kemâl sıfatları kendisinde toplanmış,eksik sıfatlardan ârî, her varlığın yaratıcısı olan Vâcibü'l-Vücûd'dur.

Rabb, burada Allâh'ın sıfatıdır; yarattıklarını terbiye eden, besleyip büyüten, istediği gibi kalıptan kalıba geçiren, onlara yap, yapma diye tekliflerde bulunan, bazen sevindiren, bazen korkutan ve yavaş yavaş yetiştirip kemâle erdiren …Kısaca : Terbiyenin bütün lâzımlarına mâlik olan en kuvvetli ve en mükemmel bir mürebbî demektir.[35]

Âlemîn : Âlemler; canlı cansız ,gördüğümüz ve görmediğimiz bütün varlık alemi demektir.

Rahman ve rahim olan Allah :

İmam Matüridi Fatiha'nın "Rahman ve Rahim olan Allah" ayetinin tefsirinde Allah'ın rahmetinin en üst derecede olduğunu anlatır. Ona göre rahman ve rahimden her birinin anlamı;Allah'ın lütuf ve ihsânına her birisinin diğerinden daha çok işaret etmesidir.Bir bakıma bu iki ismin yan yana gelmesi en üst noktada lütfun ifadesini amaçlamıştır.Öyle ki her birinde bulunan ilahi lütfu tam anlamıyla kavramak imkansız hale gelmektedir.Ya da her bir ismin içerdiği lütfun doruk noktasını belirleyemeyen bir niteleme anlamı kastedilmiştir. [36]

"Rahman" ismine sadece Allah Tealâ layık olup başkası onunla isimlendirilemez, "Rahim" ise fiili bir isim olarak verilebilmektedir.buna bağlı olarak "rahman"zatî, "Rahim" ise fiili bir isim olarak nitelendirilmiştir.[37]

Maliki yevmi'd-dîn :

"Ödül ve ceza (din) gününün hâkimi" diye çevirdiğimiz tamlamada geçen mâlik "malın, mülkün sahibi" demektir. Kıraat âlimlerince "hükümdar, iktidar sahibi" anlamında "melik" şeklinde de okunmuştur. İnsanlar için kullanıldığında mâlik ile melik arasında güç, yetki ve tasarruf hakkı bakımlarından önemli farklar vardır. Mal ve mülkün sahibi (mâlik) kişinin başkalarına hükmü geçmez, başkalarına hükmü geçen hükümdar (melik) ise her malın ve

[33] Sünnetler de dahil olmak üzere beş vakit namaz ,kırk rek'at eder. İkindi ve yatsının sünnetlerini saymazsak otuz iki olur yalnız farzları nazar-ı dikkate alırsak on yedi rek'at eder.
[34] A.Hamdi Akseki, *Namaz Surelerinin Türkçe Terceme ve Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanları Yayınları,2006)7-13.
[35] (Akseki,2006,8).
[36] Maturidî ,Te'vilâtu'l-Kur'an,1/41.
[37] Maturidî ,Te'vilâtu'l-Kur'an,1/41.

mülkün sahibi değildir. Allah Teâlâ hakkında mâlik ve melik sıfatları kullanıldığı zaman mâna çerçevesinde bir eksiklik olamaz; çünkü O hem âlemlerin sahibidir hem de herkese ve her şeye hükmü geçer; O'nun iktidarı üstünde bir iktidar tasavvur bile edilemez. Melik O'nun zâtına, mâlik ise fiiline ait sıfatlardır.[38]

"Ödül ve ceza (din) günü"nün âhiretteki hesaba çekme ve hüküm verme günü olduğu, bunu açıklayan başka âyetlerden anlaşılmaktadır (meselâ bk. İnfitâr 82/17-19). Allah Teâlâ bütün zamanlarda ve zaman kavramına bağlı olmaksızın mutlak hâkim, sahip, melik ve mâliktir. Ancak Allah Teâlâ dünya hayatında, imtihan için kullarına da sahiplik ve iktidar vermiş; imanı olduğu halde gaflet içinde bulunan kimseler –zaman zaman da olsa– Allah'ın sahipliği ve iktidarının bilincinde olmaya özen göstermemişler; imanı olmayanlar ise bunun şuurundan tamamen yoksun kalıp inkâr etmişlerdir. Âhiret âleminde kulun, bu görünürdeki ve geçici iktidarı da ortadan kalkacağı için Allah'ın melik ve mâlik sıfatı bütün azametiyle ortaya çıkacak, belli olacaktır. Bunun için âhirette O, gerçekte ve görünürde "melik ve mâlik"tir.[39]

"İyyâke na'büdü ve iyyâke nestaîn :

İlâhî! Yalnız sana ibadet ve kulluk ederiz, ancak sen'den yardım isteriz. Bizi doğru yola , nimetine eren, azıp sapmamış ve gazabına uğramamamış olan o bahtiyarların yoluna hidayet et, o yolda götür."

Fâtiha'nın bu ayeti, insana tam bir istiklâl ve hürriyet rûhu telkin etmektedir. Demek ki ;hakikî bir mü'min, yalnız Allâh'ına ibadet edecek , yalnız o'ndan yardım isteyecek ,başka hiçbir kimsenin kulu kölesi olmayacaktır. İnsanın , kendisi gibi insana kulluk etmesi , kendi gibi insanı putlaştırması, onlardan merhamet dilenmesi insanlık asâletine yakışmayan bir zillettir. Fâtiha'nın bu ayeti bunu en beliğ ,en veciz bir ifade ile telkîn etmektedir.

Bu âyetlerin tertibi de dikkate değer : **"Allâh'ım ! Yalnız sana ibâdet ederiz ancak senden senden yardım isteriz"** denilmekte Allâh'tan yardım istemenin evvelâ irâdesini sarf ederek Allâh'a ubûdiyet ve kulluğunu yaptıktan sonra olabileceği anlatılmış oluyor. Demek ki ,Allâh'ın nimetlerinden tamamıyla faydalanabilmek , onun gösterdiği yolda yürümekle olabilecektir. "**Yâ Rabb! Yalnız sana ibâdet ve kulluk eder ve yalnız senden yardım isteriz."** demekle evvelâ onun yolunda yürüyerek çalışacağımıza söz vermiş ve bu çalışmamızda yardım istemiş oluyoruz.[40]

"İhdinas-sırâta'l-müstakîm :Yâ Rab! Bizi doğru yola ilet."

İnsanlar maddî ve mânevî hayatlarını düzenlerken doğrunun yanında yanlış da yapmışlar; hatalı, çıkmaz, saptırıcı yollara da yönelmişlerdir. Sapmanın ve yanılmanın baş sebebi insanın kendini yeterli sanması, bilgi ve güç almak için Allah'a yönelmeyi reddetmesidir. "Gerçek şu ki insan, kendini kendine yeterli görerek ille de azgınlaşmaktadır! Oysa (kuldaki) her şey yalnız

[38] *Kur'ân Yolu* (Erişim 15 Aralık 2023) , el-Fatiha1/4.

[39] *Kur'ân Yolu* (Erişim 15 Aralık 2023) , el-Fatiha 1/4.
[40] (Akseki,2006,10).

rabbine aittir (O'na dönecektir)" (Alak 96/6-8). "Bize doğru yolu göster" duası aynı zamanda rabbin, kullarına bir irşad ve uyarısıdır; eğer insan kendine yeterli olsaydı, doğru yolu görmesi ve bulması için bir başkasına ihtiyacı olmazdı. Yaratıcı bu tâlimatı verdiğine göre kula düşen, ilâhî irşada kulak vermek, insanî bilgi ve kabiliyetlerini bu irşad doğrultusunda kullanarak her adımını doğru atması için O'nun tarafından sağlanan imkânları gerektiği gibi kullanmaktır. "Doğru yol" (sırât-ı müstakîm) İslâm'dır. Allah'ın peygamberleri ile kullarına gönderdiği dinlerin genel adı da İslâm'dır. Yaratan ile yaratılan, Allah ile kul, akıl ile vahiy, hürriyet ile cebir, haksızlık ile adalet, iyi ile kötü... ancak İslâm'da yerli yerine konmuş, doğru ilişkiler ve dengeler kurulmuş, kurulma yolları gösterilmiştir. Hadiste yer alan bir örnekle açıklanacak olursa dosdoğru bir yol, yolun iki tarafında iki duvar, duvarlarda açılmış perdeli kapılar ve yolun başında da bir çağırıcı var ve o, "Ey insanlar! Hepiniz doğru yola giriniz, dağılıp parçalanmayınız!" diye sesleniyor. Birisi perdeli kapılardan birine girmek istediğinde yukarıdan bir başka çağırıcı sesleniyor: "Sakın o perdeyi kaldırma! Kaldırırsan girer gidersin!" (Müsned, IV, 182-183; Şevkânî, I, 20). Bu örnekteki yol İslâm'dır, duvarlar Allah'ın koyduğu sınırlardır, kapılar haramlardır, yolun başındaki çağırıcı Allah'ın kitabıdır, yukarıdaki çağırıcı ve uyarıcı, her müminin kalbindeki ilâhî öğütçüdür. Böylece İslâm'da vahiy, vicdan ve akıl birlikte işletilerek doğru yol bulunmaktadır.

Ne irfandır veren ahlâka yükseklik ne vicdandır

Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.[41]

Sirâta-llezîne en'amte 'aleyhim gayri-lmagdûbi 'aleyhim velâ-ddâllîn: Nimetine erdirdiklerinin yoluna; gazaba uğramışların yoluna da, dalâlete sapmışların yoluna da değil! Âmin!

Allah Teâla Fatiha'nın bu son ayetinde, kendilerine nimet verilen kimseleri söz konusu etmektedir. Matüridi'ye göre Allah'ın hidayet lütfetmesi sebebiyle her müminin üzerinde birçok nimeti vardır. Ayette sözü edilenler "*sırat"* kelimesinin "din" anlamına geldiğini göstermektedir, çünkü Allah onu bütün müminlere lütfetmiştir. Bunun yanında ayetin bu kısmını hususi manaya yoranlar da vardır. Bu durumda ayetin anlamı iki açıdan ele alınabilir.Birincisi , Allah onlara, kitaplara ve akli delillere vakıf olmaları açısından lütufta bulunmuştur.Bu yoruma göre *"sırat",* Kur'ândan ve çeşitli delillerden ibaret olur ve onlar bu özellik sayesinde bütün müminlerin üstünde bir yer tutar.Mesela Hz.Davud ve Süleyman'ın , *"Bizi mü'min kullarının birçoğundan üstün kılan Allah'a hamdolsun"* şeklindeki sözleri gibi .Bu takdirde *"ihdina"* nın anlamı da bu anlayış üzere olur.[42]

"*Gazaba uğrayanların ve sapmışların"* kimler olabileceği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı alimler ikisinin de aynı olduğunu söylemişlerdir çünkü doğru yoldan sapmış olan herkes ilahi gazaba uğrayan herkes de hak yoldan ayrılmış olmakla nitelendirilme konumuna düşmüş demektir. Bazıları da gazaba uğrayanların Yahudiler olduğunu söylemiştir.Yahudilerin özel olarak bu kötü nitelikle anılmaları, Hristiyanlarda görülmeyen

[41] *Kur'ân Yolu* (Erişim 15 Aralık 2023) , el-Fatiha 1/6.
[42] Maturidî ,Te'vilâtu'l-Kur'an,1/49.

gerçeğe karşı ısrarlı direnişleri ve azgınlığa varan kibirleri" yüzündendir.Mesela Hz.İsa'nın nübüvvetini inkâr edişleri ,onu öldürmek istemeleri, ayrıca Allah hakkında "*Allah'ın eli sıkıdır*" demeleri gibi .Yine Allah'ın Yahudiler hakkında ; "*İnsanlar içinde müminlere karşı düşmanlık gösterenlerin en şiddetlisi olarak Yahudilerle müşrikleri göreceksin*" buyurması gibi.Bunlardan başka puta tapanlara karşı ,ileride gelecek bir peygamber sayesinde zafer kazanacaklarını arzu ettikleri ve bunu söyleyip durdukları halde Hz.Peygamber'e iman etmeyişleri ,şiddetli direnişleri ve içlerinde nifak hareketinin baş göstermesi ;bütün bunlar yüzünden ,sapıklık vasfında başkalarıyla ortak bulunmakla birlikte ,özel olarak ilahi gazaba da müstehak olmuşlardır.[43]

Hadislere Göre Fatiha Suresinin Fazileti:

Ebu Said b.el-Muallâ(R.A) dan :

Dedi ki: namaz kılıyordum; peygamber sallalahu aleyhî ve selem çağırdı,cevap vermedim.Dedim ki ,ey Allâhın resûlü, namaz kılıyordum. "Allah sizi çağırdıklarında Allah ve Resûlüne cevap verin,buyurmadı mı?" dedi. Sonra dedi ki: "mescidden çıkmadan sana Kur'ânın en büyük suresini öğreteyim mi" dedi. Elimden tuttu , mescidden çıkacağımız sırada kur'ânın en buyuk suresinin Fatiha suresi olduğunu söyledi.[44]

Bir hadîs-i şerifte: "Namazı kulumla aramda ikiye ayırdım. Bir yarısı benimdir, diğer yarısı kulumundur. Kuluma istediği verilecektir. Kul: "Hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır" dediği zaman Allah: "Kulum bana hamd etti, senada bulundu" der. Kul: "Allah, Rahmân ve Rahîmdir" deyince, Allah: "kulum beni övdü" der. Kul: "Din gününün sahibi, hükümdarıdır" dediği zaman, Allah: "Kulum beni yüceltti" der. Kul: "Ancak sana kulluk/ibâdet eder, yalnızca senden yardım dileriz" dediği zaman, Allah: "Bu benimle kulum arasındadır, artık kulum ne isterse verilecektir" der. Kul: "Bizi doğru yola ilet. Nimet verdiğin kimselerin yoluna. Kendilerine gazab edilmiş olanların ve sapmışların yoluna değil" dediği zaman Allah: "İşte bu, yalnızca kulum içindir; kulumun isteği yerine gelecektir." der."şeklinde söylenmektedir.[45]

"Ümmü'l-Kurân (Fâtiha Suresi) diğer surelere bedeldir, diğer surelerden ise ona denk olacak yoktur." [46]

Hz. Peygamber'in (s.a.s) buyurduğuna göre: "O -Fâtiha Sûresi- her derde devadır.[47]

Rasûlüllâh'dan (s.a.s) rivâyet edildiğine göre Übey b. Ka'b'a şöyle buyurmuştur: "Sana Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'ân'da benzeri bulunmayan bir sûre haber vereyim mi? -Dedim ki: Evet Yâ Rasûlallâh. -Rasûlüllâh (s.a.s): Fâtihatü'l-Kitâb bana verilen Seb'u'l-Mesânî[48] ve Kur'ânü'l Azîm'dir.[49]

[43] Maturidî ,Te'vilâtu'l-Kur'an,s.1/49-51.
[44] (Erdoğan, 1975,435-436).
[45] (Davudoğlu, 1980, 38).
[46] (Akdemir,1997,36).
[47] el-Beyhakî, *Şu'abü'l-Îmân*, (Mumbai: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 4/43.
[48] Fâtiha Sûresinin Seb'u'l-Mesânî diye isimlendirilmesi naslarda kullanılan bir terkiptir.
[49] Ebussuûd Efendi, İrşâdü'l-'Akli's-Selîm, 1/20.

Huzeyfe b. Yemân'dan (r.a) nakledildiğine göre Rasûlüllâh (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Allah (c.c) kesin olarak hükme bağlanmış olan azabı bir kavme göndereceği zaman, o kavmin çocuklarından bir çocuk mektepte Fâtiha Sûresini okursa, Allah (c.c) onu işitir ve o kavmin üzerinden azabı kırk sene kaldırır."[50]

Şifâü'l Ebdân'a Göre Fatiha Suresinin Havassı:

Žikr-i Ĥavaśś-ı Fatiĥatü'l –Kitāb

Ali Hıbri Efendi'nin en ünlü eserlerinden biri olan "Şifâü'ül Ebdân" isimli eserinin ilk babında Kur'ân-ı Kerim'deki surelerin maddi manevi şifalarını peygamber efendimizin rivayetlerini kaynak göstererek Fatiha suresinin içindeki gizli sırları bize sunmuştur. Eserde bize aktarılan bilgiler şu şekildedir:

Peyġamberimiz (s.a.v) buyurdı ki:

من أخذ من ماء المطر وقرأ عليه فاتحة الكتاب سبعين مرة وآية الكرسي سبعين مرة وقل هو الله أحد سبعين مرة والمعوذتين سبعين مرة والذي نفسي بيده أن جبريل جاءني و أخبرني أن من شرب من ذلك الماء سبعةأيام متواليات بالغداة فإن الله سبحانه يدفع الذي يشرب من ذلك كل داء في جسده و يعافيه ويخرجه من عرقه و لحمه و عظمه وجميع أعضائه

Bir kimesne yaġmur śuyın alup üzerine yetmiş kerre[51] Fātiĥa sūresini ve yetmiş kerre Āyete'l-kürsį ve yetmiş kerre Ḳulhūve'llāhu eĥadve yetmiş kerre ḲuleÓūzu bi-rabbi'l-felaḳ ve yetmiş kerre ḲuleÓūźu bi-rabbi'n-nās oḳusa evelallāh ĥaḳḳ-içün ki nefesim anın yed-i ḳudretindedir Cebrā'įl baña gelüp ħaber virdiki bir kimesne yedi gün birbiri ardınca her śabāh ol śudan içse Allah TeÓālā ol sudan içen kişiden her maraż ve Óilleti anıñ yüzünden defÓ ider. Ve aña andan Óāfiyet virir. Ve ol maraż ve Óilleti ol kişiniñ tamarlarından ve etinden ve kemiğinden ve cemįÓ-i aÓżasından çıḳar. Ve lāyık olur ki ĥacāmat ittiginde Fātiha sūresini yedi kerre oḳuya Óacāyibdendir.

Esmā binti Ebį Bekir (r.a.) eydür ki bir kimesne CumÓa gününde imām selām virdigi vaḳitde ümmi Ḳur'ān'ı yaÓni Fātiĥa'yı ve Ḳulhūva'llāhu eĥad sūresini ve muÓāveżeteyni her birini yedişer kerre oḳusa dįnini dünyāsını ve ehlini ve veledini gelecek cumÓaya dek cemįÓ-i āfātdan ĥıfž eyleye.

CaÓfer-i [7[b]][52] Śādık (r.a.)[53] bir kimesne sūre-i Fātiĥa'yı ḳırḳ kerre bir fincān śu üzerine oḳuyup sıtmalı kimesneniñ yüzüne śaçsa Allah TeÓālā iźniyle aña nefÓ ide.

[50] Zemahşerî, el-Keşşâf, 1/19.
[51] Hıbrî, Şifâü'l Ebdân(Beyazıt Bölümü, nr. 1272),7a.
[52] Hıbrî, Şifâü'l Ebdân(Beyazıt Bölümü, nr. 1272),7b.
[53] جعفر الصادقEbû Abdillâh Ca'fer b. Muhammed el-Bâkır b. Alî Zeynil'âbidîn (ö. 148/765)İsnâaşeriyye'nin altıncı, İsmâiliyye'nin beşinci imamı, Ca'ferî fıkhının kurucusu.Bkz.(Mustafa Öz. "Ca'fer es-Sâdık " *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,(* İstanbul: TDV Yayınları, 1993),7/1-3.

Keşf ü Beyān [54]nām tefşirde eydür: Ebū SaÓįd el-Cezerį'den rivāyetdir. Peyġamberimiz (s.a.v) buyurdu ki:Fātiĥa sūresi zehirden şifādır. [55]فاتحة الكتاب شفاء من السم

Ĥadįķa bin įmān'dan rivāyet olundı: Peyġamberimiz Óaleyhi's-selām buyurdu ki Ĥaķķ TeÓālā'yı bir ķavm üźerine vācib-i mūķżi oldıġı ĥālde Óaźāb gönderüp ol ķavmiñ oğlancıķlarından bir oğlancıķ ķitābullāhdan el-ĥamdüli'llahi rabbi'l-Óālemįn oķuduķta Ĥaķ TeÓālā işidüp ķırķ yıl ol ķavimden o Óaźābı ref ide.

RebiÓ bin Śabiĥ Ĥasan-ı Baśrį'den rivāyet eydür. Dimiş ki: Ĥaķķ Celle ve ÓAlā semādan yüz dört kitāb indirdi. Ol kitāblarıñ Óilmini dört kitabda ķodı ki Tevrāt ve İncįl Źebūr ve Furkān'dır. Ve bu dört kitābıñ [56]Óilmini Furkān'da ķodı. Andan ĶurÓān''ñ Óilmini mufaśśalda ķodı ve mufaśśalın Óilmini Fātiĥa sūresinde ķodı. İmdi bir kimesne ki sūre-i Fātiĥa'nıñ tefşirin bile Ĥaķķ TeÓālā'nıñ gökden münezzele kitāblarınıñ cemįÓsiniñ tefşirin bilür ve bir kimesne ki sūre-i Fātiĥa'yı oķuya gūyā ki Tevrāt'ı ve Zebūr'ı ve İncįl'i ve Furkān'ı oķumuşdur.

Teysįr nām tefşirde eydür: Rivāyet olundı ki Ṣa'bį'ye bir kişi gelüp vecÓ-i ĥāśśadan aña şikāyet itdi. ṢaÓbį aña didi ki: Esās-ı ĶurÓān'ı üzeriñe iltizām it. Ol kişi ayıtdı: Esās-ı Ķur'ān nedir? ṢaÓbį ayıtdı: Fātiĥa sūresidir. Abdullāh b. Abbās nice kerre işitdim. Źįrā [d]idi her şey içün esās vardır. Dünyānıñ esāsı Mekke'dir. Źįrā arż andan baśt ve med olunmışdır ve gökleriñ esāsı ġarįbādır[57] ki yedinci gökdür. Ve yirlerin esāsı acįbādır ki yedinci yerdir ve cennetlerin esāsı cennet-i Óadndir ki ol cennetlerin göbeġidir. Cennetle anıñ [58]üzerine teÓsįs olunmuşdur ve nārıñ esāsı cehennemdir. En aşaġa yedincidir ki derekāt-ı nārıñ üzerine teÓsįs olunmuşdur. Ve ĥalķın esāsı Ādem Óaleyhi's-selām'dır ve enbiyā Óaleyhį's-selām'ıñ esāsı Nūĥ Óaleyhį's-selām'dır ve beni İsrāįl'in esāsı YaÓķūb Óaleyhi's-selām'dır ve kitābların esāsı Ķur'ān'dır ve Ķur'ān'ıñ esāsı Bismillāĥirrahmānirraĥim'dir. İmdi ķaçan marįz ve Óilletli olup teşekkį itseñ ki esāsı iltizām idin. Bi-izninllāhi TeÓālā şifā bulursun ve yine *Teysîr*'de eydür:Peyġamberimiz Óaleyhi's-selām buyurdı ki فاتحة الكتاب سبعين شفا ان في سورةFātiĥa sūresinde yetmiş derde devā vardır.

Ebū SaÓįd Ĥuźrį Peyġamber Óaleyhi's-selām'dan rivāyet ider. Buyurmış ki فاتحة الكتاب شفاء من كل سمve daĥi rivāyet من كل داء الا الثامFātiĥa sūresi her zehirden şifadır ve bir rivāyetde her derde devādır.

[54] M.Suat Mertoğlu "Sa'lebî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,(* İstanbul: TDV Yayınları, 2009),36/28-29.
[55] el-Beyhakî, *Şu'abü'l-Îmân*, (Mumbai: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 2368.
[56]Hıbrî, Şifâü'l Ebdân(Beyazıt Bölümü, nr. 1272), 8a.
[57] Yedinci Gök (Acibe/ Aliyye/ Gariba) Bu gök ile altıncı göğün arası beş yüz yıllık yoldur. Bu gök açık nurdan yaratılmıştır. İsmi hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bu gökte bulunan melekler insan suretindedir. Bu gökten sorumlu meleğin adı Akrail"dir:bkz.(Alkan,2015,64).
[58] Hıbrî, Şifâü'l Ebdân(Beyazıt Bölümü, nr. 1272),8b.

ŞirÓatü'l-İslām'da[59] ve [60] şerĥinde eydür: Sünnet-i İslām'dandır ki źikrullāh ile ve duÓā ile ve namāz ḳılmaġıyla ve śalavāt-ı şerįfe getürmek ile ve ḲurÓān oḳumağıla şifā ṭaleb eyleye ve sūre-i Fātiha ve sūre-i İĥlāś oḳuyup üzerine üfüre. Zįrā Fātiĥa'da her derde devā ve her maraża şifā vardır. Ve daĥi anda taÓcįl-i Óāfiyet vardır. Ḳaçan ĥasta anı oḳusa veyāĥūt yazup yaḳasına ḳosa veyāĥūt yazup anı cümle gövdesine sürse ve aġrısı var ise aġrısı olan yere üç kerre süre ve diye kiاللهم اشف فانت الشافي اللهم اكفي فانت الكافي اللهم عافي فانت المعافيİmdi ḳaçan böyle itse Ĥaḳḳ TeÓālā'nıñ iźniyle ĥastalıgı zā'il ola. Mādām ki eceli ĥāżır olmuş olmaya.

Şeyĥ Temįmį[61] *Ĥavāśś-ı Ḳur'ān-ı ÓAžįm*'de böylece źikr olundı ve daĥi didi ki ḳaçan sūre-i Fātiĥa'yı bir pāk ḳāba yazup pāk[62]śu ile maĥv idüp ve ĥasta anıñla yüzün yusa Óāfiyet bula, ĥastalığı gide, bi-iźni'llāhi TeÓālā veḳalbinde direnmek ve şekk ve ditremek ve ĥareket ve ĥafaḳān olsa ol śudan içse bi-iźni'llāh sākin olup elemi zā'il ola. Ve ḳaçan sūre-i Fātiĥa'yı misk ile bir śırça ḳaba yazup ve gül śuyu ile anı maĥv idüp zihni belįd[63] ve künd olan kimesne ol śuyu yedi gün içe her ne işidirse ĥıfž ide belā daĥi źa'il ola. Ve sūre-i Fātiĥa'yı bir pāk ḳaba yazup ve gul yaġıyla maĥv idüp ḳulaḳ aġrısı içün aġrıyan ḳulaġa demźirse aġrısı defÓ olup pelesan ħāliś yaġıyla maĥv idüp ve ol yaġ üzerine yetmiş Fātiĥa oḳuyup ĥıfž eylese ve rįĥ[64]ve felc ve Óuruḳu'n- nisā[65] ve ḳulunç ve laḳve[66]ve arḳa aġrısına mübtelā olan kimesne ol yaġ ile yaġlansa bi-iźni'llāh şifā bula. Fātiĥa'da olan ĥavāśś[67] Óadd ve iĥśā olunmaz.Rivāyet olundı: Peyġamberimiz Óaleyhi's-selām buyurdu ki on sūre on nesneyi menÓ ider. Sūre-i Fātiĥa Rab TeÓālā'nıñ ġażabını menÓ ider ve sūre-i Yāsįn ḳıyāmet śusuzluġun, sūre-i Duĥān ḳıyāmet aĥvāliñ menÓ ider ve sūre-i VāḳıÓa faḳr ve fāḳayı menÓ ider. Ve sūre-i Mülk ḳabir Óaźabın menÓ ider. Ve sūre-i Kevŝer ĥasmānın ĥuśūmetin menÓ ider ve sūre-i Kāfirūn mevt ḳatında küfri menÓ ider. Sūre-i İĥlāś nifāḳı menÓ ider ve sūre-i Felaḳ hāsidlerin ĥasedin menÓ ider ve sūre-i Nās vesveseyi menÓ ider.

Sonuç:

Fatiha suresi Kur'ân-ı Kerim'in başlangıç suresi olup yedi ayetten oluşmaktadır. Şekil olarak kısa bir sure gibi görünse de anlam yoğunluğu olarak Kur'ân'ın nice güzel sırlarını içinde barındırır.Biz bu çalışmamızda Kur'ân-ı Kerim'in hikmetlerle dolu olan bu suresinin anlamına, faziletine, kısaca tefsirine değindik. Ali Hıbrî Efendi'nin, bir havas eseri olan "Şifâü'l Ebdân"nında bu surenin görünen görünmeyen nelere şifa olduğunu ünlü islâm alimlerinden alıntılara ve peygamber efendimizden hadislere yer vererek ortaya koyduk.Dileriz ki bu

[59] Hanefî fakihi İmamzâde'nin (ö. 573/1177) Osmanlı âlimleri arasında çok rağbet gören ilmihal ve ahlâk kitabı. Bkz. Recep Cici "Şirʿatü'l-İslâm" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,(* İstanbul: TDV Yayınları, 2000),22/210-211.
[60] Hıbrî, Şifâü'l Ebdân(Beyazıt Bölümü, nr. 1272),9a.
[61] محمّد بن أحمد التميميEbû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Saîd el-Makdisî et-Temîmî (ö. 370/980'den sonra) (Kudüslü hekim ve eczacı)bkz. *TDV İslâm Ansiklopedisi'*
[62] Hıbrî, Şifâü'l Ebdân(Beyazıt Bölümü, nr. 1272),9b.
[63] Ahmak, sersem
[64] Sızı, romatizma
[65] Siyatik
[66] Ağız çarpılması
[67] Hıbrî, Şifâü'l Ebdân(Beyazıt Bölümü, nr. 1272),10a.

çalışmamız Fatiha suresinin bu eşsiz güzelliklerinden bir parça ortaya koyarak ilim alemine katkı sunmasıdır.

KAYNAKÇA:

Akdemir, Hikmet .“Fatiha Suresi Tefsiri” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,(1997), 3.

Akseki, A.Hamdi. *Namaz Surelerinin Türkçe Terceme ve Tefsiri.* Ankara:Diyanet İşleri Başkanları Yayınları,18.Baskı,2006.

Hıbrî, Ali Efendi , *Şifâü Ebdâni’l-Merzâ fî Şerh-i Menâfii’l-Kur’ân ve’l-Esmâi’l-Hüsnâ,* İstanbul: Beyazıt Devlet Ktp. Beyazıt Bölümü, nr. 1272, 2a-478b.

Aydemir, Abdullah . “Fezâilü’l-Kur’ân”.*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 11 Aralık 2023. https://islamansiklopedisi.org.tr/Fezâilü’l-Kur’ân

Birışık, Abdülhamit. “Sure” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 11 Aralık 2023. https://islamansiklopedisi.org.tr/Sure

Davudoğlu, Ahmed .*Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1980.

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı”. Erişim 12 Aralık 2023. https://kuran.diyanet.gov.tr

Donat, Fatma Zehra. *Hıbrî Ali Kütahyavî ve Havâssu’l-Kur’ân ile Alakalı Eseri: “Şifâü’l-Ebdân”.*İzmir: Dokuz Eylül Ünversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,2023.

Ebussuûd Efendi. *İrşâdü’l-’Akli’s-Selîm İlâ Mezâya’l-Kıtâbı’l-Kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turasi’l-Arabî, ts.

Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî el-Hüsrevcirdî el-Beyhakî, *Şuʿabü’l-Îmân*. thk. Abdulʿaliyy Abdulhamîd, Mumbai: Mektebetü’r-Rüşd, 2003, 4/43.

Erdoğan, Naim. *Buhari’den Seçme 1001(Binbir)Hadis.*İstanbul:Sağlam Kitabevi,1975.

Eroğlu, Muhammed. “Havâssü’l Kur’an”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 11 Aralık 2023. https://islamansiklopedisi.org.tr/ Havâssü’l Kuróan

Hakim, el-Müstedrek, 1/560; Nesai, Amelül-Yevm vel-Lyl, 723; İbni Hibban, Sahih, 774

Işık, Emin. “Fatiha Suresi”.*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 11 Aralık 2023. https://islamansiklopedisi.org.tr/ Fatiha Suresi

Kalkan, Kadriye.*Türk Edebiyatında Mensur Miraçnameler ve Musa B.Ahmed Antaki’nin Mensur Miraçnamesi.* Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,2015.

Kur’an Yolu. Erişim 12 Aralık 2023. https://kuran.diyanet.gov.tr

Maturidî ,Ebu'l –Mansûr,Tevilâtü'l-Kur'an,Çev.Bekir Topaloğlu,İstanbul,2015.

Mertoğlu ,M.Suat. "Sa'lebî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* Erişim 14 Aralık 2023. https://islamansiklopedisi.org.tr/ Havâssü'l Kuröan

Şener, Halil İbrahim. *Manzûm Esmâü'l Hüsnâlar*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi , 1985.

Öz, Mustafa. "Ca'fer es-Sâdık " *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* Erişim 13 Aralık 2023. https://islamansiklopedisi.org.tr/ Havâssü'l Kuröan

Zemahşerî, Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf an Hakāʾikı Gavâmidi't-Tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l- Arabî, 3. Basım, 1407.

BİR TUTUM VEYA TAVIR OLMASI BAĞLAMINDA İMAN

YL Öğrencisi Aysun ÖGCEM[1], Doç. Dr. Ergin ÖGCEM[2]

ÖZET

Klasik dini literatürde iman, insanın kalp ile kesin bir şekilde tasdik ve dil ile de ikrar ettiği tutum olarak ifade edilmiştir. Tanımın çerçevesi bu şekilde belirlendiğinde, imanın daha ziyade kalbe ait bir tutum olduğu ve insanın iç dünyasının bir eylemi şeklinde görülmesi gerektiği gibi bir durum öne çıkmıştır. İmana yönelik bu tür bir yaklaşım, teorik planda pek kabul edilmek istenmese de pratikte insanın gündelik yaşamında ortaya koyduğu tercihler üzerindeki iman faktörünün etkisini büyük ölçüde zayıflatmakta ya da tamamen ortadan kaldırabilmektedir.

İman her ne kadar insanda bir iç süreç olarak başlasa da son kertede yaşamın tüm alanlarına nüfuz eden ya da etmesi umulan bir tutumdur. İnsanın düşünme biçiminden eylemlerine; kendisinden eşyaya ve diğer varlıklara kadar tutumunu tayin eden (etmesi gereken) reflekstir. İmanı insanın iç dünyasına ait deruni bir tutum şeklinde algılamak, onu bir iç muhasebe veya vicdan biçiminde değerlendirmek indirgeyici, sınırlayıcı ve dolayısıyla imanın gerçek tabiatıyla bağdaşmayan yanlış bir yaklaşım olacaktır. İnsanın kimlik teşhisinin büyük ölçüde dışarıya aksettirdiği eylemler üzerinden okunduğu göz önüne alındığında, bu eylemlere rengini veren ana unsur olan imanın eylemlerden bağımsız düşünülmesi imkânsız bir hal almaktadır.

Büyük ölçüde ilgili literatür üzerinden tarama yaparak teşekkül ettirilmiş olan bu bildiride imanın tanımlanması noktasında klasikleşmiş bir yaklaşım olan “kalp ile tasdik, dil ile ikrar” anlayışına alternatif olarak, düşünce yoluyla, ahlak ile ve eylemler marifetiyle kendisini gösteren, dinamik ve fonksiyonel bir iman tasavvuru ön plana çıkarılacak, böylece imanın insanın iç âlemine mahkûm edilmiş statik bir tutum olmaktan ziyade, onun güncel hayattaki canlı ve dinamik yönüne güçlü bir vurgu yapılmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tanrı, Din, İman, Ahlak, Amel.

1. İMANIN MAHİYETİ VE İMKÂNI

İslâm dini özelinde ele alındığında iman, Kur’an ve Sünnet çerçevesinde belirlenmiş olan esaslara kesin bir şekilde inanmayı ifade eder. Çok daha öz, bilinen ve klasikleşmiş şekliyle ifade etmek gerekirse, Amentü’de zikredilen esaslara kalben inanmak ve bunu dil ile ikrar etmek olarak tanımlanabilir (Gündüz, 1998: 189). İmanın ilk aşaması samimi bir teslimiyet olsa da hakiki anlamı yüce yaratıcının talep ve yasaklarını dikkate almak, güzel ve doğru davranışlar sergilemek ve böylece ahlaki anlamda tekâmül etmekle ortaya çıkar. İman yalnız bir duygu veya ruh hali değil, aynı zamanda insanı etkileyen, harekete geçiren, dönüştüren, salih ameller vasıtasıyla olgunlaştıran davranışlar bütünüdür. İman, kendi varoluşumuzla birlikte bütün bir

[1] Kütahya DPÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, aysun.ogcem@ogr.dpu.edu.tr, ORCİD: 0000-0002-3821-8182
[2] Kütahya DPÜ, İslami İlimler Fakültesi, ergin.ogcem@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3755-6729

varlık âleminin maksadını ilahi bir perspektif üzerinden okuma ve anlamamızı mümkün kılan deruni bir tutumdur (Yeşilyurt: 2017: 60).

İman insan için bir iç tutum olmaktan öte, düşünce, ahlak ve davranış yoluyla hayata hâkim olmak durumunda olan bir benimseyiştir. Nitekim gündelik yaşantımızda ortaya koyduğumuz hemen her düşüncenin, tutum ve davranışın gerisinde onu motive eden bir etmen vardır. İnanmış insanlar açısından bu etmenin doğal olarak iman olması beklenir. Modern çağın başlangıcından günümüze artan bir şekilde metafizik ve teolojik etkiler bağlamındaki yönlendirmelere her ne kadar mesafeli bir duruş sergileniyor olsa da inancın insan yaşamındaki etkisi ve belirleyiciliği hala başat bir unsur olarak yerini korumaktadır. Bununla birlikte maddi olana perestiş edilmesi, zamanın ruhunu seküler anlayış üzerinden okuma çabası ve tüm bunların, mevcut iletişim vasıtaları marifetiyle propagandasının yapılıyor olması, zamanın insanı açısından gerçek bir handikap gibi durmaktadır. Fakat bu negatif etmenler aynı zamanda imani bir tutum sergileyenler açısından hala bir meydan okumanın mümkün ve dahası bunun tam da ihtiyaç duyulan bir reaksiyon olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.

Modern dünyanın seküler eğilimi, inanca dayalı tutum ve davranışları gündelik yaşam içerisinde ya çok sınırlı bir alan sıkıştırmak ya da mümkünse bütünüyle yaşamın dışına itmek istemektedir. Tonları farklı olmakla birlikte, bu yöndeki eğilimin tüm dünyada popülaritesi yükselen bir eğilim olduğunu ifade etmek mümkündür. Yaşamın tamamen buraya odaklı dinamik bir süreç olduğunu varsayan seküler anlayış biçimleri, inanca dayanan yaşam modelini henüz tecrübe edilmemiş bir âlemi esas alması ve onun uğruna buradaki imkânları göz ardı ediyor olması ya da ıskalaması sebebiyle patolojik bir tutum olarak görmekte ve dolayısıyla bu yöndeki eğilimden mümkün olduğunca uzak durulması gerektiğini ileri sürmektedir.

Seküler yaşam tarafından kuşatılmış ya da bir şekilde onunla temas halinde olmaya mecbur bırakılmış iman insanının her ne kadar böyle bir yaşam modeline karşı direnci olsa da bazı nedenlerle bu yaşam modelinin etkisinde kalabilmektedir. Özellikle bireysel anlamda imanı bir iç tutum haline getirmenin herhangi bir mahsuru olmayacağı, inanç denen şeyin kişi ile yöneldiği nesne arasında özel bir ilişki olduğu, bu tutumu gündelik yaşama dâhil etmenin herhangi bir gereği olmadığı yönündeki eğilim bu durumun belki de en popüler yansımasıdır. Oysa iman insanının kendi iç dünyasında tecrübe ettiği şey aslında mevcut yaşam açısından insanlık için alternatif olabilme kudretindeki tek seçenektir. Ondan beklenen de aslında bunu bir iç tecrübe olmanın ötesine taşıyıp, sadece teorik planda değil aynı zamanda pratik anlamda da yaşamın her alanına yayması ve tecrübe edilebilir bir imkân olduğunu göstermesidir.

Vahiyden kaynaklı bir inanma biçimi ya da bağlanma modeli olması imanı, epistemik bir içeriğe sahip olmadığı yönünde iddialara muhatap kılmıştır. Bilişsel tutumun herhangi bir yönlendirme, bildirim ya da izah çerçevesinde kişide meydana gelen bir durum olduğu göz önünde bulundurulursa, imanın da pekâlâ böyle bir niteliğe sahip tutum olduğu öne sürülebilir. İman, insandaki akıl ve iradenin ilahi vahiy istikametinde organize olmasının neticesinde meydana gelmiş bir tutumdur. O herhangi bir ümitsizliğin yol açtığı reaksiyon olmadığı gibi, rastgele ve ezbere benimsenmiş bir edim de değildir. İnsanın son derece yüksek bir bilinç ve şuurla meydana getirmiş olduğu kasıtlı yönelimdir. Dahası insanı ve âlemi, buraya ait imkânla

sınırlı bir oluş zemini şeklinde algılamaktan kurtaran ve bunun ötesine taşıma kudret ve yetkinliğinde olan bir benimseyiştir.

2. İMAN-AMEL-AHLAK İLİŞKİSİ YA DA BÜTÜNLÜĞÜ

Modern düşüncenin en belirleyici yönlerinden birisi, bölücü ve ayrıştırıcı bir karaktere sahip olmasıdır. İnsana ait varoluş koşullarını parçaladığı gibi, ondaki kişisel tutumlar arasında da çok keskin ayrımlar meydana getirmiştir. Bu durumun en belirgin örneklerinden birisini iman (inanç), amel (eylem) ve ahlak arasına yerleştirmiş olduğu sınırlarda görmek mümkündür. Oysa imanın birincil kaynağı Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda tüm bu unsurların bir arada zikredildiğini ve gerçek mahiyetlerini birlikte işlediklerinde kazandıklarını görürüz. Kur'an'ın perspektifiyle bakıldığında iman yalnız kalbe ait bir tasarruf olmaktan çıkmakta, amel ve ahlak marifetiyle toplumsal yaşama da sirayet etmekte ve orada aktüel bir kimlik kazanmaktadır. Aynı şekilde ameller iman vasıtasıyla bir içerik kazanmakta, ahlak da yine iman vasıtasıyla gerçek anlamda değer yüklenmektedir (Öz, 2012: 320-321).

Kur'ân-ı Kerim'de imandan ya da müminlerden söz edilen hemen her yerde bu kavram salih amelle ilişkilendirilerek insan davranışlarının merkezine yerleştirilmektedir. İnsana vaat edilen güzellik ve mükâfatlar yalnız iman etmenin bir neticesi şeklinde değil, salih amelle tahkim etme koşuluna bağlanarak takdim edilmektedir. Salih amelin aynı zamanda belli bir ahlaki standarta sahip olmayı gerektiren eylem olduğu düşünüldüğünde, sahih bir imanın, salih bir amel ve yetkin bir ahlakı gerektirdiği anlaşılmış olacaktır (Öztürk, 2018: 153 vd.).

Kur'an'a muhatap olanlardan istenen ve onlarda olması gereken iman, güzel davranışlar ve ahlâkî yükümlülüklerle kenetlenmiş, bireyi ve toplumu dönüştüren ve dünyada ahlâkî bir farklılık oluşturmaya muktedir bir imandır. Öte dünya saadetine yönlendirme yapan bildirimlere bakıldığında, aslında bunların özünde de ilk önce burada, kişinin ve yaşadığı çevrenin güzelleştirilmesinin imlenmekte olduğu görülecektir. Dolayısıyla insana bir vaat olarak sunulan ve ahiretteki güzellikleri temin edecek olan eylemlerin bir yüzünün bütünüyle buraya dönük olduğu ve bizim adımıza ahirette güzellik temin edecek olan hususların ilk önce burada işlerlik kazanmış olmasının gereği anlaşılmış olacaktır.

Eylemlerimize kaynaklık eden her duygu önce kalpte belirir (Kur'an: 16/109). Dünyevi ve uhrevi saadetimizi temin edecek olan eylemlere kaynaklık eden imanın yeri de kalptir. Ancak onun eyleme dönüşmesi ve bir bakıma bizi hislerimiz ve eylemlerimiz noktasında tutarlı hale getirmesi amele dönüşmesiyle mümkün olmaktadır. Hem iç istikrarımız ve hem de bütün bir varoluş koşullarımız açısından bütünlük ancak böyle sağlanabilir. İmanın aynı zamanda bir güven, emniyet ve itminan duygusu ifade eden bir kavram olduğu düşünüldüğünde, onun gerçek anlamda bir mahiyet kazanması ve kararlı hale gelmesi ancak bu şekilde mümkün olacaktır. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim'de geçen "Müminler o kimselerdir ki, Allah'ın adı anıldığında yürekleri titrer, kendilerine Allah'ın ayetleri okunduğunda bu onların imanlarını arttırır. Onlar yalnızca Rablerine güvenirler. Namazlarını özenle kılarlar, kendilerine verdiğimiz şeylerden bir kısmını Allah yolunda harcarlar. Gerçek müminler işte onlardır. Rableri katında onlar için yüksek mevkiler, bağışlanma ve değerli rızık vardır (Kur'an: 8/2-4)." ayetlerini, iman, amel ve ahlak bütünlüğü için güzel bir örnek olarak vermek mümkündür.

Peygamberimizin yaşamı bir bütün olarak ele alındığında, orada da imanın davranışlarla, dolayısıyla amel ve ahlakla olan güçlü münasebeti görülecektir. Vahye ilk muhatap olduğu andan itibaren, kendisine gelen mesajların bir gereği olarak onları ilk önce kendi hayatına tatbik etmiş, sonrasında bunları diğer insanlara ulaştırmanın gayreti içerisinde olmuştur. Konjonktürün ortaya çıkardığı bazı zorluklar nedeniyle stratejik olarak hareket tarzında birtakım farklı tasarruflara gitmiş olsa da gelen vahiy istikametinde hareket etme motivasyon ve kararlılığını asla terk etmemiş, bu yolda bütün varlığı ile güçlü bir mücadele vererek ashabına ve kendisinden sonra gelecek olan mümin takipçilerine eşsiz bir örnek olmuştur.

İman ve amel hakikatte bir bütünün iki veçhesidir. İman bireyin iç kararlılığını ve tutarlılığını, amel ise bu kararlılığın dışa yansıması ve hayata anlam katmasını temsil eder. İman ile amel arasında teknik birtakım ayırımlar yapılmasına ya da insan davranışları imanın aslî bir parçası sayılmamasına rağmen, ikisi arasında oldukça sıkı bir ilişki vardır. Davranışlarımız imanın bir cüzü değilse de iman, gaye ve hedefi bakımında bütün davranışlarımızdan bağımsız sırf vicdanî bir şey değildir. Bu sebeple yalnızca gönlün ve kalbin temizliğini dile getirmek, eğer bu temizlik davranışlarımıza olumlu bir şekilde yansımıyor, bireysel ve toplumsal hayatımızda bir fark oluşturmuyorsa, pek fazla gerçekçi olmayacaktır. Dolayısıyla sahih ve kâmil bir iman, davranış olarak insan yaşamında mutlaka kendini gösterebilmelidir (Yeşilyurt, 2017: 67-68).

Kur'an, sürekli insanın imanı ile davranışları arasındaki tutarlılığa dikkat çekmiş; iman ile davranış arasındaki uyumsuzluğu nifak alameti olarak nitelemiş ve şiddetle yermiştir. İnanmış gibi görünen ama hakikatte inanmayan; imanı ile davranışı birbirine uymayan insanları, tutarsız ve kişiliksiz, hasta ruhlu bir insanlar şeklinde takdim etmiştir (Kur'an: 2/6-15). Bu tarz bir tutarsızlığın Allah'ın rızasına uygun davranışlar olmadığı, sahibine dünya ve ahirette bir kazanç sağlamadığı ve gerçekte onların inanmış da olmadıkları açıkça vurgulanmıştır. Bireyin mânen terakki edebilmesi, Allah'ın rızasını kazanabilmesi ve O'nun vaat ettiği sonsuz nimetlere erişebilmesi için imanla birlikte sâlih amellerde bulunması bir zorunluluktur. Kalben Allah'a iman edip O'nun emir ve yasaklarını umursamamak, nefsine göre hareket etmek, güzel davranışları terk etmek, imanın tabiatıyla çelişen bir durumdur. Zira güzel amellerle desteklenmeyen ve yalnızca gönüllere hasredilen bir imanın günün birinde yok olma riskiyle karşı karşıya kalacaktır. O sebeple mümin, iman ve ameli bir bütün olarak tasavvur etmeli, iman olmadan yapılan amellerin bir kıymet ifade etmeyeceğini bildiği gibi, amele sevk etmeyen imanın da bizim için yeterli olamayacağını bilmelidir (Yeşilyurt, 2017: 68-69).

3. İMAN VE NURETTİN TOPÇU'DA İSYAN AHLAKI

İmanın tabiatında, kabul edilen, inanılan ve teslim olunan adına, bu yöndeki diğer her türlü yapı, oluşum ve iddiayı reddetmek vardır. Bu tutumda bir yönüyle uysal bir şekilde teslim olma varken, diğer taraftan bu teslim olunan adına bir isyan ve başkaldırı söz konusudur. Nurettin Topçu'nun kendisi tarafından "İsyan Ahlakı" şeklinde ifade edilen ahlak tasavvurunda da tam olarak böyle bir durum söz konusudur. Allah ile birlikte, O'nun adına, O'nun dışındaki her şeye isyan.

Topçu, kendi ahlak anlayışının farkını ortaya koyabilme adına öncelikle insanlık tarafından tecrübe edilmiş diğer ahlak tasavvurlarını ve bunların temel özelliklerini belirlemeye

çalışmıştır. Bu kapsamda ahlak nazariyelerini akılcı, deneyci ve sosyal dayanışmacı ahlak nazariyeleri olmak üzere üç başlık altında ele almış ve değerlendirmelerini bu başlıklar özelinde yapmaya çalışmıştır.

Düşünce tarihinin büyük filozofları Sokrates, Platon ve Aristo tarafından savunulmuş olan rasyonalist ahlak tasavvurunda fazilet ile bilginin eşitlenmesi, ahlaksızlığın bütünüyle bilgisizliğe bağlanmış olması ve dolayısıyla bilgili olmayı ahlaklı olmak için yeterli görmesi dolayısıyla Topçu bu yaklaşıma karşı çıkmıştır (Topçu, 2022, s. 28). Ona göre bu görüşü savunanlar ahlaki bilgi ile ahlaki ideali birbirine karıştırmış ve böylece ahlakın gerçek alanından uzaklaşmışlardır (Kök, 1995, s. 82).

Deneyimi esas alan ahlak öğretileri, bilgiyi hareketin sebebi olarak değil, sonucu şeklinde değerlendirmişlerdir. Bu yaklaşıma göre tecrübe edilip, değer bakımından mahiyeti tespit edilememiş bir hareketin ahlaki olup olmadığını tek başına akıl marifetiyle tayin etmek mümkün değildir. Bununla birlikte Topçu tecrübi ahlâk anlayışını benimseyenlerin, ahlaki hakikatlerin değer hakikatleri olduklarını unutarak, tecrübi bir unsurdan hareket etme yanılgısına düştüklerini, hareketten meydana gelen iradeyi incelemek yerine, haz ve mutluluk gibi hareketin sonucunda ortaya çıkan birtakım genel sonuçları incelemekle yetindiklerini belirtmekte ve bu yöndeki ahlaki tutumları da eleştirmektedir (Karaman, 2009: 81).

Sosyal dayanışmayı esas alan ahlak anlayışlarında, akıl tecrübe ile iyi de vazife ile ilişkilendirildiği için bu yaklaşımların ahlak tasavvurları Topçu açısından problemlidir. İnsanın pragmatik bir varlık olduğu göz önüne alındığında, onun kendi faydasına gördüğü şeyleri iyi diye nitelemesi ve bunlara ulaşmayı bir vazife olarak görmesi kaçınılmaz olacak, bu ise insanın vicdanını köreltecektir (Topçu, 2022: 30). Aynı şekilde akıl tecrübe üzerinden değerlendirildiğinde yine insanın pragmatik tarafı ön plana çıkacak ve böylece o, toplumun benimsediği şeyleri yapmayı, reddettiği şeyleri yapmamayı aklın bir gereği olarak görecek, bu da onu sosyal konformizm denilen bir çürüme sürecine sevk edecektir (Kök, 1995: 83). Dolayısıyla Topçu açısından bu ahlak formlarından hiç birisi ideal ahlak modeli olmayı hak edecek yetkinlikte değildir.

Nurettin Topçu'nun ahlak anlayışının temelinde sorumluluk duygusu yer alır. Bütün ahlâk sistemleri sorumluluğu bir caydırma ve vazgeçirme sebebi, kötü eylemlerden insanı koruyan bir kuvvet olarak olumsuz açıdan ele almışken o sorumluluğu, insanın içinden gelen bir itme kuvvetiyle adeta onu harekete geçiren ve böylece onu sonsuzluğun alanına taşıyan bir güç şeklinde telakki etmiştir. Sorumluluk insanda düşünceyi doğuran, düşündükçe sorumluluk adına çok daha fazlasını yapmaya sebep olan bir duygudur. O sebeple Topçu'da ahlaka kaynaklık eden sorumluluk duygusu bir sonuç değil aksine bir sebeptir (Topçu, 2012: 71-72).

İsyan ahlakı, Allah'ın bizdeki hareketi, bizzat bize karşı isyanı neticesinde vücut bulan bir ahlak modeli, sürecidir. Merhamet içeren, ümit ve iman kaynaklarından beslenen bu ahlak modelinde, menfaat, kin ve kibir gibi reziletler yoktur (Topçu, 2011: 83-84). Bu isyan anlayışına sahip olanlar, ilahi merhametle bütün âlemi birlikte kucaklayan aşkın iradesine sahip olarak kurtuluşa eren insanlardır. Çünkü insanoğlu ancak mesuliyet imanının eseri olan bu isyan anlayışıyla kurtuluşa ulaşabilir. Topçu'ya göre tarihi süreç içerisinde bu ahlak modelinin vücut bulmuş en uygun örneği Hallâc-ı Mansur'dur (Topçu, 2005: 16).

Doğal, sosyal ve özgürlük içerikli farklı isyan ahlak modellerinden söz eden Topçu, bunlardan hiçbirisinin insanı nihai hedefe vardıramayacağını, gerçek bir isyanın ancak Allah ile birlikte ve onun bizdeki inisiyatifi ile gerçekleşebileceğini ifade eder. Topçu'ya göre hemen her isyan süreci benzer şekilde başlar devam eder, fark ise hedef ve varılan netice ile belirir (Topçu, 2017: 132). Bu bağlamda bizi kurtuluşa götürebilecek isyan, akıl ile başlayan, arkasından ilim ve felsefe ile ilişki kuran ve nihayet dine yükselmekle son bulan bir isyandır. Bir başka ifade ile kalbin Allah'a açılmasıyla nihayete eren bir isyandır. Burası artık durulması ve sebat edilmesi gereken noktadır. İsyan burada durmayıp sürdürülecek olursa bir kısır döngü oluşur ve meşruiyeti tartışmalı hale gelir (Topçu, 2016: 26).

Topçu'nun felsefesinde her isyan, iradenin içinde bulunduğu şartlara boyun eğmeyip, buna tepki göstermesi ve başkaldırması itibariyle bir harekettir ancak her hareket bir isyan değildir. Hareket içimizden dışımıza doğru bir çıkış gayreti, dışa yayılmak üzere içimizde aniden doğan bir kuvvettir. Hareket saf bir kendiliğinden oluş da değildir. Engellenmiş bir kendiliğinden oluştur. Herhangi bir hareketin isyan hareketi olabilmesi için, kendi içerisinde, başkaldırmış olduğu nizamdan daha üstün bir düzenin iradesini taşıması gerekir. Bundan dolayıdır ki, isyan etmiş olmak için isyan etmek veya kısmi anarşizm, bir isyan hareketi olmak bir yana, isyanın inkârı anlamına gelir. Dolayısıyla Topçu'da isyan, insanın kendisini özgürleştirmesi, adım adım kendisini gerçekleştirmesi, daha yüksek bir iradeye dönüştürmesi ve daima daha üstün nizamlar yaratan Allah'a doğru ilerleme hareketidir. (Karaman, 2009: 84-85).

Nurettin Topçu'da isyan ahlakı, ahlaktaki iradenin bir nevi vücut bulmuş hali olarak tezahür eder. Burada artık sonsuz olanı sonluya tercih etme, sonsuza yönelme ve iradeyi dışarıdan çevreleyip tutsak eden dış şartlara karşı bir başkaldırı söz konusudur. Böyle bir irade, sonsuza ulaşma gayesiyle artık her çeşit menfaat ve tutkuya, sonlu olan iyilik ve mutluluğa dahi başkaldırabilecek yetkinliktedir. Bu iradenin motivasyonu nefsin arzu ve istekleri değil, mahza bir ilahi merhamet duygusudur. Ki Topçu'nun isyan ahlak hareketi açısından arzu edilen irade modeli tam da böyle bir şeydir (Topçu, 2005: 18).

İsyanın, ahlaki bir harekete dönüşme şartını veya sürecini ise Topçu şöyle ifade eder: İsyan, aşk ile merhametimizi ezerek mahkûm edici kuvvetlere karşı olursa ahlâk hareketidir; nefsin şahlanmasına karşı gelmek şartıyla meşru ve insanidir; sonsuzluk yolunu tıkayan, bütünü yok eden ferdî hırs ve iradelerin karşısına dikildiği ve hepsinde de ilahi merhamet kaynağından hayat aldığı takdirde ahlâkî harekettir. Nefsin arzularından gıdalanırsa şer ve zulüm olur. Ve isyan ahlâkî vasfını kaybetmemek için, hareketinin her anında ilahi merhamete bağlılığı muhafaza etmelidir. Onunla bağları kopardığı bir an içinde bile zulüm halini alabilir. (Topçu, 2013: 95-96). Hz. Peygamber'in Mekke'de başlayıp Medine'de devam eden mücadelesini buna güzel bir örnektir. Zira Topçu'ya göre Onun hareketi, aşkı ezmeye veya yok etmeye çalışan nefislere karşı verilmiş bir isyan ve ahlâk hareketidir (Topçu, 2013: 95).

4. SONUÇ

İnsanın eylem süreci bir iç hareketle başlar ve dışarıya doğru seyir izler. İman da bu anlamda bir iç tutumu ya da bir kalbi bağlanışı ifade eder. İmanın, kalbin tasdik seviyesinde kalması onu iman olma durumundan çıkarmamakla birlikte, ideal anlamda iman olmasını da sağlamaz. Zira ideal anlamda iman ancak kendisine mukabil ahlak ve davranış yaratmakla mümkün olur. İman

etmiş olan bir insanın imanının mahiyeti ve yönelimi de ancak onun dışarıya yansımış biçimi üzerinden okunabilir. İman onun kaynağı olan vahiy üzerinden okunup anlaşılmaya çalışıldığında da durumun böyle olduğu görülecektir. Nitekim Kurân-ı Kerim'de iman her daim onu ete kemiğe büründürecek olan salih amelle birlikte zikredilmiştir. Buradan hareketle diyebiliriz ki iman, bir iç tutum olduğu kadar hatta ondan daha fazla eyleme yönelik bir reaksiyondur.

Nurettin Topçu'nun "isyan ahlakı" bir iman etme biçimi veya formu şeklinde ele alındığında, orada da böyle bir tutumun hakim olduğu görülecektir. Nitekim Topçu kendi ahlak anlayışını kurgularken, onun insanın kendi özelinde, Allah'ın yönlendirmesiyle içe dönük bir isyan şeklinde başlayıp, Allah'a muhalif her şeyi bertaraf ettikten sonra oraya, Onun rızasına uygun şeyleri yerleştirme biçiminde gelişmekte, ardından dışarıya yani topluma sirayet etmekte, orada buna uygun bir ictimai yaşam gerçekleştirdikten sonra yükselip Allah'a ulaşmakta ve nihayet onunla bütünleştikten sonra teslimiyetle son bulmaktadır. Tüm bu süreçlerin belirleyicisi ise isyanın gerçekleşmesine kaynaklık eden iradenin hareketidir.

KAYNAKÇA

Gündüz, Ş., *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi yayınları, Ankara, 1998.

Karaman, H., Nurettin Topçu'nun Felsefesinde "İsyan Ahlakı". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. 5 (19-20), 2009, 79-90.

Kök, M., *Nurettin Topçu'da Din Felsefesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1995.

Öz, M., *Anahatlarıyla İslâm Mezhepleri Tarihi,* Ensar Neşriyat, İstanbul, 2012

Öztürk, M., "İman-Amel İlişkisi", *Hayatın Anlamı İman*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2018, 141-163

Topçu, N., *Ahlak*, Dergâh Yayınları İstanbul, 2005.

Topçu, N., *Mehmet Akif*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011.

Topçu, N., *İradenin Davası-Devlet ve Demokrasi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012.

Topçu, N., *İslâm ve İnsan-Mevlâna ve Tasavvuf*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013.

Topçu, N., *Türkiye'nin Maarif Davası*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016.

Topçu, N., *Kültür ve Medeniyet*. Dergâh Yayınları, İstanbul, 2017.

Topçu, N., *İsyan Ahlakı*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2022.

Yeşilyurt, T., *Çağdaş İnanç Problemleri*, DİB Yayınları, Ankara, 2023.

GENÇLERİN İNANÇ SORUNLARINA YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK HİZMETLERİ BAĞLAMINDA BİR ANALİZ DENEMESİ

YL Öğrencisi Aysun ÖGCEM[1], Doç. Dr. Ömer Faruk SÖYLEV[2]

ÖZET

Tarihin hiçbir döneminde inançtan yoksun bir yaşamın, dolayısıyla da toplumun olduğuna tesadüf etmek neredeyse imkânsız gibidir. Genel anlamda yaşamın metafizik bir temele yaslanması ve gündelik yaşamın organizasyonunda inançların çok önemli ve belirleyici bir rolü olmuştur. Gerek vahiy kökenli dinler ve gerekse yerel-kabilevi dinler bütün bir tarih boyunca insanların yaşamında yer almış, onların geleceğinin tayin ve tespiti noktasında mühim bir yer teşkil etmiştir.

İnsanın sosyal bir varlık olduğu göz önüne alındığında, hemen her türlü toplumsal pratikte olduğu gibi, dinlerin insan yaşamında yer alışı da büyük ölçüde devralınan miras üzerinden gerçekleşmiştir. Kişilerin yaşamı istisnalar hariç büyük ölçüde içine doğduğu toplumun mevcut düşünüş, ahlak ve pratikleri üzerinden şekillenmiştir. Aksine cereyan eden istisnai durumlarda ise kişinin yaşamında kendi toplumuyla entegre olma noktasında çok büyük güçlükler ortaya çıkmıştır.

İnancı merkeze alan yaşam modeli on altıncı yüzyıla kadar nispeten istikrarlı bir görünüm arz etmiştir. Ancak bu yüzyıldan sonra özellikle Batı'da Rönesans ve Reform hareketlerinin etkisiyle düşünme ve inanç biçiminde önemli farklılaşmalar meydana gelmiş, bu durum on sekizinci yüzyılda Aydınlanma ve on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan Pozitivizmin etkisiyle daha da derinleşmiştir. Pozitivizmin bir ileri aşaması olan mantıkçı pozitivist anlayışlarla bu tutum felsefi bir hüviyete evrilmiş ve nispeten çok daha karmaşık bir hal almıştır.

Günümüzde kitle iletişim araçlarının güç ve çeşitliliği dünyada yaşanan hemen her tecrübenin herkese açık hale gelmesine neden olmuş, özellikle sosyal medya araçlarının iletişimde sağladığı kolaylıklar inanç noktasında dünyanın her tarafında çeşitli şüphe ve sıkıntıların yaşanmasına neden olmuştur. Bu bildiride tecrübe ve ilgili literatürden istifade ile Diyanet İşleri Başkanlığı, manevi danışmanlık rehberlik hizmetleri kapsamında birimlerimize başvuran gençlerde gözlemlediğimiz inanç problemleri, nedenleri ve muhtemel çözümleri üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tanrı, Din, Teizm, Ateizm, Deizm.

1. DİNİN MAHİYETİ VE AMACINA DAİR SAĞLIKLI BİR BİLGİNİN OLMAMASI

İlahi ya da beşeri orjinli tüm dinler insana yönelik belli tasarruflarda bulunmak için gelmiş ya da bu sebeple ortaya çıkmıştır. Hem bireyin ve hem de toplumun yaşama yönelik tutum ve tercihlerini yönlendirmek, dinler için her zaman temel amaç olmuştur. Bizim burada konu edineceğimiz din, vahiy ekseninde şekillenmiş ilahi kökene sahip bir din yani İslam

[1] Kütahya DPÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, aysun.ogcem@ogr.dpu.edu.tr, ORCİD: 0000-0002-3821-8182
[2] Kütahya DPÜ, İslami İlimler Fakültesi, omerfaruk.soylev@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1935-1957

olacağından, tüm belirleme ve saptamalarımız da öncelikle bu dinin mahiyet ve amacına yönelik olacaktır.

İslam özelinde ele aldığımızda Din, insanların iman, ahlak ve ibadete dair tutumlarını belirlemek ve böylece dünya ve ahiret saadetine ulaşabilmelerini temin etmek üzere Allah tarafından özel bir takım vasıtalarla insanlara ulaştırılmış olan bilgi sistemi veya inanma biçimi şeklinde tarif (Gündüz, 1998: 96). Tanımdan da anlaşılacağı üzere dinin içeriği aynı zamanda bir amaca da vurgu yapmaktadır. Ki o da İslam özelinde düşünüldüğünde dünya ve ahiret saadetidir. Bunun temin edilebilmesi her şeyden önce dinin ortaya koymuş olduğu sistemin tatbiki ile mümkündür.

Bütün dinlerin insana yönelik belirginleştirmek istediği ilk husus, onun burada oluşunun anlamına ve sonrasında ne olacağına dair tatmin edici bir açıklama getirmektir (Günay, 1998: 335). İslam'ın da insana yönelik ilk ve belki de en önemli tasarrufu onun varlığının anlam, mahiyet ve emniyetine yönelik açıklama getirmek, bu noktada insanda bir güven temin etmektir. O sebeple İslam, temel kaynağı Kur'an ve onun tebliği ile görevli peygamberi vasıtasıyla kendisine iman etmiş olan insanların yaşamına dair bir değerlendirme ve sonrasının ne olacağına dair açıklama ve vaatlerde bulunur. Zira insan açısından yaşamın amacı ve sonrasında ne olacağına dair tatmin edici bir açıklama hayati önemi haiz bir hususdur.

İslam'ın bağlıları adına gerçekleştirmek istediği temel hedef nihai kurtuluşu sağlamaktır. İslam'ın bu noktada ortaya koyduğu strateji dünya yaşamının düzenini temin etmek ve bunun üzerinden nihai yaşamın tesis edileceği ahrette kurtuluşu sağlamaktır. Bunun olabilmesi elbette ki İslam'ın insana teklif etmiş olduğu iman, ahlak ve pratiklerin tatbiki üzerinden olacaktır. Bu noktada talep ve tavsiyelere uygun hareket etmek kadar, sakındırılan şeylerden uzak durmak da belirleyici olacaktır. Herhangi bir inanca dair gerçek bir tutumun belirgin hale gelmesi, o inanç tarafından tavsiye edilenlere bağlanmak ve yasakladığı şeylerden uzak durmakla mümkündür (Berger, 1993: 69). Bu yalnız din için değil, diğer bütün inanç sistemleri ve ideolojiler için de geçerli olan bir durumdur.

Tarihi süreç içerisinde gerek din adına tasarrufta bulunanların uygulamaları ve gerekse dine yönelik manipülasyon yapan karşıt tutumlar, dinin insan hayatında teşvikler vasıtasıyla meydana getirmek istediği güzelliklerden çok, yasaklar vasıtasıyla hayata yönelik getirmiş olduğu kısıtlamaların ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Düşünce, ahlak ve pratikler noktasında özgürlüğe ziyadesiyle vurgu yapılan günümüz dünyasında gençler, kısıtlayıcı her girişime mesafeli durdukları gibi, dinin bu şekliyle tedavüle sürülmüş olan algısına da mesafeli durmaktadır. O sebeple gençler nezdinde düzeltilmesi gereken ilk husus, dinin iddia edildiği gibi her alanda bir kısıtlamaya gitmediği, hatta kısıtlama gibi algılanan hususların dahi son kertede insanın özgürlük alanını genişleten tedbirler olduğu vurgusudur.

2. DİNİN ASLİ KAYNAKLAR YERİNE ÖRNEKLER ÜZERİNDEN OKUNMASI

İnsanın yaşamında yer almasını arzu ettiğimiz olumlu herhangi bir tutum gibi, din de doğru bilgi ve doğru eğitim üzerinden tesis edilmesi gereken bir olgudur. Hatta bütün bir yaşamı organize etme iddiasında olan din gibi geniş kapsamlı bir olgunun çok daha sağlıklı şekilde ele alınması hayati önemi haiz durumdur. Bununla birlikte özellikle ülkemiz başta olmak üzere birçok yerde din önceki nesillerden devralınan ve yaşayan örnekleri üzerinden okunup pratiğe

dökülmeye çalışılan bir faaliyet olarak görülmektedir. Oysa din denilen olgu kendisine özgü bilgi, inanç, ahlak ve eylem gibi birçok teorik ve pratik unsuru barındıran oldukça girift bir yapıdır. Bunun yalnız görülen ve tecrübe edilen üzerinden okunması hiçbir zaman ideal anlamda sağlıklı ve yeterli olmayacaktır.

Sağlıklı bir dini tutuma sahip olmak öncelikle bu konuda doğru ve sağlıklı kaynaklardan beslenmekle olur. Bunun için planlaması doğru yapılmış, ciddi ve uzun soluklu bir eğitime ihtiyaç söz konusudur. Alanında yetkin, düşünce, ahlak ve eylem bakımından tutarlı ve istikrarlı öğreticiler (hatta rol modeller) vasıtasıyla verilecek bir eğitim ancak dine dair sağlıklı bir tutumun ortaya çıkmasına imkân verecektir. O sebeple insan yaşamının en başat gerçeği olan dinle ilgili sürecin diğer her türlü kaygıdan bağımsız ve ciddi bir şekilde düzenlenmesi akabinde hemen her kademede bütün bir eğitim hayatının içerisine entegrasyonu sağlanmalıdır. Böyle bir girişim hem gençlerde dinin özüne karşı takınmış oldukları mesnetsiz ve anlamsız ön yargıları yıkacak, hem de bu durum üzerinden yapılmak istenen her türlü istismarın önün kesecektir. Nitekim gençlerin her hangi bir şey hakkında takınmış oldukları tavır bir sonraki aşamada yerine koydukları başka bir şey üzerinden yürümekte, bu ise tepkiye dayalı bir tercih olduğundan öncekine nispetle pişmanlık ve hayal kırıklığı bakımından çok daha vahim sonuçlar meydana getirebilmektedir. Mevcut durum gençlerde başta din olmak üzere, değer iddiasıyla ortaya çıkan her türlü yaklaşıma anlamsız ve hiç sönmeyen bir öfkenin vücut bulmasına neden olabilmektedir.

3. DİNE UYGULANAN EPİSTEMİK ŞİDDETE CEVAP OLUŞTURAMAMA

Modern düşüncenin başlangıcından bu yana hayatın içerisinde yer alması gerekenler noktasında büyük ölçüde bilgi içeriğine sahip olanlar tarafında yer alınmış, bu yetkinliğe sahip olmadığı düşünülen iddia ve tutumlar genlikle göz ardı edilmiştir. Özellikle pozitivist anlayışla pekişen bu yöndeki tutumlar, bilimsel gelişmelerin rüzgârını da arkasına alarak bu noktadaki tutumlarını radikalleştirerek daha ileri bir aşamaya taşımıştır. Meselelerin nasıl anlaşılması gerektiği noktasında dışarıdan bir bakışı esas alan ve iradenin bu bakış istikametinde tecelli etmesi gereği üzere şekillenen bu epistemik şiddetten (Ergenç, 2022) en çok etkilenen metafizik içeriğe sahip düşünceler yanında hatta onlardan daha ziyade teolojik içerikli dinler olmuştur.

Modern düşünce sonrasında, bazılarına göre ona bir itiraz, diğer bazılarına göre ise bir nevi onun devamı niteliğinde ortaya çıkan postmodern akımlarla birlikte her ne kadar insanlara ait tutumlar noktasında bir gevşeme-müsamaha belirmiş olsa da düşünce ve inanç üzerinde günümüzde hala pozitivist anlayışların belirgin bir baskı ve etkisi söz konusudur. İnsan yaşamında yer alması gereken hususları bilgi ve tecrübeyle sınırlayan bu yaklaşıma göre apriori olarak doğrudan kabul ettiğimiz ya da etmek zorunda kaldığımız yargılar hariç, hakkında bilgi sahibi olmadığımız, deney ve gözlem vasıtasıyla gerçekliğini ortaya koyamadığımız tutumlara yaşantımızda yer verilmemelidir (Blackstone, 2005: 16.). Metafizik içerikli iddialar ve özellikle iddia sahibi açısından dahi ne olduğu tam olarak bilinmeyen teolojik içerikli tutum ve düşünceler modern yaşamın sınırları içerisinde olmamalıdır. Zira bunlar vasıtasıyla yaşama dâhil edilmek istenen şeylerin tam olarak neye tekabül ettiğini tespit etmek hiçbir şekilde mümkün değildir.

Motivasyonu büyük oranda modern bilgi anlayışının prensipleri üzerinden şekillene bu yaklaşım günümüzde, sosyal medya platformlarının desteğiyle gençlere yönelik bir şantaj aracına dönüşmüş, özellikle evrimi esas alan tasavvurlar ve mantıkçı pozitivist yaklaşımların taarruzuyla gerçek bir sorun haline gelmiştir. Göreceli olarak inandığı din hakkında zayıf bir temele sahip olan gençler böyle profesyonel sorgulamalar karşısında çaresiz kalmakta, bu sorular karşısındaki kendi yetersizliklerini bir bakıma inandıkları dinin referans anlamında yetersiz veya yetkin olmadığı yönündeki zanna bağlamaktadırlar. Dolayısıyla gençler için, gündelik yaşamda kendileri açısından güven temin edemeyen bu alandan uzaklaşma veya tamamen kopma gibi bir durum söz konusu olabilmektedir.

4. DİNİ ÖZGÜRLÜKLER KARŞISINDA BİR ENGEL OLARAK GÖRME

İnsana dair yapılan tanımlamalarda, onun öne çıkarılan en belirgin özelliği aklı ve iradesi olmuştur. Akıl ve iradenin insanı diğer tüm canlı türünden ayıran, bir bakıma onu insan yapan en önemli iki özellik olduğu süreç içerisinde neredeyse genel bir teamül haline gelmiştir. Gerçi insanı bir akıl varlığı olmaktan daha ziyade bir duygu varlığı olarak değerlendirenler olmuşsa da (Doğan, 2014: 85) akıl ve irade üzerine yapılan vurgu her zaman çok daha ön planda olmuştur.

İnsanın özgürlüğüne vurgu yapanlara göre o, aklı ile düşünüp, onun yönetiminde olan iradesiyle hareket ettiğinde ideal anlamda kendi potansiyelini işletmiş olmaktadır. Gerek kendisinden ve gerekse dış etkenlerden kaynaklı bir durum nedeniyle bu nitelikleri işlemediğinde insan basit, sıradan, herhangi bir canlı durumuna düşmektedir. O sebeple insanın bu niteliklerini koruma ve sağlıklı bir şekilde işletebilmesi adına muhakkak surette bunları her türlü etkinin tasallutundan koruması icap eder.

Dinlerin mahiyet ve amacına bakıldığında, onlardaki temel motivasyonun insanda kendi istikametinde bir durum meydana getirmek olduğu görülecektir. Tarihi süreç içerisinde insanlığın tecrübesine sunulmuş tüm dinlerin bu yönde bir irade ve çabası söz konusu olmuştur. Dolayısıyla İslam dâhil tüm vahiy kökenli dinler, insanlara düşünce, ahlak ve eylem bağlamında birtakım emir ve tavsiyelerde bulunmuş, bunların uygulanıp uygulanmamasına bağlı olarak çeşitli mükâfat ve cezalardan söz etmiştir. O sebepledir ki birey inancın ruhsal ve fiziksel işaretleri içinde, kendi sosyal konumundan hareketle tanrısal gerçekliğe bağlanmakta, gündelik hayatın bütün etkilerini üzerinde taşıyan bir gerçeklikle temas içinde dini, yaşamının fonksiyonel bir göstergesi haline getirmektedir (Subaşı, 2001: 250). İnsanın yaşamını doğal bir süreç olarak algılayan özgürlükçü yaklaşım ise onun yaşamına her türlü dış müdahaleyi uygun bulmadığı gibi, doğaüstü bir otoriteden kaynağını aldığına inanılan din gibi bir olgu marifetiyle müdahaleyi de uygun görmemektedir. Zira bu tür müdahaleler sadece insanın özgürlüğünü sınırlamakla kalmıyor, aynı zamanda onun böyle bir şeye olan yetkinliğini göz ardı etmektedir. Hele ki öte dünya eksenli bir kurgu üzerinden bu davranışların işlerlik kazanması yönündeki çabalar bu müdahaleyi çok daha acımasız ve dramatik bir şekle sokmaktadır.

Günümüzde gençler tam da bu tür yaklaşımlar üzerinden maniple edilmekte, tüm dini telkin ve tavsiyeler onların doğal istek ve arzularını gerçekleştirmelerinin önündeki en büyük engel olarak takdim edilmektedir. Yaşadıkları zaman ve ortamların çekici atmosferinde dinin insanların yaşamlarını kontrol etme adına onlara yaptığı tavsiyeleri bu noktada engelleyici birer

unsur şeklinde telakki eden gençler bu yöndeki telkinleri haklı birer uyarı gibi algılayabilmekte ve buradan hareketle dine karşı bir cephe alma yoluna gidebilmektedir.

5. DEİZM, AGNOSTİSİZM VE ATEİZM GİBİ AKIMLAR TARAFINDAN DİNE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLERE CEVAP OLUŞTURAMAMA

Tarihi süreç içerisinde vahiy kökenli dinlere bağlılık yanında, bu dinleri içerik ve uygulama bakımından eleştiren, varlığını problemli gören ve hatta bunların varlığını inkâr eden düşünce ve akımlar olmuştur. Bu bağlamda örneğin, Tanrının varlığını kabul etmekle birlikte müesses dinleri, peygamberleri, öte dünya inancını ve mucizeyi kabul etmeyen deistler yanında, dine ait iddialara, bu iddiaların doğrulanma veya yanlışlanma imkânı olmadığı gerekçesiyle ilgisiz kalan agnostikler olagelmiştir. Benzer şekilde dine ait iddiaları bilimsel standartlara uygun olmadıkları ya da dinleri, belli felsefi iddialara cevap verme kabiliyetine sahip olmadıkları gerekçesiyle inkâr eden ateist yaklaşımlar olmuştur.

Günümüzde popüler bir akım olarak gençler arasında kendisine zemin bulmuş olan deist akımların tamamına yakını Tanrı'nın varlığını ve yaratıcılığını kabul etmek dışında, vahiy kökenli klasik dinleri, onlara ait hiçbir içerik ve iddiayı kabul etmez (Akarsu, 1998: 196). Bunu dinin kendi içerisinden gelen, vahyin akılla uyuştuğu tezi üzerinden gerekçelendirir. Akıl ve vahiy arasında uygunluk olduğu tezinin dolaylı olarak vahye gerek olmadığına işaret ettiğini, o sebeple Tanrı'nın akıl tarafından onaylanacağı önceden belli olan şeyleri ve bunları insanlara tebliğ etmekle görevli bir insanı peygamber olarak göndermesine gerek olmadığını dile getirerek müesses dinlerin varlığına itiraz ederler (Az, 2018: 69-70).

İnsan yaşamının, kendisinin de bir parçası olduğu, kuralları belli doğal bir düzen içerisinde gerçekleştiğini, bu düzende tabiatın ilk var oluş aşamasında yerleştirilmiş olan kanunların geçerli olduğu, dolayısıyla burada bizi şaşırtacak, hayrete veya hayal kırıklığına sevk edecek bir şeyin olamayacağını iddia ederek, mucizelerin varlığını kabul edemeyeceğimizi, bu yöndeki iddiaların geçersiz olduğunu iddia ederler. Diğer taraftan yaşama dair her şeyi anlayıp, sevk ve idaresini aklımızla gerçekleştirebileceğimiz için herhangi tabiat üstü bir güce sığınmaya, ondan yardım talep etmeye de lüzum olmadığını ileri sürerek bu noktadaki inanç ve telkinleri geçersiz olduğunu iddia ederler.

Dilimizde, bilinmezcilik şeklinde de ifade edilen agnostisizm özünde müesses dinlere ve onların iddialarına yönelik negatif bir yaklaşım sergilemekle birlikte, bu dinlerin iddialarının doğrulama ve yanlışlamaya müsait iddialar olmadıkları gerekçesiyle, onlara karşı temkinli ve mesafeli durmamız hatta bütünüyle ilgisiz kalmamız gerektiğini öne sürer (Timuçin, 2004: 81-82). Doğruluklarını test etmemize ve neticelerini ortaya koymamıza imkân vermediği için teistleri bu dinler lehindeki iddialarını kabul edemeyeceğimiz gibi, aynı sebeplerden ötürü yanlışlayamayacağımız için ateistlerin aleyhteki iddialarını da kabul edip onaylayamayız. Yapılması gereken hem doğrulamaya ve hem de yanlışlamaya müsait olmadıkları için bu iddialar karşısında ilgisiz bir tutum izlemek olmalıdır.

Ateizm, Tanrı'nın varlığını kabul eden, bu kabulü bir iddia şeklinde ileri süren teist inancın olumsuzlaması veya reddi üzerinden ortaya çıkmış olan bir tutumdur. Ateizm bu olumsuzlama veya ret hususunu bilimsel, felsefi ve ahlaki birtakım nedenler bağlamında gerekçelendirmektedir. Ateist olanların büyük çoğunluğu pozitivist ve materyalist anlayışa

sahip olan düşünürlerdir. Onlara göre teist inanca sahip olanların Tanrı ve din hakkında kullandıkları ifade ve ileri sürdükleri iddialar, mevcut bilimin standartlarına uymadığı, bu standartlarla test edilemediği için geçersizdir (Cevizci, 2005: 163). Diğer taraftan teist düşünürlerin Tanrı'ya atfettikleri birtakım sıfatlar ve bu sıfatlar üzerinden tanrı ile ilgili yaptıkları belirleme ve ileri sürdükleri iddialar da geçersizdir. Nitekim teist filozoflar Tanrı için bilgi, güç, irade, iyilik, adalet vb. nitelikleri mutlak manada kullanmakta, ancak Tanrı'nın tasarrufuna açık bu alemde dile getirilen niteliklerin izine pek rastlanmamaktadır. Mutlak bir bilgi, güç, irade, adalet ve sevgi sahibi olduğu iddia edilen Tanrı'nın egemen olduğu alemde hiç de iyi şeyler olmamaktadır. Aksine, deprem, sel, heyelan ve yangın gibi tabii afetler yanında; ölüm, işkence, tecavüz, istismar gibi birçok ahlaki kötülük hemen her dönem insanlığın şahitlik ettiği kötülükler vukuu bulmaktadır (Le Poidevin, 200: 140-143). Bu durumlar pozitif birtakım nitelemelere konu edilen ve varlığı bunun gerekçelendirilmeye çalışılan bir Tanrı tasavvuruna pek uymamaktadır. Aksine cereyan eden hadiseler bu noktadaki iddiaları tutarsız ve boş hale getirmektedir.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ülkemiz gençliğinin dinle ilgili sorunları her ne kadar çok çeşitliymiş gibi gözükse de bu sorunlar genel olarak dinin mahiyeti ve hayatımızdaki yerine dair sağlıklı bilgiye sahip olmayışlarından kaynaklanmaktadır. Bu noktada kendi yaşamlarıyla dinin ortaya koymuş olduğu ilke ve değerler bağlamında sağlıklı bir koordinasyon olmayınca, gençlerimizin ayakları da yere sağlam basmamaktadır. Bu hususta eğer bir gelişme sağlanacaksa ya da çözüm olması bağlamında belli birtakım adımlar atılacaksa, kanaatimizce aşağıda işaret edilecek olan birtakım hususlar da dikkate alınması gerekenler arasında olmak durumundadır.

Öncelikle insan yaşamında yer alan diğer hususlar gibi, dinin de insan yaşamında yer alması gereken önemli bir olgu olduğu kabul edilmeli, dahası dinin insan yaşamına anlam ve değer katan en önemli unsur olduğu bu konuda sorumluluğu bulunan herkes tarafından vurgulanmalıdır.

Anaokulundan başlamak koşuluyla ülkemiz insanının inandığı dinin eğitimini sağlıklı bir şekilde alabilmesi için imkânlar oluşturulmalı, toplumsal yapının işleyiş ve insicamını koruma adına bu sürecin devlet tarafından ciddi ve sistemli bir şekilde takibinin yapılması sağlanmalı, bu alan hangi sebeple olursa olsun illegal odaklara bırakılmamalıdır.

Din eğitiminden gerekli verimin alınabilmesi için, verilecek eğitime esas teşkil edecek konuların pedagojik formasyon açısından çok iyi şekilde tespitinin yapılması, diyanet ve mili eğitime ait kurumlar arasında bu işlerin deruhte edilmesi sürecinde mutlak surette bir koordinasyon sağlanmalıdır.

Gençlerin inanç noktasında yaşamakta oldukları süreçler ciddiye alınmalı, sürecin hassasiyetine uygun şekilde eğitim stratejileri geliştirilmeli, onlara bu eğitimi verecek olan eğitmenlerin her anlamda yeterliliğe sahip olmaları sağlanmalı ve bu süreçlerin takibi ciddiyetle yapılmalıdır.

Sosyal medya araçlarının günümüzde ulaşmış olduğu seviye ve gençlerin buna olan ilgileri göz önüne alınmalı, bu mecralardan mümkün olduğunca istifade edilmelidir. Bu bağlamda güçlü ve etkili içerikler üretilerek gençlerin ilgisine sunulmalıdır. Ayrıca bu mecralarda din adına

faaliyet gösteren siteler ve içerikler mutlak surette kontrol edilmeli, din eğitimi görünümü altında sürdürülen zararlı faaliyetler mutlak surette etkisiz hale getirilmelidir.

Gençlerin dinle sağlıklı bir münasebet kurmaları ve bunu istikrarlı bir hale getirmeleri her türlü gündelik meselenin üstünde tutulmalı, siyasi, ideolojik ve reel politik gündemlerin malzemesi haline getirilmemelidir.

Gençlere yönelik din hizmetlerinin verildiği mekânların konum itibariyle kolay ulaşılabilir yerlerde tesis edilmesine, donanım, imkân ve hizmet çeşitliliği bakımından gençlerin ilgisi çekebilecek bir standartta olmasına özen gösterilmelidir.

Hemen her faaliyette olduğu üzere, insanların özellikle gönüllü bir biçimde sunulan hizmetlere çok daha fazla ilgi duydukları göz önünde bulundurularak, gençlere yönelik din hizmeti sunumunda da mümkünse bu işe yetkin personel arasından gönüllü olanların tercih edilmesine öncelik verilmelidir.

Gençlerin dine ve onun paralelinde tecessüm etmiş olan yaşam biçimine göstermiş oldukları ilginin ne kadar kıymetli olduğu kendilerine hissettirilmeli, bu yaşantının etki ve güzelliklerini tecrübe edebilecekleri yaşam merkezleri oluşturulmalıdır. Devamlılık açısından gençlerle sıcak ve sürekli bir ilişki kurulmasına özen gösterilmelidir.

KAYNAKÇA

Akarsu, B., *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Tic. A.Ş., İstanbul, 1998.

Az, M.A., "Tanrı ve Nihai Gerçeklik Tasavvurları", *Din Felsefesi,* Ed. Latif Tokat, Bilimsel Araştırma Yayınları, Ankara, 2018. (ss. 63-85)

Berger, P.L., *Dinin Sosyal Gerçekliği*, Çev: Ali Coşkun, İnsan Yay. İstanbul, 1993.

Blackstone, W. T., *Dinsel Bilgi Sorunu*, Çev. Tuncay İmamoğlu, Ataç Yayınları, İstanbul, 2005.

Cevizci, A., *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Ergenç, K., Epistemik Şiddet, Yüzleşme Yayınları,

Günay, Ü., *Din Sosyolojisi*, İnsan Yay. İstanbul, 1998.

Gündüz, Ş., *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi yayınları, Ankara, 1998.

Le Poidvein, R., *Ateizm*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.

Özlem, D., *Etik-Ahlak Felsefesi*, Notos Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014.

Subaşı, N., "Gündelik Hayat ve Dinsellik", *Avrupa Günlüğü*, 2001, Sayı: 2, ss. 237-260.

Timuçin, A., *Felsefe Sözlüğü*, Bulut Yayınları, İstanbul, 2004.

KUR'AN'A GÖRE MİRAS PAYLAŞIMINDA KADINA ERKEĞİN YARISI KADAR PAY VERİLMESİNİN GEREKÇELERİ

Doç. Dr. Mustafa TUNÇER
Giresun Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. mustafatuncer061@hotmail.com
Orcıd Id: https://orcid.org/0000-0003-1415-6682

ÖZET

Kur'an'ın önerdiği miras paylaşımında dikkat çeken konuların başında erkek-kadın arasında bazı durumlarda eşit paylaşımın olmaması hususu gelmektedir. Bu paylaşımda erkekle kadının aile içerisinde veya toplumda üstlendikleri görevlerden hareketle *ihtiyaç* prensibi temel alınmış ve *nimet-külfet* dengesi gözetilerek oğullarla kızların arasında bazı hallerde *ikiye-bir* oranında paylaşım öngörülmüştür. Nîsâ sûresinin *"Anne babanın ve yakınların bıraktıklarından erkeklere pay vardır; yine anne babanın ve akrabanın bıraktıklarından kadınlara da pay vardır; azından çoğundan, belli pay."* (en-Nîsâ 4/7) ayetinde belirtildiği üzere kadınların da erkekler gibi mirasa hak sahibi oldukları genel ilkesine vurgu yapıldıktan sonra aynı sûrenin 11. ayetinde ayrıntılı olarak kimin ne kadar hak sahibi olacağı şu şekilde açıklanmıştır: *"Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe iki kadın payı kadar (vermenizi) emreder. (Mirasçılar) ikiden fazla kadın iseler bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur."* Oğulun payının kızın payından iki kat fazla olması durumu ölenin oğlunun ve kızının beraber mirasçı olması durumunda sadece geçerlidir. Oğul bulunmadan sadece bir kız varsa malın yarısını alırken eğer kızların sayısı ikiden fazla ise malın üçte ikisini almaya hak kazanırlar. Günümüzde çokça gündeme gelmesi nedeniyle bizim burada irdelemek istediğimiz konu erkeğe kadının iki payının verilmesinin nedenleridir. Kur'an'ın ilgili ayetleri incelendiğinde erkek çocuğun miras bölüşümündeki payının kız çocuğun payının iki katı olmasının gerekçeleri şu şekilde ifade edilebilir: 1- Kadın aile içerisinde hiç kimsenin geçiminden sorumlu değilken, erkek kendisi, eşi ve çocuklarının geçiminden sorumludur. 2- Nikâh sırasında kadın, erkeğe herhangi bir ödeme yapma sorumluluğu olmamasına rağmen erkek eşine mehir vermekle yükümlüdür. 3- Boşanma durumunda da erkeğin iddet sürresince boşadığı eşinin yeme, içme ve barınma ihtiyaçlarını karşılaması gerekir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Miras, Mirasta kız-erkek ayrımı.

GİRİŞ

Sözlükte "kök, esas, başka birinden kalan bakiye" anlamına gelen "vrs" (irs) kökünden türeyen miras kavramı literatürde ölen bir kişinin (muris) geriye bıraktığı mülkünün kime ne şekilde intikal edeceği kurallarının tümü anlamında kullanılmaktadır.[1]

Miras konusu Kur'an-ı Kerim'de ayrıntıları en geniş şekilde verilen ve daha sonra da mezhepler arasında çok fazla ihtilaf edilmeyen konuların başında gelir. Yüce Allah varislerin alacakları payları sadece genel ilkeler bağlamında bildirmemiş aksine ayrıntılı bir şekilde tespit

[1] Muhammed Fuad Abdülbakî, *el-Mu'cemü'l-müfehres* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2001). "vrs" mad.; Hamza Aktan, "Miras", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/143.

ve tayin etmiştir. Bu itibarla mirasla ilgili meseleler ahkâm arasında en az tartışılan konulardan biri olarak dikkat çekmektedir. Konuya ilişkin Kur'an'da bulunmayan tali hükümler ise hadis ve fıkıh âlimlerinin içtihadı ile çözüme kavuşturulmuştur.

Aşağıda da açıklanacağı üzere mirasın paylaşımında Kur'an'ın belirlediği hisse oranları mirasçılar arasında eşit dağıtım olmamasına rağmen en adilane çözüm şeklidir. Bu konuya dair ayetlerde anne – baba, eş, kardeş ve çocuklar başta olmak üzere en yakından uzağa doğru azalan hisse paylaşımı ile herkesi memnun eden mükemmel bir taksim usulü belirlenmiş olup her bireyin hakkının korunması suretiyle mirasın taksiminde mirasçılar arasında oluşabilecek muhtemel anlaşmazlıkların önüne geçilmiştir.

Kur'an'ın önerdiği miras paylaşımında dikkat çeken konuların başında erkek - kadın arasında bazı durumlarda eşit paylaşımın olmaması hususudur. Bu çalışmada Nîsâ sûresi 11. ayette gündeme getirilen, mirasta oğulun kızdan iki kat hak sahibi yapılmış olması hususu ele alınacaktır.

1. Eski Kültürlerde Miras Paylaşımı

Tarih boyunca ve özellikle cahiliye Arap toplumunda kadın haklarının ihlal edildiği, kadınların ayrımcılığa tabi tutulduğu bir gerçektir. Kadınların çoğu zaman değer açısından veya hak paylaşımında erkeklerden sonra ikinci planda veya geri konumunda düşünüldüğünü de ilave etmek gerekir. Özellikle İslam öncesi dönemde başta doğan çocukların kız olarak dünyaya gelmesinden ötürü utanç duymaları olmak üzere kadınların değersiz görülmeleri, sözlerine itibar edilmemesi ve miras taksiminde neredeyse kendilerine hiç pay ayrılmaması onlara karşı sergilenen olumsuz tavırlardan bazılarıdır.

Miras paylaşımında Kur'an'ın kadına nispetle erkeğin lehine teklif ettiği *ikiye bir* hissenin verilmesi konusunun daha sağlam zeminde değerlendirilebilmesi için İslâm öncesi miras paylaşımının kısaca özetlenmesi önem arz etmektedir. Eski Mısır'da kız ve erkek çocukları başkalarına eşit olarak varis olurlar, yalnız büyük oğula bir miktar fazla verilirdi. Hammurabi kanunlarına göre babanın terekesi oğulları arasında eşit şekilde bölüştürülür, kızlar bundan bir pay alamazdı.[2] Eski Yunan'da kadın, miras bırakan kişinin ikinci dereceden mirasçısı sayılır ama erkek mirasçı bulunmadığında mirastan hak sahibi olurdu. Yahudilikte de ölenin oğlu varsa birinci derecede varisi erkek olup mirasın tamamını alır, kız ise mirastan mahrum bırakılırdı. Şayet ölenin oğlu ve erkek torunu bulunmadığı takdirde kız ancak babasından miras alabilirdi. Roma'da ise günümüzdeki anlayışa benzer bir yol takip edilmiş ve bu durum kanunla hukukî bir zemine oturtulmuştur. M. S. 543 tarihinde çıkarılan bu kanuna göre hem erkek hem de kadın birinci derecede mirasçı kabul edilmiş ve mirastan eşit hisse almaları sağlanmıştır.[3]

İslâm öncesi cahiliye toplumunda ise neredeyse kadına mirastan hiçbir şekilde pay ayrılmaz, hesaba katılmazdı. Onlarda savaşa katılan kabilenin dışarıya karşı koruyuculuğunu

[2] Bekir Topaloğlu, *İslâm'da Kadın* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 223.
[3] Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1996), 1/413-415; Ahmet Efe, "İslâm Miras Hukukunda Kadın Erkek Hisselerinin Farklı Oluşu Üzerine Bir Değerlendirme", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 18 (2011), 160.

üstlenen erkeklere mirastan pay verilir, kadınlar ve küçük çocuklar bu taksimin dışında bırakılırdı.[4] Cahiliye dönemindeki bu durum belki de tarihte kadının malî hakları bakımından en aşağı veya değersiz görüldüğü bir bakış açısını sergilemektedir.

İslâm gelince Mekke döneminde miras konularına ilişkin herhangi bir düzenleme yapılmamış, Medine döneminde ise farklı durumlara ilişkin kadınların mirastan alacakları pay tedrici usulle ve ihtiyaca göre zamana yayılarak düzenlenmiştir.[5] Şu halde İslâm'ın ilk dönemin miras paylaşımın cahiliye dönemindeki örfi hukuka göre uygulandığı anlaşılmaktadır.

2. Kur'an'a Göre Mirasta Kadın-Erkek Ayrımı

Nîsâ sûresinin *"Anne babanın ve yakınların bıraktıklarından erkeklere pay vardır; yine anne babanın ve akrabanın bıraktıklarından kadınlara da pay vardır; azından çoğundan, belli pay."* (en-Nîsâ 4/7) ayetinde belirtildiği üzere kadınların da erkekler gibi mirasa hak sahibi oldukları genel ilkesine vurgu yapıldıktan sonra aynı sûrenin 11. ayetinde ayrıntılı olarak kimin ne kadar hak sahibi olacağı şu şekilde açıklanmıştır: *"Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe iki kadın payı kadar (vermenizi) emreder. (Mirasçılar) ikiden fazla kadın iseler bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, anne babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da anne babası ona vâris olmuşlarsa annesinin hakkı üçte birdir. Ölenin kardeşleri varsa annesinin payı, vasiyetten ve borçtan sonra altıda birdir. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından konmuş paylardır; şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.*"

Tefsir ve hadis kaynaklarında bu ayetin nüzul sebebine dair birkaç farklı görüş belirtilmektedir. Bunlardan birisi şöyledir: Rivayete göre Evs b. Sabit öldüğünde mirasçıları onun hanımını ve üç kızını mirastan mahrum bırakmışlardı. Hanımı bu durumu Resûlullah'a aktardığında yukarıdaki ayet nazil oldu.[6]

Başka bir rivayete göre Cabir b. Abdullah'ı hasta yatağında ziyaret eden Resûlullah'ın, ona mallarını nasıl paylaşacağını sorması üzerine bu ayet nazil olmuştur.[7] Yine bir rivayette Ensarlı bir kadın iki kızıyla beraber Resûlullah'a geldiğinde ona "Ya Resûlullah! Bunlar Sa'd b. Rabî'nin kızlarıdır, babaları Uhud'da seninle beraberdi ve şehit düştü. Kızların amcası malın

[4] Bundan daha da kötüsü bizzat kadının kendisi miras eylemine konu edinilirdi. Bir kadının kocası öldüğünde erkeğin en yakını olan mirasçısı gelip dul kalan o kadına mirasçı olur, mehrini ödeyerek onunla evlenirdi veyahut da onu başkasına nikâhlayıp mehrini alırdı. (Bk. Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Lahor: y.y. ts.), 2/109; Ebü'l-Fidâ İsmail İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1388/1969), 1/454.

[5] Bk. en-Nîsâ 4/7, 11, 12, 176. Konu ile ilgili geniş açıklamalar için bk. İslam Demirci, *İslâm Miras Hukukunun Teşekkülü* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2022), 30-108.

[6] Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'ü'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1400/1980), 4/208-209; Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, thk. Muhammed Abdülkadir Şahin, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1435/2014), 75.

[7] Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Tefsîr", 4/4; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc, *Câmi'u's-sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Ferâiz", 6; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 4/209.

tamamını aldı. Oysa o mallar olmadan onlar evlenemezler." dedi. Resûlullah, "Bu konuda Allah hükmünü verecektir." dedi. Sonra bu ayet indi.[8]

Yukarıdaki rivayetlerden hangisi ayetin nüzulüne sebep olmuşsa olsun, bu rivayetlerin ortak paydası kadın ve küçük çocukların mirastan mahrum bırakılmış olmalarıdır. Sadece bu rivayetler bile cahiliye döneminde mirastan pay ayrılmaması suretiyle kadınların mağdur olduklarını ve kendilerine haksızlık yapıldığını göstermektedir. Bu ayetle birlikte kadın ve çocukların mirastan mahrum bırakılmasının önüne geçilmiş ve kadına erkeğin yanı sıra sosyal ve hukukî bir kimlik kazandırılmıştır.

Bu ayette vahiyle kadınların hukukî kimliklerinin tanınmasına yönelik hassasiyet gösterildiği ve haklarının korunması için gerekli düzenlemelerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu husus İslam'ın gelişi ile birlikte kadınlara ne derece değer verildiğini açıkça göstermektedir.

Oğulun hissesinin kızın hissesinden *bire iki* fazla olması gerektiğinin belirtildiği ayette söz konusu paylaşımda kadının payının temel alınması ve erkeğin payının bunun üzerine tespit edilmiş olması dikkat çekmektedir. Şüphesiz bu durum cahiliye dönemine nispetle kadınların mirastan pay almalarına Kur'an'ın ortaya koyduğu değişimin açık göstergesidir. Burada Kur'an'ın belirlediği sistemin her kesimin ihtiyaç ve gereklerine uygun tarzda çözüm esnekliği sunduğu ve mirasta hak sahibi olan herkesin mağduriyetini giderdiği anlaşılmaktadır.

Nîsâ sûresinde mirasın dağıtımını belirleyen ayetlerdeki paylaşım tüm erkek ve kadın varisler için *ikiye bir* pay verilecek şekilde bir genelleme değildir. Böyle bir iddia Kur'an'ın diğer ayetlerini görmezlikten gelmek demektir. Söz konusu ayetler incelendiğinde bu ayetlerde erkeğin her durum ve şartta kadının iki katı hisse alacağı belirtilmediği, aksine ölen şahsın sadece kız çocukları bulunması ve ikiden fazla olması durumunda mirasın üçte ikisine hak sahibi olacağı, hatta ölenin tek bir kızı geride kalması halinde mirasın yarısını alacağının açıkça ifade edildiği görülmektedir. Kısacası miras paylaşımında oğulun, kızın iki katı kadar pay alacağı, genel geçer bir kural olmayıp, sadece ölenin oğlunun ve kızının beraber mirasçı olması durumunda geçerlidir. Bunun dışında bir anne veya kız kardeşle beraber mirasçı olunması halinde mirastan pay alma oranı değişmekte, erkekle aynı payı bile alabilmektedir.

Miras paylaşımında kadına erkeğin yarı hissesinin verilmesi hususunda İslâm'ın ya da Kur'an'ın kadınlara ayrımcılık yaptığına dair kimi müsteşriklerin[9] ve modernistlerin[10] tenkitlerinin bulunduğunu, yarı hisse verilmesinden dolayı kadına erkeğin yarısı kadar değer verildiğini ve bu konu üzerinden İslâm'a saldırdıklarını burada kısaca hatırlatmakta yarar vardır. Ancak aşağıda da açıklanacağı üzere yaratıcının kulları arasında haksızlık yapacağı veya kadına zulmedebileceği görüşünü benimsemenin hiçbir insaf anlayışıyla açıklanamayacağını

[8] Muhammed b. Îsâ b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Meşhur b. Hasan es-Selman (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1996), "Ferâiz", 3; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/7-8.
[9] M. İzzet Derveze, *Tefsîru'l-hadîs*, çev. Mustafa Altınkaya (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014), 6/97.
[10] M. Sait Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2018), 299.

belirtmek gerekir. Şüphesiz böyle bir düşüncenin hiçbir ilmi dayanağı olmadığı gibi tamamen samimiyetten uzak ilkel bir anlayıştır.

Aslında kadına miras paylaşımında ya az pay verilmesi ya da hiç verilmemesinin gerekçesini İslâm'ın belirlediği esaslarda aramak yerine Müslümanların uygulamalarında aramanın daha doğru olduğu kanaatindeyiz. Zira İslâm âleminde kadına hak ettiği miras ya verilmemiş ya da verildikten sonra çeşitli gerekçelerle erkek kardeşleri veya kocası tarafından gasp edilmiş ve bu durum zamanla gelenek halini almıştır. Sadece bu konuda değil daha pek çok alanda geleneklerin etkisiyle kadının gadre uğradığını söylemek mümkündür. Bu itibarla temel kurallarından uzaklaşma suretiyle ortaya çıkan bu gibi durumları İslâm'ın kendisine mal etmek bir insafsızlıktır.[11]

3. Kız Çocuğuna Erkek Çocuğunun Yarısı Kadar Pay Verilmesinin Gerekçeleri

1- İslâm kadına ekonomik sorumluluk yüklememiştir. Klasik fıkıh kaynaklarında kadının evin malî idaresinden sorumlu olmadığı konusunda ittifak olduğu belirtilmektedir.[12] Normal şartlar altında kadının beslenme, barınma ve giyim gibi ihtiyaçları kendine ait olmayıp akrabalık durumuna göre ya babasına ya kocasına ya da erkek kardeşine aittir. Kadın eğer erkek yakını olmayıp kendi başına bulunduğunda elbette geçimi kendine aittir. Ancak erkeğin bulunduğu herhangi bir ortamda nafakası onlara ait olduğu gibi, kadının başkasının nafakasını temin etme sorumluluğu da yoktur. Erkek ise bu durumun tam aksine eşine, annesine, kızlarına ve kız kardeşlerine bakmakla yükümlüdür.[13] Bu itibarla eşi, annesi, kızı veya kız kardeşinin geçiminden sorumlu olan erkeğe kadın hissesinin iki katı oranında pay ayrılmıştır.[14]

Erkeğin eşine maddi açıdan bakma sorumluluğunu ifade eden ve tartışmanın odak noktasını oluşturan ayette Yüce Allah şöyle buyurur: *"Allah'ın, (iki cinse) birbirinden farklı özellik ve lütuflar bahşetmesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar."* (en-Nîsâ 4/34). Başka bir ayette de aynı konu şöyle ifade edilir: *"Emzirmeyi tamamlamak isteyen için analar çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Onların*

[11] Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri,* 302.
[12] Canan Tatar, *İslâm Hukukunda Kadının Ailedeki Ekonomik Konumu* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023), 106.
[13] Derveze, *Tefsîru'l-hadîs*, 6/97.
[14] İslâm âlimlerinin mirasın paylaşımına ilişkin genel görüşü bu yönde olmasına rağmen günümüzde erkek ve kadının yüklendiği ekonomik roller nedeniyle miras taksiminin değişmesi gerektiğini savunanların da olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Fazlurrahman İslâm'a göre mirasın paylaşımında erkek ve kadına farklı hisse verilmesinin ekonomik değer ve sorumluluklardan kaynaklandığını, bu rollerin zamanla değişebileceğini hatta adaletin bir gereği olarak da bu değişimin olması gerektiği yönünde görüş bildirmektedir. (Bk. Fazlurrahman, *İslami Yenilenme, Makaleler-II*, çev. Adil Çiftçi (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004), 138-139.) Yaşar Nuri Öztürk de ayette belirtilen taksimin bir zorunluluk değil, ayetin başında geçen "Size tavsiye ediyor" ifadesinden dolayı bu hükmün sadece bir öneri/tavsiye olduğunu, zaman ve şartlara göre değişebileceğini belirtmektedir. (Bk. Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'daki İslâm* (İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1994), 538.) Bu ifadeden anlaşılan o ki, Kur'an'da belirtilen miras taksiminin değişebileceğini savunanlara göre, cahiliye döneminde kadın çalışmaması ve aile geçimine katkı sağlamaması nedeniyle mirastan aldığı pay erkeğin payının yarısı kadardı. Ancak günümüzde örf ve adetler değiştiği için kadın sosyal hayatın içinde kalarak aile bütçesine katkı sağlamaktadır. Kadının sosyal statüsü değiştiğine göre mirastan alacağı oran da değişmelidir şeklinde görüş belirtenlere Hüseyin Çelik şu karşılığı vermektedir: "Ayette geçen "yûsîkum" lafzı tavsiye anlamında değil, farz kılma anlamında olup açıkça bir hüküm bildirmektedir. Ayetin sonunda *"Allah tarafından konulmuş farzlardır."* şeklinde bitmesi de ayetin başındaki "yûsîkum" kelimesinin anlamının "tavsiye ediyor" şeklinde değil de "farz kılıyor, emrediyor" anlamında olduğuna delildir. (Bk. Hüseyin Çelik, *Kur'an Ahkâmının Değişmesi* (Ankara: Otto Yayınları, 2017), 113-114.)

normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da çocuk kendisinden olanın (babanın) borcudur." (el-Bakara 2/233).

Görüldüğü üzere eşine bakmakla sorumlu tutulan erkeğe kadına mirastan verilen payın iki katı pay verilmesi eşit paylaşım olmamasına rağmen adaletin tesisi için elzem bir durumdur. Bir başka ifadeyle bu ayette ihtiyaç prensibi göz önünde bulundurularak adilane bir bölüştürme yoluna gidilmiştir. Yani ihtiyacı bulunmayana ya hiç vermemek veya az vermek, ihtiyacı olana da çok vermek eşitlik ilkesi ile bağdaşmazsa da adaleti sağlama ilkesinin bir yansımasıdır. O halde Kur'an'ın erkeğin lehine *bire iki* pay verilmesine ilişkin belirlediği miras taksimi sosyal sorumluluğa ve mali yükümlülüğe göre şekillendirildiği anlaşılmaktadır.

Öte yandan mesele salt ekonomik açıdan ve erkekle kadının mali sorumlulukları bakımından incelendiğinde kadına pozitif ayrımcılık yapıldığını söylemek bile mümkündür. Nitekim erkeğin aldığı miras kendisinin, eşinin, çocukların kimi durumlarda da annesi ve kız kardeşlerinin nafakaları uğrunda harcandığı halde kadının mirastan aldığı hisseyi harcaması gereken hiçbir alan bulunmamaktadır. Sadece babası, kocası ve erkek kardeşleri ve yetişkin erkek çocukları yoksa bu takdirde aldığını kendi geçimi için harcar.[15]

Seyyid Kutup'un bu konuya ilişkin yaptığı değerlendirme şöyledir: İslâm'ın ortaya koyduğu beşeri münasebetler sistemi karşılıklı tamamlayıcılık ilkesine bağlı tutarlı bir sistemdir. Bu sistemde sorumlulukların dağılımı mirasın hakkaniyet ölçüsünde bölüşümü belirlenmektedir. Aslında erkeğin mali yükümlülükleri mirasta elde ettiği paydan daha fazla, daha ağırdır. Bu yükümlülük dağılımında erkeğin çalışıp kazanmaya yatkın özelliği ile kadına tam anlamı ile huzurlu ve güvenli bir hayat sağlamasının teminata bağlanması gözetilmiştir. Böylece kadın, değeri hiçbir malla biçilemeyecek, hiçbir sanayi ürünü ve hiçbir kamu yararı amaçlı hizmetle karşılaştırılamayacak derecede değerli olan çocuğunun, bu ortak insanlık hazinesinin bakımı ile meşgul olsun, kendini bu yüce uğraşa adasın istenmiştir.[16]

2- Nikâh sırasında kadının, erkeğe herhangi bir ödeme yapma sorumluluğu olmamasına rağmen kocaya *"Kadınlara mehirlerini borcunuzu öder gibi verin. Eğer onun bir kısmını size gönül rızasıyla verirlerse onu da âfiyetle yiyin*." (en-Nîsâ 4/4) ayetiyle verilmiş[17] olması da erkeğe mirastan iki kat pay verilmesinin temel nedenlerinden birisidir.

Erkeğin kadına verdiği mehir kadının tüm hayatını değilse bile belli bir zaman dilimi için geleceğini teminat altına alma amacına yönelik verilmektedir. Mehrin üst sınırı konusunda bir kısıtlama söz konusu değildir. Ayrıca kadının aldığı mehir üzerinde istediği gibi tasarrufta bulunma hakkı vardır. Hatta isterse onu satar veya onunla ticaret yapıp gelirini artırabilir.

3- Boşanma durumunda da kadının kocasına karşı maddi bir sorumluluğu yokken koca, boşadığı eşin yeme, içme ve barınma vb. ihtiyaçlarında kullanacağı boşanma tazminatına benzer bir ödemede bulunması gerekir. Bu husus Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir:

[15] M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 1/481.
[16] Seyyid Kutup, *fî Zilâli'l-Kur'ân, çev. Bekir Karlığa v.dğr.* (İstanbul: Hikmet Yayınları, ts.), 3/91.
[17] Ayrıca bk. el-Bakara 2/237; en-Nîsâ 20, 24, 25; el-Mâide 5/5.

"Boşanmış kadınlara faydalanacakları uygun bir şeyler verilmesi, Allah'ın rızasını gözetenlerin borcudur." (el-Bakara 2/241).

Öte yandan boşandıktan sonra bile kadının iddeti bitene kadar, hamile ise doğum yapıncaya kadar iaşe ve barınma ihtiyacını kocanın sağlaması hatta boşandıktan sonra emzirdiği çocuk varsa emzirme karşılığında ücretini ödemesi gerektiği şu ayette vurgulanmaktadır: *"O kadınları, durumunuza uygun olarak kendi oturduğunuz yerde oturtun ve onların imkânlarını daraltmak yoluyla kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer gebe iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını karşılayın. Sizin hesabınıza (çocuğunuzu) emzirirlerse onlara karşılığını ödeyin ve aranızda güzelce konuşup anlaşın. Anlaşmakta zorlanırsanız bu durumda o erkeğin hesabına başka bir kadın emzirecektir."* (et-Talâk 65/6).

Bu ve benzeri nedenlerle miras paylaşımında adaletin tesisi için erkeğe kadının iki kat fazla hisse verilmiştir. Kadına erkeğe verilen ölçekte pay verilmesi halinde ise yukarıda belirtilen hususlar göz önünde bulundurulduğunda erkeğe haksızlık yapılmış olacaktı. Yüce Allah söz konusu harcama sorumluluğunu hesaba katarak miras paylaşımında erkeğe, kadının iki katı pay verilmesini uygun görmüştür. Anlaşılan o ki, Allah bu oranda bir paylaşımla *külfetle nimeti* her iki tarafın lehine olacak şekilde dengelemiş ve sosyal adaletin sağlanmasına zemin hazırlamıştır.[18]

Bu konuya farklı zaviyeden de bakılacak olursa erkeğin/kocanın, ailenin sadece ekonomik giderlerini karşılamakla sorumlu olmadığı da bir hakikattir. Sözgelimi çocukların terbiyesi, eğitimi, hayata hazırlanması ile aile içi disiplinin sağlanmasında şahsiyet ve otoriteye bağlı yükümlülükler de öncelikle erkeğin uhdesinde bulunmaktadır. Doğruluğu üzerinde farklı yorumlar bulunsa da daha fazla ekonomik varlığa sahip olmanın, kişinin sözünün dinlenmesinde ağırlığının olduğu bir gerçektir. Bu itibarla eşinden daha zayıf durumda bulunan bir kocanın, aile bireyleri nezdindeki etkinliğinin de düşük profilde olacağı ifade edilebilir. Rollerin değiştiği veya kadının ekonomik bağımsızlığının bulunduğu ailelerde buna bağlı huzursuzlukların çokça yaşandığı da başka bir gerçektir. Bu yüzden mirasın bölüştürülmesinde erkeğe daha fazla pay ayrılmasındaki gerekçeleri sadece maddî sorumluluklarda aramamalı, aynı zamanda belirtilen bu konunun aile düzeninin sağlanmasındaki muhtemel etkileri de göz önünde bulundurulmalıdır.[19]

Sonuç

Miras paylaşımına esas teşkil eden ayetlere bakıldığında kadın-erkek arasındaki miras taksiminde cinsiyetin öncelenmediği, aksine ilk olarak harcama yetkilisinin konumunun ve akrabalık bağının gözetildiği; ikinci olarak da erkeğin kadına göre iki kat hisse alması ilkesinin ise ölenin oğlunun ve kızının beraber mirasçı olması durumunda gerçekleşeceği anlaşılmaktadır. Kısacası mirasın paylaşımında erkeğin, kadının iki katı kadar pay alacağı, genel geçer bir kural olmadığı, bunun dışında bir anne veya kız kardeşle beraber mirasçı olunması durumunda mirastan pay alma oranı değişmekte, kadın erkekle aynı payı bile

[18] Salih Akdemir, "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 5/4 (1991), 268.
[19] Ahmet Efe, "İslâm Miras Hukukunda Kadın-Erkek Hisselerinin Farklı Oluşu Üzerine Bir Değerlendirme", 164.

alabilmektedir. Şu halde denebilir ki, miras paylaşımında eşitlik yerine ihtiyaç ve adalet ilkesi esas alınarak hakkaniyete uygun bir taksim yapılmıştır.

Nîsâ sûresi 11. ayet bağlamında oğula kızın iki misli pay verilmesinin gerekçeleri 1- Kadının, başkasının nafakasını temin etme sorumluluğu olmamasına rağmen erkeğin; eşine, annesine, kızlarına ve kız kardeşlerine bakmakla yükümlü olması; 2- erkeğin evlenirken ya da daha sonra eşine mehir verme görevinin bulunması; 3- yine erkeğin, boşadığı eşinin belli bir süre yeme, içme ve barınma ihtiyaçlarını karşılaması gerektiği şeklinde sıralanabilir.

Şu halde erkeğin miras taksiminde kadına göre iki kat fazla pay almasına yönelik Kur'an'ın ortaya koyduğu düzenlemenin bireyler arası eşitlikçi bir yaklaşım olmamasına rağmen sosyal adaletin sağlanması için bir zaruret olduğu açığa çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle İslâm'a göre miras paylaşımında erkekle kadının farklı pay almasının temel dayanak noktası iki cins arasında bir değer farkı olduğu için değil, erkekle kadının toplum nezdinde üstlendikleri rol ve ekonomik gerekçelerle ancak izah edilebilir.

Kaynakça

Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cem'ul-müfehres*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2001.

Akdemir, Salih. "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*. 5/4 (1991), 260-270.

Aktan, Hamza. "Miras", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 30/143-145. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm. *el-Câmi'u's-sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Çelik, Hüseyin. *Kur'an Ahkâmının Değişmesi.* Ankara: Otto Yayınları, 2017.

Demirci, İslam. *İslâm Miras Hukukunun Teşekkülü*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2022.

Derveze, M. İzzet. *Tefsîru'l-hadîs*. çev. Mustafa Altınkaya. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014.

Efe, Ahmet. "İslâm Miras Hukuk Hukukunda Kadın Erkek Hisselerinin Farklı Oluşu Üzerine Bir Değerlendirme", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 18 (2011), 157-168.

Karaman, Hayrettin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: Nesil Yayınları, 1996.

Kutup, Seyyid. *fî Zilâli'l-Kur'ân.* çev. Bekir Karlığa v.dğr. 16 Cilt. İstanbul: Hikmet Yayınları, 2. Basım, ts.

Topaloğlu, Bekir. *İslâm'da Kadın.* İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.

Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*. 3 Cilt. Lahor: y.y. ts.

Fazlurrahman. *İslâmî Yenilenme, Makaleler-II*. çev. Adil Çiftçi, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004.

İbn Kesir, Ebü'l-Fida İsmail. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1388/1969.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc. *Câmi'u's-sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Öztürk, Yaşar Nuri. *Kur'an'daki İslâm.* İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 6. Basım, 1994.

Şimşek, M. Sait. *Günümüz Tefsir Problemleri*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 16. Basım, 2018.

Şimşek, M. Sait. *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*. 5 Cilt. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'ü'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân.* 28 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1400/1980.

Tatar, Canan. *İslâm Hukukunda Kadının Ailedeki Ekonomik Konumu* Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023.

Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevre. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Meşhur b. Hasan es-Selman. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1996.

Vâhidî, Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhidî. *Esbâbü'n-nüzûl*. thk. Muhammed Abdülkadir Şahin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1435/2014.

AİLE BİREYLERİNE YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK SÜREÇLERİ (KÜTAHYA AİLE VE DİNİ REHBERLİK MERKEZİ ÖRNEĞİ)

FATMA ZEHRA IŞIK[1], Doç. Dr. ÖMER FARUK SÖYLEV[2]

[1] Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,fatmazehrarte1453@gmail.com orcid ID: 0000-0001-9351-8527

[2] Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Din Bilimleri (Din Psikolojisi) Anabilim Dalı omerfaruk.soylev@dpu.edu.tr orcid ID: 0000-0002-1935- 1957

ÖZET

Aile en küçük birey olan çocuğun ilk psiko-sosyal deneyimlerini kazandığı yerdir. Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik olarak tanımlanan aile, insanlık tarihiyle yaşıt, ekonomi, eğitim ve din gibi toplumun yapısını oluşturan vazgeçilmez unsurlara sahip alternatifi olmayan toplumsal bir kurumdur. Genel olarak aile, aynı soydan gelen veya birbirleriyle evlilik yoluyla akraba olan bireyleri kapsar. Aile, toplumun en küçük birimi olarak neslin devamını ve sosyalleşmesini sağlayan temel toplumsal kurumdur.

Bu araştırmada Kütahya Aile ve Dini Rehberlik Merkezi'nde aileye yönelik manevi danışmanlık hizmetlerine ilişkin uygulamalar hizmet alanı ve hizmet sağlayıcılar açısından değerlendirilmiştir.

Bu çalışma, manevi danışmanlık alanına katkı sağlamayı ve alana ilgi duyanlara pratik çıkarımlar sunmayı amaçlamaktadır. Bu araştırmada Kütahya Müftülüğü ADRM'de 2021-2023 yılları arasında aktif görev yapan ve manevi danışmanlık süreçlerini yürüten din görevlileriyle mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakat yoluyla elde edilen veriler Maxqda 24 programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Araştırma sonucunda manevi danışmanlık süreçlerini yürüten din görevlilerinin süreçle ilgili gözlemleri tespit edilerek elde edilen veriler fenomenolojik yaklaşımla tema ve alt kodlara ayrılmıştır. Bireylerin ADRB/M 'ne başvuru nedenleri, manevi danışmanlık süreçleri, manevi danışmanlık süreçlerinde kullanılan dini referanslar, sürece dair olumlu ve olumsuz geri dönüşler, süreçle ilgili ihtiyaç ve beklentiler, manevi danışmanlığın aile içi problemlerin çözümüne katkısı şeklinde oluşan temalar üzerine odaklanılmıştır.

Bu çalışmanın bulguları, aile bireylerine yönelik manevi danışmanlık süreçlerinin nefis muhasebesi (öz bilinç oluşturma), sabır, tevekkül, irade terbiyesiyle olumlu iyilik halinin devamın sağlanmasına, örnek şahsiyetlerin biyografilerinden ve kutsal kitap okumalarından faydalanarak bilişsel farkındalığın artırılması için bibliyoterapi gibi teknikler kullanılarak

bireylerin ruh sağlığına olumlu katkı sağladığını göstermektedir. Ayrıca bulgular, bireysel önyargıların ve yanlış kültürel kodların etkisinin, danışma sürecinde görevlileri zorladığını ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Manevi Danışmanlık Süreçleri, Aile ve Dini Rehberlik Merkezi, Dini Referanslar, Ailede Dini ve Manevi Temeller

1.GİRİŞ

Aile en küçük birey olan çocuğun ilk psiko-sosyal deneyimlerini kazandığı yerdir (Peker, 1993, s. 84). Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik olarak tanımlanan aile; insanlık tarihiyle yaşıt, ekonomi, eğitim ve din gibi toplumun yapısını oluşturan vazgeçilmez unsurlara sahip alternatifi olmayan toplumsal bir kurumdur (TDK, 2023). Aralarında toplumca belirlenmiş hak ve ödevlere sahip bireylerin oluşturduğu bir kurum olan aile aynı zamanda ortak değerleri olan bir gruptur. Genel anlamda aynı soya mensup veya birbirlerine evlilik bağı ile bağlı bulunan kişilerin tümüdür. Daha dar anlamda bir erkek ile kadın ve varsa çocuklarından oluşan toplumun en küçük birimi olmakla birlikte neslin devamını ve sosyalleşmesini sağlayan temel toplumsal kurumdur (Bayer, 2013, s. 102).

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Aile Kurumunun Psiko-Sosyal Temelleri

Psikolojik, sosyolojik, iktisadi, hukuki ve dini temele dayanan aile müessesi güç aldığı birçok farklı sistemler üzerine inşa edilmiştir. Bu sistemler içerisinde en önemlisi ve en etkin olanlardan birisi insanın fıtri yapısıyla ilgili olan psikolojik temellerdir. İnsanın biyolojik, ruhsal ve toplumsal varlığının şekillendiği yer olan aile ana baba ve çocukların karşılıklı ilişki ve etkileşim içerisinde bulundukları bir sistemdir.

Biyolojik, fiziksel, psikolojik ve sosyal alanlarda birçok farklı ihtiyaçlarla hayata başlayan insan, aile kurumu ile bunları karşılamaya çalışır. Bu ihtiyaçların karşılanması literatürde yaygın olan aile yaşam döngüsüyle açıklanmaya çalışılmaktadır (Nichols, 2013, s. 137). Bu yaşam döngüsünde dini ve kültürel yapımıza ait bazı eksiklikler olmakla birlikte genel aşamalar şu şekildedir (Erkan & Uyar, 2021, s. 450).

Genç Yetişkin Bekâr Birey: Batı toplumlarına uygun sınıflandırmada evden ayrılmayı da ifade bu evrede bağımsız bir kimlik geliştiren genç ekonomik ve duygusal anlamda bağımsızdır.

Evlilik ile ilgili gerçekçi düşüncelerinin oluşmaya başlamasıyla bu evrede genç bireyden duygusal olgunluğa ulaşılması beklenir.

Yeni Evli Çift (Çocuksuz Aileler): Evliliğin kuruluş dönemi olarak kabul edilen dönem "balayı" süreci olarak bilinir ve genelde ilk çocuğun dünyaya gelmesine kadar geçen dönem olarak kabul edilir. Bu gelişim sürecinde çiftler birçok sosyo-demografik değişkenler yönünden yakın durumdadır. Bireyler evlilikle oluşan geniş aileleri ve yeni arkadaş çevrelerini de içerecek şekilde sosyal sistemlerimi genişletir.

Küçük Çocuklu Aileler: Çocuk sahibi olmada evli bireyler kendilerini güncelleyip yeni sistemde çocuğa yer açamadıklarında zorlanabilmektedir. Çocukların dünyaya gelmesiyle beraber eşlerin birbirlerine karşı olan rol ve sorumluluklarının yerine ebeveyn rol ve sorumlulukları öncelemesi gerekmektedir. Bu da çiftlerin atlatması gereken yeni bir kriz olarak karşımıza çıkmaktadır. Ebeveyn olmak bir yandan muhteşem duygular hissettirmekte, diğer yandan da zorlu bir yaşamı beraberinde getirmektedir. Ailelerde çocuk sahibi olmak çiftlere duygusal hazzın yanı sıra aynı zamanda baş edilmesi gereken unsur olduğu için korku, stres ve kaygı durumlarını yaratmaktadır. Bu durum İslami referansta imtihan olgusuyla ifade edilmektedir. Bu evrede anne-baba rollerinin yanında büyükanne ve büyükbaba rollerinin de sisteme dâhil edilmesi kültürel öğeler gözetilmesi açısından önemlidir.

Ergenlik Döneminde Çocuğu Olan Aileler: Ergenlik dönemi çocukluk döneminden sonra ve yetişkinlik döneminin önce gelen fiziksel, bilişsel ve psikolojik değişimlerin yaşandığı, sosyal kimlik karmaşası gibi problemlerin ortaya çıktığı bir dönemdir. Ergen rol kazanırken toplumsal düzeyde beden kabulü, yaşıt ilişkilerini geliştirmek, duygusal düzeyde bağımsızlık ve evliliğe hazırlanmada gelişim görevleri yer almaktadır. Ergenlik sürecinde bireyler kendi kimlik kazanımlarını gerçekleştirirler. Bu kazanımlar gerçekleşirken manevi alanın da ihmal edilmemesi gerekir. Anne baba-çocuk ilişkisinden özgürlük/sınır dengelerine geçiş süreci başlamıştır. Anne ve babanın ergenin özgürlük taleplerinde sınır koyması gerekirken diğer taraftan da bağımsızlığın desteklenmesi gerekir.

Çocuğu Evden Ayrılan Aile: Aile yaşam döngüsünün bu son evresinde çocukların ergenlik dönemimden çıkması ve yeni ailelerini kurmasıyla çift olarak yaşamanın yeniden değerlendirileceği evredir. Aile ilişkileri gelin, damat ve torunları içerecek şekilde tekrar güncellenir. Onur (2000)'a göre 40-65 yaş arası orta yaş dönemini kapsamaktadır. Bu yaşam döngüsünde eşler çocuklarını hayatları hakkında karar vermeleri sürecinde destekler. Yetişkin

çocuk ile ebeveynler arasında daha üst düzey bir iletişim geliştirilmeye başlanır (Onur, 2021, s. 179).

İleri Dönemdeki Aile (Yaşlılık): Aile yaşam döngüsünün son basamağıdır. Eşler bu aşamada fiziksel ve mental yeterliliklerin azalmasının yanı sıra bazı psikolojik ve sosyal yeterliliklerinin de azaldığını fark edebilirler. Bu aşamada aile veya çevreden kayıplar yaşanması da eşlerin uyumunu ve aileyi etkileyebilir. Eş, kardeş ve diğer akranların ölümleriyle başa çıkma ve ölüme hazırlanma durumların gerçekleştiği aile yaşam döngüsünün bireyde gerçekleştiği evredir (Hurlock, 1992, s. 345)

Bu aşamalarda her zaman çöküşler ve geri çekilme durumlarının yaşandığı evre olmayabilir. İleri dönemdeki (yaşlılık) ailelerde, eşler ikili ilişki bakımından tekrar birbirlerine yakınlaşmakta ve beraberlikleri yoğunlaşmaktadır. Ailevi ve toplumsal rol seçeneklerinin araştırılmaya başlandığı, yaşlıların erdem ve deneyimlerine yer açma konusunda önemli bir evredir (Karagöz & Böke, 2020, s. 29). Bu evrede çocuğun evden ayrılığı aynı zamanda anne babanın rol ve sorumluluğunun azalmasıyla beraber çiftler evlilikleri ile baş başa kalırlar. Bu aşamada eşlerin tekrar birbirlerini anlamasına yardımcı olabilecek ve hayattan, evliliklerinden doyum ve uyum ilişkileri artmaktadır.

Her toplumun kendi dini ve kültürel yapısına uygun dinamikler geliştirmelidir. Bir toplumun önemsediği süreçler diğer bir toplumsal yapı için bir anlam ifade etmeyebilir. Bu sebeple Türkiye'de yapılan aile yaşam döngüsü çalışmalarında bunu gözeten 8 aşamalı sınıflandırma göze çarpmaktadır (Selman & Uçar , 2017, s. 232).

1. Nişanlılık Döngüsü
2. Yeni Evli-Çocuksuz Aile Döngüsü
3. Küçük Çocuklu Aile Döngüsü
4. Okul Dönemi Çocuklu Aile Döngüsü
5. Ergen Çocuklu Aile Döngüsü
6. Evden Ayrılan Çocuklu Aile Döngüsü
7. Boş Yuva Döngüsü
8. Dulluk Döngüsü

2.2.Aile Kurumun Dini ve Manevi Temelleri

Din bireyin günlük hayatında, gelecek algısında, yaşam tarzında, insanlarla ilişkilerinde temel ilkeler barındırmaktadır. Bu sebeple kendini dindar olarak tanımlayan bireyler dinin

koymuş olduğu evlilik ve aileye dair kurallara hayatlarında yer vermeye özen gösterirler ve bu özen onların duygu, düşünce ve davranışlarını düzenlemelerinde etkili olur.

Dinler, özelde İslam evliliği teşvik etmiş, evlilik dışı ilişkileri yasaklamış, evliliği zedeleyecek birçok ilişki biçimlerinden uzak kalınması noktasında aileleri desteklemiştir ve evlilik kurumunu koruyucu tedbirler almıştır (Aydın, 2015, s. 106). Dinin ve maneviyatın evlilik ve aile hayatında gerek eşler arası doyumda ve uyumda aile içi ilişkilerde ve çatışmaların çözümünde takip ettiği yolda önemli rol oynadığını İslami literatürden öğrenmekteyiz (Aydın, 2013, s. 352). Bireyler eş seçiminden nikâhın gerçekleşme töreninde, ailedeki sorumluluklar ve çocukların eğitimi konusunda dinin rehberliğine ve maneviyatın desteğine ihtiyaç duymaktadırlar (Kılınçer, 2022, s. 89).

Evlilik öncesi, evlilik sonrası hayat, sünnet, doğum, ölüm gibi törenler ve boşanma gibi birçok konuda dinin ortaya koyduğu normlar ve uygulamalar esas alınmaktadır. Bireyler genellikle kendi dinlerine mensup kişilerle evlenmeyi önceler ve bu konuda toplum da din de bireyleri destekler (Kılınçer, 2022, s. 71-79). Ailenin gerçekleştirdiği birçok fonksiyonun din ile örtüşmesi aile ile din arasında sıkı bir bağın olduğunu bizlere göstermektedir. Çünkü bireyin dinini ilk öğrendiği algıladığı yer ailedir (Söylev Ö. F., 2020, s. 222). Dini ritüellerin, dini pratikler ve birçok dini duygunun oluşumu ilk ailede gerçekleşir. Aynı zamanda aile dini bilgilerin, uygulamaların bir sonraki nesillere aktarması arasında önemli bir görev üstlenmektedir (Hökelekli, 2010, s. 257). Özellikle erdemler noktasında saygı, sevgi, adalet, hakkaniyet değer verme gibi birçok duygular aynı zamanda dininde ortak değerleridir. Özellikle çocuklar ve ebeveyn arasındaki güvenli bağlanmanın çocuğun ailede bulunduğu ilk zamanlarında kazanılan güven duygusuyla alakalı olduğu yapılan çalışmalarda ortaya konmaktadır (Doksat & Ciftci, 2016, s. 490).

İslam özelinde baktığımızda evlilik ve ailenin kurulması, yapılandırılması ve sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi için birtakım emir ve yasakların ilkelerinin ortaya konulduğu görülmektedir.. Aile toplum içindeki niceliksel küçüklüğüne rağmen, etkilemesi ve etkilenmesi yönüyle büyük bir niteliğe sahiptir (Yaman, 2009, s. 17). Yine Kur'an'ı Kerim'de Rum suresi 21. ayette evliliğe dair çok önemli prensiplerden bahsedilmektedir. Yine hac 147. ayette de eşler birbirine emanet olarak nitelendirilmektedir. Aynı zamanda İslam evliliği teşvik etmiş ve bekârlığı hoş karşılamamıştır. İsra suresi 32. ayette evliliğe gücü yetenlerin evlenmesini Nur suresi 30. ayette evliliğe imkân bulamayanların zinadan uzak durması gibi prensipler yer alarak İslam'ın evliliğe verdiği değer ve önem ortaya çıkarılmıştır. Aynı zamanda İslam peygamberi

hazreti Muhammed'in de evlenip evlilik tavsiye ettiği İslam'ın evliliğe özelde aileye önem atfettiği ve bu sebeple dinin aileler için hayatın merkezinde yer aldığını görmekteyiz.

Kişinin hayata dair inanç, duygu, davranışlarındaki iyi ve kötü algısının psikolojik yönünü ifade eden ahlak kavramı aile yaşamında önemli bir yere sahiptir. Dinin önem verdiği ahlaki prensiplerin aynı zamanda aileyi ayakta tutan değerlerden olduğu yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur (Selman, 2018, s. 13-20). Kendilerini dindar olarak nitelendiren bireyler aile içinde yaşamış oldukları çatışmalarda veya bireysel problemlerde öncelikle dini referans alarak çözüm arayışına girmektedirler. Hiçbir kurumsal yapıda olmayan yakınlık aile ve din arasında mevcuttur. Aynı zamanda bu iki kurumun yakınlığı sebebiyle din psikolojisi ve aile psikolojisi arasında mühim bir etkileşim mevcuttur (Hökelekli, 2010, s. 258). Bu sebeple aile sorunlarının çözümünde din ve maneviyatın önemli bir yeri vardır. Dinin ve maneviyatın arasında sıkı bir etkileşimin olduğunu görmekteyiz (Balkanlıoğlu, 2014, s. 516).

2.3.DİB'nın Aileye Yönelik Çalışmaları

Türkiye'de Diyanet işleri Başkanlığı ailenin kurulması, korunması güçlendirilmesiyle ilgili birtakım görevleri yerine getirmektedir. Bu amaçla 15 Nisan 2002 tarih ve 199 sayılı oluru ile aile ve dini rehberlik büro/merkezleri açılmıştır. Ailelerin yaşamış olduğu çatışma ve problemlerde maneviyat odaklı ve dini, referans alan çözümlerle faaliyetler yürütmektedir (Köylü & Altaş, 2014, s. 301-313). 633 sayılı Kanun ile Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliğine dayanılarak hazırlanan ve 10.01.2019 tarihli ve 8150 sayılı Başkanlık onayı ile yürürlüğe giren yönergeye göre vaizler öncelikli olmak üzere; din hizmeti uzmanları, eğitim uzmanları ve yüksekokul mezunu Kur'an kursu öğreticisi, imam-hatip ve müezzin-kayyım unvanındaki personel görevlendirilmektedir (DİB, 2019).

3.YÖNTEM

Bu araştırmada Kütahya Müftülüğü ADRM'de 2021-2023 yılları arasında aktif görev yapan ve manevi danışmanlık süreçlerini yürüten din görevlileriyle mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakat yoluyla elde edilen veriler Maxqda 24 programı kullanılarak analiz edilmiştir.

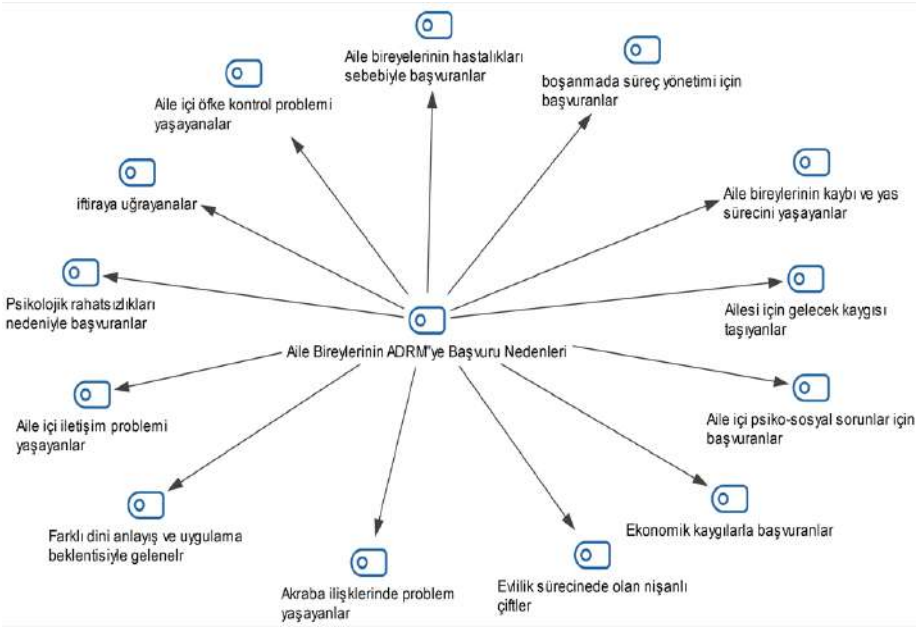
Araştırma sonucunda manevi danışmanlık süreçlerini yürüten din görevlilerinin süreçle ilgili gözlemleri tespit edilerek elde edilen veriler fenomenolojik yaklaşımla tema ve alt kodlara ayrılmıştır. Bireylerin ADRB/M 'ne başvuru nedenleri, manevi danışmanlık süreçleri, manevi danışmanlık süreçlerinde kullanılan dini referanslar, sürece dair olumlu ve olumsuz geri

dönüşler, süreçle ilgili ihtiyaç ve beklentiler, manevi danışmanlığın aile içi problemlerin çözümüne katkısı şeklinde oluşan temalar üzerine odaklanılmıştır.

3.BULGULAR VE TARTIŞMA

1.Aile Bireylerinin Aile ve Dini rehberlik Merkezine Başvuru Nedenleri

Katılımcıların gözlemlerinden ve ifadelerinden bu temaya ait on üç kod oluşturulmuştur.

Görsel 1. Aile Bireylerinin Aile ve Dini rehberlik Merkezine Başvuru Nedenleri Temasına İlişkin Model

1.Aile Bireylerinin Hastalıkları Sebebiyle Başvuranlar; Aile fertleri sağlık problemleri yaşadığı zaman ruh sağlığının etkilemesine paralel olarak aile içi bazı problemler ortaya çıkabilir. Bu durumda ailelerin manevi, desteğe ihtiyacı olmaktadır (Karagöz & Böke, 2020, s. 52). "*Bir takım sıkıntılar olabilir veya aile fertlerinden birisi rahatsız olabilir hasta olabilir"(G2)* şeklindeki ifadeler bu durumun başvuru nedenlerinden biri olduğunu göstermektedir.

2.Psikolojik Rahatsızlığı Olanlar; Bu koda ait başvuru nedenlerinin daha yoğun olduğunu katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Hizmet sağlayıcıların alan dışı başvurularda gerekli yönlendirmeleri yaptığı bazı araştırmalarda yer almaktadır (Söylev S. , 2023, s. 111). *"Çok tereddüt ettim. Psikoloğa gideyim, buraya mı geleyim? En sonunda Müftülüğü tercih ettim. Aileme dini rehberlik merkezine geldim diyenler oluyor."(G1) "...Obsesif hastası*

takıntısı var"(G1), "...vesveseden diye bize gelmiş"(G2), "...psikolojik rahatsızlığı olanlar"(G1, G2), "...namaz kılarken vesvese yapıyor"(G1) şeklindeki tekrarları bu kod kapsamaktadır.

3.Aile içi Öfke Kontrol Problemi Yaşayanalar; Şiddetin olduktan sonra değil öncesinde önlenebilmesi ve kontrol edilebilmesi ailevi ve insani ilikler de büyük önem taşımaktadır (Karagöz & Böke, 2020, s. 56). *"...sesi titreyen bir hasta geldi. Çift karı koca olarak geldiler ama erkek çok sert böyle sonra öğrendim bağımlı olduğunu." (G2).*

4.İftiraya Uğrayanlar: *"Neticede ben bir hocayım benim size anlatacağım şeyler hep dini referans da olacak diyorum. "Biz zaten o yüzden geldik. Biz bu yüzden geldik diyorlar."(G2)*

5.Farklı dini Anlayış ve Uygulama Beklentisiyle Gelenler: Bu koda ait katılımcı ifadesi de Aile ve Dini Rehberlik merkezine başvuru sebebi olarak yer almaktadır. *"...bir faydası da olur mu ki acaba hani olmaz gibi bir ön yargıyla gelip"(G2)*

6.Aile İçi İletişim Problemi Taşıyanlar; *"çocuğuyla ilgili üzerine çok baskı yapmasını yani kendisi fark etti bana üzülüyor, o çocuk ondan devam ediyor diyerek gelenler (G2)*

7.Akraba İlişiklerinde Problem Yaşayanlar; Araştırmanın başında aile yaşam döngüsünde de ifade edildiği gibi akrabalık ilişkileri ailenin toplumsal işlevlerindendir. Bu nedenle aile ilgili bazı problemlere yanlış yönetilen akrabalık ilişkileri sebep olabilmektedir. *"...kayınvalidesiyle ilgili." (G2)*

8.Evlilik Sürecinde Olan Nişanlı Çiftler; "*Bilmiyor bilmeden öğrenmek için gelenler var. Yani iyi dinini seviyor imanı var. Hani belli başlı şeyleri öğrenmek istiyor. (G2)* Aile mefhumuyla ilgili rehberlik faaliyetlerine başvurunun olduğu görülmektedir.

9.Ailesi için Gelecek Kaygısı Taşıyanlar; "*İkinciye hamile genç daha küçük bir çocuğu var."(G2)* Ailede ortaya çıkan yeni durumlara ayak uydurabilmek ve kaygı durumunu azaltmak için hizmet sağlayıcıların manevi desteğine ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır.

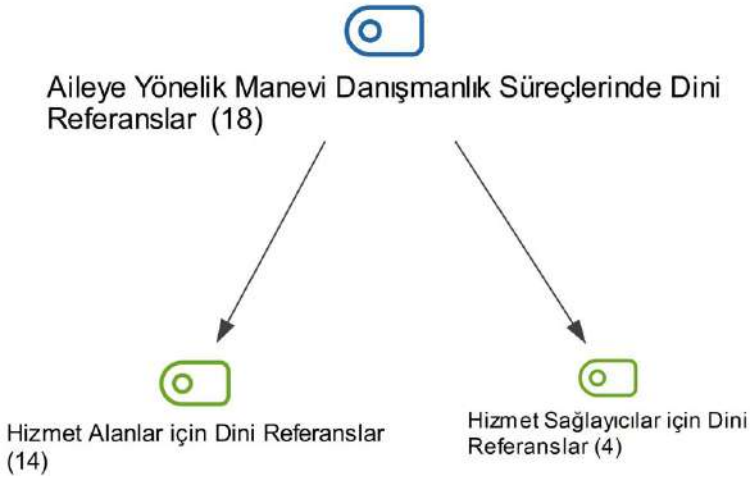
10.Ekonomik Kaygılarla Başvuranlar; *"Maddiyat ama böyle bir sarmal olmuş yani o kadar kafalar beyinler karışmış ki "(G2)*

11.Aile Bireylerinin Kaybı ve Yas Sürecini Yaşayanlar; Bireyin yaşamındaki var olan dengenin yeniden sağlanabilmesi için manevi destek önemlidir. *"genç yaşta evladını kaybetmiş, çocuğunu kaybeden anne."(G2)*

12.Aile içi Psiko-Sosyal Sorunlar için Başvuranlar: *"Hiçbir çıkış yolum yok hocam ben ne yapayım" deyip böyle sanki intiharı düşünenler olabiliyor"(G1)*

13.Boşanmada Süreç Yönetimi için Başvuranlar: "*Ben her şeyi biliyorum aslında biliyorum bunları biliyorum diyerekten söze başlayıp ama yine de size geldim."(G2)*

2.Aileye Yönelik Manevi Danışmanlık Süreçlerinde Dini Referanslar

Görsel 2. Aileye Yönelik Manevi Danışmalık Hizmetlerinde Dini referanslar Temasına İlişkin Model

Hizmet Sağlayıcılar için Dini Referanslar

Yapılan hizmetlerden yüksek verim elde edilebilmek için süreci yürütenler içinde İslami referanslar önemlidir. Çünkü manevi danışmanlık sürecini yürüten personelin motivasyon kaynakları çok öncelerine dayanmaktadır (Ayten, 2020, s. 149).

"Çabamız, gayretimiz Allah katında ne kadar değerli olduğundan bahsediyorum".(G1)
"Psikolojik sorunları olan insanların iyileşme süreçlerine bakıldığında bunun tedavisini manevi yönünü güçlendirme olduğu ispatlanmış".(G2)
"Kuran okumayı tavsiye ediyoruz yani Kuran'ın başlı başına zaten okuyana bir huzur verir bir rahatlık verir ama sadece işte Kur'an okumanın veya Kuran mealini okumanın yeterli olmayacağını mutlaka işte tefsirlerden de yararlanılması gerektiğini vurguluyoruz".(G1)

Hizmet Alanlar için Dini Referanslar

Danışanların talep ve ihtiyaçlarına göre süreç içerinde kullanılan dini kaynaklar Müslüman toplumların normalleri olarak karşımıza çıkmaktadır. (Gürsu , 2022, s. 209-228)

"Hz. Ayşe'yi anlattığımda gözleri yaşlı bir şekilde dinledi (G2).

"..iç muhasebe."(G2)

"Hz. Peygamberimizin örnekliğinden..." (G2)

"O aileye namazın öneminden Kur'an'ın öneminden bahsediyoruz ve bunu öneriyoruz."(G1)

"İnanan insanlara işte ayetlerden hadislerden diğer İslam tarihinden örnekler verdiğimizde bu olumlu yönde bunun katkıları oluyor."

"Ailevi bir takım sıkıntılar problemler varsa işte diyelim Rum suresinin 21. ayetinin yani orada ailedeki bağı koruyan çatıyı oluşturan şeyin işte meveddet olduğu sevgi olduğunu rahmet olduğunu söylüyoruz."(G2)

"Evlenmenin öneminden bahsediyoruz şayet bekâr olur da birtakım sıkıntıları olursa Allah Teâlâ'nın evlenmeyi meşru gördüğünü dolayısıyla evlenmemiz istediğini".(G2)

"Ailede diyelim karı koca arasında birtakım sıkıntılar geçimsizlikler varsa yani onların birisinin diğerinin kölesi olmadığını dolayısıyla mesela Hucurat *suresi 31. Ayetin gereğince; sen ondan üstün değilsin o da senden üstün değil Allah katında üstünlük takvadadır diyoruz"(G2)*

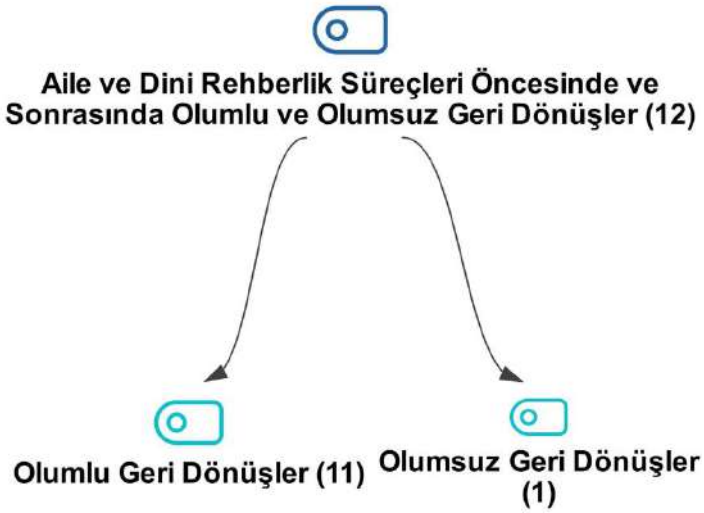
"Yanlış eş seçimi ile ilgili mesela bu hususlarda da peygamber efendimizin işte " Kadın dört sebepten biri için alınır: Malı, soyu, güzelliği ve dindarlığı. Sen (diğerlerini geç), dindar olanı seç. (Aksi halde) sıkıntıya düşersin." yani bu hususlara dikkat edilmesi gerektiğini söylüyoruz".

"Örnekler vererek evet ailede bir sıcaklık sevgi saygı ortamı oluşturmaya çalışıyoruz."(G2)

"Allah'ın rahmetinden ayıpları kusurları örtüsünden bağışlayıcılığından bahsediyoruz".(G2)

"Tövbe kapısının ölünceye kadar açık olduğunu dolayısıyla hatamız varsa hatamızdan dönmenin bir erdem olduğunu."(G2)

3.Aile ve Dini Rehberlik Süreçleri Öncesinde ve Sonrasında Olumlu ve Olumsuz Geri Dönüşler

Görsel 3. Aile ve Dini Rehberlik Süreçleri Öncesinde ve Sonrasında Olumlu ve Olumsuz Geri Dönüşler Temasına İlişkin Model

Olumlu Geri Dönüşler

(G2)'in danışanlardan gelen olumlu dönüşler şeklindeki gözlem ve yorumları bu kodla ilişkilendirilmiştir.

"Teskin olaraktan ayrılıyorlar."
"Almamız gereken şeyleri aldık. Biz bunu arıyoruz aslında."
"yüzleri gülüyor."
"Allah razı olsun çok iyi geldiniz bana diyerek ayrılıyorlar."
"Profesyonel bir destek almaya sizin ihtiyacınız var diyorum."
"Farklı bir manevi danışmana gidiyorum diyen hiçbir vakayla karşılaşmadım."
"Birebir yine terapi şeklinde aile danışmanlarına yönlendirmeler yapıyoruz."

Aynı şekilde (G1)'in danışanlardan gelen olumlu dönüşler şeklindeki gözlem ve yorumları da bu kodla ilişkilendirilmiştir.

"Büyük ölçüde bu dini referansların ayet ve hadislerin insanlar üzerinde olumlu da etkisi oluyor evet."
"Bizde yuvamızı bir kere daha kurtaralım bakalım ne olacak inşallah iyi olur gibi olumlu dönüşler alıyorlar."

"Zaman zaman psikiyatriye yönlendiriyoruz yani buna rağmen hocam ben oraya da gittim buraya gittim şunu da yaptım ama yani sizinle görüşmemiz in konuşmamızın bizde çok ayrı bir olumlu bu etkisi var rahatlıyoruz dediklerine şahit olduk."

Olumsuz Geri Dönüşler

"Dini yönden inanç yönünden zayıf kimseler de oluyor yani o tür insanlara da böyle hemen ayetle hadisle cevap vermeye çalıştığınızda fazla bir etkisi tesiri olmuyor yani onlara daha çok bilimsel birtakım veriler sunmanız gerekiyor." (G1) şeklindeki yorumdan maneviyata karşı hazır bulunuşluluğu veya talebi olmayan bireylerin süreç sonunda olumsuz geri dönüşlerde bulunduğu anlaşılmaktadır.

4. Aile ve Dini Rehberlikle İlgili İhtiyaç ve Beklentiler

Manevi danışmanlık süreçlerinin kalitesini artırmak için hizmet sağlayıcı personelin ihtiyaç beklentilerine ait temanın altında da geliştirici bazı tespitler yer almaktadır. Bu tespitler manevi danışmanlığı yürütenlerin gelişime açık olduğu şeklinde yorumlanabilir.

"Biz hep dinimizin referanslarını kullanıyoruz ama ben mesela yaklaşık 2-3 yıldan beri çok ciddi psikoloji üzerine okumalar yapıyorum."(G2)
"Psikolojide isim yapmış kimseleri dinlemeye çalışıyorum."(G2)
"Genelde eğitimlere katılıyorum. Bu noktada belki eksikliğimiz hani bu işi yapan arkadaşların bunları yapması gerektiğini düşünüyorum."(G1)

5. Manevi Danışmanlığın Aile içi Problemlerin Çözümüne Katkısı

Manevi danışmanlık hizmetleriyle ailenin bütünlüğünün korunmasının yanında ailenin yaşadığı problemlerin çözümüne de katkı sunduğu anlaşılmaktadır.

"Birtakım insanlarla mesela bize geldiklerini gelmemiş olsalar yani bir internetteki bilgi kirliliğinden ön yargı mı şikâyetçi olur yani şurada şöyle diyor burada böyle diyor eğer oraya uysaydık yanlış yapacakmışsınız yani bu işin en doğrusunu sahih bilgisini siz biliyorsunuz diye geri dönüşler alıyoruz."(G1)
"Neticede ben bir hocayım benim size anlatacağım şeyler hep dini referans da olacak diyorum.
"Biz zaten o yüzden geldik. Biz bu yüzden geldik diyorlar."(G2)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Klasik dönemde geniş aileden modern dönemde çekirdek aileye geçiş post modern dönemde ise aile kavramı ve aile içi ilişkiler tartışılmaya başlanmıştır. Aile üyeleri arasındaki

sağlıklı ilişkinin giderek azalması veya ortadan kalkması, aileyi ayakta tutan değerlerin kaybolmaya yüz tutması, insanı değerli kılan mahremiyetin çöküşü, bireyciliğin had safhada olması, ailenin bireyde ve toplumda icra etmesi gereken fonksiyonlarının azalması yahut başka kurumlara geçmesi, ebeveyn rollerinin değişmesi, ailenin üreten değil de tüketen konuma getirilmiş olması günümüz ailesinde yaşanan bir takım sıkıntılı durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Evlenmenin geciktirilmesi ve zorlaştırılması, çocuk ihmal ve istismarı ile aile içi şiddet, hatalı ebeveyn tutumları, evlilik dışı birliktelikler, bağımlılıklar, mahremiyetin ihlali, boşanma gibi sebepler günümüz aile problemlerinde öne çıkan hususlardır.

Bu sebeplerin bireyler üzerindeki olumsuz etkileri aile üyelerine uygulanan manevi danışmanlık ve rehberliğin günümüz şartlarında bir hizmet alanı olarak görülmesine neden olmuştur. Manevi danışmanlık ve aile ilişkisi hakkında bilimsel verilerin az olması, alanın uzmanlarını manevi alanın dışında bazı inanç ve düşünce sistemleriyle çözüm bulma arayışına götürmüştür. Buna karşın ruhsal tedavinin önde gelen bazı düşünürleri maneviyatın aile yaşantısı üzerindeki etkisini dikkate alabilmiştir. Manevi krizlerde görülen artış birey için aile hayatının ne derecede önemli olduğunu ortaya koymuştur.

Bu çalışmada Kütahya Müftülüğüne bağlı Aile ve Dini rehberlik Merkezinde süreç içerisinde kullanılan İslami referanslar hizmet sağlayıcı manevi danışmanlık personeli tarafından değerlendirilmiştir. Ailelerle yürütülen manevi danışmanlık süreçlerinde sadece bireyler ya da çiftler değil ailenin bütününün ele alındığı görülmektedir. Aile bireyleri ortak bir amaç için bir araya gelerek bir anlam dünyası inşa eder. Bu sebeple her ailenin kendisine özgü ruhu ve maneviyatı vardır. Bu maneviyat ailenin yapı taşını oluşturur. Manevi bağlarla birbirine bağlanan aile bireyleri toplumun güçlenmesinde önemlidir.

Sonuç olarak ADRM personelinin dini referansları etkin kullandığı ve önemli oranda olumlu dönüş aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca kullanılan sağaltım teknikleriyle aile bireylerine yönelik manevi danışmanlık süreçlerinde nefis muhasebesi (öz bilinç oluşturma), sabır, tevekkül, irade terbiyesiyle olumlu iyilik halinin devamının sağlanması, örnek şahsiyetlerin biyografilerinden ve kutsal kitap (Kur'an) okumalarından faydalanarak bilişsel farkındalığın artırıldığı görülmüştür. Diğer taraftan bireysel önyargıların ve yanlış kültürel kodların etkisinin, danışma sürecinde görevlileri zorladığını ortaya çıkarmıştır.

KAYNAKÇA

Aydın, N. (2013). Uluslararası Aile Konferansı. *Internatıonal Conference on Family* (s. 342-357). Ankara: Muhder.

Aydın, N. (2015). *Hz.Peygamberin Hayatında Eşler Arası İletişimin Temel İlkeleri* (Cilt 9). Bayburt: Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.

Ayten, A. (2020). *Din ve Sağlık* (2. b.). İsatnbul: Marmara Akademi Yayınları.

Balkanlıoğlu, M. A. (2014). Questiıning the Relationship Between Religion and Marriage: Does Religion Affect Long-Lasting Marriage? Turkish Couples Practice of, Perception of, and Attitudes Towards Religion and Marriage,. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi = The Journal of International Social Research, VII*(31), 515-523.

Bayer, A. (2013). Değişen Toplumsal Yapıda Aile". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4*(8), 101-129.

DİB. (2019, 01 10). *Aile ve Dinî Rehberlik Büro veya Merkezleri Çalışma Yönergesi*. T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Hukuk Müşavirliği: https://hukukmusavirligi.diyanet.gov.tr/Detay/319/aile-ve-din%C3%AE-rehberlik-b%C3%BCro-veya-merkezleri-%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fma-y%C3%B6nergesi adresinden alındı

Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Büro veya Merkezleri Çalışma Yönergesi . (10 Ocak 2019).

Doksat, N. G., & Ciftci, A. D. (2016). Bağlanma ve Yaşamdaki İzdüşümleri. *25*, 489-501.

Erkan, Z., & Uyar, S. (2021). Aile Yaşam Döngüsüne Yönelik Çalışmaların İncelenmesi. *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS), 12*(44), 447-474.

Gürsu , O. (2022). *Manevi Danışmanlar İçin Kılavuz (Danışma İlke, Beceri ve Teknikleri).* İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Hökelekli, H. (2010). *Din Psikolojisi.* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfi Yayinlari.

Hurlock, E. B. (1992). Yaşlılık Döneminde Dini İlgi ve Faaliyetler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4*(1).

Karagöz, S., & Böke, E. G. (2020). *Aile ve Dini Rehberlik Merkezlarinde Manevi Danışmanlı ve Rehberlik Hizmetleri* (2 b.). Ankara: DİB Yayınları.

Kılınçer, H. (2022). *Aileye Tutunmak.* İstanbul: Çmlıca Yayınları.

Köylü, E., & Altaş, N. (Dü). (2014). *Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarında Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri* (1 b.). İstanbul: Ensar Neşriyat.

Nichols, M. P. (2013). *Aile Terapisi Kavramlar ve Yöntemler.* İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Onur, B. (2021). *Gelişim Psikolojisi: Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm.* İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.

Peker, H. (1993). *Din psikoljiisi.* Samsun: Çamlıca Yayınları.

Selman , A., & Uçar , R. (2017). Türk Toplumu Bağlamında Aile Yaşam Döngüsü Süreçleri. *Toplum Bilimleri Dergisi, 11*(22), 212-213.

Selman, A. (2018). Aile-Din İlişkisi ve Aile İçi Roller. *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*(4), 13-20.

Söylev, Ö. F. (2020). *Manevi Bakım ve Danışma Psikolojisi.* Diyanet İşleri Başkanlığı.

Söylev, S. (2023). *Aileye Yönelik Manevi Destek Hizmetlerinin Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Personeli Tarafından Değerlendirilmesi.* Bursa.

TDK. (2023). *https://sozluk.gov.tr/.*

Yaman, A. (2009). *İslam Aile Hukuku* (7 b.). İstanbul: İFAV Yayınları.

HİLAFETİN 30 YIL OLDUĞUNA İŞARET EDEN RİVAYETE FARKLI BİR BAKIŞ

Doç. Dr. Mevlüt POYRAZ

Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,

mevlutpoyraz@artvin.edu.tr.

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8832-248X

Dr. Öğr. Üyesi Hatice ULUIŞIK

Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,

haticeuluisik@artvin.edu.tr.

ORCİD ID: https://orcid.org/0000-0002-9347-4680

ÖZET

Bu çalışma, Hz. Muhammed (sas)'e nisbet edilen ve *Ümmetim içinde hilafet otuz senedir. Daha sonra krallar vardır."* (Tirmizi (ts), Fiten, 48*)* ifadesini içeren rivayetin farklı bir yaklaşımla değerlendirmesini konu edinmektedir.

Konuyla ilgili çalışma yapan araştırmacılar, genel olarak bu sözün Hz. Peygamber'e ait olmadığını ancak siyasi olaylar çerçevesinde taraflarını savunma, muhataplarını yerme adına sonradan üretilen söz olarak görmektedirler. Bu hususta da iki temel yaklaşım öne çıkmaktadır.

Birincisi, Hz. Ali'nin hilafetinin meşruiyetini ispat etmek.

İkincisi, Muaviye'nin halife olmadığını sultan olduğunu ispat etmek.

Rivayetin kurgu olduğu yönünde değerlendirme yapan araştırmacıların bazı gerekçelerine katılmakla birlikte, bu araştırmacıların rivayeti kurguladıkları iddia edilen kitleye yönelik yaklaşımlarına katılmadığımızı belirtmeliyiz. Genel itibariyle temellendirme açısından rivayetin şii tandanslı olduğu ön plana çıkmaktadır. Fakat biz, aşağıda zikredilecek olan gerekçelerden ötürü bu kanaatte değiliz.

Siyaset açısından Emevi saltanatının başlangıç dönemine rivayetler çerçevesinde baktığımızda; Hz. Hasan yönetimi Muaviye'ye devrederken İslam devletini yönetecek kimsenin seçimini ümmete bırakmasını teklif etmesi; Muaviye'nin, Hz. Hüseyin, Abdullah bin Ömer, Abdullah bin Abbas, Abdullah bin Zübeyr gibi sahabeden Yezid adına zorla biat almaya çalışırken bunu (hilafette 30 yıl hadisini) kullanmamış olması, onların da; ***her ne kadar da oğlun Yezid'i onaylamasak da Hz. Peygamber (sas)'in mucizesi olan bir söze (verdiği habere) muhalefet etmek bize yakışmaz*** gibi bir cevapla meseleye yaklaşmamaları meselenin bilinirliğine şüphe düşürmektedir.

Dolayısıyla tarihi süreçte gerçekleşen olaylara baktığımızda; -bir nevi bu rivayeti doğrularsak- Hz. Hüseyin'in, İbn Zübeyr'in ve bunlarla birlikte olan tüm sahabî ve tabiinin ve sonrakilerinin hilafeti yeniden tesis için gösterdikleri çabaları, Hz. Peygamber (sas)'in sözünü boşa çıkarmaya yönelik gayretler gibi anlamak zorunda kalacağız.

Kanaatimizce; Muaviye'nin başlattığı, Emevilerin sürdürdüğü saltanat anlayışına yöneltilen eleştirileri bastırabilmek adına, Hz. Peygamber (sas) kalkan yapılarak onun mucizesi adı altında saltanat anlayışını meşrulaştırmak gayretleriyle ortaya atılmış bir sözdür. Yani Hz. Peygamber (sas) adına ifade edilen (ki uydurulduğu inancındayız) bu sözün hadis olmadığı, dolayısıyla ilmi bir kıymetinin olmadığı düşüncesindeyiz.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Hadis, Hilafette 30 Yıl.

GİRİŞ

Yönetim sistemleri, dünyanın her tarafında farklı sâiklerle uzun yıllar tartışma konusu olmuştur olmaya da devam edecektir. Hz. Muhammed (sas) sonrası Müslümanların Tarihi'nde, bu tartışmanın ilk halifenin seçimiyle başladığını müşahede ediyoruz. İstişare ve Medine halkının onayıyla seçilmiş olan ilk dört halife sonrası, Müslümanların yöneticilerinin saltanat anlayışı üzere gelmiş olmaları konunun tartışılmasının yolunu açmıştır. Başlangıçta dört halifenin seçimi ile ilgili bir sorunun olmadığı ancak Halife Ali döneminde cereyan eden iç savaşlar sonucu Müslümanların tefrikaya düşmelerine bağlı olarak şekillendiğini düşündüğümüz yönetici tartışmaları, sonradan farklı ideolojik yaklaşımların ya da mezhebi anlayışların konuyla ilgili ana malzemesi olmuştur. Ve süreçte hilafetin Kureyşiliği, Hilafetin ehli Beytten olan Hz. Ali'nin hakkı olduğu yahut da ne Ali'nin hakkı ne de Kureyşilik şartının muteber olmadığı anlayışıyla tartışmalar başlamıştır. Dolayısıyla tartışmayı daha ileri boyuta taşıyan Şia, vasilik anlayışı üzerinden hilafetin Hz. Ali'nin hakkı olduğunu belirterek Hz. Ali öncesi halifelerin meşruiyetini tartışmaya açmıştır. Lakin Hz. Ali'nin bu halifelere itaatini de görmezden gelemedikleri için Müslümanların birliğini istediği yorumuyla tevil yoluna gidip kerhen de olsa ilk üç halifenin yönetimini meşru zorunda kalmışlardı. Kanaatimiz şudur ki, şayet Hz. Ali dönemi iç karışıklıklar olmasaydı, hilafet süreci normal seyrinde devam etseydi bu mevzu asla ilk halifelerin meşruiyet tartışmasıyla ilişkilendirilemeyecekti. Dolayısıyla bu tartışmalar, hilafet diye kabul edilen dönemden saltanat diye belirtilen döneme geçiş aşamasındaki dâhili fitnelerin değerlendirilme süreciyle birlikte ortaya çıkmıştır.

Konumuzla alakalı tartışmalar ise, olağanüstü şartlarla halifeliği kabul eden Hz. Ali'nin, fitneye alet olan bazı sahabenin yönettiği ordu ile Ümeyyeoğullarının hamisi pozisyonuna bürünen ve maksadı halifelik olan Muaviye b. Ebî Sufyan'ın savaş boyutunda muhalefetiyle yüzleşmesi sonucu başlamıştır (Aycan (2005), 30: 330-332). Şöyle ki Hz. Ali'nin, Hz. Osman'ın katillerini hilafet ordusunda barındırdığını gerekçe göstererek ona karşı adaletin sağlanması adına mücadele ettiklerini söyleyen Cemel ashabı ile yine katiller üzerinden kan davası güden Muaviye'nin halifeye karşı savaşmaları durumu ve Halife Ali'ye muhalefet edenlerin yanlış yol üzere olduklarını ileri süren kitlenin kanaatleri tartışmalara kaynaklık teşkil etmektedir. Kaynaklarda dâhili savaşlarda yenilgiye uğrayan Cemel ashabı üzerinden siyasi bir değerlendirme yoluna gidilmezken, Sıffin savaşı ve akabindeki hakem olayı ile kendisini Halife ilan ettirme başarısı gösteren Muaviye'nin siyasi durumu üzerinden değerlendirmeler rivayetlere konu olmaya başlamıştır. Her ne kadar Muaviye, Şam'daki iktidarını sağlam temellere oturtmuşsa da kaynakların aktarımlarından anlaşıldığı üzere Hz. Hasan, kendisine biat edene kadar Müslümanların geneli tarafından meşru bir halife olarak görülmemiştir. Oğlu Yezid'i veliaht tayin etmesiyle birlikte hilafeti saltanata dönüştüren kişi olarak anılmaya başlamıştır (Aycan (2005), 30: 330-332).

Rivayetlere göre, Hz. Ali'nin halifeliği hususunda gerçekleşen bir tartışma üzerine Hz. Peygamber'in azatlısı Sefine'nin Hz. Peygamber'e nisbet ederek naklettiği -dönemleri tasnif eden ve yöneticilerin vasfını belirten- bir hadis paylaşılmıştır. İşte çalışma konumuz, bu süreçte hadis diye ileri sürülen metnin gerçekten hadis olup olmadığı, hadis ise nasıl anlaşılması gerektiği değilse de bu sözün neye hamledilmesi gerektiğini ortaya koymaktır. Dolayısıyla konumuza, hadis diye ifade edilen rivayet veya bağlantılı rivayetleri paylaşarak başlamak istiyoruz.

Hilafetin 30 yıl olduğuyla ilgili ileri sürülen rivayetlere dair:

Allah'tan aldığı vahiy çerçevesinde gayba dair (âlem ve insanın yaratılışı, peygamberler ve geleceğe dair haberler; kıyamet, hesap günü, cennet, cehennem vb.) birçok konu hakkında bilgi paylaşmış olan Allah Resûlü'nün, Kur'an'ın sözlü ve fiili ilk müfessiri olması hasebiyle de bu ayetleri tefsir etmiş olması kadar olağan bir şey olmaz. Yani tilavet edilen Kur'an'a dâhil olmayan ancak Allah'ın kendisine çeşitli yollarla bildirdiği gaybe dair bilgileri paylaşmış olması, inkâr edilecek bir şey olmayıp bilakis son derece doğal bir durumdur. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in ümmetinin karşılaşacağı birtakım imtihanlara karşı uyarıda bulunması (Peygamberlerin genelinin sünnetidir) da olağanlık arz etmektedir. Ancak geleceğe dair gerçekleşecek haberleri birer olgu olarak mı yoksa çalışmamıza da esas olduğu üzere; isimler, cisimler yahut belirli tarihler içerecek şekilde birer olay olarak mı olarak mı zikrettiği noktası tartışmaya açık bir konudur. Kanaatimiz, neden-sonuç bağlamında gerçekleşen olguları zikrettiği yönünde olmakla birlikte, burada çalışmamıza esas bazı özel bilgiler içeren rivayetleri ele alacağız.

Öncelikle çalışmaya esas rivayetle bağlantılı rivayetleri bir arada görünce meselenin farklı bir hal aldığını, bu hususlara kısaca değinmeden asıl rivayete geçilmesinin uygun olmadığı kanaatiyle, Ebu Hureyre'nin hadis diye nakletmiş olduğu bir rivayeti burada konu edinmek istiyoruz. Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sas): ***"Hilafet Medine'de, saltanat ise Şam'da olacaktır"*** buyurmuştur. (Beyhaki, 5/229-230). Bu hadisi dikkate aldığımızda; Hz. Ali'nin biat sonrası Medine'den çıkıp Kufe'yi başkent yapmasından dolayı halife olarak görülmesi mümkün gözükmemektedir. Diyanet İslam Ansiklopedisi'nin "Ebu Hureyre" maddesinde, onun Hz. Ali'ye biat ettiğine dair bir bilgi geçmemektedir. Özel araştırma çalışması olduğu için zikrettiğimiz maddede Ebu Hureyre'nin Hz. Osman taraftarı olduğu vurgusuyla birlikte Muaviye döneminde Medine valiliği yaptığı da ifade edilmiştir. Her ne kadar bu gerekçelerle Emevi taraftarı olmadığı vurgulansa da (Kandemir, DİA, 10:160-167) Hz. Ali'ye biat mevzusunu, hilafetle ilgili zikrettiği rivayetle ilişkilendirmek icap etmektedir. Zira, Hz. Ali'ye o rivayet nedeniyle mi biat etmedi ve taraf olmadı? sorusu akla gelmektedir. Şayet Ebu Hureyre bu hadise binaen biat etmediyse bunu gerekçe göstererek başkalarıyla da paylaştı mı? Diğer biat etmediği ileri sürülen sahabe, acaba bu gerekçe ile mi biat etmedi? Eğer Ebu Hureyre Hz. Ali'ye biat ettiyse, Hz. Ali Medine'den çıktıktan sonra -rivayet ettiği hadisin içeriğine bağlı olarak- biatını bozdu mu? Yahut Ey Ali! Ben Allah Resûlü'nden duydum ki "***Hilafet Medine'de, saltanat Şam'dadır".*** Sen burayı terk ederek hilafeti terk etmiş oluyorsun yapma böyle diye uyardı mı? Ancak sonuç itibariyele Ebu Hureyre'nin de bazı sahabiler gibi tarafsız kalmayı tercih ettiği ileri sürülmüştür. Tarafsız kalma sesebinin ne olduğu ya da Hz. Ali'nin hilafetinin nasıl değerlendirildiği konusu merak edilen hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaynaklarda bu sorulara ilişkin bir tavır yahut cevap oluşturabilecek bir bilgiye ulaşamıyoruz. Yani ifade etmek istediğimiz husus, Ebu Hureyre'nin naklettiği bu rivayet doğru ise, ***o halde Allah Resûlü, Hz. Ali'nin hilafetini onaylamamıştır.*** Dolayısıyla Hz. Ali'nin hilafet sürecinin dâhil edilmiş olduğu (hilafetin 30 yılla ilişkilendirildiği) aşağıdaki rivayetle çelişki arz edecek mahiyettedir. Bu durumda da Ebu Hureyre için mesele farklı hal almaktadır. Ya rivayetlere ve eleştirilere konu olduğu üzere Ebu Hureyre, Ümeyyeoğulları taraftarı olduğu için Muaviye'nin meşruiyetini (hadis gereği halifeliğini değil de sultanlığını onama anlamında) vurgulama adına böyle bir rivayeti kurguladı ki buna ihtimal vermiyoruz. Zira Ebu Hureyre, bu rivayeti kullanma imkânına sahip olan Muaviye'den önce vefat etmiştir. Veya Ebû Hureyre'nin çok hadis rivayet eden birisi olduğu bilindiği için onun adına bu rivayet kurgulandığı düşüncesidir ki bu bize daha makul gelmektedir. Zira aynı konuda çelişkiler içeren rivayetleri aynı kişinin paylaşmış olması çok mümkün görünmemektedir.

Şam ile alakalı olmak üzere meselenin farklı bir şekilde ele alındığı, Beyhakî'nin isnadı sahih diye değerlendirdiği ancak bize göre oldukça garip olan bir rivayeti de burada paylaşmanın

uygun olacağı kanaatindeyiz. Bu rivayetlerde: Ebu'd-Derdâ'nın bildirdiğine göre Resûlullâh (sas) şöyle buyurmuştur: "***Ben uyurken Kitâb'ın direğinin (Kur'an'ın hükümlerini ayakta tutan yönetimin) başımın altından alındığını gördüm. Elimden alınacağını düşünüp gözlerimle onu takip ettim. Ancak onu Şam'a götürdüklerini gördüm. Şunu bilin ki fitne anında iman Şam'da olacaktır"***. Abdullah b. Amr kanalıyla bildirilen başka bir rivayette Resulullah (sas) şöyle buyurmuştur: ***"Ben uyurken Kitâb'ın direğinin (Kur'an'ın hükümlerini ayakta tutan yönetimin) yastığımın altından alındığını gördüm. Bakınca, parlak bir nur olduğunu ve onu Şam'a götürdüklerini gördüm. Şunu bilin ki fitne anında iman Şam'da olacaktır."*** Yine Abdullah b. Amr'dan gelen aynı rivayetin farklı versiyonunda ***"Gözlerimle onu takip ettim"*** ibaresi geçmektedir. Safvân da: ***"Tümden alınacağım düşündüm"*** eklemesini yapıp sonunda: ***"Bunu fitneler baş gösterdiğinde imanın Şam'da olacağına yordum"*** der. Başka bir kanalla Ebû Umâme de Resûlullah'tan (sas) aynısını rivayet etmiştir. Ömer b. el-Hattâb'ın bildirdiğine göre Resûlullah (sas): ***"(Uyurken) başımın altından, nur gibi parlayan bir direğin alınıp Şam'da dikildiğini gördüm"*** buyurmuştur. Abdullah b. Safvân der ki: Sıffîn savaşı sırasında adamın biri: "*Allah'ım! Şam ahalisine lanet et*" deyince, Hz. Ali adama: "*Şamlıların tümüne toptan sövme! Zira Şam'da Abdallar da var, Abdallar da var! Abdallar da var!"* diye çıkıştı (Beyhakî, 5/ 231-233).

Konunun anlaşılmasına katkı sağlayacağı ümidiyle bize oldukça garip gelen başka bir rivayeti daha burada paylaşmak istiyoruz. İbn Kesîr'in kaydına göre; Nuaym b. Hammad, Yahya b. Amr eş-Şeyban'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "***Mescid-i Haram ile Mescid-i Aksa gibi iki mescide sahip olmayan kimse, halifelerden değildir"*** İbn Kesîr, (ts), 6: 339-343). Bu rivayetin hadis olduğu bilgisi burada geçmemektedir. Ancak rivayete baktığımızda Hz. Ebûbekir'in hilafeti, Hz. Ömer'in Kudüs'ü alıncaya kadar ki yönetimi ve Hz. Ali'nin elinden Kudüs'ün çıkmasından sonraki yönetimi hilafetten sayılmamaktadır.

Daha önceden bahsi geçen rivayetlerin Şam yönetimine meşruiyet kazandırmak adına kurgulandığını belirtmemiz abartı olmaz kanaatindeyiz. Zira rivayette, ***kitab'ın direğinin - Kur'an'ın hükümlerini ayakta tutan yönetimin-*** Hz. Peygamber'in başının altından alındığı ifade edilmektedir. Şayet bu ifadeden devlet merkezinin Medine'den Şam'a intikali kastediliyorsa bu durumda ilk dört halife dönemini hulefa-i râşidin olarak isimlendirmek doğru olmaz. Zira bu dönem rivayete konu dahi olmamıştır. Yok eğer Kitâb'ın direğinden hilafet dönemi yönetim kastediliyorsa, o halde Hz. Ali'nin Medine'den çıkmasıyla iman hakikati Şam'a taşınmış oluyor. Aksi takdirde Kufe'den de bahis geçmesi gerekir. Zira Hz. Ali'nin hilafet dönemi Medine'de değil Kufe'de geçmiştir. Ayrıca ***"…fitne dönemi iman Şam'dadır…"*** ifadesine baktığımızda, Allah Resulünün vefatından sonra Hz. Ebubekir dönemi büyük bir fitne (dinden dönenler, yeni halifeyi tanımayanlar, zekât vermek istemeyenler vb. kitlelere karşı savaşlar) kopmuştu da kimse imanı Şam'da aramamıştı. Zira Şam, henüz Müslüman inancıyla tanışmamıştı. Bütün bu rivayetler, Hz. Ali'nin hilafetini gayri meşru, Şam Emevi sultanlarını ise, İslam'ın ve İmanın hamisi gösterme gayretli kurgulandığı intibaı vermektedir.

Beyhakî'nin kaydettiği, Ebû Hâzım'ın Ebû Hureyre'ye isnadla naklettiği rivayete göre; Resûlullah (sas): "***İsrail oğullarına peygamberler önderlik ederdi. Bundan dolayı ölen her bir peygamberin ardından başka bir peygamber gönderilirdi. Benden sonra ise peygamber gelmeyecektir, fakat birçok halifeniz olacaktır***" buyurmuştur. Ashâb: "*Böylesi bir durumda ne yapmamızı emredersin*?" diye sorunca da Resûlullah (sas): "***Sırayla onlara edeceğiniz biatlara sadık kalın ve Yüce Allah'ın onlara tanıdığı hakları siz de onlara tanıyın. Zira Yüce Allah yönettikleri kişilerden dolayı onları hesaba çekecektir***" buyurdu. Buharî ve Müslim bu rivayeti Muhammed b. Beşşâr'dan rivayet etmişlerdir (Buhari Enbiya (50); Müslim, İmâret 10 (44)). Halifelerin çokluğundan bahseden bu rivayet ise yukarıdaki "***Hilafet Medine'de, saltanat***

Şam'dadır" rivayetini nakzetmektedir. Öte taraftan bu rivayete göre, halifelerin çokluğu ifadesinden anlaşılacağı üzere saltanatla gelmiş olsalar da Emevi sultanları Halife olarak addedilecektir. Buharî ve Müslim'in sahihlerinde, Cabir b. Semüre'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Rasûlullah (sas) şöyle buyurmuştur: ***"On iki halife gelecektir"*** Cabir b. Semüre, bundan sonra Rasûlullah, benim duymadığım bir söz söyledi. Ben de babama dedim ki: "*Rasûlullah'ın duymadığım o sözü neydi*?" Babam dedi ki:-Rasûlullah: "***O on iki halifenin tamamı da Kureyşlilerden olacaktır.***" dedi. (Buharî, Ahkâm 51; Müslim, İmâret 5-9 (1821); Tirmizi, Fiten 46 (2223); İbn Kesîr, (ts), 6: 332-335;). Yine İbn Kesir kaydettiği Huzeyfa el-Yeman'a atfedilen bir rivayete göre; Osman'dan sonra halife değil, Emevilerden 12 Sultan'ın gelecektir (İbn Kesîr, (ts) 6: 339-343).

Konuya esas rivayete döndüğümüzde; Beyhakî'de geçen kayda göre, Saîd b. Cumhân haber vermiştir ki Sefine (v. 689 veya 699) şöyle demiştir: "Resûlullah (sas): "***Halifelik otuz yıl sürer. Sonrasında Yüce Allah mülkü -veya mülkünü- dilediğine verir" buyurdu***" dedi. Başka bir rivayette ise, ***"Benden sonra ümmetim de hilafet otuz yıl sürecek, sonra da saltanat başlayacaktır"*** ifadesi geçmektedir. Sonra bana: *"Hesaplarsan Ebû Bekr'in hilafeti iki yıl, Ömer'in on yıl, Osmân'ın on iki yıl, Ali'nin de altı yıl (toplam otuz yıl) sürmüştür" dedi. Ona: "Ey Sefine! Ama şunlar (Mervânoğulları) Hz. Ali'nin halife olmadığını söylüyorlar"* dediğimde. Sefine: "*Zerkaoğulları (Mervan oğullan) kıçlarından uyduruyor"* karşılığını verdi (Beyhaki, 5/116-117; Tirmizî, Fiten 48, (2227)) İbn Kesîr'de; ***"Benden sonra halifelik otuz yıl devam edecektir. Ondan sonra ısırıcı bir hükümdarlık olacaktır."*** İfadeleri geçmektedir. İbn Kesîr, (ts), 6: 339-343). Aynı içeriği Ebû Davud ve Ahmed b. Hanbel de eserlerinde vermişlerdir. (Ebû Dâvud, Sünnet 9 (4646, 4648)). Yukarıdaki zikri geçen rivayetin sebebi vürudu olarak görülen olayın Mervan oğullarının itirazı üzerine olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, Cemel savaşı sonrası Hz. Ali'ye biat ettiği ileri sürülen Mervan'ın Hz. Ali'ye hangi anlayış üzere biat ettiği hususu ortaya çıkmaktadır. Lakin dikkat çekeğimiz husus bu olmayıp bilakis bu rivayetin dillendirildiği dönemdir. Bu rivayet, Mervanoğullarının saltanatı döneminde gündeme getirilmiş olabileceği gibi en erken Muaviye'nin saltanatının yani oğlu Yezid'i veliaht tayin etmesinin sonrasında, Mervanoğullarının saltanatla ilgili konuşmaları üzerine de söylenmiş olabilir. Ancak kanaatimiz, Mervanoğullarının saltanatı döneminde (684-750) bu rivayet mevzu olmuştur. Zira zikri geçen bu rivayet, şayet hadis olsaydı Hz. Ali, Muaviye'ye bu hadis gereği, benim yönetimimi tanı, zaten benden sonra Şam'da sultanlığın olacağını Allah Resulü haber vermişti ki, benden sonra yönetimi sultan olarak sen yürütürsün diyebilirdi. Öte taraftan bu rivayet, Hz. Ali'nin ömrünü belirlemeye yönelik özellik taşımaktadır ki bu da kuşku uyandırmaktadır.

Yine konuyla ilgili Beyhakî'de geçen Abdurrahman b. Ebî Bekre'nin babasından naklettiği rivayette: Resûlullah (sas) şöyle buyurmuştur: ***"(Benden sonra) nübüvvete bağlı halifelik otuz yıl sürecek, sonra da Yüce Allah mülkü (idareyi) dilediğine verecektir." Ki, Resûlullah'ın (sas) bu sözü konusunda Muaviye: "Biz de bu mülke razıyız" demiştir.*** (Beyhaki, 5/118).

Bu durumda Muaviye zikredilen rivayetten haberdar olup mülkü arzu etmektedir. O halde Muaviye Hz. Peygamber'in haber verdiği 30 yıllık hilafet döneminin sona ermesini beklemeden neden Hz. Ali döneminde hilafete talip olmuş ve Hz. Ali'ye isyan etmiştir sorusu akla gelmektedir. Bu durumda da; Allah Resulü'nün sözüne muhalefet ederek Hz. Ali dönemi hilafet mücadelesiyle nebevi hilafete karşı isyan etmiştir. O dönemi ele aldığımızda ister Muaviye'nin hakem olayından sonra hilafete geçişi olsun isterse Hz. Ali'nin Medine'den çıkması sonucunda hilafetin Muaviye'ye intikali olsun, neticede her durumda Muaviye'nin yönetiminin ilk kısmı hilafet, kalan kısmı ise saltanat olarak değerlendirilecektir. Ya da bu rivayet bağlamında hilafetin sona erip saltanat döneminin Şam'da başladığını kabul etmek gerekecektir. Bu kez de

Hz. Ali'nin verdiği iktidar mücadelesi, Hz. Peygamber (sas)'in haberine muhalefet arz etmektedir ve bu faraziyelerin doğruluğu çok makul görülmemektedir

Hz. Ali ve Muaviye arasında gerçekleşen birçok elçilik faaliyeti esnasında (Apak, (2016a), 286, 290) yukarıdaki hadis diye ifade edilen sözlerin delil olarak zikredildiğine kaynaklardan şahit olamıyoruz. Yine Kufe'de Hz. Ali'nin şehadeti sonrası hilafete seçilmiş olan Hz. Hasan'a ne Muaviye bu hadisi zikrederek yönetimi devretmesini talep etmiş, ne de Hz. Hasan, Hilafeti Muaviye'ye devrederken bu hadisten bahsetmiştir (Bkz. Apak, (2016a), 343-350). Bilakis Hz. Hasan, Muaviye b. Ebî Süfyan'a kendisinden sonra hiç kimseyi veliaht tayin etmeyip bu işin, Müslümanların arasında şura ile yapılmasını teklif etmiştir (İbnü'l-A'sem (1411), s. 290-293; İbn Abdilberr (2002), s. 181-182; Söylemez, 466). Şia kaynaklarında sulh şartları arasında konuyla ilgili geçen maddeye göre; Muaviye'nin ölümünden sonra Hz Hasan hilafete geçecek. Hz. Hasan'a bir şey olması durumunda da kardeşi Hüseyin'in hilafete geçecektir. Muaviye de Hz. Hasan'ın bu teklifini kabul etmiştir. (Mutahhari (2006), s. 98-101). Yani bu süreçte de, konuya esas hadis rivayetinden bahis geçmemiştir.

Muaviye'nin oğlu Yezid'i veliaht tayin etmesi sırasında, kendisine muhalefet eden Medine önde gelenlerini ikna etmek için yanlarına gittiği, Hz. Hüseyin, Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer Abdurrahman b. Ebu Bekr gibi şahsiyetlere, veliaht belirlemesinin peygamberi habere uygun olduğunu bu sebeple itiraz etmeden kabul etmeniz gerekir, gibi bir tavırla ikna yoluna gitmemiştir (Aycan (2005), 30: 330-332). Şayet böyle bir şey olsaydı Muaviye'nin ve de diğer Emevi yöneticilerin bu hadisi son aşamaya kadar kullanmaktan geri durmayacakları aşikârdır. Yani onları Peygamberin haberine muhalefetle suçlayabilirdi ki bu durum halk nezdinde de onun lehinde olacaktı. Yine Muaviye'nin Yezid'i veliaht kabul etmeleri talebi karşısında zikri geçen şahsiyetlerin bu durumu kabul etmedikleri, hatta sen hilafeti saltanata dönüştürmek istiyorsun ithamıyla yüzleşmiştir (Bkz. Apak, (2016b), 74-76). Eğer zikri geçen rivayet hadis olsaydı, evet sen hadise muvafık davranıyorsun bize itaat etmek düşer gibi bir yaklaşım sergilemeleri gerekirdi. Oysa bu tür tepkiler de söylemler de bu dönemde tartışmalara malzeme olmamıştır.

Ayrıca Hz. Hüseyin'in Yezid'e biat etmemesi ve akabindeki Kerbela faciası, Abdullah b. Zübeyr'in Mekke'de halife olarak biat alması ve mücadelesi, Harre vakasına sebep oldukları ileri sürülen İbn Hanzala'nın biat alması ve diğer bazı sahabenin Yezid'e biat etmemeleri gibi süreçlerin hiçbirinde 'Hilafetin otuz yıl sonrasının saltanat' olduğuna işaret eden bir tartışma yahut delillendirme yoluna gidilmemiştir (zikri geçen olayar için bkz. Apak, (2016b), 83-85,100-105). Yine '…***Fitne zamanında İman'ın Şam'da'*** olacağını ifade eden hadis! bağlamında meseleyi ele alırsak İman'ın Yezid'le; fitnenin Hüseyin, İbn Zübeyr ve Medine halkının yanında olduğunu kabul etmek durumunda kalacağız.

Yukarıdaki izahatlar bağlamında; zikri geçen rivayetlerin sıhhatinin ciddi şüphe taşıdığı, ilmi olarak kıymet atfedilemeyeceğini belirtmek durumundayız. Hilafet müessesesinin ortaya çıkış ve tarihi seyri hakkında genel değerlendirmelerde bulunan Bayram, bu çalışmada ele alınan bazı rivayetleri konu edinmiş ve İslam tarihçilerinin yaklaşımlarına temas ederek rivayetlerin sıhhatinde problem olabileceğini ifade etmiştir. (Bayram, (2021), 27-57; ayrıca bkz. Avcı (1998), 17: 539-546).

Konuyla ilgili rivayetlerin tamamını kurgu zannıyla bir kenara koyduğumuzda, 'ateş olmayan yerden duman çıkmaz' atasözünden hareketle, bu rivayetlerin oluşumuna kaynaklık eden mutlak bir sözün olabileceği akla gelmektedir. Dolayısıyla bu hususa cevap aramak meselenin izahına yardımcı olacaktır. İşte bu noktada, çok özel zaman, zemin ve isim içermeyen ancak genel olarak tarihin seyrinden kaynaklı olası değişikliklere işaret eden hadis metinlerinin konuya kaynaklık ettiği zannındayız.

Beyhakî'de geçen kayda göre; Ebû Hâzım der ki: Ebû Hureyre'yle beş yıl boyunca oturup kalktım. Bana bildirdiğine göre Resûlullah (sas): "***İsrail oğullarına peygamberler önderlik ederdi. Bundan dolayı ölen her bir peygamberin ardından başka bir peygamber gönderilirdi. Benden sonra ise peygamber gelmeyecektir, fakat birçok halifeniz olacaktır***" buyurdu. Ashâb: "*Böylesi bir durumda ne yapmamızı emredersin*?" diye sorunca da Resûlullah (sas): "***Sırayla onlara edeceğiniz biatlara sadık kalın ve Yüce Allah'ın onlara tanıdığı hakları siz de onlara tanıyın. Zira Yüce Allah yönettikleri kişilerden dolayı onları hesaba çekecektir***" buyurdu. (Beyhaki, 5/231-233), Beyhakî, Buharî ve Müslim'in bu rivayeti Muhammed b. Beşşâr'dan rivayet ettiklerini zikretmiştir (Buhari Enbiya (50); Müslim, İmâret 10 (44)).

Başka bir rivayette, Habîb b. Salim der ki: Nu'mân b. Beşîr b. Sa'd'ın bir hadisi aktarırken şöyle dediğini işittim: Ebû Sa'lebe geldi ve: "*Ey Beşîr b. Sa'd! Resûlullah'ın (sas) yöneticiler hakkındaki hadisi aklında mı?"* diye sordu. Huzeyfe de Beşîr'in yanında oturuyordu. Huzeyfe: "*Resûlullah'ın (sas) bu yöndeki hutbesini ben aklımda tutuyorum*" dedi. Ebû Sa'lebe oturunca Huzeyfe şöyle dedi: "Resûlullah (sas): "***Nübüvvet aranızda Yüce Allah'ın dilediği kadar kaldıktan sonra yine dilediği zaman onu kaldıracaktır. Ondan sonra nübüvvetin yolunu izleyen hilafet olacaktır. Bu hilafet Yüce Allah'ın dilediği kadar kaldıktan sonra yine dilediği zaman onu kaldıracaktır. Ondan sonra da diktatörlük olacaktır. Bu diktatörlük de Yüce Allah'ın dilediği kadar kaldıktan sonra yine dilediği zaman onu kaldıracaktır. Bunun da ardından nübüvvetin yolunu izleyen hilafet olacaktır"*** buyurdu. Habîb der ki: "Ömer b. Abdilazîz yanında Yezîd b. en-Nu'mân'la geldiğinde hatırlatma babında bu hadisi yazdım ve: "Müminlerin emirinin (Ömer b. Abdilaziz'in) diktatörlükten sonra gelmiş olmasını temenni ediyorum" dedim. Yezîd bu mektubu alıp Ömer b. Abdilazîz'e verdi. Ömer buna çok sevindi ve hoşuna gitti. (Beyhakî, 5: 282-283).

Bir başka rivayette, Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre Resûlullah (sas) şöyle buyurmuştur: "***Her bir peygamberden sonra Allah'ın kitabıyla amel eden ve Allah'ın kullarını adaletle yöneten halifeler gelir. Bu halifelerden sonra ise intikam peşinde koşan, haksız yere insanları öldüren, malları zimmetlerine geçiren krallar gelir. Müminlerden bazıları bunu eliyle, bazıları diliyle değiştirmeye çalışırken, bazıları da kalbiyle buğzeder. Bunlardan hiç birini yapmayan kişinin ise imanı yok demektir."*** (İbn Kesîr, (Ts), 6: 339-343).

Bu hususta rivayet metinlerine baktığımızda, genel bilgi ve uyarılar içeren bir içeriklere sahiptir. Her ne kadar rivayetlerde eleştirilere muhatap olan "halifelik" kelimesi geçse de mana ve vurgu itibariyle bir problem taşımaktadırlar. Kavram ekseninde meseleye baktığımızda, araştırmamıza esas olan rivayeti (30 yıl hadisini) birçok yönden ele alıp inceleyen, gerek kavram tahlili, gerek içerik ve rivayetin oluşum aşaması gibi hususlara dikkat çekmesinden dolayı Keleş'in makalesi, konuyla ilgili önem arz etmektedir. Bununla birlikte o, rivayeti genel olarak Sefine'nin yorumlarıyla şekillenmiş olarak takdim etmekte ve rivayetin Şii tandanslı oluşuna dikkat çekmektedir (Keleş, (2006), 37-54). Ancak biz öyle olmadığı zannındayız. Zira hem Şia hem Sünniler Hz. Ali'nin hilafetiyle ilgili bir tartışma yapmamaktadırlar. Dolayısıyla bu konuda Şia kaynaklı bu rivayetin üretilmesine gerek yoktur. Ancak bu rivayetin Ümeyyeoğullarının saltanatını savunma amaçlı üretilmiş olması mümkündür. Rivayetin sebebi vüruduna baktığımızda, Ümeyyeoğullarının Mervâniler kolunun siyasal hâkimiyetleri evresinde gündeme geldiği, Emevilere yönelik şiddetli eleştirilere karşı siyasi taraf olma tartışmaları esnasında hadis diye ortaya konulduğu kuvvetle muhtemeldir. Daha sonraları ise bu söz yani hadis! ile saltanatın müjdecisinin Hz. Peygamber (sas) olduğuna dikkat çekildi. Sonrasında ise saltanata yöneltilen eleştirinin aslında Hz. Peygamber (sas)'in gaybi mucizesine yönelik olduğunun bilinçaltı mesajı olarak karşılık buldu. Emevi sultanlarının/halifelerinin hiçbirisinin bu rivayeti kullandığı haberi söz konusu değilken taraftarlarının saldırı yahut savunma amaçlı ortaya attıkları bir rivayet olarak bize kadar ulaşmıştır, düşüncesindeyiz.

SONUÇ:

Netice itibariyle belirtmemiz gerekir ki, çalışmaya esas söz, mutlak anlamda Hz. Peygamber (sas) tarafından ifade edilmişse; Müminler, Müslümanlar olarak inandığımızı belirtiriz ve –yaptığımız değerlendirmelerden dolayı- hikmetini anlamakta kusur etmişiz deriz. Hz. Peygamber (sas)'in bizzat kendisinin ister genel manada ister geleceğe dair (mucize olarak da adlandırılır, kendisine mana âleminde öğretilen bilgilerin haberinin sunumu olarak da değerlendirilir) bildirdiği her ne haber varsa bunları da kabul ederiz. Ancak biz yukarıda zikri geçen konuya esas olan hadis metninin, Hz. Peygamber (sas)'e ait olmadığını, siyasi olaylar muvacehesinde ona nispet edilerek üretildiğini düşünerek değerlendirme yaptık.

Çalışmaya esas rivayetin, genel olarak Hz. Peygamber'e ait olmadığını ancak siyasi olaylar çerçevesinde taraflarını savunma, muhataplarını yerme adına sonradan üretilen söz olarak görüldüğü ifade edilebilir. Rivayetin temellendirme açısından Şii tandanslı olduğu ön plana çıksa da Hz. Ali'nin hilafetini ispat için bunun üretilmesine gerek yoktur. Zira bu hususta Şii ve Sünniler arasında ihtilaf mevzu değildir. Dolayısıyla 30 yıl rivayeti, ne Hz. Ali'nin hilafetinin meşruiyeti ne de Muaviye'nin saltanatının eleştirisi için üretilmistir. Bilakis Muaviye'nin getirdiği saltanat anlayışının meşruiyetini savunma adına daha sonraları Hz. Peygamber (sas)'e isnad edilen bir rivayetle sağlama alınma gayretinin ürünüdür. Konu Sefine hadisiyle ilişkilendirilse de onun bir yorumunun daha sonra hadise dönüşmüş olma ihtimalini dikkatlerden kaçırmamalıyız. Bu rivayetle zımnen Muaviye'nin başlatmış olduğu saltanat anlayışının kabulü, reddi halinde Hz. Peygamber (sas)'in geleceğe dair mucize olarak belirttiği söze karşı gelinmiş olduğu vurgusu dikkat çekmektedir. Yani insanlar, Hz. Peygamber (sas)'in mucizesini kabul yada red ile imtihan edilmektedir kanaatindeyiz.

Değerlendirilmesi yapılan rivayetlere baktığımızda; otuz yıl rivayetinin, işlerine yarayacak mahiyette olmasına rağmen siyasi şahsiyetlerce -birbirlerini itaate davet etme noktasında önemli bir delil olarak görülüp- siyasi çekişmelerde kullanılmadığını müşahede ediyoruz. Dolayısıyla yukarıda zikri geçen rivayetlerin birçoğunun, tebaanın ya da ulemanın siyasi çekişmelere taraf olarak ürettikleri malzeme olarak görülmesi gerektiği kanaati hâsıl olmuştur. Yani Emevilerin sürdürdüğü saltanat anlayışına yöneltilen eleştirileri bastırabilmek adına, Hz. Peygamber (sas), kalkan yapılarak onun mucizesi adı altında saltanat anlayışını meşrulaştırmak gayretleriyle ortaya atılmış bir sözdür.

KAYNAKÇA:

Apak A. (2016a), Ana Hatlarıyla İslam Tarihi 2 (Raşid Halifeler Tarihi), İstanbul: Ensar Neşriyat.

Apak A. (2016b), Ana Hatlarıyla İslam Tarihi 3 (Emeviler Dönemi). İstanbul: Ensar Neşriyat.

Avcı C. (1998); "Hilâfet" TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 17: 539-546.

Aycan İ. (2005); "Muâviye b. Ebû Süfyân", Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yay.

Bayram. A. (2021), Ahmediyye Hareketinde Hilâfet Sistemi, Ankara: İlâhiyât yayınları.

Beyhakî, (2008). Delâilü'n-Nübüvve, İstanbul, Ocak Yayıncılık.

Buharî. Sahih-i Buharî ve Tercümesi. Çev.: Mehmed Sofuoğlu, Ötüken Neşriyat.

İbn Abdilberr (1423/2002), Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Abdulberr el-Kurtubi enNemeri; El-İstiâb fi Ma'rifeti Ashâb, Thk.: Âdil Mürşid, Amman: Darul-Ulum.

İbnü'l-A'sem (1411), Ahmed b. A'sem el-Kûfî; Kitâbu'l-Futûh, Thk.: Ali Şîrî, Beyrut:

Dâru'l- Ezvâi.

İbn Kesîr (ts). el-Bidâye ve'n-Nihâye. Trc. Mehmet Keskin. Ankara: Çağrı Yay.

Kandemir, M. Y. (1994); "Ebu Hureyre", TDV İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı yayınları. 10:160-167.

Kapar, M. Ali, (1997); "Hz. Hasan'ın Halifeliği ve Hasan- Muaviye Andlaşması", SÜİFD, sy.: 7, s.67-80.

Keleş, A. (2006);, "Apokaliptik Hadis Edebiyatı ve Problemleri -"Hilafet benden sonra otuz senedir" Hadisi Örneği", İstem, Yıl:4, Sayı:7, 2006, s. 37 – 54).

Mutahhari Ş. M.(2006); Ehl-i Beyt İmamlarının Sireti, Ter.: Cafer Bendiderya, Dünya Ehlibeyt (a.s) Kurultayı.

Müslim. Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi. trc.: Ahmed Davudoğlu, Sönmez neşriyat.

Söylemez, M.M. (2001); "Hz. Hasan'ın Hilafeti Muaviye'ye Devrinin Arka Planı",

İslami Araştırmalar Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 3-4.

Tirmizi. Sünen-i Tirmizi. Çev.: Abdullah Parlıyan, Konya Kitapçılık.

HZ. MUHAMMED (SAS)'İN SİYASİ VE ASKERİ OLAYLARLA İLGİLİ GÖRÜP YORUMLADIĞI, HAYATINDA FİİLİ OLARAK KARŞILIK BULAN RÜYALARINA BİR BAKIŞ

Doç. Dr. Mevlüt POYRAZ
Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
mevlutpoyraz@artvin.edu.tr.
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8832-248X
Dr. Öğr. Üyesi Hatice ULUIŞIK
Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
haticeuluisik@artvin.edu.tr.
ORCİD ID: https://orcid.org/0000-0002-9347-4680.

.

ÖZET

Bu çalışmada, Hz. Muhammed (sas)'in bizzat kendisinin görüp yorumladığı birçok rüyadan sadece siyasi ve askeri mahiyet taşıyan ve hayattayken karşılıklarının olduğu rüyalar ele alınacaktır. Ana konuya geçmeden önce Hz. Peygamber'in rüyalara dair genel bakışını ifade eden bilgileri paylaşmanın yerinde olacağı kanaatindeyiz. Allah Resûlü, salih kimselerin/müjdeleyicilerin gördüğü sevindirici rüyayı mahiyet itibariyle nübüvvetin kırk altıda biri, bazı rivayetlerde de yetmiş cüzünden biri olarak zikretmiştir. Vahye muhatap olan Hz. Peygamber, rüyaları; nübüvvetin yahut vahyin bir cüzü olarak görmesine karşın vahiy olarak değerlendirmemiş, bizzat gördüğü rüyaları yorumlamış, sahabesine de rüyalarını hayır üzere yorumlamalarını tavsiye etmiştir. Kendisinden sonra nübüvvet ve vahiy olmayacağından müjdeleyici olarak sadece sadık rüyaların kalacağını belirtmiş ve bu rüyaların kıyamete dek süreceğine dikkat çekmiştir. Zaman açısından; geçmiş, şimdi ve geleceğe hitap eden rüyalar, çalışmamızda gelecekte cereyan edecek olaylara işaret etmesi yönüyle ele alınacaktır. Araştırmamızda, rüyaların konusunu siyasi ve askeri konulara indirgediğimizden, ilgili konuya dair rivayetlerin sınırlı sayıda olduğunu ifade etmeliyiz. Çalışma konusu, dünyevi olayların metafizik formla bağlantısını ortaya koyması açısından son derece önem arz etmektedir. Bazı Hadis ve İslam Tarihi kaynaklarına göre ele alınan çalışma bağlamında;

1- Allah Rasûlü'nün, hicret edeceği şehir olan Yesrib/Medine ile ilgili rüyası, tevili ve karşılığı,
2- Bedir savaşı esnasında Allah'ın yardımının melekler aracılığıyla ineceğine dair rüyası, yorumu ve Allah'ın bu rüyayı ayetle teyit etmesi,
3- Uhud Savaşı süreciyle ilgili rüyası, tevili ve karşılığı,
4- Hudeybiye sulhu ve Umretü'l-Kazâ ile ilgili rüyası, yorumu, karşılığı ve rüyanın ayetle teyidi,
5- Mütenebbilerle ilgili rüyası, tevili ve karşılığı, gibi hususları içeren rivayetler ve değerlendirmesi ele alınmıştır.

Anahtar kelimler: İslam Tarihi, Hz. Muhammed, Rüya, Tevil.

GİRİŞ

Çalışmamıza geçmeden önce Hz. Muhammed (sas)'in rüyalara dair genel bakışını ifade eden bilgileri paylaşmak yerinde olacaktır.

Hadis kaynaklarında; "rüya bahsi/kitabı" şeklinde özel başlık olarak ele alınan rüyalar hakkında Enes b. Malik'in naklettiğine göre Allah Resûlü şöyle buyurmuştur: "***Salih bir kimsenin/mü'minin gördüğü sadık (doğru) ve sevindirici rüya Nübüvvetin kırk altıda biridir***" (Buharî, Kitâbu'Ta'bir, 92/2; İmâm Mâlik, 52 (1); Tirmizi, Rüya, 7 (2291). İmam Müslim'in kaydettiği İbn Ömer'den nakledilen rivayete göre, Allah Resulü:"***Salih rüya, peygamberliğin yetmiş cüzünden bir cüzdür***" buyurmuştur. (Müslim, IV, 775 (9/2265).

Allah Resûlü, kendisinden sonra nübüvvet ve vahiy olmayacağından müjdeleyici/mübeşşirat olarak sadece sadık rüyaların kalacağını belirtmiştir. Buharî'nin kaydettiği Ata b. Yesar'dan mürsel olarak nakledilen rivayete göre Resûlullah (sas): ***"-Benden sonra nübüvvetten, müjdeleyicilerden başka bir şey kalmayacak"*** diye buyurmuştur. Oradakiler: ***"Müjdeleyiciler nedir ya Resûlallah?"*** diye sorduklarında, Allah Resûlü: "***Salih kimsenin gördüğü yahut da başkasının onun için gördüğü sadık (doğru) rüyalardır. O rüyalar, nübüvvetin kırk altıda biridir"*** buyurmuştur (Buharî, Kitâbu't-Ta'bir, 92/2; İmâm Mâlik, 52 (3).

Hadis kaynaklarında geçen rivayetlere göre Allah Resûlü, rüyaları kaynağı itibariyle ilahi, şeytani ve zihni meşgul eden günlük şeyler olarak tasnif etmiştir. Ebû Hüreyre (r.a.)'den nakledilen rivâyete göre, Resûlullah (sas) şöyle buyurmuştur: ***"…Rüya üç çeşittir; Güzel rüya Allah tarafından müjde ve sevinç vesilesidir. İkinci çeşit rüya insanın günlük yaşantısında zihnini meşgul eden şeylerden kaynaklanan rüyadır. Üçüncüsü ise şeytan tarafından üzüntü veren kâbûslu rüyadır…"*** (Müslim, Rüya: 1; Buhârî, Ta'bir: 3; İbn Mâce: Rüya: 3 (3906); Tirmizi, Rüya, 7 (2291).

Rüyanın karşılığının çıkıp çıkmamasıyla alakalı olarak Allah Resûlü (sas): "***Rüya tâbir olunmadığı müddetçe kuşun ayağındadır. Tâbir olunduğunda ise tahakkuk eder. Rüya ya sevilen bir dosta veya rüya tabirinde isabetli görüşleri olan bir kişiye anlatılmalıdır"*** buyurmuştur. (Ahmed b. Hanbel, 4: 65; Tirmizî, IV, 540 (2288); İbn Kayyim, 2: 470-471). Allah Resûlü (sas) bu beyanıyla kötü rüyaların karşılık bulmaması adına anlatılmamasını ya da rüyaları hayır üzere yorumlayan ilim sahiplerine anlatılmasını tavsiye etmiş ki, böylece kötü rüya gören kişi rüyasının zararından/karşılığının çıkması endişesinden kurtulabilsin.[1]

[1] Konuyla ilgili şu değerlendirmeyi de zikretmenin uygun olacağı kanaatindeyiz. "*Genel olarak her insan günde bir veya birkaç defa rüya görür. Bu rüyalar sevindirici olduğu gibi, üzücü de olabilir. Hemen herkes rüyasını başkalarına anlatır. İşte Peygamberimiz, bu hadislerinde rüyanın öyle herkese anlatılmayıp bir âlime veya kendisinin iyiliğini isteyen birisine anlatması gerektiğine dikkat çekmektedir. Çünkü Peygamber Efendimiz başka bir hadislerinde tâbir edilmedikçe rüyanın askıda olduğunu, tâbir edildiği şekil üzere çıkacağını bildirmiştir. Ehil olmayanlara anlatıldığında, o kimsenin rüyayı görüldüğü hal üzere anlatacağı açıktır. Oysa rüyanın görüldüğü gibi yorumlanması doğru değildir. Zira çoğu zaman rüyada görülen kötü şeyler, güzel bir şekilde çıkmaktadır. Ki,*

Öte taraftan dikkatlere arz edilmesi gereken önemli bir husus da şudur ki, vahye muhatap olan Allah Resulü, rüyaları, nübüvvetin bir cüzü olarak görmesine karşın vahiy –metluv/gayrimetluv- olarak değerlendirmemiştir. Bizzat gördüğü rüyaları yorumlamış, sahabesine de rüyalarını hayır üzere yorumlamalarını tavsiye etmiştir. Kendisinden sonra nübüvvet ve vahiy olmayacağından müjdeleyici/mübeşşirat olarak sadece sadık rüyaların kalacağını belirtmiştir. Sadık rüyalarla müjdeleyici hallerin görülmesinin kıyamete dek sürecek bir durum olduğuna dikkat çekmiştir. Bu hususla ilgili Ebû Hüreyre'den gelen rivâyetin bir kısmında, Resûlullah (sas) şöyle buyurmuştur: "***Kıyamet zamanı yaklaşınca Müminlerin rüyası; hiç yalan çıkmayacaktır. Rüyası en doğru olanlar, sözü en doğru olanlardır***…" (Tirmizi, Rüya, 35/2270, 7/2291).

Rüyaların süistimale açık bir konu olması hasebiyle iki noktaya temas etmenin lüzumunu hissediyoruz. Bunlardan birincisi; rüyalara yalan karıştırılması ki, bu husus suistimale müsait bir durumdur. Dolayısıyla Allah Resûlü böyle bir hali kötü görmüştür. Nitekim bu hususta İbn-i Ömer'den rivayet edildiğine göre Nebî (sas) şöyle buyurmuştur: "***En büyük yalan, görmediği düşü gördüm diye kişinin gözlerine iftira etmesidir."*** (Buhârî, Ta'bîr 45)

İkincisi; yukarıdaki rüya ile ilgili hadislerin geneli bağlamında diyebiliriz ki, rüya bireysel olup rüya gören kişiyle alakalıdır. Başkalarının o rüyayla amel etmesi beklenemez. Zira hadislerde şayet rüya açıklanmazsa rüyanın gerçekleşmeyeceğine dikkat çekilmiştir. Peygamberliğiyle birlikte vahye muhatap olan Allah Resûlü (sas)'nün çalışmaya esas konuda da rüyalarına bağlı olarak ashabını mutlak itaatle yüzleştirmeyip gerektiğinde yorumunu bilmesine rağmen ilgili konuyu istişareye açmış ve onları tavırlarında muhayyer bırakmıştır. Öte taraftan Allah Resulü, mü'min kişinin rüyasının sıhhatine dikkat çekmekle birlikte, bu durumun başkalarını bağlayacağı yönünde bir beyanatı olmamıştır.

HZ. PEYGAMBER'İN RÜYASINDA HİCRET MEKÂNINI GÖRDÜĞÜNÜ KONU EDEN RİVAYETLER VE DEĞERLENDİRMESİ

Kaynaklarımızda Hz. Peygamber (sas) döneminde vuku bulan iki hicretten bahis geçmektedir. Bunlardan biri M. 615 ve 616 yıllarında gerçekleşmiş olan Habeşistan hicret, diğeri ise Hz. Peygamber'in de dâhil olduğu Medine'ye hicrettir.

Nübüvvet süresince iki hicretin oluşu, hicret mekânıyla ilgili görülen rüyanın ne zaman görüldüğü ve yorumun ne zaman yapıldığı ile ilgili bilgilerin yer aldığı rivayetlerin net analaşılamaması hicret mekânının farklı şehirlerle ilişkilendirilmesine sebep olmuştur. Habeşistan, Bahreyn, Yemame, Hecer, Medine, Kinnesrin bahsi geçen şehirler arasındadır. Şayet rüya, Habeşistan'ı işaret ediyorsa o zaman bu rüyanın Habeşistan hicreti öncesi yani 615 yılında görülmüş olması gerekiyor. Rüyada işaret edilen şehir Medine ise, o halde II. Akabe biatının hemen öncesi ya da hemen sonrasında görülmüş olması gerekir. Bu durumda

*Peygamberimiz kendisine anlatılan zahirde çok kötü rüyaları iyi bir şekilde yorumlamıştır***.** (Taberani, 2: 621 Hadis no: 184).

Medinelilerin daveti öncesi görülmüş olan bir rüya üzerinden onların daveti değerlendirmeye alınabilir. Medinelilerin daveti ve biatleri sonrasında görülmüş ise, Allah'tan onay anlamında Resûlüne rüyasında Medine şehri gösterilmiş olabilir. Öte taraftan Medine ile birlikte zikredilen şehirleri içeren rivayetleri de burada ele alacağız ve kaynakların onlara dair değerlendirmelerini zikredeceğiz.

Habeşistan Hicretiyle İlişkilendirilen Rivayetler:

Muhammed b. Hâtıb şöyle anlatıyor: *Hz. Peygamber (sas) ashabına* "***Rüyamda hurmalık bir yer gördüm. Oraya gidiniz***" *buyurdu. Böylece Hatib ve Cafer b. Ebî Talib deniz yoluyla çıkıp Habeşistan'a gittiler. Ben denizde, geminin içinde doğup dünyaya geldim.* (Kandehlevi, 1:334) Bu rivayette Habeşistan'a hicret edenlerin son derece kapalı bir bilgi içeren "*Rüyamda hurmalık bir yer gördüm. Oraya gidiniz*" ifadesinden hurmalık yerin Habeşistan olduğu çıkarımında bulunulması dikkat çekicidir. Muhammed b. Hatıb'ın babasından Habeşistan hicretine dair bilgiler duyup aktarmış olması kadar doğal bir şey yok ancak buradaki bilgiden öyle bir sonucun çıkarılması mümkün gözükmüyor. Ya da rivayette bizzat hurmalık yer Habeşistan'dır ifadesi vardı da ravi bunu hazfetti. Kanaatimiz odur ki, râvi Medine'ye hicrete işaret eden rivayeti paylaşırken kendilerinin de Habeşistanda olduklarını, bu rüyaya bağlı olarak Medine'ye hicreti duyduklarını ve peyder pey Medine'ye hicret ettiklerini anlattı da rivayet nakiller sırasında birtakım değişikliklere uğradı. Zira Medine'ye hicretle ilgili rüya ve yorumu içeren bilgiler de Habeşistan'da olanlar da oradan döndüler ifadeleri geçmektedir. Her ne kadar hicret yerinin belirlenmesiyle ilgili rüyalar mevzubahis olsa da yukarıdaki rüya rivayetinde geçen ifadelerden bu yerin Habeşistan ile ilişkilendirilmesi oldukça gariptir. Aynı eserde Habeşistan hicretiyle ilgili rüya ile ilintisi olmayan bir bilgi paylaşılmıştır ki makul olanın da bu olduğu kanatindeyiz. Burada zikri geçen bilgiye göre; Cafer, Hz. Peygamber'e "Ey Allah'ın Rasûlü! Bana izin ver. Ben bir memlekete gideyim ki, hiç kimseden korkmadan orada Allah'a kulluk yapayım" deyince Hz. Peygamber ona Habeşistan'a hicret etmek için izin verdi. Bunun üzerine çıkıp Necâşi'ye gitti (Kandehlevi, 1:334).

Rüya'da Görülen Hurmalık Yerin Yemame ve Hecer Olduğu Zannını İçeren Rivayetler ve Değerlendirmesi:

İbn Kesîr, hicret yerini konu edinen rüya ilgili şöyle bir rivayet paylaşmıştır: "... Bize Ebû Usâme, Bureyd'den; o da dedesi Ebû Burde'den; o da Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den zannediyorum ki, o da Peygamber'den tahdîs etti. Peygamber (sas) şöyle buyurmuştur: "***Ben rüyada kendimi Mekke'den hurmalıkları olan bir arazîye hicret ediyor gördüm. Düşüncem, o hurmalık arazinin Yemame ya da Hecer olduğudur. Bir de gördüm ki, o, Câhiliye'de Yesrib denilen Medine'dir. Ben orada birtakım sığırlar gördüm. Allah en hayırlıdır (Allah'ın onlar için yapacağı en hayırlıdır). Sonra gördüm ki, o sığırlar, Uhud günü şehit edilen mü'minlerdir. O hayır da Allah'ın onunla getirmiş olduğu hayır ve Bedir gününden sonra Allah'ın bizlere onunla vermiş olduğu sıdkın sevabıdır***" (Buharî, 92 (39/49); Beyhaki, (2008), 2: 516; İbn Kesîr, (Ts.), 3: 330-333). Yine İbn Kesîr, yukarıdaki rivayetin bir kısmını Buharî'de geçtiğini

belirterek Ebû Musa kanalıyla kaydetmiş ancak bu rivayet, zikri geçen rivayetin "Medine/Yesrip imiş" (İbn Kesîr, (Ts.), 3: 258-259) kısmına kadarki parçasını içermektedir. Muhtemelen bu rivayet zincirindeki raviler devamını zikretmeyi ya uygun görmediler ya da unutmuşlardı.

İbn Kesîr, Ebu Musa el-Eşarî'den gelen bir rivayeti daha kaydetmiştir ki, yukarıdaki metinden biraz farklı bilgiler içeren bu rivayette Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "***Rüyada gördüm ki ben Mekke'den hurmalıklı bir yere hicret ediyorum. İlk düşünceme göre orası Yemame ya da Hecer idi. Fakat bir de baktım ki, orası Yesrib imiş. Yine o rüyamda gördüm ki, ben kılıcımı sallıyorum ama kılıcımın ağzı kırıldı. İşte bu kırıklık, Uhud gününde Müslümanlara isabet eden musibettir. Sonra bir kez daha kılıcımı salladım. Eskisinden daha güzel hale geldi. O da Allah'ın getirdiği fetih ve mü'müminlerin bir araya gelip toplanmasıdır. Yine o rüyamda bir öküz gördüm. Allah'ın işi hayırdır. Anladım ki, onlar da Uhud gününde öldürülen mü'minler grubudur. Hayra gelince; o, Allah'ın getirdiği hayır ve doğruluk sevabıdır ki, Bedir gününden sonra bize gelmiştir.***» (İbn Kesîr, (Ts.), 4: 22-35; 6: 250-259); Müslim Rüya, 20 (2272); İbni Mâce, 10:118-121: İbn Kesîr, 6: 250-259.).

İbn Kesîr'in kaydettiği bu rivayetlerin genel değerlendirmesine baktığımızda; Allah Resûlü'nün, rüyasında iken hurmalık yerle ilgili "Yemame veya Hecer" olabileceği düşüncesine kapıldığı ancak o yerin Medine şehri olduğu gerçeğidir. Öte taraftan bu rüyası ile ilgili iki aşamalı tevil görmekteyiz. Birincisi, hicret yerinin Medine olduğu ve oraya hicret izni verildiği hususu, ikincisi bu rüyanın Uhud savaşı sonrası tekrar zikredilip o rüyada geçen "*sığırlar*" kavramına denk gelen karşılığın "*Uhud Şehidleri"* olduğunu açıklamasıdır. Yani Allah Resûlü, rüyasından uyandığında "sığırlar" sembolüne karşılık gelebilecek bir yorum yapmamıştır.

Rüyaya göre Allah Resûlü (sas), büyük ihtimalle Yemame ve Hecer şehirlerini tanıyıp bildiği için bu iki şehirden biri olacağı zannına kapılmıştır. Bilakis Arap yarımadasında hurmalığı olan başka şehirler yok muydu ki, Allah Resûlü bu iki şehir olabileceği vehmine kapılmıştı? hususu akla gelmektedir. Bu şehirlerle ilgili hicret öncesine dair hiçbir özel münasebeti zikredilmeyen Hz. Peygamber'in, rüyasında bu şehirlerin olacağı zannını gerektirecek başka ne gibi bir unsur vardı? Burası muamma. Yoksa rivayet edilen bu rüyaya çeşitli mekânlar sonradan mı eklendi? Uzak bir ihtimal görmüyoruz.

Bu rivayete baktığımızda; Hz. Peygamber (sas)'in bu rüyasını daha sonraları Medine'de anlatmış olması gerek. Zira Ebu Musa'nın Hz. Peygamberle ilk defa karşılaştıkları tarihi dikkate aldığımızda bu olayı Mekke'de iken duyup nakletmiş olması mümkün gözükmemektedir. Zira o Habeşistan'da Müslüman olmakla birlikte hicri 7 (628) yılında Hayber'in fethi sırasında Habeşistan'daki müslümanlarla birlikte Medine'ye gelmiş ve Hz. Peygamber'in Hayber'de olduğunu öğrenince Cafer b. Ebî Taliple birlikte oraya gitmiştir. (Kandemir, 1994, 10: 190-192) Yahut da başkasından mürsel olarak duyup nakletmiştir. Ayrıca bu rivayete konu olan rüyanın, II. Akabe görüşmeleri öncesi görülmüş ve açıklanmış olması gerekiyor. Yahut

Medinelilerin daveti sonrası bu rüya görülmüş, Allah'ın onayı ile de Yesrip/Medine'ye hicrete izin vermiştir.

İbn Kesir, bu kez başka bir senetle yukarıdaki hadisin ilk cümlesini paylaşmakta ve bu metinde hiçbir yer ifadesi geçmemektedir. İbn Kesîr'in kaydına göre; Zührî, Urve'den, o da Hz. Aişe'den, Resûlullah (sas)'ın Mekke'de iken Müslümanlara şöyle dediğini rivayet eder: ***"Artık sizin hicret edeceğiniz yurd, iki kara taşlık arasında sürülmemiş hurmalık bir yer olarak bana gösterildi."*** Resûlullah (sas) böyle deyince, bazı kimseler Medine tarafına hicret etti. Habeşistan'a hicret etmiş olan Müslümanlar da Medine'ye döndüler (Beyhakî, (2008), 2: 145,160; İbn Kesîr, (Ts.), 3: 258-259). Bu rivayete baktığımızda; Allah Resûlü'nün mekân ile ilgili yorumu karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz üzere bu rüya ve yorumu, tarihi olarak, Medinelilerin Hz. Peygamber'i ve Müslümanları Medine'ye davet ettikleri II. Akabe biatının yapıldığı görüşmeyle anlam kazanmaktadır. Ancak konuyla ilgili rüyaların Akabe biatlarıyla ilişkisini gösteren bir kaynak verisine rastlayamıyoruz.

Rüya'da Görülen Yerin *Medine, Bahreyn ve Kinnesrin* Olduğu Yorumunu İçeren Rivayetler ve Değerlendirmesi:

İbn Kesîr'in garip yorumuyla kaydettiği benzer bir rivayette de hicret yeri olarak zikredilen şehirler daha farklıdır. "Hafız Ebu Bekir el-Beyhakî, Cerir'den rivayet etti ki; Peygamber (sas), şöyle buyurmuştur*: "**Doğrusu yüce Allah, bana şöyle vahyetti: Şu üç beldeden hangisine inersen orası senin hicret diyarın olacaktır: Medine, Bahreyn ve Kinnesrin**"* İlim ehli kimseler dediler ki: Sonra Resûlullah'ın Medine'ye gitmesine karar verildi. O da oraya hicret etmelerini ashabına emretti. (İbn Kesîr, (Ts.), 3: 258-259). İbn Kesîr'in garip yorumuna katılmakla birlikte, bu garipliğin bizi, kendi şehirlerini Medine'yle birlikte zikrederek fazilet yükleme gayreti içerisinde olanların kurgıladıkları bir rivayettir, düşüncesine götürüyor. Zira bu mekanlarlla ilgili tüm değerlendirmelerin tarihi vakıalardan uzak olduğunu kaynakların genel verilerine göre müşahede edebilmekteyiz. Zira Allah Resulü (sas)'nün Mekke dışından gelen hacı kafilelerine dini tebliğ etmekle birlikte Müslümanlara şehirlerini açmaları teklifinde bulunduğu, kafilelerin ise bu tekliflere olumsuz cevap verdikleri zikredilmektedir. Oysa yukarıdaki rivayetler, tüm olağan görüşmelerin ve taleplerin dışında bir hicret olayının gerçekleştiğine işaret etmektedir.

BEDİR GÜNÜ GÖRÜLEN RÜYA, YORUMU VE AYETLE TEYİDİ

İbnü'l-Esîr'in kaydına göre; Allah Resûlü Bedir savaşı öncesi gölgeliğinde Allah'a yalvarıyordu. Öyleki omuzundan ridası düştü. Ebû Bekir onu alıp tekrar omuzuna koydu ve en son Allah Resûlüne şöyle dedi: "*Rabbine bu kadar duâ yeter. Mutlaka O sana vermiş olduğu sözü yerine getirecektir"*. Hz. Peygamber, gölgelikte biraz uykuya daldı. Uyandıktan sonra: "***Ey Ebû Bekir, Allah'ın yardımı sana gelmiş bulunuyor. İşte Cebrail atının dizginlerini tutmuş, onu sürmüş geliyor ve yüce Allah da bununla ilgili olarak: «Hani siz Rabbinizden yardım istiyordunuz***» (Enfal, 8/9) mealindeki buyruğunu inzal buyurmuştur. Daha sonra

Resûlullah (sas) gölgeliğinden, "***Bugün o topluluk yenilecektir ve arkalarını dönüp kaçacaklardır"*** (el-Kamer, 54/45} mealindeki buyruğunu okuyarak çıktı ve müslümanları savaşmaya teşvik ederek şunları söyledi: "***Muhammed'in nefsini elinde tutan Allah'a yemin ederim, bugün onlarla kim savaşır ve sabredip sevabını Allah'tan bekleyerek ileri atılıp geri çekilmeyerek savaşırsa yüce Allah mutlaka onu cennetine koyacaktır***." (İbnü'l-Esîr, (1987), 2: 115-118). Sonra savaş, meleklerin yardım ordusunun katılımıyla zaferle sonuçlanmıştır. Meleklerin savaşa dâhil olduğu ile ilgili ayetlere gelince bunlar; ***"Hatırlayın ki, siz Rabbinizden yardım istiyordunuz. O da, ben peşpeşe gelen bin melek ile size yardım edeceğim, diyerek duanızı kabul buyurdu". Allah, sadece kazanacağınız zafere bir müjde olsun ve o sayede bütün endişeleriniz silinip kalpleriniz huzura ersin diye sizi meleklerle destekledi. Yoksa yardım ve zafer ancak Allah tarafındandır. Şüphesiz ki Allah, kudreti dâimâ üstün gelen, her işi ve hükmü sağlam ve hikmetli olandır***." (Enfal, 9-10). "***Andolsun, siz son derece güçsüz iken Allah size Bedir'de yardım etmişti. O hâlde Allah'a karşı gelmekten sakının ki şükretmiş olasınız. Hani sen mü'minlere, "Rabbinizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?" diyordun. Evet, sabrettiğiniz ve Allah'a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin melekle size yardım eder. Allah, bunu size sırf bir müjde olsun ve kalpleriniz bununla yatışsın diye yaptı. Yardım ve zafer ancak mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah katındadır***." Âl-i İmrân Sûresi, 123-128).

İbn Kesîr'in kaydettiğine göre; Resûlullah, savaşın yapılacağı günün gecesinde gölgelikte uyumuş ve kendilerine izin vermedikçe savaşmamaları için insanlara emir vermişti. Müşrik ordusu, İslâm karargâhına yaklaştığında Ebu Bekir es-Sıddık, Resûlullah'ı şu sözlerle uyarmaya başlamıştı: "Ya Resûlallah! Bize yaklaştılar. Uyan artık." Resûlullah uyumakta iken Cenâb-ı Allah, müşrik ordusunun sayısını ona az göstermişti." İbn Kesîr, bu rivayeti el-Ümevî'nin aktardığını zikrettikten sonra "*bu cidden gariptir*" ifadesiyle hayretini ifade etmiş zannındayız. Lakin konuyla ilgili naklettiği ayet bilgileriyle mesele değerlendirilince bir makuliyet sözkonusu olmaktadır. Ayrıca zaten kendisi de ilgili ayetleri bu bahiste zikretmiştir. İbn Kesîr'in, Ahmed b. Hanbel'e isnad ettiği, İbn Abbas'tan gelen Bedir savaşına katılanların sayısı ve savaşın tarihinin zikredildiği rivayette: "***Allah onları uykunda sana az gösteriyordu, Çok göstermiş olsaydı, yılacak ve bu hususta çekişmeye başlayacaktınız. Fakat Allah sizi kurtardı. Karşılaştığınızda, olacak işi oldurmak için, onları gözlerinize az gösteriyor ve sizi de onların gözünde azaltıyordu"*** (el-Enfâl, 43-44.) ayetleri geçmektedir ki, bu ayet, el-Ümevî'ye isnad edilen rivayetin manasını teyid etmektedir kanaatindeyiz. Şu kadar ki, Allah Resûlü'nün gördüğü rüyası ve yaptığı yoruma ilişkin bir anlatı sözkonusu değildir. Muhtemelen İbn Kesîr bu sebeple "garip" ifadesiyle değerlendirmiştir.

Yine konuyla ilgili ayetleri ve kısmen tefsirini bu bahiste zikrederek meselenin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamıştır. İbn Kesîr değerlendirmesini şöyle yapmaktadır: *İki ordu karşılaştığında Cenâb-ı Allah, her birini diğerinin gözüne az gösterdi ki, birbirlerine karşı cesaretli olsunlar. Bunda da Cenâb-ı Allah'ın sonsuz bir hikmeti vardı. Bu husus, Al-i İmrân*

*sûresindeki şu ayete ters düşmemektedir: "**Karşı karşıya gelen iki topluluğun durumlarında sizin için ibret vardır. Biri Allah yolunda savaşanlardır. Diğeri inkârcılardır ki, bunlar karşı tarafı, gözleriyle kendilerinin iki misli görüyorlardı. Allah dilediğini yardımıyla destekler**." (Âl-i İmrân, 13.) Bu hususta nakledilen ilk kavlin en doğru olanına göre yukarıdaki ayetin manası şöyledir: Kâfir grup, mü'min grubu kendi sayılarının iki misli kadar görüyordu. Kılıçların çekilmesi ve savaşın kızışması esnasında mü'minleri kendilerinin iki misli sayıda görmüşlerdi. Allah kalplerine korku bırakmıştı. Bu sebeple kâfirler önceleri mü'minleri az miktarda görmüşlerdi. Sonra Allah, onlara kendi nusreti ile yardımcı oldu. Onları kâfirlerin gözlerine iki misli gösterdi. Bunun üzerine gevşediler. Zaaf gösterip mağlup oldular. Bu yüzden yüce Allah buyurmuş ki: "**Allah dilediğini yardımıyla destekler. Bunda görebilenler için ibret vardır"** Âl-i Imrân, 13.* (İbn Kesîr, 3: 383-390).

UHUD SAVAŞI İLE İLGİLİ GÖRDÜĞÜ RÜYA VE DEĞERLENDİRMESİ:

Allah Resûlü Uhud'a çıkmadan önce Medine'de sahabe ile istişare etmiş ve şehrin dışına çıkılması hususunda karar verilmişti. Hz. Peygamber, istişareden önce gördüğü bir rüyayı karar sonrasında ashabıyla paylaşmıştır.

Şöyle ki, Resûlullah (sas) ve Müslümanlar, müşriklerin gelmiş olduklarını öğrendiler. Resûlullah, Müslümanlara şöyle dedi: ***"Vallahi, doğrusu ben hayır bir rüyada bir öküz ile kılıcımın vurulan tarafında bir kırık gördüm. Ayrıca elimi de sağlam bir zırha sokmuşum. Bu zırhı Medine ile tevil ettim."*** (İbn Hişâm, (2006), 3: 86-89; Beyhakî, (2008), 2: 515; İbn Kesîr, (Ts.), 4: 22-35; Safiyyürrahman, (2016), 253-254).

Beyhakî'nin Hammad Seleme kanalı ile Enes'ten aklettiği rivayete göre, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur***: "Uykudaki kimsenin gördüğü gibi ben de rüyamda bir koçun ardı sıra gittiğimi gördüm. Kılıcımın vuran tarafının kırıldığını da gördüm. Bu rüyayı şöyle tevil ettim: Ben müşrik kavmin koçunu (reisini) öldüreceğim. Kılıcımın ağzının kırılmasına gelince bunu da akrabamdan bir adamın öldürüleceği şeklinde tevil ettim."*** Nihayet Resûlullah'm amcası Hamza öldürüldü. Resûlullah da Talha'yı öldürdü. O, kavmin bayraktarı idi. (Beyhakî, (2008), 2:515; İbn Kesîr, (Ts.), 4: 22-35).

Bu hususla ilgili olarak yine İbn Kesîr, Beyhakî'nin kaydetmiş olduğu daha detaylı bir rivayeti zikretmiştir. Beyhakî, Ebu Abdullah el-Hanz kanalı ile İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet eder: "*Resûlullah (sas), Bedir gününde kılıcı Zülfikarı üzengisi ile bacağı arasına koydu. Uhud gününde bu hususta bir rüya görmüştü. Şöyle ki: Uhud günü olunca müşrikler, Müslümanlara karşı geldiler. Resûlullah, Medine'de kalıp müşriklerle orada savaşmayı uygun görmüştü. Ama Bedir savaşına katılmamış bazı kimseler gelip: '-Ya Resûlallah, Medine'den çıkıp Uhud'da müşriklerle savaşalım.' dediler. Onlar, Bedir savaşına katılıp da fazilet kazanmış olanlar gibi fazilet kazanmak ümidiyle böyle demişlerdi. Resûlullah'a bu şekilde ısrarda bulundular. Nihayet o, savaş elbiselerini giydi ama sonra bu kişiler pişman olup: '-Ya Rasûlallah, Medine'de kal. Doğru olan, senin görüşündür.' dedilerse de Resûlullah, onlara şu cevabı verdi**: ***"Bir peygamber zırhını giydikten sonra, Allah kendisiyle düşmanı arasında hükmünü verinceye kadar zırhını indirmesi uygun olmaz."***

*O gün zırhını giymeden önce Resûlullah, onlara şöyle demişti****: "Rüyamda sağlam bir zırh içinde olduğumu gördüm. Bunu Medine olarak tevil ettim ve yine bir koçun peşi sıra gittiğimi gördüm. Bunu da müşriklerin reisini öldüreceğim şeklinde tevil ettim. Kılıcım zülfikarın ağzında bir gedik meydana geldiğini gördüm. Bunu da sizin saflarınız arasında bir gedik açılacağı şeklinde tevil ettim. Bir öküzün boğazlandığını gördüm. Öküzün boğazlanmasına gelince, vallahi Allah'ın yaptığı iş hayırlıdır. Bunda hayır vardır."*** (İbn Kesîr, 3: 383-390. İbn Hişam'ın diğer metinlerdeki rivayetlere göre onlardan bir kesit olarak kaydettiği ve ilim ehli diye tavsif ettiği birisinden naklettiği rivayete göre; Rasulullah (sas) şöyle buyurmuştur: "***Bana ait bir öküzün kesildiğini gördüm. Buyurdu ki: Öküze gelince ashabımdan birtakım kişilerin öldürülmesidir. Kılıcımın ağzındaki gördüğüm kırığa gelince bu, Ehl-i Beytim'den öldürülecek bir adamdır."*** (İbn Hişâm, (2006), 3: 86-89; Beyhakî, (2008), 2:515-516; Ahmet Cevdet Paşa, (Ts.), 1: 102).

İbnü'l-Esîr'in konuyla ilgili kaydettiği rivayet bilgisine göre; Resûlullah (sas) ve müslümanlar onların haberini alınca şöyle buyurdu: "***Ben, rüyamda sığırlar gördüm ve bunları hayra yorumladım. Aynı şekilde kılıcımın sırtında da hafif bir körelme gördüm. Elimi çok sağlam bir zırha soktuğumu görüyordum. Bunu da Medine ile yorumladım. Eğer sizler Medine'de kalmayı ve onları dışarıda bırakmayı uygun görüyorsanız Medine'de kalalım. Onlar dışarda kalırlarsa bu onların hayrına olmaz. Üzerimize gelecek olurlarsa onlarla da savaşırız.***" (İbnü'l-Esir, (1987), 2:142-154).

Kaynakların kaydettiği başka bir rivayette şu bilgiler zikredilmiştir. "*Bize Ebû Usâme, Zeyd ibn Abdillah'tan; o da dedesi Ebû Burde'den; o da Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den; -zannederim- o da Peygamber (sas)'den tahdîs etti. O, şöyle buyurmuştur: "****Ben rüyamda kendimi, bir kılıç salladığımı ve kılıcımın ortasının kırılıp bir gedik açıldığını gördüm. Bunun te'vîli Uhud günü mü'minlerden isabet alanlar imiş. Sonra bir kerre daha kılıç salladım. Kılıç bu sefer olduğundan daha güzel hâle döndü. Bunun te'vîli de Allah'in onunla getirdiği fetih ve mü'minlerin birleşmeleridir***" (Buharî, Kitâbu't-Ta'bir, 92 (44/54); Müslim, Rüya, 20 (4/1779); İbn Mace, Rü'ya, 10 (2/1292). İbn Kesîr, (Ts.), 3: 383-390; Darimî, (1996) 4:437)[2]

İbn Kesîr, İmam Ahmed b. Hanbel'in, Şureyh kanalı ile İbn Abbas'tan gelen konuyla ilgili kaydettiği rivayete göre: "***Resûlullah (s.a.v.), kılıcı Zülfikar'ı, Bedir gününde ganimet olarak ele geçirdi. Uhud savaşında bu kılıcıyla ilgili bir rüya görmüştü. Bu rüyasında kılıcı***

[2] Darimî'nin kaydettiği, Câbir'in rivayet ettiği bir hadiste, Rasulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) şöyle buyurmuştur: "(***Rüyamda) gördüm ki, sanki ben çok sağlam bir zırhın içindeyim. Bir de boğazlanan bir sığır gördüm. Ben yorumladım ki, bu zırh, Medine'dir; bu sığır ise (şehid edilecek) bir topluluktur. Vallahi (bu onlar için) daha hayırlıdır." Şayet biz Medine'de kalırsak, onlar üzerimize geldiklerinde, onlarla savaşırız***!" Bunun üzerine (Medine'li müslümanlar olan "Ensar"): "*Vallahi onlar üzerimize cahiliye döneminde bile gelememişlerdi. Müslümanlık döneminde mi gelecekler?*" dediler. O zaman Hz. Peygamber: "O halde istediğiniz gibi yapın!" buyurdu. Sonra Ensar'ın bazısı bazısına: "*Hz. Peygamber (sas)'in görüşünü geri çevirdik*?" deyip geldiler ve "*Ya Rasulullah, sen istediğin gibi yap*!" dediler. Bu sefer Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "***Şimdi durum şu ki, hiçbir Peygamber'e, zırhını giyince, savaşmadıkça onu çıkarması yakışmaz!***" (Darimî, (1996) 4:437).

Zülfikar'ın ağzında bir gedik görmüştü ve bunu sahabelerde bir bozgun ve safları arasında bir gedik açılacağı şeklinde yorumlamıştı. Sonra rüyasında bir koçu takip ettiğini görmüş ve bunu da müşrik ordusunu takip edeceği şeklinde yorumlamıştı. Yine rüyasında sağlam bir zırh içinde bulunduğunu görmüş ve bunu Medine şehri şeklinde yorumlamıştı. Rüyasında boğazlanmakta olan bir sığır görmüş ve bunu şu şekilde yorumlamıştı: "Sığır.... Vallahi bu hayırdır. Sığır... Vallahi bu hayırdır." Resûlullah (sas)'ın bu rüyası, tevil ettiği şekilde gerçekleşti." İbn Kesîr Sünen sahiplerinin bu rivayete eklediği bir bilgiyi de zikretmiş ancak bu bilgiyi tuhaf ve garip olarak değerlendirmiştir. (Beyhakî, (2008), 2:515-516; İbn Kesîr, (Ts.), 5: 585-587).

Uhud savaşıyla ilgili görülen rüya ve yorumuyla alakalı en ayrıntılı ve diğer rivayetleri de içerinde barındıran Musa b. Ukbe'nin nakletmiş olduğu rivayettir. İbn Kesîr'in kaydına göre Musa b. Ukbe dedi ki: "*Kureyşliler dönüp kendilerine tabi olan müşrik Arapları topladılar. Ebu Süfyan b. Harb da Kureyş topluluğuyla birlikte Bedir vak'asının ertesi senesi Şevval ayında yola çıktı. Nihayet Uhud dağının iki tarafındaki vadiye indiler. Bedir savaşma katılmamış olan Müslümanlar, o savaşa katılamadıklarından pişman olmuşlar ve düşmanın karşısına çıkmayı arzulamışlardı ki, Bedir gününde mü'min kardeşlerinin harcamış oldukları çabayı kendileri de harcasınlar. Ebu Süfyan ile müşrikler, Uhud dağının eteklerine indiklerinde Bedir savaşma katılmamış olan Müslümanlar -düşmanın kendilerine karşı geldiğini görünce- sevindiler ve: "Allah arzumuzu yerine getirdi." dediler. Sonra Rasülullah (s.a.v.), cuma gecesi bir rüya gördü. Bu rüyası da gerçekleşti. Ashabından birkaç kişi yanına geldi. Onlara şöyle dedi*: ***"Dün gece uyurken şöyle bir rüya gördüm: Bir öküz boğazlanıyordu. Vallahi Allah'ın yaptığında hayır vardır. Kılıcım Zülfikarın da ağzından kırıldığını gördüm. Bundan hoşlanmadım. Bu gördüklerim birer musibet idiler. Kendimi sağlam bir zırh içinde gördüm ve bir koçu takip ettiğimi de gördüm."*** *Rasülullah (sas), bu rüyasını ashabına anlattığında onlar şöyle dediler: - Ya Resûlallah! Bu rüyanı nasıl tevil ettin? Rasülullah buyurdu ki*: ***"Öküzün boğazlanmasını şöyle tevil ettim: Bizden de müşriklerden de adamlar öleceklerdir. Ama kılıcımın ağzında gedik açılmasından hoşlanmadım."*** *Bazıları dediler ki: Resûlullah'ın kılıcının yüzüne isabet eden rüyadaki darbeye gelince, Uhud gününde Resûlullah'ın mübarek yüzüne düşman tarafından darbe vuruldu. Onun dişini kırdılar. Dudağını yardılar. Ona bu darbeyi vuran, Utbe b. Ebi Vakkas idi. Öküzün boğazlanmasına gelince bu, Uhud gününde öldürülen Müslümanlar şeklinde tevil edilmiştir. Rasülullah (sas), rüyasının tevilini anlatırken şöyle demişti*: ***"Peşi sıra gittiğim koça gelince, bu düşmanın reisidir ki; Allah onu öldürecektir. Sağlam zırha gelince, bunu Medine olarak tevil ettim. Bekleyin, çoluk çocuğunuzu evlere saklayın. Kalelerde muhafaza altına alın. Eğer müşrikler Medine'ye girerlerse, sokaklarda onlarla savaşırız. Evlerin üstünden onlara ok atarız."*** *Müslümanlar, Medine sokaklarım taşlarla örmüşlerdi. Onu kale haline getirmişlerdi. Bedir savaşma katılamamış olan Müslümanlar ise şöyle demiş-lerdi: "Bugünün gelmesini arzuluyorduk. Bunun için Allah'a dua ediyorduk. İşte Cenâb-ı Allah, arzumuzu gerçekleştirdi. Ve mesafeyi yakınlaştırdı." Ensâr'dan bir adamda şöyle dedi: - Ya Resûlallah, mahallemizde onlarla savaşamazsak ne zaman savaşacağız? Bazı adamlar da şöyle*

dediler:- Eğer korkmuyorsak, bizi savaşmaktan alıkoyan nedir? Doğru sözlü olup, sözlerini yerine getiren bazı kimseler de -ki onlardan biri de Abdülmuttalib oğlu Hamza'dır- şöyle dediler:- Sana kitabı indirene yemin olsun ki ya Resûlallah, müşriklerle mücadele edeceğiz! Benû Sâlim kabilesinden Nuaym b. Malik b. Salebe de şöyle dedi: - Ey Allah'ın peygamberi! Bizi Cennet'ten mahrum bırakma. Canım kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, ben Cennet'e gireceğim. Rasülullah (s.a.v.), ona sordu: ***"Ne ile Cennet'e gireceksin?"*** *Dedi ki:- Allah'ı ve Rasûlünü sevmiş olmakla ve savaş gününde cepheden kaçmamakla gireceğim. Buyurdu ki: "****Doğru söyledin".*** *Gerçekten bu zat, Uhud savaşında şehid oldu. İnsanların birçoğu, Medine'den çıkıp düşmanla karşılaşmak istedi. Resûlullah'ın sözüne ve görüşüne uymadılar. Eğer onun kendilerine emrettiğine razı olsalardı, belki daha iyi olurdu... Bazı kimseler hata ettiklerini anlayınca dediler ki: "Resûlullah (sas), Medine'de kalmamızı emretmişti. Ama Allah'ın ne istediğini o daha iyi bilir. Çünkü gökten ona vahiy geliyor." Böyle dedikten sonra Resûlullah'a şöyle dediler: - Ya Rasûlallah! Daha önce bize emrettiğin gibi Medine'de kalsak iyi olmaz mı? Bunun üzerine Hz. Peygamber: "****Bir peygamber zırhını giydikten ve düşmana karşı çıkmaları için insanlara duyuruda bulunduktan sonra düşmanla savaşmadıkça geri dönmesi ve zırhını çıkarması doğru olmaz. Daha önce Medine'de kalmanız için size çağrıda bulunmuştum. Ama siz çıkalım dediniz. Savaş anında düşmanla karşılaştığınızda Allah'a karşı takvalı olmanızı ve sabır göstermenizi size tavsiye ediyorum. Allah'ın size vereceği emri bekleyin. O emri yerine getirin"*** (İbn Kesîr, (Ts.), 4: 22-35).

İbn Kesîr'in kaydettiğine göre râvi şöyle devam etmiştir: Resûlullah (sas) ve Müslümanlar, Medine'den çıkıp Bedai yoluna koyuldular. 1000 kişi idiler. Müşrikler ise 3000 kişi idiler. Resûlullah (sas), yoluna devam etti. Nihayet Uhud'a varıp ordugâh kurdu. Abdullah b. Übey b. Selül, 300 adamıyla birlikte Müslümanların saflarından ayrılınca Resûlullah'ın cemaati 700 kişi kaldı. İbn Kesîr, İbn İshak'tan Medine'deki istişareyi konu edinen şöyle bir rivayeti daha paylaşmıştır. İshak şöyle dedi: Resûlullah (sas), rüyasını ashabına anlatırken şöyle demiştir: "***Eğer uygun görürseniz Medine'de kalalım. Müşrikleri de gelip kondukları yerde bırakın. Eğer gelip kondukları yerde dururlarsa, kötü yerde dururlar. Eğer üzerimize gelip Medine'ye girerlerse biz de Medine içinde onlarla savaşırız***" (Beyhakî, (2008), 2: 520-523; İbn Kesîr, (Ts.), 4:22-35).

Ahmet Cevdet Paşa, ilgili rüyaya istinaden Uhud'a çıkmayıp Medine'de kalınması yönündeki Hz. Peygamber'in tavsiyesiyle alakalı şöyle bir değerlendirme yapmıştır: "*Gerçekten öyle savunmada bulunmak, hâle uygundu. Çünkü Medine'nin her tarafı, yapılar ve duvarlarla çevrili ve geçit yerleri, istihkâmlarla kapanmış olduğundan, bir kale sayılırdı. Resûl-i Ekrem'in rüyasında gördüğü üzere kuvvetli bir zırh gibiydi."* (Ahmet Cevdet Paşa, (Ts.), 1:102).

HZ. PEYGAMBER'İN RÜYASI VE HUDEYBİYE GAZASI

Allah Resûlü, hicri 6. yılda Medine'de iken rüyasında ashabıyla birlikte Mekke'ye varıp haccettiklerini görmüş ve bunun vuku bulacağını haber vermişti. Ashab da rüyanın hemen o yıl gerçekleşeceğini sanmıştı. Mekke'ye girip de Kabe'yi tavaf edeceklerine hiç şüphe etmezlerken,

ağır şartlarla bir barış antlaşması yaptılar. Bu şartlar gereği o yıl Kabe'yi tavaftan mahrum olarak geri dönmek zorunda kalmışlardı. Bu durum bazı sahabeye ağır geldiğinden neredeyse karşılaştıkları imtihana içlerinden birkısmı yenik düşecekti. (Taberî, 5: 564; İbnü'l-Esir, (1987), 2: 185-192. Ahmet Cevdet Paşa, (Ts.) 1: 139-140; Safiyyürrahman, (2016), 339). Öyle ki, Hz. Ömer, Allah Resûlüne: "Ya Resulallah, sen Kâbe'ye varıp tavaf edeceksiniz demedin mi?" diye çıkışmış, Allah Resûlü de: "***Evet, dedim, ama bu sene demedim. Yine diyorum ki: Mekke'ye girip sa'y ve tavaf edeceğiz***" buyurmuştu. (Ahmet Cevdet Paşa, (Ts.), 1: 139-140). İbn Hişam ise Fetih Sûresinin, "*And olsun ki Allah, peygamberinin rüyasının gerçek olduğunu tastik etti... Ey inananlar siz, Allah dilerse, güven içinde başlarınızı tıraş etmiş veyâ saçlarınızı kısaltmış olarak korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz…"* 27. Ayetini vererek konuyla ilgili izahatını şöyle yapmıştır: "*Çünkü Resûlullah (sas) onların korkmadan Mekke'ye gireceklerini, başlarını tıraş edeceklerini ve bunun neticesinde büyük bir fethin olacağını görmüştü. '…**Allah sizin bilmediğinizi bilir. Size, bundan (Hudeybiye sulhünden) başka, yakın zamanlarda bir zafer verecektir'*** " (İbn Hişâm, (2006), 3: 444-445).

Ertesi yıl Allah Resulü, sahabesiyle birlikte Mekke'ye girdiler. Kâbe'yi tavaf edip Safa Merve arası Sa'y yaptılar ve Kâbe'yi ziyaret hükümlerini yerine getirdiler. Böylece Resûl-i Ekrem'in Hudeybiye hâdisesinden evvelce görmüş olduğu rüya, aynıyla gerçekleşmiş oldu. (İbn Kesîr, 4: 380-389; Ahmet Cevdet Paşa, (Ts.), 1: 148-149). İbn Hişam dedi ki: Ebu Ubeyde'nin bana anlattığına göre bu umre hakkında Cenâb-ı Allah, şu ayet-i kerimeyi inzal buyurdu: "***Andolsun ki Allah, peygamberinin rüyasının gerçek olduğunu tasdik eder. Ey inananlar! Siz, Allah dilerse, güven için de başlarınızı tıraş etmiş ve saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Ha-ram'a gireceksiniz. Allah, sizin bilmediğinizi bilir, size, bundan başka, yakın zamanda bir zafer verecektir.***" (el-Fetih, 27.) Bu ayet-i kerimede geçen fetih kelimesi ile Hayber fethi kastedilmiştir ((İbn Hişâm, (2006), 3: 444-445); Beyhakî, (2008), 3: 288,392; İbn Kesîr, (Ts.), 4: 391-394). Konuyla ilgili Allah Resûlünün rüyasının ve yorumunun birebir çıktığını tarihi rivayetlerden anlayabiliyoruz.

PEYGAMBERLİK İDDİASINDA BULUNAN SAHTEKÂRLARLA İLGİLİ RÜYASI VE YORUMU

Kaynakların kaydettiğine göre, Yemame rahmanı olarak bilinen Müseylime, Beni Hanifenin reisi olup halkını yaptığı büyülerle etki altına alan birisidir. Rivayetlere göre, hicri 9. Yılda kabilesi olan Hanifeoğulları heyetiyle birlikte Medine'ye gelmiş ve Allah Resûlünden kendisini veliaht tayin etmesini istemiş, Allah Resûlünün olumsuz cevabı üzerine beldesine dönerek Hz. Muhammed'e peygamberlikte ortak olduğunu halkına inandırmıştır. Daha sonra Allah Resulüne yönetimi paylaşma hususunda teklifte bulunduğu bir mektubu göndermiş, Hz. Peygamber'in onu yalanlayan cevabi mektubuyla yüzleşmiştir. Rivayetlerden anladığımız kadarıyla Allah Resûlü daha Müseylime ile görüşmeden önce onun hakkında rüya görmüştü. Muhtemelen kabilesinden samimi Müslümanları dikkate alarak onu ancak telkinlerle kontrol etmeyi düşündü. İbn Kesîr, onunla aşağı yukarı bütün rivayetleri -hadis kaynaklarında geçenler

dahil- birarada zikretmiştir (Safiyyürrahman, (2016), 458-459; Ayrıntılı bilgiler için bkz. İbn Kesîr, (Ts.), 5: 142-147, 6: 260-275).

İbn-i İshak dedi: Bana Yezid'b. Abdullah b. Kusayt, Atâ b. Yesâr'dan veya kardeşi Süleymân b. Yesâr'dan naklen, o da Ebû Sâid el Hudri'den naklen haber verdi ki o şöyle dedi: İşittim ki, Resulûllah (sas) minber üzerinde hutbe okuyor ve o şöyle diyordu: "***Ey insanlar ben kadir gecesinde bir rüya gördüm, sonra onu unuttum. Kollarımda altundan iki bilezik gördüm, onlardan hoşlanmadım. Onlara üfledim onlar uçup gittiler. Onları işte bu iki yalancı kişi ile tevil ettim: Bunlar Yemen sâhibi ve Yemâme sahibidirler. (***İbn Hişâm, (2006), 4: 339; İbn Mâce, 3 (3922); Beyhakî, (2008), 4: 268-270).

Buharî'de kaydedilen bir rivayete göre; …Ubeydullah b. Abdullah şöyle demiştir: Ben Abdullah b. Abbas'tan Resûlullah (sas)'ın zikretmiş olduğu ru'yâsını sordum. İbn Abbas şöyle dedi: Bana Resûlullah'ın şöyle buyurduğu zikrolundu: ***"Ben uyurken rüyamda ellerime altından iki bilezik konulduğunu gördüm. (Bunlar kadın zîneti olduğu için) bunlardan korktum ve bunları çirkin gördüm. Bunun üzerine bana izin verildi de ben bunları üfledim. Bunların ikisi de uçtu. Ben bu iki bileziği benden sonra çıkacak olan iki yalancı (peygamberlik iddiasında bulunan) ile te'vîl ettim".*** Ubeydullah b. Abdullah: "Onlardan biri Feyrûz ed-Deylemî'nin Yemen'de öldürdüğü Esved el-Ansî'dir[3], diğeri de Museylime'dir"[4], demiştir. Bu hadiste iki sahtekârın esved ve Müseylime olduğunu ravi belirtmektedir. (Buharî, 92 (38/48); Beyhakî, (2008), 4: 268-270; Safiyyürrahman, (2016), 458-459.).

Yine Buharî'de kaydedilen başka bir rivayete göre: "…Bize Ma'mer ibn Râşid haber verdi ki, Hemmâm ibn Münebbih: "…Bir kerre uyurken rüyamda bana yeriin hazineleri getirildi ve avucumun içine iki altın bilezik konuldu. Bu bilezik rüyası bana ağır geldi ve beni kederlendirdi. Allah tarafından bana: O iki bileziğe üfür! diye vahy verildi. Ben de onlara üfledim, hemen ikisi de uçup gitti. Ben bu iki bileziği, iki yalancı ile te'vîl ettim ki, ikisi arasında bulunduğum San'â'nın sahibi Esved el-Ansî ile Yemâme'nin sahibi Müseylime'dir." Buharî, 92 (40/50); Müslim, Rüya, 42 (2274) Bu rivayette, rüyadaki sahtekârların Esved el-Ansî ve Müseylime olduğunu Allah Resulü yorumlamaktadır. (Beyhakî, (2008), 4: 268-270).

İbn Mâce, "...Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre; Resûlullah (sas) şöyle buyurmuştur: "Ben bir defa rüyamda iki kolumda altından (mamul) iki bilezik gördüm. (Bunlar bana ağır geldi) Sonra bileziklere üfledim (ikisi de hemen uçup gitti). Sonra ben bu bilezikleri şu iki kezzâb Müseyleme ve el-Ansî ile yorumladım." (İbn Mâce, 3 (3922).

---

[3] **Esved b. Kâb el-Ansî:** San'â'da çıkıp peygamberlik iddiasında bulundu. O esnada Resûl-i Ekrem (sas) hayatta idi. El-Ansî o çevrede kendisine bir hayli taraftar topladı ve müslümanlarla savaştı. Nihayet Resûl-i Ekrem'in sağlığında bu sahte peygamber Feyrûz ed-Deylemi tarafından öldürüldü. (İbni Mâce, 10:121-123; Beyhaki, (2008), 4: 270-271; Safiyyürrahman, (2016), 458-459.).

[4] **Müseylemetü'1-Kezzâb** (**Müseyleme b. Habib):** Yemâme'de türeyip peygamberlik iddiasında bulundu. Bazı rivayetlere göre ilk zamanlarda müslümanlığı kabul etmiş. Sonra mürted olup böyle bir sahtekârlığa başvurmuştur. Bu sahtekâr da Hz. Hamza'nın katili olup bilâhare müslüman olan Vahşi tarafından, Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti döneminde öldürüldü. Vahşi'nin onu öldürdükten sonra: Ben câhiliyet döneminde insanların en hayırlısını şehid ettim. Müslümanlık döneminde de insanların en kötüsünü öldürdüm, dediği söylenmiştir (İbni Mâce, 10:121-123; Beyhaki, (2008), 4: 270-271; Safiyyürrahman, (2016), 458-459).

Müslim'de, Resûlullah (sas)'ın rüyasını ve Müseylime'nin iddiasını konu edinen rivayetler şöye zikredilmektedir. Konunun ehemmiyetine binaen rivayetleri peşpeşe vermeyi uygun görmekteyiz.

İbni Abbâs şöyle demiştir: Müseylemetü'l-Kezzâb Peygamber (sas) zamanında Medine'ye geldi de: Muhammed kendisinden sonra bu işi bana bırakırsa ona tâbi olurum demeye başladı. Medine'ye kendi kavminden birçok insanlar arasında gelmişti. Peygamber (sas)'in beraberinde Sabit b. Kays b. Şemmas olduğu halde onun yanma geldi. Peygamber (sas)'in elinde bir hurma dalı parçası vardı. Arkadaşlarının içindeki Müseyleme'nin başına durarak: "***Benden şu parçayı istemiş olsan onu sana vermem. Ben Allah'ın senin hakkındaki emrine tecavüz edemem. (Bana itaattan} geri dönersen Allah mutlaka seni tepeleyecektir. Öyle zannediyorum ki sen, hakkında bana ne gösterildi ise gösterilmiş olan kimsesin. İşte Sabit benden ötürü sana cevap verecek***" buyurdu. Sonra ondan ayrıldı. (Müslim, Rüya, 21 (2273); Beyhakî, (2008), 5: 136; İbn Kesîr, (Ts.), 5:142-147; Safiyyürrahman, (2016), 458-459).

İbn Abbâs demiş ki: Peygamber (sas)'in: "Sen, hakkında bana ne gösterildi ise gösterilmiş olan kimsesin" sözünü sordum da Ebû Hüreyre bana haber verdi ki: Peygamber (sas) şöyle buyurmuşlar: ***"Bir defa ben uyurken elimde altından iki bilezik gördüm. Bunların hâli beni meşgul etti. Derken rü'yamda bana onları üfürmem vahy edildi. Ben de üfürdüm de uçtular. Ben bunları benden sonra çıkacak iki yalancı (peygamber) diye te'vil ettim. Bunlardan birisi San'a'nın reisi Ansi, diğeri Yemame'nin reisi Müseyleme idi***". (Müslim, Rüya, 21 (2274); Beyhakî, (2008), 5: 136; Tirmizi, Rüya, 2292).

SONUÇ

Tarihi vakalarla ilgili Allah Resûlünün rüyalarını içeren çalışma konumuza dair rivayetlere baktığımızda şu tespitlerimizi ortaya koyabiliriz.

Çalışmada görüldüğü üzere, rüyaların içerikleri ile ilgili metinler birbirlerini destekler mahiyettedir. Rüya rivayetlerinin metin içeriklerindeki farklılıkların ravi kaynaklı olabileceği düşünülebilir. Allah Resûlü'nün rüyasını, özel ya da bir topluluk karşısında zikretmesine bağlı olarak farklılık arz edebileceği gibi, ravilerin dinledikleri rüyanın hatırladıkları bir kısmını yahut kendi algı ve ifadeleriyle yeniden şekillendirip nakletme durumları da sözkonusu olabilir. Dolayısıyla birçok farklı yoldan, içeriği aşağı yukarı aynı olan rivayetlerin sıhhatini kabul etmenin makuliyetini belirtiriz. Rivayetlerdeki ana içeriğin birbirinden ciddi şekilde farklılık gösterdiği rivayetlerde ise daha temkinli yaklaşılması gerektiği kanaatini de ayrıca ifade etmeliyiz. Bu sebeple şunu diyebiliriz ki, hicret yerinin Medine olduğunu ifade eden yahut işaret eden rüya rivayetleri, fiili karşılığıyla doğrulanmıştır.

Bu çalışmamız bağlamında, Bedir Savaşı'nın başlangıcı öncesinde Allah Resulü'nün, meleklerin yardıma geldiği ile ilgili rüya rivayeti çok ayrıntılı ve de birçok farklı senetle gelmemesine rağmen Kur'an ayetleriyle onayladığı için rüya rivayetinin fiili karşılık bulduğunu belirtebiliriz.

Uhud Savaşıyla ilgili zikredilen rüya rivayetlerinin birbirlerini teyid ettiğini, Allah Resûlünün gördüğü rüyayı yorumlayıp Medine'de kalınması yönündeki düşüncesini ashabına istişare için açmakla birlikte onların kararına uyduğunu görüyoruz. Buradaki rüya konusunun istişareye açılmasının, rüyayla amel edilmemesine işaret ettiğini anlamakla birlikte, Allah Resûlünün rüyasının ilahi kader gereği fiili olarak karşılık bulduğunu da ifade edebiliriz.

Umre ziyaretini içeren rüya ile ilgili de özel zikredilen bir rivayet sözkonusu değildir ancak tarihi olayın gerçekleşmesinin temelinde Allah Resûlünün bu husus ilgili gördüğü rüyanın esas teşkil ettiği açıktır. Hudeybiye sulhu sonrası ashabın tavrını nakleden rivayetlerde rüya mevzubahis olduğu gibi Kur'an ayetleriyle de olayın rüya eksenli oluşunun teyidini görmekteyiz.

Peygamberlik iddiasında bulunan sahtekârlarla ilgili zikri geçen rüya rivayetleri ve gerek dini gerek siyasal iddia olarak karşılık bulduğunu da ilgili rivayetlerden anlayabiliyoruz.

Netice itibariyle araştırmaya esas rivayetlerin bazılarında tartışmaya meydan verebilecek ravi kaynaklı problemlerin olabileceğini belirtebiliriz. Ancak genel olarak rivayet içeriklerinin birbirlerini teyid eden özellikte olması çalışmanın değerini ortaya koymuştur. Ayrıca şunu belirtmeliyiz ki, çalışmanın ana teması olan "rüya" bize, rüya ile gerçeğin, batın ile zahirin, ölüm-hayat ve ba's'ın, dünya ve ahiretin karşılığının mutlak bir gerçeklik ilişkisine sahip olduğunu göstermesi açısından da değerli bir özelliktedir.

KAYNAKÇA

Beyhakî, (2008). Delâilü'n-Nübüvve, İstanbul, Ocak Yayıncılık.

Buharî. Sahih-i Buharî ve Tercümesi. trc.: Mehmed Sofuoğlu, Ötüken Neşriyat.

Cevdet Paşa A. (Ts.). Peygamberler ve Halifeler Tarihi 1-2 (Kısas-ı Enbiya veTevârih-i Hulefâ), Sad. Metin Muhsin Bozkurt, İstanbul.

Darimî (1996). Sünen-i Darimi Tercüme Şerhi, Trc. Şerh, Thk.: Abdullah Aydınlı, İstanbul. Madve Yayınları.

İbnü'l-Esîr (1987). el-Kâmil fi't-târîh Tercümesi. trc. M. Beşir Eryarsoy - Ahmed Ağırakça. İstanbul: Bahar Yay.

İbn Hişâm (2006). Siret-i İbn Hişâm Tercemesi. trc.: Hasan Ege, İstanbul: Kahraman Yayınları.

İbn Kesîr (ts). el-Bidâye ve'n-Nihâye. Trc. Mehmet Keskin. Ankara: Çağrı Yay.

İbn Mâce. Sünen-i İbn-i Mâce. trc.: Haydar Hatiboğlu, Kahraman Yayınları.

İmam Mâlik. Muvatta. trc.: Ahmet Büyükpınar, Beyan Yayınları.

Kandehlevi, M. Y., Hayatu's-Sahabe, Akçağ Yayınları

Müslim. Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi. trc.: Ahmed Davudoğlu, Sönmez neşriyat.

Safiyyürrahman M. F. (2016). Peygamber Efendimizin Hayatı ve Daveti, trc.: H. İbrahim Kutlay, İstanbul: Risâle Yay.

Taberanî. Mu'cemü's-Sağîr Tercüme ve şerhi. trc.: İsmail Mutlu, Mutlu Yayıncılık.

Tirmizi. Sünen-i Tirmizi. trc.: Abdullah Parlıyan, Konya Kitapçılık.

Dünyevileşme ve İslâm İnancı

Mehmet TAŞDELEN

Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep İslam Bilim Ve Teknoloji Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Gaziantep/Türkiye

Assistant Professor, Gaziantep Islamic Science and Technology University Faculty of Islamic Sciences Basic Islamic Sciences Department

Gaziantep/Turkey

mehmettasdelen02@hotmail.com

ORCİD: 0000-0003-3770-0847

507 843 55 05

Dünyevileşme ve İslâm İnancı

ÖZET

Bu çalışmada İslam inancı açısından dünyevileşmenin sebepleri ve çözüm önerileri işlenmektedir. Burada kastedilem dünyevileşme dini reddeden, vahyi kabul etmeyen çevrelerin dünyevileşmesi değil, bilakis ibadetlerini yapma niyeti olan ve belki de kendisini dindar olarak nitelendirenlerin dünya ile âhiret arasında olması gereken dengeyi dünyanın lehine bozmasının neticesi olan dünyevileşmedir. Buradaki dünyevileşmeden maksat, dünyanın dinden ve dinî düşüncenin dünyadan arındırılması anlamında da değildir. Mü'min bir insanın dünyevileşmesi, inancını inkâr veya dinden çıkması değil, dünya ve içindekilerin öncelenmesi, yaratılış amacının unutulması, dini hayatın ikinci plana itilmesi anlamındadır. Bu durumda dünyevileşmeye götürebilecek etkenler kendini gösterebilmektedir. Bu etkenlerin başında dünyadaki her şeye olan aşırı ilgi ve isteme duygusu, uzun yaşama arzusu, ölümden korkma, manevi iyi oluş halini yitirme, muhasebe duygusunun körelmesi ile ahirette hesap verilebilirliği unutma, Allah'ın rızasını amaç edinmenin geri planda kalması gibi birçok neden dünyevileşmeyi olumsuz yönde etkileyen sebepler arasında sayılabilir. Bunlar insanların yaratılışında bulunan duygulardır. Bu duyguları tamamen ortadan kaldırmak uygun olmadığı gibi belki de mümkün değildir. Çünkü insan bir melek değildir. Olumlu yanları olduğu gibi olumsuz yönleri de olabilmektedir. İnsanın dünyaya gönderilmesinin amacı bu duyguların varlığıyla beraber hayatını devam ettirirken manevi hayatına olumsuz etkilerinin farkına varabilmektir. İnanç açısından bu olumsuz etkileri minimize etmenin en belirgin yolunun ise temelde tevhit ve ahirete iman olmak üzere inanç esaslarının yerli yerine oturtulması, kullanılması ve kuvvetlendirmesiyle mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmada başta kavramsal çerçeve içerisinde dünya, dünyevileşme ve sekülerleşme terimleri işlenmektedir. Ardından Kur'ân'ın dünya kavramına yüklediği anlamlar ve dünyevileşmeyi ifade edebilecek âyetlerden örnekler verilerek konuya değinilmektedir. Daha sonra da dünyevileşmeye götüren temel sebeplerin neler olabileceği ve bunların inanç açısından etkilerini azaltabilecek yaklaşımların neler olabileceği üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kelâm**,** İman, Dünya, Dünyevileşme, Arzu.

Worldly (Secularization) and Islamic Faith

Abstract: In this study, the reasons for secularization in terms of Islamic belief and solutions are discussed. What I mean here is wordly, which is not the secularization of those who reject religion and do not accept the revelation, but the wordly that is the result of those who intend to worship and perhaps define themselves as religious, disrupting the balance that should be between the world and the hereafter in favor of the world. It does not mean wordly in the sense of purifying the world from religion and religious thought from the world. The wordly of a believer does not mean denying his belief or leaving religion, but prioritizing the world and its contents, forgetting the purpose of creation, and pushing religious life into the background. In this case, the factors that can lead to wordly can manifest themselves. At the beginning of these factors, there are many reasons such as excessive interest and desire for everything in the world, the desire to live long, fear of death, loss of spiritual well-being, atrophy of the sense of accounting, forgetting about accountability in the hereafter, and being in the background of aiming for Allah's approval, many reasons negatively among the factors affecting it. These are emotions inherent in people's creation. It is not appropriate and perhaps not possible to completely eliminate these feelings. Because man is not an angel. It can have both positive and negative aspects. The purpose of sending a person to the world is to be aware of the negative effects of these emotions on his spiritual life while continuing his life. These negative effects in terms of belief way to minimize these effects is by establishing, using and strengthening the principles of belief, mainly tawhid and belief in the hereafter. In this study, the terms world, wordly and secularization are discussed within the conceptual framework. Then, the meanings attributed to the concept of the world by the Qur'an and examples from the verses that can express worldliness are mentioned. Then, it is focused on what the main reasons may lead to wordly and what approaches can be used to reduce the effects of these in terms of belief.

Keywords: Kalām, Faith, World, Worldly, Request.

Giriş

İnsan maddi ve manevi boyutu olan bir varlıktır. Doğumundan ölümüne kadar bu iki yönde değişim tüm hayatını kuşatırken çift yönlü hareket etmesi gerekir. İnsanın manevi âlemindeki değişimine neden olan en büyük amil dünya ve içindekilerin insanı etki altında bırakmasıdır.

Bugün iman sahibi mü'minlerin sorunlarından biri hatta belki de en büyüğü inandığını gereği gibi hayatına yansıtamamaktır. Bunun birçok sebebini bünyesinde barındarın da dünyevileşmedir. Dünyevileşme, her insanın özellikle de günümüz mü'minlerin başına gelebilecek kaçınılmaz bir gerçeklik olarak durmaktadır. Aynı zamanda dünyevileşme günümüz inanç problemlerinin merkezinde yer alan bir konu görünümündedir. Bu nedenle dünyevileşmeye karşı inanç açısından nasıl bir yol izlenmesi gerekir? Bu çalışmada mü'min bir insanın inancını olumsuz etkileyebilecek dünyevileşmeye örnekler verilerek etkilerini asgariye indrebilmenin yollarından kısaca bahsedilecektir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. İman

İman, lügat açısından "güven verme, güvende olma" anlamında olup kökeni itibariyle "e-m-n" den gelmektedir. Emanet, emin, iman, me'men, mü'temen ve mü'min gibi kelimeler de aynı kökten olup güvenilir, güven veren, emin olunan, tasdik eden ve edilen gibi anlamları içermektedir. İman, küfrün zıddı olan tasdik anlamında olduğu ve tasdikin zıddı da tekzip anlamına geldiği belirtilmektedir. (İbn Manzûr, 1119: 2/140-143). Ayrıca sağlam etmek, kesin karar vermek ve tasdik etmek anlamındaki "akd" kökünden gelen i'tikâd da iman karşılığında kullanılır. (Sinanoğlu, 2000: 2212).

Istılah olarak imanı, Hz. Peygamber'in Allah'tan getirdiklerini kalp ile tasdik etmektir. (Sinanoğlu, 2/7212). Dil ile ikrar dünyevî muamele açısından gerekli, amelin ise imandan bir parça olmasa da mü'minin inandıklarını amele yansıtması gerekliliği cihetiyle ele alındığı söylenebilir. (Ebû Hanife, 2016: 18, 74; Mâtürîdî, 2003: 9601-604; Eş'arî, 1975: 123; Cüveynî, 1979: 85; Âmidî, 2004: 5/8-20; İbn Hazm, 1996: 3/270-271). Yoksa amelin ehemmiyetsiz olduğu amacını gütmediğini belirtmek gerekir. Bu nedenle iman, hem ameli ciheti hem de aslında ahlaki ciheti olan bir mefhumdur. İman olduktan sonra o imanın gereksinimi olan amelde bulunmanın yanında aynı zamanda ahlak açısından bunu yaşam tarzı haline getirmek gerekir. O da imanın dışa yansıması olarak değerlendirildiğinde inancın görünen yüzü demektir. Ebû Hanîfe, iman edilen şeyler cihetiyle insanlardaki imanlar bir olsa da fazilet cihetiyle birbirinden farklı olduğunu ayrıca farz olan şeyleri yapma ve davranışlarına yansıtma da imanın bir gereksinimi olduğunu belirtmektedir. (Ebû Hanife, 17, 21).

İmanı fonksiyonel bir hale getirip onu yaşama yansıtabilmek, inancın gerektirdiklerini amel ve ahlakında görünür bir duruma yükseltmek imanın takviye ve tahkik edilmesine bağlıdır. (Akbaş, 2019: 275-278). Ancak bunu engelleyici birçok neden olabilmektedir. Bu nedenlerin başında da dünya ve içindekilerin onun inanç dünyasına olan olumsuz etkilerinin yansımasıyla amel ve ahlakını da olumsuz etkilemesi kuvvetle muhtemel olduğunu belirtmek gerekir.

1.2. Dünya

Dünya kelimesi Arapça olup kökeniyle ilgili iki ana yaklaşım bulunmaktadır. Biri hemzesiz olan دنا – الدنوّ denâ - eddünüvvü kökünden türeyen ادنا ednâ ism-i tafdilinin müennes hali olup "en yakın" anlamına geldiği, diğeri ise دنا - الدناءة denâ - eddenâetü kökünden türeyip "aşağı, bayağı, değersiz" gibi anlamlara geldiği belirtilmektedir. (İbn Manzûr, 2/1435; İsfâhânî, tsz: 172;).[1] Ancak daha çok birinci anlamı itibariyle âhiretin karşılığı olarak kullanıldığı kabul edilmektedir.

Ayrıca dünyanın terim anlamına bakıldığında her ilim kendine göre bir tanımlamada bulunmaktadır. (Uludağ, 1994: 10/22). Ancak bu çalışmada ele alınacak olan dünya, insanların hayatını devam ettirdiği kozmik anlamındaki dünya ile bunun mütemmimi olarak anlaşılabilecek manevi içerikli dünya kavramıdır. Yaşanılan maddi ve manevi boyutları olan herşey bu dünya kavramı içerisinde değerlendirilmesi mümkündür. Belki ileride yaşanılacak başka gezegenlerdeki hayatların da bu dünya hayatı tabiri içerisinde değerlendirilebilir. (Aydar,

[1] **Dünya kelimesinin hangi anlamlara geldiği ile ilgili geniş bilgi için bk. Hidayet Aydar, "El-Hayâtu'd-Dünyâ'nın Kavramsal Analizi", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (2016), 82-94**

2016: 98-99). Amaç ölümden önce olup ahiretin karşılığı olarak kullanılan ve insanın yaşam biçimi ile hayata bakış felsefesini ifade ettiği söylenebilir. (Bayat, 2002: 136).[2]

1.3. Dünyevileşme

Dünyevileşmenin anlam boyutunu iki şekilde ele almak mümkündür. Bunlardan ilki, Fransız ihtilali, reform hareketleri ile materyalist fikri yapıların etkisiyle 20. yüzyılın ortalarına kadar devam eden ve maneviyat ile dini değerlerin insan hayatından kovulmaya ve uzaklaştırılmaya çalışılması anlamında daha çok batı dünyasının bakışını yansıtan bir düşünce akımının temsili anlamındaki olan sekülerleşmedir. (Köse, 2001: 204-205). İkincisi ise dini reddeden, vahyi kabul etmeyen çevrelerin dünyevileşmesi değil, bilakis ibadetlerini yapma niyeti olan ve belki de kendisini dindar olarak nitelendirenlerin dünya ile âhiret arasında olması gereken dengeyi dünyanın lehine bozmasının neticesi olan dünyevileşmedir. Dünyevileşmeyi, dünyanın dinden ve dinî düşüncenin dünyayı anlamlandırmasından arındırılması şeklindeki yaklaşım yerine post-modern dönemde dine dayandırılan dünyevilik anlamında da değerlendirilebilir. Bunun için dünyevileşmeyi, dinî inançları ve değerleri temel amaçlarından çıkarıp, dünya ve içindekileri gaye edinerek kişinin dünyayı öncelemesi, dini ve manevi alanlara yönelik olanları ise yapamaması ve dinin işlevselliğini kaybetmesi şeklinde ifade edilebilir. Daha çok bireysel olarak da dini alanda geri kalmayı ifade eden bir kavram şeklinde de düşünülebilir. (Karacelil, 2008: 11, 35; Kalıç, 2021: 10; Tekin, 2008:18; Yıldırım, 2018: 48-49; Duran, 1996: 13; Ertit - Çiftçi, 2021: 283-285). Dünyevileşme, bir Müslümanın inandığı gibi yaşayamaması, hayatı sadece dünyadan ibaret görerek dine yabancılaşması olarak da değerlendirilebilir. Böylelikle dünyevileşme sadece insanın hayatının bir kısmını kapsamayıp düşünce aleminden yaşayış biçimine kadar tüm hayatı boyunca devam eden bir konu olarak değerlendirilebilir. (Gündoğar, 2020: 251; Kirman, 2005: 41; Altıntaş, 2005, 42-45; Kirman, 2016: 265; Ekinci, 2018: 325; Bayrakdar, 2012: 7; Can, 2009: 81).

Dünyevileşmenin tarihçesinin, aslında insanoğlunun dünyaya gönderilmesiyle başladığını söylemek mümkündür. Dünyalıklara meyletmeme ve onlara kendini kaptırmamaya dair ilahi uyarıların bunun için olduğu düşünülebilir. Birçok âyetin yanısıra Hz. Peygamber'in uygulama ve sözleri ile sahabelere yönelik dünyaya meyillerine karşı gösterdiği uyarılar da bunu göstermektedir. Günümüz dünyasına bakıldığında tüm insanların yanısıra mü'minlerin inanç dünyasında da birçok açıdan dünyevileşmeye karşı alan açıldığı ve bunun negatif etkilerinin yadsınamayacak şekilde etkisini gösterdiğini söylemek mümkündür. (Batur, 2015: 571; Mutlu, 2010: 7).

2. Kur'ân'a Göre Dünyevileşme

Kur'ân'da dünya kelimesi 114 defa geçmekte (Abdülbâki, 1992: 332-335) olup 36 yerde âhiret hayatının karşılığı olarak ölüm öncesi yaşanılan yer ve gezegen anlamındadır. Salt gezegen anlamında kullanıldığı yerlerin yanı sıra başka kavramlarla birlikte de kullanılmaktadır. Bunlar arasında en çok el-hayatü'd-dünya (el-Bakara 2/86; el-En'âm 6/29; el-Mü'minûn 23/37) olmak üzere sevâbe'd-dünya (Âl-i İmrân 3/145, 148; en-Nisâ 4/134), semâe'd-dünya (es-Sâffât 37/6; Fussılet 41/12), metâu'd-dünya (en-Nisâ 4/77), arda'd-dünya (el-Enfâl 8/67) ve harsa'd-dünya (eş-Şûrâ 42/20) şeklinde izafet yapılarak kullanılan yerler örnek olarak verilebilir. (İşliyen: 35). Dünya kelimesinin yanı sıra Kur'ân'da geçen istiğnâ

[2] Ayrıca Dünya kelimesinin muhtelif manaları hakkındaki bazı yorumlar için bk. Ömer Faruk Yavuz, "Kur'an Perspektifinde Dünya-Ahiret Bütünlüğü", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6/2 (Nisan 2006), 162-164.

(kendi kendine yetme, zenginlik) (Abese 80/8), tekâsür (mal ve evlat çokluğuyla övünme) (et-Tekâsür 102/1), fahur/tefâhur (övünme, gururlanma) (el-Hadîd 57/20), metâ (geçimlik şeyler) (en-Nûr 24/33, Âl-i İmrân 3/185), ziynet (el-Bakara 2/212), kibir, gurur (el-A'râf 7/36, 48) gibi kavramların dünyevileşmeyi de ifade ettiği söylenebilir.

Dünyayı anlatan âyetler birebir değil de bütüncül bir yaklaşımla ele alındığı zaman dünya hayatının mahiyeti ve manası daha iyi anlaşılacaktır. Bunun için âyetlerden yola çıkılarak denilebilir ki dünya hayatını üç şekilde ele almak mümkündür. Birincisi: Dünya âhiretin mezraası, âhireti kazanmak üzere çalışılan bir yerdir. İnsanların daha güzel amellerde bulunanı ortaya çıkarmak için yaratılmış bir imtihan mekanıdır. (el-Bakara 2/143; Âl-i İmrân 3/104; Hûd 11/61; el-Mülk 67/2). İkincisi: Âyetlerde geçtiği üzere Allah'ın isimlerinin tecelligâhı (el-Bakara 2/164; el-Enbiyâ 21/16; ed-Duhân 44/33; el-Mü'minûn 23/115; en-Nûr 24/41; bk. Önen, 2004: 45-46; Demir, 1995: 23-25) olup onların mektep ve tezgâhlarıdır. (Nursî, 1991: 79). Bu da Allah'ın dünyayı niçin yarattığını görmeye vesiledir. Üçüncüsü: Dünyayı sadece dünya için sevmek, âhireti unutmaya yönelik oyun ve eğlenceden ibaret olan dünyadakilere aldanmak (Âl-i İmrân 3/185; el-En'âm 6/32) şeklinde zikredilebilir. İşte bu üçüncü taraf dünyevileşmeyi ifade etmektedir. Kur'ân'da zemmedilen dünya hayatı, fani olduğunu bilerek dünyaya canı-gönülden bağlanarak temel gaye edinenlerin dünyasıdır. Bunun için dünyevileşmeye karşı tedbirli olunması gerektiği sık sık telkin edilmektedir.[3]

Kur'ân'da dünya kavramı, coğrafi terim anlamının yanında dinî ve ahlakî bir terim olarak da yer aldığı görülmektedir. Bu meyanda dünya hayatının yerildiği yerler ahiret hayatı ile kıyaslanıp (el-Bakara 2/217) tercihe değmeyen yer olarak görülmekte (İbrâhîm 14/37; en-Nâziât 9/37-39), dünya hayatı geçici ve değersiz, ahiret hayatı ise kalıcı olarak değerlendirilmekte (en-Nisâ 4/77; er-Ra'd 13/26), dünya hayatı ahiret kaygısını geri plana iten bir hayat şeklinde ifade edilmektedir. (Uludağ, 10/22; Ertit - Çiftçi, 288). Bununla birlikte, ahiret ile bir karşılaştırma yapılmadan kullanılan dünya hayatı meşru görülmekte, dünya için de iyilikler ile dünya ve ahiret mutluluğu istenmesi teşvik edilmektedir. (el-Bakara 2/130, 201; el-A'râf 7/156; Yûnus 10/64; en-Nahl 16/122). Böylelikle aslında dünya hayatı ile ahiret hayatının birbiriyle çelişen değil birbirini tamamlayan iki parça gibi değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. (Uludağ, 10/23; Ertit - Çiftçi, 288; Açıkalın, 2005: 59-114, 146-163).

Kur'ân'a bakıldığında, Allah'ı anmaktan alıkoymayan, âhireti unutturmayan ve kulluğa engel olmayan dünya hayatı desteklenir. Dolayısıyla daha çok insanın birebir dünya nimetleri, mal, mülk gibi şeylerle irtibatı sorgulanmakta, kişinin dünyevileşerek, dünya hayatı uğruna âhireti terk edip sorumluluktan kaçması kötü görülmektedir. Bu nedenle dünya ile ilgili âyetler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, tamamen dünyevileşme veya uhrevîleşmenin İslâm açısından tasvip edilmediği bunun yerine ise dünya ve âhiret arasında bir denge kurulması gerektiği vurgulanmaktadır. (el-Kasas 28/77). İslâm, hem yaratılıştan gelen insani özellikleri göz ardı etmeyip dünyada meşru çizgiler içerisinde yaşamayı öğütlerken hem de dünyevileşmenin kıskacından kendini koruyarak manevi yaşam standartlarını yakalamayı tavsiye etmektedir. (Yazıcı, 2002: 50-51; Gümrükçüoğlu, 2015: 418).

Ayrıca şunu da unutmamak gerekir. Dünya ahirete göre fani ve basit olsa da insan için asıl belirleyici olan dünyadır. Çünkü dünya olmadan insan varlık âlemine çıkıp kimliğini inşa

[3] Dünya ile ahiretin mukayesesi hakkında bk. el-Bakara 2/86; Âl-i İmrân 3/22, 117; en-Nisâ 4/77; el-En'âm 6/29, 130; el-A'râf 7/51.

etmesi mümkün değildir. İnsanın bu alemdeki inancı ve sergileyeceği davranışlar, hem dünya boyutunda hem de ahiret boyutunda insanın mutluluğunu belirlemede temel ölçüdür. Bu nedenle Kur'ân'daki dünya hayatı ile ilgili âyetlere bakıldığında temel gayenin dünyevî olanı tamamen terk olmadığı, ebedî olanı tercih etmenin öne çıktığı anlaşılacaktır. (Yavuz, 165; Yazıcı, 54).

3. Dünyevileşmeyi Artırıcı Faktörler

Bireyin hayatında iç (psikolojik) ve dış (aile, arkadaş, akraba, toplum, moderrnite ve küreselleşme vs.) olmak üzere birçok sebep dünyevileşmesinde etkin rol oynayabilmektedir. Bu başlık altında dünyevileşmeyi artırıcı birkaç sebepten bahsedilerek farkındalığı artırıp manevi açıdan ne gibi tedbirler alınabileceğine dair bir kısım tespit ve öneriler sunulacaktır.

3.1. Dünya Nimetlerini Arzulamada Hırs

İnsanın yaratılışı gereği dünya içindeki şeylere karşı bir meyli bulunmaktadır. (Bk. Âl-i İmrân 3/14). Dünyevileşmeyi tetikleyen en önemli etkenlerden olan dünyadakilere meylin hırs halini alması ise asıl tehlikedir. Hırs, şiddetli, sonu gelmeyen istek, açgözlülük, aşırı tutku, kızgınlık gibi anlamlara gelmektedir. (İbn Manzûr, 2/835; İsfahânî, 113).

Denilebilir ki aşırı sevgi hırsı aşırı hırs da sevgide bağımlılık derecesinde tutkuyu doğurmaktadır. Bu bağımlılık kişiyi dünyalık uğruna daha çoğunu, daha iyisini aramasına, istemesine ve almasına yönlendirmektedir. Özellikle dijitalleşmeyle beraber tanıtım ve reklamların cep telefonlarıyla herkesin yanı başında etkili bir şekilde kullanılmasıyla insanlar en kısa ve etkin bir şekilde etkilenmektedir. Bu da eşyayı elde edememenin ortaya çıkardığı kaygıyla, eksiksiz ve engelsiz bir maddi yaşam arzusunu ortaya çıkarmaktadır. Ardından daha iyisini elde etmeyi bağımlılık haline getirmesi ve şükürsüzlüğü netice vermesiyle de dünyevileşmeyi katılaştırarak inanç açısından tehlike oluşturmaktadır.

Bunun etki alanından kurtulabilmenin yolu bu nimetlere yönelmeyi kontrollü hale getirmektir. İnsanın bitmeyen ihtiyacını bu dünyadaki geçici şeylerin tüm isteklerini tastamam tatmin edemediğini ve asıl nimetlerin ahiret âleminde olduğunu düşünmekle kendisini frenlemesi mümkündür. (Eryücel, 2013: 70; Kılıç, 33). Hırstan korunmak için gerektiğinde ve yerinde kanaat etmenin ve şükretmenin de dünyevileşmeyi engelleyebileceği hatırlanmalıdır. Burada şunu da belirtmeden geçmemek gerekir. Kanaat ve şükür, miskin miskin ve çalışmadan oturma anlamında değildir. Yerli yerinde çalışıp gerekli vesileleri yerine getirdikten sonra eline geçene kanaat edip şükretmek gerekir. Yoksa hiçbir gayrete yönelmeden kanaatkâr gibi olmak değildir. Burada özellikle "kanaatkâr gibi" kavramını, kanaatı anlama ve uygulamaya dair olan yanlışlığa dikkat çekmek için kullanıldığını belirtmek gerekir.

Ayrıca iman ehli bir insan psikolojinin ortaya koyduğu verilerden hareketle dünyevileşmeye yönelik ideal kişiliği, hırsla hareket ederek ulaşamadıkları veya kaybettikleri için kendini yıpratmayıp tüketmeyen bir şekilde olmalıdır. Böyle bir insan maneviyat açısından zengin, sabır ve kanaatle çalışıp şükretmeyi, başkalarıyla paylaşmayı ve içe kapanık olmayıp etrafını görüp dışadönük yaşamayı bilen, sorumluluk sahibi olup yaşantısını manevi açıdan da en doyurucu biçimde değerlendiren bir kişilik formunda değerlendirilebilir. (Ayten v.dğr., 2012: 71-72; Kılıç, 35).

Hırsın sebep olduğu dünyevileşmeye sınır konulmadığı zaman mü'min bir kişide ortaya çıkarması muhtemel olumsuz etkilerden biri de gerekliliği esas alan bir tüketicinin yerini gösterişli bir tüketiciye bırakmasıdır. Zaruri ve ihtiyacı kadar olanı tüketme doğallığından

sıyrılarak karşıdakilerin görmesine odaklı ve bu yolla hayretler uyandırmaya yönelik gösterişli harcamalar yapılarak hem israf edilmekte hem de başkalarının aslında görmesiyle göz hakkı denilen bir duygunun hiç hesaba katılmadığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu durum başkalarını da buna teşvik mahiyetine yönelik bir etkisiyle tüketim çılgınlığı denilebilecek bir mecranın reklamına vasıta olunması da muhtemeldir. Halbuki inancında samimi olan biri, israf ve gösterişe kaçmadan ihtiyacı kadarını tüketmenin bir tabiilik ve gereklilik olduğunu hatırlayarak hareket etmesi aslında en doğal bir mü'min kişiliği olduğunu bilmek gerekir. (Soysaldı, 2005: 111-112; Kasapoğlu, 2009: 192).

3.2. Uzun Yaşama İsteği ve Tul-i Emel

Uzun yaşama arzusu insanoğlunun fıtratında olan diğer duygulardan biridir. Ölüme karşı devamlı temkinle yaklaşıp veya ölümü başkaları için düşünürken kendisi için düşünmeyi ihmal ederek uzun yaşama isteği insanın dünyevileşmesini sağlayan artılardandır. Bunu önleyici olan en önemli düşünce ise hayatın sınırlı oluşu bilincinde olmaktır.

Aynı zamanda uzun yaşama arzusunun etkisiyle ortaya çıkan diğer bir duygu tul-i emeldir. Tul-i emel, arzu ve isteklerin çok uzun süreyi içine alacak şekilde yayılması düşüncesidir. Aslında tul-i emeli, ebedi olan ahiret hayatını bu dünyada yaşama çabası şeklinde ifade etmek de mümkündür. Bu durum dünyevileşmeye götüren en temel noktalardan biridir. İnsanın hiç ölmeyecekmiş gibi planlar yapması, bitmeyecek ve sonu gelmeyecekmiş gibi dünyadakilerin daimiliğini düşünerek hareket etmesidir. Bu duygunun ilerlemesi insandaki istek ve arzuların daha da artmasına sebep olarak dünyevileşmeyi derinleştirmede etkin rol oynamaktadır. Halbuki Kur'ân'a bakıldığında, dünyadaki hayatın geçici bir oyun ve eğlenceden ibaret olup, asıl hayatın ise daha hayırlı olan ebedî ahiret yurdu olduğu ifade edilmektedir. (el-Mü'min 40/39).

İnsanın uzun yaşama isteği ve tul-i emel duygusuna aldanıp da dünyevileşmede derinleşmeyi engelleyebilmenin bir yolu da insan kendisine verilen cüz'î iradesiyle her şeyi planlasa da aslında bu planların üzerinde küllî ve şümullü bir irade sahibinin de olduğunu düşünmelidir. Belki insan dünya hayatındaki yaşam sürecinde çeşitli planlar yapması doğal olup gereklidir. Ancak burada dikkat edilecek şey bir açık kapı bırakmayı ihmal etmemek gerekir. Sebepler içerisinde yaptığı ve uygulamaya niyetlendiği planlarının hepsini yerine getirmesi mümkün olamayacağını hatırından çıkarmamalıdır. Planlarının hepsini birebir uygulama zorunluluğu içerisindeki bir psikoloji ile değil de kısmetse deyip bir yerde tüm planların üzerinde planı olanı da hesaba katarak hareket etmek gerekir. Bu şekildeki yaklaşım uzun yaşama isteği ve tûl-i emelin dünyevileşmedeki derinleşmenin etkisini azaltma açısından artı değer katacağı da bilinmelidir.

3.3. Şan-Şöhret ve Makam-Mevki Sevgisi

Dünyevileşmeyi körükleyen etmenlerden biri de şan-şöhret ile makamın-mevkinin verdiği aşırı özgüven, kibir ve rahatlıktır. Bu tür duygulara dayanarak insan dünyevileşmede daha da bilmektedir. Ayrıca bu gibi duyguların kullanımı dengelenmediği zaman başkalarını küçük gören, kaba ve farklı tavırların inancına zararı olacak psikolojik gelişmelere neden olabilmektedir.

Halbuki şan ve şeref aslında insanın Allah'a karşı olan tezellülündedir. Yani en büyük şan sahibi olan Hâlîk-ı semâvât ve'l-arzın karşısında kulluk bilincini kazanmaktır. Onun için el-mekânu bi'l-mekîn yani mekan orayı yer edinene göre değer kazanır, yoksa mekan kişiye

değer kazandırmaz. Bu nedenle kulluğu gereği gibi yüklenmekle makam, mevki, şan ve şerefin en yücesine ilerlemek gerekir. Aksi halde dünyadaki makam mevkiler ile şan ve şerefler sadece insanlara bir üstünlük vasıtası ve bir ayrımcılık vesilesi olarak düşünme bir aldatmacadır. Bu anlamdaki aşırılık hali, dünya ile ahiret arasında olması gereken dengeyi dünyevileşme lehine çektiği unutulmamalıdır.

Şan-şeref ve makam-mevkiye olan aşırı iştiyak ile dünyevileşmenin inanç açısından sorgulanması gereken bir olumsuz yönü de insanlar arasında sınıfsal ayırıma neden olmasıdır. İnsanlar arasında alt, orta ve üst düzey dindarlıkların türemesine neden olabilmektedir. İnancının samimiyetine değil de inananın makamına, şerefine ve ekonomik durumuna göre insanlar sınıfsal boyutta birbirinden farklı değerlendirilebilmektedir. Halbuki herkes aynı şeylerle mükellef tutulmuştur. Asıl üstünlüğün takvada olduğunu belirten âyetle[4] inanan insanların dünya görüşleri ile değer ölçütlerinde dayanaklarının ne olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bireyler, topluluklar, kavimler ve milletler birçok farklarla birbirinden ayrılır, bu tabii bir şeydir. Bu farklara bağlı olarak farklı kimlik sahibi olup, bu kimlikle tanınır ve tanışırlar. Ancak Kur'ân farklılıkları üstünlük vesilesi olarak kullanılmasını reddederek insanın şeref ve değerini, Allah'a olan yöneliş ve bağlılıkla ilişkilendiriyor. Âyetteki "etkâ" kelimesinin içerdiği takvâ kavramı adeta bir elbise mahiyetinde tanımlanmakla bunun manen giyilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (bk. el-A'râf 7/26). Çünkü bütün insanların hem kök hem de biyolojik temel özellikleri farklı olmayıp, aslı bir olup aynı özden yaratılmış olduklarından (bk. el-Mü'min 23/12-14; Fâtır 35/11; el-Hicr:15/26) bir üstünlük veya aşağılık söz konusu değildir.

3.4. Ölümsüzlük Arayışı ve Ahirette Hesap Verme Endişesi

İnsandaki bir takım duygular evrensel olarak nitelenebilir. Çünkü bunlar tüm insanlarda olduğu gibi aslında yaratılan herşeyde mevcuttur. Yaşanılacak o evrensel duygu da ölüm gerçeğidir. Bu gerçek dünyanın fani oluşuyla içindeki her şeyi kapsamaktadır. Bu duyguyu bildiği halde insanın dünyadaki maddi kazanımlara karşı aşırı ilgisi ve bağlanması, yine evrensel olarak nitelenebilecek ölümsüzlük arzusunu tetiklemektedir (Koç, 2000: 61). Kur'ân'a bakıldığında, bireyin dünyevileşmeye yönlendiren sebepler arasında, biriktirdiği dünyalıkların onu ölümsüz kılacağına dair yanlış olan düşünceyi açık bir şekilde ortaya koymaktadır (el-Hümeze 104/3). Hatta kimi insanların inancının yanlış yola evrilmesiyle ortaya çıkan boşluğu dünyevileşme lehine çevirebilmenin yolu olarak tenasüh veya reenkarnasyona inanmaları da bunun bir göstergesidir. Yani insanın ölümsüzlük arayışına girmesidir (Taşdelen, 2022: 162-163).

Ölüm gerçeği ile karşı karşıya olan insan buna kendisini hazırlıklı hissetmemektedir. Bunun için insanoğlunda içgüdüsel olarak ortaya çıkan hayatını koruma altına alma ve ölümsüzlük isteği, yaşamı acılaştıran ölüme yönelik tepkilerin temel kaynağını oluşturmaktadır. Bu noktada psikolojik olarak bir çatışmada olan insan, ölüm gerçeğinin farkındalığının yanında, ondan kaçış yolu aramakta ve kurtulmaya yönelik arayışlara girmektedir. Bu açıdan bakıldığında sonsuzluk isteğinin kişide yerleşmesiyle de, kendilerini bilinçdışı düzeyde

[4] *"Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır."* (el-Hucurât 49/13).

ölümsüz olarak tasavvur eden bireylerde narsizm[5] tiplemesiyle kendini iyice hissettirebilmektedir (Hökelekli, 2008: 22-23; Kılıç, 45).

Diğer taraftan dünyevileşmenin kendisinde etkin olduğu insanlar, güçlü bir istekle biriktirdikleri dünyalıkların, kendilerini sıkıntı ve belalardan, hatta sonunda başa gelecek olan ölüm gerçeğinden bile koruyacağını düşünmektedir. Eşyanın mutlak sahibi olup kaybetmeme isteğini merkeze alan bu düşünce yapısıyla insan adeta idrak ve akıl tutulmasına yakalanarak ölmeyecekmiş gibi yaşamayı arzulamaktadır. Bu nedenle kendini beğenen, kibir ve gururlu olan insan ölüm gibi dünyevî bakış açısıyla bakıldığında acı bir gerçeği kabullenmekte zorlanmaktadır.

Bu nedenle bu dünyadaki yaşamında insan ne kadar güçlü, makam, şan, çevre ve beğeni sahibi olursa da nihayetinde gözünü ahirette açmak üzere bu dünyadaki hayata kapatacağını bilmelidir. Bu bilinçle hareket edildiği taktirde ölümsüzlük gibi aslında olmayan bir duygunun kendisini aldatmasından da kurtulacaktır. Böylece bu psikolojik yapı aynı zamanda kişiye, kendisini bu dünya da sabit ve devamlı olarak değil de garip ve bir yolcu gibi (Buhârî, 3 (No. 6416) düşünmesini Hz. Peygamber'in tavsiyesiyle ölüm gerçeğini hatırda tutarak yani ölümü içselleştirerek öncelikleri arasına almalıdır (Koç, 64-65). Böylelikle dünya hayatının geçici ebedi hayatın ise ahirette olduğunu ve yaptıklarının bir karşılığı olacağına dair hesap verilebilir bir dünya hayatı yaşamaya yönelmelidir. Ahirete iman aynı zamanda hesap verilebilirlik duygusununda önünü açmaktadır. Böylelikle ölümsüzlük arayışının ortaya çıkardığı dünyevileşmenin derinleşmesini de önleyici bir şekil almasına yol açacaktır (İşliyen, 118-119).

3.5. Erteleme Duygusu

İnsanda kendisinden istenen görevleri daha çok sonraya bırakma eğilimi ağır basmaktadır. Yapılması gerekenleri çeşitli nedenlerle sonraya bırakma, bahaneler üretme ve kaçış yolları üreterek ertelemektedir (Demir, 2017: 749; Baltacı, 2017: 58). Erteleme duygusunun ilerlemesi psikolojik bir rahatsızlığı netice verecek şekle bürünebilmektedir. Bunun için gerekli tedbirleri almalı, ertelemeyi tetikleyici nedenlerin farkına vararak bunu çözme yolunda gayret gösterilmelidir. Mesela erteleme nedenlerinden sayılan işlerin önemini kavrayamama, motivasyon eksikliği, mükemmelliyetçilik, başarısız olma korkusu, gerçek dışı beklentiler, zamanı yerinde kullanamama ve bilgi eksikliğinden dolayı yapması gereken şeyi yapamamaktır. Buna karşı öncelikle bu erteleme duygusunun farkında olmayla başlayıp, yapabilirime yönelerek büyütmeden, hedeflerin sade, gerçekleştirilebilir ve mükemmelliyetçiliği bir tarafa bırakarak ne kadarını yapabilirsem o iyidir düşüncesiyle hareket etmek ertelemeye karşı tedbir anlamında günümüz psikolojinin önerileri arasında yer almaktadır. Acil ve önemliden başlayarak yapılacakları sırayı koymalı, yapılacak şey gözde büyütülmeden işe odaklanarak, yapılacakları küçük ve yönetilebilir parçalara bölerek basit görmelidir. Bunlar iyi bir motivasyon kaynağıdır. Böylelikle işi yönetilebilir bir duruma getirerek yapılabilirliliği yüksek bir durum ortaya çıkmasına yol açması yüksek bir ihtimaldir (Demir, 761-775; https://pdr.itu.edu.tr/faydali-bilgiler/ertelemek-ile-bas-etme Erişim 03.06.2023). Bu şekildeki davranış eksi ve artılarıyla kendini tanıma güncel adıyla duygusal zeka olarak isimlendirilmektedir. Yukarıda sayılan ertelemeyi ortadan kaldıracak veya minimize edecek

[5] Narsizm: Kendini beğenme, olduğundan büyük görme, benmerkezcilik, kendine hayran ve aşık olma gibi anlamlara gelmektedir. (Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003), 523; Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005), 1559).

vesilelerle duygusal zekanın gelişimine katkısı olabilecek aşamalardan sayılmaktadır (Maboçoğlu, 2006: 44-50; 82-90).

Erteleme duygusu uhrevi meselelerde de kendini göstermektedir. Gereği gibi iman etme ve bu imanın gereklerini yerine getirmede sonraya bırakma duygusu da böyledir. Çünkü insanoğlunun fıtratında acil ve peşin olana karşı bir meyil varken (el-İsrâ 17/11) sonradan elde edilecek neticelere karşı bir erteleme temayülü kendini daha çok hissettirmektedir. Bu histen dolayı da sonra da yapılabilir tarzı yaklaşımlarla dünyadaki zevkler, hazlar ve ücretlerin peşin olmasından dolayı dünyevileşmeyi etkilediği anlaşılmaktadır (Kılıç, 48).

Buna karşı peşin olan dünyadakilerin yanı sıra manevi bir vazife olan imanın sahih ve kuvvetlendirilmesiyle işin öneminin farkındalığının oluşturulması öncelikli olmalıdır. Ardından tahkiki iman ile ortaya çıkacak olan duyguyla ibadetlerin zor bir şey olmadığı, yerine getirilebilecek kolay şeyler olduğu düşüncesiyle ibadet aşkını canlandırarak tedbir alınması mümkündür.

3.6. Tefekkür ve Muhasebeden Uzaklaşma

Yeryüzündeki canlılar arasında vazife ve sorumluluk taşıyan tek varlık insandır. Aslında insanın hayatını anlamlı kılan, ona değer katan temel özellik, onun bir vazife ve sorumluluk sahibi oluşudur. Çünkü insan, irade sahibidir ve emaneti yüklenmiştir. İrade sahibi insanın en başta yapması gerekenlerden biri de tefekkür ve muhasebeyi etkin hale getirebilmektir. Nefis muhasebesi, irade ve sorumluluk sahibi her insanda olması gereken bir duygudur. Kâmil iman sahibi kişilerde ise bu sorumluluk bilinci aslında daha fazladır. Çünkü bu insanlar, yüce bir varlığın kendilerini her an görüp gözettiğinin bilincinde olup O'ndan hiçbir şeyin saklanamayacağını bilirler. (Bulut, 2019: 127-128).

Tefekkür, sözlükte "fkr" kökünden tefe'ul vezninde türetilmiş bir mastar olup bilinen bir şeyle bilinmeyeni anlamak için aklın fikir üretmesidir. Zihnin mebadilere müracaatla birtakım sonuçlara varmasıdır. Sonuçtan ilkeye, ilkeden sonuca gidiş-geliş hareketinin altında meydana gelen malumatı düşünmek, bir hususta görüş öne sürmek için aklı kullanmaktır (İbn Manzûr, 2/3451; İsfahânî, 374). Istılah olarak tefekkür, bir şey hakkında iyice düşünmek, bir işin sonucunu hesaplamak anlamına gelmektedir (Kutluer, 1994: 10/53). Muhasebe ise "hsb" fiilinden türemiş bir kelime olup hesaplaşma, hesaba çekmek veya çekilmek, hesabını yapmak anlamlarına gelir. Dini manada ise kişinin, nefsinin yaptığı iyi ve kötü işler açısından kendini hesaba çekmesidir. Yani iç denetim mekanizması olarak ifade edilebilir (İsfahânî, 117; İbn Manzûr, 2/866). Tefekkür ve muhasebe bazen bir işi yapmadan önce bazen de yaptıktan sonra iç kontrol mekanizmasını çalıştırarak gerekli tedbirleri almaya yönelmeye vesiledir.

Kur'ân'a bakıldığında tefekkür etmeye (bk. el-Bakara 2/266; Âl-i İmrân 3/190-191; el-En'âm 5/50; el-A'râf 7/185; Yûnus 10/24; Muhammed 47/24) ve muhasebede bulunmaya (bk. el-Mü'minûn 23/115; Kıyamet 75/36; el-Enbiyâ 21/1) birçok âyette değinildiği görülmektedir. İnsanoğlu aklının rehberliği ve sağlam bilgi kaynaklarının ışığında tefekkür ettiği zaman hakikati daha net idrak edebilir. Dünyaya gelişinin nedenlerini sorgulamayan, başıboş bırakıldığını zanneden, kâinattaki eşsiz tasarımı görmek istemeyen bir insanın gereği gibi tefekkür etmediği ve böylelikle de hakikate sırtını döndüğü ifade edilebilir (Seyhan, 2013: 2054). Tefekkürü etkin hale getirmenin yolu da muhasebeden geçmektedir. Yokluktan varlık sahnesine çıkartılan hiçbir şeyin başıboş, düzensiz ve lüzumsuz olmadığı tefekkür ve muhasebe

ile anlaşılmaktadır. Bu, insanı diğer varlıklardan üstün kılan akıl nimetiyle, vahyin aydınlatıcı ve yol gösterici ışığıyla gerçekleştirilebilecek bir hususdur.

Kur'an'ın gösterdiği tefekküre ulaşmada bir kısım engeller de bulunabilmektedir. Bunlardan gaflet, ülfet, kibir, taklit, cehalet vb. hususlar ilk etapta dikkat çekmektedir. Bu engelleri aşabilmek Kur'ânî tefekkürü yapabilmenin yolunu aralayacaktır. Vurdumduymazlık olarak ifade edilebilecek gaflet, alışılmışlık olarak söylenebilecek ülfet, manevî olgunluğa erişmenin engeli ve üstünlük çukuruna saplanmışlığın ifadesi olan kibir, tahkik ve tetkik özelliğinden mahrumiyetin ifadesi olan taklitçiliğin etkin olduğu bir ruhta tefekkür çekirdeğinin filizlenip yeşermesi ise zorlaşacaktır (Akgün, 2015: 105-106).

Bu etkiyi asgariye indirebilmenin bir yolu da Kur'ân'ın önerdiği tefekkür ve muhasebe yöntemini işler hale getirmekle hayatın her anının muhasebesini ve envanterini tutmak gerekir. İman ve ameldeki eksik ve kusurlarını tespit etmek, gafletten uyanmak, günah ve hataların farkına varabilmeyi sağlatarak düzeltmenin yolunu açar. Tefekkür ve muhasebe sonradan pişman olmamak için önceden tedbir ve tedarikte bulunarak inanç dünyasında dünyevileşmenin etkisini azaltmaya çalışmaktır. Kendini öz denetim altına alarak dünyevileşmenin boyutuna asgariye indirmesi inancın bir gereği olduğuyla hareket etmek gerekir. Ayrıca bu dünyadan sonraki hayatına yönelik bir hazırlığının olup olmadığı ve bunu ne kadar gerçekleştirebildiği muhasebesini yapmaktan geri durmamalıdır (el-Haşr 59/18).

3.7. Manevi İyi Oluş Halinin Yitirilmesi ve Manevi Boşluğun Yan Etkileri

Birey kendisinde umut, iyilik ve iyi olma halinin olmasını ve bunun devam etmesini ister. Bu olduğunda insan daha iyi olma yolunda içinde bir istek ve gayret duyguları oluşabilir. Bu tür duygulara manevi iyi oluş hali denilmektedir (Tan - Yıldız, 2022: 456). İnsanda var olan manevi iyi oluş halinin dünyevileşmeye götüren etkenlerin tesiriyle azalmaya başlaması da daha çok dünyevileşmenin kapısını aralamaktadır. Buna karşı manevi olarak artı değerlerin pekiştirilmesi, belki de en başta Allah'a ve ahirete iman gibi temel inanç değerlerinin muhafaza edilmesini etkili hale getirmekle dünyevileşmeye karşı koruma kalkanı şeklinde harekete geçilmesi mümkündür. Ayrıca başta inanç esaslarını gereği gibi takviye etmenin yanında, bu tahkiki imanın harekete geçirmesiyle de başta namaz olmak üzere farz olan ibadetlere devam ve büyük günahlardan başlayarak günahlardan uzak durmayı kendinde etkin bir duruma getirerek devamını sağlamanın bu hususta dünyevileşmeye karşı en etkili koruyucu önlemlerden olduğu unutulmamalıdır (Kılıç, 44). Böylelikle bireyin hayatındaki manevi çıkmazlara ve ruhî sıkıntılara karşı koyabilmesinde inanç ve maneviyatın çok faydalı olduğu gerçeğini unutmamak gerekir (Eryücel, 11-14). Bu manevi desteğin en etkin yönü de duygu ve düşüncelerini arz edebileceği bir dayanak noktasının varlığına imand ederek, arzu ve isteklerini ona sunup ve ondan istemek, sıkıntı ve darlıklara karşı kapısını çalacağı bir dua tokmağına yönelmekle mümkündür.

Sonuç

Dünyevileşme sadece bugüne mahsus bir şey olmayıp, İslâm dininin ana kaynaklarından hareketle denilebilir ki, insanlık tarihi boyunca her zaman maruz kalınabilecek bir durumdur. Ancak zamana ve zemine göre seviyesinde farklılıkar görülebilecek bir bilişsel ve duygusal haldir. Bu nedenle dünyevileşmeyi yoğunlaştıran veya artıran saiklerin günümüzde daha çok bulunmasıın dozajı artırıcı bir durumu ortaya çıkardığı gerçeğini öncelikle belirtmek gerekir.

İnsanın varlığına anlam kazandıran şey asıl itibariyle dünya hayatıdır. Bunun için insanın manevi kimliği denilebilecek kişiliği dünya hayatında gerçekleşmektedir. Ahiretteki hayatı ise dünyanın neticesi niteliğindedir. Bu açıdan bakıldığında dünya hayatı, geçiciliğiyle beraber ahiretteki neticelerin belirleneceği bir yerdir. Bu nedenle dünya hayatı azımsanmayacak bir öneme sahiptir.

Dünyevileşme, ahireti hesaba katmadan yani ahireti unutarak dünyaya yönelmedir. Dünyevileşme aynı zamanda dini duyguların zayıflamasıyla maddi bakış açısının ağırlık kazanmasıdır. Dünyevileşme insanın yaratılma gayesi olan başta Allah'a ve ahirete iman olmak üzere diğer inanç esaslarının gerektirdiği şeylerin zayıflamasıyla ortaya çıkan boşluğu başka şeylerin doldurması halidir. Bu halin ortaya çıkması, bu tür manevi durumun artması ve ağırlaşmasını sağlayan sebeplerin bilinip ona göre tedbirli olunması gerekir. Bu tedbirlerin merkezinde iman bulunmaktadır. İnancın gereklerini yerine getirmekle dünyevileşmenin yükünü hafifletme mümkündür.

Dünyevileşmenin İslâm inancı açısından olumsuz etkilerini asgariye indirebilmenin en önemli koşulu Kur'ân'ın çerçevesinde aklın ışığında hareket ederek dini alt yapıyı özellikle de iman ve inanç konularıyla ilgili alanları gereği gibi sağlamlaştırmakla mümkündür. Taklitçilikten tahkike doğru bir yöntemle inanç kuvvetlendiğinde ibadet, davranış ve ahlakına da yansımasıyla şüphe ve sorulara karşı daha etkili tavır alma ve çözümler üreterek olumsuz etkilerini bertaraf etme en selametli yoldur. Böylelikle neye, niçin ve neden inandığını sahih dini bilgilerle bilip inancın kuvvetlendirilmesine vesile olacaktır. Gayenin sadece dünya zevkleri olmadığı, asıl olanın helal dairede dünya metaını elde ederken dengeyi koruma ve ahireti kazanmayı hedefleyen bir bakış açısı olduğu gerçeğidir. Bu bakış açısını inancın bir gereği şeklinde görüp bu dünyada manevi olarak gözün açık olması ahirette de açık olmasına vesile olacağı unutulmamalıdır. İnananların en başta, bireysel ve toplumsal bağlamda Allah ile olan iman bağını kesmeyip aksine kuvvetlendirmekle ve dünya hayatında ahirete imanın gerekleri çerçevesinde değerlendirilmesiyle mümkündür.

İnançtan uzaklaşarak dünyevileşmede ilerlemenin veya derinleşmenin bireysel ve toplumsal bir kısım olumsuz neticelere kapı aralamasının yanında küresel açıdan da bazı sıkıntılara yol açtığını da hatırlatmak gerekir. Buna örnek olarak çok kazanmak için insan sağlığına zararlı her türlü tüketime teşvikten ve silahlanma yarışından savaşlara, terör hadiselerinden uluslararası uyuşturucu pazarlarının oluşmasına ve elindekiyle yetinmeyip başkasının elindekini zorla alma düşüncesiyle yeryüzünde nice insanların açlıktan hayatını kaybetmesine kadar daha birçok olumsuz durumun ana etkeni dünyevileşmedeki derinleşmenin ve katılaşmanın ürünü olarak düşünülebilir. Böylelikle imanın etki gücünden ve maneviyattan uzaklaştıkça dünyevileşmedeki artış insanoğlunda umulmaz duyguların ortaya çıkmasına yol açtığını bilmek gerekir. Bu nedenle gerçek anlamda imanla yoğrulmuş ve hayatıona yansıtaabilen mü'min toplumlara ihtiyaç vardır.

Kaynakça / Reference

Abdilbâkī, M. F. (1992). *el-Muʿcemü'l-müfehres li-elfâẓi'l-Ḳurʾâni'l-Kerîm.* Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1992.

Açıkalın, Bünyamin. (2005). *Kur'ân'da Dünya Hayatına Verilen Değer.* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Akbaş, A. (2015). *Kur'an'da İnsanın Mutluluğu.* İstanbul: Rağbet Yayınları.

Akgün, İ. (2015). Tefekkür ve Tefekküre Engel Durumlar. *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 6, 103-117.

Altıntaş, R. (2005). *Din ve Sekülerleşme.* İstanbul: Pınar Yayınları.

Âmidî, S. (2004). *Ebkârü'l-efkâr*. thk., Ahmed Muhammed Mehdi. 5. Cilt. Kahire: Daru'l-Kutub ve'l-Vesaiki'l-Kavmiyye.

Aydar, H. (2016). el-Hayâtu'd-Dünyâ'nın Kavramsal Analizi. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13, 73-106.

Ayten, A. v.dğr. (2012). Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Amprik Bir Araştırma". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* 12/2, 45-79.

Baltacı, A. (2017). Ertelem Davranışı ve Beş Faktörlü Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkiler: Okul Yöneticileri Üzerine Bir Araştırma". *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi (UGEAD),* 3/1, 56-80.

Batur, B. (2015). Sekülerleşme Türkiye'de. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 8/38, 563-572.

Bayat, E. (2022). Sekülerizm Tehdidi Altında Müslüman Toplumun Yıpranan Değerleri ve Kur'an. *Amasya İlahiyat Dergisi,* 18, 113-145.

Bayrakdar, M. (2012). Örtülü Bir Dinsizlik Şekli Dünyevileşme. *Din ve Toplum Dergisi,* 4/1, 7-12. Erişim 10 Ocak 2023. https://www.diyanetsen.org.tr

Budak, S. (2003). *Psikoloji Sözlüğü.* Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Buhârî, B. İ. (1999). *el-Câmiʿu's-ṣaḥîḥ*, 1. ve 4. Cilt. Riyad: Dâru's-Selâm.

Bulut, H. (2019). *Kur'ân'a Göre İnanç ve Davranışlarda İfrât ve Tefrît.* Ankara: Gece Akademi Yayınları.

Can, B. (2009). Dindarlık ve Dünyevileşme. *Eskiyeni,* 13, 70-83.

Demir, Ö. (2017). Erteleme Eğilimi ve Baş Etme Yolları Araştırmaları Bulgularının Dini Erteleme Açısından Yorumlanması". *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi,* 12/24, 747-780.

Demir, Ş. (1995). *Kur'an'ın Dünya Hayatına Bakışı ve Dünya Âhiret Münasebeti.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Duran, B. (1996). *Sekülerleşme Krizi ve Bir Çıkış Yolu Arayışı.* İstanbul: Timaş Yayınları.

Ebû Hanîfe, N. B. S. *İmâmı A'zam'ın Beş Eseri.* çev. Mustafa Öz. İstanbul: İFAV Yayınları.

Ekinci, İ. (2018). Sekülerleşme ve Din. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 7/1, 320-337.

Ertit, V. - Çiftçi, O. Z. (2021). Birbirinin Yerine Kullanılan İki Farklı Kavram: Dünyevileşme ve Sekülerleşme". *Bilimname,* 44/1, 281-314.

Eryücel, S. (2013). *Yaşam Olayları ve Dini Başa Çıkma.* Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Eş'arî, E. H. (1975). *el-Lümaʿ fi'r-red ʿalâ ehli'z-zeyġ ve'l-bidaʿ*. tsh. Hamudeh Garabeh. Kahire.

Gümrükçüoğlu, S. (2015). İmtihan ve Dünyevileşme. *Turkish Studies,* 10/2, 411-434.

Gündoğar, H. (2020). Müslüman Kimliğine Yönelen İki Tehdit: Deizm ve Sekülerizm. *Journal of Analytic Divinity,* 4/2, 245-257.

Hökelekli, H. (2008). *Ölüm, Ölüm Ötesi Psikolojisi ve Din*. İstanbul: Dem Yayınları.

İbn Hazm, E. K. (1996). *el-Faṣl fi'l-milel ve'l-ehvâʾ ve'n-niḥal,* thk. Muhammed İbrahim Nasr - Abdurrahman Umeyre. Beyrut: Dâru'l-Cîl.

İbn Manzûr, E. F. (1119). *Lisânü'l-ʿArab*. 2.Cilt. Kahire: Dâru'l-Maarif.

İbn Teymiyye, T. H. (1404). *Kitabu imani'l-evsat* (Mecmû'u fetâvâ içinde), nşr. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım el-Necdî. Kahire.

İsfahânî, E. K., *el-Müfredât fî ġarîbi'l-Ḳurʾân*, thk. Muhammed Seyyid Keylanî. Beyrut: Dâru'l-Marife, tsz.

İşliyen, B. (2018). *Kur'an-ı Kerîm Açısından Dünyevileşme Sebepleri ve Sonuçları.* Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi.

Karacelil, S. (2008). *Büyük Tehlike: Dünyevileşme.* İstanbul: Nesil Yayınları.

Karaman, H. v.dğr. (2006). *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri.* 5. Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kasapoğlu, A. (2009). İnkârcıların Bir Karakter Özelliği Olarak Şımarıklık. *Hikmet Yurdu,* 3, 181-206.

Kalıç, M. (2021). *Dünyevileşme ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma.* Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Kirman, M. A. (2005). *Din ve Sekülerleşme.* Adana: Karahan Kitabevi.

Kirman, M. A. (2016). *Din Sosyolojisi Sözlüğü,* ed. Seyfi Karahan. Adana: Karahan Kitabevi.

Koç, M. (2000). Ölümsüzlük Arzusu ve Birey Üzerindeki Etkileri. *Ekev Akademi Dergisi,* 2/3, 61-69.

Köse, A. (2001). Modernleşme, Sekülerleşme İlişkisi Üzerine Yeni Paradigmalar". *Günümüz İnanç Problemleri İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim Dalı Sempozyumu.* Erzurum: 203-216.

Kutluer, İ. (1994). Düşünme, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 10/53-57. İstanbul: TDV Yayınları.

Maboçoğlu, F. (2006). *Duygusal Zeka ve Duygusal Zekanın Gelişimine Katkıda Bulunan Etkenler*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Mâtürîdî, E. M. (2003). *Kitâbü't-Tevḥîd*, thk. Bekir Topaloğlu - Muhammed Aruçî. Ankara: İSAM Yayınları.

Mutlu, Z. (2010). *Kur'ân-ı Kerim'in Dünyevileşmeye Karşın Âhiret İnancını Vurgulaması.* Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Nesefî, E. M. (2004). *Tebsıratü'l-edille fî uṣûli'd-dîn*, nşr. Hüseyin Atay. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Nursî, S. (1991). *Mesnevi-î Nuriye,* çev. Abdulmecid Nursi. İstanbul: Envar Neşriyat.

Önen, H. (2004). *Kur'an'da Dünya Kavramı ve Dünyevileşme.* Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Sâbûnî, N. (1995). *el-Bidâye fî usûli'd-dîn.* çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Seyhan, A. E. (2013). Ebu'l-Hasan El-Harakânî'nin Tefekkür Anlayışı. *Turkish Studies,* 8/8, 2053-2071.

Sinanoğlu, M. (2000). "İman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 22/212-214. İstanbul: TDV Yayınları.

Soysaldı, M. (2005). Kur'an'da İsraf Kavramı. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/18-19, 93-127.

Tan, H. N. - Yıldız, M. (2022). Manevi İyi Oluş' Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tanımlanması". *Dini Araştırmalar,* 25/63, 447-476.

Taşdelen, M. (2022). Âyetler Işığında İnanç Açısından Reenkarnasyon. *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi,* 19, 155-187.

Tekin, M. (2008). Değişen Dindarlığın Dünyevîleşme Boyutu. *Eskiyeni*, 10, 14-20.

Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlüğü.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uludağ, S. (1994). "Dünya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 10/22-25. İstanbul: TDV Yayınları.

Yazıcı, M. (2002). Dünya-Ahiret Kavramlarının Analizi, Bir Kelam Problemi Olarak Din-Dünya İlişkisi. *İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim Dalı VII: Eğitim-Öğretim Meseleleri Koordinasyon Toplantısı*, 39-56.

Yavuz, Ö. F. (2006). Kur'an Perspektifinde Dünya-Ahiret Bütünlüğü". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* 6/2, 159-198.

Yıldırım, A. (2018). Dünyevîleşme Kavramı Üzerine". *Avrasya Terim Dergisi*, 6/2, 46-54. 06 Ocak 2023. https://dergipark.org.tr

İSLAMİ HAREKETİN RADİKAL İKİ YÖNÜ: SÜNNİ VE Şİİ PARADİGMANIN KUR'AN TASAVVURLARI -SEYYİD KUTUB (Ö. 1966)- MUHAMMED HÜSEYİN FADLALLAH (Ö. 2010) ÖRNEĞİ-

Arş. Gör., Sümeyra NALBANT

Artvin Çoruh Üniversitesi, sumeyra.nalbant@erdogan.edu.tr - https://orcid.org/0000-0003-1406-8607

ÖZET

Modern dönem İslami Hareket faaliyetleri düşünsel, yazınsal ve eylemsel alanlarda etkinlik göstermiştir. Pek çok İslami Hareket oluşumu, planlaması ve eylemleri açısından birbirinden farklı karakteristik özellikler taşımaktadır. Bazıları eğitimi ön plana çıkarırken tabandan hareketle bir değişimi öngörür; bazıları da cihadı ön planı çıkarırken üstten halka doğru bir değişimi öngörür. Fakat bunlar da kendi içerisinde farklılıklar arz etmektedir.

Seyyid Kutub, Modern dönem İslami Hareket'in önemli isimlerinden birisidir. Düşünceleriyle kendisinden sonraki pek çok ismi etkilemiştir. Siyasi alanda pek etkin bir rol oynamamakla birlikte ilim alanında önemli alimlerden birisidir. Radikal bir söyleme sahip olan Kutub, İslami Hareket'in düşünsel mimarlarından biridir. Konuyla ilgili eserler vermekle birlikte bir tefsir eseri kaleme alarak düşüncelerini Kur'an'ın meşruiyeti ile ortaya koymuştur.

Muhammed Hüseyin Fadlallah hem modern Şii dünyasının önde gelen Ayetullahlarından birisi hem de modern dönem İslami Hareket'in Şii paradigma ile hareket eden mücahid alimlerindendir. Siyasi olarak ülkede etkin rol almakla birlikte sosyal ve ilmi hayatta önemli bir dini rehberdir. Ilımlı bir söyleme sahip olan Fadlallah, Şii İslami Hareket'in Lübnan'daki düşünsel mimarı ve mücahitlerinden birisidir. Konuyla ilgili eserler vermekle birlikte bir tefsir eseri de telif ederek o da düşüncelerini Kur'an ile meşrulaştırmıştır.

Bu çalışmada her iki alimin ortak noktası ise eylem-Kur'ân merkezli düşünce ortaya koymaları ve buna fiili katılımlarıdır. Bu çalışmada bu ortak noktalar irdelenerek onların Kur'an'a bakışları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Seyyid Kutub, Fadlallah, Tefsir, Şii, Sünni, İslami Hareket.

1. İSLAMİ HAREKET VE KUR'AN

İslami Hareket, sömürgecilik ve Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti'nin yıkılması, halifeliğin kaldırılması (Sayyid vd., 2000, ss. 139-140) (Belada, 1998) ve Müslümanların siyasi otoriteyi kaybetmesi ile birlikte ortaya çıkan travmatik duruma karşın siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik kurtuluş faaliyetleri(Okumuş, 2019, s. 11) veyahut "İslam toplumunun kimliğini muhafaza etmesinde önemli rol oynayan kurtuluş hareketlerinin birer uzantısı"(el-'Alvânî, 1416, s. 99) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu faaliyetler, Müslüman kimsenin hayatın tüm alanlarında Kur'an'a dayalı bir düşünce ve düzen içerisinde yaşaması gerektiğini savunan bir anlayışı ifade etmektedir.(Kutub, 1980, ss. 13, 27-30.) Nitekim "İslam, Müslüman bireyden özel ve genel hayatında inancını yaşamasını ve her eyleminde onu somutlaştırmasını ister."(Fadlullah, 1991, s. 155) Bu deyim, insanları sosyal, ekonomik, kültürel siyasi, günlük olaylarda harekete geçiren bir motivasyon kaynağı olarak algılanmaktadır. Bir faaliyetin İslami Hareket olarak sahih bir anlam kazanabilmesi için mutlak surette Kur'an'ı baz alması gerektiği savunulmaktadır. (Bircan & Atalar, 2015)

İslami hareketler genel olarak iki sınıfta tasnif edilebilir; sosyal faaliyetler ve siyasi faaliyetler. Bazıları İslam'ın yeniden hakimiyet kurabilmesi için tabandan hareketle bir değişimin gerektiğini ifade ederek eylemlerini sosyal alanda yoğunlaştırmakta ve siyasi alandan uzak durmaktadır. Bunlar daha ziyade eğitim alanına yönelik çalışmakta ve toplumun ıslah edilmesi amacını taşımaktadırlar. Bu düşüncenin temsilcisi Bin Nebi'dir. Takipçileri arasında Cevded Said, Gannuşi gibi isimler bulunmaktadır. Bazıları da İslam'ın yeniden hakimiyet kurabilmesi için tavandan tabana doğru bir değişimin elzem olduğunu söyleyerek faaliyetlerini siyasi-askeri alanda yoğunlaştırmaktadırlar. Bu ekolün temsilcisi Mevdudi'dir fakat onun görüşlerini daha sistamatik bir şekilde ortaya koyan Seyyid Kutub'tur. Bu ekolün takipçileri arasında Afgani, Muhammed Abduh, Namık Kemal ve Humeyni gibi isimler sayılabilir. (Okumuş, 2019, ss. 10-11, 15). Onlara göre tabandan başlayacak bir değişim süreci çok uzun zaman alacaktır. Oysa meselelerin bir an önce çözüme kavuşabilmesi için buna zaman yoktur. Bu nedenle hızlı ve kesin bir değişim gerekmektedir.(Genç Hareket Konya, 2019)

Toplumsal ıslahat gayesi güden İslami Hareket taraftarları siyasi organlarla uzlaşmacı bir politika güderken siyasi değişimi öngören İslami Hareket taraftarları İslami nizam dışında bir siyasi otoriteyi kabul etmezler. Onlara göre İslami hareket, koalisyon ve birleşme tekliflerine karşı kesinlikle reddedici bir tavır içerisinde olmalıdır.(Bircan & Atalar, 2015)

Mısır'da İslami Hareket, 1928 yılında Hasan el-Benna'nın Müslüman Kardeşler Cemiyeti'ni kurması ile kurumsal olarak etkinlik göstermeye başlamıştır.(Ganim, 2000, s. 583) İhvan-ı Müslimin'in Hasan el-Benna yönetimi altındaki faaliyetleri daha ziyade toplumsal ıslah faaliyetleri şeklinde gelişmiştir. Bu çalışmalar "İslam'a çağrı" sloganının altında, bozulmuş düzenin ıslahı ve İslam'ı düzene geri dönmeyi amaçlamaktadır. Bu dönemde siyaset ile ilişki, tavsiye, danışmanlık ve ihtar mektuplarıyla sınırlı olmuş, askeri bir faaliyet düzenlenmemiştir. (Gümüşkaya, 2022, s. 22) Hasan el-Benna'nın yönteminin tabandan tavana yönelik bir değişim amaçladığı söylenebilir. Zira o bu maksatla davetçiler yetiştirmiş ve bu davetçileri ülkenin dört bir yanına göndererek halkın bilinçlenmesini sağlamak istemiştir.(Okumuş, 2019, s. 22) Siyaset alanında silahlı eylemlerden uzak bir politika güden Hasan el-Benna İngilizlere karşı mücadelesi ve Filistin davasına sahip çıkması tüm bunların yanında İhvan-ı Müslimin gibi binlerce mensubu olan bir teşkilata önderlik eden karizmatik liderliği sebebiyle tehlikeli olarak görülmüş ve 12 Şubat 1949 günü bir suikast sonucu vefat etmiştir.(Ganim, 2000, s. 581)

Hasan el-Benna'nın ardından İhvan-ı Müslimin'in ideolojisinde bir kırılma yaşanmıştır. Hasan el-Benna öğretmenlikten gelen bir eğitimci olarak toplum mühendisliği yapmış ve ıslah çalışmalarını daha ziyade tabandan tavana yönelik bilinçlendirme hareketinde sürdürmüştür. Onun ardından İhvan-ı Müslimin'in ideoloğu olan Seyyid Kutub, radikal bir söylem takip ederek siyasi otoritenin İslami nizam ile yönetilmesi gerektiğini savunmuştur.(Kutub, 1980, ss. 24, 43, 55, 92)

"Kutub, günümüz Avrupa'sında adeta "terörizmin peygamberi" gibi algılanmaktadır."(Okumuş, 2019, s. 20)

Irak'ta İslami Hareketler, Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve Irak'ın İngiliz işgaline bırakılmasının ardından teşekkül etmeye başlamıştır. İngiliz yönetiminin İslami düzeni reddetmesi ve toplumsal bir ahlaki çöküşe sebebiyet vermesi bununla mücadeleyi gerektirmiştir.(Turan, t.y., s. 2) Irak'ta İslami Hareketler, nüfusunun %97si Müslüman kesiminin %57'si Şii/Caferi ve %43'ü Sünni nüfustan oluşması sebebiyle (Akkan, 1999, s. 82) birbirinden farklı çizgi takip etmişlerdir. Sünni kesimde tasavvufi, selefi ve ıslahatçı olmak üzere üç farklı İslami Hareket anlayışı ortaya çıkmıştır.(Abdulkareem, 2009, ss. 364-370) Bu hareketler içerisinde ıslahatçı bir anlayışı takip eden Mısır merkezli İhvan-ı Müslimin en etkili İslami Harekettir.(Abdulkareem, 2009, s. 373)

Şii dünyada ise İslami Hareket, 2003 yılındaki ABD İşgali öncesinde fikri-siyasi bir oluşum seyrederken işgal ve iç savaş sonrası silahlı eylemler düzenleyen mezhebi saiklerle hareket eden ayrılıkçı bir harekete dönüşmüştür.(el-Mefrûcî, 2011, s. 61) Birinci Dünya Savaşı sürecinde Şii İslam dünyasında Sünni İslami hareket ile ılımlı bir politika yürütüldüğü görülmektedir. Irak Şii İslam Hareketi, İngiliz işgaline yönelik İngilizlere karşı Osmanlı Devleti ile birlikte savaşmanın farz olduğuna yönelik bir fetva yayınlamıştır. Bu fetvanın akabinde siyasi bir hareket olarak Şii cephesi oluşmuş ve pek çok Şii alim burada savaşmıştır. Bunların başında 1950-1970'li yıllarda Şii İslam dünyasının genel merciliğini yöneten Âyetullah Muhsin el-Hekîm gelmektedir. Savaştan döndükten sonra Âyetullah el-İsfehânî'nin vefatı ile birlikte Necef'te idareye geçen el-Hekîm, işgal yönetimi karşısında, komünizm ve ateizm gibi akımlar karşısında Sünni alimlerle birlikte hareket etmek için büyük çaba göstermiştir.(Uçar, 2008, ss. 259-260)

Baas Rejimine karşı Âyetullah Muhsin el-Hekîm siyasi bir teşkilat kurulmasını istemiş ve Cemaatu'l-'Ulemâ partisi kurulmuştur. Bu parti çerçevesinde Şii İslami Hareket'in ilk adımları atılmıştır.(Uçar, 2008, s. 264) Şii İslami Hareket'in kurucusu sayılan Ayetullah İmam Bakır Sadr ve Ayetullah Muhammed Hüseyin Fadlallah bu parti bünyesinde çalışmışlar ve el-Advâ adlı dergiyi çıkarmışlardır. Bu dergide İmam Sadr "Risâletunâ" adlı başlıkla yazı yazarken Fadlallah, "Kelimetunâ" başlıklı yazıları yazmıştır. Fadlallah bu çalışmaları Irak'taki İslami Hareket'in doğuşu olarak nitelendirmektedir. Onların bu konuda İmam Sadr ile birlikte sürekli mütalaalarda bulundukları ve İhvan gibi bir oluşumun Şii versiyonunu oluşturmak için çalıştıklarını ifade etmektedir. (Surûr, 1436, ss. 49-50)

İmam Bâkır Sadr'ın önemli ve dikkat çekici faaliyetlerinden birisi Tefsir halkaları kurması olmuştur. Necef medreselerinde Fıkıh ve Fıkıh Usulü halkalarının dışında oluşan bu ders halkalarının dikkat çekmesi üzerine Sadr, Tefsir derslerinin eksikliğinden dolayı bu dersleri yaptığını ifade etmiştir. Fakat burada asıl önemli mesele onun Tefsir derslerini "Kur'an ile bilinçlendirme" faaliyeti olarak görmesidir. Bu durum siyasi otoritede bir tedirginlik yaratmış ve bu dersler yasaklanmıştır.(Uçar, 2008, s. 296) Tefsir faaliyetinin endişe veren tarafı, Kur'an'ın otoritesi ve meşruiyetinin karizmatik bir lider tarafından dile getiriliyor oluşu olsa gerektir.

İslami Hareket adı altında faaliyet gösterenlerin ortak sloganlarından biri "Kur'an'a ve Sünnete dönüş" söylemidir. (Mertoğlu, 2013, s. 147) Burada amaç, öze dönmek, Hz. Peygamber'in getirdiği vahiy üzerine O'nun gösterdiği gibi yaşamaktır.(Çekmegil, 1998, s. 26)

Bir Müslüman birey, toplum ve siyasi organizma ilkelerini, hedeflerini yöntem ve uygulama biçimlerini Kur'an'dan hareketle ortaya koymalı (Fazlur Rahman, 1994, s. 201) ve bunu bir yaşam tarzı haline getirerek istikrarlı bir biçimde sürdürmelidir. Aynı zamanda Allah'ın insana vermiş olduğu "halifelik" görevi, bir ıslah hareketini gerektirmektedir. Islah hareketi devrimci bir ruh taşımalı ve Kur'an'dan hareket etmelidir.(Pamak, 1998, s. 28-29)

Islah faaliyetlerinin ana kaynağı Kur'an olduğu için modern dönem Tefsir faaliyetlerinde yeni ekoller ortaya çıkmıştır (Çalışkan, 2013, ss. 43-44). Bu ekollerden birisi de ıslahı temel alan *içtimai tefsir* anlayışıdır.(Karagöz, 2010, ss. 312-313) Ekolün genel özelliği *Kur'an merkezci* olmasıdır. (Doğru, 2022, s. 73) Bu ekol, siyasi alanda elde edilecek kazanımların toplumsal değişimler sayesinde olacağı bunun için de toplumsal anlamda bir eğitimin gerekli olduğunu varsayarak toplumun ıslahını hedef edinmiştir. Bu ekole mensup bir müfessir, bir doktor edası ile topluma yaklaşarak onların ruhsal hastalıklarını tedavi etmeye çalışır.(er-Rûmî, 1419, s. 105) Bu ekolün genel olarak Kur'an anlayışı Kur'an'a karşı bütüncül bir yaklaşımdır. Kur'an hayatın genel ilkelerini barındıran bir "hidayet" kitabıdır. (Öztürk, 2004, ss. 79-80) O nedenle Kur'an'ı ayet ayet tefsir etmekten ziyade bütünsel bir metotla tefsir etmeyi önerdikleri görülmektedir. (Doğru, 2022, s. 72) Bu ekolün en önemli temsilcilerinden biri olan Muhammed Abduh'a göre tefsir, "ahlakî bir toplumun inşasını sağlayacak olan sağlam akideli, nefislerini kötülükten koruyan, akıllı ve şuurlu bireylerin yetişmesi için temel bir araç"tır. (Albayrak, 2010, s. 103) Bu çerçevede Kur'an, hidayet ve ahlak kitabı olarak tasavvur edilmektedir.

Tefsir metotları tasnif edildiğinde Seyyid Kutub ve M. Hüseyin Fadlallah, içtimai tefsir ekolü içerisine dahil edilebilir. Zira bu müfessirlerin tefsirlerinde bu ekolün temel söylemlerinin izine rastlamak mümkündür. Burada onların tefsirlerinin kaynağını oluşturan Kur'an tasavvurlarına değinmek ve tefsir-eylem veyahut Kur'an-eylem anlayışlarının İslami hareket metotlarına nasıl yön verdiğini anlamaya yardımcı olacaktır:

2. SEYYİD KUTUB VE KUR'AN TASAVVURU

Seyyid Kutub, İhvan-ı Müslimin'in Hasan el-Benna'dan sonra misyonunun belirlenmesinde en önemli ideologlarından birisi olmuştur. Kendisi, Mevdudi'den etkilenmiş, kendisinden sonra da pek çok İslami Hareket'i etkileyen bir alim olarak tarih sahnesinde yer almıştır. Onun İslami Hareket ve Kur'an kurduğu ilişkiyi görebilmek için Yoldaki İşaretler kitabını tetkik etmek gerekir. Kendisi kitabın giriş kısmında İslami Hareket'i oluşturacak öncü

bir grup için bu eseri kaleme aldığını dile getirmektedir.(Kutub, 1980, s. 7) Bu kitapta onun Kur'an tasavvuru ile ilgili görüşler maddeler halinde zikredilecektir:

- Kur'an korunmuş bir kitaptır; dün İslam davasının kaynağı olduğu gibi bu gün de İslam davasının rehberidir (s. 8)
- Kur'an birinci kaynak; Hz. Peygamber onun kılavuzudur (s. 8) Bir mümin, hayatın tüm alanlarına dair sahip olacağı görüşleri "Kur'an bu konuda ne demektedir?" sorusunun cevabına göre belirlemelidir (13)
- Kur'an, insanlara ilahi bir metot sunmaktadır; onu insanların tahrif ettiği diğer sapkın metotlarla bulanıklaştırmamak gerekmektedir (s. 9)
- Kur'an, bilinçli olmayı, dinamik ve içselleştirilmiş bir rabbani çizgide hareket etmeyi emretmektedir (10)
- Kur'an pratik ihtiyaca yönelik ve sorunlara cevap olarak indirilmiştir (s. 11)
- Kur'an, insan fıtratına hitap eden bir kitaptır (s. 25)
- Kur'an nizamı dışında bütün sistemler cahiliye dönemi zihniyeti ile hareket eden sistemlerdir ve reddedilir (6, 12-13, 32-33, 59-61, 100-101 vd.K)

Seyyid Kutub Yoldaki İşaretler kitabını yayınladıktan sonra bu kitabında savunduğu görüşlerin siyasi tehlike arz etmesi tutuklanmış ve suçlu bulunarak 29 Ağustos 1966 yılında idam edilmiştir.(Türkmen, 2010, s. 369) Seyyid Kutub'un ortaya koymuş olduğu Kur'an ve İslami Hareket, tekfir söylemine doğru evrilince onun bu söylemleri siyasi otoriteyi hedef almıştır. Yoldaki İşaretler kitabı, Seyyid Kutub'un tefsirinden hareketle ekleme yapıp düzenlediği İslami Hareket için oluşturmuş olduğu bir kitapçıktır. Buradan hareketle Seyyid Kutub'un Kur'an tasavvurunu öğrenmek için başvurulacak bir kaynak da onun Fi Zilal adlı tefsiridir (Kutub, 1968). Şimdi onun tefsirinden hareketle Kur'an ile ilgili bazı görüşlerine değinmek faydalı olacaktır:

- Seyyid Kutub tefsirinde huruf-u mukattaa konusu ile ilgili bu harflerin "tehaddi/meydan okuma" anlamını ifade ettiğini belirtmektedir. Ona göre Kur'an bu konuda Araplara kendi konuştuğu dil üzerinden meydan okumuştur (5). Böylece Kur'an'ın eşsiz tabiatı vurgulanmakta; inanmayan dil üstatları Arapların ise acizlikleri ortaya konulmaktadır. Kur'an, ilahi bir kelamdır ve her yönüyle beşerî kelamdan farklıdır. (14) Fakat bu Kur'an'ın anlaşılmaz bir metin olduğunu ifade etmez; Çünkü Kur'an, anlaşılması ve uygulanması bakımından kolay bir kitaptır. (2457)

- Müfessirlere ve İslam alimlerine yönelik eleştirileri onun tefsirinin içtihadi tefsir özelliklerinden biridir (s. 18) O, Yunan felsefesi ve İsrailiyata yönelik reddiyeşer yapmakta ve bunları saf İslam akidesine sokarak gündem yapan alimlere eleştiri eleştirmektedir. Buna göre tefsirler, Kur'an'ın saf bir şekilde anlaşılmasının önünü kapatan görüşleri ortaya koyarak insanları Kur'ani yaşamdan uzaklaştırmakla suçlanmaktadır.
- Onun Kur'an anlayışında kıssalar, indiği dönem, ortam ve olaylarla ilişkili olarak anlatılmaktadır. Bu sebeple psikolojik, fikri ve sanatsal bir bağlam sağlanmış olmaktadır (19) Buna göre Kur'an insanın psikolojik yapısını muhatap alan onu bu çerçevede yetiştiren, bu eğitim için en etkili yöntemlerden biri olan "hikaye" anlatmayı kullanmaktadır.
- "Kur'an, bir *davet* kitabı, sosyal düzen için bir *anayasa,* hayatın kılavuzudur; bir tarih kitabıdır." (19)
- Kur'an, gaybe dair insanların vakıf olamayacağı bilgiler ihtiva etmektedir. Bu bilgiler insanın anlama ve kavrama kapasitesi üzerinde olduğu için onların peşine düşmek faydasızdır (24)
- Kur'an'a göre insan, yeryüzünde yüce bir gaye üzerine yaratılmış ve halife görevi tayin edilmiş bir varlıktır. (25) Kur'an insanlara iki seçenek sunar: Hak veya batıl (26). İnsanın bunun dışında başka bir seçeneği yoktur.
- Kur'an, edebi ve psikolojik bir üslup içerisinde ayetler ve olaylar arasında bağlantı kurarak kıssaları anlatmaktadır. (27) Kur'an, muhataba canlı bir tasvir sunarak muhatapta olayı kendisi yaşıyormuş gibi bir etki bırakır. Bu Kur'an'ın "olayı gözler önüne serme" özelliğidir (32) Kur'an üslubu "canlı, müşahhas ve dinamik"tir. (68)
- Kur'an kendinden önceki semavi kitapları, vahiy silsilesinin bir halkası olması sebebiyle onaylamaktadır Nitekim bütün dinlerin temel ilkeleri birdir (51).
- Kur'an bir hidayet ve müjde kaynağı olarak yalnızca iman eden kimselerde sekinet duyguları uyandırır. Kur'an böylece müminlerin ruhani tarafını besleyerek onların kalplerinde hidayet merkezli duygu ve sezgiler oluşturur (51) "Kur'an, hem özü hem de sonuçları açısından bir hidayet kitabıdır." (24450)
- Kur'an Bakara suresinde müminlere, "halife-ümmet" olmanın gereğinin "bağımsız" yalnızca Allah'a itaat eden bir şahsiyet oluşturmasını emreder.

Böylece kişiden Kur'an'ın ilkelerine bağlı, Allah-evren-insan ilişkiler ağını kurmasını ister. (73)

- Kur'an, ilk Müslüman nesle bir cemaatin oluşması için gerekli ilkeleri bildirmektedir. Bu ilkeler her dönemde geçerli ve gerekli evrensel ilkelerdir (74)
- "Kur'an, bu ümmetin hayatını düzenleyen, doğru yolunda gerçek kılavuzu olan; ferdî yaşama tarzına, sosyal düzenine, devletlerarası münasebet kurallarına, ahlâki davranışlarına ve pratik uygulamalarına dayanak oluşturucu çok cepheli ve yetkin yasa kaynağı bir kitap'tır." (74) Kur'an helal ve haramın belirlemektedir (83) Kur'an mümin bir kimsenin içinde düştüğü buhranlar karşısında psikolojik bir tedavi kitabıdır (85) İslam, çöl toplumundan medeni bir toplum inşa ederken Kur'an'ın eğitim ve yönlendirmeleri ve Peygamber'in uygulamaları ile oluşmuştur. (86) Böylece Kur'an'ın eğitimsel fonksiyonuna vurgu yapıldığı görülmektedir. Kur'an, mümin bir cemaat oluşturmak ve İslami hareketi uygulamak için gerekli, değişmez, ilkeleri belli ve istikrarlı bir eğitim programı sunmaktadır (196). Kutub'a göre Kur'an bugün müminler nezdinde tarihe gömülmüş, tarihsel ve dinamik pratikten uzaklaşmış bir kitap durumundadır. Oysa Kur'an'ın, bir mümin askerin hayatında hareket ve uygulama için başvurulan "günlük emir" kitabı olmalıdır (218) Kur'an kişinin hayatında yargılarını gözden geçirip doğru veya yanlış olarak belirleyeceği bir otorite olmalıdır (2450)
- Kur'an, bir davet kitabı olarak sürekli ve yenilenen bir yaşama davet eder (187). Bu da onun dinamik yönünü ifade etmektedir. Böylece Kur'an, daimî bir düşünce ve eylem süreci içerisinde var olur.
- Seyyid Kutub'a göre Kur'an'ın özellikleri şu şekildedir: Kur'an yaşayan ve dinamik bir tabiata sahiptir. Bu durumun göstergesi, Kur'an'ın İslam cemaati arasında işler yürürken pratik bir uygulama rehberine dönüşmesi ve cemaatin buna göre hareket etmesinde gizlidir. Kur'an, müminleri harekete geçiren bir motivasyon kaynağıdır. Müminlerin eylemlerinde varlık gösterir. Kur'an, dün olduğu gibi bugün de hayatın tüm soru ve problemlerine cevap vermektedir ve tüm hayatı kuşatmaktadır. Mümin bir kimse için düşüncenin, eylemin, hareketin, yasanın ve hayatın kaynağıdır; onun idealini belirler, ülküsünü oluşturur (218).

- Bir olayın veya bir durumun "değer" ifade edebilmesi, anlamlı olabilmesi için Kur'an'ın anlattığı rabbani metoda uygun olabilmesi gerekir. Yoksa kazançların, başarıların ve zaferlerin bir anlamı yoktur (311)

Burada aktarılan bazı görüşler, Seyyid Kutub'un Kur'an tasavvurunun radikal bir İslami Hareket anlayışına dönüşmesinin temel zeminini hazırlamıştır. Özellikle Kur'an'ın emrettiğini söylediği İslami nizam, rabbani metot ve cahiliye toplumunun reddi meseleleri bu konudaki en önemli hususlardır.

3. M. HÜSEYİN FADLALLAH VE KUR'AN TASAVVURU

Muhammed Hüseyin Fadlallah Lübnan asıllı Necef'te yetişmiş çok yönlü bir ilim ve siyaset adamıdır. O Şii İslam ilim geleneğinde yüksek mertebeyi ifade eden "Ayetullah" lakaplı bir dedenin torunu, babanın çocuğu ve amcanın yeğenidir. Bu çevre onun ilmi anlamda onun geleceğini belirlemiş ve erken yaşlarda Havza-i İlmiyye mensubu olmasının önünü açmıştır. (Surûr, 1436, s. 19)

Necef'te İslami Hareket'in Şii versiyonunu İmam Bakır Sadr ile birlikte fikri, ilmi ve siyasi açıdan oluşturmaya çalışmışlardır. Teşkilat kurma, dergi çıkarma ve ders halkaları ile bu amaç uğruna çalışmışlardır.(Surûr, 1436, ss. 49-50) 1966 yılında Lübnan'a dönen Muhammed Hüseyin Fadlallah burada bağımsız bir dini lider olarak çalışmaya başlamıştır. İlk olarak bir enstitü kuran Fadlallah, ilmi faaliyetlerle çalışmalarına başlamıştır. İç savaş sebebiyle Enstitü derslerine ara veren Fadlallah Güney'de bir camide ilim ve tebliğ faaliyetlerine devam etmiştir. Burada yaptığı faaliyetlerin başında farz namazların ardından Kur'an ve tefsir dersleri yapmasıdır. (Yaşam Öyküsü, t.y.) Buradan anlaşılan onun Kur'an ve Tefsir derslerini, halkı bilinçlendirmek ve harekete geçirmek için yapmış olmasıdır. Böylece İmam Sadr ile aynı noktaya gelmiş, Tefsir dersleri aksiyon kaynağı olmuştur.

Onun ilk tefsir dersleri namaz sonrası vaaz olarak başlamış, ardından talebelerle yaptığı ders halkaları ile devam etmiş ve son olarak tefsir yazımı ile noktalanmıştır. Kendisi Tefsir mukaddimesinde bu tefsirin konumunu ifade ederken bu eserin klasik tefsir külliyatında bir yeri olmadığını belirtmektedir. O, bu tefsir derslerini "Kur'an'dan hareketle bir İslami direniş hareketi meydana getirmek" amacıyla yaptığını belirtmektedir.(Fadlullah, 1989, s. 7) Böylece onun Kur'an anlayışının dinamik bir okuma sürecini ifade ettiği anlaşılabilir.

Burada onun Kur'an anlayışını maddeler halinde zikretmek faydalı olacaktır:

- Fadlallah'a göre Kur'ân, "hayatın ve tabiatın hakikatlerini içeren bir kaynak; sırların inceliklerini, ahkamın ayrıntılarını içeren bir kitap, benzersiz üslubun ve kavramların menbaı"dır.
- Yine Kur'ân, edebî, lugavî, manevî ve teşriî boyutlarıyla bir insanın meydana getiremeyeceği eksiksiz bir kitaptır.
- Kur'an bir hidayet kitabıdır; bilimsel keşif ve çalışmalara işaret eden bir kitap değildir. Kur'an kevnî delillere işaret etmekle birlikte bu kâinat ayetlerine bilimsel bir açıdan yaklaşmaz; bunları hidayete vesile olması için zikreder.
- Kur'an'ın bir hidayet kitabı olması insanı ruhsal ve fiziksel bir harekete geçiren bir anlam ifade etmektedir.
- Kur'ân hem İslamî düşüncenin hem hukukun hem eylemin hem de İslâmî şahsiyeti oluşturmanın temel unsurudur.
- Birbiriyle ilişkili olan bölümleri ile çelişki arz etmeyen sağlam bir kitaptır. Herkesin ayrıntılarıyla anlayabileceği açık bir üsluba sahip olması açısından sağlam bir kitaptır. Onda insanların anlamına erişemeyeceği sembolik ifadeler yoktur.
- Kur'ân, bir mesaj ve davet kitabıdır. Onun amacı, Kurânî bilince sahip bir şahsiyet yetiştirmektir.(el-Musevî, 1414, ss. 64-65, 129, 270) (Fadlullah, 1989, ss. 23-24, 28-29)
- Fadlallah da İslam'ın ve İslami nizamın yaşanmadığı yerleri "cahiliye" düzeni olarak görmekte ve bu kapsama Müslüman olduğunu söyleyen kimseleri de dahil etmektedir. Buna göre onlar da davetin muhatabıdır.
- Fadlallah'a göre de din ve siyaset birbirinden ayrılmayan iki bütündür.
- Fadlallah, İslam'ın özüne uygun olmayan İslami düşünce ve faaliyetleri de reddetmektedir.(Fadlallah, 1991, ss. 45, 49, 50, 66, 74, 77, 193)

Bu aktarılan görüşler, Kur'an ve İslami Hareket arasındaki bağın Kur'an'ın davet kitabı olması ve davetin metotlarını ortaya koyması açısından ortaya konulmaktadır. Kur'an'ın temel kaynak olması, ilahi kelam olması ve hidayet rehberi olması onunla ilişkiyi zorunlu kılmaktadır. Bilinç ve şahsiyet Kur'an'ın tasvir ettiği şekilde şekillendirilmelidir. Müslümanlar din ve siyaseti birbirinden ayıramazlar. Bu görüşlerin Müslümanları cihada davet ettiği görülmektedir.

Lübnan'da siyasi ve askeri faaliyetleri bulunan Hizbullah örgütü, Fadlallah'ın düşüncelerinin somutlaşmış hali olarak kabul edilmektedir. Aralarında herhangi bir organik bağ bulunmaması

ve ilişkinin kabul edilmemesine rağmen Muhammed Hüseyin Fadlallah, Hizbullah'ın dini lideri olarak görülmektedir.(Bozkurt, 2014, ss. 606-608)

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Seyyid Kutub, Mısır'da faaliyet gösteren İslami Hareket İhvan-ı Müslim'in Hasan el-Benna sonrasında paradigma değiştirmesine sebebiyet vermiş bir ilim ve siyaset adamıdır. Onun eğitime ve tabandan tavana yönelik İslami nizam ülküsünü; tavandan tabana yapılması gereken bir devrim hareketine dönüştürdüğü söylenebilir. O bunu Kur'an'ın gölgesi altında yapmıştır.

Kur'an'ın İslami bir nizam kurulmasını istediğini ve bunun için rabbani bir metot sunduğunu söyleyen Seyyid Kutub görüşlerini bir Tefsir eseriyle ortaya koymuştur. Böylece Tefsiri, Muhammed Abduh'un temsilciliğini yaptığı içtihadi tefsir ekolünün hedefleriyle birleşmiştir: Tefsir, toplumu bilinçlendirme ve eğitme hareketine dönüşmüştür.

Muhammed Hüseyin Fadlallah ise Seyyid Kutub'dan etkilenen Şii ilim adamlarından birisidir. O, Necef'te ilk İslami Hareket faaliyetlerini İhvan'ın Şii versiyonunu kurma çabasıyla ortaya koymuştur. Ardından Lübnan'a giden Fadlallah, burada ilmi ve siyasi faaliyetlerini İslami hareket çerçevesinde göstermeye devam etmiştir. Onun da bu faaliytlerini Kur'an ve Tefsir dersleri altında yaptığı görülmektedir. Böylece Tefsir aksiyon ifade eden eyleme dönüşen bir ilim faaliyeti görevi üstlenmştir.

Bu iki alimin ortak noktaları şu şekilde ifade edilebilir: Kur'an ile bilinçlendirme, Kur'an'a dönüş ve Kur'an ile davet; Kur'an'dan hareketle İslami bir nizam kurmak; din ve siyaset, bireysel yaşam ve kamusal yaşam ayrımı yapmamak; cahiliye düzeni ile mücadele, mücadelenin silahlı eylem gerektirdiği durumlarda bunu kullanmak; teşkilatlanmak ve halkı eğitim ve tüm bunlarla birlikte Kur'ani bir şahsiyet oluşturmak ve hayatın tüm alanlarında Kur'an'dan hareketle yaşamak.

Son olarak bu iki alimin söylemlerinin silahlı eylem faaliyetlerine Kur'an merkezli bir ideoloji hazırladıkları ifade edilebilir. Bu söylemler nihayetinde İslami Hareket faaliyetleri güden direniş örgütlerinin kurulması neticesini vermiştir. Mısır'da İhvan ve İhvan'dan ayrılan silahlı gruplar ve Lübnan'da ise Hizbullah örgütü bu kurumlara örnek olarak verilebilir.

5. KAYNAKLAR

Abdulkareem, A. A. (2009). الحركات الاسلامية في العراق Islamic Movements in Iraq. *Mecelletü Câmiatü Tikrît li'-'Ulûmi'l-Kânûniyye ve's-Siyasiyye, 1*(1), 361-376.

Akkan, E. (1999). Irak (Fizikî ve Beşerî Coğrafya). İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 19, ss. 83-84). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Albayrak, İ. (2010). *Klasik Modernizmde Kur'ân'a Yaklaşımlar*. Ensar Neşriyat.

Belada, A. (1998). İslami Hareketlerin Oluşumu, Gelişimi ve Son Durumlarına Eleştirel Bir Yaklaşım. *İlkadım Dergisi, 25*. https://ilkadimdergisi.net/arsiv/yazi/islami-hareketlerin-olusumu-gelisimi-ve-son-durumlarina-elestirel-yaklasim-3790

Bircan, A. B., & Atalar, K. (2015). *İslami Hareketin Tanımı ve Kapsamı (Söyleşi)*. https://www.vansiyaseti.com/haber/islami-hareketin-tanimi-ve-kapsami-soylesi-28326.html

Bozkurt, A. (2014). Hizbullah'ın Lübnan'da Kuruluşu ve Popülaritesinin Sebepleri. *Tarih Okulu Dergisi (TOD), 7*(17), 599-627.

Çalışkan, İ. (2013). Geçmişle Gelecek Arasında Çağdaş Tefsirin Umumi Manzarası. *Eskiyeni, 26*, 41-64.

Çekmegil, S. (1998). İslami Hareket Vahye Dayanmalıdır. *İktibas*, *16*(230), 26.

Doğru, M. S. (2022). *İçtimaî Tefsir ve Tefsîrü'l-Merâğî* (R. Bilgin, Ed.). İktisat Yayınevi.

el-'Alvânî, T. C. (1416). Çağdaş İslâmi Hareketlerde Eksik Boyutlar. *İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi*, *3*(3), 99-114.

el-Mefrûcî, 'Adî Hâtim 'Abdü'z-Zehra. (2011). Mefhûmu'l-İslâmi'l-harekî ve eserihi'siyâsiyyu'l-mu'âsiru (eş-Şî'ıyyu enmûzecen). *Mecelletu'l-Kâdisiyyeti fi'l-Âdâbi ve'l-'Ulûmi't-Terbeviyyeti, 4*(3), 61-76.

el-Musevî, Ş. M. (1414). *Hareketu'n-nübuvve fî muvaceheti'l-inhirâf: Muhâdarâtu tefsîriyyeti fi's-suveri's-selâsi'l-mübâreketi Yûnus-Hûd-Yûsuf*. Dâru'l-Melek.

er-Rûmî, F. b. A. b. S. (1419). *Buhûs fî Usûli't-Tefsîr ve Menâhicuhu*. Mektebetu't-Tevbe.

Fadlallah, M. H. (1991). *Kuram ve Eylem* (M. Tan, Çev.). Akademi Yayınları.

Fadlullah, M. H. (1989). *Min Vahy'il-Kur'an Tefsir Dersleri* (M. Yolcu, Çev.; C. 1). Akademi Yayınları.

Fadlullah, M. H. (1991). *Kuram ve Eylem* (M. Tan, Çev.). Akademi Yayınları.

Fazlur Rahman. (1994). İslâm Ve Siyasî Hareket: Dinin Emrindeki Siyaset (İ. Maraş, Çev.). *İslâmî Araştırmalar, 7*(2), 193-201.

Ganim, İ. el-Beyyûmî. (2000). İhvân-ı Müslimîn. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 21, ss. 583-586). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Genç Hareket Konya (Direktör). (2019, Mayıs 1). *İslami Hareket Okumaları Kapanış Konferansı Prof. Dr. Mehmet Ali Büyükkara*.

Gümüşkaya, H. (2022). *Mısır'da İslâmî Hareketler: İhvân-ı Müslimîn ve Selefî Gruplar*. *1*(5), 20-37.

Karagöz, M. (2010). Terim, İçerik ve İşlev Analizi Işığında Sosyolojik Tefsir,. İçinde B. Gökkır & N. Yılmaz (Ed.), *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*. İlimYayma Vakfı Yayınları.

Kutub, S. (1968). *Fi Zilali'l-Kur'an* (E. Saraç, B. Karlığa, & İ. H. Şengüler, Çev.; 1-16). Akit.

Kutub, S. (1980). *Yoldaki İşaretler* (S. Uçan, Çev.). Hicret Yayınları.

Mertoğlu, M. S. (2013). Kaynaklara Dönüş Hareketi: Selefî Bir Talep Mi, Modern Bir Yöneliş Mi? İçinde İ. Kara & A. Öz (Ed.), *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri* (ss. 145-161). Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayını.

Okumuş, F. (2019). *İslami Hareketin Evrimci ve Devrimci Mezhepleri: Bin Nebi Versus Mevdudi-Kutub*. *70*, 9-22.

Öztürk, M. (2004). Çağdaşlık ve Çağdaş Dönem Kur'an Yorumlarına Genel Bir Bakış. *İsâmiyât*, *7*(4), 71-94.

Pamak, M. (1998). Metod Kur'an'dan Çıkarılmalıdır. *İktibas*, *16*(230), 28-31. https://katalog.idp.org.tr/pdf/12291/18890

Sayyid, B. S., Haşimi, C., Ete, H., & Yılmaz, N. (2000). İslâmcılık, İslâmî Hareketler, İran ve Türkiye Üzerine Bobby S. Sayyid'le. *Tezkire*, *9*(17), Article 17. http://ktp2.isam.org.tr/detayilhmklzt.php?navdil=eng&midno=63712500&Dergivalkod=0585

Surûr, A. H. (1436). *Allâmetu Fadlullâh ve tehaddî el-memnû'*. Dâru'l-Melek.

Turan, A. (t.y.). Irak'taki İslâmî Hareketler. *Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi*. https://sdam.org.tr/kurs/irak-taki-islami-hareketler.html

Türkmen, H. (2010). Seyyid Kutub Türkiye'de Nasıl Algılandı? İçinde İ. Kara & A. Öz (Ed.), *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri* (ss. 369-378). Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayını.

Uçar, K. (2008). *Şia Alimleri Biyografisi* (C. 2). Ahlulbeyt Yayınları.

Yaşam Öyküsü. (t.y.). *Muhammed Hüseyin Fadlallah*. Yaşam Öyküsü. Geliş tarihi 19 Aralık 2023, gönderen http://www.yasamoykusu.com/biyografi/muhammedhuseyinfadlallah

4-6 YAŞ KUR'AN KURSLARININ GENEL ÇERÇEVESİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, MERVE GÜL [1]

[1] Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, mervesimsekgul@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0152-903X

ÖZET

Okul öncesi dönem; çocukların fiziksel, sosyal, duygusal, psiko-motor, zihinsel ve dil gelişimlerinin ilerideki yaşlarına oranla en çok ve en hızlı geliştiği süreci kapsamaktadır. Bu dönem diğer dönemlere kıyasla kazanılacak davranış ve bilgiler açısından kritik dönemdir. Bu sebepten ötürü bireyin gelişimi açısından bu dönemde verilecek eğitim büyük önem taşımaktadır. Ülkemizde din eğitim-öğretiminde yaş sınırının ortadan kaldırılmasıyla Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 2012 yılından itibaren 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları Projesi hayata geçirilmiştir. İlk olarak 2013-2014 eğitim-öğretim yılında pilot illerde sonraki yıl Türkiye genelinde açılan kurslarda okul öncesi grubu çocuklara din eğitimi verilmeye başlanmıştır.

Bu çalışmamızda katkı sağlamak amacıyla 4-6 yaş grubu Kur'an Kursları çalışmasındaki eğitim, müfredat, öğrenci özellikleri, 4-6 yaş grubu Kur'an Kurslarında eğitim gören öğrencilerin velileri ve bu kurslarda görev yapan öğretmenler çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. 4-6 yaş grubu bu programlarda 2013'ten bu yana 1 milyonu aşkın öğrenci mezun edilmiştir. Bu kadar fazla ilgi gören eğitim kurumunun artıları varsa eksiklikleri açısından veliler ve öğreticilerin görüşleri alınarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Dönem, 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları, Din Eğitimi, DİB

1. GİRİŞ

Bireyin kişilik gelişimi için 0-6 yaş dönemi aralığı kritik bir öneme sahiptir. Bu dönemdeki yaşantılar insanın hayatı boyunca ortaya koyacağı davranış, duygu ve düşüncelerin temelini oluşturmaktadır. Bireyin hayatının bu dönemini geçirmeye başladığı ilk yer, ailesidir. Bu bağlamda anne ve babaya büyük sorumluluk düşmektedir. Söz konusu dönemde çocuklar, etrafında gerçekleşen olayları gözlemleyerek öğrenirler. Çocuklar gözlemleyerek hayatı anlama

imkânı bulurlar. Dolayısıyla anne ve babaya çocuklarına örnek olma, çocukların olumlu kişilik gelişimine katkı sağlayacak zengin yaşantı ortamı oluşturma konusunda sorumluluk düşmektedir.

Erken çocukluk döneminde bireyin kişilik ve kimlik oluşumuna etki eden diğer bir unsur da okul öncesi eğitim kurumlarıdır. Çocuklar aile ortamında elde edemedikleri bilgi ve tecrübeleri bu kurumlarda tamamlar. Dolayısıyla okul öncesi eğitim kurumlarının müfredatı, kullanılan kitapların içerikleri, ders materyalleri, sınıf ortamı önem taşımaktadır. Çünkü bu eğitim kurumlarında verilecek eğitimin, çocuğun bütün ihtiyaçlarına ve öğrenme alanlarına hitap etmesi gerekmektedir. Özellikle çocukluk dönemi için hayati öneme sahip olan sevgi, güven, mutluluk, bağlanma gibi temel duyguların doyurulması bireyin kişilik oluşumuna önemli derecede etki etmektedir. (YAZIBAŞI, Muhammed Ali. 2020)

Araştırma, 2013-2014 eğitim öğretim yılından beri eğitim vermekte olan 4-6 yaş grubu Kur'an kurslarının fiziki durumu, idari yapısı, öğrenci ve veli unsurlarının mevcut durumu, ihtiyaç ve beklentileri arasındaki ilişkiyi tespit etmeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda araştırmada din eğitiminin çocuğun yaşına seviyesine uygunluğu, öğreticilerin bu yaş grubundaki çocuklara eğitim verme yeterlilikleri ve kullanılan yöntem ve materyallerin faydası gibi konuları öğreticilerin görüşleri alınarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Böylece, okul öncesi din eğitiminin çocukların gelişimine katkı sağlamayı amaçlamaktır. Araştırmanın önemi, 4-6 yaş dönemindeki çocukların din eğitimine verilen önemi vurgulaması, eğitimcilerin eğitim metotlarını geliştirmesi ve eğitim programlarının etkinliğini artırması açısından değer taşımaktadır. (ÇINAR, Sevde. 2023)

1.1.Araştırma Problemi

Eğitim doğumla başlar, beşikten mezara kadar devam eden bir süreçtir. Bu süreçte en önemli dönem çocuğun her açıdan sağlıklı bir birey olması için oldukça önemli olan ilk altı yıldır. Bu dönem çocuk açısından kritik bir dönemdir. Çocukluk döneminde alınan sağlıklı bir din eğitiminin, verilen dini bilgilerin ve yapılan dini bilgilerin çocuğun ileriki yaşamında dini hayatını derinden ve kalıcı olarak etkilediği üzerinde durulmaktadır. (İlyas Erpay, 2020)
Çocuklar bazı dönemlerde ve yaşlarda belli tür öğrenmeye karşı daha fazla öğrenmeye açıktırlar. Bu kritik gelişim dönemlerinde çocukların üst düzey gelişim gösterebilmeleri için

anne-baba ve öğretmenler onların belirli yaşantıları gerçekleştirmelerine imkân sağlayacak ortamlar oluşturmak durumundadırlar.(Nuray Senemoğlu -2012)

Bu çalışmamızda katkı sağlamak amacıyla 4-6 yaş grubu Kur'an Kursları çalışmasındaki eğitim, müfredat, öğrenci özellikleri, 4-6 yaş grubu Kur'an Kurslarına öğrencilerini gönderen velilerin görüşleri, 4-6 yaş grubundaki eğitim vermekte olan öğretmenlerin görüşleri çeşitli yönleriyle ele alınacaktır. Araştırmanın problemlerini,'' 4-6 yaş grubu Kur'an Kurslarında eğitim vermekte olan öğretmenlerin genel görüşleri, 4-6 yaş grubunda çalışmayı tercih etme sebepleri ve burada verilen eğitimin öğrenci veli ve öğretici açısından imkân ve sorunları nelerdir' 'sorusu oluşturmaktadır.

1.2.Araştırma Varsayımları

1. 4-6 yaş grubu Kuran Kursları ülkemizde yeterince yaygındır ve her geçen gün sayıları artmaktadır
2. 4-6 yaş grubu Kuran Kursları yeterince velilerin ilgisini çekmektedir.
3. 4-6 yaş grubu Kuran Kursları DİB'e bağlı resmi bir kuruluştur.
4. 4-6 yaş grubu Kuran Kurslarıyla ilgili görüşmelerde öğreticiler veliler samimiyetle cevap vermişlerdir.
5. 4-6 yaş grubu Kuran Kurslarında verilen eğitimden çocuklar da memnun kalmaktadırlar.
6. 4-6 yaş grubu Kuran Kurslarında kullanılan materyaller geliştirilebilir.
7. 4-6 yaş grubu Kuran Kursları çok fazla talep görmektedir.

1.3.Araştırma Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evreni Sivas merkezde bulunan 4-6 yaş grubu Kur'an Kurslarında eğitim veren öğreticiler oluşturmaktadır.

Araştırmanın örneklemini ise Sivas merkezde bulunan 4-6 yaş grubu Kur'an Kurslarında görev yapan 30 öğretmen oluşturmaktadır.

2. YÖNTEM

Araştırmanın teorik çerçevesinin oluşması için literatür taraması tekniğinden yararlanılmıştır. Bilimsel çalışmalardan,4-6 yaş grubu ile ilgili yerli ve yabancı kitap, dergi, makale, tez gibi kaynaklardan bazı alıntılar yapılmıştır.

Araştırmada Sivas ilindeki her mahalleden 4-6 yaş grubu Kur'an Kursları seçilmiştir. Bu kurslarda görevli çalışanlardan ve velilerden eğitim programı, materyaller, faaliyet alanları, yeterlilikler, beklentiler konusunda fikir ve önerileri almak için nitel araştırmanın en çok tercih edilen mülakat tekniği kullanılarak yapılmıştır. (Yüksel, 2020) Mülakat Kişilerin belirli bir konuda duygu, fikir ve tutumlarını saptayabilmek için yapılan karşılıklı konuşma tekniğidir.(Şimşek, 2012)

4-6 yaş grubu Kur'an Kursu öğreticileriyle ve velilerle yapılan görüşmeler esnasında gözlem yoluyla incelenmiştir.

4-6 yaş grubu Kur'an Kursları ile ilgili teorik bilgiler verilirken 4-6 yaş grubu Kur'an Kurslarının kendi dokümanlarından yararlanılmıştır.

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu için uzman görüşü alınmıştır. Ayrıca Google form uygulaması kullanılarak oluşturulan online anket uygulaması ile farklı şehirlerden 4-6 yaş Kur'an Kurslarında görevli öğretmenler online ankete katılmışlardır.

2. BULGULAR

Yapılan araştırmada Sivas ilinden 20 Kur'an kursu öğretmeniyle görüşme yapılmıştır. Görüşmeler de öğreticilerin kimlikleri gizli tutularak yapılmıştır. Yapılan anketin bir kısmı çizelge 1' de gösterilmiştir. Ayrıca Google form uygulamasından daha çok öğreticiye ulaşmak adına online olarak anket uygulaması yapılmıştır.

Çizelge 1. 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kurslarında Eğitim Veren Öğretmenlere Sorulan Sorular

4-6 yaş grubu Kur'an Kursu eğitiminin çocuklar üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu düşünüyorsunuz?	**Hangi materyallerden yararlanıyorsunuz? Kullandığınız materyalleri yeterli buluyor musunuz?**	**4-6 yaş grubu Kur'an Kursu öğretmeni olmaya nasıl karar verdiniz?**	**4-6 yaş grubu Kur'an Kursu öğretmeni olmanın size neler kattığını düşünüyorsunuz?**
Çocuklarda küçük yaşta manevi açıdan bilinçlendirdiği ve bu yaşta Allah Peygamber sevgisi kazandırdığına inanıyorum.	Genellikle diyanetin 4 6 yaş eğitim kitapları, milli eğitimin okul öncesi kitapları, diyanet tv, pinteres. Hayır, yeterli bulmuyorum	Diyanete atanınca 4 6 yaşta çalışmak daha makul geldi.	Öncelikle çocukların yaş yaş gelişim evrelerini her devrede nasıl bir gelişim gösterdikleri, çocuk eğitimi ve psikolojisi hakkında bilgi sahibi oldum.
Ömür boyu etkisinin olacağına inanıyorum. Milli ve manevi değerleri bu kurslarda öğreniyorlar	Kitaplar, oyunlar ve sosyal medya. Daha da geliştirilebilir	Çocukları hep severdim. Bu alanda da dini eğitimin şart olduğunu düşündüğüm için ilahiyatı bitirince bu alana yöneldim	Hayat enerjisi, bakış açısı ve kendini devamlı yenilemem gerektiği için araştırma gücü kattı.
Olumlu etkiye sahip. Erken dönem farkındalığı ve hassasiyeti oluşuyor	Kitap, görsel yayın ve oyun materyalleri. Kısmen	İlahiyat okuduktan sonra bu alana yöneldim.	Üretkenlik ve hızlı düşünme
Biz temeli sağlam atmaya gayret ediyoruz Sevdirmenin önemli olduğunu düşünüyorum.	Bilgisayar ve fotokopi den yararlanıyorum. Mevcut materyalleri yeterli bulmuyorum.	Çocukları sevdiğim için ve bildiğimi aktarmak için tercih ettim	O ortamda bulunmak bana mutluluk veriyor

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan araştırmada DİB'in 4-6 yaş grubu Kur'an Kurslarında görev ve fonksiyonlarını büyük ölçüde yerine getirdiği görülmektedir. Bu fonksiyonların yerine getirilmesinde kurs öğretmenlerinin de üstün gayreti bulunmaktadır.

Yapılan araştırmada her kursun aynı fiziki imkânlara sahip olunmadığı görülmektedir. Öğrencilerin eşitliği açısından ve öğretmenlerin eğitimine katkısı olması açısından alternatif çözüm bulunması gerekir. Bu kurslarda eğitim veren öğretmenlere 4-6 yaş grubu kurslarının kendilerine ne kattıkları sorulduğunda cevapların çoğu olumlu yönde olmuştur. Öğretmenler üretici olmayı, sabırlı olmayı, hayat enerjilerinin arttığını ve çocuk psikolojisini daha yakın takip etme imkânı bulduklarını belirtmiştir. Bu da öğretmenlere olumlu yönde katkı sağladığını göstermektedir. Araştırmada materyallerin yeterli olup olmadığı konusunda yöneltilen soruya verilen cevaplar kitaplar, bilgisayar, sosyal medya, şarkılar vb. materyallerden yararlandıklarını söylemişlerdir fakat materyalleri öğretmenlerin geneli yeterli bulmamaktadır. Bu alanda çalışmalar yapılmasını temenni etmektedir.

4-6 yaş grubu çocukların oyun ve dramalarla daha etkili kolay ve kalıcı öğrenme sağladığı tespit edilmiştir. Çocuklar seviyesine inerek onlara daha kolay öğretim sağlanmıştır.

Öğretmenlerin velilerden beklentileri evde çocuklarının takibini yapmaları ve destek olmalarını beklemektedirler.

Veliler genel olarak verilen eğitimden memnundurlar. Çocuklarının bu kurslara geldikten sonra daha saygılı uysal davranmaya başladıklarını söylemişlerdir. Aldıkları din eğitimiyle birlikte besmele çekmeye, dua etmeye, ebeveynlere karşı daha ılımlı bir yaklaşım sergiledikleri gözlemlenmiştir. İlkokula başladıklarında daha uyum içerisinde oldukları söylenmiştir.

Genel olarak araştırmada DİB 4-6 yaş grubu Kur'an Kursları eğitiminden öğretmen ve veliler memnundur. Geliştirilmesi ve zenginleştirilmesi gereken alanlara da dikkat ederek bu kursların herkesin dikkatini çeken ve oldukça rağbet gören kurum olarak kendini geliştirmesi ve yaygınlaşarak sayılarının çoğalması talep edilir.

.

KAYNAKÇA

Çınar, Sevde (2023) ‘’Diyanet İşleri Başkanlığına Bağlı 4-6 Yaş Kur’an Kurslarında Din Eğitimi (Sivas Örneği).’’ Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri.

Erpay, İ. (2020). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi: Erken Dönem Din Eğitimine İlişkin Ebeveyn Görüşleri. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (49), 179-215.

Nuray Senemoğlu, Gelişim Öğrenme ve Öğretim, (21. Baskı), Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2012, s. 5)

Şimşek, A. (2012). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Yazıbaşı, Muhammed Ali. “Kur’an Kursu Öğreticilerine Göre 4-6 Yaş Kur’an Kursu Öğreticisi, Öğrencisi Ve Öğrenci Velisinin İhtiyaç Ve Beklentileri (Kırıkkale Örneği”. Dini Araştırmalar 23/57 (Haziran 2020), 95-116.

Yüksel, A.N. (2020). Nitel Bir Araştırma Tekniği Olarak: Görüşme. Social Sciences Studies Journal. 6(54): 547-552.

ENDÜLÜSLÜ EBÛ ÂMR OSMAN BİN SÂÎD ed-DÂNİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Muhammed Emin BARCA[1], Doç. Dr. Nesrişah SAYLAN[2]

[1]Elazığ Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü, ORCID ID 0000-0002-5920-1590

[2] Elazığ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, ORCID ID 0000-0002-5805-8630

ÖZET

İslam dininin temel kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. Müslümanlar için en önemli olan husus Kur'an-ı Kerim'i anlamak, yorumlamak ve verdiği bilgiler ışığında onun ortaya koyduğu değer hükümlerini anlamaktır. Kur'an-ı Kerim'in doğru anlaşılması ve yorumlanmasında kıraat ilminin katkısı büyüktür. Nitekim Kur'an lafızlarını, vecihlerini, vakf ve ibtidâ konularını ele alan kıraat ilmiyle ilgili ilk dönemden günümüze kadar çalışmalar yapılmıştır. Her ilim dalında olduğu gibi Kıraat ilmi alanında ileri gelen temsilciler olmuştur. Bu temsilcilerin yaşadığı dönemleri, hayatlarını, eserlerini, hocalarını, talebelerini, ilmi kişiliklerini bilmek son derece önemlidir. Bu araştırmalar vesilesiyle geçmişte bu ilim dallarına hizmet etmiş olan âlimlerin eserlerini yeni nesillere aktarmak ve aynı zamanda görüşlerini de nakletderek yeni ufuklar açmak, onların hayatını örnek almak gibi yararlar sağlamaktadır. Ebû Âmr Osman b. Sâîd ed-Dânî, kıraat ilmi alanında Endülüs'te yetişmiş önemli bir âlimdir. Endülüs, bir medeniyet şehri olmasının yanı sıra aynı zamanda birçok ilmin merkezi konumundaydı. Kıraat ilmi açısından da önemli bir konumda olan Endülüs'te bu alanın önde gelen âlimlerin yetişmesi ve kıraat alanında temel kaynak sayılabilecek eserler vermesi bunun göstergesidir. Bu ilim ehlinden biri olan Dânî; kıraat ilmiyle beraber hadis, tefsir ve diğer ilim dallarıyla adından söz ettirmiş bir âlimdir. Kendi devrinde ve sonraki dönemler için kıraat ilmi alanında kaynak gösterilen bir şahsiyettir. Bu alanda birçok eser yazmış olan müellif, aynı zamanda kıraat ilmi alanında öğrenciler yetiştirerek ilim dünyasına önemli katkılarda bulunmuştur. Bu çalışmada Ebû Âmr ed-Dânî tanıtılarak, onun yaşadığı dönem, hayatı, eserleri, yetiştirdiği öğrencileri belirtilmiş ve onun kıraat ilmi açısından bulunduğu konumu ve değeri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Endülüs, Dâni

ABSTRACT

The main source of the Islamic religion is the Holy Quran. The most important thing for Muslims is to understand and interpret the Holy Quran and understand the value provisions it puts forward in the light of the information it provides. The science of recitation has a great contribution to the correct understanding and interpretation of the Holy Quran. As a matter of fact, studies have been carried out on the science of recitation, which deals with the words of the Quran, aspects, foundation and ibtida, from the first period to the present day. As in every branch of science, there have been prominent representatives in the field of Qiraat science. It is extremely important to know the periods in which these representatives lived, their lives, works, teachers, students, and scientific personalities. Through these researches, it provides benefits such as transferring the works of scholars who have served these branches of science in the past to new generations, opening new horizons by conveying their views, and taking their lives as an example. Abu Amr Osman b. Sâîd ed-Dâni is an important scholar who grew up in Andalusia in the field of recitation. In addition to being a city of civilization, Andalusia was also the center of many sciences. In Andalusia, which is also in an important position in terms of the science of recitation, the fact that leading scholars in this field grew up and produced works that can be considered as basic sources in the field of recitation is an indication of this. Ebû Âmr ed-Dâni, one of these scholars; He is a scholar who has made a name for himself with his hadith, tafsir and other branches of science along with his knowledge of recitation. He is a figure who is cited as a source in the field of recitation science in his own time and for the following periods. Ebû Amr ed-Dâni, who wrote many works in this field, also made significant contributions to the world of science by training students in the field of recitation. In this study, Ebû Âmr Osman b. Sâîd ed-Dânî is introduced, his period, his life, his works, his students are stated, and his position and value in terms of the science of recitation are revealed.

GİRİŞ

Ebû Âmr ed-Dâni hayatının çoğunu Endülüs'te geçirmiş bir âlimdir. Endülüs, Avrupa'nın güneybatısında yer alan bir bölgedir. Kuzeyde bulunan (Pyrenees) dağlarıyla Endülüs Fransa'dan ayrılır. Cebelitarık boğazı ise güneyde bulunan Afrika sınırı ile Endülüs'ü ayırmaktadır. (Kınar, 2017: 45). Yaklaşık sekiz asır devam eden Hristiyan savaşları sebebiyle Endülüs gittikçe daralmış ve Beni Ahmer Emirliği idaresi altında bir bölge adı olarak anılmaya başlamıştır. (Çetin, 2015: 53). Endülüs isminin kökeni tam belli olmamakla beraber bu ismin İspanya'da bulunan Vandal kabilesine ait adlardan türemiş olduğu kabul edilmektedir. (Özdemir, 1995: X1,211). Vandalların yurdu olan ve ismini burdan alan bu kelime daha sonraları ise Arapça'da el-Endülüs adıyla anılmaya başlamıştır (Kınar, 2017: 46). Endülüs kelimesi günümüzde ise bugün İspanya'da Andalucia şeklinde kullanılmaktadır. (Özdemir, 1995: X1,211). Tarih ve coğrafyacılar bu kelimenin/ismin (el-Endelüs) Endülüs adası olarak zaman zaman kullanıldığını ve günümüzde de İspanya ve Portekiz'i kapsayan İberya Yarımadası'nın hepsi için ifade etmişlerdir. Daha sonraları ise İberya Yarımadası'nın Müslümanların yaşayıp idare ettikleri yerleri göstermek için bu ismi kullanmışlardır. Bugüne baktığımızda ise Andalucia kelimesi İspanya'nın güney bölgesine ad olarak verilmiştir (Kınar, 2017: 47).

Endülüs; medeniyetin, kültürün, bilimin, sanatın var olduğu ve toplumun da hem bilime hem de bilim adamlarına değer verdiği bir yerdir. Aynı şekilde devlet kadrolarında yer alan yöneticilerin de bilime değer verdikleri bir yer olduğundan başka bölgelerde yaşayan ilim ehli Endülüs'e gitmeyi tercih etmişlerdir. Kıraat, hadis, tefsir ve benzeri ilimlerin önde gelen şahsiyetleri Endülüs'te yaşayarak bu alanlarda birçok eser telif etmişlerdir. Bu durum Endülüs'te ilimlerin yaygınlaştığını ve toplumun bilim/ilim seviyelerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Kıraat ilminin Endülüs'e getiren ilk kişi Gazi b. Kays Ebu Muhammed el-Endelûsi'dir. (ö. 814). Kıraat alanında ilk eser veren kişi ise Ebû Ömer et-Talemenkî'dir. Kıraat ilminin Endülüs'te yaygınlaşmasına öncülük edenler ise; Ebû Âmr ed-Dâni, Mekki b. Ebi Talib, Mücahid el-Amiri ve eş-Şâtibî'dir (Okuyan, 2020:79). Kendisi hakkında bahsedeceğimiz Endülüs âlimlerinden Ebû Âmr Osman b. Sâîd ed-Dânî, küçük yaşlarda ilim yolculuğuna

başlamıştır. O, gittiği bölgelerde oranın meşhur âlimlerinden ders almış ve ilim bakımından kendisini geliştirerek kendisinin adına nispet edilen Dânî'ye şehrine yerleşmiştir. Kıraat, tefsir, hadis, Arap dili ve diğer ilimlerde de kendini geliştiren Ebû Âmr ed-Dânî, ilmi tartışmalardan geri durmamıştır. Fıkıhta Mâliki mezhebine bağlı olan Dâni, taassubluk içine hiçbir zaman girmemiş ve gerektiğinde eleştirilerini sıralamıştır. O, birçok öğrenci yetiştirip topluma kazandırmış ve ayrıca birçok eser de telif etmiştir. Onun ilmi birikimle yazmış olduğu eserleri hem kendi döneminde ve hem de kendinden sonraki dönemler için kaynak kitaplar olmuştur.

1. EBÛ ÂMR OSMAN BİN SÂÎD ED-DÂNÎ'NİN HAYATI

Ebû Âmr Osman b. Sâîd ed-Dânî, 371/981 yılında Cordoba (Kurtuba)'da doğmuştur. Onun künyesi "Ebû Âmr" ismi ise Osman'dır. Valencia eyaletine bağlı Dâniye şehrinde kaldığı için ''ed-Dânî'' olarak meşhur olmuştur. Ayrıca kendi döneminde ''İbnü's-Sayrafî'' olarak tanınmıştır (Çetin, 2015: 91). O; İmam, Hafız, Nâzım, Allâme, Mukri, Mücevvid sıfatlarıyla da tanınmıştır (Çetin, 2015: 92). Müellif, küçük yaşlarda tahsil hayatına başlamış ve ilim için birçok beldeye gitmiştir. Nitekim o; İstice, Kurtuba, Sarakusta, Beccane gibi beldelere giderek buranın en meşhur hocalarından ders almıştır. Dâni, babasının vefatından dört yıl sonra doğu ülkelerine de seyahat ederek bu bölgenin önde gelen âlimlerinden ders almıştır. Sonrasında hem hac vazifesini ifa etmek hem de ilim tahsil etmek maksadıyla Mekke'ye gitmiştir. Burada bir süre kaldıktan sonra Medine, Mısır ve Kayrevan şehirlerine gitmiş ve buranın kıraat, tefsir, hadis ilimlerinin önde gelen âlimlerinden ders almıştır. Bu şekilde iki yıl civarında ilim yolculuğu yaparak ders alan Dânî, sonrasında Kurtuba'ya geri dönmüştür. O, burada sıkıntılı bir dönem geçirdiği için memleketinden ayrılmak zorunda kalmış ve Sarakusta'ya gitmiştir (Koyuncu, 2017: 88). Sarakusta'da yedi yıl kalan Dânî, burada da eğitimine devam etmiş ve tahsilini tamamladıktan ders vermeye başlamıştır. O, burada öğrenciler yetiştirmiş ve farklı alanlarda birçok eser telif etmiştir. Sarakusta'dan ayrılan Dânî, Dâniye şehrine gelmiş oradan da Mayorka'ya geçmiştir. Burada sekiz yıl kalmıştır (Çetin 2015: 97).

Ebû Âmr ed-Dânî'nin yaşadığı dönemde siyasi istikrarsızlığı olsa da o; ilmin ve kültürün zirvede olduğu bir döneme denk gelmişti. Hicrî dördüncü aşıra denk gelen bu dönem Endülüs için altın çağ olarak adlandırılmıştır (Taş, 2021: 11). Ebû Âmr ed-Dânî de bu çağda ilmi ve kültürel zenginlikten faydalanarak kendini çok geliştirmiştir. Kendisi kıraat alanında uzmanlaşarak mukrî vasfıyla anılmıştır. Bununla beraber Arap dili, tefsir, hadis, fıkıh, kelam, ve diğer alanlarda da kendini yetiştirmiştir. Dânî'nin hadis alanında uzman olduğu söylenmişse de asıl şöhret olduğu alan Kur'an ilimleridir. Ayrıca onun edebiyatla ilgilendiği, güzel

yazılarının olduğu ifade edilmiştir (Kazancı, 2010: 177). Keskin ve kıvrak bir zekaya sahip olan Ebû Âmr ed-Dânî; ilim olarak gördüğü her şeyi yazdığını, yazdıklarını ezberlediğini ve ezberlediği hiçbir şeyi unutmadığını ifade etmiştir (İbnü'l-Cezerî, 2006: I, 506). Dâni'nin kendini bu şekilde ifade edip tanıtması onun ilmi seviyesi bakımından ne kadar üstün olduğunu göstermektedir. Âlimler de Ebû Âmr ed-Dânî'nin ilmi bakımından çok ileri düzeyde olduğunu belirtmişler ve bu onunla ilgili değerlendirmeler de bulundurmuşlardır. Örneğin Zehebi, Dânî için kendi çağdaşları arasında ve kendinden sonra gelenler arasında hem ilmine hem de hıfzına güvenilir biri olduğunu ifade etmiştir (Zehebî, 1958: II, 1121). Dâni hakkında övgü dolu sözlerden bahseden bir diğer âlim ise İbn Haldun'dur. İbn Haldûn Dâni'nin kıraat ilminde bir mütehassıs olduğunu bundan dolayı da kıraat ilmini öğrenenlerin onun eserlerine itimad edip kaynak gösterdiklerine işaret etmiştir (İbn Haldûn, 1967: 437). İbnü'l Cezerî, Dânî'den çokça istifade etmiş birisidir. Nitekim o, *en-Neşr fi'l-kıraâti'l-aşr* adlı eserinde hemen hemen bütün konularda Dânî'den nakilde bulunmuştur. Aynı şekilde Zehebî, İbn Beşküvâl, Zerkeşî, Ebû Şâme el-Mâkdisi gibi kıraat ilminin önde gelen âlimleri Dânî'den istifade etmişlerdir (Çetin, 1991: 16). Kıraat ilminde kendinden sonrakiler için bir kaynak olan Dânî, bu ilimde ihtisas sahibi olmuştur. İbn Beşküvâl, Dânî'nin bu özelliğine dikkat çekerek onun hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: "O, kıraat ilminde, tefsirde, i'rabta, târiklerde bir imamdı'' (İbn Beşküvâl, 1966: I, 406). Ebû Âmr ed-Dânî'nin ilim bakımından bu kadar ileri seviyelere gelmesinde ilim yolculuğu için gittiği beldeler oranın en meşhur âlimlerinden almış olduğu derslerin etkisi de büyüktür. Nitekim onun ders aldığı hocalarının sayısının yetmiş civarında olduğu söylenilmektedir. Bazı kaynaklar ise hocalarının sayısının doksan civarında olduğunu akatarmışlardır (Çetin, 2015: 103). Dâni'yi kıraat alanında yetiştiren belli başlı hocaları vardı. Bunlardan bazıları şunlardır: Abdülmelik b. El-Hasen b. Abdillah es-Sıkıllî, Ebu'l-Kasım Halef b. Hakan el-Mısrî, Ebû Müslim el-Kâtib, Ebu'l Kasım Abdulaziz b. Cafer el-Fârisî. (Kazancı, 2010: 178).

Dânî, birçok öğrenci de yetiştirmiştir. Nitekim o; Dâniye'de, Mayorka'da, Kurtuba'da yıllarca ders vererek hocalık yapmıştır. Onun yetiştirdiği öğrencilerin bir kısmı şunlardır: Abdülhak b. Ebî Mervân, Ebû Muhammed el-Endelusî, İbnü's-Selci, Abdülmelik b. Abdilkuddûs, Ebû Mervân ed-Dânî. (Çetin, 2015: 112-113).

2. EBÛ ÂMR OSMAN BİN SÂÎD ED-DÂNİ'NİN ESERLERİ

Endülüs'ün seçkin âlimlerinin başında gelen Ebû Amr ed-Dânî, İslami ilimlerin hemen her alanında birçok eser yazmıştır. Onun eserlerinin sayısı hakkında çeşitli ihtilaflar bulunmaktadır.

Dâni'nin eserlerinin 120 kadar olduğu ve bunların isimlerini bir urcûze içinde zikredildiği ifade edilmektedir (Çetin, DİA;8: 460). Ğânim Kâdduri el-Hamed, *et-Tahdîd* isimli eserinde ed-Dânî'nin telif etmiş olduğu kitaplarının sayısının yüz on dokuz olduğunu ifade etmiştir (Hamed, 1990: 41). Dabbî ise Dânî'nin hocalarını ve eserlerini bir nüshada topladıklarını ve bunların sayısının ise yüz civarında olduğunu ifade etmiştir (Dabbî, 1967: 412). Zehebî ise Dânî'nin eserlerinin yüz yirmi civarında olduğunu belirtmiştir (Zehebî, 1958: II, 1121). Bazı kaynaklarda ise onun telif etmiş olduğu eser sayısının yüz yetmiş olduğu nakledilmiştir (Çetin, 2015: 33-122). Dânî'nin telif ettiği eserler hem döneminde hem de sonraki dönemlerde temel kaynak olarak istifade edilmiştir. Onun eserlerin mükemmel olduğu ve alanında yazılmış en iyi eserler olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda Zehebî, onun eserleri hakkında övgü dolu ifadeler kullanarak kurrâ'nın onun kitaplarını benimsediğini, kıraat, tecvid, vakf -ibtidâ ve hem de diğer ilimlerde onun nakillerine güvenip itimat ettiklerini söylemiştir (Zehebî, 1958: II, 1121). İbnü'l-Cezerî, Dânî'nin eserlerine bakanın O'nun bu sahada ne derece üstün olduğunu ve bu ilmin ona Allah'tan gelen bir lütuf olduğunu anlayacağını bildirmiştir (İbnü'l-Cezerî, 2006: 504).

Ebû Amr ed-Dânî, başta kıraat ve tecvid olmak üzere Arap Dili, kelam, fıkıh, tefsir, hadis ve benzeri birçok ilim dallarında eserler yazmıştır. Onun meşhur eserlerini şu şekilde sıaralayabiliriz:

-Câmi'u'l-Beyân fi'l-Kırâati's-Seb'a
-et-Teysîr fi'l-Kırâati's-Seb'a
-el-Müktefâ fi'l-Vakfi ve'l-İbtidâ
-et-Tahdîd fi"l-İtkâni ve"t-Tecvîd
- el-İktifâ fi'l-Vakfi 'alâ Kellâ ve Belâ
-Tabakâtü'l-Kurrâ
-El-Mukni fî mârifeti mersumi meşâhifi ehli'l emşâr
-Tezkiretü'l-Huffâz
-el-İdğamü'l-kebir
-Müfredâtü'l-Kurrâi's-Seb'a
-Mehâricu'l-Hurûf ve Ecnâsuha
-el-İcâz ve"l-Beyân fî Usûli Kıraâti Nafi

SONUÇ

Endülüs; medeniyetin, kültürün, bilimin, sanatın ve aynı zamanda birçok ilim ehlinin yaşadığı bir yerdir. Bu ilim ehlinden biri de Ebû Âmr Osman b. Saîd ed-Dânî'dir. O, henüz on dört yaşlarında iken ilim yolculuğuna başlamıştır. Bu yolcuğunda birçok beldeye giderek oranın önde gelen âlimlerinden ders almış ve kendisini ilmi bakımdan çok geliştirmiştir. O, ilmiyle ve telif ettiği eserleriyle İslam dünyası için çok değerli bir âlim olmuştur. Özellikle kıraat ve tecvid alanında temel kaynak sayılabilecek birçok eser telif etmiş ve bu alanda birçok öğrenci yetiştirmiştir. Bununla birlikte tefsir, hadis, Arap dili, kelam ve diğer birçok ilmi alanlarda birçok eser yazmıştır. Yüzlerce eseri topluma kazandıran Ebû Amr ed-Dânî, birçok öğrenciye ders vererek ilim bakımından onların yetişmelerini sağlamıştır. O; yaşadığı dönemde ve sonraki dönemlerde kendisine ilim bakımından itimat edilen güvenilir bir âlim olmuştur.

KAYNAKÇA

Başal, Abdulhalim (2021). "Endülüs'te Kıraat İlmi", (Yayımlanmış Doktora Tezi). *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

Çetin, Abdurrahman (2015). *Endülüslü Alim Ebu 'Amr ed-Dani ve Kıraat İlmindeki Yeri*. İstanbul: Ensar Neşriyat Yayınları.

Çetin, Abdurrahman. (1991). "Ebû Âmr ed-Dâni ve Kıraat İlmindeki Yeri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt.3. Sayı. 16.

Çetin, Abdurrahman.(1993). "Dânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Dâni, Ebû Âmr Osman bin Sâîd (1421), *et-Tahdîd fi'l-İtkâni ve't-Tecvîd* , thk. Ğânim Kâdduri el-Hamed. Umman: Dâr'ul-Ammâr.

ed-Dabbî, Ahmed b. Yahyâ(592/1202), *Buğyetü'l-Mültemis fî Târîhi Ricâli Ehli'l-Endelüs,* Kahire: Dâru'l-Meârif.

Haccî, Abdurrahman Ali.(1987). *İslamî Fetihten Gırnata'nın Düşüşüne Kadar Endülüs Tarihi. (*Çev. K. Kınar). İstanbul: İlk Harf Yayınevi.

İbn Beşküvâl, Ebu'l-Kâsım Halef b. Abdilmelik (1182). *Kitâbü's-Sıla,* Kahire.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf (2006), *Ğâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*, nşr. Gotthelf Bergstraesser, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye (I-II).

İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed el-Mağribî (808/1406), *Mukaddime,* Beyrut.

Kazancı, Asiye Şenat. (2010). "Endülüslü Kıraat Âlimi Dâni ve Teysîri*". Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi,* 10: 177-178.

Özdemir, Mehmet (1995). "Endülüs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Okuyan, İbrahim (2020). "Endülüs İslam Medeniyetinin Oluşumu", *(*Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Konya.

Taş, Mustafa (2021). ''*Ebû Âmr ed-Dâni'nin Hadis İlmindeki Yeri ve İlmu'l-Hadis Adlı Eseri''*. Ankara: Gece kitaplığı.

Zehebî, Ebû Abdîllâh Muhammed b. Ahmed (748/1347), *Tezkiretü'l-Huffâz*, Beyrut: Dâr'ul-Kutubi'l İlmiyye.

İSLAM YARGILAMA HUKUKUNUN TEMEL İLKELERİ

Doç. Dr. ALPASLAN ALKIŞ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, alpaslanalkis@gmail.com -

ORCİD: ID/0000-0003-3401-7073

ÖZET

İnsanlıkla birlikte yazısız veya yazılı olarak bir takım hukuk kurallarının varlığına rağmen, kişiler arası münasebetlerde bilerek veya bilmeyerek hukuka aykırı olaylar ve durumlar oluşmaktadır. Bunların bazısı taraflar arasında çözüme kavuşturulabilse de bir kısmı devletin yetkili kıldığı bir yargı organına ihtiyaç duyar. Anlaşmazlıkları çözerek toplumsal düzeni sağlamakla görevli olan yargı adalet, hakkaniyet, tarafsızlık ve hukukilik gibi ilkeler çerçevesinde görevini yerine getirmesi gerekmektedir. Ayet ve hadislerde adaletle hükmedilmesinden sıkça bahsedilmekle birlikte Hz. Peygamber hâkimlik mesleğinin sorumluluğunun büyük olduğunu belirterek hâkimlerin Allah'tan korkmalarını, öfke gibi sağlıklı düşünmeyi engelleyen durumlarda hüküm vermekten kaçınmalarını bildirmiştir. Bu açıdan yargı organı adalet, eşitlik, masumiyet, çabukluk, tarafsızlık, dürüstlük, alenilik, kamu vicdanının korunması gibi yargılama hukukunun temel ilkeleri doğrultusunda uyuşmazlıkları bitirerek adaletin tesisini ve zulmün ortadan kaldırılmasını tesis etmelidir. Yargılama temel ilkelerinin ortaya konması açısından Ömer'in Basra valisi ve hâkimi olan Ebu Musa el-Eş'ari'ye gönderdiği mektubun çok önemli bir yeri vardır. Söz konusu mektupta Hz. Ömer, hâkimin tarafsız olmasını ve taraflara eşit davranılmasını, yanlışta ısrar edilmemesini, kesin kanaate ulaşılmadan karar verilmemesini, taraflara gerekli savunma süresinin tanınmasını, şahitliği geçerli kişilerin tanıklığına başvurulmasını, öfke ve hiddet durumunda karar verilmemesini emretmiştir. Hz. Ömer'in mektubunda yer alan yargılama ilkeleri o dönem için büyük bir yeniliktir. Yargılamanın usûl ve esasını belirleyen bu ilkeler, evrensel hukuk kuralı boyutuna dikkat çekerek sorumluluğun ahlakî ve dini boyutuna dikkat çekilmiştir. Yargılamada temel hedef durumunda olan adaletin tecellisi için belirli prensiplere ihtiyaç olup bu prensipler aynı zamanda hak ve hürriyetler için güvence durumundadır. İnsanlar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkların çözümü, hak ihlallerinin bertaraf edilmesi ve suç işleyenlerin cezalandırılması, toplu halde yaşamanın getirdiği bir zorunluluktur. Zayıfı koruyup haklıyı haksızdan ayırmak hakkı gasp edilen kişilerin hakkının teslim edilmesi ve suçlunun cezalandırılması yargı kurumunun görevi olup bu görevin hukuki ilkeler doğrultusunda yapması da evrensel bir zorunluluktur.

Anahtar Kelimeler : İslam Hukuku, Yargı, Hakim, Adalet, Tarafsızlık.

1. İSLAM YARGILAMA HUKUKU

Yargılama Türkçede "kazâ" şeklinde telaffuz edilen Arapça "kadâ (القضاء)" kelimesi ile ifade edilmektedir. Kadâ sözlükte hükmetmek, sonuçlandırmak anlamına gelmektedir. İslam hukukunda yargılama, genellikle devletin, yargı alanındaki görev ve yetkisi anlamında kullanılır. İslam hukukunda yargının işlevi, gerçeği ortaya çıkarıcı olmaktır.[1] Bu hususta Hz. Peygamber, *"Ben de sizin gibi bir insanım. Siz davalarınızın halli için bana geliyorsunuz. Bazınızın hüccet yönüyle, diğer bazısından daha ikna edici olması, böylece benim, işittiğime dayanarak onun lehine hükmetmem mümkündür. Kimin lehine, kardeşinin hakkından bir şey hükmetmişsem (bilsin ki), onun için cehennemden bir ateş parçası kesmiş oluyorum"*[2] buyurmuştur.

Devlet toplumsal düzeni sağlamak ve sağlıklı bir şekilde sürdürülmesini temin edecek kuralları koymak ve bu kuralların uygulanmasını gerçekleştirmekle yükümlüdür. Bireylerin kendi kendilerine hak alma yoluna gitmeleri doğru olmayıp haklarını yargı yoluyla talep etmeleri gerekmektedir. Bu açıdan yargılama hukukunun temel amaçlarından biri de bireylerin hukuktan kaynaklanan haklarının korunmasını sağlamaktır.

1.1. İslam Yargılama Hukukunun Temel İlkeleri

İslam yargılama hukukunun amacı, zulmün bertaraf edilerek adaleti tesis etmek ve hakkı sahibine ulaştırmaktır. Bu bağlamda İslâm yargılama hukukunun nüvesini oluşturan yani *" Edebü'l-Kâdî" nin* temel ilkeleri Hz. Ömer'in Ebû Musa el-Eş'ari'ye yazdığı mektup şöyle özetlenmiştir: *"Şüphesiz kadâ (yargı yoluyla adalet dağıtmak) muhkem bir farz ve uyulması zorunlu bir sünnettir. Sana bir dava arz edildiğinde onu iyice anlamaya çalış. Haklı-haksız belli olunca hükmünü ver ve uygula. Çünkü uygulanmayan hükmün (sadece sözde hakkı söylemenin) bir faydası yoktur. -Yargı meclisinde, insanlara (duruşma esnasında taraflara) tavırlarında eşit muamele et ki, güçlü olan, kendisini kayırabileceğine dair beklenti içinde olmasın, zayıf da adaletinden ümit kesmesin. -Beyyine (ispata yönelik delil) getirmek davacıya, yemin ise iddiayı inkâr eden davalıya düşer. -Helâl olan bir şeyi haram, haram olan bir şeyi helâl kılmamak kaydıyla anlaşma (sulh) caizdir. -Dün bir mesele hakkında hükmettikten sonra vicdanen rahatsız olur da hükmün yanlış olduğunu fark edip doğru hükme ulaşırsan, bu durum seni hakka dönmekten alıkoymasın. Çünkü hak her şeyden önce gelir. Hakka dönmek, bâtılda ısrar etmekten daha hayırlıdır. -Kitap ve Sünnet'te hükmü bulunmayan ve vicdanen kesin bir kanaate ulaşamadığın davaları iyice incele ve anlamaya çalış. Birbirinin benzeri olan şeylere dikkat et, emsâl olayları emsaline kıyas yaparak aynı hükme tâbi tut. Ulaştığın sonuçlar içerisinde Allah'ın rızasına en uygun ve hakka en yakın olan görüşü tercih et. -Bir hak iddia eden kimseye iddiasını ispat edebilecek kadar süre tanı, ispat için delil getirirse hakkını alır. Getiremezse aleyhine hükmet. -Müslümanlar birbirlerine karşı şahitlikte dürüst kabul edilirler, ancak haddi gerektiren bir suçtan dolayı celde cezası almış olanlar, yalancı şahitliği sabit olanlar ve akrabalık veya velâ bağı ile birbirine yakın olanlar hariç. Şüphesiz Allah sırları bilme yükümlülüğünü üzerinizden almış ve delillere dayanarak hüküm verdiğiniz takdirde sizden*

[1] Nuri Kahveci, "İslam Yargılama Hukuku", İslam Hukuku, 298.
[2] Buhâri, "Şehadat" 27, "Mezalim"16, "Hiyel" 9, "Ahkam" 20, 29, 31; Müslim, "Akdiye" 5.

sorumluluğu kaldırmıştır. -Muhakeme esnasında öfke ve hiddetten, işlerin çokluğundan sıkıntıya girip garip davranışlarda bulunmaktan (yüz ekşiterek), taraflara eziyet etmekten sakın. Çünkü adaletin dağıtıldığı yargı meclislerinde görevi hakkıyla yapana Allah büyük ecir vererek ona âhiret sermayesi İhsan eder. Kim ki hükmünde iyi niyetli olur, Allah'ın rızasını gözetir ve O'na yönelirse, Allah da onu insanlardan gelebilecek tehlikelerden korur. Kim de, Allah'ın her şeyi bildiğini görmezden gelip, dünyevî çıkarlar uğruna içinden benimsemediği halde suret-i haktan gözükerek iyi niyeti ihlâl ederse, Allah o kimseyi halk içinde rezil eder. Çünkü Allah, kullarından sadece halis niyetle yapılan amelleri kabul eder. Sen Allah katındaki ecrin ne kadar büyük olduğunu biliyor musun? O'nun gerek dünyada vereceği rızkı, gerekse rahmet hâzinelerinde gizlediği sevabı tahmin bile edemezsin!"[3]

Hz. Ömer'in mektubunda yer alan yargılama ilkeleri o zamanlar için büyük bir adımdı. Yargılama usulünü ve esaslarını düzenleyen bu ilkeler, hem hukuki açıdan hem de ahlâk açısından çok önemli yenilik olduğu gibi evrensel tarafı olan bir yaklaşımdır.[4] Yargılamada temel hedef durumunda olan adaletin tecellisi için belirli prensiplere ihtiyaç olup bu prensipler aynı zamanda hak ve hürriyetler için güvence durumundadır. İslâm Yargılama hukukunun başlıca temel ilkeleri şunlardır:

1.1.1. Masumiyet Karinesi

İslâm hukukunda kişinin suçsuzluğu ve borçsuzluğu esastır.[5] Mecelle'nin ifadesiyle "berâet-i zimmet asıldır."[6] Bu ilkeye göre bir kimse borcu veya suçu ispat edilinceye kadar hukuk önünde suçsuz ve borçsuz kabul edilir.[7] Bunun bir gereği olarak ispat yükü iddiada bulunana aittir. Berâet-i zimmet ilkesi ile savunma hakkı teminat altına alınmaktadır. Zira bir insanın suçluluğu ispatlanmadıkça masum olduğu kabul edilir. İslâm yargılama hukukunda berâet-i zimmet, yani suç sabit oluncaya kadar yargılanan kimsenin suçlu değil, sanık muamelesi görmesi ilkesi titizlikle uygulana gelmiştir.[8]

Bu ilkeye Osmanlı dönemi uygulamalarında da riâyet edilmiş ve kanunla teminat altına alınmıştır. Buna göre suçlu olarak itham edilen kimsenin yargı nezdinde suçu sâbit olmadıkça ehl-i örf (beylerbeyi, sancak beyi, mutasarrıf, kaim-i makam, subaşı ve mütesellim gibi askerî ve mülkî âmirler) tarafından cezalandırılamaz. Şayet zanlı mahkemeye gelmekten kaçınırsa, eziyet ve işkence etmemek kaydıyla mahkemeye zorla getirilmesinde bir beis görülmez. Yine hiçbir kimse hâkimin bilgisi dışında hapsedilemez.[9]

Ayrıca "Şek ile yakin zail olmaz" [10] kuralınca zan, tahmin, tereddüd ve şüphe üzerine kesin hüküm verilemez. Bu sebeple İslâm hukukunda suçun meydana gelişinde ve ispatlanmasında herhangi bir şüphe oluşursa bu sanık lehine kullanılır. Berâet-i zimmet ilkesi gereği hadler

3 Serahsî, Mebsût, 16/60-65; Kâsânî, Bedâ'i, 7/9; Mâverdî, Ahkâmu's-sultâniyye, 139-140; İbn Kayyım, İ'lâmu'l-Muvakkiîn, 1/85-86.
4 Aslan, Yargılama Etiği, 117.
5 İbn Nüceym, el-Eşbâh ve'n-Nezâir, 59; Mecelle, md. 8, 10.
6 Mecelle, md.8.
7 Bardakoğlu, "Berâet" DİA, 5/471; Bilmen, Hukukı İslamiyye, 1/257.
8 Bayındır, İslam Muhakeme Hukuku, 71, 124.
9 Aslan, Yargılama Etiği, 154.
10 Mecelle, md.4.

şüpheyle düşmektedir. Zira bir hata sonucu had cezaları infaz edilirse, bu durum telafisi mümkün olmayacak mağduriyetlere sebebiyet verecektir. Bu noktada hakların zayi olmaması için hâkime cezayı düşürecek bir şüphe arama görevi ve vukuunda cezayı düşürme yetkisi verilmiştir.[11] Bu hususta Rasûlullah *"Hata ile berâet ettirmek hatâ ile cezalandırmaktan daha iyidir."*[12] buyurmuştur. Bu çerçevede *"Şüpheden sanık yararlanır."* esası doğmuş ve İslâm muhakeme hukukunun temel prensiplerinden biri olmuştur. Daha sonra bu prensip evrensel hukukun da temel bir ilkesi haline dönüşmüştür.[13]

1.1.2. Yargılamada Çabukluk

Yargılamanın en kısa sürede bitirilmesi amaçtır. Mecelle'de hâkimin yargılama sırasında işi sürüncemede bırakmamak üzere araştırma işlemlerini yapması gerektiği ifade edilmiştir[14]. Hüküm için gerekli şartlar oluştuğunda hâkimin hükmü geciktirmesi caiz değildir.[15] Bu durumda yargılamanın neticesine göre hüküm vermek gerekir aksi halde mazeretsiz olarak hüküm geciktirilirse adalet yerine getirilmediğinden günah olur.[16]

Yargılamada makul sürenin aşılarak hak sahibinin belirlenmesinin sürüncemeye bırakılmasında, hâkimi töhmet altına sokabilecek bir mefsedet söz konusudur. Bu durum, mahkemeye karşı duyulan insanlar arasında mevcut güven ve saygı duygusunu ortadan kaldırır ki, bu yargı için büyük bir tehlikedir.[17]

1.1.3. Adalet ve Eşitlik

Adalet kelimesi, *"hak ile hükmetmek";* hakları ve ödevleri gerektiği gibi paylaştırmak, herkese hakkı olanı vermektir. Hukuk, temelde haklının ve haksızın bilinmesini amaçlar. Adalet ise herkese kendi hakkını vermeyi ve haklılığı gerçekleştirmeyi sağlar. Bundan dolayı hukukta adalet, hedeflenen bir ilkedir ve hukuk adaleti amaçlar. Bu, İslâm hukukunda da böyledir.[18]

İslâm muhakeme hukukunda yargılamanın en önemli prensiplerinden biri de adâlet ve eşitliktir. Adâletle hükmetmek, hak ve hakkaniyete göre hüküm verme manâsına gelir.[19] Kur'ân'daki ilgili âyetler bu hususu desteklemektedir. Nisâ sûresi 58. ayette: *"Allah size emânetleri ehline vermenizi, insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adâletle hükmetmenizi emreder."* buyurulmaktadır. Burada "emanetlerin ehline verilmesi" ile "adâletle hüküm vermenin" birlikte zikredilmesi önemlidir. Diğer bir ayette de *"... ve eğer hüküm verirsen, aralarında adâletle hüküm ver. Çünkü Allah adâlet yapanları sever."*[20] buyurulması hâkimlerin adâletin tecellisindeki etkin rollerine işâret etmektedir. Adâletle hüküm vermekte ihmalkâr davranan hâkimin uhrevî ceza ile tecziye edileceği bildirilmektedir. [21] Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim,

11 Molla Hüsrev, Düreru'l-Hükkâm, 2/64.
12 Tirmizî, "*Hudûd", 6.*
13 Atar, İslam Yargılama Hukuku, 32; Aslan, Yargılama Etiği, 155.
14 Mecelle, md.1813.
15 Mecelle, md. 1828.
16 Bayındır, İslam Muhakeme Hukuku, 129; Atar, İslam Yargılama Hukuku, 32.
17 Aslan, Yargılama Etiği, 157-158.
18 Nahl 16/90.
19 Karaman, "Adâlet" DİA, 1/344.
20 Maide 5/42, 8.
21 Sâ'd 38/26.

kendine özgü üslubu ile yargı önünde herkesin eşit haklara sahip olduğunu[22] ifade eder.[23]

Hz Peygamber, hâkimin taraflara eşit davranması konusunda şöyle buyurmaktadır: *"Sizden biri halk arasında hüküm vermekle görevlendirildiğinde onlara tavrıyla, işaretiyle ve oturuşuyla eşit davranmalıdır, sesini hasımlardan yalnız birine karşı yükseltmesin (birine susup da diğerine bağırmasın)."*[24] Hz. Ömer'in mektubunda da: *"...Yargı meclisinde insanları eşit tut, ta ki eşraftan olanlar senden çekinsin (de torpil veya taraf tutman için bir beklenti içine girmesin), zayıf olanlar da adaletinden ümit kesmesinler."*[25] diyerek hâkimin güçlü-zayıf, zengin-fakir ayrımı gözetmeden herkese eşit davranmasını emretmiştir.[26]

Yargılama özelinde taraflara eşit davranılması adâleti ifade eder, ancak genelde "adâlet" ile "eşitlik" kavramları arasında belli farklar bulunmaktadır. Şöyle ki: "Adâlet genellikle verilen ile hak edilen arasındaki dengeyi ifade eder. Bu denge bazı hallerde "eşitlik" ile gerçekleşir; ancak adâlet eşitlik değil, dengedir. Diyet ve tazminat yoluyla adaletin sağlanmasında denge esastır."[27] Hâkim, yargılamada ve duruşmanın evrelerinde taraflara eşit davranmak durumundadır. Ancak muhakeme sonucunda vereceği kararın taraflar için eşit değil, adil olması zorunludur. Zira hakkın tecelli etmesi de bu şekilde mümkün olacaktır.[28]

1.1.4. Bağımsızlık

İslâm hukukunda yargı, diğer güçlerden bağımsızdır. Hâkim görevinde bağımsız olup, bu hususta ona kimse müdâhale edemez.[29] Zira ayette şöyle buyrulur: *"Aralarında Allah'ın sana indirdiği hükümlerle hükmet; onların keyiflerine uyma. Allah'ın sana indirdiği hükümlerin bir kısmını sana tatbik ettirmemek için yapacakları saptırmadan şiddetle kaçın."* [30]

Yargı bağımsızlığından amaç, hiçbir makam veya kişinin yargıya müdahale etmemesi, hâkimlerin bağlı oldukları hukukî esaslara göre hüküm vermeleridir. Ancak hâkimlerin yanılması, görevi ihmal etmeleri veya kötüye kullanmaları veyahut da görevleriyle bağdaşmayacak işler yapmaları da muhtemel olduğundan denetlenmeleri de gerekmektedir.[31] Bu açıdan yargılama esnasında kadıların tarafsız olmaları, davalı ve davacının haklarını eşit bir şekilde korumaları gerekir.[32] Kur'an'da şahitlik örneğinde, "kişilerin en yakınları ve sevdikleri aleyhine de olsa adaletten sapmamaları" emredilmektedir.[33] Hz. Peygamber de, "*Sizden biriniz yargı görevini üstlenince oturtmak, bakmak, işaret etmek hususlarında taraflara eşit muamele yapsın. Sesini iki hasımdan sadece birine karşı yükseltmesin*"[34] diyerek yargılamanın adil ve tarafsız olmasını ve yargıya güvenin korunmasına dikkat çekmiştir. Hâkimlerin duruşma

22 Hucurât 49/13.
23 Aslan, Yargılama Etiği, 139.
24 Dârekutnî, es-Sünen, 4/205
25 Kâsanî, Bedâî, 7/9; İbn Kayyım, İ'lâmu'l-Muvakkiîn, 3/114; Mecelle, md. 1798, 1799.
26 Aslan, Yargılama Etiği, 140.
27 Karaman, "Adalet", DİA, 1/343.
28 Aslan, Yargılama Etiği, 141.
29 Aslan, Yargılama Etiği, 118.
30 Mâide, 5/49.
31 Atar, "Kadı", DİA, 24/69; Aslan, Yargılama Etiği, 125-126.
32 Mecelle, md. 1799.
33 Nisâ 4/135.
34 Dârekutnî, 4/205.

sırasında yargının saygınlığını bozacak davranışlarda bulunmamaları, taraflardan hediye kabul etmemesi ve davetlerine katılmamaları gerekmektedir.[35]

İslâm Hukukunda ve Osmanlı uygulamasında kadı, bir hukuk adamı ve şer'î hukuku temsil eden bir hâkim olarak daima bağımsız olmuştur. Ona yargı işlerinde kimse müdahale edemediği gibi kadılara siyaset cezası da uygulanamazdı.[36]

1.1.5. Dürüstlük

Dürüstlük kelime olarak, doğru olmak, hatasız olmak, sözünde ve davranışlarında istikametten ayrılmamak[37] manasına gelir. Yargılama hukukunda davânın dürüstlük kuralına uygun açılması ve yürütülmesi gibi öncelikle taraflar mahkemeye ve birbirlerine karşı dürüst olmalıdırlar. Tarafların iddia ve savunmalarında doğruyu söylemeleri, tanıkların yalan söylememesi gerekmektedir. Ancak kanun boşluklarını iyi kullanma mesleği haline gelen avukatlık kurumu, maalesef savunmadan uzaklaşmış, zaman zaman haklıyı haksız, haksızı haklı hale getirir olmuştur. Halbuki "dürüstlük" hukukî bir kavram olmaktan öte vicdanî ve ahlâkî tarafı ağır basan bir kavramdır. Böyle olunca dürüstlük kuralının manevî ve ahlakî değerleri referans alan bir hukuk sisteminde daha fazla uygulanma imkanına sahip olduğu söylenebilir. Dolayısıyla dürüstlüğün müeyyidesi maddî değil, manevîdir.[38]

İslâmiyet adaletin ve hakların korunmasına matuf olarak kanuna boyun eğme ve maddî cezaların yanı sıra, diğer hukuk sistemlerinden farklı olarak bir de manevî yaptırım gücüne sahiptir. Hakikî mümin dünyevî ceza görmeyeceği yerde bile üzerine düşen vazifeleri yerine getirir ve yakalanıp cezalandırılmayacağından emin olsa bile başkalarına haksızlık yapmaktan kaçınır. Bu yaptırım gücü, kanunlara uyma ve herkesin hak ve hürriyetlerinin korunmasını sağlamada İslâm hukukunu diğer hukuk sistemlerinden daha ayrıcalıklı bir konuma getirir.[93] Dürüstlük kuralını emreden ilahî yaptırım gücünün yansıması hâkim, hasımlar ve görgü tanıkları olmak üzere üç boyutludur. Yargılama esnasında hak ve hürriyetlerin korunup adâletin sağlanması için gerek hâkim gerek hasımlar ve gerekse şahitler, ilâhî hitapla ayrı ayrı muhatap kılınmıştır.[39]

İslâm Yargılama Hukukunda ilke olarak dâvâcı ve dâvâlı, hakikatin ortaya çıkmasında aydınlatıcı bir rol üstlenmek durumundadırlar, yoksa hasmâne bir tutum içerisinde meseleyi hukuk savaşma dönüştürmeleri caiz görülmez. Onların görevi âdil bir karar verilmesine yardımcı olmaktır. Yargılama esnasında "dürüstlük kuralı" içerisinde hareket etmesi gereken diğer bir kişi de hâkimdir. Yargılama görevini üstlenen hâkimin *hak ve adaletle* hüküm verme hususunda elinden gelen gayreti sarf etmesi üzerine vâciptir. Yargılamanın dürüstlük ilkesi içerisinde cereyan etmesini sağlayacak en etkili taraflardan biri de şahitlerdir. Çünkü doğru hükmün verilmesi çoğu zaman onların beyânı üzere olacaktır. Bundan dolayı şahitliğin dürüstlük ilkesi içerisinde olmasını temin için şahitlerin güvenilirlik soruşturmalarının (tadil ve

[35] Atar, "Kadı", DİA, 24/69.
[36] Ortaylı, "Kadı" DİA, 24/70. Aslan, Yargılama Etiği, 121.
[37] Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, 606.
[38] Aslan, Yargılama Etiği, 143-144.
[39] Aslan, Yargılama Etiği, 145.

tezkiye) yapılması istenmektedir. Tanıklığın dürüstlükle yapılmasını emreden Kur'ân[40] şâhitlerin adalete ve dürüst kişiliğe sahip olmalarında ısrar etmektedir.[41] Yalan yere şahitlik etmek hadiste[42] en büyük günahlar arasında sayılmıştır.[43]

1.1.6. Alenilik ve Kamu Vicdanın Korunması

Muhakeme hukukunda alenîlik, yargılamanın, özellikle duruşmaların herkese açık olması anlamına gelir. İslâm muhakeme hukukunda da yargılamanın aleniliği ilkesi esas kabul edilmiş ve bunun uygulanmasında gerekli titizlik gösterilmiştir. Zira ilk dönemlerde yargılamanın mescitlerde herkese açık şekilde yapılması bu ilkenin bir gereğidir. Bu esasa binaen İslâm hukukçuları, yargılamanın birkaç kişinin huzurunda yapılmasını zorunlu görmüşler ve açıkta cereyan etmeyen bir duruşmayı şaibeli olarak değerlendirmişlerdir.[44] Gerektiğinde hâkim duruşmanın gizli yapılmasına karar verebilir. Ancak bu istisnai bir durumdur. Yargılamanın açıklığı ilkesi, tarafların hak ihlallerini önleyebileceği gibi hâkim üzerindeki baskıyı da kıracaktır. Bu nedenle hâkim yargılamayı alenî yapar[45] ve dinlemek için duruşmaya gelen kimseleri de engelleyemez.[46]

Yargılamanın alenî olması ile kamu vicdânı arasında sıkı bir irtibat vardır. Çünkü kamu vicdanı, verilen âdil hükümlerle tatmin olacağı gibi, yapılan haksızlıklar karşısında da rahatsızlık duyacak ve "herkesin ettiği yanına kalıyor" düşüncesi yargıya karşı duyulan güveni azaltacaktır. Bu nedenle kamu haklarını ilgilendiren bir davanın görülmesi kamuoyunu ilgilendirdiği kadar bu davanın sonunda verilen hükmün aleni olarak uygulanması da kamu vicdanında ki adâlet beklentisini yakından ilgilendirir. Nitekim yüce Allah bazı cezaların uygulanmasında bir topluluğun gözlemci olarak bulunmasını emretmekle[47] bu gerçeğe de işaret etmiştir. Osmanlılarda muhâkemenin müderris, emekli kadı ve müftülerin de aralarında bulunduğu *"şühûdü'l-hâl"* denilen topluluğun huzurunda yapılması, yargılamanın alenî olmasının yanında hâkimin denetlendiğini de göstermektedir. Şer'iyye sicillerinde dâvaların kaydedilmesi, şühûdü'l-hâl kısmında bazı durumlarda sayısı otuza varan kişilerin isimlerinin yazılması duruşmanın aleniliğini göstermektedir. Böylece kamu vicdanı gözetilerek muhtemelen verilen kararlara da saygı duyulmasını sağlıyordu.[48]

1.2. Medeni Usul Hukukunda Yargılama İlkeleri

Medeni usul hukukunda yargılamaya hâkim olan ilkeler ise şunlardır:[49]

a) Tasarruf ilkesi: "Hâkim, iki taraftan birinin talebi olmaksızın, kendiliğinden bir davayı inceleyemez ve karara bağlayamaz." (HMK, md. 24.)

---

[40] Nisa, 4/ 135.
[41] Maide 5/ 95, 106; Talak 65/ 2.
[42] Ebû Dâvûd, "*Akdiye",* 15; İbn Mâce, "*Ahkâm"* 32; Tirmizî, "*Şehadet",* 3.
[43] Aslan, Yargılama Etiği, 146-147.
44 İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-kadir, 7/469; İbn Abidin, Reddü'l-muhtar, 5/354.
[45] Mecelle, md. 1815.
46 Ali Haydar Efendi, Dürerü'l-Hükkâm, 4/570; Aslan, Yargılama Etiği, 149.
47 Nur 24/2.
[48] Aslan, Yargılama Etiği, 151; Aslan, Şühudü'l-Hal, 109-115.
[49] Hukuk Muhakemeleri Kanunu, Resmi Gazete 12/01/2011, Kanun No: 6100, md. 24-32.

b) Taraflarca getirilme ilkesi: "Kanunda öngörülen istisnalar dışında, hâkim, iki taraftan birinin söylemediği şeyi veya vakıaları kendiliğinden dikkate alamaz ve onları hatırlatabilecek davranışlarda dahi bulunamaz. Kanunla belirtilen durumlar dışında, hâkim, kendiliğinden delil toplayamaz." (HMK, md. 25.)

c) Taleple bağlılık ilkesi: "Hâkim, tarafların talep sonuçlarıyla bağlıdır; ondan fazlasına veya başka bir şeye karar veremez. Duruma göre, talep sonucundan daha azına karar verebilir." (HMK, md. 26.)

d) Hukuki dinlenilme hakkı: "Davanın tarafları, müdahiller ve yargılamanın diğer ilgilileri, kendi hakları ile bağlantılı olarak hukuki dinlenilme hakkına sahiptirler." (HMK, md.27.)

e) Aleniyet ilkesi: "Genel ahlak ve kamu güvenliğinin gerektirdiği haller dışında duruşma ve kararların bildirilmesi alenidir." (HMK, md. 28.)

f) Dürüst davranma ve doğruyu söyleme yükümlülüğü: "Taraflar, dürüstlük kuralına uygun davranmak zorundadırlar." (HMK, md. 29.)

g) Usul ekonomisi ilkesi: "Hâkim, yargılamanın makul süre içinde ve düzenli bir biçimde yürütülmesini ve gereksiz gider yapılmamasını sağlamakla yükümlüdür." (HMK, md. 30.)

h) Hâkimin davayı aydınlatma ödevi: "Hâkim, uyuşmazlığın aydınlatılmasının zorunlu kıldığı durumlarda, maddi veya hukuki açıdan belirsiz yahut çelişkili gördüğü hususlar hakkında, taraflara açıklama yaptırabilir; soru sorabilir; delil gösterilmesini isteyebilir." (HMK, md. 31.)

ı) Yargılamanın sevk ve idaresi: "Yargılamayı, hâkim sevk ve idare eder; yargılama düzeninin bozulmaması için gerekli her türlü tedbiri alır." (HMK, md. 32.)

KAYNAKÇA

Ali Haydar Efendi, Hoca Emin Efendi Zade, Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm, Ebu'z Ziya Matbaası, İstanbul, R.1330.

Aslan, Nasi, İslam Yargılama Hukukunda Şühûdü'l-Hal, Karahan Kitabevi, Adana, 2018.

Aslan, Nasi, İslam Hukukunda Yargılama Etiği ve İlkeleri, İlahiyat yayınları, Ankara, 2005.

Atar, Fahrettin, İslam Yargılama Hukukunun Esasları, İFAV Yayınları, İstanbul, 2013.

Atar, Fahrettin, "Kadı", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2001.

Bardakoğlu, Ali, "Berâet" TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1992.

Bayındır, Abdulaziz, İslam Muhakeme Hukuku, Süleymaniye Vakfı yayınları, İstanbul, 2015.

Bilmen, Ömer Nasuhi, Hukukı İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu, Bilmen Basımevi, İstanbul, 1985.

Buhârî, Muhâmmed b. İsmail b. İbrahim, Sahîhu'l-Buhârî, Çağrı Yayınevi, İstanbul 1981.

Dârekutnî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer, Sünenü'd-Dârekutnî, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2004.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî es-Sicistânî, Süneni Ebî Dâvûd, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

HMK, Hukuk Muhakemeleri Kanunu, Resmi Gazete 12/01/2011, Kanun No: 6100. Erişim 18 Aralık 2023. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6100.pdf

İbn Âbidîn, Muhâmmed Emin, Hâşiyetü Reddül Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1984.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed, *İ'lâmü'l-muvakkiîn an rabbi'l-âlemîn,* Beyrut 1973.

İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhâmmed b. Yezîd el-Kazvinî, Sünen-i İbn Mace, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhâmmed, el-Eşbâh ve'n-Nezâir (Gamzü 'Uyûnü'l-Beşâir ile birlikte), Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2017.

İbnü'l-Hümâm, Kemâluddin, *Şerhu Fethü'l-kadîr,* Kahire 1389/1970-Mısır 1310.

Kahveci, Nuri, "İslam Yargılama Hukuku", *İslam Hukuku*, İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2023.

Karaman, Hayrettin, *"Adâlet"* TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1988.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed, el-Bedâiü's-Sanâî' fî Tertîbi'ş-Şerâî', Dâru'l-Fikir, Beyrut, 1996.

Mâverdî, *el-Ahkâmu's-sultâniyye,* Beyrut, 1994.

Mecelle, Mecelle-i Ahkam-ı Adliye, (Kontrol, Ali Himmet Berki), Hikmet Yayınları, İstanbul, 1982.

Molla Hüsrev, *Düreru'l-Hükkâm,* Fazilet Neşriyat, İstanbul, 1979.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc, Sahîhi Müslim, Çağrı Yayınevi, İstanbul 1981.

Ortaylı, İlber, "Kadı", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2001.

Serahsî, Muhâmmed b. Ahmed b. Ebî Sehl. el-Mebsût, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1993.

Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî,* İstanbul 1317.

Tirmîzî, Ebû İsâ Muhâmmed b. İsâ b. Sevre s-Sülemî, Sünenü't-Tirmizî, İstanbul: Çağrı Yayınevi, 1981.

İSLAM HUKUKUNDAN AKIL VE BULÛĞUN TASARRUFLARA ETKİSİ

Doç. Dr. ALPASLAN ALKIŞ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, alpaslanalkis@gmail.com - ORCİD: ID/0000-0003-3401-7073

ÖZET

Akıl, insanı diğer canlılardan ayırarak ona sorumluluk yükleyen anlama ve düşünme yetisi olup hukuken insanın iyi ile kötüyü ayırt etmesine yarayan zihnî melekelerdir. Kur'ân'a göre insanın ilâhî emirler karşısında yükümlülük ve sorumluluk altına girmesini sağlayan ve onun her türlü tasarruflarına anlam kazandıran akıldır. Ayetlerde, kazanılan bilgi ve davranışların aklın kontrolünde kullanılması gerektiği, bunu yapmayanların sorumlu tutulacağı ifade edilmektedir. İnsan aklını kullanmasına göre melekten üstün olabildiği gibi hayvandan aşağıda düşebilmektedir. İnsanın dünyada kan döküp zulüm yapacağını söyleyen meleklere, eşyanın ismini söylemelerinin istenmesi ve cevap alınamaması karşısında insan aklı sayesinde eşyayı isimlendirmiştir. Böylece eşyayı yorumlayabilme gücüne sahip olan aklın, ilâhî hakikatleri sezme, anlama ve onların üzerinde düşünüp yorum yapma yetkisi de bulunmaktadır. Bu açıdan insanın ibadetlerle mükellef ve hukukî-cezaî ehliyete sahip olabilmesi için temyiz kudretine sahip bulunması gerekmektedir. İnsanın çocukluktan çıkıp yetişkin olma özelliği ise bulûğ ile kazanılmaktadır. Bulûğ ile insan hem bedenen hem de ruhen belli ve yeterli bir asgari olgunluğa eriştiğinden kural olarak tasarruf ehliyetini kazanır. Bulûğ yaşına ulaşan kişi iman esasları, ibadetler, haramlar, vergi, cezaî ve hukukî mesuliyetler ile toplumsal ve hukukî düzenin sağladığı haklardan faydalanma yönünden tam ehliyet sahibi olmaktadır. İslâm hukukunda bulûğ için bazı şart ve ölçüler konmuştur. Kişinin belli bir alt yaş sınırına ulaşması bulûğun ön şartıdır. Bulûğun ölçüsünden ilki fiilî bulûğ iken ikincisi ise hükmen bulûğdur. Bu da çocuğun belli bir yaş sınırına ulaşmasıdır. Ebû Hanîfe'ye göre kız on yedi, erkek on sekiz yaşını ikmal ettiğinde birçok İslâm hukukçusuna göre de kız-erkek farkı olmaksızın çocuk on beş yaşını ikmal ettiğinde fiilen ergen olup olmadığına bakılmaksızın hükmen bulûğa erdiği kabul edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Akıl, Bulûğ, Ergenlik, Ehliyet.

1. İSLAM HUKUKUNDA AKIL VE BULÛĞ

İslam'da insan tasarruflarından sorumlu olabilmesi için iki şart gereklidir. Bunlar akıl ve bulûğ yaşına ulaşmaktır.

a) Akıl: Mükellefte teklifleri anlayacak derecede akıl ve zeka bulunmalıdır. Teklifi anlayamayan kişinin emredilen şeyi yapması mümkün değildir. Teklîfî delilleri anlama kudreti

ancak akılla gerçekleşir. Ancak akıl, duyu organlarıyla idrak edilemeyen gizli bir şey olduğu için Şârî', teklîfî akla kaynak olarak itibar ettiği zâhir bir şeye yani bulûğa bağlamıştır. Kim üzerinde gücünü bozan ârızalar görülmeksizin bulûğa ulaşırsa mükellef olma kudretini tam anlamıyla kazanmış olur. Bundan dolayı akıl hastalığı bulunan kişi ile bulûğa ulaşmayan çocuk mükellef tutulmamaktadır. Uyku ve baygın kimseler de anlama gücüne sahip olmadıklarından mükellefiyetleri sınırlıdır. Zira Allah Rasûlü *"Üç kişiden kalem (sorumluluk) kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, buluğa erinceye kadar çocuktan, akıllanıncaya kadar deliden."*[1] *ve "Kim uyurken ya da unuttuğunda namazı geçirirse hatırladığında onu kılsın. Bu hatırlama namazın vaktidir."*[2] *buyurmuştur*.[3]

Aklı olmayanların hukuki tasarrufları geçersiz olduğundan ibadet ve ceza yükümlülükleri yoktur ancak hak ve borçlara ehil olduklarından verdikleri mali zararlardan tazmin sorumlulukları vardır.[4]

b) Bulûğ (Ehliyet): Mükellefin dinî ve hukukî hükme konu olmaya elverişli olmasıdır. Ehliyet meleke ile kazanılan bir akla dayanır. Aklın ortaya çıkması ve devamlı olması bakımından her fertte ayrı ayrıdır. Bunun için de ehliyet kişinin düşünme, anlama ve yapabilme yetisinin ortaya çıkmasına bağlı olarak tedrîcen gelişen itibarî bir vasıf konumundadır. Her şahsın aklî seviyesinin, teklifin illetini anlayacak dereceye ulaşıp ulaşmadıklarını bilmek mümkün olmadığından ehliyet için zâhirî bir sebep olan bulûğ esas alınmıştır. Çünkü aklın kemale ermesinin sebep ve şartlarının meydana gelmesi bulûğ ile ortaya çıkmaktadır.[5] Biyolojik ergenlik demek olan bulûğ, aklî yetişkinlik için de somut bir kriter olarak benimsenir ve bu dönemden itibaren kişinin aklî ve bedenî olgunluğa ulaştığı kabul edilir.

c) Çocukluk: Çocukluk dönemi doğumla başlayıp bulûğa kadar devam eder. Çocukların akıllarının gelişmesi açısından hayat devreleri, temyiz öncesi (gayri mümeyyiz çocuk) ve temyiz devri (mümeyyiz çocuk) şeklinde iki kısımda incelenmektedir.[6] Çocuğun doğumundan yedi yaşına kadar olan dönemine "gayri mümeyyiz" denir. Yedi yaşından bulûğ dönemine kadar geçen dönemine de "mümeyyiz" denir.[7]

A) Gayri mümeyyiz çocuğun mükellefiyetleri şunlardır:[8]

1) Mali mükellefiyetler: Çocuk, zarar verdiği malın bedelini tazminle yükümlüdür. Nafaka, öşür ve haraç ödeme sorumluluğu vardır. Velisi onun adına kira ve alış-veriş gibi sözleşmeler yapabilmektedir.

1 Tirmizi, **Hudud,** 1; Dârimî, **Hudud,** 1.
2 Nesâi, **Mevâkıt,** 53; İbn Mâce, **Salât,** 10.
3 Pezdevî, Usûl, 4/324-335; Abdülazîz Buhârî, Keşfü'l-Esrâr, 4/324-335; Şakir Hanbelî, Fıkıh Usûlü, 346.
4 Dönmez, "Cünûn", DİA, 8/127.
5 Şakir Hanbelî, Fıkıh Usûlü, 347.
6 Molla Hüsrev, Mirkât, 324-325.
7 Sava Paşa, 1/167-168; Aydın, "Çocuk", DİA, 8/361.
8 Abdülazîz Buhârî, Keşfü'l-Esrâr, 4/381-384; Molla Civen, Nuru'l-Envâr, 2/439-443; Atar, Fıkıh Usûlü, 148.

2) Bedeni ve mali cezalar: Kısas ve had cezaları, çocuğa uygulanmaz. Kısas gerektiren suçlarda kısas diyete dönüşür. Mirastan mahrumiyet cezası da uygulanmaz.

3) İbadetler: Çocuğa namaz, oruç, hac, zekât gibi ibadetler farz değildir. Ebu Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre çocuk fıtır sadakasıyla yükümlüdür.

4) Sözlü tasarruflar*:* Gayr-ı mümeyyiz çocukların sözlü tasarrufları geçersizdir. Mecelle bu hususa, "*Sağir-i gayr-ı mümeyyizin velisi izin verse bile onun tasarrufat-ı kavlisi asla sahih olmaz*"[9] şeklinde ifade etmektedir.

B) Mümeyyiz çocuğun ehliyeti eksiktir ve bu konuda onu ilgilendiren kavlî tasarrufları üç kısma ayrılır.[10]

1. Lehte olan kavli tasarruflar: Mümeyyiz çocuğun yararına olan sözlü tasarrufları geçerlidir. Bu durumdaki tasarruflarında velisinin iznine gerek yoktur. Hibe ve sadakayı kabul edebiir.

2. Aleyhte olan kavli tasarruflar: Mümeyyiz çocuğun zararına olan sözlü tasarrufları geçerli değildir. Velisi de bu tür tasarrufları çocuğu adına yapamaz. Bu açıdan hibe ve sadaka vermesi sahih olmaz.

3. Leh veya aleyhte olabilecek kavli tasarruflar: Mümeyyiz çocuğun alış veriş gibi kendisi için yarar ve zarar olma ihtimali olan tasarrufları velisinin iznine tabidir. Velisi, çocuğun bu tasarruflarını onaylarsa geçerli, onaylamazsa geçersiz olur. Ancak Veli, yeteneğinde güven duyduğu mümeyyiz çocuğa ticari faaliyette bulunma izni verebilir. Buna "me'zûn" denir. İzin verilen hususlarda me'zun mümeyyiz çocuğun tasarrufları, veli izni olmadan sahih olur.[11]

2. AKIL BULÛĞ'UN TASARRUFLARA ETKİSİ

2.1. İbadet hukuku

İbadet: İbadet âkil ve bâliğ olan Müslümana farzdır. Akıl noksanlığı olan ve buluğ yaşına ulaşmayan kişinin ibadet yükümlülüğü yoktur. Bu açıdan namaz, oruç, zekat, hac ve namazda imamlık yapabilme yükümlülüğü için akıl ve bulûğ şartı bulunmaktadır.[12]

2.2. Aile hukuku

Nikah: Nikah akdinin sahih olabilmesi için nikah kıyacak erkek ve kadının akil ve baliğ olması şarttır.[13]

Şahid: Nikâh akdindeki şâhitlerin âkil ve baliğ olmaları şarttır.[14]

[9] Mecelle, md. 966
[10] Serahsî, Usûl, 2/347-349.
[11] Serahsî, Usûl, 2/349; Atar, Fıkıh Usûlü, 149.
[12] Serahsî, e-Mebsût, 1/138, 211; Kâsânî, Bedâiu's-Sanâî', 1/35, 116, 144, 150, 156, 157, 186, 213, 227, 258, 302, 307, 309; 2/4, 5, 56, 69, 83, 87, 88, 108, 120, 160, 211; Mevsılî, el-İhtiyâr, 1/37, 99, 125, 139.
[13] Kâsânî, Bedâiu's-Sanâî', 2/232, 233, 253; Bilmen, Hukukı İslamiyye, 2/23.
[14] Kâsânî, Bedâiu's-Sanâî', 3/241-242; Bilmen, Hukukı İslamiyye, 2/28.

Talak: Talakın geçerli olabilmesi için karı ve kocanın akil ve baliğ olmaları lazımdır.[15]

Yemin: Muhalaada yeminin geçerli olabilmesi için karı ve kocadan her birinin âkil ve baliğ olması lazımdır.[16]

İkrar: İkrar ile nesebin sabit olabilmesi için ikrarda bulunan kişinin akil ve baliğ olması gerekmektedir.[17]

Lakit-lukata: Terkedilmiş çocuğu bulan kişinin o çocuğu alabilmesi için akil ve baliğ olması gerekir.[18]

2.3. Borçlar hukuku

Akit: Kişilerin sözleşme yapabilmesi için hür, akıllı ve baliğ olmaları lazımdır. Çocuk ve akıl eksikliği olan kişiler tasarrufta bulunamazlar. Delinin ve akıl erdiremeyen çocuğun tasarrufları asla caiz değildir. Ancak mümeyyiz çocuğun tasarrufu, velisinin izni ile geçerlilik kazanır. [19]

Vedia-Ariyet: Vedia ve ariyet akitlerinde tarafların akil ve mümeyyiz olmaları şarttır. Ancak baliğ olmaları şart değildir.[20]

Hibe: Hibede bulunan kişinin âkil ve baliğ olması şarttır.[21]

Vakıf: Vakfeden kimsenin âkil ve baliğ olması gerekir.[22]

Ferağ: Fariğin âkil, baliğ, ve ferağa razı olması şarttır.[23]

Vasiyet: Vasiyette bulunan kimsenin âkil ve baliğ olması lâzımdır.[24]

Şuf'a: Şuf'a'nın sübutunda akıl ve bulûğ şart değildir.[25]

İcare: İcarenin in'ikadı için akid yapanların âkil ve mümeyyiz olmaları lazımdır. Buluğ şart değildir.[26]

Kefalet: Kefaletin in'ikadında kefilin âkil ve baliğ olması şarttır.[27]

Havale: Havale işleminde havale yapan ve havaleyi kabul eden kimselerin âkil olmaları şarttır, baliğ olmaları şart değildir. Gayri mümeyyiz bir çocuğun veya mecnunun borç havale etmesi ve havaleyi kabul etmesi geçersizdir.[28]

Vekalet: Vekil tayin edilen kişinin âkil ve mümeyyiz olması şarttır, baliğ olması şart değildir.[29]

---

[15] Kâsânî, Bedâiu's-Sanâî', 3/99; Bilmen, Hukukı İslamiyye, 2/192.
[16] Kâsânî, Bedâiu's-Sanâî', 3/10; Bilmen, Hukukı İslamiyye, 2/330.
[17] Bilmen, Hukukı İslamiyye, 2/417.
[18] Bilmen, Hukukı İslamiyye, 7/228.
[19] Kâsânî, Bedâiu's-Sanâî', 5/135; Mecelle, md. 361.
[20] Kâsânî, Bedâiu's-Sanâî', 6/207, 214; Mecelle, md. 776, 809; Bilmen, Hukukı İslamiyye, 4/154.
[21] Kâsânî, Bedâiu's-Sanâî', 6/126; Mecelle, md. 859; Bilmen, Hukukı İslamiyye, 4/235.
[22] Kâsânî, Bedâiu's-Sanâî', 6/219; Bilmen, Hukukı İslamiyye, 4/297.
[23] Bilmen, Hukukı İslamiyye, 5/31.
[24] Bilmen, Hukukı İslamiyye, 5/180.
[25] Bilmen, Hukukı İslamiyye, 6/140.
[26] Mecelle, md. 444; Bilmen, Hukukı İslamiyye, 6/167.
[27] Mecelle, md. 628-629; Bilmen, Hukukı İslamiyye, 6/254.
[28] Kâsânî, Bedâiu's-Sanâî', 6/16; Mecelle, md. 684-685; Bilmen, Hukukı İslamiyye, 6/289.
[29] Kâsânî, Bedâiu's-Sanâî', 6/20; Mecelle, md. 1457; Bilmen, Hukukı İslamiyye, 6/137.

Rehin: Rehin akdinin geçerli olabilmesi için rehin veren ile rehin alanın âkil ve mümeyyiz olması şarttır. Ancak baliğ olmaları şart değildir.[30]

Şirket: Mudarebe akdi yapan tarafların akil ve baliğ olmaları lâzımdır.[31] Müzaraa akdinde ise tarafların akil olmaları şart ama baliğ olmaları şart değildir. Zira velisi tarafından izin verilen mümeyyiz çocuk müzaraa akdi yapabilir.[32]

Sulh: Sulh akdi yapanların âkil olması şarttır ama baliğ olmaları şart değildir. İzin verilmiş mümeyyiz çocukların yapacakları sulh akdinde açık bir zarar bulunmazsa sahih olur.[33]

İbra: İbrada bulunan kimsenin âkil ve baliğ olması şarttır.[34]

İkrar: İkrarda bulunan kişinin âkil ve baliğ olması şarttır. Ancak kendi lehine ikrarda bulunulan kişinin âkil olması şart değildir. Zira bir kimsenin gayri mümeyyiz bir çocuk veya mecnun için mal ikrarında bulunması sahihtir.[35]

2.4. Ceza hukuku

Ceza: Bir kişiye ceza uygulanabilmesi için âkil ve baliğ olması gerekir.[36]

Öldürme: Katilin cezalandırılabilmesi için akil ve baliğ olması şarttır.[37]

Diyet: Kasame sonucunda diyet ödemeye yalnızca âkil ve baliğ olan erkekler dahildirler.[38]

Zina: Gayri meşru ilişkide bulunanların cezalandırılabilmesi için âkil ve baliğ olmaları şarttır.[39]

Kazf: Bir kişinin kazf (iftira) suçundan dolayı cezalandırılabilmesi için âkil ve baliğ olması şarttır.[40]

İçki: İçki içen kişiye ceza uygulanabilmesi için akil ve baliğ olması gerekir.[41]

Hırsızlık: Hırsızlık yapan kişinin cezalandırılabilmesi için âkil ve baliğ olması şarttır.[42]

Yol Kesici: Yol kesicilere ceza verilebilmesi için âkil ve baliğ olmaları gerekir.[43]

Tazir: Ta'zir cezası uygulanacak şahsın âkil ve mümeyyiz olması şarttır. Baliğ olması ise şart değildir.[44]

[30] Kâsânî, Bedâiu's-Sanâî', 6/135; Mecelle, md. 708; Bilmen, Hukukı İslamiyye, 7/10.
[31] Bilmen, Hukukı İslamiyye, 7/103.
[32] Kâsânî, Bedâiu's-Sanâî', 6/176; Mecelle, md. 1433; Bilmen, Hukukı İslamiyye, 7/125.
[33] Kâsânî, Bedâiu's-Sanâî', 6/40; Mecelle, md. 1539; Bilmen, Hukukı İslamiyye, 8/9.
[34] Mecelle, md. 1539; Bilmen, Hukukı İslamiyye, 8/30.
[35] Mecelle, md. 1573; Bilmen, Hukukı İslamiyye, 8/42, 45.
[36] Kâsânî, Bedâiu's-Sanâî', 7/39; Bilmen, Hukukı İslamiyye, 3/13.
[37] Bilmen, Hukukı İslamiyye, 3/64.
[38] Bilmen, Hukukı İslamiyye, 3/168.
[39] Bilmen, Hukukı İslamiyye, 3/203.
[40] Kâsânî, Bedâiu's-Sanâî', 7/40; Bilmen, Hukukı İslamiyye, 3/230.
[41] Bilmen, Hukukı İslamiyye, 3/254.
[42] Kâsânî, Bedâiu's-Sanâî', 7/62; Bilmen, Hukukı İslamiyye, 3/263.
[43] Bilmen, Hukukı İslamiyye, 3/295.
[44] Kâsânî, Bedâiu's-Sanâî', 7/63; Bilmen, Hukukı İslamiyye, 3/310.

Riddet: Riddetin geçerli olabilmesi için akil olmak şart ancak bulûğ şart değildir. Bu sebeple mümeyyiz çocuğun riddeti geçerlidir.[45]

Dava: Davacı ile davalının âkil olmaları şart olup buluğ şart değildir. Bu nedenle gayri mümeyyiz çocuk ile mecnunun dâvaları sahih değildir.[46]

Şahitlik-beyyine: Şahitlik için âdil, baliğ, hür, âkil, basîr ve kazf cezası almamış olmak lâzımdır.[47] Çocukların, mecnunların, matuhların şahadetleri makbul değildir.[48]

KAYNAKÇA

Abdülazîz Buhârî, Ahmed b. Muhâmmed, Keşfü'l-Esrâr fî Şerhi Usûli'l-Pezdevî, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009.

Atar, Fahrettin, Fıkıh Usûlü, Marmara Ünv. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.

Aydın, Mehmet Akif, "Çocuk", TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 1993.

Bilmen, Ömer Nasuhi, Hukukı İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu, Bilmen Basımevi, İstanbul, 1985.

Dârimî, Ebû Muhâmmed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl, Sünenü'd-Dârimî, Çağrı Yayınevi, İstanbul, 1981.

Dönmez, İbrahim Kâfi, "Cünûn", TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 1993.

İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhâmmed b. Yezîd el-Kazvinî, Sünen-i İbn Mace, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed, el-Bedâiü's-Sanâî' fî Tertîbi'ş-Şerâî', Dâru'l-Fikir, Beyrut, 1996.

Mecelle, Mecelle-i Ahkam-ı Adliye, (Kontrol, Ali Himmet Berki), Hikmet Yayınları, İstanbul, 1982.

Mevsîlî, Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd, el-İhtiyâr li-Ta'lîli'l-Muhtâr, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980.

Molla Civen, Ahmed b. Ebî Saîd b. Abdillâh, Nuru'l-Envâr Şerhi'l-Menâr, (Leknevî'nin Kamarü'l-Akmârla birlikte) Mektebetü'l-Hanefîyye, İstanbul, 2017.

Molla Hüsrev, Muhâmmed b. Ferâmurz b. Alî, Mirkâtü'l-Vusûl ilâ İlmi'l-Usûl fî Usûli'l-Fıkh, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2012.

[45] Bilmen, Hukukı İslamiyye, 4/8.
[46] Kâsânî, Bedâiu's-Sanâî', 6/222; Mecelle, md. 1616; Bilmen, Hukukı İslamiyye, 8/83.
[47] Kâsânî, Bedâiu's-Sanâî', 6/267; Bilmen, Hukukı İslamiyye, 8/155.
[48] Bilmen, Hukukı İslamiyye, 8/167.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr b. Sinan b. Dinâr, Sünenü'n-Nesâî, Çağrı Yayınevi, İstanbul 1981.

Pezdevî, Ebü'l-Hasen Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm Alî b. Muhâmmed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm. Usûlü'l-Pezdevî (Abdülazîz Buhârî, Keşfü'l-Esrâr ile birlikte). Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2009.

Sava Paşa, İslam Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüd (Tercüme: Baha Arıkan), Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 1955.

Serahsî, Muhâmmed b. Ahmed b. Ebî Sehl. Usûlü's-Serahsî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2015.

Serahsî, Muhâmmed b. Ahmed b. Ebî Sehl. el-Mebsût, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1993.

Şakir Hanbelî, Fıkıh Usûlü, (Tercüme: Mustafa Yıldırım), İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 2010.

Tirmîzî, Ebû İsâ Muhâmmed b. İsâ b. Sevre s-Sülemî, Sünenü't-Tirmizî, İstanbul: Çağrı Yayınevi, 1981.

ERKEN DÖNEM KELAMÎ PARADİGMADA KELÂMULLAHIN YARATILMIŞLIĞI PROBLEMİ[1]

Dr. Nazlı EKER[2]

Özet

Kelam ilminde kelâmullah problemi hicrî ikinci asırdan itibaren tartışılmaya başlamıştır. Mu'tezile kelamcıları tarafından kelamî tartışmaların merkezine yerleştirilen bu konu Allah'ın sıfatlarına yönelik tartışmalar bağlamında ele alınmıştır. Sıfatları tenzih eden Mu'tezile, Kur'an'ın yaratılmış olduğu görüşünü yani halku'l-Kur'an'ı aklî ilkelerle savunmuştur. Çünkü Kur'an'ın yaratılmamış olduğunu kabul etmek, onların temel prensip olarak belirledikleri tevhîd ilkesine aykırıdır. Ayrıca Hristiyanların Hz. İsa'ya atfettikleri ulûhiyet anlayışı yine Mu'tezile'nin söz konusu görüşte ısrar etmesinin bir diğer dinamiğini oluşturmaktadır. Hz. İsa'ya ulûhiyet atfeden Hristiyan iddia Kur'an'da yer alan 'kelimetullah' ifadesiyle birlikte değerlendirildiğinde söz konusu iddia Kur'an tarafından desteklenmiş gibi anlaşılacaktır. Bu nedenle mu'tezilî yaklaşıma göre Hz. İsa'nın ulûhiyetini reddetmek için kelimenin ve Kur'an'ın ezelî olmadığını kabul etmek gerekmektedir. Nitekim Mu'tezile'nin Kur'an'ın yaratılmış olduğuna hükmetmekteki amacı tevhîd ilkesini korumaktır. Mu'tezile'nin söz konusu iddiaları nedeniyle Ehl-i Sünnet kelamcıları kelâmullahı bir problem olarak ele almıştır. Onlar kelâmullahın yaratılmış olduğu iddiasını reddetmiş ve kelâm-ı nefsî ve kelâm-ı lafzî ayrımına giderek bir çözüm üretmeye çalışmışlardır. Zira Ehl-i Sünnet'e göre kelâm-ı nefsî yaratılmamıştır, ezelîdir. Ancak kelâm-ı lafzînin yaratılmış olduğunu söylemekte bir sakınca bulunmamaktadır. Böylece onlar, kelâmullahın yaratılmamış olduğunu ispat etmek istemişlerdir. Bu çalışma kapsamında kelâmullah probleminin ilk olarak ne tür dinamiklerle ortaya çıktığı, Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet kelamcılarının konuya ilişkin yaklaşımları ve Ehl-i Sünnet kelamcılarının kelâmullahın yaratılmış olduğu iddiasına yönelik itirazları değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kelâmullah, Mu'tezile, Ehl-i Sünnet, Halku'l-Kur'an.

Abstract

The problem of kalāmullah has been discussed in theology since the second century of the Hijra. This issue, which was brought up by the Mu'tazilite theologians, was discussed in the context of the debates on the attributes of Allah. In the discussions on kalāmullah in the context of God's attributes, the Mu'tazilites defended the view that the Qur'an was created, i.e., ḫalkū al-Qur'an, with rational principles. Because to accept that the Qur'an is uncreated is contrary to their basic principle of tawhīd. In addition, the understanding of divinity that Christians attributed to Jesus Christ constitutes another dynamic of the Mu'tazilites' insistence on this view. When the Christian claim ascribing divinity to Jesus is evaluated together with the Qur'anic expression

[1] Bu çalışma Dr. Nazlı EKER'in 09/08/2023 tarihinde Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Galip TÜRCAN danışmanlığında tamamlanan "Gazzâlî Öncesi Ehl-i Sünnet Kelamı Bağlamında Kelam-Felsefe İlişkisi" isimli doktora tezinden çıkarılmıştır.

[2] Dr., nazli.eker1@gmail.com, ORCİD: 0000-0002-8276-8165.

kalimatullah, it is understood as if the Qur'an supports this claim. Therefore, according to the Mu'tazilite approach, in order to reject Jesus' divinity, it is necessary to accept that the Word and the Qur'an are not eternals. As a matter of fact, the Mu'tazilites' purpose in ruling that the Qur'an was created was to protect the principle of tawḥīd. Because of the Mu'tazilites' claims, the Ahl al-Sunnah theologians treated kalāmullah as a problem. They rejected the claim that kalāmullah was created and tried to find a solution by distinguishing between al-kalām al-nafsī and al-kalām al-lafzī. For according to Ahl al-Sunnah, al-kalām al-nafsī is uncreated and eternal. However, there is no harm in saying that al-kalām al-lafzī is created. Thus, they wanted to prove the uncreatedness of kalāmullah. Within the scope of this study, the dynamics of the first emergence of the problem of kalāmullah, the approaches of the Mu'tazilites and Ahl al-Sunnah theologians to the issue, and the objections of Ahl al-Sunnah theologians to the claim that kalāmullah is created will be evaluated.

Keywords: Kalāmullah, Mu'tazilah, Ahl al-Sunnah, Khalq al-Qur'an.

Giriş

Allah'ın sıfatlarına ilişkin tartışmada özellikle sünnî ve mu'tezilî ayrışma bakımından kelam sıfatının anlaşılması önemli bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Kelâmullaha yönelik sünnî tercihlerin anlaşılması, bu arada Mu'tezile'nin konuya ilişkin yaklaşımlarının belirginleşmesi çalışmamızın hedeflerine ulaşması bakımından önemlidir. Mu'tezile'nin zât-sıfat ilişkisi bağlamında tenzihî bir tutum benimsemesi ve kelamı fiilî sıfatlardan sayması, Ehl-i Sünnet'in kelâmullaha dair görüş bildirmesine neden olmuştur. Şu halde Mu'tezile'nin sıfat anlayışı ve özellikle halku'l-Kur'an iddiası sebebiyle Ehl-i Sünnet'in kelâmullahı bir problem olarak ele aldığı dile getirilebilir.

Müslüman kelamındaki kelâmullah tartışması bağlamında gündeme getirilen en önemli konu, halku'l-Kur'an problemidir. Mu'tezile kelamcılarının itikadî tartışmaların merkezine yerleştirdiği halku'l-Kur'an yani Kur'an'ın yaratılmışlığı problemini temelde hangi gerekçelerle ele aldığına ilişkin bir açıklık bulunmamaktadır. Söz gelimi tarihçi İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233), bu problemin kaynağı olarak Yahudi asıllı Lebîd b. A'sam'ı (ö. [?]) işaret etmektedir. İbnü'l-Esîr'e göre o, Tevrat'ın yaratılmış olmasından hareketle Kur'an'ın da yaratılmış olduğu yönünde bir iddiada bulunmuş ve sonrasında ise yeğeni Tâlût (ö. [?]), Beyân b. Sem'ân (ö. 119/737), Ca'd b. Dirhem ve Cehm b. Safvân gibi isimler de aynı görüşü benimseyerek devam ettirmiştir.[3] Bununla birlikte halku'l-Kur'an probleminin Hristiyanların etkisiyle ele alındığına ilişkin iddialardan bahsedilebilir. Nitekim MacDonald, halku'l-Kur'an problemi bağlamında "Bu doktrine ilişkin ilerleyen süreçte bizzat Kur'an'dan hangi deliller getirilmiş olursa olsun, bunun açık bir şekilde Hristiyanlıktaki logostan üretildiğini ve Yunan Kilisesi'nin, muhtemelen Yuhannâ ed-Dımeşkî (ö. 130/749 [?]) vasıtasıyla belirleyici bir etkisinin bulunduğunu zorlanmadan anlamaktayız. Şu halde Baba'nın sinesindeki semavî ve

[3] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, thk. Ebû Sayb Kerem, Beytü'l-Efkâri'd-Devliyye, Riyad (ty), 843-845, 988; Wolfson, H. A., *Kelâm Felsefeleri Müslüman-Hıristiyan-Yahudi Kelâmı*, trc. Kasım Turhan, Kitabevi Yayınları., İstanbul 2001, 203; Eker, N., "Tercüme Faaliyetleri ve Mu'tezilî Oluşuma Etkisi -Felsefî Düşüncenin İslam Kelamına Dahil Olması Bağlamında Bir Değerlendirme-", *Batman Akademi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, 2021, 390.

yaratılmış olmayan logosa Tanrı'nın ezelî sözü (kelamı), Hz. İsa'nın yeryüzündeki tezahürüne ise Tanrı'nın okunan sözü yani Kur'an karşılık gelmektedir."[4] şeklinde bir yorum geliştirmiştir. Böylece anlaşılıyor ki Hz. İsa'nın Kur'an'da kelimetullah olarak nitelenmesi sebebiyle Yuhannâ ed-Dımeşkî gibi Hristiyanlar, Kur'an'ın yaratılmadığını iddia etmişlerdir.[5] Bu nedenle halku'l-Kur'an, Ca'd b. Dirhem, Cehm b. Safvân ve mu'tezilî kelamcılar tarafından Hz. İsa'ya nispet edilen ilahlık iddiasına karşı kelimetullahın da Kur'an'ın da yaratılmış olduğu iddiası ekseninde güçlü bir şekilde savunulmuştur.[6] Ayrıca halku'l-Kur'an problemi ilahî sıfatlarla da irtibatlandırılmıştır.[7] Buna göre ilahî sıfatların ve ilahî fiillerin Allah'ın zâtıyla birlikte ezelî olup olmadığına yönelik tartışmalar, kelam sıfatı bağlamında ele alınmış ve İslam düşüncesinde önemli itikadî tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur.[8] Bu bakımdan Mu'tezile'nin Allah'ın zâtıyla birlikte ezelî sıfatların varlığını teaddüd-i kudemâ endişesiyle reddetmesi ve halku'l-Kur'an görüşünü savunması belirleyici konumdadır. Nitekim Goldziher'e göre Mu'tezile, söz konusu tercihlerini Yunan felsefesi ve Doğu Hristiyan Kilisesi'nin tartışmalarından etkilenerek inşa etmiştir.[9] Burada Yunan felsefesindeki logos kavramının ayrıca önemli olduğunu belirtmek gerekmektedir. Zira halku'l-Kur'an problemi söz konusu olduğunda Herakleitos tarafından ortaya konulan logos kavramına ilişkin yaklaşımlar ve sonrasında Anaxagoras'ın nous kavramı çerçevesinde ele aldığı benzer görüşler dikkate değerdir.[10] Çünkü Herakleitos'a göre logos, *bir bütünü ifade eden söz, oran, düşünce, anlam, akıl* ve *ölçü/yasa* gibi anlamlara gelmektedir. O, logos kavramını dile getirilen tanımların yanı sıra âlem ve Tanrı ile özdeş/bir kabul etmektedir.[11] Herakleitos'un söz konusu kabulü, Tanrı'nın zâtı dışında O'na sıfat izafe etmeyi imkânsız kılmaktadır. Daha sonra İslam düşüncesinde logos kavramı Arapçadaki kelam sözcüğüne karşılık gelecek şekilde istihdam edilmiştir. Böylece İslam düşüncesinde kelâmullahın ezelî olup olmadığına ilişkin tartışmalar halku'l-Kur'an problemini beraberinde getirmiştir.[12] Bununla birlikte halku'l-Kur'an probleminin Yunan felsefesinden kaynaklandığı yönündeki iddiada, Philo'nun logos kavramını *Tanrı'nın özü/oğlu/kelamı* ve *ilahî sûret* şeklinde tanımlamasının da etkili olduğu ifade edilebilir.[13] Zira

---

4 MacDonald, D. B., *Development of Muslim Theology Jurisprudence and Contitutional Theory*, Charles Scribner's Sons, New York 1903, 146; ayrıca bkz. Wolfson, 47.

5 el-Câhız, *Resâilu'l-Câhız*, thk. A. Muhammed Hârun, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1991, III, 347 vd.; Tritton, A. S., *İslam Kelâmı*, trc. Mehmet Dağ, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2018, 81-82; Eker, "Tercüme Faaliyetleri ve Mu'tezilî Oluşuma Etkisi", 391.

6 Gardet, L.-Anawati, G., *İslam Teolojisine Giriş: Karşılaştırmalı Teoloji Denemesi*, trc. Ahmet Arslan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015, 62-66; De Boer T. J., *İslâm'da Felsefe Tarihi*, trc. Yaşar Kutluay, Anka Yayınları, İstanbul 2001, 36; MacDonald, 147 vd.; Tritton, 86, 91 vd.

7 Watt, W. M., *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, trc. Ethem Ruhi Fığlalı, Sarkaç Yayınları, Ankara 2010, 342.

8 İbn Teymiyye, *Der'u Teârudi'l-Akl ve'n-Nakl*, I-XI, thk. M. Reşâd Sâlim, Câmiatu İmam Muhammed b. Suud, Riyad 1411/1991, I, 256 vd.

9 Goldziher, I., *Klasik Arap Literatürü*, trc. Rahmi Er-Azmi Yüksel, Vadi Yayınları, İstanbul 2019, 89.

10 Bkz. Anaxagoras, *Fragments and Testimonia*, Translated by: Patricia Curd, University of Toronto Press, Canada 2007, 23-24; Herakleitos, *Fragmanlar -Testimonia-Fragmenta-Imitationes-*, trc. Güvenç Şar-Erdal Yıldız, Dergah Yayınları, İstanbul 2016, B1-2, B30-31, B50, B112, 131, 149, 151, 161, 199; Rifat, S., *Herakleitos Bir Kapalı Söz Ustasıyla Buluşma Denemesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, 41, 43, 49, 75, 88-93; Abdullah, M. R., *el-Bâkıllânî ve Ârâuhu'l-Kelâmiyye*, Matbaatu'l-Umme, Bağdat 1986, 525.

11 Bkz. Herakleitos, B1-2, B30-31, B50, B112, 131, 149, 151, 161, 199; Rifat, 41, 43, 49 75, 88-93; Arslan, A., *İlkçağ Felsefe Tarihi*, I-V, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, I, 195-196.

12 Abdullah, 525-527.

13 Gershenson, D. E., "Logos", *Encyclopaedia Judaica*, Keter Publishing House, Jerusalem 2007, XIII, 174-175; Aykıt, D. A., *Hıristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo*, Eskiyeni Yayınları, Ankara 2019, 151, 172;

ona göre Tanrı'nın kelamı olan logosun duyularla algılanması veya herhangi bir form kazanması söz konusu değildir. Yine Philo, Tanrı'nın hiçbir isim ve sıfatla tanımlanamayacağını ancak O'ndan tenzihî bir dille bahsedilebileceğini iddia etmektedir.[14] Dile getirilen tespitler ve mu'tezilî tenzih anlayışı birlikte değerlendirildiğinde halku'l-Kur'an probleminin Yunan felsefî düşüncesinden beslendiği yönündeki iddiaların güçlü bir ihtimal olarak karşımıza çıktığı ifade edilmelidir. Elbette bu ihtimalle birlikte Mu'tezile'yi söz konusu tercihlere yönelten asıl nedenin teaddüd-i kudemâ endişesi olduğu unutulmamalıdır. Zira onlar, kelamı mahlûkatla özdeş kabul etmiş ve bundan dolayı kelamın Allah'ın zâtıyla kâim ezelî bir mânâ olduğunu reddederek yaratılmış Kur'an anlayışını benimsemişlerdir.[15] Nitekim halku'l-Kur'an probleminin din dışı unsurlardan kaynaklandığına ilişkin İbn Teymiyye'nin, Ca'd b. Dirhem'in Mesîhîler ve Sâbiîlerden etkilendiğine yönelik iddiası ayrıca dikkate değerdir.[16] Çünkü Ca'd b. Dirhem'in Harran'daki sâbiî dinî-felsefî yapıdan önemli ölçüde etkilendiği bilinmektedir. Buna göre Ca'd b. Dirhem ve Cehm b. Safvân arasındaki irtibat, onların, sıfatların nefyi ve halku'l-Kur'an meselelerinde Mu'tezile üzerinde etkileri bulunduğunu göstermektedir.[17] Şu halde denilebilir ki halku'l-Kur'an problemi, Mu'tezile vasıtasıyla İslam düşüncesine girmiş ve Ehl-i Sünnet'in onların görüşlerini eleştirmesiyle de bu konu itikadî bir tartışmayı ortaya çıkarmıştır.

Mezhebî Yaklaşımlar ve Kelâm-ı Nefsî-Kelâm-ı Lafzî Ayrımı

Kelâmullah probleminin tartışılmaya başlandığı dönemde Cehmiyye ve Mu'tezile kelamcılarına karşı ilk reaksiyon güçlü bir şekilde Selef âlimleri tarafından gerçekleştirilmiştir.[18] Söz gelimi Ahmed b. Hanbel, halku'l-Kur'an meselesini en güçlü şekilde reddeden isimlerdendir. Ona göre Allah'ın sıfatları, ezelîdir ve Kur'an yaratılmamıştır.[19] Cehmiyye'ye karşı kaleme aldığı risalede Ahmed b. Hanbel, onları görüşleri nedeniyle sert bir dille eleştirmiştir. Ca'd b. Dirhem, Cehm b. Safvân ve onların görüşlerini takip edenler yani Cehmiyye, Allah'ın sıfatlarını nefyetmesinin doğal bir sonucu olarak halku'l-Kur'an meselesinde ısrar etmektedir. Allah'ın kelam sıfatının bir tezahürü olan Kur'an'ın, sıfatları nefyeden Cehmiyye'ye göre ezelî olması mümkün değildir. Bu bağlamda onlar, konuşmanın ancak uzuv ile gerçekleşebileceği düşüncesinden hareketle Allah'ın hiç kimseyle konuşmadığını iddia etmektedirler.[20] Zira onlara göre Allah'a herhangi bir uzuv atfedilemez. Bununla birlikte Yeni Platonculardan etkilenen Cehmiyye, Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğuna işaret eden ayetleri[21] delil getirerek Kur'an'ın bir şey olduğunu dolayısıyla mahlûk

---

Taşpınar, İ., "Yahudi Geleneğinde İlahî Kelâm Tasavvuru: İskenderiyeli Philo ve Logos Doktrini", *Milel ve Nihal Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, 2011, 155 vd.

14 Aykıt, 179-180.

15 el-Eş'arî, *Kitâbu Makâlâti'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfi'l-Musallîn*, thk. Hellmut Ritter, Franz Steiner Verlag Gmbh, Wiesbaden 1980, 280; ayrıntılı bilgi için bkz. el-Kâdî Abdulcebbâr, *el-Muğnî -Halku'l-Kur'an-*, thk. İbrahim el-Ebyârî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Mısır 1961, VII, 4 vd.

16 İbn Teymiyye, *Der'u Teârudi'l-Akl ve'n-Nakl*, V, 359-360.

17 Ess, J. V., *Theology and Society in the Second and Third Centuries of the Hijra*, II, 501 vd.

18 Siddiqi, A. H., "The Impact of The Qur'an on The Development of Muslim Geographic Thought", *Islamic Studies*, 1991, Vol. 30, No. 4, 424.

19 Ahmed b. Hanbel, *er-Red ale'z-Zenâdıka ve'l-Cehmiyye*, thk. Sabri Selâmet Şâhin, Dâru's-Sebât, Riyad 2003, 39-40.

20 Bkz. Ahmed b. Hanbel, 98 vd.

21 Bkz. Zümer 39/62; Ra'd 13/16.

olduğunu savunmaktadır.[22] Bu konuda Selef âlimlerini takip eden Eş'arî, *el-İbâne*'de Cehmiyye'nin halku'l-Kur'an savunusunu reddetmiştir. Eş'arî, itirazını 'Şayet Kur'an sonradan yaratılmış olsaydı Allah'ın, Kur'an'ın yaratıldığı zamana kadar âtıl olarak beklemiş olması gerekirdi'[23] iddiasıyla temellendirmiştir.

Ehl-i Sünnet'in kelâmullah problemine ilişkin tercihlerini inşa etmesinde Ebû Hanife'nin bakış açısı önemli ölçüde belirleyici olmuştur. Allah'ın ezelde yarattığı bir varlık olmamasına rağmen yaratıcı sıfatıyla vasıflandırılabilmesi gibi hitap edeceği bir varlık olmadığı halde mütekellim olarak vasıflandırılması da mümkündür. Ebû Hanife'ye göre bizim, Kur'an'ı okumamız yazmamız yaratılmıştır. Fakat Kur'an yaratılmış değildir. Allah'ın Hz. Musa ve diğer peygamberlerden naklen verdiği haberler Allah kelamıdır. Allah kelamı yaratılmış değildir ancak onların kelamı yaratılmıştır. Böylece Ebû Hanife, "*Hiçbir şey Allah'ın benzeri değildir*"[24] ayetini de hatırlatarak, Allah'ın sıfatları ile yaratılmış varlıkların sıfatları arasında bir benzerlik bulunmadığını özellikle vurgulamaktadır. Söz gelimi "*Allah Musa ile konuştu*"[25] ayeti Ebû Hanife'ye göre Hz. Musa'nın Allah kelamını işittiğine ve şüphesiz Hz. Musa ile konuşmadan önce de Allah'ın kelam sıfatı ile muttasıf olduğuna işaret etmektedir. Allah'ın bilmesi, kudreti, görmesi, duyması ve konuşması ile yaratılmış varlıkların bilmesi, kudreti, görmesi, duyması ve konuşması arasında bir benzerlik bulunmamaktadır.[26]

Ehl-i Sünnet kelamcıları, kelâmullahı Allah'ın yaratılmamış kelamı yani kelâm-ı nefsî (mânâ) ve yaratılmış kelamı yani kelâm-ı lafzî (lafız) olmak üzere iki farklı kavram üzerinden tanımlamaya çalışmışlardır.[27] Ancak söz konusu kavramlar ilk dönemde doğrudan zikredilmemiştir. Sünnî anlayışın olgunlaştığı zamanlarda bu kavramlar kullanılmaya başlanmıştır.[28] Her ne kadar ilk dönemlerde kelâm-ı nefsî ve kelâm-ı lafzî doğrudan zikredilmemiş olsa da Ebû Hanife'nin, kelâmullahın ezelî, mushaf ve ilişkili materyallerin yaratılmış olduğuna dair görüşlere yer vermiş olması, söz konusu ayrımın erken dönem sünnî anlayıştaki temellerine işaret etmektedir.[29] Ayrıca Eş'arî'nin aktardığına göre İmam Mâlik'in (ö. 179/795) öğrencilerinden olan İbnü'l-Mâcişûn (ö. 212/827), Kur'an'ın yarısının yaratılmış diğer yarısının ise yaratılmamış olduğunu savunmaktadır.[30] Bu nakilden İbnü'l-Mâcişûn'un lafız ve mânâ ayrımı yapmak suretiyle kelâm-ı nefsî ve kelâm-ı lafzîyi kastetmiş olabileceği düşünülebilir. Böylece daha sonra sünnî anlayışta kelâmullah problemine ilişkin önemli bir yer tutan kelâm-ı nefsî ve kelâm-ı lafzî ayrımında Ebû Hanife ve İbnü'l-Mâcişûn gibi isimlerin etkili olduğu çıkarımı yapılabilir. Bununla birlikte İbn Küllâb lafız-mânâ ayrımı yapmış ve duyulur âlemdeki kelâm, ses ve harften ayrı bulunamasa da Allah kelâmının asıl itibarıyla ses ve harf olmadığını vurgulamıştır. Buradaki kelam, anlamlı bir ses olmayıp esasında sükûtun

22 Ahmed b. Hanbel, 72-73.
23 el-Eş'arî, *el-İbâne 'an Usûli'd-Diyâne*, Dâru İbn Zeydun, Lübnan (ty), 22-23; Wolfson, 226.
24 Şûrâ 42/11.
25 Nisâ 4/164.
26 Ebû Hanife, *el-Fıkhu'l-Ekber*, *İmâm-ı A'zam'ın Beş Eseri* içinde, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, 71.
27 Subhî, A. M., *fî İlmi'l-Kelâm*, I-III, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut 1985, II, 69 vd.
28 Subhî, II,70.
29 Bkz. Ebû Hanife, *el-Fıkhu'l-Ekber*, 72.
30 el-Eş'arî, *Makâlâtu'l-İslâmiyyîn*, 585-586.

veya konuşamamanın zıddı olan bir mânâdır.[31] Dile getirilen ayrım, sonraki süreçte Ehl-i Sünnet tarafından devam ettirilmiş ve böylece kelâmullah problemi bağlamında kelâm-ı nefsî ve kelâm-ı lafzî ayrımı sünnî düşüncede belirleyici bir konuma getirilmiştir.[32]

Ehl-i Sünnet'in kelâm-ı nefsî ve kelam-ı lafzî ayrımına gitmesinin en önemli nedeni, Cehmiyye'nin diğer tüm ilahî sıfatlar gibi kelam sıfatını da reddetmesi ve Mu'tezile'nin kelâmullahı tümüyle muhdes saymasıdır. Mu'tezile, bilindiği üzere tevhîd inancına aykırı olduğu gerekçesiyle sıfatlara ilişkin tenzih temelli bir değerlendirmeyi benimsemiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak halku'l-Kur'an meselesi öne çıkarılmıştır. Ehl-i Sünnet ise Kur'an'ın ancak telaffuz edilen lafız yönüyle yaratılmış olabileceğini kabul etmektedir. Mu'tezile'nin sıfatlar konusunda olduğu gibi halku'l-Kur'an meselesinde de Cehmiyye ve dolayısıyla Yunan felsefesinden etkilenerek görüşlerini inşa ettiği anlaşılmaktadır. Nazzâm ve Muammer'in Kur'an'a yönelik açıklamalarında da söz konusu etkiyi takip etmek mümkündür. Onlar, aralarında Ebu'l-Huzeyl'in de bulunduğu çoğu Mu'tezile'nin 'Kur'an Allah tarafından âlemin yaratılmasından önce levh-i mahfuzda bir araz olarak yaratılmıştır'[33] görüşüne karşı çıkmaktadırlar.[34] Ayrıca Ebu'l-Huzeyl, Kur'an'ın ezber olarak korunduğu, okunduğu ve işitildiği yer olmak üzere üç yerde bulunduğunu dile getirerek levh-i mahfuzda yaratılmış Kur'an'ın aynı anda birden çok yerde olmasına imkân sağlayacak bir şekilde görüşünü sunmaktadır.[35] Nazzâm, kelâmullahın aynı anda birden çok yerde olmasını imkânsız görerek bunun levh-i mahfuzda değil yalnızca Allah'ın yarattığı yerde bulunduğunu düşünmektedir. Nazzâm'a göre kelâmullah, havada ve eklemli seslerin birleşimi formundaki bir cisim olarak yaratılmıştır. Yine o, Kur'an'ın Hz. Peygamber'e vahyedilişini de aynı şekilde izah etmektedir. Buna göre Kur'an, vahyedildiği anda yaratılmakta olup kelâmullah ilk yaratıldığı yerde bâkî kalmaktadır. Fakat Hz. Peygamber, onun muhtevasını Kur'an yoluyla insanlara iletmektedir yoksa kelâmullah kitaplaşmış değildir.[36] Şu halde Hz. Peygamber, kendi kullandığı ve Allah tarafından yaratılmış dil ile kelâmullahı insanlara iletmektedir. Bu dil bir bakıma kelâmullahın işitilmesini engelleyen bir unsurdur ve Hz. Peygamber tarafından dile getirildiği anda engel ortadan kalkmaktadır. Aynı şekilde Allah tarafından yaratılmış kelam ile yazılmış olan Kur'an insanlar tarafından okunduğu sırada engel ortadan kalkarak kelâmullah işitilebilir hale gelmektedir. Nazzâm'ın dile getirilen vahiy sunuşu, Philo'nun Sînâ Dağı'ndaki vahiy tasvirini yansıtmaktadır. Nitekim Wolfson, Philo'nun *De Decalogu*'da Tanrı'nın, Musa ile havada yaratılmış görünmez, işitilebilir ve eklemli bir sesle kutsal bir mucize gerçekleştirdiğine ilişkin ifadelerini aktarmaktadır.[37] Ona göre Nazzâm'ın, Philo'nun bu görüşüne sözlü aktarım yoluyla ulaşmış olması gerekmektedir. Çünkü zikredilen eserin Arapça tercümesi daha geç dönemlere denk gelmektedir. Philo'nun 'görünmez' yani 'cisimsiz' olarak tabir ettiği 'havada yaratılmış eklemli ses'i Nazzâm'ın cisim olarak değerlendirmesi ise onun maddeci görüşlerini takip ettiği

31 en-Nesefî, *Tebsıratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, I-II, thk. Claude Salame, Instut Français de Damas, Dımeşk 1993, I, 301 vd.
32 Ayrıntılı bilgi için bkz. Subhî, II, 69 vd.
33 Bkz. el-Eş'arî, *Makâlâtu'l-İslâmiyyîn*, 598 vd.; el-Bağdâdî, *Kitâbu Usûli'd-Dîn*, Matbaatu'd-Devle, İstanbul 1346/1928, 106 vd.
34 Wolfson, 209-210.
35 el-Eş'arî, *Makâlâtu'l-İslâmiyyîn*, 598-599.
36 el-Eş'arî, *Makâlâtu'l-İslâmiyyîn*, 587-588.
37 Wolfson, 211.

Stoa felsefesinden kaynaklanıyor olabilir.[38] Aynı etkiye Câhız'da da rastlanmaktadır.[39] O, *Resâil*'in *Halku'l-Kur'an* başlığında 'Kur'an'ın yaratılmış cisim'[40] olduğunu zikretmektedir. Stoacı filozoflar, arazları reddetmekte ve her şeyin cisim olduğunu kabul etmektedirler.[41] Söz konusu Stoacı cisim anlayışı, yaratılmış Kur'an görüşünde belirleyici bir konuma sahiptir.[42] Nazzâm'ın Kur'an'ı havada yaratılmış bir cisim olarak tanımlaması, kabul etmek gerekir ki Philo ya da Stoacılar üzerinden gelişen felsefî bir yaklaşımla benzerlik barındırmaktadır.

Nazzâm ile yakın bir düşünceye sahip olan Muammer, daha ileri giderek kelâmullahın havada değil doğrudan insanda yaratıldığını iddia etmektedir. Eş'arî'nin Zürkân el-Mu'tezilî'den (ö. 298/911) aktardığına göre Muammer, Allah'ın sadece cevherleri yarattığını arazların ise cevherlerin yani gerçekte tabiatın fiili olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla Kur'an, içinde bulunduğu cevherin tabiatı gereği yani yerleştiği şeyin tabiatı gereği onun fiili olarak meydana gelmiştir.[43] Yine Bağdâdî de Muammer'in Allah'ın arazları yaratmadığını ve O'nun ezelî sıfatlarının bulunmadığını savunması nedeniyle kelâmullahı reddetme sapkınlığına düştüğünü dile getirmektedir. Muammer'e göre Kur'an, Allah'ın değil kelâmın yerleştiği cismin fiilidir diyen Bağdâdî, Muammer'in sözlerinden Allah'ın emretme ve nehyetme kudretinin bulunmadığı sonucuna ulaşmaktadır.[44]

Ehl-i Sünnet kelamında kelâmullah problemi, kelam-ı nefsî bakımından ele alındığında kelâmullahın Allah'ın zâtıyla kâim sıfatlar kapsamında olduğu dolayısıyla kelam sıfatının da ezelî olup yaratılmadığı vurgulanmıştır.[45] Onlara göre kelam sıfatı olmadan Allah'ın mütekellim olması imkânsızdır. Bu nedenle meânî sıfatlardan olan kelam ezelîdir. Ancak hâdis arazlardan meydana gelen kelâm-ı lafzî bakımından incelendiğinde ise onların yaratılmış olduğu vurgulanmaktadır. Yani hâdis hükmündeki harfler ve seslerin Allah'ın zâtıyla kâim olmaları mümkün değildir. Dolayısıyla Kur'an'ın telaffuzu ve lafzı yaratılmıştır.[46]

Ehl-i Sünnet kelamcıları arasında Allah'ın ses ve harfler vasıtasıyla gerçekleştirilen konuşma nedeniyle mütekellim olmadığı konusunda halku'l-Kur'an tartışmaları başladıktan bir süre sonra görüş birliği sağlanmıştır. Buna göre Allah, kelâm-ı nefsî ile mütekellimdir.[47] Bu yönüyle kelâmullah ezelîdir. Çünkü onun hâdis olduğu iddia edilirse ya Allah'ın zâtı dışında herhangi bir mahalde ya da Allah'ın zâtında bulunması gerekecektir.[48] Kelamın Allah'ın zâtı

---

38 Wolfson, 211; Nazzâm'ın maddeci görüşlerine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Horovitz, S., *Yunan Felsefesinin Kelâma Etkisi*, trc. Özcan Taşçı, Litera Yayınları, İstanbul 2014, 26 vd.

39 Horovitz, 60.

40 el-Câhız, *Resâilu'l-Câhız*, thk. A. Muhammed Hârun, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1991, III, 285 vd.

41 Bkz. Hankinson, R. J., "Sextus Empiricus", *Encyclopedia of Philosophy*, Edited by: Donald M. Borchert, Thomson Gale Publishing, Detroit 2005, VIII, 852 vd.

42 Jadaane, F., *Stoacılığın İslam Düşüncesi Üzerindeki Etkisi*, trc. Ece Ergin, alBaraka Yayınları, İstanbul 2020, 156 vd.

43 el-Eş'arî, *Makâlâtu'l-İslâmiyyîn*, 584.

44 el-Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-Fırak*, thk. M. Osman el-Hişt, Mektebetü İbn Sînâ, Kahire (ty), 137.

45 el-Eş'arî, *el-Luma' fi'r-Red 'alâ Ehli'z-Zeyğ ve'l-Bida'*, thk. Hamûde Gurâbe, Matbaatu Mısr Şirketu Musâheme Mısriyye, Mısır 1955, 33 vd.; el-Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi, Mektebetü'l-İrşâd, İstanbul 2001, 121-122.

46 et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, *Hâşiyetü Kestelî 'alâ Şerhi'l-Akâid* içinde, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul 1310, 88-89.

47 er-Râzî, *Muhassal Efkâri'l-Mutekaddimîn ve'l-Muteahhirîn mine'l-Ulemâ ve'l-Hukemâ ve'l-Mutekkellimîn*, thk. Taha Adurrauf Sa'd, Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, Kahire (ty), 184 vd.

48 Bkz. Aydın, H., *Ebu'l-Hasen el-Eş'arî'de Nazar ve İstidlal*, Fecr Yayınları, Ankara 2012, 232 vd.

dışında bulunması, bulunduğu mahallin mütekellim olmasını gerektirir. Allah'ın zâtında bir araz olarak bulunması ise Allah'ın zâtında arazları barındırmasını gerektirir ki her iki durum da imkânsızdır.[49] Allah'ın zâtıyla birlikte ezelî kabul edilen kelâmullah kelâm-ı nefsîden ibarettir. Yoksa kelâm-ı lafzînin hâdis arazlardan meydana gelmesi nedeniyle ezelde Allah'a nispet edilmesi mümkün değildir.

Ehl-i Sünnet, Kur'an'ı ve Allah'ın kelamını okumanın, ezberlemenin, yazmanın ve işitmenin O'nun tarafından yaratıldığını ve insanın bunları kesbettiğini kabul etmektedir. Çünkü insan kelamını Allah yaratmıştır. Şayet Allah kelamı da yaratılmış olsaydı, insanların telaffuz ettiği kelimelerin de Allah kelamı olması gerekirdi.[50] Söz gelimi Allah'ın insan için zulmü yaratması, O'nu zalim yapmayacağı gibi insan için kelamı yaratması da O'nu mütekellim yapmaz. Çünkü buradaki zalim ve mütekellim isimleriyle insan, yaratıcı ismiyle ise Allah nitelenmektedir. Şu halde kelamın Allah'a nispeti, O'nun kelamı yaratması dışında başka bir nitelik bakımından değerlendirilmelidir.[51] Ehl-i Sünnet tarafından bu konunun vurgulanma sebebi, mu'tezilî kelamcıların adalet ilkesi bağlamında insan kelamının kendi irade ve gücü neticesinde meydana gelen kendi fiili olduğunu savunmasıdır. Mu'tezile'nin söz konusu yaklaşımına karşı Cüveynî, Allah'ın yaratılmış varlıkların kelamının yaratıcısı olup kendisinin yarattığı kelam ile mütekellim olmadığını savunmaktadır. Yine ona göre şayet mütekellim kelam fiilini gerçekleştiren kişi olsaydı onu kelam fiilini gerçekleştiren kişi olarak bilen biri mütekellimin mütekellim olduğunu bilemezdi. Fakat mütekellimin mütekellim olduğu zorunlu olarak bilinmektedir. Dolayısıyla kelam fiilinin fâili mütekellim değildir. Bununla o, Allah'tan başka fâil bulunmadığını ispat etmektedir.[52] Ehl-i Sünnet kelamcılarının genel perspektifinde Allah'ın ezelde nefsiyle kâim kelam sahibi olduğu kabulü geçerlidir.[53] Bu bağlamda onlar, söz konusu iddialarını kelâm-ı nefsî kavramı üzerinden temellendirmektedirler.

Kelâmullahın kelâm-ı nefsî yönüyle ezelî olduğuna ilişkin görüşlerini ispat etmek isteyen Ehl-i Sünnet kelamcıları, nassa başvurmaktadırlar. Buna göre *"...işte, yaratmak da emretmek de ona mahsustur..."*[54] ayetinde hem emir yani kelam hem de yaratmak yani fiil birlikte yer almaktadır. Dolayısıyla bu ikisinin aynı olması mümkün değildir.[55] Eş'arî'ye göre şayet Kur'an'ın yaratılmış olduğu kabul edilirse "*Biz bir şeyin olmasını istediğimizde ona sözümüz 'ol' (kün) demekten ibarettir. O da hemen olur*"[56] ayetinde yer alan *kün* ifadesi ile Allah'ın kendi kendine hitap etmiş olması gerekir. Çünkü Kur'an, Allah kelamıdır. Allah'ın Kur'an'ı yaratmak için ona hitaben *kün* ifadesini kullanması, bu kelimenin kendisinden önce bulunan ikinci bir *kün* kelimesini zorunlu kılar. Yaratma ve söz arasındaki ilişki birbiri ardına

---

49 el-Üsmendî, , *Lübâbü'l-Kelâm*, nşr. M. Sait Özervarlı, İSAM Yayınları, İstanbul 2005, 79-80.
50 İbn Teymiyye, *Risâletü't-Tis'îniyye*, thk. Muhammed b. İbrahim el-Aclân, Mektebetü'l-Meârif, Riyad 1420/1999, 281.
51 er-Râzî, *Kitâbu'l-Erbaîn fî Usûli'd-Dîn*, thk. Mahmud Abdulaziz Mahmud, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2009, 175; Ardoğan, R., "Mutezile'nin Halku'l-Kur'an Fikrinin Eş'ariyye-Maturidiyye Kelâmına Nüfuzu: Kelâm-ı Nefsi Kavramlaştırması", *Usul İslam Araştırmaları*, 2011, Sayı: 15, 139.
52 el-Cüveynî, *Kitâbu'l-İrşâd ilâ Kavâidi'l-Edille fî Usûli'l-İ'tikâd*, thk. Muhammed Yusuf Musa, Ali A. Abdulhamîd, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1950, 109-110.
53 el-Cüveynî, 117-118.
54 A'râf 7/54.
55 el-Bâkıllânî, *Kitâbu't-Temhîd*, nşr. R. Joseph McCarthy, el-Mektebetü'ş-Şarkiyye, Beyrut 1957, 240.
56 Nahl 16/40.

sonsuz bir dizilişe götürür. Nitekim böyle bir durum teselsüle yol açar[57] dolayısıyla Allah'ın yaratma fiili gerçekleşmez[58] ve aklen imkânsız bir sonuç ortaya çıkar. Böylece Eş'arî, yaratılmış kelâmullahın imkânsız olduğunu ispat etmek istemektedir.

Nasta yer alan "…*Kendi içlerinde de 'Allah bizi bu söylediklerimizden dolayı cezalandırsa ya!' derler*"[59] ve "*Sizden sözünü gizleyen ile açıkça söyleyen…*"[60] gibi ayetlere işaret eden Ehl-i Sünnet kelamcıları, burada kastedilenin kelâm-ı nefsî ve sözlerin delalet ettiği hakikî mânâ olduğunu ifade etmektedir.[61] Bununla birlikte lafızlar, çeşitli dil ve lehçelere göre emir, nehiy ve haber yönünden farklılaşmaktadır. Bu da lafızların ötesinde kelamın gerçek bir anlamının var olmasını gerektirir. Çünkü insan tarafından telaffuz edilen sözler, hâdis arazlar olan harfler ve seslerden meydana gelmektedir.[62] Şu halde lafızların delalet ettiği hakikî mânâ da kelâm-ı nefsîdir.

Lafız ve onun delalet ettiği mânâ yönünden semantik bir analiz yapan Ehl-i Sünnet kelamcıları, kelâmullahın ezelî olduğunu ispat ederek Kur'an'ın yaratılmış olduğunu iddia eden Cehmiyye'yi ve bazı Mu'tezilîleri küfür ve dalâlet ile itham etmektedir. Söz gelimi Ebû Hanife'ye nispet edilen *el-Vasıyye* isimli risalede, 'Kur'an'ın yaratılmış olduğunu söyleyen Allah'ı inkâr etmiştir'[63] ibaresi yer almaktadır. Yine Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) aktardığına göre Ebû Hanife ve öğrencisi Ebû Yûsuf (ö. 182/798), aralarında yapmış oldukları altı aylık münâzâra sonrasında Kur'an'ın yaratılmış olduğunu söyleyenin küfre girdiği üzerinde ittifak etmiştir.[64] Ebû Hanife, Kur'an'ın yaratılmamış olduğunu ve onun Allah'ın zâtının aynı olmayan ancak zâtından ayrı da düşünülemeyen ezelî sıfatı olduğunu dile getirmektedir. Bununla birlikte o, Kur'an'ın mushafta yazılı bulunan harf ve seslerin, mürekkep, kâğıt ve yazıların kulların fiilleri neticesinde meydana geldiği gerekçesiyle yaratılmış olduğunu vurgulamaktadır.[65] Ebû Hanife'nin bu konudaki tercihlerini takip eden Mâtürîdî de Kur'an'ın, harfler ve sesler cinsinden olmayan Allah kelamı ve O'nun zâtıyla kâim ezelî bir sıfat olduğunu ifade etmektedir.[66] Burada Mâtürîdî, Kur'an'ın lafız yönüyle değil mânâ bakımından Allah kelamı olduğunu dile getirmektedir. Yani mutlak anlamda Kur'an Allah kelamıdır. Dolayısıyla kelâmullah, ezelî bir sıfat olarak kabul edilmelidir.[67] Hem kelâmullahın mahiyetine yönelik yaklaşımlar hem de Kur'an'ın yaratılmamış olduğuna ilişkin kabuller sonraki dönem eş'arî ve mâtürîdî kelamcıları bakımından da benimsenip devam ettirilmiş, felsefî/mu'tezilî nitelikli kelâmullah ve halku'l-Kur'an iddiası güçlü bir şekilde reddedilmiştir.

---

57 el-Eş'arî, *el-Luma'*, 15; *el-İbâne*, 27-28.
58 el-Bâkıllânî, 237, 240.
59 Mücâdele 58/8.
60 Ra'd 13/10.
61 el-Bâkıllânî, 242 vd.; es-Sâbûnî, *el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn*, thk. Fethullah Huleyf, Dâru'l-Meârif, İskenderiye 1969, 61-62.
62 es-Sâbûnî, 61-62; Ardoğan, 143.
63 Ebû Hanife, *el-Vasıyye*, *İmâm-ı A'zam'ın Beş Eseri* içinde, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1992, 89. krş. Yılmaz, İ., "Cüveynî'ye Göre Kelâmullah ve Kelâm-ı Nefsî", *Kelam Araştırmaları*, 2011, Cilt: 9, Sayı: 1, 223.
64 et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsıd*, I-V, thk. Abdurrahman Umeyra, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut 1419/1998, III, 107.
65 Ebû Hanife, *el-Vasıyye*, 89.
66 el-Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 121-122.
67 el-Pezdevî, *Kitâbu Usûli'd-Dîn*, thk. Hans Peter Lens, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, Kahire 2003, 62 vd.

Değerlendirme

Kelâmullah, İslam düşüncesinde ilk kez hicrî ikinci asırda gündeme gelen ve Mu‘tezile kelamcıları tarafından kelamî tartışmaların merkezine yerleştirilen bir problemdir. Kelâmullahın yaratılmış olup olmadığına ilişkin tartışmalar halku’l-Kur’an problemini ortaya çıkarmıştır. Bu problemin ortaya çıkmasına neden olan faktörlere dair çeşitli iddialara rastlamaktayız. Söz konusu problemin temelde din dışı unsurlardan kaynaklanıyor olmasıyla birlikte mezhebî çekişmelerin bir sonucu olarak öne çıkmış olması da mümkün gözükmektedir. Mu‘tezile’nin bu meseleyi Allah’ın sıfatları bağlamında ele almış olması Ehl-i Sünnet’in de kelâmullahı tartışmasına neden olmuş ve böylece kelâmullah kelamın temel tartışmaları arasında yerini almıştır. Sadece ilmî tartışmaların değil aynı zamanda halku’l-Kur’an adı altında siyasi tartışmaların da önemli bir parçası haline gelen kelâmullah probleminin en önemli itikadî ayrışma nedenlerinden biri olduğu söylenebilir. Müslümanların fetihler sonucunda karşılaştıkları farklı sosyokültürel yapılar da elbette kelâmullah probleminin tartışılma nedenlerinden biri olarak değerlendirilmelidir. Zira İslam coğrafyasının genişlemesi ile birlikte Müslümanların farklı din ve kültürlerle tanışması, İslam’ı kabul eden bazı toplumların beraberinde getirdiği yerleşmiş kültür ve inançları öğrenmesi gibi etkenler kelamda yeni tartışmalara alan açmıştır. Bundan dolayı Mu‘tezilîlerin kelâmullahı bir problem olarak ele almış olmasını hem tevhîd ilkesini koruma istekleriyle hem de muhataplarından öğrendikleri kavramsal ve kuramsal yapıdan belli ölçüde etkilenmiş olabilecekleri gerçeğiyle birlikte değerlendirdiğimizde onların iddialarındaki ısrarın anlaşılabileceği kanaatindeyiz. Elbette söz konusu durum Mu‘tezile’nin keskin ve korumak için özen gösterdiği tevhîd ilkesine ilişkin itikadî çerçeveyi aşan yorumlarını telafi etmeyecektir. Nitekim Ehl-i Sünnet kelamcılarının itiraz ettikleri en önemli konu budur. Onlar, kelâmullahın tamamen yaratılmış olduğu yönündeki mu‘tezilî iddiayı reddetmiş ve kelam-ı nefsî-kelam-ı lafzî ayrımını vurgulayarak problemin çözülebileceğini düşünmüşlerdir. Zira Ehl-i Sünnet kelamcıları kelam-ı nefsî ile Allah’ın zâtıyla kâim ezelî sıfatları bağlamındaki kelâmullahı kastetmektedirler. Kelam-ı lafzî ise bizim telaffuz ettiğimiz, okuduğumuz ve işittiğimiz yaratılmış olan kelâmullahtır. Şu halde Ehl-i Sünnet kelamcıları tarafından dile getirilen yaklaşım kendi itikadî tercihleri bakımından değerlendirildiğinde kelâmullahın yaratılmışlığı problemine ilişkin daha geçerli bir açıklamayı barındırdığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Abdullah, M. R., *el-Bâkıllânî ve Ârâuhu'l-Kelâmiyye*, Matbaatu'l-Umme, Bağdat 1986.

Ahmed b. Hanbel, *er-Red ale'z-Zenâdıka ve'l-Cehmiyye*, thk. Sabri Selâmet Şâhin, Dâru's-Sebât, Riyad 2003.

Anaxagoras, *Fragments and Testimonia*, Translated by: Patricia Curd, University of Toronto Press, Canada 2007.

Ardoğan, R., "Mutezile'nin Halku'l-Kur'an Fikrinin Eş'ariyye-Maturidiyye Kelâmına Nüfuzu: Kelâm-ı Nefsi Kavramlaştırması", *Usul İslam Araştırmaları*, 2011, Sayı: 15.

Arslan, A., *İlkçağ Felsefe Tarihi*, I-V, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.

Aydın, H., *Ebu'l-Hasen el-Eş'arî'de Nazar ve İstidlal*, Fecr Yayınları, Ankara 2012.

Aykıt, D. A., *Hıristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo*, Eskiyeni Yayınları, Ankara 2019.

el-Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-Fırak*, thk. M. Osman el-Hişt, Mektebetü İbn Sînâ, Kahire (ty).

-*Kitâbu Usûli'd-Dîn*, Matbaatu'd-Devle, İstanbul 1346/1928.

el-Bâkıllânî, *Kitâbu't-Temhîd*, nşr. R. Joseph McCarthy, el-Mektebetü'ş-Şarkiyye, Beyrut 1957.

el-Câhız, *Resâilu'l-Câhız*, thk. A. Muhammed Hârun, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1991.

el-Cüveynî, *Kitâbu'l-İrşâd ilâ Kavâidi'l-Edille fî Usûli'l-İ'tikâd*, thk. Muhammed Yusuf Musa, Ali A. Abdulhamîd, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1950.

De Boer, T. J., *İslâm'da Felsefe Tarihi*, trc. Yaşar Kutluay, Anka Yayınları, İstanbul 2001.

Ebû Hanife, *el-Fıkhu'l-Ekber*, *İmâm-ı A'zam'ın Beş Eseri* içinde, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.

-*el-Vasıyye*, *İmâm-ı A'zam'ın Beş Eseri* içinde, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1992.

Eker, N., "Tercüme Faaliyetleri ve Mu'tezilî Oluşuma Etkisi -Felsefî Düşüncenin İslam Kelamına Dahil Olması Bağlamında Bir Değerlendirme-", *Batman Akademi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, 2021.

Ess, J. V., *Theology and Society in the Second and Third Centuries of the Hijra*, I-IV, Translated from German by: Gwendolin Goldbloom-John O'Kane, Brill Publishing, Leiden 2017-2019.

el-Eş'arî, *el-İbâne 'an Usûli'd-Diyâne*, Dâru İbn Zeydun, Lübnan (ty).

-*Kitâbu Makâlâti'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfi'l-Musallîn*, thk. Hellmut Ritter, Franz Steiner Verlag Gmbh, Wiesbaden 1980.

-*el-Luma' fi'r-Red 'alâ Ehli'z-Zeyğ ve'l-Bida'*, thk. Hamûde Gurâbe, Matbaatu Mısr Şirketu Musâheme Mısriyye, Mısır 1955.

Gardet, L.-Anawati, G., *İslam Teolojisine Giriş: Karşılaştırmalı Teoloji Denemesi*, trc. Ahmet Arslan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015.

Gershenson, D. E., "Logos", *Encyclopaedia Judaica*, Keter Publishing House, Jerusalem 2007.

Goldziher, I. *Klasik Arap Literatürü*, trc. Rahmi Er-Azmi Yüksel, Vadi Yayınları, İstanbul 2019.

Hankinson, R. J., "Sextus Empiricus", *Encyclopedia of Philosophy*, Edited by: Donald M. Borchert, Thomson Gale Publishing, Detroit 2005, VIII.

Herakleitos, *Fragmanlar -Testimonia-Fragmenta-Imitationes-*, trc. Güvenç Şar-Erdal Yıldız, Dergah Yayınları, İstanbul 2016.

Horovitz, S., *Yunan Felsefesinin Kelâma Etkisi*, trc. Özcan Taşçı, Litera Yayınları, İstanbul 2014.

İbn Teymiyye, *Der'u Teârudi'l-Akl ve'n-Nakl*, I-XI, thk. M. Reşâd Sâlim, Câmiatu İmam Muhammed b. Suud, Riyad 1411/1991.

-*Risâletü't-Tis'îniyye*, thk. Muhammed b. İbrahim el-Aclân, Mektebetü'l-Meârif, Riyad 1420/1999.

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, thk. Ebû Sayb Kerem, Beytü'l-Efkâri'd-Devliyye, Riyad (ty).

Jadaane, F., *Stoacılığın İslam Düşüncesi Üzerindeki Etkisi*, trc. Ece Ergin, alBaraka Yayınları, İstanbul 2020.

el-Kâdî Abdulcebbâr, *el-Muğnî -Halku'l-Kur'an-*, thk. İbrahim el-Ebyârî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Mısır 1961.

el-Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi, Mektebetü'l-İrşâd, İstanbul 2001.

en-Nesefî, *Tebsıratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, I-II, thk. Claude Salame, Instut Français de Damas, Dımeşk 1993.

el-Pezdevî, *Kitâbu Usûli'd-Dîn*, thk. Hans Peter Lens, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, Kahire 2003.

er-Râzî, *Kitâbu'l-Erbaîn fî Usûli'd-Dîn*, thk. Mahmud Abdulaziz Mahmud, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2009.

-*Muhassal Efkâri'l-Mutekaddimîn ve'l-Muteahhirîn mine'l-Ulemâ ve'l-Hukemâ ve'l-Mutekkellimîn*, thk. Taha Adurrauf Sa'd, Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, Kahire (ty).

Rifat, S., *Herakleitos Bir Kapalı Söz Ustasıyla Buluşma Denemesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.

es-Sâbûnî, *el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn*, thk. Fethullah Huleyf, Dâru'l-Meârif, İskenderiye 1969.

Siddiqi, A. H., "The Impact of The Qur'an on The Development of Muslim Geographic Thought", *Islamic Studies*, 1991, Vol. 30, No. 4.

Subhî, A. M., *fî İlmi'l-Kelâm*, I-III, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut 1985.

Taşpınar, İ., "Yahudi Geleneğinde İlahî Kelâm Tasavvuru: İskenderiyeli Philo ve Logos Doktrini", *Milel ve Nihal Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, 2011.

et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, *Hâşiyetü Kestelî 'alâ Şerhi'l-Akâid* içinde, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul 1310.

-*Şerhu'l-Makâsıd*, I-V, thk. Abdurrahman Umeyra, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut 1419/1998.

Tritton, A. S., *İslam Kelâmı*, trc. Mehmet Dağ, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2018.

el-Üsmendî, *Lübâbü'l-Kelâm*, nşr. M. Sait Özervarlı, İSAM Yayınları, İstanbul 2005.

Watt, W. M., *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, trc. Ethem Ruhi Fığlalı, Sarkaç Yayınları, Ankara 2010.

Wolfson, H. A., *Kelâm Felsefeleri Müslüman-Hıristiyan-Yahudi Kelâmı*, trc. Kasım Turhan, Kitabevi Yayınları., İstanbul 2001.

Yılmaz, İ., "Cüveynî'ye Göre Kelâmullah ve Kelâm-ı Nefsî", *Kelam Araştırmaları,* 2011, Cilt: 9, Sayı: 1.

İBNÜ'L-ARABÎ KAVRAMLARINI ERKEN DÖNEM TASAVVUFUNDA ARAMAK: TECELLÎ ÖRNEĞİ

Yüksek Lisan Öğrencisi, Firuze ŞAHİN[1], Dr. Öğr. Üyesi Emine Elif ÇAKMAK İGALÇI[2]

Kayseri Üniversitesi, Develi İslâmî İlimler Fakültesi, firuze.1211@hotmail.com-0000-0003-2274-9373[3]

ÖZ

Tasavvufta bilgi teorisi diğer ilim dallarına göre tartışmalı olduğu gibi kavramların benzerliği mevzuyu daha çok zorlaştırmakta. Örneğin kalbe gelen bilgiler denildiğinde tecellî, Bâdî, Tavârik, Tavâli, Levâmi, Levâih, gibi kavramlarla karşılaşırız. Aralarında farklar olsa da göz ardı ederek hepsini aynı kefeye koyulduğunu görmekteyiz. Hâlbuki tasavvufu tasavvuf yapan aslında bu farkların bilinmesidir. Din bilimleri alanında pek çok kavram ortak kullanıldığı gibi çoğu kavram kendi alanında farklı terminoloji kazanmıştır. tecellî kavramı da bunlardan bir tanesidir. Tasavvufta tecellînin dönemsel olarak farklı manalarda kullanıldığını, bunlar arasında benzer sistematik bir ilişki olduğu kanaatine vardık.

Tebliğimizi, tasavvuf metafiziğinin önemli kavramlarından tecellî erken dönemde aranabilir mi sorunsalı bağlamında inceledik. Varılmak isten sonuç ise tecellî, Sünnî tasavvufta ve Metafizik dönemde farklı paradigma içinde kurulmuş olsa bile her iki dönemde tecellînin özü derin bir anlayış gücü olduğuna işaret edildiğini gözlemledik.

Bu dönem sûfileri Eş'arî kelamını benimsedikleri için tecellî Allah'ın sıfatlarından olan tekvin ile ilgili değil, kudret sıfatı kategorisinde ele almışlardır. tecellî fiili bir oluş olması hasebiyle arazlardan sayılır arazlar da hâdistir. Oysa Tanrı'nın zâtî sıfatları kâdimdir yani tecellî fiili sıfatlardandır. tecellîyi yaratma manasında aldığımızda yaratma zatı gereği ol der oluverir. Tecellîyi kudret manasında ele aldığımızda Tecellînin o yere ulaşmama durumunu vardır. Çünkü meclânın kemâlinden mülhem Allah'ın kudreti de varlığın kemaliyle ilgili oluşu benzerlik göstermektedir. Varlığın özü üzerindeki örtüleri kaldırıp hakikati müşahede ettiren tecellî, İnsanın kalbine gelen bilgi türüdür.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, İbnü'l-Arabî, Metafizik, er-Risâle, Kelâbâzî, Tecellî

ABSTRACT

The theory of knowledge in Sufism is controversial compared to other branches of science, and the similarity of concepts further complicates the issue. For example, when we talk about the information that comes to the heart, we encounter concepts like Revelation, Bâdî, Tavârik, Tavâli, Levâmi, Levâih, etc. Although there are differences between them, we see that they are all put in the same category. However, what makes Sufism Sufism is actually knowing these differences. Many concepts are commonly used in the field of religious sciences, but most concepts have gained different terminology in their own field. The concept of Revelation is one

of them. We have come to the conclusion that Revelation was used in different meanings periodically in Sufism, and there is a similar systematic relationship between them.

We examined our presentation in the context of the problem of whether Revelation, one of the important concepts of Sufi metaphysics, can be sought in the early period. The conclusion we want to reach is that although Revelation is established in a different paradigm in Sunni Sufism and the Metaphysical period, we observed that it was pointed out that the essence of Revelation is a deep understanding power in both periods.

The Sufis of this period adopted the Ash'ari theology, so they discussed Revelation not in relation to the creation, which is one of the attributes of Allah, but in the category of power attribute. Revelation is considered among the accidents because it is a factual occurrence, and accidents are also incidental. However, the essential attributes of God are eternal, so Revelation is from the factual attributes. When we take Revelation in the sense of creation, creation happens as a result of the essence. When we consider Revelation in the sense of power, there is a situation where Revelation does not reach there. Because, inspired by the perfection of the assembly, the power of God also shows similarity with the perfection of existence. Revelation, which removes the covers on the essence of existence and observes the truth, is the type of information that comes to the human heart.

Keywords: Sufism, Ibn Arabi, Metaphysics, er-Risâle, Kalabazi, Manifestation

GİRİŞ

İnsanlığın varoluşuyla beraber bilmenin boyutları üzerinde düşünülmüş ve birçok farklı yöntemler ortaya konulmuş. İbn Sina'ya göre bilme eylemi insana hastır, bilgiyi kavram ve önermelerden oluşturur.(Dünya, 1992) İnsan bilgiyi her daim geliştirmeye devam edecektir. Felsefenin ana konularından biri olması sebebiyle çeşitli bilgi anlayışları bilgi felsefesinin ana omurgasını oluşturmaktadır. İşrakî anlayışa göre bilgi, Kendini bilme ile özdeşlemiş, insan kendini tanıdıkça bilginin asıl faile ulaşabilir. Bunu için yöntem ancak keşf ve sezgi ile nûra ulaşıla bilinir.(Şihabüddin Sühreverdî, 2021)

Tasavvufta bilgi, varlığın ilkesidir. İnsan ise bilmenin öznesidir. İlâhî bilgi hayatını şekillendirir ve özgür birey olmasını gaye edinir. Tasavvufta bilgili olmak için salt akıl asla yeterli değildir. Tasavvufî bilgide akıl, İmânî akıl olmalıdır yoksa eşyanın ilahi bilgisine ulaşamayız. Ve Tanrı'yı hakkıyla tanımamız olanaksızdır. Akıl salt haliyle Tanrı'yı tanıyamaz ancak ilâhî tecellîler ile tanıyabilir.

Tanrı'nın Bilinmesinde Tecellî

Metafizik düşüncede Tanrı'nın bilinmesi için tecellî anlaşılması önemlidir. Bu düşünce Tanrı'nın bir varlıkta tecellî edilişinin gerekçeleri açıklanmıştır. Şöyle ki Tanrı'nın suretlerle tecellîsi ile Tanrı'nın bilinmesinde arasında benzerlik bulunmaktadır. Metafizik düşüncenin

tanrı tasavvuruna göre Tanrı'nın birbirine zıt gibi görünen iki farklı veçhesi olması kabulünün oluşturduğu teorik zeminden yola çıkarak geliştirilmiş. Bunlardan biri Tanrı'nın zahir ve batın olması diğer ise zahir ve müşebbeh olması açısından Tanrı'nın insan veya başka bir mümkün varlığın bilgi nesnesi olması mümkündür.(M. Kara, 2020) Dolayısıyla Tanrı-insan ilişkisinde bilgi Tanrı'nın zahir oluşu cihetinden gerçekleşmektedir. Tanrı hiçbir varlığa tecellî etmese kulların O'nun hakkında bilgi sahibi olması mümkün değildir. Dolayısıyla metafiziksel dönemde tecellînin gerekçesi Tecellî-bilgi inanma üçlüsü içerisinde yorumlar. Buna göre bir varlığın Tanrı'ya teslim olması ancak onu bilmekle mümkün olmaktadır. Bu bilgi ise Tanrı'nın suretlerle Tecellîsi sayesinde gerçekleşmektedir.[4]

Erken dönem tasavvuf eserlerinde ise genellikle karşıtı olan "setr-istitâr" terimiyle birlikte kullanılmıştır. Kelâbâzî'ye göre istitâr kul ile gaybı temaşa arasında beşerî varlığın perde olması halidir. Perde ortadan kalkınca tecellîler zuhur eder. Öte yandan Hakk'a ya da gayba ait tecellîlerin zuhuruyla eşyanın görülemez duruma gelmesine setr veya istitâr denilmiştir. Dolayısıyla Tecellî ve setr birbirini takip eden hallerdir.(Süleyman Uludağ, 2019a)

Tanrı'nın Görülmesinde Tecellî

Tanrı'nın hiçbir sûreti olmadığı ve kendi inançlarının sûrete dayalı olmayan Tanrı inancı olduğu iddiasında bulunan tenzihçi yaklaşım sahiplerinin iddiaları da metafizik düşünce tarafından kritik edilir.(YİĞİT, 2016) Metafizik düşünceye göre tecellîsiz temaşa mümkün değildir. Dolayısıyla "Tanrı'nın hiçbir sureti yoktur". diye inananlar da dahil aslında herkes mukayyet bir Tanrı bilgisine ve tasavvuruna sahiptir. Zira mahlûkun Tanrı'yı bilmesi ve görmesi ancak mukayyet sûretlerle gerçekleşir. Buradan hareketle metafizik düşünce Tanrı'nın sûretlerle tecellî etmesine bağlı Tanrı görülmesini savunmak amacıyla insanların Tanrı tasavvuruları hakkında bir tasnife gitmiştir.(Bedirhan, 2019)

Erken dönem yazarı Kuşeyrî'ye göre sâlikler, Tanrı'nın tecellî halini temaşa eder. "Allah bir şeye tecellî edince o şey ona boyun eğer" hadisi uyarınca tecellî sahibi devamlı huşû ve boyun eğme durumunda, setr sahibi ise Allah'ın kendisi üzerindeki nimetini görme mahallindedir. Zira Allah mükâşefe suretiyle gösterdiği tecellîleri setretmeseydi ilâhî tecellîler zuhur ettiğinde sâlikler mahvolurdu. Bu sebeple Hak bazen tecellî etmekte, bazen da gizlenmektedir.(Süleyman Uludağ, 2019b)

SONUÇ

Sünni tasavvuf Allah'ın isimleriyle ilişkimizi bilme ve görür gibi iman etme üzerine kurmuştur. Metafizik dönem ise ilişkiyi tecellî ile açıklamıştır. Lüma' da sufîlerin Hz. Peygamber anlayışları bölümünde Hz. Peygamberi Allah'ın tecellîsi olarak görmesi Metafizik dönem de Tanrı'nın en güzel tecellîsinin Hz. Peygamber olduğu geçmektedir.(*Ebu Nasr Serrac Tusi - El-Luma.Pdf*, n.d.)

Bu dönem sûfileri Eş'arî kelamını benimsedikleri için tecellî Allah'ın sıfatlarından olan tekvin ile ilgili değil, kudret sıfatı kategorisinde ele almışlardır. tecellî fiili bir oluş olması hasebiyle arazlardan sayılır arazlar da hâdistir. Oysa Tanrı'nın zâtî sıfatları kâdimdir yani tecellî fiili sıfatlardandır. tecellîyi yaratma manasında aldığımızda yaratma zatı gereği ol der oluverir. tecellîyi kudret manasında ele aldığımızda tecellînin o yere ulaşmama durumunu vardır. Çünkü meclânın kemâlinden mülhem Allah'ın kudreti de varlığın kemaliyle ilgili oluşu benzerlik

göstermektedir. Varlığın özü üzerindeki örtüleri kaldırıp hakikati müşahede ettiren tecellî, İnsanın kalbine gelen bilgi türüdür.(Gazâlî, 1975)

KAYNAKÇA

Bedirhan, M. (2019). *Vahdet-i Vücûdu Savunmak* (B. Yaşaroğlu (Ed.)). Litera Yayıncılık.

Dünya, S. (Ed.). (1992). *el-İşârât ve't-tenbîhât*.

Ebu Nasr Serrac Tusi - El-Luma.pdf. (n.d.).

Gazâlî. (1975). *İhyau Ulûmi'd-dîn I. cilt* (p. 1.cilt).

Kara, M. (2020). *Vahdet-i vücûd ve İbnü'l-Arabî İsmail Fenni Ertuğrul* (İsmail Kara (Ed.)). Dergâh Yayınları.

Şihabüddin Sühreverdî. (2021). *Hikmetü'l İşâk* (Ş. Tahir Uluç, Eş-Şehrezuri (Ed.)). Ketebe Yayınları.

Süleyman Uludağ. (2019a). *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf* (ismail Kara (Ed.)). Dergâh Yayınları.

Süleyman Uludağ. (2019b). *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi* (İ. Kara (Ed.)).

YİĞİT, F. (2016). İbn Arabi'de Ontolojik Açıdan İnsan. In *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (Vol. 30, Issue 40, pp. 207–234). http://dergipark.gov.tr/erusosbilder/issue/23618/252008

İMAN ESASLARI AÇISINDAN KADER GAYB İLİŞKİSİ

Doç. Dr. Fehmi Soğukoğlu
Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
fehmisogukoglu@hotmail.com - 0000-0001-8994-630X

ÖZET

İslâm düşünce tarihinde Müslümanların çoğunu temsil eden Ehl-i sünnet tarafından iman, Allah Teâlâ'ya, meleklere, kitaplara, peygamberlere, âhiret gününe ve kadere iman olmak üzere altı esas olarak kabul edilmiştir. İman esaslarının bu şekilde belirlenip sıralanması ulemanın Kur'ân-ı Kerîm'den yapmış olduğu çıkarımların yanında, Cibrîl hadisi adıyla meşhur olan rivâyete dayanmaktadır. Ancak ilgili rivâyet daha mevsuk olduğu kabul edilen Buharî'nin aktarımında "kadere iman" maddesi yer almadan beş esas şeklinde zikredilmesi dikkat çekicidir. İmanın beş esas olarak benimsenmesi kaderin reddedilmesi anlamını taşımamaktadır. Nitekim bir şeye inanılmasının gerekli olduğunu söylemekle, iman esası olarak kabul etmek birbirinden farklı şeylerdir. Söz gelimi Cennet, Cehennem, levh-i mahfûz Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilmekte ve Müslümanlar tarafından inanılmaktadır. Bununla beraber bunlar iman esası olarak kaydedilmemiştir. Diğer taraftan iman esaslarından ilk beşi Kur'ân-ı Kerîm'de iman kelimesiyle beraberce anılırken, bu durum "kader" kelimesi için geçerli değildir. Bu da imanın beş esas olarak kabul edilmesi gerektiği düşüncesini desteklemektedir. Ancak Kur'ân-ı Kerîm incelendiğinde iman etme fiilinin tümleçlerinin beş değil, altı olduğu görülmektedir. Beş tanesi rivâyette de geçen ilk beş esas olup, bunların dışında "gayb" kelimesi de imanla birlikte zikredilen altıncı hususdur. Çalışmada bazı istisnalar hariç Mâtürîdî başta olmak üzere Ehl-i sünnet ulemasının iman esası olarak kabul ettiği kaderin, âyette geçen "gayb" kelimesiyle ilişkilendirilmesinin imkânı değerlendirilmiştir. İbnü'l-Cevzî gibi bazı müfessirlerin yorumları dikkate alındığında Bakara suresi üçüncü ayette geçen "gayba iman ederler" ifadesindeki gaybın "kader" şeklinde de anlaşıldığı görülmektedir. Bu yorumun tâbiînden İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742) tarafından dile getirildiği kaydedilmektedir. Sonuç olarak gaybın kadere göre daha geniş bir anlam ifade ettiği anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda Kur'ânî terminolojide gayb-kader kavramları arasında umum-husus ilişkisi olabileceği, âyetteki gayb ifadesinin kaderle bağlantısının kurulabileceği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Kader, Gayb, İman Esasları

1. GİRİŞ

İman esasları, İslâm dininin âmentüsü olarak bilinen, meşhur kabule göre altı maddeden oluşan temel inanç meseleleridir. İmanın şartları olarak da adlandırılan bu esaslar 1- Allah'a iman, 2- Meleklere iman, 3- Kitaplara iman, 4- Peygamberlere iman, 5- Ahiret gününe iman, 6- Kadere imandan meydana gelmektedir. Esasların belirlenmesi ulemanın Kur'ân ve Sünnet'in bütününden faydalanarak yaptıkları çıkarımdan çok, naslardaki ifadelere dayanmaktadır. Özellikle Cibrîl hadisinin bu esasların belirlenmesinde önemli bir rolü olduğu söylenebilir.

Kur'ân-ı Kerîm'in her ayetinin içerdiği anlam, aynı zamanda inanca konu olabilir. Bu açıdan Kur'ân ve Sünnet'in bütünü göz önüne alınıp, inanılması gerekli esaslar belirlenmek istenirse, çok sayıda inanç esası tespit edilebilir. Allah'a imanla ilgili, Allah Teâlâ'nın var olduğuna iman, bir olduğuna iman, eşi ve benzeri olmadığına iman; meleklere imanla ilgili, Şeytan ve cinlerin var olduğuna iman; peygamberlere imanla ilgili, peygamberlerin Allah Teâlâ'dan vahiy aldığına iman, ellerinden mucize ortaya çıkabileceğine iman; ahiret günüyle ilgili, cennet ve cehennemin varlığına iman gibi hususlar örnek olarak zikredilebilir. Bu tür bilgiler akaid metinlerinde yer almaktadır. Diğer taraftan, kelâmcıların çoğu İslâm'daki iman esaslarını üç ana başlık altında incelemektedirler. Mesâil-i selâse denilen bu başlıklar, ulûhiyet, nübüvvet ve ahirettir.

Yukarıda zikredilen hususlardan şu anlaşılmaktadır ki, inanç esaslarının sayısı ve neler olduğu konusunda açık bir nas bulunmasaydı, ulema arasında bu esasların gerek sayısı ve gerekse içeriği hususunda ihtilafların olması muhtemeldi.

2. KUR'ÂN'DA İMAN ESASLARI

Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan 6236 âyetin içerdiği anlamların tümüne inanılması gerekmektedir. Kur'ân İslâm dininin esasını teşkil eden bir bütün olup, bir kısmına inanılıp, bir kısmının reddedilmesi tamamını inkâr anlamı taşımaktadır. Bu husus âyet-i kerîmede şu şekilde beyân edilmektedir:

> "Sonra işte şimdi sizler birbirinizi öldürüyorsunuz; içinizden bir kesimi yurtlarından sürüyor, onlara karşı kötülük ve düşmanlıkta birbirinize arka çıkıyorsunuz. Esirler olarak size geldiklerinde de fidye verip kendilerini kurtarıyorsunuz. Hâlbuki onları sürgün etmek size haram kılınmıştı. Yoksa siz kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? İçinizden bu şekilde davranan birinin dünya hayatındaki cezası ancak rezil rüsvâ olmaktır; kıyamet gününde ise onlar azabın en şiddetlisine itilirler. Allah sizin yapmakta olduğunuzdan habersiz değildir."[1]

Altı iman esasının tümü Kur'ân-ı Kerîm'de yer almaktadır. Ancak bunlardan beş tanesi 'iman' kelimesiyle birlikte zikredilmekte, 'kader' ise iman kelimesinden bağımsız olarak ayetlerde yer almaktadır.[2] Eğer iman esasları "iman ediniz", "iman ederler" vb. sigalarla bildirilen inanç konularıdır şeklinde bir usul ortaya konulacak olursa, 'kader'in iman esasları içerisinde yer almama durumu gündeme gelecektir. Burada şu ifade edilmelidir ki, kader Kur'ân'da açıkça bildirildiği için her Müslümanın buna inanması şarttır. Bununla birlikte kadere inanılmasının gerekliliğiyle, "inanç esasları" başlığı altında zikredilmesinin gerekliliği birbiriyle karıştırılmamalıdır. Daha açık bir ifadeyle, kaderin inanç esası olarak kabul edilmemesi, kaderin reddedildiği anlamı taşımamaktadır.

Altı iman esasından kader hariç beş esasın Kur'ân'da 'iman' kelimesiyle birlikte zikredildiği söylenmişti. Bu esaslar ayetlerde şu şekilde geçmektedir:

[1] el-Bakara 2/85. Ayet mealleri Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait https://kuran.diyanet.gov.tr/ sitesinden alınmıştır.
[2] Kader konusunda geniş bilgi için bkz. İsmail Şık, Takdir Olgusu Kader Algısı Yazgı Yanılgısı, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2018).

1. "Allah'ın elçisi ve müminler, rabbinden ona indirilene iman ettiler. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandılar. "O'nun elçileri arasında ayırım yapmayız" ve "İşittik, itaat ettik, bağışlamanı dileriz rabbimiz, gidiş sanadır" dediler."[3]
2. "Bu (Kur'an), Ümmülkurâ (Mekke) ve çevresindekileri uyarman için sana indirdiğimiz, kendisinden öncekileri doğrulayıcı mübarek bir kitaptır. Âhirete inananlar buna da inanırlar ve onlar namazlarını kılmaya hakkıyla devam ederler."[4]

Birinci âyette "Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandılar" şeklinde inanmak fiiliyle bağlantılı olarak dört esas zikredilmektedir. İkinci ayette ise yine inanmak fiiliyle bağlantılı olarak ahirete iman bildirilmektedir. Bu şekilde beş iman esası ayetlerde inanmak fiiliyle ilişkili olarak beyan edilmektedir. Bir başka ayette her kim şu esasları "inkar ederse dalalete düşmüştür" denilerek iki ayette geçen beş esas bir bütün olarak zikredilmektedir. Ayette şöyle buyrulmaktadır: "Ey iman edenler! Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr eden kimse iyice sapıtmıştır."[5]

3. SÜNNET'TE İMAN ESASLARI

İnanç esasları, Kur'ân-ı Kerîm'deki ifadelere ilaveten Hz. Peygamber'in hayatında tespit edilmeye çalışıldığında Cibril hadisi olarak meşhur olan bir rivayet karşımıza çıkmaktadır.[6] Söz konusu hadise göre Hz. Peygamber sahabîlerle otururken, Hz. Cebrail insan suretinde onların yanına gelmiş ve dört husus hakkında soru sormuştur. Hz. Cebrail gittiği zaman, Hz. Peygamber soru soran kişinin Hz. Cebrail olduğunu ve insanlara dinini öğretmek için geldiğini belirtmiştir. Günümüzde imanın şartlarının tespitinde bu rivayetin önemi olduğu gibi, İslâm'ın şartları da bu rivayetten iktibas edilmiştir.

Cibril hadisini aktaran kaynaklar iman esaslarının belirlenmesi açısından önemli olduğu gibi, şöyle bir problem de içermektedir. Problemi zikretmeden önce rivayetin, İbn Ebî Şeybe, Ahmed b. Hanbel, Buharî, Müslim, İbn Mace, Ebû Davud, Tirmizî, Nesâî gibi önemli kaynakların tamamında geçtiği belirtilmelidir. Problem ise bazı rivâyetlerde Hz. Peygamber'in iman esası olarak saydığı hususların beş tane olmasıdır. Dikkat çekici olan ise Kur'ân'da 'iman' kelimesiyle ilişkili olarak zikredilmeyen 'kader'e ilgili bazı rivayetlerde yer verilmeyişidir. Bir de 'kader'e yer verilmeyen rivâyetin, diğerlerine nazaran daha güvenilir olarak kabul edilen Buharî'de yer alması kayda değer bir detaydır. Hadisin Buharî'deki ilgili kısmı şu şekildedir:

"Hz. Peygamber'in, insanlarla buluştuğu bir günde, Hz. Cebrail ona geldi ve iman nedir diye sordu. Hz. Peygamber, iman; Allah'a, meleklerine, likâsına, peygamberlerine ve yeniden dirilişe iman etmendir dedi."[7]

[3] el-Bakara 2/285.
[4] el-En'âm 6/92.
[5] en-Nisâ 4/136.
[6] Cibril hadisi hakkında geniş bilgi için bkz. Bekir Tatlı, "Buhârî (v. 256) Öncesi Dönemde Cibrîl Hadîsi ve Metin Tahlilleri", *Dinî Araştırmalar*, 2005 (8/22), 205-238.
[7] Buhari, Kitabu'l-iman, 36; Hadis çevirileri tarafımca yapılmıştır.

Müslim'deki rivayette ise Hz. Cebrail önce İslâm nedir diye sormuş, Hz. Peygamber İslâm'ın beş şartını saymıştır. İmanla ilgili kısmı ise şöyledir:

"Hz. Cebrail şöyle dedi: Bana imandan haber verirmisin?, Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe ve hayrıyla şerriyle kadere iman etmendir"[8]

Görüldüğü üzere rivayetler arasında küçük farklılıklar bulunmaktadır. Ancak bu farklılık Müslim'de ilave olarak geçen, "kitaplara iman" ve "kadere iman" esaslarının doğruluğu hususunda bir tereddüt oluşturmamış ve Müslümanların geneli tarafından iman esasları altı olarak kabul edilmiştir.

4. İMAN ESASLARI AÇISINDAN KADER GAYB İLİŞKİSİ

İman esaslarından beş tanesinin Kur'ân-ı Kerîm'de 'iman' kelimesiyle ilişkili olarak geçtiği söylenmişti. Ancak Kur'ân'da geçen 'iman etmek' fiilinin tümleçleri beş değil altıdır. Beş tanesi daha önce zikredilmişti. Altıncısı ise "gayba iman"dır. Gayba iman Kur'ân'da şu şekilde zikredilmektedir: "(Onlar) gayba iman ederler, namazı kılarlar, kendilerine verdiklerimizden hayra harcarlar."[9]

Gayb[10], Kur'ân'da şu ifadelerle yer almaktadır:

1. "Gökte ve yerde gözlerden gizli (gâibe) hiçbir şey yoktur ki apaçık bir kitapta yer almasın."[11]
2. "Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun bilgisi dışında bir yaprak bile düşmez. O, yerin karanlıklarındaki tek bir taneyi bile bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır."[12]
3. "Yeryüzünde vuku bulan veya başınıza gelen hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılı olmasın. Kuşkusuz bu Allah'a göre kolaydır. Kaybettiklerinize üzülmeyesiniz ve O'nun size verdikleriyle şımarmayasınız diye (böyle yapmıştır). Allah kendini beğenen, böbürlenen hiç kimseyi sevmez."[13]

Zikredilen ilk iki ayetten, gaybla Allah Teâlâ'nın ilmi arasında bağlantı bulunduğu anlaşılmaktadır. İkinci ayette ayrıca bu bilginin kitâb-ı mübînde yazıldığı bildirilmektedir. Üçüncü ayette ise kaderden bahsedilmektedir. İnsanın başına gelecek her şeyin kitapta yazılı olduğu bildirilmektedir. Bu ayetler kapsamında kader gayb ilişkisinin kurulması mümkündür. Bu ilişki daha önce çeşitli tefsirlerde de yer almıştır. İbnü'-Cevzî, Bakara suresinin üçüncü ayetinin tefsirinde gayb kelimesiyle altı anlamın kastedilmiş olabileceğini belirtir. 1- Vahiy (İbn Abbas), 2- Kur'ân (Ebû Rezîn el-Ukaylî), 3- Allah Teâlâ (Atâ ve Saîd b. Cübeyr), 4- Cennet ve

[8] Müslim, Kitabu'l-iman, 1.
[9] el-Bakara 2/3.
[10] İslamî literatürde gayb üzerine geniş çalışmalar yapılmıştır. Bkz. İlyas Çelebi, "Gayb", TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996), 13/404-409; Osman Oral, "Mâtürîdî'ye Göre Gayba İman", *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2021 (11/1), 59-78.
[11] en-Neml 27/75.
[12] el-En'âm 6/59.
[13] el-Hadîd 57/22-23.

cehennem hakkındaki haberler (es-Süddî ve Katâde), 5- Kader (Zührî), 6- Gözle görülmemiş olan Peygamberlerin verdiği haberler (Amr b. Murra).[14]

İbnü'l-Cevzî'nin belirttiğine göre "gayba iman ederler" ayetindeki gayb kelimesi bir görüşe göre kader anlamındadır. Aynı anlamı Ragıb el-İsfahânî *el-Müfredâtta* yine bir görüş olarak dile getirmiştir. İsfahânî, Bakara suresindeki gayb kelimesiyle "duyularla algılanmayan, aklın temel ilkeleriyle de anlaşılamayan, ancak peygamberlerin verdiği haberlerle bilinebilen ve inkârının küfür olduğu hususlar"ın kastedildiğini belirtir. Devamında ise bazılarının "gayb" kelimesini Kur'ân veya kader olarak yorumladıklarından bahseder. Ona göre 'gayb'ın kader olarak yorumlanması bu lafzın bazı anlamlarını içermektedir.[15]

SONUÇ

Allah'a iman, meleklere iman, kitaplara iman, peygamberlere iman, ahirete iman ve kadere iman olmak üzere altı iman esası bulunmaktadır. Bu esasların, Kur'ân-ı Kerîm'de iman fiiliyle birlikte zikredildiği anlaşılmaktadır. Kader kelimesinin imanla ilişkili olarak geçmediği iddia edilebilirse de gayb kelimesinin kader anlamına da geldiği ilk dönemlerden itibaren dile getirilmiştir. Ayrıca gaybla ilgili ayetlerdeki "kitab-ı mübîn" ifadesinin, kaderle ilgili olan kitap ve levh-i mahfuzla bağlantılı olduğu söylenebilir. Hadis rivayetlerinde ise Buhari'nin rivayetinde 'kader' kelimesinin zikredilmemiş olması kaderin iman esası olmadığı anlamına gelmemektedir. Nitekim aynı rivayette kitaplara iman da zikredilmemiştir. Müslim ve diğer muhaddisler ise aynı rivayeti altı esas şeklinde 'kader' esasını da anarak aktarmışlardır.

Sonuç olarak gayb kelimesi, kader kelimesine göre daha geniş bir anlama gelse de İsfahânî'nin de belirttiği gibi Bakara suresi 3. ayetinde geçen 'gayb' ifadesi 'kader'i de içermektedir.

KAYNAKÇA

Çelebi, İlyas. "Gayb" *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996. 13/404-409.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. Beyrut: Dârü'l-kuttâbi'l-arabî, h. 1422.

İsfahânî, Râgıb. *el-Müfredât*. Beyrut: Dârü'l-kalem, h. 1412.

Oral, Osman. "Mâtürîdî'ye Göre Gayba İman" *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. 2021 (11/1), 59-78.

Şık, İsmail. *Takdir Olgusu Kader Algısı Yazgı Yanılgısı*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2018.

Tatlı, Bekir. "Buhârî (v. 256) Öncesi Dönemde Cibrîl Hadîsi ve Metin Tahlilleri", *Dinî Araştırmalar*, 2005 (8/22), 205-238.

[14] Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr, (Beyrut: Dârü'l-kuttâbi'l-arabî, h. 1422), 1/28.
[15] Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, (Beyrut: Dârü'l-kalem, h. 1412), 617.

İSLAM HUKUK USULÜNDE LAFIZ-MANA İLİŞKİSİ

RELATIONSHIP-WORD-MEAN IN ISLAMIC LAW PROCEDURE

Doç. Dr. Mehmet ONUR

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi/ İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri İslam Hukuku Anabilim Dalı Hatay Türkiye, mehmet.onur@mku.edu.tr

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2229-6450.

ÖZET

Fukahâ şerî delillerin anlamları üzerinde çokça durmuş, makasıdını ve hedeflerini analiz ederek fetva vermiştir. Şerî hükümler, Şariin belirlediği gayeye ulaşmak için vazedilmiş araçlardır. Bundan dolayı araçların amaçlarla aynı doğrultuda olması ve geçerlilik yönüyle makâsıdın önüne geçirilmemesi zorunludur. Buna ek olarak içtihatta bulunurken, akla gelen ilk anlamlarını aşmak suretiyle nassın zahirini terk etmek yoluna gitmemek gerekir. Dolayısıyla içtihat faaliyeti yürütülürken lafızlara, şekil şartlarına ve lafızların manalarını dikkate almak suretiyle lafız-mana dengesinin gözetilmesi amaçlanmalıdır. Lafız mana dengesinin gözetimi de biri diğerinin aleyhine olmayacak, birinin itibar-ı dikkate alınması neticesinde öbürünün ihmal edilmesi sonucunu doğurmayacak şekilde olmalıdır. Batınîlik, nasların zahirini ihmal edecek ve onlara hiç bakmayacak şekilde lafızların çerçevesini aşanlar, lafzın aslî delaletlerini bırakıp, hüküm istinbatında sadece manaya bakanlar. Zahirilik, nasların lafzına aşırı derecede bağlılık gösterir ve Şâri'in muradını ortaya çıkarmada yegâne delil olarak görür, hükümler ile onlardan güdülen amaçlar ve onların illetleri arasını ayırır. Lafız-mana dengesi, Zahire sıkı sıkıya bağlı kalınmak suretiyle mananın ihmaline, ya da mana dolayısıyla lafzın ihmaline meydan vermeyecek şekilde bir yol izlenmesi orta yol olarak tarif edilmektedir. Zira nassın anlaşılması ve uygulanması için yapılması gereken şey budur. Bu sayede İslam hukukunun olabildiğince tearuzsuz yorumlanması sağlanmış olacaktır.

Allah'ın vaz' ettiği hükümlerde gözetmiş olduğu hikmetlere vakıf olmak hem nassın zahirini hem de şerî manasını birlikte değerlendirmeyi gerekli kılar. Öyle ki bu iki yönden biri diğer tarafa galebe çalmayacak, her ikisi de dengeli bir şekilde ele alınacak ve korunacaktır. Onun "İlimde rüsûh sahibi olan âlimlerin çoğunun tutmuş olduğu yol işte bu yoldur" sözü içtihat faaliyetinde, nasların anlaşılmasında ve hükümleri öğrenmede takip edilmesi gereken en doğru

yöntem olduğuna işaret olmaktadır. Bu çalışmada İslam Hukuk Usulünde lafız mana dengesinin korunması hususu değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler : Zahir, Batın, İslam Hukuk Usulü

ABSTRACT

Fukaha focused a lot on the meanings of religious evidence, analyzed their purpose and objectives and gave fatwas. Sharia provisions are tools established to achieve the goal determined by Sharia. Therefore, it is imperative that the means are in line with the ends and that they do not take precedence over the purpose in terms of validity. In addition, when making ijtihad, one should not abandon the apparent meaning of the text by going beyond the first meanings that come to mind. Therefore, when carrying out ijtihad activities, it should be aimed to observe the balance of wording and meaning by taking into account the words, formal conditions and meanings of the words. The balance of words and meanings must be observed in such a way that one does not come to the detriment of the other, and consideration of one does not result in the neglect of the other. Esotericism, those who go beyond the framework of the words in such a way that they neglect the apparent meaning of the texts and do not look at them at all, those who leave the essential indications of the words and look only at the meaning in deducing the ruling. Zahirism shows extreme devotion to the literal meaning of the texts and sees them as the only evidence in revealing the will of the Shari, and distinguishes between the provisions and the purposes pursued by them and their causes. The balance between wording and meaning is described as a middle way, following a path that does not allow the neglect of the meaning by strictly adhering to the meaning, or the neglect of the words due to the meaning. Because this is what needs to be done in order to understand and apply the verse. In this way, Islamic law will be interpreted as conflict-free as possible.

Being aware of the wisdom that Allah has observed in the provisions He has made requires evaluating both the apparent meaning of the text and its religious meaning together. So that one of these two aspects will not prevail over the other, and both will be handled and protected in a balanced manner. His statement, "This is the path followed by most of the scholars who are mature in science" indicates that it is the most correct method to be followed in the activity of ijtihad, in understanding the texts and in learning the provisions. In this study, the issue of preserving the balance of literal meaning in Islamic Legal Procedure will be evaluated.

Key Words: Zahir, Batin, Islamic Law Procedure

Giriş

Kur'an-ı Kerim'in Arapçaya mahsus anlatım biçimleri içinde somut duruma gelmiş bir tekst olması ve bu tekstin fıkıh tradisyonu gereği hukuk kodu şeklinde kullanılması mana, tefsir ve hüküm çıkarmada verili bir öğe şeklinde "zahir" e uyulmasını zorunlu kılar. Öbür taraftan, İmam Şafi'den İbn Hazm'a kadar birçok fakihte umumen görülen şey; dinde, özel olarak Kur'an ve Sünnet'te bütün problemlerin çözümünün olduğuna dair düşünce nasların birer hukuk kuralı şeklinde kullanılması gerektiğini gösterir. Özellikle fıkıh disiplininin normatif özelliğe sahip olması lisanda verili bir öğe şeklinde "zahir"i temel olarak benimseme anlayışını daha ön plana çıkarır. Zahirî yaklaşım İslam bilimleri ile ilgili birçok ilim dalını da alakadar eder. Öbür taraftan, İslam Hukuk usûlünde anlam esastır. Nassın amacı anlatmak hususunda yalnız bir araç, vesile olduğu kabul edilir. Sözü sevkedenin gayesi, lafzın dışında başka bir karîne ile anlaşılıyorsa bu kifayetli bir durum olarak telakki edilir. Bunun içindir ki Fıkıh usulü alimleri "lafzın mânaya delâletini" tespit ve tayin ederken lafzın siyak ve sibakına, sözü sevk edenin ve hitap edilen şahsın durumuna çok fazla ehemmiyet gösterir. Lafızların bağlamından koparılmak suretiyle değerlendirilmesine karşı çıkarlar

Fukaha'nın Konu ile İlgili Görüşleri

İmam Mâlik nassları değerlendirirken onların zahirleri ile yetinmemiş, nassların manası ve hikmetini dikkate alarak hüküm vermiştir.

Fıkıh Usulü alimi İmam Gazâlî nassların anlama hususunda lafızların zahirine sıkı sıkıya bağlı kalmanın mahzurlarından bahseder. O, ilk olarak lafzın anlamının zihinde yerleşmesini ve lafzın anlamı takip etmesi gerektiğini söyler.[1]

İbn Hazm, gerek hem usül hem de füru eserlerinde teşrîî anlamalrı görmezden gelir ve hüküm konulurken elde edilmek istenen gayeyi dikkate almaz. O hüküm verirken nassların zahirine sıkı sıkıya bağlı kalır, onların teşrîî anlamalarını ve makasıdı ihmal eder.[2]

İbn Teymiyye, nassların hükmünün, mananın dikkate alınması sonucu verildiğini ifade etmiştir. O hüküm verirken hikmete istinat etmiş hikmeti ihmal etme halinde neden olacağı mefsedetin daha büyük olacağını dile getirmiştir. [3]

[1] Gazâlî, *el-Müstaşfâ*, I, 21
[2] İbn Hazm, el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm, VII, 929.
[3] İbn Teymiyye, el-Kavâidu'n-nûrâniyye, s. 145-155.

İbnu'l-Kayyim içtihat için şöyle der: Bazen her iki kesim için de sözü sevkedenin amaç ve gayesinin ne olduğunu bilme imkânını ortadan kaldıran durumlar ortaya çıkabilir. Zahiri yorum yapanlar lafzın umumî hakikatini göremezler, gah makasıdını çiğnerler, gah maksıdına uygun olmayan manalar yüklerler. Yalnız manayı dikkate alıp zahiri ihmal edenler için de zahiri yorum yapanlar için aynı durumlarla karşı karşıya kalmak söz konusudur."[4]

Karâfî de sadece nassların zahirinin dikkate alınmamasını aynı zamanda manalarının göz önünde bulundurularak hüküm verilmesinin zorunlu olduğunu dile getirir. O, menkûlât üzerinde donukluğu, üzerlerine kapanıp kalmayı dinde sapıklık olarak nitelerken daha önceki alimlerin ve selefin gözetmiş olduğu maksatlardan uzaklaşarak gafillik yapmak, olduğunu söyler.[5]

Abdulaziz el-Buharî, ahkâmın bilinmesi işinin anlamlarının bilinmesi ile tamamlanacağını söyler. Ona göre, lafızların anlamları ile kastedilen şey ise, onların sözlük manaları ile illet göz önünde bulundurulmak suretiyle şerî manalarının bilinmesidir.[6]

İmam Şâtıbî konuyu iki kısımda değerlendirir: [7]

Birincisi nassların aslî vaz' edilme manalarının göz önünde bulundurulması ve lafızların sınırlarının aşılmaması ve ihmal edilmesi şeklindeki tespitidir.

İkincisi ise yalnız lafız kalıplarıyla iktifa etmeyip lafzın manasına bakmayı zorunlu kılan delillerdir. bu sayede müçtehit eğer mümkünse hüküm ile elde edilmek istenen hususi ve umumui makasıdı anlamış olacaktır.

Allah'ın vaz' ettiği hükümlerde gözetmiş olduğu hikmetlere vakıf olmak hem nassın zahirini hem de şerî manasını birlikte değerlendirmeyi gerekli kılar. Öyle ki bu iki yönden biri diğer tarafa galebe çalmayacak, her ikisi de dengeli bir şekilde ele alınacak ve korunacaktır. Onun "İlimde rüsûh sahibi olan âlimlerin çoğunun tutmuş olduğu yol işte bu yoldur" sözü içtihat faaliyetinde, nasların anlaşılmasında ve hükümleri öğrenmede takip edilmesi gereken en doğru yöntem olduğuna işaret olmaktadır.[8] Bunun haricinde nassların lafzî delâlet yönüyle ele alınması yöntemi, onların bütüncül ve elde edilmek istenen gayeye, daha fazla ehemmiyet veren

[4] İbnu'l-Kayyim, İ'lâmu'l-muvakkı'în, I, 220.
[5] Karâfî, Furûk, I, 177.
[6] Abdulaziz el-Buhârî, Keşfu'l-esrâr, I, 12; İbnu'l-Kayyim, İ'lâmu'l-muvakkı'în, IV, 13.
[7] Şâtıbî, Muvâfakât, III, 146.
[8] Şâtıbî, Muvâfakât, II, 393.

öbür yorum metodlarına göre daha şekilsel, tavizsiz ve nesnel özellik taşır. Hukukun aslen normatif ve objektif olma zaruriyetine binaen daha çok sabitelerinin olması doğaldır. Zira değişkenlik arzeden bir hukuk objektif olmaktan çıkacaktır. Bu da istenmeyen sonuçlara sebebiyet verecektir.

Sonuç

İslam Hukuk usulünde zâhir umumen kıyas, sebep, hikmet ve re'y kontrastı olarak karşımıza çıkar. Anlamların, makasıdın ve şer'i ahkâmın vaz' edilme sebeplerini (kanuni ve hukuki) kurgulayamayan, lafızların sevk ediliş gayesini göz önünde bulundurmadan nassları yalnızca doğrudan idrak yoluyla değil zâhiren anlayan şahıslara zâhir ehli adı verilmektedir. Buna mukabil, lafzın anlamının saptanmasında ve uygulanmasında şâriin makasıdını anlamaya çalışarak; kıyas, hikmet, sebep ve re'y'e göre nassları ve ahkamı anlamaya çalışanlara re'y ehli adı verilmektedir. Re'y ehli ve zahir ehli şeklindeki ayırımın da temelinde bu farklılık yatmaktadır. Re'y ehli, şer'i hükümlerin anlam ve makasıdına daha fazla müracaat ederken zahir ehli ahkamı derinlemesine inmeden sathi bir şekilde anlamaya çalışmaktadır. Zahir ehlinin gayesi lafızların niteliklerini belirtmeye ve açıklamaya yönelik mefhumlara dair bütün istifhamları ihmal etmektir. İslam düşünce tarihinde bazı mutasavvıf ve filozofların zahiri ihmal etmek suretiyle mananın da ötesine geçerek batın iştigal ettikleri ve bunu ilgilenmeyi mutenalığın icabı şeklinde gördükleri bir hakikat olarak karşımıza çıkmaktadır. Lafızların zahirini ihmal etmek suretiyle mananın da ötesine geçerek tamamen batınla meşguliyet söz konusu olduğunda kendi tasavvur dünyalarında mevcut olan şahsi kanaat ve fikirlerini Kur'an'a söyletmeye çalışmışlardır. Bu eylemle lafızların ve nassların vaz' ediliş makasıdı ihmal edilmiştir. Kur'an ve Hadislerin indirildiği dil lojiğine mahsus olan kavramların kullanımı, bunların klasik ve çağdaş dönem İslam hukuk tarihinde geleneğinde olmazsa olmaz şeklindeki kullanımı normatif karakterli olması hasebiyle de mana, yorum ve ahkâm istinbatında zahiri i'mali zorunlu kılar. Buradan hareketle hem zahirîlik hem de zahirî ihmal aşırılıktır, sonucuna varırız.

Kaynaklar

Abdulazîz el-Buhârî, Alâuddîn Abdulazîz b. Ahmed, Keşfu'l-esrâr 'an usûli Fahri'l-İslam el-Pezdevî, I-IV, Beyrut 1414/1994.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Huccetü'l-İslam Muhammed b. Muhammed, el-Mustasfâ fi İlmi'l-Usûl, I-II, Bulak 1322.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el- Endelüsî el-Kurtubî, el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm, Dâru'l-Âfâkı'l-Cedîd, Beyrut, ts.

İbn Teymiye, el-Kavâidü'n-Nûrâniyyetü'l-Fıkhıyye, nşr. Abdüsselam Muhammed Ali Şâhîn, Beyrut 1414/1994.

İbnü'l-Kayyım el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ebu Bekir ez-Zer'î, İ'lâmü'l-Muvakkı'în'an Rabbi'l-Âlemîn, thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd, I-IV, Beyrut 1973.

Karafî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısrî, *el-Furûḳ* (nşr. M. Revvâs Kal'acî), Dârü'l-ma'rife, Beyrut, ts.

Şâtıbî, Ebu İshâk İbrahim b. Musa, el-Muvâfakât, thk. Abdullah Draz, Dârü'l-marife, I-VI, Beyrut ts.

DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE ÇEVRESEL YÖNETİŞİM

Doç. Dr. YILDIZ ATMACA [1]

[1] Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

yildizatmaca@yyu.edu.tr.- ORCID ID: 0000-0001-6345-4745

ÖZET

Modern yönetim, geleneksel vatandaşlık yönteminden kurtularak vatandaşa daha yakın ve vatandaşın katılımı ile birlikte bir yönetimi öngörmektedir. Bilgi ve iletişim tabanlı teknolojik sistem, vatandaşları ulus ötesi bir platforma taşımakta ve yönetsel düzenlemeleri vatandaş odaklı gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Vatandaş ve kamu kurumları arasındaki iletişimi iyileştirmekte, kamu kurumlarının daha nitelikli hizmetler sunma kapasitesini genişletmektedir. Böylelikle, teknolojik sistemlerin ileri seviyede kullanılması, dijitalleşme sürecini hızlandırmaktadır. Dijitalleşme ise daha az iş gücü kullanarak verileri elektronik bir ortamda sayısallaştırma süreci olarak anlatılmaktadır. Dijitalleşme süreci çok aktörlü ve etki düzeyi yüksek platformlar oluşturmuştur. Bu platformlara erişim ve erişim sonucu beklenti düzeyini karşılama, gündeme birlikte yönetim anlayışını çıkaran yönetişim yaklaşımını taşımıştır. Yönetişim, bir toplumda yaşayan mevcut bütün aktörlerin ortak katılımı ile birlikte yönetilme düşüncesi anlamına gelen çok aktörlü ve etkileşimci yapıda bir yönetim anlayışıdır. Neoliberal politikalar sonucu ön plana çıkmış ve gündemdeki önemini farklı boyutlarıyla arttırmıştır. Çevresel yönetişim bu boyutlardan yalnızca bir tanesidir. Bu çalışmada, sosyal refahı önemli ölçüde etkileyen ve çevresel sorunlara çözüm arayışı sonucu gelişen bir kavram olan çevresel yönetişimin dijitalleşme sürecindeki yerinden bahsedilecektir. Çevresel sorunların minimize edilmesinde kamu kurum ve kuruluşlarının, sivil toplum kuruluşlarının ve vatandaşların yönetsel çabaları ile birlikte bu çabaların dijital boyutu incelenecektir. Nitel araştırma yöntemlerinden literatür taramasının kullanıldığı çalışmada, Türkiye'de çevresel sorunların çözümünde önemli bir dijital dönüşümün gerçekleştiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Dijitalleşme, Çevresel Yönetişim, Katılım, Yönetim

1. GİRİŞ

Temelinde çok aktörlü ve etkileşimci bir yönetim anlayışını taşıyan yönetişim, etkinlik ve verimliliğini dijitalleşme sürecinde daha da ilerletmiştir. Karar veren aktörün kimliği, hesap verebilir bir yönetim anlayışının gelişmesi ve var olan bilgilerin şeffaf bir şekilde paylaşımı, teknolojik gelişimlerle birlikte daha fazla ivme kazanmıştır.

Dijital yönetişim anlayışı, dış paydaşların ortak tabanda buluşmasını görev ve yetki dağılımını netleştirmiştir. E- katılım, e-devlet, e-oylama ve e-demokrasi uygulamalarını ortaya çıkarmıştır. Dijital yönetimin geliştirdiği bir diğer önemli anlayış da akıllı çevre uygulamaları ile çevresel sorunların birlikte çözülebileceğine ışık tutan çevresel yönetişim anlayışıdır.

Çevresel sorunlar bütün insanların ortak sorunudur. Bu sebeple bu sorunlara ortak akılla bakılmalıdır. Çevresel yönetişimde karar alma sürecinde tüketiciden sivil toplum kuruluşlarına uzanan katılımcı listesinin bütün tabanına yayılması hedeflenir. Hem toplum hem de doğa arasındaki etkileşimi arttıracak kuram ve uygulamalar geliştirilmeye çalışır.

Çevresel yönetişim, ulaşım hızını dijitalleşme sürecindeki teknolojik düzenlemelerle birlikte arttırmak için çalışır. Dijital dönüşüm sürecinde teknoloji destekli akıllı çevre projeleri geliştirir. Bu kapsamda bu çalışmada, dijitalleşme sürecindeki çevresel yönetişim anlayışı kuramsal ve uygulamadaki boyutu ile birlikte incelenmiştir.

2. DİJİTALLEŞME VE DİJİTAL DÖNÜŞÜM

Dijitalleşme, elektronik araçlarla kullanılan verilerin sayısallaştırılması anlamını taşımaktadır. Bir sürece tekabül eden kavramdır. Yönetim sisteminde bilgi ve iletişim tabanlı teknolojik değişim ve gelişim sürecini ifade eder. Dijitalleşme, zengin içerikleri ile bilgiye hızlı erişim imkanını kolaylaştırarak daha az işgücü harcama kolaylığı sunar (Adiloğlu ve Yücel, 2018). Bilgi ve çıktıları geniş kitlelere ulaştırmaya imkan sağlayan dijitalleşme, birbirleriyle bağlantılı bir dünya anlayışı yaratmaya çalışır (Elektrikinfo, 2019).

Türkiye'deki kamu kurumları elektronik veri tabanlı birçok projeyi internet üzerinden uygulamaya geçirmiştir. Bakanlıklar dahil birçok kamu kurumu internet sayfalarında kuruluş ve görevlerine ilişkin her türlü bilgiyi paylaşmış, haberleşme kanallarını açık bir şekilde ortaya koyarak iletişime açık olduklarını belirtmeye çalışmıştır. Karşılıklı iş yapabilmeye imkân tanıyan e-bildirge e-beyanname ve buna benzer birçok vergi türü işlemler uygulamaya konularak iletişim kanalları genişletilmiş, hızlı ve kolay erişim imkanı sağlanmıştır. Bütün bunlar da dijital dönüşümün bütün platformlara yansıdığını göstermiş ve devleti dijital bir devlet pozisyonuna taşımıştır (DPT, 2005:2).

Kamu yönetimi sistemine e- demokrasi, e- katılım, e- oylama, e- belediyecilik ve e-devlet uygulamaları ile dahil olan dijitalleşme, katılımcı ve demokratik yönetim anlayışını pekiştirmiştir. Çok aktörlü bu bağ, ağ yönetimi olarak da birçok farklı alanda ifade edilmiştir (Şengül ve Balıkçı, 2021:418). Ağ yönetimi yönetişim ise literatürüne daha sonra dijital yönetişim adı ile transfer edilmiştir.

3. ÇEVRESEL YÖNETİŞİM

Endüstri Devriminden günümüze kadarki süreçte sayısı ve şiddeti artan çevresel sorunların sadece meydana geldiği yer ile sınırlı kalmayarak fiziksel, toplumsal, ekonomik vb. alanlarda sınır ötesi etkilere neden olması, çevre politikalarının geliştirilmesinde iş birliği, koordinasyon ve uyumun hayati öneme sahip olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çevresel sorunların küresel ölçekte etkilere sahip olması dolayısıyla çözümün de aynı ölçekte bütüncül bir bakış açısıyla oluşturulması gerektiği görüşü hakimiyet kazanmaya başlamıştır (Lemos ve Agrawal, 2006: 297) . Bu bağlamda 1972 yılındaki Stockholm BM İnsan Çevresi Konferansı küresel çevre sorunlarına yönelik uluslararası çevre koruma çabasının örgütlendiği ve katılımın öncelendiği önemli bir adım olarak ön plana çıkmaktadır. Sonrasında 1987 yılındaki Brundtland Raporu'nda ilk kez bahsedilen

sürdürülebilir kalkınma kavramı ve 1992 yılında Rio'da düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma Konferansına devletlerin yanı sıra stk, iş ve bilim çevrelerinden çok sayıda uzmanın da katılımı çok aktörlü iş birliği temeline dayanan çevresel yönetişim kavramının gündeme gelmesine neden olmuştur (Sipahi, 2010: 339-340).

Kuraklık, çölleşme, ormansızlaşma, iklim değişikliği, biyoçeşitlilik kaybı, kentlerde hızlı nüfus artışı, asit yağmurları, nükleer atıklar gibi sınır aşan çevresel sorunlara çözüm üretmek amacıyla geliştirilen yöntemlerden olan çevresel yönetişim farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu bağlamda çevresel yönetişim, küresel sorunların çözümünde çevrenin korunarak sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması amacı doğrultusunda ulus devletlerin ve hükümetlerin ötesinde ilgili sivil toplum örgütlerinin, çok uluslu şirketlerin, akademik çevrelerin, uzmanların vb. çok sayıda çözüm odaklı paydaşın dahil olmasıyla ortaya çıkan küresel bir politika olarak tanımlanmıştır (Biermann vd. 2009: 2). Çevrenin geliştirilerek kapsamlı bir sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasını temel hedef olarak kabul eden çevresel yönetişim bir başka tanımda, çevre korumaya yönelik uluslararası süreçleri organize eden örgütler ile bu süreçlerde oluşturulan stratejiler, politik ve finansal araçlar, yöntem, ilke ve kurallar bütünü olarak ifade edilmiştir (Najam vd., 2006: 8-9). Son olarak çevresel yönetişim, çevresel nitelikteki tüm kaynaklardan yararlanılması veya kaynaklara ulaşımın sınırlandırılması için gerekli kurumsal organizasyonların ihdas edilmesi, revize edilmesi veya değiştirilmesi yoluyla küresel çevre sorunlarının çözümü, çevrenin korunması ve olası anlaşmazlıkların önlenmesi olarak tanımlanmaktadır (Rosenau, 1997).

Çevresel yönetişim kapsamında devlet ve/veya merkezi /yerel yönetimlerin yanı sıra en etkili ve çözüme katkı sunacak olan aktörler Birleşmiş Milletler, OECD, IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi küresel organizasyonların bünyesindeki uzman örgütlenmeleri ile ulusal ve küresel çaptaki sivil toplum örgütleri, özel sektör kuruluşlarıdır. Bu aktörlerin her ölçekteki çevre sorunlarının çözümüne yönelik anlaşma ve sözleşmeler de dahil olmak üzere strateji, politika ve eylemlerin belirlenmesindeki karar alma, uygulama ve izleme süreçlerinde yer almaları çevresel yönetişimin temel felsefesini oluşturmaktadır (Türkiye Çevre Vakfı, 1996: 258-259).

Aktif katılım, diyalog, çözümde ortaklık, şeffaflık, hesap verebilirlik gibi ilkeler üzerine inşa edilen çevresel yönetişimin başarılı şekilde uygulanabilmesinde üzerinde durulması gereken üç önemli husus vardır. İlk olarak uluslararası ölçekte çevresel sorunların yönetilebilmesinde küresel çapta hizmet verecek kurum ve kuruluşlar ile ilke ve kurallar oluşturulmalıdır. Daha sonra çevre sorunlarının çözümünde küresel iş birliğinin ve eşgüdümün geliştirilmesi için STK, yerel yönetim, özel sektör, üniversite vb. alanlardaki aktörler teşvik edilmeli ve desteklenmelidir. Küresel çevre sorunlarının nedeni olabilecek nüfus artışı, ekonomik krizler, teknolojik yetersizlik gibi hususları da kapsayacak şekilde bütüncül bir analiz yapılarak çevresel maliyetler hesaplanmalı ve harekete geçilmelidir (Speth, 2002 :11).

4. ÇEVRESEL SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNDE KATILIMCI VE DİJİTAL YÖNETİM

Dijital yönetim, yönetsel düzenlemelerdeki vatandaş odaklılığı gerçekleştirmede etkili bir araçtır. Özellikle kamusal hizmetlerin sunumunda kullanılan idari süreçlerin dijital halde sunulması vatandaşlara kolaylık sunmakta ve hayat kalitesini arttırmaktadır. Geliştirilen dijital kanallarla vatandaşların görüş ve düşüncelerinden kolaylıkla haberdar olunmakta ve vatandaş yönetime kolaylıkla katılabilmektedir (Sevinç, İ. ve Şahin, 2023).

Dijital yönetim, en önemli unsurunun vatandaş olduğu çevre olgusuna da dikkat çekmiştir. Çevre, insan hayatının vazgeçilmez bir parçasıdır. Yaşam kalitesine etki eden önemli bir husustur. Bu sebeple dijital süreç, çevresel sorunların çözümünde aktifleşmiş ve yeni projeler geliştirmek üzere faaliyet arayışı içerisine girmiştir.

Dijitalleşme sürecindeki ilk ve en önemli adım, coğrafi bilgi sistemleri (CBS) ve kent bilgi sistemleri (KBS) adları ile kabul edilen bilgi işletim sistemidir.

CBS, çevresel bir etki değerlendirmesi yapmaktadır. İlgili konuma yönelik bilgileri kullanıcısına sunan işletim sistemidir. Daha çok afet sonrası oluşan tahribatı önlemeye yönelik girişimlerde bulunmaya yardımcı olmaktadır. KBS ise gerek kent gerekse kentliğe ait bilgileri toparlayıp uygun bir şekilde veri tabanına aktarmaktan sorumludur. Toplanan veriler arasında ilişki kurup analiz etmeye imkan sağlayan bir bilgi sistemidir. Bu noktada çevresel yönetişim olgusu devreye girmektedir. Verilerin toplanması, kentte yaşayan aktörler arasındaki etkileşim ile mümkün olmaktadır. Bu etkileşim kent yönetiminde öncesi ve sonrası ile birlikte bütün yönetimi planlamaya çalışmaktadır.

Dijitalizm, geleneksel kent anlayışını, akıllı kent anlayışına çevirmiştir. Akıllı kent, hem verimliliği sağlayarak yaşam kalitesini arttırmak hem de sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak amacıyla teknolojik araçları uygulamaya çalışan bir kent anlayışıdır. Teknolojinin etkili bir şekilde yaşama entegre edilmesidir. Yönetişim bağlamında ise bir kentteki sosyal sermayeyi oluşturan bireylerin akıllı kente dönüşüm sürecindeki çalışmalarına ve faaliyetlerine aktif bir şekilde katılımın sağlandığı bir kent anlayışıdır. Akıllı kent gelişimini iki farklı şekilde yönlendirmektedir bunlardan birincisi çevre ile iletişim kurarak çevreden veri toplamakla ikincisi ise insanların mevcut bütün bu verileri anlamlı bir şekilde kullanmalarını sağlamakla olmaktadır. Akıllı çevre yaklaşımı ise kirlilik yönetimi, enerji atık yönetimi, akıllı şebekeler, hava ve su kalitesi analizi ve son dönemlerdeki güncel olan iklim süreçlerinin yanında bütün çevresel verilerin toplanması ve analiz edilmesi konuları üzerine teknoloji merkezli değişimleri içermektedir. Bütün bu sorunlar üzerine akıllı çevre uygulamaları gerekliliğini ön plana çıkarmaktadır (Öner, 2023:48)

"Sensör Ağı ve SCADA ile Borulardaki Sızıntı Denetimi" "Sensör Ağı ile Yüzey Sularının Kirlenme Denetimi İleri Sel Uyarısı", "Sensör Ağı ve SCADA ile Öngörülü Su Altyapısı Bakım Planlaması", "Yenilikçi Atık Su Arıtma Teknolojileri ile Suyun Yeniden Kullanımı", "Zamanında Atık Toplama" ve "Akıllı Aydınlatma" en önemli akıllı çevre uygulamaları olarak kabul edilmektedir (akillisehirler.gov.tr, 2023).

Akıllı şehirler, ihtiyaç sahibi şehirde paydaşlar arasındaki liderliği güçlü hale getirmek ve etkin hale getirerek sürdürülebilirliği sağlamak amaçlı yollar bulabilmek amacı ile yönetsel sahada arayışlara girmektedir. Paydaşlar arasındaki bu etkileşimde kalkınmayı birlikte gerçekleştirelim düşüncesine hizmet eden yönetişim anlayışını gündeme getirmektedir.

2022 yılında Cumhurbaşkanı kararı ile yürürlüğe giren Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) afet halinde neler yapılmasına ilişkin bir işbirliğinden bahsetmiştir. Plan, Türkiye'deki yaşanabilecek her tür ve ölçekte, afet ve acil durumlara müdahalede görev alacak, bakanlık, kurum ve kuruluşlar, özel kuruluşlar, STK'ları içeren kapsamlı bir plandır TAMP'ın bilişim alt yapısını ise Afet Yönetim ve Karar Destek Sistemi (AYDES) oluşturmaktadır. AYDES, CBS üzerine inşa edilen özellikle afet ve acil durumlarda eldeki bütün kaynakları etkili bir şekilde kullanımı öngören ve karar destek mekanizmasına sahip web tabanlı bir uygulamadır. AYDES, temelde olay komuta sistemi, mekânsal bilgi sistemi ve iyileştirme sistemi olmak üzere 3 bileşenden oluşmaktadır (AFAD, 2023).AYDES tamamen afet öncesi, afet anı ve afet sonrası çevre analizi yapmaktadır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çevre, bir kentteki en temel unsurdur. Kentteki yönetimi etkin hale getirmek ve çevresel sorunları en sağlıklı şekilde yürütmek ancak ve ancak kentteki bütün paydaşların aktif katılımı ile mümkündür**.**

Çevresel yönetişim, merkezi yönetim, yerel yönetimler, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının bizzat kendilerini karar alma sürecinin bir parçası getirmek istemektedir. Ancak merkezi yönetime biçimlendirme ve düzenleme; yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör kuruluşlarına ise aktif rol alma potansiyeli yüklemektedir. Bu kuruluşları merkezi yönetimden daha fazla ön plana çıkarmaktadır.

Sanal evren, kentteki bütün paydaşları ön plana çıkarmıştır. Özellikle çevresel odaklı çalışmalarda, mekânsal analizlerde ve yapay zeka teknolojilerinde bilişim teknolojilerini kullanarak çevresel ulaşılabilirliği geliştirmiştir. Çevre sorunlarının azaltılmasında akıllı çevre uygulamalarını bir şans olarak göstermiştir.

Türkiye'de çevresel yönetişim odaklı projeler mevcuttur. İklim değişikliği, biyoçeşitlilik kaybı, kentlerde hızlı nüfus artışı, nükleer atıklar gibi sınır aşan çevresel sorunlara çözüm üretmek amacıyla geliştirilen akıllı çevre uygulamaları çevresel yönetişimin farklı uzantılarıdır. Sensör Ağı ve SCADA teknolojilerinin kullanımı ile sorunları minimize etme imkanı artmıştır. Ülke genelinde her ilde farklı uygulamaların kullanımı söz konusudur. Bu durum mevcut çevresel soruna göre değişiklik göstermektedir.

KAYNAKÇA

Adiloğlu, B., Yücel, G. . Dijitalleşme Muhasebe Mesleği İçin Bir Tehdit mi, Yoksa Bir. *XX. Türkiye Muhasebe Kongresi.* İstanbul: TÜRMOB.2018

AFAD(2023).https://www.afad.gov.tr/afet-yonetim-ve-karar-destek-sistemi-projesi-aydes21 (erişim tarihi;18.12.2023)

Biermann, F., Siebenhüner, B. ve Schreyögg, A., "Global Environmental Governance and International Organizations: Setting the Stage", *International Organizations in Global Environmental Governance* (Ed. Frank B., Bernd S. ve Anna S.), Routledge, New York, .1-17.2009

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). *E-Devlet Proje ve Uygulamaları*, Eylül, Ankara.2005

Elektrikinfo. Dijitalleşme Nedir. *https://elektrikinfo.com/dijitallesme-nedir/*.2019 (Erişim Tarihi: 30.07.2023)

https://www.akillisehirler.gov.tr/akilli-cevre/, (Erişim Tarihi, 12.12.2023).

Lemos, C., ve Agrawal, A.. "Environmental Governance", *Annual Review Of Environment And Resources*, 31, 297-325.2006

Öner, Ş.. "Çevre Sorunlarına Akıllı Çözümler: İzmir Büyükşehir Belediyesi Örneği". *Dumlupinar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (75).41-60.2023

Rosenau, J. R. "Global Environmental Governance: Delicate Balance, Subtle Nuances and Multiple Challenges", *International Governance on Environmental Issues*, (Ed. Mats R., Helen S., Uno S.), Springer, 19-56.1997

Sevinç, İ., Şahin, *A. E-Devletin Gelişim Aşamalarina Yönelik Karaman İlinde Bir Araştirma,* Türk İdare Dergisi, 2023.

Sipahi, E. B. ,"Küresel Çevre Sorunlarına Kolektif Çözüm Arayışları ve Yönetişim", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 331-345.2010

Speth, J. G., "The Golbal Environmental Agenda: Origins and Prospects", *Comments on Global Environmental Governance: Options and Opportunities,* (Ed. Esty D.C. ve Ivanova, M.H.) , F&Es Publishing, USA, ss. 121-140.2002

Şengül, R. Balıkçı, Ö., Yerel Yönetimlerde E-Yönetişim Üzerine Bir Araştırma. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 2021

Türkiye Çevre Vakfı (TÇV). *Küresel Komşuluk-Küresel Yönetim Komisyonu'nun Raporu*. (Çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak), TÇV Yayını, Ankara.1996

YEREL YÖNETİMLERDE KAMU GÖREVLİLERİ ETİK DAVRANIŞ İLKELERİ

Doç. Dr. YILDIZ ATMACA [1],
[1] Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
yildizatmaca@yyu.edu.tr.- ORCID ID: 0000-0001-6345-4745

ÖZET

Devlet tüzel kişiliği içerisinde önemli bir yeri olan yerel yönetimler tarihsel süreçte kayda değer gelişmeler göstermiştir. Bu gelişmelerin temelinde ise uluslararası örgütlerin Türkiye'ye katılımcı yönetim politikalarını uygulamaları yönünde gelen direktif ve talimatlar yer almaktadır. Türkiye, 2000'li yıllardan sonra yerel yönetimlere yönelik çok sayıda düzenleme gerçekleştirmiştir. Bu düzenlemeler, yerel yönetimlerde katılımcı, etkin, şeffaf ve hesap verebilir bir yönetim anlayışını empoze etme amacı taşımaktadır. Bu amaçla, 2003 yılında Kamu Yönetimi Temel Kanun Tasarısı çıkarılmıştır. Tasarı'da idari usul ve esaslarda iyileştirmeye gidecek birçok yeni kanun tasarısı gündeme gelmiştir. Ancak birçoğu kabul edilmemiştir. Bu kanunlardan bir tanesi de kamuda etik yönetim düşüncesini geliştirecek "Kamu Görevlileri Etik Kurulu" düzenlemesidir. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 5176 Sayılı kanunla 2004 yılında kabul edilmiştir. Kanun, kamu görevlilerinin görevlerini icra ederken dürüstlük, tarafsızlık ve kamu yararını gözetme gibi etik kurallar çerçevesinde hareket etmesi gerektiğini belirtmekte ve kamu yönetiminde etik değerleri ön plana çıkarma amacı taşımaktadır. Bu çalışma, Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun (KGEK) 2022 yılında yerel yönetimlerde görev yapan kamu görevlileri için "Yerel Yönetim Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri" ile kabul edilen ilke kararını incelemiştir. Kabul edilen ilke kararını esas ve usulleri ile incelemekle birlikte kararın, yerel yönetim birimlerine katkısını analiz etmek çalışmadaki esas amaçtır. Bu anlamda çalışma, literatüre katkı sunma potansiyeli taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Yerel Yönetimler, Etik, Kamu Görevlileri, Türkiye

1.GİRİŞ

Değişen dünya ve modern devlet anlayışı, yönetim sisteminde değişmeyi ve gelişmeyi gerektirir. Bu gelişim ise zorlama veya baskı ile değil gönüllülük esaslı işlemelidir. Aksi durum yönetimde verimsizliği beraberinde getirecektir. Yeni düzen, gelişimin ahlaki değerlerin derinleştirilmesi çerçevesinde olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Kamu görevlisine sahiplenme ve değer kavramlarının kazandırılması ile kurumsal gelişimin sağlanılacağı ileri sürülmekte ve bu bağlamda bir düzenlenmeye gidilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Kamu görevlilerinin hangi etik kurallar çerçevesinde hareket etmesi gerekliliği farklı zaman dilimlerinde hazırlanan farklı yasal veya kurumsal düzenlemelerle belirtilmiştir. Bu düzenlemelerden en önemlisi kamu görevlileri etik kurulu tarafından 2022 yılında çıkarılan "yerel yönetimler kamu görevlileri etik davranış ilkeleri" ilke kararıdır. Bu çalışmada yerel

yönetimlerde dikkat edilmesi gereken etik ilkelerin neler olduğunu belirtmekle birlikte kavramsal ve kuramsal açıdan etik olgusuna dikkat çekilmektedir. Bu minvalde kavramsal açıklamalar sonrasında yerel yönetimlerde etik ilke ve esaslarla birlikte kamu görevlilerinin dikkate alması gereken etik ilkelere de kapsamlı bir şekilde değinilmiştir.

2.KAVRAMSAL AÇIDAN ETİK KAVRAMI

Kavram olarak etik, bir toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerine göre tarih boyunca farklılıklar gösteren bir yapıya sahip olmuştur. Özellikle antik dönemdeki Aristoteles, Sokrates ve Platon gibi araştırmacıların düşünceleri ile vücut bulan etik kavramı, zaman içerisinde farklı bakış açılarıyla daha fazla gelişmiştir (Boone, 2019:11).

Etik, yunanca bir kelime kökeninden türemiştir. Bu kelime "etos" tur. Sonraki kelime köklerini ise Yunancada "ta" ve "éthé" kelime eklerinden almaktadır (Eryılmaz,2018:376).Etik en yalın hali ile bütün insanların uymak ve uygulamak zorunda oldukları ahlaki değerlerin tamamı olarak ifade edilmektedir (Yatkın, 2015:14). Gerek toplum gerekse bireyin kendisi için yanlış ve doğru olan ile birlikte iyi ve kötü olanın araştırılması hususudur.

Etik, ahlak kavramı ile sürekli karıştırılan veya birbirinin yerine kullanılan bir kavram olmuştur. Ancak ikisi de birbirinden tamamen farklıdır. Ahlak nasıl bir yaşam sürülmelidir sorusunun cevabına eş değerdir. İnsandaki manevi değer ve davranışların temel adıdır. Etik ise ahlakı inceleyen bilimin genel adıdır. Etik, bir felsefe dalı olarak incelenmektedir. Ahlaki davranışın temel öğretisidir (Rosenthal ve Yudin, 1997:145).

Etik olgusu, faydacı, sonuç, ödev ve ilke boyutları ile farklı yönlerde ele alınmaktadır. Bununla birlikte "Bireysel, Mesleki, Kurumsal ve Sosyal Etik" olmak üzere farklı düzeylerde analiz edilmektedir.

Bireysel etik, daha çok inanç, eğitim, aile, örf ve adetler bağlamında bireyin deneyimlerince şekil almaktadır. Bireysel etik, kişiliklerin oluşmasında davranışların gelişmesinde ve bilinçli hareket edebilmenin oluşmasında etkili olmaktadır (Çalık, 2012:11). Mesleki etik, kişinin çalışmalarını icra ederken dikkat etmesi gereken doğru ve yanlış mesleki eylemlerle yön veren değerler bütünüdür. Kurumsal etikte kurumun kendi uygulamalarında dikkat etmesi gerekenler bütünü söz konusu iken sosyal etikte ise yaşanılan toplumun değerlerine ve sahip oldukları sorumluluklara duyulması gereken saygı durumu söz konusudur.

2.1. Etik Yönetim

Etik yönetim, yönetimde etik ilkeler çerçevesinde hareket edilmesini öngören bir yönetim anlayışını ifade etmektedir. Ahlaki olarak doğruluğu kabul edilen değerlerle birlikte hareket etmeyi ve karar almanın her aşamasında bu değerlerin göz önünde bulundurulmasını gerektirmektedir.

Kamu yönetimi ise etiği, devlete bağlı kurumlarda faaliyet gösteren çalışanların görevlerini icra ederken dikkate alması gereken değerler bütünlüğünü ifade etmektedir. Bu değerler, hizmetin sunulduğu vatandaşa, mesai arkadaşlığına veya hiyerarşik amire göre değişebilmektedir Temel

ölçüt ise adalet, dürüstlük ve liyakat ilkeleri ekseninde gelişim göstermektedir (Boyalı ve Atmaca, 2023:716)

Etik yönetimi geliştirmek amaçlı Türkiye'de geliştirilmiş çok sayıda yasal düzenleme bulunmaktadır. 1982 Anayasası'nda bu düzenlemelere (M. 135 Meslek Disiplini) yer verilmekle birlikte belli esas ve usullerde ayrıca hazırlanan yasal düzenlemeler de bulunmaktadır. "657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nu (DMK)" ve DMK'ya bağlı olarak çıkarılan yönetmelikler, "2531 sayılı Kamu Görevlilerinden Ayrılanların Yapamayacağı İşler hakkında Kanunu", "3628 sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu" ve "5237 sayılı Türk Ceza Kanunu" dağınık olarak düzenlemiştir (Odyakmaz ve Güzel, 2013: 27).

Özellikle 2000'li yıllardan sonra etik yönetimi pekiştirmek amaçlı çok sayıda yasal düzenleme gerçekleştirilmiştir. Bu düzenlemelerden en dikkat çekici düzenlemeler ise şu haldedir (www.etik.gov.tr, 2023):

- "4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu (2003)",
- "5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu (2003)",
- "6328 Sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu" (2012)
- "Kamu Görevlileri Etik Kurulu" (2016)
- "5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması Hakkında Kanun" (2004),
- "Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu" (2011),
- "Kişisel Verileri Koruma Kurumu" (2016).
- "14.01.2004 tarihli 5065 sayılı Yolsuzluğa Dair Ceza Hukuku Avrupa Konseyi Sözleşmesi"
- "10.12.2003 tarihli "Yolsuzluğa Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi" ,
- "4852 sayılı 17.04.2003 tarihli "Yolsuzluğa Karşı Özel Hukuk Avrupa Konseyi Sözleşmesi"
- "24.03.2001 tarihinde imzalanan ve yolsuzlukla mücadeleye ilişkin hedefleri ön plana alan Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Karar",
- 2003 ve 2008 ulusal programları
- 4518 sayılı Kanunla 01.02.2000 tarihinde "OECD Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu Görevlilerine Verilen Rüşvetin Önlenmesi Sözleşmesi"

2.2. Yerel Yönetimlerde Etik

Yerel yönetimler, merkezi yönetimin hizmetlerde sebep olduğu gecikmeleri önlemek ve vatandaşa en yakın kuruluşlar olarak vatandaşın ortak nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak

amaçlı ortaya çıkan yönetim anlayışıdır. Merkezi yönetimin karar alma yetkisinin aşağıya aktarılması gerekliliğine dikkat çekmektedir. Yerel yönetim anlayışı Türkiye'de özellikle Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde gelişim göstermiştir. Çünkü Avrupa Birliği, Türkiye'deki merkeziyetçi yönetim sistemini eleştirmekte ve katılımcı yönetimi pekiştirecek adem-i merkezi (yerel yönetim) yönetim anlayışının geliştirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Türkiye üyelik sürecinde bir takım çekinceler koyarak bazı uluslararası antlaşmaları kabul etmiştir. Avrupa Bölgesel Özerklik Şartnamesi, Yerel Yönetimler Özerklik Şartı bu antlaşmaların en önemlileridir.

Ancak Türkiye'de 1982 Anayasasının 123. Maddesi gereğince bir idarenin bütünlüğü ilkesi söz konusudur. Merkezi yönetimin yerel yönetim birimleri üzerinde denetimi söz konusudur. 127. Maddesinde ise yerel yönetimler; "il, belediye veya köy halkının mahalli nitelikteki müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileri" olarak tanımlanmıştır.

Yerel yönetimler hizmetleri gerçekleştirme noktasında vatandaşa en yakın kurumlardır. Vatandaşın devlete olan güvenini sağlamada birinci derece etkili konumdadır. Önem arz eden konulara dikkat gösterilmesi, şeffaf ve hesap verebilir olmaları vatandaş ve devlet arası sorunların azaltılmasına vesile olacaktır.

Yerel yönetim birimlerinin başındaki yöneticiler, etik ilke anlayışını yansıtması ve uygulaması gereken birincil kişilerdir. Bir yerel yöneticinin de yerelde çalışan görevlilerin de etik ilke felsefesi kişisel özellikleri ile ilgilidir. Etik davranış anlayışını onlara aşılayan öncelikle kendi değerleri ve vicdanlarıdır. Vatandaşa onları ilgilendiren temel konular üzerine katılma hakkı tanıyan ve saygı gösteren bir yönetici, vatandaşa güven verecek ve karşılıklı güven ilişkisi yerel yönetim hizmetlerindeki verimliliği arttıracaktır. Yöneticinin kendisini halkın efendisi gibi görüp vatandaşı dışlayan aksi bir tutum ise yönetimde verimsizliği ve vatandaşlardaki güven anlayışını çok kötü boyutları ile etkileyecektir (Karataş, 2021:72)

3.YEREL YÖNETİMLERDE KAMU GÖREVLİLERİ ETİK İLKELERİ

2004 yılı ve 5176 sayılı "Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" sonrasında 2005 yılında çıkarılan "Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik" oluşturulma amacını, kamuda etik kültürü yerleştirerek kamu görevlilerinin görevlerini ifa ederken dikkat etmeleri gereken etik davranış esaslarını ortaya koymaktır. Bu esas ilkelerin temelinde ise dürüstlük, saygı, adalet ve tarafsızlık ilkeleri bulunmaktadır (Resmi Gazete, 2005)

5176 sayılı kanun ilk maddesinde oluşturulma amacını ve temel ilkelerini belirtirken, maddenin devamında "mahalli idareler ve bunların birlikleri" kanun kapsamında kabul edildiğinden buralarda faaliyet gösteren kamu görevlilerinin de görevleri icrasında etik ilkeler çerçevesinde hareket etmesi gerektiğini belirtmiş ve bu bağlamda 2022 yılında yapılan görüşmeler sonrasında yeni bir ilke kararı oluşturulmuştur. Bu kararın adına ise "Yerel Yönetim Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri" adı verilmiştir. İlgili kararda yerel yönetim kamu görevlileri etik davranış ilkeleri şöyle sıralanmıştır (KGEK, 2004):

- Saydamlık,
- Katılımcılık,
- Hukukun üstünlüğü,
- Hesap verebilirlik,
- Yerel halkın ihtiyaçlarına duyarlı olma,
- Kamu kaynaklarının etkin ve verimli kullanımı,
- Adil ve eşit kamu hizmeti sunma,
- Kurum itibarını koruma,
- Çıkar çatışmasından kaçınma,
- Hediye ve menfaat kabul etmeme,
- Görev sebebiyle edinilen bilginin gizliliği,
- Saygı ve Liyakat,
- İnsan haklarına saygılı olma.

Daha önce bir bölümü "Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik" te de belirtilen yukarıdaki sayılı ilkeler yalnızca yerel yönetim kamu görevlileri etik davranış ilke kararlarında ayrıca yer edinmiştir.

4.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Etik; iyi, kötü, doğru veya yanlış olarak kabul edilen değer yargılarını inceleyen bir bilimdir. Bu değer yargılarının vücut bulması gereken en önemli yer ise bir devletin yönetim sistemidir. Gerek dünyada gerekse Türkiye'de yerel yönetimler, yönetim sisteminin önemli kademeleridir. Çünkü yerel yönetimler, vatandaşa en yakın kuruluşlarıdır. Vatandaşla bire bir iletişim halinde olmaları hizmetlerin etkin ve verimli bir şekilde gerçekleştirilmesinde etkili olan hususları tespit etmeye yardımcı olacaktır. Bu sebeple, yerel yönetimlere iyi yönetim ilke kararları mutlaka kazandırılmalıdır. İdare ve siyaset bütünleşmesi ancak bu şekilde gerçekleşebilecektir.

Etik kültürün kurumsallaşma sürecine yansıması ve uygulamada derinleşmesi vatandaş ve devlet arasındaki güven sorununu çözerek geliştirecektir. Hakkaniyetli ve tarafsız uygulamalar kaynakların etkin bir şekilde kullanıldığı güvenini verecektir. Bu kapsamda çok sayıda yasal ve kurumsal düzenleme oluşturulmuştur. Yerel yönetimlerde etik farkındalığı bir ilke haline getirmek amacıyla 2022 de çıkarılan Yerel Yönetim Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri bu düzenlemeler içerisinde çıkarılan en son ve en önemli düzenlemedir. 2022 yılında kabul edilen düzenleme, hakkaniyeti, adilliği, tarafsızlığı, rüşvetten uzaklığı, insan haklarına saygıyı, katılımcılığı ve en önemlisi de menfaatten uzak tutulmuş liyakat ehli çalışanlar olmayı istemektedir. Kabul edilen bu düzenleme kamu görevlilerinin işteki tutum ve davranışlarını kontrol etmede oldukça etkili olacaktır.

KAYNAKÇA

Boone, B., *Etik* (Çev. Selin Aktuyun), Say Yayınları, İstanbul, 1. Baskı(Eserin Orijinali 2017'de Yayımlanmıştır).2019

Boyalı, H., Atmaca, Y. "*Kamuda Kurumsallaşma Olgusunun Kurumsal İtibar ve Etik Yönetim İlkeleri Perspektifinden Analizi".* Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, *7*(1), 700-731.,2023

Çalık, K., *Kamu Yönetiminde Etik Değerlerden Sapma*, (Yükseklisans Tezi), GÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara,2012.

Eryılmaz, B, *Kamu Yönetimi*, Umuttepe Yayınevi. Kocaeli.2021

Kamu Görevlileri Etik Kurulu (KGEK) (2004),Http://Www.Etik.Gov.Tr/Etik-Mevzuati/ (Erişim Tarihi: 16.11.2023)

Karataş, A.. "*Yerel Yönetimlerde Etik Kavramının Önemi Üzerine Bir Çalışma".* Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (25), 70-88.2021

Odyakmaz, Z. ve Güzel, O., *İdarenin Uygulamaları Bakımından İdare, Etik ve Ahlak*, Ankara Barosu Dergisi, Ss. 19-56, 2013.

Resmi Gazete, Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri İle Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik.2005

Rosenthal, M. David ve Yudin, F. Pavel , *Felsefe Sözlüğü*,Sosyal Yayınlar, İstanbul.1997

Yatkın, Ahmet, *Kamuda Etik Yönetim,* Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul, 1. Baskı. 2015

2023 YILI ŞUBAT AYI DEPREMLERİNİN SEÇİMLERE KATILMA ORANINA ETKİSİ

Fatih GÜLER, Doç. Dr.,
Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, fatih.guler@comu.edu.tr, 0000-0002-5365-5700.

ÖZET

2023 yılı Şubat ayında Kahramanmaraş ve Hatay illeri merkezli gerçekleşen depremler on bir ilimizde can ve mal kaybına sebep olmuştur. Depremin ikametlerde oluşturduğu zarar sebebiyle deprem bölgesi dışına yönelen bir ikamet değişikliği söz konusu olmuştur. Yıkımın olmadığı ikametlerde yaşayanlar açısından ise artçı depremlerin devam etmesinden kaynaklı oluşan tedirginlik sebebiyle de benzer bir ikamet değişikliği durumu gerçekleşmiştir. Depremden kısa bir süre sonra 2023 yılı Mayıs veya Haziran ayında gerçekleşecek olan milletvekili genel seçimleri ve Cumhurbaşkanlığı seçimine depremin muhtemel etkisine yönelik bir tartışma başlamıştır. Bu tartışmalarda deprem bölgesinden deprem bölgesi dışına gerçekleşen ikamet değişikliklerinin özellikle milletvekili seçimleri açısından sonuçları olabileceği ifade edilmiştir. Bunun yanında fiilen deprem bölgesi dışında ikamet etmesine rağmen yasal ikametgahını değiştirmeyen deprem bölgesi seçmenlerinin seçime katılmamaları sebebiyle bir meşruiyet sorunu oluşabileceği de gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda seçimlerin ertelenmesine yönelik görüşler kamuoyuna yansımıştır. Gerek Cumhur ittifakı gerekse de Millet ittifakı seçimlerin geriye bırakılmasına gerek olmadığına dair görüşlerini ifade ettiği gibi anayasal bağlamda bunun mümkün olmadığına dair görüşler baskın hale gelmiştir. Bu çerçevede seçim sürecinin başında Yüksek Seçim Kurulu yerinde değerlendirmeler yapmış ve seçimler 14-28 Mayıs 2023 tarihlerinde gerçekleşmiştir. Depreme hazırlık süreci, depremden hemen sonra kamu otoritesinin müdahalesi, deprem sonrası hayatın normale dönmesine yönelik çalışmalar propaganda sürecinde önemli başlıklar olarak öne çıkmıştır. Özellikle seçim sonuçlarının açıklanmasının ardından seçimin gerçekleşmesine depremin etkisine yönelik bir tartışma söz konusu olmamıştır. Çalışmada deprem bölgesinde gerçekleşen seçime katılma oranı Yüksek Seçim Kurulu verileri esas alınarak incelenmiştir. Ayrıca Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosunun seçim gözlem raporlarında depremin seçimlere etkisine yönelik değerlendirmeleri de ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Seçim, Seçime Katılma Oranı, Yüksek Seçim Kurulu.

EFFECT OF FEBRUARY 2023 EARTHQUAKES ON ELECTION TURNOUT RATE

ABSTRACT

The earthquakes centered in Kahramanmaraş and Hatay provinces in February 2023 caused loss of life and property in eleven provinces. Due to the damage caused by the earthquake in residences, there was a change of residence to outside the earthquake zone. For those living in residences where there was no destruction, a similar change of residence occurred due to the anxiety caused by the continuing aftershocks. Shortly after the earthquake, a discussion began regarding the possible impact of the earthquake on the parliamentary general elections and the Presidential election, which will take place in May or June 2023. In these discussions, it was stated that changes in residence from the earthquake zone to outside the earthquake zone could have consequences, especially in terms of parliamentary elections. In addition, it has also been brought to the fore that a legitimacy problem may arise because voters in the earthquake zone who do not change their legal residence despite actually residing outside the earthquake zone do not participate in the elections. Accordingly, opinions regarding the postponement of the elections were reflected in the public opinion. While both the People's Alliance and the Nation's Alliance have expressed their views that there is no need to postpone the elections, views that this is not possible in the constitutional context have become dominant. In this context, the Supreme Electoral Council made on-site evaluations at the beginning of the election process and the elections were held on 14-28 May 2023. The earthquake preparation process, the intervention of the public authority immediately after the earthquake, and efforts to return life to normal after the earthquake came as important topics in the propaganda process. Especially after the election results were announced, there was no discussion about the impact of the earthquake on the election. In the study, the turnout rate in the elections held in the earthquake region was examined based on the data of the Supreme Election Council. In addition, the evaluations of the earthquake's impact on the elections in the election observation reports of the Organization for Security and Co-operation in Europe's Office for Democratic Institutions and Human Rights were also discussed.

Keywords: Earthquake, Election, Turnout Rate, Supreme Election Council.

1.GİRİŞ

2023 yılı Şubat ayında gerçekleşen depremler on bir ilimizde can ve mal kaybına sebep olmuştur. Depremin oluşturduğu yıkım ve tedirginlik sebebiyle doğal olarak deprem bölgesinde ikamet eden vatandaşlarımızın deprem bölgesi dışına yönelik bir ikamet değişikliği söz konusu olmuştur. Bu kitlesel hareketliliğin seçim sonuçları üzerinde bir sorun teşkil edip etmeyeceğine yönelik tartışmalar depremden kısa bir süre sonra başlamıştır.

Depremden kaynaklı oluşabilecek muhtemel sorunları iki bağlamda incelemek gerekir. Birincisi Cumhurbaşkanlığı seçimi diğeri ise milletvekili genel seçimidir. Cumhurbaşkanlığı seçimi açısından seçim çevresi tek ve ülke geneli olduğundan deprem bölgesinden deprem bölgesi dışına ikamet değişikliğinin seçim sonuçlarına bir etkisi söz konusu değildir. Burada önemli olan husus depremzedelerin fiili ikamet değişikliklerinin oy kullanmaya etki edecek şekilde hukuki ikamet değişikliğine dönüşüp dönüşmemesidir. Seçim sürecinde konuyla ilgili Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Yüksek Seçim Kurulunun depremzede seçmenlerin ikamet değişikliğini kolaylaştıran kararları ve benzer yöndeki İçişleri Bakanlığı uygulamalarının bu sorunu ortadan kaldırdığı ifade edilmelidir. Nitekim AGİT seçim gözlem raporunda da bu konu olumlu bir şekilde ifade edilmiştir. Milletvekili seçimi açısından ise deprem bölgesindeki seçmen sayılarında astronomik bir azalmanın, deprem bölgesindeki seçmenler açısından daha az sayıda seçmenin daha fazla sayıda milletvekili tarafından temsil edilmesi, diğer bölgelerde ise daha fazla sayıda seçmenin daha az sayıda milletvekili tarafından temsil edilmesi gibi asimetrik bir durum oluşabilirdi. Zira 2023 genel seçiminde illerden seçilecek milletvekilinin tespitine yönelik 03.03.2023 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Yüksek Seçim Kurulunun 02.03.2023 tarih ve 2023/71 sayılı kararında 31 Aralık 2022 tarihli Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verileri esas alınmıştır. Milletvekili seçimleri açısından diğer bir muhtemel sorun ise deprem bölgesinde seçime katılma oranlarının oldukça düşük kalması ihtimali idi. Bilindiği üzere bir seçimin meşruiyetini sağlayan unsurlardan biri hiç şüphesiz seçime katılma oranlarıdır.

Nitekim seçimden önce yayımlanan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosunun ön raporunda depremler nedeniyle yerinden edilen ve yeni adreslerinde oy kullanmak için ikamet değişikliği yaptırmamış olan yüksek sayıda seçmenin oy kullanıp kullanamayacağı endişesi (Ara Rapor, 2023:1), deprem sebebiyle yer değişikliği yapan seçmenlerin büyük bir kısmının adres değişikliğini yapmamış olma ihtimali konusu ifade edilmiştir (Ara Rapor, 2023:8).

Çalışmada deprem bölgesindeki seçmen sayılarındaki değişiklikler, seçime katılma oranındaki değişiklikler ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosunun seçim gözlem raporları ele alınmıştır. Çalışmada ele alınan tüm veriler Yüksek Seçim Kurulu Açık Veri Portalı ve Yüksek Seçim Kurulu Seçmen Kütüğü Seçim İstatistikleri esas alınarak derlenmiştir. 2019 yılı mahalli idareler seçimlerinde seçmen ve katılma oranları bağlamında büyükşehir olan illerde büyükşehir belediye başkanı seçimi, büyükşehir olmayan illerde il genel meclisi seçimi esas alınmıştır.

2. DEPREM BÖLGESİNDEKİ SEÇMEN SAYILARI DEĞİŞİMİ

Deprem bölgesinde seçime katılma oranlarına yer vermeden önce seçmen sayılarına bakmakta fayda vardır. Çizelge 1 ve 2 bütüncül olarak değerlendirildiğinde deprem bölgesindeki illerden, Malatya ilindeki 2023 yılı seçmen sayısı hem 2019 hem de 2018 seçmen sayısına göre, Hatay ve Kahramanmaraş illerinde ise 2023 yılı seçmen sayısı 2019 seçmen sayısına göre azalmıştır. 2019 ve 2023 yılları seçmen sayıları arasında Türkiye genelinde yaklaşık yedi milyon ve % 14 bir artış olduğu göz önünde bulundurulduğunda muhtemel seçmen sayısı azalışına bakmakta fayda vardır.

Çizelge-1: Depremden Etkilenen İllerde Seçmen Sayıları

	2023	2019	2018
İl Adı	Kayıtlı Seçmen Sayısı	Kayıtlı Seçmen Sayısı	Kayıtlı Seçmen Sayısı
ADANA	1.613.334	1.535.332	1.524.922
ADIYAMAN	399.303	405.579	399.281
DİYARBAKIR	1.144.533	1.048.250	1.023.389
ELAZIĞ	430.745	419.071	411.019
GAZİANTEP	1.359.367	1.227.454	1.214.503
HATAY	1.062.519	1.067.817	1.041.076
KAHRAMANMARAŞ	753.538	754.604	738.677
KİLİS	96.956	87.320	85.616
MALATYA	531.110	561.708	555.349
OSMANİYE	386.135	362.759	357.485
ŞANLIURFA	1.219.859	1.093.515	1.060.815
TOPLAM	8.997.399	8.563.409	8.412.132

Çizelge-2: Depremden En Çok Etkilenen Dört İlde Seçmen Sayıları

	2023	2019	2018
İl Adı	Kayıtlı Seçmen Sayısı	Kayıtlı Seçmen Sayısı	Kayıtlı Seçmen Sayısı
ADIYAMAN	399.303	405.579	399.281
HATAY	1.062.519	1.067.817	1.041.076
KAHRAMANMARAŞ	753.538	754.604	738.677
MALATYA	531.110	561.708	555.349
TOPLAM	2.746.470	2.789.708	2.734.383

Muhtemel seçmen durumunu ele almak için 2018 yılı milletvekili genel seçimi seçmen sayıları ile 2019 yılı mahalli idareler seçimlerinde büyükşehir olan illerde büyükşehir belediye başkanı seçmen sayısı, büyükşehir olmayan illerde il genel meclisi seçmen sayısı esas alınmıştır. İki seçim arasındaki yaklaşık dokuz aylık süredeki seçmen artışının 2023 genel seçimine kadar aynen devam edeceği varsayımıyla 2023 muhtemel seçmen sayısı hesaplanarak 2023 yılı seçmen sayısı arasındaki fark ve buna ilişkin oran hesaplanmıştır. Çizelge 3 ve 4 bütüncül olarak değerlendirildiğinde depremden en çok etkilenen dört ilde muhtemel seçmen sayısı baz alındığında sayısal ve oransal bağlamda seçmen sayısında bir azalma olduğu görülmektedir. Buna rağmen Adana, Gaziantep ve Kilis illerinde ise hesaplanan muhtemel seçmenin üstünde bir oranda seçmen artışı gerçekleşmiş, diğer dört ilden Osmaniye, Şanlıurfa ve Diyarbakır'da %1-4 gibi düşük oranlarda, Elazığ ilinde ise %7 oranında muhtemel seçmende bir azalma olduğu ifade edilebilir. Esasen Çizelge 3'te tespit edilen muhtemel seçmen sayısının azalmasına ilişkin tahminin açıklanan verilerle uyumlu olduğu da ifade edilmelidir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosunun 2023 seçimlerine yönelik Nihai Gözlem Raporunun İçişleri Bakanlığına dayandırdığı verilerine göre, seçim sürecinde yaklaşık %70'i seçmen olan 453 bin depremzedenin (yaklaşık 317 bin) deprem bölgesi dışına ikametini taşıdığı görülmektedir (Nihai Rapor, 2023: 13). Açıklanan bu sayı da Çizelge 3'te öngörülen 406 bin sayısının yaklaşık %80'ine tekabül etmektedir.

Çizelge-3: Depremden Etkilenen İllerde Seçmen Sayılarına İlişkin Analiz

İl Adı	9 Aylık Seçmen Artışı	Bir Aylık Ortalama Seçmen Artışı	Elli Aylık Tahmini Seçmen Artışı	2023 Muhtemel Seçmen	2023 Seçmen ve 2023 Muhtemel Seçmen Farkı	Oran
ADANA	10410	1156	57833	1593165	20168	1,250123
ADIYAMAN	6298	699	34988	440567	-41264	-10,3342
DİYARBAKIR	24861	2762	138116	1186366	-41833	-3,65509
ELAZIĞ	8052	894	44733	463804	-33059	-7,67492
GAZİANTEP	12951	1439	71950	1299404	59963	4,411097
HATAY	26741	2971	148561	1216378	-153859	-14,4806
KAHRAMANMARAŞ	15927	1769	88483	843087	-89549	-11,8839
KİLİS	1704	189	9466	96786	169	0,17465
MALATYA	6359	706	35327	597035	-65925	-12,4128
OSMANİYE	5274	586	29300	392059	-5924	-1,53418
ŞANLIURFA	32700	3633	181666	1275181	-55322	-4,53517
TOPLAM				9403836	-406437	-4,32204

Çizelge-4: Depremden En Çok Etkilenen Dört İlde Seçmen Sayılarına İlişkin Analiz

İl Adı	9 Aylık Seçmen Artışı	Bir Aylık Ortalama Seçmen Artışı	Elli Aylık Tahmini Seçmen Artışı	2023 Muhtemel Seçmen	2023 Seçmen ve 2023 Muhtemel Seçmen Farkı	Oran
ADIYAMAN	6298	699	34988	440567	-41264	-10,33
HATAY	26741	2971	148561	1216378	-153859	-14,48
KAHRAMANMARAŞ	15927	1769	88483	843087	-89549	-11,88
MALATYA	6359	706	35327	597035	-65925	-12,41
TOPLAM				3097067	-350597	-11,32

Depremden kısa bir süre sonra depremde zarar gören tahmini seçmen sayısının tespitine yönelik yapmış olduğumuz araştırmada on bir ilde bu oranının %19, en çok etkilenen dört ilde ise bu oranın %21 olduğunu tespit etmiştik (Güler, 2023:571). Çizelge 3 ve 4 verilerine göre muhtemel seçmen sayısındaki azalma Adıyaman, Hatay, Kahramanmaraş, Malatya ve Elazığ illerinde ön plana çıkmaktadır. Deprem bölgesindeki muhtemel seçmen sayısındaki azalma durumunun depremden kaynaklı olduğu açık olmakla birlikte hayatın olağan akışında da diğer illerde de seçmen sayısının azalıp azalmadığına bakmakta fayda vardır. 2018, 2019 ve 2023 Türkiye geneli seçmen sayılarına bakıldığında deprem dönemi dışında ve deprem döneminde deprem bölgesinde olmayan illerde de, ülke genelinde seçmen sayısında bir artış olmasına rağmen bir azalmanın söz konusu olabileceğini göstermektedir. Çizelge 5, 6 ve 7 seçmen sayısının diğer sebeplerle de (iç göç, mevsimsel ikametgah vb.) hem sayısal hem oransal olarak azalabileceğini göstermektedir. Özellikle Çizelge 7'ye göre 2023 yılında 2019 yılı seçmen sayısına göre deprem bölgesindeki üç ilden (Malatya, Hatay ve Kahramanmaraş) hem sayısal hem de oransal olarak daha fazla seçmenin azaldığı illerin varlığı Çizelge 3 ve 4'te öngörülen muhtemel seçmen artışının söz konusu olmayabileceğini ve deprem bölgesindeki seçmen hareketliliğinin normal karşılanması gerektiğine işaret etmektedir.

Çizelge-5: 2018 Seçmen Sayısına Göre 2019 Yılında Seçmen Sayısı Azalan İller

		Azalan Seçmen Sayısı	Oran
1	BALIKESİR	3004	0,317853
2	ÇANAKKALE	5539	1,361573

Çizelge-6: 2018 Seçmen Sayısına Göre 2023 Yılında Seçmen Sayısı Azalan İller

		Azalan Seçmen Sayısı	Oran
1	ARDAHAN	1344	1,93646
2	GÜMÜŞHANE	4156	4,128135
3	MALATYA	24239	4,364643

Çizelge-7: 2019 Seçmen Sayısına Göre 2023 Yılında Seçmen Sayısı Azalan İller

		Azalan Seçmen Sayısı	Oran
1	GÜMÜŞHANE	25917	21,168
2	ÇANKIRI	13285	8,563
3	MALATYA	30598	5,4473
4	ARTVİN	4636	3,386
5	ARDAHAN	1813	2,5947
6	TUNCELİ	1642	2,443
7	BAYBURT	1428	2,4384
8	ADIYAMAN	6276	1,5474
9	KIRIKKALE	2142	1,0441
10	YOZGAT	2759	0,9114
11	GİRESUN	2804	0,7964
12	TOKAT	3395	0,7663
13	HATAY	5298	0,4962

3. DEPREM BÖLGESİNDEKİ SEÇİME KATILMA ORANLARI

Seçimlerde meşruiyeti belirleyen unsurlardan birisi de şüphesiz seçmenlerin seçime katılma oranıdır. Seçime katılma oranın yüksekliği seçilenler açısından meşruiyet anlamında önemli bir avantaj sağlarken, seçime katılma oranının kayda değer oranda düşük olması ciddi bir meşruiyet sorununu beraberinde getirebilir. Depremden kısa bir süre sonra 2023 yılı Mayıs veya Haziran ayında gerçekleşecek olan milletvekili genel seçimleri ve Cumhurbaşkanlığı seçimine depremin muhtemel etkisine yönelik bir tartışma başlamış ve seçimlerin ertelenmesine yönelik görüşler kamuoyuna yansımıştır. Özellikle seçime katılma oranının düşük olabileceği endişesi sıklıkla dile getirilmiştir. Propaganda sürecinde tüm siyasi partilerin deprem bölgesine yönelik insani ve siyasi ilgisi üst düzeyde olmuştur. Özellikle depremden kaynaklı maddi kayıpların telafi edilmesine yönelik siyasi partilerin tutumları depremzede seçmenlerin seçime katılma oranları üzerinde kayda değer bir etki oluşturmuştur.

Son on beş yılda gerçekleşen yerel ve genel seçimlere katılım oranlarına genel olarak bakıldığında 2007 genel seçimleri için %84, 2009 yerel seçimleri için %85, 2011 genel seçimleri için %83, 2014 yerel seçimleri için %89, 2015 genel seçimleri (Haziran- Kasım) için % 84-85, 2018 genel seçimleri için %86, 2019 yerel seçimleri için % 85, 2023 genel seçimleri için %87 tespit edilmiştir. Görüldüğü üzere seçimlere katılma oranı %80 bandında seyir etmektedir.

Çizelge 8 ve 9 bütüncül olarak değerlendirildiğinde depremden etkilenen illerin hepsinde 2023 seçimlerine katılma oranının %81'in üzerinde olduğu görülmektedir. Deprem bölgesinin tamamı değerlendirildiğinde 2023 seçimlerine katılma oranı 2019 seçimlerine göre yaklaşık

%1,7 artmış, 2018 seçimlerine göre ise yaklaşık %1,8 azalmıştır. Adana, Gaziantep, Kilis, Osmaniye ve Şanlıurfa illerinde 2023 seçimlerine katılma oranı hem 2018 hem de 2019 seçimlerine göre daha yüksektir. Adana, Kilis ve Osmaniye illerinde 2023 seçimlerine katılma oranı aynı zamanda Türkiye geneli ortalamasından da daha yüksektir. Bununla beraber Diyarbakır ve Elazığ illerinde 2023 seçimlerine katılma oranı ise 2019 seçimlerine göre daha yüksektir. Depremden en çok etkilenen Adıyaman, Malatya, Hatay ve Kahramanmaraş illerinde 2023 seçimlerine katılma oranı 2019 seçimlerine göre yaklaşık %1,8, 2018 seçimlerine göre yaklaşık %5 azalmıştır. Çizelge 10 incelendiğinde ise bazı seçimlerde seçimlere katılma oranı bağlamında aynı ilde en yakın aynı tür seçimde %7'ye varan oranda farkların oluştuğu görülmektedir. Bu bağlamda 2023 seçimlerinde 2018 seçimlerine göre sadece dört ilde ortalama %5'lik bir seçime katılma oranı düşüklüğünün seçim sonuçlarına etkili olacağı söylenemez. Bu doğrultuda seçim günü açıklanan AGİT ilk raporunda deprem bölgesindeki seçime katılma oranın düşüklüğüne yer verilmiş olsa da yaklaşık üç ay sonra yayımlanan nihai raporda bu yönde bir ifadeye yer verilmediği belirtilmelidir.

Çizelge-8: Depremden Etkilenen İllerde Seçime Katılım Oranları

	2018	2019	2023
ADANA	86,1	83,2925	87,5941
ADIYAMAN	86,4	84,1287	81,9801
DİYARBAKIR	83,7	78,6026	81,7196
ELAZIĞ	85	81,9308	85,7797
GAZİANTEP	85,6	78,6703	85,677
HATAY	88,9	85,5117	83,1512
KAHRAMANMARAŞ	89,5	86,9398	85,4135
KİLİS	87,8	84,5062	88,8259
MALATYA	87,7	82,6762	81,6953
OSMANİYE	86,4	85,0686	87,7286
ŞANLIURFA	81,5	81,617	81,8189
ORTALAMA	86,2	82,9949	84,6713

Çizelge-9: Depremden En Çok Etkilenen Dört İlde Seçime Katılım Oranları

	2018	2019	2023
ADIYAMAN	86,4	84,1287	81,9801
HATAY	88,9	85,5117	83,1512
KAHRAMANMARAŞ	89,5	86,9398	85,4135
MALATYA	87,7	82,6762	81,6953
ORTALAMA	88,1	84,8141	83,06

Çizelge-10: Bazı Seçimlerde İllere Göre Seçimlere Katılma Oranı

İL ADI	2017 HALKOY.	2010 HALKOY.	2014 CUMH..	2018 GENEL	2015 KASIM	2015 HAZİRAN	2011 GENEL
ADANA	86,2	72,9	75,02	86,1	85,7	84,9	85,3
ADIYAMAN	86,1	81,7	77,49	86,4	85,2	82,3	85
AFYONKARAHİSAR	89,1	87,3	84,33	90,6	89,0	88,7	90
AĞRI	71,2	56,5	70,18	78,6	75,2	82,7	74,8
AMASYA	90,6	88,4	83,82	91,5	90,2	89,7	91,7
ANKARA	90	79,9	77,14	89,4	89,6	88,2	89,0
ANTALYA	87,3	77,4	73,38	87,4	86,5	85,1	86,4
ARTVİN	85,1	79,1	74,62	87,7	83,8	85,2	86,4
AYDIN	88,1	83,2	79,42	89,0	87,4	87,1	88,7
BALIKESİR	89,9	85,7	83,17	90,8	88,5	88,5	90,2
BİLECİK	90,6	88,3	84,15	90,9	90,3	90,5	92
BİNGÖL	78,5	77,1	74,59	81,3	78,5	80,1	82,4
BİTLİS	78,7	70,2	75,38	83,4	80,9	84,6	84,9
BOLU	89,2	56,8	83,17	89,8	89,2	88,3	89,9
BURDUR	89,5	59,4	84,12	90,2	89,5	89,3	91,5
BURSA	89,4	82,4	79,31	89,9	89,4	87,9	89,5
ÇANAKKALE	90,5	57,2	83,88	91,2	89,0	89,5	91
ÇANKIRI	85	84,1	78,08	88,2	85,9	84,3	87,3
ÇORUM	89,6	88,2	83,49	91,1	89,0	87,7	90
DENİZLİ	90,4	86,6	83	91,3	90,1	89,9	91,1
DİYARBAKIR	80,9	34,9	70,2	83,7	85,0	86,9	81,3
EDİRNE	88,4	85,9	81,08	88,6	87,1	87,7	89,4
ELAZIĞ	84,5	80,9	74,92	85,0	84,1	83,0	85,5
ERZİNCAN	88,1	85,6	81,82	90,3	87,7	86,7	88,5
ERZURUM	85	80,3	76,33	87,3	84,9	85,0	86
ESKİŞEHİR	89,2	82,9	79,85	89,1	88,6	88,1	89,4
GAZİANTEP	83,4	72,8	73,1	85,6	83,9	82,4	84,1
GİRESUN	83	79,8	75,25	86,8	84,8	83,2	85,2
GÜMÜŞHANE	73,3	76,5	72,16	80,2	80,6	76,7	79,7
HAKKARİ	80,9	9,1	84,59	83,4	88,4	93,3	90
HATAY	87,8	83,3	82,15	88,9	86,9	85,6	86,8
ISPARTA	87,8	84,4	81,47	89,3	87,4	87,1	88,3
MERSİN	88	72,9	77,31	88,5	87,4	86,6	87
İSTANBUL	88,8	73,3	72,8	88,0	88,1	86,3	86,5
İZMİR	89,2	79,6	78,62	89,3	88,0	87,4	88,4
KARS	78,3	68,6	68,97	81,1	78,5	81,3	79,3

KASTAMONU	83,7	85,1	79,37	87,2	84,5	85,3	88,3
KAYSERİ	89,5	85,3	82,65	90,8	89,9	88,6	89,9
KIRKLARELİ	90,1	87,6	82,54	90,4	88,7	89,0	90,8
KIRŞEHİR	85,2	80,0	76,32	86,6	84,8	85,3	84,7
KOCAELİ	89,8	80,8	77,02	89,8	89,8	88,1	89,2
KONYA	88,1	84,2	80,92	89,3	88,8	87,1	88
KÜTAHYA	90,3	89,1	84,97	91,5	90,1	89,4	91,2
MALATYA	86,9	83,1	78,16	87,7	86,3	84,3	87,1
MANİSA	90,6	86,5	84,43	91,3	90,2	90,1	91,6
KAHRAMANMARAŞ	87,5	83,9	79,54	89,5	87,0	84,8	86,7
MARDİN	82,4	43,1	76,45	84,1	86,5	87,3	82,4
MUĞLA	88,6	83,1	78,29	88,7	86,8	86,1	88,2
MUŞ	79,1	54,2	79,1	82,8	84,3	88,6	81,8
NEVŞEHİR	88,1	85,4	81,09	89,9	87,8	87,2	88
NİĞDE	85,6	82,3	77,63	87,9	85,7	84,8	85,9
ORDU	82,8	78,7	70,21	86,8	83,4	80,7	83,7
RİZE	85,2	78,7	76,61	88,0	84,0	82,4	85,1
SAKARYA	89,4	82,5	79,04	90,4	89,5	88,0	89,2
SAMSUN	86,4	82,7	76,19	88,5	86,5	84,2	86,8
SİİRT	83,5	51,1	74,7	84,3	85,4	86,7	81,8
SİNOP	83,9	83,3	79,04	87,7	84,4	84,5	86,2
SİVAS	86,5	82,8	81,17	89,8	86,9	86,3	86,8
TEKİRDAĞ	89,1	82,1	79,81	89,2	88,0	87,5	89,3
TOKAT	87,6	85,0	81,14	90,3	87,8	85,9	88
TRABZON	85,3	78,9	71,62	87,4	85,2	83,5	84,9
TUNCELİ	83,8	67,2	67,17	86,3	80,6	84,4	82
ŞANLIURFA	84	68,5	71,86	81,5	83,7	80,2	82,1
UŞAK	90,4	88,5	84,72	91,1	90,0	90,5	91,5
VAN	75,8	43,7	71,89	83,1	81,0	84,5	80,5
YOZGAT	83,6	80,7	78,97	86,4	83,5	81,6	82,2
ZONGULDAK	86,6	83,7	77,48	87,9	86,0	86,1	88,4
AKSARAY	84,4	79,2	75,84	87,0	84,5	82,4	82,5
BAYBURT	82,2	84,8	79,22	86,2	85,8	85,1	87,1
KARAMAN	88,7	86,6	83,89	90,4	88,9	88,4	90
KIRIKKALE	86,1	81,8	75,21	87,6	86,1	85,2	87,5
BATMAN	83,1	40,6	75,71	85,7	85,8	90,3	83,8
ŞIRNAK	84,1	22,5	82,16	87,1	90,0	92,1	86,9
BARTIN	86,2	86,6	80,08	87,6	86,1	86,7	88,3
ARDAHAN	80,3	77,2	73,11	84,8	81,1	83,9	84,2
IĞDIR	76,8	51,1	63,4	78,0	82,0	83,2	75,8
YALOVA	85,4	78,2	75,41	87,1	84,5	84,4	85,4
KARABÜK	86,9	83,8	78,21	88,0	87,1	86,4	88,3
KİLİS	87	83,7	77,64	87,8	86,1	85,6	87,6
OSMANİYE	85,6	83,0	76,31	86,4	84,9	84,9	87,2

DÜZCE	90,4	87,8	81,69	91,3	89,7	88,9	90,7
TOPLAM	**87,4**	**77,2**	**77,05**	**88,2**	**87,4**	**86,4**	**87,2**

4. AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI DEMOKRATİK KURUMLAR VE İNSAN HAKLARI BÜROSUNUN SEÇİM GÖZLEM RAPORLARINDA DEPREM

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu üye diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de seçimleri gözlemlemekte ve bunları raporlamaktadır. AGİT raporlarında bazı ön yargılı ve ülkemiz gerçeklerinden uzak bir takım ifadelere yer verildiği olsa da genelde kanıta dayalı, uluslararası standartları referans alan, görece tarafsız raporlar yayınladığı ifade edilebilir. 2023 seçimleri sürecinde AGİT üç adet rapor yayımlanmıştır. Bunlar;

- AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu Seçim Gözlem Heyeti 14 Mayıs 2023 Türkiye Cumhuriyeti Genel Seçimlerine İlişkin 22 Mart – 25 Nisan 2023 Tarihlerini Kapsayan 28 Nisan 2023 tarihli Ara Rapor, **(Ara Rapor)**
- AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu Uluslararası Seçim Gözlem Heyeti 14 Mayıs 2023 Türkiye Cumhuriyeti Genel Seçimlerine İlişkin 14 Mayıs 2023 tarihli İlk Bulgular ve Sonuçlar İle İlgili Rapor **(İlk Rapor)**
- Türkiye Cumhuriyeti 14 Mayıs Milletvekili Genel Seçimi ve Cumhurbaşkanlığı Seçimi, 28 Mayıs 2023 Cumhurbaşkanlığı İkinci Tur Seçimi AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu Seçim Gözlem Heyeti 29 Eylül 2023 tarihli Nihai Raporu **(Nihai Rapor)**

Depremin seçime etkisine yönelik bu raporlarda yer alan ifadelere yer verilmesinde fayda vardır.

YSK'nın Mart ve Nisan aylarında depremden etkilenen illerde altyapının aldığı hasarı tespit etmek için denetim yaptığı (Ara Rapor, 2023: 7), YSK'nın deprem bölgesindeki illerde konteynır ve çadır gibi alternatif çözümlerle faaliyetlerine devam ettiği (Ara Rapor, 2023: 7 ; Nihai Rapor, 2023: 13 ; İlk Rapor, 2023: 8), YSK'nın depremlerin neden olduğu yıkıma rağmen hazırlıkları büyük ölçüde belirlenen yasal süreler içerisinde gerçekleştirdiği ve verimli bir şekilde yönettiği (Nihai Rapor, 2023: 2; İlk Rapor, 2023: 1; Ara Rapor, 2023: 1) YSK'nın, teknik verimlilikleri konusunda paydaşların güvenini kazandığı ifade edilmiştir (Nihai Rapor, 2023: 2).

Bilindiği üzere seçim sürecinde depremzede seçmenleri adres değişikliği ile ilgili olarak İçişleri Bakanlığı bir dizi tedbirler almıştır (İçişleri Bakanlığı, 2023). Yüksek Seçim Kurulu da 22.03.2023 tarihinde aldığı 2023/204-205 sayılı kararları ile depremzede seçmenlerin adreslerini değiştirme konusunda bir takım kolaylıklar sağlamıştır. Seçim sürecinde depremzedelerde seçim için ikametlerini taşımaları durumunda depremden sonra kamu otoritesi tarafından sağlanacak desteklerden yararlanamayacaklarına dair bir algı oluşmuş ve depremzedelerin deprem bölgesi dışına ikametlerini taşıma konusunda bir tedirginlik oluşturmuştur. Bu nedenle 10/3/2023 tarih ve 32128 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 133

sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Deprem Sebebiyle Yerleşim Yerini Değiştiren Kişilerin Haklarının Korunmasına Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile 6/2/2023 tarihinde vuku bulan depremler sebebiyle genel hayata etkili afet bölgesi kabul edilen yerlerde, bu tarih itibarıyla yerleşim yeri bulunan kişilerin yerleşim yerini değiştirmesi halinde, bu kişilere deprem dolayısıyla kanunlar, diğer mevzuat ve idari tasarruflar uyarınca tanınan haklar kayba uğramayacağı düzenlenmiştir. Bu kararnamenin ardından depremzede seçmenlerin ikamet değişikliklerinde bir artış söz konusu olmuştur.

Bu hususlar AGİT raporlarında deprem dolayısıyla yerinden olan kişilerin katılımını kolaylaştırabilmek için alınan YSK kararı ve Cumhurbaşkanı Kararnamesi ile adres değişikliği ve kimlik tesbiti konusundaki idari gereklilikler depremden dolayı yeri değişenler için basitleştirilmiş şeklinde ifade edilmiştir (Ara Rapor, 2023: 8). Bunun yanında yaklaşık yarım milyon vatandaşın seçim sürecinde deprem bölgesinden deprem bölgesi dışına ikametini taşıdığı yine raporlarda ifade edilmiştir (Nihai Rapor, 2023:13; İlk Rapor, 2023:10). Bu somut verilere rağmen depremden etkilenenlerin adres değişikliklerini ve oy vermelerini kolaylaştırmak için önlemlerin yeterli olmadığı ve birçok seçmen, sivil toplum ve siyasi partilerin ücretsiz ulaşım sağlama girişimlerine rağmen, daimî ikametgahlarına geri dönme konusunda ciddi zorluklarla karşı karşıya kaldıklarını, (Nihai Rapor, 2023: 2,10; İlk Rapor, 2023: 2) adres değişikliği, ücretsiz ulaşım veya diğer alternatif önlemler daha uzun süre uygulansaydı depremden etkilenenler için oy verme işleminin kolaylaştırabileceği öne sürülmüştür (Nihai Rapor, 2023: 13; İlk Rapor, 2023: 10)

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

2023 yılı Şubat ayında gerçekleşen depremler on bir ilimizde maddi ve manevi tahribat oluşturmuştur. Depremden kısa bir süre sonra depremden kaynaklı olarak seçimlerin ertelenmesi gerektiğine yönelik görüşler ifade edilmiş olsa da bunun hukuken mümkün olmadığı, eğer böyle bir durum olacaksa da bunun parlamentoda temsil edilen siyasi partilerin uzlaşısıyla ve anayasa değişikliği marifetiyle olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu tartışma gerek kamuoyunda gerekse de siyaset kurumu nezdinde karşılık bulmamış, seçimler öngörülen zamandan kısa bir süre önce gerçekleşmiştir.

Seçimden önce, deprem bölgesindeki illerde seçmen sayısında ciddi bir azalma olacağı ve bunun bir milletvekili tarafından temsil edilen seçmen sayısı bağlamında adaletsiz sonuçlar oluşturabileceği, kanuni ikametgah değişikliklerinin yapılamaması sebebiyle seçime katılma oranının düşebileceği endişeleri dile getirilmiştir. Bu eleştiriler günün şartları bağlamında objektif ve makul endişe ve eleştiriler olarak kabul edilmeliydi. Bu eleştirileri dikkate alan Yüksek Seçim Kurulu ve yürütme organı mezkur eleştirileri karşılamak amacıyla hukuki, idari ve teknik tedbirler almıştır. Özellikle Yüksek Seçim Kurulunun yerinde yaptığı tespit, denetim ve pratik çözümler Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu Seçim Gözlem Raporlarında olumlu anlamda yer bulmuştur.

Bu doğrultuda seçim süreci yaklaştıktan sonra seçime katılma oranı, seçmen sayısı gibi sorunlar kamuoyu tarafında dile getirilmemiş ve bu konu seçim sonrasında bir sorun olarak görülmemiştir. Propaganda sürecinde tüm siyasi partilerin deprem bölgesine yönelik insani ve siyasi ilgisi üst düzeyde olması ve depremden kaynaklı maddi kayıpların telafi edilmesine yönelik siyasi partilerin tutumları depremzede seçmenlerin seçime katılma oranları üzerinde kayda değer bir etki oluşturmuştur.

Çalışmada hem seçmen sayısı bağlamında hem de seçime katılma oranı bağlamında ortaya koyduğumuz verilere göre depremden etkilenen on bir ilimizde, depremden en çok etkilenen Hatay, Adıyaman, Kahramanmaraş ve Malatya illeri dışındaki illerde depremin seçmen sayısına ve seçime katılma oranına bir etkisi olduğu söylenemez. Hatta bu illerde seçmen sayısında hem reel olarak hem de tahmini seçmen sayısının üstünde artış gerçekleştiği gibi seçime katılma oranı bağlamında artışlar da söz konusu olmuştur.

Depremden en çok etkilenen Hatay, Adıyaman, Kahramanmaraş ve Malatya illeri açısından hem seçmen sayısı hem de seçime katılma oranı bağlamında kısmi bir düşüş söz konusu olsa da 2018, 2019 ve 2023 Türkiye geneli seçmen sayılarına bakıldığında deprem dönemi dışında ve deprem döneminde deprem bölgesinde olmayan illerde de, ülke genelinde seçmen sayısında bir artış olmasına rağmen bir azalmanın söz konusu olabileceğini göstermektedir. Diğer taraftan seçime katılma oranı bağlamında farklı farklı seçimlerde, değişik illerde, depremden en çok etkilenen Hatay, Adıyaman, Kahramanmaraş ve Malatya illerindendeki seçime katılma oranı azalışından daha fazla bir azalma oranın olduğu görülmektedir.

Özetle, depremin seçime katılma oranı ve seçmen sayısı bağlamında sadece depremden en çok etkilenen Hatay, Adıyaman, Kahramanmaraş ve Malatya illerinde bir etkisi olmuş, bu etki de deprem süreci dışında ve depremden etkilenmeyen illerde olağan ve depremden bağımsız faktörlerden de kaynaklanan düzeyden daha az ve kabul edilebilir bir seviyede gerçekleşmiştir.

KAYNAKÇA

AGİT (2023, Ara Rapor). Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu Seçim Gözlem Heyeti 14 Mayıs 2023 Türkiye Cumhuriyeti Genel Seçimlerine İlişkin 22 Mart – 25 Nisan 2023 Tarihlerini Kapsayan 28 Nisan 2023 tarihli Ara Rapor.

AGİT (2023, Ara Rapor). Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu Uluslararası Seçim Gözlem Heyeti 14 Mayıs 2023 Türkiye Cumhuriyeti Genel Seçimlerine İlişkin 14 Mayıs 2023 tarihli İlk Bulgular ve Sonuçlar İle İlgili Rapor.

AGİT (2023, Ara Rapor). Türkiye Cumhuriyeti 14 Mayıs Milletvekili Genel Seçimi ve Cumhurbaşkanlığı Seçimi, 28 Mayıs 2023 Cumhurbaşkanlığı İkinci Tur Seçimi AGİT

Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu Seçim Gözlem Heyeti 29 Eylül 2023 tarihli Nihai Raporu.

GÜLER F.(2023). Doğal Afetler Nedeniyle Seçimlerin Geriye Bırakılması, Karadeniz 12th International Conference On Social Sciences, Rize, Türkiye, 05 Mart 2023.

https://acikveri.ysk.gov.tr/anasayfa, Erişim Tarihi: 20.11.2023.

https://www.icisleri.gov.tr/bakanimiz-sn-soyludan-depremzedelerin-secim-oncesi-adres-degisiklik-surecine-iliskin-aciklama, Erişim Tarihi: 20.11.2023.

YSK (2022) Seçmen Kütüğü Genel Müdürlüğü Seçim İstatistikleri (2009 - 2019).

SAYIN BAKANIM DİZİSİ ÜZERİNDEN BİR PARLAMENTER SİSTEM OKUMASI

Fatih GÜLER, Doç. Dr.,
Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, fatih.guler@comu.edu.tr, 0000-0002-5365-5700.

ÖZET

Hukuki / siyasal konularla ile ilgili bilimsel tartışmalar bazen güncel kamuoyu atmosferinin etkisi ve gölgesi altında kalabilmektedir. Son zamanların bu akıbete uğramış başlıklarından biri de parlamenter sistem / başkanlık sistemi tartışmasıdır. 2007 yılında gerçekleşen halkoylaması sonucu kabul edilen anayasa değişikliği ile kısmen, 2017 yılında gerçekleşen halkoylaması sonucu kabul edilen anayasa değişikliği ile tamamen parlamenter sistem terkedilmiştir. Bu tarihlerden günümüze kadar kamuoyunda var olan parlamenter sistem / başkanlık sistemi tartışması iki kutuplu olarak devam etmektedir. Cumhur ittifakı bileşenleri parlamenter sistemin aksayan yönlerine vurgu yapıp parlamenter sistemin olumsuzluklarına odaklanmıştır. Millet ittifakı bileşenleri ve diğer muhalefet bloğu ise başkanlık sistemin sakıncalarına vurgu yaparken parlamenter sistemin aksayan yönlerini zımnen kabul ederek güçlendirilmiş parlamenter sistem savunması pozisyonunda kalmıştır. Özellikle bu tür güncel konulara ilişkin tartışmalarda konunun daha tarafsız ele alındığı dönemlere ilişkin veri setlerinin kullanılmasında fayda vardır. Bu çerçevede İngiliz "Yes Minister" dizisinden uyarlama niteliğinde olan ve 2004 - 2005 yıllarında ATV kanalında on dört bölüm olarak yayımlanan, başrollerini Haluk Bilginer, Kenan Işık, Haldun Dormen ve Ali Sunal gibi güçlü sanatçıların paylaştığı "Sayın Bakanım" dizisi çalışmada incelemiştir. Genel seçimlerin ardından milletvekili seçilen ve Bakanlar Kurulunda "İdari İşlerden Sorumlu Devlet Bakanı" olarak görevlendirilen Ergun Yurdakul (Kenan Işık) ile daimi Bakanlık Müstaşarı Samim Bayraktar (Haluk Bilginer) arasında geçen siyaset / bürokrasi çekişmesi dizinin temel argümanı olarak öne çıkmaktadır. Danışmanlığı eski bakanlardan Yılmaz Karakoyunlu tarafından yapılan "Sayın Bakanım" dizisinin her bir bölümü Youtube'da yaklaşık 250.000 izlenme sayısına ulaşmasına rağmen gösterimde olduğu dönemde yeterli reytinge ulaşamaması sebebiyle yayından kaldırılmış olduğu da ifade edilmelidir. Sayın Bakanım dizisinde ele alınan konular üzerinden parlamenter sistem eleştirine daha rasyonel bir perspektiften bakılması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Parlamenter Sistem, Anayasa Değişikliği, Sayın Bakanım, Başkanlık Sistemi.

A PARLIAMENTARY SYSTEM READING THROUGH YES MINISTER SERIES

ABSTRACT

Scientific debates on legal/political issues can sometimes remain under the influence and shadow of the current public atmosphere. One of these topics of recent times is the parliamentary system / presidential system debate. The parliamentary system was abandoned partially with the constitutional amendment adopted as a result of the referendum in 2007, and completely with the constitutional amendment adopted as a result of the referendum held in 2017. The debate on the parliamentary system / presidential system, which has existed in the public since these dates, continues as bipolar. The components of the People's Alliance emphasized the failing aspects of the parliamentary system and focused on the negative aspects of the parliamentary system. While the components of the Nation alliance and the other opposition bloc emphasized the disadvantages of the presidential system, they tacitly accepted the failing aspects of the parliamentary system and remained in the position of defending the strengthened parliamentary system. Especially in discussions on such current issues, it would be beneficial to use data sets from the periods when the issue was handled more objectively. In this context, the TV series "My Dear Minister", which is an adaptation of the British TV series "Yes Minister" and aired in fourteen episodes on the ATV channel between 2004-2005, with the leading roles of such powerful artists as Haluk Bilginer, Kenan Işık, Haldun Dormen and Ali Sunal, has been examined in the study. The politics/bureaucracy conflict between Ergun Yurdakul (Kenan Işık), who was elected as a member of parliament after the general elections and appointed as the "Minister of State in Charge of Administrative Affairs" in the Council of Ministers, and the permanent Undersecretary of the Ministry, Samim Bayraktar (Haluk Bilginer), stands out as the main argument of the series. It should also be stated that although each episode of the "Dear Minister" series, which was consulted by former minister Yılmaz Karakoyunlu, reached approximately 250,000 views on YouTube, it was removed from broadcast because it could not reach sufficient ratings during the period it was broadcast. It is aimed to look at the parliamentary system criticism from a more rational perspective through the issues discussed in the TV series "My Dear Minister".

Keywords: Parliamentary System, Constitutional Amendment, Yes Minister, Presidential System.

1. GİRİŞ

Anayasa hukukunun ilgi alanı genellikle teorik bir çerçeve içerisinde ilerlerken zaman zaman anayasa hukukunun temel konuları güncel siyasi başlıklardan biri haline gelebilmektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren hükümet sistemi olarak parlamenter sistem benimsenmişken, parlamenter sistemin oluşturduğu sorunlar ve başkanlık sisteminin sağlayacağı muhtemel faydalar hem akademik hem siyasi anlamda yer yer ilgi gören başlıklardan olmuştur. Özellikle tek bir siyasi partinin kendi başına Türkiye Büyük Millet Meclisinde çoğunluğu sağlayamadığı durumlarda ortaya çıkan koalisyon hükümetlerinin kurulmasındaki zorluklar ve dağılmasındaki kolaylıklar, kırılganlıkları, oluşturdukları istikrarsızlık atmosferi gibi sebeplerden ötürü esasen parlamenter sistem genelde eleştiri alan bir pozisyonda kalmıştır. Bu dönemlerde parlamenter sistemin revize edilmesi (güçlendirilmiş veya rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem) ve başkanlık sistemine geçilmesi diğer alternatifler olarak dikkat çekmiştir.

2007 yılında on birinci Cumhurbaşkanı seçimi sürecinde Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu meşhur! 367 kararının ardından yapılan halkoylaması ile kabul edilen Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi kuralı, 2014 yılında Cumhurbaşkanının ilk kez halk tarafından seçilmesi ve 2017 halkoylamasıyla birlikte tam anlamıyla bir hükümet sistemi olarak kurgulanması, parlamenter sistem / başkanlık sistemi tartışmasını teorik zeminden ayırarak pratiğe döndürmüştür. Bu gelişmeler sebebiyle parlamenter sistem / başkanlık sistemi iki kutuplu tartışma zeminlerinden biri haline gelmiştir. Cumhur ittifakı bileşenleri parlamenter sistemin aksayan yönlerine vurgu yapıp parlamenter sistemin olumsuzluklarına odaklanmıştır. Millet ittifakı bileşenleri ve diğer muhalefet bloğu ise başkanlık sistemin sakıncalarına vurgu yaparken parlamenter sistemin aksayan yönlerini zımnen kabul ederek güçlendirilmiş parlamenter sistem savunması pozisyonunda kalmıştır.

Özellikle bu tür güncel konulara ilişkin tartışmalarda konunun daha tarafsız ele alındığı dönemlere ilişkin veri setlerinin kullanılmasında fayda vardır. 2004 - 2005 yıllarında ATV kanalında on dört bölüm olarak yayımlanan, başrollerini Haluk Bilginer, Kenan Işık, Haldun Dormen ve Ali Sunal gibi güçlü sanatçıların paylaştığı "Sayın Bakanım" dizisi çalışmada incelemiştir. "Sayın Bakanım" dizisi esasen İngiliz "Yes Minister" dizisinden uyarlama niteliğinde olmakla birlikte, "Yes Minister" dizisi birçok akademik çalışmaya konu olmuşken (Condren, 2017; Kamm, 2016; Hernández, 2021; Crowder, 2010; Considine, 2006) "Sayın Bakanım" dizisi tespit edebildiğimiz kadarıyla ulusal literatürde herhangi bir akademik çalışmaya konu olmamıştır. Bununla birlikte "Sayın Bakanım" dizisinin bazı repliklerinin zaman zaman bir referans kaynağı olarak gündeme geldiği de ifade edilmelidir (Karatosun, 2023; Yeniçağ, 2023)

Genel seçimlerin ardından milletvekili seçilen ve Bakanlar Kurulunda "İdari İşlerden Sorumlu Devlet Bakanı" olarak görevlendirilen Ergun Yurdakul (Kenan Işık) ile daimi Bakanlık Müstaşarı Samim Bayraktar (Haluk Bilginer) arasında geçen siyaset / bürokrasi çekişmesi dizinin temel argümanı olarak öne çıkmaktadır. Danışmanlığı eski bakanlardan Yılmaz Karakoyunlu tarafından yapılan "Sayın Bakanım" dizisi on dört bölüm olarak çekilmiş olup, altıncı bölümü hariç diğer tüm bölümlerini Youtube üzerinden izlemek mümkündür. Yayımlanan her bir bölümü Youtube'da yaklaşık 250.000 izlenme sayısına ulaşmasına rağmen gösterimde olduğu dönemde uyarlama olması sebebiyle yeterli reytinge ulaşamadığından yayından kaldırılmış olduğu ifade edilmiştir (Semercioğlu, 2004). Yayından kaldırılmasında hükümetten tepki aldığına dair haberlerin çıkması üzerine filmin yapımcısı tek sebebin düşük reyting olduğunu ifade etmesi de bu hususu doğrulamaktadır (Medyaspot, 2005). Bu çerçevede çalışmada Sayın Bakanım dizisinde ele alınan konular üzerinden parlamenter sistem eleştirine daha rasyonel bir perspektiften bakılması hedeflenmiştir.

2. SAYIN BAKANIM DİZİSİ

Dizinin birinci bölümünde, seçimleri önde bitiren Çağdaşlık ve Özgürlük Partisi (ÇÖP) listelerinden milletvekili seçilen Ergun Yurdakul büyük bir heyecanla Başbakan'dan beklediği telefonu alarak İdari İşlerden Sorumlu Devlet Bakanı olarak atanmıştır. Dizide tek dişi kalmış canavar olarak adlandırılan bürokrasi tarafından karşılaşan Bakan karşılama anından itibaren personel fazlalığının dikkatini çektiğini ifade etmiştir. Karşılamanın ardından Bakan'ın siyasi danışmanın özel kalem görevlileri tarafından engellenmesi, Bakanlık Müsteşarı Samim Bayraktar'ın Bakan'ın gözüne girmek amacıyla hiç inanmadığı "şeffaf devlet" adlı bir dosyayı Bakan'a sunması ve Bakan'ın hantal bürokrasinin gıcırdayan dişleri ifadesi dikkat çekicidir. Bakanlık bürokrasisi sistemin işleyişinin devamı sağlamak ve Bakan'ın işleyişe müdahalesini sınırlandırmak amacıyla Bakan'ı ciddi bir işyükü ve yetki devri ikilemi arasında bırakmaya yönelik davranışlarda bulunmuştur. Bakan kendisine gelecek olan tüm dosyaların siyasi danışmanına verilmesi talimatına rağmen bunu uygulamamakta direnen Müsteşar, Bakan'ı zor durumda bırakma amacıyla kamuoyuna yansımasında sakınca olan bir konuyu özellikle ilgili dosyaların içine yerleştirilmiştir. Müsteşar'ın kasıtlı yönlendirmesiyle tamamen samimi düşüncelerle yabancı sermayeye yönelik bir alımı kamuya açık bir şekilde eleştirme niyetinde olan Bakan, Başbakanla karşı karşıya gelmiş ve bu kurgusal durumdan Müsteşar'ın yardımıyla kurtulmuştur. Özetle bölümde bakanlık bürokrasinin ilk andan itibaren Bakan'ı kasıtlı bir takım yanlışlara sürükleyerek zor durumda bırakma ve iş yükü ile kontrol altına almaya yönelik fiiller işlenmiştir.

Dizinin ikinci bölümünde, bakanlıktaki israfa yönelik tasarruf tedbirlerini yürürlüğe koymak isteyen Bakan'ın bu niyetini etkisizleştirmek amacıyla, Bakan'ın projelerinden olan "Halkın Gözü Bürokrasi Denetleme Kurulu'nun" lağvedilmesini, demci, sucu, köpük, şeker ayar sorumlusu (kurgusal) gibi yardımcı hizmetli personelin işten çıkartılması gibi önerilerle

Müsteşar'ın süreci çıkmaza sokmaya yönelik hareketleri ve bu durumda ortaya çıkan trajikomik olaylar işlenmiştir.

Dizinin üçüncü bölümünde, Milli Bilgi Platformu isimli web tabanlı bir yazılıma ilişkin hesap verilebilir bir sistem kurmaya niyetlenen Bakan'a karşı Müsteşar'ın daha önceki Bakan'ın yapmış olduğu çalışmaları gizleyerek çalışmayı sürüncemeye bırakma eğiliminin Bakan tarafından bertaraf etmeye yönelik çabaları ele alınmıştır.

Dizinin dördüncü bölümünde, Bakan'ın muhalefet milletvekilleri ile katıldığı bir televizyon programının öncesinde ve sonrasında yaşananlar ele alınmıştır. Program esnasında seçim vaatleri arasında yer alan kamu personeli azaltılmasına yönelik icraatlarını anlatan Bakan'a muhalefet milletvekillinin durumunun esasen öyle olmadığını anlatması üzerine Müsteşar'ın Bakan'a eksik ve yanlış bilgi verdiği anlaşılmıştır. Bakan yaptırdığı denetimlerde şehrin en merkezi yerinde yaklaşık bir buçuk yıl önce tamamlanmış bir hastanede beş yüz elli idari personel göreve başlamasına rağmen bütçedeki kısıntı sebebiyle tıbbi personel bulunmadığını ve hastalara hizmet vermediğini tespit ederek, bu idari personelin görevine son vermek istemiştir. Müsteşar ise bu personelin görevine son vermemek ve Bakan'ı zor durumda bırakmak için işçi sendikalarını devreye sokmayı tercih etmiştir.

Dizinin beşinci bölümünde, Bakan'ın bakanlık sayılarının azaltılmasına yönelik fikrine Müsteşar'ın direnmesine rağmen Bakan'ın Başbakan'a yaptığı sunumun ardından İdari İşlerden Sorumlu Devlet Bakanlığını kapatmak istemesi üzerine Bakan ile Müsteşar'ın bakanlığın kapatılmamasına yönelik işbirliği işlenmiştir. Müsteşarın, önemli evrakları Bakan'a okutmadan imzalatması için Özel Kalem Müdürüne baskı yapması, Müsteşar ile emekli bir Müsteşar arasında geçen bir diyalogda "Bugün rapor yazmaya kalkan Bakan yarın karar almaya kalkar" ifadeleri dikkat çekicidir.

Dizinin yedinci bölümünde, Bakan'ın bakanlık döneminden önce yasa dışı şekilde iletişim araçlarının dinlenmesini öğrenmesinin ardından bu konuyu kamuoyunun gündemine taşımak amacıyla katıldığı bir televizyon programına telefonla bağlanan bir muhalefet milletvekilinin ülkedeki telefon dinleme altyapısı ile ilgili iki hafta önce Bakan'ın çok büyük alım için onay verdiğini ifade etmesi üzerine Bakan'ın bu alımdan haberinin olmaması hatırda kalan önemli anekdotlardandır. Milli Özgürlük Örgütü (MÖÖ) isimli bir terör örgütünün Bakan'ı ölüm listesine aldığı emniyet birimleri tarafından bildirilmesi üzerine Bakan'ın demokrat ve özgürlükçü tutumundan sapması da dikkat çekicidir.

Dizinin sekizinci bölümünde, Müsteşar'ın Bakan'ın yurtdışı gezisine çıkmasının ardından vekaleten bakanlık görevinin yürütülmesine nasıl bir fırsata dönüştürmek istediği, uzun süren bakanlık dönemlerinin bürokratlar açısından dezavantajlı bir durum olduğu "işi bilen" bakanların zamanla bürokratlara "diş göstermeye" başlayacağı ifadeleri dikkat çekicidir.

Dizinin dokuzuncu bölümünde, basına verdiği demeçlerde İstanbul Boğazı imar politikalarını eleştiren ve kat sınırlaması gerekliliğini vurgulayan Bakan'a bilgisi olmadan bir hukuki düzenlemeyi imzalattıran ve bundan kaynaklı zor durumda bırakan Müsteşar, emeklilik

sonrası özel bir şirkette yöneticilik vaadi karşılığında, Bakan'ın söylemlerinin tam aksi yönde bir imar iznini Bakan'a imzalatmayı başarmıştır.

Dizinin onuncu bölümünde, Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçe Komisyonu görüşmeleri esnasında İdari İşlerden Sorumlu Devlet Bakanlığı bütçesi ile ilgili olarak Müsteşar'ın Bakan'a eksik bilgi vermesinden kaynaklı yaşanan olaylar ele alınmıştır.

Dizinin on birinci bölümünde, Bakan'ın üst düzey bürokratlarda kadın oranının arttırılmasına yönelik çabasının Müsteşar ve diğer bürokrat tarafından engellenmesi ele alınmıştır.

Dizinin on ikinci bölümünde, Denizli ilinde kurulması planlanan altın madenine işletme ruhsatı onayı verecek olan Bakan'ın siyanür kullanılması konusundaki tereddütlerini gidermek amacıyla aynı anlama gelen fakat Müsteşar tarafından Bakan'a zararsız başka bir kimyasal olarak tanıtılan hidrosiyanik asit tuzundan kaynaklı yaşanan trajikomik olaylar ele alınmıştır.

Dizinin on üçüncü bölümünde, yerel yönetimlerin İdari İşlerden Sorumlu Devlet Bakanlığına bağlanmasının ardından, Bakan'ın idealist perspektifi ile yapmaya çalıştığı icraatları sekteye uğratmak amacıyla Müsteşar'ın yapmış olduğu hareketler sonucu zor durumda kalan Bakan'ın yaşadığı zorluklar ve ikilimler ele alınmıştır.

Dizinin on dördüncü bölümünde, kendisine ulaşan rüşvet iddiaları üzerine Bakan'ın yaşadığı ahlaki ve hukuki ikilemler işlenmiştir.

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Hükümet sistemleri her ülkenin kendi tarihi, sosyal, siyasal, demografik gerçekleri doğrultusunda şekillenen süreçler sonrasında belirlenmektedir. İki temel hükümet sisteminden parlamenter sistem ve başkanlık sisteminin mutlak olarak başarılı olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Parlamenter sistemin uygulandığı ülkelerde başarısız/demokratik olmayan örnekler olduğu gibi, başkanlık sisteminin uygulandığı ülkelerde başarılı/demokratik örnekler mevcuttur. Doğal olarak bunun aksi durumlar da söz konusudur.

Esasen hükümet sistemleri açısından objektif bir değerlendirme yapabilmek amacıyla esas alınması gereken temel verinin uygulama olduğu bir gerçektir. Bu doğrultuda 2017 yılında kabul edilen ve 2018 yılından itibaren uygulanan Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini değerlendirmek için sahip olunan veri beş yıl ile sınırlıdır. Toplumsal ve siyasal konular tahlili açısından beş yıl oldukça kısa bir süre olduğu gerçeğinde hareketle bugünden Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile ilgili değerlendirme yapabilmek bir takım zorlukları beraberinde getirebilmektedir.

Parlamenter sistem yaklaşık yüz yıllık pratiği ile uygulamaya yönelik yeteri kadar veri sağlamaktadır. Bu verilerin politik komedi marifetiyle ele alındığı "Sayın Bakanım" dizisi parlamenter sistemin özellikle koalisyon dönemlerinde oluşturduğu kırılganlıklar konusunda

fikir sahibi olmayan ülke nüfusunun yarısı açısından anlamlı mesajlar içerdiği ifade edilebilir. Gerçekten de 2022 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre yaklaşık seksen beş milyon nüfusun kırk dört milyonu 34 yaşından küçüktür (TÜİK, 2023).

"Sayın Bakanım" dizisinde özellikle hükümetlerin istikrarsız olduğu dönemlerde sık bakan değişikliği sebebiyle bakanların uzun yıllardan beri görevlerine devam eden bürokratlar karşısındaki dezavantajlı pozisyonuna dikkat çekilmektedir. Bakanların bu dezavantajlı pozisyonları nedeniyle, politikacıların kısa zamanda bürokratik hegemonyaya teslim olma eğiliminde olmaları trajik bir şekilde dizide işlenmiştir. Özellikle koalisyon dönemlerinin kırılganlıkları ile birlikte gerçekleşen sık Bakan değişikliği bürokratik vesayetin güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Anayasal bir ilke olan temsilde adalet ve yönetimde istikrarının bütüncül ve eşzamanlı bir şekilde gerçekleşmesi açısından parlamenter sistemin çelişkili ve sorunlu Sayın Bakanım dizisinin en dikkat çekici unsuru olarak ön plana çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Bañón Hernández , A. M. (2021). The handling of political disinformation in the TV series Yes, Minister (BBC, 1980-1984) and its impact on YouTube, Anàlisi: Quaderns de Comunicació i Cultura, 64, 9-25.

Condren, C. (2017). Yes Minister, Yes, Prime Minister: The Theoretical Dimension. In: Milner Davis, J. (eds) Satire and Politics. Palgrave Studies in Comedy. Palgrave Macmillan, Cham.

Considine, J. (2006). Yes Minister: Invaluable Material For Teaching The Public Choice Of Bureaucracy, Economic Affairs, Wiley Blackwell, 26(3), 55-61.

Crowder, M. (2010). Reading Political Comedy: Yes Minister and Comic Coherence. In N. Bose, & L. Grieveson (Eds.), Using Moving Image Archives .

Kamm, J. (2016). Ignorant Master, Capable Servants: The Politics of Yes Minister and Yes Prime Minister. In: Kamm, J., Neumann, B. (eds) British TV Comedies. Palgrave Macmillan.

Karatosun, E. (2023). Erdoğan'dan Kılıçdaroğlu'na: 'Bay bay Kemal', https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogandan-kilicdarogluna-bay-bay-kemal-42213542, (Erişim tarihi: 10.12.2023)

Medyaspot (2005). "Sayın Bakanım" Düşük Reyting Kurbanı…, http://www.medyaspot.com/haber/-SAYIN-BAKANIM-

D%C3%9C%C5%9E%C3%9CK-REYT%C4%B0NG-KURBANI-/5332, (Erişim tarihi: 10.12.2023)

Sayın Bakanım Dizisi Beşinci Bölüm (2004). https://www.youtube.com/watch?v=I_bm6cvdDNk&list=PLu7IcF0M-30ZleBWcbTq1lPyD-5DQSMtg&index=5, (Erişim tarihi: 02.11.2023).

Sayın Bakanım Dizisi Birinci Bölüm (2004). https://www.youtube.com/watch?v=bG12q37vsLU&list=PLu7IcF0M-30ZleBWcbTq1lPyD-5DQSMtg, (Erişim tarihi: 01.11.2023).

Sayın Bakanım Dizisi Dokuzuncu Bölüm (2004). https://www.youtube.com/watch?v=nXd2AhVZBQY&list=PLu7IcF0M-30ZleBWcbTq1lPyD-5DQSMtg&index=8, (Erişim tarihi: 03.11.2023).

Sayın Bakanım Dizisi Dördüncü Bölüm (2004). https://www.youtube.com/watch?v=btYWRBJMRZ0&list=PLu7IcF0M-30ZleBWcbTq1lPyD-5DQSMtg&index=4, (Erişim tarihi: 02.11.2023).

Sayın Bakanım Dizisi İkinci Bölüm (2004). https://www.youtube.com/watch?v=8ekxhqlqLfU&list=PLu7IcF0M-30ZleBWcbTq1lPyD-5DQSMtg&index=2, (Erişim tarihi: 01.11.2023).

Sayın Bakanım Dizisi On Birinci Bölüm (2004). https://www.youtube.com/watch?v=7VkqJSI9r_w&list=PLu7IcF0M-30ZleBWcbTq1lPyD-5DQSMtg&index=10, (Erişim tarihi: 03.11.2023).

Sayın Bakanım Dizisi On Dördüncü (2005). https://www.youtube.com/watch?v=f6eOjPDHYWs&list=PLu7IcF0M-30ZleBWcbTq1lPyD-5DQSMtg&index=13, (Erişim tarihi: 04.11.2023).

Sayın Bakanım Dizisi On İkinci Bölüm (2004). https://www.youtube.com/watch?v=oVd3bhXUoWg&list=PLu7IcF0M-30ZleBWcbTq1lPyD-5DQSMtg&index=11, (Erişim tarihi: 04.11.2023).

Sayın Bakanım Dizisi On Üçüncü Bölüm (2005). https://www.youtube.com/watch?v=6grdTEqFUdo&list=PLu7IcF0M-30ZleBWcbTq1lPyD-5DQSMtg&index=12, (Erişim tarihi: 04.11.2023).

Sayın Bakanım Dizisi Onuncu Bölüm (2004). https://www.youtube.com/watch?v=IjAeMVLp_gs&list=PLu7IcF0M-30ZleBWcbTq1lPyD-5DQSMtg&index=9, (Erişim tarihi: 03.11.2023).

Sayın Bakanım Dizisi Sekizinci Bölüm (2004). https://www.youtube.com/watch?v=CBUlZsPrPmQ&list=PLu7IcF0M-30ZleBWcbTq1lPyD-5DQSMtg&index=7, (Erişim tarihi: 03.11.2023).

Sayın Bakanım Dizisi Üçüncü Bölüm (2004). https://www.youtube.com/watch?v=Xgc5eUFuq10&list=PLu7IcF0M-30ZleBWcbTq1lPyD-5DQSMtg&index=3, (Erişim tarihi: 01.11.2023).

Sayın Bakanım Dizisi Yedinci Bölüm (2004). https://www.youtube.com/watch?v=kAsugq64caM&list=PLu7IcF0M-30ZleBWcbTq1lPyD-5DQSMtg&index=6, (Erişim tarihi: 02.11.2023).

Semercioğlu, C. (2004). Sayın Bakanım neden olmuyor?, https://www.hurriyet.com.tr/sayin-bakanim-neden-olmuyor-267999, (Erişim tarihi: 10.12.2023).

TÜİK, Yaş Grubuna Göre Nüfus, https://nip.tuik.gov.tr/?value=YasGrubunaGoreNufus, (Erişim tarihi: 05.12.2023).

Yeniçağ (2023). Sayın Bakanım dizisinin rant sahnesi deprem sonrası gündem oldu, https://www.yenicaggazetesi.com.tr/yillar-once-yayinlanan-sayin-bakanim-dizisindeki-rant-sahnesi-deprem-sonrasi-yeniden-gundeme-geldi-631884h.htm, (Erişim tarihi: 10.12.2023)

TÜRKİYE'DE YOKSULLUKLA MÜCADELE KAPSAMINDA UYGULANAN VERGİ POLİTİKALARI

Dr. Öğr. Üy. Nagihan Özkanca Andıç [1],

[1] Pamukkale Üniversitesi, Kale MYO, - 0000-0003-4028-264X

ÖZET

İnsan onuruna yaraşır bir hayat düzeyinin sağlanamaması olarak tanımlayabileceğimiz yoksulluk problemi günümüzde hala milyonlarca insanın mücadele ettiği küresel bir problem olarak karşımızda durmaktadır. Yoksulluğun temel sebebinin kaynakların adil bir biçimde paylaşılamaması olduğu söylenebilir. Bu sebeple yoksulluk problemi tüm dünyada hükümetlerin müdahale etmeye çalıştığı bir alandır. Hükümetler her yıl yoksullukla mücadele kapsamında pek çok plan açıklamakta ve bu mücadelede en çok yararlanılan enstrümanlardan biri de maliye politikası araçları olmaktadır. Hükümetler maliye politikaları aracılığıyla gelir ve servet dağılımında adaleti sağlamaya çalışırlar ancak bunun tek başına yeterli olduğu söylenemez. Gelir ve servet dağılımında adaletin sağlanması dışında vergiler aracılığıyla yoksulluğu azaltmayı amaçlayan hükümetler vergiler yoluyla yoksul kesime bir transfer sağlayıp refah düzeylerini arttırmak istemektedirler. Çalışmada vergi politikalarının yoksul kesime sağladığı avantajlar ve dezavantajlar üzerinde durulacak, vergilendirmenin mali ve mali olmayan amaçları üzerinden Türkiye'de ki mevcut durum değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler : Yoksulluk, Adil Gelir Dağılımı, Vergi Takozu.

TAX POLİCİES IMPLEMENTED IN THE FİGHT AGAİNST POVERTY İN TURKEY

ABSTRACT

The problem of poverty, which we can define as the inability to achieve a life level befitting human dignity, stands before us as a global issue that millions of people are still struggling with today. It can be said that the primary cause of poverty is the unfair distribution of resources. Therefore, the problem of poverty is an area that governments all around the world are attempting to intervene in. Governments announce numerous plans every year to combat poverty, and one of the most utilized instruments in this struggle is fiscal policy tools. Through fiscal policies, governments strive to ensure justice in income and wealth distribution; however,

it cannot be said that this alone is sufficient. Besides ensuring justice in income and wealth distribution, governments aiming to reduce poverty through taxes seek to provide a transfer to the poor segment via taxes, aiming to increase their levels of welfare. This study will focus on the advantages and disadvantages that tax policies provide to the poor segment, and the current situation in Turkey will be evaluated through the prism of the fiscal and non-fiscal objectives of taxation.

Keywords: Poverty, Fair Income Distribution, Tax Wedge.

Giriş

Modern toplumların temel sorunlarından biri olan yoksulluk, çeşitli faktörlerin etkileşimiyle derinleşebilen ve genişleyebilen bir sorundur. Yoksulluğun azaltılması ve adaletli bir gelir dağılımının sağlanması, devletlerin ve politika yapıcıların üzerinde önemle durduğu bir konudur. Vergi politikaları, bu bağlamda yoksullukla mücadelede güçlü bir araç olarak öne çıkar. Özellikle, vergi sistemlerinin tasarımı ve uygulaması yoksul kesimleri önceleyen düzenlemeler içerebilir. Örneğin, gelir vergisi dilimlerinde düşük gelir gruplarına yönelik indirimler, vergi muafiyetleri veya düşük gelirli bireyleri desteklemek adına özel vergi avantajları gibi politikalar izlenebilir.

Vergi hukukunun temeli olan 193 sayılı vergi kanunu bazı özel düzenlemelerle, yoksulları önceleyen vergi maddeleri içerebilir. Bu maddeler, düşük gelirli bireylerin vergi yükünü azaltarak sosyal yardımlaşmayı ve adaletli gelir dağılımını teşvik edebilir. Öte yandan, dolaylı vergiler açısından yoksul kesimlerin muafiyetleri veya düşük oranlı vergilendirmeler de benzer bir etki yaratabilir. Vergi politikalarıyla yoksullukla mücadeledeki bu yaklaşımların etkinliği, gelir dağılımını dengelerken ekonomik büyümeyi ve sosyal refahı artırmayı hedefler. Ancak bu politikaların tasarımı ve uygulanması, dengeli bir şekilde gelir adaletini sağlamanın yanı sıra ekonomik dengeleri de gözetmeyi gerektirir.

Yoksullukla mücadelede vergi politikalarının önemi ve etkileri, hem sosyal refahı artırmak hem de toplumsal adaleti sağlamak adına devletlerin ve politika yapıcıların dikkatini çeken kritik bir konudur. Bu çalışma, Türkiye'de yoksul kesimi gözeten vergi politikalarını ele alarak bu politikaların yoksullukla mücadelede üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamıştır.

Yoksulluk Kavramı ve Türleri

Yoksulluk kavramı sadece bugünün ya da az gelişmiş ülkelerin sorunu olmayıp yüzlerce yıllık geçmişi olan ve tüm ülkeleri ilgilendiren kapsamlı bir sorundur. Birleşmiş milletler yoksulluğu sağlık, barınma, eğitim ve bilgi gibi hayat standardını doğrudan etkileyen durumlardan mahrum kalma olarak tanımlamıştır. Bu nedenle yoksulluk sadece ekonomik bir sorun olarak nitelendirilemez. Yoksulluk kültürel, hukuksal, siyasal pek çok farklı kavramı kapsamaktadır bu nedenle yoksulluğu tanımlarken tüm boyutları içermeyen bir tanım yetersiz kalmaktadır (Can, 2017).

Yoksulluk ekonomik ve sosyal boyutuyla her zaman ilgi çeken bir kavram olmuştur. Çünkü sonuçları itibarıyla sosyolojik etkiler yaratan, toplumun en küçük biriminden, hükümete kadar geniş bir etki alanına sahip, olumlu ya da olumsuz etki potansiyeli barındıran bir olgudur. Bu sebeple yoksulluğun neden olabileceği sorunları açıklamak ya da sonuçlarıyla mücadele etmek her daim ilgi çekici olmuştur. Geleneksel yoksulluk tanımlamasına göre 9 tür yoksulluk olduğu ifade edilmektedir. Bunlar; mutlak-göreli yoksulluk, objektif-subjektif yoksulluk, kırsal-kentsel yoksulluk, geçici-kronik yoksulluk, gelir yoksulluğu-insani yoksulluk, kadın-çocuk yoksulluğu, nöbetleşe yoksulluk, çalışan yoksulluğu ve yapabilirlikten yoksunluk olarak ifade edilmiştir (Pınarcıoğlu & Işık, 2003).

Marshall yoksulluğu ekonomik yetersizlikten ziyade toplumdan dışlanma, soyutlanma olarak tanımlamıştır. Sosyoloji sözlüğü adlı çalışmada mutlak yoksulluk ve göreli yoksulluk olarak ikiye ayırmış, mutlak yoksulluğu karşılanması gereken günlük kalori miktarı ve temel ihtiyaçlardan mahrum kalma olarak ile ifade ederken göreli yoksulluğu başkasında var olup da sahip olmak istenen herhangi bir şeyden yoksun olma durumu olarak açıklamıştır (Marshall, 1999). Dünya bankası ise günde 2 dolardan az gelire sahip olanları göreli yoksul, bir dolardan az gelire sahip olanları mutlak yoksul olarak tanımlamıştır (World Bank, 2001).

Günümüzde ise yoksulluk kavramına farklı bakış açıları katılarak pek çok yoksulluk tanımı yapılabilmektedir. Örneğin yeni yoksulluk olarak ifade edilen bir kavrama göre özellikle gelişmiş ülkelerde kişiler çeşitli sebeplerle toplum dışına itilmekte maddi ya da manevi sebeplerle toplumsal bir tecrite uğramaktadır. Yeni yoksullar olarak nitelendirilen bu kişiler genellikle batı dünyasının oluşturmaya çalıştığı ideal insan kalıplarına uymayan kişilerdir (Buğra, 2008). Yeni yoksulluk olgusu kapitalizmin doğal bir sonucu olarak da ifade edilebilir. Kapitalist sistem sürekli olarak tüketim ekseninde yaşayan bireylerin mevcudiyetini ister ve oluşturur. Bu sisteme ayak uyduramayan, tüketim hızına yetişemeyen özellikle köyden kente göç etmiş bireyler için sistemin dışına itilmek yüksek bir ihtimaldir. Çünkü birey ait olamadığı bir toplum tarafından kabul görmemekte bu durumda yeni bir eşitsizliği ortaya çıkarak bireyi manevi olarak yoksullaştırmaktadır (Amin, 1992). Bu durumda yeni yoksulluk denen olgunun özellikle küreselleşme ile birlikte gündeme geldiği ve gelişmiş ülkelerde daha sık görülebileceği ifade edilebilir.

Yoksullukla Mücadele Aracı Olarak Vergiler

Klasik ekonomi yaklaşımında vergilerin asli fonksiyonu olarak mali fonksiyon dikkate alınmıştır. Ancak klasik anlayış zamanla yerini keynesyen anlayışa bırakmış keynesyen yaklaşım ise ekonomide daha müdahaleci bir yaklaşım sergilemiştir. Bu dönemde vergilerin mali olmayan fonksiyonları da ortaya çıkmıştır. Ekonomiye vergiler aracılığıyla müdahale etmenin pek çok yolu vardır bunlar; vergi indirim veya artışı ile ekonomik müdahalelerde bulunmak, ayırma/budama yöntemleri ve gelirin yeniden dağıtımı yoluyla ekonomik ve sosyal düzenlemeler yapmak olarak sıralanabilir (Ay, 2008).

Günümüzde yoksulluk kalori hesabının ötesine geçmiş ve birden çok anlama sahip bir olgu haline gelmiştir. Temel yoksulluk nedenlerini incelediğimizde üretim yetersizliği, nüfus artış hızı, yanlış vergi ve borçlanma politikaları, enflasyon, işsizlik, eğitim politikalarındaki hatalar gibi pek çok sebeple karşılaşmaktayız (Aydın ve Türgay, 2011). Yoksullukla mücadele de Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde vergi ve maliye politikaları oldukça önem taşımaktadır. Çünkü bu politikalar gelir adaletsizliğinin giderilmesinde aktif rol oynar, örneğin farklı gelir gruplarına sahip kişilerin farklı oranlarda vergilendirilmesi ya da düşük gelir grubu sahiplerinin

kamu hizmetlerinden öncelikli yararlandırılması gibi düzenlemeler bunlara örnek gösterilebilir. Ancak özellikle küreselleşme dalgasıyla sosyal devlet anlayışının yerini anti-müdahaleci ekonomik politikalara bırakması hükümetleri dolaylı vergilere yöneltmiştir. Dolaylı vergilerin tüketim üzerinden alınıyor olması düşük gelir grubunun doğrudan etkilendiği ve daha da yoksullaştığı anlamına gelmektedir.

Ayrıca yoksulluk ile vergi yükü arasında doğrudan bir ilişki olduğu düşünülmektedir. Vergiler bireylerin gelirinde doğrudan bir azalışa sebebiyet vermektedir dolayısıyla hangi verginin hangi kişilerden tahsil edileceği sorusu önem kazanmaktadır. Bu sorunun cevabını ise hükümetlerin siyasi tercihleri belirlemektedir. Dolaysız vergi uygulamalarının yapıları itibarıyla asgari geçim indirimi, artan oranlı tarifeler, indirim, istisna ve muafiyet kurumları kullanılabilir ve ödeme gücü ile aralarında ilişki kurularak daha adaletli bir vergi sistemi kurulabilir. Dolaylı vergiler ise yapıları itibarıyla tüketim üzerinden alınan vergiler olduğu için düşük gelirlilerden daha fazla tahsil edilmekte bu yönüyle eleştirilmektedir (Armağan, 2007).

Türkiye'de Yoksul Kesimi Gözeten Vergi Uygulamaları

Adil bir gelir dağılımı sağlamak Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için oldukça önemli bir konudur. Vergi politikaları yoksullukla mücadelede gelir adaletini artırmak ve düşük gelir gruplarını destekleyebilmek adına önemli bir role sahiptir. Türkiye'de vergi politikaları açısından bakıldığında yoksullar lehine çok fazla düzenleme bulunmamakla birlikte özellikle artan oranlı gelir vergisi, asgari geçim indirimi, indirim, istisna ve muafiyet gibi uygulamalar, yoksul kesimi gözeten vergi politikalarının temel taşları olarak ifade edilebilir.

- Artan Oranlı Gelir Vergisi

Artan oranlı gelir vergisi, yüksek gelirli bireylerden daha yüksek vergi oranları alınarak gelir eşitsizliğini azaltmayı hedefler. Bu uygulama, düşük gelirli kesimleri desteklemek ve vergi adaletini sağlamak adına önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Ancak, yalnızca artan oranlı gelir vergisiyle sınırlı kalmadan, diğer vergi uygulamalarıyla birlikte düşünülmelidir.

Ancak yürürlükteki haliyle düşünüldüğünde artan oranlı gelir vergisi tarifesinin yoksullar lehine kullanılmasının önünde bazı vergisel sınırlamalar olduğu bilinmektedir. Örneğin yüksek gelir grupları kanunlarda yer alan bazı muafiyet, istisna gibi kurumları lehlerine kullanarak daha az vergilendirilmenin kanuni yolunu kullanabildikleri için yoksul kesim, üst gelir grubuna göre daha ağır bir vergi yükü ile karşılaşabilmektedir.

- Asgari Geçim İndirimi

Asgari geçim indirimi, bir ülkedeki vergi sisteminde düşük gelirli çalışanları desteklemek için kullanılan bir mekanizmadır. Düşük gelirli çalışanların vergi yükünü hafifletmek ve gelir adaletini sağlamak amacıyla gelirin belli bir kısmını vergi dışı bırakmak suretiyle kullanılan bir araçtır. Türkiye'de asgari geçim indirimi, çalışanların gelir vergisi üzerinden ödeyecekleri vergiyi azaltmak amacıyla 2008 yılından beri uygulanmaktaydı ancak 2022 yılı itibariyle asgari ücretin vergi dışı bırakılmasıyla birlikte asgari geçim indirimi uygulaması sona ermiştir.

- 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunuyla Sağlanan Bazı İndirim, İstisna ve Muafiyetler

Türk Vergi Sisteminin temel yapı taşlarından biri olan 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu bazı maddeleri ile doğrudan olmasa da yoksul kesimi gözeten indirim, istisna ve muafiyet kurumları kullanmaktadır.

  - **İndirimler**

Gelir Vergisi Kanunu'nun 40. maddesinin 10. bendinde belirtilen hükme göre, fakirlere yardım amacıyla gıda bankacılığı faaliyetinde bulunan dernek ve vakıflara, Maliye Bakanlığı tarafından belirlenen usul ve esaslara göre bağışlanan gıda, temizlik, giyecek ve yakacak maddelerinin maliyet bedeli vergiden muaf tutulur.

- **İstisnalar**

Gelir Vergisi Kanunu'nun 23. maddesinde yer alan ücretlerle ilgili istisnalar, belirli koşullarda çalışanların veya belirli hizmetlerin ücretlerini gelir vergisinden muaf tutmaktadır. Bu istisnalar, özellikle yoksul kesimi ilgilendiren ve vergi avantajları sağlayan düzenlemeler içermektedir:

1. Köylerde veya belirli nüfusu aşmayan yerlerde el ile dokunan halı ve kilim üreten işletmelerde çalışan işçilerin ücretleri bu istisnanın kapsamında bulunmaktadır.
2. Gelir vergisinden muaf olanlar veya gerçek usulde vergilendirilmeyen çiftçilerin yanında çalışan işçilerin ücretleri de bu istisna kapsamında değerlendirilir.
3. Toprak altı maden işletmelerinde yer altında çalışan işçilerin ücretleri, yalnızca bu çalışma sürecinde elde edilen ücretler için gelir vergisinden muaf tutulmaktadır.
4. Köy muhtarları, köy hizmetlileri ve çiftlik korucularının köy bütçesinden ödenen ücretleri bu istisnanın altında yer alır.
5. Evlerde, bahçelerde veya özel hizmetlerde çalışan hizmetçilerin ücretleri belirli koşullarda gelir vergisinden muaf tutulabilir. Ancak, mürebbiyelere ödenen ücretler bu istisna kapsamında değildir.
6. Sanat okullarında, cezaevlerinde, darülacezelerde veya benzer kurumlarda çalışan öğrencilere, hükümlü ve tutuklulara, düşkünlere verilen ücretler bu istisnanın altında değerlendirilir.
7. Yabancı ülkelerdeki sosyal güvenlik kurumları tarafından ödenen emekli, maluliyet, dul ve yetim aylıkları Türkiye'de gelir vergisinden muaf tutulabilir.

Bu istisnalar, belirli koşullarda çalışan veya belirli hizmetleri yerine getiren kişilerin gelirlerinin vergilendirilmesinde istisnalar getirerek, yoksul kesimi desteklemeyi amaçlar. Özellikle belirli sektörlerde, belirli bölgelerde veya belirli koşullarda çalışanların gelirlerinin vergi yükünü azaltmayı hedefler.

- **Muafiyetler**

Gelir Vergisi Kanunu'nun İkinci Kısım Birinci Bölümü'nde vergiden muaf esnaf olarak kimlerin kabul edileceği belirtilmiştir. Bu kapsamda, şu koşulları sağlayan gruplar vergi muafiyetinden faydalanabilir:

1. Motorlu nakil araçlarını kullanmamak ve ya bir iş yeri açmaksızın perakende ticaret yapanlar bu muafiyetten yararlanabilirler.
2. Gezici olarak veya iş yeri açmaksızın çeşitli el işleriyle uğraşanlar (hallacı, kalaycı, lehimci, çilingir, ayakkabı tamircisi vb.) bu muafiyet kapsamındadır.
3. Köylerde gezici olarak çeşitli sanat işleriyle uğraşanlar veya aynı işleri iş yeri açarak yapanlar, belirli şartları sağladıklarında muafiyetten faydalanabilirler.
4. Belirli tonajlarda (50 rüsum tonilatoya kadar) nehir, göl ve denizlerde nakliye işletenler veya hayvanlarla nakliye yapanlar bu muafiyetten yararlanabilirler.
5. Ziraat işlerinde ara sıra ücret karşılığı eşya ve insan taşıyan çiftçiler bu muafiyet kapsamındadır.

6. Evlerinde belirli şartlara uygun olarak çeşitli el işleri ve ürünler üretenler (örgü, dantel, nakış işleri, el yapımı eşyalar vb.) belirli sınırlar içinde bu muafiyetten faydalanabilirler.
7. Hurda madde toplayan, satın alan ve işleyenler bu muafiyetten yararlanabilirler.

Ayrıca, Gelir Vergisi Kanunu'nun 66. maddesine göre, Vergi Usul Kanunu'nun 155. maddesinde belirtilen şartları en az ikisini taşıyan meslek grupları (ebeler, sünnetçiler, sağlık memurları, arzuhalciler, rehberler vb.) ve köylerde veya nüfusu 5.000'i aşmayan yerlerde faaliyet gösterenler, bu faaliyetlerine ilişkin kazançlarından gelir vergisinden muaf tutulabilirler.

Sonuç

Yoksullukla mücadelede vergilerin rolü oldukça büyüktür, vergi politikaları, gelir dağılımını etkileyen önemli araçlardan biri olarak ifade edilebilir. Özellikle yoksul kesimleri desteklemek ve gelir adaletini artırmak için vergi sisteminde çeşitli düzenlemeler yapılabilir. Örneğin, düşük gelir gruplarını vergi yükünden korumak amacıyla gelir vergisi dilimlerinde adaletli bir yapı oluşturulabilir. Ayrıca, dolaylı vergilerde yoksul kesimler için muafiyetler veya indirimler sağlanabilir. Bu tür adımlar, düşük gelirli bireylerin vergi yükünü azaltabilir ve onların satın alma gücünü artırabilir.

Yoksul kesimi gözeten politikalar sadece gelir vergileri ile değil dolaylı vergiler yoluyla da düzenlenebilir. Örneğin, temel tüketim maddelerinde düşük vergi oranları veya muafiyetler, yoksul kesimlerin vergi yükünü azaltabilir. Yoksullukla mücadelede vergilerin kullanımı, dengeli ve çok yönlü bir strateji gerektirir. Örneğin düşük gelir gruplarına yönelik vergi muafiyetleri veya indirimler gelir vergisi dilimleri aracılığıyla sağlanarak düşük gelirli bireylerin vergi yükünü azaltılabilir. Dolaylı vergilerde sağlanacak muafiyetler veya düşük vergi oranlarıyla temel tüketim maddelerinde vergi yükü hafifletebilir. Sosyal yardım programlarıyla entegre çalışarak vergi politikaları, yoksul kesimlerin gelirlerini destekleyebilir. Eğitim ve sağlık harcamalarında yapılan vergi indirimleri veya muafiyetler, yoksulların bu temel hizmetlere erişimini kolaylaştırabilir.

Gelir dağılımını düzenlemek için vergi sisteminin adaletli bir şekilde tasarlanması ve zengin ile fakir arasındaki uçurumun azaltılması önemlidir. Vergi politikaları aracılığıyla düşük gelirli çalışanları destekleyerek işgücü piyasasında yoksulluğun azaltılmasına yardımcı olunabilir. Vergi politikalarında yoksullukla mücadelede kullanılan bu yaklaşımların, sosyal ve ekonomik dengeleri gözeterek tasarlanması önemlidir. Aynı zamanda vergi politikalarının uzun vadeli etkileri ve toplum üzerindeki geniş perspektifi göz önünde bulundurulmalıdır**.**

Kaynakça

Açıkgöz, R. ve Yusufoğlu, Ö.Ş. (2012). "Türkiye'de Yoksulluk Olgusu ve Toplumsal Yansımaları". İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 1(1).

Amin, S. (1992). Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme. Semih, Lim (Çev.).İstanbul: Kaynak Yayınları

Armağan, R.(2007). "Türkiye'de Gelir ve Kurumlar Vergisi Oranlarında İndirimin Vergi Gelirleri Üzerine Etkileri" Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12(3).

Ay, Hakan.(2008), Vergi Politikaları ve Baskı Grupları, Maliye ve Hukuk Yayınları, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı.

Aydın, M., Türgay, T.(2011), "Yoksullukla Mücadelede Vergi Politikası ve Türkiye", SDÜ,İİBF Dergisi, C.16, S.1., ss.249-274

Buğra, A. (2008). Kapitalizm, yoksulluk ve Türkiye'de sosyal politika, İstanbul: İletişim Yayınları.

Can, Y., (2017). Yoksulluk, Yerel Ve Küresel Eşitsizlikler. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 16(63), 1111-1126. Https://Doi.Org/10.17755/Esosder.287995

Marshall,G, (1999),Sosyoloji Sözlüğü, Çev.:O.Akınhay ve D.Kömürcü, Ankara,Bilim ve SanatYay.

Öztürk, Ş., (2008) "Kırsal Yoksulluk ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1(5).

Pınarcıoğlu, M. ve Işık, O.(2003). Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği. İstanbul: İletişim Yayınları.

Savcı Köroğlu, İ., (2022). Yeni Yoksulluk Türleri ve Sosyal Dışlanma, 19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi, 3(2).

Zorlutuna, Ş., Karapınar, D., (2022), Türkiye'de Subjektif Yoksulluk Belirleyicilerinin Sıralı Lojistik Regresyon Analizi İle İncelenmesi, İktisadi ve İdari Bilimlerde Teori Ve Araştırmalar – II, Serüven Yayınevi, İzmir.

World Bank,(2001), "World Development Report 2000\2001: Attacking Poverty".

TÜRKİYE'DEKİ İLLERİN KAMU HİZMETLERİNDEN MEMNUNİYETLERİNE GÖRE CRITIC VE SAW YÖNTEMLERİ İLE SIRALANMASI

Doç. Dr. Engin KARAKIŞ
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü
ekarakis@cumhuriyet.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1271-1742

ÖZET

Yeni kamu yönetimi anlayışı ile vatandaş odaklı hizmetin ön plana çıktığı görülmektedir. Etkinlik, verimlilik, şeffaflık, katılımcılık, hesap verebilirlik, hizmet kalitesi, vatandaş memnuniyeti bu yönetim anlayışının bazı temel kavramlarıdır. Küreselleşen dünyada kamu kesiminin özel kesimde olduğu gibi, müşteri ve hizmet anlayışını benimsediği görülmektedir. Vatandaş odaklı hizmet anlayışının bir devamı olarak katılım sağlayarak vatandaşların sunulan hizmetlerden memnuniyet düzeylerinin ölçülmesi, kamu yönetimlerince sunulan hizmetlerde iyileştirme sağlanabilmesi için gerekli ve önemlidir. Sunulan kamu hizmetlerinin kalitesinin artırılması ve iyileştirilmesi amacıyla vatandaşların düşüncelerinin alınarak değerlendirilmesi, bir denetim aracı olduğu kadar politika oluşturmada ve karar almada kamu yönetimlerine yol gösterir.

Bu çalışmada Türkiye'deki iller kamu hizmetlerinden memnuniyet oranlarına göre çok kriterli karar verme yöntemlerinden CRITIC ve SAW yöntemleri ile incelenmiştir. Çalışmada TÜİK tarafından derlenen 2013 yılı memnuniyet anketi verileri kullanılmıştır. Memnuniyet düzeyleri Sosyal Güvenlik Kurumu Hizmetleri, Sağlık Hizmetleri, Eğitim Hizmetleri, Adli Hizmetler, Asayiş Hizmetleri ve Ulaştırma Hizmetleri olmak üzere 6 grupta ölçülmüştür. Çalışmada kamu hizmetlerinden memnuniyet düzeyi ölçümü yapılan alanların önem ağırlıkları CRITIC yöntemi ile hesaplanmıştır. Bu önem ağırlıkları toplam memnuniyet düzeyine alt başlıkların etkisini ifade eder. Daha sonra iller kamu hizmetlerinden memnuniyet düzeylerine göre SAW yöntemi ile sıralanmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre Adli Hizmetler ve Sosyal Güvenlik Kurumu Hizmetleri önemli kriterler olarak öne çıkmıştır. Kahramanmaraş, Sakarya, Amasya sıralamada öne çıkan iller olurken Diyarbakır, Eskişehir ve Muş illeri sıralamanın en sonunda yer alan iller olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kamu hizmetlerinden memnuniyet, Çok Kriterli Karar Verme, CRITIC, SAW

RANKING OF PROVINCES IN TURKEY ACCORDING TO THEIR SATISFACTION WITH PUBLIC SERVICES USING CRITIC AND SAW METHODS

ABSTRACT

With the new public management approach, it is seen that citizen-oriented service comes to the fore. The concepts of effectiveness, efficiency, transparency, participation, accountability, service quality, citizen satisfaction are some of the basic concepts of this management approach. In the globalizing world, it is seen that the public sector has adopted the customer and service approach, just like the private sector. As a continuation of the citizen-oriented service approach,

measuring citizens' satisfaction levels with the services provided by participation is necessary and important in order to achieve improvement in the services offered by public administrations. Obtaining and evaluating citizens' opinions in order to increase and improve the quality of public services provided is not only a means of control, but also guides public administrations in policy formulation and decision-making.

In this study, the provinces in Turkey were examined according to their satisfaction rates with public services using CRITIC and SAW methods, which are multi-criteria decision-making methods. 2013 satisfaction survey data compiled by TUIK was used in the study. Satisfaction levels were measured in 6 groups: Social Security Institution services, Health services, Education Services, Legal services, Public Order services and Transportation services. In the study, the importance weights of the areas where satisfaction level with public services were measured were calculated with the CRITIC method. These importance weights express the effect of subheadings on the total satisfaction level. Then, the provinces were ranked according to their satisfaction levels with public services using the SAW method. According to the results of the study, Judicial services and Social Security Institution Services stood out as important criteria. While Kahramanmaraş, Sakarya and Amasya were the prominent provinces in the ranking, Diyarbakır, Eskişehir and Muş were the provinces at the bottom of the ranking.

Keywords : Satisfaction with public services, Multi-Criteria Decision Making, CRITIC, SAW

1. GİRİŞ

Vatandaşların kamu hizmetlerinden duydukları memnuniyet düzeyi kamu yönetiminin verimliliğini ve etkinliğini diğer bir ifade ile başarısını ifade eder. Bu nedenle kamu yönetimleri gerek merkezî yönetim gerekse yerel yönetim düzeyinde geleneksel kamu yönetimi anlayışı yerine yeni yönetim anlayışına uygun olarak vatandaşlara sundukları hizmetlerden duyulan memnuniyet düzeyini arttırmaya çalışırlar. Bu amaçla katılımcı, şeffaf, etkin, verimli, kaliteli hizmet sunmayı ve sunulan hizmetleri sürekli olarak iyileştirmeye çalışırlar.

Kamu yönetimi verilen kamusal hizmetler ile özdeşleşmiştir. Kamu yönetimi benimsenen hukuk kuralları çerçevesinde kamusal ihtiyaçların karşılanması için yürütülen faaliyetler olarak ifade edilir. Küreselleşme süreci ile birlikte devletin otoriter yapısından uzaklaşarak faaliyetleri bakımından küçülmeyi benimsediği daha az bürokratik bir yapıya, müşteri ve vatandaş odaklı yönetim anlayışına evirildiği görülmektedir.

Yeni kamu hizmeti yaklaşımının kalite, katılımcılık, hesap verebilirlik ve memnuniyet esaslarına dayandığı ve kamu kurumlarının hizmet sunumunda etkinliği ve verimliliği ne ölçüde sağladığı, vatandaşın bu hizmetlere erişiminde yaşadığı sorunlar ve memnuniyet düzeyleri üzerindeki çalışmaların son yıllarda ağırlık kazandığı görülmektedir (Türkmen ve Çelebi Zengin, 2020:10).

Kamu yönetimlerinin vatandaşların memnuniyet düzeyini, öneri ve şikâyetlerini çeşitli kanallar aracılığıyla aldıkları ve bu konuda çalışmalar yaptıkları görülmektedir. Yönetimler hizmet memnuniyeti ve hizmet kalitesi ile ilgili aldıkları geri bildirimlerden politika

oluşturmada ve karar almakta yararlanmaktadırlar. Bu ölçümler ayrıca yönetsel faaliyetlerin ve yönetim çalışanlarının denetim aracı, performans ölçüm aracı olarak da kullanılmaktadır.

Mutluluk, yaşam kalitesi, yaşam memnuniyeti, bireylerin tüm bileşenlerinden ayrı olarak düşünüldüğünde ulaşmayı istedikleri temel bir amaçtır. Bununla birlikte yaşam memnuniyeti, mutluluk pek çok faktörün etkilediği çok geniş bir faktör bileşeni olarak ortaya çıkan bir kavramdır. Yaşam memnuniyeti bireylerin sosyal, kültürel, ekonomik durum, bireysel ve psikolojik farklılıklar, coğrafya, gibi pek çok faktörden etkilenmektedir. Bireylerin aldıkları kamu hizmetlerinin kalitesi de bu faktörler ile etkileşim içinde bulunan ve aynı zamanda bireylerin yaşam memnuniyetini etkileyen önemli bir önemli bir etkendir.

TÜİK tarafından derlenen memnuniyet anketleri 2013 yılına ait olup söz konusu anketler 2013 yılı dışında yayımlanmamıştır. Bu nedenle çalışma yayınlanan en son veriler ile gerçekleştirilmiş olup çalışmanın temel amacı illerin memnuniyet anketlerine verdikleri cevapların toplam memnuniyet ve alt memnuniyet düzeylerinde çeşitli bakımlardan incelenmesidir. Vatandaşların sunulan kamu hizmetlerinden memnuniyet düzeyleri 6 alt başlığa ayrılarak sorulmuştur. Çalışmada toplam memnuniyet düzeyini oluşturan 6 alt başlığın önem ağırlıkları objektif ağırlıklandırma yöntemlerinden olan CRITIC yöntemi ile belirlenmiştir. İllerin memnuniyet düzeylerine göre sıralanması ve değerlendirmesi ise çok kriterli karar verme yöntemlerinden SAW yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. TÜİK tarafından uygulanan ankette vatandaşların memnuniyet düzeyleri memnunum, orta derecede memnunum, memnun değilim, fikrim yok seçenekleri sunularak ölçülmüştür. Bu çalışma illeri kamu hizmetlerinden memnuniyet düzeylerine göre sıralama ve değerlendirmeyi amaçladığı için memnunum ve orta dereceden memnunum seçeneklerinin toplamları dikkate alınarak yapılmıştır. TÜİK anketine verilen cevapların oransal olarak düzenlenmesi nedeniyle analizde bu iki cevap seçeneğinin toplamlarının kullanılmasının uygun olduğu düşünülmüştür.

Bu çalışmada temel amaç kamu hizmetlerinden memnuniyet düzeyinin dağılımının ve ayrıca memnuniyet düzeylerinin iller bakımından sıralanması amaçlanmıştır. Literatürde Türkiye'deki illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi bakımından sıralandığı çalışmalar bulunmaktadır. Ancak kamu hizmetlerinden memnuniyeti inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. İllerin çeşitli yöntemlerle sosyoekonomik bakımdan ve ayrıca çeşitli endekslere göre sıralandığı çalışmalardan bazılarına bu kısımda değinilmiştir.

Cömertler ve Çondur (2021) kamu hizmetinden yararlananların demografik özellikleri ve kamu hizmeti alımında karşılaştıkları sorunlar ile kamu hizmetlerinden memnuniyet düzeyleri arasındaki ilişkiyi; Polat (2020) kamu hizmetlerinden duyulan memnuniyetin illerin demografik hareketliliğine olan etkisini; Türkmen ve Çelebi Zengin (2020) Niğde örneğinde vatandaşların kamu hizmetlerinden memnuniyet düzeylerini; Rençber (2018) illerin bilgi ve iletişim teknolojileri bakımından gelişmişliklerini; Albayrak vd. (2015) illerin coğrafi bölgelere göre sosyo-ekonomik gelişmişliklerini; Dörtkol (2022) illerin oluşturulan sağlık endekslerine göre sağlık hizmetlerine ulaşmalarını; Karaatlı vd. (2015) illeri yaşanabilirlik düzeylerine göre; Şenaras ve Çetin kamu hizmetlerinden memnuniyeti çok boyutlu ölçekleme analizi ile incelemişlerdir.

2. YÖNTEM ve ANALİZ

Çalışmada kriter olarak kullanılan alt başlıkların önem ağırlıkları CRITIC (criteria importance through intercriteria correlation) yöntemi ile belirlenirken illerin memnuniyet

düzeylerine göre sıralaması SAW (Utilizing simple additive weighting) yöntemi ile yapılmıştır. Kullanılan yöntemlerin işlem adımları kısaca bu bölümde verilmiştir.

2.1. CRITIC YÖNTEMİ

Diakoulaki ve diğerleri tarafından önerilen CRITIC objektif ağırlıklar elde etmek için kullanılan Çok Kriterli Karar Verme yöntemidir. Yöntem kriterlerin standart sapma ve korelasyon değerlerini dikkate alarak önem ağırlıklarını hesaplar. Standart sapmanın yüksek değerde olması kriterin daha yüksek önemde olduğunu ifade eder. Yöntemin işlem adımları kısaca aşağıdaki gibidir (Alinezhad ve Khalili, 2019:199-201; Karakış, 2021:3-4)

CRITIC yönteminde karar matrisi (2.1) oluşturulduktan sonra karar matrisi formül (2.2) ve (2.3) kullanılarak fayda ve maliyet nitelikli oluşlarına göre normalize edilir

$$A=\begin{bmatrix} x_{11} & \cdots & x_{1j} & \cdots & x_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{i1} & \cdots & x_{ij} & \cdots & x_{in} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & \cdots & x_{mj} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix}_{mxn} \quad ;i=1,2....m, \quad j=1,2....n \qquad (2.1)$$

$$r_{ij}=\frac{x_{ij}-x_j^{\min}}{x_j^{\max}-x_j^{\min}} \qquad (2.2)$$

$$r_{ij}=\frac{x_j^{\max}-x_{ij}}{x_j^{\max}-x_j^{\min}} \qquad (2.3)$$

Normalize karar matrisi elde edildikten sonra kriterlerin önem ağırlıklarının hesaplanabilmesi için kriterler arasındaki korelasyon katsayıları ile standart sapması hesaplanır. Kriterlerin ağırlıkları formül (2.4) kullanılarak hesaplanır.

$$w_j=\frac{C_j}{\sum_{i=1}^{n} C_j} \quad ; \quad i=1,2.....n \qquad (2.4)$$

Formülde wj, j kriterinin önem ağırlığını, diğer bir deyişle önem ve öncelik derecesini gösterir. Cj, j kriterinin indeks değerini ifade eder.

$$C_j=\sigma_j\sum_{k=1}^{n}(1-p_{jk}) \qquad j=1.2.,,,,n \qquad (2.5)$$

Formül (2.5)'te yer alan σ_j, j. kriterin standart sapmasını ve p_{jk}, kriterler arasındaki korelasyon katsayısını göstermektedir. Her bir kriterin standart sapması eşitlik (2.6) ile hesaplanır.

$$\sigma_j=\sqrt{\frac{\sum_{j=1}^{n}(x_{ij}-\bar{x})^2}{n-1}} \qquad ;i=1,2,....m \qquad (2.6)$$

Kriterler arasındaki korelasyon katsayıları formül (2.7) ile hasaplanır.

$$p_{jk} = \frac{\sum_{i=1}^{m}(x_{ij} - \bar{x}_j)(x_{ik} - \bar{x}_k)}{\sqrt{\sum_{i=1}^{m}(x_{ij} - x_j)^2 \sum_{i=1}^{m}(x_{ik} - \bar{x}_k)^2}} \quad (2.7)$$

Formül (2.7)' de $\bar{x}_j$ ve $\bar{x}_k$ sırasıyla j. ve k. kriterlerin ortalamasını göstermektedir.

2.2. SAW YÖNTEMİ

Basit toplamsal ağırlıklandırma (SAW) ağırlıklı toplam modeli olarak bilinir. Yöntem en iyi bilinen, basit ve yaygın kullanılan Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerinden biridir. Alternatiflerin karar verme kriterleri açısından değerlendirilmesi için her alternatife ait karar matrisi değeri ile alternatifin değerlendirildiği kriterlerin önem ağırlığı ile çarpılıp toplanmasıyla alternatifin değerlendirme puanı bulunur. Bu değerlendirme puanları daha sonra sıralama için kullanılır. Bu yöntem doğrusal bir değerlendirme içerir. Yöntemin işlem adımları aşağıdaki gibidir(Anand, Agarwal ve Aggrawal, 2022:95).

Karar matrisi (2.8) oluşturulduktan sonra karar matrisi kriterlerin fayda ya da maliyet kriteri oluşuna göre formül (2.9) ve (2.10) kullanılarak normalize edilir.

$$A=\begin{bmatrix} a_{11} & \dots & a_{1j} & \dots & a_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{i1} & \cdots & a_{ij} & \cdots & a_{in} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{m1} & \dots & a_{mj} & \cdots & a_{mn} \end{bmatrix}_{mxn} ;1=1,2....m, \quad j=1,2....n \quad (2.8)$$

$$n_{ij} = \frac{a_{ij}}{\max a_{ij}} \quad (2.9)$$

$$n_{ij} = \frac{\min a_{ij}}{a_{ij}} \quad (2.10)$$

Formül (2.11) ve (2.13) kullanılarak normalize matris değerleri kriterlerin önem ağırlık değerleri çarpılır ve her bir alternatif için bu değerler toplanır. Kriterlerin önem değerleri toplamı 1'dir. Alternatiflerin sıralaması en büyükten en küçük değere doğru yapılır.

$$z_i = n_{ij}.w_j \quad (2.11)$$

$$\sum_{i=1}^{k} w_j = 1 \quad (2.12)$$

$$Z_i = \sum_{i=1}^{k} z_{ij} \quad (2.13)$$

Türkiye'deki illerin kamu hizmetlerinden memnuniyet anketine göre 6 alt başlıkta oluşan memnuniyet puanları Tablo 1'de verilmiştir. Bu matristen yararlanılarak CRITIC yönteminin

işlem adımları uygulanarak karar kriterlerini oluşturan altı alt başlık için önem ağırlık değerleri hesaplanmıştır.

Tablo 1. İllerin alt başlıklara göre kamu hizmetlerinden memnuniyet düzeyleri

İller	Sosyal Güvenlik Kurumu hizmetleri	Sağlık hizmetleri	Eğitim hizmetleri	Adli hizmetler	Asayiş hizmetleri	Ulaştırma hizmetleri	İller	Sosyal Güvenlik Kurumu hizmetleri	Sağlık hizmetleri	Eğitim hizmetleri	Adli hizmetler	Asayiş hizmetleri	Ulaştırma hizmetleri
Adana	75.81	84.19	78.65	66.36	87.11	82.65	Konya	85.61	88.42	86.59	81.04	92.95	92.23
Adıyaman	86.63	87.89	84.82	50.79	96.21	82.78	Kütahya	85.3	91.66	91.78	58.13	94.66	93.4
Afyonkarahisar	88.34	92.01	93.63	76.18	94.87	95.86	Malatya	75.48	87.78	83.45	56.59	93.26	83.18
Ağrı	69.36	76.72	79.43	62.61	89.77	78.28	Manisa	94.62	93.11	93.01	77.17	95.08	96.85
Amasya	92.12	92.21	93.04	83.66	95.43	95.13	Kahramanmaraş	90.93	91.92	93.61	90.33	95.76	91.88
Ankara	74.92	81.15	72.73	50.22	82.84	80.45	Mardin	77.69	83.44	86.07	54.53	91.28	78.45
Antalya	70.41	81.48	77.77	42.06	86.43	75.49	Muğla	75.73	82.27	82.01	53.63	89.06	84.11
Artvin	88.96	86.8	90.56	83.48	96.51	85.86	Muş	50.66	71.91	78.14	32.21	88.91	64.39
Aydın	77.83	87.51	83.17	54.25	91.39	87.5	Nevşehir	77.87	91.44	88.21	54.48	91.64	88.24
Balıkesir	90.47	91.9	91.99	79.73	94.21	94.41	Niğde	82.08	90.43	89.7	58.18	94.4	92.64
Bilecik	83.45	90.21	88.34	68.02	95.47	91.13	Ordu	72.03	89.51	89.89	58.56	94.52	87.87
Bingöl	62.67	75.97	79.78	50.63	91.41	73.48	Rize	92.03	94.43	92.13	83.15	94.86	89.7
Bitlis	67.29	83.9	80.66	50.87	94.46	74.72	Sakarya	93.83	92.85	90.89	85.26	96.05	94.83
Bolu	74.85	92.15	90.19	53.17	95.22	87.59	Samsun	87.69	91.43	90.02	79.2	94.2	91.24
Burdur	67.14	86.98	85.84	32.26	92.68	85.72	Siirt	54.37	85.04	87.13	34.47	94.83	77
Bursa	82.97	86.46	85.15	69.17	89.7	88.88	Sinop	79.25	86.81	93.1	66.13	96.77	93.86
Çanakkale	85.04	89.27	88.98	74.69	94.62	91.96	Sivas	76.26	87.86	83.86	61.36	93.5	87.23
Çankırı	80.03	87.52	88.09	54.62	95.06	81.63	Tekirdağ	81.62	85.09	87.47	59.83	92.06	84.86
Çorum	56.97	90.42	86.67	54.75	94.47	87.23	Tokat	82.61	89.4	87.5	68.38	93.86	85.97
Denizli	79.95	90.22	85	56.02	92.81	85.02	Trabzon	83.2	90.84	84.58	70.34	91.17	87.48
Diyarbakır	56.29	81.97	80.1	41.4	85.27	76.45	Tunceli	62.35	74.54	76.7	51.18	86.87	75.94
Edirne	83.65	89.44	88.41	69.23	93.78	87.82	Şanlıurfa	64.88	84.76	84	44.92	91.25	78.09
Elazığ	70.16	86.05	82.42	50.98	91.24	83.26	Uşak	92.93	94.5	92.82	67.31	96.08	96.28
Erzincan	73.49	82.33	86.47	42.77	94.21	88.02	Van	67.12	77.34	83.29	55.17	89.32	80.13
Erzurum	67.6	87.87	85.73	49.4	93.19	85.11	Yozgat	74.93	87.98	92.13	62.94	94.72	86.12
Eskişehir	57.91	85.31	78.57	34.61	89.95	80.48	Zonguldak	69.79	86	85.49	54.36	92.21	82
Gaziantep	77.44	88.24	90.1	52.87	92.17	89.55	Aksaray	85.79	89.28	89.43	54.38	95.06	86.05
Giresun	87.48	90.73	91.62	83.7	94.59	88.26	Bayburt	80.04	85.76	89.77	60.5	95.12	86.32
Gümüşhane	89.61	93.32	91.8	74.49	93.55	87.21	Karaman	84.08	90.54	89.33	77.17	94.42	90.55
Hakkâri	65.54	62.17	57.31	71.23	73.73	61.4	Kırıkkale	82.33	92.91	89.85	63.54	94.55	90.84
Hatay	70.01	83.49	80.62	48.06	89.02	81.86	Batman	61.67	79.71	81.73	48.35	84.19	80.63
Isparta	86.49	93.93	93.45	69.31	96.25	88.75	Şırnak	54.41	78.31	87.7	56.72	85.64	74.38
Mersin	78.58	85.01	83.95	66.12	89.91	89.05	Bartın	72.48	89.07	86.86	54.37	96.09	85.35
İstanbul	80.77	81.45	78.87	57.42	82.1	79.95	Ardahan	79	83.36	85.28	72.14	94.39	85.22
İzmir	75.15	83.91	80.34	46.33	86.83	85.59	Iğdır	79.04	80.93	88.72	71.57	93.57	84.96
Kars	76.36	83.02	83.47	69.28	94.8	81.26	Yalova	77.64	89.54	88.27	59.48	90.39	85.18
Kastamonu	69.48	90.02	93.58	57.11	96.11	89.77	Karabük	73.13	87.93	89.68	55.89	93.11	89.62
Kayseri	77.15	86.43	82.89	57.16	91.68	85.56	Kilis	71.73	84.12	92.17	49.55	90.51	83
Kırklareli	81.95	86.58	87.23	67.53	92.7	89.76	Osmaniye	72.44	87.54	89.2	54.87	93.23	85.63
Kırşehir	85.2	91.21	91.37	63.62	96.46	89.8	Düzce	74.7	84.72	70.31	60.78	81.91	75.11
Kocaeli	79.75	85.02	83.14	69.67	88.17	84.02							

Kaynak: TÜİK, 2013 yılı istatistikleri**.**

Kriterler olarak kullanılan 6 alt başlık için CRITIC yöntemi ile hesaplanan önem ağırlık değerleri Tablo 2'de verilmiştir. Bu önem ağırlıkları memnuniyet alt başlıklarının toplam memnuniyet düzeyine etki dereceleri olarak da ifade edilebilir.

Tablo 2. CRITIC yöntemi ile memnuniyet alt başlıklarının önem değerleri.

Alt başlıklar	Önem ağırlığı (w)
Sosyal Güvenlik Kurumu hizmetleri	0.1935
Sağlık hizmetleri	0.1236
Eğitim hizmetleri	0.1286
Adli hizmetler	0.2688
Asayiş hizmetleri	0.1640
Ulaştırma hizmetleri	0.1211

Toplam memnuniyet puanını oluşturan alt başlıkların önem ağırlıklarının bulunmasından sonra SAW yöntemi işlem adımları uygulanarak illerin toplam memnuniyet puanları hesaplanmıştır. Bulunan puan değerleri büyükten küçüğe doğru sıralanarak illerin memnuniyet düzeyi sıralaması Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. İllerin kamu hizmetlerinden memnuniyet düzeylerine göre sıralanması.

İller	Toplam puan değeri	Sıra	İller	Toplam puan değeri	Sıra	İller	Toplam puan değeri	Sıra
Kahramanmaraş	0.9811	1	Iğdır	0.8675	28	Zonguldak	0.7935	55
Sakarya	0.9736	2	Niğde	0.8586	29	Muğla	0.7911	56
Amasya	0.9668	3	Yozgat	0.8507	30	İstanbul	0.7903	57
Rize	0.9590	4	Kocaeli	0.8506	31	Kilis	0.7883	58
Manisa	0.9553	5	Bayburt	0.8487	32	Ağrı	0.7879	59
Balıkesir	0.9469	6	Kars	0.8482	33	Çorum	0.7862	60
Giresun	0.9435	7	Mersin	0.8480	34	Erzurum	0.7826	61
Artvin	0.9395	8	Aksaray	0.8459	35	Elazığ	0.7800	62
Afyonkarahisar	0.9373	9	Tekirdağ	0.8389	36	Düzce	0.7741	63
Samsun	0.9323	10	Sivas	0.8365	37	Erzincan	0.7741	64
Uşak	0.9250	11	Yalova	0.8342	38	Van	0.7689	65
Konya	0.9240	12	Kastamonu	0.8338	39	İzmir	0.7661	66
Gümüşhane	0.9210	13	Ordu	0.8325	40	Bitlis	0.7633	67
Karaman	0.9163	14	Denizli	0.8289	41	Hatay	0.7597	68
Çanakkale	0.9109	15	Nevşehir	0.8281	42	Ankara	0.7500	69
Isparta	0.9088	16	Bolu	0.8269	43	Şanlıurfa	0.7452	70
Bilecik	0.8885	17	Adıyaman	0.8267	44	Şırnak	0.7414	71
Edirne	0.8846	18	Çankırı	0.8252	45	Bingöl	0.7349	72
Kırşehir	0.8845	19	Karabük	0.8242	46	Batman	0.7303	73
Sinop	0.8820	20	Gaziantep	0.8234	47	Burdur	0.7295	74
Trabzon	0.8787	21	Adana	0.8220	48	Tunceli	0.7251	75
Kırıkkale	0.8766	22	Kayseri	0.8175	49	Antalya	0.7237	76
Tokat	0.8765	23	Bartın	0.8157	50	Hakkari	0.7080	77
Kırklareli	0.8713	24	Malatya	0.8146	51	Siirt	0.7020	78
Kütahya	0.8709	25	Aydın	0.8139	52	Diyarbakır	0.6959	79
Ardahan	0.8693	26	Osmaniye	0.8138	53	Eskişehir	0.6943	80
Bursa	0.8691	27	Mardin	0.8016	54	Muş	0.6323	81

3. SONUÇ

Yaşam memnuniyeti pek çok faktörle ilişkili olmakla birlikte alınan kamu hizmetlerinden duyulan memnuniyet düzeyi ile yaşam memnuniyeti arasında da bir ilişki olduğu açıktır. Yeni kamu yönetimi anlayışı ile birlikte vatandaşların kamu hizmetlerinden memnuniyetini artırmak amacıyla kamu hizmet kalitesini yükseltmek ve kamu hizmetlerini iyileştirmek için çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Yeni kamu yönetimi anlayışının vatandaşı bir müşteri olarak değerlendirmesi eleştirilmekle birlikte vatandaşların kamu yönetiminden ve kamu hizmetlerinden memnuniyetinin öne çıkartılması önemlidir.

TÜİK anket yoluyla altı alt başlıkta vatandaşların aldıkları kamu hizmetlerini değerlendirmelerini istemiştir. Bu başlıklar Sosyal Güvenlik Kurumu Hizmetleri, Sağlık Hizmetleri, Eğitim Hizmetleri, Adli Hizmetler, Asayiş Hizmetleri ve Ulaştırma Hizmetleridir. Bu çalışmada bu alt başlıklar çok kriterli karar yöntemleri ile analiz edilerek toplam memnuniyet düzeyleri belirlenmiş ve iller toplam memnuniyet düzeylerine göre sıralanmıştır. Altı alt başlık değerlendirme ölçütlerini ifade eden kriterlerdir. Bu kriterlerin önem ağırlıkları objektif ağırlıklandırma yöntemi olan CRITIC yöntemi ile belirlenmiştir. Çalışma sonuçlarına göre Adli Hizmetlerin önem ağırlığı 0.2688, Sosyal Güvenlik Kurumu Hizmetlerinin önem ağırlığı 0.1935, Asayiş Hizmetlerinin önem ağırlığı 0.1640, Eğitim Hizmetlerinin önem ağırlığı 0.1286, Sağlık Hizmetlerinin önem ağırlığı 0.1236 ve Ulaştırma Hizmetlerinin önem ağırlığı 0.1211 olarak bulunmuştur. Adli hizmetler önem ağırlığı en yüksek Kriter olarak belirlenirken tüm vatandaşların Adli Hizmetlerden yararlanmadığı değerlendirilmiştir. Diğer yandan Sağlık ve Eğitim Hizmetlerini özel kesimden karşılayan vatandaşların bulunduğu da değerlendirilmiştir. Bu hizmetlerin piyasadan temin edilebilme imkânlarının bu hizmetlerin önem ağırlığı üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Toplam memnuniyet düzeyini etkileyen alt başlıkların önem ağırlıkları belirlendikten sonra illerin toplam memnuniyet düzeyine göre analizi SAW yöntemi ile yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre Kahramanmaraş, Sakarya, Amasya, Rize, Manisa ve Balıkesir illeri yüksek memnuniyet düzeyine sahip iller olarak belirlenirken Antalya, Siirt, Hakkâri, Diyarbakır, Eskişehir ve Muş illeri kamu hizmetlerinden en az memnuniyet düzeyine sahip olan iller olarak belirlenmiştir. Toplam memnuniyet düzeyi sonuçlarına bakıldığında ilk sıralarda büyükşehir statüsünde olmayan ve metropol niteliği taşımayan illerin olduğu görülmektedir. Türkiye'nin nüfus yoğunluğuna sahip sanayileşmiş büyük kentlerinin sıralamada aşağı sıralarda memnuniyet düzeyine sahip iller olduğu görülmektedir. Bu illerden İstanbul 57, Ankara 69, İzmir 66, Adana 48, Kocaeli 31 ve Bursa'nın 27. sırada olduğu görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre memnuniyet düzeyinin düşük olduğu illerin daha çok tarımsal üretim yapılan küçük ve coğrafi olarak dezavantajlı iller olduğu görülmektedir.

Analiz sonuçları kamu hizmetlerinden memnuniyet düzeyini etkileyen farklı ve çok sayıda değişkenin olduğunu düşündürmektedir. Yapılacak yeni çalışmalardan bu faktörleri de analize katarak farklı yöntemlerle farklı bakış açıları ile konu incelenebilir. Örneğin nüfus yoğunluğu, sanayileşme düzeyi, coğrafi konum ve daha pek çok faktörün kamu hizmetlerinden memnuniyet düzeyine etkisi incelenebilir.

KAYNAKÇA

Anand, A., Agarwal, M., & Aggrawal, D. (2022). *Multiple Criteria Decision-Making Methods: Applications for Managerial Discretion* (Vol. 14). Walter de Gruyter GmbH & Co KG.

Albayrak, A. S., Karamustafa, O., Savaş, F., & Baki, G. R. (2015). Türkiye'de Coğrafi Bölgelere Göre İllerin 2012 Yılı Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *11*(1), 1-22.

Cömertler, N., & Çondur, F. (2021). Türkiye'de Kamu Hizmetlerinden Memnuniyet. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *8*(2), 255-275.

Diakoulaki, D., Mavrotas, G. ve Papayannakis, L. (1995). Determining objective weights in multiple criteria problems: The critic method. Computers and Operations Research, 22(7), 763–770.

Dörtkol, A. (2022). *Türkiye'de Illerin Sağlık Endeksine Göre Sıralaması ve Sağlık Eşitsizlikleri* (Doctoral dissertation, Bursa Uludag University (Turkey)).

Karaatli, M., Ömürbek, N., Budak, İ., & Okan, D. A. Ğ. (2015). Çok kriterli karar verme yöntemleri ile yaşanabilir illerin sıralanması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (33), 215-228.

Karakış, E. (2021). Machine Selection for a Textile Company with CRITIC and MAUT Methods. Avrupa Bilim Ve Teknoloji Dergisi(27), 842-848. https://doi.org/10.31590/ejosat.994697

Polat, C. (2020). Türkiye'de Kamu Hizmetlerinden Duyulan Memnuniyet Düzeyinin Kentsel Mekânda Demografik Değişimlere Etkisi. *Econharran*, *4*(6), 104-127.

Rençber, Ö. F. (2018). İllerin bilgi ve iletişim teknolojileri gelişmişliklerine göre sıralanması: PROMETHEE yöntemi ile örnek uygulama. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (33), 293-312.

Saraç, B. (2019). *Türkiye'de Illerin Sürdürülebilir Kalkınma Göstergelerine Göre Gri Ilişkisel Analiz Ile Sıralanması* (Doctoral dissertation, Anadolu University (Turkey)).

Şenaras, A. E., & Çetin, İ. (2017). Kamu Hizmetlerinden Memnuniyetin Çok Boyutlu Ölçekleme ile Analizi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *17*(2), 195-209.

TÜİK, 2013 yılı istatistikleri, https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=gelir-yasam-tuketim-ve-yoksulluk-107&dil=1

Türkmen, H. H., & Zengin, E. Ç. (2020). Vatandaşların Kamu Hizmetlerinden Memnuniyet Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma: Niğde İli Örneği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *13*(1), 9-23.

KAMU KESİMİNDE ÇAĞDAŞ BÜTÇE ARAYIŞLARI: SOSYAL BÜTÇE

Dr. Öğr. Üyesi, İrem ERASA AKÇA[1]

[1]HAKKARİ ÜNİVERSİTESİ, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık, Mail Adresi: iremakca@hakkari.edu.tr.- ORCID ID: 0000-0001-5191-2630

ÖZET

Belirli bir toprak üzerinde yaşayan kişilerin gündelik aktivitelerini düzenlemek, adaleti sağlamak, iç ve dış güvenliğe ilişkin asayişi tesis etmek, mevcut kaynaklarla faaliyetlerinin devamlılığını sağlamak devletin bilinen temel vazifelerindendir. Devlet, hükümet adıyla yürütme organı olarak yer almak üzere yönetimin genelinden mesuldür. Sahip oldukları gelir ve harcama kalemlerinin yer aldığı bütçe, hükümetlerin mali yönetimde başvurdukları temel araçtır. Yıllar içerisinde siyasi ve ekonomik düşüncelerde meydana gelen değişimler, hükümetlerin kamu ve mali yönetim alanlarındaki politikalarını yeniden şekillendirmiştir. Tarihin kırılma noktaları kamu kesiminin işleyişinde mülkiyet ilişkisi baki kalmak üzere değişiklikler yaratmıştır. Mevcut konjonktür kamu kesiminin özel sektörle olan mal ve hizmet başta olmak üzere paylaşımını şekillendirmiştir. Kamu kesimi ağırlıklı sosyal mal ve hizmet üretim görevini devralmış, dönemin gerekliliği doğrultusunda hükümetlerin maliye politikasını uygulama aracı olarak başvurduğu bütçeye dair yeni arayışlar kaçınılmaz bir hal almıştır. Bu arayışlardan biri olarak karşımıza sosyal bütçeleme çıkmaktadır. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası toplumsal iyileştirmenin sağlanması adına ihtiyaçlar doğrultusunda oluşturulan bütçenin bu türü merkezi idarelerin yanı sıra yerel idarelerde de kullanım alanı bulmuştur. Çalışmada bütçenin tanımlamasına günümüz sosyal politikalarının ülke bütçelerine olan yansıması olarak sosyal bütçeleme kavramına teorik boyutta yer verilmiştir. Sosyal refah devleti bağlamında sosyal politikaların tanımlaması yapılarak Sosyal politikalarla uyumlu gelir gider programlamasının uygulanabilirliğinin araştırıldığı çalışmada ülkemizdeki durumuna değinilmiştir. Bu doğrultuda mevcut bütçeden bağımsız bir bütçeleme planlanmadığı, yalnızca bütçe politikasına sosyal fonksiyonun eklendiği ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bütçe, Sosyal Bütçeleme, Sosyal Politika

MODERN BUDGET SEARCHES IN THE PUBLIC SECTOR: SOCIAL BUDGET

ABSTRACT

Regulating the daily activities of people living on a certain territory, ensuring justice, establishing order regarding internal and external security, and ensuring the continuity of its activities with the available resources are among the basic duties of the state. The state is responsible for the overall administration, with the government as the executive body. The budget, which includes their revenue and expenditure items, is the main tool used by governments in financial management. Changes in political and economic thinking over the

years have reshaped the policies of governments in the areas of public and financial management. The turning points of history have brought about changes in the functioning of the public sector in a way that the ownership relationship remains intact. The current conjuncture has shaped the public sector's sharing with the private sector, particularly in terms of goods and services. The public sector has taken over the task of producing predominantly social goods and services, and in line with the necessity of the period, new searches for the budget, which governments use as a means of implementing fiscal policy, have become inevitable. One of these searches is social budgeting. Especially after World War II, this type of budget, which was created in line with the needs in order to ensure social improvement, has been used in local administrations as well as central administrations. In this study, the definition of the budget and the concept of social budgeting as the reflection of today's social policies on country budgets are given in the theoretical dimension. In this study, the definition of social policies in the context of the social welfare state and the applicability of revenue and expenditure programming in line with social policies are investigated. In this direction, it is revealed that a budgeting independent from the current budget is not planned, but only a social function is added to the budget policy.

Keywords: Budget, Social Budgeting, Social Policy

1.KAVRAMSAL YAPI: BÜTÇE

Bütçe, Latin dilinden türetilerek 17.yy'da Batı ülkelerinde gelişim göstermek suretiyle günümüze dek varlık göstermektedir. Bugünkü anlamıyla ilk kez İngiltere'de kullanım alanı bulan kelime özünde "kamu cüzdanı"'na karşılık gelmektedir (Tüğen, 2013: 1). Günümüzdeki haliyle ileri ki bir dönem içerisinde geçerli olmak kaydıyla gelir ve giderlerin tahminlerinin esas alınarak planlama ve yürütme faaliyetlerinin düzenlendiği yasal bir belgeyi ifade etmektedir.

Bütçe, parlamentonun yürütme organına devletin mali yönetimini gerçekleştirmek adına yetki vermesini içeren hukuki bir kanun niteliğindedir. Bu haliyle ekonomik ve siyasi fonksiyonunun yanı sıra hukuki fonksiyonundan da söz etmek mümkündür (Öner, 2009: 66).

Bütçeler kimi durumda siyasetin pratik bir ifadesi konumundadır. Kişilerin yaşadıkları siyasi kurallar bütünü bütçelemenin temelinde yatan unsurdur. Kültürel bütçe teorisi yardımıyla ülkedeki gelir gider dengesinin derecesi ile yapılan giderlerin büyüme oranlarındaki sebeplerin açıklanması mümkün kılınmaktadır (Wildavsky, 1986: 4).

2. KAVRAMSAL YAPI: SOSYAL BÜTÇELEME VE HİZMET ETTİĞİ AMAÇLAR

Sosyal bütçeleme, toplumu oluşturan her bir bireyin hak ve özgürlüklerinin korunduğu, toplumun hedef ve önceliklerinin yürütmenin her alanında gözetildiği bir süreci ifade etmektedir. Toplum içerisinde sosyal dışlanma ve ayrımcılıkla karşılaşan nüfusun bütçe sürecinde yer bulması amaçlanmaktadır. Bu kesim yoksul haneler, çocuklar, kadınlar ve sosyal olanaklardan dışlanmış yerli halktan oluşmaktadır (Deles, 2010:4). Söz konusu kesimin bütçenin kalemlerinden eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal yardımlardan menfaatlerine uygun düzeyde pay almalarına hizmet etmesi sosyal bütçelemenin tanımına karşılık gelmektedir (Şeker, 2011: 22).

Sosyal bütçe, siyasi aktörlerin maliye politikası araçlarından birini, sosyal adalet ve güvenlik, yaşam kalitesi, refah düzeyi ve barış kavramlarına öncelik vermek suretiyle şekillendirilmesini ifade etmektedir. Sosyal devlet olmanın gereği söz konusu bütçeleme sisteminden yararlanmayı gerekli kılmaktadır (Özcan, 2014: 101). Sosyal bütçeleme esas itibariyle bağımsız bir bütçeleme sürecinden ziyade mevcut kamu bütçesi içerisinde sosyal harcama kalemleri ile birlikte bu kalemlere karşılık gelecek gelirler bütününü ifade etmektedir. Sosyal içerikli harcamaların kalitesi kadar mevcut düzenin devamlılığı da sistemin en önemli gereği olarak bilinmektedir (Tüğen ve Eroğlu, 2017: 32).

Sosyal bütçeleme iki temel bileşenden meydana gelmektedir. Bunlardan ilki istatistiksel temeldir. Ülkenin sosyal güvenlik sisteminin gelir ve harcamalarının derlenmesi göz önünde tutulmaktadır. İkinci bileşen, orta vadeli bir dönem için gelir ve harcama tahminidir. Bu tahminler alternatif ekonomik, yasal ve demografik varsayımlar altında oluşturulan sosyal harcama ve gelirleri ifade etmektedir (Scholz vd. , 2000:4). Sosyal harcamalar kalemi, sosyal sorunların giderilmesi ve sosyal ihtiyaçların karşılık bulması şeklinde iki temel amaca hizmet etmektedir (Erdoğdu ve Yenigün, 2008: 21).

3. SOSYAL BÜTÇELEMENİN GEÇMİŞİ

Yaşam kalitesi ve sosyal refahın tesisine ekonomi politikalarında yer vermek suretiyle teorik altyapının oluşumu refah devletinin varlık nedenini oluşturmaktadır. Refah devletinin siyasi karar alıcıları sahip oldukları en önemli maliye politikası aracı olan bütçeler yardımıyla toplumsal işleyişe yön vermektedir (Özcan, 2017: 107).

Refah devleti kavramının ortaya çıktığı dönemler Liberal politikaların işlevsel olduğu yıllara dayanmaktadır. 1929 Büyük Buhranının yaşandığı dönemden önce geçerli olan Klasik iktisatçılar ekonomide işleyen sistemin kusursuz olduğu, piyasada görünmez el yardımıyla tam istihdamın var olduğu, devletin asli fonksiyonları haricinde ekonomide müdahalesinin gereksiz görüldüğü bir yapıyı savunmaktadır. Sanayileşme yönünde adımlarda bulunan ağır savaş tazminatlarıyla yüz yüze gelen ülkeler başta olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri borsa sisteminin çöküşüyle hız kazanan işsizliğin yüksek seviyede yaşandığı büyük kriz mevcut iktisadi politikalarla açıklanamamaktadır. Bu doğrultuda oluşturulan alternatif politikalardan geçerliliği uzun yıllar süregelen görüş ekonomiye devletin müdahalesini yararlı bulan Keynesyen iktisadi politikalardan oluşmaktadır.

Keynesyen iktisadi görüşün dünya çapında kabul görüşü beraberinde Refah devleti kavramının en parlak dönemini yaşamasına olanak sağlamaktadır. Sanayi Devrimi ile birlikte işçi sınıfının oluşumu kadın ve çocukların mevcut şartlarda muhafaza edilme gereği, düşük ücretler ve ağır çalışma şartlarına karşın halkın ezilmesinin önüne geçilmesi adına alınması gereken önlemler devletin piyasa ekonomisi içerisindeki varlığını zorunlu kılmaktadır. Bir diğer dönüm noktası II. Dünya Savaşının ağır kayıplar yarattığı yıllara rastlamaktadır. Söz konusu yıllarda devletin ekonomik ve sosyal yaşamı yönlendirme çabaları sosyal koruma ve sosyal güvenlik harcamalarında yükselişi kaçınılmaz kılmaktadır. Sosyal içerikli harcama kalemlerinin bütçede ağırlıklı pay alması 1970'li yılların başına kadar süregelmektedir (Gümüş, 2018: 34). Yaşanan petrol krizi Dünya genelinde hayat bulan refah devlet politikalarında reform uygulamalarını

ortaya koymaktadır. Devletin o güne kadar yürüttüğü sosyal politikaların nitel ve nicel yönden değişimi farklı bir yöne seyretmektedir. Mevcut sosyal koruma programında yer alan her türlü hizmet politikalarının belirleyicisi, denetleyicisi ve uygulayıcısı konumundaki siyasi erk, bu fonksiyonlarını piyasa aktörleriyle paylaşımda bulunması Küreselleşen Dünya düzeninin önemli bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır (Şenkal ve Sarıipek, 2007: 147). 1990'lı yıllarda sosyal refah devletinin yapısı düzenleyici bir role sokularak ilerleyen yıllar içerisinde sosyal aksaklıların ortaya konarak piyasa aktörleriyle birlikte hareket eden bir yapının varlığından söz etmek mümkündür (Buğra, 2018: 78).

Siyasi karar alıcıların sosyal politikalara ilişkin uygulamaların tamamından çekilmesi mümkün değildir. Sosyal ihtiyaçlar olabildiği gibi sosyal riskler de toplumsal yaşam içerisinde mevcuttur. Yaşayan her bir bireyin refah ve geleceğinin teminatı sosyal refah devletinin görev alanına girmektedir. Halihazırda yaşanan dönemde işleyişi sürdürmek yeterli olmamakta ileri ki nesilleri de düşünmek kaydıyla sunulan sosyal politika hizmetlerinin yansımaları doğru hedeflenmelidir (Şenkal, 2017: 60-67).

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kamu kesiminin işleyişinde siyasi aktörlerin başvurduğu aracın başında kamu bütçeleri yer almaktadır. Kamu bütçeleri ülkelerin kamu mali yönetim ve kapsamları hakkında bilgi sunmaktadır. Bilinen ilk haliyle İngiltere'de kullanılan bütçe gelir ve gider olmak üzere iki temel kalemde toplanmaktadır. Gelir kaleminde yer alan metin ve tutarların en bilineni vergi gelirleridir. Vergilemenin yetkisinin kime sunulduğu ve ne şekilde kullanıldığı yine ülkenin anayasal metninde açıkça ifade edilmektedir. Elde edilen vergi gelirlerinin nerelerin finansmanında yer bulacağı ileri ki bir dönemde kullanılmak üzere hazırlanan bütçe metinlerinde belirtilmektedir. Vergilendirme yetkisine benzer özellik bütçe hakkında da görülmekte, demokratik ülkelerde parlamentonun varlığı hissedilmektedir. Zaman içerisinde yaşanan toplumsal dönüşümler bütçelerin kullanım alanlarında olduğu gibi fonksiyonlarında da belirgin değişiklikleri zorunlu kılmaktadır. Bunlardan en bilineni sosyal bütçeleme şeklindedir. Ülkeler sosyal ve refah devleti olma özellikleri doğrultusunda sosyal koruma harcamalarında bulunmaktadır. Toplumun eğitim, işsizlik ve sosyal güvenlik gibi şimdiki ve gelecekteki her bir bireyin sosyal refahını etkileyecek harcamaları bütçelerinde yer vermek ve toplumun bilgisine sunmak siyasi yönetimin temel görevidir. Bu harcamalara özel bir bütçe yapılması zorunlu olmamakla birlikte mevcut kamu bütçesine ilavelerde bulunmak suretiyle bu görevi yerine getirmek mümkündür.

KAYNAKÇA

Buğra, A. , *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

Deles, P. vd. (2010). Social Budgeting Initiatives and Innovations: Insights using a Public Finance Lens, http://www.researchgate.net/profile/Ronald_Mendoza3/publication/228958685_Social_budgeting_initiatives_and_innovations_Insights_using_a_public_finance_lens/links/0046351c15677d4933000000.pdf, (Erişim Tarihi: 11.12.2023).

Erdoğdu, M. , Yenigün, E. , *Türkiye'de Sosyal Bütçe Nasıl Yapılıyor? Nasıl İzlenir?*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2008.

Gümüş, İ. , Tarihsel Perspektifte Refah Devleti: Doğuş, Yükseliş ve Yeniden Yapılanma Süreci, Journal of Political Administrative and Local Studies, 1, 1, 2018.

Öner, C. , Bütçe Dışı Hükümler, Ankara Barosu Dergisi, 67, 4, Güz, 2009.

Özcan, G. , Sosyal Bütçe Teorik Yapısı ve Türkiye'de Anayasal Temelleri, Yönetim ve Ekonomi, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 21, 2, 2014.

Scholz, W. , Cichon, M. , Hagemejer, K. , *Social Budgeting*, International Labour Office, Geneva, 2000.

Şeker, M., *Yerel Yönetimlerde Sosyal Bütçeyi İzleme Raporu*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2011.

Şenkal, A. , *Sosyal Politika*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2017.

Şenkal, A. , Sarıipek, D. İ. , Avrupa Birliği'nin Karşılaştırmalı Refah Modelleri ve Sosyal Politikada Devletin Değişen Rolü. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14, 2, 2007.

Tüğen, K. , *Devlet Bütçesi*, 11. Baskı, Bassaray Matbaası, İzmir, 2013.

Tüğen, K. , Eroğlu, A. , Yoksulluğu Önlemeye Yönelik Sosyal Bütçe Uygulamaları ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, 54, 627, 2017.

Wildavsky, A. , *Budgeting: A Comparative Theory of the Budgeting Process*, Transaction Publishers, New Jersey (USA), 1986.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ GÖLGESİNDE TEMEL İKTİSADİ BİR SORUN: GIDA HAKKI

Arş. Gör. M. Gökhan ÖZDEMİR[1], Öğr. Gör. Dr. Selin DİNÇER [2]

[1] Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, mgozdemirera@kku.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-6756-7285

[2] Kırıkkale Üniversitesi, Keskin MYO, selindincer@kku.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-3233-493X

ÖZET

Yirmi birinci yüzyılda dünyanın karşı karşıya olduğu en önemli sorunlardan biri, insan hakları ve gıda güvenliği açısından derin sonuçları olan iklim değişikliğidir. Gıda hakları ve iklim değişikliği arasındaki bağlantının tarihsel temellerinin nasıl geliştiği bu bağlamda incelenmesi gereken bir konudur. Gelişmiş ülkeler dünyanın kaynaklarını tükettiğinden beri milyonlarca insan üretim sonrası artıklarla hayatta kalmak zorunda kalmıştır. Tarih boyunca, sanayi devrimi gibi önemli dönemlerdeki insan faaliyetlerinin çevresel etkileri, çağımızın varoluşsal sorunlarından birini oluşturan iklim değişikliğinin temellerini atmıştır. Buradan hareketle, tarihsel bir bakış açısı ile iklim değişikliğinin gıda haklarına etkisi çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Çalışmada iklim değişikliği gölgesinde gıdaya bakış açısının zaman içerisinde nasıl değiştiğine ve iklim değişikliğinin bireylerin gıda haklarını nasıl etkilediğine tarihsel düzlemde yaklaşarak, ülkelerin ve uluslararası kuruluşların bu karmaşık meseleyi nasıl ele aldıklarının aydınlatılması amaçlanmaktadır. Bu minvalde çalışma mevcut iklim-gıda hakları senaryosunun incelenmesi, gıda güvenliğinin sağlanması ve insan haklarının korunması için iklim değişikliğiyle mücadelenin aciliyetini vurgulamaktadır. Aynı zamanda çalışmada günümüzde ve gelecekte herkes için gıda haklarını güvence altına almak için uluslararası iş birliğinin, politika reformlarının ve sürdürülebilir uygulamaların önemine de vurgu yapılmaktadır. Bu araştırma, tarihsel bağlamı ve önceki zorluklardan çıkarılan dersleri kavrayarak, mevcut iklim değişikliği kriziyle mücadele için daha kapsamlı bir çerçeveye katkıda bulunmakta, aynı zamanda günümüzde ve gelecekte tüm bireylerin gıdaya erişimini garanti altına almak açısından uluslararası iş birliği, yasal değişiklikler ve sürdürülebilir uygulamalara dair önemli çıkarımlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Gıda Hakkı, Gıda Krizi, Ekolojik Halk Sağlığı.

ABSTRACT

One of the most important challenges facing the world in the twenty-first century is climate change, which has profound implications for human rights and food security. How the historical foundations of the link between food rights and climate change have developed is an issue that needs to be examined in this context. Since developed countries have depleted the world's resources, millions of people have had to survive on post-production residues. Throughout history, the environmental impacts of human activities during important periods such as the Industrial Revolution laid the foundations of climate change, which constitutes one of the

existential problems of our age. From this point of view, the impact of climate change on food rights from a historical perspective constitutes the focal point of the study. The study aims to shed light on how countries and international organizations have dealt with this complex issue by approaching how the perspective on food has changed over time in the shadow of climate change and how climate change affects the food rights of individuals on a historical level. In this respect, the study analyses the current climate-food rights scenario and emphasizes the urgency of combating climate change to ensure food security and protect human rights. It also emphasizes the importance of international cooperation, policy reforms, and sustainable practices to secure food rights for all today and in the future. By understanding the historical context and lessons learned from previous challenges, this research contributes to a more comprehensive framework for tackling the current climate change crisis and offers important implications for international cooperation, policy reforms, and sustainable practices to guarantee food access for all today and in the future.

Key Words: Climate Change, Right to Food, Food Crisis, Ecological Public Health.

1. GİRİŞ

Gıda maliyetleri, küresel ve ulusal düzeyde belirli bir gıda maddesinin ortalama maliyetidir. Emtia maliyetleri, tarımsal üretim ve piyasa talebi arasındaki dengenin önemli bir göstergesi olmanın yanı sıra gelir ve gıda satın alınabilirliği üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Gıda fiyatları, tüketicilerin satın alabilirliğini etkilemenin yanı sıra üreticilerin ve çiftçilerin gelirleri üzerinde de etkili olmaktadır. Özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde nüfusun önemli bir kısmı tarımda çalışmaktadır. Yüksek gıda maliyetleri genellikle üreticilere yardımcı olurken, düşük fiyatlar tüketicilere fayda sağlamaktadır. Sonuç olarak gıda piyasaları beslenme kalitesi, gıda satın alınabilirliği, açlık ve yetersiz beslenme üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Roser & Ritchie, 2021). Fırsat eşitliği ve eşitsiz muamele, tarih boyunca yoğun bir şekilde tartışılmış temel etik, ahlaki, felsefi ve siyasi fikirlerdir. Bu tartışmalar, insanların ontolojik olarak ne olduğuna ve birbirlerine nasıl davranmaları gerektiğine dair görüşleri şekillendirmektedir. Birçok sosyal organizasyon teorisinin tartışılmasındaki ana ilkelerden biri, insan çeşitliliğinin çeşitli tezahürleri tarafından belirlenen eşitliktir (D'Odorico vd., 2019).

Bugün dünyanın karşı karşıya olduğu en önemli çevre sorunlarından biri iklim değişikliğinin etkisidir. İklim değişikliği, tarım arazilerinin kaybı, buzulların erimesi, deniz seviyesinin yükselmesi, su kaynaklarının azalması ve kuraklık gibi insanların hayatını zorlaştıran birtakım etkileri beraberinde getirmektedir. İklim değişikliğinin nihai fiziksel etkilerinin ne olacağı konusunu herhangi bir kesinlik derecesinde tahmin etmek hala mümkün değildir. Bu durum diğer kirleticiler için de geçerli olmakla birlikte, iklim değişikliğinin etkileri konusunda büyük bir küresel belirsizlik oluşturmaktadır. Sonuç olarak, değişen tarımsal uygulamalar, değişen hava koşulları ve bir dizi başka yansımanın ne kadar zarara yol açacağı belirsizdir. Bu durum, en iyi hareket tarzını seçmeyi zorlaştırmakta ve karar alıcıları, potansiyel zarara ilişkin daha kesin bilimsel kanıtlar elde edilene kadar harekete geçmeyi ertelemeye teşvik etmektedir.

Bu çalışmada, iklim değişikliği ile temel insan hakkı olan gıda hakkı arasındaki karmaşık ilişki incelenmektedir. Yirmi birinci yüzyılda dünyanın karşı karşıya olduğu en önemli sorunlardan biri, insan hakları ve gıda güvenliği açısından sonuçları olan iklim değişikliğidir. Bu konuyu

tam anlamıyla ele alabilmemiz için gıda hakları ve iklim değişikliği arasındaki bağlantının tarihsel temellerini incelememiz elzemdir. Bu iki açıklanması zor kavram tarihsel gelişiminin yanı sıra iktisadi bir bakış açısıyla ele alınıp, incelenmekte ve daha geniş bir çevresel adalet bağlamına yerleştirilerek anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca bu çalışma, iklim değişikliği gölgesinde gıdaya bakış açısının zaman içerisinde nasıl değiştiğine ve bireylerin gıda haklarını nasıl etkilediğine tarihsel düzlemde yaklaşarak, ülkelerin ve uluslararası kuruluşların bu karmaşık meseleyi nasıl ele aldıklarını aydınlatmaktadır. Sanayi devrimi ile başlayan modern iklim değişikliğinin tarihsel nedenlerini araştırarak insan yapımı faaliyetlerin mevcut iklim sorununa nasıl yol açtığını açıklamaktadır.

2. GIDA HAKKI: TARİHSEL GELİŞİM

Birleşmiş Milletler 1948 yılında gıda hakkını temel bir insan hakkı olarak ilan etmiştir (United Nations, t.y.). İnsan hakları satılamaz, takas edilemez veya yabancılaştırılamaz sadece insan olmaları nedeniyle herkese aittirler. Ancak gıda satılabilir. Bu nedenle, ticaret ve tarımsal kalkınmanın herkesin gıda hakkını nasıl etkileyebileceğini düşünmek çok önemlidir. Hem Cenevre Sözleşmesi hem de İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi tarafından güvence altına alındığı için her insanın her koşulda gıdaya erişimi olmalıdır. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 11. maddesine göre "yeterli beslenme", "uygun bir yaşam standardı" sağlamak için korunması gereken temel haklardan biridir. "Bulunabilirlik, erişilebilirlik, yeterlilik ve sürdürülebilirlik" hakkın önemli bileşenlerini oluşturmaktadır. Açlık ve Yetersiz Beslenmenin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Evrensel Bildirge, her zaman yeterli gıda bulunabilirliğini ve adil fiyatlandırmayı garanti edecek bir "küresel gıda güvenliği sistemi" tanımını yapmıştır (Narulo (2013)'ten aktaran Colosio, 2020).

2.1.Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (1966)

1966 yılında, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinden neredeyse yirmi yıl sonra, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme kabul edilmiştir. Bu antlaşmada hükümetler, aralarında gıda hakkı, sağlık hakkı, eğitim hakkı, yeterli barınma hakkı ve çalışma hakkının da bulunduğu çeşitli ekonomik, sosyal ve kültürel insan haklarını tanımıştır. Madde 11'de hükümetler, aşağıda belirtilen koşulları sağlamak için gerekli tüm önlemleri almayı taahhüt etmişlerdir:

"Herkesin kendisi ve ailesi için yeterli gıda dahil olmak üzere yeterli bir yaşam standardına sahip olma hakkı... ve yaşam koşullarının sürekli iyileştirilmesi koşulları...Ayrıca şu hususlar da kabul edilmiştir: "Herkesin açlıktan kurtulma temel hakkı" sayılmıştır (Golay & Özden, 2012).

1974'te gerçekleştirilen Roma Dünya Gıda Konferansı'nın sonunda dünya ülkeleri, *"on yıl içinde hiçbir çocuğun yatağa aç girmeyeceğini, hiçbir ailenin ertesi gün yiyeceği ekmek için endişelenmeyeceğini ve hiçbir insanın geleceğinin ve kapasitesinin yetersiz beslenme nedeniyle kısıtlanmayacağını"* ilan etmiştir (Esterik, 1999).

Amartya Sen (1983), kıtlıkları nüfusun gıda üretim kapasitesinden daha hızlı artmasıyla ilişkilendiren klasik Malthusçu bakış açısını değiştirerek kıtlığı bir kişinin gıdaya karşı sahip olduğu *"değişim hakkının"* azalması olarak tanımlamıştır. Sen, bir kişinin *"sahip olduğu şey karşılığında elde edebileceği" "tüm alternatif meta demetlerini" "değişim hakkı"* olarak

tanımlamaktadır. Kıtlık, *"değişim hakkı, yeterli gıda içeren akla gelebilecek hiçbir paketi içermediğinde"* ortaya çıkar (Sen 1983: 3). Alex de Waal'a (1997: 23) göre Sen, kıtlıkların uygun kurumlar tarafından çözülebilecek teknik bir mesele olarak görülmesi ve doğal olanlar da dâhil olmak üzere çeşitli faktörler tarafından ortaya çıkarılması nedeniyle *"açlıkla mücadelenin kurumsallaşmasına ve profesyonelleşmesine"* yardımcı olmuştur (Sen (1983), Alex de Waal (1997:23)'den aktaran Colosio, 2020).

Yeterli kalitede veya yeterli miktarda gıdanın sosyal olarak kabul edilebilir bir şekilde tüketilememesi veya kişinin bunu yapabileceğine dair belirsizlik, sırasıyla *"gıda yoksulluğu"* ve *"gıda güvensizliği"* olarak adlandırılır. Sanayileşmiş ülkelerde, uygun kalite veya miktardaki gıdayı sosyal olarak kabul edilebilir yollarla elde edememe veya tüketememe olarak tanımlanan gıda yoksulluğu, sağlık eşitsizliklerinde (veya bunu yapabilme belirsizliğinde) önemli bir rol oynamaktadır. Hanelerdeki gıda güvensizliği ile ilgili olan bu sorun, sosyal adalet çerçevesine oturtulmalıdır (Dowler & O'Connor, 2012).

Buna karşılık, iklim değişikliğinin gıda arzı üzerinde çeşitli etkileri vardır ve olmaya devam edeceği tahmin edilmektedir. Aşırı iklim olaylarında artış, yükselen deniz seviyeleri ve değişen sıcaklık bölgeleri gibi etkiler sıklıkla verilen senaryolara dahil edilmektedir. Daha fazla yağış veya daha ılıman sıcaklıklar ve daha uzun büyüme mevsimleri gibi belirli bir yere özgü bazı avantajlar olsa da genel tablo tarım ve gıda için elverişli değildir. Kuraklık ve sel gibi daha aşırı hava olayları meydana gelecek, bu da hasat kayıplarına, mahsul ve hayvan hastalıklarının yayılmasında artışa, su kaybına ve bazı ürünlerin en iyi yetişebileceği yerlerde değişikliklere neden olacaktır (Fitzpatrick, 2014).

Hossain ve Lintelo (2018) tarafından gerçekleştirilen çalışmada son on yılda gıda hakkı savunuculuğunun artmasına rağmen, insanların bu hakkı ve sonuçlarını gerçekte nasıl algıladıklarını incelemek için çok az şey yapıldığı sonucuna ulaşmışlardır. Makalelerinde, akademisyenler, 2008 küresel gıda krizinin ardından Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki çeşitli bağlamlarda açlık riski altında olanların gıda hakkını nasıl gördüklerini inceleyen benzersiz bir araştırmayı incelemişlerdir (Hossain & te Lintelo, 2018).

2.2.Dünya Gıda Krizi ve Gıda Rejimleri

Küresel istikrar gıda güvensizliği nedeniyle tehdit altındadır. Milyonlarca birey açlık ve yetersiz beslenmeden doğrudan etkilenmektedir, ancak bu sorunlar aynı zamanda çeşitli ekonomik, siyasi, sosyal ve çevresel kaygılara neden olarak diğer herkes üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Herkesin güvenli, yeterli ve besin açısından zengin gıdaya erişim hakkı olduğu temel ilkesi, açlık ve yetersiz beslenmenin ortadan kaldırılmasına yönelik küresel hareketin temelini oluşturmaktadır (Adams, 2021).

Devam eden yüksek açlık seviyeleri (FAO 2013'e göre 2011-2013 yılları arasında 870 milyon kişi), yaygın yetersiz beslenme ve küresel gıda fiyatı sorunları, gıda hakkını uluslararası ve ulusal politika söyleminde ön plana çıkarmıştır. Neoliberal kalkınmanın siyasi ve medeni haklar açısından sağladığı avantajlar nedeniyle, uluslararası ve devlet düzeyindeki sosyal ve ekonomik insan hakları yasaları âtıl kalmıştır Black vd. (2013), Englund (2006) ve (Howard (1983)'den aktaran Hossain & te Lintelo, 2018).

Üretim ve tüketim bağlamından soyutlanan gıda daha kolay ölçülebilir ve depolitize edilebilir. Bu da gıdanın, en çok kadın ve çocuklara zarar veren siyasi bir politik araç olarak kullanılması mantığını desteklemektedir. Kıtlığın medya temsilleri, açlığı bağlamından koparmanın ve depolitize etmenin tehlikelerini vurgulamakta ve gıda yardımını teşvik etmektedir (Esterik, 1999).

Gıda rejimi kavramı, dünya kapitalizminin tarihi boyunca var olan üç kurumsal gıda rejimini özetlemek için kullanılmaktadır (Bernstein, 2016):

- 1870'ten 1914'e kadar süren birinci dönem;
- 1945'ten 1973'e kadar süren ikinci dönem;
- 1980'lerden 2020'lere kadar süre gelen Neoliberalizm ve küreselleşme

Adams'a (2021) göre 1970'lerin başında gıda güvensizliği yaşayan kişi sayısında endişe verici bir artış görülmüştür. Afrika ve Asya'da meydana gelen yıkıcı kuraklıklar da dahil olmak üzere bir dizi doğal afet sonucunda küresel gıda üretimi keskin bir şekilde azalmıştır. Tahıl stokları son yirmi yılın en düşük seviyelerine gerilemiş ve birçok temel gıda maddesinin fiyatları yükselmiştir. Özellikle Sahra altı Afrika ve Güney Asya'da milyonlarca insan kıtlık riski altında kalmıştır. Gelişmekte olan dünyadaki tüm insanların yaklaşık dörtte biri günlük beslenme ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelmiştir.

Kasım 1974'te Birleşmiş Milletler, gıda krizinin ciddiyetinin artması üzerine Dünya Gıda Konferansı çağrısında bulunmuştur. Konferansın 10 delegesi tarafından durumu ele almak ve dünya çapında gıda güvenliğini artırmak için bir dizi girişim oluşturulmuştur. Devlet katılımcıları, küresel felaketler sırasında derhal dağıtılabilecek tahıl stokları oluşturmayı ve az gelişmiş ülkelere yılda en az on milyon ton ayni gıda yardımı yapmayı kabul etmişlerdir (Adams, 2021, s. 27). Açlık ve Yetersiz Beslenmenin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Evrensel Bildirge de delegeler tarafından kabul edilmiştir. Bildirgeye göre her insan, fiziksel ve zihinsel kapasitelerini tam olarak geliştirebilmek ve koruyabilmek için açlık ve yetersiz beslenmeden kurtulma konusunda devredilemez bir hakka sahiptir. Bildirgenin devamında "Hükümetlerin daha fazla gıda üretimi ve gıdanın ülkeler arasında ve ülkeler içinde daha eşit ve verimli bir şekilde dağıtılması için birlikte çalışmaları temel bir yükümlülüktür" ifadesine yer verilmiştir. Uluslararası toplum "…uygun rezervler yoluyla temel gıda maddelerinin her zaman yeterli miktarda bulunmasını sağlamaya, tüm ülkeler etkili bir dünya gıda güvenliği sisteminin kurulması için iş birliği yapmaya" çağrılırken, gelişmekte olan ülkelerde gıda üretimi, arazi kullanımı, su kalitesi ve depolama tesislerinin geliştirilmesine vurgu yapılmıştır (Adams, 2021, s. 27).

1970 ve 1980'li yıllarda bir dizi ulus üstü örgütlenme çabasından da bahsetmekte yarar vardır. Dünya Gıda Konferansı tarafından direktiflerin uygulanmasını denetlemek ve uluslararası gıda konusunda çalışan tüm Birleşmiş Milletler kuruluşlarının çabalarını koordine etmek üzere Dünya Gıda Konseyi (WFC) kurulmuştur. Konsey daha sonra Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na bağlı bir organ statüsüne yükseltilmiştir. Küresel gıda güvenliğinin sağlanmasına yönelik taktiksel bir plan geliştirmek için ayrı bir komite olan Dünya Gıda Güvenliği Komitesi (CFS) kurulmuştur. Küresel beslenme konusunda kurumlar arası iş birliğini geliştirmek amacıyla Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ECOSOC), 1977 yılında Birleşmiş

Milletler Sistemi Beslenme Daimî Komitesi'ni (UNSCN) kurmuştur. Birleşmiş Milletler İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması Alt Komisyonu tarafından 1983 yılında Gıda Hakkı Özel Raportörü atanmıştır. Özel ilk raporu olan "Bir İnsan Hakkı Olarak Yeterli Gıda Hakkı" 1983 yılında yayımlanmış ve 1987 yılında İnsan Hakları Komisyonunca kabul edilmiştir (Adams, 2021).

2.3.Gıda Rejimlerinin Güçlendirilmesi: 1990'lı Yıllar

Gıda hakkı rejimi 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında yapılan bir dizi uluslararası anlaşmayla güçlendirilmiştir. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin (ECOSOC) 1987 tarih ve 90 sayılı kararına göre gıda hakkı "...tüm insanlara sağlanması gereken evrensel bir insan hakkıdır" ifadesine yer verilmiştir. Kararda ayrıca herkesin yeterli beslenmeye erişimini sağlamak için gıda ve tarımsal sorunlar konusunda küresel iş birliğinin önemi vurgulanmıştır. Dünya Gıda Konseyi ertesi yıl gıdaya erişimi "Hükümetler, Halklar ve Uluslararası Toplum tarafından korunması gereken bir insan hakkı" olarak ilan etmiştir. Dünya Gıda Konseyi ayrıca yüzyılın başına kadar gerçekleştirilmesi gereken dört hedefi ortaya koyan bir İş birliği Eylem Programını da onaylamıştır. Eylem planında yer alan ana başlıklar şunlardır (Adams, 2021);

(1) Açlık ve kıtlıktan kaynaklanan ölümlerin ortadan kaldırılması;
(2) Küçük çocuklar arasında yetersiz beslenme ve ölüm oranlarında önemli bir azalma;
(3) Kronik açlıkta somut bir azalma; ve
(4) Başlıca beslenme yetersizliği hastalıklarının ortadan kaldırılmasıdır.

1990 yılında, dünya çocuklarının medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını tanımlayan Çocuk Hakları Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu himayesinde yürürlüğe girmiştir. Madde 24, sözleşmeye taraf devletleri "yeterli besleyici gıdalar ve temiz içme suyu sağlanması yoluyla ... hastalık ve yetersiz beslenmeyle mücadele etmek için ..." tüm uygun önlemleri almaya çağırmaktadır. Sözleşmeyi imzalayan ve onaylayan ülkelerde çocukların refahı hakkında yıllık raporlar almak üzere bir Çocuk Hakları Komitesi kurulmuştur (Adams, 2021). Eylül 1990'da düzenlenen Dünya Çocuk Zirvesi, yüzyılın sonuna kadar çocuklarda yetersiz beslenmenin yüzde elliye indirilmesi çağrısında bulunmuştur. Aralık 1992'de Roma'da Birinci Uluslararası Beslenme Konferansı toplanmıştır. Gıda Tarım Örgütü (FAO) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından ortaklaşa desteklenen konferans, kronik açlığı, yetersiz beslenmeyi ve mikro besin eksikliklerini önemli ölçüde azaltma taahhüdüyle sonuçlanmıştır. Konferansın Dünya Beslenme Deklarasyonu ve Eylem Planında "bu insanlık felaketini sona erdirecek bilgi ve kaynaklara sahip bir dünyada açlık ve yetersiz beslenmenin kabul edilemez olduğu" belirtilmiştir. Bildirgede tanımlanan hedeflere ulaşmak için bir dizi önlem geliştirilmiştir (Adams, 2021).

Gıda güvenliği 1990'lar boyunca temel bir insan hakkı olarak tanımlanmaya devam etmiştir. Dünya Gıda Güvenliği üzerine 1996 Dünya Zirvesi'nde kabul edilen Roma Deklarasyonu, " ... herkesin yeterli gıda hakkı ve herkesin açlıktan kurtulma temel hakkı ile tutarlı olarak güvenli ve besleyici gıdaya erişim hakkını" yeniden teyit etmiştir. İmzacı ülkeler " ... hane halkı, ulusal, bölgesel ve küresel düzeylerde yeterli ve güvenilir gıda arzı için gerekli olan katılımcı ve sürdürülebilir gıda, tarım, hayvancılık, ormancılık ve kırsal kalkınma politika ve uygulamalarını ... takip etmeyi" taahhüt etmişlerdir (Adams, 2021). Dünya Gıda Zirvesi Eylem

Planı, hükümetler için 2015 yılına kadar ülkelerindeki yetersiz beslenen insan sayısında yüzde ellilik bir azalma da dahil olmak üzere belirli hedefler belirlemiştir. Gıda güvenliği, "... tüm insanların sağlıklı ve aktif bir yaşam sürdürebilmeleri için beslenme ihtiyaçlarını ve gıda tercihlerini karşılayacak yeterli, güvenli ve besleyici gıdaya her zaman fiziksel ve ekonomik olarak erişebildikleri zaman" var kabul edilmiştir. Gıda Güvencesi için Özel Programı, düşük gelirli gıda sıkıntısı çeken ülkelerde tarımsal verimliliği arttırmak amacıyla kurulmuştur (Adams, 2021).

2.4.Milenyum Kalkınma Hedefleri ve Gıda: 2000'li Yıllar

Eylül 2000'de dünya liderleri Milenyum Zirvesi için New York'ta BM merkezinde bir araya gelmişlerdir. Kırk beşinci Genel Kurul'un açılışına damgasını vuran bu toplantının amacı, yirmi birinci yüzyılın başında küresel toplumun karşı karşıya olduğu başlıca zorlukları ele almak olmuştur. Dünya liderleri Birleşmiş Milletler Milenyum Deklarasyonu'nu onaylamış ve sekiz Milenyum Kalkınma Hedefi (MDG) ile on sekiz özel hedef ve kaydedilen ilerlemenin ölçülmesi için kırk sekiz gösterge belirlemiştir. Tüm BM kuruluşları ve üye hükümetler MDG'yi içeren politika çerçeveleri oluşturmaya teşvik edilmiş ve 2015 yılı on sekiz hedefin karşılanması için bitiş tarihi olarak belirlenmiştir (Adams, 2021). İlk hedef aşırı yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılmasını öngörmektedir. Gelişmekte olan dünyadaki liderler Binyıl Kalkınma Hedeflerini benimsemiş olsalar da çoğu ülke belirli hedeflere ulaşmak için gereken kaynakların yakınından bile geçememektedir. BM, gelişmekte olan ülkelerin kullanabileceği kaynakları arttırmak amacıyla Mart 2002'de bir takip konferansına sponsor olmuştur. Monterrey Meksika'da gerçekleşen Uluslararası Kalkınma Finansmanı Konferansı, MDG'ye ulaşmak için gereken kaynakları harekete geçirmeye odaklanmıştır. Konferansın sonuç belgesi olan Monterrey Mutabakatı, dış ekonomik yardımın arttırılması, özel yatırımların teşvik edilmesi ve uluslararası borç yükünün azaltılması çağrısında bulunmuştur (Adams, 2021).

Bir diğer Dünya Gıda Zirvesi Haziran 2002'de FAO'nun Roma'daki merkezinde toplanmıştır. Bu zirvede kabul edilen deklarasyon, 2015 yılına kadar dünyadaki aç insan sayısının yaklaşık 400 milyona indirilmesini öngörmüştür. Bildirge "... herkesin güvenli ve besleyici gıdaya erişim hakkını..." yeniden teyit etmiş ve "... insani kriz durumlarında gıda yardımının önemli rolünün yanı sıra kalkınma için bir araç" olduğunu kabul etmiştir. FAO Genel Konseyi, gıda hakkına ilişkin spesifik kılavuz ilkeler hazırlamak üzere Hükümetler Arası Çalışma Grubu kurmakla görevlendirilmiştir (Adams, 2021).

2.4.1. Gıda Hakkı Klavuz İlkeleri

Sonraki süreçte Gıda Hakkı Kılavuz İlkeleri olarak anılacak olan Ulusal Gıda Güvenliği Bağlamında Yeterli Gıda Hakkının Aşamalı Olarak Gerçekleştirilmesini Desteklemeye Yönelik Gönüllü Kılavuz İlkeler tamamlanarak, 2004 yılında FAO Genel Konseyi tarafından oybirliğiyle kabul edilmiştir. Kılavuz ilkeler ile üye ülkelere Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 11. maddesi kapsamında ulusal yükümlülükleri yerine getirmeleri için pratik öneriler olarak sunulmuştur. Kılavuz ilkeler, gıda hakkının yoksulluğu azaltma stratejilerine dâhil edilmesi, insanların kendi gıda ihtiyaçlarını karşılamaları için elverişli ortamlar oluşturulması ve en savunmasız nüfuslar için güvenlik ağları kurulması çağrısında bulunmaktadır (Adams, 2021). Ülkeler açlıkla mücadele çabalarına yeterli kaynak

ayırmaya, gıdanın iç pazarlarda bulunabilirliğini sağlamaya ve toprağa, suya, ormanlara, balıkçılığa, hayvancılığa, genetik materyallere ve yayım hizmetlerine erişimi genişletmeye çağrılmıştır. Gıda Hakkı Kılavuz İlkeleri, gıda güvensizliği ve kırılganlık haritalarının "... gıda güvensizliği veya yetersiz beslenmeye yol açan bu tür nedenlerin ortadan kaldırılması ve önlenmesi amacıyla, daha fazla gıda güvensizliği ... veya belirli nüfus grupları arasında daha yüksek bir yetersiz beslenme yaygınlığı veya her ikisi ile kendini gösterebilecek her türlü ayrımcılığın" belirlenmesi için kullanılmasını tavsiye etmektedir (Adams, 2021). Kılavuz ilkeler, ulusal gıda ve beslenme güvenliğinin oluşturulmasına yönelik mevcut en kapsamlı belgeler arasında yer almaktadır.

2007-2008 yıllarında meydana gelen küresel gıda krizi, tahıl üreticisi ülkelerde kuraklık ve ürün kayıpları nedeniyle gıda fiyatlarını hızla artırarak küresel gıda güvenliğini tehlikeye atmıştır. Kriz ayrıca dünya çapında sivil huzursuzluğa neden olmuş, milyonlarca insanın hayatı risk altına girmiştir. Bu kriz sonrasında Birleşmiş Milletler, BM kuruluşlarının başkanlarının yanı sıra Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF), Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) temsilcilerinden oluşan bir Küresel Gıda Güvenliği Üst Düzey Görev Gücü (HLTF) kurmuştur. Görev gücü, küresel gıda güvenliğini sağlamak için yeni stratejiler geliştirmekle görevlendirilmiştir. HLTF, gıda ve beslenme güvenliğini ilerletmek için spesifik önlemler içeren Kapsamlı Eylem Çerçevesi (CFA) hazırlamıştır. Çerçeve, kırsal hanelerin dayanıklılığının desteklenmesi ve küçük toprak sahibi çiftçiler ile kadınların tüm gıda yardımı girişimlerinin merkezine yerleştirilmesi çağrısında bulunmuştur. Daha sonra CFA'nın uygulanmasını desteklemek üzere 8'ler Grubu (G8) ülkeleri tarafından Tarım ve Gıda Güvenliği Küresel Ortaklığı kurulmuştur. Aynı yıl, Gıda Hakkı Özel Raportörü gıda hakkına ilişkin olarak özellikle kırsal alanlarda hassas ve ayrımcılığa uğramış gruplar için arazi, küçük ölçekli sulama, tohum, kredi, teknoloji ve yerel ve bölgesel pazarlar dahil olmak üzere kendi geçimini sağlayacak ve üretecek kaynaklara ve araçlara erişim hakkı ifadelerine yer vermiştir (Adams, 2021).

Roma Bildirgesinde Sürdürülebilir Küresel Gıda için beş ilke yer almıştır (Adams, 2021): Uluslararası toplum Gıda ve Güvenlik temaları ile

- Kaynakları iyi tasarlanmış ve sonuçlara dayalı programlara yönlendirmeyi amaçlayan ülke liderliğindeki stratejilere yatırım yapmaya;
- Yönetişimi iyileştirmek, kaynak tahsisini geliştirmek, çabaların tekrarlanmasını önleyen ve müdahale boşluklarını belirleyen için ulusal, bölgesel ve küresel düzeylerde stratejik koordinasyonu teşvik etmeye çağrılmıştır;
- Gıda güvenliğine yönelik olarak, açlığın temel nedenlerini ele alan uzun vadeli sürdürülebilir tarım, gıda güvenliği, beslenme ve kırsal kalkınma programları ile en kırılgan durumdakiler için açlıkla hemen mücadele etmeye yönelik doğrudan eylemlerden oluşan kapsamlı bir çift yönlü yaklaşım uygulamak;
- Çok taraflı kurumların verimliliğini, duyarlılığını, koordinasyonunu ve etkinliğini artırmak
- Tüm ortakların tarım, gıda güvenliği ve beslenmeye yatırım yapma taahhüdünü sürdürmelerini sağlamak bu beş temel ilkeyi oluşturmuştur.

2.4.2. Sıfır Açlık Mücadelesi

BM ayrıca, kapsayıcı ve sürdürülebilir gıda sistemleri oluşturma çabalarının uluslararası kalkınma için en önemli öncelik olmaya devam etmesini sağlamak amacıyla 2012 yılında Sıfır Açlık Mücadelesi (ZHC) programını uygulamaya koymuştur. Gıda kaybını ortadan kaldırmak için gıda sistemlerinin dönüştürülmesi, küçük ölçekli üretici gelirlerinin üç katına çıkarılması ve besleyici diyetlere uygun erişimin sağlanması üzerinde durulmaktadır. Gelişmekte olan dünyanın her bölgesi, bu hedeflere ulaşmada kaydedilen ilerlemeyi detaylandıran yıllık bir rapor alır (Adams, 2021).

2.4.3. Gıda Yardım Sözleşmesi

Yirmi birinci yüzyılın ilk on yılında varılan antlaşmalar, açlık ve yetersiz beslenmeye karşı yürütülen küresel mücadelede önemli bir değişimi yansıtmaktadır. Uluslararası toplum, odağını ve kaynaklarını kademeli olarak acil gıda yardımı sağlamaktan gıda yardımının daha geniş hedeflerine kaydırmıştır. Bu geçiş 2012 Gıda Yardımı Sözleşmesi'nde (FAC) kendini göstermiştir. Gıda yardımı savunmasız topluluklara sadece gıda sağlamak yerine, gıda güvensizliğinin altında yatan nedenleri ele alacak şekilde ele alınılmalıdır (Adams, 2021). Yoksul topluluklar, beslenme ihtiyaçlarını sürekli olarak karşılamak için gerekli bilgi, kaynak ve becerileri kazanmalıdır. Sözleşmede belirtildiği gibi, gıda yardımı *"... geçim kaynaklarını koruyacak ve savunmasız nüfusların ve yerel toplulukların kendi kendine yeterliliğini ve direncini güçlendirecek şekilde ..."* yapılandırılmalıdır. Ayrıca, yardım alanların tüm gıda yardımı programlarının tasarlanması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesinde yer alması gerekmektedir. Sözleşme ayrıca donör ülkelere *"... gıda yardımı faaliyetlerinin sonuçları ve etkileri hakkında düzenli ve şeffaf bir şekilde izleme, değerlendirme ve iletişim kurma ..."* çağrısında bulunmuştur. Gıda Yardımı Komitesi yine sözleşmenin uygulanmasını denetlemekle görevlendirilmiştir (Adams, 2021).

Dünya Gıda Güvenliği Komitesi daha sonra Ulusal Gıda Güvenliği Bağlamında Arazi, Balıkçılık ve Ormanların Mülkiyetinin Sorumlu Yönetimine ilişkin Gönüllü Kılavuz İlkeleri (VGGT) hazırlamıştır. Bu kılavuz ilkeler, doğal kaynakların kullanım ve tasarruf haklarına ilişkin yasal çerçevelerin oluşturulmasına yardımcı olmak üzere tasarlanmıştır (Adams, 2021). Hükümetler kendi mevzuatlarını, yönetmeliklerini ve politikalarını hazırlarken bu çerçevelerden yararlanmaya teşvik edilmiştir. Bu çaba, en azından kısmen, büyük ölçekli arazi edinimlerinin gelişmekte olan dünyadaki çiftçiler ve kırsal topluluklar için oluşturduğu artan tehdide bir yanıttı. VGGT, daha güvenli ve eşitlikçi mülkiyet ve kullanım hakları ve güçlendirilmiş geleneksel mülkiyet sistemleri için çağrıda bulunmuştur. CFS ayrıca 2014 yılında her türlü tarımsal yatırımın yanı sıra hayvancılık, ormancılık ve balıkçılık yatırımları için de geçerli olan Tarım ve Gıda Sistemlerinde Sorumlu Yatırım İlkelerini onaylamıştır (Adams, 2021).

3. JEOPOLİTİK ÇATIŞMALAR VE GIDA HAKKI: RUSYA-UKRAYNA VE İSRAİL-FİLİSTİN ÇATIŞMALARI ÖRNEKLERİ

Jeopolitik çatışmaların ve bunların gıda hakları üzerindeki etkilerinin güçlü bir örneği Ukrayna ve Rusya arasındaki çatışmadır. Şiddet, gıda kıtlığı ve insan hakları ihlalleri arasındaki bağlantı, Ukrayna'da ve Filistin'deki çatışmalar bağlamında şu başlıklar altında incelenebilir (Anadolu Ajansı, 2022; TRT Haber, 2023, İNSAMER, 2021; İNSAMER, 2023);

- Çatışma Nedeniyle Ülke İçinde Yerinden Edilme: Çatışma yüz binlerce mağdurun ülke içinde ya da ülkeler arasında yer değiştirmesine neden olmuştur. Yeterli ve besleyici gıdaya erişim mücadelesi veren bu ülke içinde yerinden edilmiş insanlar sıklıkla savunmasız bir konumda bırakılmakta ve gıda hakları tehlikeye girmektedir. Bu durum sadece gıda güvenliğine ilişkin mevcut zorlukları vurgulamakla kalmamakta, aynı zamanda bu insanların uzun vadeli refahı için de endişe yaratmaktadır.
- Ekonomik Güvencesizlik: Çatışmanın yol açtığı ekonomik istikrarsızlık sadece para biriminin değer kaybetmesine değil, aynı zamanda enflasyona da yol açarak pek çok mağdurun temel gıda maddelerine erişimini zorlaştırmıştır. Gıda hakkı temelde bireylerin gıda elde edebilmelerine bağlıdır ve bu da ekonomik güvencesizlikten doğrudan etkilenmektedir.
- Ticaretteki aksamalar: Çatışmalar sonrası süreç özellikle Rusya ve Doğu Ukrayna ile ticarette dengesizliklere ve potansiyel gıda sıkıntısına yol açmıştır. Gıda ithalat ve ihracatının kısıtlanması Ukrayna'da gıdanın erişilebilirliğini ve fiyatını etkileyerek halkın gıda hakkını gerçekleştirmesini zorlaştırmaktadır.
- Gıda yardımı, Ukrayna-Rusya savaşının bir sonucu olarak ihtiyaç duyulan önemli insani yardım türlerinden biridir. Çatışmalardan etkilenen bireyler için insani yardım kuruluşları gıda ve beslenme sağlamada önemli rol oynamıştır. Bu durum, acil durumlarda beslenme hakkının savunulmasında uluslararası iş birliği ve yardımın gerekliliğinin altını çizmektedir.
- Uzun Vadeli Gıda Güvenliği Etkileri: Bu çatışmanın gıda güvenliği üzerinde mevcut acil durumun ötesine geçen uzun vadeli etkileri olduğunu anlamak çok önemlidir. Tarımsal faaliyetlerin kesintiye uğraması, altyapının zarar görmesi ve kara mayınları nedeniyle gıda üretimi ve dağıtımı uzun vadeli zorluklarla karşı karşıyadır. Bu da Ukrayna'nın sürdürülebilirliği ve gelecek nesillerin gıda haklarına ulaşması açısından sonuçlar doğurmaktadır.

Ukrayna-Rusya savaşı, çatışmanın ve etkilerinin gıda haklarını nasıl ciddi şekilde tehlikeye atabileceğini gösteren uygun bir vaka çalışması sunmaktadır. Sadece Ukrayna'da değil, dünyanın dört bir yanında çatışmalardan etkilenen bölgelerde çatışma ve kriz durumlarında gıda hakkının korunması için iyi yönetişim, küresel iş birliği ve insani yardımın gerekliliğini vurgulamaktadır. Ayrıca, gıda haklarının korunmasını güvence altına almak için bütüncül bir stratejinin parçası olarak istikrarsızlık ve çatışmanın temel nedenleriyle mücadele etmenin önemini vurgulamaktadır (Aliyev, 2023).

Benzer şekilde, çağdaş tarihin en uzun soluklu ve en bölücü çatışmalarından biri olan İsrail-Filistin çatışması, bölgesel gıda güvenliği ve insan haklarının kazanılması açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bölgedeki milyonlarca bireyin hayatı, devam eden İsrail-Filistin çatışması nedeniyle kesintiye uğramıştır. Bu durum, gıda güvenliği ve insan hakları üzerinde büyük etkisi olan bir dizi sonuca yol açmıştır (İNSAMER, 2021; İNSAMER, 2023).

Gıda haklarının savunulması, İsrail-Filistin çatışması bağlamında daha geniş insan hakları meseleleriyle özünde bağlantılıdır. Çatışmanın tüm taraflarının, etkilenen nüfusun refah ve esenliğini ilk sıraya koyması çok önemlidir çünkü herkesin gıda hakkı vardır. Barış ve güvenliği teşvik etmenin yanı sıra, İsrail-Filistin ihtilafının ve bununla bağlantılı sorunların çözüme

kavuşturulması adaleti, insan haklarını ve haysiyeti de teşvik eder. Geçmişi ne olursa olsun herkesin güvenli, besleyici ve kültürel olarak uygun gıdaya erişimini sağlamak için gıda güvenliğinin ele alınması, bölgede uzun süreli barış ve uzlaşmanın sağlanmasının kritik bir bileşenidir.

4. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE BİR ÇÖZÜM ÖNERİSİ: EKOLOJİK HALK SAĞLIĞI KAVRAMI

Küresel olarak artan gıda fiyatları tüm ülkelerde belirginleşirken, gıda enflasyonu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha derinden hissedilmektedir. Dünya Bankası (World Bank, 2022) verilerine göre, 2022 yılında en fazla gıda enflasyonu yaşayan on ülke Çizelge 1'de yer almaktadır. Veriler ekseninde, Dünyada en fazla gıda enflasyonu yaşayan ülke Lübnan'dır. Gıda enflasyonu sıralamasında Lübnan'ı Zimbabve izlemektedir. Gıda enflasyonu, kişi başına gelirin oldukça düşük olduğu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, kişi başına gelirin yüksek olduğu gelişmiş ülkelere göre daha derinden hissedilmektedir. Gelişmiş ülkelerde, gıdanın tüketici mal sepetindeki payı küçük, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gıdanın tüketici mal sepetindeki payının fazla olması bu durumun sebebini oluşturmaktadır. Dolayısıyla sosyal ve ekonomik olarak bireylerin hayatını doğrudan etkileyen gıda enflasyonunun neden ve sonuçları iyi analiz edilerek gerekli politikaların hayata geçirilmesi hem ülke ekonomisi için hem de gıda enflasyonundan olumsuz etkilenen bireyler için önem arz etmektedir.

Çizelge 1: Gıda Fiyat Enflasyonu: İlk 10 Listesi

Ülke	Nominal Gıda Enflasyonu	Ülke	Reel Gıda Enflasyonu
Lübnan	332	Lübnan	122
Zimbabve	255	Zimbabve	23
Venezüella	155	İran	33
Türkiye	94	Sri Lanka	26
İran	86	Türkiye	16
Sri Lanka	80	Kolombiya	14
Arjantin	66	Macaristan	10
Surinam	55	Rwanda	10
Etiyopya	38	Burkino Faso	10
Moldova	34	Somali	10

Kaynak: (Worldbank, 2022).

Lang (2010) son birkaç yılın ekonomik liberal ortodoksisine meydan okuyarak ekolojik halk sağlığı kavramına yer vermiştir. Bu kavramın ana unsurları içerisinde tüketici seçimi ve yeterliliklerine (veya eksikliklerine) yaptığı vurgu yapılarak on yıllardır süre gelen gıda sorununun sadece başka mübadele konusu olacak bir süre meta açısından farklı bir mal/meta olduğu, sosyal hakların reddedildiği ve devlet refahın gözetilmediği "piyasa" mekanizması ile bu malın adil ve tam dağılımının sağlanamayacağı belirtilmektedir. Ancak Ekolojik Halk Sağlığının alt başlıklarında kavramların içi doldurularak sosyal ve çevresel sorunların uzlaştırabileceği ifade edilmektedir (Lang (2010)'dan aktaran Fitzpatrick, 2014).

Çizelge 2: Gıda ve Ekonomik—Ekolojik—Sosyal Yoksulluk Bağlantıları Matrisi

	Gerekçe	Semptomlar	Çözüm Önerileri
Miktar	Özellikle en düşük gelire sahip olanlarla	Yetersiz beslenme, kötü beslenme, borç ve ısınma	Daha yüksek ücretler, sosyal haklar, vergi

	kıyaslandığında yüksek gıda maliyetleri	ya da yeme dengesinin yanı sıra daha yüksek hastalık riski	afları, vb. üst fiyatlama sınırları
Hareketlilik	Yaygın süpermarket; Kısıtlı seçenek ve Kısıtlı çeşitlilik. Gıda çölleri	Gıda güvensizliği, iyi kalitede gıdaya erişimin ve bulunabilirliğin sınırlı olması, Yoksullaşmış sosyal etkileşim	Piyasa düzenlemesi, Ana caddelerin ve diğer alışveriş bölgelerinin yeniden canlandırılması
Değerler	Sosyal sorunların bireyselleştirilmesi, Tüketici özgürlüğü ve Piyasa egemenliğinin varsayımı	Psikososyal riskler ve endişeler, işlenmiş gıdalara bağımlılık, Kültürel saygısızlık ve hoşgörüsüzlük, Yardımseverliğe olan güven çöküntüsü	Sosyal belirleyicilere yeniden vurgu yapılması, Yukarı akış/seçim-düzenleme
Kontrol	Gıda üretim sürecinden yabancılaşma ve dışlanma. Tüketicilerin sorumluluklarına vurgu	Dört büyük zincirin hakimiyeti, Yoksul haneler 'başarısız aracılar ve tüketiciler' olarak değerlendirilmesi	Gıda demokrasisi, Yukarı akış/seçim-düzenlemesi
Paylaşım	Gıda şirketlerinin hakimiyeti; tüketicinin pasifliği. Aşırı et ve süt ürünleri tüketimi	Negatif dışsallıklar, örneğin toprak ve su kapasitesi ile biyoçeşitlilik kaybı. Karbon emisyonlarına katkıda bulunan önlenebilir atıklar, örneğin düzenli depolama	Yeni üretici-tüketici bağlantıları. Çöp vergisi gibi yeni vergiler
Bakım	Fosil yakıtlara bağımlılıktan kaynaklanan enerji dengesizliği. Sosyal ve ekolojik zorunlulukların birbirinden ayrılması	Negatif dışsallıklar, örneğin toprak ve su kapasitesi ile biyoçeşitlilik kaybı. Karbon emisyonlarına katkıda bulunan önlenebilir atıklar, örneğin düzenli depolama	Ekolojik halk sağlığı, Sürdürülebilir, koruma amaçlı tarım ve su ürünleri yetiştiriciliği, Düşük karbonlu gıda zincirleri- yerel kaynak kullanım, yeni vergiler, örneğin atık vergisi

Kaynak: (Fitzpatrick, 2014).

Ekolojik halk sağlığı ana unsurları ise aşağıdaki gibi özetlenilebilir (Fitzpatrick, 2014):

- Gıda kalitesi (taze gıda, sürdürülebilir kaynaklar, yerel üretim)
- Sosyal adalet (hayvan refahı, adil ticaret, iyi çalışma koşulları)
- Çevre (su, iklim değişikliği, arazi kullanımı, toprak, biyoçeşitlilik, organik)
- Sağlık (güvenlik, beslenme, kültürel uygulamalar, örneğin pazarlama ve mağaza uyg.)
- Sosyal belirleyiciler (erişim, satın alınabilirlik, sosyoekonomik durum)

Ekolojik halk sağlığı, iklim değişikliği ve gıda hakları bağlamında çevresel sürdürülebilirlik, gıda güvenliği ve insan refahı arasındaki önemli etkileşimi vurgular. Gıda hakkının korunmasının sadece mevcut gıda erişimini ele almayı değil, aynı zamanda iklim değişikliğinin ekosistemler ve tarım üzerindeki uzun vadeli etkilerini en aza indirmeyi ve bunlara uyum sağlamayı gerektirdiğini kabul eder. Ekolojik halk sağlığı, değişen iklimin yarattığı tehditlere

dayanabilecek dirençli ve adil gıda sistemleri inşa etmek için kapsamlı bir strateji kullanır ve herkesin kendi kültürüne uygun sağlıklı, sağlıklı gıdaya erişimini sağlar.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Son yıllarda uzun süre devam eden yangın, kuraklık, sel ve depremlerin küresel gıda fiyatlarını artırması ile dünya gıda krizi ve gıda enflasyonu ile karşı karşıya kalmıştır. Gıda hakları gibi karmaşık bir konunun ele alınmasının gerekliliği ise çatışma kaynaklı yerinden edilme, yoksulluk, iklim değişikliği ve çevresel felaketler gibi artan küresel zorlukların bir araya gelmesiyle daha da artmıştır. Dolayısıyla gıda hakkı ve gıda güvenliği ülkelerin gündeminde daha fazla yer tutmaya başlamıştır. Uluslararası kuruluşlar gıda güvenliğine ilişkin çözüm arayışları içerisinde sıkı politikalar üretme çabası içerisine girmişlerdir. Gıda fiyatlarında yaşanan belirgin artışlar yoksul ve dar gelirli bireylerin gıda hakkına erişimini güçleştirmekte ve dünyada gıdaya erişecek ekonomik güce sahip olmayan, yetersiz beslenen insan sayısında ciddi artışlar yaşanmaktadır. Dünya Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), 2020 yılında dünyada yaklaşık 1 milyar insanın gıda hakkına erişemediği, 2 milyardan fazla insanın yetersiz beslenme ile karşı karşıya kaldığı, 3,5 milyardan fazla insanın ise gıda hakkına erişim sağlayacak ekonomik güce sahip olmadığını belirtmiştir. Gıda sektörü iklim değişikliğinden kaynaklanan çevre felaketlerinden doğrudan etkilenen bir sektördür. Küresel olarak gıda krizi ile mücadeleye ilişkin gerekli politikalar oluşturulurken gıda krizine sebep olan faktörlerin her biri göz önüne alınarak bütüncül bir yaklaşımla çözüm yolları aranmalıdır.

Dünyada bölgesel ve küresel olarak yaşanan savaş, çatışma, yoksulluk, iklim değişikliği ve çevre felaketlerinden dolayı yerinden edilmiş insan sayısında ciddi artışlar yaşanmıştır. 2022 yılı Dünya Göç Raporu verilerine göre, 2020 yılında 55 milyon kişi, 2021 yılında ise 89,3 milyon kişi savaş, çatışma, şiddet, iklim değişikliği veya çevre sorunları gibi zorunlu sebeplerle yerinden edilmiş ve yaşadığı ülkeden ayrılmak zorunda kalmıştır (IOM, 2022). Zorunlu olarak yaşadıkları hayatı geride bırakan yerinden edilmiş insanlar, içerisinde bulundukları ekonomik sorunlardan dolayı yoksulluk içerisinde hayat mücadelesi vermekte ve gıda hakkına erişim konusunda savunmasız kesimi oluşturmaktadırlar.

2022 Dünya Göç Raporu'nda yer alan istatistikler, milyonlarca insanın kontrol edilemeyen koşullardan kaçarak güvenlik arayışına girdiği zorunlu göçün ne kadar yaygın olduğunu da açıkça ortaya koymaktadır. Ancak bu ikilem istatistiklerden çok daha fazlasını içermektedir. Bu, sayısız insanın, özellikle de aramızdaki en zayıf insanların temel beslenme haklarının tehlikeye girdiği insani bir krizdir. Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri nedeniyle kadınlar, gıdaya erişimlerinin yanı sıra genel sosyal ve ekonomik refahları üzerinde de sıklıkla orantısız olumsuz etkilere maruz kalmaktadır. Ayrıca gıda yoksulluğu, toplumlarımızın geleceği olan çocuklar üzerinde yıkıcı etkilere sahip olup, çocukların gelişimi, büyümesi ve gelecekteki şansları üzerinde uzun vadeli etkiler yaratmaktadır.

Kadınlar açlık, yoksulluk ve gıdaya erişim konusunda erkeklere göre daha dezavantajlı konumdadır. Sahra altı Afrika bölgesi gibi dünyanın birçok bölgesinde kadınlar cinsiyet eşitsizliği ile karşı karşıya kalmakta, sosyal ve ekonomik haklara erişim konusunda ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Dünyanın birçok ülkesinde gıda üretiminde önemli rol oynayan kadınlar, içerisinde bulundukları ayrımcılık ve dışlanma sebebiyle kayıt dışı, güvencesiz ve düşük

ücretlerle istihdam edilmektedirler. Dolayısıyla bu durum kadınların gıda hakkına erişim konusunda daha dezavantajlı grup içerisinde yer almalarına sebep olmaktadır. Ayrıca yetersiz beslenme ve gıda eksikliğine karşı dezavantajlı olan bir diğer kesim çocuklardır. Besin yetersizliği bağışıklık sistemine zarar vererek vücudu hastalıklara karşı dirençsiz hale getirmektedir. Çocukların fiziksel ve zihinsel olarak büyümek, gelişmek için besleyici ve güvenli gıdaya ihtiyaçları vardır. UNICEF'in 2019 yılında yayımladığı Dünya Çocuklarının Durumu raporuna göre, dünyada 5 yaşın altındaki çocukların üçte biri yetersiz beslenmekte ve üçte ikisi, diyetlerinin kalitesiz olması nedeniyle yetersiz beslenme ve gizli açlık riski altındadır. Yoksul ve dar gelirli ailelerde çocuklar eğitim hayatına devam edememekte ve çocuk işçiliği kaçınılmaz hale gelmektedir.

Son dönemlerde savaş, insan hakları ve gıda güvencesi arasındaki bağlantıların en çarpıcı örnekleri Rusya-Ukrayna çatışması ve İsrail-Filistin çatışmasıdır. Bu yönüyle bu eser, uzun süreli çatışmadan etkilenen herkesin gıda hakkını korumak için uluslararası iş birliğine ve diplomatik çabalara duyulan ihtiyacın ve bu zorlukları ele almak için kapsamlı ve bütüncül bir yaklaşıma duyulan ihtiyacın altını da çizmektedir. Uluslararası toplum, bu sorunlarla mücadele ederken bu sorunların birbiriyle bağlantılı olduğunu kabul etmeli ve çözüm bulmak için bir araya gelmelidir. Acil gıda erişimini ele almanın yanı sıra, çabalar iklim değişikliği ve ilgili sorunlara karşı dayanıklılığı arttırmaya odaklanmalıdır. Kadınları güçlendirmek ve kaynaklara ve fırsatlara erişimde daha fazla toplumsal cinsiyet eşitliği sağlamak için toplumsal cinsiyete duyarlı politikalar ve özel girişimler gereklidir.

Gıda hakları ve zorunlu göçlerin azaltılması arayışlarımızda, çatışmaların çözümü, yoksulluğun azaltılması ve iklim değişikliğinin azaltılması ve uyum sağlanması gibi bu sorunların yapısal nedenlerine de odaklanılmalıdır. Kapsamlı bir çözüm çok taraflı iş birliğini, uluslararası anlaşmaları ve sürdürülebilir tarım için yardımı içermelidir. Herkesin gıdaya erişimini sağlamanın sadece hayırsever bir çaba değil, aynı zamanda bir adalet, insan hakları ve haysiyet meselesi olduğunu gözden kaçırılmamalıdır. Bu, herkesin sağlıklı ve kültürel açıdan uygun yemeklere erişebildiği bir toplum için ne kadar kararlı olduğumuzu gösterme şansıdır. İnsan olma gayemiz bizi böylesine büyük zorluklara anlayış, kararlılık ve uyumla karşılık vermeye itmektedir.

KAYNAKÇA

Adams, F., *The Right to Food: The Global Campaign to end Hunger and Malnutrition*, Palgrave Macmillan, 2021.

Aliyev, P., Rusya-Ukrayna Savaşı ve Afrika'da Gıda Güvenliği, Africania-İnönü Üniversitesi Uluslararası Afrika Araştırmaları Dergisi, 3 (1), 36-50, 2023.

Anadolu Ajansı (2022). "2023'te dünyayı Rusya-Ukrayna krizinin etkileri ve enerji krizi riski bekliyor", https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/2023te-dunyayi-rusya-ukrayna-krizinin-etkileri-ve-enerji-krizi-riski-bekliyor/2776757, (E.T. 27.10.2023).

Bernstein, H., Agrarian Political Economy and Modern World Capitalism: The Contributions of Food Regime Analysis, Journal of Peasant Studies, 43(3), 611-647, 2016, https://doi.org/10.1080/03066150.2015.1101456.

Colosio, V., Food. İçinde A. De Lauri, *Humanitarianism: Keyword*. Brill, 2016, https://www.jstor.org/stable/10.1163/j.ctv2gjwwnw.38

D'Odorico, P., Carr, J. A., Davis, K. F., Dell'Angelo, J., & Seekell, D. A., Food Inequality, Injustice, and Rights, BioScience, 69(3), 2019, 180-190. https://doi.org/10.1093/biosci/biz002.

Dowler, E. A., & O'Connor, D., Rights-based Approaches to Addressing Food Poverty and Food Insecurity in Ireland and UK, Social Science & Medicine, 74(1), 44-51, 2012. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2011.08.036.

Esterik, P. V., Right to Food; Right to Feed; Right to be Fed. The Intersection of Women's Rights and the Right to Food, Agriculture and Human Values, 16(2), 225-232, 1999 https://doi.org/10.1023/A:1007524722792.

Fitzpatrick, T., Food and Food Poverty. İçinde *Climate Change and Poverty: A New Agenda for Developed Nations*, Bristol University Press, Policy Press, 2014.

Food and Agriculture Organization (FAO) (2022). The State of Food Security and Nutrition in the World. https://www.fao.org/publications/sofi/en/, (E.T. 11.09.2022).

Golay, C., & Özden, M., *The Right to Food*. the Human Rights Programme of the Europe-Third World Centre (CETIM), 2012.

Hossain, N., & te Lintelo, D., A Common Sense Approach to the Right to Food, Journal of Human Rights Practice, 10(3), 367-387, 2018, https://doi.org/10.1093/jhumn/huy028.

International Organization for Migration (IOM) 2022 World Migration Report" (1 Aralık), Https://publications.Iom.Int/books/world-migration-report-2022, (E.T. 08.09.2023).

İNSAMER (2021). "Filistin'de İnsani Durum ve Hak İhlalleri" (15 Nisan), https://www.insamer.com/tr/filistinde-insani-durum-ve-hak-ihlalleri_3816.html.html, (E.T. 08.09.2023).

İNSAMER (2023). "İsrail İşgalinin Farklı Bir Boyutu: Gıda Güvenliği ve Su Sorunu", (31 Mart), https://www.insamer.com/tr/israil-isgalinin-farkli-bir-boyutu-gida-guvenligi-ve-su-sorunu.html, (E.T. 01.11.2023).

Jakobsen, J., Neoliberalising the Food Regime 'Amongst its Others': The Right to Food and the State in India, The Journal of Peasant Studies, 46(6), 1219-1239, 2019 https://doi.org/10.1080/03066150.2018.1449745.

Roser, M., & Ritchie, H., Food Prices. *Our World in Data*, 2021, https://ourworldindata.org/food-prices, (E.T. 08.09.2023).

United Nations. (t.y.). *Universal Declaration of Human Rights*. United Nations; United Nations. Geliş tarihi 11 Ağustos 2022, gönderen https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights

United Nations International Children's Emergency Fund (UNİCEF) (2019). The State of the World's Children. https://www.unicef.org/reports/state-of-worlds-children, (E.T. 10.09.2022).

Vivero Pol, J. L., & Schuftan, C. No Right to Food and Nutrition in the SDGs: Mistake or Success? *BMJ Global Health*, *1*(1), 2016, e000040. https://doi.org/10.1136/bmjgh-2016-000040

Worldbank. (2022). *Food Security Update*, https://www.worldbank.org/en/topic/agriculture/brief/food-security-update, (E.T. 31.10.2023).

TRT Haber (2023). "Rusya-Ukrayna Savaşı küresel ekonomiyi nasıl etkiledi?", https://www.trthaber.com/haber/dunya/rusya-ukrayna-savasi-kuresel-ekonomiyi-nasil-etkiledi-752972.html, (E.T. 27.10.2023).

KAMU YÖNETİMİNDE LİYAKAT SORUNU: ULUSAL VE ULUSLARARASI BELGELERDE LİYAKAT İLKESİ

Dr.Öğr.Üyesi İbrahim Halil GÜZEL

Siirt Üniversitesi

ibrahimhalil.guzel@siirt.edu.tr

Orcid No: 0000-0003-2671-7635

ÖZET

Liyakat, işe alımda, yükselmede, atanmada eşitlik esasına dayanarak herkes için aynı şartların uygulanmasını gerektirmektedir. Bunun tam tersi bir durumda ise işe alım süreçlerinde, yükselmede, atamada, işten çıkarmalarda, nitelikli, işi hak eden kişilerin getirilmemesi durumunu açıklamaktadır. Devlet teşkilatlanmasında, personelin seçimi, atanması, eğitilmesi bütün ülkeler için önem taşımaktadır. Siyasetin ortaya koyduğu politikaların, uygulama aşamasına geçilmesinde kamuya atanan personelin yetkinliği, liyakati oldukça önemlidir. Kamu kurumlarında, kamu yönetiminde liyakat sorunu denildiği zaman genellikle üst düzey kamu yöneticilerinin atanmaları, yükseltilmeleri akla gelmektedir. Aslında üst düzey yöneticilerin atanmaları önemli olmakla birlikte kamuda görev alan bütün personelin liyakat ilkeleri çerçevesinde istihdamının sağlanması gerekmektedir. Liyakat konusu bugün olduğu gibi geçmişte de devletlerin, üzerinde durduğu, düzenlemelerin yapıldığı konuların başında gelmektedir. Çalışma kapsamında liyakat konusuna yönelik kavramsal çerçeve çizildikten sonra ulusal ve uluslararası bazı metinlerde liyakat kavramı ile ilgili yapılan düzenlemeler incelenmektedir. Liyakat, devletlerin devamlılığında, sürekliliğinde kilit rol üstlenen kavramlardan biridir. Bu nedenle liyakat konusuyla ilgili geçmişten günümüze birçok çalışma yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Liyakat, Kamu Yönetimi, Hukuksal Düzenlemeler

THE PROBLEM OF MERIT IN PUBLIC ADMINISTRATION: THE PRINCIPLE OF MERIT IN NATIONAL AND INTERNATIONAL DOCUMENTS

ABSTRACT

Merit requires the same conditions to be applied for everyone on the basis of equality in recruitment, promotion and appointment. In the opposite case, it explains the situation of not bringing qualified and deserving people in recruitment processes, promotion, appointment, dismissals. In the organization of the state, the selection, appointment and training of personnel are important for all countries. The competence and merit of the personnel appointed to the public are very important in the implementation phase of the policies put forward by the politicians. When it comes to the problem of merit in public institutions and public administration, the appointment and promotion of senior public administrators generally come to mind. In fact, although the appointment of senior managers is important, it is necessary to ensure that all personnel working in the public sector are employed within the framework of merit principles. The issue of merit is one of the issues that states have focused on and regulations have been made in the past as well as today. Within the scope of the study, after drawing the conceptual framework for the subject of merit, the regulations made regarding the concept of merit in some national and international texts are examined. Merit is one of the concepts that play a key role in the continuity and continuity of states. For this reason, many studies on the subject of merit have been carried out and continue to be carried out from the past to the present.

Key Words: Merit, Public Administration, Legal Regulations

1.GİRİŞ

İnsanların yerleşik hayata geçmeleriyle birlikte, siyasi ve sosyal örgütlenmelerin bir sonucu olarak devlet mekanizmasına ihtiyaç duyulmuştur. Her toplum kendi tarihsel, kültürel, hukuksal yapılanmalarına uygun bir devlet modeli geliştirmiştir. Devlet bir taraftan insanların bir arada, huzur içinde, barış ortamında güvenli bir şekilde yaşamalarını sağlarken diğer taraftan hukuka uygun bir şekilde yaptırım gücünü iktidar gücünü de elinde bulundurmaktadır. Devlet yapılanmasında kamu yönetiminin önemli bir işlevi bulunmaktadır. Devlet teşkilatı içerisinde yer alan kurum ve kuruluşların işleyişi kamu yönetimi aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Kamu hizmetlerinin yürütülmesinde, bu hizmetleri yerine getirecek kadroların belirlenme şekilleri önemlidir. Burada liyakat kavramı karşımıza çıkmaktadır. Liyakat sistemi, sadece kamu hizmetlerine girişte değil sonrasını da kapsayan bir süreçtir. Kamu hizmetlerine girerken, yükselirken, görevden ayrılırken, farklı bir kadroya atanırken yapılacak işlemlerin liyakat ilkesine uygun gerçekleştirilmesi kamu hizmetlerinin başarılı bir şekilde sunulmasıyla yakından ilişkilidir. Liyakat sisteminin uygulanmadığı, sistemlerde bunun yerini kayırmacılık, nepotizm almaktadır. Liyakat sisteminin tam tersine, eşitlik, adalet, görevin gerektirdiği niteliklere sahip olma özellikleri önem taşımazken, eş, dost, akraba, hemşehri gibi nitelikler ön plana çıkmaktadır. Bu sorunları ortadan kaldırarak, liyakat ilkesine uygun bir personel sistemi kurabilmek için uluslararası ve ulusal alanda sözleşmeler, düzenlemeler yapılmaktadır.

2.LİYAKAT KAVRAMI

Liyakat, Arapça kökenli bir kelimedir. “lyk” layık kökünden gelmektedir. Kelime anlamı olarak layık olmadır. Güncel Türkçe sözlük, liyakatı, “*Bir kimsenin, kendisine iş verilmeye uygunluk, yaraşırlık durumu*” ve “*yeterlilik”* şeklinde açıklamaktadır (TDK, 2023). Liyakat, bir görevi yapabilme gücü, kudreti olarak da tanımlamak mümkündür (Şen, 1995).

Liyakat kavramı, kamu personeli yönetimi kapsamında iki farklı şekilde tanımlanmaktadır. İlk olarak liyakatin, bir işe en uygun kişinin alınmasını ifade ederken, ikinci olarak da belirli özellikleri taşıyan bir personel sistemi olarak tanımlanmaktadır. Birinci liyakati dar anlamda açıklarken ikincisi daha geniş ele almaktadır. Geniş anlamda liyakat, etkin, verimli bir personel sisteminin kurulmasına imkan sağlayan kurallar bütünü olarak tanımlanmaktadır (Şen, 1995).

Liyakat devlet kadrolarına gereken özellik ve yeteneklere sahip olan en yetkin kişilerin alınmasını gerektirmektedir. Kişilerin devlet memurluğuna girerken ve çalışma hayatlarında uygulanacak kurallarda keyfi ve kişisel uygulamalarda, siyasi parti müdahalelerinden arınmış yalnızca hizmetin gerektirdiği nitelikler doğrultusunda objektif düzenlemelerin uygulanması gerekmektedir (Tortop, 1999)

Liyakat kavramı sadece yeteneğe değil çok çalışmaya da vurgu yapmaktadır. Liyakat sistemi sayesinde insanlar kendi doğal yetenekleri sonuna kadar kullanma imkanına sahip olabilmektedirler. Liyakat sistemi ile toplumsal hareketliliğin daha esnek bir yapıda olması sağlanmaktadır (Heywood, 2015:188-190).

Tarafsızlık ve hizmete uygunluk liyakat sisteminin uygulanmasında iki önemli unsurdur. Kamu yönetiminde tarafsızlık ilkesi bireylerin hem istihdam edilmelerinde hem de rütbe ve yükselmelerinde tarafsız bir şekilde davranılmasını gerektirmektedir. Burada “idarenin takdir yetkisi” önemli bir konuma gelmektedir. Atamalarda, yükseltilmelerde idarenin takdir yetkisi liyakat prensiplerine uygun olduğunu söylemek pek mümkün görülmemektedir (Aykaç, 1990).

3.LİYAKAT KAVRAMININ ÖZELLİKLERİ

Günümüzde devletten beklenen görevlerin, hizmetlerin artması, kamu hizmetlerinin sunumunda niteliğin artması, kamu ile özel ayrımının gün geçtikçe azalması, kamu hizmetlerinde yer alacak personelin uzmanlaşmış, liyakat sahibi olması bugün genel kabul görmektedir. Liyakat sisteminin tersi olan kayırmacılık sisteminin sebep olduğu olumsuzluklar ve bu olumsuzlukları olabildiğince azaltmak için geliştirilen liyakat sisteminin taşıması gereken bazı ilkeler bulunmaktadır. Liyakat sistemi, kamu hizmetlerine girişte eşitliği sağlamaktadır.

Kamu hizmetlerinin, devletin görevleriyle doğru orantılı olarak hem nicelik hem de nitelik açısından arttığını söyleyebiliriz. Devletin büyümesi, gelişmesi, uzmanlaşmaya dayalı bir yapılanmayı gerekli kılmaktadır. Bunun sonucu olarak nitelikli personelin istihdam edilmesinin gerekliliği önem taşımaktadır. Gerek kamu kurumlarının yapısı gerek sunulan hizmetlerin özellikleri, kamu kurumlarını bu görevlerin gereğini yerine getirebilecek personeli istihdam etmek zorunda bırakmaktadır (Şen, 1995:77).

Eşitlik ilkesi, hiç kimsenin, dini, dili, uyruğu, cinsiyeti, rengi, inancı gibi nedenlerle farklı uygulamalara maruz kalmaması şeklinde tanımlamak mümkündür. Eşitlik ilkesinin tam manasıyla hayata geçirilmesi hukuk devletinin uygulandığı sistemlerde mümkün olabilmektedir. Çünkü eşitlik ilkesi, hukuk devletinin en önemli koşullarından biridir (Gözler, 2000). 1982 Anayasasının 10.maddesi de eşitlik konusuyla ilgili düzenleme içermektedir.

"*Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz. Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde... kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar."* (1982 Anayasa, m.10).

Yarışma ve Yeterlik Sınavları, kamuya personel alımında sınav sisteminin uygulanması liyakat ilkesinin hayata geçirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Eşitlik ilkesinin sağlanması yine objektif herkesin girebileceği yarışma sınavları ile mümkün olmaktadır.

Hizmete uygunluk, hizmette kalma görevde yükselme kriterleri liyakat ölçüleri çerçevesinde uygulanabilmesi, herkes açık, yaygın bir duyuru ile değerlendirmede nesnelliğin sağlandığı sınavlarla sağlanmaktadır (Güler, 2013:152).

Adil ve Yeterli Ücret, kamu hizmetlerinin etkin bir şekilde yerine getirilmesi, kamu personelinin işini sahiplenmesinde adil ve yeterli bir ücret sisteminin uygulanması gerekmektedir.

Hizmetin gerektirdiği özelliklere sahip nitelikli kamu personeli istihdam etmek ve bu kişilerin memuriyette görevlerine devam edebilmeleri için ulusal ve uluslararası gelişmeler dikkate alınarak eşit işe eşit ücret uygulaması hayata geçirilmeli ve memurlara verilen ücret kişilerin memuriyeti seçmesinde olumlu etki oluşturmalıdır (Giritli, 2001).

Tablo1.Merit Sistem İlkeleri ve Yasaklanmış Personel Uygulamaları

Merit Sistem İlkeleri	**Yasaklanmış Personel Uygulamaları**
1.İşe Alım Seçim ve İlerleme: İşe girişte toplumun bütün kesimlerinin eşit katılımını sağlayan nesnel sınavlar yapılmalı	1.Çalışanlara, iş başvurusu yapanlara ayrımcılık(ırk, dil, din, cinsiyet, siyasi görüş, ulusal köken ...)
2.Eşitlik: Çalışanlar hiçbir ayrım gözetilmeksizin eşit muamele görmeli, özel hayatı ve anayasal hakları korunmalı	2.Başvuranın nitelikleri, özellikleri dışındaki tavsiyeleri dikkate almak
3.Ücret: Eşit işe eşit ücret…	3.Çalışanları siyasi eylemlere zorlamak
4.Davranış: Çalışanlar kamu yararı için çalışmalı	4.Bir kişinin bir pozisyon için rekabetten çekilmesine etki etmek
5.İşgücünün Kullanımı: İşgücü, etkili ve verimli bir şekilde kullanılmalı	5. Bir kişinin istihdam için rekabet etme hakkının engellenmesi
6.İşgücünün Korunması: Çalışanlar performanslarına göre korunmalı, standartlara ulaşmak için performansını artıranlar ile artırmayanlar ayrılmalı	6.Bir kişinin istihdama ilişkin beklentilerini kolaylaştırmak veya zorlaştırmak
7.Çalışan eğitimi ve Geliştirme: Performans artırmaya yönelik eğitimler verilmeli7	7.Nepozitzm: Tanıdığı istihdam etmek, atamak, yükseltmek
8.Tarafsızlık: Çalışanlar, keyfi siyasi eylemlere ve baskılara karşı korunmalı, kamusal yetkisini seçimi etkilemek için kullanmamalı	8.Kurumda yasadışı, etik olmayan durumları bildirenlere karşı misilleme
9.Kamu Yararı: Çalışanlar, yasa ihlali, kötü yönetim, kaynak israfı için tehlikeleri bildirimlerinde korunmalı	9.Yasa ihlali
	10. Açıklanmaması gereken bilgilerin paylaşımı

Kaynak. Schewemle'akt Kayar, 2021).

4.ULUSAL VE ULUSLARARASI BELGELERDE LİYAKAT

Liyakat esasına dayanan bir sistem kurulabilmesi için yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Kişilerin eşitlik ilkesine uygun, hiçbir ayrım gözetilmeksizin kamu kurumlarına girebilmeleri yasal güvence altına alınmalıdır. Liyakat kavramı bugün olduğu kadar geçmişte de önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle birçok belgede, yasada, sözleşmede liyakat kavramına yer verildiği görülmektedir.

4.1.Uluslararası Belgelerde Liyakat

Virginia İnsan Hakları Bildirisi: 12/06/1776 tarihli bildiriye göre

"*Herkese açık kamu görevinde bulunan, hiçbir kişi ya da kişiler topluluğu, kamu yararına ters düşecek, özel ve ayrı kazançlar ya da ayrıcalıklar sağlayamaz; bu görevler devredilemeyecekleri gibi, memurların, milletvekillerinin ve yargıçların makamları da babadan oğula geçmemelidir."*

Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi: 29/08/1789 tarihli bildiride liyakat ilkesine vurgu yapılmaktadır.

«Yasa, genel iradenin ifadesidir. Tüm yurttaşların gerek bireysel olarak, gerekse temsilcileri aracılığı ile yasanın oluşturulmasına katılma hakları vardır. Yasa herkesi aynı şekilde korumalı veya cezalandırmalıdır. Yasa önünde eşit olan tüm yurttaşlar, kapasitelerine göre ve erdemleri ile yetenekleri dışında hiçbir ayrım gözetmeksizin her türlü kamu görevi, rütbe ve makamlarına eşit olarak kabul edilirler.»

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi: 10/12/1948 tarihli beyannamede liyakat ilkesine yönelik düzenlemeler bulunmaktadır.

«Herkes yasa önünde eşittir ve ayrım gözetilmeksizin yasanın korunmasından eşit olarak yararlanma hakkına sahiptir.»

«Herkes, doğrudan veya serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığı ile ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir. Herkesin ülkesinin kamu hizmetlerinden eşit olarak yararlanma hakkı vardır»

Uluslararası anlaşmalardan bir diğeri Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi'nde bireylerin kamu hizmetlerine istihdam edilmeleri konusunda düzenleme bulunmaktadır. Sözleşme ile sözleşmeye üye olan bütün vatandaşların, tarafsız ve eşit şekilde kişilerin yetenekleri, bilgileri esas ölçüt olarak alınarak liyakat esasına göre kamu görevlerine girme hakları sağlanacaktır.

4.2.Ulusal Düzenlemelerde Liyakat

1982 Anayasasının 70.maddesi liyakat ile ilgili düzenleme getirmektedir. Söz konusu madde;

"Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir. Hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez." (1982 Anayasası, m.70). hükmü ile kamu görevine girerken kişinin bilgisinin, yeteneğinin, uzmanlığının önemine vurgu yapılarak liyakat sistemine yer verilmektedir.

657 Devlet Memurları Yasasında yer alan "Temel İlkeler" başlıklı hüküm içerisinde 3. Madde ile liyakat konusunun önemi vurgulanmaktadır.

"Devlet kamu hizmetleri görevlerine girmeyi, sınıflar içinde ilerleme ve yükselmeyi, görevin sona erdirilmesini liyakat sistemine dayandırmak ve bu sistemin eşit imkanlarla uygulanmasında Devlet memurlarını güvenliğe sahip kılmaktır." (657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu, m.3).

657 Devlet Memurları Kanunun 41.maddesi de memuriyete atanmada eğitim ile ilgili düzenlemeler getirmektedir.

"Genel olarak ortaokulu bitirenler memur olabilirler. Ortaokul mezunlarından istekli bulunmadığı takdirde ilkokulu bitirenlerin de alınması caizdir. Bir sınıfta belli görevlere atanabilmek veya bu görevlerde belli derecelere yükselebilmek için, kuruluş kanunları veya bu kanun, Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ve kuruluş kanunlarına dayanılarak çıkarılacak yönetmelikler ile işin gereğine göre daha yüksek öğrenim dereceleri veya muayyen fakülte, okul veya öğrenim dallarını veya meslek içi veya

meslekle ilgili eğitim programlarını bitirmiş olmak veya yabancı dil bilmek gibi şartlar konulabilir" (657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu, m.41).

657 Devlet Memurları Kanunun 50.maddesi de memuriyete atanmada sınav ile ilgili düzenlemeler getirmektedir.

"Devlet kamu hizmet ve görevlerine Devlet memuru olarak atanacakların açılacak Devlet memurluğu sınavlarına girmeleri ve sınavı kazanmaları şarttır" (657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu, m.41).

5.SONUÇ

Liyakat sorunu, gelişmiş, gelişmekte olan bütün ülkeleri ilgilendiren, üzerinde çalışılan konuların başında gelmektedir. Sadece günümüzde değil geçmişte de liyakat meselesi üzerinde birçok çalışma yapılmış, devlet yöneticilerine liyakatin önemini gösteren raporlar sunulmuştur. Modern devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte, kamu hizmetleri hem nicelik hem de nitelik olarak sürekli artmaya başlamıştır. Devletten beklenen hizmetlerin kalitesinin de artması toplumun önemli bir beklentisi olmuştur. Sunulan kamu hizmetlerinin artması, bu hizmeti sunacak kişilerin de nasıl belirleneceği konusunu gündeme getirmektedir. Kamu hizmetini yerine getirmesi beklenen kişilerde aranması gereken en temel özellik, bu işin gerektirdiği niteliklere, yeteneklere sahip olup olmadıklarıdır. Bunu belirleyebilmek için objektif kurallara dayanan bir sistemin oluşturulması gerekli görülmektedir. Liyakat ilkesini dikkate alan mekanizmalar geliştirilmekte, hizmete en uygun kişinin seçileceği yöntemler ortaya konulmaktadır. Liyakat konusu sadece, göreve başlarken değil, görev süresi boyunca ilerlemelerde, yükselmede, yer değiştirmede, atamalarda da dikkat edilmesi, üzerinde durulması gerekmektedir. Bir ülkede personel sisteminin liyakat ve kariyer ilkesine dayanması, devletin teşkilatlanması, hedeflerine ulaşması, toplumsal adaletin sağlanmasına yardım olacaktır. Ulusal ve uluslararası düzenlemeler de liyakat ilkesinin önemi vurgulanmakta hizmete girişte kişinin yeteneğinden başka koşullar aramanın doğru olmadığı belirtilmektedir. Bu ilkelerin hayata geçirilmesi için devletler de kendi iç hukuk düzenlemelerinde liyakat ilkesine bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak yer vermektedirler.

KAYNAKÇA

Aykaç, B. (1990). Personel Yönetiminde Yeterlik İlkesi. Amme İdaresi Dergisi, 23(4),

91-109.

Giritli. İ. (2001). İdare Hukuku, Der yayınları, Ankara.

Gözler, K. (2000). Türk Anayasa Hukuku, Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa, 2000.

Güler, B. A. (2013). Kamu Personeli: Sistem ve Yönetim. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Heywood, A. (2015). Siyasetin Temel kavramları. Ankara: Adres Yayınları.

Kayar, N.(2021). Kamu Personel Yönetimi, Ekin Yayınevi: Bursa

Şen, M. L. (1995). Liyakat İlkesi ve Türk Personel Sistemindeki Uygulaması, *Amme İdaresi Dergisi*, Mart 1995, 28(1), s.77-92

Tortop, N. (1999). Personel Yönetimi. Ankara: Yargı Yayınları

Türk Dil Kurumu, (2023). https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 08.12.2023

1982 Anayasası, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf Erişim Tarihi: 09.12.2023

Virginia İnsan Hakları Bildirgesi, https://tr.wikisource.org/wiki/Virginia_%C4%B0nsan_Haklar%C4%B1_Bildirgesi Erişim Tarihi: 08.12.2023

İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, https://tr.wikisource.org/wiki/%C4%B0nsan_ve_Yurtta%C5%9F_Haklar%C4%B1_Bildirisi Erişim Tarihi: 08.12.2023

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf Erişim Tarihi: 08.12.2023

657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=657&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 Erişim Tarihi: 09.12.2023

TARIMSAL KREDİLERE İLİŞKİN GÜNCEL DEĞERLENDİRMELER

Öğr. Gör. Dr.,Ümmühan MUTLU [1], Öğr. Gör. Dr. Bahar CAN [2]
[1] Kocaeli Üniversitesi, Hereke Ömer İsmet Uzunyol MYO, ummuhan.mutlu@kocaeli.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-6277-228X
[2] Kocaeli Üniversitesi, İzmit MYO, baharcan@kocaeli.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-1096-7875

ÖZET

Ülkelerin ekonomik ve sosyal hayatlarında, tarımsal ürünlerin üretimi ve ticareti konusu önem arz etmektedir. Tarımsal ürünlerin üretimi ve ticaretinin arttırılmasına yönelik çabalarda karşılaşılan en temel problemlerden olan tarım sektörünün finansmanına yönelik araştırmalar, tarım sektöründe yer alan aktörler, araştırmacı ve uygulayıcılar tarafından dikkatle takip edilmektedir.

Tarım işletmelerinde sermaye yetersizliği dolayısıyla ortaya çıkan finansman ihtiyacının giderilmesinde işletme dışı kaynaklara yönelim söz konusu olmaktadır. Tarım sektörünün yapısal olarak diğer sektörlerle kıyaslandığında, mevsimsel bir yapıya sahip olması ve doğal koşullara bağlı oluşu, risk ve belirsizlik düzeylerinde artışa sebep olmaktadır. Birçok sektörde olduğu gibi tarım sektöründe de tarımsal finansmana ilişkin olarak temel finansal eksikliklerin giderilmesi ve tarımsal üretimin sürdürülebilir hale gelmesi amacıyla, tarımsal kredilere başvurulmaktadır. Bu araştırmanın konusu olan tarımsal kredilere ilişkin olarak toplam krediler içindeki payı, sektörel kredi dağılımları, yıllar itibariyle tarımsal kredilerin istatistiki karşılaştırılması, bölgeler ve yıllar bazında bulgular neticesinde değerlendirmelere ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarımsal Krediler, Tarımsal finansman, Tarım, Finans

ABSTRACT

The production and trade of agricultural products is important in the economic and social lives of countries. Research on financing the agricultural sector, which is one of the most fundamental problems encountered in efforts to increase the production and trade of agricultural products, is carefully followed by actors, researchers and practitioners in the agricultural sector. In order to meet the financing needs arising from capital insufficiency in agricultural enterprises, there is a tendency to turn to external sources. Compared to other sectors, the fact that the agricultural sector has a seasonal structure and is dependent on natural conditions causes an increase in risk and uncertainty levels. As in many sectors, agricultural loans are used in the agricultural sector in order to eliminate basic financial deficiencies regarding agricultural financing and to make agricultural production sustainable. Regarding agricultural loans, which are the subject of this research, evaluations have been reached as a result of their share in total

loans, sectoral loan distributions, statistical comparison of agricultural loans by years, and findings on a regions and years basis.

Keywords: Agricultural loans, Agricultural finance, Agriculture, Finance.

1. GİRİŞ

Tarım sektörü ele alındığında, sadece bitkisel ve hayvansal üretim ile yeterli kalmayıp kapsamına balıkçılık ve su ürünleri ile ormancılık sektörü faaliyetlerinin de girdiği çok geniş bir alandan oluşmaktadır. Bu kapsamlı sektörde üretim miktar ve kalitesini arttırmaya yönelik uygulamaların yanı sıra sektörde karşılaşılan zorluklar ve bunlara yönelik geliştirilmeye çalışılan çözüm önerileri, tarım sektöründe yer alan aktörler, araştırmacı ve uygulayıcılar gibi birçok kesim tarafından ilgiyle izlenmektedir. Bu nedenle, tarım sektörünün en temel problem noktalarından birini oluşturan tarımsal finansmanın ne şekilde karşılanacağı sorusu önem kazanmaktadır. Birçok sektörde olduğu gibi tarım sektöründe yer alan işletmelerin de sermaye yetersizliği problemi yaşadıkları bilinmektedir. Bu nedenle finansman ihtiyacının temininde, işletme dışı yabancı kaynaklara başvurulmaktadır. Tarımsal krediler, tarım işletmelerinin ihtiyaç duyduğu yabancı kaynaklar içerisinde en çok kullanılan finansal araçlardandır.

Tarım, dünya nüfus artışı yoluyla sürekli olarak talebinin de artış gösterdiği, tüm canlıların genel yaşamsal gereksinimlerini sağladıkları ciddi bir öneme sahip bir sektör olarak tanımlanmaktadır. Dünya genelinde incelemeler yapıldığında, tarıma elverişli arazilerde sınırlılık dolayısıyla, teknolojik üretim yöntemlerine başvurulması ve bu yöntemlerden alınan verimin arttırılması, maliyeti nedeniyle kitlesel üretim yöntemlerinin tercihi kaçınılmazdır. Bu nedenledir ki, tarımda sermaye yoğun üretim yöntemlerine duyulan sürekli gereksinim, finansman sorununu ve tarımsal kredilerin gelişimine duyulan ihtiyacı ön planda tutmaktadır (Önder, 2023).

Türk tarım sektöründe, aile işletmelerinin yoğunluğu ve aile başına düşen toprak miktarının sınırlı oluşu, nüfus yoğunluğu, yapısal eksiklikler ve kullanılan üretim yöntemlerinin yetersizliği gibi konular nedeniyle tarım işletmelerinde sermaye yetersizlikleri doğmaktadır (İnan 2016). Tarımsal üretimin sürdürülebilirliği açısından kullanılan teknolojik yöntemlerin geliştirilme ihtiyacı, çiftçiler ve tarımsal işletmelerin sabit varlık yatırımlarında artış oluşturacak teknolojik yatırımlara girişmesini öne sürmektedir. Bu kapsamda üreticilerin bu sermayeyi finanse etmede tarımsal desteklemelerin yanı sıra kamu ya da özel bankalarca sunulan tarımsal kredilerden yararlanmaları dolayısıyla kredi kullanımlarını arttıracaktır. Bu durum ekonomik hayatta gelişmeye ve sektörel ihtisas kredileri veren kurumların sayısında artışa yol açacaktır (Terin vd., 2014).

Tarım işletmeleri, gereksinim duyduğu sermaye ihtiyaçlarını kredi temini yolu ile örgütlenmiş (teşkilatlanmış), örgütlenmemiş (teşkilatlanmamış) kredi kuruluşlarından ve özel kişilerden karşılamaya çalıştıkları görülmektedir (Özvardar, 2019). Örgütlenmiş kredi kuruluşları; TC Ziraat Bankası (TCZB), Tarım Kredi Kooperatifleri (TKK) ve Tarım Satış Kooperatifleri

(TSS)'dir. Örgütlenmemiş kredi kuruluşları özel bankalardan oluşsa da ayrıca, özel kişiler akrabalar, tefeciler de bu grupta sayılmaktadır (Özvardar, 2019). Örgütlenmiş kredi kuruluşlarından kredi temininin bürokratik işlemlerin çokluğu ve sınırlamalara tabi tutulma ve zamanında ihtiyacın karşılanamaması gibi dezavantajlarının olması üreticileri örgütlenmemiş kredi kuruluşlarına yöneltmektedir. Örgütlenmemiş kredi kuruluşlarında ise daha yüksek oranlar ve maliyet görülmektedir (Demirtaş, 2015' den aktaran Özvardar, 2019).

Bu araştırmada, son 5 yılı içine alan bir perspektifte tarım sektöründe yararlanılan tarımsal kredilerin toplam krediler içindeki payı, sektörel kredi dağılımları, yıllar itibariyle tarımsal kredilerin istatistiki olarak karşılaştırılması, bölgeler ve yıllar bazında elde edilen bulgular neticesinde değerlendirmeler yapılmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

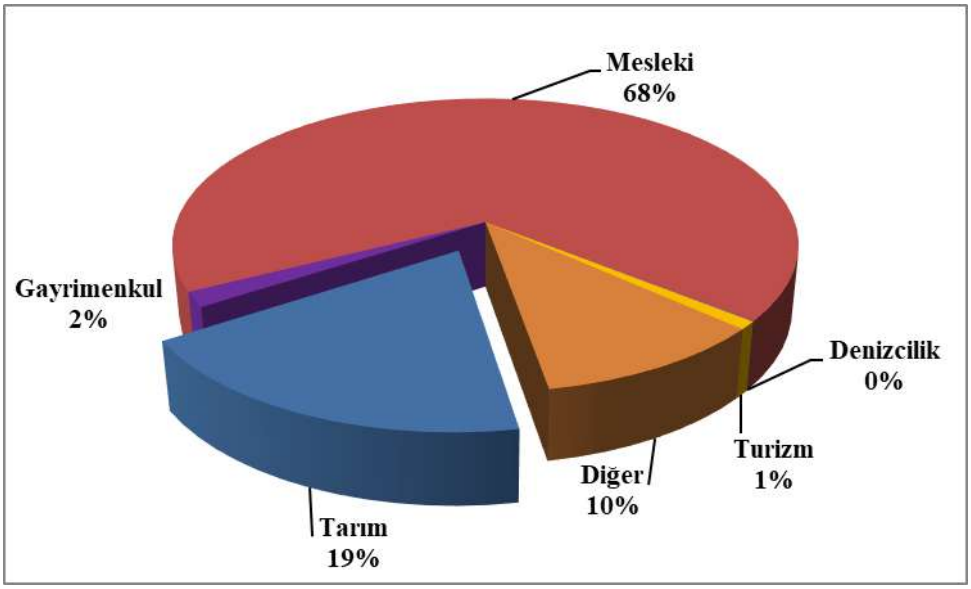
Çalışmada araştırılan konu tarım sektörünün finansmanına yönelik olarak kullandırılan kredilere yönelik olarak Türkiye Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK), Türkiye Bankalar Birliği (TBB) verilerinden yararlanılarak, araştırmalardan elde edilen sonuçlarla değerlendirmelerde bulunulmuştur. Çalışmada çeşitli kurumlardan elde edilen 2018-2023 dönemi verileri ele alınmış, yüzde ve indeks hesaplamaları yapılmış, çizelge ve grafikler halinde sunulmuştur.

Çizelge 1'de görüldüğü üzere, 2019 ve 2023 yılları arasında tarım sektöründe kredi dağılımına ilişkin olarak kısa vadeli nakdi krediler, orta ve uzun vadeli nakdi krediler ile takipteki kredilerin dağılımı ile toplam nakdi kredi dağılımları görülmektedir. Tarım, avcılık ve ormancılık bazında yıllar itibariyle kredi dağılımları incelendiğinde, 2019,2020 ve 2021 yıllarında toplam nakdi krediler değerlendirildiğinde yıllık bazda sırasıyla, 2019 dan 2020 ye geçişte %23, 2020 den 2021 e geçişte %12, 2021' den 2022' ye geçişte %95' lik ciddi bir artış görülürken bu artışta Tarım kredi kooperatiflerinin çeşitli enstrümanları devreye sokarak kredi miktarına katkıda bulunmasının, diğer yandan Ziraat Bankasının tarım ekosisteminin finansmanı projesiyle kullandırdığı kredi miktarını ikiye katlamasının etkisi olduğu görülmektedir. 2022' den 2023 e geçişte de yine %75 lik bir kredi artışı görülmektedir.

Çizelge 1. 2019-2023 Yılları Arasında Tarım Sektöründe Kredi Dağılımı

		2019			
Sektörel Kredi Dağılımı (bin TL)	**Kısa Vadeli Nakdi Krediler**	**Orta ve Uzun Vadeli Nakdi Krediler**	**Nakdi Krediler**	**Takipteki Krediler**	**Toplam Nakdi Krediler**
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	345.472.623	885.793.665	1.230.370.318	54.638.734	1.182.647.495
Tarım	340.568.921	869.570.049	1.210.138.970	53.977.069	1.159.913.731
Avcılık	306.660	483.776	790.436	38.782	829.218
Kereste ve Orman Ürünleri	4.597.042	15.739.840	19.440.912	622.883	21.904.546
		2020			
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	406.964.242	985.377.694	1.392.341.936	63.974.210	1.456.316.146
Tarım	401.117.361	972.212.418	1.373.329.779	63.440.563	1.436.770.342
Avcılık	347.791	425.476	773.267	16.262	789.529
Kereste ve Orman Ürünleri	5.499.090	12.739.800	18.238.890	517.385	18.756.275
		2021			
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	492.595.894	1.236.283.420	1.728.844.128	56.005.586	1.640.773.247
Tarım	488.143.554	1.224.509.881	1.712.653.435	55.574.786	1.624.207.129
Avcılık	224.591	506.656	696.061	15.575	656.261
Kereste ve Orman Ürünleri	4.227.749	11.266.883	15.494.632	415.225	15.909.857
		2022			
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	922.412.077	1.618.603.378	2.517.955.848	41.773.383	2.569.248.952
Tarım	906.427.983	1.604.118.811	2.487.553.142	41.407.564	2.536.451.422
Avcılık	777.028	622.148	1.333.221	19.529	1.352.750
Kereste ve Orman Ürünleri	15.207.066	13.862.419	29.069.485	346.290	31.444.780
		2023*			
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	1.567.429.929	2.910.542.139	4.834.971.231	26.467.259	4.501.795.224
Tarım	1.532.833.933	2.893.418.016	4.783.251.112	26.192.677	4.449.800.523
Avcılık	1.229.310	654.129	1.883.439	16.624	1.900.063
Kereste ve Orman Ürünleri	33.366.686	16.469.994	49.836.680	257.958	50.094.638

Kaynak: https://www.bddk.org.tr/BultenAylik *10 ay üzerinden hesaplanmıştır.

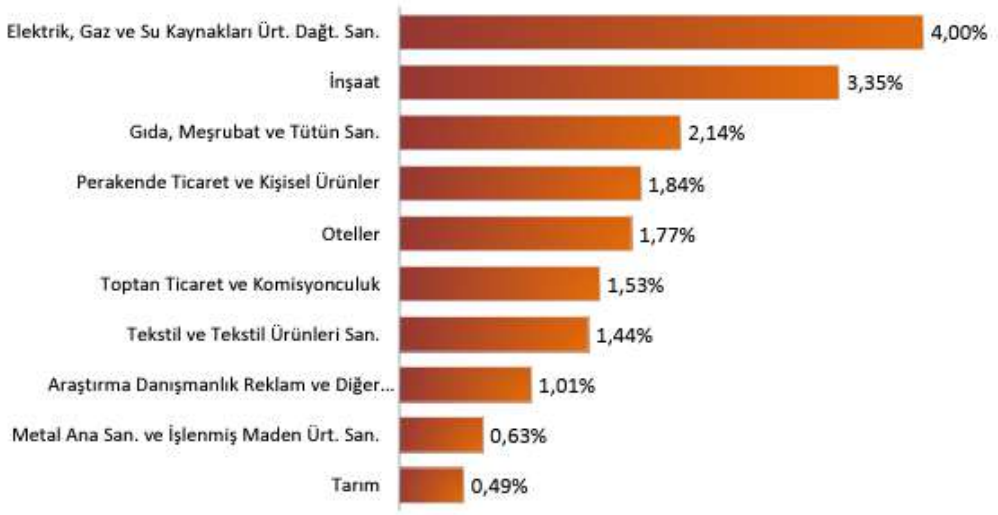
Görsel 1. 2022 Yılına Göre Türkiye' deki İhtisas Kredilerinin Dağılımı (%),
Kaynak: www.tbb.gov.tr

Görsel 1' de görüldüğü üzere Türkiye' de sektörel finansman açısından ihtisas kredilerinin dağılımı incelendiğinde, diğer mesleki sektörler toplamından sonra tarım sektörünün ihtisas kredilerinin %19 luk bir orana tekabül ettiği sonucuna ulaşılmaktadır.
Çizelge 2' ye göre BDDK'dan alınan veriler doğrultusunda, kullandırılan tarım kredilerinin bölgelere göre dağılımı yıllar itibariyle verilmiştir. Kredi kullanımının Ege bölgesinde birinci sırada, Akdeniz bölgesinde ise ikinci sırada yer aldığı bilgisi mevcuttur. Batı Anadolu, Orta Anadolu ve Batı Marmara bölgesinin de sırasıyla bu bölgeleri takip ettiği görülmektedir.

Çizelge 2: İhtisas Kredisi Olarak Tarım Kredisinin Bölgelere Göre Dağılımı (%)

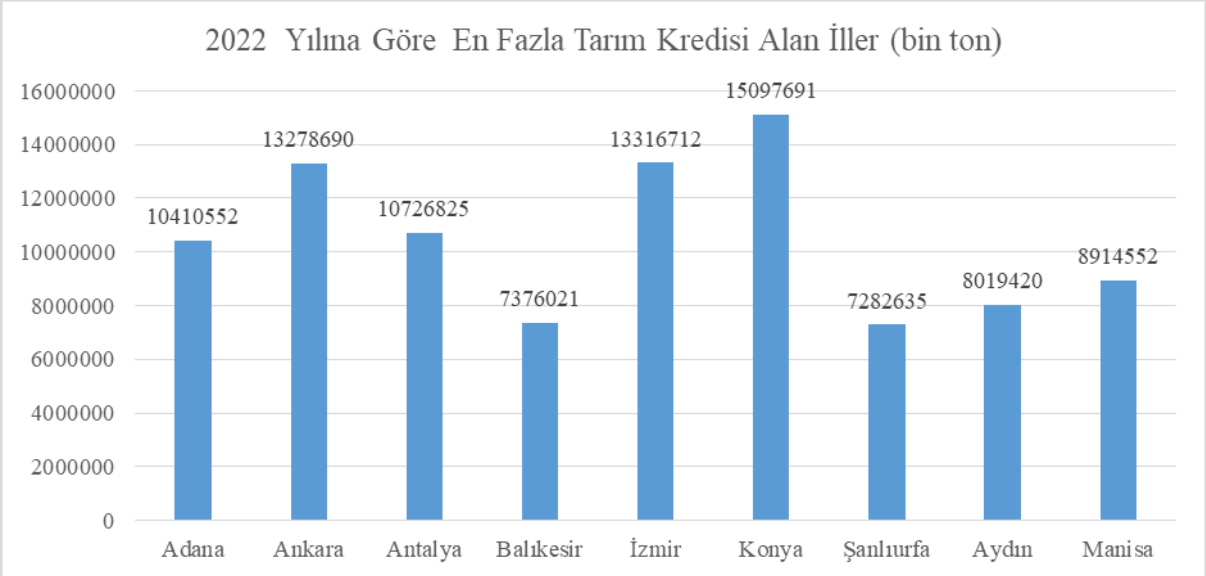
Bölgeler	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**% Dağılım**
			Tarım Kredisi (bin TL)			
Akdeniz	13.063.006	14.462.469	17.801.077	24.036.916	40.641.779	16,18
Batı Anadolu	8.322.247	12.173.592	10.778.688	14.890.239	30.497.427	12,14
Batı Karadeniz	5.368.734	5.797.599	6.805.022	9.286.572	18.254.413	7,27
Batı Marmara	6.672.731	7.070.014	8.185.999	11.217.852	21.208.213	8,44
Doğu Karadeniz	1.831.073	2.277.449	2.351.429	2.957.997	5.224.056	2,08
Doğu Marmara	5.894.553	6.627.960	7.458.955	9.924.035	19.556.149	7,78
Ege	14.497.746	16.502.673	18.642.257	24.748.853	45.917.968	**18,28**
Güneydoğu Anadolu	6.977.904	7.869.801	9.005.108	12.373.604	25.796.208	10,27
Kuzeydoğu Anadolu	3.535.222	3.904.274	4.152.380	5.082.202	8.023.834	3,19
Orta Anadolu	7.617.504	8.417.320	10.224.561	13.929.085	26.952.068	10,73
Ortadoğu Anadolu	2.933.062	3.281.094	4.004.896	4.929.715	9.150.199	3,64

Kaynak:www.bddk.org.tr

Görsel 2. Seçilmiş Sektörlere İlişkin Takibe Dönüşüm Oranları (%)
Kaynak: www.bddk.gov.tr (Haziran, 2023)

Görsel 2' de ise seçilmiş sektörlere ilişkin olarak kullandırılan ihtisas kredilerinde görülen takibe dönüşüm oranları verilmiştir. BDDK Haziran 2023 verileri ele alındığında takibe dönüşen sektörlerin başında elektrik, gaz ve su kaynaklarının başı çektiği, tarım sektörünün ise bu sıralamada en sonda yer aldığı bulunmuştur. Kullanılan kredilerin takibe dönüşüm oranlarındaki bu düşüklük sektörde kullandırılan ihtisas kredilerinin ciddi kriterler, yasal sınırlar baz alınarak değerlendirildiği sonucuna ulaşılabilinir.

Görsel 3. 2022 Yılına Göre En Fazla Tarım Kredisi Alan İller (bin TL)
Kaynak: www.bddk.gov.tr

Görsel 3' de ise 2022 yılı BDDK verilerine göre iller bazında tarım kredisinin en fazla kullanıldığı illerin grafiksel gösterimi yapılmıştır. Buna göre bu sıralamada Konya ilinin birinci sırada yer aldığı onu sırasıyla, İzmir ve Ankara daha sonra diğer illerin takip ettiği görülmektedir.

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Dünya nüfusunun artmasıyla birlikte, insanların gıda ihtiyacının karşılanabilmesi için, son dönemlerde tarımın önemi daha fazla hissedilmektedir. Bu açıdan, tarımsal finansman ihtiyacının karşılanmasında tarım kredilerinin kullanımı daha fazla tartışma konusu haline gelmiştir.

Tarım sektörü diğer sektörlerle kıyaslandığında, doğa koşullarına bağlılığı nedeniyle, düzenli karlılık bakımından bazı dezavantajlara sahiptir. Bunlar; üretimde meydana gelen dalgalanmalar, girdi fiyatlarında oluşan hızlı artışlar ve üretici gelirlerinde oluşan belirsizlikler şeklindedir. Bu durum tarım işletmelerinde sermaye yetersizliğine, beraberinde üretimde kısıtlamalara ve finansal sorunlara neden olmaktadır. İşletmeler sürdürebilirliği sağlamak için; dönem dönem yaşanabilecek bu finansal krizler karşısında işletme dışı kaynaklara başvurmak zorunda kalmaktadır. Bu açıdan, tarım kredileri özellikle ekonomik zorluk yaşayan işletmeler için öncelikli kaynak niteliğindedir.

Türkiye'de ihtisas kredi dağılımında tarım kredisi %19'luk payı ile mesleki kredilerden sonra ikinci sırada yer almaktadır. Ülkemizdeki tarımsal kredi kullanım durumunun incelendiği bu çalışmada, 2019-2022 yılları arasında tarımsal kredi kullanımının yıllar itibariyle arttığı, en fazla artışın %73 ile 2022-2023 yılları arasında olduğu görülmektedir. Özellikle son yıllarda tarım kredilerinde kısa vadeli kredi kullanımının orta ve uzun vadeli kredi kullanımına yaklaştığı görülmektedir.

Türkiye'de en fazla tarım kredisinin kullanıldığı bölgeler Ege ve Akdeniz bölgeleridir. İller bazında değerlendirildiğinde, en fazla tarım kredisi alan iller sırasıyla Konya, İzmir, Ankara, Antalya ve Adana'dır.

Ülkemizde tarımsal kredi kullanım miktarı her yıl artarken, tarımsal üretimdeki artış aynı oranda olmamaktadır. Bu çiftçilerimizin tarımsal kredileri amacına uygun kullanmamasından, genellikle kişisel ihtiyaçların giderilmesi ve borç ödeme gibi farklı nedenlerle kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Kredilerin amacına uygun kullanılmaması; geri ödemelerde problemlere ve çiftçilerimizi ekonomik olarak zor durumda kalmasına neden olmaktadır. Bu amaçla, kredi kullanımından sonra kullanım amacı takip edilmeli, amaç dışı kullananlar için ceza, amacına uygun kullananlar için faiz indirimi gibi teşvik edici uygulamalarla ile tarım kredilerinin doğru kullanımı özendirilmelidir.

Ayrıca son yıllarda yaşanan küresel ısınma, kuraklık, sık yaşanan doğal afetler ve ekonomik krizlerin çiftçilerimizin üzerinde oluşturduğu olumsuz etkinin giderilmesi için, çiftçilerimizi daha fazla destekleyen, daha etkin tarımsal kredi uygulama politikalarının benimsenmesi gereklidir.

KAYNAKÇA

[1] İnan, İ.H.., Tarım Ekonomisi ve Tarım İşletmeciliği, 7.baskı, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2016.

[2] Özvardar, B., Türkiye'de Tarımsal Finansman Ve Kredi Uygulamaları: Tekirdağ İli Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ, 2019.

[3] Önder, F., Türkiye'de Tarımsal Kredilerin Büyümeye Etkisi: Bir Panel Veri Tahmini. Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi, 10(4), 1039-1050.,2023.

[4] Terin, M., Güler, İ. O. .,Aksoy, A., Türkiye'de tarımsal üretim ile tarımsal kredi kullanımı arasındaki nedensellik ilişkisi. Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 4(1), 67-72, 2014.

[5] Web adresi Erişim tarihi: 20.12.2023
https://www.bddk.org.tr/BultenAylik

[6] Web adresi Erişim tarihi: 20.12.2023
https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/8960/Tarim_Sektor_Raporu_130723.pdf.

[7] Web adresi Erişim tarihi: 20.12.2023
https://verisistemi.tbb.org.tr/index.php?/tbb/report_bolgeler.

TÜRKİYE'DE KAMU AR-GE TEŞVİKLERİ VE BİR YENİLİK GÖSTERGESİ OLARAK PATENT SAYILARI

Dr. Öğr. Üyesi, İPEK AKAD [1]

[1] Bitlis Eren Üniversitesi, Hizan Meslek Yüksekokulu, iakad@beu.edu.tr - 0000-0003-1048-2982

ÖZET

Bu çalışma, AR-GE desteklerinin, bir yenilik çıktısı olarak patent alımı üzerine etkilerini açıklama amacındadır. NABS 2007 sektör sınıflamasına göre Türkiye için 7 sektör analize dahil edilmiştir. Türkiye için araştırılan 7 sektör; ulaşım ve haberleşme, enerji, sanayi ve teknoloji üretimi, sağlık, tarım, kültürel aktivite ve çevre sektörleridir. Türkiye için söz konusu 7 sektörün analizi için sayım veri modeli kullanılmış ve kurgulanan ekonometrik modelde sektörler arası taşmalar da dikkate alınmıştır. Yapılan analizler sonucunda, Türkiye'de mevcut durumdaki AR-GE harcamaları ve AR-GE desteklerinin yenilik üretme hedefleri için yetersiz olduğu ancak bu desteklerin artırılması durumunda bu etkinin pozitife dönebileceği sonucu elde edilmiştir. Aynı durum AR-GE harcamaları için de geçerlidir. Buna ek olarak, Türkiye'de düşük teknolojili sektörlerin (çevre, kültürel aktivite ve tarım sektörleri) patent potansiyeli daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Kamu Politikaları, AR-GE Teşvikleri, Patent

1. GİRİŞ

Çalışmanın altyapısı ve amacı doğrultusunda AR-GE tanımı ve AR-GE'nin işlevsel olarak etkilerinin ne olduğunu anlamak ve bir tanım içerisine oturtmak başlangıç noktası olarak oldukça önemlidir. OECD (2002)'nin AR-GE tanımına göre AR-GE; insan, kültür ve toplum bilgisi dahil olmak üzere bilgi stokunu ve bu bilgi stokunun yeni uygulamalar geliştirmek için kullanılmasını sağlamak amacıyla sistematik olarak yürütülen yaratıcı çalışmaları içerir. OECD'nin tanımı soyut bazı kavramları temsil ettiğinden, AR-GE'nin somut etkilerine yönelik bir tanım şu şekilde ifade edilebilir:

AR-GE, insanda var olan bilgi düzeyinin, yaratıcı ve yenilikçi üretim süreçleri oluşturmada kullanılması olarak tanımlanabilir. AR-GE'nin yaratıcı ve yenilikçi bir üretim süreci sunması üretim sürecinde dört farklı etkiye sahiptir, bunlar;

- üretilen ürün veya hizmet miktarı,
- üretilen ürün veya hizmetin kalitesi,
- üretilen ürün veya hizmetin üretim süresi
- yeni ürün ve hizmet üretimi

olarak sıralanabilir.

AR-GE'nin üretim sürecinde bu önemli etkileri ve dünya genelinde sürekli artan tüketim talebi nedeniyle, firmaların daha verimli bir üretim süreci oluşturması için AR-GE'ye kaynak ayırması gerekmektedir. Bu şekilde firmalar, üretim süreçlerini yenileyecek AR-GE

harcamaları yaparak piyasadan pay alabilecek veya kendi piyasalarını oluşturabileceklerdir. Firmanın piyasadan pay alması veya firmanın kendi piyasasını oluşturması, firmanın AR-GE'yi nasıl algıladığı ve AR-GE'yi nasıl uyguladığına göre şekillenmektedir. Örneğin, AR-GE'yi araştırma ve geliştirme gibi iki aşamalı bir üretim faktörü olarak düşünülürse, firmaların üretim çıktıları iki farklı şekilde ortaya çıkmaktadır, bunlar:

• Piyasada var olan bir ürüne yeni özellikler ekleyip daha fonksiyonel ve pratik ürünler ortaya koymak (geliştirme),

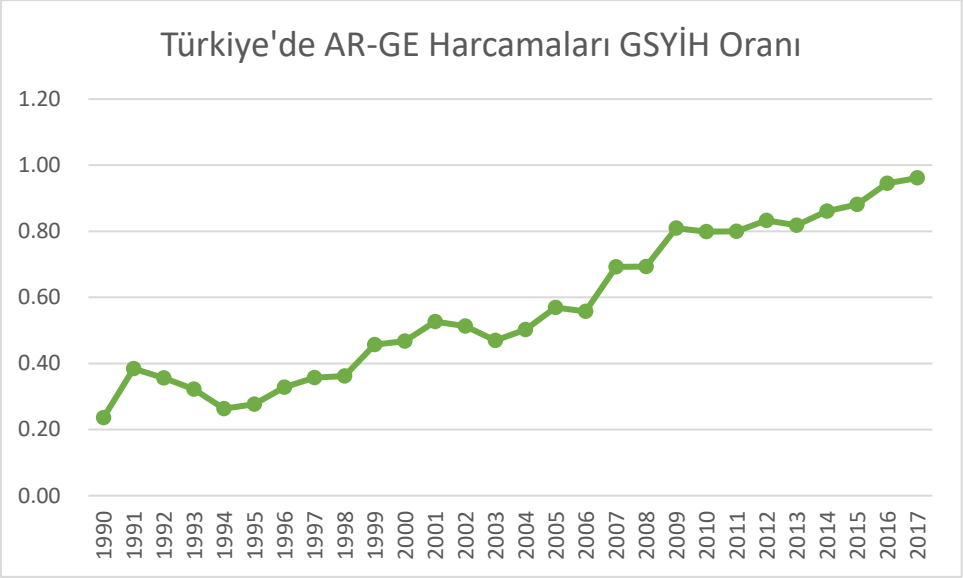
• Daha önce piyasada var olmayan bir ürün ya da hizmetle bir sorunu çözmek ya da bir ihtiyacı karşılamak(araştırma).

Yani firma AR-GE'yi üretim sürecini iyileştirmek için yapıyorsa yalnızca ürün farklılaştırması yapacak ve üretim ölçeğini büyüterek piyasada var olmaya çalışacaktır.

1.1. Türkiye'de Araştırma ve Geliştirme

Bugün dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de AR-GE faaliyetlerine eğilim artmaktadır. Bunun nedeni, AR-GE faaliyetlerinin üretim süreçlerini daha etkin hale getirerek daha az girdi ile daha yüksek katma değer yaratmasıdır (Erkiletlioğlu, 2013).

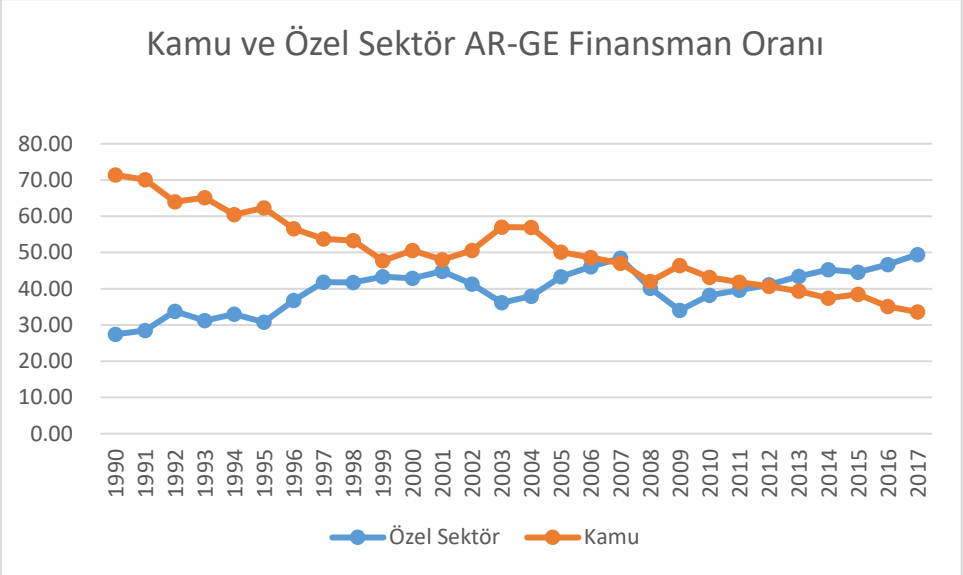
Görsel 1: Türkiye'de AR-GE Harcamaları/GSYİH

Veri Kaynağı: OECD, Main Science and Technology Indicators

Türkiye'deki AR-GE harcamalarını rakamsal olarak ifade etmek yerine, artık bir ekonomik gösterge olarak da kullanılan AR-GE Harcamaları/GSY˙IH oranı kullanılmaktadır. Bu oranın Türkiye için görselleştirilmiş halini şekil 1 göstermektedir. Görsel 1'e göre, Türkiye'nin AR-GE harcamaları/GSYİH oranı 1990'da % 0.24 iken 28 yıl sonunda 2017'de bu oran %0.96 olarak gerçekleşmiştir. Bu harcamaların gerekli hızda artamaması, AR-GE harcamalarının finansman kaynağı sorununu akla getirmektedir. Çalışmanın asıl araştırma sorusu doğrultusunda, bu finansman kaynağını kamu ve özel sektör açısından incelenecektir.

Görsel 2: Türkiye'de kamu ve özel sektörün AR-GE finansman payı

Veri Kaynağı: OECD, Main Science and Technology Indicators

Görsel 2 kamu sektörü ve özel sektörün, 1990-2017 yılları arasında AR-GE harcamalarının finansmanındaki paylarını göstermektedir. Ayrıca, 1990-2012 yılları arasında kamu kesiminin ağırlıklı olarak yaptığı AR-GE finansmanının 2012 yılından sonra, dünya genelinde olduğu gibi, ağırlıklı olarak özel sektör tarafından yapıldığı görülmektedir. Bu oranın büyük bir kısmının özel sektör tarafından üstlenilmesi beklenen bir sonuçtur. Hatta Türkiye'de bu oransal değişimin 2012 yılından sonra gerçekleşmiş olması, firmaların AR-GE faaliyetinde bulunma bilincine geç ulaştığı sonucunu doğurmaktadır. Firmanın AR-GE faaliyetinin kamu eliyle yapılması değil, kamu tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Kamunun ise bu destekleri etkin olarak sunması, destek politikalarının amacına ulaşması için önemlidir.

2. İLGİLİ LİTERATÜR

AR-GE tabanlı büyüme modellerinin literatürdeki öncüsü olarak kabul edilen Romer modelinde AR-GE bir sektör olarak patent üretmekte ve bu patenti ara mal sektörüne satmaktadır. AR-GE sektöründen alınan patent girdisine ek olarak beşeri ve fiziki sermaye kullanımıyla nihai mal üretimi gerçekleştirilmektedir (Romer, 1990). Yani Romer modelinde sektörler arasında yatay etkileşim gerçekleşmektedir. Romer'in modelinden sonra Aghion ve Howitt (1992) ve Grossman ve Helpman (1993) AR-GE'ye dayalı büyüme modeli ortaya koymuşlardır. Bu üç model de temelde, AR-GE sektöründe çalışacak iş gücü miktarı artışının uzun dönemde büyümeye olumlu etki yapacağı görüşünü savunmaktadır. Bu üç modelde de AR-GE yenilik ve patent üreten bir sektör olarak ele alınmıştır. Benzer literatürde farklı görüşler de bulunmaktadır. Örneğin AR-GE yenilik ve patent üreten bir sektör yerine, firmaların yeniliğe ve verimliliğe kaynaklık etmesi için yaptığı bir harcama olarak da modellenmiştir (Wakelin (2001), Coad ve Rao (2010), Ngai ve Samaniego (2011), Coe ve Helpman (1995), Audretsch ve Feldman (1996)).

AR-GE harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu birçok çalışmayla ortaya konulmuştur. Bu çalışmaları bir kısmını gösteren örnek literatür Çizelge 1'de gösterilmiştir.

Çizelge 1: AR-GE Harcamaları-Büyüme İlişkisi: Örnek Literatür

Yazar/Yazarlar	Örneklem	Yöntem	Sonuç
Mansfield (1972)	ABD	Betimsel bir analiz	Ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkilidir
Freire-Seren (2001)	21 OECD Ülkesi	Panel Regresyon	Ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkilidir.
Zachariadis (2004)	13 OECD ülkesi ve bunlar içerisinden 7 ülkenin 2 basamaklı sektör verisi	Panel Sistem Tahminlemesi	TFV üzerinde pozitif etkilidir.
Cameron vd. (2005)	İngiltere'nin 14 imalat sanayi verisi	Equilibrium Correctin Model (ECM) ve Autodistributed Lag (ADL)	TFV üzerinde pozitif etkilidir.
K˘rístková vd. (2012)	Çekya	Hesaplanabilir Genel Denge	Ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkilidir.
Inekwe (2015)	düşük-orta-yüksek gelir seviyesindeki 66 ülke	Generalized Method of Moments (GMM)	Düşük gelirli ülkelerde önemsiz, orta yüksek gelirli ülkelerde pozitif etkilidir.

AR-GE harcamalarının, birçok çalışmada ekonomik büyüme başka bir deyişle TFV'de yarattığı artışın numerik olarak pozitif olduğu sonucuna ulaşıldıktan sonra, firmaların AR-GE faaliyetlerini artırarak ekonomik büyümenin sağlanması hedeflenmiştir. Maliyet artırıcı bu faaliyetler için, kamu destek politikaları oluşturulmuş ve firmaların AR-GE harcamalarının bir kısmı kamu tarafından karşılanmaya başlamıştır.

3. YÖNTEM: Sayım Veri Tahminlemesi

Kamu AR-GE Desteklerinin AR-GE çıktısı üzerindeki etkilerini çok ülkeli ve çok sektörlü bir yapı olarak tahminlemek için Panel Sayma Tahminleme metodu kullanılmıştır. Kullanılacak metodun seçiminde, değişkene ait gözlem sayısı, değişkenin yapısı ve birimi gibi faktörler göz önünde bulundurulmalıdır. Çalışmanın bu bölümünde, bağımlı değişken olarak kullandığımız patent sayıları, kesikli yapıya sahip 0, 1, 2, 3, …gibi negatif olmayan tamsayılardan oluşmaktadır. Bu tür değişkenlerin olduğu tahminlemelerde elde edilecek sonuçların güvenilir olması için bu değişkenlere uygun ekonometrik tahminlemenin kullanılması gerekmektedir. Literatüre bakıldığında uzun bir süredir bir çok çalışmada bu tür değişkenlere sahip modellerde genellikle Sayım Veri (Count Data) tahminleme yönteminin kullanıldığı görülmektedir. Bağımlı değişkeni, meydana gelen olay sayısını temsil eden ve 0; 1; 2; 3; ::: gibi negatif olmayan tam sayılardan oluşan birçok çalışmada da Sayım Veri tahminleme yöntemi kullanılmıştır ((Gilbert, 1979), (Hausman vd., 1984), (Cameron vd., 1988), (Crépon ve Duguet, 1997) (Mullahy, 1997), (Riphahn vd., 2003)).

Bu bölümde Türkiye'ye ait yedi sektörün panel tahminlemesi yapılmıştır. Çalışmada analiz edilen sektörler NABS 2007 sektör sınıflamasına yönelik olarak kategorize edilmiştir. Kamu AR-GE destek verileri NABS 2007 sektör sınıflamasına göre yayınlanmaktadır. AR-GE harcamaları NACE Rev.2., Patent sayıları ise IPC Version 8 sınıflamasına göre yayınlanmaktadır. Bu nedenle çalışmada sektör dönüşüm tablosu oluşturulmuştur.
Politik ve sosyal altyapı, yeraltı araştırmaları ve uzay araştırmaları sektörlerine ait verilerin yetersizliği nedeniyle, bu sektörler çalışmaya dahil edilememiştir. Tahminlenen ekonometrik denklem kübik bir yapıdadır. Böyle bir denklem tercih edilmesinin nedeni, polinominal etkiyi ölçmek ve kuyruk etkisini görmektir. Kullanılan denklem şu şekildedir:

$$lnPAT_{i,t} = \beta_0 + \beta_1(1-\delta)A_{j,t-1} + \beta_2 A_{j,t-1} + \beta_3 AG_{H_{i,t-1}} + \beta_4 AG^2_{H_{i,t-1}} + \beta_5 AG^3_{H_{i,t-1}} + \beta_6 AG_{D_{i,t-1}} + \beta_7 AG^2_{D_{i,t-1}} + \beta_8 AG^3_{D_{i,t-1}} + \varepsilon_{i,t-1}$$

i≠j ve j=6 (1)

Denklem 1'de önceki bölümde yapılanlara benzer olarak $A_{j,t-1}$ sırasıyla i sektörü dışında kalan sektörlere ait değişkenleri tanımlayarak altı ayrı regresyon denklemi oluşturacaktır. Bu yöntem, değişkenler arasındaki yüksek korelasyon nedeniyle tercih edilmektedir.

4. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Türkiye'ye ait regresyon sonuçlarını Çizelge 2 göstermektedir.

Çizelge 2: Türkiye Regresyon Sonuçları

Türkiye	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6	Model 7
$AG_{H_{i,t-1}}$	.9999981*** (3.75e-07)	.9999981*** (4.00e-07)	.9999983*** (3.93e-07)	.9999983*** (3.90e-07)	.9999982*** (3.11e-07)	.9999963*** (1.38e-07)	.9999969*** (2.23e-07)
$AG^2{}_{H_{i,t-1}}$	1*** (4.26e-13)	1*** (4.19e-13)	1*** (4.42e-13)	1*** (4.31e-13)	1*** (3.95e-13)	1*** (1.77e-13)	1*** (2.43e-13)
$AG^3{}_{H_{i,t-1}}$	1*** (1.01e-19)	1*** (9.77e-20)	1*** (1.02e-19)	1*** (9.79e-20)	1*** (9.00e-20)	1*** (5.25e-20)	1*** (6.56e-20)
$AG_{D_{i,t-1}}$	.9899041*** (.0035956)	.9864413*** (.0044699)	.9928692** (.0027983)	.9930715** (.002721)	1.003668*** (.0006541)	.9881343** (.0050662)	.9791742* (.0108326)
$AG^2{}_{D_{i,t-1}}$	1.000047*** (.0000135)	1.000062*** (.0000174)	1.000031*** (.00001)	1.00003*** (9.85e-06)	.9999801*** (1.63e-06)	1.000056*** (.0000208)	1.000095* (.0000483)
$AG^3{}_{D_{i,t-1}}$	.9999999*** (1.61e-08)	.9999999*** (2.07e-08)	1*** (1.22e-08)	1*** (1.22e-08)	1*** (1.04e-09)	.9999999*** (2.44e-08)	.9999999 * (5.75e-08)
Ulaşım ve H.	1.020887*** (.0038783)						
Enerji		1.032034*** (.0065306)					
San.ve Tekn.			1.008183*** (.0015335)				
Sağlık				1.033042*** (.0065664)			
Tarım					1.467778*** (.1064054)		
Kültürel Aktivite						2.116641*** (.4065528)	

Çevre	2.935727** (1.497154)

Not:*** ,**, * sırasıyla 0,01, 0,05 ve 0,10 anlam düzeyini göstermektedir.

Sonuçlara bakıldığında, söz konusu yedi sektör (ulaşım ve haberleşme, enerji, sanayi, sağlık, tarım, kültürel aktivite ve çevre) için, AR-GE desteklerinin mevcut düzeyde patent alımına pozitif etki etmediği, ancak AR-GE desteklerinin artırılması durumunda bu etkinin pozitife döneceği görülmektedir. Aynı durum AR-GE harcamaları için de geçerlidir.
Türkiye'nin bahsedilen yedi sektörü için yapılmış bu çalışmada, çevre, kültürel aktivite ve tarım sektörlerine ait bilgi stoklarının bahsedilen yedi sektör toplamının patent alımına en yüksek katkıyı yaptığı sonucuna ulaşılmaktadır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Türkiye için yapılan çalışma sonucu genel olarak değerlendirildiğinde, çalışmaya konu olan yedi sektörde hem AR-GE harcamaları hem de AR-GE destekleri mevcut durumda patent alımına negatif etki etmektedir. AR-GE harcamalarının ve desteklerinin yenilik üretimine olumlu olarak etki edebilmesi için hem AR-GE harcamalarının hem de AR-GE desteklerinin artırılması gerekmektedir. Buna ek olarak, Türkiye'de yedi sektör içerisinde, patent alımına en yüksek katkı çevre, kültürel aktivite ve tarım gibi düşük teknolojili sektörlerden gelmektedir. Bu üç sektörün içerik ve faaliyetlerine Ek Tablo A.5'den bakıldığında, çevre sektörü, atık yönetimi, kanalizasyon ve iyileştirme gibi faaliyetlerle tanımlanmıştır. Bu tanımlamalar ışığında, Türkiye'de son zamanlarda sayısı giderek artan hidro elektrik santralleri (HES)'lerin, içilebilir su sağlama ve çevresel atık oluşturmama gibi pozitif yönlerine ek olarak, sudan enerji üretilmesi gibi faaliyetlerde bulunması enerji sektörüne, kullanılan araç ve makinelerin ise sanayi ve teknoloji sektörüne pozitif etki ederek toplam patent sayısını artırıcı etki yapabileceği düşünülmektedir.
Türkiye'de yedi sektör içerisinde patent alımına en yüksek katkıyı sağlayan ikinci sektör olan kültürel aktivite sektörünün faaliyet alanlarına bakıldığında sanat ve eğlence, medya, yemek ve turizm gibi faaliyetleri içerdiği görülmektedir. Türkiye'nin mevcut durumuna bakıldığında, özellikle medya sektöründe (dizi, film, eğlence programı vb.)yükselen bir çizgide olduğu ve Türkiye menşeili dizilerin birçok yabancı ülkede de yayına girdiği bilinmektedir. Bunun yanı sıra, yiyecek-içecek açısından zengin bir içeriğe sahip olan Türkiye aynı zamanda turizme de oldukça elverişlidir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, turizm aktivitesinin ulaşım ve haberleşme sektörüne, medya faaliyetlerinin ise bu faaliyetlerde kullanılacak ekipman ihtiyacı aracılığıyla sanayi ve teknoloji sektörüne pozitif etki ederek patent alımını artırabileceği düşünülmektedir. Tarım sektörünün, patent alımına en fazla etki eden üçüncü sektör olması ise, son dönemlerde oldukça ilerleme kaydedilen topraksız tarımla açıklanabilir. Türkiye'nin yüksek örtü altı (sera) tarım potansiyelini kullanmaya başlamasıyla açığa çıkan, iklimlendirmeye (ısıtma) ve cam-plastik gibi ürünlere olan ihtiyacı, enerji ve sanayi ve teknoloji sektörünü harekete geçirerek patent alımına katkı sağlayabileceği olasılıklar arasındadır.

Türkiye'nin patent alımında düşük teknolojili sektörlerden beslenmesi, gelişmekte olan bir ülke için çok iyi bir tablo olarak görülmese de, bu durumun doğru politikalar izlenerek daha iyi bir tabloya dönüştürülmesi mümkündür. Yüksek teknolojili sektörlere (ulaşım ve haberleşme, sanayi ve teknoloji, enerji ve sağlık) verilecek AR-GE desteklerinin miktarının artırılarak sürekliliğinin sağlanması ve buna ek olarak bu sektörlerde çalışacak iyi eğitimli insan gücünün yetiştirilmesi izlenecek politikalar arasında yer alabilir. Bu şekilde katma değeri yüksek ürünler üretebilir ve uluslararası rekabet gücünü artırabilir.

KAYNAKÇA

[1] Aghion, P. ve Howitt, P. (1992), A model of growth through creative destruction, Technical report, National Bureau of Economic Research.

[2] Audretsch, D. B. ve Feldman, M. P. (1996), 'R&d spillovers and the geography of innovation and production', The American economic review 86(3), 630–640.

[3] Cameron, G., Proudman, J. ve Redding, S. (2005), 'Technological convergence, r&d, trade and productivity growth', European Economic Review 49(3), 775–807.

[4] Cameron, A. C., Trivedi, P. K., Milne, F. ve Piggott, J. (1988), 'A microeconometric model of the demand for health care and health insurance in australia', The Review of economic studies 55(1), 85–106.

[5] Coad, A. ve Rao, R. (2010), 'Firm growth and r&d expenditure', Economics of Innovation and New Technology 19(2), 127–145.

[6] Coe, D. T. ve Helpman, E. (1995), 'International r&d spillovers', European economic review 39(5), 859–887.

[7] Crépon, B. ve Duguet, E. (1997), 'Estimating the innovation function from patent numbers: Gmm on count panel data', Journal of Applied Econometrics 12(3), 243–263.

[8] Erkiletlioğlu, H. (2013), 'Dünyada ve Türkiye'de ar-ge faaliyetleri', Türkiye ˙İş Bankası İktisadi Araştırmalar Bölümü.

[9] Freire-Seren, M. J. (2001), 'R&d-expenditure in an endogenous growth model', Journal of Economics 74(1), 39–62.

[10] Gilbert, C. (1979), Econometric models for discrete economic processes, in 'Econometric Society European Meeting, Athens'.

[11] Grossman, G. M. ve Helpman, E. (1993), Innovation and growth in the global economy, MIT press.

[12] Hausman, J. A., Hall, B. H. ve Griliches, Z. (1984), 'Econometric models for count data with an application to the patents-r&d relationship'.

[13] Inekwe, J. N. (2015), 'The contribution of r&d expenditure to economic growth in developing economies', Social indicators research 124(3), 727–745.

[14] K˘rístková, Z. vd. (2012), 'Impact of r&d investment on economic growth of the czech republic-a recursively dynamic cge approach', Prague economic papers 4, 412–433.

[15] Mansfield, E. (1972), 'Contribution of r&d to economic growth in the united states', Science 175(4021), 477–486.

[16] Mullahy, J. (1997), 'Instrumental-variable estimation of count data models: Applications to models of cigarette smoking behavior', Review of Economics and Statistics 79(4), 586–593.

[17] OECD (2002), The Measurement of Scientific and Technological Activities Frascati Manual 2002: Proposed Standard Practice for Surveys on Research and Experimental Development, Cambridge University Press.

[18] Ngai, L. R. ve Samaniego, R. M. (2011), 'Accounting for research and productivity growth across industries', Review of Economic Dynamics 14(3), 475–495.

[19] Riphahn, R. T., Wambach, A. ve Million, A. (2003), 'Incentive effects in the demand for health care: a bivariate panel count data estimation', Journal of applied econometrics 18(4), 387–405.

[20] Romer, P. (1990), Endogenous technological change, Technical report, National Bureau of Economic Research.

[21] Zachariadis, M. (2004), 'R&d-induced growth in the oecd?', Review of Development Economics 8(3), 423–439.

[22] Wakelin, K. (2001), 'Productivity growth and r&d expenditure in uk manufacturing firms', Research policy 30(7), 1079–1090.

INDUSTRIAL REVOLUTION 4.0: POTENTIAL TO TRANSFORM THE WORLD

Sujay Kumar

Central University of Jharkhand, India

suzae22@gmail.com

ABSTRACT

The social landscape is constantly changing. With each wave of the industrial revolutions the world has seen so far, this has become more and more obvious. Erstwhile industrial revolutions have injected change in life and livelihood of individuals across the country. This paper will provide a detailed account of the transition from Industrial Revolution 1.0 to Industrial Revolution 3.0. In the coming decade new and emerging technologies will disrupt industries, transform economies and influence the way we live, work and communicate with one another. In order to maximize the benefits of this wave of technologies for the economy and society, while mitigating the risks, it is critical that we work together in shaping the future we want to live in. This paper will provide a detailed explanation about the Industry 4.0. How the term Industry 4.0 came into existence and what makes it different from the earlier revolutions. It will also include detailed explanation about technologies like big data, robotics, additive manufacturing, 5G, automation, artificial intelligence (AI) and internet of things (IOT). Further, the paper also seek to explain the applications of these technological developments for the world.

Keywords : Industry 4.0, Emerging technologies, Artificial Intelligence, Internet of things, Big Data, Smart technology

Every revolution begins with a startling sudden change. The extreme nature of change is causing a paradigm shift in the way things are done. Such changes bring an equal change in people and quality of life. Behind such a paradigm shift may be a change that began thousands of years ago with domestication. The agricultural revolution quickly evolved from subsistence agriculture to the commercialization of such activities. However, the industrial sector had different stages in industrial revolutions. The first industrial revolution began in the 18th century with the introduction of mechanical power, and the later second industrial revolution in the mid-19th century focused on economies of scale, i.e. mass production The third industrial revolution began at the end of the 20th century, driven by the development of semiconductors,

which led to an increase in computing power. Technology in many different fields converged with each industrial revolution.[1]

Industry 4.0, also known as the fourth industrial revolution began in 2011, is a technological revolution unlike any seen before in human history. This revolution is not limited to manufacturing, but is rapidly evolving into a combination of digitizing technologies across disciplines such as biology, physics and engineering, creating entirely new opportunities. Industrial Revolution 4.0 is a revolution in which the world's physical and digital processes fuse together into a flexible, seamless system. Its implications for international business encompass not just intelligent and networked devices and processes, but a much wider mindset that impacts global political, social and economic systems. It is impacting global economies while accelerating the realization of many advances in a wide range of sectors, including nano, quantum computing and gene sequencing, as well as in manufacturing, customer services and transportation, and R&D.[2] It is expected to significantly impact manufacturing, revolutionize production processes and bring digital and real world components closer together to form the universal internet or Internet of things (IoT).

The core idea of Industry 4.0 (IR 4.0) refers to the fourth industrial revolution in manufacturing, where various emerging technological trends such as digitization, automation and artificial intelligence are changing production processes. Talking about the global spread, the term Industry 4.0 was first introduced as a high-tech project by the German government at the 2011 Hannover Fair. Since then, It has exploded in popularity and is now high on the agenda of governments, politicians and business elites. The German initiative is known as Industrie 4.0, which focuses on extensive product customization enabled by intelligent and highly flexible mass production.[3] It contains six principles- (i) Internet of Things (IOT) connection, (ii) technical assistance to physical workers to improve their productivity, (iii) decentralized decision making of the cyber-physical system to minimize human intervention; (iv) connections that process large volumes of data from different production units, (v) transparency of information to ensure accurate and efficient decision-making, (vi) Sustainable development to ensure ecological and green production.

China also introduced the "Made in China 2025 Plan" in 2014, which aims to bring China's domestic high-tech sectors on par with the western standards and end the country's dependence on imported technology. It includes three phases of the digital industrialization plan:[4] (i) Stage 1: 2015-2025 (developing into a powerful industrial nation), (ii) Stage 2: 2025-2035 (competing with leading industrialized countries), and (iii) Stage 3: 2035-2045 (becoming a dominant

[1] *What is Industry 4.0 and how does it work?*. IBM. https://www.ibm.com/topics/industry-4-0

[2] FathyElsayed Youssef Abdelmajied. (2022). Industry 4.0 and Its Implications: Concept, Opportunities, and Future Directions. *IntechOpen EBooks*. https://doi.org/10.5772/intechopen.102520

[3] Xu, X., Vogel-Heuser, B., & Wang, L. (2021). Industry 4.0 and Industry 5.0—Inception, conception and perception. *Journal of Manufacturing Systems*, *61*, 530–535. https://doi.org/10.1016/j.jmsy.2021.10.006

[4] Eunice. (2021, June 8). The best Industry 4.0 initiatives from around the world. Electgo.com. https://electgo.com/resources/top-industry-4-0-initiatives-around-the-world]

manufacturing force). The Chinese government has planned several milestones through Industry 4.0, including 70% share of domestic technology suppliers in the local market, lower production costs, shorter production time, 50% reduction in product failure rate, creation of 40 national innovations. centers, building the necessary research community, developing a strong collaborative R&D environment and establishing the right roles between the private and public sectors.[5]

United States of America has also revealed similar plans with its 'Industrial Internet Project' or more recently the 'Industrial Internet of Things (IIoT)'. Businesses will connect physical, computer-controlled, and intelligent cyber-systems to create global networks of machinery, warehouse systems, and production facilities in the ensuing decades. These cyber-physical systems in the manufacturing setting will comprise production facilities, storage systems, and intelligent machinery. These networks will coordinate with one another, trigger events, and exert varied degrees of independent control over one another. The American Industry 4.0 project promotes significant advancements in supply chain management, engineering, production, and purchase of materials. The project is the result of multiple initiatives: Advanced Manufacturing Partnership (2011) which brings together federal government, academic, and industrial representatives. Its objective was to pinpoint obstacles and chances for the manufacturing, product, and technology sectors to transform. Former president Obama launched the Advanced Manufacturing Partnership (AMP) 2.0, a nationwide initiative that was introduced in April 2014, with the goal of securing U.S. leadership in developing technologies. It seeks to increase American competitiveness abroad and provide high-quality manufacturing jobs. The goal of each of these initiatives was to forge closer connections between knowledge, creativity, and a robust economy. It envisages gaining a competitive edge in advanced manufacturing domestically, accelerating and lowering the cost of innovation, training the next generation of American manufacturers, enhancing the business environment for manufacturers, establishing a national advanced manufacturing strategy, increasing funding for research and development in cutting-edge cross-cutting technologies, creating a nationwide network of manufacturing innovation institutes, promoting industry-university collaboration in advanced manufacturing research, creating a more supportive environment for the commercialization of advanced manufacturing technologies, and creating a national advanced manufacturing portal. These recommendations directly address the highly competitive nature of the manufacturing sector. Quickly implementing new concepts into production calls for a workforce that is adaptable, creative, and well-trained.

Let's move on to Japan's approach to Industry 4.0, which takes into account the country's particular problems and worries about how digital technology is transforming its economy and society. It's known as Society 5.0. The defining feature of Japan's digital technology adoption strategy is its wider reach. Some countries restrict the scope of their Industry 4.0 strategy to the digital manufacturing revolution. However, Japan created its Industry 4.0 adoption plan—which goes far beyond the digitization of the economy—in response to concerning social

[5] Eunice. (2021, June 8). *Top Industry 4.0 Initiatives Around The World*. Electgo.com. https://electgo.com/resources/top-industry-4-0-initiatives-around-the-world

concerns. Japan has shifted its focus from technological advancements (industrial revolutions) to the social implications of digital technologies. The Society 5.0 plan acknowledges that new business models are being driven by the availability of massive amounts of data and increasingly sophisticated analytics. The plan's creators are aware that social connections would be impacted by technological advancements, though. That's why the plan takes into account the shift in Japanese society.[6] The Society 5.0 Plan outlines advanced capacities that will empower Japanese people to support the "fundamentals" of their country's innovation, science, and technology while also promoting the growth of future industries.[7]

The idea of new technologies across the world has not been limited to special manufacturing, but spread to everyday applications and many other dimensions. Cyber-physical integration, excluding factories, can be seen in the following areas:

(i) Agriculture has become more advanced with technologies such as precision farming, drone-based nutrient monitoring in farms, predictive irrigation and smart soil testing of fertilizers. Farmers can use all these options from the comfort of their smartphone.

(ii) Healthcare: Industry 4.0 has enabled more accurate, faster and more efficient diagnosis of diseases. The digitization of health records, unique to each individual, allows doctors around the world to access them and recommend corrective measures. The advent of 5G and 6G has provided telemedicine facilities even in remote rural areas where doctors can even perform surgeries without physical presence using Internet of Things (IOT) technology.

(iii) Smart cities and infrastructure: Cities are becoming smart through technologies that connect different parts of the city. For example, sensor-based automatic cleaning of drains by robots, smoke detectors based on pollution levels, an artificial intelligence-based security system that helps the police, a big data-based smart grid that effectively transfers energy needs, etc.

(iv) Transport and Mobility: Development of technologies also makes traffic faster and less congested. Driverless cars are also being tested, made possible thanks to the high-speed internet enabled by 5G. Intelligent mobility also includes traffic control and navigation based on artificial intelligence.

(v) Society: The effects of Industry 4.0 can also be seen in the social dimension where several neologisms appeared, such as Society 5.0, Life 4.0 and Work 4.0. Society 5.0 refers to human-centered design that allows humans and cobots to work in a shared workspace, also known as Work 4.0. [8]

[6] Eunice. (2021, June 8). *Top Industry 4.0 Initiatives Around The World*. Electgo.com. https://electgo.com/resources/top-industry-4-0-initiatives-around-the-world

[7] Dimitris Mourtzis, Angelopoulos, J., & Panopoulos, N. (2022, September 6). *Transition from Industry 4.0 to Society 5.0*. Encyclopedia.pub; Dimitris Mourtzis. https://encyclopedia.pub/entry/26927

[8] Ali, N., Zuraidah Mohamed Isa, Suhaida Abu Bakar, Ahmad, & Shaharruddin, S. (2022). Industrial Revolution (IR) 4.0: Opportunities and Challenges in Online Business. *International Academic Symposium of Social Science 2022*. https://doi.org/10.3390/proceedings2022082085

Thus, Industry 4.0 is a super-intelligent, futuristic society, where by combining cyberspace and real space and making full use of the Internet and communication technology, everyone can live a comfortable and high-quality life. As artificial intelligence develops, it becomes possible for independent thinking and management of organizational processes. Through the cyber-physical system created in Industry 4.0, the relationship between people and technology is expected to transform people's lives known as Life 4.0 which is the future of the world.

SEKTÖRLERDE COVİD-19 ETKİSİ: ULUSAL VE ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMA

Doç.Dr. Ayşegül GÜRSOY, Prof. Dr. Gülüzar KURT-GÜMÜŞ[2]
[1] Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF, E-posta: aysegul.cimen@deu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5523-1397
[2] Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, guluzar.kurt@deu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9016-285X

ÖZET

Çalışmanın amacı; Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından düzenli olarak istatistikleri yayınlanan Sektör Bilançoları ve Uluslararası Sektör Bilançoları kullanılarak pandemi sürecinin sektörler üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Bu amaçla Ulusal Sektör Bilançoları verileri aracılığıyla 2016-2019 dönemi pandemi öncesi dönem olarak ele alınırken, 2020-2022 dönemi ise pandemi sonrası dönem olarak ele alınmış ve karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir.

Ulusal verilerin yanı sıra, Uluslararası Sektör Bilançoları kullanılarak verileri paylaşılan Fransa, İtalya, Polonya, Portekiz, İspanya ile Türkiye, tek ortak sektör verisi olan imalat sektörü özelinde pandemi sürecinin etkisi açısından analiz edilmiştir. 2018-2019 pandemi öncesi dönem olarak belirlenirken, 2020-2021 pandemi sonrası dönem olarak ele alınmış ve ülkeler üzerindeki etkileri karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Sektör Bilançoları, Covid Etkisi, Uluslararası Sektör Bilançoları

ABSTRACT

The purpose of the study is to reveal the impact of the pandemic on the sectors by using the Sector Balance Sheets and International Sector Balance Sheets, which are regularly published by the Central Bank of the Republic of Türkiye. For this purpose, 2016-2019 period is considered as the pre-pandemic period through the National Sector Balance Sheets data whereas 2020-2022 period is considered as the post-pandemic period and is examined comparatively.

In addition to the national data, France, Italy, Poland, Portugal, Spain and Türkiye, whose data are shared using International Sector Balance Sheets, are analyzed in terms of the impact of the pandemic on the manufacturing sector, which is the only common sector data. While 2018-2019 is determined as the pre-pandemic period, 2020-2021 is considered as the post-pandemic period and its effects on countries are compared.

Key Words: Sector Balance Sheets, Covid Effect, International Sector Balance Sheets

GİRİŞ

2020 yılı başında Dünya Sağlık Örgütü'nün acil küresel sağlık çağrısından bu yana, tüm ülkeler pandeminin ekonomik ve sosyal sonuçlarıyla mücadele etmektedir. Virüsün yayılma hızını azaltabilmek adına, sokağa çıkma yasakları ve seyahat kısıtlamalarıyla başlayan önlemler, havayolu taşımacılığı, turizm ve imalat sektörlerini derinden etkilemiştir.

Bazı sektörler hiç beklenmedik şekilde olumsuz etkilenirken, uzaktan çalışma ve çevrimiçi eğitimin başlamasıyla beraber bilişim, altyapı gibi sektörlere ise hiç olmadığı kadar talep olmuştur. Sağlık hizmetleri, dezenfektan gibi kimyasalları üreten işletmeler ile her türlü uzaktan eğitim-destek veren sektörlere ise talep anlamlı bir şekilde artmıştır.

Uluslararası Çalışma Örgütü'ne (2020) göre imalat sektörü, virüsün yayılmasını kontrol altına almak için alınan tedbirlerden en kötü etkilenen sektörlerden biri olarak saptanmıştır. Örgüt ayrıca dünyadaki tüm işverenlerin yaklaşık %54'ünün istihdam üzerinde büyük etkisi olan pandemi döneminde en çok etkilenen sektörlerde çalıştığını da belirtmiştir.

Tüketici davranışlarında meydana gelen bu değişimler, şirketlerin finansal tablolarına ve dolayısıyla sektör rasyolarına doğrudan yansımaktadır.

Çalışmanın devamında literatür taraması, çalışmanın veri ve yöntemi, karşılaştırmalı bulgular ve sonuç kısmı yer almaktadır.

LİTERATÜR

Covid-19 ile başlayan pandemi süreci, bir yandan işsizlik ve eşitsizliğin artması, yoksulluğun derinleşmesi gibi sosyal sonuçlara sebep olurken diğer yandan da şirketlerin finansal tablo kalemlerine ve ülkelerin bütçe açıklarını etkileyecek kadar büyük ekonomik sonuçları olmuştur.

2020 yılı başında Dünya Sağlık Örgütü'nün acil küresel sağlık çağrısından sonra, bazı coğrafi bölgeler ve ülkelerle ekonomik ilişkiler sekteye uğramıştır. Covid-19'un başladığı Çin'de kapanma ve sokağa çıkma yasaklarının yaşanmasıyla beraber, diğer ülkelerdeki üretim ve ekonomik aktiviteler kısmen veya tamamen durmak zorunda kalmıştır.

2008 küresel ekonomik kriz ve öncesinde yaşanan diğer tüm finansal krizler de göz önünde bulundurulduğunda, pandeminin hem ekonomik hem de sosyal etkisinin çok daha derin olduğu yadsınamaz. Tudorache vd. (2021) çalışmasında Covid-19 pandemisi ve pandeminin Avrupa Birliği imalat sektörü üzerindeki etkisini incelemiştir. Covid-19 şokunun sanayi üretimi üzerindeki

etkileri 27 üye ülke için Ocak 2018 ile Kasım 2020 yılları arasında pandemi öncesi dönem ve pandemi dönemi olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmiştir.

Ivanov and Dolgui (2020) pandeminin ekonomik boyutunu, tarihin en büyük tedarik zinciri problemi olarak ele alırken, Badkar ve Greeley (2020)'e göre, Mart 2020'de Euro bölgesi ciddi şekilde etkilenirken; ABD sanayi üretimi II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana en büyük aylık düşüşünü kaydetmiştir.

Pandeminin özellikle de imalat sanayi üzerindeki etkisini inceleyen oldukça fazla çalışma bulunmaktadır. Çalışmadaki ulusal sektör verilerinin yanı sıra, uluslararası sektör verilerine bakıldığı zaman, kesişim kümesi olarak 'İmalat' sektörü karşımıza çıkmaktadır.

Okorio ve diğerleri (2020) pandemi döneminde üretim sektöründe karşılaşılan engeller ve süreci kolaylaştıran faktörleri incelemiştir. Yazarlara göre, Covid-19 üretim sektörü ve süreçlerini iki şekilde etkilemiştir. Bunlardan ilki, şirketlerin üretim süreç ve sistemlerinde meydana gelen içsel değişimler iken, ikincisi tedarik zincirindeki kesintiler sebebiyle ortaya çıkan dış kaynaklı arz ve talepteki anormal değişikliklerdir.

Sun ve diğerleri (2021) pandeminin imalat sektörünü analiz etmiştir. Kısa vadede, düşük teknoloji kullanan imalat sektörü şirketlerinin, derinden etkileyeceğini saptamışken, yüksek teknolojili imalat şirketleri artan bir trendle beraber büyüme hızlarını artıracaktır.

Dean ve diğerleri (2021) çalışmasında pandemi sonrası süreçte Endüstri 4.0 ve üretim politikalarının önemini Avustralya için değerlendirmiştir. Kriz dönemlerinden daha az etkilenmek için, sürdürülebilir üretim politikası ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmenin ülkenin refahına katkı sağlayacağı sonucuna varmıştır.

Stanford (2020)'ye göre üretim başlangıçta doğal ortamdan toplanan (veya geri dönüştürülen) bazı somut, maddi ürünlerin daha karmaşık ve kullanışlı bir şeye dönüştürülmesi anlamına gelir. Bu geniş anlayış göz önüne alındığında, üretimin olmadığı bir ekonomiyi hayal etmek imkansızdır. İnsanoğlunun her zaman somut ihtiyaç ve istekleri olacaktır ve bunlar ancak somut malların üretimi ve dönüşümü yoluyla karşılanabilir. Bu sebeple de imalat sektörü sadece bir sektör değil, ülkeler için stratejik önem arz eden bir durumdur.

Stanford (2020) imalat sektörünün önemini aşağıdaki kriterlerle açıklamaktadır.

- İmalat, ekonomideki en inovasyon yoğun sektördür.
- İmalat, uzun ve karmaşık tedarik zincirleri aracılığıyla ekonomi genelinde yüzbinlerce başka işi de ayakta tutmaktadır.
- İmalat, nispeten yüksek kaliteli işler sunar; tam zamanlı çalışma saatleri ve ortalamanın üzerinde gelir sağlama olasılığı daha yüksektir.
- Üretilen mallar, uluslararası ticaretin çoğunluğunu oluşturmaktadır ve bu nedenle, küçük boyutlu bir imalat sektörü, ticaret açıklarına ve ödemeler dengesi sorunlarına katkıda bulunmaktadır.

Yücel ve Durak (2021), Covid-19'un BİST İmalat sektörü firmalarına olan finansal etkilerini oran analizi aracılığıyla incelemiştir. İlaç, dezenfektan, temel gıda, ambalaj gibi pandemi döneminde talebi artan ürünleri üreten şirketlerin olumlu yönde etkilendiği saptanırken, diğer ürünleri üreten şirketleringenel sonuçlar ile uyumlu olarak olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir.

VERİ ve YÖNTEM

Çalışma kapsamında, 2016-2022 yılları arasında Ulusal Sektör Oranları likidite oranları, devir hızı oranları, finansal yapı oranları ve karlılık oranları incelenmiştir. Araştırmaya konu olan sektörler, TCMB tarafından yapılan sınıflandırma çerçevesinde 17 başlık altında toplanmıştır. Bu sektörler; tarım, ormancılık ve balıkçılık; madencilik ve taş ocakçılığı; imalat, elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı; su temini, kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri; inşaat; ticaret; ulaştırma ve depolama; konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri; bilgi ve iletişim; gayrimenkul faaliyetleri; mesleki bilimsel ve teknik faaliyetler; idari ve destek hizmet faaliyetleri; eğitim; insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri; kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor ile diğer hizmet faaliyetlerinden oluşmaktadır.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), Türkiye Cumhuriyeti'nde Kurumlar Vergisi mükellefi tüm reel sektör firmalarının finansal tablo, temel ve yapısal göstergelerine ait verileri Sektör Bilançoları aracılığıyla internet sitesinde kamuoyu ile paylaşmaktadır.

Ulusal Sektör Oranları likidite oranları, finansal yapı oranları, devir hızı oranları ve karlılık oranları olmak üzere dört ana grupta incelenmiştir. Likidite oranları kapsamında Cari Oran, Asit-test Oranı ve Nakit Oranı ele alınırken, finansal yapı oranlarında Öz Kaynaklar / Aktif Toplamı ile Öz Kaynaklar / Yabancı Kaynaklar Toplamı kullanılmıştır. Devir hızı oranlarında Stok Devir Hızı, Alacak devir Hızı ve Borç Devir hızı yer alırken karlılık oranlarında Brüt Kar Marjı ile Net Kar Marjı çalışma kapsamında analiz edilmiştir.

Ulusal sektör verilerinin yanı sıra, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), European Committee of Central Balance Sheet Data Offices (ECCBSO) üyesi olarak, uluslararası sektör bilançoları ile ilgili de çalışmalar sürdürmektedir. ECCBSO bir yandan ülkelerin reel sektör firma verileriyle ortak çalışmalar yapmasını hedeflerken, bir yandan da ortak standartlarda oluşturulmuş veri setleri ile istatistiksel analiz ve karşılaştırmalı analiz imkanı sağlamaktadır.

TCMB, ECCBSO'nun dört ana çalışma grubundan biri olan Financial Statement Analysis Working Group (FSA WG) Başkanlığını yürütmektedir. Bu sebeple de Uluslararası Sektör Bilançoları FSA WG internet sitesinden elde edilmiştir. Uluslararası Sektör Bilançoları aracılığıyla da verileri paylaşılan Fransa, İtalya, Polonya, Portekiz ve İspanya ülkeleri ile Türkiye, tek ortak sektör verisi olan imalat sektörü özelinde pandemi sürecinin etkisi açısından 2018-2019 ve 2020-2021 verileri kullanılarak karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Portekiz için 2021 verileri yer almadığından pandemi sonrası veri seti 2020 yılını kapsamaktadır.

BULGULAR

Grafik 1 Ulusal Sektör Oranları çerçevesinde 2016-2022 yılları arasında 17 sektörün Cari Oran, Asit-test Oranı ve Nakit Oranı verilerini göstermektedir. Grafiğe göre, yıllar itibariyle cari oranın en yüksek olduğu sektörler bilgi ve iletişim; elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı; gayrimenkul faaliyetleri ile madencilik ve taş ocakçılığı olmuştur. 2016-2019 dönemini pandemi öncesi 2020-2022 dönemini de pandemi sonrası olarak ele aldığımızda ise; bilgi ve iletişim; elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı ile insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetlerinde anlamlı bir artış olmuştur. Bu sektörlerin temel özelliği ise pandemi döneminde tüm eğitim ve çalışma hayatının çevrimiçi yürütülmesiyle beraber özellikle yazılım-teknoloji altyapısına olan talebin çok artmasından kaynaklanmaktadır. Bir diğer sektör ise insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetlerine ise pandemi dönemi ve sonrasında ilgi oldukça artmıştır.

Likidite (Asit-test) oranı açısından bakıldığında ise; bilgi ve iletişim; elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi; gayrimenkul faaliyetleri; insan sağlığı sosyal hizmet faaliyetleri; madencilik ve taş ocakçılığı ile mesleki bilimsel ve teknik faaliyetler sektörleri likidite oranının en yüksek olduğu sektörlerdir. Bu sektörler cari oranın da en yüksek olduğu sektörlerden olup; faaliyet koluna göre stok miktarının görece olarak daha az olmasından kaynaklanmaktadır. Likidite oranının en düşük olduğu sektörler ise tarım, ormancılık ve balıkçılık; toptan ve perakende ticaret faaliyetleri ile diğer hizmet faaliyetleri grubunda yer almaktadır. Bu sektörlerde ise; likidite oranlarındaki düşüklük, cari oranları yüksek olmasına rağmen stok miktarındaki yüksekliğe bağlıdır.

Nakit oranı ele alındığında; diğer hizmetler; inşaat; tarım ormancılık, balıkçılık ile su temini, kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri sektörleri nakit oranının en düşük olduğu sektörleri oluşturmaktadır. Diğer hizmet faaliyeleri ve inşaat sektörlerinde pandemi sonrası dönemli anlamlı bir artış yaşanırken tarım, ormancılık ve balıkçılık sektöründe nakit oranı % 15 civarında yatay bir seyir izlemiştir.

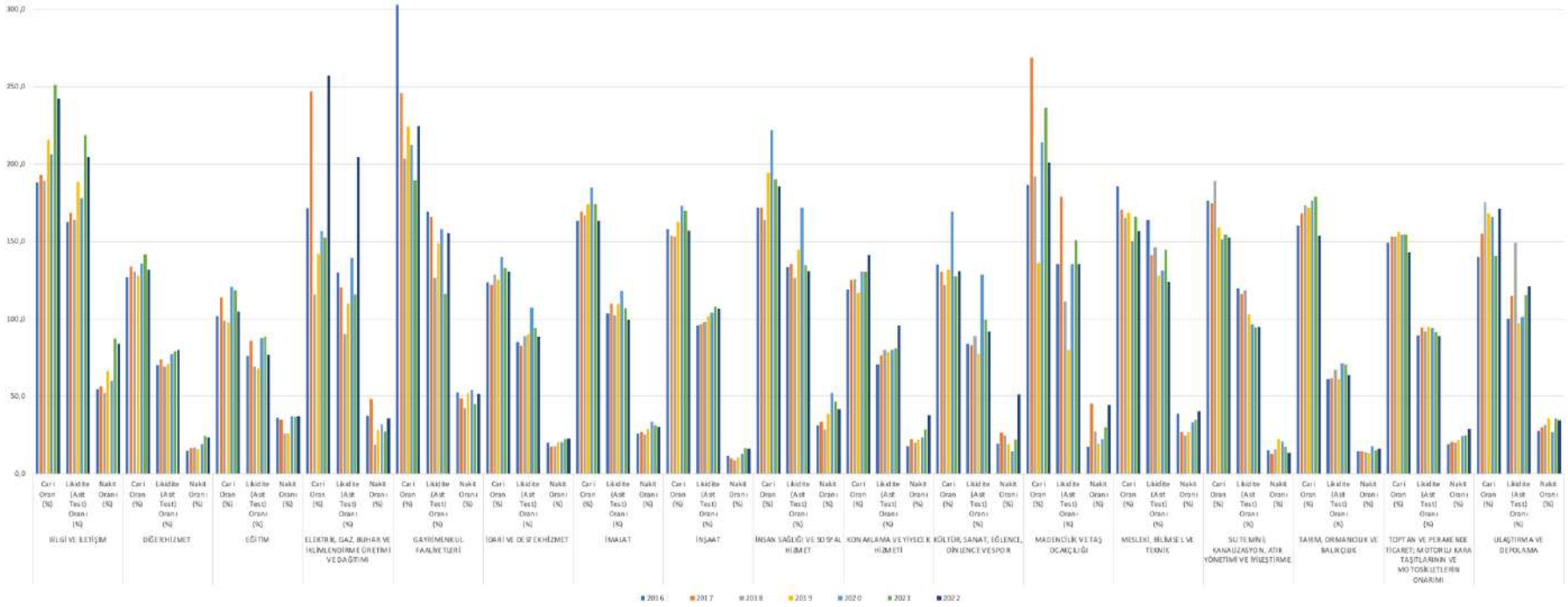
Grafik 2, 2016-2022 yılları arasında 17 sektörün finansal yapı oranlarını Özkaynak/ Aktif Toplamı ve Özkaynak/Yabancı Kaynak Toplamı aracılığıyla göstermektedir.

Özkaynak/Yabancı Kaynak Toplamı oranının en yüksek olduğu sektörler bilgi ve iletişim, insan sağlığı ve sosyal hizmet ile mesleki, bilimsel ve teknik hizmetlerden oluşmaktadır. Pandemi sonrası dönemde bilgi ve iletişim, insan sağlığı ve sosyal hizmetlerinde bu oranın anlamlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Pandemi sürecinde yapılan yatırımlarla sermaye artırımları ve net karda yaşanan ciddi artış bu sektörlerdeki artışın sebeplerinden bazılarını oluşturmaktadır.

Toplam aktif içerisinde özkaynağın oranının en yüksek olduğu sektörler ise sırasıyla bilgi ve iletişim, madencilik-taş ocakçılığı ile mesleki, bilimsel ve teknik hizmetlerden oluşmaktadır. Bahsi geçen ilk iki sektör pandemi öncesi ve sonrası dönemde oransal olarak değişmemekle

beraber, mesleki, bilimsel ve teknik hizmetleri sektörlerinde zaman içerisinde bir azalma trendi göze çarpmaktadır.

Grafik 1. Likidite Oranları

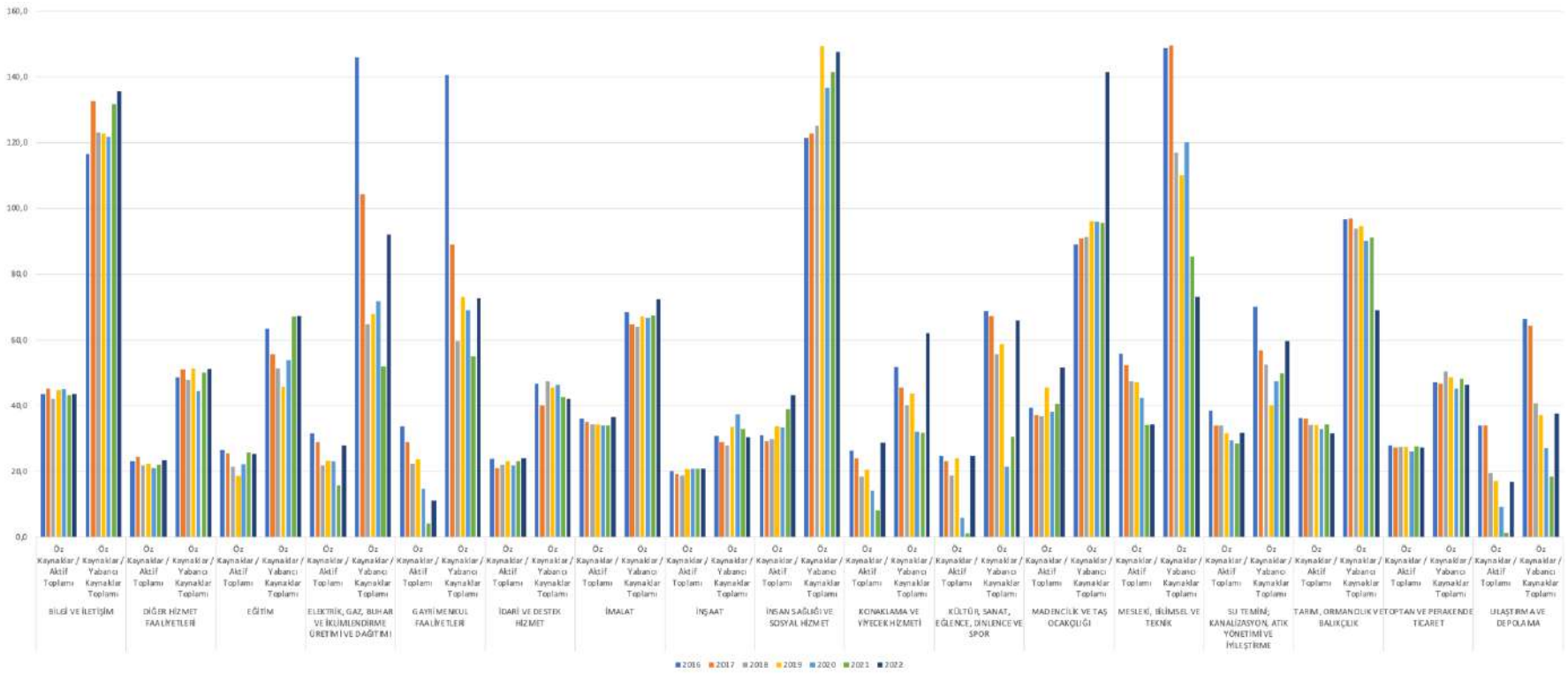
Grafik 3, 2016-2022 yıllları arasında 7 sektöre ilişkin devir hızı rasyolarını Stok Devir Hızı, Alacak Devir Hızı ve Borç Devir Hızı oranları aracılığıyla ele almaktadır. Stok devir hızının en yüksek olduğu sektörler elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı; ulaştırma depolama ile bilgi ve iletişim olmuştur. Pandemi öncesi ve sonrası olmak üzere, zaman aralığı iki bölüme ayrıldığında ise pandemi sonrası dönemde elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı ile bilgi ve iletişim sektörlerinde artan bir trend olduğu saptanmıştır.

Alacak devir hızı ele alındığında ise eğitim ve konaklama ve yiyecek hizmeti sektörlerinde diğer sektörlere oranla oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Borç devir hızı oranının en yüksek olduğu sektörler ise eğitim, idari ve destek hizmet, ulaştırma ve depolama ile diğer hizmet faaliyetleri olmuştur.

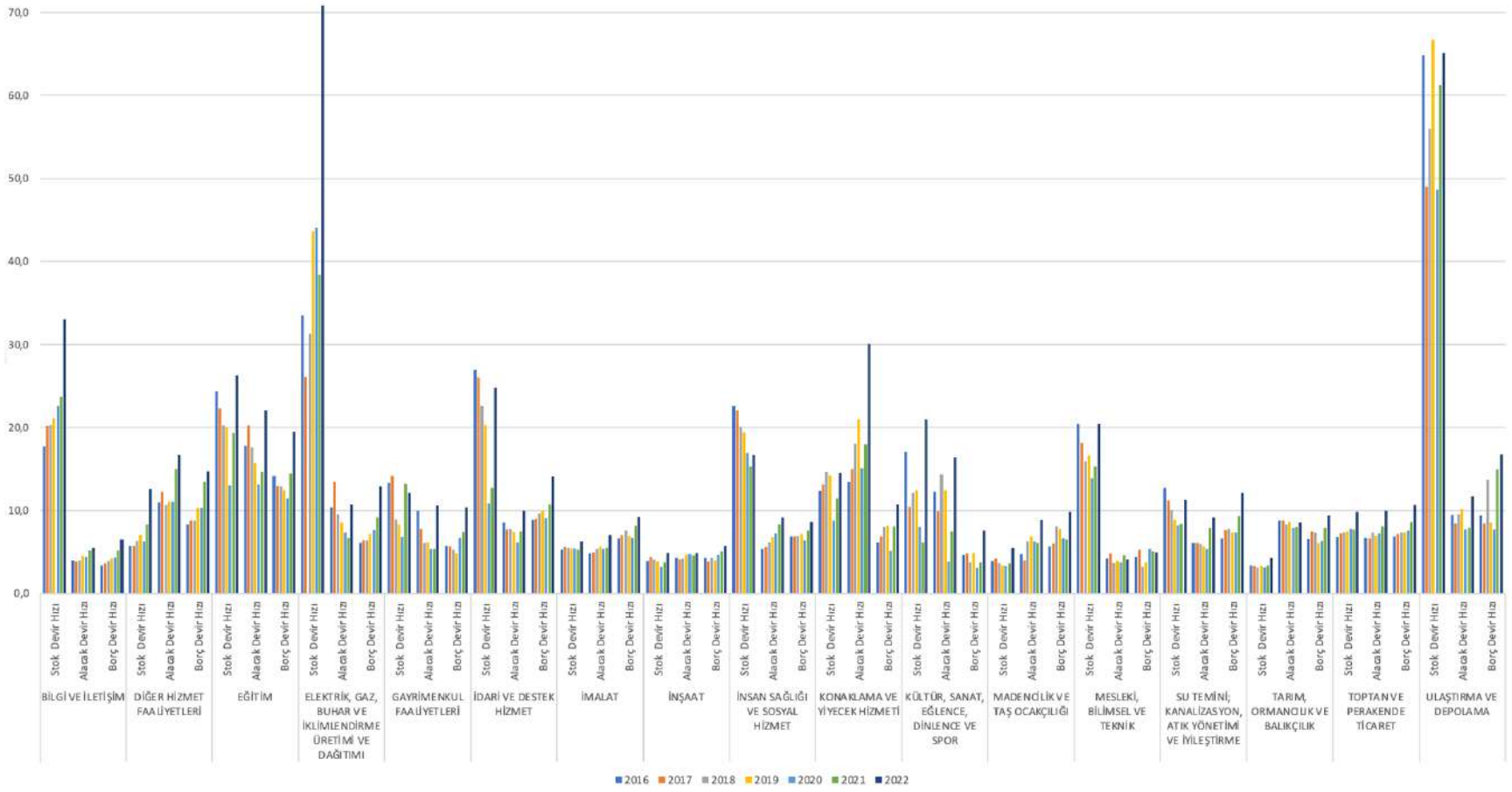
Son oran grubu ise karlılık oranlarıdır ve Grafik 4, TCMB sitesinde yer alan 17 sektöre ilişkin brüt kar marjı ve net kar marjı oranlarını göstermektedir. Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı; gayrimenkul faaliyetleri; konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri ile kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor faaliyetleri sektörleri net kar marjın negatif olduğu sektörleri oluşturmaktadır. Bu sektörleri etkileyen en temel faktör ise, Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilan edilmesiyle beraber sokağa çıkma yasakları ve bulaş riskini minimize edebilmek için seyahat kısıtlamalarının hayata geçirilmesi olmuştur. 2020 yılından itibaren, özellikle ulaştırma, havayolu taşımacılığı gibi şirketlerin oldukça büyük zararlar ettiği de finansal tablolarına yansımıştır.

Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri ile kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor faaliyetleri, gayrimenkul hizmetleri ile ulaştırma ve depolama sektörlerinde 2020 yılı net karın negatif yönlü ve en büyük olduğu yıl olarak karşımıza çıkmaktadır. 2021 yılı itibariyle, bazı kısıtlamaların hafiflemesiyle beraber, net kar marjındaki negatif yönlü derinlik azalmıştır. Brüt kar marjı açısından bakıldığında ise, gayrimenkul faaliyetleri ile mesleki-bilimsel ve teknik faaliyetler sektörlerinin brüt kar marjının en yüksek olduğu görülmektedir.

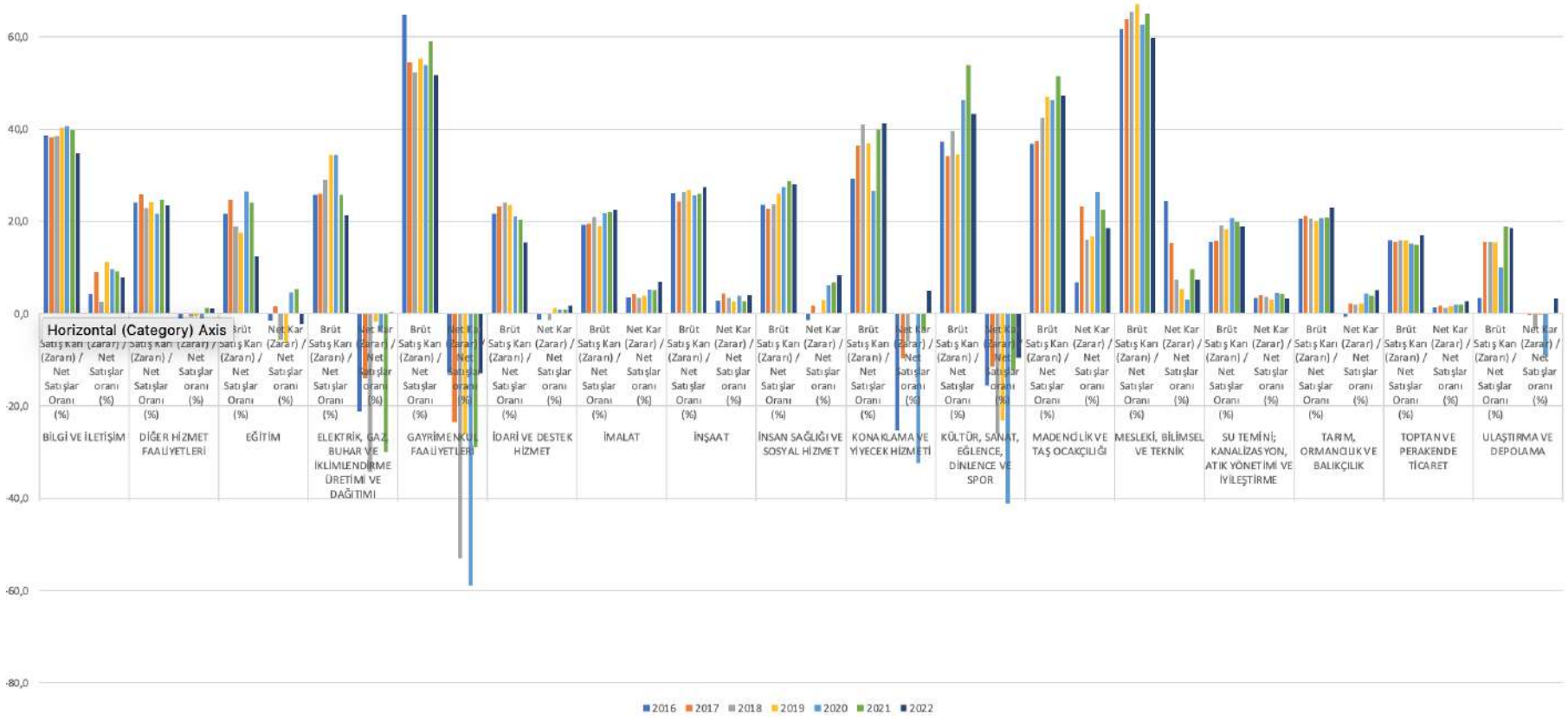
Grafik 2. Finansal Yapı Oranları

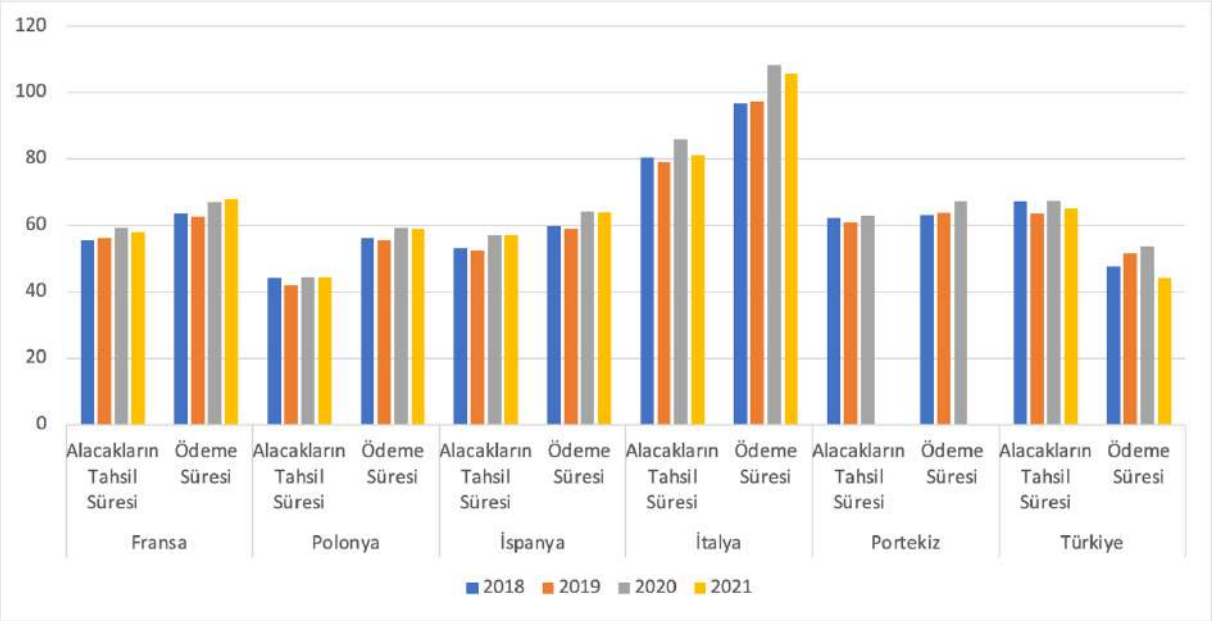
Grafik 3. Devir Hızı Oranları

Grafik 4. Karlılık Oranları

Grafik 5. İmalat Sektörü Oranlarının Uluslararası Karşılaştırılması

Alacakların tahsil süresi, alacakların ortalama kaç gün içerisinde şirkete döndüğünü gösterirken; tahsil süresinin kısa olması, müşterilerin şirkete borçlarını daha kısa sürede ödediğini göstermektedir. Öte yandan, Borçları ödeme süresi ise şirketin tedarikçilere borcunu kaç günde ödediğini göstermektedir. Ödeme süresi azaldıkça, şirket tedarikçilere daha kısa süre içerisinde ödeme yapmaktadır.

Grafik 5'e göre, hem alacakların tahsil süresi hem de ödeme süresi bakımından vadenin en uzun olduğu ülke pandemi öncesi ve sonrası dönemler için de İtalya olmuştur. Portekiz iç,n henüz 2021 verileri yayınlanmamıştır.

Fransa, Polonya, İspanya ve İtalya açısından bakıldığı zaman ise, alacakların tahsil süresi 2020 yılı ile birlikte pandemi sonrası süreçte artık göstermiştir. Bu bulgular Türkiye verileri ile aynı yöndedir. Ödeme süresi ele alındığında ise; 2021 verileri dışında Türkiye ve diğer ülkelerin imalat sektörü oranlarında bir artık meydana gelmiştir. 2021 yılında ise, 2020 yılında 54 gün olan Türkiye ödeme süresi, 44 güne düşmüştür.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından düzenli olarak istatistikleri yayınlanan Sektör Bilançoları ve Uluslararası Sektör Bilançoları kullanılarak pandemi sürecinin sektörler üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu amaçla Ulusal Sektör Bilançoları verileri aracılığıyla 17 sektöre ait veriler 2016-2019 dönemi pandemi öncesi dönem olarak ele alınırken, 2020-2022 dönemi ise pandemi sonrası dönem olarak ele alınmış ve karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir.

Ulusal verilerin yanı sıra, Uluslararası Sektör Bilançoları kullanılarak verileri paylaşılan Fransa, İtalya, Polonya, Portekiz, İspanya ile Türkiye, tek ortak sektör verisi olan imalat sektörü özelinde pandemi sürecinin etkisi açısından analiz edilmiştir. 2018-2019 pandemi öncesi dönem olarak belirlenirken, 2020-2021 pandemi sonrası dönem olarak ele alınmıştır. Uluslararası verilerde alacakların tahsil süresi ve ödeme süresi gösterge olarak kullanılmıştır.

Pandemi sürecinde talebin arttığı bilgi ve iletişim ile insan sağlığı ve sosyal hizmet sektörlerinde likidite rasyo gruplarında öne çıkma söz konusudur. Bu bağlamda çalışma, Yücel ve Durak (2021) çalışması ile aynı doğrultudadır.

KAYNAKÇA

TCMB Sektör Bilançoları, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Reel+Sektor+Istatistikleri/Sektor+Bilancolari/Sektor+Bilanco+Verileri/

TCMB Uluslararası Sektör Bilançoları, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Reel+Sektor+Istatistikleri/Sektor+Bilancolari/Uluslararasi+Sektor+Bilancolari/

Badkar, M. and Greeley, B. (2020), ”New data shows vast scale of US economic breakdown,”, Financial Times, https://www.ft.com/content/6361247 d-a1df-4a50-b0aa-59395801b3f3

Dean, M., Rainnie, A., Stanford, J., & Nahum, D. (2021). Industrial policy-making after COVID-19: Manufacturing, innovation and sustainability. *The Economic and Labour Relations Review*, *32*(2), 283-303.

International Labour Organisation Monitor, (2020), ”COVID-19 and the world of work (2nd edition), https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/WCMS_740877/lang–it/index.htm

Ivanov, D. and Dolgui, A. (2020), ‘Viability of intertwined supply networks: extending the supply chain resilience angles towards survivability. A position paper motivated by COVID-19 outbreak’, *International Journal of Production Research*, 58(10), 2904-2915.

Okorie, O., Subramoniam, R., Charnley, F. Patsavellas, J. Widdifield D. and Salonitis, K. "Manufacturing in the Time of COVID-19: An Assessment of Barriers and Enablers," in *IEEE Engineering Management Review*, vol. 48, no. 3, pp. 167-175,

Sun, J., Lee, H., & Yang, J. (2021). The impact of the COVID-19 pandemic on the global value chain of the manufacturing industry. *Sustainability*, *13*(22), 12370.

Stanford J (2020a) *A Fair Share for Australian Manufacturing: Manufacturing Renewal for the Post-COVID Economy*. Canberra, ACT, Australia: The Australia Institute Centre for Future Work.

TCMB Sektör Bilançoları, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Reel+Sektor+Istatistikleri/Sektor+Bilancolari/Sektor+Bilanco+Verileri/

TCMB Uluslararası Sektör Bilançoları, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Reel+Sektor+Istatistikleri/Sektor+Bilancolari/Uluslararasi+Sektor+Bilancolari/

Tudorache, M. D., Nae, T. M., & Jianu, I. (2021). COVID-19 Pandemic and its Effect on the EU Industry. *Journal of EU Research in Business*, *545696*.

Yücel, S., ve Durak, İ. (2021). COVID-19'un BIST İmalat Sektörü Firmalarına Olan Finansal Etkilerinin Finansal Oranlar ve İstatistiksel Tekniklerle İncelenmesi. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*(*90*), 101-126.

PANDEMİ SÜRECİNDE E-TİCARET UYGULAMASININ EVRİMİ

Ülkü ÇELİK ATEŞ [1], Dr. Öğr. Üyesi ATIL TAŞER [2]

[1] Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,

ulku.celikates@bilecik.edu.tr - ORCID ID: 0009-0007-9842-8572

[2]2Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

atil.taser@bilecik.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-4943-0485

ÖZET

Tüm dünyada yaşanan pandemi öncesi ve sonrası, pek çok farklı sektör farklı deneyimler yaşamak zorunda kaldı. Bu süreçten ülkemizin de etkilenmemesi mümkün değildi. Pek çok alışkanlığın değiştiği, dünyaya bakışların farklılaştığı bu süreç pek çok alanda negatif etki yaratırken e-ticaret gibi bazı alanlarda ise tahminlerin çok ötesinde gelişme yaşanmasına vesile oldu. Kapanma dönemlerinde olumsuz etkilenen yüz yüze ticaret yapısının aksine birçok sektörde e-ticaret pazar hakimi haline geldi. Bu çalışmamızda Pandemi sürecinde var olan ve özellikle e-ticaret kavramının net olarak ön plana çıktığı işletmeler ele alınarak, yaşanan sürecin, işletmelerin e-ticaret yapılarındaki değişimleri, uyum sağlama hızları, gerçekleştirdikleri süreçlerde karşılaştıkları zorluklar gibi etkenler bazında sorgulanmıştır. Çalışma kapsamında yurt genelinde faaliyet gösteren büyük çaplı e-ticaret platformlarından mağaza açma hizmeti alıp e-pazaryeri platformları dahilinde satıcı olarak faaliyet gösteren, küçük ve orta ölçekli 12 farklı İşletme incelenmiş, karşılıklı görüşmeler yapılarak gerekli veri toplanmıştır. Bu işletmelerin e-ticaret alanında ortaya koydukları performansın özellikle dördüncü parti lojistik kavramı kapsamında gelişimi açıklanmaya ve günümüzde Ülkemiz ticari hayatında oldukça büyük bir paya sahip olan ve küçük ve orta ölçekteki işletmelerin, dördüncü parti lojistik ortağı olarak e-ticaret hayatında yer almalarını sağlayan e-pazaryerlerindeki satıcı işletmelerin durumları irdelenmeye çalışılmıştır. Gerçek işletme ve gerçek e-ticaret uygulamalarından alınan verilerle sürecin ve dördüncü parti lojistik uygulamasının anlamlandırılması mümkün olmuştur.

Anahtar Kelimeler: 4P Lojistik, Tedarik zinciri, E-ticaret, Pandemi

ABSTRACT

Before and after the global pandemic, many different sectors had to undergo various experiences. It was inevitable for our country not to be affected by this process. As many habits changed and perspectives on the world diversified during this period, it had a negative impact in many areas, but in some sectors, such as e-commerce, it led to developments far beyond predictions. Unlike the face-to-face trading structure negatively affected during lockdown periods, e-commerce has become dominant in many sectors. In this study, businesses that existed during the pandemic, especially those where the concept of e-commerce prominently emerged, were examined. The study investigated factors such as the changes in businesses' e-commerce structures, the speed of adaptation, and the challenges they faced during the processes. Within the scope of the study, 12 different businesses, operating nationwide, were examined. These businesses varied in scale, including those that obtained store-opening services from large-scale e-commerce platforms and operated as sellers within e-marketplace platforms. The necessary data were collected through mutual interviews. The study aims to elucidate the development of the performance of these businesses in the field of e-commerce, particularly within the scope of the fourth-party logistics concept. The current status of seller businesses on e-marketplaces, which play a significant role in our country's commercial life and enable small and medium-sized enterprises to participate in e-commerce as fourth-party logistics partners, has been examined. The process and the implementation of fourth-party logistics have been comprehended through data obtained from real businesses and actual e-commerce applications.

1. GİRİŞ

Günlük yaşantımızın içerisine pandemi sürecinden çok daha önce dahil olan ve internet kullanıcı sayısının artması ile doğru orantılı bir ilerleme kaydeden e-ticaret, Covid-19 pandemisinin dünyaya hızla yayılması ile başlayan sokağa çıkma yasakları, alışveriş merkezlerinin kapanması ve çeşitli kısıtlamaların da gelmesiyle hızlı bir yükselme göstermiştir(ERDOĞAN, 2020). Pandemi sürecinde insanların çarşılara, pazarlara çıkamaması, marketlere gidebilmek için kısıtlı vakitlere tabi olması elbette müşterisi azalan işletmelerin de etkilenmesine neden olmuş bununla birlikte zaten belli bir seyirde devam eden e-ticaret pazaryerlerine rağbet göstermelerine ve hızlıca e-ticarete adapte olmalarına yol açmıştır(Deloitte/TÜSİAD, 2022), (Alkan, 2023). Üçüncü parti lojistik olarak tabir edilen ve işletme adına nakliye, kargo, paketleme, depolama ve nihai tüketiciye ürünün teslimi hizmetlerinin yanı sıra işletmelerin reklam, hedef kitleye ulaşma, sipariş takibi gibi farklı ihtiyaçlarını da karşılamaya başlayan Dördüncü Parti Lojistik iş ortaklarına işletmeler ve girişimciler tarafından talep artmıştır. Bu dönemde özellikle akıllı telefonlar üzerinden kullanılan uygulamalar artmış ve toplum bulunduğu yerden market alışverişini dahi yapabilir duruma gelmiş olduğundan, e-ticaret pazarındaki fırsatı değerlendiren işletmeler pandeminin olumsuz etkilerinden kurtulmayı başarmışlardır.(Sevim, 2008) Yaklaşık iki yıllık bir süreçte devam etmiş olan pandemi koşullarının sona ermesinden sonra da insanların kazanmış olduğu e-ticaret alışkanlığı hız kesmeden devam etmektedir.(Nacar, 2021) Ancak e-ticaret pazarında da her bir işletmenin kendi web sitesini, kendi ulaşım ve nakliye ağını kuracak, kendi ürünlerinin reklam ve tanıtım kampanyalarını yürütecek kadar kaynağı ve tecrübesi bulunmamaktadır. Dış kaynak kullanımına ihtiyaç vardır(Gülen, 2005). Kendisine ait bir web sitesi bulunan işletmeler dahi bu web sitesini tanıtabilmek için oldukça yüklü bir reklam maliyetini göze almak durumundadır(Soydal, 2006). Bu sebeple dördüncü parti lojistik görevi üstlenen e-ticaret platformları özellikle bütçesi ve imkanları sınırlı olan küçük ve orta ölçekli işletmeler ile bireysel girişimciler için maliyeti düşük ve tercih edilen bir alternatif olmuştur(Aslandağ 2021). Yurt genelinde kendi ulaşabildiği sınırları pandemi sürecinde oldukça genişleten kargo firmaları ile kapsamlı anlaşmalar gerçekleştiren büyük e-ticaret platformları, işletmeleri coğrafi sınırlardan büyük oranda kurtarmış olmakla birlikte onlar adına reklam ve tanıtım işini de yapar hale gelmişlerdir.(UTİKAD, 2021) Sunduğu yazılım sistemi ile sipariş takibi, kampanya gibi süreçleri de yürütmeleri işletmelerin ayrıca bir yazılım kullanmasına gerek bırakmamıştır. Ülkemizde sürekli gelişen ve değişen koşullarla birlikte hızla artan e-ticaret hacmi düşünüldüğünde bu uygulamaların da değişeceği ve gelişeceği şüphesizdir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI ve ÖNEMİ

2.1.Araştırmanın Amacı

Pandemi sürecinde yaşanan kısıtlamalar insanların e-ticarete yönelmelerini hızlandırmıştır. E-ticaretin hız kazanması, insanların ürüne değil, ürünlerin insanlara ulaşmasını gerektirmiştir. Bu süreç tedarik zincirinin daha da çeşitlenmesini zorunlu hale getirmekle birlikte özellikle işletmenin ihtiyacı olan tanıtım, reklam, iletişim, sipariş hizmetleri, web sayfası, ödeme hizmetleri ve kargolama gibi faaliyetleri hatta satış sonrası hizmetler, fiyatlandırma ve kampanyalar ile ilgili danışmanlık hizmetlerini, işletmenin imkanları dahilinde gerçekleştirilmesi pek de mümkün olmayan ve/veya tamamını dışarıdan ayrı ayrı satın alma/kiralama yoluna gidemeyecek olan küçük ve orta ölçekli işletmelerin, satış komisyonu karşılığında sanal mağazalarını açarak ulusal e-ticaret platformlarında satış yapabilmeleri, pandemi süreci gibi kısıtlamaların bulunduğu ve işletmenin de hareket kabiliyetinin sınırlandığı bir dönemde hayat kurtarıcı nitelikte bir dördüncü parti lojistik hizmeti olarak görülebilir. Pandemi süreci ve sonrasında bu tür büyük çaplı e-ticaret platformlarının, doğrudan kendi üretimini yapan veya üreticiden alıp tüketiciye sunan küçük ve orta ölçekli işletmelerin, yalnızca bulunduğu bölgedeki potansiyel müşterilerine değil ülke genelinde binlerce potansiyel müşteriye ulaşabilmesine olanak tanıdıkları görülmektedir.

Mevcut e-ticaret araştırmalarının daha çok son tüketicilere odaklı çalışıldığı görülmekle birlikte, Ülkemiz genelinde hizmet veren büyük çaplı e-ticaret platformları ile çalışan küçük ve orta ölçekli işletmelerin bu çalışma şeklini tercih etme sebeplerini, süreçlere bakışlarını ve beklentilerini ortaya koyabilmek amacıyla, mülakat yöntemi ile nitel bir çalışma yapılmıştır.

2.2. Araştırmanın Yöntemi ve Kısıtları

Pandemi sürecinde ve sonrasında, kendi ürettiği veya tedarikçilerinden aldığı ürünleri Ülke çapında faaliyet gösteren büyük çaplı e-ticaret platformları üzerinden satışa sunan küçük ve orta ölçekli işletmeler seçilmiştir. Araştırmada kendi içerisinde yüksek reklam/tanıtım bütçeleri, web sayfası ve kendi web sayfası üzerinden satış, ödeme gibi imkanları sınırlı olan işletmeler baz alınmıştır. Bulunduğu çevre ile sınırlı kalmayıp büyük çaplı e-ticaret platformlarında mağaza açarak, bu e-ticaret platformlarının imkanlarını kullanan ve yurt genelinde çok daha fazla sayıda müşteriye erişebilmiş olan bu işletmelerin yetkilileri ile yüz yüze görüşmeler yapılmış ve kendilerine e-ticaret süreçleri ile ilgili sorular yöneltilmiştir. İki işletme doğal üretim cilt sabunları ve bakım kremleri üretimi ve satışı; iki işletme küçük ev aletleri, elektrikli alet ve aksesuar satışı, iki işletme ev tekstili üzerine üretim ve satış; bir işletme temizlik ve kullan at malzemelerinin üretim ve satışı; bir işletme hazır giyim satışı, bir işletme kitap satışı, bir işletme kırtasiye ürünleri satışı, bir işletme ayakkabı satışı ve bir işletme de evcil hayvan yem ve aksesuarının satışını yapmaktadır. İşletmelerin her birinin, büyük çaplı e-ticaret platformlarından en az birinde sanal mağazası bulunmaktadır.

3.BULGULAR

Katılımcı firmalara**,** onları büyük e-ticaret platformlarında mağaza açmaya iten sebep sorulduğunda;

12 işletmenin tamamı daha fazla müşteriye ulaşabilmek için e-ticarete yöneldiklerini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra tüketicilerin artık yalnızca fiziksel alışveriş yapmak yerine pek çok kişinin doğrudan e-ticaret üzerinden ürün arayışına girmesinin yüz yüze ticaret yapan firma tarafından fark edilmesi ve online alışverişin hızlı yükselişini gören işletmelerin, gittikçe büyüyen bu ticaret şekline dahil olmak istemeleri, bunların dışında ürün satışları için kendine ait bir web sayfası kurma maliyetinin yüksek oluşu, zaten hazır bir tüketici kitlesinin bulunması, düşük maliyetlerle kendi markasını yaratabilme imkanı, hem satıcı hem de müşteri açısından güvenli bir şekilde alışverişin gerçekleştirilebilecek olması ve e-ticaret platformunun marka bilinirliğinden faydalanmak, müşterilerin değişen alışkanlık ve beklentileri yönünde hareket etmek, yanıtları da verilmiştir.

Katılımcı firmalara, tedarikçilerinizle e-ticaret yolu ile mi iş yapıyorsunuz? Sorusu sorulduğunda, 6 firma "hayır" yanıtı vererek kendi tedarikçi kanallarını kullandıklarını belirtmişlerdir. 3 firma, tedarik için kısmen e-ticaret kullandığını ve bazı ürünleri aldıklarını belirtmiştir. 2 firma, tedarik edilmesi gereken ürüne göre e-ticaret kullanabildiklerini belirtmiş, yalnız 1 firma yurt içi ve yurt dışından toptan alacağı ürünleri yine e-ticaret yolu ile almakta olduğunu belirtmiştir. Söz konusu toptan bir satın alma olduğunda, (özellikle hazır giyim, aksesuar gibi hazır olarak alınıp doğrudan müşteriye satılacak olan nihai ürünlerde) işletmelerin e-ticaret kullandıkları ancak belirli bir üretim standardını korumak isteyen ve üreticilerin ve aynı tedarikçi firmalarla uzun zamandır birlikte çalışıyor olmanın bir takım avantajlarından vazgeçmek istemeyen işletmelerin, uzun süredir çalışmakta olduğu tedarikçilerden mamul, yarı mamul, hammadde, üretime yardımcı malzemeler ve ambalaj malzemesi tedariki yapmakta olduğu ve bunun için tedarik konusunda e-ticarete yönelme ihtiyacı hissetmediği görülmektedir.

Çalışmakta olduğunuz e-ticaret platformu ürünlerinizi daha fazla müşteriye ulaştırmak dışında size hangi konularda destek sağlıyor? Sorusu katılımcılara yöneltilmiş ve kendilerine Sipariş Takibi, Ödeme Sistemi, Kampanya Yaratma, Müşteri Geri dönüşleri, Sayfada ürün tanıtımı önerileri, kargo firmaları ile anlaşmalar, satış sonrası hizmet ile ilgili danışmanlık, iade ve değişim taleplerini karşılama ve takip, ürünlerin satışında ihtiyaç duyulacak yan ürünlerin temini, ara depo hizmeti ve diğer, seçenekleri örneklenmiştir.

Katılımcı firmaların tamamı sipariş takiplerini e-ticaret platformunun sağladığı yazılım üzerinden takip etmektedir ve bunun için ayrıca bir yazılıma ihtiyacı bulunmamaktadır. Yine e-ticaret platformunun kargo firmaları ile yaptığı anlaşmalardan faydalanarak bu konuda işletmelerin kendi üzerinde bulunan yük azaltılmaktadır. İşletmelerin kampanya ve tanıtım yönünde de hizmet aldıkları bilhassa küçük ölçekli işletmelerin bu faaliyetler üzerinde çalışmak için ayrıca bir kaynak tanımlamaya ihtiyaç duymadıkları anlaşılmıştır. E-pazaryerinin çalışma prensiplerini iyi bilen kullanıcıların buy box sisteminden de faydalanabildiği buna karşın ürün yelpazesi ve belirleyebileceği fiyat aralığı sınırlı olan bazı satıcıların buy box (e-ticaret sitesinde bir müşteri ürün arattığında, karşısına önce hangi firmaların çıkacağını belirleyen

algoritma.)(KARABUDAK, 2022) sisteminde kendini yeterince ön plana çıkaramadığı anlaşılmaktadır. Satıcı firmalar ve satışı yapılan ürünlerle ilgili yıldızlı puanlama, kullanıcı yorumları ve müşteri tarafından doğrudan satıcı firmaya sorulabilen sorular sayesinde firmaların müşteri geri dönüşlerini de rahatlıkla alabildiği anlaşılmaktadır.

Katılımcı firmalara, büyük çapta bir e-ticaret platformunda mağaza işletmenin ne gibi zorluklarının olduğu sorulmuştur.

Katılımcı işletmelerden; e-ticaret platformlarında kullanılmakta olan Buy box sistemi nedeniyle küçük işletmelerin geri plana düşebildiği, her ne kadar e-pazaryerinde kullanıcı sayısı çok olsa da rakip firma sayısının da hayli fazla olduğu, rekabetin arttığı belirtilmiş ayrıca satış komisyonlarının ve öne çıkma maliyetlerinin çok yüksek olduğu söylemiştir. Kendi özel üretim ürünlerinin satışını yapan firmalar, ürünlerin maliyetini düşürebilmenin çok da mümkün olmadığını ve bu nedenle ürünü öne çıkarabilmek adına fiyat indirme yoluna da gidemediklerini dolayısıyla da muadil ürünlerde maliyeti düşürebilen büyük çaplı firmalar kadar görünür hale gelemediklerini belirtmişlerdir. Yurtdışından ürün veya hammadde alarak üretim ve satış yapan firmalar ise en çok döviz bazlı artan maliyetlerin kendilerini olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştir. Tükenen stokların yerine konulabilmesi için yapılacak her yeni alımda maliyetin yükseldiğini ve bu nedenle olumsuz etkilendiklerini belirtmişlerdir.

Birden fazla kanal üzerinden veya hem dijital kanallar hem de yüz yüze ticaret yapmaya devam eden firmaların yaşadığı başlıca zorluğun ise her bir platformda ayrı bir yazılım, ayrı süreçlerin takip edilmesi ve yüz yüze yapılan ticaretle birlikte takiplerinin zorlaşması olarak anlatılmıştır. Fiziksel ticaret ile birlikte devam eden e-ticarette farklı kanallar üzerindeki e-mağazalarında ziyaretçi sayısının, satıcıya sorulan soruların, artan sipariş sayısının ve müşterilerden gelen talep ve beklentilerin takibinde zorlanabildikleri, bunlarla birlikte barkod oluşturma, ürün-stok kartı oluşturabilme, kargoları takip edebilme, faturalama gibi birçok konuda her e-ticaret sitesinde farklı süreçler yürütülüyor olması nedeniyle tümüne birden entegre olarak çalışmak gerektiği ve hepsine uyum sağlamanın hem zaman açısından hem de maliyetler açısından zor olduğu belirtilmiştir. Firmalar süreçlere hakim ve yeterli sayıda güvenilir personel olduğu müddetçe herhangi bir zorluğun olmayacağını ancak bu konuda süreçlere hakim olabilmenin zaman aldığını söylemektedir.

Firmaların karşılaşmış olduğu en genel problemin ise kargo şirketlerinden kaynaklandığı görülmektedir. İşletme kendi adına ne kadar kaliteli bir hizmet sunarsa sunsun, ürün kargoya verildikten sonra satıcının hakimiyet alanından çıktığı, kargoda yaşanan problemlerin bu kalitenin önüne geçtiği ve işletmeleri olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır. Çoğu zaman işletmelerin kargo sebebiyle olumsuz yorum ve düşük puan/yıldız almış oldukları, bununla birlikte e-pazaryerlerinin kendi kargolama sistemleri içerisinde hızlı kargo ya da ekspres olarak gönderdikleri kargoların da oluşabilecek sorunları ortadan kaldırdığı, bu şekilde teslimatların hızlı ve sorunsuz gerçekleştiği, müşteri memnuniyetinin işletmeyi de olumlu etkilediği belirtilmiştir.

Katılımcı firmalara, Sürdürmekte olduğunuz e-ticaret ile birlikte yüz yüze ticarete de devam ediyor musunuz? Kendinizi daha çok hangi ticaret biçiminde konumlandırırsınız? Sorusu yöneltilmiştir. 7 firma yalnızca e-ticaret üzerinden satış yaptıklarını belirtmiştir. 5 firma ise hem e-ticaret hem de yüz yüze ticarete devam ettiklerini ve çok kanallı satışı benimsediklerini belirtmişlerdir. İşletme üzerinde hayli fazla yük oluşturacak olan fiziksel

mağaza açma masraflarının büyük ölçüde ortadan kalmış olduğu e-ticaret biçimini kullanan işletmelerin, ticaret hayatına girmesinin kolaylaştığını ve bu şekilde daha fazla girişimcinin yüksek bir sermayeye sahip olmadan da ticaret hayatında kendisine yer bulabildiğini söylemek mümkündür.

Katılımcı firmalara, E-ticaret platformundan almış olduğunuz hizmet işinizde ilerleme kaydetmenizi sağladı mı? Sorusu sorulduğunda tüm katılımcı firmalar "Evet" yanıtını vererek işlerinde ilerleme kaydetmelerinde e-ticaretin etkisinin büyük olduğunu, iş süreçleri ile ilgili profesyonelleşme kazandıklarını belirtmişlerdir. E-pazaryerleri sayesinde e-ticaretle ilgili ufuklarının açıldığını söyleyen katılımcılar da bulunmaktadır. Genel olarak firmalar yüz yüze ticaretten daha fazla satış yapabildiklerini ve işlerini ciddi oranda ilerlettiklerini belirtmektedirler.

Katılımcı firmalara, Çalışmakta oldukları e-ticaret platformunun sunmasını istedikleri veya sunabileceğini düşündükleri başkaca bir hizmet kalemi veya iş desteği olup olmadığı sorusu yöneltildiğinde, en fazla talep komisyon oranlarının ve öne çıkma maliyetinin düşürülmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan, ulusal çapta e-pazaryeri olarak çalışan büyük firmaların satış başına aldıkları komisyon ücretlerinin, firmaların maliyetlerini arttırdığı anlaşılmaktadır. Komisyon ücretleri ürün maliyetini arttırdığı için satıcı firma bunu satış fiyatına yansıtmakta ve dolayısıyla olması gerekenden daha yüksek fiyatla satışa koymakta veya kendi karından vazgeçmektedir. E-pazaryerindeki yüksek rekabet göz önünde bulundurulduğunda hem öne çıkma maliyetinin yüksek oluşu ufak çaplı firmaları zora sokmakta hem de yüksek komisyon nedeniyle satıcı yeterince kar edememektedir. Bu durum firmanın rekabet gücünü azaltabilmektedir.

Olması istenilen bir diğer destek ise e-ticaret platformu sisteminin algoritması ve kullanımı ile ilgilidir. Firmalar bu yazılım sistemini kullanırken karmaşık olması veya sistemi yeterince tanımamaktan dolayı zorluk yaşadıklarını ve bu platformlarda satıcı olarak başlamadan önce sistemin kullanımı ile ilgili detaylı bir eğitim verilmesi gerektiğini belirtmektedirler. Yalnızca son tüketiciye odaklanan bir sistem yerine aynı zamanda satıcıyı da zorlamayan ve kullanıcı dostu bir sistemin bulunmasını ve ara ara satıcılar için bilgilendirme panelleri yapılmasının da kendileri açısından çok faydalı olacağını belirtmektedirler. E-pazaryeri yazılımının çalışma prensiplerini tam olarak bilmeden kullanan satıcıların, satıştan zarar edebildiğini ve farkında olmadan ciddi kayıplar yaşayabileceğini ifade etmektedirler. E-ticaret platformu kullanıcılarının, kullandıkları sisteme hakim olmak için hayli emek ve zaman harcamak durumunda oldukları ve aksi olursa yapılan satışı zararla kapatabildikleri anlaşılmaktadır. Bir satışın zararla kapatılması, e-ticaret platformunu etkilememekte, yalnızca satıcı işletmeye zarar ettirmektedir. Bunun yanı sıra katılımcılar tarafından, e-ticaret platformunun kendilerine dropshipping(stoksuz, doğrudan tedarikçiden müşteriye iletilen üründe aracı olma modeli) (KAVAKLI, 2018) desteği sağlaması veya en azından bu konuda danışma hizmeti sağlayabilmesinin satıcı firma açısından faydalı olabileceği, sistemde ürünler için yapılan yorumlara doğrudan cevap yazabilme olanağı, ödeme vadelerinin kısa tutulması ve özellikle üretim ve paketlemede çalışabilecek kişilerle kendilerini buluşturabilecek bir sayfa eklentisi de katılımcılar tarafından belirtilen spesifik önerilerdir.

Katılımcı firmalara, kendilerinin de bir son tüketici olarak bu platformları kullanıp kullanmadıkları ve son tüketici olarak e-ticaret kullanıyorlarsa, hem alıcı hem de satıcı olarak

mevcut e-ticaret işleyişinde ne gibi yenilikler yapılabileceği sorulduğunda tamamı e-ticaret üzerinden kendilerinin de alışveriş yaptığını ve özellikle yoğun çalışma temposunda alışveriş için zaman ayıramadıkları için devamlı olarak e-ticaret kullandıklarını belirtmişlerdir. Üç katılımcı firmadan iade süreçlerinin iyileştirilmesi gerektiği çünkü teslim edilen ürünlerin de bir kısmının iade edildiği, bunun kendilerine ek bir maliyet oluşturduğu, iadelerin emek, zaman ve para kaybı olarak kendilerine yansıdığı; bir katılımcıdan vergiler ve giderlerin sistemde hesaplanabilmesine olanak sağlayan ve genel olarak maliyet hesabını sistem içerisinde gerçekleştirebilecek bir yazılım eklentisi olması isteği; 1 firmadan, birden fazla e-ticaret platformu ile çalışması nedeniyle, hepsine birden aynı anda işlem yapabilmesine imkan sağlayacak ortak bir sistemin kurulması isteği, ayrıca müşterilerin kullandığı "satıcıya soru sor" kısmı haricinde ürün hakkında yapılan yorumlara doğrudan cevap verebilme seçeneğinin eklenmesi talebi, büyük e-ticaret pazarlarından beklentiler olarak belirtilmiştir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Pandemi süreciyle birlikte hızlanan ve her geçen gün artarak büyümeye devam eden e-ticaret pazarında, kendi işletmelerini e-ticaret platformları üzerinden yürüten firmaların, üye oldukları e-ticaret platformları sayesinde kendi ticaret hacimlerini büyütmüş ve işlerinde ilerlemiş olduğu, ticaret ve sistemler konusunda kendilerini geliştirdikleri ve gün geçtikçe değişen piyasa şartlarına daha hızlı adapte olabildikleri anlaşılmıştır. Bununla birlikte e-ticaret platformlarının satış başına aldığı komisyon ücretlerinin ve sitede öne çıkma maliyetlerinin firmalara yüksek geldiği ve maliyetlerini arttırdığı; kargo ve iade maliyetinin işletmeleri olumsuz etkilediği; kargo şirketlerinin/kargo personelinin ürün dağıtımında yol açtığı problemlerin işletmeye doğrudan olumsuz şekilde yansıdığı ve müşteri yorumları ile de satışlarını olumsuz etkilediği görülmüştür. E-ticaret platformlarında gerçekleşen satış işlemlerinin büyüklüğü ve satıcı sayılarının fazlalığı düşünüldüğünde komisyonların düşürülmesi başka bir deyişle sürümden kazanılması işletmelerin katlandıkları maliyeti aşağı çekeceğinden satıcı firmalara olumlu olarak yansıyacaktır. E-ticaret platformlarının da sayılarının arttığı ve komisyonların değişebildiği düşünüldüğünde ilerleyen zamanda e-ticaret platformları arasında da ayrı bir rekabet olabileceği muhtemeldir. Satıcı firmaların, e-ticaret platformunda mağaza açmadan önce kullanılan yazılım sistemi üzerine detaylı bir eğitime tabi tutulmaları, satıcı açısından yaşanan olumsuzlukları azaltabilecektir. Kargo firmalarının e-ticaret platformları için çalışacak birimlerinde hızlı kargo ile ilgilenecek ayrıca birimler oluşturmaları ve/veya e-ticaret platformlarının, kendi içinde dağıtım başına ücretlendirme ile çalışan hızlı kargo personelini artırmaları firmaların olumsuz etkilenmesinin önüne geçebilecektir. Her ne kadar yüz yüze ticaret devam ediyorsa da bilhassa kapanma dönemlerinde her alanda varlığını büyüten e-ticaret, küçük çaplı işletmelerin kurtarıcısı olmuş ve olmaya da devam edecektir. Ülkemiz ticari hayatının bel kemiği olarak görülen küçük ve orta ölçekli işletmelerin e-ticaret hayatında ayakta kalabilmeleri, işlerinde ilerlemeleri için düşük komisyon oranları ve eğitimlerle e-ticaret platformları tarafından satıcı işletmeler desteklenmeli ve daha fazla girişimcinin de dahil olmasına olanak sağlanmalıdır. Yeni başlayan girişimciler için ilk ay komisyon alınmaması veya çok düşük komisyon alınması uygulanabilir. Çoklu satış kanalı yöntemini benimseyerek birden fazla e-pazaryerinde çalışmaya devam eden

işletmeler için birden fazla hesabı tek bir sistemden görebilmeyi ve yönetebilmeyi sağlayan e-ticaret entegrasyon yazılım sistemleri var olmaya başlamışsa da bunun da işletmeye ek bir maliyet getireceği göz ardı edilmemelidir. Ancak uygulamaların basitleşmesi yönünde çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Alkan, Ö. &. (2023). COVID-19 Pandemisi ve E-Ticaret Kullanımı: Kuşaklararası Farklılıklar. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24*, s. 2.

Aslandağ, C. (2021). Karaman'da yer alan KOBİ'lerin e-ticarete yönelik bakış açıları. *Karaman'da yer alan KOBİ'lerin e-ticarete yönelik bakış açılar*. Master's thesis, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.

Deloitte/TÜSİAD. (2022). *E-ticaretin öne çıkan başarısı, tüketici.* 2023 tarihinde deloitte.com: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/consulting/E-ticaretin-one-cikan-basarisi-2022.pdf adresinden alındı

ERDOĞAN, M. G. (2020). Covid-19 Döneminde E-Ticaret Ve Dijital Reklam Yatırımları. *Selçuk İletişim, 13(3),*, 1296-1318.

Gülen, K. G. (2005). Lojistik hizmetlerde dış kaynak kullanımının yaygınlaşması ve tedarikçi işletmelerde gelişim stratejileri. . *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi,*, s. 4(8), 29-48.

KARABUDAK, P. T. (2022). *ALGORİTMİK STRATEJİLER YOLUYLA REKABETE AYKIRI ANLAŞMALAR.* rekabet.gov.tr. adresinden alındı

KAVAKLI, İ. (2018). *E-Ticaret Rehberi.* KODLAB YAYIN DAĞITIM YAZILIM LTD. ŞTİ..

Nacar, R. &. (2021). , E-ticaret pazaryeri web sitelerinin dinamikleri: covid-19 pandemi sürecindeki değişim. . *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 16(1),* 205-226.

Sevim, Ş. A. (2008). LOJİSTİK FAALİYETLERİNDE DIŞ KAYNAK KULLANAN İŞLETMELERİN ALDIKLARI HİZMETLERİN KALİTESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK BİR İNCELEME. . *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*.

Soydal, H. (2006). Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerde e-ticaret. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (15),* , s. 539-552.

UTİKAD. (2021). *UTİKAD Sektörel İlişkiler Departmanı.* UTİKAD Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Hizmet Üretenleri Derneği.

Covid-19 Pandemisi Döneminde Ülkelerin Büyüme Performanslarının Değerlendirilmesi

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Bahadır ŞİMŞEK[1]

Arş. Gör. Dr. Bilge MEYDAN [2]

Özet

Ekonomik büyüme, genel ekonomik aktivitelerin artışını yansıtarak bir ülkenin refah düzeyini ve sosyal durumunu etkiler. Pandemi, kapsamlı önlemlerin alınmasıyla birçok ülkenin ekonomik hedeflerini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu çalışma, COVID-19 pandemisi döneminde 95 ülkenin ekonomik büyüme performansını değerlendirme amacını taşımaktadır.

Çalışmanın odak noktası, pandeminin ekonomik sonuçları üzerindeki etkilerini anlamak ve ülkeler arasındaki büyüme performansındaki farklılıkları değerlendirmektir. Analiz, 2019-2022 yıllarını kapsayan çeşitli ekonomik göstergeleri içermektedir. Bu göstergeler arasında tarım, mal ve hizmet ticareti, nihai tüketim harcamaları, GSYİH büyümesi gibi toplam 13 gösterge yer almaktadır.

Çalışmanın metodolojisi, veri setinin tanımlayıcı istatistiksel analizi ve çok kriterli karar analizi adımlarını içermektedir. Bu analizler, ekonomik göstergelerin genel eğilimlerini, dağılımlarını ve merkezi ölçülerini anlamayı hedeflemektedir. Ayrıca, Entropy ve Critic yöntemleri ile kriter ağırlıklarının belirlenmesi ve CoCoSo yöntemi ile ülkelerin sıralanması, objektif ve kapsamlı bir değerlendirme sağlamayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgular, pandemi dönemindeki ekonomik değişimleri anlamak, gelecekteki krizlere karşı stratejik çözümler geliştirmek ve ülkeler arasındaki büyüme performansındaki farklılıkları ortaya koymak için önemli bir temel oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pandemi Dönemi Ekonomik Büyüme, Çok Kriterli Karar Analizi, CoCoSo, Critic, Entropy

[1] Gümüşhane Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, abahadirsimsek@gumushane.edu.tr, Orcid: 0000-0002-7276-2376

[2] Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, bilge.meydan@dpu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1478-5999

Evaluation of Countries' Growth Performances During the Covid-19 Pandemic

Abstract

Economic growth reflects an increase in overall economic activity, affecting a country's welfare and social status. The pandemic has adversely affected the economic goals of many countries with comprehensive measures being taken. This study aims to evaluate the economic growth performance of 95 countries during the COVID-19 pandemic.

The focus of the study is to understand the effects of the pandemic on economic outcomes and assess the differences in growth performance across countries. The analysis includes various economic indicators covering the years 2019-2022. These indicators include 13 indicators in total, such as agriculture, trade in goods and services, final consumption expenditures, and GDP growth.

The methodology of the study includes descriptive statistical analysis of the dataset and multi-criteria decision analysis. These analyses aim to understand the general trends, distributions and central measures of economic indicators. Moreover, the determination of criteria weights by Entropy and Critic methods and the ranking of countries by CoCoSo method aim to provide an objective and comprehensive assessment.

The findings of the study provide an important basis for understanding the economic changes during the pandemic, developing strategic solutions against future crises and revealing the differences in growth performance between countries.

Keywords: Economic Growth During Pandemic Period, Multi-Criteria Decision Analysis, CoCoSo, Critic, Entropy

Giriş

Ekonomik büyüme, genel ekonomik aktivitelerinin artışını ifade eder ve birçok faktörün kompleks etkileşimi sonucunda gerçekleşir (Lewis, 2013). Bir ülkenin mal ve hizmet üretimindeki genişleme olarak tanımlanır ve genellikle Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) üzerinden ölçülür. Ekonomik bir gösterge olmanın ötesinde, bir ülkenin refah düzeyi ve sosyal durumundaki değişimi de temsil eder (Hare, 2019). Bu çerçevede, ülkelerin ekonomik büyüme hedefleri, sadece ekonomik göstergelerin değil, aynı zamanda toplumsal ve sosyal göstergelerin iyileştirilmesini de amaçlar (Navasardyan ve Mkrtchyan, 2023).

Covid-19 pandemisi, ülkelerin ekonomik büyüme hedeflerini derinden etkileyen bir süreç olmuştur (He ve Zhang, 2022). Pandeminin başlangıcında, birçok ülke salgının kontrol altına alınması ve sağlık sistemlerinin korunması amacıyla bulaş riskini düşürücü sert önlemler almıştır. Bu önlemler, ekonomik faaliyetlerin kısıtlanması, işletmelerin kapanması ve tüketicilerin harcamalarını kısıtlaması gibi sonuçlarla ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemiştir (Bajra, Aliu, Aver ve Čadež, 2023). Seyahat kısıtlamaları ve sokağa çıkma yasakları gibi tedbirler, birçok sektörde üretim düşüşüne ve istihdam kayıplarına neden olmuştur (Zhang ve diğerleri, 2022). Özellikle hizmet sektörü, turizm, perakende ve eğlence gibi sektörlerde büyük daralmalar kaydedilmiştir. Bu durum, birçok ülkenin ekonomik büyüme hedeflerini gerçekleştirmesini zorlaştırmış (Venkatachary ve diğerleri, 2020). Ayrıca, pandemi döneminde alınan mali destek tedbirleri, birçok ülkenin bütçe dengesini olumsuz etkileyip borçlanma artışına ve mali kısıtlamalara yol açarak uzun vadeli ekonomik büyüme potansiyelini etkilemiştir (Bitner ve Sierak, 2022; Jumaeva, 2020). Öte yandan, bazı ülkeler pandemi sürecini daha etkili yöneterek ekonomik toparlanmaya erken başlamış ve büyüme hedeflerine ulaşma yolunda önemli adımlar atmıştır. Dijitalleşme, uzaktan çalışma olanakları gibi faktörleri daha hızlı adapte eden ve sağlık önlemlerini etkili bir şekilde uygulayan ülkeler, ekonomik büyüme hedeflerine daha dirençli bir şekilde yaklaşmışlardır.

Pandemi döneminde ülkeler arasındaki büyüme performansındaki değişkenlik, küresel ekonomik peyzajda belirgin ve karmaşık bir tabloyu ortaya koymaktadır. Bu süreç, birçok faktörün etkisi altında gerçekleşmiş, ekonomik sonuçlarda önemli varyasyonlara neden olmuştur. Öncelikle, salgınla mücadelede izlenen politika ve stratejiler ülkelerin performansını büyük ölçüde etkilemiştir (X. Wang, Chen, Du, Zhang ve Wu, 2021). Bazı ülkeler hızlı ve etkili bir şekilde kapsamlı önlemler alarak salgını kontrol altına almayı başarırken, diğerleri daha zayıf bir mücadele stratejisi izlemiş ve bu durum ekonomik sonuçlarda belirgin farklılıklara yol açmıştır. Ayrıca, ekonomik yapı ve sektörel çeşitlilik de büyüme performansındaki farklılıkları şekillendirmiştir. İleri teknolojiye dayalı ve dijitalleşmiş ekonomilere sahip ülkeler, uzaktan çalışma ve e-ticaret gibi avantajları daha etkili bir şekilde kullanarak krize daha dirençli olmuşlardır. Ancak, hizmet sektörü ağırlıklı ekonomilere sahip ülkeler, seyahat kısıtlamaları ve kapatma önlemleri nedeniyle daha büyük zorluklarla karşılaşmışlardır. Büyüme performansındaki farklılıkların bir diğer önemli nedeni, ekonomik bağımlılıklar ve dış ticaret ilişkileridir (König ve Winkler, 2020). Küresel tedarik zincirlerinin kesintiye uğraması, bazı ülkelerin daha fazla kırılganlık yaşamasına neden olmuştur. Özellikle turizme dayalı ekonomilere sahip ülkeler, seyahat kısıtlamalarının etkisiyle büyük bir daralma yaşamışlardır (Palazzo, Gigauri, Panait, Apostu ve Siano, 2022). Pandemi döneminde ülkeler arasındaki büyüme performansındaki farklılıklar, salgına verilen tepkiler, ekonomik yapı, sektörel çeşitlilik ve dış ticaret ilişkileri gibi bir dizi karmaşık faktörün birleşimiyle şekillenmiştir. Bu durum, gelecekteki küresel krizlere karşı daha etkili ve dirençli politikaların geliştirilmesi için önemli bir öğrenme fırsatı sunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı pandemi döneminde küresel ekonomik peyzajdaki değişimleri anlamak ve gelecekteki krizlere karşı daha etkili stratejiler geliştirmek için ülkelerin büyüme göstergelerinin göreceli olarak değerlendirilmektir. Bu amaçla 95 ülkenin 2019-2022 yılları arasındaki büyüme performansı çeşitli büyüme göstergeleri ile incelenmiştir. Kullanılan göstergeler arasında tarım, orman ve balıkçılık faaliyetlerinin katma değeri, mal ve hizmetlerin ihracatı, nihai tüketim harcamaları, GSYİH büyümesi, GSYİH kişi başına büyümesi, genel hükümetin nihai tüketim harcamalarındaki büyüme, brüt sabit sermaye oluşumu, hanehalkı ve kâr amacı gütmeyen kuruluşların nihai tüketim

harcamalarındaki büyüme, hanehalkı nihai tüketim harcamaları kişi başına büyüme, mal ve hizmetlerin ithalatı, endüstri (inşaat dahil) katma değeri, imalat sanayi katma değeri, hizmetler katma değeri yer almaktadır. Verilerin analizinde istatistiksel analiz ve çok kriterli karar analizi yöntemleri kullanmaktadır.

Çalışmanın devamı şu şekilde organize edilmiştir. Bölüm 2'de ülkelerin pandemi dönemindeki performansını konu alan araştırmalar incelenmiştir. Bölüm 3 çalışmanın metodolojisini ve kullanılan yöntemlerin detaylarını kapsamaktadır. Bölüm 4 analiz bulgularını sunarken Bölüm 5 sonuçları içerir.

Literatür İncelemesi

Bu bölümde ülkelerin pandemi dönemindeki ekonomik performansını değerlendiren bazı çalışmalara yer verilmektedir.

Şahin ve Kılınç (2022) COVID-19 salgını sırasında ülkelerin ekonomik ve salgın performanslarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, salgın verileri, sağlık sistemleri, hükümet sıkılığı ve ekonomik göstergelere odaklanarak geniş bir kapsamı ele almaktadır. CRITIC yöntemi kullanılarak kriter ağırlıklandırma ve Gri İlişkisel Analiz ile ülkelerin sıralanması metodolojik yaklaşımları içermektedir. Çalışmada yaşlı nüfuslar arasında ekonomik refah, pandemiye karşı alınan önlemler ve ölüm oranları gibi değişkenler kullanılmaktadır. Bulgular, daha iyi ekonomik statüye ve sıkı önlemlere sahip ülkelerin daha üst sıralarda yer aldığını gösterirken, yaşlı nüfusu ve ekonomik refahı düşük olan ülkelerin daha düşük sıralarda yer aldığı belirlenmiştir. Bu çalışma, salgın sürecinde ülkeler arası performansın çok boyutlu bir değerlendirmesini sunarak önemli bir katkı sağlamaktadır.

Milanović ve Stamenković (2022) COVID-19 salgınının seçilmiş 40 Avrupa ülkesinin ekonomik performansı üzerindeki etkisini incelemektir. 2020 yılında COVID-19 göstergelerine göre yapılan sınıflandırma, çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. İstatistiksel analiz için hiyerarşik aglomeratif küme analizi ve k-ortalama yöntemi kullanılmış, ayrıca kümeler arasında ekonomik performansın karşılaştırılması için istatistiksel hipotez testi gerçekleştirilmiştir. Bulgular, COVID-19 sağlık sonuçlarının ciddiyeti ile olumsuz ekonomik etkiler arasında doğrudan bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, COVID-19 şiddetinin daha düşük olduğu ülkelerin daha yüksek ortalama GSYİH büyüme oranları kaydettiği belirlenmiştir. Bu sonuçlar, COVID-19 pandemisinin ekonomik sonuçlarını anlamamıza katkıda bulunurken, etkisinin ciddiyetini doğrulamaktadır.

Supple ve Yu (2023) COVID-19 pandemisinin farklı ülkelerdeki ekonomik etkilerini analiz etmek ve uygulanan politika yanıtlarının etkinliğini değerlendirmiştir. Çalışmanın kapsamı, pandemi sırasındaki ekonomik sonuçların uluslararası bir karşılaştırmasını içermektedir. Metodoloji olarak, COVID-19'un ekonomik yansımalarını değerlendirmek için politika analizi kullanılmıştır. Bulgular, değişen derecelerde ekonomik etkiyi ve ulusal politikaların bu sonuçlar üzerindeki etkisini tanımlamaktadır. Çalışma, pandeminin neden olduğu ekonomik zararı azaltmada politika önlemlerinin kritik olduğu sonucuna varmaktadır

König ve Winkler (2020) COVID-19 salgını döneminde hükümet politikası kalitesinin ekonomik büyüme tahminleri üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Çalışma, OECD, IMF ve Dünya Bankası tarafından öngörülen ekonomik etkideki ülkeler arası farklılıklara odaklanmaktadır. Politika kalitesini ölçmek için Ekonomist İstihbarat Birimi endeksini ve COVID-19 Misery endeksini kullanırken, siyasi koşulları ve hükümet tepki hızını hesaba katmak için araçsal değişken regresyonları kullanır. Değişkenler arasında EIU endeksi, CM endeksi, ticaret açıklığı, turizme maruz kalma ve kriz öncesi GSYİH büyümesi yer almaktadır. Bulgular, iyi hükümet performansının, büyüme tahminlerinin daha az ciddi revizyonlarıyla ilişkilendiğini göstermektedir. Ayrıca, turizm gelirlerine daha fazla bağımlı olan ülkelerin daha büyük olumsuz büyüme revizyonları yaşadığı, ancak ticaret açıklığının büyüme revizyonlarını önemli ölçüde etkilemediği tespit edilmiştir

Hodijah ve Hastuti (2022) özellikle COVID-19 salgını bağlamında 2010-2020 yılları arasında ASEAN ülkelerinde finansal kalkınma ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Endonezya, Malezya, Singapur, Tayland ve Filipinler'e odaklanan çalışma, kısa ve uzun vadeli etkileri inceleyerek bu ülkelerdeki finansal ve ekonomik dinamikleri anlamayı amaçlamaktadır. Araştırmanın metodolojisi,

EViews 10 programı kullanılarak Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) ve Granger Nedensellik Testi yöntemini içermektedir. Çalışmada incelenen değişkenler arasında kredi, yatırım oranı, eğitim seviyeleri, kişi başına düşen GSYİH, devlet harcamaları ve faiz oranları bulunmaktadır. Bulgular, ekonomik büyümenin bankacılık sektöründeki sağlık koşulları ve finansal kurumlarla ilişkili olduğunu ortaya koymakta; ayrıca sağlık ve eğitim sektörlerine yapılan harcamaların uzun vadeli ekonomik büyüme üzerinde kritik bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ancak, çalışma hisse senedi büyüklüğü, oynaklık, uluslararası entegrasyon ve büyüme arasında güçlü bir ilişki bulamamıştır

Ikram vd. (2022) COVID-19'un Hindistan, İran, Endonezya, Filipinler, Bangladeş ve Pakistan'da ihracat, lojistik ve ISO sertifikaları üzerindeki etkilerini keşfetmektir. 2020 salgını sırasında gerçekleştirilen bu çalışma, ekonomik ve çevresel performans ilişkilerini değerlendirmek için gri ilişkisel analiz modelleri ve bir maksimin modelini kullanmaktadır. İncelenen değişkenler arasında mal ve hizmet ihracatı, lojistik performansı, ISO 9001 ve 14001 sertifikaları bulunmaktadır. Çalışmanın bulgularına göre, COVID-19, ülkeler arasında değişen derecelerde olumsuz etkilere neden olmuş, Pakistan'ın akıllı kilitleme stratejisinin nispeten daha iyi bir performans gösterdiği görülmüştür. Hindistan ve İran ise artan COVID-19 vakaları ve ölümleri nedeniyle ihracatta önemli düşüşler yaşamıştır.

Zinecker vd. (2021) Covid-19'un AB ekonomileri üzerindeki etkilerini analiz etmek ve bu etkileri azaltmak için uygulanan politika tepkilerini değerlendirmektir. Çalışma, pandeminin ekonomik sonuçlarına odaklanırken özellikle AB bağlamında çeşitli politika önlemlerinin etkinliğini ele almaktadır. Metodoloji, durumu değerlendirmek için ekonomik analiz ve politika değerlendirmesinin bir kombinasyonunu kullanmaktadır. Analizde GSYİH, istihdam oranları ve mali önlemler gibi ekonomik göstergeler kullanılmaktadır. Bulgular ve sonuçlar, Covid-19'un neden olduğu önemli ekonomik gerilemeyi ve AB üye ülkelerinde uygulanan politika müdahalelerinin değişen başarı düzeyini tanımlamaktadır

Bu çalışmaların ortak noktası, COVID-19 pandemisinin ekonomik sonuçlarının çok yönlü bir değerlendirmesini sunmalarıdır. Salgının etkilerini azaltmak için alınan politika önlemlerinin kritik olduğu vurgulanırken, ülkeler arası performansın değerlendirilmesi, gelecekteki salgın benzeri durumlar için stratejik planlamada önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışmalar, pandemi döneminde ülkelerin büyüme performansının değerlendirilmesinin, hem ekonomik hem de sağlık açısından kapsamlı stratejilerin geliştirilmesinde kritik bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.

Metodoloji

Bu bölümde, COVID-19 pandemisi dönemindeki ülkelerin büyüme performanslarını değerlendirmek amacıyla çalışmada benimsenen analitik yaklaşımı açıklamaktadır.

Veri Seti

Analizde kullanılan veri seti, 95 farklı ülkenin 2019, 2020, 2021 ve 2022 yıllarına ait çeşitli büyüme göstergelerini içermektedir. Dünya Bankası veri tabanından temin edilen göstergelerin tamamı Tablo 1'de gösterilmektedir.

Kod	Gösterge Adı
G1	Tarım, ormancılık ve balıkçılık katma değeri (yıllık % büyüme)
G2	Mal ve hizmetlerin ihracatı (yıllık % büyüme)
G3	Nihai tüketim harcaması (yıllık % büyüme)
G4	GSYİH büyümesi (yıllık %)
G5	Kişi başına GSYİH büyümesi (yıllık %)
G6	Genel hükümet nihai tüketim harcaması (yıllık % büyüme)
G7	Gayri safi sabit sermaye oluşumu (yıllık % büyüme)
G8	Hanehalkı ve NPISH'ler nihai tüketim harcaması (yıllık % büyüme)
G9	Hanehalkı nihai tüketim harcaması kişi başına büyüme (yıllık %)
G10	Mal ve hizmetlerin ithalatı (yıllık % büyüme)

G11	Sanayi (inşaat dahil), katma değer (yıllık % büyüme)
G12	İmalat, katma değer (yıllık % büyüme)
G13	Hizmetler, katma değer (yıllık % büyüme)

266 ülke arasından ilgili yıllarda dikkate alınan göstergelerde eksiksiz veriye sahip 95 ülke şunlardır. Angola, Arjantin, Ermenistan, Avustralya, Avusturya, Bahamalar, Bangladeş, Belarus, Belçika, Belize, Benin, Brezilya, Brunei Darüsselam, Kamboçya, Kanada, Orta Afrika Cumhuriyeti, Şili, Kolombiya, Kongo, Demokratik Cumhuriyeti, Kosta Rika, Hırvatistan, Kıbrıs, Çekya, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, Mısır, Arap Cumhuriyeti, El Salvador, Ekvator Ginesi, Estonya, Finlandiya, Fransa, Gabon, Gambiya, Gürcistan, Almanya, Gana, Yunanistan, Guatemala, Gine, Haiti, Honduras, Hong Kong Özel İdari Bölgesi (Çin), Macaristan, İzlanda, Hindistan, Endonezya, İrlanda, İtalya, Jamaika, Kenya, Kore Cumhuriyeti, Kosova, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Malezya, Mali, Mauritius, Meksika, Moldova, Moğolistan, Namibya, Nepal, Hollanda, Nikaragua, Norveç, Pakistan, Paraguay, Peru, Filipinler, Polonya, Portekiz, Rusya Federasyonu, Ruanda, Samoa, Suudi Arabistan, Senegal, Seyşeller, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Güney Afrika, İspanya, Sri Lanka, İsveç, İsviçre, Tanzanya, Tayland, Tunus, Türkiye, Uganda, Ukrayna, Birleşik Krallık, Özbekistan, Batı Şeria ve Gazze.

Tanımlayıcı İstatiksel Analiz

Bu aşamada, çalışmanın temelini oluşturan ekonomik göstergelerin derinlemesine anlaşılması ve pandemi dönemindeki büyüme performansının kapsamlı bir değerlendirmesine olanak tanımak adına kritik bir adımdır. Bu analiz, veri setinin genel eğilimlerini, dağılımlarını ve merkezi ölçülerini anlamamıza yardımcı olarak, her bir ekonomik gösterge üzerindeki varyansı ve öne çıkan desenleri belirleme amacını taşır. Tanımlayıcı istatistiksel analiz, pandemi dönemindeki ekonomik değişimlerin derinlemesine anlaşılmasına olanak sağlayacaktır. Bu analiz, veri setimizin içsel dinamiklerini keşfetmek ve sonraki aşamalarda kullanılacak çok kriterli karar analizi tekniklerine uygun bir temel oluşturmak için önemli bir adımdır.

Çok Kriterli Karar Analizi

Bu aşama, pandemi dönemindeki ülkelerin büyüme performanslarını göreceli olarak objektif ve kapsamlı bir şekilde değerlendirmek ve sıralamak amaçlanır. Göstergelerin ağırlıkları Entropy ve Critic yöntemleri ile ülkelerin sıralanması ise CoCoSo (Combined Compromise Solution) yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Entropy ve Critic yöntemleri, kriter ağırlıklarını belirlemede objektif bir yaklaşım sunarak, karar verici kişisel önyargıların dışında veri setindeki değişkenliği temel alır. Bu, analizin sağlam ve güvenilir sonuçlar elde etmesine katkıda bulunur. CoCoSo yöntemi, çok kriterli karar verme problemlerini çözmek için kullanılabilen bir yöntemdir. Bu yöntem, Simple Additive Weighting (SAW) ve Weighted Product Models (WPM) yöntemlerin birleştirilmesinden oluşmaktadır. COCOSO yöntemi, SAW ve WPM yöntemlerinin avantajlarını bir araya getirerek, basit ve anlaşılır bir yöntem olmasının yanı sıra, daha doğru sonuçlar da vermektedir.

Çalışmada kullanılan yöntemlerin aşamaları bölümün alt başlıklarında gösterilmektedir. Ortak notasyonları şöyledir. m alternatifleri $(A_1, A_2, \dots, A_m | i = 1,2, \dots, m)$ and n kriterleri $(C_1, C_2, \dots, C_n | j = 1,2, \dots, n)$, göstermek üzere A_i alternatifinin C_j kriterindeki performansı x_{ij} ile gösterilir.

Critic Yöntemi

Kriter ağırlıklarının objektif olarak belirlenmesi için Diakoulaki, Mavrotas ve Papayannakis (1995) tarafından önerilen bir yaklaşımdır. Kriter ağırlıklarının belirlenmesinde kriterlerin standart sapmaları ve kriterler arasındaki korelasyon kullanılır. CRITIC yönteminin aşamaları aşağıdaki gibidir.

Aşama 1. Karar matrisinin normalize edilmesi (r_{ij})

Karar matrisi aşağıda gösterilen denklemle normalize edilir. I ve J sırasıyla fayda ve maliyet yönelimli kriterleri göstermek üzere normalize edilmiş karar matrisi r_{ij} ile gösterilir.

$$r_{ij} = \left\{ \left(\frac{x_{ij} - \min_i x_{ij}}{\max_i x_{ij} - \min_i x_{ij}} | j \in I \right), \left(\frac{\max_i x_{ij} - x_{ij}}{\max_i x_{ij} - \min_i x_{ij}} | j \in J \right) \right\}$$

Aşama 2. Kriterler arasındaki korelasyonun hesaplanması (ρ_{jk})

Normalize edilmiş karar matrisinin ile Pearson korelasyon değerleri hesaplanır. Kriterler arasındaki korelasyon ρ_{jk} ile gösterilir.

$$\rho_{jk} = \frac{\sum_{i=1}^{m}(r_{ij} - \bar{r}_j) * (r_{ik} - \bar{r}_k)}{\sqrt{\sum_{i=1}^{m}(r_{ij} - \bar{r}_j)^2 * \sum_{i=1}^{m}(r_{ik} - \bar{r}_k)^2}}, j, k = 1,2, \dots, n$$

Aşama 3. Kriterlerin bilgi miktarının (C_j) hesaplanması

Normalize edilmiş karar matrisi üzerinden hesaplanan, kriterin standart sapması "σ_j" şeklinde gösterilir. Her kriterin taşıdığı bilgi miktarı C_j ile ifade edilir.

$$C_j = \sigma_j \sum_{k=1}^{n}(1 - \rho_{jk}), j = 1, \dots, n$$

Aşama 4. Kriter ağırlıklarının hesaplanması

Kriterin bilgi miktarı toplam bilgi miktarına bölünerek ağırlıklara ulaşılır. CRITIC yöntemiyle belirlenen ağırlıklar W_j ile ifade edilmiştir.

$$W_j = \frac{C_j}{\sum_{k=1}^{n} C_k}, j = 1, \dots, n$$

Entropy Yöntemi

Entropi yöntemi de CRITIC yöntemi gibi karar matrisindeki verileri kullanarak kriterlerin ağırlıklarının objektif olarak belirlenmesini sağlayan bir tekniktir. Kriterlerdeki farklılaşmaya odaklanan Entropi tekniği aşağıdaki aşamaları takip eder (T. C. Wang ve Lee, 2009; Zhu, Tian ve Yan, 2020).

Aşama 1. Karar matrisi normalize edilir

Karar matrisi aşağıdaki denklemle normalize edilir ve p_{ij} ile gösterilir.

$$p_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^{m} x_{ij}}$$

Aşama 2. Kriterlerin Entropi değerlerinin hesaplanması

Her kriterin entropi değeri E_j ile ifade edilir.

$$E_j = \frac{-1}{\ln(n)} \sum_{i=1}^{m}(p_{ij} * \ln(p_{ij}))$$

Aşama 3. Kriter ağırlıklarının hesaplanması

Kriterin sapma derecesi $(1 - E_j)$ yüksekse daha düşük entropi değerine ve yüksek ağırlığa sahip olur.

$$w_j = \frac{1 - E_j}{\sum_{i=1}^{m}(1 - E_j)}, j = 1,2, \dots, n$$

CoCoSo Yöntemi

CoCoSo (Combined Compromise Solution) yöntemi Yazdani vd. (2019) tarafından ortaya atılmış olup üç uzlaşık skor fonksiyonunun kombinasyonuna dayanmakta ve bu sayede oldukça güvenilir sonuçlara sahip çözümler sunabilmektedir (Torkayesh vd., 2021). Yöntem, uzlaşık çözüm arayan araştırmalarda sıklıkla tercih edilmektedir (Lahane ve Kant, 2021; Lai vd., 2020). Yöntemin adımları aşağıdaki gibidir (Yazdani vd., 2019).

Aşama 1. Karar matrisinin normalize edilmesi

Karar matrisi aşağıda gösterilen denklemle normalize edilir. I ve J sırasıyla fayda ve maliyet yönelimli kriterleri göstermek üzere normalize edilmiş karar matrisi r_{ij} ile gösterilir.

$$r_{ij} = \left\{ \left(\frac{x_{ij} - \min_i x_{ij}}{\max_i x_{ij} - \min_i x_{ij}} | j \in I \right), \left(\frac{\max_i x_{ij} - x_{ij}}{\max_i x_{ij} - \min_i x_{ij}} | j \in J \right) \right\}$$

Aşama 2. S_i ve P_i değerlerinin hesaplanması WSM WPM

S_i ve P_i sırasıyla Ağırlıklı Toplam Yöntemi (WSM) ve Ağırlıklı Çarpım Yöntemi (WPM) değerlerini göstermek üzere, S_i değeri gri ilişkisel yaklaşımına ve P_i değeri WASPAS çarpımsal özelliğine göre aşağıdaki denklemlerle hesaplanır.

$$S_i = \sum_{j=1}^{n} (w_j * r_{ij})$$

$$P_i = \sum_{j=1}^{n} (r_{ij})^{w_j}$$

Aşama 3. Alternatiflerinin göreceli performanslarının hesaplanması

$\mathfrak{F}_{ia}$, WSM ve WPM puanlarının toplamlarının aritmetik ortalamasını, $\mathfrak{F}_{ib}$, WSM ve WPM'nin göreceli puanlarının en iyi alternatife göre toplamını ve $\mathfrak{F}_{ic}$, WSM ve WPM modellerinin dengeli bir uzlaşmasını ifade eder. λ değeri 0 ile 1 arasında değer alır.

$$\mathfrak{F}_{ia} = \frac{P_i + S_i}{\sum_{i=1}^{m} (P_i + S_i)}$$

$$\mathfrak{F}_{ib} = \frac{S_i}{\min_i S_i} + \frac{P_i}{\min_i P_i}$$

$$\mathfrak{F}_{ic} = \frac{\lambda(S_i) + (1-\lambda)(P_i)}{\left(\lambda \max_i S_i + (1-\lambda) \max_i P_i\right)}, \qquad 0 \le \lambda \le 1$$

Aşama 4. Alternatiflerin nihai görece performansının elde edilmesi ($\mathfrak{F}_i$)

Alternatiflerin nihai skorları aşağıdaki denklemle hesaplanır.

$$\mathfrak{F}_i = (\mathfrak{F}_{ia} * \mathfrak{F}_{ib} * \mathfrak{F}_{ic})^{\frac{1}{3}} + \frac{1}{3}(\mathfrak{F}_{ia} + \mathfrak{F}_{ib} + \mathfrak{F}_{ic})$$

Uygulama ve Bulgular

Tanımlayıcı İstatiksel Analiz Bulguları

Veri setinin tanımlayıcı istatistik analizi bulguları çok kapsamlıdır. Bu nedenle sadece öne çıkan noktalar vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla bulgular yıl bazında ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Her

yıl için göstergelerin ortalama, standart sapma, varyasyon katsayısı, minimum ve maksimum değerler ve korelasyon matrisi raporlanmıştır.

Tablo 1 2019 yılına ait tanımlayıcı istatistik bulgularını sunmaktadır. Covid-19 vakaları 2019 yılının sonlarında tespit edilmesi ve 2020 yılının başlarında Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilmesi sebebiyle 2019 yılının büyüme oranlarının pandemiden etkilenmediğini varsayıyoruz. Bu kapsamda 2019 yılına ait bulgular 2020, 2021 ve 2022 yılları bulguları için karşılaştırma amacıyla kullanılmıştır.

Tablo 1 2019 Yılına Ait Tanımlayıcı İstatistikler

2019	**G1**	**G2**	**G3**	**G4**	**G5**	**G6**	**G7**	**G8**	**G9**	**G10**	**G11**	**G12**	**G13**
Ortalama	2,56	3,70	3,09	2,90	1,77	3,24	3,62	3,17	2,05	2,50	2,56	2,25	3,60
St. Sapma	7,63	6,64	2,88	2,54	2,61	5,74	13,74	3,33	3,42	8,11	4,84	4,63	2,48
Var. Katsayısı	2,98	1,79	0,93	0,88	1,47	1,77	3,79	1,05	1,67	3,24	1,90	2,06	0,69
Minimum	-21,86	-17,42	-6,85	-5,48	-8,58	-29,38	-27,47	-10,44	-11,02	-25,05	-8,78	-19,71	-3,06
Maksimum	35,71	21,76	12,99	9,46	8,21	17,61	100,94	13,80	12,14	42,32	16,59	13,31	12,33

Korelasyon	*G1*	*G2*	*G3*	*G4*	*G5*	*G6*	*G7*	*G8*	*G9*	*G10*	*G11*	*G12*	*G13*
G1	1.00												
G2	0.18	1.00											
G3	0.08	0.38	1.00										
G4	0.20	0.57	0.74	1.00									
G5	0.20	0.59	0.69	0.91	1.00								
G6	-0.16	0.19	0.35	0.38	0.33	1.00							
G7	0.21	0.32	0.19	0.46	0.45	0.21	1.00						
G8	0.14	0.32	0.92	0.65	0.61	-0.02	0.10	1.00					
G9	0.14	0.34	0.87	0.59	0.68	-0.04	0.10	0.95	1.00				
G10	0.17	0.61	0.46	0.49	0.51	0.22	0.70	0.39	0.41	1.00			
G11	-0.08	0.54	0.54	0.81	0.71	0.48	0.40	0.40	0.34	0.44	1.00		
G12	-0.16	0.46	0.34	0.47	0.46	0.34	0.23	0.21	0.21	0.36	0.67	1.00	
G13	0.11	0.35	0.79	0.82	0.71	0.40	0.35	0.70	0.62	0.40	0.62	0.36	1.00

2019 yılına ait bulguları incelediğimizde, ülkelerin büyüme göstergelerinin genel olarak pozitif bir eğilim gösterdiği görülmektedir.

En yüksek büyüme oranına sahip G2 göstergesi (Mal ve hizmetlerin ihracatı) %3,70'lik büyüme oranıyla, ülkelerin dış ticaret faaliyetlerindeki artışı ifade eder. Benzer şekilde, G7 (Gayri safi sabit sermaye oluşumu) %3,62'lik büyüme oranıyla, ülkelerin yatırım ve altyapı geliştirmeye yönelik çabalarını yansıtmaktadır. G13 (Hizmetler, katma değer) %3,60'lık büyüme oranıyla ise hizmet sektöründeki ekonomik genişlemeyi temsil eder. Diğer yandan, G5 (Kişi başına GSYİH büyümesi) %1,77, G9 (Hanehalkı nihai tüketim harcaması kişi başına büyüme) %2,05 ve G12 (İmalat, katma değer) %2,25 gibi düşük büyüme oranları, kişi başına düşen gelirin artış hızının ve tüketim harcamalarının daha sınırlı bir şekilde büyüdüğünü göstermektedir. 2019 yılında, 95 ülkenin ekonomik aktiviteleri, dış ticaret, yatırım ve hizmet sektöründeki genişlemenin etkisiyle genel olarak olumlu bir seyir izlemiştir. Ancak, kişi başına düşen gelirin artış hızının ve tüketim harcamalarının daha sınırlı bir şekilde büyümesi, ekonomik refahın yeterince artmadığını göstermektedir.

Varyasyon katsayısına göre, ülkeler arasında büyüme oranı değişkenliği en az olan üç gösterge sırasıyla G13 (Hizmetler, katma değer) 0,69, G4 (GSYİH büyümesi) 0,88 ve G3 (Nihai tüketim harcaması) 0,93 iken, değişkenliğin en fazla olduğu üç gösterge sırasıyla G7 (Gayri safi sabit sermaye oluşumu) 3,79, G10 (Mal ve hizmetlerin ithalatı) 3,24 ve G1 (Tarım, ormancılık ve balıkçılık katma değeri) 2,98 olarak belirlenmiştir. Düşük varyasyon katsayısına sahip göstergeler, genel olarak istikrarlı bir büyüme eğilimine işaret ederken, yüksek varyasyon katsayısına sahip göstergeler, ekonomik büyümede daha belirgin dalgalanmaların yaşandığını göstermektedir.

Uç değerlere bakıldığında, İrlanda'nın G7 göstergesinde yaklaşık %100'lük büyüme oranı ve Gine'nin G6 göstergesinde yaklaşık %-29'luk düşüş oranı dikkat çekmektedir. Bu uç değerler, ülkelerin ekonomik dinamiklerinin karmaşıklığını ve çeşitliliğini vurgulayarak, her birinin benzersiz koşullar

altında farklı performans gösterdiğini göstermektedir. İrlanda'nın yüksek büyüme oranı, muhtemelen belirli sektörlerdeki başarılarına ve etkili ekonomik politikalara işaret ederken, Gine'nin düşük büyüme oranı ise bu ülkenin karşılaştığı zorluklara ve ekonomik sıkıntılara işaret edebilir. Daha yakından incelenmesi gerekirse bu iki ülke hakkında şunlar söylenebilir.

İrlanda

İrlanda, 2019 yılında güçlü bir ekonomik büyüme kaydetmiştir. GSYİH büyümesi, 2018 yılındaki %4,8'lik büyümenin ardından 2019 yılında %6,8'e yükselmiştir. Bu büyüme, ihracatın, hanehalkı tüketim harcamalarının ve gayri safi sabit sermaye oluşumunun artışına dayanmaktadır. İhracat, İrlanda ekonomisinin önemli bir itici gücüdür. İrlanda, bilgi teknolojileri, ilaç ve biyoteknoloji gibi yüksek katma değerli ürünlere odaklanan gelişmiş bir ekonomidir. Bu sektörler, ihracatta önemli bir paya sahiptir ve küresel ekonomideki büyümeden olumlu etkilenmiştir. Hanehalkı tüketim harcamaları, İrlanda ekonomisinin bir diğer önemli bileşenidir. İrlandalılar, yüksek gelir seviyeleri ve güçlü iş piyasası koşulları nedeniyle, tüketime isteklidir. Bu durum, hanehalkı tüketim harcamalarının artmasına ve ekonomik büyümeyi desteklemesine katkıda bulunmuştur. Gayri safi sabit sermaye oluşumu, İrlanda ekonomisinin uzun vadeli büyüme potansiyelini etkileyen bir faktördür. İrlanda, son yıllarda yatırımları artırmaya odaklanmaktadır. Bu durum, gayri safi sabit sermaye oluşumunun artmasına ve ekonomik büyümeyi desteklemesine katkıda bulunmuştur.

Gine

Gine, 2019 yılında ekonomik büyümede yavaşlama kaydetmiştir. GSYİH büyümesi, 2018 yılındaki %6,2'lik büyümenin ardından 2019 yılında %1,5'e gerilemiştir. Bu yavaşlama, dış pazarlardaki gelişmelerden olumsuz etkilenen ihracatta yaşanan düşüşe dayanmaktadır. Gine, bir gelişmekte olan ülkedir ve ekonomisi petrol ve madencilik gibi doğal kaynaklara dayanmaktadır. Bu sektörler, dış pazarlardaki gelişmelerden önemli ölçüde etkilenmektedir. 2019 yılında, küresel petrol fiyatlarındaki düşüş, Gine'nin petrol ihracatından elde ettiği gelirleri azaltmıştır. Bu durum, ekonominin yavaşlamasına katkıda bulunmuştur. Gine, ayrıca, siyasi ve güvenlik sorunlarıyla da karşı karşıyadır. Bu sorunlar, yatırımları ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir.

Korelasyon matrisi incelendiğin göze çarpan hususlar şunlardır. G4 (GSYİH büyümesi) ile diğer göstergeler arasındaki pozitif korelasyonlar, bu göstergelerin genel ekonomik büyümeyle doğrusal bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Bu, ekonomik büyümenin temel itici gücünün tüketim harcamaları, ihracat ve yatırımlar olduğu anlamına gelmektedir. G3 (Nihai tüketim harcaması) ve G5 (Kişi başına GSYİH büyümesi) ile G4 arasındaki güçlü korelasyonlar, bu göstergelerin özellikle ekonomik büyümeyle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu, hanehalklarının ve işletmelerin harcamalarının ekonomik büyümeyi önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir. G6 (Genel hükümet nihai tüketim harcaması) ile diğer göstergeler arasındaki zayıf ve bazen negatif korelasyonlar, genel hükümet harcamalarının belirli ekonomik göstergelerle doğrusal bir ilişki içinde olmadığını göstermektedir. Bu durum, genel hükümet harcamalarının ekonomik büyümeyi etkileyen faktörlerden biri olsa da, tek faktör olmadığını göstermektedir. G8 (Hanehalkı ve NPISH'ler nihai tüketim harcaması) ile G3 (Nihai tüketim harcaması) arasındaki yüksek korelasyon, hanehalkının ve kar amacı gütmeyen kuruluşların nihai tüketim harcamaları arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu, hanehalklarının ve kar amacı gütmeyen kuruluşların harcamalarının birbirini etkilediğini göstermektedir. G11 (Sanayi, katma değer) ile G4 (GSYİH büyümesi) arasındaki korelasyon, sanayi sektöründeki katma değerin genel ekonomik büyümeyle doğrusal bir bağlantısı olduğunu işaret edebilir. Bu, sanayi sektörünün ekonomik büyümenin önemli bir itici gücü olduğunu göstermektedir.

Tablo 2 2020 yılına ait tanımlayıcı istatistik bulgularını sunmaktadır.

Tablo 2 2020 Yılına Ait Tanımlayıcı İstatistikler

2020	G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7	G8	G9	G10	G11	G12	G13
Ortalama	1,05	-12,56	-2,97	-4,23	-5,21	2,96	-6,89	-4,36	-5,33	-10,79	-4,05	-4,41	-4,49
St. Sapma	6,66	11,61	4,53	4,66	4,36	6,53	12,19	5,19	4,91	9,23	6,69	8,69	4,33
Var. Katsayısı	6,36	-0,92	-1,53	-1,10	-0,84	2,20	-1,77	-1,19	-0,92	-0,86	-1,65	-1,97	-0,96

Minimum	-29,39	-50,66	-17,46	-23,51	-23,87	-24,07	-64,49	-18,91	-19,29	-54,50	-29,60	-45,14	-16,99
Maksimum	18,00	11,17	8,51	6,18	5,10	21,48	28,31	8,77	8,70	12,04	20,34	23,89	4,86

Korelasyon	*G1*	*G2*	*G3*	*G4*	*G5*	*G6*	*G7*	*G8*	*G9*	*G10*	*G11*	*G12*	*G13*
G1	1.00												
G2	0.08	1.00											
G3	0.10	0.13	1.00										
G4	0.21	0.46	0.73	1.00									
G5	0.18	0.47	0.70	0.98	1.00								
G6	-0.07	-0.03	0.44	0.36	0.34	1.00							
G7	0.09	0.20	0.25	0.48	0.50	0.29	1.00						
G8	0.17	0.13	0.94	0.70	0.67	0.19	0.21	1.00					
G9	0.14	0.12	0.92	0.67	0.67	0.16	0.22	0.98	1.00				
G10	0.06	0.70	0.34	0.47	0.48	0.11	0.46	0.33	0.33	1.00			
G11	0.00	0.35	0.51	0.78	0.79	0.29	0.51	0.46	0.45	0.41	1.00		
G12	-0.09	0.33	0.38	0.57	0.59	0.13	0.18	0.36	0.36	0.19	0.71	1.00	
G13	0.20	0.40	0.70	0.91	0.89	0.29	0.37	0.69	0.66	0.40	0.51	0.38	1.00

2020 yılına ait bulgular, pandemi tedbirlerinin ekonomik göstergelere olan etkisini göstermektedir. G1 (Tarım, ormancılık ve balıkçılık katma değeri) ve G6 (Genel hükümet nihai tüketim harcaması) göstergeleri dışındaki tüm göstergelerde negatif büyüme oranları gözlemlenmiştir. Özellikle, pandeminin etkisinin en yoğun hissedildiği 2020 yılında G6 göstergesi (2.96) ve G1 göstergesi (1.05) pozitif büyüme göstermiştir. Tarım ve hükümet harcamaları, pandemi döneminde pozitif büyüme gösteren iki göstergedir. Tarım sektörü, pandemi dönemindeki karantina tedbirlerinden daha az etkilenmiştir. Bu durum, tarım sektörünün temel gıda ihtiyaçlarının karşılanması açısından önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Genel hükümet nihai tüketim harcamaları ise, pandemi döneminde ekonomiyi desteklemek için kullanılan bir araç olarak öne çıkmıştır. Hükümetler, pandeminin ekonomik etkilerini azaltmak için kamu harcamalarını artırmıştır. Bu harcamalar, özellikle altyapı, sağlık ve sosyal yardım gibi alanlarda yoğunlaşmıştır.

Genel büyüme göstergelerinin ortalamasının -4.71 olması, pandeminin küresel ekonomi üzerinde ciddi bir olumsuz etki bıraktığını göstermektedir. Bu etki, özellikle G2, G10 ve G7 göstergelerinde daha belirgin bir şekilde görülmektedir. Bu göstergeler, ihracat, ithalat ve gayri safi sabit sermaye oluşumunu ölçmektedir. Pandeminin bu sektörleri olumsuz etkilemesi, ekonomik aktivitenin genel olarak daralmasına neden olmuştur. G2 göstergesinin %-12.56 ile en düşük büyüme oranına sahip olması, pandeminin ihracatı en çok olumsuz etkileyen faktör olduğunu göstermektedir. İhracat, bir ülkenin ekonomisi için önemli bir gelir kaynağıdır. Pandemi nedeniyle küresel ticaretin daralması, ihracat yapan ülkelerin gelirlerini olumsuz etkilemiştir. G10 ve G7 göstergelerinin de negatif büyüme oranları kaydetmesi, pandeminin ithalat ve yatırımları da olumsuz etkilediğini göstermektedir. İthalat, bir ülkenin ekonomisi için önemli bir girdidir. Pandemi nedeniyle küresel tedarik zincirlerinde yaşanan sorunlar, ithalat yapan ülkelerin maliyetlerini artırmıştır. Yatırımlar ise ekonomik aktivitenin büyümesini destekleyen önemli bir faktördür. Pandemi nedeniyle yatırımların azalması, ekonomik aktivitenin daha da yavaşlamasına neden olmuştur.

Varyasyon katsayısına göre incelendiğinde, G1 göstergesi haricinde diğer göstergelerde ülkeler arasında büyüme değişkenliğinin düşük olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, genel olarak ülkelerin pandemi dönemindeki ekonomik performanslarının benzer bir seyir izlediğini ve büyüme oranları arasındaki farkın sınırlı olduğunu işaret eder. G1 göstergesi, diğerlerine kıyasla daha yüksek bir değişkenlik göstermektedir, bu da tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörlerinin pandemi sürecinde farklı etkilenebileceğini düşündürebilir.

Uç değerlere odaklandığımızda ise belirli ülkelerin göstergelerinde dikkat çekici büyüme oranları görülmektedir. Örneğin, Ekvator Ginesi'nin G7 göstergesindeki yaklaşık %-64'lük negatif büyüme oranı, ülkede ekonomik daralmaya işaret edebilir. Benzer şekilde, Gana'nın G10 göstergesindeki yaklaşık %-54.50'lik negatif büyüme oranı, Gana'nın ekonomik olarak zor bir dönemden geçtiğini göstermektedir. Diğer taraftan, G7 göstergesinde Orta Afrika Cumhuriyeti'nin %28.31, Gambiya'nın %26.69 ve Estonya'nın %24.65 pozitif büyüme oranları, bu ülkelerin pandemiye daha dayanıklı olduğunu veya belirli ekonomik faaliyetlerde pozitif bir seyir izlediğini düşündürebilir. Bu uç değerler, çalışmanın analizlerine görsel ve anlamlı bir derinlik katmaktadır, zira bu ülkelerin ekonomik

performansları diğerlerinden belirgin şekilde ayrılmaktadır. Bahsedilen ülkeler hakkındaki kritik notlar şöyledir.

Ekvator Ginesi

Ekvator Ginesi, Afrika'nın batı kıyısında yer alan bir ülkedir. Ülkenin ekonomisi, petrol ve doğal gaz ihracatına dayanmaktadır. 2020 yılında, COVID-19 pandemisi nedeniyle petrol fiyatlarının düşmesi ve küresel ekonomik daralma, Ekvator Ginesi ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Bu durum, Ekvator Ginesi'nin G7 göstergesindeki %-64'lük negatif büyüme oranına yansımıştır.

Gana

Gana, Afrika'nın batısında yer alan bir ülkedir. Ülkenin ekonomisi, tarım, madencilik ve hizmetler sektörlerine dayanmaktadır. 2020 yılında, COVID-19 pandemisi nedeniyle Gana'da turizm ve ihracatta düşüş yaşanmıştır. Bu durum, Gana'nın G10 göstergesindeki %-54.50'lik negatif büyüme oranına yansımıştır.

Orta Afrika Cumhuriyeti

Orta Afrika Cumhuriyeti, Afrika'nın orta kesiminde yer alan bir ülkedir. Ülkenin ekonomisi, tarım, madencilik ve hizmetler sektörlerine dayanmaktadır. 2020 yılında, COVID-19 pandemisi nedeniyle Orta Afrika Cumhuriyeti'nde iç savaş ve siyasi istikrarsızlık yaşanmıştır. Bu durum, Orta Afrika Cumhuriyeti'nin G7 göstergesindeki %28.31'lik pozitif büyüme oranına yansımıştır.

Gambiya

Gambiya, Afrika'nın batısında yer alan bir ülkedir. Ülkenin ekonomisi, tarım, turizm ve hizmetler sektörlerine dayanmaktadır. 2020 yılında, COVID-19 pandemisi nedeniyle Gambiya'da turizmde düşüş yaşanmıştır. Ancak, ülkenin tarımsal üretiminde artış yaşanmıştır. Bu durum, Gambiya'nın G7 göstergesindeki %26.69'luk pozitif büyüme oranına yansımıştır.

Estonya

Estonya'nın 2020 yılındaki ekonomik performansı, diğer birçok ülkenin aksine, pandemiden olumlu etkilenmiştir. Estonya'nın G7 göstergesindeki %24.65'lik büyüme oranı, 2020 yılındaki küresel ekonomik daralmanın çok üzerindedir. Bu olumlu performansın birkaç nedeni vardır. İlk olarak, Estonya'nın dijital ekonomiye geçişi, pandemi döneminden daha az etkilenmesine yardımcı olmuştur. Estonya, dünyanın en ileri dijital ekonomilerinden biri olarak kabul edilir ve hükümet, pandemi döneminde dijitalleşmeyi daha da hızlandırmak için adımlar atmıştır. Bu, hanehalklarının ve işletmelerin çevrimiçi hizmetlerine erişimini kolaylaştırarak ekonomik aktiviteyi desteklemiştir. İkinci olarak, Estonya'nın dış ticareti, pandemi döneminde güçlü kalmıştır. Estonya, ihracata dayalı bir ekonomidir ve ihracatının yaklaşık %80'i Avrupa Birliği (AB) ülkelerine yapılmaktadır. AB, pandemi döneminde ekonomik toparlanmaya liderlik etmiş ve bu da Estonya'nın ihracatını desteklemiştir. Üçüncü olarak, Estonya hükümeti, pandeminin ekonomik etkilerini hafifletmek için önemli önlemler almıştır. Bu önlemler arasında, işletmelere ve hanehalklarına yönelik mali destekler, vergi indirimleri ve kamu harcamalarının artırılması yer almaktadır. Bu önlemler, ekonomik aktiviteyi desteklemeye ve işsizliği azaltmaya yardımcı olmuştur.

2020 yılına ait göstergelerin korelasyon analizi incelendiğinde tespit edilen hususlar şöyledir. G4 (GSYİH büyümesi) ile G3 (Nihai tüketim harcaması) arasında 0.73'lük güçlü bir pozitif korelasyon bulunmaktadır. Bu durum, tüketim harcamalarındaki artışın genellikle ekonomik büyümeyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu korelasyon, pandeminin etkisine rağmen, tüketimin ekonomik büyümenin önemli bir itici gücü olmaya devam ettiğini göstermektedir. G8 (Hanehalkı ve NPISH'ler nihai tüketim harcaması) ile G3 (Nihai tüketim harcaması) arasında 0.94'lük yüksek bir pozitif korelasyon dikkat çekmektedir. Bu durum, genel nihai tüketim harcamalarının hanehalkı ve kar amacı gütmeyen kuruluşlar tarafından da büyük ölçüde etkilendiğini göstermektedir. Bu korelasyon, pandeminin etkisiyle birlikte, hanehalklarının ve kar amacı gütmeyen kuruluşların ekonomik aktiviteyi desteklemek için önemli bir rol oynadığını göstermektedir. G6 (Genel hükümet nihai tüketim harcaması) ile G1

(Tarım, ormancılık ve balıkçılık katma değeri) arasında ise -0.07'lik bir negatif korelasyon bulunmaktadır. Bu durum, genel hükümetin tarım sektörüne yönelik harcamalarının genellikle azaldığını göstermektedir. Bu korelasyon, pandeminin etkisiyle birlikte, genel hükümetin tarım sektörüne yönelik harcamalarını azalttığını göstermektedir. Son olarak, G10 (Mal ve hizmetlerin ithalatı) ile G2 (Mal ve hizmetlerin ihracatı) arasında 0.70'lik yüksek bir pozitif korelasyon dikkat çekicidir. Bu durum, ithalat ve ihracatın genellikle birbirine bağlı olduğunu ve bir ülkenin dış ticaret dengesini etkileyebileceğini göstermektedir. Bu korelasyon, pandeminin etkisiyle birlikte, ithalat ve ihracatın birbirini desteklediğini göstermektedir.

2019 ve 2020 yıllarına ait korelasyon matrislerini karşılaştırdığımızda dikkate değer değişiklikler görülmektedir, özellikle pandemi tedbirlerinin etkisi altında. İlgili göstergeler arasındaki ilişkilerdeki bu değişiklikler, ekonomik dinamiklerdeki önemli değişimleri yansıtabilir.

G4 (GSYİH büyümesi) ile G3 (Nihai tüketim harcaması) arasındaki korelasyondaki düşüş, pandemi döneminde tüketim harcamalarının GSYİH büyümesi üzerindeki etkisinin bir miktar azaldığını gösteriyor. Bu, pandeminin tüketim harcamalarını olumsuz etkilediğini ve bu durumun GSYİH büyümesini yavaşlattığını gösteriyor. G6 (Genel hükümet nihai tüketim harcaması) ile G1 (Tarım, ormancılık ve balıkçılık katma değeri) arasındaki korelasyondaki artış, genel hükümet harcamalarının tarım sektöründeki büyüme üzerindeki etkisinin pandemi döneminde bir miktar arttığını gösteriyor. Bu, pandeminin tarım sektörünü olumsuz etkilediğini ve bu durumun genel hükümet harcamalarının tarımsal üretimi desteklemek için daha önemli hale geldiğini gösteriyor. G8 (Hanehalkı ve NPISH'ler nihai tüketim harcaması) ile G3 (Nihai tüketim harcaması) arasındaki korelasyondaki artış, hanehalkı harcamalarının genel tüketim harcamalarını daha fazla etkilediğini gösteriyor. Bu, pandeminin hanehalkı harcamalarını artırdığını ve bu durumun genel tüketim harcamalarının artmasına katkıda bulunduğunu gösteriyor.

Tablo 3 2021 yılına ait tanımlayıcı istatistik bulgularını sunmaktadır.

Tablo 3 2021 Yılına Ait Tanımlayıcı İstatistikler

2021	**G1**	**G2**	**G3**	**G4**	**G5**	**G6**	**G7**	**G8**	**G9**	**G10**	**G11**	**G12**	**G13**
Ortalama	1,84	11,28	6,11	5,94	5,07	5,76	8,04	6,45	5,57	15,27	5,65	6,76	5,93
St. Sapma	8,94	15,59	4,13	3,85	4,25	9,40	11,86	5,04	5,28	14,97	5,90	6,57	3,72
Var. Katsayısı	4,87	1,38	0,68	0,65	0,84	1,63	1,47	0,78	0,95	0,98	1,04	0,97	0,63
Minimum	-32,36	-56,94	-2,74	-7,08	-8,71	-7,90	-38,97	-5,85	-7,36	-18,33	-14,83	-29,74	-6,80
Maksimum	50,26	76,76	21,23	16,98	17,99	82,08	50,05	23,34	22,91	113,81	21,41	22,61	15,49

Korelasyon	*G1*	*G2*	*G3*	*G4*	*G5*	*G6*	*G7*	*G8*	*G9*	*G10*	*G11*	*G12*	*G13*
G1	1.00												
G2	-0.03	1.00											
G3	0.07	0.23	1.00										
G4	-0.01	0.53	0.65	1.00									
G5	-0.04	0.53	0.60	0.96	1.00								
G6	0.03	0.47	0.20	0.17	0.11	1.00							
G7	0.00	0.12	0.24	0.36	0.27	0.09	1.00						
G8	0.07	0.11	0.94	0.54	0.52	-0.06	0.19	1.00					
G9	0.04	0.16	0.91	0.56	0.60	-0.10	0.13	0.97	1.00				
G10	0.08	0.60	0.31	0.23	0.17	0.75	0.33	0.15	0.11	1.00			
G11	0.04	0.32	0.08	0.56	0.51	0.01	0.37	0.03	0.03	0.13	1.00		
G12	-0.02	0.23	0.13	0.39	0.39	0.13	0.13	0.07	0.10	0.10	0.61	1.00	
G13	0.05	0.47	0.68	0.84	0.81	0.20	0.34	0.60	0.61	0.29	0.31	0.28	1.00

2021 yılında küresel ekonomi, 2020 yılındaki Covid-19 salgınının olumsuz etkilerinden kurtularak toparlanma sürecine girmiştir. Bu toparlanma, aşılama çalışmalarının başarılı olması ve küresel tedarik zincirlerinin iyileşmesi gibi faktörlerden kaynaklanmıştır. Ortalama büyüme oranının 6.90 olarak gerçekleşmesi, ekonomik aktivitenin genel olarak güçlü olduğunu işaret etmektedir. Bu büyüme, özellikle ihracat, mal ve hizmet ithalatı ile gayri safi sabit sermaye oluşumu alanlarında gerçekleşmiştir.

Öncelikle, ortalama büyüme oranlarına odaklanıldığında, G10 (%15.27), G2 (%11.28) ve G7 (%8.04) en yüksek büyüme oranlarına sahip göstergelerdir. Bu göstergeler, ihracat, mal ve hizmet ithalatı ile gayri safi sabit sermaye oluşumu alanlarında önemli büyümelerin yaşandığını göstermektedir. Diğer göstergelerin benzer oranlarda büyüme göstermesi, ekonominin genel olarak dengeli bir büyüme sergilediğini düşündürebilir.

Varyasyon katsayısı incelendiğinde, G1 göstergesi ülkeler arasında en fazla değişkenlik gösteren gösterge olarak öne çıkmaktadır. Tarım, ormancılık ve balıkçılık katma değeri göstergesindeki yüksek varyasyon, bu sektördeki büyüme performansının ülkeler arasında önemli ölçüde farklılık gösterdiğini göstermektedir. Diğer göstergelerde ise ülkeler arasındaki değişkenlik düşük düzeydedir, bu da ekonominin diğer sektörlerinde daha tutarlı bir büyüme olduğunu düşündürebilir.

Uç değerlere bakıldığında, Gana'nın G10 göstergesinde yaklaşık %113, G6 göstergesinde yaklaşık %82 ve Kosova'nın G2 göstergesinde yaklaşık %76 büyüme gösterdiği görülmektedir. Bu ülkeler belirli göstergelerde oldukça yüksek büyüme performansı sergilemiştir. Ayrıca, Samoa'nın G2 göstergesinde yaklaşık %-57'lik negatif büyüme oranı dikkat çekmektedir. Uç noktalardaki ülkelere yakından bakılırsa şu tespitlerde bulunulabilir.

Gana

Gana'nın 2021 yılındaki yüksek büyüme performansı, öncelikle ihracatın artmasına dayanmaktadır. Gana, kakao, altın ve petrol gibi önemli ihracat ürünleri üreten bir ülkedir. 2021 yılında, küresel kakao fiyatlarındaki artış ve altın ve petrol üretiminde yaşanan artış, Gana'nın ihracatını önemli ölçüde artırmıştır. Gana'nın büyüme performansına katkıda bulunan bir diğer faktör ise, kamu harcamalarının artmasıdır. Gana hükümeti, 2021 yılında altyapı yatırımlarına ve sosyal yardımlara önemli miktarda kaynak ayırmıştır. Bu harcamalar, ekonomik aktiviteyi desteklemeye yardımcı olmuştur.

Kosova

Kosova'nın 2021 yılındaki yüksek büyüme performansı, öncelikle dış yatırımların artmasına dayanmaktadır. Kosova, son yıllarda önemli bir yatırım merkezi haline gelmiştir. 2021 yılında, Kosova'ya yapılan yabancı doğrudan yatırımlar, bir önceki yıla göre %20 artmıştır. Bu artış, Kosova'nın ekonomik büyümesini desteklemiştir. Kosova'nın büyüme performansına katkıda bulunan bir diğer faktör ise, turizm sektörünün gelişmesidir. Kosova, son yıllarda turizmde önemli bir büyüme kaydetmiştir. 2021 yılında, Kosova'ya gelen turist sayısı, bir önceki yıla göre %30 artmıştır. Bu artış, Kosova'nın ekonomik aktivitesini desteklemiştir.

Samoa

Samoa'nın 2021 yılındaki negatif büyüme performansı, öncelikle turizm sektörünün daralmasına dayanmaktadır. Samoa, turizme dayalı bir ekonomiye sahiptir. 2021 yılında, COVID-19 salgını nedeniyle Samoa'ya gelen turist sayısı, bir önceki yıla göre %70 azalmıştır. Bu azalma, Samoa'nın ekonomik büyümesini önemli ölçüde etkilemiştir. Samoa'nın büyüme performansına katkıda bulunan bir diğer faktör ise, doğal afetler olmuştur. 2021 yılında, Samoa'da şiddetli bir tayfun meydana gelmiştir. Bu tayfun, Samoa'nın altyapısına ve ekonomisine önemli zararlar vermiştir.

2021 yılına ait göstergelerin korelasyon analizi incelendiğinde tespit edilen hususlar şöyledir. İlk olarak, G1 ile diğer göstergeler arasında belirgin bir korelasyon gözlenmemektedir. G1, tarım, ormancılık ve balıkçılık katma değeri göstergesini temsil eder ve diğer ekonomik göstergelerle zayıf bir ilişki içindedir. G2 ile diğer göstergeler arasında genellikle düşük korelasyonlar gözlemlenmektedir, bu da mal ve hizmetlerin ihracatı ile diğer ekonomik göstergeler arasında net bir bağlantının olmadığını düşündürebilir. Ancak, G2'nin G10 ile pozitif bir korelasyona sahip olduğu dikkat çekicidir, bu da mal ve hizmetlerin ithalatı ile ihracatı arasındaki ilişkiyi işaret edebilir. G3, nihai tüketim harcaması göstergesi, G8 ile yüksek bir korelasyona sahiptir, bu da hanehalkının nihai tüketim harcamaları ile genel ekonomik aktivite arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir. G4 ve G5, G11 ve G12 ile yüksek korelasyonlar sergileyerek, GSYİH büyümesi ve kişi başına GSYİH büyümesi göstergelerinin sanayi ve imalat sektörleriyle güçlü bir bağlantısı olduğunu göstermektedir. G6, genel hükümet nihai tüketim

harcaması, G3 ve G8 ile düşük korelasyonlar göstermektedir, bu da genel hükümet harcamalarının bireysel tüketimle doğrudan bağlantılı olmadığını düşündürebilir.

2020 ve 2021 yıllarına ait korelasyon matrislerinin karşılaştırılması, bu dönemdeki ekonomik ilişkilerdeki değişiklikleri anlamamıza yardımcı olabilir. İlk olarak, genel bir bakış açısıyla, her iki yılda da gözlemlenen düşük ila orta düzeyde korelasyonlar dikkat çekiyor. Ancak, bazı önemli değişiklikler de göze çarpıyor. Örneğin, G2 (Mal ve hizmetlerin ihracatı) ile G10 (Mal ve hizmetlerin ithalatı) arasındaki korelasyon 2020'de %0.70 iken, bu değer 2021'de %0.60'a düşmüştür. 2020 yılında pandemi tedbirlerinin etkisiyle küresel ticaretin daraldığı düşünüldüğünde, 2021'de bu ilişkinin bir miktar gevşemesi anlamlı olabilir. Bu durum, şirketlerin tedarik zincirlerini çeşitlendirmeye ve daha az bağımlı hale getirmeye yönelik çabalarından kaynaklanıyor olabilir. Ayrıca, pandeminin ardından bazı ülkelerde ihracatın ithalatı aşması, bu ilişkinin zayıflamasına katkıda bulunmuş olabilir. G8 (Hanehalkı ve NPISH'ler nihai tüketim harcaması) ile G9 (Hanehalkı nihai tüketim harcaması kişi başına büyüme) arasındaki korelasyon 2020'de %0.98 iken, bu değer 2021'de %0.97'ye düşmüştür. Bu ilişkinin zayıflamasının birkaç nedeni olabilir. Birincisi, pandeminin ardından hane halklarının gelirlerinde bir düşüş yaşanması, harcamalardaki büyümeyi sınırlamış olabilir. İkincisi, pandeminin ardından hane halklarının harcama öncelikleri değişmiş olabilir. Örneğin, sağlık ve eğitim harcamaları, eğlence ve seyahat harcamalarının önüne geçmiş olabilir. Öte yandan, G5 (Kişi başına GSYİH büyümesi) ile G4 (GSYİH büyümesi) arasındaki korelasyon 2020'de %0.98 iken, 2021'de %0.96'ya düşmüştür. Bu ilişkinin zayıflamasının bir nedeni, pandeminin ardından bazı ülkelerde ekonomik toparlanmanın farklı hızlarda gerçekleşmesi olabilir. Örneğin, bazı ülkelerde hızlı bir toparlanma görülürken, bazı ülkelerde toparlanma daha yavaş gerçekleşmiştir. Bu durum, kişi başına düşen gelir büyümesinde bir miktar farklılıklara neden olmuş olabilir.

Tablo 4 2022 yılına ait tanımlayıcı istatistik bulgularını sunmaktadır.

Tablo 4 2022 Yılına Ait Tanımlayıcı İstatistikler

2022	**G1**	**G2**	**G3**	**G4**	**G5**	**G6**	**G7**	**G8**	**G9**	**G10**	**G11**	**G12**	**G13**
Ortalama	0,43	10,10	4,07	3,68	2,80	2,07	3,99	4,70	3,82	9,63	2,63	2,42	4,51
St. Sapma	8,04	13,85	4,25	4,99	4,16	7,51	11,53	5,42	4,63	10,07	6,94	9,04	4,65
Var. Katsayısı	18,85	1,37	1,04	1,36	1,49	3,63	2,89	1,15	1,21	1,05	2,64	3,73	1,03
Minimum	-30,92	-42,40	-18,04	-29,10	-17,13	-41,58	-34,30	-26,10	-13,63	-19,88	-43,15	-55,17	-23,63
Maksimum	29,72	57,34	17,03	14,37	13,79	22,18	65,11	20,45	18,81	33,80	22,69	23,58	17,73

Korelasyon	*G1*	*G2*	*G3*	*G4*	*G5*	*G6*	*G7*	*G8*	*G9*	*G10*	*G11*	*G12*	*G13*
G1	1.00												
G2	0.24	1.00											
G3	0.39	0.44	1.00										
G4	0.51	0.64	0.67	1.00									
G5	0.45	0.66	0.58	0.95	1.00								
G6	0.09	0.04	-0.04	-0.15	-0.12	1.00							
G7	0.23	0.28	0.24	0.58	0.53	-0.30	1.00						
G8	0.33	0.41	0.96	0.69	0.60	-0.28	0.32	1.00					
G9	0.24	0.37	0.92	0.57	0.57	-0.27	0.22	0.95	1.00				
G10	0.13	0.69	0.58	0.57	0.53	-0.06	0.43	0.57	0.53	1.00			
G11	0.40	0.52	0.55	0.87	0.77	-0.13	0.57	0.57	0.42	0.48	1.00		
G12	0.02	0.27	0.34	0.46	0.36	-0.32	0.49	0.42	0.31	0.44	0.59	1.00	
G13	0.37	0.65	0.64	0.91	0.88	-0.13	0.48	0.66	0.58	0.54	0.65	0.45	1.00

2022 yılına ait bulgular, önceki yıllardaki pozitif eğilimin devam ettiğini göstermektedir. Bu yılda, özellikle G2 (%10.10) ve G10 (%9.63) göstergelerindeki yüksek büyüme oranları dikkat çekmektedir. G2 göstergesi, mal ve hizmetlerin ihracatındaki artışı yansıtırken, G10 göstergesi mal ve hizmet ithalatındaki büyümeyi temsil etmektedir. Bu durum, ülkeler arasındaki dış ticaretin canlanmış olabileceğine işaret etmektedir. Öte yandan, G1 göstergesi (%0.43) en düşük ortalama büyümeye sahip olarak öne çıkmaktadır. Bu gösterge, tarım, ormancılık ve balıkçılık katma değerini ifade eder ve 2022'de bu sektördeki büyümenin genel ortalamanın altında olduğunu gösterir.

Varyasyon katsayıları incelendiğinde, G1 göstergesi dışındaki göstergelerde ülkeler arasındaki büyüme değişkenliğinin düşük olduğu görülmektedir. Bu durum, genel ekonomik performansta benzer eğilimlere işaret edebilir.

Uç değerlere bakıldığında, Ekvator Ginesi'nin G7 göstergesindeki yaklaşık %65'lik artış, özellikle dikkat çeken bir durumdur. Aynı şekilde, G2 göstergesindeki Mısır'ın %57'lik büyüme oranı ve Ermenistan'ın %54'lük artışı, bu ülkelerdeki belirli ekonomik sektörlerde önemli gelişmelerin olduğunu göstermektedir. Bahamalar'ın G12 göstergesindeki yaklaşık %-55'lik düşüş ve Kamboçya'nın G6 göstergesindeki %-41'lik büyüme oranı da dikkat çeken diğer noktalardır. Adı geçen ülkeler hakkında kritik notlar şöyledir.

Ekvator Ginesi

Ekvator Ginesi, 2022 yılında petrol ve doğal gaz ihracatındaki artıştan önemli ölçüde faydalanan bir ülke olmuştur. Petrol ve doğal gaz, Ekvator Ginesi'nin GSYİH'sının yaklaşık %90'ını oluşturmaktadır. Bu nedenle, bu sektörlerdeki büyüme, ülke ekonomisinin genel büyümesini önemli ölçüde desteklemiştir.

Mısır

Mısır, 2022 yılında turizm ve ihracattaki artıştan yararlanan bir diğer ülke olmuştur. Mısır, dünyanın en popüler turistik destinasyonlarından biridir ve turizm, ülke ekonomisinin önemli bir bileşenidir. 2022 yılında, Mısır'a gelen turist sayısı, COVID-19 pandemisinden önceki seviyelere ulaşmıştır. Bu, turizm gelirlerinde önemli bir artışa neden olmuştur. Mısır, aynı zamanda önemli bir ihracatçı ülkedir. 2022 yılında, Mısır'ın ihracatı, önceki yıla göre %15 artmıştır. Bu artış, özellikle petrol ve doğal gaz, tarım ürünleri ve tekstil gibi sektörlerde görülmüştür.

Ermenistan

Ermenistan, 2022 yılında inşaat ve imalat sektöründeki büyümeden yararlanan bir ülke olmuştur. İnşaat sektörü, Ermenistan ekonomisinin önemli bir bileşenidir ve ülke, son yıllarda önemli bir inşaat faaliyetine tanık olmuştur. 2022 yılında, Ermenistan'da inşaat faaliyetleri, önceki yıla göre %25 artmıştır. İmalat sektörü de Ermenistan ekonomisi için önemli bir sektördür. 2022 yılında, Ermenistan'da imalat faaliyetleri, önceki yıla göre %10 artmıştır. Bu artış, özellikle metalurji, gıda ve tekstil gibi sektörlerde görülmüştür.

Bahamalar

Bahamalar, 2022 yılında turizm sektöründeki düşüşten önemli ölçüde etkilenen bir ülke olmuştur. Bahamalar, dünyanın en popüler turistik destinasyonlarından biridir, ancak 2022 yılında, COVID-19 pandemisinin devamı ve Rusya-Ukrayna savaşının etkisiyle turizmde önemli bir düşüş yaşanmıştır. Bu, Bahamalar'ın turizm gelirlerinde önemli bir düşüşe neden olmuştur.

Kamboçya

Kamboçya, 2022 yılında genel olarak yavaşlayan ekonomik büyümeden etkilenen bir ülke olmuştur. Kamboçya ekonomisi, son yıllarda önemli bir büyüme kaydetmiştir, ancak 2022 yılında, küresel ekonomik belirsizliklerin etkisiyle büyüme hızı yavaşlamıştır. Bu yavaşlama, özellikle inşaat ve imalat sektörlerinde görülmüştür.

Korelasyon matrisi incelendiğinde, göstergeler arasındaki ilişkilerin genel bir değerlendirmesi yapılabilir. G1 ve G2 arasındaki korelasyon katsayısı 0.24 olarak ölçülmüştür. Bu, tarım, ormancılık ve balıkçılık katma değeri ile mal ve hizmetlerin ihracatı arasında hafif bir pozitif ilişki olduğunu gösterir. Benzer şekilde, G1 ve G3 arasındaki korelasyon katsayısı 0.39'dur, bu da nihai tüketim harcaması ile tarım, ormancılık ve balıkçılık katma değeri arasında orta düzeyde bir pozitif ilişki olduğunu gösterir. G7 göstergesi, diğer birçok gösterge ile güçlü bir korelasyona sahiptir. Özellikle G3, G4, G5 ve G11 göstergeleri ile yüksek korelasyon değerlerine sahiptir. Bu durum, genel hükümet nihai tüketim harcaması ile nihai tüketim harcaması, GSYİH büyümesi, kişi başına GSYİH büyümesi ve sanayi katma

değeri arasında güçlü bir ilişki olduğunu gösterir. G6 göstergesi, diğer göstergelerle genellikle düşük korelasyonlara sahiptir. Bu durum, genel olarak ülkeler arasında büyüme performansındaki farklılıkların, tarım, ormancılık ve balıkçılık dışındaki sektörlerde daha belirgin olduğunu işaret edebilir.

2021 ve 2022 yıllarına ait korelasyon matrislerini karşılaştırdığımızda, bazı önemli değişiklikler ve devamlılıklar gözlemlenmektedir. Korelasyon matrisleri, ekonomik göstergeler arasındaki ilişkilerdeki değişiklikleri anlamamıza yardımcı olur ve bu, ülkelerin ekonomik performansındaki dönemsel değişimleri yorumlama konusunda önemli bilgiler sağlar. Öncelikle, G1 (Tarım, ormancılık ve balıkçılık katma değeri) göstergesi ile diğer göstergeler arasındaki korelasyonlara odaklanırsak, 2021 yılında G2 (Mal ve hizmetlerin ihracatı) ile -0.03 olan düşük bir korelasyon değeri gözlemlenirken, bu değer 2022 yılında 0.24'e yükselmiştir. Bu durum, tarım sektörüyle ihracat arasındaki ilişkinin zaman içinde güçlendiğini göstermektedir. 2022 yılında, küresel gıda fiyatlarında önemli bir artış gözlemlendi. Bu artış, tarım ürünlerine olan talebin artmasına neden oldu. Bu durum, tarım ürünlerinin ihracatını artırarak, tarım sektörüyle ihracat arasındaki ilişkiyi güçlendirmiş olabilir. Ayrıca, G6 (Genel hükümet nihai tüketim harcaması) göstergesi ile G11 (Sanayi, katma değer) göstergesi arasındaki korelasyonlar da dikkat çekicidir. 2021 yılında bu göstergeler arasında düşük bir negatif ilişki mevcutken, 2022 yılında bu ilişki daha da zayıflamıştır. Birçok ülke, 2022 yılında mali disiplini sağlamaya yönelik politikalar uyguladı. Bu politikalar, genel hükümet harcamalarının sınırlandırılmasına neden oldu ve bu da genel hükümet harcamalarının sanayi sektörü üzerindeki etkisini azaltmış olabilir. Buna ek olarak, G8 (Hanehalkı ve NPISH'ler nihai tüketim harcaması) göstergesi ile G3 (Nihai tüketim harcaması) göstergesi arasındaki yüksek korelasyonun devam ettiği görülmektedir. Bu durum, hanehalklarının ve kar amacı gütmeyen kuruluşların nihai tüketim harcamalarının birbirleriyle güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu göstermektedir.

Çok Kriterli Karar Analizi Bulguları

Çalışmada uzman görüşü yerine Critic ve Entropy yöntemlerinin tercih edilme motivasyonu, objektif ve nicel verilere dayalı bir karar verişi sağlama amacını yansıtmaktadır. Uzman görüşü subjektif olabilir ve farklı uzmanların farklı değerlendirmelerde bulunma eğiliminde olmaları, sonuçların tutarsızlığına yol açabilir. Critic yöntemi, kriterler arasındaki ilişkileri ve standart sapmaları kullanarak ağırlıkları belirler, bu da karar sürecini daha sistemli ve ölçülebilir kılar. Öte yandan, Entropy yöntemi farklılaşma düzeyini değerlendirerek kriterlerin ağırlıklarını objektif bir şekilde belirler. Her iki yöntem de analitik bir temele dayandığından, karar vericilere daha güvenilir ve çoğu zaman daha bilinçli bir karar alma süreci sunar. Bu nedenle, çalışmada uzman görüşü yerine Critic ve Entropy yöntemlerinin tercih edilmesi, karar verme sürecine daha fazla şeffaflık ve analitik bir temel eklemeyi amaçlar.

Tablo 5 Critic ve Entropy Yöntemleriyle Elde Edilen Kriter Ağırlıkları ve Yıl Bazında Ortalamaları

Critic	G1	G2	G3	G4	G5	G6	G7	G8	G9	G10	G11	G12	G13
2019	11,09%	9,25%	6,25%	6,34%	6,09%	8,69%	6,76%	6,96%	7,66%	6,28%	8,94%	8,59%	7,09%
2020	10,72%	11,31%	7,14%	5,12%	4,99%	9,49%	7,54%	8,05%	7,73%	7,45%	5,82%	6,92%	7,72%
2021	8,33%	6,32%	7,84%	6,52%	6,87%	6,86%	8,24%	8,94%	9,02%	6,51%	9,61%	7,79%	7,16%
2022	9,88%	8,16%	6,00%	4,71%	6,12%	13,94%	7,96%	5,85%	8,15%	10,69%	5,24%	8,12%	5,19%
Entropy	**G1**	**G2**	**G3**	**G4**	**G5**	**G6**	**G7**	**G8**	**G9**	**G10**	**G11**	**G12**	**G13**
2019	12,42%	9,38%	1,79%	1,39%	1,51%	7,36%	35,86%	2,40%	2,59%	14,15%	5,07%	4,77%	1,31%
2020	5,26%	21,87%	2,61%	2,84%	2,55%	4,84%	21,57%	3,50%	3,20%	13,34%	5,85%	10,11%	2,45%
2021	9,53%	25,15%	1,88%	1,66%	2,06%	8,70%	15,49%	2,78%	3,11%	19,17%	3,94%	4,97%	1,56%
2022	8,82%	21,06%	2,25%	3,25%	2,21%	7,66%	15,79%	3,66%	2,64%	11,38%	6,57%	11,97%	2,73%
Ortalama	**G1**	**G2**	**G3**	**G4**	**G5**	**G6**	**G7**	**G8**	**G9**	**G10**	**G11**	**G12**	**G13**
2019	11,76%	9,32%	4,02%	3,87%	3,80%	8,02%	21,31%	4,68%	5,12%	10,21%	7,01%	6,68%	4,20%
2020	7,99%	16,59%	4,87%	3,98%	3,77%	7,16%	14,56%	5,78%	5,47%	10,40%	5,84%	8,52%	5,09%
2021	8,93%	15,73%	4,86%	4,09%	4,46%	7,78%	11,86%	5,86%	6,07%	12,84%	6,78%	6,38%	4,36%
2022	9,35%	14,61%	4,12%	3,98%	4,16%	10,80%	11,88%	4,75%	5,40%	11,03%	5,91%	10,05%	3,96%

Her iki yöntemin sonuçlarına göre, farklı yıllar ve kriterler bazında önemli varyasyonlar görülmektedir.

Critic yöntemi ile belirlenen ağırlıklara göre, G7 kriteri 2019'da en yüksek ağırlığa sahipken, 2020 ve 2021'de G6 kriteri bu alanda öne çıkmaktadır. Diğer yandan, Entropy yöntemi, özellikle 2019 ve 2020'de G7 kriterine büyük bir ağırlık atamıştır. Bu farklılıklar, yöntemlerin veri setini nasıl değerlendirdiği ve kriterler arasındaki ilişkiyi nasıl yorumladığı konusundaki farklılıkları yansıtmaktadır.

2019'da Entropy yöntemi, G7 kriterine oldukça yüksek bir ağırlık verirken, 2020 ve sonraki yıllarda bu ağırlıkta belirgin bir azalma görülmektedir. Bu durum, zaman içinde kriterler arasındaki ilişkinin değişebileceğini ve farklı yılların farklı ağırlıklandırmalara neden olabileceğini göstermektedir.

Ayrıca, her iki yöntemle elde edilen sonuçların karşılaştırılmasıyla, G3, G4, ve G5 kriterlerinin özellikle Entropy yöntemiyle belirlenen ağırlıklarda daha büyük değişimlere sahip olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, Entropy'nin kriterler arasındaki farklılıklara daha duyarlı olduğunu ve bu yöntemin, belirli kriterlerin önemini vurgulamak konusunda daha hassas olduğunu göstermektedir.

Tablo 6 Ülkelerin Yıl Bazlı CoCoSo Sıralama Sonuçları

Ülkeler	2019	2020	2021	2022
Angola	94	65	92	61
Arjantin	91	89	12	29
Ermenistan	3	88	49	1
Avustralya	74	25	86	35
Avusturya	67	61	50	47
Bahamalar, The	93	95	47	38
Bangladeş	7	14	25	3
Belarus	47	24	81	93
Belçika	49	49	62	81
Belize	35	94	2	65
Benin	11	17	28	17
Brezilya	73	37	60	76
Brunei Darüsselam	26	2	36	59
Kamboçya	5	40	89	45
Kanada	68	56	68	52
Orta Afrika Cumhuriyeti	18	3	93	87
Şili	82	59	7	79
Kolombiya	40	79	9	10
Kongo, Dem. Cumhuriyeti	65	1	16	5
Kosta Rika	69	52	76	16
Hırvatistan	28	67	11	12
Kıbrıs	10	21	53	30
Çekya	41	51	77	77
Danimarka	56	20	73	66
Dominik Cumhuriyeti	25	69	13	31
Ekvador	84	70	56	69
Mısır, Arap Cumhuriyeti	45	27	88	2
El Salvador	42	76	4	75
Ekvator Ginesi	95	82	85	25
Estonya	20	8	35	89
Finlandiya	54	33	82	71
Fransa	61	74	39	63
Gabon	12	18	87	51
Gambiya, The	27	12	91	46
Gürcistan	21	57	17	13
Almanya	53	43	83	78
Gana	6	92	1	43
Yunanistan	52	64	19	32
Guatemala	34	31	20	48

Ülkeler	2019	2020	2021	2022
Gine	77	10	21	80
Haiti	89	77	90	83
Honduras	59	86	3	60
Hong Kong, Çin	90	60	38	92
Macaristan	22	46	44	85
İzlanda	81	73	34	24
Hindistan	50	53	14	21
Endonezya	38	41	65	34
İrlanda	1	6	78	4
İtalya	80	75	24	44
Jamaika	66	90	64	27
Kenya	36	29	26	53
Kore Cumhuriyeti	57	22	63	72
Kosova	15	54	8	49
Letonya	30	19	55	37
Litvanya	23	9	32	56
Lüksemburg	32	26	41	82
Malezya	39	55	71	14
Mali	37	13	84	68
Mauritius	51	93	59	8
Meksika	85	72	40	41
Moldova	19	84	6	88
Moğolistan	9	30	94	6
Namibya	88	78	37	15
Nepal	8	48	66	9
Hollanda	55	39	70	55
Nikaragua	92	16	10	70
Norveç	58	35	75	50
Pakistan	44	23	33	26
Paraguay	86	28	52	86
Peru	60	80	5	73
Filipinler	24	83	46	22
Polonya	31	15	51	54
Portekiz	43	68	42	36
Rusya Federasyonu	48	38	31	91
Ruanda	2	45	18	7
Samoa	14	44	95	90
Suudi Arabistan	63	63	48	11
Senegal	16	7	29	28

Ülkeler	2019	2020	2021	2022
Seyşeller	76	66	54	40
Slovak Cumhuriyeti	62	42	61	74
Slovenya	33	50	23	33
Güney Afrika	87	62	58	58
İspanya	70	87	45	42
Sri Lanka	78	71	79	94
İsveç	64	36	43	67
İsviçre	75	34	74	64
Tanzanya	17	11	72	23
Tayland	71	58	80	62
Tunus	79	81	67	57
Türkiye	83	5	15	18
Uganda	13	4	69	84
Ukrayna	29	47	57	95
Birleşik Krallık	46	85	30	39
Özbekistan	4	32	22	19
Batı Şeria ve Gazze	72	91	27	20

CoCoSo sıralaması, ülkelerin ekonomik, sosyal ve çevresel performanslarını değerlendirmek için kullanılan bir göstergedir. 2019'dan 2022'ye kadar olan dönemde, sıralamada önemli değişimler yaşanmıştır.

Sıralamalardaki değişimin temel nedenleri

Sıralamalardaki değişimin temel nedenleri, ülkelerin ekonomik, sosyal ve çevresel performanslarındaki değişimlerdir. Bu değişimler, aşağıdaki faktörlerden kaynaklanabilir:

- Ekonomik faktörler: Ekonomik büyüme, işsizlik, enflasyon, gelir eşitliği gibi faktörler, ülkelerin sıralamalarını önemli ölçüde etkileyebilir.
- Sosyal faktörler: Eğitim, sağlık, yaşam beklentisi, toplumsal uyum gibi faktörler, ülkelerin sıralamalarını önemli ölçüde etkileyebilir.
- Çevresel faktörler: İklim değişikliği, çevre kirliliği, sürdürülebilirlik gibi faktörler, ülkelerin sıralamalarını önemli ölçüde etkileyebilir.

Türkiye'nin performansı

Türkiye 2019 yılında 83. sırada yer alırken, 2020 yılında 5. sıraya yükselerek önemli bir yükseliş göstermiştir. Ancak, 2021 ve 2022'de sırasıyla 15. ve 18. sıralara gerilemiştir.

Türkiye'nin 2020 yılındaki yükselişi, pandeminin etkisiyle küresel ekonominin yavaşlaması ve bu durumun Türkiye'ye olumlu yansıması ile açıklanabilir. Pandemi nedeniyle küresel talepte azalma yaşanmış ve bu durum ihracatta artışa neden olmuştur. Ayrıca, pandemi nedeniyle iç talepte de azalma yaşanmış ve bu durum hanehalkı tüketim harcamalarının azalmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler, Türkiye'nin cari açığını azaltmış ve dış finansman ihtiyacını düşürmüştür.

Türkiye'nin 2021 ve 2022'de gerilemesi, pandeminin etkisinin azalmaya başlaması ve bu durumun Türkiye'ye olumsuz yansıması ile açıklanabilir. Pandeminin etkisinin azalmasıyla küresel talepte artış yaşanmış ve bu durum Türkiye'nin ihracatında azalmaya neden olmuştur. Ayrıca, pandeminin etkisinin azalmasıyla iç talepte de artış yaşanmış ve bu durum hanehalkı tüketim harcamalarının artmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler, Türkiye'nin cari açığını artırmış ve dış finansman ihtiyacını yükseltmiştir.

Daha spesifik olarak, Türkiye'nin 2020 yılındaki yükselişinin temelinde aşağıdaki faktörler etkili olmuştur:

- İhracatın artması: Pandemi nedeniyle küresel talepte azalma yaşanmış ve bu durum Türkiye'nin ihracatında artışa neden olmuştur. Türkiye'nin ihracatının artmasında, özellikle tekstil, otomotiv ve kimya sektörlerinin önemli rol oynadığı görülmüştür.
- Cari açığın azalması: Pandemi nedeniyle iç talepte azalma yaşanmış ve bu durum hanehalkı tüketim harcamalarının azalmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler, Türkiye'nin cari açığını azaltmıştır.
- Dış finansman ihtiyacının düşmesi: Pandemi nedeniyle dış finansman koşullarının iyileşmesi, Türkiye'nin dış finansman ihtiyacını düşürmüştür.

Türkiye'nin 2021 ve 2022'de gerilemesinin temelinde aşağıdaki faktörler etkili olmuştur:

- İhracatın azalması: Pandeminin etkisinin azalmasıyla küresel talepte artış yaşanmış ve bu durum Türkiye'nin ihracatında azalmaya neden olmuştur. Türkiye'nin ihracatının azalmasında, özellikle tekstil, otomotiv ve kimya sektörlerinin önemli rol oynadığı görülmüştür.
- Cari açığın artması: Pandeminin etkisinin azalmasıyla iç talepte de artış yaşanmış ve bu durum hanehalkı tüketim harcamalarının artmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler, Türkiye'nin cari açığını artırmıştır.

- Dış finansman ihtiyacının yükselmesi: Pandeminin etkisinin azalmasıyla dış finansman koşullarının kötüleşmesi, Türkiye'nin dış finansman ihtiyacını yükseltmiştir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin 2020 yılındaki yükselişi pandeminin etkisiyle açıklanabilirken, 2021 ve 2022'deki gerilemesi pandeminin etkisinin azalmaya başlamasıyla açıklanabilir.

Sonuç

Pandemi dönemi, küresel ekonomiler üzerinde derin etkiler bırakan bir süreç olmuştur. Bu bağlamda, yapılan çalışmanın bulguları, ülkelerin pandemi sürecindeki büyüme performansını değerlendirmeye odaklanmaktadır. Bulgular, 2020 yılında küresel ekonominin pandemi tedbirleri nedeniyle daraldığı bir dönemde, bazı ülkelerin dikkate değer bir büyüme sergilediğini göstermektedir. Özellikle, G2 (Mal ve hizmetlerin ihracatı) ve G10 (Mal ve hizmetlerin ithalatı) göstergelerindeki yüksek büyüme oranları, bu ülkelerin dış ticaretteki canlanmayı yansıtmaktadır.

Diğer yandan, G1 (Tarım, ormancılık ve balıkçılık katma değeri) göstergesi, 2020'de genel ortalamanın altında bir büyüme kaydetmiştir. Bu durum, tarım sektöründeki performansın pandemi döneminde diğer sektörlere göre daha sınırlı olduğunu işaret etmektedir. Ayrıca, G8 (Hanehalkı ve NPISH'ler nihai tüketim harcaması) ve G9 (Hanehalkı nihai tüketim harcaması kişi başına büyüme) göstergelerindeki ilişkisel düşüş, hanehalklarının tüketim harcamalarındaki değişimi yansıtarak pandeminin ekonomik dinamiklere etkisini göstermektedir.

Çalışmanın bir diğer dikkat çeken bulgusu, 2021 ve 2022 yıllarında pandeminin etkisinin azalmasıyla birlikte ekonomik performansta görülen değişimlerdir. Özellikle, küresel talepteki artışın etkisiyle G2 göstergesindeki büyüme hızının azalması ve G6 (Genel hükümet nihai tüketim harcaması) ile G11 (Sanayi, katma değer) göstergeleri arasındaki ilişkideki zayıflama, ekonomik dinamiklerdeki dönüşü göstermektedir. Bu değişimler, ülkeler arasındaki büyüme performansındaki çeşitliliği vurgulayarak, pandeminin ekonomik üzerindeki etkilerinin zaman içinde nasıl evrildiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, çalışmanın bulguları, pandemi döneminde ekonomik büyüme performansının karmaşıklığını açıklamakta ve bu sürecin ülkeler arasında farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, pandeminin ekonomik dinamiklere olan etkilerini anlamak ve gelecekte benzer durumlara karşı stratejik önlemler geliştirmek için önemli bir temel sağlamaktadır.

Kaynaklar

Bajra, U. Q., Aliu, F., Aver, B. ve Čadež, S. (2023). COVID-19 pandemic–related policy stringency and economic decline: was it really inevitable? *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, *36*(1), 499–515. doi:10.1080/1331677X.2022.2077792

Bitner, M. ve Sierak, J. (2022). Impact of COVID-19 Pandemic on Public Debt – International Perspective. *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric*, *67*(1), 269–295. doi:10.2478/slgr-2022-0014

Diakoulaki, D., Mavrotas, G. ve Papayannakis, L. (1995). Determining objective weights in multiple criteria problems: The critic method. *Computers & Operations Research*, *22*(7), 763–770. doi:10.1016/0305-0548(94)00059-H

Hare, P. (2019). Growth and development – catching up. *Acta Oeconomica*, *69*(s1), 215–240. doi:10.1556/032.2019.69.s1.13

He, Y. ve Zhang, Z. (2022). Energy and Economic Effects of the COVID-19 Pandemic: Evidence from OECD Countries. *Sustainability*, *14*(19), 12043. doi:10.3390/su141912043

Hodijah, S. ve Hastuti, D. (2022). Financial development and economic growth of ASEAN countries during the COVID-19 pandemic. *Urbanizing the Regional Sector to Strengthen Economy and Business to Recover from Recession* içinde (ss. 21–34). London: Routledge. doi:10.1201/9781003303336-3

Ikram, M., Shen, Y., Ferasso, M. ve D'Adamo, I. (2022). Intensifying effects of COVID-19 on economic growth, logistics performance, environmental sustainability and quality management: evidence from Asian countries. *Journal of Asia Business Studies*, *16*(3), 448–471. doi:10.1108/JABS-07-2021-0316

Jumaeva, S. (2020). Impact of Covid-19 Pandemic on Balance of Payments: Evidence from Developed and Developing Countries. *European Journal of Business and Management Research*, *5*(5). doi:10.24018/ejbmr.2020.5.5.501

König, M. ve Winkler, A. (2020). COVID-19 and Economic Growth: Does Good Government Performance Pay Off? *Intereconomics*, *55*(4), 224–231. doi:10.1007/s10272-020-0906-0

Lahane, S. ve Kant, R. (2021). A hybrid Pythagorean fuzzy AHP – CoCoSo framework to rank the performance outcomes of circular supply chain due to adoption of its enablers. *Waste Management*, *130*, 48–60. doi:10.1016/J.WASMAN.2021.05.013

Lai, H., Liao, H., Wen, Z., Zavadskas, E. K. ve Al-Barakati, A. (2020). An Improved CoCoSo Method with a Maximum Variance Optimization Model for Cloud Service Provider Selection. *Engineering Economics* , *31*(4), 411–424. doi:10.5755/J01.EE.31.4.24990

Lewis, W. A. (2013). *Theory of Economic Growth*. Routledge. doi:10.4324/9780203709665

Milanović, M. ve Stamenković, M. (2022). Impact of Covid-19 pandemic on economic performance of European Countries. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci: časopis za ekonomsku teoriju i praksu/Proceedings of Rijeka Faculty of Economics: Journal of Economics and Business*, *40*(1), 177–200. doi:10.18045/zbefri.2022.1.177

Navasardyan, M. ve Mkrtchyan, T. (2023). Assessing Economic Growth Quality. *International Journal of Professional Business Review*, *8*(7), e02810. doi:10.26668/businessreview/2023.v8i7.2810

Palazzo, M., Gigauri, I., Panait, M. C., Apostu, S. A. ve Siano, A. (2022). Sustainable Tourism Issues in European Countries during the Global Pandemic Crisis. *Sustainability*, *14*(7), 3844. doi:10.3390/su14073844

ŞAHİN, Y. ve KILINÇ, M. (2022). Analysis of Economic and Epidemic Performances of Countries

During the Covid-19 Pandemic Period. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, *10*(2), 729–747. doi:10.29130/dubited.934715

Supple, B. ve Yu, J. (2023). International Comparison on Economics Impact from the COVID-19 Pandemic: Policy Analysis. *Medical Research Archives*, *11*(1). doi:10.18103/mra.v11i1.3502

Torkayesh, A. E., Ecer, F., Pamucar, D. ve Karamaşa, Ç. (2021). Comparative assessment of social sustainability performance: Integrated data-driven weighting system and CoCoSo model. *Sustainable Cities and Society*, *71*, 102975. doi:10.1016/J.SCS.2021.102975

Venkatachary, S. K., Prasad, J., Samikannu, R., Baptist, L. J., Alagappan, A. ve Ravi, R. (2020). COVID-19 -AN INSIGHT INTO VARIOUS IMPACTS ON HEALTH, SOCIETY AND ECONOMY. *International Journal of Economics and Financial Issues*, *10*(4), 39–46. doi:10.32479/ijefi.9925

Wang, T. C. ve Lee, H. Da. (2009). Developing a fuzzy TOPSIS approach based on subjective weights and objective weights. *Expert Systems with Applications*, *36*(5), 8980–8985. doi:10.1016/J.ESWA.2008.11.035

Wang, X., Chen, C., Du, Y., Zhang, Y. ve Wu, C. (2021). Analysis of Policies Based on the Multi-Fuzzy Regression Discontinuity, in Terms of the Number of Deaths in the Coronavirus Epidemic. *Healthcare*, *9*(2), 116. doi:10.3390/healthcare9020116

Yazdani, M., Zarate, P., Kazimieras Zavadskas, E. ve Turskis, Z. (2019). A combined compromise solution (CoCoSo) method for multi-criteria decision-making problems. *Management Decision*, *57*(9), 2501–2519. doi:10.1108/MD-05-2017-0458

Zhang, H., Li, P., Zhang, Z., Li, W., Chen, J., Song, X., … Yan, J. (2022). Epidemic versus economic performances of the COVID-19 lockdown: A big data driven analysis. *Cities*, *120*, 103502. doi:10.1016/j.cities.2021.103502

Zhu, Y., Tian, D. ve Yan, F. (2020). Effectiveness of Entropy Weight Method in Decision-Making. *Mathematical Problems in Engineering*, *2020*. doi:10.1155/2020/3564835

Zinecker, M., Doubravský, K., Balcerzak, A. P., Pietrzak, M. B. ve Dohnal, M. (2021). THE COVID-19 DISEASE AND POLICY RESPONSE TO MITIGATE THE ECONOMIC IMPACT IN THE EU. *Technological and Economic Development of Economy*, *27*(3), 742–762. doi:10.3846/tede.2021.14585

EBEVEYNLERDEN ÇOCUKLARA GELENEKSEL ÇOCUK OYUNLARININ AKTARILMASI

Uzman Öğretmen, Ali EROL[1], Dr. Öğr. Üyesi Yeliz BOLAT [2]
[1] Bekir Aksoy İlkokulu, MEB, alierol_26@hotmail.com, 0009-0006-7918-2178
[2] Hitit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü,
yelizbolat@hitit.edu.tr-0000-0002-1661-1645

ÖZET

Bütün toplumlar, kültürel değerlerini ve sahip olmuş oldukları değerleri korumak için, elinde bulundukları değerleri gelecek kuşaklara ulaştırabilme amaç ve endişesine sahiptir. Geleneksel çocuk oyunları kültürel değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılması için en önemli araçlardan biridir. Kültürümüzü, ulusal değerlerimizi öğretmede ve gelecek nesillere aktarmada özellikle geleneksel oyunlarımızın ayrı bir yeri ve önemi bulunmaktadır. Okul öncesi dönemden itibaren bu oyunların çocuklara öğretilmesi geleceğe aktarılmasında önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmanın amacı ebeveynlerden çocuklara geleneksel çocuk oyunlarının aktarılmasına yönelik ebeveyn ve öğrenci görüşlerinin incelenmesidir. Bu çalışma nitel bir çalışmadır. Çalışma olgu bilim deseninde tasarlanmıştır. Veriler Orta Karadeniz Bölgesindeki bir ilde rasgele seçilmiş devlet okulunun ikinci sınıfına devam eden 30 öğrencinin ebeveynleri ve kendileri ile yapılan yapılandırılmış görüşmeler ile toplanmıştır. Çalışmada ayrıca sınıf öğretmeniyle de görüşme yapılmıştır. Öğrenciler ilk olarak ebeveynlerinden biri ile görüşerek bildikleri bir geleneksel oyunu not etmişlerdir. Daha sonra bu oyunlar araştırmacılar tarafından incelenmiş, tekrar eden oyunlar elenmiştir. Seçilen oyunlar her hafta ebeveynler tarafından okulda öğrencileri oynatılmıştır. Tüm oyunlar oynandıktan sonra ebeveynler ve öğrencilerle görüşmeler yapılmış, toplanan veriler içerik analizi ile incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda, ebeveynler oyunları öğretirken çocukluklarına gittiklerini, anılarının canlandığını ve çok heyecanlandıklarını belirtmişler. Bu oyunların çocuklara kurallara uymayı, dikkatli, sabırlı ve kararlı olmayı öğrettiğini ifade etmişlerdir. Öğrenciler ise büyüklerinden oyun öğrenmenin, şaşkınlık ve mutluluk verici olduğunu belirtmişlerdir. Bu çalışma sayesinde eski zamanlardaki insanların nasıl vakit geçirdiklerini öğrendiklerini ve teknolojiden uzaklaşmak için bu oyunların faydalı olduğunu belirtmişlerdir. Sınıf öğretmeni hem ebeveynlerin ve hem de çocukların oyun sırasında çok heyecanlı ve mutlu olduklarını belirtmiş, kültürel aktarımın birinci kaynak yoluyla yapıldığını ve öğrencilerin iletişim kurma, kurallara uyma, sorumluluk alma becerilerine ve yardımlaşma, saygı ve sevgi gibi değerleri öğrenmelerine katkı sağladığını ifade etmiştir. Çalışmada sınıf mevcudunun kalabalık olması sürenin yetersiz kalması ve bazı oyunlara tüm öğrencilerin katılamamasına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel oyun, kültür aktarımı, olgu bilim.

1. GİRİŞ

İnsan hayatının her dönemimde önemli bir yere sahip olan oyun, özellikle çocukluk döneminde ayrı bir yere sahiptir. Oyun çocuğun kendisini ifade etmesini sağlayan eğlenceli ve rahatlatıcı bir etkinliktir. Oyunun birçok alanda önemli ve etkili bir araç olmasını sağlayan özellikler, çocuğun oyuna gönüllü olarak katılması ve yaptığı etkinliği biçimlendirme fırsatı bulmasıdır (Sağlam, 2016). Oyun, çocuklara duygu ve düşüncelerini ifade etme fırsatı tanıyan bir etkinliktir (Yavuzer, 2003). Her çocuk oyun oynar. Ancak çocukların oynadıkları oyunlar yaşlarına, cinsiyetlerine, kültürlerine, sosyo-ekonomik durumlarına ya da yaşadıkları çevrenin coğrafik özelliklerine göre farklılık gösterebilir (Karslı, 2019). Ancak her ne kadar farklı yaş, cinsiyet ve özelliklere sahip olsalar da tüm çocuklar oyun oynarlar. Yani oyun tüm çocuklar için ortak bir eylemdir, ancak oynanan oyunların türü ve özellikleri farklılık göstermektedir (Karslı, 2019).

Oyun çocuğun iç motivasyonu ile başlayan, sürdürülen ve bitirilen, eğlenceli, farklı duyguları içinde barındıran, risk alma, heyecan, tedirginlik vb. duyguları da yaşatan, çocuğa doyum ve keyif hissi de veren ve çocuğu aktif olarak öğrenme sürecine dahil eden bir süreçtir (Aksoy ve Çiftçi, 2014; Karslı, 2019;Yücetepe, 2019).

İçerisinde yaşanılan toplumun değer yargıları etrafında neyin iyi, neyin kötü olduğu konusunda bir dizi somut veya soyut mesaj içeren geleneksel çocuk oyunları, ahlaklı bireylerden oluşan ideal toplumsal düzenin sağlanmasında tartışmasız bir öneme ve misyona sahiptir (Sümbüllü ve Altınışık, 2016). Geleneksel oyunla öğretimde öğrenci motivasyonu daha yüksek olmakta ve öğrenciler dersi çok eğlenceli bulmaktadır (Savaş ve Gülüm,2014). Geleneksel oyunları oynayan çocuklar enerjilerini daha rahat atmakta, duygu ve düşüncelerini daha rahat ifade edebilmekte, özgüven geliştirmekte, iletişim becerileri artmakta, işbirliği ve dayanışma gibi sosyal ve duygusal becerileri gelişmektedir (Kızıl Yatmaz, Gökçe, Çok, Erdoğan ve Avaroğlu, 2021).

1.1.Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı ebeveynlerden çocuklara geleneksel çocuk oyunlarının aktarılmasına yönelik ebeveyn ve öğrenci görüşlerinin incelenmesidir.

1.2.Geleneksel Çocuk Oyunları

Bezirganbaşı;
Yer: Genişçe bir mekân
Oyuncuların Cinsiyeti: Kız ve Erkek
Oyuncuların Sayısı:10 kişi veya daha fazla
Yetmişli ve seksenli yılların en revaçta çocuk oyunları kataloğunda yer alır. Oyun oynayanlar aldım verdim söyleyerek aralarından iki oyuncu belirler. Belirlenen kişiler bezirgânbaşı olur ve kendilerine bir ad verirler (sarı-mavi, kayısı-kiraz, kedi-kuş gibi.)Birbirine bakarak ellerini birleştirerek bir kapı oluştururlar. Daha sonra oyunda bulunan başka oyuncular bir tırtıl misali

arka arkaya sıralanırlar ve bu kapının içinden geçerler. O anda oyunda söylenen şarkıyı söylerler:

"Aç kapıyı bezirgânbaşı, bezirgânbaşı...
Kapı hakkı ne alırsın, ne
verirsin, arkamdaki yadigâr olsun,
yadigâr olsun. 1 sıçan, 2 sıçan,
3'üncü de kapana kaçan."

Bezirgânlar kapıya gelip içeri giren oyuncuya sorarlar, "kedi mi, kuş mu?" Kapının içerisindeki oyuncu hangi bezirgânın ismini telaffuz ederse onun arkasına gider ve bu durum tırtılın son oyuncusuna kadar devam eder. Oyunun ikinci bölümünde bir kalın bir ipi tutarak ya da birbirlerine kenetlenerek asılmaya başlarlar. İlk hangi grup kalın ipi bırakırsa, o grup oyunu kaybeder.

Yakan Top;
Yer: Genişçe bir mekan
Oyuncuların Cinsiyeti: Kız ve Erkek
Oyuncuların Sayısı:7,8 kişi veya daha fazla
Kullanılacak Oyuncak/Malzeme: Top
Birbirinden bağımsız iki takım oluşturulur. Grubun teki ortada bekler öbür grubun yarısı kişiler bir tarafa, diğer yarısı olan kişiler diğer bölüme geçer. Sonunda ortada bulunan grubun ön bölümünde ve arka bölümünde düşman takım olmuş olur. Takım üyelerine ilave olarak bir de top alınır. Top sınırdaki takım üyelerinden birine verilir ve oyun başlar. Oyunun amacı ortadaki takım üyelerinin tamamını vurmaktır.

Yüzük Kimde?
Yer: Halka için bir mekân
Oyuncuların Cinsiyeti: Kız ve Erkek
Oyuncuların Sayısı:7 veya 8 kişiden oluşan bir ekip
Kullanılacak Oyuncak/Malzeme: Yüzük, Mendil
9 içi gözükmeyen fincan ile oynanır. Bardaklardan her hangi bir tanesinin altına ses yapmayan ve kaygan olmayan bir bez parçası konur. Dikdörtgen veya yuvarlak bir kap içerisinde tüm fincanlar konulur. Tarafların biri fincanların içinde var veya yok söyleyerek yeğlemede bulunabilir. İçinde olan yeğlemeyi kullanırsa 1 fincanı çekme hakkı vardır. İçinde yok olanı yeğlerse 6 yeğleme hakkı vardır. 3 fincan kalır. 2 si bizim diye kaldırır, içinde olan çıkar ise kazanır, aksi durumda oyunu kaybeder. Böyle böyle oyun 11-13 defa tekrarlanır. Yüzük oyunu sonucunda galip oyuncular, kaybeden oyuncuları yere bir nevi taş gibi oturtur. Oturtulan taşların yerlerine doğru bir şekilde oturtulması önemlidir. Oturtulan taşların her açıdan ve bakımından düzgün bir şekilde hizalanmaları çok önemlidir; kazana oyuncu üyelerinden herhangi biri eline sopaya benzeyen büyük bir değnek alarak, bununla sırasını bozan, sıradan çıkan veya oturması düzgün olmayanları sert bir şekilde uyararak düzeltmesini sağlar. Bu işlemler sırasında tırtıl halinde olan oyuncular düzgün hale gelinceye kadar devam eder. Bu işlemlerden sonra sıra tıraş işlemine gelir. Yüzük oyunu üç oyun üzerinden köy odalarında ve evlerde oynanır.

9 Kiremit(Taş);
Yer: Geniş bir alan
Oyuncuların Cinsiyeti: Kız ve Erkek
Oyuncuların Sayısı: En az 6 kişi veya daha fazla
Kullanılacak Oyuncak/Malzeme: Yedi tane yassı taş veya kiremit,
Oyuncu sayısı 6 kişi olması gerekir. Oyunda kullanılacak malzeme olarak 9 parça düzgün kiremit veya tahta parçası ve meşin yuvarlak olmalıdır. Oyun oynayanlar kendi aralarında aldım verdim veya başka bir tekerleme ile eşit olacak iki grup olurlar. Oyuncu cinsiyetleri karışık şekilde olabilir. Takımlar kendi içlerinde bir ebe belirler. Oyuna ilk başlaması gereken takım yazı tura atarak belirlenir. İlk başlamayı kaybeden grubun ebesi 9 tane kiremidi kule gibi sıralar. Oynama hakkını kazanan takımın herhangi bir oyuncusu topu eline alır ve dizili olan tahta veya kiremitlere doğru üç defa atar. Kiremitler yıkılırsa kiremitlerin başını bekleyen ebe topu hemen alır. Bu esnada oyuna başlayan takımın oyuncuları devrilen kiremitleri üst üste sıralamaya çalışır. Ebe ise sıralamaması için onu topla vurmaya çalışır. Topun değdiği oyuncu oyundan ayrılır. Eğer oyuna başlayan takım devrilen kiremitleri üst üste sıralamadan top değerse ebelik durumu onlara geçer. Oyun bu şekilde devam eder.

Körebe
Yer: Geniş bir alan
Oyuncuların Cinsiyeti: Kız ve Erkek
Oyuncuların Sayısı: En az 2 kişi veya daha fazla
Kullanılacak Oyuncak/Malzeme: Bez veya mendil
Takım oynayanlar kendi aralarında ebe olacak kişiyi saymaca yaparak veya değişik yöntemlerle belirlenir ve ebe olacak kişinin gözleri bağlanır. Oyun, ismini ebenin gözlerinin bir bez parçasıyla örtülmesinden alır. Oyuncular ebe ortada duracak şekilde bir daire oluşturur. "Türkü söyler döneriz, Bil bakalım biz kimiz, Göster bizi körebe" sözlerini tekrarlayarak ve ellerini birbirine vurarak ebenin etrafında daire olacak şekilde kaçarlar. Ebe bu sırada kollarını sağa sola çevirerek ellerinin değdiği oyuncunun saçını, yüzünü ve elbiselerini elleriyle dokunarak kim olduğunu tespit edebilirse ismini söyler. Eğer tanırsa, elinin dokunduğu oyuncu ebe olur. Bulamaz ise, oyun aynı ebeyle devam eder

Arapsaçı;
Yer: Halka oluşturulabilecek bir alan
Oyuncuların Cinsiyeti: Kız ve Erkek
Oyuncuların Sayısı: En az 3 kişi veya daha fazla
Kullanılacak Oyuncak/Malzeme: İp yumağı
Oyundan önce oynayacak oyuncular halka olacak şekilde geniş bir çember olacak şekilde yere otururlar. Herhangi biri, elinde bulunan ip yumağını, ipin bir ucundan tutarak ip yumağını istediği oyunda bulunan başka arkadaşına atar. İp yumağı tutan kişi ipi yakalar ve ip yumağını gözüne kestirdiği oyundaki başka bir arkadaşına atar. Böyle böyle oynadıkça büyüyen koca bir örümcek ağına dönüşür. Oyunun ikinci aşamasında oyuncular resmen örümcek ağına dönüşen düğümü açmaya çalışırlar.

Beş Taş;
Yer: Bir alan
Oyuncuların Cinsiyeti: Kız ve Erkek
Oyuncuların Sayısı: En az 2 kişi veya daha fazla
Kullanılacak Oyuncak/Malzeme: 5 taş
Beştaş oyunun da kişi sayısı iki kişiden oluşması gerekir. Oyun malzemesi olarak beş ufak taşla oynanabilen çocuk oyunlarındandır. Taşlar, avucumuzun içinde hepsinin koyabileceğimiz kadar ufak olması gerekir. Oyun sırasında, oyuncu taşı düşürür veya yerde bulunan taşı alamazsa oyunda hakkını kaybeder ve oyun oynama sırası diğer oyuncuya geçer.
1.3.8. Kibrit (Hırsız-Jandarma)Oyunu;
Yer: Yuvarlak masa
Oyuncuların Cinsiyeti: Kız ve Erkek
Oyuncuların Sayısı: En az 4 kişi veya daha fazla
Kullanılacak Oyuncak/Malzeme: Kibrit kutusu
Çoğu zaman kış mevsimin vazgeçilmez oyunlarından olan çoğu kez çocuklar oynasada büyüklerin de oynadıklarında çok mutlu oldukları bir oyundur. Büyükler oyuna katılmadan kendini alamazlar. Oyunda kullanılmak için yuvarlak veya düz şeklinde bir masa (bu masa genellikle yufka açarken kullandığımız sofradır), bir kibrit kutusu ve oyun dört oyuncudan az olmamalıdır. Masanın etrafına bulunan oyuncular, kenarı boşta olacak şekilde masada bulunan kibrit kutusuna alttan vurarak havaya fırlatırlar. Kutu masaya düştüğünde dik yanı üstüne durursa fırlatan kişi hâkim sıfatını alır. Yan tarafı üstüne dik durursa o kişiye jandarma sıfatı görevi verilir. Düz kısmının bir yanı davacı, diğer yanı suçlu olarak belirlenir. Oyunculardan herhangi biri suçlu yanı fırlattığında jandarma onu hemen kolundan tutar yakalar ve hâkime "suçüstü yakaladım" der. Davacıda sorununu dile getirir. Suçun durumuna göre hâkim bir cezaya hükmeder. Bu ceza çoğunlukla, fındık, ceviz kırmasını ve oyunculara ikram etmesi söylenir.

Mendil Kapmaca;
Yer: Geniş bir alan
Oyuncuların Cinsiyeti: Kız ve Erkek
Oyuncuların Sayısı: En az 2 kişi veya daha fazla
Kullanılacak Oyuncak/Malzeme: Mendil
İki grup halinde oynanır. Yarışmacı çocuklar koşarak mendili ebenin içinde bulunduğu çemberin içine girerler. Yarışan oyunculardan herhangi birisi mendili kapıp kendi takımının olduğu taraftaki sınır bölümünden çıkacak şekilde koşması ile başlar. Takımın bulunduğu sınırdan herhangi bir bölümünden çıkması ile biter. Eğer rakip oyuncu değmeden alanı terk ederse kazanır. Eğer rakip oyuncu, kaçan oyuncuyu sınırdan çıkmadan değerse bu kez rakip kazanmış olur. Oyun bu şekilde devam eder ve en son çok oyuncusu kalan takım kazanmış olur

Yağ Satarım Bal Satarım;
Yer: Geniş bir alan
Oyuncuların Cinsiyeti: Kız ve Erkek

Oyuncuların Sayısı: En az 8 kişi veya daha fazla
Kullanılacak Oyuncak/Malzeme: Mendil
Yağ satarım, bal satarım
Ustam ölmüş ben satarım
Yağ satarım, bal satarım
Ustam ölmüş ben satarım…
Oyun bir oyuncu elinde mendil bulunan atak oyuncusunun, mendili rakip oyunculardan herhangi birisinin arkasına koyduktan sonra, en az iki tur koşar rakip oyuncu tarafından ebelenmeden tekrar kendi yerlerine oturabilmesi ile takımı bir puan alır. Rakip oyuncu tarafından ebelenirse bu kez bir puanı karşı taraf alır. Tüm oyunculara sıra geldikten sonra en çok puanı toplayan takım kazanmış olur.

2. YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Modeli

Araştırmanın nitel araştırma olarak tasarlanmış olup olgubilim deseninde yürütülecektir. Olgubilim araştırmalarında önceden belirlenen fikirler ya da hipotezler bulunmaz; kişilerin ya da grupların yaşadıkları katılımcı bakış açısıyla betimlenmeye çalışılır (Keser Özmantar, 2019). Bu çalışmada yeniden tasarlanan geleneksel oyunları oynayan öğrencilerin, bu süreçte yaşadıklarını betimleyebilmek için çalışmada olgubilim deseni tercih edilmiştir. Çünkü bu desende katılımcılar yaşadıkları olguyu kendi bakış açıları ile aktarırlar.

2.2.Katılımcılar

Araştırmanın evrenini Orta Karadeniz Bölgesindeki bir ilin merkezinde eğitim alan okul öncesi öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi olarak amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örneklemesi yöntemi ile belirlenecektir. Kolay ulaşılabilir durum örneklemesi yönteminde araştırmacıya yakın olan ve kolay ulaşılabilen bir durum seçilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırmanın katılımcıları Orta Karadeniz Bölgesindeki bir ildeki devlet okulunun ikinci sınıfına devam eden 30 öğrenci ve ebeveynleri ile sınıf öğretmenidir.

2.3.Veri toplama araçları

Veriler yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Veriler Orta Karadeniz Bölgesindeki bir ilde rasgele seçilmiş devlet okulunun ikinci sınıfına devam eden 30 öğrenci ve ebeveynleri ile yapılan görüşmeler ile toplanmıştır. Sınıf öğretmeni süreç ile ilgili gözlemlerini günlük tutarak not etmiştir.

2.4.Verilerin analizi

Veriler betimsel analizi ile incelenmiştir. Bu bağlamda veriler tümden gelimsel yaklaşım ile analiz edilmiştir.

2.5.Uygulama Süreci

Araştırmada ilk olarak öğrenciler aile büyüklerinden biri ile görüşerek, çocukluklarında oynadıkları bir oyunu anlatmalarını istemişlerdir. Bu oyun nerede oynanır? Kaç kişi ile oynanır? Oyunun kuralları neler? Soruları ile geleneksel oyun hakkında bilgi toplamış ve bu

bilgileri yazılı bir rapor halinde sunmuşlardır. Öğrenciler aile büyüklerinden toplamda 30 oyun öğrenip yazmıştır. Bu oyunlardan 5 tanesi seçilip hangi oyun hangi aile büyüğüne aitse o oyunu çocuklara oynatmıştır. Tüm oyunlar oynandıktan sonra 5 ebeveyn ve öğrencilerle görüşmeler yapılmıştır.

3. BULGULAR

3.1.EBEVEYN GÖRÜŞLERİ

Ebeveynlerin Çocukken Oynadıkları Oyunlar

Çocukken Ne Tür Oyunlar Oynardınız? sorusuna 20 kişi seksek, 4 kişi taş, 12 kişi beştaş, 10 kişi dalye, 4 kişi futbol, 4 kişi bilye, 2 kişi birdirbir, 2 kişi âşık oyunu, 4 kişi çelik çomak, 2 kişi kibrit oyunu, 2 kişi tandır oyunu, 2 kişi istop, 6 kişi körebe, 2 kişi can yakma, 2 kişi kırktaş, 2 kişi yüzük oyunu, 2 kişi uzun eşek, 6 kişi yağ satarım bal satarım, 2 kişi aç kapıyı bezirgan başı, 2 kişi arapsaçı cevabını vermiştir.

Ebeveynlerin Oyunu Edinme Şekilleri

Katılımcılara "Bu Oyunu Kimden Nasıl Öğrendiniz?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya 6 kişi anne, 6 kişi baba,2 kişi abla,2 kişi abi,6 kişi dede,8 kişi babaanne,14 kişi anneanne,4 kişi teyze, 2 kişi arkadaş cevabını vermiştir.

3.1.2. Ebeveynlerin Oyunları Oynatma Sürecine İlişkin Görüşleri

Çocuklara oyun oynatırken neler hissettiniz?

Araştırmaya katılan beş ebeveyn oyunları oynatırken mutlu olduğunu, çocukluğuna döndüğünü, anılarını hatırladığını ve çok heyecanlandığını belirtmiştir. Katılımcılardan E5 görüşünü şu şekilde belirtmiştir:

"Biraz kendi çocukluğumu hatırladım. Anılar canlandı ve duygulandım. Onlarla vakit geçirmek güzeldi. Çok heyecanlandım ve kendimi mutlu hissettim."

Katılımcılardan E4 görüşünü şu şekilde belirtmiştir:

"Çocuklar ile oyun oynamak çok keyifliydi. Çocukluğumu hissettim ilkokulda en yakın arkadaşımla oynadığımız oyunları hatırladım. Beden yaşlanınca zihin hep çocuk kalmalı onlarla vakit geçirmek beni çok duygulandırdı."

Sizce bu oyun çocuklara neler öğretiyor?

Araştırmaya katılan beş ebeveyn oyunlar çocuklara ilk başta kuralın ne olduğunu ve belirtilen kuralın dışına çıkılmamasının önemi öğretilir. Çocuklarda dikkat gelişimine olumlu katkı sağlar. Dikkatli, sabırlı ve kararlı olmayı öğretir. Bazı oyunlar çocuklarda el becerisini gelişmesi ve odaklanması için önemli katkı sağlar. Katılımcılardan E3 görüşünü şu şekilde belirtmiştir:

"Birlikte kaynaşarak bir şeyler paylaşmayı öğreniyorlar. Buda onların daha mutlu ve insan ilişkilerinin güzel olmasını sağlıyor."

Katılımcılardan E2 görüşünü şu şekilde belirtmiştir:

"Birlikte konuşmayı, paylaşmayı öğreniyorlar. En önemlisi de teknolojiden uzak, oyun ve sokak çocukları olduklarının farkına varıyorlar."

Bu oyunları çocuklara neden öğretmeliyiz?
Katılımcılar toplumsal değerlerin aktarımı, kültürün aktarımı, bilişsel, duyuşsal ve fizik gelişime katkıda bulunmak ve çocukları teknolojiden uzak tutmak için bu oyunların öğretilmesi gerektiği yönünde görüş belirtmiştir.
Katılımcılardan E1 görüşünü şu şekilde belirtmiştir:
"Çocukların beyin ve fiziki becerilerinin gelişmesini sağlar. Teknoloji çağında çocuklar daha fazla teknolojik oyun oynuyorlar ama bir türlü mutlu olamıyorlar. Çünkü geleneksel çocuk oyun çocukları zihin dil beden vs. sosyal gelişim alanlarında yardımcı bir araçtır. Bu oyunlar iletişime katkı yaptığı gibi, hem bireysel hem de grup olarak hareket etmeye yöneliktir. Sonuç olarak oyun eşittir mutluluk."

3.2.Öğrencilerin Oyunları Oynama Sürecine İlişkin Görüşleri[d1]

Büyüklerinizden oyun öğrenmek sizlere neler hissettirdi?
Onlarla oynamak bizleri çok mutlu etti. Şaşkınlık, sevinç, hüzün, mutluluk, eğlenme, vs. buna benzer duygular hissettik. Eski zamanlardaki insanların nasıl vakit geçirdiğini öğrendik. Onlarında bir zamanlar çocuk olduğunu ve çocukluk yıllarında onlarında oyun oynaması gerçekten bizleri çok mutlu etti ve şaşırttı. Ve onların bizlerle çocukluk anılarını paylaşması ara ara hem güldürdü hem de hüzünlendirdi.

Bu Oyunlarla neler öğrendiniz?
Evde sıkıldığımızda veya elektrikler gittiğinde oyunlarla ailemizle çok güzel vakit geçirebileceğimi öğrendim. Teknoloji bağımlısı olmak yerine oyunlar oynayabiliriz. Böylece daha mutlu oluruz. Eski zamanlarda hangi oyunlar oynandığını öğreniriz ve bunları gelecek kuşaklara aktarırız. Elektrik olmadan nasıl vakit geçirdiklerini öğrendik ve çok şaşırdık. Oyunla beraber oyun kurallarını, kaybetmeyi, kazanmayı, saygı göstermeyi, tebrik etmeyi, başarı duygusunu, oyunun bir kazanma aracı değil tam tersi eğlenme aracı olduğunu öğrendik. Şimdi oynanmayıp ama eskiden oynanan çok değişik ve ilgi çekici oyunların olduğunu, televizyon, tablet, telefon olmadan da vakit geçirilebileceğini öğrendik. Bu sayede teknoloji gereğinden fazla kullanmanın zararlarını da öğrenmiş olduk.

Sizce bu oyunu öğrenmeliyiz mi? Neden?
Öğrenmeliyiz çünkü sıkıldığımızda televizyon yerine oyun oynayabilir ve daha çok mutlu oluruz. Öğrendiğimiz oyunlar bize ailemizle daha güzel ve kaliteli vakit geçirme imkânı tanır. Teknoloji bağımlısı olmamak için en güzel yollardan bir tanesi. Öğrenmeliyiz çünkü öğrendiğimiz oyunları başkalarına öğretebiliriz, böylece oyunlar unutulmamış olur. Arkadaşlarımız teknoloji bağımlısı olmuş ise onları ikna edip bu oyunları oynayabiliriz. Oyunlar sayesinde paylaşmayı, yardımlaşmayı, saygı ve sevgiyi, birlik ve beraberliği, grup halinde nasıl oyun oynayabileceğimizi öğreniriz. Oyunların eğlenmeyle beraber bize bir şeyler öğrettiğini öğreniriz. Bazen yanımıza bir şeyler almayı unuttuğumuzda eve gidip bir şeyler almak yerine oyun oynayabiliriz.

3.3.Uygulama Hakkında Öğretmen Görüşleri

Oyunlar oynatılırken ebeveynler ile ilgili gözlemleriniz nelerdir?
Oyunlar oynatılırken ebeveynler üzerinde ilk başta stresi, heyecanı fark ettim. Daha sonra öğrenciler ile sohbet etmeye başladıkça yüzlerindeki stres, heyecan yerini gülümsemeye, mutluluğa bıraktı. Oyun kuralları ve oynama şekli çocuklara anlatıldıktan sonra uygulamaya geçildi. Uygulama esnasında ebeveynler biran kendilerini kaybedip eski yıllar aklına gelmiş olmalı ki sanırım çocuklar ile oynamaya gülmeye ve o heyecana ortak olduklarını gözlemledim.

Oyunları oynayan çocuklarla ilgili gözlemleriniz nelerdir?
Oyunlar oynanırken çocuklar çok heyecanlandı. Aile büyüklerinin onlara oyunlar anlatıp oynatması çocukları çok çok mutlu etti. Onlarında oyun oynayarak büyüdüklerini, onlarında çocuklukları olduğunu fark ettiler.

Sizce çocuklar bu oyunlar sayesinde hangi değerleri kazanırlar?
Çocuk oyun ortamında sevgi saygı dostluk paylaşma dayanışma, yardımlaşma, iyilik, haklılık haksızlık, dürüstlük, kurallara uyma vb. pek çok sosyal ve kültürel değeri oyunların içinde değerler eğitimi aracılığıyla öğrenirler. En önemlisi de geçmişten günümüze kültür aktarımı gerçekleşmiş oluyor.

Bu çalışmada yaşadığımız zorluklar nelerdir?
Sınıfın kalabalık olması uygulama aşamasında sıkıntı oluşturdu. Zaman problemi yaşandı, bazı oyunlarda her öğrenciye sıra gelmedi. Bazı öğrencilerde bazı oyunları oynamak istemedi.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Ebeveynler oyunları öğretirken çocukluklarına gittiklerini, anılarının canlandığını ve çok heyecanlandıklarını belirtmişler. Bu oyunların çocuklara kurallara uymayı, dikkatli, sabırlı ve kararlı olmayı öğrettiğini ifade etmişlerdir. Öğrenciler ise büyüklerinden oyun öğrenmenin, şaşkınlık ve mutluluk verici olduğunu belirtmişlerdir. Bu çalışma sayesinde eski zamanlardaki insanların nasıl vakit geçirdiklerini öğrendiklerini ve teknolojiden uzaklaşmak için bu oyunların faydalı olduğunu belirtmişlerdir. Sınıf öğretmeni hem ebeveynlerin ve hem de çocukların oyun sırasında çok heyecanlı ve mutlu olduklarını belirtmiş, kültürel aktarımın birinci kaynak yoluyla yapıldığını ve öğrencilerin iletişim kurma, kurallara uyma, sorumluluk alma becerilerine ve yardımlaşma, saygı ve sevgi gibi değerleri öğrenmelerine katkı sağladığını ifade etmiştir. Çalışmada sınıf mevcudunun kalabalık olması sürenin yetersiz kalması ve bazı oyunlara tüm öğrencilerin katılamamasına neden olmuştur.

5. KAYNAKÇA

Aksoy, A. B., & Çiftçi, H. D. (2014). *Erken Çocukluk Döneminde Oyun*. Ankara: Pegem Akademi.

Aydemir, F. (2022). Digital Games and Their Effects on Children. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (41), 40-69.

Karslı, E. (2019). Çocuk, Oyun ve Eğitim. Çocuk ve Oyun içinde (2-23), Edt.: Meral Ören, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir.

Keser Özmantar, Z. (2019). Eğitim Çalışmalarında Sık Kullanılan Araştırma Türleri. Selahattin Turan (Ed.). Eğitimde Araştırma Yöntemleri İçinde (s.49-77). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kızıl Yatmaz, A. , Gökçe, N. , Çok, Y. , Erdoğan, B. M. & Avaroğlu, N. (2021). Geleneksel Oyunların 3-6 Yaş Çocukların Sosyal-Duygusal Gelişimleri Üzerindeki Etkisi . Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi , 4 (1) , 28-39 . DOI: 10.52974/jena.895835

Kızılırmak, E. (2017). Oyun dağarcığı geliştirme I, Çocuk ve Oyun içinde (4-10). Edt: Fatma Güdücü Tüfekçi ve Rengin Zembat. Atatürk üniversitesi Açıköğretim Yayınları, Erzurum.

MEB.(2013). Okul Öncesi Eğitim Programı (36-72 Aylık Çocuklar İçin). Milli Eğitim Basımevi, Ankara.

Mustafaoğlu R. , Yasacı Z. (2018). Dijital Oyun Oynamanın Çocukların Ruhsal ve Fiziksel Sağlığı Üzerine Olumsuz Etkileri. Bağımlılık Dergisi. 2018; 19(3): 51-58.

Sağlam, M. (2016). Erken çocukluk döneminde oyun. Okul öncesi eğitimde oyun içinde (1-9). Ayşegül Ulutaş (Edt.). Eğiten Kitap, Ankara.

Savaş, E. & Gülüm, K. (2014). geleneksel oyunlarla öğretim yöntemi uygulamasının başarı ve kalıcılık üzerine etkisi . Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16 (1) , 183-202. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/trakyasobed/issue/30214/326155

Sümbüllü, Y. Z. & Altınışık, M. E. (2016). Geleneksel Çocuk Oyunlarının Değerler Eğitimi Açısından Önemi . Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 1 (2) , 73-85 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/etusbed/issue/35461/393987

Yavuzer, H. (2003). Çocuk Psikolojisi. İstanbul, Remzi Kitapevi.

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (16 baskı). Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Yiğit Açıkgöz, F. ve Yalman, A. (2018) Dijital Oyunların Çocukların Kişilik ve Davranışları Üzerinde Etkisi: Gta 5 Oyunu Örneği. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (AKİL) Kasım (30) s. 163-180.

Yücetepe, F.N. (2019). Oyunun tanımı ve özellikleri[d2]. Erken çocukluk döneminde oyun içinde (3-15). Edt. :Hülya Gülay Ogelman. Ankara, Eğiten Kitap.

AND, Metin; (1974). “Çocuk oyunlarının kültürümüzdeki yeri”. Ulusal Kültür /Üç Aylık Kültür Dergisi.

BAŞAL, Handan Asude; “Geçmiş Yıllarda Türkiye’de Çocuklar Tarafından Oynanan Çocuk

BAYRAK, Metin; (1998). Geleneksel Mahalli Çocuk Oyunları–Tokat İli Örneği. Ankara: (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

BORATAV, P. Naili; (1973). 100 Soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

ERÇELİK, Mehmet-vd; (2011). “Türkiye’de Oynanan Geleneksel Çocuk Oyunları”, Konya: http://gure.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/28/01/752379/

dosyalar/2015_05/09050714_gelenekselocuk_oyunlari.pdf Erişim Tarihi: 25.04.2016

KALAÇA, Hatice; (2013). Türk Atasözlerinde Değerler Eğitimi, İstanbul. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

OĞUZ, M. Öcal-ERSOY Petek; (2005). Türkiye'de 2004 Yılında Yaşayan Geleneksel Çocuk Oyunları, Genişletilmiş 2. Baskı, Gazi Üniversitesi THBMER Yayını, Ankara.

SOL, Selma; (2005). "Bolvadin Büyük Karabağ Çocuk Oyunları", Arayışlar-İnsan Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 14, Isparta. s. 139-144.

SÜMBÜLLÜ, Yusuf Ziya – Ceylan Ayazma; (2012). Boşnak Halk Masalları, 2. Baskı. Erzurum.

TÖREN, Arzu; (2011). Erzincan'da Derlenen Çocuk Oyunlarının Çocuk Eğitimndeki Yeri, Erzincan. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

YAVUZER, Haluk; (2001). Çocuk Psikolojisi, Remzi Kitabevi, İstanbul.

RAFADAN TAYFA ÇİZGİ FİLMİ İLE AKTARILAN DEĞERLERİN İNCELENMESİ

Uzman Öğretmen Mehmet Fatih KOÇ[1] Dr. Öğr. Üyesi Yeliz BOLAT[2]

[1]Bahçelievler İlkokulu, MEB, fatihkoc191919@gmail.com. 0009-0001-5121-9868

[2] Hitit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, yelizbolat@hitit.edu.tr-0000-0002-1661-1645

ÖZET

Karakter eğitiminin amacı; ahlaki değerlere sahip, anlayışlı, üretken, kendi yeteneklerini en iyisini yapmak için kullanan, iyi ve doğruyu takip eden bireyler yetiştirmektir (Ekşi, 2003). Bireylerin karakter gelişimi içinde değerlerin önemli bir yeri vardır. Değerler eğitimi ailede başlayıp okulda devam eden bir süreçtir. Toplumun bir bireyi olan çocuklar okul ve ailenin yanı sıra çevreden, kitaplardan, oyunlardan, internet kaynaklarından, televizyon ve sosyal medyadan da etkilenerek bazı değerleri öğrenebilmektedir. Çizgi filmler çocukların hayatında önemli bir yere sahiptir ve çocuklar, okul zamanlarının dışında evde ders çalışmalarının yanı sıra hem televizyondan hem de tablet ve bilgisayardan çizgi film izleyebilmektedir. Bu bağlamda çocukların karşılaştığı, izledikleri çizgi filmlerin niteliği oldukça önemli bir konudur. Rafadan Tayfa isimli çizgi filmin ülkemizde çocuklarca en çok tercih edilen çizgi filmlerden biri olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktadan hareketle bu çalışmada "Rafadan Tayfa" çizgi filmi ile aktarılan değerlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda MEB'in Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda yer alan "dostluk", "yardımseverlik", "dürüstlük", "sevgi", "saygı", "sorumluluk", "öz denetim", "sabır", "adalet", "vatanseverlik" kök değerleri temel alınmıştır. Araştırma nitel bir çalışma olup, doküman analizi yapılmıştır. TRT çocuğun resmi internet sayfasındaki "Rafadan Tayfa" çizgi filminin bölümlerinden 12 bölüm rastgele seçilmiştir. Veriler doküman analizi şeklinde toplanmış olup, betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Çizgi filmde yer alan karakterler, cesaret ve zekadan, empati ve yaratıcılığa kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Birlikte, cesaret, takım çalışması, merak ve şefkat gibi önemli değerleri öğreten dinamik bir grup oluşturarak izleyiciler için değerli bir ilham kaynağı ve ahlaki bir rehber haline geldiği anlaşılmıştır. İncelenen bölümler içerisinde yardımseverlik ve sorumluluk değerlerinin geçme oranları % 23,10 ile en sık geçen iki değer olmuştur. Bu iki değerin hemen arkasından oran olarak en fazla orana sahip % 13,20 ile saygı gelmektedir. %9,90 oranı ile dostluk, sabır, sevgi ve vatan sevgisi değerleri işlenmiştir. Ayrıca belirtmek gerekirse bu % 9,90 orana sahip vatan sevgisi değeri, diğerlerinden farklı olarak üç ayrı özel bölümde işlenerek bölüm boyunca bu değer daha fazla ve etkili bir biçimde verilmiştir denebilir. Bu değerleri % 6,60 ile adalet ve % 3,30 ile öz sorumluluk değerleri takip etmiştir. Bu bulgular ışığında Rafadan Tayfa çizgi filminin çocukların değerleri kazanmasına katkı sağladığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal değerler, çizgi film, doküman analizi.

1. GİRİŞ

Eğitim, kültürün aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu, aktarım bir nesilden diğerine yapıldığında elde edilir. Kültürler, sosyal değişimin yanı sıra eğitim üzerinde de potansiyel olarak büyük bir etkiye sahip olabilir. Kültür, toplumdaki herhangi bir karakterin toplumsal değişimidir.Eğitim sisteminin temel işlevi, kültürel mirasın yeni nesillere aktarılmasıdır. Ancak değişen bir toplumda bunlar nesilden nesile değişmeye devam etmektedir ve böyle bir toplumdaki eğitim sistemi yalnızca kültürel mirası aktarmakla kalmamalı, aynı zamanda gençleri kendilerinde meydana gelebilecek veya gelecekte meydana gelebilecek değişikliklere uyum sağlamaya hazırlamaya da yardımcı olmalıdır. Kültür eğitim yoluyla geliştirilebilir. Bu, toplumun ilerlemesi ve gelişmesi için hem kültürde hem de değerlerde istenen değişimi getirmektir. Eğitimin kültür üzerindeki etkili gerçekleri, kültürün korunması, kültürün aktarılması, kültürün tanıtılması, insanın değişen kültürel kalıplara uyum sağlaması için donatılması, kişiliğin şekillendirilmesi, kültürün yayılması yoluyla insanlığın birliğinin yeniden sağlanması ve kültürel gecikmenin ortadan kaldırılmasıdır. Kültür, eğitimin önünü açarken eğitim, yaşamdaki kültürel değerleri aktarmaktan sorumludur. Bu nedenle, her ikisinin de çeşitli şekillerde iç içe geçmesi gerekir.

Bilimsel, teknolojik ve günceldeki bir takım gelişmeler ile iletişim konularındaki oldukça hızlı dönüşüm toplumsal ve sosyolojik yapıyı ve yaşamı ciddi manada etkilemekte, değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Bundan dolayı mevcut gelişmelere uygun bir şekilde uyum sağlamakla birlikte kültürel varlığımızı korumak, yaşatmak ve kültürel zenginliğe katkı vermek önem arz etmektedir. Bu bağlamda, "Milli Eğitim Temel Kanunu" madde 2'de "Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek" şeklinde ortaya konulmuştur (Milli Eğitim Temel Kanunu, 1973). Ayrıca "Milli Eğitim Temel Kanunu" madde 10'da;

Eğitim sistemimizin her derece ve türü ile ilgili ders programlarının hazırlanıp uygulanmasında ve her türlü eğitim faaliyetlerinde Atatürk inkılap ve ilkeleri ve Anayasada ifadesini bulmuş olan Atatürk milliyetçiliği temel olarak alınır. Milli ahlak ve milli kültürün bozulup yozlaşmadan kendimize has şekli ile evrensel kültür içinde korunup geliştirilmesine ve öğretilmesine önem verilir. Milli birlik ve bütünlüğün temel unsurlarından biri olarak Türk dilinin, eğitimin her kademesinde, özellikleri bozulmadan ve aşırılığa kaçılmadan öğretilmesine önem verilir; çağdaş eğitim ve bilim dili halinde zenginleşmesine çalışılır ve bu maksatla Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ile işbirliği yapılarak Mili Eğitim Bakanlığınca gereken tedbirler alınır (Milli Eğitim Temel Kanunu, 1973).Biçiminde ifade edilen evrensel değerler kapsamında ulusal değerlerimizin korunmasına atıfta bulunulmaktadır.

Kültürümüzde gurur duyma hissi, bir bireyin gelişiminin tüm aşamalarında kendini göstermelidir. İlköğretim, her şeyin başladığı yerdir ve çocuk, etrafta olan şeyleri ve olayları ve başkalarının davranışlarını gördükçe, değerlere dayalı bir yaşamın önemine saygı duymaya

başlar. Toplum içinde dünyaya gelen çocuk, toplumun bir parçası olmaktadır. Kültür, herhangi bir toplumun ona birbiriyle karşılıklı bir işbirliği içinde yaşamayı öğreten ana yönüdür. Kültür, kendi eğilimleri ve değerleri olan herhangi bir toplumun sosyal davranışıdır. Her toplumun kendine göre bir yaşam biçimi ve yaşam tarzı vardır. Kültür, etik, normlar, gelenekler vb. bilgisine odaklanmaktadır. Eğitim, öğrencileri kültürel etik ve normlarla ilgili anlaşmalara hazırlamaktadır. Kültürün çeşitli unsurları, bireyin doğal ve sosyal çevreyi olumlu yönde benimsemesine yardımcı olmaktadır. Toplumdaki her bireyin, etrafındaki dünyayı algılamak için kendi davranış tutum nitelikleri ve zihniyeti vardır. Eğitim, bireyin farklı topluluk biçimlerine bakış açısını değiştirmektedir.

İnsanlar toplumda değişime ihtiyaç duyduğunda sosyal değişim her zaman gerçekleşmektedir. Sosyal değişim, mevcut sosyal düzen insanların ihtiyaçlarını anlamakta ve karşılamakta başarısız olduğunda devreye girmektedir. Kültür, toplumdaki herhangi bir karakterin sosyal değişimidir. Çocuk, doğumundan sonra herhangi bir toplumda doğduğunda, anne ve babasının öğretilerini öğrenir ve zaman geçtikçe bunları benimser ve kültür nesilden nesile aktarılır; çünkü bir çocuk her zaman büyüklerinin davranışlarını öğrenir. Eğitim, toplumsal değişimin yanı sıra insanın kişiliğinde de kalıcı değişiklikler getirmeyi daima sürdürür.

Nitekim televizyonun da, aile içi ilişkiler, toplumsal ilişkiler, duygular ve düşünceler vb. gibi yaşama biçimlerine denk gelen yönleri üstünde önemli bir etkisinin olduğunu ifade etmek mümkündür (Karacoşkun, 2002). Televizyonun eğlendirici bir tarafının olması eğitim süreci boyunca önemle değerlendirilebilecek bir unsur olarak söylenebilir (Postman, 1994) ve çocuklar açısından gerek işitsel gerekse görsel anlamada bilgi ve mesaj iletmiş olduğundan eğitim boyunca yararlanılabilecek önemli bir unsur olabilmektedir (Şirin, 1999).

Bugünün çocuklarının televizyonda izlemeyi en çok tercih ettiği programların çizgi film olduğunu yapılan araştırmalara dayanarak söylemek mümkündür. Çizgi filmler çocukları hem eğlendirmekte hem de onların duygu, düşünce ve hayal gücü gibi unsurlarını biçimlendirmektedir (Cesur & Paker, 2007); (Sadioğlu, 2018). Çizgi filmler, çocukların evrensel ve milli değerleri, iyilik, yardımseverlik vb. olumlu davranış biçimlerini rol model olarak almalarını ve eğlenerek öğrenmeleri desteklediğini söyleyebilmekteyiz. Ayrıca bir kültür aktarımı olarak çizgi filmler, yazılı bir biçimde aktarmakta zorluk çekilen kültürel değerlerin, uygun yerli çizgi filmler ile nesilden nesile daha kolay aktarılabileceği ifade edilebilir. Buna göre çizgi filmlerin, değerlerin erken yaşlarda aktarımının ve kazanımının ne kadar fayda sağladığı, çocuklarca hangi yoğunlukta tercih edildiği ve çizgi filmlerde değerlere ne kadar hassasiyet gösterildiği gibi unsurlara yönelik yapılacak araştırmaların, çocukların yaşamları boyunca hatırı sayılır etkisi olan çizgi filmlerin, değerler öğretiminde daha fazla nitelikli ve çok daha etkin bir biçimde yer almasına katkı sağlayacağı olasıdır (Yağlı, 2013).

Çizgi filmlerin bu işlevlerini göz önünde bulundurduğumuzda çocukların, psikolojik ve sosyolojik gelişim aşamalarını dikkate alarak biçimlendirilen, hazırlanan özellikli çizgi filmler, değerlerin çocuklara erken yaşlarda aktarılması ve öğretimi açısından önemli önem arz etmektedir. Bu araştırmanın amacı, TRT Çocuk' ta yayınlanan ve çalışmaya konu olan öğrencilerin izlemeyi en çok tercih ettikleri çizgi film olan "Rafadan Tayfa" nın değerlere, nasıl ve ne şekilde yer verildiğini belirlemek ve literatüre katkı sağlamak olacak olması dolayısıyla

önem arz etmektedir. Bu bağlamda araştırmada "Rafadan Tayfa" isimli çizgi filmin, değerler eğitimi açısından incelenmesidir.

Değerler eğitimi, çocukların sosyal gelişimleri açısından son derece önemli kavramlarla tanışmalarını ve bu becerileri kazanmalarını sağlar. Eğitim kurumlarında değerler eğitimi verilmesindeki ana amaç, çocukların gelecekteki yaşamlarında karşılarına çıkabilecek zorluklarla daha kolay başa çıkabilmelerine yardımcı olmaktır. Değerler eğitiminin sağlayabileceği başlıca yararlardan birkaçı arasında; nesnel analiz etme, makul yargılama ve doğru karar verme yeteneklerinin gelişmesi yer alır. Bu eğitim sayesinde toplum hayatının yazılı ve/veya yazısız kuralları daha iyi kavranır.

1.1. Çizgi Filmlerin Değerler Eğitimindeki Rolü ve Önemi

Değerler eğitimini öğretmenin bir yolu çizgi filmlerin kullanılmasıdır. Çizgi filmler, öğrencilere değerler eğitimini öğretmek için güçlü bir araçtır ve önemli ölçüde yardımcı olur. Karikatürler, mesajları ve değerleri eğlenceli ve eğlenceli bir şekilde iletmek için güçlü bir araçtır. İlişkili karakterleri ve durumları kullanarak, öğrenciler günlük yaşamlarında değerlerin önemini anlayabilir ve takdir edebilirler. Çizgi filmler, öğrencilere değerleri öğretmek için etkili bir araçtır çünkü önemli mesajları iletmek için eğlenceli ve ilgi çekici bir yol sağlarlar. Çizgi filmler genellikle öğrencilerin değerlerin davranışlarını ve eylemlerini nasıl şekillendirebileceğini daha iyi anlamalarına yardımcı olabilecek ilişkilendirilebilir karakterler ve durumlar içerir (Russell, 2006); (Kılcı, 2009).

Birçok yönden karikatürler, görsel hikâye anlatımının bir biçimi olarak görülebilir. Öğrencilerin hayal gücünü ve dikkatini çekebilecek bir anlatım oluşturmak için animasyon, müzik, ses efektleri ve diyalog kullanırlar. Bu, karikatürleri destekleyici ve ilgi çekici bir öğrenme ortamı yaratmak isteyen eğitimciler için ideal bir araç haline getirir. Değerler eğitiminde çizgi film kullanmanın en önemli faydalarından biri, öğrencilerin empati ve duygusal zeka geliştirmelerine yardımcı olabilmeleridir. Karikatürler, öğrencilere farklı bakış açıları ve deneyimleri ile eylemlerinin başkaları üzerindeki etkisini öğretmek için kullanılabilir. Bu, öğrencilerin kendi başlarına önemli değerler olan daha büyük bir şefkat ve anlayış duygusu geliştirmelerine yardımcı olabilir.

Çizgi filmlerin değerler eğitiminde kullanılmasının bir diğer önemli yararı da eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirmeye yardımcı olabilmeleridir. Karikatürler genellikle öğrencilerin yaratıcı düşünmelerini ve yenilikçi çözümler bulmalarını gerektiren karmaşık problemler ve zorluklar sunar. Bu onların bilişsel yeteneklerini geliştirmeye yardımcı olabilir. Toplumumuzun devamlılığı için, milli kültürümüzün benimsenmesi ve yaşatılmasında geleceğimiz olan çocuklarımız büyük önem taşımaktadır. 'Çocukluk' adı verilen süreç içerisinde, çocuğun karakter ve kişiliği belirlenmekte; insanlığın ve yaşadığı toplumun temel değerleri, çocuğa yoğun bir biçimde aktarılmaktadır. Bu süreçte çocukların algısı çok açık olmakla beraber, öğrenmeleri de oldukça yoğun ve hızlı biçimde gerçekleşmekte; hemen her şey çocukların öğrenme sürecine dâhil olmaktadır. Çizgi filmler bu noktada, öğrenim sürecindeki unsurlar içinde en önemlisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Çetin, 2018).

Temiz ve açık bir zihne sahip çocukların, kişisel ve kültürel kimliklerini inşa ettikleri sosyalizasyon sürecinin iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu süreçte kültürel aktarımın sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi, toplumun geleceği olan çocuklarımızın kendilerine ve yaşadıkları topluma yabancılaşmamaları açısından büyük önem arz etmektedir. Kitle iletişim araçlarının bu sürece eklemlenmesi sonucunda çocuklar, çizgi filmler ile farklı kültürel değerlere maruz kalmaktadırlar. Bu durumun titizlikle kontrol edilmesi gerektiği düşünülmektedir. Aksi takdirde, ileride toplum ile birey arasında belirli çatışmalara yol açabilme ihtimali barındırmaktadır. Teknolojinin hızlı gelişimi sonucunda çocuklar, kitle iletişim araçları ile daha erken yaşlarda buluşmaya başlamıştır. Ekrandaki hareket eden nesne, ses ve renklere karşı ilgisi yoğun olan çocuklar, bu ilgileri sonucunda çizgi filmlerle erken yaşta karşılaşmakta ve çizgi film izlemeyi sevmektedirler. Bu sebepler dolayısıyla çocukların gelişim süreçlerinde ve kültür edinimlerinde çizgi filmler temel öneme sahip bir konumda bulunmaktadır. Geçmiş yıllarda masallar ve halk hikâyeleri kültür aktarımını gerçekleştirmeye yardımcı olurken; günümüzde bu işlevi çizgi filmler üstlenmektedir (Çetin, 2018); (Russell, 2006). Bu sebeplerle kültürümüzün ve milli değerlerimizin aktarımında çizgi filmler önemli bir yer teşkil etmektedir.

1.2. Hayat Bilgisi Ders Programında Yer Alan Değerler ve Açıklamaları

Hayat Bilgisi Müfredatı, öğrenciler arasında hayat becerilerinin ve değerlerinin geliştirilmesine odaklanan kapsamlı bir eğitim programıdır. Müfredat, öğrencilerin sağlıklı, tatmin edici ve üretken bir yaşam sürmeleri için gereken bilgi, beceri, tutum ve değerleri geliştirmelerine yardımcı olmak için tasarlanmıştır. Hayat bilgisi müfredatı saygı, sorumluluk, dürüstlük, şefkat ve empati v.b. gibi çeşitli değerleri içerir. Saygı, öğrencilere çeşitliliğe değer vermeyi ve başkalarına onurlu ve saygılı davranmayı öğretir. Sorumluluk, öğrencilere eylemlerinin sahipliğini almayı ve kararlarından sorumlu olmayı öğretir. Dürüstlük, öğrencilere ilişkilerinde dürüst ve şeffaf olmayı öğretir. Merhamet ve empati, öğrencilere başkalarına karşı nazik, ilgili ve anlayışlı olmayı öğretir (Yıldırım G. , 2021); (Şencan, 2005).

1.3. Çizgi Filmlerin Değerler Aktarılmasındaki Yararlarına İlişkin Bazı Çalışmalar

Kültür aktarımında ilk durak olan aile ve aile büyüklerinin yanında artık çizgi filmler de yer almaktadır. Böylece bir noktada ailenin tekelinden çıkan kültür aktarımı sürecine, kitle iletişim araçları dâhil olmakta; özellikle de çizgi filmler bu sürece eklemlenmektedir. Türk toplumuna ve kültürel değerlerine ait unsurların yer almadığı çizgi filmlerin, çocukların algılarının en açık olduğu bu dönemde onları asıl almaları gerekenden mahrum bırakacağı düşünülmektedir (Tekin, 2022).

Çizgi filmler ve kültür, değer ile ilgili geçmiş yıllarda literatüre geçmiş olan pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu literatür çalışmalardan bazıları Tablo 1'de özet bir şekilde görmek mümkündür.

Tablo1: Çizgi Filmler ve Kültür, Değer ile İlgili Literatür Çalışmaları

Yazar	Çalışma Adı	Çizgi Filmler ile İlgili Çıkarım

Türkmen, (2012)	"Çizgi Filmlerin Kültür Aktarımındaki Rolü ve Pepee"	Etkileri ve kullanım şekli araştırılmıştır.
İnan, (2016)	"Çocuk Medyasında Evrensel ve Yerel Değerlerin Aktarımı: TRT Çocuk Kanalı Örneği"	İçerik analizini yapmıştır.
Eşitti, (2016)	"Çizgi Filmlerde Küresel ve Yerel Kültürün İnşası: Caillou ve Pepee Örneği"	Tematik analiz ve değer aktarımının biçimi incelenmiştir.
Şentürk & Keskin, (2019)	"Rafadan Tayfa Çizgi Filminin Milli ve Evrensel Değerler Açısından Değerlendirilmesi"	Milli ve evrensel değerlerin sıklığı incelenmiştir.
H. Ay & M. K. Yangil, (2021)	"Kral Şakir çizgi filminin değerler eğitimi açısından incelenmesi"	Kök değerin hangilerinin ne sıklıkla bulunduğunu incelenmiştir.
Akıncı, (2013),	"Sözel ve davranışsal ifade"	"Sözel ve davranışsal ifade" açısından sunulma biçimlerinin çizgi filmlerde yer alma sıklıkları.
Özdaş, (2013)	"Ortaokullarda değerler eğitimi ve istenmeyen öğrenci davranışlarına ilişkin öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi"	Değerlerin kazanım düzeylerinin tespiti.
Dereli & İman, (2014)	"Okul öncesi dönem çocukları için geliştirilmiş olan değerler eğitimi programının çocukların sosyal beceri, psiko-sosyal gelişim ve sosyal problem çözme becerilerine etkisinin incelenmesi"	Değerler eğitimi programına katılan ve katılmayan çocukların karşılaştırılması analizi.
Atabey, (2014)	"Okul öncesi sosyal değerler kazanımı ölçeğinin geliştirilmesi ve sosyal değerler eğitimi programının anasınıfına devam eden çocukların sosyal değerler kazanımına etkisi"	Sosyal değerler eğitiminin kalıcılığı aratırılmıştır.

Sapsağlam, (2015)	"Anasınıfına devam eden çocuklara uygulanan sosyal değerler eğitimi programının sosyal beceri kazanımına etkisinin incelenmesi"	Değerler eğitiminin sosyal beceriye etkileri.

Bu çalışmaları tablodaki açıklamalarına ek olarak daha açık bir ifade ile anlatmak gerekirse şu şekilde tanımlanabilir; Türkmen'in "'Çizgi Filmlerin Kültür Aktarımındaki Rolü ve Pepee' adlı çalışmasıdır. Bu çalışmasıyla Türkmen, çizgi filmlerin çocukların yaşamlarını şekillendirdiğini ifade ederek; çizgi filmlerin bir kültür aktarım aracı olarak nasıl kullanıldığı/kullanılması gerektiğini, Türk yapımı bir çizgi film olan Pepee üzerinden örneklendirmiştir" (Türkmen, 2013). İnan'ın "'Çocuk Medyasında Evrensel ve Yerel Değerlerin Aktarımı: TRT Çocuk Kanalı Örneği' adlı çalışmasıdır. İnan bu çalışmasında, TRT Çocuk kanalında 2016 yılında yayınlanan 11 çizgi filmin evrensel ve yerel değerler özelinde içerik analizini yapmıştır" (İnan, 2016).

Eşitti'nin "'Çizgi Filmlerde Küresel ve Yerel Kültürün İnşası: Caillou ve Pepee Örneği' adlı çalışmasıdır. Bu çalışmasında Eşitti, ulusal ve uluslararası iki çizgi filmin tematik analizini yapmış ve küresel/yerel değerlerin bu çizgi filmlerde nasıl aktarıldığını ortaya koymuştur" (Eşitti, 2016).

Şentürk ve Keskin'in "'Rafadan Tayfa Çizgi Filminin Milli ve Evrensel Değerler Açısından Değerlendirilmesi' isimli çalışması da literatürde bulunmaktadır. İçerik analizi yöntemiyle yapılan bu çalışmada da örneklem dâhilindeki çizgi film bölümlerinin içindeki milli ve evrensel değerlerin sıklığı incelenmiş ve evrensel değerlerin, milli değerlerden yaklaşık iki kattan daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır" (Şentürk & Keskin, 2019).

Ay ve Yangil'in "'Kral Şakir Çizgi Filminin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi' adlı çalışması mevcuttur. Bu çalışmada Kral Şakir çizgi filminde, 2019 yılı Türkçe Değerler Öğretimi Programı kapsamındaki on kök değerin hangilerinin ne sıklıkla bulunduğunu incelenmiştir. Ay ve Yangil; bu on kök değerden en çok yardımseverlik, sorumluluk ve dürüstlük değerlerinin çizgi filmde yer aldığı sonuçlarını elde etmişlerdir" (Ay & Yangil, 2021). Ay ve Yangil'in çalışması, farklı değer sınıflandırması bağlamında öneli bir çalışmadır.

Bir diğer çalışma da Akıncı tarafından yapılmıştır. "Okulöncesi kategorisinde yayınlanmakta olan çizgi filmlerde değerlerin 'sözel ve davranışsal ifade' açısından sunulma biçimlerinin çizgi filmlerde yer alma sıklıklarını tespit edildiği araştırmada "nezaket, mutluluk, sevgi, arkadaşlık, özgüven, sabır, saygı, cesaret, temizlik, yardımlaşma, paylaşma, sorumluluk, empati, doğruluk (dürüstlük) ve iş birliği" olmak üzere 15 farklı değer kategorisi bulunmuştur" (Akıncı, 2013).

Özdaş tarafından yapılan "'ortaokullarda değerler eğitimi ve istenmeyen öğrenci davranışlarına ilişkin öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi' başlıklı araştırmada da değerler milli ve evrensel olarak ele alınmıştır. Araştırma 34 (30 resmi ve 4 özel okul) okulda görev yapan 545 resmi okul ve 45 özel okul öğretmeni ile yürütülmüş ve araştırma sonucunda ortaokul öğretim programlarında yer alan değerlerden 'Bireyler arası ilişkiler' 'Milli Değerler', 'Evrensel

Değerler' ve 'Özerklik' boyutlarındaki değerlerin 'Kısmen Yeterli' düzeyinde kazanılmış olduğu belirlenmiştir" (Özdaş, 2013).

İman'ın "'Okul öncesi dönem çocukları için geliştirilmiş olan değerler eğitimi programının çocukların sosyal beceri, psiko-sosyal gelişim ve sosyal problem çözme becerilerine etkisinin incelenmesi' amacıyla bir çalışma yapmıştır. Yapılan bu araştırma sonucunda, değerler eğitimi programına katılan çocukların sosyal beceri, psiko-sosyal gelişim ve sos-yal problem çözme becerileri puan ortalamalarının eğitim programına katılmayan çocukların puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur" (İman, 2014).

Atabey "'Okul öncesi sosyal değerler kazanımı ölçeğinin geliştirilmesi ve sosyal değerler eğitimi programının anasınıfına devam eden çocukların sosyal değerler kazanımına etkisi'ni incelediği araştırmasında sosyal değerler eğitimi programının ana sınıflarında uygulanmasının okulöncesi öğrencilerinde kalıcı olduğunu sonucuna ulaşmıştır" (Atabey, 2014).

Sapasağlam tarafından yapılan "'anasınıfına devam eden çocuklara uygulanan sosyal değerler eğitimi programının sosyal beceri kazanımına etkisinin incelenmesi' adlı araştırma sonucunda sosyal değerler eğitimi programının, çocukların sosyal beceri kazanımında etkili olduğu ve bu etkinin kalıcı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır" (Sapasağlam, 2015).

1.4. Araştırmanın Amacı

- Bu çalışmada "Rafadan Tayfa" çizgi filmi ile aktarılan değerlerin incelenmesi amaçlanmıştır.
- Bu bağlamda MEB'in Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda yer alan "dostluk", "yardımseverlik", "dürüstlük", "sevgi", "saygı", "sorumluluk", "öz denetim", "sabır", "adalet", "vatanseverlik" kök değerleri temel alınmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma nitel bir çalışmadır ve çalışmada doküman analizi yapılmıştır. Nitel araştırma, insan deneyimlerinin, davranışlarının ve sosyal fenomenlerin karmaşıklıklarını keşfetmeyi ve anlamayı amaçlar. Mülakatlar, gözlemler ve odak grupları gibi geleneksel niteliksel yöntemler yaygın olarak kullanılırken, genellikle gözden kaçan ancak değerli bir yaklaşım doküman analizidir. Doküman analizi, araştırmacılara zengin içgörüleri ortaya çıkarmak ve eldeki araştırma sorularını aydınlatmak için mevcut metinleri, kayıtları ve eserleri derinlemesine incelemek için benzersiz bir yol sunar. Araştırmacıların tarihsel, sosyal, kültürel ve örgütsel bağlamları ve ayrıca bu belgelerde gömülü olan bireylerin bakış açılarını, inançlarını ve deneyimlerini keşfetmelerine olanak tanır. Araştırmacılar, mevcut materyalleri analiz ederek derinlemesine içgörüler elde edebilir ve yeni bilgiler üretebilir.
Bu çalışmada veriler doküman analizi tekniği ile toplanmış olup, TRT çocuğun resmi internet sayfasındaki "Rafadan Tayfa" çizgi filminin bölümlerinden rastgele seçilmiştir. Veriler doküman analizi şeklinde toplanmış olup, betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir.

2.2. Doküman Analizi

Belgesel tarama veya doküman analizi şeklinde ifade edilen, mevcut kayıtların ve/veya belgelerin incelenmesi ile verilerin elde edilmesi yöntemidir. Doküman analizi, belirli bir gaye için kaynaklara ulaşma ve sonrasında bunları, okuma, notlandırma, değerlendirme gibi işlemler şeklinde yapılmaktadır. Diğer bir ifadeyle doküman analizi, basılı, elektronik veya dijital materyal araştırma, incelenme ve değerlendirilme gibi süreçlerde işlenen bilgilerdir (Bowen, 2009); (Karasar, 2005). Ayrıca bu süreç boyunca araştırılması düşünülen bir takım olgularla ilgili olarak bilgi içeren materyallerin incelenmesi biçiminde tanımlamak da mümkündür (Yıldırım & Şimşek, 2013). Kısacası, "araştırma konusu hakkında diğer kişi ya da kurumlar tarafından yazılmış, hazırlanmış ya da yaratılmış çeşitli yazı, belge, yapım veya kalıntının toplanması ve incelenmesi doküman analizi olarak kabul edilmektedir" (Seyidoğlu, 2016).

2.3. Doküman Analizi Kullanımı

Doküman analizi kullanımı, çeşitli doküman türlerinden değerli bilgileri analiz etmek ve çıkarmak için tekniklerin, teknolojilerin ve metodolojilerin uygulanmasını ifade eder. Bu süreç, bağlamını, anlamını, yapısını ve ilişkilerini anlamak için metinsel, görsel veya görsel-işitsel içeriği sistematik olarak incelemeyi içerir. Belge analizi kullanımı, dil bilimi, bilgisayar bilimi, bilgi alma, veri madenciliği ve yapay zekâ dâhil olmak üzere çok çeşitli disiplinleri kapsar. Doküman analizinin birincil amacı, karar vermeyi, bilgi keşfini, bilgi erişimini ve diğer bilgi yönetimi görevlerini desteklemek için dokümanlardan ilgili ve anlamlı bilgileri çıkarmaktır. Anahtar veri öğelerini çıkarmayı, kalıpları ve eğilimleri belirlemeyi, içeriği özetlemeyi, belgeleri kategorize etmeyi, anormallikleri tespit etmeyi ve gizli iç görüleri ortaya çıkarmayı içerir. Araştırmacı, doküman analizi ile birlikte farklı yöntemlerle elde edilen bilgileri inceleyerek veri setleri arasındaki bulguları destekleyebilmekte, bulgular arasındaki ilişkiyi doğrulayabilmekte ve böylece tek bir araştırma kapsamında ortaya çıkabilecek olası önyargıların etkisini azaltabilmektedir (Bowen, 2009). Nitel araştırma yaklaşımlarında doğrudan gözlem ve görüşme mümkün olmadığında ya da araştırmanın geçerliliği artırılmaya çalışıldığında görüşme ve gözlem yöntemlerinin yanı sıra, üzerinde durulan araştırma problemiyle ilişkili yazılı ve görsel materyal ve malzemeler de araştırmalara dâhil edilebilmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında, doküman analizi veya incelemesi tek başına bir araştırma yöntemi olabildiği gibi, diğer nitel yöntemlerin kullanıldığı durumlarda ek bilgi kaynağı olarak da işlev görebilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2013). Doküman analizi ile birlikte ek veri sağlanmasının yanı sıra, olayla ilgili ek bir bakış açısı da sağlanabilmekte, tek bir veri toplama yönteminin getirebileceği olası yanlılık telafi edilebilmekte ve tüm bunlar da çalışmanın güvenirliliğini arttırma potansiyeli taşımaktadır (Bowen, 2009).

3. BULGULAR

3.1. RAFADAN TAYFA ÇİZGİ FİLMİ İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR VE BULGULAR

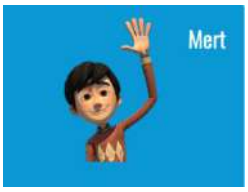
3.2. Rafadan Tayfa"yı Anlamak

Çizgi film karakterlerinin özellikleri bağlamında neleri aşılamayı amaçladığına dair aşağıdaki açıklamalar bu anlamda değerli olacaktır.

Fotoğraf 1: Rafadan Tayfa Toplu Fotoğraf

Mert, cesareti, maceracı ruhu ve keşfetme sevgisiyle tanınır. Her zaman yeni şeyler denemeye heveslidir ve genellikle cüretkâr çabalarda başı çeker. Mert'in cesareti ve korkusuzluğu, arkadaşlarını rahat alanlarından çıkıp heyecan verici zorluklara göğüs germeye teşvik ediyor.

Fotoğraf 2: Mert

Akın atletik ve rekabetçi bir karakterdir. Sporda çok başarılıdır ve genellikle çeşitli fiziksel aktivitelere katılırken görülür. Akın'ın rekabetçi yapısı, onu her zaman mükemmellik için çabalamaya iter ve grup içinde sağlıklı rekabeti teşvik eder.

Fotoğraf 3: Akın

Hayri zeki, araştırmacı ve bilimsel düşünceye sahip bir karakter olarak tasvir edilmiştir. Buluşlardan, deneylerden ve mantıksal düşünme yoluyla problem çözmeden etkilenir. Hayri'nin zekâsı ve problem çözme yeteneği, ekibin yenilikçi çözümler bulmasına katkıda bulunuyor.

Fotoğraf 4: Hayri

Kamil, sakin ve dengeli tavrıyla karakterizedir. Sık sık arkadaşlarına akıllıca tavsiyeler veren, düşünceli ve düşünceli bir karakterdir. Kamil'in soğukkanlılığı ve sabrı, onu grup içinde güvenilir bir sırdaş ve barışçı yapar.

Fotoğraf 5: Kamil

Sevim neşeli ve sevecen bir karakterdir. Sıcak kalbi, empatisi ve insanları bir araya getirme yeteneği ile tanınır. Sevim'in anaç doğası, grup içinde güçlü bağlar oluşmasını sağlar ve genellikle arkadaşları için duygusal destek görevi görür.

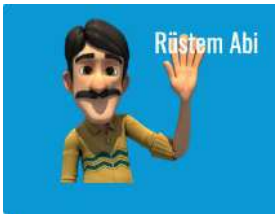
Fotoğraf 6: Sevim

Hale, yaratıcı ve sanatsal bir karakter olarak tasvir edilmiştir. Kendini resim, çizim ve diğer sanatsal ifade biçimleriyle ifade eder. Hale'in hayal gücü ve yaratıcılığı, grubun çabalarına bir güzellik ve ilham dokunuşu katıyor.

Fotoğraf 7: Hale

Rüstem Abi bilge ve bilgili bir karakterdir. Sık sık değerli hayat dersleri verir ve grupla tarihi veya kültürel anlayışları paylaşır. Rüstem Abi'nin bilgeliği ve rehberliği, karakterlerin zorlukların üstesinden gelmesine ve dünya anlayışlarını genişletmesine yardımcı olur.

Fotoğraf 8: Rüstem Abi

Basri Amca neşeli ve esprili bir karakterdir. Komik şakaları ve maskaralıklarıyla gruba kahkaha ve neşe getiriyor. Basri Amca'nın komedi varlığı, maceralarına bir neşe ve eğlence duygusu katar.

Fotoğraf 9: Basri Amca

Bu karakterler, "Rafadan Tayfa" serisine her biri benzersiz güçlerini, kişiliklerini ve bakış açılarını katan çeşitli ve dinamik bir grup oluşturur. Etkileşimleri ve paylaşılan deneyimleri değerli hayat dersleri verir, ekip çalışmasını teşvik eder ve arkadaşlığın ve kişisel gelişimin önemini vurgular.

Rafadan Tayfa çizgi filmindeki yardımseverlik, dostluk, sorumluluk, sabır, sevgi, saygı, öz denetim, vatan sevgisi ve adalet gibi değerler ele alınacaktır. Aşağıdaki tablo 2'de bu değerler, geçme sıklığı ve hangi bölümde geçtiği gösterilmiştir. Daha sonra da bölümlerin açıklamasını görmek mümkündür.

Tablo 2: Araştırmada Kullanılan Değerler, Geçme Sıklığı ve Bölüm Tablosu

Değerler	Geçme Sıklığı	Değerlerin İşlendiği Bölümler
Yardımseverlik	7	2, 4, 26, 38, 51, 75, 102,
Dostluk	3	4, 26, 46
Sorumluluk	7	2, 4, 26, 31, 46, 51, 75
Sabır	3	4, 26, 51
Sevgi	3	4, 26, 75
Saygı	4	4, 38, 46, 75
Öz Denetim	1	63,
Vatan Sevgisi	3	3 Özel Bölüm
Adalet	2	31, 38

Değerler ile ilgili olarak Rafadan Tayfa çizgi filminde işlenen konuları aşağıdaki şekilde ele almak mümkündür.

Yardımseverlik

İkinci bölümde Sevim ile Hale birlik olup, "Yaşlılara Yardım Haftası" ında mahalle sakini Basri Amca'ya bahçe işlerinde yardım etmişlerdir.

Dördüncü bölümde Rafadan Tayfa'nın yaşadığı mahallede bakkal işleten Kamil ve ailesi, işlerin kötü gitmesi sebebiyle zor duruma düşmüş ve memleketine taşınmayı düşünmüşlerdi. Bu durum karşısında Rafadan Tayfa birlik olup bakkal Kamil'in durumunu düzeltmek için gayret göstermişlerdir. Bakkalı çalışır hale getirmek için Hale ve Sevim'in yemek yapıp satmaları, Mert ve Hayri'nin Kamil servise çıkınca bakkalla ilgilenmeleri, Mert ve Hayri'nin siparişleri dağıtması, Mahallelinin Nuri Bakkal için seferber olup veresiyeleri ödemesi ve Tayfanın iş bölümü yaparak sabah erkenden işe koyulmaları gibi faaliyetlerde bulunarak destek olmuşlardır. Umutlar tükenecekken Rafadan Tayfa'ya güzel haber gelir Kamil ile ailesi taşınma durumundan kurtulurlar.

Yirmi altıncı bölümse Mert, Akın, Hale ve Sevim, Kamil ve Hayri'den habersiz bir şekilde onları barıştırmak için çaba sarf etmişlerdir.

Otuz sekizinci bölümde Rafadan Tayfa futbol takımı kurulabilmesi adına ortaya koydukları işbirliği çalışmaları yapılmıştır. Fatma nine salça yapmaya koyulduğunda, Rüstem abinin öncülük ederek işlerin kolaylaştırılmasını sağlamıştır.

Elli birinci bölümde Rafadan Tayfa'nın mahallenin salça yapımına dâhil olup yardım etmiş ve ayrıca yapılan salçaları ev ev dolaşarak dağıtmışlardır.

Hayri'nin Basri amcanın evindeki vazoyu kırması sonucu, Rafadan Tayfa'nın birlik olup vazoyu tamir etmeye çalışmıştır. Son olarak ise Yüz ikinci bölümde Rafadan Tayfa'nın Basri amcaya su götürmesi yardımseverlik başlığı altında belirtilebilecek örneklerdir.

Dostluk

Dördüncü bölümde Kamillerin bakkallarının kapanma ile karşı karşıya kalması ve memleketlerine dönme ihtimallerinin oluşması sonucu sonrasında Hayri'nin arkadaşına sarılarak ağlaması dostluk örneği olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca Mert ve Hayri'nin Kamil servise çıkınca bakkalla ilgilenmiş olmaları ve mahallelinin Nuri Bakkal için seferber olup veresiye borçlarını ödemesi dostluğa dair örnekler olmuştur.

Yirmi altıncı bölümde Mert ve Hayri oyun oynarken küsmüş, sonrasında karşılaşınca dayanamayarak sımsıkı sarılıp, duygulanıp ağlamışlardır.

Kırk altıncı bölümde ise Mert ve Kamil çok önemli bir konu olan sır saklamanın örneğini göstermiş ve Hayri'nin sırrını saklamışlardır.

Sorumluluk

İkinci bölümde Mert, Hayri, Kamil ve Akın'ın Rüstem abinin verdiği görevleri yapmaları sorumluluk bilinci anlamında önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Dördüncü bölümde Bakkalın satışlarını artırmak için Hale ve Sevim'in yemek yapmaları ve bu yemekleri satmaları sonucunda gelir sağlamaları, Kamil'in siparişleri götürmek için bakkaldan ayrılması gerektiğinde Mert ve Hayri'nin bakkalda kalıp işlerle ilgilenmeleri, her şeye rağmen Kamil'in siparişleri dağıtması ve mahallelinin Nuri Bakkal için seferber olup bakkala olan veresiye borçları ödemiş olması sorumluluğa dair güzel örnekler olmuştur.

Yirmi altıncı bölümde Kamil ve Hayri'nin küstüğünü bilen ancak kısa süre barıştıklarında habersiz bir şekilde onların küslüğünü sonlandırmak için Mert, Akın, Hale ve Sevim onları barıştırmak için kendi aralarında çözüm yolları aramış ve bunun için çabalamışlardır.

Otuz birinci bölümde Trafik Haftası vesilesiyle Hayri trafik sorumlusu seçilmiştir. Hayri kendisine verilen bu görevi sorumluluk bilinci içerisinde yerinde getirmiştir.

Kırk altıncı bölümdeki Kamil'in, Hayri'nin sırrını kimseye söylemeyeceğine dair söz vermesi ve bu sözünü tutmuş olması da sorumluluk kapsamında olmuştur.

Elli birinci bölümde sorumluluk bilinciyle Tayfa, salça yapımı süresince oyun alanından feragat etmiş ve ayrıca sırayla salçaların başında beklemişlerdir.

Yetmiş beşinci bölümde Tayfanın birlikte basketbol oynamış ve Basri amcada onlara hissettirmeden tayfaya göz kulak olmuştur.

Son olarak yüz ikinci bölümde Kamil ve Hayri'nin bitki dikmiş ve bitkilerin susuz kalmamaları için de suyolu yapmaya çalışmışlardır.

Sabır

Dördüncü bölümdeki Mert ve Hayri'nin siparişlerin hepsini usanmadan dağıtmış olmaları, yirmi altıncı bölümdeki Akın'ın sırrı öğrenmek için usanmadan araştırması ve elli birinci bölümde sırayla salçaların başında beklemeleri sabır ile ilgili güzel örneklerdir.

Sevgi

Dördüncü bölümde Kamillerin bakkallarının kapanma noktasına gelmesi, borcun ödenememesi halinde bakkalı satıp memleketlerine dönme ihtimallerinin konuşulması sonrasında birbirlerine olan sevgilerinin yoğun olması dolayısıyla Hayri arkadaşına sımsıkı sarılarak ağlamıştır. Buna benzer bir diğer örnek ise oyun oynarken Mert ve Hayri'nin küsüşmeleri ve sonrasında karşılaşıp dayanamayıp birbirlerine sarılmaları ve ağlamaları olmuştur.

Yetmiş beşinci bölümde Hayri, Basri amcanın evindeki vazoyu kırmış ve Tayfa vazoyu tamir etmiştir. Daha sonra Tayfa Basri amcaya olayı anlatıp, onardıkları yeni vazoyu vermiştir. Basri amca da tayfanın üzülmemesi için vazonun çok güzel olduğunu söyleyerek almıştır.

Yüz ikinci bölümde Basri amca içtiği suyun bir kısmıyla sevgiyle beslediği bitkilerini sulamıştır. Ayrıca bu bölümde Tayfa, oyun alanında bulunan karınca yuvalarına zarar vermemek ve basmamak için dikkatli olmuşlardır.

Saygı

İkinci bölümde Sevim ile Hale, "Yaşlılara Yardım Haftası" kapsamında mahallenin sakini olan Basri Amca'ya bahçe işlerinde yardım ederler. Uzaktan onları izleyen Tayfa, Sevim ile Hale'nin, dolayısıyla da tüm kadınların işlerini küçümserler. Bunu gören Rüstem Abi, Tayfa'ya minik bir ders vermek ister. Bu sayede Tayfa, kızların işlerinin ne kadar önemli olduğunu anmış ve saygı duymanın önemini öğrenmişlerdir.

Otuz sekizinci bölümde masa tenisi ve futbol oynama konusunda oylama yapmışlar, oylamanın eşit çıkması üzerine masa tenisi oynamak isteyenlere sahanın bırakılması saygıya güzel bir örnek olmuştur.

Kırk altıncı bölümde Kamil'in Hayri'nin sırrını kimseye söylemeyeceğine söz vermiş ve sözünü tutmuştur.

Yetmiş beşinci bölümde Basri amcanın albümü getirmesi için Hayri'yi ve Kamil'i evine göndermesi, Hayri ve Kamil'in' söz dinleyip albümü almaya eve gitmiş olmaları saygıya dair örnekler olmuştur.

Öz Denetim

Atmış üçüncü bölümde Hayri şeker yememek için kendini sınırlandırmış ve bunun üstesinden öz denetimi sayesinde gelmiştir.

Vatan Sevgisi

Çanakkale Zaferi özel bölümünde "Seyit Onbaşı'ya" vurgu yapılmış, Hayri ve Kamil'in "1000 Yıl Geçse Unutmayacağız" başlıklı poster hazırlaması vatan sevgisine dair hoş bir çalışma olmuştur.

Yine "Bayrağımız Göklerdedir" özel bölümünde havadan düşen bayrağı tayfa üyelerinin yere düşürmeden tutması "Bayrağımız Göklerdedir" şeklinde vurgu yapmaları, bayrak hassasiyeti bağlamında güzel bir vatan sevgisi örneği teşkil etmiştir.

"Malazgirt Zaferi" adlı özel bölümünde ise "cennet vatan" şeklinde Anadolu topraklarına vurgu yapılmış, yaşadığımız vatanın ne kadar güzel ve sevilesi bir yer olduğuna vurgu yapılmıştır.

Adalet

Otuz birinci bölümde Hayri arkadaşları arasında ayrım yapmamış ve kurallara uymayan herkese trafik cezası vermiş olması adaletli davranışa önemli bir örnek teşkil etmiştir. Yine bu bölümde trafik kurallarına uyan arkadaşlarının hepsine Hayri 'nin teşekkür belgesi vermesi de benzer şekilde davranmaya örnektir.

Otuz sekizinci bölümde oyun sahasında masa tenisi veya futbol oynama konusunda oylama yapmış olmaları ve kararın tercihlerin çokluğuna göre belirlenmek istenmesi adil davranmaya güzel bir örnek olmuştur.

Aşağıdaki Tablo 3'te yukarıda açıklanan değerlerin yüzde olarak ne kadar yer aldığına dair oranları görmek mümkündür.

Tablo 3: Araştırmada Kullanılan Değerlerin Oranları

Değerler	Geçme Sıklığı	% Oran
Yardımseverlik	7	%23,10
Sorumluluk	7	%23,10
Saygı	4	%13,20
Dostluk	3	%9,90
Sabır	3	%9,90
Sevgi	3	%9,90
Vatan Sevgisi	3	%9,90
Adalet	2	%6,60
Öz Denetim	1	%3,30
	Toplam	**%100**

Yukarıdaki tablo 3'de görüldüğü üzere ilgili bölümler içerisinde yardımseverlik ve sorumluluk değerlerinin geçme oranları % 23,10 ile en sık geçen iki değer olmuştur. Bu iki değerin hemen arkasından oran olarak en fazla orana sahip % 13,20 ile saygı gelmektedir. % 9,90 oranı ile dostluk, sabır, sevgi ve vatan sevgisi değerleri işlenmiştir. Ayrıca belirtmek gerekirse bu % 9,90 orana sahip vatan sevgisi değeri, diğerlerinden farklı olarak üç ayrı özel bölümde işlenerek bölüm boyunca bu değer daha fazla ve etkili bir biçimde verilmiştir denebilir. Bu değerleri % 6,60 ile adalet ve % 3,30 ile öz sorumluluk değerleri takip etmiştir.

İlgili bölümlerdeki, değerlerin geçme sıklıklarını aşağıda oranları balon şeklinde verilmiş halini grafik biçiminde görmekte de mümkündür.

Grafik 1: Araştırmada Kullanılan Değerlerin Oransal Görünümleri

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1. Rafadan Tayfa"yı Değerler Bağlamında Değerlendirmek

"Rafadan Tayfa", bir takım değerler etrafında oluşturulmuş olan bir Türk animasyon dizisidir. Çizgi film, mahallelerini keşfeden ve çeşitli zorluklarla birlikte mücadele eden farklı geçmişlere sahip bir grup çocuğun maceraları etrafında dönmektedir. Dizi, kültürel çeşitliliği, dostluğu ve problem çözmeyi kucaklayarak genç izleyiciler arasında popüler bir seçim haline getirmektedir.

Toplumsal normların ve geleneklerin yansıması boyutuyla "Rafadan Tayfa" gibi karikatürler genellikle bir kültürün derinlerine işlemiş toplumsal normları, gelenekleri ve değerleri yansıtır. Belirli bir toplumda yaygın olan yaşam tarzına, aile dinamiklerine, sosyal yapılara ve ahlaki kodlara bir bakış sağlamaktadır. Kültürel bilginin aktarımında Rafadan Tayfa, inançları, folkloru, gelenekleri ve gelenekleri bir nesilden diğerine aktaran kültürel bilgi deposu görevi görür. Karakterlerin eylemleri, diyalogları ve etkileşimleri aracılığıyla "Rafadan Tayfa" izleyicisine kültürel bilgi ve uygulamaları aktararak kültürel mirasın korunmasına katkıda bulunmaktadır. Kimlik oluşumunun şekillendirilmesi yönüyle kültürel değerler, bireysel ve kolektif kimliklerin şekillenmesinde hayati bir rol oynamaktadır. Çizgi filmlerin birincil

tüketicileri olan çocuklar, tükettikleri medyada sunulan değer ve normları içselleştirirler. "Rafadan Tayfa" saygı, takım çalışması, hoşgörü ve empati gibi olumlu değerleri aşılayarak çocukların kültürel kimliğinin oluşumunu etkileyebilir. Çeşitlilik içinde birlik bakış açısında "Rafadan Tayfa", çeşitli kültürel geçmişlere sahip karakterleri ön plana çıkararak çeşitliliği kutluyor. Çizgi film bireyler arasında kabul ve karşılıklı saygıyı teşvik ederek, farklılıklara rağmen birlik ve işbirliğinin önemini vurgulamaktadır. Arkadaşlık ve ekip çalışması ile iliği olarak çizgi dizinin merkezinde, karakterler arasındaki güçlü dostluk bağı yer alır. "Rafadan Tayfa", ekip çalışması, problem çözme becerileri ve birbirlerine verdikleri destekle, işbirliğinin değerini ve birlikte çalışmanın olumlu sonuçlara yol açabileceği fikrini vurgulamaktadır. Ahlaki ve etik değerler bağlamında Rafadan Tayfa, genç izleyicilerine değerli dersler vererek sık sık ahlaki ikilemlere ve etik seçimlere değinmektedir. Dürüstlük, adalet, sorumluluk ve şefkat gibi konuları ele alarak çocukları kendi hayatlarında erdemli kararlar almaya teşvik etmektedir. Aile ve toplum değerleri açısından "Rafadan Tayfa", bireylerin yaşamlarını şekillendirmede aile ve toplumun önemini anlatmaktadır. Güçlü aile bağlarının, yaşlıların desteğinin ve birbirine sıkı sıkıya bağlı bir topluluğun besleyici ortamının önemine vurguda bulunmaktadır. Ayrıca çevre bilincine, ekolojik konulara ve doğayı korumanın önemine ilişkin farkındalığı teşvik eden çevresel temaları birleştirir. "Rafadan Tayfa", geri dönüşüm, kaynakları koruma, hayvan ve bitkilere saygı gibi çevreye karşı sorumlu davranışları teşvik eder. Sosyalleşme ve kültürel öğrenme noktasında "Rafadan Tayfa", çocukların kültürel değerlere ilişkin anlayışlarını ve toplumsal beklentileri şekillendirerek etkili bir sosyalleşme aracı olarak hizmet eder. Çocukların kendi kültürlerini öğrenmeleri ve farklı kültürleri takdir etmeleri için kültürel empati ve anlayışı teşvik eden bir platform sağlamaktadır.

5. KAYNAKÇA

Milli Eğitim Temel Kanunu. (1973, 06 24). 05 13, 2023 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.1739.pdf adresinden alındı

Akıncı, A. (2013). Okul Öncesi Döneme Yönelik Hazırlanan Çizgi Filmlerde Değerlerin Sunumu: TRT Çocuk Kanalı Örneği. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Atabey, D. (2014). Okul öncesi sosyal değerler kazanımı ölçeğinin geliştirilmesi ve sosyal değerler eğitimi programının anasınıfına devam eden çocukların sosyal değerler kazanımına etkisinin incelenmesi. Ankara: Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Ay, H., & Yangil, M. K. (2021). Kral Şakir Çizgi Filminin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14*(2), 45-60.

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal, 9*(2), 27-40.

Cesur, S., & Paker, O. (2007). Televizyon ve Çocuk: Çocukların TV Programlarına İlişkin Tercihleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(19), Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 19(19).

Çetin, İ. (2018). Yurt Dışındaki Türk Çocuklarına Türkçe Öğretiminde Çizgi Filmler Yoluyla Değerler Aktarımı (Keloğlan Masalları Örneği). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri.

Eşitti, Ş. (2016). Çizgi Filmlerde Küresel ve Yerel Kültürün İnşası: Caillou ve Pepee Örneği. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 32*(32), 125-144.

İman, E. D. (2014). Değerler eğitimi programının 5-6 yaş çocukların sosyal gelişimine etkisi: Sosyal beceri, psiko-sosyal gelişim ve sosyal problem çözme becerisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 14*(1), 249 - 268.

İnan, T. (2016). Çocuk Medyasında Evrensel ve Yerel Değerlerin Aktarımı: TRT Çocuk Kanalı Örneği. *The Journal of Academic Social Science, 25*, 200-212.

Karacoşkun, M. D. (2002). Bireysel ve toplumsal çözülmede televizyon faktörü üzerine düşünceler. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 6*(1), 227-233.

Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Kılcı, Ş. E. (2009). Tüketim Toplumunun Bir Formu Olarak Çizgi Filmlerde Çocukluk ve Toplumsal Cinsiyet Temsilleri: Barbie, Bratz ve Winx Club. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Özdaş, F. (2013). Ortaokullarda Değerler Eğitimi ve İstenmeyen Öğrenci Davranışlarına İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi EBE.

Postman, N. (1994). *Televizyon: Öldüren Eğlence.* (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Russell, W. &. (2006). The Evolution Of Man And His Tools: A Simulation From The MACOS Project. *The Journal for the Liberal Arts and Sciences, 10*(3), 17-21.

Sadioğlu, Ö. T. (2018). Değerlerin Öğretiminde Çizgi Filmler: 'Rafadan Tayfa Örneği'. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 19*(3), 240-251.

Sapasağlam, Ö. (2015). Anasınıfına devam eden çocuklara uygulanan sosyal değerler eğitimi programının sosyal beceri kazanımına etkisinin incelenmesi. Ankara: Yayımlanmamış doktora tezi Gazi Üniversitesi.

Seyidoğlu, H. (2016). *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı.* İstanbul: Güzem Can Yayınları.

Şencan, H. (2005). *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Geçerlilik ve Güvenirlik.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Şentürk, Ş., & Keskin, A. (2019). Rafadan Tayfa Çizgi Filminin Milli ve Evrensel Değerler Açısından Değerlendirilmesi . *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 143-157.

Şirin, M. (1999). *Televizyon, Çocuk ve Aile.* İstanbul: İz Yayıncılık.

Tekin, Z. (2022). Kültür Aktarımında Çizgi Filmlerin Önemi: 'Kral Şakir' Çizgi Filmindeki Evrensel ve Milli Değerler. *Veche*, 1-14.

Türkmen, N. (2013). Çizgi Filmlerin Kültür Aktarımındaki Rolü ve Pepee. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 36*(2), 139-058.

Yağlı, A. (2013). Çocuğun Eğitiminde ve Sosyal Gelişiminde Çizgi Filmlerin Rolü: Caillou ve Pepee Örneği. *Electronic Turkish Studies, 8*(10), 707-719.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemler.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, G. (2021). Hayat Bilgisi Dersi Temel Yaşam Becerileri ve Kazanımlarının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 52*, 168-184.

OKUL YÖNETİCİLERİNİN LİDERLİK ÖZELLİKLERİ İLE ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİ: UZAKTAN EĞİTİM SÜRECİ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Kaan TÜRKCAN[1]

[1] Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, kaanturkcan98@gmail.com - 0009-0000-8557-8263

ÖZET

İnsan faktörü, örgütlerin başarıya ulaşmaları için belirleyici temel unsur olarak kabul edilmektedir. Çünkü ancak çalışanların yüksek performans göstermeleriyle örgütsel amaçlara ulaşmak mümkün hale gelmektedir. Bu doğrultuda çalışanların yüksek örgütsel bağlılığa sahip olmaları, örgütsel başarı için kritik önem arz etmektedir. Örgütsel bağlılığın sağlanmasında ise yöneticinin sergilediği liderlik özellikleri önemli rol oynamaktadır. Bu durum öğretmenlerin örgütsel bağlılığı açısından ele alındığında ise, sadece bulunduğu okulun başarısını etkilemekle kalmamaktadır. Bununla birlikte öğrencilerin başarısını da etkilemektedir. Bu sebeple öğretmenlerin örgütsel bağlılığını etkileyen etmenlerin belirlenmesi büyük öneme sahiptir. Covid-19 pandemisiyle birlikte ise okul yöneticileri, öğretmenler ve öğrenciler için yeni bir eğitim modeli olan uzak eğitim süreci başlamıştır. Uzaktan eğitim sürecinde sistemde önemli değişiklikler olmuş, hem okul yöneticilerinin hem de öğretmenlerin sorumlulukları ve görevleri artmıştır. Özellikle bu yeni eğitim sistemine beklenmedik bir şekilde geçilmiş olması, tüm taraflar için çeşitli zorlukları da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla bu süreçte öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarını etkileyen liderlik özelliklerinden bazıları daha fazla öne çıkmıştır. Bu çalışmada ilgili literatür incelenmiş ve öğretmenlerin örgütsel bağlılığını etkileyen liderlik özellikleri uzaktan eğitim süreci açısından değerlendirilmiştir. Yüzyüze etkileşimin bulunmadığı uzaktan eğitim sürecinde okul yöneticilerinin, öğretmenler ile güçlü iletişim kurması, karar alırken öğretmenlerin aktif katılımını desteklemesi, sorunlara karşı duyarlı olması, teknolojik açıdan yeterli bilgiye sahip olması, değişimlere hızlı bir şekilde uyum sağlayabilmesi ve öğretmenlere bu açıdan rehberlik etmesi önemli liderlik özellikleri olarak öne çıkmaktadır. Bu liderlik özellikleri uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin desteklendiklerini hissetmelerini ve sorunlarla tek başına başa çıkmak zorunda olmadıklarını düşünmelerini sağlamaktadır. Dolayısıyla uzaktan eğitim sürecinde öne çıkan bu liderlik özelliklerinin öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarının artmasına katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Örgütsel Bağlılık, Uzak Eğitim.

1. GİRİŞ

İnsanlar tarih boyunca gelişmeye ve değişmeye gayret etmiş, kendine ve çevresine ilişkin bu gayret doğrultusunda hareket etmiştir. İnsanlar gelişmek ve üretmek için aynı hedef doğrultusunda bir araya gelmişler, çalışmışlar ve böylece örgütleşmişlerdir. Bu çalışmaların daha etkili bir şekilde gerçeklemesi yöneticilik kavramının ortaya çıkışını sağlamıştır. Bu örgütlerin yöneticiye sahip olmasıyla beraber örgütün gayeleri doğrultusunda elde bulunan insan gücü, maddi güç, zaman ve diğer unsurları efektif bir şekilde kullanılmış, örgüt içi çalışmalar koordine edilmiş ve böylece sahip olunan insan gücü, maddi güç, zaman ve diğer unsurlardan azami fayda sağlanarak örgütün gayelerine ulaşması sağlanmıştır. (Hitt vd. 1989).

Bu gelişim ve değişim sürecinde en önemli rol ise hiç kuşkusuz ki eğitimdir. İnsanların üretme, geliştirme, yenileme ve yenilenme arzusu eğitimi de etkilemiş ve eğitimin de kurumsallaşmasına yol açmıştır. Bu kurumsallaşma sonucunda okullar oluşmuştur. (Erzen, 2021). Diğer örgütlere bakıldığında örgüt yöneticisinin amaçları, düşünceleri, yeterliliği, çalışmaları ve uyguladığı politikalar kendi örgütünü etkilerken; okulu bir örgüt olarak ele aldığımızda okul yöneticisinin amaçları, düşünceleri, yeterliliği, çalışmaları ve uyguladığı politikalar tüm toplumu etkilemekte, yön vermektedir. Tüm bunlar dikkate alındığında ise okul ve okul yöneticiliği kavramlarının insanoğlu için oldukça mühim olduğu ortaya çıkmaktadır.

Okul yöneticilerinin bu sorumluluğu onlarda bazı özelliklerin var olması gerekliliğini de doğurmuştur. Taymaz (2019) okul yöneticisinin başarılı bir şekilde okulu koordine edebilmesi için okul yönetimi hakkındaki bilgi birikiminin yeterli düzeyde olması gerektiğini ve hakkaniyetli kararlar vermesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Okul yöneticisinin eğitim yönetimi alanında eğitimli olması, bilimsel yetkinliğe sahip olmasının yönetim sürecinde karşısına çıkacak problemleri yaşayarak çözmek yerine bilimsel veriler ışığında aşmaya çalışmasının daha verimli olacağını belirtmiştir. Okul yönetiminde tecrübenin de ehemmiyetine dikkat çekmekle birlikte bilimsel eğitim ile birleşen tecrübenin daha etkili ve başarılı olacağının altını çizmiştir. Bunun yanı sıra liderlik özelliği her tür örgütte olduğu gibi okullar yöneticilerinde de bulunması gereken bir özelliktir. Liderlik, örgüt içindeki üyeleri etkileme, motive etme ve örgütün etkinliğine ve başarısına katkıda bulunmalarına olanak sağlama yeteneğini ifade etmektedir (Anand ve UdayaSuriyan, 2010). Nitekim yönetim işi sadece işlerin yürütülmesinden ibaret değildir ve yönetimdeki liderin özellikleri örgüt içindeki iletişimi, ilişkileri, işlerin yapılış şeklini ve örgüt üyelerinin örgüte karşı tavır ve davranışlarını belirleyici durumdadır (Uludağ ve Tepe, 2018). Bu doğrultuda, okul yöneticilerinin liderlik tiplerinin okulun hedeflenen çıktıları ile öğretmenlerin bu hedeflere ilişkin tavır ve çabasını etkileyen kilit role sahip bir etmen olduğu söylenebilir.

Okulların bir diğer ana unsurlarından olan öğretmenler hazırlanan müfredat ve programlar kapsamında öğrencilere hedef kazanımları aşılamak ve bu kazanımları biliş ve davranış boyutlarında özümsemelerine katkı sağlamakla görevli kişilerdir. Bunun yanı sıra öğrencilerin ruhsal, ilişkisel beceri ve duygusal yönde ki gelişmelerinde de öğretmenlerin rolü oldukça fazladır. Bu sebeple bir örgüt olarak okulların hedefleri doğrultusunda başarılı olmaları için, öğretmenlerin bu hedefleri benimseyerek bulundukları okula karşı bağlılık göstermeleri büyük

önem arz etmektedir (Dağlı ve Gençdal, 2018). Örgütsel bağlılık, çalışanların örgüte karşı hissettikleri bağın ve özdeşleşmenin gücünü ifade etmektedir (Steers, 1977). Allen ve Meyer (1990) ise örgütsel bağlılığı çalışanı örgüte bağlayan psikolojik bir durum olarak tanımlamıştır. Örgütsel bağlılıkla ilgili pek çok tanım olmakla birlikte, tüm tanımların ortak noktası olarak kabul edilen üç temel bileşen mevcuttur: (1) örgütsel hedefleri kabullenmek ve bu hedeflere duyulan inanç, (2) örgüt hedefleri doğrultusunda çaba sarf etme konusunda hevesli olmak, (3) örgüt üyeliğini sürdürmeye istekli olmak (Mowday vd., 1979). Literatürde yaygın olarak kabul edilen ve kullanılan sınıflandırmaya göre örgütsel bağlılık üç boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılıktır. Duygusal bağlılık, işe devam etme arzusuyla, devam bağlılığı işe devam etme ihtiyacıyla ve normatif bağlılık ise işe devam etme zorunluluğuyla ilgilidir (Meyer ve Allen, 1991).

Örgütler hedeflerine ulaşmak için bağlılığı yüksek çalışanlara ihtiyaç duymaktadır (Keskes, 2014). Okullar aynı anda hem örgütsel hem eğitimsel hem de yönetsel hedeflere sahip olmakla birlikte, bu hedeflere ulaşabilmek için ihtiyaç duyulan en önemli faktör bağlılığı yüksek öğretmenlerdir (Aydin vd., 2013). Çalışanların bağlılığı ise yöneticilerinin liderlik stillerini yansıtmaktadır (Keskes, 2014). Okul yöneticisi destekleyici ve teşvik edici bir ortam oluşturduğunda öğretmenler işine ve okula karşı daha bağlı hissedip daha fazla gayret gösterirken, yetersiz liderlik özelliğine sahip olan ve idari desteği kısıtlı olan okul yöneticileri ise öğretmenlerin çalıştıkları okuldan ayrılma isteğini artırabilir ve hatta meslekten soğutabilir (Lai vd., 2014). Dolayısıyla öğretmenlerin örgütsel bağlılık davranışları, okul yöneticilerinin liderlik stillerine göre şekillenmektedir. Özellikle uzaktan eğitim sürecinde yüzyüze iletişimin olmaması, çeşitli belirsizliklerin ve sorunların söz konusu olması sebebiyle liderlik özellikleri daha da önemli hale gelmiştir. Bu çalışmanın amacı, okul yöneticilerinin liderlik özelliklerinin öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları ile ilişkisini uzak eğitim süreci bağlamında derinlemesine incelemektir.

2. LİDERLİK

Liderlik, bir hedefe ulaşabilmek amacıyla diğer kişileri etkileyebilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Özcan vd., 2012). Nagendra ve Farooqui (2016) ise liderliği, liderin diğer kişileri bir hedef etrafında toplama ve bu hedef doğrultusunda yönlendirme davranışı olarak tanımlamışlardır. Lider hedeflere ulaşabilmek için diğerlerini etkileyen kişidir (Cemaloğlu ve Çoban, 2019). Çetin ve Beceren (2007) bir liderin sahip olması gereken özellikleri güvenilirlik, karizma, değişime adapte olabilme, özgüven, cesaret ve yenilikçilik olarak açıklamışlardır.

Liderliği ele alan araştırmalar 1930'lu yıllarda başlamıştır ve günümüzde de araştırmacılar tarafından yoğun ilgi gören bir kavramdır (Özcan vd., 2012). Çünkü insanların birlikte yaşadığı her ortamda liderlik vardır ve hem başarı hem de başarısızlıklar lidere yüklenmektedir (Cemaloğlu, 2007). Uzun süredir ilgi odağı olan bir kavram olduğundan, literatürde liderlik ile ilgili pek çok tanım vardır. Bu sebeple liderliğin ne olmadığını anlamak önemlidir. Liderlik, hiyerarşik düzendeki otoriteden farklıdır ve otorite sahibi kişiler bulunduğu örgütte lider olmayabilirler (Akçakoca ve Bilgin, 2016). Otorite sahibi kişiler, hedefler doğrultusunda görevlerin yerine getirilmesi ve kontrol edilmesinden sorumludur. Diğer örgüt üyeleri

hiyerarşik düzen sebebiyle otorite sahibi yöneticinin verdiği görevleri icra ederler. Lider ise çeşitli özellikleri ile örgüt üyelerini bir hedef için bir araya getirip gönüllü olarak çaba göstermelerini sağlar. Bu açıdan yöneticilik liderlikten daha kolaydır (Özgenel ve Aktaş, 2020).

Literatür incelendiğinde pek çok liderlik stili bulunduğu görülmektedir. Çünkü liderlik ile ilgili pek çok teori vardır ve bunlardan biri çok faktörlü liderlik teorisidir. Bu teoride liderlik stilleri dönüşümcü liderlik, sürdürümcü liderlik ve serbestlik tanıyan liderlik olarak açıklanmıştır (Bektaş vd., 2014). Dönüşümcü liderlik değişime yönlendiren ve öncülük eden liderlik stilidir (Çelik, 1998). Karizma, ilham verme, entelektüel uyarım ve bireysel ilgi unsurlarını içermektedir (Bolat ve Seymen, 2003). Dönüşümcü liderler örgütün yanı sıra örgüt üyelerinin düşünce yapıları ve tavırlarında da bir dönüşüm gerçekleştirmektedirler (Cemaloğlu ve Çoban, 2019). Ayrıca örgüt üyelerinin özgürlük, adalet ve eşitlik gibi değerler konusunda bilinçlenmelerini teşvik ederler (Çelik, 1998). Sürdürümcü liderlik ise geçmişe dayalıdır (Oğuz, 2011). Sürdürümcü liderler çeşitli pekiştireçler kullanarak örgüt üyelerinin çabalarını etkilemeye çalışır (Baloğlu vd., 2009). Örgüt içinde mevcut kurallar doğrultusunda bir yönetimin hüküm sürmesini sağlarlar. Bu sebeple örgüt üyelerini çeşitli ödüllerle motive ederek hedefe yöneltirler. Son olarak serbestlik tanıyan liderlik ise liderin işe karışmadığı liderlik stilidir (Baloğlu vd., 2009). Serbestlik tanıyan liderler adından da anlaşılacağı üzere örgüt üyelerini etkilemek için özel bir çaba harcamazlar ve onları kendi haline bırakırlar (Oğuz, 2011).

3. ÖRGÜTSEL BAĞLILIK

Örgüt, ortak bir hedefi ya da hedefleri olan en az iki kişiden oluşan gruplardır. Bu hedeflere ulaşmanın yolu ise örgüt üyelerinin hedefler doğrultusunda istekli olarak çalışmalarıdır ve üyelerin bağlılığı, onların istekliliğini ve çabasını artırmanın en önemli belirleyicisidir (Akan ve Yalçın, 2015). Çünkü örgüt üyelerinin örgüte olan bağlılığı görevlerini tam anlamıyla yerine getirmelerini sağlamanın yanı sıra örgüt amaçları için büyük bir isteklilikle verilen görevler haricinde dahi çalışmasını sağlamaktadır.

Örgütsel bağlılık, örgüt mensubu kişinin örgütün hedeflerini kendi hedefleri gibi benimseyerek bu doğrultuda aksiyon alması, örgüt için sadakatle çalışması ve örgütün başarısı için çaba sarf etmesidir (Akbaba ve Gözey, 2020). Örgütsel bağlılığı yüksek örgüt üyeleri örgütte kalmak konusunda isteklidirler, üretkendirler, sorumluluk sahibidirler ve verimli çalışırlar (Akan ve Yalçın, 2015). Örgütsel bağlılığı düşük örgüt üyeleri ise sorumluluğunda olan işleri yapmaktan öteye geçmezler ve örgüt amaçları için herhangi bir ek çaba harcama gereği duymazlar. Nitekim örgütsel bağlılık, örgüt üyesinin bulunduğu örgüte karşı hissettiği bağı ifade eder (Yıldız, 2013). Bu bağın kuvveti ise kişinin örgüte karşı tutumunu, davranışlarını ve çabasını belirler.

Örgütsel bağlılığın literatürde kabul gören üç boyutu duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılıktır (Meyer ve Allen, 1991). Duygusal bağlılık, kişinin duygusal olarak hiç bir mecburiyet hissetmeden örgütte kalmaya devam etme isteğidir (Yorulmaz ve Çelik, 2016). Bu durumda örgüt üyesi örgütle özdeşleşmiştir, örgüte karşı hisleri kuvvetlidir, örgütün amaçlarını kendi amaçları gibi benimsemiştir ve tamamen kendi tercihiyle örgütte bulunmak istemektedir. Devam bağlılığı ise, kişinin örgütten ayrılması durumunda oluşabilecek maliyet sebebiyle

örgütte kalmayı istemesine dayanmaktadır (Bal, 2014). Başka bir yerde iş bulamama ihtimali, yakın ilişkilerinin örgüt içindeki kişilerle olması ve örgütten ayrıldığında bu ilişkilerin zarar görme ihtimali gibi maliyetler kişiyi örgütte kalma konusunda istekli hale getirir. Yani bu durumda örgütte kalma haricindeki alternatiflerin daha iyi olmadığı düşüncesi kişiyi örgüte bağlar. Normatif bağlılıkta kişi örgüte karşı yükümlülük hisseder ve bağlılığının sebebi zorunluluktur (Yıldız, 2013). Bu yükümlülük, vefa gibi bir ahlaki değerle ilgili olabileceği gibi işten ayrıldığında örgüte karşı maddi bir borç altında kalma durumundan kaynaklı da olabilir.

4. UZAKTAN EĞİTİM SÜRECİNDE LİDERLİK VE ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞI

2019 yılının sonlarında başlayan Covid-19 salgınına ilişkin ilk vaka Türkiye'de 11 Mart 2020'de tespit edilmiştir. Kısa bir süre sonra ise tüm ülke genelinde uzaktan eğitime geçilmiştir. Uzaktan eğitim, mekan sınırı olmaksızın öğretmen ve öğrencilerin bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde bir araya gelmesiyle gerçekleştirilen bir eğitim modelidir (İpekli ve Titrek, 2022). Dolayısıyla uzaktan eğitim ile artık sanal sınıflarda eğitim gerçekleşmeye başlamıştır. Bu da öğretmenin hem öğrenci hem veli hem de okul yönetimi ile iletişimini daha da önemli hale getirmiştir (Kaymaz, 2021). Bay Dönertaş, Akkaya ve Erkılıç (2022) çalışmalarında ilkokul yönetici ve öğretmenleri uzaktan eğitime yönelik metaforik algılarını incelemiş ve hem yöneticilerin hem de öğretmenlerin çoğunlukla uzaktan eğitime yönelik olumsuz algısının bulunduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca araştırma bulgularında, yöneticilerin çoğunlukla bu süreci zorlayıcı olarak değerlendirdiğini, öğretmenlerin ise etkileşimsiz bulduğunu belirtmiştir.

Uzaktan eğitim sürecinden, öğretmenler çok fazla etkilenmiştir. Çünkü her ne kadar uzaktan eğitim çeşitli avantajlar sunsa da pek çok dezavantajı da vardır. Öğretmenlerin sorumlulukları artmıştır ve ayrıca uzaktan eğitimin birçok sınırlılığa sahip olduğunu düşünen öğretmen sayısı çok fazladır (Karagöl ve Demirdağ, 2023). Bu doğrultuda, öğretmenlerin yüksek motivasyonla çalışmaları için yüksek bir bağlılığa sahip olmaları önem arz etmektedir. Bu noktada ise okul yöneticilerinin liderlik özellikleri kritik etkiye sahiptir. Nitekim liderlik tipleri ile örgütsel bağlılık ilişkisine yönelik literatürde pek çok çalışma mevcuttur. Ancak uzaktan eğitim sürecinde iletişim ve işleyiş değiştiğinden öne çıkan özellikler de farklı olabilir. Türkkan (2022) gerçekleştirdiği nitel araştırmada, uzaktan eğitimin örgütsel bağlılıkta pozitif etkilerinin bulunduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca, öğretmenlerin yönetimde aktif olmalarının, işleyişi kendilerinin yürütmelerinin onları memnun ettiğini belirtmiştir. Bu durum, okul yöneticilerinin uzaktan eğitim sürecinde öğretmenleri her türlü kararda ve tüm işleyişte desteklemelerinin önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca teknolojinin faydalarının farkında olarak bundan maksimum düzeyde fayda sağlamak üzere öncülük etme becerisine sahip okul yöneticilerinin, öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarını olumlu etkilediğine yönelik çalışmalar da mevcuttur (Diclehan vd., 2023). Bununla birlikte uzaktan eğitim sürecinde öğretmenler için okul yöneticilerinin açık ve anlaşılır bir şekilde iletişim kurmaları ve duyarlı davranmaları da önemli bir husustur (Pars ve Cemaloğlu, 2022).

Herhangi bir beklenmedik olay karşısında, örgüt liderlerine büyük görev düşmektedir. Çünkü liderler bu olayın mevcut işleyişi minimum seviyede etkilemesini mümkün kılmaya çalışırlar. Covid-19 pandemisiyle geçilen uzaktan eğitim süreci de eğitim kurumları için beklenmedik bir

durumdur ve okul yöneticilerine liderlikleriyle eğitimde kaliteyi devam ettirmeleri açısından önemli sorumluluk düşmektedir (Ünver ve Demirdağ, 2022). Nitekim uzaktan eğitim sürecinde hem öğretmen hem de öğrenci açısından yaşanan sorunların mevcut işleyişi ve kaliteyi bozmasına engel olmak okul yöneticilerinin görevidir (Yanbakar ve Aslan, 2022). Bu kapsamda, Büyükkarabacak ve Balyer (2023) uzaktan eğitim sürecinde okul yöneticilerinin bilgi ve iletişim teknolojileri hakkında yüksek bilgiye sahip olmalarının önemine dikkat çekmiş, muhtemel teknik sorunlar karşısında alternatif yöntemler konusunda çevik hareket etmeleri gerektiğini belirtmiştir. Bu doğrultuda, teknolojik liderlik kavramı öne çıkmaktadır. Çünkü teknolojiden azami düzeyde ve etkin bir biçimde faydalanılabilmesi için ilgili altyapının uygulamaya konması ve ilgili kişilerin tamamının faydalanmasının sağlanması ve bu süreçte rehberlik edilmesi gerekmektedir (Özmen, 2022). Diğer yandan, Aslan ve Doğan (2022) çalışmalarında okul müdürlerinin liderliklerine yönelik öğretmenlerin algılarını uzaktan eğitim süreci açısından incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, okul müdürlerinin hizmetkar liderlik davranışı sergilemeleri, birleştirici olmaları, takım ruhunu hissettirmeleri, hem teknolojik hem de mevzuat açısından yeterli bilgiye sahip olup bunu paylaşmaları ve belirsizliği yönetebilme becerisine sahip olmalarının önemini vurgulamışlardır. Kısacası, okul müdürlerine uzaktan eğitim sürecinde büyük sorumluluk düşmüş, hem öğretmenler hem de eğitim sürecinin kalitesi liderlik davranışlarından etkilenmiştir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Örgütlerin amaçlarına ulaşabilmesi ve gelişebilmesi, çalışanların yüksek motivasyonla amaçlar doğrultusunda hareket etmesine bağlıdır (Özdemir ve Gündüz, 2022). Bu da yüksek bir örgütsel bağlılık ile mümkündür. Bu durum öğretmenler özelinde ele alınırsa, örgütsel bağlılıkları okulun performansını yükseltmekle kalmamakta, öğrencilerin başarılarını da etkilemektedir (Uğur ve Orman, 2015). Dolayısıyla gelecek nesillerin başarılı ve iyi yetişmiş olması için öğretmenlerin yüksek bağlılıklarının olması kritik öneme sahiptir.

Literatür incelendiğinde, örgütsel bağlılığın sağlanmasında liderlerin önemli rolü olduğu kabul edilmiş bir gerçektir. Özellikle kriz durumlarında ve beklenmedik olaylar karşısında lidere büyük görevler düşmektedir. Liderin bu gibi durumlarda hem çalışanların motivasyonlarının düşmemesini sağlamaları hem de işleyişin olumsuz etkilenmesini önlemesi gerekmektedir. Uzaktan eğitim süreci de Covid-19 pandemisinden kaynaklı olarak beklenmedik bir durum olarak uygulamaya konmuş bir eğitim modelidir. Dolayısıyla bu durumda liderden beklenen tutum ve davranış şekillerinden bazıları daha fazla öne çıkmaktadır. Bu kapsamda bu çalışmada, uzaktan eğitim sürecinde okul yöneticilerinin liderlik özelliklerinin öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları üzerindeki etkisine yönelik literatür araştırması yapılmış ve genel bir değerlendirme sunulmuştur. Nitekim uzaktan eğitim her ne kadar Covid-19 sebebiyle uygulamaya konmuş olsa da gelecekte çeşitli sebeplerle geçilmesi muhtemel olması sebebiyle bu süreçten ne öğrenildiği ortaya konmalı ve hazırlıksız yakalanılmamalıdır.

Uzaktan eğitimde mekan kısıtı ortadan kalkmaktadır. Bu durum ulaşım süresi ya da maliyeti açısından bir avantaj olsa da, yüz yüze iletişim mümkün olmadığından bazı sorunlara yol açması da muhtemeldir. Bu sorunların olmaması için, uzaktan erişim sürecinde okul yöneticilerinin öğretmenlerle sürekli iletişim içerisinde bulunması, karar alırken ve işleyişte

aktif katılım göstermeleri konusunda öğretmenleri desteklemeleri önem arz etmektedir. Diğer yandan bu durum çeşitli belirsizlikleri de beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla öğretmenlerin ve ders süreçlerinin bu belirsizliklerden etkilenmemesi için okul yöneticileri her türlü yeni durumu öğretmenlere hemen bildirmeli, rehberlik etmeli ve hızlı bir şekilde yeniliklere uyum sağlamalıdır. Son olarak okul yöneticisinin bilgi ve iletişim teknolojileri konusunda bilgili olması da büyük önem arz etmektedir. Çünkü bu bilgi sayesinde okul yöneticileri, öğretmenlere rehberlik edebilir ve gerekli durumlarda sorumluluk alarak sorunları çözebilir. Tüm bunlar öğretmenlerin kendilerini güvende hissetmelerini sağladığı gibi, okul yöneticisinin kendisini tamamen desteklediğini düşünmesine yol açarak örgütsel bağlılığının artmasına katkı sunabilir. Sonuç olarak, liderin teknoloji ve mevzuat açısından bilgili olması, kendini geliştirmeye açık olması, güçlü iletişim yeteneğine sahip olması ve iyi bir rehber olması uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin örgütsel bağlılığını sağlaması açısından öne çıkan lider özellikleridir.

KAYNAKÇA

Akan, D., Yalçın, S., Okul yöneticilerinin liderlik stilleri ile öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi, Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama, 6(11), 123-150, 2015.

Akbaba, A., Gözey, E., Okul müdürlerinin liderlik özelliklerinin müdür yardımcılarının görüşlerine göre değerlendirilmesi, Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi, 5(1), 141-155, 2020.

Akcakoca, A., Bilgin, K. U., Okul müdürlerinin liderlik stilleri ve öğretmen performansı, Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi, 2(2), 1-23, 2016.

Allen, N. J., Meyer, J. P., The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organization, Journal of Occupational Psychology, 63(1), 1-18, 1990.

Anand, R., UdayaSuriyan, G., Emotional intelligence and its relationship with leadership practices, International Journal of Business and Management, 5(2), 65-76, 2010.

Aslan, M., Doğan, Ü., Uzaktan Eğitim Sürecinde Okul Müdürlerinin Liderlik Becerilerine Yönelik Öğretmenlerin Metaforik Algılarının İncelenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, (54), 736-752, 2022

Aydin, A., Sarier, Y., Uysal, S., The Effect of School Principals' Leadership Styles on Teachers' Organizational Commitment and Job Satisfaction, Educational sciences: Theory and Practice, 13(2), 806-811, 2013.

Bal, V., Örgütsel adalet ve örgütsel bağlılık ilişkisi: Manisa'daki eğitim kurumlarında bir araştırma, Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(1), 1-9, 2014.

Baloğlu, N., Karadağ, E., Gavuz, Ş., Okul müdürlerinin çok faktörlü liderlik stillerinin yetki devrine etkisi: Bir doğrusal ve yapısal eşitlik modelleme çalışması, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22(2), 457-479, 2009.

Bay Dönertaş, A., Akkaya, B., Erkılıç, T. A., Covıd-19 Pandemisinde; Yönetici ve Öğretmenlerin Uzaktan Eğitim, Öğretmen ve Öğrenci Kavramlarına İlişkin Metaforik Algıları, Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 17(36), 1174-1206, 2022.
Bektaş, F., Çoğaltay, N., Sökmen, Y., Öğretmen algılarına göre okul müdürlerinin liderlik stillerinin örgütsel bağlılık üzerindeki rolü, Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 2014(3), 122-130, 2014.
Bolat, T., Seymen, O. A., Örgütlerde İş Etiğinin Yerleştirilmesinde Dönüşümcü Liderlik Tarzının Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(9), 59-85, 2003.
Büyükkarabacak, N., Balyer, A., Okul yöneticilerinin COVID-19 döneminde uzaktan eğitim sürecine dair deneyim ve görüşlerinin incelenmesi, Turkish Studies - Education, 18(1), 45-71, 2023.
Cemaloğlu, N., Çoban, Ö., Okul Yöneticilerinin Liderlik Stilleri İle Psikolojik İyi Olma Durumları Arasındaki İlişki, Milli Eğitim Dergisi, 48(221), 73-90, 2019.
Cemaloğlu, N., Okul Yöneticilerinin Liderlik Stillerinin Örgüt Sağlığı Üzerindeki Etkisi, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(2), 165-194, 2007.

Çelik, V., Eğitimde dönüşümcü liderlik, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 16(16), 423-442, 1998.
Çetin, N. G., Beceren, E., Lider Kişilik: Gandhi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (5), 111-132, 2007.
Dağlı, A., Gençdal, G., Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılığa İlişkin Algılarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi, Electronic Journal Of Education Sciences, 7(14), 164-175, 2018.

Diclehan, Y., Duran, M., Karabacak, E., Rıfat, I. Ş. I. K., Çetiner, S., Karadeniz, G. S., Taşkıran, N. D., Zeybek, M., Okul Müdürlerinin Teknolojik Liderlik Davranışları İle Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, International Journal of Social and Humanities Sciences Research , 10(97), 1565-1573, 2023.
İpekli, N., Titrek, O., Öğretmenlerin Covid-19 pandemisi öncesi ve sonrasındaki uzaktan eğitime yönelik tutumlarının incelenmesi (Sakarya ili örneği), Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22(1), 29-49, 2022.

Karagöl, M., Demirdağ, S., Okul Kültürünün Mesleki Kimlik Ve Uzaktan Eğitim Bağlamında Yordanması: Covıd-19 Pandemisi Sürecinde Öğretmen Algıları, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (66), 544-568, 2023.
Kaymaz, A., Uzaktan eğitim sürecinde değişen iş yükü ve etkilerine ilişkin öğretmen görüşleri, Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi, 1(I), 71-85, 2021.
Keskes, I., Relationship between leadership styles and dimensions of employee organizational commitment: A critical review and discussion of future directions, Intangible Capital, 10(1), 26-51, 2014.

Lai, T. T., Luen, W. K., Chai, L. T., Ling, L. W., School principal leadership styles and teacher organizational commitment among performing schools, Journal of Global Business Management, 10(2), 67-75, 2014.

Meyer, J. P., Allen, N. J., A Three-Component Conceptualization Of Organizational Commitment, Human Resource Management Review, 1(1), 61-89, 1991.

Mowday, R. T., Steers, R. M., Porter, L. W., The Measurement Of Organizational Commitment, Journal of Vocational Behavior, 14(2), 224-247, 1979.

Nagendra, A., Farooquı, S., Role of Leadershıp Style on Organizational Performance, CLEAR International Journal of Research in Commerce & Management, 7(4), 65-67, 2016.
Oğuz, E., Öğretmenlerin örgütsel adalet algıları ile yöneticilerin liderlik stilleri arasındaki ilişki, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(1), 45-65, 2011.
Özcan, E. D., Vardarlıer, P., Karabay, M. E., Konakay, G., Çetin, C., Liderliğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Güvenin Rolü, Öneri Dergisi, 10(37), 1-13, 2012.
Özdemir, İ. H., & Gündüz, Y., Okul yönetimindeki kayırmacılığın örgütsel güven ve örgütsel bağlılık ile olan ilişkisinin öğretmen algılarına göre incelenmesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 11(2), 800-826, 2022.
Özgenel, M., Aktaş, A., Okul Müdürlerinin Liderlik Stillerinin Öğretmen Performansına Etkisi, Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama, 3(2), 1-18, 2020.
Özmen, L. A., *Okul müdürlerinin teknolojik liderlik davranışları: uzaktan eğitim sürecinde öğretmen görüşlerine dayalı nitel bir çalışma,* Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2022.
Pars, M. Ş., Cemaloğlu, N., Covid-19 Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitim Veren Öğretmenlerin Okul Yöneticileri ile İlişkilerinden Kaynaklı Motivasyon Düzeyleri, Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11(1), 21-37, 2022.
Steers, R. M., Antecedents And Outcomes Of Organizational Commitment, Administrative Science Quarterly, 22(1), 46-56, 1977.

Türkan, F., *Uzaktan Eğitim Sürecinde Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılığının İncelenmesi: Üsküdar Örneği,* Uzmanlık Projesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2022.
Uğur, A., Orman, E., Öğretmenlerin Örgütsel Güven İle Örgütsel Bağlılık Düzeyleri Arasındaki İlişki, SDU International Journal of Educational Studies, 2(2), 92-102, 2015.
Uludağ, Z., Tepe, N., Bazı Değişkenler Açısından Milli Eğitim Müdürlüğü İle Temel Eğitim Ve Orta Öğretim Okul Yöneticilerinin Liderlik Stilleri Ve İş Doyumu Düzeyleri (Amasya İli Örneği), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 37(1), 145-170, 2018.

Ünver, İ. K., Demirdağ, S., Teknolojik liderlik davranışı, kriz yönetimi ve uzaktan eğitim arasındaki ilişki: öğretmen algıları, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(2), 202-213, 2022.
Yanbakar, E., Aslan, O., Okul Yöneticilerinin Uzaktan Eğitim Sürecine İlişkin Görüşleri, Social Science Development Journal, 7(32), 21-31, 2022.
Yıldız, K., Örgütsel Bağlılık ile Örgütsel Sinizm ve Örgütsel Muhalefet Arasındaki İlişki, Electronic Turkish Studies, 8(6), 853-879, 2013.

Yorulmaz, A., Çelik, S., İlkokul Öğretmenlerinin Örgütsel Bağlılık, Örgütsel Sinizm Ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki. Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi, 6(1), 161-193, 2016.

HAYAT BİLGİSİ DERSİNDE KÖK DEĞERLERİN YERİ

Dr. Öğretim Üyesi, Adem ARSLAN
Gümüşhane Üniversitesi, ademarslan6005@hotmail.com
ORCID 0000-0002-7848-7395

ÖZET

Hayat Bilgisi dersi, ilkokul 1., 2. ve 3. sınıflarda öğretilen, amacı bireyi gerçek hayatla karşı karşıya getirerek eğitmek olan, içeriğini bireyin sosyal ve doğal hayatından oluşan bir ders olarak tanımlamaktadır. Bu çalışmada Hayat Bilgisi dersinde kök değerlerin yeri alan yazın kapsamında incelenmiştir. Değerlere yönelik birçok tanım ve sınıflandırma yapılmıştır. Değerler; bireyin doğruyu yanlışı ayırt edebilmesini, karşılaştığı durumlarda uygun bulduğu davranışa karar verebilmesini, karakterini oluşturabilmesini, toplumsal yaşamdaki yerini etkileyen olgulardır. Hayat Bilgisi dersi değerlerin en yoğun bir şekilde aktarılmaya çalışıldığı derslerdendir. 2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda da, diğer programlardan farklı bir şekilde on kök değer ayrımı yapılmıştır. Bu değerler ise adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik değerleridir. Bu değerler tek başına ele alındığında ve öğrenme-öğretme sırasında bağlantılı olduğu diğer kök değerler ve alt değerlerle birlikte ele alındığında anlam bulacaktır. İlkokul öğrencilerinin değerleri kazanmaları için Hayat Bilgisi ders kitaplarında kök değerlere doğrudan yer verilebilir. Her sınıf seviyesinde tüm ünitelere kök değerlerin dengeli dağılım göstermesi etkili sonuçlar doğurabilir. Öğretmenlerin kök değer öğretimi konusunda bilgi sahibi olmaları için gerekli eğitimi almalarına önem verilmelidir. Ebeveynler de kök değerler konusunda bilinçlendirilmelidir. Hayat Bilgisi dersinde ve kitaplarında kök değerler işin merkezinde yer almalıdır.

Anahtar Kelimeler: Hayat Bilgisi, kök değerler, değerler

1.GİRİŞ

Bu çalışmada Hayat Bilgisi dersinde kök değerlerin yeri alan yazın çerçevesinde incelenmiştir. Değişen ve gelişen çağımızda değerler giderek önemi giderek artmaktadır. Toplumlar, değerler aracılığıyla toplum yararını gözeten, toplumsal kurallara uyan bireyler yetiştirmek isterler.

Hayat Bilgisi Dersi

Hayat Bilgisi dersi, ilkokul 1., 2. ve 3. sınıflarda öğretilen, amacı bireyi gerçek hayatla karşı karşıya getirerek eğitmek olan, içeriğini bireyin sosyal ve doğal hayatından oluşan bir ders olarak tanımlamaktadır (Kılıç ve Seven, 2005). Çocukların okula başlamadan önce toplumdan ve aileden öğrendikleri bilgiler, kazanımların planlı, programlı ve sistematik bir yapıda öğretilmesini sağlayan Hayat Bilgisi dersi ile sağlanmaktadır (Aktepe & Yalçınkaya, 2016). Hayat Bilgisi dersi, çocukların toplumda yaşayan kuralları, deneyimleri ve değerleri programlı bir şekilde bireye aktarmalarını ve çocukların topluma etkili bir şekilde uyum sağlamalarını sağlayan bir derstir (Öztürk ve Özkan, 2018). Milli ve dini günler, toplumun kültürel değerleri,

ülkemiz ve kültürel mirası, Atatürk, mahalle, aile yapısı, sorumluluk, doğal ve tarihi alanlar, topluma katkı sağlayan ünlü kişiler, gelenek ve görenekler Hayat Bilgisi müfredatında öğretilmesi gereken konulardır (Esemen ve Sadioğlu, 2019). Hayat Bilgisi dersi değerlerin en yoğun bir şekilde aktarılmaya çalışıldığı derslerdendir.

Değerler toplumsal yaşamdan etkilenebilir ve zamanla değişebilir (Çopur, 2018). 2005 Hayat Bilgisi Öğretim Programı ile değerlerin doğrudan programa dahil edildiği, 2005 öncesinde ise değerlerin örtülü olarak programlarda yer aldığı görülmektedir (Avcı ve Kayabaşı, 2018). 2005 Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda değerler, öğrenci gelişimiyle ilişkilendirilmiştir. Bu programda saygı, özgüven, sabır, hoşgörü, sevgi, barış, doğruluk, özsaygı, dürüstlük, yeniliğe açıklık, vatanseverlik, yardımseverlik, kültürel değerleri koruma ve geliştirme, adalet gibi değerler bulunmaktadır. 2015 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda ise merhamet, paylaşma, vatanseverlik, dürüstlük, bilimsellik, çalışkanlık, saygı, dayanışma, doğa sevgisi, adalet, estetik, hoşgörü, misafirperverlik, öz güven, güven, doğruluk, sabır, sevgi, sorumluluk ve yardımlaşma değerleri düşünülmüştür (MEB, 2015). Daha genel ifadeler ile değerlere yer verildiği görülmektedir. 2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda da, diğer programlardan farklı bir şekilde on kök değer ayrımı yapılmıştır. Bu değerler ise sevgi, dostluk, dürüstlük, sabır, öz denetim, saygı, sorumluluk, vatanseverlik, adalet, yardımseverlik değerleridir (MEB, 2018).

Değerler

Değerlere yönelik birçok tanım ve sınıflandırma yapılmıştır. Farklı sınıflandırmaların yapılması değerler ile ilgili çalışmalara alternatif oluşturulması açısından önemlidir (Aslan ve Acat, 2012). Değerler; bireyin doğruyu yanlışı ayırt edebilmesini, karşılaştığı durumlarda uygun bulduğu davranışa karar verebilmesini, karakterini oluşturabilmesini, toplumsal yaşamdaki yerini etkileyen olgulardır (Aladağ ve Kuzgun, 2015).

Değerlerin aileden sonra ilk verildiği yer okul öncesi eğitim kurumları ve ilkokuldur. Okulların temel görevlerinden biri öğrencilerin değerleri benimsemelerini ve yaşamlarında uygulamalarını sağlamaktır. Bu konuda Hayat Bilgisi dersi önemli bir yere sahiptir (Güzel, 2013). Değer eğitiminin örtük programlarda ve farklı disiplinlerde verilmesi değerlerin kazandırılmasında rol oynasa da yeterli değildir (Doğanay, 2011). Oysa değerler planlı bir program dahilinde öğrencilere kazandırılmalıdır (Özyurt, 2015). Öğretmenler Hayat Bilgisi dersinde programda yer alan değerlerin çocuklara aktarılmasında öğretmenlerin önemli bir rol oynadığını belirtmişlerdir. Programın etkili ve verimli kullanılabilmesi için program içindeki değerlerin yaygınlaştırılması, etkinlik bazlı uygulamalara ağırlık verilmesi, materyal ve kaynakların sağlanması önerilmektedir (Özleşmiş, 2019).

2017 yılında Milli Eğitim Bakanlığı önceki müfredatlardan farklı bir şekilde yenilenen müfredatlarda değerlerin müfredatların odak noktasını oluşturduğunu, disiplin alanlarının her birini kazanımlar ile ilişkilendirerek milli, manevi ve evrensel değerleri kök değerler ana başlığı altında toplayıp 10 değeri ve bu değerlere ilişkin tutum ve davranışları ifade etmiştir (MEB, 2017).

Kök Değerler

Milli Eğitim Bakanlığı'nın yayınladığı müfredatta kazandırılması amaçlanan 'kök değerler' bulunmaktadır. 2018 Hayat Bilgisi dersi müfredatının bakış açısı, değerlerimiz ve

yeterliliklerimizle anlatılmaktadır. Programda perspektif başlığı altında kök değerlere yer verilmiştir. Bu değerler (MEB, 2018):

Sevgi; *"İnsanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu*" anlamına gelir. Hayat Bilgisi ders kitaplarında en çok sevgi değeri, en az misafirperverlik değerinin yer aldığı görülmüştür (Özkan, 2017). 3. sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarında sevgi ve sorumluluk değerlerinin en çok yer verilirken, misafirperverlik değerinin ise en az yer verildiği görülmüştür (Güzel, 2013).

Saygı; "*Başkalarını rahatsız etmekten çekinme"* anlamındadır (TDK, 2011). Hayat Bilgisi Öğretim Programlarında bireysel farklılıklara saygı, Türk bayrağına ve İstiklal Marşı'na saygı, farklı kültürlere saygı birçok kazanım içerisinde bulunmaktadır. Hayat Bilgisi Öğretim Programında saygı değerine en fazla yer verildiği göze çarpmaktadır (Gürman, 2023).

Sorumluluk; Erken çocukluk döneminden başlayarak çocuğun yaşına, cinsiyetine ve gelişim düzeyine göre üzerine düşen görevleri yerine getirmesi ve eylemlerinin sonuçlarına katlanması anlamına gelir (Özen, 2001). Hayat Bilgisi dersine ait üç ders kitabı incelendiğinde en sık yer verilen değerin sorumluluk değeri olduğu görülmüştür (Gökce, 2020). Tüm kazanımlardan en fazla sorumluluk değerine; en az ahlak değerlerine yer verildiğini tespit etmiştir (Yaşaroğlu, 2013).

Dürüstlük; "*doğruluk",* anlamındadır (TDK, 2011). Hayat Bilgisi dersi çocuğu iyiye, güzele, doğruya yönlendiren bir derstir. Esemen'in (2019) yaptığı araştırmada Hayat Bilgisi Öğretim Programı kazanımlarıyla en az ilişkili dostluk ve dürüstlük kök değeri olduğu tespit edilmiştir.

Adalet; "*Hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, doğruluk, adil olma durumu*" anlamındadır (TDK, 2011). Hayat bilgisi İlkokul 1, 2, 3. sınıf tüm ders kitaplarında en az adalet kök değerine yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır (Hatay Uçar, 2019).

Sabır; zorluk, musibet, bela ve musibetlerle karşı karşıya kalan insanın, öfke ve isyan duymadan, hatta şikayet etmeden, sitem etmeden, soğukkanlı ve sakin bir şekilde durumu göğüsleyebilme yeteneğidir (Hökelikli, 2013). 2. sınıf Hayat Bilgisi ders kitaplarında sorumluluk ve öz denetim değerleri en çok yer alırken sabır, dürüstlük ve vatanseverlik değerlerinin en az rastlanılan değerler olduğu görülmüştür (Çetinkaya ve Metin, 2018). Hayat Bilgisi Öğretim Programında sabır kök değeri yeterine aktarılamamaktadır (Şimşek, 2013).

Dostluk; iki kişi arasında karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı, çıkarsız ve sağlam bir ilişki olarak tanımlanmaktadır (Cevizci, 2019). Hayat Bilgisi Öğretim Programında adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim ve sabır değerlerine nadiren yer verildiği göze çarpmaktadır (Gürman, 2023).

Öz denetim; insanın kendi davranışlarını kontrol edebilme ve kendi dürtülerini dizginleyebilme gücüne denir (Budak, 2017). Özer ve Aktaş (2019), Hayat Bilgisi Öğretim Programlarında en çok bulunan kök değerlerin sorumluluk, özdenetim değerleri olduğunu tespit etmişlerdir.

Vatanseverlik; toplumları, kültürleri, kültür çevrelerini bütünleştirme etkisi ve gücüne sahip olan sevgi türüdür (Ergen, 2006). Etkinlik temelli öğretim yönteminin ilkokul 2. sınıf Hayat Bilgisi dersinde vatanseverlik değerinin öğretilmesi ve öğrenilmesinde olumlu etkisi olduğu görülmektedir (Karabulut, 2020). Hayat Bilgisi Öğretim Programı kazanımlarıyla en çok ilişkili olan değerlerin sorumluluk ve vatanseverlik kök değerleri olduğu görülmüştür (Esemen, 2019).

Yardımseverlik; "*hayırseverlik"* anlamındadır (TDK, 2011). Bir bireyin ihtiyaçlarının diğeri tarafından karşılandığı, bireyler veya gruplar arasında karşılıklı yardıma dayalı bir ilişkidir

(Köylü, 2016). 6-10 yaş arası çocuk kitaplarında en çok yardımseverlik (%47) en az ise vatanseverlik (%2) kök değeri yer almaktadır (Kurt, 2019).

Hayat Bilgisi dersine ait üç ders kitabı incelendiğinde ders kitaplarında en sık yer verilen değerin sorumluluk değeri olduğu, en sık yer verilen değer öğretim yaklaşımının ise değerlerin doğrudan öğretimi yaklaşımı olduğu görülmüştür (Gökce, 2020). Sınıf öğretmenlerinin değerler öğretiminde ağırlıklı olarak drama, örnek olay ve yaparak öğrenme yöntem ve tekniklerini kullanmayı tercih ettikleri belirlenmiştir (Satı, 2021).

Hayat Bilgisi Öğretim Programında yer alan değerler ders kitaplarına göre değerlendirilmiş, programda yer alan değerlerin ders kitaplarına tam olarak yansıtılmadığı tespit edilmiştir (Erbaş, 2020). Başka bir çalışmada kök değerlerin programa yansıtıldığı ancak kavramsal olarak tanımlanmadığı veya açıklanmadığı görülmektedir (Gürman, 2023). Hayat Bilgisi Dersi 1. Sınıf Ders Programı kazanımları değerler açısından incelendiğinde, programda en çok vurgulanan değerin sorumluluk değeri olduğu, en az vurgulanan değerlerin ise adalet, dostluk olduğu görülmüştür (Duran ve Solak, 2018). En çok kök değerlere Okulumuzda Hayat ve Evimizde Hayat ünitelerinde yer verildiği, Sağlıklı Hayat ünitesinde kök değerlere hiç yer verilmediği görülmüştür (Gürman, 2023).

2.SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Hayat Bilgisi dersi ilköğretimin ilk üç kademesinde yer almaktadır. Bu derste kök değerler önemli bir yer kaplamaktadır. Hayat Bilgisi dersi çocukları yaşamla tanıştırmakla beraber yaşama hazırlayan ve yirmi birinci yüzyılın sahip olması gereken becerileri kazandırmayı hedeflemektedir. Hayat Bilgisi dersi değerlerin aktarılabileceği nadir bir ortamdır. İlkokulda, bireyin yaşamış olduğu toplum ve bu toplumun yaşadığı çevre temel alınarak hazırlanan Hayat Bilgisi dersinde öğrencilere bilgi, becer, değerler ve yetkinlikler kazandırılmak istenmektedir. Öğrencilerin kendi değerlerinden yola çıkarak, topluma ve doğaya değer veren, topluma katkıda bulunabilen, kendini dünyanın bir parçası olarak gören erdemli bireyler olarak yetiştirilmesi önemlidir.

İlkokul öğrencilerinin değerleri kazanmaları için Hayat Bilgisi ders kitaplarında kök değerlere doğrudan yer verilebilir. Kök değerlere yönelik etkinlik havuzları oluşturularak daha da sistematikleştirilebilir. Her sınıf seviyesinde tüm ünitelere kök değerlerin dengeli dağılım göstermesi etkili sonuçlar doğurabilir. Öğretmenlerin kök değer öğretimi konusunda bilgi sahibi olmaları için gerekli eğitimi almalarına önem verilmelidir. Ebeveynlere kök değerlere yönelik eğitim ve seminerler düzenlenmelidir.

Çocuklar kendisine, ailesine, vatanına, milletine yararlı bireyler olması için kök değerlerle donatılmalıdır. Çocukların bu değerleri kişilik haline getirmesi için toplumun her kesimi üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmelidir.

Kaynakça

Acat, M. B. ve Aslan, M. (2012). Yeni bir değer sınıflaması ve bu sınıflamaya bağlı olarak öğrencilere kazandırılması gereken değerler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 12*(2), 1461-1474.

Aladağ, S. ve Kuzgun, M. P. (2015). Sınıf öğretmeni adaylarının 'değer' kavramına ilişkin metaforik algıları. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15*(29), 163-193.

Aktepe, V., & Yalçınkaya, E. (2016). Hayat bilgisi dersinde değer eğitimi ve uygulama örnekleri.Güven, S., & Kaymakcı, S. (Editörler), *Hayat bilgisi öğretimi* içinde (s. 133 177). Pegem Akademi.

Avcı, E. K. ve Kayabaşı, Z. E. K. (2018). Hayat bilgisi dersi öğretim programlarının amaçlarındaki değerlerin içerik analizi (1936-2018). *Değerler Eğitimi Dergisi, 16*(35), 27-56.

Budak, S. (2017). *Psikoloji Sözlüğü*. Bilim ve Sanat.

Cevizci, A. (2019). *Felsefe sözlüğü*. Say.

Çanak, S. (2019). *Sınıf öğretmenlerinin hayat bilgisi dersinde öğrencilere demokratik değerlerin kazandırılmasına yönelik görüşleri* (Master's thesis, Eğitim Bilimleri Enstitüsü). Tokat.

Çetinkaya, S. ve Metin, U. (2018). "Değerler eğitimi açısından 2017-2018 eğitim öğretim döneminde kullanılan 2. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarının incelenmesi". *III. Uluslar arası Türk coğrafyası sosyal bilimler araştırmaları kongresi bildiriler kitabı, 03-05 Ekim 2018*,Kütahya: Academia Yayınları.

Çopur, E. (2018). *İlkokul 1. 2. 3. 4. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki öyküleyici metinlerin değer analizi yaklaşımına göre değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin.

Doğanay, A. (2011). Değerler Eğitimi. C. Öztürk (ed.) Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi. ss. 225-226. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Duran, M., & Solak, E (2018). Hayat bilgisi dersi 1. sınıf öğretim programındaki kazanımların değerler açısından incelenmesi. *Journal of Turkish Studies*. DOI:http://dx.doi.org/ 0.7827/ TurkishStudies. 13873

Erbaş, A. A & Başkurt, İ. (2020). Sınıf Öğretmenlerinin Hayat Bilgisi Derslerinde Kullandıkları Değerler Eğitimi Yaklaşımları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 926-941.

Ergen, G. (2006). Eleştirel-bilinçli sevgi eğitimi. *Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi, 8*(12) 144-152.

Esemen, A. (2020). Hayat Bilgisi Öğretim Programı Kazanımlarının Kök Değerler İle İlişkisinin Değerlendirilmesi. *Maarif Mektepleri Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 16-29.

Esemen, A. ve Sadioğlu, Ö. (2019). 2018 Tarihinde yenilenen hayat bilgisi öğretim programı kazanımlarında ulusal değerler. *Academy Journal of Educational Sciences, 3*(1), 14 27.

Gürman, C.(2023). Hayat Bilgisi Öğretim Programına Kök Değerlerin Yansımasının İncelenmesi, Yüksek Lisans. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Güzel, D. (2013). *3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarının temel evrensel değerleri içermesi bakımından incelenmesi (Yüksek lisans tezi).* Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Gökce, D. E.,(2020) "Hayat Bilgisi Ders Kitaplarının Değer Öğretimi Yaklaşımları Açısından İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.

Hatay Uçar, F. (2019). *İlkokul hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ders kitaplarında değerler eğitimi* (Doctoral dissertation, Yüksek Lisans Tezi), Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay).

Hökelekli, H. (2013). *Din psikolojisi*. Türkiye Diyanet Vakfı.

Kale, M. (2015*). Hayat bilgisi kitaplarında yer alan değerlerin içerik analizi(1948-2012).* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Karabulut, B. (2020). *İlkokul hayat bilgisi dersinde vatanseverlik değerinin etkinliklerle öğretimi* (Doctoral dissertation).Yıldız Teknik üniversitesi. İstanbul.

Köylü, M. (2016). *Teoriden pratiğe değerler eğitimi*. Nobel.

Kurt, Ö. (2019). *6-10 Yaş çocuk öykü kitaplarının meb 2018 hayat bilgisi öğretim programında bulunandeğerler yönünden incelenmesi* (Master's thesis, Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

Kılıç, A. ve Seven, S. (2005). *Konu alanı ders kitabı incelemesi.* Ankara: Pegem A Yayıncılık.

MEB (2009). *İlköğretim 1, 2 ve 3. sınıflar hayat bilgisi dersi öğretim programı ve kılavuzu*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

MEB (2015). *Hayat bilgisi dersi öğretim programı (ilkokul 1, 2 ve 3. sınıflar).* Ankara: MEB.

MEB (2017). *Müfredatta yenileme ve değişiklik çalışmalarımız üzerine…*

MEB. (2018). *Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 1, 2 ve 3. Sınıflar).*

Satı, S.(2021). İlkokul Hayat Bilgisi Dersi Kapsamında Gerçekleştirilen Değer Öğretiminin Öğretmen Gözünden İncelenmesi. Yüksek Lisans tezi. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Rize.

Şimşek, N. (2013). Hayat bilgisinde kişisel nitelik (değer) öğretimi. *The Journal of Academic Social Science Studies, 6*(1), 1325-1346

Özdemir, C. (2021). Hayat bilgisi dersinde yer alan sorumluluk değeri ve iş birliği becerisinin kazandırılmasında uzman mantosu yaklaşımının etkisi. *Trabzon Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Bilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi*.

Özen, Y. (2001). *Sorumluluk eğitimi*. Nobel.

Özer, M. ve Aktaş, B. (2019). Değerler Eğitimi Devamlılığı: Okul Öncesi Eğitim Programından Hayat Bilgisi Öğretim Programına. *Elementary Education Online,* 18(1), 389-405.

Özleşmiş, N. (2019). *İlkokul hayat bilgisi dersi kapsamındaki değerler eğitimi uygulamalarına ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi.* (Tez No. 573647) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Öztürk, T. ve Özkan Z. S. (2018). Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki metin ve görsellerin değerler açısından incelenmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*. 6(1), 172-204.

Özkan, Z. S. (2017). *Hayat bilgisi ders kitaplarındaki metin ve görsellerin değerler açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ordu Üniversitesi, Ordu.

Özyurt, M. (2015). *İlkokul üçüncü ve dördüncü sınıf değer eğitimi programının geliştirilmesinde okul temelli yaklaşımın etkililiğinin değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.

TDK (2011). *Türkçe Sözlük.* Ankara: Türk Dil Kurumu.

Yaşaroğlu, C. (2013). Hayat bilgisi dersi kazanımlarının değerler eğitimi açısından incelenmesi. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume,* 8(7) 849-858.

HAYAT BİLGİSİ DERSİNİ ANLAMAYA ÇALIŞMAK

Dr. Öğretim Üyesi, Adem ARSLAN
Gümüşhane Üniversitesi, ademarslan6005@hotmail.com
ORCID 0000-0002-7848-7395

ÖZET

Hayat Bilgisi dersi, ilköğretim 1., 2. ve 3. sınıflarda öğretilen, amacı bireyi gerçek hayatla karşı karşıya getirerek eğitmek olan, içeriğini bireyin sosyal ve doğal hayatından oluşan bir ders olarak tanımlamaktadır. Bu çalışmada Hayat Bilgisi dersinin tanımı, amacı, önemi, kapsamı, tarihi gelişimi, Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı alan yazın çerçevesinde incelenmiştir. Eğitimin temelini oluşturan hayat bilgisi geçmişten günümüze önem verilmiş ve gerekli adımlar atılmıştır. Çocukların okula başlamadan önce toplumdan ve aileden öğrendikleri bilgiler; kazanımların planlı, programlı ve sistematik bir yapıda öğretilmesini sağlayan Hayat Bilgisi dersi ile sağlanmaktadır. Hayat Bilgisi dersinin kapsamı okul çağından itibaren öğrencileri destekleyen, diğer disiplinlerle ilişkili ve onları içeren bir yapıya sahiptir. Hayat Bilgisi dersinin temel kazanımları okul, ev, ülke, doğa, sağlık ve güven başlıkları altında toplanmaktadır. Hayat Bilgisi Öğretim Programının temel amacı; temel yaşam becerilerine sahip, kendini tanıyan, sağlıklı ve güvenli bir yaşam süren, yaşadığı toplumun değerlerini özümsemiş; doğaya ve çevreye duyarlı, araştıran, üreten ve ülkesini seven bireyler yetiştirmektir. İlkokul öğrencilerini hayata hazırlamada önemli bir role sahip olan Hayat Bilgisi dersi, değerler eğitimi açısından da oldukça değerlidir.

Anahtar Kelimeler: Hayat Bilgisi, Hayat Bilgisi Öğretim Programı

1.GİRİŞ

Bu çalışmada Hayat Bilgisi dersinin tanımı, amacı, önemi, kapsamı, tarihi gelişimi, Hayat Bilgisi Dersi Programı alan yazın çerçevesinde incelenmiştir.

1.1.Hayat Bilgisi Dersi, Tanımı ve Amacı

Çocukların yaşamla ilgili içerikleri anlama ve bunlara uyum sağlama yeteneği kazandıran, insanlara onları özel kılan niteliklerin yanı sıra temel yaşam becerilerini de kazandırmayı amaçlayan bir ders olarak tanımlanmaktadır (Çelik, 2020). Aile ve yakın çevre gibi konulardan başlayarak bireylerin psikolojik ve fizyolojik gelişim ve ilerlemelerine katkı sağlayacak, hayata ilişkin bilgi, beceri ve değerleri kazandıracak bir derstir (Kabapınar, 2012). Bireyi hayat şartlarına hazırlayan, iyi bireyler yetiştirmeyi amaçlayan bir müfredattır (Karabağ, 2009; Baysal, 2006). Hayat Bilgisi dersi; ilkokul 1., 2. ve 3. sınıflarda öğretilen, amacı bireyi gerçek hayatla karşı karşıya getirerek eğitmek olan, içeriğini bireyin sosyal ve doğal hayatından oluşan bir ders olarak tanımlamaktadır (Kılıç ve Seven, 2005).

1.2.Hayat Bilgisi Dersi Tarihi Gelişimi

Eğitimin temelini oluşturan hayat bilgisi geçmişten günümüze önem verilmiş ve gerekli adımlar atılmıştır. Comenius (1592-1670), Hayat Bilgisi dersinin kurucusu olarak kabul edilmektedir. İlk kez ortaya attığı hayatı bir bütün olarak ele alma düşüncesi ancak 20. yüzyılda gün yüzüne çıkmıştır (Karabağ, 2009). Hayat bilgisi dersi tarihsel süreç içerisinde farklı tanım ve konumlarda yer almıştır. Ülkemizde yaşam bilimlerinin gelişimine bakacak olursak 1924 yılında John Dewey gelmiş ve programda bazı düzenlemeler yapılmıştır. Cumhuriyet'ten günümüze kadar ilköğretimin niteliğini artırmak için pek çok değişiklik yapılmıştır (Oktay & Sarıcan Esmer, 2018). Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda da 1926, 1936, 1948, 1968, 1998, 2005, 2009, 2015, 2017, 2018 yıllarında düzenleme ve yenilemeler yapılmıştır. Hayat Bilgisi dersi ilk kez 1926 yılında Hayat Bilgisi adı altında programa alınmıştır ve 2005 yılına kadar mihver ders olarak tanımlanmıştır. Bugün ise kazanımların yer aldığı, içeriğin yaparak, yaşayarak oluşturulduğu bir ders haline gelmiştir (Toğrulca, 2019).

1.3.Hayat Bilgisi Dersinin Önemi

Her devlet kendi devamlılığını sağlamak için oluşturduğu eğitim programlarında vatandaşlık eğitimi vermektedir. İlkokulda Hayat Bilgisi dersi aracılığıyla bu eğitim öğretilmektedir (Tay, 2017). Çocukların okula başlamadan önce toplumdan ve aileden öğrendikleri bilgiler, kazanımların planlı, programlı ve sistematik bir yapıda öğretilmesini sağlayan Hayat Bilgisi dersi ile sağlanmaktadır (Aktepe & Yalçınkaya, 2016). Hayat Bilgisi dersi ile diğer derslere ilişkin temel bilgiler çocukların zihinlerinde yapılandırılmaktadır (Özden, 2006). Hayat Bilgisi öğretim programının amaç ve kazanımları arasında belirli gün ve haftalarda okul içi ve okul dışı etkinliklerin gerçekleştirilmesi önemli katkılar sağlayacaktır (Ünal, 2017). Değerlerin aileden sonra ilk verildiği yer okul öncesi eğitim kurumları ve ilkokuldur. Okulların temel görevlerinden biri öğrencilerin değerleri benimsemelerini ve yaşamlarında uygulamalarını sağlamaktır. Bu konuda Hayat Bilgisi dersi önemli bir yere sahiptir (Güzel, 2013).

1.4.Hayat Bilgisi Dersinin Amaçları

HBDÖP'nin amacı; "temel yaşam becerilerine sahip, kendini tanıyan, sağlıklı ve güvenli bir yaşam süren, yaşadığı toplumun değerlerini özümseyen, doğaya ve çevreye duyarlı, araştıran, üreten ve ülkesini seven bireyler yetiştirmektir." (MEB, 2018). Kazanım, istenilen hedefin ne olduğunu önceden bize bildiren ve bu hedefe nasıl ulaşılacağı konusunda rehberlik sağlayan temel bileşendir (Şimşek,2014). İlkokulda, bireyin yaşamış olduğu toplum ve bu toplumun yaşadığı çevre temel alınarak hazırlanan Hayat Bilgisi dersinde öğrencilere bilgi, beceri, değerler ve yetkinlikler kazandırılmak istenmektedir.

Yenilenen Hayat Bilgisi ders programlarında yeni sosyal ve teknolojik gelişmeler ve değişimler dikkate alınmıştır. Yeni müfredatta iletişim becerileri, bilgi teknolojileri, dijital yeterlilik, öğrenme ve öğrenmeyi öğrenme, kültürel beceriler, girişimcilik ve yurttaşlık bilgileri yer almaktadır (Taneri veYüksel, 2020).

1.5.Hayat Bilgisi Dersinin Kapsamı ve Hayat Bilgisi Öğretim Programı

Hayat Bilgisi dersi öğrenci merkezlidir, disiplinler arasıdır ve sosyal bilimlerle ilişkili olarak öğretilir. İlköğretimde Hayat Bilgisi dersinin bir diğer önemi de öğrencilerin üst öğrenime

nitelikli olarak hazırlanmasıdır (Selçuk ve Aykaç, 2019; Tay ve Baş, 2015). Hayat Bilgisi dersinin kapsamı okul çağından itibaren öğrencileri destekleyen, diğer disiplinlerle ilişkili ve onları içeren bir yapıya sahiptir (Aktepe ve Gündüz, 2020).
Hayat bilgisi dersinin temel kazanımları okul, ev, ülke, doğa, sağlık ve güven başlıkları altında toplanmaktadır (Elgün ve Uysal, 2022). Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda sosyal yaşam ve hayata hazırlık aşamasında yaşam becerileri ve aile yaşamına ilişkin kazanımların arttırılmasında etkinlik ve görsellerin oldukça faydalı olduğu ve öğrencilerin olumlu görüşlere sahip olduğu anlaşılmaktadır (Erbaş ve Başkurt, 2021). Hayat Bilgisi dersi aracılığıyla kazandırılmaya çalışılan becerilerle öğrenmeyi kolaylaştırmak, öğrenmede kalıcılığı artırmak, aktif katılımı sağlamak, problem çözme ve araştırma becerilerini kazandırmak amaçlanmaktadır (Akçay & Kapıcı, 2016).

Hayat Bilgisi ders programlarında yapılandırmacılık yaklaşımı esas alınmaktadır. Bu yaklaşıma göre birey, toplum ve doğa başlıkları altında kazanımlara, etkinliklere, günlük hayata ilişkin örneklere, değerler eğitimine, bireysel veya kolektif etkinlik ve çalışmalara müfredatta yer verilmektedir. Beceri, değer ve kavram üzerine oturtulmaya çalışılmıştır.

2018 yılında Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda dersin yapısı ve içeriği gereğince disiplinler arası öğretime uygun görülmektedir. Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın içeriği; genel amaçlar, özel amaçlar, temel yaşam becerileri, değer ve kavramlar, üniteler ve çıktılar doğrultusunda oluşturulmuştur. İçerikte her üç sınıf için altı ünite bulunmaktadır. *Okulumuzda Hayat, Evimizde Hayat, Sağlıklı Hayat, Güvenli Hayat, Ülkemizde Hayat, Doğada Hayat* (MEB, 2018) olarak üniteye yer verilmiştir. Milli ve dini günler, toplumun kültürel değerleri, ülkemiz ve kültürel mirası, Atatürk, mahalle, aile yapısı, sorumluluk, doğal ve tarihi alanlar, topluma katkı sağlayan ünlü kişiler, gelenek ve görenekler Hayat Bilgisi müfredatında öğretilmesi gereken konulardır (Esemen ve Sadioğlu, 2019). 2018 Hayat Bilgisi dersi müfredatının bakış açısı, değerlerimiz ve yeterliliklerimizle anlatılmaktadır. Programda perspektif başlığı altında kök değerlere yer verilmiştir.

2.SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Hayat Bilgisi dersi ilköğretimin ilk üç kademesinde yer alır ve diğer derslere temel oluşturmaktadır. Çocukların ilkokula adım attıkları andan itibaren bütünsel gelişimini desteklememektedir. Bu yönüyle diğer disiplinleri ve bilim dallarını da içine alan bir yapısı bulunmaktadır. İlkokulda eğitim öğretim denilince eğitim boyutunu en çok hayat bilgisi dersi üstlenir. Hayat Bilgisi dersi çocukları yaşamla tanıştırmakla beraber yaşama hazırlayan ve 21. yüzyılın sahip olması gereken becerileri kazandırmayı hedeflemektedir. Çocuğun yaşadığı çevre ile okul arasındaki ilişkiyi sağlayan temel bir derstir. Aynı zamanda günlük hayatta ihtiyaç duyduğu yaşam becerilerini çocuklara kazandırmaktadır. Böylelikle hayata hazır nitelikli insanlar yetişir. Hayat Bilgisi dersi alınırken çocuklar oyun çağında olduklarından uygun konularda oyun yönteminin kullanılması ulaşılacak hedeflere ulaşma oranını artıracaktır. Ayrıca Hayat bilgisi dersi farklı yöntem ve tekniklerle işlenmelidir. Hayat Bilgisi dersinde materyallerden yararlanılmalıdır. İlkokul öğrencilerini hayata hazırlamada önemli bir role sahip olan Hayat Bilgisi dersi, değerleri kazandırma açısından da oldukça değerlidir. Günümüz dünyasında aileden kaynaklı sorunlar çoğalmaktadır. Dolayısıyla Hayat Bilgisi dersinde aile

değerleri, ailede içi iletişim ve ailede ortak etkinlikler gibi aileye yönelik kazanımların sayısı çoğaltılabilir. Hayat Bilgisi ders kitaplarını hazırlamak önem arz etmektedir. Hayatın ilk yıllarında edinilen bilgilerin, geri kalan hayatın temelini oluşturduğu unutulmamalıdır.

Kaynakça

Akçay, H., & Kapıcı, H. Ö. (2016). Hayat Bilgisi dersi öğretim programı ve temel beceriler. Güven, S., & Kaymakcı, S. (Ed.), *Hayat Bilgisi öğretimi içinde* (s. 111-132). Pegem Akademi. https://doi.org/10.14527/9786053185468.05

Aktepe, V. & Gündüz, M. (2020*). Kuramdan Uygulamaya Hayat Bilgisi Öğretimi.*(4.baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Aktepe, V., & Yalçınkaya, E. (2016). Hayat bilgisi dersinde değer eğitimi ve uygulama örnekleri. Güven, S., & Kaymakcı, S. (Editörler), *Hayat bilgisi öğretimi* içinde (s. 133-177). Pegem Akademi. https://doi.org/10.14527/9786053185468.06

Atik, S. ve Aykaç, N. (2019). Hayat bilgisi öğretim programlarının değerlendirilmesi (1926 2018). *Trakya Eğitim Dergisi*, 9(4), 708-722.

Bahçe, A. (2010). Hayat Bilgisi Öğretiminde Değerlerin Kazandırılma Düzeylerinin Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Baysal, N. Z. (2006). Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi. C. Öztürk (ed). İçinde *Hayat Bilgisi: Toplumsal ve Doğal Yaşama Bütüncül Bir Bakış*. Nobel Yayıncılık: Ankara.

Çelik, Ö. (2020). Hayat Bilgisi. V. Aktepe, ve M. Gündüz (ed). içinde, *Kuramdan Uygulamaya Hayat Bilgisi Öğretimi.* Pegem Akademi: Ankara.

Elgün, İ. Ö. ve Uysal, F. (2022). Hayat bilgisi dersi öğretim programı kazanımlarının yaşam becerileri kapsamında incelenmesi. *Başkent University Journal of Education, 9*(2), 122 135.

Erbaş, A. A. ve Başkurt, İ. (2021). Hayat bilgisi öğretim programındaki değerlerin hayat bilgisi ders kitaplarına yansıma durumu. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23*(3) 785-813.

Esemen, A. ve Sadioğlu, Ö. (2019). 2018 Tarihinde yenilenen hayat bilgisi öğretim programı kazanımlarında ulusal değerler. *Academy Journal of Educational Sciences, 3*(1), 14-27.

Güzel, D. (2013). *3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarının temel evrensel değerleri içermesi bakımından incelenmesi (Yüksek lisans tezi).* Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Kabapınar, Y. (2012). *Kuramdan uygulamaya hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi*. Pegem Akademi Yayıncılık.

Karabağ, G. (2009). "Hayat Bilgisi Dersinin Tarihçesi*".* B. Tay (ed). içinde *Hayat bilgisi öğretimi. (3-20)* Ankara: Maya Akademi.

Kılıç, A. ve Seven, S. (2005). *Konu alanı ders kitabı incelemesi.* Ankara: Pegem A Yayıncılık.

MEB. (2018). *Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 1, 2 ve 3. Sınıflar).*

Özden, Y. (2006). *2004 hayat bilgisi pilot programının 1998 hayat bilgisi programıyla karşılaştırılması* (Tez No. 187613) [Yüksek Lisans, On Dokuz Mayıs Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Oktay, A., & Sarıcan Esmer, E. (2018). Geçmişten günümüze eğitim düşüncesi, Türk eğitim sisteminin tarihsel temelleri ve Türkiye'de öğretmen yetiştirme. A. Oktay (Ed.), *Eğitime giriş* içinde (s. 71-111). Pegem Akademi.

Özkan, H. (2009). *2005 hayat bilgisi 3. sınıf programı içeriği hakkındaki öğretmen görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Balıkesir ili örneği) (Yüksek lisans tezi).* Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öztürk, C., ve Dilek, D. (2002). Hayat Bilgisi Öğretimi. O. Akınoğlu (ed). içinde *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi İçinde.* Pegem Akademi: Ankara.

Selçuk, A. ve Aykaç, N. (2019). Hayat bilgisi öğretim programlarının değerlendirilmesi (1926 2018). *Trakya Eğitim Dergisi, 9*(4), 708-722.

Şimşek, S. (2014). Geçmişten Günümüze Hayat Bilgisi. Selçuk Şimşek (Ed.) *Etkili Hayat Bilgisi Öğretimi* İçinde (s.3- 26). (Anı Yayıncılık, Ankara).

Taneri, A. ve Yüksel, S. (2020). Hayat bilgisi ders kitaplarının anahtar yetkinlikler açısından incelenmesi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi, 6*(2), 185-209.

Tay, B. (2017). *Etkinlik örnekleriyle hayat bilgisi öğretimi.* Pegem Akademi Yayıncılık.

Tay, B. ve Baş, M. (2016). 2009 ve 2015 yılı hayat bilgisi dersi öğretim programlarının karşılaştırılması. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 10* (2), 341-374.

Toğrulca, H.S. (2019). Cumhuriyetten Günümüze Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programlarının Çocuk Hakları Bakımından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi,Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Ünal, F. (2017). Hayat bilgisi dersinde belirli gün ve haftalar. B. Tay (Ed.), *Etkinlik örnekleriyle Hayat Bilgisi öğretimi* içinde (s. 385-402). Pegem Akademi. https://doi.org/10.14527/9786052410912.13

TÜRKİYE'DE EĞİTİMİN 100 YILI ÜZERİNE ANALİZ

Prof. Dr. Mustafa Şahin[1], Prof. Dr. Semiha Şahin[2]

[1] Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, mustafa.sahin@deu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-8789-514X
[2] Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, semiha.sahin@deu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-1135-0327

ÖZET

Bu araştırmada Türkiye'de eğitimin 100 yıllık gelişim süreci ile ilgili belli başlıklarda analizler yapılmış ve şu soruların cevabı aranmıştır: Erken Cumhuriyet döneminde eğitim alanında yapılan düzenlemeler nelerdir? Türk eğitim sisteminin merkezi yapılanmasında ne tür değişimler yaşanmıştır? Zorunlu eğitimle ilgili hangi düzenlemeler yapılmıştır? Temel eğitim ve ortaöğretimde ne gibi değişiklikler yapılmıştır? Ortaöğretim ve yükseköğretime geçiş sınavlarının yıllar içinde geçirdiği dönüşümler nedir? 100 yıllık dönemde temel eğitim ve ortaöğretimde sayısal bakımdan alınan mesafe nedir? Yükseköğretim alanında ne gibi değişimler yaşanmıştır? Öğretmen yetiştirme politikalarında atılan adımlar nelerdir? Araştırma nitel araştırma tekniklerinden biri olan doküman analizi tekniği kullanılarak yürütülmüştür. Türk eğitim sisteminin tarihsel gelişimi ile ilgili yapılan literatür incelemesinde çoğunlukla Türk eğitim sisteminin mevcut sorunlarına ve çözüm önerilerine yönelik çok sayıda araştırma yapıldığı, içinde yaşanılan dönemin sorunlarının dile getirildiği görülmüş yeterli sayıda uzun erimli çalışmalara rastlanmamıştır. Yapılan bu araştırmanın ilgili literatüre katkı sağlayacağı umulmaktadır. Araştırma bulgularına göre, Türkiye'de son yıllarda eğitimin her kademesinde yatay büyüme tercih edilmiş, meritokratik eğitime karşı mesafeli durulmuştur. Türkiye bölgesinde eğitimde halen iyi ülkelerden biri olmasına rağmen eğitimdeki yapısal sorunlarını çözebilmiş bir ülke değildir. Eğitimin içeriğinde ivedilikle dönüşüme gidilmesi gerekmektedir. Bu değişim yalnızca ders müfredatları ve ders kitapları ile sınırlı olmamalıdır. Bu değişimde ilk adım eğitimin amacı ve felsefesi olmalıdır. Daha da önemlisi uygulamada bu felsefe ve buna yönelik geliştirilmiş amaçların birebir izlenmesi, denetlenmesi son derece önemlidir. Böylesi bir değişim sürecinde mutlaka tüm paydaşların etkin katılımı sağlanmalıdır. Bulgulara göre, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100 yıllık eğitim tarihinde milli eğitim sisteminde hem yasalarda hem yönetmeliklerde hem de kurumlar bazında çok sayıda düzenlemenin yapıldığı görülmüştür. Çağın gereksinimlerine göre kuşkusuz eğitimin de değişime uğraması kaçınılmaz ancak eldeki verilere göre standart bir yapının oturtulamadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İlkokul, Ortaokul, Ortaöğretim.

1. GİRİŞ

Türk tarihinde Osmanlı Devleti'nden başlayarak yaklaşık 250 yıldır modernleşme süreci yaşanmaktadır. Cumhuriyetle birlikte bu modernleşme çizgisine ulus inşa etme süreci de eklenmiştir. Bu süreçte milliyetçilik ve seküler yapı ivme kazanmıştır. Bu süreç kısmen Meşrutiyet dönemi ile başlamış ve erken Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Atatürk devrimlerine dayalı laikliği önceleyen bir siyasal rejim kurulmuştur. Her ne kadar eleştiri konusu yapılsa da Türk eğitim sisteminin temeli laik/seküler bir zemine oturmuştur ve önemli ölçüde o yolda devam etmektedir.

Türk eğitim sisteminin tarihsel gelişimi ile ilgili yapılan literatür incelemesinde çoğunlukla Türk eğitim sisteminin mevcut sorunlarına ve çözüm önerilerine odaklanan çok sayıda araştırma yapıldığı, içinde yaşanılan dönemin sorunlarının dile getirildiği çalışmalar yapıldığı görülmüş ancak yeterli sayıda uzun erimli çalışmalara rastlanmamıştır (Bayar ve Köstereliođlu, 2014; Bozkrt, 2017; Karakök, 2011; Özyılmaz, 2021; Sarıtaş, 2021; Şener, 2018). Bu araştırmada Türkiye'de eğitimin 100 yıllık gelişim süreci ile ilgili belli başlıklarda analizler yapılmış ve şu soruların cevabı aranmıştır: Erken Cumhuriyet döneminde eğitim alanında yapılan düzenlemeler nelerdir? Türk eğitim sisteminin merkezi yapılanmasında ne tür değişimler yaşanmıştır? Zorunlu eğitimle ilgili hangi düzenlemeler yapılmıştır? Temel eğitim ve ortaöğretimde ne gibi değişiklikler yapılmıştır? Ortaöğretim ve yükseköğretime geçiş sınavlarının yıllar içinde geçirdiği dönüşümler nedir? 100 yıllık dönemde temel eğitim ve ortaöğretimde sayısal bakımdan alınan mesafe nedir? Yükseköğretim alanında ne gibi değişimler yaşanmıştır? Öğretmen yetiştirme politikalarında atılan adımlar nelerdir? Yapılan bu araştırmanın ilgili literatüre katkı sağlayacağı umulmaktadır.

2. YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kapsamında doküman incelemesi yapılmış ve elde edilen veriler betimsel analiz ile değerlendirilmiştir. Araştırmada, Türkiye'de eğitimin 100 yılına ilişkin analizler Milli Eğitim Bakanlığı'nın ve TÜİK'in istatistik verilerinden de yararlanılarak hazırlanmıştır. Bu araştırmada, Türkiye'de eğitimin 100 yıllık gelişim süreci tüm okul basamaklarında ele alınmış, farklılaşan eğitim politikaları satırbaşları halinde değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Erken Cumhuriyet Yıllarında Eğitim Alanında Yapılan İlk Düzenlemeler

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk yılları olan 1920'lerde eğitimin birleştirilmesi, eğitimin örgütlenmesi, eğitim kalitesinde değişiklikler ve eğitimin yaygınlaştırılması olmak üzere dört alanda eğitim reformları gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet'in kurulmasından sonra başlatılan toplumsal değişim sürecinin amacı, geleneksel yapıyı modern bir yapıya dönüştürmek, vatandaşlık bilincini aşılamak ve eğitim yoluyla toplumsal dokuyu inşa etmekti. Bu dönemdeki ilk önemli adım, 3 Mart 1924 tarihli Tevhidi Tedrisat Kanunu'nun kabul edilmesidir. Bu yasa ile ulusal, laik ve demokratik bir eğitim sisteminin temellerinin atılması hedeflenmiştir.

1920'ler ve 1930'lar Türkiye'de değişim yıllarıdır. Değişimin önemli adımlarından biri olan harf değişikliği gerçekleştirilmiş ve Latin alfabesine geçilmiştir. Yeni alfabenin öğretilmesi ve

düşük düzeylerde olan okur/yazarlık oranını kısa sürede yükseltmek amacıyla 1929'da millet mektepleri açılmıştır (Şahin, 1992). O yıllar karma eğitimin başladığı, köye yönelik çalışmaların hız kazandığı, yeni köy öğretmen okullarının açıldığı ve yabancı uzmanların davet edilip raporlar hazırlatıldığı yıllardır (Şahin, 1998). 1930'lu yıllarda Türk Tarih Kurumu (1931) ve Türk Dil Kurumu (1932) kurulmuş ulus inşa etme sürecinde yeni bir aşamaya geçilmiştir. 1933'de Darülfünun kaldırılmış ve İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Sözü edilen yıllarda eğitimde hem sayısal hem nitelik olarak büyüme için ciddi çaba harcanmıştır.

3.2. Türk Eğitim Sistemi Merkezi Yönetiminde Değişiklikler

Türk eğitim sisteminin bakanlık birimi 1920'de Ankara'da merkeziyetçi bir yapı ile teşkilatlanmış, ismi 1920'den günümüze kadar birçok değişime uğramıştır. Bakanlığın adı 1960 yılına kadar üç kez maarif vekaleti, üç kez ise milli eğitim bakanlığı olmuştur ve hala bu isimle devam etmektedir. Yıllar itibariyle bakanlığın isim değişiklikleri şöyle gerçekleşmiştir: 1920-1935: Maarif Vekaleti, 1935-1941: Kültür Bakanlığı, 1941-1946: Maarif Vekilliği, 1946-1950: Milli Eğitim Bakanlığı, 1950-1960: Maarif Vekaleti, 1960-1983: Milli Eğitim Bakanlığı, 1983-1989: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1989-2023: Milli Eğitim Bakanlığı (MEB, 2023).

3.3. Zorunlu Eğitimle İlgili Yapılan Düzenlemeler

Osmanlı Devleti'nin son evresinde 1913'te zorunlu eğitim basamağı olan ilkokulların süresi 6 yıl olarak belirlenmişti. 1921'de Maarif Kongresi'nde ise zorunlu eğitim 4 yıla indirildi ancak isteyen 1 yıl daha okuyabilir denildi. 1923 yılında zorunlu eğitim süresi tekrar 5 yıla çıkarıldı. 1973 yılında 8 yıllık eğitime geçme kararı alındı ve pilot uygulamalara başlandı. 1997'de tüm yurtta 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitime geçildi. 2012-2013 öğretim yılı ile birlikte zorunlu eğitim 8 yıldan 12 yıla çıkartıldı ve 4+4+4 şeklinde okul kademelendirmesi uygulamaya başlandı. 1974-1975 öğretim yılına kadar ilkokul ve ortaokullarda Cumartesi günü öğleye kadar ders yapılıyordu, o yıl bu uygulama kaldırıldı.

3.4. Temel Eğitim ve Ortaöğretimde Yapılan Düzenlemeler

Sosyal, siyasal, ekonomik ve teknolojik değişimler 1990'lı yıllarla birlikte artmaya başlamış, 2000'li yıllarda hız kazanmıştır. Temel eğitimde kapsamlı değişimler 1990'ların sonunda başlamış, Müfredat Laboratuvar Okulları projesi değişimde önemli bir aşama olmuştur. Ortaöğretimde ise "1990'ların başında liselerde ders geçme ve kredili sistem denemesi, 2000'li yıllardan itibaren Mesleki Eğitim ve Öğretim Sistemini Güçlendirme Projesi; Orta Öğretim Projesi, İnsan Kaynaklarının Mesleki Eğitim Yoluyla Geliştirilmesi Projesi ve Mesleki ve Teknik Eğitimin Kalitesinin Geliştirilmesi Projesi" ile daha çok meslek liselerine öncelik veren değişim projeleri düzenlenmiştir. Bunların dışında ilköğretim programları 2005, lise programları 2007'de değiştirilerek okullarda yapılandırmacı öğretime geçilmiştir. 2004-2015 evresinde ise "toplam kalite yönetimi ve okul geliştirme çalışmaları, e-okul, Fatih Projesi, stratejik planlama, teknoloji ağırlıklı eğitim, ölçme ve değerlendirmede yenilikler" gibi değişim çalışmaları birbirini izlemiştir.

3.5. Ortaöğretim ve Yükseköğretime Geçiş Sınavları

İlkokul sonunda yapılan ortaöğretime geçiş sınavları, Anadolu liselerine geçiş sınavı adıyla 1955'de başlamıştır. 1998'den itibaren bu sınavlar ortaokul sonunda liseye geçiş sınavları olarak değiştirilmiş, isim ve biçim değiştirerek günümüze kadar gelmiştir. Söz konusu sınavların isimleri yıllar itibariyle şöyledir: LGS (1998-2003), OKS (2003-2007), SBS (2007-2013), TEOG (2013-2017), LGS (2013-devam ediyor).

Türkiye'de 1974 yılına kadar üniversiteye kayıtlar ilgili üniversitenin koyduğu bazı ölçütler çerçevesinde sınavsız yapılmaktaydı. 1974'de Üniversitelerarası Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÜSYM) kurulmuş ve işlevini 1981'deki Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) kuruluncaya kadar devam ettirmiştir (ÖSYM, 2021). 1981'den günümüze geçen 42 yıllık evrede bu sınavlar bir basamaklı, iki basamaklı, tek seans, iki seans, üç seans, ÖSS, ÖSS-1, ÖSS-2, ÖYS, YGS, YKS gibi birçok isim ve yöntemle yapılmıştır.

3.6. 100 Yıllık Dönemde Temel Eğitim ve Ortaöğretimde Sayısal Değişim

Yenileşme döneminden günümüze yaklaşık 250 yıllık bir dönem geçti, Cumhuriyet dönemi ise 100 yaşında. Cumhuriyet döneminde eğitime hem sayısal hem nitelikli büyüme için ciddi çabalar harcanmıştır. 100 yıllık evrede ilkokul düzeyinde okul sayısındaki artış %415, öğrenci sayısındaki artış %1.519, öğretmen sayısındaki artış ise %2.830 olmuştur. Aynı dönemde ortaokul düzeyinde okul sayısındaki artış %26.159, öğrenci sayısındaki artış %93.450, öğretmen sayısındaki artış ise %51.641 olmuştur. Yine aynı süreçte lise düzeyinde okul sayısındaki artış %14.482, öğrenci sayısındaki artış %547.014, öğretmen sayısındaki artış ise %34.571 olmuştur. Türkiye'de 100 yıl içinde temel eğitim ve ortaöğretim kurumlarındaki okul, öğretmen ve öğrenci sayılarındaki değişim şaşırtıcı ölçülerdedir. Bu veriler geçen 100 yıllık evrede eğitimde devasa boyutlardaki sayısal artışı gösterdiği gibi aynı zamanda Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitimde hangi noktada olunduğunu da ortaya koymaktadır. Bu veriler aynı zamanda söz konusu süreçte Türkiye'de okumaya atfedilen değeri de göstermektedir.

3.7. Yükseköğretim Alanında Değişim

İlk yükseköğretim kurumu olan Darülfünun 1863'de açılmış erken Cumhuriyet yıllarında 1933'te kaldırılmış ve yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. 1946, 1961 ve 1971'de üniversitelerle ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Son büyük ve sistematik düzenleme ise 1981'de YÖK ile gerçekleştirilmiştir. YÖK ile yükseköğretimde "akademik, kurumsal ve idari" yönden yapılanma sürecine girmiştir. Böylece yükseköğretim kurumlarının tamamı YÖK kapsamında toplanmış; üniversitelerde akademiler, enstitüler ve yüksek öğretmen okulları fakültelere dönüştürülmüş, konservatuarlar üniversitelere bağlanmıştır. YÖK, ağırlıklı olarak "yükseköğretimin stratejik planlamasından, üniversiteler arasındaki koordinasyondan" ve en önemlisi "kalite güvence mekanizmalarının" kurulması ve sürdürülmesinden sorumlu olmuştur (https://www.yok.gov.tr/kurumsal/tarihce).

3.8. Öğretmen Yetiştirme Politikaları

İlki 1848'de açılan öğretmen okulu süreç içinde farklı okul basamaklarında, farklı isimlerle, farklı donanımlarla ve sayıları çoğalarak günümüze gelmiştir: Köye yönelik olarak köy muallim mektepleri, köy eğitmenliği kursları ve köy enstitüleri; ilkokullara yönelik olarak ilköğretmen okulları, eğitim yüksekokulları, eğitim fakülteleri; ortaokullara yönelik olarak Gazi Orta

Muallim ve Terbiye Enstitüsü, eğitim enstitüleri ve eğitim fakülteleri; liselere yönelik olarak yüksek muallim mektepleri, eğitim enstitüleri, yüksek öğretmen okulları ve eğitim fakülteleri. Görüldüğü üzere sadece öğretmen yetiştirme uygulamalarında bile çok sayıda isim değişikliği ve okul türü vardır. Üstelik bu gruba 1970'li yılların mektupla öğretmen yetiştirme, hızlandırılmış öğretmen yetiştirme programları ve 1990'lı yıllardan beri devam eden "pedagojik formasyonla" öğretmen yetiştirme dahil edilmemiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

1920'lerde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında eğitim alanında önemli reformlar gerçekleştirildi. Tevhidi Tedrisat Kanunu ile ulusal, laik ve demokratik bir eğitim sistemi oluşturulmaya çalışıldı. Ayrıca, harf değişikliği ve Latin alfabesine geçişle okur-yazarlık oranının artırılması amaçlandı. Türk eğitim sistemi, zaman içinde merkezi yönetimde birçok değişiklik geçirdi. Maarif Vekaleti, Kültür Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı gibi farklı adlarla anıldı. 1989'dan günümüze kadar ise Milli Eğitim Bakanlığı olarak devam etmektedir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişle birlikte zorunlu eğitim süreleri değişti.

1973'te 8 yıllık eğitime geçildi, 1997'de ise 8 yıl zorunlu eğitim uygulamasına geçildi. 2012-2013 öğretim yılında ise zorunlu eğitim süresi 12 yıla çıkarıldı. 1990'ların sonundan itibaren sosyal, siyasal, ekonomik ve teknolojik değişimlerle birlikte temel eğitimde önemli değişikliklere gidildi. Ortaöğretimde ise meslek liselerine öncelik veren projeler ve müfredat değişiklikleri gerçekleştirildi. Ayrıca, 2005'te ilköğretim programları, 2007'de lise programları yapılandırmacı öğretime geçişle değiştirildi. 2004-2015 arasında ise çeşitli değişim çalışmaları, "toplam kalite yönetimi", "e-okul", "Fatih Projesi" gibi uygulamalar hayata geçirildi. Ortaöğretime geçiş sınavları tarih içinde farklı isimler ve biçimlerle yapılmıştır. Bu sınavlar arasında LGS, OKS, SBS, TEOG ve günümüzde devam eden LGS bulunmaktadır. Yükseköğretime geçiş sınavları ise zaman içinde çeşitli isim ve yöntemlerle evrim geçirmiştir. Cumhuriyet döneminde eğitime ciddi çabalar harcanmış, 100 yıllık süreçte ilkokul, ortaokul ve lise düzeyinde okul, öğrenci ve öğretmen sayılarında büyük artışlar yaşanmıştır. Bu veriler, eğitimdeki sayısal büyümeyi ve eğitimdeki gelişmeyi göstermektedir.

Yükseköğretimdeki önemli dönemeçler arasında Darülfünun'un kaldırılması, İstanbul Üniversitesi'nin kurulması, 1981'de YÖK'ün kurulması ve yükseköğretim kurumlarının yapılandırılması yer almaktadır. YÖK, yükseköğretimde stratejik planlama, koordinasyon ve kalite güvence mekanizmalarının oluşturulması süreçlerinde önemli bir rol oynamıştır. Türkiye'de öğretmen yetiştirme süreci, 1848'den günümüze kadar çeşitli adlar ve okul türleri ile evrim geçirmiştir. Köy muallim mektepleri, eğitim yüksekokulları, eğitim fakülteleri gibi farklı kurumlar öğretmen yetiştirmiştir. Bu süreçte öğretmen yetiştirme uygulamalarında sık sık isim değişiklikleri ve çeşitli okul türleri görülmüştür.

Bulgulara göre, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100 yıllık eğitim tarihinde milli eğitim sisteminde hem yasalarda hem yönetmeliklerde hem de kurumlar bazında çok sayıda düzenlemenin yapıldığı görülmüştür. Çağın gereksinimlerine göre kuşkusuz eğitimin de değişime uğraması kaçınılmaz ancak eldeki verilere göre standart bir yapının oturtulamadığı görülmektedir.

Türkiye'de son yıllarda eğitimin her kademesinde yatay büyüme tercih edilmiş, meritokratik eğitime karşı mesafeli durulmuştur. Türkiye bölgesinde eğitimde halen iyi ülkelerden biri olmasına rağmen eğitimdeki yapısal sorunlarını çözebilmiş bir ülke değildir. Eğitimin

içeriğinde ivedilikle dönüşüme gidilmesi gerekmektedir. Bu değişim yalnızca ders müfredatları ve ders kitapları ile sınırlı olmamalıdır. Bu değişimde ilk adım eğitim felsefesi ve amacı olmalıdır. Daha da önemlisi uygulamada bu felsefe ve buna yönelik geliştirilmiş amaçların birebir izlenmesi, denetlenmesi son derece önemlidir. Böylesi bir değişim sürecinde mutlaka tüm paydaşların etkin katılımı sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Bayar, A. ve Kösterelioğlu, İ. "Türk Eğitim Sisteminin Sorunlarına İlişkin Güncel Bir Değerlendirme". *International Journal of Social Science,* 25(I), 177-187, 2014. https://jasstudies.com/index.jsp?mod=makale_tr_ozet&makale_id=27083 (Erişim tarihi: 19.12.2023).

Bozkurt, A. "Türkiye'de Uzaktan Eğitimin Dünü, Bugünü ve Yarını". *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi,* 3(2), 85-124, 2017, https://dergipark.org.tr/en/pub/auad/issue/34117/378446 (Erişim tarihi: 22.12.2023).

https://www.yok.gov.tr/kurumsal/tarihce (Erişim tarihi: 19.12.2023).

Karakök, T. "Menderes Dönemi'nde (1950-1960) Türkiye'de Eğitim". *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi,* (2), 89-97, 2011, https://dergipark.org.tr/en/pub/higheredusci/issue/61475/917991 (Erişim tarihi: 22.12.2023).

MEB. "Millî Eğitim Bakanlığının Kısa Tarihçesi". https://www.meb.gov.tr/milli-egitim-bakanliginin-kisa-tarihcesi/duyuru/8852 (Erişim tarihi: 21.12.2023).

ÖSYM. https://www.osym.gov.tr/TR,8789/hakkinda.html (Erişim tarihi: 19.12.2023).

Özyılmaz, Ö. *Türk Milli Eğitim Sisteminin Sorunları ve Çözüm Arayışları.* PegemA Yayıncılık, Ankara: 2023.

Sarıtaş, Ü. "Türk Eğitim Sistemi: Sorunlar ve Çözümleri". *Akademik Akıl,* 8 Temmuz 2021, https://www.akademikakil.com/turk-egitim-sistemi-sorunlar-ve-cozumleri/ulkusaritas/ (Erişim tarihi: 19.12.2023).

Şahin, M. "Bir Halk Eğitim Çalışması Örneği Olarak Millet Mektepleri". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* 1(2), 213-234, 1992, https://dergipark.org.tr/tr/pub/cttad/issue/25523/269203 (Erişim tarihi: 17.12.2023).

Şahin, M. "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Politikalarında Yabancı Eğitim Uzmanlarının Etkisi". *Milli Eğitim.* (137), 91-99, 1998, https://www.academia.edu/20092390/T%C3%BCrkiye_de_%C3%96%C4%9Fretmen_Yeti%C5%9Ftirme_Politikalar%C4%B1nda_Yabanc%C4%B1_E%C4%9Fitim_Uzmanlar%C4%B1n%C4%B1n_Etkisi (Erişim tarihi: 15.12.2023).

Şener, G. "Türkiye'de Yaşanan Eğitim Sorunlarına Güncel Bir Bakış". *Milli Eğitim,* 47(218), 218-187, 2018, https://dergipark.org.tr/tr/pub/milliegitim/issue/39856/471780 (Erişim tarihi: 20.12.2023).

ÖLÇÜLEBİLİR VERİLERLE TÜRKİYE'DE EĞİTİM

Prof. Dr. Mustafa Şahin[1], Prof. Dr. Semiha Şahin[2]

[1] Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, mustafa.sahin@deu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-8789-514X
[2] Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, semiha.sahin@deu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-1135-0327

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, ölçülebilir verilerle Türkiye'de 1923-2023 döneminde temel eğitim ve ortaöğretim kurumlarındaki okul, öğretmen ve öğrenci sayılarındaki değişimi ortaya koymaktır. Bu bağlamda şu iki soruya cevap aranmıştır: Geçen 100 yılda temel eğitim ve ortaöğretim kurumlarında okul, öğretmen ve öğrenci sayılarındaki değişim nedir? 100 yıllık evrede temel eğitim ve ortaöğretim kurumlarında öğretmen ve öğrenci sayılarında cinsiyete göre nasıl bir değişim gerçekleşmiştir? Araştırmada nitel araştırma yöntemi kapsamında doküman incelemesi yapılmış ve elde edilen veriler betimsel analiz ile değerlendirilmiştir. Araştırmada, Türkiye'de eğitimin geçen 100 yılı Milli Eğitim Bakanlığı ve TÜİK'in istatistik verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Doküman inceleme tekniğiyle gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarına göre, Geçen 100 yıllık evrede ilkokul düzeyinde okul sayısındaki artış %415, öğrenci sayısındaki artış %1519, öğretmen sayısındaki artış ise %2830 olmuştur. Aynı dönemde ortaokul düzeyinde okul sayısındaki artış %26.159, öğrenci sayısındaki artış %93.450, öğretmen sayısındaki artış ise %51.641 olmuştur. Yine aynı süreçte lise düzeyinde okul sayısındaki artış %14.482, öğrenci sayısındaki artış %547.014, öğretmen sayısındaki artış ise %34.571 olmuştur. Türkiye'de yüzyıl içinde temel eğitim ve ortaöğretim kurumlarındaki okul, öğretmen ve öğrenci sayılarındaki değişim şaşırtıcı ölçülerdedir. Bu veriler geçen yüzyıllık evrede eğitimde devasa boyutlardaki sayısal artışı gösterdiği gibi aynı zamanda Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitimde hangi noktada olunduğunu da açıklamaktadır. Bu veriler aynı zamanda söz konusu süreçte Türkiye'de okumaya atfedilen değeri de vermektedir. Araştırmanın bir diğer bulgusu ise, geçen yüzyıllık evrede cinsiyete göre istatistiki göstergeler incelendiğinde hem öğrenci hem öğretmen sayılarında kadınlar lehine büyük gelişimin sağlanmış olmasıdır. Bu Türkiye'de hem öğrenimde hem de iş yaşamında çok önemli kazanımlar elde edildiğinin kanıtıdır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Türk Eğitim Sistemi, Türk Eğitim Tarihi

1. GİRİŞ

Bilim ve teknolojideki gelişmeler toplumsal yaşamları etkilemekte, bu da eğitim sistemlerinde köklü değişim ihtiyacı doğurmaktadır. Eğitim politikaları üretenler yaşanan sorunlara olduğu kadar olası sorunlara da çözüm bulmak durumundadırlar. Türk eğitim sisteminin mevcut sorunlarına ve çözüm önerilerine yönelik çok sayıda araştırma yapılmıştır (Özyılmaz, 2021; Bayar ve Köstereliođlu, 2014; Sarıtaş, 2021; Şener, 2018; Can ve Sezer, 2022; Doğan, 2005; Önsoy, 1991, Özyılmaz, 2017). İlgili literatüre göre, Türkiye'de eğitimin durumuna ilişkin çok sayıda araştırma yapıldığı gözlenmiştir. Söz konusu çalışmalarda çoğunlukla Türkiye'de eğitimin sorunları ve çözüm arayışları üzerine yoğunlaşılmıştır. Aynı zamanda yapılan araştırmalar çoğunlukla kısa süreli değerlendirmeleri içermektedir. Uzun erimli ya da dönemsel verilere dayalı değerlendirmelerin yapıldığı çalışmaların sayısı ise sınırlıdır. Bu nedenle bu araştırmada istatistiki veriler ışığında uzun erimli bir çalışma yapılmıştır.

Bu araştırmanın amacı, ölçülebilir verilerle Türkiye'de 1923-2023 döneminde temel eğitim ve ortaöğretim kurumlarındaki okul, öğretmen ve öğrenci sayılarındaki değişimi ortaya koymaktır. Bu bağlamda şu iki soruya cevap aranmıştır: 1) Geçen 100 yılda temel eğitim ve ortaöğretim kurumlarında okul, öğretmen ve öğrenci sayılarındaki değişim nedir? 2) 100 yıllık evrede temel eğitim ve ortaöğretim kurumlarında öğretmen ve öğrenci sayılarında cinsiyete göre nasıl bir değişim gerçekleşmiştir? Araştırmanın ilgili literatüre katkı sunacağı umulmaktadır.

2. YÖNTEM

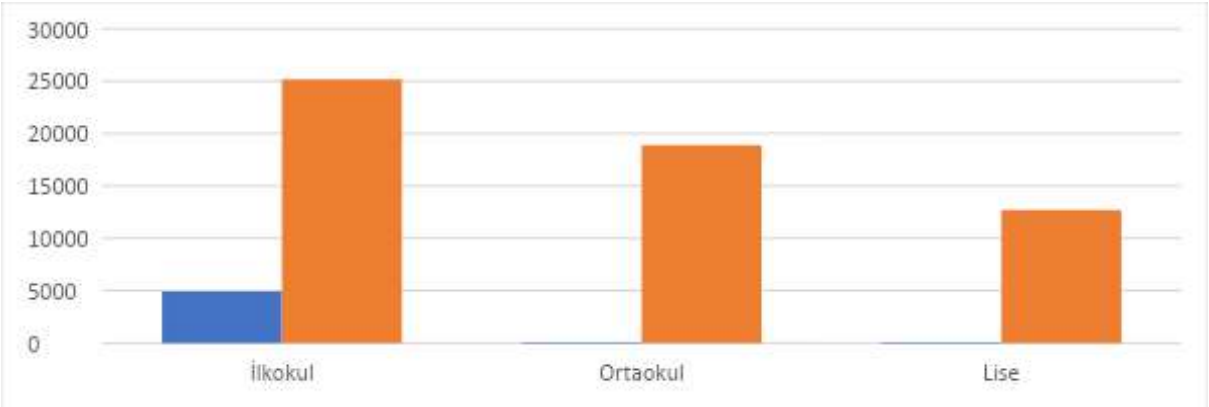
Araştırmada nitel araştırma yöntemi kapsamında doküman incelemesi yapılmış ve elde edilen veriler betimsel analiz ile değerlendirilmiştir. Araştırmada, Türkiye'de eğitimin geçen 100 yılı Milli Eğitim Bakanlığı ve TÜİK'in istatistik verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Araştırmada, temel eğitim ve ortaöğretimdeki sayısal durum analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

Bulgular bölümünde Türkiye'nin son 100 yılında temel eğitim ve ortaöğretim kurumlarındaki okul, öğretmen ve öğrenci sayılarındaki değişim ile öğretmen ve öğrenci sayılarında cinsiyete göre değişimin verilerine yer verilmiştir.

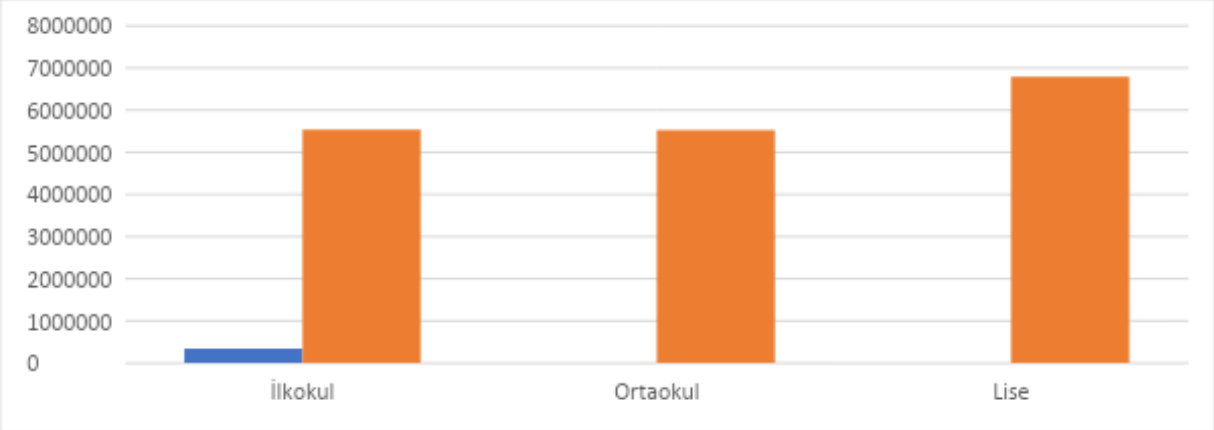
3.1. Eğitim Basamaklarına Göre Değişim

Bu başlıkta Türkiye'de eğitim basamaklarında sayısal değişimler grafikler halinde verilmiştir. Grafik 1'de Türkiye'nin 1923-2023 döneminde okul sayısındaki değişim gösterilmiştir.

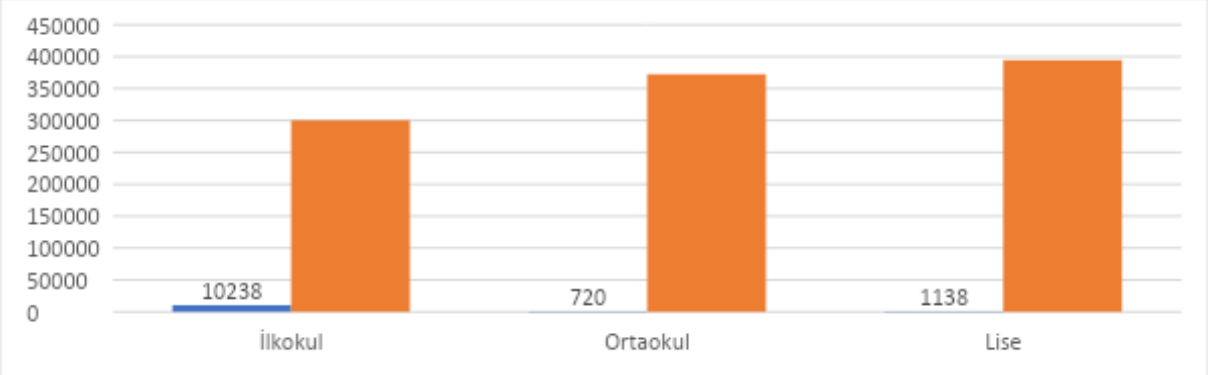
Grafik 1. Okul Sayısındaki Değişim (TÜİK, 2011; MEB, 2023).

Grafik 1'e göre Türkiye'de 1923-2023 döneminde ilkokulların sayısı 4894'ten 25.182'ye, ortaokulların sayısı 72'den 18.907'ye, liselerin sayısı ise 87'den 12.686'ya yükselmiştir. Bu verilere göre sözü edilen dönemde ilkokullardaki artış oranı %415, ortaokullardaki artış oranı %26.159, liselerdeki artış oranı da ise %14.482 olarak gerçekleşmiştir. Grafik 2'de Türkiye'nin 100 yıllık evrede öğrenci sayısındaki değişim gösterilmiştir.

Grafik 2. Öğrenci Sayısındaki Değişim (TÜİK, 2011; MEB, 2023).

Grafik 2'ye göre Türkiye'de 1923-2023 döneminde ilkokullardaki öğrenci sayısı 341.941'den 5.535.531'e, ortaokullardaki öğrenci sayısı 5905'den 5.524.117'ye, liselerdeki öğrenci sayısı ise 1241'den 6.789.681'e yükselmiştir. Bu verilere göre sözü edilen dönemde ilkokullardaki öğrenci sayısının artış oranı %1519 olarak gerçekleşirken aynı evrede ortaokullardaki öğrenci sayısındaki artış oran %93.450, liselerdeki öğrenci sayısının artış oranı ise %547.014 olarak gerçekleşmiştir. Grafik 3'te Türkiye'de 100 yıllık evrede öğretmen sayısındaki değişim verilmiştir.

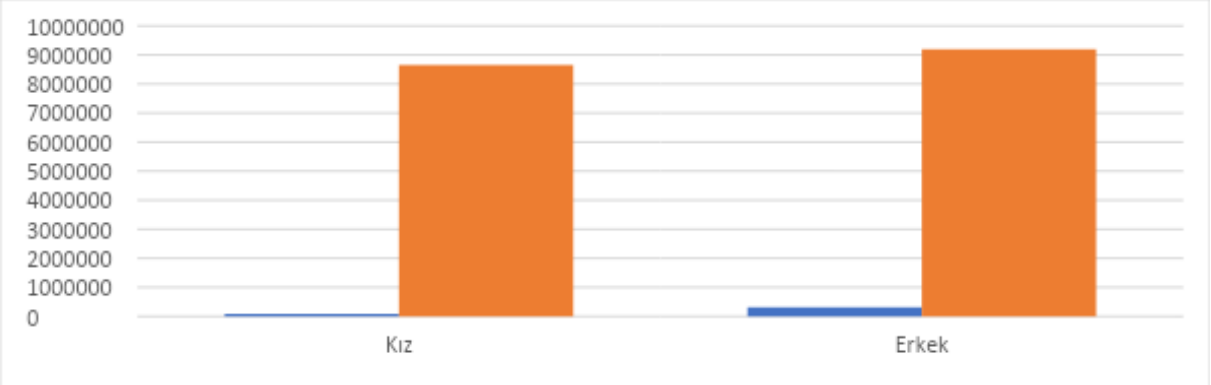

Grafik 3. Öğretmen Sayısındaki Değişim (TÜİK, 2011; MEB, 2023).

Grafik 3'e göre Türkiye'de 100 yıllık evrede ilkokullardaki öğretmen sayısı 10.238'den 299.967'ye, ortaokullardaki öğretmen sayısı 720'den 372.536'ya, liselerde öğretmen sayısı ise 11.386'den 394.557'ye yükselmiştir. Söz konusu dönemde ilkokullardaki öğretmen sayısının artış oranı %2830, ortaokullardaki öğretmen sayısının artış oran %51.641, liselerdeki öğretmen sayısının artış oranı ise %34.571 olarak gerçekleşmiştir.

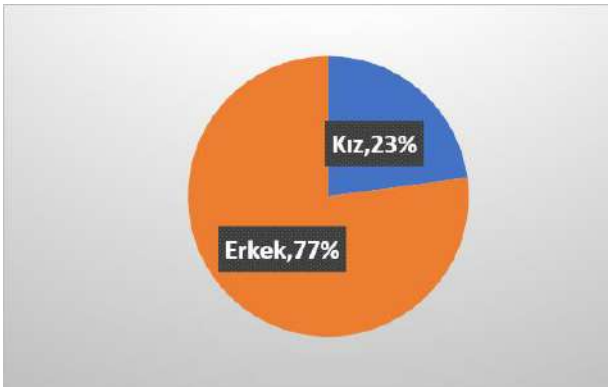
3.2. Cinsiyete Göre Sayısal Değişimler

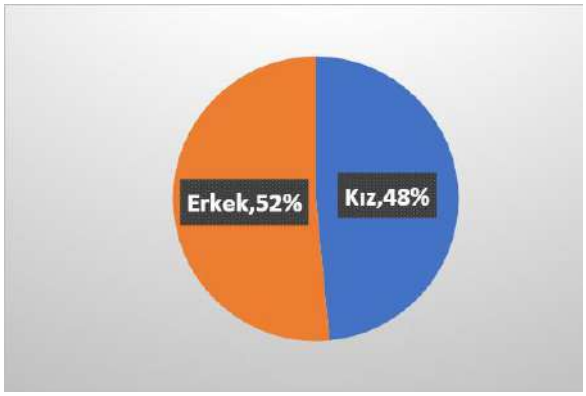
Bu başlıkta Türk eğitim sisteminde 100 yıllık evrede öğretmen ve öğrencilerde cinsiyete göre sayısal değişimler grafikler halinde verilmiştir. Grafik 4'te Türkiye'de 100 yıllık evrede öğrencilerin cinsiyete göre sayısal değişimi verilmiştir.

Grafik 4. Öğrencilerin Cinsiyete Göre Sayısal Değişimi (TÜİK, 2011; MEB, 2023).

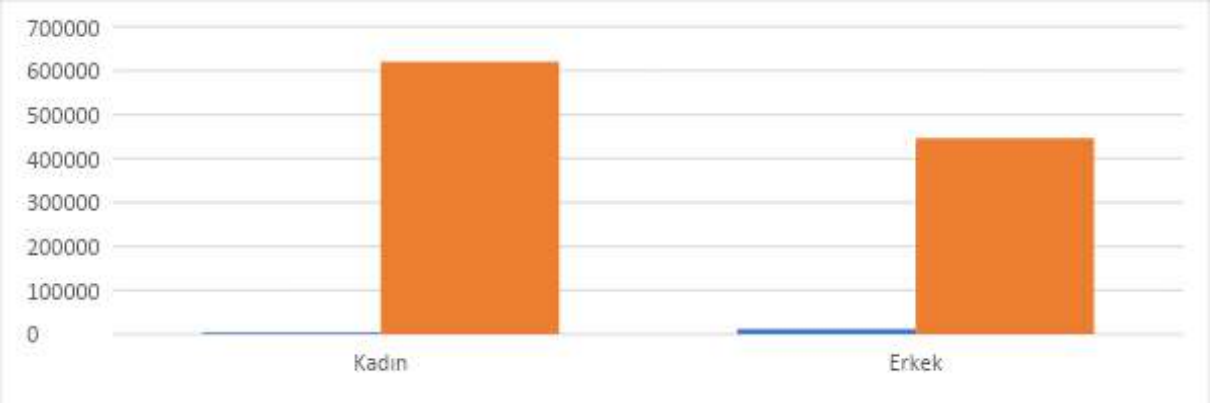
Grafik 4'e göre, 1924-1925 öğretim yılında 93.676 olan kız öğrenci sayısı 2022-2023 öğretim yılında 8.649.465'e yükselmiştir. Aynı dönemlerde erkek öğrenci sayısı ise 316.125'den 9.199.864'e yükselmiştir. Söz konusu evrede kız öğrencilerin sayısındaki artış oranı %9.134 iken erkek öğrencilerin artış oranı ise %2.810 olmuştur. Grafik 5'te 1924-1925 öğretim yılında, grafik 6'da ise 2022-2023 öğretim yılında öğrencilerin cinsiyete göre değişim oranları verilmiştir.

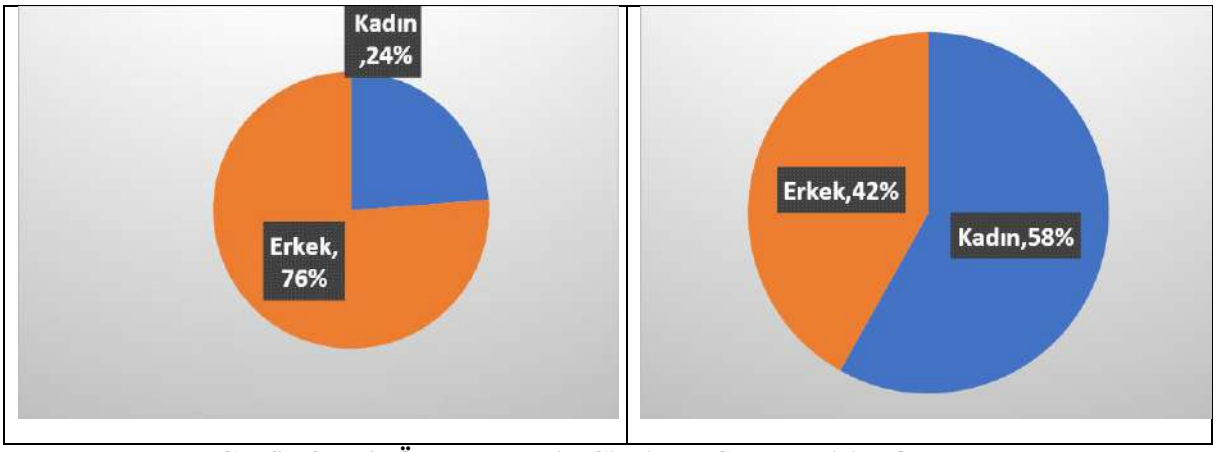
Grafik 5 ve 6. Öğrencilerin Cinsiyete Göre Değişim Oranları

Grafik 5'e göre, 1924-1925 öğretim yılında temel eğitim ve ortaöğretimdeki öğrencilerin %23'ü kız, %77'si ise erkektir. Grafik 6'ya göre, 2022-2023 öğretim yılında ise öğrencilerin %48'i kız, %52'si erkektir. Grafik 7'de Türkiye'de 100 yıllık evrede öğretmenlerin cinsiyete göre sayısal değişimi verilmiştir.

Grafik 7. Öğretmenlerin Cinsiyete Göre Sayısal Değişimi (TÜİK, 2011; MEB, 2023).

Grafik 7'ye göre, 1924-1925 öğretim yılında 3.825 olan kadın öğretmen sayısı 2022-2023 öğretim yılında 620.261'e yükselmiştir. Aynı dönemlerde erkek öğretmen sayısı ise 12.246'dan 446.789'a yükselmiştir. Söz konusu evrede kadın öğretmenlerin sayısındaki artış oranı %16.116 iken erkek öğretmenlerin artış oranı ise %3.548 olmuştur. Grafik 8'de 1924-1925 öğretim yılında, grafik 9'da ise 2022-2023 öğretim yılında öğretmenlerin cinsiyete göre değişim oranları verilmiştir.

Grafik 8 ve 9. Öğretmenlerin Cinsiyete Göre Değişim Oranları

Grafik 8'e göre, 1924-1925 öğretim yılında temel eğitim ve ortaöğretimdeki öğretmenlerin %24'ü kadın, %76'sı ise erkektir. Grafik 9'a göre, 2022-2023 öğretim yılında ise öğretmenlerin %58'i kadın, %42'si erkektir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada, Türkiye'de 1923-2023 yılları döneminde Türkiye İstatistik Kurumu ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan istatistiki göstergeler çerçevesinde temel eğitim ve ortaöğretim kurumlarındaki okul, öğretmen ve öğrenci sayılarındaki değişim ile öğretmen ve öğrenci sayılarında cinsiyete göre değişimin analizi ölçülebilir verilerle yapılmıştır.

Doküman inceleme tekniğiyle gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarına göre, 100 yıllık evrede ilkokul düzeyinde okul sayısındaki artış %415, öğrenci sayısındaki artış %1.519, öğretmen sayısındaki artış ise %2.830 olmuştur. Aynı dönemde ortaokul düzeyinde okul sayısındaki artış %26.159, öğrenci sayısındaki artış %93.450, öğretmen sayısındaki artış ise %51.641 olmuştur. Yine aynı süreçte lise düzeyinde okul sayısındaki artış %14.482, öğrenci sayısındaki artış %547.014, öğretmen sayısındaki artış ise %34.571 olmuştur. Türkiye'de 100 yıl içinde temel eğitim ve ortaöğretim kurumlarındaki okul, öğretmen ve öğrenci sayılarındaki değişim şaşırtıcı

ölçülerdedir. Bu veriler geçen 100 yıllık evrede eğitimde devasa boyutlardaki sayısal artışı gösterdiği gibi aynı zamanda Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitimde hangi noktada olunduğunu da ortaya koymaktadır. Bu veriler aynı zamanda söz konusu süreçte Türkiye'de okumaya atfedilen değeri de göstermektedir (Kalyoncuoğlu Şahin ve Şahin, 2021).

Eğitim göstergelerinde rakamların bu ölçüde değişim göstermesinin nedenlerinden biri nüfus artışı ile ilişkilendirilebilir. İlki, 1927'de yapılan sayımda Türkiye nüfusu 13.648.270 iken son verilere göre 85.279.553'tür (TÜİK, 2023). Bu verilere göre Cumhuriyet tarihi süresince gerçekleşen nüfus artış oranı %525'tir. 100 yıllık eğitim göstergelerindeki sayısal artışlar benzer dönemdeki nüfus artışının çok üzerindedir. Bu durum eğitimdeki sayısal artışın nüfus artışından ziyade Türkiye'de (en azından nicel ölçülerde) eğitime verilen önem, hükümetlerin bu çerçevede izledikleri eğitim politikaları, halkın eğitim talebi, ekonominin gelişmesi, iletişim, ulaşım olanaklarının artması, köyden kente göç ile değişen dünyada eğitimin öneminin giderek artması ile açıklanabilir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu ise, geçen 100 yıllık evrede cinsiyete göre istatistiki göstergeler incelendiğinde hem öğrenci sayılarında hem öğretmen sayılarında kadınlar lehine büyük gelişim sağlanmıştır. Bu Türkiye'de hem öğrenimde hem de iş yaşamında çok önemli kazanımlar elde ettiğinin kanıtıdır.

KAYNAKÇA

Bayar, A. ve Köstereliоğlu, İ. "Türk Eğitim Sisteminin Sorunlarına İlişkin Güncel Bir Değerlendirme". *International Journal of Social Science,* 25(I), 177-187, 2014, https://jasstudies.com/index.jsp?mod=makale_tr_ozet&makale_id=27083 (Erişim tarihi: 19.12.2023).

Can, E. ve Sezer, Ş. "Türkiye'de Eğitimin 20 Yılı (2000-2021): Betimsel Bir Analiz". *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi,* 11(3), 58-69, 2022, http://www.jret.org/FileUpload/ks281142/File/5_senol_sezer58-69.pdf (Erişim tarihi: 20.12.2023).

Doğan, C. "Türkiye'de Sınıf Öğretmeni Yetiştirme Politikaları ve Sorunları". *Bilig,* (35), 133-149, Güz 2005, https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusoskon/issue/9531/118975 (Erişim tarihi: 20.12.2023).

https://nip.tuik.gov.tr/ (Erişim tarihi: 20 Aralık 2023).

https://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=508 (Erişim tarihi: 17 Aralık 2023).

Kalyoncuoğlu Şahin, S. ve Şahin, M. "Türk Eğitim Sistemi" (Ed. Semiha Kalyoncuoğlu Şahin ve Mustafa Şahin). *Karşılaştırmalı Eğitim Güncel Veriler ve Eğitim Perspektifleri* (1-29). Nobel Akademi Yayıncılık, Ankara, 2021.

Önsoy, R. "Cumhuriyetten Bugüne İlk ve Ortaöğretimimiz ve Bazı Meseleleri". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* (6), 1-23, 1991, http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/1411-published.pdf (Erişim tarihi: 19.12.2023).

Özyılmaz, Ö. *Türk Milli Eğitim Sisteminin Sorunları ve Çözüm Arayışları* (12. Baskı), PegemA Yayıncılık, Ankara, 2023.

Sarıtaş, Ü. "Türk Eğitim Sistemi: Sorunlar ve Çözümleri". *Akademik Akıl,* 8 Temmuz 2021, https://www.akademikakil.com/turk-egitim-sistemi-sorunlar-ve-cozumleri/ulkusaritas/ (Erişim tarihi: 20.12.2023).

Şener, G. (2018). "Türkiye'de Yaşanan Eğitim Sorunlarına Güncel Bir Bakış". *Milli Eğitim,* 47(218), 184-200, 2018, https://dergipark.org.tr/tr/pub/milliegitim/issue/39856/471780 (Erişim tarihi: 18.12.2023).

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN YABANCI DİL OLARAK ARAPÇA KONUŞMADA KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ: RECEP TAYYİP ERDOĞAN İMAM HATİP ORTAOKULU ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, BÜŞRA MEŞE [1]
[1] Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, busra.mese_98@hotmail.com - ORCID: 0000-0003-3460-2109

ÖZET

Yabancı dil konuşabilme, ayrıcalık ve ehemmiyetini asırlardır koruyan bir beceridir. Günden güne hızla değişip gelişen dünyada yabancı dil öğrenimine karşı ilgi her geçen gün artmaktadır. Zira öğrenilen dil bireyin kendini yetiştirmesine ve çevresini daha iyi anlamasına büyük bir katkı sağlar.

Oldukça köklü ve zengin bir dil olan Arapça günümüzde önemini halen korumaktadır. Dünyada en çok konuşulan altıncı dil olan Arapça, Kur'an-ı Kerim'in dili olmasının yanı sıra Birleşmiş Milletlerin resmi altı dilinden biridir. Bununla birlikte Arapça, öğrencilerin öğrenmekte zorluk çektiği dillerin başında gelir. İmam hatip okullarında eğitim alan öğrenciler Arapça dil eğitimi almalarına rağmen dört yılın sonunda Arapça konuşamamaktadır. *Bir probleme çözüm üretebilmek için öncelikle sorunu saptamak gerekir* düşüncesinden hareketle yola çıkılan çalışmanın temel amacı İmam Hatip Ortaokulu öğrencilerinin Arapça konuşma noktasındaki başarısızlıklarına neden olan etkenleri tespit edip gerekli çözüm önerileri sunmaktır. Çalışmanın diğer amaçlarından biriyse *Türk öğrencilerin Arapça konuşma hususundaki başarısı nasıl artırılabilir?* sorusuna aranan cevaptır.

Araştırmada sosyal bilimlerde veri toplama tekniklerinden biri olan ankete başvurulmuştur. Ankette 58 soru sorulmuş olup katılımcıların "Tamamen katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum, hiç katılmıyorum" seçeneklerinden kendilerine uygun olanı işaretlemeleri rica edilmiştir. Yapılan uygulamaya İstanbul'un Sultangazi ilçesinde yer alan Recep Tayyip Erdoğan İmam Hatip Ortaokulunda öğrenim gören beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci sınıf öğrencilerinden toplam 120 talebe katılmıştır.

Anket sonucunda öğrencilerin başarısızlıklarının ardında okuldaki Arapça ders saatinin yetersiz olması, Arapça harfleri tanımama, dikkat dağınıklığı, konuşmayı destekleyen dinleme etkinliklerin yetersiz yapılması, Arap dilini zor bulma, yeterince çalışmama, yanlış yapma ve ayıplanma korkusu gibi nedenler saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arapça Konuşma Becerisi, Öğrenci, Başarısızlık, Neden, Çözüm Önerileri.

1. GİRİŞ

Dil, sosyal bir varlık olan insanın yaşamını idame ettirebilmesinde ihtiyaç duyduğu önemli araçlardan bir tanesidir. Zira bireyin içinde bulunduğu toplum ve dünyayla iletişim kurabilmesinin yolu dilden geçer. Ülkelerin birbirine ekonomi ve sosyal gibi birçok yönden bağımlılaşmasından ötürü insanlara anadilleri artık kâfi gelmemektedir. Bu nedenle yabancı dil öğrenimine verilen ehemmiyet günden güne artmaktadır. Bir yabancı dil, bireyin içinde bulunduğu âlemi daha doğru anlamasına, dilden kaynaklanan sorunların üstesinden gelmesine ve meslek sahibi olmasına oldukça fazla katkı sağlar. Çünkü öğrenilen dil bireye yeni kapılar açar ve bireyin ufkunu genişletir. Bu bakımdan, yabancı dil öğrenmek insan var olduğu müddetçe önemini koruyacaktır.

Dünyada en çok konuşulan altıncı dil olan Arapça günümüz dünyasında anlayıp konuşabileninin ayrıcalıklı sayıldığı dillerden biridir. Bununla birlikte Birleşmiş Milletlerin resmi altı dilinden biri olması hasebiyle dünyada büyük bir öneme sahiptir. Ülkemizin Arap devletleriyle diyaloğu her geçen gün artmaktadır. O nedenle hem dünyada hem ülkemizde Arapça öğrenmek isteyen kişi sayısı azımsanamayacak kadar fazladır. Bununla beraber öğrenciler bu dili öğrenmeye ne kadar çok çaba gösterseler de başarısız olmaktan yana yakınmaktadır. Bu durumda öncelikle problemin kaynağını bulmak, sonrasındaysa uygun çözüm önerilerinde bulunmak gerekir. Bu noktada bilimsel araştırma yöntemlerinden biri olan ankete başvurmak atılan doğru adımlardan biridir. Zira anket sayesinde öğrencilerin bu konuyla ilgili düşüncelerine doğrudan ulaşılmaktadır.

Öğrenmeyi etkileyen birçok faktör vardır. Bu etmenler başlıca öğrenen, öğrenme, öğrenilen, öğreten ve öğrenme ortamı olmak üzere temelde beş unsurdan oluşmaktadır. Bu çalışmada öğrenen üzerine yoğunlaşılmıştır zira öğrenciler Arapça uğurunda uzun yıllarını vermiş olsalar da bu dili bir türlü öğrenememekten yakınmaktadırlar.

Geçmişi oldukça eski zamanlara dayanan şiir ve bilim gibi birçok sahada iz bırakmış olan Arap dilini öğrenmek talebeler tarafından zor karşılanmaktadır. Öğrenciler bu dili zihinlerinde "öğrenmesi zor" şeklinde kodladıkları için yenilgiyi baştan kabullenmektedir.

Öğrencilerin Arapça konuşmadaki başarısızlıklarının temelinde yatan problemler araştırıldığında ortaya birçok faktör çıkmaktadır. Bunlardan ilki Arapçanın kendine özgü kurallarının olmasıdır. Arap alfabesi Türk alfabesinden birçok yönden olduğu gibi yazılış yönünden de farklıdır. Arapça cümle yapısı, müzekker-müennes durumu ve çeşitli dilbilgisi kuralları öğrenciler tarafından karmaşık olarak görülmektedir. Bununla birlikte Arap dili Türkçede olmayan kendine has seslere sahiptir. Türk öğrenciler bu sesleri telaffuz etmede zorlandıkları gibi bu harfleri birbirine benzetip karıştırmaktadır. Öğrencileri zorlayan bir diğer etken ise harflerin kelimenin başında ortasında sonunda uğradığı değişimdir. Henüz harfleri ayırt edebilmede güçlük çeken öğrenci bir de hareke kurallarını bilmediğinde iş içinden çıkılmaz bir hal alabilmektedir.

Yabancı dil öğreniminde dinleme, okuma, yazma ve konuşma olmak üzere toplam dört temel dil becerisi vardır. Okuma, yazma ve dinleme etkinlikleri yabancı dil konuşmayı beslemektedir. Öğrenciler ya bu etkinlikleri yeterince önemsemez ya da yalnızca okumaya ağırlık verir. Oysa bu öğrenciler diğer dil becerilerine yeterince özen göstermedikleri için hataya düşmektedir. Kendilerini yalnızca okuma bakımından geliştiren öğrencilerin yanı sıra yanlış yapmaktan korktuğu için sınıfta söz hakkı almaya çekinen öğrencilerin sayısı

azımsanmayacak kadar fazladır. Ne yazık ki kimi öğrenciler hata yapıp gülünç duruma düşmekten korkarken kimi öğrencilerse söz sırası kendisine geldiğinde diğer arkadaşlarının vaktinden çaldığını düşünerek strese girer. Kimileri *ben zaten başaramam* deyip yenilgiyi baştan kabul ederken kimileriyse heyecanlanır ve dikkat dağınıklığı problemi yaşar. Bir sınıfta *öğretmen ya kızarsa* diye korkan öğrenciler olduğu gibi yeterince kelime ezberlemediğinden ötürü kaygı duyan öğrenciler de vardır.

Dinleme becerisini destekleyici faaliyetler şüphesiz Arapça konuşma başarısını büyük ölçüde etkilemektedir. Yeterince Arapça dinleme etkinliği yapmayan öğrenciler telaffuz noktasında sorun yaşamaktadır. Okul dışında vakit ayırılmadığı ve günlük yaşama dahil edilmediği için binlerce insanın anadili olan Arapça yalnızca bir ders olarak görülmektedir.

Talebelerin bu dili konuşma noktasında sıkıntı yaşamasında Arapça dilbilgisi ve kelime eksikliği, öğrenme kaygı düzeyinin olması gerekenin altında ya da üstünde olması, Türkçe dilbilgisi eksikliği, okulda sınıf kademelerindeki haftalık Arapça ders saatinin yetersiz olması, Arapçanın önemsiz görülüp *öğrenip ne yapacağız* düşüncesi, konu anlatım test video benzeri destek alınabilecek kaynak şartlarının kısıtlı oluşu gibi faktörler de etkilidir.

Yabancı dil konuşmada kendini ileriye götüremeyen öğrencilerin ortak noktalarını incelediğimizde karşımıza başarabileceğinden fazlasını hedefleyen, ilk aşamada kullanamayacağı detay bilgilere boğulan, dil öğrenmeye yeterince zaman ayırmayan, öğrendiklerini tekrar etmeyip yalnızca ödevleri yapan, dil öğrenmeye yeteneği olmadığı düşünüp kendini öğrenmeye kapatan, yeteri kadar sesli okuma ve diyalog etkinliği yapmayan, *sınıf nasıl olsa kalabalık bana sıra gelmez* düşüncesinde olup çabalamayan, aile ve çevresinden yeterince destek almayan bir öğrenci profili çıkar.

2.YÖNTEM

Çalışmada veri toplama tekniklerinden biri olan anketten faydalanılmıştır. Uygulama öncesi öğrencilere bu veri toplama yöntemiyle ilgili bilgi verilip açıklama yapılmıştır. Anketi doldurmaları için katılımcılara bir hafta süre verilmiştir. Anketten elde edilen verilerin analizleri sayısal olarak sunulmuştur. Bu anket katılımcılara kolay ulaşabilme adına kağıt anket olarak uygulanmıştır. Ankette öğrencilerin Arapça konuşamayışlarının nedenlerini tespit etmek üzere 58 soru sorulmuştur. Bu 58 soruya yanıt olarak "hiç katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum, tamamen katılıyorum" olmak üzere beş seçenek sunulmuştur.

Tüm İmam Hatip Ortaokullarda anket uygulamasının güç olmasından ötürü örnek olarak ilçede isim yapmış Recep Tayyip Erdoğan İmam Hatip Ortaokulu tercih edilmiştir. Yapılan uygulamaya İstanbul'un Sultangazi ilçesinde yer alan Recep Tayyip Erdoğan İmam Hatip Ortaokulunda öğrenim gören 5.sınıftan 31, 6.sınıftan 30, 7.sınıftan 31, 8.sınıftan 28 öğrenci olmak üzere toplam 120 kız öğrenci katılmıştır. Ankete 9 yaşında 2 öğrenci, 10 yaşında 16 öğrenci, 11 yaşında 39 öğrenci, 12 yaşında 33 öğrenci, 13 yaşında 26 öğrenci, 14 yaşında 4 öğrenci katılım sağlamıştır. Sonuç olarak ankete katılım sağlayan öğrencilerin yaş aralığı 9-14'tür. Katılım sağlayan öğrencilerin sınıf mevcutları ise 25 ile 33 arasında değişiklik göstermektedir. Bu öğrencilerin ebeveynlerinin eğitim durumlarını incelediğimizde 60'tan fazla annenin ilkokul mezunu olduğunu görmekteyiz. Annelerin mezun oldukları okul kademe sayısını çoktan aza doğru sıraladığımızda ilk sırada ilkokul, ikinci sırada lise, üçüncü sırada ortaokul, dördüncü sırada ise üniversite gelmektedir. Herhangi bir okuldan mezun olmayıp

yalnızca okur-yazar annelerin sayısı ise 6'yı geçmemektedir. Babaların eğitimin durumlarına gelecek olursak yaklaşık 40 baba ilkokul, 33 baba lise, 29 baba ortaokul mezunudur. Üniversite mezunu baba sayısı ise 10'dur. Bu değerlerin yanı sıra ebeveynlerinin hangi kademeden mezun olduğunu bilmeyen öğrenciler dolayısıyla yaklaşık 8 ebeveynin eğitim bilgisine ulaşılamamıştır. Beşinci sınıfta okuyanların dışındaki öğrencilerin bir önceki eğitim-öğretim yılındaki Arapça not ortalamalarına baktığımızda bu puanların 33 ila 100 arasında değişiklik gösterdiğini söyleyebiliriz.

3. BULGULAR

Bu kısımda ankette yöneltilen sorular, verilerin sayısal sonuçlarıyla birlikte sırasıyla sunulup ardından elde edilen bulgular sayısal değerlerine göre yorumlanmıştır.

1.Arapçaya her gün düzenli bir şekilde çalışırım.
Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 20, katılmayan 39, kararsız 28, katılan 27, tamamen katılan ise 6'dır.
2.Arapça dersinde huzurlu hissederim.
Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 8, katılmayan 9, kararsız 29, katılan 38, tamamen katılan ise 36'dır.
3.Sınıf arkadaşlarımın benden daha bilgili olduğunu düşünürüm.
Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 27, katılmayan 17, kararsız 39, katılan 16, tamamen katılan ise 21'dir.
4.Arapça dersinde söz aldığımda heyecanlanıp telaşlanırım.
Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 16, katılmayan 22, kararsız 19, katılan 31, tamamen katılan ise 32'dir.
5.Arapçada çok fazla kural olduğu için bu dili öğrenmede güçlük çekerim.
Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 20, katılmayan 11, kararsız 21, katılan 32, tamamen katılan ise 36'dır.
6.Yabancı dil öğrenmeye ilgim vardır.
Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 7, katılmayan 15, kararsız 26, katılan 29, tamamen katılan ise 43'tür.
7.Arapça konuşurken harflerin telaffuzunda yanlış yapmaktan korkarım.
Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 23, katılmayan 27, kararsız 20, katılan 27, tamamen katılan ise 23'tür.
8.Şekil olarak birbirine benzeyen harfleri ayırt edemem.
Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 50, katılmayan 27, kararsız 14, katılan 18, tamamen katılan ise 11'dir.
9.Sınıfta anadilleri Arapça olan arkadaşlarım olduğu için konuşurken huzursuz hissederim.
Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 37, katılmayan 13, kararsız 22, katılan 18, tamamen katılan ise 30'dur.
10.Öğretmenim dersi sınıf dışındaki bir ortamda işlediğinde motivasyonum artar.
Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 9, katılmayan 14, kararsız 26, katılan 23, tamamen katılan ise 48'dir.
11.Sınıfta dinleme becerisini destekleyen etkinlikler yetersizdir.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 33, katılmayan 17, kararsız 39, katılan 20, tamamen katılan ise 11'dir.

12.Sesli metin okuma çalışmaları yaparım.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 25, katılmayan 31, kararsız 19, katılan 22, tamamen katılan ise 23'tür.

13.Belirli belirsiz isimleri ayırt edemeyip harf-i tarifi (el takısı) nerede getireceğimi bilmem.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 23, katılmayan 17, kararsız 42, katılan 23, tamamen katılan ise 15'tir.

14.Arapçada tekil ikil çoğul kalıpları olduğu için öğrenmede zorluk çekerim.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 16, katılmayan 20, kararsız 26, katılan 35, tamamen katılan ise 23'tür.

15.Sınıfta teknolojik aletler kullanıldığı için konuşma becerimi geliştiririm.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 20, katılmayan 18, kararsız 33, katılan 29, tamamen katılan ise 20'dir.

16.Arapça konuşurken yeterli düzeyde bilgim olmadığı için konuşmaktan çekinirim.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 30, katılmayan 20, kararsız 17, katılan 18, tamamen katılan ise 35'tir.

17.Yeni konuları çalışırken eski öğrendiklerimi tekrar ederim.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 14, katılmayan 27, kararsız 31, katılan 28, tamamen katılan ise 20'dir.

18.Topluluk önünde konuşma fobim olduğu için derste pasif kalırım.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 45, katılmayan 14, kararsız 29, katılan 15, tamamen katılan ise 17'dir.

19.Dilbilgisi ve kelime ezberi noktasında kendimi yetersiz görürüm.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 26, katılmayan 28, kararsız 25, katılan 25, tamamen katılan ise 16'dır.

20.Sınıfta hata yaptığımda arkadaşlarım tarafından ayıplanmaktan çekinirim.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 34, katılmayan 21, kararsız 12, katılan 20, tamamen katılan ise 33'tür.

21.Arapça hareke kurallarını bilmediğim için öğrenmede güçlük yaşarım.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 52, katılmayan 21, kararsız 15, katılan 17, tamamen katılan ise 15'tir.

22.Arapçayı, ana dilim olan Türkçede yetersiz olduğum için öğrenemem.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 45, katılmayan 20, kararsız 38, katılan 12, tamamen katılan ise 5'tir.

23.Okuldaki haftalık Arapça ders saatini yetersiz bulurum.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 55, katılmayan 25, kararsız 17, katılan 9, tamamen katılan ise 14'tür.

24.Günümüzde Arapçanın önemli olmadığını düşünürüm.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 47, katılmayan 13, kararsız 27, katılan 16, tamamen katılan ise 17'dir.

25.Arapçanın zor olduğunu düşünürüm.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 21, katılmayan 19, kararsız 20, katılan 32, tamamen katılan ise 28'dir.

26.Öğretmen Arapçayı hızlı konuştuğu için ona yanıt vermekte zorlanırım.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 42, katılmayan 32, kararsız 24, katılan 11, tamamen katılan ise 11'dir.

27.Ders kitabı haricinde seviyeme uygun kaynak kitaplardan yardım alırım.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 32, katılmayan 35, kararsız 24, katılan 14, tamamen katılan ise 15'tir.

28.Arapça cümle yapısı Türkçe cümle yapısından farklı olduğu için zorlanırım.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 18, katılmayan 19, kararsız 21, katılan 28, tamamen katılan ise 34'tir.

29.Dersi evde tekrar etmeyip sadece verilen ödevleri yaparım.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 27, katılmayan 19, kararsız 28, katılan 30, tamamen katılan ise 16'dır.

30.Arapçayı yaşayan bir dilden ziyade yalnızca bir ders olarak görürüm.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 33, katılmayan 21, kararsız 30, katılan 18, tamamen katılan ise 18'dir.

31.Arap dilini sıkıcı bulduğum ve sevmediğim için öğrenmek üzere çaba göstermem.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 49, katılmayan 31, kararsız 23, katılan 9, tamamen katılan ise 8'dir.

32.Söz hakkı aldığımda sınıf arkadaşlarım beni beklediği için stres olurum.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 28, katılmayan 24, kararsız 19, katılan 22, tamamen katılan ise 27'dir.

33.Arapça pratik yapmak için elektronik ortamda kaynak ve ortam bulurum.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 19, katılmayan 33, kararsız 39, katılan 14, tamamen katılan ise 15'dir.

34.Dikkat dağınıklığı yaşadığım için öğrenmekte güçlük çekerim.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 27, katılmayan 23, kararsız 28, katılan 22, tamamen katılan ise 20'dir.

35.Okul dışında destek alabilecek bir kurs merkezi bulurum.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 58, katılmayan 36, kararsız 13, katılan 6, tamamen katılan ise 7'dir.

36.Öğretmen dersi seviyemizin çok daha üzerinde karmaşık bir dilde anlatır.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 69, katılmayan 24, kararsız 13, katılan 9, tamamen katılan ise 5'dir.

37.Mülteci meselesinden ötürü Arapçaya karşı olumsuz bir önyargım vardır.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 51, katılmayan 23, kararsız 25, katılan 11, tamamen katılan ise 10'dur.

38.Arapça metin ve diyalog oluşturmaya çalışırım.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 18, katılmayan 25, kararsız 25, katılan 30, tamamen katılan ise 22'dir.

39.Arapçaya diğer derslerden dolayı yeterince zaman ayıramam.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 17, katılmayan 14, kararsız 19, katılan 34, tamamen katılan ise 36'dır.

40.Sınıfta öğrencilerin aktif olduğu etkinlikler yapılır.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 12, katılmayan 17, kararsız 29, katılan 30, tamamen katılan ise 32'dir.

41.Müzekker-müennes ayrımından ötürü konuşmakta zorlanırım.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 33, katılmayan 16, kararsız 22, katılan 26, tamamen katılan ise 23'tür.

42.Arapçayı veya başka bir dili konuşmaya yeteneğim olduğunu düşünmem.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 46, katılmayan 18, kararsız 19, katılan 18, tamamen katılan ise 19'dur.

43.Bütün Arapça kelimelerin birbirine benzediğini düşünürüm.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 24, katılmayan 21, kararsız 29, katılan 29, tamamen katılan ise 17'dir.

44.Okulda yeterince dinleme, karşılıklı konuşma ve diyalog etkinliği yaparız.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 13, katılmayan 13, kararsız 24, katılan 31, tamamen katılan ise 39'dur.

45.Hafızlık eğitimi aldığım için Arapçayı başarabileceğimi düşünürüm.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 52, katılmayan 23, kararsız 13, katılan 8, tamamen katılan ise 24'tür.

46.Öğretmenim samimi ve anlayışlı olduğu için hata yapmaktan korkmam.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 9, katılmayan 7, kararsız 17, katılan 29, tamamen katılan ise 58'dir.

47.Öğretmen derste işlenen konuyu anlayıp anlamadığıma emin olur.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 9, katılmayan 11, kararsız 29, katılan 24, tamamen katılan ise 47'dir.

48.Ezber yeteneğim olmadığı için Arapça kelime ezberi yapamam.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 45, katılmayan 20, kararsız 18, katılan 18, tamamen katılan ise 19'dur.

49.Arapçaya günlük yaşamımda yer veririm.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 38, katılmayan 36, kararsız 22, katılan 11, tamamen katılan ise 13'tür.

50.Kendi anadilimdeki kuralları Arap diline uygulamaya çalışırım.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 35, katılmayan 30, kararsız 30, katılan 16, tamamen katılan ise 9'dur.

51.Bu dili, kendime seviyemin üzerinde hedefler belirlediğim için konuşamam.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 35, katılmayan 29, kararsız 28, katılan 23, tamamen katılan ise 5'dir.

52.Arapçadaki harfleri tanır ve bu harflerin mahreçlerini bilirim.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 16, katılmayan 19, kararsız 16, katılan 25, tamamen katılan ise 44'tür.

53.Arapçada bilmediğim kelime sayısı fazla olduğu için konuşmaya isteksizim.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 34, katılmayan 22, kararsız 26, katılan 24, tamamen katılan ise 14'tür.

54.Sınıf mevcudu normalden fazla olduğu için derste bana sıra gelmez.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 35, katılmayan 34, kararsız 25, katılan 10, tamamen katılan ise 16'dır.

55.Arap alfabesi Türk alfabesinden farklı olduğu için zorlanırım.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 26, katılmayan 17, kararsız 17, katılan 31, tamamen katılan ise 29'dur.

56.Kullanmayacağım detay bilgileri öğrenmek Arapça konuşmamı engeller.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 28, katılmayan 28, kararsız 38, katılan 16, tamamen katılan ise 10'dur.

57.Türkçe-Arapça oyun kartları ile çalıştığım için Arapçayı kolayca öğrenirim.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 34, katılmayan 27, kararsız 17, katılan 25, tamamen katılan ise 17'dir.

58.Arapçaya tembellik yaptığım için çalışmam.

Bu ifadeye hiç katılmayan katılımcı sayısı 49, katılmayan 19, kararsız 25, katılan 16, tamamen katılan ise 11'dir.

Anketin uygulanması sonucu elde edilen verilerin analizinde tüm maddeler incelenmiş olunup değerlendirme, sayı bakımdan daha ziyade çoğunluğun değerlendirmeleri esas alınarak yapılmıştır. Bu verilere göre ilk olarak öğrencilerin Arapça konuşmada zorlanmalarındaki etkenler noktasında büyük bir çoğunluğun hemfikir olduğu görülmektedir. Bu etkenlere bakıldığında öğrencilerin Arapçaya düzenli çalışmada problem yaşadıkları görülmektedir. Arapçaya günlük düzenli çalışmayan öğrenci sayısı çalışanlara nazaran daha fazladır. Bu sebeple onlar için başarısızlık ne yazık ki kaçınılmaz son olmaktadır. Bununla birlikte derste söz almayı öğrenmenin doğal bir parçası olarak gören öğrenciler olsa da Arapça dersinde söz aldığında heyecanlanıp telaşlanan öğrenciler de vardır. Ve bu öğrencilerin sayısı telaşlanmayanlara göre daha fazladır. Diğer anket sorularına verilen yanıtlar incelendiğinde çoğunluğun, Arapçada çok fazla kural olduğunu ve bu sebepten ötürü Arapçayı öğrenip konuşmada zorluk çektiklerini düşündüğü söylenebilir. Bunun yanı sıra öğrenciler ne yazık ki sesli metin okuma çalışmaları yapmamaktadır. Bazı öğrenciler Arapçanın zor olduğunu ve bu dilde yer alan tekil ikil çoğul kalıpları sebebiyle öğrenmede zorluk çektiklerini düşünmektedir. Bununla birlikte Arapça cümle yapısı Türkçe cümle yapısından farklı olduğu için zorlandıklarını da ifade etmektedirler.

Katılımcılar kimi zaman Arapça konuşurken yeterli düzeyde bilgileri olmadığı için konuşmaktan çekinirlerken kimi zamansa sınıfta anadilleri Arapça olan arkadaşları oldukları için huzursuz hissetmektedirler. Ankette yer alan diğer soruların verileri incelendiğinde katılımcıların yarısından fazlasının Arapçaya günlük yaşamlarında yer vermediği ortaya çıkmaktadır. Günlük yaşama dahil edilmeyen dili içselleştiremeyen öğrenci, doğal olarak konuşma becerisinde de problem yaşamaktadır. Anket ifadelerine verilen yanıtlar ele alındığında öğrencilerin çoğunluğunun Arapça pratik yapmak için elektronik ortamda kaynak ve ortam bulamadığı dile getirilebilir. Bunun sonucunda ders kitabı haricinde seviyelerine uygun kaynak kitaplardan yardım almadıkları ifade edilebilir. Bununla beraber 94 katılımcı Arapça dil desteği alabilecekleri kurs merkezleri bulmakta sorun yaşadığını ifade etmektedir.

Ayrıca katılımcıların yarısı Arap alfabesinin Türk alfabesinden farklı olmasının Arapçayı öğrenmede olumsuz bir etken olduğu kanaatindedir. Başka bir taraftan kimi öğrenciler Arapçaya diğer derslerden ötürü yeterince zaman ayıramadıklarını ifade ederken kimileriyse hedeflerini ulaşabileceklerinin üzerinde tuttuklarını söylemektedir. Oysa öğrencinin kendisine bilgi düzeyinin üzerinde hedef belirlemesi, dil öğrenmede yapılan büyük hatalardan biridir. İstatistik verilere göre katılımcıların yarısından fazlasının bu hataya düştüğü görülmektedir.

Recep Tayyip Erdoğan İmam Hatip Ortaokulu, Hafızlık Projesinin yürütüldüğü bir eğitim kurumudur. Bu projeden öğrencilerin ne denli etkilendiğinin saptanması adına ankette bu konuya yer verilmiştir. Değerlendirmeler neticesinde öğrencilerin çoğunun, hafızlık eğitiminin Arapçayı başarmada ya da öğrenmede herhangi bir etkisi olmadığını düşündüğü kanısına varılmaktadır.

Anket verilerini incelediğimizde ne ilginçtir ki katılımcılar, Arapça konuşurken harflerin telaffuzunda yanlış yapmaktan korkma noktasında fikirdaştır. 20 öğrenci kararsız olmakla beraber 50 öğrenci telaffuz hatası yapmaktan korkarken 50 öğrenci ise buna katılmamaktadır. Dolayısıyla harf telaffuzunda hata yapma konusunda çekincesi olanlar olduğu gibi çekincesi olmayan azımsanmayacak kadar çok öğrenci de vardır denebilir. Nitekim sınıfta hata yaptıklarında arkadaşları tarafından ayıplanmaktan çekinen öğrenci sayısı 53 iken, bundan çekinmeyen öğrenci sayısı 55'tir. Yanlış yapma ve ayıplanma korkusundan ötürü öğrenciler ne yazık ki bu dili öğrenmede güçlük çekmektedirler. Katılımcıların fikirdaş olduğu bir başka nokta ise evde ders tekrarı yapmayıp sadece verilen ödevleri yapma konusudur. 46 öğrenci bu sava katılırken 46 öğrenciyse katılmamaktadır. Geriye kalan 28 öğrenci ise kararsızdır.

Arapça eril ve dişil ayrımı olan bir dildir. Arap dilinin kendine has bu özelliğinin öğrencilerin Arapça konuşmalarını ne yönde etkilediği tespit edilmek istenmiştir. Bu istekten doğan ihtiyaç sonucu öğrencilere yöneltilen soru üzerine 49 katılımcı müzekker-müennes ayrımından ötürü konuşmakta zorlandığını söylerken 49 katılımcı ise bu ifadeye katılmadığını belirtmiştir. Anket sonucu ulaşılan verilerden bir diğeri; öğrencilerin bir kısmı sınıfta dinleme becerisini destekleyen etkinliklerin yeterli olduğunu düşünürken bir kısmıysa bu etkinliklerin yetersiz olduğunu düşünmektedir.

Soruşturulan bir diğer madde ise ders saatidir. Öyle ki dil eğitiminin, edindirilecek kazanımlar bazında en ince ayrıntısına kadar planlı programlı bir şekilde yürütülmesi gerekir. Dil eğitimi böylesine disiplinli bir çalışma gerektirirken bu eğitimde ders saatinin yeri hiç şüphesiz tartışılamaz. Bununla birlikte öğrencilerin öğrendiklerini sindirmesine müsaade etmeden üzerine yeni bilgiler eklenmesi tıpkı bir binanın temelinin kurumadan üzerine kat çıkılması gibidir. Ne temel sağlam olur ne de üzerine çıkılan katlar… Nitekim olması gerekenden daha az olan ders saati talebelerin konuşma becerisine ket vurmaktadır. Verilere göz attığımızda katılımcıların yarısından fazlası okuldaki haftalık Arapça ders saatini yeterli bulsa da tam tersi düşüncede olup okulda aldıkları eğitimin haftalık ders saati bazında yetersiz olduğu kanaatinde olan öğrenciler de bulunmaktadır.

Öğrenciler eğitim gördükleri sınıf ortamından kaynaklanan birtakım problemler yaşayabilmektedir. Nitekim *söz hakkı aldığımda sınıf arkadaşlarım beni beklediği için stres olurum* düşüncesine katılan öğrenci sayısı 49 iken buna katılmayan öğrenci sayısı 52'dir. Bu sayıları göz önüne alındığında durumun, talebelerin öğrenimlerini olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Bunun yanı sıra öğrenmede dikkat dağınıklığından kaynaklı güçlük çektiğini

düşünen 44 öğrenci varken buna katılmayan 50 öğrenci ise bulunmaktadır. Kimi öğrencilerin dikkatleri kolayca dağılıp zor toparlanmaktadır. Bu yüzden maalesef birçok öğrenci bu durumdan ciddi oranda olumsuz yönde etkilenmektedir.

Verilerin analizi sonucunda varılan sonuçlardan bir diğeri ise öğrenciler dil gelişimlerine katkı sağlayacak olan yazma becerisini geliştirici etkinlikler yapma noktasında yetersizdirler. Zira 43 katılımcı Arapça metin ve diyalog oluşturmaya çalışmadığını ifade ederken katılımcıların 52'si ise bu konuda çaba gösterdiklerini belirtmektedir.

Arap alfabesindeki harfler yazılış şekilleri dolayısıyla birbirine benzer cümlesi talebeler tarafından oldukça sık kullanılan bir ifadedir. Anket sonucu da öğrencilerin bu ifadesini yazılı olarak kanıtlar niteliktedir. Zira bütün Arapça kelimelerin birbirine benzediğini düşünen ve düşünmeyen katılımcı sayısı birbirine yakın olup bu sayı az denemeyecek kadar fazladır. Dolayısıyla bu maddenin, öğrencilerin konuşma becerilerini geliştirmesinde ne derece güçlü etkiye sahip olduğu görülmektedir. Buna paralel olarak 69 öğrenci Arap harflerini ve mahreçlerini bildiğini ifade ederken 35 öğrenciyse bu ifadeye katılmadığını ifade etmektedir. Kelimenin başında ortasında ve sonunda şekil değiştiren harfleri tanımayan öğrenciler temel dil becerilerinden olan okuma yazma ve konuşmada sorun yaşamaktadır. Dolayısıyla bu madde Arapça için oldukça önemlidir. Katılımcıların 38'i bu dilde bilmedikleri kelime sayısı fazla olduğu için konuşmaya isteksiz olduğunu ifade ederken 56'sı buna katılmamaktadır. Yabancı dil öğreniminde kelime bilgisi arttıkça dil kullanımındaki etkinlik ve yeterlilik de bu doğrultuda artmaktadır. Günümüz dünyasında kelime ezberi için birçok yöntem ve teknik vardır. Dil öğrencileri bu yöntemlerden kendilerine uygun olanlara başvurmaktadır. Bu yöntemlerden biri ise Türkçe-Arapça oyun kartlarıdır. Şu da var ki öğrencilerin birçoğu Türkçe-Arapça oyun kartlarının Arapça öğrenimi daha kolay hale getirdiğini düşünmemektedir.

Yukarıda anket sonucunda katılımcıların Arapça konuşma becerilerini yeterince geliştiremeyişlerinin belli başlı sebeplerine değinilmiştir. Burada ise verilerin analizinde ulaşılan diğer bazı bilgilere değinilmiş olunacaktır.

Katılımcıların yarısından fazlası Arapça dersinde huzurlu hissetmektedir. Sınıf arkadaşlarının kendilerinden daha bilgili olduğunu düşünüp bu yönde bir kaygı yaşamayan öğrenci sayısı endişelenen öğrenci sayısından fazla olsa da kaygılı öğrencilerin sayısı azımsanmayacak kadar fazladır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun yabancı dil öğrenmeye ilgisi vardır. Dolayısıyla ilgisizlikten kaynaklanan bir başarısızlık durumu söz konusu değildir. Bununla birlikte şekil olarak birbirine benzeyen harfleri ayırt edemediklerini düşünmemektedirler. Belirli belirsiz isimleri ayırt edebilip harf-i tarifi nerede getireceklerini bilmektedirler. Sınıfta teknolojik aletler kullanıldığı için konuşma becerilerini geliştirdiklerini düşünmektedirler. Yeni konuları çalışırken eski öğrendiklerini tekrar etmektedirler. Topluluk önünde konuşma fobileri olmadığı için derste pasif kalmamaktadırlar. Dilbilgisi ve kelime ezberi noktasında kendilerini yetersiz görmemektedirler. Arapça hareke kurallarını bilmedikleri için öğrenmede güçlük yaşadıklarını ve Arapçayı, ana dilleri olan Türkçede yetersiz oldukları için öğrenemediklerini düşünmemektedirler. Günümüzde Arapçanın önemli olduğunu düşüncesindedirler. Öğretmen Arapçayı hızlı konuştuğu için ona yanıt vermekte zorlandıklarını düşünmemektedirler. Arapçayı yaşayan bir dilden ziyade yalnızca bir ders olarak görmemektedirler. Bununla birlikte 80 katılımcı Arapçayı sıkıcı bulmamakla birlikte *sevmediğim için öğrenmek üzere çaba göstermem* düşüncesine katılmamaktadır. Katılımcıların

ittifak kurduğu bir diğer nokta ise öğretmenin dersi öğrencilerin seviyelerinden daha zor anlattığını düşünmüyor oluşlarıdır. Öğrencilerin büyük çoğunluğu bu konuda ittifaka varmıştır. Arapçaya karşı olumsuz önyargıları olmamakla birlikte bu durum Arapça öğrenmelerini büyük ölçüde etkilememektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu, sınıfta öğrencilerin aktif olduğu etkinlikler yapıldığını ifade etmektedir. Katılımcıların yarısından fazlası Arapçayı veya başka bir dili konuşmaya yetenekleri olduğunu düşünmemektedir. Talebelerin büyük bir çoğunluğu okulda yeterince dinleme, karşılıklı konuşma ve diyalog etkinliği yaptığını ifade etmektedir. Katılımcıların 87'si öğretmenlerinin samimi buldukları için yanlış yapma noktasında herhangi bir korkuları olmadıklarını dile getirmektedir. Katılımcılar, öğretmenin derste işlenen konuyu öğrencilerin anlayıp anlamadığına emin olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla öğrencilerin öğretmenlerinden ötürü öğrenme problemi yaşamadığı ifade edilebilir. Öğrenciler ezber yetenekleri olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla bir dili konuşabilmenin en önemli yapıtaşlarından biri olan kelime ezberi noktasında talebelerin güçlük çekmediği dile getirilebilir. 65 katılımcı Türkçedeki kuralları Arapçaya uygulamadıklarını ifade etmektedir. Bu bir noktada olumlu bir etkiye sahiptir. Zira her dilin kendine özgü yapı ve kuralları vardır. Zira öğrenci Türkçedeki cümle yapısı gibi dilbilgisi kurallarını Arapçaya uyarlamaya çalıştığında çıkmaza girebilmektedir. Öğrencilerin çoğu derste kendilerine sıra gelmemesini sınıf mevcudunun fazla oluşuna bağlamamaktadır. Öyle ki öğrenci derste ne kadar aktif olursa öğrenmesi de o kadar kolay ve kalıcı olmaktadır.

Kullanmayacakları bilgileri öğrenmenin Arapça konuşmalarını engellediğini düşünmeyen öğrenci sayısı düşünenlere göre fazladır. Bu da öğrencilerin öğrenmeye ne derece açık olduğunun bir göstergesidir. Öğrencilerin yarısından fazlasının müttefik olduğu bir başka mesele ise Arapçaya tembellik yaptıkları için çalışmadıkları düşüncesinde olmamalarıdır. Öyle ki 68 öğrenci fikirlerini bu yönde beyan etmiştir.

4.TARTIŞMA

Anketten anlaşıldığı üzere öğrenciler Arapça konuşma yolunda ilerlerken dilin kendi yapısından, çevreden, öğrenim tarzından ve kendi iç dünyasından kaynaklanan birçok noktada zorluk çekmektedir. Dil öğrenim serüveninde bu tarz etkenleri saptamak oldukça doğaldır. Mühim olan, olumsuzlukları tespit edip bu olumsuzluklara uygun çözüm önerilerinde bulunmaktır. Anket neticesinde elde edilen verilerinden yola çıkılarak aşağıdaki çözüm önerilerine ulaşılmıştır.

- Öğrenci ilk olarak Arapçanın hem ülkedeki hem de dünyadaki önemini kavramalıdır.
- Türkçe ve Arapça birbirinden farklı dinamikler üzerine kuruludur. Öğrenci, bu iki dilin birbirinden farklı olduğunu bilmelidir. Bununla birlikte Arapçadaki kaidelerin Türkçedeki kaideleri karşılaması beklentisine girmemelidir.
- Bir dili konuşabilmenin yolu dinlemeden geçer. Bol bol Arapça dinleme etkinlikleri yapılmalıdır. Arapça dizi, film, çizgi film, haber izlenip bu dildeki şarkı, türkü, ilahi gibi sesli dosyalardan istifade edilebilinir.
- Öğretmen önderliğinde zaman zaman dikte çalışmaları yapılmalıdır. Çalışma sırasında öğrenciler kelime, cümle ya da metni dinleyerek yazarlar. Bu sayede kelime bilgileri gelişmiş olur.

- Öğrenciler kendilerine, seviyelerine uygun hedefler belirlemelidir. Ne öğrenebileceklerinden fazlasını ne de daha azını hedeflemelidir.
- Dil öğrenmek disiplin işidir. Öğrenci mutlaka günlük yaşantısına uygun iyi bir program edinmeli ve bu programa sadık kalmalıdır. Program hazırlama noktasında bir uzmandan destek alınması sürecin daha muntazam ilerlemesini sağlar. Bununla birlikte öğrencinin çalışması gereken başka okul dersleri olduğu da göz ardı edilmemelidir. Bu sayede talebe yalnızca bir derse odaklanıp Arapça öğrenimi veyahut okul derslerini aksatmamış olur.
- Öğrenci, Arapçayı günlük yaşamına olabildiğince fazla dahil etmelidir. Örneğin evde veya okulda sıkça görülen yerlere nesnelerin Arapça manaları yazılabilir. Sınıflarda da kelime, cümle ve diyalog gibi Arapça cümlelere yer verilmelidir. Bu sayede dile ve kelimelere aşinalık kazanılır.
- Yanlış yapma konusunda öğrenci cesaretlendirilmelidir. Öğrenciye dil öğrenirken doğruyu yanlış yaparak bulmada bir sorun olmadığı mesajı verilmeli ve öğrenciyi bu bilince ulaştırmalıdır.
- Eğitmenler öğrenme sürecinde zorlanıp hevesi kırılan öğrencilere bu noktada destek olmalıdır. Misal olarak Arapçadan Türkçeye geçmiş kelime sayısının azımsanamayacak kadar fazla olduğu örnekleriyle birlikte ifade edilmelidir. Bu sayede öğrenci kelime dağarcığının sandığından daha fazla olduğu fark eder ve daha motive bir şekilde çalışmalarına devam eder.
- Arapça kelime öğrenimine önem verilmelidir. Günlük yaşamda karşılaşılabilecek ve kullanılabilecek isim, fiil, sıfat gibi kelime türlerinin ezber ve öğrenimi yapılmalıdır. Bu noktada kalıcı kelime öğrenimi hedef alınmalıdır. Örneğin kelime öğrenirken zihinde o kelimeyi anımsatan bir görsel kullanılabilir. Ayrıca öğrenilmesi hedeflenen kelimenin cümle içerisinde kullanılması öğrenimi daha kalıcı hale getirebilir. Bunun yanı sıra o kelimenin ya eş anlamlısı ya da zıt anlamlısını öğrenmeye dahil etmek öğrenimi daha kalıcı hale getirebilir. Şu da var ki vakit buldukça sözlük okumaları yapılabilir. Ayrıca sözcük türetme tarzı oyunlar oynanabilir. Zira eğitici oyunlar kazanımı edindirmede oldukça faydalıdır.
- Arapça gazete, dergi, hikaye, şiir, roman gibi sesli metin okumaları yapıp çok sık karşılaşılan kelimeler not tutulup sözcük defterine anlamıyla birlikte not alınıp öğrenilebilir.
- Öğrenci, diyalog ve metin oluşturma şeklinde yeni sözcük ve kalıplar kullanabileceği özgün yazma çalışmaları yapmalıdır. Bu sayede cümle kurma becerisi gelişecektir.
- Öğrenci Arapça konuşurken kullanabileceği kimi Arapça şiirleri, deyimleri ve özlü sözleri ezberlemelidir.
- Öğrencilerin konuşma heveslerini artıracak Arapça şiir, şarkı, bilgi yarışmaları ve münazara gibi faaliyetler düzenlenmelidir.
- Öğrencilerin özne, yüklem, nesne gibi ögeleri cümle içerisinde doğru şekilde kurabilecek düzeyde dilbilgisi öğrenmesi gerekir.
- Öğretimde kolaydan zora doğru gidilmelidir. Bununla beraber günlük yaşamda işe yarayacak bilgiler öğrenmeli, detaylarda boğulmamalıdır.

- Konuşurken heyecanlanıp strese giren öğrenciye stres yönetimi hususunda destek olunmalıdır.
- Arapça pratik yapmaları için öğrencilere dil öğreticileri tarafından uygun ortam hazırlanmalıdır.
- Öğrencilere eğitmenler tarafından, okul dışında öğrencilerin Arapçayla ilgilenebilecekleri etkinlikler vermelidir.
- Dil öğreniminde öğrenci, öğrendiklerini henüz sindirmeden mümkünse eski öğrendiklerinin üzerine yeni bilgiler eklenmesin. Eklenecekse de bu noktada konu bakımından seçici olunsun.
- Eğitimcilerin dikkat dağınıklığı olan öğrencilere uygun çözümler bulup bu konuda destek olması gerekmektedir.
- Konuşma becerisini geliştiren okuma, yazma ve dinleme faaliyetlerinin her birinden faydalanılıp konuşma becerisini geliştirici etkisi küçümsenilmemelidir.
- Öğrencilerin zorlandığı konular birbirinden farklılık gösterebilmektedir. Bu noktada öğrenci hangi konuda zorlanıyorsa bunu tespit edip o konu üzerine yoğunlaşmalıdır. Örneğin harflerin veyahut kelimelerin birbirine benzediğini düşünen öğrenciler bunları ayırt edebilmek üzere özel çalışmalar yapmalıdır.
- Anket sonuçlarını incelediğimizde öğrencilerin dersi sınıf dışında bir ortamda işlediğinde motivasyonlarının arttığı sonucuna ulaşılmaktadır. Eğitmen dersi mümkün olduğunca sınıf dışında başka bir ortamda işlemelidir. Örneğin hayvanlar konusu hayvanat bahçesinde, spor dalları konusu spor salonunda, mevsimler ve hava durumu konusu okul bahçesinde işlenebilir. Kazanımları somut şekliyle edinmek, öğrenimi daha kalıcı kılar. Öğrencilere, sınıfın kurallarından uzak rahat bir öğrenme ortamı hazırlanmış olunur.
- Arapça konuşma becerisini destekleyici çeşitli faaliyetlerden yararlanılmalıdır. Bu faaliyetlere örnek olarak; önce dinleyip sonra duyduğunu tekrar edilerek yapılan *tekrar alıştırmaları*, öğrencilerin seçtikleri bir konuda hazırlanıp sınıfta gerçekleştirdiği *hazırlıklı konuşma*, öncesinde herhangi bir hazırlık olmaksızın konuşma sırasında düşünülüp spontane uygulanan *hazırlıksız konuşma*, bir kelimenin eş anlamlısı ya da zıt anlamlısı söylenip hedef kelimeyi *tahmin etme*, belirlenen sözcüğü yasaklı kelimeleri söylemeden Arapça anlatılmaya çalışılan *tabu* gibi oyun ve uygulamalar gösterilebilir.
- Öğrenciler, Arapça konuşabilecekleri rol oynama, doğaçlama, pandomim, rol değiştirme, anlatı tekniği, kukla, dedikodu halkası gibi drama etkinliklerinde aktif rol almalıdır.
- Farklı dillerde uygulanan konuşma becerisi öğretim teknikleri eğitmenlerce araştırılıp öğrencilerin beceri ve düzeylerine uygun olanları öğrencilere uygulanabilir. Buna Türkçede kullanılan *anlatım yöntemi, soru cevap yöntemi, örnek olay yöntemi, gösterip yaptırma yöntemi, sorun çözme yöntemi, gezi-gözlem yöntemi, proje yöntemi, zıt panel tekniği, akvaryum tekniği, phillips 66 tekniği, beyin fırtınası tekniği, altı şapkalı düşünme tekniği, kartopu tekniği* gibi yöntemler örnek olarak verilebilir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Veri toplama tekniklerinden biri kabul edilen ve toplam 120 katılımcıya uygulanmış olan anketin, araştırmanın sonunda çalışmanın amacına hizmet ettiği saptanmıştır. Bu çalışmanın sonucunda İmam Hatip Ortaokulu öğrencilerinin, özelde Recep Tayyip Erdoğan İmam Hatip Ortaokulu öğrencilerinin Arapça konuşmada sıkıntı çekmelerine neden olan dört ana maddeye ulaşılmıştır. Bunlar şu şekilde kategorize edilmiştir:

a.) Arapçanın dil yapısından kaynaklanan zorluklar

b.) Öğrencinin bulunduğu sınıf ortamından ve/veya çevresinden kaynaklanan zorluklar

c.) Arapçanın öğretilme şeklinden kaynaklanan zorluklar

d.) Öğrencinin kendisinden kaynaklanan zorluklar (içsel dünyasından, duygu ve düşüncelerinden, çalışıp çalışmamasından kaynaklanan zorluklar gibi)

Bu anket sayesinde İmam Hatip Ortaokulu öğrencilerinin Arapça konuşmada karşılaştığı problemler belirlenmiştir. Bulgular ve tartışma kısımlarında detaylı bir şekilde bahsedildiği üzere katılımcıların bu dili konuşamayışlarında etkili olan problemler tespit edildikten sonra, öğrencilerin bu dili konuşabilmelerini sağlamak üzere uygun çözüm önerileri sunulmuştur.

Araştırma sonucunda ortaya çıkan bu çalışma, öğrencilerin Arapça konuşmada neden sorun yaşadıklarını tespit edip gerekli çözümlere başvurma noktasında oldukça önemlidir. Öğrenciler, öneriler ışığında dil gelişimlerinde büyük bir yol katedecektir. Dolayısıyla bu çalışma İmam Hatip Ortaokulu öğrencilerinin Arapça konuşmadaki başarısızlık sebeplerini öğrencilerin görüşleri ışığında ortaya koymakta olup çözüm önerileriyle öğrenci, eğitmen ve okurlara yol göstermektedir.

KAYNAKÇA

SEVEN, M. A., & ENGİN, A.O. (2010, Şubat 18). Öğrenmeyi Etkileyen Faktörler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 12*(2), s. 189-212. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisosbil/issue/2822/38073#article_cite adresinden alındı

English Central. (2023, Aralık 2). englishcentral.com: https://www.englishcentral.com/blog/ingilizce-kelime-ezberlemenin-10-yolu/ adresinden alındı

KARACA, S. (2016). *Yabancı Dil Öğretiminde Drama ve Arapça Konuşma Becerisine Etkisi.* Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

KESİCİ, S. (2021). *Konuşma Becerisini Geliştirmek İçin Kullanılan Öğretim Yöntem ve Teknikleri İle İlgili Çalışmalar Üzerine Bir İnceleme.* Denizli: Pamukkale Üniversitesi.

ÖZKAN, N. K. (2020, Aralık). Yabancı Dil Olarak Türkçede Kelime Öğretimi Üzerine Bir Değerlendirme. *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi, 3*(2), s. 126-139. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1398639 adresinden alındı

Statistics & Data. (2023, Eylül 15). statisticsanddata.org: https://statisticsanddata.org/data/the-most-spoken-languages-2023/ adresinden alındı

TAB, M. R. (2022). *Yabancı Dil Olarak Arapça Konuşma Becerisi Öğretim Metot ve Teknikleri- Sorunlar ve Çözüm Önerileri.* Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.

ULUKAVAK, K. (2022). *Öğrenci Bakış Açısından İmam Hatip Ortaokulunda Arapça Öğrenimindeki Başarısızlık Nedenleri Üzerine Bir İnceleme (Yenimahalle/Ankara Örneği).* Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.

YEŞİLYURT, A. (2015). *Arapça Konuşma Becerisine İlişkin Özyeterlik Algısı Ölçeğinin Geliştirilmesi.* Ankara: Gazi Üniversitesi.

GÜZEL SANATALAR LİSESİ MÜZİK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN BİLİŞSSEL YAPILARI: MAKAM KAVRAMI

Dr. Öğr. Üyesi, Levent Değirmencioğlu
Erciyes Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi,
leventdegoglu@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7162-8645

ÖZET

Bu araştırmada, Kayseri Güzel Sanatlar Lisesi Müzik Bölümü öğrencilerinin "Makam" kavramına yönelik bilişsel yapılarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırma üç aşamada tamamlanmıştır. Araştırmanın ilk aşmasında literatür taraması yapılmış; konuya ışık tutabileceği düşünülen yazılı kaynaklar üzerinden araştırmanın kavramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Araştırmanın ikinci aşamasında, Kayseri Güzel Sanatalar Lisesi (KGSL) Müzik Bölümü öğrencileriyle yapılacak olan veri toplama etkinlikleri için KGSL müdürlüğünden ve Erciyes Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan (No:24) araştırma için gerekli izinler alınmıştır. Araştırmaya 2022-2023 eğitim öğretim döneminde KGSL Müzik Bölümü'nde 9, 10 11 ve 12. sınıflarda eğitim gören toplam 111 öğrenci dahil edilmiştir. Öğrencilerin kişisel bilgilerine ulaşmak için "Kişisel Bilgi Formu" (KBF), "Makam" kavramına yönelik bilişsel yapılarının tespit edilmesi amacıyla da 'Kelime İlişkilendirme Testi (KİT) kullanılmıştır. Veri toplama sürecinde, müzik bölümünde öğrenim gören 111 öğrenci KGSL konser salonuna toplanmış, KBF ve KİT uygulanmadan önce öğrenciler testlerle ilgili bilgilendirilmiştir. Özellikle KİT in hangi amaçlarla yapıldığı, nasıl cevaplanması gerektiği farklı alanlarda verilen örnekler üzerinden anlatılmış, test ile kendilerinden ne türde bilgilerin istenildiğinin anlaması sağlanmıştır. Yine KİT den elde edilecek verilerin hangi çalışmalarda hangi amaçlarla, nasıl kullanılacağı da öğrencilere açıklanmıştır. Sorasında, öğrencilere KİT dağıtılmış, düşünsel pratiklerle KİT te yazan "Makam" kavramıyla ilgili akıllarına gelen ilk beş kavramı iki dakikalık süre içerisinde yazmaları istenmiştir. İki dakikalık sürenin sonunda (beş kavramdan eksik yazılsa bile) KİT sonlandırılmış, kâğıtlar toplanmıştır. Araştırmanın üçüncü ve son aşamasında KİT ten elde edilen veriler çözümlenmiştir. KİT de öğrencilerin "Makam" kavramına yönelik olarak yazdıkları beş kavram içerisinden, ilk olarak yazılan kavramlar tespit edilmiş, konu alanlarına göre kategorize edilmiştir. Sonuçlar hazırlanan tablolar üzerinden açıklanmış, araştırma raporlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Güzel Sanatlar Lisesi, Kelime İlişkilendirme Testi, Makam.

1. Giriş

1.1. Güzel Sanatlar Liseleri

Güzel Sanatlar Liseleri (GSL) Milli Eğitim Bakanlığı'na (MEB) bağlı; resim, müzik, heykel, grafik tasarım vb. sanat alanlarında örgün eğitim veren kurumlardır. GSL erde eğitim süresi 4 yıldır. Güzel Sanatlar alanı olarak ifade edilen alanlarda bilgi ve beceriler kazandırarak, çok boyutlu eğitim anlayışıyla nitelikli bireyler yetiştirmeyi amaçlayan bu kurumların ilki, 16 Aralık 1989 yılında (Şafak Soyaslan, 2019) "Avni Akyol Güzel Sanatlar Lisesi" adıyla İstanbul'da açılmıştır.

Resim, Müzik, Fotoğrafçılık, Sinema TV, Tiyatro vb. sanata alanlarında eğitim vermeyi hedefleyen GSL er, öğrencilerini yapılan özel yetenek sınavları üzerinden almaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı (2022) resmi verileri Türkiye'de 76 ilde toplam 95 GSL olduğunu göstermektedir. Sanathâne (2021), özel GSL eri de dahil ederek, toplam sayıyı yaklaşık 125 olarak açıklamıştır. GSL erin kontenjanları, MEB'in özel yetenek programları başvuru e-kılavuzunda (2023) her bölüm için 30 öğrenci olarak açıklanmıştır. Ancak kontenjanlar, sanat alanlarındaki eğitimcilerin sayısı, okulun fiziksel koşullarının (kendine ait bir yurt bulunması, bina sayısı, çalışma odaları, eğitim öğretim ortamları vb.) uygunluğuna bağlı olarak değişebilmektedir.

GSL ders programları ve ders içerikleri Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (TTKB) tarafından hazırlanmaktadır. Türkiye'deki tüm GSL er bu programlara ve içeriklere tabiidir. Aşağıda programlar ve içeriklerin uygulanmasına yönelik TTKB'nin (2022) bir yazısına yer verilmiştir.

T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı

Sayı	35	Konu: Güzel Sanatlar Lisesi Müzik, Türk Halk Müziği ve Türk Sanat Müziği Bölümleri Haftalık Ders Çizelgeleri
Tarih	28/04/2022	
Kurulda Gör. Tarihi	26/04/2022	
Önceki Kararın Tarih ve Sayısı	19/02/2018-60 29/06/2016-45 29/06/2016-47	

Meslekî ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğünün 30/03/2022 tarihli ve E-59917357-121.01-46822966 sayılı yazısı üzerine Kurulumuzda görüşülen Güzel Sanatlar Lisesi Müzik, Türk Halk Müziği ve Türk Sanat Müziği Bölümleri Haftalık Ders Çizelgeleri'nin 2022-2023 eğitim öğretim yılından itibaren 9. sınıflardan başlamak üzere kademeli olarak ekli örneklerine göre uygulanması,

Kurulumuzun 29/06/2016 tarihli ve 45 sayılı, 29/06/2016 tarihli ve 47 sayılı kararlarının doğrudan, 19/02/2018 tarihli ve 60 sayılı kararıyla kabul edilen Ortaöğretim Güzel Sanatlar Lisesi Haftalık Ders Çizelgesi (Müzik, Türk Halk Müziği, Türk Sanat Müziği)'nin ise 2022-2023 eğitim öğretim yılından itibaren 9. sınıflardan başlamak üzere kademeli olarak uygulamadan kaldırılması hususunu uygun görüşle arz ederiz.

Şekil 1. TTKB GSL Program ve Ders Uygulamalarına İlişkin Karar

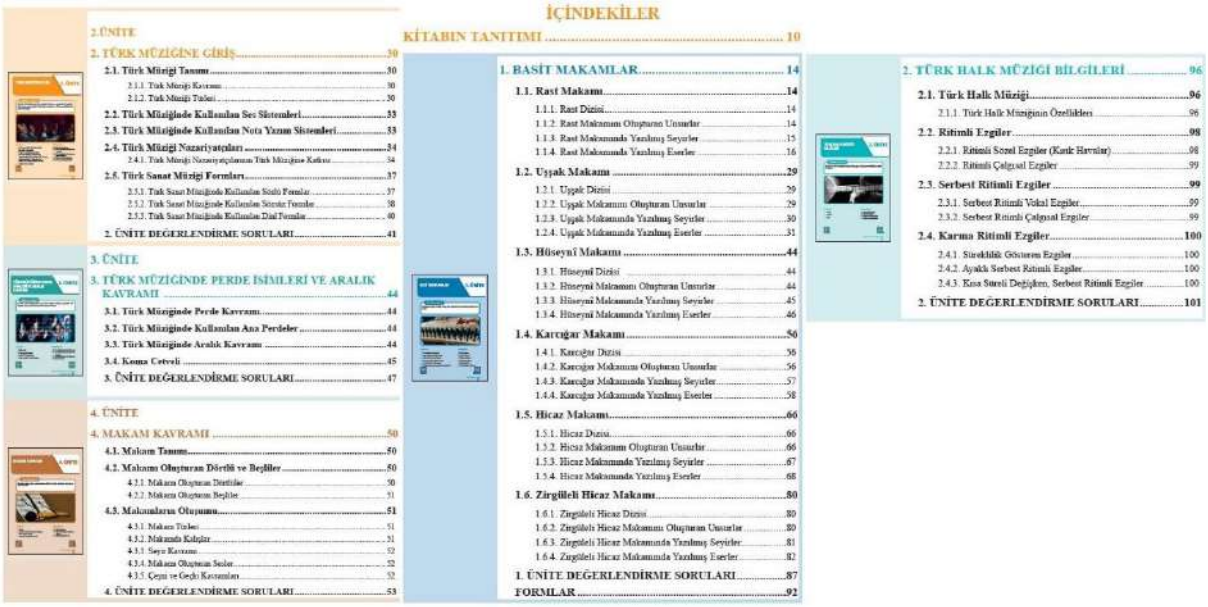
GSL, aslında aileler ve öğrenciler tarafından çok fazla bilinmemekle birlikte; bulundukları şehrin, bölgenin daha da önemlisi ülkenin sanat yaşamına önemli katkılar sunabilen önemli eğitim kurumlarıdır. Ortaokuldan sonra (ikinci 4 yıllık dönem) erken yaşta (14-15) sanatın her hangi bir alanının tanınmasını, bu alanlarda örgün eğitim alınmasını sağlayan kurumlardan biri de Kayseri Güzel Sanatlar Lisesi'dir. MEB de (2022) yer alan ifadelere göre Kayseri Güzel Sanatlar Lisesi 1992-1993 yılında eğitim- öğretim faaliyetlerine başlamıştır.

Kayseri GSL de eğitimci sayısı ve fiziksel koşullar noktasında sağladığı yeterlilikle 2021-2022 eğitim-öğretim yılında, Resim (a ve b şubelerinde 30+30) ve Müzik (a ve b şubelerinde 30+30) alanlarında toplam 120 kişilik öğrenci kontenjanı açmıştır. (Değirmencioğlu, 2022, s.2437)

MEB in eğitim hedefleri kapsamında eğitim öğretim faaliyetlerini sürdüren Kayseri GSL de Resim ve Müzik bölümleri bulunmaktadır. Müzik bölümünde, Batı müziği ve Türk müziği (Türk sanat müziği ve Türk halk müziği) alanlarında eğitim verilmektedir. Eğitim alanındaki kadroya bağlı olarak (ilgili alanda bir hocanın bulunması) programda Batı alanında Keman, viyola, çello, kontrbas, flüt, gitar, klarnet Türk müziği alanında ise bağlama, kemane, tar, kaval, tambur, ud, kanun, klasik kemençe, ney ve ritim çalgılarının eğitimi verilebilmektedir.

TTKB program içeriklerine göre, Batı ya da Türk müziği alanı fark etmeksizin müzik bölümü öğrencilerinin tamamı 9. ve 10. sınıflarda "Türk Müziği Teorisi ve Uygulaması" dersini almaktadır. Bu ders kapsamında temel Türk müziği teorisi bilgileri, Türk halk müziği ve Türk sanat müziği alanlarına yönelik icra pratikleri öğrencilere öğretilmektedir. Aşağıdaki şekilde,

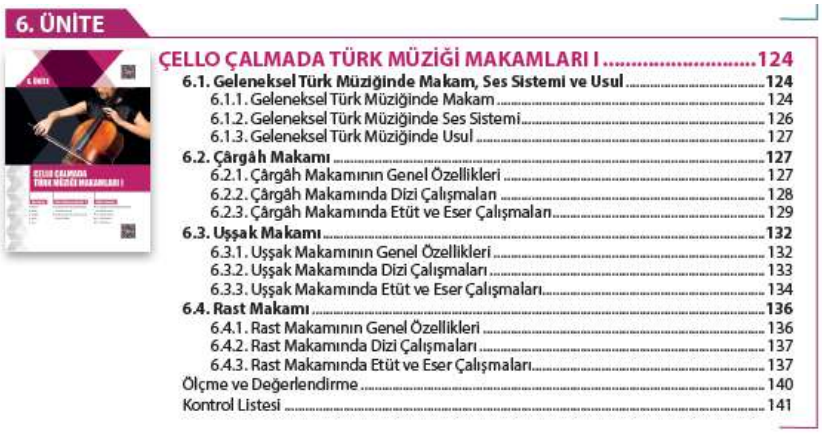
GSL müzik bölümü 9. ve 10. sınıflarda verilen "Türk Müziği Teorisi ve Uygulaması" dersine yönelik içerikler birlikte verilmiştir.

Şekil 2. Türk Müziği Teorisi ve Uygulaması Dersine Yönelik İçerikler (9-10. sınıflar)

Şekilde görüldüğü üzere, 9. Sınıfta 2. ünite ile birlikte Türk müziğine giriş yapılmakta, 3. ünitede perde isimleri ve aralık kavramı, 4. ünitede ise makam kavramı detaylarıyla verilmektedir. 10. Sınıfta, 1. ünitede basit makamlar, 2. ünite de ise Türk halk müziğine yönelik bilgilere yer verilmektedir.

Müzik bölümü öğrencileri, "Türk Müziği Teorisi ve Uygulaması" dersi kapsamında Türk müziği ile ilgili temel teori bilgilerini, makam kavramını, makam dizilerini ve icra pratiklerini öğrenebilmektedirler. Bunun yanında, ders içerikleri gereği Türk müziği ile ilgili bilgilerini bu ders dışında çalgı derslerinde de kullanmaları söz konusudur. TTKB'nin hazırlattığı çalgı eğitim programlarında, Batı müziği alanı da dahil olmak üzere, öğrenci seviyesine göre bazı ünitelerde gam çalışmalarına paralel olarak, Türk müziği makam dizilerine yer verilmiştir. Bu durum genelde Türk müziğini, özelde ise makam bilgisini ön plana çıkaran bir durum olarak çıkmaktadır karşımıza. Aşağıda Batı müziği çalgılarına yönelik eğitim süreçlerinde kullanılan bazı makam dizisi örneklerine yer verilmiştir.

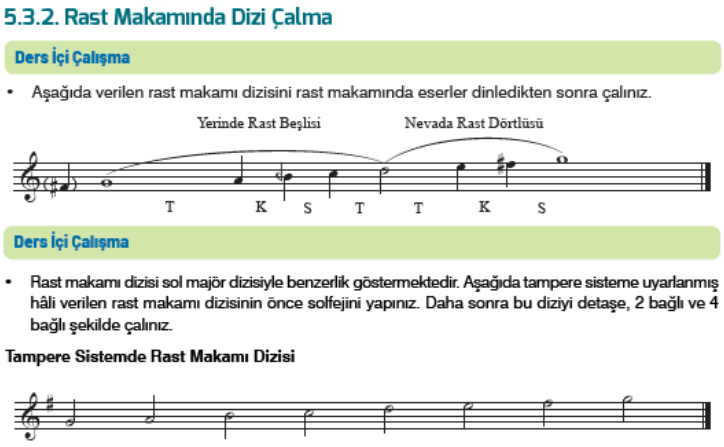

6. ÜNİTE

ÇELLO ÇALMADA TÜRK MÜZİĞİ MAKAMLARI I 124

6.1. Geleneksel Türk Müziğinde Makam, Ses Sistemi ve Usul 124
6.1.1. Geleneksel Türk Müziğinde Makam 124
6.1.2. Geleneksel Türk Müziğinde Ses Sistemi 126
6.1.3. Geleneksel Türk Müziğinde Usul 127
6.2. Çârgâh Makamı 127
6.2.1. Çârgâh Makamının Genel Özellikleri 127
6.2.2. Çârgâh Makamında Dizi Çalışmaları 128
6.2.3. Çârgâh Makamında Etüt ve Eser Çalışmaları 129
6.3. Uşşak Makamı 132
6.3.1. Uşşak Makamının Genel Özellikleri 132
6.3.2. Uşşak Makamında Dizi Çalışmaları 133
6.3.3. Uşşak Makamında Etüt ve Eser Çalışmaları 134
6.4. Rast Makamı 136
6.4.1. Rast Makamının Genel Özellikleri 136
6.4.2. Rast Makamında Dizi Çalışmaları 137
6.4.3. Rast Makamında Etüt ve Eser Çalışmaları 137
Ölçme ve Değerlendirme 140
Kontrol Listesi 141

Şekil 3. 9. Sınıf Çello Dersi 6. Ünite İçerikleri (Cansu ve Canpolat, 2023, s.9)

5.3.2. Rast Makamında Dizi Çalma

Ders İçi Çalışma

- Aşağıda verilen rast makamı dizisini rast makamında eserler dinledikten sonra çalınız.

Yerinde Rast Beşlisi — Nevada Rast Dörtlüsü

T K S T T K S

Ders İçi Çalışma

- Rast makamı dizisi sol majör dizisiyle benzerlik göstermektedir. Aşağıda tampere sisteme uyarlanmış hâli verilen rast makamı dizisinin önce solfejini yapınız. Daha sonra bu diziyi detaşe, 2 bağlı ve 4 bağlı şekilde çalınız.

Tampere Sistemde Rast Makamı Dizisi

Şekil 4. 9. Sınıf Keman Dersi 5. Ünite İçerikleri (Kurtuluş vd., 2023, s.101)

5.9.3. Kürdî Makamı Dizisini Çalarken Farklı Yay Tekniklerini Uygulama

Tonal müziklerde uygulanan farklı yay tekniklerini kürdî makamı dizisinde de uygulamak teknik becerileri geliştirmek için önemlidir. Bu nedenle aşağıdaki alıştırmayı belirtilen alternatif yay örneklerine uygun şekilde çalınız.

A B

Alternatif yay örnekleri 13

by üy by ay

5.9.4. Kürdî Makamında Etütler

Kürdî makamında çalma alışkanlığı kazanabilmek için bu makamda yazılmış etütlerin tekrar edilmesi gerekir. Etütler çalışıldıkça makamla ilgili bilgiler pekiştirilecek ve müzikalitenin gelişimine katkı sağlanacaktır. Bu nedenle mi perdesi üzerinde (yerinden) kürdî makamı dizisini aşağıda belirtilen alternatif yay örneklerine göre çalınız.

Şekil 5. 9. Sınıf Viyola Dersi 5. Ünite İçerikleri (Özel ve Akın, 2023, s.119)

Örneklerde görüldüğü üzere, viyolonsel, keman ve viyola dersi ünitelerinde makam bilgilerine ve dizlerine yer verilmekte, bu bilgiler ve diziler icra pratiklerinde kullanılmaktadır. Bu durum

bizi, 9. sınıftan itibaren Türk müziği ses sisteminin ve makam bilgisinin tüm sınıflarda bilindiği kabulüne dayanan bir öğretim yaklaşımının varlığına yönlendirmektedir.

1.2. Makam Kavramı

Makam kavramı Türk Dil Kurumunda (TDK) (2023) "Klasik Türk müziğinde bir müzik parçası veya şarkının işleniş biçimi" olarak tanımlanmaktadır. Türk müziği alanında yüzlerce yıllık teori çalışmaları ve birikimi neticesinde, köklü bir kavrama dönüşen "Makam" kavramının TDK da çok yüzeysel olarak tanımlandığını görmekteyiz.

Bilindiği üzere günümüzde Türk müziği ve Türk müziği çalgılarının eğitiminde/öğretiminde kullanılan sistem Arel-Ezgi-Uzdilek sistemi olarak ifade edilen sistemdir. Bu sistemi odağa alan, alanda kabul edilmiş en eski ve tek kaynak (diğer yazılan kaynakların da bu kitabı referans gösterdiğini düşünürsek) İsmail Hakkı Özkan tarafından kaleme alınmış "Türk Musikisi Nazariyatı ve Usulleri" isimli kitaptır. Özkan (1998), "Makam" kavramını şu şekilde açıklamıştır: "Makam, bir dizide durak ve güçlü arasındaki ilişkiyi belirtecek şekilde nağmeler meydana getirerek gezinmektir. Makamın en önemli perdeleri durak ve güçlü perdeleridir. Makamlarımız seyir bakımından inici, çıkıcı ve inici-çıkıcı olmak üzere üç şekilde kullanılmıştır."

Özkan, yaptığı bu tanımı makamları açıklarken daha da genişletmiş, makamı oluşturan karakteristik (olmazsa olmaz) özelikleri detaylandırarak ele almıştır. Aşağıda şekilde Özkan'ın Çargâh makamına yönelik açıklamalarına yer almaktadır.

Çârgâh Makamı

Çârgâh makamı dizisi Batı müziği bakımından tamâmen **Do Majör** dizisidir.
a-Durağı: Çârgâh veyâ Kaba Çârgâh perdesi'dir (Çârgâh'ın bütün sekizlilerini durak olarak kabûl edebiliriz).
b-Seyri: Çıkıcı veyâ çıkıcı-inici olarak kullanılmıştır.
c-Dizisi: Çârgâh veyâ Kaba Çârgâh perdesi üzerindeki bir Çârgâh beşlisi'ne 5. derece üzerinde bir Çârgâh dörtlüsü'nün eklenmesinden meydana gelmiştir.

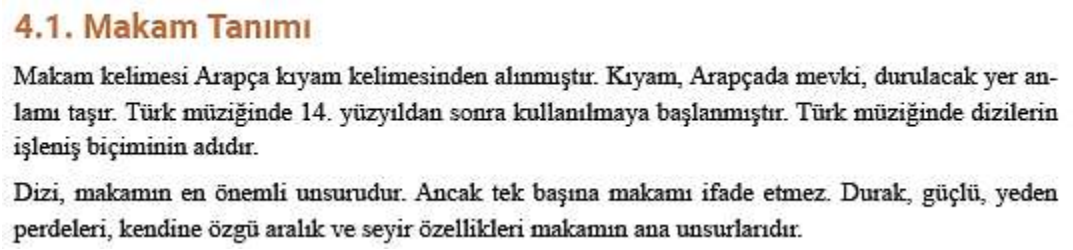
Kaba Çârgâh'da Rast'tan Çârgâh 5'lisi Çârgâh 4'lüsü

T T B T T T B

d- Güçlüsü: Râst veyâ Gerdâniye perdesidir.
e-Donanımı: Çârgâh dizisi, tabiî bir dizidir. Sesler, herhangi bir değiştirme işâreti ile değiştirilmemiştir. Bu sebeple donanıma hiçbirşey yazılmaz.
f- Perdelerin Türk Mûsikîsi'ndeki isimleri: Eğer dizi Çârgâh perdesi üzerinde ise Çârgâh, Nevâ, Hüseynî, Acem, Gerdâniye, Muhayyer, Tîz Bûselik, Tîz Çârgâh'tır.
Eğer dizi Kaba Çârgâh perdesi üzerinde ise Kaba Çârgâh, Yegâh, Hüseynî Aşîrân, Acem Aşîrân, Râst, Dügâh, Bûselik, Çârgâh'tır.
g-Yeden'i: Bûselik veyâ Kaba Bûselik perdesidir.
h- Genişlemesi: Durak perdesi üzerindeki beşli, simetrik olarak tîz durak üzerine veyâ güçlü üstündeki dörtlü yine simetrik olarak durak altına göçürülür.

Şekil 6. Çargâh Makamı (Özkan, 1998, s. 95)

GSL müzik bölümlerinde 9. ve 10. Sınıflarda okutulan "Türk Müziği Teorisi ve Uygulaması" dersi içeriklerini incelediğimizde de "Makam" kavramının benzer bir yaklaşımla tanımlandığını görmekteyiz.

4.1. Makam Tanımı

Makam kelimesi Arapça kıyam kelimesinden alınmıştır. Kıyam, Arapçada mevki, durulacak yer anlamı taşır. Türk müziğinde 14. yüzyıldan sonra kullanılmaya başlanmıştır. Türk müziğinde dizilerin işleniş biçiminin adıdır.

Dizi, makamın en önemli unsurudur. Ancak tek başına makamı ifade etmez. Durak, güçlü, yeden perdeleri, kendine özgü aralık ve seyir özellikleri makamın ana unsurlarıdır.

Şekil 7. Makam Tanımı (Emerce ve Önal, 2023, s.50)

Özkan (1998) ve Emerce ve Önal'ın (2023) yaptıkları açıklamaları incelediğimizde, "Makam" kavramını; donanım, karar perdesi, güçlü perdesi, yeden, seyir, dizi, perdeler, genişleme vb. gibi tüm özellikleri ile ele alan bütüncül bir yaklaşım görmekteyiz. Yapılan bu tanımlamalar aslında "Makam" kavramının birçok karakteristik özeliğinin olduğuna işaret etmektedir. "Makam" kavramı ve ilgili pratiklerin ideal düzeyde anlaşılabilmesi için bu karakteristik detaylar özenle ele alınmalıdır.

Önceki bölümde, 9. sınıftan itibaren Türk müziği ses sisteminin ve makam bilgisinin tüm sınıflarda bilindiği kabulüne dayanan bir öğretim yaklaşımının varlığından bahsetmiştik. "Makam" kavramı ile ilgili detaylı açıklamaları bu yaklaşımla ilişkilendirdiğimizde, ulaşılan durum bizleri yeni bir soruya yönlendirmektedir: GSL Müzik Bölümü öğrencilerinin "Makam" kavramına yönelik bilgi birikimleri, Türk müziği ses sisteminin ve makam bilgisinin tüm sınıflarda bilindiği kabulüne dayanan öğretim yaklaşımına uygun mudur? Araştırmada bu soruya cevap aranacaktır.

1.3. Amaç

Bu araştırmanın amacı, Kayseri Güzel Sanatlar Lisesi Müzik Bölümünde 9,10,11 ve 12. sınıflarda öğrenim gören öğrencilerinin, "Makam" kavramına yönelik bilişsel yapılarını ortaya çıkarmaktır.

1.4. Yöntem

Araştırma betimsel nitelikte bir tarama araştırmasıdır. Araştırmanın çalışma grubunu, Kayseri GSL Müzik Bölümünde 9,10,11 ve 12 sınıflarda öğrenim gören Batı müziği alanında 65, Türk müziği alanında 46 olmak üzere toplamda 111 öğrenci oluşturmaktadır. Veri toplama süreci öncesinde KGSL müdürlüğünden ve Erciyes Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan (No:24) araştırma için gerekli izinler alınmıştır. Öğrencilerin bölüm, sınıf, çalgı türü vb. bilgilerinin toplanmasında kişisel bilgi formu (KBF) kullanılmıştır. Öğrencilerin "Makam" kavramına ilişkin bilişsel yapılarının tespitinde Kelime İlişkilendirme Testi (KİT) kullanılmıştır. Bahar, Johnstone ve Sutcliffe (1999), KİT'i şu şekilde tanımlamıştır: KİT, öğrencinin bilişsel yapısını ve bu yapıdaki kavramlar arasındaki bağları, yani bilginin diğer bilgilerle olan ilişkisini açıklayabilen, uzun dönemli hafızadaki kavramlar arası ilişkilerin yeterli olup olmadığını veya anlamlı olup olmadığını saptamamıza imkân sağlayan alternatif ölçme değerlendirme tekniklerinden biridir.

Veri toplama sürecinde, müzik bölümünde öğrenim gören 111 öğrenci KGSL konser salonuna toplanmış, KBF ve KİT uygulanmadan önce öğrenciler testlerle ilgili bilgilendirilmiştir. Özellikle KİT in hangi amaçlarla yapıldığı, nasıl cevaplanması gerektiği farklı alanlarda verilen örnekler üzerinden anlatılmış, test ile kendilerinden ne türde bilgilerin istenildiğinin anlaması sağlanmıştır. Yine KİT den elde edilecek verilerin hangi çalışmalarda hangi amaçlarla, nasıl kullanılacağı da öğrencilere açıklanmıştır. Sorasında, öğrencilere KBF ve KİT dağıtılmış, KBF nin cevaplanması bittikten sonra, öğrencilerden düşünsel pratiklerle KİT te yazan "Makam" kavramıyla ilgili akıllarına gelen ilk beş kavramı bir dakikalık süre içerisinde yazmaları istenmiştir. İki dakikalık sürenin sonunda (beş kavramdan eksik yazılsa bile) KİT sonlandırılmış, kâğıtlar toplanmıştır. Araştırmanın üçüncü ve son aşamasında KİT ten elde edilen veriler çözümlenmiştir. KİT de öğrencilerin "Makam" kavramına yönelik olarak yazdıkları beş kavram içerisinden, ilk olarak yazılan kavramlar tespit edilmiş, konu alanlarına göre kategorize edilerek tablolar üzerinden açıklanmıştır.

2. Bulgular

Bu bölümde, KİT ile elde edilen verilere yönelik tablo ve yorumlara yer verilmiştir. Tablo ve yorumlar 'Sınıflar' ve 'Çalgı Türleri/Alan' olmak üzere iki ayrı başlık üzerinden ele alınmıştır.

2.1. 9. Sınıf Kelime İlişkilendirme Testi Verileri

Tablo 1. 9. Sınıf Kelime İlişkilendirme Testi Sonuçları

Müzik Bölümü 9. Sınıf Kelime İlişkilendirme Testi	
Kategoriler	***İlk Yazılan Kavramlar***
Meslek/İş Alanı	Kariyer, Makam Arabası
Müzik Türü	Türk Müziği Makamı, Türk Sanat müziği
Makam İsmi	Kürdi (5) ,Rast (4), Hicaz (2), Çargâh, Acem Aşiran, Kürdilihicazkâr, Hicazkâr, Buselik, Muhayyerkürdî

Tabloda, GSL müzik bölümü 9. sınıf öğrencilerinin kelime ilişkilendirme testinde "Makam" kavramıyla ilgili olarak, ilk yazdıkları kavramlar ve kavramlar üzerinden oluşturulan kategoriler yer almaktadır. Tabloya göre, öğrenciler kendilerine verilen bir dakikalık süre içinde; *Meslek/İş Alanı, Müzik Türü ve Makam İsmi* olmak üzere, kavramları 3 kategori üzerinden "Makam" kavramıyla ilişkilendirmiştir. Verileri değerlendirdiğimizde, 21 kişilik sınıfta 2 öğrencinin "Makam" kavramını müzik alanı dışındaki kavramlarla, 2 öğrencinin Türk müziği alanındaki kavramlarla, 17 öğrencinin ise doğrudan makam isimleri ile ilişkilendirdiğini söyleyebiliyoruz.

2.2. 10. Sınıf Kelime İlişkilendirme Testi Verileri

Tablo 2. 10. Sınıf Kelime İlişkilendirme Testi Sonuçları

Müzik Bölümü 10. Sınıf Kelime İlişkilendirme Testi	
Kategoriler	***İlk Yazılan Kavramlar***
Meslek/İş Alanı	Mevki, Seviye, Savcı, Avukat
Müzik Alanıyla İlgili	Müzik Makamları (2), Müzik, Nota, Koma Cetveli, Duyguların notalarla ifade edilmesi
Müzik Türü	Türk Sanat Müziği (4), Türk Müziği
Makam İsmi	Hicaz (7), Acem Aşiran (3), Çargâh (3), Rast (2), Uşşak (2), Muhayyer (2), Kürdilihicazkâr, Hüzzam, Buselik, Hüseyni
Makam Yapısı	Perde (2), Yarım- Tam Aralıklar, Bileşik Makamlar, Hüseyni Aşiran
Müzik Formu	İlahi
Çalgı	Ud
Hocalarının İsmi	Şükrü Hoca

Tabloda, GSL müzik bölümü 10. sınıf öğrencilerinin kelime ilişkilendirme testinde "Makam" kavramıyla ilgili olarak, ilk yazdıkları kavramlar ve kavramlar üzerinden oluşturulan kategoriler yer almaktadır. Tabloya göre, öğrenciler kendilerine verilen bir dakikalık süre içinde; *Meslek/İş Alanı, Müzik Alanıyla İlgili, Müzik Türü, Makam İsmi, Makam Yapısı, Müzik Formu, Çalgı ve Hoca İsmi* olmak üzere, kavramları 8 kategori üzerinden "Makam" kavramıyla ilişkilendirmiştir.

Verileri değerlendirdiğimizde, 46 kişilik sınıfta, 4 öğrencinin "Makam" kavramını müzik alanı dışındaki kavramlarla, 6 öğrencinin müzik alanındaki kavramlarla, 5 öğrencinin müzik türüne yönelik kavramlarla, 23 öğrencinin doğrudan makam isimleriyle, 5 öğrencinin makam

yapısındaki kavramlarla, 1 öğrencinin müzik formlarıyla, 1 öğrencinin çalgıyla 1 öğrencinin de hocasının ismi ile ilişkilendirdiğini söyleyebiliyoruz.

Tablo verilerine göre, 10. sınıf öğrencilerinin kelime ilişkilendirme testine verdikleri cevaplara göre oluşturulan kategoriler (8), 9. Sınıf öğrencilerinin verdiği cevaplar üzerinden oluşturulan kategorilere (3) göre daha fazladır. 10. sınıf öğrencilerinden 14 ünün verdiği cevaplar, *Müzik Türü, Makam İsmi, Makam Yapısı, Müzik Formu, Çalgı ve Hoca İsmi* olmak üzere 5 farklı kategorinin oluşmasını sağlamıştır. Kategorilerin daha fazla olma durumu ve çeşitliliği değerlendirilirken, 10. sınıf öğrencilerinin sayısının 9. sınıf öğrencilerinin iki katından fazla olduğu da göz ardı edilmemelidir.

Yine tablo verilerini 4. ünitenin konusu olan "Makam" kavramına yönelik kazanımlar la ilişkilendirdiğimizde, öğrencilerin "Makam" kavramını ilişkilendirirken makam yapısında bulunan kavramlara (Perde (2), Yarım- Tam Aralıklar, Bileşik Makamlar, Hüseyni Aşiran) yer verdiklerini görebiliyoruz. Bu durum, 10. sınıfta da "Türk Müziği Teorisi ve Uygulaması" dersinin olması; dolayısıyla 10. sınıf öğrencilerinin 9. sınıf öğrencilerine göre "Makam" kavramı ile ilgili daha fazla bilgi birikimlerinin olacağı varsayımı üzerinden açıklanabilir.

Öte yandan, yine tabloda öğrencilerin yarısının "Makam" kavramını yine doğrudan makam isimleriyle ilişkilendiklerini, bunun dışında makamı oluşturan diğer unsurlara testte yer vermediklerini görmekteyiz. Bu durum, 10. sınıf öğrencilerinin de "Makam" kavramına yönelik bilişsel yapılarının, istenilen düzeyde olmadığına (daha yüzeysel) işaret etmektedir.

2.3. 11. Sınıf Kelime İlişkilendirme Testi Verileri

Tablo 3. 11. Sınıf Kelime İlişkilendirme Testi Sonuçları

Müzik Bölümü 11. Sınıf Kelime İlişkilendirme Testi	
Kategoriler	***İlk Yazılan Kavramlar***
Meslek/İş Alanı	Çalışma
Makam İsmi	Kürdi (5), Hicaz (5), Segâh (3), Uşşak (2), Saba (2), Muhayyer Kürdi, Nikriz, Suzidil, Karcığar, Hüseyni, Rast, Çargâh

Tabloda, GSL müzik bölümü 11. sınıf öğrencilerinin kelime ilişkilendirme testinde "Makam" kavramıyla ilgili olarak, ilk yazdıkları kavramlar ve kavramlar üzerinden oluşturulan kategoriler yer almaktadır. Tabloya göre, öğrenciler kendilerine verilen bir dakikalık süre içinde; *Meslek/İş Alanı ve Makam İsmi* olmak üzere, kavramları 2 kategori üzerinden "Makam" kavramıyla ilişkilendirmiştir.

Verileri değerlendirdiğimizde, 26 kişilik sınıfta 1 öğrencinin "Makam" kavramını müzik alanı dışındaki kavramlarla, geri kalan 25 öğrencinin ise doğrudan makam isimleriyle ilişkilendirdiğini söyleyebiliyoruz. Tablo verilerine göre, 11. sınıf öğrencilerinin kelime ilişkilendirme testine verdikleri cevaplara göre oluşturulan kategoriler (2), 9. ve 10. sınıf öğrencilerinin verdiği cevaplar üzerinden oluşturulan kategorilere göre daha azdır. Kategorilerin kapsam olarak az olması durumu, 11. sınıfta "Türk Müziği Teorisi ve Uygulaması" dersinin olmaması bu bağlamada öğrencilerin geçmiş yıllara yönelik Türk müziği bilgilerini hatırlamıyor olmaları varsayımı üzerinden açıklanabilir.

Öte yandan, yine tablo verilerine göre öğrencilerin neredeyse tamamının (25) "Makam" kavramını doğrudan makam isimleriyle ilişkilendiklerini, bunun dışında makamı oluşturan diğer unsurlara testte yer vermediklerini görmekteyiz. Bu durum, 11. sınıf öğrencilerinin de "Makam" kavramına yönelik bilişsel yapılarının, istenilen düzeyde olmadığına (daha yüzeysel) işaret etmektedir.

2.4. 12. Sınıf Kelime İlişkilendirme Testi Verileri

Tablo 4. 12. Sınıf Kelime İlişkilendirme Testi Sonuçları

Müzik Bölümü 12. Sınıf Kelime İlişkilendirme Testi	
Kategoriler	***İlk Yazılan Kavramlar***
Meslek/İş Alanı	Başkanlık
Müzik Alanı İle İlgili	Gam, Duygu
Müzik Türü	Türk Müziği
Makam İsmi	Hicaz (6), Hüzzam (2), Mahur, Kürdilihicazkâr, Hicazkâr, Rast

Tabloda, GSL müzik bölümü 11. sınıf öğrencilerinin kelime ilişkilendirme testinde "Makam" kavramıyla ilgili olarak, ilk yazdıkları kavramlar ve kavramlar üzerinden oluşturulan kategoriler yer almaktadır. Tabloya göre, öğrenciler kendilerine verilen bir dakikalık süre içinde; *Meslek/İş Alanı, Müzik Alanı İle İlgili, Müzik Türü ve Makam İsmi* olmak üzere, kavramları 4 kategori üzerinden "Makam" kavramıyla ilişkilendirmiştir.

Verileri değerlendirdiğimizde, 18 kişilik sınıfta 1 öğrencinin "Makam" kavramını müzik alanı dışındaki kavramlarla, 2 öğrencinin müzik alanıyla, 1 öğrencinin müzik türüyle ve 12 öğrencinin de doğrudan makam isimleriyle ilişkilendirdiğini söyleyebiliyoruz. Tablo verilerine göre, 12. sınıf öğrencilerinin kelime ilişkilendirme testine verdikleri cevaplara göre oluşturulan kategoriler (4), 9. ve 11. sınıf öğrencilerinin verdiği cevaplar üzerinden oluşturulan kategorilere göre daha fazla, 10 sınıf öğrencilerinin verdiği cevaplar üzerinden oluşturulan kategorilere göre

daha azdır. Kategorilerin kapsam olarak 10 sınıf öğrencilerine göre az olması durumu, yine 12. sınıfta "Türk Müziği Teorisi ve Uygulaması" dersinin olmaması bu bağlamada öğrencilerin geçmiş yıllara yönelik Türk müziği bilgilerini hatırlamıyor olmaları varsayımı üzerinden açıklanabilir.

2.5. Çalgı Türleri/Alan Üzerinden 9. Sınıf Kelime İlişkilendirme Testi Verileri

Tablo 5. Çalgı Türlerine/Alana Göre 9. Sınıf Kelime İlişkilendirme Testi Sonuçları

9. Sınıf Kelime İlişkilendirme Testi Öğrencilerin Çalgı Türleri Üzerinden Kavramlar		
Çalgı Türü	**Kavram (1.-2.)**	**Toplam Sayı**
Batı Müziği Çalgıları		
Keman	1. Rast-Nota 2. Rast-Uşşak 3. Rast-Kürdi 4. Kürdi-Rast 5. Hicaz-Muhayyer	5
Gitar	1. Türk Sanat Müziği-Saz 2. Türk Müziği Makamı-Çargâh 3. Makam Arabası-Türk Müziği Makamı	3
Viyola	1. Buselik-Rast 2. Kürdi-Buselik 3. Kürdi-Rast 4. Kariyer-Türk Müziği Makamlar	4
Viyolonsel	1. Kürdi-Hicaz	1
Klarnet	1. Muhayyer Kürdi-Segâh 2. Kürdilihicazkâr-Hicaz	2
Türk Müziği Çalgıları		
Kanun	1. Hicazkâr-Muhayyer 2. Hicaz-Nihavend	2
Bağlama	1. Acem Aşiran-Çargâh 2. Rast-Uşşak 3. Kürdi-Nihavend	3
Ney	1. Çargâh Makamı-Rast Makamı	1

Tabloda, GSL müzik bölümü 9. sınıf öğrencilerinin çalgıları üzerinden oluşturulan kategoriler (Batı müziği-Türk Müziği çalgıları) ve bu kategorilere göre kelime ilişkilendirme testinde "Makam" kavramıyla ilgili 1. ve 2. olarak yazılan kavramlar yer almaktadır. Batı müziği çalgı kategorisinde keman, gitar, viyola, viyolonsel ve klarnet olmak üzere 5 çalgı, Türk müziği kategorisinde ise kanun, bağlama ve ney olmak üzere 3 çalgı olduğu görülmektedir. Kelime ilişkilendirme testinde yazılan ilk kavramlar, çalgı türleri dolayısıyla da alan üzerinden ilişkilendirildiğinde; Batı ve Türk müziği alanında öğrenim gören öğrencilerin büyük

çoğunluğunun (17) ilk kavram olarak doğrudan makam ismi yazdıklarını görmekteyiz. Bu durum, öğrencilerinin Batı müziği Türk müziği alanı fark etmeksizin 9. ve 10 sınıfta "Türk Müziği Teorisi ve Uygulaması" dersini alıyor olmaları ile açıklanabilir. Bir başka ifadeyle, "Makam" kavramına yönelik bilişsel yapıları üzerinde, öğrencilerin çalgıları/alanları belirleyici olmamıştır diyebiliriz.

Öte yandan tabloda, GSL müzik bölümü 9. sınıf öğrencilerinin KİT de 2. olarak yazdıkları kavramlara da yer verilmiştir. Verilere göre, ilk kavram olarak doğrudan makam ismi yazan 17 öğrencinin tamamı, 2. kavram olarak ta yine doğrudan başka bir makam ismi yazmıştır. Buradaki beklenti; öğrencinin en azından 2. kavramda, makamın yapısını oluşturan diğer önemli kavramlardan (dörtlü ve beşliler, makam türleri, karar perdesi, güçlü, yeden, seyir, asma kalış, perde, çeşni, geçki vs.) birini yazmasıdır.

GSL müzik bölümü 9. sınıf programında "Türk Müziği Teorisi ve Uygulaması" dersi yer almaktadır. Ders içeriğini incelendiğimizde, müziğin temel kavramları ile birlikte ikinci üniteden itibaren "Türk Müziğine Giriş" (2. Ünite), "Türk Müziği Perde İsimleri ve Aralık Kavramı" (3. Ünite) ve "Makam Kavramı" (4. Ünite) konularının detaylı olarak ele alındığını görmekteyiz.

Makam kavramının ele alındığı 4. ünitedeki alt konu başlıkları Türk müziği makamlarının yapısal özellikleri üzerinden oluşturulmuştur. Bu başlıklarda "Makam" kavramının tanımı, Türk müziği makamlarını oluşturan dörtlü ve beşliler, makam türleri, karar perdesi, güçlü, yeden, seyir, asma kalış, perde, çeşni ve geçki kavramları detay bir şekilde ele alınmaktadır. 9. sınıfı tamamlamış bir öğrencinin (her ne kadar programın uygulanabilirliği tartışmalı olsa da) en azından bu kavramlara aşina olması, kazanımlar kapsamında beklenilen bir durumdur.

1. ve 2. kavram olarak doğrudan makam ismi yazan 17 öğrencinin düşünme pratiklerini 4. ünitenin konusu olan "Makam" kavramına yönelik kazanımlarla ilişkilendirdiğimizde; öğrencilerin makam ismi dışında, makamı oluşturan diğer unsurlara testte yer vermemelerini "Makam" kavramına yönelik bilişsel yapılarının istenilen düzeyde olmaması (daha yüzeysel bilgi) ile açıklayabiliriz.

2.6. Çalgı Türleri/Alan Üzerinden 10. Sınıf Kelime İlişkilendirme Testi Verileri

Tablo 6. Çalgı Türlerine/Alana Göre 10. Sınıf Kelime İlişkilendirme Testi Sonuçları

10. Sınıf Kelime İlişkilendirme Testi Öğrencilerin Çalgı Türleri Üzerinden Kavramlar		
Çalgı Türü	**Kavram (1-2)**	**Toplam Sayı**
Batı Müziği Çalgıları		
Keman	1. Duyguların notayla ifadesi-Müzik 2. Hüseyni-Nota 3. Avukat-Makam Aracı 4. Hüzzam-Hicaz 5. Muhayyer-Hicaz 6. Perde, Koma-Cetveli 7. Yarım Tam Aralıklar-Buselik 8. Koma Cetveli-Buselik 9. Nota-Müzik 10. Türk Müziği-Kürdi Makamı 11. Hicaz-Kürdi	11
Gitar	1. Şükrü Hoca-Selçuk Hoca 2. Hüseyni Aşiran-Çargâh Makamı 3. Acem Aşiran-Buselik 4. Türk Sanat Müziği-Hicaz 5. Rast-Hicaz	5
Viyola	1. Perde-Nota 2. Müzik-Acem Aşiran 3. Acem Aşiran-Rast 4. Rast-Uşşak 5. Hicaz-Segâh	5
Yan Flüt	1. Müzik Makamları-Diyez	1
Viyolonsel	1. Buselik-Hicaz 2. Uşşak-Kürdi 3. Acem Aşiran-Nota 4. Türk Sanat Müziği-Hicaz 5. Kürdi Makamı-Hicaz Makamı 6. Çargâh Makamı-Rast Makamı	6
Türk Müziği Çalgıları		
Kanun	1. Babamın Okuduğu İlahiler-Muhayyer Kürdi 2. Seviye-Yüksek Mertebe	2
Bağlama	1. Hicaz-Acem Aşiran 2. Hicaz-Uşşak 3. Türk Sanat Müziği-Kanun 4. Hicaz-Uşşak	4
Ud	1. Müzik Makamları-Kürdili Hicazkâr 2. Uşşak-Muhayyer 3. Savcı-Öğretmen 4. Hicaz-Kürdi 5. Ud-Türk Sanat Müziği	5
Ney	1. Bileşik Makamlar-Özel Makamlar 2. Muhayyer-Segâh 3. Çargâh-Uşşak 4. Mevki-Hicaz Makamı 5. Çargâh-Koma	5
Kaval	1. Hicaz-Saba 2. Türk Sanat Müziği-Ud	2

Tabloda, GSL müzik bölümü 10. sınıf öğrencilerinin çalgıları üzerinden oluşturulan kategoriler (Batı müziği-Türk Müziği çalgıları) ve bu kategorilere göre kelime ilişkilendirme testinde "Makam" kavramıyla ilgili 1. ve 2. olarak yazılan kavramlar yer almaktadır. Batı müziği çalgı kategorisinde keman, gitar, viyola, yan flüt ve viyolonsel olmak üzere 5 çalgı, Türk müziği

kategorisinde ise kanun, bağlama ud, ney ve kaval olmak üzere 5 çalgı olduğu görülmektedir. Kelime ilişkilendirme testinde yazılan ilk kavramlar, çalgı türleri dolayısıyla da alan üzerinden ilişkilendirildiğinde; Batı ve Türk müziği alanında öğrenim gören öğrencilerin yarısının (23) ilk kavram olarak doğrudan makam ismi yazdıklarını görmekteyiz. Verilere göre Batı müziği alanındaki 28 öğrenciden 14 ü, Türk müziği alanındaki 18 öğrenciden de 9 u doğrudan ilk kavram olarak makam ismi yazmıştır. Bu durum, yine öğrencilerinin Batı müziği Türk müziği alanı fark etmeksizin 9. ve 10 sınıfta "Türk Müziği Teorisi ve Uygulaması" dersini alıyor olmaları ile açıklanabilir. Bir başka ifadeyle, "Makam" kavramına yönelik bilişsel yapıları üzerinde, öğrencilerin çalgıları/alanları belirleyici olmamıştır diyebiliriz. Yine tablodaki verilere göre, Batı müziği ve Türk müziği alanındaki bazı öğrencilerin "Makam" kavramını müzik alanı dışındaki bir kavramla ilişkilendirdiğini söyleyebiliyoruz.

Batı müziği ve Türk müziği alanında 1. ve 2. kavram olarak doğrudan makam ismi yazan 20 öğrencinin düşünme pratiklerini, yine 4. ünitenin konusu olan "Makam" kavramına yönelik kazanımlarla ilişkilendirdiğimizde; öğrencilerin testte makam ismi dışında, makamı oluşturan diğer unsurlara yer vermemeleri durumunu "Makam" kavramına yönelik bilişsel yapılarının istenilen düzeyde olmaması (daha yüzeysel bilgi) ile açıklayabiliriz.

2.7. Çalgı Türleri/Alan Üzerinden 11. Sınıf Kelime İlişkilendirme Testi Verileri

Tablo 7. Çalgı Türlerine/Alana Göre 11. Sınıf Kelime İlişkilendirme Testi Sonuçları

11. Sınıf Kelime İlişkilendirme Testi Öğrencilerin Çalgı Türleri Üzerinden Kavramlar		
Çalgı Türü	**Kavram (1-2)**	**Toplam Sayı**
Batı Müziği Çalgıları		
Keman	1. Hicaz-Kürdi 2. Hicaz-Rast 3. Kürdi-Segâh 4. Kürdi-Hicaz 5. Nikriz-Uşşak 6. Uşşak-Hicaz	6
Gitar	1. Hüzzam-Nihavend 2. Kürdi-Dügâh	2
Viyola	1. Uşşak-Hüseyni 2. Hicaz-Kürdi	2
Yan Flüt	1. Kürdi-Hicaz	1
Viyolonsel	1. Çalışma-Çargâh 2. Segâh Makamı-Türk Müziği 3. Türk Sanat Müziği-Nihavend	3
Türk Müziği Çalgıları		
Kanun	1. Babamın Okuduğu İlahiler-Muhayyer Kürdi 2. Seviye-Yüksek Mertebe	2
Bağlama	1. Çargâh-Hüseyni	6

	2. Saba-Hicaz 3. Kürdi-Semai 4. Hicaz-Kürdi 5. Segâh-Çargâh 6. Hicaz Hümayun-Kürdilihicazkâr	
Ud	1. Saba-Rast 2. Suzidil-Güfte	2
Ney	1. Hüseyni-Nihavend 2. Karcığar-Nihavend	2

Tabloda, GSL müzik bölümü 11. sınıf öğrencilerinin çalgıları üzerinden oluşturulan kategoriler (Batı müziği-Türk Müziği çalgıları) ve bu kategorilere göre kelime ilişkilendirme testinde "Makam" kavramıyla ilgili 1. ve 2. olarak yazılan kavramlar yer almaktadır. Batı müziği çalgı kategorisinde keman, gitar, viyola, yan flüt ve viyolonsel olmak üzere 5 çalgı, Türk müziği kategorisinde ise kanun, bağlama ud ve ney olmak üzere 4 çalgı olduğu görülmektedir. Kelime ilişkilendirme testinde yazılan ilk kavramlar, çalgı türleri dolayısıyla da alan üzerinden ilişkilendirildiğinde; Batı ve Türk müziği alanında öğrenim gören öğrencilerin neredeyse tamamının (22) ilk kavram olarak doğrudan makam ismi yazdıklarını görmekteyiz. Verilere göre, Batı müziği alanındaki 14 öğrenciden 12 si, Türk müziği alanındaki 12 öğrenciden de 10 u doğrudan ilk kavram olarak makam ismi yazmıştır. Bu durum, yine öğrencilerinin Batı müziği Türk müziği alanı fark etmeksizin 9. ve 10 sınıfta "Türk Müziği Teorisi ve Uygulaması" dersini alıyor olmaları ile açıklanabilir. Bir başka ifadeyle, bu öğrencilerin "Makam" kavramına yönelik bilişsel yapıları üzerinde, çalgıları/alanları belirleyici olmamıştır diyebiliriz. Yine tablodaki verilere göre, Batı müziği ve Türk müziği alanındaki bazı öğrencilerin "Makam" kavramını müzik alanı dışındaki bir kavramla (seviye, çalışma vs.) ilişkilendirdiğini söyleyebiliyoruz.

Batı müziği ve Türk müziği alanında 1. ve 2. kavram olarak doğrudan makam ismi yazan 20 öğrencinin düşünme pratiklerini, yine 4. ünitenin konusu olan "Makam" kavramına yönelik kazanımlarla ilişkilendirdiğimizde; öğrencilerin testte makam ismi dışında, makamı oluşturan diğer unsurlara yer vermemeleri durumunu "Makam" kavramına yönelik bilişsel yapılarının istenilen düzeyde olmaması (daha yüzeysel bilgi) ile açıklayabiliriz.

2.8. Çalgı Türleri/Alan Üzerinden 12. Sınıf Kelime İlişkilendirme Testi Verileri

Tablo 8. Çalgı Türlerine/Alana Göre 12. Sınıf Kelime İlişkilendirme Testi Sonuçları

12. Sınıf Kelime İlişkilendirme Testi **Öğrencilerin Çalgı Türleri Üzerinden Kavramlar**

Çalgı Türü	Kavram (1-2)	Toplam Sayı
Batı Müziği Çalgıları		
Keman	1. Hicaz-Kürdi 2. Hicaz-Koma Bemol 3. Hüzzam-Hicaz	3
Gitar	1. Hicaz-Hüseyni 2. Türk Müziği-Karmaşıklık	2
Yan Flüt	1. Kürdi-Hicaz	1
Klarnet	1. Hüzzam-Rast	1
Viyolonsel	1. Koma Tablosu-Dörtlü ve Beşliler 2. Başkanlık-Çargâh 3. Kürdilihicazkâr-52 Makam	3
Türk Müziği Çalgıları		
Kanun	1. Hicazkâr-Suzinak 2. Hicaz-Nihavend	2
Bağlama	1. Rast-Hüseyni 2. Hicaz-Kürdi 3. Hicaz-Buselik 4. Hicaz-Müzik	4
Ud	1. Duygu-Arızalı Notalar 2. Mahur-Kürdilihicazkâr	2

Tabloda, GSL müzik bölümü 12. sınıf öğrencilerinin çalgıları üzerinden oluşturulan kategoriler (Batı müziği-Türk Müziği çalgıları) ve bu kategorilere göre kelime ilişkilendirme testinde "Makam" kavramıyla ilgili 1. ve 2. olarak yazılan kavramlar yer almaktadır. Batı müziği çalgı kategorisinde keman, gitar, yan flüt, klarnet ve viyolonsel olmak üzere 5 çalgı, Türk müziği kategorisinde ise kanun, bağlama ve ud olmak üzere 3 çalgı olduğu görülmektedir. Kelime ilişkilendirme testinde yazılan ilk kavramlar, çalgı türleri dolayısıyla da alan üzerinden ilişkilendirildiğinde; Batı ve Türk müziği alanında öğrenim gören öğrencilerden 12 sinin ilk kavram olarak doğrudan makam ismi yazdıklarını görmekteyiz. Verilere göre, Batı müziği alanındaki 10 öğrenciden 7 si, Türk müziği alanındaki 8 öğrenciden de 5 i doğrudan ilk kavram olarak makam ismi yazmıştır. Bu durum, yine öğrencilerinin Batı müziği Türk müziği alanı fark etmeksizin 9. ve 10 sınıfta "Türk Müziği Teorisi ve Uygulaması" dersini alıyor olmaları ile açıklanabilir. Bir başka ifadeyle, bu öğrencilerin "Makam" kavramına yönelik bilişsel yapıları üzerinde, çalgıları/alanları belirleyici olmamıştır diyebiliriz.

Yine tablodaki verilere göre, Batı müziği ve Türk müziği alanındaki bazı öğrencilerin "Makam" kavramını müzik alanı dışındaki bir kavramla (başkanlık vs.) ilişkilendirdiğini, bazı öğrencilerin de makam yapısına atıfta bulunan kavramları (dörtlü ve beşliler, arızalı notalar duygu vs.) yazdıklarını söyleyebiliyoruz.

Batı müziği ve Türk müziği alanında 1. ve 2. kavram olarak doğrudan makam ismi yazan 13 öğrencinin düşünme pratiklerini, yine 4. ünitenin konusu olan "Makam" kavramına yönelik

kazanımlarla ilişkilendirdiğimizde; öğrencilerin testte makam ismi dışında, makamı oluşturan diğer unsurlara yer vermemeleri durumunu "Makam" kavramına yönelik bilişsel yapılarının istenilen düzeyde olmaması (daha yüzeysel bilgi) ile açıklayabiliriz.

3. Sonuçlar

Kayseri Güzel Sanatlar Lisesi Müzik Bölümünde 9,10,11 ve 12. sınıflarda öğrenim gören öğrencilerinin, "Makam" kavramına yönelik bilişsel yapılarının ortaya çıkarılması amacıyla hazırlanan bu araştırmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

- GSL Müzik Bölümü 9. sınıf öğrencileri, kelime ilişkilendirme testinde "Makam" kavramını *Meslek/İş Alanı, Müzik Türü ve Makam İsmi* olmak üzere, 3 kategori üzerinden kavramlarla ilişkilendirmiştir.
- GSL Müzik Bölümü 10. sınıf öğrencileri, kelime ilişkilendirme testinde "Makam" kavramını *Meslek/İş Alanı, Müzik Alanıyla İlgili, Müzik Türü, Makam İsmi, Makam Yapısı, Müzik Formu, Çalgı ve Hoca İsmi* olmak üzere, 8 kategori üzerinden kavramlarla ilişkilendirmiştir.
- GSL Müzik Bölümü 11. sınıf öğrencileri, kelime ilişkilendirme testinde "Makam" kavramını *Meslek/İş Alanı ve Makam İsmi* olmak üzere, 2 kategori üzerinden kavramlarla ilişkilendirmiştir.
- GSL Müzik Bölümü 12. sınıf öğrencileri, kelime ilişkilendirme testinde "Makam" kavramını *Meslek/İş Alanı, Müzik Alanı İle İlgili, Müzik Türü ve Makam İsmi* olmak üzere, 4 kategori üzerinden kavramlarla ilişkilendirmiştir.
- GSL Müzik Bölümü 9,10,11 ve 12. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun (111 öğrenciden 77 sinin) KİT de verilen "Makam" kavramını doğrudan makam isimleriyle ilişkilendirdiği saptanmıştır.
- GSL Müzik Bölümü 9,10,11 ve 12. sınıf öğrencilerden (111) sadece 5 öğrencinin, ilk kavram olarak makamı oluşturan unsurları (Perde (2), Yarım- Tam Aralıklar, Bileşik Makamlar, Hüseyni Aşiran) yazdığı, diğer öğrencilerin (106) ilk kavram olarak makam yapısına yönelik her hangi bir kavram yazmadıkları saptanmıştır.
- GSL Müzik Bölümü 9. sınıf öğrencilerinin çalgı türleri/alanları, KİT de ilk kavram olarak doğrudan makam isimlerinin yazılmasında belirleyici olmamıştır.
- GSL Müzik Bölümü 10. sınıf öğrencilerinin çalgı türleri/alanları, KİT de ilk kavram olarak doğrudan makam isimlerinin yazılmasında belirleyici olmamıştır.

- GSL Müzik Bölümü 11. sınıf öğrencilerinin çalgı türleri/alanları, KİT de ilk kavram olarak doğrudan makam isimlerinin yazılmasında belirleyici olmamıştır.
- GSL Müzik Bölümü 12. sınıf öğrencilerinin çalgı türleri/alanları, KİT de ilk kavram olarak doğrudan makam isimlerinin yazılmasında belirleyici olmamıştır.
- GSL Müzik Bölümü 9,10,11 ve 12. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun KİT de 2. kavram olarak ta makamı oluşturan unsurlardan her hangi birini yazmadıkları saptanmıştır.

Sonuçlar üzerinden genel bir değerlendirme yapıldığında, GSL Müzik Bölümü öğrencilerinin "Makam" kavramına ilişkin bilişsel yapılarının, istenilen/beklenilen düzeyde olmadığını söylemek mümkündür. Bu sonuçlar, GSL Müzik Bölümünde alan ve çalgı türü fark etmeksizin 9. ve 10 sınıftaki tüm öğrencilere verilen "Türk Müziği Teorisi ve Uygulaması" dersinin hedefleriyle/kazanımlarıyla ilişkilendirilmelidir. İlgili derste verilen konuların, lise düzeyindeki öğrencilerin bilişsel yapılarına uygun olup olmadığı, bu dersin haftalık saatlerinin konuların öğretilebilmesi noktasında yeterli olup olmadığı ve dersin neden sadece 9. ve 10. sınıflarda olduğu (11. ve 12 sınıflarda olmadığı) konuları, alanında uzman eğitimciler tarafından tartışılmalıdır.

Kaynakça

Bahar, M., Alex H. Johnstone ve Sutcliffe, R. (1999). Investigation of students' cognitive structure in elementary genetics through Word association tests. Journal of Biological Education, 33(134).

Cansu, A. T. & Canpolat, C. (2023). *Çalgı Eğitimi Çello 9. Sınıf*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Değirmencioğlu, L. (2022). Career Anxiety of Fine Arts High School Students: A Case Study Kayseri Fine Arts High School, International Journal of Education Technology and Scientific Researches, 7(20), 2417-2453.

Emerce, E. & Önal O. (2023). *Türk Müziği Teori ve Uygulaması 9. Sınıf*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Emerce, E. & Önal O. (2023). *Türk Müziği Teori ve Uygulaması 10. Sınıf*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Kurtuluş, G., Özal, K. & Akın, N. O. (2023). *Çalgı Eğitimi Keman 9. Sınıf*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları Milli Eğitim Bakanlığı (2022) https://ookgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_05/12102140

Milli Eğitim Bakanlığı (2022, Ekim). Kayseri Milli Eğitim İstatistikler. https://kayseri.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_08/19082514_Kaysery_Mylly_Eyytym_Ystatystyklery-2020-2021_2.pdf

Milli Eğitim Bakanlığı (2022, Kasım). Kayseri Milli Eğitim İstatistikler. https://kayseri.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_08/19082514_Kaysery_Mylly_Eyytym_Ystatystyklery-2020-2021_2.pdf

Milli Eğitim Bakanlığı (2023, Aralık). Güzel Sanatalar liseleri Başvuru Klavuzu. https://eokulyd.meb.gov.tr/SinavIslemleri/BasvuruIslemleri/GSSL/2021_e_klavuz.pdf

Özkan, İ. H. (1998). *Türk Musikisi Nazariyatı ve Usulleri.* Ötüken Neşriyat.

Özal, K. & Akın, N. O. (2023). *Çalgı Eğitimi Viyola 9. Sınıf*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Talim Terbiye Kurulu (2023, Aralık). Güzel Sanatalar Liseleri Ders Çizelgeleri. https://ookgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_05/12102140_Guzel_Sanatlar_Lisesi_Muzik_Turk_Halk_MuziYi_ve_Turk_Sanat_MuziYi_Bolumleri_HDC.pdf

Türk Dil Kurumu (2023, Aralık). Makam. https://sozluk.gov.tr/

Sanathane (2021). Güzel Sanatlar Liseleri Yetenek Sınavları ve Kontenjanları. https://www.sanathane.art/guzel-sanatlar-liseleri-yetenek-sinavlari-ve-kontenjanlari

Şafak Soyaslan, Ö. (2019). Avni Akyol Güzel Sanatlar Lisesi. https://eyupalibeykoyortaokulu.meb.k12.tr/icerikler/avni-akyol-guzel-sanatlar-lisesi-lise-tanitim-gezimiz_5107631.html

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN PSİKOLOJİK DESTEK ALMAYLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ.

Doç. Dr. ERKAN EFİLTİ [1], RPD Uzmanı, AZİZA AHATOVA[2]

[1] Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bişkek, Kırgızistan.
erkan.efilti@manas.edu.kg - ORCID ID: 0000-0003-1158-5764

[2]Tlendiyeva 54, Almatı, Kazakistan.
azizaahatova9@gmail.com- ORCID ID: 0009-0005-9114-2606

ÖZET

Bu araştırmanın amacı Üniversite öğrencilerinin psikolojik destek alma hakkında görüşlerini belirlemektir. Araştırmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden betimsel araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu üniversitede eğitim gören 8'zi erkek 12'si kız olmak üzere toplam 20 öğrenci oluşturmaktadır. Bu araştırmada öğrencilerin psikolojik destek almayla ilgili görüşlerini belirlemek için, veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından geliştirilen "Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu" kullanılmıştır. Araştırmada görüşme sonunda elde edilen verilerin çözümünde nitel veri analizi yöntemlerinden içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular düzenlenerek, yorumlanmıştır.

Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre, katılımcılar psikolojik destek almayı gerekli ve yararlı bulduklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar aile sorunları, stres durumları ve iletişim problemleri gibi durumlarda psikolojik destek almanın önemli olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan öğrencilerin bir kısmı sorun çözmede yardımcı olması, başkalarına yardım etme ve çözülmesi zor sorunlara çözüm bulma gibi nedenlerle psikolojik destek almayı tercih etmektedirler. Katılımcıların çoğu, profesyonel bir danışmanla çalışmayı tercih etmektedir ve danışmandan dinleme, güven, anlayış ve tecrübe gibi beklentileri vardır. Katılımcılar psikolojik destek almayı genel olarak olumlu bir seçim olarak görülmektedirler. Araştırmanın sonuçları doğrultusunda önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Üniversite, Öğrenciler, Psikolojik destek

AN INVESTİGATİON OF UNİVERSİTY STUDENTS' VİEWS ON PSYCHOLOGİCAL SUPPORT

ABSTRACT

The aim of this research is to determine the opinions of university students about receiving psychological support. Descriptive research model, one of the qualitative research methods, was used as a method in the research. A total of 20 students, 8 of whom are boys and 12 of whom are girls, who are studying at the university constitute the working group of the research. In this research, a "Semi-Structured Interview Form" developed by the researcher was used as a data collection tool to determine the students' views on receiving psychological support. Content analysis method, one of the qualitative data analysis methods, was used in the analysis of the data obtained at the end of the interview in the research. The findings obtained were edited and interpreted.

According to the findings obtained as a result of the analysis, the participants stated that they found it necessary and useful to receive psychological support. Participants stated that it is important to get psychological support in situations such as family problems, stress situations and communication problems. Some of the students participating in the research prefer to

receive psychological support for reasons such as helping to solve problems, helping others and finding solutions to difficult-to-solve problems. Most of the participants prefer to work with a professional consultant and have expectations such as listening, trust, understanding and experience from the consultant. Participants generally see receiving psychological support as a positive choice. Recommendations have been made in accordance with the results of the research.

Keywords: University, Students, Psychological receiving support.

1. GİRİŞ

Üniversite öğrencileri, akademik ve kişisel hayatlarında birçok zorlukla karşı karşıya kalabilirler. Bunlar arasında aşırı stres, kaygı, depresyon, yalnızlık ve ilişki sorunları bulunabilir. Bu nedenle, psikolojik destek almak önemli bir ihtiyaçtır. Birçok üniversite öğrencisi, psikolojik destek almaya erişim konusunda çekinceleri olabilir. Bu, duygusal zorluklarını paylaşmanın zorluğundan kaynaklanabilir veya destek hizmetlerine olan güvensizliklerinden kaynaklanabilir. Ancak, birçok öğrenci, psikolojik destek almaktan olumlu sonuçlar görmüştür ve bu seçeneği tercih ederler. Ayrıca, üniversiteler de öğrencilerin psikolojik sağlığına dikkat etmeli ve onlar için uygun destek hizmetlerini sunmalıdır. Bu hizmetler, danışmanlık, terapi, grup terapisi ve destek grupları gibi çeşitli şekillerde olabilir. Öğrencilerin de bu tür kaynaklara olan farkındalığı arttırılırsa, psikolojik destek almaları daha kolay olacaktır. Sonuç olarak, üniversite öğrencilerinin psikolojik destek almaya yönelik görüşleri olumlu yönde değişmektedir. Bu destek hizmetlerinin cazip hale getirilmesi ve erişimi kolay hale getirilmesi, öğrencilerin sağlığına daha çok odaklanılması gereken bir konudur.

Psikolojik danışma merkezleri, bireylerin yaşadığı çatışmaları ya da stres verici durumları kendi kendine çözemediklerinde sorunlarını çözmeye yönelik olarak profesyonel düzeyde yardım hizmeti almaya yöneldikleri yerlerdir. Bu merkezlere bireylerin başvurup vurmama kararlarında ise pek çok faktör etkili olabilmektedir. Alanyazında bu faktörlerin psikolojik yardım alma tutumu, psikolojik yardım alma niyeti ve psikolojik yardım alma davranışı olmak üzere üç temel başlık altında incelendiği görülmektedir. Bu çerçevede yardım almaya ilişkin tutumu araştıran çalışmalarda, yardım alma tutumunu olumlu veya olumsuz etkileyen faktörler incelenmektedir (Cole, 2013; Cramer;1999, David, Stepha ve Lisa, 2007; Koydemir, Erel, Yumurtacı ve Şahin, 2010; Türküm, 1999).

Psikolojik yardım alma niyeti ile ilgili araştırmalarda ise hangi durumlarda bireylerin yardım almaya daha gönüllü oldukları ve yardım almaya niyetlendikleri belirlenmeye çalışılmaktadır (Boudreau, 2007; Landwehr, 2012; Topkaya, 2011; Vogel ve Wester, 2003). Psikolojik yardım alma davranışlarını araştıran çalışmalar ise yardım alanlarla almayanları birbirinden ayırmak için yapılan çalışmalardan oluşmaktadır (Alonso, Codony, Kovess, Angermeyer, Katz, Haro ve Brugha, 2007; Uffelman, 2005). Psikolojik yardım alma davranışı, yardım alma niyeti ve yardım almaya yönelik tutum birbiriyle oldukça ilişkili kavramlardır. Psikolojik yardım alma niyeti, bireyin akademik, mesleki, kişilerarası, sosyal, sağlık ve ayrımcılık gibi sorunlar nedeniyle bir danışmanlık servisine başvurma eğilimi olarak tanımlanmaktadır (Gim, Atkinson, ve Whiteley, 1990; Kim ve Omizo, 2003). Bireylerin psikolojik yardım alma niyetinde ise, bireylerin psikolojik yardım almaya ilişkin iyi/kötü veya hoş/hoşnutsuzluk izlenimini ifade eden psikolojik yardım almaya karşı tutum (Fischer ve Farina, 1995) önemli bir belirleyici olabilmektedir. Nitekim araştırmalarda psikolojik yardım almaya karşı tutumun psikolojik yardım alma niyetiyle ve davranışıyla pozitif biçimde ilişkili olduğu ortaya konmaktadır (Cepeda Benito, ve Short, 1998; Cramer, 1999; Kelly ve Achter, 1995; Vogel, Wester, Wei, ve 4 Boysen, 2005). Bu sonuçlar yardım almaya karşı olumlu tutumu

olan bireylerin yardım alma davranışlarında da artış olabileceğini işaret etmektedir. Bu nedenle, yardım alma tutumunu etkileyen faktörlerin belirlenmesi, dolaylı olarak yardım alma davranışını etkileyen faktörlere ilişkin bilgilerin de elde edilebileceğine işaret etmektedir (Yelpaz, 2016:3-4).

Üniversiteye başlayan gençler, yeni bir hayata başlıyor olma, gelişim dönemi özellikleri, bu dönemin getirdiği gelişim görevleri, yeni bir eğitim sistemine dahil olma ve maddi sıkıntılar gibi nedenlerle üniversite yaşamına uyum sağlamakta güçlük çekebilmektedirler. Gençleri yaşayacakları yer, eğitim uygulamaları ve sosyal hayatları açısından birçok değişiklik beklemektedir. Kimi öğrenciler tarafından bu değişiklikler istendik ve uyum sağlaması daha kolay algılanırken, kimileri tarafından kaygı verici olarak algılanabilmektedir. Ancak bu duruma hazırbulunuşluk seviyeleri ne olursa olsun mutlaka yaşayacakları bir uyum süreci vardır. Bu süreçte okulu ve yakın çevreyi, okulda ve yakın çevrede bulunan olanakları daha iyi tanıyan ve bunları kullanan öğrencilerin daha üstün bir gelişme gösterdikleri bilinmektedir. Öğrencilere sunulacak oryantasyon hizmetleri kapsamında düzenlenebilecek çalışmaların öğrencilerin uyum sürecini kolaylaştıracağı bilinse de ülkemizde bu tür uygulamalar henüz istenilir düzeyde değildir (Kepçeoğlu, 2004). Dolayısıyla birçok yenilikle karşı karşıya olan bireylerin bu süreçte kimi sıkıntılar yaşamaları normal karşılanabilir (Dilek, 2010: 1).

Üniversite öğrencilerinin problem alanlarına bakıldığında geniş bir yelpaze göze çarpmaktadır. Türkiye'de YURTKUR Yurtlarında kalan 2 farklı üniversitenın öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada (Özgüven., Akhun., Önsoy., Fidan., Baykul., 1988) öğrencilere psikolojik sıkıntı ve problemlerinin neler olduğu sorulmuş, kendilerinde var olanları işaretlemeleri istenmiştir. Öğrencilerin belirttiği psikolojik sıkıntılar çeşitli üniversite ve bölgelerin genel ortalaması alınarak sıralandığında gerilim % 74, aşırı kaygı % 68, uykusuzluk % 66, duygusal kararsızlık % 61, sürekli hayal kurma % 56, aşırı heyecan ve alınganlık % 54, çevre koşullarına uyum sağlayamama % 49, insanlardan kaçma, içine kapanma% 48, insanlarla iyi ilişki kuramama% 46 ve sebebi belirsiz korku % 42 olarak sıralanmıştır (Dilek, 2010: 2).

Üniversite yaşamı, ergenlikten genç yetişkinliğe adım atan 18-25 yaş arasındaki gençlerin çeşitli yeni yaşantıları deneyimledikleri bir dönem olarak ele alınmaktadır. Bu dönemde, üniversitenin yeni akademik ve sosyal ortamına uyum sağlama, akademik beklentileri karşılama, sosyal özgürlükler içinde bağımsız olma, arkadaş ve karşı cinsle olan ilişkilerini sorgulama ve çeşitli kariyer olanaklarını araştırma gibi birçok konu, üniversite öğrencilerinin temel gündemini oluşturmaktadır (Gizir, 2005). Bir başka deyişle, bu dönemde üniversite öğrencileri, akademik, mesleki, kişisel ve sosyal açıdan birçok sorunla başa çıkmaya çalışmaktadırlar (Sevinç, 2010). Diğer yandan, birçok farklı alanda çeşitli sorunlarla başa çıkmak zorunda olmalarına karşın, üniversite öğrencilerinin büyük bir çoğunluğunun profesyonel psikolojik yardım almayı, var olan sorunlarını çözmek için geçerli bir yol olarak algılamadıkları görülmektedir (Koydemir-Özden, 2010). Nitekim, ilgili alanyazında, gereksinim duymalarına rağmen üniversite öğrencilerinin oldukça sınırlı oranda profesyonel psikolojik yardım alma davranışı sergiledikleri (Raunic ve Xenos, 2008; Rosenthal ve Wilson, 2008; Stallman ve Shocket, 2009) ve bu öğrencilerin psikolojik yardım almaya sadece yaşadıkları sorunların şiddeti arttığında yöneldikleri (Turner ve Quin, 1999) belirtilmektedir (Gürsoy, 2014:1).

Psikoloji alanında yapılan araştırmalarda, bireylerin iyilik haline, yaşam doyumuna ve öznel iyi oluşlarına odaklanmaktan çok depresyon, kaygı, öfke gibi olumsuz durumlara odaklanmış olması ise ayrı bir gerçektir. 1967 ile 1994 yılları arasında psikoloji alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde bu durum daha net görülmektedir. Bu yıllar arasında yapılmış araştırmaların 46.380'inin depresyon, 36.851'inin kaygı ve 5.099'unun öfke ile ilgili olduğu ancak sadece 2340'ının yaşam doyumu, 2389'unun mutluluk ve 405'inin sevinç ile ilgili olduğu

belirlenmiştir. Burada, olumlu duygu durumları üzerine olumsuz duygu durumlarına göre 1/21 oranında daha az çalışıldığı görülmektedir (Myers ve Diener, 1996). Son yıllarda psikoloji alanında çalışan bireyler, insanların iyilik halini koruma, daha iyiye ulaşmasını sağlama ve önleyici hizmetlerin önemi üzerinde daha çok durmaktadırlar. Bireyin mutluluğu konusu, psikolojik iyi oluş, öznel iyi oluş, yaşam kalitesi, yaşam doyumu ve olumlu duygulanım gibi kavramlar daha çok incelenmektedir (Dost, 2007).

Aydın'nın çalışmasına göre psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyi sosyoekonomik düzeye ve psikolojik danışma deneyimi olma durumuna göre farklılaşmamakta; buna karşılık cinsiyete, bölüm türüne ve psikolojik danışma deneyimi bulunan aile üyesine sahip olma durumuna göre farklılaşmaktadır. Araştırmada yaşın psikolojik yardım aramaya gönüllülüğün anlamlı bir yordayıcısı olmadığı tespit edilmiştir. Sonuçlar hem aileden hem de arkadaştan algılanan sosyal desteğin psikolojik yardım aramaya gönüllülük ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Araştırma sonuçlarına göre psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeyinin en fazla olduğu alan kişilikle ilgili sorunlar; en az olduğu alan ise ekonomik sorunlardır. Bulgular alanyazın çerçevesinde tartışılmış ve öneriler sunulmuştur (Aydın, 2017, s. 1).

Bu araştırmadan elde edilen bulguların, üniversite öğrencilerinin profesyonel psikolojik yardım almaya yönelik tutumlarına etki eden faktörlerin belirlenmesine önemli bir katkı sunacağı düşünülmektedir. Ayrıca, üniversite psikolojik danışma ve rehberlik merkezlerinde çalışan ruh sağlığı uzmanlarının, üniversite öğrencilerinin bu merkezleri etkin bir şekilde kullanmaları amacıyla gerçekleştirebilecekleri çeşitli uygulamalar açısından önemli bir bakış açısı sağlanacağı öngörülmektedir (Gürsoy, 2014:3).

Sonuç olarak, bu tez, üniversite öğrencilerinin psikolojik destek hizmetlerine olan ihtiyaçlarını ve bu hizmetlere yönelik algılarını anlamamıza yardımcı olacak ve üniversitelerin daha etkili destek sağlamak için ne gibi önlemler alabileceğini ortaya koyacaktır. Üniversite dönemindeki öğrencilerin psikolojik sağlığını korumak ve desteklemek, onların akademik başarılarını, kişisel gelişimlerini ve yaşam kalitelerini olumlu yönde etkileyecektir.

1.1 Problem Cümlesı

Üniversite öğrencilerin psikolojik destek almayla ilgili görüşlerini etkileyen ne tür etmenler vardır? Bu araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı, Üniversite öğrencilerinin psikolojik destek almayla ilgili görüşlerini belirlemektir.

2. YÖNTEM

Bü bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizine ilişkin değerlndirmeler yer almaktadır.

2.1. Araştirmanın Modeli

Bu araştırma üniversite öğrencilerinin psikolojik destek almayla ilgili görüşlerının incelemeyi amaçlayan nitel araştırma yöntemi durum çalışması modeli kullanılmıştır. Çalışmada nitel verilerle öğrencilerin psikolojik destek almayla ilgili ayrıntılı bilgi elde edilmesi hedeflenmiştir. Alanyazında nitel türde veri toplanarak ve analizleri yapılarak daha ayrıntılı, kapsamlı ve güvenilir bilgi elde edileceği belirtilmektedir (Creswell, 2005, s. 510).

Nitel araştırmalar, disiplinlerarası ve bütüncül bir yaklaşımı benimseyerek, konu ve problem üzerine yorumlarla ilerleyen, çok yönlü bir araştırma yöntemidir. Bu yöntemde

görüşme, gözlem ve doküman analizi gibi teknikler kullanılabilir. Örneğin, bu çalışmada üniversite öğrencilerinin psikolojik destek almayla ilgili fikirlerine yer veren görüşmeler yapılmıştır. Nitel araştırmalar, sayısal veriler veya neden-sonuç ilişkileri üzerinden ilerlemeyip, bütüncül bir bağlam oluşturmak için fikirler, yorumlar ve olaylara odaklanır. Araştırmacının saha çalışmaları, doğrudan katılımcılarla iletişim kurarak süreci yaşaması önemlidir. Görüşmeler, katılımcıların bakış açılarının anlaşılması için kullanılır ve farklı teknikleri vardır. Bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır (Aydin, 2022: 69-70).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın yöntemi, modeli ve very toplama aracına uygun yeterli olacağı düşünülen belli sayıda katılımcı seçilmiş ve bu katılımcılar, araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Çalışma grubu, Bişkek şehrinde bulunan Kırgızistan-Türkiye Manas üniversitesinde eğitim gören 12 kız ve 8 erkek olmak üzere toplam 20 öğrenciden oluşturulmuştur.

2.3. Veri Toplama Aracları

Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kulanılmıştır, görüşme formu hazırlanırken literatür taranarak konuyla ilgili sorular oluşturulmuş, oluşturulan sorular alan uzmanı tarafından değerlendirilmiştir. Alan uzman göruşleri doğrultusunda sorular da sınırlanalarak 6 soruya düşürülmüştür. Daha sonra bu 6 soruyu 3 öğrenci ile görüşme yapılarak soruların işleyip işlemediği incelenmiştir. Elde edilen sonuçları doğrultusunda 5 soru üzerinde netlik kazanarak araştırmada açık uçlu 5 soru sorulmuştur.

2.4. *Verilerin Analizi*

Yapılan her bir görüşme birebir yazıya dökülmüştür. Araştırmanın verilerinin analizinde nitel veri analizi yöntemlerinden biri olan içerik analiz kullanılmıştır. Yazılı hale getirilen görüşmelere içerik analizinin ilk aşaması olan veri kodlaması yapılmıştır. Bu aşamada temalar ve alt temalar oluşturulmuştur. İçerik analiz yönteminde araştırmacı elde ettiği veriler arasında ortak kodlar ve temalar aramaya odaklanmaktadır (Gibbs, 2007: 48). Oluşturulan temalar alanında uzman akademisyenlerinde görüşleri alınarak geliştirilmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırma sorularına verilen cevaplardan elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Araştırmanın birinci sorusu olan ‘‘Psikolojik destek almak hakkında neler düşünüyorsunuz?’’ sorusuna verilen cevaplar tablo 1'de analiz edilmiştir.

Çizelge 1. Psikolojik Destek Alma Hakkında Düşenceler.

Katımcilar	**Verilen Cevaplar**	**f**
G3, G5, G6, G8, G7, G9, G10, G12, G13, G15, G18, G19, G20	Gerekli	13
G1, G3, G10, G12, G14, G16, G18	Sorunu çözmeye yardımcı olur	7
G3, G13, G18, G19	Bir başkasının desteğidir	4
G2, G4	Zararsızdır	2
G1, G2	Destek almak gayet normal	2
G1, G14	İşinin uzmanı olmalı	2

Tablo 1 incelendiği zaman psikolojik destek almayla ilgili olarak katılımcıların büyük bir çoğunluğu ‘‘gerekli’’ olduğunu söylemişlerdir. G6 ‘‘*Psikolojik destek almayı insan hayatında gerçekten gerekli ve yararlı buluyorum, çünkü insanın seçemediği ya da çözemediği*

bazı sorular var ve onları yakınlarına bile söylemiyorsa, o zaman bu durumda psikologa anlatmaya ister. Herkes için değil ama ihtiyacı olan bireylere kesinlikle tavsiye ediyorum. Bence temel bir ihtiyaçtır''.

Katılımcıların önemli bir kısmı da ‘‘sorun çözmeye yardımcı olur’’ cevabını vermişlerdir. G 18 ‘‘*Psikolojik destek alma hakkında bakışlarım olumlu çünkü insanlar bazı zamanlarda kendi problemlerini çözmeye zorlanıyorlar. Mesela destek alacağı bir konuda, yani önemli bazı konularda psikolojik danışmanıdan yardım alınmasını çok gerekli olduğunu düşünüyorum. Çünkü çözümleri birlikte ürütebililer ve bu da sorunun çözülmesine yardımcı olur. Çünkü psikolog bu alanda eğitim almış bir kişi olduğu için insanlara çok iyi yardım edebilir ve onların çözemediği sorunlarına yardım etmesi gerekiyo. Mesela savaş dönemlerinde, bireyin kendisi ile olan sorularına çözüm üretebilir diye düşünüyorum. Yani psikolojik destek almanın gerekli olduğunu düşünüyorum''.*

Katılımcıların bazıları da ‘‘kişilerin başkalarına yardım etmesi’’ olarak cevap vermişlerdir. *G3* ‘‘*Psikolojik destek alma hakkında bakışlarım olumlu, çünkü insanın kendisi seçemediği ya da çözemedigi ya da yakın ailesine bile anlatamadığı bazı soruları olabilir. O zaman uzman olan psikologa anlatmayı tercih eder, çünkü psikolojik eğitim almış kişi başkalarına (ve kendilerine) yardım sağlayan bir uzman olmalı''.*

Araştırmanın ikinci sorusu olan ‘‘Toplumda ve cevrenizde insanların hangi durumlarda psikolojik destek alma ihtiyacları duyacağını düşünüyorsunuz?’’ sorusuna verilen cevaplar tablo 2'de analiz edilmiştir.

Çizelge 2. Bireylerin Psikolojik Destek Alma İhtiyacıyla İlgili Düşünceler.

Katımcilar	**Verilen Cevaplar**	**f**
G2, G3, G4, G5, G10, G12, G15	Aile sorunları	7
G2, G6, G7, G13, G15, G18	Stres durumlarında	6
G6, G7, G8, G14, G17, G19	İletişim problemlerinde	6
G6, G14, G15, G18	Depresyon	4
G2, G4, G5,	Okul problemleri	3
G1, G17	Taciz	2
G1, G9	Yakınlarn kaybı	2
G2, G19	Önceki olumsuz yaşantılar	2
G9, G17	Kendini kötü hissetme durumları	2
G15, G18	Savaş, deprem gibi olaylar	2

Tablo 2 incelendiği zaman psikolojik destek almayla ilgili olarak katılımcıların büyük bir çoğunluğu '‘aile sorular’’ olduğunu söylemişlerdir. G4 '‘*Dünyada ne kadar insan olursa, o kadar sorun var demektir. Örneğin bir kişinin aile sorunları var. Eğer bir ailede kişiler birbirlerini anlamıyorsa, aile içi şiddet, boşanma, alkol ve madde bağımlılığı da günümüzde ciddi aile sorunları olabilmektedir. Ayrıca bu durumlarda psikolojik yardım alması en iyi seçenek oldugunu düşünüyorum. Böylece psikolojik yardıma ihtiyacı olan her kişinin sorunlarından bahsedersek bu liste uzayacaktır. O yüzden dünyadaki her insanın psikolojik destek alma ihtiyacı olduğunu düşünüyorum''.*

Katılımcıların önemli bir kısmı da ‘‘stres durumlarında’’ olmak cevap vermişlerdir. G7 ‘‘*Bence insanlar psikoloğa iç sıkıntı çektiklerinde, çok fazla stres yaşadığında, içine kapandığı durumlarda gider. İnsanlar herhangi durumlarda stres olabilirler. İnsanlar profesyonel psikolojik destek alınca rahatlıyor, içine kapattığı duyguları çıkartıyor ve böylece bir problemi varsa sakin kafayla her şeyi ayrıntılarıyla mantıklı düşünüp çözüm bulabiliyor''.*

Katılımcıların bir kısmı da ‘‘iletişim problemi’’ olarak cevap vermişlerdir. G8 ‘‘*Çevremdeki insanların iletişim problemleri varsa bu durumlarda onlar hiç konuşmak istemiyorsa, içine kapanırsa veya moralleri bozuksa veya bir-birlerini anlamıyorsa ya da beklentilerin karşılanmaması durumunda, insanların arasındaki iletişim problemlerine getirebilir ve bu gibi durumlarda psikolojik destek almalarını düşünüyorum’’.*

Araştırmanın üçüncü sorusu olan ‘‘Hangi durumlarda psikolojik yardım almak istersiniz?’’ sorusuna verilen cevaplar tablo 3'de analiz edilmiştir.

Çizelge 3. Psikolojik Yardım Almak İstelinen Durumlar.

Katımcilar	**Verilen Cevaplar**	**f**
G1, G3, G5, G9, G12, G14, G15, G17, G18, G19	Aşılamayan sorular	10
G2, G4, G6, G17, G19	Stres	5
G17, G18, G19	Depresyon	3
G4, G7, G17	Dinleme ihtiyacı	3
G13, G10, G16	Aile	3
G1, G15	Kötü bir şeylerin olması	2
G16, G8	Kendini kötü hissetme	2

Tablo 3 incelendiği zaman psikolojik destek almayla ilgili olarak katılımcıların büyük bir çoğunluğu "Aşılamayan sorularıda" olduğunu söylemişlerdir. G14 ‘‘*Kendi kendimde aşamadıgım sorularında. Kendi kendime aşmaya çalışırım ilk önce, ama eğer kendim aşamadıysam o zaman psikolojik destek almak isterim. Mesela hayatımın anlamını tamamen kaybedersem ve bunu kendim aşamadıysam bir problemler olabilir veya eğer bir durumda ben doğru yaptığımı sanırsam ama, yanlış olur ve bunun dorusu nedir diye düşünmeye başladıgımda ve onu eğer kendim bulamıyorsam bunu bilen birisine danışırım, yani bunu tecrübeyle çözmüş birlerinden öğrenmeye çalışırım’’.*

Katılımcıların önemli bir kısmı da ‘‘stres’’ olarak cevap vermişlerdir. G6 ‘‘*Eğer yakınlarda bama psikolojik yardımı gerekecekse o zaman ben gelecek kaygısı hakkında yardım almak isterim. Çünku gelecek ile ilgili düşündüğümde ben strese girmeye başlıyorum, sinirli oluyorum ve özellikle bu konuyla ilgili yardım almak isterdim’’.*

Katılımcıların bazıları da ‘‘depresiyon’’ olarak cevap vermişlerdir. G18 ‘‘*Hangi durumda almak isterim? Bazı sorunlarım var onları ben kendim çözebileceğim, ama bazı sorumlarda psikolojik danışmandan yardım almam gerektiğini düşünüyorum. Mesela depresyon halindeyken ben derin üzüntülü haldeyim, sürekli sinirli ve moralim her zaman değişik oluyor ve eğer bir şeyi başaramadıysam bu durumlarda depresyona girebiliim. Böylece bu çözümleri üretmek için psikoloğa giderim. Yani eğer sorunlarıma kendim çözüm bulamadıysam o zaman psikolojik destek almayı düşünüyorum’’.*

Katılımcıların önemli bir kısmı da ‘‘dinleme ihtiyacı’’ olarak cevap vermişlerdir. G4 ‘‘*Eğer stresli bir durumum olursa biraz kendime özgüven katmak için psikolojik yardım almak isteyeceğimi düşünüyorum. Ama benim için en önemli olan şey, beni sadece dinlemesi yeterlidir, çünkü bazen içimizde sakladığımız problemleri anlatacak kişi bulamadığımız için, eğer sizi dinleyecek kişi olsa bile, sizin anlattıklarınızı onun anlayacağından emin olamıyorsun ve sizi yargılamaya başlayıp başlamayacağını bilmiyorsun. Böyle durumlarda bir psikoloğa gitmeyi tercih ederim’’.*

Araştırmanın dördüncü sorusu olan ‘‘Psikolojik danışma ihtiyacı almayı hissederseniz, destek alacağınız kişi/kurum/kaynaklar neler olacaktır?’’ sorusuna verilen cevaplar tablo 4'de analiz edilmiştir.

Çizelge 4. Psikolojik Destek Alınan Kaynaklar.

Katımcilar	**Verilen Cevaplar**	**f**
G1, G4 ,G5, G7, G8, G9, G10, G11, G13, G14, G18, G19, G20	Profesyonel bir danışman yada danışmanlık ofisi aracılıgıyla	13
G1, G13, G14, G18, G20	Tecrübeli-eğitimli danışman	5
G3**,** G12, G16, G17	Sosyal cevre	4
G1, G14, G18	Psikoloğın araştırırılması	3
G4, G6, G15	İnternetten veya kitaplardan yardım alma	3

Tablo 4 incelendiği zaman psikolojik destek almayla ilgili olarak katılımcıların büyük bir çoğunluğu ‘‘profesyonel yardım’’ olduğunu söylemişlerdir. G14 ‘‘*Ben böyle bir yardım almaya karar verirsem, tabiki profesyonel bir yardım almak isterdim. Bunu da araştırırım, daha önce mesala bakarım gercekten tecrübeliyse, eğitimi iyise ve daha önce ondan yardım alan insanlar mutluysa. İşte geribildirimler de onun için güzel şeyler söyleniyorsa. O şekilde birisini seçmeye çalışırım. Hem tecrübesine bakarım hem eğitimine bakarım hem onda daha önce destek alıpta sorumunu cözmuş insanlardan bunu duymak isterim. Eğer öyle birisi varsa ondan yardım almak isterim. Yoksa ailemle ya da yakın çevremle, hani bu böyle bi sorunla ya da yaşıcağım her hangi bir şeyi anlatmak istemem. Sonuçta benim amacım sadece anlatıp rahatlamak değilse ve eğer bir çözüm istiyorsam, o zaman bana profesyonel birisinin çözüm sunmasın isterim*’’.

Katılımcıların önemli bir kısmı da ‘‘tecrübeli-eğitimli’’ olarak cevap vermişlerdir. G18 ‘‘*Eğer öyle bir durum olursa ilk önce danışmana başvururum diye düşünüyorum. Çünkü dediğim gibi o insan, psikolojik danışmana giderek bile onun tecrübesine bakarım yani kaç yıldır çalışıyor, nerede eğitimi aldı, onun yurumlarına bakarım, interneten bakarım, eğer okulu yeni bitiren, tecrübesiz birisi ise kendi hayatımı ona güvenerek anlatmam çünkü güvenli bile değil. O yüzden benim için güvenli olan tecrübeli, benim sorularıma çözüm bulabilecek, beni anlayan birisi, sorgulayan değil, böyle bir psikolojik danışmana başvurmak isterim’’.*

Katılımcıların bazıları da ‘‘sosyal cevre’’ olarak cevap vermişlerdir. *G16 ‘‘Aslında kendi problemlerimi birisine anlatmaktan çekinirim. Fakat psikoloğa gitmek isterdim, çünkü o kendi işinin uzmanıdır. Ama maalesef benim için bu biraz zor, sebebi yabancı bir kişiye güvenmek benim için zor ve bu yüzden uzun zamandır tanıdığım arkadaşlarıma anlatmam bana kolay geliyor. Yani demek istediğim şey böyle durumlarda en yakın arkadaşlarıma anlatırım. Eğer arkadaşlarımdan bir destek veya tavsiye alamazsam bile, kendi problemlerimi anlatarak kendimi daha iyi hissediyorum’’.*

Araştırmanın beşinci sorusu olan ‘‘Profesyonel bir danışmanlık hizmeti aldığınız süreç boyunca danışmanınızdan beklentileriniz nelerdir?’’ sorusuna verilen cevaplar tablo 5'te analiz edilmiştir.

Çizelge 5. Danışmandan Beklentiler.

Katımcilar	**Verilen Cevaplar**	**f**
G3, G5, G7, G8, G13, G14, G17, G19	Etkili dinlemesi	8
G1, G2, G12, G14, G15	Güven	5
G2, G9, G10, G13	Anlayış	4

G4, G6, G7, G9	Çözüm odaklı	4
G1, G16, G19	Gizlilik	3
G7, G13, G19	Tecrübe	3
G1, G13	Yargılamama	2

Tablo 5, incelendiği zaman psikolojik destek almayla ilgili olarak katılımcıların büyük bir çoğunluğu ‘‘etkili dinlemesi’’ olduğunu söylemişlerdir. G17 ‘‘*Aktif bir şekilde benim söylediklerimi can kulağıyla dinlemesi ve durumumu anlamasını, ayrıca bir profesyonele gittiğim için ondan beklentilerim budur. Hatta benim anlatıklarımı unutmaması, ilgi göstermesi gerekiyor bu benim için önemli. Benim anlatıklarımı not alsa daha iyi olur çünkü ben söylediklerimi tekrarlamayı hiç sevmiyorum. Durumumu dinledikten sonra bana yardımcı olup yol göstermesini isterim veya durumun çözülmeme ihtimali varsa, sadece beni dinleyerek yardımcı olsa çok sevinirim*’’.

Katılımcıların önemli bir kısmı da ‘‘güven’’ olarak cevap vermişlerdir. G14 ‘‘*Aslında neyi beklerim. İlk önce ona güvenmeyi beklerim yani beni inandırmalı, piskoloğun benim problemimi çözebileceğine inanmalıyım. Beni dinlediğinde yani sıradaki gibi ‘‘evet’’, ‘‘tamam’’ diyerek bakmayıp, gerçekten beni dinleyerek, anlayarak uğraştığını bilmek isterim. Bana örneğin benim fark etmedigim, yanlış yaptığım şeyleri gösterebilmesine, neden yanlış yaptığımı anlatabilmesini, ondan sonra en doğrusunu gösterebilmesini isterim. Ama bunu ‘‘hep böyle olur’’, ‘‘işte bak şurda şöyledir’’, ‘‘burda böyledir’’ değil, gerçekten bana kanıtlarla ve ispatlıyarak gitmesini ve daha sonra benim ikna olmam için kanıt söyleyerek, yanlış yaptım yada farklı yaptım yada daha iyi yapabileceğim bir şeyi bana göstererek, anlatarak, ikna ederek benim güvenimi sağlamalıdı’’.*

Katılımcıların bazılar da "anlayış" olarak cevap vermişlerdir. G10 ‘‘*Profesyonel bir danışmanlık hizmeti aldığımda benim için en önemli şey beni bir nebze olsun anlayıp doğru bir yöne, doğru küçük adımlarla yönlendirmesi ve içten olmasını isterdim. Çünkü bazen öyle bir sorun oluyor ki yakınlarındaki insanlara anlatırsan onlarda seni anlamazlar. Bu yüzden bana anlayışlı davranmasını isterdim*’’.

Katılımcıların bir kısmı da ‘‘tecrübe’’ olarak cevap vermişlerdir. G13 ‘‘*Ne yazık ki, henüz psikologlarla istişare yapmadım, ancak eğer psikologa gitmek istediğimde beklentiler bunlar olacak: tam ilgiyi bekliyorum, beni yargılamadan dinlemeli, anlayışılı olmalı ve tecrübeli olmalı diye düşünürüm. Fakat en önemlisi bu tecrübeli olmalı, demek ki işinin uzmanı olmalı. Çünkü o bu mesleği okumuş bir adam olduğu için, her hangi durumlarda nasıl davranılacağını biliyor*’’.

4. SONUÇ TARTIŞMA ve ÖNERİLER

4.1. Sonuç Tartışma

Bu bölümde, çalışmanın amaçlarına ilişkin toplanan verilere dayalı olarak yapılan analizlerden ortaya çıkan bulgular sunulmaktadır.

Katımcıların psikolojik destek alma hakkında ki düşünceleriyle ilgili sonuçlar: psikolojik destek almanın gerekli olduğu, sorunu çözmeye yardımcı olacağı, bir başkasının desteğinin, zararsız oldugunu, destek almanın normal olduğu, destek alınıcak kişinin işin uzmanı olması gereklidir sonuclarına ulaşılmıştır. Kızıldağ ve ark. (2012) üniversite öğrenciler üzerinde yaptıkları çalışmada, çalışmaya katılan öğrencilerin %95’inin Psikolojik Danışma ve Rehberlik Servislerinin üniversitede gerekli olduğunu ifade etmişlerdir. Yükseköğretim döneminde olan gençler mesleğe hazırlanma, kariyer gelişimi, eş seçimi, ailelerinden bağımsız olarak yaşama gibi birçok duygusal sorunla aynı anda yüzleşmekte oldukları sonuçlara ulaşılmıştır. Gelişimsel ve sosyal açıdan yaşanan bu güçlüklerden dolayı psikolojik danışma

hizmeti bu dönemdeki gençler için önemli bir ihtiyaç oldu sonuçlarına ulaşılmıştır (Kızıldağ, Zorbaz, Gençtanırım & Arıcı, 2012). Literatürdeki bu çalışmada bizim bu araştıma bulgularını destekler nitelikle olduğu görülmüştür.

Katımcıların bireylerin psikolojik destek alma ihtiyacıyla ilgili düşünceleri hakkındaki sonuçlar şu şekildedir: aile sorunları, stres durumları, iletişim problemleri, depresyon, okul problemleri, tacize uğrama, yakınların kaybı, önceki olumsuz yaşantılar, kendini kötü hissetme, savaş, deprem gibi olaylar psikolojik destek alma ihtiyacı ile ilgili sonuclara ulaşılmıştır. Taştan ve Çürükvelioğlu (2010) tarafından Üniversitesi öğrencileri üzerinden yapılan araştırmada üniversite öğrencilerin diye problem alanlarını ve bu öğrencilerin psikolojik danışma biriminden beklentilerini belirlemek amacıyla yapılan çalışmada, öğrencilerin genel olarak aile ve arkadaşları ile iletişim kurmada sıkıntı yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte öğrencilerin genel olarak üniversiteye uyum sağlama, gelecek kaygısı taşıma vb. konularda problemlere sahip oldukları bulgusu elde edilmiştir. Bu bulgular çalışma sonuçlarına benzerlik göstererek araştırma sonucunu desteklemektedir.

Katımcıların psikolojik yardım almak istelinen durumlarla ilgili sonuçlar: aşılamayan sorular olduğunda, stres, depresyon, dinleme ihtiyacı, ailevi, kötü bir şeylerin olması, kendini kötü hissetme gibi durumlar psikolojik yardıma ihtiyacının olduğu sonuç olarak bulunmuştur. Araştırmadan Gladding (2000) yapmış olduğu bir araştırmanın bulgularından elde ettiği sonuçlara göre, çalışmaya katılan gençlerin %23'ü psikolojik yardımın kendini tanımaya ve geliştirmeye faydalı olduğunu ifade etmeleridir. Psikolojik Danışma kavramının ACA tarafından tanımı dikkate alındığında, Psikolojik Danışmanlık; akıl sağlığına, psikolojik ya da insan gelişimine ilişkin ilkeler kognitif, afektif, davranışsal özellikler, sistemli müdahaleler, stratejilerle birlikte bireyin iyiliği, kişisel gelişimi ya da mesleki gelişimi hatta psikopatalojisi için uygulanır. Alınan sonuçlar araştırma bu sonuçlarla farklılık gösterdiğinden dolayı bu çalışma sonuçlarını desteklememektedir. Gladding'in yapmış olduğu araştırma 2000 yılında yapıımıştır yaklaşık 23 yılık süre önce araştırma yapılmıştır. Arada geçen süreç içerisinde'de psikolojik yardım destek ihtiyaçları farklaşmakta olduğu düşünülmüştür. Bundan dolayı araştırma sonuçların desteklemediği düşünülmektedir.

Katımcıların psikolojik destek alınan kaynaklarla ilgili sonuçlar: profesyonel bir danışmandan ya da danışmanlık ofisi aracı ile tecrübeli ve eğitimlidanışmandan, sosyal çevreden, psikolog hakkında araştırırıma yaparak, internet veya kitaplardan destek alması sonuçlarına ulaşılmıştır. Gençlerin psikolojik yardıma ihtiyaç duyulduğun da çoğu (%40) psikologdan yardım almasını ifade etmiştir. Katılımcıların diğer kısmı ise öğretmenlerinden, ebeveynlerinden ve arkadaşlarından vb. yardım almasını belirtmiş. Kızıldağ ve ark. (2012) araştırmasında üniversite öğrencilerin psikolojik danışma yardımı almaya ilişkin algılarına yönelik yanıtları incelenmiştir. Burada öğrenciler, yaşadıkları bir sorun karşısında öncelikle arkadaşlarının, ardından ailelerinin desteğine başvurduklarını ifade etmişlerdir. Bu bulgularda benzerlik göstererek araştırma sonucunu desteklemektedir.

Bu araştırmada elde edile sonuclara göre katımcıların büyuk birçoğunu profesyonel bir yardım almaya baş vurucakları anlaşılmıştır. Gerçekten psikoloji alanı son dönemde çok fazla istismarı uğrayan, kısa süreli seminerlerle kedilerini psikoloji uzmanı olarak tanıtım insanlarının çoğaldığı, tehlikeli bir alan olmuştur. Dalayısıyla yardım almak istiyan insanların kötü bir tecrübe yaşamaları daha sonraki bütün tutumlarını etkilemektedir. O yüzden ilk yardım alınıcağı zaman bu hizmeti sunan kişinin iyice araştırılması ve profesyonel bir destek alınması gercekten önemli bir konudur. Çok yüksek bir frekansta psikolojik destek alınmak isteyen kaynakları profesyonel bir danışman ya da danışmanlık ofisi aracıyla tecrih edeceklerini belirtirme olarak önemli bir sonuc olarak belirtmiştir.

Katımcıların danışmandan beklentiler ile ilgili sonuçlar: danışmanın etkili dinlemesi, güven, anlayış, çözum odaklı davranması, gizlilik ilkesine uyması, tecrübeli ve yargılayıcı olmaması gibi sonuçlara ulaşılmıştır. Kızıldağ ve ark. (2012) yapmış olduğu çalışma sonuçlara göre, öğrencilerin psikolojik danışma yardımı aldıkları/alacakları kişinin sahip olması gereken becerilere ilişkin bulgular arasında en çok sırasıyla "güvenilir, empatik olma, içtenlik" özelliklerinin tercih edildiği gözlenmiştir. Bunun yanı sıra "koşulsuz kabul, hoşgörülü ve anlayışlı olma" özelliklerinin ise en az tercih edilen psikolojik danışman özellikleri olduğu araştırmanın bulguları arasındadır. Araştırmanın diğer bir bulgusu olan ve üniversite öğrencilerinin psikolojik danışma yardımını almaktan kaçınmaya gerekçe sayılabilecek cinsel problemler gibi durumlar ile bu öğrencilerin psikolojik danışman özelliklerinden en çok güvenilir ve içten olma özelliklerini tercih etmeleriyle paralellik olduğu düşünülebilir. Şöyle ki; psikolojik danışmanın güvenilir ve içten olması, danışanın kişisel ve çoğu kişiyle paylaşmadığı özel problemlerini daha rahat açabileceği terapötik bir ortam oluşturulmasında önemli bir koşul olarak düşünülebilir. Bu çalışmaya katılan öğrencilerden sadece 53'ü daha önce psikolojik danışma yardımı almıştır. Bu durum çalışmanın sınırlılığı olarak ifade edilebilir ve daha sonra yapılacak olan benzer çalışmalarda sadece yardım alan öğrencilere ulaşılarak araştırmalar yürütülebilir. Bu bulgular çalışma sonuçlarına benzerlik göstererek araştırma sonucunu desteklemektedir.

Bu araştırma sonuçlarında bir danışmanın iyi bir dinleyici olması, danışanına güven vermesi, anlayışlı olması, çözüm odaklı olması ilk üç sıradaki etkenler olarak bulunmuştur. Danışmanlık ilkelerde etik kodlarda gizlilik, tecrübe, etkinlik, yeterlik belirtilmiştir ve danışanların bu etik kodlara uyuması hem danışmana teropotik ortamı ileştirmek için fırsat yaratmaktadır her iki tarafında hak ve sorunluklarını koruyan etik kodlar bu beklentilerle zaten uyuşmaktadır. PDR'nin etik kodları yetkinlik, (yeterlilik, ehliyet), dürüstlük, duyarlı ve saygılı olmak, bireysel ve kültürel farklılıklara duyarlılık, toplumsal sorumluluk, mesleki ve bilimsel sorumlulukları vardır. Etik kodlar neye göre oluşturmuştur.

4.2. Öneriler

1.Toplumda psikolojik danışmandan destek alma hakkındaki biliçlendirme çalışmaları yapılmalıdır.

2. Psikolojik danışmanların çalışma alanların doğrultusunda bireylerin hangi konularında psikolojik destek alabilecekleri ile ilgili bilgilendirme çalışmaları yapılmalıdır.

3. Topluma psikolojik destek alınabilecek durumların neler oldu ile ilgili gerek okullarda, gerek sosyal medya üzerinden çeşitli bilgilendirme programları yapılmalıdır.

4. Psikolojik destek kimler tarafından, hangi ortamlardan ve ne şekilde verileceği ve bu desteklere nasıl ulaşılabilecekleri ile ilgil bilgilendirme çalışmaları yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

Alonso, J., Codony, M., Kovess, V., Angermeyer, M. C., Katz, S. J., Haro, J. M. ve Brugha, T. S. (2007). Population level of unmet need for mental healthcare in Europe. The British Journal of Psychiatry, 190(4), 299-306.

Boudreau, A. M. (2007). Adolescents' willingness to seek help for bullying problems. Yayımlanmamış doktora tezi. Mount Saint Vincent University.

Cepeda-Benito, A. ve Short, P. (1998). Self-concealment, avoidance of psychological services, and perceived likelihood of seeking professional help. Journal of Counseling Psychology, 45, 58-64.

Cole, B. P. (2013). An exploration of men's attitudes regarding depression and helpseeking. Yayımlanmamış doktora tezi. The Graduate College at the University of Nebraska. Lincoln, Nebraska

Cramer, K. M., (1999), "Psychological Antecendents to Help Seeking Behavior A Reanalysis Usinh Path Modeling Structures," Journal of Counseling Psychology. 46(3), 381-387.

David, L. V., Stephen, R. W. ve Lisa, M. L. (2007). Avoidance of counseling: Psychological factors that inhibit seeking help. Journal of Counseling and Development: JCD, 85(4), 410-422.

Dilek, C. (2010). '' Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutumlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi'', 1.

Dilek, C. (2010). '' Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutumlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi'', 2.

Fischer, E. H., ve Farina, A. (1995). Attitudes toward seeking professional psychological help: A shortened form and considerations for research. Journal of College Student Development, 36, 368-373.

Gim, R. H., Atkinson, D. R. ve Whiteley, S. (1990). Asian American acculturation, severity of concerns, and willingness to see a counselor. Journal of Counseling Psychology, 37, 281–285. doi:10.1037/0022-0167.37.3.281

Gizir, C. A. (2005). Orta Doğu Teknik Üniversitesi son sınıf öğrencilerinin problemleri üzerine bir çalıÇma. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1, 196-213.

Gürsoy,O. (2014). ''Yardım Almaya Yönelik Tutumları: Sosyal Damgalanma, Kendini Damgalama, Kendini Açma, Benlik Saygısı Ve Cinsiyet Değişkenlerinin Rolü'', 1.

Gürsoy,O. (2014). ''Yardım Almaya Yönelik Tutumları: Sosyal Damgalanma, Kendini Damgalama, Kendini Açma, Benlik Saygısı Ve Cinsiyet Değişkenlerinin Rolü'', 3.

Kelly. A. E., ve Achter, J. A. (1995). Self-concealment and attitudes toward counseling in university students. Journal of Counseling Psychology, 42, 40-46.

Kepçeoğlu, M. (2004). Psikolojik Danışma ve Rehberlik. İstanbul, Alkım Yayımevi.

Kim, B. S. K. ve Omizo, M. M. (2003). Asian cultural values, attitudes toward seeking professional psychological help, and willingness to see a counselor. The Counseling Psychologist, 31, 343–361. doi:10.1177/0011000003031003008

Koydemir, S., Erel, Ö. Yumurtacı, D. ve Şahin, G. N. (2010). Psychological helpseeking attitudes and barriers to help-seeking in young people in Turkey. Int J Adv Counselling, 32, 274–289. doi: 10.1007/s10447-010-9106-0.

Koydemir-Özden, S. (2010). Self-Aspects, perceived social support gender and willingness to seek psychological help. International Journal of Mental Health, 39 (3), 44-60.

Landwehr, N. (2012). A comparative analysis of willingness to seek personal therapy between beginning and advanced counseling graduate students. Yayımlanmamış doktora tezi. Colorado State University.

Özgüven, İ. E., Akhun, İ., Önsoy, R., Fidan, N., Baykul, Y. (1988) "Yurtkur Yurtlarında Barınan Öğrencilerin Beklenti ve Problemleri" Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Yayınları.Ankara.

Raunic, A. ve Xenos, S. (2008). University counseling service utilization by local and international students and user characteristics: A review. International Journal of Advanced Counselling, 30, 262–267.

Rosenthal, B. ve Wilson, C. (2008). Mental health services: Use and disparity among diverse college students. Journal of American College Health, 57, 61-67.

Sevinç, S. (2010). Mersin Üniversitesi birinci sınıf öğrencilerinin akademik, sosyal, kişisel ve kurumsal uyumlarını olumsuz etkileyen faktörlerin incelenmesi. YayınlanmamıĢ Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Stallman, H. M. ve Shochet, I. (2009). Prevalence of mental health problems in Australian university health services. Australian Psychologist, 44, 122–127.

Topkaya, N. (2011). Psikolojik yardım alma niyetinin sosyal damgalanma, tedavi korkusu, beklenen yarar, beklenen risk ve tutum faktörleyile modellenmesi. Yayınlanmamaış doktora tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.

Turner, A. L. ve Quinn, K.F. (1999). College students' perceptions of the value of psychological services: A comparison with APA's public education research. Professional Psychology: Research and Practice, 30, 368-371.

Türküm, A. S. (1999). Stresle başa çıkma biçimi, iyimserlik, bilişsel çarpıtma düzeyleri ve psikolojik yardım almaya ilişkin tutumlar arasındaki ilişkiler: Üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma. V. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi'nde sunulan sözel bildiri. Ankara.

Vogel, D. L. ve Wester, S. R. (2003). To seek or not to seek help: The risk of self-disclosure. Journal of Counseling Psychology, 50(3), 351-361.

Vogel, D. L., Wester, S. R., Wei, M., ve Boysen, G. A. (2005). The role of outcome expectations and attitudes on decisions to seek professional help. Journal of Counseling Psychology, 52, 459-470

Yelpaze, İ. (2016). '' Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Yardım Alma Tutumlarının

REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK PROGRAMINA GELEN ÖĞRENCİLERİNİN MESLEK ETİĞİ ALGILARININ BELİRLENMESİ

Doç. Dr. ERKAN EFİLTİ[1], Dr. Öğrencisi, ERİŞ ÜNVER[2]
[1]Kırgızistan -Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bişkek, Kırgızistan.
erkan.efilti@manas.edu.kg - ORCID ID: 0000-0003-1158-5764
[2]Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bişkek, Kırgızistan.
erisunver80@gmail.com - ORCID ID: 0000-0003-2244-7906

ÖZET

Bu araştırmada KTMÜ Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık lisans programına gelen öğrencilerin meslek etiği konusundaki algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 1. Sınıf 2. Dönem öğrencileri oluşturmakta olup 10 öğrenci gönüllük esasıyla bire bir görüşmelere katılmıştır. Veriler her bir katılımcının onayı alındıktan sonra yarı yapılandırılmış görüşmelerde ses kaydı ile toplanmış ve içerik analizi yapılmıştır. Katılımcılara görüşmenin amacı açıklanmış, katılımcıların kendilerini rahat hissetmeleri ve fikirleri konusunda samimi ve içten cevap vermeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Psikoloji alanının meslek mensupları iş hayatları boyunca karşılaşabilecekleri zorluklara çözüm üretirken danışman ve danışan haklarının, sorumluluklarının farkında olarak kişisel niteliklerini, mesleki bilgilerini kullanacak ayrıca meslek bilinci ve etik algılarından etkileneceklerdir. Öğrencilerin kişisel etik değerlerinin danışmanlık alanındaki mesleki etik değerler ile paralellik göstermesi, üniversite eğitimi boyunca edineceği bilgilerin içselleştirilmesinde danışman adayına önemli bir katkı sunduğu düşünülmektedir. Danışmanlık alanında etik kodların işlerlik kazanması karşılaşılacak durumlarda etik ihlalin varlığını tespit etmek kadar, danışmanın etik ihlale düşmeden en doğru kararı uygulayabilmesi için gereklidir. Çalışma kapsamında öğrencilerden görüşleri alınırken psikolojik danışmanlık alan yazında en çok bildirilen etik ikilemler baz alınarak 6 adet senaryo oluşturulmuştur. Her bir senaryo için katılımcının empatik bir yaklaşım ile kendi çözüm yolunu sunması beklenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre gizlilik ilkesi ihlal istisnaları ve yasal yükümlülüklerin farkındalığının düşük olmasına rağmen çoklu ilişkiler, yetkinlik, yönlendirme gibi temel etik ilkelerin farkındalık seviyesi yüksek bulunmuştur. Aile içi şiddet bildiriminde ise yasal yükümlülüklerin farkında olunmasına rağmen, sorun bağlam ile değerlendirildiğinde kültürel özelliklerin karar verme üzerinde baskın olduğu sonucuna varılabilir.

Anahtar Kelimeler: Etik, Meslek Etiği, Psikolojik Danışmanlık, Etik İkilem.

1. GİRİŞ

Psikoloji biliminin uygulama alanları, profesyonel yetkinlikte ve etik değerler ışığında mesleki standartlar ile korunarak geliştirildiğinde toplumsal fayda sağlayabilir. Psikoloji alanının meslek mensupları sorumluluklarını en iyi biçimde yerine getirebilmek için, kişisel nitelikler, mesleki nitelikler, meslek bilinci ve etik açısından donanımlı olmalıdır. Temel etik ilkelerinden ödün vermeksizin görevlerini yerine getiren, tarafsız, dürüst, objektif, katılımcı, hukuka ve insan haklarına saygılı bireyler bugünün ve geleceğin bilgi toplumlarının lokomotif unsurlarını oluşturacaktır (Altay ve Aydemir, 2022). Etik ve ahlakın uygulama alanı meslek etiğidir. Meslek etiği sayesinde sunulan hizmetlerin standartlara uygun biçimde verilmesi sağlanırken, aynı zamanda meslekleşme sürecinde önemli bir yere sahip olan mesleki kimlik

de güvence altına alınmaktadır (Çetinkaya, 2020). Bu nedenle meslek mensuplarının eğitim gördükleri alanlarda bu konuları almaları, mesleğe başladıktan sonra sürekli eğitim şeklinde, meslek içi eğitimlerini sürdürmeleri gerekir (Akdoğan, 2003).

Türkiye'de Psikoloji alanında meslek erbabı yetiştiren kurumlar üniversitelerdir. Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (RPD) Lisans Programı eğitimi ilk ve temel eğitim niteliğinde olsa da öğrencilerin mesleki farkındalık seviyesinde bir takım kişisel değerlerinin, mesleki ilgi ve becerilerinin olması gereklidir. Meslek etiğinin işlerliğinin denetiminin oldukça zor olduğu bu alanda ise öğrencilerin kişisel değerlerinin ve etik algılanın mesleğin etik gerekliliklerine uygunluğu son derece önemlidir. İdeal anlamda kişinin mensubu olduğu mesleğin etiği, mesleğin uygulandığı kurumun etiği ve kişinin kendisine ait etik değerler sistemi örtüştüğünde, en elverişli ve en verimli uygulama koşulları sağlanmış olur (Çetinkaya, 2020). Yeni mezun öğrencilerin etik farkındalıklarının yüksek olması sadece kendi kariyer hedeflerini desteklemekle kalmayacak ayrıca mesleği yetkinsiz kullanımlardan da koruyacaktır. Yeterli mesleki lisans eğitimini almadan, alanda gerekli yetkinliğe sahip olmadan, bilimsel yöntemlerden ve profesyonel ilke - değerlerden uzak, sadece kişisel çıkarları için alanda faaliyet gösteren çalışan sözde danışmanlar azımsanamayacak çoğunluktadır. Türkiye'de psikolojik danışmanlığın faaliyetlerini doğrudan düzenleyen bir ruh sağlığı yasası bulunmamaktadır. Ancak psikolojik danışmanların, meslekleri ile ilgili olan yasa ve yönetmeliklere ilişkin yükümlülükleri bulunmaktadır (Erçevik, 2021). Bu konuda izlenebilecek yollardan birisi danışanların, danışmanın mesleki yeterlilik ve yetkinliğini bireysel farkındalık ile sorgulaması ve diğeri ise her yıl bu alanda söz sahibi olacak yeni mezunların yüksek mesleki standartları sağlayarak, mesleki yeterliliklerinin ve gerekliliklerinin farkında olmalarıdır. İkinci hedef ne kadar iyi başarılırsa toplumdaki farkındalıklı sorgulamada o denli artacaktır. Ancak içselleştirilmemiş etik eğitimi bilişsel düzeyde kalmakta ve davranışsal boyutta aksayabilmektedir. Çünkü bazen etik ilkelerin iyi bilinmesi bile insanları etik dışı davranmanın çekiciliğine kurban olmaktan kurtaramamaktadır (Aydın, 2016). Bu anlamda Etik eğitimi sürecinde içsel denetimli, bireysel ve toplumsal görev farkındalığı yüksek bireyler hedeflenmelidir. Çünkü insana dokunan her meslek alanı gibi bu alanda eğitim gören mezunları bekleyen görevler sadece bireysel iyilik hali değil toplumsal amaçlar için de önemli ve anlamlıdır. Teorik ve pratikte alınan dersler sadece meslek bilgisi değildir; ayrıca iş hayatında karşılaşılabilecek etik ikilemler hakkında fikir sahibi olmaları için çok önemlidir. Psikolog ve danışman adaylarının üniversite eğitimlerinde verilen etik derslerin sadece kod olarak ezberlenmesi, iş hayatında karşılaşılan olası zor durumun danışan tarafından etik ikilem olarak algılamasına engel olabilmektedir. Ayrıca mezunların alan derslerinde öğrendikleri şemalarını örgütleyememeleri ve içselleştirilmeyen kodların işlevsiz kalması durumlarında, danışanın kaderi danışmanın kişisel ahlakına bırakılmış olacaktır. Bu durum özellikle meslek yasasının halen çıkmadığı, meslekten men gibi ciddi yaptırımların olmadığı, mesleki standartların uygulama alanlarında denetlenmediğini düşündüğümüzde, rehberlik ve danışmanlık alanını etik ihlallere karsı oldukça savunmasız bırakmaktadır. Meslek standartlarının hukuksal yaptırımlarla korunacağı güne kadar alana katılacak her mezun için içselleştirilmiş yüksek etik farkındalığı bir görevdir.

Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği psikolojik danışmanların benimsemeleri gereken başlıca etik ilkeleri; Yetkinlik (yeterlilik ve ehliyet), Dürüstlük, Duyarlılık ve Hoşgörülü olmak, Bireysel ve kültürel farklılıklara duyarlılık, Toplumsal sorumluluk, Mesleki ve bilimsel sorumluluk sahibi olmak olarak belirlemiştir (PDR-DER, 2011). MEB Yönergesinde; Rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin planlanması ve yürütülmesinde temel ilkeleri; Yetkinlik, Dürüstlük, Gizlilik, Duyarlılık ve Bilimsellik olarak belirtilmiştir (MEB, 2020). Türk Psikologlar Derneğinin belirlediği temel ilkeler ise; Yetkinlik; Yararlı

olmak ve Zarar vermemek, Sorumluluk, Dürüstlük, İnsan haklarına saygı ve Ayrımcılık Yapmamak olarak düzenlenmiştir (TPD, 2018).

Türkiye'de psikolojik hizmet vermekte olan çalışanların, ortak bir zemine dayanan değer sistemlerine sahip olması beklenmektedir (İkiz, Otlu ve Arslan, 2017). Ayrıca Lisans eğitimini tamamlayan psikolojik danışman adaylarının istendik yönde bilişsel, duyuşsal ve davranışsal becerileri kazanabilmeleri program eğitiminin içerik kalitesi kadar adayların hazır bulunuşluk sevileri ile de yakından ilgilidir. Bu çalışmanın amacı; Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümüne gelen öğrencilerinin meslek etiği algılarını ve alanda çalışması yapılmış, en çok karşılaşılan etik ikilemler hakkındaki tutumlarını belirlemektir.

1. 1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümüne gelen öğrencilerinin Meslek Etiği konusundaki görüşlerini belirlemektir.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırma deseni, veri kaynağı, verilerin analizine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Araştırma Modeli

Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programına gelen öğrencilerinin meslek etiği algılarını belirlemeye yönelik bu çalışmada nitel araştırma modeli kullanılmıştır. Bu araştırma öz bildirime dayalı kesitsel bir çalışmadır.

2.2. Çalışma Grubu

Çalışmada Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bölünde eğitime devam eden 8 i kadın 2 si erkek olmak üzere toplam 10 öğrenci katılmıştır.

3.3. Verilerin Toplanması

Çalışmada psikolojik danışmanlık alan yazında en çok bildirilen etik ikilemler baz alınarak 6 adet senaryo oluşturulmuştur. Görüşmeler KTMÜ psikolojik danışmanlık ve görüşme odasında bire- bir görüşme şeklinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler esnasında her katılımcı ile eşit ve tarafsız duruş korunmaya çalışılarak, katılımcıların empatik bir yaklaşım ile kendi çözüm yolunu sunması istenmiştir. Ayrıca sondaj soruları ile fikirlerinin nedenleri öğrenmeye çalışılırken yönlendirici olmaktan kaçınılmıştır.

Senaryoların etik kod bağlantısı hakkında özel sektörde ve kamuda görev yapmakta olan uzman psikolog, psikolojik danışman ve aile danışmanı toplam 4 uzmandan senaryoların etik kod uygunluğu hakkında mail yolu ile olumlu görüşü alınmıştır. Görüş alınan uzmanlar; Uzman Psikolojik Danışman Ömer Faruk Öte, Sosyal Hizmetler Aile Danışmanı Deniz Kurt, Uzman Psikolog Cansu Aysal ve Uzman Psikolog Sevinç Osmanova'dır.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde ses kayıtları transkripte dökülmüş ve içerik analizi yapılarak gruplandırılma çalışılmıştır. Katılımcılar K1...10 a kadar numaralandırılmıştır. Her senaryo

için, katılımcıların ifade ettikleri dikkat çeken veya ortak görüşü yansıtan 2 adet görüş alıntı yapılarak olduğu gibi eklenmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde KTMÜ Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı öğrencilerinin meslek etiği konusundaki görüşleri, alanyazında en çok bildirilen etik ikilemler baz alınarak oluşturulan senaryo görüşme sonuçları toplanarak içerik analizi yapılmıştır.

1.Senaryo: ***Gizlilik ve Güvenilirlik – Okul PDR Danışmanlığında Otoriteye Karşı Duruş***

Lisede okuyan bir öğrencisiniz. Çok sevdiğiniz sınıf öğrenmeniniz sizin çok başarılı bir öğrenci olarak, sınıf içinde kendisinin bir temsilcisi gibi, olan her şeyi ve arkadaşlarınızın özel bilgilerini kendisine anlatmanızı istedi. Bu durumda tavrınız ne olacak?

Çizelge 1. Senaryo 1 İçerik Analizi

Gizlilik ve Güvenilirlik – Okul PDR Danışmanlığında Otoriteye Karşı Duruş	**Katılımcılar**	**f**
Asla kabul etmem; tehdit edilirsem şikâyet ederim	K1;K2;K3;K7;K8;K9	6
Sadece bazı bilgileri veririm. Not ile tehdit edilsem de seçtiğim bilgilerden fazlasını vermem	K5;K6; K10	3
Bu öğrenciler sınıfta deşifre oluyor ve arkadaş ortamında dışlanıyor. Kabul etmezdim.	K4	1

K3 *"Benden bunu isteyen bir öğretmenim oldu. Ben kabul etmedim ve bu olaydan sonra o öğretmenim için fikirlerim değişti. Hoşuma gitmemişti"*

K7 *"Kabul etmezdim. Öğretmen kendi sorumluluğunu bilmeli ve beni kullanmamalı. Eğer not ile tehdit ederse öğretmeni müdüre şikâyet ederim"*

2.Senaryo: ***Çoklu İlişkiler ve Sınırlar, Yetkinlik Yönlendirme***

Bu senaryoda; evli olduğunuzu ve 5 yıldır başarılı bir şekilde psikolojik danışmanlık yaptığınızı hatta son iki yıldır da oldukça ünlendiğinizi öyle ki birçok şehirden insanların problemlerini size danışmak için randevu aldığını hayal edin. Bir gün eşinizin kardeşi kendisini iyi hissetmediğini, duygusal problemleri olduğunu söyleyerek sizden kendisine danışmanlık yapmanızı rica etti. Eşinizi çok seviyorsunuz ve kardeşine danışmanlık yapmazsanız onun da çok üzüleceğini biliyorsunuz. Kayınvalideniz de sizin alanınızda çok iyi olduğunuzu bildiğini ve sizden özellikle yardım etmenizi istedi. Tavrınız ne olacak?

Çizelge 2. Senaryo 2 İçerik Analizi

Çoklu İlişkiler ve Sınırlar, Yetkinlik Yönlendirme	**Katılımcılar**	**f**
Etik ilke gereği yardımcı olamam. Yönlendiririm.	K3;K4;K6 K8;K9;K10	6

Akrabası olarak tavsiye verir ancak profesyonel destek konusunda güvendiğim bir meslektaşıma yönlendiririm.	AK1;AK2;AK5	3
Akrabalık ilişkisi benim objektifliğimi onun ise bana tam açılmasını engeller. Yapamam.	K7	1

K7 *"Psikolog olarak aileme ve yakın çevreme yardımcı olamam. Her iki taraf da objektif olamaz. Anlatmak istediklerini yengesi olduğum için saklamak zorunda kalabilir"*

K10 *"Dersten öğrendiğim için biz akrabaya yakınımıza danışmanlık yapamayız. Başka bir arkadaşıma yönlendirdim. Evet, faydalı buluyorum tıpkı bir doktorun kendi yakınını ameliyat edememesi gibi doğru bir ilke"*

3.Senaryo: **Gizlilik İlkesi İhlal İstisnaları- Reşit Olmayan Danışan, Koruyucu Tedbir Alma**

Şimdi tekrar zamanda bir yolculuk yapıyoruz. 15 yaşında bir öğrencisiniz. Ailenizde, evinizde birçok sorun yaşıyorsunuz. Öyle ki bu problemleri çözebilmek için özel psikolojik danışmanlık alıyorsunuz. Danışmanınız çok iyi ve ona çok güveniyorsunuz. Bir gün evden kaçmaya ve ailenizi terk etmeye karar verdiniz. Son görüşmenizde danışmanınıza; yarın gece için bilet aldığınızı ve başka bir şehirde iş bulduğunuzu, artık kurtulacağınızı anlattınız. Danışmanınız sizce nasıl bir yol izler?

Çizelge 3. Senaryo 3 İçerik Analizi

Gizlilik İlkesi İhlal İstisnaları- Reşit Olmayan Danışan, Koruyucu Tedbir Alma	**Katılımcılar**	**f**
Danışmanın aileme haber verme yükümlülüğü yoktur.	K1;K3;K4;K5;K6	5
Danışman kararımda ciddi olduğuma ikna olursa reşit olmadığım için aileme haber verecektir.	K2;K7;K8;K9	4
Danışman gitmeme engel olur, aileme durumu bildirir ve aile danışmanlığı yaparak sorunu daha iyi tespit etmek ister.	K10	1

K6 *"Bana, eğer kendine güveniyorsan git diyecek. Eğer başıma bir iş gelecek diye düşünüyorsa beni vazgeçirmeye çalışacak, sevdiğim başka bir arkadaşım var ise onunla ikna eder. Hayır, danışman sorumlu değil, o sadece tavsiye veriyor sorumluluk ailede olacak"*

K10 *"Ailemin haberi olup olmadığını sorar. Eğer beni kararından vazgeçiremez ise ailemi çağırır ama öncelikle ailemle görüşme yapar bana karşı sert bir tutum tutunmamaları için ve ayrıca bir aile danışması önerebilir annem ve babamla birlikte"*

4. Senaryo: ***Gizlilik İlkesi İhlal İstisnaları, Yasal Tedbir (TCK m.188\ 3 – TCK m.191)***

Bu senaryomuz şöyle; çok sevdiğiniz bir çocukluk arkadaşınız var. Bu arkadaşınızın annesi sizin annenizle arkadaş, birbirlerini tanıyorlar. Arkadaşınız bir gün size zararsız olduğunu ve hatta çok işe yaradığını iddia uyuşturucu hap kullandığını ve denemek isteyip istemediğinizi sordu. Nasıl davranırsınız, neden böyle davranırsınız?

Çizelge 4. Senaryo 4 İçerik Analizi

Gizlilik İlkesi İhlal İstisnaları, Yasal Tedbir TCK m.188\ 3 – TCK m.191	**Katılımcılar**	**f**
Denemezdim. Ona da tedavi amaçlı danışmanlık almasını öneririm. Ailelerimize söylemem.	K2;K4;K6;K8	4
Denemezdim. Yardımcı olamadığımda ailesine söyleyeceğimi ona haber vermeden ailelerimizden yardım isterim.	K1;K7;K9;K10	4
Denemezdim ve ben yardımcı olamadıysam ailesine söyleyeceğimi haber vererek ailesinden destek isterim.	K5	1
Denemezdim. Öneri telkinlerimi dinlemez ve devam ederse, aileleri karıştırmaz ancak onunla görüşmeyi keserdim	K3	1

K3 *"Denemezdim. Nerden aldın, ne zamandır kullanıyorsun gibi bilgileri öğrenmek isterdim. Eğer beni dinlemezse bu arkadaşımla görüşmeye devam etmezdim. Böyle bir danışanım olsa onu mutlu edecek başka bir yol bulmaya çalışırdım"*

K4 *"Denemezdim. Danışmana götürmek isterdim. Eger beni anlamıyor ve yardımı kabul etmezse onun bir psikolojik yardım alması için ikna ederdim"*

5.Senaryo: Mesleki Sorumluluk: Çocuk İhmal ve İstismarı (TCK 279)

Bu senaryomuzda söyle bir durum hayal etmenizi rica ediyorum; Çok yakın bir kız arkadaşınız var. Aynı okulda ve aynı sınıftasınız. Normalde çok konuşkan, güler yüzlü ve mutlu olan arkadaşınız son günlerde oldukça sessiz ve neşesiz. Onun içine kapandığını ve çok üzgün olduğunu fark ediyorsunuz. Kendisiyle konuştuğunuzda; okulunuzdan bir öğretmeninizin kendisini taciz ettiğini anlatıyor. Arkadaşınız konunun ortaya çıkmasını ve başkalarının bilmesini kesinlikle istemiyor. Bu öğretmen sizin de derslerinize giriyor yani öğretmeni siz de tanıyorsunuz. Şimdi ne yapacağınızı düşünüyorsunuz?

Çizelge 5. Senaryo 5 İçerik Analizi

Mesleki Sorumluluk: Çocuk İhmal ve İstismarı (TCK 279)	**Katılımcılar**	**f**
Öğretmen hakkındaki şahsi fikrim önemli hemen inanmaz ve olayı araştırırım. Saklamak doğru olmaz. Ailesine ya da okuldaki rehber öğretmene söylerdim	K1;K2;K6;K7; K9;K10	6
Öğretmen hakkındaki düşüncem önemli değil arkadaşıma inanırım. Onunla birlikte şikâyetçi olurum. Ailesine anlatır okulda yetkili kişiye şikâyette bulunurum	K4;K5;K8	3
Öğretmen hakkındaki düşüncem önemli değil arkadaşıma inanırım. Saklamak ya da şikâyet etme kararını ona bırakırım	K3	1

K3 *"Öğretmenin ceza almasını isterdim ama susmak daha iyi olabilir. Eğer konuşmak gerek ise arkadaşımla birlikte kendi ailesine söylerdik. Yakın bir arkadaşım dediği için inanırım"*

K8 *"Böyle bir durumu saklayamayız. Okuldaki rehbere ya da danışmana anlatırım. Yakın arkadaşımın söylediğine inanırım. Eğer doğru ise ve olay mahkemeye taşınırsa ben de konuşabilirim"*

6. Senaryo: Yönlendirme: 6284 Sayılı Kanun Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi

Son senaryomuzda büyüdüğünüz gerçek ailenizi bir an için unutun ve şimdi size anlatacağım ailede olduğunuzu düşünün. Ailenin en büyük çocuğusunuz ve 5 yaşında bir kardeşiniz var. Anneniz ev hanımı herhangi bir eğitimi ve ya mesleği yok. Babanız her gece alkol alan birisi ve alkol aldığı zaman tüm aileye şiddet uyguluyor. Siz bu şiddete maruz kalarak büyüdünüz, nihayet evden ayrılarak üniversiteye başladınız. Ara tatilde evinize gittiniz ve kardeşinizin kolunun sargıda olduğunu ve yüzünde de ciddi morluklar olduğunu gördünüz. Anneniz babanıza boyun egen birisi ve babanızdan korktuğu için küçük kardeşinizi hastaneye dahi götürmüyor. Siz babanızın yaptığını biliyorsunuz. Kardeşinizi alıp kaldığınız yurda getiremezsiniz ona bakacak durumunuz yok. Anneniz kardeşinize sevgiyle bakıyor ama şiddetten koruyamıyor. Bu durum karşısında tavrınız ne olurdu? Babanızı şikâyet eder misiniz? Kardeşinizi sosyal hizmetler kurumuna gitmesini destekler misiniz?

Çizelge *6*. Senaryo 6 İçerik Analizi

Yönlendirme: 6284 Sayılı Kanun Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi	**Katılımcılar**	**f**
Babamı şikâyet edemem. Başka bir yol arardım.	AK4;AK3; AK7;AK8	4
Babamı şikâyet ederim. Kardeşimi beli bir süre evden uzak tutardım. Akraba ya da sosyal hizmetler kurumuna bırakırım.	AK5;AK9	2
Babamı şikâyet ederim. Annemi bilinçlendirir ve Annemi kardeşimi yanıma alır işe girer daha çok çalışırdım	AK1;AK2;AK6;AK10	4

K3 *"Babamı şikâyet etmezdim. El âlem ne der? Babamla ve annemle konuşmak isterdim. Belki aile danışmanına gitmeyi öneririm, ama şiddet artsa ve bir sınırdan geçerse şikâyet etmeyi düşünürüm"*

K6 *"Babamı şikâyet ederdim. Çünkü alkollü bir insan bilinçli olmayacağı için annemi ya da kardeşimi öldürebilir. Okulu bırakır işe girerim anneme ve kardeşime ben bakarım"*

4. SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu araştırmada KTMÜ Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bölümü öğrencilerinin, mezun olduklarında karşılaşabilecekleri ve gerçek yaşam hikâyelerinden derlenen senaryolar üzerinden, yarı yapılandırılmış görüşmeler yaparak mesleki etik algıları belirlenmeye çalışılmıştır.
Senaryolarımızın amacı bilgi ölçmek olmamıştır.

Gizlilik ilkesinin başarıyla yürütülebilmesinin kişilik boyutunu ise **senaryo 1`de** vurgulanmaya çalışılmıştır. Öyle ki bu senaryo da meslek, bölüm ya da etik kural ile ilgili bir bilgi verilmeden öğrencilerin kişisel bilgileri saklama ve otorite ile baş edebilmesine yönelik tutumları incelenmiştir. Bu senaryoyu bir lise öğrencisi olarak cevaplayan katılımcılar, arkadaşlarına ait bilgilerin ne kadarını ve hangi koşullarda otorite olarak görünen bir öğretmen ile paylaşabilecekleri görüşülmüştür. Birçok katılımcı arkadaşlarının kişisel bilgilerine sahip çıkarken aynı zamanda bunu talep eden öğretmen hakkında da olumsuz fikir edinebileceklerini belirtmişlerdir. Görüşme sırasında "öğretmen tarafından ders notu, iyi ilişkilerin bozulması gibi

konularla tehdit edilirseniz tavrınız değişir mi" gibi sondaj soruları ile ilerde yaşayabilecekleri otoriteye karşı duruş tutumları hakkında bilgi almak ve katılımcılardan sunacakları çözüm yollarını da belirtmeleri istenmiştir. Burada bazı katılımcılar öğretmenin böyle bir hakkı olmadığını ve tehdit edilmeleri durumunda öğretmeni şikâyet edebileceklerini belirtirken (davranış odaklı kuralcı yaklaşım deontolojik etik) bazı katılımcılar öğretmenin çözebileceğine inandığı sorunlara ilişkin bazı bilgileri paylaşabileceklerini (sonuçsal faydaya odaklı teleolojik etik) iletmişlerdir. Bu senaryonun oluşturulmasındaki dayanak, psikolojik danışmanların gizlilikle ilişkili yaşadığı ikilemlerin okulda ve özel psikolojik danışma merkezlerinde çalışan psikolojik danışmanlar için birinci sırada, üniversite akademisyen olarak çalışan psikolojik danışmanlar için ise ikinci sırada en çok yaşanan ikilem olduğunun bildirilmesidir (Akfert, 2012). PDR eğitimi boyunca Mesleki Etik ders içeriklerinde danışmanın hak ve sorumluluklarına değinilmesi ve öğrencilerin bu konuda bilgi sahibi olarak kendi haklarını içeren kanun yönerge ve yönetmeliklere hâkim olmasının sağlanması danışmanın kendi haklarını savunma konusunda önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Rehberlik ve psikolojik danışmanlık bölümü (160 saat 240 AKTS), Etik Ders ağırlıkları YÖK lisans programında %18 Genel Kültür, %31 Meslek Bilgisi ve %51 Alan Eğitimi olarak belirtilmiştir. Alan Eğitimi derslerinde; 3AKTS "Karakter ve Değer Eğitimi" , 2 AKTS "Meslek Etiği ve Yasal Konular" dersleri ayrıca Meslek Bilgisi derslerinde; 3 AKTS Eğitimde Ahlak ve Etik" dersleri verilmektedir. Geleneksel öğretim tekniklerinin dışına çıkılması, öğrenci merkezli ve kazuistik (örnek olaya dayalı) çalışmalar tasarlanması, alan içerikli popüler dizi ve filmlerdeki etik ihlal ikilemlerin öğrencilerce keşfedilmesi ve sınıf ortamında tartışılması gibi ders içeriğini zenginleştirecek uygulamalar Meslek etiğinin içselleştirilmesinde faydalı olacağı düşünülmektedir. Yam (2017) Çalışmasında psikolojik danışmanların karşılaştıkları etik ikilemleri çözüme ulaştırmalarında engel olan faktörlerin neler olduğunu araştırmıştır. Ortaya çıkan en önemli engellerin başında bilgi eksikliklerinin bulunması ve eğitim yetersizliği iletilirken toplumsal hayat ve çalışma hayatı başkaları da engeller arasında sayılmıştır. Etik ikilemleri en doğru şekilde uzun vadeli ve sürdürülebilir olarak çözüme ulaştırabilmek psikolojik danışmanların mesleki yeterlik algıları üzerinde etkili olduğu yine Yam (2017) çalışmasında ortaya koymuştur.

Meslek Etiği mesleki kimlik ve meslekleşme kavramlarıyla da yakından ilgilidir (Çetinkaya, 2020). Bu bakımdan meslek etiği eğitiminin açık ve örtük olarak bütün alan derslerinde işlenmesi beklenebilir. Bu görüşü destekleyen sonuç **senaryo 2** görüşmelerinden elde edilmiştir. Henüz mesleki etik dersi almamış katılımcılar diğer alan dersinde "Çoklu İlişkiler ve Sınırlar etik kodu" hakkında bilgili olduklarını ifade ederek, bir psikolojik danışmanın kendisinden profesyonel destek isteyen akraba ve yakınlarına karşı doğru tutumu geliştirmiş ve yönlendirme yapabilmiştir. Görüşme esnasında "ailede bu durum kabul görmezse, size danışmanlık yapma konusunda ailevi baskı gelirse gibi" ısrarcı sorularda da tutumları değişmemiştir.

Psikolojik danışmanların mesleklerini kişilere en yüksek faydayı sağlayabilecek şekilde sürdürebilmesi için gizlilik ilkesine bağlı kalması kadar bu ilkeyi hangi istisnai durumlarda ihlal edebileceğini bilmesi de mesleki sorumluluklarını taşıyabilmesi açısından çok önemlidir. **Senaryo 3** İlkesi İhlal İstisnaları- Reşit Olmayan Danışan, Koruyucu Tedbir Almaya yönelik bilgiyi de ölçen bir sorudur. Gizlilik ilkesinin önemini kişisel etik algıları ile birleştirmelerinden dolayı her durumda gizlilik ilkesine bağlı kalmaları gerektiğini düşünmüş oldukları görülüyor. Bu açıdan Mesleki etik dersinin içeriğinde etik ilkelerin istisnalarına, bu istisnaların hukuki alt yapısı ve kanunlarla bağlanmış danışmanın sorumluluk ve görevlerine önem verilmesinin, istisna konularının öğrenciler ile işlenmesinin önemi görülebilir. Ayrıca **Senaryo 4** diğer bir gizlilik ilkesi ihlal istisnası olan madde bağımlılığı ile ilgilidir. Katılımcıların senaryo gereği madde bağımlılığı yaşayan arkadaşlarına karşı yardım etme çabaları sonuçsuz kalırsa aileye haber verme konusunda kararlı tutumları bu konudaki etik kod

yâda yasal sorumluluk bilincinden ziyade katılımcıların etik algılarını açıklayıcı olduğu düşünülmektedir.

Etik ikilemlerde sadece etik kod bilgisi ile en doğru yaklaşımın uygulanmasını sağlamak oldukça zordur. Lateral düşünme kabiliyeti ile durumu 360 derece analiz edebilmek gibi eleştirel düşünce geliştirilmesi sorunu doğru görebilmek adına da çok önemlidir. **Bu konuda 5.ci** senaryoda yer alan ve Mesleki Sorumluluk: Çocuk İhmal ve İstismarı (TCK 279) ilkesine atıf yapan senaryomuzu değerlendirirken, Psikolojik Danışman kimliğinden bağımsız olarak ilk etapta öğretmene yönelik suçlamada çok az katılımcı öğretmenin suçsuz olabileceğini dile getirmiştir. Katılımcılara yöneltilen "öğretmeni siz de tanıyorsunuz, arkadaşınızın anlattığı bu olay ile fikrîniniz değişir mi" sorusunda birkaç katılımcı eleştirel bakış açısı sunabilmiştir. Ayrıca katılımcıların, danışmanların "taciz ve istismarı bildirme yükümlülüğü hakkında" yeterli netlikte bilgi sahibi olmadıkları nedeniyle bildirim konusunda kararsızlık yaşadıkları gözlemlenmiştir.

Katılımcıların en çok zorlandıkları sorunun, aile içinde şiddet uygulayan bir babaya, şiddete sessiz kalan bir anne ile şiddet mağduru kardeşine karşı en doğru çözümü bulmaya çalışan bir üniversite öğrencisini konu alan **senaryo 6** olarak gözlemlenmiştir. Özellikle kültür etkisinin son derece ağır bastığı ve yaşanılan toplumda oldukça sık karşılaşılan bir olguyu hedef alması nedeni ile katılımcılar yoğun kararsızlık yaşamışlardır. Katılımcıların babayı ihbar etmektense kardeşini evden uzaklaştırmaya yönelik ya da anne ve kardeşini birlikte evden ayırmaya yönelik çözümler sunmuşlardır. Farklı cevapları neden ve nasıl verdikleri, karar verirken üst düzey düşünme becerilerini kullanıp kullanmamaları, empati düzeyleri ve etik ikilemler karşısında seçim yaparken bireysel ya da toplumsal faydayı mı, doğru davranabilmeyi mi, yoksa davranışın yaratacağı sonuçları mı, adil olabilmeyi mi baz aldıkları hakkında bilgi alınmaya çalışılmıştır. Kültür etkisinin etik karar verme üzerindeki etkisini araştıran çalışma Çetinkaya (2015) Öğrencilerin etik konusunda boş bir beyaz sayfa olarak kabulünü yanlış olduğunu, pozitif etik kapsamında kişisel mesleki ve küresel farkındalığın önemini vurgulamaktadır. Senaryo 6daki gözlemlenen sonuçlar bu çalışmayı destekler niteliktedir. Pozitif etik yaklaşımı, öğrenciyi edilgen olarak gören geleneksel, kodlara ağırlık veren etik öğretimi yaklaşımının aksine, etik konuların öğrencilerin mevcut kişisel etik kültürleri ile ilişkilendirilmesini gerekli bulmaktadır (Çetinkaya 2018). Psikolojik danışman adaylarının şiddet, istismar ve ihlal konularındaki sorumlulukları, danışanlarına en yüksek faydayı sağlamaya yönelik olarak bağlamdan kopartılmadan kazuistik etik anlayışıyla meslek etiği derslerinin en önemli konuları arasında olmalıdır.

Genel itibari ile araştırmaya katılan Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümüne gelen öğrencilerin kişisel etik algılarının mesleki etik ile örtüştüğünü ancak bilgi eksikliklerinin bir sonraki akademik dönemde alacakları etik dersi ile tamamladıklarında yeterli yetkinliğe sahip olacakları kanısı oluşmuştur. Yetkinlik (yeterlilik, ehliyet) bir psikolojik danışmanın yalnızca eğitim düzeyine ve formasyonuna uygun hizmetleri yürütebileceği, yeterlik sınırlarını aşan özel bir durumla karşılaştıklarında var olan bilimsel mesleki ve teknik kaynaklara başvurarak yardım talebinde bulunması ve kendi yetkinliğini bilimsel eğitimlerle geliştirmesini kapsamaktadır (İkiz vd., 2017). Ancak katılımcıların karar mekanizması üzerindeki kültür etkisinin mutlaka derslerde detaylı olarak işlenmesi gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Akdoğan, H. (2003). *Muhasebe meslek etiğinin kamunun aydınlatılmasındaki önemine meslek mensuplarının yaklaşımları* (Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, Türkiye.

Akfert, S. K. (2012). Farklı kurumlarda çalışan psikolojik danışmanların yaşadıkları etik ikilemler ile bu ikilemler karşısındaki tutum ve davranışları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 12*(3), 1791-1812.

Altay, S. ve Aydemir, O. (2022). Yükseköğretim kurumları etik kodları modelinin üniversitedeki uygulamalarının paydaş grupları üzerindeki etkisi: bir araştırma. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24*(1), 227-252.

Arslan, Ü.,Karataş, U. Y. ve Dostuoğlu, E. (2019). Psikolojik danışmanlık alanında mevcut ve gelişen etik sorunlar. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15*(1), 86-103.

Aydın, İ. (2016). *Yönetsel mesleki ve örgütsel etik.* Ankara: Pagem Akademi.

Çetinkaya, R. (2020). *Psikolojik danışmanlıkta meslek etiği ve yasal konular* (5.Baskı). Ankara: Pagem Akademi.

Çetinkaya, R. S. (2015). Ethical dilemmas of Turkish counsellors: a critical incidents study. *British journal of guidance & counselling, 22*(4), 476-491.

Erçevik, A. (2021). *Psikolojik Danışmanların Mesleki ve Hukuki Sorumlulukları*. İçinde F. E. İkiz (Ed.) Meslek Etiği ve Yasal Konular (3. Baskı 9. Bölüm). Ankara: Pagem Akademi.

İkiz, F. E., Şensoy, G., Balkan, K., ve Akıman, H. (2017). Psikolojik danışmanların meslek etiğine yönelik algıları: özel çalışanlara yönelik bir inceleme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi, 6*(4), 152-171.

İkiz, F. E., Sevinç, A., Kaval, A., Yeğintürk, G., ve Kalen, S. (2017). Okul psikolojik danışma hizmetlerinde mesleki etik ihtiyaçların belirlenmesi. *İş Ahlakı Dergisi, 10*(22), 223-245.

MEB. (2020). *MEB rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri yönetmeliği*. Resmi Gazete: 14.08.2020: Sayı 31213.

TPD. (2018). *Türk Psikologlar Derneği etik yönetmeliği*. Ankara: 18 Nisan 2004 (güncelleme: 15.04.2018)

Yam, F. C. (2017). Psikolojik danışmanların yaşamış oldukları etik ikilemler ve bu etik ikilemler karşısındaki duygu düşünce ve davranışları ile çözüm engelleri: nitel bir değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10*(48), 465-477.

13. YÜZYIL GEZGİNİ KEŞİŞ RUBRUK'TA MOĞOL ÇADIR YAŞAMI

Prof. Dr. Mehmet ÖZMENLİ[1]
Öğr. Gör. Gökhan HAMZAÇEBİ[2]

ÖZET

13. Yüzyılda, Gök-Türklerin yurdundan ayrılmak suretiyle çabuklukla büyüyen ve birçok devlet ve toplulukları yıkarak ya da bünyesine dâhil ederek birlikte tarihte görülmemiş kısa sürede genişlemiş Moğol-Türk etnik unsurlar tarafından kurulmuş olan Moğol devleti ve coğrafyası birçok bilginin dikkatini çekmiştir. Cengiz Han ve soyu hakkında önemli oranda bilim dünyası çalışmalar yapmışlardır. Ayrıca birçok farklı meslek, inanç ya da etnik yapıya sahip olan insanlarda farklı gerekçelerle bahsettiğimiz Moğol-Türk dünyasını merak etmişler ve geziler düzenlemişlerdir.

Gezi yazıları coğrafyacıların olduğu kadar tarihçiler için de önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Ayrıca edebi açıdan da değerli eserlerdir. Gezi yazılarında gezginin gitmiş olduğu ülkenin coğrafi özellikleri, ülkede ya da bölgede yaşayan halkın etnik yapısı, dini inançları, kültürel değerleri, giyim kuşamları, barınakları, geçim kaynakları gibi konular hakkında ayrıntılı bilgi sunmaktadırlar. Marko Polo, İbn Battuta, Plano Carpini, Venedikli Giosafat Barbaro vb birçok gezgin ismi saymak mümkündür.

Çalışmamızda, flaman bir Fransisken Misyoner olan Wilhelm von Rubruk'un Moğol hükümdarı Möngke Han'ı 1253 yılında ziyareti etmiştir. Ziyareti esnasında Moğollar arasında gördüklerini anlattığı gezi yapıtı olan "Moğolların Büyük Hanına Seyahat" inde yer alan yaşam alanları hakkında verdiği bilgiler doğrultusunda Moğolların barınak kültürleri hakkında değerlendirmeler yapılmaya çalışılacaktır. Rubruk'un bu eserinin en önemli özelliği halkın yaşam alanları hakkında geniş bilgiler verirken, aynı zamanda Möngke Han'ın sarayı hakkında da bilgiler vermiş olmasıdır.

Mevcut seyahatname ile beraber farklı kaynaklarda tarama yöntemi kullanılmak suretiyle ve bildiri kısıklıkları da dikkate alınarak değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmeler de görülen Moğol yaşam tarzının, özellikle batılı gezginleri hayretler içinde bırakacak şekilde hem olumlu olarak belirttikleri özellikleri, hem de olumsuz olarak ifade ettikleri özelliklerini açıklayıcı bilgilerle anlatmış olduklarıdır.

Anahtar Kelimeler: Moğol, Çadır, Barınak, Kültür, Han

[1] Giresun Üniversitesi, mehmet.ozmenli@giresun.edu.tr, 0000-0002-8616-0712
[2] Giresun Üniversitesi, gokhan.hamzaçebi@giresun.edu.tr, 0000-0003-2380-0759

GİRİŞ

Gezi yazıları coğrafyacıların olduğu kadar, tarihçiler için de önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Ayrıca edebi açıdan da değerli eserlerdir. Gezi yazılarında gezginin gitmiş olduğu ülkenin coğrafi özellikleri, ülkede ya da bölgede yaşayan halkın etnik yapısı, dini inançları, kültürel değerleri, giyim kuşamları, barınakları, geçim kaynakları ve benzeri gibi konular hakkında ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Çalışmamızda Flaman bir Fransisken misyoner olan Wilhelm fon Rubruk'un Moğol hükümdarı Möngke Han'ı 1253 yılındaki ziyareti esnasında Moğollar arasında gördüklerini anlattığı gezi yapıtı olan "Moğolların Büyük Hanına Seyahati"nde yer alan Moğol yaşam alanları hakkında değerlendirmeler yapmaktadır. Rubruk hem casusluk (Tural, 627) hem de misyonerlik amacı ile Asya'ya seyahat etmiştir.

Bozkır kavimlerinin çöl göçebelerinden ayrı yaşam biçimleri vardır. Sadece doğaya muhtaç olan göçebelik, ziraata gerek duymaz. İnsanlara sabit bir yerleşim yeri olmadan yaşamayı mümkün kılar. Otlaktan otlağa sürülen özellikle küçükbaş hayvanlar; yaşamın beslenme, giyinme, çadırda barınma ve yakacak ihtiyaçlarını karşılayan vazgeçilmez unsurlarıdır. Bozkır gezginler için oldukça zorlu bir coğrafyadır. Rubruk. Asya bozkırlarını denize benzetmiştir. Bir yerleşim yerine vardıklarında limana ulaşan gemi gibiydik gibi ifadeler kullandığını belirtilmektedir (Ruysbroeckli Willem, 2010:123). Eliade, bozkıra giden gezginlerin azgın okyanuslarda gemi yürüten kaptanlar gibiydiler (Eliade, 1974:9).

MOĞOLLARIN SOSYAL YAŞAMI

Moğol Tarihi uzmanlarının eserlerinde verdikleri Moğolların sosyal yaşantıları ile ilgili bilgilerden çalışmamızda yararlanmamız gerektiğine inanmaktayız. Çünkü Gezi yazılarında doğal olarak duygular kendisini gösterecektir. Amacımız Rubruk'un yazdıklarının bir teyidi biçimindedir.

12 Asır Moğollarının yaşam biçimleri ve iktisadi durumlarına göre iki zümre halinde açıklanabilir. Orman kabileleri veya avcı olanlar, diğeri de bozkır kabileleri veya çoban olanlar olarak belirtilebilir. Vladimitsov, Reşidettin'den alıntı yaparak, orman kavimleri hakkında Moğolların söyledikleri sözleri naklederek şöyle demektedir: "onların fikirlerine göre bu yaşamdan daha iyi bir yaşam yoktur Mutluluk bu yaşam biçimindedir." Keçe çadırlarda yaşarlar, sütle beslenirler, deriden dikilmiş kıyafetler giyerler, ömürlerini kaygısız geçirirler, şen ve neşelidirler (Vladimirtsov, 1995: 60).

Kalabalık olarak göçerler, birlikte hareket ederler, aynı yere konuşlanırlardı. Konuşlandıkları yere Moğolca "küriyen/güriyen" "birkaç ağıl" (Moğol dilinde ayil) ayrı ayrı çadırlardan ibarettir (Vladimirtsov, 1995: 61). "Küriyen" ya da "küren" kelimesi halka anlamına gelmektedir. Yani çadırlar halka biçiminde dizilir, büyük çadır halkanın tam ortasında yer alırdı. Bu konuşlanma bir tür savunma sistemidir.

Orman ve bozkır yaşam biçimli Moğolların çadırlarının malzemeleri farklıdır. Bozkır olanların çadırları keçeden çatıları ağaçtandır. Orman Moğollarının ise çadırları hayvan delilerinden çatıları da hayvan kemiklerinden yapılmaktaydı (Vladimirtsov, 1995: 68). Bozkır Moğolları hızlı hareket edebilmek için çadır arabalara sahiptiler. Zamanla orman kabileleri de çadır araba kullanmışlardır (Vladimirtsov, 1995: 69).

Cengiz Han imparatorluk düzeyine devletini ulaştırınca, ekonomik yaşam değişti. Bulundukları ve egemen oldukları bölgeler, ticaretin en aktif oldukları yerler olmaya başlamıştı. Bu da çadırdan yapı malzemeli barınaklara geçmeleri sürecidir. Küriyen tipi yaşam alanından, kent tipi yaşam alanlarının oluşturulması süreci başlamış oldu. Öyle ki Orhon üzerindeki Karakurum başkent olmuştu. Ancak, bahsettiğimiz değişim başkenti de değiştirmiştir. Kubilay döneminde Pekin ele geçirilince başkent buraya taşınmış ve Hanbalık adıyla Yuan hanedanının merkezi olmuştur. Toplumsal değişimde yaşanmaya başlamıştır. Orman kabilelerinin yaşadıkları yerler bozkırlı halk tarafından işgal edilince, orman kavimleri bozkırlı yaşam biçimini benimsemeye başlamışlardır (Vladimirtsov, 1995: 7-73).

Cengiz Han Karakurum ve çevresinde Çinli ve Müslüman sanatkârların yardımı ile muhteşem binalar yaptırmıştır (Barthold, 1981: 567-568). Reşittin Karakurum'da 1235 yılında vergilerin tespit edilmesi için daire ve Posta teşkilatının kurulduğunu belirtmektedir (Barthold, 1981:572). Rubruk, bu teşkilatların kara kurum sarayında varlığından da bahsetmektedir (Rubruk, 2012: 104 vd). Çin kaynakları bahsedilen tarihte Karakurum kentinin kurulduğunu yazmaktadır (Barthold, 1981: 572 /21 dn)

Möngke Han'ın Karakurum sarayındaki kurultayda 1251 yılında Han ilan edildiğini ve bu kurultayda yeni sarayda Ayrıca Möngke Han'a suikast girişiminde bulunanların yargılanmış olduğunu diğer tarihçiler tarafından vurgulanmaktadır (Barthold, 1981: 601). Möngke Han dönemi Moğol hanlığının ciddi olarak teşkilatlandığı dönemdir (Özcan, 2017: 200).

RUBRUK'UN MOĞOLLARIN BARINAKLARI HAKKINDAKİ GÖZLEMLERİ

Rubruk, Moğolların yaşadığı bölgelere yaptığı geziyi Kırım'dan Karakurum'a giderken karşılaştığı Moğollardan ilk bahsettiği cümle "kendimi onların arasında bulduğumda adeta başka bir dünyada imişim gibi hissettim" olmuştur (Rubruk, 2012: 31).

Rubruk, Moğolların daimi konakları ve şehirleri yoktur diyerek eserini yazmış olsa da eserin ilerleyen sayfalarında azda olsa kent kavramından bahsetmektedir. Rubruk, Tuna'dan güneşin doğduğu yere kadar İskitya (Cthiam) topraklarını Moğol kavimleri aralarında paylaşmışlardır (Rubruk, 2012: 32).

Yurt adını verdikleri dairesel bir çerçeve üzerinde ot örgülerinden uydurdukları ve oturdukları çadırlar yaptıklarından bahsederek, çadırlarının özelliğini ortaya koymaktadır. Çadırın, payandalarının çemberin içine doğru giden dallardan oluştuğunu, üzerinde yaka biçiminde bacanın yükseldiğinden bahseder. Çatısını beyaz keçe ile kapladıklarını ve bunun parlaması için de sık sık kireç beyaz toprak ve kemik unu ile sıvadıklarını vurgular. Özellikle kirecin sürülme gerekçesi kanaatimizce tüylenmeyi ortadan kaldırmak içindir. Bilgimize göre ayakkabılar için kullanılan derilerin tabaklanma yönteminde kireç kullanıldığıdır.

Gezginimiz nadiren çadırlarında siyah keçe kullandıklarını belirtir. Anlatımında, bacanın etrafını resimli keçelerle çevirerek süslediklerini, girişin önünde de renkli nakışlarla süslenmiş keçe astıklarını belirtir. Moğolların çadırlarını anlatmaya devamında yurtlarının genişliğinin 30 ayak olduğunu kendisinin bu yöntem ile çadırın büyüklüğünü ölçtüğünü belirtmektedir.

Birçok eserde, gördüğümüz tekerlekli çadırların varlığını gezginimiz bizzat gördüğünü anlattığı bölümde şöyle yazmaktadır: "bir arabanın önünde 25 öküz gördüm, bunlar bir sırada yan yana 11 çadır ve önlerinde 11 çadır büyüklüğünde bir çadırı çekmekteydiler. Bu arabanın

dingili, bir gemi direği büyüklüğündeydi. Arabanın üzerindeki yurdun girişinde oturan bir adam öküzleri sürmekteydi Yurtlarını konuşlandırma biçiminden de bahseden gezginimizin dikkatini çeken durum çadırların girişini güneye doğru yerleştirdikleridir. Çadırın her iki tarafına stok kaplarının olduğu arabaları koymuşlardır. Burada hükümdarı koruma anlayışı görülmektedir. Zengin bir Moğol'un yaklaşık 100 ile 200 arasında stok arabası vardır. Bunların konuşlanmak biçiminin korunaklı yapılanma amaçlı olduğunu belirtmektedir. Moğol Hanı Batu'nun 26 karısının olduğu ve her birinin çadırının varlığından bahseder. Bu kadınlar, çadır arabalarını çok güzel hazırlarlar. Batuhan'ın eşlerinin çadırlarının arkasında da hizmet edecek kızların çadırları bulunmaktadır. İlk eşin çadırı batı tarafında son eşin ise doğu tarafında olduğu gezginimiz tasarrufundan belirtilmektedir. Bir çadır kenttir ve hanın olduğu çadırlar kümesi Han Sarayı gibidir (Rubruk, 2012: 33). Gezginin belirttiğine göre Moğol yurtlarının girişini güneye doğru çevirdikten sonra hükümdarlarının karargâhını kuzeye koyarlardı.

Rubruk, çadırın içi ile ilgili ilginç bir bilgi vermektedir. Moğol erkeği sadağını kesinlikle eşinin olduğu yöne doğru koymaz kendi tarafına asardı. Yine iç mekânda evin reisinin ve kadınının başının üstünde bazı heykele benzer figürler bulunur. Bunlar onların kardeşlerini temsil ederdi (Rubruk, 2012: 34).

Rubruk, Batuhan'ın karargâhını gördüğünde hayrete kapıldığını; etrafında 4 millik banliyölere benzer büyük bir şehir intibaı verdiğini belirtmiştir. Moğolların saray çadırlarına "Orda" dediklerini de ifade eder. Moğolların çadırlarını Han'ın çadırının sağ ve sol tarafına yerleştiklerini ve direk olarak önünde ve arkasında konuşlanmazlardı demektedir (Rubruk, 2012: 62).

Rubruk, çadıra girerken kendisinin bazı konularda uyarıldığını belirterek, bunlardan birinin eşiğe basmaması gerektiğidir. Ayrıca yalın ayak ve baş açık olarak Han'ın gelmesini beklediklerini belirtmektedir. Çadırın içindeki Han'ın tahtını ise şöyle anlatmaktadır: "yatak uzunluk ve genişliğinde üzeri altın kaplanmış ve 3 ayak üzerine tutturulmuş bir taht üzerine oturmaktaydı. Yanında karılarından biri bulunuyordu. Çadırın girişinde de kısrak sütü, altın, gümüş ve mücevherlerle süslenmiş büyük kaplar bulunmaktaydı. Sarayda ağırlanırken, özellikle üşümemeleri için orman köpeği derisinden yapılma ve tüyleri dışa dönük olan üç keçe giysi verdiklerinden de bahseder (Rubruk, 2012: 92).

Karakurum şehrinin surlarının çok uzakta olmayan bir yerde Möngke Han'ın sarayının da bulunduğunu belirtir (Rubruk, 2012: 104). Sarayın bir kilise gibi yapıldığını, duvarlarının manastırı örnek olarak alındığını da yazmaktadır (Rubruk, 2012: 105). Karakurum şehrinin 4 bölümden oluştuğunu, bunlardan ilkinin pazarların bulunduğu ve birçok tacirin sarayının yakınında bir araya geldiği Müslümanların bölgesi, ikincisinin zanaatkâr olan Hıtayların bölgesi, elçiler de burada ikamet etmektedirler. Diğer kısımda Saray memurlarının ikamet ettiği evler bulunur. Farklı kavimlerden ve din mensuplarının yaşadıkları bölge olmak üzere oluştuğu görülmektedir (Rubruk, 2012: 111).

Ayrıca sarayda farklı dinlere mensup insanların dini münakaşalarda yaptıkları Hatta rububuk'un da bu Tartışmalara katıldığı belirtilmektedir (Rubruk, 2012: 115). Hristiyanlığın Möngke Han tarafından kabulü süreci öncesi Karakurum'da önemli Budist tapınağı bulunmaktadır (Spuler, 2011: 200/6 dn). Möngke Han Hristiyanlara vergi muafiyeti tanımıştır (Spuler, 201: 220/ 1dn). Rubruk, Karakurumda camilerin de varlığından bahsetmiş ve Spuler'in eserinde de bu konu teyit edilmiştir (Spuler, 2011: 221). Rubruk, Ögedey'in yaptırdığı köşklerden de yer yer

bahsetmektedir (Spuler, 2011: 486/ 221 dn). Ayrıca saraydaki Nasturia Hristiyanlığı kabulleri törenine de katıldıkları belirtilip, büyük bir kalabalığın yani erkekler ve kadınların toplandığını, kendilerinin de saraydaki kütüğe sırtlarını vererek bu töreni izlediklerini belirtmektedir (Rubruk, 2012: 106).

Rubruk, sarayda dokumacılık yapanların da varlığından bahsetmektedir (Rubruk, 2012: 106). Bu da bize sarayının üretime yönelik etkinliklerinde yapıldığını göstermektedir.

SONUÇ

Bozkır kültürlü topluluklar batılılar tarafından barbar olarak tanımlanmışlardır. Nedenleri de kentlerinin olmadığı yönündeki iddialarıdır. Rubruk ve diğer gezginler batının düşünce özgürlüğü konusunda yol almaya başladıkları yüzyıllarda merak ettikleri doğulu toplumları tanımak amacıyla başlattıkları araştırma veya Hıristiyan tapınaklarının misyonerlik yaparak Katolik Hıristiyanlığı yaymak derdiyle yaptıkları Moğol hanlarını ziyaretleri esnasında gördüklerini kaleme almışlardır. Yazdıkları incelendiğinde çadırda yaşayan bu insanların bir göçer kampı hatta Rubruk "gezer kent" diye tanımladığı çadır yerleşimlerini tanımlamıştır. Hanların çadırını saray diye belirtmiştir. Disiplinli bir yerleşim biçimini birçok gezgin ve bilim adamı eserlerinde belirtmişlerdir.

KAYNAKÇA

Barthold, V. V., (1981), Moğol İstilasına Kadar Türkistan, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul: Kervan Yayınları.

Eliade, M. (1974), The Myth of The Eternal Return or, Cosmos and History, Princeton Unv. Pres.

Özcan, A. T., (2017), Moğol-Rus İlişkileri (1223-1341), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ruysbroecklı Willem (2010), Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk 1253–1255, (Ed. Peter Jackson-David Morgan), Kitap Yayınevi.

Spuler, B. (2011), İran Moğolları, Çev. Cemal Köprülü, 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Tural, Murat, (2013), 13. Ve 14. Yüzyıl Avrupalı Seyyahların İngeleminde Türkistan, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 11. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, 10-16 Haziran 2013, Kırgızistan "Türk Dünyası Vizyon Arayışı Sempozyum Bildirileri", İstanbul.

Wilhelm von Rubruk, (2012), Moğolların Büyük Hanına Seyahat, Çev. Ergin Ayan, 2. Baskı, İstanbul: Ay Işığı Yayınları.

Vladimirtsov, B. Y, (1995), Moğolların İçtimai Teşkilatı, Çev. Abdülkadir İnan, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

GİRESUN YÖRESİ HALK OYUNLARI KIYAFETLERİNİN TARİHSEL SÜRECİ

Prof. Dr. Mehmet ÖZMENLİ[1]

Öğr. Gör. Gökhan HAMZAÇEBİ[2]

ÖZET

Giresun Doğu Karadeniz Bölgesinin önemli yerleşim merkezlerinden biridir. Kadim tarihi boyunca birçok Türk unsurlarının varlık göstermesi, bu yörenin folklor ve kültürel değerlerin gelişmesine de yön vermiştir. Giresun ve civarında oynanan halk oyunlarında kullanılan geleneksel kıyafetlerin zengin özelliği, bu yörenin ne denli köklü bir kültürel zenginliğe sahip olduğunun göstergesidir. Kıyafetler insanın doğa ile mücadelesinin bir sembolüdür. İnsana özgü bir özellik olarak karşımıza çıkan giysiler, fiziksel bedeni çevreleyen ve coğrafik olumsuzluklardan koruyan bir örtünme aracıdır. Türk kültüründe "donuna bürünmek" deyimi ile korumak fiili daha iyi anlaşılabilmektedir. Türk tarihine bakıldığında giyim kuşam özellikleri, Türklerin oluşturdukları kültür dairesinde anlamlı yer bulmaktadır. Eski Türk topluluklarının giysi özellikleri günümüze yeterince ulaşmadığından, o döneme ait giysi özelliklerini kurganlardan çıkan bazı bez parçalarından, gravürlerden yola çıkarak değerlendirebiliriz. Gelenek görenek ve inanç ekseninde şekil bulan ve yaşanılan dönemi sembolize eden geleneksel giysiler, toplulukları ve ulusların özel giyim kimliğinin oluşumunda yer alan maddi kültür varlıkları olarak da önemli rol oynamıştır.

Tarihsel süreç içerisinde Giresun yöresi halk oyunları kıyafetlerinin oluşumunda Türk unsurlarının etkisi olmasına karşın, kişisel ve sosyolojik oluşumlar da söz konusu olduğundan giysiler yöreler içinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çalışma tarihsel gelişimi içinde Giresun ve havalisindeki giyim kültürünü ve bu kültür içinde şekillenen yöresel halk oyunları giysilerini tespit etmek, incelemek ve özelliklerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Ayrıca Karadeniz bölgesinde tarih içinde yaşam sürmüş, Türk unsurlarının giyim kuşam kültürleri, kurganlardan ve bez parçalarından edinilen bilgiler, gelecek asırlara ışık tutacak ve insanların kültürel yaşamlarına dair anlık kareler yorumlanıp incelenerek, halk oyunlarında kullanılan giyim kuşam biçimleriyle de ilgili olarak pek çok bilgi elde edilecektir.

Sonuç olarak Giresun bölgesi yerel halkının geleneksel kıyafetlerinin tarihi ve folklorik yaşantı içinde halk oyunlarında kullanım şeklini geçmişten günümüze bir bakışla literatür çalışma yoluyla açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halk oyunları, Geleneksel giyim kuşam, Folklor, Giresun.

[1] Giresun Üniversitesi, mehmet.ozmenli@giresun.edu.tr, 0000-0002-8616-0712
[2] Giresun Üniversitesi, gokhan.hamzaçebi@giresun.edu.tr, 0000-0003-2380-0759

GİRİŞ

Geleneksel unsurların gelişiminde kültür, kültürlerin gelişiminde de insan ön plandadır. Kültürel tarih, yaşanılan coğrafyalarda çağa uygun gelişimin önemli bir folklorik-kültür kaynağıdır. İnsanlara hitap eden geleneksel unsurlar ve kültürler, insanların içtimai hayatını kolaylaştırmak için yaratılır. Kültür; milletlerin oluşturduğu kültürel kimliğini veren, diğer milli topluluklarla arasındaki farkı gösteren, kendine özgü maddi ve manevi değerlerin uyumlu bir bütün olarak tanımlanmaktadır. Başlangıçta, tabiat şartlarından korunmak için giyinme becerisini kullanan insan, kıyafetlerini içine girip ilk oturdukları korunaklı yuvaları sayılmaktadır. Zira çıplak doğan ve giyinen tek canlı varlık insandır (Arığ, 2006: 142).

Gelenek, görenek, örf, adet, yerel inanışlar, coğrafik konumlar, içtimai hayat biçimi ve estetik anlayış gibi hususlar; kültürel folklor unsurları olan, takı aksesuar ve giyim kuşamın şekillenmesinde etkili faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kültürel oluşumlar toplumların kendi milli giyimlerini yaratmalarında da önemli rol oynamıştır. Maddi kültür unsuru olan giyim kuşam, tarihsel süreç içerisinde toplulukları, toplumları ve milletleri birbirinden ayıran en önemli kültür ögesi olarak kabul edilmektedir (Tek, 2016: 263). Tarihsel süreç içerisinde giyim kuşam kültürleri incelendiğinde yerel toplumun hayatta kalma biçimleri ve şartları gözlemlenmiştir. Her toplumda farklılık gösteren giyim kuşam, toplumların kendine özgü yöresel kıyafetlerini oluşturmaktadır.

Halk oyunlarında bugün kullanılan folklorik geleneksel kıyafetler, ilkel örgü dokuma tezgâhlarda örülen yerel kumaşları, kendisine özgü çeşitli motifleri ve elbiseleri tamamlayan süslemeleri ile Türk kültürünü yansıtan eşsiz somut belgelerdir. Bu kıyafetler Türk insanının yaşayışı, içtimai durumu ve kültürel sanatı hakkında bilgi veren en önemli ürünlerdir. Ayrıca süslemeler, halk oyunları kıyafetlerinde takı ve aksesuar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kıyafetlere işlenen; tığ, mekik, firkete, iğne oyaları, nakış, tel kırma, boncuk işlemeleri, iki ya da beş şiş örgüleri, dokumalar, takılar ve en önemlisi başa takılan başlıklar ile büyük bir zenginlik gösterir (Sakin, 2016: 181). Karanlık dönem dediğimiz sözlü kültürlerin oluştuğu ilkel dönemlere de Türkler, ürettikleri gelenek ve göreneklerini yansıtan giyim kuşam özellikleriyle oluşturdukları zenginlik, günümüzde de görülmektedir. Dünya tarihinde önemli yer tutan Türkler; tarihi gelişim süreci içinde kendilerine özgü giyim kuşamı kullanan toplumların başında gelmekte, ayrıca tarih boyunca yayıldıkları ve devletler kurup, yaşam sürdükleri coğrafik mekânlarda da kendilerine özgü, uyumlu ve özellikleri olan kıyafetler kullandıkları bilinmektedir (Salman, 2010: 112).

ÖRTÜNME “DONUNA BÜRÜNMEK”

Konargöçer ve göçer yaşam süren, geleneksel inançlara sahip Türk toplulukları, Orta Asya’dan göçler yoluyla Hazar’ın Kuzey’inden ve Güney’inden Anadolu’ya gelerek, inanç sistemlerini değiştirseler de eski inanışlarından bazılarını devam ettirmişlerdir. Hristiyanlığı seçen bazı Türk toplulukları ve İslam inancına giren birçok Türk toplulukları bu göçler sırasında kabul etmiş oldukları inanç sistemine uygun olmayan inanışları bırakmış ya da yerel inanmalarını bu inanç sistemlerinin yapısına uyarlamış ve bir bölümü de dokunulmadan toplumsal “norm ve örf ”

biçiminde yaşatılmıştır. Giyim kuşam, örtünme, doğal şartlardan korunma anlayışı inanç sistemlerinin benimsenmesiyle Türk toplulukları arasında da ortak anlayış uygulamaları gelişmiştir. Donuna bürünmek deyimi de bu ortak anlayışlardan ve inanışlardan biri olmuştur (Küçük ve Küçük 2011: 19). Bu deyim, milletlerin toplumsal görünümlerini oluşturan kılık-kıyafet, giyim kuşam ve kostümler gibi gelenek dairesi içerisinde önemli yer tutan değerlerdir.

Don kelime itibariyle halk ağızlarında giyim kuşam "elbise", donuna bürünmekte; bu elbiseyi giyinmek, örtünmek (bürünmek) milli ve inanç kimliğini göstermek anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle donuna bürünmek, don değiştirme, canlı veya cansız varlıkların üstün güce dönüştürülmesi ya da menkıbelerde ve masallarda kahramanların kendilerini gizleyerek çeşitli yaratık, hayvan veya bitki suretine dönüşmesi şeklindeki evrensel bir motif" olarak da tanımlanmaktadır (Küçük, 2020: 98). Kültürel anlamda donuna bürünmek milletlerin coğrafik etmenlerinde etkisiyle renk ve dokuma biçimleriyle oluşturdukları giyim geleneğini anlatan deyimdir.

TÜRK TOPLULUKLARININ GİYSİ ÖZELLİKLERİ

Birçok devlet kurmuş Türkler, giyim kuşam kültürüyle sonraki Türk devletlerine bu kültürü taşımış örneğin giyim geleneği anlamında Büyük Selçuklular, atalarından çok fazla kopmamış, özellikle Göktürklerin giyim kuşam biçimleriyle büyük benzerlikler gösterdikleri bilinmektedir. Anadolu'ya yerleşinceye kadar birçok kültürlerle olan temaslar sonucunda Selçuklu Türklerinin giyim kuşamı da değişerek etkilenmiştir. Bu etkileşim çoğunlukla takı ve aksesuar, desen motif ve kıyafet biçimlerinde kendini göstermektedir. Selçuklularda halkın giyim kuşamı ile saray halkının giyim kuşamları farklılık gösterse de, Türk gelenek yapılarını taşımaktadır. Bu özelliği ile Selçuklu Türklerinin Orta Asya'ya olan bağının en güçlü göstergelerinden biridir (Meydan, Guliyeva 2020: 177). Moğollar 'da ki giyim kuşam Göktürklerin kıyafetleriyle benzerlik bulunmaktadır. Biçim yönünden ya da kullanım yönünden kıyafetler farklı tarzlarda giyilse de Türk geleneksel kültür yapılarını taşımaktaydılar. Moğolların elbiselerinde kullandığı parçalar ilk zamanlarda kısmen deridendi. Elbiselerin biçimsel yapıları, Cengiz Han döneminde değişerek daha yoğunluklu kumaş kullanımıyla balonsu şekiller aldığı görülmektedir. Özellikle kadınlar bu elbisenin altına omuzdan bağlanan ve sol yönü açık pantolona benzer giysi giyer, üzerlerine deri ağırlıklı kürklerini alırlardı (Spuler, 2011: 485).

Kıyafetlerinin sol tarafa açık olması özelliği, Moğolların aksine diğer Türklerin özelliğidir. Bu durum Moğolların, geleneksel kıyafetlerinin biçim şekillerinin etkileşim yoluyla gelişmesi sonucudur. Bu etkileşim konusunda giyim kuşamda kullanılan düğmeler konusunda Kafesoğlu,*"Başka topluluklar kopça kullandıkları halde, Türkler düğme kullanırlar ve ceketlerini, Çinliler ve Moğolların aksine, sola açarlardı"* demektedir (Kafesoğlu, 2013: 305-307). Karadeniz'de de varlık gösteren Kuman-Kıpçak Türkleri, dil özelliklerinin yansıra geleneksel giyim kuşam özellikleriyle de Türk giyim sanatına hizmet ettikleri de görülmektedir. Kıpçakların kıyafetleri hakkında bilgileri, yaptıkları heykeller ve kazı çalışmalarında elde edilen giysi parçalarında görmek mümkündür. Yapılan bu çalışmalarda Kıpçakların giysileri, kaftan, pantolon, içlik, taktıkları ve aksesuar olarak da kullandıkları yüzük ve bilezik gibi maddi kültür parçalarına da rastlanmaktadır (Usta, 2020: 9).

Kuman-Kıpçak Türkleri pratik yaşam becerilerine sahip topluluktur. Bu pratriklik kaldıkları barınaktan tutun da kap kacak hatta giyim kuşama kadar akla gelebilecek her türlü günlük kullanımda görülmektedir. Örneğin giyim kuşamda üretim, hareket kabiliyetini sınırlandırmayan, çabuk giyilip çıkartılabilen, olumsuz hava koşullarından koruyan, sahada gezmeye elverişli ve aynı zamanda gösterişli şekilde yapılmasına dikkat edilmiştir. Bu noktada Kıpçak halkının tüm ihtiyaçlarına yönelik konularda büyük bir dikkatle çalışan zanaatkâr gruplar oluşturulmaktadır (Çandarlı 2016: 156). Karadeniz'de giyim kuşam benzerliği kültür etkileşimlerle açıklanabilir. Oğuzların bir kolu olan ve Karadeniz'de yaşam sürmüş Çepniler, kültürel etkileşimlerinde özellikle giyim kuşam konusunda bölgeye kalıcı etki bırakmışlardır.

GİRESUN HALK OYUNLARININ KIYAFET ÖZELLİKLERİ

Giresun, tarih boyu birçok topluluklara merkez olmuş Doğu Karadeniz Bölgesinin önemli yerleşim merkezlerinden biridir. Giresun hinterlantı olan bir yerleşim yeridir. Kıyı ve iç kesimleriyle denizsellik ve karasallık farkları olmasından dolayı içtimai hayat tarzında değişiklik olan bir bölgedir. Geleneksel giyim tarzları sahil ve iç kesimlerde farklılık gösterir. Günümüzde Giresun merkezi gündelik kıyafet giyerken iç bölgelerde geleneksel giyim tarzı hala görülmektedir. Giresun'da halk giyesilerinde, özellikle kadın giysilerinde, diğer bölge illerde olduğu gibi Acem kuşağı (şal kuşak), peştamal giyiminin değişmez bir parçasıdır. Şehir yaşantısında varlıklı kadınlarda, cepken, üçetek, bindallı ve entari gibi giyim kuşam tarzı görülmekte, bu tarzların görünümleri Kıpçak, Çepni ve İskit gibi toplulukların kültürel izlerini taşımaktadır. Erkek kıyafetlerinde görülen giyim tarzı Çepnilerin ağırlıklı giyim tarzına benzemektedir. Yakasız ya da dik yakalı içlik Çepni kıyafetlerindeki yaka örneği ile aynıdır. Kıpçaklardaki pratiklik giyim kuşam özelliği, erkek giyimlerinde de görülmektedir. Kopça veya düğmeli yelek giyer yeleğin düğme kısımları sola açılıdır. Bu özellik Göktürklerden ve Moğollardan günümüze gelen kullanım özelliğidir. Yeleğin üzerine ise giyilen uzun kollu belden bağlamalı ceket "aba", giyilmektedir. Pantolon giyen erkekler, kalça kısmında bol pileli, hareket engellemeyen pratiklik içeren "zıpka" denilen giysi kullanırlardı. Bu pratiklik Kıpçakların yaşam tarzının etkileri olarak kabul edilebilir. Ayrıca erkek giyiminde başa giyilen "kabalak" adı verilen ve bağlanarak oluşturulan bir başlık türüyle, İskitlerin asker kıyafetlerindeki başlıklara benzer giysi kullanmaktadırlar.

Resim 1: Geleneksel Giresun Giyim kuşam

Resim 2: Giresun Gelin kıyafeti

SONUÇ

Geleneksel unsurların gelişiminde Türk giyim kuşamı, maddi kültürün önemli bir parçası olduğu kabul edilir. İnsanlar için önemli bir özellik olan giysiler, fiziksel bedeni çevreleyen ve coğrafik olumsuzluklardan koruyan giysiler, doğa ile mücadelede şekillenir ve gelişen şartlara etkileşim yaparak günümüze kadar gelir.

Giresun'da halk kültüründe kullanılan tarihin süzgecinden geçerek günümüze gelen folklorik geleneksel kıyafetler, dokuma tezgâhlarda örülen yerel kumaşlarla Türk kültürünü yansıtan eşsiz somut belgelerdir. Türk toplumları giyim kuşam, örtünme gibi doğal şartlardan korunma anlayışını inanç sistemleriyle benimsemeyi bilmişlerdir. Donuna bürünmek deyimi ile de inanışlarına yön vermişlerdir. Eski Türklerden Anadolu'ya gelen bu ortak deyim, sosyolojik anlamda, dış görünümün fiziksel açıdan değişime uğraması tıpkı insani bir olgunun kuş figürüne bürünmesi olarak bilinmektedir. Bugün ise insanın toplumsal statüsünü gösteren giyinme biçime evrilmiştir. Giyim kuşam kültürü, Türklerin yaşadığı hangi dönem olursa olsun geleneksel ve folklorik unsurlarını sürdürdüklerini göstermek açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

Arığ, A. S. (2006). Türklerde Kıyafetin Kısa Tarihi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, *22*(64-65-66), 141-160.

Çandarlı, Ş. A. (2016). Kuman/Kıpçaklarda Zanaat Ve Konargöçerlik İlişkisi. *Türkiyat Mecmuasi*, *26* (2).

Kafesoğlu, İbrahim. (2013). Türk Milli Kültürü, *Ötüken Neşriyat*. Ankara.

Küçük, A. Küçük, M. A. (2011). Türkistan'dan Türkiye'ye Alevilik-Bektaşilik. Ankara: Berikan Yay.

Küçük, M. A. (2020). Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk geleneğinde "don değiştirme". *Bilig*, (94), 97-122.

Meydan, C., & Guliyeva, M. (2020). Büyük Selçuklu Dönemi Saray Giyim Kuşamı. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (16), 176-191.

Sakin, N. (2016). Türkiye'de Geleneksel Kıyafetlerin Yaşatılmasında "Folklorik Yapma Bebekler". *Electronic Turkish Studies*, *11*(18).

Salman, F. (2010). Gaznelilerde Giyim Kuşam Özellikleri. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (16), 111-126.

Spuler, B. (2011). İran Moğolları, *Türk Tarih Kurumu Basım Evi*, Çev., Cemal Köprülü, Ankara.

Tek, R. (2016). Dîvânu Lugâti't Türk'te giyim-kuşam kültürü ile ilgili kelimeler. *The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 50, s. 261-271, *Autumn II.*

Usta, K. B. (2020). Kuman-Kıpçaklar. *Studies*, 242.

İnternet Kaynakça

Resim: 1. https://yesilgiresun28.wordpress.com. Erişim Tarihi: 18.12.2023

Resim: 2. https://gurlekmilli.com. Erişim Tarihi: 18.12.2023

SOĞUK SAVAŞIN BİTİMİNDEN GÜNÜMÜZE TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ

Emine AŞÇI
Öğr. Gör. Dr. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü
orcid.org/0000-0002-7113-751x
asci_e@ibu.edu.tr

Özet

Tarihsel süreç içinde, Türklerin Avrasya coğrafyasında kurduğu büyük devletler, farklı milletleri aynı siyasi düzen içinde bir arada yaşatarak birbirlerine yaklaştırmıştır. Ancak Altın Ordu devletinin yıkılmasıyla birlikte, yönetim Ruslara geçmiş ve bölge yeni bir siyasal yapı kazanmıştır. Osmanlı Devleti, 14. yüzyılın başlarından itibaren hızla büyüyüp güçlenmiş, ancak Ruslarla olan ilişkilerini Kırım Hanları aracılığıyla 16. yüzyılın başlarında kurabilmiştir. Türk-Rus ilişkilerini üç dönemde inceleyebiliriz. İlk dönem, 16-17. yüzyıllarda Osmanlı hâkimiyeti dönemidir ve bu süreçte Kırım Hanları etkin bir rol oynamıştır. İkinci dönem ise 18. yüzyılda, Türk-Rus ilişkilerinin karşılıklı denge üzerine kurulu olduğu bir dönemdir. Ancak sonraki yıllarda Ruslar, kesin zaferler elde ederek tarihi toprakları ele geçirmiş ve Osmanlı Türkiye'sini zor durumda bırakmıştır. Osmanlı Devleti'nin varlığı, ancak Batılı ülkelerin yardımıyla sürdürülebilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde Rusya'nın sağladığı destek ve sonraki inişli çıkışlı ikili ilişkiler, her iki ülkenin dünya olaylarından birbirlerini etkilediğini göstermektedir. Sovyetlerin Türkiye üzerindeki siyasi niyetleri, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye için bir tehdit oluşturmuştur. Türkiye, NATO'ya katılarak Sovyet emperyalizmine karşı güvenliğini sağlamıştır. Putin dönemiyle birlikte Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkiler canlanmış, ancak Suriye konusundaki farklılıklar yeni bir döneme işaret etmiştir.

Soğuk Savaş sonrası, Türkiye-Rusya ilişkilerini şekillendiren önemli bir faktör, iki ülke halkları arasındaki doğrudan temasların artmasıdır. Hem Türkiye hem de Rusya, dinamik siyasal ve ekonomik dönüşümler yaşamaktadır. İki ülke arasındaki ilişkiler, ekonomik iş birliğinin yanı sıra benzer dış politika yaklaşımları ve artan politik diyalog etkisiyle gelişmektedir. Stratejik ortaklık seviyesine henüz ulaşamasa da enerji ve ticaret gibi alanlarda stratejik bir boyuta ulaşmıştır. Türk-Rus ilişkilerinin genel yapısı, iş birliği ve rekabetin önümüzdeki yıllarda devam edeceğine işaret etmektedir. İki ülke, jeoekonomik iş birliğiyle yüzlerce yıllık jeopolitik mücadeleyi aşmayı hedeflemektedirler. Bu bildiride Soğuk Savaş döneminden günümüze Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Rusya, Türk-Rus İlişkileri, Soğuk Savaş Sonrası Dönem

GİRİŞ

Türk-Rus ilişkilerinde imparatorluklar dönemi, genellikle Türk tarafının aleyhine gelişen savaşların tarihidir[1]. Osmanlı İmparatorluğu ve Rus İmparatorluğu arasında tarih boyunca

[1] Bu dönem olayları ve gelişmeler için bkz. Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları,1990; S. F. Oreşkova, "Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu Arasındaki Savaşlar: Sebepleri ve Kimi Tarihi

Karadeniz'den Kafkasya'ya, Balkanlar'dan Doğu Avrupa'ya uzanan bir hakimiyet mücadelesi yaşanmıştır. Bu uzun süreli çekişme, Balkanlar'dan Kafkasya'ya kadar birçok devletin ortaya çıkmasına ve demografik yapıda karmaşıklıklara neden olmuştur. Bu mücadelelerin modern dönemdeki yansımaları arasında ise öne çıkan en önemli faktör, taraflar arasındaki karşılıklı güvensizliktir[2]. Diğer taraftan, günümüzün iş birliği ve yakınlaşmasının temellerinin atıldığı dönem, I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan iki yeni devletin, Türkiye Cumhuriyeti ile Bolşevik/Sovyet Rusya'nın, birbirleriyle ve "kapitalist-sömürgeci" Batı'yla ilişkilerini kapsayan dönemdir[3]. Bu döneme karşılıklı iş birliği ve dayanışma havası hâkim olmuştur. Dayanışmayı somutlaştıran unsurlar ise; 16 Mart 1921 Moskova, 13 Ekim 1921 Kars ve 17 Aralık 1925 Dostluk ve Tarafsızlık anlaşmalarıdır. Böylece, iki devletin ilişkilerinde İkinci Dünya Savaşı'na kadar ciddi bir sıkıntı yaşanmamıştır. Sovyetlerin Mart 1945'te, ikili ilişkilerin temelinde yer alan 1925 Anlaşması'nın yürürlükten kaldırılmasını istemesinin yanı sıra, Türkiye'den toprak talebiyle birlikte Boğazlarla ilgili isteklerde bulunması, yeni başlayan Soğuk Savaş döneminde tarafları açıkça farklı cephelerde konuşlanmaya götürmüştür.1947 Truman Doktriniyle birlikte, Türkiye başını ABD'nin çektiği Batı dünyasına yaklaşmıştır. Türkiye'nin Bağdat Paktı, CENTO ve NATO gibi yapılanmalar içinde ve Batı dünyasının yanında yer alması ve yine güvenlik kaygılarına cevaben kurulan NATO/Amerikan üsleri ve savunma sistemleri gibi etkenler, Sovyetler Birliği'ni oldukça tedirgin etmiştir. Zira bu sayede ABD ve NATO, Sovyetlerin güney sınırlarına yerleşerek Türkiye sayesinde bu ülkenin güney cephesini çevrelemiştir[4].

Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin temelleri Cumhuriyet'in ilk yıllarında atılmıştır. Seyrüsefain Anlaşması, 1937'de imzalanarak Türk-Rus ticaretine önemli bir ivme kazandırmış ve o dönemde yıllık 100 milyon ruble civarındaki ticaret hacmini belirgin bir şekilde artırmıştır. Başbakan İsmet İnönü'nün 1937'deki Moskova ziyareti, SSCB Dışişleri Bakanı Gromiko'nun 1965 ve Başbakan Kosigin'in 1966 Türkiye ziyaretleri ise Türkiye-Rusya ekonomik ilişkilerinin önemli kilometre taşlarını oluşturmuştur. Bu dönemde Sovyetler Birliği'nin düşük faizli kredileri ve teknik destekleriyle Türkiye'de Seydişehir Alüminyum tesisleri, İskenderun Demir-Çelik tesisleri, Oymapınar Hidroelektrik Santralı, Aliağa Petrol Rafinerisi, Bandırma Sülfürik Asit Tesisi, Artvin Levha Fabrikası, Çayırova Cam Fabrikası gibi temel ağır sanayi tesisleri kuruldu. Her iki ülkenin 20. yüzyıldaki sanayileşmeleri birbirini tamamlayıcı nitelikteydi ve bu iş birliği her iki ülkeye de büyük ekonomik katkılar sağladı. 1985'te başlayan SSCB'deki açıklık ve yeniden yapılanma

Sonuçları", G. Kazgan ve N. Ulçenko (der.), *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 17–32.

[2] Bu dönem olayları ve gelişmeler için bkz., Saime Yüceer, *Milli Mücadele Yıllarında Ankara – Moskova İlişkileri,* Bursa, Ekin Kitapevi, Motif Matbaası, 1997; Mehmet Saray, *Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi,* İstanbul, MEB Yay., 2004

[3] Stefanos Yerasimos, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri 1917–1923*, İstanbul, Boyut, 2000; Selami Kılıç, *Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu*, İstanbul, Dergâh Yayınları,1998; Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920–1953)*, Ankara, TTK, 1991.

[4] Gelişmeler ve Türk-Sovyet ilişkilerinin genel seyri için bkz. Baskın Oran (edi.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919–1980, İstanbul, İletişim, 2001.

sürecinden en çok faydalanan ülkelerden biri Türkiye oldu. Sovyet ekonomisinin pazar ekonomisi kurallarına geçişinde, Türk girişimcileri etkin bir rol oynamaya başladılar. 1984 yılında imzalanan ve 1987'de yürürlüğe giren Sovyetler Birliği'nden alınan doğal gazın büyük bir kısmının Türk mal ve hizmetleri ile ödenmesi öngörülen doğalgaz anlaşması, Türkiye-Rusya ekonomik ilişkilerine önemli bir ivme kazandırdı. Bu anlaşma, pek çok Türk sanayi ürününün Sovyetler Birliği'ne satışını sağladı ve 1991 yılında SSCB'nin dağıldığı dönemde Türkiye'nin SSCB'ye ihracatı 400 milyon dolar seviyesine ulaştı[5].

1. Soğuk Savaş Sonrasından 2008'e Kadar Türk-Rus İlişkileri

Rusya Federasyonu'nun kuruluşunu takip eden erken dönemde başlayan Türk-Rus ilişkileri 1990'ların ikinci yarısından itibaren yavaş yavaş normalleşmiştir. Jeopolitik boyutta, özellikle yeni kurulan Orta Asya ve Kafkasya Cumhuriyetleri'ne nüfuz etme hususunda yaşanan rekabet ve çekişme[6] Rusya Federasyonu'nun kendi iç sorunlarının üstesinden gelmesine paralel biçimde artarak varlığını sürdürürken, ekonomik alandaki iş birliğinin verdiği bağımlılık ile ilişkiler farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır. Bu çerçevede Türk-Rus ilişkileri 1990'lı yıllarda en azından ekonomik ve ticari alanda iyileşmiş ancak karşılıklı korkular ve güvensizlik nedeniyle dostluk ve iş birliği geniş bir alana yayılamamıştır. Fakat bu durum, iki ülkeyi çok boyutlu ortaklığa taşıyan bir sürecin oluşmasını da engellememiştir. 1990'ların başlarındaki ikili ilişkilerin sorunlu alanları olarak şunlar sıralanabilirdi: "Kanat" olarak adlandırılan Kafkasya'da Rusya'nın Avrupa Konvansiyonel Kuvvetlerin İndirimi Anlaşmasına (AKKA) uymaması; Türkiye'nin Çeçen[7], Abhaz ve Dağlık Karabağ sorunlarındaki tutumuna karşılık Rusya'nın PKK'ya bakışı; Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'da Rus askeri üslerinin durumu ve NATO'nun etkinlik kurma girişimleri; Kıbrıs ve S-300'ler bağlamında silahlanma sorunu; Karadeniz'de Türk donanmasının hâkimiyeti ve İran-Rusya ilişkileri. Bu faktörlerin yanı sıra Boğazlar ve enerji nakil hatları da ikili ilişkilerdeki potansiyel sorunlardandı.

Türk-Rus diplomatik ikili ilişkileri, Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in 20–22 Ocak 1992'deki Rusya ziyaretiyle başlamıştır. Bu ziyaretin ardından gerçekleşen karşılıklı resmi ziyaretlerle birlikte, Türk-Rus diplomatik ilişkilerinin kuruluşunun 500. yıl dönümü olan 1992'de yeni

[5] *Rusya Ülke Bülteni,* DEİK, Haziran 2008, s. 30

[6] 1991 sonrasında, Güney Kafkasya devletlerinin tam bağımsızlık anlayışı Rusya'nın Güney sınırlarının güvenliği açısından kritik gördüğü Güney Kafkasya'yla çatışmaktadır. Bu durum, Rusya ile Güney Kafkasya devletleri arasında siyasi mücadelelere neden olmuştur. Güney Kafkasya devletleri, Rusya'nın nüfuzu altından çıkma çabası içindeyken, Rusya ise bölgeyi kontrol altında tutma amacıyla aktif rol oynamıştır. Rusya, özellikle ayrılıkçı çatışmalarda etkin bir rol alarak, Güney Kafkasya'da kurulan yeni devletlerin dış politikalarını etkilemeye çalışmıştır. Bölge devletlerinin Rusya ile yakın ilişkiler içinde oldukları sürece sorun yokken Avrupa, ABD ve Türkiye gibi ülkelerle ilişkilerini geliştirdiklerinde, Rusya bu devletlerin içindeki ayrılıkçı hareketlere destek vermiştir. 1991 sonrasında bu bölgenin hakimiyet alanından çıkmasını kabullenmeyen Rusya'nın bölgeyi kendi nüfuz alanı olarak görerek bu yönde aktif bir politika izlemesi, Güney Kafkasya devletlerinin bağımsız dış politika izlemelerine engel olurken bu devletler bağımsızlıklarını güvence altına alabilmek için özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren Avrupa ve ABD ile yakın diplomatik-ekonomik ilişkilere yönelmişlerdir. Bkz. Hayri Çapraz, "Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası ve Batılı Devletler (1991-2000)", *Avrasya Etüdleri,* T.C. Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Yıl: 12, Sayı: 29-30, 2006, s. 144-145.

[7] Çeçenler ve Çeçenistan Sorunu ile alakalı olarak bkz. *Çeçenistan Gerçeği – Çeçenistan'da Gelişen Olayların Tarihsel Arka Planı,* Dünden Bugüne Kuzey Kafkasya Kitabından Ayrı Basım, Ankara, Şubat 1995, s. 11-23

temeller atılmaya başlanmıştır. 1992 baharında dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in Rusya ziyareti sırasında imzalanan *"Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti Arasındaki İlişkilerin Esasları Hakkındaki Anlaşma"* Sovyetler Birliği sonrası dönemdeki ikili ilişkilerin meşru zeminini ve çerçevesini belirleyerek ilişkilere bugünkü boyutunu kazandıran sürecin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu belge temelinde, 1992–1996 döneminde iki ülke arasında ekonomik, teknolojik, bilimsel, kültürel, sağlık ve turizm gibi çeşitli alanlarda 20'den fazla anlaşma yapılmıştır. Öte yandan Süleyman Demirel'in Şubat 1992'de dile getirdiği *"Adriyatik'ten Çin Seddi'ne büyük Türk Dünyası"* yaklaşımı ile Türkiye, bağımsızlıklarını yeni kazanan Orta Asya ve Kafkasya ülkelerine model ülke olarak sunulmuştur. Bu cumhuriyetlere yapılan üst düzeyde ziyaretlere ek olarak Ekim 1992'de ilk Türk Dünyası Liderleri Zirvesi yapılmıştır. Bahsedilen dönemde, her ne kadar Rusya kendi içinde siyasi güç mücadeleleriyle uğraşmak zorunda kalsa da bu sorunların 1993'te Boris Yeltsin'le aşılmasıyla ve yeni Güvenlik ve Dış Politika doktrinlerinin yürürlüğe girmesiyle, iki ülke arasında Kafkasya ve Orta Asya ekseninde somutlaşan rekabette Rusya'nın tekrar üstün konumunu kazandığı görülmektedir. Yine aynı dönemde iki ülke arasında kurulan ticari ve ekonomik ilişkiler, potansiyel iş birliğinin temelidir[8]. Bu noktada ticari ve ekonomik ilişkilerin temeli sayabileceğimiz, Türk-Rus Karma Ekonomik Komisyonu'nun (KEK)[9] kurulması da aynı tarihlerdeki Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) bünyesinde oluşturulan Türk-Rus İş Konseyi'nin üstlendiği rol de önemlidir. Bunun temelinde, 1984 yılında Sovyet döneminde imzalanan ve 1987'de yürürlüğe giren doğalgaz anlaşması bulunmaktadır. Anlaşmada belirtilen gaz bedelinin %70'inin mal ve hizmetlerle ödenmesi şartı, birçok Türk sanayi ürününün Rus pazarına girmesine olanak tanımış ve Sovyetler Birliği'nin dağıldığı 1991 yılında Türkiye'nin ihracatı 400 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Ayrıca, 1987 yılında imzalanan müteahhitlik hizmetlerine ilişkin anlaşma da bugünkü ilişkiler açısından gayet önemlidir[10].

Ekonomik ve ticari alanda bu türden yapıcı ve kalıcı adımlar atılırken siyasi alanda ilişkilere olumsuz bir hava hâkim olmuştur. İlişkileri olumsuz etkileyen konular arasında en fazla dikkat çekeni, Kafkasya'da yaşanan anlaşmazlıklarda ve bölgenin geleceğinde Türkiye ile Rusya'nın zaman zaman tamamen farklı bakış açılarına sahip olmalarıdır. Karabağ bu bağlamda ilk ve en önemli olanıdır. Azerbaycan'da iktidara gelen Ebulfez Elçibey ve onun izlediği Türkçü/Türkiyeci politikalar başlangıç döneminde Türkiye'den de büyük destek görmüş, *"Adriyatik'ten Çin Seddi'ne"* düşüncesi yönünde atılan ilk adım olarak kabul edilmiştir. Ermenilerin Azerbaycan topraklarını işgal etmesiyle başlayan süreçte, Türkiye'nin meseleye askeri anlamda da müdahil olacağı imajının yaratılmasına, Rus Genelkurmay Başkanı Mareşal Yevgeniy Şaposnikov'un *"Türkiye, savaşa Azerbaycan'ın yanında müdahale ederse 3. Dünya Savaşı çıkar"* şeklinde bir tehditle karşılık vermesi, Türk-Rus ilişkilerindeki gerginliğin zirvesi

[8] Mithat Çelikpala, "1990'lardan Günümüze Türk-Rus İlişkileri", *Avrasya Dosyası,* C.13, Sayı 1, 2007, s. 269-272.

[9] Mayıs 1992 tarihli anlaşmayla oluşturulan Komisyon ilk toplantısını 2–6 Kasım 1992'de Ankara'da yapmıştır.

[10] 1990'lı yıllar Türk-Rus ekonomik ve ticari ilişkileri için bkz. G. Kazgan, "Batı ile İlişkilerin Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkileri", G. Kazgan ve N. Ulçenko (der.), *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s.183-197; E. H. Kılıçbeyli, "Yeni Dönem Türk-Rus İlişkileri (1994-2000): Ticaret ve Yatırım Trendleri", G. Kazgan ve N. Ulçenko (der.), *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya Politik, Ekonomik ve Kültürel lişkiler*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s.233-271.

olarak görülebilir. Benzer biçimde Çeçenistan ve belli bir düzeyde de Abhazya'daki savaş karşısında Türkiye'nin takındığı tavrın Moskova'yı huzursuz ettiği belirtilmelidir. Bu dönemde özellikle Kafkas derneklerinin lobi faaliyetleri Moskova tarafından sürekli olarak gündeme taşınmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Sezer'in, bu çıkar ve yaklaşım farklılığının ardında Rusya ve Türkiye'nin Avrasya'daki düzenle ilgili vizyon farklılıkları olduğu yönündeki saptaması önemlidir. Bu farklılık, ilişkilere hâkim olan anlaşmazlığın ve rekabet havasının asli sebebidir.

Bu mücadelede Türkiye'nin en azından Kafkasya'da geri adım atmak zorunda kaldığını söyleyebiliriz. Azerbaycan'da Elçibey'in yerine Haydar Aliyev'in iktidara gelmesi ve Gürcistan'ın Bağımsız Devletler Topluluğu[11]'na üye olmasıyla birlikte dönemin Başbakanı Tansu Çiller'in Eylül 1993'teki Moskova gezisinde *"Dünyaya Ruslarla aynı pencereden bakacağız"* diyerek tamamen farklı bir söylemle hareket etmeye başlaması, *"Adriyatik'ten Çin Seddine"* söylemi ya da projesinden geri adım atılmasının kanıtı olarak kabul edilebilir. Bu konu Türk-Rus ilişkilerinin 1990'lardaki en hassas gündem maddesidir. 1993-1994 dönemi, PKK terörünün tırmandığı ve Rusya'nın da Türkiye'ye karşı PKK kartını etkin ve yoğun biçimde kullanmaya başladığı yıllardır. Türkiye'nin Kafkasya'da yaşanan ve Rusya'nın da taraf olduğu çekişmelerde takındığı tavrın Moskova tarafından dengelenmesi çabası, PKK'yı bir anda Rusya için Türkiye'ye karşı kullanılacak bir silaha dönüştürmüştür. Teröre Rus desteği Şubat 1994'te başlar. Dönemin Ankara Büyükelçisi Albert Çernişev'in Hürriyet gazetesinde 21 Temmuz 1995'te yayınlanan açıklamasında *"Cam evlerde yaşayanlar asla ilk taşı atanlar olmamalıdır. Türkiye ve Rusya aynı gemideler, gemi batarsa birlikte batarız"* ifadelerini kullanmıştır.

22–25 Ocak 1995'te dönemin İçişleri Bakanı Nahit Menteşe'nin Moskova'ya yaptığı ziyaret ve iki günlük müzakerelerin sonucunda taraflar arasında 24 Ocak'ta PKK'nın Rusya'da faaliyetlerine son verilmesini öngören *"Terörizmi Önleme Protokolü"* imzalanmıştır. Bu tarihten sonra iki ülkenin istihbarat yetkililerinin sıklıkla görüştükleri ve Türkiye'nin Çeçenlere, Rusya'nın ise PKK'ya karşı daha soğuk bir tavır takınmaya başladığı görülmektedir. Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Tansu Çiller'in 17 Aralık 1996'da Moskova'da imzaladığı *"Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Terörizmle Mücadele Alanında İşbirliğine İlişkin Memorandum"* çerçevesinde taraflar terörle mücadele konusunda, kendi ulusal mevzuatlarında öngörülen tanım ve kapsamda bir faaliyette bulunmayı

[11] Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT): Eski Sovyetler Birliği ülkeleri tarafından 1991 yılında bağımsızlık temelinde karşılıklı etkileşim esası üzerine kurulan bu örgüt, beş Orta Asya ülkesinin yanı sıra Azerbaycan, Ermenistan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Moldova, Rusya ve Ukrayna'dan oluşmaktadır. Merkezi Minsk'tedir (Beyaz Rusya). 1991'de Topluluğu oluşturan anlaşma, mevcut sınırları, her bir cumhuriyetin bağımsızlığını ve eşitliğini kabul etmişti. Anlaşmayla ayrıca bir ruble alanı kurulmuştu. 1993 yılında yapılan BDT devlet başkanları toplantısında, malların, hizmetlerin, işgücünün ve sermayenin serbest hareketini sağlayacak; koordineli para, vergi, fiyat, gümrük ve dış ekonomi politikalarını ayrıntılı bir şekilde düzenleyecek; ekonomik faaliyetleri düzenleme yöntemlerini uyumlaştıracak ve üretim ilişkilerinin gelişmesi için lehte koşullar oluşturacak ortak bir ekonomik alan biçimlendirme amaçlarıyla ekonomik birlik oluşturulmasına dönük girişimler başlatıldı. Aralık 1994'te Beyaz Rusya, Kazakistan ve Rusya bir gümrük birliği kurma isteklerini ilan ettiler. Diğer BDT devletlerini de bu birliğe katılmaya çağırdılar. BDT Gümrük Birliği 15 Temmuz 1995'te yürürlüğe girdi. Kırgız Cumhuriyeti Aralık 1995'te, Tacikistan Şubat 1999'da birliğe katıldı. Bkz., Güven Delice, "Orta Asya Ülkeleri ve Bölgesel iş birliği Girişimleri", *Avrasya Etüdleri,* Yıl: 12, Sayı: 27-28, 2005, s. 111-112

ve iş birliği yapmayı taahhüt etmişlerdir. Farklı bir söylemle, iki taraf Çeçenistan ve PKK konularında birbirlerinin bahçelerine girmeyeceklerini bildirmişlerdir[12].

Burada Rusya ve Türkiye merkezli olmak üzere Karadeniz'in önemine de değinmek gerekir. Bu bağlamda, Karadeniz bölgesinde Türkiye, Bulgaristan ve Romanya dışındaki eski Sovyet Cumhuriyetleri ile özel ilişkiler kurmayı hedefleyen Rusya 1993 yılından itibaren *"yakın çevre"* doktrinini hayata geçmiştir. Bu stratejiyi 1995'e kadar sürdüren Rusya'nın Dışişleri Bakanı Andrei V. Kozyrev, *"yakın çevre"* doktrinini, Rusya'nın eski Sovyet cumhuriyetlerinde bölgesel istikrarı koruma, bu bölgedeki komşu devletlerin Moskova ile dostane ilişkiler kurma zorunluluğu ve Rus askerlerinin Bağımsız Devletler Topluluğu topraklarındaki varlığını sürdürme amacıyla özetlemiştir. Ancak, bu durum, Batılı ülkelerin bölgeye etkili bir strateji geliştirmesini önemli ölçüde zorlaştırmıştır. Rusya'nın Karadeniz politikasını belirleyen *"yakın çevre"* doktrini, eski Sovyet cumhuriyetlerini kapsayacak şekilde geliştirilmiş olmasına rağmen, Karadeniz bölgesinin özgün koşullarını yeterince dikkate almamıştır. Ayrıca, geçiş sürecinde uğradığı güç kaybı sebebiyle Rusya henüz bu politikayı gerçek anlamda uygulayabilecek bir güce sahip değildi. Karadeniz bölgesindeki diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinin coğrafi açıdan bölgedeki Türkiye, Romanya ve Bulgaristan gibi ülkelerle ilişkilerini geliştirebilecek kapasitede olmaları, Rusya'nın izlediği politikanın bir diğer zayıf noktasını oluşturmuştur[13].

Türk-Rus ilişkilerinde, bir diğer mesele Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattının inşası ve yine bununla ilintili olarak, petrolün taşınması çerçevesinde gündeme gelen Boğazlar meselesidir. Boru hattı güzergâhları sorunu, Türk-Rus ilişkilerinin küresel politikalarla iç içe geçmişliğinin ve karşılıklı güvensizliğin yansımasıdır. Azerbaycan'ın Hazar enerji kaynaklarının yanı sıra Orta Asya enerji kaynaklarının da Rusya dışındaki bir güzergâhtan dünya pazarlarına ulaştırılması meselesi, 20. yüzyılın son 5 yılının en önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. Türk-Rus ilişkilerine etkisi ise doğrudandır. Boğazların statüsünü ve burada uygulanan rejimi belirleyen temel anlaşma, 1936 tarihli Montrö Sözleşmesidir. 29 madde, dört ek ve bir protokolden oluşan sözleşme, Boğazlardan geçişi, dolayısıyla Karadeniz'deki dengeleri belirlemesi nedeniyle sadece Türkiye için değil aynı zamanda Rusya için de hayati öneme sahiptir. Sözleşme, petrol ve doğalgazın uluslararası pazarlara taşınması çerçevesinde 1990'lı yılların başlarından itibaren gündeme taşınmış ve ardından Karadeniz'de güvenlik ve yeni bir düzenin tesis edilmesi çerçevesinde tartışmalar farklı bir içerik kazanmıştır. Türkiye'nin Boğazlarda deniz trafiğini düzenlemek amacıyla yürürlüğe koyduğu ve *"Boğazların artan riski taşıyamayacağı"* saptaması çerçevesinde şekillendirilen tüzükle, tehlikeli yük taşıyan ticari gemilere getirdiği kısıtlama Türkiye ve Rusya'yı yeniden karşı karşıya getirmiştir. Rusya Federasyonu yeni tüzükle Montrö Sözleşmesi başta olmak üzere uluslararası hukukun ihlal edildiğini öne sürerek Türkiye'ye karşı Uluslararası Denizcilik Örgütü'ne (IMO) başvurmuştur. Türkiye ise 1998'de Boğazlardan geçişle ilgili yeni bir tüzük hazırlayıp yürürlüğe koymadan önce 1994 tüzüğünü savunarak uygulamaya çalışmış ve Montrö'de düzeltmeye gitmektense iç hukuk uygulamalarıyla hareket etmeyi tercih etmiştir.

[12] Çelikpala, *a.g.m.,* s. 273-275

[13] Oktay Fırat Tanrısever, "Sovyet Sonrası Dönemde Rusya'nın Karadeniz Politikası", *Avrasya Dosyası,* C. 13, Sayı 1, 2007, s. 174-175

1998 Tüzüğüyle Rusya'nın talepleri karşılanmış ve bu konu ikili ilişkilerin sorunlu başlıkları arasından çıkartılmıştır. Türkiye'nin bu süreci başlatmasında Boğazlarda gittikçe artan tanker trafiğinin yarattığı tehlikenin önlenmesi kadar, Hazar enerji kaynaklarının taşınması için alternatif Bakü-Ceyhan projesine zemin yaratılması siyasetinin de etkisi vardır. Bakü-Ceyhan petrol boru hattı, iki ülke arasındaki önemli sorunlardan biri olarak ortaya çıkmıştır, çünkü bu proje, Rusya'ya alternatif bir strateji sunmaktadır. 2010 itibarıyla yılda yaklaşık 200 milyon ton üretimle Hazar bölgesinin enerji kaynaklarını, Rusya'nın tekeline karşı çıkarak ve yeni devletlerin bağımsızlığını uluslararası pazarlarda garanti altına alacak şekilde ulaştırmak, Batı dünyası için büyük bir öneme sahiptir. Türkiye, bu bağlamda İran ve Afganistan'a bir alternatif olarak öne çıkmıştır. Türkiye'nin, enerji ağı oluşturarak stratejik bir güce dönüştürme, ekonomik gelir elde etme ve bölgesel güç konumunu koruma gibi çeşitli nedenlerle projeye verdiği önem açıktır. Rusya ise benzer sebeplerle projeye karşı çıkmış ve sürece dâhil olmaktan kaçınmıştır. Diğer yandan, projenin yüksek maliyeti ve Türkiye'nin bu maliyeti dış destek olmadan karşılayamaması, projenin uzun bir süre sürüncemede kalmasına neden olmuştur. Bu sebeplerle, bu mesele 1990'ların boyunca Türk-Rus ilişkilerinde bir çekişme başlığı olarak öne çıkmıştır[14].

Kıbrıs meselesi,[15] Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin diğer sorun alanlarından biridir. Kıbrıs söz konusu olduğunda Rusya'nın Türkiye ile çatışan çıkarları söz konusudur. Bu dönemde, karadan havaya atılan S–300 füze sistemlerinin satışı amacıyla Aralık 1996'da Güney Kıbrıs Rum Kesimi (GKRY) ile Rusya Federasyonu'nun *Rosvoorruzheniye* şirketi arasında bir sözleşme imzalanması Türkiye için sadece Kıbrıs'taki değil, Doğu Akdeniz'deki dengenin de Rusya Federasyonu eliyle bozulması anlamına gelmiştir. Türkiye bu nedenle Rusya Federasyonu'nu protesto etmiş ve anlaşmanın uygulanmasının engellemesi için yoğun bir faaliyet yürütmüştür. Rusya ise satış sözleşmesini, maddi açıdan oldukça kârlı büyük bir silah anlaşması olarak bakmıştır. Türkiye'nin konuyu sürekli gündemde tutması ve ABD'nin de desteğinin sağlanması sonucu, 1998 yılında GKRY'nin füzeleri adaya getirmekten vazgeçmesi ve Türkiye'nin de sistemin Girit'e yerleştirilmesini kabullenmesiyle sorun çözüme kavuşmuştur. Erol Manisalı Rusya'nın Kıbrıs hususunda Türkiye'ye karşı tutunduğu tavrın sebebini, kendi çıkarları doğrultusunda Ortodoks Kıbrıs Rum Yönetimi ile yoğun iş birliğine girmesi; Ortodoks dünyasının yapay bir şekilde (yeni bir hamilik anlayışı ile) Moskova-Atina ekseninde güçlendirmeye ve kendine ait olarak kurmak istediği egemenlik sahalarında Türkiye'yi etkisiz bırakmaya çalışmasına bağlar[16]. Rusya, Kıbrıs'ta 24 Nisan 2004'te yapılan referandumdan sonra BM Güvenlik Konseyi'nde Kıbrıslı Türklerin tecridine son verilmesi için bir çağrı yapılmasını engellemiştir. Daha sonra Putin'in Kıbrıs ile ilgili olarak Türkiye'nin yaklaşımlarına yakın değerlendirmeleri her ne kadar Rumları rahatsız etse de Rusya'nın Kıbrıs

[14] Çelikpala, *a.g.m.,* s. 275-278.

[15] Sovyetler Birliği'nin adaya ilişkin politikası Doğu Akdeniz ve İngiliz –sonraları ABD- etkisini zayıflatacak her hareketi desteklemek temeli üzerine kurulmuş, Enosis'e karşı tutumu da bu çerçeve içerisinde şekillenmiştir. Özellikle Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya girişlerinin ardından Sovyetler Birliği'nin Kıbrıs sorununu, "NATO'nun güneydoğu kanadını zayıflatmak için kullanılabilecek bir taktik araç" olarak gördüğü söylenebilir. Bkz. Faruk Sönmezoğlu, *Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler, Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar,* İstanbul, 2000, s. 70.

[16] Erol Manisalı, "ABD, AB ve Rusya'nın Soğuk Savaş Sonrasında Bölgesel Politikaları ve Kıbrıs", Erol Manisalı (der.), *Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu'daki Gelişmeler ve Türkiye -Uluslar Arası Girne Konferansları-,* Kıbrıs Araştırmaları Vakfı, 1994, s. 11

politikasındaki Rum yanlısı geleneksel duruşunda herhangi bir değişiklik söz konusu olmamıştır. Günümüzde bu konuya doğu Akdeniz'de keşfedilen doğalgaz kaynakları başlığı da eklenmiştir. Zira Rusya bugün Türkiye'ye Doğu Akdeniz kaynakları konusunda iş birliği yapmayı teklif etse de Kıbrıs Sorununun çözümü konusunda bir yandan Türkiye'nin girişimlerini överken, diğer yandan adada hidrokarbon kaynaklarının sondajına yönelik faaliyetlerde Türkiye'yi eleştirmektedir[17].

Ancak Türk-Rus çekişme ve rekabet havasının uluslararası sistemde meydan gelen gelişmelerin iki ülke ilişkilerine ve Avrasya coğrafyasına yansımaları 1997 yılı sonlarından itibaren yavaş yavaş da olsa değişmeye başlar. Soğuk Savaş döneminin asli düşmanı Rusya, NATO ile 27 Mayıs 1997'de Paris'te imzalanan karşılıklı iş birliği ve güvenlik anlaşmasıyla Batı dünyası ile daha yapıcı resmi ilişkiler kurmaya karar vermiştir. Yine aynı dönemde eski Varşova Paktı üyeleri, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya, Aralık 1997'de NATO üyeliğine giden yolda ilk adımları atmışlardır. Batı dünyası bu duruma sıcak bakmayan Rusya'nın itirazlarına rağmen süreci başlatmıştır. Aynı dönemde Türkiye'de Lüksemburg Zirvesi'nde açıkça ortaya çıktığı üzere AB ile üyelik sürecinde ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. Yine 1997 ve 1998'de ekonomik krizler yaşayan iki devlet siyasi, ticari ve ekonomik alanlarda yakınlaştırmıştır. Mavi Akım projesi bunun bir örneğidir. Mavi Akım, Rusya'daki Djubga'dan başlayarak Karadeniz'in altından Samsun'a uzanan ve 2010 yılı itibarıyla yılda 16 milyar metreküp doğalgaz aktarılmasının öngörüldüğü 30 milyar dolarlık dev bir yatırım olmuştur. 1.213 kilometrelik boru hattının 396 kilometresinin deniz altından geçmesi planlanmıştır. Mavi Akım, iki ülkeyi birbirine bağlayacak ilişkilerin sağlam temellere oturmasını temin eden bir proje olarak görülmüştür.

İki ülkenin de Batı dünyası ile ilişkilerine hâkim olan sıkıntılı havada, dönemin Rusya Federasyonu Başbakanı Viktor Çernomirdin'in 16–17 Aralık 1997'de gerçekleştirdiği Türkiye ziyareti, Sovyetler Birliği sonrasındaki dönemin en üst düzey gezisidir. Gezi sırasında başbakanın olumlu açıklamaları karşısında Başbakan Mesut Yılmaz da *"büyük komşumuzla mücadeleden ziyade iş birliğinin hâkim olduğu ilişkiler geliştirilmesinin arzu edildiği"*ni ifade ederek açık ve olumlu iş birliği sinyalleri vermiştir. Karşılıklı ilişkilerde *"stratejik ortaklık"* ilk defa bu dönemde ifade edilmeye başlanmıştır.

Yine bu dönemde, dönemin Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı'nın Mayıs 1998 Moskova ziyareti, ile dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in Kasım 1999'da Moskova'ya yaptığı geziler de önemlidir. Ecevit'in Yeltsin ile görüşememesi nedeniyle geziye gölge düşse de bu geziden sonra ikili ilişkilere *"rekabet yerine iş birliği"* anlayışı hâkim olmuştur. Başbakan Ecevit Rus basınına henüz gezi başlamadan önce verdiği demeçlerde Çeçenistan'ı Rusya'nın içişleri olarak nitelemiştir. Gezi vesilesiyle iki ülke arasında Başbakan Putin[18] ve Ecevit tarafından medya iş birliğinden diplomatik pasaportlarda vize muafiyetine, veterinerlik konularından terörle iş birliğine kadar çeşitli belgeler imzalanmıştır. Bunlardan terörizmle ilgili bildirge iki tarafın bu alanda yapacakları iş birliğinin genel ilkelerini içermesi açısından gezinin en somut ve başarılı yönü olarak öne çıkmıştır. Görüşmeler sırasında Türk tarafının isteksizliği

[17]Sina Kısacık, "Çatışma-İş Birliği Ekseninde İlerleyen Türkiye-Rusya İlişkilerinde Farklılaşan Kıbrıs Politikalarına Bir Bakış", *UPA Strategic Affairs,* Yıl: 2021, Cilt: 2 Sayı: 2, s.162.

[18] Putin dönemi Türk-Rus ilişkileri için Bkz. İlyas Kamalov, *Putin'in Rusyası – KGB'den Devlet Başkanlığına,* İstanbul, Kaknüs Yay., Mart 2004, s. 155-159

nedeniyle Mavi Akım ek protokolü imzalanmasa da bundan sonraki dönemde Rus tarafının Mavi Akım ve diğer enerji nakli projelerini ilişkilerin merkezine oturttuğu görülmektedir[19].

Yeni yüzyıl ise iki taraf için de ikili ilişkilerde *"rekabet yerine iş birliği"* ve *"stratejik ortaklık"* tanımlamalarının hâkim olduğu bir dönemi ifade etmektedir. Dönemin Rusya Federasyonu Başbakanı Mikhail Kasyanov'un Ekim 2000'deki Türkiye ziyaretinde yaptığı *"Rusya ve Türkiye birbirine rakip değildir. Ortağız ve hükümetlerimiz de bu prensip çerçevesinde ikili ilişkiler geliştirecekler"* değerlendirmesi dikkat çekicidir. Takiben, 7–8 Haziran 2001'de Rus Dışişleri Bakanı İgor İvanov'un Türkiye'yi ziyaretiyle taraflar aralarında tartışma konusu olan başlıkları bir kenara bırakarak, ekonomik ve ticari iş birliğini merkeze alan bir ilişki kurmaya başlamıştır. Gezide İsmail Cem'in önerisiyle *"Stratejik Üçgen"* olarak adlandırılan Moskova-Ankara-Orta Asya üçgeninde *"siyasal ve ekonomik alanlarda iş birliği yapılması ve bu alanların belirlenmesi amacıyla bir çalışma grubu oluşturulması"* öngörülmüştür. Bu çerçevede müsteşar yardımcıları düzeyinde oluşturulan çalışma grubunun hemen faaliyete geçilmesiyle günümüzün çok boyutlu ortaklık ilişkilerinin temelleri atılmıştır.

Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında ekonomik ve ticari iş birliğini öne çıkartarak sorunları geride bırakma politikası çerçevesinde şekillenmeye başlayan yeni ilişkiler, 11 Eylül sonrasının siyasal ortamında bir adım daha ileriye taşınmıştır. BM Genel Kurulu sırasında New York'ta dışişleri bakanları düzeyinde imzalanan 16 Kasım 2001 tarihli *"Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasında Avrasya'da İş birliği Eylem Planı: İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa"* başlıklı belge, adından da anlaşıldığı üzere iki taraf arasındaki iş birliğinin eylem ortaklığına çevrilmesini hedeflemekteydi[20]. Anlaşma imzalanmadan önce Rusya Federasyonu'nun Ankara Büyükelçisi Lebedev'in yaptığı değerlendirmeden Eylem Planı'nın iki ülkenin ilişkilerini *"güçlendirilmiş yapıcı ortaklık düzeyi"*ne çıkarmayı hedeflediği anlaşılmaktadır. Plan incelendiğinde, iki tarafın birlikteliğinin 1990 öncesinde öne çıkmaya ve gelişmeye başlayan üç ana başlık çerçevesinde şekillendirilmeye çalışıldığı görülmektedir: Siyasi ilişkiler, ekonomik ilişkiler ve terörizmle mücadele. Bu bağlamda her iki tarafta da hâkim olmaya başlayan Türkiye ve Rusya'nın Avrasya platformunda yeni bir alternatif iş birliği yaratabileceği düşüncesi, Eylem Planı ile kayıt altına alınarak somutlaştırılmaktaydı. Rus Genelkurmay Başkanı Anatoli Kvaşnin'in 14–18 Ocak 2002'deki Ankara ziyaretinde Türk Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu ile imzaladıkları *"Askeri Alanda İşbirliğine İlişkin Çerçeve ve Askeri Personel Eğitim İşbirliği Anlaşması"* da kamuoyunda bu ilişkilerin askeri alana taşınması şeklinde değerlendirildi. NATO üyesi Türkiye ile tarihi rakibi Rusya, Karadeniz'den başlayarak yeni bir iş birliğine doğru yol almaktaydı. Gelişmelerin seyrine bakıldığında 2004–2005 yılları, yukarıda belirtilen anlaşmalarla çizilen çerçevenin sonuçlarının alınmaya başlandığı, ilişkilerde bir tür bahar havasının yaşandığı dönem olarak adlandırılabilir[21].

Vladimir Putin'in 5–6 Aralık 2004'te yaptığı Türkiye gezisi, 32 yıl aradan sonra Rusya'dan Türkiye'ye devlet başkanı düzeyinde yapılan ilk gezi olmakla kalmayıp, ilişkilerin her

[19] Çelikpala, *a.g.m.,* s. 278-280

[20] *Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasında Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı: İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa,* 16 Kasım 2001, http://www.turkey.mid.ru/relat_2_t.html

[21] Çelikpala, *a.g.m.,* s. 280-281

boyutunun gözden geçirilmesi ve yeni bir sayfanın açılması açısından da büyük bir anlam ve öneme sahiptir. Bu ziyaret vesilesiyle iki cumhurbaşkanı *"Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti Arasında Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon"* metnini imzalamıştır. İki devlet arasındaki *"dostluk ve iyi komşuluk geleneği"* ile *"devletlerarası ilişkilerin 500 yılı aşkın tarihine ve özellikle son on yıl içinde gözlenen yeni ve nitelikli iş birliği tecrübesine"* özel vurgu yapan beş sayfalık bildiri, 25 Mayıs 1992 ve 16 Kasım 2001 tarihli iki anlaşmada ortaya konan ilkelerin referans alındığını belirterek, *"ikili ilişkilerin çok boyutlu güçlendirilmiş ortaklık düzeyine yükseltilmesinin"* hedeflendiğini belirtmekteydi[22]. Ziyaret sırasında ekonomik ve askeri-savunma alanlarında 6 ayrı anlaşma daha imzalandı. Anlaşmaların imzalanmasından sonra yaptığı konuşmada Putin'in yaptığı konuşmaya bakıldığında her ne kadar terörle ortak mücadele, vize kolaylığı, enerji, Avrasya'da iş birliği, Boğazlar ve Karadeniz güvenliği gibi çeşitli konular öne çıkartılmaktaysa da ticari ve ekonomik ilişkilerin temel hareket noktasını teşkil ettiği görülmektedir. Bu çerçevede 2000'li yıllarda gittikçe gelişen ve iki ülkeyi "stratejik" bir birlikteliğe taşıyacağı söylenen ikili ilişkiler bu çerçevede belli başlı başlıklar altında değerlendirilebilir.

Türk-Rus Ticareti (1990-2006)	
1990~	1,7 milyar $
1997	4,2 milyar $
2004	10,8 milyar $
2005	15,1 milyar $
2006	22 milyar $

Sene	Rusya'dan Gelen Turist Sayısı
2002	945.000
2007	2.465.481
2010	3.107.043
2014	4.479.049
2016	866.256
2017	4.715.438
Kaynak: *Rusya Ülke Bülteni*	

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerde turizm önemli bir konuma sahiptir. Yukarıdaki çizelgede çeşitli yıllardan örneklerle görüldüğü üzere 2005 yılında Türkiye'ye yaklaşık 1,9 milyon Rus turist gelmiş ve 2 milyar dolarlık bir gelir kaynağı sağlamışlardır. Rus vatandaşlarının turizm amaçlı olarak en çok ziyaret ettikleri ülke Türkiye'dir. Bugün gelen Rus turist sayısı 5 milyon civarındadır.

1997-1998'de Rusya Federasyonu ve Türkiye'de ekonomik krizler yaşanmış olmasına karşın iki ülke arasındaki yukarıdaki çizelgede görüldüğü üzere ticaret hacminde şaşırtıcı bir artış vardır. Bu tarihte Türkiye hacim olarak Rusya'nın en büyük 7. ticari ortağıdır. Başlangıçta daha çok bavul ticareti merkezli yürütülen ilişkiler 1990'larda kendine has bir sektör dahi yaratmıştır. Bu sektör, yani bavul ticareti, iki ülke arasındaki ticaretin şekillenmesinde önemli fonksiyonlar yerine getirmiştir[23].

Türkiye'nin ihraç kalemleri arasında tekstil, hazır giyim, meyve ve sebze gibi tüketim malları ve kara ulaşım araçları gibi fiyat elastikiyeti yüksek olan mallar önde gelmektedir. İthalatta ise petrol ve doğal gazın yanı sıra kömür, demir çelik ve birtakım hammaddeler yer almaktadır. Türkiye'nin Rusya ile olan ekonomik ilişkilerine bakıldığında altyapı, konut, alışveriş

[22] *Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti Arasında dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon*, http://www.turkey.mid.ru/text_t73.html adresinden 02.03.2008 tarihinde alınmıştır.

[23] Çelikpala, *a.g.m.,* s. 282-283

merkezleri ve havalimanı inşaatları başta olmak üzere Türk müteahhitlik firmalarının üstlendikleri müteahhitlik hizmetleri önemli bir yere sahiptir. Rusya'da Türk yatırımları çeşitli iş merkezleri, gıda, TV, cam fabrikaları, tekstil tesisleri, bankacılık vb. kalemlerdedir. Buna mukabil Rus firmalarının Türkiye'de üstlendikleri projelerin daha azdır.

2000'li yıllardan itibaren Rusların da Türkiye'de yatırım yapmaya başladıkları görülmektedir. Bu yatırımlar arasında özellikle, Alfa Grubunun Turkcell'in hisselerinin %13,2'sini 3,3 milyar dolar ödeyerek aldığı belirtilmelidir. Bunun dışında Rusların turizm ve enerji alanında da yaklaşık 3 milyar dolarlık yatırım yaptıkları görülmektedir. Diğer taraftan Rusların doğalgaz ve petrol dışında son dönemlerde, elektrik üretimi ve bunun Türkiye üzerinden üçüncü ülkelere gönderilmesi, nükleer ve termik santral yapım ihaleleri, iletişim, telekomünikasyon, uzay araştırmaları, demir-çelik gibi teknolojik iş birliği konularına ve Türkiye'deki özelleştirmelere katılmaya özel önem atfettikleri belirtilmelidir. Görüldüğü üzere ekonomik ve ticari ilişkiler genel olarak Türk-Rus ilişkilerinin merkezine oturmuş olup, artan düzeydeki resmi temasların da asli unsuru halini almıştır. İki ülkenin yakınlaşmasının göstergesi olarak Rusya'da *"Türk yılı"*, Türkiye'de *"Rus yılı"* ilan edilmesi için mutabakat sağlanmıştır. Aynı zamanda Türk-Rus Hükümetler arası Karma Ekonomik Komisyon (KEK) toplantıları rutin hale getirilerek ilişkilerde bir süreklilik de sağlanmıştır.

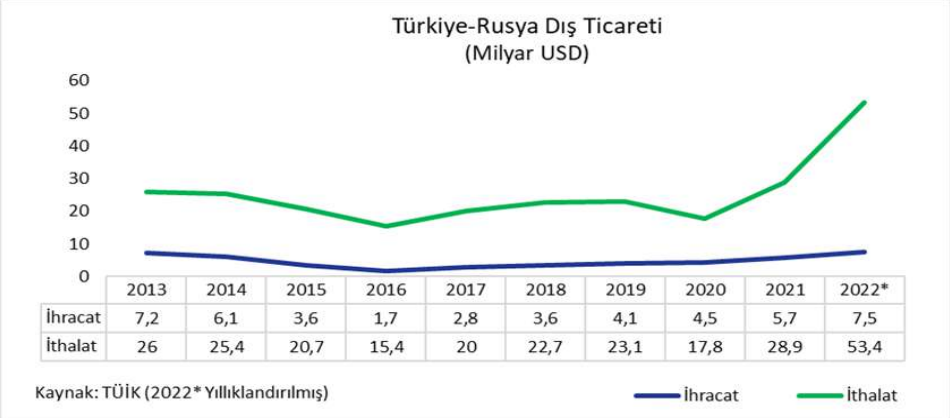
Ekonomik ve ticari ilişkilerde enerji özel bir başlık olarak öne çıkmaktadır. Enerji boyutu, 1987'de Turgut Özal tarafından imzalanan doğalgaz boru hattı anlaşmasından günümüze uzanan ekonomik ve siyasi ilişkilerin omurgasını teşkil etmektedir. İyi başlayan ilişkilerde Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Projesi nedeniyle bir dönem sıkıntılar yaşandıysa da özellikle Rusya'nın projeyi engelleyemeyeceğini anlaması ve gelişen ikili ilişkiler nedeniyle bu sıkıntılar aşılmış ve taraflar farklı alanlarda iş birliğine doğru kaymışlardır[24].

1992-2008 Türkiye-Rusya Ticareti (Milyon $)

YILLAR	İHRACAT (X)	İTHALAT (M)	HACİM	YILLAR	İHRACAT (X)	İTHALAT(M)	HACİM
1992	441,9	1.040,8	1.482,7	**2001**	924,1	3.435,6	4.359.7
1993	504,7	1.542,3	2.047,0	**2002**	1.163,0	3.855,0	5.018,0
1994	820,2	1.046,0	1.866,2	**2003**	1.363,3	5.420,4	6.783,7
1995	1.238,1	2.082,4	3.320,5	**2004**	1.851,6	8.995,5	10.847,1
1996	1.482,0	1.846,0	3.328,0	**2005**	2.371,4	12.817,6	10.847,1
1997	2.049,3	2.048,4	4.097,7	**2006**	3.200	17.500	20.700
1998	1.347,5	2.154,9	3.502,4	**2007**	4.727	23.508	28.235
1999	586,6	2.371,9	2.958,5	**2008***	2.185	10.571	12.756
2000	643,9	3.886,0	4.529,9				
**Ocak-Nisan 2008, Kaynak: TÜİK*							

2013-2022 Türkiye-Rusya Ticareti

[24] Halit Gülşen, *"Rusya-AB Anlaşmazlığı ve Dış Politika Aracı Olarak Enerji"*, 5 Şubat 2009, http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=3046&kat1=&kat2=2

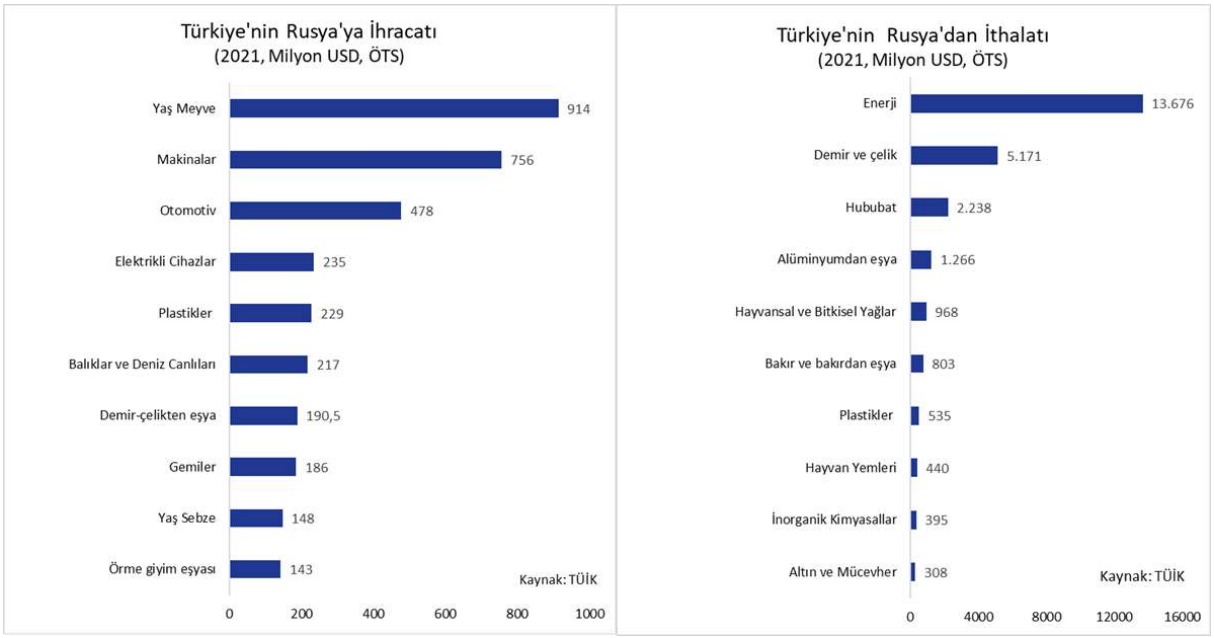
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022*
İhracat	7,2	6,1	3,6	1,7	2,8	3,6	4,1	4,5	5,7	7,5
İthalat	26	25,4	20,7	15,4	20	22,7	23,1	17,8	28,9	53,4

2006 yılı Ocak-Şubat aylarında enerji bağlamında Rusya ile ilişkilere etki eden diğer bir gelişme de Samsun'dan Ceyhan'a bir petrol boru hattı döşenmesi projesidir. İtalyan ENİ ile ortaklık yapan Çalık Enerji şirketince gerçekleştirilmek istenen bu projeye Rus tarafı Trans-Trakya Hattı tercihi nedeniyle sıcak bakmadığını açıkladığı için proje şimdilik kaydıyla askıdadır. Bu iş birliği ve artan ticaret çerçevesindeki bahar havası, Rusya'nın özellikle 2005 yılı sonlarından itibaren Ukrayna ve ardından Gürcistan'la yaşadığı doğalgaz sorunu nedeniyle enerji kaynaklarını bir silah olarak kullanması nedeniyle, Türkiye'de de *"bağımlılığın hayati bir düzeye gelerek Türkiye'nin elini kolunu bağlayabileceği"* korkusunu yaratmıştır. Bu durum MGK gündemine taşınarak toplantıda, *"enerjide, özellikle de doğalgazda arz güvenliğinin sağlanmasında uzun süreli politikaların gerekliliği vurgulanmış ve doğalgaz ithal edilen ülkelerin çeşitlendirilmesi öngörülmüştür"*. Doğalgazın Türkiye'ye maliyeti de bu gelişmelerle ilintili olarak bu dönemde tartışılmaya başlanmıştır[25]. Zira kimi araştırmacılara göre, Deniz altından geçen ve Türkiye'ye gelen tek Rus doğal gaz boru hattı olan Mavi Akım'ın Türkiye'nin toplam yıllık gaz talebinin yüzde 64'ünü karşılayabildiği düşünüldüğünde bu hat, Türkiye'yi Rusya'nın etkisine maruz bırakmada çok önemli bir rol oynamaktadır[26]. Türkiye 2008 civarında doğalgaz ihtiyacının %65'ini Rusya'dan sağlamış iken bugün bu oran %44.9'lara kadar gerilemiştir. Hatta Türkiye 2026 gibi kullandığı toplam gazın %25 ila 30'unu kendi üretiminden karşılamayı hedeflemektedir[27].

[25] Çelikpala, *a.g.m.,* s. 284-287

[26] Balâ Çelebi Şentürk, "Son Gelişmeler Işığında Güney Enerji Koridoru", 7 Mayıs 2009, http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=3091&kat1=&kat2=2

[27]"Enerji Bakanı Dönmez: 2026'da Ülkede Kullanacağımız Gazın Yüzde 25-30'unu Karadeniz'deki Sahadan Karşılayacağız", *BBC News Türkçe,* 14 Haziran 2022.

Bu noktada üzerinde durulması gereken diğer bir başlık askeri iş birliğidir. Rusya yıllardır Türkiye'nin askeri ihalelerine katılabilmeyi ve ihale almayı istemektedir. Özellikle TSK'nın saldırı helikopteri ihtiyacı bu çerçevede öne çıkmaktadır. Fakat Türkiye'nin tabi olduğu NATO standartları, askeri eğitim ve silah donanımları savunma sanayi iş birliğinin güçlendirilmesinde Rusya'yı dışarıda bırakmaktadır.

Karadeniz Ekonomik İş Birliği (KEİ)[28] bir diğer başlıktır. Her ne kadar KEİ geçen sürede Rusya Federasyonu'nda beklenilen ve istenilen etkiyi yaratamasa da kurumsal ilişkilerin kurulması noktasında olumlu sonuçlar doğurmuştur. Sivil nitelikli iş birliğine zemin teşkil eden KEİ'nin dışında, askeri içerikli ilişkiler de gelişmiştir. 1998'de kurulan BLACKSEAFOR[29]'un yanı sıra, NATO'nun Akdeniz'de yürüttüğü "Etkin Çaba" (*Active Endaovour*) operasyonlarının benzeri, "Karadeniz Uyumu" (*Blacksea Harmony*) adı altında Karadeniz'de icra edilmeye başlanmıştır. Bu da ilişkilerin güvenlik boyutuna işaret etmektedir. İki ülkeyi Karadeniz özelinde birbirine yakınlaştıran gelişme, ABD'nin Karadeniz havzasına yerleşme çabasıdır. Bu yaklaşımın Türkiye ve Rusya Federasyonu dışında, başta Romanya ve Gürcistan olmak üzere Karadeniz'e kıyıdaş diğer ülkelerin desteğini alması somut bir politik anlaşmazlık doğurmuştur. Gelişmeler, Rusya ve Türkiye'yi Karadeniz'in hâlihazırdaki statüsünde ve bu bağlamda Montrö[30]'yü

[28] Karadeniz Ekonomik İş birliği Örgütü (KEİ): Türkiye ve Orta Asya Cumhuriyetleri'nin birlikte yer aldığı en önemli oluşumlardan biri olan KEİ, bölgesel düzeyde, uluslararası bütünleşme yönünde, siyasal ve ekonomik alanda yeniden yapılanma sürecinin ürünü olarak Türkiye'nin öncülüğünde yapılan bir ekonomik iş birliği girişimidir. Haziran 1992'de 11 ülkenin devlet başkanları Türk Hükümeti'nin daveti üzerinde İstanbul'da bir araya geldiler. Bu toplantı sonucunda Karadeniz Ekonomik iş birliği Zirve Deklarasyonu imzalandı. Amacı, insanların, sermayenin ve malların serbest dolaşımının olduğu bir bölge yaratmak olan KEi, Orta Asya ülkelerinin demokrasiye ve piyasa ekonomisine geçmelerini kolaylaştırmak, bölge ülkelerinin çok zengin doğal kaynaklarını değerlendirmek açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu bağlamda özellikle, söz konusu ülkelerin AB ile yakınlaşmaları mümkün hale gelmektedir. Bkz. Delice, *a.g.m.,* s. 119

[29] Bu Konu İle İlgili Daha Fazla Bilgi İçin Bkz. Utku Yapıcı, *Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya,* İstanbul, Otopsi Yay., 2004, s. 223-225

[30] Bu Konu İle İlgili Daha Fazla Bilgi İçin Bkz. Hasan Kanbolat vd., "Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği Çerçevesinde 71. Yıldönümünde Montrö Boğazlar Sözleşmesi", *Avrasya Dosyası,* C.13, Sayı 1, 2007, s. 103-140

savunmada belki de ilk defa ABD'ye karşı aynı tarafta birleştirmiştir. İki ülkenin Nisan 2005'te Boğazlar aracılığıyla petrol taşınan güzergâhı kapsayan bir rotada ortak deniz tatbikatı yapması, ikili ilişkilerde yaşanan yakınlaşmanın askeri alana yansıdığını göstermiştir. Terörle mücadele, 2000'li yıllarda Türk-Rus ilişkilerinde özel ve sorunlu bir gündem maddesi olmaktan çıkmakla birlikte, taraflar arasındaki kuşkuların tam olarak ortadan kalktığı söylenemez. Rus tarafı zaman zaman da olsa Çeçenistan'da öldürülen Türk pasaportlu "teröristler" meselesini gündeme taşırken, Türkiye'de çok boyutlu ortaklık ve dostluk söylemlerine rağmen Rusya'nın PKK'yı hala terör örgütleri listesine almamasından duyduğu rahatsızlığı her fırsatta dile getirmektedir. Rus Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un 31 Mayıs 2006'daki Türkiye ziyareti sırasında *"PKK'yı terör listesine alın"* taleplerini ve gazetecilerin sorularını, *"Biz de terör konusunda hassassız"* diyerek geçiştirmesi Ankara'da hayal kırıklığı yaratmıştır[31].

2. 2009'dan Günümüze Türk-Rus İlişkileri

Dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah gül 2009 yılında görevi sırasında Moskova'yı ziyaret eden ilk Türk cumhurbaşkanı oldu[32]. 18 Temmuz 2012 tarihinde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan Kremlin'de ekonomik ilişkiler, nükleer enerji alanında ortak projeler ve Suriye sorununu müzakere ettiler. 2015 yılında Türk hava sahasını ihlal eden ve defalarca Türk silahlı Kuvvetleri tarafından uyarılmasına karşın ihlale devam eden Rus Suhoy Su-24 uçağı iki Türk F-16'sı tarafından vurularak düşürüldü. Bu olay bir müddet Türk-Rus ilişkilerini germiştir[33]. Rusya'nın bir pilotunun ölmesi üzerine özür beklentisine Türkiye olumlu yanıt vermemiş buna karşılık Rusya çeşitli kalemlerde Türkiye'ye yaptırım uygulasa da[34] sonrasında ilişkiler yeniden yumuşama göstermiştir[35]. Zira bu ambargoya karşılık Türkiye'nin de ambargolarda bulunması Rus ekonomisine ciddi zarar vermiştir[36]. Bu olay sonrası ilişkilerin düzelmesi üzerine iki ülke Suriye sorununda iş birliği yolunda adımlar atmıştır. Bu bağlamda 2016 yılında Türkiye-Rusya ve İran Suriye'de ateşkes konusunda uzlaşırken 2017'de yapılan Astana Toplantısı ve sonrasında kurulan gözlem mekanizmasıyla bu ülkeler Suriye'de garantör ülkeler haline gelmiştir. 2019'da Türkiye'nin terör örgütü YPG'ye yönelik düzenlediği Barış Pınarı Harekâtı başladıktan sonra Rusya ve Türkiye Soçi Mutabakatını yaparak ilişkilerini daha da geliştirilmiştir. Ancak iki ülke İblib konusunda farklı düşünmektedir[37].

İki ülke arasındaki meselelerden bir diğeri önce Kırım ardından Ukrayna meseleleridir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 2015 yılında *"Türkiye, Kırım'ın ilhakını tanımamıştır ve tanımayacaktır. Ukrayna'da yaşanan krizde önceliğimiz, Kırım Tatarlarının huzuru, refahı ve güvenliğidir[38]"* mesajını iletirken 2022 yılında *"Kırım da dâhil olmak üzere Ukrayna'nın*

[31] Çelikpala, *a.g.m.,* s. 288-290
[32] "Abdullah Gül Moskova'da", *Cumhuriyet Gazetesi,* 12.02.2009.
[33] "Suriye Sınırında Uçak Düşürüldü", *Hürriyet Gazetesi,* 24.11.2015.
[34] "Rusya Devlet Başkanı Putin, Türkiye'ye Yönelik Ekonomik Yaptırımları İmzaladı", *BBC News Türkçe,* 28.11.2015.
[35] "Rusya Yumuşuyor", *Türkiye Gazetesi,* 17.03.2016.
[36] "Türkiye Hamlesi Putin'i Bin Pişman Etti", *Akşam Gazetesi,* 15.02.2016.
[37] "Soçi Mutabakatı Nedir? Soçi Mutabakatı Maddeleri Nelerdir? Soçi ve Astana Süreçleri", *Akit Gazetesi,* 28.02.2020.
[38] "Erdoğan: "Rusya'nın Kırım'ı ilhakını tanımıyoruz", *CNN Türk,* 04.08.2015.

egemenliğini ve toprak bütünlüğünü desteklemeye devam ediyoruz[39]" demiş ve özellikle başlayan Rusya-Ukrayna savaşında tarafları daha çok masaya oturtarak barışmalarını sağlamak ve tahıl koridoru oluşturmak gibi yapıcı bir tutum sergilemiştir. Türkiye'nin bu istikrarlı tutumu 2023 yılı sona ererken de aynı şekilde devam etmektedir.

İki ülke enerji ve savunma sanayiinde de ortaklık sürecine girmiştir. Suriye iç savaşının başlaması sonrası Türkiye hava savunma sistemini güçlendirmek için NATO'ya başvurmuş önce müttefik ülkelerden tedarik ettiği Patriot füzeleri daha sonra ABD ve Almanya'nın bu füzeleri Türkiye'den geri çekmeleri üzerine Türkiye Rusya ile S-400 Hava Savunma Sistemi anlaşması yapmıştır[40]. Ekim 2019'da Türkiye'ye teslim edilen S-400'ler sonrası ABD Türkiye'ye olumsuz bir tavır sergilemiştir[41]. Öte yandan rusya ile enerji anlaşması da bir diğer başlıktır. İki ülke arasında 2010 yılında Akkuyu Nükleer Güç Santralinin kurulmasına dair çalışmalara başlanmıştır[42]. Santral Nisan 2023'te teknik anlamda açılmıştır[43]. Yine iki ülke arasındaki enerji iş birliği 2015 yılında ilk adımları atılan ve 31,5 milyar m^3 doğalgaz taşıma kapasiteli Türkakım projesidir. Proje kapsamındaki boru hattı 8 Ocak 2020'de açılmıştır[44].

DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

İki Avrasya ülkesi olan Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin 2000'li yıllarda hızla gelişmesine ve tarihinde görülmeyen bir düzeyde iş birliğine gidilmesine rağmen, özellikle ilk 10 yıl bu yakınlaşmanın gerçek bir stratejik iş birliğine dönüşemediği görülmektedir. Bu çerçevede bu ilk yıllarda Türkiye, Batı dünyası içinde yer almayı tercih ederken Rusya da ilişkileri stratejik boyuta taşımak yerine avantajlı olduğu ekonomi boyutuyla sınırlama yoluna gitmiştir. Bu yaklaşımlar temel alındığında, ikili ilişkiler zamanla sorunları yumuşatma görevi görmüş ama stratejik bir ortaklığa dönüşememiştir. Stratejik ortaklığın ekonomik iş birliği, artan turist sayısı ve büyük müteahhitlik hizmetleri gibi başlıkların çok ötesinde, daha önemli ve kapsamlı alanlarda gerçekleşebileceği bilinmektedir. Her ne kadar olumlu adımlar atılmaya çalışılsa da Türkiye ve Rusya'nın; Kıbrıs, Türkistan ve Kafkasya ülkeleriyle ikili ilişkiler, çatışmalar ve etnik sorunlar gibi hayati önemdeki siyasi ve dış politika konularında farklı noktalarda olduğu görülmektedir. Tarihsel anlaşmazlıklar perde arkasında varlığını sürdürmektedir. Diğer yandan doğalgaz ve petrol taşımacılığı, bu kaynakların kesintisiz ve uygun fiyatlarla temini konusunda Rusya'nın halen çok güvenilir bir ortak olmadığı, Ukrayna ve diğer bazı örneklerle teyit edilmiştir. Hatta bu yönde bir Milli Güvenlik Kurulu kararı olduğu akla getirildiğinde konunun Türkiye açısından stratejik bir güvenlik sorunu olarak algılandığı görülmektedir. Ancak Türk-Rus ilişkileri son yıllarda ciddi ivme kazanmıştır. Pek çok alanda iki ülke Batılı ülkeler özellikle de ABD'nin kendi coğrafyalarındaki etkinliğini kırmak adına ortak hareket eder görünmektedirler. Ancak Türkiye, Rusya'ya da tek yanlı bağlanmak heveslisi değildir. Ukrayna konusundaki tarafsız tutumu bunun göstergesi olmuştur. Türk-Rus

[39] "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Kırım da Dâhil Olmak Üzere Ukrayna'nın Egemenliğini ve Toprak Bütünlüğünü Desteklemeye Devam Ediyoruz", *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı,* 03.02.2022.
[40] "Türkiye ile Rusya Arasında S-400 Anlaşması İmzalandı", *NTV,* 29.12.2017.
[41] "S-400-ABD Dışişleri Bakanı Pompeo: Türkiye'nin Adımları Kaygı Verici", *BBC News Türkçe,* 26.11.2019.
[42] "Milletlerarası Andlaşma", *Resmi Gazete,* 06.10.2010.
[43] "Akkuyu Nükleer Güç Santrali Açıldı: Tesis, Türkiye ve Rusya İçin Neden Önemli?", *BBC News Türkçe,* 27.04.2023.
[44] "TürkAkım Boru Hattı Projesi Yüzde 80 Tamamlandı", *Dünya,* 02.02.2021.

ilişkileri bu boyutuyla konjonktürel iş birliği ve yakın komşuluk ilişkileri hatta yeni bir stratejik ortaklığa yelken açmış gibi görünmektedir.

KAYNAKÇA

- "Abdullah Gül Moskova'da", *Cumhuriyet Gazetesi*, 12.02.2009.
- "Akkuyu Nükleer Güç Santrali Açıldı: Tesis, Türkiye ve Rusya İçin Neden Önemli?", *BBC News Türkçe,* 27.04.2023.
- "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Kırım da Dâhil Olmak Üzere Ukrayna'nın Egemenliğini ve Toprak Bütünlüğünü Desteklemeye Devam Ediyoruz", *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı,* 03.02.2022.
- "Enerji Bakanı Dönmez: 2026'da Ülkede Kullanacağımız Gazın Yüzde 25-30'unu Karadeniz'deki Sahadan Karşılayacağız", *BBC News Türkçe,* 14 Haziran 2022.
- "Erdoğan: "Rusya'nın Kırım'ı ilhakını tanımıyoruz", *CNN Türk,* 04.08.2015.
- "Milletlerarası Andlaşma", *Resmi Gazete*, 06.10.2010.
- "Rusya Devlet Başkanı Putin, Türkiye'ye Yönelik Ekonomik Yaptırımları İmzaladı", *BBC News Türkçe,* 28.11.2015.
- "Rusya Yumuşuyor", *Türkiye Gazetesi*, 17.03.2016.
- "S-400-ABD Dışişleri Bakanı Pompeo: Türkiye'nin Adımları Kaygı Verici", *BBC News Türkçe,* 26.11.2019.
- "Soçi Mutabakatı Nedir? Soçi Mutabakatı Maddeleri Nelerdir? Soçi ve Astana Süreçleri", *Akit Gazetesi*, 28.02.2020.
- "Suriye Sınırında Uçak Düşürüldü", *Hürriyet Gazetesi*, 24.11.2015.
- "TürkAkım Boru Hattı Projesi Yüzde 80 Tamamlandı", *Dünya,* 02.02.2021.
- "Türkiye Hamlesi Putin'i Bin Pişman Etti", *Akşam Gazetesi,* 15.02.2016.
- "Türkiye ile Rusya Arasında S-400 Anlaşması İmzalandı", *NTV*, 29.12.2017.
- Çapraz, H., "Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası ve Batılı Devletler (1991-2000)", *Avrasya Etüdleri,* T.C. Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Yıl: 12, Sayı: 29-30, 2006, s. 144-145.
- *Çeçenistan Gerçeği – Çeçenistan'da Gelişen Olayların Tarihsel Arka Planı,* Dünden Bugüne Kuzey Kafkasya Kitabından Ayrı Basım, Ankara, Şubat 1995, s. 11-23
- Çelikpala, M., "1990'lardan Günümüze Türk-Rus İlişkileri", *Avrasya Dosyası,* C.13, Sayı 1, 2007, s. 269-272.
- Delice, G. "Orta Asya Ülkeleri ve Bölgesel iş birliği Girişimleri", *Avrasya Etüdleri,* Yıl: 12, Sayı: 27-28, 2005, s. 111-112
- Gülşen, H., *"Rusya-AB Anlaşmazlığı ve Dış Politika Aracı Olarak Enerji",* 5 Şubat 2009, http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=3046&kat1=&kat2=2
- Gürün, K. *Türk-Sovyet İlişkileri (1920–1953)*, Ankara, TTK, 1991.
- Kamalov, İ., *Putin'in Rusyası – KGB'den Devlet Başkanlığına,* İstanbul, Kaknüs Yay., Mart 2004, s. 155-159
- Kanbolat, H. vd., "Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği Çerçevesinde 71. Yıldönümünde Montrö Boğazlar Sözleşmesi", *Avrasya Dosyası,* C.13, Sayı 1, 2007, s. 103-140
- Kazgan, G., "Batı ile İlişkilerin Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkileri", G. Kazgan ve N. Ulçenko (der.), *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s.183-197
- Kılıç, S., *Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu*, İstanbul, Dergâh Yayınları,1998;

- Kılıçbeyli, E. H., "Yeni Dönem Türk-Rus İlişkileri (1994-2000): Ticaret ve Yatırım Trendleri", G. Kazgan ve N. Ulçenko (der.), *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya Politik, Ekonomik ve Kültürel lişkiler*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s.233-271.
- Kısacık, S., "Çatışma-İş Birliği Ekseninde İlerleyen Türkiye-Rusya İlişkilerinde Farklılaşan Kıbrıs Politikalarına Bir Bakış", *UPA Strategic Affairs,* Yıl: 2021, Cilt: 2 Sayı: 2, s.162.
- Kurat, A. N., *Türkiye ve Rusya*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları,1990
- Manisalı, E., "ABD, AB ve Rusya'nın Soğuk Savaş Sonrasında Bölgesel Politikaları ve Kıbrıs", Erol Manisalı (der.), *Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu'daki Gelişmeler ve Türkiye -Uluslar Arası Girne Konferansları-,* Kıbrıs Araştırmaları Vakfı, 1994, s. 11
- Oran, B. (Edi.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I: 1919–1980, İstanbul, İletişim, 2001.
- Oreşkova, S. F., "Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu Arasındaki Savaşlar: Sebepleri ve Kimi Tarihi Sonuçları", G. Kazgan ve N. Ulçenko (der.), *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- *Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti Arasında dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon*, http://www.turkey.mid.ru/text_t73.html adresinden 02.03.2008 tarihinde alınmıştır.
- *Rusya Ülke Bülteni,* DEİK, Haziran 2008, s. 30
- Saray, M., *Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi,* İstanbul, MEB Yay., 2004
- Sönmezoğlu, F., *Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler, Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar,* İstanbul, 2000, s. 70.
- Şentürk, B. Ç., "Son Gelişmeler Işığında Güney Enerji Koridoru", 7 Mayıs 2009, http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=3091&kat1=&kat2=2
- Tanrısever, O. F., "Sovyet Sonrası Dönemde Rusya'nın Karadeniz Politikası", *Avrasya Dosyası,* C. 13, Sayı 1, 2007, s. 174-175
- *Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasında Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı: İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa,* 16 Kasım 2001, http://www.turkey.mid.ru/relat_2_t.html
- Yapıcı, U., *Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya*, İstanbul, Otopsi Yay., 2004, s. 223-225
- Yerasimos, S., *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri 1917–1923*, İstanbul, Boyut, 2000
- Yüceer, S., *Milli Mücadele Yıllarında Ankara – Moskova İlişkileri,* Bursa, Ekin Kitapevi, Motif Matbaası, 1997

SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE-TÜRKİSTAN İLİŞKİLERİ

Emine AŞÇI
Öğr. Gör. Dr. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü
orcid.org/0000-0002-7113-751x
asci_e@ibu.edu.tr

Özet

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) 1990'ların başında dağılmıştır. Böylece Orta Asya olarak isimlendirilen Türkistan'da bulunan Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan, Kafkasya'da ise Azerbaycan bağımsızlık ilan ederek Türkiye ile soy ve din bağlarına dayalı beş bağımsız Türk cumhuriyeti ortaya çıkmıştır. Türkiye, bu cumhuriyetleri ilk tanıyan ve büyükelçilik açan ülke olma özelliğini taşımaktadır. Bu tarihi gelişme, Türk milleti tarafından desteklendiği gibi ve Türk elitleri ile siyasetçileri tarafından *"Türk asrı"* olarak adlandırılmış, geniş bir coğrafyada *"Türk Birliği"*nin oluşabileceği ümidini doğurmuştur.

Bu coğrafya kadim Türk yurdu olan Türkistan'dır. Türkistan, önce Rusya Çarlığı ve ardından SSCB'nin kontrolü altına girmiş, Stalin döneminde farklı özerk sosyalist cumhuriyetlere bölünmüş ve SSCB'nin dağılmasının ardından yeni Türk cumhuriyetleri olarak uluslararası sahnede yer almıştır. Türkiye, ortak tarih, dil, kültür ve geleneklere sahip olduğu bu yeni Türk cumhuriyetleriyle bağımsızlıklarından bu yana iş birliği ve dayanışma içinde olmuş, deneyimlerini kardeş cumhuriyetlerle paylaşmıştır. Türk Dünyası'na yönelik çabalar ve girişimler farklı zaman dilimlerinde gelişse de özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra bu yöndeki adımlar daha belirgin bir yoğunluk kazanmıştır. SSCB'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Türk Dünyası için bir dizi değişikliği beraberinde getirmenin yanı sıra, yeni fırsatlar ve beklentiler ortaya çıkarmıştır. Bu süreçteki en önemli fırsatlardan biri, bağımsızlıklarını kazanan Türk devletlerinin Türkiye ile pek çok alanda kurulabilecek ilişkilerin önünü açmasıdır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, kitle iletişim araçları ve haberleşme teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte küreselleşme, dünya genelinde sınırların ortadan kalkmasına ve bölgesel birliklerin ortaya çıkmasına neden olan bir olgu haline gelmiştir. Bu bağlamda, Avrupa ve Asya kıtalarının kesişim noktasında stratejik konumda bulunan Türk devletleri, bir birlik çatısı altında bir araya gelerek bölgesel ve küresel anlamda potansiyel bir güç oluşturmuştur.

Geçen 34 yıl içinde, ilişkiler belki de beklenen seviyede olmasa da ciddi bir ilerleme kaydetmiştir. Bu süre zarfında, Türk Konseyi'nin 2021'deki İstanbul Zirvesi'nde alınan tarihi bir kararla, Türk Dili Konuşan Ülkeler İş birliği Konseyi adı altında güçlü bir irade beyanında bulunulmuş ve SSCB sonrası kurulan Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının otuzuncu yılında örgüt yapılandırılarak güçlü bir dayanışma ortaya konulmuştur. Aynı zirvede, Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi ile Türk devletleri arasında iş birliğine yönelik bir yol haritası belirlenmiştir. Bu bildiride Soğuk Savaş döneminden günümüze Türkiye ile Türkistan coğrafyasındaki Türk devletlerinin ilişkileri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkistan, Türkiye-Türkistan İlişkileri, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan.

1. AZERBAYCAN

Azerbaycan kültür ve edebiyatında 1905 ihtilali yeni gelişmelerin başlangıcıdır. 15 Nisan1917'de Bakü'de bir *"Kafkasya Kurultayı"* toplayan Azerbaycan Türkleri burada *"Mahalli Federasyon"* ilkesini kabul etmişlerdir. Bu ilke çerçevesinde oluşan bağımsızlık fikri ile Gence'deki *"Ademi Merkeziyet Partisi"* ile Bakü'deki *"Musavat Partisi"*ni birleştirerek bir araya getirmiştir. Azerbaycan'ın istiklaline karar verenler iki Türkçü ve milliyetçi isim olan Nesib Bey Usupbeyli ile Mehmed Emin Resulzade'dir. Böylece 28 Mayıs 1918'de Milli Azerbaycan Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Azerbaycan devletini Türkiye hemen tanınmıştır. Azerbaycan devleti kuruluşundan sonraki iki yıl süre ile birçok ekonomik ve politik problemlerle uğraşmıştır. Türkiye Türkleri de aynı sırada Anadolu'da da bir istiklal mücadelesi vermekteydi. Bu durumdan istifade eden Ruslar Azerbaycan gibi bir petrol ve endüstri merkezini kendi haline bırakmamı ve buraya yönelmiştir. Bu sırada Avrupalı devletler de konuya bigâne kalınca, Azerbaycan 27 Nisan'ı 28 Nisan'a bağlayan gece Ruslar tarafından işgal edilmiştir.

a. Sovyetler Birliği Döneminde Azerbaycan

Sovyetler Birliği'ne katıldıktan sonra 1922'de Kafkasya Ötesi Sosyalist Federal Sovyet Cumhuriyeti'ne katılan Azerbaycan'ın ismi, 1936'dan sonra ise Azerbaycan SSC olmuştur ve sonra devamlı toprak kaybetmiştir. Stalin döneminde Ermenistan'ın sınırları değiştirilerek buranın coğrafyası Türkiye, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ve Azerbaycan arasına doğru genişletilmiştir. Stalin bu planıyla Anadolu Türkleriyle, Türkistan Türkleri arasındaki iletişimi kesmek istemiştir. Anadolu Türkleriyle aynı soydan olan Azerbaycan Türkleri bağımsızlıklarını kazanmak için her fırsatta ayaklanmışlardır. Sovyetler 1980'li yılların sonlarına doğru dağılma sürecine girmiştir. Bu sıralarda geçmişten beri sorun olan Karabağ olayları tekrar alevlendirilerek Türk-Ermeni çatışması başlatılmıştır. Bağımsız Devletler Topluluğu'na katılmak istemeyen ve müstakil bir Azerbaycan'dan yana olmuşlardır. Bu dönemde Kara Ocak denilen bir hadise yaşanmıştır. Ermenilerin toprak taleplerine karşı çıkan Azerbaycan Türk halkı 19-21 Ocak 1990 tarihinde Kızıl Ordu tanklarının Bakü'ye girmesiyle şiddete maruz kalmış ve pek çok Azerbaycan halkı burada katledilmiştir[1].

b. Soğuk Savaş Sonrası Azerbaycan

1991 yılında Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlık zamanına kadar Azerbaycan Komünist Partisi Genel Sekreterliği görevinde olan Avaz Mutalibov, ülkenin ilk Cumhurbaşkanı olmuştur. Aynı sıralarda Azerbaycan'a bağlı olan Karabağ'ı Ermenistan'a başlamak isteyen Ermenilere Azerbaycan Türklerinin karşı koyması ile 1. Dağlık Karabağ savaşı çıkmıştır[2]. Mart 1992'de Dağlık Karabağ bölgesinde Ermenilerce Azerbaycan Türklerine yönelik soykırımı olan Hocalı Katliamından sonra Mutalibov istifa etmiş ve ülke derin bir istikrarsızlık sürecine girmiştir. Bu dönemde muhalefette olan Halk Cephesi Partisi, bir direniş hareketi örgütleyerek iktidara gelmiştir.

[1] *Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Raporu,* T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, s.7.

[2] Glenn E. Curtis, *Armenia, Azerbaijan,and Georgia Country Studies,* Area Handbook Series, Federal Research Division Library of Congress, 1994, s.20-23.

Halk Cephesi Partisi lideri Ebulfez Elçibey Haziran 1992'de yapılan seçimlerden zaferle çıkarak Cumhurbaşkanı olmuştur. Fakat yeni hükümet hem Dağlık Karabağ sorununun çözümünde hem de ekonomik konularda istediği başarıyı hayata geçirememiştir. Bir sosyal rahatsızlığa dönüşen bu durum zamanla daha da artarak Gence'de Haziran 1993'te silahlı hareketlere dönüşmüş, göstericilerin Bakü'ye yönelmesi sebebiyle Cumhurbaşkanı Elçibey, başkentten ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu gelişmeler üzerine Cumhurbaşkanlığı yetkileri, Haydar Aliyev'e devredilmiştir. Kendisi 1969-1981 döneminde Azerbaycan Komünist Partisi Genel Sekreteri ve daha sonra SSCB Politbüro üyeliği ile 1987 yılına kadar da SSCB Başbakan Yardımcılığı görevinde bulunmuş olan bir Ulusal Konsey sözcüsüdür. Elçibey'in görevi Ağustos 1993'te gerçekleştirilen referandum ile resmen sona ermiş ve Ekim 1993'te seçimlerde Haydar Aliyev beş yıllık bir süre için Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. 1998'deki seçimlerden de galip çıkarak iki defa cumhurbaşkanı olan Aliyev sağlık sorunları sebebiyle 2003 yılındaki seçimlerde aday olmamıştır.

1995 yılında Azerbaycan parlamentosu *"Milli Meclis"* kurulmuştur. Seçimlerin 5 yılda bir yapıldığı Milli Meclis 125 sandalyeli idi. 6 Kasım 2005 tarihinde yapılan ve Azerbaycan Anayasa Mahkemesi tarafından 1 Aralık 2005 tarihinde onaylanan seçim sonuçlarına göre, İlham Aliyev'in liderliğindeki Yeni Azerbaycan Partisi en çok sandalyeyi almıştır. 10 seçim bölgesinde seçim sonuçlarının iptal edilmesi, muhalefet partilerinden büyük tepki görmüştür. Bu bölgelerde seçimler, 10 Mayıs 2006 tarihinde tekrar yapılmıştır[3]. Cumhurbaşkanı Aliyev'in liderliğini yaptığı Yeni Azerbaycan Partisi (YAP), 9 Şubat 2020 tarihinde yapılan Meclis seçimlerini geçerli oyların %58'ini alarak kazanmıştır. YAP, Meclis'te 72 milletvekiliyle temsil edilmiştir.

1992 yılında Ermenistan tarafından işgal edilen Dağlık Karabağ'da Azerbaycan ile Ermenistan, bu bölgenin kontrolü için 1988 ile 1994 yılları arasında savaşmışlar, daha sonra ateşkes imzalanmasına rağmen soruna kalıcı bir çözüm olmamıştır. Savaş yüzünden çoğunluğu Azerbaycan Türkü olmak üzere 1 milyon kişi göç etmek zorunda kalmıştır. Bu sebepel burada 2020'ye kadar Ermeni azınlık çoğunluktadır ve resmi olarak Azerbaycan'a bağlı olsa da bu bölgede ve Ermenistan ordusunun fiili mevcudiyeti söz konusudur. Azerbaycan, bölgede kendi hükümranlığının tanınması koşuluyla otonom bir statü tanıyacağını bildirmişse de Karabağ'daki Ermeniler bağımsızlık için ısrar ederek Azerbaycan hükümranlığını kesinlikle reddetmişlerdir. Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı (AGİT) bünyesinde Rusya, ABD ve Fransa'nın öncülüğünde oluşturulan Minsk Grubu, taraflar arasında uzlaşmaya varılabilmesi için arabulucu işlevini görmüştür[4]. Bu sebeple Azerbaycan topraklarını yeniden alabilmek için artan Ermeni saldırılarına son kertede sessiz kalmayarak 2. Karabağ Savaşını yapmıştır. 27 Eylül 2020-10 Kasım 2020 tarihleri arasında gerçekleşen bu savaş sonrasında bölge işgalden kurtarılmıştır. Savaş fiilen bitmiş durumdadır ancak henüz barış anlaşması imzalanmamıştır. Ayrıca Azerbaycan-Ermenistan arasında zaman zaman silahlı çatışmalar da yaşanmaktadır[5]. Rusya, Türkiye ve İran gibi komşuları ve ABD ile AB gibi küresel güçlerle olan ilişkilerin

[3] Saadettin Gömeç, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi,* Ankara, Akçağ Yay., 2006, s.48-70.
[4] *Azerbaycan Ülke Bülteni,* DEİK, Kasım 2007, s.2-4.

[5] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *"Azerbaycan'ın Siyasi Görünümü",* https://www.mfa.gov.tr/azerbaycan-siyasi-gorunumu.tr.mfa adresinden 20.12.2023 tarihinde alınmıştır.

dengeli tutmak isteyen Azerbaycan bu stratejisini dış siyasetinin temeline koymuştur. ABD ve Azerbaycan petrol sektöründe başlayan ilişkiler, sonraki yıllarda *"küresel terörle mücadele"* çerçevesinde şekillenmiştir. Azerbaycan ile Rusya Federasyonu arasında da iş birliğinin artırılmak için Şubat 2004'te Moskova Deklarasyonu imzalanmıştır. Azerbaycan-İran ilişkilerine baktığımızda da bir güvensizliğin hakim olduğunu görürüz. Azerbaycan İran destekli radikal İslamcı faaliyetlerden endişe ederken, İran kendi sınırları içerisinde Azerbaycan Türk kökenlilerin çoğunlukta olduğu bölgelerde Azerbaycan Türk milliyetçiliğinin gelişmesinden çekinmektedir. İki ülke Hazar Denizi'ndeki petrol ve doğalgaz kaynaklarının paylaşımında da anlaşmazlık yaşamaktadırlar.

c. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Azerbaycan İlişkileri

1990 yılının 20 Ocak olaylarından sonra devletin başına geçen Mutallibov, göreve başladıktan kısa bir süre sonra Türkiye'ye resmi bir ziyarete gelmiş, bunu Turgut Özal'ın Bakü'ye ziyareti takip etmiştir. 1992 Mart ayında iktidara gelen Elçibey dış politikada Türkiye'ye diğer ülkelere oranla öncelik tanımış hatta ilk dış ziyaretini Türkiye'ye yapmış, ancak Türkiye'den aynı karşılığı görememiştir. 1993 yılının Haziran'ında yapılan darbe ile Elçibey'in yerine Haydar Aliyev geçmiştir. Haydar Aliyev zamanında önceleri soğukluklar yaşansa da sonradan özellikle Demirel döneminde *"bir millet iki devlet"* prensibi benimsenmiştir[6].

Haydar Aliyev'in deyişiyle *"bir millet, iki devlet"* olan Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkiler ekonomik alanda olduğu kadar siyasi ve askeri alanlarda da sıkı bir şekilde sürdürülmektedir ve her iki devletin üst kademelerinde iyi bir diyalog vardır. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı'nın hizmete girmesi, ülkeleri daha da yakınlaştıran bir unsur olmuştur[7]. Öte yandan Son Karabağ Savaşında Azerbaycan'ın Ermenistan'ı ağır bir şekilde mağlup etmesinde Türkiye'nin verdiği İHA ve SİHA'lar ciddi bir rol oynamıştır. Ayrıca Türkiye, Azerbaycan'ın Batıya açılan penceresidir. Çeşitli antlaşmalar imzalanarak siyasi, ticari, ekonomik ve kültürel bakımdan Azerbaycan'ın güçlenmesi için elinden geleni yaptı. İlk yıllarda Eximbank kanalıyla 250 milyon dolarlık kredi açmış, önemli miktarda insani yardım yapmıştır. Azerbaycan halkının öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere Türkiye'den öğretmen ve ders araç ve gereçleri gönderilmiş bu öğretmenler sayesinde Azerbaycan Türkleri ile Türkiye arasında daha sıcak ilişkiler kuruldu. Azerbaycan'dan gönderilen öğrenciler Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinde eğitim almaktadırlar. Türkiye burada çok sayıda resmi özel okul açmıştır. Siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alandaki ilişkiler giderek daha da güçlenmektedir[8]. Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı 2013-2014 dönemindeki ihracat 3 milyar USD'nin üzerinde iken daha sonraki yıllarda gerilemiştir. 2022'nin ilk 6 ayında bu rakam 1,5 milyar USD'dir[9].

---

[6] Mürteza Hasanoğlu, Elnur Cemilli, *Güney Kafkasya'da ABD Politikası,* İstanbul, IQ Kültür Sanat Yay., 2006, s.36-38.

[7] *Azerbaycan Ülke Bülteni,* DEİK, Kasım 2007, s.2-4.

[8] İhsan Güneş, *Türk Cumhuriyetleri,* http://www.aof.anadolu.edu.tr/kitap/IOLTP/2292/unite08.pdf, sayfasından 04.05.2008 tarihinde alınmıştır, s.166.

[9] *Azerbaycan Ülke Notu,* DEİK, Ekim 2022, s.10.

2. KAZAKİSTAN

Kazakistan da 1990'lı yılların başlarında bağımsızlığını açıklamıştır. Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra doğal zenginlikleri sebebiyle Kazakistan'ın kuzey eyaletlerine gözünü dikmiştir. Bu sebeple Ruslar ile Kazak Türkleri arasında yıllardır bir çekişme vardır[10]. Soğuk savaş sonrasındaki Kazakistan'ın siyasi profili şöyledir: 2003 yılına kadar *"Otan"* partisi Kazakistan'daki siyasi partilerin en önde gelenidir. Çünkü 1991 ile 1999 yılları arasında Cumhurbaşkanı Nazarbayev destek verdiği sekiz siyasi partiden biridir. Nazarbayev'in kızı Dariga Nazarbayeva'nın 2003 yılının Ekim ayında *"Asar"* partisini kurmasıyla birlikte siyasete girmesiyle bu birlikteliğe yeni bir parti daha katılmıştır.

Hükümet yanlısı partiler, 19 Eylül 2004 tarihinde yapılan meclis seçimlerinde 77 sandalyenin 76'sını kazanmışlardır. Otan partisi oyların yüzde 60.6'sını alarak 42 sandalye kazanırken, Asar partisi ise yüzde 11.4 oyla 4 sandalye çıkartmayı başarmıştır. Muhalefetten ise sadece *"Ak Zhol"* partisi oyların yüzde 12'sini almış ve parti listesinden tek bir sandalye kazanabilmiştir. Kazakistan muhalefet partileri güçlerini birleştirmek için çalışsalar da 1999'da kurulan Demokratik Kuvvetler Forumu ve 2002 yılındaki Birleşik Demokratik Parti gibi girişimler sonuç vermemiştir. Asar ve Otan partileri 2006 yılında birleşerek Nur Otan partisini oluşturmuşlardır. Nursultan Nazarbayev 2019 yılına kadar cumhurbaşkanı olarak seçilmiş, aynı yılın 19 Mart'ında görevinden istifa etmiş[11] bu göreve vekaleten gelen Kasım Cömert Tokayev, vekil olduğu bu makamı aynı yıl Haziran ayında yapılan seçimleri kazanarak cumhurbaşkanı olmuştur. Tokayev cumhurbaşkanlığı seçimini 2022 yılında tekrar kazanmıştır[12]. Kazakistan Orta Asya İşbirliği Teşkilatı (CACO) ve Şanghay İşbirliği Örgütü üyesidir[13].

a. Kazakistan-Türkiye İlişkileri

Bağımsızlığı sonrası Kazakistan'ı tanıyan ilk ülke Türkiye olmuştur. Şu an iki ülke topraklarında da büyükelçilikler ve başkonsolosluklar düzeyinde temsil vardır. Bununla birlikte Kazakistan ile Türkiye arasında kurulduğu günden beri çok iyi ilişkiler bulunmaktadır. Türkiye ile Kazakistan arasında çeşitli antlaşmalar imzalanmış, protokoller yapılmıştır. Türkiye Kazakistan'a ilk yıllarında 200 milyon dolar kredi vermiştir. Çok sayıda Kazak öğrencinin Türkiye'de okuması kabul edilmiştir. 1993'te Türkiye ile Kazakistan'ın ortak katkıları ile Hoca Ahmed Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi kurulmuştur. Kazakistan'la kurulan siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel ilişkiler her yıl giderek hızlanmaktadır[14]. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in 2009 Ekim ayında Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyarette imzalanan *"Stratejik Ortaklık Anlaşması"* ile ilişkiler aşama kaydetmiştir. Yüksek Düzeyli Stratejik İş birliği Konseyi 2012 yılında ihdas edilmiştir. Türkiye ve Kazakistan'ın Avrasya coğrafyasında barış ve istikrarın tesisi yönünde sürdürmekte oldukları iş birliğinin somut bir sonucu olarak iki ülke öncülüğünde Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi kurumsallaştırılmış; bu çerçevede Kazakistan, Türk Konseyi'nin ve TÜRKPA'nın kuruluşunda ülkemizle birlikte önemli rol oynamıştır. Ayrıca Kazakistan Türk Konseyi bünyesinde kurulan

[10] *Kazakistan Ülke Bülteni,* Şubat 2007, s.2-3.

[11] "Son Dakika: Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev İstifa Etti", *NTV,* 19.03.2019.
[12] "Kazakistan'da Cumhurbaşkanlığı Seçimini Tokayev Yeniden Kazandı", *TRT,* 21.11.2022.
[13] Gömeç, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi* s.3-4.
[14] Güneş, *a.g.e.,,* s.169.

Uluslararası Türk Akademisi'ne de ev sahipliği yapmaktadır. İkili ilişkileri kurumsal bir çerçevede devam ettirmek amacıyla Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği, Ortak Stratejik Planlama Grubu ile Karma Ekonomik Komisyon toplantıları düzenli olarak düzenlenmektedir. Ayrıca Eylül 2017'de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın da katıldığı 6. Türk Konseyi Zirvesi Kazakistan'da yapılmıştır[15]. Kazakistan'a 2023 yılının Ocak-Şubat döneminde ihracat 347,6 milyon USD, ithalat ise 571,2 milyon USD olarak gerçekleşmiştir[16]. Öte yandan Kazakistan'ın Türkistan şehrinde Türk-Kazak Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi açılmıştır[17]. Ayrıca Kazakistan 2023-2031 arasında ortak Türk alfabesi anlayışı çerçevesinde Latin harflerine geçiş yapma kararı almıştır[18].

3. TÜRKMENİSTAN

Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 1924'te kuruldu. Sovyet yöneticiler Sovyet rejiminin Türkmenistan'da yerleşmesini istemeyen Türkmenleri çeşitli suçlarla suçlayarak cezalandırılıp, sürgüne etmiş böylece ülkeden uzaklaştırmışlardır. Diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi Türklerin direnişleri burada da çok kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Gorbaçov'un devlet başkanı olmasına kadar bu durum böyle devam etmiş, Türkmenistan'ın kendi ulusal kimliğini ve kültürün geliştirilmesi önlenmiştir. Ancak Sovyet okullarından yetişen Türkler, milli bilince ulaştıktan sonra bilim, sanat ve kültür alanında yetişen birçok Türkmen, Gorbaçov'un başlattığı açıklık ve yeniden yapılanma politikasına çerçevesinde bağımsız Türkmenistan Cumhuriyetini kuracak adımları atmaya başlamıştır. Sovyetlerin kültürel asimilasyonu ve sömürgeci davranışlarına reddeden Türkmen aydınları seslerini yükseltmeye başladılar. Bu aydınlardan birisi Sapar Murat Atayeviç Niyazov idi. Diğer adıyla Saparmurat Atayeviç Türkmenbaşı (Niyazov). Türkmenbaşı Leningrad Üniversitesinde okumuş, Türkmenistan Komünist Partisinin her kademesinde görev yapmış ve sonunda bu partinin başına getirilmiş biridir. O önce Türkmenler arasındaki kabilecilik ayrışmasını durdurmuş bundan başka Türkmen aydınlarıyla iş birliği yaparak Sovyetlerin Türkmenistan'ı sömürdüğünü, halkı fakirleştirdiğini, emeğinin karşılığını vermediğini yüksek sesle dile getirmiştir. Bu sırada resmi dil Rusça'dır. Türkmenbaşı, milli kimliğin simgesi olan Türkmen diline sahip çıkarak bu dilin yanında resmi Türkmen dilinin de olmasını sağlamıştır. 1990'da yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimini %99,5 oy ile kazandı. Türkmenbaşı, Türkmenistan'ın bağımsızlığı için halk oylaması yapmış ve halkın %93'ünün bağımsız olmak istediğini görmüştür. Nitekim, Türkmenistan Parlamentosu 27 Ekim 1991'de oybirliği ile Türkmenistan'ın bağımsızlığını kabul ederek tüm dünyaya duyurmuştur[19]. Türkmenbaşı'dan sonra iş başına geçen isim 2007 yılında cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan Kurbankulu

[15] "Türkiye-Kazakistan Siyasi İlişkileri", *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi Sayfası,* 24.12.2023 tarihinde alınmıştır.
[16] *Kazakistan Bilgi Notu,* Nisan 2023, s.10.
[17] "Orta Asya Ülkeleri İle İlişkiler", *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi Sayfası,* 24.12.2023 tarihinde alınmıştır.
[18] "Kazakistan'ın Latin harflerine Uyarlanan Yeni Alfabesi Tanıtıldı", *AA,* 28.01.2021.
[19] Güneş, *a.g.e.,, s.*174-175.

Berdimuhammedov olmuştur. Onun 2022'de görevi bırakması sonrası cumhurbaşkanlığı koltuğuna oğlu Serdar Berdimuhammedov oturmuştur[20].

a. Türkmenistan-Türkiye İlişkileri

16 Aralık 1991 tarihinde Türkmenistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke Türkiye Cumhuriyeti olmuş, diplomatik ilişkiler 29 Şubat 1992 tarihinde tesis etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, Türkmenistan'ın tanınması, uluslararası ve bölgesel kuruluşlara katılması veya iş birliğinin pekiştirilmesi, üçüncü ülkelerin ve uluslararası kuruluşların destek ve yardımlarının sağlanması gibi konularda girişimlerde bulunmuştur. İki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin temeli, Türkmenistan Devlet Başkanı Sapar Murat Türkmenbaşı'nın Türkiye'ye yapmış olduğu ziyaret sırasında 3 Aralık 1991 tarihinde imzalanan *"Türkiye Cumhuriyeti ile Türkmenistan Cumhuriyeti Arasında Ekonomik ve Ticari İşbirliğine Dair Anlaşma"*ya dayanmaktadır[21]. 2002 tarihi itibariyle Kazakistan'da 200'den fazla Türk şirketi faaliyet göstermektedir. İnşaat, müteahhitlik hizmetleri, sınai tesis, iletişim, elektrik santralleri, otel ve iş merkezleri yapımı ile bankacılık alanlarında sıkı bir iş birliği mevcuttur[22]. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 6-7 Kasım 2014 tarihlerinde Cumhurbaşkanı sıfatıyla Orta Asya bölgesine ilk resmi ziyaretini Türkmenistan'a yapmıştır. Türkmenistan Devlet Başkanı Berdimuhamedov ise 6. Uluslararası Türkmenistan Yatırım Forumuna katılmak ve resmi temaslarda bulunmak için 3-4 Mart 2015; Çanakkale Kara Savaşlarının 100. yıldönümü vesilesiyle düzenlenen etkinliklere iştirak etmek üzere 24 Nisan 2015, son olarak da 7 Ağustos 2015 tarihinde resmi bir görüşme yapmak üzere Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bundan başka son yıllarda iki ülke arasında sık sık bakan düzeyinde ziyaretler yapılmaktadır[23].

4. KIRGIZİSTAN

Kırgız Cumhuriyeti, Gorbaçov yönetimi ile başlatılan demokratikleşme çabalarının en belirgin olarak görüldüğü Türkistan Cumhuriyeti'dir. İş başına gelmesiyle birlikte, siyasi ve ekonomik alanlarda liberalleşme, demokratikleşme ve pazar ekonomisine yönelik bir reform programı başlatan Cumhurbaşkanı Akayev, demokratik kişiliği ile öne çıkmıştır. Kırgız SSC adı 1990 yılının Ekim ayında Kırgız SSC Yüksek Şura Toplantısı'nda Kırgızistan Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir. 15 Aralık 1990 tarihinde Yüksek Şura Cumhuriyetin Egemenlik Bildirgesi'ni kabul etmiş, 31 Ağustos 1991 tarihinde ise, Kırgızistan'ın Bağımsızlık Bildirgesi kabul edilmiştir. Akayev 2005'teki *"Lale Devrimi"* adı verilen bir halk hareketi sonrasında görevi Kurmanbek Bakiyev'e devretmek zorunda kalmıştır[24].

a. Kırgızistan-Türkiye İlişkileri

16 Aralık 1991 tarihinde Kırgızistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke Türkiye olmuştur. Kırgızistan ile Türkiye arasında imzalanan 29 Ocak 1992 tarihli Diplomatik

[20] "Türkmenistan'ın Yeni Cumhurbaşkanı Serdar Berdimuhammedov Oldu", *Sözcü,* 15 Mart 2022.
[21] *Türkmenistan Ülke Raporu,* T.C. Başbakanlık Türk İş Birliği ve Kalkınma İdaresi, s.30.
[22] *Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Siyasi, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel İlişkilerin Bugünü ve Geleceği,* İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı Yay., 2002, s.85.
[23] "Türkiye-Türkmenistan Siyasi İlişkileri", *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi Sayfası,* 24.12.2023 tarihinde alınmıştır.
[24] "Kırgızistan'da Bakiyev'in Zaferi", *BBC Turkish*, 11.07.2005.

İlişkilerin Tesisine İlişkin Protokol gereği, Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği Kırgızistan'da Kırgızistan Büyükelçiliği ise, 31 Ekim 1992 tarihinde Ankara'da faaliyetlerine başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti, Kırgızistan'ın tanınması, uluslararası ve bölgesel kuruluşlara katılması veya iş birliğinin pekiştirilmesi, üçüncü ülkelerin ve uluslararası kuruluşların destek ve yardımlarının sağlanması gibi konularda girişimlerde bulunmuştur. Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Askar Akayev Türkiye'ye ilk resmi ziyaretini 1991 yılı sonbaharında diğer Türkistan Türk Cumhuriyetleri Devlet Başkanları ile birlikte gerçekleştirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti ile Kırgız Cumhuriyeti arasında, bağımsızlıktan sonra başta Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakan düzeyinde olmak üzere çeşitli düzeylerde karşılıklı ziyaretler yapılmış, çeşitli alanlarda ilişkilerin ve iş birliğinin esaslarını düzenleyen pek çok anlaşma ve protokol imzalanmıştır. İki ülke arasındaki karşılıklı ziyaretler devam etmekte, kurulu mekanizmalar işletilmekte ve ilişkiler her alanda gelişmeye devam etmektedir[25]. 2022 verilerine göre, Türkiye'nin Kırgızistan'a olan ihracatında altın mücevher, örme giyim eşyası, örme eşya ve örülmemiş giyim eşyası öne çıkmaktadır Söz konusu sektörler ülkeye olan ihracatın sırasıyla %32, %12, %10 ve %8 'ini oluşturmaktadır. Ülkeden olan ithalatta ise, pamuk, pamuk ipliği %40 altın ve mücevher %24 'ü oluşturmaktadır[26]. Bundan başka Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te ise Türk-Kırgız Manas Üniversitesi açılmıştır[27].

5. ÖZBEKİSTAN

1 Eylül 1991 tarihinde SSCB'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını kazanan Özbekistan'ın ilk Cumhurbaşkanı, Aralık 1991'de Komünist Partisi Birinci Sekreteri olan İslam Abduganiyeviç Karimov olmuştur. Cumhurbaşkanı'nın görev süresi Mart 1995'te halk oylaması ile 2000 yılına kadar uzatılınca Karimov, Ocak 2000'de yapılan seçimlerde beş yıllık süre için tekrar bu göreve seçilmiştir. 12 Nisan 2002 tarihinde yürürlüğe giren yeni kanun ile 2007 Aralık ayında yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle birlikte, Cumhurbaşkanının görev süresi yedi yıl olmuştur[28]. Karimov'un ölümü sonrasında Özbekistan cumhurbaşkanlığı görevini, 4 Aralık 2016 tarihinde cumhurbaşkanı olarak seçilen Şevket Mirziyoyev yürütmektedir[29].

a. Özbekistan-Türkiye İlişkileri

Bağımsızlık sonrası üst düzey temasların ardından 1991 yılında iki ülke arasında Ekonomik ve Ticari İşbirliğine dair bir anlaşma imzalanmıştır. Daha sonra Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması, Eximbank Kredilerine İlişkin Anlaşma, Uluslararası Karayolu ve Havayolu Taşımacılığı Anlaşması, Banka ve Ortak Banka Kurulmasına Dair Mutabakat (Mutabakat çerçevesinde UT-BANK kurulmuştur) ve Çifte

[25] Selda Özdenoğlu (haz.), *Kırgız Cumhuriyeti,* T. C. Başbakanlık Türk İş Birliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Temmuz 2005 s.29, 67.

[26] *Kırgızistan Bilgi Notu,* Nisan 2023, s.10.

[27] "Orta Asya Ülkeleri İle İlişkiler", *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi Sayfası,* 24.12.2023 tarihinde alınmıştır.

[28] Faruk Uysal (Haz.), *Özbekistan Ülke Raporu,* T.C. Başbakanlık Türk İş Birliği ve Kalkınma İdaresi, Aralık 2004, s.17,60.

[29] "Özbekistan'da Seçimleri Mirziyoyev Kazandı", *DW,* 06.12.2016.

Vergilendirilmenin Önlenmesi Anlaşması yapılmıştır. Türk-Özbek Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) Kurulmasına İlişkin Anlaşma da 1995 yılında imzalanmış ve karşılıklı olarak KEK toplantıları gerçekleştirilmiştir. Türk Eximbank, yapılan kredi anlaşmaları çerçevesinde, 125 milyon dolar ihracata yönelik mal kredisi, 250 milyon dolar proje kredisi olmak üzere toplam 375 milyon dolarlık kaynak sağlamış, bunun 339.9 milyon dolarlık kısmı tahsis edilmiş ve 347 milyon dolarlık kısmı kullandırılmıştır. Ayrıca şeker ve hububat kredisi olarak toplam 345 milyon dolarlık kredi açılmış, şeker kredisinden 47.8 milyon dolar, hububat için ise 83.4 milyon dolar kullandırılmış ve bunların geri ödemeleri tamamlanmıştır. Türkiye, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası ile Avrupa Birliği'nin maddi ve teknik desteği ile Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan tarafından Taşkent'te kurulan Taşkent Bölgesel Bankacılık Eğitim Merkezi için 1 milyon ECU ve Türkiye Bankalar Birliği'nce de 500.000 ECU olmak üzere toplam 1.5 milyon ECU (1,6 milyon dolar) yardım sağlamıştır[30]. 2017 yılına kadar Türkiye Özbekistan ile dış ticaretinde net ithalatçı konumda iken 2018 yılından itibaren net ihracatçı olmuştur. 2021 yılında Türkiye'nin ihracatının üçte birinden fazlası makinalar sektöründen gerçekleşirken elektrikli cihazlar, plastikler ve demir çelikten eşya sektörlerinden ihracat ise tüm ihracatın %25'ini oluşturmuştur. Türkiye'nin Özbekistan'dan ithalatının yarısından fazlasını bakır ve bakırdan eşya sektöründen gerçekleştirmiştir[31].

6. TACİKİSTAN

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla 9 Eylül 1991 tarihi itibariyle bağımsızlığına kavuşan Tacikistan'da bağımsızlığının ardından bir iç savaş çıkmıştır. 1992-1993'te en şiddetli seviyesine ulaşan savaş 1997'de tarafların uzlaşmasıyla sona ermiştir. İç savaş sonrası başta etnik Rus kökenliler olmak üzere on binlerce insan yurtdışına göç etmiştir. Bu sebeple Tacikistan, halen bir yeniden yapılanma sürecindedir. İlki 1999 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile 2000 yılındaki Parlamento seçimleri, yabancı gözlemciler tarafından şartları itibariyle pek uygun bulunmasa da seçimler barış ortamı içerisinde yapılmıştır. Hatta iç savaştan bu yana Tacikistan'da herhangi bir silahlı çatışma söz konusu olmamıştır. Ülke zaman içerisinde daha istikrarlı hale gelmektedir. Ülkede Rus askeri varlığı 2005 yazına devam etmiştir. Zira Tacikistan-Afganistan sınırını korumak için rus askeri birlikleri sınırda konuşlandırılmıştır. Diğer yandan, bu tarihlerde 11 Eylül terör saldırılarından sonra ABD öncülüğünde başlatılan küresel terörle mücadele girişimleri çerçevesinde ülkede ABD ve Fransız birlikleri de konuşlanmış durumdadır[32]. İmamali Rahman 1992'den beri Tacikistan Cumhurbaşkanıdır. İmamali Rahman en son Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'den, Orta Asya ülkelerine eski Sovyetler Birliği gibi davranılmamasını istemiştir[33].

a. Türkiye-Tacikistan İlişkileri

[30] Faruk Uysal, *a.g.e., s.*17,60.

[31] *Özbekistan Bilgi Notu,* Kasım 2022, s.10.

[32] *Tacikistan Ülke Bülteni,* DEİK, Temmuz 2006, s.1,8.

[33] "Rahman: (Putin'e) Orta Asya Ülkelerine Yönelik Sovyetler Gibi Politika İzlenmemesini İstiyoruz", *AA,* 15.10.2022.

İlk yıllarda Türkiye'nin Tacikistan ile olan ekonomik ve ticari ilişkileri diğer Orta Asya ülkelerine nazaran oldukça kısıtlı bir seviyede kalmıştır. Bunun en büyük sebebi bu ülkenin yaşamış olduğu iç savaş ve yıllarca içinde bulunduğu yüksek siyasi risktir. Bunun yanı sıra ülkenin coğrafi konumu nedeniyle ulaşımın güç ve masraflı olması, bürokratik engeller ve bankacılık sisteminin yetersizliği ticari ve ekonomik ilişkilerin önündeki diğer engellerdir. 11 Eylül saldırıları sonrası ABD *"küresel terörle mücadele"* adı altında Türkistan bölgesine ve Tacikistan'a ekonomik destek verince Tacikistan, yatırım ve ticaret için daha elverişli koşullar sunmaya başlamıştır. Bununla birlikte Rusya'nın da ekonomik açıdan Tacikistan'a verdiği önem artmaktadır. 8 Nisan 1993'te Ankara'da imzalanan Mutabakat Zaptı'na dayanarak bu ülkeye 50 milyon dolarlık kredi açılması öngörülmüştür. 1998 yılında ise Tacikistan'ın yaşadığı ödeme sorunları nedeniyle 12 yıllık bir erteleme anlaşması yapılmıştır[34]. Zamanla şartların oluşmasıyla iki ülke arasındaki ticaret artış göstermiştir. 2022 yılının Ocak Eylül döneminde Tacikistan'a olan ihracat bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla %42 artarak 266 milyon USD'ye yükselmiştir İthalat ise aynı dönemde %5 daralarak 129 milyon USD'ye gerilemiştir. Ürün bazında ise, 2021 verilerine göre Tacikistan'a olan ihracatta plastikler, elektrikli cihazlar ve makinalar öne çıkmakta olup ülkeye olan ihracatın sırasıyla %10, %9,5 ve %9'unu oluşturmaktadır. İthalat tarafından ise pamuk, pamuk ipliği %50'yi, alüminyumdan eşya ise %47'yi oluşturmaktadır[35].

DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ilişkilerinde bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaları sonrasında ivme kazanan bir süreci görmekteyiz. Her ne kadar bu süreç inişli çıkışlı bir seyir takip etse de son dönemlerde özellikle enerji alanında ortaklılar söz konusu olmaktadır. Gerçi bu ülkelerin SSCB sonrasındaki mevcudiyetlerine ilişkin uzun süre Türkiye'nin belirsiz bir tavrı söz konusudur. Ayrıca Türkiye'nin yönünü Batı'ya dönmüş olması sebebiyle tek yanlı bir siyaset takip ettiğini söyleyebiliriz. Bu sebeple Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle fazla yakın olmaması durumu başta Rusya olmak üzere Batı dünyasının işine gelmiştir. Öte yandan Türk devletlerinin oluşması tüm dünyadaki Türk birlikteliğini en azından fikri anlamda sağlayacak bir fırsat niteliğinde olmuştur. Ancak bu cumhuriyetlerin ortaya çıkışı sırasında, söz konusu tarihi görevi idrak edemeyecek kadroların iş başında bulunuyor olmalarından dolayı Türkiye ile irtibat noktasında eksilikler yaşanmıştır. Bugün bu aksaklıklar sadece siyasi ve ekonomik alanda değil kültürel alanda da telafi edilmeye çalışılmaktadır. Bugün Türkiye tüm dünyada kendi çıkarlarını gözetmekte ve bu bağlamda da soydaşlarından istifade etmekte, önce kültürel bir ortak nokta oluşmasına öncülük etmektedir. Bunu Türk Devletleri Teşkilatı gibi büyük bir siyasi yapılanma takip etmiştir. Bu bağlamda basın yayın ve kitle iletişim araçları da etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Bu siyaset Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti ile örtüşen çok güzel gelişmelerdir.

KAYNAKÇA

- "Kazakistan'ın Latin harflerine Uyarlanan Yeni Alfabesi Tanıtıldı", *AA*, 28.01.2021.

[34] *Tacikistan Ülke Bülteni,* DEİK, Temmuz 2006, s.1,8.

[35] *Tacikistan Bilgi Notu,* Kasım 2022, s.10.

- "Kazakistan'da Cumhurbaşkanlığı Seçimini Tokayev Yeniden Kazandı", *TRT,* 21.11.2022.
- "Kırgızistan'da Bakiyev'in Zaferi", *BBC Turkish*, 11.07.2005.
- "Orta Asya Ülkeleri İle İlişkiler", *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi Sayfası,* 24.12.2023 tarihinde alınmıştır.
- "Özbekistan'da Seçimleri Mirziyoyev Kazandı", *DW*, 06.12.2016.
- "Rahman: (Putin'e) Orta Asya Ülkelerine Yönelik Sovyetler Gibi Politika İzlenmemesini İstiyoruz", *AA,*15.10.2022.
- "Son Dakika: Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev İstifa Etti", *NTV,* 19.03.2019.
- "Türkiye-Kazakistan Siyasi İlişkileri", *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi Sayfası,* 24.12.2023 tarihinde alınmıştır.
- "Türkiye-Türkmenistan Siyasi İlişkileri", *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi Sayfası,* 24.12.2023 tarihinde alınmıştır.
- "Türkmenistan'ın Yeni Cumhurbaşkanı Serdar Berdimuhammedov Oldu", *Sözcü,* 15 Mart 2022.
- *Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Raporu,* T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, s.7.
- *Azerbaycan Ülke Bülteni,* DEİK, Kasım 2007, s.2-4.
- *Azerbaycan Ülke Notu,* DEİK, Ekim 2022, s.10.
- Faruk Uysal (Haz.), *Özbekistan Ülke Raporu,* T.C. Başbakanlık Türk İş Birliği ve Kalkınma İdaresi, Aralık 2004, s.17,60.
- Glenn E. Curtis, *Armenia, Azerbaijan,and Georgia Country Studies,* Area Handbook Series, Federal Research Division Library of Congress, 1994, s.20-23.
- Gömeç, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi* s.3-4.
- İhsan Güneş, *Türk Cumhuriyetleri,* http://www.aof.anadolu.edu.tr/kitap/IOLTP/2292/unite08.pdf, sayfasından 04.05.2008 tarihinde alınmıştır, s.166.
- *Kazakistan Bilgi Notu,* Nisan 2023, s.10.
- *Kazakistan Ülke Bülteni,* Şubat 2007, s.2-3.
- Mürteza Hasanoğlu, Elnur Cemilli, *Güney Kafkasya'da ABD Politikası,* İstanbul, IQ Kültür Sanat Yay., 2006, s.36-38.
- *Özbekistan Bilgi Notu,* Kasım 2022, s.10.
- Saadettin Gömeç, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi,* Ankara, Akçağ Yay., 2006, s.48-70.
- Selda Özdenoğlu (haz.), *Kırgız Cumhuriyeti,* T. C. Başbakanlık Türk İş Birliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Temmuz 2005 s.29, 67.
- *Tacikistan Bilgi Notu,* Kasım 2022, s.10.
- *Tacikistan Ülke Bülteni,* DEİK, Temmuz 2006, s.1,8.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *"Azerbaycan'ın Siyasi Görünümü",* https://www.mfa.gov.tr/azerbaycan-siyasi-gorunumu.tr.mfa adresinden 20.12.2023 tarihinde alınmıştır.
- *Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Siyasi, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel İlişkilerin Bugünü ve Geleceği,* İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı Yay., 2002, s.85.
- *Türkmenistan Ülke Raporu,* T.C. Başbakanlık Türk İş Birliği ve Kalkınma İdaresi, s.30.

İPTAL KÜLTÜRÜ BAĞLAMINDA ETKİLEYİCİ DİZİSİNİN ANALİZİ

Malike ORMANCI[1], Prof. Dr. Burcu ÖKSÜZ [2]

[1] İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, malikeormanci@gmail.com - ORCID ID: 0009-0002-8193-6179
[2] İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, burcu.oksuz@ikcu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-4195-9261

ÖZET

ABD'de ortaya çıkan ve gün geçtikçe yaygın şekilde kullanılan bir kavram olan iptal kültürü (cancel culture), son yıllarda sosyal medyada daha fazla ön plana çıkmış ve büyük tartışmalara neden olmuştur. İptal kültüründe iptal edilen kişiler, kurumlar veya markalar itibarsızlaştırılır ve yalnız bırakılır. Tarihsel süreç içinde, eski zamanlara kadar uzanan bir olgu olarak iptal kültürü, günümüzde "modern zaman cadı avı" şeklinde de yorumlanmaktadır. Çalışmanın amacı, iptal kültürü olgusunu bir internet dizisi üzerinden ortaya koyabilmektir. Bu bağlamda sosyal medyada gerçekleşen iptal kültürüne dair somut bir örnek oluşturduğu düşünülen Etkileyici adlı internet dizisine yönelik bir çözümleme yapılmıştır. GAİN dijital platformunda yayınlanan dizinin iptal kültürüyle ilişkili sahne ve diyalogları analiz edilerek yorumlanmıştır. Analiz sonucunda, dizide iptal kültürüne neden olan olay, iptal kültürünün gerçekleştiği mekân/platform ve iptale maruz kalan kişiye yönelik söylemlerin neler olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İptal kültürü, analiz, Etkileyici internet dizisi.

1.GİRİŞ

Son zamanlarda oldukça yaygın bir olgu olarak iptal kültürü; kişilerin, kurumların ve hatta markaların daha ziyade sosyal medya üzerinden kamusal alanın dışına itilmesi, boykot edilmesi ve toplu linç girişimine uğraması gibi anlamlar taşımaktadır. İptal kültüründe linç etme biçimine benzer şekilde karşı tarafa saldırma, küçük düşürme, yıpratma ya da karalama gibi süreçlerin yanında "iptal edilmek" istenen kişinin gelecekte kendini savunamayacağı bir biçimde, kalıcı olarak toplumdan dışlanması motivasyonu yer almaktadır (Beyhan, 2021, s. 35-36). Rabouin (2021), iptal kültürü olgusunun ABD'de 2017 yılında #MeToo hareketiyle ortaya çıktığını ve sonrasında sosyal medyada dolaşıma girdiğini vurgulamaktadır. Ayrıca kavramın bir Twitter ağı olan Black Twitter'da oldukça yaygın olduğunu dile getirmektedir. Sosyal medyada görünür bir pratik olarak iptal kültürü (Bromwich, 2020), bir kişinin saldırgan/kötü davranışları veya ifadeleri nedeniyle kamuoyu tarafından dışlanması fikri etrafında şekillenmektedir (Romano, 2020). Ünlüler, sosyal medya fenomenleri ve önde gelen şirketler iptal kültürüne daha fazla maruz kalmaktadır (Palomares vd., 2022, s. 123).

Sosyal medya aracılığıyla herkes fikirlerini özgürce dile getirebilmekte, tek bir tıkla görüşlerini paylaşabilmekte, içeriklere yorum yapabilmekte ve çeşitli tartışmalara katılarak bir araya gelebilmektedir. Sosyal medya, bireyleri mobilize eden bu yapısıyla yeni kamusal alanlar ve etkin iletişim sahaları olarak dikkat çekmektedir. Sosyal medya, bilgi alışverişi ve iletişim kurmanın yanı sıra, adaletsizliklere dikkat çekerek, aktivizmi ve sosyal değişimi de teşvik etme potansiyeline sahiptir (Miller, 2017). Bilhassa Twitter'ın (yeni adıyla X), popüler trendlere hızlı şekilde erişim sunduğu, hashtag kullanımı ve herkese açık tweet'lerle daha açık bir iletişim platformu sağladığı söylenebilir. Bu doğrultuda sosyal medyadaki toplumsal hareketler için Twitter uygun bir platform olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada bir internet dizisi olan Etkileyici adlı dizi, bir analize tabi tutulmuştur. Dizide sosyal medyada gerçekleşen iptal kültürü olgusu, ilişkili sahne ve diyaloglar çerçevesinde incelenerek yorumlanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. İptal Kültürü Kavramı

İptal kültürü kavramı, anlamı ve etkileri hakkında farklı bakış açıları olan tartışmalı bir konudur. İptal kültürü, rahatsız edici ya da yanlış bir şey söylediği veya yaptığı kabul edilen kamu figürlerinin (ünlülerin), markaların veya bireylerin "iptal edilmesi" anlamına gelmektedir (Shank, 2020). Norris (2023) çalışmasında, iptal kültürünü aktivistlerin, saldırgan sözleri ve eylemleri nedeniyle suçladıkları kişiyi, kurumu ya da markayı dışlamak amacıyla sosyal baskıları kullanarak uyguladıkları kolektif bir strateji olarak tanımlamaktadır. Palomares ve diğerleri (2022, s. 122) iptal kültürünü, kişilerin sosyal medyada dışlanarak, mesleklerini ve kişisel yaşamlarını etkileyen yaptırımlarla karşılaşmaları olarak ifade etmiştir. Mueller (2021) iptal kültürünü, sosyal medyada kabul edilemez veya sorunlu davrandığı düşünülen kişilere verilen desteğin geri çekilmesi olarak nitelendirmiştir.

İptal kültürünün ne olduğu ve ne anlama geldiğiyle ilgili bir dizi tartışma mevcuttur. Bunlar arasında, insanları sorumlu tutmanın bir yöntemi olduğu, başkalarını cezalandırmak için kullanılan bir taktik olduğu ya da her ikisinin de bir karışımı olduğu üzerine farklı görüşler bulunmaktadır (Vogels vd., 2021). Bu görüşler, iptal kültürünü eleştirenler ile iptal kültürünü kamusal adalet sağlama aracı olarak görenler üzerinden şekillenmektedir. Eleştirel yaklaşanlar ifade özgürlüğünün tehlikede olduğundan şikâyet etmekte ve dolaylı olarak sansüre neden olduğunu düşünmektedir. İkinci görüşe sahip olanlar ise, iptal kültürünü olumsuz bir olgu olarak algılamamakta ve iptal kültürünü sosyal adaleti sağlamanın bir aracı olarak görmektedirler. Lee-Ng (2021) iptal kültürünün, aşırı sosyal adalet savunucularının eylemlerini meşrulaştıran işlevi olduğunu belirtmektedir. Kessler (2021, s. 81) sosyal adaletle bağlantılı ihlalleri tespit etmede iptal kültürünün bir çıkış yolu haline geldiğine inanmaktadır. Chiou (2020) iptal kültürünü, kimsenin kazanan olmadığı, iki ucu keskin bir kılıç olarak nitelendirmektedir. Clark (2020) iptal kültürünün uzmanlar, akademisyenler, politikacılar ve ünlüler tarafından yanlış anlaşıldığını; sansüre neden olduğu/olacağı ile ilişkilendirilerek bir tür

ahlaki paniğe neden olunduğunu vurgulamaktadır. Aynı zamanda iptal kültürünün bir tür adalet arayışının son çaresi olarak değerlendirilmesi gerektiğini iddia etmektedir. Clark (2020, s. 89) her eleştirinin kibarca ve kısık bir şekilde yapılamayacağını, bazen yüksek ses çıkarmanın gerekli olduğunun altını çizmektedir. Fakat gelinen noktada, insanların kötü bir şey yapıp yapmadığına bakılmaksızın sadece zıt görüşleri nedeniyle bile iptal kültürüne maruz kaldığı ve cezalandırıldığı görülmektedir (Weitzner, 2020; Delgado, 2023).

Velasco (2020) iptal kültürünü dijital katılımcı kültürün bir parçası olarak görmektedir. Benzer düşüncelere sahip olan insanlar sosyal medyada etkileşim halindedir ve kendilerine yakın hissettikleri kişileri takip etme eğilimi gösterirler. Sonuçta bu kişiler düşünce ve inançlarını birbirleriyle paylaştıklarında ortaya kolektif bir bilinç çıkmaktadır. Pew Araştırma Merkezi'nin ABD kamuoyunun iptal kültürü kavramına nasıl baktığını daha iyi anlamak için yaptığı bir araştırmanın sonucuna göre; iptal kültürüne aşina olan kişilerin neredeyse yarısı, iptal kültürü kavramını "başkalarını sorumlu tutmak için yapılan eylemler" olarak tanımlamıştır. Araştırmaya katılanların %14'ü iptal kültürünü ifade özgürlüğünün kısıtlanması olarak görmektedir. Çok az bir kısmı da bu eylemlerin yersiz, etkisiz ve zalimce olabileceği üzerinde durmuştur (Vogels vd., 2021). Nispeten yeni sayılabilecek bir kavram olan iptal kültürü, hakkındaki farklı bakış açılarıyla birlikle özellikle Türkçe literatürde kendine yer bulabilmiş bir kavram değildir.

2.2. Sosyal Medyada İptal Kültürü

Yeni nesil internet yapısının bir diğer adı olarak nitelendirilen Web 2.0, sosyal medyanın bugünkü etkileşimli ve katılımcı doğasını vurgulamaktadır (Kara, 2013, s. 29). Web 2.0, kullanıcıların sosyal bağlantılar oluşturmasına ve sürdürmesine; kullanıcıların bilgi alıcıları olmanın ötesinde birbirleriyle etkileşimde bulunma, içerik üretme ve paylaşmasına olanak tanımıştır (Dooley vd., 2012). Sosyal medya, kullanıcıların kolaylıkla katılabileceği, içerik oluşturup paylaşabileceği çevrimiçi bir medya türü olarak ifade edilebilir (Mayfield, 2008, s. 5).

Sosyal medya, bloglar, podcastler, wikiler, sosyal ağ siteleri, içerik paylaşım siteleri gibi çift yönlü iletişimi mümkün kılan, web sitelerinin ve kullanıcının aktif içerik ürettiği sitelerdir (Yaleze, 2014, s. 96). Sosyal medya sitelerinden META (eski adıyla Facebook), Twitter, Instagram, Youtube ve Tiktok ve daha pek çoğu, sayısız insanı bir araya getirerek fikir ve görüş paylaşmalarına imkân tanıyan platformlar olmuştur. Ancak bu platformlarda çevrimiçi taciz, trol hareketler, siber zorbalık ve nefret söylemi gibi olumsuz sonuçlar da ortaya çıkabilmektedir (Mathew vd., 2019, s. 173). Hakkında pek çok tartışma bulunan ve sosyal medyayla birlikte gittikçe örnekleri artan iptal kültürü olgusu da, zaman zaman sosyal medyanın sorunlu yanları arasında gösterilmektedir.

Bireylerin duygularını, görüşlerini ve her türlü tepkilerini açığa çıkardığı çevrimiçi ortamlar olarak sosyal medya, aynı zamanda iptal kültürünün sürdürülmesinde öne çıkmaktadır. Sosyal medya, güncellenebilirlik, çoklu kullanım ve sanal paylaşımlara imkân tanıma gibi

özellikleriyle günümüzün en fazla tercih edilen sosyalleşme ve ifade alanı olmuştur (Yegen, 2013, s.120). Dolayısıyla sosyal medya, geniş çapta kitleleri bir araya getirmekte ve anında tepki verebilmelerini sağlamaktadır. Bu durum, güçlü figürlerden sorumluluk talep etmeyi olanaklı kılmıştır (Clark, 2020).

İptal kültürü, ofansif ifade veya eylemlerde bulunanların, genellikle sosyal medya üzerinden, güç aldıkları konumdan uzaklaştırılması veya boykot edilmesi talebini içeren bir eğilim olarak görülebilir (Yüce, 2020). İptal kültürü sosyal medya aracılığıyla daha fazla yaygınlaşmaktadır. Şöyle ki sosyal medyanın doğası gereği iptal eylemi hızlı ve geniş bir şekilde kitlelere ulaşarak gerçekleşmektedir (Dholakia, 2020). Özellikle Twitter toplumsal ve aktivist hareketlerde ön plana çıkan bir mecra haline gelmiştir. Çoğunlukla sosyal medyada gerçekleştirilen iptal kültüründe 'cancellamak' yani 'iptal etme' durumu bir kişinin kariyerinin bitmesine neden olacak şekilde sonuçlanabilmektedir. Örneğin, Harvey Weinstein'ın iptal edilmesi sonucunda insanlar filmlerini boykot ederek izlemeyi bırakmışlardır (Wahyudipuda vd., 2021, s. 40).

İptal etme durumu çoğunlukla kamuya mal olmuş kişilerin ya da ünlülerin aşağılayıcı, saldırgan veya tartışmalı ifadelerine karşı gerçekleşmektedir. Bu doğrultuda iptal etme eylemi, desteklerin ve beğenilerin çekilmesi anlamı da taşımakta; ünlü kişilerin müzik, film veya kitap gibi eserleri boykot edilmektedir. İptal kültüründe ünlülerin imajları zedelenir, hatta kariyerleri yok etmeye çalışılır (Wahyudipuda vd., 2021, s. 41). Kadınlar genellikle benzer durumda olan erkeklere göre daha fazla eleştiriye ve dışlanmaya maruz kalabilmektedir. Amanda Bynes ve Lindsay Lohan gibi ünlü kadınlar uyuşturucu bağımlılığı ve akıl sağlığı mücadeleleri nedeniyle iptal edilen başlıca örneklerdir. Bu iki ünlü kadın, bu tutumlar nedeniyle kariyerlerine devam etmekte güçlük yaşamışlardır. Ancak benzer sorunlarla mücadele eden Ben Affleck'e karşı farklı bir tavır sergilenmiş ve neticede kariyeri aynı derecede etkilenmemiştir (Zhu, 2021). Dolayısıyla iptal kültürü, kadınları toplumun beklentilerine uygun şekilde davranmaya zorunlu bırakan bir araç olabilmektedir. Bu durum, sosyal aktivizm adı altına gizlenmiş bir zorbalık olarak işlev görebilmektedir (Romanoff, 2021).

3.YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, iptal kültürünün görsel-işitsel bir materyal olan dizilerde nasıl yansıtıldığını ortaya koymaktır. Bu amaçla iptal kültürü olgusu ''Etkileyici'' adlı internet dizisi üzerinden incelenmiştir. İptal kültürü hakkında yapılan çalışmaların sayısı sınırlıdır. Literatürde iptal kültürü olgusunun bir dizi örneğinden ele alındığı bir çalışmaya rastlanmamakla birlikte, analiz edilen bu dizi hakkında da bir çalışma bulunmamaktadır.

Bu çalışmada, GAİN dijital platformunda yayınlanan Etkileyici adlı internet dizisi iptal kültürü bağlamında doküman analiziyle incelenmiştir. Doküman analizi, basılı ve elektronik materyallerin sistematik olarak incelenmesi veya değerlendirilmesi için kullanılan bir yöntemdir. Bir çalışmanın parçası olarak kullanılabilecek doküman çeşitliliği oldukça geniştir. Bunlar arasında kitaplar, broşürler, mektuplar, gazeteler, televizyon ve radyo programları, filmler ve video kayıtları gibi materyaller yer almaktadır (Bowen, 2009, s. 27). Yıldırım ve

Şimşek'e göre (2021, s. 189) nitel araştırmalarda doğrudan gözlem ve görüşmenin yapılamadığı durumlarda veya araştırmanın geçerlik düzeyini arttırmak amacıyla, görüşme ve gözlem dışında, çalışmanın problemine uygun yazılı ve görsel materyaller de araştırma malzemesi olarak kullanılabilir. Doküman analizi tek başına kullanılabildiği gibi diğer yöntemlerin kullanıldığı durumlarda da katkı sağlayabilmektedir.

Etkileyici internet dizisi amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme yöntemi, nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu örnekleme yönteminde araştırmacı, evrendeki çeşitlilik içerisinden araştırma konusuna uygun olan ve bu çeşitliliği en iyi temsil edeceğini düşündüğü bir örneklem seçer (Baltacı, 2018). Çalışmanın konusuna uygun temsiller içerdiği düşünülen Etkileyici adlı internet dizisi izlenmiş, araştırmanın amacına uygun olan sahneler çalışmaya dahil edilmiştir.

Çizelge 1. Dizinin Künyesi

Filmin Orijinal Adı: Etkileyici
Filmin İngilizce Adı: Impressive
Yönetmen: Hande Türkel
Tür: Dram, Romantik, Suç
Senaryo: Murat Kepez, Zeynep Koçak
Yapımcı: Murat Cemcir
Oyuncular: Aslıhan Malbora, Bertan Asllani, İlker Kızmaz, Mehmetcan Mincinozlu, Mehmet Aykaç, Ali Barkın, Nazlı Tosunoğlu, Alptekin Serdengeçti, Serap Matyaş, Melis Özçimen
Sezon/Bölüm Sayısı: 2-20
Dili: Türkçe
Yayın Tarihi: 28 Kasım 2021 – 7 Ocak 2023
Platform: GAİN

Kaynak: (https://tr.wikipedia.org/wiki/Etkileyici, 2023)

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Etkileyici Dizisinin Özeti

Etkileyici adlı dizi, oldukça fazla takipçi kitlesine sahip sosyal medya fenomeni Leyla Demir'in popüler bir futbolcu olan Emre Kunda ile bir fotoğrafının yayılması üzerine gelişen olayları konu alır. Genç bir influencer kadın olan Leyla, ünlü futbolcu ile yılın en iyilerinin seçildiği bir ödül töreninde karşılaşır. Bu karşılaşma sonrasında Emre Kunda, Leyla'ya sosyal medya üzerinden mesaj atar ve ikili arasındaki yakınlaşma başlar. Kunda'nın daveti üzerine basının da onları bulamayacağını düşündükleri bir gece kulübünde eğlenmeye çıkarlar. Oldukça fazla alkol alan ikili gecenin sonunda öpüşürler. Ancak basına yakalanmayacaklarını düşündükleri bu mekânda birisi onların samimi görüntülerini çekmiş ve medyayla paylaşmıştır. Yaşanan olay sonrasında ünlü futbolcu, kendi kariyerini riske atmamak için Leyla'nın onun üzerinden prim yaptığını beyan eder. Kunda'nın suçlamaları üzerine Leyla, toplum ve basın tarafından iptal

kültürüne maruz kalır. Özellikle daha küçük yaş grubundan hayran kitlesine sahip olan Leyla, sosyal medya üzerinden kötü örnek oluşturduğu gerekçesiyle hedef haline getirilir. Sosyal medyada Leyla'ya yönelik nefret söylemi, ayrımcılık, siber zorbalık ve karalama kampanyası gerçekleşir. Tüm bunlar üzerine yaptığı bir eylem üzerinden, sosyal medyada haksız yere saldırıya uğradığını düşünen Leyla, hak mücadelesine girişir.

Etkileyici Dizisinin Analizi

Sosyal medya, iptal kültürünün gerçekleşmesinde ve yayılmasında işlev görebilmekte; bu ortamda kişiler hakkında olumsuz paylaşım ve yorumlar yapılabilmektedir. Nitekim incelenen dizinin başkahramanı kadın, sosyal medya aracılığıyla iptal kültürünün öznesi olmaktadır. Bu bağlamda kadın karakterin yer aldığı sahneler iptal kültürü literatürü referans alınarak analiz edilmiştir.

Sahne 1.

Dizi, yılın en'lerinin dağıtıldığı bir ödül gecesiyle başlamaktadır. Yılın en iyi futbolcu ödülünü alan Emre Kunda ve yılın en iyi sosyal medya fenomeni ödülünü alan Leyla Demir'in ilk karşılaşmaları burada olur. Sahnede futbolcu ve influencer'ın sahip olduğu hayran kitlesinin yoğunluğuna vurgu yapılmaktadır. Ödül törenin ardından Emre Kunda tanışmak için Leyla Demir'e sosyal medya üzerinden bir mesaj atar ve ikili görüşmeye karar verir.

Görsel 1. Emre Kunda'nın ödül aldığı an

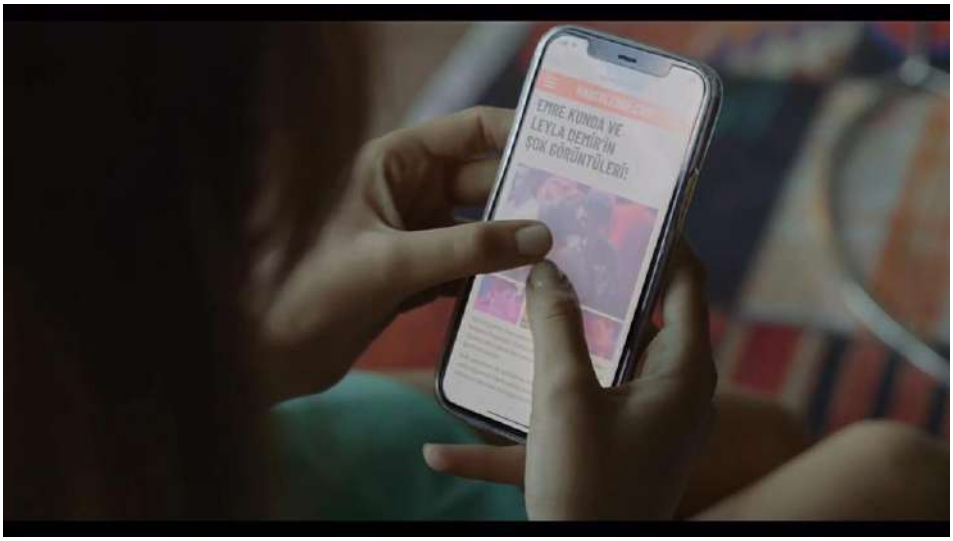
Görsel 2. Leyla Demir'in ödül aldığı an

Sahne 2.

Görüşme kararı alan ikili plan yapar ve futbolcu, Leyla'yı evinden almaya gider. Futbolcu Emre ve influencer Leyla, basının onları bulamayacağını düşündükleri bir gece kulübünde eğlenmeye karar verirler. Gece kulübünde alkol alan, dans eden Emre ve Leyla, gecenin sonunda birbirleriyle yakınlaşır ve öpüşürler. Ancak gittikleri mekânda biri fotoğraflarını çekmiş ve medyaya sızdırmıştır. Medya görüntüleri "Emre Kunda ve Leyla Demir'in şok görüntüleri" başlığı altında servis etmiştir.

Görsel 3. Medyanın haberleştirmesi

Görsel 4. Leyla Demir'in haberi görme anı

Sahne 3.

Basında yer alan haberleri gören Leyla, Emre'nin kendi imajını zedelememek için Leyla'yı suçlayan açıklamalarını öğrenince sinirden deliye dönmüştür. Transfer aşamasında olan Emre, kendi itibarını korumak amacıyla sosyal medyada Leyla'yı hedef haline getirmiş ve kandırıldığını açıklamıştır. İkili arasında geçen telefon görüşmesinde Emre, Leyla'ya menajerinin yönlendirmesi ile bu açıklamaları yaptığını söylemiş ancak basına Leyla'nın onun üzerinden prim yaptığı iddiasını ortaya atmıştır.

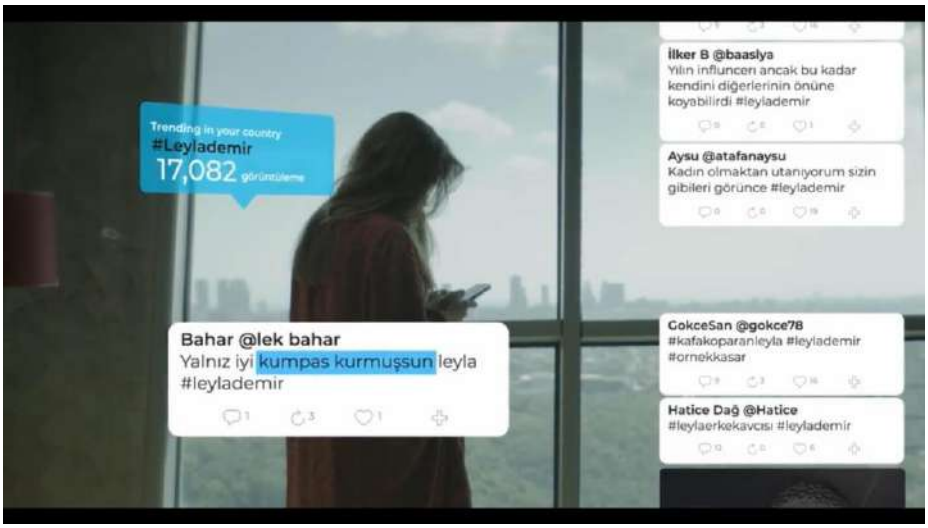
Görsel 5. Emre Kunda'nın telefonla konuşma anı

Görsel 6. Leyla Demir'in telefonla konuşma anı

Sahne 4.

Öpüşme görüntülerinin medyada yayılması ve Emre'nin yaptığı suçlamaların ardından influencer Leyla, sosyal medyada iptal edilmeye başlamıştır. Twitter üzerinden gerçekleştirilen suçlamalar yalnızca kadına yöneliktir. Erkek karakter toplum gözünde kandırılan bir kurban rolündedir. Dizinin ana karakteri kadının toplum tarafından aldığı tepkiler, sosyal medyada yer alan söylemler şu şekildedir: "Eskinin mankenleri, yeninin fenomenleri tek dertleri paralı adam", "Örnek olmak o kadar kolay olsaydı", "Leyla fotoğrafçın kim bana da yollasana ben de kendime futbolcu düşüreyim", "Leyla iyi bir av seçmişsin kızım helal olsun", "Kadın olmaktan utanıyorum sizin gibileri görünce", "Kafa koparan Leyla", "Erkek avcısı Leyla", "Allah çirkin şansı versin".

Görsel 7. Sosyal medyada Leyla Demir'e yönelik söylemler 1

İptale neden olan eylem iki kişi tarafından gerçekleştirilmiş olsa da, bu davranış sonucunda ünlü futbolcu Emre desteklenmiş, sosyal medya fenomeni Leyla suçlanmıştır. Sosyal medya kullanıcıları, yalnızca Leyla'yı iptal etmiştir.

Görsel 8. Sosyal medyada Leyla Demir'e yönelik söylemler 2

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışma kapsamında incelenen Etkileyici adlı internet dizisinde iptal kültürü olgusu gerçek hayattakine benzer şekilde işlenmiştir. Dizide yaptığı bir eylem sonucunda iptale maruz kalan kadın karakter toplum tarafından dışlanmış, profesyonel ve sosyal yaşamı olumsuz olarak etkilenmiştir. Ünlü bir influencer olan kadın karakter, iptal kültürü sonucunda sosyal medyadaki takipçi desteğini kaybetmiş, markalar onunla çalışmaktan vazgeçmiş ve iş çevresi tarafından yalnız bırakılmıştır. Bu doğrultuda kadın karakter, beklenen şekilde hareket etmediği ve toplumsal normlara uymadığı gerekçe gösterilerek hem basın hem de toplum tarafından iptal edilmiştir. Ancak kadın karakterle aynı eylemi gerçekleştiren erkek karakter, iptale uğramamış veya cezalandırılmamıştır. Hatta sosyal medya kullanıcıları bu eylemi neticesinde erkek karakteri desteklemiştir.

Bu çalışmada Etkileyici adlı internet dizisi iptal kültürü bağlamında incelenmiş ve iptal kültürüne hangi olayın neden olduğu, iptal kültürünün hangi mekân/platformda gerçekleştiği ve iptal kültürüne maruz kalan karaktere yönelik söylemler ve neler yaşadığı aktarılmıştır. İptal kültürü üzerine yapılan tartışmalara paralel olarak bu olgunun yarattığı/yaratacağı tehlikeler bir dizi üzerinden ortaya koyulmuştur. Çalışmanın gelecekte gerçekleştirilecek iptal kültürü ile ilgili çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Baltacı, A. Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1), 231-274, 2018.

Beyhan, T. İnternetin İfade Özgürlüğünün Geleceğine Etkileri: Türkiye İncelemesi. Salgın Sonrası Dönemde İnsan Hakları Gündemi, 20, 35, 2021.

Bowen, G. A. Document Analysis As A Qualitative Research Method. Qualitative Research Journal, 9(2), 27-40, 2009.

Bromwich, J.E. Why 'Cancel Culture' Is A Distraction, https://www.nytimes.com/2020/08/14/podcasts/daily-newsletter-cancel-culture-beirut-protest.html, August 14, 2020. (Erişim tarihi: 10.09.2023)

Chiou, R. We Need Deeper Understanding About the Neurocognitive Mechanisms of Moral Righteousness in An Era of Online Vigilantism and Cancel Culture. AJOB Neuroscience, 11(4), 297-299, 2020.

Clark M. DRAG THEM: A Brief Etymology of So-Called "Cancel Culture," Communication and the Public, 5(3–4), 88–92, 2020.

Delgado, J. The Dangerous Rise of the Cancel Culture, https://psychology-spot.com/cancel-culture-what-is/#google_vignette, (Erişim tarihi: 10.09.2023)

Dholakia, U. What Is Cancel Culture? https://www.psychologytoday.com/us/blog/the-science-behind-behavior/202007/what-is-cancel-culture#:~:text=Source%3A%20Social%20canceling%2F%20Graphic%20by,to%20punish%20and%20harm%20them, July 30, 2020. (Erişim tarihi: 10.09.2023)

Dooley, J.A., Jones, S.C., Iverson, D.C. (2012). Web 2.0 adoption and user characteristics. Fac. Soc. Sci. Pap. https://ro.uow.edu.au/sspapers/28/ (Erişim tarihi: 20.11.2023)

Kara, T., *Sosyal Medya Endüstrisi*, Beta Yayıncılık İstanbul, 11, 2013.

Kessler, S. (2021). Social justice 101: Intro to cancel culture. National Association of Scholars 24(2). https://www.nas.org/academic-questions/34/2/social-justice-101-intro-to-cancel-culture/pdf (Erişim tarihi:10.09.2023)

Lee-Ng, K. 'Cancel Culture' and the Deterioration of Individual Thought. https://www.johnlockeinstitute.com/post/drag-me-cancel-culture-and-the-deterioration-of-individual-thought, March 17, 2021. (Erişim tarihi: 10.09.2023)

Mathew, B., Dutt, R., Goyal, P., & Mukherjee, A. Spread of Hate Speech in Online Social Media. In: Proceedings of the 10th ACM Conference on Web Science. 173-182, 2019.

Mayfield, A. What is Social Media. https://crmxchange.com/uploadedFiles/White_Papers/PDF/What_is_Social_Media_iCrossing_ebook.pdf, August 8, 2008. (Erişim tarihi: 20.10.2023)

Miller, V. Phatic Culture and the Status Quo: Reconsidering the Purpose of Social Media Activism. Convergence, 23(3), 251-269, 2017.

Mueller, T. S. Blame, Then Shame? Psychological Predictors in Cancel Culture Behavior. The Social Science Journal, 1-14, 2021.

Norris, P. Cancel Culture: Myth or Reality?. Political Studies, 71(1), 145-174, 2023.

Palomares, M. A., Dumlao, R., Cabacungan, L. J., Acera, A., Ancheta, W. M., Gelacio, R., ... & Balmaceda, D. Cancel Culture: A Case Study on the Experiences of Called-out Person in Social Media. International Journal of Arts, Sciences and Education, 3(1), 121-142, 2022.

Rabouin, T. "Cancel Culture", A Rhetorical Construction. https://www.growthinktank.org/en/cancel-culture-a-rhetorical-construction/, August 8, 2021. (Erişim tarihi: 12.09.2023)

Romano, A. Why We Can't Stop Fighting About Cancel Culture. https://www.vox.com/culture/2019/12/30/20879720/what-is-cancel-culture-explained-history-debate, August 25, 2020. (Erişim tarihi: 10.09.2023)

Romanoff, M. How Cancel Culture Disproportionately Affects Women. https://tower.mastersny.org/6680/opinion/how-cancel-culture-disproportionately-affects-women/, January 3, 2021. (Erişim tarihi: 20.11.2023)

Shank, L. Opinion: Social Media is Overrun By Cancel Culture. https://www.liberty.edu/champion/2020/09/opinion-social-media-is-overrun-by-cancel-culture/, September 14, 2020. (Erişim tarihi: 20.11.2023)

Velasco, C. You Are Cancelled: Virtual Collective Consciousness and the Emergence of Cancel Culture as Ideological Purging. Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities, 12(5), 1-7, 2020.

Vogels, E. A., Anderson, M., Porteus, M., Baronavski, C., Atske, S., McClain, C., Auxier, B., Perrin, A., & Ramshankar, M. Americans and 'Cancel Culture': Where Some See Calls for Accountability, Others See Censorship, Punishment. https://www.pewresearch.org/internet/2021/05/19/americans-and-cancel-culture-where-some-see-calls-for-accountability-others-see-censorship-punishment/, May 19, 2021. (Erişim tarihi: 20.11.2023)

Wahyudiputra, A., Amrullah, A. T., & Adrian, D. The Weinstein Effects: Forecasting the Genesis of Cancel Culture in Hollywood Industry. Journal of Language Literary and Cultural Studies, *4*(1), 39-47, 2021.

Weitzner, M. Cancel Culture Is Destroying Civil Discourse. https://www.the-rampage.org/5282/opinions/cancel-culture-is-destroying-civil-discourse/, December 11, 2020. (Erişim tarihi: 10.09.2023)

Yaleze, H. D. *Kriz Yönetiminde Sosyal Medya'nın Kullanımı Üzerine Bir Analiz: Taksim Gezi Parkı Olayları Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.

Yegen, C. Demokratik ve Yeni Bir Kamusal Alan Olarak Sosyal Medya. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1 (2), 119-135, 2013.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık Ankara, 2021.

Yüce, M. Bazı Feminist Patırtılar: İptal Kültürü, Politik Doğrucular ve Duyar Kasanlar. https://catlakzemin.com/bazi-feminist-patirtilar-iptal-kulturu-politik-dogrucular-ve-duyar-kasanlar/, 11 Eylül, 2020. (Erişim tarihi: 20.11.2023)

Zhu, L. The Effects of Cancel Culture on Women. https://www.thewomens.network/blog/the-effects-of-cancel-culture-on-women, October12, 2021. (Erişim tarihi: 10.09.2023)

İnternet Kaynakları

https://tr.wikipedia.org/wiki/Etkileyici, (Erişim tarihi: 05.09.2023).

https://www.gain.tv/etkileyici, (Erişim tarihi: 05.09.2023).

HALKLA İLİŞKİLERDE YAPAY ZEKA UYGULAMALARININ KULLANIMI

Prof. Dr. Burcu ÖKSÜZ[1], Malike ORMANCI[2]

[1] İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi,
burcu.oksuz@ikcu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-4195-9261
[2] İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, malikeormanci@gmail.com -
ORCID ID: 0009-0002-8193-6179

ÖZET

Yapay zeka iletişim disiplininde büyük değişiklikler oluşturmuş, halkla ilişkiler uygulayıcılarının faaliyetlerinde ve temel uygulama alanlarında iş yapma biçimlerini önemli derecede etkilemiştir. Halkla ilişkilerin başarısı; paydaşların ve çevrenin ne ölçüde tanındığına, taleplere ne kadar hızlı yanıt verildiğine ve sorunların nasıl çözüldüğüne bağlıdır. Yapay zeka kurumlara ilişkin verilerin geniş çapta ve hızlı şekilde analiz edilmesi ve rapor haline getirilmesi, robotlar aracılığıyla paydaşlara anında cevap verilmesi, medyanın incelenmesi gibi konularda halkla ilişkiler uygulayıcılarına büyük destek sağlamaktadır. Böylece yapay zeka, halkla ilişkiler uygulayıcılarının stratejik ilişkilerin geliştirilmesi, paydaşlarla uzun süreli bağın oluşturulması ve itibarın korunması ve yönetimi çalışmalarına daha fazla zaman ayırması avantajını doğurmaktadır. Bundan dolayı yapay zeka, halkla ilişkiler ekibinin bir parçası olarak görülmeli ve temel halkla ilişkiler uygulamalarına entegrasyonu sağlanmalıdır. Halkla ilişkiler uygulayıcıları ile yapay zekanın birlikte çalışması, daha etkili iletişim çalışmalarının gerçekleştirilmesi sonucunu doğuracaktır.

Anahtar Kelimeler: Halkla ilişkiler, iletişim, yapay zeka, halkla ilişkiler uygulamaları

1. GİRİŞ

Yapay zeka her ne kadar kulağa yeni gelse de, yeni bir kavram değildir. 1956'da Dartmouth Konferansı isimli bir yaz çalıştayını organize eden elit bir grup bilgisayar bilimci ve matematikçinin önerisiyle yapay zeka kavramı ortaya atılmıştır (Hildebrand, 2019, s. 11). Fütüristik bir kavramı ve bu fikri ortaya koyan bir takım araçları içeren yapay zeka, hatırı sayılır bir süredir sözlüğümüzde yer almaktadır (Gaule, 2023, s. 111). Liew (2021) eğer hala yapay zekanın laboratuvarlardaki soğuk robotlar olduğunu düşünenler varsa, bu konuyu tekrar düşünmek isteyebileceklerini, günümüzde yapay zekanın her yerde olduğunu vurgulamaktadır. Günlük hayatımız Alexa ile TV'yi açmak, Siri'ye trafik hakkında soru sormak, Google'daki

otomatik tamamlama arama önerilerini kullanmak, Netflix'te kişiselleştirilmiş öneriler almak gibi yeni bir seviyeye taşınmıştır.

Yapay zeka büyük veriyle birlikte günümüzde iletişim ortamlarını değiştirmektedir (Mohamed & Bayraktar, 2022). Bu değişikliklerden en fazla etkilenen iletişim alanlarından biri de halkla ilişkilerdir. Her zaman ortaya çıkan durumun farkında olması gereken halkla ilişkiler, şu anda yapay zeka ve robotlarla rekabet etmektedir (Pambudi, Utami & Wiendijarti, 2019). Banerjee (2023) yapay zekayı halkla ilişkiler departmanlarının yeni çalışanı olarak tanımlar. Yapay zeka; trendler hakkında doğru bir rapor için sabahın erken saatlerinde tüm verileri işler, öğle yemeği arası vermeden müşterilerin tüm sorularını yanıtlar, çeşitli platformlara içerik hazırlar ve bildirimleri takip eder. Dunan ve Mudjiyanto (2020) yapay zeka konusunda becerilerle donatılmış halkla ilişkilerin, iletişim stratejilerinin uygulanmasını desteklediğini belirtmektedirler. Hedeflerine ulaşmak için paydaşlarına akıllı çözümler sunmaya odaklanan kurumlar, yapay zeka teknolojilerinin benimsenmesi ve uygulanmasıyla birlikte halkla ilişkiler çalışmalarının değerini ölçebilir, genel misyon ve hedeflerine uyumlu olmasını sağlayabilir (Panda, Upadhyay & Khandelwal, 2019, s. 197).

Bu çalışmada yapay zekanın halkla ilişkilere getirdiği yenilikleri değerlendirmek ve halkla ilişkiler uygulamalarında yapay zekanın nasıl kullanıldığını ortaya koymak amacıyla hareket edilmiştir.

2. YAPAY ZEKA VE HALKLA İLİŞKİLER

Chartered Halkla İlişkiler Enstitüsü (CIPR-Chartered Institute of Public Relations) yapay zekayı bir makinenin öğrenme, analiz ve problem çözme gibi insanın bilişsel işlevlerini gösterdiği gelişmiş bir teknoloji uygulaması olarak tanımlamaktadır (Valin, 2018, s. 5). Yapay zeka, makinelerin insan benzeri zeka seviyeleriyle algılamasını, kavramasını, hareket etmesini ve öğrenmesini sağlamaya yönelik olarak farklı teknolojileri birleştirmektedir (Roggeveen & Sethuraman, 2020, s. 301). Halkla ilişkileri de içine alan iletişim sektörü, yapay zeka teknolojilerinde yaşanan ilerlemelerden etkilenmektedir (Munandar & Irwansyah, 2019). Yapay zeka; halkla ilişkilerin iş yapma biçimlerini değiştirmiş ve uzun zaman alan bazı faaliyetlerin daha hızlı ve kolay şekilde gerçekleştirilmesine zemin hazırlamış, bazı işlerin yapılmasına ise destek sağlamıştır. Halkla ilişkiler açısından yapay zeka; büyük veriyi analiz edebilir, örüntüleri belirleyebilir ve iletişim stratejilerini şekillendiren içgörüler geliştirebilir (https://regancomm.com/using-ai-to-revolutionize-public-relations/, 2023). Kendi kendine öğrenme yeteneğine sahip olan yapay zeka; sosyal medyadaki gönderilere, sorgulara, mesajlara bağımsız olarak yanıt verebilecek bir araç sunmaktadır (Türksoy, 2022, s. 398). Yapay zekanın bağımsız olarak bazı işlerin üstesinden gelmesi, halkla ilişkiler uygulayıcılarına kolaylık ve destek sağlamaktadır. Yapay zeka, kişiselleştirilmiş içerik üreterek halkla ilişkiler uygulayıcılarının strateji ve ilişki kurmaya odaklanmaları açısından zaman kazandırmaktadır (https://regancomm.com/using-ai-to-revolutionize-public-relations/, 2023). Böylece uygulayıcılar daha uzun zaman alan sıradan işleri yapay zekaya bırakarak, yaratıcılıklarını ve diğer becerilerini kullanmalarını gerektiren stratejik görevlerine günlük iş

akışlarında daha fazla zaman ayırabilmektedir. Şöyle ki yapay zeka, halkla ilişkiler süreçlerinde bağımsız şekilde veya halkla ilişkiler uygulayıcılarıyla birlikte çalışabilmektedir (Çataldaş & Özgen, 2023, s. 89). Halihazırda halkla ilişkiler çalışmalarının bir kısmı bağımsız şekilde yapay zekaya bırakılırken, bazı çalışmalar halkla ilişkiler uygulayıcısının bilgi ve becerilerine dayalı olarak devam etmektedir. Judges (2023) tarafından belirtildiği gibi yapay zeka henüz bir halkla ilişkiler uygulayıcısının yaratıcılığını ve stratejik düşüncesini taklit edememektedir.

Halkla ilişkiler; kurumların doğru mesajları, doğru zamanda, doğru yerde ve doğru kitlelere iletmesini sağlamaktadır (Panda, Upadhyay & Khandelwal, 2019, s. 196-197). Yapay zeka, bu süreçlerin neredeyse tamamında uygulayıcılara yardım etmektedir. Halkla ilişkilerin dijitale dönüşümü, kurumların halkla ilişkiler uygulamalarını daha verimli ve pratik olacak yönde değiştirmekte, kurumun imajını ve itibarını korumaya yönelik yeni yönetim ve stratejileri zorunlu kılmaktadır (Rizqiyah vd., 2021). Gaule (2023, s. 120) yakın gelecekte başarılı itibar yönetiminin büyük ölçüde yapay zeka araçlarının verimli ve sorumlu kullanımına bağlı olacağını vurgulamaktadır. Dolayısıyla yapay zekayı kendi amaçları doğrultusunda iletişim faaliyetlerine entegre eden ve halkla ilişkilerin tüm uygulama alanlarında yapay zekadan ayrılmaz bir parça olarak yararlanan kurumlar, diğerlerinin önüne geçecektir. Benzer şekilde Mohamed ve Bayraktar (2022, s. 2) yapay zeka konusundaki bilgisizliğin halkla ilişkiler rollerindeki çeşitlilik düzeyini azaltabileceğini, yapay zekanın halkla ilişkiler kampanyalarının başarısını sağlamada kritik hale geldiğini belirtmektedirler.

Yapay zekadan yararlanılabilecek bazı halkla ilişkiler uygulamaları şu şekildedir:

- Veriye dayalı hikayeler yazmak (Panda, Upadhyay & Khandelwal, 2019),
- İtibar yönetimi (Gaule, 2023; Gouda, Biswal & Parveen, 2020; Galloway & Swiatek, 2018)
- Topluluk ilişkilerinin güçlendirilmesi (Gouda, Biswal & Parveen, 2020),
- Medya listelerini düzenlemek ve güncellemek (Panda, Upadhyay & Khandelwal, 2019),
- Müşteri ilişkilerini desteklemek (Gouda, Biswal & Parveen, 2020),
- Hedef kitle analizleri (Çataldaş & Özgen, 2023, s. 89),
- Kriz yönetimine destek olmak (Mohamed & Bayraktar, 2022; Panda, Upadhyay & Khandelwal, 2019),
- Sesi metne dönüştürmek ve yazıya dökmek (Panda, Upadhyay & Khandelwal, 2019),
- Medyayı takip etmek (Mohamed & Bayraktar, 2022; Rizqiyah vd., 2021; Panda, Upadhyay & Khandelwal, 2019),
- Medyaya yönelik içerik yazmak (Suciati vd., 2021),
- Sosyal medyayı izlemek ve yönetmek (Türksoy, 2022; Panda, Upadhyay & Khandelwal, 2019; Lynch, 2018).

Gelecekte yapay zeka, sıradan işleri daha fazla yapacak ve karşılığında halkla ilişkiler uygulayıcılarının zamanından tasarruf sağlayacaktır. Yapay zeka ilişki kurma, strateji geliştirme, güven oluşturma ve hikaye anlatımı için daha yaratıcı bir şekilde kullanabilir (Panda, Upadhyay & Khandelwal, 2019). Dolayısıyla halkla ilişkiler uygulayıcıları yapay zekayı çalışmalarının bir parçası haline getirecek bir iletişim stratejisiyle hareket etmelidir. Yapay zeka iletişim stratejisine ve uygulamalarına ne kadar güçlü şekilde entegre olursa, uygulayıcıların zamanlarını daha iyi yönetme ve müşterileri ile kurumlarını daha fazla ön plana çıkarma fırsatları artacaktır.

3. HALKLA İLİŞKİLERDE YAPAY ZEKA UYGULAMALARI

3.1. Medya İlişkileri

Yapay zeka destekli analiz araçları; halkla ilişkiler kampanyaları hakkında bilgi vermek, eğilimleri belirlemek, kampanyaların başarısını ölçmek ve kilit kitleleri hedeflemek için kullanılabilecek zengin bir veri sunmaktadır (McGovern, 2023). Yapay zeka, halkla ilişkiler uygulayıcılarına medya ilişkilerini yönetirken pek çok konuda destek sağlamaktadır. Yapay zeka, medya izleme süreçlerini optimize ederek halkla ilişkiler uygulayıcılarının marka hakkında söz edilenleri ve duygu analizlerini verimli bir şekilde izlemesine imkan sunacaktır (https://regancomm.com/using-ai-to-revolutionize-public-relations/). Duygu analizleri, halkla ilişkiler uygulayıcılarının medyadaki yayınları izleme, müşterilerine veya kurumlarına yönelik duyguları değerlendirme konusunda kolaylık sağlamaktadır. Medya kampanyalarının başarısının ölçülmesine, marka algısının takip edilmesine ve medya katılımı veya müdahale fırsatlarını belirlemelerine imkan sunmaktadır (Rodsevich, 2023). Bu doğrultuda, yapay zekanın halkla ilişkilerin en önemli konularından biri olan ölçüm ve değerlendirme faaliyetlerini kolaylaştırdığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Sohbet robotları (chatbox), sık sorulan soruları yanıtlayacak ve hem medya kuruluşlarına hem de müşterilere bilgi sağlayacak şekilde programlanabilir. Böylece zamandan ve kaynaklardan tasarruf edilerek, muhabirlerle daha kişiselleştirilmiş etkileşimler sağlanmasına destek sunulabilir (McGovern, 2023). Böylece daha sıradan işler yapay zeka tarafından gerçekleştirildiği için, uygulayıcılar ilişkilerin yönetilmesi süreçlerine daha fazla zaman ayırabilecektir. Yapay zeka, halkla ilişkiler uygulayıcılarına özelleştirilmiş medya listeleri oluşturma, medyada yer alma olasılıklarını belirleme, duygu analizi yapma ve medya izlenimlerini izleme konusunda destek olmaktadır (Rodsevich, 2023). Medya haber raporlarını derlemek, medya listelerini güncellemek gibi tekrarlanan görevlere zaman harcamak yerine bu görevleri otomatikleştirmek için yapay zeka kullanılabilir (McGovern, 2023). Ancak her ne kadar yapay zeka medyaya yönelik işler açısından süreçleri kolaylaştırsa da profesyonellerin bilgileri ve deneyimleri olmadan başarı mümkün görünmemektedir. Rodsevich (2023) tarafından ifade edildiği üzere yapay zeka ilgi çekici basın bültenleri ve raporların hazırlanmasına katkıda bulunsa da, profesyonellerin katılımı iletişim sürecinde vazgeçilmez olmaya devam etmektedir.

3.2. Müşteri İlişkileri

Müşteriler, ihtiyaçlarına ve tercihlerine göre kişiselleştirilmiş deneyimler beklemektedir. Yapay zekanın müşteri hizmetleri alanında öne çıkmasının nedeni, düzenli sorgulara özelleştirilmiş tepkiler vererek, müşterilerin ihtiyaçlarını tahmin ederek, sorunlarını hızlı ve verimli bir şekilde çözerek etkileşim yaratmasıdır (Muuga, 2023). Yapay zeka destekli iletişim kanalları, paydaşlarla anında ve kişiselleştirilmiş etkileşimleri kolaylaştırabilmektedir (https://regancomm.com/using-ai-to-revolutionize-public-relations/, 2023). Yakın zamana kadar halkla ilişkiler uygulayıcılarının müşteriler için içerik oluştururken yaratıcılıklarına güvenmesi gerekli idi. Günümüzde ise yapay zeka, blog veya sosyal medya gönderisi gibi çeşitli biçimlerde içerik geliştirebilmektedir (Judges, 2023). Çevrimiçi müşteriler, genellikle sorularına verilen yanıtların bir dakikayı aşması nedeniyle memnuniyetsizliklerini dile getirmektedirler. Kurumlar, müşteri hizmetleri yeteneklerini geliştirmeye yönelik sohbet robotlarından yararlanmaktadır (Muuga, 2023). Böylece hızlı şekilde müşterilerin sorularına yanıt verilebilmekte ve müşterilerin memnuniyetleri arttırılmaktadır. Sohbet robotları, müşteri sorgularını analiz etme ve anında yanıt verme becerileriyle temel bilgi taleplerinden karmaşık problemlerin çözümüne kadar çok çeşitli konularda destek sağlayabilmekte ve müşteri deneyimlerini geliştirebilmektedir (https://regancomm.com/using-ai-to-revolutionize-public-relations/, 2023). Aynı zamanda sohbet robotları, bekleme sürelerini önemli ölçüde azaltmak ve müşterilerin sorularına hızlı cevaplar sağlamak suretiyle müşteri sadakatini arttırmaktadır (Muuga, 2023). Yapay zekanın müşteri hizmetlerinde bir diğer kullanımı da konuşma ve ses asistanlarıdır. Anahtar kelimeleri ve sıklıklarını takip ederken yapay zeka, aynı zamanda aramaları doğru ve gerçek zamanlı olarak yazıya dökebilir (Muuga, 2023).

3.3. Araştırma ve Verilerin İşlenmesi

Yapay zeka ve büyük verinin birbirinden ayrılması olası değildir. Yapay zekanın daha akıllı olabilmesi için büyük veriye ihtiyacı vardır (Arief & Gustomo, 2020, s. 1067). Yapay zeka kullanılarak, herhangi bir dijital platformda mevcut olan tüm bilgiler ışık hızıyla taranabilir, belirli kelimeler veya cümleler aranarak herhangi bir içeriğe ulaşılabilir (Fitzgerald, 2021). Yapay zeka; marka duyarlılığını, trendleri ve hedef kitlenin davranışlarını kolaylıkla anlayabilmektedir (Sharma, 2023). Halkla ilişkiler uygulayıcıları, yapay zeka ile büyük miktarda veriyi gerçek zamanlı olarak işleyerek hedef kitlelerini daha iyi anlayabilmekte ve iletişim stratejilerinde daha bilinçli kararlar verebilmektedir (Judges, 2023).

Sharma (2023) yapay zekanın veri analizindeki faydalarını şöyle sıralamaktadır:

- Verileri yüksek hızda işleyerek gerçek zamanlı analize olanak tanımaktadır,
- Verilerin yorumlanmasında insan hatası riskini azaltmaktadır,
- Büyük veri kümelerinden değerli bilgiler çıkarmaktadır,
- Trendleri ve potansiyel halkla ilişkiler sorunlarını tahmin etmektedir.

Rapor oluşturma ve araştırma yapma gibi rutin görevler genellikle bir halkla ilişkiler şirketinin önemli miktarda zaman ve insan kaynağı yatırımı gerektirmektedir (https://www.midas-pr.com/3-ways-artificial-intelligence-will-impact-public-relations/,2017). Halkla ilişkiler uygulayıcılarının rutin işlerinden biri pazar araştırması, veri işleme ve analiz edilen verilerin raporlara dönüştürülmesidir. Yapay zeka, verilerin hızlı ve hassas bir şekilde işlenmesine destek olur ve doğru raporlar sunar (Banerjee, 2023). Yapay zeka büyük miktarda veriyi insanlardan daha hızlı ve doğru bir şekilde işleyip yorumlayabilmektedir. Dolayısıyla halkla ilişkiler uygulayıcılarının verilerden eyleme dönüştürülebilir içgörüler elde etmesinde yapay zeka önemli bir destektir (Sharma, 2023). Örneğin, konuşmaların metne dönüştürülmesi süreci, bir medya röportajının veya podcast'in başka bir içerik biçimine dönüştürülmesini sağlayabilir (Banerjee, 2023).

3.4. Kriz Yönetimi

Yapay zeka, kurumların krizlere hazırlanma ve krizlere tepki verme biçimini dönüştürebilme potansiyeline sahiptir (Strawser, 2023). Halkla ilişkiler uygulayıcıları, olumsuz düşünceleri veya ortaya çıkan sorunları hızlı şekilde tespit ederek anında yanıt verebilir, endişeleri giderebilir ve kurumların itibarına gelebilecek potansiyel zararı azaltabilir (Rodsevich, 2023). Kriz yönetim süreçlerinde ve iletişiminde, yapay zeka halkla ilişkiler uygulayıcılarının önemli bir yardımcısı durumundadır. Kriz iletişiminde hızlı ve verimli bir şekilde içerik oluşturmak önemlidir. Kurumlar, mükemmel bir basın bülteni veya sosyal medya gönderisi hazırlamak için saatler harcamak yerine, çok kısa bir süre içinde yapay zeka ile yüksek hacimli içerik oluşturabilmektedir(https://aicontentfy.com/en/blog/ai-generated-content-for-public-relations-and crisiscommunication, 2023).

Yapay zeka, potansiyel risklerin büyük krizlere dönüşmeden önce erken tespit edilmesini sağlayabilmektedir (Strawser, 2023). Böylece kurumların kriz ortaya çıkmadan önleyebilmesi veya krizleri daha az hasarla atlatabilmesi de mümkün olabilmektedir. Kriz dönemlerinde eleştirel düşünme, durumları değerlendirme ve bilinçli kararlar verme yeteneği çok önemlidir. Yapay zeka, insanların bu tür zamanlarda işlere odaklanması konusunda özgürleştirebilir (Churchman, 2023). Şöyle ki krizler, kurumların ve halkla ilişkiler uygulayıcılarının hızlı karar vermesini ve hareket etmesini gerektiren zamanlardır. Hata yapma risklerinin de fazla olduğu böyle durumlarda yapay zeka, uygulayıcıların işlerini kolaylaştırmaktadır. Gerçek zamanlı veri analizi ve karar verme desteği sayesinde hızlı müdahale stratejilerine destek olan yapay zeka (Strawser, 2023), krizlerde tüm kanalları izleyebilir ve olumsuz yorumları tespit edebilir. Böylece hızlı tepkiler verilebilir ve markanın itibarının zarar görmesi önlenebilir (Banerjee, 2023). Dolayısıyla belirsizliğin yüksek düzeylerde olduğu kriz durumlarında yapay zekanın, insanların gözünden kaçabilen veya insanların analiz etmesinin mümkün olmadığı büyüklükte verileri sunabilme becerisi bulunmaktadır. Diğer yandan yapay zekanın sunduğu bir diğer avantaj, krizler atlatıldıktan sonraki süreçlerdeki bilgilere erişimin sağlanmasıdır. Yapay zeka, kriz sonrasında halkla ilişkiler mesajlarının alınmasını da ölçebilir. Halkla ilişkilerde tepkiyi dikkatle dinlemek ve yanıt vermek gereklidir. Bu bağlamda yapay zeka; veri toplama, organize etme ve verilerin sunulması, devam eden durumlara yanıt vermek için daha verimli stratejiler

oluşturmasına imkan sunabilir (Churchman, 2023). Dolayısıyla kriz öncesinde tehlikeleri haber veren, kriz sürecinde krizin etkili yönetilmesi için gerekli olan verileri sağlayan yapay zeka; kriz sonrasında da kurumun nasıl algılandığını, krizin ne kadar büyüklükte bir hasar verdiğini, paydaşların neler düşündüğünü ve bundan sonra neler yapılması gerektiğini detaylarıyla ortaya koymaktadır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bugün hemen hemen her alanda büyük değişiklikler oluşturan ve yenilikler getiren yapay zeka, iletişim ve halkla ilişkiler alanında da geniş bir çerçevede çok çeşitli etkiler yaratmıştır. Büyük verinin analizi, kampanya ve faaliyetlerde araştırmanın yürütülmesi, paydaşlarla ve özel olarak da müşterilerle ilişkilerin yönetimi, krizlere hazırlık ve etkili kriz iletişiminin gerçekleştirilmesi, medya takibi ve medyayla iyi ilişkilerin kurulması gibi halkla ilişkilerin temel uygulama alanlarında yapay zeka, halkla ilişkiler uygulayıcılarına destek olmaktadır.

Günümüzde itibarını korumak ve sürdürmek isteyen kurumların yardımcılarından biri de yapay zekadır. Şöyle ki kurum hakkında bilginin hızlıca yayıldığı ve kontrolünün zorlaştığı iletişim ortamı içinde, kurumun kendi hakkındaki verilere hızlı erişimi itibar yönetimi açısından olmazsa olmazdır. Yapay zeka, insanların ulaşamayacağı bir kapsamda ve hızda verileri analiz etmektedir. Böylece halkla ilişkiler uygulayıcıları, paydaş ilişkilerinin yürütülmesinde, iletişimin koordinasyonunda ve itibarın yönetilmesinde zengin bir veri analizine sahip olmaktadır.

Halkla ilişkiler uygulayıcıları, yapay zekayı iletişim çalışmalarının tümüne entegre etmelidir. Kriz iletişimi, pazarlama iletişimi, finansal iletişim, kurumsal sosyal sorumluluk iletişimi, lider iletişimi, sorun iletişimi gibi temel uygulama alanlarında yapay zeka büyük bir destekçi konumundadır. Büyük veriye erişimin sağlanması, araştırma raporlarının hazırlanması, medya listelerinin oluşturulması gibi konularda yapay zeka bağımsız şekilde çalışabilir ve yanında kimseye gerek duymadan ihtiyaç duyulan işleri yerine getirebilir. Böylece halkla ilişkiler uygulayıcıları, zamanlarının önemli bir kısmını alan ve daha sıradan hale gelmiş görevleri yapay zekayla yürütebilir. Bu durum, yoğun çalışma hayatı içinde halkla ilişkiler uygulayıcılarının işlerini kolaylaştıracaktır. Diğer yandan, halkla ilişkiler uygulayıcılarının kurumlarda daha stratejik görevlere zaman ayırmasını ve ilham veren çalışmalara imza atmasını sağlayabilecektir. Bu bağlamda yapay zekanın kurumlarda halkla ilişkiler açısından bağımsız çalışabileceği işler olmasının yanında, halkla ilişkiler uygulayıcılarına destek olabilecekleri çalışmalar da olduğunu söylemek mümkündür.

Günümüzün iletişim trendlerini yakalamak, kurumlarının itibarını güçlendirmek, paydaşlarla ve medyayla ilişkileri geliştirmek isteyen halkla ilişkiler uygulayıcılarının yapay zekayı, halkla

ilişkiler ekibinin bir parçası olarak görmeleri bir zorunluluktur. Yapay zeka, profesyonel bir iletişim uzmanı gibi çalışabilir ve hatta insan olan profesyonellerin yapamayacakları oranda veri analizlerini gerçekleştirebilir. Profesyonellerin yaratıcılıkları, düşünme tarzları, stratejik adımları yapay zekanın hızıyla, analiz gücüyle ve geniş alandaki hareketleriyle birleştiğinde sonuçları da daha etkili olacaktır. Bundan dolayı, halkla ilişkiler uygulayıcıları ve yapay zekanın birlikte yürüttükleri iletişim çalışmalarının başarısının da daha yüksek olacağını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Arief, N. N., & Gustomo, A. Analyzing the Impact of Big Data and Artificial Intelligence on The Communications Profession: A Case Study on Public Relations (PR) Practitioners in Indonesia. International Journal on Advanced Science, Engineering and Information Technology, 10(3), 1066-1071, 2020.

Banerjee, S. Artificial Intelligence in PR and Marketing: The Future Trends that Can Improve the Efficiency of Your Public Relations Campaigns. https://www.rswebsols.com/ai-artificial-intelligence-pr-marketing/, May 15, 2023 (Erişim tarihi: 09.10.2023)

Churchman, L. How Should You Use AI in Crisis Management?. https://ec-pr.com/how-should-you-use-ai-in-crisis-management/, July 11, 2023 (Erişim tarihi: 19.10.2023)

Çataldaş, İ., & Özgen, E. Artificial Intelligence in Digital Public Relations: A Delphi Study. Etkileşim, (12), 84-103, 2023.

Dunan, A., & Mudjiyanto, B. The Republic of Indonesia Government Public Relations Communication Strategy in The Era of The Industrial Revolution 4.0. JATI-Journal of Southeast Asian Studies, 25(1), 58-78, 2020.

Fitzgerald, P. How to Leverage Artificial Intelligence in Public Relations. https://www.entrepreneur.com/science-technology/how-to-leverage-artificial-intelligence-in-public-relations/376764, August 1, 2021 (Erişim tarihi: 09.10.2023)

Galloway, C., & Swiatek, L. Public Relations and Artificial Intelligence: It's Not (Just) About Robots. Public Relations Review, 44(5), 734-740, 2018.

Gaule, H. Artificial Intelligence in Public Relations and Communications An Approach for Integrating AI Education into Communications Curricula. In A Adi (Ed.), Artificial Intelligence in Public Relations and Communications: Cases, Reflections, and Predictions (pp. 111–123). Quadriga Media Berlin, 2023.

Gouda, N. K., Biswal, S. K., & Parveen, B. Application of Artificial Intelligence in Advertising & Public Relations and Emerging Ethical Issues in the Ecosystem. International Journal of Advanced Science and Technology, 29(06), 7561-7570, 2020.

Hildebrand, C. The Machine Age of Marketing: How Artificial Intelligence Changes the Way People Think, Act, and Decide. NIM Marketing Intelligence Review, 11(2), 10-17, 2019.

Judges, T. How is AI Affecting The Future of PR?. https://kineticpr.co.uk/how-is-ai-affecting-the-future-of-pr/, March 30, 2023. (Erişim tarihi: 10.11.2023)

Liew, F. E. E. Artificial Intelligence Disruption in Public Relations: A Blessing or A Challenge?. Journal of Digital Marketing and Communication, 1(1), 24-28, 2021.

Lynch, C. How PR Pros Should Prepare for Artificial Intelligence. PR Daily, https://www.prdaily.com/how-pr-pros-should-prepare-for-artificial-intelligence/, June 6, 2018, (Erişim tarihi: 10.11.2023)

McGovern, S. AI's Impact on Public Relations and Media Relations: What You Need to Know. https://slicecommunications.com/blog/ai-impact-on-public-relations-and-media-relations-what-you-need-to-know, (Erişim tarihi: 10.11.2023)

Mohamed, K., & Bayraktar, Ü. A. Artificial Intelligence in Public Relations and Association Rule Mining as a Decision Support Tool. SSRG International Journal of Humanities and Social Science, 9(3), 23-32, 2022.

Munandar, D., & Irwansyah, I. Artificial Intelligence disruption on public relations practice: What do practitioners think about it. Proceedings of the 5th International Conference on Social and Political Sciences, ICSPS 2019, 12th November 2019, Jakarta, Indonesia.

Muuga, E. 10 Use Cases of AI in Customer Support: Real Examples & Tools. https://influno.com/ai-for-customer-support/, November 3, 2023. (Erişim tarihi: 10.11.2023)

Pambudi, S.T., Utami, Y.S., & Wiendijarti, I. Curriculum Development of Public Relations Study Programs in Era 4.0. In D. S. Setiana, A. Setiawan, D. Supriadi, K. H. Najib, T. Ardhian, N. A. Handoyono, I. Widyastuti, & L. Tiasari (Eds.), International Conference on Technology, Education and Science (pp. 207–216). Yogyakarta, 2019.

Panda, G., Upadhyay, A. K., Khandelwal, K. Artificial Intelligence: A Strategic Disruption in Public Relations. Journal of Creative Communications, 14(3), 196-213, 2019.

Rodsevich, M., What is AI, and How Does it Impact Businesses?. https://prlab.co/blog/uses-of-ai-in-public-relations/, June 1, 2023. (Erişim tarihi: 10.11.2023)

Rizqiyah, R. N., Kriyantono, R., & Sujoko, A. Literacy Studies Media Relations Studies on Digitalization and Artificial Intelligence on Company Reputation in the Digital Era in 2008–2019. Adv. Educ. Philos, 5, 236-248, 2021.

Roggeveen, A. L., Sethuraman, R. Customer-interfacing Retail Technologies in 2020 & Beyond: An Integrative Framework and Research Directions. Journal of Retailing, 96(3), 299-309, 2020.

Sharma, G. https://www.agilitypr.com/pr-news/public-relations/5-roles-of-artificial-intelligence-in-digital-pr-and-how-to-optimize-them/, November 16, 2023. (Erişim tarihi: 25.11.2023)

Strawser, B. Enhancing Crisis Management through Artificial Intelligence. https://bryghtpath.com/crisis-management-artificial-intelligence/, September 8, 2023. (Erişim tarihi: 10.11.2023)

Suciati, P., Maulidiyanti, M., & Wiwesa, N. R. The Public Relations Acceptance Towards Press Release Application with Artificial Intelligence. Communicare: Journal of Communication Studies, 8(1), 20-40, 2021.

Türksoy, N. The Future of Public Relations, Advertising and Journalism: How Artificial Intelligence May Transform the Communication Profession and Why Society Should Care?. Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi, (40), 394-410, 2022.

Valin, J. Humans Still Needed: An Analysis of Skills and Tools in Public Relations. CIPR (Chartered Institute of Public Relations) Technical Report, https://www.cipr.co.uk/ai, 2018. (Erişim tarihi: 10.11.2023)

AI-Generated Content for Public Relations and Crisis Communication. https://aicontentfy.com/en/blog/ai-generated-content-for-public-relations-and-crisis-communication, November 6, 2023. (Erişim tarihi: 21.10.2023)

Using AI to Revolutionize Public Relations. https://regancomm.com/using-ai-to-revolutionize-public-relations/, October 13, 2023. (Erişim tarihi: 10.11.2023)

3 Ways Artificial Intelligence Will Impact Public Relations. https://www.midas-pr.com/3-ways-artificial-intelligence-will-impact-public-relations/, December 5, 2017. (Erişim tarihi: 10.11.2023.

İZMİR İLİNDEKİ TÜKETİCİLERİN BESLENME DAVRANIŞLARININ BELİRLENMESİ

Ziraat Müh. Zeynep AYDEMİR [1], Ziraat Müh. Gözde YILDIZ [2], Arş. Gör. Dr. Duran GÜLER [3], Prof. Dr. Cihat GÜNDEN [4]

[1] Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, zynpkuzu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8079-7632

[2] Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, tombgoz@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6610-5222

[3] Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, duran.guler@ege.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8555-0877

[4] Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, cihat.gunden@ege.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0353-5054

ÖZET

Beslenme tüm insanların en temel ihtiyaçları içerisinde yer almakla birlikte, beslenme davranışına etki eden faktörler oldukça çeşitlidir. Tüketicilerin bireysel özellikleri ve etkileşimde bulundukları faktörler, beslenme davranışlarını belirlemektedir. Tüketici grupları arasında beslenmeye yönelik farklılıkların tespit edilmesi, beslenme davranışı nedenlerinin anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Bu araştırmanın temel amacı İzmir ilindeki tüketicilerin beslenme davranışlarının belirlenmesidir. Araştırma verileri İzmir ilinin en fazla nüfusa sahip ilçelerinde 166 tüketici ile 2021 yılında yüz yüze yapılan anketlerden elde edilmiştir. Araştırmanın örnek hacmi %99 güven aralığı ve %10 hata payı esas alınarak hesaplanmıştır. Tüketicilerin beslenme davranışlarını ve bunların temel boyutlarını belirlemede faktör analizinden yararlanılmıştır. Araştırmada tüketicileri beslenme davranışlarına göre homojen gruplara ayırmak amacıyla kümeleme analizi kullanılmıştır. Buna göre beslenme davranışına etki ettiği belirlenen 'duygusal aşırı beslenme' ve 'yavaş beslenme' boyutları doğrultusunda tüketiciler beslenme davranışına göre dört segmente ayrılmıştır. Elde edilen segmentlere göre tüketiciler yavaş ve duygusal aşırı beslenen tüketiciler (%17,47), yavaş beslenen tüketiciler (%31,33), duygusal aşırı beslenen tüketiciler (%36,14) ve yavaş ve duygusal aşırı beslenme davranışı negatif tüketiciler (%15,06) olarak adlandırılmıştır Duygusal aşırı beslenen tüketicilerin eğitim düzeyi ve vücut kitle indeksi (VKİ) değerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca beslenmede olumsuz duygularının baskısı altında kalan tüketicilerde obezite ve ilişkili sağlık sorunları riskinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ankete katılan tüketicilerin %47,59'u ideal kilonun üzerindedir. Kronik hastalıklara sahip kişilerde VKİ ideal kilonun üzerinde olma eğilimindedir. Bununla birlikte elde edilen sonuçlara göre tüketicilerin yaşı, cinsiyeti ve çalışma durumu ile ilgili değişkenlere göre beslenme davranışında istatistiksel olarak farklılık bulunmamaktadır. Araştırma sonuçları özellikle kaygı ve stres gibi ruhsal durumların tüketicilerin beslenme davranışını etkileyebileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler : Beslenme davranışı, tüketici segmentasyonu, faktör analizi, kümeleme analizi

DETERMINATION OF CONSUMERS' DIETARY BEHAVIORS IN IZMİR

ABSTRACT

Nutrition is among the most basic needs for all individuals, and the factors influencing nutritional behavior are quite diverse. Consumers' individual characteristics and interacting factors determine their dietary behaviors. Identifying differences in dietary habits among consumer groups is important for understanding the reasons behind dietary behaviors. The primary aim of this research is to determine consumers' dietary behaviors in Izmir. Research data were obtained from face-to-face surveys conducted in 2021 with 166 consumers in the most populous districts of Izmir province. The sample size of the research has been calculated based on a 99% confidence interval and a 10% margin of error. Factor analysis was used to determine consumers' dietary behaviors and their fundamental dimensions. Cluster analysis was used to group consumers according to their dietary behaviors. As a result, consumers were divided into four segments based on the dimensions of "emotional overeating" and "slow eating" that were found to affect dietary behavior. According to the obtained segments, consumers were named as slow and emotionally overeating consumers (17.47%), slow eating consumers (31.33%), emotionally overeating consumers (36.14%), and slow and emotionally overeating negatively affected consumers (15.06%). It was determined that emotionally overeating consumers had a higher level of education and body mass index (BMI) values. Additionally, consumers who were under the influence of negative emotions in their diet were found to have a higher risk of obesity and related health problems. 47.59% of the surveyed consumers were above their ideal weight. Individuals with chronic illnesses tend to have a BMI above the ideal weight. However, according to the results obtained, there was no statistically significant difference in dietary behavior based on variables such as the age, gender, and employment status of the consumers. The research results especially indicate that emotional states such as anxiety and stress can influence consumers' dietary behavior.

Keywords: Dietary behavior, consumer segmentation, factor analysis, cluster analysis

1. GİRİŞ

Beslenme tüm insanların en temel ihtiyaçları arasında yer almakta olup, beslenme davranışına etki eden faktörler oldukça çeşitlidir. Beslenme davranışı; fizyolojik, psikolojik, sosyal ve genetik faktörlerin etkileşimiyle ortaya çıkan ve kişinin öğün zamanı, alınan besin miktarı ve yemek seçimi ve yemek tercihini etkileyen davranışlar bütünüdür (Grimm ve Steinle, 2011). Temelde zorunlu bir fizyolojik ihtiyacı tatmin eden bu davranışın şekillenmesinde temel olarak toplumsal, çevresel ve bireysel faktörler etkili olmaktadır. Burada iki problem öne çıkmaktadır. Birincisi tüketicilerin beslenme davranışına etki eden faktörlerin belirlenmesi, ikincisi ise beslenme davranışı belirlemede bu faktörlerin etkisinin değerlendirilmesidir.

Tüketicilerin bireysel özellikleri ve etkileşimde bulundukları faktörler, beslenme davranışlarını belirlemektedir. Heshmat (2011) bu davranışın biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörlerin birbirleriyle etkileşimi sonucu belirlendiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla tüketicilerin beslenme davranışını incelerken, beslenme davranışını etkileyen demografik özellikler ve

sosyo-ekonomik koşulların yanı sıra biyolojik, toplumsal ve bireysel unsurları da içeren kapsamlı bir yaklaşım ortaya koyma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Kişilerin beslenmesi, besinlerin üretiminden tüketimine kadar birçok faktör tarafından şekillenmektedir. Bu faktörler içerisinde; kişinin genetik özellikleri, yaşı, beslenme durumu ve diğer yaşam biçimi şekilleri (fiziksel aktivite ve sigara içme alışkanlığı vb.), sosyal, çevresel ve kültürel etmenler, çalışma koşulları, stres düzeyi ve aile desteği durumu yer almaktadır (Pekcan, 2012). Ayrıca beslenme alışkanlıklarının değiştirilmesinin zor olduğu bilinmektedir. Ancak sağlıksız gıda tercihini etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik yeni bir yaklaşım belirlenmesi ve uygulanması kolay, zorunlu olmayan, maliyet etkin müdahalelerin geliştirilmesi tüketicilerin beslenme davranışlarının değiştirilmesine yardımcı olabilir (Gunden vd., 2020).

Gedrich (2003) beslenme davranışını belirleyen faktörleri biyolojik, antropolojik, ekonomik, psikolojik, sosyo-kültürel, ev ekonomisine ilişkin ve kişisel durumla ilgili faktörler olarak gruplandırmış ve detaylı olarak incelemiştir. Bu kapsamda beslenme davranışını belirleyen biyolojik etmenler fizyolojik, pato-fizyolojik ve genetik olarak alt kategorilere ayrılmaktadır. Fizyolojinin insan beslenmesindeki belirleyiciliği açlık ve tokluk durumu üzerinden ortaya çıkmaktadır. Ancak insan biyolojisi temel beslenme ihtiyaçlarının ne olduğu konusunda belirleyici olurken, kişilerin besin tercihleri konusunda onları büyük ölçüde özgür bırakmaktadır. Bu noktada beslenme davranışı, belirleyici tüm faktörlerin birbiriyle çatışması ile karakterize edilmekte ve kişiler bu durumla baş edebilmek için kendi bireysel yemek seçimi stratejilerini geliştirmektedirler. Hunot vd. (2016) ise ‘yetişkin beslenme davranış ölçeğini (Adult Eating Behaviour Questionnaire - AEBQ)’ geliştirmişlerdir. Çalışmada beslenme davranışının bileşenleri olarak ‘açlık’, ‘gıda duyarlılığı’, ‘duygusal aşırı beslenme’, ‘yemek keyfi’, ‘doygunluk duyarlılığı’, ‘duygusal yetersiz beslenme’, ‘gıda titizliği’ ve ‘yemede yavaşlık’ boyutları ifade edilmiş ve yürütülen ölçek geliştirme çalışması ile beslenme ve kilo alımı arasındaki ilişki incelenmiştir.

Bu araştırmada ise aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Tüketicilerin beslenme davranışları hangi faktörlerin etkisi altındadır?
- Farklı segmentlerdeki tüketicilerin beslenme davranışlarını etkileyen faktörler farklılık göstermekte midir?

Ayrıca araştırmada aşağıdaki hipotezler test edilmiştir:

- H1: Beslenme davranışlarını etkileyen faktörler tüketici segmentleri arasında farklılık göstermektedir.
- H2: Beslenme davranışları cinsiyete göre farklılık göstermektedir.
- H3: Beslenme davranışları eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir.
- H4: Beslenme davranışları yaşa göre farklılık göstermektedir.
- H_5: Beslenme davranışları çalışma durumuna göre farklılık göstermektedir.
- H_6: Beslenme davranışları vücut kitle indeksine göre farklılık göstermektedir.

2. MATERYAL ve YÖNTEM

Çalışmanın verileri İzmir ilinin en fazla nüfusa sahip ilçeleri arasında yer alan üç ilçedeki tüketicilerle yapılan anket çalışmasından elde edilmiştir. Tüketiciler ile yapılan anketler

pandemi koşullarının etkisi nedeniyle yüz yüzenin yanı sıra telefon görüşmesi ve çevrimiçi uygulamalar aracılığıyla da yapılmıştır.

Anket çalışmasında görüşülecek tüketici sayısı belirlenirken bu ilçelerde yaşayan hane halkı sayısı dikkate alınmıştır. Araştırmada örnek hacminin belirlenmesinde, İzmir ilinde en fazla nüfusa sahip ilçelerdeki tüketicilerin sayısı dikkate alınmıştır. Araştırmada görüşülecek tüketici sayısı oransal örnek hacmi formülüyle hesaplanmıştır (Newbold, 1995). Örnek hacmi; %99 güven aralığı ve %10 hata payı esas alınarak 166 kişi olarak hesaplanmıştır. Anket yapılacak tüketicilerin ilçelere göre dağılımında toplam hane sayısı içinde ilçelerin aldığı oran esas alınmıştır.

Veriler, araştırmanın amaçlarına uygun olarak hazırlanmış bir yapısal anket formu kullanılarak 2021 yılı Mart ayında elde edilmiştir. Anket formunda tüketici beslenme davranışlarını ortaya koymak için Hunot vd. (2016) tarafından geliştirilen 'yetişkin beslenme davranış ölçeği' kullanılmıştır. Bu ölçek çocuklarda iştah ve beslenmeye ilişkin boyutların kilo ile ilişkisini ortaya koymak üzere geliştirilmiş olan 'çocuk beslenme davranış ölçeğinin (Child Eating Behaviour Questionnaire - CEBQ)' (Wardle vd., 2001), yetişkinlere uyarlanması amacıyla geliştirilmiş bir ölçektir. Çalışmada yetişkin beslenme davranışını ölçen 35 soru katılımcıların kendi algı durumlarını ifade etmelerine olanak veren 'kesinlikle katılmıyorum', 'katılmıyorum', 'orta derecede katılıyorum', 'katılıyorum', 'kesinlikle katılıyorum' ifadelerini kapsayan beşli likert tipi ölçekle tüketicilere yöneltilmiştir.

Bu araştırmada tüketicilerin beslenme davranışlarını ve bunların temel boyutlarını belirlemek amacıyla faktör analizi kullanılmıştır. Araştırmalarda, karşılıklı etkileşim içerisinde bulunan çok sayıda değişken yer alabilmektedir. Bu ilişkiler, önem taşıyan birkaç faktör düzeyinde ele alınarak incelenebilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2007; Hair vd., 2010). Buradan hareketle faktör analizi yöntemi, bağımlı ve bağımsız değişkenler arası ayırım yapmaksızın analizde ele alınan verileri azaltma veya özetleme amacı doğrultusunda uygulanan bir grup işlemi ifade eden genel bir isimdir (Malhotra, 2010). Faktör analizi, değişkenler arasındaki korelasyonları açıklamak için belirleyici faktörleri saptamaktadır.

Ayrıca araştırmada tüketicileri beslenme davranışlarına göre homojen gruplara ayırmak amacıyla kümeleme analizinden yararlanılmıştır. Kümeleme analizi, tüketicilerin profilini çıkarmak için kullanılan bir sınıflandırma yöntemi (Mazzocchi, 2008) olup, tüketicileri gruplar veya kümeler halinde bir araya getirmek amacıyla kullanılmaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2007; Hair vd., 2010). Analizin önemli bir özelliği, belirli kriterler dikkate alınarak oluşturulan tüketici grupları veya kümelerinin homojen özelliğe sahip olmasıdır. Analiz sonucunda aynı grup veya küme içerisinde yer alan gözlemler, dikkate alınan kriterler doğrultusunda birbirlerine benzerlik göstermektedir. Her bir grup ise bu kriterler açısından diğer gruplar ile farklılaşmaktadır (Malhotra, 2010).

Faktör ve kümeleme analizlerinin yanı sıra normal dağılış göstermeyen değişkenlerin üç ve daha fazla kategori arasında farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi amacıyla Kruskal-Wallis testi yapılmıştır. Niteliksel olarak belirtilen verilerin analizinde gözlenen ve beklenen

frekanslar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığının belirlenmesinde ise Ki-Kare testinden yararlanılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmada tüketicilerin beslenme davranışının temelinde yatan boyutlar belirlenmiştir. Tüketicilere 35 beslenme davranışına ilişkin ifade sunulmuş olup, bu ifadelere hangi düzeyde katıldıkları sorulmuştur.

Bu araştırmada beslenme davranışını belirlemek amacıyla faktör analizi ve kümeleme analizinden yararlanılmıştır. Faktör analizi tüketicilerin beslenme davranışlarını ve bunların temel boyutlarını belirlemek için kullanılmıştır. Kümeleme analizi ise tüketicileri beslenme davranışlarına göre homojen gruplara ayırmak amacıyla kullanılmıştır.

Öncelikle Friedman testi ile tüketicilerin beslenme davranışına ilişkin ifadelere katılma düzeyleri saptanmıştır. Buna göre Tüketicilerin beslenme davranışına ilişkin ifadelere katılma düzeyleri istatistiksel açıdan farklıdır (χ^2=1065,204; p=0,000). Tüketiciler, özellikle *yemekleri severim (4,34), yemek yemeyi severim (4,23)* ve *hoşlandığım yiyecekler çok çeşitlidir (3,96)* ifadelerine katıldıklarını belirtmişlerdir. Ardından bu ifadelerin tamamının tüketicilerin beslenme davranışını ölçüp ölçmediği ortaya konulmuştur.

Tüketicilere sunulan 35 beslenme davranışının faktör analizi için gerekli koşulları karşılayıp karşılamadığı incelenmiştir. Koşulları sağlamayan davranışlara ilişkin ifadeler analiz dışı bırakılmıştır. Çıkarılan her değerden sonra faktör analizi yinelenmiştir. Kompleks yapı problemi (değişkenin birden fazla boyuttan 0,40 üzerinde yük alma durumu) ve ortak varyans (ortak varyansın 0,50'den küçük olma durumu) nedeniyle analiz dışı bırakılan ifadeler, araştırma bölgesindeki tüketicilerin beslenme davranışını yeterli ölçüde yansıtmamaktadır. Böylece tüketicilerin beslenme davranışının temel bileşenlerini ölçmeyen bu ifadeler analize dahil edilmemiştir.
Analiz dışı bırakılan ifadelerin ardından 166 gözlem ve sekiz ifade kullanılarak yapılan faktör analizi sonucunda öz değeri 1'den büyük olan iki değer boyutu elde edilmiştir. Buna göre Bartlett küresellik testi (p<0,01) anlamlı olup, popülasyon korelasyon matrisi birim matristir hipotezi reddedilmektedir (Bartlett's Test of Sphericity: 809,993). Kaiser-Meyer-Olkin istatistiğinin değeri 0,5'ten büyüktür (KMO: 0,795). Bu sonuçlar faktör analizinin bu araştırma için uygun olduğunu göstermektedir. Toplam açıklanan varyans %74,77 ile yeterli düzeydedir. Faktör analizi sonrasında içsel tutarlılığı belirlemek amacıyla güvenilirlik analizi yapılmış olup, Cronbach's Alpha değeri 0,779 olarak bulunmuştur. Tüketicilerin beslenme davranışı boyutlarını oluşturan *duygusal aşırı beslenme* ve *yavaş beslenme* boyutlarının her biri için yapılan güvenilirlik analizi sonuçlarında ise bu değer sırasıyla 0,915 ve 0,819'dir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Tüketicilerin Beslenme Davranışına İlişkin Faktör Analizi

Boyutlar	Ortalama*	Standart Sapma	Faktör Yükü
Duygusal aşırı beslenme (α = 0,915)			
Huzursuz olduğumda daha çok yerim	2,69	1,553	0,860

Üzgün olduğumda daha çok yerim	2,43	1,474	0,860
Keyifsiz olduğumda daha çok yerim	2,46	1,451	0,932
Kaygılı olduğumda daha çok yerim	2,45	1,360	0,830
Kızgın olduğumda daha çok yerim	2,47	1,315	0,842
Yavaş beslenme (α = 0,819)			
Sıklıkla yemeği en son bitiren ben olurum	2,65	1,388	0,871
Yemek esnasında gittikçe daha da	2,73	1,267	0,786
Yavaş yemek yerim	2,60	1,352	0,908

*Cronbach's Alpha = 0,779; 1: Kesinlikle katılmıyorum, 5: Kesinlikle katılıyorum

Araştırma kapsamında yer alan tüketicilerin beslenme davranışını oluşturan boyutlar arasında fark olup olmadığını belirlemek amacıyla Wilcoxon Signed Ranks testinden yararlanılmıştır. Buna göre istatistiksel açıdan tüketicilerin beslenme davranışında *duygusal aşırı beslenme* ve *yavaş beslenme* davranışlarına ilişkin ifadelere katılma düzeyleri arasında fark bulunmamaktadır (Z = -0,937, p < 0,349) (Çizelge 2).

Çizelge 2. Beslenme Davranışının Temel Boyutları

Boyutlar	Ortalama*	Standart Sapma	Z	p
Duygusal aşırı beslenme	2,46	1,451	-0,937	0,349
Yavaş beslenme	2,60	1,352		

*1: Kesinlikle katılmıyorum, 5: Kesinlikle katılıyorum

Araştırmada faktör analizinden elde edilen boyutlar kullanılarak homojen tüketici grupları oluşturmak amacıyla kümeleme analizi yapılmıştır. Kümeleme analizi sonucunda tüketiciler beslenme davranışlarına göre dört segmente ayrılmıştır. Davranış boyutlarına göre segmentler arasında istatistiksel açıdan farklılık olduğu saptanmıştır (Çizelge 3). Dolayısıyla elde edilen boyutların tüketiciler arasında belirleyici olduğunu söylemek mümkündür.

Tüketici segmentlerine ilişin faktör skorları incelendiğinde segmentler ve beslenme davranışı arasındaki ilişki ortaya konulabilir. Buna göre Segment I her iki beslenme davranışı için pozitif değerlere sahiptir. Bu segmentte yer alan tüketicilerin eğilimi yavaş ve duygusal aşırı beslenme yönündedir. Olumsuz duygu halleri aşırı beslenmelerine neden olan bu tüketiciler yavaş beslenmektedirler. Segment II *duygusal aşırı beslenme* açısından negatif, *yavaş beslenme açısından* pozitif değerdedir. Bu segmentte eğilim yavaş beslenme yönündedir. Sıklıkla yemeği en son bitirme ve yemek esnasında gittikçe daha da yavaşlayarak yeme davranışı ön plana çıkmaktadır. Segment III ise *duygusal aşırı beslenme* açısından pozitif, *yavaş beslenme açısından* negatif değerdedir. Bu segmentte eğilim duygusal aşırı beslenme yönünde olup, çok önemlidir. Huzursuz, üzgün, keyifsiz, kaygılı ve kızgın olduğunda daha çok yeme davranışı ön plana çıkmaktadır. Son olarak Segment IV incelendiğinde bu segmentte her iki beslenme davranışı için negatif bir yapı olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar Segment IV'teki tüketicilerin olumsuz duygu hallerinin daha fazla yemek yemeleri üzerinde etkili olmadığını ve bu tüketicilerin yavaş beslenmediklerini göstermektedir.

Çizelge 3. Faktör Skorlarına Göre Tüketici Segmentleri

Faktör Skorları	Segment I	Segment II	Segment III	Segment IV	χ^2	p

Duygusal aşırı beslenme*	0,64556	-0,78384	0,81018	-1,06290	123,132	0,000
Yavaş beslenme*	1,21649	0,60562	-0,61581	-1,19288	127,993	0,000
n	29	52	60	25		
%	17,47	31,33	36,14	15,06		

*Kruskal-Wallis testine göre $p<0.01$ için anlamlıdır.

Araştırmada elde edilen segmentlere göre tüketiciler *yavaş ve duygusal aşırı beslenen tüketiciler (%17,47), yavaş beslenen tüketiciler (%31,33), duygusal aşırı beslenen tüketiciler (%36,14)* ve *yavaş ve duygusal aşırı beslenme davranışı negatif tüketiciler (%15,06)* olarak adlandırılmıştır (Çizelge 4).

Çizelge 4. Segmentlere Göre Tüketici Profilleri

Tüketici Segmentleri	Profil	%
Segment I *(Yavaş ve duygusal aşırı beslenen tüketiciler)*	Bu segmentte yer alan tüketicilerin eğilimi yavaş ve duygusal aşırı beslenme yönündedir. Olumsuz duygu halleri aşırı beslenmelerine neden olan bu tüketiciler yavaş beslenmektedirler.	17,47
Segment II *(Yavaş beslenen tüketiciler)*	Bu segmentte eğilim yavaş beslenme yönündedir. Sıklıkla yemeği en son bitirme ve yemek esnasında gittikçe daha da yavaşlayarak yeme davranışı ön plana çıkmaktadır.	31,33
Segment III *(Duygusal aşırı beslenen tüketiciler)*	Bu segmentte eğilim duygusal aşırı beslenme yönünde olup, çok önemlidir. Huzursuz, üzgün, keyifsiz, kaygılı ve kızgın olduğunda daha çok yeme davranışı ön plana çıkmaktadır.	36,14
Segment IV *(Yavaş ve duygusal aşırı beslenme davranışı negatif tüketiciler)*	Bu segmentteki tüketicilerin olumsuz duygu halleri onların daha fazla yemek yemeleri üzerinde etkili değildir. Ayrıca yavaş beslendikleri söylenemez.	15,06

Beslenme ile ilişkili olan sağlık sorunlarının başında fazla kiloluluk ve obezite gelmektedir. Çalışmada tüketicilerin boy ve kilo durumuna ilişkin veriler toplanarak VKİ değerleri hesaplanmıştır. VKİ değerlerine göre tüketiciler üç gruba ayrılmış olup; 1. grup ideal kilonun altındakiler, 2. grup ideal kilodakiler ve 3. grup ideal kilonun üzerindekiler şeklinde belirlenmiştir. Buna göre ankete katılan tüketicilerin %47,59'unun ideal kilonun üzerinde ve %50'sinin ideal kiloda oldukları saptanmıştır.

Araştırmada beslenme davranışlarına göre homojen gruplara ayrılan tüketici segmentleri arasında yaş, eğitim düzeyi ve vücut kitle endeksi (VKİ) açısından farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Bu amaçla yapılan Kruskal-Wallis testi sonuçlarına göre segmentler arasında eğitim düzeyi ($\chi^2 = 6,341$; $p = 0,096$) ve VKİ ($\chi^2 = 14,544$; $p = 0,002$) açısından farklılık olduğu saptanmıştır. Buna göre duygusal aşırı beslenen tüketicilerin eğitim düzeyi yüksektir. Aynı zamanda bu tüketiciler en yüksek VKİ değerine (26,29) sahip olup, yavaş ve duygusal aşırı beslenen tüketicilerle birlikte ideal kilonun üzerindedirler (Çizelge 5).

Çizelge 5. Beslenme Davranışı Segmentlerine Göre Tüketicilerin Yaş, Eğitim Düzeyi ve Vücut Kitle Endeksinin (VKİ) Karşılaştırılması

Değişkenler	Yavaş ve duygusal aşırı beslenen tüketiciler	Yavaş beslenen tüketiciler	Duygusal aşırı beslenen tüketiciler	Yavaş ve duygusal aşırı beslenme davranışı negatif tüketiciler	χ^2	p
Yaş (yıl)	40,59	43,60	40,95	36,36	5,212	0,157
Eğitim düzeyi (yıl)*	13,52	12,40	14,33	14,00	6,341	0,096
VKİ**	25,74	23,79	26,29	23,69	14,544	0,002

Kruskal-Wallis testine göre *p<0,1 ve **p<0,01 için anlamlıdır.

Ayrıca beslenme davranışı segmentlerine göre tüketicilerin cinsiyeti ve çalışma durumu (çalışan grubu: kamu ve özel sektörde çalışan; çalışmayan grubu: ev hanımı, öğrenci, emekli ve diğer) ki-kare testiyle karşılaştırılmış olup, segmentler arasında bu değişkenler açısından farklılık olmadığı saptanmıştır (Çizelge 6).

Çizelge 6. Beslenme Davranışı Segmentlerine Göre Tüketicilerin Cinsiyetinin ve Çalışma Durumunun Karşılaştırılması

Değişken	Sayı ve %	Yavaş ve duygusal aşırı beslenen tüketiciler	Yavaş beslenen tüketiciler	Duygusal aşırı beslenen tüketiciler	Yavaş ve duygusal aşırı beslenme davranışı negatif tüketiciler	Toplam	χ^2	p
Kadın	Sayı	17	34	48	17	116	5,207	0,157
	%	14,66	29,31	41,38	14,66	100,00		
Erkek	Sayı	12	18	12	8	50		
	%	24,00	36,00	24,00	16,00	100,00		
Çalışan	Sayı	19	28	31	15	93	1,784	0,618
	%	20,43	30,11	33,33	16,13	100,00		
Çalışmayan	Sayı	10	24	29	10	73		
	%	13,70	32,88	39,73	13,70	100,00		

4. SONUÇ

Araştırmada yavaş ve duygusal aşırı beslenen tüketiciler, yavaş beslenen tüketiciler, duygusal aşırı beslenen tüketiciler ve yavaş ve duygusal aşırı beslenme davranışı negatif tüketiciler olmak üzere dört farklı segment belirlenmiştir. Duygusal aşırı beslenen tüketicilerin eğitim düzeyi ve VKİ değerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna göre beslenmede olumsuz duygularının baskısı altında kalan tüketicilerde obezite riskinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu değerlendirmenin, yetişkin beslenme davranış ölçeğinin Avustralyalı bir örneklem üzerinde uygulandığı bir çalışmanın (Mallan vd., 2017) sonuçları ile tutarlı olduğu

görülmektedir. Yapılan bu çalışmada duygusal aşırı beslenme boyutunun daha yüksek VKİ değerleri ile ilişkilendirildiği görülmektedir.

Ayrıca tüketicilerin yaşı, cinsiyeti ve çalışma durumuna göre beslenme davranışı açısından farklılık olup olmadığı incelenen bu araştırmada, ilgili değişkenlere göre beslenme davranışında istatistiksel olarak farklılık olmadığı saptanmıştır.

Araştırmanın gerçekleştiği dönemde COVID-19 pandemi süreci devam etmektedir. Bu süreçte salgına ilişkin sağlık sorunlarının yanı sıra medyada yer alan olumsuz haberler, pandemi tedbirlerinin gündelik hayata olumsuz etkileri, izolasyon ve karantina uygulamaları, iş kayıplarından kaynaklanan ekonomik sıkıntılar gibi gelişmelerin kişilerin duygu durumlarına olumsuz etkilerde bulunduğuna yönelik birçok çalışma bulunmaktadır. Araştırma sonuçları doğrultusunda belirlenen segmentler içerisinde yer alan yavaş ve duygusal aşırı beslenen tüketiciler ve duygusal aşırı beslenen tüketicilerin oranı %53,61'dir. Dolayısıyla bu tüketicilerin beslenme davranışının olumsuz koşullardan daha yüksek düzeyde etkilenebileceği yorumlanmaktadır. Ancak pandemi öncesi döneme ait araştırma verileri bulunmadığı için karşılaştırma yapılamamıştır.

KAYNAKÇA

Gedrich, K. (2003). Determinants of Nutritional Behaviour: A Multitude of Levers for Successful İntervention? Appetite, 41(3), 231-238. doi: 10.1016/j.appet.2003.08.005.

Grimm, E.R. ve Steinle, N.I. (2011). Genetics of Eating Behavior: Established and Emerging Concepts. Nutr Rev., 69(1), 52-60. doi: 10.1111/j.1753-4887.2010.00361.x.

Gunden, C., Atis, E., Salali, H.E., 2020. Investigating Consumers' Green Values and Food-Related Behaviours in Turkey. International Journal of Consumer Studies, 44(1), 53-63. doi: 10.1111/ijcs.12544

Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J. ve Anderson, R.E. (2010). *Multivariate Data Analysis*. PrenticeHall, New Jersey.

Heshmat, S. (2011). *Eating Behaviour and Obesity: Behavioral Economics Strategies for Health Professionals*. Springer Publishing Company, New York.

Hunot, C., Fildes, A., Croker, H., Llewellyn, C.H., Wardle, J ve Beeken, R.J. (2016). Appetitive Traits and Relationships with BMI in Adults: Development of the Adult Eating Behaviour Questionnaire. Appetite, 105, 356-63. doi: 10.1016/j.appet.2016.05.024.

Malhotra, N.K. (2010). *Marketing Research, An Applied Orientation*. Pearson, New Jersey.

Mallan, K.M., Fildes, A., de la Piedad Garcia X., Drzezdzon, J., Sampson, M. ve Llewellyn, C. (2017). Appetitive Traits Associated with Higher and Lower Body Mass Index: Evaluating the Validity of the Adult Eating Behaviour Questionnaire in an Australian Sample. International

Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity, 14(1), 130. doi: 10.1186/s12966-017-0587-7.

Mazzocchi, M. (2008). *Statistics for Marketing and Consumer Research*. SAGE Publications, London.

Newbold, P. (1995). *Statistics for Business and Economics*. Prentice-Hall International, New Jersey.

Pekcan, G. (2012). *Beslenme Durumunun Saptanması*. Sağlık Bakanlığı Yayın No: 726 (2. Basım), Ankara.

Tabachnick, B.G. ve Fidell, L.S. (2007). *Using Multivariate Statistics*. Pearson, New York.

Wardle, J., Guthrie, C.A., Sanderson, S. ve Rapoport, L. (2001). Development of the Children's Eating Behaviour Questionnaire. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 42(7), 963-970. doi: 10.1111/1469-7610.00792.

HAVALİMANI REKABETİ ALANINDAKİ ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Arş. Gör. Dr. Hilal Tuğçe LAPÇIN

Samsun Üniversitesi, Havacılık Yönetimi Bölümü, hilaltugcelapcin@gmail.com, ***0000-0002-4942-6331***

Özet

Havalimanı işletmeciliğinde ticari bakış açısının yerleşmesiyle birlikte bu bakış açısıyla işletilen havalimanlarının nasıl rekabet edebileceği konusu da gündeme gelmiştir. Bu çalışmada havalimanı rekabeti ile ilgili çalışmaların bibliyometrik analiz yöntemiyle değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bibliyometrik analiz belirli bir alanda belirli bir dönemde kişiler ya da kurumlar tarafından üretilmiş yayınların ve bu yayınlar arasındaki ilişkilerin sayısal olarak analiz edilmesidir. Çalışmada "havalimanı rekabeti" üzerine ingilizce dilinde yazılmış çalışmalar analize tabii tutulmuştur. Bibliyometrik analiz ile alandaki çalışmaların ne zaman başladığı ve yıllara göre değişimin nasıl gerçekleştirildiği, çalışmaların en fazla hangi araştırmacı, kurum ve ülkeler tarafından gerçekleştirildiği, sıklıkla kullanılan anahtar kelimeler, en fazla atıf alan çalışma ve en çok katkı sunan dergilerin neler olduğunun ortaya çıkarılması da amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Bibliyometrik analiz, havalimanı rekabeti, havalimanı rekabetçiliği.*

GİRİŞ

Havalimanı sektöründe, havalimanlarının çoğunun kamu mülkiyetinde olması havalimanlarının birbirleriyle rekabet etmeyen doğal tekeller olarak algılanmasına neden olmuştur (Van Asch vd., 2019). Havalimanları arasında rekabetin gündeme gelmesi ilk olarak havayolu taşımacılığında serbestleşme ve liberalleşme ile başlamıştır (Barrett, 2000). Bunu havalimanlarının mülkiyet yapısının değişmesi olarak bilinen özelleştirme ve ticarileştirme izlemiştir (Graham, 2008). Havalimanı ticarileşmesi ile havalimanı mülkiyeti kamuda kalırken, yönetim anlayışı kamu ya da özel sektör eliyle farklılaşabilmektedir (Kuyucak Şengür, 2017). Ticarileşme hareketlerini özelleştirme uygulamaları takip etmiştir. Havalimanı özelleştirmesi "havalimanı hizmetlerinin sunumu ile elde edilen herhangi bir riskin, sorumluluğun ve kazancın belli bir zaman dilimi için ya da kalıcı olarak kamudan özel sektöre transferi" şeklinde

tanımlamaktadır (Kuyucak & Vasigh, 2011). Havalimanlarının özelleştirilmesi ve şirketleştirilmesi, daha önce çok az kullanılan askeri ve diğer havalimanlarının yeniden geliştirilmesiyle birleştiğinde, havalimanı yönetimine daha ticari bir odaklanma başlamış, pazara daha fazla rakibin girmesini sağlamıştır. Bu gelişmeler havalimanı işletmeciliğinde yeni paradigmayı ortaya çıkarmış ve havalimanları rekabet etmek zorunda olan daha ticari odaklı merkezler haline gelmişlerdir (Bel & Fageda, 2017; Forsyth vd., 2010). Havalimanlarının rekabet alanları havayollarına sağlanan hizmetler, giden yolcu trafiği, transfer yolcu trafiği, gelen yolcu trafiği, küresel rekabet, finansman için rekabet ve diğer taşımacılık türleri ile olan rekabettir (Forsyth vd., 2016). Bu çalışmada havalimanı rekabeti alanındaki çalışmaların bibliyometrik analiz yöntemiyle analiz edilmesi amaçlanmıştır. Sistematik literatür taramasından farklı olarak bibliyometrik analiz bir alanın güncel durumuna dair biçimsel ve nicel veri elde etmede kullanılan ve görselleştirme yazılımları yoluyla akademik eğilimleri izlemeyi kolaylaştıran bir analitik yöntemdir. Bibliyometrik analizde temel amaç araştırma performansı hakkında nicel veriler ve nümerik ölçüm göstergeleri elde edebilmektir.

Literatür

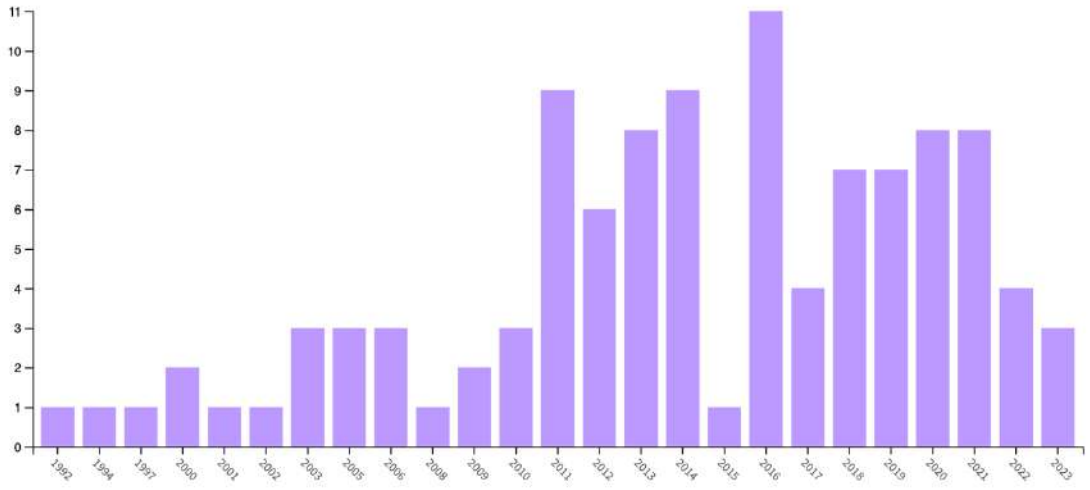
Bibliyometrik analiz ile alandaki genel eğilimler anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bibliyometrik analiz yöntemi, görsel haritalar aracılığıyla bir alanda herhangi bir yayının, yazarın ya da atıf yapılan yazarın diğer yayın ve yazarlarla bağlantısını ortaya koyan bir içerik analizi yöntemidir (Zupic & Čater, 2015). Bu yöntem ile herhangi bir alanda genel eğilimlerin neler olduğu, alandaki yazarların işbirlikleri, atıf alan çalışmaların genel durumu öğrenilebilmektedir. Bibliyometrik analizlerden değerlendirme analizleri ile verimlilik (Ör., yayın sayısı ve yazarın aldığı atıf sayısı) ve çalışmaların etkisi (örn., yayının aldığı atıf sayısı) ölçülebilirken, ilişkisel analizleri ile alandaki aktörler (kavram, yayın, yazar, kurum, ülke vb.) arasındaki ilişki örüntüleri ortaya çıkarılabilmektedir. Ortak kelime analizi, ortak yazar analizi ve ortak atıf analizi gibi analizler ilişkisel tekniklere örnek verilebilir (Koseoglu vd., 2016). Havacılık alanındaki yapılan çalışmalara bakıldığında hava trafik yönetimi (Dixit & Jakhar, 2021), havacılık karbon emisyonları (Luo & Hussain, 2023), havayolu üretkenliği ve verimliliği (Yakath Ali vd., 2021), havacılık yönetimi (Abdullah, 2022), havacılık kazalarında insan faktörleri (Wan vd., 2021), havaalanı hizmet kalitesi (Bakır vd., 2022; da Rocha vd., 2022), havayolu sektöründe gelir yönetimi (Raza vd., 2020), havacılık ve artırılmış gerçeklik (Utkan & Açıkel, 2023), nesnelerin interneti ve havacılık (Burak & Küsbeci, 2023), havacılık (Kurnaz, 2022), havacılık sektöründeki sürdürülebilirlik (Aygün vd., 2023), havayolu iş modeli

(Tanrıverdi & Durak, 2022), havacılık emniyeti (Okine vd., 2024; Şengür & İnce, 2022), havalimanı hizmet kalitesi dijital ve sürdürülebilir hava lojistiği (Yavas & Ozkan-Ozen, 2023), havalimanı verimliliği (Cifuentes-Faura & Faura-Martínez, 2021; See vd., 2023) ve hava kargo (Yıldız & Taşdemir, 2021) üzerine çalışmalar bulunmaktadır. Veri tabanı olarak Webofscience ve Scopus'un yanı sıra TRdizin'in de tercih edildiği görülmektedir. Bununla birlikte Journal of Air Transport Management dergisindeki çalışmalar (Sallan & Lordan, 2023; Tanrıverdi vd., 2020) üzerine bibliyometrik analiz yönteminin de kullanıldığı görülmektedir.

Süreç

Bu çalışmada "Havalimanı rekabeti" ile ilgili yapılmış araştırmalar yıllara göre nasıl bir dağılım göstermektedir? sorusundan hareketle havalimanı rekabeti ile ilgili çalışmalar incelenmiştir. "Airport competitiveness", "airport competitive", "airport competition", "airport strategy" anahtar sözcülüğüyle web of science veri tabanında tüm alanlarda tarama gerçekleştirilmiştir. Taramalara Ağustos 2023 ayında başlanmış olup son tarama Aralık 2023 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Toplamda 134 çalışmaya ulaşılmıştır. Yıllara göre en eski çalışma 1989 en yenisi 2023'tür. Yıllara göre eğilim grafikte gösterilmektedir.

Grafik 1: 1992-2023 yılları arasında çalışmaların dağılımı

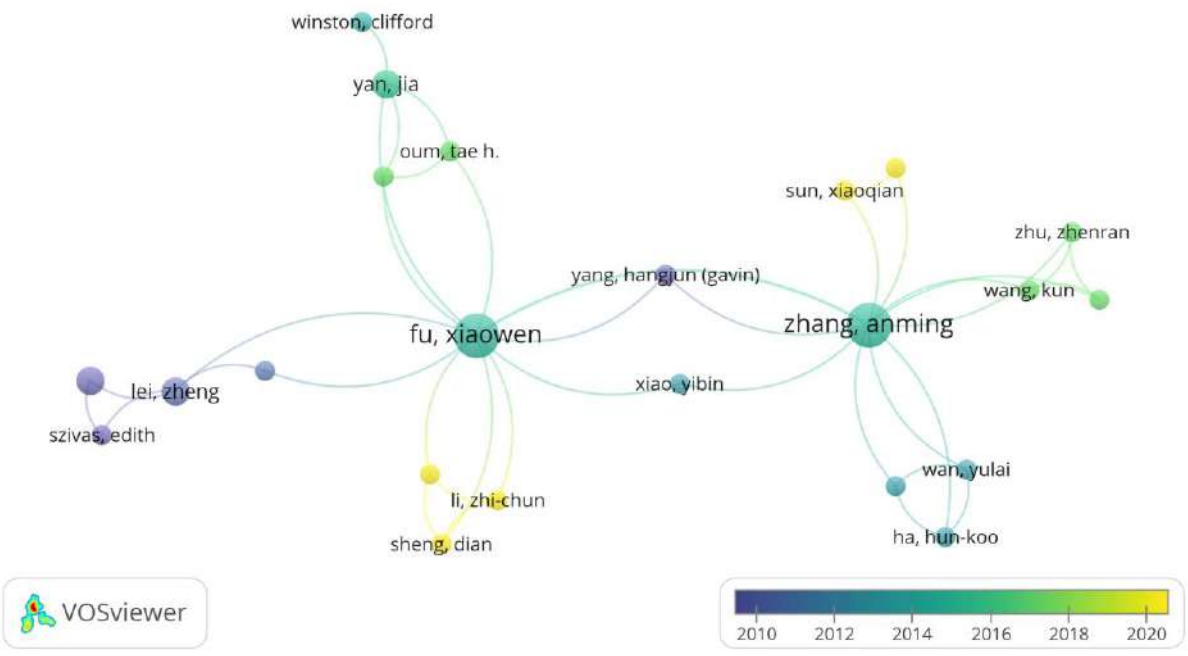
Taramaya tüm web of science indeksleri (SSCI, BKCI, SCI-Expanded, CPCI-Science and Humanities), ESCI, CPCI-Science, A&HCI) dahil edilmiştir. Elde edilen bulguların görselleştirilmesinde literatürde yer alan çalışmaların ağ, bibliyografik ve metin verilerine

dayalı haritalar oluşturulmasına, bunların görselleştirilmesine olanak sağlayan ücretsiz, açık kaynaklı bir bibliyometrik haritalama programı olan VOSviewer kullanılmıştır.

1.1. En üretken yazar analizi

"Havalimanı rekabeti" konulu çalışmalardan 3 ve daha üzeri çalışma sayısı ile alana katkıda bulanan yazarlara bakıldığında 6 çalışma sayısı ile "Hans-Martin Niemeier ve Peter Forsyth" en fazla katkı sağlayan yazarlardır. 5 çalışma ile "Anming Zhang ve Xiaowen Fu" katkı sağlamıştır. İlk iki yazar kitap ile son iki yazar ise makale ile alana katkı sunmuşlardır. Bu aşamalardan sonraki analizler sadece makale türündeki çalışmaları kapsamaktadır. Görsel 1'de sunulan ortak yazar analizine göre 7 kümenin oluştuğu görülmektedir. Bu kümelerin içerisinde 23 madde ve 39 tane bağlantı bulunmaktadır. Ortak yazar analizine göre Anming zhang ve Xiaowen Fu en fazla yayını olan yazarlardandır. Yıllara göre yoğunluğa bakıldığında havalimanı rekabetine yönelik çalışmaların güncelliğini koruduğu görülmektedir.

Görsel 1: Ortak yazar analizi

Tablo 1'de makale olarak alandaki en üretken yazarlar ve atıf sayıları verilmiştir.

Tablo 1: Makale olarak alandaki üretken yazarlar

Yazar	Çalışma sayısı	Atıf Sayısı
Anming Zhang	5	276
Xiaowen Fu	5	218
Paolo Malighetti	3	126
Rogier Lieshout	3	118
Eric Pels	3	76
Renato Redondi	3	70
David Starkie	3	67
Qiang Chu	3	50
Ye Li	3	50
Solsaem Choi	3	30
Anne Graham	3	24

1.2. En çok atıf alan çalışmaların listesi

En çok atıf alan çalışmaların listesi aşağıda sunulmuştur.

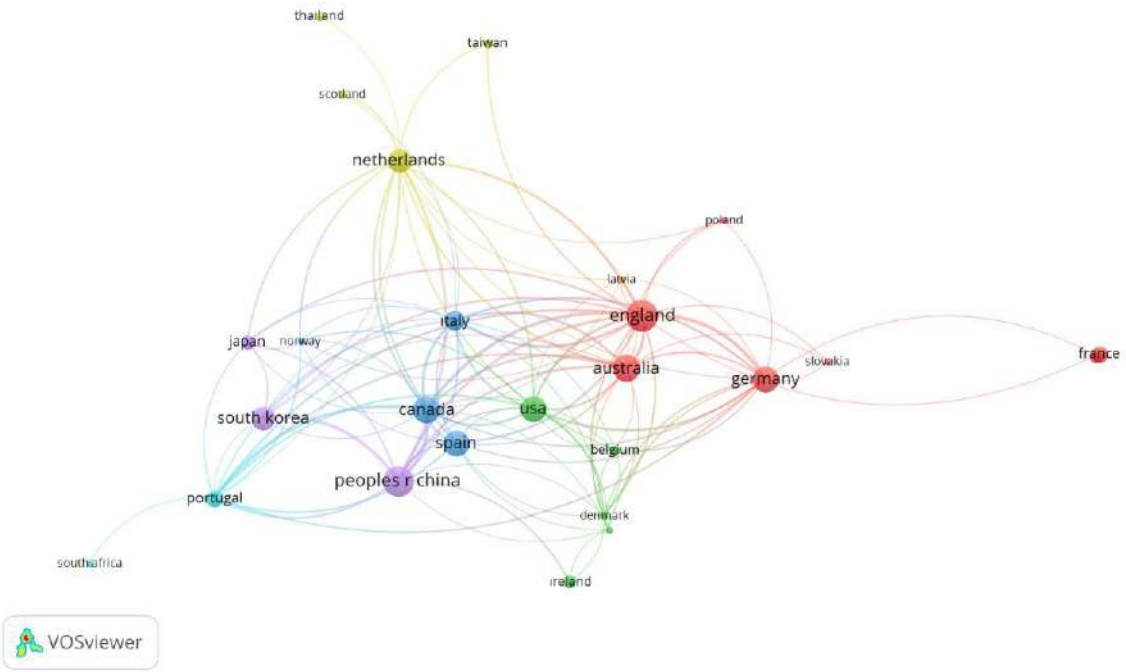
Tablo 2: En çok atıf alan çalışmalar ve atıf sayıları

Çalışma	Atıf sayısı
Anming Zhang, Xiaowen Fu ve Hangjun Yang. (2010). Revenue sharing with multiple airlines and airports,Transportation Research Part B: Methodological, 44 (8–9),944-959.	84
Eric Pels, Peter Nijkamp ve Piet Rietveld. (2000). Airport and Airline Competition for Passengers Departing from a Large Metropolitan Area, Journal of Urban Economics,48 (1), 29-45	83
Jon Inge Lian ve Joachim Rønnevik. (2011). Airport competition – Regional airports losing ground to main airports, Journal of Transport Geography,19(1),85-92	79
Stephane Hess ve John W. Polak. (2006). Exploring the potential for cross nesting structures in airport choice analysis: A case study of the Greater London area, Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review,42 (2),63-81	77
Eric Pels, Nenad Njegovan ve Christiaan Behrens. (2009). Low cost airlines and airport competition, Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review, 45 (2), 335-344	75
Rogier Lieshout (2012). Measuring the size of an airport's catchment area,Journal of Transport Geography, 25, 27-34	71

Yibin Xiao, Xiaowen Fu ve Anming Zhang (2013). Demand uncertainty and airport capacity choice,Transportation Research Part B: Methodological, 57, 91-104	71
Davide Scotti, Paolo Malighetti, Gianmaria Martini ve Nicola Volta. (2012). The impact of airport competition on technical efficiency: A stochastic frontier analysis applied to Italian airport,Journal of Air Transport Management,22, 9-15	66
David Gillen ve William Morrison (2003). Bundling, integration and the delivered price of air travel: are low cost carriers full service competitors? Journal of Air Transport Management,9 (1), 15-23.	58

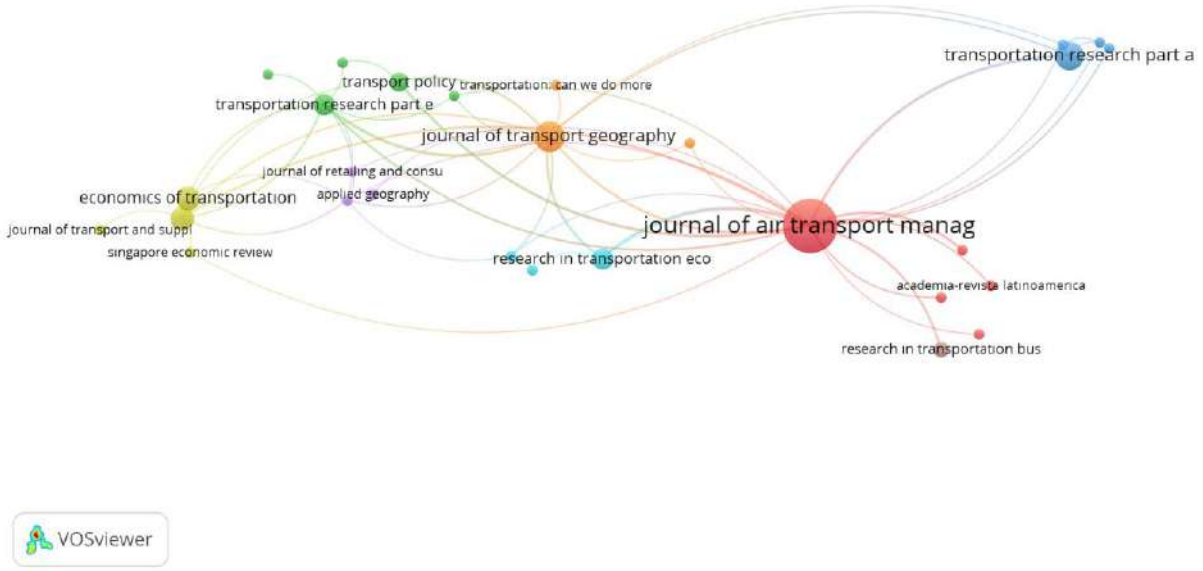
1.3. En üretken ülke analizi

Kavramla ilgili en çok atıf alan yazarlar çalışmalarını Çin Halk Cumhuriyeti, Kanada İngiltere ve Hollanda'dan gerçekleştirmektedir.

1.4. En üretken dergi analizi

"Havalimanı rekabeti" alanında en fazla atıf alan çalışmalar "Journal of Air Transport Management" dergisinde yayınlanmıştır. Araştırmacıların alandaki gelişmeleri takip etmek için öncelikli olarak bu dergiyi takip etmeleri önemli görülmektedir.

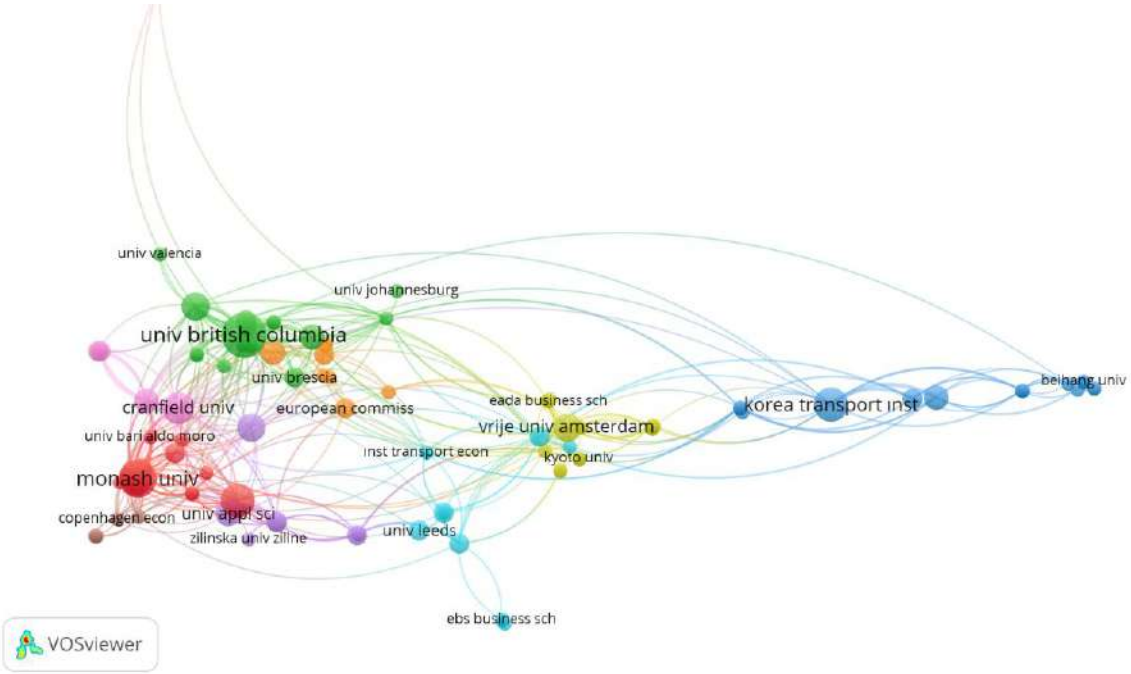
Tablo 3: En üretken dergi listesi

Kaynak	Atıf sayısı
Journal of Air Transport Management	609
Journal of Transport Geography	275
Transportation Research Part B-Methodological	254
Transportation Research Part E-Logictisc and Transportation Review	202

1.5. En üretken kurum analizi

"Havalimanı rekabeti" ilişkin çalışmalar konusunda en üretken kurumlar arasında British Columbia Üniversitesi, Bremen Uygulamalı Bilimler Üniversitesi ve Kore Ulaştırma Enstitüsü bulunmaktadır. Kurum atıf analizi haritalandırılması Görsel 3'te sunulmuştur.

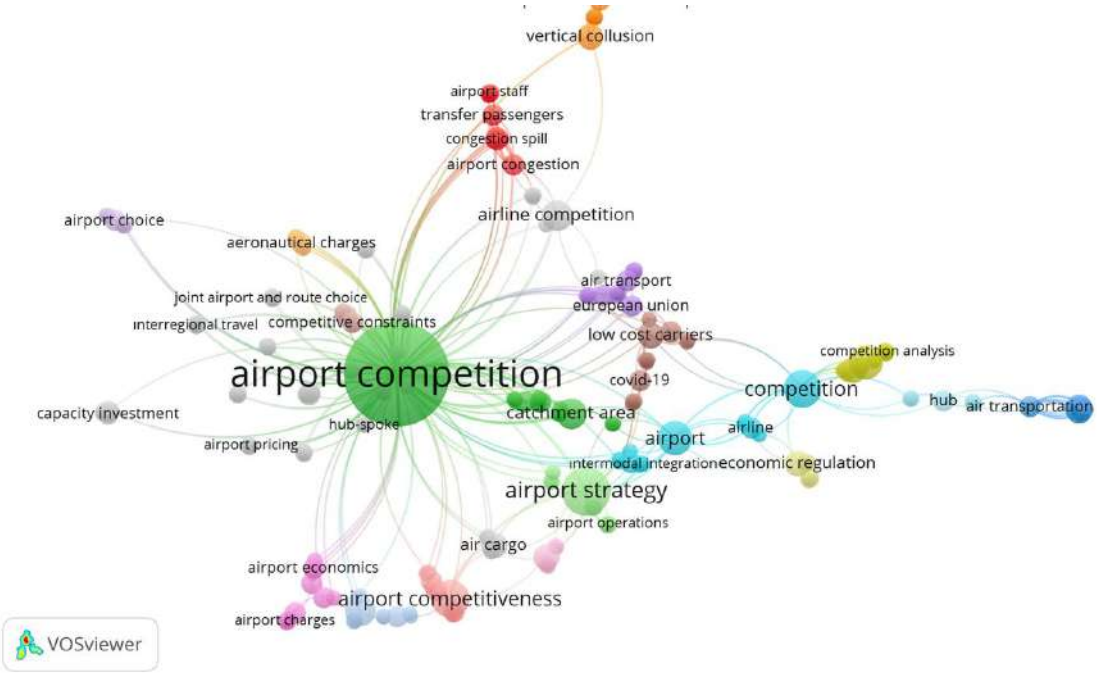
Görsel 2: Kurum atıf analizi

1.6. Anahtar sözcük analizi

Görsel 4'e göre, seçilen dergilerden en çok kullanılan anahtar kelimeler arasında "airport competition", "airport strategy", "competition" ve "airport competitiveness" bulunmaktadır.

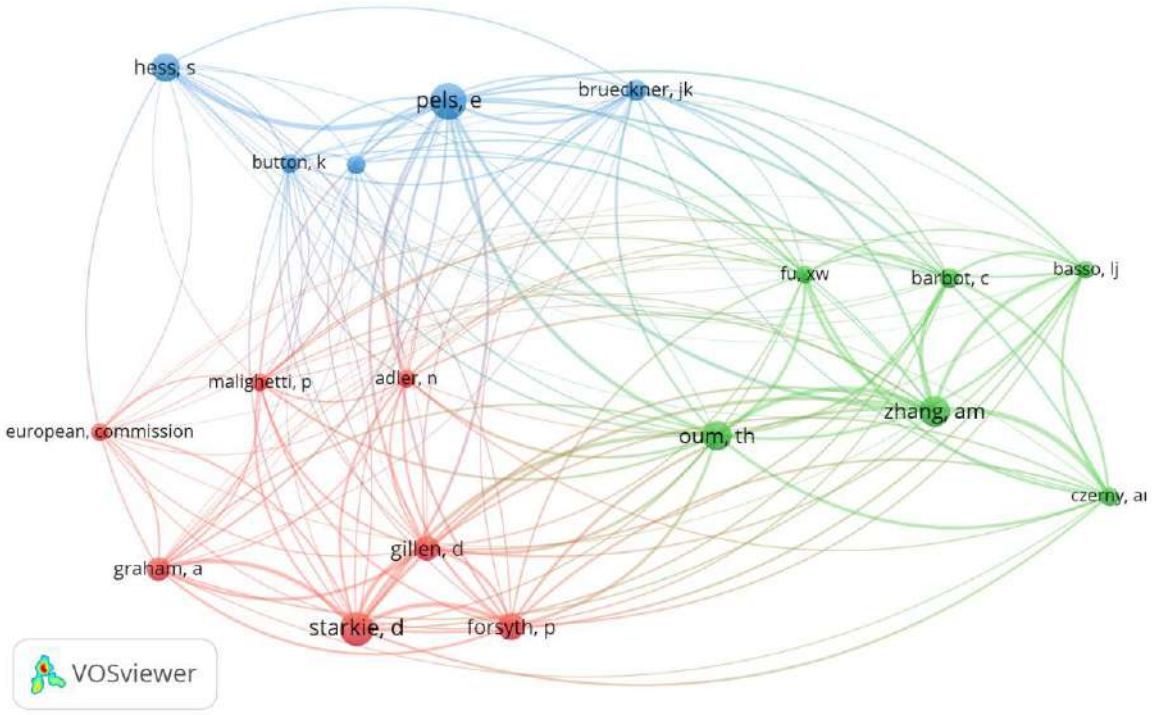
Görsel 3: Anahtar sözcük analizi

1.7. Yazar düzeyinde ortak atıf analizi

WoS'ta dizinlenen "havacılık rekabetine" ilişkin makalelerin referans listelerinde yoğun biçimde atıf yapılan yazarların belirlenmesi için yapılan ortak atıf analizi sonucunda en az 20 atıf almış yazarlarla oluşturulan Görsel 5'te sunulmuştur.

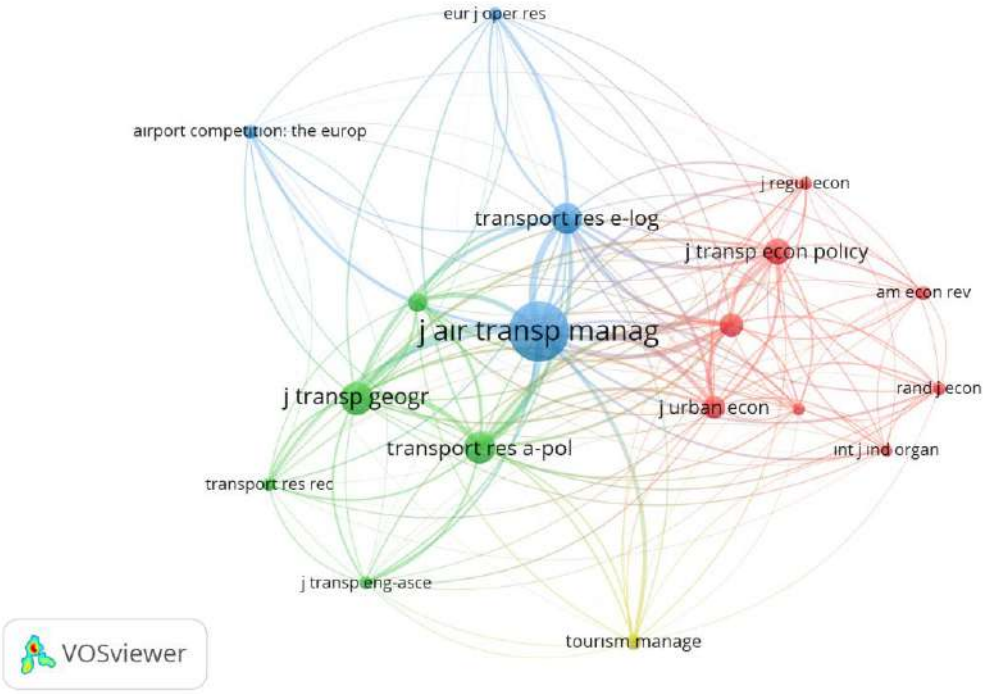
Görsel 4: Yazar düzeyinde ortak atıf analizi

1.8. Dergi düzeyinde ortak atıf analizi

Haritalama yapılırken bir derginin mininum atıflarının sayısı 20 olarak seçildiğinde 1939 kaynaktan 18'i bu eşik değerini aşmıştır. Bu şekilde elde edilen haritalama aşağıda sunulmaktadır.

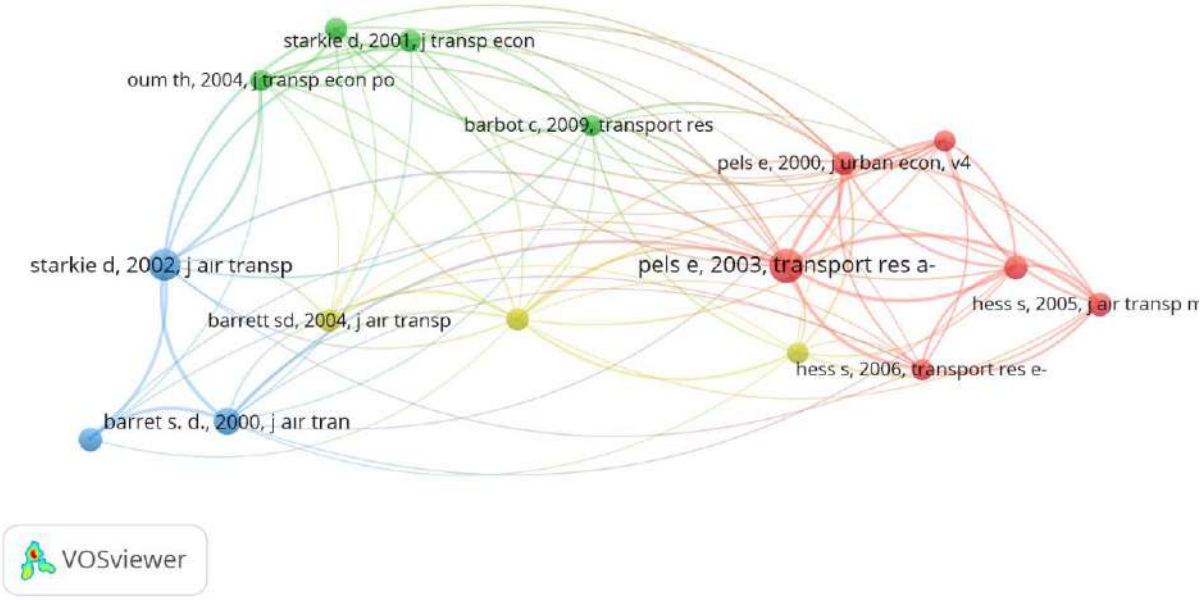
Görsel 5: Dergi düzeyinde ortak atıf analizi

1.9. Kaynak düzeyinde ortak atıf analizi

WoS'ta dizinlenen havalimanı rekabetine ilişkin makalelerde en sık birlikte atıf yapılan kaynakları belirlemek için kaynak düzeyinde ortak atıf yapılan kaynakların ağ haritası çıkarılmıştır. Ağ haritası, atıf yapılan 3322 toplam kaynaktan en az "10" kez atıf alan 16 kaynakla oluşturulmuştur.

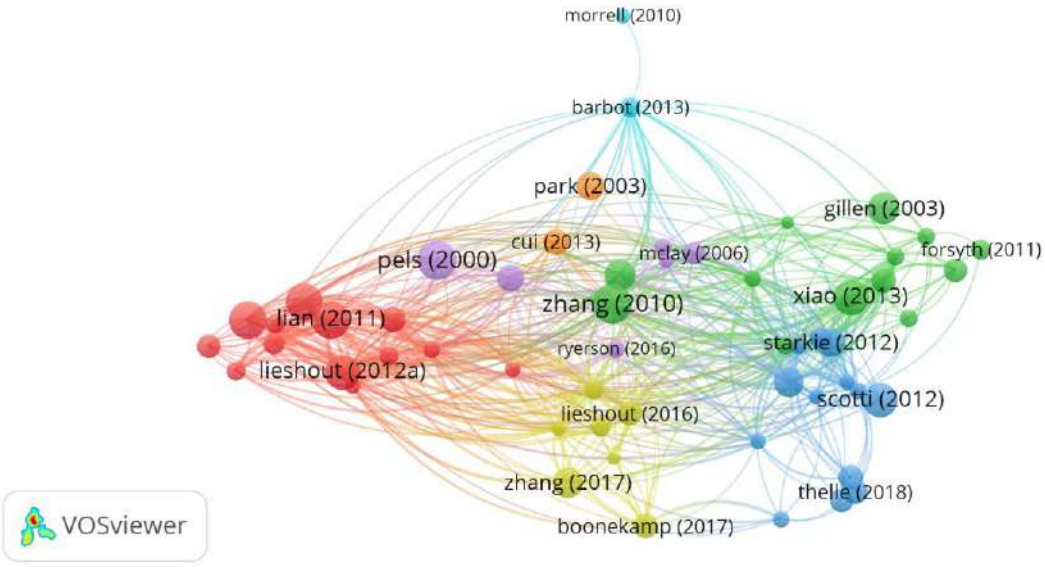
Görsel 6: Kaynak düzeyinde ortak atıf analizi

1.10. Metinlerin bibliyografik eşleşme analizi

Referans listelerinde bir ya da daha fazla ortak kaynağa atıf gösterdiği tespit edilen dokümanlar bibliyografik eşleşmiş dokümanlar olarak tanımlanmaktadır. En az 10 atıf almış metinlerin bibliyografik eşleşme analizi Görsel 8'de sunulmuştur. Zhang (2010), Pels (2000) ve Lian (2011) çalışmalarının bibliyografik eşleştikleri görülmektedir.

Görsel 7: Dokümanların bibliyografik eşleşme analizi

SONUÇ

Havalimanı sektöründe yaşanan gelişmeler havalimanlarını rekabet etmek zorunda olan daha ticari odaklı merkezler haline getirmiştir (Bel & Fageda, 2017; Forsyth vd., 2010). Havalimanlarının rekabet alanları arasında havayollarına sağlanan hizmetler, giden yolcu trafiği, transfer yolcu trafiği, gelen yolcu trafiği, küresel rekabet, finansman için rekabet ve diğer taşımacılık türleri ile olan rekabet bulunmaktadır (Forsyth vd., 2016). "Havalimanı rekabeti" ile ilgili çalışmaların bibliyometrik analiz yöntemi ile incelendiği bu çalışmada web of science veri tabanından elde edilen veriler doğrultusunda Anming Zhang ve Xiaowen Fu en çok ortak yazarlı çalışma yapan yazarlar arasında yer almaktadır. Kaynak atıf analizine göre kavramla ilgili en çok atıf alan çalışmalar Journal of Air Transport Management dergisinde yayınlanmaktadır. Zhang (2010) ve Pels (2000) çalışmalarının bibliyografik eşleştikleri görülmektedir. En çok kullanılan anahtar kelimeler arasında "airport competition", "competition", "airport strategy" bulunmaktadır. Kavramla ilgili en üretken ülkeler Çin Halk Cumhuriyeti, Kanada, İngiltere, Hollanda'dır. En üretken kurumlar ise British Columbia Üniversitesi, Bremen Uygulamalı Bilimler Üniversitesi ve Kore Ulaştırma Ensitüsü'dür.

KAYNAKÇA

Abdullah, T. (2022). Bibliometric Analysis of Studies in the Field of Aviation Management in the Post-Deregulation Period. *Journal of Aviation*, *6*(3), 380–386.

Aygün, S., Sağbaş, M., & Erdoğan, F. A. (2023). Bibliometric Analysis of Sustainability in Civil Aviation. *Journal of Aviation*, *7*(3), 448–456.

Bakır, M., Özdemir, E., Akan, Ş., & Atalık, Ö. (2022). A bibliometric analysis of airport service quality. *Journal of Air Transport Management*, *104*(July).

Barrett, S. D. (2000). Airport competition in the deregulated European aviation market. *Journal of Air Transport Management*, *6*(1), 13–27.

Bel, G., & Fageda, X. (2017). What have we learned from the last three decades of empirical studies on factors driving local privatisation? *Local Government Studies*, *43*(4), 503–511.

Burak, M. F., & Küsbeci, P. (2023). Internet of things and aviation: a bibliometric and visualization analysis. *Kybernetes*.

Cifuentes-Faura, J., & Faura-Martínez, U. (2021). Twenty Years of Airport Efficiency – a Bibliometric Analysis. *Promet - Traffic - Traffico*, *33*(4), 479–490.

da Rocha, P. M., Costa, H. G., & da Silva, G. B. (2022). Gaps, Trends and Challenges in Assessing Quality of Service at Airport Terminals: A Systematic Review and Bibliometric Analysis. *Sustainability (Switzerland)*, *14*(7).

Dixit, A., & Jakhar, S. K. (2021). Airport capacity management: A review and bibliometric analysis. *Journal of Air Transport Management*, *91*(February 2020), 102010.

Forsyth, P., Gillen, D., Müller, J., & Hans-Martin Niemeier. (2010). *Airport Competition: The European Experience*. Routledge.

Forsyth, P., Gillen, D., Müller, J., & Niemeier, H.-M. (2016). *Airport competition: The european experience*. Routledge.

García-Lillo, F., Claver-Cortés, E., Marco-Lajara, B., & Úbeda-García, M. (2017). Mapping the Intellectual Structure of Research on 'Born Global' Firms and INVs: A Citation/Co-citation Analysis. *Management International Review*, *57*(4), 631–652.

Graham. (2008). The airport – airline relationship. Içinde *Managing Airports. An International Perspective* (ss. 139–185).

Koseoglu, M. A., Rahimi, R., Okumus, F., & Liu, J. (2016). Bibliometric studies in tourism. *Annals of Tourism Research*, *61*, 180–198.

Kurnaz, S. (2022). Bibliometric Analysis of Articles Published in the Field of Aviation: Dergipark Academic Example. *Management Theory and Studies for Rural Business and*

Infrastructure Development, *44*(4), 354–361.

Kuyucak, F., & Vasigh, B. (2011). Privatization and Regulation : A Review of Airport Industry Practices. *International Journal of Global Business and Economics*, 06.

Kuyucak Şengür, F. (2017). Havaalanı işletmeciliğinde yeni eğilimler: Türkiye üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, *13*(4), 751–767.

Luo, X., & Hussain, W. M. H. W. (2023). A Bibliometric Analysis and Visualization of Influencer Marketing. *Journal of System and Management Sciences*, *13*(4), 59–73.

Newman, M. E. J. (2004). Coauthorship networks and patterns of scientific collaboration. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, *101*, 5200–5205.

Okine, E. A., Zarei, E., & Roggow, B. J. (2024). Exploring the intellectual insights in aviation safety research: A systematic literature and bibliometric review. *Safety Science*, *170*(September 2023), 106354.

Raza, S. A., Ashrafi, R., & Akgunduz, A. (2020). A bibliometric analysis of revenue management in airline industry. *Journal of Revenue and Pricing Management*, *19*(6), 436–465.

Sallan, J. M., & Lordan, O. (2023). Recent Trends in Air Transport Research: A Bibliometric Analysis. *Future Transportation*, *3*(3), 1046–1067.

See, K. F., Ülkü, T., Forsyth, P., & Niemeier, H. M. (2023). Twenty years of airport efficiency and productivity studies: A machine learning bibliometric analysis. *Research in Transportation Business and Management*, *46*(March 2022), 100771.

Şengür, F., & İnce, F. (2022). An Overview of Aviation Safety – An Updated Bibliometric Analysis. *8th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress*.

Tanrıverdi, G., Bakır, M., & Merkert, R. (2020). What can we learn from the JATM literature for the future of aviation post Covid-19? - A bibliometric and visualization analysis. *Journal of Air Transport Management*, *89*(August).

Tanrıverdi, G., & Durak, M. Ş. (2022). A Visualized Bibliometric Analysis of Mapping Research Trends Of Airline Business Models (ABMs) from 1985 to 2021. *Journal of Aviation*, *6*(3), 387–403.

Utkan, U. T., & Açıkel, B. (2023). Bibliometric Analysis of Academic Publications on

Artificial Intelligence and Aviation Keywords with VOSviewer. *Journal of Aviation*, *7*(2), 284–292.

Van Asch, T., Dewulf, W., Kupfer, F., Meersman, H., Onghena, E., & Van de Voorde, E. (2019). Air Cargo and Airport Competitiveness. *Journal of Air Transport Studies*, *10*(2), 48–75.

Wan, M., Liang, Y., Yan, L., & Zhou, T. (2021). Bibliometric analysis of human factors in aviation accident using MKD. *IET Image Processing*, *Special issue*.

Yakath Ali, N. S., Yu, C., & See, K. F. (2021). Four decades of airline productivity and efficiency studies: A review and bibliometric analysis. *Journal of Air Transport Management*, *96*(June), 102099.

Yavas, V., & Ozkan-Ozen, Y. D. (2023). Bibliometric analysis of the transformation in air logistics operations in terms of digitalization and sustainability. *Visions for Sustainability*, *2023*(19).

Yıldız, R., & Taşdemir, M. (2021). Bibliometric Analysis on Air Cargo Transportation for Two Decades. *Journal of Aviation*, *5*(2), 230–240.

Zupic, I., & Čater, T. (2015). Bibliometric Methods in Management and Organization. *Organizational Research Methods*, *18*(3), 429–472.

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARI VE YAPAY ZEKA KULLANIMI: BEKLENTİLER, OLASI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Dr. Öğretim Üyesi Erkan UZUN
Tarsus Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, erkanuzun@tarsus.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-9476-8592

ÖZET

Teknolojinin tüm meslek dallarında etkisini göstermesi ile gerçekleştirilen işlemlerin dijital platformlar aracılığıyla ilgili kurumlara aktarılması süreci ortaya çıkmıştır. Bu mesleklerin başında da devlet ile mükellefler arasında köprü görevini üstlenerek devletin bütçe gelirlerinin doğru hesaplanmasına ve ilgili kurumlara zamanında aktarılmasına katkı sağlayan muhasebe meslek mensupları gelmektedir. Muhasebe meslek mensupları mükellefin gerçekleştirdiği işlemleri muhasebe programları aracılığı ile kayıt altına almakta ve finansal raporlar düzenleyerek ilgili kurumlara bu raporları aktarmaktadır. İşletmelerde gerçekleştirilen işlemlerin muhasebe meslek mensubuna ihtiyaç duymadan bazı programlar aracılığı ile raporlamasının yapılması düşüncesi düşük bir olasılık gibi görünse de ihtimali olan bir düşüncedir. Bu durum muhasebe meslek elemanlarının üzerinde baskı kurmaktadır. Özellikle yapay zeka kullanımının artmasıyla muhasebe mesleğini ifa eden meslek mensuplarının yapay zeka konusunda bazı kaygılarının olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu kaygılar muhasebe meslek mensubunun verimliliğini etkilemekte ve mesleğin gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Muhasebe mesleğinde özellikle mükellef baskısının azaltılması ve ortadan kaldırılmasında etkili olabileceği de düşünülmektedir. Kısacası muhasebe meslek mensupları açısından hem kaygılar hem de katkılar olabileceği düşünülmektedir. Yapay zeka kullanımı her meslek dalında kaygı yaratmaktadır. Doğru ve yerinde kullanımı ile muhasebe mesleğinde muhasebe meslek mensuplarının etik dışı davranışlarını engelleyebileceği veya ortadan tamamen kaldırabileceği tartışılmaktadır. Etik dışı davranışların ortadan kalkması ile mükelleflerin gelirlerini doğru beyan etmesine ve devletin bütçe gelirlerinin artmasına katkı sağlayacaktır.

Çalışmanın amacı işletmelerde yapay zeka kullanımı ile muhasebe uygulamaları arasındaki ilişki, yapay zeka kullanımının muhasebe mesleğine ve meslek mensuplarına nasıl etki ettiği, muhasebe meslek mensuplarının yapay zeka kullanımından beklentileri, yapay zeka kullanımının doğurabileceği sorunların neler olduğu ve çözüm önerilerinin açıklanmasıdır. Özellikle yapay zeka ve muhasebe mesleği ilişkisini ortaya koyan çalışmaların incelenmesi ve elde ettikleri sonuçlar literatür çalışması olarak ortaya konulacak ve sonuçların uygulanabilirliği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Muhasebe Meslek Mensubu, Yapay Zeka

Abstract

With the impact of technology on all professions, the process of transferring the transactions to the relevant institutions through digital platforms has emerged. One of the most important of these professions is the accounting profession, which contributes to the accurate calculation of the state's budget revenues and timely transfer to the relevant institutions by acting as a bridge between the state and taxpayers. Accounting professionals record the transactions carried out by the taxpayer through accounting programs and prepare financial reports and transfer these reports to the relevant institutions. Although the idea of reporting the transactions carried out in enterprises through some programs without the need for an accounting professional seems to be a low probability, it is a possible idea. This situation puts pressure on accounting professionals. Especially with the increasing use of artificial intelligence, it is revealed that members of the accounting profession have some concerns about artificial intelligence. These concerns affect the productivity of accounting professionals and negatively affect the development of the profession. It is also thought that it may be effective in reducing and eliminating taxpayer pressure in the accounting profession. In short, it is thought that there may be both concerns and contributions for accounting professionals. The use of artificial intelligence raises concerns in every profession. It is argued that with its correct and appropriate use, it can prevent or completely eliminate unethical behaviors of accounting professionals in the accounting profession. With the elimination of unethical behaviors, it will contribute to the correct declaration of taxpayers' income and increase the budget revenues of the state.

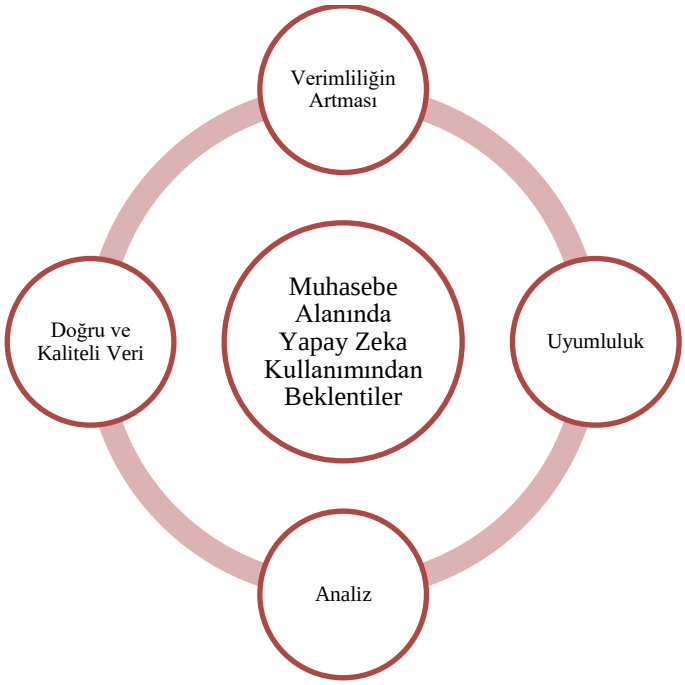
The aim of the study is to explain the relationship between the use of artificial intelligence and accounting practices in enterprises, how the use of artificial intelligence affects the accounting profession and professional members, the expectations of accounting professionals from the use of artificial intelligence, what are the problems that may arise from the use of artificial intelligence and the solution suggestions. In particular, the examination of the studies that reveal the relationship between artificial intelligence and the accounting profession and the results they have obtained will be presented as a literature study and the applicability of the results will be discussed.

Keywords: Accounting, Accounting Professionals, Artificial Intelligence

1. MUHASEBE MESLEĞİNDE YAPAY ZEKA KULLANIMINDAN BEKLENTİLER

1950'li yılların başında Alan Turing'in "Makineler Düşünebilir Mi?" sorusuyla makine öğrenmesi kavramı ortaya çıkmış, Bilgisayar Bilimci ve Bilişsel Bilimci "John McCarthy" tarafından "Yapay Zekâ" terimi ilk kez düzenlenen yapay zekâ konferansı olan "Dartmouth Konferansı"nda 1956 yılında kullanılmıştır (Alpaydın, 2014). Yapay zekânın eğitimi esnasında gereken en önemli unsur 'veri'dir. Verinin büyüklüğü, hacmi ve çeşitliliği arttıkça yapay zekânın öğrenme kapasitesinin de artması beklenmektedir. Günümüzde, üretilen veri miktarının hızlı bir şekilde artması ve "Büyük Veri" işleme yeteneklerinin de gelişmesiyle, yapay zekâ çözümleri birçok alanda karşımıza çıkmaktadır (https://cbddo.gov.tr/sss/yapay-zeka). Basitçe ifade etmek gerekirse, "Büyük Veri"nin temel özellikleri; hacim, hız ve çeşitliliktir. Büyük veri, daha önce çözülemeyen problemleri daha hızlı ve etkin olarak çözmek için kullanılabilir

(Alpaydın, 2016). Muhasebe mesleğinde de gerçekleştirilen işlemlerin hacmi oldukça fazladır. Son dönemde dijitalleşme ile gelen değişim yapılan işlemlerin hacmini artırmış olmasına rağmen iş yükünü azaltmış ve işlemleri hızlandırmıştır. Yapay zeka kullanımından beklentileri aşağıda şekil yardımıyla ifade etmek mümkündür.

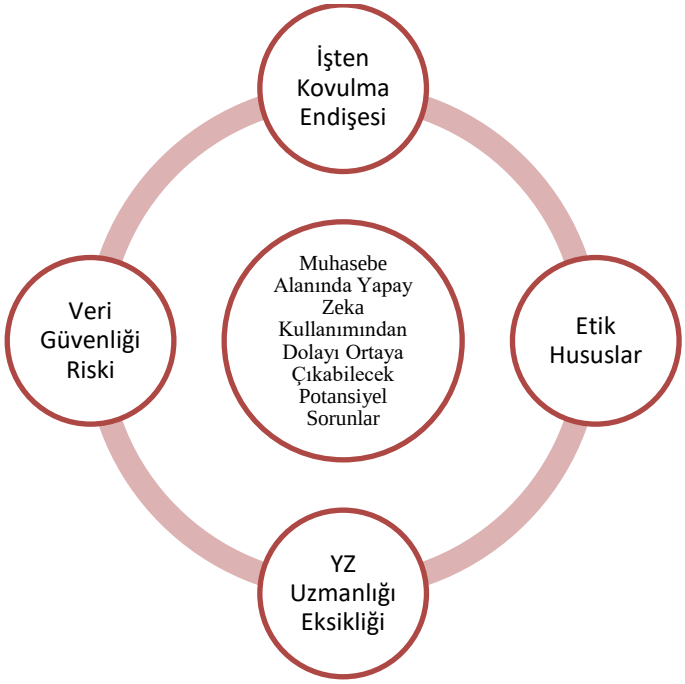

Şekil 1: Muhasebe Alanında Yapay Zeka Kullanımından Beklentiler

Yapay Zeka (YZ), muhasebe meslek mensupları için zaman alan işlemlerin yerine daha stratejik ve katma değerli faaliyetlere odaklanmasını sağlamaktadır. Buna veri girişi, mutabakat ve rutin uyumluluk görevlerinin otomatikleştirilmesi de dahildir. YZ, insan hatalarını azaltmak ve niteliksel finansal ve finansal olmayan verilerin doğruluğunu artırmak için tasarlanmıştır. Muhasebe meslek mensupları, makine öğrenimi algoritmalarından yararlanarak güvenilir finansal raporlama ve karar alma süreçleri sağlayabilir. YZ, muhasebe meslek mensuplarının oldukça fazla veriden anlamlı bir veri seti elde etmelerini sağlayarak daha doğru kararlar almalarına imkan tanımaktadır. Tahmine dayalı analitik, eğilimlerin ve kalıpların belirlenmesine yardımcı olarak daha iyi finansal tahminlere katkıda bulunabilir. Mevzuatta yaşanan değişimler işletmelerin sürekli tetikte olmasını gerektirmektedir. Yapay zeka, muhasebe uzmanlarının mevzuat değişikliklerinden haberdar olmalarına yardımcı olarak uyumluluğu sağlayabilir ve ceza riskini azaltabilir.

2. MUHASEBE MESLEĞİNDE YAPAY ZEKA KULLANIMINDAN DOLAYI ORTAYA ÇIKABİLECEK POTANSİYEL SORUNLAR

YZ karşıtları makinelerin, insandan farklı olduğunu, sevgi olgusunu anlamayacağı, doğruyu veya yanlışı sağduyulu bir şekilde ayırt edemeyeceğini ve insan gibi düşünemeyeceğini savunmaktadırlar (Pirim, 2006). Bu nedenle de yapay zeka kullanımının bazı sorunları ortaya çıkarabileceği düşünülmektedir. Bu potansiyel sorunları aşağıda şekil yardımıyla ifade etmek mümkündür.

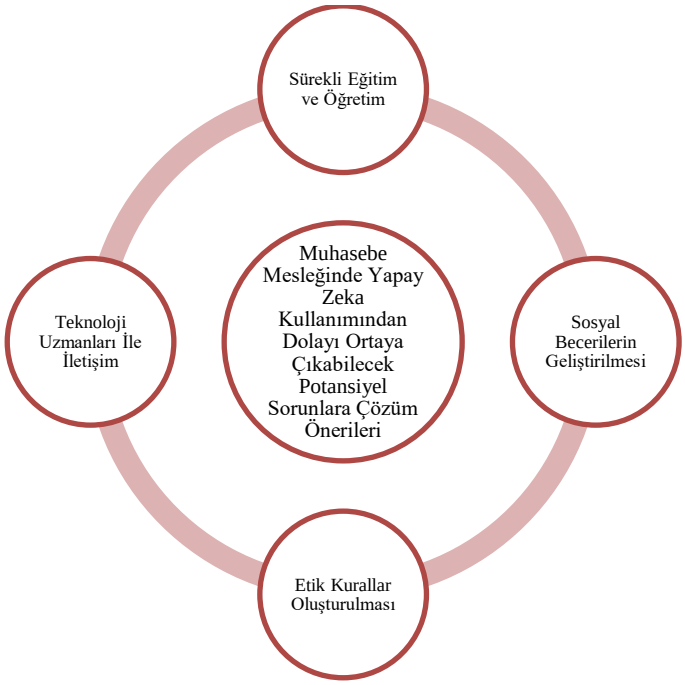
Şekil 2: Muhasebe Alanında Yapay Zeka Kullanımından Dolayı Ortaya Çıkabilecek Potansiyel Sorunlar

YZ kullanımı, muhasebe meslek mensupları arasında işten çıkarılma endişelerine yol açabilir. Ancak, muhasebe meslek mensuplarının evrakları işleme rolü ortadan kalkacak düşüncesi ortaya çıkmış olsa da rolü değişiklik gösterecek ve daha analitik ve danışmanlık işlevlerine doğru yönelecektir. Bu durum muhasebe meslek mensuplarına yeni fırsatlar doğuracaktır. YZ kullanımı ile birlikte, işletmelerin finansal verilerinin güvenliği çok daha önemli hale gelmektedir. Muhasebe meslek mensupları, işletme için önemli olan verileri siber saldırılardan korumak için güvenlik seviyesi daha yüksek siber güvenlik önlemleri sağlayarak potansiyel güvenlik açıklarını ele almalıdır. YZ'yi işletmenin uygulamalarına entegre etmek belirli bir düzeyde teknik uzmanlık gerektirmektedir. Birçok muhasebe meslek mensubu, yapay zekayı daha verimli bir şekilde kullanmak için gerekli bilgi ve becerilere sahip olmamaktadır. YZ ile ilgili eğitim seminerleri teorik ve uygulamalı bir şekilde muhasebe meslek mensuplarına verilmelidir. YZ algoritmaları ya da düşünen makineler, modern ve sosyal yaşamın vazgeçilmez bir evresi olmaya doğru ilerlerken bir takım etik sorunların da ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Yeşilkaya, 2023). Muhasebe alanında YZ kullanımı, özellikle karar verme süreçlerinde şeffaflık ve algoritmik sonuçlarda önyargı gibi etik soruları gündeme getirmektedir. Muhasebe alanında ortaya çıkabilecek bu endişeleri gidermek için muhasebe meslek odaları ile muhasebe alanında yetkin kurumların etik kurallar oluşturması gerekmektedir.

2. MUHASEBE MESLEĞİNDE YAPAY ZEKA KULLANIMINDAN DOLAYI ORTAYA ÇIKABİLECEK POTANSİYEL SORUNLARA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Muhasebe meslek mensuplarının, bilgi teknolojileri ile ortaya çıkan bu dijital muhasebe uygulamalarına uyum sağlaması için gerekli eğitimlere katılması gerekmektedir. Muhasebe

meslek mensuplarının teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması teknik altyapı ve sistem hakkında bilgilendirilmesi sürecin sorunsuz işlemesi açısından önem arz etmektedir (Uzun, 2022). Ortaya çıkması muhtemel olan potansiyel sorunları ortadan kaldırmak için sunulan çözüm önerilerini aşağıda şekil yardımıyla ifade etmek mümkündür.

Şekil 3: Muhasebe Mesleğinde Yapay Zeka Kullanımından Dolayı Ortaya Çıkabilecek Potansiyel Sorunlara Çözüm Önerileri

Muhasebe meslek odaları ve diğer muhasebe kuruluşları, YZ konusunda muhasebe meslek mensuplarını YZ becerileriyle donatmak için sürekli eğitim ve öğretim programlarına yatırım yapmalıdır. Bu, muhasebe meslek mensuplarının hızla gelişen teknolojik ortamda rekabetçi kalmalarını sağlayacaktır. Muhasebe meslek mensupları ve YZ uzmanları arasındaki işbirliği işlemlerin sorunsuz bir şekilde tamamlanması açısından oldukça önemlidir. Muhasebe meslek odaları ve diğer muhasebe kuruluşları, disiplinler arası işbirliğini teşvik ederek, YZ çözümlerini etkili bir şekilde geliştirmek ve uygulamak için gereken uzmanlığı kullanabilir. Teknik beceriler yapay zeka kullanımında hayati önem taşırken, eleştirel düşünme, problem çözme ve iletişim gibi sosyal beceriler teknoloji odaklı bir ortamda daha da önemli hale gelmektedir. Bu nedenle muhasebe meslek odaları ve diğer muhasebe kuruluşları, YZ uzmanlığının yanı sıra bu becerilerin geliştirilmesini de vurgulamalıdır. Muhasebe meslek odaları ve diğer muhasebe kuruluşları, meslekte YZ kullanımı için etik kurallar geliştirmek ve teşvik etmek için çalışmalıdır. Bu, YZ karar verme süreçlerinde şeffaflığı ve adil sonuçlar sağlamak için potansiyel önyargıların da dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

SONUÇ

YZ, finans ve bankacılık, sağlık hizmetleri, üretim, pazarlama, eğitim, teknoloji, iletişim ve otomotiv gibi birçok işkolunda kullanılmaktadır. YZ'nin muhasebe mesleğine entegrasyonu, artan verimlilik, gelişmiş veri doğruluğu ve gelişmiş analitik için heyecan verici fırsatlar

sunmaktadır. Bununla birlikte, iş değiştirme, veri güvenliği riskleri ve etik hususlar gibi potansiyel sorunların ele alınması çok önemlidir. Muhasebe meslek mensupları, sürekli eğitim uygulayarak, işbirliğini teşvik ederek, sosyal becerileri vurgulayarak ve etik yönergeler oluşturarak zorlukların üstesinden gelebilir ve sektörün ve paydaşlarının yararına yapay zekanın tüm potansiyelinden yararlanabilir.

KAYNAKÇA

Alpaydın, Ethem, "Introduction to Machine Learning", 3e, The MIT Press, September 2014, ISBN: 978-0-262-02818-9

Alpaydın, Ethem, "Machine Learning: The New AI ", The MIT Press, September 2016, ISBN: 978-0-262-52951-8

Pirim, A. G. H. (2006). YAPAY ZEKA. Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 1(1), 81-93. https://doi.org/10.19168/jyu.72783

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, https://cbddo.gov.tr/sss/yapay-zeka/#:~:text=1950'li%20y%C4%B1llar%C4%B1n%20ba%C5%9F%C4%B1nda%20Alan,Konferans%C4%B1%E2%80%9Dnda%201956%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20kullan%C4%B1lm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r.

Uzun, E. (2022). Muhasebe Biliminde Bilgi Teknolojilerinin Etkinliği Avantaj ve Dezavantajlar. Finans Ekonomi Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(4), 588-599. https://doi.org/10.29106/fesa.1098163

Yeşilkaya, N. (2023). "Yapay Zekaya Dair Etik Sorunlar". Şarkiyat 14/3 (Ocak 2023), 948-963. https://doi.org/10.26791/sarkiat.1189864.

Muhasebe Meslek Mensuplarının Dijital Uygulamalara Yönelmesinin Vergi Tahakkuk ve Tahsilat Oranlarına Etkisi: 2019-2023 Yılları Arası Bütçe Gelirlerinin Analizi

Dr. Öğretim Üyesi Erkan UZUN
Tarsus Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, erkanuzun@tarsus.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-9476-8592

ÖZET

Vergi, sosyal bir devletin kamu harcamalarını gerçekleştirebilmesi amacıyla mükelleflerden topladığı tutarların toplamından oluşmaktadır. Devlet genel bütçe gelirlerinin büyük çoğunluğu vergi gelirlerinden oluşmaktadır. Vergi gelirlerinin zamanında ve doğru tutarda tahsil edilebilmesi denetim ve kontrol mekanizmasının verimli çalışması ile mümkün olmaktadır. Bir diğer yol ise mükellefler ile devlet arasında köprü görevini üstlenen muhasebe meslek mensuplarının mükellef işlemlerini doğru tutarda kayda alması ve raporlaması ile mümkün olmaktadır. Teknolojinin gelişmesi ile muhasebe uygulamalarının dijital platformlara taşınması ve ilgili kurumlarla entegre çalışabilmesi sayesinde finansal bilginin aktarımı, aktarım süresi, bilgiye ihtiyaç duyan tarafların kolayca bilgiye ulaşabilmesi sağlanmış olmaktadır. Kısacası dijitalleşme sayesinde zaman ve yer kavramları ortadan kalkmış olmaktadır. Asıl araştırılması gereken konu ise dijitalleşme ile gelen yeni uygulamaların vergi tahakkuk ve tahsilat oranlarına etki edip etmediğini ortaya koyabilmektir. Dijitalleşme sürecinden önce vergi tahakkuk ve tahsilat oranları ile dijitalleşme sonrası vergi tahakkuk ve tahsilat oranları arasında olumlu bir değişikliğin olması beklenilmekteydi.

Çalışmanın temel amacı muhasebe meslek mensuplarının kağıt üzerinde gerçekleştirdiği mali işlemlerin dijital platformlara taşınması ile üzerlerinde ki mükellef baskısının değişimini ve dolayısıyla vergi tahakkuk ve tahsilat oranlarında 2019-2023 yılları arasında olumlu anlamda bir değişikliğin olup olmadığını ortaya koymaktır. Bu amaca ulaşabilmek amacıyla hem literatürde var olan ulusal ve uluslararası çalışmalar incelenecek hem de vergi tahakkuk ve tahsilat oranlarının yıllar itibariyle değişimi ilk beş ve son beş sıradaki iller baz alınıp analiz edilerek açıklanacaktır. İller bazında ortaya çıkan değişimlerin merkez bütçe açısından yarattığı etki ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Muhasebe, Muhasebe Meslek Mensupları, Vergi Tahakkuk-Tahsilat Oranı

The Effect of Accounting Professionals' Orientation to Digital Applications on Tax Accrual and Collection Rates: Analysis of Budget Revenues between 2019-2023

Abstract

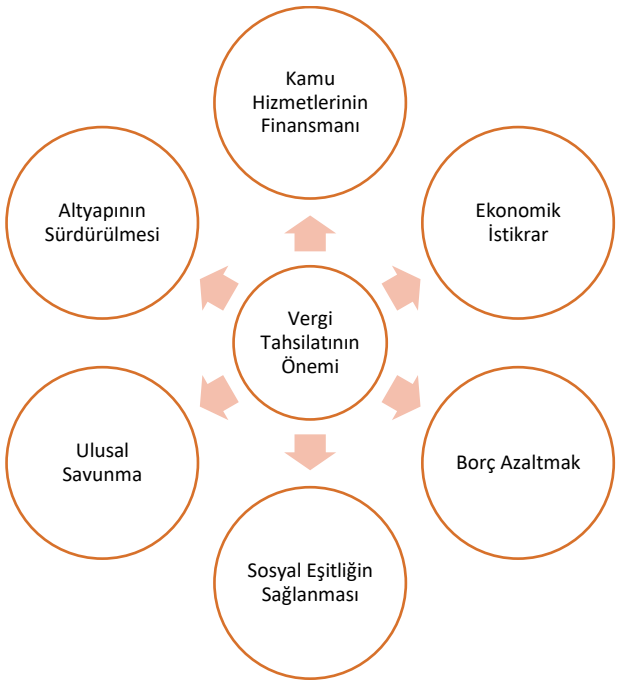
Taxes consist of the sum of the amounts collected from taxpayers in order for a social state to realize public expenditures. The vast majority of state general budget revenues consist of tax revenues. The collection of tax revenues on time and in the right amount is possible through the efficient operation of the audit and control mechanism. Another way is to ensure that accounting professionals, who act as a bridge between taxpayers and the state, record and report taxpayer transactions in the correct amount. With the development of technology, the transfer of financial information, transfer time, and easy access to information by the parties who need information are ensured thanks to the transfer of accounting applications to digital platforms and integrated work with related institutions. In short, thanks to digitalization, the concepts of time and place are eliminated. The main issue to be investigated is to reveal whether the new applications that come with digitalization affect tax accrual and collection rates. It was expected that there would be a positive change between tax accrual and collection rates before the digitalization process and tax accrual and collection rates after digitalization.

The main purpose of the study is to reveal the change in taxpayer pressure on accounting professionals with the transfer of financial transactions carried out on paper to digital platforms and therefore whether there is a positive change in tax accrual and collection rates between 2019 and 2023. In order to achieve this objective, both national and international studies in the literature will be examined and the change in tax accrual and collection rates over the years will be analyzed and explained by taking the first five and last five provinces as basis. The impact of provincial changes on the central budget will be revealed.

Keywords: Digital Accounting, Accounting Professionals, Tax Accrual-Collection Rate

1.VERGİ TAHSİLATININ ÖNEMİ

Vergiler, vatandaşlarının ihtiyaçlarını gidermek amacıyla hem kendi vatandaşları hem de ülkeleri üzerinden ticaret veya seyahat yapan kişilerden toplanan ve kamu gelirlerinin büyük bir çoğunluğunu oluşturan edinimlerdir. Bu edinimler vatandaşlara kamu harcamaları olarak geri dönmektedir. Bir ülkeyi ve ülke vatandaşlarının gelişmesi vergilerin zamanında eksizsiz bir şekilde toplanması ve aynı hızla hizmet olarak dönmesine bağlıdır (Uzun, 2019: 1-2).
Vergi tahsilatı, hükümetlerin işleyişi ve kamu mal ve hizmetlerinin sağlanması için çok önemlidir. Çeşitli düzeylerdeki (yerel, bölgesel ve ulusal) hükümetler için birincil gelir kaynağı olarak hizmet eder ve genel ekonomik istikrar ve kalkınmaya katkıda bulunur. İşte vergi tahsilatının önemli olmasının birkaç nedeni:

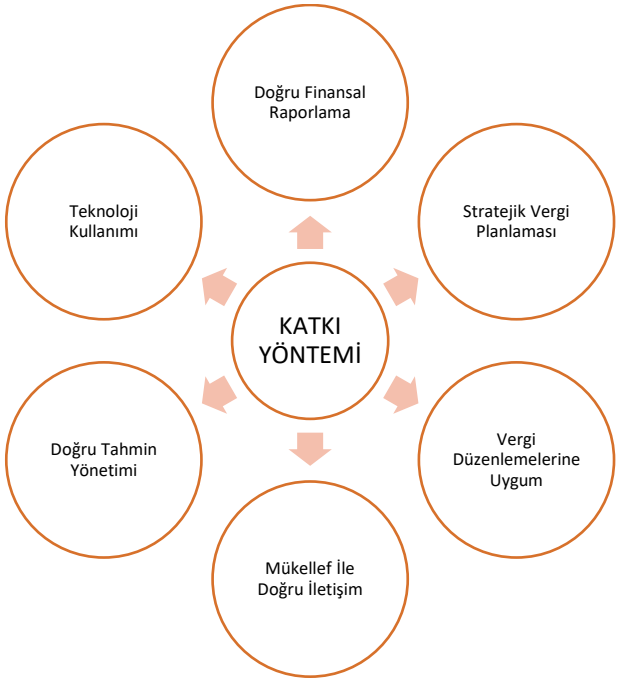

Vergi gelirleri eğitim, sağlık, altyapı geliştirme, kolluk kuvvetleri ve sosyal refah programları gibi temel kamu hizmetlerini finanse eder. Bu hizmetler vatandaşların refahına ve yaşam kalitesine katkıda bulunur. Hükümetler vergi gelirlerini yollar, köprüler, toplu taşıma ve kamu hizmetleri dahil olmak üzere altyapı inşa etmek ve sürdürmek için kullanır. Altyapı yatırımları ekonomik kalkınma ve rekabet gücü için hayati önem taşır. Vergilendirme, servetin yeniden dağıtılması ve sosyal eşitliğin teşvik edilmesi için bir araçtır. Yüksek gelirli bireylerin gelirlerinin daha yüksek bir yüzdesini vergi olarak ödediği artan oranlı vergi sistemleri, gelir eşitsizliğinin azaltılmasına katkıda bulunur. Yeterli vergi tahsilatı hükümetlerin maliye politikalarını etkin bir şekilde yönetebilmelerini sağlar. Hükümetler vergi gelirlerini ekonomik gerileme dönemlerinde teşvik tedbirleri yoluyla ekonomiyi istikrara kavuşturmak veya ekonomik yükseliş dönemlerinde tasarruf etmek için kullanabilir. Vergi gelirleri mevcut devlet

borçlarına hizmet etmek ve genel borç seviyelerini azaltmak için kullanılabilir. Borç seviyelerinin düşürülmesi mali disiplinin sürdürülmesi ve mali krizlerden kaçınılması için elzemdir. Vergilendirme, vatandaşlar ile devlet arasındaki sosyal sözleşmenin temel bir unsurudur. Vatandaşlar vergi sistemine katılarak kamu hizmetlerinin finansmanına katkıda bulunurlar ve karşılığında hukukun üstünlüğü ve haklarının korunmasını beklerler. Hükümetler vergi gelirlerinin bir kısmını ulusal savunma ve güvenliğe ayırır. Bu, askeri güçlerin, istihbarat kurumlarının ve ulusun korunmasından sorumlu diğer kuruluşların finansmanını içerir. Vergiler, kirlilik veya sağlıksız tüketim kalıpları gibi olumsuz dışsallıkları olan davranışları caydırmak için kullanılabilir. Örneğin, çevre vergileri işletmeleri ve bireyleri daha sürdürülebilir uygulamaları benimsemeye teşvik edebilir. Avrupa ülkelerindeki vergi gelirlerinin oranına gelince, vergi yapılarının ve oranlarının ülkeler arasında önemli ölçüde farklılık gösterdiğine dikkat etmek önemlidir. Ayrıca, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYH) yüzdesi olarak vergi gelirlerine ilişkin veriler karşılaştırmalar için yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak, tüm Avrupa ülkeleri için vergi geliri oranlarının kapsamlı bir listesini sunmak, bu tür verilerin dinamik yapısı nedeniyle bu yanıtın kapsamı dışındadır. Avrupa ülkelerindeki vergi gelirlerine ilişkin en doğru ve güncel bilgiler için OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü), Eurostat (Avrupa Birliği İstatistik Ofisi) gibi uluslararası kuruluşların raporlarına veya ulusal gelir idarelerine başvurabilirsiniz. Bu kuruluşlar düzenli olarak Avrupa ülkeleri için vergilendirme ve ekonomik göstergeler hakkında kapsamlı veriler yayınlamaktadır.

2.MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ VERGİ TAHSİLATINA KATKILARI

Muhasebe meslek mensupları, mali yönetim, uyum ve stratejik planlama alanlarındaki uzmanlıkları sayesinde vergi tahakkuk ve tahsilat oranlarını etkilemede önemli bir rol oynarlar. Profesyonel muhasebecilerin vergi tahakkuk ve tahsilat oranları üzerindeki etkisi önemli olabilir ve eylemleri bireylerin, işletmelerin ve hükümetin genel mali sağlığına katkıda bulunur. Gerekli özenin gösterilmemesi durumunda ise vergi kaybı ortaya çıkmaktadır. Vergi Usul Kanunu'nda vergi kaybı, "mükellefin veya vergi sorumlusunun vergilendirme ile ilgili ödevlerini zamanında yerine getirmemesi veya eksik yerine getirmesi yüzünden verginin zamanında tahakkuk ettirilmemesini veya eksik tahakkuk ettirilmesini ifade eder" şeklinde tanımlanmıştır (VUK Md. 341). Muhasebe meslek mensuplarının vergi tahakkuk ve tahsilat oranlarını etkilediği çeşitli yollar:

Muhasebe meslek mensupları, bireyler ve işletmeler için doğru finansal raporlama sağlamaktadır. Kesin ve şeffaf mali kayıtlar tutarak vergi yükümlülüklerinin doğru hesaplanmasını sağlamaktadırlar. Finansal raporlamadaki bu doğruluk, vergi tahakkuk sürecini doğrudan etkileyerek işletmelerin vergi yükümlülüklerini yerine getirmek için doğru miktarda fon ayırmalarını sağlar. Muhasebe meslek mensupları, karmaşık vergi düzenlemelerine uyumun sağlanmasında kilit bir rol oynarlar. Uzmanlıkları, işletmelerin vergi kanunlarında gezinmelerine, uygun kesintileri ve kredileri belirlemelerine ve dosyalama son tarihlerine uymalarına yardımcı olur. Uyum, ceza ve denetim riskini en aza indirerek daha öngörülebilir bir vergi tahakkuk sürecine katkıda bulunur. Muhasebe meslek mensupları vergi tahakkukunu optimize etmek için stratejik vergi planlaması yaparlar. Finansal verilerin dikkatli analizi yoluyla, vergi yükümlülüklerini en aza indirmek için yasal ve etik stratejiler belirlerler. Bu proaktif yaklaşım, işletmelerin vergi ödemelerini etkin bir şekilde planlamalarına olanak tanıyarak vergi tahakkukunun zamanlamasını ve miktarını etkiler. Muhasebeciler, doğru vergi tahakkuku ve etkin vergi tahsilatına katkıda bulunan vergi verimliliği önlemlerini uygular. Bu, işlemlerin yapılandırılmasını, amortisman programlarının yönetilmesini ve genel vergi yükünü azaltmak için mevcut vergi teşviklerinden yararlanılmasını içerebilir. Tutarsızlıkların ortaya çıktığı durumlarda, profesyonel muhasebeciler mali kayıtları araştırır ve mutabakat sağlar. Tutarsızlıkların çözülmesi, vergi tahakkukunun gerçek mali durumla uyumlu olmasını sağlayarak vergilerin eksik veya fazla ödenmesini önler. Muhasebeciler genellikle işletmeler ve vergi makamları arasında aracı olarak hareket ederler. Vergi makamları ile etkili iletişim vergi tahsilat oranlarını etkileyebilir. Muhasebe meslek mensupları gerekli belgeleri sağlar, sorulara yanıt verir ve sorunları derhal çözmek için çalışarak daha sorunsuz vergi tahsilat süreçlerine katkıda bulunurlar. Muhasebe meslek mensupları, işletmelerin nakit akışlarını tahmin etmelerine ve vergi ödemelerini planlamalarına olanak tanıyan finansal tahminler yaparlar. Doğru tahmin, vergilerin zamanında tahakkuk ettirilmesine yardımcı olarak nakit akışı sorunlarını önler ve güvenilir vergi tahsilatına katkıda bulunur. Muhasebeciler, vergi

süreçlerini kolaylaştırmak için muhasebe yazılımı ve otomasyon araçları da dahil olmak üzere teknolojiden yararlanır. Bu, vergi tahakkukunda verimliliği artırır, hataları azaltır ve işletmelerin vergi düzenlemeleriyle uyumlu kalmasını sağlar. Muhasebe meslek mensupları müşterilerini vergi yükümlülükleri ve zamanında vergi tahakkukunun önemi konusunda eğitir. Sürekli iletişim ve müşteri eğitimi yoluyla muhasebe meslek mensupları, bireyleri ve işletmeleri vergi sorumluluklarını anlamaları ve yerine getirmeleri için güçlendirir ve daha sorunsuz vergi tahsilatını kolaylaştırır.

Özetle, muhasebe meslek mensupları vergi tahakkuk ve tahsilat oranları üzerindeki etkisi çok yönlüdür. Mali yönetim, uyum, stratejik planlama ve etkili iletişim alanlarındaki uzmanlıkları, doğru vergi tahakkukuna katkıda bulunur, vergi verimliliğini artırır ve hem bireyler hem de işletmeler için daha sorunsuz bir vergi tahsilat süreci sağlar.

3.VERGİ TAHAKKUK VE TAHSİLAT ORANLARI 2019-2023 YILLARI ARASI BÜTÇE GELİRLERİNİN ANALİZİ

Mükelleflerin denetlenme sıklığını gösteren tablo aşağıda verilmektedir.

Tablo 1: Mükellef Denetlenme Sıklığı

Yıllar	Mükellef Sayısı	İncelenen Mükellef Sayısı	İnceleme Oranı
2018	2.727.208	44.376	% 1,63
2019	2.813.452	40.763	% 1,45
2020	3.004.329	47.597	% 1,58
2021	3.221.894	54.065	% 1,68
2022	3.433.964	77.610	% 2,26

Kaynak: https://ms.hmb.gov.tr/uploads/sites/17/2023/03/Vergi-Denetim-Kurulu-Baskanligi-2022-Yili-Faaliyet-Raporu.pdf

Türkiye genelindeki mükelleflerin inceleme oranlarına bakıldığında, faal mükellef sayısı artmasına rağmen 2022 yılında vergi inceleme oranı artış göstermiş ve son beş yılın en yüksek inceleme oranına ulaşılmıştır. Yukarıda yer verilen tabloda hakkında vergi incelemesi yürütülen faal gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin oranı bulunmaktadır. Ancak bu oran denetlenen mükellef sayısını ifade etmemektedir. Artan teknolojik imkân ve veri kaynakları sayesinde tüm faal gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri nezdinde risk analizleri yapılmakta, yalnızca riskli görülen mükellefler vergi incelemesine sevk edilmektedir. Mükelleflerin ödeyecekleri verginin doğru bir şekilde tespit edilmesi ve beyanında muhasebe meslek mensupları görev yapmaktadır. Muhasebe meslek mensuplarının sayıları eğitim durumlarına göre ayrılmış ve aşağıda Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Muhasebe Meslek Mensupları Sayı ve Eğitim Durumları

Unvan	SM	SMMM	YMM	Toplam
Sayı	6.272	118.572	5.080	129.924
Mezuniyeti				
İlköğretim	634	334	0	968

Lise	2.893	6.965	0	9.858
Önlisans	920	2.363	0	3.283
Lisans	1.796	95.360	3.914	101.070
Yüksek Lisans	29	13.330	856	14.215
Doktora	0	220	310	530

Kaynak: https://www.turmob.org.tr/istatistikler/b074a3e0-6282-41ef-8dd6-526e9f2ed59e/meslek-mensubu-egitim-tablosu

Tablo 2'de verilen muhasebe meslek mensuplarının bazı görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bu görev ve sorumluluk bilincinde olan muhasebe meslek mensupları devletin elde edeceği ve kamu harcamalarında kullanacağı verginin doğru ve zamanında tahsil edilmesinde büyük bir önem arz etmektedir. Bu görev ve sorumlulukları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Özer, 2018; Özsoy, 2013; Yoruldu ve Yoruldu, 2016).

- Meslek mensupları, mükelleflere ve vergi idaresine eşit mesafede durmak ve denge görevi görmek,
- Muhasebe kayıtlarını hatasız ve doğru bir şekilde gerçekleştirmek,
- Vergi kanunları konusunda mükellefleri doğru bilinçlendirerek mükellefte vergi bilincinin oluşumuna katkı sağlamak,
- Paydaşlar için hazırlanacak finansal ve finansal olmayan tabloları kanun ve standartlara uygun hazırlamak ve sunmak,
- Mesleğin gerektirdiği etik ve ahlaki değerleri benimsemek ve buna göre davranmak,
- Vergi tutarını doğru hesaplamak ve zamanında ödenmesini sağlamak,
- Denetim yetkisi bulunan muhasebe meslek mensubunun bu görevini yerine getirmesi,
- İşletmelerin yaptıkları ticari faaliyetlerini belgelemeleri ve belgesiz işlem yapmamaları konusunda bilgilendirmek,
- Mükelleflerin faaliyet sonuçlarına göre düzenlenecek beyannameleri sübjektif taleplere göre değil objektif kriterlere göre hazırlamak,
- Teknolojinin desteği ile uyumlu hale gelen ve elle hazırlanan beyannameler yerine muhasebe programlarının tercih edilmesi ve internet üzerinden ilgili kurumlara beyannamelerin teslim edilmesini sağlanmak,
- Muhasebe meslek mensupları tarafından Maliye Bakanlığı ve diğer ilgili kurumlara ait güncel açıklamaları takip etmek ve kayıtları bu verilere göre yapmak,
- Yoklamaları yapmaktır (Yoklama, vergi idaresinin yetkili memurlarınca; mükelleflerin, mükellefiyetle ilgili maddi olayların, kayıtların ve mevzuların araştırılması ve tespit edilmesidir).

Hazine ve Maliye Bakanlığı verilerinden elde edilen vergi tahakkuk ve tahsilat oranları tablosu aşağıda verilmektedir.

Tablo 2: Vergi Tahakkuk ve Tahsilat Oranları Tablosu

Yıllar/Aylar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim
2019	99,7	99,7	99,7	99,7	99,5	95,4	99,5	99,5	99,5	99,4
2020	98,3	98,0	97,9	98,0	98,2	97,6	96,4	95,5	95,4	96,4
2021	87,8	71,4	90,1	90,7	90,1	90,2	90,8	91,1	91,5	91,6

2022	48,8	81,5	78,5	75,2	74,0	72,7	73,7	74,2	75,1	76,9
2023	17,1	27,0	50,0	53,0	54,7	55,0	58,6	61,1	60,0	59,5

Kaynak: https://muhasebat.hmb.gov.tr/genel-butce-gelirlerinin-iller-itibariyle-tahakkuk-ve-tahsilati-2004-2019

Tablo 2 verileri incelendiğinde 2019, 2020 ve 2021 yıllarında vergi tahakkuk ve tahsilat oranlarının yüksek olduğu görülmektedir. Bu oranın yüksek olmasının nedenlerinin başında pandemi süreci içerisinde mükelleflere vergi affı getirilmesidir. Vergi afları ve ertelemelerinden dolayı genel bütçe gelirleri içerisinde özellikle vergi gelirleri kalemi oldukça düşük tahakkuk ettirilmekte ve tahsilatı gerçekleştirilmektedir.

SONUÇ

Muhasebe meslek mensuplarının mükellef lehine hareket etmesinin temel nedenleri arasında mükellef baskısı, mükellefi kaybetme korkusu ve mükellefin başka muhasebe meslek mensubuna yönelmesi durumunda ortaya çıkacak mali kayıp düşüncesi verginin doğru ve zamanında tespit edilmesini engellemektedir. Vergi tahakkuk ve tahsilat oranlarının düşük olmasının veya genel bütçe gelirleri içerisinde gelir vergisi payının düşük olmasının nedeni olarak da devletin mükelleflere getirdiği vergi afları veya yapılandırmaları gösterilmektedir. Doğru vergi politikaları hem mükellef üzerinde baskı yaratmayacak hem de devlet kaynağını sürekli hale getirecektir.

Çalışma sonucunda muhasebe meslek mensuplarının verginin doğru ve zamanında tahsil edilmesinde etkili olduğunu ifade etmek doğru olacaktır. Bu olumsuzluğu ortadan kaldırmak amacıyla muhasebe meslek mensupları üzerinde baskının ortadan kaldırılması ve muhasebe uygulamalarının tamamen dijital kanallar kullanılarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Hazine ve Maliye Bakanlığı, https://ms.hmb.gov.tr/uploads/sites/17/2023/03/Vergi-Denetim-Kurulu-Baskanligi-2022-Yili-Faaliyet-Raporu.pdf

Özer, A. (2018). Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesinde Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü, Önemi ve Değerlendirilmesi. İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mayıs, İstanbul.

Özsoy, Ş. (2013). Muhasebe Meslek Mensuplarının Vergi Kayıp ve Kaçağı İle Mücadeledeki Rolü: Karabük İlinde Bir Araştırma. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Karabük.

TÜRMOB, https://www.turmob.org.tr/istatistikler/b074a3e0-6282-41ef-8dd6-526e9f2ed59e/meslek-mensubu-egitim-tablosu

Uzun, E. (2019). Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesinde Türkiye'de Görev Yapan Muhasebe Meslek Mensuplarının Görev ve Sorumlulukları. Journal of Social and Humanities Sciences Research,6(43): 2934-2942.

Vergi Usul Kanunu (VUK md. 341), https://www.gib.gov.tr/kanun-madde-goruntule?tid=0&sk=80326.

Yoruldu, M ve Yoruldu, N. Z. (2016). Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesinde Vergi Denetimi Ve Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü Üzerine Bir Değerlendirme. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 1(1),51-70

ORGANİK PAMUK ÜRETİMİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Kurtuluş MERDAN

Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Muhasebe Bölümü,

E-Mail: kurtulus_m@hotmail com, ORCID ID: 0000-0002-4513-0920,

Öz

Pamuk üretiminde böcek ilacı, kimyasal gübre gibi toksik maddeler yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Üretimde kullanılan kimyasallar ve aşırı su tüketimi ekolojik sorunların daha da artmasına neden olmuştur. Bu durum pamuğa alternatif olarak görülen organik pamuğa olan talebi de giderek artırmıştır. Organik pamuk ve organik pamuktan elde edilen ürünler çevreye ve insana duyarlı bir üretim sürecinden geçmektedir. Bu durum organik tarımı geleneksel üretime göre çevreye, ekonomiye ve sosyal gelişmeye daha fazla katkı sunan bir üretim şekli haline getirmektedir.

Bu çalışmada Türkiye'de organik pamuk üretimi ve sürdürülebilirliği araştırılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular kapsamında ekonomik hayatın vazgeçilmezleri arasında kabul edilen organik pamuk üretiminin tekstil sektörünün geleceği açısından stratejik önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Organik pamuk üretimi geleneksel pamuk yetiştiriciliğine göre yüksek maliyet ve düşük verim getirmesi nedeniyle çiftçiler tarafından çok fazla kabul görmemektedir ancak organik pamuk üretimi yüksek gelir sağlaması açısından oldukça avantajlıdır. Organik tarımın olumlu etkileri hesaba katıldığında uygun tarım politikaları ile desteklenmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Organik Pamuk, Türkiye, Sürdürülebilirlik

ORGANIC COTTON PRODUCTION AND SUSTAINABILITY

Abstract

Toxic substances such as pesticides and chemical fertilizers are used extensively in cotton production. The chemicals used in production and excessive water consumption have caused ecological problems to increase even more. This situation has gradually increased the demand for organic cotton, which is seen as an alternative to cotton. Organic cotton and products obtained from organic cotton go through a production process that is sensitive to the environment and people. This makes organic agriculture a form of production that contributes more to the environment, economy and social development than traditional production.

In this study, organic cotton production and sustainability in Turkey were investigated. Within the scope of the findings obtained in the study, it is understood that organic cotton production, which is considered among the indispensable parts of economic life, is of strategic importance for the future of the textile industry. Organic cotton production is not widely accepted by farmers due to its higher cost and lower yield compared to traditional cotton cultivation. However, organic cotton production is very advantageous in terms of providing high income. Considering the positive effects of organic agriculture, it needs to be supported by appropriate agricultural policies.

Key Words: Organic Cotton, Türkiye, Sustainability

1. GİRİŞ

"Organik" terimi tarım ürünlerinin işlenme ve yetiştirilme metodunu ifade etmektedir. "Organik" kelimesinin kullanıldığı ürünler doğal yöntemler ve materyaller ile yapılan tarım işlemleri sonucu üretildiğini, sertifikalı organik ise bu ürünlerin kontrol firmaları tarafından başlangıç aşamasından tamamlanmasına kadar denetim ve kontrolünün yapıldığını garanti etmektedir.

Organik tarım; üretiminde yönetmelikler çerçevesinde izin verilen tarımsal girdi ve ilaç kullanılabilen, üretimden tüketime kadar tüm aşamaların kontrol altında tutulduğu bir tarımsal üretim sistemidir. Türkiye'de olduğu gibi dünyada da özellikle son yıllarda çevre bilincine ve korunmasına önem veren kurum ve kişilerin sayısında büyük bir artış görülmüştür. Bu bilince sahip insanlar çevreye daha az tahribatta bulunan ürünleri yetiştirmeye başlamışlardır (Merdan ve Kaya, 2013). Bu ürünler arasında organik pamuk da yer almaktadır. Organik pamuk üretiminde; pamuk ipliği, kumaş ve konfeksiyon ithal eden batılı ülkelerin ve firmaların istekleri de göz önüne alınmış ve bu durum pamuk ürünlerine olan ilgiyi daha da artırmıştır. Özellikle batılı tüketicilerin çevresel konularda bilinç düzeylerinin artmasıyla birlikte organik tekstil ürünlerinin kullanımı da artmaya başlamıştır. Organik tekstil ürünlerinin kullanımı yaygınlaştıkça kalitesi de artmaktadır (URL, 1)

Organik pamuk ürünleri yüksek üretim maliyetleri nedeniyle tüketiciler için pahalı hale gelmektedir. Bu ürünler arasında organik elyaflar ve sentetik iplikler yer almaktadır. Artan üretim maliyetleri, petrol fiyatları ve dolarda meydana gelen kur artışına rağmen bu ürünlere artan bir talep mevcuttur. Bu durum organik pamuğa geçişi hızlandırmaktadır.

Hızla gelişen organik ürün pazarına 1990'lı yıllardan sonra pamuğu ham madde olarak kullanan hazır giyim ve tekstil ürünleri de dahil olmuştur. ABD, Türkiye, Avustralya, Brezilya, Arjantin, Yunanistan, Nikaragua, Paraguay, Hindistan, Peru, Tanzanya, Uganda, Benin, Mısır, Senegal ve Mozambik önemli organik pamuk üreticisi ülkelerdir (URL, 1).

Türkiye'de organik pamuk üretimi 90'lı yıllardan sonra hızla artmaya başlamıştır. 1997 yılında yaklaşık 1200 ton organik pamuk üreten Türkiye, üretim miktarını 1999 yılında 6.082 tona, 2010 yılında 18.042 tona, 2019 yılında ise 23.960 tona kadar çıkarmıştır. 2020 yılına gelindiğinde ise üretici sayısındaki azalışa paralel olarak üretim miktarı da azalmış, üretim miktarı son 20 yılın en düşük seviyesi olan 6.075 tona kadar gerilemiştir (TEPGE, 2021).

Bu çalışma ile dünyada organik pamuk üretimi ve ihracatı ele alınmıştır. Çalışmada ilk olarak kavramsal bulgulara yer verilmiş ardından dünyada organik pamuk üretimi ele alınmıştır. Daha sonra Türkiye'de organik pamuğun üretimi ve gelişimi ele alınmıştır. Son olarak da organik pamuk üretimi ile ilgili bir değerlendirme yapılmıştır.

2. DÜNYADA ORGANİK PAMUK

Dünya hazır giyim ihracatının yaklaşık %80'i AB ülkeleri ve ABD tarafından gerçekleştirilmektedir. Tekstil de ise üretici ve tedarikçi konumunda AB, Çin, ABD, Vietnam ve Türkiye yer almaktadır. Deri üretimine bağlı sektörlerde en büyük ihracatı %39'luk oranla

AB ve %22'lik oranla ABD almaktadır. Ülkeler bazında bir sıralama yapıldığında ise ilk sıralarda Hong Kong, İtalya ve Çin yer almaktadır. Oransal açıdan tekstil ile hazır giyimme dayalı ürünler arasında en büyük miktara Asya ilkeleri sahiptir. Bunun nedeni olarak bölgenin sahip olduğu ucuz iş gücü gösterilebilir (TEPGE, 2021).

Dünyada 2021 yılı verilerine göre 21 ülkede 229.280 üretici, 588.425 ha alanda 249.153 ton organik pamuk üretimi gerçekleştirilmiştir. Dünyada organik pamuğun üretiminde ilk sırayı %50'lik oranla Hindistan almaktadır. Bu ülkeyi %12 ile Çin, %12 Kırgızistan ve %10 ile Türkiye izlemektedir (URL,1).

3. TÜRKİYE'DE ORGANİK PAMUK ÜRETİMİ

Türkiye'de organik pamuk üretimi 1980'li yıllarda başlamış ve 1998 yılından itibaren hızlı bir şekilde artmıştır. Günümüzde en büyük organik pamuk üreticisi ülke sıralamasında İlk üç arasında Türkiye yer almaktadır.

Organik pamuk, diğer organik ürünlere göre oldukça yeni bir ürün olmasına karşın Türkiye organik pamuk üretiminde dünyada önemli ülkelerden birisi haline gelmiştir. Organik pamuk üretimi, özellikle yurt dışından yapılan istekler doğrultusunda, her geçen yıl artmıştır. 1998 yılında 59 pamuk çiftçisinin 806 hektar alanda yaklaşık 2.500 ton üretimi ile başlayan organik pamuk üretimi, 2018 yılında 248 sertifikalı pamuk üreticisi tarafından yaklaşık 5.329 hektar alanda 30 bin ton düzeylerine ulaşmıştır. 2020 yılına ise organik pamuk ekim alanı bin dekara, üretimi 6 bin tona kadar gerilemiştir. Türkiye'de organik pamuk üretimi, Şanlıurfa, Aydın, Mardin, Manisa ve Diyarbakır illerinde yoğun bir şekilde üretilmektedir (TEPGE, 2021).

Türkiye'de organik pamuk üretiminde bulunan iller ve üretim miktarları ile ilgili bulgular Tablo 1'de verilmektedir. Türkiye'de 2020 yılı verilerine göre organik pamuk üretimi yapılan iller arasında ilk sırada 4.464 ton ile Şanlıurfa yer almaktadır. İkinci sırayı 1.451 ton ile Aydın ili almaktadır. Bazı illerimizde üretim miktarları yıllar itibarı ile sürekli değişkenlik göstermekte, bazı yıllarda ise üretim yapılmamaktadır. Yıllar itibariyle organik pamuk üretim miktarlarını ele alacak olursak: 2010 yılında 18.042 ton organik pamuk üretimi gerçekleştirilirken 2019 yılına kadar olan dönem boyunca organik pamuk üretim miktarları inişli çıkışlı fakat yukarı yönlü bir eğilim göstermiştir. Bu yıllar içerisinde en büyük artış 2012 ve 2018 yıllarında yaşanmıştır. 2020 yılında ise organik üretim miktarı 2000'li yılların üretim miktarına geri dönmüş ve 6.075 ton olarak gerçekleşmiştir (Tablo 1).

Tablo 1.Türkiye'de Organik Pamuk Üretimi Yapılan İller ve Üretim Miktarları (ton)

İller	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Adana		233	176				2				
Adıyaman		142	67	70							
Aydın	2.598	3.273	2.865	2.376	3.727	2.168	4.090	5.204	5.445	5.458	1.451
Denizli	265	1.206	1.467	1.574	1.940	1.941	1.877	3.131	3.242	3.333	
Diyarbakır			572								
Gaziantep										7	13
Hatay	2.497	2.217									
İstanbul			32								
İzmir	2.068	2.326	3.388	3.196	2.255	2.564	2.741	4.811	5.779	3.785	

K.maraş	252										
Manisa	567	491	44	155	588	473	563	711	1.039	657	61
Mardin	1.322	954	1.012		86	77	21	265	194	131	86
Muğla											
Şanlıurfa	8.472	22.506	21.444	13.232	13.463	9.432	10.060	15.008	14.690	10.589	4.464
TOPLAM	18.042	33.347	31.066	20.603	22.059	16.655	19.353	29.130	30.389	23.960	6.075

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021 Pamuk Durum Tahmin Raporu 2021-349 TEPGE.pdf (tarimorman.gov.tr)

Türkiye'de organik pamuk üretiminde bulunan çiftçi sayılarında 2010 yılından 2018 yılına kadar inişli çıkışlı dalgalanmalar yaşansa bile değişim artış yönündedir. 2010 yılında 178 olan organik çiftçi sayısı 2019 yılında 248'e çıkmıştır. 2019 yılından itibaren çiftçi sayısı tekrar azalmaya başlamış bu azalma 2020 yılında da devam etmiş, 2020 yılında organik çiftçi sayısı 56'ya düşmüştür. Organik pamuk ekim alanı 2010 yılından 2017 yılına kadar inişli çıkışlı dalgalanmalar göstermiş fakat 2010 yılına göre artmıştır. 2017 yılında organik pamuk ekim alanı 5.418 ha olmuştur. 2018 yılıyla birlikte bu sayı azalmaya başlamış ve 2020 yılına kadar devam etmiştir. 2020 yılında organik pamuk ekim alanı 1.020 ha olarak gerçekleşmiştir. Çiftçi sayısı ve ekim alanında yaşanan benzer durum üretim miktarında da yaşanmıştır. 2010 yılında 18.042 olan üretim miktarı 2018 yılında 30.389'a çıkmıştır. 2010 ile 2018 yılları arasında üretim miktarında inişli çıkışlı dalgalanmalar yaşanmıştır. 2018 yılından sonra ise organik pamuk üretim miktarı düşüş eğilimine girmiş, bu düşüş 2020 yılında da devam etmiştir. 2020 yılında organik pamuk üretim miktarı 6.075 olmuştur (Tablo 2).

Tablo 2.Türkiye'de Organik Pamuk Ekim Alanı, Üretimi ve Organik Tarım Yapan Çiftçi Sayısı

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Çiftçi Sayısı	178	287	311	220	207	167	196	226	248	189	56
Ekim alanı(ha)	4.045	6.192	6.885	4.436	4.443	3.297	3.863	5.418	5329	4.490	1.020
Üretim (ton)	18.042	33.347	31.066	20.603	22.058	16.653	19.353	29.130	30.389	23.960	6.075

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021 Pamuk Durum Tahmin Raporu 2021-349 TEPGE.pdf (tarimorman.gov.tr)

3. ORGANİK PAMUĞUN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Organik pamuğun sürdürebilirliğini destekleyen birçok etken bulunmaktadır. Bu durumu konvansiyonel pamuk ürünlerinin çevresel zararlarını da dikkate alarak ortaya koyabiliriz. Konvansiyonel pamuk üretiminin çevresel zararlarını kısaca özetleyecek olursak:

• Tüm dünyada konvansiyonel pamuk üretiminde insektisitlerin yaklaşık %25'ini ve herbisit ve pestisidlerin % 10'unu kullanmaktadır.

• Konvansiyonel pamuk üretiminde kullanılan pestisidler, pamuğun liflerine rahatça yerleşebilmekte ve cildimiz tarafından kolayca emilime uğramaktadır.

• Dünya Sağlık Örgütü'nden elde edilen veriler kapsamında gelişmekte olan ülkelerde kimyasal maddelerin yoğun kullanımı neticesinde her yıl 20 bine yakın insan kanser teşhisi sonucu ölmektedir. Dünyanın hemen her yerinde çalışan tarım işçileri kimyasal maddelere ve

pestisitlere maruz kalmakta nefes darlığı, astım, nörolojik rahatsızlık ve kanser olmak üzere ciddi sağlık problemleriyle karşı karşıya kalmaktadırlar.

•Konvansiyonel pamuk üretiminde kimyasalların ve kullanılan suyun çevre üzerinde birçok olumsuz etkisi bulunmaktadır. Örneğin; sadece bir T-shirt için yeterli miktarda pamuk imal etmek için ortalama 2720 litre su, 1/3 kilo böcek ilacı ve gübreler kullanılmaktadır (Alwood, 2006).

• %100 pamuk ürünü olarak satışa sunulan bir ürünün sadece %73'ü pamuk içermektedir. Geri kalanını üretimde kullanılan kimyasal ve bağlayıcı maddeler oluşturmaktadır.

• Konvansiyonel pamuk üretiminde yoğun bir sentetik gübre kullanılmakta, pamuk bitkisi, gübre kullanımında 4'üncü sırada yer almaktadır.

Konvansiyonel pamuk için sayılan tüm olumsuz etkenlerin azaltılması ya da tamamen giderilmesi için giyim ve tekstil sektörünün vazgeçilmezi olan pamuk ipliğinin organik bir şekilde üretilmesi insan sağlığı ve çevresel açıdan hayati öneme sahiptir. Sürdürülebilirlik amacıyla üretilen organik pamuğun küresel ve güncel sorunların çözümüne büyük katkısı olacaktır. Ekonomik, toplumsal ve ekolojik ayağı olan organik pamuğun sürdürülebilir tekstil üretimi açısından büyük fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Tüm bunları sıralayacak olursak:

• Organik pamuk % 100 çevre dostudur.

• Organik pamuğun üretim süreci kimyasal maddelerden uzak gerçekleştirilmektedir. Bu durum toprak ve su kirliliğini önemli ölçüde azaltır.

• Organik pamuğun üretiminde kimyasalların kullanımının yasaklanması, ekosisteme ve biyoçeşitliliğe önemli fayda sağlamaktadır.

• Su kaynaklarının daha etkin ve verimli kullanılmasına yardımcı olur.

• Tüketicilere doğal ve yumuşak bir doku kalitesi sunmaktadır.

• Organik pamuk tıbbi ve hijyen amaçlı teknik tekstillerin üretimi için oldukça uygun bir yapıya sahiptir.

• Organik pamuk ürünleri insan elinde bir tahrişe ve insan teninde bir alerjiye neden olmaz.

• Organik pamuk üretimi ile kimyasalların insan sağlığı üzerinde yol açtığı olumsuz etkiler bertraf edilmektedir.

• Organik pamuk, pamuklu ürünlerden beklediğiniz tüm konfor özelliklerini ve doku yapısını kullanıcılarına sunmaktadır (Kalkancı, 2017: 20-21).

4. ORGANİK PAMUĞA YÖNELİK ÇÖZÜM ODAKLI ÖNERİLER

Tekstil endüstrisinde Yaşam Döngüsü Analizinin uygulamaya konulması çevre dostu üretim çalışmalarına önemli katkı sağlamaktadır. Yaşam Döngüsü Analizi, ortaya konulan bir eylemin tüm çevresel boyutlarını ele alan, ham madde kaynaklarının tamamının doğadan elde edilmesinden, tüm atıkların tekrar doğaya dönmesine kadar değerlendirilen bir sistemdir. Bu değerlendirme işlemi sadece ürünün işlenmesini değil aynı zamanda hammaddenin üretilmesi, kullanılması sırasında doğaya, suya, toprağa ve havaya olan tüm etkilerini kapsamaktadır

(Gündüz vd., 2012). Organik pamuk ve konvansiyonel pamuk ile üretilen ürünler yaşam döngüsü analizine tabi tutularak "karbon ayak izi" tespitlerine göre tekstil üreticileri teşvik edilmelidir.

Organik pamuk üretiminin maliyeti konvansiyonel pamuk üretiminin maliyetinden yaklaşık % 15-20 oranında daha fazla gerçekleşmektedir (Örtlek vd., 2010). Bu nedenle üreticilerin mali açıdan devlet desteği ile teşvik edilmesi önem arz etmektedir.

Organik pamuk üretiminde dikkate alınması gereken sorunlar arasında verim azalışı da yer almaktadır. Organik sertifikalı tohumluk kullanımı gereksinimi, organik pamuk üretiminde insektisit ve pestisitlerin kullanılmaması, yabancı ot kontrolünün yönetimindeki güçlükler ve tohumlarda ilaç kullanılmaması gibi faktörler verimin azalmasına neden olmaktadır. Bu noktada verimliliği artırmaya yönelik araştırmalara hız verilmeli, organik pamuk alanlarına daha fazla kaynak aktarımı sağlanmalıdır. Organik pamuk üreticilerini mağdur edecek olan verim düşüklüğünden kaynaklanan kayıpları giderecek destekleme politikaları geliştirilmelidir.

Organik pamuk ve tekstil ürünlerine yönelik düzenlenecek eğitim faaliyetleri sayesinde üretici ve tüketicilerin bilgi ve bilinç düzeyleri artırılmalıdır.

Organik pamuk üretiminde üreticiden tüketiciye uzanan yol oldukça meşakatli ve pahalıdır. Organik üretimde maliyeti artıran etkenlerden bir tanesi kontrol ve sertifikasyon ücretleridir. Bu sürecin bazı aşamaları, özellikle üretimin çırçırlama kısmı mutlaka desteklenmelidir.

Tüm bunların yanı sıra organik pamuk ürünlerinde bir marka yaratılarak iç ve dış pazardaki talebin artırılması, organik pamuk üretimini teşvik edici bir unsur olarak ortaya çıkacaktır. (Mert ve Çopur, 2010).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Günümüzün yaşam şekli, zirai ve sanayi üretimi şu anki haliyle sürdürülebilir değildir. Bu duruma kalıcı ve yenilikçi çözümler bulunamadığı takdirde dünyanın sonunun yakın gelecekte olduğunu tahmin etmek zor değildir. Bu nedenle gelecek kuşaklara yaşanabilir bir dünya bırakmak için kaynakların etkin kullanımı konusunda hazır giyim ve sektörü olarak en fazla kullanılan liflerden biri olan pamuğun alternatifi "organik pamuk" üretimi ve gelişimi desteklenmeli ve teşvik edilmelidir.

Organik pamuk üretimi yüksek gelir sağlaması açısından oldukça avantajlı bir konuma sahiptir. Organik tarımın olumlu etkileri dikkate alındığında, uygun tarım politikaları ile desteklenmesi gerekmektedir. Ekonomik, toplumsal ve ekolojik ayağı olan organik pamuğun sürdürülebilir tekstil üretimi açısından büyük fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Allwood, J. M. & Laursen, S. E. (2006). Well Dressed? The Present and Future Sustainability of Clothing and Textiles in the United Kingdom. University of Cambridge Institute of Manufacturing, Cambridge, 45.

Gündüz B. F., Alay E. & Özdoğan E. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma İçin Yaşam Döngüsü Değerlendirmesi ve Tekstil Sanayi Etkisi. *Tekstil Teknolojileri Elektronik Dergisi* 6(2), 28-40.

Kalkancı, M. (2017). Sürdürülebilir Tekstil Üretiminde "Organik Pamuk" ve Önemi. Akademia Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi, 2(3), 14-23.

Merdan, K., & Kaya, V. (2013). Türkiye'deki Organik Tarımın Ekonomik Analizi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(3), 239-252.

Mert, M. & Çopur, O. (2010). Lif Bitkileri Üretiminin Artırılması Olanakları. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası VII. Teknik Kongresi Bildiri Kitabı–1, Ankara, 397–421.

Örtlek, H., Sarıtaş, Ö. & Meriç A. (2010). Uster Afis Sisteminin Organik Pamuk İpliği Üretiminde Kullanımı. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 26(1), 27-33.

TEPGE, (2021). Durum Tahmin Pamuk 2021. https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20Durum-Tahmin.pdf (Erişim Tarihi: 25.11.2023).

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, (2021). Pamuk Durum Tahmin Raporu 2021-349 TEPGE.pdf (tarimorman.gov.tr) (Erişim Tarihi: 23.11.2023).

URL, 1. https://www.upk.org.tr/User_Files/pdf/KATALOG/hatay-pamuk-sunumu-dr-veyis-yurtkulu.PDF (Erişim Tarihi: 21.11.2023).

TÜRKİYE'DE ARI VE ARI ÜRÜNLERİ SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK DURUMU

Kurtuluş MERDAN

Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Muhasebe Bölümü,

Dr. Lecturer Member, Gümüşhane University, Vocational School of Social Sciences, Department of Accounting,

kurtulus_m@hotmail com

ORCID ID: 0000-0002-4513-0920

Öz

Türkiye'de arıcılık faaliyeti deniz seviyesinden yüksek yaylalara kadar uzanmakta ve hemen her yerde yapılabilen bir faaliyet olarak ön plana çıkmaktadır. Türkiye'de arıcılık mikro düzeyde üreticisine ek gelir ya da ana gelir sağlamakta, makro düzeyde ise tozlaşma faaliyetleri ile üretim miktarını ve meyve kalitesini artırmaktadır. Türkiye'de arı ürünleri üretiminde ilk sırayı bal almaktadır. 2022 yılı verilerine göre Türkiye'de 8 milyon 984 bin 676 adet koloni bulunmakta ve bu kolonilerden 118 bin 297 ton bal elde edilmiştir. Aynı döneme göre Türkiye'de arıcılık yapan işletme sayısı 95 bin 386, balmumu üretimi ise 4 bin 165 ton olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin en ballı illeri Adana, Ordu, Sivas, Muğla ve Aydın olmuş, balmumu üretiminde de Adana, Muğla, Sivas, İzmir ve Ordu ön sıralarda yer almıştır.

Bu çalışmada arı ve arı ürünleri sektörünün ekonomik durumu ortaya konulmuştur. Bu amaçla arı ürünleri üretim miktarları, piyasa fiyatları, ihracat ve ithalat değerleri yıllar itibariyle ele alınmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular son beş yıl içerisinde kovan sayısında sürekli artışların yaşandığını, bal ve bal mumu üretiminin azalma eğiliminde olduğunu, bal ihracat miktarında önemli bir değişimin olmadığını ortaya koymaktadır. Bal veriminde yıllar itibariyle büyük dalgalanmalar meydana gelmektedir. Bal veriminde yaşanacak olası düşüşlerin neden olabileceği riskleri minimize etmek ve üreticilerin zarara uğramalarını önlemek adına arı sütü, balmumu, propolis, polen, arı zehri, paket arı üretiminin ve ticaretinin artırılması büyük önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bal, Polen, Arı, Ekonomi

ECONOMIC SITUATION OF THE BEE AND BEE PRODUCTS SECTOR IN TURKEY

Abstract

Beekeeping activities in Turkey extend from sea level to high plateaus and stand out as an activity that can be done almost everywhere. Beekeeping in Turkey provides additional or main income to its producers at the micro level, and at the macro level, it increases the production amount and fruit quality with pollination activities. Honey ranks first in the production of bee products in Turkey. According to 2022 data, there are 8 million 984 thousand 676 colonies in Turkey and 118 thousand 297 tons of honey were obtained from these colonies. According to the same period, the number of beekeeping enterprises in Turkey was 95 thousand 386 and wax production was 4 thousand 165 tons. The provinces with the most honey in Turkey are Adana, Ordu, Sivas, Muğla and Aydın, and Adana, Muğla, Sivas, İzmir and Ordu are at the forefront in beeswax production.

In this study, the economic situation of the bee and bee products sector is revealed. For this purpose, bee products production amounts, market prices, export and import values are discussed over the years. The findings obtained in the research reveal that there has been a continuous increase in the number of hives in the last five years, honey and beeswax production tends to decrease, and there is no significant change in the amount of honey export. There are large fluctuations in honey yield over the years. It is of great importance to increase the production and trade of royal jelly, beeswax, propolis, pollen, bee venom and package bees in order to minimize the risks that may be caused by possible decreases in honey yield and to prevent producers from incurring losses.

Key Words: Honey, Pollen, Bee, Economy

1.GİRİŞ

Arıcılık, çok az bir sermaye ile arazi mülkiyeti olmadan her kesimden insanın hem asli hem de ek iş olarak yapabileceği bir gelir kaynağıdır. Arıcılık faaliyeti, ülke ekonomisine önemli katkı sağlayan ve arı ürünleri ile küresel pazardan pay alabilme rekabetinin yaşandığı tarımsal aktivite olarak ortaya çıkmaktadır. Arıcılık faaliyetlerinden başta bal olmak üzere bal mumu, polen, propolis, arı sütü ve arı zehri elde edilmektedir. Arı ürünlerin kullanım alanı oldukça geniş olup, gıda sektöründen, kimya endüstrisine, sağlık sektöründen kozmetik endüstriye kadar faaliyet göstermektedir (Merdan, 2018: 46).

Türkiye; arıcılıkta büyük potansiyele sahip olup, dünyadaki arı ırklarından yaklaşık %20'si elinde bulundurmaktadır. Arıcılık faaliyeti yapılırken iklim şartlarının uyumuna ve ballı bitki çeşitliliğine bakılmaktadır. Dünyada bal verimi yüksek bitki çeşitlerinin %75'i Türkiye'de bulunmaktadır. Özellikle Ege Bölgesi dünyada çam balı üretebilen sayılı alanlar arasındadır. Türkiye arılı kovan sayısı ile elde edilen bal miktarı mukayese edildiğinde arı ürünleri üretiminde ve ihracatında verimlilik açısından beklentilerin çok altındadır (Borum, 2017; Çevrimli ve Sakarya, 2018: 58).

Arıcılık, ekolojik dengenin korunması, insanların dengeli ve sağlıklı beslenmesi için tarımsal üretim de hayati öneme sahiptir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde arıcılık kırsal nüfusa istihdam, gelir ve sağlıklı beslenme olanağı sağlamaktadır. Sahip olduğu bütün bu özellikleriyle tarımsal faaliyetler içerisinde arıcılık özel bir yere sahiptir. Dünya bal üretiminde Çin'in ardından en önemli ikinci üretici Türkiye'dir (Burucu ve Gülse, 2017).

Arı ürünleri arasında en fazla tanınanı bal, polen, bal mumu ve arı sütü olmakla birlikte en az tanınanı ise propolis ve arı zehridir (Niyaz ve Demirbaş, 2017: 255). Bunlar içerisinde bal ve bal mumunun ticareti yoğun bir şekilde yapılmakta ve bu durum verilere yansımaktadır fakat diğer arıcılık ürünlerinin pazarlanması ile ilgili herhangi bir veri bulunmadığından bir değerlendirme yapılamamaktadır.

Bu çalışma ile Türkiye'de arı ve arı ürünleri sektörünün ekonomik durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla ilk olarak kavramsal tanımlamalara yer verilmiş, ardından dünyada arıcılık sektörünün ekonomik durumu ele alınmıştır. Daha sonra Türkiye'de arıcı ve arıcılık ürünleri sektörünün ekonomik durumuna değinilmiştir. Bu kapsamda arı ürünleri, üretim

miktarları, piyasa fiyatları, ihracat ve ithalat değerleri yıllar itibariyle ele alınmıştır. Son olarak sektöre yönelik öneriler ortaya konulmuştur.

2. DÜNYADA ARICILIK SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK DURUMU

Ülkeler	2017	2018	2019	2020	2021
Hindistan	12.166	12.124	12.348	12.589	12.848
Çin	9.096	9.158	9.165	9.192	9.217
Türkiye	7.991	8.108	8.128	8.179	8.733
İran	6.951	7.466	7.247	7.333	7.527
Etiyopya	6.524	7.075	6.958	6.986	7.106
Tanzanya	2.968	3.005	3.012	3.031	3.051
Arjantin	2.923	2.966	2.959	2.962	2.965
İspanya	2.905	2.966	3.034	2.967	2.953
Rusya Fed.	3.317	3.182	3.094	2.982	2.890
ABD	2.684	2.828	2.812	2.706	2.696
Diğer	35.529	38.375	39.290	40.542	41.638
Dünya	93.054	97.253	98.047	99.469	101.624

Balın yapay tatlandırıcılara alternatif olarak kullanımının yaygınlaşması ve artan dünya nüfusunun beslenme ihtiyacı arıcılık pazarının gelecekte genişleyeceği ve büyüyeceği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Arıcılık ürünleri artan dünya nüfusunun gıda ihtiyacının karşılanmasında doğrudan etkiye sahip iken doğal kaynakların sürdürülebilirliği açısından dolaylı etkiye sahiptir.

Arıcılık tüm dünyada yaygın bir coğrafyada yapılan faaliyetlerden birisidir. 2021 yılı içerisinde dünyada üretilen balın yaklaşık %30'u ticarete konu olmuştur. Bal ürünlerine yönelik gerçekleştirilen ihracatın yaklaşık %66'sı 20 bal üreticisi ülke tarafından yapılmaktadır.

Yıllar itibariyle dünyada kovan varlığıyla ilgili bulgular Tablo 1'de verilmektedir. 5 yıllık süre içerisinde dünyada kovan varlığında sürekli artış yaşanmaktadır. 2017 yılında 93 bin adet olan kovan sayısı sürekli artarak 2021 yılında yaklaşık 102 bine ulaşmıştır. Dünya kovan varlığında en büyük pay Hindistan'a aittir. Hindistan'ın ardından sırasıyla Çin ve Türkiye gelmektedir

Tablo 1. Yıllar İtibariyle Dünyada Kovan Varlığı (bin adet)
Kaynak: FAO, 2023, *TÜİK, 2023

Dünya bal üretimine yönelik bulgular Tablo 2'de verilmektedir. Tablodan elde edilen bulgular kapsamında dünya bal üretiminde yıllar itibariyle bir azalma yaşanmaktadır. 2017 yılında 1.878.308 ton olan bal üretimi 2021 yılında 1.771.944 tona gerilemiştir. Dünya bal üretiminde ilk sırayı Çin almaktadır. Çin, 2017 yılında 542.544 ton bal üretimi gerçekleşmiş, 2021 yılında ise bal üretiminde büyük bir düşüş yaşamıştır (472.700 ton). Türkiye ise dünya bal üretiminde kendine ikinci sırada yer bulmuştur. 2017 yılında 114.471 ton olan bal üretimi, 2021 yılında 96.344 tona gerilemiştir. Türkiye'nin ardından İran ve Arjantin gelmektedir. İran'ın ürettiği son beş yıllık bal üretiminde bir artış yaşanırken, Arjantin'de ise sürekli düşüş meydana gelmiştir. (Tablo 2).

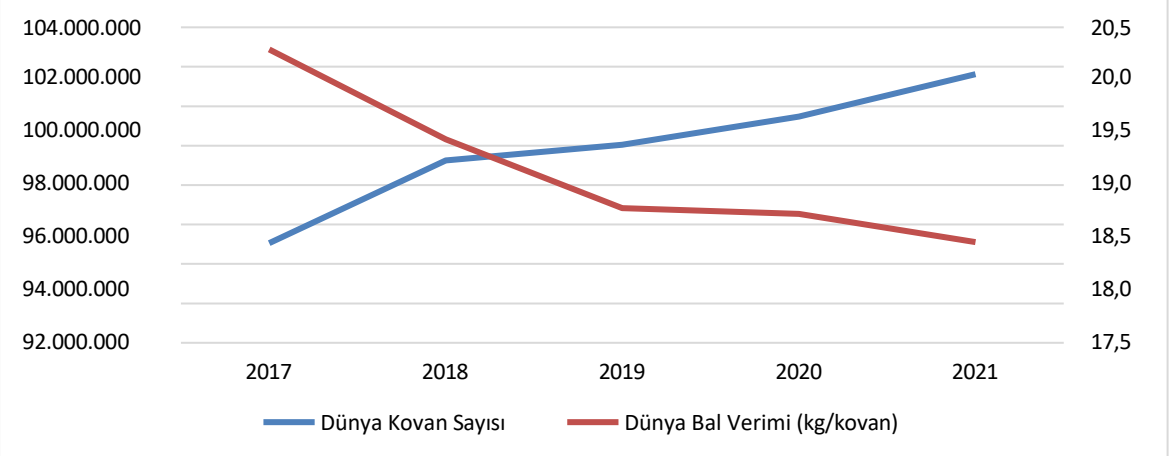
Ülkeler	2017	2018	2019	2020	2021

Çin	542.544	446.879	444.054	458.100	472.700
Türkiye	114.471	107.920	109.330	104.077	96.344
İran	72.206	72.796	72.851	74.293	77.152
Arjantin	76.379	79.468	78.909	72.441	71.318
Ukrayna	66.231	71.279	69.937	68.028	68.558
Hindistan	62.810	63.826	64.514	65.250	66.278
Rusya	65.167	65.006	63.526	66.368	64.533
Meksika	51.066	64.253	61.986	54.165	62.080
ABD	67.596	69.857	71.179	66.948	57.364
Brezilya	41.696	42.268	45.801	51.508	55.828
Diğer	718.142	754.957	675.037	693.299	679.789
Dünya	1.878.308	1.838.509	1.757.124	1.774.477	1.771.944

Tablo 2. Yıllara Göre Dünyada Bal Üretimi (Ton)
Kaynak: FAO, 2023, *TÜİK, 2023

Dünya bal verimine yönelik bulgular Grafik 1'de verilmektedir. 2021 yılı verilerine göre dünyada kovan başına ortalama verim 17,4 kg olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılından 2021 yılına kadar olan dönem boyunca kovan sayısı sürekli artış gösterirken bal verimi sürekli düşmüştür. Kovan sayısında lider konumda yer alan Hindistan'da kovan başına bal verimi 5, 2 kg olarak gerçekleşmiştir. İkinci sırada yer alan Çin'de kovan başına bal verimi 51,3 kg ve üçüncü sırada yer alan Türkiye'de bal verimi ise 11,3 kg olmuştur (Grafik 1). Türkiye'de kovan sayısı fazla olmasına rağmen kovan başına elde edilen verim oldukça düşüktür. Bunun nedenleri arasında arıcılık potansiyelinin tam olarak bilinmemesi, iklimsel olumsuzluklar ve tekniksel bilgi eksikliği sayılabilir.

Grafik 1. Dünya Kovan Başına Bal Verimi (Kg/Kovan)

Kaynak: TEPGE, 2022

Yıllara göre balmumu üretimi ile ilgili bulgular Tablo 3'te verilmektedir. Dünyada bal mumu üretim miktarları 2017 yılından 2021 yılına kadar olan dönem boyunca bir azalma göstermiştir. Dünya bal mumu üretiminde ilk sırada Hindistan yer almaktadır. Hindistan'da bal mumu üretimi 2017 yılından 2021 yılına kadar olan dönemde sürekli artış göstermiştir. Dünya bal mumu üretiminde ikinci sırada Eyitopya, üçüncü sırada Arjantin yer almaktadır. Türkiye ise bal mumu üretiminde son yıllarda azalma gösterse de ilk beş içerisinde yer almaktadır (Tablo 3). Türkiye'nin ilk beş içerisinde yer almasının nedenleri arasında kozmetik sanayi, metal sanayi, ilaç sanayi, tekstil sanayi, mum yapımı vb. birçok alanda bal mumuna ihtiyaç duyulması gösterilebilir.

Tablo 3. Yıllara Göre Dünya Ülkelerinde Balmumu Üretimi (ton)

Ülkeler	2017	2018	2019	2020	2021
Hindistan	23.974	24.371	24.646	24.907	25.293
Etiyopya	5.496	5.440	5.521	5.580	5.699
Arjantin	5.000	4.979	4.941	4.957	4.973
Kore Cumhuriyeti	3.449	3.331	3.806	3.807	3.843
Türkiye	4.488	3.987	3.971	3.765	3.766
Kenya	2.571	2.523	2.520	2.521	2.522
Angola	2.319	2.317	2.315	2.315	2.316
Tanzanya	1.872	1.888	1.891	1.896	1.902
Brezilya	1.753	1.764	1.761	1.767	1.772
ABD	1.587	1.592	1.594	1.593	1.591
Diğer	14.364	10.909	11.153	11.020	11.369
Dünya	66.873	63.101	64.119	64.128	65.046

Kaynak: TRADE MAP, 2023

Yıllara göre dünya bal ithalatına yönelik bulgular Tablo 4'te verilmektedir. Son beş yıllık süre içerisinde dünya bal ithalatı artış eğilimindedir. 2018 yılında 681 bin ton olan bal ithalat miktarı 2022 yılında 704 bin ton olmuştur. Dünya bal ithalatında ilk sırayı ABD almaktadır. ABD'nin bal ithalat miktarları 2018 yılından 2022 yılına kadar olan süre içerisinde inişli çıkışlı fakat artan oranda eğilim göstermiştir. Dünya bal ithalatında ikinci sırada Almanya, üçüncü sırada ise İngiltere yer almaktadır.

Tablo 4. Yıllara Göre Dünya Bal İthalatı (ton)

Ülkeler	2018	2019	2020	2021	2022
ABD	187.623	178.948	196.544	220.538	205.156
Almanya	85.978	82.202	90.136	78.701	74.651
İngiltere	50.599	48.830	-	46.863	51.912
Japonya	44.521	44.788	49.348	47.132	47.277
Belçika	24.915	24.818	28.147	31.745	39.746
İspanya	27.920	26.802	31.690	31.627	37.571
Fransa	32.302	32.819	34.869	29.295	35.506
Polonya	25.712	29.637	37.344	37.594	31.769
İtalya	27.875	23.580	21.041	23.586	26.517
Hollanda	15.791	14.785	13.582	17.396	17.721
Diğer	157.719	162.665	191.474	193.741	136.532

Dünya	680.955	669.874	694.175	758.218	704.358

Kaynak: TRADE MAP, 2023

Dünya bal ihracatında yıllara göre değişim Tablo 5'te verilmektedir. Dünya bal ihracatı 2018 yılından 2022 yılına kadar olan süre içerisinde düşüş eğilimindedir. 2018 yılında 648 bin ton olan dünya bal ihracatı 2022 yılında 533 bin tona gerilemiştir. Dünya bal ihracatında ilk sırada Çin yer almaktadır. 2018 yılında 123 bin ton olan bal ihracatı 2022 yılında 156 bin tona ulaşmıştır. Bal ihracatında ikinci sırada Arjantin, üçüncü sırada ise Brezilya yer almaktadır. Türkiye ise dünya bal ihracatında ilk yedi içerisindedir (Tablo 5).

Tablo 5. Yıllara Göre Dünya Bal İhracatı (ton)

Ülkeler	2018	2019	2020	2021	2022
Çin	123.477	120.845	132.469	145.886	156.002
Arjantin	68.787	63.522	68.985	63.934	67.380
Brezilya	28.524	29.812	45.728	47.190	36.886
Belçika	19.835	17.654	22.353	25.740	31.975
Almanya	22.789	25.350	29.740	29.758	30.350
İspanya	23.090	22.471	28.263	28.442	28.370
Türkiye	6.413	5.548	6.038	9.994	17.248
Polonya	14.646	17.014	24.815	19.277	15.036
Macaristan	22.018	21.003	23.063	18.329	14.483
Bulgaristan	10.719	12.950	12.834	12.137	12.738
Diğer	308.308	290.119	326.489	329.645	122.213
Dünya	648.606	626.288	720.777	730.332	532.681

Kaynak: TRADE MAP, 2023

Dünya bal mumu ithalatı 2018 yılında 34 bin ton olarak gerçekleşmiş, 2019 yılında büyük bir artış göstermiş, 44 bin tona yükselmiştir. 2020 yılından itibaren ise tekrar düşüşe geçmiş ve bu düşüş 2022 yılında da devam etmiştir. 2022 yılında dünya bal mumu ithalatı 27 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Dünya bal mumu ithalatında ilk sırada Fransa yer almaktadır. Fransa 2018 yılında 6.7 bin ton bal mumu ithalatında bulunurken bu sayı 2022 yılında 7.3 bin tona çıkmıştır. Dünya bal mumu ithalatında ikinci sırada ise Almanya yer almaktadır. 2018 yılından 2022 yılına kadar olan süre içerisinde bal mumu ithalatı sürekli artmıştır. Üçüncü sırada ise ABD gelmektedir. ABD'nin bal mumu ithalat miktarı 2018 yılından 2022 yılına kadar olan süre içerisinde azalma göstermiştir (Tablo 6).

Tablo 6. Yıllara Göre Dünya Balmumu İthalatı (ton)

Ülkeler	2018	2019	2020	2021	2022
Fransa	6.735	10.837	10.532	5.953	7.286
Almanya	3.948	3.828	4.941	4.960	6.794
ABD	4.468	3.829	2.979	3.896	4.261
İspanya	983	662	887	724	900
Polonya	529	474	645	766	720
Japonya	889	718	597	579	700
İtalya	613	864	600	916	687
Sırbistan	161	157	182	247	532
Yunanistan	1.218	568	369	484	517
Hollanda	276	188	78	103	498
Diğer	14.577	22.165	12.920	9.967	3.980
Dünya	34.397	44.290	34.730	28.595	26.875

Kaynak: TRADE MAP, 2023

Dünya bal mumu ihracatı 2018 yılından 2022 yılına kadar olan dönem boyunca azalma eğilimindedir. 2018 yılında dünya bal mumu ihracatı 21 bin ton iken, 2022 yılında 18.5 milyon tona kadar düşmüştür. 2018-2022 yılı balmumu ihracatı verileri ele alındığında, balmumu ihracatının %52,1'i 10 bin ton ile bal üretiminde bulunan Çin'e aittir. İkinci sırada ise 2022 yılı verilerine göre 2 bin ton balmumu ihracatıyla ABD yer almaktadır. Üçüncü sırada %11,0'lik pay (2 bin ton) ile Almanya bulunmaktadır (Tablo 7). Türkiye'nin ise kayda değer bir bal mumu ihracatı bulunmamaktadır.

Tablo 7. Yıllara Göre Dünya Balmumu İhracatı (ton)

Ülkeler	2018	2019	2020	2021	2022
Çin	9.695	9.748	9.104	9.519	9.654
ABD	2.742	2.079	1.974	1.593	2.075
Almanya	1.805	1.855	2.048	2.013	2.048
Belçika	371	249	120	123	1.011
Fransa	567	494	356	425	506
Hollanda	59	23	35	214	475
İspanya	237	273	422	275	407
Danimarka	164	103	137	265	328
İtalya	205	260	164	571	314
Yunanistan	95	146	152	223	245
Diğer	5.448	5.077	5.592	4.383	1.476

Dünya	21.388	20.307	20.104	19.604	18.539

Kaynak: TRADE MAP, 2023

3. TÜRKİYE'DE ARI VE ARI ÜRÜNLERİN EKONOMİK DURUMU

Türkiye'de arıcılık faaliyeti deniz seviyesinden başlayarak yüksek yaylalara kadar hemen hemen her bölgede yapılabilen bir faaliyet olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de arıcılık yapan üreticilerin pandemi sürecinin başından günümüze kadar pazara erişimde ve sonraki süreçlerde sorun yaşamadan faaliyetlerine devam edebilmeleri için etkin politikalar uygulanmakta, karar alma mekanizmaları hızlı bir şekilde çalıştırılmaktadır. Ancak kamu kurum ve kuruluşlarca desteklenen arıcılık sektörü çevresel ve iklimsel faktörlerin baskısıyla sekteye uğramakta, büyüme hızı yavaşlamaktadır. Son yıllarda özellikle Akdeniz ve Ege kıyılarında meydana gelen yangınlar ve yaşanan iklimsel olumsuzluklar çam balı üretiminde ihtiyaç duyulan koşnil böcekleri popülasyonunun azalmasına neden olmuştur. Bu durum çam balı üretiminin yapıldığı bölgelerde üretim miktarlarında azalmaya ve verim kayıplarına neden olmuştur. Ortaya çıkan bu olumsuzluklar 2021 yılında arılı kovan varlığında lider konumda olan Muğla'nın bal üretiminde üçüncü sıraya kadar gerilemesine neden olmuştur.

Türkiye'de arıcılık faaliyeti mikro düzeyde ele alındığında ana gelir ya da ek gelir elde etme konusunda etkili bir faaliyettir. Makro açıdan ise Türkiye ekonomisine doğrudan katkı sunmasının yanı sıra tozlaşma faaliyetleri ile üretim miktarının ve meyvenin kalitesinin artırılması noktasında dolaylı olarak da katkı sağlamaktadır.

Türkiye'de kovan sayısı yıllar itibariyle sürekli artış göstermektedir. Kovan sayısında meydana gelen artışın bal üretimine yansıması aynı yönde olmamaktadır. Bunun nedenleri arasında arıcılık potansiyelinin tam olarak kavranmaması en önemli etken olarak görülmektedir. Arıcılık işletme ve kovan sayısında yıllar itibariyle sürekli artış görülmektedir. 2018 yılında 82 bin adet olan işletme sayısı 95 bine çıkmıştır. Benzer şekilde 2018 yılında 8 milyon 104 bin olan kovan sayısı 2022 yılında 8 milyon 985 bine kadar yükselmiştir. Bu artışın arıcılık ürünlerine etkisi ters yönlü olmuştur. Arıcılık ürünleri arasında yer alan balmumu üretimi 2018 yılından 2020 yılına kadar olan süre içerisinde sürekli azalmış 2020 yılından sonra tekrar artış yaşanmıştır. Bal üretiminde ise inişli çıkışlı dalgalanmalar yaşanmaktadır (Tablo 8).

Tablo 8. Yıllara Göre Türkiye'de Arıcılık Faaliyeti

Yıl	İşletme Sayısı (adet)	Toplam Kovan Sayısı (adet)	Bal Üretimi (ton)	Balmumu Üretimi (ton)
2018	81.830	8.108.424	107.920	3.987
2019	80.675	8.128.360	109.330	3.971
2020	82.862	8.179.085	104.077	3.765
2021	89.361	8.733.394	96.344	3.766
2022	95.386	8.984.676	118.297	4.165

Kaynak: TÜİK, 2023

Türkiye'de bal üretimi yıllara göre dalgalanma göstermektedir. 2018 yılında 108 bin ton olan bal üretimi 2019'da 109 bin tona çıkmış, 2020 yılında 104 bin tona düşmüştür. 2021 yılında bu

düşüş devam etmiş, bal üretimi 96 bine gerilemiştir. 2022 yılında bal üretimi tekrar yükselişe geçmiş ve 118 bin ton olarak gerçekleştirilmiştir. Bal üretimi il bazında incelendiğinde, 2022 yılında bal üretiminde %16.1'lik pay ile Ordu birinci sırada yer almıştır. Ordu'nun ardından %10,7'lik payla Adana ikinci ve %5,6'lık pay ile Muğla üçüncü sıradadır (Tablo 9).

Tablo 9. İllere Göre Türkiye'de Bal Üretimi (ton)

İller	2018	2019	2020	20212022
Ordu	16.994	17.057	17.213	11.37719.098
Adana	10.941	11.077	12.172	12.33612.646
Muğla	14.777	14.688	6.104	3.8206.578
Sivas	5.048	5.029	5.471	5.7446.079
Kocaeli	624	656	561	5554.726
İzmir	2.777	3.007	1.493	3.0563.516
Mersin	2.416	2.352	2.150	3.1923.295
Aydın	4.227	3.693	3.643	3.2543.143
Erzurum	1.537	1.207	2.160	1.7742.857
Balıkesir	2.618	2.480	2.657	2.6562.629
Diğer	45.961	48.082	50.455	48.58053.731
Türkiye	107.920	109.330	104.077	96.344118.297

Kaynak: TÜİK, 2023; TEPGE hesaplamaları, 2023

Türkiye'de bal mumu üretimi 2018- 2022 yılları arası ufak dalgalanmalar yaşasa da yaklaşık 4 bin ton civarında bal mumu üretiminde bulunmuştur. İllere göre bal mumu üretiminde ilk sırada Adana yer almaktadır. İkinci sırada Sivas yer almakta, üçünü sırayı da Muğla almaktadır. Dünya bal mumu üretimi 2022 yılında bir önceki yıla göre %10,6'lık bir artış göstermiştir (Tablo 10).

Tablo 10. İllere Göre Türkiye'de Balmumu Üretimi (ton)

İller	2018	2019	2020	2021	2022
Adana	531	508	493	459	437
Sivas	448	419	365	370	385
Muğla	382	347	404	386	371
Mersin	61	67	96	52	285
Ordu	120	120	163	172	278
Van	104	113	115	135	160
Antalya	112	108	101	115	116
Bitlis	118	115	117	154	97
Aydın	125	115	96	92	92
Çanakkale	78	81	83	86	89
Diğer	1.910	1.978	1.732	1.743	1.854
Türkiye	3.987	3.971	3.765	3.766	4.165

Kaynak: TÜİK, 2023; TEPGE hesaplamaları, 2023

Türkiye'nin bal ihracatı ve ithalatına yönelik bulgular Tablo 11'de verilmektedir. Türkiye'nin bal ihracat miktarları 2018 yılından 2022 yılına kadar olan zaman diliminde artış göstermiştir. En büyük artış 2021-2022 yılları arası yaşanmıştır. Buradaki her ne kadar %72'lik artış gözükse de üretilen balın büyük bir kısmı yurt içinde tüketildiğinden, toplam bal üretiminin %14,6 gibi düşük bir oranı ihraç edilmiştir. Türkiye'nin son beş yıllık bal ithalat miktarları incelendiğinde en yüksek ithalat miktarlarının 2021 ve 2022 yılında gerçekleştiği görülmektedir (Tablo 11).

Tablo 11. Yıllara Göre Türkiye'nin Bal İthalatı ve İhracatı

	İhracat (Kg)

	2018	2019	2020	2021	2022
Tabii bal; petek	1.220.477	1.698.075	2.115.285	2.292.767	1.813.710
Tabii bal; süzme	5.197.108	3.849.606	3.922.897	7.752.739	15.433.808
Toplam	6.417.585	5.547.681	6.038.182	10.045.506	17.247.518

İthalat (Kg)

	2018	2019	2020	2021	2022
Tabii bal; petek	22.334	22.672	1.555	27.843	16.467
Tabii bal; süzme	23.680	22.221	47.228	35.557	41.774
Toplam	46.014	44.893	48.783	63.400	58.241

Kaynak: TUIK, 2023

Türkiye'de bal üretici fiyatları 2016 yılından 2022 yılına kadar sürekli artış eğilimindedir. Üretici fiyatında en büyük artış 2022 yılında yaşanmıştır. Tüketici fiyatlarında da 2016 yılından 2022 yılına kadar artış gerçekleşmiştir. Tüketici fiyatlarında sadece 2019 yılında bir düşüş yaşanmıştır. 2022 yılı ilk dört aylık ortalama tüketici fiyatı ise 62,50(TL/kg) olmuştur (Tablo 12).

Tablo 12. Yıllara Göre Türkiye'de Bal Fiyatları (TL/kg)

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Üretici	25,73	28,43	32,22	37,53	42,01	50,57	90,17
Tüketici	36,54	36,98	39,04	36,76	41,58	52,53	62,50*

Kaynak: TÜİK, 2023 *ilk dört aylık ortalama

4. ARI VE ARICILIK SEKTÖRÜNE YÖNELİK ÖNERİLER

Son dönemlerde yaşanan küresel ısınma, çevresel etkenler ve iklim değişiklikleri arılarda yeni hastalıkların ortaya çıkmasına ve mevcut arı hastalıklarının şiddetlenmesine neden olmuştur. Bu dönemde koloni sayılarının yükselmesine karşın bal veriminde büyük düşüş yaşanmıştır. Bal veriminde yaşanan düşüşte bu olumsuzlukların büyük etkisi bulunmaktadır. Günümüzde tozlayıcılık faaliyetinde bulunan arı, kelebek, yarasa ve sinek kuşları insan faaliyetlerinin etkisiyle büyük tehdit altındadır. Tozlayıcılar, hem gıda güvenliğine doğrudan katkıda bulunmakta hem de ekosistemin ve biyoçeşitliliğin devamı için anahtar olarak görülmektedir.

Son yıllarda Avusturya ve Kanada'da yaşanan toplu arı ölümleri tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Bal üretmenin ve gıda güvenliğinin anahtarı olarak görülen arılar tarımsal ilaçlar, koloni çöküş sendromu ve viral kaynaklar nedeniyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu noktada toplu arı ölümlerinin Türkiye'de yaşanma ihtimaline karşın etkin ve kalıcı tedbirler alınmalıdır.

Türkiye'de balın ihracattaki payı oldukça düşüktür. Ülke ekonomisinin güçlenmesi için balın ihracat içindeki payının artırılması hedeflenmelidir. Bu amaçlar kapsamında yeni üretim planlamaları yapılmalı, etkin kovan yönetimi ve kaynak kullanımı sağlanmalıdır.

Bilinçli üretici kavramının yanında bilinçli tüketici kavramının da yerleşmesinin, sağlıklı yaşam, sorunsuz pazar, kaliteli bal ve uygun fiyat olguları üzerinde çok fazla etkisi olacaktır. Bu durumda tüketicilerin daha da bilinçlenmesi gerekmektedir. Bunun için üretilen balın kalitesi kontrol edilmeli, gıda denetimi artırılmalı, tüketiciler taklitçi ballara karşı korunmalıdır.

Türkiye'de arıcılık sektörünün gelişmesi için farklı kurum ve kuruluşlarca yapılan desteklemeler çevresel faktörlerin etkisiyle büyüme hızında bir yavaşlamaya neden olmaktadır. Büyüme hızının artırılması, uygulanan politikaların etkinliğine bağlıdır. Son dönemlerde genç girişimciler ve

kadın girişimcilerin yer almasını sağlayacak teşvik edici kurslar, düşük faizli krediler, hibe koloni verilmesi gibi uygulamaların sayısının artırılması, yeni Ar-Ge projeleri ile sektörün desteklenmesi gerekmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye'de Covid 19 sürecinde ve sonrasında bal üretimiyle ilgili herhangi bir sorun yaşanmamasına rağmen çam balı üretiminde ciddi bir azalma yaşanmıştır. Aşırı sıcaklar ve çıkan orman yangınları Akdeniz ve Ege kıyılarında koşnil böceklerinin popülasyonunu olumsuz etkilemiş ve buna bağlı olarak çam balı üretim miktarında ve verim değerlerinde kayıplar yaşanmıştır. Bal üretimi dışında polen, arı sütü, arı zehri, propolis, paket arı ve bal mumu gibi arı ürünlerinin üretiminin ve dış ticaretinin yapılmasıyla, bal veriminde yaşanabilecek olası düşüşlerin ve üreticilerin zarara uğramalarının da önüne geçilebilecektir.

Türkiye, birçok hayvansal üretim açısından dışa bağımlı hale gelmiş ve bu alanda kendi kendine yeterlilik noktasına ulaşabilmek için büyük çaba sarf etmektedir. Bu anlamda hayvancılık sektörü içerisinde arıcılık kendi kendine yeterliliğini günümüzde de devam ettiren bir sektördür. Türkiye'de arıcılık sektörü gen kaynakları çeşitliliğinin kullanılarak hastalıklara dirençli ana arı hatları oluşturulması, yerli ilaç üretiminin desteklenmesi, yurt içinde verimliliği artırmak suretiyle, geliştirilecek damızlık ana arı hatlarıyla ihracat kanalıyla ülkeye döviz kaynağı sağlama potansiyeline sahiptir. Mevcut potansiyelin ortaya konulabilmesi için eldeki kaynaklar optimum şekilde kullanılmalı, Türkiye'de arıcılık dışa bağımlı bir sektör haline gelmeden önce gerekli önlemler ivedilikle alınmalı ve hayata geçirilmelidir.

KAYNAKÇA

Burucu, V., & Gülse, B. H. S. (2017). Türkiye'de Arıcılığın Mevcut Durumu ve Bal Üretim Öngörüsü. Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi, 3(1), 28-37.

Borum, A. E. (2017). Güney Marmara Bölgesi'nde arıcılık anket çalışması. Uludağ Arıcılık Dergisi, 17(1), 24-34.

Çevrimli, M. B., & Sakarya, E. (2018). Türkiye arıcılık sektöründe mevcut durum, sorunlar ve çözüm önerileri. Erciyes Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi, 15(1), 58-67.

FAO, (2023) Food and Agriculture Organization of the United Nations, FAO http://www.fao.org/faostat/en/#data, (Erişim Tarihi: 17.11.2023).

Merdan, K. (2018). Tüketicilerin Arı Ürünleri Tercihlerinde Marka Algısı Ölçeğinin Tespiti (Gümüşhane Bayburt Örneklemi). Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2(11), 45-62.

Niyaz, Ö. C., & Demirbaş, N. (2017). Arı Ürünleri Tüketicilerinin Genel Özellikler ve Tüketim Tercihleri: Çanakkale İli Örneği. Tarım Ekonomisi Dergisi 23 (2), 255-262.

TEPGE, (2022). Arıcılık Tarım Ürünleri Piyasaları Raporu 2022. Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü Müdürlüğü, TEPGE https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/ (Erişim Tarihi: 15.11.2023).

TÜİK, (2023). Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK http://www.tuik.gov.tr. (Erişim Tarihi: 17.11.2023).

TRADE MAP, (2023). Trade statistics for international business developmen, https:// https://www.trademap.org. (Erişim Tarihi: 17.11.2023).

CIRCULAR ECONOMY AND EMIGRATION DURING POST-PANDEMIC PERIOD: ALBANIAN YOUTH CASE

Ph.D. MATILDA LIKAJ
Faculty of Education
University of 'Aleksander Moisiu' Durres (UAMD), Albania
E-mail address: matildalikaj@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-3471-3036

Abstract

According to the neoclassical or economic model theory, if the difference between the expected income is low, individuals are self-stimulated to leave their country and emigrate to other countries, where they think they will have higher economic profits. Of course, in the world's developed societies, wages and incomes are high. High-skill workers, such as being young too, make possible the circulation of the economy, by investing as 'brain gain' in hosted society and by sending remittances to the home country. The change in income generally is categorized as the most important factor (but not necessary) for the emigration of individuals to international labour markets. Especially, the individuals of former communist countries such as Albania, that have had a 'commanded' economy and good educational formation, acquire the will to adapt to developed urban and economic countries' Another dynamic that positively reflects the economic growth and development of well-being from remittances (remittances) of emigrants. This enables the country's development and represents the social and economic impacts. These influences restore the economy and affect political stability. Factors thathave dynamically influenced the very structure of Albanian society. Government, political parties, fairness of political elections, judiciary system, and media, are categorized as the primary group of pushing factors of emigration of Albanian youth during the post-pandemic period. This study aims to analyze the post-pandemic situation, and current push and pull factors of the emigration of youth by using the sociological theories of emigration, to focus on a deep understanding of the circulation of the economy through youth emigration flows. The development of the study focuses on the usage methodology of a quantitative approach for analyzing data gained from field research to the sample group which is university youth in Albania. The main conclusion of the study conducted with the result that the youth, are the main social group of post-pandemic emigration flows, which makes possible the circulation of the economy between the host and home country.

Keywords: Emigration; Circulation Of Economy; Albanian Youth; Post Pandemic Period

1-INTRODUCTION

After the liberalization of visas for free movement in the countries of the European Union (2008), emigration Albanian turned into an oasis of opportunities and challenges, both for emigrants and for other social actors in Albanian society. The selection of the place of arrival for emigration is related to motivating factors and attractors such as ease of securing work, geographic proximity, ease of access to the host country, relatives living in the countries where they migrate, recognition of opportunities to work in their profession and better salaries compared to other countries (Ikonomi; 2009: 13). But in the last few years, the new challenges of emigration trend has as background the economy and economical tensions, from current crises.

An individual faces anomic tensions, which are formed not only by his social position system but also by his 'status quo'. To eliminate the anomic status of the individual, he chooses to leave the society where he lives and thus begins a process such as emigration. As presented in both cases, individuals decide to reduce and eliminate anomic tensions by leaving or emigrating, to form a new social life. Based on the social level, emigrants can also be evaluated as an element (item) of exchange between systems. The phenomenon itself emigration forms tensions, both in the society of origin and in the host society. Especially in the country host can form the tension around the management of migration policies among emigrants. While in the country of origin, it can form the tension of the decline of the labour force or the departure of the intelligentsia (brain-drain). Finally, for a proper analysis of emigration, the individual, the social system, and the level of the contemporary and global social system. According to the global level, emigration is a phenomenon that offers the possibility of reducing social tension, because the policies of emigration also develop the management of tension within society. The phenomenon of emigration can show social tensions, which are based on the status and power (high or low) they have had and continue to have in the country where they immigrated. If the individuals who have emigrated have a high social status in the society of origin and low social status in the host country then social tensions are formed. If the opposite happens, in the country of origin, the emigrant reflections, form social tensions. The best possibility of reducing social tensions in the host societies of emigration is social interaction between emigrants and natives. Emigration creates social tensions. Analog of interpretation of the reduction of tension formed by emigration is the theoretical continuation of the construction of tension. As an example of the formation of this tension, some statuses have their source from education or professional qualification. The tension is formed since emigrants can have the above-mentioned statuses the same as the natives, but they are less selected than the working ones. 'Assessment of the status

quo of emigrants, based on nationality or citizenship, forms the loss of social solidarity among natives and emigrants' (Kritz, Keely & Tomas; 1981: 37). Policies can fade from this phenomenon encouraging the integration and interaction of emigrants with locals. Through this series of social activities, internal anomic tension develops between these two groups, the society that sends emigrants and that host. In short, this is a sociological theory of emigration, which enables the analysis of emigration according to micro (according to the system of society) and macro perspectives (according to the analysis of the systems of the two societies, social structures, and influences that reflect from this phenomenon). For this reason, it has been chosen to address the new trajectory that the phenomenon has takenemigration to Albania and Kosovo. The main purpose of this research is to determine the migration factors and motivations of youth university (group between 18 and over 30 years old), in Albania, as well as identify the underlying reasonsfor leaving and the following the initial steps they have taken in realizing the emigration. Also, the study aimsto map the root causes of youth emigration and to compare and connect them with other relevant migration factors present in Albania. Another important focus of this research is to analyze the causes of university students' motivations to leave the country. This research study is focused on the analysis of Albania's current situation of emigration from the theory of neo-classical model of economic perspective, Methodology, data analysis, and conclusion.

2-EMIGRATION PHENOMENON AND THEORY OF NEO-CLASSICAL MODEL OF ECONOMIC PERSPECTIVE

According to the theory of emigration from the perspective of the neo-classical and economic model, individuals immigrate from their countries when economic income and the possibility of employment are very low. They emigrate to countries with economic income and high employment opportunities (Segal, Elliot & Mayados; 2010). This theory was founded and developed by researchers Tornado (1969) and Harris (1970), who are focused on explaining the concept of the process of emigration from rural countries to urban countries. According to their explanation, this process should be realized by taking as an example the movement of individuals from countries less developed to more developed ones (Tornado and Harris in Borjas; 1989). The theory of emigration according to the perspective is based on the economy of a country, which develops the phenomenon of emigration to be realized towards developed countries due to lack of main power and

material capital. This theory developed based on the economic elements of a society and a country. As a result of the changes in the economic income of different countries, the movement of workers from countries with low incomes to high incomes. Refinement of this model combines the cost and risk of emigration, as well as the interpretation of emigration as an investment in human capital (Abasuer & Zimmermann; 1998).

According to Massey, just like individuals and their families, they make an economic benefit analysis that comes from the emigration process. This analysis informs or motivates individuals to emigrate (Massey; 1999) According to the theory of the neoclassical or economic model, if the difference between the expected income is low, individuals are self-stimulated to leave their country and emigrate to other countries, where they think they will have the higher economic profits. Of course, in the world's developed societies, wages and incomes are high. The change in income is categorized as the most important factor (but not necessary) for the emigration of individuals to international labour markets. 'Especially the individuals of former communist countries that have had a 'commanded' economy and good educational formation, acquire the will to adapt to developed urban and economic countries' (Massey; 1988). According to this theory, massive remittances from developed countries to developing countries or non-developed countries often become shocking. The preponderance of evidence from all world markets shows that the difference in wages is the most favoured factor of neoclassical economics. According to the terms defined in this theory, between the country of origin and that of the host of emigrants, the difference in wages is not even necessary nor sufficient to create the phenomenon of emigration. Despite equal pay across labour markets, individuals find different incentives to migrate. 'In terms of practice, emigration in broad international forms has been observed very rarely, due to its lack of high wages, as well as the existence of wage differences, which neither guarantees nor excludesthe international movement of individuals or emigration (Lee; 1966).

In the early stages of market development, in economically and politically open countries, injobs in the main sectors, stable jobs and high wages are ensured for workers local. While for emigrants, lower wages and fewer opportunities to advance in work are offered. The process of labour market branching is more acute in certain global cities, where there is a concentration of managerial, administrative, and technical expertise which leads to a concentration of wealth and a subsidized demand for low-wage services (World Systems Theory and Migration Patterns). Unable to attract local workers, employers turn to hire emigrants directly through formal recruitment (the theory of segmented emigration in the

labour market). This process enablesthe beginning of emigrant flows. Emigration follows a characteristic trajectory, moving from place to place with low incomes, towards those countries with high incomes. According to Martin and Taylor, this process is identified as the neoclassical theory of emigration with a 'U-shaped trajectory (Martin & Taylor; 1996). byusing historical emigration data for 15 European countries, from 1850-1914, a U-shaped trajectory of the emigration process. The trajectory was formed according to the model of the currents of emigration and economic development of these countries. The U-shaped migration trajectory is also referred to as 'shore migration' (so named from the shape it bears) (Hatton& Williamson; 1998). The neo-classical theory of migration is based on the equilibrium assumptions of economicsand it is claimed to be more sophisticated than the push-pull model theory (Haas; 2010). According to this perspective, individual decisions to migrate are formed as a rational result of the individuals themselves, which were triggered by the comparison of the present situation of their income, with the benefits and material goods that they can provide during the process of migration. emigration. These benefits are investments,not only of material capital but also of human and social capital. "Neo-classical theory is dynamic because it presents the beginning of the effects of emigration and the conditions under which it develops" (Haas; 2010).This theory is highly controversial because the individual is not a being related only to materials. The individual is a social actor, who is influenced and influences the social structure in which he lives. The theorypresents emigration as a positive process, which is carried out by emigrants who move towards more developed countries to meet economic and social incomes (even though the end of this process can also have negative effects, in the home country it appears as a lack of ‘brain’ and formation of ‘brain gain’). ‘Therefore, emigration can be evaluated as *'Ceteris Paribus'*, which means that at the end of this process migrants, as a labour force, will be less useful in the host country and much less useful in the country of origin' (Haas; 2010). According to de Haas, the analysis of emigrationas *Ceteris Paribus (it is* the same in all countries) we can say that nowadays this process has happened in reverse. Referring to the social and material capital of Albanian emigrants in various European countries (especially in Germany, in the last decade), and as a cause of economic crises, they have returned with high remittances.

These remittances can help with investments or livelihoods of other family members in the home country. Many of these emigrants have great challenges in reintegration into their country of origin, in adapting to the mentality of working, and in thesocial capital that they have found.

The combination of their experiences with the challenges in Albanian society can present different problems. However, it is difficult to describe them as *Ceteris Paribus.* Based on this, the neoclassical theory of migration has had difficulties in reflecting the social reality, because it faces the difficulties of explaining and analyzing the notions of the structure of emigrationin a society. This happens for the reason that it is not always a condition that, to realize a phenomenon of emigration in society, economic conditions must be the driving factor. Globalization is one of the main factors (which contains many motivating reasons for emigration) ofcontemporary emigration. This theory forms highly controversial spaces from the perspective of the study of emigration but enlightens the process of the 'brain drain' of home countries.

3-UNIVERSITY YOUTH AS THE ‘BRAIN OF SOCIETY’S POTENTIAL TO EMIGRATE: METHODOLOGY AND DATA ANALYSIS

The conceptual framework of the study is based on an emergency of research of new trends of emigration waves and trajectories, of Albanian youth. The emergency of an academic study makes possible, the reflection of push and pull factors of the new trend of emigration, understanding the current situation, and helping the public and administrative institutions to review the possibilities of preventing brain drain from Albania. The factors affecting migration are multi-dimensional and include social, psychological, structural, and educational factors. According to findings of the most prominent migration studies, young, educated, and economically active residents of a country are most mobile and prone to migration (Castles & Miller, 2003). This situation causes a gap in the market of the home country and a huge gap from the lack of university youth as the most dynamic population group.

This research study is based on a quantitative approach to field research methods. The data collection occurred in January 2023 and it included a representative sample of 100 young university students of an age group from 18 years old to over 30 years old, at the University of 'Aleksander Moisiu' Durres. Application of survey has been done to face to face meeting, but accessing online to the questions. This survey is planned to be extended to a huge number of students in the ongoing process of research, for a different period, during the five last years. It aims to measure the push and pull factors of emigration for youth as a dynamic group, changing trends and factors that influence the formation of new trajectories of emigration.

The hypothesis of this research is based on the current social and political situation, which reflects social tension among the youth, extends the power of fears to young university students, and influences decision-making to emigrate. The research questions to help develop the hypothesis of the research are:

1- What is the current migration potential of university students in Albania?

2- What are the factors that push factors that affected university students in Albania to decide to emigrate?

Data Analyze

The study is in the ongoing process, where the survey application is extended to different faculties, different universities, and Balkan countries. In this study, the survey was applied to 100 students, and just 79 of them answered all questions. Some demographic information of the responders is as follows.

Table 1: ***Characteristics of the Champion Group***

	CHARACTERISTICS OF THE CHAMPION	N	%
Gender	Male	21	22.6%
	Female	72	77.4%
	Total	93	100%
Age	18 – 19	21	22.6%
	20-24	46	49.5%
	25-29	10	10.8%
	Total	93	100%
Program Degree	Bachelor Degree	42	55.4%
	Master Degree	51	44.6%
	Total	93	100%
Current status	Single	70	75.3%
	Married	18	19.4%
	Engaged	2	2.2%
	Divorced	0	0.0%
	Other	3	3.2%
	Total	93	100%
Income resource	Part time job	10	10.8%
	Full time job	34	36.6%
	Parents and/or family	42	45,2%
	Family living abroad	3	3.2%
	My partner	0	0%
	Other	4	4.3%
	Total	93	100%

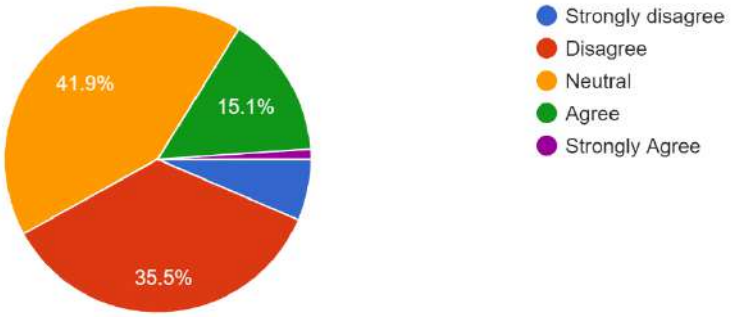
The study is in the ongoing process, where the survey application is extended to different faculties, different universities, and Balkan countries. In this study, the survey was applied to 100 students, and just 93 of them answered all questions and it is considered an available survey. 102 students from the University of Aleksander Moisiu Durres (UAMD), responded full questions in the survey. Some demographic information of the responders is as follows, are important to mention in the comment also. Gender imbalance is one of the issues that appear in

this study. It is possible and logical to be like this in the responders because the faculty of education is more frequented by female students than male.

According to the responders, income/finance resources are obtained from full and part-time jobs (34 responders and 10 responders). This shows that students work during the frequented universities and the age group of the dynamic of society is 20-24 years old (37 responders). Consequently, to this, in the data 33 responders, obtain the income from the parents (as 18 are married or engaged) and their families (as 20 are married or engaged, during the face-to-face conversation, they accept the husbands and fiancés a part of the family) and belong to a balance in percentage among bachelor and master students.

- **Emigration-pushing factors**

Chart 8: ***Belief in police***

Security is one of the important issues in maintaining the balance in the lifestyle. Expatiations of social actors from everyday life have some dimensions, and one of them is security gained by the governmental system according to policies, judiciary system, fair elections, and freedom of expression that is media.

35.5% of the responders expressed the opinion that disagreed with believing in the police (chart 8) and 41.9% were neutral on believing or not believing the police.

Regarding the judiciary system, 44.1% of respondents and 22.6% disagree and strongly disagree to believe (chart 9). This is a very crucial issue, to maintain the protection of their rights in case they need it. This situation is one of the most crucial elements that influence the loss of feeling of security and motivate the desire of youth to emigrate.

Chart 9: ***Belief in the Judiciary system***

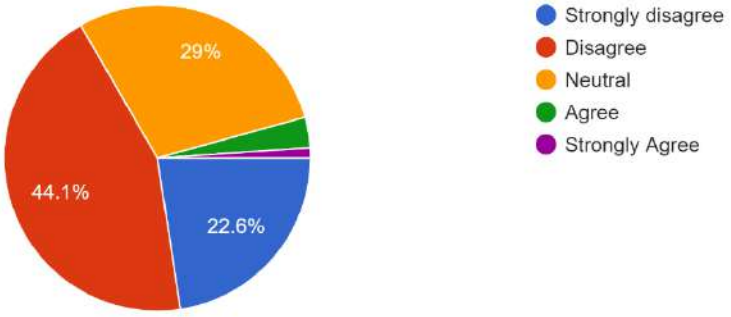
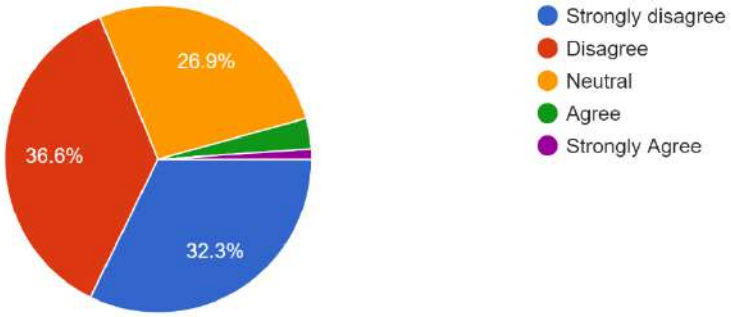

Chart 10: ***Belief in Government***

The low beliefs in government, political parties, and fairness of election reflect in society with social tensions, lack of optimism, and motivated desire to leave countries by the social actors. As shown in this research, 36.6 % (disagree),32.3% (strongly disagree), and 26.9% (neutral) believe in the government, which are the responses of university students. These very high percentages may be categorized as the most rated factors that push young groups of people to leave their home country. This is stimulated by the following lack of belief in political parties and fairness of election, where, 40.9 % and 38.7 %of responders are strongly disagreeing and disagreeing with believing in political parties (chart 10). 34.4 % (strongly disagree) and 30.1% (disagree) of responders do not believe in the fairness of the election (chart 11).

Chart 10: ***Belief in Political Parties***

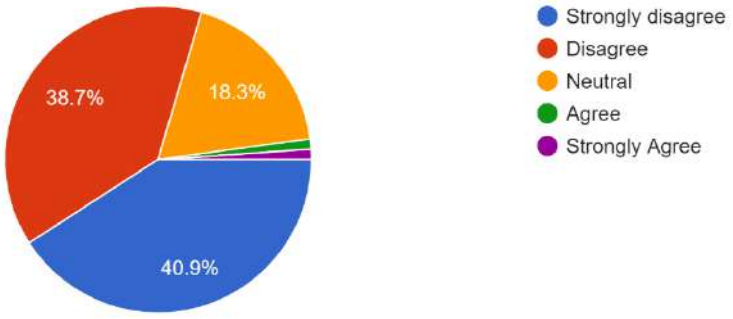

Chart 11: ***Belief in the Fairness of the Election***

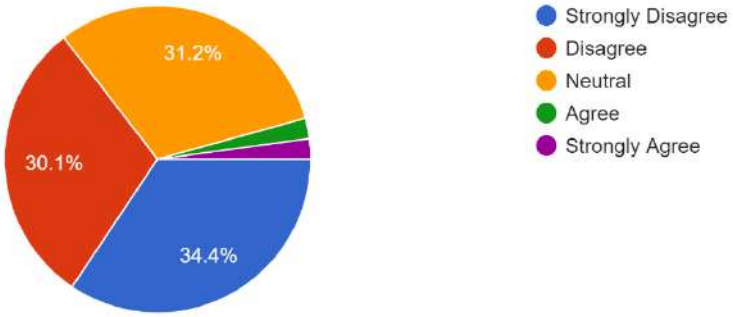
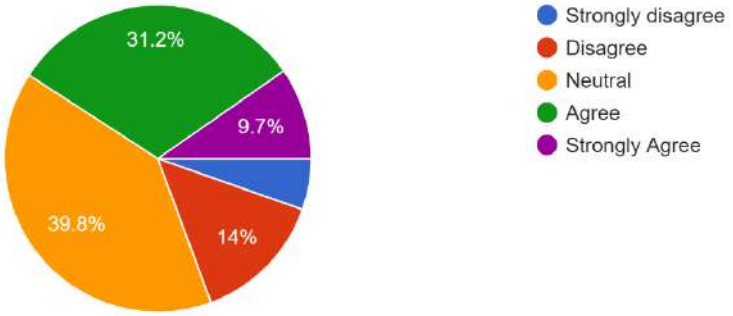

Chart 12: ***Agreeing with insecurity and hopelessness affected desire and motivation to emigrate***

As shown in Chart 12, students agree (31.2%) and strongly agree (9.7%) with insecurity and hopelessness, which affected their desire and motivation to emigrate. Government, political parties, not fairness of political elections, judiciary system, and media, are categorized as the primary group of pushing factors of emigration of Albanian university students.

Chart 13: ***Agreeing with the desire to have a sense of stability and perception in the home country, to not emigrate***

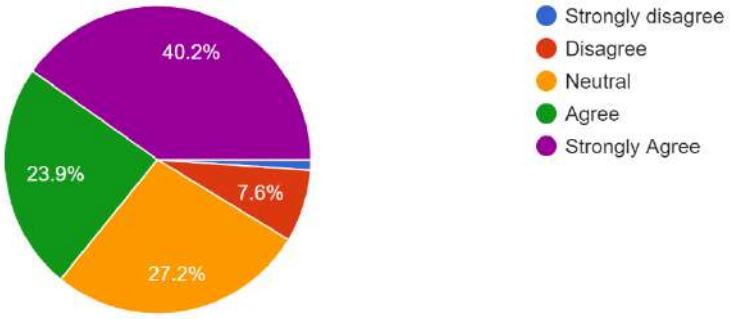

Chart 14: ***Agreeing with the want to live in a safe environment where no one will discriminate or violent rights (to not emigrate)***

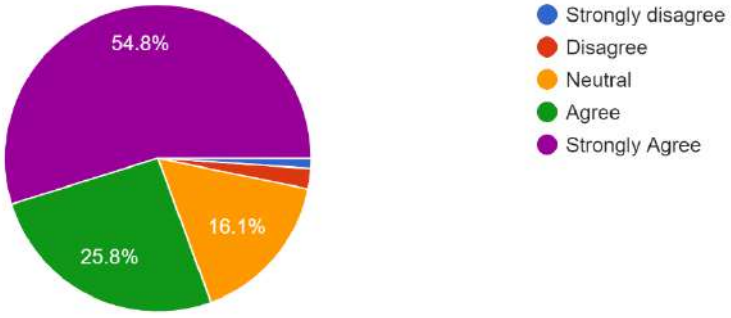
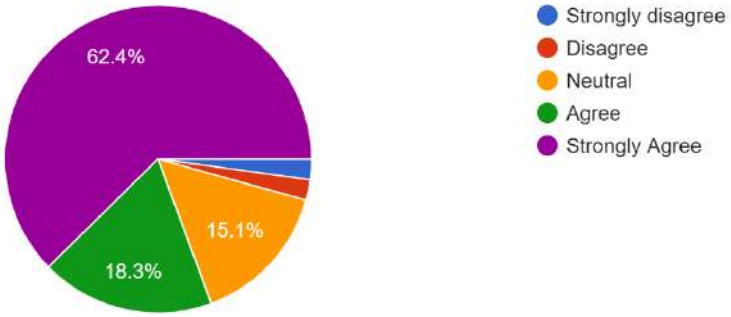

Chart 15: ***Agreeing with having more economic and political stability (not to emigrate)***

As shown in chart 13 and chart 14, youth university strongly agrees, that if they have stability and perspective in their home country (40.2%) and a safe environment where no one will discriminate and violent their rights (especially in front of the law), (54.8%), will not emigrate. In Albania will be more economic and political stability, and university youth responded that they strongly agree not to emigrate (62.4 %) (chart 15).

Evaluating these factors, university youth, are asking for a better life. Most of the time, these factors in the sociology of emigration are evaluated as the pull factors, for a better life and better condition of life.

CONCLUSION

Social anomalies reflect on social cohesion and the development of society, whichinfluence the decision of individuals to emigrate. Consequently, the social structure can imbalances are formed, because by emigrating some of the family members, the family as an institution social complications and problems of the roles of other members are formed. Another dynamic that positively reflects the economic growth and development of well-being from remittances (remittances) of emigrants. This enables the development of the country and represents the social and economic impacts economic. These influences restore the economy and affect political stability. Factors thathave dynamically influenced the very structure of Albanian society. Government, political parties, fairness of political elections, judiciary system, and media, are categorized as the primary group of pushing factors of emigration of Albanian university students.

All the factors analyzed in the study tested the hypothesis, and the development of research questions, by focusing on the current social and political situation, and reflection on the everyday life of university youth, reflecting a social tension to the youth and the decision to emigrate. Being satisfied with life and social, political, and economic potential influences the modern social conflict, between everyday life and pull factors of the emigration phenomenon of the university youth. Regarding this research, emigration influences the demography, pushing the young dynamic group, and forming a huge gap in society (for brain drain also). Economical situations, disability, and a labour market that do not assess according to the brain potential such as youth, and feeling of being insecure in economic and political terms, form social conflicts too. The influence of foreign policies, on brain gain and pulling youth as emigrants, is another dimension of this study.

REFERENCES

Abausser,Thomas & Zimmermann, Klaus; '*Case of International Migration: A survey in Crossing Borders: Regional and Urban Perspectives on International Migration'*; Edited by P.Gorter, P. Nijkamp and J.Poot, Aldershot: Ashtage Publications, 1998.

Castles, Stephan & Miller, Mark. J., *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World;* 3rd edition, London: Macmillan Publication,2003.

Haas, Hein de; Migration Transitions: *A Theoretical And Empirical Inquiry Into The Development Drives Of International Migratio*n; Working Papers; Paper 24, International Migration Institution; James Martin 21 Century; University of Oxford, 2010

Hatton, Timothy J., & Jeffrey G. Williamson; *The Age of Mass Migration: Causes and Impact*, New York: Oxford University Press.,1998

Ikonomi, Luljeta;*E drejta Migratore*, Tiranw: IOM Press,2009

Martin, Philip L., & Taylor, J. Edward; *The Anatomy of a Migration Hump*." in J-Development Strategy, Employment, and Migration: Insights from Models, Paris: Organization for Economic Cooperation and Development,1996

Massey, Douglas S.; "*International Migration and Economic Development in Comparative;* New York: Russell Sage Foundation,1988

Massey, Douglas S.; *Why Does Immigration Occur? A Theoretical Synthesis*, Chapter 2 in Hirschiman; New York: Russell Sage Foundation,1999

Segal, Umma, A.; Elliot, Doreen;Nazneen ,S. Mayadas; *Immigration worldwide, Policies, Practices and Trends*, Oxford University Press, 2010

Borjas, George.J.;, *Economic Theory and International Migration*; International Migration Review; Vol.23, f. 457-485, 1989

Kritz, Mary M.; Keely, Charles B.& Tomas, Silvano M.; *Global Trends in Migration: Theory and Research on International Population Movements*; USA: The Center For Migration Studies of New York,1981

Lee, Everett. S.; *A Theory of Migration.* Journal of Demography; Vo.3; No:1; f. 47-57, 1966

ÖĞRETMENLERİN MESLEKİ TÜKENMİŞLİKLE BAŞA ÇIKMA STRATEJİLERİ İLE İLGİLİ EĞİLİMLERİN BELİRLENMESİ

IDENTIFYING THE TENDENCIES RELATED TO TEACHERS' STRATEGIES FOR COPING WITH PROFESSIONAL BURNOUT

Melis ARSLAN
Karabük Bahçeşehir Koleji, Matematik Öğretmeni, matematikcimelis@hotmail.com, ORCID: 0009-0008-2792-8016

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa POLAT
Karabük Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, mustafapolat@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6905-0087

Özet

Bireylerin görev yaptıkları meslekleri ile ilişkili olarak tutumlarına ve davranışlarına yansıyan farklılıklar ile kendisini gösterip, ilerleyen süreçte başarı duygusunda zayıflama, mesleğine yönelik duyarsızlaşma, duygusal anlamda tükenme gibi boyutlardan oluşan ve bireyde sürekli yorgunluk, umutsuzluk, çaresizlik ya da olumsuz benlik gibi yaşantılara neden olup bireyin mesleğe, yaşama ve insanlara yönelik negatif tutum ve davranışlar sergilemesine neden olan bir sendrom (Maslach, 1993) olarak tanımlanabilecek olan mesleki tükenmişlik gerek uluslararası gerekse ulusal alan yazında son yıllarda gerçekleştirilen araştırmalarda öğretmenlerin çeşitli nedenler ile yoğun bir biçimde karşı karşıya kaldığı bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Bu araştırmanın amacı öğretmenlerin mesleki tükenmişlikle başa çıkma stratejileri ile ilgili güncel eğilimlerin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye'de öğretmenlerin mesleki tükenmişliği ile ilgili son 10 yılda yazılmış lisansüstü tezlerin betimsel içerik analiz yöntemi (Çalık & Sözbilir, 2014) ile incelenmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezinde (YÖKTEZ) "öğretmen" ve "tükenmişlik" anahtar sözcüklerinin tez adı, konu, dizin ya da özet kısımlarında geçen toplam 467 teze ulaşılmıştır. Veri analiz sürecinin başlangıcında tüm lisansüstü tezler ön incelemeden geçirilmiş ve mesleki tükenmişlikle başa çıkma stratejilerine yer veren toplam 21 araştırma belirlenerek bu stratejilerin hangi temalar altında toplandığı incelenmiştir. Araştırma sonucunda ortaya çıkan temalar "Bireysel Bağlamda Başa Çıkma Stratejileri" ve "Örgütsel Bağlamda Başa Çıkma Stratejileri" olarak belirlenmiştir. Bireysel Bağlamda Başa Çıkma Stratejileri temasında "Psikolojik ve Öznel İyi Oluş Boyutu", "Bedensel/Fiziksel Sağlık Boyutu" ve "Diğer" olmak üzere üç farklı kategori, Örgütsel Bağlamda Başa Çıkma Stratejileri temasında ise "Sosyalleşme Boyutu" ve "Mesleki Boyut" olmak üzere iki farklı kategori ortaya çıkmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçların, mesleki tükenmişlikten yoğun olarak etkilendiği literatürde önemli sayıda araştırma bulgusuyla desteklenmiş olan öğretmenlerin, bu sorun ile başa çıkma noktasında var olan stratejiler konusunda bilgi sahibi olup ihtiyaç duyduklarında bu stratejilerden kendilerine uygun olanları kullanarak eğitim-öğretim faaliyetlerinde daha verimli olabilmelerini sağlama noktasında katkı

sunması ve bireysel ya da kurumsal stratejiler geliştirilmesi noktasında alan uzmanlarına, araştırmacılara ve diğer paydaşlara rehber olacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mesleki tükenmişlik, öğretmen, başa çıkma stratejileri, lisansüstü tez, betimsel içerik analizi.

Abstract

Professional burnout can be defined as a syndrome that manifests itself with differences reflected in the attitudes and behaviors of individuals in relation to the profession they work in and consists of dimensions such as weakening in the sense of success in the progressive process, depersonalisation towards the profession, emotional exhaustion and causes the individual to exhibit negative attitudes and behaviors towards the profession, life and people by causing experiences such as constant fatigue, hopelessness, helplessness or negative self (Maslach, 1993). Professional burnout has been evaluated as a problem that teachers face intensively for various reasons in recent years in both international and national literature. This study aims to determine the current trends related to teachers' coping strategies with professional burnout. In line with this purpose, it was aimed to examine the postgraduate theses written in the last 10 years about teachers' professional burnout in Türkiye with a descriptive content analysis method (Çalık & Sözbilir, 2014). In this context, a total of 467 theses in which the keywords "teacher" and "burnout" were mentioned in the thesis title, subject, index or abstract parts were reached in the Thesis Centre of the Council of Higher Education (YÖKTEZ). At the beginning of the data analysis process, all postgraduate theses were pre-examined and a total of 21 studies that included coping strategies for professional burnout were identified and the themes under which these strategies were grouped were examined. The themes that emerged from the research were determined as "Coping Strategies in Individual Context" and "Coping Strategies in Organisational Context". In the theme of Coping Strategies in Individual Context, three different categories emerged as "Psychological and Subjective Well-Being Dimension", "Physical/Physical Health Dimension" and "Other", and in the theme of Coping Strategies in Organisational Context, two different categories emerged as "Socialisation Dimension" and "Professional Dimension". It is foreseen that the results obtained in the research will contribute to the point of ensuring that teachers, who are intensely affected by professional burnout and supported by a significant number of research findings in the literature, have knowledge about the strategies available at the point of coping with this problem and can be more productive in educational activities by using the appropriate ones of these strategies when needed, and will guide field experts, researchers and other stakeholders in developing individual or institutional strategies.

Keywords: Professional burnout, teacher, coping strategies, graduate thesis, descriptive content analysis.

1. GİRİŞ

Eğitim, bireylerin ve toplumların ihtiyaçları doğrultusunda sürekli evrilen, çağdaş dünyanın artan karmaşıklığına uyum sağlayan, felsefi, sosyolojik, psikolojik ve ekonomik boyutları

içeren, çeşitli faktörlerle etkileşim halinde olan bir olgudur. Bu dinamik süreç hem bireysel hem de toplumsal anlamda gelişimi ve dönüşümü hedefler. Modern zamanların talepleri doğrultusunda şekillenen eğitim, her yönüyle insan hayatını derinden etkileyen, çok yönlü ve etkileşimli bir yapıya sahiptir. Bu karmaşık ve çok katmanlı yapı, eğitimin sadece bilgi aktarımı olmaktan çıkıp, bireylerin ve toplumların genel refah seviyesini yükseltmeye yönelik bir araç haline gelmesini sağlar.

Öte yandan, içinde bulunduğumuz yüzyıl, eğitim kavramına geçmişte üstlendiği anlamların ötesinde yeni anlamlar ve sorumluluklar yüklemiştir. Bu bağlamda, eğitim kavramını sınırlı bir perspektifle yalnızca bireylerde davranış değişikliği oluşturmayı amaçlayan mekanik bir süreç olarak tanımlamak oldukça dar bir bakış açısını yansıtacaktır. Yirmi birinci yüzyılda eğitime yeni anlamlar yüklenmekte ve bu durum eğitimin amaç, içerik, yöntem ve araçlarında değişim ve dönüşümü gerektirmektedir. Günümüzde eğitim, bireylerin yaşam boyu öğrenmeye devam edebilecekleri, bilgiyi eleştirel bir şekilde değerlendirebilecekleri, teknolojiyi etkin bir şekilde kullanabilecekleri ve toplumsal sorunlara çözüm üretebilecekleri bir yetkinlik kazandırmayı hedeflemektedir (Uçkaç, 2009).

Öğretmenler, öğrencilerin yetiştirilmesinde, onların yeteneklerinin keşfedilmesinde, onlara eğitim verilmesinde ve toplumda yerlerinin belirlenmesinde önemli bir rol oynarlar (Selçuk, 2010). Ayrıca öğretmenlik mesleği, toplumların gelişmişlik düzeyine ulaşabilmesi için eğitimli insan gücünün karşılanmasında önemli sorumluluklar atfedilen bir meslektir. Hayat boyu devam eden kaliteli bir eğitimin verilebilmesi etkili okul yöneticileri ve etkili öğretim metotlarını bilen donanımlı öğretmenlerin var olmasına bağlıdır (İhtiyaroğlu, 2010). Etkili öğretmenler, öğrencileri için birer rol modeldirler ve onların hayatları üstünde önemli etkilere sahiptirler. Etkili öğretmenler mesleğini hevesle yapan, cana yakın, her zaman gelişime açık, düşünen ve düşüncelerini özgürce dile getiren kişilerdir (Korkmaz, 2021).

Öğretmenlerin performansının istendik seviyede olması için performansını etkileyen faktörleri incelemek önem arz etmektedir. İlgili literatürde mesleki tükenmişlik düzeyleri de öğretmenlerin performanslarını etkileyen önemli değişkenler arasında ele alınmaktadır. Bireylerin görev yaptıkları meslekleri ile ilişkili olarak tutumlarına ve davranışlarına yansıyan farklılıklar ile kendisini gösterip, ilerleyen süreçte başarı duygusunda zayıflama, mesleğine yönelik duyarsızlaşma, duygusal anlamda tükenme gibi boyutlardan oluşan ve bireyde sürekli yorgunluk, umutsuzluk, çaresizlik ya da olumsuz benlik gibi yaşantılara neden olup bireyin mesleğe, yaşama ve insanlara yönelik negatif tutum ve davranışlar sergilemesine neden olan bir sendrom (Maslach, 1993) olarak tanımlanabilecek olan mesleki tükenmişlik gerek uluslararası gerekse ulusal alan yazında son yıllarda gerçekleştirilen araştırmalarda öğretmenlerin çeşitli nedenler ile yoğun bir biçimde karşı karşıya kaldığı bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Mesleki tükenmişlik, öğretmenlerin mesleklerine devam etme arzusunu kaybettirmekte, iş performanslarının düşmesine neden olmakta, işten ayrılmayı istemelerini tetiklemekte, fiziksel ve ruhsal sağlık problemlerine yol açabilmektedir (Bakan & Amırlı, 2022). Bu noktadan hareketle, öğretmenlerin mesleki tükenmişliğine sebep olan durumların oluşumunun önüne geçmek ya da mesleki tükenmişlik yaşıyorlarsa bu durum ile başa çıkabilmelerini sağlayacak stratejileri belirleyerek kendilerine uygun olanları hayata geçirmelerini sağlamak büyük bir önem arz etmektedir. Bu araştırmanın amacı öğretmenlerin mesleki tükenmişlikle başa çıkma

stratejileri ile ilgili güncel eğilimlerin belirlenmesidir. Araştırmanın amacı doğrultusunda yanıtı aranan araştırma soruları aşağıda sıralanmaktadır:

1. Öğretmenlerin mesleki tükenmişlikle başa çıkma stratejilerine odaklanan lisansüstü tezler;
   - **a)** Tez türlerine,
   - **b)** Yıllara,
   - **c)** Araştırma yöntemlerine göre nasıl bir dağılım göstermektedir?

2. Lisansüstü tezlerde öğretmenlerin mesleki tükenmişlikle başa çıkma stratejileri hangi temalar altında toplanmaktadır?

2. YÖNTEM

Araştırma Deseni

Ulusal literatürde yer alan lisansüstü tezlerin analiz edilerek öğretmenlerin mesleki tükenmişlikle başa çıkma stratejilerine ilişkin alanyazındaki güncel eğilimleri belirlemeyi hedefleyen bu çalışma nitel araştırma yönteminde desenlenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verilerinin elde edilebilmesi için ilk olarak Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezinin (YÖKTEZ) web sayfasında gelişmiş tarama sekmesinde tüm alanlarda "öğretmen" ve "tükenmişlik" anahtar sözcükleri eklenerek tez adı, konu, dizin ya da özet kısımlarında arama yapılmış ve toplam 467 teze ulaşılmıştır. Araştırmanın verileri Türkiye'de öğretmenlerin mesleki tükenmişliği ile ilgili son 10 yılda yazılmış lisansüstü tezlerin betimsel içerik analiz yöntemi (Dinçer, 2018) ile incelenmesi ile analiz edilmiştir. Betimsel içerik analizi, nitel ya da nicel yöntem temelinde gerçekleştirilen çalışmaların detaylı bir biçimde analiz edilerek, araştırmanın hedeflerine uygun olarak elde edilen bulguların kodlanıp bu kodların farklı temalar altında toplanarak incelendiği bir veri analizi yöntemidir (Çalık & Sözbilir, 2014; Lin, Lin ve Tsai, 2014; Yıldırım ve Şimşek, 2021). Veri analiz sürecinin başlangıcında tüm tezler araştırmacılar tarafından ön incelemeden geçirilmiş ve mesleki tükenmişlikle başa çıkma stratejilerine yer veren lisansüstü tezler belirlenmiştir. Bu incelemenin sonucunda öğretmenlerin mesleki tükenmişlikle başa çıkma stratejileri ile ilişkili toplam 21 lisansüstü tezin bulunduğu görülmüş ve betimsel içerik analizine ilgili tezler ile devam edilmesine karar verilmiştir. Bir sonraki aşamada araştırmalarda yer alan mesleki tükenmişlikle başa çıkma stratejilerine ait veriler toplanarak kodlanmış ve ardından bu kodların birlikte yer aldığı temalar oluşturulmuştur.

3. BULGULAR

3.1. Araştırmaların Çeşitli Değişkenler Bağlamındaki Dağılımına Yönelik Bulgular

Birinci araştırma sorusu bağlamında elde edilen bulgulara göre, analiz edilen 21 lisansüstü tezin 20 tanesi yüksek lisans, yalnızca 1 tanesi doktora tezidir. Tablo 1'de yansıtıldığı üzere lisansüstü tezlerin 9 tanesi 2013-2015 yılları arasında, 3 tanesi 2016-2018 yılları arasında, 3 tanesi 2019-2021 yılları arasında ve 6 tanesi de 2022-2023 yılları arasında yayınlanmıştır.

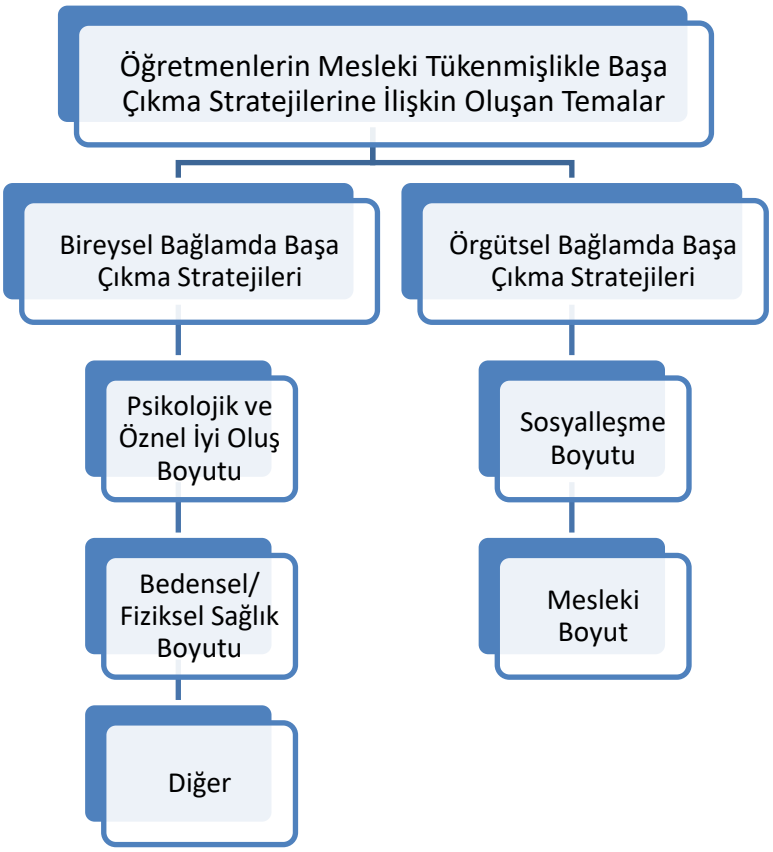
Araştırmaların 15 tanesi nicel araştırma yönteminde tasarlanmışken, 2 tanesi nitel, 4 tanesi ise karma araştırma yöntemi temel alınarak gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Lisansüstü tezlerin çeşitli değişkenler bağlamında dağılımı

Lisansüstü tez türü	*Yüksek Lisans Tezi*	*Doktora Tezi*		
	20	1		
Yayın Yılı	*2013-2015*	*2016-2018*	*2019-2021*	*2022-2023*
	9	3	3	6
Yöntemi	*Nicel*	*Nitel*	*Karma*	
	15	2	4	

3.2. Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlikle Başa Çıkma Stratejilerine Yönelik Bulgular

Ulusal literatürde yer alan lisansüstü tezlerde mesleki tükenmişlikle başa çıkma stratejilerine yönelik olarak elde edilen verilerin analizi sonucunda oluşturulan temalar "Bireysel Bağlamda Başa Çıkma Stratejileri" ve "Örgütsel Bağlamda Başa Çıkma Stratejileri" olarak belirlenmiştir. Bireysel Bağlamda Başa Çıkma Stratejileri temasında "Psikolojik ve Öznel İyi Oluş Boyutu", "Bedensel/Fiziksel Sağlık Boyutu" ve "Diğer" olmak üzere üç farklı kategori, Örgütsel Bağlamda Başa Çıkma Stratejileri temasında ise "Sosyalleşme Boyutu" ve "Mesleki Boyut" olmak üzere iki farklı kategori ortaya çıkmıştır.

Şekil 1. Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlikle Başa Çıkma Stratejilerine İlişkin Oluşan Temalar

3.2.1. Bireysel Bağlamda Başa Çıkma Stratejileri Temasına ait Kategori ve Kodlar

Tablo 2. Psikolojik ve Öznel İyi Oluş Boyutu

Kodlar	***Bulunduğu Çalışmalar***	***f***
Olumlu hayal kurmak, olumlu düşünmek	**T1, T3, T4, T5, T9, T10, T11, T12, T13, T15, T17, T19**	12
Kendini tanıma ve öz farkındalık geliştirme	**T1, T2, T3, T4, T5, T7, T9, T11, T12, T15, T17**	11
Psikolojik geri çekilme	**T6, T9, T11, T15, T17, T19**	6
Stres yönetimi	**T3, T5, T9, T18**	4
Meditasyon	**T1, T5, T16**	3
Dua ve ibadete yönelme	**T6, T19**	2

Tablo 2'de belirtildiği gibi mesleki tükenmişlikle başa çıkmanın psikolojik ve öznel iyi oluş boyutu kategorisinde en çok tekrarlanan kod olumlu hayal kurmak ve olumlu düşünmek (*f* = 12), ikinci olarak en çok tekrar eden kod ise kendini tanıma ve öz farkındalık geliştirme (*f* = 11) olmuştur.

Tablo 3. Bedensel/Fiziksel Sağlık Boyutu

Kodlar	***Bulunduğu Çalışmalar***	***f***
Egzersiz ve beden hareketleri	**T1, T2, T3, T5, T7, T10, T11, T12, T15, T16, T17**	11
Rahatlama ve nefes uygulamaları	**T1, T2, T3, T4, T6, T11, T12, T16, T17**	9
Gıda kontrolü/sağlıklı beslenme	**T1, T4, T11, T17, T18**	5

Tablo 3'te belirtildiği gibi mesleki tükenmişlikle başa çıkmanın bedensel/fiziksel sağlık boyutu kategorisinde en çok tekrarlanan kod egzersiz ve beden hareketleri (*f* = 11) iken ikinci olarak en çok tekrar eden kod ise rahatlama ve nefes uygulamaları olmuştur (*f* = 9) olmuştur.

Tablo 4. Diğer

Kodlar	***Bulunduğu Çalışmalar***	***f***
Hobi edinmek	**T1, T3, T4, T6, T7, T8, T11, T15, T16, T18, T20**	11
Tatile gitmek	**T4, T6, T9, T10, T16**	5
Ev ortamında dinlenme köşesi oluşturmak	**T10, T11**	2

Tablo 4'te belirtildiği gibi bireysel bağlamda mesleki tükenmişlikle başa çıkma stratejilerinin ilk iki kategoriye dahil olamayan ve diğer olarak adlandırılan üçüncü kategorisinde en çok tekrarlanan kod hobi edinmek (*f* = 11) iken ikinci olarak en çok tekrar eden kod ise tatile gitmek (*f* = 5) olmuştur.

3.2.2. Örgütsel Bağlamda Başa Çıkma Stratejileri Temasına ait Kategori ve Kodlar

Tablo 5. Sosyalleşme Boyutu

Kodlar	***Bulunduğu Çalışmalar***	***f***
Sağlıklı sosyal ilişkiler kurmak	**T1, T6, T7, T8, T11, T13, T19, T20, T21**	9
Dışa dönük olmak	**T1, T3, T4, T16, T20**	5
Kişisel gelişim topluluklarına katılmak	**T6, T7, T16**	3
Gerektiğinde yardım istemekten çekinmemek	**T7, T20**	2

Tablo 5'te belirtildiği gibi mesleki tükenmişlikle başa çıkmanın sosyalleşme boyutu kategorisinde en çok tekrarlanan kod sağlıklı sosyal ilişkiler kurmak (*f* = 9) iken ikinci olarak en çok tekrar eden kod ise dışa dönük olmak (*f* = 5) olmuştur.

Tablo 6. Mesleki Boyut

Kodlar	***Bulunduğu Çalışmalar***	***f***
Etkili bir zaman yönetimi	**T1, T3, T6, T9, T10, T11, T12, T15, T16, T17**	10
İş ile ilgili gerçekçi hedefler kurmak	**T3, T4, T9, T11, T12, T15, T16, T17, T20**	9
İş değişikliği veya işe ara vermek	**T3, T4, T9, T10, T12, T15, T16, T17, T19**	9
İşe başlamadan önce işin güçlükleri ve tehlikeleriyle ilgili bilgi edinmek	**T4, T7, T10, T11, T16, T20**	6
İş ortamında kısa süreli molalar verilmesi	**T3, T4, T6, T7, T11, T15, T18**	7
Çalışma modellerinin değiştirilmesi	**T2, T3, T9, T11, T17, T18, T19**	7
İş ile aile ye ayrılacak vaktin dengelenmesi	**T6, T7, T11, T20**	4
İş yaşamı ve özel hayattaki sıradanlığı azaltmak	**T4, T6, T10, T16**	4
Çatışma çözme stratejileri geliştirmek	**T4, T6, T20**	3
Tükenmişlikle alakalı bilgi edinmek, farkında olmak	**T3, T4, T6**	3

Mesleki gelişim faaliyetlerine katılmak	**T8, T18, T21**	3
Ders programında değişiklikler	**T21**	1
Akademik kariyer yapmak	**T21**	1
İş ortamında mekânsal değişiklikler	**T11**	1

Tablo 6'da belirtildiği gibi mesleki tükenmişlikle başa çıkmanın mesleki boyutu kategorisinde en çok tekrarlanan kod etkili bir zaman yönetimi (f = 10) iken ikinci olarak en çok tekrar eden kod ise iş ile ilgili gerçekçi hedefler kurmak (f = 9) ve iş değişikliği veya işe ara vermek olmuştur (f = 9).

4. SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu araştırmada öğretmenlerin mesleki tükenmişlikle başa çıkma stratejilerine yer veren lisansüstü tezlerin betimsel içerik analizi yöntemiyle incelenerek ilgili stratejilerin hangi temalar altında toplandığının ve alanyazında konuya ilişkin genel eğilimin hangi doğrultuda olduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular hem bireysel hem de örgütsel bağlamda öğretmenlerin mesleki tükenmişlik ile başa çıkmada kullanabilecekleri stratejiler bağlamında bir çerçeve sunmaktadır.

Araştırma bulgularına göre son on yılda gerçekleştirilen lisansüstü tezlerden 20'sinin yüksek lisans düzeyinde olduğu, yalnızca bir doktora tezinde öğretmenlerin mesleki tükenmişlikle başa çıkma stratejilerine yer verildiği görülmüştür. Doktora düzeyinde araştırmalara yönelik olarak alanyazındaki var olan boşluk, konuya ilişkin derinlemesine gerçekleştirilmiş çalışmalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde ise son yıllarda ilgili alana yeniden bir yönelimin bulunduğu dikkat çekmektedir. Tezlerin en yoğun olduğu dönem 2013-2015 yılları arasıdır ve bu da bu alana yönelik akademik ilginin görece güçlü olduğunu göstermektedir. Bu durum, o dönemde öğretmen tükenmişliğinin eğitimde önemli bir sorun olduğuna dair farkındalığın yüksek olması ile ilişkilendirilebilir. Diğer taraftan 2016-2018 yılları arasında tez sayısındaki düşüş, ilgili araştırmaların odağında olası bir kaymaya veya bu konuya yönelik akademik ilgide geçici bir azalmaya işaret etmektedir. 2019-2021 yılları arasında tez sayısının bir önceki dönem ile eşit olması konuya olan ilginin daha düşük bir düzeyde de olsa devam ettiğini göstermektedir. 2022'den 2023'e kadar tez sayısındaki artış ise COVID-19 salgını ve bu durum ile ilişkili olarak ortaya çıkan koşulların öğretmenlerin ruh sağlığı ile refahı üzerindeki etkisi gibi son zamanlarda yaşanan eğitim zorluklarından etkilenerek konuya olan ilginin yeniden arttığını veya konunun öneminin yeniden farkına varıldığını yansıtıyor olabileceği ifade edilebilir. Nitekim alanyazında COVID-19 salgını nedeniyle yaşanan durumların öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerini etkileyen bir faktör olduğunu belirten çalışmalar bulunmaktadır (Fidan, 2021; Kapçak ve Sakız, 2022). Öğretmenler, Covid-19 süresi boyunca beklenmedik bir şekilde uzaktan eğitime geçiş, teknolojik zorluklar, öğrenci ve veli talepleriyle başa çıkma, sınıf içi etkileşimden uzaklaşma gibi faktörlerle mücadele etmek zorunda kalmışlardır (Pressley, 2021).

İkinci araştırma sorusu bağlamında öğretmenlerin mesleki tükenmişlikle başa çıkmada kullandığı stratejilere yönelik olarak elde edilen verilerin analizi sonucunda temelde iki temaya

erişilmiştir. Bireysel bağlamda başa çıkma stratejileri olarak adlandırılan ilk tema psikolojik ve öznel iyi oluş, bedensel/fiziksel sağlık ve diğer kategorilerini içerirken, ikinci tema olan örgütsel bağlamda başa çıkma stratejileri sosyalleşme boyutu ve mesleki boyut kategorilerinden oluşmaktadır.

Bireysel bağlamda başa çıkma stratejilerinin büyük ölçüde iyi oluş ve sağlık ile ilgili olduğu görülmektedir. Dua, olumlu düşünme ve stres yönetimi gibi psikolojik ve bireysel iyi oluşa ilişkin stratejilerin, daha çok içe dönük yaklaşımlara doğru bir eğilime işaret ettiği ifade edilebilir. Bu stratejiler, ruh sağlığı farkındalığının önemine ve tükenmişlikle başa çıkmada kişisel dayanıklılığın rolüne işaret etmektedir. Ayrıca, egzersiz ve beslenme yoluyla fiziksel sağlığa yapılan vurgu, mesleki tükenmişliğe yönelik stratejiler bağlamında fiziksel ve ruhsal sağlık arasındaki köklü bağlantının da altını çizmektedir. Bireylerin egzersiz, beslenme ve hobi edinme yoluyla iş yaşam kalitelerinin artırılabileceği ve buna bağlı olarak mesleki tükenmişliklerinin azaltılabileceği düşünülebilir (Abdurrezzak & Akkuş, 2023).

Örgütsel bağlamda başa çıkma stratejilerine ilişkin bulgular ise daha kolektif ve proaktif bir yaklaşıma doğru bir paradigma değişimine işaret etmektedir. Sosyalleşme boyutu destekleyici sosyal ağların önemini vurgulamakta, meslektaş desteği ve toplumsal ilişkiler kurmanın mesleki tükenmişlik ile başa çıkmada temel bileşenler olduğunu yansıtırken, mesleki boyut gerçekçi hedef belirleme, etkili zaman yönetimi ve iş-yaşam dengesi gibi doğrudan iş yaşamındaki yapısal değişkenlere ilişkin önerileri yansıtmaktadır. Bu stratejiler, örgütsel politikaların ve toplumsal yaşama ilişkin faktörlerin mesleki tükenmişliği azaltmada ya da ortadan kaldırmada önemli bir rol oynayabileceğini göstermektedir. Öğretmenlerin görüşlerine başvurulduğu, öğretmenler arasında iş birliğinin artırıldığı ve amaç birliğini sağlamaya yönelik politikaların izlendiği bir okul ortamında öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin azalma eğiliminde olacağı düşünülebilir (Elma & Ergen, 2019).

5. ÖNERİLER

Bu araştırmada elde edilen bulgular, öğretmen tükenmişliğini yönetmek için hem bireysel hem de örgütsel bağlamdaki başa çıkma stratejilerinin önemine vurgu yapmaktadır. Temalar altında sınıflandırılan mesleki tükenmişlik bağlamında kullanılabilecek stratejiler öğretmenlerin iyi oluş düzeyleri başta olmak üzere psikolojik faktörler bağlamındaki durumlarını ve buna bağlı olarak çalışma performanslarını etkili bir şekilde desteklemek için psikolojik, fiziksel, sosyal ve mesleki yönleri ele alan bütünsel yaklaşımlara duyulan ihtiyacın altını çizmektedir. Bu bağlamda, öğretmenler için düzenlenen hizmet içi eğitim programlarında olumlama, öz farkındalık, stres yönetimi, sosyal ilişkiler, iletişim, etkili zaman yönetimi gibi konu başlıklarında uygulamalı etkinlikler sunulabilir. Bu bağlamda, gerçek yaşamdan örnek problem durumları sunularak çözüm önerilerinin tartışılabileceği atölye çalışmaları gerçekleştirilerek bu eğitimlerde sunulan stratejilerin uygulanabilirliği artırılabilir ve öğretmenlerin iyi oluş düzeyleri, mesleki dayanıklılıkları güçlendirilebilir. Ek olarak, öğretmenlerin mesleki yaşamın dışında, kişisel ilgi alanlarıyla ilişkili hobiler edinmelerini destekleyecek programlar geliştirilerek katılımları sağlanabilir. Sanat ve spor etkinliklerinin yanı sıra meslektaşların katılımına açık farklı alanlara odaklanan kulüp çalışmaları, sergiler gibi farklı faaliyetler

düzenlemek için belediyeler, sivil toplum kuruluşları, meslek örgütleri ya da özel kurumlarla kurumsal iş birlikleri gerçekleştirilerek öğretmenlerin katılımı teşvik edilebilir.

KAYNAKÇA

Abdurrezzak, S. & Akkuş, Y. (2023). Toksik liderliğin iş yaşam kalitesi üzerinden mesleki tükenmişlik üzerindeki etkileri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25*(Özel Sayı), 23-40. https://doi.org/10.26468/trakyasobed.1221951

Bakan, İ. & Amırlı, H. (2022). Tükenmişliğin mesleki bağlılık üzerindeki etkisi: Öğretmenler üzerinde bir alan araştırması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21. Uluslararası İşletmecilik Kongresi Özel Sayısı, 19, 1-13. DOI: https://10.33437/ksusbd.1160212

Çalık, M., & Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim, 39*(174), 33-38.

Dinçer, S. (2018). Content analysis in scientific research: Meta-analysis, meta-synthesis, and descriptive content analysis. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 7*(1), 176-190.

Elma, C. & Ergen, Y. (2019). İlkokul öğretmenlerinin örgütsel bağlılıkları ile mesleki tükenmişlik algıları arasındaki İlişki. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, 12*(3), 874-891. http://dx.doi.org/10.30831/akukeg.417004

Fidan, M. (2021). Covid-19 pandemisinde öğretmenlik. *Maarif Mektepleri Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi, 5*(1), 1-14. https://doi.org/10.46762/mamulebd.789097

İhtiyaroğlu, N. (2010). Öğretmen ve Öğrencilere Göre Kaliteli Eğitim. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Kapçak, R. & Sakız, H. (2022). Olağanüstü koşullarda öğretmenlerde tükenmişlik: Covid-19 sürecine ilişkin bir inceleme. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi, 39-1*(2), 99-126. https://doi.org/10.52597/buje.1125141

Korkmaz, G. (2021). Öğretim becerileri, kişilik özellikleri, alan bilgisi ve mesleki gelişim bağlamında etkili öğretmen özellikleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 19*(1), 525-541. DOI: https://10.37217/tebd.898343

Lin, T. C., Lin, T. J. ve Tsai, C. C. (2014). Research trends in science education from 2008 to 2012: A systematic content analysis of publications in selected journals. *International Journal of Science Education, 36*(8), 1346-1372.

Maslach, C. (1993). Burnout: A multidimensional perspective. W. B. Schaufeli, C. Maslach, & T. Marek (Eds.), *Professional burnout: Recent developments in theory and research* içinde (ss. 19–32). Taylor & Francis.

Pressley, T. (2021). Factors contributing to teacher burnout during COVID-19. *Educational Researcher, 50*(5), 325–327. https://doi.org/10.3102/0013189x211004138

Selçuk, Z. F. (2010). *Eğitim psikolojisi.* Anı.

Uçkaç, A. (2009). *Ekonomik kalkınma ve küreselleşme sürecinde eğitim.* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (12. Baskı). Seçkin.

EK: Araştırma kapsamında incelenen lisansüstü tezler

Kod	Yıl	Araştırmacı Adı	Tez Adı
T1	2016	Deniz TEKİNER TOZDUMAN	Öğretmenlerin Stresle Baş Edebilme Yöntemleri ile Tükenmişlik Sendromu Arasındaki İlişki
T2	2022	Erdal MERİÇ	Öğretmenlerde Sabır ve Tükenmişlik İlişkisi
T3	2015	Ertuğrul ÖZYOLCU	Eğitim Yönetimi Temelinde Öğretmenlerin ve Yöneticilerin Aşırı İş Yükü, Tükenmişlik ve Sosyal Destek Durumlarının İncelenmesi
T4	2020	Fevzi ARSLAN	Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin ve Nedenlerinin İncelenmesi
T5	2013	Hakkı CAN	İlköğretim Okullarında Çalışan Evli Öğretmenlerin Eş Tükenmişlik Düzeyleri ile Eş Desteği, Evlilik Yetkinliği ve Stresle Başa Çıkma Stratejileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
T6	2014	Hüseyin TUNÇ	Örgüt Çalışanlarının Tükenmişlik Düzeylerinin Araştırılması: MEB Balıkesir İli Örneği
T7	2015	İnci BAKIRHAN	Okul Sessizliği ile Öğretmenlerin Tükenmişliği Arasındaki İlişki
T8	2022	İlay Sultan YURTERİ	Uzaktan Eğitim Sürecinde Sınıf Öğretmenlerinin Mesleki Tükenmişlik Durumlarının Değerlendirilmesi
T9	2018	İsmail DÖNMEZ	Sınıf Öğretmenlerinin Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi (Hatay İskenderun İlçesi Örneği)
T10	2023	Kemal KEHAN	Covit-19 Döneminde Çalışan Öğretmenlerin Tükenmişlik Düzeyleri ve İlişkili Faktörler
T11	2013	Mehmet Fatih DOĞUYURT	Öğretmenlerde Tükenmişliğin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi: Bir Meta Analiz Çalışması
T12	2015	Mesut TUNABOYLU	İlkokul ve Ortaokul Öğretmenlerinin Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri (İzmir İli Torbalı İlçesi Örneği)
T13	2018	Nevin UÇAR ÇELEBİ	Öğretmenlerin Kimlik ve Tükenmişlik Algıları Arasındaki İlişki
T14	2014	Nuri Barış İNCE	Birleştirilmiş ve Bağımsız Sınıf Öğretmenlerinin Mesleki Doyum ve Tükenmişlik Düzeylerinin Karşılaştırılması
T15	2023	Selçuk ALTUNDAŞ	Özel Eğitim Öğretmenlerinin Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin, Bilinçli Farkındalık ve Psikolojik İhtiyaçları Tarafından Yordanması
T16	2015	Semra BOYRAZ	Öğretmenlerin Çatışma Yönetim Stratejileri ile Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

T17	2015	Sırrı ÖZÇİÇEK	Tükenmişlik ve Motivasyon Faktörleri Arasındaki İlişki: Adıyaman'da Çalışan Öğretmenler Üzerinde Bir Uygulama
T18	2019	Tülay AKMAN	Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri ve Mesleki Doyumlarının İncelenmesi
T19	2023	Yasir Yusuf TUNEL	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Mesleki Tükenmişlik Durumlarının İncelenmesi
T20	2022	Zübeyir YAZICI	Öğretmenlerin Pozitif Psikolojik Sermaye ve Örgütsel Tükenmişlik Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
T21	2023	Elif Beyza TÜRKMENOĞLU	Hizmet İçi İngilizce Öğretmenlerinin Mesleki Tükenmişlikleri ve Başa Çıkma Stratejileri: İran ve Türkiye Arasında Karşılaştırmalı Bir Çalışma

Stoacı Pedagojinin Sınıf Yönetiminde Kullanılması

Dr. Fatih Öztürk

fatih.ozturk@inonu.edu.tr

İnönü University, School of Foreign Languages, Malatya, Turkey

ORCID Code: 0000-0002-1043-4000

ÖZET

Bu çalışma, Stoacı felsefi yaklaşımların modern eğitim sistemlerine uygulanışını incelemekte ve özellikle bu yaklaşımların sınıf yönetimini iyileştirmek için nasıl kullanılabileceğine odaklanmaktadır. Öz denetim, duygusal zeka (modern bir terimle), dayanıklılık, farkındalık ve etik erdemlere yaptığı vurguyla bilinen Stoacılık, öğretim stratejilerini önemli ölçüde geliştirebilecek derinlikli görüşler sunmaktadır. Eğitimciler farkındalık egzersizleri, premeditatio malorum (potansiyel olumsuz sonuçları düşünme), Amor Fati'yi (kader sevgisi) benimseme ve olası olumsuzlukları görselleştirme (olumsuz görselleştirme) gibi çeşitli Stoacı metodolojileri kullanarak sınıf yönetimini geliştirebilirler. Bu teknikler öğretmenlerin öğrencilerine öz disiplin, adaptasyon ve mevcut olanla yetinme gibi önemli erdemleri etkili bir şekilde öğretmelerine yardımcı olabilir. Stoacı ilkelerin sınıf yönetimine dahil edilmesi, öğrencileri yaşam becerileri, duygusal zeka gibi öğrencilerin gelişimine yardımcı olabilecek güçlü bir bakış açısıyla donatarak, onların daha sakin ve yapıcı bir ortamda yetişmelerini sağlayabilir. Sınıf yönetiminde Stoacı kavramları uygulamanın amacı, akademik hedeflerin ötesine uzanan ve kapsamlı gelişimi destekleyen, öğrencilerin yaşam boyu öğrenme ve duygusal refah potansiyelini artıran bir ortam oluşturmaktır. Bu çalışmanın temel amacı, Türk Eğitim Sisteminde modern sınıf yönetimi teorilerinin genel anlamda öngördüğü öğrenci merkezli disiplin ve düzen ortamının oluşturulmasında Stoacı ilkelerin özerk öğrenci kavramını desteklediğini örneklerle açıklamak ve alandaki araştırmacılara felsefi bir perspektif sunmaktır. Çalışmanın yöntemi literatür taraması vasıtasıyla analitik bir tartışmanın ortaya konmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Stoacı Pedagoji, Sınıf Yönetimi, Disiplin

Using Stoic Pedagogy in Classroom Management

ABSTRACT

This study investigates the possible application of Stoic pedagogy to modern educational institutions, with a specific focus on how such an approach may aid in the progress of classroom management in schools. Stoicism, which is well-known for its emphasis on self-control, emotional intelligence (in a modern context), resilience, mindfulness, and moral qualities, provides relevant concepts that can significantly supplement pedagogic techniques related to classroom management. Educators may strengthen student governance by employing several Stoic practises such as mindfulness exercises, premeditatio malorum (thinking about potential bad effects), expressing Amor Fati (acceptance of fate), and visualising potential setbacks (negative visualisation). These strategies can help teachers effectively educate their students in

important attributes such as passion command, pliability, and complacency. Integrating Stoic ideas into classroom management may provide children with important life skills, emotional intelligence, and a strong attitude, allowing them to thrive in a calm and productive environment. The goal of implementing Stoic principles in the classroom is to create an environment that goes beyond academic goals and fosters holistic development, refining students' aptitude for lifelong learning and emotional well-being. The main purpose of this study is to explain with examples that Stoic principles support the concept of autonomous student in the creation of the student-centered discipline and discipline environment envisaged by modern classroom management theories in the Turkish Education System and to provide a philosophical perspective to researchers in the field. The method of the study is to present an analytical discussion through literature review.

Keywords: Stoic Pedagogy, Classroom Management, Discipline

Stoacı Pedagojinin Sınıf Yönetiminde Kullanılması

Giriş

Helenistik Dönem felsefi akımlarından biri olan Stoacılık Kıbrıslı Zenon tarafından kurulmuştur. Mantık, pratik etik ve fizik konularındaki görüşleriyle seçkinleşen Stoacılar yalnızca kendi dönemlerinde değil günümüz de dahil olmak üzere çağlar boyu birçok alanda insanlara yol göstermeye muvaffak olmuşlardır. Stoacılığa mensup filozoflar toplumun farklı kesimlerinden olmaları itibariyle de dikkat çekici bir profile sahiptirler. Örneğin Geç Dönem Stoacılarından Epiktetos bir köle iken Marcus Aurelius Roma imparatorlarından biridir. Yine benzer şekilde Cicero hukuk ve retorik alanından gelirken Seneca bir devlet adamı ve oyun yazarıdır (Arslan, 2012). Antik Yunan etiğinin teorik vurgusunun yerine pratik ahlak anlayışına odaklanan Stoacılar hayatın gündelik ve pratik yönlerine rehberlik edecek görüşler üretme hedefini gütmüşlerdir (Becker, 2003). Bu anlamda Stoacıların bireyin kendini kontrol etme, negatif şartlar altında kendi özüne odaklanma ve dışsal faktörler yerine içsel bütünlüğün korunması gibi yaklaşımlarıyla günümüz modern eğitim sistemi içerisinde, sınıf yönetimi bağlamında, eğitimcilerin ve öğrencilerin faydalanabileceği önemli perspektifler ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmanın amacı da bahsedilen bu yaklaşımların sınıf yönetimine nasıl katkılar sağlayabileceğinin incelenmesidir.

Stoacılık, güncel yaşamın sorunlarıyla bağlantı kuran önemli bir düşünce ekolüdür (Cevizci, 2012). Öz disiplin, duygusal zekâ, dayanıklılık, farkındalık ve ahlaki değerler temel kavramları arasındadır. Bu araştırmada, Stoacı pedagojiyi modern eğitim kurumlarına uyarlama olasılığını, özellikle de okullarda sınıf yönetimini geliştirme yönüne vurgu yaparak incelemeyi hedefliyoruz. Stoacılık, öğretim metodolojileriyle birleştirildiğinde, öğrencilerde temel yaşam becerilerinin geliştirilmesine önemli ölçüde yardımcı olabilecek önemli bir çerçeve sunmaktadır. Stoacılık, öğrencilere duygularını nasıl yöneteceklerini ve öz disiplinlerini nasıl kuracaklarını öğreterek daha kontrollü ve etkili bir öğrenme ortamı yaratılmasına yardımcı olabilir.

Sokrates'e göre, kötü bir insan ne kadar çok parası ya da başka eşyası olursa olsun mutlu olamaz. Aristoteles ise iyi bir insanın asla gerçekten mutsuz olamayacağına inanıyordu. Theophrastus gibi sonraki filozoflara göre, hayatta başarı sadece dünyevi mallardan daha fazlasına bağlıdır. Stoacılara göre, bilgi ve parayı birleştirmek tek başına ikisinden de daha üstündür ve her ikisine de erdemli bir şekilde değer verilmelidir. Çünkü onlara göre, doğa ile uyum içinde yaşamak arzu edilen bir şey olarak görülüyordu ve insanın en temel ihtiyacı kendini savunmaktı (Cicero, 2013). Mesela, bir bebeğin gelişimi boyunca "sahiplenmenin" gerçekleştiği iki temel yöntem, kişinin kendi doğasını tanıması ve başkalarıyla ilişkiler geliştirmesidir. Bu gözlemden yola

çıkarak Stoacılar insanın doğuştan itibaren pratik hayatla hem kendisi hem de başkaları için bağlantı kurmak zorunda olduğunu dolayısıyla bütün faaliyetlerinde insanın insani özelliklerini tartışmaya ve değerlendirmeye katmak gerektiğini savunmuşlardır (Reydams-Schils, 2010). Bu bağlamda, Stoacı filozoflar iki tür insan olduğunu iddia etmişlerdir: sağlıklı ve varlıklı olanlar ve hasta ve yoksul olanlar. Oysa ki tek iyi -erdem- maddi ve manevi şeyler arasında doğru seçim yapmak ve kişinin kendi etki alanı içinde bunları hayata geçirmek için elinden geleni yapmasıdır (Elmalı, 2015).

Doğa ile uyum içinde yaşamak, insanların kişisel istekleri ile çevrenin talepleri arasında bir denge kurmalarını sağladığı için asil bir davranış olarak görülmüştür (Russell, 2004). İnsanlar kendilerini savunmak ve varlıklarını sürdürmek için kendi güvenliklerini ve refahlarını güvence altına alacak önlemler almak zorundadır. Kişinin kendi doğasını tanıması ve başkalarıyla bağlantı kurması, kişisel gelişim ve ilerlemenin kritik bileşenleri olarak kabul edilmektedir (Sharples, 2003). Stoacı felsefe insan varlığını etkileyen iki ayrı kategori görüyordu: sağlık ve zenginlik ile hastalık ve yoksulluk. Bununla birlikte, nihai iyinin erdem olduğunu düşünüyorlardı; bu da mantıklı seçimler yapmayı ve bunları dünyevi mallardan veya koşullardan bağımsız olarak kişinin kendi etki alanı içinde eyleme geçirmeyi içeriyordu (Epictetus, 2014). Chrysippus, insanların bilinçli kararlar vererek doğaya uygun yaşayabileceklerini, eylemlerini akıl ve erdemle uyumlu hale getirebileceklerini düşünüyordu (Frede, 2004). Bu yaklaşım onları dışsal malları ve zevkleri tamamen reddetmeye zorlamıyor, aksine bunları doğayla uyumlarına göre seçmeye ve reddetmeye yönlendiriyordu (Weber, 1998). Ona göre doğayla uyum içinde olanı seçmek, insanların kendi potansiyellerini gerçekleştirmelerine ve ortak iyiye katkıda bulunmalarına olanak tanır. Aynı zamanda, doğaya aykırı olanı reddetmek, insanı temel iştahlara ve zararlı eğilimlere kapılmaktan alıkoyar.

Stoacı Eğitim İlkeleri

Stoacılığın özdenetime odaklanması, sınıf içi davranışların düzenlenmesi ihtiyacıyla uyumludur. Bu, otonom bir öğrenci yapısının oluşturulması açısından bilhassa değerlidir. Her şeyden önce, eğitimciler, öğrencilerin duygusal zekalarını geliştirme ihtiyacının giderek daha fazla farkına varmaktadır ve Stoacılık bu çaba için felsefi bir çerçeve sunmaktadır. Azim ve farkındalığa yapılan Stoacı vurgu, sınıftaki sorunlarla başa çıkmak için ideal beceriler sunarak öğrenci gelişimine kapsamlı bir yaklaşım sağlar. Ayrıca, eğitimde Stoacı kavramlar öğrencilerin bir gelişim tutumu geliştirmelerine yardımcı olabilir. Eğitimciler, öğrencileri aksilikleri ilerleme şansı olarak görmeye ve olumlu bir zihniyete sahip olmaya teşvik ederek dayanıklılık ve sebat geliştirmelerine yardımcı olabilir. Ayrıca, Stoacılıkta farkındalığa yapılan vurgu, öğrencilere anda bulunmanın ve çalışmalarına tamamen dahil olmanın önemini öğretebilir, bu da daha fazla dikkat ve konsantrasyonu mümkün kılar. Örneğin, bir sınavdan düşük not alan bir öğrenci, bunu gelişim alanlarını keşfetmek ve daha iyi çalışma alışkanlıkları edinmek için bir şans olarak görmeye teşvik edilebilir. Stoacı bir bakış açısı kullanan öğrenci, bu başarısızlığı bir başarısızlık olarak değil, ilerleme için bir fırsat olarak görebilir. Daha sonra, başarısızlıkların başarıya giden yolda sadece anlık tökezlemeler olduğunu bilerek gelecekteki sınavlarla sabır ve azimle yüzleşebilirler. Bakış açısındaki bu değişim, daha yüksek akademik başarı ve eğitimlerine karşı daha olumlu bir tutumla sonuçlanabilir.

Sınıf yönetimi konusundaki yaklaşımlar, öğrencilere verimli ve mutlu bir öğrenme ortamı sağlamanın gerekliliğini vurgular. Öğrenci davranışlarını kontrol etmek için teşviklerin ve sonuçların kullanılmasını vurgulayan davranışçı yöntem, genel kabul gören felsefelerden biridir. Bu düşünceye göre, eğitmenler arzu edilen davranışları düzenli olarak ödüllendirerek ve sorunlu eylemleri ele alarak kontrollü ve düzenli bir sınıf yaratabilirler. Hümanist yaklaşım, öğrencilerle iyi ilişkiler geliştirmenin ve onların öz saygılarını ve özerkliklerini desteklemenin

gerekliliğini ön plana çıkaran bir diğer yaklaşımdır. Bu anlayışa göre, öğrenciler takdir edildiklerini ve saygı gördüklerini hissettiklerinde öğrenme sürecine katılmak ve eğitimlerinin kontrolünü ele almak için daha fazla motive olurlar. Ayrıca hümanist yaklaşım, eğitmenleri, öğrencilerin yargılanma korkusu olmadan risk alabilecekleri ve hata yapabilecekleri şefkatli ve destekleyici bir sınıf iklimi sağlamaya yönlendirir. Genel olarak hem davranışçı hem de hümanist yöntemler, hem davranışı etkileyen dış değişkenleri hem de öğrencilerin duygusal sağlığını etkileyen iç unsurları ele alarak çok yönlü bir öğrenme ortamına katkıda bulunur (Sahin, 2015). Her ikisi de çocuklar için sıcak ve samimi bir ortamın gerekliliğini vurgulamaktadır. Modern sınıf yönetimi sistemleri genellikle kısıtlamalar ve engellerle mücadele etmektedir. Eğitimciler kapsayıcı ve destekleyici bir öğrenme ortamı oluşturmaya çalıştıkça, standart yaklaşımların ötesine geçen çözümlere duyulan ihtiyaç da belirginleşmektedir. Akademik başarıların ötesinde, bütünsel öğrenci gelişimine duyulan ihtiyaç, duygusal ve kişilerarası yeteneklerin birbirine bağlılığını öngörmektedir. Dolayısıyla, genel anlamda iki yaklaşımdan bahsettiğimiz sınıf yönetimi çalışmalarında Stoacılık birçok açıdan katkı sunma potansiyeline sahiptir.

Farkındalık Egzersizleri

Farkındalık etkinliklerinin sınıf çalışmalarına dahil edilmesi, öğrencilerin konsantrasyonunu ve öz farkındalığını önemli ölçüde artırabilir. Eğitimciler, Stoacı farkındalık stratejilerini ekleyerek öğrencilerin stres ve dikkat dağıtıcı unsurlarla daha başarılı bir şekilde başa çıkmalarına yardımcı olabilir, bu da daha odaklanmış ve dikkatli bir öğrenme ortamı sağlar. Örneğin bir öğretmen her derse, öğrencilere nefeslerine konsantre olmalarını ve herhangi bir düşünce veya hissi yargılamadan fark etmelerini söyleyen kısa bir farkındalık uygulamasıyla başlayabilir. Bu teknik, öğrencilerin duygusal kontrol becerilerinin yanı sıra sınıfta hazır bulunma ve derse katılma becerilerini geliştirmelerine yardımcı olabilir. Ayrıca, kontrolleri dışındaki şeyleri kabul etmek ve soğukkanlı olmak gibi Stoacı fikirlerin eklenmesi, çocuklara zorlu koşullarla azim ve sakinlikle nasıl yüzleşeceklerini öğretmeye yardımcı olur.

Premeditatio Malorum (olası olumsuz sonuçlar hakkında düşünme) sınıfta kullanılabilecek bir başka Stoacı teknik olarak belirlenebilir. Öğrencilere beklenen sorunları veya aksilikleri öngörmeyi ve bunlara zihinsel olarak hazırlanmayı öğreterek proaktif bir zihniyet geliştirebilir ve zorluklarla başa çıkabilirler. Bu alıştırma aynı zamanda çocukların içinde bulundukları anın kıymetini bilmelerine ve hayatlarının iyi yanlarını takdir etmelerine yardımcı olarak dayanıklılık ve memnuniyeti arttırabilir. Bu sadece çocukların dayanıklılık geliştirmelerine yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda onlara ileriye dönük problem çözmenin ve stresli durumlarda soğukkanlı olmanın değerini de öğretir.

Şartları Kabullenme (Amor Fati)

Bu bakış açısı, İnsanları, hayatın karşılarına çıkardığı olumlu ya da olumsuz her şeyi kabul etmeye ve hoş karşılamaya yönlendirmektedir (Gill, 2003). Amor Fati'yi uygulayan bireyler, olabileceklere veya kontrol edemediklerine takılmak yerine, her durumu gelişim ve öğrenme için bir şans olarak algılamaya çalışırlar. Bakış açısındaki bu değişim, insanların beklenmedik durumlara daha çabuk adapte olmalarına yardımcı olurken huzur ve iç barış hissini de korur. Öğrencilere Amor Fati aşılamak, hem başarıları hem de kayıpları kabullenmeyi özendirerek duygusal dayanıklılığı güçlendirir (Holowchak, 2009). Bu Stoacı kavram, olumlu bir bakış açısını besleyerek, öğrencilerin işler zorlaştığında bile öğrenmeye iyimserlikle yaklaşmalarını sağlar. Bir sınavda beklediğinden daha düşük not alan bir çocuğu düşünün. Amor Fati öğrencisi

bu hayal kırıklığına kızmak ve onunla oyalanmak yerine, bunu öğrenmek ve gelişmek için bir fırsat olarak görecektir. Hatalarını değerlendirir, gerekirse yardım ister ve konuyu daha iyi kavramak için taktikler geliştirir. Bu zihniyet uyumu, öğrencinin huzur ve pozitiflik hissini korumasını sağlayarak duygusal dayanıklılığın artmasına ve öğrenmeye daha olumlu yaklaşmasını sağlar.

Negatif Görselleştirme

Duygusal dayanıklılığı ve hayata iyi bir bakış açısını geliştirebilecek bir diğer aktivite de negatif görselleştirmedir. Bilinçli olarak en kötü senaryoları veya zor olayları hayal etmek, insanların bunlara psikolojik olarak hazırlanmasına ve etkili başa çıkma yöntemleri oluşturmasına yardımcı olur (Kenny, 2006). Bireyler olumsuz imgelemeye katılarak mevcut durumları için minnettarlık besleyebilir ve şimdiki zaman için bir takdir duygusu oluşturabilirler. Bu egzersiz, insanların dayanıklılık ve esneklik geliştirmelerine yardımcı olarak zorluklarla daha olumlu bir tutumla yüzleşmelerini sağlar. Negatif imgeleme, öğrencilerin olası başarısızlıkları hayal etmelerini, mevcut koşullar için şükran duymalarını ve güçlü bir psikolojik temel inşa etmelerini gerektirir. Bu Stoacı uygulama, öğrencilere eğitim yollarında farklı bir bakış açısı kazandırır, minnettarlığı ve öğrenme sürecine saygıyı güçlendirir. Örneğin, olumsuz görselleştirme kullanan bir öğrenci, önemli bir sınavda başarısız olduğunu veya tercih ettiği kurumdan reddedildiğini gözünde canlandırabilir. Bu engelleri hayal ederek mevcut akademik başarıları ve beklentileri için daha güçlü bir takdir duygusu oluşturabilir. Bu uygulama aynı zamanda dirençli bir tutumun gelişmesine yardımcı olarak insanların başarısızlıklardan kurtulmalarına ve engellerle umut ve azimle yüzleşmelerine yardımcı olur. Son olarak, bu Stoacı uygulama öğrencilere eğitim yollarındaki iniş ve çıkışları kabul etmeyi ve hem başarılardan hem de hatalardan gelen gelişim ve öğrenmeye değer vermeyi öğretir.

Stoacı idealler güncel öğrenci merkezli teorilerle birleştirildiğinde, özerklik ve öz disiplin iyi bir sınıf yönetiminin hayati bileşenleri olarak ortaya çıkmaktadır. Öğrencilerin kendi disiplinlerine aktif olarak katıldıkları bir ortam yaratmak, modern eğitim değerleriyle tutarlı, verimli ve mutlu bir öğrenme ortamını mümkün kılar. Şükran ve dayanıklılık geliştirmenin yanı sıra, Stoacılığın uygulanması öğrencilerin öz disiplin kazanmalarına yardımcı olabilir. Öğrenciler yükümlülüklerine öncelik vermeyi öğrenebilir ve çalışmaları ve akademik tutumları gibi kontrol edebilecekleri şeylere odaklanarak hedeflerine bağlı kalabilirler. Bu disiplin öğrencilerin sadece akademik olarak başarılı olmalarına yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda onları gelecekteki kişisel ve mesleki sorunlara da hazırlar. Onlara azim ve öz motivasyonun değerini aşılayarak engeller ve hayal kırıklıklarıyla karşılaştıklarında bile odaklanmaya devam etmelerini sağlar.

Sonuç ve Değerlendirme

Stoacılık, öğrencileri zorluklara odaklanmak yerine sorun çözme konusunda daha etkin bir yaklaşım benimsemeye davet etmektedir. Bu, çocukların problem çözme yeteneklerinin yanı sıra çeşitli koşullara uyum sağlama kapasitelerini geliştirmelerine yardımcı olur. Öğrenciler, öz disiplin göstererek ve kendi faaliyetlerine odaklanarak kararlarından daha sorumlu hale gelebilir ve güçlü bir kişisel sorumluluk duygusu geliştirebilirler. Genel olarak Stoacılık, öğrencileri hayatın karmaşıklığı içinde yollarını bulmaları ve çok yönlü insanlar olmaları için hayati becerilerle donatır. VII.Sonuç Son olarak, Stoacı kavramların sınıf yönetimine dahil edilmesi, sadece akademik başarının değil, aynı zamanda çocuklarda duygusal zeka, dayanıklılık ve olumlu bir bakış açısı geliştirmeye yönelik kapsamlı bir yaklaşım sağlar.

Eğitimciler, öğrencilerin tüm gelişimini desteklemeli ve onları bu konuda bilinçlendirmelidirler. Bu, öz disiplinin artmasına ve stres ve hayal kırıklıklarıyla daha başarılı bir şekilde başa çıkma kapasitesini artırabilir. Son olarak, Stoacılığın eğitim süreçlerince kapsanması, öğrencilerin hayatın sorunlarını güven ve içsel güçle aşabilen, kendi kendine yeterli insanlar olmalarına yardımcı olabilir. Bütün bu muhtemel gelişimlerin sonucunda öğrenciler sınıf yönetimi açısından kendi kontrollerini sağlayarak daha huzurlu ve verimli bir sınıf ortamını oluşmasına katkıda bulunabilirler.

Kaynakça

Arslan, A. (2012). *Felsefeye Giriş.* Ankara: Liberte Yayınları.
Arslan, A. (2012). *İLKÇAĞ FELSEFE TARİHİ 4: Helenistik Dönem Felsefesi: Epikurosçular Stoacılar Septikler.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
Aurelius, M. (2011). *Meditations: With Selected Correspondence.* (R. Hard, Çev.) New York: Oxford University Press.
Becker, L. C. (2003). Human Health and Stoic Moral Norms. *Journal of MEdicine and Philosophy, 28*(2), 221-238.
Cevizci, A. (2012). *İlkçağ Felsefesi Tarihi.* Bursa: Asa Yayıncılık.
Cicero. (2013). *Yükümlülükler Üzerine.* (C. C. Çevik, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Elmalı, O. (2015). Helenistik Felsefe ve Roma Felsefesi / Ahlak Felsefesi: Stoacılık. In C. T. Bayram Ali Çetinkaya (Ed.), Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni: Antikçağ Yunan & Ortaçağ Felsefesi (Vol. 2, pp. 333355). İstanbul: İnsan Yayınları.
Epictetus. (2014). *Discourses, Fragments, Handbook.* (R. Hard, Çev.) Oxford: Oxford University Press.
Frede, M. (2004). On the Stoic Conception of the Good. K. Ierodiakonou içinde, *Topics in Stoic Philosophy.* New York: Oxford University Press.
Gill, C. (2003). The School in the Roman Imperial Period. B. Inwood içinde, *The Cambridge Companion to the Stoics.* Cambridge University Press.
Holowchak, M. A. (2009). Education as Training for Life: Stoic Teachers as Physicians of the Soul. *Educational Philosophy and Theory, 41*(2), 166-184.
Kenny, A. (2006). *An Illustrated Brief History of Western Philosophy.* Blackwell Publishing.
Reydams-Schils, G. (2010, October). Philosophy and Education in Stoicisim of the Roman Empire. *Oxford Review of Education, 36*(5), 561-574.
Russell, B. (2004). *History of Western Philosophy.* London: Routledge Classics.
Seneca. (2008). *Dialogues and Essays.* (J. Davie, Çev.) Oxford: Oxford University Press.
Sahin, A. E. (2015). Comprehending elementary school teachers' classroom management approaches. *International Journal of Progressive Education*, *11*(3), 131-139.
Sharples, R. W. (2003). *Stoics, Epicureans and Sceptics: An Introduction to Hellenistic Philosophy.* Routledge Publishing.
Weber, A. (1998). *Felsefe Tarihi.* (H. V. Eralp, Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınları.

Seneca'nın Eğitim Yaklaşımı ve Duygusal Gelişim

Dr. Fatih Öztürk

fatih.ozturk@inonu.edu.tr

İnönü University, School of Foreign Languages, Malatya, Turkey

ORCID Code: 0000-0002-1043-4000

ÖZET

Antik Roma'nın ünlü Stoacı filozofu ve devlet adamı Seneca, Helenistik Roma'nın önemli bir düşünürü olup sadece kendi dönemine değil, sonraki nesillere ve fikirlere de çağdaş etik felsefesi de dâhil olmak üzere birçok açıdan kayda değer katkılarda bulunmuştur. Onun ve diğer Stoacı filozofların bakış açısı, Antik Yunan'dan önemli ölçüde farklı olarak teorik etik yerine ahlakın pratik uygulamalarına öncelik verir. Empati, uyumluluk, dürüstlük ve eleştirel düşünme gibi özellikleri zorunlu öğrenme hedefleri olarak düşündüğümüzde, Seneca'nın bakış açısını okul müfredatına dahil etmek faydalı olacaktır. Örneğin, öğrencilerin farklı bakış açıları için empatiyi teşvik eden tartışmalara ve etkinliklere katıldıkları ya da Seneca'nın pratik uygulama ilkeleriyle uyumlu karar verme senaryolarına dahil oldukları bir sınıf ortamı oluşturulabilir. Seneca'nın görüşlerinin olası katkılarından biri de öğrencilerin kendi motivasyonlarını ve değer yargılarını keşfederek ahlaki karar verme konusunda daha kapsamlı bir anlayış kazanabilecekleri bir eğitim ortamı yaratmaktır. Seneca'nın zorlukların ilerlemeyi teşvik edebileceği yönündeki önerisi, dayanıklılık ve azim oluşturmaya yönelik çağdaş yaklaşımlarla da uyum içindedir. Eğitimciler bu ilkeyi, zorlukların üstesinden gelen bireylerin ayrıntılı ve kapsamlı hikayelerini derslerine dahil ederek uygulayabilir ve böylece öğrencileri zorlu koşullarda cesaret bulmaları için motive edebilirler. Bu çalışmada, Seneca'nın felsefesinin eğitim müfredatına entegre edilmesi yoluyla, okulların çeşitli durumlarda etik yargılarda bulunabilen, ahlaki açıdan ilkeli, iç gözlemci ve güçlü iradeli bireylerden oluşan bir neslin gelişmesine yardımcı olabileceği savunulmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışmanın temel amacı Türk Eğitim Sisteminde Senecacı yaklaşımın, eğitim müfredatına entegre edilmesiyle hem ahlaki hem de entelektüel gücü bünyesinde barındıran, öz farkındalığa sahip ve etik üzerine kurulu bir topluma değerli katkılarda bulunabilecek bireyler yetiştirmek için önemli bir potansiyele sahip olabileceğini açıklamaktır. Çalışmanın yöntemi literatür taraması vasıtasıyla analitik bir tartışmanın ortaya konmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Seneca, Ahlak Eğitimi, Duygusal Gelişim

Seneca's Educational Approach and Emotional Development

Seneca, the renowned Stoic philosopher and statesman of ancient Rome, was an important philosopher in Hellenistic Rome and made noteworthy contributions not only to his era but also to the following generations and ideas in many respects including contemporary ethical philosophy. His viewpoint, along with those of other Stoic philosophers, prioritizes the cultivation of virtue, self-reflection, and the practical application of morality significantly different from Ancient Greece. When we consider traits such as empathy, adaptability, honesty, and critical thinking as obligatory learning goals, it would be advantageous to incorporate

Seneca's viewpoint into the school curriculum. For instance, a classroom environment could be created where students participate in discussions and activities that foster empathy for diverse perspectives or engage in decision-making scenarios that align with Seneca's principles of practical application. One of the possible contributions of Senecan views is to create an educational atmosphere in which students can acquire a more comprehensive understanding of moral decision-making by exploring their own motivations and value judgments. Seneca's suggestion that adversity can spur progress is in harmony with contemporary approaches to building resilience and perseverance. Educators can implement this doctrine by incorporating detailed and comprehensive accounts of individuals who have triumphed over adversity into their lessons, thus motivating students to find courage in challenging circumstances. In this paper, it is argued that through the integration of Seneca's philosophy into the educational curriculum, schools can help develop a generation of morally principled, introspective, and strong-willed individuals who are capable of making ethical judgments in a variety of situations. In this context, the main purpose of this study is to explain that the integration of the Senecian approach into the curriculum in the Turkish Education System has a significant potential to raise individuals who embody both moral and intellectual strengths, have self-awareness and can make valuable contributions to a society based on ethics. The method of the study is to present an analytical discussion through a literature review.

Keywords: Seneca, Moral Education, Emotional Development

Seneca’nın Eğitim Yaklaşımı ve Duygusal Gelişim

Giriş

Seneca (d. MÖ 4 civarı, Corduba (şimdi Córdoba), İspanya - ö. MS 65, Roma [İtalya]) Romalı filozof, devlet adamı, hatip ve tragedya yazarıdır. MS 1. yüzyılın ortalarında Roma'nın önde gelen entelektüel şahsiyetlerinden biriydi ve imparator Nero'nun saltanatının ilk döneminde, 54-62 yılları arasında birkaç diğer düşünür ile beraber Roma dünyasının adeta düşünsel anlamda hâkimi konumundaydı.

Seneca, çoğunlukla Stoacı filozof atalarından edindiği çerçeveyi kabul eden ve bu kapsamda düşünce üreten bir Stoacıydı (Arslan, 2012). *Lucilius'a Mektuplar* (Ahlak Mektupları; Epistulae Morales) adlı eseri Stoacıların en iyi bilinen eserlerindendir. Seneca'nın kitapları çeşitli amaçlara taşımaktadır: okuyucuları felsefeye yöneltmek, onları istikrarlı çalışmaya özendirmek, felsefi bakış açısını tanımlamak, Stoacılığı muhaliflere karşı savunmak, felsefi bir yaşamı tasvir etmek bunların bazılarıdır. Seneca sık sık Romalı hemşerilerinin toplumsal geleneklerini ve inançlarını eleştirmek için de yazılar yazmıştır. Örneğin, o, ölümün korkunç, zenginliğin arzu edilir, siyasi gücün faydalı ve öfkenin haklı olduğu fikirlerine karşı çıkar ve bunları kınar (Seneca, Ahlak Mektupları, 2019). Seneca'nın felsefi kitapları, ulaştığı felsefi sonuçlara uygun olarak yaşamaya çalışan bir Stoacı portresini öngörür. Seneca kişisel düzeyde bu hedefin gerisinde kaldığını kabul etse de, bu çabaları okuyucular için uzun zamandır felsefi yazılarının ilgi çekici yanlarından biri olmuştur. Bu çalışma, Seneca'nın bilhassa pratik etik konusundaki görüşlerinden hareket ederek onun görüşlerinin pedagojik çerçevede nasıl kullanılabileceğini incelemeyi amaçlamaktadır.

Öğretim Süreci

Seneca, öğretim, okuma, deneme yazma ve öğretici tartışmaları içeren öğretileri ve uygulamalarıyla seçkinleşen bir filozoftur. Kendini geliştirmenin ve öğretmenin ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlı olduğunu düşünüyordu ve eğer bilgelik (sapientia) kendisine bunu kendine saklaması koşuluyla verilirse, bunu reddedeceğini ifade etmiştir (Seneca, Ahlak

Mektupları, 2019). Çünkü o, verdiği derslerin gelecek nesiller üzerinde bir etkisi olmasını her şeyden önemli görmüş ve bu amaç doğrultusunda kendisi için faydalı olduğunu düşündüğü öğütleri kaleme almıştı. Seneca'nın mektupları, öğretim yapmak, edebi eserleri okumak ve yorumlamak, denemeler yazmak ve retorik çalışmalar yapmak gibi birçok eğitim biçimine ilgi duyduğunu göstermektedir. O, kişinin etik pratiğini geliştirmek için mantık ve diyalektik kullanması gerektiğini vurgulayan mantıksal bir yolu tercih etmişti (Cevizci, 2002). Seneca'nın söylevler ve resmi olmayan dersler gibi çeşitli yöntemlerle öğretmeye olan ilgisi *Lucilius'a Mektuplar*'da açıkça görülmektedir. Kendi yaşamından edindiği deneyimleri başkalarını olduğu kadar kendisini de eğitmek için kullandığını açıkça belirtmiştir (Doyle, 1997). Ki bu nokta onun eğitime ve öğrenmeye dair hayat boyu eğitim anlayışını yansıtması bakımından da değerlidir.

Seneca'nın felsefi şiir derlemesi olan *Lucilius'a Mektuplar*'ın pedagojik yöntemi ele alındığında zengin bir teknikler bütünü görmek mümkündür. Bu eserinde yalnızca kendi şahsi görüşlerini dile getirmekle kalmamış, görüşlerini başta Epikuros olmak üzere birçok yazar ve filozoftan aforizmalarla desteklemiştir (Wildberger, 2014). Mesela, 33. Mektup'ta Lucius'a Epikürcülük ile Stoacılık arasında esasında birçok paralel taraf bulunduğunu belirtirken onun çok fazla okuması gerektiğini ve Lucilius'u dostluk ve haz konusundaki fikrini değiştirmeye ikna etmek için Epikürcü felsefeyi kullandığını görebiliriz. O halde, Seneca'nın duygusal gelişimi de kapsar biçimde öğrencilere karakter formasyonu açısından katkı verebileceği görüşlerinin ilki herhangi bir düşünce sistemine körü körüne bağlanmak yerine eklektik bir yöntem belirleyerek mümkün olduğunca farklı kaynaklardan beslenmenin önemine yaptığı vurgudur.

Seneca'nın Lucilius'a yazdığı mektuplar, onun ruhsal gelişiminin yanı sıra *Mektuplar*'ın üslubundaki ve entelektüel derinliğindeki değişimi de göstermektedir (Williams, 2005). Bu yazılar boyunca rahatlıkla görebiliyoruz ki Seneca kendi gelişiminin de farkına varmaktadır ve Lucius'un ilerleme kaydetmesine de sevinmektedir. Bu bağlamda da temel prensipler ve gerekli örnekler ile doğru bir eğitim sürecinin yürütüleceğini bunun en iyi örneğinin de kendi eğitimsel yapısı olduğunu belirtir. Seneca'nın Lucius'u eğitme amacıyla yazdığı ilk mektuplar özellikle on üçüncüsünden itibaren zorlu Stoacı eğitim çalışmalarının başarılı olmaya başlamasıyla bir taraftan da arkadaşı ile yaptığı sohbet ve tartışmalar şekline evrilmeye başlar (Seneca, Ahlak Mektupları, 2019). 34 ve 35. mektuplardan anlaşılacağı üzere Lucius artık hızlı bir ilerleme kaydetmiştir. Seneca'nın değişen bir eğitim tekniğini tasvir etmek için edebi öğretiyi kullanması Lucilius'a Mektuplar'da açıkça görülmektedir.

Kitabın artan entelektüel kompleksliği, Lucilius'un Epikürcü eğilimlerden Stoacı felsefi argümanları uzun uzadıya anlayabilecek birine doğru ilerlemesiyle paralellik göstermektedir (Baraz, 1998). Bir başka ifadeyle, öğretimin basitten karmaşığa doğru ilerlemesi gerektiğini düşünen Seneca aynı yöntemi yazdığı eserde kullanarak metin anlamında somut bir örnek de ortaya koymuştur. Amaçlarından biri Epikürcü etikten Stoacı pratik ahlak anlayışına doğru bir geçişin sağlanmasıdır. Öyleyse, anlaşılması nispeten zor ve daha fazla zihinsel hazırlık gerektiren Stoacı argümanların öğrenilebilmesi ve tatbik edilebilmesi için kademeli bir eğitime ihtiyaç vardır.

Seneca'nın eğitsel tarafını ele alacağımız bir diğer felsefi kitabı *De Beneficis* (İyilikler Üzerine) iki bölüme ayrılmıştır. İlk bölüm, fayda sağlama ve fayda elde etme konularının yöntemsel bir açıklamasını sunarken ikinci bölüm potansiyel anlamdaki faydalı temaları ele alır. Biraz açmak gerekirse, birinci bölüm fayda sağlayan şeylerin ve eylemlerin sonuçlarının kendi başına arzu edilir olup olmadığı üzerine yoğunlaşırken, ikinci kısım muhtemel ama bir taraftan da nispeten gereksiz olduğu düşünülen eylemler üzerine odaklanır (Seneca L. A., 2023). Seneca erdemin nasıl yerleştirileceği konusunda ilerlemeci ve teoriden pratiğe yönelik bir yolu benimser. Stoacı sistemin temel ilkelerini kavramanın hayati önem taşıdığını, çünkü yalnızca bunların bilgeliğe ya da mutlu bir varoluşa ulaşmanın gerekçesini verebileceğini iddia eder (Fear, 2007). İlkeler, inançların kavranmasına ve benimsenmesine yardımcı olmanın yanı sıra bir kez uygulandıktan

sonra pratik sağlamaya da yardımcı olur. Aynı zamanda, ilkeler birçok alternatif arasından doğru seçimleri yapmamıza yardımcı olurlar.
Seneca *De Beneficiis*'te pratik akıl yürütmeye ve erdemin pratik etkilerine odaklanır. Bu bağlamda, eser boyunca, 'neyin nasıl verildiğini', 'bireylerin nasıl davranması gerektiğini' ve 'bir ben'in nasıl oluştuğunu, nasıl kabul edilmesi gerektiğini' argümanlarla açıklamaya çalışır. Seneca teoriden pratiğe giden bu öğretim tekniğini daha önce tespit ettiğimiz basitten karmaşığa doğru giden yöntemiyle paralel bir biçimde gerçekleştirir. Buradaki kompleks amaç erdemin veya ahlaki yaşamın teorik algılanışından ziyade pratikteki uygulamasının zorluğudur. Nitekim, Stoacıların genel anlamda zaten yoğunlaştığı mesele de ahlakın gündelik hayatta sıradan insanlar tarafından da nasıl hayata geçirilip muhafaza edileceğidir. Kısacası Seneca'nın felsefesi, ahlaki ilkeleri kavramaya yönelik pratik bir yöntemdir ve mantıksal sorunların uygunluğunu ve pratik uygulama gerekliliğini vurgular.

Erdemlerin Önemi ve İradenin Gücü

Seneca'nın *Lucilius'a Mektuplar* adlı eserinde, zayıf bir bedende bulunan istekli bir ruhun etik öğretilerini tartışır. Ahlaki nitelikler ile ilgili bu tartışmaların ilk ana başlığı Yargı Erdemleridir. Seneca'nın adalete yönelik düşüncelerini burada kapsamlı ve argümantatif bir şekilde ele alır. Adaletin kendisi adına takip edilmesi gerektiğinin altını çizen Seneca aksi takdirde amacın farklılaşacağını ve ortada adaletin kalmayacağını belirtmektedir. Bir başka ifadeyle, kendi başına iyi olmayan bir adalet yani şartlara veya amaca göre değişkenlik gösteren adalet, adalet değil politikadır (Inwood, 2000). Bilge birey olmayı hedefleyen herkes bu yolu takip etmelidir. Öyle ki Seneca'ya göre bu vurgunun ve bağlılığın ölçütü yasal olarak borcu silinen birinin yine de borcunu ödemesi gibidir. Açıkça anlaşıldığı üzere onun için adalet doğru olduğu için peşinden gidilen bir erdemdir fayda sağladığı veya şartlar içerisinde uygun olduğu için değil. Kısmen deontolojik bir yapının yerleştirildiği bu anlayış eğitim süreçlerinde otonom öğrenci prensibine büyük katkı sunarak öğrencilerin karakter formasyonu bakımından gelişim sağlamalarına yardımcı olabilir.
Adalet kavramından sonra Seneca'ya göre üstünde durulması gereken ikinci erdem bilgeliktir. Bilge kişiden beklenen niteliklerin başında kendi kusurlarına odaklanması ve başkalarının eksiklerini kınamamasıdır. Dahası, birey kendisine yapılan haksızlıkları bile gönüllü olarak unutmayı tercih edebilir. Açık bir şekilde burada Stoacılığın dışsal faktörler yerine bireyin kendi özüne odaklanması gerektiği yönündeki temel öğretisi vurgulanmaktadır (Long, 2004). O halde, eğitim süreçlerinde öğrencilerin karşılaştığı güçlükler karşısında kolayca kendilerinin dışındaki sebeplere odaklanmaları onları gelişime değil tembelliğe yönlendirebilmektedir. Oysa ki Stoacı bir bakış açısı öğrencilerin küçük başarısızlık ve tökezlemelerin sebebini dışarda aramak yerine kendilerini geliştirmek için bir fırsat olarak değerlendirebileceklerini bize öğretebilir.
Üçüncü erdem olarak doğruluğu belirleyen Seneca için doğruluğun ortaya çıkarılması adına eğitim önemli bir araçtır. Ancak eğitim süresince müfredatın edebiyat, şiir veya salt zihinsel jimnastiğe değil dil ve tarih gibi pratik yani gündelik hayatla daha yakın ve somut ilişki içerisinde bulunan alanlara odaklanması gerekmektedir (Motto & Clark, 1978). Öte taraftan, müzik, beden eğitimi, edebiyat ve sanat gibi konuların dahil edildiği bir eğitim anlayışında amaç estetikten ziyade didaktik olmak zorundadır (Schafer, 2011). Öyleyse, öğrenciler en genel ifadeyle sanat vasıtasıyla kendi duygusal gelişimlerini güçlendirebilir ve farklı varoluş örneklerini deneyimleyerek kendilerine ders çıkarabilirler. Çünkü Seneca için doğruluk yüzeysel değil özde var olan bir erdemdir; bu anlamda doğruluğun ortaya çıkarılması forma değil öze yoğunlaşan bir eğitim yaklaşımının kazanımı olabilir.

Seneca, Stoacı anlayışla paralel olarak, tatmin olmayı hedefleyen birey yerine rasyonel ve etik olarak huzurlu bir bireyin yetiştirilmesi gerektiğini belirtir. Bu bağlamda, erdemlerin bütünlük oluşturması ön şartlardan biridir (Cevizci, 2002). Diğer taraftan, doğuştan getirilmeyen bu erdemlerin yaratılması ve muhafaza edilmesi için birçok pratiğin yürütülmesi gerekmektedir. Eğitim bütün bu uzun sürecin bir diğer ismidir. En nihai hedef hakikate ulaşmak olduğuna göre öznel ve nesnel bağlamlarda değişen bir gerçeklikten söz etmek yanıltıcı olacaktır. Birey, bizim çalışmamız bağlamında öğrenci, samimiyetini ortaya koyarak doğruya erişmek adına kendi kendini maskeleyerek kendisi ile hakikat arasına bir perde çekmemelidir. Öğrencilerin duygusal gelişimi bakımından sadece başkalarına değil kendilerine karşı da dürüst ve doğru olmaları gerektiğini vurgulayan bu anlayış aynı zamanda karakterin olgunlaşması açısından da hayati derecede önemlidir.
İradenin erdemleri şimdiye kadar bahsedilen ruhun erdemleri kadar önemli ve gereklidir. Bu erdemler her şeyden önce fiziki ve ahlaki cesaret ile başlar. Bireyin tercihlerini ortaya koyarken iradelerine yerleştirdiği entelektüel ve eylemsel cesaret, kararlılık erdemiyle zirveye çıkar. Bir başka ifadeyle, duygusal gelişim açısından bakıldığında, eylem harekete geçerken hem teorik hem de pratik cesareti kullanarak kararlılık vurgusu ile istikrarı elde etmiş olur. Ahlaki cesaret, diğer bir ifadeyle, iradeye hâkim olma yetisi, Seneca'ya göre en zor ve yüce değerlerdendir (Seneca, Ahlak Mektupları, 2019). Öyle ki ona göre birey kendisi için en büyük imparatorluk olup irade vasıtasıyla bu imparatorluğu kontrol edebiliyor olması her bakımdan en büyük takdirleri hak etmelidir. Sınıf ortamında veya sınıf dışında akranlarıyla sorun yaşayan bir öğrencinin hızlı bir şekilde kendi dürtülerine teslim olmaması ve daha kapsamlı bir değerlendirme ile soğukkanlı davranmayı seçmesi bu irade sağlamlığı ile sağlanabilir. Dolayısıyla, mevcut şartları bir sorun yerine bir durum olarak algılayan bir öğrenci profili kendi dışındaki olumsuzluklara değil kendi içindeki kararlılığa ve özgür tercihlere merkez rol vererek iradesinin güçlü kalması sayesinde yanlış ve ivedi tepkiler yerine doğru ve olgun kararlar verebilir.
İtaati, doğruya ve doğaya uyum sağlama anlamında bir erdem olarak değerlendiren Seneca bir taraftan muhafazakâr bir övgüde bulunurken öbür taraftan yanlışları düzeltilerek ilerlemenin gerekliliğini ön plana çıkarır (Williams, 2005). Ona göre Sokrates, Platon ve Zeno gibi filozoflar doğruya itaat ettikleri için muhafazakardırlar (Fear, 2007). Ancak, mevcut olanla yetinmedikleri ve düşünsel olarak yeni argümanları ortaya koydukları için aynı kişiler aynı zamanda ilericidirler (Aron, 1977). Öyleyse burada hassas bir denge söz konusudur. Ölçülülüğü de önemli bir erdem olarak kabul eden Seneca, her konuda dengeli bir orta yolun tercih edilmesi gerektiği savunur.

Seneca'nın ölçülülük altındaki ilk alt bölümü, insan yaşamının değerinin bilinmemesinden kaynaklanan tutku-şiddet eylemlerini içerir. Cinayeti ve tekil katliamları yasaklar, ancak savaşlar ve ulusların katledilmesi en görkemli kötülük gibi görünmektedir. Seneca'nın sesi barıştan yanadır ve tüm insanlığı uzlaşmaya çağırır. Seneca mezkûr metinde Lucilius'a zenginlik, onur, sağlık, güç, iktidar ve egemenliğin kendi içlerinde ne iyi ne de kötü olduklarını ifade eder (Seneca, Ahlak Mektupları, 2019). O halde, arzular azaltılmalı veya dizginlenmeli muhakeme tatmin edilmelidir. Özetle, Seneca'nın felsefesi ölçülülüğün, makul arzunun ve doğayla uyum içinde yaşamanın önemini vurgular. Bütün erdemlerin bütünsel olarak geliştirilmesi gerektiğinden hareketle, eğitim ortamında öğrencilerin karakter formasyonu ve duygusal gelişimleri açısından Seneca'dan çok önemli bilgiler ve örnekler edinebileceğini söylemek mümkündür. Öğrencinin anlık tepkiler yerine iradenin hâkim olduğu bir cesaret ile kararlılık oluşturması, adalet, doğruluk, bilgelik ve ölçülülük gibi erdemleri yüceltmesi gibi konularda Seneca'nın görüşleri daima önemli bir kaynak olarak varlığını ve önemini sürdürmektedir.

Kaynakça

Aron, I. E. (1977). Moral Philosophy and Moral Education: A Critique of Kohlberg's Theory. *The School Review, 85*(2).

Arslan, A. (2012). *İlkçağ Felsefe Tarihi 4 Helenistik Dönem Felsefesi: Epikurosçular, Stoacılar, Septikler.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Baraz, D. (1998). Seneca, Ethics, and the Body: The Treatment of Cruelty in Medieval Thought. *Journal of the History of Ideas, 59*(2), 195-215.

Braicovich, R. (2010). Freedom and Determinism in Epictetus' Discourses. *The Classical Quarterly, 60*(1), 202-220.

Cevizci, A. (2002). *Etiğe Giriş.* İstanbul: Paradigma Yayınları.

Doyle, D. P. (1997). Education and Character: A Conservative View. *The Phi Delta Kappan, 78*(6), 440-443.

Dworkin, G. (2005). Moral Paternalism. *Law and Philosophy, 24*(3), 305-319.

Fear, T. (2007). Of Aristocrats and Courtesans: Seneca," De Beneficiis". *Hermes, 1*(14), 460-468.

Inwood, B. (2000). The will in Seneca the Younger. *Classical Philology, 95*(1), 44-60.

Long, A. A. (2004). *Epictetus: A Stoic and Socratic Guide to Life.* New York: Oxford University Press.

Magrin, S. (2018). Nature and Utopia in Epictetus' Theory of Oikeiōsis. *Phronesis, 63*(3), 293-350.

Motto, A. L., & Clark, J. R. (1978). Philosophy and Poetry: Seneca and Vergil. *The Classical Outlook, 56*(1), 3-5.

Ochs, D. J. (1989). Cicero and Philosophic Inventio. *Rhetoric Society Quarterly, 19*(3), 217-227.

Schafer, J. (2011). Seneca's Epistulae Morales as Dramatized Education. *Classical Philology, 106*(1), 32-52.

Seneca, L. A. (2019). *Ahlak Mektupları.* İstanbul: Jaguar Kitap.

Seneca, L. A. (2023). *İyilikler Üzerine.* (L. Keskin, Çev.) İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

Striker, G. (1995). Cicero and Greek Philosophy. *Harvard Studies in Classical Philology, 97*, 53-61.

Wildberger, J. (2014). The Epicurus Trope and the Construction of a 'Letter Writer'in Seneca's Epistulae Morales. *Seneca Philosophus* (s. 431-466). içinde De Gruyter.

Williams, G. (2005). Interactions: Physics, Morality, and Narrative in Seneca Natural Questions 1. *Classical Philology, 100*(2), 142-165.

İLKOKULLARDA KARAR VERME SÜRECİ ile İLGİLİ ARAŞTIRMALAR[1]

RESEARCH ON DECISION-MAKING PROCESS IN ELEMENTARY SCHOOLS

Ömer Faruk TÜRKERİ[2], Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ[3]

[2] Milli Eğitim Bakanlığı, Erzincan Ziya Gökalp İlkokulu, omerfarukturkeri@gmail.com - ORCID ID: https://orcid.org/0009-0008-8497-8204

[3]Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, mozbas@erzincan.edu.tr ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7830-4763

ÖZET

Bu araştırmada ilkokullarda uygulanan yönetim süreçlerinden karar verme süreci ile ilgili bilimsel araştırmalar üzerinde durulması amaçlanmıştır. Karar verme süreci bütün örgütlerin olduğu gibi eğitim örgütlerinin de kalbi niteliğindedir. Karar verme süreci ile ilgili uygulamalar ilkokullar için hayati niteliğe sahiptir. Bu araştırmanın yöntemini tarama modeli oluşturmaktadır. Tarama modeli ile karar verme süreçleri ile ilgili araştırmaların tespitinde kullanılmıştır. Ayrıca ilkokullarda karar verme sürecine ilişkin yönetici davranışları okul müdürlerinin çalışma alanları olan iş ortamlarında sosyal gözlemlerle incelenmiştir. Yapılan çalışmaların incelenmesi sürecinde; bu alanda yayınlanan; doktora, yüksek lisans tezleri, makaleler ve yayınlar; okul yöneticilerinin karar verme işlemini etkileyen faktörlerin tespitini ve karar verme süreçleri hakkında bir çok faklı bakış açısı geliştirme fırsatı sunmaktadır. Çalışmada, Türkiye'nin faklı bölgelerinden farklı fiziki imkân ve okul iklimine sahip olan okullarımızda yöneticilerin kararlarına yön veren birçok etken gözlemlenmiştir. Yöneticilerin yaşı, cinsiyeti, medeni halleri, sendikaları, atanma biçimleri, okulun mevcudu, öğretmen sayısı, okulun bulunduğu çevre, veli profili, iklim ve fiziki şartları gibi birçok etkenin okul yönetim süreçlerini etkilediği; dolayısıyla karar mekanizmalarına doğrudan tesir ettiği gözlemlenmiştir.

Yöneticinin yaşının okulda, informal gruplar üzerinde daha etkili olduğu, y kuşağı sayılabilecek bir erkek yöneticinin okuldaki erkek öğretmenlerce daha hızlı kabul gördüğü, kadın yöneticilerin kadın yöneticilerden beklenen desteği göremediği belirlenmiştir. Yönetici ve öğretmenlerin sendikalarının okul içinde karar verme sürecinde farklı etkilerinin olduğu saptanmıştır. Sınavla atanan okul yöneticilerinin benlik algıları ve öğretmenlerin onlara bakış açısının sınav yöntemiyle atanmayan bir yöneticiye göre daha olumlu karşılandığı görülebilmiştir. Bünyesinde ana sınıfı bulunan bir okulun yöneticilerinin sorun çözmekte daha pratik oldukları gibi birçok çarpıcı sonuç gözlemlenmiştir. Yapılan gözlem ve tespitler doğrultusunda, yönetici atamalarının; en başta akademik öğrenime dayalı liyakat dikkate

[1] Bu bildiri tam metni, 6 Aralık 2023 Tarihinde, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Eğitim Yönetimi Bilim Dalı'nda, Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ danışmanlığında, Ömer Faruk TÜRKERİ tarafından hazırlanan ve Yüksek Lisans Projesi olarak sunulacak olan: **"İlkokullarda Yönetim Süreçlerinden Karar Verme Süreci Alanında Yapılan Çalışmaların İncelenmesi"** Adlı bilimsel çalışmanın bir kısmına dayalı olarak hazırlanmıştır.

alınarak yapılması gerektiği belirtilmiştir. Okul yöneticilerinin atama süreçlerinde, her yönden şeffaflık esasına göre, hakkaniyet ilkesinin gözetilmesi gerektiği önerilmiştir.

Anahtar Sözcükler: İlkokul, Yönetim, Süreç, Karar Verme.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to focus on scientific researches on the decision-making process from the management processes applied in primary schools. The decision-making process is the heart of educational organizations as well as all organizations. Practices related to the decision-making process are vital for elementary schools. The method of this research is the survey model. It has been used to determine the researches related to the decision-making processes with the survey model. In addition, managerial behaviors related to the decision-making process in primary schools were examined with social observations in business environments, which are the working areas of school principals. During the examination of the studies carried out; published in this field; doctoral and master's theses, articles and publications; It offers the opportunity to identify the factors affecting the decision-making process of school administrators and to develop many different perspectives on the decision-making processes. In the study, many different factors were observed that guided the decisions of administrators in schools with different physical facilities and school climates in different regions of Turkey. Many factors such as administrators' age, gender, marital status, unions, appointment style, school size, number of teachers, environment where the school is located, parent profile, climate and physical conditions affect school management processes; Therefore, it has been observed that it directly affects decision mechanisms.

It has been determined that the age of the administrator is more effective on informal groups in the school, a male administrator who can be considered as a generation Y is accepted more quickly by male teachers at the school, and female administrators do not receive the expected support from female administrators. It has been determined that the unions of administrators and teachers have different effects on the decision-making process within the school. It can be seen that the self-perceptions of school administrators appointed by examination and the teachers' perspective on them are more positive than those of an administrator who is not appointed by examination method. Many striking results have been observed, such as that the administrators of a school with a kindergarten class are more practical in solving problems. In line with the observations and determinations made, the appointments of managers; It has been stated that it should be done by taking into account the merit based on academic learning in the first place. It has been suggested that the principle of equity should be observed in the appointment processes of school administrators, on the basis of transparency in all aspects.

Keywords: Elementary School, Management, Process, Decision Making.

Giriş

Bu proje, ilkokullarda yönetim süreçlerinden karar verme süreci ile ilgili yapılan çalışmaları incelemektedir.Bu alanda yapılan tez ve makale analizinin kapsamlı ve bütüncül bir şekilde analiz edilmesidir. Araştırmada tarama yöntemi benimsenmiştir. Araştırmada dâhil etme

kriterlerine uyan doktora ve yüksek lisans tezleri ve makale çalışmaları incelenmiştir. İlgili alanda yapılan araştırmalar ülkemizde yönetim ve yönetim süreçlerinin bileşenleri hakkında fikir verir niteliktedir. Okul yönetimi açısından karar verme sürecini etkileyen faktörlerin farklı boyutlarını ortaya koyan çalışmalar derlenerek güncel bir değerlendirme yapmayı ve çözüm önerileri getirmeyi amaçlanmaktadır.

İnsanoğlunun varlığının başlangıcı olan çağlar ötesi devirden günümüze, insanlığın genetik kodlarında olan hükmetme ve yön verme arzusu, yönetim işini profesyonel bir çizgiye getirmiştir. Anayasamızın ruhuyla şekillenen, 1739 numaralı Milli Eğitim Temel Kanununda genel hedefleri belirlenen, 222 numaralı İlkokullar Temel Kanunu ile hukuki yetkilendirilip görevlendirilen yöneticilerin, yönetim süreçleri ve bu süreçte karar verme sürecinin verimliliği ve etkililiğini artırmayı hedefleyen çalışmaların günümüz yönetici ve paydaşlarına ışık tutmaktadırlar. Okullar için yönetici atayan erklerin akademik alanda yapılan araştırmaları dikkate almaları, yönetim işini olumlu yönde geliştirebilmek adına oldukça önemlidir.

Problem Durumu

İlkokullarda yönetim süreçlerinden karar verme süreci, nasıl işlemektedir? Var olan eğitim yönetici atama ve görevlendirme yönetmeliği, yöneticilerin atanma şekli, kişisel ve sosyal özellikleri, eğitim seviyesi, cinsiyet, yaş, medeni durumu; görev yaptığı okulun fiziksel özellikleri, öğrenci ve öğretmen sayısı, görev yapılan bölgenin fiziki ve sosyo-ekonomik düzeyleri, siyasi, kültürel, sendikal farklılıklar ve sebep oldukları baskı grupları, okulların karar verme sürecinde etkili midir ve karar verme sürecine etkileri nelerdir?

Amaç

Bu çalışmada eğitim sistemimizin birinci kademesi olan temel eğitim okullarında yöneticilerin yönetim süreçlerinden, karar verme süreci hakkında yapılan çalışmaların derlenerek; elde edilen veriler neticesinde, okulların karar verme sürecine katkı sağlamak amaçlanmaktadır. İlkokullarda yönetim süreçlerinden karar verme sürecini etkileyen faktörler gözlemlenerek, yönetici ve okul paydaşlarının karar verme süreçlerindeki rolleri, iç ve dış etkenlerin neler oldukları betimlenmiştir. Böylece yönetim işi ve karar verme süreci hakkında somut veriler elde edilmesi hedeflenmiş, yönetimi etkileyen etkenler kategorize edilmeye çalışılmıştır. Böylece insan ve toplum olgusundan ayrı düşünülemeyen, okullar ve bu okulların yönetimlerinde, kararların belirli standartlara kavuşturulması için çalışmalara fırsat tanınmış olmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada tarama yöntemi uygulanmıştır. Alanda yapılan çalışmalar belirlenerek, derinlemesine incelenmiştir. Okullarda yöneticilerin karar verme süreçlerini nelerin ve nasıl etkiledikleri alanda yapılan çalışmalardan derlenirken, araştırmacıların yaptıkları, alan taramaları, ölçek ve anketler ile gözlemlerinden faydalanılmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

İlkokullarda yönetim süreçlerinden karar verme süreci alanında yapılan, çalışmalar incelendiğinde farklı tartışma alanları çok farklı bölge ve gruplar üzerine uygulanan, yine farklı yöntemler ile ölçme araçları verileri elde edilmiştir. Bunlardan en çarpıcı ve somut olanlarını aşağıda sıralayabiliriz. Hamedoğlu ve Özden (2015) tarafından nesillere göre yönetici tutumlarının değerlendirilmesi amacıyla geliştirilen anket ile yaş aralığı arttıkça kuşak temsilcilerinin daha otokratik yönetim anlayışına sahip oldukları gözlemlenmiştir. Arslan (2019) yürüttüğü araştırmanın amaçları: Okul yöneticilerinin okul yönetiminde karşılaştıkları sorunların neler olduğunu ortaya çıkarmak ve okul türü, yaş, çalışma saatleri, faaliyet türü, okul sayısı değişkenlerinin etkisinin olup olmadığını ortaya koymaktır. Sonuç; okul yöneticilerinin işlerinde karşılaştıkları zorluklarda "okullardaki öğretmen ve öğrenciler" büyük fark yaratan bir faktör olduklarını buna göre; öğretmenlerden kaynaklanan sorunlar açısından, en az sorunu ise okul kültüründen kaynaklanan sorunlar açısından yaşadığı belirlendi. Araştırma, 50 yaş üstü okul liderlerinin okulda diğer yaş gruplarına göre daha az sorun yaşadığını ortaya çıkardı. Ek olarak okul yönetiminin karşılaştığı sorunlarda okuldaki öğrenci sayısının da önemli bir faktör olduğu ortaya çıkmıştır. Özdoğancı 2019 yılında tamamladığı çalışmada, öğretmenlerin olumlu okul yönetimi karşısında algılarının verimli yönde etkilendiği vurgulanmıştır.

Ebabil (2015) araştırmasında, bağımsız anaokullarında görev yapan öğretmen ve yöneticiler, yönetim sürecinin iyi düzeyde işlediğini belirtmektedir. Anaokulu bulunan okulların liderleri, yönetim sürecinin öğretmenlere göre daha aktif olduğu görüşünü dile getirmektedir.

Çevik ve Demirtaş (2021) okul yöneticilerini bir çok kritere göre değerlendirdikleri çalışmalarında; mesleki kıdem, cinsiyet, yaş gibi değişkenlerin etkinliğini araştırmışlardır. Çatışmaların nasıl yönetildiği, hangi çatışma yönetimi stratejilerinin kullanıldığı ve bu durumlarda liderlik tarzlarının çatışma yönetimini nasıl etkilediği incelenmiştir. Okul yöneticilerinden elde edilen bulgular kapsamında, geleneksel yönetim ve liderlik biçimlerinin benimsendiği, inisiyatif ve risk almaktan kaçınıldığı söylenebilmekte ve bu çıkarım özellikle de serbest bırakıcı liderlik stili ile problem çözme odaklı bütünleştirici çatışma çözme stratejisi arasında elde edilen ilişkiden de görülebilmektedir.

Beyhan (2019)'ın araştırma sonuçları, yöneticilerin demokratik liderlik tarzına ilişkin görüşleri ile informal gruplara katılımları incelenmiştir. Katılım konusunda, "kişisel nedenler" ve "toplumsal nedenler" alt boyutları arasında hafif düzeyde pozitif bir ilişki olduğunu gösterilmektedir. Otokrat liderlik tarzı ile informal gruplara katılmanın kişisel nedenleri arasında küçük bir pozitif ilişki olduğu vurgulanmaktadır.

Selvi (2016) yaptığı araştırma sonucunda yönetsel faaliyetler, özlük hakları ve insan kaynakları, öğretim faaliyetleri, öğrenci ve ailelere yönelik faaliyetler, kaynaştırma uygulamalarına yönelik faaliyetler, eğitsel tanılama merkezleri ve faaliyetleri, denetim faaliyetleri ve fiziksel çevre temalarına ilişkin elde edilen sonuçlara yönelik öneriler getirmiştir.

Acar (2020) tarafından yapılan eğitim yöneticilerinin karar verme stillerinin erteleme davranışı ile ilişkisinin araştırıldığı çalışmada, eğitim yöneticilerinin karar verme süreci hakkında farklı

bakış açısı geliştirdikleri saptanmıştır. Eğitim yöneticilerinin karar verirken en çok rasyonel karar verme stilini, en az ise kaçınan karar verme stilini tercih ettikleri ortaya çıkmıştır. Erkek katılımcılar kadınlara göre daha sık sezgisel karar verme, bağımlı karar verme ve kaçınan karar verme davranışları sergilemişlerdir.

Gemici (2008)'nin yaptığı araştırmada: 1) Eğitimde sendika-yönetim ilişkilerinin içsel belirleyicileri olarak liderlik, ideoloji; dışsal belirleyicileri olarak yasa, ekonomi ve bürokrasiden ağırlıklı etkilenildiği bulunmuştur. 2) Eğitimde sendika-yönetim ilişkisinin etkileşim alanları ve etkinlikleri geleneksel alanlarla sınırlıdır. 3) Eğitimde sendika-yönetim ilişkisinin baskın örüntüsü çatışma ve işbirliğidir. 4) Etkileşim becerileri açısından eğitim yöneticileri, sendika yöneticilerinin eğitime gereksinimleri vardır. 5) Eğitimde sendika-yönetim ilişkisi, sendikaların beklentilerine yanıt vermemekle birlikte eğitim okulları ve toplum için yararlı sonuçları vardır. 6)Eğitim sendikaları yöneticileri ile sendika üyesi öğretmenlerin görüşleri oldukça benzer; bu iki kümenin görüşleriyle eğitim yöneticilerinin görüşleri çeşitli boyutlarda değişmektedir. 7) Araştırmanın bulgularında eğitim yöneticiliği ve sendikacılık kıdemi kişisel değişkenlerine göre eğitim yöneticilerinin, sendika yöneticilerinin ve öğretmenlerin görüşleri değişmektedir.

Doğan (2021)'ın araştırmasında mevcut okul yöneticilerin atanmaları, görev alanları, yetkileri ve görev süreleri ile ilgili çarpıcı sonuçlar ortaya konulmuştur. Çalışmanın sonucunda, Bakanlık, politika yapıcılara ve okul yöneticilerine eğitim hedeflerine ulaşma düzeyinin artırılması, sorunlara daha spesifik yanıt verilmesi ve uygulama istikrarının sağlanması için fırsat sunabilir şeklinde öneriler getirilmiştir.

Acar (2020) tarafından yapılan araştırmada, eğitim yöneticilerinin karar verirken en çok rasyonel karar verme stilini, en az ise kaçınan karar verme stilini tercih ettikleri ortaya çıkmıştır. Erkek katılımcılar kadınlara göre daha sık sezgisel karar verme, bağımlı karar verme ve kaçınan karar verme davranışları sergilemişlerdir. Izgar ve Altınok (2013)'un araştırmalarında okul yöneticilerinin karar verme stratejileri incelenmiştir. Okul yöneticilerinin yönetim süreçlerine bakışları, karar verme stilleri ve kişilik özellikleri araştırma alanı olmuştur.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Yukarıdaki bilgiler ışığında okul yöneticilerinin, okul yönetiminde karar verirken; öğretmen, öğrenci, veli sosyal çevre ve nitel ve nicel değişkenleri hatta yöneticilerin yaş farklılıkları dahi etkileyici birer unsur oldukları gözlemlenmektedir. Evli ve çocuklu öğretmenlerin kurumlarını benimseme ve sahiplenme noktasında bekâr ve çocuğu olmayan öğretmenlere oranla daha düşük ve değişken verilere gebe oldukları görülmüştür. Okullardaki öğretmen sendikaları ve bu sendikaların beraberinde getirdikleri siyasi kimlik farklılıkları, okul içinde öğretmen, okul yöneticisi arasında yatay ve dikey iletişimlerde gruplaşmaya neden olduğu gözlemlenmiş ve bu da okul yöneticilerin karar alma süreçlerinde baskı unsuru haline gelmiştir.

Bünyesinde anasınıfı bulunan ilkokul ve ortaokul yöneticilerinin karar alma süreçlerini olumlu yönde etkilediği belirtilen çalışmalarda, okul yöneticilerinin daha aktif ve etkin bir süreç geçirdiklerini okul yönetiminin olumlu yönde etkilendiklerini ifade etmişlerdir.

Yapılan çalışmalarda Y kuşağı okul yöneticilerin erkek öğretmenler tarafından kendilerine daha yakın gördükleri, tespit edilmiş, Kuşak olarak baby boomerların daha otoriter, Y kuşaklı öğrencilerin daha demokratik oldukları gözlemlenmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda karar verme süreçlerinde yöneticilerin demokratik ve otoriter tutumlarının kuşak farklılıklarından kaynaklı olarak değiştikleri gözlemlenmiş oluyor. Okul yöneticilerinin mesleki kıdem, cinsiyet, yaş değişkenleri okul yöneticilerinin sorunları çözme yöntem ve süreçlerinde farklılıklar gösterdikleri belirtilmiştir. Yapılan bir diğer çalışmada ise yöneticilerin informal gruplar üzerinde toplumsal ve kültürel alt yapı değişkenlerini gözettikleri, dolaylı olarak yine bu durum karar almalarında etkenlerden biri olduğu gözlenmektedir.

Bölgesel farklılıkların eğitimde fırsat eşitliği ilkesinin sağlanması noktasında sebep olduğu dezavantajların giderilmesi için ekonomik kalkınma bölgelerinde uygulanan politikaların gözden geçirilmesi gerekmektedir. Toplumun ancak ve ancak her bir ferdi ve ülkenin her bir metre karesinin aynı oranda topyekûn bir kalkınma ile gelişmişlik seviyesini artırabilir. Gelir düzeylerindeki eşitsizlikler de eğitim yönetimi işlevlerini olumlu ve ya olumsuz etkileyebilmektedir yorumu yapabiliriz.

Kadın yöneticilerin müdürlükten ziyade müdür yardımcılığı kadrosunda daha çok istihdam edildikleri, kadın yöneticilerin yarıdan fazlasının bekâr olduğu; doktora mezunu eğitim yöneticisinin diğer gruplara göre çok düşük olduğu; yüksek lisans düzeyinde ise kadın yöneticilerin oranının daha fazla olduğu belirlenmiştir. Evlilik ve çocuk, kariyer süreci için engel; bekârlık ise kadın katılımcılara göre kariyer yapmada avantaj olarak görülmektedir. Kariyer gelişim sürecinde en büyük desteğin aileden alındığı görülmekle birlikte, kadınların, hemcins desteği almadıkları saptanmıştır. Erkeklerin informal ilişkileri kadınlara oranla daha fazla kullandıkları; kadın yöneticilerin toplumsal yaşamda cinsiyetçi tutum, davranış ve ön yargılara maruz kaldığı; kadın yöneticilerin iş disiplinlerinin daha fazla olduğu; mesai şartları karşısında ise daha çok evli kadın yöneticilerin zorlandığı saptanmıştır.

Mülakat ile atanan yöneticilerin öğretmenler tarafından liyakat ve hakkaniyet açısından sınav ile atanan yöneticilere nazaran eleştirildikleri görülmektedir. Sınav ile atanan okul yöneticilerinin kendilerini daha özgüvenli olarak nitelendiriyor olmaları da bunun diğer bir göstergesidir. Siyasi erkler, sendika ve diğer baskı gruplarının inisiyatifine bırakılarak yapılan atamalar okullar içinde huzursuzluk ve adaletsizlik duygularını ön plana çıkarabilir. Adil ve şeffaf bir atama ile yöneticiler, hesap verebilir, hür ve çıkar ilişkisinden uzak, nitelikli yönetim anlayışı fırsatı sunabilir.

İncelenen tezlerde çoğunlukla var olan ölçme araçlarının kullanıldığı ve alana yeni ölçme araçlarının kazandırılamadığı görülmektedir. Yapılan çalışmalarda ölçme araçlarının geliştirilmesi çalışmaların yer verilebilir. Yapılan çalışmalarda öğretmen, öğrenci ve yöneticilerden veri toplanarak, çok fazla sayıda veri elde edilebilmekte ve sonuçlar genellenebilmektedir (Aşar, 2016; Durmuş ve Üstüner, 2021; Özdoğancı, 2019; Selvi, 2016; Sönmez ve Doğan, 2022; Üngüren, 2011). Dünya genelinde etkili olan pandemi (covid 19) salgınının ve ülkemizde meydana gelen depremlerin eğitimdeki etkisi ve okul yöneticilerinin karar verme süreçleri üzerine lisansüstü tez çalışması yapılması gerektiği düşünülebilir.

Kaynakça

Acar, U. (2020). *Eğitim yöneticilerinin karar verme stillerinin erteleme davranışı ile ilişkisi.* Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Politikası Anabilim Dalı, Eğitim Yönetimi ve Teftişi Programı, Ankara.

Arslan, M. (2019). *Okul yöneticilerinin okul yönetiminde karşılaştıkları sorunlar: Batman örneği.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. T.C. Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Gaziantep.

Aşar, R. (2016). Eğitim kurumlarında kadın yöneticilere karşı tutumların değerlendirilmesi. Turkish Journal of Educational Studies, 3 (2), 47-66.

Beyhan, A. (2019). *İlkokul yönetici ve öğretmenlerinin informal gruplara ve yöneticilerin informal grupları yönetme tarzlarına ilişkin görüşleri.* Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi Ve Politikası Anabilim Dalı, Eğitim Yönetimi Ve Teftişi Programı, Ankara.

Çevik, A. ve Demirtaş, H. (2021). Okul müdürleri ve öğretmenlerin bakış açısıyla okul müdürlerinin 21. yüzyıl becerileri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 22 (2), 1512-1543.

Doğan, E. (2021). *Okul yönetiminde veriye dayalı karar verme sürecinin yönetici görüşlerine göre değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstisüsü, Ankara.

Durmuş, G. Y. ve Üstüner, M. (2021). Öğretmenlerin sendikal örgütlenmelerinin okulda karar verme ve iletişim süreçlerine etkisinin analizi/analysis of the ınfluence of unionization of teachers on decision-making and communication processes at school. *e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi,* 12 (4), 106-128.

Ebabil, D. (2015). *Okul öncesi eğitim kurumlarında yönetim süreçlerinin işleyişinin yönetici ve öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Ana Bilim Dalı, Okul Öncesi Öğretmenliği Bilim Dalı, Çanakkale.

Gemici, K. (2008). Karl Polanyi and the antinomies of embeddedness. Socio-Economic Review, 6 (1), 5-33.

Hamedoğlu, M. A. ve Özden, E. (2015). Yönetim kuramları açısından günümüz okullarının yönetim anlayışları. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 5 (3), 7-26.

Izgar, G. ve Altınok, V. (2013). Okul yöneticilerinin karar verme stratejileri. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi,* 8 (2), 41-55.

Özdoğancı, A. (2019). *Öğretmenlerin pozitif okul yönetimine ilişkin görüşleri ile okula karşı tutumları arasındaki ilişki.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitim Yönetimi Bilim Dalı, Denizli.

Selvi, H. H. (2016). *Özel eğitim kurumlarında yönetsel sorun analizi-A managerial problem analysis in special educational institutions.* Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı, Ankara.

Sönmez, E. ve Doğan, E. (2022). Türkiye'de okul yöneticilerinin güç kaynakları üzerine gerçekleştirilen çalışmaların incelenmesi: bir betimsel içerik analizi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi,* 20 (2), 679-700.

Üngüren, E. (2011). *Psikobiyolojik kişilik kuramı ekseninde yöneticilerin kişilik özellikleri, karar verme stilleri ve örgütsel sonuçlara yansımaları.* Yayınlanmamış Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Ana Bilim Dalı, Antalya.

SİGORTACILIK VE DİN: SİGORTA TALEBİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

Doç. Dr. AYBİKE TUBA ÖZDEN[1], Prof. Dr. GÜRAY KÜÇÜKKOCAOĞLU[2]
[1]Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun Meslek Yüksekokulu, aybike.ozden@omu.edu.tr
0000-0002-3133-3620
[2]Başkent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, gurayk@baskent.edu.tr
0000-0001-6170-3269

ÖZET
Sigorta, riskli durumların yaratabileceği olası zararları telafi edebilme amacı taşıyan bir pazarlama faaliyetidir. Tüketicileri koruma altına alan sigortacılık, toplumsal ve ekonomik faydalar da sağlamaktadır. Örneğin sigorta ekonomik faaliyetlerin temel taşı olduğundan bu sektördeki herhangi bir aksaklık diğer sektörleri olumsuz etkileyebilir. Bunların dışında sigortacılık; toplumsal olarak güven duygusu geliştirmekte, girişimcileri motive etmekte, ekonomiyi canlandırmakta, istihdam sağlamakta ve yüksek riskli girişimleri engellemektedir. Gelir düzeyi ve farkındalığı artan tüketicilerin sigortacılığa daha ılımlı yaklaşmaları pazarı büyütürken rekabeti de arttırmıştır. Bu nedenle işletmelerin sigorta talebini olumsuz etkileyebilecek unsurları dikkate almaları gerekmektedir. Sigorta talebini olumsuz etkileyebilecek önemli bir faktörün din olduğu görülmektedir. Çünkü bazı dini metinler ve öğretiler, kolektif yardımlaşmayı destekleseler de çeşitli nedenlerle sigortacılığa olumsuz yaklaşmaktadırlar. Dolayısıyla bu çalışma, dini inançların sigorta talebi üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda; kişi başı sigorta harcamalarının ve 66 ülkeye ait ulusal sigorta pazar paylarının yer aldığı veriler kullanılmıştır. Veri seti OECD iLibrary ve Dünya Sağlık Örgütü'nden elde edilmiştir. Veri analizinde, ülkelerin sağladığı sağlık hizmetlerinin toplam nüfus içindeki yüzdesi dikkate alınmıştır; çünkü bu kapsam, sigorta poliçesi satın alma oranını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Dini inançların sigorta satın alma davranışı üzerindeki etkisini ölçmek için istatistiksel analizler kullanılmıştır. Sigorta poliçelerine harcanan tutarın azaltıcı etkisi, sağlık hizmetlerinin kapsadığı nüfus yüzdesine ve karşılaştırmalı değerlendirmeye dayandırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre Yahudi ve Hristiyan tüketicilerin diğer tüketicilere göre daha yüksek düzeyde sigorta talebi olduğu görülmüştür. Ayrıca en yüksek sigorta satın alma oranının kendilerini bir dini öğretiye bağlı görmeyenlerde olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak bu çalışma, dini inançların sigorta poliçesi satın alma davranışı üzerinde belirgin bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Bulgular; ilgili literatürü genişletmesi ve bu alandaki yapılacak çalışmalara güncel bir bakış açısı sunması açısından önem taşımaktadır.
Anahtar Kelimeler: Sigorta talebi, din, sigortacılık sektörü, tüketici davranışı

INSURANCE AND RELIGION: AN ANALYSIS ON INSURANCE DEMAND

ABSTRACT
Insurance is a marketing activity aimed at compensating potential losses that may arise from risky situations. Insurance, which protects consumers, also provides societal and economic benefits. For example, as insurance is a cornerstone of economic activities, any disruption in

this sector can adversely affect other industries. Beyond this, insurance fosters a sense of societal trust, motivates entrepreneurs, stimulates the economy, generates employment, and prevents high-risk ventures. The increasing income levels and awareness among consumers have led to a more favorable attitude towards insurance, expanding the market and increasing competition. However, factors that could negatively impact the demand for insurance need to be considered by businesses. One such significant factor identified in this study is religion. Despite some religious texts and teachings supporting collective mutual assistance, certain religious beliefs tend to have a negative view of insurance for various reasons. Hence, this study aims to investigate the impact of religious beliefs on insurance demand. To achieve this goal, data including per capita insurance expenditures, 66 market totals, and national insurance market shares were used. The dataset was obtained from OECD iLibrary and World Health Organization. The analysis considered the percentage of the total population covered by the health services provided by countries, as this coverage could negatively affect the rate of insurance policy acquisition. Statistical analyses were employed to measure the influence of religious beliefs on insurance purchasing behavior. The mitigating effect of the amount spent on insurance policies was based on the percentage of the population covered by health services and a comparative assessment. According to the research results, Jewish and Christian consumers exhibited a higher demand for insurance compared to others. Additionally, the study found that those who did not identify with any specific religious doctrine had the highest rate of insurance purchases. In conclusion, this study demonstrates a significant impact of religious beliefs on insurance policy purchasing behavior. The findings are important for expanding relevant literature and providing a contemporary perspective for future research in this field.
Keywords : Insurance demand, religious, insurance sector, consumer behavior.

1. GİRİŞ

Sigortacılık, özünde güvenlik ihtiyacıyla ortaya çıkmıştır ve karşılaşılabilecek risklerin olası sonuçlarının vereceği zarardan etkilenmemek için geliştirilen bir tedbir uygulamasıdır (Kaffash vd., 2020). Sigorta talebinin tüketicilerin dini inançlarından etkilendiği görülmektedir (Scheve ve Stasavage, 2006). Dünyada Hristiyanlık, İslamiyet, Yahudilik, Budizm ve Hinduizm dinleri daha yaygındır ve yakından ilişkili dinleri iki gruba ayırmak mümkündür (Tiwari vd., 2018): Hıristiyanlık, İslam ve Yahudilik, tek Tanrı merkezli dinlerdir, sigortacılıkla ilgili kurumsal düzenlemelere sahiptirler ve dindarlık düzeyleri bu dinlerde daha yüksektir. Hinduizm, Budizm, Sihizm ve Jainizm, dini öğretiler ise büyük ortak yönlere sahip Doğu dinlerinden oluşmaktadır.

Dini inanışlar; insan ilişkilerinden, çalışma hayatına, beslenme şekillerinden tüketim alışkanlıklarına kadar her alanda etkili bir unsurdur (Khraim, 2010). Yahudilik, Hristiyanlık (Katoliklik, Episkopalizm, Amish gibi) ve Hinduizm gibi dinler, kolektif toplumsal düzenin sağlanmasına yönelik ritüellere sahiptirler (Cohen ve Hill, 2007). Kolektif toplumsal düzenlerde modern sigortanın benzeri olan yardımlaşma davranışları görülmektedir. Kendi koruyucu sistemlerini içeren bu dinlerin, modern sigorta hizmetlerine karşı tutumları olumsuz olabilmektedir. Tefecilik, kumar veya haksız kazançla özdeşleştirilen sigortacılık, çeşitli dini öğretiler tarafından inananlarına yasaklanmıştır. Örneğin 19. yüzyıla kadar Avrupa ülkeleri, dini sebeplerden dolayı hayat sigortasını yasaklamıştır. (Yusuf vd., 2009). Değişen sosyo-

kültürel yapılar, dini öğretilerin yeniden yorumlanmaları veya tüketicilerin dine bağlanma şekilleri değiştirdiğinden, sigorta tüketimine yönelik algının da değiştiği söylenebilir. Ancak dinin dogmatik bir yapısı bulunmaktadır ve değişime ayak uydurması çok daha uzun sürelere yayılmaktadır. Bu nedenle günümüzde dini nedenlerle sigorta yaptırmayı reddeden tüketiciler etkili bir çoğunluktadır (Beck ve Webb, 2003).

Sigortacılık faaliyetlerinin artması; sektörü geliştirmek, ekonomik faaliyetlerin aksamasını engellemek –sigortacılık sektöründeki bir olumsuzluk tüm sektörleri olumsuz etkilemektedir-, istihdamın sağlanması ve tüketicilerin güvence altında yaşamlarını sürdürmeleri açısından önem taşımaktadır. Sigortacılık faaliyetleri; toplumda güven duygusunu geliştirmekte, girişimciler güvende hissederek yatırım yaptıklarından ekonomiyi canlandırmakta, riskleri azalttığı için fiyatların artması kontrol altına almakta, kullanıcıları tedbirli olmaya yönelmekte ve yüksek riskli girişimlerden korumaktadırlar (Yayla, 2019). Son yıllarda bilinçli tüketicilerin artması ve sigorta işletmelerinin finansal payının büyümesi, sektördeki rekabeti arttırmıştır. Bu nedenlerle bu sektördeki araştırmaların çoğalması gerekmektedir. Nitekim hedef kitleleri tanımak için sigorta talebini etkileyen her unsurun dikkate alınması gerekmektedir.

Bu çalışma, dini inançların sigorta poliçesi satın alma davranışları üzerindeki etkisini anlamak amacıyla uluslararası bir perspektiften yaklaşmaktadır. Bu amaçla "Dini inançlar, bireylerin ve toplumların sigorta taleplerini ve satın alma eğilimlerini nasıl etkileyebilir?" sorusuna yanıt aranmaktadır. Bu sorunun cevabı, hem ekonomik hem de kültürel faktörleri içeren karmaşık bir denklemin parçasıdır.

2. SİGORTACILIK VE DİN

Din, inanlara çeşitli korumalar sağlayan bir sisteme sahiptir (Tiwari vd., 2018). Dinler, toplumsal düzende zor durumda olanlara yardımla ilgili çeşitli kaide ve öğretiler sunuyor olsa da günümüz sigortacılık anlayışını finansal konumu nedeniyle eleştiren veya yasaklayan öğretilere sahiptir. Bunun nedenleri arasında dinin, olumsuz yaşam olaylarının (işsizlik, boşanma vb.) etkilerini hafifleten (dua, kader anlayışı gibi) nitelikler taşıması yer almaktadır (Clark ve Lelkes, 2005). Bu bağlamda dindar tüketiciler, sigorta yaptırmayı daha az tercih etmektedirler (Scheve ve Stasavage, 2006). Bunun bir diğer sebebi dindar bireylerin, Tanrı'nın kendilerini ödüllendireceğine inanıyor olmaları olabilir. Ayrıca hayat sigortası gibi ürünler Tanrı'nın korumasına güvensizlik olarak algılanmaktadır (Chui ve Kwok, 2009; Yusuf, 2006). Dindar tüketicilerin sıkı çalışma ile ekonomik başarıya ulaşacakları inancıyla sigorta yapmaya ihtiyaç duymadıkları söylenebilir (Scheve ve Stasavage, 2006).

Chui ve Kwok (2009), hayat sigortası tüketiminin kültürel değerlerle ilişkili olduğunu ve din söz konusu olduğunda bile bu sonucun değişmediğini belirtmektedirler. Browne ve Kim (1993), 45 ülkeyi karşılaştırdıkları araştırmalarında hayat sigortası tüketiminin din ile negatif ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Farklı ülkeleri karşılaştıran diğer çalışmalar da dinin, hayat sigortası tüketiminde en tutarlı unsur olduğu görülmüştür (Beck ve Webb, 2003; Outreville, 1996).

World Values Survey (2023) yapmış olduğu araştırmaya göre, ülkelere göre hayatta en önemli şeyin din olduğunu düşünen katılımcılar Endonezya, Libya, Mısır, Maldivler Bangladeş, Jordan, Bangladesh, Nigeria, Ethiopia, Tunisia ve Pakistan ülkelerinin vatandaşlarıdır. Bu ülkelerden Etiyopya hariç hepsinde Müslüman tüketicilerin büyük çoğunlukta olduğu

görülmektedir. Etiyopya'da ise nüfusun en büyük çoğunluğunu Ortodoks Hristiyanlar ve ikinci sırada Müslümanlar oluşturmaktadır. Aynı araştırmada katılımcıların hayattaki en önemli şeyin din olduğuna belirtenlerin en çok Müslüman ve Katolik tüketiciler olduğu görülmektedir (World Values Survey, 2023). Birleşik Arap Emirlikleri, Katar ve Kuveyt gibi Müslüman ülkeler, daha az sigorta poliçesi yaptırmaktadırlar ve bu nedenle sigorta satın alma oranları küresel pazarda ortalamanın altında kalmaktadır (Hussels vd., 2005). Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin çoğunda Müslüman tüketiciler yoğunluktadır (Segal, 1996) ve bu ülkelerde sigorta tüketimi daha düşüktür (Beck ve Webb, 2003; Outreville, 1996).

Swiss Re Institute (2011), tarafından yapılan araştırmada hayat sigortası pazarında Japonya'da %79,1, İngiltere ve Fransa'da %69, ABD'de ise %43 oranında yer almaktadır ancak Türkiye 15,6, Tunus 13,2 ve Cezayir'de 7,5 ile toplam sigorta pazarının %20'sinden azını temsil etmektedir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerindeki Müslüman ülkelerde hayat sigortasına talep diğer ülkelere göre daha düşüktür (Zerriaa ve Noubbigh, 2016). Bayatrizi (2023), İslamiyet'in tefecilik, kumar ve belirsizliklerle uğraşmayla ilgili kesin yasakları olduğunu, sigortacılığın da belirsiz bir doğası nedeniyle bir çeşit kumar olarak algılandığını, ödenen primlerin faiz ödeyen işletmelere yatırıldığını ve bu anlamda tefecilikle eşdeğer görüldüğünü belirtmektedir. İslam öğretisi, insanların başına gelen kötü şeyleri Tanrı'nın takdiri olarak görülmesi gerektiğini öğütlemektedir (Maysami ve Williams, 2006). Bu nedenlerle Müslüman tüketicilere yönelik İslami hayat sigortaları geliştirilmiştir. Tekafül denilen bu sistemde İslamiyet'in yasakladığı kâr etmek engellenerek bir kişinin kayıplarının diğer katılımcılar tarafından karşılanmasını garanti almak esastır (Karayazgan, 2008). Tüm Müslümanlar İslami yaptırımları aynı şekilde yorumlamamaktadırlar. Bazı İslami düşünürler sigortayı geleneksel biçimiyle modern İslam anlayışının bir parçası olarak görmektedirler ve İslam'ın evrenin kaynaklarını kullanmaya izin verdiğini ve sigortanın da mubah olduğunu söylemektedirler (Maysami ve Williams, 2006). Souiden ve Jabeur (2015) din değişkenini bireysel temelde ele alarak bir araştırma yürütmüşler ve bireylerin İslami inançları ne kadar yüksekse geleneksel hayat sigortasına karşı tutumlarının o kadar olumsuz olduğunu, İslami inançların, hayat sigortasına yönelik tutumlar ve satın alma niyetleri arasındaki ilişkileri şekillendirdiğini tespit etmişlerdir. Erlbeck (2017) yaptığı araştırmasında Müslümanların geleneksel sigortayı inançlarıyla çelişen bir ürün olduğunu düşündükleri için satın alma konusunda isteksiz olduklarını tespit etmiştir. Nitekim araştırmalar Müslüman ülkelerde tutum ve davranışları etkileyen en önem faktörün din olduğu görülmektedir (Al-Ajmi vd. , 2009). Fofie (2016) ise Gana'da yürüttüğü araştırmasında din hariç diğer sosyo-demografik özelliklerin sigorta tüketiminde etkili olduğunu belirtmektedir.

İslam gibi Hristiyanlıkta da dini metinlerin günümüz sigorta anlayışına yönelik olumsuz bir bakış açısı olduğu görülmektedir. Hristiyanlığın üç temel mezhebi bulunmaktadır. Bunlar Katoliklik, Ortodoksluk ve Protestanlıktır. Bu mezhep ayrımları, tüketicilerin sigorta satın alma davranışlarına da yansımaktadır. Örneğin risk alma davranışı ile din, sigorta talebine yönelik davranışı etkilemektedir (Berry-Stölzle ve Xu, 2022). Noussair vd. (2013), daha fazla dindar tüketicilerin finansal risklerden daha fazla kaçındıklarını, Protestanların Katoliklere göre riskten daha fazla kaçındıklarını ve riskten kaçınma ile din arasında bir ilişki olduğunu belirtmektedirler. Benzer şekilde Katoliklerin risk alma (kumar oynama) eğilimlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir (Schneider ve Spalt 2016). Bunun nedeni ise Protestan öğretinin

kumarı net bir şekilde günah olarak değerlendirmesidir (Kumar vd., 2011). Dolayısıyla yüksek Katolik ve düşük Protestan yoğunluklu bölgelerde sigorta satma olasılığı daha yüksektir (Berry-Stölzle ve Xu, 2022). Bir başka görüş ise günümüzde Katoliklerin, sigortaya karşı olmadığı, Protestanların da sigortayı, dini çağrışımları olmayan ve ekonomik bir mekanizma olarak gördükleri yönündedir (Daniel, 2003).

Yahudilik dinine bakıldığında sigortacılıkla ilgili çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Yahudilik inancında da kendi çıkarlarını korumak kısıtlanmış, kredilerden faiz alımı yasaklanmış ancak yardımlaşmaya odaklanan kolektif bir düzen öğütlenmiştir (Schoon ve Nuri, 2012). Ancak Yahudiler, borçlu ve alacaklı arasındaki bu tefecilik yasağının sadece topluluk içinde geçerli olduğunu gösteren bir teori geliştirerek Orta Çağ'da en ünlü bankacı olmalarını sağlayan bir sistem geliştirmişlerdir (Daniel, 2003). Calder (2016), tefeciliğe dair dinin koyduğu bu yasakların, din hukukçularının kaderine bağlı olduğunu ve din hukukçuları olmadığında sistemli bir faiz yasağının gelişmediğini söylemektedir.

Hinduizm ve Budizm, benzer öğretilerle birbirlerine yakın iki dindir (Crawford, 1972). Her iki dinde de tefecilik ve faiz hoş görülmemektedir (Azid vd., 2018). Hinduizm Hindistan, Nepal ve Bagladeş'te yaygın olan bir dindir. Bünyesinde birçok dine mensup vatandaş barındıran Hindistan, sigorta pazarında 20. Sırada yer almaktadır ve sigorta pazarı Hindistan'da giderek büyümektedir (Salman vd., 2017). 2014-2018 yılları arasında Hindistan'da sigorta kayıt oranı %1'den %15'e çıkmıştır (Aashima ve Sharma, 2023). Bhusal ve Sapkota (2021), Hindu tüketicilerin sağlık sigortası satın alımlarının diğer etnik gruplara göre daha çok olduğunu belirtmektedir. Bu durum avantajlı etnik gruptan gelenler için de geçerlidir. Benzer sonuçlara ulaşan araştırmalar da mevcuttur (Ghimire vd., 2019; Paudel, 2019). Madhukumar vd. (2012) katılımcılarının çoğunluğunun Hindu tüketicilerden oluştuğu çalışmasında %22 oranında sağlık sigortası yapıldığını tespit etmiştir. Benzer şekilde Hindu tüketicilerin daha yüksek oranda sigorta talep ettiği görülmektedir (Aashima ve Sharma, 2023). Nitekim Bansal vd. (2015) yaptıkları çalışmada sigortacılıkta en yüksek farkındalığın diğer din gruplarına göre Hindularda daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Hinduizm'in sigortalanmaya bakış açısı, Hindu inançlarının ve felsefesinin karmaşıklığı nedeniyle çeşitlilik gösterebilir. Hinduizm, çok sayıda tanrı ve tanrıça, ritüel ve dini öğreti içeren karma bir din olarak kabul edilir. Bu nedenle, Hinduizm'in tüm takipçileri arasında tek bir görüş veya tutum yoktur. Ancak, genel olarak Hinduizm, hayatın değişken ve belirsiz olduğunu kabul eder ve kişisel sorumluluklarına odaklanır. Hinduizm, bireyin kendi karmasını (iyi ve kötü eylemlerinin sonuçları) yaratması gerektiğini öğretir ve bu, kişisel sorumluluk anlamına gelir. Dolayısıyla, bazı Hindu bireyler, kişisel sorumluluklarına dayalı olarak sigorta konusunda olumlu bir tutum sergileyebilirler. Sigorta, kişisel mülkiyeti ve ailenin geleceğini korumak için kullanılabilecek bir araç olarak görülebilir. Bununla birlikte, Hinduizm aynı zamanda kaderin ve kozmik düzenin etkili olduğuna inanır. Bu nedenle, bazı Hindu bireyler sigortaya olan güvenlerini sınırlayabilirler, çünkü onlara göre her şeyin kaderleri tarafından belirlendiğine inanabilirler. Sigorta, kaderi değiştiremeyeceğinden, bazıları için gereksiz veya anlamsız görünebilir.

Budist tüketicilerin sigorta taleplerine bakıldığında ise Budist tüketicilerin sigortalı olma olasılıklarının daha yüksek olduğu görülmüştür (Hu, 2010). Ancak Budistler Hristiyan tüketicilerle karşılaştırıldığında sigorta talebinin Budistlerde daha düşük olduğu tespit edilmiştir (Arun vd., 2012). Bir başka araştırmada tamamlayıcı-alternatif tıp hizmetlerini

sigortasız kullanan tüketicilerin diğer din mensuplarına göre geleneksel dinlere inananlar ve Budist tüketicilerden oluştuğu görülmüştür (Shih vd., 2008).

Son olarak herhangi bir dini inanışa bağlı olmayan tüketicilerin dini nedenlerden dolayı sigortaya olumsuz yaklaşmadıkları düşünülmektedir. Ancak bu tüketiciler; sigorta talebinde farklılaşmaya neden olan etik veya fiyat gibi diğer faktörlerden etkilenebildikleri dikkate alınmalıdır (Outreville, 1996; Yi et al., 2012). Nitekim kendisini herhangi bir dine veya mezhebe bağlı görmeyen tüketicilerin, hayattaki en önemli şey olarak dini tanımlama yüzdeleri diğer gruplara göre daha düşüktür (World Values Survey, 2023). Sekülerliğin kişisel felaket senaryolarını azalttığı (Norris ve Inglehart, 2004) ve analitik düşünmenin dindarlık puanlarını azalttığı (Gervais ve Norenzayan, 2012) teorileri dikkate alındığında bu toplumlarda sigorta talebinin arttığı söylenebilir (Willard ve Cingl, 2017). Spicka (2020) ise ateist olarak tanımlanan Çek Cumhuriyeti'nde din ile ilgili duyguların risk alma eğilimi ile önemli ölçüde ilişkili olmadığını tespit etmiştir. Dolayısıyla bir diğer bakış açısına göre dinsizlik sigorta talebini etkilemiyor olabilir.

3. UYGULAMALAR

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada, bir ülkede hâkim olan dini inanç veya inançsızlık yüzdesel olarak incelenmekte ve farklı dini inançlara sahip veya inançsız vatandaşların sahip olduğu sigorta poliçesi tutarının gayri safi yurtiçi hasılaya (GSYH) oranı incelenmektedir.

3.2. Araştırmanın Önemi

Dini inançların ve ritüellerin, tüketicilerin sigorta konusundaki tutumlarını birçok açıdan etkileyebileceği düşünülmektedir. Dinler ve hatta mezhepler arasındaki farklılıklar, inanç sahibi kişilerin sigortaya ve sigortalanmaya bakış açısını değiştirebilir. Ayrıca, sadece din odaklı yaşamı tercih etmeyen ve kendini herhangi bir dini inanışla tanımlamayan kişilerin veya toplumların da sigortaya veya sigortalanmaya bakış açısında farklılıklar olabilir. Örneğin, dünyevi başarının bireysel başarıya atfedileceğini öne süren bir dini geleneğin olduğu durumlarda, inananların düşük düzeyde sosyal sigortayı tercih ettiği gözlemlenebilir, ancak bu diğer dini geleneklere üye olanlar için geçerli olmayabilir (Scheve ve Stasavage, 2006). Bu nedenle sigorta işletmelerinin, hedef kitlelerinin dini inançları ile sigorta satın alma davranışları arasındaki ilişkiye odaklanmaları ve bu doğrultuda strateji belirlemeleri gerekmektedir. Ayrıca sigortanın bireysel, toplumsal ve ekonomik anlamda getirileri dikkate alındığında sigortacılık pazarındaki tüketici davranışının analizi önem taşımaktadır. Bu çalışma; 2010-2021 yılları arasındaki Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD) iLibrary verilerini dikkate alarak ilgili literatürü genişletmekte ve bu alandaki yapılacak çalışmalara güncel bir bakış açısı sunmaktadır.

3.3. Araştırmanın Sorusu

Bu araştırmada "Dini inançlar, bireylerin ve toplumların sigorta taleplerini ve satın alma eğilimlerini nasıl etkileyebilir?" sorusuna yanıt aranmaktadır. Bu sorunun cevabı, hem ekonomik hem de kültürel faktörleri içeren karmaşık bir denklemin parçasıdır.

3.4. Araştırmanın Örneklemi

Çalışmamızda toplam 66 ülkenin dini inanç yapıları incelenmiş olup, bu ülkelerdeki sigorta poliçesi edinim oranlarına ulaşılmıştır. Aynı zamanda yine aynı ülkelerde vatandaşlara

sunulan sağlık hizmetinin yüzdesel oranına ulaşılmıştır. Bu tür bir araştırma yaparken, dini inançlarına saygı duymaya ve etik kurallara önem gösterilmiştir.

3.5. Veri Seti

Bu çalışmada 66 ülkenin dini inançları, bu ülkelerdeki insanların sigorta poliçesi satın alma eğilimleri ve bu ülkelerdeki vatandaşlarına sağlık sigortası sunulan yüzdeler gibi göstergeler kullanılarak inceleniyor. Araştırmada kullanılan veriler OECD iLibrary verilerinden ve Dünya Sağlık Örgütü'nden alınmıştır. OECD iLibrary, OECD için merkezi bilgi tabanı olarak hizmet vermektedir. OECD sigorta istatistikleri, sigorta türüne göre toplanan primler, talepler ve komisyonlara ilişkin veriler de dahil olmak üzere, tüm OECD ülkeleri ve diğer bazı ülkeler için resmi sigorta istatistiklerini sunmaktadır. Bu çalışmada Dünya Sağlık Örgütü'nden 2000-2021 yılları arasında kişi başına düşen sigorta harcamaları ve ülkenin toplam 66 ülkeye göre ulusal sigorta pazar payı ve nüfusun ulusal sağlık sigortası kapsamına ilişkin veriler yer almaktadır.

3.6. Verilerin Analizi

Bu çalışma, inanç sistemlerinin sigorta poliçesi edinimini nasıl etkilediğini sorgularken, aynı zamanda bir ülke vatandaşlarının kendi ülkelerinin sunduğu sağlık hizmetlerinden toplam nüfus içindeki yüzdesini de dikkate almaktadır. Bu teminatın sigorta poliçesi edinme oranını olumsuz etkileme olasılığı vardır. İstatistiksel analizler öncelikle dini inançların veya inanç eksikliğinin sigorta poliçesi satın alma davranışı üzerindeki etkisini ölçmek için kullanılmaktadır. Sigorta poliçesi satın alma tutarı üzerindeki azalan etki, ülkelerin sunduğu sağlık hizmetlerinin nüfus içindeki yüzdesi ile bu iki oranın karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesine dayanmaktadır.

4. BULGULAR

Elde edilen veriler, farklı dini gruplar için gayri safi milli yurtiçi hâsıla (GSYIH) üzerinden sigorta harcamaları ve GSYIH başına düşen sağlık sigortası kapsamı ile ilgilidir. Sigorta harcamalarının GSYIH'a oranı ve sağlık sigortası kapsamı ve kişi başı GSYIH karşılaştırması sonuçları Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. Sigorta Harcamalarının GSYIH'a Oranı ve Sağlık Sigortası Kapsamı ile Kişi Başı GSYIH Karşılaştırması

	Sigorta Poliçe Harcaması /GSYİH (%)	Sağlık Sigortası Kapsamındaki Nüfus Yüzdesi
Hristiyanlık	5,223	85,28
Müslümanlık	2,357	67,68
Budizm	4,35	99
Yahudilik	4,821	100
Dinsizlik*	8,413	98,59
Hinduizm	2,439	56,25

*"Dinsizlik" muhtemelen ateizm veya agnostisizmi ifade etmektedir.

Kaynak: OECD (2023), Insurance spending (indicator) [Data set]. https://doi.org/10.1787/adb73055-en; world Health Organization (2023) Health insurance coverage as % of total population [Data set]. https://www.who.int/data/gho/indicator-metadata-registry/imr-details/3494

Veriler, sigorta harcamaları ve sağlık sigortası kapsamı açısından çeşitli dini grupları karşılaştırmayı işaret etmektedir. Tablo incelendiğinde elde edilen bulgular aşağıdaki gibidir:

Hristiyanlık: Hristiyanlığın baskın olduğu inanç sistemine sahip ülkelerde vatandaşların GSYIH üzerinden sigorta poliçesi harcamaları %5.223 ve ülkelerin vatandaşlarını sağlık sigortası açısından kapsama oranı ise %85,28'dir.

Müslümanlığın baskın olduğu inanç sistemine sahip ülkelerde vatandaşların GSYIH üzerinden sigorta poliçesi harcamaları %2.357 ve ülkelerin vatandaşlarını sağlık sigortası açısından kapsama oranı ise %67.68'dir. Budizm'in baskın olduğu inanç sistemine sahip ülkelerde vatandaşların GSYIH üzerinden sigorta poliçesi harcamaları %4,35 ve ülkelerin vatandaşlarını sağlık sigortası açısından kapsama oranı ise %99 düzeydedir. Yahudiliğin baskın olduğu inanç sistemine sahip ülkelerde vatandaşların GSYIH üzerinden sigorta poliçesi harcamaları %4.821 ve ülkelerin vatandaşlarını sağlık sigortası açısından kapsama oranı ise %100 düzeyindedir. Herhangi bir dini inancın domine olmadığı nüfusun çoğunluğunun kendini herhangi bir dini inanışla özleştirmediği bu ülkelerde vatandaşların GSYIH üzerinden sigorta poliçesi harcamaları %8.413 ve ülkelerin vatandaşlarını sağlık sigortası açısından kapsama oranı ise %98.59'dur. Hinduizm'in baskın olduğu inanç sistemine sahip ülkelerde vatandaşların GSYIH üzerinden sigorta poliçesi harcamaları %2.439 ve ülkelerin vatandaşlarını sağlık sigortası açısından kapsama oranı ise %56.25 düzeyindedir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Sigortacılık, tüketici profilinin değişmesiyle giderek büyüyen bir pazara dönüşmüştür. Ancak sigortacılığın yapısı gereği dini öğretilerle uyuşmaması, bu sektörde çeşitli zorluklar yaratmaktadır. Tüketiciler, dini inançları gereği sigortacılığa önyargılı davranmaktadırlar. Bu önyargılar, onların satın alma davranışlarına da yansımaktadır. Bu çalışmada dini inançların sigortacılığı eleştiren öğretilerine rağmen Yahudilik ve Hristiyanlık dinine mensup tüketicilerin diğer dinlere göre daha yüksek düzeyde sigorta yaptırma eğilimi olduğu görülmüştür. Ayrıca en yüksek sigorta satın alma oranının kendilerini bir dini öğretiye bağlı görmeyenlerde olduğu tespit edilmiştir. Nitekim ülkelerde baskın olan dini inançlara göre sigorta harcamalarının da bu yönde değiştiği görülmektedir. Örneğin Yahudilik dininin baskın olduğu İsrail'de veya Hristiyanlığına baskın olduğu Fransa, Lüksemburg veya Belçika gibi ülkelerde sigorta harcamalarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Müslüman olarak tanımlanabilecek ülkeler olan Türkiye, Mısır veya Endonezya'da ise bu oranlar düşmektedir. Bu durum, Hristiyanlığın çeşitli mezheplerinin ve Yahudiliğin sigortacılığa daha ılımlı yaklaşmalarıyla ilgilidir (Daniel, 2003; Erlbeck, 2017; Schneider ve Spalt 2016). Bu çalışmada elde edilen oranlara ülkelerin kültürel, coğrafi ve ekonomik koşulları da önemli etkiler yaratabilir. Örneğin sigorta ve makroekonomi literatürü üzerine araştırmalarda, Weber'in (2002) çalışması, kültürün ve daha spesifik olarak dinin ekonomik büyüme ile ilişkisinden bahsetmektedir. Ancak, bu alandaki birçok deneysel çalışma endojenite sorunlarını ele alma konusunda zorluklarla karşılaşmaktadır. Sıklıkla, bir toplumun dini inanç seviyesini ve deneyimlediği ekonomik büyümeyi açıklayan diğer etkenlerin bu ilişkiyi etkilediğini de göz önünde bulundurmak gerekir. McCleary ve Barro'nun (2006) bir çalışmasında, enstrümantal değişken modelini kullanarak, GSYİH başına düşen yüksek gelirin ortalama dini inanç seviyesinde bir azalmayla ilişkilendirildiği bulunmuştur. Aynı zamanda ekonomik gelişme ile dini inanç arasındaki ilişkinin gelişmenin belirli boyutuna bağlı olarak değiştiği bulunmuştur.

Sigorta, özellikle dünya genelindeki az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde birçok kişi tarafından iyi anlaşılmayan bir kavramdır. Kimileri akademik, iş ve profesyonel ortamlarda bu

terimi duymuş olabilir ve bununla ilgili biraz anlayışa sahip olabilirken, diğerleri sigortanın ne olduğunu, nasıl çalıştığını ve insanların ilgili sigorta poliçeleri satın alarak elde edebileceği faydaları tamamen bilmemektedir. Dini inançlar bahsedilen sigorta hakkındaki genel bilgisizlikten bağımsız olarak, birçok dindar insan sigortaya duyarsızdır. Bazı dini fanatikler, başlarına gelen her şeyin - iyi veya kötü - Tanrı'nın onlar için bir iradesi olduğuna inanır ve bu nedenle sigortanın sağladığı herhangi bir mali koruma şekline ihtiyaç duymazlar. Bu insanlar, sadece Tanrı'ya inancı olmayan insanların sigorta aracılığıyla korunmaya çalışacaklarını düşünebilir. Zelizer (1979), tüketicilerin sigorta yaptırmada isteksizliklerini kendilerine ve sevdiklerine zarar gelme ihtimallerini düşünmemek yani kaderi baştan çıkarmak amacıyla olduğunu açıklamaktadır. Nitekim günümüzde de yaygın inanışlarından biri olan çekim yayasına göre olumlu veya olumsuz düşünceler, bunları düşünen kişilerin olumlu veya olumsuz deneyimler yaşamasına neden olmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki sigorta, herhangi bir "kötü şeyin" meydana gelmesini engellemez. Sigorta, bir kayıp durumunda bireyin, ailesinin, işinin veya diğer kişilerin tazmin edilmesi anlamına gelir, böylece mali olarak istikrarlı kalabilirler. Bu nedenle sigorta işletmelerinin ürünlerini daha olumlu bir açıdan ve yapıcı bir vurgulamayla satmaları gerekmektedir (Chan, 2012).

Belki de bu tür düşüncelerin farkında olan hükümetler, başkalarını kendi eylemleriyle olumsuz etkileyebilecek kişilerin ortaya çıkaracağı zararlardan korumak için bazı sigortaları zorunlu kılmaktadır. Bu zorunlu sigortalar arasında, araç sahiplerinden talep edilen trafik sigortası ve kapsamındaki üçüncü şahıs sigortasından bahsedilebilir. Ayrıca dünyanın birçok ülkesinde, bireylerin ve işletmelerin, çalışanlarının, müşterilerinin ve üçüncü tarafların çıkarlarını korumak amacıyla ilgili sigorta poliçelerini zorunlu olarak bulundurmaları gerekmektedir. Bu tür yasalar ve düzenlemeler, Tanrı'nın kanunlarına aykırı olmadığı sürece, bunlara uymakla yükümlü olduğumuz anlamına gelir.

Sonuç olarak bu çalışma, dini inançların, sigorta poliçesi satın alma davranışları üzerinde belirgin bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Sigorta sektörü, bu farklılıkları göz önünde bulundurarak ürünlerini ve pazarlama stratejilerini uyarlayabilir. Ayrıca bu çalışma, dini inançların sigorta ve finans düzenlemelerinde de dikkate alınması gereken önemli bir faktör olduğunu vurgulamaktadır. Araştırma kapsamında elde edilen bu bulgular, ilgili literatürle paralellik göstermektedir (Badru vd., 2013; Beck ve Webb, 2003; Browne ve Kim, 1993). Pritchett vd. (1996) sigortanın satın alınmaktansa satıldığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla iyi ve doğru bir strateji ile sigorta işletmecileri, tüketicileri daha kolay ikna edebileceklerdir.

Bu çalışma kapsamında dini inanışlar dikkate alınarak sigortaya bakış açısını değerlendirmek için aşağıda belirtilen bazı ana prensiplere odaklanılabileceği düşünülmektedir:

Hristiyanlık:

1. Adil Ticaret ve Etik Değerler: Hristiyan öğretileri, adil ticaret ve etik değerlere uygun davranışı teşvik eder. Bu nedenle, sigorta şirketlerinin adil ve etik bir şekilde hizmet vermesi, müşterilere dürüst bilgi sağlaması önemlidir.
2. Risk Yönetimi ve İhtiyat: Hristiyanlar, hayatlarını ve sevdiklerini geleceğe karşı güvence altına alma sorumluluğunu taşıdıklarını düşünebilirler. Bu nedenle, risk yönetimi ve ihtiyatlılık, sigorta poliçesi satın alırken gözetilen değerler arasında olabilir.

3. Felaketlere Karşı Hazırlıklı Olma: Hristiyanlık, felaketlere karşı hazırlıklı olmayı teşvik eder. Bu bağlamda, sigorta, doğal afetler, kaza veya hastalıklar gibi beklenmedik durumlarla başa çıkmak için bir tür hazırlık olarak görülebilir.
4. Mülkiyet ve Sorumluluk: Hristiyan öğretileri, mal varlığına sorumlu bir şekilde sahip çıkma ve bu varlıkları koruma konusunda sorumluluk taşımaya vurgu yapar. Sigorta, mülkiyetin korunması ve sorumluluklarının yerine getirilmesi açısından bu çerçevede değerlendirilebilir.

Müslümanlık:

1. Faiz İlkesi: İslam hukukuna göre, faiz ve kumar haramdır. Bu nedenle, geleneksel sigorta modelleri bazen faiz içerdiği gerekçesiyle eleştirilebilir. Ancak, "takâful" modelleri, katılımcılar arasında riski paylaşma ve yardımlaşma prensiplerine dayandığı için daha uygun görülebilir.
2. Güvence ve İhtiyat İlkesi: İslam'da insanların güvence altında olması ve geleceğe karşı ihtiyatlı olmaları teşvik edilir. Ancak, bu güvence arayışının faiz veya belirsiz koşullar içermemesi önemlidir.
3. Hak ve Adalet İlkesi: İslam, her türlü ekonomik ilişkide hak ve adaleti vurgular. Bu çerçevede, sigorta poliçelerinin adil ve şeffaf olması gerekmektedir. Özellikle tazminat ve primlerin adil bir şekilde belirlenmesine dikkat edilir.
4. Müşteriye Zarar Vermeme İlkesi: Sigorta işlemlerinde müşteriye zarar vermeme veya haksız bir avantaj elde etmeme prensipleri geçerlidir. Sigorta şirketleri, müşterilere açık ve anlaşılır bilgiler sunmalı ve adaleti gözetmelidir.

Budizm:

1. Sigorta, ahimsa prensibiyle uyumlu bir şekilde düşünülebilir. Ahimsa, her türlü canlı varlığa veya insanlara kasıtlı olarak zarar vermemeyi, şiddet uygulamamayı ve hoşgörülü olmayı önerir. Bu prensip, hem fiziksel şiddetten kaçınmayı hem de sözlü veya zihinsel olarak zarar vermemeyi içerir. Ahimsa, sevgi, hoşgörü ve şefkatle birleştirilerek toplumsal ve bireysel barışın sağlanmasına katkıda bulunmayı amaçlar. Ahimsa, zarar vermemeyi amaçlar, bu da potansiyel zarar ve riskleri en aza indirmeyi içerir. Sigorta da temelde risk yönetimini hedefler. Sigorta, beklenmeyen olayların finansal etkilerini hafifletmeye yönelik bir güvence sağlar.
2. Kader ve Anicca Kavramı: Budizm, kaderin değişken ve geçici olduğunu öne sürer (anicca). Bu bağlamda, sigorta, hayatın belirsizliklerine karşı bir tür hazırlık olarak düşünülebilir. Ancak, kaderin değişken olduğuna inanmak, bazı Budistlerin sadece anın tadını çıkarmayı tercih etmelerine neden olabilir.
3. Dengede Yaşama İlkesi: Budizm, denge ve orta yolu bulma konusunda öğretilere sahiptir. Sigorta, finansal denge ve güvence sağlamak açısından bu prensiple uyumlu olabilir.
4. Mülkiyet ve Bağlılık: Budizm, mülkiyet ve dünya ile aşırı bağlanma konusunda uyarır. Ancak, maddi varlıkları korumak ve sorumluluklarını yerine getirmek amacıyla sigorta poliçelerine sahip olmak, aşırı bağlanma olmaksızın mülkiyeti korumanın bir yolu olarak düşünülebilir.
5. Cömertlik ve Yardım Etme: Budizm, cömertlik ve yardım etmenin önemini vurgular. Sigorta, bir kişinin kendini ve ailesini korumasının yanı sıra, olası zararlar karşısında diğer insanlara yardım etme amacını da taşıyabilir.

Hinduizm:

1. Dharma ve Sorumluluk: Hinduizm, bireylerin Dharma (doğru eylem ve görev) kavramına bağlı kalmalarını önemser. Sigorta, bir bireyin kendini ve ailesini belirsizliklere karşı koruma altına alması ve bu şekilde Dharma'ya uygun davranması anlamına gelebilir.
2. Karma ve Kader: Hinduizmde, bireylerin yaşamlarındaki deneyimlerinin karma ve kaderleriyle ilişkilendirildiği düşünülür. Sigorta, olası risklere karşı hazırlıklı olmak ve kaderiyle başa çıkabilmek adına bir araç olabilir.
3. Ahimsa İlkesi: Hinduizmde Ahimsa (zarar vermeme) ilkesi önemlidir. Sigorta, olası zararları en aza indirerek ve başkalarına karşı sorumluluk sahibi olarak bu ilkeyi destekleyebilir.
4. Varlık Yönetimi ve Mülkiyet: Hindu öğretileri, mülkiyeti ve varlıkları yönetme konularına da değinir. Sigorta, mülkiyetin ve varlıkların korunması açısından bir araç olarak görülebilir.
5. Samsara ve Reenkarnasyon: Hinduizmde reenkarnasyon inancı vardır. Bu bağlamda, bir kişinin gelecekteki yaşamlarında karşılaşabileceği olası risklere karşı bu yaşamda tedbir almak, Hindu düşüncesine uygun olabilir.

Yahudilik:

1. Bireysel Sorumluluk: Yahudilik, bireysel sorumluluk ve etik davranışa önem verir. Sigorta, bir bireyin kendini, ailesini ve toplumunu belirsizliklere karşı koruma altına almasını sağlayarak bu sorumluluğu yerine getirmesine yardımcı olabilir.
2. Tikkun Olam (Dünyayı İyileştirme): Yahudi inançlarına göre, bireylerin dünyayı iyileştirme sorumluluğu vardır (Tikkun Olam). Sigorta, felaket durumlarına karşı hazırlıklı olmak ve olası zararları en aza indirerek bu ilkeyi destekleyebilir.
3. Hesap Verebilirlik ve Adalet: Yahudi öğretileri, kişinin eylemlerinden sorumlu olduğu ve adalete önem verilmesi gerektiği fikrini vurgular. Sigorta, bir kişinin başkalarına verebileceği zararları finansal olarak dengelemesine yardımcı olarak bu adalet ilkesine uygun olabilir.
4. Risk ve Güvenlik: Yahudi toplumunda, riskleri anlama ve azaltma konusunda pragmatik bir yaklaşım benimseme eğilimi vardır. Sigorta, beklenmeyen olaylara karşı güvenlik sağlayarak bu yaklaşımı destekleyebilir.
5. Mülkiyet ve Sorumluluk: Yahudi öğretileri, mülkiyeti koruma ve sorumluluk sahibi olma konularına odaklanır. Sigorta poliçeleri, mülkiyeti koruma ve diğerlerine karşı sorumlulukları yerine getirme amacını taşıyabilir.

Dinsizlik:

1. Rasyonellik ve Pragmatizm: Dinsiz bireyler genellikle kararlarını rasyonellik ve pragmatizm temelinde alırlar. Sigorta, olası risklere karşı maddi bir güvence sağlayan bir araç olduğu için, bu bireyler için mantıklı bir seçenek olabilir.
2. Doğal Olaylara Karşı Hazırlıklı Olmak: Dinsiz bireyler, yaşamlarını doğaüstü güçlere dayandırmak yerine, doğal olaylara karşı daha pragmatik bir şekilde hazırlıklı olma eğiliminde olabilirler. Sigorta, doğal afetler, kaza veya hastalıklara karşı finansal koruma sağlar.
3. Toplumsal Sorumluluk: Dini olmayan insanlar genellikle etik değerlere ve toplumsal sorumluluklarına önem verirler. Sigorta, kişisel sorumluluk almayı ve olası zararların toplum tarafından paylaşılmasını destekleyen bir sistem olarak görülebilir.
4. İnançsızlık ve Kader: Dinsiz bireyler genellikle kaderi doğaüstü bir güce bağlamazlar. Sigorta, yaşamın belirsizlikleriyle başa çıkmak için daha dünyevi bir çözüm olarak kabul edilebilir.

5. Finansal Planlama ve Güvenlik: Sigorta, dinsiz bireyler için finansal planlama ve güvenlik açısından önemli bir araç olabilir. Gelecekteki belirsizliklere karşı maddi olarak hazırlıklı olmak, bu bireylerin finansal güvenliklerini artırabilir.

Her bilimsel araştırma gibi bu çalışmanın da bazı kısıtları bulunmaktadır. Çalışmada veri kısıtı nedeniyle OECD veri tabanı kullanılmış ve tüm dünya ülkelerinin verileri çalışmaya dahil edilmemiştir. İleriki çalışmalar, tüm dünya ülkelerini kapsayan veri tabanı ile konu ile ilgili daha kapsamlı araştırmalar yapabilirler. Ayrıca sigorta satın alma ile yaşam tarzı, demografik veriler veya dindarlık düzeyleri ile ilgili konularda araştırmalar yapılarak bu sektördeki tüketici profilinin daha spesifik olarak değerlendirilmesi yapılabilir.

KAYNAKÇA

Aashima, & Sharma, R. (2023). Inequality and disparities in health insurance enrolment in India. *Journal of Medicine Surgery and Public Health*, 1. https://doi.org/10.1016/j.glmedi.2023.100009

Al-Ajmi, J., Abo Hussain, H., & Al-Saleh, N. (2009), Clients of conventional and Islamic banks in Bahrain: How they choose which bank to patronize. *International Journal of Social Economics*, 36(11), 1086-1112. https://doi.org/10.1108/03068290910992642

Arun, T., Bendig, M., & Arun, S. (2012). Bequest motives and determinants of micro life insurance in Sri Lanka. *World Development*, 40(8), 1700-1711. https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2012.04.010

Azid, T., Rawashdeh, O. A., & Qureshi, M. A. (2018). Interest, markets, charity and efficiency: An Islamic approach [Faiz, piyasa, hayırseverlik ve verimlilik: Islami bir yaklaşım]. In T. Eğri & Z. H. Orhan (Eds.) *İslam iktisadi perspektifinden faiz*. (pp. 251–277). Nobel Publishing.

Badru, F. A., Yusuf, T. O., & Isola, W. (2013). Socio-cultural factors affecting insurance patronage in Lagos State, Nigeria: An exploratory study. *Hemispheres*, (28), 43-55.

Bansal, A., Goel, S., Singh, A., Singh, A. A., Goel, A. K., Naik, S. M., Chhoker, V. K., & Goel, S. A. (2015). Community-based study to assess the awareness of health insurance among rural Northern Indian population. International Journal of Health System & Disaster Management, 3(1), 41-43. https://www.ijhsdm.org/text.asp?2015/3/1/41/147203

Bayatrizi, Z. (2023). Risk, religion, and reified camels: The past and the future of insurance in Iran. *Journal of Risk Research*, 26(4), 380-392. https://doi.org/10.1080/13669877.2023.2187434

Beck, T., & Webb, I. (2002). Economic, demographic, and institutional determinants of life insurance consumption across countries, *World Bank Economic Review*, 17(1), 51-88. https://doi.org/10.1093/wber/lhg011

Beck, T., & Webb, I. (2003). Economic, demographic, and institutional determinants of life insurance consumption across countries. *The World Bank Economic Review*, 17(1), 51-88. https://doi.org/10.1093/wber/lhg011

Berry-Stölzle, T. R., & Xu, J. (2022). Local religious beliefs and insurance companies' risk-taking behaviour. *The Geneva Papers on Risk and Insurance - Issues and Practice*, 47, 242–278. https://doi.org/10.1057/s41288-021-00211-z

Bhusal, U. P., & Sapkota, V. P. (2021). Predictors of health insurance enrolment and wealth-related inequality in Nepal: Evidence from Multiple Indicator Cluster Survey (MICS) 2019. *BMJ Open*, 11(11). https://doi.org/10.1136/bmjopen-2021-050922

Browne, M., & Kim, K. (1993). An international analysis of life insurance demand. *The Journal of Risk and Insurance*, 60(4), 616-634. https://doi.org/10.2307/253382

Chan, C. S. C. (2012). *Marketing death: Culture and the making of a life insurance market in China*, OUP USA.

Chui, A. C., & Kwok, C. C. (2008). National culture and life insurance consumption. *Journal of International Business Studies*, 39, 88-101. https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8400316

Chui, A. C., & Kwok, C. C. (2009). Cultural practices and life insurance consumption: An international analysis using GLOBE scores. *Journal of Multinational Financial Management*, 19(4), 273-290. https://doi.org/10.1016/j.mulfin.2009.02.001

Clark, A. E., & Lelkes, O. (2005). Deliver us from evil: Religion as insurance. *HAL SHS*. Article halshs-00590570.

Cohen, A. B., & Hill, P. C. (2007). Religion as culture: Religious individualism and collectivism among American Catholics, Jews, and Protestants. *Journal of Personality*, 75(4), 709-742. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2007.00454.x

Crawford, S. C. (1972). Reviewed Work: Brahmanism, Buddhism and Hinduism. *Philosophy East and West*, 22(1), 114–116. https://doi.org/10.2307/1397971

Daniel, J. P. (2003). The broader cultural context of insurance: Insurance and religions. *The Geneva Papers on Risk and Insurance*, 28(1), 102-110. https://doi.org/10.1111/1468-0440.00212

Douglas, M., & Wildavsky, A. (1983). *Risk and culture: An essay on the selection of technological and environmental dangers*. Univ of California Press. https://doi.org/10.1525/9780520907393

Erlbeck, A. (2017). *Demand for micro life insurance in Sri Lanka: Impact of social capital and religion* [Unpublished doctoral dissertation]. Universität zu Köln.

EVS/WVS (2022). European Values Study and World Values Survey: Joint EVS/WVS 2017-2022 Dataset (Joint EVS/WVS). JD Systems Institute & WVSA. Dataset Version 4.0.0, Retrieved October 25, 2023. from https://www.worldvaluessurvey.org/WVSOnline.jsp

Fofie, G. A. (2016). What influence customer patronage of ınsurance policies: an empirical assessment of socio-economic and demographic determinants of ınsurance patronage in Ghana. *International Review of Management and Marketing*, 6(1), 81-88.

Gervais, W. M., & Norenzayan, A. (2012). Analytic thinking promotes religious disbelief. *Science*, 336 (6080), 493-496. http://dx.doi.org/10.1126/science.1215647.

Ghimire, P., Sapkota, V. P., & Poudyal, A. K. (2019). Factors associated with enrolment of households in Nepal's national health insurance program. *International Journal of Health Policy and Management*, 8, 636–645. https://doi.org/10.15171/ijhpm.2019.54

Hu, J. (2010). The role of health insurance in improving health services use by Thais and ethnic minority migrants. *Asia Pacific Journal of Public Health*, 22(1), 42-50. https://doi.org/10.1177/1010539509351183

Hussels, S., Ward, D., & Zurbruegg, R. (2005). Stimulating the demand for insurance. *Risk Management and Insurance Review*, 8(2), 257-278. https://doi.org/10.1111/j.1540-6296.2005.00059.x

Inglehart, R., & Welzel, C. (2005*). Modernization, cultural change and democracy: the human development sequence*, Cambridge University Press.

Kaffash, S., Azizi, R., Huang, Y., & Zhu, J. (2020). A survey of data envelopment analysis applications in the insurance industry 1993–2018. *European Journal of Operational Research*, 284(3), 801-813. https://doi.org/10.1016/j.ejor.2019.07.034

Karayazgan, A. (2008). Takaful (İslâmî sigorta). *Sigorta Araştırmaları Dergisi*, 4,109-122.

Khraim, H. (2010). Measuring religiosity in consumer research from Islamic perspective, *International Journal of Marketing Studies*, 2(2), 166-179. https://doi.org/10.5539/ijms.v2n2p166

Kumar, A., Page, J. & Spalt, O. (2011). Religious beliefs, gambling attitudes, and financial market outcomes. *Journal of Financial Economics*, 102, 671–708. https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2011.07.001

Madhukumar, S., Sudeepa, D., & Gaikwad, V. (2012). Awareness and perception regarding health insurance in Bangalore rural population. *International Journal of Medicine and Public Health*, 2(2). https://doi.org/10.5530/ijmedph.2.2.5

Maysami, R. C., & Williams, J. J. (2006). Evidence on the relationship between Takaful insurance and fundamental perception of Islamic principles. *Applied Financial Economics Letters*, 2(4), 229-232. https://doi.org/10.1080/17446540500461778

Morduch, J. (1994). Poverty and vulnerability. *The American Economic Review*, 84(May), 221-225.

Norris, P., & Inglehart, R. (2004). Sacred and secular: Religion and politics worldwide. Cambridge, Cambridge University Press.

Noussair, C. N., Trautmann, S. T., Gijs, van de K., & Vellekoop, N. (2013). Risk aversion and religion. *Journal of Risk and Uncertainty* 47, 165–183. https://doi.org/10.1007/s11166-013-9174-8

OECD (2023), Insurance spending (indicator) [Data set]. https://doi.org/10.1787/adb73055-en

Outreville, J. F. (1996). Life insurance markets in developing countries. *Journal of risk and insurance*, 63(2), 263-278. https://doi.org/10.2307/253745

Outreville, J. F. (2013). The relationship between insurance and economic development: 85 empirical papers for a review of the literature. *Risk Management and Insurance Review*, 16(1), 71-122. https://doi.org/10.1111/j.1540-6296.2012.01219.x

Paudel, D. R. (2019). Factors affecting enrollment in government health insurance program in Kailali district. *Journal of Nepal Health Research Council*, 17(3), 388-393. https://doi.org/10.33314/jnhrc.v17i3.2026

Salman, S. A., Rashid, H. M. A., & Hassan, R. (2017). Awareness and knowledge of insurance and takaful In India a survey on Indian insurance policy holders. *Man In India*, 97(11), 127-140.

Scheve, K., & Stasavage, D. (2006). Religion and preferences for social insurance. *Quarterly Journal of Political Science*, 1(3), 255-286. https://doi.org/10.1561/100.00005052

Schneider, C., & Spalt, O. (2016). Conglomerate investment, skewness, and the CEO long shot bias. *Journal of Finance*, 71, 635–671. https://doi.org/10.1111/jofi.12379

Schoon, N., & Julinda, N. (2012). Comparative financial systems in Judaism, Christianity and Islam: The case of interest, *SSRN*, (June 1, 2012). http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2126503

Segal, A. (1996). Why does the Muslim world lag in science?, *Middle East Quarterly*, III (2), 61-70.

Shih, S. F., Lew-Ting, C. Y., Chang, H. Y., & Kuo, K. N. (2008). Insurance covered and non-covered complementary and alternative medicine utilisation among adults in Taiwan. *Social Science & Medicine*, 67(7), 1183-1189. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2008.06.011

Souiden, N., & Jabeur, Y. (2015). The impact of Islamic beliefs on consumers' attitudes and purchase intentions of life insurance. *International Journal of Bank Marketing*, 33(4), 423-441. https://doi.org/10.1108/IJBM-01-2014-0016

Spicka, J. (2020). Socio-demographic drivers of the risk-taking propensity of micro farmers: Evidence from the Czech Republic. *Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*, 12(4), 569-590.

Swiss Re Institute (2011). sigma 02/2011 "World insurance in 2010" reveals growth in global premium volume and capital. Retrieved October 10, 2023, from https://www.swissre.com/institute/research/sigma-research/sigma-2011-02.html

Tiwari, A., Shaikh, I., & Patro, A. (2018). Insurance and risk practices: An exploration of religious texts to reveal the evolutionary development of insurance institutions. *Journal of Social and Economic Development*. 20, 274–292. https://doi.org/10.1007/s40847-018-0070-6

Willard, A. K., & Cingl, L. (2017). Testing theories of secularization and religious belief in the Czech Republic and Slovakia. Evolution and Human Behavior, 38(5), 604-615.

World Values Survey (2023, October 21). World Values Survey Wave 7: 2017-2022 https://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp

Yayla, Ş. O. (2019). Insurance and Overview of Insurance Sector in Turkey [Sigortacılık ve Türkiye'de sigorta sektörünün durumu]. *Liberal Düşünce Dergisi*, 24(94), 107-125.

Yi, H. T. , Dubinsky, A. J., & Lim, C. U. (2012), Determinants of telemarketer misselling in life insurance services, *Journal of Services Marketing*, 26(6), 403-418. https://doi.org/10.1108/08876041211257891

Yusuf, T. O. (2006). Insurance in Muslim countries: Nigeria's Takaful scheme in focus. *Journal of Islamic Banking and Insurance*, 6(2), (2006), 15-33

Yusuf, T. O., Gbadamosi, A., & Hamadu, D. (2009). Attitudes of Nigerians towards insurance services: An empirical study. *African Journal of Accounting, Economics, Finance and Banking Research*, 4(4), 34-46.

Zelizer, V. A. R. (1979). *Morals and markets*. Columbia University Press

Zerriaa, M., & Noubbigh, H. (2016). Determinants of Life ınsurance demand in the MENA region. *The Geneva Papers on Risk and Insurance - Issues and Practice*, 41, 491–511. https://doi.org/10.1057/gpp.2016.1

TÜRKİYE'DE SENDİKALARIN ÇALIŞAN KADINLARA YÖNELİK FAALİYETLERİ

Doçent Dr. Mehtap DEMİR
Kırklareli Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri,
mehtap.memis@klu.edu.tr , 0000-0002-7009-0385
Zeynep GÜN DERİN
Kırklareli Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri,
zeynepgunderin@gmail.com, 0009-0005-5919-3200

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye'de işgücüne katılan kadınların emek piyasasında aktif yer almalarının sağlanmasına yönelik sendikalar tarafından yapılan faaliyetler incelenmiştir. İnceleme doküman analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Bu çıkış noktasından hareketle kadınların sendikalaşma oranı ve bunun önündeki engellerin neler olduğu araştırılmıştır. Bununla beraber çalışan kadınlara yönelik faaliyetlerin arttırılmasına yönelik sendika ve konfederasyonların yönetim, disiplin ve denetim kurulları incelenmiş ve kadınların yönetimde rol alıp almadığı araştırılmıştır.

Kadınların sendikalarda aktif olarak yer alamamasında sendikacılığın erkek işi olarak görülmesi kanısı hakimdir. Bu düşünce ataerkil toplum yapısının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Böylece kadının en önemli işinin annelik olduğu algısı genelleştirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda kadınlar işgücünde örgütlenme ve sendikal faaliyetlerden uzak tutulmuşlardır. Ayrıca sendikalar ve konfederasyonların karar organlarının incelenmesi sonucu elde edilen bilgiler de bunu destekler niteliktedir.

Günümüzde teknolojinin ilerlemesi sonucu ortaya çıkan çalışma hayatına ilişkin yasal değişiklikler ve esnek çalışma gibi konular sendikaları meşgul etmektedir. Bu doğrultuda sendika ve konfederasyonların karar organları olan yönetim, disiplin ve denetim kurulları incelenmiştir. Türkiye'nin en büyük işçi konfederasyonu olan Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu(Türk-İş)'na bakıldığında yönetim, denetim ve disiplin kurulunda hiçbir kadın yöneticinin yer almadığı görülmüştür. Türkiye'nin 2.büyük işçi konfederasyonu olan Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu(Hak-İş)'na bakıldığında yönetim kurulunda iki kadın ve denetleme kurulunda da bir kadın yönetici olduğu görülmüştür. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK)'na bakıldığında ise kadınların genel başkan olarak yönetim kurulunda yer aldığını ancak denetim ve disiplin kurulunda kadın yöneticinin yer almadığı görülmüştür. Tüm bu sonuçlarda ise üye sayısının yüksek olduğu konfederasyonlarda kadınların güçlü temsil edilmedikleri görülmüştür. Bununla beraber üye sayısı fazla olan sendika ve konfederasyonların kadınlara yönetim organlarında daha fazla yer vermesi sonucu kadın çalışanlarla ilgili konuların daha fazla gündeme getirileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Sendika, Konfederasyon

1.GİRİŞ

Hakim olan ataerkil toplum yapısı nedeniyle kadınların işgücüne katılmada erkekler kadar aktif olmadıkları bilinen bir gerçektir. Kadınların işgücüne katılımını etkileyen sebepler araştırıldığında ise göze çarpan iki önemli değişken bulunmakta, tarih boyunca yedek işgücü ordusu olarak görünmenin yanı sıra ev içi işlerin kadının sorumluluğu olarak görülmesi. Bunların dışında kadının çeşitli sebeplerle emek piyasasından çekildiği de görülmekte ve çoğu zaman kayıtdışı işlerde istihdam edilmektedirler. Emek piyasasına dahil olduğunda ise karşı cinsle mukayese edildiğinde genellikle ücreti daha düşük olmaktadır. Kadınların erkeklere oranla örgütlenme oranlarının da düşük olduğu gözlemlenmektedir. Çalışma hayatında olan kadınların bu piyasada devamlı kalabilmeleri ve piyasaya dahil edilmeyen kadınların da piyasada var olabilmeleri adına sendikalara sorumluluk düşmektedir.

Bu çalışmada ilk olarak sendikaların yönetim, denetim ve disiplin kurullarına bakılmış ve sendikalarda kadın temsili oranları incelenmiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin en büyük üç işçi konfederasyonundaki yönetim kurullarına bakılmıştır. Bu konfederasyonlar Türk-iş, Hak-İş ve Disk'tir. Türkiye'nin en büyük işçi konfederasyonu olan Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na (Türk-İş) bakıldığında yönetim, denetim ve disiplin kurulunda hiçbir kadın yöneticinin yer almadığı görülmektedir. Türkiye'nin ikinci büyük işçi konfederasyonu olan Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na (Hak-İş) bakıldığında yönetim kurulunda iki kadın ve denetleme kurulunda da bir kadın yönetici olduğu görülmektedir. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nda (DİSK) ise kadınların genel başkan olarak yönetim kurulunda yer aldığını ancak denetim ve disiplin kurulunda kadın yöneticinin yer almadığı görülmüştür.

2.YÖNTEM

Bu çalışma konfederasyon ve sendikaların bültenleri, raporları ve haberleri incelenerek doküman incelemesi yöntemiyle araştırılmıştır. Bu kapsamda DİŞK-Genel İş tarafından her yıl yayımlanan kadın emeği raporlarına ulaşılmıştır. İlgili veriler TÜİK üzerinden alınmış olup daha önce yapılmış olan çalışmalardan da yararlanılmıştır.

3.KADINLARIN İSTİHDAMDAKİ YERİ VE KADIN ERKEK EŞİTSİZLİĞİ

Türkiye'de istihdam oranlarına bakıldığında 2018 yılında kadın istihdam oranı %29,4 iken 2022 yılının Aralık ayına gelindiğinde bu oran % 31,3'e yükselmiştir. Erkek istihdam oranlarına bakıldığında ise 2018 yılında %65,7 iken 2022 yılının Aralık ayında %66'ya yükselmiştir. Kadınlarda istihdam oranı üzerinde %1,9 puan artarken erkeklerde %0,99 puan artmıştır. Yüzdelik olarak erkek istihdam oranı daha çok gözükmektedir. Ancak 2018 yılında erkek istihdam oranının kadın oranının 2,23 katı olduğu unutulmamalıdır (Emar Kadın Emeği Raporu,2023).

Ataerkil toplum yapısı sebebiyle kadınların yapması gereken işler bulunmaktadır. Bunlar; ev işleri, temizlik, çocuk, yaşlı ve hasta bakımı gibi işlerdir. Tüm bu işlerin kadına yüklenilmesi sonucunda, kadınlar çalışma hayatında düzenli olarak aktif yer alamamaktadır. TÜİK'ten alınan 2022 yılı 4. çeyrek verilerine göre 9 milyon 663 bin kadın ev işleri nedeniyle çalışma hayatına dâhil olamadığını belirtirken ev işleri nedeniyle çalışma hayatında yer alamadığını belirten erkek verisi bulunmamaktadır. Benzer bir şekilde ailevi ve kişisel

nedenlerle çalışma hayatına dâhil olamadığını belirten kadın sayısı 2 milyon 286 bin kişi iken erkek sayısı sadece 466 bin kişidir (TÜİK, 2023).

Toplam kadın istihdam oranlarının ardından kadınların kayıt dışı çalıştırılma oranlarına bakıldığında yüksek olduğu ve güvencesiz işte çalıştıkları görülmüştür. Kayıt dışı çalışmada tam zamanlı ve yarı zamanlı çalışan kadınlarda da kayıt dışı istihdam oranı oldukça yüksektir. Tam zamanlı çalışan kadınlarda kayıt dışı istihdam oranı %25,6 iken yarı zamanlı çalışan kadınlarda bu oran %68,1'dir.

Türkiye'de cinsiyete göre sendikalaşma oranlarına bakıldığında ise kadınların sendikalaşma oranı %10,4 erkeklerin ise %16,1'dir. Kayıtdışı istihdam bu orana dahil edildiğinde gerçek kadın işçi sendikalaşma oranı kadınlarda %6,2, erkeklerde ise 11,2'ye düşmektedir. Türk toplum yapısı temelinde bulunan ataerkil ve muhafazakâr aile yapısı sebebiyle Türkiye'de yapılan iş kollarında da cinsiyete dayalı iş bölümü oluşmaktadır (Toksöz, 2009: 222- 225). Bu yaklaşım sonucu kadınlar, doğuran, bakan, büyüten ve piyasaya katılmadıkları için geri planda kalmaktadırlar (Toksöz, 2013: 285). Türkiye'de işkollarına ve cinsiyete göre sendikalaşma oranları incelendiğinde de kadın üye sayısının en fazla olduğu işkollarının toplumun bazı kesimleri tarafından kadına ait kabul edilen işler olduğu görülmüştür. Sendikalaşma oranı en yüksek olan %35,7 ile belediyelerde faaliyet gösteren iş kolları iken en az olduğu işkolları ise %1,9 ile erkek işi olarak görülen inşaat sektörüne ait iş kollarıdır.

Kadın ve erkekler arasında ücret yönünden de farklılıklar olduğu görülmüştür. Dünya genelinde bazı işkollarında, aynı işi yapmalarına rağmen kadın çalışanlar erkek çalışanlara göre yaklaşık %20 daha az kazanmaktadır. Türkiye'de ise erkek çalışanlar kadın çalışanlara göre %20,84 daha fazla kazanmaktadır. Kadın ve erkek çalışanlar için TÜİK'ten elde edilen verilere göre ücret farkı olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Ücret farkının en çok olduğu olduğu çalışma biçimi ise kadınlar tarafından oldukça fazla tercih edilen yevmiyeli olarak çalışılan işlerdir. Yevmiyeli çalışan kadınlar ve erkekler arasındaki fark %47,39 iken ücretli çalışanlar arasında fark %16'dır.Aile yaşam döngüsü içerisinde kadınlara atfedilen işlerin aksatılmadan para kazanabilmesi ve evdeki sorumluluklarını da yerine getirebilmesi adına kadınlar kısa süreli, geçici ve kayıt dışı işlerde çalışmaktadırlar.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kadın çalışanlar için yapılması gereken çalışmalardan en önemlisi sendika ve konfederasyonlarda kadın bürosu, kadın komisyonu veya kadın komitelerinin kurulmasıdır. Bu oluşumların ana hedefleri, 8 Mart kutlamaları için etkinlikleri planlamak ve üyelere eğitim

verilmesiydi. Planlanan süreç içerisinde bazı sendikalar oluşum hedeflerini yerine getirememişken bazı sendikalarda kadınların temsil edilebilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için politikalar oluşturmuşlardır (Ulutaş ve Pala, 2012: 296).

Sendikaların kadın temsiliyetinin az olduğu ve bu sebeple de kadınlara yönelik yapılan çok az faaliyet olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun sebepleri olarak ise kadınların sendikalaşmalarının ve istihdama katılmalarını da etkileyen benzer engeller olduğu görülmüştür. Bazı işlerin erkeklere ait görülmesi toplumsal cinsiyet yargısının bir sonucu olarak kadınlara bazı açılardan kısıtlı bir iş yaşamı sunmaktadır. Örneğin; bir kadından marangoz, inşaat çalışanı, balıkçı, otobüs şoförü olmasını toplum olarak beklemeyiz. Buna rağmen erkekleri ana okulu öğretmeni olarak görmemizin dışında başka bir iş yaptıklarında onları yadırgamayız ve işinin hakkını verdiğini düşünürüz. Bu doğrultudan hareketle işkollarına cinsiyet algısı yüklenildiğini görmekteyiz.

Türkiye'nin en büyük işçi konfederasyonu olan Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu(Türk-İş)'na bakıldığında yönetim, denetim ve disiplin kurulunda hiçbir kadın yöneticinin yer almadığı görülmüştür. Türkiye'nin 2.büyük işçi konfederasyonu olan Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu(Hak-İş)'na bakıldığında yönetim kurulunda iki kadın ve denetleme kurulunda da bir kadın yönetici olduğu görülmüştür. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK)'na bakıldığında ise kadınların genel başkan olarak yönetim kurulunda yer aldığını ancak denetim ve disiplin kurulunda kadın yöneticinin yer almadığı görülmüştür. Bu sebeple kadınların sendika yönetiminde daha fazla yer almalarını sağlamak için kadın çalışanlara eğitim verilebilir.Bu noktada kadın üye sayısını artırmak için sendikal eğitimler büyük önem taşımaktadırlar. Kadın çalışanların, verilen eğitim programları sonucunda güven duygusu artarken diğer yandan sendikal vasıflar kazanacaklardır (Toksöz ve Erdoğdu, 1998; 62).

Sendikaların ve konfederasyonların yönetim kadrolarına kadınların dahil edilebilmesi için yapılabilecek diğer bir yöntem ise oluşturulan bu yapıların yönetim organlarında kadınlar için de sandalye ayrılması ve kota uygulaması yapmaktır. Bu çıkış noktasından hareketle Tek Gıda-İş Sendikası 2007 yılında %30 kadın kota uygulamasını kabul etmiştir. Benzer bir şekilde Tez-Koop İş Sendikası, sendika mevzuatında kota uygulaması olmamasına delege seçimlerinde her birimde mutlaka kadın delege seçilmesi zorunluluğu getirmiştir. Mevzuatta yer almamasına rağmen uygulanmış olan kota uygulaması, olumlu sonuç vermiş ve sendika idari yapısındaki kadın üye sayısı oldukça artmıştır. Ancak sendika yönetim organlarına bu şekilde dahil olan kadın üyelerin sadece kadınlara özgü sorunları gündeme getirerek çalışma hayatında yer alan diğer sorunları göz ardı etmesinin de doğru bir uygulama olmayacağı belirtilmelidir. Yanlış bir uygulama olmasının yanı sıra sonuçları da eşitliğe aykırı olacaktır. Kadınlara verilecek sendikal eğitimler, sendika mevzuatlarında kadın kotalarının uygulanması ile ilgili maddelerin yer alması ve idari organlarda sandalye ayrılması olumlu sonuçlar doğursa da istenilen tüm bu çalışmalara gerek kalmadan kadınların yönetim organlarında daha aktif yer almalarıdır (KELEŞ, 2018/4: 2047-2082).

Kadın çalışanlar için sendikalar tarafından yapılması gereken politikalar olduğu düşünülmektedir. Özellikle anne olan, bakmakla yükümlü olduğu hastası veya anne babası bulunan kadınların işgücüne katılım oranları oldukça düşüktür. Bu kadınların işgücünde yer alabilmelerinin sağlanabilmesi açısından sendikacılıkta hakim olduğu düşünülen 'erkek işi' kanısından uzaklaşılarak kadınların da sendika ve konfederasyonların yönetim kurullarında yer almasının sağlanması gerekmektedir. Çoğunlukla erkek yöneticilerden oluşan sendikaların, kadınların çalışma hayatına olumlu katkı sağlayacak projeler geliştirilmesi beklenmemektedir. Yıllardır Türkiye'de yapılan sendikacılık anlayışında kadınlar için yapılanları sıralarsak; her yıl 8 Mart günü yapılan bazı basın açıklamaları, karanfil dağıtımı ve kadın çalışanlara ait raporları yayımlamaktır. Ancak kadınların sorunlarının gündeme getirilebilmesi ve işgücüne aktif katılım sağlayabilmeleri adına öncelikle sendikaların kadın erkek cinsiyet ayrımı yapmadan çalışmalarını belirlemesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

EMAR: KADIN EMEĞİ RAPORU. (t.y.). Geliş tarihi 21 Aralık 2023, gönderen https://www.genel-is.org.tr/emar-kadin-emegi-raporu,2,47833

TOKSÖZ, G. (2009), "Neoliberal Piyasa ve Muhafazakâr Aile Kıskacında Türkiye'de Kadın Emeği", Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm (Der. Nergis Mütevellioğlu ve Sinan Sönmez), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları No: 234, İstanbul

TOKSÖZ, G. (2013), "Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Kalkınma ve İşgücü Piyasaları", Sendikacılık Akademisi Ders Notları 2, Türk-İş Yayınları, Ankara.

TOKSÖZ, G. ve F. SAYILAN (1998), "Sendikaların Eğitim Programları ve Kadın Çalışanlar", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 59, No:1 Cilt:53, s.297-306.

TOKSÖZ, G. ve S. ERDOĞDU, (1998), "Sendikacı Kadın Kimliği", İmge Kitabevi, Ankara

Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) (2023). Toplumsal cinsiyet istatistikleri 2022. https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/toplumsal_cinsiyet_istatistikleri.pdf

ÜNLÜTÜRK ULUTAŞ, Ç. ve H.Z. PALA, (2012), "Sendikalarda Kadın Sesi: Türkiye'de Sendikalar ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği", 4. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.

KELEŞ, Sibel (2018) "Türkiye'de Sendika Kadın İlişkisi: Sendikacı Kadınların Bakış Açılarına İlişkin Değerlendirme", Çalışma ve Toplum Dergisi, 2018/4: 125-148.

TÜRKİYE'DE SENDİKALARIN ENGELLİ ÇALIŞANLAR İÇİN FAALİYETLERİ

Aliberk Durmaz
Kırklareli Üniversitesi- aliberk99@hotmail.com - 0009-0007-5202-5305

Doç. Dr. Mehtap Demir
Kırklareli Üniversitesi- mehtap.memis@klu.edu.tr - 0000-0002-7009-0385

ÖZ

Engelli çalışanların gerek sosyal hayatında gerekse iş hayatında başarılı olabilmeleri toplumdaki diğer insanlara göre daha güçtür.

Türkiye'de 2021 TUİK verilerine göre 3.337.992 kadın ve 2.503.258 erkek olmak üzere 5.841.180 engelli yaşamaktadır. Engelli sayısının TUİK 2022 verilerine göre 65.662 memur, 140.632 işçi olmak üzere toplamda 206.294 kişidir. TUİK Temmuz 2022 istatistiklerine göre ise engellilerin işe katılım oranı %22,1'dir *(Engelliler Konfederasyonu, 2022)*. Türkiye'de engelli çalışanların sendikalaşma oranı, engelli olmayanlara göre oldukça düşük seviyededir. Bu nedenle işyerinde maruz kaldıkları durumlar karşısında haklarını etkili bir şekilde dile getirmek konusunda da yeterince göründükleri düşünülmemektedir.

Engellilerin gerekli nitelikleri taşımalarına rağmen emek piyasasında yeterince temsil gücüne sahip olmadıkları için işsizlik ve yoksulluk gibi sosyal sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Engelliler, engelliliğin yarattığı sorunların yanı sıra emek piyasasında karşılaştıkları bu durum nedeniyle de psikolojik ve sosyoekonomik olarak yıpranmaktadır.

Bu araştırmanın amacı Türkiye'deki sendikaların engelli çalışanlar için ne tür faaliyetlerde bulunduğunu tespit etmektir. Yapılan literatür taraması sonrasında, elde edilen bulgulara göre pek çok sendikanın engelli çalışanlar için faaliyetlerde bulunduğu gözlemlenmiştir ancak sendikalar tarafından yapılan bu faaliyetlerin istihdam edilen engelli oranına göre bu faaliyetlerden yararlanabilen engelli çalışan sayısı oldukça az olduğu tespit edilmiştir

Anahtar Kelimeler: Engelli, Sendika, Türkiye, Engelli İşçi

GİRİŞ

Sendikalar, sadece engelli üyeleri için değil tüm engelli bireyler için faaliyetlerde bulunmaktadır. Herkesin potansiyel olarak engelli adayı olduğunu düşünerek faaliyetlerini bu şekilde yürüten sendikalar sosyal farkındalığın artmasına katkıda bulunmaktadır. Engelli bireyler, çalışma hayatında "engelleri" nedeniyle değil, "engellemeler" nedeniyle kariyer imkanları ve sosyal haklarını kullanmakta sıkıntılar çekmektedir *(Öz-Finans, 2023)*. Engellilerin başlıca en büyük sorunu istihdama katılamamaları olması nedeniyle sendikaların en çok faaliyet göstermeye çalıştıkları sorun bu olmuştur.

4857 Sayılı İş Kanunu" (md 30) gereğince "işverenler, elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde %3 engelli, kamu işyerlerinde ise %4 engelliyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla" yükümlüdürler *(İş Kanunu, 2023)*. Kanundaki bu madde sayesinde sendikaların engelliler için yürüttükleri istihdam faaliyetlerinde büyük bir koza sahip oldukları değerlendirilmektedir.

Sendikal Faaliyetler

Engelli çalışanlar için yapılan sendikal faaliyetler sendikadan sendikaya farklılık göstermektedir. Bu başlık altında Türkiye'deki bazı sendikaların engelli bireylere yönelik uygulamış oldukları faaliyetlere yer verilmiştir. Amaç sendikal faaliyetlerin niteliğinin ortaya konması ve konu hakkında genel çerçevenin faaliyetler üzerinden net bir şekilde çizilmesidir. Bu doğrultuda;

TÜRK-İŞ Konfederasyonu'na bağlı Genel-İş sendikası belediye bünyesinde çalışan engelliler için; 3 Aralık Dünya Engelliler Günü'nde ve 10-16 Mayıs Engelliler Haftası'nın ilk gününde çalışan engelli işçilere ücretli izin ile yılda dört ikramiye vermesine yönelik maddeleri toplu iş sözleşmesine eklemiştir *(Genel-İş 2020)*.

HAK-İŞ Konfederasyonu, engelli üyeleri için oluşturduğu "Engelliler Komitesi" aracılığıyla faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu faaliyetler ihtiyaç sahibi engelli üyelerine koltuk değneği ve akülü sandalye gibi ihtiyaçların karşılanmasına yardımcı olmaktadır. Engelli üyelerine özel olarak psikolojik destek ve sosyal içermelerini desteklemek maksadıyla bazı sosyokültürel aktiviteler düzenlemektedir. Bununla birlikte engelli bireylerin istihdama katılmasını sağlamak amacıyla, çalışma ortamında karşılaşılacak engellerin çözülmesi yönünde engelli bireylerin çalışma hayatını kolaylaştırıcı faaliyetleri desteklemektedir *(HAK-İŞ,2015)*.

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nun (TİSK) Türk Traktör ile Engelsiz Gelişim Platformu projesiyle, engelli bireylerin teknik ve sosyal gelişimlerine destek olmayı ve endüstride engelli istihdamını teşvik etmeyi amaçlıyor. TİSK'e bağlı olan Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS), metal sektöründe istihdam edilen işitme engelli çalışanların ihtiyaçlarına yönelik olarak teknik işaret dili ve dijital öğrenme içeriklerinin geliştirilmesini amaçlayan "Bir İşaretin Yeter" projesine destek sağlamıştır *(MESS, 2019)*.

Engelliler için faaliyetleri olan bir başka sendika olan Tez-Koop-İş Sendikası, Carrefoursa ile yapılan toplu iş sözleşmesinde, engelli ve dezavantajlı çalışanlarına yönelik iyileştirici maddeler üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Çalışma ortamının güvenli, daha sağlıklı, engelsiz ve olumlu anlamda gelişmesine katkı sağlanması amacıyla toplu iş sözleşmesine engelli işçiler için adil çalışma ortamının yaratılması ve fırsat eşitliğine yönelik maddeler eklenmiştir *(Çılğın, T., & Sandıkçıoğlu, Ş. s-47)*.

Diğer bir sendika ise Türk Metal Sendikası, engelli üyelerinin çalışma alanlarındaki yemekhanelerde, soyunma odalarında ve tuvaletlerde engellilere ayrı bir bölüm oluşturulmasını ve onlara göre tasarlanmasını sağlamıştır. Bununla birlikte engelli çalışanların veya üyelerinin engelli çocuklarının o bölgedeki bir üniversiteyle iş birliği içinde özel eğitim vermek için bir proje hazırlanmıştır *(Türk Metal Sendikası, 2013).*

Petrol-İş Sendikası'nın işitme engelli üyeleri için İşitme Engelliler Eğitim Faaliyetleri Derneği'nden bir tercüman ve İş Güvenliği Uzmanı ile üyelerini işçi sağlığı ve iş güvenliğinin teknik yönlerini aynı zamanda sosyal ve hukuki boyutlarını da öğrenecekleri bir eğitim programı hazırlamıştır (Petrol-İş Sendikası, 2021).

Türk Metal Sendikası'na bağlı çalışanların yer aldığı Ford Otosan Yeniköy Fabrikası, TİSK dezavantajlı gruplar için düzenlediği "2015 Kurumsal Sosyal Sorumluluk Ödülleri" organizasyonunda "Engelli Dostu Bir Fabrika" projesi ile büyük ödülü kazandı. Bu projede, Yeniköy Fabrikası, sadece üretim yapılan bir yer olmanın ötesine geçerek engelli bireylerin çalışabileceği bir ortam oluşturmayı hedeflemiştir. Engelli dostu bir hareket olarak öne çıkan bu proje, Braille alfabesinden rampalara, bariyerlere ve özel yaya yollarına kadar çeşitli detaylarla engellilere engel oluşturmamayı amaçlamışlardır. Bunlarla sınırlı kalmayıp işitme engellilerden ortopedik engellilere, kalp rahatsızlığı olanlardan ampute veya endokrin rahatsızlığı bulunanlara kadar farklı engel gruplarına hitap eden özel çalışma alanları yaratmışlardır (TİSK, 2015).

Sonuç

Elde edilen veriler sonucunda, Türkiye'deki sendikaların engelli çalışanlar için çeşitli faaliyetlerde bulunduğunu göstermektedir. Ancak, bu faaliyetlerin istihdam edilen engelli sayısına oranla yeterince etkili olmadığı ve engelli çalışanların karşılaştığı sorunlara tam anlamıyla çözüm getirmediği tespit edilmiştir. Çalışmalar, sendikaların genellikle engelli bireylerin istihdamı, işyerindeki engellerin kaldırılması, sosyal hakların güvence altına alınması, psikolojik destek ve sosyokültürel aktiviteler gibi alanlarda çaba gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Özellikle HAK-İŞ Konfederasyonu, Tez-Koop-İş Sendikası, Türk-İş Konfederasyonu ve Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) bünyesindeki sendikaların, engelli çalışanların iş yaşamını kolaylaştırmak adına çeşitli adımlar attığı görülmüştür. Bunlar arasında fiziki ortamların düzenlenmesi, işaret dilinin öğretilmesi, teknik eğitim programları düzenlenmesi gibi uygulamalar bulunmaktadır. Ancak, elde edilen bulgulara göre sendikaların faaliyetlerinin, istihdam edilen engelli sayısına oranla kapsayıcı olmadığı ve geniş bir tabana ulaşamadığı görülmektedir. Engelli çalışanların sendikalar aracılığıyla haklarını etkili bir

şekilde dile getiremedikleri ve iş yaşamındaki zorluklar karşısında yeterince destek alamadıkları görülmektedir.

Bu bağlamda, Türkiye'deki sendikaların engelli çalışanların iş yaşamındaki sorunlarına daha etkin çözümler üretebilmesi ve engelli çalışanların haklarını daha etkili bir şekilde savunabilmesi için daha kapsamlı politikalar ve programlar geliştirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca, sendikaların sadece istihdamla sınırlı kalmayıp, sosyal, psikolojik ve kültürel ihtiyaçları da göz önünde bulundurarak daha kapsayıcı faaliyetlerde bulunmaları önem arz etmektedir.

Bu araştırma, Türkiye'deki sendikaların engelli çalışanlar için yaptığı faaliyetleri ortaya koymakla birlikte, bu faaliyetlerin kapsamının ve etkinliğinin artırılması gerekliliğini vurgulamaktadır. Engelli çalışanların sosyal, ekonomik ve psikolojik açıdan desteklenmesi için sendikaların daha aktif ve kapsayıcı bir rol üstlenmesi önemlidir.

Kaynakça

- *Petrol iş sendikası (2021) Erişim Adresi:* https://petrol-is.org.tr/haber/turkiyede-sendikal-alanda-ilk-kez-isitme-engelli-uyeler-icin-sendikal-egitim-yapiliyor-13659
- *Genel-İş Sendikası Bandırma Belediyesi 2020 Erişim Adresi:* https://www.genel-is.org.tr/bandirma-belediyesi-ile-toplu-is-sozlesmesi-imzaladik,2,21493
- *Öz Finans–İş Sendikası 8 Mayıs 2023 Erişim Adresi:* https://ozfinansis.org.tr/haberler/engelli-komitemiz-tuzugu-hazirlandi.html
- *Çılğın, T., & Sandıkçıoğlu, Ş. (2023). Sendikaların engelli bireylere yönelik sosyoekonomik politikaları: İngiltere, Kanada, Belçika ve Türkiye örnekleri. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 23(1), 39-52.: Erişim Adresi:* https://doi.org/10.30976/susead.1126176
- *MESS, (2019) Erişim Adresi:* https://www.aa.com.tr/tr/sirkethaberleri/hizmet/turktraktorden-engelsiz-gelisim-platformu-projesi/661814
- TİSK (2015) Erişim Adresi: https://www.fordotosan.com.tr/tr/medya/basin-kitleri/ford-otosan-yenikoy-fabrikasi-engelli-dostu-bir-fabrika-projesi-ile-tisk-buyuk-odulunu-kazandi
- *Türk Metal Sendikası, (2013) Erişim Adresi*: https://www.turkmetal.org.tr/sube-haber/bolu/turk-metal-engelleri-ortadan-kaldirdi
- *Türk İş Kanunu (2023) Erişim Adresi:* https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4857.pdf
- *Engelliler Konfederasyonu (2022). Erişim Adresi:* *https://www.engellilerkonfederasyonu.org.tr/basina-ve-kamuoyuna-duyuru-3/*

INVESTIGATION OF THE EFFECT OF CREDIT CARD USAGE ON SPENDING TENDENCY

Dr. Neda ALIPOUR [1], Prof. Dr. Erkan OKTAY [2], Prof. Dr. Üstün ÖZEN [3], Dr. Hadi POURMOUSA [4], Betül ALĞAN UZUNOĞLU [5]

[1] Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, ORCID: 0000-0003-3038-9398

[2] Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, ORCID: 0000-0002-1739-3184

[3] Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, ORCID: 0000-0002-7595-4306

[4] Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, ORCID: 0000-0001-6713-5872

[5] Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, ORCID: 0000-0002-2902-0801

ABSTRACT

Today, credit cards are increasingly used both as a means of payment and as a short-term financing tool. Over the last three decades, credit cards have become more visible than cash transactions in many Western countries and some select countries in the Asia-Pacific region. Therefore, it is very important to investigate the impact of credit card usage on shopping behavior and, more specifically, on the tendency to spend.

The purpose of this study is measuring the effect of credit card usage on spending tendency and identify variables that may have an impact on spending tendency. For this reason, a survey consisting of 66 questions was prepared, including variables that may have an impact on spending tendency and the spending tendency variable, which is the dependent variable of the study. In addition to various demographic and economic as independent variables, the survey included reasons for using or not using credit cards, trust in credit cards, frequency of credit card usage in various sectors, frequency of spending before credit cards in various sectors and frequency of credit card usage according to various sectors. The survey asked about the effect of credit card usage on spending tendency as a dependent variable.

The prepared survey was applied to 350 adult individuals from Erzurum who were determined by convenience sampling method. As a result of the reliability analysis, the Cronbach α coefficient was found to be 0.865. According to the Ordered Logistic Regression model established with the independent variables found to be related to the spending tendency as a result of the chi-square independence tests, it was determined that the number of credit cards in the family was effective on the spending tendency. In addition, "credit card usage does not cause irregularities", "it provides ease of shopping in the virtual environment", "frequency of credit card usage in the food and clothing sector", "frequency of spending in the health sector before credit cards" and "paying bills by credit card without visiting institutions" factors are effective on the spending tendency.

Keywords: Credit Card Usage, Shopping Behavior, Spending Tendency, Ordered Logistics Model.

1. INTRODUCTION

Credit cards, which is called as the plastic money [1] and are extremely common and popular around the world [2-3] and known as a popular means of payment of the modern world for consumers, are the second most famous non-cash instrument in the USA [4-5]. It is a payment instrument that allows people to purchase goods and services produced to meet their needs, other than cash [6]. The rapid spread in the use of credit cards is due to the various advantages they provide to individuals, banks and the government. The rapid development in technology has also made the use of such tools easier [7]. Even if consumers do not have money on hand, thanks to credit cards which is provided by a financial institution, they can very easily borrow money and satisfy their purchasing desires and increase their spending magnitude by making additional purchases [8-9]. Therefore, people can obtain money and status and improve their position in social environments thanks to credit cards [10].

The credit card market in Turkey started to develop in 1968. In 1968, "Servis Turistik S.A" introduced the Diners Club credit card and "Türk Express Aviation and Tourism Limited Company" introduced the American Express credit card to the Turkish market [11-13]. Credit cards, which are an indispensable tool today, can be used all over the world with technological developments [14].

People's shopping desires and situations are changing with the importance of credit cards and the opportunities they provide. Therefore, examining the effects of the use of this tool on

shopping behavior is an important research topic. Accordingly, in this study, the effect of credit card usage on spending tendency in Türkiye was investigated. The rest of the paper is organized as follows: Section 2 gives a literature review about related studies; Section 3 provides method approach and information on how data was collected and analyzed; in Section 4, the findings obtained from the analysis of the data were presented. The study ends with conclusions and recommendations for future research.

2. LITERATURE REVIEW

Girginer, Çelik and Uçkun [15] administered a survey to 210 students attending business and finance courses at Eskisehir Osmangazi University's summer school. Independent samples t test and ANOVA were used to analyze the differences in demographic characteristics of 5 distinctive dimensions (security, anxiety, cognitive, affective, behavioral) obtained from the factor analysis of 16 items created to measure attitudes towards credit card use. The analyzes showed that there were significant differences between credit card users and non-users in the security and affective dimensions of attitudes towards credit card use, and that students with lower income exhibited lower levels of anxious attitudes.

Gözener and Sayılı [16] conducted research by conducting a survey on 267 Gaziosmanpaşa university students to examine the factors affecting credit card usage. In their study, it was aimed to reveal some socio-economic structures of students, their credit card usage status and the factors that are thought to affect credit card usage. According to research findings; It was determined that 47.57% of students use credit cards, 78.74% of the students using credit cards had a personal credit card and 37.00% had more than 1 credit card. Chi-square test was used to analyze factors affecting students' credit card use and factor analysis was used to evaluated opinions about credit card usage. It was determined that the education of the students, the settlements where their families live, the income of the families, the money received by the student and the place of residence of the students are effective in the use of credit cards.

Adıgüzel and Sayılı [17] conducted research by conducting a survey on 239 to examine the factors affecting credit card usage. According to the findings of the study, it was determined that 70.71% of the participants used credit cards and 78.70% of credit card users are men. 78.70% of credit card users stated that "allowing them to shop when they do not have cash" as the most important reason for using a credit card. 61.43% of those who do not use a credit card

stated that "credit card encourages spending too much" as the most important reason for not using it.

Dilara, Dilek, Pilatin and Bayrak [18] administered a survey to 775 people to investigate of factors affecting the credit card usage. When the relationship between credit card use and demographic factors is examined, it is understood that men, married people and civil servants use credit cards at a higher rate. I was determined that there was a significant relationship between place of residence and credit card preference factors.

3. METHODOLOGY

In this study, a survey consisting of 66 questions was prepared to investigate of the effects of credit card usage on spending tendency and was applied to 350 individuals from Erzurum, determined by convenience sampling method. The designed survey consisted of two parts: the first part included 9 demographic characteristics, including gender, age, marital status, education level, occupation, number of members in the family, monthly income, monthly income of the family and number of the credit card in the family. The second part of the survey aimed to investigate opinions of citizens about the effect of the credit card usage on spending tendency. Chi square test and Ordered Logistic Regression model were used to analyze the data of the study and SPSS and STATA software was employed. The ordinal logistic regression model is a type of model that includes an ordinal dependent variable and is an extension of logistic regression. Cumulative probabilities of the dependent variable are the basis of the ordinal logistic regression model. The logit of each cumulative probability is assumed to be a linear function of the variables with constant regression coefficients across dependent variable categories. [19-22]. In cases where the dependent variable takes ordinal values, the analysis is generally carried out with the Ordered Logistic Regression model [23]. In this way, it is claimed that the analysis results obtained are more reliable [24-25]. Therefore, ordered logistic regression model was used in this study.

4. FINDINGS AND RESULTS

In this section of the study, the findings obtained from the analysis of the data are presented. In this context, firstly, demographic characteristics are shown in table 1.

Table 1. Demographic Characteristics

Variable	Frequency	Percentage
Gender		
Female	163	46.6
Male	187	53.4
Marital status		
Single	224	64.0
Married	126	36.0
Age		
18-35	255	72.9
36-45	43	12.2
46+	52	14.9
Education level		
Below High School	50	14.3
High School	73	20.9
University	227	64.9
Occupation		
Government's employee	48	13.7
Retired	12	3.4
Employee	17	4.9
Student	190	54.3
Self-employment	14	4.0
Housewife	18	5.1
Small business	15	4.3
Unemployed	17	4.9
Number of members in the family		
1-3	72	20.6
4-6	221	63.1
7+	57	16.3
Number of the credit card in the family		
0	36	10.3
1	132	37.7
2+	182	52.0

Before analysis, the reliability of the survey must be measured. Reliability, which examines the consistency of the scale, is one of the main features that must be calculated in the survey. The reliability of a scale should give similar results when calculated under the same conditions and in different places [26-27]. Cronbach α Coefficient, which is calculated the weighted standard deviation average, is the ratio of the variances of the variables in a scale to the overall variance. Cronbach α Coefficient takes values between 0 and 1 and being close to 1 means that the reliability of the scale is high [28]. As a result of the reliability analysis, the Cronbach α coefficient was found to be 0.865.

Ordered logit regression model was used to analyze the data, and the estimation of the model regarding the variables is presented in table 2. Log-Likelihood value of the model is -319.51748; For 7 degrees of freedom, the LR value was obtained as 96.84 and the probe value was 0.000. Additionally, McFadden's R2, Cox-Snell R2 and Nagelkerke R2 were obtained as 0.157, 0.281 and 0.320, respectively.

Table 2. Ordered Logit Model Analysis Results

					[95% conf. interval]	
Variables	**Coefficient**	**Std. err.**	**Z**	**P>|z|**	**Lower Bound**	**Upper Bound**
Number of Credit Card in the Family (Reference: 2+)						
0	-1.186***	0.434	-2.73	0.006	-2.036	-0.335
1	-0.082	0.235	-0.35	0.727	-0.542	0.378
Using a credit card does not cause irregular spending (Reference: Agree)						
Disagree	0.821***	0.271	3.03	0.002	0.290	1.353
Undecided	0.719**	0.291	2.47	0.013	0.149	1.289
It provides ease of shopping in a virtual environment (Reference: Agree)						
Disagree	-0.642**	0.307	-2.09	0.036	-1.244	-0.041
Undecided	-0.563*	0.319	-1.76	0.078	-1.189	0.063
How often do you buy food products with a credit card? (Reference: Often)						
Rarely	-0.546*	0.293	-1.86	0.062	-1.120	0.028
Occasionally	-0.451	0.290	-1.56	0.120	-1.019	0.117
How often do you buy clothes with a credit card? (Reference: Often)						
Rarely	-1.448***	0.326	-4.44	0.000	-2.087	-0.808
Occasionally	-0.268	0.284	-0.94	0.346	-0.825	0.289
How Often Did You Shop in the Healthcare Industry Before Credit Cards? (Reference: Often)						
Rarely	-0.635**	0.258	2.46	0.014	0.129	1.141
Occasionally	0.314	0.283	1.11	0.268	-0.242	0.869
Instead of going from institution to institution, I pay my bills with a credit card. (Reference: Often)						
Rarely	-0.850***	0.272	-3.13	0.002	-1.383	-0.317
Occasionally	0.394	0.335	1.18	0.239	-0.262	1.050

*, ** and *** indicate significance at 10%, 5% and 1% significance levels, respectively.

Parallel regression test results for the ordered logit model are presented in table 3.

Table 3. Parallel Regression Test Results for Ordered Logit Model

	Chi2	**Df**	**P>Chi2**
Wolfe Gould	11.67	7	0.112
Brant	14.6	7	0.042
Score	12.28	7	0.092
Likelihood Ratio	11.95	7	0.102
Wald	12.36	7	0.089

It has been determined that the prediction meets this assumption for all parallel regression test results obtained according to Table 3.

Table 4. Marginal Effects of Variables

					[95% conf. interval]	
Variables	**Coefficient**	**Std. err.**	**Z**	**P>|z|**	**Lower Bound**	**Upper Bound**
Number of Credit Card in the Family (Reference: 2+)						
0	-0.227***	0.077	-2.95	0.003	-0.377	-0.076
1	-0.016	0.047	-0.35	0.727	-0.108	0.076
Using a credit card does not cause irregular spending (Reference: Agree)						
Disagree	0.159***	0.050	3.15	0.002	0.060	0.258
Undecided	0.139	0.055	2.54	0.011	0.032	0.247
It provides ease of shopping in a virtual environment (Reference: Agree)						
Disagree	-0.128**	0.061	-2.10	0.035	-0.248	-0.009
Undecided	-0.113*	0.064	-1.76	0.078	-0.238	0.0126
How often do you buy food products with a credit card? (Reference: Often)						
Rarely	-0.110*	0.060	-1.84	0.066	-0.227	0.007
Occasionally	-0.091	0.059	-1.54	0.123	-0.206	0.024
How often do you buy clothes with a credit card? (Reference: Often)						
Rarely	-0.286***	0.060	-4.76	0.000	-0.404	-0.168
Occasionally	-0.056	0.060	-0.94	0.348	-0.174	0.061
How often did you shop in the healthcare industry before credit cards? (Reference: Often)						
Rarely	0.125**	0.050	2.49	0.013	0.027	0.223
Occasionally	0.062	0.056	1.11	0.266	-0.047	0.172
Instead of going from institution to institution, I pay my bills with a credit card. (Reference: Often)						
Rarely	-0.171***	0.054	-3.14	0.002	0.277	0.064
Occasionally	0.078	0.064	1.21	0.227	-0.048	0.204

*, ** and *** indicate significance at 10%, 5% and 1% significance levels, respectively.

According to Table 4, the spending tendency of those who have no credit cards is 22.7% less than those who have 2 or more credit cards. The spending tendency of individuals who disagree or are undecided with the statement "Using a credit card does not cause irregular spending" are 15.9% and 13.9% respectively, more than those who agree with the statement. The spending tendency of individuals who disagree or are undecided with the statement "It provides ease of shopping in a virtual environment" are 12.8% and 11.3% respectively, lower than those who agree with the statement. The spending tendency of individuals who rarely shop food products with a credit card is 11% lower than those who often shop food products. The spending tendency of individuals who rarely shop clothes with credit card is 28.6% lower than those who often shop clothes. The spending tendency of individuals who rarely shop in the healthcare industry before credit card is 12.5% more than those who often shop in the healthcare industry. The

spending tendency of individuals who rarely pay bills with a credit card is 17.1% lower than those who often pay bills with a credit card.

5. CONCLUSION

In today's world, in most countries, a large volume of shopping is done by credit card. Therefore, it is important to examine the factors that affect shopping with a credit card, as well as how the credit card affects the spending tendency. The aim of this study is to investigate of the effects of the credit cards on spending tendency. In this context, a survey consisting of 66 questions was administered to 350 people in Erzurum. The obtained data were analyzed with chi square and ordered logit regression model and effective factors were determined.

As a result of the analysis, it was determined that there was a significant relationship between effect of credit card on spending tendency and number of credit cards in the family. People who have 2 or more credit card in their family have higher spending tendency than people who don't have any credit card. Additionally, the frequency of buying food production and clothes with credit card, the frequency of buying healthcare productions before credit card and paying bills with credit card instead of going institution have significant relationships with spending tendency. Individuals who frequently buy food products and clothes with credit card have higher spending tendency than people who rarely buy these.

Individuals who agree with statement "Using a credit card does not cause irregular spending" have lower spending tendency than those who disagree or are undecided. Individuals who agree with statement "It provides ease of shopping in a virtual environment" have higher spending tendency than those who disagree or are undecided.

This study can be carried out throughout Turkey, resulting in generally valid results. At the same time, it can be done in different provinces and the spending tendency can be compared on a provincial basis. Additionally, the effect of credit card limit amount and the possibility of installments on shopping behavior and spending tendency can be investigated.

REFERENCES

[1] Önder, K. The Effect of Credit Card Usage on Consumer Behavior, *International Journal of Eurasia Social Sciences*, Jun, 9, 32, 2018.

[2] Bakar, M. H., Yahaya, S. N., & Men, C. C. The critical factors influencing consumer spending by using credit card. Journal of Technology Management and Technopreneurship (JTMT), Dec, 8, 1, 2020.

[3] Tunay, K. B. Türkiye'de Kredi Kartı Harcamalarının Belirleyicileri ve Enflasyon Beklentilerinin Bu Harcamalar Üzerindeki Etkileri, *Journal of Banking and Financial Research*, Jul, 10, 2, 2023.

[4] Chakravorti, S. Theory of credit card networks: A survey of the literature, *Review of network Economics*, Jun, 2, 2, 2003.

[5] Ming-Yen Teoh, W., Chong, S. C., & Mid Yong, S. Exploring the factors influencing credit card spending behavior among Malaysians, *International Journal of Bank Marketing*, Sep, 31, 6, 2013.

[6] Ataman, E., & Yildirim, D. Kredi Karti Kullanimi, Kompülsif Satin Alma, Borca Karşi Tutum ve Finansal Refah İlişkisi, *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, May, 12, 23, 2022.

[7] Karabulut, K., Polat, D., & Gündüz, Ö. Kredi kartı kullanımı ve harcama ilişkisi-Erzurum'da çalışan doktorlar üzerine bir uygulama, *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2004.

[8] Lo, H. Y., & Harvey, N. Shopping without pain: Compulsive buying and the effects of credit card availability in Europe and the Far East. Journal of Economic Psychology, Feb, 32, 1, 2011.

[9] Foscht, T., Maloles, C., Swoboda, B., & Chia, S. L. Debit and credit card usage and satisfaction: who uses which and why–evidence from Austria, *International Journal of Bank Marketing*, Mar, 28, 2, 2010.

[10] Arslan, B. Kredi kartı kullanımının kompulsif satın almaya etkisi, *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, Jan, 6, 20, 2015.

[11] Duramaz, S., & Dündar, S. Elektronik ödeme sistemlerinin karşılaştırılması: Türkiye ve İtalya örneği, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Jan, 7, 1, 2014.

[12] Çıtak, B. D., *Kredi Karti Kullanim Düzeyine Etki Eden Demografik Faktörlerin İncelenmesi: Türkiye Örneği*, Yüksek lisans Tezi, Hitit University, Institute of Graduate Education, Çorum, 2021.

[13] Pilatin, A. Tüketicilerin kredi kartı kullanımını etkileyen faktörler: Ordu ili örneği, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aug, 18, 2, 2021.

[14] Altan, M., & Göktürk, İ. E. Türkiye'de memurların kredi kartı kullanım alışkanlıkları üzerine bir araştırma, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Jan, 39, 2008.

[15] Girginer, N., Çelik, A. E., & Uçkun, N. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinin Kredi Kartı Kullanımlarına Yönelik Bir Araştırma, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Jan, 8,1, 2008.

[16] Gözener, B., & Sayili, M. Gaziosmanpaşa Üniversitesi taşlıçiftlik yerleşkesindeki öğrencilerin kredi kartı kullanımı üzerine bir araştırma, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Jan, 4, 1, 2013.

[17] Adıgüzel, F., & Sayılı, M. Tokat İli Merkez İlçede Tüketicilerin Kredi Kartı Kullanımı Üzerine Bir Araştırma, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Jan, 7, 1, 2012.

[18] Dilara, A., Dilek, Ö., Pilatin, A., & Bayrak, A. Z. Kredi kartı kullanımını etkileyen faktörlerin analizi: Doğu Karadeniz örneği, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Apr, 11, 2, 2020.

[19] Oktay, E., Tekmanlı H. H. & Lögün, A. *Üniversite Gençliğinin Spor Yapma Alışkanlığının Araştırılması*, Efe Akademi Yayınları, İstanbul, 2021.

[20] Oktay, E., Lögün, A. & Tekmanlı H. H. *Üniversite Gençliğinin Tasarruf Alışkanlığının Araştırılması*, Efe Akademi Yayınları, İstanbul, 2021.

[21] Alipour, N., Oktay, E., Özen, Ü., Pourmousa, H., & Ulusoy, R. *Sosyal Medyada Dezenformasyon Algısının Araştırılması*, Nobel Bilimsel Eserler, 2023.

[22] Pourmousa, H., Özen, Ü., Oktay, E., Alipour, N., & Akbaş, Ş. *Üniversite Gençliğinin Dijital Oyun Oynama Alışkanlığının Araştırılması*, Nobel Bilimsel Eserler, 2023.

[23] Williams, R. Understanding and interpreting generalized ordered logit models, *The Journal of Mathematical Sociology*, Jan, 40, 1, 2016.

[24] Önder, K. Hanehalklarının Fast Food ve Paketli Servis Hizmeti Talebini Etkileyen Faktörler: Sıralı Logit Regresyon Analizi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Jul, *11*, 3, 2022.

[25] Önder, K. Hanehalklarının Birinci ve İkinci El Otomobil Alımını Etkileyen Faktörlerin Sıralı Logit Modeli ile Analizi, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Jan, 48, 2022.

[26] Carmines, E.G., & Zeller, R.A. *Reliability and validity assessment* (Vol. 17). Beverly Hills: Sage publications, (1982).

[27] Carey, L. *Measuring and Evaluating School Learning*, London: Allyn & Bacon (1988).

[28] Carmines, E.G., & Zeller, R.A. *Reliability and validity assessment* (Vol. 17). Beverly Hills: Sage publications, (1982).

DETERMINANTS OF SATISFACTION WITH E-GOVERNMENT APPLICATIONS

Dr. Hadi POURMOUSA [1], Prof. Dr. Erkan OKTAY [2], Prof. Dr. Üstün ÖZEN [3], Dr. Neda ALIPOUR [4], Güngör AZAP [5]

[1] Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, ORCID: 0000-0001-6713-5872

[2] Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, ORCID: 0000-0002-1739-3184

[3] Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, ORCID: 0000-0002-7595-4306

[4] Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, ORCID: 0000-0003-3038-9398

[5] Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, ORCID: 0000-0001-7926-9472

ABSTRACT

In parallel with the development of computer technologies, government rulers; They transformed administrative systems into computer-based systems in order to carry out government work more quickly and efficiently. The main purpose of e-government applications is to provide better and faster service by applying information technologies to government services and to create a more efficient relationship between citizens and the government. Also, user satisfaction must be at a high level for e-government applications to be successful and sustainable.

The purpose of this study is measuring satisfaction with e-government applications in Turkey and identify factors that may have an impact on satisfaction with e-government applications. In this context, in addition to various demographic and economic variables, the effect of variables like the frequency of use of technological devices, the frequency of use of social media platforms, the purpose of use of information technologies, the reasons for the use of e-government applications, the factors affecting the development of e-government applications, the frequency of use of various e-government services and the satisfaction with the effectiveness of the e-government pages on satisfaction with e-government applications was measured.

For this purpose, a survey consisting of 62 questions was prepared. The prepared survey was applied to 544 individuals from Erzurum who were determined by convenience sampling

method. As a result of the reliability analysis, the Cronbach α coefficient was found to be 0.925. According to the chi-square tests and the Ordered Logistic Regression model, it was determined that marital status, education level and income level of the family were effective on satisfaction with e-government services.

According to the ordered logit model, it was determined that the factors like "frequency of using the Snapchat platform on social media", "frequency of making friends on the Internet" and "frequency of using e-government services from the General Directorate of Security services" were also effective on satisfaction with e-government applications. In addition to these, other factors affecting satisfaction with e-government applications can be listed like "satisfaction with finding everything needed on the e-government page", "satisfaction with the fact that everything is very complicated on the e-government page", "satisfaction with the fact that the e-government page makes the work of government departments easier" and “satisfaction with the fact that the e-government page prevents queues in government offices”.

Keywords : E-government, Satisfaction, Ordered logistics Model, Determinants.

1. INTRODUCTION

The global diffusion of the Internet and the developments in World Wide Web and information and communication technology have completely changed the work processes of individuals, organizations and governments and made them easier and faster [1-2]. These changes have radically transformed the work processes of public institutions and led to the emergence of the concept of e-government [3]. E-government, which is used to provide online services to citizens 24 hours, regardless of time and place, using ICT [4-6], provides important advantages, such as streamlining and simplifying transactions, empowering people through access to information, participating in public policy decision-making processes, creating new opportunities, increasing citizens' ICT skills, reduced corruption and increased revenues, increasing trust between the state and citizens, increasing citizen participation in government decision-making, efficient service delivery with increased service quality and speed, increased transparency [7-14]. Citizens' adoption and use of e-government applications is more important than the advantages provided by e-government. Because the success of e-government applications depends on the adoption of them [15]. Success depends on the citizens' interaction with this system. Therefore, citizen satisfaction with e-government services may lead to increased interaction and ultimately the success of the system [16]. Therefore, it is important to determine the factors affecting the

level of satisfaction with e-government services. Accordingly, in this study, the level of satisfaction with e-government services in Türkiye was measured. The rest of the paper is organized as follows: Section 2 gives a literature review about related studies; Section 3 provides method approach and information on how data was collected and analyzed; in Section 4, the findings obtained from the analysis of the data were presented. The study ends with conclusions and recommendations for future research.

2. LITERATURE REVIEW

Nguyen, Phan, Le and Nguyen [17] collected surveys from 1107 people in Vietnam and analyzed them with SPSS 22 and Stata 2016. The participants consist of three groups: those who do not know e-government at all (%31.55), those who know e-government but have never used it (%37.17), and those who use e-government (%31.28). In this study, citizen support, transparency, convenience, reliability, trust and efficiency were determined as external variables, and gender, age, education level and frequency of internet use were determined as control variables. According to the results of the study, the efficiency has the greatest impact on citizens satisfaction, and the level of influence on the dependent variables decreases in the following order: citizen support, reliability and transparency.

Alawneh, Al-Refai and Batiha [18] administered a survey to 400 university employees in Jordan to measure user satisfaction with e-Government services. According to the results of the study, it was determined that high accessibility, high quality of public services and high awareness of public services were effective on satisfaction. Accessibility, awareness of public services and quality of public services explain 66%, 49% and 71% of change in satisfaction with e-government, respectively.

Baharon et al. [19] applied a survey to collect data from 111 people using the convenience sampling method to measure the satisfaction with e-government portal in Malaysia. The results showed that citizens' satisfaction with e-government portals was reasonably affirmative and content quality, perceived ease of use and service quality were significant predictors of citizens satisfaction. However, there is no meaningful relationship between citizens' trust and satisfaction with e-government portals.

Musa et al. [20] conducted a survey on 248 Libyan citizens to measure adoption and satisfaction with e-government. In the study, the effects of personalization, convenience, transparency, trust, accuracy and completeness factors on adoption and satisfaction were examined. The results indicated that personalisation, convenience, transparency, accuracy and completeness

have affirmative significant impact on the intention to use E-government services. In addition, factors except completeness have affirmative impact on the citizens' satisfaction.

Rahim and Alharbi [21] distributed questionnaire to 400 students and staff who used website of the Department of Immigration and Citizenship at one Australian university and collected completed surveys from 190 people. The study examined the effects some factors on satisfaction with e-government and the effects of this satisfaction on user trust in e-government and user anxiety towards using e-government website. The results showed that four factors, including website understandability, customisation, ease of use and utility, have significant impact on satisfaction with e-government. In addition, it was found that there was a positive relationship between users' satisfaction with e-government sites and their trust in e-government sites, and a significantly negative relationship with their anxiety toward using e-government sites.

3. METHODOLOGY

In this study, a survey consisting of 62 questions was prepared to measure satisfaction with e-government and was applied to 544 individuals from Erzurum, determined by convenience sampling method. The designed survey consisted of two parts: the first part included 8 demographic characteristics, including gender, marital status, age, education level, occupation, number of members in the family, monthly income and monthly income of the family. The second part of the survey aimed to investigate opinions of citizens about the determinants of their satisfaction levels with e-government. Chi square test and Ordered Logistic Regression model were used to analyze the data of the study and SPSS and STATA software was employed. The ordinal logistic regression model is a type of model that includes an ordinal dependent variable and is an extension of logistic regression. Cumulative probabilities of the dependent variable are the basis of the ordinal logistic regression model. The logit of each cumulative probability is assumed to be a linear function of the variables with constant regression coefficients across dependent variable categories. [22-25]. In cases where the dependent variable takes ordinal values, the analysis is generally carried out with the Ordered Logistic Regression model [26]. In this way, it is claimed that the analysis results obtained are more reliable [27-28]. Therefore, ordered logistic regression model was used in this study.

4. FINDINGS AND RESULTS

In this section of the study, the findings obtained from the analysis of the data are presented. In this context, firstly, demographic characteristics are shown in table 1.

Table 1. Demographic Characteristics

Variable	Frequency	Percentage
Gender		
Female	199	36.6
Male	345	43.4
Marital status		
Single	327	60.1
Married	217	39.9
Age		
18-35	388	71.3
36-45	73	13.4
46+	83	15.3
Education level		
Below High School	119	21.9
High School	128	23.5
University	297	54.6
Occupation		
Government's employee	61	11.2
Retired	88	16.2
Employee	76	14.0
Student	21	3.9
Self-employment	243	44.7
Housewife	55	10.1
Number of members in the family		
1-3	121	22.2
4-6	350	64.3
7+	73	13.4
Monthly income		
Under 2500 TL	332	61.0
2501-7500 TL	189	34.7
7501+	23	4.2
Income level of the family		
Under 5000 TL	289	53.1
5001-10000 TL	211	38.8
10001+	44	8.1

Before analysis, the reliability of the survey must be measured. Reliability, which examines the consistency of the scale, is one of the main features that must be calculated in the survey. The reliability of a scale should give similar results when calculated under the same conditions and in different places [29-30]. Cronbach α Coefficient, which is calculated the weighted standard deviation average, is the ratio of the variances of the variables in a scale to the overall variance. Cronbach α Coefficient takes values between 0 and 1 and being close to 1 means that the reliability of the scale is high [31]. As a result of the reliability analysis, the Cronbach α coefficient was found to be 0.925.

Ordered logit regression model was used to analyze the data, and the estimation of the model regarding the variables is presented in table 2. Log-Likelihood value of the model is -352.9468; For 10 degrees of freedom, the LR value was obtained as 237.66 and the probe value was 0.000. Additionally, McFadden's R2, Cox-Snell R2 and Nagelkerke R2 were obtained as 0.265, 0.369 and 0.448, respectively.

Table 2. Ordered Logit Model Analysis Results

					[95% conf. interval]	
Variables	**Coefficient**	**Std. err.**	**Z**	**P>|z|**	**Lower Bound**	**Upper Bound**
Marital status (Reference: Married)						
Single	-0.905***	0.271	-3.33	0.001	-1.438	0.373
Education Level (Reference: University)						
Below High School	-1.229***	0.307	-4.01	0.000	-1.831	-0.628
High School	-0.606**	0.268	-2.26	0.024	-1.130	-0.081
Income Level of the Family (Reference: 10001+)						
Under 5000 TL	1.580***	0.389	4.06	0.000	0.817	2.344
5001-10000 TL	1.245***	0.393	3.17	0.002	0.474	2.017
Frequency of Using the Snapchat Platform on Social Media (Reference: Often)						
Rarely	-0.490*	0.270	-1.81	0.070	-1.020	0.039
Occasionally	-0.205	0.381	-0.54	0.591	-0.951	0.542
Frequency of Making Friends on the Internet (Reference: Often)						
Rarely	-0.508*	0.269	-1.89	0.059	-1.035	0.019
Occasionally	0.039	0.292	0.13	0.893	-0.533	0.612
Frequency of Using E-Government Services from the General Directorate of Security Services (Reference: Often)						
Rarely	-0.858***	0.245	-3.49	0.000	-1.339	-0.377
Occasionally	-0.763***	0.274	-2.78	0.005	-1.300	-0.225
I find everything I'm looking for on the e-government page (Reference: Agree)						
Disagree	-1.269***	0.318	-3.99	0.000	-1.893	-0.645
Undecided	-1.134***	0.242	-4.68	0.000	-1.609	-0.659
Everything is very complicated on the e-government page (Reference: Agree)						
Disagree	0.689**	0.266	2.59	0.010	0.168	1.210
Undecided	0.187	0.256	0.73	0.466	-0.316	0.689
The services offered on the e-government page make the work of government departments easier (Reference: Agree)						
Disagree	-1.448***	0.361	-4.01	0.000	-2.156	-0.740
Undecided	-0.918***	0.263	-3.49	0.000	-1.434	-0.402
The e-government page prevents queues in government departments (Reference: Agree)						
Disagree	-1.697***	0.428	-3.97	0.000	-2.536	-0.859
Undecided	-0.798***	0.244	-3.27	0.001	-1.277	-0.319

*, ** and *** indicate significance at 10%, 5% and 1% significance levels, respectively.

Parallel regression test results for the ordered logit model are presented in table 3.

Table 3. Parallel Regression Test Results for Ordered Logit Model

	Chi2	**df**	**P>Chi2**
Wolfe Gould	16.24	10	0.093

Brant	13.7	10	0.187
Score	15.48	10	0.116
Likelihood Ratio	16.96	10	0.075
Wald	14.95	10	0.134

It has been determined that the prediction meets this assumption for all parallel regression test results obtained according to Table 3.

Table 4. Marginal Effects of Variables

					[95% conf. interval]	
Variables	**Coefficient**	**Std. err.**	**Z**	**P>|z|**	**Lower Bound**	**Upper Bound**
Marital status (Reference: Married)						
Single	-0.128***	0.035	-3.62	0.000	-0.198	-0.059
Education Level (Reference: University)						
Below High School	-0.197***	0.051	-3.90	0.000	-0.296	-0.098
High School	-0.92**	0.041	-2.21	0.027	-0.174	-0.010
Income Level of the Family (Reference: 10001+)						
Under 5000 TL	0.256***	0.063	4.05	0.000	0.132	0.380
5001-10000 TL	0.207***	0.065	3.20	0.001	0.080	0.333
Frequency of Using the Snapchat Platform on Social Media (Reference: Often)						
Rarely	-0.072*	0.039	-1.85	0.064	-0.149	0.004
Occasionally	-0.029	0.055	-0.53	0.595	-0.137	0.078
Frequency of Making Friends on the Internet (Reference: Often)						
Rarely	-0.079*	0.43	-1.85	0.064	-0.162	0.005
Occasionally	0.006	0.043	0.14	0.892	-0.079	0.089
Frequency of Using E-Government Services from the General Directorate of Security Services (Reference: Often)						
Rarely	-0.131***	0.038	-3.41	0.001	-0.206	-0.056
Occasionally	-0.115***	0.042	-2.72	0.007	-0.199	-0.032
I find everything I'm looking for on the e-government page (Reference: Agree)						
Disagree	-0.214***	0.059	-3.64	0.000	-0.330	0.099
Undecided	-0.189***	0.042	-4.47	0.000	-0.272	-0.106
Everything is very complicated on the e-government page (Reference: Agree)						
Disagree	0.101***	0.038	2.66	0.008	0.026	0.176
Undecided	0.029	0.040	0.73	0.464	-0.049	0.106
The services offered on the e-government page make the work of government departments easier (Reference: Agree)						
Disagree	-0.251***	0.068	-3.72	0.000	-0.384	-0.119
Undecided	-0.155***	0.047	-3.27	0.001	-0.248	-0.062
The e-government page prevents queues in government departments (Reference: Agree)						
Disagree	-0.293***	0.078	-3.74	0.000	-0.447	-0.140
Undecided	-0.132***	0.043	-3.10	0.002	-0.216	-0.048

*, ** and *** indicate significance at 10%, 5% and 1% significance levels, respectively.

According to Table 4, the e-government satisfaction level of single individuals is 12.8% lower than married individuals. When we look at the education level, the e-government satisfaction

levels of people with education below high school and high school level are 19.7% and 9.2%, respectively, lower than people with university education level. The e-government satisfaction levels of people whose family income is lower than 5000 TL or between 5001-10000 TL are 25.6% and 20.7%, respectively, higher than those whose family income is more than 10000 TL. The e-government satisfaction level of individuals who rarely use the Snapchat platform on social media is 7.2% lower than those who often use the platform. The e-government satisfaction level of individuals who rarely use social media to make friends is 7.9% lower than those who often use it for this purpose. The e-government satisfaction level of individuals who rarely or occasionally use the General Directorate of Security Services which is one of the e-government services, are 13.1% and 11.5%, respectively, lower than those who use them often. The e-government satisfaction levels of individuals who disagree or are undecided with the statement "I can find everything I am looking for on the e-government page" are 21.4% and 18.9% respectively, lower than those who agree with the statement. The e-government satisfaction levels of individuals who disagree with the statement "Everything is very complicated on the e-government page " is 10.1% more than those who agree with the statement. The e-government satisfaction levels of individuals who disagree or are undecided with the statement "The services offered on the e-government page make the work of government departments easier" are 25.1% and 15.5% respectively, lower than those who agree with the statement. The e-government satisfaction levels of individuals who disagree or are undecided with the statement "The e-government page prevents queues in government departments" are 29.3% and 13.2% respectively, lower than those who agree with the statement.

5. CONCLUSION

In today's world, everything is constantly changing. The emergence of information and communication technology and as a result, electronic government, is one of the most important of these changes. In order to succeed in the establishment of e-government, it is very important to pay attention to its acceptance and citizens' satisfaction. The aim of this study is to identify the determinants affecting the satisfaction with e-government. In this context, a survey consisting of 62 questions was administered to 544 people in Erzurum to measure satisfaction with e-government. The obtained data were analyzed with chi square and ordered logit regression model and effective factors were determined.

As a result of the analysis, it was determined that there was a significant relationship between satisfaction with e-government and marital status, education level and income level of the

family. Married people have higher satisfaction levels than single people, university graduates have higher satisfaction levels than those with lower education levels, and individuals with family incomes of lower than 5000 TL have higher satisfaction levels than others. Additionally, the frequency of using Snapchat on social media, the frequency of making friends on the internet, and the frequency of using the General Directorate of Security Services have significant relationships with satisfaction with e-government. Individuals who frequently use Snapchat on social media, those who frequently use the internet to make friends, and those who frequently use the General Directorate of Security Services have higher satisfaction levels with e-government than others.

Individuals who agree with statement "I can find everything I am looking for on the e-government page", "The services offered on the e-government page make the work of government departments easier" and "The e-government page prevents queues in government departments" have higher satisfaction levels with e-government than those who disagree or are undecided. Individuals who agree with statement "Everything is very complicated on the e-government page" have lower satisfaction levels with e-government than those who disagree.

This study can be carried out throughout Turkey, resulting in generally valid results. At the same time, it can be done on an institution basis and it can be determined which institution has the highest satisfaction. In addition, eye tracking systems can be used to examine the reasons for low satisfaction with an institution and whether its website is complex.

REFERENCES

[1] Rokhman, A. e-Government adoption in developing countries; the case of Indonesia, *Journal of Emerging Trends in Computing and Information Sciences*, May, 2, 5, 2011.

[2] Shahiduzzaman, M., Layton, A., & Alam, K. On the contribution of information and communication technology to productivity growth in Australia, *Economic Change and Restructuring*, Nov, 48, 2015.

[3] Özen, Ü., Çam, H., & Pourmousa, H. Examination of The Factors Effective in The use of the e-government system with the technology acceptance model, *Journal of Social and Administrative Sciences*, Oct, 4, 3, 2017.

[4] Al-Shafi, S., & Weerakkody, V. Factors affecting e-government adoption in the state of Qatar, *European and Mediterranean Conference on Information Systems 2010*, April, 2009.

[5] Busoud, A., & Živković, D. E-Government in Libya, *Proceedings of the International Scientific Conference - Sinteza 2016*, 2016.

[6] Fang, Z. E-government in digital era: concept, practice, and development, *International journal of the Computer, the Internet and management*, May, 10, 2, 2002.

[7] Avgerou, C. How can IT enable economic growth in developing countries?, *Information technology for development*, Jan, 8, 1, 1998.

[8] Carbo, T., & Williams, J. G. Models and metrics for evaluating local electronic government systems and services, Electronic Journal of E-government. Aug, 2, 2, 2004.

[9] Cook, M. E., LaVigne, M. F., Pagano, C. M., Dawes, S. S., & Pardo, T. A. Making a case for local e-government. Center for Technology in Government. Jul, 2002.

[10] Kanaan, S. K. *Making Sense of E-government Implementation in Jordan: A Qualitative Investigation*, (Doctoral dissertation), De Montfort University, 2009.

[11] Al-Shafi, R. K. *School of Information Systems, Computing and Mathematics Department of Information Systems and Computing*, (Doctoral dissertation), Brunel University, (2009).

[12] Seifert, J.W. *A primer on e-government: Sectors, stages, opportunities, and challenges of online governance*, Washington DC, USA, Jan, 2003.

[13] Jaeger, P. T. The endless wire: E-government as global phenomenon, *Government information quarterly*, Jan, 20, 4, 2003.

[14] Akgül, Y. Adoption of e-government services in Turkey, *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*. Jan, 9, 32, 2018.

[15] Kurfalı, M., Arifoğlu, A., Tokdemir, G., & Paçin, Y. Adoption of e-government services in Turkey, *Computers in Human Behavior*, Jan, 66, 2017.

[16] Al-Kaseasbeh, H. M., Harada, Y., & Saraih, U. N. E-government services assessment from the perspective of citizens interaction and satisfaction in Jordan: Pilot study, *International Journal of Research & Review*, Dec, 6,12, 2019.

[17] Nguyen, T. T., Phan, D. M., Le, A. H., & Nguyen, L. T. N. The determinants of citizens' satisfaction of E-government: An empirical study in Vietnam, *The Journal of Asian Finance, Economics and Business (JAFEB)*, Aug, 7, 8, 2020.

[18] Alawneh, A., Al-Refai, H., & Batiha, K. Measuring user satisfaction from e-Government services: Lessons from Jordan, *Government information quarterly*, Jul, 30, 3, 2013.

[19] Baharon, B. M., Yap, C. S., Ashar, S. F. E., Hanafi, M. H. H. M., & Hazmi, M. S. R. M. Citizen satisfaction with e-government portals in Malaysia, *International Journal of Business & Information*, Sep, 12, 3, 2017.

[20] Musa, O. B., Abuwdn, F., Zolkifly, I. A. B., & Almasri, A. Factors affecting Libyan citizens satisfaction with e-government services, *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, Jan, 6, 4, 2019.

[21] Rahim, M. M., & Alharbi, I. User satisfaction with e-government websites: An Australian experience, *In 2014 17th International Conference on Computer and Information Technology (ICCIT)*, Dec, 2014.

[22] Oktay, E., Tekmanlı H. H. & Lögün, A. *Üniversite Gençliğinin Spor Yapma Alışkanlığının Araştırılması*, Efe Akademi Yayınları, İstanbul, 2021.

[23] Oktay, E., Lögün, A. & Tekmanlı H. H. *Üniversite Gençliğinin Tasarruf Alışkanlığının Araştırılması*, Efe Akademi Yayınları, İstanbul, 2021.

[24] Alipour, N., Oktay, E., Özen, Ü., Pourmousa, H., & Ulusoy, R. *Sosyal Medyada Dezenformasyon Algısının Araştırılması*, Nobel Bilimsel Eserler, 2023.

[25] Pourmousa, H., Özen, Ü., Oktay, E., Alipour, N., & Akbaş, Ş. *Üniversite Gençliğinin Dijital Oyun Oynama Alışkanlığının Araştırılması*, Nobel Bilimsel Eserler, 2023.

[26] Williams, R. Understanding and interpreting generalized ordered logit models, *The Journal of Mathematical Sociology*, Jan, 40, 1, 2016.

[27] Önder, K. Hanehalklarının Fast Food ve Paketli Servis Hizmeti Talebini Etkileyen Faktörler: Sıralı Logit Regresyon Analizi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Jul, *11*, 3, 2022.

[28] Önder, K. Hanehalklarının Birinci ve İkinci El Otomobil Alımını Etkileyen Faktörlerin Sıralı Logit Modeli ile Analizi, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Jan, 48, 2022.

[29] Carmines, E.G., & Zeller, R.A. *Reliability and validity assessment* (Vol. 17). Beverly Hills: Sage publications, (1982).

[30] Carey, L. *Measuring and Evaluating School Learning*, London: Allyn & Bacon (1988).

[31] Carmines, E.G., & Zeller, R.A. *Reliability and validity assessment* (Vol. 17). Beverly Hills: Sage publications, (1982).

REKLAMLARDA TOPLUMSAL SINIF VE TÜKETİM KÜLTÜRÜ: EŞİTSİZLİKLERİ YENİDEN ÜRETEN BİR ARAÇ

Yüksek lisans Öğrencisi, Umut GÜMÜŞSOY[1]

[1]Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
umut.gumussoy@ogr.sakarya.edu.tr, **Orcid Id: 0000-0002-7916-2840**

ÖZET

Bu bildiri, reklamların toplumsal sınıf üzerindeki etkilerini ve tüketim kültürünü nasıl şekillendirebileceği üzerinde tartışmakta ve dikkatli bir şekilde incelemektedir. Reklamların toplumsal sınıf farklılıklarını vurgulama, tüketim alışkanlıklarını şekillendirme ve toplumsal sınıf kimliğini oluşturma gibi önemli bir rolü olduğu kabul edilebilir. Aynı zamanda, reklamların toplumsal eşitsizlikleri yeniden ürettiği ve toplumsal sınıflar arasındaki uçurumu derinleştirip derinleştirmediği konusu ele alınıp tartışılmaktadır. bildiri, teorik bir çerçeve içerisinde, reklamların toplumsal sınıf üzerindeki etkilerini literatür çalışması ile destekleyerek, ayrıntılı bir şekilde analiz yapılması için fırsat verecek ve toplumsal sınıf eşitsizliklerini nasıl yeniden üretebildiklerinin incelenmesinde önemli bir rol oynayabilir.

Bu çalışmada incelenen örnekler ve literatür ile reklam, satış ortamlarının yaratılması ve hedef kitlelere yönelik gerçekleştirdikleri çalışmaların toplumdaki farklılaşma ve ayrışma süreçlerine etkisi tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Reklamlarda Toplumsal Sınıf, Tüketim Kültürü, Reklamın Etkileri

ADVERTISEMENTS AND THE CULTURE OF CONSUMPTION: A TOOL REPRODUCING SOCIAL CLASS INEQUALITIES

ABSTRACT

This paper discusses and meticulously examines the effects of advertisements on social class and how they can shape the culture of consumption. It can be acknowledged that advertisements play a significant role in highlighting social class differences, shaping consumption habits, and forming social class identities. Simultaneously, the paper delves into the debate regarding whether advertisements reproduce social inequalities and deepen the gap between social classes. Within a theoretical framework, the article provides an opportunity for a detailed analysis, supported by a literature review, of the effects of advertisements on

social class, which could play a pivotal role in examining how they reproduce social class inequalities.

The paper discusses the impact of advertisements and the efforts made in creating sales environments and targeting specific audiences on the processes of differentiation and segregation within society, supported by the examples and literature examined in this study.

Keywords: Social Class in Advertisements, Culture of Consumption, Effects of Advertising

GİRİŞ

Toplumsal sınıf, bir toplumda bireylerin eğitim, ekonomik (Marshall, Bottomore, 2000, s.35), sosyal ve kültürel açıdan farklılaşmasını ifade eden bir kavramdır. Bu farklılaşma, gelir, meslek, eğitim, yaşam tarzı gibi faktörlere dayanır ve bireylerin sosyal statüsünü belirler. Reklamlar, tüketici ürünlerini pazarlamak için etkili bir araç olarak kullanılırken, aynı zamanda toplumsal sınıf farklılıklarını vurgulayabilir, tüketim alışkanlıklarını şekillendirebilir ve toplumsal sınıf kimliğini oluşmasına yardımcı olabilir.

Toplumlarda reklamlar, tüketim kültürünü şekillendirmede ve bireylerin satın alma kararlarını etkilemede önemli bir rol oynar. Ancak, bu reklamlar tarafsız değildir; "Firmalar kendi ürün ve hizmetlerini agresif bir şekilde tutun durduklarında; çoğu zaman doğruluk ve tarafsızlığı önemsemezler… "(Aydın, 2017, s.911) genellikle mevcut sosyal eşitsizlikleri yansıtır ve pekiştirir, özellikle sosyal sınıf açısından. Bu makale, reklamların eşitsizlikleri yeniden üretmek için bir araç olarak nasıl işlediğini, sosyal sınıfın ve tüketim kültürünün ilişkisini inceleyerek araştırmayı amaçlamaktadır. Sosyal sınıfın reklamlardaki tasvirini ve tüketicilerin algıları ve davranışları üzerindeki etkisini analiz ederek, reklamın toplumsal ayrımları pekiştirme deki rolünü daha derinlemesine anlayabiliriz.

Reklamlar, günümüzde tüketici ürünlerini tanıtmak ve satışlarını artırmak için yaygın olarak kullanılan etkili bir pazarlama aracıdır. Ancak, reklamların sadece ürünleri tanıtmaktan öte bir işlevi de vardır. Toplumsal sınıf farklılıklarını vurgulayabilen ve tüketim kültürünü şekillendiren reklamlar, maalesef eşitsizlikleri yeniden üreten bir araç olarak da işlev görebilir.

Toplumsal sınıf, bir toplumda bireylerin sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan farklılaşmasını ifade eder. Bu farklılaşma, gelir, meslek, eğitim ve yaşam tarzı gibi faktörlere dayanır ve bireylerin sosyal statüsünü belirler. Reklamlar, bu toplumsal sınıf farklılıklarını vurgulayarak tüketiciyi hedef alır ve tüketim alışkanlıklarını şekillendirir.

Reklamlar ve sosyal sınıf gibi birbirini etkileyen konu başlıklarına bakar isek: reklamlar, toplumu yansıtan bir ayna olarak hizmet edebilir ve bu nedenle belirli bir sosyal sınıfı veya hedef kitleyi tasvir eder. Reklamlarda gösterilen ürün belli bir topluluğa, sosyal sınıfa üye olmanın anahtarını sunmakta ve o ürünü elde etmenin sonucunda yaşanacak ayrıcalık ve seçkinlik öne çıkarılmaktadır (Becan, 2012, s.46). Reklamverenler, hedefledikleri tüketicilere

uyum sağlayacak şekilde modelleri, mekanları ve anlatıları stratejik olarak seçerler ve genellikle sınıf temelli stereotipleri pekiştirirler.

Stereotipler insanların belirli bir insan grubu ya da durum hakkındaki haksız ve doğru olmayan bir inanç kalıpları olarak ele almak mümkündür (Çötok, İnanç, 2022, s.61). Lüks ürünleri, görkemli yaşam tarzlarını ve hedefe yönelik sembolleri sergileyerek reklamlar, genellikle sadece zengin olan veya daha yüksek bir sosyal sınıfa hedeflenen kişilere cazip gelen bir cazibe yaratır. Bu tasvir, bu kategorilere uymayanları dışlayabilir ve belli mal ve yaşam tarzlarının sadece ayrıcalıklı birkaç kişi tarafından elde edilebileceği düşüncesini pekiştirir.

Sınıf temelli stereotipleri peşinen kabul etmek reklamların sıklıkla sınıf temelli stereotiplere dayanarak anlatılarını oluşturur. Bu stereotipler toplumsal hiyerarşileri pekiştirir ve eşitsizliklerin sürdürülmesine katkıda bulunur. Örneğin, lüks markalar genellikle zengin kişilerin golf oynadığı, yelken açtığı veya özel etkinliklere katıldığı gibi boş zaman etkinliklerine katıldıklarını gösterir. Bu tasvirler, servet ile özel deneyimlere erişim arasındaki ilişkiyi pekiştirir ve sosyal sınıflar arasındaki uçurumu daha da genişletir. Bu stereotipleri peşinen kabul ederek reklamlar, sadece daha düşük sosyoekonomik sınıfları da aşağılayan bir etki yaratmakla kalmaz, aynı zamanda lüks ürünlerin tüketiminin kişisel başarı ve sosyal statüyle eşdeğer olduğu inancını pekiştirir.

Hedefsel tüketimi oluşturmak, bir firmanın tüm pazarlama iletişimi çabalarını belirli bir tüketici kesimine yöneltmesi ve odaklaması anlamına gelmektedir (Gürel ve Alem. b.t). Özellikle daha düşük sosyal sınıflara ait kişiler arasında, bir tüketim düzeyine ulaşma arzusunu yaratmada etkilidir. Ulaşılamaz gibi görünen bir yaşam tarzını veya ürünü sergileyerek reklamverenler, tüketme düzeyini elde etmek için bir arzu ve motivasyon yaratırlar. Bununla birlikte, bu arzu genellikle eşitsizlikleri pekiştirme maliyetiyle gelir. Daha düşük sosyal sınıflardan gelen bireyler, satın alma gücünün ötesinde ürünler satın almaya veya gösterişli tüketimle yukarı yönlü hareket etmeye zorlanabilir. Bu durum, maddi zorluklara neden olur ve reklam endüstrisinin belirlediği ulaşılamaz standartlara ulaşmaya çalışırken eşitsizlik döngüsünü sürdürür.

Tüketim kültürünün normalleştirilmesi sürecinde ise, sosyal değerin tüketme yeteneği tarafından belirlendiği inancını pekiştirir. Tüketim vurgusu, mal varlığının, kişisel ilişkiler, toplumsal katılım veya kişisel gelişme gibi insan varoluşunun diğer yönlerinden daha üstün olduğu bir kültür yaratır. Sonuç olarak, son trendlerle ya da belirli ürünleri satın alma konusunda maddi imkanları olmayanlar, yetersizlik veya dışlanma hissi yaşayabileceği öngörülebilir. Ve böylece reklamlar toplumsal değerleri şekillendirir ve sosyal sınıfın tüketme yeteneğiyle sıkı bir şekilde bağlantılı olduğu bir sistem pekiştirilir.

Sosyal eşitsizliklere ilişkin sonuçları reklamların sosyal eşitsizliklere olan etkisi, bireysel tüketici davranışlarından öteye geçer. Sınıf temelli stereotipleri pekiştirerek ve malzeme değerleri teşvik ederek reklamlar, toplumsal ayrımları pekiştirir ve sosyal hareketliliği engeller. Daha düşük sosyal sınıflardan gelen insanlar, ekonomik engellerin yanı sıra reklam endüstrisinin sunmuş olduğu hedefe yönelik anlatılardan dışlanmanın psikolojik ve duygusal etkisini de yaşarlar. Sonuç olarak, sosyal eşitsizlikler yeniden üretilir ve sınıfsal sınırlamaların

dayattığı kısıtlamalardan kurtulmak için mücadele eden diğerleri, ayrıcalıklı olanın yükseltilmiş sosyal statüsünden faydalanmaya devam eder.

Sonuç itibari ile reklamlar, tüketim kültürünü şekillendirmede etkili bir araçtır ve sosyal sınıf algılarımızı etkiler. Reklamların sınıf temelli stereotipleri pekiştirme, tüketim kültürünün normalleştirilmesi ve sosyal ayrımları pekiştirme gibi yönleri üzerinden yapacağımız eleştirel bir incelemeyle, sınıf ayrımlarını pekiştiren temel mekanizmaların daha derinlemesine anlayışını geliştirebiliriz. Reklamların etkisini tanıyarak ve daha kapsayıcı ve eşitlikçi temsiller için çalışarak, toplumsal eşitsizlikleri pekiştiren engelleri sorgulayabilir ve aşabileceğimize olan inancımızı artabiliriz.

1.REKLAMLARIN TOPLUMSAL SINIF ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1.1. Tüketim Alışkanlıklarını Şekillendirme

Reklamlar, toplumsal sınıf faktörünü göz önünde bulundurarak bireylerin tüketim alışkanlıklarını şekillendirme tek sorumlu olmasa temel yaklaşımı bu olduğu için önemli bir yer tutabilir. Demografik, psikolojik, sosyo-kültürel (Elden, 2004, s.213) faktörler tüketicinin alışkanlıklarını değiştirmek için reklamcılara çeşitli çıktılar vermektedir.

Yüksek gelirli bireyleri hedefleyen lüks ürün reklamları, prestij ve statü sembolü olarak sunulan ürünleri pazarlayabilirken, düşük gelirli sınıfları hedefleyen reklamlar, ekonomik ve indirimli ürünlerin cazibesini vurgulayabilir. Reklamlar, tüketicilere ürünlerin ve hizmetlerin tanıtımını yaparak satışları artırmayı hedefler. Reklamlar, birçok farklı platformda yer alabilir, televizyon, radyo, internet, gazete ve dergiler gibi medya araçlarıyla tüketiciye ulaşabilirler ve çeşitli mesajlar ile tüketicilerin bilinçaltı düzeyinde tüketiciye mesajlar iletebilir. İhtiyaçlar yaratarak tüketicilere belirli bir ihtiyacı olduğunu hissettirebilir veya var olan bir ihtiyacı daha önemli hale getirebilir.

Marka bağlılığı oluşturma çalışmaları yaparak, bir markanın değerlerini, kalitesini ve benzersiz özelliklerini vurgulayarak marka bağlılığı oluşturma amacı güdebilir. Güncel trend ve moda üzerine çalışarak, belirli bir ürün veya hizmetin trend veya moda olduğunu vurgulayarak tüketicileri etkileyebilir.

1.2. Toplumsal Sınıf Kimliği Oluşturma

Markalar, reklam kampanyalarıyla belirli bir toplumsal sınıfa hitap ederek, tüketiciyi o sınıfın bir parçası gibi hissettirebilir. Bu durum, toplumsal sınıf kimliğini oluşturma ve toplumsal statüyü yansıtma açısından önemli bir rol oynar.

Sınıf kimliği, bireylerin bir sosyal sınıfa ait olduğunu hissetmelerini ve bu sınıfın değerlerini, normlarını ve yaşam tarzını benimsemelerini içerir. Kişinin kendini ait hissettiği sosyal sınıfın bir parçası olarak tanımlanmasıyla ilişkilidir ve sınıfsal farklılıkları ve eşitsizlikleri anlamamızda önemli bir rol oynayabilir.

Bu kimlik, bireylerin davranışlarını, tercihlerini ve değerlerini etkileyebilir. Sosyal sınıf, kişilerin tüketim alışkanlıklarını, yaşam tarzlarını, giyim tarzlarını, eğitim seçimlerini ve sosyal ilişkilerini etkileyebilir. Örneğin, bir kişi düşük bir sosyal sınıfa aitse, daha ekonomik ürünleri tercih edebilirken, yüksek bir sosyal sınıfa ait bir kişi daha lüks ve prestijli markaları tercih etmesi beklenebilir. Reklamcılar ise buradaki farklılık ve ortaya çıkan istekleri daha fazla daha güzel gösterip toplumu yönlendirebilirler.

Reklamlar, belirli bir sosyal sınıfın üyeliği veya belirli bir yaşam tarzının sembolü olarak kullanılabilir. Tüketiciler, belirli bir markanın veya ürünün kullanımıyla kendilerini belirli bir sosyal sınıfa ait hissedebilirler.

1.3. Toplumsal Sınıf Farklılıklarını Vurgulama

Mutlaka reklamlar toplumu sınıflara ayırmak gibi bir sorumluluğu ve isteği olmayabilir fakat, tüketimin artması yeni tüketicilerin oluşması, müşteri istekleri vb. durumlar tüketicileri prestij, statü, ya da başka ilham kaynakları ile etkileme yoluna kaçabilmektedirler. Ürünleri, hizmetleri asıl amacını vurgulama yerine örneğin ev değil yaşam tarzı satmak, burada verilebilecek en güzel örneklerden birisi DumanKaya İkon reklam afişi verilebilir.

Reklamda kullanılan bakış açısı aşağıdan yukarıya doğrudur. İzleyici zeminden yukarıya doğru bakmakta ve bu kamera açısı gösterilen "yükselmek" anlamını pekiştirmektedir. Üçüz kulelere aşağıdan bakan izleyici kendini kulenin içinde hayal ettiğinde fiziksel olarak yükselmenin yanı sıra sosyal olarak da geliştiğine inanmaktadır (Kurultay, Peksevgen, 2012., s.200).

Görsel 1: Dumankaya İkon basılı reklamı

Reklamlar, toplumsal sınıf farklılıklarını vurgulayabilir ve bireylerin bir ürünün değerini ve prestijini toplumsal sınıfıyla ilişkilendirmesine yol açabilir. Başka bir örnek ise bir giyim markası reklamında yer alan ünlü bir kişi, ürünün lüks ve pahalı olduğunu vurgulayarak,

üst sınıf tüketiciyi hedefleyebilir. Bu şekilde, reklamlar toplumsal sınıf farklılıklarını daha da derinleştirebilir ve toplumda sosyal ve ekonomik uçurumları artırabilir.

REKLAMLARIN TÜKETİM KÜLTÜRÜNE ETKİLERİ

2.1. Tüketim Odaklı Yaşam Tarzı

Günümüzde insanlar daha çok tüketim odaklı yaşamaktadırlar. Bunun iletişim araçlarıyla da yoğun bir şekilde desteklendiği bir ortamda kişiler birçok uyarıcının etkisinde kalmaktadırlar. Katılımcıların çoğu, bir ürünü satın alırken en çok ürün hakkındaki deneyimlerinin etkisinde kalmaktadır (Çoşkun, 2011, 135).

Reklamlar, sürekli yeni ürünlerin satın alınması ve tüketilmesi kültürünü teşvik ederek bireyleri tüketim odaklı bir yaşam tarzına yönlendirebilir. Tüketim alışkanlıklarının merkezindeki bu kültür, bireylerin kendilerini ifade etme ve toplum içindeki yerlerini gösterme biçimi haline gelebilir ve bu durum tüketim odaklı yaşamı destekleyebilir.

Ritzer 2000 yılında yeni tüketim araçları ile ilgili bu duruma dikkat çekmişti, "tüketimin yaşamlarımıza kadar sızması; tüketimin bizi tüketmesi artıyor. Sık sık kendimizi tüketime adanmış ortamlarda buluyoruz ". Hayatın bu kadar içine giren tüketim çılgınlığında herkes kadar reklamlarında payı var ne kadar aracı olarak arada yer alsa da tüketim tarzlarını etkilemek için geliştirdiği silahlar toplumu bugün kuşatılmış bir alan içerisinde tutmaktadır.

2.2. Toplumsal Sınıflar Arası Uçurum

Reklamların toplumsal sınıf farklılıklarını vurgulaması, toplumda sosyal ve ekonomik uçurumları daha da derinleşmesine yardımcı olur. Reklamların hedef kitlesini belirlerken toplumsal sınıf faktörünü göz önünde bulundurması, daha yüksek gelire sahip bireylerin daha pahalı ve lüks ürünlere ulaşmasının kolay gibi gösterilmesi, düşük gelirli sınıfların bu ürünlere erişimin hayali bile kısıtlayabilir.

Bu durum da toplumsal sınıfları arasındaki uçurumların zihinlerde açılmasına sebep olabilir. Reklamlarda kullanılan mekanlar, ürünü ve hizmeti alan streotiplerin görünüşleri, kıyafetleri, araçları vb. durumlar tüketicileri arasındaki bağı zayıflata bilir. Tabi ki reklam tek başına bu durumun başında değildir, fakat etkili bir parçadır.

Bourdieu'ya göre kültürel sermaye ne kadar fazlaysa ve kültürel sermaye ile ekonomik sermaye arasındaki uçurum ne kadar yüksekse, bireylerin yerleşik düzene, işleyişe karşı tavır almaları da o derece yüksek olmaktadır (Swartz, 2015: 323 aktaran Erdoğan, 2018, s.31). Çünkü, hedef kitle seçiminde belirli bir sosyal veya ekonomik sınıfa mensup insanları içerir. Reklamlar, bu grupları hedefleyerek belirli bir yaşam tarzı veya statüyü yansıtır. Bu durum, toplumun farklı sınıfları arasındaki ayrımı pekiştirebilir ve toplumsal sınıf uçurumunu derinleştirebilir.

Görsel ve sözel iletişim aracılığıyla sürekli olarak statü ve sınıf farklılıklarını destekleyici materyaller üretilmesi durumunda, alt gelir gruplarına mensup insanları dışlanmış

veya aşağılanmış hissettirebilir ve toplumsal sınıf uçurumunu açılmasına sebep verebilir. Burada reklamcıya düşen, bilinçli bir şekilde yapılacak reklam stratejileriyle birlikte bu etkilerin en aza indirgenmesi sağlamak. Daha geniş ve kapsayıcı hedef kitlelere odaklanmak, çeşitlilik ve kapsayıcılığı yansıtan reklam kampanyaları oluşturmak, toplumsal sınıflar arasındaki farklılıkları azaltmaya yardımcı olabilir.

REKLAMLARIN TOPLUMSAL SINIF EŞİTSİZLİKLERİNİ YENİDEN ÜRETMESİ

3.1. Toplumsal Sınıfın Somutlaşması

Reklamlar, belirli bir toplumsal sınıfa ait olduğunu iddia eden ürünleri ve yaşam tarzını somutlaştırır. Bu durum, toplumsal sınıf farklılıklarının vurgulanmasına ve toplumsal statünün maddi göstergeleri üzerinden değerlendirilmesine mutlaka yol açacaktır.

Bir ürünü veya hizmeti pazarlamak amacıyla toplumun farklı kesimlerine ulaşmayı hedeflerken, belirli bir yaşam tarzını, imajı veya statüyü teşvik edebilir. Bu durumda, belirli bir sınıfın üyelerine yönelik mesajlar vererek toplumsal sınıf eşitsizliklerini vurgulayabilir veya pekiştirebilir. Tüketim alışkanlıklarını etkilemek için hayatın lüks veya yüksek sosyal statü ile ilişkilendirildiği imajlar yaratabilir.

Örneğin, pahalı markaların reklamları genellikle lüks yaşam tarzını temsil ederken, yükse arabaya binen kişinin belirli bir giyim ve yaşam tarzına sahip olması tüketiciye gösterildiği vakit, toplumsal sınıf ayrımlarını vurgulayabilir ve sınıf ayrımcılığının devam etmesine katkıda bulunabilir.

Ayrıca, reklamların hedef kitleyi belirlerken sosyal sınıf farklılıklarını göz önünde bulundurduğu da bilinmektedir. Belirli bir ürün veya hizmeti belirli bir sosyal sınıfın taleplerine ve beklentilerine uyarlayarak, reklamcılık sektörü toplumsal sınıf eşitsizliklerini yeniden üretebilir. Bu durumda, reklamlar farklı sosyal sınıflar arasında ayrım yapabilir ve sınıf farklılıklarının devam etmesine katkıda bulunabileceğini gösterebilir.

3.2. Kitlelerin Aspirasyonları[1] Ve Hedefleri

Reklamlar, bireylerin toplumsal sınıfının üstüne çıkmak ve daha yüksek statüye ulaşmak için tüketim yoluyla başarılı olmalarını teşvik edebilir. Ancak, bu durum toplumsal sınıf eşitsizliklerini yeniden üretir ve ekonomik farklılıkları azaltmak yerine derinleştirir.

Kitlelerin aşırı istekleri ve hedefleri, reklamların hedef kitlesini etkileme ve tüketici davranışlarını yönlendirme potansiyelini ortaya koyar. Reklamcılık, genellikle tüketicilere belirli bir ürün veya hizmetin, onların hayallerini, arzularını ve hedeflerini gerçekleştirmelerine yardımcı olacağını ima eder. Bu şekilde reklamlar, insanların istedikleri yaşam tarzını, imajı veya statüyü elde etme isteğini tetikleyerek, ürün veya hizmete yönelik talebi artırabilmektedir.

Reklamlar, tüketiciyi belirli bir sosyal sınıfa ait olma arzusuyla harekete geçirebilir. Örneğin, lüks bir otomobil markası reklamı, prestijli bir yaşam tarzını, statüyü ve başarıyı sembolize ederken, tüketicilerde bu markaya yönelik bir arzu uyandırabilir. Benzer şekilde, bir

[1] **Aspirasyon** kişinin yutarak midesine göndereceği bir maddenin yanlışlıkla solunum yollarına kaçması

moda markasının reklamları, tüketicileri çekici görünmeye ve kendilerini iyi hissetmeye yönlendirebilir. İstekler ve hedefler, reklamcılığın etkili bir şekilde kullanılması için önemlidir çünkü insanların satın alma kararlarını etkileyen faktörler arasında yer alırlar. İnsanlar, kendilerini daha iyi hissetme, başarı elde etme veya toplumda kabul gören bir imaja sahip olma arzusuyla hareket ederler. Reklamlar, bu istekleri kullanarak tüketicilerin ürüne veya hizmete yönelik taleplerini artırabilir ve satışları etkileyebilir.

Reklamların tüketiciyi yanıltıcı veya hedeflenen yaşam tarzını gerçekleştirmek için zorlayıcı bir şekilde kullanması da sorunlara neden olabilir. Reklamların gerçeklikten uzak, abartılı veya sadece satış odaklı olması, tüketicilerin yanıltılmasına ve hayal kırıklığına uğramasına yol açabilir. Bu da reklamcılığın toplumsal eleştirilere ve etik kaygılara maruz kalmasına neden olacaktır.

4.LİTERATÜR İNCELEMESİ

Genel itibari ile literatür incelendiği zaman reklam ve tüketim kültürü, toplumsal sınıf ile ilişki gibi kavramlar reklam ile bağlantıları kurulduğunu metinleri görebiliriz fakat doğrudan reklamın eşitsizlikleri üreten araç minvalindeki yazıların az olması yeni bir tartışma konusunun açılabilmesi ya da dikkat çekilmesi gibi fırsatları ortaya çıkarmaktadır.

Ayvaz(2019)' a göre Medya da kültürel ürünler aracılığıyla bu grup çıkarlarının meşrulaştırılması ve desteklenmesine yardımcı olan fikir ve inançları simgeleyen ideolojik söylemleri inşa etmektedir. Reklam metni bu bağlamda tüketiciye özerk nesneler olarak seslenmekte ve sahte ihtiyaçlara kültürel yan anlamlar ekleyerek nesneleri simgesele indirgemektedir. Böylece reklamlardaki kodlar aracılığıyla belirli bir yaşam tarzı ve dolayısıyla sınıf atlama ya da sınıfsal bir konuma sahip olma pratiği üretilmekte ve yeniden üretilmektedir. Van Dijk'ın eleştirel söylem analizi yöntemi kullanılarak çözümlenmektedir. Çalışma sonucunda analiz edilen reklam filmlerinin senaryo açısından öncelikli temasının üst orta sınıf vurgusu olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra karakterlerin giyiminden konumlanışına, mekanların düzenlenmesinden kullanılan nesnelere kadar bütünüyle aynı sınıfa ait yaşam tarzı betimlemelerinin yer aldığı gözlemlendiği belirtilmiştir.

Elmasoğlu (2017) bu çalışmada tüketim toplumu, tüketim kültürü ve reklamın tüketim kültürü içindeki işlevleri; çeşitli düşünürlerin görüşlerinden istifade edilerek tartışılmıştır. Tüketim kültürünün hakim olduğu bir toplumda reklama ilişkin çeşitli fikirlerin benimsendiği görülmektedir. reklam anlam süreçlerinin bir parçası olarak tüketim kültürünün yayılmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Reklam geleneksel rolü olan satışı arttırma rolünün çok ötesine geçmiş durumdadır. Reklam satış, bilgilendirme ve ikna etme işlevlerinin yanı sıra belirli bir kültürün yayılmasında da etkindir. Reklam, içerdiği işaret ve semboller ile hem ürün tanıtımı yapmakta hem de sahte ihtiyaçlar oluşturmaktadır. Bu durum tüketimi körüklemekte ve reklamı tüketim kültürünün etkinliğini arttıran önemli bir araç konumuna getirmektedir.

Hız & Dinçer & Karaosmanoğlu(2010) Tüketim kültürü, reklamlar aracılığıyla tüketiciye doğru yolu bulma sorumluluğunu yüklemekte ve kadınları etkin bir araç olarak

kullanmaktadır. Kadınların bellek kullanımı ve ayrıntıları hatırlama yetenekleri, reklamlardaki mesajları rasyonel bir şekilde işlemelerini sağlayarak satın alma kararlarına katkıda bulunmaktadır. Reklamlar, medya aracılığıyla tüketiciyi bilinmezlikten kurtararak harekete geçirmeyi hedefler. Ancak reklamlar, yıllar boyunca kadını basmakalıp kullanarak ve geleneksel rolleriyle temsil ederek eleştirilere maruz kalmıştır. Kadın karakterler, dekoratif, cinsel, anne, eş veya çalışan rolleriyle gösterilmiş, ancak günümüzde kadınlar artık yoğun iş temposu içinde ve toplumsal sorumluluklarının bilincinde resmedilmektedir. Kadınların satın alma sürecindeki etkileri ve rolü giderek artmakta, hatta "başrol" de oldukları söylenebilir.

Dündar & Çakmak (2020) Bu çalışmada, basılı reklamların Lacan'ın ayna evresi perspektifiyle nasıl kurgulandığı ve ideolojik bir söylem pratiği içerisinde nasıl analiz edildiği incelenmiştir. Lacan'a göre ayna evresi, bireyin aynadaki görüntüsünü nesneler dünyasının prototipi olarak tanımlar. Reklamlardaki süreç de bu ayna evresine benzemektedir, çünkü birey reklamın içinde kendi eksik parçalarını tamamlamaktadır. Reklamlar, "diğer"i göstererek bireyi birleşme ve bütünleşmeye davet eder. Reklamların ana söylemi toplumsal sınıf sembolleri üzerine kurulmuştur ve kullanılan karakterlerin yaşam biçimleri, kültürleri ve sembolik anlamda bireyin toplumsal sınıf konumunu gösterir. Reklamlar, toplumsal örgütlenme, hiyerarşi oluşturma ve temsil etme açısından önemli bir rol oynar. Analiz edilen reklamda, bireyin toplumsal sınıfında bir üst konuma yükselme düşüncesi vurgulanmaktadır. Reklamlar, tüketim kültürü içinde bireye toplumsal statü ve ayrıcalıklı olma vaadi sunar. Reklamlar, haz ve mutluluk arayışını hedefleyen, bilinçaltına ve iç güdülere hitap eden, dikkat çeken iletilerdir. Bireyin arzusunu cezbedip kendini reklamda gösterilen kişiyle özdeşleştirmesi sağlanarak ürün veya hizmetin satın alınması teşvik edilir.

SONUÇ

Reklamların toplumsal sınıf üzerindeki etkileri ve tüketim kültürüne olan katkıları büyük önem taşımaktadır. Reklamlar, tüketim alışkanlıklarını şekillendirirken, toplumsal sınıf kimliğini oluştururken ve toplumsal sınıf farklılıklarını vurgularken toplumsal sınıf eşitsizliklerini yeniden üretebilir. Bu durum, toplumsal sınıflar arasındaki uçurumu derinleştirebilir ve toplumda sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri artırabilir. Bu nedenle, reklamların toplumsal sınıf farklılıklarını azaltmaya yönelik daha bilinçli bir şekilde tasarlanması ve sunulması gerekmektedir.

Reklamlar, tüketim alışkanlıklarını şekillendirerek ve toplumsal sınıf kimliği oluşturarak sosyal eşitsizlikleri pekiştirebilir. Reklamların toplumsal sınıfları vurgulaması ve belirli bir sınıfa ait olmanın ayrıcalıklarını vurgulaması, toplumdaki sınıf ayrımlarını artırabilir ve bazı mal ve yaşam tarzlarının sadece sınırlı bir grup tarafından erişilebileceği algısını güçlendirebilir.

Sınıf temelli stereotiplerin reklamlar aracılığıyla pekiştirilmesi, toplumsal hiyerarşilerin güçlenmesine ve eşitsizliklerin devam etmesine yol açar. Örneğin, lüks markaların reklamları zengin insanların özel deneyimlere erişim sağladığını göstererek servet ile özel deneyimler arasında bir ilişki kurabilir ve sosyal sınıflar arasındaki uçurumu derinleştirebilir. Reklamların

hedeflenen tüketimi teşvik etmesi, insanlarda belirli bir tüketim düzeyine ulaşma arzusu uyandırarak motivasyon yaratabilir. Ancak bu arzu genellikle eşitsizlikleri pekiştirme maliyetiyle gelir. Daha düşük sosyal sınıflardan gelen bireyler, satın alma gücünün ötesinde ürünleri satın almaya veya gösterişli tüketimi benimsemeye zorlanabilir. Bu durum, maddi zorluklara yol açacağı için ve eşitsizlik döngüsünü sürdürebilir.

Genel olarak değerlendirecek olur isek, reklamların toplumsal sınıf üzerindeki etkileri incelendiğinde, reklamların eşitsizlikleri pekiştirebilecek bir rol oynayabileceği görülmektedir. Bu konuda yapılan araştırmalar ve eleştirel analizler, toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizliklerin azaltılması için reklam endüstrisinin daha sorumlu ve adaletli bir yaklaşım benimsemesinin önemini vurgulamaktadır

Bu makalede, reklamların toplumsal sınıf ve tüketim kültürü üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Ancak, bu konu oldukça geniş bir alandır ve daha fazla araştırma yaparak daha derinlemesine bir anlayışa sahip olunabilir.

KAYNAKÇA

Aydın, İ., Pazarlama Perspektifinden Karşılaştırmalı Reklamlar. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (3) , 899-921, 2017.

Ayvaz, S. & Livberber, T., Reklamlarda Toplumsal Sınıf: Otomobil Reklamları Üzerinden Bir Söylem Analizi . Erciyes İletişim Dergisi , 6 (2) , 1141-1164, 2019.

Becan, C., Yeni (Duyuşsal) Reklam İletileri Bağlamında "Göstergeleri" Okumak: Göstergebilimsel Yöntemden Yararlanarak Bir Reklam İletisi Çözümlemesi. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (4), 2012.

Binay Kurultay, A. & Peksevgen, B., Markalı Güvenlikli Site Reklamlarında Türk Orta Sınıf Hayali. İDEALKENT, 3 (6), 190-207, 2012.

Coşkun, S., Küreselleşme Sürecinde Tüketim Toplumu ve Tüketim Kültürü. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Çötok, A.N., İnaç, S. A., Kültürden Medyaya Reklamdan Aileye Perspektifler, S:61, Eğitim Yayınevi, 2022.

Dündar, F. N., & Çakmak, B., Reklamda Ayna Evresi. *Pearson Journal, 5*(9), 54–61, 2020.

Elden, M., Uluslararası Reklamda Tüketici Davranışını Etkileyen Bir Faktör Olarak Kültürel Farklılıkların Önemi. Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(9), 205-221, 2004.

Elmasoğlu, K., Tüketim kültüründe etkili bir araç olarak reklamın işlevlerine dair genel bir değerlendirme. Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi, 2 (4), 27-42, 2017.

Erdoğan, U., Ekonomik ve Kültürel Sermaye Bağlamında Sosyal Sınıfların Farklılaşması: Ankara Örneği. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Hız, G., Dinçer, O. & Karaosmanoğlu, K., Tüketim Kültürünün Var ettiği Reklam Objesi Kadınlar ve Satın Alma Kararlarına Etkisi. Kurgu, 23 (1), 1-13, 2010.

Marshall, T. H., Bottomore, Tom, B., Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar.

Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2000.

Ritzer, G., Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.

JOB INSECURITY IN HOSPITALITY SECTOR: A FOCUSED REVIEW OF THE RESEARCH LITERATURE

KONAKLAMA SEKTÖRÜNDE İŞ GÜVENCESİZLİĞİ: ARAŞTIRMA LİTERATÜRÜ ODAKLI BİR İNCELEME

Asst.Prof.Dr., İbrahim YIKILMAZ [1], Asst.Prof.Dr., Nida PALABIYIK [2]

[1] Kocaeli University, Business Management Department,

ibrahimyklmz@gmail.com - 0000-0002-1051-0886

[2] Yozgat Bozok University, Vocational School of Health Services,

nida.palabiyik@bozok.edu.tr - 0000-0001-8567-3711

ABSTRACT

The hospitality sector is an important area that attracts the attention of researchers, both in terms of its position within the country's economy and its place in the global economy. The competitive nature of the hospitality industry focuses attention on human resources, which have a direct impact on performance outcomes. The experiences of hospitality sector employees in the work environment and the reflection of these experiences on performance affect the corporate image of the institution and the country. Especially negative workplace experiences leave hospitality businesses far behind in the competitive process. Despite the high job demands in the hospitality sector, the perception of job insecurity in the labor market is a critical issue affecting hospitality sector employees and businesses' performance. So much so that employees' experience of job insecurity causes low organizational commitment, job satisfaction, and organizational citizenship behavior. Job insecurity also triggers a high rate of intention to quit. This negative workplace experience threatens sustainable competitive advantage and performance and negatively affects employees' physical and mental health. In all these respects, the issue of job insecurity within the hospitality industry is an issue that needs to be emphasized. In this context, the issue of job insecurity specifically in the hospitality sector is discussed in the study. The main purpose of the study is to examine in detail the job insecurity experiences of hospitality sector employees. In accordance with this purpose, the results of empirical studies addressing job insecurity in the hospitality sector and indexed in the Web of Science (Webos) database were determined. Criteria for inclusion in the analysis were determined to include the keywords "job insecurity", "hospitality sector", "tourism" and "hotel". Significant results regarding the determined studies were shared. It is evaluated that the study's results will contribute significantly to the emphasis on awareness of employees' job insecurity experiences and their devastating consequences to increase the effectiveness and efficiency of the hospitality sector, which is one of the leading sectors of the economy. In addition, it is considered that it will guide researchers who want to examine the current situation regarding job insecurity experienced by employees in the hospitality sector by presenting the empirical results collectively.

Keywords: Job insecurity, hospitality sector, hotel, tourism

ÖZET

Konaklama sektörü gerek ülke ekonomisi içerisindeki konumu gerekse küresel ekonomideki yeri açısından araştırmacıların ilgisini çeken önemli bir alandır. Konaklama sektörünün rekabetçi doğası performans çıktısı üzerinde doğrudan etkisi olan insan kaynakları üzerinde ilgiyi toplamaktadır. Konaklama sektörü çalışanların iş ortamındaki deneyimleri ve bu deneyimlerinin performansa yansıması ise kurum ve ülke imajını etkilemektedir. Özelikle olumsuz işyeri deneyimleri konaklama işletmelerini rekabet sürecinde oldukça geri bırakmaktadır. Konaklama sektörünün yüksek iş taleplerine karşın işgücü piyasasındaki güvensizlik algısı ise konaklama sektörü çalışanlarını ve işletmelerin performanslarını etkileyen oldukça kritik bir konudur. Öyle ki çalışanların iş güvencesizliği deneyimlemeleri düşük örgütsel bağlılık, iş tatmini ve örgütsel vatandaşlık davranışına sebebiyet vermektedir. Ayrıca yüksek oranda işten ayrılma niyetini tetiklemektedir. Bu olumsuz işyeri deneyimi sürdürülebilir rekabet avantajını ve performansı tehdit ederken, çalışanların fiziksel ve mental sağlığını olumsuz etkilemektedir. Tüm bu açılardan konaklama sektörü içerisinde iş güvencesizliği konusu üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Bu kapsamda çalışmada konaklama sektörü özelinde iş güvencesizliği konusu ele alınmıştır. Çalışmanın ana amacı konaklama sektörü çalışanlarının iş güvencesizliği deneyimlerinin detaylı bir şekilde ele alınmasıdır. Bu amaca uygun olarak çalışmada konaklama sektöründe iş güvencesizliğini ele alan ve Web of Science (Webos) veri tabanında taranan ampirik çalışmaların sonuçları tespit edilmiştir. Analize dahil olma kriterleri "iş güvencesizliği", "konaklama sektörü", "turizm" ve "hotel" anahtar kelimelerini içerecek şekilde belirlenmiştir. Elde edilen ampirik çalışmalar "yazar, yayın yılı, örneklem ve değişkenler" başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Belirlenen çalışmalara ilişkin önemli sonuçlar paylaşılmıştır. Çalışmanın sonuçlarının öncelikle ekonominin önde gelen sektörlerinden birisi olan konaklama sektörünün etkinlik ve verimliliğinin arttırılması adına çalışanların iş güvencesizliği deneyimleri ve bunların yıkıcı sonuçlarına ilişkin farkındalığa olan vurgusunun önemli katkılarının olacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca konaklama sektörü özelinde çalışanların deneyimlediği iş güvencesizliğine ilişkin mevcut durumu incelemek isteyen araştırmacılara ampirik sonuçları toplu bir şekilde sunması yönü ile rehberlik edeceği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İş güvencesizliği, konaklama sektörü, hotel, turizm

INTRODUCTION

The hospitality sector is currently facing significant service disruptions and stringent regulations, especially during and post-pandemic. Besides adhering to legal regulations and inspection mechanisms, there's also a shift in customer expectations and priorities. Standards for customer satisfaction are rising considerably. The uncertainty and anxiety induced by this situation, particularly among employees during crisis situations, results in a high level of job insecurity in the accommodation sector, more so than in other sectors (Gursoy & Chi, 2020). The situation of employees significantly impacts the introduction of service quality and innovation, affecting customer satisfaction (Aliane et al., 2023; Haldorai, Kim & Phetvaroon, 2023; Etehadi & Karatepe, 2019). Additionally, it contributes to a decrease in organizational performance and fosters counter-productive work behaviors (Darvishmotevali, Arasli & Kilic,

2017; Elshaer & Azazz, 2021). This triggers numerous negative consequences. These include not only organizational issues but also individual experiences of anxiety, depression, burnout, and work-family conflict. This is supported by a range of studies (Aguiar-Quintana et al., 2021; Kim, Shin & Kim, 2023; Darvishmotevali, Arasli & Kilic, 2017; Cheung, Wu & Ching Chi, 2019; Abbas, Malik & Sarwat, 2021; Cao , Liu & Wong, 2023; Dogantekin, Secilmis & Karatepe, 2022; Üngüren, et al., 2022; Han et al., 2022).

The hospitality sector heavily relies on its employees (Frye et al., 2020). The introduction of new technologies and methods, like AI or automation, can cause significant anxiety among employees, making them hesitant to work in this industry (Koo, Curtis & Ryan, 2021; Kemer & Kırıcı Tekeli, 2023). Additionally, recent events, such as layoffs and stringent security measures during the pandemic, have made it challenging to find highly qualified employees in the sector (Carnevale & Hatak, 2020). These situations signal that employees and expectations should be given special attention. At this point, the study aims to increase the awareness of senior management and policymakers regarding job insecurity. In accordance with this purpose, studies providing empirical results in the Web of Science database were examined in order to determine the factors that pave the way for the formation of job insecurity and the reflections of their results in practice. The results obtained are presented systematically, and important recommendations are made. The study makes necessary recommendations to senior management and policymakers to achieve sustainable service quality and competitive advantage in the hospitality industry, which is an essential actor of the economy. In addition, it is evaluated that it will guide future studies by presenting the results of studies dealing with job insecurity, specifically in the accommodation sector, collectively and systematically.

1.CONCEPTUAL FRAMEWORK

1.1.The Concept of Job Insecurity

Technological, economic, and political changes have significantly altered the nature of work, leading to uncertainty and job insecurity (Benach et al., 2014). Technological advancements have changed job tasks and demand for certain types of work (Kalleberg, 2011). Global competition necessitates organizations to adapt their practices (Ahearn, 2012). Especially recently, with the pandemic and other crises, job stability and predictability norms have been replaced by job insecurity as employers downsize, outsource, and demand more from employees.

Job insecurity is a complex notion encompassing the doubts and worries an individual might hold about the steadiness and continuity of their current job (Greenhalgh & Rosenblatt, 1984). Such uncertainty can stem from the person's perception of their inability to maintain their job under potentially demanding conditions (Greenhalgh & Rosenblatt, 1984). It might also take the form of anxiety about the job's duration or possible deterioration in employment conditions (Van Vuuren & Klandermans, 1990). Additionally, it encompasses the mismatch between the individual's current level of job security and the level they desire (Jacobson& Hartley, 1991). Job insecurity is also characterized by an individual's concern about potential interruptions to the continuity of their current job (Heaney, Israel & House,1994), and a general unease about the future existence of their job (De Witte, 1999). This notion can be divided into quantitative

and qualitative aspects. The former pertains to concerns about the job's future existence, while the latter relates to perceived threats to a declining quality in the employment relationship, including worsening work conditions, stalled career advancement, and stagnant wage growth (Hellgren, Sverke & Isaksson,1999).

Social exchange theory provides insight into the notion of job insecurity. This theory posits that social behavior is guided by an assessment of rewards and penalties (Cook, et al., 2013). In straightforward terms, any disproportion in the trade-off of benefits and resources between an employee and their employer can adversely affect the productivity and duration of their relationship. In the hospitality sector, an employee's uncertainty about their future job security, paired with high-pressure factors like an increased workload, long working hours, irregular shifts, and the need for high customer satisfaction, can lead to stress. This stress can diminish the employee's ability to interact effectively and negatively impact their organizational commitment, performance, and capacity for innovation (Currie, Lee, Min & Jex, 2023; Cheung, Wu & Ching Chi, 2019; Vujičić et al., 2015; Baquero, 2022; Zoghbi-Manrique-de-Lara, Ting-Ding & Guerra-Báez, 2017; Zheng et al., 2021). These circumstances can harm both the brand image and the financial performance of the hospitality establishment. Considering the focus on employee performance and customer experience in the hospitality industry, job insecurity becomes a significant issue to address.

2.METHODOLOGY

This study aims to analyze empirical results and offer suggestions to raise awareness about the higher incidence of job insecurity in the hospitality sector, attributed to its unique characteristics. A systematic review approach (Littell et al., 2008) was adopted. The 'Web of Science' electronic databases were searched. Criteria for inclusion in the analysis were determined to include the keywords "job insecurity", "hospitality sector", "tourism" and "hotel". Upon applying inclusion criteria and removing duplicates, 55 studies were selected for review. These publications were classified by author, publication date, and sample. The findings from these studies were then meticulously analyzed and summarized.

3.FINDINGS

The distribution of the studies obtained within the scope of the study by years is as follows:

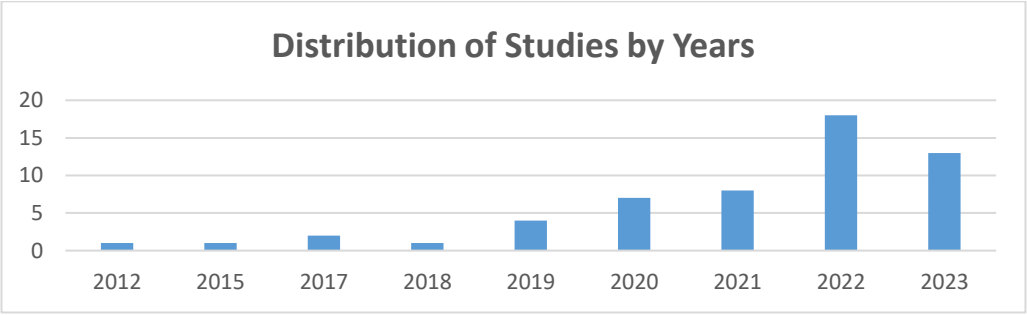

Figure 1: Distribution of Studies by Years

A detailed examination of Figure 1 reveals that there are more studies in the hospitality sector in the post-pandemic period. The greatest number of studies was carried out in 2022, accounting for approximately 33%.

The results of the empirical studies examined within the study's scope were discussed systematically to provide findings and suggestions specifically for the hospitality sector. The results obtained from the studies are as follows:

3.1.Effects of Job Insecurity on the Organization

Job insecurity prompts employees to engage in unethical behaviors to protect their jobs and support their families (Elshaer, Ghanem & Azazz, 2022; Elshaer & Azazz, 2021). It can lead to organizational cynicism and counterproductive work behavior (CWB) (Elshaer & Azazz, 2021). Additionally, job insecurity discourages employee engagement and increases the likelihood of employees leaving the organization (Jung, Jung & Yoon, 2021; Koo, Curtis & Ryan, 2021; Appannan et al., 2022; Ergun et al., 2022; Zeytinoglu et al., 2012).

Employee performance in the hospitality sector directly impacts customer satisfaction, thereby influencing business performance. However, employees with high job insecurity tend to be less interested and contribute less to their work. They also tend to exhibit social loafing and reduced service recovery performance (Alyahya, Elshaer & Sobaih, 2021; Darvishmotevali, Arasli & Kilic, 2017; Darvishmotevali & Ali, 2020; Shin, Lee & Hur, 2022; Safavi & Karatepe, 2019).

Diversifying customer expectations and social responsibility have recently become notable issues in the hospitality sector. This is particularly true for the hospitality sector, which directly influences its environment. To maintain brand image and meet customer expectations, acting with "green" sensitivity and demonstrating social responsibility is essential. This need leads to ongoing green-oriented product and service innovation, as well as environmentally friendly employee behavior. However, when employees perceive a high level of job insecurity, their proactive pro-environmental activity and green behaviors tend to decrease (Karatepe, 2022; Karatepe, Rezapouraghdam & Hassannia, 2020; Karatepe et al., 2023). This perception also diminishes service innovation behavior, which provides innovative solutions, offers strategic advantages to hospitality businesses, and is crucial for their success (Aliane et al., 2023; Haldorai, Kim & Phetvaroon, 2023; Etehadi & Karatepe, 2019).

Job insecurity negatively impacts employees' job perceptions, elevates their stress levels, and leads to job dissatisfaction (Currie, Lee, Min & Jex, 2023; Cheung, Wu & Ching Chi, 2019; Vujičić et al. 2015). As employees' expectations and sense of belonging to their job decrease, they may distance themselves from the shared values within the organization's culture and experience moral disengagement (Haldorai, Kim & Phetvaroon, 2023). Consequently, employees may exceed the boundaries of politeness and rules in their interactions with others, leading to behaviors such as employee incivility, presenteeism, and absenteeism (Kim, Shin, & Kim, 2023; Karatepe, Rezapouraghdam & Hassannia, 2020; Shin, Lee & Hur, 2022).

Employees' views on management practices in the workplace directly influence their behavior and attitudes. Specifically, it has been observed that employees' perceptions of fairness within an organization lessen their feelings of job insecurity (Ruiz-Palomino, Zoghbi-Manrique-de-

Lara & Ting-Ding, 2020; Aliedan, Sobaih, Alyahya & Elshaer, 2022). Additionally, beyond the expectation of fairness, job insecurity lessens the effect of advancement and promotion practices within the realm of HR practices (Tuan, 2022).

Pandemic and crisis conditions can amplify employees' perceptions of job insecurity in the hospitality sector (Üngüren & Arslan, 2022; Han, Xue, Zhang & Dong, 2022; Jiang et al., 2023). This feeling is particularly pronounced among extroverted individuals (Mahmoud et al., 2022; Mahmoud et al., 2021; Sun et al., 2022). If an employee feels insecure about their job in the face of new solutions and applications demanded by the situation, they may exhibit withdrawal behavior, deviant work conduct, and resistance to change (Baquero, 2022; Zoghbi-Manrique-de-Lara, Ting-Ding & Guerra-Báez, 2017; Zheng et al., 2021). However, businesses that develop appropriate policies during crisis periods can reduce employees' experiences of job insecurity (Vo-Thanh et al., 2020).

3.2.Effects of Job Insecurity on the Employees

Job insecurity can lead to various psychological and physiological problems for employees. Unemployment can trigger social and economic issues, causing a decrease in self-esteem, and leading to anxiety and depression (Aguiar-Quintana et al., 2021; Kim, Shin & Kim, 2023; Darvishmotevali, Arasli & Kilic, 2017; Cheung, Wu & Ching Chi, 2019; Abbas, Malik & Sarwat, 2021). This situation may result in employees needing to work more to stay visible, leading to workaholic behaviors and disrupting their work-family balance (Shin & Shin, 2020; Khan et al., 2022). Employees who cannot maintain a work-family balance often struggle to replenish their resources in the face of demanding job requirements, leading to burnout and emotional exhaustion (Cao, Liu & Wong, 2023; Dogantekin, Secilmis & Karatepe, 2022; Üngüren, et al., 2022; Han et al., 2022). This negative impact of job insecurity is particularly pronounced in women, who report experiencing these issues more than men (Vargas-Jiménez et al., 2020).

3.3.Issues That Need To Be Strengthened To Prevent Job Insecurity:

Job insecurity can lead to many negative attitudes and behaviors in both employees and the hospitality business. Developing preventive measures can greatly contribute to mitigating these issues. Research suggests that competencies such as resilience (Aguiar-Quintana et al., 2021), psychological capital (Darvishmotevali & Ali, 2020), and intrinsic motivation (Darvishmotevali, Arasli & Kilic, 2017) can be enhanced to counter job insecurity.

Organizational culture and relationships between employees are crucial in alleviating negative experiences, stress, and anxiety among workers. Having social support from colleagues within the organization is vital to prevent feelings of job insecurity (Abbas, Malik & Sarwat, 2021; Darvishmotevali, Arasli & Kilic, 2017). Moreover, effective internal communication both horizontally and vertically within the organization enhances an employee's ability to cope (Khan et al., 2022).

The interaction between the leader and the employees in the organization plays a decisive role in reducing the negative situations they directly experience. Leadership is an important factor that provides the resources needed by the employee to achieve organizational goals and the

information necessary to manage uncertainty. At this point, especially leaders Coaching leadership (Haldorai, Kim & Phetvaroon, 2023) and authentic leadership (Arasli, Arici & Çakmakoğlu Arici, 2019; Zhang, Niu & Zhang, 2023) reduces the experience of job insecurity. In addition, leaders ensuring that employees act in a happy organizational climate is among the leading factors at this point (Toros, Maslakçı & Sürücü, 2022).

Technological developments, including artificial intelligence and automation, are rapidly being implemented in the hospitality sector to increase service quality and efficiency. However, these changes are causing significant job insecurity among employees. Many struggle to adapt and acquire new skill sets to keep up with these changes (Koo, Curtis & Ryan, 2021). This situation poses a significant challenge for businesses. Additionally, employees in various departments foresee potential unemployment due to the rise of artificial intelligence. They start questioning their organizational commitment and future in their current roles, which can lead to attitudes and behaviors that negatively impact their performance. At this point, it is essential to reduce anxiety levels by sharing with employees that new systems introduced to create added value in business environments through digital transformation, such as AI, are an essential instrument in achieving organizational goals and enabling the current employee to do their job better, rather than being a negative element that takes over their jobs. In addition, a human resources policy that enables employees to train and develop their digital competence through success planning continuously reduces job insecurity (Kemer & Kırıcı Tekeli, 2023).

CONCLUSION

The hospitality sector plays a significant role in the economy and employment, making its sustainable competitive advantage and high service quality crucial. Service quality at accommodation establishments relies on the commitment of employees who interact directly with customers, their receptiveness to service innovations, and their physical and mental well-being. However, recent pandemic events and other socioeconomic developments have led to significant job insecurity among employees. Identifying organizational factors that contribute to this insecurity and implementing necessary measures is essential for sustainable management. To mitigate job insecurity or its effects, businesses should consider the following points:

- Effective communication management within a business can provide a significant strategic advantage. By efficiently operating various communication channels at all levels, both horizontally and vertically, the bond between employees and the organization can be strengthened. This enables accurate determination of mutual expectations and requests, potentially preventing many negative situations arising from employees' uncertainties about the future.
- By establishing human resources policies that enhance employees' current job skills and capacities, the development of existing human resources can be tailored to meet future needs. This approach not only aids business development but also fosters a sustainable method for problem-solving in society.

- Support within the organizational environment is crucial for preventing feelings of job insecurity. It's essential to foster an understanding that emphasizes teamwork, solidarity, and the provision of emotional support within the organization.
- Fair compensation policies should be applied to employees within a fair organizational climate.
- During challenging times such as a pandemic, it's crucial to communicate openly with employees about the organization's situation. Using the appropriate channels for this communication can help prevent increased job insecurity and the potential for decreased performance or counterproductive work behaviors.
- Assigning employees to job roles that align with their competencies is advisable. Prioritizing internal human resources for promotions or new positions can have a positive impact.
- To establish a work-life balance, employees should be adequately supported. This may include providing access to certain facilities. Moreover, training and wellness programs can be organized to enhance employees' coping strategies for dealing with stress, anxiety, and emotional labor.

The attitudes of employees towards their work significantly influence the success and customer satisfaction within the sustainable hospitality industry. If leaders at all levels, particularly senior management, and policymakers, can accurately anticipate the negative experiences of their employees due to job insecurity, the negative consequences can be mitigated. As environmental uncertainty and diversifying customer expectations continue to grow, correctly understanding the expectations of human resources - the most crucial creative and value-adding strategic resource - becomes essential. Developing an organizational culture that addresses these concerns can greatly benefit both the individual and the hospitality establishments.

REFERENCES

Abbas, M., Malik, M., & Sarwat, N. (2021). Consequences of job insecurity for hospitality workers amid COVID-19 pandemic: does social support help?. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 30(8), 957-981.

Aguiar-Quintana, T., Nguyen, T. H. H., Araujo-Cabrera, Y., & Sanabria-Díaz, J. M. (2021). Do job insecurity, anxiety and depression caused by the COVID-19 pandemic influence hotel employees' self-rated task performance? The moderating role of employee resilience. *International Journal of Hospitality Management*, 94, 102868.

Ahearn R. J. (2012). Globalization, worker insecurity, and policy approaches (Report No. RL34091). Washington, DC: Congressional Research Service.

Al-Ghazali, B. M., & Afsar, B. (2022). Impact of psychological capital on mental health, readiness for organizational change, and job insecurity: hotel employees' perspective in COVID-19. *Journal of Tourism* Futures.

Aliane, N., Al-Romeedy, B. S., Agina, M. F., Salah, P. A. M., Abdallah, R. M., Fatah, M. A. H. A., ... & Khairy, H. A. (2023). How Job Insecurity Affects Innovative Work Behavior in the Hospitality and Tourism Industry? The Roles of Knowledge Hiding Behavior and Team Anti-Citizenship Behavior. *Sustainability*, 15(18), 13956.

Aliedan, M. M., Sobaih, A. E. E., Alyahya, M. A., & Elshaer, I. A. (2022). Influences of distributive injustice and job insecurity amid COVID-19 on unethical pro-organisational

behaviour: Mediating role of employee turnover intention. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(12), 7040.
Alyahya, M. A., Elshaer, I. A., & Sobaih, A. E. E. (2021). The impact of job insecurity and distributive injustice post COVID-19 on social loafing behavior among hotel workers: Mediating role of turnover intention. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(1), 411.
Appannan, J. S., Maheswaran, L., Raimee, N., Lim, W. L., & Amran, F. H. (2022). Job insecurity and psychological distress during the COVID-19 outbreak: The moderating role of perceived supervisor support among hotel employees in Malaysia. *Work*, 73(4), 1135-1145.
Arasli, H., Arici, H. E., & Çakmakoğlu Arici, N. (2019). Workplace favouritism, psychological contract violation and turnover intention: Moderating roles of authentic leadership and job insecurity climate. *German Journal of Human Resource Management*, 33(3), 197-222.
Baquero, A. (2022). Job insecurity and intention to quit: the role of psychological distress and resistance to change in the UAE hotel industry. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(20), 13629.
Benach J., Vives A., Amable M., Vanroelen C., Tarafa G., Muntaner C. 2014. Precarious employment: Understanding an emerging social determinant of health. *Annual Review of Public Health*, 35: 229-253.
Cao, J., Liu, J., & Wong, J. W. C. (2023). JD-R model on job insecurity and the moderating effect of COVID-19 perceived susceptibility. *Current Psychology*, 1-15.
Carnevale, J. B., & Hatak, I. (2020). Employee adjustment and well-being in the era of COVID-19: Implications for human resource management. *Journal of business research*, 116, 183-187.
Cheung, F. Y. L., Wu, A. M., & Ching Chi, L. (2019). Effect of job insecurity, anxiety and personal resources on job satisfaction among casino employees in macau: A moderated mediation analysis. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 28(3), 379-396.
Cheung, F. Y. L., Wu, A. M., & Ching Chi, L. (2019). Effect of job insecurity, anxiety and personal resources on job satisfaction among casino employees in macau: A moderated mediation analysis. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 28(3), 379-396.
Cook, K. S., Cheshire, C., Rice, E. R., & Nakagawa, S. (2013). Social exchange theory. *Handbook of social psychology*, 61-88.
Currie, R. A., Lee, J., Min, H., & Jex, S. M. (2023). Special privileges or busywork? The impact of qualitative job insecurity on idiosyncratic deals and illegitimate tasks among hospitality workers. *International Journal of Hospitality Management*, 113, 103513.
Darvishmotevali, M., & Ali, F. (2020). Job insecurity, subjective well-being and job performance: The moderating role of psychological capital. *International Journal of Hospitality Management*, 87, 102462.
Darvishmotevali, M., Arasli, H., & Kilic, H. (2017). Effect of job insecurity on frontline employee's performance: Looking through the lens of psychological strains and leverages. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 29(6), 1724-1744.
De Witte H. 1999. Job insecurity and psychological well-being: Review of the literature and exploration of some unresolved issues. European Journal of Work and Organizational Psychology, 8,155-177.
Dogantekin, A., Secilmis, C., & Karatepe, O. M. (2022). Qualitative job insecurity, emotional exhaustion and their effects on hotel employees' job embeddedness: The moderating role of perceived organizational support. *International Journal of Hospitality Management*, 105, 103270.
Elshaer, I. A., & Azazz, A. M. (2021). Amid the covid-19 pandemic, unethical behavior in the name of the company: The role of job insecurity, job embeddedness, and turnover intention. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(1), 247.

Elshaer, I. A., Ghanem, M., & Azazz, A. M. (2022). An unethical organizational behavior for the sake of the family: perceived risk of job insecurity, family motivation and financial pressures. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(11), 6541

Ergun, G. S., Bozkurt, H. O., Arslan, E., Kendir, H., & Yayla, O. (2023). Psychological capital as a moderator in the relationship between job insecurity, job stress, and hotel employees' turnover intention during the Russia-Ukraine war. *International Journal of Hospitality Management*, 111, 103475.

Etehadi, B., & Karatepe, O. M. (2019). The impact of job insecurity on critical hotel employee outcomes: The mediating role of self-efficacy. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 28(6), 665-689.

Frye, W. D., Kang, S., Huh, C., & Lee, M. J. M. (2020). What factors influence Generation Y's employee retention in the hospitality industry?: An internal marketing approach. *International Journal of Hospitality Management*, 85, 102352.

Greenhalgh L., & Rosenblatt Z. 1984. Job insecurity: Toward conceptual clarity. *Academy of Management Review*, 9: 438-448.

Gursoy, D., & Chi, C. G. (2020). Effects of covid-19 pandemic on hospitality industry: Review of the current situations and a research agenda. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 29(5), 527-529.

Haldorai, K., Kim, W. G., & Phetvaroon, K. (2023). Job insecurity and survivor workplace behavior following COVID-19 layoff. *International Journal of Contemporary Hospitality Management.*

Han, X., Xue, M., Zhang, Q., & Dong, X. (2022). Impact of COVID-19 Risk Perception on Emotional Exhaustion among Chinese Hospitality Employees: The Mediating Effect of Job Insecurity. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(22), 15146.

Heaney C. A., Israel B. A., & House J. S. (1994). Chronic job insecurity among automobile workers: Effects on job satisfaction and health. *Social Science and Medicine*, 38: 1431-1437.

Hellgren J., Sverke M., & Isaksson K. (1999). A two-dimensional approach to job insecurity: Consequences for employee attitudes and well-being. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 8: 179-195.

Jacobson D.,& Hartley J. (1991). Mapping the context. In Hartley J., Jacobson D., Klandermans B., Van Vuuren T. (Eds.), Job insecurity: Coping with jobs at risk: 1-22. London: Sage.

Jiang, Y., Huang, L., Guo, Y., Yang, Q., Li, H., Zhou, H., & Wu, K. (2023). The Relationship Between Fear of COVID-19 and Psychological Distress in Tour Guides: The Mediating Role of Job Insecurity and the Moderating Role of Psychological Resilience. *Psychology Research and Behavior Management*, 3107-3119.

Jung, H. S., Jung, Y. S., & Yoon, H. H. (2021). COVID-19: The effects of job insecurity on the job engagement and turnover intent of deluxe hotel employees and the moderating role of generational characteristics. *International journal of hospitality management*, 92, 102703.

Kalleberg A. L. (2011). Good jobs, bad jobs: The rise of polarized and precarious employment systems in the United States, 1970s to 2000s. New York: Russell Sage Foundation.

Karatepe, O. M., Hassannia, R., Karatepe, T., Enea, C., & Rezapouraghdam, H. (2023). The Effects of Job Insecurity, Emotional Exhaustion, and Met Expectations on Hotel Employees' Pro-Environmental Behaviors: Test of a Serial Mediation Model. *International Journal of Mental Health Promotion*, 25(2), 287-307.

Karatepe, O. M., Rezapouraghdam, H., & Hassannia, R. (2020). Job insecurity, work engagement and their effects on hotel employees' non-green and nonattendance behaviors. *International Journal of Hospitality Management*, 87, 102472.

Karatepe, T. (2022). Do Qualitative and Quantitative Job Insecurity Influence Hotel Employees' Green Work Outcomes?. *Sustainability*, 14(12), 7235.

Kemer, E., & Kırıcı Tekeli, E. (2023). The mediating role of trait anxiety in the impact of digital competence perception on job insecurity: an application for hotel managers. *Management Research Review*, 46(6), 914-930.
Khan, A. K., Khalid, M., Abbas, N., & Khalid, S. (2022). COVID-19-related job insecurity and employees' behavioral outcomes: mediating role of emotional exhaustion and moderating role of symmetrical internal communication. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 34(7), 2496-2515.
Kim, Y. S., Shin, D. J., & Kim, B. K. (2023). Effect of COVID-19-Induced Changes on Job Insecurity, Presenteeism, and Turnover Intention in the Workplace—An Investigation of Generalized Anxiety Disorder among Hotel Employees Using the GAD-7 Scale. *Sustainability*, 15(6), 5377.
Koo, B., Curtis, C., & Ryan, B. (2021). Examining the impact of artificial intelligence on hotel employees through job insecurity perspectives. *International Journal of Hospitality Management*, 95, 102763.
Mahmoud, A. B., Reisel, W. D., Fuxman, L., & Hack-Polay, D. (2022). Locus of control as a moderator of the effects of COVID-19 perceptions on job insecurity, psychosocial, organisational, and job outcomes for MENA region hospitality employees. *European Management Review*, 19(2), 313-332.
Mahmoud, A. B., Reisel, W. D., Hack-Polay, D., & Fuxman, L. (2021). No one is safe! But who's more susceptible? Locus of control moderates pandemic perceptions' effects on job insecurity and psychosocial factors amongst MENA hospitality frontliners: A PLS-SEM approach. *BMC Public Health*, 21(1), 1-13.
Ruiz-Palomino, P., Zoghbi-Manrique-de-Lara, P., & Ting-Ding, J. M. (2020). Gender differences in the relationship between justice perceptions and job insecurity in hotel outsourcing. *International Journal of Hospitality Management*, 91, 102412.
Safavi, H. P., & Karatepe, O. M. (2019). The effect of job insecurity on employees' job outcomes: The mediating role of job embeddedness. *Journal of Management Development*, 38(4), 288-297.
Shin, J., & Shin, H. (2020). Impact of job insecurity on hotel workers' workaholism and work–family conflict in korea. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(21), 7783.
Shin, Y., Lee, E. J., & Hur, W. M. (2022). Supervisor incivility, job insecurity, and service performance among flight attendants: the buffering role of co-worker support. *Current Issues in Tourism*, 25(6), 901-918.
Sun, J., Sarfraz, M., Khawaja, K. F., Ozturk, I., & Raza, M. A. (2022). The perils of the pandemic for the tourism and hospitality industries: envisaging the combined effect of COVID-19 fear and job insecurity on employees' job performance in Pakistan. *Psychology Research and Behavior Management*, 1325-1346.
Toros, E., Maslakçı, A., & Sürücü, L. (2022). Fear of COVID-19 and job insecurity among hospitality industry employees: The mediating role of happiness. *Journal of Psychology in Africa*, 32(5), 431-435.
Tuan, L. T. (2022). How and when does hospitality employees' core beliefs challenge foster their proactive coping for technostress?: Examining the roles of promotion focus, job insecurity, and technostress. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 52, 86-99.
Üngüren, E., & Arslan, S. (2022). How does COVID-19 fear affect job insecurity and stress for hospitality employees? A moderated mediation model for age and financial status. *Tourism & Management Studies*, 18(3), 7-20.

Üngüren, E., Tekin, Ö. A., Avsallı, H., & Kaçmaz, Y. Y. (2021). The moderator role of financial well-being on the effect of job insecurity and the COVID-19 anxiety on burnout: A research on hotel-sector employees in crisis. *Sustainability*, 13(16), 9031.
Van Vuuren C. V., Klandermans P. G. 1990. Individual reactions to job insecurity: An integrated model. In Drenth P. J., Sergeant J. A., Takens R. J. (Eds.), European perspectives in psychology: Vol. 3, 133-146. Oxford: Wiley
Vargas-Jiménez, E., Castro-Castañeda, R., Agulló Tomás, E., & Medina Centeno, R. (2020). Job insecurity, family functionality and mental health: A comparative study between male and female hospitality workers. *Behavioral Sciences*, 10(10), 146.
Vo-Thanh, T., Vu, T. V., Nguyen, N. P., Nguyen, D. V., Zaman, M., & Chi, H. (2020). How does hotel employees' satisfaction with the organization's COVID-19 responses affect job insecurity and job performance?. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(6), 907-925.
Vujičić, D., Jovičić, A., Lalić, D., Gagić, S., & Cvejanov, A. (2015). The relation between job insecurity, job satisfaction and organizational commitment among employees in the tourism sector in Novi Sad. *Economic and Industrial Democracy*, 36(4), 633-652.
Zeytinoglu, I. U., Keser, A., Yılmaz, G., Inelmen, K., Özsoy, A., & Uygur, D. (2012). Security in a sea of insecurity: Job security and intention to stay among service sector employees in Turkey. *The International Journal of Human Resource Management*, 23(13), 2809-2823.
Zhang, R., Niu, X., & Zhang, B. Workplace ostracism and turnover intention: A moderated mediation model of job insecurity and coaching leadership. *Canadian Journal of Administrative Sciences/Revue Canadienne des Sciences de l'Administration*.
Zheng, S., Ding, T., Chen, H., Wu, Y., & Cai, W. (2021). Precarious job makes me withdraw? The role of job insecurity and negative affect. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(24), 12999.
Zoghbi-Manrique-de-Lara, P., Ting-Ding, J. M., & Guerra-Báez, R. (2017). Indispensable, expendable, or irrelevant? Effects of job insecurity on the employee reactions to perceived outsourcing in the hotel industry. *Cornell Hospitality Quarterly*, 58(1), 69-80.

BURNOUT IN HOSPITALITY SECTOR: A FOCUSED REVIEW OF THE RESEARCH LITERATURE

KONAKLAMA SEKTÖRÜNDE TÜKENMİŞLİK: ARAŞTIRMA LİTERATÜRÜ ODAKLI BİR İNCELEME

Asst.Prof.Dr., İbrahim YIKILMAZ [1], Asst.Prof.Dr., Nida PALABIYIK [2]

[1] Kocaeli University, Business Management,

ibrahimyklmz@gmail.com - 0000-0002-1051-0886

[2] Yozgat Bozok University, Vocational School of Health Services,

nida.palabiyik@bozok.edu.tr - 0000-0001-8567-3711

ABSTRACT

The hospitality sector is among the leading sectors of many countries' economies. It also affects social welfare in terms of both employment and foreign exchange. The hospitality sector, with its dynamic atmosphere and highly competitive environment, has a more turbulent and uncertain identity than other sectors. Sustainable competitive advantage depends directly on customer satisfaction, and customer satisfaction depends on high employee performance. However, the intense work tempo of the sector and the expectation of high service quality raise an important issue that causes the performance of employees to decrease. Current job expectations lead employees to experience burnout. Employees experiencing burnout trigger many negative workplace experiences, such as a decrease in the financial and total performance of the organization and a deterioration in employees' psychological and physiological health. It is a critical issue that eventually leads to employees leaving their jobs and subsequently triggers socioeconomic problems. At this point, the issue of burnout, which threatens the effectiveness and performance of hospitality establishments, is discussed within the scope of the study. The main purpose of the study is to examine in detail the burnout experiences of hospitality industry employees. In accordance with this purpose, the results of empirical studies addressing burnout in the hospitality industry and indexed in the Web of Science (Webos) database were determined. Criteria for inclusion in the analysis were determined to include the keywords "burnout", "hospitality sector", "tourism" and "hotel". The empirical studies obtained were classified under the headings of "author, publication year, sample, and variables". Important results regarding the determined studies were shared. It is evaluated that the study's results will contribute significantly to the emphasis on awareness of employees' burnout experiences to increase the effectiveness and efficiency of the hospitality sector, which is one of the leading sectors of the economy. In addition, it is considered that the study will guide researchers who want to examine the current situation regarding the burnout syndrome experienced by employees in the hospitality sector by presenting the empirical results collectively.

Keywords: burnout, hospitality sector, hotel, tourism

ÖZET

Konaklama sektörü pek çok ülke ekonomisinin önde gelen sektörleri arasında yer almaktadır. Hem istihdam hem de döviz açısından toplumsal refahı da etkilemektedir. Konaklama endüstrisi dinamik atmosferi ve yüksek rekabet ortamıyla, diğer sektörlerden oldukça türbülanslı ve belirsizlik yoğun bir kimliğe sahiptir. Sürdürülebilir rekabet avantajı ise doğrudan müşteri memnuniyetine ve müşteri memnuniyeti ise yüksek çalışan performansına bağlıdır. Ancak sektörün yoğun iş temposu ve yüksek hizmet kalitesi beklentisi çalışanların performansının düşmesine neden olan önemli bir konuyu gündeme getirmektedir. Mevcut iş beklentileri çalışanların tükenmişlik deneyimlemesine yol açmaktadır. Çalışanların tükenmişlik deneyimlemesi, başta örgütün finansal ve genel performansında düşüşe, çalışanların ise psikolojik ve fizyolojik sağlıklarında bozulma gibi pek çok olumsuz işyeri deneyimin tetiklemektedir. Çalışanların en sonunda işten ayrılmalarına varan ve akabinde de sosyoekonomik problemleri de tetikleyen kritik bir konudur. Bu noktada konaklama işletmelerinin etkinliğini ve performansının tehdit eden tükenmişlik konusu çalışma kapsamında ele alınmıştır. Çalışmanın ana amacı konaklama sektörü çalışanlarının tükenmişlik deneyimlerinin detaylı bir şekilde ele alınmasıdır. Bu amaca uygun olarak çalışmada konaklama sektöründe tükenmişliği ele alan ve Web of Science (Webos) veri tabanında taranan ampirik çalışmaların sonuçları tespit edilmiştir. Analize dahil olma kriterleri "tükenmişlik", "konaklama sektörü", "turizm" ve "hotel" anahtar kelimelerini içerecek şekilde belirlenmiştir. Elde edilen amprik çalışmalar "yazar, yayın yılı, örneklem ve değişkenler" başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Belirlenen çalışmalara ilişkin önemli sonuçlar paylaşılmıştır. Çalışmanın sonuçlarının öncelikle ekonominin önde gelen sektörlerinden birisi olan konaklama sektörünün etkinlik ve verimliliğinin arttırılması adına çalışanların tükenmişlik deneyimlerine ilişkin farkındalığa olan vurgusunun önemli katkılarının olacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca konaklama sektörü özelinde çalışanların deneyimlediği tükenmişlik sendromuna ilişkin mevcut durumu incelemek isteyen araştırmacılara ampirik sonuçları toplu bir şekilde sunması yönü ile rehberlik edeceği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tükenmişlik, konaklama sektörü, hotel, turizm

INTRODUCTION

The hospitality and tourism sector significantly contributes to a country's economy (Hye & Khan, 2013). Apart from spurring socio-economic growth, it also fosters cultural exchange and communication among societies. Economically, it bolsters foreign exchange reserves and offers wide-ranging employment opportunities. Given these factors, it is an important industry worldwide. It not only generates its own income or value, but also supports other sectors within the country. Consequently, it is now considered a primary commercial player for many economies (Katircioglu, 2009).

As the hospitality sector's importance grows, so do concerns about effectiveness and efficiency. Customer satisfaction has become a critical issue for sustainable and competitive service delivery. The primary determinant of customer satisfaction and perceived quality is the physical and psychological well-being of employees who interact directly with customers. Burnout, which threatens employees' psychological and physical well-being, has emerged as an increasingly prevalent issue (Ali et al., 2022). Burnout not only affects the well-being of employees but also leads to significant decreases in the performance and financial income of the organization (Lin et al., 2014; Koo et al., 2020; Karatepe & Uludag, 2008). Moreover, it diminishes employees' commitment to service and organizational goals, which is crucial in the hospitality industry, undermining their success and satisfaction (Uludag & Yaratan, 2010; Danaci & Yazir, 2022; Dai et al., 2021). This situation can further lead to counterproductive work behaviors that threaten sustainable competition (Wallace & Coughlan, 2023). It is also stated that burnout will increase with increasing uncertainty and factors specific to the hospital sector (Koc & Bozkurt, 2017; Nawaz & Sandhu, 2018). These aspects are the architect of many negativities in terms of the accommodation sector and social terms since employment consists of a broad segment of society. The added value of steps to reduce burnout in the hospitality industry for individuals and businesses will be high. At this point, the study aimed to increase the awareness of senior management and policymakers regarding burnout, especially in the hospitality industry. In accordance with this purpose, the results of the empirical study were collectively assessed within the existing literature, and key recommendations were made. The study's emphasis and suggestions on burnout are expected to enhance managerial effectiveness in the hospital sector. In addition, its findings will provide guidance for researchers working in the field of burnout, helping them present empirical results from the hospitality sector in a comprehensive, systematic manner.

1.CONCEPTUAL FRAMEWORK

1.1.The Concept of Burnout

Burnout, a significant issue for businesses worldwide, results in a loss to the global economy equivalent to the financial gain of the 10 largest multinational enterprises, like Apple and Alphabet (Bruce, 2019; Gharakhani & Zaferanchi, 2019). A GALLUP research report reveals that 76% of employees experience burnout, and about 60% consider leaving their jobs (Wigert, 2020). The report highlights five main factors contributing to employee burnout: increased workload, exposure to inappropriate workplace behavior, communication issues with managers, lack of managerial support, and high time pressure. The recent surge in uncertainty and performance pressure in the industrial sector (Deng et al., 2022) has exacerbated employee workload, stress, and time pressure, making burnout inevitable. This situation is particularly noticeable in the hospitality sector, where competition and customer expectations are diverse (Nawaz & Sandhu, 2018; Ali et al., 2022).

Hospitality employees often find themselves in the face of demanding and sometimes difficult customers. These interactions can be challenging and stressful. On top of this, the workload in such a sector is frequently increasing, adding another layer of pressure on employees. The nature of their work schedule doesn't help either; irregular hours are common, and the industry operates around the clock, seven days a week. This lack of a regular, predictable routine can contribute to chronic stress. All these factors combined create an environment where employees are at a significant risk of experiencing burnout, a state of physical, emotional, and mental exhaustion caused by prolonged stress (Andrew et al., 2022).

Burnout, first identified by Herbert Freudenberger in the 1970s, is characterized by emotional exhaustion, depersonalization, and diminished personal accomplishment (Maslach et al., 2001). It is particularly prevalent in the hospitality industry due to continuous customer interaction and long, irregular hours (Ayachit & Chitta, 2022). Burnout not only threatens the physical and psychological health of an individual, but it also negatively impacts businesses. It can reduce employee performance (Harjanti, 2019) and contribute significantly to counter-productive work behaviors (Wallace & Coughlan, 2023). Furthermore, it lowers job satisfaction, a key driver of positive work dynamics (Cheng & Yi, 2018). Given these consequences, burnout merits attention, particularly in the hospitality sector. The review of empirical literature about burnout in hospitality sector is crucial for the future health and effectiveness of this dynamic sector of the economy.

METHODOLOGY

This study aims to analyze empirical results and offer suggestions to raise awareness about the higher incidence of employee burnout in the accommodation sector, attributed to its unique characteristics. A systematic review approach (Littell et al., 2008) was adopted to fulfill this objective. The 'Web of Science' electronic databases were searched using keywords like "burnout", "hospitality sector", "tourism", and "hotel". Upon applying inclusion criteria and removing duplicates, 46 studies were selected for review. These publications were classified by author, publication date, and sample. The findings from these studies were then meticulously analyzed and summarized.

FINDINGS

The distribution of the studies obtained within the scope of the study by years is as follows:

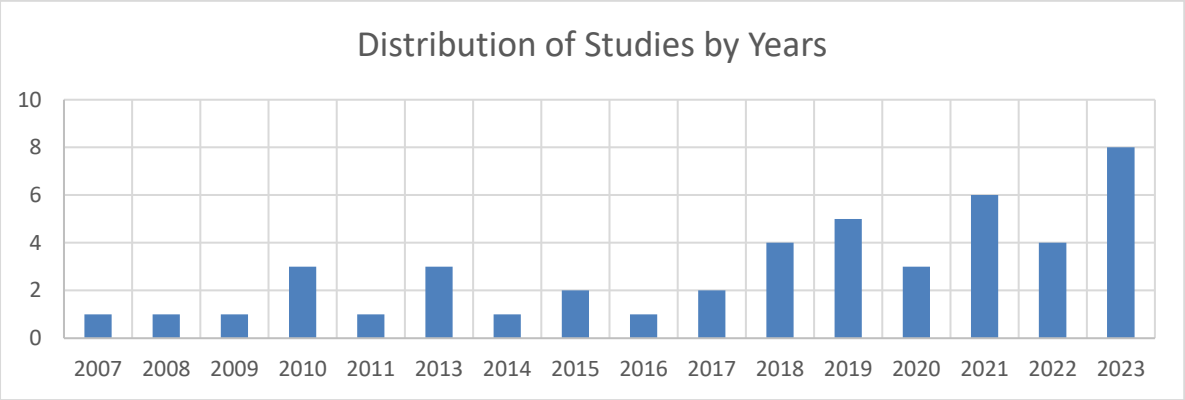

Figure 1: Distribution of Studies by Years

A detailed examination of Figure 1 reveals that there are more studies in the hospitality sector in the post-pandemic period. The greatest number of studies was carried out in 2023, accounting for approximately 18%.

The empirical results from the study were thoroughly evaluated. As part of this assessment, factors that systematically affect burnout in the hospitality sector were identified and are as follows:

- **Leadership Style**: Leaders and managers emerge as the primary drivers of managerial activities in businesses. The interaction between a leader and a member (LMX) influences employee burnout (Lai et al.,2018). Ethical, transformational, and servant leadership styles have been found to lessen employee burnout. Ethical leaders who adhere to moral principles in their actions and relationships enhance employee resilience and well-being, which is crucial in mitigating burnout (Ali et al., 2022). Transformational leadership, known for its innovative behavior and effective management of change in unexpected situations, appears to reduce job stress and burnout (Salem, 2015; Zopiatis and Constanti, 2010). Meanwhile, servant leadership, known for its high empathy skills, can accurately understand its subordinates' expectations and needs. Instead of exerting total power, it fosters a supportive organizational climate that helps employees reach organizational goals. Empirical evidence suggests that this positive climate created by servant leadership increases employees' job embeddedness and adaptive performance, while reducing burnout (Zia et al., 2023). While leaders often positively influence employees' experience of burnout, certain workplace-related issues can negatively impact them. Specifically, governance issues and manageable burdens can increase strain on leaders in the hospitality sector, leading to burnout (Frost & Laing, 2018; Gascón et al., 2019).
- **Organizational culture**: An organization is a social environment with specific behavioral patterns and understandings. These established patterns, or the culture and climate of the organization, significantly influence employee behavior. When an organizational culture prioritizes group development, it can reduce employee burnout. This is because employees' problems and expectations are addressed appropriately and promptly (Kokt & Ramarumo, 2015). Indeed, within the organizational culture, employees can mitigate factors leading to burnout with the organization's support (Walters & Raybould, 2007). Job insecurity and

lack of support, particularly in crisis situations such as a pandemic, can exacerbate burnout, especially among employees without financial savings (Üngüren et al., 2021). Therefore, it is crucial for businesses to make their support initiatives visible.

- **HRM Practices:** Workplace human resource practices significantly influence employees' experiences and their perception of the workplace. For instance, high-performance work systems are intended to foster greater employee involvement and responsibility. These systems view employees as essential partners, with their commitment aiding the business in acquiring and maintaining a competitive edge. A study reveals that high-performance work systems substantially enhance job satisfaction while decreasing employee burnout (Dorta Afonso et al., 2023). Another crucial HR strategy is job crafting, which allows employees to actively customize their jobs by modifying their tasks and interactions with others at work. Studies have shown that job crafting can reduce employee burnout by accurately aligning job expectations and abilities (Chang & Yi, 2018). Furthermore, job demands and daily stress are linked to daily burnout and turnover intentions (Park et al., 2020). Therefore, determining the correct workload in an organization is crucial. An increased workload and stress can lead to work-family conflict and employee burnout (Ozduran et al., 2023). Moreover, work-related stressors can ignite a negative interaction that permeates the entire social structure, affecting the employee, the organization, and their family. The HR department should pay special attention to the interaction and concerns between AI and employees. This ensures that technological advancements and digital transformation enhance business performance rather than detract from it. Indeed, a study revealed that employees' concerns about AI and fears of it replacing their jobs could cause significant burnout, particularly in the hospitality industry (Kong et al., 2021).
- **Non-work life experience**: Studies highlight work-leisure-family conflict as a significant factor in an employee's experience of burnout, with work-leisure participation being particularly influential. This conflict, a form of stress, arises when balancing work and personal life. It restricts the opportunity and time for leisure activities due to job responsibilities and work schedules (Lin et al., 2014). Employees often struggle to find leisure time due to work-related factors such as high workload, excessive fatigue, and lack of time. This leads to a rapid depletion of resources without adequate replenishment. The inability to replenish resources, or, in other words, the lack of necessary rest and recovery time, can cause significant burnout (Elbaz et al., 2020; Lin et al, 2014; Mansour & Tremblay, 2016). In this scenario, managers and HR professionals must utilize social support to offset employees' leisure time deficiencies. They should consider their non-work life and engage in various activities, especially using hospitality establishment facilities. This approach is crucial for sustainable management and employee health.
- **Internship and On-the-Job Training Process**: The accommodation sector is essential within the country's economy and with its share of employment. Internship periods are a crucial issue in which the perspective of the profession and the first experiences of the students or interns who will replace these employees are shaped, as well as the current employees of this sector. It is emphasized that experiencing study-life conflict during the training of future members of the accommodation industry, who will be the future of the accommodation industry, and the guarantee of future service quality and customer

satisfaction significantly impacts their burnout (Grobelna, 2022). In addition, the perspective of employees working in the hospitality sector, both socially and professionally, towards work, the value of the job in the eyes of society, and the positive and negative evaluations about the job affect future sector employees. A study shows that occupational stigma (the presence of a negative perception of the job) significantly impacts hotel interns' experiences of turnover and burnout. (Xing et al., 2023).

- **Individual characteristics and capacity of the employee** : Employees' characteristics influence their attitudes toward workplace events. Certain features are significant in replenishing resources depleted by intense work demands. Studies have identified that intrinsic motivation (Hsu, 2013), cultural intelligence (Motivational CQ, Min et al., 2023), and self-efficacy (Nguyen & Chang, 2018; Ojedokun et al., 2013) decrease employees' burnout experiences by replenishing their resources. Additionally, overwork, particularly among GENZ (Jung et al., 2023), can lead to burnout.
- **Emotional Labour:** The performance expected from employees due to job demands also causes them to implement specific coping strategies. It is stated that work stress and burnout decrease when employees directly confront problems or perform as expected (Sunny Hu & Cheng, 2010). However, it is shared that when they adopt a surface emotional labor strategy, that is, when their employees are expected to be constantly happy, excited, energetic, and enterprising despite a mood they do not feel, they experience significant burnout (Wu & Shie, 2017; Prentice, Chen & King, 2013).
- **Customer incivility**: In the hospitality sector, high customer satisfaction is a priority. However, unexpected or unfortunate incidents can occur during customer-employee interactions. Sometimes, these include verbal or physical abuses that create challenging situations. Employees often feel isolated or unsupported, even when correct, leading to significant burnout (Wen et al., 2023). This lack of support can decrease both burnout and intention to leave, as well as brand commitment, negatively impacting overall business performance (Yang & Lau, 2019).

The studies suggest that burnout is a significant issue in the hospitality sector, caused by various factors. If left unaddressed, burnout can negatively affect the industry by decreasing employees' performance (Prentice & Thaichon, 2019), reducing their motivation (Silva et al., 2021), encouraging anti-productive work behaviors (Wallace & Coughlan, 2023), and diminishing their accomplishment (Zopiatis & Orphanides, 2009). Given these implications, it's clear that management and policymakers in the hospitality industry urgently need to implement measures to combat this issue.

CONCLUSION

Specific characteristics of the hospitality sector, such as being labor-intensive, having long working hours, high performance and quality expectations, a focus on customer satisfaction, relatively low salaries, and job insecurity can lead to higher burnout than other sectors. At this point, senior management and policymakers must first pay attention to the issue. Preventing burnout is critical for sustainable management practice and a healthy work environment experience for both the individual and the business. To avoid burnout with a holistic and

comprehensive policy, it would be appropriate for businesses to review their activities on the following issues:

- Adapting and encouraging the leadership style of the business as a transformational, ethical, and servant leadership style makes an essential contribution to reducing the factors that cause employees to experience stress and burnout in a work environment with intense creativity and performance pressure.
- Keeping employees' workload levels reasonable can maintain their performance sustainably high. At this point, workload should be monitored on a personnel basis and should not reach levels that would harm the employee's non-work life.
- To establish a work-life balance, flexible working hours, remote working opportunities to a certain extent, and leisure time management skills should be provided to employees. Organizational affiliation and engagement can be increased by ensuring that employees benefit from the company's facilities to a certain extent.
- The hospitality sector is an emotionally demanding sector with high stress and emotional dissonance. Having close contact with the customer makes it necessary to apply these emotion management strategies correctly. In this context, emotional intelligence workshops, stress management training, or providing access to counseling services can be applied.
- A supportive culture should be disseminated in the business. Instead of individual superiority and success, the hostile climate created by intense job demands on employees should be prevented with a collective, shared, and supportive culture.
- In technological developments and the automation of some business processes, precautions should be taken to ensure that the employees' opinions and suggestions regarding this process are taken and that the process does not cause employees to worry about the future. In addition, after the transfer of a business process to artificial intelligence or automation, employees should be recruited from internal sources by assigning the existing employee to another task or entering the training process for another task. In this way, experts or successful employees will overcome future anxiety and resistance to change.
- Employee job insecurity should be eliminated, and sustainable success planning should be carried out with long-term human resources planning. In this way, employees' concerns about unemployment will be eliminated, and their organizational belonging, engagement, and performance will increase while burnout will decrease.
- An effective communication mechanism should be developed, and communication channels should be diversified horizontally and vertically.

Burnout will become a more critical issue day by day in terms of the future of the hospitality industry and economic sustainability. At this point, senior management and policymakers need to take urgent action on the abovementioned issues, considering that the steps will significantly contribute to both the individual and the business.

REFERENCES

Adnan Hye, Q. M., & Ali Khan, R. E. (2013). Tourism-led growth hypothesis: A case study of Pakistan. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 18(4), 303-313.

Ali, A., Hamid, T. A., Naveed, R. T., Siddique, I., Ryu, H. B., & Han, H. (2022). Preparing for the "black swan": Reducing employee burnout in the hospitality sector through ethical leadership. *Frontiers in Psychology*, 13, 1009785.

Andrew, M., Imran, R., Lisa, C., and Trishna, G. M. (2022). Bad managers, burnout and health fears: Why record numbers of hospitality workers are quitting the industry for good. Available online at: https://theconversation.com/bad-managers-burnout-and-health-fears-why-record-numbers-of-hospitality-workers-are-quitting-the-industry-for-good-174588. (10.12. 2023).

Ayachit, M., & Chitta, S. (2022). A systematic review of Burnout studies from the Hospitality literature. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 31(2), 125-144.

Bruce, J. (2019). The overlooked consequences of today's burnout problem. Available online at: https://www.forbes.com/sites/janbruce/2019/06/06/overlooked-consequences-burnout-problem/?sh=3f1d0fd75b58 (10.12.2023)

Cheng, J. C., & Yi, O. (2018). Hotel employee job crafting, burnout, and satisfaction: The moderating role of perceived organizational support. *International Journal of Hospitality Management*, 72, 78-85.

Dai, Y. D., Zhuang, W. L., Lu, S. C., & Huan, T. C. (2021). Work engagement or job burnout? Psychological ownership amongst the employees of international tourist hotels. *Tourism Review*, 76(6), 1243-1259.

Danacı, M., & Yazır, D. (2022). Comprehensive analysis of yacht masters operating in Bodrum district in terms of fatigue, burnout, and job satisfaction. *International Maritime Health*, 73(1), 32-42.

Deng, Y., Cherian, J., Ahmad, N., Scholz, M., & Samad, S. (2022). Conceptualizing the role of target-specific environmental transformational leadership between corporate social responsibility and pro-environmental behaviors of hospital employees. *Int. J. Environ. Res. Public Health* 19, 3565.

Dorta-Afonso, D., Romero-Domínguez, L., & Benítez-Núñez, C. (2023). It's worth it! High performance work systems for employee job satisfaction: The mediational role of burnout. *International Journal of Hospitality Management*, 108, 103364.

Elbaz, A. M., Salem, I., Elsetouhi, A., & Abdelhamied, H. H. (2020). The moderating role of leisure participation in work–leisure conflict for the reduction of burnout in hotels and travel agencies. *International Journal of Tourism Research*, 22(3), 375-389.

Frost, W., & Laing, J. (2018). Avoiding burnout: the succession planning, governance and resourcing of rural tourism festivals. In Rural Tourism (pp. 166-185). Routledge.

Gascón, S., Masluk, B., Montero-Marin, J., Leiter, M. P., Herrera, P., & Albesa, A. (2019). Areas of work-life in Spanish hostelry professionals: explanatory power on burnout dimensions. *Health and quality of life outcomes*, 17(1), 1-11.

Gharakhani, D., and Zaferanchi, A. (2019). The effect of job burnout on turnover intention with regard to the mediating role of job satisfaction. *J. Health* 10, 109–117.

Grobelna, A. (2022). A Study–Life Conflict and Its Impact on Tourism and Hospitality Students' Burnout and Their Employment Aspirations. *Sustainability*, 14(11), 6608.

Harjanti, D. (2019). Burnout and employee performance in hospitality industry: the role of social capital. *Jurnal Teknik Industri*, 21(1), 15-24.

Hsu, L. (2013). Work motivation, job burnout, and employment aspiration in hospitality and tourism students—An exploration using the self-determination theory. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 13, 180-189.

Jung, H. S., Jung, Y. S., & Yoon, H. H. (2023). The Effects of Workaholism on Employee Burnout and Turnover Intent at Deluxe Hotels during the COVID-19 Pandemic: Evidence across Generations. *Sustainability*, 15(6), 5227.

Karatepe, O. M., & Uludag, O. (2008). Role stress, burnout and their effects on frontline hotel employees' job performance: evidence from Northern Cyprus. *International Journal of Tourism Research*, 10(2), 111-126.

Katircioglu, S. T. (2009). Revisiting the tourism-led-growth hypothesis for Turkey using the bounds test and Johansen approach for cointegration. *Tourism Management*, 30(1), 17-20.

Kokt, D., & Ramarumo, R. (2015). Impact of organisational culture on job stress and burnout in graded accommodation establishments in the Free State province, South Africa. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 27(6), 1198-1213.

Koc, E., & Bozkurt, G. A. (2017). Hospitality employees' future expectations: Dissatisfaction, stress, and burnout. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, *18*(4), 459-473.

Kong, H., Yuan, Y., Baruch, Y., Bu, N., Jiang, X., & Wang, K. (2021). Influences of artificial intelligence (AI) awareness on career competency and job burnout. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 33(2), 717-734.

Koo, B., Yu, J., Chua, B. L., Lee, S., & Han, H. (2020). Relationships among emotional and material rewards, job satisfaction, burnout, affective commitment, job performance, and turnover intention in the hotel industry. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 21(4), 371-401.

Lai, J. Y., Chow, C. W., & Loi, R. (2018). The interactive effect of LMX and LMX differentiation on followers' job burnout: Evidence from tourism industry in Hong Kong. *The International Journal of Human Resource Management*, 29(12), 1972-1998.

Lin, Y. S., Huang, W. S., Yang, C. T., & Chiang, M. J. (2014). Work–leisure conflict and its associations with well-being: The roles of social support, leisure participation and job burnout. *Tourism Management*, 45, 244-252.

Mansour, S., & Tremblay, D. G. (2016). How the need for "leisure benefit systems" as a "resource passageways" moderates the effect of work-leisure conflict on job burnout and intention to leave: A study in the hotel industry in Quebec. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 27, 4-11.

Maslach, C., Schaufeli, W. B., & Leiter, M. P. (2001). Job burnout. *Annual review of psychology*, 52(1), 397-422.

Min, H., Kim, H. J., & Agrusa, J. (2023). Serving diverse customers: The impact of cultural intelligence on employee burnout, engagement, and job satisfaction. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 47(3), 503-527.

Nawaz, A., and Sandhu, K. (2018). Role stress and its outcomes: evidence from hotel industry of Pakistan. Struct. Equat. Model. *Multidiscipl*. J. 2, 49–60.

Nguyen, T. T. T., & Chang, M. L. (2018). Triple-down model of capability, job characteristics and burnout. *Chinese Management Studies*, 12(3), 506-523.

Ojedokun, O., Idemudia, E. S., & Omotoso, A. O. (2013). When rendering hospitality becomes collateral damage: Psycho-organisational variables and job burnout amongst hotel workers in metropolitan Nigeria. *SA Journal of Industrial Psychology*, 39(1), 1-9.

Ozduran, A., Saydam, M. B., Eluwole, K. K., & Mertens, E. U. (2023). Work-family conflict, subjective well-being, burnout, and their effects on presenteeism. *The Service Industries Journal*, 1-27.

Park, I. J., Kim, P. B., Hai, S., & Dong, L. (2020). Relax from job, Don't feel stress! The detrimental effects of job stress and buffering effects of coworker trust on burnout and turnover intention. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 45, 559-568.

Prentice, C., & Thaichon, P. (2019). Revisiting the job performance–burnout relationship. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 28(7), 807-832.

Prentice, C., Chen, P. J., & King, B. (2013). Employee performance outcomes and burnout following the presentation-of-self in customer-service contexts. *International Journal of Hospitality Management*, 35, 225-236.

Salem, I. E. B. (2015). Transformational leadership: Relationship to job stress and job burnout in five-star hotels. *Tourism and Hospitality Research*, 15(4), 240-253.

Silva, C. T., Hakim, M. P., Zanetta, L. D. A., Pinheiro, G. S. D. D., Gemma, S. F. B., & da Cunha, D. T. (2021). Burnout and food safety: Understanding the role of job satisfaction and menu complexity in foodservice. *International Journal of Hospitality Management*, 92, 102705.

Sunny'Hu, H. H., & Cheng, C. W. (2010). Job stress, coping strategies, and burnout among hotel industry supervisors in Taiwan. *The International Journal of Human Resource Management*, 21(8), 1337-1350.

Uludag, O., & Yaratan, H. (2010). The effect of burnout on engagement: An empirical study on tourism students. *Journal of Hospitality, Leisure, Sports and Tourism Education* (Pre-2012), 9(1), 13.

Üngüren, E., Tekin, Ö. A., Avsallı, H., & Kaçmaz, Y. Y. (2021). The moderator role of financial well-being on the effect of job insecurity and the COVID-19 anxiety on burnout: A research on hotel-sector employees in crisis. *Sustainability*, 13(16), 9031.

Wallace, E., & Coughlan, J. (2023). Burnout and counterproductive workplace behaviours among frontline hospitality employees: the effect of perceived contract precarity. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 35(2), 451-468.

Walters, G., & Raybould, M. (2007). Burnout and perceived organisational support among front-line hospitality employees. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 14(2), 144-156.

Wen, Y., Liang, L. J., Choi, H. C., & Yu, M. (2023). Stop being mean! Customer incivility influencing employee incivility via employee burnout: a hospitality context. *Journal of China Tourism Research*, 1-20.

Wigert, B. (2020). Employee burnout: the biggest myth. Workplace, available at: https://www. gallup. com/workplace/288539/employee-burnout-biggest-myth. aspx. (10.12.2023).

Wu, X., & Shie, A. J. (2017). The relationship between customer orientation, emotional labour and job burnout. *Journal of Chinese Human Resource Management*, 8(2), 54-76.

Xing, B., Xie, D., Li, S., & Wang, Q. (2023). Why you leave and what can we do? The roles of job burnout and vocational skill in hotel internships. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 32, 100424.

Yang, F. X., & Lau, V. M. C. (2019). Evil customers, an angel boss and coopetitive coworkers: Burnout of frontline employees. *International Journal of Hospitality Management*, 83, 1-10.

Zia, M. Q., Decius, J., Naveed, M., Ahmed, S., & Ghauri, S. (2023). Committed, Healthy, and Engaged? Linking Servant Leadership and Adaptive Performance Through Sequential Mediation by Job Embeddedness and Burnout. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 15480518231158861.

Zopiatis, A., & Constanti, P. (2010). Leadership styles and burnout: is there an association?. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 22(3), 300-320.

Zopiatis, A., & Orphanides, N. (2009). Investigating occupational burnout of food and beverage employees: The case of Cyprus. *British Food Journal*, 111(9), 930-947.

EBEVEYNLERİN KARİYER KARARLARINA KATILIMININ ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN İŞ ARAMA SÜRECİNE ETKİSİ[1]

Öğrenci, Serdar ÇALIŞIR[1], Öğr. Gör. Dr. İbrahim TÜRKMEN [2]

[1]Uşak Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu, serdarcalisir4@gmail.com -
ORCID: 0009-0000-8030-7835

[2]Uşak Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu, ibrahim.turkmen@usak.edu.tr -
ORCID: 0000-0002-1558-0736

ÖZET

Öğrencilerin kariyer yolculuğunda kişisel olarak çaba ve sorumlulukları önemli olmakla birlikte ebeveynlerin katkısı da değerlidir. Bu araştırmada ebeveynlerin kariyer kararlarına katılımının üniversite öğrencilerinin iş arama sürecine etkisini tespit etmek amaçlanmaktadır. Üniversitedeki son yıl, öğrencilerin iş hayatına atılmadan önceki kariyer kararlarını verirken çok önemli bir dönemdir. Bu nedenle araştırmanın evreni, Uşak Üniversitesi'nde öğrenim gören son sınıf öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırma nicel araştırma olarak tasarlanmıştır. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak gönüllü 702 katılımcıya ulaşılmıştır. Araştırma verilerini toplamak için ebeveynlerin kariyer kararlarına katılımı ve iş arama kalitesi ölçekleri kullanılmıştır. Her iki ölçekte araştırmacılar tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Araştırma verilerinin analizinde SPSS ve AMOS programları kullanılmıştır. Araştırmada öğrencilerin kariyer kararlarına ebeveynlerin destek olması iş arama sürecinin "hedef belirleme ve planlama yapma", "hazırlık ve işbirliği yapma", "duygularını yönetme ve kararlılık" ile "öğrenme ve kendini geliştirme" boyutlarında pozitif yönde etkisi bulunmaktadır. Ebeveynlerin kariyer kararlarında müdahaleci tavırları sadece "hazırlık ve işbirliği yapma", ilgisiz tavırları ise "öğrenme ve kendini geliştirme" boyutlarını pozitif olarak etki etmektedir. Araştırmada üniversite öğrencilerinin kariyer kararlarında ebeveynleri tarafından desteklenmesi iş arama sürecinin kalitesini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca iş arama sürecinde "hazırlık ve işbirliği yapma" boyutunda ebeveynlerin müdahaleci tavrı etkili olmaktadır. İlgisiz ebeveyn tavırları öğrencilerin "öğrenme ve kendini geliştirme" açısından daha fazla kişisel sorumluluk üstlenmesine neden olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ebeveyn Katılımı, İş Arama Süreci, Kariyer, Kariyer Yönetimi, Ölçek Uyarlama.

[1] Bu araştırma TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında desteklenmiştir.

THE EFFECT OF PARENTS' INVOLVEMENT IN CAREER DECISIONS ON THE JOB SEARCH PROCESS OF UNIVERSITY STUDENTS

ABSTRACT

While students' personal efforts and responsibilities are important in their career path, parents' contribution is also valuable. This research aims to determine the effect of parents' participation in career decisions on the job search process of university students. The final year at university is a very important period when students are making career decisions before entering the workforce. For this reason, the population of the research consists of senior students studying at Uşak University. The research was designed as quantitative research. In the research, 702 volunteer participants were reached by using the convenience sampling method. Career-related parental involvement and job search quality scales were used to collect research data. Both scales were adapted into Turkish by the researchers. SPSS and AMOS programs were used to analyze the research data. In the research, parents' support for students' career decisions has a positive effect on the job search process in the dimensions of "goal establishment and planning", "preparation and alignment", "emotion regulation and persistence", and "learning and improvement". Parents' interventionist attitudes in career decisions only positively affect the "preparation and alignment" dimensions, while their disengagement attitudes positively affect the "learning and improvement" dimensions. The study concluded that supporting university students in their career decisions by their parents increases the quality of the job search process. In addition, parents' interventionist attitude is effective in the "preparation and alignment" dimension in the job search process. Disengagement parental attitudes cause students to take on more personal responsibility in terms of "learning and improvement".

Keywords: Parental Involvement, Job Search Process, Career, Career Management, Scale Adaptation.

1. GİRİŞ

TÜİK 2022 ilk çeyrek işgücü istatistikleri verilerine göre; işsizlik oranı %11,4, genç işsizlik oranı ise %21,1 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2022). Türkiye'de her 5 gençten biri işsiz durumdadır. İşsizlik sadece Türkiye'ye özgü bir durum olmayıp tüm ülkeler için azaltılması gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından sekizincisi de "insana yakışır iş ve ekonomik büyüme" olarak belirlenmiştir. Bu amaç 2030 yılına kadar gençlerin tam ve üretken istihdamının ve insana yakışır işlere erişiminin sağlanması ve genç işsizlik oranının önemli ölçüde azaltılmasını hedeflemektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019). Bu hedeflerin ulaşılmasında ülkelerin genç istihdamına yönelik politikalar geliştirmesi, işgücü piyasasının gençlere yönelik fırsatlar oluşturması, eğitim sisteminin gençleri iş hayatına hazırlaması gibi makro unsurların yanısıra gençlerin bilinçli bir şekilde kariyer planlaması yapması ve ailenin desteği gibi mikro unsurlar da önemli katkı sunmaktadır.

Bireyler kariyerlerini oluştururken bir çok faktörden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmektedir. Bireyin sahip olduğu kişisel özellikler (zekâ, kişilik, karakter, öz-yeterlilik vb.), aile (ailenin eğitim durumu, geliri, aile yapısı, ailenin çocuklarının kariyerlerine yönelik ilgileri, destekleri, müdahaleleri, ailenin sunduğu imkanlar vb.), eğitim (alınan eğitimler, okul tercihleri, öğretmenler, danışmanlar, sınıf arkadaşları ve ortamı vb.), sosyal çevre (öğrencinin yaşadığı yer, arkadaşları, sosyal imkanları vb.), ülke koşulları (ülkenin kültürü, eğitim sistemi, işgücü piyasasının özellikleri, kamu, özel ve sivil toplum kuruluşları, istihdam olanakları, işsizlik oranları vb.) gibi bir çok unsur bireyin kariyer tercihini ve kariyer yolculuğunu etkilemektedir.

Üniversite, öğrencilerin kariyer yolculuğunda önemli bir dönüm noktasıdır. Üniversite ve bölüm tercihleri öğrencilerin okul sonrası kariyerlerini etkilemektedir. Okuldan işe geçiş, modern toplumlarda gençler için çeşitli zorluklar içermektedir. Buna bağlı olarak, öğrencilerin kariyerle ilgili hedefler belirlemesi, belirledikleri hedeflere verdiği değer ve emek, iş bulma olasılığını artırmaktadır (Haase, Heckhausen ve Köller, 2008).

Öğrencilerin kariyer yolculuğunda kişisel olarak çaba ve sorumlulukları bulunmakla birlikte ebeveynlerin katkısı da önemlidir. Öğrencilerin kariyerle ilgili özlemlerini, kararlarını, öz yeterliliklerini ve beklentilerini geliştirmek ve istihdam edilebilirliği artıracak beceri ve tutumlar geliştirmek için kariyerle ilgili ebeveyn desteği gereklidir (Zhang, Yuen ve Chen, 2015). Öğrencilerin kariyer ilgilerini şekillendirmede, kariyer hedeflerini belirlemede ve uygun kariyer yollarını planlamaya teşvik etmede ebeveynlerin önemli rolü bulunmaktadır (Wong, Wong ve Peng, 2011; Young, 1994). Öğrenciler mesleki gelecekleri hakkında genellikle ebeveynlerinden tavsiye ister ve onlarla müzakere ederler. Bireylerin kariyer kararlarında aile üyelerinden olumlu veya olumsuz bir şekilde etkilenme olasılıkları yüksektir. Özellikle anne ve babanın bireylerin eğitim, okul ve meslek tercihlerinde maddi ve manevi destekleri önemlidir (Whinson ve Keller, 2004). Öğrencilerin kariyer, eğitim ve mesleki gelişim için ebeveyn desteği; araçsal yardım, kariyerle ilgili modelleme, sözlü teşvik ve duygusal destek olmak üzere dört alanda ortaya çıkmaktadır (Turner vd., 2003). Dietrich ve Kracke'ye (2009) göre ise, ebeveynlerin kariyerle ilgili davranışları öğrenciler tarafından destekleyici, müdahaleci veya ilgisizlik olarak algılanmaktadır.

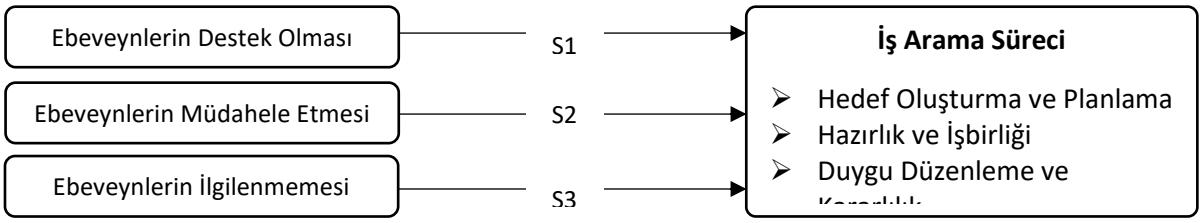
Literatürdeki mevcut araştırmalar, ebeveyn desteğinin kariyer kararı verme, kariyer öz-yeterliği, kariyer beklentileri, kariyer özlemleri, kariyer araştırması, kariyer kimliği, kariyerle ilgili stres ve kariyer belirginliği ile pozitif ilişkili olduğunu doğrulamıştır (Zhang vd., 2015). Yabancı literatürde kariyer kararlarına ebeveyn desteğine yönelik çeşitli araştırmalar bulunmakla birlikte Türkçe literatürdeki araştırmalar sınırlıdır. Bu araştırmada literatürden farklı olarak, üniversite öğrencilerinin iş arama sürecine ebeveynlerin kariyer kararlarına katılımının etkisi incelenmiştir. Araştırmada üniversite son sınıf öğrencilerinin iş arama sürecine ebeveynlerinin kariyer kararlarına katılımının nasıl etkilediğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden açıklayıcı ve kesitsel tipte bir saha araştırması olarak tasarlanmıştır.

2.1. Araştırmanın Amacı, Modeli ve Soruları

Bu araştırmada ebeveynlerin kariyer kararlarına katılımının üniversite öğrencilerinin iş arama sürecine etkisini tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Görsel 1. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Araştırmanın amacı ve modeli doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmaktadır:

Araştırma Sorusu 1: Ebeveynlerin öğrencinin kariyer kararlarına destek olması iş arama sürecine nasıl etki etmektedir?
Araştırma Sorusu 2: Ebeveynlerin öğrencinin kariyer kararlarına müdahale etmesi iş arama sürecine nasıl etki etmektedir?
Araştırma Sorusu 3: Ebeveynlerin öğrencinin kariyer kararlarıyla ilgilenmemesi iş arama sürecine nasıl etki etmektedir?

2.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Üniversitedeki son yıl, öğrencilerin iş hayatına atılmadan önceki kariyer kararlarını verirken çok önemli bir dönemdir. Bu nedenle araştırma kapsamına Uşak Üniversitesi'nde öğrenim gören son sınıf öğrenciler alınmıştır. Uşak Üniversitesi'nde toplam 29.511 öğrenci öğrenim görmektedir. Araştırmanın evreni, Uşak Üniversitesi'nde öğrenim gören yaklaşık 5.030 son sınıf öğrenciden oluşmaktadır. Sekaran ve Bougie (2016) evren büyüklüğünün 5.000 kişi olduğunda, örneklem büyüklüğünün 357 kişi alınmasının yeterli olduğunu belirtmiştir. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak 702 öğrenciden veri toplanmıştır.

2.3. Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Sosyo-Demografik Değişkenler: Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri ile ilgili cinsiyet, yaş, eğitim durumu, sınıf, ailenin algılanan gelir durumu, annenin eğitim durumu ve babanın eğitim durumu olmak üzere 7 açık uçlu soru bulunmaktadır.

Ebeveynlerin Kariyer Kararlarına Katılımı Ölçeği: Ölçek, Alexander ve Lowe (2022) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, destekleme (8), müdahale etme (4) ve ilgilenmeme (8) olmak üzere üç alt boyut ve 20 ifadeden oluşmaktadır. Ölçekte ters kodlu ifade bulunmamaktadır. Ölçeğin açıklayıcılık oranı %54'tür. İki farklı örneklemden veri toplanarak geliştirilen ölçeğin alt boyutlarının güvenilirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) 0,70 ile 0,94 arasında değişmektedir.

İş Arama Kalitesi Ölçeği: Ölçek, Van Hooft, Van Hoye ve Van den Hee (2022) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, hedef oluşturma ve planlama (7), hazırlık ve işbirliği (5), duygu düzenleme ve kararlılık (4) ve öğrenme ve iyileştirme (4) olmak üzere dört alt boyut ve 20 ifadeden oluşmaktadır. Ölçekte ters kodlu ifade bulunmamaktadır. Ölçeğin açıklayıcılık

oranı %55,8'dir. Ölçeğin alt boyutlarının güvenilirlik katsayısı 0,71 ile 0,83 arasında değişmektedir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde SPSS.26 ve AMOS.26 istatistik programları kullanılmıştır. Katılımcıların Sosyo-demografik özellikleri frekans analizi, araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerliliği açıklayıcı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA), güvenilirliği ise iç tutarlılık (Cronbach's Alpha/ Cα) katsayısı ile değerlendirilmiştir. Araştırma hipotezlerine bağlı olarak değişkenler arasındaki ilişki korelasyon ve regresyon analizi ile tespit edilmiştir. Araştırma bulgularının değerlendirilmesinde %95 güven aralığı ve <0,05 anlamlılık düzeyi kabul edilmiştir.

2.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, Uşak Üniversitesi lisans dördüncü sınıf ve önlisans ikinci sınıfta öğrenim gören öğrencileri kapsamaktadır. Araştırmanın kesitsel tipte olması, sadece bir üniversitede veri toplanması, araştırma bulgularının tüm üniversite öğrencilerine genellenebilirliği açısından sınırlılık oluşturmaktadır.

2.6. Araştırmanın Etik Yönü

Araştırma için etik kurul izni (15.12.2022 tarihli Uşak Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 2022/178 nolu kararı) alınmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilere araştırma hakkında bilgi verilerek onamları alınmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklere ilişkin ölçekleri geliştiren veya Türkçe'ye uyarlayan araştırmacılardan e-posta aracılığıyla izin alınmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan son sınıf öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Değişken	**Frekans**	**%**	**Değişken**	**Frekans**	**%**
Cinsiyet			**Eğitim Durumu**		
Kadın	508	72,4	Önlisans	432	61,5
Erkek	194	27,6	Lisans	270	38,5
Yaş *(min=18; max=36; ort=21,85 ± 2,66)*			**Sınıfınız**		
20 yaş altı	67	9,5	2. Sınıf	432	61,5
20	143	20,4	4. sınıf	270	38,5
21	171	24,3	**Algılanan Aile Geliri**		
22	129	18,4	Düşük	96	13,7
23	96	13,7	Orta	573	81,6
24 ve üstü	96	13,7	Yüksek	33	4,7
Annenin Eğitim Durumu			**Babanın Eğitim Durumu**		
İlköğretim	486	69,2	İlköğretim	364	51,9
Lise	146	20,8	Lise	205	29,2

Üniversite	70	10,0	Üniversite	133	18,9
Toplam	**702**	**100**	**Toplam**	**702**	**100**

Araştırmaya katılan öğrencilerin %72,4'ü kadın, %24,3'ü 21 yaşında, %61,5'i önlisans ve ikinci sınıf, % 81,6'sı ailesinin gelirini orta düzey olarak algılamakta, %69,2'sinin annesi ilköğretim mezunu ve %51,9'unun babası ilköğretim mezunudur. Araştırma katılan öğrencilerin en genci 18, en yaşlısı 36 yaşında ve ortalama yaş 21,85'tir.

3.2. Ölçeklere İlişkin Geçerlik ve Güvenilirlik Analizleri

Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerliliğine yönelik AFA yapılmıştır. Ölçeklerin güvenilirliğine yönelik Cα katsayısı hesaplanmıştır. Ebeveynlerin kariyer kararlarına katılımı ölçeğinin AFA sonuçları ve Cα katsayıları Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Ebeveynlerin Kariyer Kararlarına Katılımı Ölçeği Geçerlik ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Ebeveynlerin Kariyer Kararlarına Katılımı Ölçeği	Faktör Yükleri
Ebeveynlerin Destek Olması (Özdeğer= 8,365; Açıklana varyans oranı=41,826; Cα= 0,931)	
Annem/ Babam benimle kariyer fırsatları ve gerekli yetenekler hakkında konuşur.	,839
Annem/ Babam ilgilendiğim meslekler hakkında bilgi aramam için beni teşvik eder.	,839
Annem/ Babam bana uygun olan meslek seçimi konusunda tavsiye verir.	,801
Annem/ Babam kariyer hedefime nasıl ulaşacağımdan emin olamadığımda bana tavsiyede bulunur.	,798
Annem/ Babam kariyer hedefim ile ilgili staj/kısa süreli iş fırsatları hakkında benimle konuşur.	,785
Annem/ Babam kariyer hedefim ile ilgili farklı staj/kısa süreli iş fırsatları hakkında yazılı ve/veya çevrimiçi materyaller sağlar.	,769
Annem/ Babam kariyer hedefim konusunda yardım aramam için beni tanıdıklarıyla buluşturur.	,762
Annem/ Babam staj/kısa süreli iş bulma konusunda beni destekler.	,744
Ebeveynlerin İlgilenmemesi (Özdeğer= 3,043; Açıklana varyans oranı=15,213; Cα= 0,910)	
Annem/ Babam çok meşgul olduğu için kariyer hazırlığımı destekleyemiyor.	,799
Annem/ Babam kariyer hazırlığımı umursamıyor.	,776
Annem/ Babam gelecekteki kariyerimle ilgilenmiyor.	,760
Annem/ Babam kariyer hedefime ulaşmakta zorluk yaşarsam beni maddi olarak destekleyemez.	,754
Annem/ Babam kariyer hedefime nasıl ulaşacağımdan emin olmadığımda bana kariyer tavsiyesi vermez.	,736
Annem/ Babam kendi işinde karşılaştıkları zorluklar nedeniyle kariyer hazırlığımı destekleyemiyor.	,713
Annem/ Babam kariyer hedefime ulaşmak için beni motive etmiyor.	,687
Kariyer hedefim konusunda stresli olduğumda annem/babamla konuşamıyorum.	,663
Ebeveynlerin Müdahele Etmesi (Özdeğer= 1,627; Açıklana varyans oranı=8,136; Cα= 0,793)	
Annemin/ Babamın benim gelecekteki kariyer hedefim hakkında kendi fikirleri var ve beni buna göre etkilemeye çalışır.	,860
Annem/ Babam benim gelecekteki kariyer hedefime yönelik kendi fikirlerini empoze etmeye çalışır.	,842
Annem/ Babam hoşuna gitmeyen bir kariyer hedefinden beni vazgeçirir.	,758
Annem/ Babam ailemize olumlu yansıyacak kariyer hedeflerinin peşinden gitmemi bekler.	,572
Açık. Toplam Varyans Oranı=65,175; KMO= ,929; Bartlett's Test of Sphericity= 9070,295; df=190; p=0,000; Cα= 0,701	

AFA sonucunda ebeveynlerin kariyer kararlarına katılımı ölçeği; ebeveynlerin destek olması (8), ebeveynlerin ilgilenmemesi (8) ve ebeveynlerin müdahale etmesi (4) olmak üzere 20 ifadeden oluşan üç faktörlü bir yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir. Ebeveynlerin kariyer kararlarına katılımı ölçeği toplam varyansın %65,175'ini açıklamaktadır (KMO= 0,929, $\chi 2$= 9070,295, df= 190, p=0,000). Ölçekte yer alan maddelerin faktör yükleri; 0,572 ile 0,860

arasında değişmektedir. Ölçeğin alt boyutlarının Cα katsayıları; endişe (0,931), toplumsal umut (0,910), bireysel umut (0,793) ve ölçeğin toplamının 0,701'dir. Ebeveynlerin kariyer kararlarına katılımı ölçeği ve alt boyutlarının Cα katsayıları >0,70 olduğu için güvenilir olduğu kabul edilmiştir (Nunnally ve Bernstein, 1994).

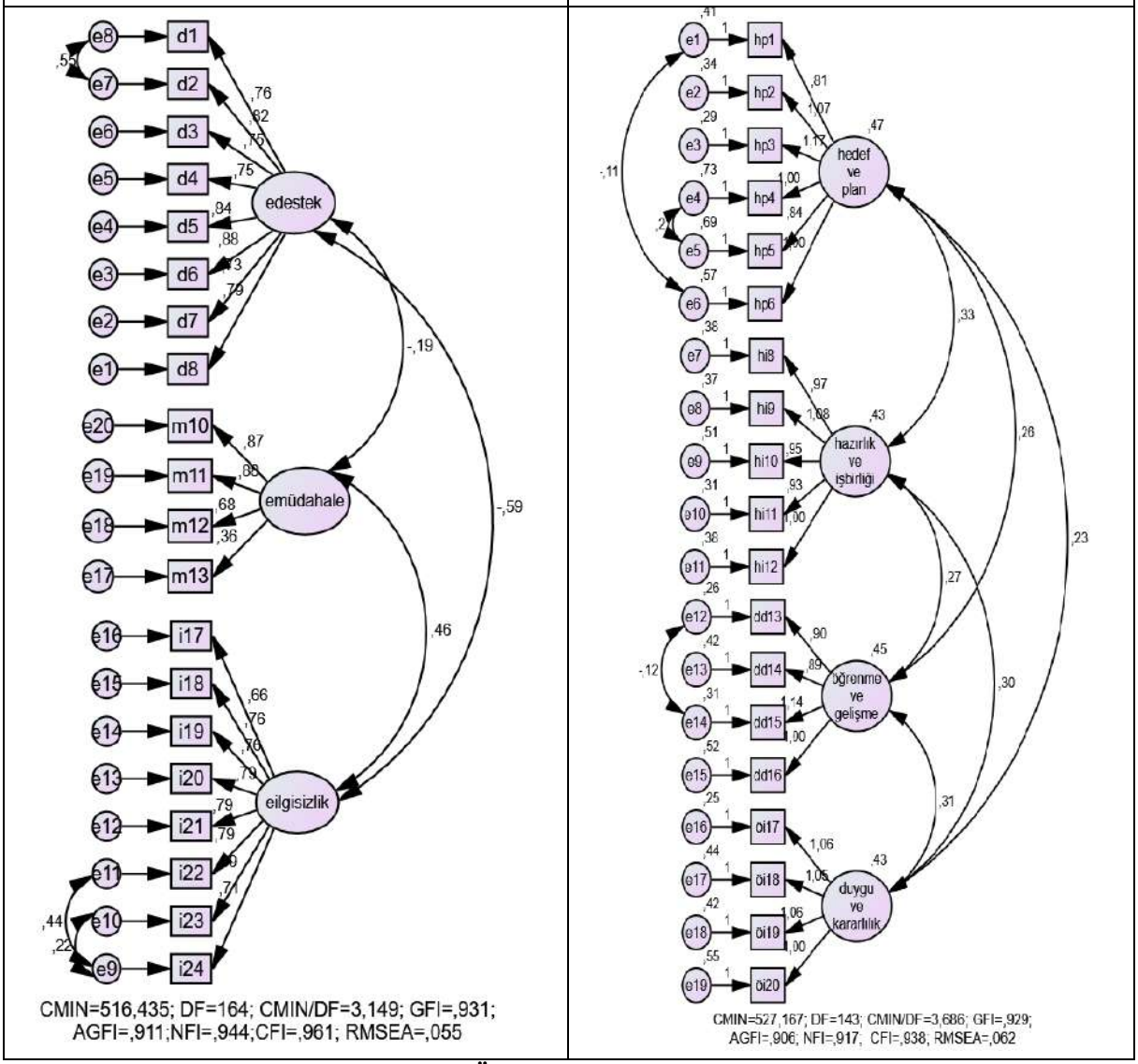
İş arama kalitesi ölçeğinin AFA sonuçları ve Cα katsayıları Çizelge 3'te verilmiştir. AFA sonucunda iş arama kalitesi ölçeği; hedef belirleme ve planlama yapma (6), hazırlık ve işbirliği yapma (5), öğrenme ve kendini geliştirme (4) ve duygularını yönetme ve kararlılık (4) olmak üzere 19 ifadeden oluşan dört faktörlü bir yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin orijinalinde "hedef belirleme ve planlama yapma" boyutunda yer alan "Bazı iş arama faaliyetlerini bitirmek istediğimde kendim karar alırım" ifadesi farklı boyuta yüklendiği için analizden çıkartılmıştır. İş arama kalitesi ölçeği toplam varyansın %62,443'ünü açıklamaktadır (KMO= 0,927, $\chi 2$= 6298,598, df= 171, p=0,000). Ölçekte yer alan maddelerin faktör yükleri; 0,524 ile 0,813 arasında değişmektedir. Ölçeğin alt boyutlarının Cα katsayıları; hedef belirleme ve planlama yapma (0,843), hazırlık ve işbirliği yapma (0,842), öğrenme ve kendini geliştirme (0,822), duygularını yönetme ve kararlılık bilişsel (0,8804) ve ölçeğin toplamının 0,918'dir. İş arama kalitesi ölçeği ve alt boyutlarının Cα katsayıları >0,70 olduğu için güvenilir olduğu kabul edilmiştir (Nunnally ve Bernstein, 1994).

Çizelge 3. İş Arama Kalitesi Ölçeği Geçerlik ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

İş Arama Kalitesi Ölçeği	Faktör Yükleri
Hedef Belirleme ve Planlama Yapma (Özdeğer= 7,802; Açıklana varyans oranı=41,064; Cα= 0,843)	
Bir iş bulmak için gereken aşamalar hakkında fikrim var.	,766
Sistematik bir şekilde iş arıyorum.	,740
Bulmak istediğim iş türü hakkında net bir fikrim var.	,737
İş arama faaliyetlerine, yapmam gereken diğer faaliyetlere göre öncelik veriyorum.	,650
İş arama sürecimi nasıl yöneteceğimi biliyorum.	,626
İş bulmaya kararlıyım.	,524
Hazırlık ve İşbirliği Yapma (Özdeğer= 1,789; Açıklana varyans oranı=9,418; Cα= 0,842)	
Başvuracağım kurumların web sitelerini dikkatlice inceliyorum.	,730
Bir işe başvurduğumda, öncelikle işverenin başvuranlarda gerçekten önemli gördüğü şeyleri bulmaya çalışıyorum.	,716
Başvurduğum kuruluşlar hakkında bilgileri olup olmadığını görmek için sosyal ağımdaki kişilere başvuruyorum.	,686
Niteliklerimi listeleyerek ve her nitelik için örnekler düşünerek iş başvurularına hazırlanıyorum.	,654
Potansiyel işverenlere kendimi en iyi nasıl sunacağımı dikkatlice düşünüyorum.	,619
Öğrenme ve Kendini Geliştirme (Özdeğer= 1,254; Açıklana varyans oranı=6,598; Cα= 0,822)	
Başkalarından iş aramamı nasıl geliştireceğim konusunda tavsiye ve fikirler istiyorum.	,745
Düzenli olarak bir iş bulmak için elimden gelen her şeyi yapıp yapmadığımı sorguluyorum.	,734
Daha önce denediklerimden farklı olarak bir iş bulmanın başka yollarını arıyorum.	,693
İş arayışımda neleri geliştirebileceğimi bulmaya çalışıyorum.	,647
Duygularını Yönetme ve Kararlılık (Özdeğer= 1,019; Açıklana varyans oranı=5,362; Cα= 0,804)	
Bazen tatsız olsa da iş arayışımda ısrar etmeliyim.	,813
Kendimi kötü hissettiğimde, iş aramaya devam edebilmek için kendimi neşelendirmeye çalışıyorum.	,710
İşlerin yolunda gitmeyeceğinden korkmama rağmen iş ararken sabırlı olmam gerektiğini biliyorum.	,649
İş aramaya daha fazla çaba harcadığımda kendimi daha mutlu hissediyorum.	,645
Açık. Toplam Varyans Oranı=62,443; KMO= ,927; Bartlett's Test of Sphericity= 6298,598; df=171; p=0,000; Cα= 0,918	

Ebeveynlerin kariyer kararlarına katılımı ve İş arama kalitesi ölçeğinin DFA analizi sonuçları Görsel 2 ve Çizelge 4'te verilmiştir.

Ebeveynlerin Kariyer Kararlarına Katılımı Ölçeği	İş Arama Kalitesi Ölçeği

Görsel 2. Ölçeklerin DFA Sonuçları

Çizelge 4. Ölçeklerin Uyum İyiliği Değerleri

Uyum Değerleri*	Kabul Edilebilir Uyum*	İyi Uyum*	Ebeveynlerin Kariyer Kararlarına Katılımı Ölçeği	İş arama kalitesi Ölçeği
X^2/df	≤ 5	≤ 2	3,149	3,686
GFI	≥ 0,90	≥ 0,95	0,931	0,929
AGFI	≥ 0,85	≥ 0,90	0,911	0,906
CFI	≥ 0,95	≥ 0,97	0,961	0,938
NFI	≥ 0,90	≥ 0,95	0,944	0,917
RMSEA	≤ 8	≤ 5	0,055	0,062
SRMR	≤ 10	≤ 5	0,0537	0,0521

* Kaynak: Wheaton vd., (1977); Schermelleh-Engel vd., (2003).

Ebeveynlerin kariyer kararlarına katılımı ölçeğinin DFA analizinde modifikasyon önerileri doğrultusunda e7-e8, e9-e10, e9-e11 arasında kovaryans atanmıştır. DFA sonucunda ölçeğin uyum indeks değerlerinin (x2=516,435, df= 164, x2/df= 3,149, GFI= 0,931, AGFI= 0,911, CFI= 0,961, NFI= 0,944, RMSEA= 0,055, SRMR= 0,0537) kabul edilebilir olduğu ve ölçeğinin üç boyutlu yapısının geçerli olduğu doğrulanmıştır (Wheaton vd., 1977; Schermelleh-Engel vd., 2003).

İş arama kalitesi ölçeğinin DFA analizinde modifikasyon önerileri doğrultusunda e1-e6, e4-e5, e12-e14 arasında kovaryans atanmıştır. DFA sonucunda ölçeğin uyum indeks değerlerinin (x2=527,167, df= 143, x2/df= 3,686, GFI= 0,929, AGFI= 0,906, CFI= 0,938, NFI= 0,917, RMSEA= 0,062, SRMR= 0,0521) kabul edilebilir olduğu ve ölçeğinin dört boyutlu yapısının geçerli olduğu doğrulanmıştır (Wheaton vd., 1977; Schermelleh-Engel vd., 2003).

3.3. Korelasyon Analizi

İklim değişikliği ölçeğinin alt boyutları ile sürdürülebilir tüketim ölçeği alt boyutları arasındaki ilişki korelasyon analizi ile incelenmiş ve sonuçlar Çizelge 5'te verilmiştir.

Çizelge 5. Korelasyon Analizi Sonuçları

	Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7
1	Ebeveynlerin destek olması	1						
2	Ebeveynlerin müdahale etmesi	-,120**	1					
3	Ebeveynlerin ilgilenmemesi	-,535**	,400**	1				
4	Hedef belirleme ve planlama yapma	,367**	,052	-,057	1			
5	Hazırlık ve işbirliği yapma	,359**	,091*	-,017	,658**	1		
6	Öğrenme ve kendini geliştirme	,287**	,054	-,125**	,465**	,575**	1	
7	Duygularını yönetme ve kararlılık	,282**	,057	-,068	,512**	,519**	,581**	1

**p<0,01, *p<0,05

Korelasyon analizinin sonucuna göre; öğrencilerin kariyer kararlarına ebeveynlerin destek olması ile iş arama sürecinde hedef belirleme ve planlama yapma (r = ,367, p<0,01), hazırlık ve işbirliği yapma (r = ,359, p<0,01), öğrenme ve kendini geliştirme (r = ,287, p<0,01) ve duygularını yönetme ve kararlık (r = ,282, p<0,01) arasında pozitif yönlü, istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin kariyer kararlarına ebeveynlerin müdahale etmesi ile iş arama sürecinde hedef belirleme ve planlama yapma (r = ,052, p>0,05), öğrenme ve kendini geliştirme (r = ,054, p>0,05) ve duygularını yönetme ve kararlık (r = ,057, p>0,05) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmazken hazırlık ve işbirliği yapma (r = ,091, p<0,05) boyutu ile arasında pozitif yönlü, istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin kariyer kararlarına ebeveynlerin ilgisizliği ile iş arama sürecinde hedef belirleme ve planlama yapma (r =-,57, p>0,05), hazırlık ve işbirliği yapma (r =-,017, p>0,05), duygularını yönetme ve kararlık (r =-,068, p>0,05) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmazken, öğrenme ve kendini geliştirme (r =-,125, p<0,05) arasında negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (Çizelge 5).

Araştırmanın amacı ve soruları doğrultusunda kurulan regresyon modelleri ile öğrencilerin kariyer kararlarına ebeveynlerin katılımının (destek olması, müdahele etmesi ve

ilgilenmemesi) iş arama sürecinin kalitesi (hedef belirleme ve planlama yapma, hazırlık ve işbirliği yapma, öğrenme ve kendini geliştirme, duygularını yönetme ve kararlık) üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Yapılan regresyon analizi sonuçları Çizelge 6'da verilmiştir.

Çizelge 6. Ebeveynlerin Kariyer Kararlarına Katılımının İş Arama Kalitesi Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	Hedef belirleme ve planlama yapma[2]							
	β	p	t	F	R	R^2	Tolerance	VIF[3]
Costant	2,122	,000	11,246	40,007	,383	,147	-	-
Ebeveynlerin destek olması[1]	,342	,000	9,853				,703	1,423
Ebeveynlerin müdahale etmesi[1]	,060	,050	1,959				,828	1,208
Ebeveynlerin ilgilenmemesi[1]	,054	,151	1,436				,599	1,670
Değişken	Hazırlık ve işbirliği yapma[2]							
	β	p	t	F	R	R^2	Tolerance	VIF[3]
Costant	2,424	,000	13,327	37,437	,372	,139	-	-
Ebeveynlerin destek olması[1]	,298	,000	8,903				,703	1,423
Ebeveynlerin müdahale etmesi [1]	,074	,013	2,500				,828	1,208
Ebeveynlerin ilgilenmemesi [1]	,003	,927	,092				,599	1,670
Değişken	Öğrenme ve kendini geliştirme[2]							
	β	p	t	F	R	R^2	Tolerance	VIF[3]
Costant	2,076	,000	10,455	29,516	,336	,109	-	-
Ebeveynlerin destek olması[1]	,326	,000	8,912				,703	1,423
Ebeveynlerin müdahale etmesi [1]	,060	,062	1,872				,828	1,208
Ebeveynlerin ilgilenmemesi [1]	,135	,001	3,395				,599	1,670
Değişken	Duygularını yönetme ve kararlılık[2]							
	β	p	t	F	R	R^2	Tolerance	VIF[3]
Costant	2,475	,000	13,033	23,767	,304	,093	-	-
Ebeveynlerin destek olması[1]	,274	,000	7,823				,703	1,423
Ebeveynlerin müdahale etmesi [1]	,049	,114	1,584				,828	1,208
Ebeveynlerin ilgilenmemesi [1]	,071	,062	1,868				,599	1,670

1: Bağımsız değişken, 2: Bağımlı değişken, 3: Variance Inflation Factor

Regresyon analizine göre, öğrencilerin kariyer kararlarına ebeveynlerin destek olması iş arama sürecinde hedef belirleme ve planlama yapma (β= 0,342, p<0,05), hazırlık ve işbirliği yapma (β= 0,298, p<0,05), öğrenme ve kendini geliştirme (β= 0,326, p<0,05), duygularını yönetme ve kararlık (β= 0,274, p<0,05) boyutları üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Öğrencilerin kariyer kararlarına ebeveynlerin destek olmasının en önemli etkisi hedef belirleme ve planlama yapma boyutunda olduğu görülmektedir. Öğrencilerin kariyer kararlarına ebeveynlerin müdahale etmesi iş arama sürecinde hedef belirleme ve planlama yapma (β= 0,060, p=0,05), öğrenme ve kendini geliştirme (β= 0,060, p>0,05), duygularını yönetme ve kararlık (β= 0,049, p>0,05) boyutları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmazken hazırlık ve işbirliği yapma (β= 0,074, p<0,05) boyutu üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Öğrencilerin kariyer kararlarıyla ebeveynlerin ilgilenmemesi

iş arama sürecinde hedef belirleme ve planlama yapma (β= 0,054, p>0,05), hazırlık ve işbirliği yapma (β= 0,003, p>0,05), duygularını yönetme ve kararlık (β= 0,071, p>0,05) boyutları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmazken öğrenme ve kendini geliştirme (β= 0,135, p<0,05) boyutu üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Günümüzde genç işsizlik hemen hemen her ülkenin kronikleşmiş sorunu haline gelmiştir. Sadece işsizlik değil aynı zamanda eğitimli gençlerin almış oldukları eğitime uygun iş bulma oranları da çok düşük kalmaktadır. Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarında da bu kronik sorun vurgulanmış olup gençlerin istihdamı ve insana yakışır işlere erişimi amaç olarak belirlenmiştir. Gençlerin istihdam edilmesinde makro düzeyde dünya ve ülke ekonomisi, ülkenin istihdam olanakları, eğitim ve yükseköğretimin kalitesi gibi unsurlar etkili olmakla birlikte gençlerin sahip olduğu bireysel özelliklerin de etkisi bulunmaktadır. Ayrıca ebeveynlerinin sahip olduğu özellikler, eğitim durumu, gelir düzeyi, iletişim becerileri, psikolojik ve sosyal destek sağlama kapasitesi, sosyal ağ genişliği gibi faktörler gençlerin kariyerlerini inşa etme, iş arama ve istihdam edilme imkanlarını etkilemektedir. Bu araştırmada üniversite son sınıf öğrencilerinin ebeveynlerinin kariyer kararlarına destek olması, müdahale etmesi ve ilgisizliğinin iş arama sürecinin kalitesi üzerine etkisi incelenerek ebeveynlerin gençlerin istihdamına yönelik etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada öncelikle Alexander ve Lowe (2022) tarafından geliştirilen ebeveynlerin kariyer kararlarına katılımı ölçeğinin ve Van Hooft ve arkadaşları (2022) tarafından geliştirilen iş arama kalitesi ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanmıştır. Uyarlanan her iki ölçek de orijinali ile benzer faktör yapısına sahiptir. Ebeveynlerin kariyer kararlarına katılımı ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanmış halinin ebeveynlerin desteklemesi, ebeveynlerin müdahale etmesi, ebeveynlerin ilgilenmemesi boyutlarından ve 20 ifadeden oluştuğu, üç boyutlu yapısının uyum değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde olduğu, açıklayıcı varyans oranı %65,175, ölçeğin genel ve alt boyutlarının tamamının Cα katsayıları >0,70 olduğu tespit edilmiş olup geçerliği ve güvenilirliği kanıtlanmıştır. İş arama kalitesi ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanmış halinin "hedef belirleme ve planlama yapma", "hazırlık ve işbirliği yapma", "öğrenme ve kendini geliştirme", "duygularını yönetme ve kararlılık bilişsel" boyutlarından ve 19 ifadeden oluştuğu, dört boyutlu yapısının uyum değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde olduğu, açıklayıcı varyans oranı %62,443, ölçeğin genel ve alt boyutlarının tamamının Cα katsayıları >0,70 olduğu tespit edilmiş olup geçerliği ve güvenilirliği kanıtlanmıştır.

Araştırmada öğrencilerin kariyer kararlarına ebeveynlerin destek olması iş arama sürecinin "hedef belirleme ve planlama yapma", "hazırlık ve işbirliği yapma", "duygularını yönetme ve kararlılık" ile "öğrenme ve kendini geliştirme" boyutlarında pozitif yönde etkisi bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kariyer seçimi yapmak her öğrencinin hayatında önemli ve belirleyici bir aşamadır. Öğrencilerin kariyeriyle ilgili bir karar almadan önce çeşitli faktörleri göz önünde bulundurması gerekmektedir. Kazi ve Akhlaq (2017) tarfından yapılan araştırmada öğrencilerin kariyer kararı verirken etkilendikleri en önemli faktörün ebeveynlerin tutumu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dietrich ve Salmela-Aro, (2013) tarafından yapılan araştırmada ebeveynlerin desteğinin öğrencilerin hedef motivasyonunu artırdığı ve kariyerle ilgili stresi

azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğrenciler, kariyer beklentileri üzerinde en büyük etki kaynağının öğretmenlere, akranlarına ve danışmanlarına kıyasla anne ve baba desteği olduğunu düşünmektedir. Aileler öğrencilerin, kendini keşfetme sürecini destekleyebilir ve ilgi alanlarını, değerlerini ve kişiliklerini olası kariyer seçimleriyle ilişkilendirmede yardım edebilir (Paa ve McWhirter, 2000). Ginevra ve arkadaşalrı (2015) tarafından yapılan araştırmada gençler, ebeveynleri tarafından ne kadar çok desteklendiklerini hissederlerse, kendilerini o kadar çok hedef belirleme, bilgi arama ve doğru kariyer seçimi yapma görevlerine yönelik özgüvenli hale geldiğini tespit etmişlerdir.

Ebeveynlerin onayı veya desteği olmadan, öğrenciler ve genç yetişkinler genellikle çeşitli kariyer olanaklarını takip etme ve hatta keşfetme konusunda isteksizdir. Her ne kadar ebeveynler kendi rollerini kabul etseler ve çocuklarının kariyer gelişimini desteklemeye çalışsalar da ebeveyn tutumları temelde "benim yaptığım hataların aynısını yapmasın" mesajını içermektedir. Bu etkileşimler ergenleri ve genç yetişkinleri belirli üniversite bölümlerini tercih etme veya belirli meslekleri takip etme yönünde etkilemektedir (Taylor, Harris ve Taylor, 2004). Ebeveynlerin kariyer kararlarında müdahaleci tavırları sadece "hazırlık ve işbirliği yapma", ilgisiz tavırları ise "öğrenme ve kendini geliştirme" boyutlarını pozitif olarak etki etmektedir.

Araştırmada üniversite öğrencilerinin kariyer kararlarında ebeveynleri tarafından desteklenmesi iş arama sürecinin kalitesini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca iş arama sürecinde "hazırlık ve işbirliği yapma" boyutunda ebeveynlerin müdahaleci tavrı etkili olmaktadır. İlgisiz ebeveyn tavırları öğrencilerin "öğrenme ve kendini geliştirme" açısından daha fazla kişisel sorumluluk üstlenmesine neden olmaktadır. Araştırma sonuçlarının genç işsizliğinin azaltılmasına ve gençlerin kariyer inşası sürecine yönelik öneriler sunarak literatüre, ebeveynlere, öğrencilere ve okuyuculara katkı sunması beklenmektedir. Ebeveynlerin hem kariyer kararlarına katılımı hem de iş bulma sürecindeki destekleri öğrencilerin okul sonrası iş hayatına başarılı bir şekilde atılmalarına katkı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

[1] Alexander, A. J., & Lowe, K. (2022). The Career-Related Parental Involvement Scale: Development and Validation Among College Senior Emerging Adults in India and the U.S. *Emerging Adulthood*, 1-17. https://doi.org/10.1177/21676968221091364.

[2] Dietrich, J., & Kracke, B. (2009). Career-specific Parental Behaviors in Adolescents' Development. *Journal of Vocational Behavior, 75(2),* 109-119. d https://doi.org/10.1016/j.jvb.2009.03.005.

[3] Dietrich, J., & Salmela-Aro, K. (2013). Parental Involvement and Adolescents' Career Goal Pursuit during the Post-school Transition. *Journal of Adolescence, 36(1),* 121-128. https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2012.10.009.

[4] Ginevra, M. C., Nota, L., & Ferrari, L. (2015). Parental Support in Adolescents' Career Development: Parents' and Children's Perceptions. *The Career Development Quarterly, 63(1),* 2-15. https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.2015.00091.x

[5] Haase, C., Heckhausen, J., & Köller, O. (2008). Goal Engagement During the School–Work Transition: Beneficial for All, Particularly for Girls. *Journal of Research on Adolescence, 18(4),* 671-698. https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2008.00576.x.

[6] Kazi, A. S., & Akhlaq, A. (2017). Factors Affecting Students' Career Choice. *Journal of Research and Reflections in Education, 2,* 187-196.

[7] Nunnally, J. C., & Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric Theory (Third Edition).* New York: McGraw-Hill.

[8] Paa, H. K., & McWhirter, H. E. (2000). Perceived Influences on High School Students' Current Career Expectations. *The Career Development Quarterly, 49,* 29-44. https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.2000.tb00749.x.

[9] Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003 8(2)). Evaluating the Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-of-Fit Measures. *Methods of Psychological Research Online*, 23-74.

[10] Sekaran, U., & Bougie, R. (2016). *Research Methods for Business: A Skill-Building Approach, Seven Edition.* Chichester: John Wiley & Sons Ltd.

[11] T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2019). *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve Göstergeleri.* Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (08/12/2023 tarihinde http://www.surdurulebilirkalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2021/02/SKA-ve-Gostergeleri-Kapak-Birlestirilmis.pdf adresinden alındı

[12] Taylor, J., Harris, M. B., & Taylor, S. (2004). Parents Have Their Say…About Their College-Age Children's Career Decisions. https://www.hampshire.edu/sites/default/files/shared_files/Parents_Have_Their_Say.pdf adresinden ulaşılmıştır).

[13] Turner, S. L., Alliman-Brissett, A., Lapan, R. T., Udipi, S., & Ergun, D. (2003). The Career-Related Parent Support Scale. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development, 36(2),* 83-94. https://doi.org/10.1080/07481756.2003.12069084.

[14] TÜİK. (2022, 06 12). *İşgücü İstatistikleri.* Türkiye İstatistik Kurumu: (08/12/2023 tarihinde https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-I.-Ceyrek:-Ocak---Mart,-202245648#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Hanehalk%C4%B1%20%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC%20Ara%C5%9Ft%C4%B1rmas%C4%B1%20sonu%C3%A7lar%C4%B1na%20g%C3%B6re,%11%2C4%20 adresinden ulaşılmıştır).

[15] van Hooft, E. A., van Hoye, G., & van den Hee, S. M. (2022). How to Optimize the Job Search Process: Development and Validation of the Job Search Quality Scale. *Journal of Career Assessment,* 1-32. https://doi.org/10.1177/10690727211052812.

[16] Wheaton, B., Muthén, B., Alwin, D. F., & Summers, G. F. (1977). Assessing Reliability and Stability in Panel Models. *Sociological Methodology, 8,* 84-136.

[17] Whinson, S. C., & Keller, B. K. (2004). The Influences of the Family of Origin on Career Development: A Review and Analysis. *The Counseling Psychologist, 32(4),* 493-568. https://doi.org/10.1177/0011000004265660.

[18] Wong, C.-S., Wong , P.-M., & Peng , K. Z. (2011). An Exploratory Study on the Relationship between Parents' Career Interests and the Career Interests of Young Adults. *International Journal for Educational and Vocational Guidance, 11,* 39-53. https://doi.org/10.1007/s10775-011-9190-7.

[19] Zhang, J., Yuen, M., & Chen, G. (2015). Career-Related Parental Support for Vocational School Students in China. *International Journal for the Advancement of Counselling*, *37*, 346-354. https://doi.org/10.1007/s10447-015-9248-1.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ÖNLENMESİNE YÖNELİK UMUT, ENDİŞE VE UMUTSUZLUĞUN SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM DAVRANIŞLARI ÜZERİNE ETKİSİ[1]

Öğrenci, Merve ASLI[1], Öğr. Gör. Dr. İbrahim TÜRKMEN [2]

[1]Uşak Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu, merveasli899@gmail.com -
ORCID: 0009-0001-9082-7129

[2]Uşak Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu, ibrahim.turkmen@usak.edu.tr -
ORCID: 0000-0002-1558-0736

ÖZET

Bu araştırmada, iklim değişikliğinin önlenmesine yönelik bireysel umut, toplumsal umut, endişe ve umutsuzluğun sürdürülebilir tüketim davranışları üzerine etkisinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Araştırma, nicel araştırma olarak tasarlanmıştır. Araştırmanın evreni, Uşak il merkezinde yaşayan 18 yaş ve üzerindeki bireylerden oluşmaktadır. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak 699 katılımcıya ulaşılmıştır. Araştırma verileri, iklim değişikliğinin önlenmesine yönelik umut, iklim değişikliği endişesi ve sürdürülebilir tüketim ölçeklerinden oluşan anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Araştırma verilerinin analizinde SPSS ve AMOS programları kullanılmıştır. Araştırmada Quoquab ve Mohammad (2020) tarafından geliştirilen sürdürülebilir tüketim ölçeğinin Türk kültüründe de geçerli ve güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada bireylerin iklim değişikliğine yönelik endişeleri, bireysel ve toplumsal umutları sürdürülebilir tüketimin bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutlarını olumlu olarak etkilemektedir. Bireylerin iklim değişikliğine yönelik umutsuzlukları ise sürdürülebilir tüketimin bilişsel boyutunu olumsuz olarak etkilerken duygusal boyutunu olumlu etkilemekte ve davranışsal boyutunu ise etkilememektedir. Araştırmada bireylerin iklim değişikliğine yönelik endişelerinin artması ve iklim sorunlarının bireysel ve toplumsal önlemlerle düzeleceğine yönelik umutlarını korumaları, sürdürülebilir tüketim davranışı sergilemelerini desteklediği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bireylerin iklim değişikliği ile mücadelede umutlarını kaybetmeleri sürdürülebilir tüketim davranışını benimsemelerine engel olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Umut, Endişe, Umutsuzluk, Sürdürülebilir Tüketim, Ölçek Uyarlama.

[1] Bu araştırma TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında desteklenmiştir.

THE EFFECT OF HOPE, WORRY, AND HOPELESSNESS TOWARD PREVENTING CLIMATE CHANGE ON SUSTAINABLE CONSUMPTION BEHAVIOURS

ABSTRACT

This research aims to determine the effects of individual hope, social hope, worry, and hopelessness regarding climate change prevention on sustainable consumption behaviors. The research was designed as quantitative research. The population of the research consists of individuals aged 18 and over living in the city center of Uşak. In the research, 699 participants were reached by using the convenience sampling method. Research data was collected through a survey form consisting of climate change hope, climate change worry, and sustainable consumption scales. SPSS and AMOS programs were used to analyze the research data. In the research, it was determined that the sustainable consumption scale developed by Quoquab and Mohammad (2020) is also valid and reliable in Turkish culture. In the research, individuals' worries about climate change and their individual and social hopes positively affect the cognitive, emotional, and behavioral dimensions of sustainable consumption. While individuals' hopelessness about climate change negatively affects the cognitive dimension of sustainable consumption, it positively affects the emotional dimension and does not affect the behavioral dimension. The research concluded that individuals' increasing worry about climate change and maintaining their hope that climate problems will be resolved through individual and social measures support them in exhibiting sustainable consumption behavior. However, individuals losing hope in the struggle against climate change prevents them from adopting sustainable consumption behavior.

Keywords: Climate Change, Hope, Worry, Hopelessness, Sustainable Consumption, Scale Adaptation.

1. GİRİŞ

Sanayi Devrimi ile birlikte değişen üretim süreci, doğal kaynakların azalmasına, doğal dengenin bozulmasına neden olmakta ve dolayısıyla küresel ısınma ve iklimdeki değişim hızını artırmaktadır (Öztürk, 2002). İnsanların modern yaşamında sanayileşme, şehirleşme, değişen tüketim alışkanlıkları, fosil yakıtların kullanımının yoğunluğu, tarım arazilerinin küçülmesi, ormanların yok olması ve sera gazı salınımının artması gibi değişimler küresel ısınmanın hızlanmasına yol açmaktadır (Türkeş, Sümer ve Çetiner, 2000). Bu nedenle ulusal ve uluslararası kuruluşlar tarafından iklim değişikliği ile mücadele çağrıları artmaktadır.

İklim değişikliği "iklimin değişkenliğinde ya da ortalama durumunda uzun yıllar boyunca süren istatistiksel olarak anlamlı değişimler" olarak tanımlamak mümkündür. İklim değişikliği, süreçteki doğal değişiklikler ve insan kaynaklı değişiklikler nedeniyle oluşmaktadır (Türkeş, 2006). İnsan kaynaklı iklim değişikliği, doğal iklim değişkenliğinden daha fazla olumsuz etkilere ve zararlara neden olmaktadır (IPCC, 2022). IPCC (2001) raporuna göre küresel ısınmanın her 10 yılda 0,1 ile 0,2°C aralığında artacağı öngörülmektedir. En iyi

ihtimalle 2100 yılına kadar, sıcaklıkta 3°C'lik artış beklenmektedir (Aksay, Ketenoğlu ve Kurt, 2005). Eğer gerekli önlemlerin alınmaması durumunda sıcaklığın artması, buzulların erimesine bağlı olarak deniz seviyelerinin yükselmesi, çölleşme, tarımsal alanların küçülmesi, gıda üretiminin azalması, düzensiz yağış ve sel baskınları gibi doğal afetlerin artacağı tahmin edilmektedir (Erdoğan Sağlam, Düzgüneş ve Balık, 2008).

İklim değişikliğini önlemeye yönelik 1979 yılında Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO) tarafından düzenlenen "I. Dünya İklim Konferansı", 1988 yılında Birleşmiş Milletler tarafından "Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC)", 1992 yılında "Rio Yerküre Zirvesi (UNCED)", 1994 yılında uygulamaya konulan "İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (İDÇS)", 1997 yılında kabul edilen "Kyoto Protokolü", 2016 yılında Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları olmak üzere bir çok ülkenin katılımıyla uluslararası düzeyde eylem planı oluşturulmaya çalışılmaktadır (Türkeş, 2001). Dünya nüfusunun hızlı bir şekilde arması, küresel ısınma ve iklim değişikliğindeki artış, buzulların erimesi, çevre kirliliğinin artması, doğal kaynakların tükenmeye yüz tutması vb. sorunlar nedeniyle Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına "iklim değişikliği ve etkileri ile mücadele için acilen eyleme geçmek" amacını eklemiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019).

İklim değişikliğine yönelik literatür incelendiğinde; iklim değişikliğinin nedenleri, tarihsel süreç içerisindeki gelişimi ve sonuçları üzerine odaklanıldığı görülmektedir. İklim değişikliğinin önlenmesine yönelik çabalar ise genellikle makro düzeyde, uluslararası kuruluşlar, devletler, hükümetler, ulusal kurumlar, özel girişimler ve sivil toplum kuruluşları tarafından gerçekleştirilmektedir. Elbetteki küresel bir sorun olan iklim değişikliği ile makro düzeyde tüm dünyanın birlikte mücadele etmesi zorunludur. Bu mücadelenin başarılı olmasında topyekûn tüm insanoğluna görevler düşmektedir. Makro düzeyde alınan önlemlerin, kararların ve yaptırımların bireysel olarak insanların benimsemesi, adapte olması ve yardımcı olması hem doğadaki tüm canlılara hem de gelecek nesillere karşı bir görev ve sorumluluktur. İnsanoğlu hem üretirken hem de tüketirken sorumluluk üstlenmesi gerekmektedir.

Ekosistemin bozulması ve küresel iklim değişikliği gibi çevresel konularda ilerleme kaydedilebilmesi için, toplumun doğal kaynakları tüketme biçiminde temel bir dönüşümün gerekli olduğuna yönelik farkındalığın artması gerekmektedir (Crnogaj, Rebernik ve Hojnik, 2014). İnsanların tüketim davranışlarının bir çok çevresel etkileri bulunmaktadır. Küreselleşme, ürün çeşitliliği, seri üretim, kentleşme, hayat tarzının değişmesi ve çevre sorunlarının artması gibi unsurlar insanların tüketim davranışlarına yönelik tartışmaları artırmış ve sürdürülebilir tüketim davranışının bir tercih değil zorunluluk olması gerektiğine yönelik görüşler yaygınlaşmıştır (Karalar ve Kiracı, 2011). Modern toplumlarda, yalnızca bireysel fayda maksimizasyonuna odaklanan geleneksel tüketici egemenliği modelini takip etmenin mümkün olmadığı aynı zamanda da etik olmadığı öne sürülmektedir (Schrader ve Thøgersen, 2011). Bu bağlamda birey olarak insanlara düşen; tüketim davranışlarını çevreye zararsız hale getirmek, ihtiyaç dışı tüketimden kaçınmak ve gelecek nesillerin hakkına sahip çıkmaktır. Bu tüketim davranışı literatürde sürdürülebilir tüketim davranışı olarak kavramsallaştırılmıştır.

Lee (2014) sürdürülebilir tüketimi, "bireyin kişisel tüketim kararlarında çevresel boyuta yönelik kaygısı nedeniyle bilinçli ve sorumlu seçimler yapması" olarak tanımlamıştır. Quoquab

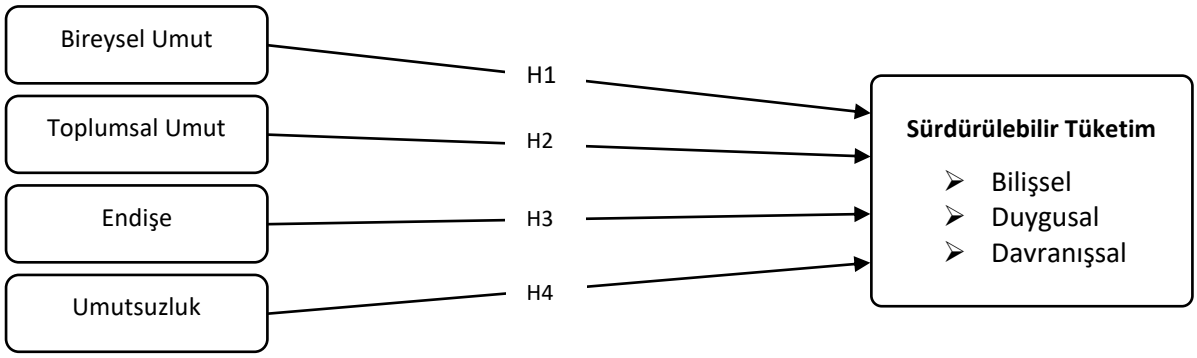
ve Mohammad (2017), sürdürülebilir tüketimin çevresel kaygı, gelecek nesillerin ihtiyaçlarının dikkate alınması ve temel ihtiyaçların akıllıca karşılanması olmak üzere üç ana yönü olduğunu belirtmektedir. Sürdürülebilir tüketim uygulayan bir tüketici, geleneksel değer odaklı tüketicilere kıyasla çevresel ürün satın almak ve kullanmak için ekstra harcama yapmaya istekli olacaktır. Yine doğal kaynakları korumak için fazla tüketimin azaltılması, gelecek nesillerin haklarına özen gösterilmesi olarak değerlendirilebilir. Son olarak, kullanılmış ürün veya ambalajları geri dönüşüm ve yeniden kullanma alışkanlığı kazanmak, ihtiyaç ve istekleri daha iyi karşılamanın bir örneğidir. Sürdürülebilir tüketim kavramı davranışsal yönün yanı sıra duygusal ve bilişsel yönleri de içermektedir (Quoquab ve Mohammad, 2017).

Bu araştırma, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden "iklim değişikliği ve etkileri ile mücadele için acilen eyleme geçmek" ile "sürdürülebilir tüketim ve üretim" hedeflerine odaklanmaktadır. Araştırmada insanların iklim değişikliğinin önlenmesine yönelik tutumlarının sürdürülebilir tüketim davranışlarına olan etkisi incelenmiştir. Araştırma insanların iklim değişikliğine yönelik tutumları ile sürdürülebilir tüketim davranışları arasındaki ilişkiyi inceleyen literatürdeki sınırlı çalışmalardan birisidir. Bu bağlamda araştırmada insanların iklim değişikliğinin önlenmesine yönelik umut, endişe ve umutsuzluklarının sürdürülebilir tüketim davranışlarını nasıl etkilediğine yönelik bulgular literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. Ayrıca araştırma sonuçları sürdürülebilir tüketim davranışların benimsenmesine yönelik çabalarda iklim değişikliği ile bireysel olarak da mücadele edilebileceğinin gösterilmesi açısından okuyuculara farkındalık kazandırılması amaçlanmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.1. Araştırmanın Amacı, Modeli ve Hipotezleri

Bu araştırmada Uşak il merkezinde yaşayan 18 yaş ve üzeri bireylerin iklim değişikliğinin önlenmesine yönelik umut, endişe ve umutsuzluklarının sürdürülebilir tüketim davranışları üzerine etkisini tespit etmek amaçlanmaktadır.

Görsel 1. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Araştırmanın amacı ve modeli doğrultusunda şu hipotezler oluşturulmuştur:

H1: Bireylerin iklim değişikliğinin önlenmesine yönelik bireysel umutları sürdürülebilir tüketim davranışlarını pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir.
H2: Bireylerin iklim değişikliğinin önlenmesine yönelik toplumsal umutları sürdürülebilir tüketim davranışlarını pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

H3: Bireylerin iklim değişikliğinin önlenmesine yönelik endişeleri sürdürülebilir tüketim davranışlarını pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir.
H4: Bireylerin iklim değişikliğinin önlenmesine yönelik mutsuzlukları sürdürülebilir tüketim davranışlarını pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

2.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Uşak il merkezinde yaşayan 18 yaş ve üzerindeki bireylerden oluşmaktadır. 2021 yılı TÜİK verilerine göre Uşak ili merkez ilçe nüfusu 232.819 kişidir. Uşak ilinin nüfusunun yaklaşık %80'i 18 yaş ve üzeri bireylerden oluşmaktadır (TÜİK, 2021). Bu bilgilere göre araştırmanın evreni yaklaşık olarak 186 bin kişiden oluşmaktadır. Sekaran ve Bougie (2016) evren büyüklüğünün 75.000 kişiden daha fazla olduğunda, örneklemin 384 kişi olmasının yeterli olduğunu tespit etmiştir. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak 699 katılımcıya ulaşılmıştır.

2.3. Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Sosyo-Demografik Değişkenler: Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri ile ilgili cinsiyet, yaş, medeni durumu, meslek, eğitim durumu ve algılanan gelir durumu olmak üzere 6 açık uçlu soru bulunmaktadır.

İklim Değişikliğinin Önlenmesine Yönelik Umut Ölçeği: Ölçek, Li ve Monroe (2018) tarafından geliştirilmiş, Gezer ve İlhan, (2020) tarafından ise Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçek, bireysel umut (3), toplumsal umut (5) ve umutsuzluk (3) olmak üzere üç alt boyut ve 11 ifadeden oluşmaktadır. Ölçekte ters kodlu ifade bulunmamaktadır. Ölçeğin açıklayıcılık oranı %51,37'dir. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) 0,74'tür.

İklim Değişikliği Endişesi Ölçeği: Ölçek, Stewart (2021) tarafından geliştirilmiş, Gezer ve İlhan, (2021) tarafından ise Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçek, tek boyut ve 11 ifadeden oluşmaktadır. Ölçekte ters kodlu ifade bulunmamaktadır. Ölçeğin açıklayıcılık oranı %64,17'dir. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) 0,91'dir.

Sürdürülebilir Tüketim Davranışları Ölçeği: Ölçek, Quoquab ve Mohammad, 2020 tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, bilişsel (7), duygusal (7) ve davranışsal (8) olmak üzere üç alt boyut ve 22 ifadeden oluşmaktadır. Ölçekte ters kodlu ifade bulunmamaktadır. Ölçeğin açıklayıcılık oranı %72,2'dir. Ölçeğin alt boyutlarının güvenilirlik katsayısı sırası ile 0,70, 0,91 ve 0,91'dir. Ölçek araştırmacılar tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde SPSS.26 ve AMOS.26 istatistik programları kullanılmıştır. Katılımcıların Sosyo-demografik özellikleri frekans analizi, araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerliliği açıklayıcı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA), güvenilirliği ise iç tutarlılık (Cronbach's Alpha/ Cα) katsayısı ile değerlendirilmiştir. Araştırma hipotezlerine bağlı olarak değişkenler arasındaki ilişki korelasyon ve regresyon analizi ile tespit edilmiştir. Araştırma bulgularının değerlendirilmesinde %95 güven aralığı ve <0,05 anlamlılık düzeyi dikkate alınmıştır.

2.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, Uşak ilinde yaşayan 18 yaş üzeri bireyleri kapsamaktadır. Araştırmanın kesitsel olması ve verilerin bir il merkezinden toplanması araştırma bulgularının genellenebilirliğini sınırlandırmaktadır.

2.6. Araştırmanın Etik Yönü

Araştırma için etik kurul izni (15.12.2022 tarihli Uşak Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 2022/180 nolu kararı) alınmıştır. Araştırmaya katılan 18 yaş üzeri bireylere araştırma hakkında bilgi verilerek onamları alınmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklere ilişkin ölçekleri geliştiren veya Türkçe'ye uyarlayan araştırmacılardan e-posta aracılığıyla izin alınmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan bireylerin sosyo-demografik özellikleri Çizelge 1'de verilmiştir. Araştırmaya katılan bireylerin %59,2'si kadın, %68'i bekar, %48,8'i 20-29 yaş aralığında, % 52,5'i üniversite öğrencisi, %72,5'i gelir durumunu orta düzeyde olarak algılamakta, %43,2'si önlisans olmak üzere % 77'si üniversite düzeyinde eğitime sahiptir. Araştırma katılımcılarının en genci 18, en yaşlısı 74 yaşında olup ortalama yaş 28,92'dir.

Çizelge 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Değişken	**Frekans**	**%**	**Değişken**	**Frekans**	**%**
Cinsiyet			**Medeni Durum**		
Kadın	414	59,2	Evli	224	32,0
Erkek	285	40,8	Bekâr	475	68,0
Yaş *(min=18; max=74; ort=28,92 ± 12,42)*			**Eğitim Durumu**		
18-19	114	16,3	İlköğretim	76	10,8
20-29	341	48,8	Lise	85	12,2
30-39	103	14,7	Önlisans	302	43,2
40-49	84	12,0	Lisans	218	31,2
50 ve üzeri	57	8,2	Lisansüstü	18	2,6
Meslek			**Algılanan Gelir Durumu**		
Öğrenci	367	52,5	Düşük	148	21,2
Kamu Personeli	114	16,3	Orta	507	72,5
Özel Sektör	107	15,3	Yüksek	44	6,3
Diğer (İşsiz, emekli, ev hanımı)	111	15,9	**Toplam**	**699**	**100**

3.2. Ölçeklere İlişkin Geçerlik ve Güvenilirlik Analizleri

Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerliliğine yönelik AFA yapılmıştır. Ölçeklerin güvenilirliğine yönelik Cα katsayısı hesaplanmıştır. İklim değişikliği ölçeğinin AFA sonuçları ve Cα katsayıları Çizelge 2'de verilmiştir.

AFA sonucunda iklim değişikliği ölçeği; endişe (5), toplumsal umut (5), umutsuzluk (3) ve bireysel umut (3) olmak üzere 16 ifadeden oluşan dört faktörlü bir yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir. İklim değişikliği ölçeği toplam varyansın %63,794'ünü açıklamaktadır (KMO= 0,785, $\chi 2$= 4380,417, df= 120, p=0,000). Ölçekte yer alan maddelerin faktör yükleri; 0,855 ile

0,559 arasında değişmektedir. Ölçeğin alt boyutlarının Cα katsayıları; endişe (0,822), toplumsal umut (0,786), umutsuzluk (0,790), bireysel umut (0,811) ve ölçeğin toplamının 0,842'dir. İklim değişikliği ölçeği ve alt boyutlarının Cα katsayıları >0,70 olduğu için yüksek güvenilirliğe sahiptir (Nunnally ve Bernstein, 1994).

Çizelge 2. İklim Değişikliği Ölçeği Geçerlik ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

İklim Değişikliği Ölçeği	Faktör Yükleri
İklim Değişikliği Endişesi (Özdeğer= 5,501; Açıklana varyans oranı=34,382; Cα= 0,822)	
Yaşanan şiddetli hava olaylarının iklim değişikliğinden kaynaklandığı düşüncesi beni endişelendiriyor.	,810
Değer verdiğim insanların iklim değişikliğinden nasıl etkileneceği konusunda endişeleniyorum.	,758
İklim değişikliğinin etkilerinin ortaya çıkması uzak görünse bile bunları duymak beni endişelendiriyor.	,756
İklim değişikliği ile ilgili düşünceler, geleceğin neler getireceği konusunda endişelenmeme neden oluyor.	,722
İklim değişikliğiyle baş edemeyeceğimden endişe duyuyorum.	,559
Toplumsal Umut (Özdeğer= 2,181; Açıklana varyans oranı=13,633; Cα= 0,786)	
İnsanların iklim değişikliğinden kaynaklanan sorunları çözebileceklerine inanıyorum.	,821
İklim değişikliğinin neden olduğu sorunları çözmede daha fazla insanın harekete geçmek istediğine inanıyorum.	,683
Bilim insanlarının iklim değişikliğinden kaynaklı sorunları çözmenin yollarını bulabileceklerine inanıyorum.	,668
Bazı insanlar pes etse bile, iklim değişikliğinden kaynaklanan sorunları çözmeye çalışacak başka insanlar olacağını biliyorum.	,655
Herkes birlikte çalışırsa iklim değişikliğinden kaynaklanan problemleri çözebiliriz.	,578
Umutsuzluk (Özdeğer 1,460; Açıklana varyans oranı=9,128; Cα= 0,790)	
İklim değişikliği o kadar karmaşık ki iklim değişikliğinin yol açtığı sorunları çözemeyiz.	,855
İklim değişikliği kontrolümün ötesinde, bu yüzden iklim değişikliğinin neden olduğu sorunları çözmeye çalışmakla bile uğraşmayacağım.	,846
Yapabileceğim eylemler iklim değişikliğinin neden olduğu sorunları çözmek için çok küçüktür.	,796
Bireysel Umut (Özdeğer= 1,064; Açıklana varyans oranı=6,651; Cα= 0,811)	
İklim değişikliğinin neden olduğu sorunları çözmeye yardımcı olmak için ne yapacağımı biliyorum.	,839
İklim değişikliğinden kaynaklı problemlerin çözümü için yapabileceğim bir şeyler olduğunu biliyorum.	,805
İklim değişikliğinden kaynaklanan problemlerin çözümüne yardım etmekte istekliyim.	,647
Açık. Toplam Varyans Oranı=63,794; KMO= ,875; Bartlett's Test of Sphericity= 4380,417; df=120; p=0,000; Cα= 0,842	

Sürdürülebilir tüketim ölçeğinin AFA sonuçları ve Cα katsayıları Çizelge 3'te verilmiştir.

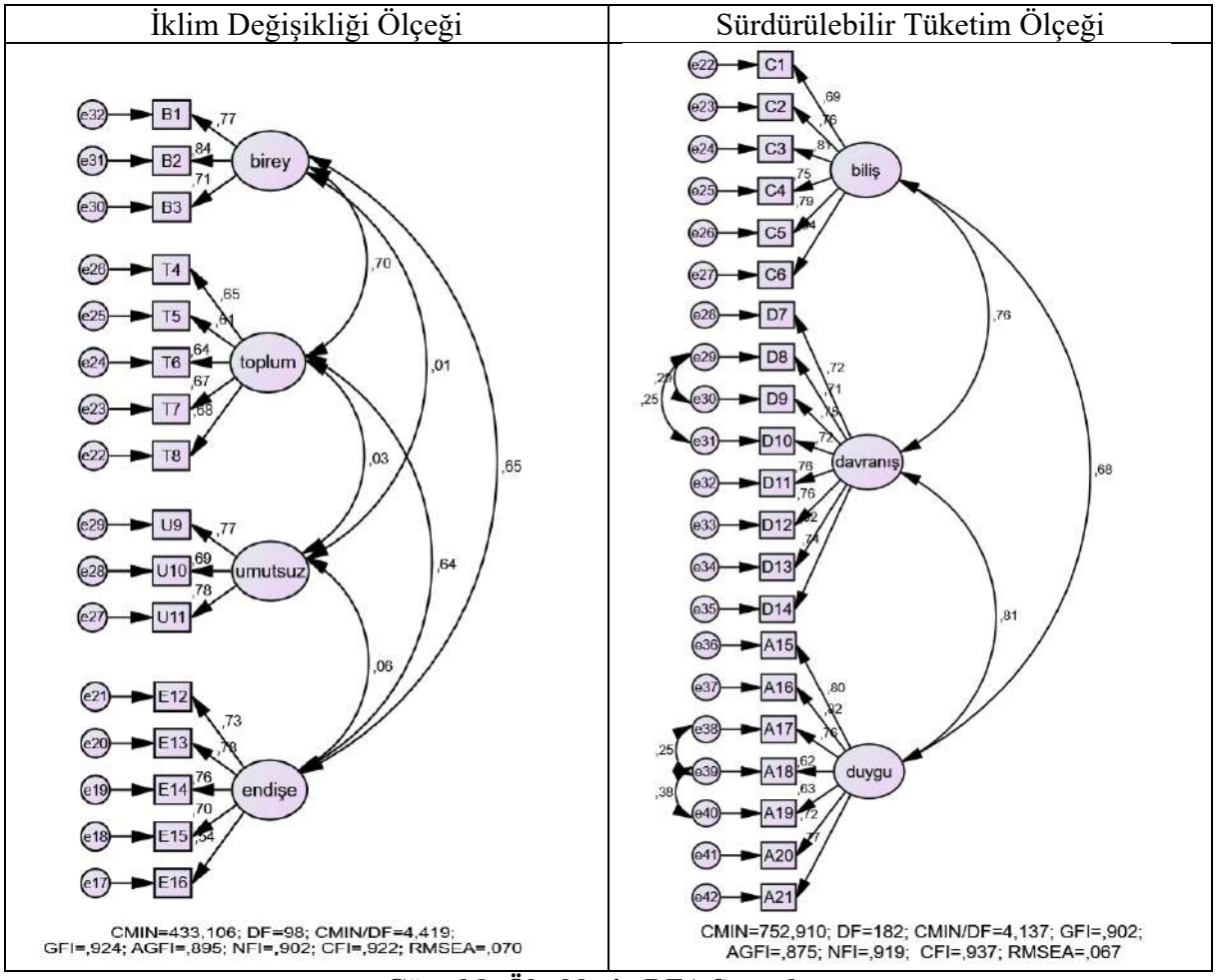
Çizelge 3. Sürdürülebilir Tüketim Ölçeği Geçerlik ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Sürdürülebilir Tüketim Ölçeği	Faktör Yükleri
Bilişsel (Özdeğer= 10,221; Açıklana varyans oranı=48,670; Cα= 0,877)	
Fazla tüketimin doğal kaynak kıtlığına neden olabileceğinin farkındayım.	,754
Bireylerin gelecek nesilleri önemsemesi gerektiğine inanıyorum.	,747
Doğal çevreye özen göstermenin bizim sorumluluğumuz olduğuna inanıyorum.	,742
Çevre dostu ürün ve hizmetlerin kullanılmasının önemli olduğuna inanıyorum.	,740
Yiyecek ve diğer tüketim malzemelerinin israf edilmesinin etik olmadığına inanıyorum.	,709
Doğal kaynakların endişe verici oranda azaldığını biliyorum.	,632
Davranışsal (Özdeğer= 1,931; Açıklana varyans oranı=9,194; Cα= 0,894)	
Biraz pahalı olsalar da çevre dostu ürünler almaya devam edeceğim.	,758
Biyolojik olarak parçalanabilen ambalajlar satın almaya devam edeceğim (örneğin, plastik torba yerine kâğıt torba kullanımı).	,724
Çevre kirliliğine yol açabilecek tüketim faaliyetlerinden kaçınırım.	,706
Çevre refahına her açıdan katkıda bulunmaya devam edeceğim.	,648
Çevre üzerinde olumsuz etkileri olabilecek herhangi bir satın alma işleminde bulunmayacağım.	,640
Mal ve hizmetlerin kötüye kullanımını azaltmak niyetindeyim (örneğin, odada olmadığımda ışıkları ve klimayı kapatıyorum)	,609
İsraftan ve gereksiz satın almalardan kaçınmak için paramı akıllıca harcayacağım.	,607
Yiyecek ve içeceğimi israf etmemeye çalışacağım.	,579
Duygusal (Özdeğer= 1,185; Açıklana varyans oranı=5,643; Cα= 0,913)	
Sadece ihtiyacım olanı satın almayı seviyorum.	,741

Çevre dostu olduğu için organik gıda almayı tercih ederim.	,731
Yiyecek ve içecekleri israf etmeyi sevmiyorum.	,697
Çevre dostu ürünler satın almak için daha fazla ödemeyi tercih ederim.	,683
Çevre refahına öncelik vermekten mutluluk duyarım.	,674
Biyolojik olarak parçalanabildiği için kâğıt poşet kullanmayı tercih ediyorum.	,666
Gereksiz şeyler satın almak için kaprislerimi kontrol edebildiğimde kendimi iyi hissediyorum.	,625
Açık. Toplam Varyans Oranı=63,507; KMO= ,956; Bartlett's Test of Sphericity= 9171,842; df=210; p=0,000; Cα= 0,945	

AFA sonucunda sürdürülebilir tüketim ölçeği; bilişsel (6), davranışsal (8) ve duygusal (7) olmak üzere 21 ifadeden oluşan üç faktörlü bir yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir. Sürdürülebilir tüketim ölçeği toplam varyansın %63,507'sini açıklamaktadır (KMO= 0,956, χ2= 9171,842, df= 210, p=0,000). Ölçekte yer alan maddelerin faktör yükleri; 0,758 ile 0,579 arasında değişmektedir. Ölçeğin alt boyutlarının Cα katsayıları; bilişsel (0,822), davranışsal (0,786), duygusal (0,913) ve ölçeğin toplamının 0,945'tir. Sürdürülebilir tüketim ölçeği ve alt boyutlarının Cα katsayıları >0,70 olduğu için yüksek güvenilirliğe sahiptir (Nunnally ve Bernstein, 1994).

İklim değişikliği ve sürdürülebilir tüketim ölçeğinin DFA analizi sonuçları Görsel 2 ve Çizelge 4'te verilmiştir. İklim değişikliği ölçeğinin DFA sonucunda ölçeğin uyum indeks değerlerinin (x2=433,106, df= 98, x2/df= 4,419, GFI= 0,924, AGFI= 0,895, CFI= 0,922, NFI= 0,902, RMSEA= 0,070, SRMR= 0,0545) kabul edilebilir olduğu ve ölçeğinin dört boyutlu yapısının geçerli olduğu tespit edilmiştir (Wheaton vd., 1977; Schermelleh-Engel vd., 2003).

Görsel 2. Ölçeklerin DFA Sonuçları

Sürdürülebilir tüketim ölçeğinin DFA analizinde (x2/df= 5,258, GFI= 0,860, AGFI= 0,826 ve NFI= 0,895) bazı uyum indeks değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle modifikasyon önerileri doğrultusunda sırasıyla e39 ile e40, e29 ile e30, e38 ile e39, e29 ile e31 arasında kovaryans atanmıştır. Tekrarlanan DFA sonucunda sürdürülebilir tüketim ölçeğinin uyum indeks değerlerinin x2=752,910, df= 182, x2/df= 4,137, GFI= 0,902, AGFI= 0,875, CFI= 0,937, NFI= 0,919, RMSEA= 0,067, SRMR= 0,0463 kabul edilebilir olduğu ve ölçeğinin üç boyutlu yapısının geçerli olduğu tespit edilmiştir (Wheaton vd., 1977; Schermelleh-Engel vd., 2003).

Çizelge 4. Sürdürülebilir Tüketim Ölçeği Geçerlik ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Uyum Değerleri*	Kabul Edilebilir Uyum*	İyi Uyum*	İklim Değişikliği Ölçeği	Sürdürülebilir Tüketim Ölçeği
X^2/df	≤ 5	≤ 2	4,419	4,137
GFI	≥ 0,90	≥ 0,95	0,924	0,902
AGFI	≥ 0,85	≥ 0,90	0,895	0,875
CFI	≥ 0,95	≥ 0,97	0,922	0,937
NFI	≥ 0,90	≥ 0,95	0,902	0,919
RMSEA	≤ 8	≤ 5	0,070	0,067
SRMR	≤ 10	≤ 5	0,0545	0,0463

* Kaynak: Wheaton vd., (1977); Schermelleh-Engel vd., (2003).

3.3. Korelasyon Analizi

İklim değişikliği ölçeğinin alt boyutları ile sürdürülebilir tüketim ölçeği alt boyutları arasındaki ilişki korelasyon analizi ile incelenmiş ve sonuçlar Çizelge 5'te verilmiştir.

Çizelge 5. Korelasyon Analizi Sonuçları

	Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7
1	Bireysel Umut	1						
2	Toplumsal Umut	,560**	1					
3	Endişe	,534**	,517**	1				
4	Umutsuzluk	,020	,031**	,085*	1			
5	Bilişsel	,373**	,405**	,477**	-,076*	1		
6	Duygusal	,450**	,461**	,477**	,100**	,564**	1	
7	Davranışsal	,412**	,465**	,527**	,078*	,666**	,740**	1

**p<0,01, *p<0,05

Korelasyon analizinin sonucuna göre; sürdürülebilir tüketimin bilişsel boyutu ile katılımcıların iklim değişikliğine yönelik bireysel umutları (r = 0,373, p<0,01), toplumsal umutları (r = 0,405, p<0,01) ve endişeleri (r = 0,477, p<0,01) arasında pozitif yönlü ilişki bulunurken umutsuzlukları (r =-0,076, p<0,0) arasında negatif yönlü istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmaktadır. Sürdürülebilir tüketimin duygusal boyutu ile katılımcıların iklim değişikliğine yönelik bireysel umutları (r = 0,450, p<0,01), toplumsal umutları (r = 0,461, p<0,01), endişeleri (r = 0,477, p<0,01) ve umutsuzlukları (r = 0,100, p<0,0) arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmaktadır. Sürdürülebilir tüketimin davranışsal boyutu ile katılımcıların iklim değişikliğine yönelik bireysel umutları (r = 0,412, p<0,01),

toplumsal umutları (r = 0,465, p<0,01), endişeleri (r = 0,527, p<0,01) ve umutsuzlukları (r = 0,078, p<0,0) arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir (Çizelge 5).

Araştırmanın amacı ve hipotezleri doğrultusunda kurulan regresyon modelleri ile bireylerin iklim değişikliğine yönelik umut, endişe ve umutsuzluğun sürdürülebilir tüketim üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Yapılan regresyon analizi sonuçları Çizelge 6'da verilmiştir.

Çizelge 6. İklim Değişikliğine Yönelik Umut, Endişe ve Umutsuzluğun Sürdürülebilir Tüketim Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	Bilişsel[2]							
	β	p	t	F	R	R^2	Tolerance	VIF[3]
Costant	2,677	,000	20,586	64,842	.522	.272	-	-
Bireysel Umut[1]	,063	,027	2,218				,604	1,656
Toplumsal Umut[1]	,151	,000	4,357				,620	1,613
Endişe[1]	,268	,000	8,424				,641	1,560
Umutsuzluk[1]	-,044	,026	-2,231				,992	1,008
Değişken	Duygusal[2]							
	β	p	t	F	R	R^2	Tolerance	VIF[3]
Costant	1,513	,000	9,898	80,077	.562	.316	-	-
Bireysel Umut[1]	,155	,000	4,660				,604	1,656
Toplumsal Umut[1]	,226	,000	5,558				,620	1,613
Endişe[1]	,244	,000	6,525				,641	1,560
Umutsuzluk[1]	,049	,033	2,135				,992	1,008
Değişken	Davranışsal[2]							
	β	p	t	F	R	R^2	Tolerance	VIF[3]
Costant	1,921	,000	14,647	87,591	.579	.335	-	-
Bireysel Umut[1]	,067	,020	2,341				,604	1,656
Toplumsal Umut[1]	,202	,000	5,784				,620	1,613
Endişe[1]	,297	,000	9,235				,641	1,560
Umutsuzluk[1]	,025	,208	1,260				,992	1,008

1: Bağımsız değişken, 2: Bağımlı değişken, 3: Variance Inflation Factor (VIF)

Regresyon analizine göre, katılımcıların iklim değişikliğine yönelik bireysel umutları, sürdürülebilir tüketimin bilişsel boyutu (β= 0,063, p<0,05), duygusal boyutu (β= 0,155, p<0,01) ve davranışsal boyutu (β= 0,067, p<0,05) üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Bu sonuçlar H1 hipotezini desteklemektedir. Katılımcıların iklim değişikliğine yönelik toplumsal umutları, sürdürülebilir tüketimin bilişsel boyutu (β= 0,151, p<0,00), duygusal boyutu (β= 0,226, p<0,00) ve davranışsal boyutu (β= 0,202, p<0,05) üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Bu sonuçlar H2 hipotezini desteklemektedir. Katılımcıların iklim değişikliğine yönelik endişeleri, sürdürülebilir tüketimin bilişsel boyutunu (β= 0,268, p<0,00), duygusal boyutunu (β= 0,244, p<0,00) ve davranışsal boyutunu (β= 0,297, p<0,05) pozitif yönde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Bu sonuçlar H3 hipotezini desteklemektedir. Katılımcıların iklim değişikliğine yönelik umutsuzlukları, sürdürülebilir tüketimin bilişsel boyutunu (β=-0,044, p<0,05) negatif yönde ve duygusal boyutunu (β= 0,049, p<0,05) pozitif yönde anlamlı bir şekilde etkilerken davranışsal boyutu (β= 0,025, p>0,05)

üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Bu sonuçlar H4 hipotezini kısmen desteklemektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bir çok birey iklim değişikliği ile mücadele konusunda endişeli hatta çaresizlik ve umutsuzluk yaşamaktadır. Çok az birey ise iklim değişikliğine dair bireysel ve toplumsal olarak mücadelenin başarılı olacağına dair umutlarını korumaktadır (Hickman vd., 2021). Küresel iklim değişikliğinin azaltılması, sıradan insanların tüketim kalıplarını değiştirmesi de dahil olmak üzere farklı düzeylerde eylemler gerektirmektedir (Sundblad, Biel ve Gärling, 2014). Bu araştırmada, iklim değişikliğinin önlenmesine yönelik bireysel umut, toplumsal umut, endişe ve umutsuzluğun sürdürülebilir tüketim davranışlarının bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutları üzerine etkisinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada öncelikle Quoquab ve Mohammad (2020) tarafından geliştirilen sürdürülebilir tüketim ölçeğinin Türk kültüründe geçerliği ve güvenilirliği kanıtlanmıştır.

Araştırmada bireylerin iklim değişikliğine yönelik bireysel ve toplumsal umutları, sürdürülebilir tüketimin bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutlarını olumlu olarak etkilediği tespit edilmiştir. Umut, "arzu edilen hedeflere giden yolları bulma ve bu yolları kullanmak için aktif olarak çabalama ve kendini motive etme konusunda algılanan yetenek" olarak tanımlanır (Snyder, 2002). Umut, hedefe ulaşmanın önündeki engellerin esnek yönetimi de dahil olmak üzere, uzun vadeli hedeflere yönelik eylemi başlatmaya ve sürdürmeye yardımcı olan motivasyonel bir faktördür (Ciarrochi vd., 2005). Umut, bir sorunun daha iyiye doğru değişebileceğine dair değerlendirmelerin uyandırdığı bir duygu olarak kabul edilmektedir (Ojala, 2023). Snyder'e (1996) göre umut, bireylerin hedeflerine ulaşma ve sorunları çözmeye yönelik yollar üretme ve aynı zamanda ürettikleri yollar boyunca hareketi başlatma ve sürdürme potansiyelini artırmaktadır. Dolayısıyla bireylerin iklim değişikliğine yönelik bireysel ve toplumsal mücadelenin başarılı olacağına dair umutları sürdürülebilir tüketim davranışları sergilemelerine olumlu katkı sağlamaktadır. İklim değişikliğine dair toplumsal umut, bireysel umuda göre sürdürülebilir tüketim üzerinde daha fazla etkisi bulunmaktadır. Sürdürülebilirlik bireysel düşünce ve duygu düzeyindeki değişimle sağlanabilirken, davranışsal dönüşüm ancak toplumsal düzeyde yeterince uygulandığında ve desteklendiğinde etkili olmaktadır (Grund ve Brock, 2019). Marlon ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan araştırmada iklim değişikliği ile ilgili başkalarının eylemde bulunduğunu görmek veya kolektif farkındalığın arttığına inanmak umudu artırdığı tespit edilmiştir.

Araştırma bulgularına göre, bireylerin iklim değişikliğine yönelik endişeleri, sürdürülebilir tüketimin bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutlarını olumlu olarak etkilemektedir. İklim değişikliğine yönelik bireylerin endişelerinin artması kişisel sorumluluk üstlenmelerine ve çeşitli iklim değişikliği ile ilgili eylemleri benimsemelerine olumlu katkı sağlamaktadır. İklim değişikliğiyle ilgili endişelerin, bireyleri belirli iklim politikalarını desteklemeye ve iklim değişikliğini hafifletmeye yönelik kişisel davranışlar üstlenmeye motive etmede önemli bir rol oynamaktadır (Bouman vd., 2020). Sundblad ve arkadaşlarının (2014) yapmış olduğu araştırmada bireylerin seyahat alışkanlıklarını değiştirme isteğinin, evdeki enerji tüketiminin, gıda tüketiminin, çevre örgütlerine katılımın ve çevre politikalarına desteğin

endişe duygusuyla birlikte arttığı tespit edilmiştir. Farkındalığın artırılması ve sorunun çözümüne yönelik çabaların vurgulanması, halk arasındaki mevcut umut kaynaklarını güçlendirebilir ve iklim sorunlarına dahil olma motivasyonunu destekleyebilir. Ancak umut yeterli değildir; eylem şarttır. İklim değişikliği konusunda eylemi harekete geçirmek için yapıcı şüphe unsurlarıyla (örneğin, tehdidin gerçekliği, daha fazla eyleme ihtiyaç duyulması gibi) toplum bilinçlendirilmelidir (Marlon vd., 2019).

Bireylerin iklim değişikliğine yönelik umutsuzlukları ise sürdürülebilir tüketimin bilişsel boyutunu olumsuz olarak etkilerken duygusal boyutunu olumlu etkilemekte ve davranışsal boyutunu ise etkilememektedir. Marlon ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan araştırmada halkta iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik bir umut eksikliği olduğu ortaya konulmuştur. Bazı bireyler insanlığın iklim krizini etkili bir şekilde çözemeyeceğine dair endişelenirken bazı kaderci bireyler ise sorunun Tanrı'nın veya Doğanın elinde olduğu için mücadele edilse bile çözülemeyeceğine dair inançları bulunmaktadır. Umut eksikliği, sorunu çözmeye yönelik eylemleri motive etmek için gerekli olan bireyin tepkisini ve kolektif yeterliliğini zayıflatabilir. Umutsuzluk, iklim değişikliği ile mücadelenin kontrolleri dışında gören bireyler arasında en yüksek düzeydedir. İklim değişikliği konusunda umutsuzluk yaşayan bireylerin mücadele davranışı göstermedikleri tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle umutsuzluk davranışla olumsuz yönde ilişkilidir (Stevenson ve Peterson, 2015).

Araştırmada bireylerin iklim değişikliğine yönelik endişelerinin artması ve iklim sorunlarının bireysel ve toplumsal önlemlerle düzeleceğine yönelik umutlarını korumaları, sürdürülebilir tüketim davranışı sergilemelerini desteklediği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bireylerin iklim değişikliği ile mücadelede umutlarını kaybetmeleri sürdürülebilir tüketim davranışını benimsemelerine engel olmaktadır. Benzer olarak Stevenson ve Peterson (2015), tarafından yapılan araştırmada iklim değişikliğiyle ilgili umut ve endişenin artırılması ve bireyler arasında umutsuzluğun önlenerek eylemin motive edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Bu araştırmada bireylerin iklim değişikliği ile mücadelede umut, endişe ve umutsuzlukların sürdürülebilir tüketim davranışları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Gelecekte bireyleri iklim değişikliği sorunu ile ilgili hangi faktörlerin umut, endişe ve umutsuzluğa neden olduğu ve iklim değişikliği ile mücadele davranışlarını nelerin etki ettiğine yönelik araştırma yapılması önerilmektedir. Ayrıca bireylerin sürdürülebilir tüketim davranışı sergilemelerine etki eden ekonomik, sosyal ve psikolojik faktörlerin belirlenmesine yönelik yapılacak araştırmalar tüketim davranışları alanına katkı yapma potansiyeline sahiptir.

KAYNAKÇA

[1] Aksay, C. S., Ketenoğlu, O., & Kurt, L. (2005). Küresel Isınma ve İklim Değişikliği. *Selçuk Üniversitesi Fen Fakültesi Fen Dergisi, 1(25)*, 29-41.

[2] Bouman, T., Verschoor, M., Albers, C. J., Böhm, G., Fisher, S. D., Poortinga, W., . . . Steg, L. (2020). When Worry About Climate Change Leads to Climate Action: How Values, Worry and Personal Responsibility Relate to Various Climate Actions. *Global Environmental Change, 62*, 102061. https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2020.102061.

[3] Ciarrochi, J., Parker, P., Kashdan, T. B., Heaven, P. C., & Barkus, E. (2005). Hope and Emotional Well-being: A Six-Year Study to Distinguish Antecedents, Correlates, and Consequences. *The Journal of Positive Psychology, 10(6),* 520-532. https://doi.org/10.1080/17439760.2015.1015154.

[4] Crnogaj, K., Rebernik, M., & Hojnik, B. B. (2014). Building a Model of Researching the Sustainable Entrepreneurship in the Tourism Sector. *Kybernetes, 43(3/4),* 377-393. https://doi.org/10.1108/K-07-2013-0155.

[5] Erdoğan Sağlam, N., Düzgüneş, E., & Balık, İ. (2008). Küresel Isınma ve İklim Değişikliği. *Ege Üniversitesi Su Ürünleri Dergisi, 25(1)*, 89-94.

[6] Gezer, M., & İlhan, M. (2020). İklim Değişikliğinin Önlenmesine Yönelik Umut Ölçeği: Türkçeye Uyarlama Çalışması. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi, 14(34)*, 337-356. https://doi.org/10.29329/mjer.2020.322.16.

[7] Gezer, M., & İlhan, M. (2021). İklim Değişikliği Endişesi Ölçeği: Türkçeye Uyarlama Çalışması. *Ege Coğrafya Dergisi, 30(1)*, 195-204. https://doi.org/10.51800/ecd.932817.

[8] Grund, J., & Brock, A. (2019). Why We Should Empty Pandora's Box to Create a Sustainable Future: Hope, Sustainability and Its Implications for Education. *Sustainability, 11(3),* 893. https://doi.org/10.3390/su11030893.

[9] Hickman, C., Marks, E., Pinhkala, P., Clayton, S., Lewandowski, E., Mayall, E. E., . . . Susteren, L. v. (2021). Climate Anxiety in Children and Young People and Their Beliefs about Government Responses to Climate Change: A Global Survey. *The Lancet Planet Health, 5(12),* 863-873. https://doi.org/10.1016/S2542-5196(21)00278-3.

[10] IPCC. (2001). *Climate Change 2001: The Scientific Basic.* Cambridge University Press: Cambidge. (28/11/2023 tarihinde https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/03/WGI_TAR_full_report.pdf. adresinden ulaşılmıştır).

[11] IPCC. (2022). *Climate Change 2022: Impact, Adaptation and Vulnerability.* Interngovernmental Panel on Climate Change. (28/11/2023 tarihinde https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/downloads/report/IPCC_AR6_WGII_FinalDraft_FullReport.pdf. adresinden ulaşılmıştır).

[12] Karalar, R., & Kiracı, H. (2011). Çevresel Sorunlara Karşı Bir Çözüm Önerisi Olarak Sürdürülebilir Tüketim Düşüncesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 30*, 63-76.

[13] Lee, K. (2014). Predictors of Sustainable Consumption among Young Educated Consumers in Hong Kong. *Journal of International Consumer Marketing, 26*, 217-238. https://doi.org/10.1080/08961530.2014.900249.

[14] Li, C., & Monroe, M. C. (2018). Development and Validation of the Climate Change Hope Scale for High School Students. *Environment and Behavior, 50(4)*, 454–479. https://doi.org/10.1177/0013916517708325.

[15] Marlon, J. R., Bloodhart, B., Ballew, M. T., Rolfe-Redding, J., Roser-Renouf, C., & Leiserowitz, A. (2019). How Hope and Doubt Affect Climate Change Mobilization. *Frontiers in Communication, 4*, 1-15. https://doi.org/10.3389/fcomm.2019.00020.

[16] Nunnally, J. C., & Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric Theory (Third Edition).* New York: McGraw-Hill.

[17] Ojala, M. (2023). Hope and Climate-Change Engagement from a Psychological Perspective. *Current Opinion in Psychology, 49*, 101514. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2022.101514.

[18] Öztürk, K. (2002). Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye'ye Olası Etkileri. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22(1)*, 47-65.

[19] Quoquab, F., & Mohammad, J. (2017). Managing Sustainable Consumption: Is It a Problem or Panacea? W. L. Filho, D. M. Pociovalisteanu, & A. Q. Al-Amin içinde, *Sustainable Economic Development: Green Economy and Green Growth (World Sustainability Series)* (s. 115-125). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-45081-0_7.

[20] Quoquab, F., & Mohammad, J. (2020). Cognitive, Affective and Conative Domains of Sustainable Consumption: Scale Development and Validation Using Confirmatory Composite Analysis. *Sustainability, 12(18)*, 7784-7805. https://doi.org/10.3390/su12187784.

[21] Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003 8(2)). Evaluating the Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-of-Fit Measures. *Methods of Psychological Research Online*, 23-74.

[22] Schrader, U., & Thøgersen, J. (2011). Putting Sustainable Consumption into Practice. *Journal of Consumer Policy, 34*, 3-8. https://doi.org/10.1007/s10603-011-9154-9.

[23] Sekaran, U., & Bougie, R. (2016). *Research Methods for Business: A Skill-Building Approach, Seven Edition.* Chichester: John Wiley & Sons Ltd.

[24] Snyder, C. R. (1996). To Hope, to Lose, and to Hope Again. *Journal of Personal and Interpersonal Loss, 1(1)*, 1-16. https://doi.org/10.1080/15325029608415455.

[25] Snyder, C. R. (2002). Hope Theory: Rainbows in the Mind. *Psychological Inquiry, 13(4)*, 249-275. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1304_01.

[26] Stevenson, K., & Peterson, N. (2015). Motivating Action through Fostering Climate Change Hope and Concern and Avoiding Despair among Adolescents. *Sustainability, 8(1)*, 6. https://doi.org/10.3390/su8010006.

[27] Stewart, A. E. (2021). Psychometric Properties of the Climate Change Worry Scale. *International Journal of Environmental Research and Public Health,18(2)*, 1-22. https://doi.org/10.3390/ijerph18020494.

[28] Sundblad, E. L., Biel, A., & Gärling, T. (2014). Intention to Change Activities that Reduce Carbon Dioxide Emissions Related to Worry about Global Climate Change Consequences. *European Review of Applied Psychology, 64(1)*, 13-17. https://doi.org/10.1016/j.erap.2011.12.001.

[29] T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2019). *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve Göstergeleri.* Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (28/11/2023 tarihinde http://www.surdurulebilirkalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2021/02/SKA-ve-Gostergeleri-Kapak-Birlestirilmis.pdf. adresinden ulaşılmıştır).

[30] TÜİK. (2021, 02 04). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları*. Türkiye İstatistik Kurumu: (28/11/2023 tarihinde https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-202145500#:~:text=T%C3%BCrkiye%20n%C3_%BC

fusu%2084%20milyon%20680,252%20bin%20172%20ki%C5%9Fi%20oldu. adresinden ulaşılmıştır).

[31] Türkeş, M. (2001). Küresel İklimin Korunması, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Türkiye. *TMMOB Makina Mühendisleri Odası, Süreli Teknik Yayın, 61*, 14-29.

[32] Türkeş, M. (2006). Küresel İklim Değişikliği Nedir? Temel Kavramlar, Nedenleri, Gözlenen ve Öngörülen Değişiklikler. *İklim Değişikliği ve Çevre, 1*, 26-37.

[33] Türkeş, M., Sümer, U. M., & Çetiner, G. (2000). Küresel İklim Değişikliği ve Olası Etkileri. *Çevre Bakanlığı, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları*, 7-24.

[34] Wheaton, B., Muthén, B., Alwin, D. F., & Summers, G. F. (1977). Assessing Reliability and Stability in Panel Models. *Sociological Methodology, 8*, 84-136.

DAYTON ANLAŞMASI'NA TÜRK BASININ BAKIŞI: HÜRRİYET VE SABAH ÖRNEĞİ (1995)•

Prof. Dr. Nurettin Güz,[1] Aida Çarovac Özbay[2]

[1] Prof. Dr. İstanbul Ticaret Üniversitesi İletişim Fakültesi, nguz@ticaret.edu.tr, ORCİD: 0000-0002-2038-5652
[1] Doktora Öğrencisi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, aidacaracozbay@gmail.com, ORCİD: 0009-0003-4559-0112

ÖZET

Basın organlarının içeriğini oluşturan konulara bakışı, yayınlanacak olan konunun ulusal veya uluslararası olmasına göre farklılık gösterebilmektedir. Yayınlanacak olan bir haber ise, konunun ulusal veya uluslararası olması önemli olmamaktadır. Haberle ilgili basın etik ilkeleri çerçevesinde yayın yapılmaktadır. Yorum ve eleştiriler ise daha farklı olabilmektedir. Ulusal veya uluslararası olayların basının gündemine girebilmesinde ise, hedef kitlenin konuya ilgisi, yakınlık gibi faktörler rol oynamaktadır. Uluslararası olayların basın haberlerinde objektif/nesnel biçimde yer alması gerekirken kimi basın organları farklı davranabilmektedir.

Bosna-Hersek'te üç buçuk yıl süren savaş, Aralık 1995'te Dayton Anlaşmasının imzalanmasıyla sona erdi. 1 Kasım'da başlayan müzakerelerde uzlaşılan maddeler 21 Kasım'da Ohio-Dayton'da paraflandı. 14 Aralık'ta, Paris'te anlaşma metni imzalandı. Anlaşmanın dünya basınında ele alınış biçimi farklı olmuştur. Anlaşmaya taraf olan ülkelerden Bosna Hersek'in Osmanlı coğrafyasında yer alması ve sonraki tarihlerde Türkiye ile yakın ilişkileri sebebiyle Türk basının bakış açısının nasıl olduğu merak konusudur.

Bu çalışmanın konusunu Aralık 1995'te imzalanan Dayton Anlaşmasının Türk yazılı basınında nasıl ele alındığı oluşturmaktadır. Çalışma ile, Türk yazılı basınından seçilen iki gazete *Hürriyet* ve *Sabah* örneklemi üzerinden basının anlaşmaya nasıl baktığı ortaya konmaya çalışılacaktır. Dayton Anlaşması ile ilgili iki gazetede yer alan içeriklere yönelik bir içerik analizi yapılacak ve elde edilen bulgularda her iki gazetenin ve dolayısıyla basının anlaşmaya bakış açısı ile ilgili bir sonuca ulaşılacaktır.

Anahtar kelimeler: Dayton Antlaşması, Türk Basını, Bosna-Hersek, Sabah, Hürriyet.

TURKISH MEDIA'S APPROACH OF THE DAYTON AGREEMENT: HÜRRİYET AND SABAH SAMPLE (1995)

The perspective of media organs on the issues that constitute their content may differ depending on whether the issue to be published is national or international. If it is a news to be published, it does not matter whether the subject is national or international. The news is published within the framework of press ethical principles. Comments and criticisms may differ. Factors such as the interest of the target audience and proximity to the subject play a role in national or international events being included in the agenda of the press. While international events should be covered objectively in press news, some media organs may act differently.

The three-and-a-half-year war in Bosnia-Herzegovina ended with the signing of the Dayton Agreement in December 1995. The articles agreed upon in the negotiations that started on November 1 were initialed in Dayton, Ohio, on November 21. On December 14, the agreement

• Bu çalışmadaki alan araştırması verilerine, hazırlanmakta olan bir doktora tezinde yer verilmektedir.

text was signed in Paris. The way the agreement was handled in the world press was different. It is a matter of curiosity what the perspective of the Turkish press was like because Bosnia and Herzegovina, one of the parties to the agreement, was located in the Ottoman geography and had close relations with Turkey in later periods.
The subject of this study is how the Dayton Agreement signed in December 1995 was discussed in the Turkish print media. The study will try to reveal how the press views the agreement through the sample of two newspapers, Hürriyet and Sabah, selected from the Turkish print media.
A content analysis will be conducted on the contents of the two newspapers regarding the Dayton Agreement, and a conclusion will be reached regarding the perspective of both newspapers and therefore the press on the agreement.
Keywords: Dayton Agreement, Turkish Press, Bosnia and Herzegovina, Sabah, Hürriyet.

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın konusunu Bosna-Hersek'te üç buçuk yıl süren çatışmalar sonrasında imzalanan Dayton Anlaşması'na Türk basının bakışı, yazılı basını temsilen seçilen *Hürriyet* ve *Sabah* gazetelerinin konuyu ele alınış biçimi oluşturmaktadır. Çalışmada imza tarihine kadar olan süreçteki gelişmeler dünya medyası gibi Türk medyasında da haber konusu olmuş, medya kuruluşları bu süreçte farklı tavırlar almıştır. Araştırma konusu olan anlaşma ile ilgili olarak her iki gazetede yer alan haberler değerlendirilmiştir.

Genelde medyanın özelde ise yazılı medyanın hangi olayları haber konusu olarak seçebileceklerine ilişkin çok sayıda araştırma yapılmış, (Güz, 2005: 63-70) haber seçimiyle ilgili farklı yaklaşımlar ortaya konmuştur. Haber seçiminde temelde hedef kitlenin ilgi, istek ve beklentisi ve medya kuruluşunun genel yayın politikası belirleyici olurken haber konusunun yerel, bölgesel, ulusal veya uluslararası olması da haberin seçimini etkileyebilmektedir. Uluslararası bir konun haber olarak medyada sunulması bir perspektif veya anlatı çerçevesinde olmakta, habere esas olan konunun bazı özellikleri ön plana çıkarılabilmektedir. Bu sebeple bu tür haberlere eleştirel bakmak gerekmektedir (McQuail, 2005: 245-254).

Yugoslavya'nın parçalanmasından sonra nüfusunu Müslümanlar/Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırpların oluşturduğu Bosna-Hersek'te 1992-1995 yılları arasında kanlı çatışmalar yaşanmış, savaş dönemi boyunca etnik temizlik ve soykırım suçları işlendiğine yönelik tartışmalar olmuştur. (Malcolm, 1994: 213-234) Çatışmalar bölge sınırlarını aşıp uluslararası medya ve kamuoyunun gündemine gelirken medya içeriklerinde taraflarla ilgili farklı yaklaşımlar ortaya konmuştur. Savaşın sonunda imzalanan Dayton Anlaşması ise çatışmalara taraf olanlar ve çatışan taraflara doğrudan veya dolaylı destek veren ülkeler ve bu ülkeler medyası tarafından farklı biçimde değerlendirilmiştir. Türkiye, çatışmanın taraflarından Müslümanlar/Boşnaklar lehine bir tavır ortaya koymuş ve uluslararası alanda çatışmaların bir an önce durdurulması için çaba göstermiş, Dayton Anlaşması sürecinde de Müslümanların/Boşnakların tezlerini desteklemiştir.

Bu çalışmanın konusu da bu çerçevede önem kazanmaktadır. Her ülke medyasının dış politika konularında genellikle ülkelerinin politikalarına uygun bir yayın politikası izledikleri dikkate alındığında Dayton Anlaşmasının Türk basını tarafından nasıl değerlendirildiğinin ortaya

konmasının bir gereklilik olduğu görülmektedir. Buna yönelik olarak tarafların görüşlerinin tartışıldığı 15 Kasım – 15 Aralık 1995 tarihleri arasında *Hürriyet* ve *Sabah* gazetelerinde Dayton Anlaşmasının nasıl ele alındığı iki gazete haberlerine yönelik bir içerik analizi yapılarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmada önce medyanın haber değeri ilkelerine yer verilmiş, daha sonra Dayton Anlaşması süreci değerlendirilmiş, son bölümde ise her iki gazete haberlerine yönelik yapılan içerik analizi ortaya konduktan sonra sonuç bölümünde elde edilen bulgular ortaya konmuştur.

2. HABER VE HABER KONUSU OLARAK DAYTON ANLAŞMASI

Bu çalışma çerçevesinde uluslararası olaylara medya kuruluşlarının bakışı ele alındığı için önce haber konusunu yer verilecek, daha sonra Dayton Anlaşmasının Türk basını açısından neden haber konusu olduğu üzerinde durulacaktır.

2.1. Haber ve Haber Seçiminin İlkeleri

Yazılı basının ortaya çıktığı tarihten günümüze uzanan süreçte medya kuruluşları için haber hep öncelikli bir konu olmuştur. Zaman içerisinde medya alanının çeşitlenmesi ve özellikle son yıllarda tematik yayıncılık artsa da genel olarak medya açasından haberin önceliği devam etmektedir. Medyanın işlevlerine yönelik çalışmalarda da (Schramm, 1957: 49-57; Berelson, Janowitz, 1947: 529) haber verme görevi öncelikli olarak konumlandırılmıştır. Aynı şekilde UNESCO tarafından hazırlanan medya ile ilgili raporda da (McBride, 1980: 283-285) farklı siyasal rejimlerle idare edilen toplumlarda medyanın işlevleri içerisinde haberin ilk sırada yer aldığı belirtilirken, aynı durum demokrasi ile idare edilen ülkeler açısından da (Dönmezer, 1983: 6-7) söz konusu olmaktadır.

Lippmann'dan beri tartışma konusu olan haberle ilgili farklı tanımlar yapılırken birçok tanımda haberin güncelliği, fazla sayıda insanın ilgisini çekmesi, geleceğe yönelik olması gerektiği gibi konulara (Lippmann, 1965; Girgin, 1998: 13-14; Milburn, 1998: 232) vurgu yapılmaktadır. Olayların haber haline getirilmesinde editoryal sürecin önemli ve haberin bir sezgi işi olduğu belirtilmekte, editoryal sürecin haber konularının seçimi ve haberlerin yayınlanmasındaki etkisinin altı çizilmekte, (McQuail, 2005: 261-263) kontrol süreçlerine vurgu yapılmaktadır. Haberlerin bazı sorulara cevap vermemesi halinde içeriğin tam oluşmayacağı görüşleri (Hicks, 2004: 15; Schlapp, 2000: 21) yanında genel yayın politikalarının medyanın haber veya haber konularını seçmede etkili olduğu (Doob, 1966: 429) yaklaşımı vardır.

İnsanları ve grupları ilgilendirecek, güncel olan ve geçerliliği zamanla sınırlı olan bir düşüncenin, gelişmenin, değişmenin, olayın, olgunun edebi biçimde ve özet olarak raporlanması şeklinde tanımlanan haber, insanları bilgilendirdiği, onlara yol gösterdiği gibi yönlendirme (Güz, 2018: 17-18; Dijk, 2006: 11) gücüne de sahiptir. Ulusal ve uluslararası olayların haber haline getirilmesinde mesleki formasyona sahip ve her aşamasında haberi kontrol eden eşik bekçileri temel bir rol oynamakta, (Schudson, 1997: 310) profesyonel olarak yürüttükleri görevlerine kişisel tutum, inanç, eğilim ve tercihlerini ne oranda yansıttıkları (White, 1997: 66-70; McQuail, Windahl, 1986: 212) tartışma konusu olmaktadır.

Haber içeriğinin oluşturulması kadar medyada hangi konu veya olayların haber olabileceğine yönelik karar verme süreci de büyük önem taşımaktadır. Haber, gazeteciliğin en saf ve yaygın formudur; yazarın kişisel izlerini taşımasına gerek kalmadan kendi başına durabilen bir ifade

şeklidir. Habercilik tarzı, geniş ve çeşitli bir kitleye hitap etmenin zorunluluğu ve tarzın asıl mesajı gölgelememesi gerektiği düşüncesiyle şekillenir. Gazetecilik mesleği, sezgilerle ve içgüdülerle örülüdür; bazılarına göre bu yetenekler doğuştan gelir ve bu alanda başarılı olanlar, bu içgüdüsel yeteneklere sahip doğuştan iletişimcilerdir. Haber, tarihsel bir anlatı olarak da görülebilir ve objektiflik, sadelik, dinamizm, yüzeysellik, pazarlanabilirlik ve ilgi çekicilik gibi niteliklerle tanımlanır. Ancak haberin en hayati özelliği, şüphesiz ki doğruluğudur. Bir haberin gelecekteki olaylar üzerindeki etkisi, editoryal denetim, haberin işlevi ve hedef kitlesiyle olan ilişkisi, haberin şekillenmesinde ve sunumunda belirleyici faktörler olmaktadır (Güz, 2012: 16-24).

Haberlerin dokusu, yalnızca somut bilgilerin ötesinde, zengin ve çok katmanlı bir yapıya sahiptir; içerisinde gizlenmiş anlamlar, toplumsal değerler ve derin köklü inançlar barındırır. Günümüz medya eleştirmenleri, haberlerin aktarım biçiminin tarafsızlığını ve şeffaflığını sıkça sorgular. Tek bir açıdan haberi ele alan araştırmalar, haberlerin geniş ve çeşitlilik gösteren spektrumunu tam anlamıyla ele alamaz. Kapsamlı ve doğru bir haber analizi için, farklı analitik yaklaşımların ve metodolojilerin entegre edilmesi, bir araya getirilmesi elzemdir. (Gans, 2004: 6).

Haberler, yaşanan olayların ve gelişen fikirlerin yalnızca birer yansıması değildir; onlar aynı zamanda toplumun bilgi ihtiyacını tatmin eden, olayların özünü ve önemini öne çıkaran özetlerdir. Haber yazımında, bilgilerin yoğunlaştırılması esnasında, olayın temel dokusuna sadık kalınması esastır. Her bir haber metni, olayın kritik noktalarını korurken, geniş bir demografik yelpazeye hitap edecek şekilde, evrensel bir anlaşılırlıkla kaleme alınmalıdır. Medya dünyasında haberlerin hızla eskidiği ve sürekli yenilendiği bir rekabet ortamı hakimdir. Haberin değeri, onun tazeliği ve güncelliği ile ölçülür. Haberin tazeliği, olayın kamuoyuna sunulduğu zamana, aniliğe, haberin olayın gerçekleşme zamanına olan yakınlığına, geçerliliği ise, haberin ilgi çekici ve önemini koruduğu süreye bağlıdır. Dolayısıyla, bir haberin etkisi, onun zaman içindeki taze ve anlamlı kalabilme yeteneğine bağlıdır (Güz, 2005: 63).

Demokratik sistemin vazgeçilmezi olarak siyasal sistemin dördüncü gücünü oluşturan medyanın içeriklerinde yer alan haberlerin objektif/nesnel biçimde hedef kitleye ulaştırılması ilkesi esastır. Objektiflik/nesnellik medya içeriklerinde haber olan veya olabilecek konuların seçimi aşamasında başlamaktadır. Konuların seçiminde bir bölümü evrensel kurallar, diğeri ise medya kuruluşunun ortaya koyduğu ilkeler rol oynamakta, (Gaillard, 1991: 30-31) profesyonel olarak belirlenen ilkeler bu süreçte belirleyici olmaktadır. Kamuoyu gündemi, içeriğe hedef kitlenin ilgisi, muhabirin veya editörün mesleki birikimi (Edgar, 1998: 148) de haber konularının seçiminde etkili olmaktadır.

Medya kuruluşlarının habere yönelik içeriklerinin belirlenmesinde kuşkusuz hedef kitlelerinin ilgi, istek ve beklentileri büyük rol oynamaktadır. Kimi zaman konjonktür ve diğer şartlar haber seçimi konusunda medya kuruluşlarını zorlasa da (O'Neill, 1998: 43-44) demokratik siyasal sistemin medya mensuplarına yüklediği sorumluluk haber konusunda çalışanlara yükümlülükler getirmektedir. Haber ile birlikte haber değeri kavramını 1922 yılında ortaya atan Lippmann, aşırılıklar, zıtlıklar, olağanüstü gelişmeler, hedef kitlenin özdeşleşebileceği, mekânsal ve psikolojik olarak yakınlık duyacağı konuların, hedef kitlesini doğrudan etkileyen ve önemli sonuçlar ortaya çıkaran olayların haber olabileceğini belirterek (Neumann, 1998: 170-171) haber konularının seçiminde hedef kitlenin belirleyici olduğunun altını çizmektedir.

Mizah, garabet, gerginlik, sempati, çatışma, cinsellik, bilimsellik, macera, facia, tanınmışlık gibi konular insanın ilgisini daha fazla çektiği için haberlere konu olarak seçilmektedir (Güz, 2005: 64). Toplumsal ilgi haber ve haber değer ölçütlerinin belirlenmesinde temel bir rol teşkil ederken tarihi, coğrafik, psikolojik, kültürel yakınlık medyanın uluslararası alandaki olaylara haber olarak içeriğinde yer vermesini sağlayabilmektedir.

Haber değeriyle ilgili olarak birçok araştırmacı ilkeler belirlemiştir. Galtung ve Ruge'un yaptıkları çalışma ile Gans'ın belirlediği ölçütler (Güz, 2005: 65-68) konumuz açısından önemlidir. Galtung ve Ruge, dört günlük gazetenin üç ülkeyle ilgili dış haberlerinde kullandıkları ölçütleri incelemişler, psikolojik algı yaklaşımına dayandırdıkları 12 haber değer faktörünün 8'inin evrensel olduğunu vurgulamışlardır (Galtung, Ruge, 1973: 129-135). Bunlardan birincisini, zaman aralığına işaret eden sıklık, ikincisini mutlak yoğunluk ve bu yoğunluğun artışı olarak değerlendirilen eşik, üçüncüsünü kesinlik, dördüncüsünü kültürel yakınlık ve ilgililik olmak üzere iki alt grupta ele alının anlamlılık oluşturmaktadır. Diğer dört değer ise; tahmin edilebilirlik ve talep olmak üzere iki başlıkta incelenen uyumluluk, tahmin edilemezlik ve seyrek rastlanma olarak iki grupta incelenen anilik, flaş bir olayın sonraki süreçte haber olmasını sağlayan devamlılık, yayınlanacak haberlerle ilgili karar sürecinden sonra çok önemli olmayan gelişmelerin dikkate alınmamasını içeren düzenlemedir.

Aynı şekilde 8 ölçüt belirleyen Gans'ın ölçütleri diğerlerinden farklıdır. Toplumdaki sosyal, kültürel, siyasal, ekonomik yapı referans kabul edilerek dış kaynaklı haberler, habere esas olan toplumların bu referanslara mesafesi, uyuşma veya çelişmenin haber değerini belirlediğini belirten Gans, bunu etnik merkezcilik kriteri olarak adlandırır. Kişi haklarına saygılı demokrasi, Amerikan tipi bir kapitalist ekonomik sistemin savunulmasını içeren sorumlu kapitalizm, insanların küçük şehirlerde yaşamaya özendirilmesini içeren küçük şehir pastoralizmi, bireycilik, ılımlılık, sosyal düzen, liderlik diğer kriterler olarak belirlenmiştir. (Çebi, 2002: 124-125). Gans'ın bu ilkeleri daha çok araştırma yaptığı Amerikan toplumu ve medyası için anlam taşıdığı (Güz, 2005: 68-69) dikkati çekerken etnik merkezcilik ilkesinin bunun dışında olduğu görülmektedir.

Glasgow Üniversitesi Medya Grubunun bakış açısı ise daha faklıdır. Grup tarafından yapılan çalışmada habere esas olacak konular belirlenirken güç ilişkilerine göre bir haber değeri kriteri belirlenmiştir. Onlara göre olayların haber haline getirilmesinde güçlülerin bakış açısı ön planda tutulmakta, güçsüzlerle ilgili haberlere medyada daha az yer verilmektedir. Bunun bir sonucu olarak toplumda güçlü olmayan gruplar seslerini duyurabilmek ve medyada yer alabilmek için yürüyüşler, grevler, protestolar gibi etkinlikler yapmaktadırlar. (Shoemaker, Reese, 1997: 102-104) Bu çalışmada medyanın uluslararası olaylara ilişkin bir kriter belirlenmemiştir.

Medyanın haber değer kriterleri çalışma konusu açısından değerlendirildiğinde; çatışma, sansasyon, göze çarpıcılık ve olağan dışı değişmeler, mizah, garabet, gerginlik, sempati, çatışma, cinsellik, ilginçlik, bilimsellik, macera, facia, tanınmışlık unsurları taşıyan konuların ulusal veya uluslararası alandaki olaylar olarak medyada haber olabildiği görülmektedir. Bir ülkedeki bir olayın diğer ülke medyalarında haber konusu olabilmesi için ise; tarihi, coğrafik, psikolojik, kültürel, ekonomik yakınlık kriterleri ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmanın konusunu oluşturan Dayton Anlaşması'nın Türk basınında haber konusu olması ise, anlaşmaya taraf olan ülkelerden Bosna-Hersek'in eski bir Osmanlı coğrafyası olması, Cumhuriyet döneminde yakın ilişkilerin kurulması, bu ülkeyle/toplumla kurulan kültürel, sosyal ve siyasal yakınlıktan

kaynaklanmaktadır. Çalışma çerçevesinde Türk medyasını temsilen seçilen iki gazetede anlaşma sürecinin ne oranda ve nasıl haber konusu olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

2.2. Dayton Anlaşması

Savaş öncesi dönemde üç etnik gruba sahip olan Bosna-Hersek, etnik çeşitliliğiyle bilinmekteydi. Ülkenin nüfusunda Müslümanlar (Boşnaklar) % 43,7 oran ile en büyük nüfusu oluştururken, Sırplar % 31,3'lük, Hırvatlar ise % 17,3'lük bir kesimi temsil ediyordu. Bunun yanı sıra, "Yugoslav" olarak tanımlanan kesim ve diğer küçük etnik gruplar da toplam nüfusun yaklaşık % 7,7'sini oluşturuyordu. Bu zengin etnik yapı, Bosna-Hersek'in tarih boyunca birçok kültüre ev sahipliği yapmasının bir yansımasıydı (Kurspahić, 2003: 97).

Sırbistan ve Karadağ'dan oluşan Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin başlattığı ve Belgrad'ın öncülük ettiği savaş üç buçuk yıl sürmüştür. Sırpların tek bir devlette yaşama hakları olduğu iddiasıyla, verilen ömür boyu hapis cezasını çekmekte olan Radovan Karadžić liderliğindeki Belgrad, Bosna-Hersekli Sırpları harekete geçirmiş ve savaşı başlatmıştır. Savaş, Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tanık olduğu en ağır acı ve kayıplara sebep olmuş, en büyük kayıpları Boşnaklar yaşamış olmasına rağmen Hırvatlar ve Sırplar da ciddi zarar ve zorluklarla karşı karşıya kalmıştır (Kurtćehajić, 2022: 25). Saraybosna, tarihin en uzun kuşatmalarından birine sahne olmuş ve kuşatma 3,5 yıl sürmüştür. Son derece olumsuz şartlara rağmen şehir teslim olmamış, uzun süreli direnişiyle ön plana çıkmıştır (Duraković, 2005: 34-35). Savaş, sadece toprak konusu ve arazi anlaşmazlıklarıyla değil, 200 binden fazla insanın ölmesi, 1,5 milyon insanın yaşadıkları bölgeleri terk etmesi (Kurspahić, 2003: 161) ile de uzunca bir süre dünya kamuoyunun gündeminde yer almıştır. Dünya medyası da savaşla ilgili haberlere yayınlarında sık yer vermiştir.

Dayton Antlaşması'nın imzalanmasından önce, ilki Mart 1992'de H. Cutillero'nun öncülüğünde Lizbon'da ortaya konan Cutiller Planı olmak üzere Bosna-Hersek'teki karmaşık durumu çözmeye yönelik bir dizi uluslararası girişimde bulunulmuştur. Bu planın ardından, 1993 yılının kış aylarında S.Vance ve Lord Owen'ın birlikte hazırladığı ve ilkbahara kadar süren Vance-Owen Planı sunulmuştur. Bu planın takipçisi olarak, aynı yılın Ağustos ayında Owen ve Stoltenberg'in işbirliğiyle hazırlanan Owen-Stoltenberg Planı gündeme gelmiştir. 1994 yılının Temmuz ayında, Bosna-Hersek'teki toprak dağılımını % 49 Bosna-Hersekli Sırplar ve % 51 Bosna-Hersekli Hırvatlar ile Boşnaklar arasında bölüşmeyi öneren Temas Grubu Planı ortaya atılmıştır. Bu planların ardından, 18 Mart 1994'te Boşnaklar ve Hırvatlar arasında, Bosna-Hersek'te iki ayrı entitenin kurulmasını destekleyen Washington Antlaşması imzalanmıştır. Bu uzun ve zorlu müzakere sürecinin ardından, 14 Aralık 1995'te Dayton'da taraflar arasında imzalanan Dayton Antlaşması ile toprakların dağılımı % 49 Sırp Cumhuriyeti, % 51'i ise Bosna-Hersek Federasyonuna verilmiş ve Bosna-Hersek'teki savaşa resmi olarak son verilmiştir (Ibrahimgić, 2001: 27-28).

Dayton Antlaşması, Bosna-Hersek'in kurucu Devlet Başkanı Alija İzetbegović, Sırbistan'ın Devlet Başkanı Slobodan Milosević ve Hırvatistan'ın Devlet Başkanı Franjo Tuđman'ın katılımıyla gerçekleştirilmiş, anlaşmanın temel hedefini, bölgede meydana gelebilecek büyük çaplı katliamların önlenmesi ve bölgeye barışın getirilmesi oluşturmuştur. Anlaşma, Bosna-Hersek'te birleşik ve istikrarlı bir siyasi yapı kurma konusunda tam anlamıyla başarılı olamamış, sonraki yıllarda da anlaşmaya ile ilgili tartışmalar devam etmiştir (Türbedar, 2010).

Dayton Antlaşması, ismini 1 Kasım ile 21 Kasım 1995 tarihleri arasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Ohio eyaletindeki Dayton şehrine yakın, Wright-Patterson Hava Kuvvetleri Üssü'nde gerçekleştirilen barış müzakerelerinden almıştır (Kurspahić, 2003: 162). Antlaşma Dayton'da 21 Kasın 1995 paraflanmış ve 14 Aralık 1995 Paris'te resmi töreninde imzalanmıştır (Ibrahimagić, 2001, s. 27-28).

Sadece savaşı sonlandırmakla kalmayan Dayton Antlaşması, aynı zamanda hedefler arasında Bosna-Hersek'teki devlet ilişkilerini düzenlemiştir. Bu barış antlaşmasının hükümlerine, özellikle de Bosna-Hersek Anayasası'nın Ek-IV'üne göre, Bosna-Hersek bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürecektir. Bosna-Hersek toprakları Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti olmak üzere iki entiteden oluşacaktır. Sonraki bir kararla, bir tahkim komisyonunun öngördüğü şekilde Bosna-Hersek'in Brčko Bölgesi adında özel bir idari birimi kurulmuştur. Antlaşma ayrıca merkezi hükümetin ve entitelerin yetkilerini de düzenlemiştir. Başkent Saraybosna olarak kalmış ve resmi diller Boşnakça, Hırvatça ve Sırpça olarak belirlenmiştir (Savjet ministara, 2003: 5). Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı İzetbegović yaptığı açıklamada, (Izetbegović, 1998: 14) anlaşma ile daha az zararla masadan kalktıklarını belirtmiş, barışa vurgu yapmıştır.

Savaşan taraflar, bu taraflara yakın olan ülkeleri destekleyenler ve diğer ülkelerin medya kuruluşları savaş boyunca olduğu gibi savaş sonrasındaki barış görüşmeleri sürecinde de gelişmeleri haber olarak hedef kitlelerine iletmişlerdir. Anlaşma sürecinin medya gündeminde yer alma sıklığı savaşan taraflar medyasında daha yoğun yer alırken savaşan taraflara diğer ülkelerin yakınlığına göre diğer medya kuruluşlarında yer alma sıklığı değişmiştir. Bosna-Hersek ile olan tarihi, kültürel, siyasal, sosyal yakınlık sebebiyle Türk medyası da Dayton Anlaşması süreci boyunca konuyu hedef kitlesine iletmiştir. Bu çalışmada yazılı medyayı temsilen seçilen *Hürriyet* ve *Sabah* gazetelerinin içeriklerinde anlaşma sürecinin ne oranda ve hangi bakış açılarıyla ele alındığı içerik analizi ile belirlenmeye çalışılmıştır.

3. *HÜRRİYET* VE *SABAH*'IN DAYTON ANLAŞMASINA BAKIŞI

Dayton Anlaşması'nın *Hürriyet* ve *Sabah*'ta ne oranda yer aldığına ilişkin olarak yapılan alan araştırması ile ilgili yapılan içerik analizine yönelik değerlendirme yapılmadan önce araştırma yöntemi ile ilgili bilgi verilecek, daha sonra elde edilen bulgular değerlendirilecektir.

3.1. Araştırma Yöntemi ve Örneklem

Bu araştırmada, haber metinlerinin derinlemesine analizi için benimsenen yöntem, dilin inceliklerini ve ifade edilen düşüncelerin altını çizmektedir. Haberlerin dili, onların taşıdığı duygusal yükü ve muhabirin ya da yayın organının perspektifini aydınlatır. İyimserlik ve destekleyicilikle bezeli olumlu bir dil kullanımı, haberin umutlu bir tonunu işaret ederken; eleştirel ve kaygı uyandıran bir dil kullanımı, haberin olumsuz bir havaya bürünmesine yol açabilir. Öte yandan, tarafsızlık ve objektiflikle örülü bir dil, haberin nötr bir tonla sunulduğunu gösterir. Bu çerçevede, haberlerin tonunu ve yansıttığı tutumu belirlemek üzere, içerik çözümleme yöntemi uygulanmıştır.

İçerik çözümleme, bir yazılı metnin derinliklerine inmeyi ve onun zengin katmanlarını ortaya çıkarmayı amaçlayan, görsel-işitsel materyallerin veya diğer medya ürünlerinin detaylı ve sistematik bir şekilde incelenmesi sürecidir. Bu kapsamlı analitik yaklaşım, bir eserin dilini,

temasını, stilini ve yapısını, aynı zamanda kullanılan semboller, metaforlar ve dilbilgisi gibi daha ince öğelerini de dikkatle ele alır. İçerik çözümleme, metinlerin altında yatan anlamları, yazarın veya yapıcının niyetlerini ve metnin geniş bir bağlamda nasıl bir etki yarattığını anlamak için kullanılır. Bu yöntem, metnin yüzeyindeki açık bilgilerin ötesine geçerek, okuyucu veya izleyiciye metinlerin daha derin bir anlayışını sunmayı hedefler.

İçerik analizi, iletişim materyallerinin objektif, düzenli ve niceliksel bir biçimde incelenmesi sürecidir ve araştırmacının kişisel yargıları dışında, gözlemlenebilir ve ölçülebilir verilere dayanarak yapılan bir değerlendirmedir. Bu yaklaşım, verilerin toplanmasında ve değerlendirilmesinde sistematik bir metodolojiyi gerektirir; böylece elde edilen bilgiler belirli bir düzen ve yapı içinde organize edilir ve sayısal olarak ifade edilebilir. Bu sayede, içerik analizi, verilerin istatistiksel olarak analiz edilmesine ve geniş kapsamlı sonuçlar çıkarılmasına fırsat tanır. (Berelson, 1971: 18-28)

Çalışmada, Dayton Anlaşması'nın yapıldığı tarihlerde Türkiye'de yayınlanan gazeteler içerisinde en çok tiraja sahip olanlardan *Hürriyet* ve *Sabah* örneklem olarak seçilmiştir. İnceleme dönemi olarak anlaşmanın yapıldığı tarihten bir ay öncesi, 15 Kasım – 15 Aralık 1995 arası süre belirlenmiştir. Çalışmada her iki gazetenin haberleri incelenmiş, haberler dışındaki diğer içerik kapsam dışında tutulmuştur. Yapılacak analize esas olmak üzere önce kodlama cetveli oluşturulmuş; altını çizdi, cevabını verdi, çağrı yaptı, damga vurdu, destek verdi, karşılık verdi, vurguladı gibi ifadeler olumlu kategorisinde yer almıştır. Azarladı, çattı, eleştirdi, hakaret etti, iddia etti, isyan etti, itiraf etti, öfkelendi, sert çıktı, sinir oldu, tepki çekti, yumrukladı gibi kelimeler olumsuz kategorisine konmuştur. Dedi, ifade etti, konuştu, önerdi, seslendi, söyledi, belirtti gibi ifadeler nötr kategorisinde değerlendirilmiştir.

3.2. Dayton Anlaşması'na *Hürriyet* ve *Sabah*'ın Bakışı

Bu araştırmada, Türk yazılı basınından *Hürriyet* ve *Sabah*'ın Dayton Antlaşması'nı hangi perspektiften kamuoyuna aktardığını, her iki gazetenin haberlerinde olumlu, olumsuz veya nötr bir tutum sergileyip sergilemediği ortaya konmaya çalışılmıştır. Bir aylık süre içerisinde her iki gazete de anlaşmaya giden süreçle ilgili olarak sadece anlaşmaya taraf olanlar değil, ABD başta olmak üzere sürece dahil olanların görüşleri ve bu çerçevedeki gelişmeleri haber olarak vermişlerdir. Anlaşma sürecinin devam ettiği bir aylık sürece bakıldığında *Sabah*'ta 38, *Hürriyet*'te ise 21 olmak üzere toplam 57 haberin yayınlandığı görülmüştür.

Çizelge: 1- *Hürriyet* ve *Sabah* Haberleri

GAZETE	OLUMLU		OLUMSUZ		NÖTR		TOPLAM	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Sabah	16	42,11	11	28,95	11	28,95	38	100
Hürriyet	12	63,16	6	31,58	1	5,26	19	100
TOPLAM	28	49,12	17	29,82	12	21.05	57	100

Her iki gazetede yayınlanan ve Çizelge: 1'de yer alan haberlerle ilgili verilere bakıldığında her iki gazetenin de Dayton Anlaşması'na daha fazla oranda olumlu baktığı dikkati çekmektedir. Olumlu bakma oranlarının *Sabah*'a göre *Hürriyet*'te daha fazla olduğu gözlenmektedir.

Hürriyet'te yer alan haberlerin % 63'ten fazlasının olumlu, *Sabah*'ta yer alan haberlerin ise % 42'den fazlasının olumlu olduğu tablo verilerinden anlaşılmaktadır. Bu verilere göre Dayton Anlaşması'na *Sabah*'a göre *Hürriyet*'in yaklaşık % 50 oranında daha fazla oranda olumlu baktığı ortaya çıkmaktadır.

Her iki gazetede yer alan haberler içerisindeki olumsuzların oranı birbirine yakın bir seyir izlemektedir. Anlaşmayla ilgili olumsuz haberlerin oranı *Sabah*'ta yaklaşık % 29 iken, *Hürriyet*'te bu oran yaklaşık % 31,5 oranına ulaşmaktadır. Her iki gazetede yer alan haberler içerisinde olumsuz haberlerin oranı toplam haberlerin yaklaşık 1/3'ü oranındadır. Çizelge: 1'de yer alan toplam haberler içerisindeki nötr haberlere bakıldığında, her iki gazetedeki nötr haberlere ilişkin oranların birbirinden farklı olduğu görülmektedir. *Sabah*'ta yer alan haberler içerisinde nötr haberlerin oranı yaklaşık % 29 iken, bu oran *Hürriyet*'te yaklaşık % 5'te kalmaktadır. *Hürriyet*'e göre *Sabah*'ın Dayton Anlaşması'na daha fazla oranda nötr yaklaştığı dikkati çekmektedir.

Çizelge:1 verileri genel olarak değerlendirildiğinde, Türk yazılı basınını temsilen seçilen *Hürriyet* ve *Sabah*'ta Dayton Anlaşması ile ilgili yer alan haberler genel olarak değerlendirildiğinde haberler içerisinde olumlu haberlerin oranı % 50'ye yaklaşmakta, başka bir ifade ile basında anlaşma ile ilgili yayınlanan her iki haberden birisi olumlu haberlerden oluşmaktadır. Olumsuz haberlerin oranı % 30'a yaklaşırken nötr haberlerin oranı yaklaşık % 21 olmaktadır.

Hemen her ülke basının dış haberlerle ilgili yaklaşımı ülkenin genel dış politikasına uygun biçimde olmaktadır. Dayton Anlaşması'na Türk basının ağırlıklı olarak olumlu bakmasının sebeplerinin başında, Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı İzetbegović'in istemeyerek de olsa anlaşmadan yana tavır koyması ve bu çerçevede Türkiye dış politikasının da anlaşmadan yana olması gelmektedir. Nitekim Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı İzetbegović halkına hitaben yaptığı açıklamada, (Izetbegović, 1998: 14) yapılan barış ile tam olarak adaletin tecelli etmediğini, ancak savaştan daha iyi olduğunu, mevcut şartlar altında en iyi sonucun alındığını belirtmiş ve anlaşmadan yana tavır koymuştur. Türkiye de İzetbegović'in görüşleri doğrultusunda anlaşmaya destek veren ülke olmuştur.

4. SONUÇ

Uluslararası olaylara basının bakışını ortaya koymak üzere yapılan bu çalışmada örnek olay olarak Dayton Anlaşması'na Türk basının bakışı ve bu çerçevede *Hürriyet* ve *Sabah* gazeteleri incelenmiştir. Medya kuruluşları açısından haberlerde nesnel bir yaklaşımla konunun ele alınması beklenirken, anlaşmaya Türk basının nasıl yaklaştığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin de dost ülke olarak desteklediği Bosna-Hersek'in bu anlaşmaya taraf olması sebebiyle her iki gazetenin nasıl yaklaştığı ayrıca önem kazanmış, sorunun cevabının bulunması için iki gazetenin konuyla ilgili haberlerine içerik analizi yapılmıştır.

Yapılan çalışmada Türk yazılı basının temsilen seçilen iki gazetenin Dayton Anlaşması ile ilgili haberlerinde anlaşmadan yana bir tavır sergiledikleri ve anlaşma ile ilgili haberlerinde olumlu bir yaklaşım benimsedikleri ortaya çıkmıştır. Genel kabul gören, medya kuruluşlarının ülkelerin dış politik eğilimlerine göre dış haberlere yaklaştıkları tezi bu çalışmada da ortaya çıkmıştır. Konunun, anlaşmaya taraf olmayan ülke medya kuruluşları tarafından nasıl değerlendirildiğinin ayrıca araştırılmasına ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

Berelson, B., *Content Analysis in Communication Research*, Hafner Publishing Company, New York, 1971.

Berelson, B., M. Janowıtz, *A Free and Responsible Press*, Report of The Commission on Freedom of The Press, University of Chicago, 1947.

Çebi, M. S., *Haberi Anlamak*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2002.

Dijk, J. V., *The Network Society: Social Aspects of New Media*, 2 nd Edition, Sage Publications, London, 2006.

Doob, L., *Public Opinion*, Second Edition, USA, 1966.

Dönmezer, S., Basın Suçlarında Ceza Sorumluluğu, *Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar*, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları, No.3, İstanbul, 1983.

Duraković, N., Međunarodni značaj odbrane Sarajeva u agresiji na BiH, *Okrugli stol: Opsada i odbrana Sarajeva : 1992-1995,* Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2005.

Edgar, A., Nesnellik, Yanlılık ve Hakikat, *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*, Der. A. Belsey, R. Chadwick, Çev. N. Türkoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.

Gaillard, P., *Gazetecilik*, Çev. M.S. Şakiroğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

Galtung, J., M. Ruge, Structuring and Selecting News, *The Manufacture of News*, Ed. S.Cohen, J. Young, Constable, London, 1973.

Güz, N., News Transformation from Traditional Media to New Media, *MEDIA With its News, Approaches And Fractions in New Media Age*, Peter Lang, 17-41, Berlin, 2018.

Güz, N., New Communication Technologies and Social Transformation, *II. Uluslararası İletişim Sempozyumu*, 16-24, Bişkek-Kırgızistan, 2012.

Güz, N., *Haberde Yonlendirme ve Kamuoyu Araştırmaları*, Nobel Yayınevi, Ankara. 2005.

Gans, H. J., *Deciding What's News A Study of CBS Evening News NBC Nightly News Newsweek; and Time*, Evanston, Northwestern University Press, Illinois, 2004.

Hicks, W., Writing News, *Writing for Journalists*, Ed. Hicks Wynford, Routledge Taylor&Francis Group, London and New York, 2004.

Ibrahimagić, O., *Dejton=Bosna u Evropi pravna suština*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2001.

Izetbegović, A., *Rat i mir u Bosni i Hercegovini*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 1998.

Kurspahić, K., *Zločin u 19:30 : balkanski mediji u ratu i miru*, Media Centar, Sarajevo, 2003.

Kurtćehajić, S., Bosna i Hercegovina od obnove državnosti do nezavisnosti, *GRAČANIČKI GLASNIK časopis za kulturnu historiju* (53), Mayıs 2022.

Lippmann, W., *Public Opinion*, The Free Press, New York, 1965.

Malcolm, N., *Bosnia: A Short History*, New York University Press New York, 1994.

MacBride, S., *Communication and Society Today and Tomorrow: Many Voices One World*, Kogan Page, London, 1980.

McQuail, D., *Mass Communication Theory*, 6th Ed., SAGE. London, 2005.

McQuail, D., S. Windahl., *Communications Models*, 3 rd Impression, Longman, Nev York, 1986.

Milburn, M. A., *Kamuoyu ve Siyaset*, Çev. A. Dönmez, V. Duyan, İmge Kitabevi Yayını, Ankara, 1998.

Neumann, N. E., *Kamuoyu*, Çev. M. Özkök, Dost Kitabevi Yayını, Ankara, 1998.

O'Neill, J., Piyasada Gazetecilik Yapmak, *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*, Der. A. Belsey, R. Chadwick, Çev. N. Türkoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.

Savjet ministara, *I Z V J E Š T A J BOSNE I HERCEGOVINE O ZAKONODAVNIM I DRUGIM MJEREMA NA PROVOENJU NAELA UTVRENIH U OKVIRNOJ KONVENCIJI ZA ZAŠTITU NACIONALNIH MANJINA.* Council of Europe, Sarajevo, 2023.

Schlapp, H., *Gazeteciliğe Giriş*, Çev. Işık Aygün, Konrad Adenauer Vakfı, Vestfalya Eyaletler, Ankara, 2000.

Schramm, W., *Responsibility in Mass Communication*, Harper, USA, 1957.

Schudson, M., *Haber Üretiminin Sosyolojisi*, Çev. A. Altun, M. Ağduk-Gevrek, Ankara Üniversitesi İLEF Yıllık, 307-325, Ankara, 1997.

Shoemaker, P., S. D. Reese, İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi, *Medya, Kültür, Siyaset*, Der. S. İrvan, Bilim Sanat Yayınları, Ankara, 1997.

Türbedar, E., 2010, *Barışın 15. Yıldönümünde Bosna-Hersek: Dayton Barış Antlaşması'nın Neticelerinin Değerlendirmesi*,. https://www.tepav.org.tr/upload/files/1292831752-6.Barisinin_15._Yildonumunde_Bosna_Hersek.pdf, Erişim tarihi: 15.08.2023.

White, D. M., *The Gate Keeper: A Case Study In The Selection Of Media Studies*, Ed. Jahn D. H. Downing, Sage Publication, 145-163,London, 1997.

DUYGUDAN EYLEME, NEFRETTEN BOYKOTA: MARKA NEFRETİNİN BİR SONUCU OLARAK MARKA BOYKOTU ÜZERİNE NİTEL ARAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi, FİKRİYE ÇELİK, Doç. Dr., ÖMER AYDINLIOĞLU

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İletişim Fakültesi, fcelik@cumhuriyet.edu.tr, 0000-0003-1633-0357

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İletişim Fakültesi, oaydinlioglu@cumhuriyet.edu.tr, 0000-0001-6718-4850

Özet

Marka boykotu, tüketicinin herhangi bir markaya yönelik sorun olarak gördüğü bir durum karşısında ortaya koyduğu tepkisel eylem biçimidir. Bu eylemsellik, herhangi bir markaya yönelik olumsuz duyguların toplamından oluşan marka nefretinin çıktısıdır. Son zamanlarda dünya genelinde ülkeler arasında yaşanan politik, ekonomik veya ideolojik çatışmalar, sosyal medya platformlarında yapılan paylaşımlar aracılığıyla ulus aşırı bir boyuta taşınarak küresel markaların da dahil olduğu küresel boykot girişimlerine sebep olmaktadır. Bu çalışma 7 Ekim 2023'te başlayan İsrail-Filistin çatışmaları sonrasında yaşanan İsrail karşıtı marka boykotunun hangi faktörler etrafında toplandığına odaklanmaktadır. Çalışmada marka nefreti öncülleri arasında yer alan ideolojik uyumsuzluk, sembolik uyumsuzluk ve ülke menşei unsurlarının bahse konu boykotta itici kuvvet olma rolünü ortaya koymak amaçlanmaktadır. Yaşanan sürece bir tür tepkisellik olarak ortaya çıkan ideolojik ve sembolik uyumsuzluk marka nefretine işaret etmektedir. Yukarıda bahsedilen öncüllere odaklı boykot girişimleri Türkiye örneğinde bazı markaları öne çıkarmaktadır. Bilindiği gibi bu markaların başında Starbucks, Mcdonalds ve Coca Cola gelmektedir. Çalışmanın örneklemini İsrail ve ABD menşeili markalara yönelik olumsuz duygu besleyip boykota destek veren farklı demografik özellikteki katılımcılar oluşturmaktadır. Bu kapsamda katılımcılarda İsrail veya Amerika menşeili markalara yönelik olumsuz duyguya sahip olma ön koşulu aranmıştır. Nitel araştırma yönteminin tercih edildiği çalışmada katılımcılarla yüzyüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırma marka nefretinin sadece üç öncülünü içlemektedir. Diğer öncüllerin dışlanması çalışmanın ilk kısıtlılığını oluştururken sadece katılımcı görüşlerinin analize dahil edilmesi ikinci kısıtlılığını oluşturmaktadır. Araştırmanın önemi uluslararası kamuoyunu ilgilendiren süreçte popüleritesi artan marka boykotu hakkında literatürde görülen açığı kapatma amacından ileri gelmektedir. Böylece boykot girişimine marka nefretinin somut eylem pratiği olarak yaklaşmaya ilişkin çıkarımda bulunma önerisi getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İletişim Çalışmaları, Marka Nefreti, Marka Boykotu, Marka Nefreti Öncülleri

FROM EMOTION TO ACTION, FROM HATE TO BOYCOTT: A QUALITATIVE STUDY ON BRAND BOYCOTT AS A RESULT OF BRAND HATE

Abstract

Brand boycott is a form of action that emerges as a result of the consumer's reactivity within the framework of a situation that the consumer sees as a problem for any brand. This activism is the output of brand hate, which consists of the sum of negative feelings towards any brand. Recently, political, economic or ideological conflicts between countries around the world have been carried to a transnational dimension through posts on social media platforms, causing global boycott initiatives involving global brands. This study focuses on the factors around which the anti-Israel brand boycott that took place after the Israeli-Palestinian conflicts started on 7 October 2023 gathered. The study aims to reveal the role of ideological incompatibility, symbolic incompatibility and country of origin, which are among the determiners of brand hate, as a driving force in the boycott in question. Ideological and symbolic incompatibility emerging as a kind of reaction to the process, points to brand hate. Boycott initiatives centred on the aforementioned determiners bring some brands to the forefront in case of Turkey. As known, Starbucks, Mcdonalds and Coca Cola are the most prominent of these brands. The sample of the study consists of participants with different demographic characteristics having negative feelings towards Israeli and US brands and support the boycott. In this context, the prerequisite of having negative feelings towards Israeli or American brands was sought in the participants. In the study where qualitative research method was preferred, face-to-face interviews were conducted with the participants. The research includes only three determiners of brand hate. While the exclusion of other determiners constitutes the first limitation of the study, the inclusion of only participant views in the analysis constitutes the second limitation. The importance of the research stems from the aim of closing the gap in the literature on brand boycott, which has increased in popularity in the process concerning the international public opinion. Thus, it is proposed to make inferences about approaching the boycott initiative as a concrete action practice of brand hate.

Keywords: Communication Studies, Brand Hate, Brand Boycott, Brand Hate Determiners

Giriş

Dünyada dengelerin değişmesine paralel olarak kuruluşlar ile tüketiciler arasındaki güç aralığı büyümektedir. Tüketiciler politik, ekonomik, ekolojik veya sosyal krizlere karışan markalara karşı çeşitli tepkisellik geliştirmektedir. Markalara yönelik tüketici tepkilerinin ardında çeşitli faktörlerin rol oynadığı bilinmektedir. Tüketicileri tepki göstermeye iten gerekçelerin başında markaya yönelik beslenen olumsuz duygular gelmektedir. Tüketicilerin bir markayı

beğenmeme tepkiselliğine kıyasla daha yoğun duygusal tepki göstermesi (Hegner vd., 2017, s. 14) olarak tanımlanan marka nefreti, çeşitli olumsuz duyguları açıklamakla birlikte tüketicilerin derin olumsuz duyguları dolayısıyla markadan ve onun çağrışımlarından kopmasını açıklamaktadır (Küçük, 2016; Küçük, 2019). Küçük (2018, s. 20) marka nefretini, kötü performans gösteren ve tüketicilere hem bireysel hem de sosyal düzeyde kötü ve acı verici deneyim yaşatan markalara karşı tüketicide açığa çıkan yoğun olumsuz duygu ve kopukluk şeklindeki psikolojik durum olarak kavramsallaştırmaktadır. Kavrama yönelik geliştirilen tanımlardan hareketle marka nefretinin özünde olumsuz duyguların yer aldığı, bu duyguların da tüketiciyi markadan pek çok açıdan uzaklaştırdığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Marka nefretinin aslında bir markadan hoşlanmamaktan çok tüketicinin geçmiş olumsuz deneyimlerinden, sembolik olarak markanın kimliği ile arasındaki uyuşmazlıktan ve ahlaki kabullerinden dolayı markayla ideolojik olarak uyuşmazlıktan kaynaklanan yoğun duygusal bir tepki olduğu bilinmektedir (Hegner vd., 2017). Bahse konu tepki iki şekilde kendini gösterir. Bunlardan ilki "tutumsal marka nefreti", ikincisi ise "davranışsal marka nefreti"dir. İlki pasif veya sessiz bir tutumken ikincisi doğrudan ve agresif bir şekilde ifade edilen davranışlar üzerinden aktif görünüm sergiler (Küçük, 2016). Marka nefreti sonucunda tüketicide markaya yönelik farklı tür ve boyutta davranış gelişmektedir.

Marka nefreti hakkındaki çalışmalarda farklı görüşlere rastlanmaktadır. Bryson vd. (2013, s. 396) markanın menşe ülkesi, müşterilerin üründen memnuniyetsizliği, marka kullanıcılarına yönelik olumsuz klişeler ve daha az dile getirilmiş olsa da kurumsal sosyal performans (CSP) gibi etmenleri marka nefretinin öncülleri olarak sunmaktadır. Hegner vd. (2017, s. 14-15) ise marka nefretinin öncülleri arasında ideolojik uyuşmazlık, sembolik uyumsuzluk ve markaya yönelik olumsuz geçmiş deneyimi öne sürmektedir. Küçük'ün (2018) araştırmalarına bakıldığında; sosyal sorumsuz işletme uygulamaları ile tüketici memnuniyetsizliğine ve şikayetlerine yol açan önemli bir ürün veya hizmet hatasının marka nefretine sebep olan öncüller arasında yer aldığı görülmektedir. Bu yaklaşımlardan hareketle tüketicilerin beklenen tutum ve davranışları göstermeyen, alışılan hizmet kalitesinden sapan, toplumsal ahlak ve etik kuralları dışında hareket eden markalara yönelik hızla olumsuz duygu geliştirebildiğini ifade etmek mümkündür.

Tüketicinin ahlaki kabullerinin işletmenin hayata geçirdiği eylemlerle örtüşmemesi, markaya karşı olumsuz duyguların beslenmesinde etkilidir (Balıkçıoğlu & Kıyak, 2019). İdeolojik uyumsuzluk olarak ele alınan bu etken, tüketicilerin yasal, ahlaki veya sosyal kurumsal yanlışlar nedeniyle ideolojik olarak kabul edilemez buldukları bir kurumsal davranışla ilgilidir. Olumsuz geçmiş deneyim olarak ifade edilen etken ise ürünün başarısızlığı, üründen duyulan memnuniyetsizlik veya olumsuz menşe ülke çağrışımları ile ilgili olabilir (Hegner vd., 2017, s. 14). Balıkçıoğlu ve Kıyak'a (2019, s. 228) göre bir ülkenin etik dışı politikası ile markanın menşe ülke bilgisi arasında ilişki vardır. Onların iddiası politik ideoloji ve savaş karşıtı düşüncelerin bazı uluslararası ikonlaşmış Amerikan markalarının algılanma biçimini etkilediği yönündedir. Bir diğer marka nefreti öncülü olan sembolik uyumsuzluk ise markanın tüketici için istenmeyen bir imajı temsil ettiği durumlarla ilgilidir. Khan ve Lee'e (2014, s. 330) göre tüketiciler ancak kendi benlik kavramlarıyla uyumlu imajlara sahip ya da hayatlarına arzu

ettikleri anlamı katacak markaları satın alma eğilimindedirler. Aksi durumda tüketicinin uyumsuzluk içinde olduğu markalara karşı olumsuz duygu beslediği anlaşılmaktadır.

Bu açıklamalardan yola çıkarak tüketicinin bir kuruluş tarafından beklentisi karşılanmadığında öfke ve nefret gibi olumsuz duygulara kapıldığı; uyumsuzluğun etkisini azaltmak için misilleme ya da olumsuz ağızdan ağıza iletişim ve şikâyet gibi başa çıkma davranışları gösterdiği söylenmelidir (Ali, Attiq ve Talib, 2020, s. 604). Ayrıca tüketici bu durumda markadan kaçınmak veya onu reddetmek için kasıtlı ve bilinçli bir niyet göstererek olumsuz duyguları dile getirmek, blog yazmak, toplum içinde protesto etmek, boykot etmek ve hatta şirket mallarına sabotaj gibi davranışlarda bulunabilir (Bryson vd., 2013, s. 395). Gelinen aşamada içinde bulunduğumuz iletişim merkezli dünya, bu davranışların rahat biçimde sergilenmesini sağlayan alanların sayısını oldukça artırmış görünmektedir.

Bugün dijital iletişim araçlarının artması ve iyileştirilmesiyle tüketiciler herhangi bir marka hakkındaki olumsuz duygusunu kamuya açık ve yüksek sesle paylaşarak tüketici inanç ve tercihlerini etkileyebilmektedir. Sonuç olarak olumsuz duygular tipik olarak tüketicinin himayesinde azalma veya markayı bırakma, şikâyet etme hatta boykot eylemiyle sonuçlanmaktadır (Zarantonelli vd., 2016, s. 3). Bu bağlamda tüketici marka nefreti artık gizli değil, pazarlarda gözle görülür derecede aktifleşmiş (Küçük, 2018, s. 1) bir davranıştır. Boykot aktif ve görünür davranış biçimlerinin başında gelmektedir. Boykot, insanların kullandığı ve boykotu tetikleyen koşullar olmasa kullanmaya devam edecekleri bir markayı satın almayı ve/veya kullanmayı reddettikleri; tüketimin durdurulması, değiştirilmesi veya tüketimden tamamen vazgeçilmesi anlamına gelen bir eylemdir (Yüksel, 2013, s. 205). Boykot sosyal ve etik konuların satın alma kararlarını etkilediği geniş bir tüketici davranışı kategorisinin uç örneğidir (Klein vd., 2004, s. 92). Bu çalışma da özellikle 7 Ekim 2023 itibariyla İsrail ve ABD markalarına yönelik sosyal medya ortamlarında başlatılan boykot girişimlerine marka nefreti perspektifinden bakmayı denemektedir.

Yöntem

Nitel bir araştırma olan bu çalışmada görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Bu araştırma tekniğinde bilindiği gibi araştırmacı sorgulayıcı bir rol üstelenerek katılımcılara sorular sormakta, tartışmanın dinamiğini kontrol etmekte ve katılımcılarla diyaloğa girmektedir (Parker ve Tritter, 2006, s. 25). Bu bağlamda görüşme katılımcılarla yüzyüze gerçekleştirilmiştir. Araştırma soruları 8 farklı meslek grubu ve 18-50 yaş aralığında 32 katılımcıya yöneltilmiştir.

Araştırma marka nefretinin sadece üç öncülünü içlemektedir. Diğer öncüllerin dışlanması çalışmanın ilk kısıtlılığını oluştururken sadece katılımcı görüşlerinin analize dahil edilmesi ikinci kısıtlılığı oluşturmaktadır. Araştırmada katılımcılara şu sorular sorulmuştur:

1. İsrail veya Amerikan menşeili markalara yönelik olumsuz duyguya sahip misiniz?

2. İsrail veya Amerikan menşeili markalara yönelik olumsuz duygunuzun kaynağı (Sembolik, ideolojik, ülke menşei, olumsuz deneyim vs.) nedir?

3. İsrail veya Amerikan menşeili markalara karşı olumsuz duygunun sonucu olarak bir girişimde bulunuyor musunuz? Cevap Evet ise ne tür bir girişim olduğunu belirtiniz.

4. İsrail veya Amerikan menşeili markalara yönelik olumsuz duygunuz sizi marka boykotuna yöneltti mi?

5. Ne zamandır boykottasınız?

6. Boykottaki motivasyonunuz nedir?

7. Hangi markalara karşı boykot yürütüyorsunuz?

8. Boykotu yürüttüğünüz markanın seçiminde ne etkili oldu?

Bulgular

Araştırmada katılımcılarla gerçekleşen yüzyüze mülakat sonucunda anlamlı bulunan cevaplar belirli başlıklar altında toplanmış; ortak bulgular dikkate değer bulunmuştur. Bu bağlamda araştırma bulguları; İsrail veya Amerikan menşeili markalara yönelik olumsuz duyguya sahip olmak, duygudan boykot görünümlü somut eyleme geçmek, marka nefreti kaynaklı boykota ideolojik ve ülke menşei gerekçe üretmek ve medyada yoğun görünürlüğü bulunan markaların boykotta öne çıkması olmak üzere 4 başlıkta verilmiştir.

1. İsrail veya Amerikan menşeili markalara yönelik olumsuz duyguya sahip olmak

Araştırma kapsamında görüşüne başvurulan katılımcıların tamamı bahse konu markalara karşı olumsuz bir duygu içinde olduğu yönünde beyanda bulunmuştur. Bu beyan açık bir biçimde marka nefretini işaret etmek bakımından önemlidir. Söz konusu nefrete gerekçe olarak ise yıllardır süren İsrail – Filistin çatışmasının sonucunda ölümlerin artması gösterilmektedir.

> Bu markaların hadsiz tutumuna karşı utanç ve öfke içindeyim. K3

> Benim üç kuruşumla zengin olup olmayacaklarıyla ilgilenmiyorum. Vicdanımla ilgileniyorum. Zulme katkıda bulunmama rahatlığı için çabalıyorum. Helal kazanmak kadar helal harcama gerekliliği benim motivasyonum. K2

Katılımcıların %68'i ideolojik uyumsuzluk belirtirken %21'i ülke menşeini olumsuz duygu gerekçesi göstermiştir. %6'lık bir oran ideolojik uyumsuzluk, sembolik uyumsuzluk ve ülke menşeini işaret ederken sadece 1 kişi olumsuz deneyimden söz etmiştir.

2. Duygudan boykot görünümlü somut eyleme geçmek

Araştırmada katılımcıların %93'ünün söz konusu markalara karşı olumsuz duygusunun boykotla sonuçlandığından söz ettiği görülmektedir. Araştırma kapsamına alına katılımcıların boykot eylemlerinin 3 aydan 20 yıla uzanan geniş bir zaman dilimini işaret etmesi de oldukça önemli bir bulgudur.

> İsrail ve Amerikan ürünlerini satın almıyor, zincir marketlerden alışveriş yapmıyorum. Daha az kaliteli olsa da yerli ürünler satın alıyorum. Bulaşıkların yeterince iyi parlamıyor olmasının eksisini katliama ortak olmanın zararı yanında çok ciddiye almıyor ve bu kaybı yeğliyorum. K2

> Bu markalara gidecek en ufak bir karın bile mazlum sivillere sıkılan kurşuna dönüştüğünü düşünüyorum. K8

Görüşüne başvurulan 32 katılımcıdan 22'si ideolojik gerekçelerin altını çizerken 7 katılımcı boykot sebebinin ülke menşei olduğunu işaret etmiştir. 2 katılımcı ise markaya karşı olumsuz duygusunu boykotla sonuçlandırma kararında üç öncülün de etkili olduğu beyanında bulunmuştur.

3. Marka nefreti kaynaklı boykota ideolojik motivasyon etkisi

Yapılan araştırma marka nefretine bağlı gelişen boykotun motivasyon kaynakları hakkında da birtakım verilere ulaşmayı sağlamıştır. Buna göre her iki katılımcıdan birinin (%53) savaş görünümlü insanlık suçuna ortak olmama çabasında olduğu görülmektedir.

> Boykot markalarının zulmü küstahça ve utanmadan desteklemeleri etkili oldu. K3

> Amerikan ya da İsrail menşeli ürünlerin, Gazze'li sivillere bomba olarak ineceğini düşünüyorum. K1

> O coğrafyada gerçek anlamda bir soykırım yapıldığından beri buna destek olduğunu açıkça belirten markalara yönelik boykottayım. K7

Bunun yanında söz konusu çatışmaların devamına destek verdiğini açıklayan markalara ekonomik destek sağlamama motivasyonun da %40'lık bir orana sahip olduğu söylenmelidir.

4. Medyada yoğun görünürlüğü bulunan markaların boykotta öne çıkması

Araştırmada elde edilen bulgular boykot markalarda küresel şirketler öne çıktığını göstermektedir. Adidas, Ariel, Burger King, Elidor, Nestle, Nike gibi küresel markaların yoğunluk kazandığı listede ilk üç sıralamasını Coca Cola, Starbucks ve McDonalds'ın oluşturduğu görülmektedir. 21 katılımcı Coca Cola'yı boykot ettiğini ifade ederken 20 katılımcı Starbucks'ı, 14 katılımcı ise McDonalds'ı boykot listesine aldığından söz etmektedir. Katılımcıların birden fazla marka adı verdiği de ayrıca belirtilmelidir. Bu rakamlar birden çok katılımcının beyanında yer alan ve yoğun biçimde boykotla karşılaşan markaları işaret etmektedir.

SONUÇ

7 Ekim itibarıyla uluslararası kamuoyunun gündemini meşgul eden İsrail – Filistin çatışmalarında yaşanan sivil ölümlerinin dünyada türlü tepkiye yol açığı bilinmektedir. Bu tepkilerin başında ölümlere destek verdiğini açıklayan ya da İsrail ve ABD destekçisi bir

görüntü veren markalara yönelik duygusal tepkinin somutlaşarak boykotu açığı çıkarması gelmektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgular ışığında; markaya yönelik nefretle gelişen bir çeşit tepkisellik olarak boykotun ideolojik uyumsuzluk, sembolik uyumsuzluk ve ülke menşei öncüllerine bağlı geliştiği söylenmelidir. Bulguların işaretinden de anlaşıldığı gibi marka nefretine bağlı söz konusu boykotta iki önemli gerekçe öne çıkmaktadır: 1. Savaş adı altında işlenen suça ortak olmama çabası 2. Ekonomik destek sağlamama çabası.

Bu çalışmada yalnız marka nefretinin boykot çıktısının merkeze alınması marka nefretinin sonuçları bağlamında araştırmayı sınırlı kılmaktadır. Sonuç olarak marka nefretinin muhtemel diğer sonuçları bağlamında yeni araştırmalar ihtiyaç olduğunun altı çizilmelidir.

KAYNAKÇA

Bryson, D., Atwal, G. & Hulten, P. (2013). Towards the Conceptualisation of the Antecedents of Extreme negative Affect Towards Luxury Brands, *Qualitative Market Research: An International Journal*, 16(4), ss. 393-405.

Ali, S., Attiq, S. & Talib, N. (2020). Antecedents Of Brand Hate: Mediating Role of Customer Dissatisfaction And Moderating Role of Narcissism, *Pakistan Journal of Commerce And Social Sciences (PJCSS)*,14(3), ss. 603-628.

Balıkçıoğlı, B. ve Kıyak, F. M. (2019). Marka Nefretinin Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Görgül Bir Çalışma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*. 9 (1), 225-243.

Hegner, S. M., Fetscherin, M. & van Delzen, M. (2017). Determinants and outcomes of brand hate, *Journal of Product & Brand Management*, 26(1), 13-25.

Khan, M. and Lee, M. (2014), "Prepurchase determinants of brand avoidance: the moderating role of country-of-origin familiarity", *Journal of Global Marketing*, Vol. 27, pp. 329-343.

Klein, J. G., Smith, N. S. & Source, A. J. (2004). Why We Boycott: Consumer Motivations for Boycott Participation, *Journal of Marketing*, 68(3), ss. 92-109.

Küçük, S.Ü. (2016). Consumerism in the digital age. *Journal of Consumer Affairs*, *50*(3), 515–538.

Küçük, S.Ü. (2018). Macro-level antecedents of consumer brand hate. *Journal of Consumer Marketing*, *35*(5), 555–564.

Küçük, S.U. (2019). Consumer Brand Hate: Steam Rolling Whatever I See. *Psychology & Marketing*, *36*(5), 431–443.

Parker, A. & Tritter, J. (2006). Focus Group Method and Methodology: Current Practice and Recent Debate, *International Journal of Research & Method in Education*, 29(1), 23-37.

Yüksel, Ü. (2013). Non-participation in Anti-Consumption: Consumer Reluctance to Boycott, *Journal of Macromarketing*, 33(3), ss. 204-216.

Zarantonello, L., Romani, S., Grappi S., Bagozzi R.P. (2016). Brand hate. *Journal of Product & Brand Management*, 25(1), ss. 1-42.

A STUDY ON SOCIAL MEDIA PRATICS OF ORGANIC AGRICULTURAL BUSINESSES IN TURKİYE IN THE PERIOD OF BIG DATA

Prof.Dr.E.Gülbuğ Erol
0000-0002-9863-0726
Iğdir University, Faculty of Applied Sciences,
Public Relations and Advertising

Abstract

Big data is a concept that has emerged with the increasing amount of information and the increase in the speed of access to information. Big data is the form of all data such as social media shares, blogs, blogs, photos, and videos, log files, converted into a meaningful and workable format. A large amount of information such as web server logs, internet statistics, social media posts, blogs, microblogs, information from climate sensors and similar sensors, call records obtained from GSM operators.

Digital technologies that have revolutionized daily life in the last forty years have created detailed records. This big data collected in the network environment is recorded from people's online actions, and these records are systematically stored through new digital technology (Çelik, 2022: 239). The striking advantage of big data is that when the right analysis is made, it allows companies to make their strategic plans correctly. Today, big data is a key for companies to take advantage of big data to analyze consumer behavior, that is, to analyze process and transfer big data.

Big data is used in many sectors such as banking, health, energy and education. The acceleration of organic agriculture in recent years has led organic agriculture enterprises to consider big data and include social media practices because organic agriculture is an important agricultural tool that concerns the whole world and prevents many health problems. As a result of the increase in sensitivity to organic agriculture, organic agricultural products have started to be produced, there has been an increase in demand for certain products in our country and abroad, and the marketing of organic agricultural products has accelerated.

On the other hand, publicity and promotion activities have gained a high momentum with big data, and every organization in a professional sense has started to benefit from the increasing power of public relations and advertising at the marketing stage of their products. Public relations is a continuous and organized management function that a business does to gain or maintain the understanding, sympathy and support of those it has or may establish contact with. It is based on the concepts of persuasion, rhetoric and perception. Regular activities carried out by institutions in order to communicate with the masses, which can be continued pro-actively and re-actively, and which are continued on the basis of public interest are public relations studies. Today, the importance of public relations has increased in

every field. In this context, organic farming businesses have also started to benefit from public relations and social media opportunities to announce and promote their activities.

For this purpose, companies from Turkiye participating in the Biofach Organic Food Fair in 2022 were identified and the social media accounts of these businesses were examined. This study aiming to reveal the practices of businesses operating in the field of organic agriculture in Turkiye analyzed the social media accounts of these businesses using quantitative and qualitative content analysis methods, and researched the purposes of using social media, sharing content and the forms of dialogue they established with their followers. From this point of view, it has been researched that the public relations and advertising practices carried out by the organic agricultural enterprises within the scope of the research through social media environments match which of the four public relations models put forward by Grunig and Hunt in the order of historical development.

This study on the marketing of organic farming products in Turkiye aims to reveal the value organic farming businesses give to public relations and advertising activities, in other words, the importance of publicity for organic farming.

Key Words: Organic farming, organic farming businesses, public relations, advertising, big data.

INTRODUCTION

The 2000s witnessed an increasing use of social media. The internet, which was initially intended to access information, has soon made it possible to use multiple interactive and stored data, however, the Internet also means the opportunity to reach the remotest corners of the world and the masses. The advantage of reaching a large number of people quickly and without costing attracted the attention of the business world in a short time, causing them to move their public relations and advertising activities to the internet. In this case, the use of social media as a new and very powerful medium has entered daily life and the business world.

Public relations activities, which are the promotion of a business's activities, and advertising, which means announcing the promotion of this business to the masses through the media, were soon reflected in the social media use of businesses. Similarly, like social media in the 2000s, organic agriculture emerged as an issue that concerns the masses around the world, and those dealing with organic agriculture saw social media as one of the important tools for publicizing the issue. Many organizations have started to use social media in the first place for both organic agriculture and business promotion.

Therefore, it is important to look at organic agricultural enterprises from the communication window, analyze social media usage patterns and evaluate the masses' perspectives on organic agriculture, because organic agriculture concerns the whole world and can prevent many health problems. While the masses who have become globalized and active through social media have longed to access healthy and

safe foods over time, studies have begun to be carried out on marketing, public relations and advertising activities so that the masses who cannot access these foods or even suffer from hunger can benefit from food.

ON ORGANIC FARMING

Organic farming is called by different names in different countries because of language differences. However, the words for organic farming and agriculture are used synonymously with each other. For example, the word organic is used in England, ökologish in Germany, and bioloque in France.

"Organic farming is a farming method with basic principles such as using non-genetically modified seeds, not using substances such as chemicals that will harm the soil and nature, in addition to certification and labeling." (Sürmeli; 2003).

Organic farming is a form of agricultural production that does not harm human health or the environment and does not use chemical inputs, with every stage from production to consumption controlled and certificated. In organic farming, no chemicals or pesticides are used in growing the product and all other processes from harvesting, processing, classification, packaging, labeling, preservation, storage, transportation and until the product reaches the consumer (dunyaatlasi.com)

Organic farming, (ecological agriculture and biological agriculture) is controlled and certified plant and animal production, aquaculture and forestry, in which chemical fertilizers and pesticides are not used at all. Furthermore, only permitted ones are used, without polluting soil, water, plants, animals and water resources. Organic farming, which emerged as an alternative to conventional agriculture, includes human and environment-friendly production systems aimed at re-establishing the natural balance lost as a result of faulty work in the ecological system (gidabilimi.com).

Organic farming is a form of agricultural production that does not harm human health and the environment and does not use chemical inputs in production, and is controlled and certified at every stage from production to consumption. It is a production method that aims to protect vital resources such as air and water. In this way by preserving the natural balance, natural life woud be protected (tarimorman.gov.tr). The main purpose of organic agriculture is to produce all kinds of food and nutrients, as well as shelter and clothing items used by humans, in a way that will not harm or cause minimal harm to human health and on a continuous basis (Gündüz ve Kaya, 2007)

"The necessity of organic agriculture to protect the natural balance such as the environment and biodiversity has been emphasized. Accordingly, organic production has been determined as the best production method to protect both consumers and the natural habitat." (de Magistris, T., ve Gracia, A.: 2008).

The definition and scope of organic products is quite broad. Organic foods include plant and animal foods. In addition, in order for a product to be organic, the necessary controls and certification must be carried out by a control and/or certification body authorized by the Ministry of Agriculture and Rural Affairs. Products named with terms such as "natural product, classic product, village product, natural product", which have been frequently used in the domestic market in recent years, are not organic products. In this field, primarily natural products such as meat and dairy products, bread, fresh and dried vegetables and fruits, frozen foods, baked foods; natural cosmetic products such as cosmetic oils, body care products; cleaning materials such as soap and detergent; health supplies such as diapers, medicinal herbs; paper and forest products such as books and furniture; office supplies such as stationery, computers, and products such as textile and natural yarn. When it comes to organic foods, we mean that genetic engineering, artificial and similar fertilizers, pesticides, herbicides and fungicides, growth regulators, hormones, antibiotics, preservatives, colorants, additives, chemical coating and polishing materials and chemical packaging materials are used in their simple cultivation and processing (Ataseven ve Güneş:2008).

There are some prec ious advantages of organic farming and the ones can be grouped according to different criteria:(Çobanoğlu ve Işın: 2009)

It protects the minerals and small living creatures in the soil, and preserves the nutritional value of the products grown in the soil. First of all, it reduces soil erosion, reduces air and water pollution, and protects the habitat of humans, animals and other living creatures. Since there is no use of inputs in organic farming, there will be no expense for extra inputs. Increasing employment, preventing many health problems, and providing a quality and healthy life. In addition, organic farming is advantageous (www.izmir.tarim.gov.tr) because it reduces input costs due to the use of inputs, the prices of which are increasing day by day, such as chemical fertilizers used in conventional agriculture, to the permitted extent. Organic farming provides a purchase guarantee for all products produced with the applied contract production system. The export prices of ecological products are approximately 10-20% higher than domestic market prices. Since most of the land owned by developing countries is suitable for organic agriculture, it is easy to transition to organic agriculture and it can be considered as making significant contributions to the solution of the unemployment problem by creating new employment areas.

Organic farming on the other hand disadvantageous for: (ziraatciyiz.biz). The consumer segments do not have sufficient information about organic agriculture, therefore, it will take time for organic products not to be accepted and to be included in the product group they are looking for. When organic farming practices begin due to losses in yield, the cost of these yield losses will be reflected on the producers. Since the spread of organic farming is time-consuming, agricultural activities have remained insufficient. Marketing the products produced in this ornanic agriculture in the domestic market is new.

In addition, the subject is new, there are insufficient staff and insufficient agricultural studies. Another problem is that the lands are insufficient, small, close to each other and have a fragmented structure. Some difficulties in marketing are due to the lack of widespread awareness of organic farming among consumers. There are less volunteer and expert staff at the point of promotion and creating common awareness. Due to the abundance of small-scale agricultural lands, the damages caused by conventional agricultural practices in nearby lands have a negative impact on places where organic farming can be done (izmir.tarim.gov.tr).

THE DEVELOPMENT OF ORGANIC AGRICULTURE

The development of organic farming in the world dates back to the 1930s, and it first emerged in Europe and the USA. Over time, it has progressed by spreading to all other countries in the world. If organic agriculture spreads rapidly, people will be concerned about the environment, health, and etc. They started to become conscious about the issues. As a result, the demand for organic agriculture has increased and accordingly the number of farmers working in this area has also outnumbered, which has accelerated organic trade (Demiryürek:2011).

In Turkiye, since the 1980s, European companies' demand for traditional export products as organic has accelerated the production of processed agricultural products in this area. “While a significant part of the production was previously exported abroad, today the development in product processing technology, increasing domestic demand and consumer sensitivity have directed food businesses in organic farming production to the domestic market. In this process, businesses especially in dried products such as grapes, figs and apricots; in concentrated products such as organic apple, pear, pomegranate and grape juice; they produced canned products such as sour cherries, peppers, tomatoes and apricots, and frozen products such as strawberries, sour cherries, apricots, peppers and cherries, in line with market demands.” (Ataseven ve Güneş, in summary)

Organic farming activities in Turkiye started in the mid-1980s when companies operating in Europe demanded organic agricultural products (raisins, dried figs, dried apricots, hazelnuts, legumes and cotton) from Turkiye and worked to introduce this production technique. The development of organic agriculture in Turkiye started in 1984 upon requests from other countries. The first organic products produced were raisins and dried figs, followed by the production of dried apricots and hazelnuts. The variety of organic products increased and reached 8 in the 1990s, and in the following years, the diversity of organic agriculture showed great development in line with the demands from the countries. Nowadays, the number of organic products has increased and in addition to these, there has also been an increase in processed products and it has exceeded 270 products (tarimsitesi.net).

Turkiye's organic product range has increased both in production and exports over the years. Organic production, which started with 8 products in the mid-1980s, has reached a commercially important

position by increasing to 206 products as of 2006. Then, organic agricultural products were developed for the foreign market until 2000. After 1999, sales of organic agricultural products started in places such as Istanbul, Ankara, Izmir, Adana, Antalya, Kuşadası and Bodrum and demand increased (Koç:1999).

As with all goods and services, the production, sales and marketing activities of organic agricultural products cannot be considered separately from each other. Therefore, with the developing economy and advancing technology, a rapid change has occurred in the world, and as a result, societies' lifestyles, production, consumption and marketing approaches have been greatly affected. However, marketing should direct production and sales activities. In other words, production and sales efforts should be planned in line with the information obtained from the market. The understanding of acting in accordance with the ecological balance, which forms the basis of organic production, is valid and necessary not only at the production stage, but also at every stage of the marketing of the product such as collection, storage, packaging, transportation, etc. (Ersun ve Arslan, 2010: 20-21).

Although there is no reliable data on how much of the organic agricultural products produced in Turkiye are actually consumed domestically, it is estimated that approximately 95% of the total organic agricultural production goes to the foreign market (Kenanoğlu and Karahan, 2002).

Companies that export organic products in Turkiye are generally both producers and exporters. Export Development Study Center and Aegean Exporters' Association are two important organizations that promote organic product trade in Turkiye. Besides these two organizations, the Black Sea Exporters' Association also has a very small role in the export of organic hazelnuts and tea. In addition, deMagistris ve Gracia (2008) put forward that consumers make their purchases by paying attention to safe and environmentally friendly product production methods.

In the organic agricultural production market, according to the latest data announced based on the end of 2015, the retail market share of organic food and beverages in the world has reached a size of 81.6 billion dollars. This means that the market, which was 75 billion dollars in 2014, grew by approximately 9 percent. Remembering that the global organic food and beverage market was 18 billion dollars in 2000, it can be seen that the organic product market has grown more than 4 times in the last 16 years. These figures also show that sales of organic agricultural products are increasing rapidly with the change in consumer expectations (bloomberght.com).

In order to stimulate the domestic market, it is important to develop demand-related mechanisms implemented by the state for organic agriculture. In this context, the necessary infrastructure should be created to reach the desired quantities of organic products to be sold in municipal neighborhood markets, and possible cooperation opportunities with municipalities should be investigated. In order for the organic agriculture sector to develop, the development of demand-based incentive policies by the state

can play an important role in evaluating market opportunities both in the domestic and foreign markets. In order to have a say in the domestic and foreign markets, the policies to be implemented for the development of the organic agriculture system should be considered as a whole and additional importance should be given to promotion and research activities along with rational organizations (Ayla ve Altıntaş:2017).

ON PUBLIC RELATIONS AND ADVERTISING

Public relations can be defined as regular activities based on public interest carried out by a business or an institution in order to communicate. It is a continuous and organized management function performed to obtain the understanding, sympathy and support of those with whom it comes in contact. It is the reputation management of institutions and individuals. Public relations is a method of communicating more effectively with the target audience it serves. Public relations is endearing a business to its customers and the people it is affiliated with, and convincing them to adopt a certain attitude (Balta Peltekoğlu, 2020).

Public relations is a continuous and organized management function that a business, institution or organization performs to obtain and maintain the understanding, sympathy and support of those with whom it has or may establish contact. In short, they are regular activities carried out by institutions in order to communicate with the masses, which can be carried out pro-actively and re-actively, based on the public interest. Since its equivalent in English is "Public Relations", its widespread use has become established in every language as "PR" (Işık, 2009).

Public relations is a method used by businesses to communicate more effectively with the audience they serve. It is the art of making and convincing the public to adopt a certain attitude (tr.vikipedia.org)

The concept of public relations first emerged in France; however, it has become more popular and studied in the United States. Today, activities are mainly carried out within the scope of press relations. In recent years, with the inclusion of the internet and social networks, it has become mutual, feedback-based, symmetrical communication activities carried out with the masses through the press and the web. It basically starts from four main models; Press agency model, public information model, two-way asymmetric model, two-way symmetric model. The basic model applied today; It is a two-way symmetric model based on mutual communication and feedback (Cutlip et.al. 1985)

THE CONCEPT OF ADVERTISING

The advertising industry always appears as a continuous and needed field. This sector, defined as the whole process of persuading people to buy a product or service without any coercion is advertising. Advertisements that reflect the identity of companies or brands serve as a kind of mirror. At the same

time, companies that are engraved in people's memories and manage to stay up-to-date thanks to advertising can only become a strong brand with successful advertising efforts (Cereci, 2004).

Advertisements, which vary widely in terms of type, purpose and application area, are one of the indispensable elements for the business world. Promotion processes, which are one of the main efforts to find a better place in the market field where competition is rapidly increasing, emerge as the most effective weapon in the fight against competitors (Elden: 2009).

In the advertising industry, which has become a great necessity to deliver products to the target audience; (Tayfur, 2014)

- To draw the consumer's attention to the brand,
- Enabling the consumer to experience the brand,
- To ensure that the consumer decides to purchase the product before coming to the business,
- To gain consumer trust in the brand,
- To announce to the consumer that it is a modern and innovative brand,
- It is acted for many purposes such as increasing the demand for the brand.

In order for advertising activities to yield successful results and turn the company into a strong brand, it is necessary to be careful and careful in many matters. Otherwise, while advertisements that reflect the identity of the company should bring power and money, they may have bad consequences such as losing its reputation and falling out of favor with its customers (Babacan, 2014).

Talent and creativity are the most important needs in the advertising industry. In short, steps not taken in the right place at the right time will cause brands to lose their power. For this reason, the reputation of brands should always be kept at the highest level with successful and assertive advertisements (Erol 2020).

People working in the advertising industry are called advertisers. The work they do is called advertising. Advertising is the promotion of products, services and ideas to large audiences through mass media or other means, as a result of designing products, services and ideas in a way that people can like, like and adopt. In the designs made in this field, the psychological, sociological and economic characteristics of people are processed by adapting them to the characteristics of products and services. It is desired to reveal the interest of the target audience, determined among the broad public, towards the promoted products, services and ideas. This interest is directed to the same designs and used to show the desired behavior of the target audience. In the designs made, the wishes, thoughts and tastes of the target audience are taken into account and suggestions are made to improve purchasing behavior by emphasizing these areas. Advertising is the design of forms of promotion. In promoting a product or

service, it means being aware of what to use, how to use it, what effect will evoke which behavior (Şimşek, 2007).

Advertising designs generally try to create positive effects. It tries to develop its target audience in accordance with the traditions and customs of the society. By making them conscious consumers, it enables them to choose and use the products and services that are most beneficial to them. Advertising appeals to many areas through design in order to reach its target consumers and make them show certain behaviors. To date, the areas where advertising has been designed are mass media, outdoor advertising tools, organizations and internet channels. While advertising uses these types of areas, it learns all their features and appropriate design styles. In these areas, he specializes in the forms of design that are most effective. Advertising also specializes in the social structure in which it operates. Since the history of societies, it has learned through scientific research the structure, characteristics, economic balance, purchasing power of each layer within it, the reasons that push them to buy, and how they act, and acts in line with this data. At the same time, advertising starts by making a current analysis of product and service features before designing the advertisement (Batı, 2019).

Aim of the Research

The purpose of this research is to conduct a contextual scan of the websites and social media accounts of Organic Agricultural Enterprises and to obtain the opinions of Public Relations and Advertising students in line with the Gruning Hunt communicative model; Then, to organize and present these views.

Material and Method

The use of multiple patterns was preferred in the study method; Document review method was preferred as the data collection method; A short and simple survey was applied to generate data and the data was interpreted.

On the other hand, Konu Kadirhanoğulları and his colleagues conducted a survey in 2022 to investigate the level of influence of consumers living in Iğdır province from organic food product advertisements and revealed the influence rates of consumers based on marital status, household income, education, job and age status. This study aims to reveal the opinions of Iğdır University Public Relations and Advertising Department students regarding the websites and social media accounts of organic food businesses.

Companies from Turkiye participating in the 2022 Biofach Organic Food Fair:ARMADA GIDA TİC. SAN. A.Ş.

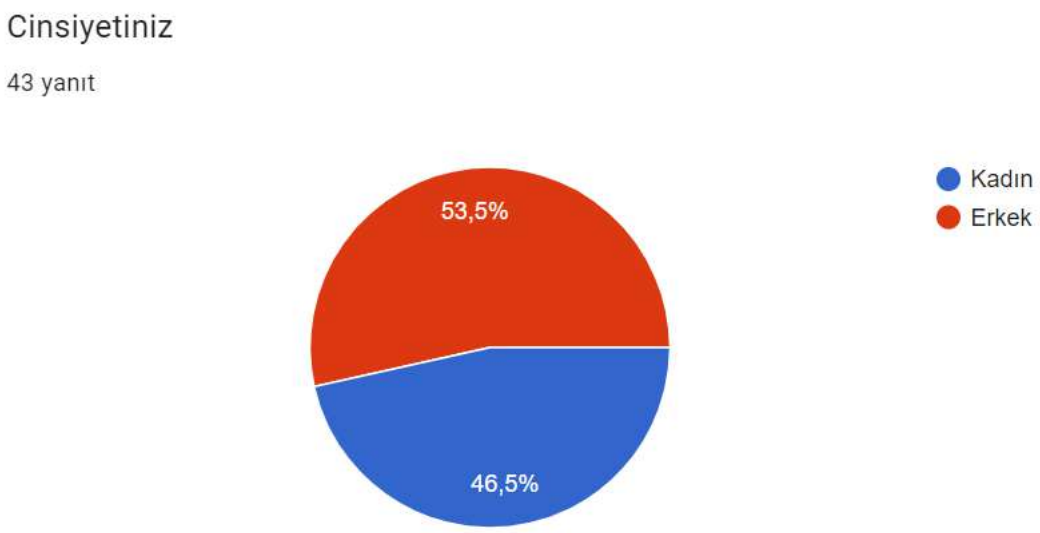
1. BİYO-SAM ORGANİK TARIM NAKLİYE GIDA İTH. İHR. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.

2. BOYRAZOGLU TARIM TICARET SANAYI LTD STI
3. FINE FOOD GIDA SAN. VE TİC. İHR. İTH. A.Ş.
4. IŞIK TARIM ÜRÜNLERİ SANAYİ ve TİCARET A.Ş
5. K.F.C. GIDA TEKSTIL SANAYI ITHALAT IHRACAT YATIRIM A.S.
6. KALKAN SEB.MEY.HAY.NAK.TUR.İNŞ.SAN.TİC.LTD..ŞTİ
7. KIRLIOĞLU TARIMSAL ÜRÜNLER GIDA İNŞAAT SANAYİ TİCARET ANONİM ŞİRKETİ
8. MAPEKS GIDA VE SANAYI MAMULLERI IHRACAT VE TIC A.S.
9. NIMEKS ORGANICS
10. OSMAN AKÇA TARIM ÜRÜNLERİ İTH. İHR. SAN. VE TİC. AŞ
11. ÖZGÜR TARIM ÜRÜNLERİ İNŞAAT SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
12. PAGMAT PAMUK TEKSTİL GIDA SAN. VE TİC. A.Ş.
13. SANEKS KURU İNCİR İŞLEME VE TİC.A.Ş.
14. SEYRANİ AGRO GIDA SAN.DIŞ.TİC.LTD.ŞTİ
15. TUNAY GIDA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
16. YAVUZ İNCİR GIDA TARIM TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ

Data Analysis and Results

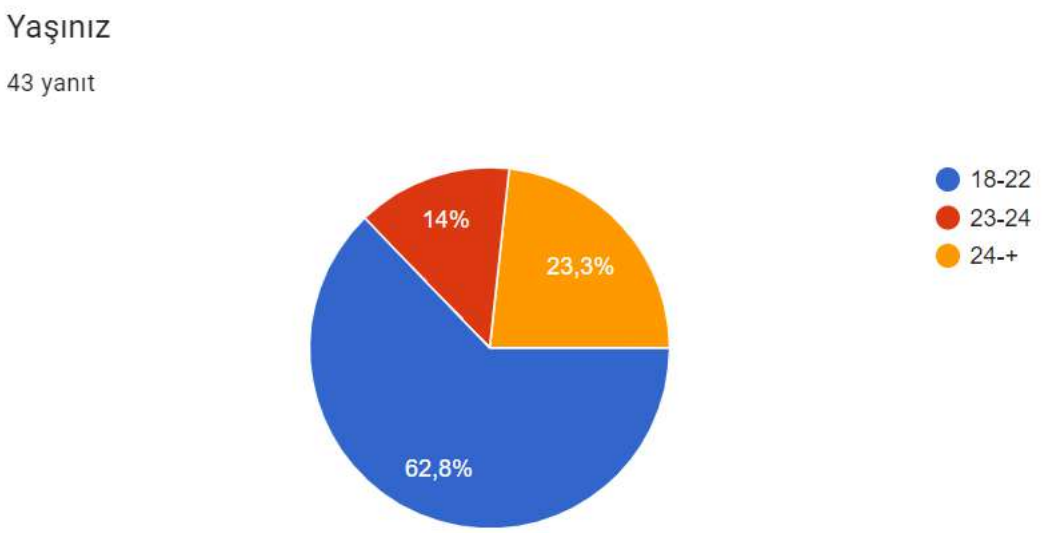
Gender

When we ask about their gender, we found that male are more than female.

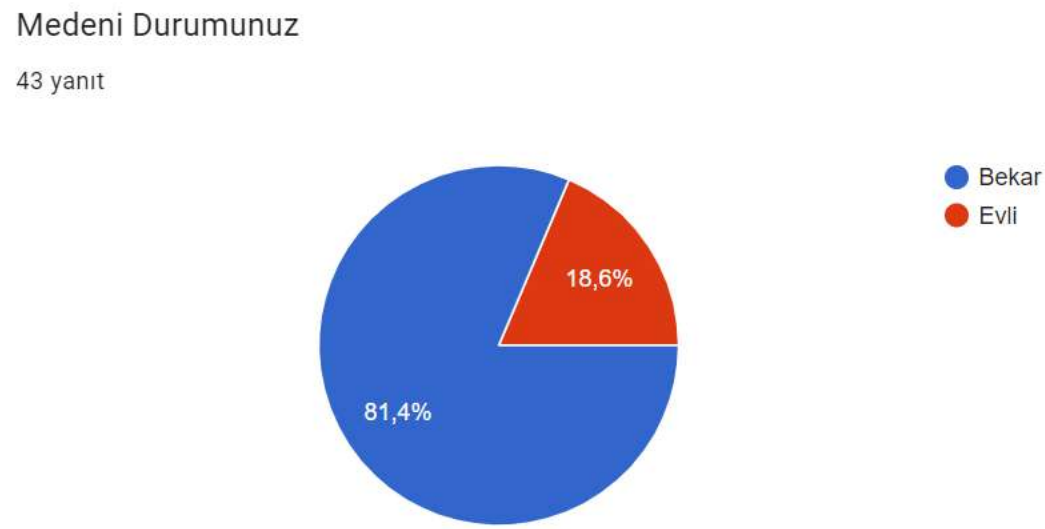
Age

The ones who joined the survesy are between 18-22 since they are BA students.

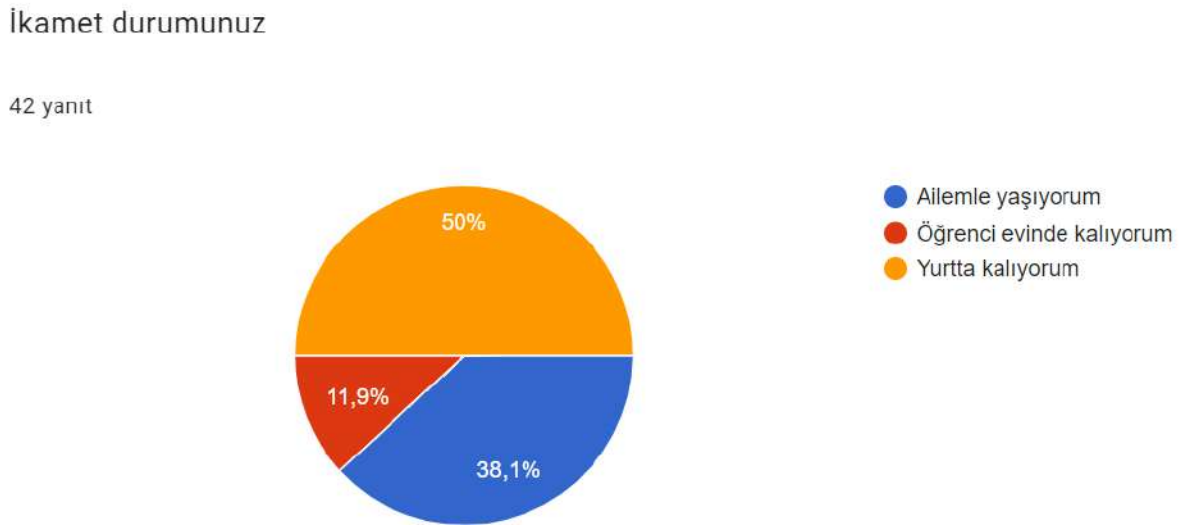
Marital Status

They are mostly single.

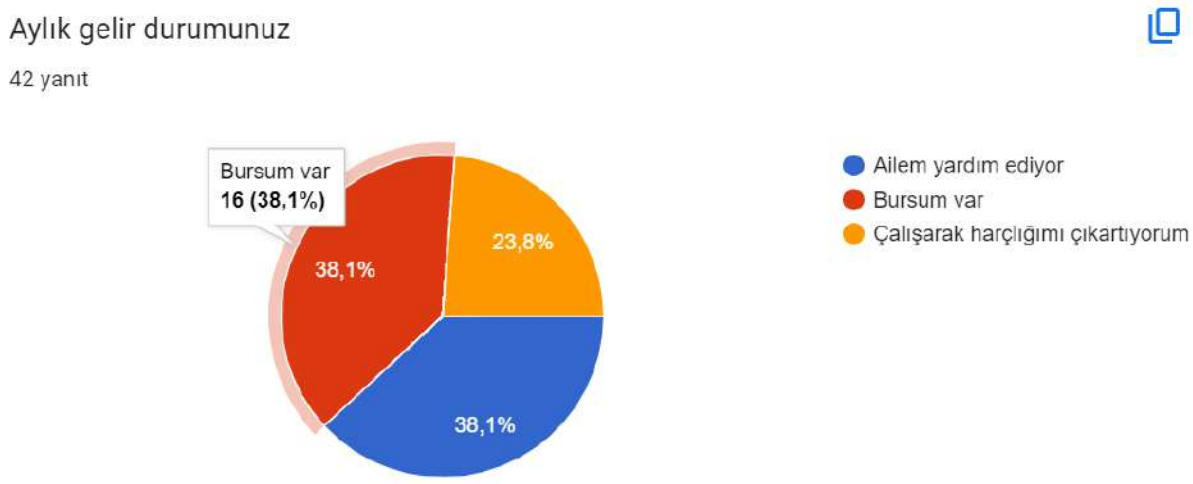
Place of Living

They are living in dorms.

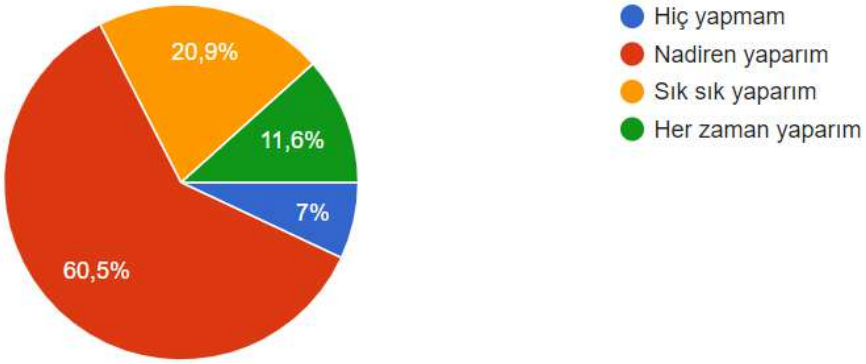
Monthly Income

We intended to know their source of income rather than how much Money they earn so when we ask their income 38.1% of the students said they have scholarship; and 38.1% of them live by their families.

1. İnternet üzerinden alış-veriş yapar mısınız?

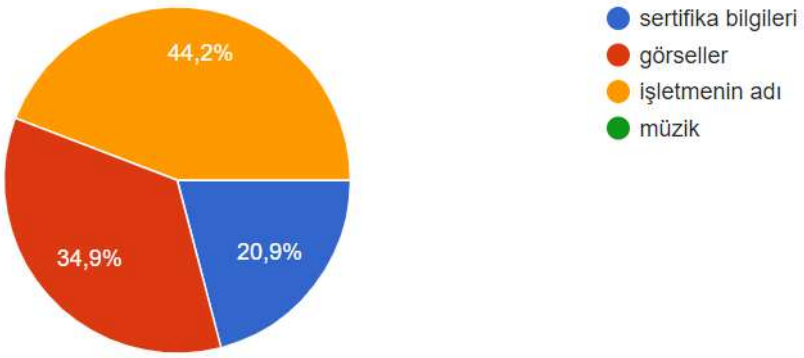
43 yanıt

The first question apart from demographic ones is if they are shopping on the net and most of them gave negative answer, 20.9 % of them said they often shop on the net.

Gıda alış-verişlerinizde bir web sitesinde gözünüze çarpan ilk şey nedir?

43 yanıt

The participants noted that the first outstanding feature on a web site is the name of the business.

When we asked

When we asked the first two features of the organic farming business web sites, they noted communication and setification information.

And when we asked the primary feature of the web site, they pointed sertification.

We asked the students what they do when they want to have information about organic food, they replied that they search on the net.

And finally when we asked if they prefer organic food for their Daily and monthly shopping, they answered that they sometimes prefer organic food.

CONCLUSION

The process of purchasing organic products begins with the effort to obtain information about these products, perception of the differences of these products compared to other products, and awareness. Due to their features such as the idea that they do not harm human health, food safety, ensuring animal welfare, protecting the environment and being certified, organic products are one of the main features that give the consumer an advantage over other products in making purchasing decisions. In other words, the demand for organic products is increasing in the world and in Turkiye. In recent years, there have been significant changes in consumer demands towards preferring safe foods. Consumers now want to

be sure that the product they will buy is produced in accordance with human health and is safe and they prefer products produced in this way (Eryılmaz et.al., 2015: 200; Ilgar, 2017: 161) .

Gruning and Hunt's public relations models emphasize the importance of creating positive images in the information phase. It emphasizes the importance of two-way information flow. He argues that at this stage, the public is informed and mutual agreement and satisfaction is achieved through two-way communication. Today, when we look at the websites and social media accounts of organic agricultural enterprises, it becomes apparent that it is a marketing effort rather than a public relations and advertising activity, and the fact that organic agricultural enterprises need to make more efforts in terms of promotion comes to light (Mcquail ve Windahl: 1997).

REFERENCES

Ayla, D. Ve Altıntaş,D. (2017). Organik Üretim Ve Pazarlama Sorunları Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi- Cilt 19, Sayı 4.

Babacan, M. (2014). Nedir Bu Reklam, İstanbul: Beta.

Balta Peltekoğlu, F. (2013). Halkla İlişkiler Nedir, İstanbul: Beta.

Batı, U. (2019). Reklamın Dili, İstanbul: Alfa.

Cereci, S. (2004). Reklam Sanatı, İstanbul: İletişim Dizisi.

Cutlip, S. M., Centre, A. H. Glen, Brom, M. (1985). Effective Public Relations, 6. Ed. New Jersey: Prentice-Hall, Englewood Cliffs.

Çelik, F. (2022). Panoptik Sonrası Dünyada Küresel Hegemonyanın Sosyal Medya Üzerinden Değerlendirilmesi: Donald Trump Vakasının Betimsel Analizi, Yeni Medya, 13, Güz, 1-18.

Çobanoğlu, F.,Işın, F. (2009) Organik Kuru İncir Üreticilerinin Organik Tarım Sistemi Tercihini Etkileyen Kriterlerin Analitik Hiyerarşi Süreci İle Analizi, Tarım Ekonomisi Dergisi; 15(2): 63-71)

Demiryürek, K. (2011) Organik Tarım Kavramı ve Organik Tarımın Dünya ve Türkiye' deki Durumu, GOÜ, Ziraat Fakültesi Dergisi, 28(1), 27-36.

de Magistris, T., ve Gracia, A. (2008). The decision to buy organic food products in southern Italy. British Food Journal, 110(9), 929-947.

Elden, M. (2022). Reklam ve Reklamcılık, İstanbul: Say

Elden, M. Ve F. Kocabaş (2020). Reklamcılık Kavramlar, Kararlar, Kurumlar, İstanbul:İletişim.

Ersun, Nur ve Arslan, Kahraman (2011), Türkiye'de Organik Tarım ve İyi Tarım Uygulamaları: Üretim ve Pazarlama Esasları, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.

Eryılmaz, Gamze A.; Demiryürek Kürşat ve Emir, Murat(2015), "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Organik Tarım ve Gıda Ürünlerine Karşı Tüketici Davranışları", Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi, 30, 199-206.

Gündüz, A. Y. ve M. Kaya, 2007. Avrupa Birliği Tarım politikası ve Türkiye'de organik tarımın gelişmesi üzerine olası etkisi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi. 6:305-330.

Işık, M. , Akdağ, M. (2009). Dünden Bugüne Halkla İlişkiler, Konya: Eğitim.

Işık, M. (2007). Tüm Yönleriyle Halkla İlişkiler ve Tanıtım, Konya: Eğitim.

Kenanoğlu, Z. and Karahan, Ö. 2002. Policy Implementations for Organic Agriculture in Turkiye. British Food Journal, Vol: 104, 3/4/5, pp. 300-318.

Koç, A. (1999). Kriz Dönemlerinde reklam neden önemlidir. İstanbul: MediaCat Pazarlama.

Konu Kadirhanoğulları, M., İ. Kadirhanoğulları ve K. Karadaş (2022). Tüketcilerin Organik Gıda Ürün Reklamlarından Etkilenme Faktörleri: Iğdır İli Örneği, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 59 (1), 161-170.

Magkos, F., Arvaniti, F., & Zampelas, A. (2006). Organic Food: Buying More Safety or Just Peace of Mind? A Critical Review of the Literature. Critical Reviews in Food Science and Nutrition, 46(1), 23-56.

Mcquail, D., Windahl S. (1997). Kitle İletişim Modelleri, Çev.Konca Yumlu, Ankara.

Sürmeli, A. (2003). Organik Tarım Gelişimi ve İlkeleri, Kırsal Kalkınma Programı Eğitim Dizisi, Dev Maden SenYayınları, No:1.

Şimşek, S. (2007). Reklam ve Geleneksel İmgeler, Konya:Nüve Kültür Merkezi.

Tayfur, G. (2014). Reklamcılık, Nobel: İzmir.

Yener A. ve E. Güneş. (2008). Türkiye'de İşlenmiş Organik Tarım Ürünleri Üretimi ve Ticaretindeki Gelişmeler. U. Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt 22, Sayı 2, 25-33.

HORECA Trend ve Ege İhracatçı Birlikleri
tr.vikipedia.org
http://www.bloomberght.com
http://www.tarimsitesi.net/icerik-664-Organik-Tarimin-Tarihcesi-ve-Gelisimi.html. 16.12.2018
https://www.ekoorganik.com/organik-ureticiler.aspx

https://orguder.org.tr/

https://www.gidaturk.com.tr/2018/02/dunyanin-en-buyuk-fuarina-turk-organik-sektoru-37-firma-ile-katiliyor/

www.dunyaatlasi.com. 11.12.2018.

www.gidabilimi.com. 11.12.2018.

https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Organik-Tarim/Genel-Bilgiler. 11.12.2018.

http://www.ziraatciyiz.biz/organik-tarimin-avantajlari-ve-dezavantajlari-t504.html. 11.12.2018.].

www.izmir.tarim.gov.tr

tr.vikipedia.org

MÜZE KART UYGULAMASI KAMU SPOTUNA YÖNELİK GÖTERGEBİLİMSEL BİR OKUMA

Prof.Dr. E.Gülbuğ EROL
0000-0002-9863-0726
Iğdır Üniversitesi
Uygulamalı Bilimler Fakültesi Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü

Öz

Türkiye'de son yıllarda kamu spotları çeşitli mecralarda yer alarak sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel hayata doğrudan etki etmektedir. Özellikle bilgilendirme ve bu yolla kamuoyu yaratma amacını taşıyan kamu spotları insanları belli konularda bilgilendirerek harekete getirmeyi amaçlamaktadırlar. Bu amaç için T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan ve müze-kart uygulamasının tanıtıldığı kamu spotu hem vatandaşları bilgilendirmekte hem de müze ve milli sarayların tanıtımını yapmaktadır. Hazırlanan kamu spotu aynı zamanda Türkiye'nin tanıtımını da yapmaktadır. Çalışmada, sözkonusu reklam spotu göstergebilimsel yöntemle incelenerek kamu yararının ne yönde şekillendiği konu edilmiştir. Çalışma kapsamında filmin göstergebilimsel analizi, ABD'li dilbilimci Charles Sanders Peirce'in göstergebilim anlayışı ve İngiliz dilbilimci Geoffrey Leech'ın anlamlandırmanın yedi türü ışığında gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın analizinde kamu spotunda yer alan değerlerin önemine ve doğal güzelliğine yönelik kurgunun oluşturulduğu ortaya konulmuştur. Diğer yandan kamu spotunda müze kart uygulamasının gezme-tanıma faaliyeti çerçevesinde kolaylık sağlamasına dikkat çekilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kamu spotları, değerler, tanıtım, göstergebilim

Giriş

Son yıllarda kamuoyu oluşturmak, kamuoyunun ilgisini çekmek, farkındalık yaratmak veya ilgiyi arttırmak gibi çeşitli nedenlerle kamu spotları hazırlanmaktadır. Çoğu duygusal etki yaratarak akılda kalmak üzere hazırlanan ve kitle iletişim araçlarıyla halka duyurulan kamu spotları belli bir konu üzerinde etkili olmayı ve ikna etmeyi amaçlamaktadır. Özellikle duyurum ve sosyal değişim sağlamayı amaçlayan kamu spotları kamu yararı için önem taşımaktadır. Sözgelimi eğitim, yaşam koşullarının iyileştirilmesi, halk sağlığı, kamu huzuru, kamu refahı gibi konularda yapılan kamu spotları olumlu anlamda iyileşme sağlayabilmektedir.

Kamu spotları, kamu hizmeti statüsünde olduğu için kamu kısa süreli olduğu için de spot olarak tanımlanmaktadır (Künüçen 1988:5). Kamu reklamı olarak da tanımlanabilen kamu spotları, duyuru, sosyal pazarlama ve reklam olarak da adlandırılabilir (Tayfur, 2008: 41). Bu bağlamda Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan ve Müzekart uygulamasının tanıtıldığı kamu spotu müzekartın adeta bir reklamı gibidir.

Bir reklam olarak düşünüldüğünde de kamu spotlarında reklamcılıkta kullanılan her unsuru görmek mümkündür. Stratejilerden çekiciliklere kadar birçok ortak özellik paylaşılmaktadır. Bu anlamda göstergebilimin ilklerinden yararlanılarak yapılacak kamu spotu okumalarında zaten açık olan anlamın görsel işitsel imgelerle daha açık ve daha net bir hale getirildiğini gözlemlemek mümkündür.

Müzekart uygulamasının kamu spotu göstergebilimsel teknikle analiz edilerek bu kampanyada kamuoyuna neyin nasıl sunulduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Müzekart uygulamasının daha ilginç ve tercih edilebilir hale nasıl getirilir sorusunun yanıtlanması, kamu spotundaki gösrsel işitsel materyal üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışma uluslararası düzeyde öneme sahip değerlerimizin tanıtılması açısından önem taşımaktadır. Bu yönden araştırmanın, iletişim bilimi üzerine eğilenlerin yararlanabileceği bir kaynak olması amaçlanmıştır.

1. Literatür İncelemesi

Yıldırım (2020), kamu spotlarında kullanılmakta olan reklam çekiciliklerini; Ataşçı ve Canöz (2019), kamu spotlarının halkı bilgilendirme işlevini; Bütün ve arkadaşları (2018), kamu spotlarının etkinliğini; Şen (2018), kamu spotları aracılığı ile duyurulan tedavi edici sağlık hizmetlerinin gelişimini; Bilgüç (2018), kamu spotlarının yayın politikaları içindeki yerini; Üztemur ve arkadaşları (2022), kamu spotlarının eğitim alanında kullanımının olumlu etkilerini; Çakar ve Öztunç (2023) Türkiye Kızılay Derneği kamu spotlarının etkilerini incelemişlerdir.

İlaveten yapılan literatür taramasında en fazla sağlık alanında ikinci olarak da şiddeti önleme üzerine kamu spotlarını inceleyen çalışmalara rastlanmıştır. Covid-19 üzerine bilgilendirici spotlar, sigara kullanımının zararları, YSK gibi çeşitli konularda bilgilendirme amacını taşıyan kamu spotları çoğunluktadır.

2. Yöntem

Çalışmada, amaçlı örneklem yöntemi ile T.C. Kültür Bakanlığına ait olan Müzekart kamu spotu seçilmiştir.

Çalışmada Müzekart kamu spotunun yer alan görsel ve yazılı göstergeler, önce İngiliz dilbilimci Geoffrey Leech'in Anlamlandırmanın Yedi Türü dikkate alınarak analiz edilmiştir. Bunlar;

"Kavramsal anlam, göstergenin ilk ortaya konulan temel anlamını açıklamaktadır. Burada toplumsal bir uzlaşı vardır.

Yan anlam ise kullanıldığı bağlama göre şekillenen ve öznellik içeren bir anlamdır. Bu açıdan yan anlamda anlamlar farklılaşabilmektedir.

Toplumsal anlam, mesajı oluşturan tarafın hangi üslup içerisinde mesajı oluşturduğu, diğer bir ifadeyle neyi, nasıl dediği üzerinde durmaktadır.

Duygusal anlam, mesajı oluşturan kişinin duygularına odaklanmakta, mesajı alan kişiye yönelik tavrını açıklamaktadır.

Yansıtıcı anlam, mesajda kullanılan göstergelerin kullanıldığı yere göre anlam kazanmasını ifade etmektedir.

Eşdizimsel anlam, bir gösterge üzerinden farklı göstergelere yönelik çağrışım yapılmasını açıklamaktadır.

Konusal anlam, göstergeler üzerinden odaklanılan konuyu, verilmek istenen mesajı ifade etmektedir" (Leech, 1985, s. 9-20'den akt. Baytimur, 2022).

Öte yanda çalışmaya Peirce'ün göstergebilimsel yöntemi de dahil edilmiştir çünkü Peirce göstergeleri temsil boyutunda ele alarak anlamlandırmanın temeline alır. Peirce'e göre (1984:227) "herhangi bir şeyin gösterge olabilmesi için nesne olarak adlandırdığımız bir şeyi 'temsil etmesi' gerekir". Peirce, nesne, gösterge ve yorumlayan olmak üzere üç kavram temelinde Anlamlandırma Modeli'ni meydana getirmiştir. Modelin temelinde görüntüsel gösterge, belirtisel gösterge ve simge olmak üzere üç alt başlık da oluşturulmuştur.

3. Bulgular ve Analiz

Peirce'e göre göresellerin anlamlandırlmasında:

Görüntüsel Gösterge: İstanbul Arkeoloji Müzesi
Belirtisel Gösterge: Geçmişi antik çağlara dayanmış bir kent; tarihi ve kültürel zenginlik
Simge: İstanbul

Görüntüsel Gösterge: Aizonai Antik Kenti

Belirtisel Gösterge: Kütahya'da geçmişi antik çağa dayanan uygarlıklar olması;

Simge: Kütahya

Görüntüsel Gösterge: Kızkulesi

Belirtisel Gösterge: tarihi ve kültürel zenginlik

Simge: İstanbul Boğazı

Görüntüsel Gösterge: Antalya Arkeoloji Müzesi

Belirtisel Gösterge: tarihi ve kültürel zenginlik

Simge: Antalya

Görüntüsel Gösterge: Troya Müzesi Çanakkale

Belirtisel Gösterge: tarihi ve kültürel zenginlik

Simge: Çanakkale

Görüntüsel Gösterge: Efes Antik Kenti

Belirtisel Gösterge: tarihi ve kültürel zenginlik

Simge: İzmir

Görüntüsel Gösterge: Topkapı Sarayı

Belirtisel Gösterge: tarihi ve kültürel zenginlik

Simge: İstanbul

Görüntüsel Gösterge: Hierapolis Antik Kenti

Belirtisel Gösterge: tarihi ve kültürel zenginlik

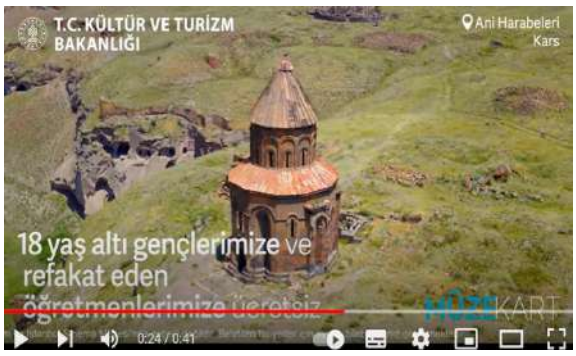
Simge: Denizli

Görüntüsel Gösterge: Sümela Manatırı

Belirtisel Gösterge: tarihi ve kültürel zenginlik

Simge: Trabzon

Görüntüsel Gösterge: Ani Harabeleri

Belirtisel Gösterge: tarihi ve kültürel zenginlik

Simge: Kars

Görüntüsel Gösterge: Galata Kulesi

Belirtisel Gösterge: tarihi ve kültürel zenginlik

Simge: İstanbul

Görüntüsel Gösterge: Cennet Cehennem Örenyeri

Belirtisel Gösterge: tarihi ve kültürel zenginlik

Simge: Mersin

Görüntüsel Gösterge: Ahlat Selçuklu Mezarlığı

Belirtisel Gösterge: tarihi ve kültürel zenginlik

Simge: Bitlis

Görüntüsel Gösterge: Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi

Belirtisel Gösterge: tarihi ve kültürel zenginlik

Simge: Bodrum

Görüntüsel Gösterge: Göreme Örenyeri

Belirtisel Gösterge: tarihi ve kültürel zenginlik

Simge: Nevşehir

Görüntüsel Gösterge: Adana Arkeoloji Müzesi

Belirtisel Gösterge: tarihi ve kültürel zenginlik

Simge: Adana

Görüntüsel Gösterge: Göbeklitepe Şanlıurfa

Belirtisel Gösterge: tarihi ve kültürel zenginlik

Simge: Şanlıurfa

Görüntüsel Gösterge: Patara Antik Kenti

Belirtisel Gösterge: tarihi ve kültürel zenginlik

Simge: Antalya

Leech'e göre;

- Artık girişler sadece mzüekart ile
- Tüm müzeler ve ören yerleri
- Şimdi milli saraylarda da geçerli
- Kimlik kartınızla kolayca
- Ücretsiz;
    - Engelli ve refakatçileri
    - 18 yaş altı gençler

  - Öğretmenler
  - Gazi ve şehit yakınları
  - Er ve erbaşlar
  - 65 yaş üstü
  - Arkeoloji ve ilgili bölüm öğrencileri
- Sadece 60 TL
- Tam 1 yıl geçerli

Leech'e göre kavramsal boyut göstergenin ortaya koyduğu ilk anlamdır. Müzekart kamu spotunda göstergeler ilk anlamlarıyla, kültürel değerimiz ilk anlamıyla kullanılmaktadır. Yan anlamının kullanılmasına gerek kalmamakla birlikte görseli kullanılan her bir il için hemşerilik duygusu pekiştirilmektedir. İlaveten, duygusal boyutta da adı geçen mekanlarla ilgili özel anılar, özel duygular gündeme gelmektedir. Konusal boyu ise kamu spotunda baştan sona gözlemlenecek bir boyuttur. Konuya odaklanılmakta ve mekanın işlevselliğine vurgu yapılmaktadır.

Sonuç

Çalışmada incelenen T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Müzekart kamuspotunda, Türkiye'nin dünyada tek olma özelliği gösteren tarihi ve kültürel değerleri kullanılarak hazırlandığı tespit edilmiştir. Türkiye'nin tarihi ve kültürel zenginliklerine dikkat çekilerek sözkonusu mekanların müzekart ile kolayca gezileceğine dikkat çekilmiştir. Temel mesaj müzekartın ucuz ve basit bir biçimde elde edilecek olmasıdır. Bu süreçte insanlarda ilgi çeken ve heves uyandıracak görseller kullanılmıştır. İlgi çekicilik duygusu üzerinden insanlar ikna edilmeye çalışılmıştır. Halkın büyük bir kesimi için ücretsiz olduğu vurgulanan müzekart ile birçok tarihi mekanın kolaylıkla ziyaret edilip gezilebileceğine yönelik algı oluşturulmaya gayret edilmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde kamu spotları tam olarak da olumlu algılar yaratmak, tanıtımlar yapmak, ilgi çekmek, farkındalık yaratmak üzere tasarlanmakta ve bir tarafta halkla ilişkiler diğer yanda ise reklamcılık faaliyetlerinden faydalanmaktadır. Kitle iletişim araçlarında da yayınlandığı için çok sayıda kişiye ulaşmaktadır.

Sonuç olarak gelecekte tasarlanması muhtemel kamu spotları ilginçlik, güzellik, olumlu düşünceler yaratma gibi pozitif duygular yaratarak dikkat çekme ve ilgi arttırma gibi etkilerle mesajın daha güçlü olmasına olanak sağlayabilir. Bu şekilde doğrudan birinci hedef kitlenin sayıca arttırılmasına yardımcı olabilir.

Kaynakça

Kitaplar

Charles Sanders Peirce (1984). Writings of Charles S. Peirce. Cilt: 2, E. C. Moore (Ed.), Indiana, Bloomington, Indiana University Press.

Geoffrey Leech, (1985). Semantics: the Study of Meaning, 2nd Ed. Great Britain, Penguin Books.

Tayfur, G. (2008). Reklamcılık (3.Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Makale ve diğer:

https://www.youtube.com/watch?v=93_STzlpuLI (TC Kültür ve Turizm Bakanlığı/Kamu Spotu)

Birgül BİLGÜÇ, (2016), "Türkiye'de Kamu Spotu Oluşum Süreci ve Yayın Politikaları", İletişim Çalışmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, 2016, 25 – 61.

Damla ŞEN (2018), "Tedavi Edici Sağlık Hizmetlerinin Geliştirilmesinde Kamu Spotları", International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal, Cilt 4, Sayı 1, 2018, 58 - 75,

Erhan YILDIRIM , (2020), "Kamu Spotlarında Çekicilik Ve Örnek Spot Çözümlemeleri" Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, 2020, 177 - 188,

İlknur ÇAKAR , Mustafa ÖZTUNÇ , (2023),Türkiye Kızılay Derneği Kamu Spotlarının Sosyal Etki Çerçevesinde Alımlama Analizi ile İncelenmesi, INJOCMER International Journal of Communication and Media Research, Cilt 3, Sayı 1, 2023, 1 - 16,

Hale KÜNÜÇEN (1988). Kitle İletişim Araçlarında Kamu Spotları (Televizyonda Yayımlanan Kamu Spotlarının İçerik Çözümlemesi), Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir

Mehmet BÜTÜN , Murat SELÇUK , Emre AKADAL , Sevinç GÜLSEÇEN (2018). "Kamu Spotlarının Etkililiği Üzerine Bir Araştırma", Selçuk İletişim, Cilt 11, Sayı 2, 2018, 273 - 291, 10.18094/josc.414493

Nigar ATAŞCI, Kadir CANÖZ (2019). "Televizyonda Yayınlanan Kamu Spotlarının Halkı Bilgilendirmedeki Yeri Ve Önemi: Konya Örneğinde Ampirik Bir Çalişma", Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Cilt 7, Sayı 19, 2019, 318 - 340, 10.33692/avrasyad.628310

Servet ÜZTEMUR , Görkem AVCI , Birsel ARIKAN , (2022)," Kamu spotları ve zorunlu yayınları eğitimde kullanmak: Sosyal bilgiler öğretim programı özelinde ilişkilendirmeler" Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 47, 2022, 41 - 61, 10.31795/baunsobed.875457

Tuğba BAYTİMUR (2022). Geoffrey Leech'in Anlamlandırmanın Yedi Türü Işığında Uluslararası Af Örgütü'nün İşkence Karşıtı Kampanyaları, Erciyes İletişim Dergisi / Journal of Erciyes Communication e-ISSN: 2667-5811 | ISSN: 1308-3198, Temmuz/July 2022 Cilt/Volume 9, Sayı/Issue 2, 825-841.

Medyanın Toplumun Yaşamını Yansıtma Biçimleri ve Gerçeklikle İlişkisi: Türk Dizilerinin Temsil Problemi Üzerine Bir İnceleme

Prof. Dr.Süleyman Doğan- Yıldız Teknik Üniversitesi (YTÜ), Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

e-posta: sudogan@yildiz.edu.tr, orcid: https://orcid.org/0000-0003-1825-2583

Rabia Çelik-Lisansüstü öğrencisi

e-posta: rabiaclk96@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-6191-2463

Doç. Dr. Reşit Çelik- Yıldız Teknik Üniversitesi(YTÜ), İstatistik Bölümü Öğretim Üyesi

e-posta: rcelik@yildiz.edu.tr, orcid: https://orcid.org/0000-0003-0833-0947

Öz

Bu bildiride, medyanın toplumun yaşamını yansıtma biçimleri ve gerçeklikle ilişkisini ele almaktadır. Medya, günümüzde toplum üzerinde oldukça etkili bir araç olarak kabul edilmektedir. İletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerle birlikte, medya araçları toplumun yaşamına daha fazla nüfuz etmekte ve şekillendirmektedir. Medya peyzajında en güçlü olan ise hiç kuşkusuz televizyon dizilerdir. Dizilerin medya analizi, toplumsal ve kültürel etkileşimin anlaşılmasında kritik bir role sahiptir. Bu analiz, izleyicilere toplumsal yapının yansıtılması, eleştirilmesi ve kültürel etkileşimin derinlemesine anlaşılması konularında değerli bir bakış açısı sunmayı açamlamaktdır. Medya analizi yoluyla, dizilerin izleyici kitlesine hem eğlence sunma hem de toplumsal ve kültürel konularda düşündürme potansiyelini anlamak, toplumsal değişim ve gelişmeye katkıda bulunacağı hedeflenmektedir. Bildiri, medyanın toplumsal gerçekliği nasıl yansıttığını, bu yansıtmanın biçimlerini ve gerçeklikle nasıl ilişkilendiğini incelemektedir.

Anahtar kelimeler: medya, diziler, yabancı damat, kültürel değişim.

Giriş

Medya, günümüzde toplumsal dinamiklerin şekillenmesinde etkili bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Haberlerden televizyon dizilerine ve filmlere kadar geniş bir yelpazede varlık gösteren medya, toplumun yaşamını nasıl yansıttığı, gerçeklikle nasıl ilişkilendiği ve izleyicilere hangi perspektifi sunduğu konularında büyük bir etki potansiyeline sahiptir.[1] Bu bildiride, medyanın bu alanlardaki rolü irdelenerek, temsil biçimleri ve gerçeklikle ilişkisi ışığında toplumsal etkileşimlere odaklanılacaktır. Toplumun yaşamını yansıtma sürecinde bir ayna görevi üstlenen medya; haberler, günlük olaylarla ilgili bilgi sunarken, televizyon dizileri ve filmler ise toplumsal normları, ilişkileri ve değerleri yansıtarak izleyicilere bir bakış açısı sunar. Ancak, medyanın bu temsil biçimleri sıklıkla çeşitli zorluklarla karşılaşır.

Bu bildiride içeriğini oluşturan "dramatik ve çekici içerik baskısı[2]" bu zorluklardan ilkidir. Ayrıca, medya analizi bağlamında dizilerin politik etkisi de göz ardı edilemez. Diziler, siyasi görüşleri, ideolojileri ve toplumsal değişim taleplerini izleyiciye aktararak politik bir platform haline gelirler. Karakterlerin siyasi duruşları, hikayelerin içinde yer alan toplumsal olaylar ve politik mesajlar, izleyicilerin dünya görüşlerini etkileyebilir ve toplumsal duyarlılıklarını şekillendirebilir. Bununla birlikte, medya analizinde dizilerin rolü sadece izleyicilere içerik sunmakla sınırlı değildir. Aynı zamanda, dizilerin ticari boyutu da göz önüne alındığında, reklamcılık, marka stratejileri ve tüketici alışkanlıkları gibi ekonomik unsurları da içerir. Diziler, sponsorluk, ürün yerleştirme ve diğer pazarlama teknikleri aracılığıyla markaların ve ürünlerin hedef kitlesine ulaşma çabalarını destekler.

Dizilerin medya analizindeki rolü, toplumsal, kültürel, politik ve ekonomik boyutları içerir. Diziler, izleyici kitlesine ulaşma gücüyle birlikte, içerdikleri mesajlar ve temalar aracılığıyla derinlemesine bir etki yaratma potansiyeline sahiptirler. Bu nedenle, bu çalışmada medyanın temsil boyutunu bir dizi örneği üzerinden inceleyeceğiz.

[1]Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966). The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge.

[2] McLuhan, M. (1964). Understanding Media: The Extensions of Man.

A) Medyanın Toplumsal Gerçekliği Yansıtma Biçimleri

Medya, izleyici kitlesini çekmek ve rekabet avantajı sağlamak adına çekici ve dramatik içeriklere yönelme eğilimindedir. Bu durum, gerçek hayattan sapmaları beraberinde getirir. Bahsi geçen abartılar, izleyicilerin olayları yanlış bir perspektifle değerlendirmelerine neden olabilir. Doğru ve tarafsız habercilik yapan medya organları ile belgesel türündeki yapımlar, gerçek hayatı daha doğru bir şekilde yansıtabilir. Bu tür medya içerikleri, izleyicilere derinlemesine bilgi sağlayarak gerçekliği daha yakından tanımalarına olanak tanır. Haberlerde, suç dizilerinde ve dramatik yapımlarda, olaylar abartılarak veya çarpıtılarak sunulabilir. Bu durum, izleyicilerin gerçeklikle bağ kurma sürecini zorlaştırabilir ve yanıltıcı bir algı oluşturabilir.[3]

Medya kuruluşları, hangi hikayelerin öne çıkacağını, hangi açıdan ele alınacağını ve nasıl sunulacağını belirleyerek izleyicilere belirli bir perspektifi dayatabilir. Haber editörleri, olayları seçip düzenleyerek, izleyicilerin hangi bilgilere erişeceğini kontrol ederken kullandıkları dilin gücü büyüktür. Medya, kullanılan dil ve anlatım biçimi aracılığıyla izleyicilerin duygusal tepkilerini yönlendirebilir. Belirli bir olaya ilişkin kullanılan kelimeler, ifadeler ve anlatım tarzı, izleyicilerin olayı nasıl algılayacaklarını etkileyebilir.

Bir olay veya perspektifin sürekli tekrarı, izleyicilerin bilinçaltına yerleşmesine ve kabul edilmesine katkıda bulunabilir. Belirli bir görüş veya bakış açısı sürekli vurgulandığında, izleyiciler bu perspektifi benimsemeye daha eğilimli olabilirler. Yani medyada kullanılan şiddet unsurunun yinelenmesi bir süre sonra şiddetin normalleşmesine zemin oluşturmaktadır. Üzerinde durduğumuz faktörler bir araya geldiğinde, medya aygıtları izleyicilerin olayları algılamalarını etkileme gücüne sahiptir. Bu nedenle, medyanın gücünü anlamak önemlidir ve izleyicilerin medya içeriğini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmeleri önerilir. [4]Bu perspektif, medyanın içeriğinin üretildiği kültür, ideoloji ve siyasi görüşlere bağlı olarak değişiklik gösterir. Medyanın, izleyicilere bir olay veya konu hakkında nasıl bir bakış açısı sunduğu, toplumsal düşüncelerin ve değerlerin oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır.

[3] Gitlin, T. (1980). The Whole World Is Watching: Mass Media in the Making and Unmaking of the New Left.
[4] Marshall McLuhan ve Quentin Fiore - The Medium is the Massage

Medyanın, toplumu doğru ve etkili bir şekilde temsil etme sorumluluğu oldukça yüksektir. Medya kuruluşları, bilinçli bir şekilde içerik üretmeli ve izleyicilere gerçeğe uygun bir perspektif sunarken aynı zamanda; medya çalışanları ve yapımcıları, toplumun çeşitli kesimlerini temsil etmeye özen göstermelidir. [5]Bu, toplumsal çeşitliliği ve farklı bakış açılarını yansıtan bir medya ortamının oluşturulmasına katkı sağlar. İzleyicilere medyanın sunduğu bilgileri eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirme ve medyanın denetim becerisinin kazanması bakımından medya okur yazarlığı önemlidir. İzleyiciler, farklı kaynaklardan bilgi alarak objektif bir görüş oluşturabilirler.

Medya okuryazarlığı, izleyicilere medyanın manipülasyonlarından korunma ve hatta medyanın kendini denetlemesi açısından büyük ehemmiyete sahiptir. Teknolojik gelişmeler, kültürel değişimler ve toplumsal dinamikler, medyanın toplumu temsil etme biçimlerini ve bu temsilin gerçeklikle ilişkisini etkiler. Bu bakımdan da medya okuryazarlığı kendi içinde güncel kalmak zorunda kalır. Öyle ki; her kuşak, medyayı farklı bir perspektiften deneyimler. Örneğin, baby boomers döneminde büyüyen bir birey, televizyon ve gazete üzerinden bilgi alırken, Y kuşağı internet ve dijital medya ile büyümüştür. Bu farklı medya tüketim alışkanlıkları, toplumun yaşamını nasıl algıladığımızı etkiler. Z kuşağı, sosyal medyanın etkisi altında büyüdü ve bu platformlar aracılığıyla anlık gerçekliği paylaşma ve deneyimleme eğilimindedir. Bu, medyanın toplumu anlık ve subjektif bir perspektifle nasıl yansıttığını gösterir. Aynı olay, farklı kuşaklardan bireyler arasında sosyal medya üzerinden paylaşıldığında, medyanın gerçeklik oluşturma sürecindeki farklılıklar ortaya çıkmasına sebep olur.[6]

Medya, kuşaklar arasındaki kültürel normları ve değerleri yansıtma konusunda önemli bir role sahiptir. Örneğin, 80'lerde popüler olan dizilerdeki kültürel temsiller, günümüzdeki medya içeriklerinden farklılık gösterebilir. Bu, medyanın toplumsal değişimlere nasıl adapte olduğunu ve normların nasıl evrildiğini bize gösterir. Günümüzde medya, dijital görselleştirme ve sanal gerçeklik gibi teknolojik yenilikleri kullanarak gerçekliği farklı bir boyutta sunmaktadır. Bu teknolojiler, medyanın toplumun yaşamını daha immersif bir şekilde nasıl yansıttığını ve izleyiciye nasıl bir deneyim sunduğunu [7]gösterir. Ancak, bu teknolojilerin gerçeklikle ilişkisi sorgulanmalıdır.

Kuşaklar arasında medya okuryazarlığı düzeyi değişebilir. Medya okuryazarlığının düşük olduğu durumlarda, bireyler medyanın yansıttığı gerçekliği sorgulamayabilirler. Bu

[5] Chandler, D. (1995). Realism and the Cinema: A Reader.
[6] Hall, S. (1980). Encoding/Decoding
[7] Couldry, N. (2012). Media, Society, World: Social Theory and Digital Media Practice. - Nick Couldry.

nedenle, medya okuryazarlığı ve eleştirel bakış açısı, kuşaklar arası medya etkileşimlerinde önemli bir rol oynar. Kuşaklar arası medya etkileşimi, toplumun yaşamını yansıtma biçimlerini ve gerçeklikle ilişkisini karmaşık hale getirir. Medya, kuşakların değerleri, deneyimleri ve medya tüketim alışkanlıkları üzerinden toplumu temsil eder. Ancak, medyanın objektifliği sorgulanmalı ve izleyiciler, medya içeriğini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmelidir. Bu, medyanın toplumu daha doğru ve kapsamlı bir şekilde yansıtmasına katkı sağlayabilir ve kuşaklar arası anlayışı güçlendirebilir.

Medyanın toplumun yaşamını yansıtma biçimleri ve gerçeklikle ilişkisi, önemli bir araştırma alanını oluşturur. Bu tebliğimde, medyanın temsil biçimleri, çekici içerik baskısı, olayların abartılması, izleyicilere sunulan perspektif ve medya okuryazarlığı gibi kilit konulara odaklanılmıştır. Medya, toplumsal bilinçlenmeye katkı sağlayabilecek bir araç olmasının yanı sıra, doğru ve etkili bir şekilde kullanıldığında toplumsal birleşimi ve bilinci artırabilir. Şayet yanlış kullanımda medya çok kuvvetli bir silaha dönüşmektedir.

B) Televizyon Dizileri ve Kitleler Üzerinde Etkisi

Televizyon dizileri, günümüzde popüler kültürün önemli bir parçası haline gelmiş ve toplumsal dinamikleri etkileyen güçlü bir araç olmuştur. Yazının bu kısmında, televizyon dizilerinin kitleler üzerindeki sosyolojik etkilerini ve metnin ana konusunu izah edeceğiz. Televizyon dizileri, sadece eğlence aracı olmanın ötesinde, toplumsal yapıyı ve bireylerin dünya görüşlerini etkileyen önemli bir sosyolojik faktördür. Dizilerin içeriği, karakterleri ve olay örgüsü, izleyicileri düşünmeye ve toplumsal meseleleri ele almaya yönlendirerek kitleler üzerinde derin etkiler bırakabilir. Bu nedenle, dizilerin üreticileri ve izleyicileri, bu medya formunun toplumsal dinamiklere olan etkilerini anlamak ve değerlendirmek için bilinçli bir şekilde yaklaşmalıdır. Diziler, karakterler aracılığıyla toplumsal normları ve değerleri yansıtarak izleyicilere bir ayna tutar. Dizilerdeki karakterlerin yaşam tarzları, tercihleri ve karşılaştıkları sorunlar, izleyici kitlesinin kendi yaşamlarını değerlendirmelerine ve toplumsal normları anlamalarına yardımcı olabilir. Bu bağlamda, diziler, toplumsal normların yeniden üretilmesinde etkili bir rol oynar.[8]

İzleyicilere farklı karakterler aracılığıyla çeşitli kimliklerle empati kurma fırsatı sunar. Bu, izleyicilerin kendi kimlikleri üzerinde düşünmelerine ve farklı perspektifleri anlamalarına olanak tanır. Ayrıca, karakterler arasındaki ilişkiler ve çatışmalar, toplum içindeki gerçek ilişkileri yansıtarak izleyicilerin kendi ilişki dinamiklerini değerlendirmelerine katkı

[8] Teksoy, C. (2005). Türk Televizyonu Üzerine Makaleler.

sağlaması bakımından da diziler kitleleri harekete geçiren bir yapıya sahiptir. Toplumsal sorunları ele alarak izleyicileri bu konularda duyarlı hale getirebilir. Örneğin, bir dizi toplumsal adaletsizlik, cinsiyet eşitsizliği veya çevre sorunları gibi konuları işleyerek izleyicilerin bu sorunlara karşı duyarlılık geliştirmelerine ve toplumsal değişim için harekete geçmelerine katkı sağlayabilir. Bunlara ek olarak farklı kültürleri ve yaşam tarzlarını tanıtarak izleyicilere kültürel çeşitlilik konusunda geniş bir perspektif sunabilir. Bu, izleyiciler arasında hoşgörüyü artırabilir ve farklı kültürlerle daha iyi anlayış geliştirmelerine yardımcı olabilir. Fakat bu çok ince bir çizgidir. Empati, genellikle olumlu bir özellik olarak kabul edilir ve birçok sosyal ilişki ve iletişim bağlamında önemlidir. Ancak, dizilerdeki empati, bazen riskli yanlar içerir. Dizilerdeki karakterlere karşı aşırı empati, gerçek dünyayı ve ilişkileri anlamada zorluk yaratabilir.

Karakterlerin yaşadığı olaylar ve duygular, izleyicileri gerçek hayattaki benzer durumları değerlendirmekten alıkoyabilir. Halihazırda "gerçek hayattan alıntılanmış" olarak ifade edilse de her dizi aslında bir kurgu ürünüdür. Empati bu durumda riskli bir hale gelmektedir. Çünkü empati izleyici üzerinde bazen stereotip ve genelleştirmelere yol açabilir. Dizilerdeki karakterlerin belirli özellikleri veya durumları, izleyicilerin bu özellikleri gerçek dünyada karşılaştıkları kişilere atfetmelerine neden olabilir. Bu da izleyicilerde aşırı duygusal tepkilere yol açabilir. [9] Medya içeriği üzerinden duygusal manipülasyon riskini artırabilir, özellikle dramatik olayların gerçek hayattan daha fazla önemsenmesine neden olabilir. Gerçek ve kurgu ayrımını kaybederek artık kurgusal boyutta yaşama sebebiyet oluşturur.

Örneğin, dizide ki karakter kurgu olması sebebiyle gerçek hayattaki toplumun normlarına uymayabilir. İzleyiciler, bu karakterlere karşı aşırı empati kurduklarında, toplumsal normlara aykırı davranışları kabul etme veya normalleştirme eğiliminde olabilirler. Kurgu dünyasındaki toplum normunu benimsemiş izleyici gündelik yaşantısına bunu yansıttığında bocalaması kaçınılmaz olacaktır.[10]

Aşırı duygusal bağ kurma, izleyicilerin gerçek dünyadaki acılara ve sorunlara karşı duyarsızlaşmasına neden olabilir. Çünkü dizilerde yaşanan dramatik olaylar, gerçek hayattaki sorunları basitleştirerek, izleyicileri duygusal tepkilerini yüzeyselleştirmeye yönlendirebilir.

[9] Demirhan, Y. (2012). Globalization and Local Adaptation in Turkish TV Serials: A Case Study Analysis of Muhteşem Yüzyıl.
[10] Kılıç, E. (2007). From Public Sphere to Family Sphere: A Study on Turkish Soap Operas.

C) Sosyolojik İnceleme Örneği Olarak Yabancı Damat Dizisi

Televizyon dizileri, bir toplumun kültürel ve sosyal dinamiklerini anlamak için önemli birer araç olarak kabul edilebilir olduğu önerisini kabul etmiştik. Türk televizyon tarihinde önemli bir yere sahip olan "Yabancı Damat" dizisi, kültürel farklılıkların, aile bağlarının ve toplumsal değişimin karmaşıklığını ele alarak izleyicilere geniş bir perspektif sunmaktadır. "Yabancı Damat" dizisinin sosyolojik analizini yaparak, kültürel çatışma, aile ilişkileri, toplumsal cinsiyet rolleri ve toplumsal değişim gibi temel konular üzerinden incelememizi ortaya koymaya çalışacağız.

I. Kültürel Çatışma ve Uyum Açısından Yabancı Damat:

"Yabancı Damat" dizisi, kültürel çatışma ve uyumun karmaşıklığını ele alarak, farklı kültürel bağlamlardan gelen karakterlerin etkileşimini merkeze koymaktadır. Dizi, baş karakterlerin Türk ve Yunan kültürlerine mensup olmaları üzerinden, izleyicilere kültürel çeşitlilikle başa çıkma süreçlerini göstermekte ve bu bağlamda toplumsal normlar ile bireysel kimlik arasındaki çatışmaları ortaya koymaktadır. Örneğin, baş karakterler Niko ve Nazlı'nın aileleri arasındaki kültürel farklılıklar, geleneksel normlar ve değerler çerçevesinde zorlu bir uyum sürecini tetiklemektedir. Niko'nun Türk ailesi ile Yunan geleneğine sahip Nazlı'nın ailesi arasındaki bu kültürel çatışmalar, dizi boyunca karakterlerin aileleriyle, toplumlarıyla ve kendi kimlikleriyle barış içinde olma çabalarını işlemektedir. Bu örnek, "Yabancı Damat" dizisinin, kültürel çeşitliliği sadece bir zenginlik olarak değil, aynı zamanda çatışma ve uyumun kaynağı olarak ele alarak izleyiciye sunduğu sosyolojik derinlik açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

II. Aile İlişkileri Açısından Yabancı Damat:

Aile, bir toplumun temel birimi olarak kabul edilir ve bireylerin sosyal, kültürel, ve psikolojik gelişimlerinde önemli bir rol oynar. "Yabancı Damat" dizisi, aile ilişkilerini derinlemesine ele alarak, farklı kültürlerden gelen bireylerin aile dinamikleri üzerindeki etkileşimini inceler. Özellikle, baş karakterler Niko ve Nazlı'nın aileleri arasındaki çatışma ve uyum süreçleri, izleyicilere geniş bir perspektif sunar. Dizi, geleneksel Türk aile yapısını temsil eden Nazlı'nın ailesi ile modern Yunan ailesini temsil eden Niko'nun ailesi arasındaki kültürel farklılıkları vurgular. Aile içindeki roller, beklentiler ve iletişim dinamikleri, karakterlerin aileleri arasındaki ilişkileri şekillendiren önemli unsurlardır. Ayrıca, dizideki aile üyelerinin yaşadığı zorluklar ve çatışmalar, izleyiciye aile ilişkilerindeki gerçekçi ve karmaşık yönleri sunar.

"Yabancı Damat" dizisi, aile dinamikleri üzerinden izleyicilere aile ilişkilerinin karmaşıklığını anlama ve değerlendirme fırsatı sunarak, sosyolojik bir bakış açısıyla aile

yapısının toplumsal içeriğini zenginleştirir.

III. Toplumsal Cinsiyet ve Rolleri Açısından Yabancı Damat:

"Yabancı Damat" dizisi, toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rolleri konularını ele alarak izleyicilere derinlemesine bir analiz sunmaktadır. Dizi, geleneksel cinsiyet normlarına meydan okuyan karakterler aracılığıyla toplumsal cinsiyetin karmaşıklığını irdelemekte ve bu konuda farkındalık yaratmaktadır. Özellikle baş karakterlerin, Niko ve Nazlı'nın, cinsiyet rolleriyle uyumlu olmayan davranışları ve tercihleri, izleyiciyi düşündürmeye yönelik önemli unsurları içermektedir. Niko'nun duygusal ve hassas yanlarına vurgu yapması, geleneksel erkeklik stereotiplerini sorgulayan bir duruş sergilerken, Nazlı'nın kendi kariyerine odaklanma isteği ve bağımsızlığı, kadınların sadece ev içi rollerle sınırlı olmadığını vurgulayan bir perspektifi ön plana çıkarmaktadır. Bu örnekler, dizi üzerinden toplumsal cinsiyet normlarının sınırlarını zorlayarak, izleyicilere cinsiyet rolleri konusunda daha geniş bir perspektif sunmaktadır. Bu bağlamda, "Yabancı Damat" dizisi, toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rolleri üzerine düşünmeye teşvik eden bir araç olarak önemli bir akademik inceleme konusu olabilir.

IV. Modernleşme ve Kültürel Değişim Açısından Yabancı Damat:

"Yabancı Damat" dizisi, modernlik ve geleneksel değerler arasındaki çatışmayı temsil eden karakter dinamikleri ve olay örgüsü ile izleyicilere önemli bir sosyolojik perspektif sunmaktadır. Dizi, farklı kültürlerden gelen iki ailenin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan kültürel çatışmaları ve modern yaşamın getirdiği yeni değerlerin, geleneksel normlarla olan çatışmasını işler. Örneğin, Niko'nun geleneksel Yunan değerlerine bağlı bir şekilde yetiştirilmiş olmasına rağmen, modern yaşamın getirdiği özgürlük ve bireysellik konseptleriyle içsel bir çatışma yaşaması, bu temayı vurgular. Aynı zamanda, Nazlı'nın modern bir kadın olarak kendi kariyerine odaklanma isteği, geleneksel cinsiyet rolleriyle çatışmaktadır.

Bu çatışmalar, izleyicilere modernlik ve gelenek arasındaki dengeyi sorgulatırken, toplumsal değişimin bireyler üzerindeki etkilerini gösterir. [11]Aile içindeki iletişim ve karar alma süreçleri, modern ve geleneksel değerlerin çatışmasını yansıtarak, izleyicilere toplumsal normlar ve kültürel değişim hakkında düşünme fırsatı sunar. Bu bağlamda, "Yabancı Damat" dizisi, modernlik ve gelenek arasındaki gerilimi ele alarak, izleyicilere sosyolojik bir bakış açısı sunan önemli bir analiz örneğidir.

Televizyon dizileri, toplumsal dinamiklerin evrimini yansıtarak izleyicilere kültürel değişim süreçlerini anlama fırsatı sunar. "Yabancı Damat" dizisi, Türk ve Yunan kültürlerinin

[11] Göktürk, D. (2003). Turkish Media and Globalization: Center, Periphery, and the Construction of a National Audience.

bir araya geldiği bir evrende geçerek, kültürel değişimin yansımalarını detaylı bir şekilde ele alır. Dizi, karakterlerin farklı kültürlerden gelmeleri sebebiyle ortaya çıkan çatışmaların yanı sıra, zaman içinde bu çatışmaların nasıl aşıldığını da gösterir. Özellikle Niko ve Nazlı'nın evliliği, farklı kültürel arkaplanlardan gelen ailelerin nasıl birbirine yaklaştığını ve uyum sağladığını göstererek, izleyicilere kültürler arası anlayışın nasıl gelişebileceği konusunda önemli bir örnek sunar.

Dizideki karakterlerin giyim tarzları, yaşam tarzları ve iletişim biçimleri gibi unsurlar da kültürel değişimin yansımalarını gösteren detaylardır. Geleneksel normlardan sapma ve modernleşme çabaları, izleyiciye toplumdaki kültürel evrimin bir parçası olarak sunulur. Ayrıca, dizideki mekânlar, yaşam tarzları ve sosyal ilişkiler, izleyicilere Türk toplumundaki kültürel değişimin karmaşıklığını anlama imkânı tanır.[12]

Bu bağlamda, "Yabancı Damat" dizisi, kültürel değişimin sadece bireysel düzeyde değil, aynı zamanda toplumsal ve ailevi düzeyde nasıl yaşandığını göstererek, izleyicilere kapsamlı bir kültürel analiz sunar. Dizi, kültürel çeşitlilik ve farklılıkların birleştirici bir güç olabileceği mesajını ileterek, toplumun değişen dinamiklerini anlama ve değerlendirmeye yönelik önemli bir kaynak oluşturur.

V. İkinci Kuşak Göçmen Deneyimi Açısından Yabancı Damat:

Yabancı Damat dizisi, ikinci kuşak göçmen deneyimini ele alarak, kültürel çeşitlilik ve kimlik arayışı konularını derinlemesine işlemesi açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Dizide, baş karakter Niko'nun Türk ve Yunan kültürlerinin bir kesişiminde yetişmiş olması, ikinci kuşak göçmen kimliği üzerine çeşitli zorlukları ve aidiyet sorunlarını gözler önüne sermektedir. Niko, hem Türk hem de Yunan kültürlerine ait değerleri dengelemeye çalışarak, ikinci kuşak göçmenlerin yaşadığı kimlik karmaşasını izleyiciye aktarmaktadır.

Dizide, ikinci kuşak göçmen deneyiminin bir yansıması olarak, Niko'nun aile ilişkileri ve akraba bağları da incelenmektedir. Farklı kültürlere mensup olan aileler arasındaki çatışma ve uyum çabaları, ikinci kuşak göçmenlerin hem aileleriyle hem de toplumlarıyla kurdukları ilişkilerin karmaşıklığını ortaya koymaktadır. Bu durum, ikinci kuşak göçmenlerin aile bağlarındaki dinamikleri anlamalarını ve kendi kimliklerini inşa etmelerini zorlayan faktörleri vurgulamaktadır.

Dizide Niko'nun geleneksel normlarla modern yaşam arasında denge kurma çabaları, ikinci kuşak göçmenlerin kültürel çatışmalarla baş etme sürecini temsil etmektedir. İkinci kuşak göçmenler, köken kültürlerini sürdürme arzusuyla modern toplumun getirdiği değerler

[12] Ertuğrul, M. (2013). The Impact of Television Serials on Pakistani Women's Perception of Turkish Men.

arasında bir denge bulmaya çalışarak, hem kendi kimliklerini hem de ait oldukları toplumun normlarını anlamak durumundadırlar.

Dizideki karakterler arasındaki kültürel çatışma, farklı geleneklere ve yaşam tarzlarına sahip ailelerin etkileşimi üzerinden incelenerek, izleyiciye kültürel çeşitlilik konusunda düşündürücü sorular sorulmaktadır. Aynı zamanda, aile ilişkileri bağlamında dizideki karakterlerin yaşadığı zorluklar ve aile bağlarındaki güçlükler, toplumun aile dinamiklerine yönelik eleştirel bir bakış açısı sunmaktadır.[13]

Sonuç:

Toplumsal cinsiyet ve rolleri ele alan dizide, karakterlerin toplumsal cinsiyet normlarına meydan okuma çabaları, izleyiciye cinsiyet rolleri konusunda düşündürücü bir analiz sunmaktadır. Bu durum, toplumsal cinsiyet algılarının ve normlarının sorgulanmasını teşvik ederek, izleyicide eleştirel düşünce geliştirmeye yönlendirir. Göçmen deneyimi üzerine odaklanan dizi, ikinci kuşak göçmenlerin aidiyet duygusu ve kimlik arayışı konularını işleyerek, izleyiciye göçmenlerin toplum içindeki yerini anlama fırsatı sunmaktadır. Kültürel değişim ve modernleşme süreçlerine vurgu yaparak, dizinin izleyiciyi kültürel evrimle ilgili düşündürmesi, toplumun değişen dinamikleri hakkında derinlemesine bir anlayış geliştirmeyi amaçlar.

Medyanın toplumsal etkisinin anlaşılması için medya okuryazarlığı ve eleştirel düşünce önemli araçlardır. İzleyiciler, medyanın sunduğu içerikleri sorgulayarak, çeşitli perspektiflerden bakarak, toplumsal gerçekliği daha bilinçli bir şekilde anlama ve yorumlama becerilerini geliştirebilirler. "Yabancı Damat" dizisi, bu bağlamda izleyicilere sosyolojik konularda düşünme ve eleştirel analiz yapma fırsatı sunarak, medya aracılığıyla toplumsal bilinci artırmada bir örnek teşkil etmektedir. Türk televizyon dizilerinin toplumdaki karakter şahsiytleri temsil ettiğini söylemek mümkün görünmemektedir.

Kaynakça

[13] Teksoy, C. (2005). Türk Televizyonu Üzerine Makaleler.

- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966). The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge.
- McLuhan, M. (1964). Understanding Media: The Extensions of Man.
- Giddens, A. (1991). Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age. Chandler, D. (1995). Realism and the Cinema: A Reader.
- Couldry, N. (2012). Media, Society, World: Social Theory and Digital Media Practice. - Nick Couldry.
- Hall, S. (1980). Encoding/Decoding
- Gitlin, T. (1980). The Whole World Is Watching: Mass Media in the Making and Unmaking of the New Left.
- Teksoy, C. (2005). Türk Televizyonu Üzerine Makaleler.
- Demirhan, Y. (2012). Globalization and Local Adaptation in Turkish TV Serials: A Case Study Analysis of Muhteşem Yüzyıl.
- Kılıç, E. (2007). From Public Sphere to Family Sphere: A Study on Turkish Soap Operas.
- Göktürk, D. (2003). Turkish Media and Globalization: Center, Periphery, and the Construction of a National Audience.
- Ertuğrul, M. (2013). The Impact of Television Serials on Pakistani Women's Perception of Turkish Men.

Asya ve Afrika Kıtalarında Antik Çağlarda Güreş Faaliyetleri

HAKAN KARADUMAN[1], Doç. Dr. YENER AKSOY[2]

[1] Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Yüksek Lisans, av.hakankaraduman@gmail.com - 0000-0003-2971-3250

[2] Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Rekreasyon Bölümü yeneraksoygsim@gmail.com - 0000-0002-1899-4096

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Antik çağlarda Asya ve Afrika kıtasında yapılan güreşlerin araştırılması ve günümüz yansımamalarının belirlenmesidir. Literatür taraması yapılmıştır. Antik çağlardaki güreşler genellikle korunma ve güçlü olma amacı ile yapılmışlardır. Dünyanın farklı yerlerinde spordaki belirli kurallarda farklı farklılıklar olduğu gibi mutlaka güreşlerde de bazı farklılıklar olduğu düşünülmektedir. Güreş insanlık tarihinin en eski sporlarından biridir. Pehlivanlar eski Mısır, Mezopotamya, İran ve diğer eski uygarlıklarda güreşmişlerdir. Güreşin kökenleri Fransa'daki mağara çizimleriyle yaklaşık 15.000 yıl öncesine dayanıyor. Babil ve Mısır kabartmaları, günümüz sporunda bilinen çeşitli duruşları kullanan güreşçileri göstermektedir. Güreşle ilgili edebi referanslar, Eski Ahit ve eski Hint Vedaları kadar erken bir zamanda ortaya çıkar.

Sonuç: Antik çağlarda Asya ve Afrika kıtalarında güreş ve güreşe benzer sporlar kültürel bir olgu olarak yapılmıştır. Hem Asya'da hemde Afrika kıtasında antik çağlarda yapılan güreşlerin günümüz minder güreşine bir çok oyun verdiği belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Antik Çağ, Güreş, Asya kıtası, Afrika Kıtası, Spor tarihi

Wrestling Activities in Ancient Times in Asia and Africa

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the wrestling performed in Asia and Africa in ancient times and to determine its reflections today. A literature review was conducted. Wrestling in ancient times was generally done for the purpose of protection and strength. Just as there are differences in certain rules in sports in different parts of the world, it is thought that there are also some differences in wrestling. Wrestling is one of the oldest sports in human history.

Wrestlers wrestled in ancient Egypt, Mesopotamia, Iran and other ancient civilizations. The origins of wrestling date back approximately 15,000 years to cave drawings in France. Babylonian and Egyptian reliefs show wrestlers using various stances known in today's sport. Literary references to wrestling appear as early as the Old Testament and ancient Indian Vedas. Conclusion: In ancient times, wrestling and sports similar to wrestling were practiced as a cultural phenomenon in the Asian and African continents. It has been determined that the wrestling performed in ancient times in both Asia and the African continent contributed many games to today's mat wrestling.
Key words: Ancient Age, Wrestling, Asian continent, African Continent, Sports history

Giriş

Güreş insanoğlunun bildiği en eski sporlardan biridir. Bu durum arkeolojik kazı ve araştırmalarla da kanıtlanmıştır. Her ülkenin kendine göre bir mücadelesi var. Başlangıçta güreş, eski medeniyetler için bir hayatta kalma aracı olarak düşünülmüştür (https://traditionalsportsgames.org/).

Antik çağlardan itibaren toplumların yaşamında eğlence, oyun ve spor önemli faaliyet olarak görülmüştür. Sporla ilgili mitolojik öğeler kendini göstermiştir. Halkların yeniden toparlanma ve millet olmasında da geleneklerin büyük rolü olmuştur (Türkmen ve ark., 2017). Antik çağlarda Asya kıtasında Türklere, Gagavuzlara ve Kırım Tatarları'na kadar tüm Türklerin halklarında güreş kendine önemli bir yer edinmiştir. Türk kültüründe güreşin geçtiği tüm Türk destanlarında da kahramanların güreştiği ve her zaman yendiği tasvirler sıkça görülür (Türkmen, 2016). Güreş eski ve köklü medeniyetlerin hemen hepsinin hayatında kendine yer edinmiştir (Carroll,1988).

Güreş, Sibirya'dan Balkanlara tüm Türk toplumlarının milli, dini, iktisadi, özel ve genel merasimlerinin de ayrılmaz bir parçası olmuştur (Petrov 1994). Sibirya, Kafkasya, Anadolu ve tüm Batı Türk halklarında güreş kadar sembolik "ağırlık" taşıyan başka bir spor yoktur (Türkmen, Djanuzakov; 2019). Antik çağ uygarlıkların hemen tamamında görülen güreş, her milletin kültüründe farklı şekilde yer almış ve farklı şekillerde yapılmıştır (Paliakoff 2004; Harris 1979). Özellikle Türk kökenli kavimlerde spor ve oyun kültürü çok geniş alana yayılmıştır. Bu ön Asya uygarlıklarında zaman içinde gelişerek kendini göstermiştir (İmamoğlu ve Koca, 2018). Bir kısım spor branşlarının kökenleri veya onların ortaya çıkış zaman ve şekilleri konusunda çelişkili durumlar mevcuttur (Koca ve ark.,2018). Güreş, Afrika kıtasında

Mısır'ın en popüler sporu olarak görülmüştür. Eskiden Ptahhotep'in Eski Krallık mezarında bir dizi güreş sahnesi tasviri bulunur (Koca ve İmamoğlu,2018).

Gelişme ve Sonuç

Güreş, mücadele sporunun en eski biçimlerinden birini temsil eder. Güreşin kökenleri Fransa'daki mağara çizimleriyle yaklaşık 15.000 yıl öncesine dayanıyor. Babil ve Mısır kabartmaları, günümüz sporunda bilinen çeşitli duruşları kullanan güreşçileri göstermektedir. Güreşle ilgili edeni kaynaklar eski Hint Vedalarına kadar erken bir zamanda ortaya çıkar. Yaratılış kıtabında Yakup'un Tanrı yada bir melek ile güreştiği söyleni. Homeros'un MÖ 13. veya 12. yüzyıldaki Truva Savaşı'nı anlattığı İlyadasında güreşten bahsedilir. Hint destanları Ramayana ve Mahabhara da güreş dahil dövüş sanatlarına göndermeler vardır (https://en.wikipedia.org/wiki).

Asya kıtasında güreş:

Sümer ve Akadlarda güreş: Güreşin tarihsel zaman içerisinde ilk gerçek izleri, Milattan 5000 yıl öncesi Sümerler devrine kadar gider. "Gılgamış Destanı" müzik eşliğinde ilk hakemli müsabakaları ortaya çıkaran önemli bir kaynak olarak görülür (Korkmaz,2013). Gılgamış Destanı üç bin yıldan fazla bir zaman önce yazılmıştır. Ana karakteri Uruk şehrinin kralı olan gerçek bir insandır. Destanda geçen Gılgamış olağanüstü yeteneklere sahiptir (Barker, 2010). Gılgamış Destanı Tufandan ve Nuh'un gemisinden çok daha önce ortaya çıkmıştır. Gılgamış değişti; hayatını insanlara hizmet etmeye, kanallar yapmaya ve Ziguratlar (taştan yapılmış büyük kare dağlar) yapmaya adamıştır. Yaklaşık 500 yıl önce Hylas adında bir şair olan Homer Hitit tanrıları arasındaki güç savaşını anlatan bir destan yazmıştır. Hesiod'un Teogonisinde (Dev Savaşları) de belirtildiği gibi genellikle genç ve yaşlı tanrılar güç için savaşmaktadır (Rao, 2000).

Hititler 'de güreş: Hititler koşu ve güreş yarışmaları düzenlerdi. Ayrıca boğa güreşi yapıldığına dair kanıtlar da mevcuttur (Chamberlain, 2008).

Asurlularda güreş: Savaşçı bir kavim olarak tarihte yerini alan Asurlarda boks ve güreş sporunun yapıldığını gösteren belgeler olduğu belirtilir (Kyle,2014).

Antik Çağlarda Çin ve Japonya'da güreş: Kahramanlık destanlarında tanrılar, iblisler, ejderhalar, hayvanlar ve insanlar arasındaki birçok güreş tanımlanır. Popüler olan mitik

kahraman Güneş Tanrısının kendini beğenmiş oğullarını öldüren Büyük Okçu Hou Yi'dir. (Christoph, 1979). Ateş tanrısı Zurong Dünyayı yakıp yıkan su tanrısı Gong'u durdurmaya karar vermiştir. Rakipler bir savaşta karşılaşır. İki büyük güç gökyüzü fırtınayla sarsılana ve şimşek ışıkları gökyüzünü yırtana kadar güreşirler. Shu-gui bir kaplan ile güreşir. Güreş adamın kemikleri yırtılmış kaslarının altından görünene ve kaplanın ölümüne kadar devam eder (George, 2003; Chamberlain, 2008).

Çin kayıtları düzinelerce güreş stili barındırmaktadır. Hanedanlıkların değişmesiyle kurallar da sık sık değişmiştir. Birçok geleneksel güreş stili kaydedilmiştir: chiao-li, chang-gouan, chan-fou, chang-po, cou-shu, ditangkouai, hiahg-nou, kio-li, ou-chou, pa-tchang, hsiang-pu ve diğerleri. Song Hanedanlığı (960-1127) süresince kadın güreşi turnuvaları düzenlenmiştir (Dallapiccola, 2002).

Antik Çağ Hindistan'da güreş: Hindistan'daki eski destanlar 100.000 mısradan, yeni destanlar ise 24.000 beyitten oluşmaktadır. Sati Kumar ve Marko Ganchev'e göre iki destan da İlyada ve Odesa destanlarından 18 kat daha uzundur. Milattan önce 4. yüzyılda yazılmışlardır. Destanlarda hayvanlar, ruhlar, tanrılar ve insanlar arasındaki savaşlardan bahsedilmektedir (Datta, 1988). Rigveda, Artha Shastra ve Puranas birçok güreş tekniği, hareketi ve tutuşu belirtmektedir. Mahapuranas modern serbest güreşe çok benzeyen dört adet stilden bahsetmektedir (Nomikos ve ark., 2008). Güreş sahneleri şunlardır: Vishnu Hiranyaksha, Hiranyakashyapu şeytanlarını yener, Indra Vritra'yı yener, Rama Kumbarana ve diğer birçoklarıyla güreşmektedir. Savaş meydanı dövüşlerinden farklı olarak güreş spor olarak da yapılmaktadır. Hintlilerin ölen kahramanlar için anıt yapmadıklarını yazmıştır. Önde gelen Hintli din adamı Jawarhaial Nehru, "The Discovery of India" adlı kitabında güreşin tüm sosyal tabakalarda popüler bir spor olduğunu belirtmiştir. Bu stiller antik çağlardan günümüze dek ayakta kalmıştır: azoura, bhicencee, djarazandji, hanou-mante, jaranira, mala-uda, mala-byanta, mala-krida, mukna, nara, vadra-mustan (Nehru, 2004).

Afrika kıtasında güreş:

Afrika güreşi, kıtanın tarihi ve kültüründe derin kökleri olan çeşitli ve dinamik bir dövüş sporudur. Çeşitli Afrika ülkelerinin, her biri yerel toplulukların değerlerini, geleneklerini ve atletizmini yansıtan kendine özgü güreş tarzları ve gelenekleri vardır. Afrika güreşinin, Senegal'de düzenlenen geleneksel Afrika güreşi müsabakalarından, Kemet'teki Eski Mısır duvarlarındaki Afrika güreşi tasvirlerine kadar zengin bir tarihi vardır. Afrika güreşi, her biri kendine özgü özelliklere sahip çok çeşitli stilleri kapsar. Belirli isimler bölgelere göre değişiklik

gösterse de, sporun özü kıtanın her yerinde aynı kalır. Afrika güreşinin bazı popüler biçimleri şunlardır:

Laamb (Senegal Güreşi): Senegal güreşi olarak da bilinen Laamb, Afrika güreşinin en ünlü türlerinden biridir. Geleneksel güreş unsurlarını modern tekniklerle birleştirerek canlı törenler ve benzersiz bir kültürel öneme sahiptir.

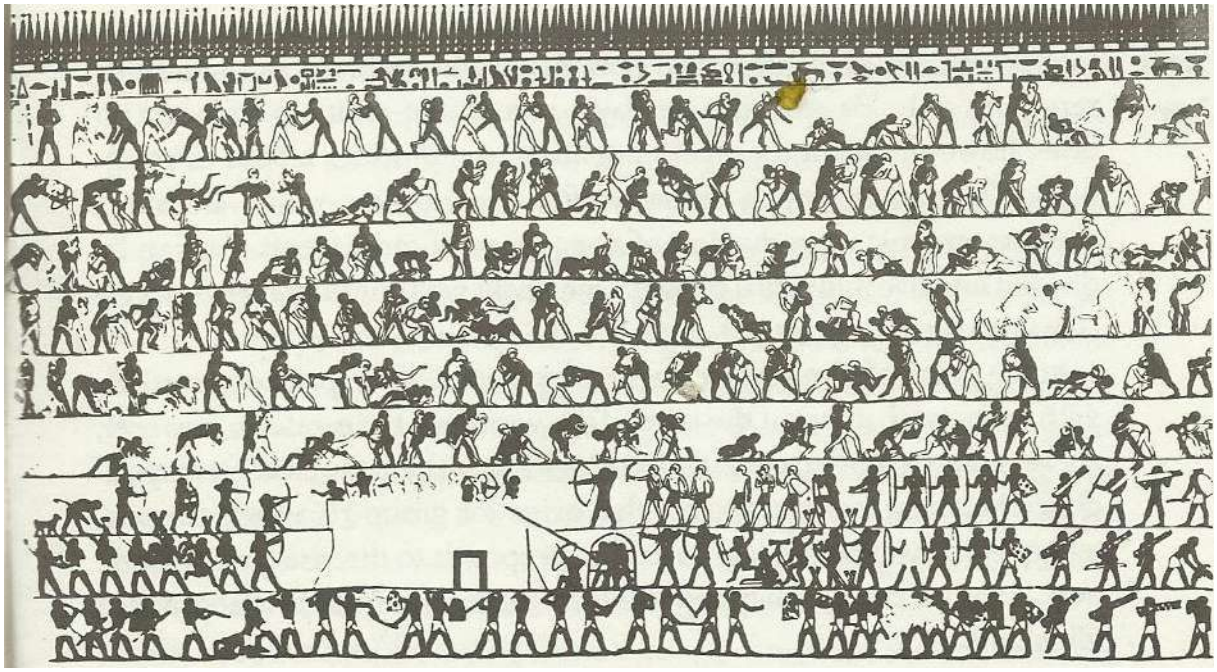
Nuba Güreşi (Sudan): Kökeni Sudan'daki Nuba Dağları'ndan gelen Nuba güreşi, gücü, cesareti ve topluluğu kutlayan ritüel bir spordur. Katılımcılar, anlaşmazlıkları çözmenin ve fiziksel yetenekleri sergilemenin bir yolu olarak hizmet eden güreş maçlarına katılırlar.

Mısır Güreşi (Mısır): Eski Mısır güreşi, Afrika güreşi tarihinde önemli bir yere sahiptir. Antik üslubun detayları tam olarak korunmamakla birlikte, eski Mısır'da güreşin popüler bir spor olduğu ve askeri eğitimde rol oynadığı bilinmektedir (https://www.afrikaiswoke.com).

Mısırlılarda Güreş: Güreş Mısır'da çok popülerdi ve çok iyi gelişmiş idi. Genel anlamda Saqqara mezarlarının özellikle de Ptah hotel ve Meriroke kısımları sportif figürleri içerir. Beni Hasan'daki mezarların yalnızca bir duvarında 220 adet güreşçi grubunun resmedilmiş olduğu görülür (Tomay ve Değirmencioğlu,2017). Beni hasan mezarlarında 1200'den fazla arkeolojik buluntuda güreş sahneleri bulunmuştur. Bunların en çok dikkat çekeni Milattan önce 21. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar uzanan Orta Krallık döneminden kalma Beni Hasan mezarlığında bulunan bir lahittir. Lahite 400 çift güreşçi çizilmiştir. Güreşçilerin günümüz serbest stil güreşine benzeyen güreşme, tutma ve kavrama teknikleri resimlendirilmiştir. Bazı Afrika ülkelerinde serbest stil güreş hala "Mısır" güreşi olarak adlandırılır (Miller ve ark.,2010). Antik Mısırda Çocuklar bile güreşmiştir (Hamed, 2015). Krallar aynı zamanda Mısırın liderleri olarak yer almışlardır. Lider bir grup insanı harekete geçirme, etkileyebilme gücüne sahiptir (Çetinkaya ve İmamoğlu,2018).

Antik Mısır'da Afrika Güreşleri Tasvirleri: Afrika güreşinin kanıtları, eski Mısır tapınaklarının ve mezarlarının duvarlarında tasvir edilen eski Mısır uygarlığında bulunabilir. Bu tasvirler, güreşin eski Mısır'da popüler bir spor olduğunu, kültürel ve sosyal önemini ortaya koyuyor. Görüntüler genellikle güreşçileri hareket halinde tasvir ederek tekniklerini, tutuşlarını ve atletik yeteneklerini sergiliyor. Eski Mısır güreşi Kemet toplumunda çok yönlü bir rol oynadı. Eğlence, bir tür fiziksel egzersiz ve savaşçıları savaşa hazırlamanın bir yolu olarak hizmet ediyordu. Güreş maçları da dini bayramların ve ritüellerin bir parçasıydı ve spor, kültür ve maneviyat arasındaki bağlantıyı güçlendiriyordu. Ayrıca Kemet'teki en iyi güreşçiler

genellikle Ordunun Firavun'u koruyan elit bir birimi olan Medjainin bir parçasıydı (https://www.afrikaiswoke.com).

Resim 1. Antik dönemlerde Mısırda güreş figürleri

Antik çağlardaki güreşler genellikle korunma ve güçlü olma amacı ile yapılmışlardır. Dünyanın farklı yerlerinde spordaki belirli kurallarda farklı farklılıklar olduğu gibi mutlaka güreşlerde de bazı farklılıklar olduğu düşünülmektedir. Güreş insanlık tarihinin en eski sporlarından biridir. Pehlivanlar eski Mısır, Mezopotamya, İran ve diğer eski uygarlıklarda güreşmişlerdir. Güreşin kökenleri Fransa'daki mağara çizimleriyle yaklaşık 15.000 yıl öncesine dayanıyor. Babil ve Mısır kabartmaları, günümüz sporunda bilinen çeşitli duruşları kullanan güreşçileri göstermektedir. Güreşle ilgili edebi referanslar, Eski Ahit ve eski Hint Vedaları kadar erken bir zamanda ortaya çıkar.

Sonuç: Antik çağlarda Asya ve Afrika kıtalarında güreş ve güreşe benzer sporlar kültürel bir olgu olarak yapılmıştır. Hem Asya'da hemde Afrika kıtasında antik çağlarda yapılan güreşlerin günümüz minder güreşine birçok oyun verdiği belirlenmiştir.

Kaynaklar

Barker, E. R. (2010). *Rome of the Pilgrims and Martyrs: A Study in the Martyrologies, Itineraries, Syllogć, and Other Contemporary Documents:* Biblio Bazaar.

Carroll, S. T. (1988). “Wrestling in Ancient Nubia”. *Journal of Sport History*, 15(2): 121-137.

Chamberlain, B. H. (2008). *A Translation of the "Ko-ji-ki" Or Records of Ancient Matters*: Forgotten Books.

Christoph, U. (1979). “Dhe Rubbing of Greek Athletes with Oil-Purpose and Origin”. *Stadion*, 5: 220-238.

Dallapiccola, A. L. (2002). *Dictionary of Hindu Lore and Legend*: Thames & Hudson.

Datta, A. (1988). *Encyclopaedia of Indian Literature: devraj to jyoti*: Sahitya Akademi.

Çetinkaya, G., İmamoğlu, G.(2018). Research on Leadership Tendency of Students Taking Sports Education According Difference Variations. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research,*11(59): 719-725.

George, A. R. (2003). *The Epic of Gilgamesh: The Babylonian Epic Poem and Other Texts in Akkadian and Sumerian*: Penguin Books.

George, A. R. (2003b). *The Babylonian Gilgamesh Epic: Introduction, Critical Edition and Cuneiform Texts*: Oxford University Press.

Hamed A.E.A. (2015).Sport, Leisure: Artistic Perspectives in Ancient Egyptian Temples (Part I), Recorde, Rio de Janeiro,8(1):1-17.

Harris, H. A . (1979). War and Imperialism in Republican Rome, Oxford Univ. Pres.

İmamoğlu, G., Koca, F. (2018). The Depict of Sportive Struggles with Animals in Some Images in Ancient Times. *The Journal of International Social Research,*11(61): 479-488.

Koca F., İmamoğlu G., İmamoğlu O. (2018). Hunting, Horse Riding and Archery Sports in Ancient Egypt and Interpretation of Their Depictions, *The Journal of International Social Research*, 11(59):1490-1497.

Koca F., İmamoğlu O. (2018). Sport History Of Countries Other Africa Of Except Ancient Egypt, *The Journal of International Social Research, 11(61):1292-1304*

Korkmaz S. (2013). Spor Müzelerinin İşlevleri ve Bir Spor Müzesi Taslağının Yönetsel Açıdan Oluşturulması, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müze Yönetimi Programı Yüksek Lisans Tezi.

Kyle DG. (2014). Sport and Spectacle in the Ancient World, John Wiley & Sons, Ltd, The Atrium, Southern Gate, Chichester, West Sussex: 24-44

Nehru, J. (2004) *The Discovery of India*, New Delhi: Penguin/Viking.

Miller, F. P., Vandome, A. F., & John, M. B. (2010). *Brutus of Troy:* VDM Verlag Dr. Mueller e.K.

Nomikos, N., N, Nomikos, G., N., Mavrogenis, A., F., & Papagelopoulos, P., J (2008). "Injuries in wrestling, boxing and pancration in ancient Greece", *EEXOT*, 59(3): 180-184.

Petrov, R. (1994).Olimpic *Wrestling Throughout the Millennia*, Budapest: International Amateur Wrestling Federation.

Rao, V. (2000) *Physical Education*: APH Publishing.

Tomay B., Değirmencioğlu H. (2017). Antik Çağda Anadolu'da Spor Turizmi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç Akademi Dergisi,* 2 (2): 9-21

Türkmen M., Djanuzakov. (2019).Cultural Pedagogy of Traditional Wrestling of Turkish People,Turkish Studies, 14(6): *3525-3533, DOI: 10.29228/TurkishStudies.30292*

Türkmen M.,Alimov U. (2019). With Developmental Aspects: Cambi Shoot in Central Asian Turks, *The Journal of International Social Research,*12(66):1391-1398.

Türkmen, M. (2016). “Orta Asya'dan Balkanlara: Türk Halklarında Geleneksel Güreşlerin Tarihi ve Evrimleri”, UWW, *International Belt Wrrestling Konferance*, İstanbul: 3-14.

Türkmen, M. Ömer Kaynar, Nurmira Abdybekovan, (2017) “General perspective Ottoman pehlivan / wrestling lodges and Greek Gymnasion / palaistra’s a glance”, Dene tarbiya jhana sport zharshysy vestnik No: 2 (17), ISSN 1694-6707: 49-53.

https://traditionalsportsgames.org/index.php/sport/76-traditional-wrestling

https://en.wikipedia.org/wiki/Wrestling

https://www.afrikaiswoke.com/the-history-of-african-wrestling/

CEZA YARGILAMASINDA KAMUOYU BASKISI: MEDYANIN ROLÜ

Doç. Dr. Murat ŞAHİN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

murat.sahin@omu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-9025-1860

ÖZET

Bu araştırmada, medya aracılığı ile oluşturulan kamuoyu baskısının ceza yargılaması sürecini nasıl etkilediği açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın odak noktası, medyanın nasıl kamuoyu baskısı oluşturduğu ve bu baskının ceza yargılaması sürecine nasıl yansıdığıdır. Çalışma, nitel araştırma yönetimi ile yürütülmüş olup veri toplama aracı olarak doküman incelemesi tercih edilmiştir. Dokümanlar 2020 yılı ve sonrasında kamuoyunda geniş yankı uyandıran "Halil Sezai Paracıkoğlu'nun Karıştığı Kavga", "Büyükşen Çifti Cinayeti", "Kadir Şeker Davası", "İpek Er'in İntiharı" ve "Melek İpek Davası" suç haberlerinden oluşmaktadır. Araştırmanın sonucuna göre medya aracılığı ile oluşturulan kamuoyu baskısı, ceza yargılaması sürecini çeşitli şekillerde etkilemektedir. Bu etkiler arasında tarafsızlık zorlukları, halkın algısı ve önyargıları, hukukun uygulanmasında eşitsizlik, baskı altında hisseden hakimler ve jürilerin karar verme süreci ve şüpheli ve tanıkların baskı altında hissetmesi yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Medya, Kamuoyu Baskısı, Yargı, Ceza Yargılaması.*

PUBLIC PRESSURE IN CRIMINAL TRIAL: THE ROLE OF THE MEDIA

ABSTRACT

In this research, it was tried to explain how public pressure created through the media affects the criminal justice process. The focus of the research is how the media creates public pressure and how this pressure is reflected in the criminal justice process. The study was conducted with qualitative research management and document review was preferred as the data collection tool. The documents consist of crime news about "The Fight Involved in Halil Sezai Paracıkoğlu", "Murder of Büyükşen Couple", "Kadir Şeker Case", "İpek Er's Suicide" and "Melek İpek Case", which had a wide impact on the public in 2020 and beyond. According to the results of the research, public pressure created through the media affects the criminal justice process in various ways. These effects include challenges to impartiality, public perception and prejudices, inequality in the application of law, the decision-making process of judges and juries feeling under pressure, and suspects and witnesses feeling under pressure.

Keywords: *Media, Public Pressure, Judiciary, Criminal Justice.*

1. GİRİŞ

Medya organları, haberleri sunma biçimleri, başlıkların seçimi ve yorumlama tarzlarıyla toplumun görüşlerini etkileyebilmekte ve bazen adalet sürecindeki tarafsızlığı zedeleme riski taşımaktadır. Medya aracılığı ile oluşturulan kamuoyu baskısı, bir davanın veya suçlamaların kamuoyunda nasıl algılandığı ve yorumlandığı üzerinde büyük bir etkiye sahip olabilir. Bir suçlama veya suçlu olduğu iddia edilen bir kişi hakkında medya organları tarafından oluşturulan olumsuz bir imaj, toplumun bu kişiye karşı önyargılı bir tutum sergilemesine ve hatta haksız bir şekilde yargılanmasına neden olabilir. Medyanın etkisiyle suçsuzluğunun kanıtlanması veya suçluluğunun yeterince değerlendirilmesi engellenebilir. Öte yandan medya aracılığı ile oluşturulan kamuoyu baskısı, adaletin sağlanması için bir fırsat da sunabilir. Medya, bazen adaletsizliklere dikkat çekerek, suç mağdurlarının haklarını ve adaletin korunmasını sağlayabilir. Örneğin, medya bir suçun ortaya çıkmasına veya göz ardı edilen bir durumun gündeme gelmesine yardımcı olabilir. Bu durumda, kamuoyu baskısı adalet sürecinde reform taleplerini destekleyebilir ve hukuk sisteminin iyileştirilmesine yönelik tartışmaları teşvik edebilir. Ancak medyanın kamuoyu baskısıyla oluşturduğu etkinin ceza yargılaması sürecinde bazı olumsuz etkileri de vardır. Medya organları, haberlerin sunumunda yanlılık veya ön yargı içerebilir. Bazı durumlarda, medya suçlu olduğu iddia edilen bir kişiyi suçluymuş gibi gösterebilir ve toplumun adalet anlayışına uygun olmayan bir şekilde ön yargılı bir tutum sergilemesine neden olabilir (Yüzer, 2013). Bu durumda, suçlu olduğu iddia edilen kişi, adil bir yargılama süreci bekleyemeyebilir. Ayrıca medyanın haberlerin sunumu ve yorumlama biçimi, halkın hükümet veya yargı sistemine olan güvenini etkileyebilir. Medyanın belirli bir suçlamayı veya suçlu bir kişiyi sürekli gündeme getirmesi, halkın adaletin tarafsız bir şekilde sağlandığına inanmasını zorlaştırabilir. Bu durumda, kamuoyu baskısı, yargı sürecine zarar verebilir ve adil bir yargılamanın önündeki engellerden biri haline gelebilir. Bununla birlikte medyanın kamuoyu baskısıyla oluşturduğu etki, adaletin sağlanması için bir fırsat da sunabilir. Medya, suç mağdurlarının sesini duyurmasına yardımcı olabilir ve halkın adalet anlayışını şekillendirebilir. Özellikle toplumda büyük tepki yaratan suçlar veya adaletsizlikler hakkında medya organları tarafından yapılan haberler, kamuoyunun bu konulara dikkatini çekebilir ve adaletin sağlanması için gerekli reformların yapılmasını teşvik edebilir.

Medyanın sağladığı halka açık bir platform, suçlu olduğu iddia edilen kişilerin masumiyetlerini kanıtlama fırsatını da artırabilir. Eğer bir kişi haksız bir şekilde suçlanıyorsa medya aracılığıyla bu durumu kamuoyuna duyurarak haksızlığın ortaya çıkmasını sağlayabilir. Bu durumda, medya organlarının tarafsızlık ve doğruluk ilkesine uygun bir şekilde hareket

etmesi önemlidir. Medya aracılığı ile oluşturulan kamuoyu baskısı, ceza yargılaması sürecinde hem olumlu hem de olumsuz etkilere sahiptir. Medyanın haber sunumu, yorumlama biçimi ve başlıkların seçimi, halkın suçlamaları ve suçlu olduğu iddia edilen kişileri nasıl algıladığını etkileyebilir. Bu nedenle medya organlarının tarafsızlık ve doğruluk prensiplerine uygun bir şekilde hareket etmesi, adaletin sağlanması için hayati öneme sahiptir. Aynı zamanda, medyanın sağladığı platformun, haksızlıkların ve adaletsizliklerin giderilmesi için kullanılması ve hukuk sisteminin iyileştirilmesi için yapılan tartışmalara katkıda bulunması önemlidir.

1.1.Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusu, medya aracılığıyla oluşturulan kamuoyu baskısının ceza yargılaması sürecine olan etkisidir. Araştırma, medyanın haberlerin sunumu, başlıkların seçimi, yorumlama biçimi ve diğer etkileşimli unsurlarının ve oluşturulan kamuoyu baskısının ceza yargılaması sürecinde nasıl bir etki yarattığını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu etkilerin adaletin sağlanması üzerindeki olumlu ve olumsuz sonuçları, yargı sürecinin tarafsızlığı ve adaletin korunması açısından değerlendirilecektir.

1.2.Araştırmanın Önemi

Alanyazın tarandığında medya ve ceza yargılaması arasındaki ilişkinin çoğunlukla sosyal medya bağlamında açıklanmaya çalışıldığı görülmüştür. Oysa medya, ana akım medya ve alternatif medya olarak karşımıza çıkar. Yapılan çalışmaların çoğunlukla sosyal medya bağlamında ortaya koyulması, bir alternatif medya kolu olan sosyal medyanın artık ana akım medya hâlini almasına dayandırılabilir. O hâlde medya, ana akım medya, alternatif medya ve sosyal medya kavramlarının yeniden açıklanıp ceza yargılaması ile olan ilişkilerinin bir bütün hâlinde değerlendirilmesi alanyazına fayda sağlayacaktır. Bunun yanında yargıyı etkileyen medya mı yoksa medya aracılığı ile oluşturulan kamuoyu baskısı mıdır? Eğer her ikisi ise de aralarındaki bağlantının açıklanması gerekliliği ortaya çıkar. Veri toplama aracı olarak dokümanları tercih eden diğer çalışmalara bakıldığında ise örnek vakaların kadına şiddet ve kadın cinayetleri haberlerinden seçildiği görülmüştür, dolayısıyla yargıyı etkileyenin kamuoyu baskısı değil postfeministler olduğu söylenmiştir. Oysa “Halil Sezai Paracıkoğlu’nun Karıştığı Kavga” ve “Büyükşen Çifti Cinayeti” vakaları gibi örnek vakalar incelendiğinde yargıda baskı oluşturanın yalnızca postfeministler olmadığı görülür.

Bu araştırmada medya, kamuoyu, kamuoyu baskısı, ceza yargılaması süreci kavramları açıklandıktan sonra medya ve kamuoyu baskısı arasındaki ilişki ortaya koyulup örnek vakalar üzerinden medya aracılığı ile oluşturulan kamuoyu baskısının ceza yargılaması sürecine olan etkisi irdelenecektir.

1.3.İlgili Araştırmalar

Medya ve ceza yargılaması arasındaki ilişkiyi farklı boyutlarıyla inceleyen araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar medyada yer alan bazı haberlerin masumiyet karinesini ihlal ettiği, yapılan haberlerin yargının bağımsızlığını ve tarafsızlığını zedelediği, haberlerden bazılarının propaganda ve dezenformasyon amacıyla yapıldığı ve yargıyı yanlış yönlendirdiği dolayısıyla medya ve etik kavramlarının tartışılması gerektiği ayrıca basın özgürlüğü ve haber alma hakkı ile yargının bağımsızlığının ve tarafsızlığının çatıştığı üzerinedir. Araştırmalarda veri toplama aracı olarak çoğunlukla doküman incelemesi tercih edilmiştir. Örnek vakalar ise kadına şiddet ve kadın cinayetleri haberleri ile yerli ve yabancı basındaki dezenformasyon haberleri arasından seçilmiştir. İlgili araştırmalarda medya ve ceza yargılaması arasındaki ilişki, çoğunlukla sosyal medya bağlamında ele alınmıştır. Sosyal medya, adil yargılamayı etkilemeye teşebbüs suçu vb. suçların işlendiği bir ortamdır; bu sebeple ceza hukukunun sosyal medyaya müdahale etmesinin gerekli olduğu ve bu müdahalenin nasıl olması gerektiği de yapılan araştırmalar arasındadır.

1.4.Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel sorusu "Medya aracılığı ile oluşturulan kamuoyu baskısının ceza yargılaması sürecinde etkisi nedir?" olarak belirlenmiştir. "Medya, kamuoyu baskısı oluşturmada nasıl aracılık eder?" ise araştırmanın alt sorusudur. Araştırmanın iddiası, medya aracılığı ile oluşturulan kamuoyu baskısının ceza yargılaması sürecini etkilediği yönündedir. Bu etkilemenin olumlu veya olumsuz hangi yönde olduğu, varsa yararları ve sakıncalarının neler olduğu da araştırmanın içeriği kapsamındadır.

Bu araştırmanın amacı:

- Medya organlarının ceza yargılaması sürecinde nasıl bir rol oynadığını ve hangi faktörlerin medyanın etkisini artırdığını belirlemek.
- Medyanın haber sunumunda kullanılan dil, görsel materyaller ve diğer iletişim araçlarının, halkın suçlamaları ve suçlu olduğu iddia edilen kişileri nasıl algıladığını ve bu algının yargı sürecini nasıl etkilediğini araştırmak.
- Medya aracılığıyla oluşturulan kamuoyu baskısının, jürilerin, hakimlerin ve diğer yargı görevlilerinin adil ve tarafsız kararlar vermelerini nasıl etkilediğini değerlendirmek.
- Medyanın suçlu olduğu iddia edilen kişilerin masumiyetinin kanıtlanmasını veya suçluluğunun yeterince değerlendirilmesini nasıl etkileyebileceğini araştırmak.
- Medya aracılığıyla oluşturulan kamuoyu baskısının adaletsizliklere dikkat çekerek ve reform taleplerini destekleyerek adaletin sağlanması için nasıl bir fırsat sunduğunu incelemek.

1.5.Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın veri toplama aracı dokümanlardır. Dokümanlar, 2020 yılı ve sonrasında kamuoyunda geniş yankı uyandıran 5 suç haberinden oluşmaktadır. Bu haberlerin eksik veya yanlış bilgi içermesi olasıdır. Veri analizi bölümünde, araştırmanın başarıyla yürütülmesini sağlamak için izlenen yol belirtilmiştir.

2. MEDYA, KAMUOYU BASKISI VE CEZA YARGILAMASI SÜRECİ

2.1.Medya

Basın, "bir ülkede belirli zamanlarda çıkan gazete, dergi gibi şeylerin bütünü, matbûat"ı (Kubbealtı Lugatı, b.t.) ifade ederken medya, "radyo, televizyon, gazete, dergi vb. iletişim ve yayın organlarının tamâmına verilen ad"dır (Kubbealtı Lugatı, b.t.).

Medyanın belli başlı işlevleri şunlardır:

- Haber Verme: Birey ve toplum, haber alma hakkına sahiptir. Medya, buna işlerlik kazandırır (Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, b.t.).
- Bilgilendirme: Medya, yaptığı çeşitli yayın ve programlarla toplumu bilgilendirir; siyaset, ekonomi, sağlık, kültür, tarih, bilim gibi geniş yelpazede ürettiği içeriklerle toplumu düşünmeye ve tartışmaya sevk eder.
- Aydınlatma ve Kamuoyu Oluşturma: Olaylara getirdiği yorum ve eleştirilerle halkı aydınlatma ve yönlendirmede etkili olur.
- Değerleri Aktarma: Toplumun ortak değer ve inançlarını aktarma, bilhassa çocukların ve gençlerin bu değer ve inançları benimsemesinde rol oynar.
- Toplumsal Bilinci Arttırma: Medya, toplumsal sorunlara duyarlılık oluşturup ortak bilinç ve hassasiyetle hareket etmeyi teşvik eder; böylece birlik ve beraberlik duygusu pekişir.
- Gözetleme ve Denetleme: Olayları izler, araştırır, değerlendirir ve yayar; kamu adına ve yararına yasama, yürütme ve yargıyı denetler.
- Eğlendirme: Dizi, film, müzik ve eğlence programı gibi içeriklerle keyifli zaman geçirme imkânı sunar.
- Reklam ve Pazarlama: Medya, gelir kaynaklarından biri olan reklamlar ile ticari işletmelere ürün ve hizmetlerini pazarlama imkânı tanır.

Medyanın bu işlevleri sağlıklı bir şekilde yerine getirebilmesi için bazı temel ilkelere riayet etmesi gerekir. Bu ilkeler şöyle sıralanabilir:

- Gerçeklik ve Doğruluk İlkesi: Medya, gerçek ve doğru bilgiyi aktarma sorumluluğuna sahiptir. Haberlerin ve bilgilerin doğruluğunu sağlamak için objektiflik, tarafsızlık ve güvenilir kaynaklardan bilgi edinme çabası gösterir.
- Bağımsızlık İlkesi: Medya, politik veya ekonomik güçlerden etkilenmeden, bağımsız bir şekilde çalışmalıdır. Haberlerin objektif ve tarafsız bir şekilde sunulması, demokratik bir toplumda çeşitliliği ve eleştirel düşünceyi teşvik etmek için önemlidir.
- Tarafsızlık İlkesi: Medya, haberleri ve bilgileri tarafsız bir şekilde sunmaya çalışmalıdır. Objektiflik, farklı görüşleri ve perspektifleri eşit şekilde temsil etmeyi gerektirir.
- İnsan Hakları ve Etik İlkesi: Medya, insan haklarına saygı göstermeli ve etik standartlara uymalıdır. Kişilik haklarına, mahremiyete ve özel hayata saygı göstermek, haberlerin yayınlanmasıyla ilgili doğru bilgilere ulaşmak için gerekli olan araştırmaların etik kurallara uygun şekilde yapılması gereklidir.
- Kamu Hizmeti İlkesi: Medya, kamuoyunu bilgilendirmek, eğitmek ve yönlendirmek gibi bir kamu hizmeti görevini yerine getirir. Toplumun çıkarlarını korumak, demokratik değerleri desteklemek ve kamusal konulara odaklanmak önemlidir.

2.1.1. Ana Akım Medya

Ana akım medya (geleneksel medya), demokratik sistemlerde halkın habere ulaşma, bilgilenme v.b. ihtiyaçlarını karşılarken yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü kuvvet olup kamu adına ve yararına bu üç kuvveti denetlemektedir. Büyük medya kuruluşlarının sahip olduğu ve geniş kitlelere hitap eden televizyon ve radyo kanalları, gazeteler, dergiler, internet haber siteleri ana akım medyayı oluşturmaktadır. Ancak "medyanın dördüncü güç olmaktan çıkıp, güçlerin medyası haline dönüşmesi veya birinci güç haline gelme gayreti... yalan haber, manipülasyon (yönlendirme) amaçlı haber, özel hayatın gizliliğinin ihlâli, kişisel çıkarlar, kamu yararının göz ardı edilmesi, masumiyet karinesinin ihlali gibi bir dizi 'mesleğe özel' sorunlar"ı (TMBB İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 2010: 3) beraberinde getirirken alternatif medya ihtiyacını da doğurmuştur.

2.1.2. Alternatif Medya

Alternatif medya, ana akım medyada kendine yer bulamayan, sesini duyuramayan sıradan, muhalif insanların, bağımsız gazetecilerin, aktivistlerin, uzmanların ve sivil toplum örgütlerinin farklı perspektifler ile bağımsız olarak etkinlik gösterdiği yayın türüdür (Özdemir, 2016). "Muhalif medya, topluluk medyası, bağımsız medya, karşı medya, yeni medya, yerel medya, başka medya ve radikal medya gibi" (Akveran, 2018: 12) farklı isimlerle de anılır.

Alternatif medya, farklı politik, sosyal veya kültürel bakış açılarını, çeşitlilik ve eleştirel düşünceyi teşvik ederek sunmayı amaçlar. Bu tür medya organları, geleneksel medyanın haber değerlendirme süreçlerine ve ideolojik veya ticari etkilere karşı çıkmayı hedefler. Ayrıca alternatif medya platformları genellikle geleneksel medyanın dikkate almadığı veya yeterince ele almadığı konulara odaklanabilir ve daha az temsil edilen toplumsal grupları veya görüşleri yansıtabilir. Alternatif medya, daha bağımsız bir bakış açısı sunmayı amaçladığı için eleştirel düşünceye, sorgulamaya ve bağımsız araştırmaya dayanır. Genellikle büyük şehirlerde, alışveriş merkezi ve üniversite kampüsü gibi kalabalık alanlarda dağıtılan ücretsiz gazeteler; serbest piyasa ekonomisinde, özel işletmeler olarak örgütlenen liberal medyaya bir tepki olarak ortaya çıkan, halkın haberin yapım ve yazım sürecine dâhil olduğu yurttaş gazeteciliği; blog ve videobloglarda yazılı ve görüntülü bilgi aktaran yurttaşlar olarak tanımlanan yurttaş gazeteci; yerel medya; sosyal medya (Akveran, 2018: 14-20) ve podcastler (internet üzerinden yayımlanan haber, röportaj, tartışma vb. içerikli sesli kayıtlar) alternatif medya örnekleridir.

2.1.3. Sosyal Medya

Sosyal medya, kullanıcıların internet üzerinden erişim sağladığı, kendi içeriklerini ürettiği, paylaştığı ve karşılıklı etkileşimde bulunduğu dijital platformlardır. Ücretsiz olması, bilgisayar, tablet, telefon gibi cihazlar üzerinden kolaylıkla erişilebilmesi sosyal medya kullanımını yaygınlaştırmıştır. Popüler sosyal medya platformlarına Facebook, YouTube, Instagram, TikTok, Twitter, Snapchat örnek gösterilebilir. Sosyal medya, haberlerin hızla yayıldığı ve geniş kitlelere ulaştığı, kullanıcıların haberleri yorumlayabildiği ve tartışabildiği, çeşitli (muhalif) seslerin kendine yer bulabildiği bir alternatif medya koludur. Toplum, doğrudan haber mensupları, farklı haber kanalları ve siyasi erk ile etkileşime geçebildiği ve hızlıca örgütlenebildiği için ana akım medyadan ziyade sosyal medyayı takip etmektedir.

2.2.Kamuoyu Baskısı

Kamuoyu, "bir mesele hakkında halkın fikri, düşüncesi, kanâati, halkoyu, efkârıumûmiye" (Kubbealtı Lugatı, b.t.) anlamına gelirken kamuoyu oluşturma, bir konu hakkında toplumun genel görüş ve tutumlarını şekillendirme sürecidir. Bu süreçte, iletişim araçları ve siyasal aktörler, belirli bir konuya dikkat çekmek, bir fikri yaygınlaştırmak veya insanların görüşlerini değiştirmek amacıyla çeşitli iletişim stratejileri kullanır. Kamuoyu oluşturma süreci, bireylerin fikirlerini ifade etmelerinden başlayarak iletişim yoluyla toplumun karar verme sürecine katılmasını içerir. Medya, siyasal liderler, sivil toplum örgütleri ve diğer iletişim araçları, bu süreçte etkili rol oynar. Bu aktörler, konuyu gündeme getirerek, bilgi sağlayarak, tartışma ortamları yaratarak ve propaganda tekniklerini kullanarak toplumun dikkatini çeker ve görüşlerin şekillenmesine katkıda bulunurlar. Kamuoyu oluşturma süreci

demokratik toplumlarda önemlidir, çünkü toplumun genel görüş ve tercihleri demokratik karar alma sürecinde etkili olabilir (Yüksel, 2007).

Kamuoyu baskısı ise toplumun bir konu veya olay hakkında yoğun bir şekilde görüş belirtmesi ve etkili bir şekilde baskı oluşturmasıdır. Bu baskı, genellikle medya aracılığıyla gerçekleşir ve kamuoyunun taleplerini dile getirir. Kamuoyu baskısı, toplumun bir konuda duyarlı olması, fikirlerini ifade etmesi ve değişim taleplerinde bulunmasıyla ortaya çıkar. Bu baskı, politik kararları etkileme, hükümet politikalarını değiştirme, sosyal değişimi teşvik etme ve çeşitli toplumsal konuların gündeme gelmesini sağlama gibi etkilere sahip olabilir. Kamuoyu baskısı, demokratik bir toplumda vatandaşların seslerini duyurması ve karar vericileri hesap verebilir kılması açısından önemlidir.

2.2.1. Medya, Kamuoyu Baskısı Oluşturmada Nasıl Aracılık Eder?

Medya, kamuoyu baskısı oluşturma sürecinde önemli bir rol oynar. Medyanın kamuoyu baskısı oluşturmada kullandığı yaygın araçlardan bazıları şöyle sıralanabilir:

- Haber Raporları: Medya, haber raporları aracılığıyla kamuoyunu bilgilendirir ve konular hakkında farkındalık yaratır. Haberler, olayların tarafsız bir şekilde sunulduğu veya belirli bir görüşü yansıttığı yayın organları aracılığıyla ulaşabilir. Haber raporları, olayları araştırma, tanıkların ifadelerini sunma ve analiz etme gibi unsurları içerir.
- Editoryaller ve Köşe Yazıları: Editoryal yazılar ve köşe yazıları, medya kuruluşlarının veya köşe yazarlarının belirli bir konu hakkındaki görüşlerini ve yorumlarını paylaştığı yazılardır. Bu tür yazılar, belirli bir politika, olay veya konuya ilişkin derinlemesine analizler sunarak okuyucuların düşünce ve fikirlerini şekillendirmeye çalışır.
- Röportajlar ve Panel Tartışmaları: Medya, uzmanların veya yetkililerin görüşlerini paylaşmaları için röportajlar ve panel tartışmaları düzenler. Bu tür programlar, belirli bir konu veya olay hakkında farklı bakış açılarını ve perspektifleri sunarak kamuoyunu etkilemeye çalışır. Tartışmalar ve farklı görüşler, izleyicilerin düşünce süreçlerini etkileyebilir ve kamuoyunda baskı oluşturabilir.
- Sosyal Medya ve İnternet: Sosyal medya ve internet, günümüzde medyanın kamuoyu baskısı oluşturmasında önemli bir rol oynamaktadır. Medya kuruluşları, haberleri ve içerikleri sosyal medya platformları ve web siteleri üzerinden yayınlayarak geniş bir kitleye ulaşmayı hedefler. Sosyal medya, kullanıcıların görüşlerini paylaşmasını, tartışmasını ve etkileşimde bulunmasını sağlar. Bu da kamuoyu baskısının daha hızlı ve etkili bir şekilde yayılmasına olanak sağlar.

- Kampanyalar ve Protestoların Yansıtılması: Medya, toplumda etkili olan kampanya ve protestoları yansıtarak kamuoyu baskısı oluşturabilir. Bu tür etkinliklerin haberlerde geniş şekilde yer alması, halkın dikkatini çeker ve konu hakkında farkındalık yaratır. Medya, kampanyaların ve protestoların sesini duyurarak, toplumda değişim taleplerine destek sağlayabilir.

Medya, bu ve benzeri araçlarla, haberleri, yorumları ve analizleriyle kamuoyunu etkileyebilir. Bu etkileşim, toplumdaki farklı kesimlerin düşüncelerini şekillendirmeye ve politikaların değiştirilmesi için kamuoyunda baskı oluşturmaya yönelik bir mekanizma olarak kullanılabilir. Ancak medyanın kamuoyunu etkileme süreci karmaşık bir konudur ve medyanın tarafsızlığı, doğru bilgi aktarımı ve çeşitlilik gibi unsurların da dikkate alınması önemlidir.

2.3. Ceza Yargılaması Süreci

Ceza yargılaması süreci, bir suçun işlendiği iddiasının soruşturulması, şüpheli veya sanığın yakalanması, mahkemeye çıkarılması, delillerin toplanması, duruşmaların yapılması, savunmanın ve iddianamenin sunulması, kararın verilmesi ve cezanın uygulanmasından oluşan bir hukuki süreçtir. Bu süreç, adil bir şekilde gerçekleri ortaya çıkarmayı, suçluların cezalandırılmasını, masumiyet karinesi ve adil yargılanma hakkının korunmasını amaçlar.
Savcı, savunma avukatı, hakim ve jüri gibi ilgili taraflar, delilleri sunar, ifadeler alır ve yargılama sürecinin adil ve kanunlara uygun bir şekilde ilerlemesini sağlamakla yükümlüdür. Bu süreçte, suçlamaların kanıtlanması veya sanığın masumiyetinin ispatlanması gerekmektedir ve karar, kanıtlara ve yasaların gerekliliklerine dayanarak adaletin yerine getirilmesini amaçlar (Şen, 2011).

2.3.1. Medya Aracılığı ile Oluşturulan Kamuoyu Baskısının Ceza Yargılaması Sürecinde Etkisi Nedir?

Medya aracılığı ile oluşturulan kamuoyu baskısı, ceza yargılaması sürecini çeşitli şekillerde etkileyebilir. Bu etkileşimlere örnekler:

- Mahkeme Sürecinin Tarafsızlığı: Medyanın yoğun ilgi gösterdiği ve kamuoyunda büyük yankı uyandıran davalar, mahkemelerin tarafsızlığına yönelik bir zorluk oluşturabilir. Medyanın sürekli olarak suçlamaları veya şüpheleri belirli bir kişi veya kurum hakkında yayınlaması, bu kişi veya kurumun adil bir yargılanma süreci hakkında endişeleri artırabilir. Mahkemeler, bu tür baskılara karşı koymak ve adil bir yargılama süreci sağlamak için önlemler almak zorundadır.
- Halkın Algısı ve Önyargılar: Medyanın yoğun bir şekilde bir davayı rapor etmesi, kamuoyunda olaya ilişkin bir algı ve önyargı oluşmasına neden olabilir. Medya, suçlamaları veya iddiaları tek taraflı bir şekilde sunabilir ve suçlu veya masum olduğuna

dair bir hüküm vermeden önce bile halkın zihinlerinde bir ön yargı oluşturabilir. Bu durum, jüri seçimlerini, tanık ifadelerini ve mahkeme kararlarını etkileyebilir.

- Hukukun Uygulanmasında Eşitsizlik: Medya tarafından yoğun bir şekilde rapor edilen ve kamuoyu baskısının yüksek olduğu davalarda, hukukun uygulanmasında eşitsizlikler ortaya çıkabilir. Medyanın odaklandığı davalara daha fazla kaynak ayrılabilir, daha fazla dikkat çekebilir ve bu da adaletin eşit bir şekilde sağlanmasını zorlaştırabilir. Özellikle yüksek profilli veya tanınmış kişilerin davalarında, kamuoyu baskısı, hukuk sistemini etkileyebilir ve sonuçlar üzerinde etkili olabilir.
- Hakimlerin ve Jürilerin Baskı Altında Hissi: Yoğun medya ilgisi ve kamuoyu baskısı altında, hakimler ve jüriler baskı altında hissedebilirler. Bu durum, karar verme sürecini etkileyebilir ve nesnellikten uzaklaşmalara neden olabilir. Hakimlerin ve jürilerin, adaletin gerçekleşmesi için bağımsız ve tarafsız kararlar verebilme yeteneklerini korumak önemlidir (Melemez, 2020).
- Şüpheli ve Tanıkların Baskı Altında Hissetmesi: Medya, suçlu olduğu düşünülen bir kişi veya tanıklar üzerinde yoğun bir baskı yaratabilir. Basın mensupları ve gazeteciler, soruşturma sürecinde şüpheli veya tanıkların peşinde koşabilir, onları röportajlar için zorlayabilir veya mahkeme önünde ifşa olmalarını talep edebilir. Bu durum, şüphelilerin veya tanıkların doğru ve adil bir şekilde ifade vermelerini zorlaştırabilir.

Bununla birlikte, medyanın kamuoyu baskısıyla oluşturduğu etki, adaletin sağlanması için bir fırsat da sunabilir. Medya, bazen adaletsizliklere dikkat çekerek suç mağdurlarının ve hakların korunması için bir platform sağlayabilir. Suçlu olduğu iddia edilen kişilerin halkın adalet anlayışına uymadığını düşünen durumlar da mevcuttur. Bu durumda, kamuoyu baskısı adalet sürecinde reform taleplerini destekleyebilir ve hukuk sisteminin iyileştirilmesine yönelik tartışmaları teşvik edebilir.

Kısaca medya aracılığı ile oluşturulan kamuoyu baskısı, ceza yargılaması sürecini farklı yönlerde etkileyebilir. Bu etkiler arasında tarafsızlık zorlukları, halkın algısı ve önyargıları, hukukun uygulanmasında eşitsizlik, baskı altında hisseden hakimler ve jürilerin karar verme süreci ve şüpheli ve tanıkların baskı altında hissetmesi yer alır. Bu nedenle adil bir yargılama süreci sağlamak için medyanın sorumlu ve dengeli bir şekilde haber yapması ve mahkemelerin tarafsızlık ve adaleti koruması önemlidir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Deseni

Anlamacı/yorumsamacı paradigmaya dayalı olan araştırma, nitel yöntem kullanılarak yürütülmüştür. Araştırma için örnek olay/vaka çalışması deseni tercih edilmiştir. Örnek olay çalışması deseninde araştırmaya konu olan olayın derinlemesine tahlili yapılırken, olay başka olgularla da ilişkilendirilebilir. Bu desen, araştırmanın iddiasını örnek olaylar ile açıklamanın araştırmayı daha anlaşılır kılacağı düşüncesi ile tercih edilmiştir.

3.2. Verilerin Toplanması

Araştırmada veri toplama aracı olarak doküman incelemesi tercih edilmiştir. Dokümanlar 2020 yılı ve sonrasında kamuoyunda geniş yankı uyandıran 5 suç haberinden oluşurken bu haberler internet gazetelerinin, haber sitelerinin, televizyon haber programlarının ve Müge Anlı ile Tatlı Sert programının kayıtlarının incelenmesi sonucu derlenmiştir. Haberlerin eksik veya yanlış bilgi içermesi olasılığına karşı araştırmanın güvenilirliğini ve geçerliliğini sağlamak ve arttırmak amacıyla tek bir haber kaynağına güvenmek yerine, farklı haber kaynaklarından bilgi edinilmiş; farklı kaynaklardan gelen bilgilerin doğruluğu karşılaştırılarak daha sağlıklı bir değerlendirme yapılmıştır.

3.3. Verilerin Analizi

Araştırmanın veri analiz yöntemi, betimsel analizdir. “Bu analiz türünde temel amaç elde edilmiş olan bulguların okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulmasıdır” (Özdemir, 2010: 336). Türkiye’de gerçekleşen ve kamuoyunda geniş yankı uyandıran 5 suç olayının medyaya yansımadan önceki ve medyaya yansıdıktan sonraki yargı süreçlerinin incelendiği araştırmada bulgular, medya aracılığı ile oluşturulan kamuoyu baskısının ceza yargılaması sürecinde etkisi bağlamında özetlenmiş ve yorumlanmıştır.

4. BULGULAR

Bu bölümde, internet gazetelerinin, haber sitelerinin, televizyon haber programlarının ve Müge Anlı ile Tatlı Sert programının kayıtlarının incelenmesi sonucu derlenen 2020 yılı ve sonrasında kamuoyunda geniş yankı uyandıran 5 suç haberine yer verilmiştir.

4.1. Örnek Olay 1: Halil Sezai Paracıkoğlu’nun Karıştığı Kavga

Habertürk gazetesinin 15.09.2020 tarihinde, aynı günün sabahında gerçekleşen Halil Sezai Paracıkoğlu’nun 67 yaşındaki komşusu Hüseyin Meriç'i darp ettiği görüntüleri yayımlamasından sonra görüntüler hızla sosyal medyada yayılmış; diğer ana akım medya

kanallarında da yer bulmuştur. Olayın ardından gözaltına alınan ve ifade verdikten sonra serbest bırakıldığı öğrenilen Halil Sezai Paracıkoğlu, olaya ait görüntülerin infial uyandırmasından sonra İstanbul Anadolu Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından tekrar ifade vermeye çağırılmıştır (Habertürk, 2020a). Savcılıkta ifadesinin alınmasının ardından, "silahla kasten yaralama" ve "silahla tehdit" suçlarından tutuklama talebiyle sulh ceza hâkimliğine sevk edilen sanık Halil Sezai Paracıkoğlu hakkında Anadolu 7. Sulh Ceza Hâkimliği tarafından "silahla kasten yaralama" suçundan tutuklama kararı verilmiş ve sanık Maltepe Cezaevi'ne sevk edilmiştir (Habertürk, 2020b). Tutuklu sanık, 30.10.2020 tarihinde gerçekleşen Anadolu 12. Asliye Ceza Mahkemesindeki duruşmada ise "silahla basit yaralama", "hakaret", "mala zarar verme" ve "konut dokunulmazlığını ihlal" suçundan toplam 1 yıl 11 ay 17 gün hapis cezasına çarptırılarak tahliye edilmiştir (Kınık Öz, 2020). Verilen karara halkın tepki göstermesine karşı, Sabah gazetesi yazarı Melih Altınok ise köşesinde şu satırları kaleme almıştır: "Türkiye bir hukuk devleti. Polisin ve yargının görevi kamuoyu algısını yönetmek değil. Zanlının kim olduğuna bakmaksızın anayasaya ve yasalara göre harekete geçmek" (Altınok, 2020).

4.2. Örnek Olay 2: Büyükşen Çifti Cinayeti

03.09.2018 tarihinde Konya'nın Karatay ilçesindeki evlerinde pompalı tüfekle vurularak öldürülen Necla Büyükşen ve Metin Büyükşen çifti cinayetinde jandarmanın yaklaşık 3 yıldır yürüttüğü çalışmalarda, katil zanlısına ulaşılamamıştır. Aile yakınları 12.04.2019 tarihinde cinayetin aydınlatılabilmesi için Müge Anlı ile Tatlı Sert programına katılmış fakat cinayet perdesi aralanamamıştır. Büyükşen çiftinin oğulları Osman Büyükşen, olay tarihinden beri gerek ana akım medya üzerinden gerek sosyal medya hesaplarından cinayetin çözülmesi için devlet erkânına sesini duyurmaya çalışmıştır. Osman Büyükşen, son olarak 14.06.2021'de sosyal medya üzerinden duyurduğu imza kampanyası ve 21.06.2021 tarihi ve sonrasında da katıldığı Müge Anlı ile Tatlı Sert programında dile getirdiği özel ekip kurulması talebi ile olayı tekrar Türkiye gündemine taşımıştır. Özel ekibin oluşturulduğu bilgisi 25.06.2021 tarihinde Müge Anlı ile Tatlı Sert programında açıklanmıştır. 13.07.2021 tarihine gelindiğinde ise Konya Cumhuriyet Başsavcılığı soruşturma kapsamında 24 şüphelinin gözaltına alındığını duyurmuştur (Habertürk, 2021).

4.3. Örnek Olay 3: Kadir Şeker Davası

5 Şubat 2020 tarihinde Kadir Şeker, Konya/Selçuklu Kosova Mahallesi'ndeki bir parkta duyduğu tartışma seslerinin ardından bir kadının şiddet gördüğünü düşünerek müdahalede bulunmuştur. Ancak bu müdahale sırasında Özgür Duran tarafından sözlü ve fiziksel saldırıya uğrayan Kadir Şeker çıkan arbedede bıçak darbesiyle Duran'ı yaralamış; Duran, hastanede yaşamını yitirmiştir. 12,5 yıl hapse çarptırılan Kadir Şeker'in cezası kamuoyunun yoğun baskısı

sonrası Yargıtay tarafından bozulmuştur. 5 Temmuz 2022 tarihinde görülen mahkemede Kadir Şeker'in tutukluluğunun devamına karar verilmiş ve cezası 10 yıl 10 aya indirilmiştir. Ancak bu karar da adil olmadığı yönünde eleştirilmiş ve sosyal medya kampanyaları düzenlenmiştir. Savcılık, cezaevindeki süresini göz önünde bulundurularak Şeker'in tahliyesini talep etmiştir. Kadir Şeker, 2 yıl 5 ay 1 gün boyunca Akşehir Cezaevi'nde tutuklu kaldıktan sonra yurt dışı yasağı ve adli kontrol kararıyla tahliye edilmiştir (BBC NEWS Türkçe, 2022). 18 Mayıs 2023 tarihinde ise Yargıtay tarafından Kadir Şeker'in 10 yıl 10 aylık cezası onanmıştır (OdaTV, 2023).

4.4. Örnek Olay 4: İpek Er'in İntiharı

Siirt'te yaşanan olayda, 18 yaşındaki İpek Er'in intihar etmeden önce uzman çavuş Musa Orhan tarafından cinsel saldırıya uğradığı iddiası ortaya çıkmıştır. Adli Tıp Kurumu tarafından hazırlanan rapor, İpek Er'in iddialarını doğrulamıştır (Kriminal Han Danışmanlık, 14 b.t.). İpek Er, intihar girişiminden 34 gün sonra 18 Ağustos 2020'de hayatını kaybetmiştir. İpek Er, intihar girişiminden 9 gün önce Orhan hakkında şikâyette bulunmuş ve Musa Orhan soruşturma kapsamında gözaltına alınmıştır. Ancak savcılık sorgusunun ardından serbest bırakılmıştır. Adli Tıp Kurumu'nun raporu, Musa Orhan'ın cinsel saldırı suçunu işlediğini doğrulamıştır (Kepenek, 2021). Siirt Cumhuriyet Başsavcılığı, Musa Orhan hakkında "nitelikli cinsel saldırı" suçundan tutuklama talep etmiştir. Ancak daha sonra yapılan bir mahkeme kararıyla Musa Orhan serbest bırakılmıştır. Bu tahliye kararı sosyal medyada tepkilere yol açmış ve Siirt Barosu tarafından itiraz edilmiştir.

4.5. Örnek Olay 5: Melek İpek Davası

Antalya'nın Döşemealtı ilçesinde 7 Ocak 2021 tarihinde Ramazan İpek, eşi Melek İpek'e şiddet uyguladıktan sonra evden ayrılmış; belirli bir süre sonra eve geri dönmüştür. Dönüşünde tüfekle donanmış olan Melek İpek, Ramazan İpek'i tüfekle vurarak öldürmüştür. Haber, sosyal medyada geniş ilgi görmüş ve yargı mensupları üzerinde yoğun baskı oluşturmuştur. Mahkeme, Melek İpek'i tutuklamış ancak son duruşmada "ceza verilmesine yer olmadığı" kararıyla tahliye etmiştir (Bianet, 2021). Antalya 3. Ağır Ceza Mahkemesi, hazırladığı gerekçeli kararda, Melek İpek'in maruz kaldığı şiddetin etkisiyle meşru savunma sınırını aştığını ve öç alma güdüsüyle hareket etmediğini belirterek tam bir vicdani kanaatle beraatına karar vermiştir. Melek İpek, 108 gün sonra özgürlüğüne kavuşmuştur (NTV, 2021).

5. SONUÇ

Medya aracılığıyla oluşturulan kamuoyu baskısının ceza yargılaması sürecine olan etkileri incelendiğinde, birçok farklı etkileşimin olduğu görülmektedir. Bu etkileşimlerin sonuçları, tarafsızlık zorlukları, halkın algısı ve önyargıları, hukukun uygulanmasında eşitsizlik, baskı altında hisseden hakimler ve jürilerin karar verme süreci ve şüpheli ve tanıkların baskı altında hissetmesi gibi çeşitli alanlarda ortaya çıkabilir.

1. Medyanın yoğun ilgi gösterdiği ve kamuoyunda büyük yankı uyandıran davalar, mahkemelerin tarafsızlığına yönelik bir zorluk oluşturabilir. Sürekli olarak suçlamaları veya şüpheleri belirli bir kişi veya kurum hakkında yayınlayan medya, adil bir yargılanma süreci hakkında endişeleri artırabilir. Mahkemeler, bu tür baskılara karşı koymak ve adil bir yargılama süreci sağlamak için önlemler almak zorundadır.
2. Medyanın bir davayı yoğun bir şekilde rapor etmesi, kamuoyunda olaya ilişkin bir algı ve önyargı oluşmasına neden olabilir. Medya, suçlamaları veya iddiaları tek taraflı bir şekilde sunabilir ve halkın zihinlerinde bir ön yargı oluşturabilir. Bu durum, jüri seçimlerini, tanık ifadelerini ve mahkeme kararlarını etkileyebilir. Adil bir yargılama süreci için tarafsızlık ve objektiflik önemlidir.
3. Medyanın yoğun bir şekilde rapor ettiği ve kamuoyu baskısının yüksek olduğu davalarda, hukukun uygulanmasında eşitsizlikler ortaya çıkabilir. Medyanın odaklandığı davalara daha fazla kaynak ayrılabilir ve bu da adaletin eşit bir şekilde sağlanmasını zorlaştırabilir. Özellikle yüksek profilli veya tanınmış kişilerin davalarında, kamuoyu baskısı hukuk sistemini etkileyebilir ve sonuçlar üzerinde etkili olabilir.
4. Yoğun medya ilgisi ve kamuoyu baskısı altında, hakimler ve jüriler baskı altında hissedebilirler. Bu durum, karar verme sürecini etkileyebilir ve nesnellikten uzaklaşmalara neden olabilir. Hakimlerin ve jürilerin, adaletin gerçekleşmesi için bağımsız ve tarafsız kararlar verebilme yeteneklerini korumak önemlidir.
5. Medya suçlu olduğu düşünülen bir kişi veya tanıklar üzerinde yoğun bir baskı yaratabilir. Basın mensupları ve gazeteciler, şüpheli veya tanıkların peşinde koşabilir, onları röportajlar için zorlayabilir veya mahkeme önünde ifşa olmalarını talep edebilir. Bu durum, şüphelilerin veya tanıkların doğru ve adil bir şekilde ifade vermelerini zorlaştırabilir. Ancak, medya aracılığıyla oluşturulan kamuoyu baskısı, adaletin sağlanması için bir fırsat da sunabilir. Medya, adaletsizliklere dikkat çekerek suç mağdurlarının ve hakların korunması için bir platform sağlayabilir. Ayrıca, kamuoyu

baskısı adalet sürecinde reform taleplerini destekleyebilir ve hukuk sisteminin iyileştirilmesine yönelik tartışmaları teşvik edebilir.

Sonuç olarak medya aracılığı ile oluşturulan kamuoyu baskısı, ceza yargılaması sürecini çeşitli şekillerde etkileyebilir. Bu etkiler arasında tarafsızlık zorlukları, halkın algısı ve önyargıları, hukukun uygulanmasında eşitsizlik, baskı altında hisseden hakimler ve jürilerin karar verme süreci ve şüpheli ve tanıkların baskı altında hissetmesi yer almaktadır. Adil bir yargılama süreci sağlamak için medyanın sorumlu ve dengeli bir şekilde haber yapması ve mahkemelerin tarafsızlık ve adaleti koruması önemlidir. Aynı zamanda, medyanın adaletin sağlanması için bir araç olarak kullanılması ve hukuk sisteminin iyileştirilmesi için bir fırsat sunması da dikkate alınmalıdır.

KAYNAKÇA

Akveran, S. (2018). Ana akım medya alternatif medya ihtiyacı ve etik. *Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi*, 1(1), 10-31.

Altınok, M. (2020). Halil Sezai çok bile yattı!. *Sabah.* Erişim: 5 Ocak 2023, https://www.sabah.com.tr/yazarlar/melihaltinok/2020/10/31/halil-sezai-cok-bile-yatti

BBC NEWS Türkçe. (2022). *Kadir Şeker tahliye edildi*. Erişim: 7 Mart 2023, https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-62033929

Bianet. (2021). *Melek İpek davasında gerekçeli karar: meşru müdafaa*. Erişim: 7 Mart 2023, https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/245301-melek-ipek-davasinda-gerekceli-karar-mesrumudafaa

Habertürk. (2020a). *Komşusunu darp eden Halil Sezai'den ilk açıklama.* Erişim: 5 Ocak 2023, https://www.haberturk.com/halil-sezai-den-ilk-aciklama-komsusunu-darp-etmisti-2805480-magazin

Habertürk. (2020b). S*on dakika... Halil Sezai tutuklandı.* Erişim: 5 Ocak 2023, https://www.haberturk.com/son-dakika-halil-sezai-tutuklandi-2807088-magazin

Habertürk. (2021). *Konya'da öldürülen Büyükşen çifti cinayetinde ağabey-kardeş dahil 24 gözaltı.* Erişim: 5 Ocak 2023, https://www.haberturk.com/buyuksen-cifti-cinayetinde-sicakgelismehaberler-3132045

Kepenek, E. (2021). İpek Er davasına iki akademisyenden bilimsel mütalaa. *Bianet*. Erişim: 5 Ocak 2023, https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/254315-ipek-er-davasina-ikiakademisyenden-bilimsel-mutalaa

Kınık Öz, F. (2020). Halil Sezai tahliye edildi. *Anadolu Ajansı.* Erişim: 5 Ocak 2023, https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/halil-sezai-tahliye-edildi/2024556

Kriminal Han Danışmanlık. (b.t.). *İpek Er'in intiharı adli tıp raporu.* Erişim: 5 Ocak 2023, https://bilirkisiraporlari.com/ipek-erin-intihari-adli-tip-raporu

Kubbealtı Lugatı. (b.t.). *Basın*. http://lugatim.com/s/basın

Kubbealtı Lugatı. (b.t.). *Kamu oyu*. http://lugatim.com/s/kamuoyu

Kubbealtı Lugatı. (b.t.). *Medya*. http://lugatim.com/s/medya

Melemez, B. (2020). *Adli yargılamayı etkilemeye teşebbüs suçu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

NTV. (2021). *Melek İpek davasında gerekçeli karar açıklandı*. Erişim: 7 Mart 2023, https://www.ntv.com.tr/turkiye/melek-ipek-davasinda-gerekceli-karar-aciklandi,tLNIb-F5tUcCt5flU3n8Q

OdaTV. (2023). *Kadir Şeker davasında karar çıktı!.* Erişim: 20 Mayıs 2023, https://www.odatv4.com/guncel/-kadir-seker-davasinda-karar-cikti-20150726

Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: sosyal bilimlerde yöntembilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.

Özdemir, M. (2016). Bilgi çağında ana akım medyaya karşı ortaya çıkan alternatif medyanın rolü ve yükselen yurttaş gazeteciliği. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1(2), 247-259.

Şen, E. (2011). Ceza yargılaması süreci. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 10(97), 269-300. TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. (2010). *Medyada yer alan bazı haberlerin masumiyet karinesini ihlal ettiği iddialarının araştırılması ile ilgili inceleme raporu*. Erişim: 28 Kasım 2022, https://www.tbmm.gov.tr

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti. (b.t.). *Türkiye gazetecileri hak ve sorumluluk bildirgesi.* Erişim: 28 Kasım 2022, https://www.tgc.org.tr/bildirgeler/t%C3%BCrkiye-gazetecilik-hak-ve-sorumlulukbildirgesi/bildirge.html

Yüksel, E. (2007). "Kamuoyu oluşturma" ve "gündem belirleme" kavramları nerede kesişmekte, nerede ayrılmaktadır?. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 571-586.

Yüzer, D. (2013). Basın yoluyla adli haberlerin verilişi ve suçsuzluk karinesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(0), 1653-1694.

SOSYAL MEDYADA E-SİGARA PAZARLAMA ÇALIŞMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. DENİZ SEZGİN

Ankara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, dsezgin@media.ankara.edu.tr, 0000-0002-6136-5244

ÖZET

Elektronik sigara ya da kısaca e-sigara, geleneksel tütün içeren sigaraların alternatifi olarak tasarlanmış bir elektronik cihazdır. 2000'li yılların ilk yarısında dünya pazarına sürülen e-sigaraların pazar payı her geçen gün artmaktadır. Son yıllarda sosyal medyada e-sigara pazarlamasında hızlı bir artış gözlemlenmektedir. E-sigaraların sosyal medyada pazarlanması, bu ürünlerin tanıtımını ve satışını artırmak amacıyla çeşitli dijital platformlarda kullanılan stratejileri içermektedir. Bu pazarlama faaliyetleri genellikle marka bilinirliğini artırmayı, ürünlerin çekiciliğini yükseltmeyi ve potansiyel müşterilere ulaşmayı hedeflemektedir.

Bu çalışma, e-sigara pazarlamasındaki gelişmeleri takip etmek ve tütün düzenleme politikalarına da kaynak oluşturabilmek amacıyla 2017 ile 2022 yılları arasında yayınlanmış, sosyal medyada e-sigara tanıtım stratejilerini ve tanıtım temalarını ele alan çalışmaların kapsamını sistematik inceleme (PRISM-ScR) yöntemi ile ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada *social media, e-cigarette, vape, vaping, Electronic Nicotine Delivery Systems (ENDS)* gibi sigara ile ilgili anahtar kelimeler ve *social media, Instagram, YouTube, Twitter, TikTok, Facebook, Snapchat, Tumblr, Pinterest, Twitch,* gibi sosyal medya ilgili anahtar kelimeler aracılığıyla tarama gerçekleştirilmiştir. Bu anahtar kelimelerle çalışmalar PubMed, Medline, PsycINFO ve EMBASE üzerinden alınarak analiz edilmiştir.

Sosyal medyada e-sigara pazarlamasını inceleyen 43 çalışma incelenmiştir. Promosyon stratejileri, fiyat avantajları, tatların öne çıkarılması, ürün özelliklerinin öne çıkarılması; gençlerin ilgisini çeken temaların kullanılması, ünlü/influencer pazarlaması, elektronik sigarayı destekleyen topluluklar ve kimlikler oluşturma, arkadaş etiketleme konularının öne çıktığı görülmektedir. Sosyal medyadaki paylaşımların içeriklerinde öne çıkan temalar değerlendirildiğinde "güvenli", "sağlıklı", "genç", "bağımsız", "doğal" ve "havalı" gibi mesajlar öne çıkmaktadır. Sonuç olarak bu çalışmanın bulguları sosyal medyada e-sigara pazarlamasında yeni yöntemlerin kullanıldığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: e-sigara, sosyal medya, pazarlama, tanıtım

1. E-SİGARALARIN SOSYAL MEDYADA PAZARLAMA STRATEJİLERİ

Elektronik sigara ya da kısaca e-sigara, geleneksel tütün içeren sigaraların alternatifi olarak tasarlanmış bir elektronik cihazdır. 2000'li yılların ilk yarısında dünya pazarına sürülen e-sigaraların pazar payı her geçen gün artmaktadır. Genellikle batarya, ısıtıcı bobin ve buharlaşma sağlayan bir likit (bu likit genellikle nikotin, propilen glikol, bitkisel gliserin ve çeşitli tatlandırıcıları) içermektedir (DeVito & Krishnan-Sarin, 2017). Likitler çeşitli tatlara ve aromalara sahiptir ve kullanıcılara meyve, mentol, çikolata, kahve gibi çeşitli lezzet seçenekleri sunmaktadır. E-sigaraların sağlığa etkileri üzerine araştırmalar sürmektedir. Diğer tütün ve tütün ürünleri gibi bağımlılık riski olan e-sigaraların gençler arasında popüler hale geldiği bilinmekte ve bu nedenle bağımlılık potansiyeli endişeye sebep olmaktadır. E-sigara kullanımı ve pazarlaması, ülkeden ülkeye farklılık gösteren düzenlemelere tabidir. Birçok ülkede e-sigaraların satışı belirli yaş sınırlamalarına tabi tutulmuş ve reklamları kısıtlanmıştır (Rohde et al., 2020; Sun et al., 2020). Bazı kişilerin geleneksel tütün ve tütün ürünlerini bırakma veya azaltma amacıyla e-sigaralara başvurduğu bilinmektedir. Bununla birlikte e-sigaraların uzun vadeli etkileri hakkında çalışmalar sürmektedir.

Elektronik sigaraların pazarda yerini almasıyla birlikte kullanımının yaygınlaşmasını sağlamak amacıyla tanıtım ve pazarlama faaliyetleri sürdürülmektedir. Bazı ülkelerin tanıtım faaliyetleri ile ilgili düzenlemeleri olsa da tütün endüstrisinin gerçekleştirdiği gibi e-sigara firmalarının da farklı stratejilerle hedef kitlelerine ulaşmaya çalıştığı bilinmektedir. Son dönemde farklı pazarlama stratejilerinin kullanılmasına elverişli olması nedeniyle sosyal medyada elektronik sigara pazarlamasının yaygın olduğuna dikkat çekmek gerekir (Collins et al., 2019; Liu et al., 2020; McCausland et al., 2020). E-sigara pazarlamasına maruz kalma, özellikle gençler ve genç yetişkinler arasında elektronik sigara kullanımı açısından olası risk faktörüdür (Morean et al., 2016; Robert et al., 2019). Özellikle gençlerin sosyal medya kullanımlarının sıklığı düşünüldüğünde bu tür içeriklerle karşılaşmaları kaçınılmazdır.

1990'ların başından itibaren iletişim teknolojilerinde dikkat çekici gelişmeler yaşanmıştır. 2000'li yıllardan itibaren popülerleşmeye başlayan sosyal medya, Covid-19 pandemisiyle birlikte vazgeçilmez bir mecra haline gelmiştir. Günümüzde metin tabanlı (Twitter), iletişim tabanlı (WhatsApp) ve görüntü veya video tabanlı (Instagram, YouTube, TikTok) birçok sosyal medya platformu bulunmaktadır. Genel olarak, sosyal medyanın küresel olarak kullanımı artmaktadır ve 2025 yılında 4.41 milyar potansiyel sosyal medya kullanıcısına ulaşması beklenmektedir (We Are Social & Meltwater, 2023).

Sosyal medya üzerinden her türlü kişisel ve ticari içerik paylaşımının yapıldığı ve her geçen gün paylaşım oranlarının arttığı bilinmektedir. Bu içerikler arasında e-sigara içerikleri de bulunmaktadır. Sosyal medyada elektronik sigara pazarlamasında, geleneksel sigara pazarlamasından daha farklı yeni tanıtım stratejileri kullanılmaktadır. Elektronik sigaralar genellikle çekici ve kullanımı güvenli olarak sunulmaktadır. Tanıtım içerikleri, genç hedef kitleye yönelik olarak ilgiyi ve katılımı sağlamak amacıyla çizgi film tabanlı görüntüler, ünlüler (yüksek takipçi sayısı olan ünlüler, blog yazarları, marka elçileri) dijital tasarımlar ve müzik eşliğinde paylaşılmaktadır (Donaldson et al., 2022; Fatma Romeh et al., 2020; Julia et al.,

2023). Ayrıca, sosyal medyada elektronik sigara tanıtımları, fiyat avantajları, ürün/hediye etkinlikleri vb. çeşitli stratejiler kullanılarak yapılmaktadır (Allem et al., 2019; Allem et al., 2017; Alpert et al., 2021; Dashtian et al., 2022).

Elektronik sigara kullanımının gençleri nikotine ve diğer toksinlere maruz bırakabileceği ve bu durumun olumsuz sağlık sonuçlarına yol açabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Buradan hareketle, gençlerin bu ürünlerin zararlarına en az şekilde maruz kalmasını sağlamak, tütün ve tütün ürünleri hakkında düzenleyici politikalara da katkı sunmak hedefiyle, son beş yıllık dönemde e-sigara pazarlama stratejilerinin neler olduğu sorusuna cevap aramak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır

2. YÖNTEM

Bu çalışmada 2017-2022 yılları arasında elektronik sigara pazarlama üzerine yayınlanmış yayınların kapsamlı analizi için sistematik inceleme (PRISMA-ScR) yapılmıştır (Peters et al., 2021; Toker, 2022; Tricco et al., 2018). Sistematik literatür incelemesi, belirli bir konu, soru veya araştırma sorunu etrafında yapılan, önceden belirlenmiş bir yöntem ve protokole dayanan kapsamlı bir literatür araştırması ve analizidir. Bu tür bir inceleme, mevcut literatürdeki tüm ilgili çalışmaları sistematik bir şekilde toplamayı, değerlendirmeyi ve sentezlemeyi amaçlar; sistematik ve şeffaf bir yaklaşım kullanarak güvenilir ve güçlü bir kanıt temeli oluşturmayı hedefler. Sistematik literatür incelemesi, bilimsel bir konuda mevcut olan bilgi birikimini derinlemesine anlamak ve gelecekteki araştırmalara rehberlik etmek için önemlidir.

Çalışmada *social media, e-cigarette, vape, vaping, Electronic Nicotine Delivery Systems (ENDS)* gibi sigara ile ilgili anahtar kelimeler ve *social media, Instagram, YouTube, Twitter, TikTok, Facebook, Snapchat, Tumblr, Pinterest, Twitch,* gibi sosyal medya ilgili anahtar kelimeler aracılığıyla tarama gerçekleştirilmiştir. Bu anahtar kelimelerle çalışmalar PubMed, Medline, PsycINFO ve EMBASE üzerinden alınarak analiz edilmiştir. Makalelerin çalışmaya dahil edilme kriterleri olarak İngilizce olması, hakemli dergide yayınlanmış olması, e-sigara içeriğine sahip olması, e-sigara pazarlamasını ele alması, sosyal medya gönderilerini analiz etmesi ve 2017 yılından sonra veri toplamış olması belirlenmiştir. Makalelerin başlıkları ve özetleri incelenip ilgisiz olanlar elendikten sonra kalan makaleler analiz edilmiştir. Makaleler e-sigara tanıtım stratejileri fiyat promosyonu (indirimler, hediyeler, çoklu alım teklifleri, e-sigara ürünleri satın almak için bağlantılar), gençlere hitap eden temaların kullanılması (çizgi filmler, video oyunları), lezzetler, ürün görüntüleri ve özellikleri (e-sigara kullanmayı gizlice yapabilmeyi vurgulamak), ünlü/influencer pazarlaması (ünlü/influencer'ları etiketleme, ünlüler/influencer'lar tarafından yüklenen tanıtım gönderileri), vape toplulukları ve kimlikleri ile ilgili hashtag'leri kullanma ve arkadaş etiketleme ile ödüllendirme açısından değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

Belirlenen kriterlere uyan, çalışmaya dahil edilen 43 makale incelenmiştir. Makalelerde Twitter verilerinin (%51.7) ve Instagram verilerinin (%41.4) ön planda olduğu görülmüştür. Facebook (%17.2), YouTube (%17.2) gibi diğer sosyal medya platformlarının verilerinin analiz edildiği saptanmıştır. Makalelerde yer verilen tanıtım stratejilerinin fiyat promosyonu (indirimler, hediyeler, kuponlar, çoklu alım teklifleri, satın alma bağlantısı sağlama %44.8), lezzetler (%44.8), ürün görüntüleri ve özellikleri (içildiğinde renk aydınlatması olmayan gizli mod e-sigara cihazları %34.5), gençlere hitap eden temalar (çizgi filmler, video oyunları %27.6), ünlü/influencer pazarlaması (ünlü/influencer'ları etiketleme, ünlüler/influencer'lar tarafından yüklenen tanıtım gönderileri %17.2) vape kullanıcıları olarak "bir aidiyet duygusu" oluşturma, hashtag'leri vurgulama, %17.2) ve arkadaş etiketleme ile ödüllendirme (%10.3) görülmüştür.

Kuponlar, indirimler, çoklu alım teklifleri ve hediyeler gibi fiyat avantajları ve promosyonları yaygın olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, e-sigara kullanıcıları ve potansiyel kullanıcılarla doğrudan iletişim kurmak ve pazarlama mesajlarını artırmak için arkadaş etiketleme stratejisi kullanılmaktadır. Böylece marka farkındalığı için fiyat, marka ve müşteri üçlüsü katılımla birleştirilmektedir. Örneğin, arkadaş etiketleme kullanılarak yapılan bir hediye çekilişi şu şekildedir: *"ÇEKİLİŞ. 1. En sevdiğin X marka partnerini etiketle ve seni geri etiketlesin. 2. Siz ve arkadaşınız gönderiyi beğenin. 3. Çekilişe katılmak için X hesabı takip etmelisin."* İndirimli ürün alan ve bu ürünle ilgili deneyimlerini paylaşması istenen sosyal medya kullanıcısının ürünle ilgili görüşlerini ağındaki diğer kişilere ulaştırması beklenmektedir. Bireyler bu tür ürün çekilişleri hakkında diğer kişilere bilgi verirken, sosyal medya ağlarındaki diğer kişileri etiketlemekte ve dolayısıyla ortak bir ilgiye sahip kişilerden oluşan gruplara dahil olduklarını düşünmektedir. Sosyal medya platformları için uygun olan bu tanıtım stratejisi, firmaların kendi ürünlerine yönelik heyecan yaratmalarına ve ilgi uyandırmalarına yardımcı olmak amacıyla kullanılmaktadır. "Etiketleme" özelliği sosyal medya aracılığıyla yaşama dahil olan benzersiz bir özelliktir. Bu özellik kullanıcılar ve potansiyel kullanıcılarla doğrudan iletişimi mümkün kılarken, pazarlama mesajlarının yayılmasını artırmaktadır.

Tanıtım içerikleri incelendiğinde e-sigaraların diğer sigaralardan daha güvenli olduğu ve sigara bırakmaya yardımcı olduğu iddiaları yer almaktadır. Gençleri ve popüler kültürü temsil eden içeriklerin ve görüntülerin yer aldığı, "güvenli", "sağlıklı", "genç", "bağımsız", "doğal" ve "havalı" gibi mesajların öne çıktığı görülmektedir. Bir diğer dikkat çeken tema da e-sigaranın "zararsız", "doğal", "nikotinsiz" ve "organik" olduğunun vurgulanmasıdır. Ürün özellikleriyle ilgili dikkat çeken başka bir bulgu ise, e-sigaraların gizli kullanımına yönelik içeriklerin paylaşılmasıdır. Ayrıca, okulda, sınıfta ve banyoda e-sigara kullanmanın ve öğretmenlerden gizlemenin nasıl yapılacağını gösteren birçok YouTube videosu oluşturulmuş ve paylaşılmıştır, ancak bu tür videoların üretici tarafından yüklenip yüklenmediği ise belirsizdir. 18 yaşın altındaki gençler arasında e-sigara kullanımının nedenlerinden birinin, e-sigara cihazlarının ebeveynlerden veya okul yetkililerinden gizleme kolaylığı olduğu anlaşılmaktadır. Sosyal medya pazarlamasında e-sigara kullanımının gizli kullanımına bu kadar vurgu yapılması, potansiyel olarak küçük yaş gruplarına yönelik bir hedefleme olasılığını göstermektedir. Tanıtım stratejileri arasında grup içinde "aitlik duygusu" oluşturarak, yeni kullanıcılar kazanırken aynı zamanda tüketiciler arasında birlik yaratmanın hedeflendiği görülmektedir.

Tanıtım materyallerinde e-sigara kullanımını destekleyen olumlu görseller kullanılmış, zararsız, doğal, organik oldukları kadar "gluten-free" ve "vegan" oldukları da iddia edilmiştir. Son yıllarda sağlık konularının popülerleştirilmesi ve gündelik yaşamın tıbbileştirilmesi nedeniyle e-sigara pazarlamasında "sağlıklı gıda" ile ilgili ifadeler de kullanılmaya başlanmıştır. E-sigaraların diğer yanıcı sigaralara göre daha güvenli ve sağlıklı alternatifler olması mümkün olsa da sosyal medyada e-sigaraların "zararsız" ve "sağlıklı" olarak sunulması ve sağlık iddiaları için gözetim gerekli olup, bu tür sağlık iddiaları yasaklanmalıdır.

4. SONUÇLAR VE GENEL DEĞERLENDİRME

Elektronik veya e-sigara kullanımı tüm yaş gruplarında, özellikle de gençler ve genç yetişkinler arasında hızla artmaktadır. E-sigara pazarlamasına maruz kalma, özellikle gençler ve genç yetişkinler arasında e-sigara kullanımı açısından varsayılan bir risk faktörüdür. E-sigara kullanımının gençleri, olumsuz sağlık sonuçlarına yol açabilecek nikotin ve diğer toksik maddelere maruz bıraktığı göz önüne alındığında, e-sigara pazarlamasını anlamak önemlidir. E-sigaraların geleneksel sigaralara göre daha güvenli ve sosyal açıdan daha kabul edilebilir alternatifler olarak pazarlandığı bilinmektedir.

Son yıllarda sosyal medyada e-sigara pazarlamasında hızlı bir artış gözlemlenmektedir. E-sigaraların sosyal medyada pazarlanması, bu ürünlerin tanıtımını ve satışını artırmak amacıyla çeşitli dijital platformlarda kullanılan stratejileri içermektedir. e-sigara endüstrisi tarafından sürekli olarak kullanılan tanıtım stratejileri incelendiğinde gençlere cazip gelecek temalar, lezzetler, fiyat avantajları, influencer kullanımının öne çıktığı görülmektedir.

Sosyal medyanın etkililiği ve yayılım hızı düşünüldüğünde e-sigara pazarlama stratejilerinin çok geniş kitlelere ulaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Sosyal medyada e-sigara tanıtım içeriklerinin uyarı içermesi ve özellikle gençlerin kullanımının önlenmesi için bilgilendirici içeriklerin sosyal medyada yer alması gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Allem, J. P., Cruz, T. B., Unger, J. B., Toruno, R., Herrera, J., & Kirkpatrick, M. G. (2019). Return of cartoon to market e-cigarette-related products. *Tob Control, 28*. https://doi.org/10.1136/tobaccocontrol-2018-054437

Allem, J. P., Ferrara, E., Uppu, S. P., Cruz, T. B., & Unger, J. B. (2017). E-cigarette surveillance with social media data: social bots, emerging topics, and trends. *JMIR Public Heal Surveill, 3*. https://doi.org/10.2196/publichealth.8641

Alpert, J. M., Chen, H., Riddell, H., Chung, Y. J., & Mu, Y. A. (2021). Vaping and Instagram: a content analysis of e-cigarette posts using the content appealing to youth (CAY) index. *Subst Use Misuse, 56*. https://doi.org/10.1080/10826084.2021.1899233

Collins, L., Glasser, A. M., Abudayyeh, H., Pearson, J. L., & Villanti, A. C. (2019). E-cigarette marketing and communication: how e-cigarette companies market e-cigarettes and the public engages with e-cigarette information. *Nicotine Tob Res*, *21*. https://doi.org/10.1093/ntr/ntx284

Dashtian, H., Murthy, D., & Kong, G. (2022). An exploration of e-cigarette–related search items on YouTube: network analysis. *J Med Internet Res*, *24*. https://doi.org/10.2196/30679

DeVito, E. E., & Krishnan-Sarin, S. (2017). E-cigarettes: Impact of e-liquid components and device characteristics on nicotine exposure. *Curr Neuropharmacol*, *16*. https://doi.org/10.2174/1570159x15666171016164430

Donaldson, S. I., Dormanesh, A., Perez, C., Majmundar, A., & Allem, J.-P. (2022). Association Between Exposure to Tobacco Content on Social Media and Tobacco Use: A Systematic Review and Meta-analysis. *JAMA Pediatrics*, *176*(9), 878-885. https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2022.2223

Fatma Romeh, M. A., Kristy, L. M., Yoonsang, K., Steven, B., Sherry, L. E., Yessica, G., & Brian, A. K. (2020). E-cigarette advertising expenditures in the USA, 2014–2018. *Tobacco Control*, *29*(e1), e124. https://doi.org/10.1136/tobaccocontrol-2019-055424

Julia, V., Tom, V., Joshua, B., Cassandra, S., Dongmei, L., Linnea, L., Tess Boley, C., & Jennifer, B. U. (2023). E-cigarette brands and social media influencers on Instagram: a social network analysis. *Tobacco Control*, *32*(e2), e184. https://doi.org/10.1136/tobaccocontrol-2021-057053

Liu, H., Li, Q., Zhan, Y., Zhang, Z., Zeng, D. D., & Leischow, S. J. (2020). Characterizing social media messages related to underage JUUL E-cigarette buying and selling: cross-sectional analysis of Reddit subreddits. *J Med Internet Res*, *22*. https://doi.org/10.2196/16962

McCausland, K., Maycock, B., & Leaver, T. (2020). E-cigarette promotion on Twitter in Australia: content analysis of tweets. *JMIR Public Heal Surveill*, *6*. https://doi.org/10.2196/15577

Morean, M. E., Kong, G., Cavallo, D. A., Camenga, D. R., & Krishnan-Sarin, S. (2016). Nicotine concentration of e-cigarettes used by adolescents. *Drug Alcohol Depend*, *167*. https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2016.06.031

Peters, M. D. J., Marnie, C., Tricco, A. C., Pollock, D., Munn, Z., Alexander, L., McInerney, P., Godfrey, C. M., & Khalil, H. (2021). Updated methodological guidance for the conduct of scoping reviews. *JBI Evidence Implementation*, *19*(1). https://journals.lww.com/ijebh/fulltext/2021/03000/updated_methodological_guidance_for_the_conduct_of.2.aspx

Robert, K. J., Vanessa, Y. L., Ryan, A. L. C., & Divya, R. (2019). Promotion of tobacco products on Facebook: policy versus practice. *Tobacco Control*, *28*(1), 67. https://doi.org/10.1136/tobaccocontrol-2017-054175

Rohde, J. A., Noar, S. M., Mendel, J. R., Hall, M. G., Baig, S. A., Ribisl, K. M., & Brewer, N. T. (2020). E-Cigarette Health Harm Awareness and Discouragement: Implications for Health Communication. *Nicotine Tob Res*, *22*(7), 1131-1138. https://doi.org/10.1093/ntr/ntz194

Sun, L., Tao, C., Xie, Z., & Li, D. (2020). Promotion of Disposable Electronic Cigarette Flavors and Topics on Twitter. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *17*(24).

Toker, A. (2022). Bir araştırma metodolojisi olarak sistematik literatür incelemesi: Meta-sentez yöntemi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *22*((Özel Sayı 2)), 313-340.

Tricco, A. C., Lillie, E., Zarin, W., O'Brien, K. K., Colquhoun, H., Levac, D., Moher, D., Peters, M. D. J., Horsley, T., Weeks, L., Hempel, S., Akl, E. A., Chang, C., McGowan, J., Stewart, L., Hartling, L., Aldcroft, A., Wilson, M. G., Garritty, C., . . . Straus, S. E. (2018). PRISMA Extension for Scoping Reviews (PRISMA-ScR): Checklist and Explanation. *Annals of Internal Medicine, 169*(7), 467-473. https://doi.org/10.7326/M18-0850

We Are Social, & Meltwater. (2023). *DIGITAL 2023 GLOBAL OVERVIEW REPORT*. https://wearesocial.com/wp-content/uploads/2023/03/Digital-2023-Global-Overview-Report.pdf

TÜTÜN KARŞITI SAĞLIK İLETİŞİMİ KAMPANYALARI: STOPTOBER KAMPANYASI ÖRNEK OLAYI

Prof. Dr. DENİZ SEZGİN

Ankara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, dsezgin@media.ankara.edu.tr, 0000-0002-6136-5244

ÖZET

Aktif ve pasif sigara içimi, önlenebilir ölüm nedenleri arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Küresel düzeyde kamu sağlığı açısından acil durum olarak kabul edilen tütün tüketimine karşı mücadele, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu amaçla pek çok ülke halkı bilgilendirme ve bilinçlendirme amaçlı tütün karşıtı programlar ve kampanyalar düzenlemekte ve sürdürmektedir. Tütün ve tütün ürünlerinin olumsuz sonuçları konusunda özellikle çocuklara ve gençlere yönelik yürütülen eğitim programlarının katkısı büyüktür. Ülkelerin özgün koşullarına göre hazırlanan bu programların ve kampanyaların etkililiği çalışmaların niteliğine ve sürdürülebilir olmasına bağlıdır. Genellikle tütün kontrol programlarının kaynaklarının sınırlı olması nedeniyle, programların planlanması aşamasında, tütünle ilgili zararın en aza indirilmesine odaklanılması önemlidir.

Bu çalışmada amaçlı örneklem yoluyla belirlenmiş İngiltere'de on yıldan beri devam etmekte olan, olumlu ve motive edici mesajlar veren tütün karşıtı kampanya olan Stoptober kampanyası örnek olay incelemesi yöntemiyle analiz edilmiştir.

Sonuç olarak kampanya ülke geneline ulaşması, farklı dönemlerde farklılaşan konseptleriyle toplumun ilgisini çekmesi, çeşitli mecraları kullanarak hedef kitlelerine ulaşması, sektörlerarası iş birliği yaparak toplumun tüm kesimlerine ulaşması, kamu otoritelerince destekleniyor olması ile iyi uygulama örnekleri arasında sıralanabilir. Kamu sağlığı açısından risk unsuru olan tütün ve tütün ürünlerine yönelik tütün karşıtı kampanyalar sağlığın geliştirilmesi açısından büyük öneme sahiptir. Daha geniş bir perspektiften bakıldığında, tütün karşıtı programların sigara içme alışkanlıklarını değiştirmeye yönelik diğer politikalar olmaksızın etkisinin sınırlı olduğunu belirtmek gereklidir. Bu tür çalışmaların tek başına tüm sorunları çözmesi beklenemeyeceğinden, kamu otoritelerince desteklenmesi ve tüm kesimlerden sürdürülebilir finansal desteklerin sağlanması gerektiği vurgulanmalıdır.

Anahtar kelimeler: Tütün karşıtı programlar, sağlık iletişimi kampanyaları, sağlığın geliştirilmesi, Stoptober

1. GİRİŞ

Aktif ve pasif sigara içimi, önlenebilir ölüm nedenleri arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Tütünün sağlığa zararları uzun dönem tam olarak bilinemediğinden kullanım oranları hızla artmış, takip eden dönemde tütün kaynaklı hastalıklar ve ölümler yaşanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi 2003 yılında tütün tüketimi ve maruz kalma nedeniyle yaşanmakta olan sağlık ve diğer sonuçları da kapsayan içerikle Dünya Sağlık Örgütü üye ülkelerince kabul edilmiştir. Sözleşme tüm üye ülkeleri tütün ve tütün ürünleri ile ilgili olarak tütün endüstrisinin etkinliklerinden haberdar olma konusunda uyarmaktadır. Sözleşmeyi imzalayan ülkeler bu konuda toplum sağlığını geliştirecek ve koruyacak politikalar geliştirme ve uygulama taahhüdünde bulunmuşlardır ("Dünya Sağlık Örgütü Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi'nin Onaylanması Hakkında Karar," 2004; Ergüder, 2008; Ergüder, 2018). Böylece küresel düzeyde kamu sağlığı açısından acil durum olarak kabul edilen tütün tüketimine karşı mücadele, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu amaçla pek çok ülke halkı bilgilendirme ve bilinçlendirme amaçlı tütün karşıtı programlar ve kampanyalar düzenlemekte ve sürdürmektedir. Tütün ve tütün ürünlerinin olumsuz sonuçları konusunda özellikle çocuklara ve gençlere yönelik yürütülen eğitim programlarının katkısı büyüktür (Gould et al., 2013; Wakefield et al., 2010; Zhan et al., 2017). Ülkelerin özgün koşullarına göre hazırlanan bu programların ve kampanyaların etkililiği çalışmaların niteliğine ve sürdürülebilir olmasına bağlıdır (Sezgin, 2021; Sutfin et al., 2019). Genellikle tütün kontrol programlarının kaynaklarının sınırlı olması nedeniyle, programların planlanması aşamasında, tütünle ilgili zararın en aza indirilmesine odaklanılması önemlidir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmanın evrenini tüm tütün karşıtı kampanyalar oluşturmaktadır. Örneklem ise amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir (Yıldız, 2017). İngiltere'de 2012 yılında başlatılan ve 12 yıldan beri devam eden Stoptober kampanyası, örnek bir kampanya olarak incelenmiştir.

Bu kampanyayı bir durum çalışması olarak seçme kriterleri arasında uzun süreli olması, olumlu ve neşeli mesajların bulunması, farklı hedef kitlelere ulaşmak için stratejilerin olması ve ulusal ile yerel kuruluşlardan destek alması bulunmaktadır. Bu betimsel nitel çalışmada bir durum analizi yapılmıştır. Durum analizi incelemesi, bir veya daha fazla olayın zaman içinde detaylı bir şekilde incelendiği, çoklu bilgi kaynakları ve derin veri toplama yöntemleriyle gerçekleştirilen bir nitel yaklaşımdır. Durum analizinde, neden, nasıl ve kim gibi sorular ele alınır ve her durum için hem birincil hem de ikincil olmak üzere çeşitli farklı veri kaynakları kullanılır (Creswell, 2007; Houghton et al., 2015).

3.BULGULAR: TÜTÜNLE MÜCADELEDE STOPTOBER KAMPANYASI

Stoptober kampanyası İngiltere Sağlık Bakanlığı ve Better Health çatısı altında 2012 yılından beri yürütülen ve 2,5 milyondan fazla kişiye sigara bırakma konusunda yardımcı olan bir sağlık iletişimi kampanyasıdır. Kampanya, tütün ürünleri kullanan kişilerin 28 gün içmedikleri takdirde, kalıcı olarak bırakma olasılıklarının beş kat arttığı bilgisine dayanmaktadır. Stoptober, ilk kez 2012 yılında İngiltere'de uygulanmış olup, kampanyanın ilk olumlu sonuçları ardından Yeni Zelanda, Hollanda ve Fransa gibi diğer ülkelerde de benzer versiyonları uygulanmıştır. 2012'deki ilk etkinlikten sonra yapılan olumlu değerlendirmenin ardından İngiltere'nin tütün kontrol çalışmalarına entegre edilmiştir (Disparities, 2021, 2023; NHS, 2023). 2012

kampanyasının değerlendirmesi yapıldığında Stoptober'ın Ekim ayında sigarayı bırakma deneme çabalarını %80 arttırdığı, başka bir ifadeyle 350.000 bırakma denemesi yarattığı görülmüştür. 2009'da sigarayı bırakma çalışmalarının %37'si sosyal destek tekniklerini uygulamıştır. Sigarayı bırakma uygulamalarında sosyal desteğin öneminin fark edilmesinden beri de bu uygulama devam etmektedir. İlk Stoptober kampanyasından önceki beş yılda (2007-2011), Ekim ayındaki bırakma girişimlerinin sayısı diğer aylarla benzerken, 2012-2017 yılları arası Ekim aylarındaki bırakma girişimlerinde görülen artışın Stoptober kampanyasına bağlı olabileceği düşünülmektedir (Kuipers et al., 2020). 2019'dan bu yana sigara bırakma girişimlerine bakıldığında, gençlerin motivasyonu daha yüksek olsa da bırakma çabasını sürdürme olasılığının yaşlı kişilerde daha fazla olduğu görülmüştür. Bununla beraber 2020'de bırakma girişiminde bulunan ancak tekrar sigara içmeye başlayan kişilerin oranının ise daha yüksek olduğu ifade edilmiştir (NHS, 2023). Bu bulgunun, Covid-19 pandemisi koşulları düşünüldüğünde nedenleri açıktır. Sigarayı bırakma çalışmalarında destek sağlayıcı araçların kısa vadeli kaçınma ve uzun vadeli bırakma konusunda katkısının fazla olduğu belirtilmektedir (Stead et al., 2021). Sigara içme oranları son yıllarda azalmış olsa da İngiltere'de hala 5 milyondan fazla kişi sigara içmektedir; bu durum önlenebilir hastalıkların ve ölümlerin en büyük nedeni olarak kabul edilmektedir (Tieks et al., 2019; S. Troelstra et al., 2019; S. A. Troelstra et al., 2019). İngiltere'de sigara içmenin toplam maliyeti yılda yaklaşık 17 milyar sterlin civarındadır; sigara içmeye bağlı hastalıkları tedavi etmek konusunda yapılan harcamaların NHS'e maliyeti yaklaşık 1.9 milyar sterlin civarındadır (Brown et al., 2014; Kotz et al., 2011).

Stoptober, kalıcı bırakma için bir basamak olarak, Ekim ayında 28 gün boyunca sigara içmemeye yönelik ulusal bir kolektif çaba oluşturmak amacıyla tasarlanmıştır. Kampanya, 28 gün süresince sigara içmeme hedefini sunmaktadır. TV, gazete, radyo, reklamlar, halkla ilişkiler, sosyal medya gibi geleneksel ve dijital medya kullanımını içeren pozitif mesajları içermektedir.

Kampanya aynı zamanda sigara içenlere bırakma yolculuklarında yardımcı olacak kullanışlı ipuçları sunmaktadır. Sigara içenler, sigarayı bırakma konusunda ücretsiz destek, bilgi ve tavsiye almak için Stoptober'ı arayabilmektedir.

2023 yılında ise Stoptober, sigarayı bırakmanın birçok faydasını hatırlatılarak "Sigarayı bıraktığınızda, iyi şeyler olmaya başlar" sloganı ile yeni bir mesajla sürdürülmüştür. Kampanya tasarımı, kişilere sigarayı bıraktıklarında kendilerini bekleyen hemen gerçekleşecek faydaları vurgulamaktadır. Kampanya, 2023 yılında tüm kanallarda içerikle hızlı farkındalık oluşturmayı ve katılımı teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Görünürlüğü artırmak için bir Premier Lig futbol maçında da reklam verilmiştir (Disparities, 2023; *Stoptober Campaign 2023*, 2023).

Kampanyanın tonu neşeli ve olumlu olup, kolektif çabanın ve desteğin önemi üzerine odaklanmıştır. Kampanya için hazırlanan basılı ve dijital materyallerde kullanılan renkler, olumlu, motive edici ve eyleme odaklıdır. Kullanılan renkler, kampanyanın eğlenceli tonuyla uyumludur. Bu iletişim faaliyetleri, tüm kanallarda desteklenmektedir (Djian et al., 2019; NHS, 2023). Kampanyanın temelini, SMART (Belirli, Ölçülebilir, Ulaşılabilir, Gerçekçi ve Zamanlı) hedefler oluşturmaktadır. Bu tür hedeflerle tasarlanan kampanyalar, hedef kitlelerine belirli,

tanımlanmış, gerçekçi hedefler sağlamayı amaçlamaktadır (Brown et al., 2014; S. A. Troelstra et al., 2019).

Kampanya, öncelikle bireyleri ilgili yardım hatları ve web sitelerine kaydolmaya teşvik eden bir medya kampanyasını içermektedir. Stoptober, NHS Sigarayı Bırakma uygulaması, günlük e-postalar, Stoptober Facebook çevrimiçi toplulukları, çevrimiçi Kişisel Bırakma Planı araçları gibi çeşitli ücretsiz bırakma araçları sunmaktadır. Ücretsiz olan NHS Sigarayı Bırakma uygulaması, bireylerin ilerlemelerini takip etmelerine, ne kadar tasarruf ettiklerini görmelerine ve günlük destek almalarına yardımcı olmaktadır. Facebook Smokefree çevrimiçi topluluğu, üyeler arasında dostça ve destekleyici bir ortamda etkileşimi kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Günlük NHS e-posta desteği, sigarayı bırakma için 28 gün boyunca tavsiye ve ipuçları sağlamaktadır. Bir mobil uygulama (düzenli bildirimler gönderilen), basılı iletişim materyalleri, sigara bırakma hattı, web siteleri ve diğer araçlar, sigarayı bırakmayı desteklemek için geliştirilmiştir. Ayrıca hazırlanan bırakma setinin içeriği, sigarayı bırakma sürecindeki sağlık iyileştirmelerini, tasarrufları, çeşitli ipuçlarını, ve bir takvimi sunmaktadır.

İngiltere'de çeşitli zamanlarda sigara bırakmayı teşvik etmek için önemli çabalar harcanmıştır. Sigara bırakma hizmetleri ülke genelinde yaygın olup, hastaneler, klinikler, diş klinikleri, eczaneler, okullar, işyerleri ve hapishaneler gibi çeşitli ortamlarda mevcuttur. Sigara bırakma için destek, tavsiye ve teşvik, bireysel veya grup toplantıları yoluyla sağlanmaktadır. Stoptober, yerel yönetimler, sağlık uzmanları ve akademisyenlerle iş birliği yaparak hem ulusal hem de yerel düzeyde tanınmayı amaçlamaktadır. Dernekler, sağlık profesyonelleri, şirketler, TV kanalları, üniversiteler ve çeşitli hizmetler de destek sağlamaktadır.

Stoptober 2023, sigara içmeyi bırakma konusunda elektronik sigara kullanımını da içeren bir odaklanma sağlamaktadır. Kampanya, elektronik sigaraların zararlarını tütün kadar vurgulamaktadır. Stoptober, tüm hamileleri sigarayı bırakmaları konusunda maddi teşviklerle desteklemektedir ve 2030 yılında dumansız bir toplum olma hedefine ulaşmayı amaçlamaktadır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Stoptober'ın uzun dönemli etkisini anlamak, gelecekte planlanacak Stoptober kampanyalarını ve diğer müdahaleleri bilgilendirmek açısından önemlidir. Stoptober kampanyasının başka ülkelere yayılmasına ve başka konularda çalışmalar yapılmasına öncülük etmesi kampanyanın etkinliğini göstermektedir (Kuipers et al., 2020).

Kampanyanın etkisinin kampanyanın tanınması ile hız kazandığı, bununla beraber kampanyanın tekrar etmesi nedeniyle hedef kitlenin kampanya tekrarları nedeniyle mesajlara alışkın hale gelerek duyarsızlaştıkları iddia edilebilir. O nedenle kampanya tekrarında mesajlar güncellenerek bu olası aşınma etkisi ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca ilk yıllarda yüksek olan kampanya bütçesi, son yıllarda önemli ölçüde azalmıştır. Tütün kontrolü programlarına ayrılan bütçeler yüksek olduğunda kampanyanın etkisinin daha yaygın olması nedeniyle bütçedeki düşüşün etkisi kampanya başarı oranını da doğrudan etkilemiştir.

Sonuç olarak kampanya ülke geneline ulaşması, farklı dönemlerde farklılaşan konseptleriyle toplumun ilgisini çekmesi, çeşitli mecraları kullanarak hedef kitlelerine ulaşması, sektörlerarası iş birliği yaparak toplumun tüm kesimlerine ulaşması, kamu otoritelerince destekleniyor olması

ile iyi uygulama örnekleri arasında sıralanabilir. Kamu sağlığı açısından risk unsuru olan tütün ve tütün ürünlerine yönelik tütün karşıtı kampanyalar sağlığın geliştirilmesi açısından büyük öneme sahiptir. Daha geniş bir perspektiften bakıldığında, tütün karşıtı programların sigara içme alışkanlıklarını değiştirmeye yönelik diğer politikalar olmaksızın etkisinin sınırlı olduğunu belirtmek gereklidir (Sezgin, 2021). Bu tür çalışmaların tek başına tüm sorunları çözmesi beklenemeyeceğinden, kamu otoritelerince desteklenmesi ve tüm kesimlerden sürdürülebilir finansal desteklerin sağlanması gerektiği vurgulanmalıdır.

KAYNAKÇA

Brown, J., Kotz, D., Michie, S., Stapleton, J., Walmsley, M., & West, R. (2014). How effective and cost-effective was the national mass media smoking cessation campaign 'Stoptober'? *Drug and Alcohol Dependence*, *135*, 52-58. https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2013.11.003

Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry and Research Design*. Sage.

Disparities, U. O. f. H. I. (2021). Better Health - Stoptober 2023.

Disparities, U. O. f. H. I. (2023). *Better Health - Stoptober 2023*.

Djian, A., Guignard, R., Gallopel-Morvan, K., Smadja, O., Davies, J., Blanc, A., Mercier, A., Walmsley, M., & Nguyen-Thanh, V. (2019). From "Stoptober" To "Moi(S) Sans Tabac": how to import a social marketing campaign. *Journal of Social Marketing*, *9*(4), 345-356. https://doi.org/10.1108/JSOCM-07-2018-0068

Dünya Sağlık Örgütü Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi'nin Onaylanması Hakkında Karar, (2004).

Ergüder, T. (2008). Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi. In (Vol. 731). Ankara: Sağlık Bakanlığı.

Ergüder, T. (2018). Küresel Tütün Kullanımı Salgını ve Kontrolü. *TJFMPC*, *12*(4), 301-306 . https://doi.org/DOI: 10.21763/tjfmpc.465777

Gould, G. S., McEwen, A., Watters, T., Clough, A. R., & van der Zwan, R. (2013). Should anti-tobacco media messages be culturally targeted for Indigenous populations? A systematic review and narrative synthesis. *Tob Control*, *22*(4), e7. https://doi.org/10.1136/tobaccocontrol-2012-050436

Houghton, C., Murphy, K., Shaw, D., & Casey, D. (2015). Qualitative case study data analysis: an example from practice. *Nurse Res*, *22*(5), 8-12. https://doi.org/10.7748/nr.22.5.8.e1307

Kotz, D., Stapleton, J. A., Owen, L., & West, R. (2011). How cost-effective is 'No Smoking Day'? *Tob Control*, *20*(4), 302-304. https://doi.org/10.1136/tc.2009.034397

Kuipers, M. A. G., West, R., Beard, E. V., & Brown, J. (2020). Impact of the "Stoptober" Smoking Cessation Campaign in England From 2012 to 2017: A Quasiexperimental Repeat Cross-Sectional Study. *Nicotine & Tobacco Research*, *22*(9), 1453-1459. https://doi.org/10.1093/ntr/ntz108

NHS (2023). *Quit smoking this Stoptober*. https://www.nhs.uk/better-health/quit-smoking/

Sezgin, D. (2021). Halkı Bilgilendirme ve İletişim Kampanyalarının Geliştirilmesi, Uygulanması ve Değerlendirilmesi. In C. Erdöl & T. Ergüder (Eds.), *Tütün ve Tütün Ürünlerinin Kullanımının Önlenmesi, Kontrolü ve Tedavisi* (pp. 359-370).

Stead, M., Ford, A., Angus, K., MacKintosh, A. M., Purves, R., & Mitchell, D. (2021). E-cigarette advertising in the UK: a content analysis of traditional and social media

advertising to observe compliance with current regulations. *Nicotine Tob Res*, *23*. https://doi.org/10.1093/ntr/ntab075

Stoptober Campaign 2023. (2023). https://www.respiratoryfutures.org.uk/whats-new/stoptober-campaign-2023/

Sutfin, E. L., Cornacchione Ross, J., Lazard, A. J., Orlan, E., Suerken, C. K., Wiseman, K. D., Reboussin, B. A., Wolfson, M., & Noar, S. M. (2019). Developing a Point-of-Sale Health Communication Campaign for Cigarillos and Waterpipe Tobacco. *Health Commun*, *34*(3), 343-351. https://doi.org/10.1080/10410236.2017.1407277

Tieks, A., Troelstra, S. A., Hoekstra, T., & Kunst, A. E. (2019). Associations of the Stoptober smoking cessation program with information seeking for smoking cessation: A Google trends study. *Drug and Alcohol Dependence*, *194*, 97-100. https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2018.08.040

Troelstra, S., Harting, J., & Kunst, A. E. (2019). Effectiveness of a Large, Nation-Wide Smoking Abstinence Campaign in the Netherlands: A Longitudinal Study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *16*(3), 378. https://doi.org/https://doi.org/10.3390/ijerph16030378

Troelstra, S. A., Kunst, A. E., & Harting, J. (2019). "Like you are fooling yourself": how the "Stoptober" temporary abstinence campaign supports Dutch smokers attempting to quit. *BMC Public Health*, *19*(1), 522. https://doi.org/10.1186/s12889-019-6833-y

Wakefield, M. A., Loken, B., & Hornik, R. C. (2010). Use of mass media campaigns to change health behaviour. *The Lancet*, *376*(9748), 1261-1271. https://doi.org/https://doi.org/10.1016/S0140-6736(10)60809-4

Yıldız, S. (2017). Sosyal Bilimlerde Örnekleme Sorunu: Nicel ve Nitel Paradigmalardan Örnekleme Kuramına Bütüncül Bir Bakış. *Kesit Akademi Dergisi 3*(11), 421-442. https://doi.org/https://doi.org/10.18020/kesit.1279

Zhan, Q., Zhang, J., Yu, P. S., Emery, S., & Xie, J. (2017). Inferring Social Influence of Anti-Tobacco Mass Media Campaign. *IEEE Trans Nanobioscience*, *16*(5), 356-366. https://doi.org/10.1109/tnb.2017.2707075

EVLİLİK ÇATIŞMALARI VE BOŞANMALARIN ÇOCUKLARA VE ERGENLERE ETKİSİ

Doç. Dr., ZEKAVET KABASAKAL[1], Yüksek Lisans Öğrencisi, EMEL BAYRAM AKSU[2], Yüksek Lisans Öğrencisi, KADERAY KAYIRAN[3]

[1]Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, zekavetkabasakal@gmail.com- ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-3450-1060

[2]Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, emelbayram92@gmail.com- ORCID ID https://orcid.org/0009-0003-6045-8275

[3]Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, kaplankaderay@hotmail.com- ORCID ID https://orcid.org/0009-0002-9820-7132

ÖZET

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de boşanma oranları her geçen gün artmaktadır. Boşanma öncesinde çiftler evliliklerinde çeşitli problemler yaşamakta, bunlar evlilik çatışmalarına sebep olmaktadır. Evliliklerde ufak bir tartışmadan boşanmaya kadar varan pek çok evlilik çatışmaları yaşanmaktadır. Bu durum ailede huzursuzluk yaşanmasına, sağlıklı aile yapısının bozulmasına ve çocukların bu çatışmalı ortama maruz kalmalarına sebep olmaktadır. Aile içerisinde evlilik çatışmasına maruz kalan veya ebeveynlerinin boşanmasına maruz kalan çocuk pek çok açıdan etkilenmektedir. Çalışmanın amacı, evlilik çatışması ve boşanmanın çocuk ve ergenler üzerinde yarattığı etkileri inceleyerek bu alanda çalışan profesyonellere katkı sağlamaktır. Belirlenen amaç doğrultusunda evlilik çatışmalarının ve boşanmaların çocuklar ve ergenler üzerindeki etkileri üzerine yapılmış çalışmaların belirlenmesi için Google Akademikte "evlilik çatışması, boşanma, ergenlik, ergenlik ve çatışma, boşanma sonrası ergenlik," kavramları; YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından "ergenlik" , "evlilik çatışması" , "boşanma ve ergenlik", kavramları aratılarak çocuk ve ergenlerle çalışan 30 çalışmaya ulaşılmıştır. Çalışmada sadece Türkiye'de yapılmış çalışmalar incelenmiştir. Ulaşılan çalışmaların 5'i makale, 23'ü yüksek lisans tezi, 2'si doktora tezidir. İncelenen çalışmalar sonucunda çocuk ve ergenlerin evlilik çatışması ve boşanmadan psikolojik, duygusal, fiziksel, sosyal, akademik birçok alanda etkilendiği, yapılan çalışmaların 2010 yılı sonrasında artış gösterdiği ve bu konuya ilgilinin arttığı görülmektedir. Evlilik çatışması ve boşanmanın çocuk ve ergenler üzerinde yarattığı etkiler farklı değişkenler açısından da incelenip Türkiye'de yapılan çalışmaların artırılması, çocuklar, ergenler ve ailelerine yönelik psikososyal destek çalışmalarının düzenlenmesi önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Evlilik çatışması, boşanma, çocuk, ergen, çocuk ve ergenler.

1. GİRİŞ

Toplumun temel çekirdeği olan çocuk, esas olarak aile içerisinde yetişir, bilinçlenir ve topluma hazırlanır (Şendil, 1999). Aile çocuğun duygusal, fiziksel ve sosyal ihtiyaçlarını karşılar, sağlıklı gelişmesi için uygun ortamı hazırlar (Şendil, 1999). Çocukluk dönemi bir bireyin kişiliğinin temellerinin şekillendiği dönemdir. Bu dönemde çocukların özellikle olayları nasıl algılayacakları, olaylar karşısında duygusal ve fiziksel nasıl tepki verecekleri konusunda ebeveynlerini rol model aldıkları bilinmektedir (Besen, 2016). Anne ve babayı model alarak büyüyen çocuk, fiziksel ve duygusal tepkilerini bu süreçte belirlemektedir. Ev ortamının güvenli olduğunu hissetmek, aile içi iletişimin açık olması ve aile içindeki bireylerin kendini değerli hissetmesi gibi durumların ergenlerin öznel iyi oluş düzeyleri ile ilişkili olduğu ifade edilmektedir (Joronen ve Kurki, 2005; Akt. Başusta, 2019).

Aile teorilerinde genel olarak evlilik ilişkisinin, ebeveyn-çocuk ilişkisini ve aile hayatını doğrudan etkilediği varsayılmaktadır (Erel ve Burman, 1995; Akt. Bulduk, 2015). Eşler arasında yaşanan çatışmalar aile sağlığını olumsuz etkilemektedir. Aile ilişkilerinin çeşitli nedenlerle bozulması, hafif bir tartışmadan boşanmaya kadar çeşitli çatışmalara yol açabilir (Şendil, 1999). Hatipoğlu (1993)'na göre evlilik çatışması, eşlerden birinin, bir diğerinin ilgilerine müdahale etmeye başladığı zaman ortaya çıkan kişilerarası süreçtir (Akt. Akıl, 2019). Başka bir tanımda ise evlilik çatışması, birbirine zıt yönde veya birbiriyle bağdaşmayan ihtiyaç, beklenti ve hedefler nedeniyle ortaya çıkan uyuşamama ve anlaşmazlık hali olarak nitelendirilmektedir (Batur ve Demir, 2009; Akt. Demir, 2018).

Çocuğun algıladığı evlilik çatışması, çocuğun anne baba arasındaki ilişkiyi nasıl algıladığı ya da evlilik çatışmasının çocuğun gözünden nasıl göründüğü olarak tanımlanabilir. Grych ve Fincham (1990) çocuğun algıladığı evlilik çatışmasını üç temele dayandırır: Tehdit, başa çıkma ve suçlama. Çocuğun evlilik çatışması algısı, "Anlaşmazlık beni nasıl etkileyecek? (Tehdit)", "Çatışma ile ilgili ne yapabilirim? (Başa çıkma)" ve "Çatışmanın sorumlusu kim? (Suçlama)" olmak üzere üç temel soru ile oluşur (Grych ve Fincham, 1990; Akt. Güven ve Erden, 2014).

> Eşler arasında yaşanan çatışma, anne baba rollerini üç yönden etkileyebilmektedir. Birincisi, çatışma, çocuklar üzerinde sağlanan disiplinin etkisinin ve tutarlılığının azalmasına; bu da çocuklardaki antisosyal davranışların artmasına ve davranışların kontrolünün azalmasına neden olabilmektedir. İkincisi, çatışma, anne- babaları kendilerini çocuklarından uzaklaştırmalarına ya da onları reddetmelerine neden olabilmekte ve buna bir tepki olarak da çocuklar uyum sorunları gösterebilmektedir. Üçüncüsü, çatışma, anne- babaların çocuk üzerinde psikolojik ve duygusal kontrol kullanmalarını arttırabilmekte; bu da çocukta kaygı ya da depresyon gibi içe yönelim türü problem davranış belirtilerinin görülmesine neden olabilmektedir (Fauber ve ark., 1990; akt. Şirvanlı- Özen, 1999).

Evlilik yaşamında sorunların yoğun bir biçimde ortaya çıkması ve etkili bir şekilde çözülememesi, zaman içinde evliliklerin yıpranmasına, ilişkilerin bozulmasına ve boşanmalara

neden olmaktadır (Güven ve Sevim, 2007). Yaşanan evlilik çatışması ya da boşanma durumu sadece ebeveynleri değil, çocukları da olumsuz etkilemektedir. Çocuk, aile ilişkileri sağlıklı olduğu sürece mutludur. Evlilik çatışmasının çocuktaki etkileri çocuğun algısına göre değişir. Bazı araştırmacılar bu etkilerin çocuğa geçişinde çatışmanın değil çatışmayı çözümlemek için eşlerin kullandığı stratejilerin önemli olduğu yönünde sonuçlar sunmaktadır (Kurdek,1995; Metz ve Rosser, 1994; Christensen ve Shenk, 1991; Peterson 1983; Akt. Bulduk, 2015).

Araştırmalar aile problemlerinin çocuğun kişiliğini olumsuz etkileyebileceği gibi çocuğun güven ve özgüven ilişkisini de zedeleyebileceğini belirtmiştir (Demir, 2018). Yaşanan evlilik çatışması çocukları strese sokar, duygusal ve sosyal gelişimini olumsuz yönde etkileyerek davranış sorunları geliştirmelerine neden olur ve psikolojik uyumsuzluk gösterme risklerini arttırmaktadır (Yavuzer, 2011; Akt. Uzun, 2017). Evlilik çatışmasının sık ve yıkıcı yaşandığı ailelerde çocukların uyum ve davranış sorunları gösterme riskinin arttığı belirtilmektedir (Davies ve Lindsay, 2004; Grych ve Finchman, 1990; McCoy, Davies ve Cummings, 2009; Oh, Lee ve Park, 2011; Shelton ve Harold, 2007; Akt. Güven ve Erden, 2014).

Boşanma bir evliliğin, tarafların karı- koca olarak hiçbir bağı kalmaksızın; fakat varsa çocukların hakları saklı kalmak üzere yargıç kanalıyla sona erdirilmesine ve tarafların başkalarıyla yeniden evlenmelerine olanak veren hukuki bir işlem olarak tanımlanmaktadır (Şirvanlı- Özen, 1998). Boşanmanın çocukların gelişimi üzerinde etkileri olduğu gözlenmektedir. Bu sebeple eşlerden biri evden ayrıldığında çocuğun gelişimi olumsuz etkilenmektedir (Şirvanlı- Özen, 1998).

Bu alana yönelik yapılan araştırmaların birçoğu ebeveynler arasındaki çatışmaların, boşanma aşaması veya boşanma sonrasının çocuklar üzerinde kaygı, saldırgan tavırlar, davranışlarda bozukluk gibi pek çok uyumsuzluk, sosyalleşmede eksiklik, bilişsel yetersizlik ve akademik başarıda düşme gibi sonuçlarını ortaya koymaktadır (Aydın ve Baskın, 1987; Kaynaroğlu, 1984; Wierson, ve ark., 1988; Long, ve ark., 1987; Erel ve Burman, 1995; Smith ve Jenkins, 1991; Smith ve Jenkins, 1991; Gurman ve Kniskern, 1991; Grych ve Fincham, 1990; Emery ve O'Leary, 1984; Emery, ve O'Leary, 1982; Porter ve O'Leary, 1980; Cummings, 1994; Cummings ve Cummings, 1988; Cummings ve ark., 1984; Akt. Şendil, 1999).

Yukarıda belirtilen nedenlere bağlı olarak, bu çalışmanın amacı evlilik çatışması ve boşanmaların çocuk ve ergenler üzerindeki etkilerini incelemek ve bu alanda çalışan uzmanlara katkı sağlamasını hedeflemektedir.

2. YÖNTEM

Araştırma kapsamında nitel araştırma başlığı altında yer alan sistematik derleme yöntemiyle evlilik çatışmalarının ve boşanmaların çocuk ve ergenler üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Bu kapsamda evlilik çatışmaları ve boşanmaların çocuk ve ergenler üzerindeki etkilerini inceleyen sadece Türkiye'deki araştırmalar çalışmaya dahil edilmiştir. İncelenen çalışmalar Çizelge 1'de sınıflandırılarak analiz edilip raporlaştırılmıştır.

Evlilik çatışmalarının ve boşanmaların çocuklar ve ergenler üzerindeki etkileri üzerine yapılmış çalışmaların belirlenmesi için Google Akademikte "evlilik çatışması, boşanma, ergenlik, ergenlik ve çatışma, boşanma sonrası ergenlik," kavramları; YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından "ergenlik" , "evlilik çatışması" , "boşanma ve ergenlik", kavramları aratılarak çocuk ve ergenlerle çalışan 30 çalışmaya ulaşılmıştır. Ulaşılan çalışmaların 5'i makale, 23'ü yüksek lisans tezi, 2'si doktora tezidir.

3. BULGULAR

Çizelge 1. Ergenlerin Davranış Problemlerinde Evlilik Çatışması ve Boşanmanın Etkilerini Ele Alan Çalışmalar

Araştırma kodu/ismi	Yazar(lar) ve yıl	Çalışma grubu	Değişkenler	Veri toplama araçları
A1/ Evlilik çatışması ve çocuk davranış problemleri arasındaki ilişkinin bilişsel bağlamsal çerçeve açısından incelenmesi	Kızıldağ ve Şendil (2006)	46 çift ve bu çiftlerin çocukları	Evlilik çatışması, davranış problemleri	Evlilik Çatışması Ölçeği, Anne-Baba Bilgi Formu, Çocuk ve Gençler için Davranış Değerlendirme Ölçeği, Çocukların Evlilik Çatışmasını Algısı Ölçeği
A2/ 9-12 yaş çocuklarının evlilik çatışması algısı ile yaşam kalitesi arasındaki ilişkide ebeveyn tutumunun aracı etkisinin incelenmesi	Hoşcan (2010)	9- 12 yaş 134 kız 130 erkek toplam 264 çocuk	Yaşam kalitesi, ebeveyn tutumu	Kişisel Bilgi Formu, Çocuklar İçin Yaşam Kalitesi Ölçeği, Ebeveyn Kabul Red Ölçeği Kısa Formu, Çocukların Evlilik Çatışmasını Algısı Ölçeği
A3/ 10- 12 yaş arasındaki çocukların evlilik çatışması algısı, saldırganlık ve depresyon düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi	Demir (2018)	235'i kız, 199'u erkek toplam 414 öğrenci	Depresyon, saldırganlık düzeyi, cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, anne çalışma durumu, baba çalışma durumu ve algılanan okul başarı durumu	Çocukların Evlilik Çatışması Algısı Ölçeği, Çocuk Depresyon Ölçeği, Saldırganlık Ölçeği, Kişisel Bilgi Formu
A4/ Çocuğun algıladığı evlilik çatışması ve davranış sorunları	Güven ve Erden (2014)	266 çocuk ve anneleri	Evlilik çatışması, davranış problemleri	Kişisel Bilgi Formu, Çocuğun Evlilik Çatışmasını Algılaması Ölçeği, Conners Ebeveyn Derecelendirme Ölçeği Kısa Form
A5/ Ergenlerde görülen kuraldışı davranışların yordanmasında anne baba evlilik çatışması ve çocukluk örselenme yaşantılarının rolü	Bulut- Ateş ve Çeçen-Eroğul (2017)	Yaşları 14- 19 arasında değişen 495 ergen	Kuraldışı davranış, çocukluk dönemi ihmal ve istismar deneyimleri	Kuraldışı Davranış Ölçeği, Çocukların Evlilik Çatışması Algısı Ölçeği, Çocukluk Örselenme Yaşantıları Ölçeği, Kişisel Bilgi Formu,
A6/ Anne-babası boşanmış ve boşanmamış çocuklarda depresyon ve sosyal becerilerin değerlendirilmesi	Uzun (2013)	6.7. ve 8. Sınıflarda 147 kız 160 erkek toplam 307 öğrenci	Depresyon, sosyal beceri	Çocuk Bilgi Formu, Beck Çocuk Depresyon Ölçeği, Matson Çocuklarda Beceri Değerlendirme Ölçeği
A7/ Boşanma sürecinde veya boşanmış ailelerde	Doğan Ateş (2019)	74 boşanma sürecinde anne, 40	Cinsiyet, yaş, eğitim durumu, çocuğun ailedeki sırası, çocukla	Çocuk -Anababa İlişki Ölçeği, Kişisel Bilgi Formu

çocuk anne ilişkilerinin incelenmesi		boşanmış anne, toplamda 114 anne	görüşme sıklığı ve süresi	
A8/ Çocuğun davranış sorunları ile algıladığı anne- baba çatışması arasındaki ilişkiler: Duygu sosyalleştirmenin aracı rolü	Güven (2013)	266 çocuk, bu çocukların anneleri ve öğretmenleri	Çocukların evlilik çatışması algısı, annelerin duygu sosyalleştirme tepkileri, davranış sorunları	Çocuğun Evlilik Çatışması Algısı Ölçeği (ÇEÇAÖ), Çocukların Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği (ÇODBÇÖ), Conners Öğretmen ve Ebeveyn Derecelendirme Ölçekleri Kısa Formlar (CÖDÖ-28, CEDÖ27) ve Kişisel Bilgi Formu
A9/ Boşanmış ve boşanmamış ailelerde yetişen ergenlerin bağlanma ve karar verme düzeyleri arsındaki ilişkinin incelenmesi	Yılar (2020)	147'si boşanmış 150'si boşanmamış ailede yetişen toplam 297 ergen	Cinsiyet, anne –baba eğitim durumu, ebeveyn tutumları	Ebeveyn ve Arkadaşlara bağlanma envanteri Ergenlerde karar verme ölçeği Kişisel bilgi formu
A10/ 7-12 yaş aralığındaki çocuklar ve annelerinin boşanma sonrası ebeveyn-çocuk ilişkilerine yönelik görüşler	Sağlık (2022)	7-12 yaş aralığında çocuğu olan resmi olarak boşanmış 20 anne ve 20 çocuk	Boşanma sonrası çocuk ve ebeveynin görüşleri	Kişisel Bilgi Formu, Görüşme Formu, Aydınlatılmış Onam Formu
A11/ Boşanmış ve boşanmamış ailelere sahip ergenlerin yalnızlık, yaşam doyumu, sosyal destek ve bazı değişkenler açısından incelenmesi	Akyol (2013)	400 lise öğrencisi 245 kız, 155 erkek öğrencilerin 203' ü boşanmamış, 197' si boşanmış aileden .	Cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, karne notları, maddi durum, eğitim durumu, kardeş sayısı, boşanma üzerinden geçen süre	UCLA Yalnızlık Ölçeği, Yaşam Doyumu Ölçeği, Algılanan Sosyal Destek Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu
A12/ Boşanmış aile çocuklarındaki uyum problemleri ortak ebeveynlik açısından bir inceleme	Karataş (2019)	38 farklı okuldan 10-18 yaşları arasında olan 370 ortaokul ve lise öğrencisi	Cinsiyet, yaş boşanma üzerinden geçen zaman, anne ebeveynliği, baba ebeveynliği, ortak ebeveynlik	Sosyodemografik Bilgi Formu, Ortak Ebeveynlik Davranışları Ölçeği, Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği
A13/ Ergenlerde ebeveyn ayrılığının dürtüsellik üzerine etkisi	Çakmak, Gedikli, Tamam, Demirkol (2018)	12-17 yaş aralığında ebeveynleri boşanmış 50 kız, 50 erkek ve ebeveynleri boşanmamış 50 kız, 50 erkek ergen	Ebeveynlerin eğitim durumu, ergenin cinsiyeti, yaş, ergenin hangi ebeveynde kaldığı, boşanma sonrası geçen süre	Barrat Dürtüsellik Ölçeği, Sosyodemografi Bilgi Formu
A14/ Ergenlerin algıladığı ebeveynler arası çatışmanın yeterlilik, içe yönelim ve dışa yönelim problemleri açısından incelenmesi	Çelik (2016)	11-18 yaş arasındaki 479 ergen ve 229 ergenin annesi	Akademik başarı, içe yönelim problemleri, dışa yönelim problemleri	Çocukların Algıladığı Evlilik Çatışması Ölçeği, 11-18 Yaş Gençler için Kendini Değerlendirme Ölçeği, Kişisel Bilgi Formu, O'leary ve Porter Evlilik Çatışması Ölçeği
A15/ Çocukluk çağı depresyonunda duygusal	Bilginer (2014)	42 çocuk ve anneleri	Depresyon, evlilik çatışması	Beck Depresyon Ve Anksiyete Ölçeği, Evlilik

ve davranışsal özelliklerin evlilik çatışması ile ilişkisi				Çatışması Ölçeğini, Çocukluk Davranışlarını Değerlendirme Ölçeği 6-18 Yaş Formunu, Çocuklar için Depresyon Ölçeği, Anksiyete Bozukluklarını Tarama Ölçeğini
A16/ 9- 10 yaş çocuklarının evlilik çatışması algıları ile sosyal becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi	Evren- Turan (2014)	227 çocuk, onların aileleri ve öğretmenleri	Sosyal beceri, cinsiyet, okul türü, kardeş sayısı, doğum sırası, anne baba yaşı, anne-baba eğitim durumu, aile geliri	Demografik Bilgi Formu, Çocukların Evlilik Çatışması Algıları Ölçeği, 9-10 Yaş Çocuklarına Yönelik Sosyal Becerileri Değerlendirme Ölçeği
A17/ Anne ve babası boşanma sürecinde olan 9-12 yaş çocukların ebeveynlerinin evlilik çatışmalarını algılayış düzeyleri ile kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi: İzmir ili örneği	Çınar (2015)	İzmir ili Bayraklı Adliyesinde Aile Mahkemesine boşanmak için başvuran ailelerin 9-12 yaş arasındaki 60 çocuk	Yaş, cinsiyet, eğitim durumu, kardeş sahibi olup olmaması, eğitim durumu son 6 aydır psikolojik destek alımı	Bireysel Durum Formu, Çocukların Evlilik Çatışmasını Algılama Ölçeği, Spielberger Durumluk Sürekli Kaygı Envanteri
A18/ Ebeveynlerin evlilik çatışması, çatışma çözüm stilleri ve çocuklarının algıladıkları kaygı düzeyleri arasındaki ilişki	Akıl (2019)	250 çocuk ve ebeveynleri	Evlilik çatışma sıklığı, çatışma çözüm stilleri, kaygı düzeyi	Ebeveyn Bilgi Formu, Evlilik Yaşam Anketi, Çatışma Çözüm Stilleri Ölçeği, Okul Öncesi Çocuklarda Kaygı Ölçeği (Ebeveyn Formu)
A19/ Ebeveyn evlilik çatışma çözme stilleri, ergenin duygu düzenlemesi ve ergen çatışma çözme davranışları arasındaki ilişkiler	Üney (2016)	11-14 yaş arası değişen 186 öğrenci ve anne ve babaları	Çatışma çözme davranışları, duygu düzenleme becerileri	Ebeveynler İçin Çatışma Çözüm Sitilleri Ölçeği Ergenler İçin Çatışma Çözme Davranışlarını Belirleme Ölçeği Ergenler İçin Duygu Düzenleme Ölçeği
A20/ Okul öncesi çocukların evlilik çatışması algısı ile kişiler arası problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi	Hayali- Emir (2016)	50 erkek, 56 kız olmak üzere toplam 106 çocuk ve annelerinden oluşmakta	Cinsiyet Kişiler arası problem çözme beceresi	Kişisel Bilgi Formu Eşler Arasındaki İlişkileri Gösteren Resim Kartları, O'Leary Porter Evlilik Çatışması Ölçeği, Okulöncesi Kişiler Arası Problem Çözme Testi (OKPÇ)
A21/ Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin çatışma eğilimleri ile çocuklarının sosyal becerileri ve problem davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi	Köyceğiz ve Özbey (2018)	577 çocuk ve ebeveynleri	Anne-baba değişkeni, annenin öğrenim durumu, annenin mesleği ve babanın mesleği, sosyal beceri, problem davranış	Genel Bilgi Formu, Sosyal Beceri Ölçeği, Problem Davranış Ölçeği, Çatışma Eğilimi Ölçeği,
A22/ Ergen mutluluğunun ebeveynlerin kişilik özellikleri ve evlilik çatışması açısından incelenmesi	Başusta (2019)	17-23 yaş arsı 139 ergen ve 37-59 yaş arası 139 ebeveyn	Ergen mutluluğu, öznel iyi oluş, mental iyi oluş	Oxford mutluluk ölçeği kısa formu, Warwick-Edinburgh Mental İyi Oluş Ölçeği, Öznel Mutluluk Ölçeği, Öznel İyi Oluş Ölçeği, Evlilik Çatışması Ölçeği

				Büyük Beş-50 Kişilik Testi
A23/ Anne-babaların evlilik çatışmaları ile ergen çocukların akran ilişkileri ve okula uyum arasındaki ilişkinin incelenmesi	Öktem (2023)	9-10-11.sınıf öğrencisi 315 kız 315 erkek toplam 630 lise öğrencisi	Cinsiyet, yaş, eğitim durumu	Akran İlişkileri Ölçeği, Çocukların Evlilik Çatışması Algılama Ölçeği, Okula Uyum Ölçeği Kişisel Bilgi Formu
A24/ Ebeveynleri boşanmış ve boşanma sürecinde olan 9-12 yaş arasındaki çocukların boşanmaya uyum ve depresyon düzeylerinin incelenmesi	Demir Tek (2019)	Ebeveynleri boşanma aşamasında olan 70, boşanmış velayet değişikliği için mahkemeye başvurmuş 39 çocuk	Cinsiyet, yaş, anne baba eğitim durumu, aylık geliri, çocuk kardeş sayısı, evde yaşadığı kişiler, anne babanın boşanma durumu, ayrılan ebeveynle görüşme sıklığı ebeveynlerin boşanma sonrası evlilik durumu	Çocuk Kişisel Bilgi Formu, Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Ölçeği, Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği
A25/ Evlilik çatışması ve çocuk uyum problemleri arasındaki ilişkide duygusal güvenliğin ve anne kabul red algısının aracı rolünün incelenmesi	Sakız (2011)	11- 13 yaş arası 341 öğrenci	Duygusal güvenlik, anne kabul red algısı	Çocukların Evlilik Çatışmasını Algılaması Ölçeği, Ebeveyn Kabul-Red Ölçeği Kısa Form, Duygusal Güvenlik Ölçeği, Kişilik Değerlendirme Ölçeği
A26/ Evlilik çatışmasının okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 5- 6 yaş çocukların sosyal uyum ve becerilerine etkisi	Güngören (2011)	200 çocuk ve aileleri	Evlilik çatışması, sosyal uyumun ve sosyal beceriler, cinsiyet, ebeveynlerin eğitim düzeyi, kardeş sayısı	Kişisel Bilgi Formu, Evlilik Çatışması Ölçeği, 5-6 Yaş Çocuklarına Yönelik Sosyal Uyum Ve Beceriler Ölçeği
A27/ Evlilik çatışması ile ergenlerin problem davranışları arasındaki bağlantılarda ebeveyn-ergen ilişkisinin aracı rolü: bir izleme çalışması	Doğancıoğlu (2020)	28-60 yaş aralığındaki 168 evli kadın	Ergenlerin problem davranışları, anne davranışı, anne ergen ilişki niteliği, evlilik çatışması	Kişisel Bilgi Formu, Çatışma Taktikleri Ölçeği, Ebeveyn Davranış Ölçeği-Anne Formu, Ebeveyn-Ergen İlişki Niteliği Ölçeği-Anne Formu, 4-18 Yaş Çocuk, Gençler için Davranış Değerlendirme Ölçeği
A28/ Ebeveynlerin evlilik çatışması ve kişilik özelliklerinin çocuklardaki sosyal uyum ve becerisi ile ilişkisinin incelenmesi	Uçak (2020)	400 ebeveyn	Evlilik çatışması, kişilik özellikleri, çocuklardaki sosyal uyum ve becerisi	Kişisel Bilgi Formu, Sosyal Uyum Ve Beceri Ölçeği, Sosyal Uyum Ölçeği, Uluslararası Kişilik Envanteri, Evlilik Çatışması Ölçeği
A29/ Eşler arası çatışma ve boşanmanın farklı yaş ve cinsiyetteki çocukların davranış ve uyum problemleri ile algıladıkları sosyal destek üzerindeki rolü	Şirvanlı-Özen (1998)	196 erkek, 225 kız toplam 421 kişi	Eşler arası çatışma, boşanma, davranış ve uyum problemleri, sosyal destek	Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği, Sürekli Kaygı Ölçeği, Sosyal Destek Ölçeği, Evlilikte Uyum Ölçeği, Çocuk Ve Ergenler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği-Ebeveyn Formu, Demografik Bilgi Formu
A30/ Annelerin ve çocukların eşler arasındaki çatışmayı	Peksaygılı (2005)	154 kız, 131 erkek toplam 285 çocuk ve anneleri	Evlilik çatışması, çocukların uyum davranışları, annenin	Kişisel Bilgi Formu, O'Leary- Porter Evlilik Çatışması Ölçeği, Kendini

algılamaları ile çocukların uyum davranışları arasındaki ilişkiler			eğitim düzeyi, çocuğun yaşı	Değerlendirme Ölçeği, Çocukların Algıladığı Evlilik Çatışması Ölçeği

Çizelge 2. Araştırma Sonuçlarına Göre Çocuk ve Ergenlerin Ruh Sağlığı Problemi Yaşamalarına Göre Dağılım

Ruh Sağlığı Problemi	**N***
Kaygı	4
Depresyon	6
Dürtüsellik	1

*Araştırma sayısı

Çizelge 2'de çocuk ve ergenlerin ruh sağlığı problemi yaşadığı sonucuna ulaşan araştırmalar listelenmektedir. Çizelge incelendiğinde çocuk ve ergenlerin kaygı problemi yaşadığı sonucuna ulaşan 4 adet araştırma, çocuk ve ergenlerin depresyon yaşadığı sonucuna ulaşan 6 adet araştırma, çocuk ve ergenlerin dürtüsellik yaşadığı sonucuna ulaşan 1 adet araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalardan bazıları hem kaygı durumunu hem de depresyonu incelemişlerdir.

Çizelge 3. Araştırma Sonuçlarına Göre Çocuk ve Ergenlerin Problem Çözme Becerilerine ve Sosyal Uyum Becerilerine Göre Dağılım

	N*
Problem çözme becerileri	3
Sosyal uyum becerileri	5

*Araştırma sayısı

Çizelge 3' te çocuk ve ergenlerin problem çözme becerilerini ve sosyal uyum becerilerini inceleyen araştırmalar listelenmektedir. Çocuk ve ergenlerin problem çözme becerilerini inceleyen 3 adet araştırma, çocuk ve ergenlerin sosyal uyum becerilerini inceleyen 5 adet araştırma bulunmaktadır.

Çizelge 4. Araştırma Sonuçlarına Göre Çocuk ve Ergenlerin Yaşam Doyumu, Bağlanma, Yalnızlık, Mutluluk ve Sosyal Destek Düzeylerine Göre Dağılım

	N*
Yaşam doyumu	2
Bağlanma	1
Yalnızlık	1
Mutluluk	1
Sosyal destek düzeyleri	3

*Araştırma sayısı

Çizelge 4'te çocuk ve ergenlerin yaşam doyumu, bağlanma, yalnızlık, mutluluk ve sosyal destek düzeylerinin inceleyen araştırmaların dağılımı bulunmaktadır. Çocuk ve ergenlerin yaşam doyumunu inceleyen 2 adet araştırma, çocuk ve ergenlerin 1 bağlanma düzeylerini inceleyen 1 adet araştırma, çocuk ve ergenlerin yalnızlık düzeylerini inceleyen 1 adet araştırma,

çocuk ve ergenlerin mutluluk düzeylerini inceleyen 1 adet araştırma, çocuk ve ergenlerin sosyal destek düzeylerini inceleyen 3 adet araştırma bulunmaktadır.

Çizelge 5. Araştırma Sonuçlarına Göre Çocuk ve Ergenlerin Akademik Başarı Düzeylerine Göre Dağılım

	N*
Akademik başarı	2

*Araştırma sayısı

Çizelge 5'e göre çocuk ve ergenlerin akademik başarılarını inceleyen 2 adet araştırma bulunmaktadır.

Çizelge 6. Araştırma Sonuçlarına Göre Çocuk ve Ergenlerin Problem Davranışlarına Göre Dağılım

	N*
Problem davranış	12

*Araştırma sayısı

Çizelge 6'ya göre 12 adet araştırmanın çocuk ve ergenlerin problem davranışlarını incelediği görülmektedir.

Çizelge 7. Çalışmaların Hedef Kitlelerine Göre Dağılımı

Hedef kitle	**N***
Ergenlere yönelik	15
Çocuklara yönelik	16

*Araştırma sayısı

Çizelge 7'de çalışmaların hedef kitlelere göre dağılımı verilmektedir. 15 çalışmanın örneklem grubunu ergenler oluştururken, 16 çalışmanın örnekler grubunu çocuklar oluşturmaktadır. A29 kodlu araştırmanın örneklem grubunu, anaokulu, ilkokul ve lise öğrencileri oluşturmaktadır. Bu çalışmada hem çocuk hem de ergenlerle çalışılmıştır. Bu sebeple çizelgede her iki gruba da dahil edilmiştir.

Çizelge 8. Çalışma Türüne Göre Dağılım

Çalışma türleri	**N***
Makale	5
Yüksek lisans tezi	23
Doktora tezi	2

*Araştırma sayısı

Çizelge 8'de evlilik çatışması ve boşanmanın çocuk ve ergenlerdeki etkilerini inceleyen çalışma türlerinin dağılımı görülmektedir. Çizelgeye göre bu konunun daha çok yüksek lisans tezlerinde incelendiği görülmektedir. Literatür incelendiğinde bu konuda var olan makalelerin çoğunluğunun da yüksek tezinden uyarlandığı görülmektedir.

Çizelge 9. Çalışmaların Yapıldığı Yıl Aralığına Göre Dağılımı

Yıllar	**N***
1998- 2010	3

2011- 2019	22
2020- 2023	5

*Araştırma sayısı

Çizelge 9'da evlilik çatışması ve boşanmanın çocuk ve ergenlerdeki etkilerini inceleyen çalışmaların yıllara göre dağılımı listelenmektedir. Çizelge incelendiğinde 2010 öncesi çalışmalar oldukça azken, 2010 sonrasında bu konuya ilgi artmıştır.

3.1. Bulguların Değerlendirmesi:

Bu çalışmada ele alınan 30 çalışmadan 7 tanesi evlilik çatışması ve boşanmanın çocuk ve ergenlerin ruh sağlığına yönelik etkileri konusundaki çalışmaların incelendiği ve değerlendirildiği çalışmalardır. Özellikle A3, A6, A13, A15, A17, A18, A24 kodlu çalışmalarda kaygı, depresyon ve dürtüsellik gibi etkiler ile ilişkileri incelenmiş olup çizelge 2'de yer almaktadır. Çalışmaların 9 tanesi evlilik çatışması ve boşanmanın çocuk ve ergenlerin problem çözme becerileri ve sosyal uyum becerilerinin üzerindeki etkilerinin araştırıldığı A6, A7, A16, A19, A20, A21, A23, A26, A28 kodlu çalışmalardır ve çizelge 3'de yer almaktadır. Çalışmaların 6 tanesi evlilik çatışması ve boşanmanın çocuk ve ergenlerde mutluluk, yalnızlık, bağlanma, yaşam doyumu ve sosyal destek gibi bağlamlar ile ilişkileri incelenmiş ve A2, A9, A10, A11, A22, A29 kodları ile çizelge 4'de yer almaktadır. Çizelge 5'de evlilik çatışması ve boşanmanın akademik başarı üzerinde etkileri konulu A24 ve A14 kodu ile yer alan incelemelerdir. Son olarak çizelge 6'da evlilik çatışması ve boşanmanın çocuk ve ergenlerin davranış ve uyum problemlerini anlamaya yönelik A1, A4, A5, A8, A12, A14, A21, A24, A25, A27, A29, A30 kodlu çalışmalar yer almaktadır.

Çizelge 8'de çalışmaların yapıldığı yıllara göre incelendiğinde özellikle 2010 ve 2020 yılları arasında çalışmaların yoğunluğunun artığı, 22 tane incelemenin yer aldığı, 2010 öncesi 3 incelemenin yer aldığı ve son 3 yılda da 5 incelemenin yer aldığı görülmektedir. Çalışmaların hedef kitlesinin incelendiği çizelge 7'de çocuklarla çalışan 16 araştırma bulunduğu, ergenlerle çalışan 15 çalışma olduğu görülmektedir.

A6 kodlu çalışmada bahsedildiği üzere boşanma, çocuğun gelişiminde birçok olumsuz etki bırakmaktadır. Araştırmalara göre, çocuklar boşanmaya uyum sağlamakta zorlanmaktadır ve bunun sonucunda psikolojik ve fiziksel problemler yaşamaktadırlar. Bazı çocuklar stres altındayken, kendilerini rahatça ifade edemediklerinde mide, baş, göğüs ağrıları, uyku problemleri yaşayabilir. Çocuklar, boşanmanın etkisiyle yoğun kaygı hatta depresyon yaşayabilirler. Çocuğun alıştığı yaşam şeklinin değişmesi, aile yapısının bozulması ve ebeveynlerden birinin evden ayrılması çocukta kaygıyı tetiklemektedir. Çocuğun yaşı, cinsiyeti, ana- baba tutumları, anne-babanın eğitim durumu, ailenin sosyo-ekonomik düzeyi, anne-babanın mesleği, kardeş sayısı ve çocuğun başarı durumu kaygı oluşumunu ya da düzeyini etkileyen etmenlerdir. Küçük çocuklardaki kaygı yaratan durumlar ileri yaşlardaki ruhsal tepkilerin temelini oluştururlar. Çocuklar kaygılandıklarında farklı tepkiler verebilirler. Bazı çocuklar kaygılandıklarında içine kapanıp, akran gruplarına katılmama gibi içselleştirme problemleri yaşar. Bazıları ise saldırganlaşma, karşıt tepki verme, suça eğilim gösterme gibi dışsallaştırma problemleri yaşarlar. Çocukluk depresyonu ile sosyal beceriler arasında ilişki

olduğu gözlenmektedir. Çocukların sosyal davranışlarındaki eksiklikler çocukluk depresyonunun oluşumunda etkilidir. Bu sebeple çocukluk çağı depresyonun tedavisinde sosyal beceri gelişimine önem verilmelidir (Uzun, 2013).

A9 kodlu araştırma, boşanmış ailedeki ergenlerin karar verme ve bağlanma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı, ancak boşanmamış aile yetişen ergenlerin karar verme ve bağlanma düzeyleri arasında anlamlı farklılık olduğu sonucuna ulaşmıştır (Yılar, 2020). Araştırmaya göre, boşanma durumu ergenlerin, ebeveynlerine güven ve iletişim düzeylerini etkilemektedir. Ayrıca, boşanmış ailedeki ergenlerin karar verme süreçlerinde, özsaygının daha düşük olduğu ve panik düzeylerinin yüksek olduğu gözlenmektedir (Yılar, 2020).

A10 kodlu araştırma ise, çocukların çoğunluğunun ebeveynlerinin ayrılmasından memnun oldukları, boşanma sonrasında ebeveynleriyle iletişimlerinin daha iyi olduğu, ailelerinin geleceğiyle ilgili daha az endişe yaşadıkları, ebeveynleriyle birlikte daha iyi vakit geçirdikleri, sosyal çevreleriyle çatışmaların azaldığı ve eskisine göre ebeveynlerinden daha az eleştirel tutum, daha fazla yakınlık hissettikleri sonucuna ulaşmıştır (Sağlık, 2022).

Araştırma bulguları genel olarak değerlendirildiğinde, katılımcıların boşanma sonrası çocuk büyütme süreçlerinde birlikte hareket etmeye ve ortak karar vermeye çalıştıkları fakat, sorumluluğun daha çok annede olduğu; babanın gerekli durumlarda destek sunduğu ebeveynlik ilişkilerinin de yaygın olduğu görülmüştür. Katılımcıların çocuklarla ilgili kararlarda ve sorumluluklarda annenin baskın olduğu, babaların da annelerin kararlarını destekleyen ve uygulayan taraf olduğu anlaşılmıştır. Eski eşler arasında çocuk yetiştirme süreçlerinde anlaşmazlıkların ise ebeveynlik stili ve davranışlarındaki farklılıklardan kaynaklandığı belirlenmiştir. Anne ve babaların genellikle birlikte ebeveynlik süreçleri içerisindeki yaşantılarını çocuklarıyla ilişkilerine yansıtmadıkları ve bu sebeple çocukları üzerinde belirgin bir etki görmedikleri anlaşılmıştır. Eski eşlerin, ebeveynlik ilişkileri içerisindeki olumsuzluklara, çocuklarının tanıklık etmeleri durumunda çocuklarda duygu durum sorunları, davranış sorunları, aile sistemine ve ebeveyne tepkisellik gibi etkiler gözlemledikleri belirlenmiştir (Erdemir- Aşıkoğlu, 2022).

Son olarak araştırma bulguları alan yazın kapsamında tartışılmış olup araştırmacılara ve alanda çalışanlara yönelik öneriler sunulmuştur

4. SONUÇ

Evlilik çatışması ve boşanma aile birliğinin bozulmasına sebep olmaktadır. Boşanma sonrası aile bireylerinin kaygı seviyesi artmakta, bu durum psiko-sosyal problemler yaşamlarına sebep olmaktadır. Bu psiko-sosyal problemler, aile sistemindeki sıkıntılar aile danışmanlığı alanında çalışan uzmanları yakından ilgilendirmektedir.

Evlilik çatışmaları ve boşanmanın çocuklar ve ergenler üzerindeki etkileri üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde babalara yönelik incelemelerin ve araştırmaların yok denecek kadar az olduğu görülmüştür.

Evlilik çatışmaları ve boşanmanın çocuklar ve ergenler üzerindeki etkileri üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde araştırmaların çok azında boşanma sonrası psiko-eğitim çalışmalarına yer verildiği, özellikle Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının evlilik çatışmaları süreçleri ve boşanmalarda çocuklara yönelik alınması gereken psikolojik destek ve aile danışmalığı konularında destek çalışmalarının artırılması gerektiği düşünülmektedir.

Çalışma yıllara göre sıralanıp incelendiğinde son on yılda, 2010 ve 2020 yılları arasında evlilik çatışması ve boşanmanın etkilerini anlamaya yönelik çalışmaların artmış olduğu görülmektedir. Özellikle son dönemlerde aile olgusundaki değişimler ve teknolojik ilerlemelerin iletişim ve ilişkileri sürdürme biçimini etkilediği, pandemi ve ekonomik sıkıntılar ile birlikte boşanma ve evlilik çatışmalarında artışların olması ve buna bağlı olarak ergen ve çocuklardaki problemlerin artmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Sağlıklı evlilik çatışması çözümlerinin ve sağlıklı boşanmanın mümkün olup olmadığı ve katılımcıların süreç içerisinde ruhsal desteğe duydukları ihtiyaçların belirlenmesi ve giderilmesi, konuların kapsamı belirlenerek alan yazın bulguları incelenmiştir.

KAYNAKÇA

[1] Akıl, E., *Ebeveynlerin Evlilik Çatışması Çatışma Çözüm Stilleri Ve Çocuklarının Algıladıkları Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişki,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

[2] Akyol, S. U., *Boşanmış Ve Boşanmamış Ailelere Sahip Ergenlerin Yalnızlık, Yaşam Doyumu, Sosyal Destek Ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli, 2013.

[3] Başusta, B., *Ergen Mutluluğunun Ebeveynlerin Kişilik Özellikleri Ve Evlilik Çatışması Açısından İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakfı Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2019.

[4] Besen, S., *Çocukluk Döneminde Aile İçinde Yoğun Tartışma Ortamını Deneyimlemenin, Yetişkinlik Döneminde Kişilerin Evliliklerinde Problem Çözme Becerilerine Olan Etkisinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016.

[5] Bilginer, S. M., *Çocukluk Çağı Depresyonunda Duygusal Ve Davranışsal Özelliklerin Evlilik Çatışması İle İlişkisi*, Uzmanlık Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Trabzon, 2014.

[6] Bulduk, S., *Annelerin Evlilik Çatışması Çözüm Stillerinin Çocuklarının Çatışmayı Algılamasındaki Biçimleyici Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.

[7] Bulut- Ateş, F. Ve Çeçen- Eroğul A.R., Ergenlerde Görülen Kuraldışı Davranışların Yordanmasında Anne-Baba Evlilik Çatışması Ve Çocukluk Örselenme Yaşantılarının Rolü, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ekim, 26, 3, 2017.

[8] Çakmak, S., Gedikli, H., Tamam, L., Demirkol, M., Ergenlerde Ebeveyn Ayrılığının Dürtüsellik Üzerine Etkisi, Klinik Psikiyatri Dergisi, 21, 2, 2018.

[9] Çelik, G., *Ergenlerin Algıladığı Ebeveynler Arası Çatışmanın Yeterlilik, İçe Yönelim Ve Dışa Yönelim Problemleri Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016.

[10] Çınar, H. E., *Anne Ve Babası Boşanma Sürecinde Olan 9-12 Yaş Çocukların Ebeveynlerinin Evlilik Çatışmalarını Algılayış Düzeyleri İle Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi: İzmir İli Örneği,* Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2015.

[11] Demir, M., *10-12 Yaş Arasındaki Çocukların Evlilik Çatışması Algısı, Saldırganlık Ve Depresyon Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2018.

[12] Demir Tek, G., *Ebeveynleri Boşanmış ve Boşanma Sürecinde Olan 9-12 Yaş Arasındaki Çocukların Boşanmaya Uyum ve Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2019.

[13] Doğan Ateş, M., *Boşanma Sürecinde veya Boşanmış Ailelerde Çocuk Anne İlişkilerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2019.

[14] Doğancıoğlu, D., *Evlilik Çatışması ile Ergenlerin Problem Davranışları Arasındaki Bağlantılarda Ebeveyn-Ergen İlişkisinin Aracı Rolü: Bir İzleme Çalışması*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2020.

[15] Erdemir- Aşıkoğlu, B. D., *Boşanma Sonrası Birlikte Ebeveynlik Deneyimleri: Nitel Bir Çalışma*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2022.

[16] Evren- Turan, E., *9-10 Yaş Çocuklarının Evlilik Çatışması Algıları ile Sosyal Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.

[17] Güngören, D., *Evlilik Çatışmasının Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden 5-6 Yaş Çocuklarının Sosyal Uyum ve Becerilerine Etkisi,* Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.

[18] Güven, E., *Çocuğun Davranış Sorunları İle Algıladığı Anne- Baba Çatışması Arasındaki İlişkiler: Duygu Sosyalleştirmenin Aracı Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013.

[19] Güven, E. Ve Erden, G., Çocuğun Algıladığı Evlilik Çatışması Ve Davranış Sorunları, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Ocak, 32, 2014.

[20] Güven, N. Ve Sevim S. A., İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmalar Ve Algılanan Problem Çözme Becerilerinin Evlilik Doyumunu Yordama Gücü, Türk Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Dergisi, Mayıs, III, 28, 2007.

[21] Hayali Emir, S., *Okul Öncesi Çocukların Evlilik Çatışması Algısı İle Kişiler Arası Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016.

[22] Hoşcan S., *9-12 Yaş Çocuklarının Evlilik Çatışması Algısı İle Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişkide Ebeveyn Tutumunun Aracı Etkisinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

[23] Karataş, E., *Boşanmış Aile Çocuklarındaki Uyum Problemleri Ortak Ebeveynlik Açısından Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

[24] Kızıldağ, Ö. Ve Şendil, G., Evlilik Çatışması Ve Çocuk Davranış Problemleri Arasındaki İlişkinin Bilişsel- Bağlamsal Çerçeve Açısından İncelenmesi, Psikoloji Çalışmaları, Şubat, 26, 2006.

[25] Köyceğiz, M. Ve Özbey, S., Okul Öncesi Dönem Çocuğu Olan Ebeveynlerin Çatışma Eğilimleri İle Çocuklarının Sosyal Becerileri Ve Problem Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Aralık, 39, 3, 2019.

[26] Öktem, D., *Anne-Babaların Evlilik Çatışmaları İle Ergen Çocukların Akran İlişkileri Ve Okula Uyum Arasındaki İlişkinin İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakfı Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2023.

[27] Peksaygılı, M., *Annelerin Ve Çocukların Eşler Arasındaki Çatışmayı Algılamaları İle Çocukların Uyum Davranışı Arasındaki İlişkiler,* Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

[28] Sağlık, A., *7-12 Yaş Aralığındaki Çocuklar Ve Annelerinin Boşanma Sonrası Ebeveyn-Çocuk İlişkilerine Yönelik Görüşler,* Yüksek Lisans Tezi, Karatay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Konya, 2022.

[29] Sakız, E., *Evlilik Çatışması Ve Çocuk Uyum Problemleri Arasındaki İlişkide Duygusal Güvenliğin Ve Anne Kabul Red Algısının Aracı Rolünün İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.

[30] Şendil, G., *Çocukların Anne Babanın Evlilik Çatışmasını Algılayışı*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999.

[31] Şirvanlı- Özen, D., *Eşler Arası Çatışma Ve Boşanmanın Farklı Yaş Ve Cinsiyetteki Çocukların Davranış Ve Uyum Problemleri İle Algıladıkları Sosyal Destek Üzerindeki Rolü,* Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1998.

[32] Şirvanlı- Özen, D., Eşler Arası Çatışma Ve Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri I: Davranış Ve Uyum Problemleri, Çocuk Ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 6, 1, 1999.

[33] Uçak, E., *Ebeveynlerin Evlilik Çatışması Ve Kişilik Özelliklerinin Çocuklardaki Sosyal Uyum Ve Becerisi İle İlişkisinin İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2020.

[34] Uzun, M., *Algılanan Evlilik Çatışması, Ebeveynin Akılcı Olmayan İnançları, Kaygıları Ve Çocukların Otomatik Düşünceleri, Problem Çözme Becerileri İle Çocukların Psiko-Sosyal Uyumları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla, 2017.

[35] Uzun, Ç., *Anne-Babası Boşanmış Ve Boşanmamış Çocuklarda Depresyon Ve Sosyal Becerilerin Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.

[36] Üney, T., *Ebeveyn Evlilik Çatışma Çözüm Stilleri, Ergenin Duygu Düzenlemesi Ve Ergen Çatışma Çözme Davranışları Arasındaki İlişkiler*, Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, 2016.

[37] Yılar, K., *Boşanmış Ve Boşanmamış Ailelerde Yetişen Ergenlerin Bağlanma Ve Karar Verme Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020.

KADINA YÖNELİK AİLE İÇİ ŞİDDET

Günce DEMİR

Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi,

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,

Kırıkkale, Türkiye

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7747-6769

gunceyilmaz@gmail.com, +90 533 433 18 56

Dolunay Şenol

Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi,

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,

Kırıkkale, Türkiye

ORCID ID: 0000-0003-3716-0430

dolunay_senol@yahoo.com , +90 506 648 68 23

Özet

Toplumlar şiddeti her şekilde reddediyor olmalarına rağmen tarihin her döneminde şiddet yaşanmıştır, günümüzde de yaşanmaya devam etmektedir. Şiddetin yaşanmasının önüne geçilememesinde şiddetin öğrenilmiş bir davranış olması oldukça etkilidir. Tarihin farklı dönemlerinde farklı toplumlarda görülen şiddet toplumsal yapının şekillenmesinde etkili olduğu gibi toplumsal yapılanma da şiddetin öğrenilmesi ve devam etmesinde etkili olmaktadır. Bu noktada toplumsal yapıların kültür aktarımında bulunan unsurlarının şiddeti ne şekilde meşrulaştırdığına bakılması gerekir. Toplumsal yapılanmaların içinde var olma mücadelesi veren insanlar, toplumun onay verdiği davranış şekillerini yapmayı, onay vermediklerini de yapmamayı tercih etmektedirler. Bir toplumda şiddet devam ediyor ise bu şiddetin ne şekilde meşrulaştırıldığının bilinmesi, o şiddet eyleminin ortadan kaldırılmasında son derece etkili olacaktır. Aile içinde yaşanılan şiddet, toplumun diğer kesimlerinde yaşanılan şiddetten çok daha fazla olumsuz sonuçlar ortaya koyabilmektedir. Aile, öğrenme sürecinin en hızlı ve etkin yaşandığı yerdir. Aile içinde çocuğa güzel şeyler öğretilebildiği gibi onun ve içinde yaşamış olduğu toplumun kaderini değiştirebilecek şiddet gibi olumsuz duygu ve davranış şekilleri de öğretilebilmektedir. Bu çalışmada 16 aile içinde fiziksel şiddete uğramış kadın ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşme verisi ve bu verilerin sosyolojik değerlendirmeleri bulunmaktadır. Aile içinde şiddete uğramış olan kadınların kimler tarafından şiddete uğradıkları, ilk şiddete uğradıklarında ne hissettikleri ne yaptıkları ve yaşamış oldukları şiddeti nasıl meşrulaştırdıkları, görüşme yapılan kadınların kendi ifadeleri ile ortaya konulmaya çalışılacaktır. Kartopu örneklem yöntemi ile yapılan bu çalışma verileri, aile içinde fiziksel şiddete uğramış tüm kadınlarla ilgili bilgi verebilecek nitelikte olmamakla birlikte kadınların yaşamış oldukları şiddet ve üzerlerindeki etkileri ile ilgili fikir verebilecek niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: *Kadına yönelik şiddet, fiziksel şiddet, aile içi fiziksel şiddet*

DOMESTIC VIOLENCE AGAINST WOMEN

Abstract

Although societies reject violence in every way, violence has been experienced in every period of history and continues to be experienced today. The fact that violence is a learned behavior is very effective in not preventing violence from occurring. Violence seen in different societies in different periods of history is effective in shaping the social structure, as well as social structuring is effective in learning and continuing violence. At this point, it is necessary to look at how the elements of social structures that transmit culture legitimize violence. People who struggle to exist in social structures prefer to do what society approves of and not to do what they do not approve of. If violence continues in a society, knowing how this violence is legitimized will be extremely effective in eliminating that act of violence. Violence in the family can have much more negative consequences than violence experienced in other segments of society. The family is the place where the learning process is experienced most quickly and effectively. In the family, the child can be taught good things, as well as negative emotions and behaviors such as violence that can change the fate of him and the society he lives in. In this study, there are semi-structured interview data with 16 women who were subjected to physical violence in the family and sociological evaluations of these data. It will be tried to reveal by whom women who have been subjected to domestic violence have been subjected to violence, what they felt when they were first subjected to violence, what they did and how they legitimized the violence they experienced, with the statements of the interviewed women. Although the data of this study, which was carried out with the snowball sampling method, are not capable of providing information about all women who have been subjected to physical violence in the family, they can give an idea about the violence experienced by women and its effects on them.

Keywords: *Violence against women, physical violence, domestic physical violence*

1. Kadına yönelik şiddete genel bakış

Birleşmiş Milletlerin tanımlamasına göre kadına yönelik şiddet "kadınlara yönelik fiziksel, cinsel veya zihinsel zarar veya acı veren veya vermesi muhtemel olan, bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak haklarından mahrum bırakma dahil, cinsiyete dayalı her türlü şiddet eylemi" olarak tanımlamaktadır (UN, 1993). Kadına yönelik şiddet, kültür, etnik köken ve sosyo-ekonomik durum gibi farklar gözetmeksizin tüm toplumlarda görülen toplumsal bir sorundur (Chhabra, Fiore, Pérez-Villanueva, 2020; 26). Kadına yönelik şiddet cinsiyetler arasında yaşanan güç dengesizliğinin bir göstergesidir. Kadınların ve çocuklarının hem beden hem de ruh sağlığı için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Şiddete uğrayan bireylerin topluma katılma fırsat ve imkanları kısıtlanmaktadır. Hangi coğrafyada, kültürde ve ekonomik seviyede olursa olsun bireyler şiddet mağduru olabilmektedir (Gill, Stewart, 2011; 12–18). Beraber yaşanılan kişi, hayat arkadaşı ve/ya aile bireyleri tarafından ev de ya da kamusal alanda uygulanan şiddet UNICEF tarafından aile içi şiddet olarak tanımlanmaktadır (UNICEF, 2000). İçli'ye göre, aralarında kan bağı, akrabalık bağı olan bireylerin arasında geçen şiddet eyleminin mağduru da faili de aile içindendir. Bu durum incelendiğinde DSÖ'nün araştırması da ortaya çıkarmıştır ki bu tip eylemlerde genelde mağdurun kadın olma riski çok daha yüksektir (Logar, 2006). Birleşmiş milletlerin 2015 yılında yayınladığı rapora göre dünya genelinde her üç kadından biri cinsiyete dayalı şiddete maruz kalmaktadır. Bu durum kimi zaman ölüme kimi

zamanda sakatlanmalara neden olmaktadır. Bireysel etkilerinin yanı sıra cinsiyete dayalı şiddetin ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin belirlenmesinde de önemli bir rolü vardır (Sen, 2015; 13–14). Kadına yönelik şiddet oranlarının artışı toplumların gelişememesinde önemli bir etkendir. Kadına yönelik şiddette şiddet gösteren taraf genelde aile içindendir. Bu durum aile içinde şiddetin meşru görülmesine ve bu sebeple kuşaklar arasında aktarılmasına sebep olmaktadır. Görüşmeler sırasında katılımcıların pek çoğu kendinden önceki nesillerin aile içi şiddet mağduru olduğunu dile getirmişlerdir. Toplumsal bir gerçeklik olarak aile içi şiddet kavramının meşrulaşması toplumların gelişememesinde önemli bir etken olmaktadır.

Genellikle aile içinde ve yaşanması doğan bir süreç olarak karşımıza çıkan aile içi şiddet kavramı hukuki yaptırımların öznesi haline gelememektedir. Türkiye'de özellikle 80 sonrası dönemde irdelenmeye başlanan kadın yönelik şiddet günümüzde hala mahrem alana ait ve diğerleri ile paylaşılması hele hukuki boyuta taşınması pek istenmeyen bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa kadına yönelik şiddet eyleme dönüştüğü her halinde psikolojik, fiziksel, maddi boyutları ile dünya genelinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin net bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya genelinde pek çok ülke kadına yönelik şiddetle mücadele etmek için politikalar üretmekte, önergeler ve yasalarla hukuku açından da bu konuyu güçlendirmeye çalışmaktadır.

Şiddet, etki alanı çok kuvvetli bir kavram olarak farklı uygulamaları ve çok boyutlu yapısı ile dünya genelinde önemli bir sorundur. Ev içi ve dışı mekanlarda, özel ve kamusal alanlarda karşımıza çıkan şiddet çok farklı uygulama şekilleri ve boyutları ile tüm dünyada genel bir sorun alanını oluşturmaktadır (Kızmaz, 2006: 247- 267).

2. Araştırma Yöntem ve Bulguları

2.1. Yöntem

Amaçlı kartopu örneklem yöntemi ile gerçekleştirilen bu çalışmada fiziksel şiddete uğradığını söyleyen 16 kadın görüşmeciye ulaşılmıştır. Eşinden fiziksel şiddete uğradığını belirten bir kadın görüşmecinin aracılığı ile ulaşılan görüşmeci kadınlarla, yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. 2.03.2023-20.09.2023 tarihleri arasında gerçekleştirilen bu görüşmeler sırasında kadınların görüşmelere ikna edilmesi son derece zor olmuştur. Aile içinde bu tür eylemlerin olabileceği, aile mahremiyetine gösterilmesi gereken özen sebebi ile bu tür istenmeyen durumların konuşulmaması gerektiğini düşünüyor oldukları vb. sebeplerle çok sayıda fiziksel şiddete uğrayan kadına ulaşılmış olmasına rağmen hepsi ile görüşme gerçekleştirilememiş, sadece 16 kadın ile görüşülebilmiştir. Bu çalışmada kullanılan nitel araştırma verileri, kadınların ifadelerinin doğruluğunun kabulüne dayanmaktadır.

2.2. Araştırma Bulguları

2.2.1. Görüşmecilerin Demografik Özellikleri

Şiddete uğrayan kadınlarla gerçekleştirilen bu görüşmelerde görüşmecilerin yaş ortalaması 57 olarak tespit edilmiştir. Görüşme grubundaki kadınların yaş ortalamalarının bu kadar yüksek olmasının sebebini görüşmeler sırasında yapılan gözlemlere dayanarak, gençler ve görece daha yaşlılar arasında şiddete uğradıklarını kabul etme oranları arasında önemli farklılıklar olduğunu söyleyerek açıklamak mümkün. Görüşmeler sırasında genç kadınların şiddete uğradıklarını kabul edip görüşmelere katılmak istememelerinin aksine yaş ilerledikçe

şiddete uğradıklarını saklama gereği duymadan hatta biraz da şiddete uğradıklarını herkese duyurarak, uğramış oldukları şiddet ve onları şiddete uğratanlardan intikam alma duygusu ile hareket ediyor oldukları fark edilmiştir.

Şiddete uğramış olan görüşmeci kadınlardan birisinin okuma yazmasının olmadığı, birisinin ilkokulu terk etmiş olduğu, 5'inin ilkokul muzunu, 4'ü lise mezunu, birisi yüksekokul 4'ünün de üniversite mezunu olduğu tespit edilmiştir. Görüşmeci kadınlardan 5'i ev hanımı, 4'ü günlük ev temizliklerine gidiyor, birisi evde yaptıklarını satıyor, 2'si merdiven temizliyor, 2'si devlet memuru, 2'si devlet memurluğundan emekli.

Aile içi fiziksel şiddete uğramış görüşme grubundaki kadınlardan birisinin 6, 2'sinin 5, 4'ünün 4, 5'inin 3, 3'ünün 2 ve birisinin bir çocuğunun olduğu ve aynı zamanda da hamile olduğu tespit edilmiştir. Görüşme grubundaki kadınlardan sadece ikisinin ikinci evliliği, ikisinin eşi ölmüş, 3'ü eşinden ayrılmış, diğer kadınlar şiddete uğramış veya şiddete uğramaya devam ediyor olmalarına rağmen evliliklerini sürdürmektedirler.

2.2.2. Görüşme Verileri ve Analizi

Aile içinde yaşanılan şiddet, aile bireylerinin her birinin üzerinde farklı tahribatlar yapıyor olmasına rağmen bu çalışmada sadece kadına yönelik fiziksel şiddetin boyutları üzerinde durulacaktır. Aile içinde fiziksel şiddete maruz kaldığını söyleyen 16 kadın ile yapılan görüşmelerde kadınlara ilk kez aile içinde ne zaman şiddete maruz kaldıkları ve özellikle de eşlerinden şiddet gördüklerini söyleyen kadınlara, eşlerinin şiddet eğilimli olup olmadığını şiddete uğramadan önce anlayıp anlamadıkları soruldu. Aile içinde fiziksel şiddete maruz kaldığını söyleyen kadınların ilk şiddet sonrasında ne hissettikleri, neler yaptıkları, aile içindeki şiddeti kabul etme ve çözüm üretme süreçlerinde son derece belirleyici olduğu için 16 kadın görüşmeci ile yapılan görüşme verileri sosyolojik perspektiften değerlendirilerek konu hakkında bir fikir oluşturulmaya çalışılacaktır.

2.2.2.1.İlk Ne Zaman Şiddete Uğradılar ve Neler Yaptılar?

Evliliğinin başından itibaren fiziksel şiddete uğradığını söyleyen okuma yazması olmayan, 78 yaşındaki kadın uğramış olduğu şiddeti şu ifadelerle ortaya koymaktadır: *"Evlendik, o gece yattık ya sabah kalktık. Tıraş olacağını, tıraş gereçlerini hazırlamamı söyledi. O güne kadar tıraş takımı görmedim ki nasıl hazırlanır bileyim. Cileti koydum abam. Şöyle çevirem dedim çıt etti. Cilet kırıldı. Bana bakarmış, ne bilem ben. Bilsem de ne olcak gerçi. Bi tokat attı. Nevrim döndü. Başım, dünyam herşey döndü. Ağlamaya başladım. "Susssss, susssss." diye bağırıyodu başımda. Bana yaptırana kadar o tıraş takımını direndi. "Ağlamak yok, ağlamak yok, beceriksiz." diye bağırırdı. Sonra da hep ağlamamı yasakladı. Gözümde yaş görse, ağlamam duruncaya kadar döverdi. Şimcikileri gördükçe hiç yaşamamışım derim hep. Haaaa işte o gün başladı. Elden ayaktan düşünceye kadar hep dövdü beni. Ama öldü şimci. Allah va şimci, beni çok döverdi ama çocuklanı çok dövmezdi. Ne yalan söyleyem. Onun gittiği yere ben de gidecem bir gün. Çok sopa yedim. Hergün de hergün sopasını yedim. Ama çocuklanı yaramazlıklarını gördüğünde döverdi. Allah va şimci. İyi baba ama iyi koca değil (gülüyor)"* Kadının ifadeleri, evlendiği ilk günden itibaren şiddete uğradığını ortaya koymaktadır. Kendi kuşağı için normalleştirmiş olduğu bu durumun şimdiki kadınlar için farklılaşmış olmasına dikkati çekerek şiddete uğrayan kadın olarak şiddete uğramış olmayı normalleştirdiği görülmektedir. Aynı şekilde, eşinin çocuklarına kendisi kadar çok fiziksel şiddet uygulamamış olmasını onun iyi babalığına bağlayarak, şiddet uygulamamak değil, uygulamış olduğu şiddeti düşük seviyede ve aralıklı yapıyor olması ile meşrulaştırmış olduğu

dikkati çekmektedir. Oysa anne baba da kardeş de eş de olsa hiç kimsenin birbirine şiddet uygulama hakkı bulunmamaktadır.

41 yaşındaki kadın ilk kez nişanlıyken şiddete uğradığını şu ifadelerle ortaya koymaktadır: *"Ben zaten evdeki huzursuzluktan dayaktan bıktığım için evlenmeye razı olmuştum. Nişanlıyken annesi anneme "Çocuklar birbirlerini tanısınlar, çay içmeye gitsinler." demiş. Annem hazırlanmamı söyledi. Kaderim değişiyor diye sevindim. Gerçekten çok sevindim. Birsürü hazırlık yaptım. Giyindim, süslendim. Geldi. O da giyinip süslenmiş. Beni kandırmak istemiş demek ki (gülüyor). Çıktık. Çay bahçesine gittik. Anlasam ya ilk defa çıkıyoruz. Bari lokantaya götürsene. Yok kardeşim. Ah ben ah anlamadım hiç. Kadın kısmı saf oluyor. Oturduk, çay içiyoruz. Aniden kolumdan tuttu. İte kaka herkesin içinde beni çeke çeke çekiştirmeye başladı. İnsanlar da bize bakıyor. Ama kimse bir şey de demedi ya kardeşim. Nasıl kötü bir dünya. Ne olduğunu anlayamadım. Sokağın bir kuytu köşesine çekti beni. Kolumu kıvırdı. Duvarla kendi arasına sıkıştırdı. Bana çay içerken bir adam bana bakmış. Ondan kızmış. Ben vallah billah görmedim. "Birdaha sana bakan olursa, sen birisine bakarsan seni öldürürüm. Anne babana da adamlarla……derim." deyince ben yalvar yakar oldum. Nasıl yalvarıyorum bir bilsen. Lise bitirdim ben. Hiç inanır mısın? Cahil insan gibi davrandım. Korktum, pıstım. Sonrasını sen bil işte. Hep pıstım, hep pıstım. Yedim dayakları oturdum. Hala da öyle. Şimdi uzaklaştırma kararı aldım da ondan senle konuşabiliyorum. Yoksa korkudan dışarı bile çıkmazdım. Allah iyilerle karşılaştırsın tüm kadınları."*

İki görüşmeci kadının ifadeleri de şiddet ile çok erken tanıştıklarını ancak ilişkilerini de sürdürdüklerini ortaya koymaktadır. Evlenmeden önce şiddete uğradığını söyleyen kadın da evliliğinin ilk gününde şiddete uğradığını söyleyen kadın da yaşadıkları şiddeti utandıkları için başkaları ile paylaşmadıklarını belirtmektedir. Başkaları ile paylaşmaları durumunda şiddet devam eder miydi veya ilişkiyi sonlandırmaları için yardım alabilmeleri mümkün olurmuydu onu bilmek mümkün değil. Ancak 31 yaşındaki kadın, şiddete uğradığında kayınvalidesine şiddete uğradığını belirttiğini şu ifadelerle ortaya koymuştur: *"İki üç aylık gelindim. Eşim çok kıskançtı onu anlamıştım artık. Birgün işten bi geldi ki barut gibi. Alev saçıyor etrafına. Korktum tabi. Anlamaya da çalışıyorum ama yok. Nasıl dövdü beni nasıl dövdü bir bilsen. Bayıldım mı ne oldu bilmiyorum. Belki de uyudum. Uyandığımda eşim evde yoktu. Kaynanamın evi çok yakındı. Hemen ona gidip anlattım. "Kızım, kadın kısmı hep böyle. Ben de yıllarca dayağını yedim babanın. Bak şimdi zavallıcık oldu. Benim şimdi gözüme bakıyor. Kadın kısmı sabrederse sonra benim gibi sefasını sürer. Sabret kızım, sabret kuzum." diye diye beni sakinleştirip eve götürdü. Sandım ki beni korur kollar Kocam eve gelince anneme beni şikayet etmişsin diye bir daha dövdü. Hiç ses çıkarmamayı öğrendim. İşte o gün bugün şiddet görürüm. Kaynanamın gününü ben görür müyüm? Sanmam. Benim gücüm şimdiden kalmadı."* Şiddet gördüğünde kayınvalidesinden yardım isteyen kadın, kadınların kaderinin şiddet görmek olduğunu söylemesi sayesinde durumu kabul ettiğini söylerken, şiddet gördüğünde anne ve ablasından yardım isteyen kadının da benzer bir kabullenme telkini ile karşılaştığı 65 yaşındaki kadının ifadelerine şu şekilde yansımış olduğu görülmektedir: *"İlk bebemi doğurdum. Bebe, bir görsen ateşe düşmüş gibi ağlıyor. Eşim de işten geldi. Yemek sordu. "Bebem hiç durmadığı için yapamadığımı söyledim. "Bebe çok hasta hastaneye götürsek mi?" demeye kalmadan tekme tokat girişti bana. "Açım derken bebem diyorsun. Baba ata öğretmeden çocuk büyütürsen senin bebenden hayır mı gelir?" diye daha kötü sözler de söylüyordu ya ben onları söyleyemem. Morluklarım geçince anneme söyledim ilk. "Kadınsan bunlar olur, sabret." dedi. Abama dedim. "Abacım, sen benim gözümü hiç normal gördün mü? Benim ses çıkardığımı görmediysen senin de sesin çıkmayacak. Kadının diğer adı sabırmış." dedi. Daha kime gideceksin. Bugünkü gibi devlet o zamanlar yardım etmezdi. İki kaburgamı kırdı. Bak çıkıntıyı gördün mü? Bu kolumu üç yerden kırdı. Kime gidip söyleseydim? Haaaaaa bir de kaynatamın*

kafamı kırdığını söyleyeyim de o da eksik kalmasın (gülüyor).” Yakın çevrelerinde kendilerine yardım edebileceğini düşündükleri kişilerin de kadınların bu durumu kabul etmesi gerektiğini söylüyor olmaları, kendilerinin de aynı şartlarda olduğunu söylemeleri kendilerine uygulanan fiziksel şiddeti kabullenmek zorunda kalmalarında etkili oluyor gibi görünüyor. Kadınların, yaşamış oldukları şiddete dair hatıralarını anlatırken gülmeleri, çaresizliklerini, kabullenmek zorunda olduklarını da ortaya koymaktadır.

53 yaşındaki kadın da *“Tam 23 yıl sonra kocam beni ilk kez dövdü desem inanır mısın? Melek gibi adamdı. Tam emekli olacaktı. Bişey gün sayısı tutmadığı için emekli etmediler. Çalıştığı yerler sigortasını yatırmamışlar. İş aradı onu da bulamayınca adam bir avuç barut oldu. Sırf beni değil, çocukları, torunları dövmek istedi. Çocuklara gücü yetmez ama. Herbiri koca adam oldu. Baba diye ses çıkarmazlar ama. Ne bulursa kafamız demez, gözümüz demez fırlatır oldu. Büyük torunun kafasını yardı. Baba evinde çok dayak yedim ama sonra koca evinde rahattım. Şimdi eve geldi mi ne yapcak diye korkar olduk. Şurda iki yıldır döver oldu beni. Gençken olsa katlanırdım belki ama yaşlanınca hiç çekilmiyor. Boşancam, evlatlarıma söyledim. Bu yaşta daha da mı katlanayım. El gülermiş, gülsün. Kolay mı bu yaşta sopa yemek. Onu da anlamıyo değilim. “İş bulamıyor. Kendisini baba gibi, evin herifi gibi hissedemez oldu. Anla sen onu diyo” kayınanam. Ama beni kim anlasın?”* şiddetin ilerleyen yıllarda da başlayabildiğini ortaya koymaktadır. Özellikle erkeklerin ilerleyen yaşlarda evin hakimiyetini kaybetme korkusu yaşamaya başlamaları, ekonomik olarak sıkıntı yaşamaları ve de özellikle emekli olduktan sonra hem evde hem de işyerinde sahip oldukları statü kaybı ve emekli maaşının azlığı vb. erkeklere kendilerini güçsüz hissettirebiliyor. Evin ekonomisinden ve güvenliğinden kendilerinin sorumlu olduğu düşüncesi ile büyütülen erkeklerin, ilerleyen yaşlarda yaşamış oldukları kayıpların onların şiddete yönelmelerinde etkili olduğunu görüşmeler sırasında elde edilen bilgilere dayanarak söyleyebilmek mümkün.

2.2.2.2. Şiddet Eğilimi Olduğu Fark Edilmedi mi?

Eşinden şiddet gördüğünü söyleyen görüşme grubundaki kadınlara, eşlerinin şiddet eğilimli olduğunu evlenmeden önce anlayıp anlamadıkları sorulduğunda kadınların vermiş oldukları cevaplardan birkaçı aşağıda verilmiştir:

“Söyleyem ben sana abam. Köylük yer. İlçede otururdu ailesi. Alışverişe gidince ilçeye beni görüp beğenmiş ailesi. Önce aracı geldi, sonra dünür geldiler. Ah kötü kafam. Çalışsa ya. İlçeden neden bulamadılar da taaaaaaa bizim köye geldiler desem ya. Ya da anamlar düşünseler ya. Nasip mi desemmmm, bilgisizlik mi desem bilemedim işte. Bi de ilçeden geldiler ya beni de ilçeye götürecekler. Bizim zamanımızda kızlar şehre evlenmek isterdi. Ben de istedim yalan yok. Aklına bu adam neden oralardan evlenmedi demek gelmiyor ki. Bi de kaynanam “ oğlum çok beğenmiş kızımızı. Oğlumun gönlü düşmüş.” deyince akla gelmiyor ki. Şimcikiler gibi yemeğe, gezmeye gitmek de yok. Öyle uzaktan gösterdiler “ evlencen çocuk işte” deyip. Nasıl anlıycen.” (78)

“ Bize eskiden tanı, anla demezlerdi. Deseler de anlar mıydık bilemedim. Şimdi kadınlar çok akıllı. Biz ne isytediğimizi bilemedik. Gözümüzü açtırmadılar. Şimdi televizyonlarda seyrediyor kadınlar. Dışarılara çıkıyolla. Heryerlerde öğreniyolla. Herkes okuyo artık. Şimdi karıla da okuyolla. Öyle olunca karşına çıkan adamı tanırsın. Bizim gözümüz açılmamış. Adamı gelin almaya geldiklerinde gördüm. Çok da büyüktü benden. Hep korktum. Benden 23 yaş büyük. Anlamadım tabi. Anlasam ne olurdu? Alnında yazmıyor. Anlayamazsın. Şimdikile geziyolla, tozuyolla, anlıyolla herhal. Ama bizde anlamak yoktu. Bize soran da yoktu. Zaten rahmetlik babam da anamı çok döverdi. Erkek döver bilirdim ben çok zaman. Nerden düşünem döver mi diye. Adamsa döver herhal diye bilirdim. Bizden geçti artık. Gençler iyi anlasınlar.

Ben anlamadım. Yedim sopaları oturdum sonrasında da. Şimdikilere yapamazlar. Yaptırmasınlar da zatı." (71)

"Anlamadım, nasıl anlıyem. Gençsin. Evlenmek hoş gelir insana gençken. Şimdi sorsan hiç güzel gelmiyor ama o zaman güzel. Gelinlik giymek, takı takılması hoş geliyor insana. O hoşluklar içinde aklına dayak gelmiyor ki. Elleri kırılsın ne diyeyim. Benim de insan olduğumu hiç düşünmedi. Varsa yoksa kendisi. Kadınlar kötü niyetli olmuyo. Ben bakıyom. Kadın evim, yerim deyip sahip çıkıyor. Kırılmasın, dökülmesin. Biri iki yapalım diyor kadınlar. Öyle olunca da adamın kendisine kötülük yapabileceği akla hiç gelmiyor. Bir de bugün birisinin birisini döveceği akla gelir mi? Olsa bile filimlerde olur sanıyorsun. Benim babam da amcalarım da hiçççç el kaldırmazlar eşlerine. Hiç kimseye kaldırmazlar. Bunun beni döveceği hiç aklıma gelmedi ki döver mi diye düşüneyim. (37)

Eşleri tarafından şiddete uğradıklarını söyleyen kadınlara evlenmeden önce eşlerinin şiddet eğilimli olduğunu anlayıp anlamadıkları sorulduğunda alınan cevaplara bakıldığında ve görüşmeler sırasında edinilen izlenimlere dayanarak özellikle görece yaşlı kadınların eşleri ile genellikle görmeden, görmüş olsalar dahi birbirlerini tanıyabilecek kadar vakit geçirmeden evlendikleri anlaşılmaktadır. Bir grup kadının da kendi ailelerinde şiddet olmadığı için eşlerinin şiddet uygulayıp uygulamayacağı üzerinde düşünmedikleri, o gözle bir değerlendirme yapmadıkları anlaşılmaktadır. Bir başka grup kadın da erken yaşlarda evlendirildikleri için söz haklarının olmadığına, söz hakları olsa da evlilik törenlerinin, giysilerin, gelinlik giymenin ve takılan altınların kendilerini cezbettiği için şiddete uğrama ihtimalini akıllarına dahi getirmediklerini, evlendikten sonraki hayatlarında çok özenli bir sürecin olacağını sandıklarına vurgu yaptıkları dikkati çekmiştir.

Sonuç

Şiddetin hiç olmaması gereken yer hiç şüphesiz ailedir. Aile, bireyin ilk sosyalleştiği yer olduğu için bireyin ilerideki hayatının olumlu veya olumsuz kazanım, duygu, düşünce ve eylemlerini biriktirmeye başladığı ilk ve en önemli yerdir. Bu önemli kurumda hiç olmaması gereken şey şiddettir. Şiddetin aile içinde öğreniliyor olması, devamlılığındaki temel faktörü oluşturmaktadır.

Aile bireyin kendisini emniyette hissettiği, başına istenmeyen bir durum gelmesi durumunda da yardım alabileceğini düşündüğü, güvendiği, dolayısı ile de özgüven kazandığı yegane kurumdur. Bireyin dolayısı ile de toplumların hayatlarında bu derece önemli fonksiyonları olan aile kurumunun içinde yaşanılan şiddetin tahribat düzeyi bu sebeple çok daha fazla olmaktadır.

Aile içinde yaşanılan şiddet sadece şiddete uğrayanın değil, şiddete maruz kalanların da hem öğrenerek kendi hayatlarında da şiddet uygulayıcısı olmaları hem de ruh dünyalarında oluşan tahribatın izlerinin silinmesinin son derece zor olması sebebi ile bireylerin ve toplumların hayatında son derece olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Ancak konunun öneminin yeterince anlaşılamamış olmasından dolayı 21. yüzyılda da devam ediyor olduğu görülmektedir.

Aile içi fiziksel şiddete uğramış 16 kadın ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşme verileri üzerinden yapılan bu çalışa verilerine dayanarak kadınların, görece yaşları daha ileri olanlarının kendilerine uygulanılan fiziksel şiddeti daha fazla kabullenmiş oldukları, daha kolay meşrulaştırabildikleri, kendilerine şiddet uygulayanları ve şiddet uygulama şekillerini daha kolay paylaşabildikleri görülmüştür. Yaşları ilerledikçe, eşlerinin kendilerine eskisi gibi şiddet

uygulayamayacağını fark ettikçe, eskiden yaşamış oldukları şiddeti paylaşmaktan çekinmemeye hatta paylaşarak şiddet uygulayanı sosyal baskı yolu ile cezalandırmaya çalıştıklarını görüşme verilerine dayanarak söyleyebilmek mümkün. Daha genç olan kadınların, kendilerine uygulanılan şiddetten çok daha fazla olumsuz yönde etkilendikleri görülmektedir. Şiddete uğramamak için kendilerine düşen eğitim almak, çalışıyor olmak, kendilerini yetiştirmiş olmak vb. gibi şeyleri yapmış olmalarına rağmen hala şiddete uğruyor olmalarının kendilerine olan öz saygı ve öz güvenlerini kaybetmelerinde çok daha fazla etkili olduğu görülmektedir.

Hiçbir canlıya uygulanmaması gereken şiddetin aile bireylerinin birbirlerine uygulamasını kabul etmek mümkün değildir. Ancak özellikle ataerkil yapılanmaların kendisini daha fazla hissettirdiği yerlerde erkeklerin kadınlara karşı uygulamış oldukları şiddeti kabul etmek hiç mümkün değildir. Eş, anne, kız kardeş olan kadının erkeğin, ailenin ve toplumun hayatındaki önemli yeri düşünülecek olsa, aile içinde kadına yönelik şiddet diye bir problemin olmaması gerektiği de fark edilecektir. Aile içi ilişkilerin ve ailedeki her bir bireyin birbirleri için önemi, ilk yaşlardan itibaren bireylere öğretilecek olursa aile içi şiddetin önüne geçmek çok daha kolay olacaktır.

Kaynakça

Chhabra, M., Fiore, L.B., and Pérez-Villanueva, S.(2020). Violence Against Women: Representations, Interpretations, and Education. Violence Against Women. 2020;26(14):1743–1750. doi: 10.1177/1077801220942848

Gill, R. and Stewart, D.E. (2011). The relevance of gender-sensitive policies and general health indicators to compare the status of South Asian women's health. *Women's health issues.* 2011; 21(1): 12–18.

İçli, T. G. (1995). *Ailede Kadına Karşı Şiddet ve Kadın Suçluluğu.* Ankara: Bizim Büro Basımevi.

Kızmaz, Z. (2006). *Şiddetin Sosyo-Kültürel Kaynakları Üzerine Sosyolojik Bir Yaklaşım*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(2), Elazığ. 247- 267.

Logar, R. (2006). *Boşlukların Giderilmesi – İyi Niyetten İşbirliğine: Aile İçi Şiddetle Mücadelede Etkili Çok Kurumlu İşbirliği El Kitabı.* Viyana: Avrupa Komisyonu Daphne Programı.

Sen, G. (2015). Achieve gender equality and empower all women and girls. *UN Chronicle.* 2015 June 24;51(4):13–14.

UN. (1993). United Nations: Declaration on the elimination of violence against women. New York : UN.

UNICEF. (2000). *Domestic Violence against Women and Girls*. Italy: UNICEF.

AİLE İÇİNDE KADINA YÖNELİK PSİKOLOJİK ŞİDDET

Günce DEMİR

Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi,

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,

Kırıkkale, Türkiye

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7747-6769

gunceyilmaz@gmail.com, +90 533 433 18 56

Dolunay Şenol

Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi,

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,

Kırıkkale, Türkiye

ORCID ID: 0000-0003-3716-0430

dolunay_senol@yahoo.com , +90 506 648 68 23

Özet

Ataerkil toplumların yapısı, kadının erkeğin gerisinde kalmasını dolayısı ile pek çok mağduriyet yaşamasının önünü açmıştır. Bu mağduriyetlerin en başında kadının aile içinde yaşamış olduğu şiddet gelmektedir. Kadınlara aile içinde fiziksel, psikolojik, sosyal, ekonomik ve cinsel olmak üzere pek çok şiddet şekli uygulanmaktadır. Şiddetin en görünür şekli fiziksel şiddet olduğu için kadına yönelik şiddetten bahsedildiğinde ilk fiziksel şiddet akla gelmektedir. Ancak bütün şiddet şekilleri birbirinin içine girmekle, bir arada bulunmakla birlikte her birinin bireye vermiş olduğu zarar birbirinden fazladır. Yeni nesli büyütme, eğitme görevi kendisine verilen kadınların evlerinin içinde emek verdikleri, güvendikleri kişiler tarafından kendilerine şiddet uygulanması, yaşanan şiddetin boyutlarını arttırmaktadır. Son derece karmaşık olan kadına yönelik aile içi şiddet konusu çok boyutlu olduğu için bu çalışmada sadece aile içinde kadına yönelik psikolojik şiddet boyutu ele alınacaktır. Psikolojik şiddetin görünür şekli olmamakla birlikte birey üzerindeki tahribatı fiziksel şiddetten çok daha fazla olabilmektedir. Aile içinde kadına kim veya kimlerin psikolojik şiddet uyguladıkları ve psikolojik şiddetin kendilerine ne şekilde uygulandığı, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada Ankara'da yaşayan ve aile içinde kendilerine psikolojik şiddet uygulandığını söyleyen 21 kadın ile yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Bu görüşmelerden elde edilen veriler sosyolojik bakış açısı ile değerlendirilerek, aile içinde kadına yönelik şiddetin önlenmesi için yapılacak çalışmalara bir fikir vermesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Kadına yönelik aile içi şiddet, kadına yönelik psikoloji şiddet, psikolojik şiddet.*

PSYCHOLOGICAL VIOLENCE AGAINST WOMEN IN THE FAMILY

Abstract

The structure of patriarchal societies has paved the way for women to lag behind men and thus experience many victimizations. The most important of these grievances is the violence experienced by women in the family. Many forms of violence are applied to women in the family, including physical, psychological, social, economic and sexual. Since physical violence is the most visible form of violence, physical violence comes to mind first when violence against women is mentioned. However, although all forms of violence are intertwined and coexist, the damage caused by each of them to the individual is more than the other. The fact that women, who are given the task of raising and educating the new generation, are subjected to violence by the people they trust and work in their homes, increases the dimensions of the violence experienced. Since the issue of domestic violence against women, which is extremely complex, is multidimensional, only the dimension of psychological violence against women in the family will be discussed in this study. Although there is no visible form of psychological violence, its damage to the individual can be much more than physical violence. Who or who inflicts psychological violence on women in the family and how psychological violence is applied to them is the subject of this study. In the study, semi-structured interviews were conducted with 21 women living in Ankara who said that they were subjected to psychological violence in the family. The data obtained from these interviews were evaluated from a sociological point of view and it was aimed to give an idea about the studies to be carried out to prevent violence against women in the family.

Keywords: Domestic violence against women, psychological violence against women, psychological violence.

1. Aile İçi Psikolojik Şiddet Nedir?

Aile toplumun en küçük birimi olmasına rağmen ortaya koymuş olduğu fonksiyonunun büyüklüğü ile bilinmektedir. Aile kurumu zaman içinde farklı toplumlarda yetki, sorumluluk, işleyiş şekli ve ortaya koymuş olduğu fonksiyonlar itibari ile farklılıklar gösteriyor olsa da (Şenol, 2011:151) gelecek nesli yetiştirme, hayata hazırlama, güven ve iş birliğine imkan sağlama gibi fonksiyonlarını tüm dönemlerde önemli oranda sürdürmüştür ve halen de sürdürmeye devam etmektedir (Tezcan, 1995:72). Ailenin varlığı, bireyler için önemli olduğu kadar toplumun devamlılığını sağlaması için de son derece önemlidir (Özgüven, 2000: 13). Toplumlar devamlılıklarını sağlarken bireylerinin en sağlıklı şekilde yetişmelerini önemsemektedirler. Tek tek bireylerden oluşan toplum için bireylerinin birbirlerine güvenmeleri önemlidir. Güven duygusunun bireye ilk ve en iyi kazandırıldığı yer aile kurumu olduğu için aile bireylerinin birbirlerine olan güven duygularını sürdürmeleri önem arz etmektedir.

Şiddet sadece fiziksel güç ile kendini gösteren bir durum değildir. Şiddetin bireyin varoluşuna yönelik farklı yansımaları mevcuttur. Toplumsal cinsiyet rollerinin adaletsiz dağılımı şiddetin toplumsal yansımalarının kaynağından biridir. Şiddeti anlamlandırabilmek için farklı şiddet türlerinin ve yansımalarının var olduğunu kabul etmek önemlidir (Lange ve Young, 2019).

Şiddetin olmadığı bir toplumdan bahsetmek mümkün olmamakla birlikte şiddetin az veya daha fazla olduğu toplumlardan bahsedebilmek mümkündür. Bireyin eğitiminin temelini

oluşturan aile kurumu içinde bireyin şiddeti öğrenmesi, şiddetin devam etmesinde etkili olmaktadır. Aile içinde güçlü olanın daha az güçlü olana uygulamış olduğu aile içi şiddet sadece şiddete uğrayan ve şiddet uygulayan arasında kalmamakta aynı zamanda diğer aile bireylerinin de şiddeti hem öğrenmelerine hem de şiddete tanıklık ederek psikolojik şiddet yaşamalarına sebep olmaktadır (Sarıtaş, 2023: 1698). Şiddetin her türünde olduğu gibi psikolojik şiddette her yaşta karşımıza çıkmaktadır (Orbay, 2021: 271). Bireylerin kişisel ve kültürel özellikleri gündelik hayat akışı içinde sıkça karşılaştığımız psikolojik şiddetin nedeni olarak gösterilebilir (Karakurt ve Silver, 2013).

Birey üzerindeki olumsuz etkisi en az bilinen şiddet türü olan psikolojik şiddet, bireyin kendisine olan güven duygusunu kaybetmesini sağlamaktadır. Kendisine güveni olmayan kişinin başkalarına güven duymasını beklemek mümkün değildir (Cüceloğlu, 2009: 115). Hem kendisine hem de topluma güven duymayan bir kişinin toplumla bütünleşmesi, topluma katkı sağlaması ise hiç mümkün değildir. Aile içinde uğramış olduğu şiddet veya aile bireylerine uygulanılan şiddete tanık olan kişinin hayatını sağlıklı bir ilişki ağı içinde sürdürmesi ve hayata tutunabilmesi son derece zor olmaktadır.

Bireyin aile içinde şahit olduğu her türlü şiddet özellikle de psikolojik şiddet kendisinde yetersizlik, yeteneksizlik düşüncesini geliştireceği için hayata tutunma, başarı istek ve arzularını olumsuz yönde etkilemektedir. Bir de bu şiddetin aile içinde anneye uygulanıyor olması çocuk üzerinde çok daha büyük olumsuz etkilere yol açmaktadır. Karnında büyüdüğü, dünyaya geldiği ilk andan itibaren kendisinin yanında olan, her türlü ihtiyacına cevap veren kadına uygulanılan şiddet hem çocuk hem de diğer aile bireyleri üzerinde son derece olumsuz etki bırakmaktadır. Bazı ailelerde yaşama şekline dönüştüğü için kadına sürekli uygulanılan psikolojik şiddet, bir süre sonra tüm ailenin hatta ailenin gelecekteki neslinin de olumsuz etkilenmesine sebep olmaktadır (Şenol, 2020: 64-65). Tüm bunlardan dolayı aile içinde psikolojik şiddet uygulanılan kadınların, bu şiddetten nasıl etkilendiklerini ortaya koymak için bu çalışmada, aile içinde psikolojik şiddete uğradıklarını söyleyen kadınlarla görüşmeler gerçekleştirilip, görüşme verileri sosyolojik bakış açısı ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Araştırma Yöntem ve Bulguları

2.1. Yöntem

Toplum içinde yaşanılan şiddetin kaynağının aile içinde öğrenilen şiddete dayanıyor olması öğrenme sürecinin sorgulanmadan gerçekleşmesinde etkili olmaktadır. Öğrenme sürecinin ailede başlaması, aile bireylerinin çocuğa rol model olmaları ve en güvendikleri kişiler olmaları şiddetin devam etmesini, nesiller boyunca aktarılmasını sağlamaktadır. Aile içinde başlıca fiziksel, ekonomik, sosyal, cinsel ve psikolojik olmak üzere farklı şiddet şekilleri söz konusudur. Aile içinde kadına, çocuğa, yaşlıya, eşe, kardeşlerin birbirlerine uygulamış oldukları şiddet şekilleri de bulunmaktadır. Bu çalışmada aile içinde kadına yönelik uygulanılan psikolojik şiddet üzerinde durulacaktır.

Ankara'da aile içi şiddet mağduru olan kadınlarla görüşme yapılırken kadınlardan birisinin eşinden veya ailesindeki diğer bireylerden fiziksel şiddet görmemesine rağmen kendi ifadeleri ile aile içi şiddete maruz kaldığını ve bunun fiziksel şiddetten çok daha zor olduğunu

düşünüyor olduğunu söylemesi ile bir süreç başlamıştır. Bu kadın, sadece kendisine bu şekilde davranılmadığını, benzer şikayetleri olduğunu söylediği çok sayıda arkadaşının olduğunu, fiziksel şiddet araştırması ile sadece görünür olanın tespit edilebileceğini, görünmez olanın çok daha incitici olduğunu kendi ifadeleri ile ortaya koyarak bir bakış açısı geliştirilmesinde etkili olmuştur. Bu kadının önderliğinde ulaşılan pek çok görüşmeci kadın, kadınlara aile içinde uygulanılan psikolojik şiddetin boyutlarının son derece büyük ve tahribat düzeyinin yüksek olduğunu fark ettirdi. Bu kadın ve ulaştırdığı kadınlar sayesinde 09.06.2023-11.07.2023 tarihleri arasında kısa süre içinde yarı yapılandırılmış görüşme soruları ile görüşmeler gerçekleştirilmiş oldu. Kadına aile içinde uygulanan psikolojik şiddet ile ilgili kartopu örneklem yöntemi ile yapılan bu görüşmeler, görüşmeci kadınların birbirlerine olan güvenleri ve konunun ehemmiyetine inanmalarından dolayı diğer kadına yönelik aile içi şiddet araştırmalarından çok daha kolay ve kısa süre içinde gerçekleştirilmiştir.

2.2. Araştırma Bulguları

2.2.1. Görüşmecilerin Demografik Özellikleri

Aile içinde kadına yönelik psikolojik şiddet ile ilgili olan bu çalışma 21 kadın görüşmeci ile gerçekleştirilmiştir. Kadına yönelik şiddetten bahsedildiğinde şiddetin eğitim seviyesi düşük kadınlara uygulandığı, eğitim seviyesi yükseldikçe şiddet oranlarının düştüğü yönünde bir kabulün olduğu görülmektedir. Ancak araştırmalar sırasında bütün eğitim seviyelerindeki kadınlara şiddet uygulandığı fark edilmiştir. Çalışma nitel araştırma olduğu için eğitim seviyesi ile şiddet oranları arasında bir ilişki olup olmadığı ile ilgili bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Kadına aile içinde uygulanılan şiddet ile ilgili alan çalışması yapılırken eğitim seviyesi yükseldikçe uygulanılan psikolojik şiddetin farkında olma oranlarında da artış olduğu fark edilmiştir. Kadınları görüşmeci olmaya ikna sürecinde, eğitim seviyesi düşük olan kadınların daha çok fiziksel şiddeti şiddet olarak algıladıkları, eğitim seviyesi yükseldikçe kendilerine uygulanılan psikolojik şiddetin farkında olma oranlarının arttığı dikkati çekmiştir.

Görüşme grubundaki kadınların eğitim seviyelerine bakıldığında iki kadının ortaokul mezunu olduğu, birisinin liseyi terk ettiği, dokuz kadının lise mezunu, iki kadının yüksekokul, beş kadının üniversite, iki kadının da iki üniversite mezunu olduğu öğrenilmiştir. Kadınların beşinin çalışmadığı, dört kadının ara ara günlük geçici işlerde çalıştıkları, dokuz kadının devlet memuru olduğu, iki kadının emekli, bir kadının da ailesinin şirketinde çalıştığı tespit edilmiştir. Görüşme grubundaki kadınların eşlerinin 16'sının üniversite, beşinin lise mezunu olduğu; beşinin eşinin emekli, 13'ünün eşinin devlet memuru olduğu, ikisinin günlük geçici işlerde çalıştıkları, birisinin de eşinin ailesinin işyerinde çalıştığı tespit edilmiştir.

2.2.2. Görüşme Verileri ve Analizi

2.2.2.1. Sadece Psikolojik Şiddet mi Uygulanıyor?

Aile içinde şiddetin sadece bir şeklinin değil genellikle birçok şeklinin bir arada yaşandığından daha önce bahsedilmişti. Buna göre aile içinde psikolojik şiddete uğradığını

söyleyen kadınların sadece psikolojik şiddete mi uğradıkları ve psikolojik şiddetin kimler tarafından kendilerine uygulandığı sorulmuştur. Bu bölümde kadınların kendi ifadeleri ile alınan cevapların sosyolojik analizi yapılmaya çalışılacaktır.

2.2.2.1.1.Bütün Şiddetler Birarada

Literatür çalışması sırasında şiddetin genellikle bir şekli ile değil bir veya birkaç şiddet şeklinin bir arada uygulandığından bahsedildi. Aile içinde kendilerine psikolojik şiddet uygulandığını söyleyen görüşme grubundaki kadınlardan beşi kendilerine aile içinde bütün şiddet şekillerinin bir arada uygulandığını belirtmiştir. Ailelerinde kendilerine bütün şiddet şekillerinin uygulandığını söyleyen bu kadınlardan bazılarının ifadeleri fikir vermesi açısından aşağıda verilmiştir:

Benimkiler bana tüm şiddet şekillerini birlikte uyguluyorlar. Mahrumiyet çekmemi istemediklerinden herhalde (gülüyor). Hiçbir şey bilmeyen ben. Hiçbir şeyi güzel yapmayan ben. Ağzını açınca yanlış konuşan ben. Eşim dövünce ağlayan ben. Eve alışveriş yapınca para harcayan ben. Alışveriş dediysem bakkaldan, marketten makarna, yoğurt, ıspanak gibi yemek yapmak için para harcayan ben. Yemek yapmayı bilmeyen ben. Bana demek ki şiddet yakışıyor. Hep aşalıyor eşim. Çocuklar öğrendi onlar da aynını yapıyor. Ben anneyim, eşim ya. Yok ne yapsam kimseye yaranamaz oldum. Şiddeti de öğrenir uygularsa çocuklarım artık o zaman ben deli olurum" (Lise mezunu, çalışmıyor). Kadının ifadeleri şiddetin evde öğrenildiğine işaret etmektedir. Psikolojik şiddetin öğrenilmesi gibi fiziksel şiddetin de öğrenilmesinin kadını korkuttuğu görülmektedir.

"Çocuk oldum yanlış yaptım, kadın oldum yanlış yaptım, yaşlandım halen yanlış yaparım herhalde. Hiç mi bi insan doğru yapmaz? Çok üzülürüm. Ara ara oturur ağlarım. İnsaf ya. Şimdi de gelinler torunlar eleştirir oldu. Kocam yıllarca ağzımı açtırmadı. Hadi haklı küçük evlendim. Bişeyler bilemedim diyeyim. Kendi yetiştirdiğim çocuklarım ağzımı açtırmaz oldular. "Sizi kim yetiştirdi? Yeter artık" desem de kar etmiyo. Bu dünyanın en yanlışı ben miyim? Buna inanır oldum. İnsan her ağzını açtığında yanlış mı yapar? Kadınım ya anneyim ya bana saygı gerekmez mi? Peygamber efendimiz de öyle dememiş mi? Bu dünyaya kırgın geldim kırgın gidiyom. Anam babam dövdü çocukkene. Evlendim kocam dövdü, ağzımı açtırmadı. Her lafım yanlıştı onun gözünde. Kaynanam desen Deccal mubarek. Sorma hiçbir şey bana. Ben hiçççççççççç bişeyler bilmem. Konuşmam zarar sanki. Ölünce Allah'a şikayet etmeyi düşünürüm hep. Bana başkası yardım edemez artık. Zaten 77 yaşına gelmişim. Artık aşalanmaktan bıktım. Ölmek istirim hep gençliğimden beri. Kurtuluşum ölümde."

Kadının ifadeleri, kendisine hayatının her aşamasında uygulanılan şiddetin kadının psikolojisini nasıl bozduğunu ortaya koymaktadır. Görüşmeler sırasında farklı şiddet türlerine uğradıklarını ve bunu sürekli yaşadıklarını söyleyen kadınların denemiş oldukları yöntemlerin çözüm olmamasından dolayı ölüm dışında çözümlerinin olmadığına inandıkları ve ölümü istedikleri, ölmek için en yanlış yöntemi dahi uygulamayı düşündükleri hatta bir kadının teşebbüste bulunduğu öğrenilmiştir. Bu kadın yaşadıklarını ve hissettiklerini şu ifadelerle ortaya koymuştur: *"Çaresizlik çok kötü bir şey. Allah hiç kimselere yaşatmasın. Ben üniversite okudum. Üniversite okumuşa benziyor muyum? Süklüm püklüm oldum. Ben olmadım elbirliği*

ile yaptılar beni. Gençliğimi bilenler bilir. İlk günden beri samsuğu eksik etmedi körolası tepemden. O samsuklar beni aptallaştırdı. Ama o kötü sözleri yok mu çok kötü. Kendimi fare gibi hisseder oldum. Onu da ailesini de görünce fare gibi kaçar oldum. Gördükleri yerde laf sokuyorlar. Kötü söz söylerler hep. Dilleri zehirli. Kızlara vasiyetim. Gidip bir hafta onlarla yaşasınlar. Dilleri kötüyse asla evlenmesinler. Dilin yarası başka. İlk zamanlar hepsi üstüme geldikçe çok daraldım. Yuttum ilaçları. Üç gün yoğun bakımda kalmışım. Ölmeyi bile başaramadım anlayacağın. Ben onu bile başaramadım, anla artık. O günden sonra kaderime razı oldum. Lafları işitmekten bak file döndüm. Kocam şimdi de "Karı mısın fil misin" der durur. Yine intihar yanlış, olmaz. Aklına bile getirme." diyecek misin bana. Yaşamayan bilmez. Öyle karşıdan konuşmakla olmaz. İnsanlığını unutur insan." Kadınlar kendilerine uygulanılan şiddeti engelleyemediklerini anladıklarında boyun eğmeyi kabul ettiklerini söylerken, aslında içlerindeki isyanı yansıttıkları, pasif direniş gösterdikleri fark edilmektedir. Görüşmeler yapılırken kendilerine psikolojik şiddet uygulandığını söyleyen kadınların bir süre sonra psikolojik şiddet uygulamayı öğrendikleri de fark edilmiştir.

2.2.2.1.2. Fiziksel Şiddet ve Psikolojik Şiddet Bir Arada

Fiziksel şiddet uygulanırken genellikle sözlü şiddetin de beraberinde uygulandığı literatür bilgilerinden öğrenilmektedir. Görüşmeler sırasında kadınların bir kısmı psikolojik şiddet ve fiziksel şiddetin bir arada yaşandığını belirtmiştir. Görüşme grubundaki yedi kadının bu yöndeki ifadelerinden bazıları aşağıda verilmiştir:

"Televizyonda gördüğüm o kadınlara hep imrenirim. Kocaları el üstünde tutan kadınları demiyorum. Ben onlar gibi güzel değilim. Kocam hep "Sana bakınca maymundan geldiğimize inanmamak mümkün değil." der. Biyoloji bitirmiş üniversitede. Ben lise mezunuyum. Ama annemden babamdan istemeye geldiler. Maymuna benzerdim madem neden aldınız? Cahildim madem neden aldınız? Annesinin yanında suratıma suratıma vurur. "Bana sen aldın bu maymunu." der. "Annesi de yavrum, kuzum, Allah senin kaderini böyle yazmış, üzme artık kendini." der. Demez ki" Allah'ın yarattığı. Allah onu da öyle yaratmış. Güzel bakarsan güzel görürsün." demez. Deyiverse belki benim kocam da beni sevecek, güzel görecek. Benim de üstüme başıma birşeyler alsalar ben de böyle olmam. Öyle "güzelsin" deyip durma. Güzel olsam onlar da görmez mi? (Ortaokul mezunu, 3 çocuğu var, çalışmıyor). Kadının ifadeleri, eşinin ve ailesinin kadına uygulamış olduğu psikolojik şiddetin kadın üzerinde ne derece etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Kadın, eşinin kendisini sevmesi için kayınvalidesinin desteğine ihtiyaç duyduğunu belirtirken, kendisine neden olumsuz telkinlerde bulunulduğunu düşünmediği fark edilmektedir. Bu görüşmeci kadının eşinin ve annesinin söylediklerinin yanlış olduğunu, kendisinin de bu yanlış telkinlere inanarak özgüvenini kaybettiğini, buna izin vermemesi gerektiğini düşünemediğinin farkında olmadığı dikkati çekmektedir.

Bir başka kadın da benzer ifadelerle bu durumu şu şekilde ortaya koymaktadır: *"Benim kalçalarım büyük ya. Kocam gelip gidip kalçalarıma tekme atar. Birinde boş bulundum, yere kapaklandım. Sehpaya ağzım geldi. Bak ön iki dişim kırıldı. Dudağımda da şişlik kaldı. Ben ne yapayım? Hem o yaptı hem de beni çirkin bulduğunu söylüyor. Bayramda akrabaları var,*

bayramlaşmaya gelmişler. Ben de bayram ikramı yapıyorum. Akrabalarına "Karın güzel olsa eve gelmek istersin. Bizde mal bu. Ben nasıl eve geleyim." demez mi. Dünya başıma yıkıldı sanki. Kimse ses çıkaramadı. Sessizlik oldu. Onlar gidince ben de bağırmaya başladım. "Hem senin akrabalarını ağırlayayım hem de bana böyle kötü davran. Allah'tan kork. Öbür tarafta iki elim iki yakanda olacak. Hakkım sana haram olsun." dedim. Bir dövdü, bir dövdü sorma. Her yerim çürüdü. Ama inan ki akrabalarının yanında söylediği kadar canımı yakmadı. Dil yarası geçmiyor. En önemlisi bu. Bunu yaz sen. Bir kelime veya cümle, açık yara oluyor insanda. Eşim hastanede yattı da ordan öğrendim açık yarayı (gülüyor). Bir de gidip onu hastanede bakıp iyileştiriyorsun. Bu da psikolojik şiddet değil mi bana (gülüyor). (lise mezunu, iki çocuğu var, 44 yaşında). Kadınların ifadeleri, fiziksel şiddetin ve psikolojik şiddetin iç içe geçmişliğini göstermekle birlikte psikolojik şiddetin kendilerinde daha büyük tahribatlara sebep olduğunu ortaya koymaktadır. Görüşmeler sırasında kadınlar genellikle kendilerine olan özgüvenlerini kaybettikleri için psikolojik şiddetin kendilerinde oluşturmuş olduğu tahribatın hayatlarının sonraki sürecinde de etkili olduğuna vurgu yapmış oldukları dikkati çekmektedir.

2.2.2.1.3. Sadece Psikolojik Şiddet

Görünürlüğü diğer şiddet şekillerine göre daha düşük olan psikolojik şiddetin görüşme grubundaki kadınlar üzerindeki etkisinin ne olduğu ve sadece psikolojik şiddete mi uğradıkları sorulduğunda dokuz kadının sadece psikolojik şiddete uğradıklarını ancak bunun son derece yıpratıcı olduğunu belirtmiş oldukları tespit edilmiştir. Aile içinde sadece psikolojik şiddete uğradıklarını söyleyen kadınların cevaplarından birkaçı aşağıda verilmiştir:

"Ben onların karısıyım. Benim bu ikinci evliliğim. İlk kocam hem döverdi hem de diliyle döverdi. Yerin dibine gömerdi insan içinde. Öldü de kurtuldum. Kayınbabam hemen küçük oğluna aldı beni. Şimdiki aklım olsa kimse evlendiremezdi ya. Ahhh ahhhh kafasız kafam. İstemedim ama kim beni insan yerine koyar? Bunun Allah var dövmesi yok. Ama bu ailede yetişenden hayır mı gelir? Bu da beni dövmez ama dövmekten beter eder. Sıkışsa hemen "Ben kendi istediğimle evlenemedim.", "Kadın böyle mi olur?", "Yaktın ağam beni", "Babam ölsün sıfırdan evleneceğim." der. Bunları insan içinde söyler hep. Yalnızken şaka der ama çok insan içinde ölüp ölüp diriliyor insan. Kendimi artık yemek gibi hissederim hep. Yeni bir şey bile giymek istemem. Onun bunun giydiklerini beğenmediklerinde bana vermelerini isterim. Kızım üniversiteye gidiyor. O söylüyor. Kendini değerli hissetmediğin için böyle yapıyorsun diyor. Benim aklım o kadara yetmez. Kocam da hep benim bir şey bilmediğimi söyler." (Lise terk, 3 çocuğu var). Kadının ifadeleri, evlilik gibi önemli bir kararda dahi söz hakkının olmaması, evde kendisini ifade etmesine izin verilmemesi, başka insanların yanında küçük düşürülmesi gibi psikolojik şiddetin çok farklı boyutlarını bir arada yaşamak zorunda kaldığını ortaya koymaktadır.

37 yaşında ve eşinin babasının işyerinde çalıştığını söyleyen görüşmeci kadının ifadeleri psikolojik şiddetin kadının şartlarının erkeğin şartlarının önünde olması durumunda da devam ettiğini ortaya koymaktadır. Ataerkil toplum yapısı, erkeğin daha güçlü ve şartlarının daha olumlu olmasını gerektirdiği için olsa gerek kadının sayesinde erkeğin ulaşmış olduğu şartların erkeği rahatsız ettiğini, bundan dolayı da eşine psikolojik şiddet uyguladığını ortaya

koymaktadır: *"Biz eşimle çok severek evlendik. Sevmez olaydım. Ailesinin gücü yok. Ben iki üniversite bitirdim. Ailemin kimseye ihtiyacı yok. Babamın kurduğu ufak bir fabrika var. Her istediğim yapılarak büyütüldüm. Şımarık diyebilirsin. Devlet memuru oldum. Babam " Madem bu kadar çok istiyorsun. Evlenin. İşi olmadığı için erkek kısmı problem eder fabrikada sağ kolum olsun" dedi. Lise mezunu için çok iyi şartlar sundu babam. O zaman güldü, oynadı bu habere. Evlendik. Babam kira da ödemeyelim diye ev verdi. Arabam da vardı zaten. Ona da düğün hediyesi araba verdi. On gün geçmeden yemin ediyorum başladı aşağılık kompleksine. "Ben içgüveyi değilim. İsteseniz de olmam. Beni parayla satın alamazsınız. Ben olmasam baban bir hiç. Oğlu olsa beni o fabrikaya sokmazdı. Senin kafan bu işlere yetmez." Gibi, gibi, gibi pek çok şey. Şimdilerde de "Ya baban bana fabrikayı bırakır, söyle ona ya da boşarım seni. Sonra da iflas ettiririm babanı." diyor. Ben bunu nasıl babama söylerim. Hadi diğer söylediklerine katlanayım ama babama nasıl söylerim. Hiç mutlu etmedi ben. Arkadaşlarımın, akrabalarımın, çocuklarımın yanında "Senin kafan çalışmaz. Babanın parası olmasa sen beş para etmezdin. Ben de seni almazdım." diyor. Atsan atılmıyor, satsan alan olmuyor. Hergün hergün bıktım artık. Bu evlilik rüya olsun istiyorum. Uyansam herşey bitse. Okumuş olmak mı suçum, zengin olmak mı suçum, güzel olmak mı suçum. Boşanmaya kalkarsam yüzüme kezzap atacakmış. Dövmemiş, aldatmamış beni. Kayınvalidem de bunları söylüyor. Al iki üniversite bitirdim. Çözüm bulamıyorum. Bulursanız söyleyin bana da. Aşağılanmaktan yoruldum vallaha da billaha da. Ne pozitif ayrımcılık isterim, ne de kadın olmak. Kadın olmak, sorun yaşamak zorunda olmak demek bana göre."*

58 yaşındaki bir kadın da çaresizliğini şu ifadelerle ortaya koymaktadır: *"Devlet memurluğundan emekli oldum. Eşim de iki yıl önce emekli oldu. Gençken çok aldatma, hakaret gibi şeylerini çok yaşadım. O zamanlar ne çirkinliğimi bırakırdı, ne beceriksizliğimi. Başka kadınlarla adı çıkınca da ben kadın değilmişim. Neyse, neyse geçti gitti onlar. Şimdi emekli ikramiyemi de aldı, kadınlarla yedi. Boğazına felan da durmadı. Şimdi de beni suçluyor. Kadın olsam doğru düzgün şartlarda yaşatırmışım onları. Çocuklar küçükken eve temizliğe kadın gelmiş. Parayı idare etmeyi bilmemişim. Zaten kadın da değil mişim. O olmasa beni alan olmazmış. Hatta geçen gün. Genç kadın alacağını ve bundan sonra yaşayacağını, bugüne kadar onu yaşatmadığımı gibi, gibi şeyler söyledi. Gençlikte bu kadar zor gelmiyordu da şimdi çok zor geliyor. İnanır mısın bilmeme ama ölmek istiyorum. Çocuklarımı da gözüm görmüyor artık. Onlar da babalarına ne diyorsun demiyorlar. Onlar da beni aşağılamaya çalışıyorlar. Babaları ne ki. Neyse, bu yaştan sonra katlanmak çok zor geliyor insana."* Kadının ifadeleri, uzun yıllar psikolojik şiddete maruz kaldığını ancak yaşı ilerledikçe psikolojik şiddete katlanmanın çok daha zor gelmeye başladığına işaret etmektedir. Babalarının annelerine olan hitabı ve yaklaşım şeklinin çocuklarına da yansımaya başlaması kadının dayanma gücünü önemli oranda olumsuz yönde etkilemiş görünüyor.

SONUÇ

İnsanların sosyal varlıklar olduklarını ve bunun da önce aile sonra da toplum içinde öğrenildiği unutmamaları gerekiyor. Aile içinde bütünleşmenin, aile fertlerinin her birinin aynı derecede önemli olduğunun çocuğa öğretilmemesi, toplum içinde de uyum sağlayamamasının

önemli bir sebebini oluşturmaktadır. Aile içinde kadın-erkek, yaşlı-genç, güçlü-güçsüz ayrımı öğretildiği takdirde bunun toplumun geneline yansıyacağı bilinmelidir. İnsanlar aile oluştururken ne derece önemli bir fonksiyon yerine getirdiklerinin bilincinde olmalılar. Sevmedikleri, saygı duymadıkları, hayatlarında olmasının önemli katkı sağlayacağını düşünmedikleri insanlarla evlenmemeleri gerektiğini bilerek eş seçimi yapılmalıdır. Aksi halde eşlerine sevgi ve saygı duymaları mümkün olmayacağı için sadece evlilik yapmış olmaktadırlar. Oysa birlikte olmanın kendi hayatlarında önemli doyumlar sağlayabileceğine inanılan eşler seçildiğinde şiddetin değil mutluluğun, huzurun olduğu bir dünyada yaşanılacağının farkında olan insanlar yetiştirilmelidir. Böylece yeni yetişen nesle şiddet öğretilmeyeceği için şiddetin en aza indirilmesi dolayısı ile de toplum içinde huzurun ve mutluluğun sağlanması mümkün olacaktır.

Aile içinde hangi bireye hangi tür şiddet uygulanırsa uygulansın diğer aile fertleri de bundan olumsuz yönde etkilenecektir. Toplumsal cinsiyet rolleri kadını özel alandan sorumlu tuttuğu için kadının mutsuzluğunun, huzursuzluğunun ailenin ve dolayısı ile de ailenin tüm fertlerinin mutsuzluğu huzursuzluğu olacağının bilinmesi gerekir. Toplumun içindeki başta aile olmak üzere tüm birimlerin barış içinde olmasının yaşanılan evrene olumlu yansımasının olacağı bilinerek, bireylerin kendilerine olan özgüven ve özsaygılarının kırılması değil geliştirilmesi için çalışmalar yapılmasının gerekliliği bu çalışma ile bir kez daha ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

Cüceloğlu, D. (2009). İçimizdeki Çocuk. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Karakurt, G., ve Silver, K. E. (2013). Emotional abuse in intimate relationships: the role of gender and age. *Violence and Victims, 28*(5).

Lange, E., ve Young, S. (2019). Gender-based violence as difficult knowledge: pedagogies for rebalancing the masculine and the feminine. International Journal of Lifelong Education, 38(3).

Orbay, İ. (2021). Görünmeyene Işık Tutmak: Psikolojik Şiddet. Toplum ve Sosyal Hizmet, 33(1), 267-290. DOI: 10.33417/tsh.975139

Özgüven, E. İ. (2000). Evlilik ve Aile Terapisi. Ankara: Pdrem Yayınları.

Sarıtaş, S. (2023). "Aile İçi Kadına Yönelik Şiddetin Sosyal ve Kültürel Dinamikleri", Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 16(44), 1688-1700. https://doi.org/10.12981/mahder.1379787

Şenol, D. (2011), "Kırıkkale'de Evlilik ve Boşanma", Geçmişten Geleceğe Kırıkkale Tarih ve Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri Kitabı, (14-15 Kasım 2011), s. 151-166

Şenol, D. (2020), "Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet" Akademiden Uygulamaya Adli Sosyal Hizmet, Editör: Rumeysa Akgün, Ankara: NİKA Yayınevi, ss.51-75.

Tezcan, M. (1995). Sosyolojiye Giriş ve Temel Kavramlar. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

COVİD-19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE ÇOCUK İSTİSMARI

Doç. Dr., ZEKAVET KABASAKAL[1], Yüksek Lisans Öğrencisi, Berika ERYILMAZ[2]
[1]Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, zekavetkabasakal@gmail.com -
ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-3450-1060
[2]Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, berikaeryimazz@gmail.com –
ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-1078-8669

Özet

COVID-19 pandemisi süresince özellikle sosyal kapanmalar sonucunda günlük rutinlerde pek çok değişiklik yaşanmıştır. Bu değişikliklerin psikolojik, sosyal ve ekonomik sonuçları yetişkinler ve çocuklar için problem durumlarına yol açmıştır. Yetişkinler iş kaybı, ekonomik kaygılar, sosyal izolasyon gibi faktörlerden etkilenirken çocuklar eğitim ortamlarından uzak kalmış ve öğretmen ya da arkadaş gibi sosyal destek kaynaklarından mahrum kalmışlardır. Zaman içerisinde bu problem durumlarının çocuk istismarına neden olacak risk faktörleri haline geldiği görülmektedir. Bu çalışma, COVID-19 pandemisi sürecinde çocuk istismarına neden olan riskleri ortaya koyarak istismar gibi çocukluk döneminde yaşanan travmaların yetişkinlik dönemine olumsuz yansımalarını önlemek için öneriler sunar. Covid-19 pandemisi sürecinde çocuk istismarı hakkında yapılan çalışmalara ulaşmak için ilgili Web of Science tabanında "Covid-19" ve "child abuse" anahtar kelimeleri aranmış ve 2023 yılında İngilizce dilinde yayınlanan 171 makale bulunmuştur. Yapılan tarama sonucunda bu çalışmada incelenebilecek 59 makaleye ulaşılmıştır. Araştırmanın amacı göz önüne alınarak araştırma sorularına yanıt verebilecek 25 makale seçilmiştir. Bu makaleler tasarlandıkları desene, çalışma grubuna, çalışma süresince ya da sonucunda belirlenen risk faktörlerine göre incelenmiştir. Araştırma sonucunda 2023 yılında yapılan çalışmaların çoğunlukla nicel desenlerde yürütüldükleri bulunmuştur. Çalışmaların örneklemini genellikle çocuklar ve dökümanlardan oluştuğu görülmüştür. Çocuk istismarının artmasına neden olan risk faktörlerinde en sık karşılaşılan faktörün iş kaybı ve ekonomik zorluklar olduğu ortaya konulmuştur. Çalışmalar sırasında bazı risk faktörlerinin birbiri ile ilişkilendirildiği dikkati çekmiştir. Çalışmanın sonunda, COVID-19 gibi küresel kriz durumlarında belirlenen risk faktörlerine paralel olarak önleyici müdahale önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, çocuk istismarı, pandemi.

Giriş

COVID-19 pandemisi ile günlük rutinlerde çok önemli değişiklikler olmuştur. Özellikle kapanma ile günlük rutinlerin ani değişimi birçok insan için psikolojik sorunlara yol açmıştır (Massiot vd., 2022). COVID-19 pandemisi nedeniyle pek çok kişi iş kaybı yaşamış ve bu kayıp özellikle ebeveynlerde ciddi bir mali baskı ve strese neden olmuştur (Cappa ve Jijon, 2021). Yoksulluk ve aile içi şiddetten etkilenen evlerde, ciddi ve kronik çocuk istismarı ve ihmali riskinin çok yüksek olacağı belirtilmiştir (Herrenkohl vd., 2020). Destek hizmetlerine ve sistemlerine erişimin kısıtlandığı, koruyucu faktörlerin azaldığı (Moon vd., 2023) bu süreçte yapılan pek çok çalışma, COVID-19 pandemisinde aile içerisinde çocuk istismarının arttığı sonucuna ulaşmıştır. Örneğin Lee ve Ward, 2020 yılında ebeveynlik uygulamalarına yönelik yürüttükleri çalışmada ebeveynlerin %60'ından fazlasının son 2 hafta içinde çocuklarına bağırdıklarını veya çocuklarını cezalandırmak için fiziksel şiddete başvurduklarını ortaya koymuştur. Ebeveynler bu yüksek oranları, çocuk bakım sorumlulukları nedeniyle yaşadıkları ek strese ve bakım veren rolünde bulunan birçok yetişkinin sosyal mesafe nedeniyle yalnız ve bunalmış hissetme eğilimine dayandırmışlardır. Zambia ve Kenya örnekleminde gerçekleştirilen bir başka çalışmada ise fiziksel şiddet konusunda, COVID-19 pandemisi tarafından çok olumsuz etkilendiğini ifade eden ebeveynlere sahip ailelerde çocukların şiddeti deneyimleme olasılığı, daha az etkilenen ailelere göre neredeyse iki kat fazla olduğu bulunmuştur (Moon vd.,2023).

Çocukluk çağında yaşanan olumlu ve olumsuz deneyimler, bireyin yetişkinlik dönemindeki fiziksel ve psikolojik durumlarını belirlemede önemli düzeyde etkilidir (Doğan ve Yavuz, 2020). Aile içi sorunlar ve çocuk istismarı gibi durumların "Olumsuz Çocukluk Deneyimleri" (OÇD) kapsamında yer aldığı ve çocukluk döneminde potansiyel travmatik olayları içerdiği bilinmektedir (Jones, 2020). Bu dönemde yaşanan olumsuz deneyimlerin, kişilerin yaşamları boyunca ortaya çıkabilecek farklı tipteki sağlık sorunları, engellilik ve erken ölüm gibi fizyolojik sonuçlarla belirgin şekilde bağlantılı olduğu ifade edilmiştir (Gündüz vd., 2018). Benzer şekilde, kişinin değerlerini oluşturma, karar verme, kendini tanıma, sosyal etkileşimde bulunma ve beceri edinme gibi yaşam alanları üzerinde de erken yaşlardan itibaren maruz kalınan olumsuz yaşam deneyimlerinin kritik bir etkisi olduğu belirtilmiştir (Aslan, 2020). Psikolojik sağlamlık, kimlik bozukluğu, madde ve alkol bağımlılığı konularında da önemli bir yordayıcı olan bu travmatik deneyimler konusunda yapılan çalışmalar sonucunda elde edilen bulguların yetişkin ruh sağlığı ve tedavi konusunda alanda çalışan profesyoneller için önemli bir rehber olabileceği düşünülmektedir (Gündüz vd., 2018).

COVID-19 pandemisinin geniş etkisine rağmen, çocuklar genellikle daha düşük ölüm oranları nedeniyle sıklıkla göz ardı edilen bir nüfustur. Oysaki çocuklar, pandeminin 'ikincil' etkilerine son derece savunmasız olduklarından, yaşam boyu etkilerin mümkün olduğu bu pandeminin çocuk istismarı üzerindeki etkilerini incelemek oldukça önemlidir (Sserwanja vd., 2021). COVID-19 pandemisi döneminde artan çocuk istismarı vakaları ve çocukluk döneminde yaşanan bu gibi travmaların yetişkinlik dönemine olumsuz yansımaları göz önüne alındığında, bu vakaların ayrıntılı incelenmesine ve olumsuz çocuk deneyimleri için alınabilecek önlemlerin belirlenmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu doğrultuda bu çalışmada, olası pandemi vb. süreçlerinde çocukların olumsuz deneyimlerini önlemek adına, 2023 yılında COVID-19 pandemisi ve çocuk istismarı üzerine yürütülen araştırmaların incelenerek istismara yönelik risk faktörlerinin belirlenmesi ve önleyici müdahale çalışmalarına yönelik öneriler sunulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1- Çalışmalarda hangi araştırma desenleri kullanılmıştır?
2- Çalışmalar hangi örneklem gruplarıyla yürütülmüştür?
3- Çalışmalara göre COVID-19 pandemisi süresince çocuk istismarının artmasına neden olan risk faktörleri nelerdir?

Yöntem

Covid-19 pandemisi sürecinde çocuk istismarı hakkında yapılan çalışmalara ulaşmak için ilgili Web of Science veri tabanında “Covid-19” ve “child abuse” anahtar kelimeleri aranmış ve 2023 yılında uluslararası alanyazında İngilizce dilinde yayınlanan 171 makale bulunmuştur. Yapılan tarama sonucunda bu çalışmada incelenebilecek 59 makaleye ulaşılmıştır. Araştırmanın amacı göz önüne alınarak derleme makale için 25 makale seçilmiştir. Bu makaleler tasarlandıkları desene, çalışma grubuna, çalışma süresince ya da sonucunda belirlenen risk faktörlerine göre incelenmiştir. Yapılan çalışmalarda, 0-18 yaş aralığındaki çalışma gruplarının tamamı “Çocuk” örneklemi olarak ele alınmıştır. Yetişkin, anne-baba ya da birincil bakıcılar ile yürütülen çalışmaların tamamı “Yetişkin” örneklemi olarak gruplanmıştır. Çalışmalarda incelenen dijital veriler ve basılı kaynaklara “Doküman” örneklemi olarak yer verilmiştir. İncelenen makaleler kaynakçadan sonra yer almaktadır.

Bulgular

Araştırmada incelenen veriler sonucunda ortaya konan ilk bulgular çalışmalarda yer alan desenlere yöneliktir.

Çizelge.1

Araştırmalarda Yer Alan Desenlere Yönelik Bulgular

Desen	f	Makaleler
Nicel Yöntem	15	Abdeen vd., 2023; Augusti vd., 2023; Arowolo vd., 2023; Calvano vd., 2023; Gilchrist vd., 2023; Goodman vd., 2023; Kang vd., 2023; Maduakolam vd., 2023; McCauley vd., 2023; Moon vd., 2023; Naito vd., 2023; Perron-Tremblay vd., 2023 Razzaq vd., 2023; Trucco vd., 2023; Zhang vd., 2023
Karma Yöntem	8	Ezeokoli vd.2023; Garner vd.,2023; Owusu-Addo vd,2023; Or vd., 2023; Schauss vd., 2023; Shukla vd.,2023; Tiwari vd., 2023
Nitel Yöntem	2	Drejer vd., 2023; Whiteman vd., 2023
Toplam	**25**	

Çizelge 1'e göre incelenen araştırmalarda nicel (15), karma (8) ve nitel (2) desenler kullanıldığı görülmektedir. Araştırmada yer alan makalelerin büyük bölümünde nicel araştırma desenlerine rastlanılmıştır. Bununla beraber çalışmalarda karma desenlere de sıklıkla başvurulduğu ve en az nitel desenlere yer verildiği ortaya konmuştur.

Çizelge.2

Araştırmalarda Yer Alan Örneklemlere Yönelik Bulgular

Örneklem	f	Makaleler
Çocuklar	8	Augusti vd., 2023; Gilchrist vd., 2023; Maduakolam vd., 2023; McCauley vd., 2023; Owusu-Addo vd., 2023; Razzaq vd., 2023; Schauss vd., 2023; Trucco vd., 2023.
Döküman	8	Drejer vd., 2023; Ezeokoli vd., 2023; Garner vd., 2023; Or vd., 2023; Mojahed vd., 2023; Shukla vd.,2023; Tiwari vd., 2023; Whiteman vd.,2023.
Yetişkinler	6	Abdeen vd., 2023; Arowolo vd., 2023; Calvano vd., 2023; Naito vd., 2023; Perron-Tremblay vd.,2023; Zhang vd., 2023.
Çocuklar ve Yetişkinler	3	Goodman vd., 2023; Kang vd., 2023; Moon vd. 2023
Toplam	**25**	

Çizelge 2'ye göre incelenen araştırmaların çocuklar (8), dokümanlar (8) ve yetişkinlerle (6) yürütüldüğü, bazı araştırmaların da hem yetişkin hem de çocuklardan (3) oluşan örnekleme

sahip olduğu görülmektedir. İncelemeler sonucunda çocuklar ve dökümanlardan oluşan örneklem grupları ile yapılan eşit sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Bununla birlikte yetişkinlerle yürütülen çalışmaların hem yetişkin hem de çocukların yer aldığı çalışmalardan daha fazla olduğu ortaya konmaktadır.

Çizelge.3

Araştırmalarda Yer Alan Risk Faktörlerine Yönelik Bulgular

Örneklem	f	Makaleler
Yetişkinin İş Kaybı ve Ekonomik Zorluklar	11	Kang vd., 2023; Or vd., 2023; McCauley vd., 2023; Garner vd.,2023; Gilchrist vd., 2023; Ezeokoli vd.2023; Naito vd., 2023; Calvano vd., 2023; Mojahed vd., 2023; Arowolo vd., 2023
Sosyal İzolasyon	8	McCauley vd., 2023; Whiteman vd., 2023; Gilchrist vd., 2023; Maduakolam vd., 2023; Goodman vd., 2023; Trucco vd. 2023; Shukla vd.,2023
Stres	7	Abdeen vd 2023; Moon vd. 2023; Zhang vd., 2023; Augusti vd., 2023; McCauley vd., 2023; Garner vd.,2023; Ezeokoli vd.2023
Yetişkinin Zihinsel Sağlığı	3	Addo vd,2023; Kang vd., 2023; Garner vd.,2023
Alkol/Madde Kullanımı	3	Addo vd,2023; Garner vd.,2023; Calvano vd., 2023
Sosyal Hizmet ve Desteğe Erişim Eksikliği	2	Ezeokoli vd.2023; Goodman vd., 2023
Gıda Erişim Zorlukları ve Güvencesizliği	1	Augusti vd., 2023
Çocuğun Yaşı	1	Perron-Tremblay vd.,2023
Kaygı	1	Mojahed vd., 2023
Yetişkin Yetersizliği	1	Zhang vd., 2023
Yetişkin Tükenmişliği	1	Perron-Tremblay vd.,2023
Çocuğun Cinsiyeti	1	Naito vd., 2023
Yetişkinin COVID-19 Algısı	1	Moon vd. 2023
Toplam	**43**	

Çizelge 3'e göre araştırmalarda cinsel istismara yönelik pek çok farklı risk faktörü vardır. Bunlar yetişkinin iş kaybı ve ekonomik zorluklar (11), sosyal izolasyon (8), stres (7), alkol/madde kullanımı (3), yetişkinin zihinsel sağlığı (3), sosyal hizmet ve desteğe erişim eksikliği (2), gıdaya erişim zorlukları ve gıda güvencesizliği (2), çocuğun yaşı (1), kaygı (1), yetişkin yetersizliği (1), yetişkin tükenmişliği (1), çocuğun cinsiyeti (1) ve yetişkinin covıd-19 algısı (1) olarak sıralanabilir. Buna göre en sık karşılaşılan risk, yetişkinin iş kaybı ve ekonomik zorluklardır. Sonrasında en çok karşılaşılan risk faktörleri sırasıyla sosyal izolasyon ve strestir.

Yetişkinin alkol/madde kullanımı ile gıdaya erişim zorlukları ve gıda güvencesizliği riski eşit sayıda makalede ele alınmıştır. En az ortaya konan risk faktörleri ise çocuğun yaşı, kaygı, yetişkin yetersizliği, yetişkin tükenmişliği, çocuğun engel durumu, çocuğun cinsiyeti ve yetişkinin COVID-19 algısıdır.

Sonuç

Bu çalışmada, COVID-19 sürecinde çocuk istismarı hakkında yürütülen, Web Of Science veri tabanında taranan ve 2023 yılında yayınlanan 26 çalışma incelenmiştir. Öncelikle çalışma desenleri ele alınmış ve bu konuda daha çok nicel çalışmalar yürütüldüğü ortaya konmuştur. Nitel desenlerdeki araştırmaların azlığı dikkati çekmektedir. Ardından örneklem çeşitleri incelenmiş ve örneklemleri daha çok çocukların ve dökümanların oluşturduğu görülmüştür. Literatürde bu konuda pek çok derleme çalışması yapılmıştır (Martinkevich vd., 2020; Pereda ve Diaz-Faes, 2020; Cappa ve Jijon, 2021; Rapp vd., 2021; Karbasi vd., 2022; Kourti vd., 2023). Ancak bu konuda çocuk ve yetişkinlerle yapılan az sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Oysa çocuk ve yetişkinlerle birlikte yürütülen çalışmaların aile yaşantısına ve istismara yönelik daha açık sonuçlar ortaya koyabileceği düşünülmektedir. Ortaya konan risk faktörlerinden pek çoğu COVID-19 pandemisi öncesinde de büyük öneme sahip olan risk faktörleridir. Ancak çalışmalarda bu halihazırda risk faktörlerinin COVID-19 nedeni ile daha kritik sonuçlara neden olduğu ifade edilmektedir. Bunun yanında pandeminin bir sonucu olarak sosyal izolasyon ve hastalık algısı gibi yeni risk faktörleri ortaya çıkmıştır.

Çocuk istismarı oranlarının artışı kısa ömürlü olsa bile, etkileri uzun süreli olacaktır. Çocuk istismarı ve ihmali, uzun vadeli sağlık sonuçlarına yol açabilmektedir. Bunlar arasında ruhsal sağlık bozuklukları, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar, istenmeyen gebelikler ve madde kötüye kullanımı bulunmaktadır (Thomas vd., 2020). Bu uzun vadeli etkiler genellikle yetişkinliğe taşınmakta ve çeşitli yaşam alanlarını etkilemektedir (Haj-Yahia et al. 2019). Çocuk istismarı oranlarının artışında özellikle, ebeveyn işsizliği, mali belirsizlik, aile ve arkadaşlardan düşük düzeyde sosyal destek alma gibi unsurlar ebeveynlerde tükenmişlik riskinde artışla ilişkilendirilmiştir (Lindström vd., 2011; Sorkkila ve Aunola 2020). Sosyal İzolasyon, yetişkinin iş kaybı ve ekonomik zorluklar, sosyal hizmet ve desteğe erişim eksikliği, gıda erişim zorlukları ve güvencesizliği ile yetişkinin COVID-19 Algısının kişide strese neden olduğu çalışmalarda sıkça ifade edilmiştir (Addo vd,2023; Augusti vd., 2023; Ezeokoli vd.2023; Garner vd.,2023; Goodman vd., 2023; Moon vd. 2023). Sonuç olarak, risk faktörlerinin pek çoğunun birbiri ile ilişkisi olduğu söylenebilir.

Öneriler

Pandemi veya benzeri kriz dönemlerinde çocuk istismarını önlemek için bir dizi önleyici unsurlar bulunabilir.

Eğitim ve Farkındalık Programları: Toplum genelinde çocuk istismarı konusunda farkındalık yaratmak için eğitim kampanyaları düzenlenmeli. Ebeveynlere, öğretmenlere ve diğer yetişkinlere yönelik çocuk istismarı belirtileri ve nasıl önleneceği konusunda eğitim verilmeli.

Çocuklara Yönelik Eğitim: Çocuklara, bedenlerini ve hissettiklerini anlamaları konusunda eğitim verilmeli. "Güvenli Dokunuşlar" gibi konuları içeren eğitim programları uygulanmalı.

Çevrimiçi Güvenlik: Çocuklar ve gençler, internet ve sosyal medya gibi çevrimiçi platformlarda güvende olmaları konusunda bilinçlendirilmeli. Ebeveynlere çocuklarının çevrimiçi etkinliklerini izleme ve yönetme konusunda araçlar sağlanmalı.

Destek Hizmetleri: Kriz dönemlerinde, ailelere ve çocuklara yönelik duygusal ve maddi destek hizmetleri güçlendirilmeli. Çocuklara yönelik destek hatları ve danışmanlık hizmetleri daha erişilebilir hale getirilmeli.

Okulların Rolü: Okullar, çocuk istismarı konusunda öğrencilere ve ailelere destek sağlamak amacıyla etkili politika ve programlar uygulamalı. Okullar, çocukların güvende oldukları bir ortam sağlamak için öğrenci gözlemine önem vermeli.

Çocuk Koruma Protokolleri: Kriz durumlarında çocuk koruma protokolleri güncellenmeli ve bu tür durumlar için özel önlemler içermeli. Kriz sırasında çocukları korumak için acil durum planları oluşturulmalı.

Toplumsal Katılım: Toplumun farklı kesimlerini içeren bir yaklaşım benimsemek, çocuk istismarıyla mücadelede daha etkili olabilir. Mahalle toplulukları, ailelere ve çocuklara destek olmak için dayanışma ve bilgi paylaşımını teşvik etmeli.

KAYNAKÇA

Cappa, C., & Jijon, I. (2021). COVID-19 and violence against children: A review of early studies. *Child Abuse & Neglect*, *116*, 105053.

Karbasi, Z., Safdari, R., & Eslami, P. (2022). The silent crisis of child abuse in the COVID-19 pandemic: A scoping review. *Health science reports*, *5*(5), e790.

Kourti, A., Stavridou, A., Panagouli, E., Psaltopoulou, T., Spiliopoulou, C., Tsolia, M., ... & Tsitsika, A. (2023). Domestic violence during the COVID-19 pandemic: a systematic review. *Trauma, violence, & abuse*, *24*(2), 719-745.

Lindström, C., Åman, J., & Norberg, A. L. (2011). Parental burnout in relation to sociodemographic, psychosocial and personality factors as well as disease duration and glycaemic control in children with type 1 diabetes mellitus. Acta Paediatrica, 100(7), 1011–1017. https://doi.org/10.1111/j.1651-2227.2011.02198.x.

Martinkevich, P., Larsen, L. L., Græsholt-Knudsen, T., Hesthaven, G., Hellfritzsch, M. B., Petersen, K. K., ... & Rölfing, J. D. (2020). Physical child abuse demands increased awareness during health and socioeconomic crises like COVID-19: a review and education material. *Acta orthopaedica*, *91*(5), 527-533.

Massiot, L., Launay, E., Fleury, J., Poullaouec, C., Lemesle, M., Gras-le Guen, C., & Vabres, N. (2022). Impact of COVID-19 pandemic on child abuse and neglect: A cross-sectional study in a French Child Advocacy Center. Child Abuse & Neglect, 130, 105443.

Pereda, N., & Díaz-Faes, D. A. (2020). Family violence against children in the wake of COVID-19 pandemic: a review of current perspectives and risk factors. *Child and adolescent psychiatry and mental health*, *14*(1), 1-7.

Rapp, A., Fall, G., Radomsky, A. C., & Santarossa, S. (2021). Child maltreatment during the COVID-19 pandemic: a systematic rapid review. *Pediatric Clinics*, *68*(5), 991-1009.

Sorkkila, M., & Aunola, K. (2020). Risk factors for parental burnout among Finnish parents: the role of socially prescribed perfectionism. Journal of Child and Family Studies, 29, 648–659. https://doi.org/10.1007/s10826-019-01607-1.

Sserwanja, Q., Kawuki, J., & Kim, J. H. (2021). Increased child abuse in Uganda amidst COVID-19 pandemic. *Journal of paediatrics and child health*, *57*(2), 188-191.

İNCELENEN MAKALELER

Abdeen, M. S., Hashim, M. A., Ghanem, M. M., El-Din, N. Y. S., & Nagar, Z. M. E. (2023). Parents' self-reporting of Child Physical Maltreatment (CPM) in a low-middle-income country. *BMC psychiatry*, *23*(1), 506.

Arowolo, T., Animasahun, A., Baptiste-Roberts, K., & Bronner, Y. (2023). Effect of COVID-19 Pandemic Response and Parental Adverse Childhood Experiences on Child Health and Well-Being. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 1-10.

Augusti, E. M., Myhre, M. C., Wentzel-Larsen, T., & Hafstad, G. S. (2023). Violence and sexual abuse rates before and during the Covid-19 pandemic: A prospective population-based study on Norwegian youth. *Child Abuse & Neglect*, *136*, 106023.

Calvano, C., Engelke, L., Holl-Etten, A. K., Renneberg, B., & Winter, S. M. (2023). Almost 2 years into the COVID-19 pandemic: an update on parental stress, parent mental health, and the occurrence of child maltreatment. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 1-17.

Drejer, C., Riegler, M. A., Halvorsen, P., Johnson, M. S., & Baugerud, G. A. (2023). Livestreaming technology and online child sexual exploitation and abuse: a scoping review. *Trauma, Violence, & Abuse*, 15248380221147564.

Ezeokoli, E. U., Pang, L. K., Loyd, N. G., Borici, N., Bachim, A., Vogel, A. M., & Rosenfeld, S. B. (2023). Child traumatic physical abuse rates and comparisons during the COVID-19 pandemic: Retrospective paediatric single institution review in Texas. *Journal of Paediatrics and Child Health*.

Garner, J. B., Self-Brown, S., Emery, V., Wootten, K., & Tiwari, A. (2023). COVID-19 and caregiver risk factors for child maltreatment: the pandemic in review. *Trauma, Violence, & Abuse*, 15248380231158609.

Gilchrist, S. A., Stanfield, J., Tan, M. A. M., Hicks, R. C., Urevick, A., Cabbage, T., & Bhattacharya, S. D. (2023). Changes in pediatric non-accidental trauma emergency department visits during and following the COVID-19 lockdown. *The American Surgeon™*, 00031348231173951.

Goodman, K. L., Kamke, K., & Mullin, T. M. (2023). Online help-seeking among youth victims of sexual violence before and during COVID-19 (2016-2021): analysis of hotline use trends. *JMIR public health and surveillance*, *9*(1), e44760.

Kang, Y., Colson-Fearon, D., Kim, M., Park, S., Stephens, M., Kim, Y., & Wetzler, E. (2023). Socio-economic and psychosocial determinants of violent discipline among parents in Asia Pacific countries during COVID-19: Focus on disadvantaged populations. *Child Abuse & Neglect*, *139*, 106059.

McCauley, K. L., Kaelber, D. C., & Mistovich, R. J. (2023). Did the COVID-19 pandemic lead to increased pediatric musculoskeletal nonaccidental trauma? A cross-sectional study. *Journal of Pediatric Orthopaedics B*, *32*(2), 192-196.

Mojahed, A., Mack, J. T., Specht, L., Sandoz, V., & Garthus-Niegel, S. (2023). Impact of the COVID-19 pandemic on violence against children: a narrative review. *Current psychiatry reports*, 1-11.

Moon, C., Lim, S., & Kim, Y. (2023). Domestic violence towards children in Kenya and Zambia during the COVID-19 pandemic. *Public health*.

Naito, H., Nitta, K., & Kakiuchi, Y. (2023). Risk factors of self-reported physical child abuse during the COVID-19 pandemic in Japan: work-related changes in men and fear of COVID-19 in women. *PeerJ*, *11*, e15346.

Onyinyechi Maduakolam, I., Joy Onome, A., Sunday Ede, S., & Chisom Favour, O. (2023). Knowledge and experience of sexual violence among female adolescents in public schools in Enugu State during the COVID-19 pandemic. *Journal of child sexual abuse*, *32*(2), 204-224.

Or, P. P. L., Fang, Y., Sun, F., Poon, E. T. C., Chan, C. K. M., & Chung, L. M. Y. (2023). From parental issues of job and finance to child well-being and maltreatment: a systematic review of the pandemic-related spillover effect. *Child Abuse & Neglect*, *137*, 106041.

Owusu-Addo, E., Owusu-Addo, S. B., Bennor, D. M., Mensah-Odum, N., Deliege, A., Bansal, A., ... & Odame, J. (2023). Prevalence and determinants of sexual abuse among adolescent girls during the COVID-19 lockdown and school closures in Ghana: A mixed method study. *Child Abuse & Neglect*, *135*, 105997.

Perron-Tremblay, R., Clément, M. È., & Dubois-Comtois, K. (2023). Fear of COVID-19 and parental violence: The mediating role of parental burnout and child perceived as difficult. *Child Abuse & Neglect*, 106284.

Razzaq, F., Siddiqui, A., Ashfaq, S., & Bin Ashfaq, M. (2023). Enhancing children's awareness of sexual abuse in Pakistan with video literacy interventional cartoons. *Journal of public health policy*, *44*(2), 214-229.

Schauss, E., Zettler, H., Hawes, K., Rashed, J., Roberts, S., Ahern, B., ... & Williams, R. (2023). Call to Action: The Rise of Pediatric Gun Violence During the COVID-19 Pandemic. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 1-7.

Shukla, S., Ezebuihe, J. A., & Steinert, J. I. (2023). Association between public health emergencies and sexual and reproductive health, gender-based violence, and early marriage among adolescent girls: a rapid review. *BMC public health*, *23*(1), 1-14.

Tiwari, A., Recinos, M., Garner, J., Self-Brown, S., Momin, R., Durbha, S., ... & Wekerle, C. (2023). Use of technology in evidence-based programs for child maltreatment and its impact on parent and child outcomes. *Frontiers in digital health*, *5*, 1224582.

Trucco, E. M., Fava, N. M., Villar, M. G., Kumar, M., & Sutherland, M. T. (2023). Social isolation during the COVID-19 pandemic impacts the link between child abuse and adolescent internalizing problems. *Journal of youth and adolescence*, 1-12.

Whiteman, P. J., Macias-Konstantopoulos, W. L., Relan, P., Knopov, A., Ranney, M. L., & Riviello, R. J. (2023). Violence and abuse: a pandemic within a pandemic. *Western journal of emergency medicine*, *24*(4), 743.

Zhang, S., Aquino, G. A., Tian, Z., Hazen, N., & Jacobvitz, D. (2023). Mothers' resilience and potential for disrupted parenting in COVID-19: The protective effect of cognitive reappraisal. *Journal of Family Psychology*.

DİJİTAL İSTİFÇİLİĞİN DÜRTÜ KONTROLÜ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Doç. Dr., ÇİĞDEM BERBER ÇELİK

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, cigdem.berbercelik@erdogan.edu.tr –

ORCID ID: 0000-0002-6112-8943

ÖZET

Dijitalleşme ile birlikte psikolojideki birçok kavram ve bozuklukta dijitale doğru evrimleşerek yeni kavramların ve bozuklukların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İstifçilik olarak bilinen aşırı toplama ve biriktirme bozukluğu dijital dünyada dijital istifçilik olarak yerini almıştır. Yeni bir kavram olarak literatürde var olmaya başlayan dijital istifçiliğin açıklanabilmesi için yapılacak nitel ve nicel çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Buradan yola çıkarak, dijital istifçiliğin dürtü kontrolü ile ilişkisi ve cinsiyet, teknolojik alet kullanım süresi gibi değişkenlere göre farklılıklarının belirleneceği bir başlangıç çalışması yapılması planlanmıştır. Araştırmanın amacı, dijital istifçiliğin dürtü kontrolü, cinsiyet ve teknoloji kullanım süresi açısından incelenmesidir. Korelasyonel araştırma modeline uygun olarak tasarlanan bu çalışmanın örneklemi, Türkiye' de bir devlet üniversitesinde öğrenim görmekte olan 233 kız (%57,4) ve 173 erkek (%42,6) toplam 406 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Yaş ortalaması 20,41' dir (Ss = 2,31). Veri toplama aracı olarak Dijital İstifçilik Ölçeği ve Offer Benlik İmgesi Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS.23 programı kullanılarak tanımlayıcı ve çıkarımlı istatistiki tekniklerden yararlanılmıştır. Ortaya çıkan bulgular şu şekildedir. İlk olarak, değişkenler arasındaki ilişkileri tespit etmek için yapılan Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı sonucunda dijital istifçilik ile dürtü kontrolü arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır ($r = -.07$, $p < .05$). Daha sonra, dijital istifçiliğin cinsiyete göre farklılıklarını tespit etmek için bağımsız grup t testi yapılmıştır. Sonuç olarak dijital istifçiliğin cinsiyete göre farklılık göstermediği görülmüştür ($t = .90$, $p > .05$). Son olarak, dijital istifçiliğin günlük teknolojik alet kullanım süresine göre farklılıklarını belirlemek için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda, dijital istifçiliğin günlük teknolojik alet kullanım süresine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($F_{(2,403)}= 3.90$, $p < .05$). Bulgular literatürdeki diğer araştırma sonuçları ile karşılaştırılarak tartışılmış ve gelecekteki çalışmalar için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dijital İstifçilik, Dürtü Kontrolü, Cinsiyet

ABSTRACT

With digitalization, many concepts and disorders in psychology are evolving towards the digital, causing the emergence of new concepts and disorders. Excessive collecting and hoarding disorder, known as hoarding, has taken its place in the digital world as digital

hoarding. Qualitative and quantitative studies are needed to explain digital hoarding, which has started to gain a place in the literature as a new concept. Based on this, it is planned to conduct an initial study to determine the relationship between digital hoarding and impulse control and its differences according to variables such as gender and duration of technological device use. The aim of the research is to examine digital hoarding in terms of impulse control, gender and technology usage time. The sample of this study, designed in accordance with the correlational research model, consists of a total of 406 university students, 233 females (57.4%) and 173 males (42.6%), studying at a state university in Turkey. The average age is 20.41 (Sd = 2.31). Digital Hoarding Scale and Offer Self-Image Scale were used as data collection tools. Descriptive and inferential statistical techniques were used to analyze the data using the SPSS.23 program. The findings are as follows. First, as a result of the Pearson product-moment correlation coefficient, which was conducted to determine the relationships between the variables, it was revealed that there was a significant negative relationship between digital hoarding and impulse control ($r = -.07$, $p < .05$). Then, an independent group t test was conducted to detect differences in digital hoarding by gender. As a result, it was seen that digital hoarding did not differ according to gender ($t = .90$, $p > .05$). Finally, one-way analysis of variance was conducted to determine the differences in digital hoarding according to daily technological device usage time. As a result of the analysis, it was determined that digital hoarding differs according to the duration of daily technological device use ($F(2,403) = 3.90$, $p < .05$). The findings were discussed by comparing them with other research results in the literature and suggestions were made for future studies.

Key Words : Digital Hoarding, Impulse Control, Gender

1. GİRİŞ

Aşırı toplama ve biriktirme olarak da adlandırılan istifleme, hiçbir değeri olmayan ya da çok az değerli çok sayıda nesneyi biriktirmek, bu nesneleri atmakta zorlanmak ve bu durumdan ötürü işlevsellikte önemli bozulmaların yaşanabildiği bir psikolojik rahatsızlık olarak tanımlanmaktadır (Frost ve Hartl, 1996). İstifçilik, ilk olarak obsesif kompulsif bozukluğu bir türü olarak ele alınmıştır (Morrison, 2014). Son zamanlarda ise istifçilik ve obsesif kompulsif bozukluğun birbirinden farklı bilişsel, davranışsal ve biyolojik mekanizmalara göre çalıştığı düşünülmektedir (APA, 1994). Bu nedenle istifleme bozukluğu, Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı-5'nci Basım (DSM-5) ile birlikte ilk kez ayrı bir tanı kategorisinde (obsesif- kompulsif bozukluk ve ilişkili bozukluklar kategorisi altında) yer almıştır (APA, 2013).

Günümüzde insanlar çağın gereklerine uygun ve uyum sağlayarak yaşantılarını devam ettirmektedirler. Teknoloji çağı olarak nitelendirdiğimiz bu zaman diliminde internet ve internetle ilişkili diğer teknolojik araçların kullanımlarının çok yoğun olduğu görülmektedir. Dijitalleşme ile birlikte birçok kavramda dijitale doğru evrimleşmektedir. Yukarıda bahsedilen istifçilik, dijital dünya içinde benzer şekillerde yine bir sorun olarak görülmeye başlanmıştır ve bu durum dijital istifçilik olarak nitelendirilmektedir. Yaşamların dijital hale geldiği ve benlik

gelişiminin dijital varlıklara kadar uzandığı düşünüldüğünde dijital istiflemenin varlığı şaşırtıcı gelmemektedir (Cushing, 2013).

Dijital istifçilik; dijital dosyaların, sonunda strese ve düzensizliğe neden olan perspektif kaybı noktasına kadar birikmesi şeklinde tanımlanmaktadır (van Bennekom ve ark., 2015). Teknolojinin sunduğu avantajlarla birlikte dijital ortamda istiflemenin çok daha kolay olduğu söylenebilir (Saxena, 2011). Kişisel ve kurumsal teknolojilerin erişilebilirliği (Ayyagari ve ark., 2011); akıllı telefon, bilgisayar, tablet, sosyal medya gibi teknolojilerle farklı formatlarda dijital içerik elde etme potansiyeli (Luxon ve ark., 2019); sıfıra yakın veri depolama maliyetiyle birlikte depolama kapasitesini dikkate almadan dijital içeriği daha fazla edinme, paylaşma ve depolama kolaylığı (Sedera ve ark., 2022) insanların bir yığın belge, fotoğraf, video, e-posta, çeşitli müzik ve film dosyaları biriktirmesi için yeni yollar açmıştır (Neave ve ark., 2019). Edinme kolaylığının insanlara sunulması aslında onları biriktirme davranışına doğru da itmektedir. Bunun yanı sıra, insanlar biriktirdikleri dijital veriye nasıl tepki vereceklerini tam olarak bilemezler. Bu durum, düzensizlik ve stresle sonuçlanabilir ve ileriyi görme güçlüğüne yol açabilir, silinme korkusuyla biriktirmeye daha eğilimli hale gelebilirler (van Bennekom ve ark., 2015).

Dijital istiflemenin fiziksel yaşam alanları üzerindeki etkisine yönelik bir araştırmaya henüz rastlanmamış olmasına rağmen kişisel ve profesyonel yaşam yine de bu tür davranışlardan etkilenebilir (Gormley ve Gormley, 2012). Konuyla ilgili yapılan çalışmaların çok az olduğu ve bu çalışmaların da daha çok vaka araştırmaları olduğu bilinmektedir (van Bennekom ve ark., 2015; Sweeten ve ark., 2018; Vitale ve ark., 2018). Literatürdeki ilk çalışma, van Bennekom ve arkadaşları (2015) tarafından dijital fotoğrafların istiflenmesine takıntılı hale gelen fiziksel bir istifçi vakası olarak bildirilmiştir. İstifçi, birçoğu birbirine benzese de anıları geri getirdikleri için dijital dosyalarını silmekte zorluk çektiğini belirtmiştir. Dijital dosyalarına yüksek düzeyde bağlılık göstermekte ve binlerce görüntüyü organize etmek için harcadığı zaman, günlük işleyişini de olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Yapılan nitel bir araştırmada ise, gençlerin dijital veri biriktirme sebepleri olarak; gelecekte verileri kullanmak için saklama, kanıt olarak saklama, silme konusunda üşengeç hissetme ve zaman kısıtlaması, verilerin duygusal değeri ve sınırsız depolama alanına sahip olma gibi nedenler ortaya çıkmıştır (Gün, 2020). Fiziksel istifçilikte de karşılaşılan duygusal bağlanma biriktirilen nesnelerle birlikte birtakım psikolojik ihtiyaçların karşılanmasına olanak sağladığı söylenebilir. Gereksinimlerin karşılanması da istifçilikle ilişkili olabilecek dürtüsellik kavramına dikkatleri çekmektedir.

Dürtüsellik, öncesinde fazla düşünmeden veya potansiyel sonuçları dikkate almadan hızlıca karar verme şeklinde kendini gösteren bir özdenetim azalmasıdır (Dalley vd., 2011). Bu kişilerde bilginin hızlı işlenmesi, tepkiyi geciktirmede yenilik arayışı ve hazzı ertelemede yetersizlik vardır (Horn vd., 2003). Kişilik özelliği olarak dürtüsellik insan hayatının hemen tüm alanlarını etkileme potansiyeli olan, uyum sağlamaya yönelik bir özelliktir (Yargıç vd., 2011). Eysenck, dürtüselliği risk alma, plan yapmada yetersizlik, zihnini çabuk toparlayamama ile ilişkilendirmiştir (Eysenck ve Eysenck, 1977). Dürtüsellik davranışın ölçülebilir bir özelliğidir. Sabırsızlık, dikkatsizlik, risk alma, heyecan ve haz arama, dışa dönüklük gibi çeşitli

şekillerde görülür. Diğer insanların çoğuna göre daha az düşünerek hareket etme eğilimidir (Evenden, 1999). Dürtü kontrolünün sağlanamaması birçok psikolojik soruna neden olabilmektedir. İntihar, depresyon, bağımlılıklar, yeme bozuklukları dikkat eksikliği, obsesif kompulsif bozukluk, uykusuzluk gibi birçok bozuklukla ilişkili olduğu bilinmektedir (Karakuş, 2015). Dürtüleri kontrol edememenin nesneleri biriktirerek duygusal ya da psikolojik ihtiyaçların karşılanması ve bunun sonucunda haz duyulmasına neden olabilir.

Teknoloji çağının yarattığı dijital hastalıklar kategorisinde yer alan ve literatürde yeni bir kavram olarak görülen dijital istifçiliğin anlaşılabilmesi ve neden-sonuçlarının kestirilebilmesi için yapılacak çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anlamda bu çalışmada dijital istifçilikle ilişkisi olduğu düşünülen değişkenlerle bir nicel araştırma tasarlanmıştır. Bu araştırmanın amacı, dijital istifçiliğin dürtü kontrolü, cinsiyet ve teknoloji kullanım süresi açısından incelenmesidir.

2. YÖNTEM

2.1. Örneklem

Araştırmanın örneklemi, Türkiye' de bir devlet üniversitesinde öğrenim görmekte olan 233 kız (%57,4) ve 173 erkek (%42,6) toplam 406 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Yaş ortalaması 20,41' dir (Ss = 2,31). Katılımcıların %99,8' i teknolojik bir alete (akıllı telefon, tablet, bilgisayar vb.) sahiptir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından hazırlanan cinsiyet, yaş, teknolojik alet sahip olma durumu, günlük teknolojik alet kullanım süresi gibi soruların yer aldığı 'Kişisel Bilgi Formu' kullanılmıştır.

Dijital istifçilikle ilgili verilerin toplanması için 'Dijital İstifçilik Ölçeği' kullanılmıştır. Neave ve arkadaşları (2019) tarafından geliştirilen ölçeğin Türk kültürüne uyarlama çalışması Berber Çelik ve Kaya (2023) tarafından yapılmıştır. Ölçekte silme zorluğu alt boyutuna ilişkin 6 madde, biriktirme alt boyutuna ilişkin 4 maddeden olmak üzere toplam 10 madde bulunmaktadır. Ölçek 1-hiç ile 7- çok fazla aralığında 7'li Likert tipi şeklinde puanlanmaktadır. Ölçeğin geçerlik çalışmaları için yürütülen faktör analizi sonucunda faktör yük değerleri silme zorluğu alt boyutu için .71 ile .90 aralığında, biriktirme alt boyutu için ise .64 ile .89 aralığında oldukları belirlenmiştir. Ölçeğin güvenirliğine yönelik yürütülen analizler sonucunda silme zorluğu alt boyutu için iç tutarlık katsayısının (α) .95, biriktirme alt boyutu için iç tutarlık katsayısının ise (α) .87 olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin iki boyutu arasındaki ilişki ise (r = 0.76) olarak hesaplanmıştır. Ölçekten alınabilecek yüksek puanlar dijital istifçilik düzeylerinin yüksek olduğunu ifade etmektedir.

Dürtü kontrolü ilgili verilerin toplanması için 'Offer Benlik İmgesi Ölçeği' kullanılmıştır. Offer and Howard (1972) tarafından geliştirilen ölçeğin Türk kültürüne uyarlama çalışması Şahin

(1993) tarafından yapılmıştır. Ölçek 11 alt boyut ve toplamda 99 maddeden oluşmaktadır. Bu çalışma için sadece dürtü kontrolü alt boyutu alınmıştır. Teste girecek kişiden her madde için altı seçenekten kendisine en uygun olanı seçmesi istenir. Toplam iç tutarlılık katsayısı .84 ve .90. arasında değişmektedir. Ölçekten alınan yüksek puanlar kişinin kendine ilişkin olumsuz bir benlik imgesine işaret eder (Savaşır & Şahin, 1997).

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Verileri toplamak için öncelikle öğrencilerin bağlı bulunduğu üniversiteden gerekli izinler alınmıştır. Her öğrenciden araştırmaya gönüllü katıldıklarına dair onam formları alınmıştır. Araştırmacı, katılımcılara derslerinde teknolojik aletleri yoluyla online olarak anketi uygulamıştır. Analizden önce, veriler SPSS istatistik programına aktarılarak istatistiki varsayımların karşılanması için bazı analizlerden geçirilmiştir (kayıp değer analizi, uç değer analizi, çarpıklık ve basıklık değerlerinin hesaplanması gibi). İstatiksel varsayımlar karşılandıktan sonra dijital istifçiliğin cinsiyete göre farklılıklarını belirlemek için bağımsız grup t testinden, teknolojik alet kullanım süresine göre farklılıkları tespit etmek için tek yönlü varyans analizinden ve değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit etmek için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon tekniğinden yararlanılmıştır.

3. BULGULAR

Dijital istifçilik ile dürtü kontrolü arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda, dijital istifçilik ile dürtü kontrolü arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r = -.07$, $p < .05$). Sonuçlar Çizelge 1' de verilmiştir.

Çizelge 1. Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

	X	Ss	1	2
1. Dijital İstifçilik	32,90	13,26	1	
2. Dürtü Kontrolü	13,07	4,47	-,07*	1

*p < .05

Dijital istifçiliğin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t testi sonucunda cinsiyete göre anlamlı bir farklılık oluşmamıştır ($t = .90$, $p > .05$). Diğer bir ifadeyle dijital istifçilik kadın ve erkek olma durumuna göre değişkenlik göstermemektedir. Analiz sonuçları, Çizelge 2' de sunulmuştur.

Çizelge 2. Cinsiyete Dayalı Farklılık için Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	X	Ss	t	p
Dijital İstifçilik	Kadın	233	33,42	13,47	,90	,367
	Erkek	173	32,21	12,99		

Dijital istifçiliğin günlük teknolojik alet kullanımına göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda ise kullanım sürelerine göre bir farklılık oluşmuştur ($F_{(2,403)} = 3,90$, $p < .05$). Farkın kaynağını bulmak için yapılan Tukey

testi sonucunda ise günlük 5 saatten fazla teknolojik alet kullananların günlük 1 saatten az teknolojik alet kullananlara göre dijital istifçilik puanlarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Analiz sonuçları, Çizelge 3' de verilmiştir.

Çizelge 3. Teknolojik Alet Kullanım Süresi için Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı fark
Günlük Teknolojik Alet Kullanım Süresi	Gruplararası	1353,57	2	676,78	3,90	,021	3-1
	Grup içi	69889,69	403	173,42			
	Toplam	71243,25	405				

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Dijital istifçiliğin incelenmesine yönelik yapılan araştırma sonucunda birtakım bulgular ortaya çıkmıştır. İlk olarak, dijital istifçilik ile dürtü kontrolü arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Bu bulgu dürtü kontrolü azaldıkça dijital istifçiliğin artacağı yönünde açıklanabilir.

Diğer bir bulgu, dijital istifçiliğin cinsiyete göre farklılık göstermemesiydi. Diğer bir ifadeyle kadın ve erkek olma durumuna göre dijital istifçilik düzeyinde değişim olmamaktadır. Günümüzde, birçok ihtiyacımızı (mesleki, akademik, sosyal ya da psikolojik) teknolojik araçları kullanarak karşılıyoruz. Bu anlamda kadın ya da erkek olmak değil insanlar olarak bulunduğumuz çağa hem uyum sağlamaya çalışıp hem de gereksinimleri karşılamaya çalışıyoruz. Teknolojik aletleri kullanırken ortaya çıkan veriler ve dosyaları saklamak, lazım olur düşüncesiyle biriktirmek, sayıları arttıkça nasıl düzenleneceğini kestirememek ve bunun sonucunda yaşanan stresle beraber kadın ve erkekleri dijital istifçiliğe sürüklemektedir. Literatürde bu bulguyu destekleyecek bir nicel araştırmaya rastlanmamakla beraber bildirilen ilk vaka çalışmasında da dijital istifleme yapan kişinin erkek olduğu görülmektedir (van Bennekom vd., 2015). Fiziksel istiflemeye yönelik yapılan bazı araştırmalar ise istifleme bozukluğunun erkeklerde kadınlardan daha yaygın olduğunu göstermektedir (Parekh, 2017).

Son bulgu, dijital istifçiliğin günlük teknolojik alet kullanım süresine göre farklılık gösterdiği şeklindeydi. Sonuçlar, günlük 5 saatten fazla teknolojik alet kullananların günlük 1 saatten az teknolojik alet kullananlara göre daha çok dijital istifçilik yaptığını göstermektedir. Bu sonuç beklenen bir durumdur. Günlük olarak teknolojik aletlerle çok fazla zaman geçirmek birçok dosyanın ve verinin (resim, video, mail, mesaj vb.) oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Gün geçtikçe artan dijital dosyalarla başa çıkamamak, düzenleyememek, duygusal bağların kurularak silinememesi kişiyi dijital istifçiliğe doğru götürmektedir. Literatürde konuyla ilgili nicel bir araştırmaya rastlanmamakla beraber bildirilen vaka çalışmasında istifçinin günde sadece 3-5 saat biriktirdiği verileri düzenlemek için zaman harcadığı ifade edilmiştir (van Bennekom vd., 2015).

Sonuç olarak, dijital çağda internet aracılığıyla sunulan sınırsız bilgi ve imkan insanların bu muazzam veriyle baş edememe, duygusal bağlar kurarak bu dijital materyale bağlanmasına ve biriktirmesine neden olmaktadır. Bu durum, diğer depolama davranışlarında görüldüğü gibi olduğu gibi dijital depolamada da davranışsal, bilişsel veya duygusal bozukluklara neden olabilir ve bireyin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyebilir. Yapılan araştırmalar sınırlı olduğu için şu an için dijital istifçiliğin insanlar üzerindeki psikolojik etkilerinin neler olduğunu söylemek olası değildir. Dijital ortamlarda geçirilen zamanın, gerçekleştirilen eylemlerin ve temas edilen veri yoğunluğunun giderek artacak olması, dijital istifçiliğe yönlendiren ve teşvik eden unsurları, etki alanları ve sonuçları ile aydınlatılmayı ve anlaşılmayı bekleyen önemli kavramlardan biridir. Dijital istifçiliğin psikolojik etkilerinin tespit edilebilmesi için yapılacak nicel ve nitel çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

[1] American Psychiatric Association Diagnostic and Statistical Manual Of Mental Disorders (4th ed) (DSM-IV), APA, 1994.

[2] American Psychiatric Association Diagnosis and Statistical Manual Of Mental Disorders (5th ed) (DSM-5). APA, 2013.

[3] Ayyagari, R, Grover, V. ve Purvis, R. (2011). Technostress: Technological Antecedents and Implications, MIS Quarterly, 35, 4, 831–858.

[4] Berber Çelik, Ç. ve Kaya, F. Dijital İstifçilik Ölçeği Türkçe Formu'nun Psikometrik Özellikleri, Journal of Literature and Humanities, 1-7, 2023.

[5] Cushing, A. L. "It's stuff that speaks to me": Exploring the Characteristics of Digital Possessions. Journal of the American Society for Information Science and Technology, 64, 1723-1734, 2013.

[6] Dalley, J.W., Everitt, B. J. ve Robbins, T. W. Impulsivity, Compulsivity, and Top-Down Cognitive Control, Neuron, 69, 680-694, 2011.

[7] Evenden, J.L. Impulsivity: A Discussion of Clinical and Experimental Findings, Journal of Psychopharmacology, 13, 180-192, 1999.

[8] Eysenck, S.B. ve Eysenck, H.J. The Place of Impulsiveness in a Dimensional System of Personality Description, British Journal of Social Clinical Psychology, 16, 57-68, 1977.

[9] Frost, R.O. ve Hartl, T.L. A Cognitive-Behavioral Model of Compulsive Hoarding, Behaviour Research and Therapy, 34, 4, 341-350, 1996.

[10] Gormley, C. J. ve Gormley, S. J. Data Hoarding and Information Clutter: The Impact of Cost, Life Span of Data, Effectiveness, Sharing, Productivity and Knowledge Management Culture, Issues in Information Systems, 13, 90-95, 2012.

[11] Gün, E. Dijital İstifçilik: Gençlerin Veri Biriktirme Davranışının Sosyolojik Analizi, *Dijital Bağımlılık ve E-Hastalıklar* içinde, Nobel Yayınları, Ankara, 2020.

[12] Horn, N.R., Dolan, M., Elliot, R. Vd. Response inhibition and impulsivity: An fMRI Study, Neuropsychologia, 41, 1959-1966, 2003.

[13] Luxon, A.M., Hamilton, C.E., Bates, S. ve Chasson, G.S. Pinning Our Possessions: Associations Between Digital Hoarding and Symptoms of Hoarding Disorder, Journal of Obsessive Compulsive and Related Disorders, 21, 60–68, 2019.

[14] Karakuş, G. Dürtüsellik: Tanımı, Değerlendirmesi ve Ruhsal Bozukluklarla İlişkisi, *Dürtüsellik* içinde, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2015.

[15] Morrison, J. *DSM-5 made easy the clinician's guide to diagnosis,* Guilford Press and NewYork, 2014.

[16] Neave, N., Briggs, P., McKellar, K. ve Sillence, E. Digital Hoarding Behaviours: Measurement and Evaluation, Computers in Human Behavior, 96, 72–77, 2019.

[17] Offer, D. ve Howard, K. An Empirical Analysis of The Offer Self-İmage Questionnaire for Adolescents, Archives General Psychiatry, 27, 4, 529-533, 1972.

[18] Parekh, R. (2017). What is hoarding disorder? https://www.psychiatry.org

[19] Saxena, S. (2011). Pharmacotherapy of Compulsive Hoarding, Journal of Clinical Psychology, 67, 5, 477–484, 2011.

[20] Sedera, D., Lokuge, S. ve Grover, V. (2022). Modern-day hoarding: A Model for Understanding and Measuring Digital Hoarding, Information & Management, 59, 8, 103700, 2022.

[21] Sweeten, G., Sillence, E. ve Neave, N. Digital Hoarding Behaviours: Underlying Motivations and Potential Negative Consequences, Computers in Human Behavior, 85, 54-60, 2018.

[22] Şahin, N. Offer Benlik İmgesi Ölçeği El Kitabı [Offer Self-İmage Questionnare Handbook]. Unpublished Handbook, METU, Psychology Department, Data Analysis, 1993.

[23] van Bennekom, M. J., Blom, R. M., Vulink, N. ve Denys, D. (2015). A Case of Digital Hoarding, British Medical Journal Case Reports, 2015.

[24] Vitale, F., Janzen, J. ve McGrenere, J. Hoarding and Minimalism: Tendencies in Digital Data Preservation. Conference on Human Factors in Computing Systems, Montreal QC, Canada, April 21-26, 2018.

[25] Yargıç, İ., Ersoy, E. ve Oflaz, S.B. UPPS Dürtüsel Davranış Ölçeği ile Psikiyatri Hastalarında Dürtüselliğin Ölçülmesi, Klinik Psikofarmakoloji Bülteni, 21, 139-146, 2011.

EŞLER ARASI BEDEN DİLİ FARKINDALIĞI ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

BODY LANGUAGE AWARENESS BETWEEN SPOUSES SCALE: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Prof. Dr. Ahmet AKIN
Prof. Dr. Öğrt. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, ahmet.akin@medeniyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5194-5202

Meral DERELİ
Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, meraldereli48@gmail.com, ORCID: 0009-0007-6607-0019

Cep Tel: 05315248100

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, eşler arasındaki beden dili farkındalığını belirlemek amacıyla geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmanın örneklemini Türkiye'de yaşayan farklı yaş, cinsiyet, ekonomik düzey, eğitim durumu ve evlilik yılına sahip 220 kişi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak literatür doğrultusunda 22 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. Veriler SPSS 26 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Güvenirliği değerlendirmek için Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda 5'li Likert tipinde 20 maddeden oluşan "Eşler Arası Beden Dili Farkındalığı" ölçeği geliştirilmiştir. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans oranı %42,54 ve Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .92 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlarla Eşler Arası Beden Dili Farkındalığı Ölçeği' nin geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu saptandı.

Anahtar Kelimeler: *Beden Dili, Geçerlik, Güvenirlik*

ABSTRACT

The purpose of this study; is to develop a valid and reliable measurement tool to determine " Body Language Awareness Between Spouses". The sample of the research consists of 220 people living in Turkey with different genders, ages, education levels, years of marriage and economic income. As a data collection tool, an item pool of 22 items was created in line with the literature and validity and reliability studies of the scale were conducted. The data were analyzed through SPSS 26 program. Cronbach alpha internal consistency reliability coefficient was used to assess reliability. To examine structure validity of the scale an exploratory factor analysis with SPSS program was used. The total variance explained by the scale is 42,54% and the Cronbach alpha internal consistency coefficient is .92. As a result of the research, it was determined that the Body Language Awareness Between Spouses Scale is a valid and reliable measurement tool in determining the body language awareness between spouses levels of people living in Turkey.

Key Words: *Body Language, Validity, Reliability.*

GİRİŞ

Kişilerarası iletişimde önemli olan beden dili, eşler arası iletişimin zenginleşmesi ve sağlıklı olarak devam etmesi için üzerinde durulması gereken bir konudur. Romantik birliktelik kurmak ve bu ilişkinin devamını sağlamak için iletişim son derece önemlidir. Eşlerin dil becerileri duygularını ifade etmede yetersiz kalabilir ya da kişisel özelliklerinden dolayı eşler ifade etmeyi tercih etmeyebilir. Bu da söz ve beden dili arasında uyumsuzluklara neden olabilmektedir. Eşler arası verilen mesaj yanlış anlaşıldığında ise çatışmalara neden olabilmektedir. Beden dili bazen sözler ardında gizli kalmış duyguları doğru biçimde anlamamızı ve tepki vermemizi sağlar. Beden dili kendiliğinden ortaya çıktığı kadar kendimizi eşimize doğru bir şekilde anlatmak için yönlendirilebilir ifadeleri de içermektedir. Bu nedenle eşler arası iletişimin sağlıklı olması için beden dili farkındalığının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu araştırmanın amacı, Eşler Arası Beden Dili Farkındalığı Ölçeği' ni geliştirmek bunun yanında ise geçerliğini ve güvenirliğini incelemektir.

YÖNTEM

- **Çalışma Grubu**

Araştırma 18 yaş ve üzerinde olan 183'ü kadın 37'si erkek 220 katılımcı üzerinde yürütülmüştür. Araştırmaya 18-24 yaş aralığında 11, 25-34 yaş aralığında 83, 35-45 yaş aralığında 90 , 46 yaş ve üzeri 36 kişi katılmıştır. Katılımcıların 41'i lise ve altı (okur yazar, ilkokul, ortaokul), 154'ü lisans, 25'i lisans üstü eğitim durumuna sahip olduğunu, evlilik sürelerine bakıldığında 55'i 0-5 yıl arası, 54'ü 6-10 yıl arası, 45'i 11-15 yıl arası, 66'sı 16 yıl ve üzeri evli olduklarını, sosyo-ekonomik düzeylerine bakıldığında 14 kişi düşük gelirli, 198 kişi orta gelirli, 8 kişi ise yüksek gelirli olduğunu belirtmiştir.

- **Madde Havuzu**

Eşler arası beden dili farkındalığını ölçmek üzere 22 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik, beden dili farkındalığını ölçmesi açılarından incelenip 20 maddelik uygulama formu elde edilmiştir.

- **Ölçme Aracı**

Ölçek 1 "kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar, eşler arası beden dili farkındalığının da yüksek olduğunu ifade etmektedir.

- **İşlem**

Eşler Arası Beden Dili Farkındalığı Ölçeği' nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Eşler Arası Beden Dili Farkındalığı Ölçeği' nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 26 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

- **Madde Analizi ve Güvenirlik**

Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının yükleri .43 ile .70 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ise .92 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Eşler Arası Beden Dili Farkındalığı Ölçeği Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
m1	82,9412	93,610	,522	,918
m2	83,0136	93,241	,567	,917
m3	82,8009	94,206	,547	,917
m4	82,9819	91,200	,610	,916
m5	82,8688	91,687	,666	,915
m6	82,9683	91,785	,645	,915
m7	82,9819	90,636	,682	,914
m8	82,8552	92,979	,628	,916
m9	83,0045	92,141	,570	,917
m10	83,1176	90,250	,634	,915
m11	82,8869	92,274	,633	,915
m12	83,3529	90,257	,511	,919
m13	82,9005	92,981	,596	,916
m14	84,1312	89,060	,434	,924
m15	83,3801	89,073	,560	,918
m16	82,8778	92,680	,608	,916
m17	83,0588	89,928	,701	,914
m18	83,0090	90,218	,703	,914
m19	83,0498	91,875	,648	,915
m20	82,9005	93,263	,493	,918

- **Yapı Geçerliği**

  Eşler Arası Beden Dili Farkındalığı Ölçeği' nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %42,54' ünü açıklayan, öz-değeri 8,50 olan,

tek boyutlu, faktör yükleri .47 ile .74 arasında sıralanan ve 20 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .92 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Eşler Arası Beden Dili Farkındalığı Ölçeği Faktör Yükleri

	Component 1
	,577
	,618
	,601
	,665
	,724
	,707
	,739
	,691
	,617
	,679
	,698
	,562
	,642
	,469
	,589
	,666
	,743
	,743
	,699
	,533

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ölçeğin yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği (Büyüköztürk, 2004) dikkate alındığında, ölçeğin madde toplam korelasyon katsayılarının .43 ile .70 arasında sıralanması açısından yeterli olduğu görülmektedir. Tezbaşaran (1996), araştırmalarda kullanılabilecek ölçme araçları için ön görülen güvenirlik düzeyinin .70 olduğunu belirtmiştir. Buna göre, ölçeğe ilişkin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısının .92 ile yeterli olduğu görülmektedir. Bu bulgulara dayanarak Eşler Arası Beden Dili Farkındalığı Ölçeği' nin psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, aile danışmanlığı, sosyoloji vb. disiplinlerde kullanılabilecek, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği.

DİJİTALLEŞME KAYGISI ÖLÇEĞİ'NİN TÜRKÇE FORMUNUN PSİKOMETRİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Demet Vural Yüzbaşı [1], Doç. Dr. Filiz Kunuroglu [2]

[1] İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, demet.vural.yuzbasi@ikc.edu.tr - 0000-0002-6017-0875

[2] İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, filiz.kunuroglu@ikc.edu.tr- 0000-0002-2728-6200

ÖZET

Farklı teknolojilerin günlük hayatımıza girmesini temsil eden dijitalleşme, beraberinde pek çok yaşam alanında değişim ve belirsizlik getirmektedir ve bu değişim ve belirsizlikler bireylerde kaygıya sebep olabilmektedir. Ancak ülkemizde dijitalleşme kaygısı üzerine yapılan çalışmalar oldukça azdır. Bu çalışmanın temel amacı Dijitalleşme Kaygısı Ölçeği'nin Türkçe'ye çevrilerek psikometrik özelliklerinin incelenmesidir. Araştırmanın örneklemi 19-60 yaş aralığındaki (*Ort.* = 32.28, *SS* = 9.59) 399 çalışan yetişkin bireyden oluşmuştur. Katılımcılara Dijitalleşme Kaygısı Ölçeği, İş Yerinde Teknostres Ölçeği, Teknoloji Kullanım Ölçeği ve Warwick-Edinburgh Mental İyi Oluş Ölçeği uygulanmıştır. Açımlayıcı faktör analizinden elde edilen sonuçlar ölçeğin Türkçe formunun 3 faktörden oluştuğunu ve toplam varyansın %50.65'ini açıkladığını göstermiştir. Doğrulayıcı faktör analizinden elde edilen değerler (CFI = .90, NFI = .84, GFI = .84, AGFI = .81, IFI = .90 ve RMSEA = .058) ise Türkçe formun kabul edilebilir düzeye yakın bir düzeyde yapısal geçerliliğe sahip olduğuna işaret etmiştir. Dijitalleşme Kaygısı Ölçeği'nin dış kriter geçerliğinin değerlendirilmesi amacıyla toplam ölçek puanı ve alt faktörleri ile diğer ölçekler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Korelasyon analizleri, Dijitalleşme Kaygısı Ölçeği ile İş Yerinde Teknostres ve Teknoloji Kullanımı Ölçeği'nden elde edilen puanlar arasında pozitif yönde ve anlamlı ilişki olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte Warwick-Edinburgh Mental İyi Oluş Ölçeği ile Dijitalleşme Kaygısı Ölçeği'nin "kişinin kendisiyle ilgili tetikleyiciler" alt faktörünün negatif yönde ilişkili olduğu görülmüştür. Ölçeğin iç tutarlılık cronbach alfa katsayısı ise .95 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak, ölçeğin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirliğinin tatmin edici düzeyde olduğu görülmektedir. Dijitalleşme kaygısının anlaşılması ve hafifletilmesinin, bireylerde mental sağlığın iyileşmesi, kurumlarda çalışan verimliliğinin artması ve sosyal ilişkilerin iyileşmesi gibi pek çok olumlu sonuca yol açacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: dijitalleşme kaygısı, ölçek uyarlama, iyi oluş

TURKISH VERSION OF THE DIGITALIZATION ANXIETY SCALE: EXAMINATION OF THE PSYCHOMETRIC PROPERTIES

Asist. Prof. Dr. Demet Vural Yüzbaşı [1], Assoc. Prof. Dr. Filiz Kunuroglu [2]

[1] İzmir Katip Çelebi University, Psychology Department, demet.vural.yuzbasi@ikc.edu.tr - 0000-0002-6017-0875

[2] İzmir Katip Çelebi University, Psychology Department, filiz.kunuroglu@ikc.edu.tr- 0000-0002-2728-6200

ABSTRACT

Digitalization, representing the introduction of various technologies into our daily lives, leads to several changes and uncertainties in many areas of life which might lead to anxiety for some individuals. However, there is a scare of research on digitalization anxiety in our country. The main aim of this study is to translate and examine the psychometric properties of the Digitalization Anxiety Scale in Turkish. The sample of the study consisted of 399 adult participants aged between 19 and 60 (M = 32.28, SD = 9.59). Participants were administered the Digitalization Anxiety Scale, Workplace Technostress Scale, Technology Use Scale, and the Warwick-Edinburgh Mental Well-being Scale. The results of he exploratory factor analysis indicated that the Turkish version of the scale consists of three factors, explaining 50.65% of the total variance. The values obtained from the confirmatory factor analysis (CFI = .90, NFI = .84, GFI = .84, AGFI = .81, IFI = .90, and RMSEA = .058) suggested that the Turkish version of the scale has an acceptable level of structural validity. To evaluate the criterion validity of the Digitalization Anxiety Scale, relationships between the total scale score, sub-factors, and other scales were examined. Correlation analyses revealed a positive and significant relationship between scores on the Digitalization Anxiety Scale and Workplace Technostress Scale and Technology Use Scale. However, the Warwick-Edinburgh Mental Well-being Scale showed a negative relationship with the "triggers related to oneself" factor of the Digitalization Anxiety Scale. The internal consistency Cronbach's alpha coefficient of the scale was calculated as .95. In conclusion, the Turkish version of the scale demonstrated satisfactory levels of validity and reliability. Understanding and alleviating digitalization anxiety are believed to lead to various positive outcomes such as improved mental health in individuals, increased productivity in organizations, and enhanced social relationships.

Keywords: digitalization anxiety, scale adaptation, well-being

1. GİRİŞ

Dijitalleşme kaygısı dijital teknolojilerin kullanımından ve yaygınlaşmasından kaynaklanan bir çeşit kaygı olarak tanımlanabilir. Özellikle Covid-19 süreci ve sonrasında pek çok yaşam alanında ve endüstride ortaya çıkan ihtiyaçlara dijital bir çözüm benimsenirken, bu değişime uyum sağlamak pek çok bireyin psikolojik iyilik halini olumlu ya da olumsuz olarak etkilemiştir. 2022 yılı Uluslararası Telekomünikasyon Birliği verilerine göre, dünya üzerinde internet bir yılda 5,3 milyar insan tarafından kullanılmaktadır (www.itu.int.) Internet teknolojileri ekonomi, kamu yönetim ve endüstri gibi pek çok alanda temel bir destek unsuru olurken, bireyler ve toplum için hızlı iletişim imkânı, bilgiye kolay erişim ve yüksek verimlilik gibi faydalar sağlamaktadır (Brynjolfsson, 1996; Brynjolfsson ve Hitt, 2000).

Dijital teknolojilerin faydalarının yanı sıra pek çok olumsuz sonucu da alan yazında yer bulmuştur. Kişilerin özel yaşamlarında sosyal medya kullanımları (örn. Facebook ya da Instagram), ya da örgütlere dijital iletişim araçlarına (örn. E-posta ya da Teams) maruz kalmalarının stres düzeylerini arttırdığı raporlanmıştır (Stangl, Riedl, Kiemeswenger ve Montag, 2023). Dijitalleşme kaygısı teknoloji ile ilgili diğer stres ve kaygılardan farklılaşmaktadır. Sadece belirli bir teknolojinin yarattığı stresten farklı olması sebebiyle teknostres gibi ilgili kavramlardan ayrılır ve teknolojilerin günlük yaşama nüfuz etme sürecine kapsar. Teknostres, "Bilgi ve İletişim Teknolojileri'nin (ICTs) kullanıcıları tarafından yaşanan stres" olarak tanımlanır (Ragu-Nathan ve ark., 2008, s. 417). Bilgisayar kaygısı, "duygusal reaksiyonların bilgisayarın varlığına (gerçek veya beklenen) veya yokluğuna göre dalgalanma durumu" olarak tanımlanırken (Raub, 1981, s. 10); teknofobi, "modern teknolojilerin ve karmaşık teknik cihazların (özellikle bilgisayarlar) kullanımından dolayı duyulan korku, antipati veya rahatsızlık" olarak tanımlanır (Osiceanu, 2015, s. 1139). Tüm bu kavramlar, belirli bir teknolojinin (beklenen) kullanımı veya varlığına yöneliktir, ancak dijitalleşme kaygısında olduğu gibi günlük yaşamın tüm yönlerinde bu teknolojilerin entegrasyon sürecini ve bu entegrasyonun sonuçlarını içermemektedir.

Dijitalleşme sebebiyle yaşanan kaygı ya da stresin hem psikolojik sağlık hem de kurumlar üzerinde etki sahibi olması kaçınılmazdır. Bu nedenle bu kaygının hem psikolojik hem de kurumsal kökenlerini ve tetikleyicilerini anlamak oldukça önemlidir. Bu sebeple bu araştırmada Dijitalleşme Kaygısı Ölçeği, Türkçe'ye çevrilerek Türk örneklem üzerinde uygulanmış ve formun psikometrik özellikleri incelenmiştir. Ülkemizde dijitalleşmeye yönelik geliştirilen veya ülkemize uyarlanan ölçüm araçlarına bakıldığında farklı yaş gruplarında dijital okuryazarlık (örn. Bayrakcı ve Narmanlıoğlu, 2021; Hamutoglu, Güngören-Canan, Kaya-

Uyanık ve Gür-Erdoğan, 2017; Pala ve Başıbüyük, 2020); dijital bağımlılık (örn. Bağatarhan ve Siyez, 2023; Kaçmaz, Cumurcu ve Çelik, 2023); dijital ebeveynlik (örn. Manap ve Durmuş, 2020; Yaman ve ark., 2019); dijitalleşmeye yönelik psikolojik tepkiler (örn. Arslankara, Demir, Öztaş ve Usta, 2022; Tarafdar ve ark., 2007); dijitalleşmeye yönelik özyeterlik algısı (örn. Yılmaz, Aktürk ve Çapuk, 2021); teknoloji kullanımı (örn. Koç ve Albayrak, 2020; Zincirkıran ve Tiftik, 2014) ve işletmelerin dijitalleşme süreçleri (örn., Kayabaşı ve Kasımoğlu, 2023; Sağlam, 2021) gibi konuları kapsadığı görülmektedir. Bununla birlikte, farklı meslek alanlarında çalışan bireylerin dijitalleşmeye yönelik kaygılarını doğrudan ve kapsamlı bir biçimde ölçümleyen bir araca rastlanamamıştır. Dolayısıyla Dijitalleşme Kaygısı Ölçeği'nin ülkemiz alanyazınına kazandırılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Katılımcılar

Katılımcılara uygun örnekleme yöntemi ile ulaşılmıştır. Araştırma süresince toplam 484 katılımcıya ulaşılmış ancak belirli bir işte çalışmadıklarını beyan etmeleri üzerine 85 katılımcı analiz dışı bırakılmıştır. Dolayısıyla, mevcut araştırmanın örneklemini, 19-60 yaş aralığındaki (*Ort.* = 32.28, *SS* = 9.59) 399 çalışan yetişkinler oluşturmaktadır. Örneklemin %47.4'ü erkek (*N* = 189), %50.9'u ise kadın (*N* = 203) bireylerdir. Katılımcılardan teknoyeterlik düzeylerinin 0 ile 100 arasında değerlendirmeleri istendiğinde katılımcıların teknoyeterlik düzeylerinin ortalamasının 76.8 (*SS* = 16.03) olduğu görülmektedir. Katılımcılara ilişkin diğer özellikler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. *Katılımcıların Demografik Özellikleri*

	N	%
Medeni Durum		
Bekar	206	51.6
Evli	165	41.4
Boşanmış	17	4.3
Diğer	9	2.3
Eğitim Durumu		
Lise ve altı	73	18.3
Meslek yüksekokulu	38	9.5
Üniversite	218	54.6
Yüksek lisans/doktora	60	15.0
Çalışma Durumu		
Tam zamanlı	344	86.2
Yarı zamanlı	55	13.8
Sosyoekonomik Durum		
Çok düşük	5	1.3
Düşük	34	8.5
Orta	249	62.4
Orta üstü	101	25.3
Yüksek	9	2.3
Günlük internet kullanım süresi		

Hiç	4	1.0
1-3 saat	198	49.6
3-5 saat	128	32.1
5 saatten daha fazla	69	17.3
İş alanı		
Eğitim	84	21.1
Sağlık	71	17.8
Bankacılık	22	5.5
Mühendislik	47	11.8
Sanat	2	.5
Diğer	172	43.1
İşin evde çalışmaya uygunluk durumu		
Evde çalışmaya uygun	171	42.9
Evde çalışmaya uygun değil	228	57.1
İş gereği dijital teknoloji kullanım alanları		
E-posta	237	59.4
Online toplantı	159	39.8
Veri girişi	248	62.2
Bilgisayar dili	154	38.6
Diğer (ders. iletişim. muhasebe. satış)	373	93.5

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında demografik bilgi formu, Dijitalleşme Kaygısı Ölçeği (Pfaffinger ve ark., 2021), İş Yerinde Teknostres Ölçeği (Tarafdar ve ark., 2007), Teknoloji Kullanım Ölçeği (Zincirkıran ve Tiftik, 2014) ve Warwick-Edinburgh Mental İyi Oluş Ölçeği'nden (Tennant ve ark., 2007) oluşan veri toplama seti uygulanmıştır.

Demografik Bilgi Formu: Katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, bölümü, sosyoekonomik durumu, mesleği ve iş yerinde teknoloji kullanımına yönelik sorulardan oluşmaktadır.

Dijitalleşme Kaygısı Ölçeği (Digitilization Anxiety Scale-DAS): Bu çalışma kapsamında Türkçe'ye uyarlanması yapılan ölçektir. Ölçek Pfaffinger ve arkadaşları (2021) tarafından bireylerin dijitalleşmeye yönelik kaygılarını belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek 35 madde ve 4 alt ölçekten oluşmaktadır. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı .96 olarak belirlenmiştir. Alt ölçeklerin iç tutarlılık katsayıları ise , "sosyal tetikleyiciler" için .94, "kişinin kendisiyle ilgili tetikleyiciler" için .94, "etkileşim ve liderlikle ilgili tetikleyiciler" için .88, ve "dijitalleşme uygulama sürecinden kaynaklanan tetikleyiciler" için .83 olarak hesaplanmıştır.

İş Yerinde Teknostres Ölçeği: Ölçek bireylerin teknostreslerini ölçümlemek amacıyla Tarafdar ve arkadaşları (2007) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin 25 madde ve beş alt boyuttan (teknolojik işyükü fazlalığı, teknolojik istila, teknolojik karmaşıklık, teknolojik güvensizlik ve teknolojik belirsizlik) oluştuğu ve tüm alt boyutların iç tutarlık katsayılarının .80'in üzerinde olduğu bildirilmiştir. Ölçek, Alam (2015) tarafından yeniden gözden geçirilmiş ve söz konusu çalışmada ölçeğin 14 maddeden ve üç alt boyuttan (teknolojik işyükü fazlalığı, teknolojik karmaşıklık ve teknolojik belirsizlik) oluşan yeni bir formu oluşturulmuştur. Ölçeğin kısa

formunun Türkçe'ye uyarlanması ise Türen, Erdem ve Kalkın (2015) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek uyarlama çalışmasında iki örneklem ile analizler yürütülmüştür. Açımlayıcı faktör analizi sonuçları ölçeğin her iki örneklemde de üç faktörden oluştuğunu ve bankacılık örneklemi için toplam varyansın %68,15'inin, havacılık örneklemi için ise %66,32'sinin açıklandığını göstermiştir. Ölçeğin alt faktörlerine ilişkin iç tutarlık katsayıları .75 ile .91 arasında değişmiştir. Ölçeğin Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları ise bankacılık örneklemi için NFI = .93, NNFI = .97, GFI = .93, CFI = .97, AGFI = .90 ve RMSA = .06 olarak hesaplanmıştır. Havacılık örneklemi için ise söz konusu değerler NFI = .94, NNFI = .91, GFI = .85, CFI = .94, AGFI = .85 ve RMSA = .08 olarak bildirilmiştir.

Teknoloji Kullanım Ölçeği: Teknoloji Kullanım Ölçeği, Zincirkıran ve Tiftik (2014) tarafından bireylerin teknoloji kullanım düzeylerini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Üniversite öğrencileriyle yapılan bir diğer araştırma (Aksoy, 2018) ile birlikte ise ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliği test edilmiştir. Açımlayıcı faktör analizi sonuçlarına göre ölçeğin üç faktörden oluştuğu ve toplam varyansın %55,43'ünün açıklandığı bildirilmiştir. Ölçeğin iç geçerlik katsayısı .82 olarak bildirilmiştir.

Warwick-Edinburgh Mental İyi Oluş Ölçeği: Warwick-Edinburgh Mental İyi Oluş Ölçeği (WEMİOÖ), Tennant ve arkadaşları (2007) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin amacı bireylerin mental iyi oluş düzeylerini ölçmektir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanma çalışması Keldal (2015) tarafından yürütülmüştür. Elde edilen bulgular, WEMİOÖ'nün Türkçe formunun tek faktörlü bir yapıya sahip olduğunu ve iç tutarlık katsayısının .85 olduğunu göstermiştir.

2.3. İşlem

Dijitalleşme Kaygısı Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlama çalışması kapsamında öncelikle ölçeği geliştiren kişiden ve İKÇÜ Sosyal Araştırmalar Etik Kurulu'ndan (08.03.2022; 2022/06-02) gerekli izinler alınmıştır. Ardından orijinal ölçek (DAS) çeviri ve tekrar çeviri yöntemiyle iki çevirmen tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Çevrilen ölçek, alanlarında uzman iki akademisyen tarafından içerik uyumu ve kültürel uyum açısından değerlendirilmiştir. Son olarak, maddeler üzerinde bir fikir birliği sağlanmasıyla birlikte ölçeğe son şekli verilmiştir. Çalışma kapsamında yüz yüze veya çevrimiçi platformalar aracılığıyla ulaşılan yetişkinler çalışmanın kapsamı, amacı ve etik hakları konularında bilgilendirilmiş ve çalışmaya gönüllü olanların her birine bilgilendirilmiş onam formu verilmiştir. Ardından katılımcılar ortalama 15 dakika süren ölçek uygulamasına dahil olmuşlardır.

2.4. İstatistiksel Analiz

Ölçeğin Türkçe formunun yapı geçerliliğini test etmek amacıyla öncelikle Açımlayıcı (Exploratory) Faktör Analizi yürütülmüş ve Temel Bileşenler Analizi tekniği kullanılmıştır. Bu aşamada gerekli varsayımların test edilmesi amacıyla Kaiser- Meyer-Olkin Testi ve Barlett küresellik testi yapılmıştır. Ardından elde edilen yapının test edilmesi için Doğrulayıcı (Conformitory) Faktör Analizi yürütülmüştür. Bu analizlerde alanyazında belirtilen uyum

indeksleri dikkate alınmıştır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012, s. 271-272). Faktör analizlerine ek olarak %27' lik alt-üst grup karşılaştırmaları t-test aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca ölçeğin güvenirliğinin değerlendirilebilmesi için iç tutarlılık (cronbach alpha) analizleri ve ölçüt bağıntılı geçerliğinin sorgulanması için korelasyon analizleri yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi AMOS programı üzerinden yürütülürken, diğer tüm analizlerde SPSS.22 paket programından yararlanılmıştır.

3. BULGULAR

Ön analiz aşamasında veri setindeki ölçeklerin toplam puanların dağılımlarına ilişkin basıklık-çarpıklık değerleri incelenmiştir. Tüm puanlara ait değerlerin -2 ile 2 aralığında değiştiği gözlemlenmiştir. Dolayısıyla verinin normal dağıldığına ilişkin varsayımın karşılandığı belirlenmiş ve analizlere geçilmiştir.

3.1. Yapı geçerliğine ilişkin bulgular

Öncelikle açımlayıcı faktör analizinin temel varsayımlarını test etmek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett Testi yapılmıştır. KMO değeri .95 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, örneklemin faktör analizi için uygun olduğuna işaret etmektedir. Barlett küresellik testi ile elde edilen ki kare değerinin de $p < .001$ düzeyinde anlamlı olduğu ($\chi 2$ (595) = 7593,49) tespit edilmiştir. Açımlayıcı faktör analizi sürecinde faktörleşme tekniği olarak Temel Bileşenler Analizi, döndürme tekniği olarak ise oblique döndürme kullanılmıştır. Yapılan analizler orijinal ölçekten farklı olarak, ölçeğin Türkçe formunun özdeğeri 1'den büyük olan 3 faktörden oluştuğu ve bu faktörlerin toplam varyansın %50.65'ini açıkladığını göstermektedir. Maddelerin faktör yük değerlerine bakıldığında ise tüm maddelerin .481 ile .812 arasında değerler aldığı gözlenmiştir. Yapılan analizler sonucunda, birinci faktörün 15 (madde 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15), ikinci faktörün 8 (madde 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24) ve üçüncü faktörün 12 (madde 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35) maddeden oluştukları belirlenmiştir. Birinci faktöre "sosyal tetikleyiciler" ismi verilmiş ve bu faktörün varyansın %39.59'unu açıkladığı görülmüştür. İkinci faktöre ise "kişinin kendisiyle ilgili tetikleyiciler" ismi verilmiştir ve faktörün tek başına varyansın %6.8'ini açıkladığı belirlenmiştir. Son faktör ise "etkileşim ve uygulama sürecinde kaynaklanan tetikleyiciler" olarak isimlendirilmiştir ve bu faktör de varyansın %4.26'sını açıklamıştır. Orijinal ölçekte yer alan "etkileşim ve liderlikle ilgili tetikleyiciler" ve "dijitalleşme uygulama sürecinden kaynaklanan tetikleyiciler" faktörlerinde yer alan maddelerin tek bir faktör (etkileşim ve uygulama sürecinde kaynaklanan tetikleyiciler) altında toplandığı gözlenmiştir. Bununla birlikte orijinal ölçekte "kişinin kendisiyle ilgili tetikleyiciler" faktörü altında yer alan 23. maddenin etkileşim ve uygulama sürecinde kaynaklanan tetikleyiciler faktörüne yük verdiği; orijinal ölçekte "etkileşim ve liderlikle ilgili tetikleyiciler" faktörü altında yer alan 24. maddenin ise "kişinin kendisiyle ilgili tetikleyiciler" faktörüne yük verdiği görülmüştür. Bu durum doğrulayıcı faktör analizi aşamasında yeniden göz önünde bulundurulmuştur. Ölçekte yer alan maddeler %27'lik alt-üst grup karşılaştırmaları ile incelenmiştir ve tüm maddelerin ortalama puanları arasındaki farklılıkların $p < .001$ düzeyinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Açımlayıcı faktör analizi ve bağımsız örneklem t-testi'nden elde edilen sonuçlar detaylarıyla Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. *Dijitalleşme Kaygısı Ölçeği'ne İlişkin Açımlayıcı Faktör Analizi ve Madde Analizleri*

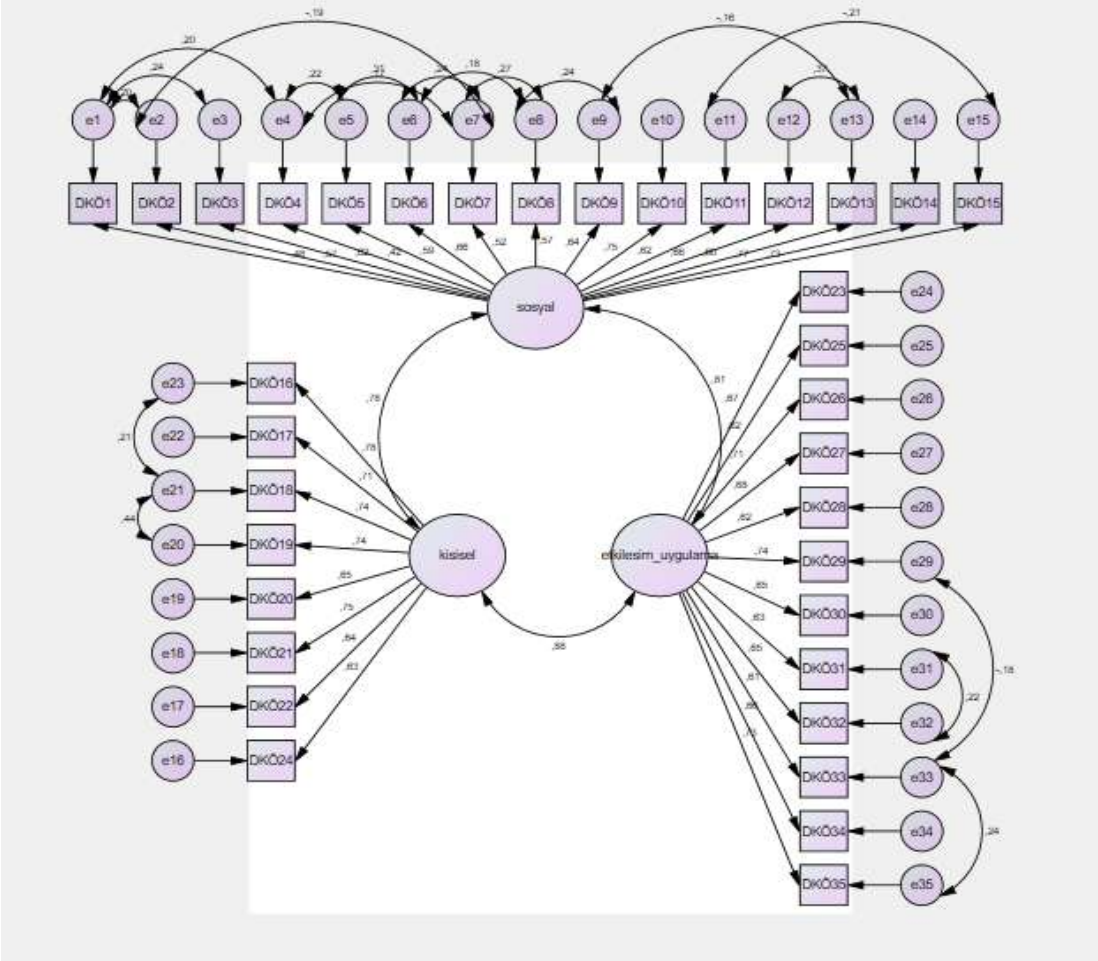
Maddeler	*Ort.*	*SS*	Bileşenler			%27' lik alt-üst grup karşılaştırmaları				
			1	2	3	*Grup*	*Ort.*	*SS*	*sd*	*t*
1. Dijital sistemlerin yeterince güvenli olmadığı konusunda kaygılıyım.	3.79	0.98	**.584**	.193	.321	Alt grup[1]	3.18	1.15	214	-7.815*
						Üst grup[2]	4.25	0.82		
2. Dijitalleşme nedeniyle insanlığın teknolojiye bağımlı hale gelmesinden korkuyorum.	3.84	1.06	**.610**	.417	.285	Alt grup	3.01	1.17	214	-10.785
						Üst grup	4.43	0.70		
3. Dijitalleşmenin bir sonucu olarak, hacker saldırılarından giderek daha fazla korkuyorum.	3.80	1.02	**.659**	.329	.425	Alt grup	3.01	1.12	214	-11.393*
						Üst grup	4.45	0.69		
4. Dijitalleşme nedeniyle gözetimin/denetimin artacağından korkuyorum.	3.60	1.11	**.481**	.109	.450	Alt grup	3.03	1.26	214	-8.074*
						Üst grup	4.21	0.85		
5. Dijital dünyada teknolojinin insanlara karşı kullanılmasından korkuyorum.	3.87	0.10	**.720**	.181	.353	Alt grup	3.16	1.17	214	-9.413*
						Üst grup	4.40	0.71		
6. Dijitalleşme nedeniyle oluşacak kontrolsüzlükten korkuyorum.	3.80	1.06	**.756**	.303	.365	Alt grup	2.88	1.16	214	-12.093*
						Üst grup	4.46	0.70		
7. Dijitalleşme nedeniyle artan veri miktarının nasıl kullanılacağı konusunda endişeliyim.	3.57	1.10	**.622**	.101	.474	Alt grup	2.78	1.19	214	-10.291*
						Üst grup	4.20	0.83		
8. Dijital teknolojinin kullanımının imkân vereceği yeni bir suç alanının oluşmasından korkuyorum.	3.80	1.02	**.729**	.184	.336	Alt grup	2.91	1.14	214	-10.917*
						Üst grup	4.31	0.69		
9. Dijitalleşme nedeniyle insan işgücünün başka bir şeyle değiştirileceğinden kaygılıyım.	3.50	1.17	**.701**	.395	.299	Alt grup	2.54	1.17	214	-12.400*
						Üst grup	4.21	0.78		
10. Hayatın birçok alanında sonuçlar doğurduğu için dijitalleşme konusunda kaygılıyım.	3.20	1.11	**.716**	.529	.432	Alt grup	2.19	0.88	214	-17.393*
						Üst grup	4.13	0.76		
11. Dijitalleşmenin uygulanmasında insan ihtiyaçlarının yeterince dikkate alınmamasından endişe duyuyorum.	3.15	1.13	**.511**	.411	.496	Alt grup	2.38	0.94	214	-12.910*
						Üst grup	3.97	0.87		
12. Dijitalleşme nedeniyle insanların teknolojiye insanlardan daha fazla güvenmesinden korkuyorum.	3.27	1.15	**.606**	.458	.475	Alt grup	2.37	0.98	214	-14.080*
						Üst grup	4.13	0.85		
13. Dijitalleşmiş bir dünyada teknolojinin hatasız işleyişine duyulan aşırı güvenden korkuyorum.	3.37	1.16	**.589**	.297	.503	Alt grup	2.52	1.16	214	-11.388*
						Üst grup	4.11	0.89		
14. Teknolojik gelişmelerde riskler gördüğüm için dijitalleşmeden korkuyorum.	3.03	1.17	**.688**	.507	.549	Alt grup	1.96	0.83	214	-18.513*
						Üst grup	4.09	0.86		
15. Dijitalleşme nedeniyle toplumun yapay zeka tarafından kontrol edilmesinden korkuyorum.	3.19	1.29	**.670**	.572	.407	Alt grup	2.01	1.01	214	-17.798*
						Üst grup	4.27	0.85		
16. Dijitalleşme nedeniyle hayata ayak uyduramayacağımdan endişeleniyorum.	2.61	1.22	.421	**.812**	.450	Alt grup	1.64	0.73	214	-16.218*
						Üst grup	3.66	1.06		
17. Dijitalleşen dünyadaki gelişmelerin beni bunaltmasından endişeleniyorum.	2.93	1.20	.477	**.714**	.439	Alt grup	1.99	0.90	214	-15.198*

						Üst grup	3.94	0.99		
18. Dijital dünyadaki yeni süreçleri anlayamayacağımdan korkuyorum.	2.66	1.20	.366	**.826**	.458	Alt grup	1.76	0.84	214	-14.860*
						Üst grup	3.65	1.02		
19. Dijital dünyadaki yeni süreçleri hızlı bir şekilde anlamamın beklenmesinden kaygı duyuyorum.	2.85	1.17	.356	**.810**	.486	Alt grup	1.90	.916	214	-15.184*
						Üst grup	3.76	0.88		
20. İş yerinde dijital teknolojinin kullanımı konusunda şüphelerim var.	2.59	1.15	.338	**.646**	.475	Alt grup	1.83	0.90	214	-12.756*
						Üst grup	3.53	1.04		
21. Dijitalleşmeye elimde olmadan maruz kaldığımı hissettiğim için dijitalleşmeden korkuyorum.	2.69	1.18	.454	**.691**	.544	Alt grup	1.72	0.69	214	-17.343*
						Üst grup	3.77	1.01		
22. Dijitalleşmenin işimi kolaylaştırmayacağından endişeleniyorum.	2.16	0.99	.303	**.592**	.566	Alt grup	1.57	0.67	214	-11.373*
						Üst grup	3.01	1.13		
23. Dijital teknolojinin kullanıcı dostu olmamasından endişeleniyorum.	2.74	1.10	.375	.509	**.699**	Alt grup	1.94	.905	214	-13.499*
						Üst grup	3.62	0.92		
24. Dijitalleşme nedeniyle bir robotun gelecekteki iş arkadaşım olmasından korkuyorum.	2.69	1.24	.449	**.586**	.549	Alt grup	1.77	0.74	214	-15.759*
						Üst grup	3.85	1.15		
25. Teknik problemler için kişisel olarak suçlanmaktan korkuyorum.	3.14	1.21	.305	.419	**.669**	Alt grup	2.30	1.11	214	-12.387*
						Üst grup	4.01	0.91		
26. Dijitalleşmeyi iş yerim için bir tehdit algıladığımdan gelecekle ilgili kaygı duyuyorum	2.48	1.16	.431	.601	**.644**	Alt grup	1.54	0.62	214	-17.251*
						Üst grup	3.63	1.10		
27. Dijital iletişim nedeniyle iletişim sorunları yaşamaktan endişe duyuyorum.	2.92	1.23	.425	.534	**.613**	Alt grup	1.92	0.90	214	-17.057*
						Üst grup	3.92	0.83		
28. Dijitalleşme sonucunda insanların emeğinin daha az değer görmesinden korkuyorum.	3.68	1.17	.529	.410	**.555**	Alt grup	2.70	1.23	214	-13.259*
						Üst grup	4.49	0.68		
29. Dijitalleşme nedeniyle teknolojinin beni dışarıdan yönlendirmesinden korkuyorum	3.09	1.25	.534	.600	**.607**	Alt grup	2.04	0.94	214	-19.494*
						Üst grup	4.29	0.75		
30. Dijitalleşme nedeniyle yerimin daha genç ve daha iyi eğitimli çalışanlarla değiştirilmesinden korkuyorum	2.72	1.27	.361	.546	**.620**	Alt grup	1.77	0.78	214	-14.755*
						Üst grup	3.75	1.15		
31. Dijitalleşmenin uygulanması için akılcıl bir görüş olmamasından korkuyorum	2.97	1.14	.377	.398	**.721**	Alt grup	2.18	1.00	214	-12.980*
						Üst grup	3.88	0.92		
32. Dijitalleşmeyle ilgili birçok sorunun cevabının henüz açıklığa kavuşmamış olmasından korkuyorum.	3.17	1.08	.478	.272	**.765**	Alt grup	2.38	0.94	214	-13.733*
						Üst grup	4.05	0.84		
33. Dijital bir dünyada gelecek nesillerin uygun eğitim alabilmesi konusunda endişeliyim.	3.04	1.27	.436	.321	**.676**	Alt grup	2.07	1.04	214	-13.983*
						Üst grup	4.00	0.98		
34. Çalışanların değişim sürecine dâhil edilmemesinden dolayı, dijitalleşme konusunda endişeliyim	3.08	1.10	.348	.393	**.743**	Alt grup	2.33	0.99	214	-13.363*
						Üst grup	3.96	0.80		
35. Dijitalleşmenin kaos yaratmasından endişeleniyorum.	3.28	1.24	.551	.504	**.681**	Alt grup	2.12	0.97	214	-19.839*
						Üst grup	4.39	0.68		

Not: [1] n = 108; [2] n = 108; *p < .001

1. bileşen: sosyal tetikleyiciler; 2. bileşen: kişinin kendisiyle ilgili tetikleyiciler; 3. bileşen: etkileşim ve uygulama sürecinde kaynaklanan tetikleyiciler

Dijitalleşme Kaygısı Ölçeği'nin açımlayıcı faktör analizinde gözlemlenen faktör yapısını doğrulamak amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yürütülmüştür (Bkz. Şekil 1). Analizde modifikasyon önerileri dikkate alınarak aynı alt ölçekte yer alan bazı maddelerin hataları birbirleriyle ilişkilendirilmiştir Yapılan analizde ki-kare anlamlılık değeri 1257.185 ve serbestlik derecesi ise 538 olarak gözlenmiştir (p = 0.00). Ki-kare değeri ile serbestlik derecesi oranı incelendiğinde ise bu değerin ($\chi 2/sd = 2.337$) beşin (5) altında olduğu; dolayısıyla kabul edilebilir bir değer olduğu görülmüştür. Uyum iyiliği değerleri ise CFI = .90, NFI = .84, GFI = .84, AGFI = .81 ve IFI = .90 olarak hesaplanmıştır. Modele ilişkin hata indekslerine bakıldığında ise RMSEA değerinin .058 olduğu belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, ölçeğin Türkçe formunun kabul edilebilir düzeye yakın bir düzeyde yapısal geçerliliğe sahip olduğu söylenebilmektedir.

Şekil 1 Standartlaştırılmış Katsayılar ile Path Diyagramı

Dijitalleşme Kaygısı Ölçeği'nin faktörleri arasındaki korelasyon katsayıları da hesaplanmıştır. Tablo 3'te sunulan değerler, Dijitalleşme Kaygısı Ölçeği ile sosyal tetikleyiciler (r = .90, p < .01), kişinin kendisiyle ilgili tetikleyiciler (r = .87 , p < .01) ve etkileşim ve uygulama sürecinden kaynaklanan tetikleyiciler (r = .92 , p < .01) faktörleri arasında pozitif

yönde anlamlı ilişkiler olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte alt faktörlerin de birbirleri ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğu görülmektedir.

3.2. Ölçüt bağıntılı geçerliğe ilişkin bulgular

Dijitalleşme Kaygısı Ölçeği'nin dış kriter geçerliğinin değerlendirilmesi amacıyla toplam ölçek puanı ve alt faktörleri ile İş Yerinde Teknostres Ölçeği (Tarafdar ve ark., 2007), Teknoloji Kullanım Ölçeği (Zincirkıran ve Tiftik, 2014) ve Warwick-Edinburgh Mental İyi Oluş Ölçeği (Tennant ve ark., 2007) arasındaki ilişkiler incelenmiştir (Bkz. Tablo 3). Korelasyon analizlerinde, Dijitalleşme Kaygısı Ölçeği'nden elde edilen toplam puan ile İş Yerinde Teknostres Ölçeği ve alt ölçekleri ve Teknoloji Kullanımı Ölçeği arasında pozitif yönde ve anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte Warwick-Edinburgh Mental İyi Oluş Ölçeği ile Dijitalleşme Kaygısı Ölçeği'nden elde edilen toplam puan arasında bir ilişki olmadığı; yalnızca "kişinin kendisiyle ilgili tetikleyiciler" faktörü ile arasında anlamlı ve negatif yönde bir ilişki olduğu görülmüştür.

Tablo 3. *Dijitalleşme Kaygısı Ölçeği ve Diğer Ölçekler Arasındaki Korelasyonlar*

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Dijitalleşme Kaygısı Ölçeği	-									
2. Sosyal tetikleyiciler	.90**	-								
3. Kişinin kendisiyle ilgili tetikleyiciler	.87**	.66**	-							
4. Etkileşim ve uygulama sürecinden kaynaklanan tetikleyiciler	.92**	.72**	.78**	-						
5. İş Yerinde Teknostres Ölçeği	.56**	.38**	.58**	.59**	-					
6. Teknolojik işyükü fazlalığı	.55**	.38**	.54**	.59**	.86**	-				
7. Teknolojik karmaşıklık	.33**	.22**	.35**	.35**	.82**	.49**	-			
8. Teknolojik belirsizlik	.45**	.29**	.51**	.44**	.73**	.43**	.50**	-		
9. Teknoloji Kullanımı Ölçeği	.13**	.03	.18**	.17**	.30**	.23**	.27**	.22**	-	
10. Mental İyi Oluş	-.05	-.00	-.11*	-.05	-.01	-.08	.11*	-.02	.09	-

* p < .05, ** p < .01

3.3. Güvenirliğe ilişkin bulgular

Dijitalleşme Kaygısı Ölçeği'nin ve alt boyutlarının iç tutarlık güvenirliğinin tespit edilmesi amacıyla Cronbach alfa değerleri incelenmiştir. Ölçeğin bütününe ilişkin iç tutarlık katsayısı .95 olarak bulunmuştur. Alt boyutlara ilişkin katsayılar ise sosyal tetikleyiciler için .91, kişinin kendisiyle ilgili tetikleyiciler için .89 ve etkileşim ve uygulama sürecinden kaynaklanan tetikleyiciler için .91 olarak hesaplanmıştır.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Dijital teknolojilerin giderek daha yaygın kullanılması ve bu durumun yaşam, çalışma ve iletişim şeklimizi temelden değiştirmesi, kişilerin daha kaygılı hissetmesine sebep olabilmektedir. Bu söz konusu dijitalleşme kaygısı, hem mevcut hem gelecekteki teknolojilere ilişkin kaygıları hem de günlük yaşamdaki dijitalleşme sürecini kapsamaktadır. Ancak alan yazında var olan ölçeklerin, bu özellikleri yeterince yansıtmadığı belirtilmektedir (Pfafinger ve ark., 2021). Bu sebeple Pfafinger ve arkadaşları (2021) tarafından 35 maddeden oluşan 4

faktörlü (toplumsal tetikleyiciler, etkileşim ve liderlikle ilgili tetikleyiciler, kişinin kendisiyle ilgi tetikleyiciler ve dijitalleşme uygulama sürecinden kaynaklanan tetikleyiciler) yapıya sahip olan dijitalleşme kaygısı ölçeği geliştirilmiştir. Mevcut çalışmanın temel amacı Dijitalleşme Kaygısı Ölçeği'nin Türkçe'ye çevrilerek psikometrik özelliklerinin incelenmesi olarak planlanmıştır. Araştırmada 399 çalışan yetişkin bireyden veri toplanmış, katılımcılara Dijitalleşme Kaygısı Ölçeği, İş Yerinde Teknostres Ölçeği, Teknoloji Kullanım Ölçeği ve Warwick-Edinburgh Mental İyi Oluş Ölçeği uygulanmıştır.

Açımlayıcı faktör analizinden elde edilen sonuçlar ölçeğin Türkçe formunun varyansın %50.65'ini açıkladığını ve ölçeğin orijinal ölçekten farklı olarak 3 faktörden oluştuğunu ortaya koymuştur. Birinci faktör (15 madde) "sosyal tetikleyiciler"; ikinci faktör (8 madde) "kişinin kendisiyle ilgili tetikleyiciler" ve 3. faktör (12 madde) ise "etkileşim ve uygulama sürecinde kaynaklanan tetikleyiciler" olarak isimlendirilmiştir. Orijinal ölçekte yer alan "etkileşim ve liderlikle ilgili tetikleyiciler" ve "dijitalleşme uygulama sürecinden kaynaklanan tetikleyiciler" faktörlerinde yer alan maddelerin tek bir faktör (3. faktör) altında toplandığı görülmektedir. Maddelerin alt faktörlere dağılımlarına bakıldığında orijinal ölçekte "kişinin kendisiyle ilgili tetikleyiciler" faktörü altında yer alan "Dijital teknolojinin kullanıcı dostu olmamasından endişeleniyorum" (23. madde) maddesinin, Türkçe formda "etkileşim ve uygulama sürecinde kaynaklanan tetikleyiciler" faktörüne yük verdiği görülmektedir. Bu durum Türklerin teknolojinin kullanıcı dostu olmamasını bireysel bir zorluktan ziyade uygulamayı ve diğer iş arkadaşları ile ilişkileri zorlaştıracak bir durum olarak algıladıkları şeklinde yorumlanabilir. Benzer biçimde orijinal ölçekte "etkileşim ve liderlikle ilgili tetikleyiciler" faktöründe yer alan "Dijitalleşme nedeniyle bir robotun gelecekteki iş arkadaşım olmasından korkuyorum." (24. madde) maddesinin ise Türkçe formda "kişinin kendisiyle ilgili tetikleyiciler" faktörüne yük verdiği görülmüştür. Bunun bir nedeni bu maddenin Türkler tarafından etkileşim ya da liderlikle ilgili çevresel bir etkiden ziyade kişinin daha içsel süreçlerini ya da günlük bireysel yaşamını etkileyecek bir olgu olarak algılaması olabilir. Ölçeğin Türkçe formunun üç faktörlü yapısını test etmek amacıyla yürütülen doğrulayıcı faktör analizinden elde edilen uyum değerleri ise formun kabul edilebilir düzeye yakın bir düzeyde yapısal geçerliliğe sahip olduğuna işaret etmektedir. Ölçeğin iç tutarlılık cronbach alfa değerine bakıldığında ise ölçeğin güvenirliğinin yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Ölçeğin dış kriter geçerliğinin değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilen korelasyon analizleri, dijitalleşme kaygısı ile iş yerinde deneyimlenen teknostres ile pozitif yönde anlamlı ilişki olduğunu göstermektedir. Bu sonuç alan yazında yer alan diğer çalışmalar (örn. González-López, Buenadicha-Mateos ve Sánchez-Hernández, 2021) ile paraleldir. Benzer şekilde, teknoloji kullanımı ile dijitalleşme kaygısı arasında da anlamlı ve pozitif yönde ilişki olduğu görülmüştür. Bu bulgu teknoloji kullanımının kişilerde, özellikle iş yerlerinde belli düzeylerde performans baskısına sebep olduğu ve kaygıyı arttırdığı şeklinde yorumlanabilir (Cazan, 2020). Bununla birlikte mental iyi oluş ve dijitalleşme kaygısı arasında bir ilişki olmadığı; yalnızca Dijitalleşme Kaygısı Ölçeği'nin "kişinin kendisiyle ilgili tetikleyiciler" faktörü ile arasında anlamlı ve negatif yönde bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu bulgu dijitalleşme ruh sağlığı ilişkisinde genel bir ilişkiden ziyade iş yeri bağlamında, bireysel süreçlere etki etkiden bir ilişkiden bahsedebileceğimizi gösterebilir.

Sonuç olarak, dijital teknolojiler günlük yaşantımıza giderek daha fazla nüfuz ettiği için, bu teknolojilere yönelik tutumlar ve korkular etkili önlemlerle sürekli olarak takip edilmelidir. Dolayısıyla farklı düzeylerde kaygı hisseden bireylere bununla baş etmenin yolları gösterebilir ve spesifik müdahalelerde bulunarak bu bireylerin değişime daha kolay uyum sağlamaları ve daha verimli çalışmalarının önü açılabilir.

KAYNAKÇA

Aksoy, C. (2018). Teknoloji kullanım ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirliğinin ölçülmesi: Üniversite öğrencilerine yönelik bir araştırma. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 8(15*), 1111-1131. DOI: 10.26466/opus.419032

Alam, M. A. (2016). Techno-stress and productivity: Survey evidence from the aviation industry. *Journal of Air Transport Management, 50*, 62-70.

Arslankara, V. B., Demir, A., Öztaş, Ö. ve Usta, E. (2022). Digital Well-Being Scale validity and reliability study. *Journal of Teacher Education and Lifelong Learning, 4*(2), 263-274.

Bağatarhan, T. ve Siyez, D. M. (2023). The Digital Addiction Scale for Children: Psychometric properties of the Turkish version. *Current Psychology*, 1-11.

Bayrakcı, S. ve Narmanlıoğlu, H. (2021). Digital literacy as whole of digital competences: Scale development study. *Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(4), 1-30.

Brynjolfsson, E. (1996). The contribution of information technology to consumer welfare. *Information Systems Research*, *7*(3), 281-300.

Brynjolfsson, E., ve Hitt, L. M. (2000). Beyond computation: Information technology, organizational transformation and business performance. *Journal of Economic Perspectives*, *14*(4), 23-48.

Cazan, A. M. (2020). The digitization of working life: Challenges and opportunities. *Psihologia Resurselor Umane*, *18*(1), 3-6.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL Uygulamaları* (2. baskı). Ankara: Pegem Akademi

Hamutoglu, N. B., Güngören-Canan, Ö., Kaya-Uyanık, G. ve Gür-Erdoğan, D. (2017). Dijital Okuryazarlık Ölçeği: Türkçe 'ye uyarlama çalışması. *Ege Eğitim Dergisi, 18*(1), 408-429.

Kaçmaz, C., Cumurcu, B. ve Çelik, O. T. (2023). Çocuklar için Dijital Bağımlılık Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması: Güvenirlik ve geçerlilik analizi. *Bağımlılık Dergisi, 24*(4), 495-506.

Kayabaşı, H. ve Kasımoğlu, M. (2023). Örgütlerin dijital olgunluk düzeyinin ölçülmesi: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi, 5*(1) , 1-21.

Keldal, G. (2015). Warwick-Edinburgh mental iyi oluş ölçeği'nin Türkçe formu: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, *3*(1), 103-115.

Koç, P. ve Albayrak, M. (2020). Akademisyen Dijitalleşme Ölçeği geliştirilmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research, 6*(1), 41-53.

González-López, Ó. R., Buenadicha-Mateos, M. ve Sánchez-Hernández, M. I. (2021). Overwhelmed by technostress? Sensitive archetypes and effects in times of forced digitalization. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 18*(08), 4216.

Manap, A. ve Durmuş, E. (2020). Development of Digital Parental Awareness Scale. Inonu University *Journal of the Faculty of Education, 21*(2), 978-993.

Osiceanu, M. E. (2015). Psychological implications of modern technologies:"technofobia" versus "technophilia". *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *180*, 1137-1144.

Pala, Ş. M. ve Başıbüyük, A. (2020). 10-12 yaş grubu öğrencileri için Dijital Okuryazarlık Ölçeği geliştirme çalışması. *Akdeniz Araştırmaları Dergisi, 14*(33), 542-565.

Pfaffinger, K. F., Reif, J. A., Huber, A. K., Eger, V. M., Dengler, M. K., Czakert, J. P., ... ve Berger, R. (2021). Digitalisation anxiety: development and validation of a new scale. *Discover Mental Health, 1*(1), 1-14.

Ragu-Nathan, T. S., Tarafdar, M., Ragu-Nathan, B. S. ve Tu, Q. (2008). The consequences of technostress for end users in organizations: Conceptual development and empirical validation. *Information Systems Research*, *19*(4), 417-433.

Raub, A. C. (1981). *Correlates of computer anxiety in college students*. University of Pennsylvania.

Sağlam, M. (2021). İşletmelerde geleceğin vizyonu olarak dijital dönüşümün gerçekleştirilmesi ve Dijital Dönüşüm Ölçeğinin Türkçe uyarlaması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *20*(40), 395-420.

Stangl, F. J., Riedl, R., Kiemeswenger, R. ve Montag, C. (2023). Negative psychological and physiological effects of social networking site use: The example of Facebook. *Frontiers in Psychology*, *14*.

Tarafdar, M., Qiang, T., Ragu-Nathan, B.S. ve Ragu-Nathan, T.S. (2007). The impact of technostress on role stress and productivity. *Journal of Management Information Systems*, *24*(1), 307-334.

Tennant, R., Hiller, L., Fishwick, R., Platt, S., Joseph, S., Weich, S., Parkinson, J., Secker, J., ve Stewart-Brown, S. (2007). The Warwick-Edinburgh mental well-being scale

(WEMWBS): Development and UK validation. *Health and Quality of Life Outcomes, 5*(1), 50-63.

Türen, U., Erdem, H. ve Kalkın, G. (2015). İş Yerinde Tekno-stres Ölçeği: Havacılık ve bankacılık sektöründe bir araştırma. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, *6*(1), 1-19.

Yaman, F., Dönmez, O., Akbulut, Y., Kabakçı Yurdakul, I., Çoklar, A.N. ve Güyer, T. (2019). Exploration of parents' digital parenting efficacy through several demographic variables. *Education and Science, 44*(199), 149-172.

Yılmaz, E., Aktürk, A. ve Çapuk, S. (2021). Dijital Öğretmen Yeterlilik Ölçeği geliştirme: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 38,* 34-68.

Zincirkıran, M. ve Tiftik, H. (2014). Innovation or technological madness? A research on the students of business administration for their preferences of innovation and technology. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, 4*(2), 320-336.

EVLİLİKTE ATILGANLIK ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

SCALE OF MARİTAL ASSERTIVENESS: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Prof. Dr. Ahmet AKIN
Prof. Dr. Öğrt. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, ahmet.akin@medeniyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5194-5202

Gökhan MUTLU
Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, pskdangkhnmtl@gmail.com, ORCID: 0009-0000-6358-4005
Cep Tel: 0507 955 45 86

ÖZ

Bu çalışmanın amacı; evlilikte atılganlığı belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmanın örneklemini Türkiye'de yaşayan farklı cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, evlilik yılı ve ekonomik gelire sahip 201 kişi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak literatür doğrultusunda 20 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. Veriler SPSS 26 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Güvenirliği değerlendirmek için Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda 5'li Likert tipinde 20 maddeden oluşan "Evlilikte Atılganlık" ölçeği geliştirilmiştir. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans oranı %49,74 ve Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı iç tutarlık katsayısı .94 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar Evlilikte Atılganlık Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Evlilikte Atılganlık, Geçerlik, Güvenirlik.*

ABSTRACT

The purpose of this study; is to develop a valid and reliable measurement tool to determine "Assertiveness in Marriage". The sample of the research consists of 201 people living in Turkey with different genders, ages, education levels, years of marriage and economic income. As a data collection tool, an item pool of 20 items was created in line with the literature and validity and reliability studies of the scale were conducted. The data were analyzed through SPSS 26 program. Cronbach alpha internal consistency reliability coefficient was used to assess reliability. To examine structure validity of the scale an exploratory factor analysis with SPSS program was used. The total variance explained by the scale is 49.74% and the Cronbach alpha internal consistency coefficient is .94. As a result of the research, it was determined that the Marital Assertiveness Scale is a valid and reliable measurement tool in determining the marital assertiveness levels of people living in Turkey.

Key Words: *Marital assertiveness, Validity, Reliability.*

GİRİŞ

Evlilik bireylerin uyum ve ortak yaşam arzuları neticesinde ortaya çıkmış sevgi, saygı, anlayış ve bunun gibi birçok duygusal bileşeni içerisinde barındıran ve içinde bulunduğu toplumun belirlediği normlara ve beklentilere uygun aile olma arzusu hedefiyle oluşan sosyal bir kurumdur. Atılganlık bireylerin kendi duygularını ve düşüncelerini karşısındaki kişinin haklarına ve kişisel sınırlarına zarar vermeden doğru ve şeffaf bir şekilde çekinmeden ifade etmesi bunu yaparken de kendi haklarını da gözetmesi olarak tanımlanabilir. Evlilikte atılganlık ise eşlerin birbirlerine karşı söylemlerini, hislerini, herhangi bir durum karşısında vermek istedikleri tepkileri açık, dürüst ve belirgin sınırlar çerçevesinde birbirlerinin görüş ve düşüncelerine saygı göstererek ifade etmesi olarak tanımlanabilir. Evlilikte eşlerin birbirlerine karşı duygu ve düşüncelerini doğrudan, dürüst ve uygun yollarla ifade edememeleri ve bu konuda kendilerini etkili görememeleri sonucunda çeşitli psikolojik ve sosyal sorunların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu nedenle bireylerin evlilikte atılganlık düzeylerinin belirlenmesi son derece önemlidir. Bu araştırmanın amacı, Evlilikte Atılganlık Ölçeği'ni geliştirmek bunun yanında ise geçerliğini ve güvenirliğini incelemektir.

YÖNTEM

- **Çalışma Grubu**

  Araştırma 18 yaş ve üzerinde olan 120'si kadın 81'i erkek 201 katılımcı üzerinde yürütülmüştür. Araştırmaya 18-24 yaş aralığında 31, 25-34 yaş aralığında 43, 35-44 yaş aralığında 85, 45 yaş ve üzeri 42 kişi katılmıştır. Katılımcıların 86'sı lise ve altı (okur yazar, ilkokul, ortaokul), 84'ü lisans, 31'i lisans üstü eğitim durumuna sahip olduklarını belirtmişlerdir. Evlilik sürelerine bakıldığında 60'ı 0-5 yıl arası, 64'ü 6-10 yıl arası,

47'si 11-15 yıl arası, 30'u 16 yıl ve üzeri evli olduklarını belirtmişlerdir. Sosyo-ekonomik düzeylerine bakıldığında 50 kişi düşük gelirli, 107 kişi orta gelirli, 44 kişi ise yüksek gelirli olduğunu belirtmiştir.

- **Madde Havuzu**

  Evlilikte atılganlığı ölçmek üzere 20 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik, evlilikte atılganlığın davranış, tutum ve duygular üzerindeki etkisini ölçmesi açılarından incelenip 20 maddelik uygulama formu elde edilmiştir.

- **Ölçme Aracı**

  Ölçeği 1 "kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar, evlilikte atılganlık düzeyinin yüksek olduğunu ifade etmektedir.

- **İşlem**

Evlilik Atılganlık Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Evlilikte Atılganlık Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 26 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

- **Madde Analizi ve Güvenirlik**

Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .42 ile .78 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı ise .94 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1 ve Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Evlilikte Atılganlık Ölçeği Cronbach Alfa İç Tutarlılık Güvenilirlik Katsayısı

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,943	20

Tablo 2: Evlilikte Atılganlık Ölçeği Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
m1	83,0100	139,510	,416	,945
m2	82,1095	136,248	,684	,940
m3	82,2587	135,633	,643	,941
m4	82,0299	137,419	,673	,940

m5	81,9950	136,465	,734	,939
m6	81,9104	138,832	,645	,941
m7	82,3930	133,140	,713	,939
m8	81,9403	140,166	,626	,941
m9	82,2786	135,612	,682	,940
m10	82,0597	139,436	,582	,942
m11	82,5323	135,520	,626	,941
m12	82,1542	137,181	,665	,940
m13	82,4478	134,489	,675	,940
m14	81,9851	136,175	,764	,939
m15	82,3433	133,837	,681	,940
m16	82,1791	137,248	,659	,940
m17	82,0647	136,411	,694	,940
m18	82,4129	136,454	,563	,942
m19	81,9652	135,624	,784	,939
m20	82,3284	134,652	,719	,939

- **Yapı Geçerliği**

Evlilikte Atılganlık Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın % 49,74'ünü açıklayan, öz-değeri 9,95 olan, tek boyutlu, faktör yükleri .44 ile .82 arasında sıralanan ve 20 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .93 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3: Evlilikte Atılganlık Ölçeği Faktör Yükleri

Component Matrix[a]

	Component 1
m1	,439
m2	,736
m3	,689
m4	,719
m5	,777
m6	,696
m7	,748
m8	,678
m9	,713
m10	,622
m11	,647
m12	,707

m13	,703
m14	,808
m15	,725
m16	,698
m17	,740
m18	,592
m19	,821
m20	,752

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ölçeğin yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği (Büyüköztürk, 2004) dikkate alındığında, ölçeğin madde toplam korelasyon katsayılarının .42 ile .78 arasında sıralanması açısından yeterli olduğu görülmektedir. Tezbaşaran (1996), araştırmalarda kullanılabilecek ölçme araçları için ön görülen güvenirlik düzeyinin .70 olduğunu belirtmiştir. Buna göre, ölçeğe ilişkin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısının .94 ile yeterli olduğu görülmektedir. Bu bulgulara dayanarak Evlilikte Atılganlık Ölçeği'nin psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, aile danışmanlığı, sosyoloji vb. disiplinlerde kullanılabilecek, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği.

EVLİLİKTE KİŞİSEL SINIR ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

PERSONAL BOUNDARIES SCALE IN MARRIAGE: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Prof. Dr. Ahmet AKIN
Prof. Dr. Öğrt. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, ahmet.akin@medeniyet.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-5194-5202

Hilal KURĞA
Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, hilalkurga06@gmail.com,
ORCID: 0009-0006-0458-5650
Cep Tel: 0537 971 02 12

ÖZ

Bu çalışmanın amacı; evlilikte kişisel sınırları belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmanın örneklemini Türkiye'de yaşayan farklı yaş, cinsiyet, evlilik yılı, eğitim seviyesi ve ekonomik gelire sahip 218 kişi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak literatür doğrultusunda 20 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. Veriler SPSS 26 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Güvenirliği değerlendirmek için Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı kullanılmıştır. SPSS programı ile açımlayıcı faktör analizi ve yine SPSS programı ile doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda 5'li Likert tipinde 20 maddeden oluşan "Evlilikte Kişisel Sınır" ölçeği geliştirilmiştir. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans oranı %48,65 ve Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı .94 olarak bulunmuştur. Araştırma sonucunda geliştirilen Evlilikte Kişisel Sınır Ölçeğinin Türkiye'de yaşayan insanların evlilikte eşlerin kişisel sınırlarını belirlemede geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu saptandı.

Anahtar Kelimeler: *Kişisel Sınır, Geçerlik, Güvenirlik.*

ABSTRACT

The purpose of this study; is to develop a valid and reliable measurement tool to determine "Personal Boundarıes in Marriage". The sample of the research consists of 218 people living in Turkey with different ages, genders, years of marrige, educatıon level and economic in come. As a data collection tool, a pool of 20 items was created in line with the literature and validity and reliability studies of the scale were conducted. The data were analyzed through SPSS 26 program. Cronbach alpha internal consistency was used to assess reliability. To examine structure validity of the scale an exploratory factor analysis with SPSS program was used. The total variance explained by the scale is %48,65 and the Cronbach alpha internal consistency coefficient is .94. As a result of the research, it was determined that the Personal Boundarıes in Marriage Scale is a valid and reliable measurement tool in determining the personal boundarıes ın marrıage levels of people who are living in Turkey.

KeyWords: *Personal Boundary, Validity, Reliability.*

GİRİŞ

Bireylerin kendini bir başkasının kontrolü ve baskısı altında hissetmeden kendi kararlarını, isteklerini, beklentilerini rahatlıkla ifade etmesi ve gerçekleştirebilmesi kişiye daha özgür ve güvenli bir alan sağlar. Kişisel sınırlara sahip bir birey kendi ve etkileşim içerisinde olduğu kişilerin özel alanına saygı göstererek, ilişkilerini dengede tutmayı sağlar. Evlilik birliğinde kişisel sınır kavramı, eşlerin karşılıklı duygusal, fiziksel ve sosyal beklentilerini karşılarken önemli hale gelmektedir. Eşlerin evlilik sürecinde kendi sınırlarını açıkça ifade edememeleri; kendi istek, ihtiyaç ve düşüncelerini özgürce birbirlerine açıklayamamaları sonucunda ciddi sorunlar ortaya çıkmakta ve ilişkinin sürdürülebilirliği zorlaşmaktadır. Bu nedenle evli çiftlerin evlilik sürecinde kişisel sınırlara yönelik algılarını saptamak oldukça önemlidir. Bu araştırmanın amacı, Evlilikte Kişisel Sınır Ölçeğini geliştirmek bunun yanında ise ölçeğin geçerliğini ve güvenirliğini incelemektir.

YÖNTEM

- **Çalışma Grubu**

Araştırma 18 yaş ve üzerinde olan 174'ü kadın, 44'ü erkek 218 katılımcı üzerinde yürütülmüştür. Araştırmaya 18-24 yaş aralığında 2, 25-34 yaş aralığında 99, 35-44 yaş aralığında 91, 45 ve üzeri yaş aralığında 26 kişi katılmıştır. Katılımcıların 27'si lise ve altı (okuryazar, ilkokul, ortaokul), 156'sı lisans, 35'i lisansüstü eğitim durumuna sahiptir. Evlilik sürelerine bakıldığında 49'u 0-5 yıl arası, 74'ü 6-10 yıl, 51'i 11-15, 44'ü 16 yıl ve üzeri evli olduklarını, sosyo-ekonomik düzeylerine bakıldığında 9'u düşük gelirli, 198'i orta gelirli, 11'i yüksek gelirli olduğunu belirtmiştir.

- **Madde Havuzu**

Evlilikte Kişisel Sınırı ölçmek üzere 20 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik, evlilikte kişisel sınırın davranış, tutum ve duygular üzerindeki etkisini ölçmesi açılarından incelenip 20 maddelik uygulama formu elde edilmiştir.

- **Ölçme Aracı**

Ölçeği 1 "kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar, evlilikte kişisel sınırın da yüksek olduğunu ifade etmektedir.

- **İşlem**

Evlilikte Kişisel Sınır Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Evlilikte Kişisel Sınır Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 26 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

- **Madde Analizi ve Güvenirlik**

Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının yükleri .36 ile .77 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı ise .94 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Evlilikte Kişisel Sınır Ölçeği Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
m1	81,4771	147,006	,667	,936
m2	81,5872	146,603	,653	,936
m3	81,7385	143,475	,677	,936
m4	81,4541	146,332	,680	,935
m5	81,5413	145,779	,716	,935
m6	81,2890	147,312	,770	,934
m7	81,8349	146,065	,611	,937
m8	81,5229	148,711	,640	,936
m9	81,7385	147,254	,553	,938
m10	81,3761	148,503	,640	,936
m11	82,4220	151,508	,363	,942
m12	81,6927	145,200	,710	,935
m13	81,7752	143,392	,708	,935
m14	81,3165	147,922	,728	,935
m15	81,3211	147,408	,755	,935
m16	81,6376	145,486	,715	,935
m17	81,4358	149,934	,518	,938
m18	81,2569	151,722	,636	,937
m19	81,2661	150,095	,648	,936
m20	81,9633	145,750	,612	,937

- **Yapı Geçerliği**

Evlilikte Kişisel Sınır Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %48,65'unu açıklayan, öz-değeri 9,73 olan, tek boyutlu, faktör yükleri .38 ile .81 arasında sıralanan ve 20 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .93 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Evlilikte Kişisel Sınır Ölçeği Faktör Yükleri

Component Matrix[a]

	Component 1
m1	,725
m2	,704
m3	,725
m4	,727
m5	,757
m6	,814
m7	,636
m8	,679
m9	,581
m10	,696
m11	,379
m12	,744
m13	,743
m14	,777
m15	,808
m16	,741
m17	,558
m18	,691
m19	,701
m20	,630

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ölçeğin yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği (Büyüköztürk, 2004) dikkate alınarak, ölçeğin madde toplam korelasyon katsayılarının .36 ile .77 arasında sıralanması açısından yeterli olduğu görülmektedir. Tezbaşaran (1996), araştırmalarda kullanılabilecek ölçme araçları için ön görülen güvenirlik düzeyinin .70 olduğunu belirtmiştir. Buna göre, ölçeğe ilişkin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik kat sayısının .94 ile yeterli olduğu görülmektedir. Bu bulgulara dayanarak Evlilikte Kişisel Sınır Ölçeği'nin psikoloji, aile danışmanlığı, sosyoloji vb. disiplinlerde kullanılabilecek, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği.

AİLE İÇİ DİNİ MOBBİNG ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

FAMILY RELIGIOUS MOBBING SCALE: VALIDITY AND

RELIABILITY STUDY

Prof. Dr. Ahmet AKIN
Prof. Dr. Öğrt. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, ahmet.akin@medeniyet.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-5194-5202

Zehra Şahin
Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, sahintastan2679@gmail.com

ORCID: 0009 -0002-0267-8045

Cep Tel: 0543-518-31-14

ÖZET;

Bu çalışmanın amacı; "Aile İçi Dini Mobbing" belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Aaraştırma 18 yaş ve üzeri 179'u kadın 75'i erkek 254 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Aile içi mobbingi ölçmek üzere 20 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Aile içi dini mobbing Ölçeği 1 "kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Aile İçi Dini Mobbing Ölçeğinin madde analizi için madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Aile İçi Mobbing Ölçeğinin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri IBM SPSS 26 programı ile yapılmıştır. Aile İçi Dini Mobbing Ölçeğinin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %45'ini açıklayan, öz-değeri 9,068 olan tek boyutlu ve 20 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .95 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri .51 ile .78 arasında sıralanmaktadır. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .94 olarak bulunmuştur. Ölçeğin madde toplam korelasyon katsayıları .46 ile .74 arasında sıralanmaktadır. Bu sonuçlar Aile İçi Dini Mobbing Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Aile İçi Dini Mobbing, Geçerlik, Güvenirlik.*

Abstract

The aim of this study is to develop a valid and reliable measurement tool to determine 'Family Religious Mobbing". This research was conducted on a total of 254 participants, 179 females and 75 males, 18 years and over. In process of developing this scale, a 20-item pool was created first and then these items were examined in terms of their grammar, intelligibility, and whether it really measure attitudes about the''Family Religious Mobbing". Corrected item-total correlation coefficients were calculated for item analysis of scale. Construct validity of scale

was examined by exploratory factor analysis and its reliability was examined with Cronbach alpha internal consistency reliability coefficient. Validity and reliability analyzes were made with IBM SPSS 26. As a result of exploratory factor analysis applied for construct validity of scale, a one dimensional and 20-item measuring tool with an eigenvalue 9,068 of was obtained explaining 45% of total variance. KMO sample fit coefficient of scale was found to be .95 Factor loads of scale were ranged between .51 to .78 These results showed that Family Religious Mobbing is a valid and reliable measurement tool.

Keywords: Family Religious Mobbing, Reliability, Validity.

GİRİŞ

Toplumsal bir varlık olan insan ,tarihin bütün derinliklerinde ve dünyanın her yerinde hiç eksik olmayan bazı bileşenleri olmuştur. Bu bileşenler toplumsallığı tamamlayan, bir yanıyla da mümkün kılan davranış örüntüleri veya sosyolojik kurumlardır. Ekonomi, aile, eğitim ve siyasetin yansıra din, bu insan toplumsallığının temel bileşenlerinden biri olmuştur. Dinin mahiyeti hakkında kadim tarihten bu yana birçok tanımlar yapılmıştır. Kısaca Din, insanın Allah, insan ve diğer varlıklarla olan ilişkilerini tanzim eden ve insanın hayatını yönlendiren, bunlarla ilgili tutum ve davranışlarına esas teşkil edecek prensipler bütününe verilen isimdir. Din olgusunun aile içerisinde sağlıklı bir şekilde yaşanabilirliği büyük önem arz etmektedir. Ülkemizde bireylerin çoğu İslam dinine mensuptur. Buna binaen İslâm inanç esasların da kabul etmede veya etmemede insanlar, kendi iradelerinde tamamen özgürdürler. Zira İslâm, dinde zorlamayı kesin bir şekilde reddetmiştir. Kişiler İslâm dinine girip girmeme hususunda özgür iradeleriyle karar verirler. Dini kabul etme konusunda insanlara baskı yapmayı ise İslâm dini reddetmektedir.

Aile içi Dini Mobbing tarih boyunca dini yaşayan bireyin yanlış algı ve tutumlarından dolayı , Dinin Aile kurumunda yaşanabilirliğini zorlaştırmak, kişiyi yıpratmak, psikolojik baskılar ile aile bireylerini pasivize edip aşağılama ve dışlama olarak kendini göstermiştir. Buradan yola çıkarak bireylerin kendi aile yapılarında ki diğer bireylere yapmış olduğu din içerikli baskı, yıpratmak, yerine göre dini kullanarak psikolojik tacizin aile ilişkilerinde ne denli etkili olduğunu görmek ve bunun toplumun temel taşı olan ailenin toplum içerisinde sosyolojik, teolojik ve psikolojik yansımalarını görmek açısından önemlidir. Bu araştırmanın amacı, Aile İçi Dini Mobbing Ölçeğini geliştirmek bunun yanında ise geçerliğini ve güvenirliğini incelemektir.

YÖNTEM

Çalışma Grubu

Araştırma 18 yaş ve üzerinde olan 179'u kadın 75'i erkek 254,Eğitim açısından 68 kişi İlkokul-Ortaokul,57 kişi Lise,96 kişi Lisans ,33 Yüksek Lisans olup,Medeni açıdan 187 Evli 65'i Bekar bireydir. Ekonomik açıdan ise 37'si Düşük gelirli,217 Orta gelirli katılımcı üzerinde yürütülmüştür.

Madde Havuzu

Aile İçi Dini Mobbing yönelik tutumlarını ölçmek üzere 20 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik, Ailede dinini mobbing tutumlarını ölçmesi açılarından incelenip uygulama formu elde edilmiştir.

Ölçme Aracı

Ölçeği 1 "kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar, Aile İçi Dini Mobbinge yönelik olumlu tutumun daha yüksek olduğunu ifade etmektedir.

İşlem

Aile İçi Dini Mobbing Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Aile İçi Dini Mobbing ölçeğinin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri IBM SPSS 26 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

Madde Analizi ve Güvenirlik

Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin madde-toplam korelasyonlarının .46 ile .74 arasında sıralanmaktadır arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı ise .94 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Aile İçi Dini Mobbing Ölçeği Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
m1	60,8071	321,935	,472	,935
m2	61,4094	306,519	,712	,931
m3	62,4213	313,747	,585	,933
m4	61,6378	309,584	,614	,932
m5	62,1181	314,247	,555	,934
m6	61,3346	310,737	,640	,932
m7	61,4409	310,271	,647	,932
m8	61,6890	309,496	,618	,932
m9	60,4567	320,249	,552	,933
m10	61,7126	306,783	,657	,932
m11	61,5709	311,202	,651	,932
m12	61,3150	309,640	,707	,931
m13	61,7205	313,451	,627	,932
m14	62,2126	310,895	,673	,931
m15	62,0906	305,806	,689	,931
m16	61,5118	307,863	,740	,930
m17	60,5984	325,554	,463	,935
m18	61,3031	309,643	,684	,931
m19	61,8622	305,993	,705	,931
m20	62,3465	314,425	,522	,934

Yapı Geçerliği

Aile İçi Dini Mobbing Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %45'ini açıklayan, öz-değeri 9,068 olan, tek boyutlu, faktör yükleri .51 ile .78 arasında sıralanan ve 20 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .95 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Aile İçi Dini Mobbing Ölçeği Faktör Yükleri

Component Matrix[a]

	Component 1
m1	,516
m2	,751
m3	,629
m4	,654
m5	,603
m6	,683
m7	,685
m8	,661
m9	,597
m10	,695
m11	,699
m12	,746
m13	,677
m14	,718
m15	,728
m16	,784
m17	,511
m18	,734
m19	,748
m20	,562

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ölçeğin yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği (Büyüköztürk, 2004) düşünülerek, ölçeğin madde toplam korelasyon katsayılarının yeterli olduğu görülmektedir. Açımlayıcı faktör analizi sonucu ölçeğin tek boyutlu olduğu bulunmuştur. Tezbaşaran (1996), araştırmalarda kullanılabilecek ölçme araçları için ön görülen güvenirlik düzeyinin .70 olduğunu belirtmiştir. Buna göre, ölçeğe ilişkin Cronbach alfa iç

tutarlılık güvenirlik katsayısının .94 ile yeterli olduğu görülmektedir. Bu bulgulara dayanarak Aile İçi Dini Mobbing Ölçeğinin psikoloji, aile danışmanlığı, sosyoloji, ilahiyat, teoloji vb. disiplinlerde kullanılabilecek, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği.

ERGENLERDE ESTETİK KAYGISI ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

AESTHETIC ANXIETY SCALE IN ADOLESCENTS: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Prof. Dr. Ahmet AKIN
Prof. Dr. Öğrt. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, ahmet.akin@medeniyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5194-5202

Gülfem ÖZTÜRK
Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, glfmttl@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8683-5508
Cep Tel: 05078652066

ÖZ

Bu çalışmanın amacı; "Ergenlerde Estetik Kaygısı" olgusunu belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmanın örneklemini Türkiye'de yaşayan 14-25 yaş aralığındaki farklı cinsiyet ve sosyo ekonomik seviyeye sahip 225 kişi oluşturmaktadır. Kaygı ve estetik kaygısı konuları hakkında literatür taranmış ve bu doğrultuda 19 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuştur. Bu doğrultuda ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. Veriler SPSS 26 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Güvenirliği değerlendirmek için Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda 5'li Likert tipinde 19 maddeden oluşan "Ergenlerde Estetik Kaygısı" ölçeği geliştirilmiştir. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı 0.93 olarak bulunmuştur. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans oranı %46,6 ve öz değeri 8.85'dir. Araştırma sonucunda geliştirilen Ergenlerde Estetik Kaygısı Ölçeğinin lise ve üniversite öğrencilerinin estetik kaygısı düzeylerini belirlemede geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu saptandı.

Anahtar Kelimeler: *Estetik Kaygısı, Ergenlik, Geçerlik, Güvenirlik.*

ABSTRACT

The purpose of this process is; to examine the validity and reliability of the "Aesthetic Anxiety Scale in Adolescents". The research is conducted on 225 people living in Turkey, aged 14-25, with different genders and socio-economic levels. Literature about anxiety and aesthetic anxiety problems was examined and an item pool of 19 items was stored accordingly. In this direction, sustainability and reliability studies have been carried out. The data were analyzed through SPSS 26 program. Cronbach alpha internal consistency coefficient was used to assess reliability. For construct validity exploratory factor analysis is conducted. As a result of the analysis, the "Inflation Anxiety" scale, consisting of 19 items of 5-point Likert type, was

developed. The total variance explained by the scale is 46,6% and the Cronbach alpha internal consistency coefficient is 0.93 and the eigenvalue is 8.85. Findings demonstrated that the Aesthetic Anxiety in Adolescents is a valid and reliable measurement tool in determining the aesthetic anxiety levels of adolescents.

Key Words: Aesthetic Anxiety, Adolescence, Validity, Reliability.

GİRİŞ

Gösteri dünyasının adeta birer çıktısı haline gelen insanlar, mutluluğu ve değeri dışarıda olan bir olgu üzerinden algılamaktadır. Yeni medyanın hüküm sürdüğü çağımızda, özellikle gençler ekranda gördükleri ve önemsedikleri kişilere benzeme yönünde eğilim göstermektedir. Söz konusu benzerlik arzusu, onları tek tip yüz, ifade ve duruşa yönlendirmektedir. Tüketim kültürü içerisinde her ürün, beden, insan hatta ruh tüketimin nesnesi olarak bulunur. Liseli ve üniversiteli gençler bu noktada özellikle sosyal medya araçlarında kendilerinin farklı versiyonlarını deneyimleyip sunmaktadır. Göz şeklini ya da burun kemiğini beğenmeyen, daha dolgun dudak isteyen gençlerin sayısı giderek artmaktadır. Bu durum zamanla kendilerinde bir kaygı unsuru olarak belirebilmektedir. Sosyal ortamlarda kendilerini çirkin bulmakta ve bu ortamlardan uzaklaşmaktadır. Okula benzer sebeplerle gitmek istememekte ve akademik başarıları düşmektedir. Tüm bu sebepler gençleri estetik ameliyatı masalarına sürüklemektedir.

Bu araştırma, liseli ve üniversiteli gençlerin taşıdığı estetik kaygısını çözümlemek, estetik kaygısının ergenlerde bireysel anlamda özgüven inşasındaki rolünü, arkadaşlık ilişkileri ve akademik başarıya olan etkisini ve söz konusu kaygının ruhsal ve bedensel etkilerini görmek açısından önemlidir. Bu araştırmanın amacı, Ergenlerde Estetik Kaygısı Ölçeğini geliştirmek bunun yanında ise geçerliğini ve güvenirliğini incelemektir.

YÖNTEM

- **Çalışma Grubu**

  Araştırma 14-25 yaş arasındaki 175'i kadın 50'si erkek 225 katılımcı üzerinde yürütülmüştür. Çalışma grubunun yaş aralığı ise; 14-17 yaş arası 150 kişi, 18-25 yaş arası 75 kişidir. Sosyo-ekonomik düzeyi, 23 kişi düşük gelirli, 181 kişi orta gelirli, 21 kişi ise yüksek gelirli olarak belirtmiştir. Akademik başarı sorusuna ise 10 kişi zayıf, 94 kişi orta, 98 kişi iyi ve 23 kişi ise çok iyi olarak ifade etmiştir.

- **Madde Havuzu**

  Ergenlerde Estetik Kaygısını ölçmek üzere 20 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik, estetik kaygısının davranış, tutum ve duygular üzerindeki etkisini ölçmesi açılarından incelenip 19 maddelik uygulama formu elde edilmiştir.

- **Ölçme Aracı**

Ölçeği 1 "kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puan, Ergenlerde Estetik Kaygısının yüksek olduğunu ifade etmektedir.

- **İşlem**

Ergenlerde Estetik Kaygısı Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Ergenlerde Estetik Kaygısı Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 26 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

- **Madde Analizi ve Güvenirlik**

Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .45 ile .74 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı ise .93 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Ergenlerde Estetik Kaygısı Ölçeği Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
m1	37,0178	270,955	,706	,929
m2	36,3644	276,634	,503	,934
m3	37,8711	288,148	,454	,934
m4	37,4044	274,912	,604	,931
m6	37,5511	279,409	,548	,932
m7	36,7556	264,275	,742	,928
m8	37,2489	268,679	,699	,929
m9	37,8044	278,426	,691	,930
m10	37,6756	278,899	,617	,931
m11	37,6756	275,417	,669	,930
m12	37,5956	272,894	,716	,929
m13	37,2000	273,223	,604	,931
m14	38,1467	291,456	,497	,933
m15	37,8622	279,584	,620	,931
m16	36,8000	264,839	,732	,928
m17	37,9244	282,222	,583	,932
m18	37,3067	275,392	,589	,932
m19	36,7244	267,611	,731	,928
m20	37,3111	269,501	,723	,929

- **Yapı Geçerliği**

  Ergenlerde Estetik Kaygısı Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %46,6'sını açıklayan, öz-değeri 8,85 olan, tek boyutlu, faktör yükleri .50 ile .77 arasında sıralanan ve 19 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .91 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Ergenlerde Estetik Kaygısı Ölçeği Faktör Yükleri

Component Matrix[a]

	Component 1
m1	,740
m2	,538
m3	,499
m4	,647
m6	,596
m7	,770
m8	,742
m9	,746
m10	,670
m11	,725
m12	,768
m13	,649
m14	,553
m15	,677
m16	,761
m17	,643
m18	,635
m19	,758
m20	,759

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. 1 components extracted.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ölçeğin yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği

(Büyüköztürk, 2004) dikkate alındığında, ölçeğin madde toplam korelasyon katsayılarının .45 ile .74 arasında sıralanması madde toplam korelasyon katsayılarının yeterli olduğunu göstermektedir. Açımlayıcı faktör analizi sonucu ölçeğin tek boyutlu olduğu bulunmuştur. Tezbaşaran (1996), araştırmalarda kullanılabilecek ölçme araçları için ön görülen güvenirlik düzeyinin .70 olduğunu söylemiştir. Buna göre, ölçeğe ilişkin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısının .93 ile yeterli olduğu görülmektedir. Bu bulgulara dayanarak Ergenlerde Estetik Kaygısı Ölçeği'nin sosyoloji, aile danışmanlığı, psikoloji vb. disiplinlerde kullanılabilecek, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği.

ENFLASYON KAYGISI ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

SCALE OF INFLATION ANXIETY: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Prof. Dr. Ahmet AKIN
Prof. Dr. Öğrt. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, ahmet.akin@medeniyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5194-5202

Tuğba TUNCEL
Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, tttugbatuncell@gmail.com, ORCID: 0009-0004-2526-7198
Cep Tel: 0553 394 93 00

ÖZ

Bu çalışmanın amacı; "Enflasyon Kaygısını" belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmanın örneklemini Türkiye'de yaşayan farklı yaş, cinsiyet, medeni hal ve ekonomik gelire sahip 223 kişi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak literatür doğrultusunda 19 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. Veriler SPSS 26 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Güvenirliği değerlendirmek için Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda 5'li Likert tipinde 19 maddeden oluşan "Enflasyon Kaygısı" ölçeği geliştirilmiştir. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans oranı %46 ve iç tutarlık katsayısı 0.92'dir. Araştırma sonucunda geliştirilen Enflasyon Kaygısı Ölçeğinin Türkiye'de yaşayan insanların enflasyon kaygısı düzeylerini belirlemede geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Enflasyon Kaygısı, Geçerlik, Güvenirlik.*

ABSTRACT

The purpose of this study; to develop a valid and reliable measurement tool to determine "Inflation Anxiety". The sample of the research consists of 223 people living in Turkey with different ages, genders, marital status, and economic income. As a data collection tool, a pool of 19 items were created according to the literature then validity and reliability studies of the

scale were conducted. The data were analyzed through SPSS 26 program. Cronbach alpha internal consistency coefficient was used to assess reliability. For construct validity exploratory factor analysis is conducted. As a result of the analysis, the "Inflation Anxiety" scale, consisting of 19 items of 5-point Likert type, was developed. The total variance explained by the scale is 46% and the internal consistency coefficient is 0.92. Findings demonstrated that the Inflation Anxiety Scale is a valid and reliable measurement tool in determining the inflation anxiety levels of people who are living in Turkey.

Key Words: *Inflation Anxiety, Validity, Reliability.*

GİRİŞ

Enflasyon, maddi güçlük yaşamaya başladığımız dönemlerde sıklıkla duyduğumuz bir kavram olmakla birlikte, kabaca elimizde bulunan para ile almak istediklerimizin ya da bugüne kadar alabildiklerimizin, fiyatların hızlı artışı nedeniyle, artık alınamaması durumudur. Kaygı, somut ya da gerçek olmayan bir kaynaktan gelecek ve bizi bir şekilde zora sokacak korku, tedirginlik ve huzursuzluk hissidir. Enflasyon kaygısı ise kişinin, enflasyonun devamlı artacağını düşünerek elindeki birikmiş paranın ya da maaşının gelecekte yetmeyeceğinden endişe etmesidir. Bugün satın alabildiklerini yakın gelecekte dahi satın alamayacakları, maaşlarının eriyeceği, giderek fakirleşecekleri hissidir. Bu endişe, insanları günlük yaşamlarında yapmış oldukları en basit davranıştan, daha az para harcamak, mevcut para ile sadece en elzem ihtiyaçları gidermek gibi, gelecekle ilgili verecekleri en ciddi kararlara kadar, evliliği ya da çocuk sahibi olmayı erteleme gibi, çok geniş bir yelpazede etkilemektedir.

Buradan yola çıkarak bireylerin taşıdığı enflasyon kaygısını ortaya koymak, enflasyon kaygısının insan ilişkilerini, geleceğe yönelik alınacak kararları, alışveriş davranışlarını, bireyleri ruhsal ve bedensel olarak nasıl etkilediğini görmek açısından önemlidir. Bu araştırmanın amacı, Enflasyon Kaygısı Ölçeğini geliştirmek, bunun yanında ise geçerliğini ve güvenirliğini incelemektir.

YÖNTEM

- **Çalışma Grubu**

  Araştırma 18 yaş ve üzerinde olan 146'sı kadın 77'si erkek 223 katılımcı üzerinde yürütülmüştür. Çalışma grubunun yaş aralıkları incelendiğinde 65 kişi 18-24 yaş aralığında, 63 kişi 25-34 yaş aralığında, 56 kişi 35-44 yaş aralığında ve 39 kişinin 45 yaşından büyük olduğu görülmektedir. Katılımcıların 14'ü lise ve altı, 166'sı lisans, 43'ü lisansüstü eğitim durumuna sahip olduğunu, 92'si evli 131'i ise bekâr olduğunu, 38'i düşük, 173'ü orta ve 12'si ise yüksek ekonomik gelire sahip olduğunu belirtmiştir.

- **Madde Havuzu**

  Enflasyon Kaygısını ölçmek üzere 20 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik, enflasyon kaygısının davranış, tutum ve duygular

üzerindeki etkisini ölçmesi açılarından incelenip 19 maddelik uygulama formu elde edilmiştir.

- **Ölçme Aracı**

  Enflasyon Kaygısı Ölçeği 1 "kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar, Enflasyon Kaygısının da yüksek olduğunu ifade etmektedir.

- **İşlem**

  Enflasyon Kaygısı Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Enflasyon Kaygısı Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 26 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

- **Madde Analizi ve Güvenirlik**

Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .44 ile .74 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı ise .93 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Enflasyon Kaygısı Ölçeği Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
m1	67,5426	198,862	,570	,926
m2	67,6009	196,295	,529	,927
m3	68,5381	188,358	,697	,924
m4	67,9507	190,948	,677	,924
m5	67,2960	202,398	,586	,927
m6	67,3274	199,537	,669	,925
m7	67,9596	187,742	,714	,923
m8	67,6861	198,027	,511	,927
m9	68,6368	195,286	,466	,929
m10	68,4081	197,126	,444	,929
m12	68,7937	189,146	,615	,926
m13	67,8475	190,986	,701	,924
m14	67,8879	191,343	,730	,923
m15	67,8475	190,040	,711	,923
m16	67,5874	201,117	,489	,928
m17	68,4395	189,292	,739	,923

m18	68,3229	186,607	,736	,923
m19	68,8565	188,069	,655	,925
m20	69,3722	191,334	,597	,926

- **Yapı Geçerliği**

Enflasyon Kaygısı Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %46'sını açıklayan, öz-değeri 8,69 olan, tek boyutlu, faktör yükleri .48 ile .77 arasında sıralanan ve 19 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .92 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Enflasyon Kaygısı Ölçeği Faktör Yükleri

Component Matrix[a]

	Component 1
m1	,632
m2	,596
m3	,738
m4	,728
m5	,648
m6	,722
m7	,761
m8	,567
m9	,502
m10	,483
m12	,656
m13	,744
m14	,772
m15	,764
m16	,543
m17	,770
m18	,773
m19	,692
m20	,633

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ölçeğin yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği (Büyüköztürk, 2004) dikkate alındığında, ölçeğin madde toplam korelasyon katsayılarının .44 ile .74 arasında sıralanması madde toplam korelasyon katsayılarının yeterli olduğunu

göstermektedir. Tezbaşaran (1996), araştırmalarda kullanılabilecek ölçme araçları için ön görülen güvenirlik düzeyinin .70 olduğunu söylemiştir. Buna göre, ölçeğe ilişkin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısının .93 ile yeterli olduğu görülmektedir. Bu bulgulara dayanarak Enflasyon Kaygısı Ölçeği'nin psikoloji, aile danışmanlığı, sosyoloji vb. disiplinlerde, finans ve bankacılık sektörlerinde kullanılabilecek, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği.

KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN BAĞIMLI YEME DAVRANIŞI İLE İLİŞKİSİNDE PROBLEMLİ İNTERNET KULLANIMININ ROLÜ

HATİCE ESE TURGUT[1], Dr. Öğr. Üyesi SAFİYE ELİF ÇAĞATAY[2]

[1] İstanbul Arel Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, haticese@hotmail.com- 0009-0004-82627161

[2]İstanbul Arel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, elifcagatay@arel.edu.tr- 0000-0001-8961-6140

ÖZET

Kişilik özelliklerinin hem doğrudan hem de dolaylı olarak bağımlılık davranışlarını etkileyerek sorunlu internet kullanımında ve yeme davranışlarında önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Ayrıca, bazı kişilik özelliklerinin sorunlu internet kullanımına karşı savunmasızlığı artırabileceğini ve yeme davranışlarına yol açabileceği vurgulanmaktadır. Kişilik özelliklerinin yanı sıra, ödül-bağımlılık mekanizması sebebi ile problemli internet kullanımı ile düzensiz yeme arasında olumlu yönde bir ilişkinin olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada, kişilik özellikleri, problemli internet kullanımı ve bağımlılık yaratan yeme davranışları arasındaki karmaşık ilişki incelenmektedir. Kapsamlı bir çalışma yapılması adına Türkiye'nin farklı illerinde ikamet eden 18-35 yaş arası 350 kişiden veri toplanmıştır. Veri toplama araçları olarak sosyodemografik bilgi formu, Türk Kültüründe Geliştirilmiş Temel Kişilik Özellikleri ölçeği, Bağımlılık Benzeri Yeme Davranışları ölçeği ve Problemli İnternet Kullanımı ölçeği kullanılmıştır. Çalışma, sürekli dürtüselliğin bağımlılık davranışları üzerindeki etkisini vurgulayarak, bağımlılık yaratan yeme davranışını etkileyen potansiyel faktörler hakkında bilgi sağlamıştır. Sonuçlar duygusal tutarsızlık ve olumsuz değerlik kişilik özellikleri ile bağımlı yeme davranışı arasındaki ilişkide problemli internet kullanımının aracılık ettiğini göstermektedir. Araştırma bulguları dışa dönük bireylerin daha az problemli internet davranışı gösterdiğini ve daha az bağımlılık yapan yeme davranışı gösterdiğini ortaya koyarken, duygusal tutarsızlık ve olumsuz değerlik kişilik özelliklerine sahip bireylerin daha fazla problemli internet davranışı gösterdiğini ve bunun sonucu olarak bağımlılık yapan yeme davranışı ortaya koyduklarını öngörmektedir. Çalışma bulguları, bağımlılık tedavisi ve yeme bozukluklarına yönelik müdahale programlarında önemli bir rol oynayabilir. Özellikle, internet kullanımını ve yeme alışkanlıklarını etkileyen kişilik özelliklerine odaklanarak tedavi yaklaşımları geliştirilebilir. Okul ve üniversitelerde problemli internet kullanımının ve yeme davranışlarının altında yatan kişilik faktörlerine dikkat çekerek, bu konularda farkındalığının artırılmasının önleme ve müdahale programları için önemli olduğu düşünülmektedir. Mevcut çalışma, problemli internet kullanımı, yeme bozuklukları ve kişilik özellikleri arasındaki karmaşık ilişkileri anlamada yeni yollar sunmaktadır. Bu, gelecekteki araştırmalara yön verebilir ve daha detaylı anlayışlar geliştirmek için temel oluşturabilir. Ayrıca, toplumsal sağlık politikalarının ve müdahalelerin sadece davranışsal faktörleri değil, aynı zamanda kişilik özelliklerini ve teknoloji kullanımını da dikkate almasının önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kişilik Özellikleri, Yeme Davranışı, Problemli İnternet Kullanımı

1. GİRİŞ

Günümüzde teknolojilerin yaygın kullanımı ile, problemli internet kullanımı ile çeşitli psikolojik faktörler arasındaki ilişki son yıllarda oldukça merak uyandırmaktadır. Çalışmalar problemli internet kullanımı ile sosyal kaygı (Debbarma ve Umadevi, 2018), akademik erteleme (Anggunani ve Purwanto, 2019), yalnızlık (Özgür ve ark., 2014) ve madde kullanım bozukluğu (Saffari ve ark., 2022) arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, problemli internet kullanımı duygusal tutarsızlık, dışadönüklük, vicdanlılık, uyumluluk ve deneyime açıklık gibi faktörlerle ilişkilendirilmiştir (Li ve ark., 2016; Ramón-Arbués ve ark., 2021; Rosenkranz ve ark., 2017). Bu bulgular, problemli internet kullanımının kişilik özellikleri ve psikolojik davranışlarla çok yönlü bir ilişkiye sahip olabileceğini ve bağımlılık yapan yeme davranışındaki rolünün daha fazla araştırılması gerektiğini göstermektedir.

Ayrıca, bağımlı yeme davranışı kavramı, "gıda bağımlılığı" ve bunun düzensiz yeme davranışlarıyla ilişkisi üzerine tartışmalarla literatürde dikkat çekmektedir (Gonçalves ve ark., 2021; Hebebrand ve ark., 2014). 20.yy'ın ortasında bilimsel olarak ilk kez tanımlanan yeme bağımlılığı, genel anlamda kişinin bir ya da birden daha fazla besine karşı bağımlılık sürecine benzer bir şekilde duyarlılık göstermesi olarak tanımlanır (Başbakkal, 2021). Genellikle "gıda bağımlılığı" olarak tanımlanan bağımlı yeme davranışı, özellikle lezzetli ve yüksek oranda ödüllendirici gıdalar olmak üzere kompulsif ve aşırı gıda tüketimiyle karakterize, maddeyle ilişkili olmayan, davranışsal bir bağımlılığı ifade etmektedir (Meule ve Gearhardt, 2014). Bu kavram, gıda alımı üzerindeki kontrolün azalması, olumsuz sonuçlara rağmen tüketime devam edilmesi ve tercih edilen gıdalara erişim kısıtlandığında yoksunluk benzeri semptomların varlığı gibi bağımlılık benzeri davranışlarla ilişkisi nedeniyle literatürde dikkat çekmiştir (Gearhardt ve ark., 2011). Belirli gıdaların, özellikle de şeker ve yağ oranı yüksek olanların bağımlılık yapma potansiyeli, bazı gıdaların bağımlılık yapma olasılığı olduğunu ve bazı aşırı yeme biçimlerinin bağımlı bir davranışı temsil edebileceğini gösteren bulgularla birlikte inceleme alanı olmaktadır (Schulte ve ark., 2015). Bunun yanı sıra, bağımlı yeme davranışı, diğer bağımlılık yapan durumlarla ortak davranışsal özellikleri paylaşmaktadır ve bu da madde ile ilgili bağımlılıklarla benzer nörokimyasal ve davranışsal mekanizmaları içerebileceğini göstermektedir (Avena ve ark., 2008). Ayrıca, bağımlı yeme davranışı, beyinde bağımlılık yapan ilaçlarda gözlemlenenlere paralel nörokimyasal değişikliklerle ilişkilidir ve bu da gıda bağımlılığı ile madde kullanım ve diğer davranışsal bağımlılık bozukluklarının altında yatan mekanizmalarda potansiyel bir örtüşme olduğunu düşündürmektedir (Gearhardt ve ark., 2016).

İnternet uygulamalarının bağımlılık potansiyeli ve bunun internet oyuncularındaki sorunlu kullanımla farklı ilişkileri de araştırılmaktadır (Rosenkranz ve ark., 2017). Ayrıca, sosyal medya bağımlılığı ile yeme davranışı, vücut ağırlığı ve yaşam memnuniyeti arasındaki ilişki incelenmiş ve sosyal medya bağımlılığı ile duygusal ve dışsal yeme davranışları (external eating behaviors) arasında pozitif bir ilişki olduğu ortaya konmuştur (Ayyıldız ve Şahin, 2022). Bu çalışmalar, problemli internet kullanımı ve yeme davranışı da dahil olmak üzere bağımlılık davranışları arasındaki karmaşık etkileşimi vurgulamakta ve bu fenomenlerin kapsamlı bir şekilde anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Ayrıca, kişilik özelliklerinin bağımlılık benzeri yeme davranışındaki rolü, kişilik özellikleri ve değerler (Parks-Leduc ve ark., 2014), obsesif-kompulsif etkenler (Deary ve ark., 1998) ve çabalı kontrol ile kalıtım ve kalıtımsal ilişki (Li ve ark., 2014) arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalarla ilgi çeken bir konu olmuştur. Bu bulgular kişilik özellikleri, bağımlılık yapıcı davranışlar ve sorunlu internet kullanımı

arasındaki karmaşık ilişkinin altını çizmekte ve kişilik özelliklerinin bağımlılık yapıcı yeme davranışı ile ilişkisinde problemli internet kullanımının rolüne dair kapsamlı bir araştırmanın gerekli olduğunu göstermektedir.

Çalışma, kişilik özellikleri bağlamında problemli internet kullanımı ile bağımlı yeme davranışı arasındaki ilişkiyi kapsamlı bir şekilde anlamaya yardımcı olacağından önem taşımaktadır. Ayrıca alanyazın incelendiğinde bu değişkenlerin beraber incelendiği bir çalışmanın olmadığı görüldüğünden mevcut çalışmanın özgün nitelikte olduğu ifade edilebilmektedir. Problemli internet kullanımı ve bağımlı yeme davranışının artan yaygınlığı, bireylerin psikolojik iyi oluşu ve genel sağlığı üzerindeki potansiyel etkileri konusunda önemli etkilerinin olması kaygı uyandırmaktadır. Bunların yanı sıra, dışadönüklük, vicdanlılık, uyumluluk, duygusal tutarsızlık ve deneyime açıklık gibi kişilik özellikleri ile bağımlı yeme davranışı arasındaki ilişkide problemli internet kullanımının rolünü anlamak, hedeflenen müdahaleler ve önleyici stratejiler geliştirmek için çok önemlidir. Ayrıca, bu psikolojik faktörler arasındaki karşılıklı ilişkinin araştırılması, bağımlı davranışların altında yatan mekanizmalar hakkında değerli bilgiler sunabilir ve daha etkili tedavi yaklaşımlarının geliştirilmesine katkıda bulunabilir.

Bu çalışmanın amacı, dışadönüklük, vicdanlılık, uyumluluk, duygusal tutarsızlık ve deneyime açıklık gibi kişilik özellikleri ile bağımlı yeme davranışı arasındaki ilişkiyi incelemek ve bu ilişkide problemli internet kullanımının rolüne odaklanmaktır. Bu bağlamda mevcut çalışmada, "kişilik özellikleri ile bağımlı yeme davranışı arasındaki ilişkide problemli internet kullanımının rolü var mıdır?" sorusuna yanıt aranmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Çalışma kesitsel-korelasyonel yöntem ile tasarlanmıştır. Korelasyonel yöntem, nicel araştırma yöntemi ile tasarlanmış çalışmalarda, istatistiksel analizde kullanılan bir yöntemdir, iki ve daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi ölçmek için kullanılmaktadır. Bu yöntem, değişkenler arasındaki ilişkinin doğasını ve gücünü belirlemeye yardımcı olmaktadır.

2.2. Örneklem

Çalışmaya katılım için gönüllülük esas alınmıştır. Örneklem Türkiye'nin farklı illerinde yaşayan kişilerden oluşmuştur. Araştırmaya katılma koşulu olarak katılımcıların 18 yaşından büyük olması, psikolojik tedaviye devam ediyor olmamaları, psikolojik ilaç kullanıyor olmamaları, herhangi bir beyin travması geçirmemiş olması olarak belirlenmiştir. Araştırmanın örneklemini alkol ve sigara bağımlılığı olmayan, psikiyatrik veya psikolojik tanısı olmayan 18 ile 35 yaş arası (*Ort.=28.77, SS= 5.29*) 130 erkek ve 220 kadın olmak üzere toplamda 350 katılımcının oluşmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Sosyodemografik Bilgi Formu: Bu formda katılımcılara yaş, cinsiyet, eğitim durumu, çalışma durumu, medeni durum, psikolojik/psikiyatrik tanı, alkol ve sigara kullanımı gibi sorular sorulmuştur.

Türk Kültüründe Geliştirilmiş Temel Kişilik Özellikleri Ölçeği: Ölçek, Gençöz ve Öncül tarafından 2012 yılında oluşturulmuş olup, 45 tanımlayıcı sıfattan oluşmaktadır. Ölçek, 1'den 5'e kadar değişen Likert tipi bir puanlama sistemine sahiptir, burada 1 "Hiç Uygun Değil" ve 5

"Tamamen Uygun" anlamına gelmektedir. Ölçek, altı temel kişilik boyutunu içerir: dışadönüklük (örneğin, "Konuşkan"), sorumluluk (örneğin, "Çalışkan"), uyumluluk (örneğin, "Yardımsever"), duygusal tutarsızlık (örneğin, "Sabırsız"), deneyime açıklık (örneğin, "Cesur") ve olumsuz değerlik (örneğin, "Açgözlü"). Ölçekte ayrıca dışadönüklük boyutundaki 6., 7., 24., 32., 38. ve 39. maddeler ile sorumluluk boyutundaki 21. ve 22. maddeler olmak üzere, 8 ters madde bulmaktadır. Ölçeğin orijinal formunun Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları, dışadönüklük için .85, sorumluluk için .74, uyumluluk için .83, duygusal tutarsızlık için .81, deneyime açıklık için .65 ve olumsuz değerlik için .69 olarak belirlenmiştir. Araştırmamızda ise bu katsayılar, dışadönüklük için .82, sorumluluk için .82, uyumluluk için .84, duygusal tutarsızlık için .78, deneyime açıklık için .71 ve olumsuz değerlik için .67 olarak hesaplanmıştır.

Bağımlılık Benzeri Yeme Davranışları Ölçeği. Demir, Bektaş, Demir ve Bektaş (2020) Ruddock, Christiansen, Halford ve Hardman'ın (2017) geliştirdiği ölçeğin Türkçe versiyonunun geçerlik ve güvenirlik çalışmasını yapmışlardır. Bu ölçek, 15 maddeden oluşmakta ve "iştah dürtüsü" ile "düşük diyet kontrolü" adında iki alt boyut içermektedir. Ölçekteki maddelerden bazıları şunlardır: "Doyduğumu hissetsem de yemeye devam ediyorum" ve "Kilomu kontrol edemediğimi düşünüyorum". Beşli Likert tipi bir puanlama sistemi kullanılan ölçek, toplam puan üzerinden değerlendirilir. Ölçeğin 6., 11., 12., 13. ve 14. maddeleri ters puanlama yöntemiyle değerlendirilir. Ölçekte belirli bir kesme noktası yoktur; yüksek puanlar, daha yoğun bağımlılık benzeri yeme davranışlarına işaret eder. Orijinal çalışmada, ölçeğin genelinde Cronbach alfa güvenirlik katsayısı 0,70 olarak belirlenmiştir. Alt ölçeklerin ayrıntılı analizi için, veriler iki farklı grupta incelenmiş ve iştah dürtüsü alt ölçeği için birinci grupta 0,90, ikinci grupta 0,85; düşük diyet kontrolü alt ölçeği için birinci grupta 0,85, ikinci grupta 0,83 Cronbach alfa güvenirlik katsayısı elde edilmiştir. Türkçe adaptasyon çalışmasında, iştah dürtüsü alt ölçeği için 0,85, düşük diyet kontrolü alt ölçeği için 0,78 ve tüm ölçek için 0,86 Cronbach alfa güvenirlik katsayısı bulunmuştur.

Problemli İnternet Kullanımı Ölçeği. Ceyhan, Ceyhan ve Gürcan (2007) internet kullanımının sağlıklı ve sağlıksız düzeylerini tespit etmek amacıyla geliştirilmiştir. Bu ölçek, 1658 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan çalışmalarla oluşturulmuştur. Beşli Likert tipi bir puanlama sistemi kullanılan ölçek, “Hiç uygun değil” (1 puan) ile “Tamamen uygun” (5 puan) arasında değişen değerlendirmeler içerir. Ölçeğin 7. ve 12. maddeleri ise tersten puanlanır. Toplam 33 maddeden oluşan bu ölçek, “İnternetin Olumsuz Sonuçları”, “Sosyal Fayda/Sosyal Rahatlık” ve “Aşırı Kullanım” olmak üzere üç alt boyuta ayrılmıştır. Maddelerin dağılımı şu şekildedir: “İnternetin Olumsuz Sonuçları” alt boyutu 9, 14-25, 27-29, 31. maddeleri; “Sosyal Fayda/Sosyal Rahatlık” alt boyutu 3, 4, 5, 8, 10, 11, 13, 26, 32, 33. maddeleri; “Aşırı Kullanım” alt boyutu ise 1, 2, 6, 7, 12, 30. maddeleri (7. ve 12. maddeler tersten puanlanır) içerir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 33, en yüksek puan ise 165'tir. Alınan puanların artması, internetin bireyin hayatını olumsuz etkilediğini, sağlıksız internet kullanımını ve potansiyel bir internet bağımlılığını gösterir. Ölçek, hem her bir alt boyut için ayrı ayrı değerlendirilebilir hem de toplam puan olarak problemli internet kullanımını yansıtabilir.

Ölçeğin güvenirlik çalışmalarında, 1658 üniversite öğrencisinin verdiği cevaplardan yola çıkılarak iç tutarlılık katsayısı (α) 0.94 olarak hesaplanmıştır. Madde toplam puan güvenirlik katsayıları 0.31 ile 0.70 arasında değişkenlik göstermiştir. Testin tekrar güvenirliği ise 0.81 olarak bulunmuş ve iki parçası arasındaki korelasyon 0.83 olarak tespit edilmiştir.

2.4. İşlem

Çalışmaya başlamadan önce, İstanbul Aral Üniversitesi Etik Kuruluna başvuru yapılmış ve etik izin alınmıştır (E-52857131-050.06.04-430437). Ardından mevcut araştırmanın veri toplama aşaması için de Kasım 2023-Aralık 2023 tarihleri arasında veri toplanmıştır. Veri toplamaya başlamadan önce, katılımcılara bilgilendirilmiş onam formu imzalatılmış, çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden kişilerle araştırmaya devam edilmiştir. İstatistiksel analizler SPSS 26 ve bu programa eklentili PROCESS v3.5 ve AMOS 22 uygulaması kullanılarak yürütülmüştür. Hipotez analizlerinden önce veri seti; kayıp değerler, uç değerler, normallik ve homojenlik analizleriyle incelenmiştir. Kişilik özellikleri, problemli internet kullanımı ve bağımlı yeme davranışı düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Kişilik özellikleri ve bağımlı yeme davranışı arasındaki ilişkide problemli internet kullanımı düzeyinin aracılık analizini yapmak için PROCESS v3.5 eklentisi kullanılmıştır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada, kişilik özellikleri ile bağımlı yeme davranışı ve problemli internet kullanımı arasındaki ilişkileri belirleme adına Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler arasındaki ilişkiler Çizelge 1'de sunulmuştur. Çizelge 1 incelendiğinde, dışadönüklük puanı ile bağımlı yeme davranışı ($r= -.34, p<.001$) ve problemli internet kullanımı ($r= -.31, p<.001$) arasında orta düzeyde, olumsuz yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Sorumluluk düzeyi ile bağımlı yeme davranışı arasında da orta düzeyde ve olumsuz yönde bir ilişkinin olduğu saptanmıştır ($r= -.38, p<.001$). Fakat sorumluluk düzeyi ile problemli internet kullanımı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı belirlenmiştir. Uyumluluk puanı incelendiğinde, bağımlı yeme davranışı ve problemli internet kullanımı arasında bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Ayrıca duygusal tutarsızlık puanları incelendiğinde, bağımlı yeme davranışı ($r= .69, p<.001$) ve problemli internet kullanımı ($r= .55, p<.001$) arasında orta düzeyde, olumlu yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Gelişime açıklık puanı incelendiğinde, bağımlı yeme davranışı ve problemli internet kullanımı arasında bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Bunların yanı sıra, olumsuz değerlik puanları incelendiğinde, bağımlı yeme davranışı ($r= .47, p<.001$) ve problemli internet kullanımı ($r= .64, p<.001$) arasında orta düzeyde, olumlu yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür.

Son olarak, bağımlı yeme davranışı ve problemli internet kullanımı arasında orta düzeyde, olumlu yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu saptanmıştır ($r= .67, p<.001$).

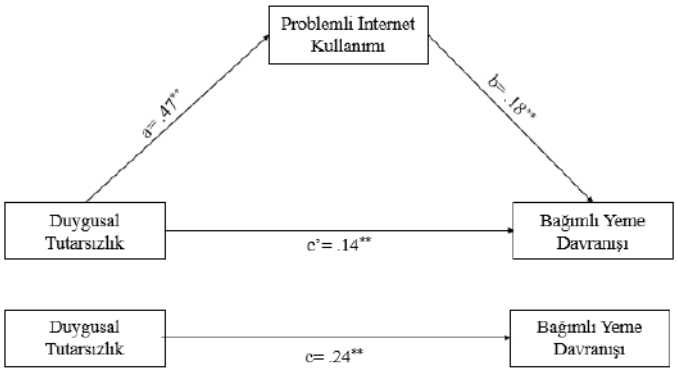
Çizelge 1. Çalışmada Kullanılan Ölçeklerin Betimsel ve Korelasyon Analiz Sonuçları

	2	***3***	***4***	***5***	***6***	***7***	***8***
1. Dışadönüklük	.43**	.31**	-.37**	.40**	-.26**	-.34**	-.31**
2. Sorumluluk	-	.54**	-.30**	.20**	-.27**	-.38**	-.25
3. Uyumluluk		-	-.60**	.55**	-.34**	-.15	-.16
4. Duygusal Tutarsızlık			-	-.63**	.57**	.69**	.55**
5. Gelişime Açıklık				-	-.43**	-.22	-.28
6. Olumsuz Değerlik					-	.47**	.64**
7. Bağımlı Yeme Davranışı						-	.67**

8. Problemli İnternet Kullanımı	-

**p< .05; **p< .001*

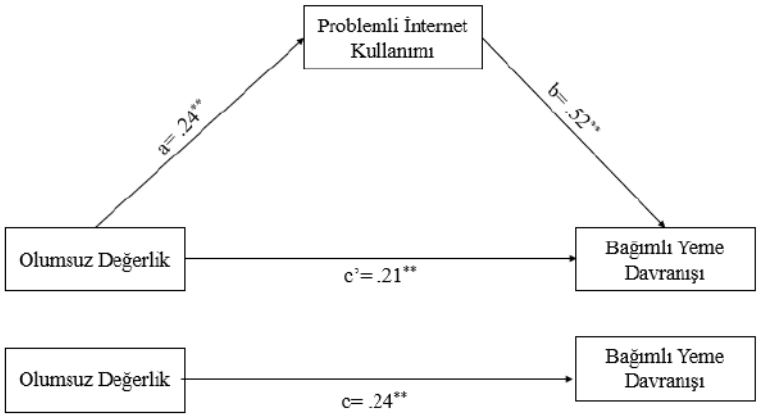
Görsel 1'de bağımlı yeme davranışı ve duygusal tutarsızlık düzeyleri arasındaki ilişkide problemli internet kullanımı düzeyinin aracı rolünün incelendiği Process analizinin sonuçları sunulmaktadır. Görselde görüldüğü üzere duygusal tutarsızlık düzeyi, problemli internet kullanımı düzeyini olumlu yönde ve anlamlı olarak yordarken (B= .47, β= .58, SH.= .04, t= 15. 36, p<.001); problemli internet kullanımı düzeyi de bağımlı yeme davranışı belirtileri düzeyini olumlu yönde ve anlamlı olarak (B= .18, β=. 25, SH.= .04, t= 4.77, p< .001) yordamaktadır. Problemli internet kullanımı değişkeni modele eklendiğinde; duygusal tutarsızlık düzeyinin bağımlı yeme davranışı düzeyi üzerindeki toplam etkisinin (B= .24, β= .34, SH.= .03, t= 7.81, GA.= .18- .30, p<.001) azaldığı görülmektedir (B= .14, β= .30, SH.= .04, t= 3.72, GA.= .06- .21, p<.001). Preacher ve Hayes (2004); e göre, ki değişken arasındaki ilişki, üçüncü bir değişken eklendiğinde sıfırdan farklı olmak şartıyla düşüş gösteriyorsa bu değişkenin aracı rolünün olduğunu belirtmektedirler. Bu doğrultuda duygusal tutarsızlık düzeyinin, problemli internet kullanımı düzeyi aracılığıyla bağımlı yeme davranışı belirtileri üzerindeki dolaylı etkisinin anlamlı olduğu bulunmuştur (B= .24, β= .24, SH.= .03, t= 7.81, GA.= .18- .30, p<.001).

Görsel 1. Duygusal Tutarsızlık ve Bağımlı Yeme Davranışı Arasındaki İlişkide Problemli İnternet Kullanımının Rolü

Görsel 2'de bağımlı yeme davranışı ve olumsuz değerlik düzeyleri arasındaki ilişkide problemli internet kullanımı düzeyinin aracı rolünün incelendiği Process analizinin sonuçları sunulmaktadır. Görselde görüldüğü üzere olumsuz değerlik düzeyi, problemli internet kullanımı düzeyini olumlu yönde ve anlamlı olarak yordarken (B= .24, β= .29, SH.= .006, t= 6.56, p<.001); problemli internet kullanımı düzeyi de bağımlı yeme davranışı belirtileri düzeyini de olumlu yönde ve anlamlı olarak (B= .52, β=. 11, SH.= .21, t= 2.41, p< .001) yordamaktadır. Problemli internet kullanımı değişkeni modele eklendiğinde; olumsuz değerlik düzeyinin bağımlı yeme davranışı düzeyi üzerindeki toplam etkisinin (B= .52, β=. 11, SH.= .21, t= 2.41, p< .001) azaldığı görülmektedir (B= .21, β= .31, SH.= .03, t= 6.80, GA.= .15- .28, p<.001). Preacher ve Hayes (2004); e göre, ki değişken arasındaki ilişki, üçüncü bir değişken eklendiğinde sıfırdan farklı olmak şartıyla düşüş gösteriyorsa bu değişkenin aracı rolünün olduğunu belirtmektedirler. Bu doğrultuda olumsuz değerlik düzeyinin, problemli internet

kullanımı düzeyi aracılığıyla bağımlı yeme davranışı belirtileri üzerindeki dolaylı etkisinin anlamlı olduğu bulunmuştur (B= .24, β= .34, SH.= .03, t= 7.81, GA.= .18- .30, p<.001).

Görsel 2. Olumsuz Değerlik ve Bağımlı Yeme Davranışı Arasındaki İlişkide Problemli İnternet Kullanımının Rolü

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışmanın amacı kişilik özellikleri ile bağımlı yeme davranışı arasındaki ilişkide problemli internet kullanımının aracı rolünün incelenmesidir. Bu bağlamda altı kişilik özelliği ile bağımlı yeme davranışı arasındaki ilişkiler incelenmiş ve dışadönüklük, duygusal tutarsızlık ve olumsuz değerlik ile bağımlı yeme davranışı ve problemli internet kullanımı arasında ilişki olduğu belirlenmiştir.

Yapılan analizler sonucunda dışadönüklük kişilik özelliği ile bağımlı yeme ve problemli internet kullanımı arasında olumsuz yönde bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Buna göre, dışadönüklük özelliği taşıyan bireyler daha az bağımlı yeme davranışı ve problemli internet kullanımı davranışı sergilemektedir. Bu bulgu alanyazında yer alan diğer çalışma bulgularını destekler niteliktedir. Bir kişilik özelliği olarak dışadönüklük, sosyallik, girişkenlik ve başkalarıyla birlikte olma ve heyecan arama eğilimi ile karakterize edilmektedir. Araştırmalar dışadönüklük ile bağımlı yeme davranışı arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermiştir. Daha düşük dışadönüklük seviyesine sahip bireylerin, bağımlı yeme davranışına yönelik daha yüksek eğilimler sergiledikleri tespit edilmiştir (Pursey ve ark., 2014). Bu negatif ilişki, daha düşük dışadönüklük seviyesine sahip bireylerin, potansiyel olarak alternatif ödül ve uyarım kaynakları aramaları nedeniyle bağımlı yeme modelleri geliştirmeye daha yatkın olabileceğini düşündürmektedir. Bununla birlikte, bazı çalışmalar bu negatif ilişkiyi desteklerken (Pursey ve ark., 2014), diğer araştırmaların dışadönüklük ve bağımlı yeme davranışı arasındaki ilişkinin daha karmaşık olabileceğini ve diğer faktörlerden de etkilenebileceğini öne sürdüğünü belirtmek önemlidir (Avena ve ark., 2008). Ayrıca, dışadönüklük ile problemli internet kullanımı arasındaki negatif ilişki literatürde ortaya konmuştur. Daha düşük dışadönüklük düzeyine sahip bireylerin daha yüksek düzeyde problemli internet kullanımı gösterdiği tespit edilmiştir ve bu da içe dönük bireylerin aşırı internet kullanımına ve potansiyel internet bağımlılığına daha yatkın olabileceğini düşündürmektedir (Domoff ve ark., 2020). Bu olumsuz ilişki, kişilik özelliklerinin internet kullanım örüntülerini etkilemedeki rolünü ve belirli kişilik

özelliklerine sahip bireylerin problemli internet kullanımı geliştirme konusundaki potansiyel yatkınlığını vurgulamaktadır.

Ayrıca çalışmada, duygusal tutarsızlık ile bağımlı yeme davranışı arasındaki ilişkide problemli internet kullanımının aracı rolü olduğu saptanmıştır. Duygusal tutarsızlık veya nevrotiklik olarak da bilinen duygusal tutarsızlık kişilik özelliği, karamsarlık, kaygı ve strese karşı savunmasızlık gibi özellikleri kapsamaktadır. Araştırmalar sürekli bir şekilde duygusal tutarsızlık ile problemli internet davranışı arasında önemli bir ilişki olduğunu göstermiştir. Duygusal tutarsızlık düzeyi daha yüksek olan bireylerin daha belirgin problemli internet kullanımı sergiledikleri tespit edilmiştir ki, bu da duygusal tutarsızlık ile aşırı internet kullanımı arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir (Koronczai ve ark., 2019; Sulaiman ve ark., 2019; Durak ve Senol-Durak, 2014). Bu durum, duygusal tutarsızlığı yüksek olan bireylerin, potansiyel olarak duygusal sıkıntıyı yönetmek veya çevrimiçi faaliyetlerde rahatlama aramak için bir başa çıkma mekanizması olarak problemli internet davranışları geliştirmeye daha yatkın olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca, duygusal tutarsızlık, internet bağımlılığı ve çevrimiçi oyunlarda aşırıya kaçma gibi çeşitli internet kullanım bozukluklarıyla ilişkilendirilerek, bu kişilik özelliğinin uyumsuz internet davranışları üzerindeki yaygın etkisinin altı çizilmiştir (Sechi ve ark., 2020; Kuss ve Griffiths, 2011). Ayrıca, duygusal tutarsızlık ile bağımlı yeme davranışı arasındaki ilişki literatürde kanıtlanmıştır. Daha yüksek düzeyde duygusal tutarsızlığa sahip bireylerin, yeme bağımlılığı ve tıkınırcasına yemeyi değerlendiren ölçeklerle ölçüldüğü üzere, bağımlı yeme davranışına daha fazla eğilim gösterdiği bulunmuştur (Nolan ve Jenkins, 2019; Kim ve ark., 2010; Dreier ve ark., 2020). Bu durum, duygusal tutarsızlığın, potansiyel olarak olumsuz duyguları düzenlemenin veya gıda ile ilgili davranışlar yoluyla rahatlık aramanın bir yolu olarak bağımlılık yaratan yeme modellerinin geliştirilmesine ve sürdürülmesine katkıda bulunabileceğini düşündürmektedir. Duygusal tutarsızlık ve bağımlı yeme davranışı arasındaki ilişki, duygusal düzenleme ve psikolojik sıkıntının uyumsuz yeme örüntülerinin ortaya çıkmasındaki rolünün altını çizmekte ve bağımlı yeme davranışlarının değerlendirilmesi ve tedavisinde duygusal faktörlerin dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Bunun yanı sıra çalışmada, olumsuz değerlik ile bağımlı yeme davranışı arasındaki ilişkide problemli internet kullanımının aracı rolü olduğu saptanmıştır. Genellikle olumsuz değerlik kişilik özelliği, problemli internet davranışı ve bağımlı yeme davranışı ile ilişkilendirilmiştir. Karamsarlık, kaygı ve strese karşı savunmasızlık ile karakterize edilen olumsuz değerlik kişilik özelliklerine daha yüksek düzeyde sahip olan bireylerin daha belirgin problemli internet kullanımı sergiledikleri bulunmuştur ve bu da duygusal tutarsızlık ile aşırı internet kullanımı arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir (Hebebrand ve ark., 2014; Meule, 2019). Bu durum, daha yüksek düzeyde olumsuz değerlik kişilik özelliklerine sahip bireylerin, ortaya çıkabilecek duygusal sıkıntıyı yönetmek veya çevrimiçi etkinliklerde rahatlama aramak için bir başa çıkma mekanizması olarak sorunlu internet davranışları geliştirmeye daha yatkın olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca, olumsuz değerlik kişilik özellikleri ile bağımlı yeme davranışı arasındaki ilişki literatürde belirtilmiştir. Yüksek düzeyde olumsuz değerlik kişilik özelliklerine sahip bireylerin, bağımlılık yapıcı yeme davranışına daha fazla eğilim gösterdiği bulunmuştur (Gonçalves ve ark., 2021; Massey-Abernathy ve Byrd-Craven, 2016; Kural ve Özyurt, 2021). Bu durum, duygusal kararsızlığın, olumsuz duyguları düzenlemenin veya

yemekle ilgili davranışlar yoluyla rahatlık aramanın bir yolu olarak, bağımlılık yaratan yeme modellerinin geliştirilmesine ve sürdürülmesine katkıda bulunabileceğini düşündürmektedir. Duygusal tutarsızlık kişilik özelliklerine sahip bireylerin daha fazla problemli internet davranışı ve dolayısıyla daha fazla bağımlı yeme davranışı sergiledikleri bulgusu literatür tarafından desteklenmektedir. Duygusal tutarsızlık ve strese karşı savunmasızlık ile karakterize edilen olumsuz değerlik kişilik özellikleri hem problemli internet kullanımı hem de bağımlı yeme davranışı ile tutarlı bir şekilde ilişkilendirilmiştir. Olumsuz değerlik kişilik özelliklerinin hem problemli internet kullanımı hem de bağımlı yeme davranışı bağlamındaki rolünü anlamak, belirli duygusal özelliklere sahip bireylere yönelik olarak hedefe yönelik müdahaleler ve önleyici stratejiler geliştirmek için çok önemlidir.

Çalışma bulguları, bağımlılık tedavisi ve yeme bozukluklarına yönelik müdahale programlarında önemli bir rol oynayabilir. Özellikle, internet kullanımını ve yeme alışkanlıklarını etkileyen kişilik özelliklerine odaklanarak tedavi yaklaşımları geliştirilebilir. Okul ve üniversitelerde problemli internet kullanımının ve yeme davranışlarının altında yatan kişilik faktörlerine dikkat çekerek, bu konularda farkındalığının artırılmasının önleme ve müdahale programları için önemli olduğu düşünülmektedir. Mevcut çalışma, problemli internet kullanımı, yeme bozuklukları ve kişilik özellikleri arasındaki karmaşık ilişkileri anlamada yeni yollar sunmaktadır. Bu, gelecekteki araştırmalara yön verebilir ve daha detaylı anlayışlar geliştirmek için temel oluşturabilir. Ayrıca, toplumsal sağlık politikalarının ve müdahalelerin sadece davranışsal faktörleri değil, aynı zamanda kişilik özelliklerini ve teknoloji kullanımını da dikkate almasının önemini vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

Anggunani, A. ve Purwanto, B. (2019). Hubungan antara problematic internet use dengan prokrastinasi akademik. Gadjah Mada Journal of Psychology (Gamajop), 4(1), 1. https://doi.org/10.22146/gamajop.45399

Avena, N., Rada, P., ve Hoebel, B. (2008). Evidence for sugar addiction: behavioral and neurochemical effects of intermittent, excessive sugar intake. Neuroscience & Biobehavioral Reviews, 32(1), 20-39. https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2007.04.019

Ayyıldız, F. ve Şahin, G. (2022). Effect of social media addiction on eating behavior, body weight and life satisfaction during pandemic period. British Food Journal, 124(9), 2980-2992. https://doi.org/10.1108/bfj-01-2022-0018

Ceyhan, E., Ceyhan, A. A. ve Gürcan, A. (2007). Problemli Internet Kullanımı Ölçeği'nin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, *7*(1), 387-416.

Deary, I., Peter, A., Austin, E., ve Gibson, G. (1998). Personality traits and personality disorders. British Journal of Psychology, 89(4), 647-661. https://doi.org/10.1111/j.2044-8295.1998.tb02708.x

Debbarma, R. ve Umadevi, G. (2018). Social anxiety and problematic internet use among university students. American Journal of Pharmacy and Health Research, 6(2), 25-36. https://doi.org/10.46624/ajphr.2018.v6.i2.003

Demir, D., Bektas, M., Demir, S., ve Bektas, I. (2020). Psychometric properties of the Turkish version of The Addiction-Like Eating Behavior Scale for university students. *Current Psychology*. https://doi.org/10.1007/s12144-020-00664-w

Domoff, S., Sutherland, E., Yokum, S., ve Gearhardt, A. (2020). Adolescents' addictive phone use: associations with eating behaviors and adiposity. International Journal of Environmental Research and Public Health, 17(8), 2861. https://doi.org/10.3390/ijerph17082861

Dreier, M., Coniglio, K., ve Selby, E. (2020). Mapping features of pathological exercise using hierarchical-dimensional modeling. International Journal of Eating Disorders, 54(3), 422-432. https://doi.org/10.1002/eat.23406

Durak, M. ve Senol-Durak, E. (2014). Which personality traits are associated with cognitions related to problematic internet use?. Asian Journal of Social Psychology, 17(3), 206-218. https://doi.org/10.1111/ajsp.12056

Gearhardt, A., Corbin, W., ve Brownell, K. (2016). Development of the yale food addiction scale version 2.0.. Psychology of Addictive Behaviors, 30(1), 113-121. https://doi.org/10.1037/adb0000136

Gearhardt, A., White, M., ve Potenza, M. (2011). Binge eating disorder and food addiction. Current Drug Abuse Reviews, 4(3), 201-207. https://doi.org/10.2174/1874473711104030201

Gençöz, T., Öncül, Ö. (2012). Examination of Personality Characteristics in a Turkish Sample: Development of Basic Personality Traits Inventory. J Gen Psychol 139:194-216.

Gonçalves, S., Moreira, C., Machado, B., Bastos, B., ve Vieira, A. (2021). Psychometric properties and convergent and divergent validity of the portuguese yale food addiction scale 2.0 (p-yfas 2.0). Eating and Weight Disorders - Studies on Anorexia Bulimia and Obesity, 27(2), 791-801. https://doi.org/10.1007/s40519-021-01218-0

Hebebrand, J., Albayrak, Ö., Adan, R., Antel, J., Diéguez, C., Jong, J., … ve Dickson, S. (2014). "eating addiction", rather than "food addiction", better captures addictive-like eating behavior. Neuroscience & Biobehavioral Reviews, 47, 295-306. https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2014.08.016

Kim, J., Han, D., Park, D., Min, K., Na, C., Won, S., Park, G. (2010). The relationships between online game player biogenetic traits, playing time, and the genre of the game being played. Psychiatry Investigation, 7(1), 17. https://doi.org/10.4306/pi.2010.7.1.17

Koronczai, B., Kökönyei, G., Griffiths, M., ve Demetrovics, Z. (2019). The relationship between personality traits, psychopathological symptoms, and problematic internet use: a complex mediation model. Journal of Medical Internet Research, 21(4), e11837. https://doi.org/10.2196/11837

Kural, A. ve Özyurt, B. (2021). Why some students adjust easily while others can not? stress and adjustment to university: personality as moderator. Journal of College Student Retention Research Theory & Practice, 25(3), 594-612. https://doi.org/10.1177/15210251211002179

Kuss, D. ve Griffiths, M. (2011). Internet gaming addiction: a systematic review of empirical research. International Journal of Mental Health and Addiction, 10(2), 278-296. https://doi.org/10.1007/s11469-011-9318-5

Li, M., Chen, J., Li, N., ve Li, X. (2014). A twin study of problematic internet use: its heritability and genetic association with effortful control. Twin Research and Human Genetics, 17(4), 279-287. https://doi.org/10.1017/thg.2014.32

Li, W., O'Brien, J., Snyder, S., ve Howard, M. (2016). Diagnostic criteria for problematic internet use among u.s. university students: a mixed-methods evaluation. Plos One, 11(1), e0145981. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0145981

Massey-Abernathy, A. ve Byrd-Craven, J. (2016). Seeing but not feeling: machiavellian traits in relation to physiological empathetic responding and life experiences. Adaptive Human Behavior and Physiology, 2(3), 252-266. https://doi.org/10.1007/s40750-016-0041-0

Meule, A. (2019). A critical examination of the practical implications derived from the food addiction concept. Current Obesity Reports, 8(1), 11-17. https://doi.org/10.1007/s13679-019-0326-2

Meule, A. ve Gearhardt, A. (2014). Food addiction in the light of dsm-5. Nutrients, 6(9), 3653-3671. https://doi.org/10.3390/nu6093653

Nolan, L. ve Jenkins, S. (2019). Food addiction is associated with irrational beliefs via trait anxiety and emotional eating. Nutrients, 11(8), 1711. https://doi.org/10.3390/nu11081711

Özgür, H., Demiralay, T., ve Demiralay, I. (2014). Exploration of problematic internet use and loneliness among distance education students. Turkish Online Journal of Distance Education, 15(2). https://doi.org/10.17718/tojde.43009

Parks-Leduc, L., Feldman, G., ve Bardi, A. (2014). Personality traits and personal values. Personality and Social Psychology Review, 19(1), 3-29. https://doi.org/10.1177/1088868314538548

Pursey, K., Stanwell, P., Gearhardt, A., Collins, C., ve Burrows, T. (2014). The prevalence of food addiction as assessed by the yale food addiction scale: a systematic review. Nutrients, 6(10), 4552-4590. https://doi.org/10.3390/nu6104552

Ramón-Arbués, E., Granada-López, J., Martínez-Abadía, B., Echániz-Serrano, E., Antón-Solanas, I., ve Nash, M. (2021). Prevalence and factors associated with problematic internet use in a population of spanish university students. International Journal of Environmental Research and Public Health, 18(14), 7620. https://doi.org/10.3390/ijerph18147620

Rosenkranz, T., Müller, K., Dreier, M., Beutel, M., ve Wölfling, K. (2017). Addictive potential of internet applications and differential correlates of problematic use in internet gamers versus generalized internet users in a representative sample of adolescents. European Addiction Research, 23(3), 148-156. https://doi.org/10.1159/000475984

Saffari, M., Chen, H., Chang, C., Fan, C., Huang, S., Chen, J., ve Lin, C. (2022). Effects of sleep quality on the association between problematic internet use and quality of life in people with substance use disorder. Bjpsych Open, 8(5). https://doi.org/10.1192/bjo.2022.557

Schulte, E., Avena, N., ve Gearhardt, A. (2015). Which foods may be addictive? the roles of processing, fat content, and glycemic load. Plos One, 10(2), e0117959. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0117959

Sechi, C., Loi, G., ve Cabras, C. (2020). Addictive internet behaviors: the role of trait emotional intelligence, self-esteem, age, and gender. Scandinavian Journal of Psychology, 62(3), 409-417. https://doi.org/10.1111/sjop.12698

Sulaiman, A., Shin, K., ve Rofaie, N. (2019). Personality traits and internet addiction among selected financial institution employees. International Journal of Ethics and Systems, 35(2), 260-271. https://doi.org/10.1108/ijoes-12-2017-0220

THE RELATIONSHIP BETWEEN EARLY MALADAPTIVE SCHEMAS AND DATING ANXIETY IN UNIVERSITY STUDENTS

Asst. Prof. Dr., SEZEN GÜLEÇ[1]
[1] SİVAS CUMHURİYET UNİVERSİTY, Literature Faculty,
Department of Applied Psychology,
sezengulec@cumhuriyet.edu.tr - 0000-0003-4045-1650

ABSTRACT

Failure to form the bond between the baby and the caregiver in the first years of life for healthy individual development and ignoring the needs of the baby lead to the baby's disappointment and pave the way for the baby to experience negative emotions. Experiences in the first years of life are very effective in the formation of schemas. In general, schemas include components such as emotions, thoughts and body sensations and reflect the individual's perspective on himself/herself and his/her relationships with others. Early maladaptive schemas include five basic schema areas: impaired autonomy, disconnection, unrelenting standards, other-directedness and impaired limits. Dating anxiety includes factors such as submission to the wishes of the partner, fear of negative evaluation and rejection. Dating anxiety leads to a series of negative consequences such as individuals not being able to express themselves in the relationship, not being able to express their feelings, and individuals with high anxiety not being satisfied with their relationship. Therefore, it is important to identify the components that explain dating anxiety. Based on this information, the aim of the study was to examine the relationship between early maladaptive schemas and dating anxiety of university students. A total of 311 university students who were reached by convenience sampling method participated in the study. Demographic Information Form, Young's Schema Questionnaire - Short Form 3 and Dating Anxiety Scale were used to collect data. Descriptive statistics, t-test, Pearson Product Moment Correlation Analysis and regression analysis methods were used to analyze the data. According to the results of the study, there is a significant difference in dating anxiety scores according to gender, with women's scores being at a higher level. However, dating anxiety scores do not differ according to age and educational level. There were significant positive relationships between early maladaptive schemas of impaired autonomy, disconnection, unrelenting standards, other-directedness and impaired limits and dating anxiety. In addition, impaired autonomy, unrelenting standards and impaired limits are significant predictors of dating anxiety.

Keywords : Early maladaptive schemas, dating anxiety, university students.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE ERKEN DÖNEM UYUMSUZ ŞEMALAR İLE FLÖRT KAYGISI İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi, SEZEN GÜLEÇ[1]
[1] SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ, Edebiyat Fakültesi,
Uygulamalı Psikoloji Ana Bilim Dalı,
sezengulec@cumhuriyet.edu.tr - 0000-0003-4045-1650

ÖZET

Sağlıklı bireysel gelişim için yaşamın ilk yıllarında bebek ile bakım veren arasında oluşması gereken bağın oluşmaması ve bebeğin ihtiyaçlarının göz ardı edilmesi, bebeğin hayal kırıklığına uğramasına yol açmakta ve olumsuz duygular yaşamasına zemin hazırlamaktadır. Yaşamın ilk yıllarındaki deneyimler bireyin şemalarının oluşmasında oldukça etkilidir. Şemalar genel anlamda bireyin duygu, düşünce ve beden duyumları gibi bileşenleri içermekte, kendisine ve diğerleriyle ilişkilerine bakış açısını yansıtmaktadır. Erken dönem uyumsuz şemalar zedelenmiş otonomi, kopukluk, yüksek standartlar, diğeri yönelimlilik ve zedelenmiş sınırlar olmak üzere beş temel şema alanını kapsamaktadır. Flört kaygısı ise partnerin isteklerine boyun eğme, olumsuz değerlendirilme ve reddedilme korkusu gibi faktörleri içermektedir. Flört kaygısı bireylerin ilişkide kendini ifade edememesi, duygularını dışa vuramaması, kaygısı yüksek bireylerin ilişkisinden doyum sağlayamaması şeklinde bir dizi olumsuz sonuca yol açmaktadır. Bu nedenle, flört kaygısını açıklayan bileşenlerin belirlenmesi önem kazanmaktadır. Sunulan bu bilgilerden hareketle çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin erken dönem uyumsuz şemaları ile flört kaygıları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmaya uygun örnekleme yöntemi ile ulaşılan 311 üniversite öğrencisi katılmıştır. Araştırma verileri Demografik Bilgi Formu, Young Şema Ölçeği- Kısa Form 3 ve Flört Kaygısı Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimleyici istatistikler, t-testi, Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi ve regresyon analizi yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; cinsiyete göre flört kaygısı puanları, kadınlarınki daha yüksek düzeyde olmak üzere, anlamlı bir farklılık göstermektedir. Ancak flört kaygısı puanları yaşa ve eğitim kademesine göre farklılık göstermemektedir. Erken dönem uyumsuz şemalar olan zedelenmiş otonomi, kopukluk, yüksek standartlar, diğeri yönelimlilik ve zedelenmiş sınırlar ile flört kaygısı arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Ek olarak zedelenmiş otonomi, yüksek standartlar ve zedelenmiş sınırlar flört kaygısının anlamlı birer yordayıcısıdır.

Anahtar Kelimeler: Erken dönem uyumsuz şemalar, flört kaygısı, üniversite öğrencileri.

1. INTRODUCTION

Romantic relationships have an important place in the lives of individuals, especially during young adulthood. Having a romantic relationship allows young people to develop a sense of identity and a sense of belonging. The quality of the romantic relationship is closely related to psychological well-being (Glickman & La Greca, 2004). Today, one of the most common relationships within the scope of romantic relationships is dating relationships. In Turkish, flirt (flirt, dating) means "to establish a close relationship with someone of the opposite sex"

(Yılmazçoban, 2008). In a dating relationship, individuals may feel tension and distress in both verbal and non-verbal communication during the dating relationship; they may have difficulty initiating eye contact, they may stutter or speak in a very low tone of voice, they may not be able to find the appropriate words in their speech. When they realize that they are being observed, they may become tense and may not display the appropriate behaviors expected of them. In addition, individuals may experience anxiety about not being liked in dating relationships, they may feel nervous about physical appearance or some aspects of personality. All these express dating anxiety. When physiological symptoms are considered, it is also stated that individuals with dating anxiety have symptoms such as sweating, dry mouth, shivering and trembling, digestive problems accompanying dating situations (Kalkan, 2008).

Childhood abuse causes sexual problems and a decrease in self-esteem in the future (Mullen et al., 1996). It is seen that experiences of abuse in childhood and related mental problems negatively affect future social and interpersonal relationships (Kalkan & Özbek, 2011). Experiences in the first years of life are very effective in the formation of schemas. In general, schemas include components such as emotions, thoughts and body sensations, and reflect the individual's perspective on himself/herself and his/her relationships with others. Early maladaptive schemas include five basic schema areas: impaired autonomy, disconnection, unrelenting standards, other-directedness and impaired limits (Soygüt et al., 2009). The disconnection schema domain includes the expectation that one's needs such as security, protection, stability, care, empathy, sharing of feelings, acceptance and respect will not be met. The early family environments of people with schemas in this domain are disconnected, rejecting, cold, with long separations, violent, anything can happen at any time or abusive. The area of impaired autonomy includes the perception that the person is inadequate to be an individual, to act independently or to assert himself/herself successfully. The early family environment of people with schemas in this domain is overprotective, damages the child's self-confidence, and does not provide enough support for the child to show his/her abilities outside the family. The domain of impaired limits includes schemas related to internal boundaries, fulfilling responsibilities towards others or deficiencies in orienting towards long-term goals. The schemas in this domain usually develop in cases where the early family environment is too liberal, where healthy limits are not set, where guidance is inadequate or a perception of superiority is instilled, and where there is inadequacy in areas such as cooperation and taking responsibility and setting limits in achieving goals. Deficiencies in these areas lead to difficulties in adulthood in respecting the rights of others, cooperating, being true to one's word, setting realistic personal goals and showing patience in achieving them. In extreme cases, the person cannot tolerate even a normal level of discomfort. The other-directedness domain includes schemas related to deficiencies in meeting the basic universal need to be self-oriented. In this case, the person focuses on meeting the wants and needs of others at the expense of their own needs. The person may suppress his/her own feelings and needs or have a reduced awareness of these issues, and may have problems with self-expression and autonomy. Children who grow up in an environment of conditional love and conditional approval in their early family environment often turn to this type of attitude out of the need to gain love and approval, to maintain a sense of connectedness and belonging, or to escape from retaliation.

The emotional needs and desires of the parent or the search for social acceptance and status are given more importance than the child's authentic needs and feelings. Finally, the domain of unrelenting standards develops in strict, demanding or punitive early family environments where the basic need for spontaneity and play is ignored. The person often suppresses spontaneous feelings and desires at the expense of happiness, self-expression, relaxation, close relationships and health, and focuses excessively on meeting expectations about performance and moral behavior. There is a tendency to perfectionism, avoid making mistakes, follow rules and hide emotions. It is accompanied by a general state of pessimism and a constant worry that everything will break down if not careful (Young et al., 2009).

Based on this information, it is thought that the schemas formed in the first years of life will affect romantic relationships as well as social relationships. When the literature was examined, it was seen that dating anxiety was studied with variables such as parental attitudes (Çiftci & Gülaçtı, 2019); childhood abuse experiences (Kalkan & Özbek, 2011); romantic loneliness and attachment (Yonar & Demir, 2020); body image (Gupta et al., 2021); loneliness and problematic internet use (Odacı & Kalkan, 2010); social anxiety (Hanby et al., 2012). No study was found in which early maladaptive schemas and dating anxiety were studied together. In this study, the relationship between early maladaptive schemas and dating anxiety in university students was examined.

2. METHOD

This study was conducted within the scope of the relational survey model, which allows examining the relationships between variables. A total of 311 university students, 200 female and 111 male, participated in the study. The ages of the participants ranged between 18 and 26, with an average age of 20.4. Participants were reached through convenience sampling method. Data collection tools were administered to the participants via Google Forms and face-to-face. Data were collected through Demographic Information Form, Young Schema Questionnaire - Short Form 3 and Dating Anxiety Scale.

The Demographic Information Form is a form prepared by the researcher and consists of gender, age and education level variables.

Young Schema Questionnaire-Short Form-3, The scale was developed by Young et al. (1991; 2003) to assess early maladaptive schemas. The scale was adapted into Turkish by Soygüt et al. (2009). According to the results of the validity and reliability analysis of the Turkish version of the scale, the scale consists of 14 factors and 5 schema domains. The test-retest reliability coefficient of the scale ranged between r= .66-.83 for schema domains. Cronbach Alpha internal consistency coefficients are in the range of α= .53-.81.

Dating Anxiety Scale was developed by Glickman and La Greca (2004) and adapted into Turkish by Soysal et al. (2023). The scale consists of 3 factors and 21 items. At the same time, the total score of the scale is calculated. The total score of the scale was used in this study. Cronbach alpha internal consistency coefficients were calculated as .82 ($p < .05$) for the total

score of the scale, .87 (p <.05) for the fear of negative evaluation sub-dimension, .72 (p <.05) for the social anxiety-flirt sub-dimension, and .70 (p <.05) for the social anxiety-group.

Descriptive statistics, t-test, Pearson Product Moment correlation analysis and regression analysis tests were used to analyze the collected data. Data were analyzed using the SPSS 22.0 package program.

3. RESULTS

In the data analysis process, firstly, the data were examined for meeting the assumption of normal distribution. It was observed that the skewness and kurtosis coefficients of the data were in the range of -1.5 and +1.5 and it was assumed that the data were normally distributed. In line with this assumption, a t-test was conducted to find the answer to the question of whether dating anxiety scores differed according to gender. T-test results are presented in Table 1.

Table 1

T-test scores of dating anxiety by gender

Variable	Gender	n	Mean	Sd	t	p
DAS	**Female**	200	35.87	5.22	2.55	.034
	Male	111	30.06	3.76		

p < .05 DAS: Dating Anxiety Scale

When Table 1 is examined, it is seen that dating anxiety scores show a significant difference in favor of women (mean=35.87) according to gender. In terms of other demographic variables such as age and level of education, it was found that dating anxiety did not show a significant difference (p<.05) and it was not necessary to include a table for these values. Pearson Product Moment correlation analysis values regarding the relationship between the research variables are presented in Table 2.

Table 2

Pearson product-moment correlation coefficients for the relationship between early maladaptive schemas and dating anxiety

Variable	Mean	Sd	1	2	3	4	5	6
1.DAS	89.9	6.94	1					

2.IA	83.6	5.40	.52**	1				
3.D	92.3	7.68	.17**	.44**	1			
4.US	89.4	9.80	.51**	.37**	.68**	1		
5.OD	88.1	6.60	.22**	.55**	.46**	.33**	1	
6.IL	77.7	10.16	.34**	.52**	.65**	.38**	.41**	1

**p < .01 DAS: Dating Anxiety Scale, IA: Impaired Autonomy, D: Disconnection, US: Unrelenting Standards, OD: Other Directedness, IL: Impaired Limits

According to Table 2, all of the research variables have significant relationships with each other (p<.01). Dating anxiety showed significant relationships with all of the early maladaptive schema domains. The schemas with the highest correlation with dating anxiety are impaired autonomy (r=.52), unrelenting standards (r=.51), impaired limits (r=.34), other directedness (r=.22) and disconnection (r=.17). The regression coefficients of early maladaptive schemas predicting dating anxiety are presented in Table 3.

Table 3

Regression coefficients for early maladaptive schemas predicting dating anxiety

				Undtandardized coefficient		**Standardized coefficient**		
Model	**n**	**Mean**	**Sd**	**B**	**Std.Error**	**β**	**t**	**p**
Constant	-	-	-	32.07	1.83	-	16.40	.000
IA	311	83.6	5.40	.034	.011	.31	2.91	.000*
D	311	92.3	7.68	.047	.035	.10	.443	.234
US	311	89.4	9.80	.019	.016	.24	2.75	.003*
OD	311	88.1	6.60	.061	.031	.07	.327	.113
IL	311	77.7	10.16	.002	.023	.17	1.64	.020*

*p<.05

Table 3 shows that impaired autonomy (t = 2.91, p = .000), unrelenting standards (t = 2.75, p = .003) and impaired limits (t = 1.64, p = .020) schema domains are significant predictors of dating anxiety. The standardized regression coefficients of impaired autonomy, unrelenting standards and impaired limits schema domains in predicting dating anxiety are β =. 31, β = .24 and β = .17. Disconnection and other-directedness schema domains did not significantly predict dating anxiety. According to the overall regression model, early maladaptive schemas explained 10% of the total variance in dating anxiety (R = .321, R^2 = .10).

4. CONCLUSION AND DISCUSSION

In this study, the relationship between early maladaptive schemas and dating anxiety in university students was examined. According to the results of the study, female university students had higher levels of dating anxiety than males. The fact that women experience dating anxiety more intensely may be related to the patriarchal structure of Turkish society and the fact that women receive more critical reactions about their physical and personal characteristics. In addition, it is an undeniable fact that women are under more pressure to establish a relationship with the opposite sex. Dating anxiety does not differ according to age and educational level variables.

The results of the study show that all of the early maladaptive schemas have significant relationships with dating anxiety. In addition, impaired autonomy, unrelenting standards and impaired limits are significant predictors of dating anxiety. Negative, stressful, and traumatic experiences during childhood and adolescence affect individuals' behaviors in relationships (Chapman et al., 2004). Early maladaptive schemas theory (Young & Flanagan, 1998) argues that these maladaptive schemas are found in individuals who grow up in unstable (abandonment/instability), violent (insecurity/abuse), insufficiently compassionate (emotional deprivation), overly demanding (inadequacy/shame) or socially isolated (social exclusion) families. Individuals with these schemas may have difficulty establishing lasting, secure and satisfying relationships because they believe that others cannot meet their needs for stability, security, care, love and acceptance. In response to this situation, individuals may adopt maladaptive coping styles based on overcompensation, which may cause them to form a diseased bond with their partners and experience all kinds of alienation as dangerous due to excessive jealousy, betrayal, and fear of abandonment (Celsi et al., 2021). In this direction, it can be said that the research findings are in line with the literature.

As a result of the research, early maladaptive schemas can be evaluated and individuals' schemas can be worked with in order to reduce their dating anxiety and support them to establish healthy relationships. In addition, attention can be drawn to early childhood experiences and parents can be trained in this direction in order for individuals to establish healthy relationships in the future. On the other hand, considering the important role of romantic relationships in human life, more studies can be conducted with different variables to reveal the causes of dating anxiety.

KAYNAKÇA

Chapman, D. P., Whitfield, C. L., Felitti, V. J., Dube, S. R., Edwards, V. J., and Anda, R. F. (2004). Adverse childhood experiences and the risk of depressive disorders in adulthood. *J. Affect. Disord. 82*, 217–225. doi: 10.1016/j.jad.2003.12.013

Celsi, L., Paleari, F. G., & Fincham, F. D. (2021). Adverse childhood experiences and early maladaptive schemas as predictors of cyber dating abuse: An actor-partner interdependence mediation model approach. *Frontiers İn Psychology, 12*, 623646. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.623646

Çiftci, Z., & Gülaçtı, F. (2019). Üniversite öğrencilerinin algıladıkları anne baba tutumları ve flört kaygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches, 11*(18), 1282-1309. https://doi.org/10.26466/opus.553036

Glickman, A. R. & La Greca, A. M. (2004). The dating anxiety scale for adolescents: Scale development and associations with adolescent functioning. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 33*, 566–578. https://doi.org/10.1207/s15374424jccp3303_14

Gupta, S., Michael, C. S., & Harrison, M. A. (2021). Relationship between body image and dating anxiety in emerging adults. *Klinik ve Ruh Sağlığı Psikolojik Danışmanlığı Dergisi, 1*(1), 1-14. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2785774

Hanby, M. S., Fales, J., Nangle, D. W., Serwik, A. K., & Hedrich, U. J. (2012). Social anxiety as a predictor of dating aggression. *Journal of Interpersonal violence, 27*(10), 1867-1888. https://doi.org/10.1177/0886260511431438

Kalkan, M. (2008). Dating anxiety in adolescents: scale development and effectiveness of cognitive-behavioral group counseling. *Eurasian Journal of Educational Research, 32*, 55-68.

Kalkan, M., & Özbek, S. K. (2011). Çocukluk çağı örselenme yaşantıları ergenlerdeki flört kaygısını yordar mı? *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 18* (1), 35-44.

Mullen P.E., Martin, J.L., Anderson, J.C., et al. (1996). The long-term impact of the physical, emotional and sexual abuse of children: a community study. *Child Abuse Negl, 20*, 7-21.

Odacı, H., & Kalkan, M. (2010). Problematic Internet use, loneliness and dating anxiety among young adult university students. *Computers & Education, 55*(3), 1091-1097. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2010.05.006

Soygüt, G., Karaosmanoğlu, A., & Çakir, Z. (2009). Erken dönem uyumsuz şemaların değerlendirilmesi: Young Şema Ölçeği Kısa Form-3'ün psikometrik özelliklerine ilişkin bir inceleme. *Türk Psikiyatri Dergisi, 20*(1). https://web.s.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=cd9ea9bf-4f60-46a3-b175-e27a71bc2dd1%40redis

Soysal, F. S. Ö., Bakalım, O., & Ogan, S. (2023). Flört Kaygısı Ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Turkish Studies-Social Sciences, 18*(1).e-ISSN:2667-5617.

Yılmazçoban, A. M. (2008). *Flört ve görücü usulü evliliklerde psiko-sosyal özelliklerin etkisi.* Yayınlanmamış doktora tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Yonar, S., & Demır, İ. (2020). Beliren yetişkinlerde romantik yalnızlığın yordanmasında bağlanma ve flört kaygısının rolü. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi, 7*(2), 517-542. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1243554

Young, J.E., Klosko, J.S., Weishaar, M.E. et al. (2003) *Schema therapy: A practitioner's guide*. New York. The Guilford Press, s.7.

Young, J. E., and Flanagan, C. (1998). "Schema-focused therapy for narcissistic patient," in Disorders of Narcissism; Diagnostic, Clinical and Empirical Implication, ed. E. F. Ronninstam (Washington, DC: American Psychiatric Association), 239–262.

Young, Jeffrey E., Klosko, Janet S. ve Weishhar, Marjorie E. (2009). *Şema terapi*. (Çeviren: Tuğrul Veli Soylu). İstanbul: Litera Yayıncılık.

6 VE 20 ŞUBAT 2023 DEPREMLERİNİN YANSIMALARI: HATAY ÖRNEĞİ
REFLECTİONS OF THE FEBRUARY 6 AND 20, 2023 EARTHQUAKES: A CASE STUDY OF HATAY

Doç. Dr. KEMAL DİL

Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi ORCID ID 0000-0003-0106-8712

ÖZET

Bu çalışmada, 6 Şubat 2023 tarihli Kahramanmaraş Pazarcık ve Elbistan, 20 Şubat 2023 tarihli Hatay Yayladağı ve Defne merkezli depremlerin etkisiyle, toplamda 11 ilde, yaşanan can kayıpları, toplumsal alana yansımalar ve yeniden yapılanma tartışmaları Hatay ili özelinde irdelenmiştir. Bu kapsamda, her ne kadar yaşanan depremlerde can kaybının 50 bin783 kişi olduğu resmi olarak ifade edilse de depremin üzerinden 9 ayı aşan bir zamanın geçmesine rağmen halen daha enkazların altından insan cesetleri çıkarılmaktadır. Öte yanda can kayıpları ve 110 bin civarında yaralının yanında yapı, üretim kaynağı, alt yapı ve ekonomik kayıplar nedeniyle kendi habitatlarından kopma durumunda kalanların yaşadıkları çok boyutlu sorunlar, habitatlarının yeniden inşa etme süreci hakkında yaşanan belirsizlikler ve gerilimler gibi sorunlar, bölgenin büyük resminin ana parçaları olarak sıralanabilir. Bunun yanında aradan bunca zaman geçmesine rağmen, deprem bölgesinde yaşanan ilişkilerin içeriğine ve mahiyetine ilişkin güven tartışmaları da devam etmektedir. Sahadaki paydaşların görüşlerini ve elde ettikleri verileri de paylaşacakları güvenilir bir koordinasyonun kurulamaması, bir tarafta bu tartışmaların devam etmesine, diğer tarafta ise deprem bölgesinde yaşanan sorunların yazılı ve görsel medyaya yansıdığı boyutlarıyla algılanmasına ve yorumlanmasına yol açmaktadır. Bu makale, deprem sonrasında 14, 15 Nisan 2023 tarihlerinde Hatay'ın, İskenderun, Arsuz, Samandağ, Defne ve Antakya ilçelerinde gerçekleştirilen saha gözlem ve görüşmelerinden elde edilen bilgiler ile resmi raporlardan ve medyada paylaşılan verilerden üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri, Yeniden Yapılanma

1. GİRİŞ

Kahramanmaraş merkezli 6 Şubat 2023 tarihli 7,7 ve 7,6 büyüklüklerindeki depremlerin yanında 20 Şubat 2023 tarihinde Yayladağı merkezli 6,4 büyüklüğündeki depremin (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023) ve hemen ardından 5,8 büyüklüğündeki artçı sarsıntının Kahramanmaraş, Hatay, Adıyaman, Şanlıurfa, Adana, Osmaniye, Gaziantep, Diyarbakır, Kilis ev Malatya illerinde büyük bir yıkıma yol açmıştır. Deprem, başta Türkiye'de olmak üzere tüm dünyada geniş yankı ve derin üzüntüler oluşturdu (World Bank ve Global Facility for Disaster Reduction and Recovery, 2023). Bununla birlikte, depremler 11 ilde çok şiddetli hissedilmiş olmakla birlikte, en yıkıcı etkilerini Hatay ve Kahramanmaraş'ta göstermiştir (AFAD, 2023a). Depremlerin bu yıkıcı etkilerine yönelik ulusal ve uluslararası düzeyde pek çok değerlendirme yapıldı. Bu değerlendirmelerde, depremin büyüklüğünün ve şiddetinin yanında sebep olduğu can kayıplarının, yaşanan dramların, etkilediği geniş toplum kesimlerinin altı çizilirken, neden olduğu ekonomik kayıpların büyüklüğü, ihtiyaç duyulan başta ekonomik olmak üzere, her türlü desteğin önemi ve deprem bölgesinden kitlesel göçlerin boyutları vurgulanıyordu (AFAD, 2023a; BBC News Türkçe, 2023; Ekici ve Tuncel, 2015; İnsan Hakları Derneği Hatay Şubesi, 2023; Sağıroğlu, Ünsal ve Özenci, 2023; sondakika.com, 2023; World Bank ve Global Facility for Disaster Reduction and Recovery, 2023). Bu kapsamda *Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanı Murat Kurum'un 17 Şubat 2023 tarihinde Adana'da, "332 bin 947 bağımsız bölümden oluşan 84 bin 726 bina yıkık, acil yıkılacak ve ağır hasarlı olarak tespit edilmiştir. Adana'mızda da 148 binada bin 602 bağımsız bölüm yıkık, acil yıkılacak ve ağır hasarlı olarak tespit edilmiştir"* (Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2023) *şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.* Bunun yanında, 11 ili kapsayan afet bölgesinde tümüyle yıkılan toplam bina sayısı 18 bin 200 iken; bunun 5 bin 696'sı Hatay'da olmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2023). Bu konutlardaki daire sayısının 23 bin 90 olduğu dikkate alındığında gerçek can kaybının Hatay'da resmi rakamlara yansıyanlardan çok daha fazla olduğu ileri sürülebilir. Hatay'da tümüyle yıkılan binanın en çok olduğu yer ise, 3 bin 79 ile Antakya'dır (İnsan Hakları Derneği Hatay Şubesi, 2023). Ayrıca Hatay'da acil yıkılacak ağır hasarlı ve yıkık bina sayısı 25 bin 822, daire sayısı 85 bin 724, ticarethane sayısı 19 bin 646, ahır sayısı da 449 olarak saptanmıştır(İnsan Hakları Derneği Hatay Şubesi, 2023). Hatay Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Lütfü Savaş'ın açıklamasına göre, bu devasa yıkım nedeniyle yaklaşık nüfusu 1 milyon 700 bin olan Hatay'dan, 650-700 bin kişi farklı illere göç etmiştir(sondakika.com, 2023). Dolayısıyla 6 Şubat 2023'e kadar hem yurt içinden hem de

Suriye başta olmak üzere birçok ülkeden göç alan Hatay, büyük bir işgücü, beyin gücü kaybına uğramıştır. Bununla birlikte, deprem bölgesinde yaşanan can kayıplarına, yapılan yardım çalışmalarına, oluşan ilişkilere, bölgeden göçlere ve yeniden yapılanmalara ilişkin çeşitli medya araçları üzerinden çeşitli haberler kamuoyunda tartışılıyordu. Bunların bazıları umut vericiyken bazıları ise kamu vicdanını yaralar nitelikteydi. Medyada yaşanan bu gelişmeler deprem bölgesinde yaşanan ilişkilerin içeriğine ve mahiyetine ilişkin haberlerin güvenilirliğini tartışmalara açmıştır (Asa ve Doğan Güllüpunar, 2023; Çaki, 2020). Tam da bu noktada deprem bölgesinde yaşananlara ilişkin medya araçları üzerinden yansıtılan rahatsız edici ve umut verici gelişmelerin sahiciliğini anlamlandırmak için deprem bölgesini bizatihi yerinde gözlemlemek zorunlu olmuştu. Böylece sahadaki gözlemleri, deprem bölgesi hakkındaki resmi ve tüzel kurumların raporlarıyla, alınan resmi kararlarla, medyaya yansıyan tartışmalarla ilişkilendirmek mümkün olacaktı. Bu amaçla deprem bölgesinde gözlemler yapmak ve sahada çeşitli toplumsal kesimlerle görüşmeler yürütmek ve sosyolojik değerlendirmelerde bulunmak amacıyla Ankara'da bulunan Hatay Kültür Sanat Edebiyat Platformu üyelerinin bölgeye 14 ve 15 Nisan tarihlerinde Hatay iline planladıkları ziyaret programlarına katıldım.

2. YÖNTEM

Saha uygulamaları kapsamında, Hatay Kültür Sanat Edebiyat Platformu üyelerinin depremden etkilenen Hatay ilini ziyaret etmek için yaptıkları organizasyonla 14 ve 15 Nisan 2023 tarihlerinde Hatay'a geldim. Organizasyonun planlamasında Hatay ilinde, İskenderun, Arsuz, Samandağı, Yayladağ, Defne ve Antakya ilçelerinde depremzedelerle, dayanışma kuruluşlarıyla, sivil toplum örgütleriyle, yerel gazeteciler, yazarlar, edebiyatçılarla ve Arsuz ve Samandağı belediye başkanlarıyla görüşmeler yapıldı. Bununla birlikte, Defne ilçesindeki Ali İsmail Korkmaz Koordinasyon merkezinde yer alan çadır kentte bir çadır kütüphane kurma da planlanmıştı. Ayrıca Antakya'nın farklı yerlerinde kurulan çadır kentler de ziyaret edilmiştir. Buralarda yüz yüze ve odak grup görüşmeler yapılmış, saha gözlemleri notları tutulmuştur. Çalışmada bu coğrafyalardaki depremin etkilerine ilişkin bulgular gerçekleşen can kayıpları, yıkılan yapılar, yaşanan göçler *ve* yeniden yapılanma tartışmaları zemininde sosyolojik olarak anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

3. HATAY DEPREMLERİ VE YAŞANAN CAN KAYIPLARI

AFAD yayımladığı 2 Haziran 2023 tarihli raporunda (AFAD, 2023b), 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş'ta ve 20 Şubat 2023 tarihinde Hatay'da yaşanan depremlerde 11 il üzerinden veriler vermeksizin toplam can kaybının 50783 olarak açıklamıştır. Bu raporda yapılan 50783 can kaybı açıklamasının 24 Nisan 2023 tarihinde İçişleri Bakanı'nın toplam can kaybına yönelik yaptığı açıklamanın aynısı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, can kayıplarına yönelik resmi verilerin güncelliği tartışmalara yol açmıştır (TMMOB, 2023b). Bununla birlikte aradan aylar geçtikten sonra kaldırılan enkazların altından insan cesetleri çıkmasına karşın can kayıplarının güncellenmemesi, yayımlanan verilerin sağlıklılığını da tartışmalara açmıştır (SPUTNIK TÜRKİYE, 2023). Bu tartışmalar kapsamında resmi rakamlara göre 13883 binanın deprem esnasında yıkılmasıyla felaketin en ağır biçimde yaşandığı Kahramanmaraş ilindeki yıkımın iki katı düzeyde etkilenen Hatay'da toplam can kaybının 20bin'in üzerinde olduğu Hatay Belediye Başkanı tarafından açıklanmıştır (TMMOB, 2023b). Bu kadar yüksek can kayıpları ne yazık ki Hatay ilinin konumlandığı topraklarda ilk değildir. Küllerinden yeniden doğan kent olarak tanımlanan ve 1937'de Hatay ismini alan (Gazeteduvar, 2023; Gündüz, Gökhan, Hatipoğlu ve Bahadır, 2013) bu topraklarda, Arap ve Anadolu plakalarının oluşturduğu 1000 km uzunluğundaki sınırın batı ucunda yer alan bölgedeki aktif faylar üzerinde yer almaktadır (Beyen ve diğerleri, 2023). Başta Fırat Havzası, Doğu Akdeniz olmak üzere, Kuzey-Güney ve Doğu-Batı yol geçişleri açısından sahip olduğu jeo-stratejik konumuyla, içerdiği Asi Nehri'nin ve bol güneşin beslediği verimli toprakların ürün çeşitliliğiyle, doğal kaynaklarıyla ve deniziyle bu coğrafya, pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bununla birlikte, M.Ö. 300'lerde Büyük İskender'in komutanlarından Antigonus, *Antioch* adıyla bugün Antakya olarak bilinen şehri bu topraklarda inşa etmiştir. Bilinen ilk büyük depremini ise bu şehir M.Ö. 184'te yaşamıştır (Beyen ve diğerleri, 2023). Bu depremi takip eden pek çok deprem tarihsel süreç içerisinde bu topraklarda meydana gelmiştir. Bunların içinde en yıkıcısı yaklaşık 260 bin kişinin ölümüne yol açan, M.Ö. 115'te gerçekleşen deprem olmuştur. Bunun dışında 80 bin kişinin ölümüne M.S. 458'deki, 60bin kişinin öldüğü 588'deki, 20bin kişinin öldüğü 847'deki, 80bin kişinin öldüğü 1170'teki, 20bin kişinin öldüğü 1759'daki ve yaklaşık 20bin kişinin öldüğü 6 ve 20 Şubat 2023'teki depremler ağır hasarlı olarak sıralanmışlardır (Beyen ve diğerleri, 2023). Hatay'ın konumlandığı toprakların deprem gerçeğini tarihsel derinliğiyle bilen bölge halkı, 7 kere yıkılmasına rağmen 8. kez küllerinde doğan bir Hatay'ı tüm kültürel çeşitliliğiyle umut ettiği çeşitli medya araçları aracılığıyla vurgulamaktadır (Dünya Gazetesi, 2023; Gazeteduvar, 2023).

4. 6 VE 24 ŞUBAT DEPREMLERİNİN HATAY TOPLUMSAL ALANINA YANSIMALARI

6 ve 24 Şubat 2023 Pazarcık, Elbistan, Yayladağı ve Defne depremlerinin Hatay toplumsal alanına yansımalarını anlamlandırmak amacıyla 14, 15 Nisan 2023 tarihlerinde Hatay'a geldiğimde karşılaştığım yapı hasarı manzarası dehşet vericiydi. Bunun yanında ayaküstü görüştüğümüz depremzedelerin ve bölgeye yardıma giden gönüllülerin yüzlerinden bitkinliklerini gözlemleyebiliyordum. Depremin Hatay'a yansıma boyutu hakkında kendilerine sorduğum sorulara cevap verirken depremzedelerin yaşadıkları acıları, yutkunduklarını gözlemledim. Bu ruh hali karşısında "acaba soruları nasıl sorayım ki tekrar o acıları yaşamasınlar" diye zihinsel arayışa girdiğimi fark ettim. O acıları tekrar zihinlerinde canlandırmamak için *yakın kayıplarına* ilişkin soru dahi sormak içimden gelmedi. Fakat görüştüğümüz kişiler zaten saniyelerle sınırlı o deprem anını, günlerce değiştirmedikleri kıyafetleri gibi belleklerine giymişlerdi ve suyu kurumuş gözleriyle bana bakarken yutkunmalarla içine ağlayarak aktarmaktan kendilerini alamıyorlardı. Sahadaki gönüllülere ne tür sorular soracağımı zihnimde sıralamıştım. Fakat yaşanan acılara müdahilliklerine çok fazla vurgu yapmadan, daha çok günlük iaşe yardımlarına ve organizasyonlarına değinmeleri, depremin yaşattığı acılara onların haftalarca tanıklık boyutlarını bende düşündürttü. Bu nedenle zihnimdeki kimi soruları sormaktan vazgeçtim. Konuya vakıf birkaç kişiyle görüşmek de planlarımız arasındaydı. Bunların arasında yerel gazeteciler, yazarlar, şairler, sanatçılar, dernek yöneticileri, belediye başkanları vardı. Bu nedenle saha incelemelerimizi ve görüşmelerimizi, zamanı dikkate alarak planlamamız gerekiyordu. Fakat depremin etkileri o kadar çok yönlüydü ki, yaptığımız plan sürekli değişiyordu. Bu arada ayaküstü yaptığım görüşmelerde yapıların hasarı, iletişimde yaşanan sorunlar, zamanında yardım alamama, koordinasyonsuzluk, umutsuzluk, bölgeyi terk etmeler, gidecek yer bulamamalar, her şeye rağmen Hatay'da kalma istekleri, Hatay'ı yeniden ayağa kaldırmalar gibi ifadeler dikkatimi çekmişti. Bir tarafta ifadeleri dinlerken, diğer tarafta ifade edilenlerin etkisiyle göz ucuyla yapıları gözlemledim. Gözlemlediğim yapı hasar manzaralarının, depremlerin Hatay'ın toplumsal alanındaki yansımaları derin üzüntülerle resmettiğini içimden geçirdim. Saha incelemelerinde depremlerin başta ilin merkez ilçesi olan Antakya'da ve İskenderun'da olmak üzere köylere varıncaya kadar geniş bir coğrafyada yapılar üzerinde çok çok yıkıcı etki gösterdiğini gözlemledik. Resmi açıklamalara göre, Hatay'da 13883 yapı deprem anında yıkıma uğramıştı (TMMOB, 2023b). Bununla birlikte Hatay ilindeki yapıların yıkım vehametini İnsan Hakları Derneği Hatay

Şubesi'nin (2023) Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın tespitlerine dayanarak şöyle raporlamıştır:

> "Hatay'da acil yıkılacak, ağır hasarlı ve yıkık bina sayısı 25 bin 822, daire sayısı 85 bin 724, ticarethane sayısı 19 bin 646, ahır sayısı 449 oldu. En fazla yıkılan bina 3 bin 79 ile Antakya'da meydana geldi. İlçeler arasında Kırıkhan'da 893, Samandağ'da 351, Altınözü'nde 263, Hassa'da 258, Defne'de 227, İskenderun'da 216 bina yıkıldı."

Sahada gözlemlediklerimiz, raporda rakamlarla belirtilenlerin çok ötesinde duygular oluşturmaktaydı. Başta konut alanları olmak üzere iş yerlerini, valilik, kaymakamlık, hastaneler, okullar, Garnizon Komutanlığı gibi resmi kurumların binalarını, tarihi çarşıları ve alış-veriş merkezlerini, yüksek gelir seviyesinin yaşandığı yerleri, tarihi-turistik ibadet mekânlarını, kuşakların Hatay'a aidiyetlerini sağlayan sembolik mekânlar ya yıkıntı yığınlarına dönüşmüştü ya da yanlarında bile geçmeye bile tereddüt ettiğimiz düzeyde ağır hasar almışlardı. Valilikteki hasar o kadar yüksekti ki, valilik hizmetleri ayakta kalan Necmi Asfuroğlu Anadolu Lisesi'nin sağlam bölümünde yürütülmekteydi. Hassasiyetinden dolayı Garnizon'a ilişkin detaylı gözlem yapılamadı. Fakat görüştüğümüz depremzedeler, garnizonun da çok ciddi hasar aldığını belirttiler. Tarihi Uzunçarşı'nın yüzde yüze yakını kullanılamaz haldeydi. Burada bulunan Antakya Lisesi, tarihi okullar, kiliseler, yeni restore edilmiş sıralı dükkanlar, çökmelerin oluşturduğu yıkıntıların girmemize olanak vermediği dar sokakların arkasındaki yerle bir olmuş konut çatıları ya tamamen ya da kısmen kullanılamaz haldeydi. Tarihi Sarımiye Camii ve hemen yanındaki Katolik Kilisesi de kullanılamaz haldeydi. Valiliğin hemen karşısından giriş yapılan en çekici turistik mekânların yer aldığı sokak ve Hürriyet Caddesi (Saray Caddesi) harap olmuş durumdaydı. Yıkıntılar, çökükler nedeniyle sokağın girişinden içeriye doğru ilerleyebilme olanağı yoktu. Çevremiz,adeta bombalanmış bir mekân görünümündeydi. Sokakta rastladığımız iki kadın, yaptığımız görüşmede durumun vahametini şu cümlelerle aktarmışlardı:

> "Burası Hatay'ın en gözde turistik mekânıydı. Moteller, kafeler, tarihi kiliseler, her şey harap oldu. Benim altı tane iş yerim vardı. Tarihi yapılardı. Yeni restore ettirmiştim. En az yüz yıl daha yaşasın istiyordum. Şimdi gördüğünüz gibi hepsi göçtü, harap oldu."

Antakya şehir merkezinin sembolü konumunda olan Köprübaşı mevkii, yıkıntıları kaldırılmış ya da sac çitlerle çevrilmiş çökük yapılarla çevrelenmişti. Varlığı, şehrin varlığıyla ve tarihiyle eş olduğu, bir çok medeniyetin Asi nehrinin iki yakasını birleştiren geçiş mekanı olarak kullandığı "Doğu'nun Kraliçesinin Tacı" ünvanıyla bilinen tarihi köprüde (Ovalı, 2017) döküntüler olmasına rağmen yine büyük bir depreme dayanarak trafiğe açıktı. Fakat Köprünün

hemen yanı başında, Güney-Batı yakasında bulunan Hatay Devleti'nin Meclis binası kullanılamaz halde çökmüştü. Bunların dışında Antakya merkezdeki konut alanları harap olmuş durumdaydı. Ayakta kalan yapılardan hasarlı olmayanı yok denilecek kadar azdı. Defne ilçesinde bazı binaların zemin katları çökmüş, binanın birinci katı zemin katı haline gelmişti. Gözlemlerimiz kapsamında gittiğimiz Defne ilçesinde de hasar büyüktü. Burada birçok yerde çadırlar kurulmuştu. Çadır kentlerde kalanlarla yaptığımız görüşmelerde, "Burada sağlam hiçbir bina yok. Binası çökmemiş olanlar bile çadırlarda kalıyorlar. Kimse cesaret edip evinde kalmıyor." biçiminde cevap veriyorlardı. Gözlemlenenler, depremin sadece yapılar üzerinde yıkıcı etkide bulunmakla sınırlı olmadığını, depremi yaşamış olanlar üzerinde psikolojik yıkımlara da neden olduğunu düşündürmüştü. Bu konuda yapılan araştırmalar, bu gözlemlerimizi destekler bulguları içermiştir(Yildirim, 2023). Samandağ'ın köyleri de depremden büyük ölçüde etkilenmişti. Uğradığımız köylerden biri de Vakıflı Köyü idi. Ermeni yerleşim yeri olan bu köyde tarihi ibadet yeri olan Surp Asdvadzadzin Kilisesi büyük hasar görmüştü. Evlerin tek ya da iki katlı olması ve köyün dağ yamacında kurulmuş olmasının daha büyük bir yıkımı önlediği, bölgeli bilenlerle yapılan görüşmelerde ifade edildi. Arsuz, Antakya ve Defne kadar olmasa da ciddi bir yıkımın olduğu turistik bir yerleşim yeriydi. Belediye başkanıyla yapılan görüşmede, çöken yapıların tamamına yakınının çok katlı binalar olduğunu, ilçeye hâkim olan yapı tipinin 2 ya da üç katlı yapılar olduğunu, buralarda da hasar oluştuğunu söyledi. Buradaki yerel halkın önemli kısmının köylerine çekildiğini de ekledi. Belediye hizmet binası ise kullanılamaz halde olduğu için, belediye hizmetleri daha az hasarlı nikâh salonu olarak kullanılan yapıda yürütülmekteydi. Arsuz'un sembol konaklarından olup 16 yıldır yapılan "Füsun Sayek Sağlık ve Kültür Etkinlikleri"nin de merkezi haline gelen Asi Nehri'nin kıyısında olan tarihi yapının da çöktüğü görülmüştür. Öte yanda ilçeler ve köyler arasında ulaşımı sağlayan yollar da depremden payına düşen hasarı almıştı. Arsuz'dan Samandağ ilçesine sahil yolundan giderken, korku dolu dakikalar yaşadık. Kullandığımız yola, dağ yamacından kopup gelen kaya parçaları düşmüştü. Her an yeni kaya parçalarını kopmasına olanak verecek derin yarıklar dağ yamaçlarında mevcuttu. Gördüğümüz manzara, adeta ilçenin depremden ne derecede etkilendiğinin boyutlarının habercisi gibiydi. İlçeye geldiğimizde, ilçe sakinlerinin ve belediye başkanının aktardıklarına göre, özellikle 6,4 ve 5,8 büyüklüklerdeki depremlerde ilçede çok sayıda can kaybına neden olan yıkımlar yaşanmıştı. Buna rağmen, ilçeye hâkim olan yapı türünün çok katlı olmamasının can kaybının daha da yüksek olmasını önlediği vurgulanmıştı. Samandağ Belediyesi'nin binası da tıpkı Arsuz belediye binası gibi ağır hasarlı olduğundan, tek katlı ek hizmet binasında belediye hizmetleri yürütülmekteydi.

Uğradığımız her yer, konuştuğumuz her kişi depremin yapılar üzerindeki yıkıcı etkisini "böyle bir yıkım daha önce hiç görmedik" şaşkınlığı içinde vurguluyorlardı. İnsan Hakları Derneği Hatay Şubesi'nin raporunda (2023) belirtilen cümleler de yıkımın boyutları karşısındaki insanların şaşkınlık ifadesini haklı çıkarıyor olmakla birlikte, yıkıma müdahalede yetersizlikleri de vurgulanmıştır.

> "Depremin ilk iki günü en çok yıkımının yaşandığı Antakya Belediyesi sınırları içerisinde yer alan Cumhuriyet Caddesi, Fatih caddesi, Cebrail mahallesi, Kurtuluş caddesi, Küçük sanayi civarı 600 Konutlar, Atatürk caddesi (Vali göbeği), Emek mahallesi ve özellikle Emlak evler Narlıca, Küçük dalyan ve Betonsan mahallelerinde yüzlerce en kaz halindeki binada sadece 10-20 arası arama kurtarma ekibinin olduğunu tespit ettik. Üçüncü gün aynı güzergâhta yaptığımız çalışmada arama kurtarma sayısının 30-50 arasında olduğunu tespit ettik. Tahminlerimiz göre üstte belirttiğimiz bahsi geçen mahallelerde ve caddelerde, 2 bin ve üzeri binanın yıkılmış olduğu düşünüldüğünde arama- kurtarma çalışmalarının ne kadar yetersiz olduğu açıkça ortaya çıkacaktır."

Gelinen noktada depremler başta kadim şehir Antakya olmak üzere, ilin tüm coğrafyasında yapılar üzerinde büyük bir yıkım etkisi yaratmıştı. Buna karşın yapıların yıkımından etkilenen insanların yardımlara ulaşımı ise oldukça yetersiz düzeyde kalmıştı. İlişkilerde, iletişimlerde ve koordinasyonlarda yaşanan sıkıntılar, aksamalar yardımlara ulaşamamanın başlıca nedenleri olarak ifade edilmiştir (Abay ve Abay Çalik, 2023; Asa ve Doğan Güllüpunar, 2023; Çaki, 2020). Bu kapsamda sahadaki gözlemlerimizi ve görüşmelerimizi depremzedelere yardım ulaştıracak başat paydaşlar arasındaki ilişkilere, etkileşimlere, koordinasyonlara yoğunlaştırdık. Bu kapsamda, merkezi otorite, yerel otorite, halk, gönüllü ya da görevli sivil toplum dayanışma örgütleri başat yardım paydaşları olarak sahada rol alıyorlardı (AFAD, 2023a; Birgün Gazetesi, 2023; Ökten, 2023). Sahada yerel halkla ve yerel otoritenin temsilcileriyle yapılan görüşmelerde, merkezi otoritenin, depremin yıkıcı sonuçlarına müdahale etmede çok geç kaldığını dillendiriyorlardı. Bu kapsamda Arsuz Belediye Başkanı Sayın Asaf Güven, merkezi otoriteye bağlı yardım kurumlarıyla bir koordinasyon oluşturamadıklarını belirtti. Bunun yerine Arsuz Belediyesi, Kaymakamlığı ve Jandarma Komutanlığı arasında bir koordinasyonun oluşturulabildiği belediye başkanı tarafından vurgulandı. Devamlar belediye başkanı, bu koordinasyon bağlamında, "ihtiyaçlar ve yardımlar" biçiminde bir kayıt sistemi oluşturulduğunu söyledi. Bu sistemin hem ihtiyaçları giderme hem de yardımları alma noktasında halkta güven oluşturmada başarılı bir biçimde işlediği belirtildi. Samandağ Belediye Başkanı Sayın Refik Eryılmaz ise ilçe olarak yaşadıkları deprem anına ve sonrasına ilişkin şu ifadelerde bulundu.

> "Depremde çok büyük bir yıkım yaşadık. Buna rağmen devlet (merkezi otorite) tarafından yalnız bırakıldık. Zaten araç. Gerek olarak kısıtlı imkanlara sahiptik. Bunların önemli bir kısmı da göçüklerin altında kaldı ya da bu araç gereçleri kullanacak yeterlilikteki personelimiz ya öldü ya göçük altında kaldı ya da göçük altında kalan yakınlarını kurtarmak için buradan gitti. Bazılarına günlerce ulaşamadık. Yıkımın etkilerinden normal hayata dönüşümüz çok zaman aldı. Bize halktan kızanlar oldu, oluyor da. Fakat unutulmasın ki, biz de belediye olarak depremzedeyiz."

Kendilerinin de depremzede olduklarını belirtmekle birlikte, depremin ilk sürecinin şokunu kendi üzerlerinden attıktan sonra ulaşabildikleri belediye yönetimi üyeleriyle ve personeliyle çocukların ilgisiz ve kimsesiz kalmaması için gönüllü öğretmenler aracılığıyla bir eğitim organizasyonu yaptıklarını ifadelerine ekledi.

> "Özellikle eğitimin devlet tarafından topyekûn kesintiye uğratılmasının kabul edilemez. Aile yıkıntıların altında can vermiş ama kendisi hayatta kalmış çocuklar vardı. Adeta sahipsiz kalmışlardı. Bunlara yönelik bir şey yapmak gerekiyordu. Bu çocukların, yiyeceğe, kalacak yere, eğitime ve öğretmenlere ihtiyacı vardı. Belediye olarak bu konuda atanamayan gönüllü öğretmenlere kira yardımı gibi ufak destekler vererek eğitim faaliyetlerini yürütmeye çalıştık. Devletin (merkezi otoritenin) okulları süresiz tatil ederek sorunlardan kaçtığı bu konuda, biz bu işe el attık ve başarılı olduk."

Bunun yanında Sayın Eryılmaz, yerel yönetim olarak eğitimin yanında, moloz döküm ve kalıcı konutlar konusunda da devlet, hükümet tarafından kendilerinden görüş alınmadığından şikâyetçi olduklarını söyledi. Gelinen noktada depremin yıkıcı etkisi altında kalan ilçelerin yerel otoriteleri, ellerindeki kısıtlı imkânların dahi depremden etkilendiğini, bu nedenle arama kurtarma faaliyetlerine yeterli desteği veremediklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte kendilerinin de depremzede olduklarını belirterek, merkezi otoritenin desteğini alamadıklarından şikayetçi olmuşlardır. Öte yanda, merkezi otoritenin oluşturduğu koordinasyonlardan dışlandıklarını da vurgulamışlardır. Bu durum, Hatay ilinin iki önemli ilçesi özelinde yerel otorite ile merkezi otorite arasında önemli düzeyde bir ilişkisizlik ve koordinasyonsuzluk olduğunu düşündürmüştür. Bu düşüncelerimiz konuya ilişkin çalışmalarla örtüşmüştür (TMMOB, 2023a; Vapur, Kara ve Akın, 2023).

Öte yanda, depremin yıkıcı etkisini doğrudan yaşamış, ailesinden ya da yakınlarından birçok kişiyi kaybetmiş yerel halkla görüşmeler yapıldı. Derin üzüntünün, acının ve şaşkınlığın izlerini yüzlerinde gözlemleyebildiğimiz yerel halk, hem depreme hazırlık hem de deprem sonrasındaki acil müdahaledeki yetersizliğin hatta "müdahale etmeyişliğin" temel sorumlusu olarak "devleti" (merkezi otorite) görüyordu. Bu konuda Hatay'a karşı kasıtlı bir dışlama davranışının

olduğunu dillendiriyorlardı. Deprem, Hatay ili sakinlerinin merkezi otoriteyle ("devletle") ilişkilerinde de yüksek düzeyde hasara uğramış; "devlete güven" ya açıktan ya da derin bir sessizlikle sorgulanır olmuştur. Bu konuda kendisi de depremzede olan yerel gazeteci Serpil Korkmaz'ın deprem günü, İskenderun Kaymakamlığıyla yaptığı görüşmeye ve sonrasında oluşan tepkiye ilişkin deneyimleri şöyleydi:

> "İskenderun kaymakamını aradım. Ekipleri yönlendireceğini söyledi. Ertesi gün "İskenderun Devlet Hastanesi'nin enkazına ekip gelmedi" dedi enkazda çalışan gönüllü vatandaşlar. Bana da "abla senin kaymakamın ekip göndermedi" diye sitem ettiler haklı olarak".

Bununla birlikte çadır kentlerde görüştüğümüz depremzedeler de benzer durumlarından yakınıyorlardı. Defne'deki bir çadır kentin sakinlerinden bir kadın depremzede;

> "Bize millet yardım etti. Allah onlardan razı olsun. Yiyecek, ayakkabı, giyecek çok geldi. Ama ortada "devlet" yoktu. Hâlâ da yok. Çadırların etrafı pislik içinde, hiç ilaçlama yapılmıyor. Fareden yılana her tür böcek var. Korkuyoruz. Havalar ısınınca salgın başlayacak diye korkuyoruz."

Ayrıca, PVC'den yapılmış seri halde dizilmiş üç, dört banyoyu içeren konteyner benzeri bir prefabrik yapıyı gösteren yaşlı bir depremzede kadın, "Getirdiler, buraya indirdiler, gittiler. Ne su bağladılar, ha böyle yolun ortasına koydular." diye serzenişte bulundu.

Benzer bir biçimde Beşiktaş Spor Kulübü'nün destekleriyle kurulmuş bir çadır kentin sakinleri ise, "Biz devletten bir şey görmedik. Hep millet bize yardım ediyor. Hava ısındığında bu çadırlarda nasıl kalacağız? Acilen konteyner istiyoruz. Ama ortada hiçbir yetkili yok. Bizim sesimizi Ankara'ya duyurun." diye haykırıyordu. Sahadaki görüşmelerimiz ve gözlemlerimiz bizde, Hatay ili yerel halkının, onların deyimiyle, "devletle" ilişkisinin güvensizliğe ve öfkeye dönüştüğü izlenimi oluşmuştur. Bu güvensizlik ve öfke durumu "devlet nerede?" sürmanşetiyle yazılı ve görsel medyada (Birgün Gazetesi, 2023) yer almışken, merkezi otoriteye duyulan güvensizlik ise bilimsel araştırmalara ve raporlara konu olmuştur (Asa ve Doğan Güllüpunar, 2023; Çaki, 2020; İnsan Hakları Derneği Hatay Şubesi, 2023). Bu kapsamda İnsan Hakları Derneği Hatay Şubesi'nin raporunda(2023) şu cümleler dikkat çekmiştir:

> "Depremin ilk üç günü AFAD, Kızılay ve Askeriye başta olmak birçok devlet kurumunun yeterli düzeyde sahada yer almadığı, arama kurtarma çalışmaları ve halkın diğer ihtiyaçlarını (barınma, beslenme, güvenlik sağlık vb.) karşılamada yetersiz oldukları tespit edilmiştir. Aynı şekilde başta Hatay Valiliği ve Hatay Büyükşehir Belediyesi olmak üzere, Antakya, Defne, Samandağ, Kırıkhan ve Altınözü belediyelerinde de kriz masalarının koordinasyonsuz şekilde yürütüldüğü arama kurtarma çalışmalarında ve halkın diğer ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldıkları tespit edilmiştir."

Öte yanda izlenimler kapsamında bazı sivil toplum dayanışma kuruluşları üyeleriyle de görüşmeler yapabildik. İlk olarak yıkımdan etkilenen yerlerden biri olan İskenderun'da depremde hasar görmüş Cemevi'nin bahçesinde hizmet veren TMMOB'un desteklediği bir dayanışma gönüllüleri merkezini ziyaret ettik. Burada ihtiyaç sahiplerine yemek dağıtımı başta olmak üzere çeşitli konularda hizmetler yapılmaktaydı. Polis memurlarından belediye zabıtalarına, öğretmenlerden hemşire ve doktorlara kadar orada bulunan her kesimden insan, bu hizmetlerden ücretsiz olarak faydalanmaktaydı. Burada dayanışma gönüllüleriyle yaptığımız görüşmelerde, ihtiyaç sahiplerinin her türlü ihtiyaçlarını gidermeye çabaladıklarını söylediler. Depremden sonraki ilk süreçte çok daha yoğun olan merkezin, belediyelerin dönüşümlü personel görevlendirmeleri ve diğer sivil toplum örgütlerinin dönüşümlü eleman destekleri ve bireysel gönüllü desteklerle bu dayanışma organizasyonunun çalışmalarına devam ettiği belirtildi. "Devletle" (merkezi otorite) ile olumlu ya da olumsuz herhangi bir ilişkilerinin olmadığını söylediler. Bununla birlikte daha fazla gönüllüye ihtiyaç duyduklarını belirttiler. Kendilerine "Buraya gelen gönüllülere ne yapacaklarına ilişkin bir eğitim veriyor musunuz?" sorusuna, "Hayır. Sonuçta burada herkes bir şekilde yapacak bir şey buluyor." diye cevap verdiler. Öte yandan Defne ilçesinde ziyaret ettiğimiz çadır kentlerdeki merkezi otoriteye bağlı hizmet birimlerinde görevli olanlarsa, herhangi bir konuda da olsa sorularımıza cevap vermek istemediler. Bunun yanında yerel dayanışma organizasyonları içinde bulunan genç bir erkekse, devletin (merkezi otoritenin), kurdukları bir kütüphane çadırını bulundukları yerden kaldırmaları için süre verdiklerini söyledi. Gelinen noktada, Hatay ili özelinde merkezi otorite ile gönüllü sivil toplum örgütleri arasında güven temelli bir koordinasyonun oluşturulamadığını göstermiştir. Bilimsel kaynaklarca (Asa ve Doğan Güllüpunar, 2023; Çaki, 2020) belirtildiği gibi yaşanan güvensizliğin ve koordinasyonsuzluğun depremzedelere yönelik arama, kurtarma ve yardım faaliyetlerinin başarı düzeyini olumsuz etkilemesi kaçınılmaz olmuştur. Benzer güvensizliğin yerel otorite (belediyeler) ile yerel toplum arasında da oluştuğu saha çalışmaları kapsamında gözlemlenmiştir. Özellikle Arsuz ve Samandağ Belediye başkanlarıyla yaptığımız görüşmelerde, yerel halkın kendilerinden beklentilerinin, güçlerinin çok üstünde olduğunu ve yetersiz imkânlarla ellerinden gelenin ötesinde ihtiyaç sahiplerine yardım yapmaya uğraştıklarını beyan ederken, "…unutmayın, biz de depremzedeyiz!" ifadeleri, bu gerçeği doğrular nitelikte yorumlanmıştır. Öte yanda Arsuz ve Samandağ Belediye başkanlarının, gönüllü ya da sivil toplum dayanışma örgütlerinin depremzedelere ve belediyeye yaptıkları yardımlardan övgüyle bahsetmeleri, Hatay ili özelinde yerel otorite ile gönüllü ya da görevli sivil toplum dayanışma örgütleri arasında belli düzeyde bir güven ve koordinasyon ilişkisinin

kurulabildiğini bizde düşündürtmüştür. Belediye başkanlarının bu kuruluşlara ve organizasyonlara yönelik "yerel belediye olarak kıt kanaat imkânlarla onların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyoruz. Sonuçta bu kadar büyük bir felaketin altından ancak hep beraber dayanışarak kalkabiliriz." İfadeleri bu çıkarımımızı destekler nitelikte yorumlanabilir. Öte yanda gönüllü ya da sivil toplum kuruluşlarına yerel yönetim ile ilişkileri konusunda sorduğumuz sorulara, "yerel yönetimlerle herhangi bir sorun yaşamıyoruz. Sonuçta onların işini kolaylaştırıyoruz." şeklinde cevaplar da sivil toplum ve gönüllü kuruluşlar açısından yerel belediye ile bir güven ilişkisinin var olduğunu düşündürtmüştür. Ayrıca gönüllü ya da sivil toplum dayanışma organizasyonlarında çalışan kişilere, yerel halkın yapılan bu hizmetleri nasıl karşıladığını da sorduk. Genelde yerel halkın ilgisinin yüksek olduğunu "yeme, içme ihtiyaçları dışında, özellikle sağlık ihtiyacı konusunda, kadınlar ve çocuklar bize daha fazla ilgi gösteriyor." şeklinde cevapladılar. Bu doğrultuda, Türk Tabipler Birliği'nin (TTB) Konteyner sağlık merkeziyle destek verdiği Defne ilçesindeki bir yardımlaşma merkezinde günde 50 hastadan daha fazlasının takibini yaptıkları ve tarama yöntemiyle merkeze gelemeyen kişilere de hizmet verdiklerini beyan ettiler. Özellikle meslek örgütlerinin deprem sahasında geliştirdiği yardımlaşma faaliyetleri ve koordinasyonları, Hatay ili özelinde gönüllü ve sivil toplum dayanışma örgütlerine halk ve yerel yönetimler tarafından duyulan güvene olumlu yönde çok büyük katkılar yaptığı araştırmalarla da vurgulanmıştır (Ökten, 2023). Yaptığımız ziyaretlerde edindiğimiz izlenime göre, depremin büyüklüğü ve şiddeti Hatay ilini bir bütün olarak ne kadar çok olumsuz etkilemişse, Hatay halkıyla dayanışmanın da o derecede büyük olduğu izlenimi oluştu. Bu dayanışmada Hatay ilinin tarihi, kültürel, sanatsal, iletişimsel ağlarının büyük rolü olduğu çeşitli görüşmelerde ileri sürülmüştür (Gazeteduvar, 2023). Özellikle bu ağın içinde yer alıp da büyük şehirlerde ve yurt dışında yaşayanların destekleri hayati önemde olmuştur. Öte yanda ziyaret ettiğimiz birkaç çadır kent ve organizasyon merkezlerinde yaptığımız görüşmelerde, "Diğer dayanışma merkezleriyle de irtibat halinde misiniz?" ya da "Sizin dışınızda burada başka dayanışma merkezleri var mı?" şeklinde sorduğumuz sorulara, "Bildiğimiz kadarıyla var. Ama her dayanışma merkezi ihtiyaçlarını ve gönüllülerini kendisi ayarlıyor." cevapları, bizde, yerelde dayanışma merkezleri arasında bir ağ v koordinasyonun kurulamadığını düşündürmüştür.

5. HATAY'IN YENİDEN YAPILANMASI TARTIŞMALARI

Hiç şüphesiz afetler de geçici ya da kalıcı yer değişikliğine insanları zorlayan bir dinamiktir. Çünkü yaşanılan habitat geçici ya da kalıcı bir biçimde zarar görür. Bu doğrultuda, Tiryaki Yenilmez'in (2023) yaptığı çalışmasında, 1 Mart 2023 tarihi itibariyle 11 ili içeren afet

bölgesinden 2,7 milyon insanın göç etiğini belirtmiştir. Kahramanmaraş ve Hatay depremlerinin on binlerce can kayıpları ve yaralının yanında yapı, alt yapı, üretim kaynağı ve ekonomik kayıplara neden olması sonrasında da Hatay ilinde ciddi bir habitat sorunu oluşmuştur (İnsan Hakları Derneği Hatay Şubesi, 2023). Sahada görüştüğümüz yetkililer, uzmanlar, sivil toplum örgütü temsilcileri, gönüllüler ve yerel halktan insanlar, yüksek sayıda Hataylının şehirden göç ettiğini söylediler. Hatay Büyükşehir Belediye Başkanı Lütfü Savaş bir canlı yayın programında(sondakika.com, 2023) bu duruma ilişkin şu ifadelerde bulunmuştur:

> "Bir hafta önce sayılara baktığımızda 380 bin Hatay'a kayıtlı telefon sahibi şehir dışına çıkmış. Bunlara yaşlı ve çocukları da eklediğimizde ortalama 650-700 bin eder. Biz bu insanları geri getirmek zorundayız. Hatay'ın orijinal nüfusu 1 milyon 700 bin. Yani Hatay'ın yüzde 60'ı şehri terk etmiş durumda. Herkesin Hatay'a sahip çıkması lazım. Hatay Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin kalesidir. Bu milli bir meseledir. Ülkesini seven herkesin milli meselesidir."

Öte yanda Hatay'da kalan yerel halkla yaptığımız görüşmelerde temel beklentilerinin tekrar kalıcı konutlarda yaşamak olduğuydu. Bu konutlar için ise kendilerinden herhangi bir ücretin alınmaması gerektiğini de dillendiriyordu. Bununla birlikte kalıcı konutlarının deprem öncesinde yaşadıkları mahallelerde olmasını istiyorlardı. Kentin kendi doğal, tarihsel, kültürel, sosyal özüne uygun inşa edilmesini istiyorlardı. Çadır kentlerde yaptığımız görüşmelerde özellikle kadınlar, çadır yerine konteyner ev istiyorlardı. Bu kapsamda Defne'de bir çadır kentte görüşme yaptığımız bir kadın ve kocası, kaldıkları çadırları göstererek, "Hiç burada insan yaşar mı? Her şey, yerlerde. Bizim her şeyimiz vardı. Deprem hepsini aldı götürdü. Bizi çadıra mahkûm etti. Bir aile burada yaşar mı?" diye ağlamaklı bir şekilde en kısa zamanda konutta yaşamak için adeta haykırıyorlardı. Kendileriyle yaptığımız görüşmelerde Arsuz Belediye Başkanı Sayın Asaf Güven ve Samandağ Belediye Başkanı Sayın Refik Eryılmaz da ilçelerinin doğal ve toplumsal dokusuna uygun olarak yeniden inşa edilmesini istiyorlardı. Bu konuda merkezi otoritenin planlamalarına da paydaş olmak için çaba sarf ettiklerini belirtiyorlardı. Gelinen noktada Hatay'ın yeniden yaşanabilir bir habitata dönüşmesi için saha paydaşlarından yerel halkın, gönüllü dayanışma ve sivil toplum örgütlerinin, yerel otoritelerin Hatay'ın doğasına, kültürel ve tarihsel dokusuna uygun olarak yeniden inşa edilebilmesi gerektiğinde hemfikir oldukları gözlemlenmiştir. Yapılan görüşmelerde Hatay'ın yeniden yapılanması doğrultusunda her kesimden ulusal ve uluslararası dayanışma ağlarının oluşacağına yönelik yüksek düzeyde umut taşıdıkları gözlemlenmiştir. Görüşme yaptığımız bir depremzedenin "Hatay bir deprem şehridir. Her defasında küllerinden yeniden doğmuştur." sözü, bu umudun göstergesi olarak yorumlanabilmiştir. Öte yanda gerek medyada yazılanlar, çıkarılan kanunlar,

değiştirilen yönetmelikler merkezi otoritenin de Hatay'ın yeniden yapılanması doğrultusunda bir takım planlamalar yürüttüğü anlaşılmaktaydı. Fakat bu planların yerel halkın ve otoritenin, Hataylıların oluşturduğu sivil toplum kuruluşlarının beklentileriyle uyuşmadığı bu kesimlerde yaşanan endişe üzerinden anlaşılmaktaydı. Özellikle merkezi otoritenin planlarını oluşturma zamanlaması ve yöntemi hem yerel halk, yerel otoriteler, Hataylı dernekler, vakıflar, platformlar hem de meslek odaları ve siyasal partiler tarafından yoğun eleştiriye uğradığı çeşitli raporlara, bilimsel makalelere ve medya organlarına yansımıştır (Çaki, 2020; Dünya Gazetesi, 2023; Özgür, 2023; Öztürk ve Kırca, 2023). Bu kapsamda en çok eleştirilen uygulamalardan Mimarlar Odası'nı 2 Mayıs 2023 tarihli 2 nolu raporunda şu cümlelerle yer almıştır:

> "24 Şubat 2023 tarihli "126 Sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Yerleşme ve Yapılaşmaya İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi" ile ormanlar, meralar ve koruma alanları yapılaşmaya açılmış; Bakanlık ve TOKİ'ye verilen sınırsız inşaat yetkileriyle bütüncül kent ve bölge planlaması terk edilerek parsel bazlı uygulamalar başlatılmıştır. Bu karar 5 Nisan 2023 tarihli TBMM Genel Kurul kararıyla onaylanmıştır. 5 Nisan 2023 tarihinde ise 7033 Sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ile Hatay İli, Antakya İlçesinde 307 hektarlık, tarihi kent merkezini ve Kurtuluş Caddesini de içeren alan 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kapsamında riskli alan ilan edilmiştir. 6 Şubat 2023 tarihli depremlerde yaşanan yıkım gerekçe gösterilerek; konut alanlarının boşaltılarak ticaret ve finans merkezi olarak kurgulayacak, kent merkezinin kamusal alan olmaktan çıkmasına, yerinde iskânı sağlanamayan yurttaşların kentin çeperlerine gitmek zorunda kalmasına neden olacak dönüşüm uygulamaları gündeme getirilmiştir."

Yerel halk, sivil toplum örgütleri ve yerel yönetim üzerinden alınan değerlendirmelere göre, merkezi otoritenin, yapılan eleştirileri gidermek için göstermelik de olsa acil bir biçimde kalıcı konutların temelini atmak için çaba içerisine girmiştir. Ayrıca, sivil toplum örgütlerine göre, merkezi otoritenin beklentisi, inşa sürecini ranta dönüştürmektir. 126 Sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle Antakya'nın 307 hektarlık sit alanının "riskli alan" ilan edilmesinin, bu amaca hizmet ettiği belirtmiştir. Bununla birlikte, Hatay'ın yeniden yapılanma sürecine meslek odalarının, ilgili sivil toplum kuruluşlarının dahil edilmemesi, yapılan düzenlemelere güvensizliği üst boyutlara taşıdığı raporlarla, duyurularla, basın açıklamalarıyla, medya platformlarıyla ortaya konulmuştur.(Ökten, 2023; Öztürk ve Kırca, 2023; TMMOB, 2023a, 2023b).

6. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

6 ve 20 Şubat 2023 Kahramanmaraş ve Hatay depremleri sonrasında resmi kayıtlara göre 50 bin783 insan hayatını kaybetmiş, 110 bin civarında insan yaralanmış, binlerce yapı yapı, üretim kaynağı, alt yapı hasar görmüş ve milyarlarca dolar değerinde ekonomik kayıplar yaşanmıştır. Ayrıca depremden etkilenen 11 ilde habitatlar ciddi düzeyde zarar görmüş, bu habitatlardan ilk anda 2,7 milyon kişi başka illere göç etmek durumunda kalmıştır. Depremden en fazla etkilenen Hatay'da ise 20 binin üzerinde can kaybı olmuştur. Buradaki yapı yıkımı başta Antakya olmak üzere ilin tamamında olmuştur. Yıkımından yerel otoritelerin de etkilenmesinin yanında merkezi otoritenin kontrolündeki kuruluşların Hatay iline yardımlarda gecikmesi, iletişimde ve koordinasyonda yaşanan eksiklikler can kaybının yüksek olmasında, neden olarak görülmüştür. Bunun yanında çoğunlukla sivil toplum ve yardım kuruluşlarının Hatay iline desteği, ildeki depremzedelerde bu kesimlere karı güven oluştururken, yerel otoritelere ve özellikle merkezi otoriteye karşı güvensizlik ve öfke oluşturmuştur. Hatay'ın yeniden yaşanabilir bir habitata dönüşmesine yönelik yerel halkın, gönüllü dayanışma ve sivil toplum örgütlerinin, yerel otoritelerin güçlü bir umut içinde olmuşlardır. Bu kesimlerin Hatay'ın doğasına, kültürel ve tarihsel dokusuna uygun olarak yeniden inşa edilebilmesi gerektiğinde hemfikir olmuşlardır. Buna karşın, Hatay'ın yeniden yapılanması doğrultusunda merkezi otoritenin uygulamaları yerel halkın, gönüllü dayanışma ve sivil toplum örgütlerinin, yerel otoritelerin beklentileriyle uyuşmamıştır. Merkezi otoritenin yerel ve mesleki paydaşları yeniden yapılanma sürecine katmaması ya da bu konuda bir koordinasyon oluşturmaması, merkezi otoriteye karşı güçlü bir güvensizliğe neden olmuştur.

KAYNAKÇA

Abay, A. R. ve Abay Çalik, Z. E. (2023). Deprem Sonrası Ortaya Çıkan Sorunlar ve Sosyal Destek Ağlarının Rolü. *Sosyolojik Bağlam*, *4*(1), 91-100. doi:https://doi.org/10.52108/2757-5942.4.1.7

AFAD. (2023a). *06 Şubat 2023 Kahramanmaraş (Pazarcık Ve Elbistan) Depremleri Saha Çalışmaları Ön Değerlendirme Raporu* (ss. 1-29). Deprem Dairesi Başkanlığı: T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. https://deprem.afad.gov.tr/assets/pdf/Arazi_Onrapor_28022023_surum1_revize.pdf

AFAD. (2023b). *06 Şubat 2023 Pazarcık-Elbistan Kahramanmaraş (Mw: 7.7 – Mw: 7.6) Depremleri Raporu* (s. 140). Deprem Ve Risk Azaltma Genel Müdürlüğü Deprem Dairesi Başkanlığı: AFAD. file:///C:/Users/Kemal%20D%C4%B0L/Downloads/80%20(1).pdf

Asa, A. N. ve Doğan Güllüpunar, M. (2023). Afetler ve Haberin Ötekileştiren Dili: 6 Şubat Kahramanmaraş Depremleri Örneği. *İletişim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, *3*(2), 280-300. doi:10.59534/jcss.1350565

BBC News Türkçe. (2023). 6 Şubat'taki depremlerde can kaybı 50 bin 500'e yükseldi—*BBC News Türkçe*.pdf. Erişim Tarihi 15 Kasım 2023 https://www.bbc.com/turkce/articles/c51kdv8d15jo#:~:text=%C4%B0%C3%A7i%C5%9Fleri%20Bakan%C4%B1%20S%C3%BCleyman%20Soylu%2C%206,bin%20969'unun%20enkaz%C4%B1n%C4%B1n%20kald%C4%B1r%C4%B1ld%C4%B1.

Beyen, K., Erdik, M., Mazmanoğlu, C. ve EkmekçiOğlu, Z. (2023). Antakya'nın Geçmişten Günümüze Sismik Aktivitesi ve Yapılması Gerekenlerin Bir Uluslararası Konferansın Işığında Değerlendirilmesi. *Türkiye Mühendislik Haberleri*, (423), 3.

Birgün Gazetesi. (2023, 12 Şubat). 6 Şubat Kahramanmaraş Depremleri: Devlet nerede? Erişim Tarihi 16 Kasım 2023

Çaki, F. (2020). Afet Yönetişiminde Sivil Toplum ve Güven Algıları. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, *6*(12), 1-45. doi:10.25306/skad.720617

Dünya Gazetesi. (2023, 10 Kasım). Hatay ve Adıyaman yerli yabancı 39 mimarla yeniden tasarlanacak.pdf. Erişim Tarihi 16 Kasım 2023

Ekici, S. ve Tuncel, G. (2015). Göç ve insan. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, *5*(1), 9-22.

Gazeteduvar. (2023, 13 Kasım). 7 kere yıkıldı, 7 kere küllerinden yeniden doğdu: Hatay. 13 Kasım 2023 tarihinde adresinden erişildi.

Gündüz, A., Gökhan, İ., Hatipoğlu, S. ve Bahadır, G. (2013). *Hatay Tarihi*. Hatay: Hatay Valiliği.

İnsan Hakları Derneği Hatay Şubesi. (2023). *Kahramanmaraş Merkezli Depremler Sonucunda En Çok Can Ve Mal Kaybının Yaşandığı Hatay İli Deprem Raporu* (s. 26). Hatay: İnsan Hakları Derneği. https://www.ihd.org.tr/wp-content/uploads/2023/03/HATAY-I%CC%87LI%CC%87-DEPREM-RAPORU-PDF.pdf Erişim Tarihi 10.11.2023.

Ovalı, E. (2017). *Doğunun Kıraliçesinin Tacı: Antakya Köprüsü* (Birinci.). İstanbul: Hatay Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Ökten, A. İ. (2023). Doğal Afetlerde Mesleki Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi: Kahramanmaraş Depremi ve Türk Tabipleri Birliği Örneği. *Türk Nöroşiroloji Dergisi*, *33*(2), 132-137.

Özgür, B. (2023, 13 Kasım). 'Hatay rejimi' kalıcılaşıyor, bütün ülkeye yayılıyor. https://www.gazeteduvar.com.tr/hatay-rejimi-kalicilasiyor-butun-ulkeye-yayiliyor-makale-1646020#:~:text=Hatay'da%20y%C4%B1ld%C4%B1r%C4%B1m%20h%C4%B1z%C4%B1yla%20uygulamaya,hakk%C4%B1%2C%20tek%20bir%20iradeye%20ge%C3%A7iyor. Erişim Tarihi 27.10.2023

Öztürk, M. ve Kırca, M. (Ed.). (2023). *Kahramanmaraş Merkezli Depremler Sonrası İçin Akademik Öneriler* (Birinci Baskı.). Gaziantep: Özgür Yayınları. doi:10.58830/ozgur.pub99

Sağıroğlu, A. Z., Ünsal, R. ve Özenci, F. (2023). *Deprem Sonrası Göç ve İnsan Hareketlilikleri Değerlendirme Raporu_15.04.2023.pdf* (No: 15). AYBÜ-GPM RAPOR SERİSİ - 15 (ss. 1-45). Göç Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi. https://aybu.edu.tr/GetFile?id=6d4e3721-d4df-4357-8d3f-0d9e558d479d.pdf Erişim Tarihi 11.11.2023

sondakika.com. (2023, 23 Şubat). Lütfü Savaş'tan canlı yayında çağrı: 700 Bin kişi şehri terk etti, Hatay'a sahip çıkmamız lazım. 9 Ekim 2023 tarihinde https://www.sondakika.com/haber/haber-hatay-buyuksehir-belediye-baskani-lutfu-savas-tan-15655208/ Erişim Tarihi18.10.2023

Sputnık Türkiye. (2023). Bu kez 276 gün sonra enkazdan ceset çıktı—09.11.2023, Sputnik Türkiye.pdf. 16 Kasım 2023 tarihinde https://sputniknews.com.tr/20231109/bu-kez-276-gun-sonra-enkazdan-ceset-cikti-1077243948.html Erişim Tarihi 14.10.2023

Tiryaki Yenilmez, D. (2023). Deprem Ve Göç İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Akademik Düşünce Dergisi*, (7), 39-52. doi:10.53507/akademikdusunce.1282303 Erişim Tarihi 05.11.2023

TMMOB. (2023a). *Mimarlar Odasi 6 Subat 2023 Depremleri Raporu-2* (No: 2). Tespitler, Değerlendirmeler, Öneriler. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası. https://www.tmmob.org.tr/icerik/mimarlar-odasi-6-subat-2023-depremleri-raporu-2-tespitler-degerlendirmeler-ve-oneriler Erişim Tarihi 12.11.2023

TMMOB, A.-K. (2023b). *Tmmob 6 Şubat Depremleri 8. Ay Değerlendirme Raporu*. Ankara: TMMOB. https://www.tmmob.org.tr/icerik/tmmob-6-subat-depremleri-8-ay-degerlendirme-raporu-yayimlandi Erişim Tarihi 12.11.2023

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu* (ss. 1-142). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf Erişim Tarihi 22.10.2023

Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2023, 17 Şubat).*Bakan Kurum: 84 Bin 726 Bina Yıkık, Acil Yıkılacak Ve Ağır Hasarlı Olarak Tespit Edilmiştir*. Resmi. https://www.csb.gov.tr/bakan-kurum-84-bin-726-bina-yikik-acil-yikilacak-ve-agir-hasarli-olarak-tespit-edilmistir-bakanlik-faaliyetleri-38433 Erişim Tarihi 22.10.2023

Vapur, İ., Kara, İ. F. ve Akın, E. (2023). 2023 Kahramanmaraş ve Hatay depremlerinin Antakya ve Samandağ ilçelerindeki yapısal etkileri ve çözüm önerileri. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, *12*(4), 1260-1270. doi:10.28948/ngmuh.1293147 Erişim Tarihi 22.10.2023

World Bank ve Global Facility for Disaster Reduction and Recovery. (2023). *Global Rapid Post-Disaster Damage Estimation (GRADE) Report: February 6, 2023 Kahramanmaraş Earthquakes - Türkiye Report* (s. 50). Washington DC: World Bank. doi:10.1596/39468 Erişim Tarihi 09.11.2023

Yildirim, S. (2023). 6 Şubat Kahramanmaraş Depreminin Psikososyal Etkisi Ve Depremzedelere Yönelik Sürdürülebilir Müdahalenin Önemi Üzerine Bir Gözlem Araştırması. *Anasay*, *0*(24), 133-153. doi:10.33404/anasay.1286368 13.11.2023

AVUSTRALYA'DAKİ TÜRKLERİN YURTTAŞLIK VE YAŞAM DOYUMLARINI NİTEL BİR ÇALIŞMA ÜZERİNDEN SORGULAMA

QUESTIONING THE CITIZENSHIP AND LIFE SATISFACTION OF TURKS IN AUSTRALIA THROUGH A QUALITATIVE STUDY

Doç. Dr. KEMAL DİL

Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi ORCID ID 0000-0003-0106-8712

ÖZET

Bu çalışmada, Avustralya'da yaşayan Türklerin yaşam doyum düzeyleri ile bilgi, beceri, değer ve katılım boyutlarını içeren aktif yurttaşlık durumları sorgulanmaya çalışılmıştır.

Türkiye'ye çok uzak bir coğrafya olsa da Osmanlı'dan günümüze kadar çeşitli tarihsel gelişmeler bu coğrafyada yaklaşık 150 yıldır bir devlet olarak kurumlaşan Avustralya, Türklerin belleğinde yer almıştır. 19 yüzyılda 20 Osmanlı vatandaşını kendi topraklarında barındıran Avustralya, 2021 nüfus istatistiklerine göre Türk kültürel kimliğine sahip olduğunu söyleyenlerin toplamı 87164 kişi bulunmaktadır. Günümüzde Avustralya, Türk kültürel kimliğinin yanında, dünyanın dört bir yanından gelen insanları ve kendi anakarasında var olan yerlileri de "yurttaş" nitelendirmesiyle içinde barındırmaktadır. Ayrıca, Avustralya, demokrasi, insan hakları, çoğulculuk, katılımcılık, çokkültürlülük gibi değerler üzerinden siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel alanlarını inşa etmiştir. Bununla birlikte, kendi mutluluklarını kendilerinin inşa etmeleri için yurttaşlarının da bu alanlara katılımını yasal düzenlemelerle desteklemektedir. Bu çalışma, bir yönüyle bu politik beklentinin Avustralya'da yaşayan Türk kültürel kimliğine sahip yurttaşlar üzerindeki yansımalarını sorgulayacaktır. Bu doğrultuda, ilk olarak bilgi, beceri, değer ve katılım boyutları üzerinden anlam bulan aktif yurttaşlık görünümünün Avustralya'da yaşayan Türk kültürel kimliğine sahip yurttaşların nasıl deneyimledikleri sorgulanmaya çalışılmıştır. İkinci olarak, kendi mutluluğunu inşa etmede amaçlananların gerçekleşme düzeyi üzerinden tanımlanan yaşam doyumunun, bu kültürel kimlik üzerinden yansımaları anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Araştırma 15 Ağustos 2019- 31 Mart 2020 tarihleri arasında TÜBİTAK ve Sidney Üniversitesi, Asia Pasific Migration Centre'ın destekleriyle Sidney'de yürütülmüştür. Yorumlayıcı yaklaşım kapsamında planlanan saha çalışmasında, nitel araştırma yönteminin etnografik deseni zemininde gözlemci ve katılımcı gözlemci olarak görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler, içerik analizi yöntemiyle yorumlandı.

Anahtar Kelimeler: Göç, Avustralya'daki Türkler, kültürel kimlik, yurttaşlık

1. GİRİŞ

Avustralya'daki Türklerin varlığı, Avustralya devletinin resmi kaynaklarına (Avustralian Government, Department of Home Affairs, 2018) göre 19. yüzyılda, 20 Osmanlı yurttaşıyla başlamıştır. Bu sayı 1911 nüfus sayımına kadar 300'e ulaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan 1966 yılına kadar sayı 2500 olmuştur. 1967 yılında iki devlet arasında yapılan göç anlaşması sonrasında 1901'den beri ilk geniş kitleli Asyalı ve Müslüman göçmenler olarak betimlenen Türklerin 1971 nüfus sayımındaki sayısı 11589 olmuştur. 2016 yılında son yapılan nüfus sayımına göre Türkiye doğumluların sayısı 27,238 olurken, aynı nüfus sayımında belirtilen 300 farklı etnik kökenli Avustralyalı top**lum iç**inde Türk kökenli olanların sayısı ise 72968 olmuştur. Avustralya'nın altı eyaletinde de var olan Türkler, 2016 nüfus sayımı sonuçlarına göre en çok yaşadığı eyalet Melbourne'ı içine alan Victoria eyaleti olurken (15744 kişi), ikinci büyük miktarda yerleştiği eyalet ise Sidney'i içine alan New South Wales (12808 kişi) olmuştur. Bu araştırmanın çalışma sahası olan Sidney'in içinde yer aldığı New South Wales eyaleti Türkiye Başkonsolosluğu'nun yazılı beyanına göre ise 19962'si erkek, 16689'u kadın olmak üzere toplamda 36651 Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı 12 Subat 2020 tarihi itibariyle kayıtlara dayalı olarak bu eyalette yaşamlarını sürdürmektedirler.

Avustralya'da yaşamlarını sürdürmeye çalışan önemli miktardaki Türkiye kökenlileri betimlemek, incelemek üzere Türk ve yabancı birçok araştırmacı tarafından farklı temalarda araştırmalar yürütülmüştür. Bu doğrultuda Inglis, Akgönül ve De Tapia (2009), Turks Abroad: Settlers, Citizens, Transnatiaolas" adlı ortak çalışmalarında Türkiye'den yurt dışına göç eden Türk göçmenleri tarihsel süreç içerisinde farklı ülkelerle karşılaştırmalı bir biçimde betimlemişlerdir. Humprey (2009), "*Securitisation and Domestication of Diaspora Muslims and Islam: Turkish immigrants in Germany and Australia"* adlı çalışmasında Türk göçmenleri, müslüman ve islam diasporasının güvenliği ve uyumu bağlamında Almanya ve Avustralya ekseninde sorgulamıştır. Hopkins (2009), *Turkish Transnational Media in Melbourne: a Migrant Mediascape* adlı çalışmasında Melbourne'da yaşayan Türkler üzerinden Avustralya'da yaşayan Türklerin iletişim kurma pratiklerini media araçlarıyla ilişkiler üzerinden çözümlemeye çalışmıştır. White, Perrone, Guerra ve Lanpugnani (1999) tarafından hazırlanan "*Ethnic Youth Gangs in Australia Do They Exist?, Report No. 2 Turkish Young People"* adlı raporda Avustralya'daki gençlik çeteleri karşılaştırmasında Türk gençlik çeteleri betimlenmeye çalışılmıştır. Manderson ve Inglis (1984) "*Turkish Migration and Workforce Participation in Sydney, Australia"* adlı çalışmalarında Sidney'de yaşayan Türkler üzerinden Türklerin Avustralya işgücü alanındaki kadınların ve onların kocalarının yerlerinde ve gündelik

yaşamlarındaki pratiklerini betimlemişlerdir. İçduygu (1994), "Facing Changes and Making Choices: Unintended Turkish Immigrant Settlement in Australia" adlı çalışmasında Avustralya'ya giden Türk göçmenlerin karşı karşıya kaldığı durumlar, bu durumlara bağlı olarak yaşadığı değişimler, Türkiye'ye karşı duyduğu özlemler ve kalmak ya da geri dönmek arasında yaşadığı ikilemler sorunsallaştırılmıştır. Yağmur (1993) "Ethnolinguistic Vitality Perceptions: İntergenerational Differences Among Turkish-Australian. Turkish Youth in Australia," adlı araştırmasında, Avustralya'daki Türklerin kendi dillerine sahip çıkma algılarını ve kullanma pratiklerini kuşaklararası bir araştırma üzerinden sorgulamaya çalışmıştır. Şenay (2009), *"A Condition of Homelessness" or a "State of Double Consciousness"? Turkish Migrants and Home-Making in Australia"* adlı araştırmasında Avustralya'daki Türklerin barınma sorununu onların konut/ev algıları üzerinden çözümlemiştir. Birkaç örneğini belirtiğim çalışmaların dışında Avustralya'da yaşayan göçmenler üzerinde liretatüre kazandırılmış başka çalışmalar da mevcuttur. Çalışmalar gözden geçirildiğinde, Türklerin Avustralya'nın sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel yaşam alanlarında kalıcı olarak yer aldıklarını düşünülmüştür. Bununla birlikte, Avustralya'da yaşayan ve önemli miktarda da vatandaşı olan Türklerin durumlarını doğrudan aktif yurttaşlık ve yaşam doyumu kavramları üzerinden betimlemeye çalışan bu çalışma, Türk göçmenlerin Avustralya'daki yaşam alanındaki aktif yurttaşlık ve yaşam doyum düzeylerini kendi deneyimleri üzerinden sorgulamayı amaçlamıştır

Yaşam doyumu kavramı, ilk olarak 1961 yılında Neugarten tarafından ortaya konulmuştur. Bu kavram, bir kimsenin kendi yaşamını algılama ve geleceğiyle ilgili düşünme biçimi olarak ifade edilmiştir. Çeşitli çalışmalarda kavram, farklı boyutlarıyla ele alınmıştır. Bu çalışmaların bazılarında, yaşam doyumu, kişinin kendini iyi hissetmesini (well-being) sağlayan bireysel amaçları ile ulaştığı hedefleri arasındaki uygunluğun yargısal değerlendirmesi olarak tanımlanmıştır; bazılarında ise, yaşam doyumu kavramı, bireyin kendi amaçları ile yaşam koşulları arasındaki ilişkinin sorgulanmasını, kendi seçtiği kriterlere göre yaşayıp yaşamadığına ilişkin değerlendirmeleri içermiştir (Koivumaa ve Honkanen ve ark. 2001). Ayrıca, literatürde, öznel iyi olma durumunun, bilişsel ve duygusal olmak üzere iki boyuttan oluştuğu; bilişsel boyutun yaşam doyumunu, duygusal boyutun ise olumlu ve olumsuz duygulanımları içerdiği açıklanmıştır (Pavot ve ark. 1991, Deniz 2006). Diener ve Lucas'a (1999) göre, yaşam doyumu, mevcut yaşamdan doyum, yaşamı değiştirme isteği, geçmişten doyum, gelecekten doyum ve kişinin yakınlarının o kişinin yaşamı hakkındaki görüşlerini kapsamıştır. Doyum alanları ise iş, aile, serbest zaman, sağlık, gelir, benlik ve kişinin yakın çevresi olabilmektedir. Yapılan çalışmalar, gündelik yaşamdaki engellenmeler, maddi durum, gündelik yaşamda karşılaşılan

olayları, bireysel hedefler, kişilik özellikleri ve kültürel değer sistemleri gibi etkenlerin yaşam doyumu ile yakından ilişkili olduğunu ortaya koyduğu ileri sürülmüştür (Rask ve ark., 2002; Diener ve Seligman, 2004).

Bireyin, kendi mutluluğunu inşa etmesiyle ilişkili bir diğer olgu da yurttaşlık kavramı olmuştur. Yurttaşlık kavramı, hem etimolojik, hem de kavramsal olarak mekâna (city-şehir) ve gruba (citizen-yurttaş) göndermede bulunan bir sözcüktür. Aktif yurttaşlık, demokratik ve katılımcı yurttaşlığı da içine alan yurttaşlığı bilgi, beceri, değer ve katılımcılık boyutlarını ön plana çıkarır. Ulusal ve uluslararası literatürde farklı içeriklerle ifade edilse de Amerikan Ulusal Sosyal Bilgiler Konseyi (NCSS, 2001) tarafından oluşturulan aktif yurttaşlık nitelikleri şu şekilde sıralanmıştır: Aktif/etkili yurttaş, temel demokratik değerlere inanır ve onlarla yaşamaya çalışır; kendisinin, ailesinin ve toplumunun iyiliği için sorumluluk kabul eder; içinde yaşadığı yerel topluma, ulusa ve dünyaya ilişkin olaylar ile temel belgeler, sivil kurumlar ve siyasi süreçler hakkında bilgi sahibidir; yerel, ulusal ve küresel düzeyde insanlara etkisi olan olay ve sorunların farkındadır; kamusal ve özel yaşamda etkili karar verme ve problem çözme becerisi kullanır; bilgiye dayalı düşünceler ve yaratıcı çözümler geliştirmek için farklı kaynaklardan ve görüş açılarından bilgiler araştırır; anlamlı sorular sorar; bilgi ve fikirleri değerlendirebilir ve çözümleyebilir; etkili işbirliği kurma becerisine sahip olur; sivil ve toplumsal yaşama etkili bir şekilde katılır. Yapılan açıklamalar ve tanımlamalar ışığında, demokratik devletlerde yaşayan bireylerin yaşam doyumu ve vatandaşlık statülerinin demokrasi, insan hakları, çoğulculuk, katılım ve çokkültürlülük gibi değerlerle yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Böylece, etnik ve kültürel farklılıklara neden olan göç olgusu konusundaki araştırmalara yaşam doyumu değişkeninin ve aktif vatandaşlık değişkenlerinin dahil edilmesi göç literatürüne iki düzeyde katkıda bulunabilir. Bu doğrultuda, ilk olarak bilgi, beceri, değer ve katılım boyutları üzerinden anlam bulan aktif yurttaşlık görünümlerini, Avustralya'da yaşayan Türk kültürel kimliğine sahip yurttaşların nasıl deneyimledikleri sorgulanmaya çalışılmıştır. İkinci olarak, kendi mutluluğunu inşa etmede amaçlananların gerçekleşme düzeyi üzerinden tanımlanan yaşam doyumu ışığında, Türklerin amaçları ve bu amaçlarını gerçekleştirme düzeyleri anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

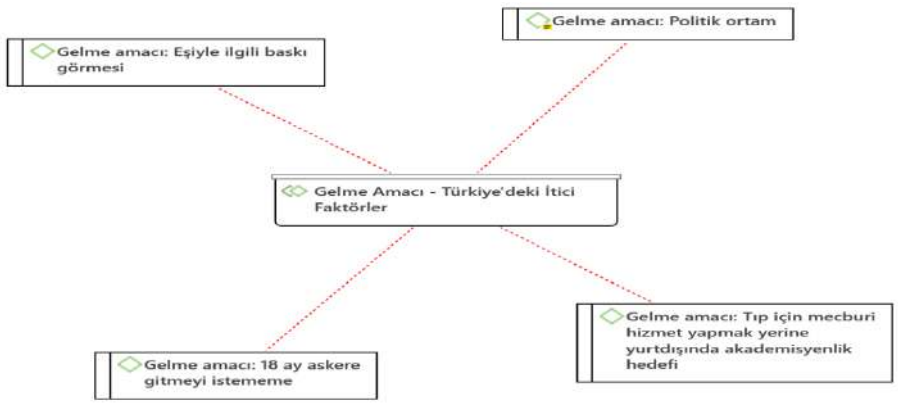
2. YÖNTEM

Araştırma sahası olan Sidney özelinde, Avustralya'da yaşayan Türk kültürel kimliğine sahip yurttaşların bilgi, beceri, değer ve katılım boyutları üzerinden anlam bulan aktif yurttaşlık ve yaşam doyumu kavramı ekseninde kendi amaçlarını gerçekleştirme pratiklerini sorgulamayı

amaçlayan bu çalışma, yorumlayıcı yaklaşım kapsamında nitel araştırma deseni üzerinden yürütülmüştür. Türkçe ve İngilizce dillerinde yarı yapılandırılmış soru kâğıdının kullanıldığı görüşmelerde, katılımcılara kartopu örneklemi üzerinden ulaşılmıştır. Bununla birlikte, Türklerin kurdukları federasyonlar, birlikler, topluluklar, kuruluşlar, konseyler, dernekler, merkezler gibi kuruluşlarda da veri toplama aracı uygulanmıştır. 8 kadın 17 erkek olmak üzere toplamda 25 katılımcıyla derinlemesine görüşmeler yürütülmüştür. Çalışmanın örnekleminin Sidney'de ya da Avustralya'da yaşayan tüm Türkleri temsil etme amacı yoktur; örneklem üzerinden elde edilen bulgular bu konuda yapılan pilot bir uygulama olarak düşünülebilir.

3. TÜRKLERİN AVUSTRALYA'YA GELİŞ AMAÇLARI VE AMAÇLADIKLARINI GERÇEKLEŞTİRME PRATİKLERİNİN YAŞAM DOYUMLARINA YANSIMALARI

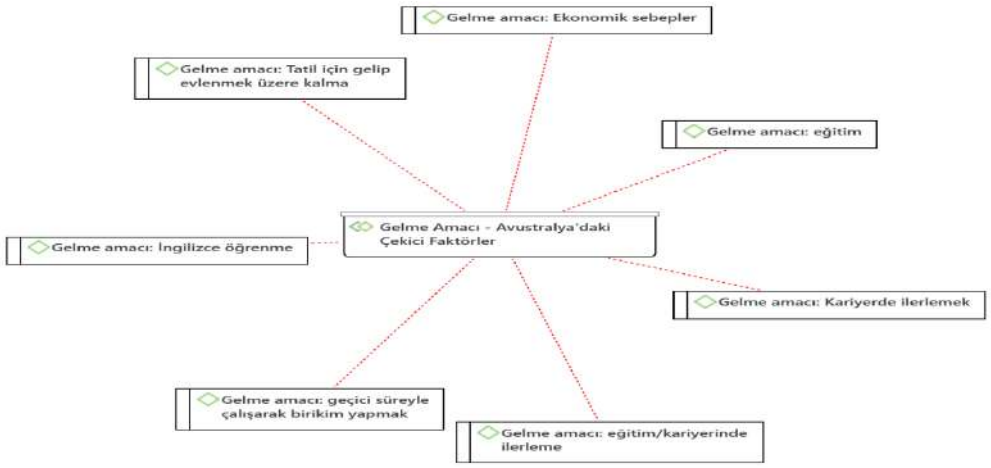
Avustralya'da yaşayan Türk göçmenlerin geliş amaçlarının ve amaçladıklarını gerçekleştirmenin, onların yaşam doyumlarıyla sıkı bir ilişki içinde olduğu düşünülmüştür. Bu doğrultu da yapılan saha çalışmasında elde edilen verile ışığında, Avustralya'ya Türklerin geliş nedenlerini üç başlık altında sıralamak mümkün olmuştur. İlkini, bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının kendi ülkesini terk etmesine neden olan çeşitli dinamikleri içeren itici faktörler oluşturmuştur. İkinci faktör ise aslında büyük ölçüde birinci faktörlerden kurtuluş üzerinden anlam bulmuştur. Bu doğrultuda ikinci faktör ise, gidilmesi arzulanan yerin çekici yönleri olmuştur. Üçüncüsü ise, yönlendirici faktörlerin rol oynaması olmuştur. Bu kapsamda katılımcılarla yapılan görüşmelerden çıkarsananlar itici faktörler, çekici faktörler ve yönlendirici faktörler kodlanmıştır. Bu doğrultuda Görsel 1. Katılımcılara göre Türkiye'den ayrılışlarına etki eden başlıca itici durumları içermiştir.

Görsel *1. Türkiye'den göç etmeye etki eden başlıca itici faktörler*

Görsel 1'de görüldüğü üzere, Türkiye'den Avustralya'ya göç etme kararı vermede "eşiyle ilgili baskı görme, politik ortam, 18 ay askere gitmeme ve tıp için mecburi hizmet yapmak" gibi katılımcılar tarafından itici faktörleri olarak değerlendirilmiştir. Bunların içinde Türkiye'nin politik ortamının kendileri üzerinde itici faktör olarak etkili olduğunu söyleyenler çoğunluk oluşturmuştur. Ayrıca, askerlik yapma, mecburi hizmet gibi kurumsal-kurumsal zorlamaların da Türkiye'den göç etmede önemli rol oynayan uygulamalar olduğu dillendirilmiştir. Bunların yanında Türkiye'de aile içi ilişkiler üzerindeki geleneksel anlayışın baskısı, aile üyelerinin özgürce karar almasını zorlaştırdığı; bu durumdan kurtulmanın yollarından birisinin de geleneksel ağın etkileyemediği uzak coğrafyalara göç etmenin düşünülmüş olmasıdır.

Türkiye'den göç etmede, Avustralya'nın çekici niteliklerinin de katılımcıların düşünceleri üzerinde önemli rol oynadığı, kendileri tarafından belirtilmiştir. Bu doğrultuda başlıca faktörler görsel 2 de şöyle belirtilmiştir:

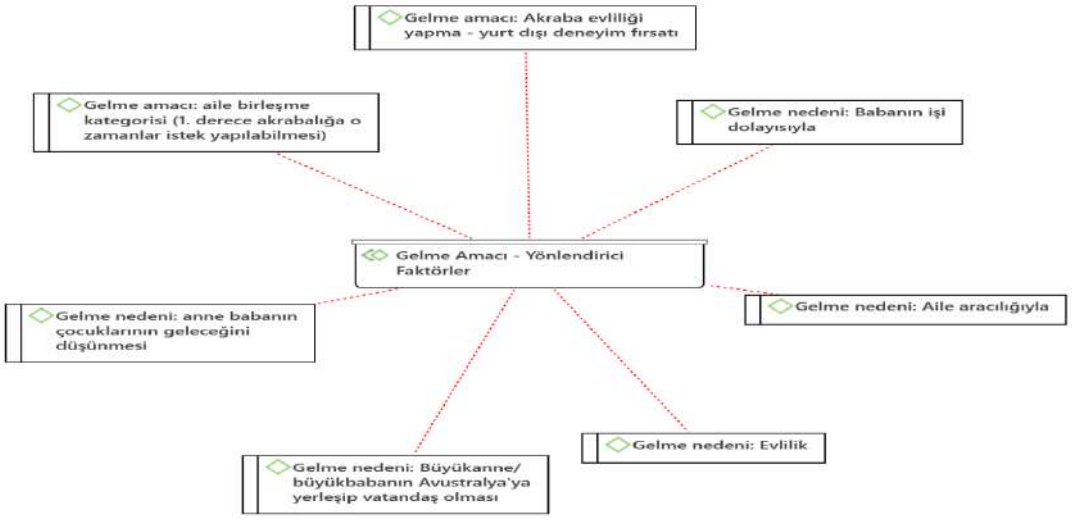

Görsel *2. Türkiye'den göç etmeye etki eden başlıca çekici faktörler*

Görsel 1 2'de de görüldüğü üzere, Avustralya özelinde bazı çekici faktörler Türkiye'den Avustralya'ya göçlerin yaşanmasında önemli rol oynamıştır. Bu doğrultuda, Avustralya İngilizce dil öğrenmek, eğitim almak ve kariyerinde ilerlemek isteyen Türklerin gitmek istediği ülkeler arasında olmuştur. Bunun dışında, Türkiye'deki mevsim sistematiğinin tam tersi iklim koşullarına ve güneşi bol, doğal turistik alanları bol olan Avustralya, bu yönüyle de Türklerin tercih yeri olduğu belirtilmiştir. Bu niyetle gelenlerin, Avustralya'daki yaşam koşullarını Türkiye ile kıyaslamaları sonrasında, Avustralya'nın yaşam koşullarını beğendikten sonra burada kalmaya karar verdikleri ileri sürülmüştür. Ekonomik koşullar temelinde Türkiye ile Avustralya karşılaştırmasında Avustralya'nın geniş olanaklara sahip olduğunu düşünen Türkler, uzak bir coğrafya olmasına karşın yine de burayı tercih ettiklerini söylemişlerdir.

Özellikle genç kuşaktan göçmenler, eğitim almanın, kariyerinde ilerlemenin yanında ekonomik kazanç da elde etmenin desteklendiği Avustralya'yı tercih etmede doğru bir karar verdiklerini belirtmişlerdir. Avustralya'ya erken dönemlerde gelen daha yaşlı kesimler ise geçici süreyle ekonomik birikim yapmak amacıyla Avustralya'ya gelişin diğer Avrupa ülkelerine gitmekten daha kolay olması nedeniyle buraya geldiklerini, sonrasında Türkiye ile karşılaştırıldığında burasının daha avantajlı olduğunu gördükten sonra kalmaya karar verdiklerini ifade etmişlerdir.

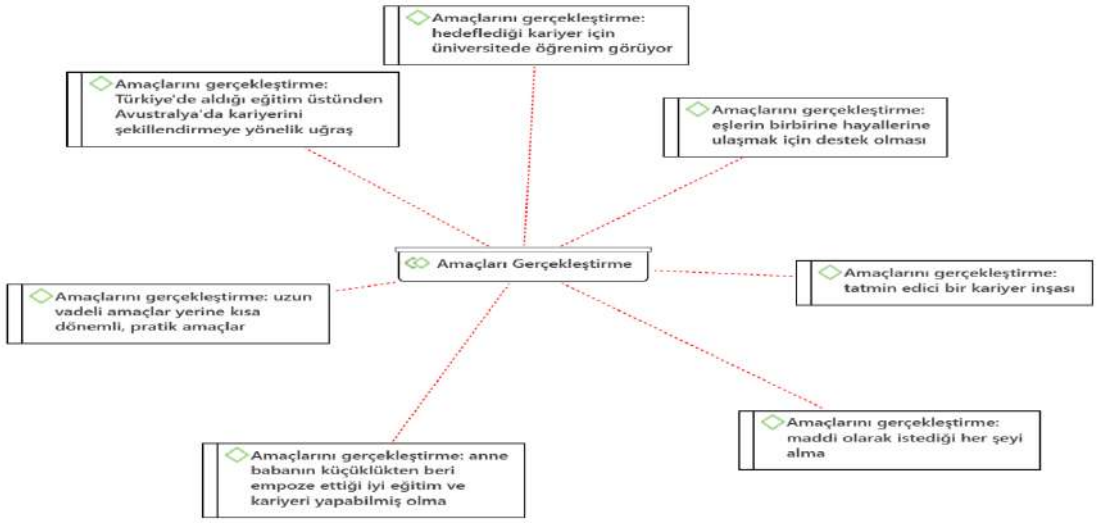
Avustralya'ya Türklerin göç etmelerinde, itici ve çekici faktörlerin yanında bir de görsel 3'te gösterildiği gibi yönlendirici rol oynayan bazı faktörlerin olduğu ileri sürülmüştür.

Görsel 3. *Türkiye'den göç etmeye etki eden başlıca çekici faktörler*

Türklerin Avustralya'ya gelişlerini etkileyen yönlendirici faktörler daha çok aile üyeleri arasındaki ağlarla ilişkili olmuştur. Bu doğrultuda, bu göç biçimi daha çok aile birleşimi yoluyla bir kısmı Türkiye'de kalmış aile üyelerinin Avustralya'ya göç etmeleri biçiminde gerçekleşmiştir. Bu göç biçiminde ebeveyn bakımına ihtiyacı olan çocukların göç etme kararı almada iradeleri oldukça düşüktür; ebeveynlerin kararlarına tabi olmuşlardır. Babanın, annenin ya da her ikisinin Avustralya'da çalışıyor olması dolayısıyla Türkiye'de kalan aile üyelerini aile birleşimi yoluyla Avustralya'ya götürmesi, en etkili yönlendirici faktör olarak anlam bulmuştur. Bununla yanında, Avustralya'da yaşayan yetişkin bekârların Türkiye'de yaptıkları evlilikler sonrasında eşini Türkiye'den Avustralya'ya götürmesi pratiği de yönlendirici faktör olarak etkili olmuştur. Bir diğer yönlendirici faktör de Türkiye'de yaşayan ebeveynlerin çocuklarına daha iyi bir gelecek sağlama arayışından kaynaklanmıştır. Diğer yönlendirici faktörler kadar yaygın olmasa da Türkiye'den Avustralya'ya göç etmiş eğitimli ve orta ve yüksek gelir düzeyine sahip ailelerin göç pratiklerinin bu kapsamda oluştuğu ifade edilmiştir.

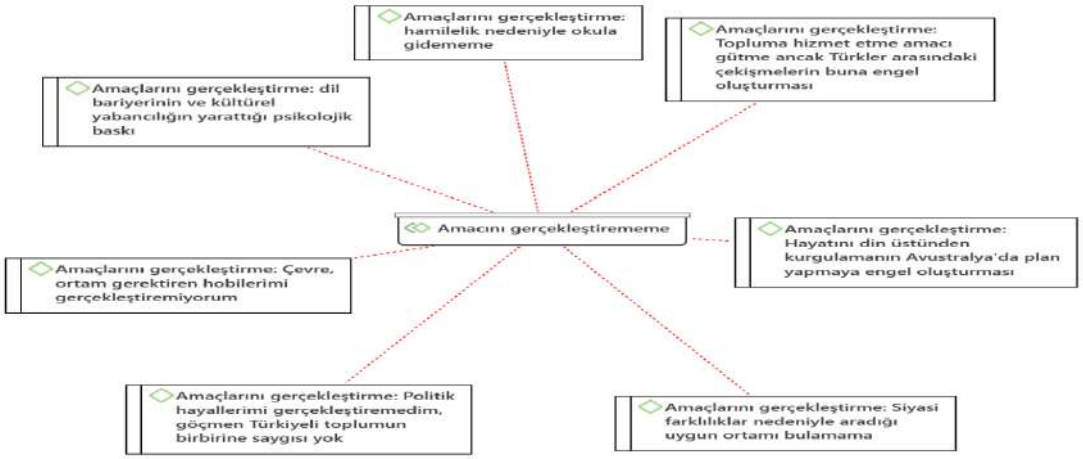
Türkiye'den Avustralya'ya göç edenlerin amaçlarının yanında amaçlarını gerçekleştirme görünümleri de onların yaşam doyumlarıyla sıkı bir ilişki içinde olduğu gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda, Avustralya'daki Türklerin amaçlarını gerçekleştirme görünümleri üç kategoride toplandığı ileri sürülebilir. Bu kategoriler amaçların gerçekleşmesi, amaçların gerçekleşmemesi ve çekilen zorluklar olarak anlam bulmuştur. Amaçların gerçekleşmesi kategorisi kapsamında anlam bulan faktörler görsel 4'te yer almıştır.

Görsel 4. *Türklerin Avustralya'da gerçekleştirdikleri amaçları*

Görsel 4'te gösterilen ifadeler, Avustralya'da yaşayan Türkler, bu coğrafyada bir takım amaçları olduğunu, kimileri bunlardan bazılarını gerçekleştirdiklerini, kimileri ise tam olarak amaçladıklarını gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdi. Bunların arasında hedeflediği ya da ailesi tarafından empoze edilen eğitim kariyerini tamamlama amacı, en yaygın gerçekleşen amaç olarak dikkat çekmiştir. Bunun dışında, maddi olarak tatmin edici düzeyde kazanç elde etme, eşitlikçi eş ilişkilerine dayalı bir aile kurma amacı da gerçekleşen bir amaç olarak anlam bulmuştur. Uzun vadeli amaçlar belirlemek yerine gündelik hedefler koyup, bu hedeflere ulaşma düşüncesi doğrultusunda, tatmin edici pratikler de yine bu kategoride yer alabilmiştir.

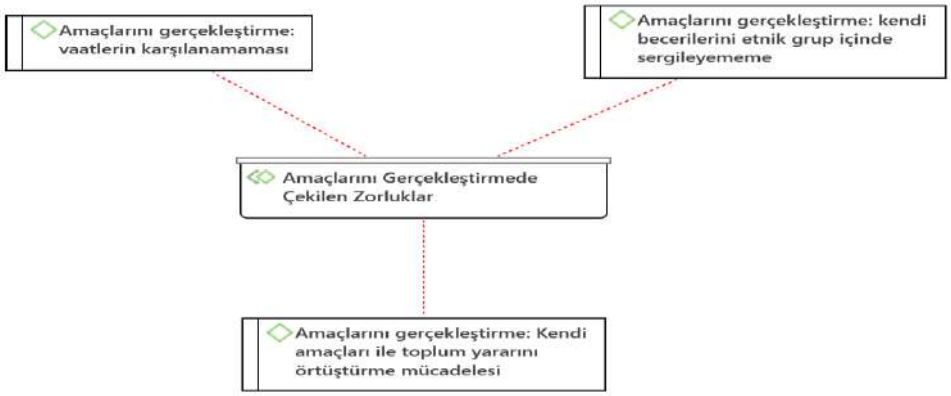
Kimi katılımcılar ise amaçladıklarını gerçekleştiremediklerini ifade etmişlerdir. Gerçekleşmeyen amaçlar görsel 5'te yer almıştır.

Görsel 5. *Türklerin Avustralya'da gerçekleştiremediği amaçları*

Katılımcıların deneyimlerine bakıldığında Avustralya'daki yaşam sürecinde, kimi Türk göçmenlerin amaçlarının gerçekleşmediği vurgulanmıştır. Hamilelik nedeniyle eğitimini devam ettirememe, Türkler arasındaki çekişmelerin Avustralya'daki Türk topluluğuna hizmet etmede isteksizlik yaratması, sanatsal etkinliklerinin Türk topluluğu tarafından desteklenmemesi, Türk topluluğu arasındaki siyasal düşünce farklılıklarının motivasyon kırıcı görülmesi, İngilizce yetersizliği yüzünden topluma yabancılaşma gibi faktörler Avustralya'da amaçların gerçekleşmemesi faktörleri olarak anlam bulmuştur.

Katılımcılardan bazıları ise çeşitli amaçlar belirlemenin kolay olduğunu ama onları gerçekleştirmenin çok zor olduğunu ifade etmişlerdir. Görsel 6'da yer alan faktörler de bu açıdan ön plana çıkmıştır.

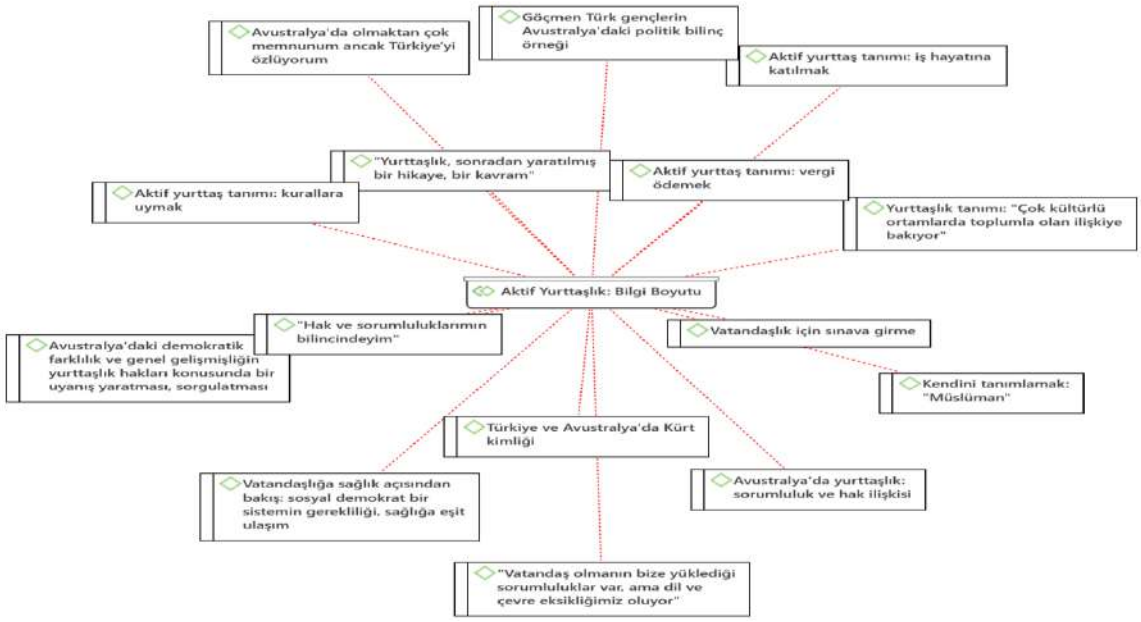
Görsel 6 *Avustralya'daki Türklerin amaçlarını gerçekleştirmek için çektikleri zorluklar*

Katılımcılar, Avustralya'da amaçlarını gerçekleştirmek için çok çabaladıklarını hatta çok çaba göstermek zorunda olduklarını söylemişlerdir. Özellikle öncü göçerler tarafından

kendilerine verilen sözlerin tutulmaması, kendi becerilerini Türk etnik grubu içinde sergileme olanağı bulamaması ve kendi amacı ile Türk etnik topluluğunun beklentilerinin örtüşmemesi gibi gelişmeler, amaçlananların zorluklarla karşılaşmasına neden olduğu ifade edilmiştir.

4. BİLGİ, BECERİ, DEĞER VE KATILIM AÇILARINDAN TÜRKLERİN AKTİF YURTTAŞLIK GÖRÜNÜMLERİ

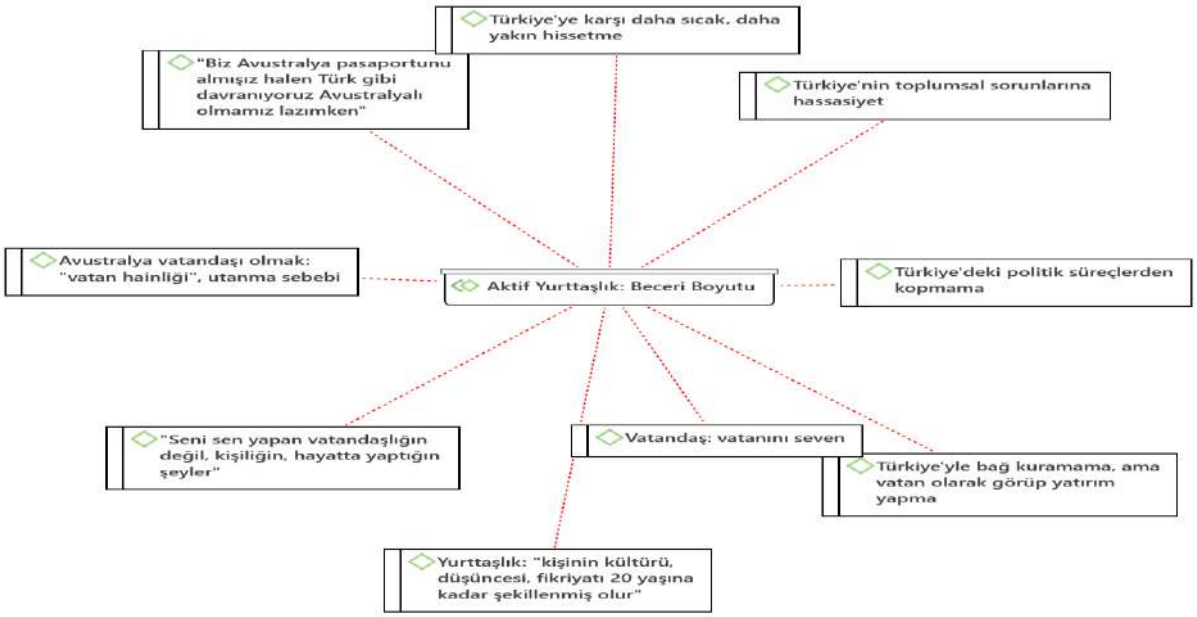
Avustralya'da yaşayan Türk kültürel kimliğine sahip yurttaşların Avustralya'daki çokkültürlükçü ve demokratik yaşam alanında yurttaşlık görünümleri bilgi, beceri, değer ve katılım boyutları üzerinden sorgulanmıştır. Bu doğrultuda Avustralya'daki Türklerin aktif yurttaşlık bilgi boyutunda ortaya koydukları deneyimler şekil 7'de yer almıştır.

Görsel 7. *Avustralya'daki Türklerin aktif yurttaşlığın bilgi boyutuna ilişkin görünümleri*

Aktif yurttaşlığın bilgi boyutu temelinde katılımcılar, farklı içeriklerle aktif yurttaşlık deneyimlerini anlamlandırdıkları gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda aktif yurttaşlık, iş hayatına katılmak, toplumsal ilişkilere katılmak, vatandaşlık için sınava girmek, kendini Müslüman olarak tanımlamak, sorumluluklarının ve haklarının bilincinde olmak, sağlığa eşit erişim olanaklarına sahip olmak, kurallara uymak, Avustralya'nın politik sistemi hakkında bilgi sahibi olmak, Türkiye'ye karşı özlem duysa da Avustralyalı olmaktan memnun olmak, vergi vermek gibi çok çeşitli içerikler üzerinden tanımlanmıştır. Bunların dışında aktif yurttaşlığı bir hikaye ya da bir illüzyon olarak tanımlayan katılımcı da olmuştur.

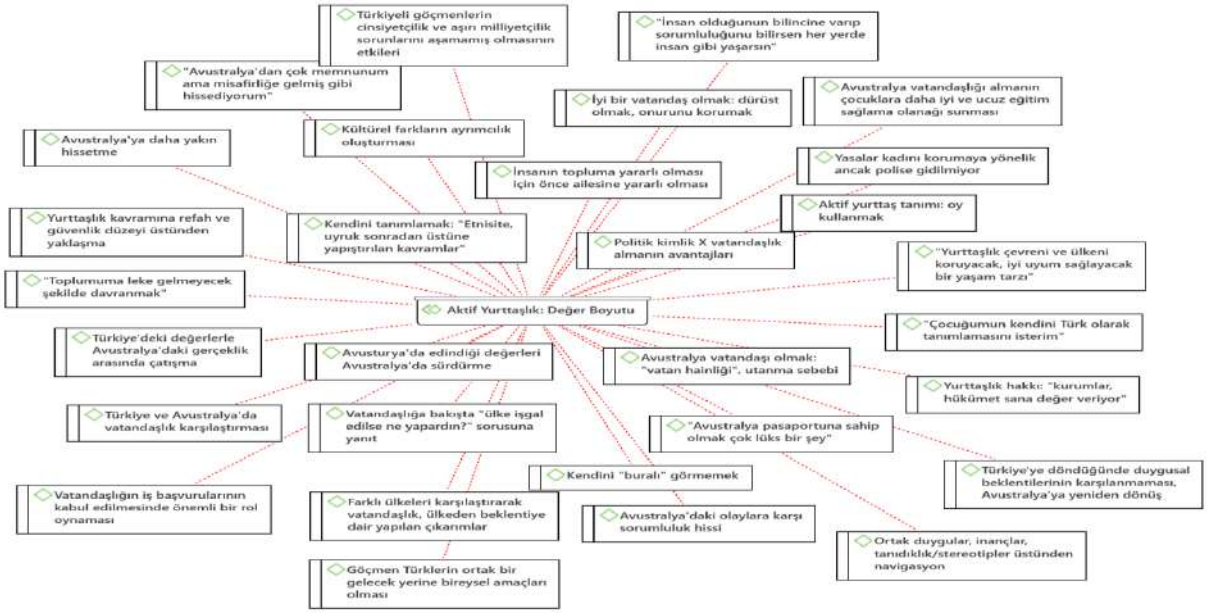
Tıpkı aktif yurttaşlığın bilgi boyutunda olduğu gibi beceri boyutunda da katılımcılar görsel 8'de gösterildiği gibi çoğunlukla birbirlerinden farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Görsel 8. *Avustralya'daki Türklerin aktif yurttaşlığın beceri boyutuna ilişkin görünümleri*

Görsel 8'deki bulgulara bakıldığında, aktif yurttaşlığın beceri boyutu çerçevesinde katılımcılar Türkiye ile Avustralya karşılaştırması üzerinden kendilerinin aktif yurttaşlık becerilerini anlamlandırmaya çalıştıkları anlaşılmıştır. Bu doğrultuda, "kişinin kültürü, düşüncesi, fikriyatı 20 yaşına kadar şekillenmiş olur" ifadesiyle, aktif yurttaşlığa ilişkin becerilerinin Türkiye üzerinden şekillendiğini vurgulamak istedikleri anlaşılmıştır. Benzer bir biçimde "Türkiye'deki politik süreçlerden kopmama" ifadesi de bu çıkarımı pekiştirir nitelikte yorumlanabilir. Öte yanda, " seni sen yapan vatandaşlığın değil; kişiliğin, hayatta yaptığın şeyler" düşüncesi üzerinde, aktif yurttaşlığın verili statik bir konum olmanın ötesinde, bu konumu hak edecek pratikleri ortaya koyacak becerilerin gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu nokta aktif yurttaşlığın beceri boyutu olarak anlamlandırılmıştır. "Biz Avustralya pasaportunu almışı, halen Türk gibi davranıyoruz. Avustralyalı olmamız lazım" biçimindeki görüş de Avustralya'nın bir yurttaşı olarak, sorumlulukların aktif bir biçimde yerine getirilmesi gerektiği ima edilmiştir.

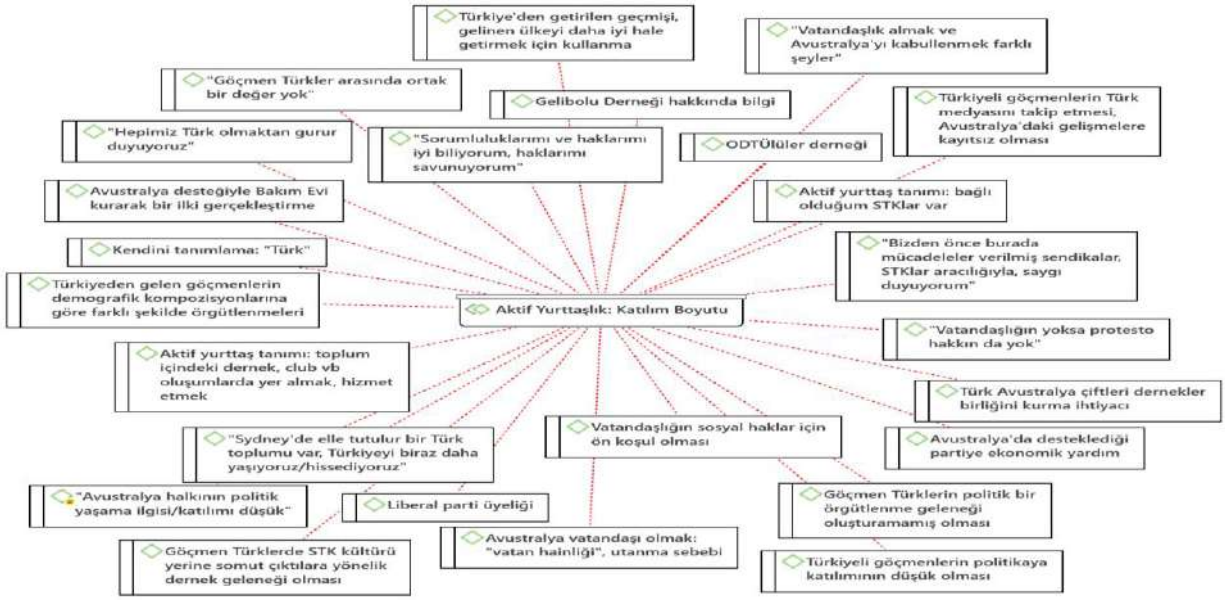
Aktif yurttaşlığın değer boyutuna ilişkin katılımcılar görsel 9'daki gibi zengin bir içerik dillendirmişlerdir.

Görsel 9. *Avustralya'daki Türklerin aktif yurttaşlığın değer boyutuna ilişkin görünümleri*

Görsel 9'da görülen düşünce çeşitliliği, aktif yurttaşlığın değer boyutunun katılımcılarda çek çeşitli çağrışımlar yarattığını düşündürtmüştür. Bu çağrışımların Türkiye ile Avustralya arasında karşılaştırmaya dayalı olarak biçimlendiği düşünülmüştür. Örneğin, "kendini Avustralya'ya daha yakın hissetme, Türkiye'deki değerlerle Avustralya'daki gerçekliklerin çatışması, Avustralya pasaportuna sahip olmak, çok lüks bir şey" gibi ifadeler bu çıkarımı destekler nitelikte yorumlanabilmiştir.

Tıpkı Aktif yurttaşlığı değer boyutu gibi, katılım boyutu da katılımcılarda çeşitli ve zengin düşünce çağrışımlarına neden olduğu görsel 10'daki ifadelerden anlaşılabilir.

Görsel 10. *Avustralya'daki Türklerin aktif yurttaşlığın katılım boyutuna ilişkin görünümleri*

Katılımcıların aktardığı görüşlere göre, aktif yurttaşlığın katılım boyutunun Türklerde dernekleşme olarak somutlandığı gözlemlenmiştir. Bu kapsamda Sidney'de çok sayıda dernek kurulmuştur. Fakat bu dernekleşmeler daha çok "Türkiye'yi hissetmek, yaşamak" için oluşturulduğu vurgulanmıştır. "Türkiyeli göçmenlerin politikaya katılımı düşük" ifadesi ise bu vurguyu destekler niteliktedir. Bunun yanında, protesto hakkının, yurttaşlık hakkının bir gereği olduğu da vurgulanmıştır. Öte yanda, sadece üyelik boyutunda da olsa Avustralya'daki siyasi partilerle bağlar kurulduğu, hatta kimi zaman bu partilere destek de verildiği ifade edilmiştir

5. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Avustralya, her tabakadan, sınıftan, etnik kökenden, dinden, mezhepten, politik görüşten, gelir ve eğitim seviyesinden, medeni durumdan, yetenekten, meslekten, yerleşim yerinden Türkler için Türkiye'de kurdukları hayalleri gerçekleştirmeye gittikleri uzak bir coğrafyadır. Avustralya'ya gelen Türkiyelilerin[1] Türkiye'deki konumlarındaki belirtilen bu farklılıklara rağmen, ortak noktaları da bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Türkiye'de bulundukları bu konumlarından kendilerine özgün gerekçelerle memnun olmayışlarıdır. İkincisi, gerekçeleri farklı da olsa, Türkiye'de mevcut konumlarından memnun olmayanların bu konumlarını değiştirmek ya da geliştirmek istemiş olmalarıdır. Bunların yanında, her birinin hayali, Avustralya'ya geliş amacını da özgün bir biçimde şekillendirmiştir. Bununla birlikte, her özgün gerekçeli Avustralya'ya gelişin amacı, Türkiye'den ayrılışın gerçekleştiği özgün konuma veya alana ilişkin eleştirileri de içermiştir. Avustralya ile karşılaştırıldığında bölgelere göre farklılar olsa da Türkiye'nin, ataerkil geleneklerin toplumsal cinsiyet ilişkileri üzerinde daha belirleyici olduğu bir ülke olduğu söylenebilir. Özellikle ataerkil geleneklerin yaşlı ebeveynler tarafından geniş aile içerisinde genç çiftlere dayatılmasının göç ile bir ilişkilenmiştir. Ayrıca, Türkiye'de ebeveynlerin Avustralya'ya gelme yönünde aldıkları göç kararı çocuklarını da etkilemiştir. Öte yanda, aktif yurttaşlık ve yaşam doyumu değişkenleri üzerinden bakıldığında, Avustralya'nın toplumsal çeşitliliği içinde, Türkler sahip oldukları bilgi, değer, beceri ve katılım boyutlarında aktif yurttaşlık durumlarını farkı ve zengin bir içerikle tanımlamaya çalışmışlardır. Buna karşın, farklı tanımlamaların altında farklı amaçlar ve bu amaçlara ulaşma pratiklerinin yer aldığı düşünülmüştür. Bu durum onların yaşam doyumuna ilişkin düşüncelerini de etkilemiştir. Son olarak, Avustralya'daki Türklerin Sidney özelinde, gerek aktif yurttaşlık gerekse yaşam

[1] "Türkiyeli" ifadesi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne vatandaşlık bağıyla bağlı olan ya da ebeveynleri üzerinden kendilerini köken olarak Türkiye çoğrafyası üzerinden tanımlayanlar için kullanılmıştır.

doyumu düzeyleri bakımından Avustralya toplumunun uyumlu bir parçası oldukları söylenebilir.

KAYNAKÇA

1. Avustralian Government, Department of Home Affairs (2018), Turkey-born: Community İnformation Summary, https://www.homeaffairs.gov.au/mca/files/2016-cis-turkey.PDF
2. Diener, E. ve Lucas, R. E. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. Psychological Bulletin,125 (2), 276-303.
3. Diener E, Seligman MEP (2004) Beyond money: Toward an economy of well-being. Psychological Science in the Public Interest, 5:1-31
4. Hopkins, L. (2009), "Turkish Transnational Media in Melbourne: a Migrant Mediascape," International Journal on Multicultural Societies (IJMS), Vol. 11, No. 2, 2009: 104-118 ISSN 1817-4574, www.unesco.org/shs/ijms/vol11/issue2/intro © UNESCO
5. Humphrey, M. (2009), "Securitisation and Domestication of Diaspora Muslims and Islam: Turkish immigrants in Germany and Australia", International Journal on Multicultural Societies (IJMS), Vol. 11, No. 2, 2009: 104-118 ISSN 1817-4574, www.unesco.org/shs/ijms/vol11/issue2/intro © UNESCO
6. İçduygu, A. (1994), Facing Changes and Making Choices: Unintended Turkish Immigrant Settlement **in Australia**, International Migration 32(1):71-93. Geneva, Switzerland.
7. Inglis, C., Akgönül, S. ve De Tapia, S. (2009), Turks Abroad: Settlers, Citizens, Transnationals, International Journal on Multicultural Societies (IJMS), Vol. 11, No. 2, 2009: 104-118 ISSN 1817-4574, www.unesco.org/shs/ijms/vol11/issue2/intro © UNESCO
8. Manderson, L. Ve Inglis, C. (1984), "Turkish Migration and Workforce Participation in Sydney, Australia", The International Migration Review, Vol. 18, No. 2 (Summer, 1984), pp. 258-275 (18 pages) Published By: Sage Publications, Inc. DOI: 10.2307/2545950 https://www.jstor.org/stable/2545950
9. Koivumaa-Honkanen H, Honkanen R, Viinamaki H ve ark. (2001) Life satisfaction and suicide: A 20-year follow-up study. Am J Psychiatry, 158: 433-439.
10. NCSS, (2001). Creating effective citizens: A position statement of national council for the social study, http://www.socialstudies.org/sites/default/files/publications/se/6505/650511.html
11. Pavot W, Diener E, Colvin CR ve ark. (1991) Further validation of the Satisfaction with Life Scale: Evidence for the cross method convergence of well-being measures. J Pers Assess, 57(1): 149-161.
12. Rask K, Astedt-Kurki P, Laippala P (2002) Adolescent subjective well-being and realized values. J Adv Nurs, 38: 254-263
13. Şenay, B. (2009), A "Condition of Homelessness" or a "State of Double Consciousness"? Turkish Migrants and Home-Making in Australia, International Journal on Multicultural Societies (IJMS), Vol. 11, No. 2, 2009: - ISSN 1564-4901, www.unesco.org/shs/ijms/vol11/issue2/art © UNESCO
14. Yağmur, K. (1993) Ethnolinguistic Vitality Perceptions: İntergenerational Differences Among Turkish-Australian. Turkish Youth **in Australia,** R. Akçelik (ed.), 97-120. Melbourne: ATFS Yayınları, No: 4.
15. White, R. Ve ark. (1999), Ethnic Youth Gangs in Australia: Do They Exist? Report

No.2: Turkish Young People, http://amf.net.au/library/uploads/files/Ethnic_Youth_Gangs_Turkish_Young_People.pdf

LGBT BİREYLER VE MADDE KULLANIM BOZUKLUĞU ARASINDAKİ İLİŞKİ

PSK. DAN. İREM HATIL

Ege Üniversitesi, BATI Enstitü, iremhatil.16@gmail.com, ORCID id: 0009-0007-8218-5350

ÖZET

Toplumda farklı cinsel yönelimi olan bireylerin madde kullanım bozukluğu yaşamaya yatkın olduğu varsayımı mevcuttur. Yapılan bazı araştırmalarda da homoseksüel erkeklerin heteroseksüel erkeklere göre daha fazla madde kullanma yönelimi gösterdiği saptanmıştır. Cinsiyet bazında yapılan araştırmalarda kadın ve erkek LGBT bireylerin kullandıkları madde türleri farklılık göstermektedir. Bu çalışmanın amacı söz konusu iki grup arasında (LGBT bireyler ve madde kullanım bozukluğu olan bireyler) doğrudan veya dolaylı olarak bir ilişki olup olmadığını, LGBT bireyleri madde kullanıma teşvik eden faktörleri saptamaktır. Bu doğrultuda iki başlık altında literatür taraması yapılmış, toplamda 11 adet kitap ve makale incelenerek derleme bir çalışma oluşturulmuştur.

Bu çalışmada cinsel yönelim nedir, LGBT nedir, LGBT bireylere tıbbi bakış, sosyolojik bakış, politik bakış gibi alt başlıklar üzerinden bireylerin madde kullanımına ilişkin elde ettikleri motivasyonlar irdelenmiş, sonuç ve öneriler kısmı ile çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: LGBT, madde bağımlılığı, sosyoloji

ABSTRACT

There is an assumption in society that individuals with different sexual orientations are prone to experiencing substance use disorder. In some studies, it has been determined that homosexual men are more inclined to use substances than heterosexual men. In gender studies, the types of substances used by women and men LGBT people vary. The aim of this study is to determine whether there is a direct or indirect relationship between the two groups in question (LGBT individuals and individuals with substance use disorder) and the factors that encourage LGBT people to use substances. In this direction, literature review was done under two headings, a total of 11 books and articles were examined and a review study was created.

In this study, the motivations of individuals regarding substance use were examined through sub-headings such as what is sexual orientation, what is LGBT, medical view of LGBT people, sociological view, political view, and the study was completed with the results and suggestions part.

Key Words: LGBT, substance use disorder, sociology

1. GİRİŞ

LGBT bireyler yapılan araştırmalara göre toplum içerisinde en fazla ötekileştirilen ve dışlanan gruplardan biridir. (Erdur ve Özgünlü, 2020) Yasal olarak en az korunan gruplardan biri olan LGBT toplum içerisinde ayrımcılık ve damgalamaya maruz kalmaktadır. Öyle ki, ülkemizde görünür olmaya başlamış ve toplumsal olarak kabul edilebilirlik bazında olumlu gelişmeler yaşayan bu gruplar, duygusal ve fiziksel istismar, şiddet, dışlanma gibi olumsuz durumları yaşamaya devam etmektedirler. LGBT toplumda ve literatürde riskli grup olarak ifade edilmektedir. Çünkü yaşanılan olumsuz durumlar bireylerde psikolojik problemler ortaya çıkarmakta, bu bireyleri intihara, madde kullanım bozukluğuna, daha ilerleyen safhada ciddi duygu-durum ve anksiyete bozukluklarına yol açmaktadır. (Yalçınoğlu,2013)

İnsanlar cinsel yönelimlerini diğer insanlara karşı davranışlarıyla ifade etmektedirler. Dolayısıyla cinsel yönelim bireyin kişisel bir özelliği olmayıp, onun tüm insanlarla olan ilişkilerini etkilemektedir. Toplum bilmediği konudan ve farklı olandan korkma, uzak durma ya da şiddet gösterme eğilimi gösterdiği için ister istemez LGBT bireyler normal olmayan şeklinde görünmektedir.

Bir bireyin cinsel yönelimini keşfetmesi ve bunu kabul etme süreci açılma olarak ifade edilmektedir. Bireyler böylelikle diğer insanlara da yönelimini açıklama sürecine girmektedir. Cinsel yönelim hakkında olumlu hisler beslemek ve bunları diğer insanlarla paylaşabilmek iyi bir ruh sağlığı için önemlidir. Kabul edilme, hayata ve sosyal ortamlara uyum sağlama kişinin kimliğini ve kendini geliştirmesine yardımcı olan etkenlerdir. Buna karşın çoğu LGBT birey önyargı ve ayrımcılık korkusu ile açılma konusunda tereddüt etmektedir. Bu durum bireyleri toplumdan uzaklaşmaya, kendi dünyasına kapanmaya, işlevsel olmayan kaçamak çözüm yolları aramaya itmektedir. (Yalçınoğlu,2013)

2. GENEL BİLGİLER

2.1.Cinsel Yönelim

Cinsel yönelim, bireyin bir başka bireye, cinsiyetinden bağımsız olarak, beslediği fiziksel ve duygusal çekim olarak ifade edilmektedir. (Yalçınoğlu,2013) Hissedilen çekimler kendi arasında dört ana gruba ayrılmaktadır: Heteroseksüellik, homoseksüellik, biseksüellik ve aseksüellik. LGBT ise heteroseksüellik dışındaki yönelim gruplarının bir araya gelerek oluşturduğu bir topluluğun, baş harflerinden oluşan bir kısaltma olarak kullanılmaktadır. (Erdur ve Özgünlü, 2020)

Heteroseksüellik karşı cinse karşı çekim hissetme olarak tanımlanmaktadır. Dünyada en yaygın olarak görülen cinsel yönelimdir. Heteroseksüellik temelde kadın ve erkek arasındaki etkileşime dayanıyor olsa da toplumsal düzen içerisindeki ataerkil yapı ile ilişkilendirilmekte ve toplumda normal olarak kabul edilmektedir. Heteroseksüellik dışında bir yönelimi olan bireyler, geçmiş yüzyıllarda hasta ya da sapkın olarak etiketlendiklerinden dolayı bazı bireylerde zorunlu heteroseksüellik durumu gözlemlenmiştir. Bu durumda heteronormativite olarak adlandırılan bir sistem içerisinde, normal olan yönelimin heteroseksüellik kabul edilmesi

üzerine, bu yönelim toplumsal bir beklentiye dönüşmekte ve birçok kişi üzerinde bir baskı aracı olarak işlev görmektedir.

Toplumdaki birçok kurum ve kuruluş, örneğin iktisadi yaşam ve aile yaşamı, heteroseksüelliğin normalliği üzerine düzenlenmiştir. Bu normalliğin dışında kalan yönelimler düzene karşı tehdit oluşturur olarak kabul edilmektedir. Bu da bu kişilerin toplumdan dışlanmaları gerektiği varsayımını ortaya çıkarmaktadır. (Erdur ve Özgünlü, 2020)

Homoseksüellik ya da yaygın ismi ile eşcinsellik, bireylerin hemcinsine karşı duygusal ve fiziksel çekim hissetmesi durumudur. Kadın ve erkek cinsiyetlerinde farklı adlandırılmakla birlikte kadın homoseksüeller lezbiyen, erkek homoseksüeller gay olarak kategorize edilmektedir. Halen daha gay sözcüğünün eşcinsel erkekleri belirtmenin yanı sıra eşcinsel kadınları da ifade etmek amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Yalçınoğlu (2013) çalışmasında genel toplumun %5-10'unda eşcinsellik ya da heteroseksüel olmayan ilişki yaşadığını ifade etmiştir. Yine aynı çalışmada bazı heteroseksüel bireylerin alkol ve madde etkisindeyken eşcinsel ilişki yaşadığının, yönelimler arası kesin sınır olmaması sebebiyle bu sayının gerçekliğinden şüphe duyulduğunun altını çizmiştir.

Biseksüellik kavramı, kişinin biyolojik cinsiyetinden bağımsız olarak iki cinsiyete karşı ilgi ve çekim duymak anlamına gelmektedir. Biseksüellik yazılı insanlık tarihi boyunca insan ve hayvan davranışlarında gözlemlenmiştir. Yine yapılan araştırmalar doğrultusunda LGBT topluluklarının %52'sinin biseksüellerden oluştuğu saptanmıştır.

Bir diğer ana kategori olarak ifade edilen aseksüellik, birine yönelik cinsel çekim eksikliği veya cinsel ilgi yoksunluğu olarak açıklanmaktadır. Bazı araştırmacılar aseksüelliği yönelim olarak kabul ederken bazı araştırmacılar bunun çeşitli sebeplere bağlı olarak ortaya çıkan bir tercih olduğunu savunmaktadır. Aseksüel bireyler kendi cinsiyetinden ya da karşı cinsiyetten olan kişilere karşı romantik çekim hissedebilmektedir. Çocuk sahibi olma veya romantik ilişkide bulundukları partnerlerini memnun etme amacıyla cinsel etkinlikte bulunabilmektedir.

2.2.LGBT Bireylere Tıbbi Bakış

LGBT bireylere tıbbi açıdan yaklaşırken, Dünya Sağlık Örgütü'nün cinsellik tanımlamasına bakmak faydalı olacaktır. Buna göre cinsellik; kişinin ister aynı ister farklı cinsiyetten olması ile zor ve baskı altında kalmadan, farklı boyutlarla yaşanabilen en doğal insan haklarından biridir. (WHO,2010) Görüldüğü üzere Dünya Sağlık Örgütü heteroseksüellik gibi eşcinselliğin de bir varoluş biçimi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bunun yanı sıra psikiyatrik bozukluk olarak ele alındığında; Amerikan Psikiyatri Derneği, Ruhsal Bozukluklar için Tanı ve İstatistik El kitabının birinci baskısında (DSM-I) eşcinselliği sosyopatik kişilik bozukluğu olarak isimlendirmiştir. İkinci baskısında (DSM-II) cinsel sapma olarak, üçüncü baskısında (DSM-III) ise bir yönelim bozukluğu olarak ifade edilmiştir. Sonuç olarak 1973'te Amerikan Psikiyatri Derneği eşcinselliğin hastalıklar literatüründen çıkarılmasına karar vermiştir. Son 35 yıldır tıp doktorları ve ruh sağlığı uzmanları eşcinselliğin hastalık olmadığı konusunda uzlaşmaya varmışlardır.

2.3.LGBT Bireylere Tarihsel ve Sosyolojik Bakış

Eşcinsellik ile ilgili tarihte bilinen ilk kaynaklar Sümerler, Hititler ve Eski Mısır'a aittir. (Yalçınoğlu,2013) Ayrıca Antik Yunan'da Platon heteroseksüel ilişkinin yalnız türün devamı için olduğu, gerçek aşkın en kusursuz varlıklar olarak erkek-erkek arasında yaşanacağını ileri sürmüştür. (Candansayar,2010) İlerleyen yıllarda Orta Çağ İslam edebiyatında, daha eski çağlara göre, daha dikkat çekici eserler ortaya konmuştur. Bunların en ünlüsü şüphesiz ki Binbir Gece Masalları'dır. (Boswell,2001) Eşcinselliğin ve eşcinsel ilişkinin Osmanlı Dönemi'nde de yaygın olduğu bilinmektedir. Kadınlarla ilişkinin Antik Yunan'a benzer olarak üreme için olduğu, erkek-kadın ayrımının kuvvetli olması ve özellikle Yeniçeri Ocağı'nda erkeklerin cinselliği birlikte yaşamaları, biseksüel ilişkinin yaygınlığı konusunda fikir vermektedir. (Bardakçı,2005)

Eşcinselliğin olumsuz olarak tepki görmesi tek tanrılı dinlerin yaygınlaşması ile başlamıştır. Orta Çağ boyunca eşcinselliğe karşı din dışı karşıtlığa rastlanmamıştır. Din dışı karşı çıkışlar daha sonraları İngiltere'de yalnızca canlılar arası anal ilişkiyi yasaklayıcı şekilde ortaya çıkmış, ilerleyen zamanda erkekler arası cinsel ilişkiyi yasaklayıcı şekilde düzenlenmiştir. 1967 yılında ise suç kapsamı dışında bırakılmıştır.

Geçilen son 20-30 yıl arasında Batı toplumunun eşcinselliği kabul oranında artış görülmektedir. Kabul oranının en düşük olduğu lokasyonlar Asya ve Afrika kıtası olarak belirtilmiştir. Türkiye de bir Asya ülkesi olarak, çoğunluğun tek tanrılı bir dine olan inancı ile eşcinsellerin kabulünde gözle görünür bir artış yaşanmamıştır. Muhafazakâr ve geleneksel Türk toplum yapısı, LGBT bireylere karşı kısıtlayıcı, bazen de ayrımcı tutumlar göstermektedir. (Erdur ve Özgünlü, 2019)

2.4.LGBT Bireylere Politik Bakış

Eşcinsellik Türkiye'de yasalarca suç sayılmamaktadır. Eşcinsel bireylerin yaşadıkları sorunların temeli Türk Ceza Kanunu'nda cinsel ayrımcılık için açıkça belirtilen yaptırımların mevcut olmamasından kaynaklanmaktadır. Farklı konularda gerçekleşen ayrımcılıklar devlet eliyle engellenmeye çalışılsa da cinsel ayrımcılık için engellemelerin olmaması; transseksüellere saldırı ve şiddetin önlenememesi, homofobinin çeşitli şekillerde kendini göstermesi, bu hususlarda mağdur olan kişilerin de TCK'nin genel ahlaka aykırı davranışlar maddeleri sebebiyle haklarının korunamaması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dünyanın birçok ülkesinde eşcinsel ilişkiler, evlilikler tanınmış; hatta bu kişilerin evlat edinmesine dahi izin verilmesi konusunda düzenlemeler yapılmıştır. Özbekistan, Katar, Yemen gibi ülkelerde eşcinsellik kanunsuz infazlara dayanan boyutlarda yasaklanmışken; Tayvan, Güney Afrika Cumhuriyeti, Kanada, Brezilya gibi ülkelerde evlat edinmenin önü açılmıştır.

2.5.LGBT Bireylere Karşı Ayrımcılık

LGBT bireylere karşı gösterilen ayrımcılığın en önemli sebebi şüphesiz ki homofobidir. Homofobi eşcinsellere karşı olumsuz ve korkulu tutum içerisinde olma anlamına gelmektedir. Bu durum eşcinsel karşıtlığını ifade etse de psikolojik olarak gerçek bir fobi olmadığı, fobi ile ilgili yaşanan belirtilerin görülmediği saptanmış, bu terim yerine homonegativizm terimi kullanılması önerilmiştir. Bu iki kavram ile bağlantılı olan bir diğer kavram heteroseksizmdir. Heteroseksizm normal olan ve kabul görmesi mutlak olan tek yönelimin heteroseksüellik olduğunu kabul eden, heteroseksüel olmayan her türlü yönelimi reddeden bir düşünce sistemidir. Heteroseksizm toplumlarda bireysel ve kültürel seviyede görülebilmektedir. Bu durum eşcinseller için açıkça gösterilen ayrımcı tutumlara karşılık gelmektedir.

Bireylerin homonegativizm geliştirmesinin en önemli sebeplerinden birisi geleneksel toplumsal cinsiyet rolleridir. Bireylerin biyolojik cinsiyetlerine göre toplum tarafından kendilerine atfedilen roller anlamına gelen bu rolleri benimseyen bireylerin, eşcinsellere karşı daha olumsuz düşünceler taşıdığı ortaya konulmuştur. Bu rollerin ve düşünce sisteminin bir getirisi olarak eşcinselliğin bir tercih ya da seçenek olarak görülmesi eşcinsellere karşı olumsuz tutumun artmasına sebep olmaktadır.

Ayrımcılık kavramının kökenine bakıldığında; ayrımcılık Göregenli ve Karakuş (2011) tarafından doğrudan bir gruba veya üyelerine karşı önyargı temeli ile oluşan karşıt tutum ve davranışlara dayanan bir süreç olarak ifade edilmektedir. Buna göre ayrımcı davranışlar ortamdan, toplumdan, koşullardan etkilenerek etiketlerle aşağılama, damgalama, yersiz eleştirme, mahrum bırakma, saldırganlık gibi farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. (Demirel,2011)

2.5.1. LGBT Bireylere Karşı Sağlıkta Yaşanan Ayrımcılık

Eşcinsel bireylerin sıklıkla ayrımcılık yaşadığı alanlardan bir tanesi de sağlık sektörüdür. Özellikle AIDS ile ilgili bilgi ve tedavi almak isteyen kişiler; damgalanma, ayrımcılığa uğrama ve ifşa olma gibi tedirginlikler sonucu sağlık hizmetinden mahrum kalmaktadır. Eşcinsel bireyler heteroseksüel bireylerle karşılaştırıldığında kardiyovasküler hastalıklar, akciğer hastalıkları ve diğer fiziksel hastalıklar konusunda daha fazla risk altında bulunmaktadır. Fiziksel hastalıkların yanı sıra akut ruh sağlığı sorunları ve psikolojik strese bağlı diğer sorunlar da kendini göstermektedir.

LGBT bireylerde görülen bu ruh sağlığı bozuklukları kesin olarak bilinmese de sosyal faktörlerle ilişkili olarak ortaya çıktığı tahmin edilmektedir. Yine de bireyler ayrımcılık, damgalanma ve ifşalanma yaşayacakları korkusu ile basit hastalıklarda dahi sağlık kuruluşuna başvurma konusunda çekimser davranmaktadır. (Yalçınoğlu, 2013)

Eşcinsel bireyler kendi cinselliklerinin farkına vardıkları zaman söz konusu durum hakkında bir sağlık profesyoneline danışabilmekte, bu bireyler gerek yetersiz bilgi gerek sağlık profesyonelinin homofobisi sebebiyle sağlık hizmeti almaktan uzaklaşabilmektedir. Sağlık çalışanları kültürel etmenler, dini yetiştirilme tarzları ve günlük yaşantıları sebebiyle

eşcinsellere karşı negatif tepki gösterebilmektedir. Bu negatif tepki eşcinsellerde kendini açıklama kaygısı ve ifşa olma korkusu ile olumsuz bir sonuç yaratabilmektedir. (Yalçınoğlu, 2013)

3. LGBT ve MADDE KULLANIM BOZUKLUĞU

Amerikan Halk Sağlığı Servisi 1999 yılında bir rapor yayınlayarak intihar davranışı yönünden yüksek riskli olan lezbiyen, gay, biseksüel ve transcinsiyet gençlerin varlığını ortaya koymuştur. Yapılan araştırmalara göre eşcinsel erkeklerin heteroseksüel erkeklere göre majör depresyon ve panik bozukluk görülme sıklığının daha yüksek olduğu, eşcinsel kadınların heteroseksüel kadınlara göre alkol alımı ve alkol ile ilgili sorunların daha fazla olduğu tespit edilmiştir. LGBT bireyleri önyargı, stres, dışlanma, ayrımcılık, homofobi ve şiddete maruz kalma sonrasında cinselliklerine karşı içselleştirdikleri utanç duygusuyla alkol ve madde kullanımına yatkın hale gelmektedirler. Bu bağımlılık faktörleri morbiditeyi ve intihar teşebbüslerini arttırmaktadır.

Cochran ve ark. (2004) yılında yaptıkları çalışmada eşcinsel deneyim olan erkeklerin esrar, kokain ve eroin kullanma oranı ile eşcinsel deneyimi olan kadınların esrar ve analjezik kullanımının yüksek olduğu saptamıştır. Ayrıca aşırı sigara içmeye bağlı olarak kalp damar hastalıkları ve akciğer kanseri gibi fiziksel hastalıklara yakalanma riskinin de arttığı gösterilmiştir. LGBT topluluğundaki alkol ve madde kullanımı büyük bir risk olmakla beraber, stres faktörleri ile arasındaki ilişki belirgindir. Stresle başa çıkma mekanizmasının yeterince güçlü olmaması ve içselleştirilmiş homofobi alkol ve madde kullanım bozukluğuna yatkınlık ortaya çıkarmaktadır.

Madde kullanımına çeşitli stres faktörleri sebep olurken dikkat edilmesi gereken bir başka husus da ait olma kaygısıdır. Eşcinsel topluluklar kendisi gibi olan kişilerle tanışma, bir gruba ait olma ve sosyalleşme gibi ihtiyaçlar için toplum tarafından “gay bar” olarak adlandırılan çeşitli mekânlarda buluşmaktadır. Sosyalleşmeyi kolaylaştırması, gerilimi azaltması ve sohbet başlatıcı etkisi sebebiyle alkol ve ilaç kullanımının bu tip mekânlarda teşvik edici faktör olduğu düşünülmektedir. (Yalçınoğlu, 2013)

Eşcinsellerde heteroseksüellere göre daha yaygın olduğu düşünülen depresyon, alkol, sigara, uyuşturucu kullanımı ve intihar girişimlerinin bireyin subjektif patolojilerinden ziyade ayrımcı toplumsal tutumlardan kaynaklanması nedeniyle bu durum bir halk sağlığı sorunu teşkil etmektedir. (Yalçınoğlu, 2013) Son olarak Douglas-Scott ve ark. (2004) çalışmalarında da daha eski çalışmalarda LGBT bireylerde madde kullanım bozukluğunun yüksek olduğu ifadelerine karşın güncel olarak bu konuda daha fazla araştırma yapılması gerektiğini savunmaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

4.4.Sonuç

Eşcinsellik, ayrımcılık ve madde bağımlılığı konularında birleşen makaleler incelendiğinde; üç başlığında birbiriyle oldukça ilişkili olduğu görülmüştür. Bireylerin bir başka bireye karşı hissettikleri fiziksel ve duygusal çekim olan cinsel yönelim; dört ana başlıkta incelenmektedir: Karşı cinsten hoşlanma, heteroseksüellik, hemcinsinden hoşlanma, homoseksüellik, iki cinsten de hoşlanma, biseksüellik ve herhangi bir cinse karşı cinsel çekim hissetmeme, aseksüellik olarak adlandırılmaktadır. Toplumda yaygın olan yönelim heteroseksüelliktir. Bir diğer adı heteronormativite olan heteroseksüelliğin olması gereken mutlak yönelim olduğu düşüncesi diğer cinsel yönelimlere karşı homofobi ya da homonegativizm gibi önyargı ve bilgisizlikten kaynaklı düşünceler ortaya çıkarmaktadır. Oysaki eşcinsellik dünyanın var oluşundan beri insanlar ve hayvanlar arasında süre gelmektedir. Buna ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından hastalık olmadığı tüm dünyaya duyurulan eşcinsellik halen daha sağlıklı profesyonelleri tarafından olumsuz algılanmakta ve bireyleri sağlık hizmeti almaktan alıkoymaktadır. Sağlık sektörü dâhil olmak üzere toplumun birçok alanında ayrımcılık ve dışlanma ile karşılaşan eşcinsel bireyler, öncelikle kendi cinselliklerine karşı bilinçsizlikten kaynaklı içselleştirilmiş homofobi ile karşılaşmaktadır. Bu kavram bireylerin kendi cinselliklerine karşı göstermiş oldukları olumsuz tutum anlamına gelmektedir. (Yalçınoğlu, 2013) Bireyler kendilerine ait yeni keşifleriyle yaşamaya başlarken çevresinden gerekli desteği göremediğinde stres faktörleri ile farklı şekillerde başa çıkmaya çalışmaktadır. Bu başa çıkma yollarından bir tanesi de madde kullanımıdır. Yapılan araştırmalarda eşcinsel bireylerin yaşamış oldukları olumsuz duygular, bu bireyleri alkol ve madde kullanımına yatkın hale getirmektedir. Bağımlılığın riskinin yanı sıra kişinin madde etkisinde kendisine ve çevresine zarar vermesine sebebiyet verebilmektedir. Eşcinsel bireylerin madde kullanımı yalnızca stresle baş etmek için değil bazen de kendisi gibi olan kişilerle tanışma ve sosyalleşme adına toplulukların buluştuğu mekânlarda tüketilmesi ile ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda madde bağımlılığı ve eşcinsellik doğrudan değil, dolaylı olarak ilişkili bulunmuştur. Eşcinselliğin bulunduğu toplumdaki kabul durumu bireylerin stres faktörlerini, bu faktörlerle baş etme becerisini etkilemektedir. Söz konusu stres faktörleriyle sağlıklı baş edemeyen LGBT bireyler madde bağımlılığına yatkın hale gelmektedir.

4.5.Öneriler

İncelenen çalışmalara göre LGBT bireylerin hayatını sağlıklı bir şekilde idame ettirebilmesi için, toplumda bazı düzenlemeler yapılması gerektiğini öne sürmektedir. Bu doğrultuda yapılabilecek düzenlemeler hususunda şu öneriler sunulmuştur:

1. LGBT bireyler için ulaşılabilir ruh sağlığı hizmeti olmalıdır. Yalnızca travma sonrası değil, koruyucu ruh sağlığı çalışmaları da aktif olarak yürütülmelidir.
2. Tüm yönelimler için korunmalı cinsel sağlık eğitimi sağlanmalıdır. Cinsel hastalıklardan ve istenmeyen gebeliklerden korunma yolları tüm gruplara önyargıdan arınık biçimde izah edilmelidir.

3. Cinsel sağlık hakkında eğitim verecek olan personelin gerekli eğitime sahip olması gerekmektedir. Bu sayede personel varsa homofobi ve önyargıdan arınarak farkındalık sahibi olabilecektir.
4. Özellikle çocuk ve ergen gruplarda cinsel yönelimin ilk farkında olunduğu zaman, intihar gibi riskleri önlemek için okullarda önleyici ve koruyucu çalışmalar yapılmalıdır. İntihar, kendine zarar verme gibi davranışlara rastlandığında cinsel yönelim araştırılmalıdır.
5. LGBT ve dezavantajlı diğer gruplar için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Yasal düzenlemeler sonucu nefret suçlarına caydırıcı yaptırımlar uygulanması beklenmektedir.
6. Toplumsal homofobiyi azaltma ve bilinç kazandırma amacıyla çeşitli sivil toplum kuruluşları ile devlet güvencesi altında bilgilendirici çalışmalar yapılmalıdır.

5. KAYNAKÇA

1. Acar-Erdur, D., & Ozgunlu, F. (2020). Çalışma yaşamında ayrımcılık: LGBT+ bireylere yönelik nitel bir araştırma. Business and Economics Research Journal, 11(2), 479-494.
2. Bardakçı M. (2005) Osmanlı'da Seks. Ed. Öztoprak H. İnkilap Kitapevi, İstanbul, sy:93-95.
3. Boswell J. (2001) Devrimler, Evrenseller, Cinsel Kategoriler. Tarihten Gizlenenler Gey ve Lezbiyen Tarihine Yeni Bir Bakış. Ed. Duberman M, Vıcınus M, Chauncey G. Phonex Yayınevi, Ankara, s.27.
4. Candansayar Ş. (2010) Eşcinsel mi, İbne mi? Anti-Homofobi Kitabı/2. Uluslararası Homofobi Karşıtı Buluşma Kaos GL Erol A, Öztop N.(Ed) Ayrıntı Basımevi, Ostim, Ankara, s.68,.
5. Cochran D.S, Acherman D, Mays V.M, Ross M.W. (2004). Prevalence of non- medical drug use and dependence among homosexually active men and women in the US population. Society for the Study Addiction, 99, 989-998.
6. Demirel, Y. (2011). İşyerinde ayrımcılık: Kavramsal bir inceleme. Tisk Akademi, 11, 66-87.
7. Douglas-Scott S, Pringle A, Lumsdaine C. (2004).Sexual Exclusion-homofobia and Health Inequalities and Social Exlusion Experience by Lesbian, Gay and Bisexual People. UK Gay Men's Health Network.
8. Göregenli, M., & Karakuş, P. (2011). Türkiye'deki LGBT bireylerin günlük yaşamlarında maruz kaldığı heteroseksist ayrımcı tutum ve uygulamalar. A. Erol (Ed.), Antihomofobi kitabı-3 içinde (ss. 53-62). Ankara: Ayrıntı Basımevi.
9. American Medical Association (2016). Health Care Needs of Gay Men and Lesbians in theUnited States, Journal of the American Medical Association, 275 (17) 1354-1381
10. WHO (2010). Developing Sexual Health Programmes. Department of Reproductive Health and Research. Geneva.
11. Yalçınoğlu, N. & Önal, A. (2014). Eşcinsel ve biseksüel erkeklerin içselleştirilmiş homofobi düzeyi ve sağlık üzerine etkileri. Turkish Journal of Public Health, 12 (2) , 100-112. DOI: 10.20518/thsd.51979

TÜRKİYE'DE SİYASAL BİLİMLER EĞİTİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. LEVENT YILMAZ [1]

[1] Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, levent.yilmaz@deu.edu.tr- 0000-0002-5538-8781

ÖZET

Bu çalışmanın çıkış noktası İlter Turan'ın 2009 yılında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi'nde yayımladığı Türkiye'de Siyasal Bilimin Gelişimi: Tarihçe ve Kurumsal Gelişmeler başlıklı çalışmasının hem 2023 yılı itibarıyla güncellenmesi hem de 2009 yılından itibaren nicel olarak değişen siyasal bilimler eğitimin durumunu genel hatları ile oraya koymaktır. Cumhuriyetin ilk yıllarında amacı daha çok cumhuriyete bağlı yönetici seçkinler yetiştirilmek olan siyasal bilgiler eğitiminin, akademik açıdan ivmelenmesi çok partili hayata geçişle birlikte olmuştur. 1980 Darbesi sonra yeniden düzenlenen yüksek öğretim sisteminde üniversite eğitimi temelde meslekî bir eğitim olarak algılandığı için entelektüel tartışmalara kapı aralayan siyasal bilgiler yerine kamu yönetimi ve uluslararası ilişkiler gibi isimler tercih edilmeye ve müfredatları ona göre şekillendirilmeye çalışılmıştı. İki siyasal bilgiler fakültesi dışında (Ankara ve İstanbul) siyasal bilimler eğitimi, iktisadi ve idari bilimler fakülteleri içinde örgütlenerek kamu yönetimi ile uluslararası ilişkiler bölümlerinde verilmeye başlandı. İşletmecilik ve iktisat eğitimi ağırlıklı kurulan bu fakülteler bünyesinde siyasal bilimler eğitiminin verilmeye başlanmasını, 1980 sonrası depolitizasyon süreciyle de açıklamak mümkündür. 2000'li yıllarda ise bu bölümler giderek adlarını Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi olarak değiştirme trendine girdiler. Bazıları ise Kamu Yönetimi olarak kaldı. 2000'li yılarda kurulan yeni üniversitelerde ise mutlaka bir Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü kuruldu.

Bu bildiride yukarıda kısaca özetlenmeye çalışılan siyasal bilimlerin gelişimi güncel durum açısından ele alınacaktır. İlk olarak lisans eğitimini incelenecek, 2023 bulguları ile yukarıda bahsedilen 2009 yılında İler Turan tarafından yapılan çalışmanın bulguları kısaca karşılaştırılacaktır. Böylelikle, özellikle 2000 sonrası nicel bir patlama yaşayan siyasal bilimler eğitiminin durumu tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal bilim eğitimi, Türkiye, Kamu yönetimi eğitimi

GİRİŞ

Türkiye'de siyaset bilimi eğitiminin tarihi Osmanlı'nın XIX. Yüzyılına kadar götürülmek zorundadır. En uygun başlangıç noktası Mekteb-i Mülkiye'nin kuruluşu olarak gösterilebilir (1859) (Ergin, 1977). Mülkiye, uzun yıllar, Türkiye'de bu alanda eğitim veren tek kurum olma özelliğini taşımıştır. Bu çalışmanın da izleğini oluşturan, İlter Turan'ın 2009 yılında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi'nde yayımladığı *Türkiye'de Siyasal Bilimin Gelişimi: Tarihçe ve Kurumsal Gelişmeler* başlıklı çalışmasına göre Türkiye'de siyasal bilimlerin gelişimi Mülkiye'de okutulan ders kitaplarından takip edilebilir. Ona göre bu alanda mütevazı da olsa bir birikim oluşmuştur. Turan'a göre söz konusu birikimin, Cumhuriyetin ilk yıllarında ön plâna çıkan amacın akademik olmaktan çok cumhuriyete bağlı yönetici seçkinler yetiştirilmek olduğu için ne kadar aktarıldığı kuşkuludur. Akademik açıdan siyasal bilimlerdeki gelişmenin ivmelenmesi için çok partili hayata geçişi beklemek gerekecektir (Turan, 2009).

Siyasal bilimlerdeki yayın sayısındaki artış 1960 sonrası hızla arttı. En başta bu çalışmalar Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ile İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nin yayın faaliyeti çerçevesinde gerçekleşiyordu. Bir süre sonda ticarî yayıncılar da siyasal bilimler alanında kitaplar yayımlamaya başladı (Turan, 2009). Bunun yanında, siyasal toplumsallaşmanın 1960 sonrası giderek artması hem kuramsal eserlerin hem de Türkiye'ye dair çalışmaların sayısında ciddi bir artış getirdi. 1950 sonrası gelişme ivmesine girmiş Türk üniversite sisteminin siyasal bilimler alanında aynı ivmeyi gösterdiğini söylemek zordur.

1980 Darbesi sonra yeniden düzenlenen yüksek öğretim sistemindeki mütevazı gelişme dahi aşırı sayılmış, üniversite eğitimi temelde meslekî bir eğitim olarak algılandığı için entelektüel tartışmalara kapı aralayan siyasal bilgiler yerine kamu yönetimi ve uluslararası ilişkiler gibi isimler tercih edilmeye ve müfredatları ona göre şekillendirilmeye çalışılmıştı (Turan, 2009). İki siyasal bilgiler fakültesi dışında (Ankara ve İstanbul) siyasal bilimi eğitimi, iktisadi ve idari bilimler fakülteleri içinde örgütlenerek kamu yönetimi ile uluslararası ilişkiler bölümlerinde verilmeye başlandı. İşletmecilik ve iktisat eğitimi ağırlıklı kurulan bu fakülteler bünyesinde siyasal bilimler eğitiminin verilmeye başlanmasını, 1980 sonrası depolitizasyon süreciyle de açıklamak mümkündür. 2000'li yıllarda ise bu bölümler giderek adlarını Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi olarak değiştirme trendine girdiler. Bazıları ise Kamu Yönetimi olarak kaldı. 2000'li yılarda kurulan yeni üniversitelerde ise mutlaka bir Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü kuruldu.

Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığım siyasal bilimlerin gelişimini güncel durum açısından ele almaya çalışacağım. İlk olarak lisans eğitimini incelenecek, sonraki bölümde ise lisansüstü

eğitim. 2023 bulguları ile yukarıda bahsettiğim 2009 yılında İler Turan tarafından yapılan çalışmanın bulguları kısaca karşılaştırılacak.

SİYASAL BİLİMLER LİSANS EĞİTİMİ

ÖSYM Tercih Kılavuzu üzerinden edinilen bilgilere göre, 2023 yılında yeni açılan üniversiteler de dâhil olmak üzere, ülkemizde faaliyet gösteren üniversitelerde Kamu Yönetimi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümlerinin en az birinin muhakkak açıldığı ve kontenjan bilgilerinin yer aldığı görülmektedir (ÖSYM, 2023). Burada dikkat edilmesi gereken husus; "Kamu Yönetimi" ve "Siyaset Bilimi" bölümlerinden ziyade Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ile Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümlerinin açıldığıdır.

Bununla birlikte fakültelerin çoğunda hem Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi hem de Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümleri yer alsa da, özellikle son 5 yılda açılan devlet üniversitelerde Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümleri açılırken Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümü yer almamaktadır. Bunun tam tersi durum vakıf üniversitelerde görülmektedir. Bu üniversitelerde ise Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümleri açılmış fakat Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümlerine yer verilmemiştir (ÖSYM, 2023).

Çizelge-1: 2023 yılı kontenjanları (Devlet Üniversiteleri)

Siyaset Bilimi ve/veya Kamu Yönetimi	Siyaset Bilimi ve/veya Uluslararası İlişkiler	İki Bölüm Birden[1]
Toplam Öğr.: 2.140	**Toplam Öğr.:** 665	**Toplam Öğr.:** 11.295+3.750[2]

Kaynak: ÖSYM 2023 Kılavuzundan yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çizelge-1'de görüldüğü üzere, Türk üniversitelerinde siyasal bilimlere dâhil edilebilecek çok sayıda lisans programı yürütülmektedir. Bu programlara kabul edilen öğrenci sayısı 2023 rakamları ile en az 14.000 kişiye ulaşmıştır. Açık öğretim okuyanlar ilâve dildiğinden bu sayı 18.000'leri bulmaktadır. Eğer programların genellikle dört yıllık oldukları ve bazı öğrencinin programları dört yıldan daha uzun sürelerde tamamladıkları düşünülecek olursa, en az 70.000 öğrencinin siyasal bilimlerle ilgili alanlarda öğrenim gördükleri söylenebilir. Açık öğretimleri de eklersek rakamın 90.000'lere çıkma olasılığı bulunmaktadır. Aşağıda yer alan vakıf üniversitesi kontenjanlarını içeren Çizelge-2'yi de dikkate aldığımızda rakam 100.000'e

[1] Bazı üniversitelerde bölümlerin sayısı ikiden fazla olabilmektedir. Kamu Yönetimi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümlerinden en az iki tanesi olan üniversiteleri kapsar. Toplam kontenjan olarak hesaplanmıştır.
[2] Anadolu, Atatürk ve İstanbul Üniversitelerinin açık öğretim eğitimi dâhil kontenjan sayılarıdır.

dayanmakta, hatta 100.000'ni geçmektedir. 2007 ÖSS kılavuzuna göre hazırlanan tahminlerle (Turan, 2009) karşılaştırıldığında 15 yılda siyasal bilimlerde okuyan potansiyel öğrenci sayısı neredeyse 2,5 kat artmıştır Özellikle Ege, Marmara ve İç Anadolu bölgelerindeki üniversiteler 15 yıl içinde hem birinci öğretim kontenjanlarını arttırmış hem de ikinci öğretim opsiyonu ekleyerek kontenjanlarını iki katına çıkarmışlardır.

Çizelge-2: 2023 yılı kontenjanları (Vakıf Üniversiteleri)

Siyaset Bilimi ve/veya Kamu Yönetimi	Siyaset Bilimi ve/veya Uluslararası İlişkiler	İki Bölüm Birden[3]
Toplam Öğr.: 142	**Toplam Öğr.**: 1.395	**Toplam Öğr.:** 1.732

Kaynak: ÖSYM 2023 Kılavuzundan yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kontenjanlarda olumlu gibi gözüken bu değişiklik, sıralamalar ve puanlamalar için geçerli değildir. Çizelge-3'te gösterildiği gibi Siyaset Bilimi ve/veya Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi ve/veya Uluslararası İlişkiler bölümlerinin tercihinin azaldığı bunun da Kılavuza yansıdığı görülmektedir. Türkiye'nin vakıf üniversiteleri de dâhil olarak sayılan ilk 20 üniversitesi dışında, bu iki bölümün sıralaması, bir milyon beş yüz bine kadar düşmüştür (ÖSYM, 2023).

Çizelge-3: 2023 kontenjanları ve 2022 yerleşme durumu[4]

PROGRAM ADI	2023 KONT.	FARK[5]	TERCİH SAYISI[6]	ALT TABAN[7]	ÜST TABAN[8]
Hukuk	9.465	-935	232.401	58.874	164
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	6.455	-85	106.982	1.467.422	6.043
Uluslararası İlişkiler	4.760	-10	97.327	1.379.308	1.890
Kamu Yönetimi	1.920	20	28.104	1.366.261	342.978
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler	1.595	-5	23.150	1.510.241	1.128
Siyaset Bilimi	30	0	532	2.906	2.906

Kaynak: (Ünsal, 2023)

[3] Bazı üniversitelerde bölümlerin sayısı ikiden fazla olabilmektedir. Kamu Yönetimi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümlerinden en az iki tanesi olan üniversiteleri kapsar. Toplam kontenjan olarak hesaplanmıştır.
[4] Devlet üniversitelerine aittir.
[5] 2022 kontenjanlarına göre.
[6] 2022 yılında bu bölümleri tercih eden öğrenci sayısı.
[7] 2022 yılında tercih sıralamasında en sonda olan bölüme giren son öğrencinin sırası.
[8] 2022 yılında tercih sıralamasında birinci olan bölüme giren son öğrencinin sırası.

SİYASAL BİLİMLER LİSANSÜSTÜ EĞİTİMİ

Aşağıdaki Çizelge-5'de ülkemizdeki güncel yüksek lisans programları derlenmeye çalışılmıştır. Lisansüstü eğitim için merkezî bir öğrenci alımı olmadığı için lisans eğitimindeki gibi ayrıntılı öğrenci ve program verileri mevcut değildir. Bunun için her bir üniversiteye tek tek bakmak zorunda kalınmıştır. Özellikle yüksek lisans düzeyinde hayli program vardır. Bu listede Uluslararası İlişkiler programları listeye dâhil edilmemiştir. Bunun nedeni, lisansüstü düzeyde ilgili programlarda daha çok uluslararası politika alanına doğru bir eğilim olmasıdır. Lisans düzeyindeki yakınlık lisansüstü düzeyde kopmaktadır.

Çizelge-5: Üniversitelere göre yüksek lisans programı dağılımı

	Siyaset Bil. ve Kamu Yönetimi		Kamu Yönetimi		Siyaset Bilimi		Diğer	
	Tezli	Tezsiz	Tezli	Tezsiz	Tezli	Tezsiz	Tezli	Tezsiz
TOPLAM Program Say.	**54**	**30**	**38**	**21**	**10**	**6**	**3**	**1**

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki çizelge (Çizelge-5)'dan görüleceği üzere, doğrudan siyasal bilimlerle ilgili 100'ün üzerinde tezli yüksek lisans programı mevcuttur. Bu programlardaki öğrenci sayılarına ulaşmak çok zor olsa da, siyasal bilimlerle ilgili yüksek lisans tezi yazma ihtimali olan 2500-4000 öğrenci olduğu tahmin edilebilir. Bunlara tezsiz yüksek lisans programları da dâhil edildiğinde öğrenci sayısı yüzde elli kadar artabilir. Ancak bu noktada şunu belirtmekte yarar vardır: Lisans üstü programlarındaki öğrenci sayısını kestirebilmek oldukça zordur, zira birçok lisansüstü program ya açıl(a)mamaktadır ya da kontenjanını doldur(a)mamaktadır. 4000 rakamı hayli su götürür olsa da, yarısını geçerli kabul ettiğimiz de dahi siyasal bilimlerde kalabalık bir yüksek lisans potansiyeli görülmektedir. Ancak lisansüstü eğitimin lisansa göre daha nitelikli öğretim üyesi kadrosuna ihtiyaç duymasından dolayı da, bu durum eğitimin kalitesi açısından büyük soru işaretleri barındırmaktadır. Ayrıca ülkenin bu kadar fazla lisansüstü siyasal bilimler eğitimi alan kişiye ihtiyacı olup olmadığı da tartışma konusu yapılabilir.

Akademide kalmak isteyen kişiler ise yüksek lisans eğitimini tamamlamasının ardından doktora yapmaktadır. Yüksek lisansa göre akademisyenlik odaklı bir eğitim olan doktorayı, kamuda çalışan üst düzey bürokratlar da tercih edebilmektedir. Çeşitli üniversitelerde doktora

programları mevcut olsa da kontenjanlar çoğu kez dolmamaktadır. Aynı zamanda, akla, "bu kadar fazla kontenjan olması gerçekçi mi?" sorusu gelmektedir.

	Siyaset Bil. ve Kamu Yönetimi	Kamu Yönetimi	Siyaset Bilimi	Diğer[9]
TOPLAM Program Say.	**33**	**13**	**5**	**17**

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

SONUÇ

1933 üniversite reformu sonrasından başlatabileceğiz cumhuriyet dönemi Türk üniversite kurumsallaşması Ankara ve İstanbul'da yoğunlaşmıştır. 1950'li yılardan itibaren hızlı bir okullaşma sürecine girilmiş, 1960'tan itibaren de öğrenci sayıları hızla artmıştır. 1980 yılına kadar kurumsal olarak özerkliğini koruyan üniversitelerin, yeni bu tarihten sonra giderek daha çok bir "devlet kurumuna" dönüştüğü söylenebilir. Burada değinilmesi gereken bir nokta da, 1980'ne kadar oluşan kurumsal yapının Türkiye'de ne kadar üniversiter bir gelenek oluşturduğu meselesidir. Bir başka bakış açısına göre, üniversitenin zaten hep baştan beri -en baştan beri- bir devlet kurumu olduğu iddia edilebilir. 1980 sonrası hem kurumsallaşma hem de öğrenci sayısındaki artış gözle görülür niteliktedir. 1990'lı yıllarda ve onu izleyen 2000'li yıllardaki artışın günümüzde geldiği nokta, üniversite sınavına giren hemen herkesin bir şekilde bir programa yerleşebileceği gerçeğidir. Bu gerçeğin siyasal bilimlere de yansıması ise niceliksel bir artış şeklinde olmuştur. Hem öğrenci hem program hem de öğretim üyesi sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. Bunun olumsuz yanlarına yukarıda değinmeye çalıştım. Perspektifi değiştirdiğimizde, ülkede siyasal bilimler alanında eğitim görmüş hayli geniş bir kitlenin varlığından söz edilebilir. Bir zamanlar sayılı birtakım insanların ulaşabildiği bu eğitim -nitel yanı göz ardı edilmek şartıyla- kitleselleşmiştir. Söz konusu bu kitleselleşmenin kendisi ve muhtemel toplumsal sonuçları da üniversitelerin siyasal bilimlerle ilgilenen, özellikle, lisansüstü programlarının ilgisine mahzar olacak bir mahiyet arz etmektedir. Siyaset bilimcilerin duymaktan çok hoşlandığı "siyaset hayatın kendisidir" ya da "siyaset her yerdedir" kabilinden sözleri dikkate alırsak, siyasal bilgiler eğitimi almış bir kitlenin varlığı; insanı, toplumu, ülkeyi, dünyayı ve insanlığı anlamada "eğitimli" potansiyel bir insan kaynağına sahip olunduğunu gösterir.

[9] Büyük kısmı vakıf üniversitelerde olan bu programların çoğu Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkilerdir.

Bunun yanında, son olarak şunu da belirtmekte yarar vardır ki, siyasal bilimlere ait çalışmaların üniversite çatısının dışında da yapılması mümkün ve bazen daha kolay olduğundan; siyasal bilgiler alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının önemi bir kat daha artmaktadır.

KAYNAKLAR

Ergin, Osman (1977). Türkiye Maarif Tarihi: Yayılma ve İlerleme Seneleri. İstanbul: Eser Neşriyat.

Erozan, Boğaç ve Turan, İlter (2004). The Development of Political Science in Turkey. Political Science. C.37. S.2. (Nisan). ss. 359-363.

ÖSYM (2023), 2023 Yükseköğretim Kurumları Sınavı Yükseköğretim Programları ve KontenjanlarıKılavuzu.https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2023/YKS/TERCIH/kkilavuz27072023di.pdf, 11.11.2023.

Turan, İlter (2009). Türkiye'de Siyasal Bilimin Gelişimi: Tarihçe ve Kurumsal Gelişmeler. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. N.40. (Mart). ss.13-29.

Ün, Lütfullah (2023). Kamu Yönetimi Araştırmalarında Güncel Yönelimler. Paradigma İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi. S.12/Özel Sayı.

Ünsan, Salim (2023). 2023 YKS: Üniversite tercihleri için bölümlere ve bilim gruplarına göre başarı sıralaması tahminleri. KariyerNet, https://www.kariyer.net/universite-rehberi-blog/2023-yks-universite-tercihleri-icin-bolumlere-ve-bilim-gruplarina-gore-basari-siralamasi-tahminleri/, 05.11.2023.

İZMİR'DE YEREL SEÇİMLERİN TÜRKİYE SİYASETİ İLE İLİŞKİSİ

Doç. Dr. LEVENT YILMAZ [1]

[1] Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, levent.yilmaz@deu.edu.tr- 0000-0002-5538-8781

ÖZET

2002 Genel Seçimleri sonrası süreçte İzmir'in siyasal kimliğinin yeniden şekillendiği ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin İzmir'de hegemon siyasal aktör olduğu bilinmektedir. 2002 sonrası yapılan her seçimden -genel seçim, yerel seçim ve referandum- CHP birinci parti çıkmayı başarmış ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) Türkiye genelinde yakaladığı ivmeyi İzmir'e taşıyamamıştır. Bazı ilçeler dışında birinci parti olmayı başaramamıştır. Bu da, son yirmi yılda İzmir ile CHP'yi adeta bütünleştirmiştir. Oysa kamuoyunda çokça dile getirildiği gibi İzmir, Cumhuriyet döneminde çok partili hayata geçişle birlikte merkez sağın ağırlıklı olduğu bir kent olmuştur. Ülke siyasetine göre merkez sağ ve solun seçim kazanabildiği, oy geçişkenliğinin hayli sık olduğu İzmir'in siyasal kültürü son yirmi yıl içinde sabit bir konum kazanmıştır.

Çalışmada bu konumun bilinen dinamikleri ele alındıktan sonra, 2002 öncesi seçimlerle 2002 sonrası siyasal kompozisyon karşılaştırılarak; İzmir'de bir yapısal bir siyasal kültür değişimimi olduğu, yoksa Türkiye'deki AK Parti-CHP dikotomisinin muhalefet lehine mi cereyan ettiği sorusuna yanıt aranacaktır. Bir başka anlatımla, İzmir'in siyasal geleneği 1960 sonrası ama özellikle 1980 sonrası seçim sonuçları itibarıyla ortaya konmaya çalışılacaktır. Böylelikle, İzmir'in siyasal kültürünün ve tercihlerinin kalıcılığı ve değişkenliği üzerine, siyaset sosyolojisi perspektifinden birtakım değerlendirmeler yapmak mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: İzmir seçimleri, CHP, Ak Parti.

GİRİŞ

İzmir XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli ticaret merkezlerinden biri haline gelmiş, Avrupa ile kurduğu sıkı ilişkiler gündelik hayatı derinden etkilemiştir (Beyru, 2011). Küçük Paris olarak anılması, aynı zamanda, kozmopolit bir kültüre sahip olduğunu da ima eder. XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde ise İzmir millî mücadele döneminin mirasıyla yeni Türkiye'nin bağımsızlığının simgesi haline gelmiştir. Cumhuriyet ile birlikte bu ticarî potansiyeli, millî iktisat düşüncesini hayata geçiren bir yöne evrilmiştir. Kozmopolitliği giderek azalan kent, aynı zamanda Türkiye'nin en Batı'ya dönük yüzü olarak kabul edilmiştir. Ticarî kapasitesinin

yanına, daha sonraki yıllarda, sanayi alanındaki yatırımlar eklenmiştir. 1945 yılına kadar Türkiye'nin ikinci büyük şehri olan İzmir, Türkiye'de modern hayatın yaşandığı önemli merkezlerden biri olarak kabul edilmiştir . Ancak şurası unutulmamalıdır ki, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren her zaman, muhalif bir dinamiği içinde barındırmıştır. Aslında bu durum içine girildiğinde hayli karmaşık bir görünüm arz eder. İzmir hem Cumhuriyet Devriminin kurmak istediği düzeni desteklemiş hem de Ankara'ya karşı liberal bir muhalefet sergilemiştir. Serbest Fırka deneyimiyle başlayan bu tavır Demokrat Parti (DP) ile devam etmiştir. DP, İzmir'den Türkiye ortalamasının üstünde oy almayı başarmıştır. 27 Mayıs sonrası yapılan 1961 Anayasası Referandumunda İzmir, "hayır" oyu vermiştir (Referandum Sonuçları-1). İstanbul ve Ankara büyük şehirde Türkiye ortalamasından çok yüksek oranda "evet" oyu çıkmasına rağmen, İzmir'in bu pozisyonu manidardır. 12 Eylül sonrası yapılan 1982 Anayasası Referandumunda ise tersi bir durum ortaya çıkacaktır. İzmir bu kez, %90 "evet" oyuverecek ama oy oranı üç büyük şehir içinde en fazla olan kent olacaktır (Referandum Sonuçları-2). Seküler hayat tarzı Cumhuriyet öncesine dayanan İzmir, Cumhuriyetle birlikte bu konumunu güçlendirmiş; bunu rejime bağlılıkla göstermiştir. Rejime bağlılığın temellini seküler hayat tarzı oluşturmaktadır. Bu durum aynı zamanda liberal bir toplumsal kültürün doğmasına izin vermiştir. İzmir'in bu tutumunu, yerel siyaset tercihleri ile Türkiye'deki siyasal yelpaze arasındaki ilişki çerçevesinde ortaya koymak mümkün olacaktır. Bunu 1960 sonrası genel ve yerel seçim sonuçlarını karşılaştırarak yapmak İzmir'in siyasal tercihleri konusunda iyi bir perspektif sunabilir. Çalışmada 1960-2023 arası Genel Seçim ile Yerel Seçim sonuçlarını karşılaştırılacaktır. Bu karşılaştırma Türk siyasal hayatının son 63 yıllık sürecini üç alt döneme bölerek yapılacaktır. İlk dönem 1960-1980 arası, ikinci dönem 1980-2000 arası, son dönem ise 2000-2023 arası olacaktır. Yirmişer yıllık bu dönemler aynı zamanda Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yapısı açısından da önemi kırılmalara işaret eder. Bu dönemler arasındaki seçimler de bunun bir yansıması niteliğindedir.

GENEL SEÇİMLER

Genel seçimlere dair oranların büyük kısmı TÜİK'in 2012 yılında yayımladığı Milletvekili Genel Seçimleri 1923–2011 adlı çalışmadan alınmıştır. 2012 yılından sonraki sonuçlarına ulaşmak hayli kolay olsa da, okunması zor olan Yüksek Seçim Kurulu kayıtlarından kontrol edilmiştir. Tüm Çizelgeler yazar tarafından oluşturuluştur.

Bu kısımda Türkiye geneli sonuçları ile İzmir sonuçları karşılaştırılacaktır. Çizelgelerden da görüleceği üzere genellikle ilk dört parti sıralamaya sokulacak ancak parti sayısındaki artış veya

İzmir'in özel durumu nedeniyle bazen 5. veya 6. partilerin oy oranları da verilecektir. İlk olarak 1960-80 dönemine bakılacaktır. Çizelgelerin daha rahat okunabilmesi için Çizelgeler ikiye bölünerek verilecektir.

Çizelge-1: 1960-1980 Arası Genel Seçim Sonuçları

	1961 Genel Seçimleri		**1965 Genel Seçimleri**		**1969 Genel Seçimleri**	
	Türkiye-%	***İzmir-%***	***Türkiye-%***	***İzmir-%***	***Türkiye-%***	***İzmir-%***
1. Parti	CHP-37	*AP-55*	AP-53	*AP-62*	AP-47	*AP-53*
2. Parti	AP-35	*CHP-40*	CHP-29	*CHP-30*	CHP-27	*CHP-35*
3. Parti	YTP-14	*CMKP-3*	MP-6	*TİP-4*	GP-7	*GP-4*
4. Parti	CMKP-14	*YTP-1,5*	YTP-4/TİP-3	*MP-3/YTP-*	DİĞER	*TİP-3*
	1973 Genel Seçimleri		**1977 Genel Seçimleri**			
	Türkiye-%	***İzmir-%***	***Türkiye-%***	***İzmir-%***		
1. Parti	CHP-33	*CHP-44*	CHP-41	*CHP-53*		
2. Parti	AP-30	*AP-40*	AP-37	*AP-40*		
3. Parti	DkP-12	DkP-8	MSP-9	*MSP-3*		
4. Parti	MSP-12	*MSP-4*	MHP-6	*MHP-2*		

Kaynak: (TÜİK, 2012)

Çizelge-1'de görüldüğü üzere 27 Mayıs sonrası yapılan ilk genel seçim olan 1961 Genel Seçimlerinde İzmir, DP'ye olan desteğini ardılı olan partilere verdiği destekle sürdürmüştür. Aslında 1961 sonuçları, bu seçimi izleyen diğer seçimlerin içinde yer alacağı önemli bir patikanın oluşumunun izlerini taşır. İlk olarak hem Adalet Partisi (AP)'nin hem de Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin aldığı oylar, Türkiye ortalamasının üzerindedir. Bu durum, aslında, İzmir'in ana siyasal tavrını belirleyen bir tespittir: İzmir'de verilen oylar merkezdeki partilere akacaktır. Daha marjinal olan partiler İzmir'de pek tercih edilmeyecektir. Ayrıca AP Türkiye genelinde aldığı oydan 20 puan fazla almıştır. İkinci bir durum merkez sağdaki keskin tercihtir. AP ile birlikte DP'nin oylarına talip olan Yeni Türkiye Partisi (YTP) İzmir'de neredeyse hiç varlık gösterememiştir. Türkiye genelinde neredeyse AP'nin yarısı kadar oy olan YTP, İzmir'de neredeyse görünmez olmuş, yine Türkiye geneline göre hayli az oy alan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)'nin ardından sonuncu olmuştur.

Çizelge-1'den 1960-1980 arası Genel Seçim sonuçlarından şu sonuçları çıkarmak mümkündür:

1- İzmirli seçmenler tercihlerini merkez partilerden yana kullanmıştır. Bunlar AP ve CHP'dir.
2- Merkez partilerin oy oranları Türkiye ortalamasının üzerindedir.
3- Türkiye'de seçimi kazanan parti, İzmir'de Türkiye genelinde aldığı oy oranından 10-15 puan fazla almıştır. İkinci olan partide bu oran azalmaktadır. Yüzde 10 civarındadır.

4- Merkezde yer almayan ya da merkez partilerden koparak kurulan partiler ise Türkiye genelinde aldıkları oydan daha az oy almışlardır. MSP ve MHP için bu oran üçte bir düzeyindedir.
5- 20 yıllık zaman diliminde İzmir'in merkez sağ ağırlıklı oy verdiğini ama bu seçmenin bir kısmının CHP'ye de kayabildiği söylenebilir.

Bu 5 tespitin diğer iki 20 yıllık süreçte nasıl şekillendiğini yine seçim sonuçlarına bakarak test etmek mümkündür.

Çizelge-2: 1980-2000 Arası Genel Seçim Sonuçları

	1983 Genel Seçimleri		**1987 Genel Seçimleri**		**1991 Genel Seçimleri**	
	Türkiye-%	***İzmir-%***	***Türkiye-%***	***İzmir-%***	***Türkiye-%***	***İzmir-%***
1. Parti	ANAP-45	*HP-37*	ANAP-36	*ANAP-36*	DYP-27	*DYP-28*
2. Parti	HP-31	*ANAP-34,5*	SHP-25	*SHP-36*	ANAP-24	*ANAP-25,5*
3. Parti	MDP-23	*MDP-27*	DYP-19	*DYP-16*	SHP-21	*SHP-24,5*
4. Parti			DSP-8,5	*DSP-9*	RP-17*	*DSP-15,5*
5. Parti			RP--7	*RP-2*	DSP-11	*RP-6**
	1995 Genel Seçimleri		**1999 Genel Seçimleri**			
	Türkiye-%	***İzmir-%***	***Türkiye-%***	***İzmir-%***		
1. Parti	RP-21	*DSP-24,5*	DSP-22	*DSP-40*		
2. Parti	ANAP-20	*DYP-24*	MHP-18	*ANAP-15*		
3. Parti	DYP-19	*ANAP-19*	FP-15	*MHP-11*		
4. Parti	DSP-15	*CHP-13*	ANAP-13	*CHP-9***		
5. Parti	CHP-11**	*RP-8,5*	DYP-12	*DYP-9/FP-4*		

Kaynak: (TÜİK, 2012)

Bilindiği üzere 1980-2000 arası süreçte ülke siyasetinde faaliyet gösteren ve TBMM'de etkili olan parti sayısı bir önceki döneme nazaran artmış, aynı zamanda seçimlerde öne çıkan partiler birkaç dönem içinde değişiklik gösterebilmiştir. Bir başka anlatıma, siyasal parti istikrarı açısından bir önceki döneme göre hayli değişken bir yapı oluşmuştur. 12 Eylül sonrası yapılan ilk genel seçimlerde ülke genelinde beklenmedik bir başarı yakalayan Anavatan Partisi (ANAP)'nin İzmir'deki performansı düşüktür. Merkez sol nitelikli Halkçı Parti (HP) -ki CHP'nin yerine düşünülmüştü- İzmir'de birinci parti olmuştur. Gerçi merkez sağın toplamı yine ağırlıklıdır ancak ANAP hiçbir zaman Türkiye genelinde aldığı oyu pek geçemeyecektir. Tabii bunda Doğru Yol Partisi (DYP)'nin varlığı önemli bir etkendir. Aynısı merkez sol için de geçerlidir. Merkez solda da Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) ile Demokratik Sol Parti (DSP) varlık gösterecektir. Bu dönemde bir başka önemli gelişme de 1990'lardan itibaren radikal sağın yükselişidir. Refah Partisi (RP)'nin yükselişi 28 Şubat ile kesintiye uğrasa da, Türk siyasal hayatında önemli aktör olmuş, 1999 Genel ve Yerel Seçimlerinde ise bu kervana Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) katılmıştır. Gerçi MHP, bu seçimden sonra daha merkezî

politikalar izleyecektir. Ancak her iki parti de -ama özellikle RP- İzmir'de bu ivmevi çok düzeyde yakalamıştır. RP'ni oyları istikrarlı şekilde üçte bir düzeydedir. Çizelge-1'den çıkan sonuçları, Çizelge-2 ile karşılaştırdığımızda şunlar söylenebilir:

1- İzmirli seçmenler tercihlerini merkez yine merkez partilerden yana kullanmıştır. Bunlar ANAP ve DYP ile SHP ve DSP'dir.
2- Merkez solun oy oranları Türkiye ortalamasının üzerindeyken, merkez sağ hemen hemen Türkiye genelindeki oy oranında ve bazen de onun altında kalmıştır.
3- Türkiye'de seçimi kazanan partinin İzmir'deki durumu değişiklik gösterebildiği gibi oy oranları da aşağı ve yukarı farklılık arz etmektedir.
4- 1995 Genel Seçimlerinde Türkiye genelinde birinci olan RP İzmir'de beşinci olmuş; dördüncü olan DSP ise birinci olmuştur. Bu 35 yıllık trendin kırılması anlamına gelir. Bunun ilk örneği olarak 1983 Seçimleri gösterilebilir.
5- 20 yıllık zaman diliminde İzmir merkez sağ ağırlıklı oy verse de, bu durum 1995'ten sonra değişmiştir. Merkez sağ seçmenin bir kısmı merkez sola ve az da olsa MHP'ye kaymıştır.

2002 Genel Seçimlerine büyük bir iktisadî krizle giden Türkiye'de siyasal yelpaze tepetaklak olmuş, yaygın ifadeyle kartlar yeniden dağıtılmıştır. 2000-2023 arasındaki zaman dilimindeki Çizelge şu şekildedir:

Çizelge-3: 2000-2023 Arası Genel Seçim Sonuçları

	2002 Genel Seçimleri		**2007 Genel Seçimleri**		**2011 Genel Seçimleri**	
	Türkiye-%	***İzmir-%***	***Türkiye-%***	***İzmir-%***	***Türkiye-%***	***İzmir-%***
1. Parti	AKP-34	*CHP-29*	AKP-46,5	*CHP-35*	AKP-50	*CHP-44*
2. Parti	CHP-19	*GP-18**	CHP-21	*AKP-30*	CHP-26	*AKP-37*
3. Parti	DYP-9,5	*AKP-18*	MHP-14	*MHP-14*	MHP-13	*MHP-11*
4. Parti	MHP-8	*MHP-8*		*GP-7,5/DP-5*	BĞZ-6,5	*BĞM-5*
	2015/1 Genel Seçimleri		**2015/2 Genel Seçimleri**			
	Türkiye-%	***İzmir-%***	***Türkiye-%***	***İzmir-%***		
1. Parti	AKP-41	*CHP-45*	AKP-49,5	*CHP-46*		
2. Parti	CHP-25	*AKP-27*	CHP-25	*AKP-32*		
3. Parti	MHP-16	*MHP-14*	MHP-12	*MHP-11*		
4. Parti	HDP-13	*HDP-11*	HDP-11	*HDP-9*		
	2018 Genel Seçimleri		**2023 Genel Seçimleri**			
	Türkiye-%	***İzmir-%***	***Türkiye-%***	***İzmir-%***		
1. Parti	AKP-43	*CHP-41*	AKP-36	*CHP-41*		
2. Parti	CHP-23	*AKP-27*	CHP-25	*AKP-25*		
3. Parti	HDP-12	*HDP-11*	MHP-11	*İYİP-11,5*		
4. Parti	MHP-11	İYİP-11	İYİP-10	*YSP-7,5*		
5. Parti	İYİP-10	MHP-6	YSP-9	*MHP-5*		

Kaynak: (TÜİK, 2012; YSK)

Çizelge-3'te görüldüğü üzere 2002 sonrası Türk siyasetinde hâkim tek parti konumuna gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) İzmir'de seçimi hiç kazanamamıştır. Buna mukabil, merkez sağ oyların bir kısmını almayı başarmıştır. Ancak hem merkez sol oyları hem de merkez sağ oyların bir kısmını almayı başaran CHP, İzmir'deki tüm genel seçilerde birinci parti olarak çıkmıştır. AK Parti'nin merkez konumu İzmirli seçmen için hep sorunlu olmuştur. Ancak 1960'lardan beri süren trendin yine devam ettiği ama buna 1995 Seçimi ile başlayan seküler yaşam veya anti-İslâmcı tavrın eklendiği söylenebilir. Çizelge-1 ve 2'nin sonuçları, Çizelge-3 ile karşılaştırıldığında şunlar söylenebilir:

1- İzmirli seçmeler tercihlerini merkez partilerden yana kullanmıştır ama bu tercih daha önceki 40 yıldan farklı olarak istikrarlı şekilde birinci partinin ikinci; ikinci partinin birinci parti olduğu bir trend oluşturmuştur.
2- MHP, 1999 Seçimlerinden sonra yakaladığı ivmeyi sürdürmüş, yüzde on bandına oturmuştur. İyi Parti (İYİP) 2018 Seçimlerinden itibaren İzmir'de varlık gösterebilmiştir. Hatta MHP'nin oylarının yarısını almıştır. Halkların Demokratik Partisi (HDP) ise Türkiye genelinden aldığı oydan biraz daha az oy alabilmeyi başarmıştır. İlk bakışta İzmir'de artık merkez dışı partilerin de varlık gösterebildiği iddia edilebilse de, bu partilerin aslında merkeze yaklaştıkça veya merkez iddiaları sürdükçe oy aldıkları daha gerçekçi bir açıklamadır.
3- CHP'nin aldığı oy Türkiye genelinin çok üstünde, Ak Parti'ninki de çok altındadır.
4- 20 yıllık zaman diliminde İzmir'in merkez ağırlıklı yapısı sürmüş ama bu Türkiye siyasetinin tersi yönde olmuştur.

YEREL SEÇİMLER

Yukarıda açıklanan 63 yıllık süreci bir de yerel seçimler açısından ele almakta fayda vardır. Bilindiği üzere yerel seçilerde Belediye Başkanı, Büyükşehir Belediye Başkanı, Belediye Meclisi üyeleri, İl Genel Meclisi üyeleri ve Muhtarlar seçilmektedir. Genel seçimlerle yerel seçimleri karşılaştırmak için İl Genel Meclisi Seçimleri esas alınır. Aşağıdaki Çizelgelerde de, bu usul 2014 Yerel Seçimlerine kadar benimsenmiştir. Ancak 2012 tarihli 6360 sayılı kanunun büyükşehir olan illerde İl Özel İdarelerini ve dolayısıyla da onun karar organı olan İl Genel Meclislerini kaldırması ile birlikte, bu karşılaştırmayı yapmak biraz karmaşıklaşmıştır. 2014 ve 2019 yılındaki Çizelgeler, Türkiye geneli seçim sonuçlarına en yakın sonuç olarak kabul

edilebilecek olan büyükşehir belediyeleri olan 30 il için ilçe Belediye Meclis Üyeliği seçimleri ile diğer 51 ildeki İl Genel Meclisleri oylarının toplamı esas alınmıştır.

Çizelge-4: 1960-1980 Arası Yerel Seçim Sonuçları

	1963 Yerel Seçimleri		1968 Yerel Seçimleri		1973 Yerel Seçimleri		1977 Yerel Seçimleri	
	Türkiye-%	***İzmir-%***	***Türkiye-%***	***İzmir-%***	***Türkiye-%***	***İzmir-%***	***Türkiye-%***	***İzmir-%***
1. Parti	AP-45,5	*AP-58*	AP-49	*AP-56*	CHP-37	*CHP-46*	CHP-42	*CHP-53*
2. Parti	CHP-36	*CHP-39*	CHP-28	*CHP-31*	AP-32	*AP-42*	AP-37	*AP-43*
3. Parti	YTP-6,5	*TİP-2*	BĞZ-7	*TİP-5*	DkP-11	*DkP-7*	MSP-7	*MSP-2*
4. Parti	MP/CKMP-3	*YTP-0,7*	GP-7	*GP-5*	BĞZ-9	*MSP-3*	MHP-6	*MHP-1*
5. Parti	TİP-0,4		MP-3,5/TİP-3		MSP-6		BĞZ-5	

Kaynak: (YSK)

Çizelge-4'te görüldüğü gibi İzmir'in Yerel Seçim tercihi Türkiye geneli ile tam bir paralellik göstermektedir. Genel seçim sonuçlarından daha baskın şekilde merkez partiler desteklenmiş ve oy oranları Türkiye genelinin üzerinde seyretmiştir. Bu durum 1980-2000 arasında da gözlemlenmektedir. Çizelge-5'te de görüldüğü üzere Türkiye genelinde yerel seçimi kazanan parti İzmir'de en çok oyu almıştır. Ayrıca bu oy oranı 1984'teki ANAP'ın kazandığı seçim dışında hep Türkiye genelinden yüksek olmuştur.

Çizelge-5: 1980-2000 Arası Yerel Seçim Sonuçları

	1984 Yerel Seçimleri		1989 Yerel Seçimleri		1994 Yerel Seçimleri		1999 Yerel Seçimleri	
	Türkiye-%	***İzmir-%***	***Türkiye-%***	***İzmir-%***	***Türkiye-%***	***İzmir-%***	***Türkiye-%***	***İzmir-%***
1. Parti	ANAP-42	*ANAP-40*	SHP-29	*SHP-45,5*	DYP-21	*DYP-26*	DSP-19	*DSP-35*
2. Parti	SHP-23	*SHP-30*	DYP-25	*DYP-21*	ANAP-21	*ANAP-20*	MHP-17	*ANAP-17,5*
3. Parti	DYP-13	*DYP-10*	ANAP-22	*ANAP-21*	RP-19	*SHP-19*	FP-16,5	*CHP-13*
4. Parti	HP-9	*HP-9*	RP-10	*DSP-8*	SHP-13,5	*DSP-16,5*	ANAP-15	*DYP-12*
5. Parti	MDP-7	*MDP-9*	MÇP-4	*RP-3*	DSP-9	*RP-7*	DYP-13/CHP-11	*MHP-11/FP-5*

Kaynak: (YSK)

2000 sonrası ise CHP'nin hegemon parti konumu yerel seçimlerde daha belirgin olmuştur, keza diğer küçük partilerin seçmenleri de yerel seçimlerde CHP'ye oy vermektedir. Bu durumu yerel ve genel seçim sonuçlarının beraber değerlendirildiği Çizelgede daha net görmek mümkündür Çizelge-6'da ise AK Parti'nin %40 bandında oy aldığı buna mukabil, CHP'nin oylarını sürekli artırdığı görülmektedir. 2019 Seçimlerindeki %58'lik oran İyi Parti ile yapılan koalisyon neticesinde mümkün olmuş, eski MHP seçmenlerinin bir kısmı İyi Parti üzerinden CHP-İYİ Parti ittifakına oy vermiştir.

Çizelge-6: 2000-2023 Arası Yerel Seçim Sonuçları

	2004 Yerel Seçimleri		2009 Yerel Seçimleri		2014 Yerel Seçimleri		2019 Yerel Seçimleri	
	Türkiye-%	***İzmir-%***	***Türkiye-%***	***İzmir-%***	***Türkiye-%***	***İzmir-%***	***Türkiye-%***	***İzmir-%***
1. Parti	AKP-42	*CHP-35*	AKP-38	*CHP-48*	AKP-43	*CHP-50*	AKP-43	*CHP+İYİP-58*
2. Parti	CHP-18	*AKP-33*	CHP-23	*AKP-30*	CHP-26	*AKP-36*	CHP-29	
3. Parti	MHP-10	*DYP-7*	MHP-16	*MHP-10*	MHP-18	*MHP-8*	MHP-8	

4. Parti	DYP-10	*GP-6,5**	DTP-6	*DTP-3,5*	BDP+HDP-6,5	*HDP-3*	İYİP-7	*AKP+MHP-38*
5. Parti		*MHP-6*	SP-5	*DP-2,5/SP-1*			HDP-5	

Kaynak: (YSK)

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Ekte yer alan Çizelge-7'de 1960-2023 arası genel ve yerel seçimler birlikte yer almaktadır. Bu Çizelge 1960-2023 yılları arasında yapılan tüm yerel ve genel seçimlerin Türkiye geneli ile İzmir sonuçlarını toplu halde görme imkânı bize sunmaktadır. Yukarıda ortaya konan veriler, bu şekilde çok daha açıklayıcı olmaktadır. Çizelge-7'den şu sonuçları çıkarmak mümkündür:

1- İzmirli seçmenler, 1960'tan günümüze kadar yapılan seçimlerde merkez partileri tercih etmektedir.
2- İzmir'in merkez parti tercihi, Türkiye geneliyle karşılaştırıldığında daha baskındır.
3- Bu merkez tercihinde 2000'li yılların başına kadar merkez sağ ağırlıktayken bu tarihlerden itibaren merkez sol öne çıkmıştır.
4- Radikal söyleme sahip partiler İzmirli seçmenden pek oy alamamaktır. Merkez partiler dışındakilerin oy oranı Türkiye ortalamasının altındadır.
5- Muhafazakâr/İslâmcı söyleme sahip partilerin oy oranları çok düşüktür.
6- İzmir'in oy verme davranışında üç önemli kırılma noktası vardır. İlki 1983 Genel Seçimlerinde ANAP'ın Türkiye genelinden daha az oy alması, 1995 Genel Seçimlerinde RP'nin Türkiye'de birinci parti olurken İzmir'de beşinci parti olması ve 2002'de CHP'nin birinci parti olması.
7- Bu üç kırılma noktasının temel sosyolojik dinamiği muhafazakârlık ve İslâmcı söylemle arasına koyduğu mesafedir.
8- 2002 sonrası süreçte, aslında iki merkez parti (CHP ve AK Parti) arasında dağılan oylar, Türkiye genelinin tam tersidir.
9- İzmir'de merkez sağ seçmenin bir kısmı CHP'ye eklemleniştir ve bunlar AK Parti'yi RP'nin devamı olarak görmektedirler. Diğer kısmı ise AK Partiye eklemlenmiştir ve bunlar AK Parti'yi merkez sağ olarak görmektedir.
10- İzmir'in 63 yıllık seçim sonuçlarından çıkan iki temel vektör, merkez eğilimli olmak ile seküler bir dünya görüşünü destekleme olarak tespit edilebilir.

EK:

Çizelge-7: 1960-2023 Genel ve Yerel Seçim Sonuçları

	1961-1963				1965-1968				1969-1973						1977			
	1961 Gen. Seç.		1963 Yer. Seç.		1965 Gen. Seç.		1968 Yer. Seç.		1969 Gen. Seç.		1973 Yer. Seç.		1973 Gen. Seç.		1977 Gen. Seç.		1977 Yer. Seç.	
	TR-%	İzm-%	TR-%	İzm-%	TR-%	İzm-%	TR-%	İzm-%	TR-%	İzm-%	TR-%	İzm-%	TR-%	İzm-%	TR-%	İzm-%	TR-%	İzm-%
1.	CHP-37	*AP-55*	AP-45,5	*AP-58*	AP-53	*AP-62*	AP-49	*AP-56*	AP-47	*AP-53*	CHP-37	*CHP-46*	CHP-33	*CHP-44*	CHP-41	*CHP-53*	CHP-42	*CHP-53*
2.	AP-35	*CHP-40*	CHP-36	*CHP-39*	CHP-29	*CHP-30*	CHP-28	*CHP-31*	CHP-27	*CHP-35*	AP-32	*AP-42*	AP-30	*AP-40*	AP-37	*AP-40*	AP-37	*AP-43*

	1983-1984				1987-1989				1991-1995						1999			
	1983 Gen. Seç.		1984 Yer. Seç.		1987 Gen. Seç.		1989 Yer. Seç.		1991 Gen. Seç.		1994 Yer. Seç.		1995 Gen. Seç.		1999 Gen. Seç.		1999 Yer. Seç.	
	TR-%	İzm-%	TR-%	İzm-%	TR-%	İzm-%	TR-%	İzm-%	TR-%	İzm-%	TR-%	İzm-%	TR-%	İzm-%	TR-%	İzm-%	TR-%	İzm-%
1.	ANAP-45	*HP-37*	ANP-42	*ANP-40*	ANP-36	*ANP-36*	SHP-29	*SHP-45,5*	DYP-27	*DYP-28*	DYP-21	*DYP-26*	RP-21	*DSP-24,5*	DSP-22	*DSP-40*	DSP-19	*DSP-35*
2.	HP-31	*ANAP-34,5*	SHP-23	*SHP-30*	SHP-25	*SHP-36*	DYP-25	*DYP-21*	ANP-24	*ANP-25,5*	ANP-21	*ANP-20*	ANA-20	*DYP-24*	MHP-18	*ANP-15*	MHP-17	*ANP-17,5*

	2002-2004				2007-2009				2011-2015						2018-2019			
	2002 Gen. Seç.		2004 Yer. Seç.		2007 Gen. Seç.		2009 Yer. Seç.		2011 Gen. Seç.		2014 Yer. Seç.		2015-1/2Gen. Seç.		2018 Gen. Seç.		2019 Yer. Seç.	
	TR-%	İzm-%	TR-%	İzm-%	TR-%	İzm-%	TR-%	İzm-%	TR-%	İzm-%	TR-%	İzm-%	TR-%	İzm-%	TR-%	İzm-%	TR-%	İzm-%
1.	AKP-34	*CHP-29*	AKP-42	*CHP-35*	AKP-46,5	*CHP-35*	AKP-38	*CHP-48*	AKP-50	*CHP-44*	AKP-43	*CHP-50*	AKP-41/49,5	*CHP-45/46*	AKP-43	*CHP-41*	AKP-43	*CHP+İYİP-58*
2.	CHP-19	*GP-18*	CHP-18	*AKP-33*	CHP-21	*AKP-30*	CHP-23	*AKP-30*	CHP-26	*AKP-37*	CHP-26	*AKP-36*	CHP-25/25	*AKP-27/32*	CHP-23	*AKP-27*	CHP-29	*AKP+MHP-38*

Kaynak: (TÜİK, 2012; YSK)

KAYNAKÇA

Beyru, R., *19. Yüzyılda İzmir Kenti*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2011.

Referandum Sonuçları-1, https://referandum.secimsonuclari.com/1961-referandum-sonuclari/, (Erişim tarihi: 20.12.2023).

Referandum Sonuçları-1, https://referandum.secimsonuclari.com/1982-referandum-sonuclari/, (Erişim tarihi: 20.12.2023).

TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, Ankara, 2012.

YSK, Yüksek Seçim Kurulu Seçim Tutanakları, https://www.ysk.gov.tr/.

POLİTİK ETKİLEME TAKTİKLERİ İLE MODERN LİDERLİK TARZLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ, PELDA GÜNEŞ, DOÇENT DOKTOR, ÖZGE MEHTAP

PELDA GÜNEŞ: KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ, SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, hecisurya@gmail.com, https://orcid.org/0009-0006-6401-4892

ÖZGE MEHTAP: KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ, SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, ozge.mehtap@kocaeli.edu.tr , https://orcid.org/0000-0003-1974-2568

ÖZET

Politika kavramı örgütsel yapının vazgeçilmez ve doğal bir parçasıdır. Örgütler içerisindeki insan unsuru, hedeflerin gerçekleştirilme gayesine yönelik çalışmalar ve kıt kaynak gibi unsurlar belli çatışma alanları açığa çıkarmaktadır. İlgili çatışmalara yönelik çözüm sürecinde politika etkili bir yol gösterici olarak kullanılmaktadır. Örgütsel politikaya yönelik pek çok farklı yaklaşım ve tanım vardır ve üzerinde tam olarak uzlaşı sağlanmış bir kavram olduğu da söylenemez. Tamer Koçel'in tanımına göre; örgüt içi politika, "örgüt üyelerinin güç kazanma ve güç kullanma yönündeki çeşitli yöntemlerle birbirlerini etkileme ve belirli yönde davranışa sevk etme çabasıdır". Dolayısıyla kısaca aslında politika bir etkileme sürecidir ve "örgüt içi politika etkinin yönetimidir".

Örgütsel politika üzerine yapılan çalışmalar genellikle örgütsel politika algılamaları ve politik etkileme taktikleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Örgütsel politika algılamaları politikaya yönelik daha sübjektif çalışmaları içerip politikaya yönelik olumsuz bir algı oluştururken, politik etkileme taktikleri ise örgüt içi politikaya daha objektif olarak yaklaşmakta ve örgütsel politikanın hem olumlu hem de olumsuz yönleri olabileceğini ileri sürmektedir. Liderlik de tıpkı politika gibi örgütlerin olmazsa olmaz bir olgusudur ve örgütsel politika ile çok iç içe olan bir kavramdır. Liderlik tanımı içerisinde politika ile olan ilişkisi zaten belirtilmektedir. Liderlik, belirli şartlar altında, kişisel ya da grup amaçlarını gerçekleştirmek için bireyin başkalarının faaliyetlerini etkilemesi ve yönlendirmesi süreci olarak tanımlanmıştır. Güncel liderlik yaklaşımları pek çok farklı başlık altında günümüze kadar incelenmiştir ve gün geçtikçe pek çok farklı liderlik tipi de bu yaklaşımlar arasında yerini almaktadır.

Bu çalışmada, çağdaş liderlik tarzları içerisinde en çok ele alınan Dönüşümcü Liderlik, Karizmatik Liderlik, Otantik Liderlik, Hizmetkar Liderlik, Paternalist Liderlik ve olumsuz bir liderlik tipi olarak da Toksik Liderlik tiplerine yer verilmiştir. Bu çalışmanın amacı, birbiri ile iç içe olan liderlik ve politika kavramlarını, güncel liderlik tipleri ve politik etkileme taktikleri açısından karşılaştırarak bu olguların benzerliklerini ve aralarındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmış olup, Yukl ve Falbe'ın(1990) Politik Etkileme Taktikleri sınıflandırması ile modern liderlik tarzlarından Dönüşümcü Liderlik, Karizmatik Liderlik, Otantik Liderlik, Hizmetkar Liderlik, Paternalist Liderlik ve olumsuz bir liderlik tipi olarak da Toksik Liderlik tipleri birbirleri ile ilişkileri açısından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Politika, Taktik

1. LİDERLİK

1.1. LİDERLİK KAVRAMI

Politik, yasal, psikolojik gibi çok sayıda disiplinde tartışma konusu olan liderlik, geçmişten günümüze kadar araştırmacılar tarafından birçok araştırmanın temelini oluşturmuştur. Küreselleşmenin de etkisi ile rekabet, iletişim, bilgi aktarımının artması sonucunda "formel pozisyon otoritesi"nin hakim olduğu yöneticilik yerine liderlik kavramının oldukça değer kazandığı bir sürecin başlamasına yol açmıştır.

Post-modern ve çağdaş yaklaşımların temel kavramlarından olan liderlik, örgütlerdeki kademe sayısının azalması, ekip çalışması ve takımı güçlendirmeye verilen önem, takımı etkileme yeteneği gibi avantajlar liderliğe verilen önemi daha da arttırmıştır. Liderliği " dünyada en çok araştırılan ve gözlemlenen, ancak en az anlaşılan konulardan biri" (Burns, 1978) olarak ifade eden James MacGregor Burns'u destekler nitelikte yapılan çok sayıda liderlik araştırması sonucu birçok tanım ve yorum ortaya çıkmıştır(Yukl,1998).

Ancak spesifik bir tanım ortaya koymamız gerekirse; "belirli şartlar altında, belirli kişi veya grup amaçlarını gerçekleştirmek üzere, bir kimsenin başkalarının faaliyetlerini etkilemesi ve onları yönlendirmesi"ne liderlik denir (Efil, 1996). Amaçların veya vizyonun başarılmasına yönelik olarak grubu etkileme yeteneği liderliği ifade etmektedir. Bu etkileme gücü kuruluş içindeki yönetsel pozisyona bağlı olmanın yanı sıra onaylanmamış liderlikten kaynaklanan etkilemeyi ifade etmektedir.

Liderlik, "ortak bir amaca doğru grubun davranışlarını yönlendirmek için bireyin yapmış olduğu davranışların bütünüdür" (Ertuğrul ve Töremen, 2017). Liderlik; bir grup insanı, belirli amaçlar etrafında toplayabilme ve bu amaçları gerçekleştirmek için harekete geçirme, etkileyebilme bilgi ve yeteneklerinin toplamıdır (Aykan, 2002). Liderlik, belirli şartlar altında, kişisel ya da grup amaçlarını gerçekleştirmek için bireyin başkalarının faaliyetlerini etkilemesi ve yönlendirmesi sürecidir (Efil,1996). Liderlik, çevresinde topladıkları kişilere ilham kaynağı olmak ve onları arzu edilen yönde yürütebilmektir. Bunun yanı sıra örgütte itici kuvvet olmak ve örgütte çıkan herhangi bir sorunda çözüm yolu bulabilmektir (Cemaloğlu, 2007).

Liderlik sürecini "liderin kullandığı güç kaynakları"na dayandırmak ile birlikte liderliğin esasını "insanları davranışa sevk edebilecek güce sahip olmak" olarak ifade etmek mümkündür. Liderliğin en önemli hususları ele alındığında formal organizasyonlara özgü bir süreç olmadığı ve liderin resmi yetkilerle donatılmasının şart olmadığıdır. Ayrıca yönetici için ifade edilebilecek olan bir pozisyonu işgal eden ve o pozisyon için önceden belirlenmiş olan otorite ile donatılmış ve amaçların gerçekleşmesi için işlerin doğru yapılmasından sorumlu olan kişi sıfatından farklı bir karakter yapısı ile kendine özgü ve doğuştan gelen bir nitelik göstermektedir. Son olarak ise liderliğin sadece üst kademeden beklenen bir davranış veya sadece üst kademeye özgü bir süreç olmadığı ifade edilebilir.

1.2. MODERN LİDERLİK TARZLARI

Bu bölümde modern liderlik tarzları içerisinde yer alan ve kaynaklar itibari ile en popüler liderlik tarzları olarak ifade edilen toksik, karizmatik, dönüşümcü, otantik, hizmetkar ve paternalist liderlik tarzları çalışmamızın konusunu oluşturacaktır.

1.2.1. TOKSİK LİDERLİK

Güncel liderlik yaklaşımları çoğunlukla postmodern dönemde liderlerin amaçlara etkin ve verimli bir şekilde ulaşmada sahip olmaları gereken olumlu liderlik özellikleri, üyelerin verimlilikleri ve morallerine yapacakları olumlu katkılar üzerinde durmakta ise de Toksik Liderlik bunun tam tersi bir lider tipi çizmektedir. Bu yaklaşımda bazı liderlerin bahsedilen faaliyetlerin tam aksine faaliyetlerde bulunduğu ve karanlık yönlerinin görülmediğine dikkat çekilmektedir (Padilla, Hogan ve Kaiser, 2007). Genellikle "liderlik" kavramının başlı başına olumlu bir sıfatı temsil etmesi nedeniyle, olumsuz özelliklere sahip liderler fikri tamamen uzak görülmektedir (Goldman, 2006; Wilson ve Starks, 2003). Özellikle bir yöneticinin liderlik vasfı ile birlikte uzun süre örgütün en tepesinde üst yönetici olarak kalması ve bütün yetkilerin onda toplanması beraberinde kendine aşırı güvenme, başkalarını dinlememe, analiz yapmama ve abartılı bir özgüven ile hızlı karar alma, çevresinin düşmanlarla sarılı olduğu ve her şeyin kendi kontrolü üzerinde akması gerektiğini düşünen bir yapıyı yaratmaktadır. "Hubris sendromu" olarak adlandırılan(Koçel, 2014:676: aktaran Reyhanoğlu ve Akın, 2016) bu tip liderlik bir zehir gibi örgütün bütün kademelerini saran bir yapıyı meydana getirmektedir.

Bolton'a (2005) göre toksik kavramı gerilim, kızgınlık, endişe gibi olumsuz duyguların dışarı yansıması sonucunda bu olumsuzlukları yaşayan ve yaşatan örgütlerin ve liderlerinin yaptıklarının ne olduğunu ifade eden bir kavramdır. Toksik liderlerin, uyumsuz, memnuniyetsiz ve art niyetli, hatta kimi zaman da şeytanca davrandığını vurgulamak mümkündür (İlhan ve Çelebi, 2021). Toksik liderlik, çalışanların motivasyon ve moralini bozan, onları verimsizliğe yönelten yıkıcı bir liderlik tipidir (Schmidt, 2008:3). Lipman-Blumen (2010), toksik liderlerin başarıya ulaşmak için başkalarını küçük düşürdüklerini, gerçek duygularını gizlediklerini ve kendi değerlerine odaklı olduklarını, başkalarının fikirlerine değer vermeme, eleştirilere tahammülsüzlük, çözümsüzlük, tek adam olmak, izleyenleri susturmak, belirsizlikler üzerine bir sistem oluşturmak gibi olumsuz davranışlar içinde olduklarını belirtmiştir (İlhan ve Çelebi, 2021).

Toksik lider davranışları temel olarak beş alt boyuta ayrılmıştır. Bu boyutlar kendini övme, kötü niyetli gözetim, tahmin edilemezlik, narsizm ve otoriter liderlik olarak ifade edilmiştir (Schmidt, 2008:116). Her toksik lider için toksik liderlik özelliklerinin tümü aynı anda gerçekleşmeyebilir. Bir işletmeden veyahut işletme içerisinde yer alan çalışanlar tarafından yapılan işin niteliğine bağlı olarak liderde gözlemlenen toksik davranışlar söz konusu olabilmektedir. Aynı zamanda toksik lider davranışları işletme içerisinde yer alan her çalışan için aynı nitelikte algılanmayabilir. Bazı çalışanlar tarafından toksik olarak algılanan davranışlar bazı çalışanlar tarafından tam aksi şekilde algılanabilmektedir. Ancak toksik bir lider ile çalışmak durumunda kalan bireyler ve kuruluşlarda ciddi ve kalıcı sorunlar oluşmaktadır. Bunun en önemli nedeni toksik liderin etki etmiş olduğu kişi ve kurumlarda belirsizlik, tehdit, güvensizlik ve ön göremezlik gibi duygular söz konusudur (Bakan, Yılmaz, Olucak, 2020).

1.2.2. KARİZMATİK LİDERLİK

Karizmatik liderler, izleyicilerinin söz konusu değer, amaç ve gereksinimlerinde değişiklik yaratan, engeller ve kişisel korkuların aksine bir bütün olarak başarabilecekleri ortak hedefler belirleyerek süreci planlayan ve motivasyon sağlayarak başarıya ulaşmayı mümkün kılan liderlerdir(Bakan,2008). Bu tarz liderler, organizasyonun bireylerini arkasında toplamak ve yüksek düzeyde etkinlik yapmak becerilerine sahiptirler. Karizmatik liderler, karar verme

sürecini kendileri yapar ve verdikleri kararlar bireyler tarafından talimat olarak kabul edilmektedir. Söz konusu liderler, takipçilerinin güvenliklerini temin ederek, onların gelişmelerine olanak sağlamaktadırlar (Yukl, 2018; aktaran Ateşoğlu, 2023).

Karizmatik liderler birlikte çalıştığı insanları peşinde koşturan ve onları büyüleyen bir yapıdadır. Liderler kararları bireysel olarak alırlar ve bir arada çalıştığı ve ortak hedefe birlikte ulaşmak için zaman ve güç harcayan insanlar da bu kararları bir emir olarak algılar. Diğer liderlik tarzlarından farklı olarak karizmatik liderler belli bir konu veya durumun sunuş aşamasında kendilerini başarılı bir biçimde ifade ederek etkileyici olurlar. Aynı zamanda sergiledikleri tutum ve davranışlar ile ilgi odağı olurlar (Avcı, 2019).

Karizmatik liderliğin ortaya çıkabilmesi yalnızca karizmatik lider özelliklerinden kaynaklanmamaktadır. Aynı zamanda işletmenin içerisinde bulunduğu kriz ve kaos ortamı da söz konusu karizmatik liderlik özelliklerinin açığa çıkmasını sağlamaktadır. Bir ortamdaki güvensizlik, belirsizlik, istikrarsızlık duyguları insanların yalpalamasına ve kimlik kayıplarına sebep olmaktadır. Bu durumda insanlar kendilerine yol gösterebilecek karizmaya sahip bir lidere ihtiyaç duyarlar. Böylece karizmatik liderler olağanüstü yetenekleri sayesinde değişim ve gelişim hususunda etkin bir yön verme rolü üstlenebilecektir (Demir ve Yirci, 2021).

1.2.3. DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİK

Dönüşümcü liderlik ilk defa 1973 yılında J.V. Downtown tarafından ortaya atılmıştır. Ancak bir kuram niteliği kazanması J. McGregor Burns'un 1978 yılında yayınladığı "Leadership" isimli kitabında yer vermesi ile mümkün olmuştur. Burns, Max Weber tarafından ele alınan karizmatik liderlikten ilham almış ve diğerlerinden farklı olarak lider ve çalışanlar arasındaki ilişki ve etkileşime dikkat çekmeye çalışmıştır (Yıldız ve Çolak, 2018).

Dönüşümcü lider, belirlenen hedeflere ulaşabilmek için bir arada çalıştıkları insanların zorlanmış olduğu konulara ilişkin çözümler bulabilmek için yardımcı olmakla birlikte konuya ve duruma yönelik nasıl davranmaları gerektiğini öğretmektedir. Dönüşümcü liderler için çalışma ortamında yer alan bireyler arasında iletişimin kuvvetli olması ve belirlenen hedeflere sıkı sıkıya bağlı birbirini motive eden bir ekibin olması oldukça önemlidir. Birbirini motive eden bir ekibin olması ve böylece belirlenen hedeflerin gerçekleştirilmesi çalışanlarda örgütsel bağlılık, iş tatmini ve üretkenliği olumlu yönde etkilemektedir (Al-Malki ve Juan, 2018).

Organizasyonun işleyişinde ve grup üyelerinin davranışlarında dönüşüm gerçekleştiren liderlik uygulamasının dört ayrı tür davranışı vardır. Bunlar; ilk olarak liderin iş yapma tarzı ile ilgili olarak yüksek moral ve etik standartlar koyması ile lider grup üyelerinin güvenini ve bağlılıklarını kazanmaktadır. İkincisi liderin oluşturduğu vizyonun grup üyeleri tarafından lideri izleme, lidere güvenin artması ve liderden ilham almaya dönük duygusal bir motivasyon sağlamadır. Üçüncü olarak liderin inovatif fikirler öne sürmesi, mevcut yapılanmayı eleştirerek yenilikler oluşturması astların entelektüel fikirlerini ortaya çıkarma ve gelişmesini sağlayan özendirme durumudur. Dördüncü olarak ise lider grup üyelerinin fikirlerini aldığında, onlar için koçluk faaliyetlerinde bulunduğu ve astların gelişmesi için ilgi ve gayret gösterdiği dönüşmeci bir liderlik tarzı bulunmaktadır(Koçel,2020).

1.2.4. OTANTİK LİDERLİK

Otantik liderlik kavramı 1960'lı yıllarda sosyoloji ve eğitim alanında gerçekleştirilen çalışmalar ile ortaya çıkmıştır. Modern anlamda kavramın ifadesi ise 1980'li yıllarda ortaya çıkmıştır. Otantiklik kavramı kişinin hem kişisel tecrübe hem de davranışları açısından fikri ne

ise aynı şekilde hareket etmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Otantiklik, kişinin içyapısı ile uyumlu bir biçimde düşünce ve davranışlar sergilemeyi gerektirmektedir. Bir kişi kendi kişiliğine, değer, tercih ve duygularına bağlı kaldığı sürece otantik bir nitelik sergilemektedir (Yücel ve Kılıç, 2017).

Otantik lider ahlaki karakteri ve öz disiplini yüksek, net bir amaca sahip, pozitif enerjili, bütün olma duygusu, yüksek bir iyimserlik, umut ve ilgi, ahlaki karakter, esneklik gibi oldukça pozitif vasıflara sahip bireylerdir. Otantik liderler güç, prestij veyahut para elde etme arzusunun aksine insanlara hizmet etme, birlik olma ve böylece topluluktan elde edilen gücün peşinde koşmaktadır. Aynı zamanda kişisel gelişimin yaşam boyu devam etmesi gerektiği farkındalığında olmaları sebebi ile öz disipline sahip ve tutarlı bireylerdir. Ek olarak otantik liderler farklı kişisel görüşlere, değerlere ve kültürlere açık bireylerdir. Böylece birbirinden farklı bakış açılarının ortaya çıkmasını teşvik etmektedirler (Gül ve Alacalar, 2014). Otantik liderlik lider ve izleyiciler arasındaki ilişkinin şeffaf olmasını gerekli kılan, neye inandıkları ve kim oldukları hususunda şeffaf bir liderlik benimseyen, kendini bilme hususuna oldukça önem veren ve bu doğrultuda hareket eden bir liderlik yaklaşımıdır (Keser ve Kocabaş, 2014).

Otantik liderler kim oldukları ve neye inandıklarının farkında olan, değer yargıları, tutum ve etik unsurlar arasında şeffaflık ve muhakeme yeteneğine sahip, meslektaşları ile güven, iyimserlik ve esneklik ilişkisine dayalı olumlu bir ruh haline sahip, saygı duyulan liderlerdir. Sonuç olarak otantik liderlik beş farklı sabit bileşenden oluşmaktadır. Bunlar şeffaflık, özfarkındalık, içsel kural, karar almada dengeli bilgi değerlendirme ve pozitif ahlaki perspektif olarak ifade edilebilir (Tabak vd., 2012).

1.2.5. HİZMETKAR LİDERLİK

Temelinde bazı dini inançların da yer aldığı hizmetkar liderlik, liderliği izleyicilere hizmet etmek olarak görmektedir. Lider, toplum için yararlı olacak işleri kendi zararına olsa dahi yapması gereken kişidir. Liderin kendisini başkaları için adaması, liderin kendisini başkalarının yerine koyarak başkalarının bakış açıları ile konuları ele almaları ve “ben” kavramından önce “biz” veyahut “sen” kavramına odaklanmalarını içermektedir (Koçel, 2020).

Hizmetkar liderler için hizmet etme isteği doğal bir histir. Hizmetkar lider empati kurabilen, iyi bir dinleyici, hayal gücü olan, girişken, gelişimi destekleyen, ekip ruhu yaratan kişilerdir (Uğurluoğlu, Köse ve Köse, 2015). Hizmetkar liderler, izleyicilerinde bulunan en iyi yönleri açığa çıkarmaya çalışmaktadır. En iyi yönlerin ortaya çıkarılması esnasında bire bir iletişim sağlanarak kişilerin arzu, ihtiyaç, yetenek ve amaçları etkin bir biçimde belirlenmektedir. Belirleme sürecinin ardından liderin izleyicilerin kendisine güvenme ve başarmaya çalışma sürecine desteği başlamaktadır. Takipçilere olan birebir desteğin yanı sıra hizmetkar liderler yönetsel anlamda sürdürülebilir bir yapı oluşturma çalışmalarında da etkin bir rol üstlenmektedir. Hizmetkar liderler geleneksel liderlik modellerinin aksine insan üzerinde motive edici bir etkiye sahip ve aynı zamanda liderliğin sorumluluğuna yönelik farkındalığı yüksek bir liderlik tarzını ifade etmektedir. Hizmetkar liderlik, insana değer ve önem veren, izleyicilerin gelişimi öncelikli olan, izleyicilerin çıkarlarının ön planda olduğu, güç paylaşımını vurgulayan erdemli ve etik değerleri yüksek bir liderlik tarzını ifade etmektedir (Duyan ve Van Dierendonck, 2014).

1.2.6. PATERNALİST (BABACAN) LİDERLİK

Paternalizm kökeni Latincede pater(baba) kelimesinden gelen ve baba gibi koruyan, bu yönde davranışlar sergileyen kişi anlamına gelmektedir. Paternalizm, bir arada çalışılan insanlar için huzuru sağlamak, değer vermek, şefkat göstermek, iyiliğini istemek ve aynı zamanda hem örgüt içi hem de örgüt dışı hayatlarına müdahil olma biçimi olarak tanımlanabilmektedir (Yeşiltaş ve Kurşuncu, 2021).

Paternalist liderlik, baba oğul ilişkisinde olduğu gibi ilgi ve düşüncenin üst düzeyde olduğu ve aynı zamanda güçlü bir otoritenin de hüküm sürdüğü bir liderlik tarzı olarak tanımlanabilir (Dağlı ve Ağalday, 2018). Paternalist liderlik, disiplin ve otoriter yapıyı baba şefkati, yardımseverliği ve dürüstlüğü ile birleştiren bir yönetim tarzını ifade etmektedir. Paternalist liderler izleyicilerinin örgüt içerisinde aile ortamını hissetmesi, hem iş hem de özel yaşama ilişkin tavsiyeler vermesi ve destek olması hususunda çalışmalar gerçekleştirmektedir (Taşlıyan, Çiçeklioğlu ve Bıyıkbeyi, 2017). Paternalist liderler bir nevi baba oğul ilişkisini tasvir etmektedir. Çünkü baba en iyisi, en doğrusu ve en faydalısını düşünen ve bunun için yönlendiren bir konumdadır. Bu liderlik tarzında lider her zaman için izleyicilerinin iyiliği ve faydasına yönelik kararlar vermelidir (Yeşiltaş ve Kurşuncu, 2021).

Paternalist liderlik, temel amaç olarak aile ortamını işyerinde sağlamaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda ahlaki bir bütünlük ve babacan yardımseverlik ile güçlü disiplin ve otoriteyi bir araya getiren, babanın astı için en iyisini düşündüğü bir çalışma ortamı yaratmaktadır (Dağlı ve Ağalday, 2018). Bu liderlik tarzında izleyiciler lidere gönüllülük esasına göre bağlıdır ve gönüllülük esası ile itaat edilmektedir. Böylece izleyiciler liderlerinden hem kendisi hem de ailesini kapsayan koruma ve rehberlik gibi faydaları beklemektedir. Böylece paternalist liderlik yapısı bağımlı bir ilişkiyi meydana getirmektedir. Genel anlamda pozitif olarak karşılanan bu liderlik tarzında bazı personellerin kayırılması veya daha üstün tutulması söz konusu olduğunda bireyler arasında farklı davranışlara neden olması mümkündür (Taşlıyan, Çiçeklioğlu ve Bıyıkbeyi, 2017).

2. ÖRGÜTSEL POLİTİKA

2.1. ÖRGÜTSEL POLİTİKA KAVRAMI

Örgütsel politika kavramı örgütün her aşamasında bulunmasına rağmen uzlaşma sağlanan ve kabul görmüş bir tanımı henüz bulunmamaktadır (Cropanzano, Kacmar ve Bozemon, 1995:7; Khan ve Hussein, 2016:570; aktaran Şevik, 2019). Örgütsel politika kavramı ile ilgili yapılmış tanımlardan bazıları şöyledir; "Örgütsel politika örgüt tarafından onaylanmayan amaçların elde edilmesine yönelik veya onaylanan amaçların onaylanmayan yollarla elde edilmesine yönelik etkileme sürecinin yönetilmesidir" (Mayes ve Allen, 1977:675; aktaran Şevik, 2019). Mintzberg'e (1983'den aktaran Emre, 2018) göre örgütsel politika, "örgüt içindeki avantaj ve dezavantajların dağılımı ile ilgili olup, geleneksel kurallar doğrultusunda gerçekleştirilen, anlaşılması zor, temelinde güç olan, bölücü, informal ve teknik olarak gayri meşru davranışlardan oluşmaktadır". Örgütsel politika çalışmaları iki bağımsız kolda ilerlemiştir(Vigoda-Gadot ve Drory 2006; Vigoda ve Cohen 2001 aktaran Mehtap, 2011). Birincisi objektif olarak tanımlanan, politik davranışlar üzerinde yoğunlaşan çalışmalar iken, diğeri sübjektif olarak tanımlanan, politik algılamalar üzerinde yapılan çalışmalardır.

2.2. ÖRGÜTSEL POLİTİKA ALGILAMALARI

Gelişen çağın çalışma yaşamında insanların uzun süreler bir arada bulunarak çalışması ve bireylere verilen görevler doğrultusunda bireylerin görevleri en doğru şekilde yerine getirme

zorunluluğu bireylerin hem kendi hem de örgüt çıkarlarını gerçekleştirebilmek için çeşitli taktikler geliştirmelerini sağlamıştır. Bireylerin kişilik özellikleri, amaçları ve hedeflerinin birçok konuda farklılık gösteriyor olması örgüt içerisinde yer alan kişiler arasında veyahut örgüt ve birey amaçları arasında anlaşmazlık ve çatışma durumlarının söz konusu olmasına neden olmaktadır. Ortaya çıkan bu çatışma durumları örgüt içerisinde politikaların oluşmasına sebep olmuştur. Örgütsel politika kavramı çalışanların kişisel ve örgütsel menfaatler yönündeki tutum ve davranışlarını açıklamak için kullanılırken, örgütsel politika algısı ise; çalışanların örgütlerini ne kadar politik algıladıklarına ilişkin bir kavramdır (Başar ve Varoğlu, 2016). Örgütsel politikayı algılamadaki farklılıkların bireyden kaynaklanmasının yanı sıra başka etkenler de algılamada farklılıklara sebep olabilmektedir. Bunlar belirsizlik, eylemin önemi, konunun bireyin dikkatini çekme durumu olarak ifade edilebilmektedir (Madison vd., 1980; aktaran Ercan, 2019).

Örgütsel politika algılamaları çalışmalarına ilişkin 2 ölçek geliştirilmiştir. İlgili ölçeklerden ilki POPS diğeri ise IBQ olarak ifade edilebilmektedir. Kacmar ve Ferris tarafından 1991 yılında geliştirilen ve 31 ifadeden oluşan "örgütsel politika algısı ölçeği" (POPS) beş alt boyuttan oluşmaktadır. Örgütsel politika algıları ölçeği diğer politik ölçekler ile karşılaştırıldığında çok daha iyi bilimsel sonuçlar elde edilmektedir(Andrews ve Kacmar, 2001: 350). POPS ölçeğinin temel amacı çalışanların örgüt politikaları hususunda ne düşündüğünü belirlemeye ilişkindir. Örgütsel politika algılama ölçeğinin olumsuz sonuçlar ile ilişkilendirilmesinin temel nedeni sübjektif olması değil örgütsel politika algıları ölçeği içerisinde bulunan ifade sayısının fazla olması nedeniyle ifadeleri cevaplayanlar açısından politikaya yönelik olumsuz çağrışımlar yapmasına neden olmasıdır. Örgütsel politika algılama ölçeği detaylı bir şekilde incelendiğinde kişisel yargıların ön planda olması ve belli başlı belirsizlik durumlarının söz konusu olduğu dikkat çekmektedir (Mehtap, 2011). Bir diğer ölçek olan IBQ ölçeği hedef bir anket olarak geliştirilmiştir. Politik etkileme taktiğini kullanacak olan bir bireyin patron veya akranlarını etkilemek için her proaktif taktik örneğini ne sıklıkla kullandığını değerlendirmektedir. Ancak hedef anket olması dolayısı ile etkin bir kullanıma sahip değildir (Yukl ve Falbe, 1990; Yukl, Seifert ve Chavez, 2008). Sonuç olarak örgütsel politika algılamaları çalışmalarında temel olarak POPS ölçeği kullanılmak ile birlikte Yukl tarafından gerçekleştirilen çalışmalar baz alınarak ölçekler bazında karşılaştırma yapılmıştır.

2.3. POLİTİK ETKİLEME TAKTİKLERİ

2.3.1. POLİTİK ETKİLEME TAKTİKLERİ NEDİR?

Örgütsel davranış temelinde üzerinde en az durulan konulardan biri örgüt üyeleri arasındaki güç artırma mücadelesi ve örgüt içi politika konusudur (Koçel, 2003). Buradaki güç kavramı iki farklı anlamı kapsadığından kast edilen unsuru belirlemek için detaylandırmak gerekir ise; ilk olarak bireyin sahip olduğu güç olan potansiyeli kapsadığından söz konusu güç olarak bu karşılık alınmamaktadır. Burada söz edilen güç uygulama durumunda ortaya çıkan etkileme taktiklerini kapsamaktadır (Zaleznik, 1999; aktaran İslamoğlu ve Börü, 2007). Örgütün kaynaklara kıt bir şekilde sahip olabileceği aynı zamanda örgüt içerisinde çalışan veyahut örgüt ile bağlantılı bireyler arasında mevcut kıt kaynakların paylaşılması gerekliliği örgüt içinde taraflar arasında bazı etkilemeye yönelik davranışlara sebep olmaktadır. Ortaya çıkan bu rekabet durumunda bireylerin birbirine karşı politik etkileme taktiklerini kullanmayı gerekli bir duruma yönlendirmektedir. Politik davranış konu edilmiş olan birçok araştırmada "davranışın

stratejik bir şekilde kullanılması yolu ile kısa ve uzun vadede uygulayıcıya çıkar sağlamayı hedefleyen kasıtlı davranışlar ve etkileme taktikleri" olarak tanımlanmaktadır (İslamoğlu ve Börü, 2007; aktaran Çakarel, Börü ve Yıldırım, 2019). Politik etkileme taktiklerinin örgüte faydalı olduğu kadar zararlı etkileri ve sonuçları da olabilmektedir. Yararlı etkilerinin yanında zararlı etkilerinin olması politik etkileme davranışlarının örgüt içerisinde ortaya çıkmasını önlememektedir (Stewart, 1972; aktaran İslamoğlu ve Börü, 2007). Hangi sonucun elde edileceği ise politik etkileme davranışlarını kullanan bireyin amacı doğrultusunda ortaya çıkmaktadır. Örgüt içerisindeki astları göz önüne alacak ve değerlendirecek olursak bireylerin çalıştığı ortamda politik bir yapı söz konusu ise bireyler de politik bir şekilde davranabilecek ve durumu benimseyebilecektir. Bunun gibi yapı ve davranışlar bireylerin örgüt içerisinde mutlu ya da mutsuz olmasına neden olabilecek bu durum onların örgüt içerisindeki performansına da yansıyacaktır. Bir görüşe göre politik davranışın güç kaynaklı bir davranış olup zaman aldığı ve bilgi akışını engellediği için karar almayı ve performansı olumsuz etkileyen, işlevsel olmayan bir davranış türü olduğu ifade edilmektedir (Eisenhardt ve Bourgeois, 1988; Pettigrew, 1973; aktaran İslamoğlu ve Börü, 2007). Diğer bir görüşe göre ise, politik davranışın etkili değişim ve kurumun çevreye uyumu için gerekli olumlu bir davranış olduğunu öne sürmektedir (Pfeffer, 1981; aktaran İslamoğlu ve Börü, 2007). Hem olumlu hem de olumsuz olduğu öne sürülen politik etkileme taktikleri farklı araştırmacılar tarafından kişilerarası etkileşimi ele alan çalışmaların da birikimi ile birlikte çeşitli tanım, anlatım ve sınıflandırmalar ortaya çıkarmış ve böylece ayırt edici unsurların daha fazla dikkat çekmesini sağlamıştır. Birkaç örnek vererek detaylandırmak gerekirse; Örneğin, Mintzberg (1983'den aktaran İslamoğlu ve Börü, 2007) politik davranışı "gayrı resmi, bölücü ve her şeyden önemlisi kurum tarafından hoş görülmeyen davranışlar" olarak tanımlamaktadır. Benzer şekilde Ferris, Fedor, Chachere ve Pondy (1989'den aktaran İslamoğlu ve Börü, 2007) politik davranışı "başkalarının çıkarlarına ters düşse bile kısa dönemli veya uzun dönemli kişisel çıkarları en üst düzeyde sağlayabilmek için stratejik olarak planlanmış sosyal etkileme süreci" olarak tanımlamışlardır. Ayrıca bir diğer önemli unsur ise politik etkileme taktiklerinin temel amacı yalnızca bireyler üzerinde belirli bir etki oluşturmak değil bununla birlikte örgütsel süreç ve performans çıktılarının sağlanmasıdır.

2.3.2. POLİTİK ETKİLEME TAKTİKLERİNİN ÖLÇEK TANIMLARI

Politik etkileme taktikleri konusunda ilk çalışmaları yapan Yukl, Tracey ve Kipnis' den sonra devam eden süreçte kişiler arası etkileşim ile ilgili araştırmaların da katkısıyla son 20 yılda politik taktiklere yönelik tanım ve sınıflandırmalar netleşmiştir. (Bruins, 1999; Steensma, 2007; aktaran Arıkan, 2011). Politik amaçlı etkileme taktiklerinin ölçümü Kipnis, Schmidt ve Wilkinson'un (1980'den aktaran Arıkan, 2011) oluşturduğu sınıflama ile daha da gelişme kaydetmiştir. Kipnis ve arkadaşları çalışmalarında toplam 370 etkileme davranışını kategorize ederek ilk etapta toplam 8 adet taktik tanımlamışlardır. Bu taktikler göze girme, üst makama başvurma, destek oluşturma, mübadele, mantıkla ikna, atılganlık, yaptırım uygulama ve engellemedir. Kipnis ve arkadaşları daha sonra yapılan çalışmalar neticesinde yaptırım uygulama ve engelleme taktiklerini kavramsal problemleri ve kullanım azlığı nedeniyle bırakmışlardır (Kipnis, ve ark., 1980; aktaran Arıkan, 2011). Daha sonraki süreç içerisinde yapılan araştırmalar sonucunda Yukl tarafından belirlenmiş olan on bir adet politik etkileme taktiğinden söz etmek mümkündür. Bunlar rasyonel ikna, ilham verici yollara başvurmak,

müzakere/danışma, işbirliği, haberdar etmek, kendini sevdirmeye çalışmak, kişisel ilişkilere başvurmak, değişim/karşılıklı alışveriş, meşrulaştırma taktikleri, koalisyon kurma ve baskı olarak sıralanabilmektedir. Bu taktikler örgüt içerisinde ast ile üst arasında, üst ile ast arasında ve astlar arasında gerçekleşebilmektedir. Ancak sonraki süreçlerde Yukl hem çalışmalarının hem de çalışma arkadaşlarının çeşitlilik göstermesi sebebi ile farklı fikir ve sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Son olarak on bir adet politik etkileme taktiği içerisinde yer alan kişisel ilişkilere başvurmak ve koalisyon oluşturmak ast ve üstler arasında kullanılan taktikler içerisinde nadiren görülmesi sebebiyle Yukl tarafından çalışma dışı bırakılmıştır. Ayrıca süreç içerisindeki çalışmalar incelendiğinde haberdar etme olarak adlandırılan politik etkileme taktiği yer almadığından dolayı çalışma içerisine dahil edilmemiştir. Böylece on bir politik etkileme taktiği içerisinden netleştirilen sekiz taktik çalışmanın ileriki süreçlerinde incelenmiştir.

Çalışmamızda temel ayırımlardan biri olarak ele alınacak olan Yukl tarafından gerçekleştirilen ve politik etkileme taktiklerinin rasyonel, ılımlı ve katı taktikler olarak gruplandırıldığı araştırmadan söz edilecektir. Böylece politik etkileme taktiklerinin üç boyut arasında dağılımını göstermek gerekirse rasyonel taktikler, rasyonel ikna taktiğini; ılımlı taktikler, ilham verme, kendini sevdirmeye çalışma veya karşındakini övme, danışma ve işbirliği taktiğini; katı taktikler ise meşrulaştırma, karşılıklı değişim ve baskı taktiklerini içermektedir.

Belirlenen taktiklerin tanımları şu şekilde ele alınabilir:

Rasyonel ikna, Bir bireyin karşısındakini istekleri ya da sunduğu teklifin uygunluğu konusunda ikna etmek için mantıksal argümanlar ve olgusal kanıtlar sunmasıdır (Yukl ve Falbe,1990). Sosyal olarak da kabul gören bu etkileme taktiği karşısındaki kişinin isteği doğrultusunda tutumunu değiştirmeyi hedefler (Yukl ve Tracey, 1992). Ayrıca akılcı ikna taktiği ile performans değerlendirme arasında güçlü bir ilişki vardır. Bunun nedeni ise taktiğin performans değerlendirmede bizzat kontrolü elinde bulunduran tarafa karşı uygulanmasıdır (Higgins vd., 2003; aktaran Ercan, 2019). Bu görüşü destekler nitelikte Yukl vd. (1993) yaptığı çalışmada akılcı ikna etkileme taktiğinin aynı seviye ya da alt seviyedekilere değil daha çok üst seviyedeki kişilere uygulandığı görülmüştür (Yukl vd., 1993; aktaran Ercan, 2019).

Danışma, Bir bireyin karşısındakinden karar verme sürecine katılımını istemesi ya da önerilen bir politika, strateji ya da değişimin nasıl uygulanacağı konusunda plan yapmasını beklemesi olarak ifade edilebilir (Yukl ve Falbe,1990). Bu etki taktiği de tıpkı akılcı ikna ve ilham verici etkileme taktiklerinde olduğu gibi karşısındaki bireyin tutumunu değiştirmeyi hedeflemek, sosyal anlamda kabul görmek (Yukl ve Tracey, 1992) ve daha çok aynı seviye ve alt seviyedeki kişilere karşı daha sık uygulanmaktadır (Yukl vd., 1993; aktaran Ercan, 2019).

Kendini sevdirmeye çalışma veya karşısındakini övme, kendini hedef kişiye daha çekici göstermeye yönelik davranışlar olarak tanımlanabilir (Liden ve Mitchell, 1988; aktaran Arıkan, 2011). Bu amaçla bu taktiği kullanan kişiler hedef kişi ile olumlu ortak noktalarını ön plana çıkarma eğilimindedirler (Judge ve Bretz Jr., 1994; Liden ve Mitchell, 1988; aktaran Arıkan, 2011). Bir bireyin karşısındakinden bir şey istemeden önce kendi hakkında olumlu düşünce yaratmaya çalışması ve karşısındakini iyi bir duruma sokmaya çalışmasıdır (Yukl ve Falbe,1990). Kendini sevdirmeye çalışma veya karşısındakini övme taktiği astları ve eş düzeydeki çalışanları etkilemede orta derecede etkiliyken, üstleri etkilemede başarısızdır. Ancak hemen bir üstü etkilemek için kullanmak yerine uzun vadeli bir strateji olarak

kullanıldığında daha etkilidir (Yukl ve Tracey, 1992). Higgins vd. (2003'den aktaran Ercan,2019) göre ise göze girme taktiği kullanan kişiler bu taktiği daha az kullananlara göre kariyerlerinde daha başarılı olmaktadırlar. Kendini sevdirmeye çalışma veya karşısındakini övme taktiği performans değerlendirme sürecini kontrolünde tutan kişiye karşı uygulandığından performans değerlendirme ve göze girme taktiği arasında güçlü bir ilişki vardır (Higgins vd., 2003; aktaran Ercan, 2019).

İlham verme, Yeni proje ve görevlerin önemini vurgularken duygusal ve sembolik dilin kullanılması, kişinin adalet duygusuna, insani yönüne, zorlu görevi başarma isteğine hitap etme olarak ifade edilebilir(Yukl ve Falbe,1990). Bu etki taktiği sosyal olarak kabul görmekle birlikte karşıdaki kişinin tutumunu istenilen yönde değiştirmeyi hedefler (Yukl ve Tracey, 1992) ve daha çok bireylerin altında çalışanlara uyguladığı bir etkileme taktiğidir (Yukl vd., 1993; aktaran Ercan; 2019).

İşbirliği, Bir bireyin karşısındakini isteklerini yerine getirmesi konusunda ikna etmek için başkalarının yardımına başvurması, diğerlerinin desteğini karşısındaki bireye kanıt olarak sunup ikna etmeye çalışmasıdır (Ceylan, 2004; Çalışkan, 2006; İslamoğlu ve Börü, 2007; Kipnis ve ark., 1980; McFarland ve ark., 2002; O'Neil, 2004; Yaylacı, 2006; Yukl ve Falbe, 1990). Bu etki taktiği sosyal olarak kabul görmemekle birlikte ve uygulandığı kişiyi manipüle etmesi nedeniyle istenmemektedir (Yukl ve Tracey, 1992).

Karşılıklı değişim, Bir bireyin açık ya da örtülü olarak karşısındakine ödül vereceğine dair söz vermesi, bunun karşılığında da isteklerine uyulmasını beklemesi ya da daha önce yaptığı bir iyiliği hatırlatmasıdır (Yukl ve Falbe,1990). Mübadele taktiği astları ve eş düzeydeki çalışanları etkilemede orta derecede etkiliyken, üstleri etkilemede başarısızdır. Nedeni ise etkileme taktiğini kullanan kişinin üstü karşısında gücünün zayıf olması ve taktiğin manipülatif algılanmasıdır (Yukl ve Tracey, 1992).

Meşrulaştırma, Yukl ve Falbe'nin (1990) 8 farklı etki taktiğine ek olarak Yukl ve Tracey (1992) tarafından sunulan meşrulaştırma etki taktiğinde birey karşısındakine istediğini yaptırmak için yasal bir dayanak arayarak, isteğinin örgüt için yasal olan örgüt prosedürleri, kurallar ve uygulamalarla uyumlu olduğunu vurgular. Genel olarak etkisiz olan bu taktik sosyal olarak kabul görmemekle birlikte olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir (Yukl ve Tracey, 1992).

Baskı, Bireylerin talep, tehdit ya da gözdağı ile diğerlerini kendi isteklerine uymaya ve destek vermesine ikna etmektir (Yukl ve Falbe,1990). Baskı taktikleri sosyal olarak istenmeyen ve uygulanan kişiyi kızdıran etki taktikleridir (Yukl ve Tracey, 1992).

3.ÖRGÜTSEL POLİTİKA ALGILAMALARI VE POLİTİK ETKİLEME TAKTİKLERİNİN MODERN LİDERLİK TARZLARI İLE İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE YORUMLANMASI

Örgütsel politikanın iki temel alt konusu olan örgütsel politika algılamaları ve politik etkileme taktiklerini detaylı bir şekilde ele almak gerekirse; ilk olarak sübjektif bir yapıya sahip olan ve genel olarak negatif algılanan ancak duruma ve konuya göre negatif veya pozitif bir etkisinin olabileceği ifade edilen örgütsel politika algılamalarının bireyler üzerinde etki durumu değişkenlik göstermektedir. Örgüt içerisinde bulunan bireyin örgütsel politika algısı yüksek ise örgüt içerisindeki gerçekleşen faaliyetleri negatif olarak algılama potansiyeli o derece yüksektir. Bu nedenle örgüt içerisinde gerçekleşen faaliyetleri daha yüksek bir düzeyde negatif olarak politik algılama durumu söz konusu olabilmektedir. Böylece örgütsel politika

algılamaları çalışanların, yöneticilerinin göstermiş olduğu tutum ve davranışları politik olarak algılaması sonucunda bu algıyı derecelendirmesi biçiminde yorumlanabilmektedir. Ele alınan bu bilgiler doğrultusunda incelediğimiz popüler liderlik tarzlarından birkaç davranış örnek göstererek ortaya çıkabilecek sonuçları detaylı olarak irdelemek gerekirse;

İlk olarak toksik liderin en temel özelliklerinden kendini beğenmişlik, korkutma, tehdit, yöneticinin çalışanlara yönelik kasti ve sinsi hareketleri zaten örgütsel politika algısı yüksek olan bir birey için oldukça olumsuz bir durumu ifade etmektedir. Toksik liderliğin bireyin motivasyonunu ve moralini bozan, onları verimsizliğe iten bir tarzı ifade etmesi sebebiyle örgütsel politika algısı yüksek bireyin işinde mutsuz, isteksiz ve verimsiz olmasına sebep olabilecektir (Padilla, Hogan ve Kaiser, 2007, Goldman, 2006; Wilson-Starks, 2003, İlhan ve Çelebi, 2021, Schmidt, 2008, Bakan, Yılmaz, Olucak, 2020).

Başka bir yaklaşım olarak karizmatik liderlikten söz edecek olursak bu liderlik tarzının henüz örgüt içerisinde etkin olmadığı durumda başka bir liderlik tarzı söz konusu ise ve aynı zamanda örgüt içerisinde çalışan astların örgütsel politika algısının yüksek olduğu durumda meydan gelebilecek kural tanımazlık ya da durumu sabote etme davranışı karizmatik liderlik için uygun ortamın oluşması ve örgüt içerisinde bu liderlik tarzının ortaya çıkması için uygun koşullar sağlanmış olmaktadır. Örgüt içerisinde mevcut karışıklığı çözmek ve etkin bir yapı oluşturmak için oldukça etkili olan bu liderlik tarzı tüm personeli etkileyen ve belirli bir inanç doğrultusunda kararlılık ile yöneten bir liderlik tarzı olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca başka bir bakış açısı ile karizmatik liderliği değerlendirecek olursak, örgütün kuruluş aşamasından itibaren lider tarafından benimsenmiş olan karizmatik liderlik tarzında lider tarafından alınan kararlara bireylerin koşulsuz bir biçimde güven duyarak katılıyor olması sebebiyle liderin tarzına bağlı bir biçimde değişen negatif veya pozitif etki söz konusu olabilmektedir. Lider pozitif yaklaşım ve faaliyetler gösteren bir lider ise birlik ve beraberlik sağlanan mutlu bir örgüt ortamının sağlanması söz konusu olacaktır. Ancak negatif bir yaklaşım sergilediği takdirde örgüt içerisinde çatışma durumlarının söz konusu olabileceğini söylemek mümkündür (Bakan,2008, Yukl, 2018; aktaran Ateşoğlu, 2023, Avcı, 2019, Demir ve Yirci, 2021).

Dönüştürücü liderlik tarzında ise liderin örgüt içerisinde yolunda olmayan, karışıklığın ve anlaşamamanın söz konusu olduğu, karşılıklı çatışma durumuna çözüm bulmak gerektiğinde dönüşümcü liderlik tarzını benimseyen lider, duruma ve olaya yönelik yeni bir bakış açısı benimsemesi, vizyon sahibi bir lider olması ile birlikte astların ihtiyaçlarını değiştirme gücüne sahip olması, aynı zamanda inovatif fikirler, yeni ve yaratıcı bir tarz benimsemek gibi çağın yeniliklerine uyan bir tarz benimseyerek mevcut problemleri ve yapıları düzenleyen faaliyetler gerçekleştirmektedir. Çözüm bulmaya yatkın olan bu liderlik tazında astlar da liderin destek olduğunu, dönüşüm ve değişim ile çağa, yeniliklere ve ileriye yönelik gelişimsel bir sistemin işleyişine yönelik faaliyetlerde bulunduğuna kanaat getirerek pozitif bir etki durumunun söz konusu olmasını sağlayabilmektedir. Aynı zamanda başka bir olasılığı düşünecek olursak, bu liderlik tarzında sürekli bir değişim dönüşümün olması bireyler tarafından negatif bir biçimde algılanmasına çünkü her değişimin bireylerden farklı bir istek ve değişiklik talep etme durumunun ortaya çıkmasına neden olabileceği düşüncesi ile stres ve isteksizliğin ortaya çıkmasını sağlayabilmektedir (Yıldız ve Çolak, 2018, Al-Malki ve Juan, 2018, Koçel,2020).

Otantik liderlik tarzında ise liderin inanmakta olduğu belli yargı kalıpları bulunmaktadır ve bu kalıp yargıları dışına çıkmamaktadır. Aynı zamanda lider astlarının da düşünce ve fikirleri hakkında bilgi sahibi olması sebebiyle orta yolu bulan ve etik bir yapıya sahip düşünce tarzını benimsemiş olan bir liderdir. Örgütsel politika algılarında ast ve üst arasında geçen bu uyumlaşma süreci bireyler arasında pozitif bir etki yaratabilmektedir. Bu durum da örgüt içerisinde denge durumunun söz konusu olduğunu ifade etmek mümkündür (Yücel ve Kılıç, 2017, Gül ve Alacalar, 2014, Keser ve Kocabaş, 2014, Tabak vd., 2012).

Hizmetkar liderlik anlayışında ise lider tarafından tamamen bir birlik, beraberlik, fedakarlık yapısı, ast ve üst tarafından alınan ortaklaşa kararlar, özellikle üstün astları destekler ve tamamlar bir karaktere sahip olması oldukça pozitif bir algının oluşabilmesi durumunu ifade edebilmektedir (Koçel, 2020).

Son olarak paternalist liderlik tarzını ele alacak olursak bu liderlik tarzında baba rolünün örgüt içerisinde de olması hem otoritenin sürdürülmesi hem de hayatın birçok alanına dahil olan bir lider tarzını ortaya çıkarmaktadır. Bu liderlik tarzı yaşam biçimi ve kültürel faktörlere göre değişkenlik göstermektedir. Bireyselci bir toplum kültürü söz konusu olduğunda bu liderlik tarzı oldukça negatif olarak algılanmak ile birlikte rahatsız ve baskıcı bir ortam hissi yaratacaktır. Ancak toplulukçu bir kültürde oldukça etkili, faydalı, birlik ve aile duygusunun hissedilebileceği bir örgüt yapısını ve uyumu ifade edecektir. Burada örgütsel politika algısı alışkanlıklara ve kültürel yapıya göre farklılık gösterebilecektir(Yeşiltaş ve Kurşuncu, 2021, Dağlı ve Ağalday, 2018, Taşlıyan, Çiçeklioğlu ve Bıyıkbeyi, 2017).

Modern liderlik tarzlarının politik etkileme taktikleri ile ilişkisini incelemek gerekirse;

Politik davranış, örgüt içinde yapılan işin biçimsel bir parçası olmayan ve örgüt tarafından resmi bir şekilde yaptırımı olmayan hem pozitif hem de negatif sonuçları olan eylemlerdir(Byrne, 2005; aktaran Mehtap, 2011). Bu davranışlar aynı zamanda taktikler olarak da adlandırılmaktadır. Dale Carnegie tarafından ilk kez öne sürüldükleri tarih olan 1936'dan beri, politik taktiklerin örgüt içindeki amacı, çatışma çözümü olmuştur. Yönetici veya süpervizör, çalışanın, çalıştığı kuruma uyum sağlaması için, onu istediği yönde harekete sevk edebilmek adına açık veya kapalı olarak birtakım davranışlara başvurur. Bu davranışlar farklı araştırmacılar tarafından incelenmiş ve sınıflandırılmıştır(Mehtap, 2011:26).

Yukl ve Falbe tarafından son olarak revize edilen bilgiler doğrultusunda açıkladığımız şekilde ele alınan sekiz politik etkileme taktiği ve modern liderlik tarzları ilişkisinden söz etmek gerekirse;

Toksik liderlik yapı ve özellikleri incelendiğinde; bencillik, kendine hayran kalma, başkalarını dinlememe özellikleri ile birlikte kasti ve sinsi bir biçimde hareket etmesi sonucunda özellikle bir liderin hareket etmemesi gereken bir liderlik tarzını benimsemiş olması göze çarpmaktadır. Bu özellikler göz önüne alınarak toksik liderlik tarzının politik etkileme taktikleri ile ilişkisini inceleyecek olursak; ele alınan negatif davranışların uygulama durumunda ortaya çıkması ile birlikte katı politik etkileme taktikleri ile ilişkisi kayda değer görülmektedir. Örneğin baskı taktiğini ele aldığımızda bireylere tehdit veya gözdağı verme yoluyla liderin astlarını kendi kararlarına destek verme konusunda ikna etmesi durumu söz konusudur. Toksik liderin göstermiş olduğu bencillik davranışı baskı davranışındaki

uygulamalar ile ilişkili olması sebebiyle birbirini etkileme durumunun söz konusu olduğu ifade edilebilmektedir. Aynı şekilde katı politik etkileme taktiklerinden meşrulaştırma ile oldukça benzer bir etki gösteren sinsi ve kasti hareketlerde lider şahsi olan bir konuyu örgütün kurallarına ve kaidelerine uygun bir biçimde göstererek yaptırmaya çalışabilmekte burada ortaya çıkan negatif davranış meşrulaştırma taktiği ile liderin özelliklerinden kaynaklanan bir olumsuzluğa sebep olabilmektedir. Bir diğer katı politik etkileme taktiği olan karşılıklı değişim(mübadele) ile lider davranışı göz önüne alındığında karşılıklı değişim durumunda lider astın bir eylemi gerçekleştirmesi üzerine onu ödüllendireceğini söylemesi veya daha önce yaptığı bir iyiliği dile getirmesi durumunda ortaya çıkabilmektedir(Padilla, Hogan ve Kaiser, 2007, Goldman, 2006; Wilson-Starks, 2003, Koçel, 2014: aktaran Reyhanoğlu ve Akın, 2016, İlhan ve Çelebi, 2021, Schmidt, 2008, Bakan, Yılmaz, Olucak, 2020).

Bir diğer liderlik tarzı olan karizmatik liderlik tazını incelediğimizde; bireyi motive eden, güdüleyen, karşıdaki bireye bir inanç aşılayan, vizyon sahibi olan ve bu vizyonu örgüt faaliyetlerinde de etkin bir biçimde yansıtan, birlik beraberlik oluşturan, karşılıklı etkileşim içerisinde olan bir liderlik tarzını ifade etmektedir. Bu liderlik tarzı ile politik etkileme taktikleri ilişkisi incelendiğinde; ılımlı politik etkileme taktiklerinden ilham verme taktiğini göz önüne aldığımızda bu taktik yapısının zorlu bir görev başarma durumu söz konusu olduğunda, yeni proje ve görevlerin olması durumunda üstün astlarını başaracağı görüşüne inandırması ve aynı zamanda liderin astını istediği doğrultuda yönlendirme durumunda ortaya çıkabilmektedir. Aradaki ilişkiyi ele almak gerekirse karizmatik liderin sahip olduğu vizyon sebebi ile ileri görüşlü olması, uzun vadede, ileriye dönük, zorlu bir amaç belirlendiği takdirde bu zorlu süreci astların başaracağı inancını aşılaması ve liderin inandığı amaç doğrultusunda astlarını da bu amaca yönlendirmek, motive etmek ve güdülemek için üstün astlarına ilham verdiği söylenebilmektedir. Ayrıca karizmatik liderin sahip olduğu karşılıklı ilişki ve iletişim durumu ise ılımlı politik etkileme taktiklerinde danışma taktiği ile ilişki içerisinde görünmektedir. Çünkü danışma taktiğinin temelinin belirli bir karar verilmesi durumunda üstün astlar ile birlikte onların da kararlara katılımının sağlanması durumunda sonuçlar elde edilmektedir. Aynı zamanda belirlenen bir stratejinin ya da gerçekleştirilecek olan bir değişimin nasıl uygulanacağı ve neler yapılacağı konusunda üstler astlar ile birlikte plan ve programlar oluşturarak söz konusu strateji ya da değişim konusunda bir yol haritası oluşturabilmektedir. Ilımlı politik etkileme taktiklerinden işbirliği taktiğini incelediğimizde ise karizmatik liderin verdiği güven ve birlik beraberlik ruhu belirli bir amacın gerçekleştirilmesi adına ast ve üstler arasında bir işbirliği ilişkisinin kurulmasına ve bu doğrultuda amaca ulaşmak için gerekli faaliyetlerin yapılmasını sağlayabilmektedir. Ayrıca son olarak rasyonel ikna taktiğinin kullanılması da söz konusu olabilmektedir. Çünkü karizmatik liderin almış olduğu kararlar doğrultusunda öncesinde yapmış olduğu araştırma ve incelemeler, gerekli kaynakların toplanması ve altyapının oluşturulması sonucunda üstlerin astlara sunmuş olduğu rasyonel bilgiler doğrultusunda kararlar alınabilmektedir(Bakan,2008, Yukl, 2018; aktaran Ateşoğlu, 2023, Avcı, 2019, Demir ve Yirci, 2021).

Dönüştürücü liderlik tarzını ele aldığımızda; ise liderin vizyon sahibi olması ve bireyleri bu vizyon doğrultusunda harekete geçirmesi, astların değer yargılarını, inançlarını değiştirebilmesi, yeniliği ve değişimi benimsemesi ve bu yönde faaliyetler gerçekleştirmesi liderin en önemli özellikleri arasında sayılabilmektedir. Burada göze çarpan etkileme

taktiklerinin rasyonel ikna, ilham verme ve işbirliği olduğunu söylemek mümkündür. İlk öncelikle rasyonel ikna ile ilişki durumundan söz etmek gerekirse; eğer bir lider vizyon sahibi ise ve bu vizyonu astları tarafından benimsenmesi için gerekli öğretiler tamamlandıktan sonra ve astlara konu hakkında yeterli argüman sağlandıktan sonra üstün astları rasyonel bir şekilde ikna ettiğini söylemek mümkün olabilmektedir. İlham verme taktiğinde ise lider sürekli olarak inovatif düşünme, yenilik yapma çabası içerisinde olması astlar tarafından da bu durumun benimsenmesine ve üstün astların fikirlerine bir yön vermenin söz konusu olabildiğini söylemek mümkündür. Öte yandan işbirliği taktiğini ele alacak olursak liderin sahip olduğu vizyon doğrultusunda ve aynı şekilde yaratılacak olan yenilik ve değişimler söz konusu olduğunda ast ve üstlerin birlik içerisinde hareket etmesi veyahut liderin astları ile birlikte örgütten beklenen yenilik doğrultusunda müşterileri memnun etmek adına ast ve üstler arasında bir işbirliği faaliyetinin gerçekleştirmesi söz konusu olabilmektedir (Yıldız ve Çolak, 2018, Al-Malki ve Juan, 2018, Koçel,2020).

Bir diğer liderlik tarzı olan otantik liderlik tarzı ile politik etkileme taktikleri arasındaki ilişkiyi ele alacak olursak; otantik liderlik tarzında liderin neye inandığı ile birlikte bu inanç ve değerler doğrultusunda hareket ettiği konular oldukça önem taşımaktadır. Etik bir yaklaşım sergileyen otantik liderler temelleri güvene dayalı ilişkiler kurmaktadırlar. Bilgi paylaşımı, açık iletişim ve teşvikin söz konusu olduğu bu liderlik tarzında politik etkileme taktiklerinden danışma taktiğinin özellikleri ile uyum sağlamaktadır. Danışma taktiğinde üstün astından belirli bir karar sürecine katılarak fikir alışverişinde bulunmasını isteyebilmekte ve aynı zamanda böyle bir fikir alışverişinin sağlanabileceği örgüt yapısını oluşturarak bireylerin daha rahat ve kendini ifade edebileceği bir ortamın oluşması sağlanabilmektedir. Danışma taktiği ile birlikte aynı zamanda işbirliği taktiği de benimsenmiş olmaktadır. Lider astları ile işbirliği ilişkisi içerisinde belirli amaçlar doğrultusunda faaliyetler ve görevleri teşvikler ile etik kurallar çerçevesinde gerçekleştirebilmektedir (Yücel ve Kılıç, 2017, Gül ve Alacalar, 2014, Keser ve Kocabaş, 2014, Tabak vd., 2012).

Hizmetkar liderlik tarzında ise lider'in biz anlayışını benimsemiş olmasının ötesinde astlara hizmet etmek amacı ile var olduğunu düşünme durumu söz konusudur. Burada benimsenmiş olan biz anlayışının politik etkileme taktikleri arasından liderin kendini sevdirmeye çalışma veya karşısındakini övme taktiğini benimsemiş olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu durumda lider astları ile pozitif ortak yönleri göz önüne çıkarmak ve bu ilişkiyi pozitif bir biçimde değerlendirmeye çalışması, gerçekleştirmek istediği biz anlayışının temel yapıtaşını oluşturduğu anlamına gelmektedir. Aynı zamanda hizmetkar liderlik tarzının beraberlik kurma, vizyon tasarlama ve faydalı olma amaçları doğrultusunda danışma ve işbirliği taktiklerini de benimsediği anlamına gelmektedir. Üstün astların fikirlerini alması ve aynı zamanda onlarla bir süreç yürütmeye çalışması sonucunda bu taktikleri uyguladığını söylemek mümkündür. Vizyon belirlerken gerçekleştirilen geleceğe yönelik uzun vadeli amaçların tasarlanma sürecinde astların katılımının sağlanması hatta liderin astlara hizmet etme anlayışının olması işbirliği ve danışma taktiklerinin yoğun bir biçimde var olduğunu söylememize imkan sağlamaktadır (Koçel, 2020, Uğurluoğlu, Köse ve Köse, 2015, Duyan ve Van Dierendonck, 2014).

Son olarak paternalist liderliği ele alacak olursak iş yerinde oluşturulan aile atmosferinin yanında otoriter bir liderlik tarzının sürdürülmesi ve yönlendirici bir liderlik özelliği göstermesi sebebiyle paternalist liderlik yapısının politik etkileme taktiklerinden baskı, meşrulaştırma ve

karşılıklı değişim gibi katı taktikleri benimsediği söylenebilmektedir. İlk öncelikle baskı taktiğini ele alacak olursak benimsenen liderlik tarzının otoriter yapısı gereği üstün astların kendi fikir ve isteklerine destek vermesine ikna etmesi, tehdit ya da gözdağı ile işlerin yürütülebiliyor olması bu liderlik tarzının temel özelliklerini gösterebilmektedir. Meşrulaştırma taktiğinde ise liderin temel istekleri doğrultusunda hareket eden astlar lider tarafından yaptıkları faaliyetin meşru olduğunu ve yasal bir dayanağı olduğunu vurgulamaktadır. Karşılıklı değişim taktiğinde ise oluşturulmuş olan aile ortamında lider tarafından yapılması istenen bir faaliyeti astın yapması durumunda ödüllendirileceği şeklinde bir taktik uygulanabileceği söylenebilmektedir. Rasyonel ikna taktiğinde de yanı şeyi söylemek mümkündür. Baba otoritesinde bulunan liderin belirli bir argüman sunma ve kanıtlama konusunda daha serbest bir yapıya sahip olduğunu söylemek mümkündür(Yeşiltaş ve Kurşuncu, 2021, Dağlı ve Ağalday, 2018, Taşlıyan, Çiçeklioğlu ve Bıyıkbeyi, 2017).

4. ÖRGÜTSEL POLİTİKA ALGILAMALARI, POLİTİK ETKİLEME TAKTİKLERİ VE GÜÇ KAVRAMLARI İLE MODERN LİDERLİK TARZLARI İLİŞKİSİNE YÖNELİK SONUÇLAR

Yapılan teorik incelemeler doğrultusunda bir araya getirilen bilgiler yardımı ile gerçekleştirilen ilişkisel değerlendirme ve yorumlamalar sonucunda birçok farklı kombinasyonun ortaya çıktığını ifade etmek mümkündür. Liderin sergilemiş olduğu davranışların hangi güç kavramı ile ilişkili ve hangi güç kaynağından geldiğini ele almaktan başlayarak, bu davranışın nasıl algılandığına hatta bu algının hangi taktik ile eşleştirilip sonucunun pozitif veya negatif olmasına kadar birçok ilişkilendirme yapıldığını söylemek mümkündür. Bu ilişkilendirmenin ele alınan özellikler doğrultusunda ve örnek durumlar göz önünde bulundurularak ele alındığını söylemek mümkündür. Ancak yapılan literatür araştırması doğrultusunda geniş bir perspektiften ele almak konusunda detaylı bir inceleme yapılmıştır. Burada ifade edilmek istenen asıl konu politik etkileme taktiklerinin üst ile ast, ast ile üst ve ast ile ast arasında gerçekleştiği bilgisinin de ötesinde üst tarafından sahip olunan otorite, yetki veyahut gücün astlara yönelik uygulanması durumunda astların nasıl, ne yönde bu davranışı algıladığı ve liderin belirli bir astına veya astlarına karşı sergilemiş olduğu davranışın algılanma biçiminin bu astlar tarafından pozitif ya da negatif algılanması durumunda başka bir konuya veya diğer kişilere karşı nasıl kullanılabileceğine yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. Değerlendirme aşamasında hem modern liderlik tarzlarının genel özellikleri detaylandırılarak incelenmiş hem de liderin sahip olduğu güç ve güce ilişkin kavramların genel perspektifi değerlendirilerek her iki faktörün birleşimi ile örgütsel politika ele alınarak belirli bir ilişki durumu incelenmiştir. Söz konusu sürecin birbirini güçlü bir biçimde desteklediği ve tamamladığını özellikler göz önüne alınarak ifade etmek mümkündür. Sonuç olarak her politik etkileme taktiğinin farklı davranış biçimleri ile farklı sonuçlar ortaya çıkarabileceği söylenebilmektedir. Bu sonuçların hem örgüt hem de bireyler üzerinde ayrılma, tartışma, birlik, etkileme, arkadaşlık, düşmanlık vs. birçok etkiye neden olacağını yapılan inceleme doğrultusunda ifade etmek mümkündür. Her örgütsel politikanın örgütün her bir noktasına bambaşka bir biçimde etki etmesi ve bu etkinin bambaşka sonuçlar doğurması mümkündür. Her sonuç belirli bir başlangıcın sebebi şeklinde tekrardan açığa çıkabilmektedir.

KAYNAKÇA

Arıkan, S. (2011). İşyerinde Kullanılan Politik Taktiklere Yönelik Olası Bireysel Önceller Üzerine Bir Araştırma. Türk Psikoloji Dergisi, Cilt: 26 Sayı: 68, ss. 52-71.

Akdoğan, A. ve Demirtaş, Ö. (2014). Etik Liderlik Davranışlarının Etik iklim Üzerindeki Etkisi: Örgütsel Politik Algılamaların Aracı Rolü. AKÜ İİBF Dergisi, Cilt: XVI, Sayı: 1, ss. 107-124.

Al-Malki, M. ve Juan, W. (2018). Leadership styles and job performance: A literature review. Journal of International Business Research and Marketing, Cilt: 3, Sayı:3, ss. 40-49.

Aslan, Ş. (2009). Karizmatik liderlik ve örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisi: "Kurumda çalışma yılı" ve "ücret" değişkenlerinin rolü, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt:6, Sayı:1, ss. 257-275.

Andrews, M. C., Kacmar, K.M. (2001). Discriminating Among Organizational Politics, Justice, and Support, Journal of Organizational Behavior, Cilt:22, Sayı: 4, ss.350.

Ateşoğlu, H. Liderlik Tarzlarının Örgütsel Çeviklik ve Örgütsel Dayanıklılığa Etkisinde İç Girişimciliğin Aracı Rolünün Bilişim Sektörü Bağlamında Araştırılması, Doktora Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2023.

Avcı, A. (2019). Örgütsel Değişim ve Örgüt Yönetiminde Karizmatik Liderlik ve Eleştirel Bir Bakış. Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama, Cilt: 2, Sayı:2, ss. 148-157.

Aybar, S. ve Marşap, A. (2018). Örgütsel Politika Algısı ile Örgütsel Bağlılık İlişkisinde Örgütsel Güvenin Düzenleyici Rolünün Belirlenmesine Yönelik İstanbul'daki Üniversitelerde Bir Araştırma, İşletme Araştırmaları Dergisi, Cilt: 10 Sayı:2, ss. 758-782.

Başar, U., Varoğlu, K. A. (2016). Örgütsel politika algısının ihmalkârlık üzerindeki etkisinde işten ayrılma niyetinin aracı rolü, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt. 23, Sayı: 3, ss. 753.

Bakan, İ. Yılmaz, Y. S. ve Olucak, H. İ. (2020) Çalışanların Toksik Liderlik Boyutlarına İlişkin Algılarının Stres Boyutları Düzeylerine Etkisi Üzerine Bir Araştırma. Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:27, Sayı:3, ss. 557-572.

Bakan, İ. (2008). Örgüt Kültürü ve Liderlik Türlerine İlişkin Algılamalar ile Yöneticilerin Demografik Özellikleri Arasındaki İlişki: Bir Alan Araştırması, KMU İİBF Dergisi, Cilt:2008, Sayı:1, ss 13-40.

Bıyık, Y., Erden, P., Aydoğan, E. (2016). Çalışanların kararlara katılımı ve örgütsel politika algısı ilişkisi. İşletme Araştırmaları Dergisi, Cilt. 8, Sayı: 1, ss. 115.

Cropanzano, R. Grandey, A.A.,Howes, J.C. ve Toth, P. (1997). The Relationship of Organizational Politics and Support to Work Behaviors, Attitudes and Stres. Journal of Organizational Behavior, Cilt.18 Sayı.2, ss.159-80.

Çakarel, T. Y., Elber Börü,D. ve Yıldırım, B. A. (2019). Politik Taktikler: İçsel Motivasyonun Bir Yansıması mı? Yöneticiler Perspektifinden Havacılık Sektöründe Bir Araştırma. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Cilt:12 Sayı: 18. UİK Özel Sayısı, ss. 140-166.

Dağlı, A. ve Ağalday, B. (2018). Okul Müdürlerinin Paternalist Liderlik Davranışlarının İncelenmesi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:17, Sayı:66, ss. 518-534.

Demir, C. ve Yirci, R. (2021).Okul Müdürlerinin Karizmatik Liderlik Özelliklerinin Okulların Kurumsal İtibarına Etkisi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cit:19, Sayı:3, ss 234-256.

Dirik, D. ve Yeloğlu, H. O. (2020). Algılanan Örgütsel Politikanın Ardılları Üzerine Ulusal Yazın Bağlamında Bir Meta-Analiz Çalışması, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:15, Sayı: 2, ss. 475-492.

Duyan, E. C. ve Van Dierendonck, D. (2014). Hizmetkar Liderliği Anlamak: Teoriden Ampirik Araştirmaya Doğru. Istanbul Journal of Sociological Studies, Sayı:49, ss. 1-32.

Emre, R. Araştırma Görevlilerinin Örgütsel Politika ve Örgütsel Destek Algıları ile Örgütsel Sinizm Düzeyleri, Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu,2018.

Ercan, F. Algılanan Örgütsel Politika ve Örgütsel Adalet İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2019.

Ertem, M. Örgüt Kültürü ve Politik Davranış Algılamaları: Farklılıklar Ve İlişkileri Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2011.

Eriş, E. D., Süral Özer, P. Ve Özmen N.T.Ö. (2020). Dijital Liderlik Çalışmalarına Bir Bakış, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Isparta, Cilt: 25, Sayı:1, ss. 57-69.

Eryılmaz, İ. ve Altın Gülova, A. (2017) Örgüt İkliminin, Algılanan Örgütsel Politika Üzerine Etkisi: Kamu Sektöründe Bir Araştırma. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Manisa, Cilt: 15 Sayı: 4, ss. 155-176.

Ender, S. Liderlik Tarzları ile Performans Arasındaki İlişkide İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılığın Aracı Rolü: Gaziantep Organize Sanayi Bölgesinde Bir Çalışma, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2023.

Guliyev, R. Azerbaycan - Türkiye İşletme Yöneticilerinin Sergiledikleri Liderlik Davranışlarının Liderlik Çıktılarına Etkisi Açısından Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2019.

Gerçek, M. (2018). Yöneticilerin Babacan (Paternalist) Liderlik Davranışlarının Psikolojik Sözleşme Bağlamındaki Beklentileri Üzerindeki Etkilerine Yönelik Bir Çalışma, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Eskişehir, Cilt: 13, Sayı: 2, ss. 101-118.

Gül, H. ve Alacalar, A. (2014). Otantik Liderlik ile İzleyicilerin Duygusal Bağlılıkları ve Performansları Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı:5, ss.540-550.

İslamoğlu, G. ve Börü, D. (2007). Politik Davranış Boyutları: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 7, Sayı:14, ss. 135-153.

Koçel, T., İşletme Yöneticiliği, Beta Yayınları, İstanbul, Ankara, 2020.

Schmidt, A. (2008). Development and validation of the toxic leadership scale. Master of Science, The Faculty of The Graduate School of The University of Maryland, College Park, ABD.

Şevik, Ü. Algılanan Örgütsel Politika ile Algılanan Pozitif Psikolojik Sermayenin İş Tatmini, İşten Ayrılma Niyeti ve Örgütsel Sessizlik Üzerine Etkisi: Afyonkarahisar Örneği, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, İşletme Enstitüsü, Sakarya, 2019.

Mehtap, Ö. Örgüt İçi Politik Davranışların Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.
Mehta, S. ve Maheshwari, G. (2014). Toxic leadership: Tracing the destructive trail. International Journal of Management, Cilt: 5, Sayı:1, ss. 18-24.
Keser, S. ve Kocabaş, İ. (2014). İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Otantik Liderlik ve Psikolojik Sermaye Özelliklerinin Karşılaştırılması, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, Cilt:20, Sayı:1, ss. 1-22.
Kesken, J. Örgütsel Politika ve Yansımaları, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1999.
Koca, S. Liderlik Tarzlarının Örgütsel Bağlılığa Etkisinde Örgüt Kültürünün Aracılık Rolü, Trabzon Giresun, Ordu İllerinde İlkokul, Ortaokul ve Liselerdeki Öğretmenler Üzerinde Gerçekleştirilen Bir Alan Araştırması. Doktora Tezi; Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun, 2023.
Kıldiş, Ç. Özel Okullarda Örgütsel İklim ve Örgütsel Politika Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2019.
Uğurluoğlu, Ö., Durukan Köse, S. ve Köse, T. (2015). Sağlık Çalışanlarının Hizmetkâr Liderlik Algılarının Lider-Üye Etkileşimi ve Örgütsel Güven Üzerindeki Etkisi. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:19, Sayı:2, ss.239-262.
Ulus, A. B., Çalışanların Güç Mesafesi Ve Örgütsel Adalet Algılarının Politik Davranışları İle İlişkilerinin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu, 2018.
Reyhanoğlu, M. Ve Akın, Ö. (2016). Toksik Liderlik Örgütsel Sağlığı Olumsuz Yönde Tetikler mi?, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 3, ss. 442-459.
Yaşbay, H., Otantik Liderlik ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2011.
Yeşiltaş, M. D. ve Kurşuncu, R. S. (2021). Paternalist Liderliğin Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Fabrika Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. EUropean Journal of Managerial Research, Cilt:5, Özel Sayı 1, ss. 120-136.
Yıldız, S. B. ve Çolak, U. (2018). Liderlik Davranış Tarzlarının Örgütsel Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Eğilimlerine Etkileri: Seyahat Acentaları Üzerine Bir Araştırma. MANAS Journal of Social Studies, Cilt:7, Sayı:4, 607-632.
YUKL, G., ve TRACEY, J. B. Consequences of influence tactics used with subordinates, peers, and the boss. Journal of Applied Psychology, 1992, Cilt:77 Sayı:7, ss.525-535.
Yukl, G., Seıfert, C. F. ve Chavez, C. (2008).Validation of the extended Influence Behavior Questionnaire, The Leadership Quarterly, Cilt:19, ss. 609-621.
Yukl, G. ve Fable, C.M. (1990). Influence tactics in upward, downward, and lateral influence attempts. Journal of Applied Psychology, Cilt: 75, ss. 132-140.
Yücel, İ. ve Kılıç, E. (2017) Otantik Liderliğin Örgütsel Güven Üzerine Etkileri: Erzincan Üniversitesi'nde Bir Uygulama. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:18, Sayı:1, ss 81-94.

Tabak, A., Polat, M., Coşar, S. ve Türköz, T. (2012) Otantik Liderlik Ölçeği: Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. İşGüç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt: 14, Sayı:4, ss. 89-106.

Taşlıyan, M., Çiçeklioğlu, H. ve Bıyıkbeyi, T. (2017). Paternalist Liderlik ve Örgütsel İletişim Arasındaki İlişkin: Doğu Akdeniz Bölgesinde Bir Belediyesi Örneği, ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, Cilt: 4, Sayı:8, ss.70-87.

21. YÜZYILIN YÖNETİM PARADİGMASI: AB'NİN KAMU YÖNETİMİNDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM

Doç. Dr. SONER AKIN [1],

[1] Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, sakin77@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2403-8041

ÖZET

21. yüzyılda, kamu yönetimi önemli bir dönüşüm sürecinden geçmektedir ve bu değişim, dijitalleşme ile şekillenmektedir. Geleneksel yönetim anlayışının yerini alan dijital yönetim, kamu hizmetlerini daha etkili, şeffaf ve hızlı bir şekilde sunma potansiyeli taşımaktadır. Bu yeni paradigma, kamu yönetimindeki süreçleri optimize etme, verimliliği artırma ve vatandaşlarla daha etkileşimli bir iletişim kurma fırsatı sunmaktadır. Dijital dönüşüm, bilgi teknolojilerinin ve veri analitiğinin stratejik bir biçimde kullanılmasını gerektirir. Yöneticiler, kamu kaynaklarını daha verimli bir şekilde kullanabilmek, karar alma süreçlerini iyileştirmek ve vatandaş memnuniyetini artırmak için teknolojiyi etkin bir şekilde entegre etmelidir. Bu bağlamda, kamu yöneticilerinin dijital becerilerini güçlendirmesi ve yenilikçi çözümler geliştirmesi önem arz etmektedir. Kamu yönetimindeki bu dijitalleşme süreci, aynı zamanda güvenilirlik ve güvenlik konularına da odaklanmalıdır. Veri güvenliği ve gizliliği, dijitalleşme sürecinin başarıyla tamamlanabilmesi için kritik öneme sahiptir. Bu noktada, kamu yöneticileri, teknolojik gelişmelerle birlikte gelen zorlukları aşmak için stratejik planlamalar yapmalı ve sürdürülebilir dijital çözümler üzerinde çalışmalıdır. Avrupa'da bu dijital dönüşüm süreci, aynı zamanda çalışanların becerilerini geliştirmeyi ve eğitimlerle ayakta kalmayı gerektirmektedir. Kamu çalışanlarının dijital teknolojilere adapte olmaları, verimliliği artırmanın yanı sıra, hizmet kalitesini de yükseltecektir. Bununla birlikte, birlik ülkelerinin dijitalleşme sürecinin sürdürülebilir olması için kamu yöneticileri ve karar alıcılar, çeşitli paydaşlarla işbirliği yapmalıdır. İş dünyası, sivil toplum kuruluşları ve akademisyenlerle etkileşim içinde olan bir kamu yönetimi, daha yenilikçi ve çözüm odaklı hizmetler sunabilir. Bu süreçte etkin liderlik, stratejik planlama ve işbirliği, kamunun hizmetine odaklanan bir yönetim anlayışını şekillendirecek ve gelecek nesillere daha sürdürülebilir bir kamu yönetimi bırakacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kamuda Stratejik Planlama, Sürdürülebilirlik, AB'de dijital dönüşüm, 21. Asır, Toplumsal İhtiyaçlar

1. GİRİŞ

21. yüzyıl, teknolojik ilerlemelerin hız kazandığı, küresel bağlantıların güçlendiği ve dijitalleşmenin her alana yayıldığı bir dönem olarak tanımlanabilir. Bu dönüşümler, özellikle kamusal hizmetlerin sunumunda, yönetim modellerinde ve toplum ile devlet ilişkilerinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu bağlamda, Avrupa Birliği (AB), kamusal alanda etkin bir yönetim anlayışını benimsemek ve sürdürmek adına dijital dönüşümü temel bir stratejik yaklaşım olarak benimsemiştir. Geleneksel kamu yönetimi modelleri, günümüzdeki karmaşık sorunlara etkili çözümler sunmada sıklıkla yetersiz kalabilmektedir. Bu noktada dijital dönüşüm, kamusal hizmetlerin daha erişilebilir, şeffaf ve vatandaş odaklı bir şekilde sunulmasını hedefleyen bir çözüm olarak ön plana çıkmaktadır (Boztepe, 2018).

AB, bu bağlamda dijital dönüşümü, kamusal hizmetlerin kalitesini artırarak, yönetim süreçlerini daha etkin bir hale getirmeyi ve vatandaşların beklentilerine hızlı ve inovatif çözümler üretmeyi amaçlayan bir strateji olarak benimsemiştir. Bu çalışma, AB'nin kamu yönetimindeki dijital dönüşümün temel unsurlarını ve bu dönüşümün getirdiği değişimleri derinlemesine inceleyerek, geleceğin yönetim paradigmasını anlamaya yönelik bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, dijital dönüşümün temel unsurları, AB ülkelerindeki uygulamalar, elde edilen deneyimler ve gelecekteki yönetim trendleri detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Bu analiz, dijital dönüşümün kamu yönetimine olan etkilerini anlamak, başarı öykülerini vurgulamak ve gelecekteki yönetim modellerini şekillendirecek önemli faktörleri belirlemek adına önemli bir katkı sağlayacaktır. Bu çalışma, birinci bölümde dijital dönüşümün genel kavramsal çerçevesini çizecek ve AB'nin bu dönüşümdeki rolünü vurgulayacaktır. İkinci bölüm, dijital dönüşümün temel unsurlarını detaylandıracak ve AB ülkelerindeki örnek uygulamaları inceleyecektir. Üçüncü bölüm, AB'nin kamu yönetiminde elde ettiği deneyimleri değerlendirecek ve başarı öykülerini analiz edecektir. Son olarak, dördüncü bölümde gelecekteki yönetim paradigmasını şekillendirecek olan trendler ve öngörüler ele alınacaktır (Schwab, 2019).

2. DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN TEMEL UNSURLARI

Dijital dönüşüm, organizasyonların ve kurumların geleneksel iş modellerini ve süreçlerini dijital teknolojilerle entegre ederek, daha etkili, verimli ve yenilikçi bir şekilde faaliyet göstermeyi hedefleyen bir dönüşüm sürecini ifade eder. Bu sürecin temel unsurları şu başlıklar altında incelenir (Demirci, 2019):

- E-devlet ve Kamu Hizmetleri: Kamu yönetiminde dijital dönüşüm, e-devlet uygulamalarını içerir. Vatandaşların devletle etkileşimini dijital platformlara taşıyarak, vergi ödemelerinden resmi belge taleplerine kadar birçok hizmetin online olarak sunulmasını sağlar.
- Büyük Veri ve Veri Analitiği: Büyük veri, kurumların büyük miktardaki veriyi analiz ederek anlam çıkarmalarını sağlar. Bu, daha iyi kararlar almayı, müşteri ihtiyaçlarını anlamayı ve iş süreçlerini optimize etmeyi mümkün kılar.

- Yapay Zeka ve Makine Öğrenimi: Yapay zeka (YZ) ve makine öğrenimi (MO), otomatik karar alma, tahmin analizi ve süreç otomasyonu gibi alanlarda kullanılır. Bu teknolojiler, veri analitiği ile birleştirilerek daha akıllı ve öğrenen sistemlerin oluşturulmasına olanak tanır.
- IoT ve Nesnelerin İnterneti: Nesnelerin İnterneti (IoT), fiziksel cihazları internet üzerinden birbirine bağlayarak veri paylaşımını sağlar. Bu, endüstriyel otomasyon, enerji yönetimi ve akıllı şehir projelerinde kullanılır.
- Blockchain Teknolojisi: Blockchain, dağıtık defter teknolojisi olarak bilinir. Güvenilir ve değiştirilemez bir veri tabanı oluşturarak, güvenlik ve şeffaflık sağlar. Finans, sağlık ve tedarik zinciri gibi birçok sektörde kullanılmaktadır.
- Dijital Güvenlik ve Mahremiyet: Dijital dönüşüm, siber güvenlik ve veri mahremiyeti konularına da odaklanır. Güçlü güvenlik önlemleri ve uygun düzenlemeler, dijitalleşen ortamlarda güvenliği sağlamak için kritiktir.
- Eğitim ve Dijital Beceriler: Personelin ve toplumun dijital becerilerini geliştirmek, dijital dönüşüm sürecinde başarının temelini oluşturur. Eğitim programları ve farkındalık artırma çabaları bu bağlamda önemlidir.
- Yenilikçilik ve İnovasyon: Dijital dönüşüm, kurumların sürekli olarak yenilikçi çözümler üretmesini ve yeni teknolojilere uyum sağlamasını gerektirir. İnovasyon, bu sürecin sürdürülebilirliğini sağlar.

Bu unsurların bir araya gelmesi, kurumların daha rekabetçi, çevik ve vatandaş odaklı bir yapıya dönüşmesini sağlar. Dijital dönüşüm, sadece teknolojik bir değişim değil, aynı zamanda iş kültürü, liderlik anlayışı ve stratejik vizyonun da dönüştüğü bir süreçtir (Eryeşil, 2021).

3. AB'DE KAMU YÖNETİMİNDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM

AB'de kamu yönetiminde dijital dönüşüm, Avrupa Birliği'nin (AB) üye ülkelerindeki kamu hizmetlerinin sunumunda dijital teknolojilerin benimsenmesi ve entegrasyonunu içeren bir stratejik yaklaşımı ifade eder. Bu kapsamda, geleneksel yönetim modellerinin dijitalleştirilerek, daha etkili, şeffaf ve vatandaş odaklı hizmetlerin sunulmasını amaçlar. Bu süreç, bir dizi temel unsuru içermekte olup, bu unsurlar genellikle şu başlıklar altında değerlendirilir (Şen, 2014):

- E-devlet ve Kamu Hizmetleri: AB ülkelerinde dijital dönüşüm, e-devlet uygulamalarının yaygın olarak kullanılmasını içerir. Vatandaşların ve işletmelerin çeşitli kamu hizmetlerine elektronik ortamda erişimini sağlayarak, bürokratik işlemleri basitleştirmeyi ve hızlandırmayı hedefler.
- Büyük Veri ve Veri Analitiği: Kamu yönetiminde büyük veri ve veri analitiği, toplanan geniş veri setlerinin analiz edilmesi ve bu verilerden elde edilen bilgilerin karar alma süreçlerinde kullanılmasını ifade eder. Bu sayede, politika oluşturma ve kaynak yönetimi gibi alanlarda daha bilgi temelli kararlar alınabilir.

- Yapay Zeka ve Makine Öğrenimi: Yapay zeka (YZ) ve makine öğrenimi (MO), kamusal hizmetlerde otomasyon, veri analizi ve tahmin gibi alanlarda kullanılarak daha etkili ve optimize edilmiş süreçlerin oluşturulmasına katkı sağlar.
- IoT ve Nesnelerin İnterneti: Nesnelerin İnterneti (IoT), fiziksel objelerin internet üzerinden birbirleriyle iletişim kurmasını sağlar. Bu, altyapı yönetimi, trafik kontrolü gibi şehir planlaması alanında ve çeşitli endüstrilerde kullanılarak daha akıllı ve verimli çözümler sunulmasını mümkün kılar.
- Blockchain Teknolojisi: Dijital dönüşüm sürecinde blockchain teknolojisi, özellikle finans, sağlık ve tedarik zinciri gibi sektörlerde güvenli veri paylaşımı ve şeffaflığı sağlamak amacıyla kullanılır.
- Dijital Güvenlik ve Mahremiyet: Kamu hizmetlerinin dijitalleşmesi, siber tehditlere karşı güvenlik önlemlerini artırma ihtiyacını beraberinde getirir. Veri mahremiyeti de ön planda tutularak, vatandaşların kişisel bilgilerinin korunması büyük bir önem taşır.

AB'de kamu yönetiminde dijital dönüşüm, bir yandan hizmet kalitesini artırırken diğer yandan demokratik katılımı teşvik etmeyi, şeffaflığı artırmayı ve kaynakların daha etkili kullanılmasını amaçlar. Bu süreç, AB ülkeleri arasında benzer ama birbirinden farklı uygulamaların ortaya çıkmasına yol açarken, genel olarak dijitalleşme ve teknolojik yeniliklere açık bir yönetim modelini teşvik etmektedir (Atmaca ve Karaçay, 2020).

4. DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN AVANTAJLARI VE DEZAVANTAJLARI

Dijital dönüşüm, iş süreçlerini otomatikleştirme, veri analizi ve dijital araçlar kullanma yoluyla iş verimliliğini artırma potansiyeli taşıyan ancak aynı zamanda beraberinde çeşitli zorlukları getiren karmaşık bir süreçtir (Canyurt, 2015).

Dijital dönüşüm, iş süreçlerini otomatikleştirme ve dijital araçlar kullanma yoluyla iş verimliliğini artırabilir. Bu, daha hızlı ve etkili hizmet sunumunu mümkün kılar. Dijital dönüşüm, şirketlere sürekli olarak yenilikçi çözümler üretme ve pazar rekabetinde avantaj elde etme fırsatı tanır. Yeni teknolojilerin benimsenmesi, ürün ve hizmet portföyünün geliştirilmesini sağlar. Dijital platformlar aracılığıyla müşteri etkileşimleri iyileştirilebilir. Otomasyon, dijitalleşme ve bulut bilişim gibi dijital teknolojiler, işletmelerin maliyetlerini azaltmalarına yardımcı olabilir. Fiziksel altyapı maliyetleri düşerken, süreçlerin daha verimli yönetilmesi de maliyet avantajları sağlar. Dijital dönüşüm, müşterilere daha kişiselleştirilmiş ve erişilebilir hizmetler sunma kapasitesini artırabilir. Dijital dönüşüm, iş süreçlerini uzaktan erişilebilir kılar ve esnek çalışma modellerini destekler. Bu, globalleşen bir dünyada iş yapma biçimini değiştirebilir (Miser, 2002).

Dijital dönüşüm, yeni teknolojilere geçiş ve altyapı güncellemeleri gibi yüksek maliyetli yatırımları gerektirebilir. Bu durum, küçük işletmeler için özellikle zorlayıcı olabilir. Dijital dönüşüm, siber güvenlik tehditlerini beraberinde getirebilir. Veri sızıntıları, siber saldırılar ve diğer güvenlik ihlalleri, şirketleri savunmasız bırakabilir. Yeni teknolojilerin benimsenmesi, mevcut işgücünün eğitimini gerektirebilir. Ayrıca, otomasyonun artması bazı iş rollerini

ortadan kaldırabilir, bu da işgücü değişimi ve yeniden eğitimi zorunlu kılar. Dijital dönüşüm, kişisel verilerin daha fazla kullanımını içerir ve bu durum mahremiyet sorunlarına neden olabilir. Bu konuda düzenlemeler ve uygun politikaların olmaması, olumsuz etkiler doğurabilir. Dijital dönüşüm, işletmeleri teknolojiye bağımlı hale getirebilir. Bu durum, teknolojik sorunlar veya sistem kesintileri gibi beklenmeyen durumların iş sürekliliğini etkileme riskini artırabilir (Kılıç, 2019).

5. ZORLUKLAR VE ÇÖZÜMLER

Dijital dönüşüm, genellikle yüksek yatırım maliyetleri gerektirir. Yeni teknolojilere geçiş, altyapı güncellemeleri ve eğitim maliyetleri, işletmeler için finansal bir zorluk oluşturabilir. Çalışanlar arasında yeni teknolojilere karşı direnç olabilir. Bu durum, iş süreçlerinin etkili bir şekilde dijitalleştirilmesini engelleyebilir. Dijital dönüşüm, siber güvenlik tehditlerini beraberinde getirir. Ayrıca, kişisel verilerin daha fazla kullanılması mahremiyet endişelerine neden olabilir. Dijital sistemlerin kesintiye uğraması veya teknik sorunlar yaşanması, iş sürekliliği üzerinde olumsuz bir etki yaratabilir. Dijital dönüşüm, işletmelerin personelinin dijital becerilerini artırmasını gerektirir. Ancak, bu yeteneklerin eksikliği bir engel oluşturabilir. Yatırım maliyetlerini yönetmek için işletmeler, dijital dönüşüm projelerini aşamalı olarak uygulayabilir ve finansman planları oluşturabilir. Bu, maliyetleri daha etkili bir şekilde yönetmeye yardımcı olabilir. Çalışanların yeni teknolojilere adapte olabilmesi için düzenli eğitim ve etkili iletişim önemlidir. Çalışanların dijital dönüşüm sürecine aktif olarak dahil edilmesi, direnci azaltabilir. Güçlü güvenlik politikaları oluşturmak, siber güvenliği artırmaya yardımcı olabilir. Ayrıca, müşteri ve çalışanlara yönelik veri kullanımıyla ilgili şeffaf politikalar benimsemek, mahremiyet endişelerini azaltabilir. İş sürekliliği için acil durum yedekleme planları oluşturmak ve teknik sorunlara karşı hızlı iyileştirme planları geliştirmek önemlidir. Bu, olası aksaklıkların etkilerini minimize edebilir. İnsan kaynakları departmanları, çalışanların dijital becerilerini artırmak için eğitim programları ve gelişim planları sunabilir. Dış kaynak kullanımı veya işbirlikleri de düşünülebilir. Dijital dönüşüm sürecinde ortaya çıkan zorlukları aşmak için bu çözümler, işletmelerin daha etkili ve sürdürülebilir bir dijital transformasyon süreci geçirmelerine yardımcı olabilir (Yağcı, 2023).

6. SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Dijital dönüşüm, işletmelerin rekabet avantajı elde etmelerini sağlar. İnovasyon ve teknolojiye adapte olma kabiliyeti, rekabet gücünü artırabilir. Dijital dönüşüm, müşteriye yönelik hizmetleri kişiselleştirmeyi ve erişilebilirliği artırmayı amaçlar. Bu, müşteri memnuniyetini ve deneyimini artırabilir. Otomasyon, veri analitiği ve diğer dijital teknolojilerle iş süreçleri daha verimli hale gelir. Bu da işletmelere maliyet avantajları sağlar. Büyük veri analitiği ve yapay zeka, işletmelerin stratejik kararlarını destekler. Veri odaklı kararlar, daha etkili stratejik yönetim sağlayabilir. Dijital dönüşüm, işletmelerin sürekli olarak yenilikçi olmalarını ve iş süreçlerini geliştirmelerini teşvik eder. Dijital dönüşüm, veri kullanımı, güvenlik ve mahremiyet gibi etik ve hukuki konuları beraberinde getirir. Bu konuların düzenlenmesi ve uygun politikaların oluşturulması önemlidir (Özar, 1997).

Dijital dönüşüm, çalışanların dijital becerilerini geliştirmeyi gerektirir. İnsan kaynakları yönetimi, bu sürecin başarısında kritik bir rol oynar. Siber güvenlik tehditlerini artırabilir. İşletmeler, güçlü güvenlik önlemleri almalı ve sürekli olarak tehditlere karşı güncellenmelidir. Dijital dönüşüm, toplumun ve kültürün iş yapma şeklini değiştirebilir. Bu değişimlerin toplumsal ve kültürel etkileri tartışılmalıdır. Enerji tüketimi ve elektronik atık gibi çevresel etkileri de beraberinde getirebilir. Bu konular, sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmelidir. Sonuç olarak, dijital dönüşüm işletmeler için birçok fırsatı beraberinde getirirken, bu süreçle ilgili zorluklar da vardır. Başarılı bir dijital dönüşüm için, işletmelerin stratejik planlama, etik değerlendirme ve sürdürülebilirlik odaklı bir yaklaşım benimsemeleri gerekmektedir (Uğur ve Özgener, 2015).

7. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Dijital dönüşüm, işletmelerin rekabet avantajını güçlendirerek pazar paylarını artırabilir. İnovasyon, hızlı tepki verme ve müşteriye odaklanma, rekabet gücünü artıran faktörler arasında yer alır. İş süreçlerinin dijitalleştirilmesi, verimliliği artırabilir. Otomasyon ve veri analitiği, işletmelerin daha etkili ve hızlı çalışmalarını sağlayabilir. Dijital dönüşüm, müşterilere daha iyi ve kişiselleştirilmiş hizmetler sunma kapasitesini artırır. Dijital platformlar aracılığıyla sağlanan daha hızlı ve erişilebilir hizmet, müşteri memnuniyetini yükseltebilir. Büyük veri analitiği ve yapay zeka, işletmelerin stratejik kararlarını destekler. Veri odaklı yönetim, karar alma süreçlerini iyileştirir. Dijital dönüşüm, işletmelerin sürekli olarak yenilikçi çözümler üretmelerini teşvik eder. Bu, pazar trendlerine ayak uydurmayı ve müşteri taleplerini karşılamayı sağlar.

Dijital dönüşüm stratejileri, işletmenin bağlamına ve endüstri özelliklerine uygun olmalıdır. Her işletmenin ihtiyaçları farklı olduğu için, dönüşüm stratejileri buna göre uyarlanmalıdır. Çalışanların dijital dönüşüme aktif katılımı ve gerekli eğitimleri almaları kritiktir. Çalışanlar, yeni teknolojileri benimsemeye hazır hale getirilmelidir. Dijital dönüşüm sürecinde güvenlik ve mahremiyet konularına özel önem verilmelidir. Veri güvenliği sağlamak için güçlü önlemler alınmalı ve uygun düzenlemelere uyulmalıdır. Dijital dönüşüm projeleri, çevresel etkileri ve sürdürülebilirlik konularını dikkate almalıdır. Enerji tüketimi, elektronik atık yönetimi gibi faktörler göz önünde bulundurulmalıdır. Müşteri geri bildirimleri, dijital dönüşüm sürecinin etkinliğini değerlendirmek için önemlidir. İşletmeler, müşteri geri bildirimlerine dayanarak sürekli iyileştirme pratiğini benimsemelidir. Sonuç olarak, dijital dönüşümün başarılı bir şekilde gerçekleşmesi için sürekli değerlendirme ve adapte olma önemlidir. İşletmeler, dönüşüm sürecinde elde ettikleri sonuçları değerlendirerek, stratejilerini güncellemeli ve geliştirmelidir.

8. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Dijital dönüşüm, AB ülkelerinde kamu yönetimi alanında önemli değişikliklere yol açmış ve birçok avantajı beraberinde getirmiştir. AB ülkeleri, dijital dönüşüm sayesinde küresel rekabet içinde avantaj elde etmişlerdir. Kamu hizmetlerinin dijitalleşmesi, iş dünyası ve vatandaşlarla etkileşimi artırarak ekonomik rekabet gücünü artırmıştır. E-devlet uygulamaları ve dijital

platformlar aracılığıyla sunulan kamu hizmetleri, AB ülkelerinde daha etkin ve erişilebilir hale gelmiştir. Vatandaşlar, çeşitli hizmetlere dijital ortamdan kolayca ulaşabilmektedir. Büyük veri analitiği, yapay zeka ve diğer dijital teknolojilerin kullanımıyla, kamu yönetiminde verimlilik artışı sağlanmıştır. İş süreçleri otomatize edilmiş ve karar alma süreçleri iyileştirilmiştir. AB ülkeleri, dijital dönüşümle birlikte siber güvenlik konularına özel önem vermiş ve güçlü güvenlik önlemleri uygulamışlardır. Veri koruma yasaları ve düzenlemeleri, bireylerin mahremiyetini korumayı amaçlamaktadır. Dijital dönüşüm, kamu yönetiminde daha şeffaf ve katılımcı bir yönetişim modelini desteklemiştir. Vatandaşların karar alma süreçlerine daha etkin katılımı teşvik edilmiştir.

E-devlet uygulamalarıyla bilinen Estonya, dijital kimlik kartları, e-sağlık hizmetleri ve e-vatandaşlık gibi inovatif projelerle dijital dönüşümde öncü bir ülke olmuştur. Finlandiya, yapay zeka ve veri analitiği kullanımıyla kamu hizmetlerini iyileştirmiştir. Özellikle eğitim alanındaki dijitalleşme çabaları dikkat çekicidir. Almanya, endüstri 4.0 girişimiyle sanayide dijitalleşmeyi desteklemekte ve aynı zamanda kamu hizmetlerinde dijitalleşme çabalarına odaklanmaktadır. İsveç, sürdürülebilir ulaşım sistemleri ve dijital eğitim platformları gibi projelerle dijital dönüşümü benimsemiş ve toplumun geniş kesimlerine yaymıştır. Hollanda, açık veri ve şeffaf yönetişim modellerini benimseyerek vatandaş katılımını artırmış ve kamu hizmetlerini dijitalleştirmiştir (Katı ve Geleri, 2021). Sonuç olarak, AB ülkeleri dijital dönüşümle kamu yönetimini daha etkin, verimli ve şeffaf hale getirmişlerdir. Bu süreç, sadece teknolojik bir değişimi değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir dönüşümü de beraberinde getirmiştir.

KAYNAKÇA

Atmaca, Y., & Karaçay, F. (2020). Türkiye'deki Kamu Yönetimi Reformlarinda Dijitalleşme ve E-Yönetişim. International Journal of Management and Administration, 4(8), 260-280.

Boztepe, M. (2018). Yeni kamu yönetimi ve geleneksel kamu personel rejimi üzerine etkileri. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(3), 191-210.

Canyurt, D. (2015). Suriye gelişmeleri sonrasi suriyeli mülteciler: türkiye de riskler. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, (48), 127-146.

Demirci, E. (2019). Endüstri 4.0 sürecinde dijital dönüşüm ve sosyoekonomik yansımalar bağlamında insan kaynaklarının dönüşümü: disiplinlerarası bir yaklaşım (Doctoral dissertation, Marmara Universitesi (Turkey)).

Eryeşil, K. (2021). Digital leadership, leadership paradigm of the digital age: A conceptual framework. Equinox Journal of Economics Business and Political Studies, 8(1), 98-112.

Katı, Ö., & Geleri, A. (2021). Türkiye'de elektronik devletin ortaya çıkışı ve gelişimi (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Kılıç, E. A. (2019). Firmalarda Iş Sürekliliği Yönetiminin Oncülleri ve Ardılları Uzerine Bir Calışma (Doctoral dissertation, Bursa Uludag University (Turkey)).

Miser, R. (2002). " Küreselleşen" Dünyada Yetişkin Eğitimi. Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES), 35(1), 55-60.

Özar, M. (1997). Eğitimde bilgi teknolojileri ve politika dökümanları. Eğitim ve Bilim, 21(106).

Schwab, K. (2019). Dördüncü sanayi devrimini şekillendirmek. Optimist Yayın Grubu.

Şen, N. (2014). Yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde performans yönetimi değerlendirmesi (Master's thesis, Hasan Kalyoncu Üniversitesi).

Uğur, A. G., & Özgener, Ş. (2015). Sürdürülebilir turizm, yerel değerler ile turist tatmini arasındaki yapısal ilişkilerin incelenmesi: Bütünleşik bir yaklaşım (Master's thesis, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi).

Yağcı, M. (2023). İşletmelerde dijital dönüşümün finansal performansa etkisi: KOBİ'lerde bir araştırma (Master's thesis, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK VE YARATICI EKONOMİ: AVRUPA'NIN GELECEĞİNDE HARMONİ VE İNOVASYON

Doç. Dr. SONER AKIN [1],

[1] Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, sakin77@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2403-8041

ÖZET

Avrupa, kültürel çeşitliliği ve yaratıcı ekonomiyi kucaklayarak, geleceğin dinamik ve inovatif bir toplumunu şekillendirme yolunda önemli adımlar atmaktadır. Kültürel zenginlik, Avrupa kıtasının en büyük güçlerinden biridir ve bu zenginlik, yaratıcılığın ve inovasyonun kökenini oluşturur. Avrupa'nın kültürel çeşitliliği, sanat, müzik, edebiyat ve mimari gibi alanlarda benzersiz bir mirası içermektedir. Bu çeşitlilik, sadece kültürel açıdan zengin bir deneyim sunmakla kalmaz, aynı zamanda yaratıcı düşünceyi ve farklı perspektifleri teşvik ederek inovasyonu destekler. Avrupa'nın kentleri, kültürel çeşitliliği sürdürülebilir kalkınma ve yaratıcı ekonomiyle birleştirerek öne çıkmaktadır. Yaratıcı ekonomi, sanat, tasarım, medya ve teknoloji gibi sektörleri kapsayan dinamik bir ekonomik modeldir. Avrupa, bu alanda bir lider olarak, kültürel endüstrileri destekleyen politika ve programlar geliştirmekte ve böylece sanatçıları, girişimcileri ve yaratıcı profesyonelleri teşvik etmektedir. Bu yaklaşım, sadece ekonomik büyümeye katkıda bulunmakla kalmaz, aynı zamanda toplumun kültürel dokusunu güçlendirir. Avrupa'nın kültürel çeşitliliği ve yaratıcı ekonomi arasındaki bu entegrasyon, kentlerin öne çıkmasını sağlar. Şehirler, sanat galerileri, kültür merkezleri, inovasyon merkezleri ve yaratıcı endüstri parkları gibi alanlar aracılığıyla kültürel ve ekonomik bir merkez haline gelir. Bu mekanlar, hem yerel toplulukları hem de ziyaretçileri etkileyen canlı ve etkileşimli bir ortam sunar. Avrupa'nın kültürel çeşitliliği ve yaratıcı ekonomisinin entegrasyonu, genç yeteneklerin desteklenmesi açısından da kritik bir rol oynamaktadır. Sanat ve kültür, genç nesiller arasında yaratıcılığı tetikleyerek, geleceğin liderleri ve girişimcileri için ilham kaynağı oluşturur. Kültürel etkinlikler, atölyeler ve eğitim programları, gençlerin sanat ve yaratıcılık alanındaki yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı olur ve onları kültürel mirasın koruyucusu ve yenilikçi düşünce liderleri olarak yetiştirir.

Anahtar Kelimeler: AB'de Genç Yetenekler, Uluslararası İşbirlikleri, Yaratıcı Endüstriler, İnovasyon ve Teknoloji, Eğitim ve Atölye Programları

1. GİRİŞ

Avrupa, tarih boyunca kültürel zenginlikleri, çeşitli tarihî mirası ve kucaklayıcı coğrafyasıyla dikkat çeken bir kıta olmuştur. Bu zenginlik ve çeşitlilik, Avrupa'nın bugün karşılaştığı pek çok zorluğa rağmen, kültürel çeşitlilik ve yaratıcı ekonomiyi bir araya getirerek yeni bir vizyonun doğmasına olanak tanımaktadır. "Kültürel Çeşitlilik ve Yaratıcı Ekonomi: Avrupa'nın Geleceğinde Harmoni ve İnovasyon" başlıklı bu makale, Avrupa'nın bu temel unsurlarının birleşiminde yatan potansiyeli incelemeyi amaçlamaktadır (Pulh, 2022). Günümüzde, kültürel çeşitliliğin, yaratıcı ekonomiye benzersiz bir katkı sağladığı bir gerçektir. Avrupa'nın farklı coğrafyaları arasında var olan bu çeşitlilik, sanat, teknoloji, tasarım ve daha birçok alanda ortaya çıkan yaratıcılığı beslemektedir. Ancak, kültürel çeşitlilik sadece estetik bir zenginlik değil, aynı zamanda inovasyonun da temelini oluşturan bir faktördür. Bu makale, Avrupa'nın bu çeşitliliği nasıl bir avantaja dönüştürebileceğini ve yaratıcı ekonominin güçlendirilmesinde nasıl bir rol oynayabileceğini anlamaya odaklanacaktır. Harmoni ve inovasyonun bir araya geldiği bir geleceğin peşinde koşan Avrupa, kültürel çeşitliliği sürdürülebilir bir şekilde yönetmenin ve ekonomik kalkınmanın temelini oluşturmanın yollarını aramaktadır. Bu makale, Avrupa'nın bu hedeflere nasıl ulaşabileceğini, kültürel mirasıyla birlikte, yaratıcılığın ve inovasyonun önünü açan bir yol haritasını sunmayı amaçlamaktadır. Kültürel çeşitliliğin yaratıcı ekonomi üzerindeki etkilerini anlamak, Avrupa'nın geleceğindeki harmoniyi ve inovasyonu şekillendirmek adına önemli bir adım olacaktır (Açıkgöz ve Günsel, 2014).

2. KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİĞİN GÜCÜ: AVRUPA'NIN YARATICI EKONOMİDEKİ ROLÜ

Kültürel çeşitlilik, toplumların ve ekonomilerin zenginleşmesine katkı sağlayan önemli bir faktördür. Avrupa, tarih boyunca çeşitli kültürlerin etkileşimine açık olması ve farklı coğrafi bölgelerden gelen çeşitli toplulukları barındırmasıyla dikkat çeker. Bu kültürel çeşitlilik, Avrupa'nın yaratıcı ekonomideki rolünü şekillendirmiş ve güçlendirmiştir. Avrupa, sanat, edebiyat, tasarım, müzik ve diğer yaratıcı sektörlerde geniş bir mirasa sahiptir. Bu miras, farklı kültürlerin bir araya gelerek etkileşimde bulunmalarının bir ürünüdür. Örneğin, Rönesans dönemi, İtalya'nın yanı sıra farklı Avrupa ülkelerinden gelen sanatçıların, filozofların ve bilim adamlarının etkileşimiyle ortaya çıkmıştır. Bu dönem, Avrupa'nın yaratıcılık ve kültürel zenginlikteki öncü rolünü vurgulayan bir örnektir. Bugün, Avrupa, kültürel çeşitliliği ekonomik avantaja dönüştürerek yaratıcı endüstrilerde lider konumda bulunmaktadır. Moda, film, müzik, oyun ve diğer yaratıcı sektörlerdeki başarılarıyla Avrupa, dünya çapında ilgi gören birçok sanat eserine ve eğlence ürününe ev sahipliği yapmaktadır. Bu başarıların arkasında, farklı kültürlerden gelen yeteneklerin bir araya gelmesi ve etkileşimi yatmaktadır. Avrupa'daki kültürel çeşitlilik, aynı zamanda yenilik ve girişimcilik açısından da önemli bir rol oynamaktadır (Pulh, 2022). Farklı bakış açıları, problem çözme becerileri ve yaratıcı düşünce tarzları, iş dünyasında ve teknolojide ilerlemeyi teşvik etmektedir. İş dünyasındaki çeşitli ekipler, daha yenilikçi ve rekabetçi çözümler üretebilirler. Avrupa Birliği'nin (AB) kültürel programları ve destekleri, sanatçıları, yaratıcı girişimcileri ve kültürel projeleri teşvik etmek amacıyla tasarlanmıştır. Bu programlar, kültürel çeşitliliği sürdürmek ve desteklemek için

çeşitli finansal araçlar ve kaynaklar sunmaktadır. AB'nin bu yöndeki çabaları, yaratıcı ekonominin büyümesine ve sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmaktadır. Ancak, kültürel çeşitlilikle birlikte gelen zorluklar da vardır. Farklı kültürler arasındaki anlayış eksikliği, iletişim zorlukları ve kültürel çatışmalar, işbirliği ve etkileşimi engelleyebilir. Bu nedenle, kültürel çeşitliliğin yönetilmesi ve değerlendirilmesi, başarılı bir yaratıcı ekonominin sürdürülebilirliği için önemlidir. Sonuç olarak, Avrupa'nın yaratıcı ekonomideki rolü, büyük ölçüde kültürel çeşitliliğin gücüne dayanmaktadır. Farklı kültürlerin bir araya gelmesi, sanat ve iş dünyasında inovasyonu teşvik ederek Avrupa'nın küresel bir yaratıcı merkez olmasını sağlamıştır. Ancak bu süreçte, kültürel çeşitliliğin etkin bir şekilde yönetilmesi ve desteklenmesi önemlidir. Avrupa, moda ve tasarım dünyasında kültürel çeşitliliğin zenginliğini yansıtan bir merkezdir. Paris, Milano, Londra gibi moda başkentleri, farklı kültürlerden gelen tasarımcıları ve modacıları ağırlayarak uluslararası alanda etkileşimi teşvik eder. Örneğin, İngiltere'nin punk kültürü, İtalya'nın lüks moda geleneği ve Fransa'nın haute couture geleneği, Avrupa'nın çeşitli moda akımlarına katkı sağlar. Avrupa, dünya çapında tanınan film festivallerine ev sahipliği yaparak ve farklı kültürleri işleyen filmlere destek vererek sinema dünyasında etkili bir rol oynar (Pulh, 2022). Cannes Film Festivali gibi etkinlikler, Avrupa'nın film endüstrisinin kültürel çeşitliliğini vurgular. Aynı zamanda, İngiltere'nin Hollywood'a alternatif olarak gelişen bağımsız film sahnesi, kültürel çeşitlilikten beslenir. Avrupa'daki müzik sahnesi, farklı müzik türlerini bir araya getirerek zengin bir yelpaze sunar. İspanyol flamenko müziği, İrlanda'nın geleneksel müziği, Alman elektronik müziği gibi çeşitli müzik türleri, Avrupa'nın kültürel çeşitliliğini yansıtarak dünya çapında ilgi çeker. Ayrıca, çeşitli müzik festivalleri (örneğin, Glastonbury Festivali, Tomorrowland), farklı kültürlerin müziğini bir araya getirerek global bir izleyici kitlesine ulaşır. Avrupa, tarih boyunca birçok farklı sanat akımına ev sahipliği yapmıştır. Rönesans, Gotik, Barok gibi dönemler, farklı kültürlerin sanatsal ifadelerini bir araya getirerek eşsiz eserlere imza atmıştır. Örneğin, İspanya'nın Antoni Gaudí tarafından tasarlanan modernist mimarisi, Barcelona'da kültürel çeşitliliğin bir yansımasıdır (Uçar vd., 2011). Avrupa, yaratıcı teknoloji ve oyun sektöründe de kendine sağlam bir yer edinmiştir. Farklı kültürlerden gelen oyun geliştiricileri, oyun senaryolarını zenginleştirir ve oyun dünyasında çeşitliliği artırır. Örneğin, Polonya'dan çıkan The Witcher oyun serisi, Polonya'nın yaratıcı oyun endüstrisinin küresel başarısını temsil eder. Bu örnekler, Avrupa'nın yaratıcı ekonomideki lider rolünün, kültürel çeşitliliğin bir sonucu olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Farklı kültürlerin etkileşimi, sanat ve iş dünyasında inovasyonu teşvik ederek Avrupa'nın küresel çapta rekabet avantajını güçlendirmiştir (Pulh, 2022).

3. İNOVASYONUN ANAHTARI: AVRUPA'DA KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK VE EKONOMİK KALKINMA

Avrupa'da kültürel çeşitlilik, inovasyonun temelini oluşturan önemli bir faktördür ve ekonomik kalkınmanın anahtarı olarak kabul edilmektedir. Farklı kültürlerin bir araya gelmesi, yeni fikirlerin ortaya çıkmasına, yaratıcılığın teşvik edilmesine ve ekonomik büyümenin ivme kazanmasına olanak tanır. Avrupa, tarih boyunca çeşitli coğrafi bölgelerden gelen farklı topluluklara ev sahipliği yapmıştır. Bu kozmopolit yapısı, çeşitli bakış açılarını, düşünce tarzlarını ve becerileri bir araya getirerek inovasyonu tetiklemiştir. İş dünyası, teknoloji, sanat

ve diğer sektörlerdeki başarılar, bu kültürel etkileşimin bir ürünü olarak ortaya çıkar. Kültürel çeşitlilik, işbirliği ve etkileşimi teşvik eder. Farklı kültürlerden gelen bireylerin bir araya gelmesi, çeşitli yetenekleri, deneyimleri ve bilgi birikimini birleştirerek yenilikçi çözümler üretmelerine olanak tanır. İnovatif projeler ve girişimler, kültürel çeşitliliğin güçlü bir şekilde desteklendiği bölgelerde sıklıkla ortaya çıkar. Avrupa'daki kültürel çeşitliliğin ekonomik kalkınma üzerindeki olumlu etkisi, aynı zamanda turizm sektöründe de görülmektedir. Farklı kültürleri keşfetmek isteyen turistler, Avrupa'nın zengin mirasını deneyimlemek için bu bölgelere çekilirler. Turizm, ekonomik büyümeye katkıda bulunurken, aynı zamanda kültürel alışverişi ve etkileşimi artırarak inovasyonu teşvik eder. Avrupa Birliği'nin kültür programları, sanatı, eğitimi ve kültür endüstrilerini destekleyerek inovasyonun önündeki engelleri azaltmaya çalışır. Bu programlar, genç sanatçıları, girişimcileri ve yaratıcı projeleri destekleyerek kültürel çeşitliliği daha da güçlendirmeyi amaçlar. Sonuç olarak, Avrupa'daki kültürel çeşitlilik, inovasyonun anahtarı olarak ekonomik kalkınmaya önemli bir katkı sağlar. Farklı kültürlerin bir araya gelmesi, yaratıcılığı ve işbirliğini teşvik eder, bu da bölgesel ve ulusal düzeyde ekonomik büyümeyi artırır. Avrupa'nın kültürel çeşitliliğini koruma ve destekleme çabaları, sürdürülebilir bir inovasyon ekosistemi oluşturarak gelecekteki ekonomik başarıyı güvence altına almaya yöneliktir (Keskin, 2018).

4. HARMONİK ÇEŞİTLİLİK: AVRUPA'NIN GELECEĞİNİ ŞEKİLLENDİREN KÜLTÜREL ZENGİNLİK

Sürdürülebilir Avrupa, tarih boyunca farklı kültürlerin ve medeniyetlerin kucaklaştığı bir kıta olmuştur. Bu kucaklaşma, Avrupa'nın zengin kültürel dokusunu oluşturmuş ve bu çeşitliliğin bir sonucu olarak kıtayı birçok açıdan zenginleştirmiştir. Bugün, Avrupa'nın geleceğini şekillendiren temel unsurlardan biri, bu harmonik çeşitlilik ve kültürel zenginliktir. Avrupa'nın kültürel zenginliği, sanat, edebiyat, müzik, dil ve mimari gibi birçok alanda belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Farklı kültürlerin etkileşimi, Rönesans'tan başlayarak süregelmiş ve günümüze kadar devam etmiştir. Bu etkileşim, Avrupa'nın dünya çapında kültürel bir lider olmasına katkı sağlamıştır. Mimaride, Avrupa'nın tarihi şehirleri farklı mimari tarzlara ev sahipliği yaparak geçmişin izlerini günümüze taşır. Örneğin, İtalya'daki Roma dönemine ait kalıntılar, Gotik katedraller, Fransız şatoları, İspanyol Alhambra Sarayı gibi çeşitli mimari örnekler, Avrupa'nın tarih boyunca farklı kültürlerle etkileşim içinde olduğunu gösterir (Kabakçıoğlu vd., 2017). Sanatta, ünlü ressamların, heykeltıraşların ve yazarların eserleri, farklı kültürlerin birbirine dokunduğu ve karıştığı dönemlerde ortaya çıkmıştır. Leonardo da Vinci'nin eserleri, Flandre ressamlarının tabloları, Shakespeare'in oyunları gibi örnekler, Avrupa'nın kültürel zenginliğinin birer yansımasıdır. Dil çeşitliliği de Avrupa'nın önemli bir özelliğidir. Kıtada konuşulan yüzlerce dil, farklı toplulukların kimliğini ve kültürünü yansıtarak zengin bir dil mozaği oluşturmuştur (Karadeniz, 2015). Dil çeşitliliği, dilbilimciler, çevirmenler ve dil eğitimi uzmanları için bir zenginlik kaynağıdır. Müzikte de Avrupa'nın çeşitliliği belirgindir. Klasik müzikten popüler müziğe, etnik müziklerden elektronik müziğe kadar geniş bir yelpazede müzik türleri bulunmaktadır. İspanyol flamenkosu, İtalyan operası, Alman orkestra geleneği gibi müzik türleri, kültürel çeşitliliğin bir ürünüdür. Bu kültürel çeşitlilik, Avrupa'nın geleceğini şekillendiren bir dinamizm kaynağıdır. Avrupa'nın birleşik bir kıta olarak ortak değerleri

paylaşmasına rağmen, farklı kültürlerin bir araya gelmesi, kıtayı daha kapsamlı bir perspektifle zenginleştirir. Bu çeşitlilik, yenilikçilik ve sürdürülebilir kalkınma için önemli bir temel oluşturur. Gelecekte, Avrupa'nın kültürel zenginliği, küresel sorunlara çözüm bulma, teknolojik ilerlemelerde öncü olma ve sürdürülebilir bir gelecek inşa etme konusundaki çabalarını şekillendirecektir. Kültürler arası diyalog, anlayış ve işbirliği, Avrupa'nın birlikte hareket etme kabiliyetini güçlendirecek ve kıtayı uluslararası arenada daha etkili kılacaktır (Demil, 2023).

5. YARATICILIĞIN SINIRLARINI AŞMAK: AVRUPA'DA KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİĞİN İNOVASYONA ETKİSİ

Avrupa'da kültürel çeşitlilik, yaratıcılığın sınırlarını aşma ve inovasyonun önünü açma konusunda katalizör rolü oynar. Farklı kültürlerin etkileşimi, sanat, bilim, teknoloji ve iş dünyasında benzersiz ve çeşitli bir yaklaşımın gelişmesine katkı sağlar. Avrupa'nın bu kültürel mozaik, inovasyon süreçlerini zenginleştirirken, aynı zamanda sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmanın temelini oluşturur. Kültürel çeşitliliğin inovasyona etkisi, farklı bakış açıları ve deneyimlerin bir araya gelmesinden kaynaklanır (Karadeniz, 2015). Bu çeşitlilik, problemlere farklı çözümler bulma, yaratıcı düşünceyi teşvik etme ve yeni fikirlerin ortaya çıkmasını sağlama konusunda önemli bir rol oynar. Örneğin, farklı kültürlerden gelen bir ekip, bir sorunu çözmek için çeşitli perspektifleri birleştirerek daha inovatif ve etkili çözümler üretebilir. Avrupa'da kültürel çeşitliliğin en belirgin etkilerinden biri, sanat ve kültür endüstrilerinde görülür (Yıldız, 2014). Farklı kültürlerden esinlenen sanat eserleri, müzik, film ve diğer yaratıcı ürünler, kültürel çeşitliliğin bir yansımasıdır. Bu eserler, sadece yerel değil, aynı zamanda küresel düzeyde ilgi çeker ve bu da kültürel etkileşimi artırarak inovasyonu teşvik eder. Eğitim sistemindeki kültürel çeşitlilik de inovasyonu destekleyen bir faktördür. Farklı kültürlerden gelen öğrencilerin eğitim alması, çeşitli düşünce tarzlarını ve problem çözme becerilerini bir araya getirir. Bu, öğrencilere sadece akademik başarı değil, aynı zamanda yaratıcı düşünce ve inovasyon için gerekli olan becerileri geliştirme fırsatı sunar. İş dünyasında, kültürel çeşitliliğin etkisi giderek artmaktadır. Şirketler, farklı kültürlerden gelen çalışanları istihdam ederek, küresel pazarlarda rekabet avantajı elde etme çabasındadır (Yıldız, 2014). Çeşitli bir çalışma ortamı, işbirliği ve yenilikçilik konusunda şirketlerin daha rekabetçi olmalarına olanak tanır. Avrupa Birliği'nin kültür programları ve destekleri, kültürel çeşitliliği koruma ve teşvik etme amacını taşır. Bu programlar, sanatçılara, yaratıcı girişimcilere ve kültürel projelere maddi destek sağlayarak inovasyonu destekler ve kültürel çeşitliliği güçlendirir. Ancak, kültürel çeşitliliğin inovasyona etkisiyle birlikte bazı zorluklar da gelir. Farklı kültürler arasındaki anlayış eksikliği, iletişim zorlukları ve kültürel çatışmalar, inovasyon süreçlerini engelleyebilir. Bu nedenle, kültürel çeşitliliğin etkin bir şekilde yönetilmesi ve değerlendirilmesi önemlidir. Sonuç olarak, Avrupa'da kültürel çeşitlilik, inovasyonun sınırlarını aşma ve geleceği şekillendirme potansiyeline sahiptir. Farklı kültürlerin etkileşimi, yaratıcılığı teşvik ederek ve çeşitli sektörlerdeki inovasyonu destekleyerek Avrupa'nın küresel düzeyde rekabet avantajını artırabilir. Ancak, bu potansiyeli maksimize etmek için kültürel çeşitliliği anlamak, değerlendirmek ve etkili bir şekilde yönetmek gereklidir (Bayamlıoğlu, 2007).

6. GELECEĞİN EKONOMİSİ: AVRUPA'DA KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİĞİN İŞ DÜNYASINA KATKILARI

Geleceğin ekonomisinde, kültürel çeşitlilik iş dünyası için hayati bir öneme sahiptir, özellikle de bu bağlamda Avrupa'nın sunduğu zengin kültürel mozaik göz önüne alındığında. Avrupa, tarih boyunca farklı coğrafyalardan gelen insanları, kültürleri ve gelenekleri bir araya getirerek kapsamlı bir kültürel çeşitlilik atmosferi oluşturmuştur. Bu çeşitlilik, iş dünyasında ve ekonomide çeşitli avantajları beraberinde getirir. İlk olarak, iş dünyasındaki kültürel çeşitlilik, şirketlere küresel pazarlarda daha etkili bir şekilde rekabet etme avantajı sağlar. Farklı kültürleri anlayan, saygı gösteren ve bu çeşitlilikten yararlanabilen şirketler, uluslararası düzeyde daha iyi ilişkiler kurabilir ve küresel müşterilere daha iyi hizmet sunabilirler. Bu durum, kültürel çeşitliliğin, iş dünyasında geniş bir müşteri tabanına ulaşma ve küresel pazarlarda başarı elde etme konusunda stratejik bir avantaj sunabileceğini gösterir. İkinci olarak, farklı kültürlerden gelen çalışanların işbirliği, problem çözme ve yaratıcı düşünce becerileri, iş dünyasında inovasyonu teşvik eder (Yıldız, 2014). Farklı bakış açıları, çeşitli deneyimler ve kültürel farklılıklar, iş süreçlerini geliştirmek ve yeni fikirleri hayata geçirmek için zemin oluşturabilir. Bu, şirketlerin hızla değişen ekonomik ve teknolojik ortamlara uyum sağlamasına yardımcı olabilir. Üçüncü olarak, Avrupa'da iş dünyasındaki kültürel çeşitlilik, şirketlerin çeşitli yeteneklere ve uzmanlıklara erişimini artırır. Farklı kültürlerden gelen çalışanlar, dil becerileri, kültürel anlayış ve endüstri deneyimleri açısından zengin bir potansiyele sahiptir. Bu, şirketlerin daha esnek ve çeşitli bir yetenek havuzu oluşturarak rekabet avantajını artırmasına olanak tanır. Ayrıca, kültürel çeşitlilik, şirket içi eğitim ve gelişimi destekleyerek çalışanların kültürel farklılıklara duyarlılık kazanmalarına yardımcı olabilir. Bu, şirket içinde daha iyi bir işyeri kültürü ve işbirliği ortamının oluşmasına katkı sağlar. Avrupa Birliği'nin kültürel çeşitliliği destekleyen programları ve politikaları, iş dünyasında bu çeşitliliğin değerlendirilmesini teşvik eder. Bu programlar, şirketlere kültürel farkındalık eğitimleri, çeşitlilik stratejileri geliştirme konusunda rehberlik ve çeşitli kültürlerden gelen profesyonelleri bir araya getiren etkinliklere katılma fırsatları sunar. Ancak, kültürel çeşitliliğin iş dünyasındaki etkileriyle birlikte bazı zorluklar da gelir. Farklı kültürler arasındaki iletişim sorunları, anlayış eksikliği ve kültürel çatışmalar, işbirliği ve verimliliği olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle, şirketlerin kültürel çeşitlilikle başa çıkma stratejileri geliştirmesi ve kültürel farklılıkları bir avantaja dönüştürmesi önemlidir. Sonuç olarak, Avrupa'da kültürel çeşitlilik, geleceğin ekonomisinde iş dünyasına önemli katkılar sunabilir (Okumuşlar ve Bilecik, 2019). Farklı kültürlerin bir araya gelmesi, şirketlerin rekabet avantajını artırmasına, inovasyonu teşvik etmesine ve daha sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma modeli oluşturmasına yardımcı olabilir. Ancak, bu çeşitliliği yönetmek ve etkili bir şekilde değerlendirmek, başarılı bir kültürel çeşitlilik stratejisinin temelini oluşturur (Kurt, 2011).

7. SONUÇ

Avrupa'da kültürel çeşitlilik, geleceğin ekonomisinde iş dünyasına önemli katkılarda bulunarak kıtayı dinamik bir ekonomik kuvvet haline getirme potansiyeli taşımaktadır. Bu çeşitlilik, iş dünyasında ve ekonomik sistemde çeşitli avantajlar ve fırsatlar sunarak sürdürülebilir kalkınma

hedeflerine ulaşmada kilit bir rol oynar. İlk olarak, Avrupa'daki kültürel çeşitlilik, iş dünyasına küresel rekabet avantajı sağlar. Farklı kültürleri içeren bir iş gücü, küresel pazarlarda etkili bir şekilde faaliyet gösterme ve uluslararası düzeyde müşterilere ulaşma konusunda şirketlere öne çıkan bir avantaj sağlar. Bu durum, kültürel çeşitliliğin, iş dünyasındaki şirketlerin küresel çapta rekabet avantajını artırma kapasitesini güçlendirdiğini gösterir. İkinci olarak, farklı kültürlerden gelen çalışanlar, şirketlerin inovasyon kapasitesini artırır (Karadeniz, 2019). Farklı bakış açıları, deneyimler ve düşünce tarzları, iş süreçlerini optimize etme ve yeni fikirler geliştirme konusunda zengin bir zemin oluşturur. İnovasyon, geleceğin ekonomisinde rekabet avantajı sağlamanın anahtarıdır ve kültürel çeşitlilik, bu alanda şirketlerin yaratıcı potansiyellerini artırabilir. Üçüncü olarak, Avrupa'daki kültürel çeşitlilik, iş dünyasında çeşitli yeteneklere ve uzmanlıklara erişimi kolaylaştırır. Farklı kültürlerden gelen profesyoneller, dil becerileri, kültürel anlayış ve endüstri deneyimleri açısından zengin bir havuza katkıda bulunur (Karadeniz, 2015). Bu durum, şirketlerin esnek ve çeşitli yetenek havuzları oluşturarak değişen pazar koşullarına daha iyi adapte olmalarına olanak tanır. Ayrıca, kültürel çeşitlilik, şirket içi eğitim ve gelişimi destekleyerek çalışanların kültürel farklılıklara duyarlılık kazanmalarına yardımcı olabilir. Bu, işyerinde daha iyi bir işbirliği kültürünün oluşmasına ve şirketin içsel iletişimini güçlendirmesine katkıda bulunur. Ancak, kültürel çeşitliliğin iş dünyasındaki etkileri ile birlikte bazı zorluklar da gelir. Farklı kültürler arasındaki iletişim sorunları, anlayış eksikliği ve kültürel çatışmalar, işbirliği ve verimliliği olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle, şirketlerin kültürel çeşitlilikle başa çıkma stratejileri geliştirmesi ve kültürel farklılıkları bir avantaja dönüştürmesi önemlidir. Sonuç olarak, Avrupa'da kültürel çeşitlilik, iş dünyasına katkılarıyla geleceğin ekonomisini şekillendirme potansiyeline sahiptir (Triandafyllidou, 2005). Farklı kültürlerin bir araya gelmesi, şirketlere küresel rekabet avantajı, inovasyon kapasitesi ve çeşitli yeteneklere erişim imkanı sağlar. Ancak, bu çeşitliliği etkili bir şekilde yönetmek ve değerlendirmek, başarılı bir kültürel çeşitlilik stratejisinin temelini oluşturur ve geleceğin ekonomisinde sürdürülebilir başarı için kritik bir unsurdur.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, A., & Günsel, A. (2014). Yeni ürün geliştirme projelerinde yönlendirici yönetim anlayışı, motivasyon ve inovasyon becerisi. Journal of Entrepreneurship and Innovation Management, 3(2), 33-60.

Bayamlıoğlu, İ. E. (2007). Fikir ve sanat eserleri hukukunda teknolojik koruma. Marmara Universitesi (Turkey).

Demil, E. (2023). Endülüste Hadis Ve Kültür Tarihi. Diyanet Vakfı Yayınları.

Kabakçıoğlu, Ö. M., Tarı, Z. S., Adanova, V., Akyüz, A. O., & Gençtav, M. (2017). Escher Tarzı Bezemelerde, Hesaplamalı Simetriye Özgün Bir Bakışla, Otomatik Stil/İçerik Ayrışımı ve İlgili Matematiksel Görüntü Analizi Problemlerinin Adreslenmesi.

Karadeniz, C. (2015). Çağdaş müze ve kültürel çeşitlilik: arkeoloji müzesi uzmanlarının kültürel çeşitliliğe ilişkin yaklaşımlarının değerlendirilmesi.

Karadeniz, C. (2019). Müzede Buluşalım: Avrupa Müzelerinde Göçmenlere ve Mültecilere Yönelik Bütünleşme Çalışmaları. Yaratıcı Drama Dergisi, 14(1), 181-194.

Keskin, S. (2018). Girişimcilik ve İnovasyon Arasindaki İlişki. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(13), 186-193.

Kurt, N. (2011). Kent hizmetlerinin geleceğinde kentsel sorumluluklar ve kent kültürünün geliştirilmesi stratejileri. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, (1), 54-71.

Okumuşlar, M., & Bilecik, S. (2019). Kültürel Din Pedagojisi. Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, 23(3), 1279-1292.

Pulh, M. (2022). Differentiation Through the Over-Experientialization of Cultural Offers: The Case of Contemporary Music Festivals. International Journal of Arts Management, 24(2).

Triandafyllidou, A. (2005). Kültürel Çeşitlilik, Çoğul Milliyetçilik ve Avrupa Kimliği. Türkiye'de Azınlık ve Çoğunluk Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık ve Azınlık Tartışmaları, Der. Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı, İstanbul: TESEV Yayınları, 41-56.

Uçar, T. F., Uçar, T. F., Kılıç, L., Orhon, N., & Taşçıoğlu, M. (2011). Görsel kültür. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Yıldız, A. (2014). AB ve Türkiye'de kültürel çeşitlilik ve yerel yönetimler (Doctoral dissertation, Adnan Menderes Üniversitesi).

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE KENT YÖNETİMİ: AVRUPA'NIN YEŞİL VİZYONU

Doç. Dr. SONER AKIN [1],

[1] Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, sakin77@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2403-8041

ÖZET

Avrupa, sürdürülebilir kalkınma ve kent yönetimi konularında benzersiz bir yeşil vizyonu benimsemekte ve bu alandaki çabalarını sürekli olarak artırmaktadır. Avrupa'nın bu vizyonu, çevre dostu politikalar, yenilikçi çözümler ve katılımcı yönetim anlayışıyla şekillenmektedir. Sürdürülebilir kalkınma, Avrupa'nın öncelikli hedeflerinden biridir ve bu bağlamda kent yönetimleri, çeşitli stratejiler ve projeler aracılığıyla çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik kalkınma ve toplumsal refahın entegre bir şekilde ele alınmasını amaçlamaktadır. Yeşil enerji, enerji verimliliği, atık yönetimi ve çevre dostu ulaşım gibi konular, kentlerin sürdürülebilir gelecekleri için kilit öneme sahiptir. Avrupa'nın yeşil vizyonu, katılımcı yönetim anlayışını vurgular. Vatandaşların, yerel yönetim kararlarına etkin bir şekilde katılması ve kent politikalarının oluşturulmasında aktif rol alması, sürdürülebilir kalkınmanın temel taşlarından biridir. Yerel toplulukların ihtiyaçlarına odaklanan politika oluşturma süreçleri, kent yönetimlerinin daha duyarlı ve etkili olmalarını sağlar. Avrupa'nın yeşil vizyonu aynı zamanda teknoloji ve inovasyonu da içerir. Akıllı şehir teknolojileri, veri analitiği ve dijital çözümler, kentlerin sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olur. Bu teknolojiler, enerji verimliliğini artırma, trafik akışını optimize etme ve çevresel etkiyi azaltma gibi alanlarda önemli faydalar sağlar. Avrupa'nın sürdürülebilir kalkınma ve kent yönetimi alanındaki yeşil vizyonu, çevreye duyarlı, katılımcı ve teknoloji odaklı bir geleceğin temelini atmaktadır. Bu vizyon, kentlerin yaşanabilirliğini artırmak ve gelecek nesillere sürdürülebilir bir çevre bırakmak adına önemli bir rehberlik sağlamaktadır. Bu yeşil vizyon aynı zamanda ekonomik sürdürülebilirliği de içermektedir. Yenilenebilir enerji sektörleri, çevre dostu teknoloji şirketleri ve sürdürülebilir tarım uygulamaları, Avrupa ekonomisine yeni iş fırsatları ve büyüme potansiyeli sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekolojik Denge, Katılımcı Yönetim, Yenilikçi Projeler, Dijital Çözümler

1. GİRİŞ

Sürdürülebilir kalkınma ve kent yönetimi, günümüzde küresel ölçekte önemli bir konu haline gelmiştir. Bu konudaki çabalar, ekonomik büyümeyi, sosyal refahı ve çevresel korumayı birleştirmeyi hedefleyen bütüncül bir yaklaşımı benimsemektedir. Avrupa Birliği (AB), bu bağlamda sürdürülebilirlik alanında öncü bir rol üstlenerek, "Yeşil Yeni Anlaşma" gibi

stratejilerle kendi yeşil vizyonunu ortaya koymuştur (Barbaros, 2021). Bu çalışma, Avrupa'nın sürdürülebilir kalkınma ve kent yönetimi konusundaki yeşil vizyonunu inceleyerek, benimsenen politika ve stratejileri değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda, bu stratejilerin kent yaşamını, çevre kalitesini ve toplumsal refahı nasıl etkilediğini anlamaya yönelik bir çerçeve sunmayı hedeflemektedir. Bu çalışmanın temel amacı, Avrupa'nın sürdürülebilir kalkınma ve kent yönetimi vizyonunu ayrıntılı bir şekilde analiz etmek ve bu bağlamda izlenen politika ve stratejilerin etkilerini değerlendirmektir. Ayrıca, AB'nin sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmak için benimsediği önlemlerin, yerel yönetimlerden küresel düzeye kadar nasıl bir etki yarattığını incelemeyi amaçlamaktadır (Güney Işıkara, 2020).

8. AVRUPA'NIN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA YAKLAŞIMI

Avrupa, sürdürülebilir kalkınma konusundaki kapsamlı yaklaşımıyla çevresel, ekonomik ve sosyal boyutları birleştirerek sürdürülebilirlik hedeflerine odaklanmıştır. Bu bölümde, Avrupa'nın sürdürülebilir kalkınma vizyonunu belirleyen temel prensipleri ve bu prensiplerin nasıl hayata geçirildiği detaylı bir şekilde incelenecektir. Sürdürülebilirlik, AB politika alanlarının entegre edilmesiyle vurgulanmıştır. Çevre, enerji, ulaşım, tarım ve diğer sektörler arasında çapraz politikalarla kalkınmanın sürdürülebilir temellere dayandırılması hedeflenmiştir. Avrupa, çevresel sürdürülebilirlik için önemli adımlar atmıştır. Biyoçeşitliliğin korunması, doğal kaynakların etkili yönetimi ve ekosistem hizmetlerinin sürdürülebilir kullanımı bu prensipler arasında yer almaktadır. AB, iklim değişikliğiyle mücadelede öncü bir rol oynamaktadır. Karbon azaltımı, temiz enerji kullanımı ve enerji verimliliği politikalarıyla iklim değişikliği etkilerini azaltmaya yönelik çabalarıyla dikkat çekmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın bir diğer temel unsuru, sosyal boyutun güçlendirilmesidir. Toplumsal eşitsizliklerin azaltılması, iş güvencesi, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimin artırılması gibi konular sosyal sürdürülebilirlik çabalarının odak noktalarıdır. AB'nin öncelikli stratejilerinden biri olan Yeşil Yeni Anlaşma, iklim değişikliği ile mücadele, sürdürülebilir ulaşım, enerji dönüşümü ve çevre dostu üretim gibi hedefleri içermektedir. Bu anlaşma, ekonomiyi daha yeşil ve sürdürülebilir bir modele dönüştürmeyi amaçlamaktadır (Ponting, 2007). Avrupa 2020 Stratejisi; AB'nin ekonomik büyüme, istihdam ve sosyal katılımı artırmak için belirlediği bir stratejidir. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, bu stratejinin ana hedefleri arasında yer almaktadır. Avrupa, biyoçeşitliliği korumak ve restorasyonunu teşvik etmek amacıyla Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi'ni benimsemiştir. Doğal ekosistemlerin sürdürülebilirliğine odaklanan bu strateji, ekosistem hizmetlerinin önemini vurgulamaktadır. AB, enerji politikalarını sürdürülebilirlik ilkesiyle uyumlu hale getirmeyi amaçlayan bir çerçeve oluşturmuştur. Temiz enerji kullanımı, enerji verimliliği ve karbon emisyonlarının azaltılması bu çerçevenin ana unsurlarıdır. Bu politika ve stratejiler, Avrupa'nın sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için izlediği çeşitli yolları yansıtmaktadır. Bu çabalar, sadece AB içinde değil, aynı zamanda küresel düzeyde sürdürülebilir kalkınma çabalarını güçlendirmeye yönelik bir örnek teşkil etmektedir (Bayraç, 2010).

9. AVRUPA'DA SÜRDÜRÜLEBİLİR ŞEHİR PROJELERİ

Avrupa, kentlerin sürdürülebilirlik açısından dönüştürülmesine odaklanan bir dizi önemli proje geliştirmiştir. Bu projeler, çeşitli alanlarda sürdürülebilir uygulamaları teşvik etmek ve kentsel yaşam kalitesini artırmak amacıyla tasarlanmıştır. Akıllı Şehirler ve Topluluklar Fener Projeleri bunlardan biridir. Avrupa, enerji, ulaşım, çevresel sürdürülebilirlik ve diğer alanlarda akıllı şehir uygulamalarını test etmek ve yaygınlaştırmak amacıyla bir dizi lighthouse projesi başlatmıştır. Bu projeler, yenilikçi teknolojileri ve veri kullanımını bir araya getirerek şehirlerin daha verimli ve sürdürülebilir olmasını hedeflemektedir. Kopenhag, sürdürülebilir ulaşımı teşvik eden bir dizi proje geliştirmiştir. Bisiklet yollarının genişletilmesi, toplu taşıma ağının iyileştirilmesi ve elektrikli araçların kullanımını teşvik eden uygulamalar gibi projeler, şehirdeki karbon ayak izini azaltmayı amaçlamaktadır. Viyana, binaların çatılarına yeşil alanlar ekleyerek şehirdeki yeşil altyapıyı artırmayı amaçlayan bir proje başlatmıştır (Ponting, 2007). Bu, çevresel sürdürülebilirliği artırmanın yanı sıra şehirdeki hava kalitesini ve su yönetimini iyileştirmeyi hedeflemektedir. Amsterdam, şehirdeki yağmur suyu yönetimini iyileştirmeyi amaçlayan bir proje başlatmıştır. Bu proje kapsamında su geçirmez yollar, yağmur bahçeleri ve yeşil alanlar gibi çeşitli uygulamalarla şehirdeki suyun sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi hedeflenmektedir. Bristol, sosyal sürdürülebilirlik odaklı bir dizi proje geliştirmiştir. Bu projeler arasında topluluk bahçeleri, adil konut projeleri ve yerel ekonomiyi destekleyen girişimler bulunmaktadır. Barcelona, kent içindeki trafiği azaltmak ve halkın sosyal etkileşimini artırmak amacıyla "superblocks" adı verilen büyük alanları trafiğe kapatan bir proje başlatmıştır. Bu proje, kent içindeki yaşam kalitesini yükseltmeyi ve çevresel sürdürülebilirliği artırmayı hedeflemektedir. Bu projeler, Avrupa'nın sürdürülebilir şehirleşme konusundaki çabalarını yansıtan örneklerdir. Kentler arası bilgi paylaşımı ve işbirliği, bu projelerin başarılı bir şekilde uygulanmasında önemli bir rol oynamaktadır (Canlı, 2019).

10. SÜRDÜRÜLEBİLİR ULAŞIM POLİTİKALARI: AKILLI ULAŞIM VE DİJİTALLEŞME

Sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda, ulaşım politikalarının sürdürülebilirlik ilkelerine dayalı olarak şekillendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Avrupa'da, bu bağlamda öne çıkan bir alan, sürdürülebilir ulaşım politikalarının geliştirilmesi ve uygulanmasıdır. Bu politikaların merkezinde ise akıllı ulaşım ve dijitalleşme yer almaktadır. Akıllı ulaşım, geleneksel ulaşım sistemlerine dijital teknolojilerin entegre edilmesini ifade eder. Bu, ulaşımın daha etkili, güvenli ve çevre dostu hale getirilmesini amaçlar. Örneğin, trafik yönetimi, ulaşım planlaması ve yolcu bilgilendirmesi gibi alanlarda akıllı teknolojilerin kullanımıyla trafik sıkışıklığı azaltılabilir, enerji verimliliği artırılabilir ve ulaşımın genel kalitesi yükseltilebilir. Dijitalleşme, ulaşım sektöründe önemli değişimlere yol açmaktadır. Akıllı telefonlar, sensörler, veri analitiği ve yapay zeka gibi teknolojilerin kullanımıyla ulaşımın planlanması ve yönetilmesi daha verimli hale gelmektedir (Ponting, 2007). Bu teknolojiler, kullanıcıların anlık bilgilere erişmesini sağlayarak toplu taşıma kullanımını artırabilir, trafik kazalarını azaltabilir ve karbon salınımını kontrol altına alabilir. Avrupa, birçok akıllı ulaşım projesi üzerinde çalışmaktadır. Örneğin, şehirler arası ulaşımı iyileştirmek amacıyla geliştirilen bir proje olan "European Rail Traffic Management System (ERTMS)" tren trafiğini daha güvenli ve etkili hale getirmeyi hedeflemektedir. Benzer şekilde, "Smart Highways" projesi, karayolu

taşımacılığını daha akıllı ve çevre dostu bir hale getirmeyi amaçlamaktadır (Ponting, 2007). Akıllı ulaşımın ve dijitalleşmenin uygulanması, bir dizi avantaj ve zorlukları beraberinde getirir. Avantajlar arasında daha iyi trafik yönetimi, enerji verimliliği, kullanıcı deneyiminin artması ve karbon ayak izinin azaltılması gibi faktörler bulunmaktadır. Ancak, bu teknolojilerin yaygınlaştırılmasıyla ilgili maliyetler, gizlilik endişeleri ve güvenlik riskleri gibi zorluklar da göz önünde bulundurulmalıdır. Akıllı ulaşım ve dijitalleşme, sürdürülebilir ulaşım politikalarının temelini oluşturacaktır. Bu bağlamda, Avrupa'nın önümüzdeki dönemde bu teknolojilere daha fazla yatırım yapması, düzenleyici çerçeveleri güncellemesi ve sürdürülebilir ulaşım konusundaki bilincin artırılması önemlidir. Aynı zamanda, bu teknolojilerin toplumun tüm kesimlerine eşit şekilde erişilebilir olması ve kullanıcı verilerinin güvenliği konularına da özel önem verilmelidir. Sonuç olarak, akıllı ulaşım ve dijitalleşme, Avrupa'nın sürdürülebilir ulaşım hedeflerine ulaşmasında kritik bir rol oynayacaktır. Bu teknolojilerin etkin bir şekilde kullanılması, sürdürülebilir, güvenli ve erişilebilir bir ulaşım sistemini mümkün kılacaktır (Ateş, 2018).

11. TARİHSEL GELİŞİM VE MEVCUT DURUM :AB POLİTİKA VE STRATEJİ BELGELERİ

Avrupa Birliği (AB), sürdürülebilir kalkınma ve kent yönetimi alanında politika ve stratejiler geliştirmek adına uzun bir tarihsel süreçten geçmiştir. AB'nin bu alandaki politika belgeleri, birlik ülkelerinin ortak hedeflere ulaşmak için bir araya gelerek koordineli bir şekilde çalışmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. AB'nin sürdürülebilir kalkınma ve kent yönetimi konularındaki politika ve stratejileri, 1990'lı yıllara dayanmaktadır. Bu dönemde, çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik büyüme ve sosyal adaletin birleştirilmesi amacıyla çeşitli politika belgeleri ortaya konulmuştur. Özellikle "Agenda 21" gibi belgeler, AB'nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yönelik ilk adımlarını temsil etmektedir (Ponting, 2007). 1997'de, AB'nin Amsterdam Anlaşması ile çevresel sürdürülebilirlik ve kentsel politikalar öne çıkan konular haline gelmiştir. Bu dönemde, birlik ülkeleri arasında bilgi paylaşımı ve en iyi uygulama örneklerinin yaygınlaştırılması amacıyla çeşitli platformlar oluşturulmuştur. Günümüzde, AB'nin sürdürülebilir kalkınma ve kent yönetimi konularındaki politika ve stratejileri çeşitli temel belgeler etrafında şekillenmektedir. Avrupa Yeşil Anlaşması (European Green Deal) bu konuda çok önemlidir. AB'nin 2019'da ilan ettiği bu anlaşma, birliğin ekonomisini sürdürülebilir hale getirmeyi, karbon salınımını azaltmayı ve doğal kaynakları daha verimli kullanmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda kentsel dönüşüm, enerji verimliliği ve temiz ulaşım gibi şehirlerle ilgili stratejiler öne çıkmaktadır. Urbact III Programı da çok önem arz eder. Bu program, sürdürülebilir kent gelişimi konusunda Avrupa'daki şehirler arasında deneyim paylaşımını teşvik etmeyi amaçlamaktadır (Ponting, 2007). Şehirlerin kentsel dönüşüm, yerel ekonomi ve toplumsal katılım gibi konulardaki deneyimlerini paylaşmalarını sağlayarak sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olmaktadır. Avrupa İklim Hedefleri de çok önemlidir. AB, 2050'ye kadar karbon nötr olma hedefi kapsamında çeşitli iklim politikaları geliştirmiştir. Bu politikalar, enerji dönüşümü, temiz ulaşım ve enerji verimliliği gibi konuları içermekte ve şehirlerin bu hedeflere ulaşmalarını desteklemektedir. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) ve Avrupa 2020 Stratejisi de çok önemlidir AB, Birleşmiş Milletler

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ni benimseyerek kentsel sürdürülebilirlikle ilgili öncelikli alanlarda eylem planları oluşturmuştur. Aynı zamanda, Avrupa 2020 Stratejisi ile ekonomik büyüme, istihdam ve sosyal katılım konularındaki hedeflere odaklanmaktadır. AB'nin sürdürülebilir kalkınma ve kent yönetimi politika ve stratejileri, sürekli olarak gözden geçirilmekte ve güncellenmektedir. Gelecekte, daha fazla dijitalleşme, teknolojik yenilikler ve toplumun katılımını artırmaya yönelik çabaların öne çıkması beklenmektedir. Aynı zamanda, iklim değişikliği ve doğal kaynak kullanımının daha etkili bir şekilde ele alınması için stratejilerin güçlendirilmesi önem taşımaktadır. Sonuç olarak, AB'nin sürdürülebilir kalkınma ve kent yönetimi politika ve stratejileri, birlik ülkelerinin ortak çabalarını koordine etmek ve şehirlerin sürdürülebilirlik ilkelerine uygun bir şekilde yönetilmesini sağlamak adına önemli bir rol oynamaktadır. Bu politikaların etkili bir şekilde uygulanması, birlik içindeki şehirlerin gelecekteki sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarına katkıda bulunacaktır (Türkeş, 2002).

12. YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ VE SORUMLULUKLARI: POLİTİK, EKONOMİK VE SOSYAL ZORLUKLAR

Yerel yönetimler, sürdürülebilir kalkınma ve kent yönetimi bağlamında kilit bir rol oynamaktadır. Politik, ekonomik ve sosyal zorluklarla başa çıkmak adına yerel yönetimlerin üstlendiği sorumluluklar, sürdürülebilir ve dengeli bir kentsel yaşamın temelini oluşturur. Yerel yönetimler, politik zorluklarla mücadele ederken demokratik süreçleri güçlendirmek, şeffaflığı artırmak ve toplumsal katılımı teşvik etmek gibi önemli sorumluluklar üstlenir. Politik istikrarsızlık, yerel yönetimlerin etkili bir şekilde hizmet sunmalarını zorlaştırabilir. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin politika oluşturma süreçlerine aktif bir şekilde katılımı ve yerel ihtiyaçlara duyarlı kararlar alması önemlidir (Ponting, 2007). Ekonomik sürdürülebilirlik, yerel yönetimlerin ekonomik zorluklarla başa çıkarken odaklandığı bir diğer alanı oluşturur. Bütçe yönetimi, yerel altyapı projelerinin finansmanı ve ekonomik eşitsizlikle mücadele gibi konularda yerel yönetimlerin stratejik planlamaları hayati öneme sahiptir. Aynı zamanda, yerel ekonominin çeşitlendirilmesi ve yerel işletmelerin desteklenmesi, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi teşvik eder. Yerel yönetimler, toplumsal eşitsizlikleri azaltma, sosyal hizmetlerin etkin bir şekilde sunulmasını sağlama ve toplumun her kesiminin ihtiyaçlarına cevap verme sorumluluğunu üstlenir. Konut sorunları, işsizlik ve sağlık hizmetlerine erişim gibi sosyal zorluklar, yerel yönetimlerin öncelikli gündem maddeleri arasında yer alır. Toplumsal bağları güçlendirmek ve toplumda birlik ve dayanışmayı desteklemek de yerel yönetimlerin sosyal sorumlulukları arasındadır. Yerel yönetimlerin sürdürülebilir kalkınma ve kent yönetimi konusundaki rolü, önümüzdeki dönemde daha da artacaktır. Politik, ekonomik ve sosyal zorlukların üstesinden gelmek için yerel yönetimlerin daha güçlü bir işbirliği içinde olmaları, yenilikçi çözümler üretmeleri ve yerel halkın aktif katılımını sağlamaları gerekmektedir (Ponting, 2007). Yerel yönetimlerin, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak adına stratejik planlamalarını güçlendirmeleri ve kaynaklarını etkili bir şekilde yönetmeleri, bu zorluklarla başa çıkmada kritik bir öneme sahiptir. Aynı zamanda, teknolojik yeniliklere adapte olma ve iklim değişikliği gibi küresel zorluklara karşı dirençli şehirler inşa etme çabaları da önemlidir. Sonuç olarak, yerel yönetimlerin politik, ekonomik ve sosyal zorluklarla başa çıkma süreci, sürdürülebilir kalkınmanın temelini oluşturan bir dizi strateji ve sorumluluğu içerir. Bu

çabaların etkili bir şekilde yürütülmesi, daha sürdürülebilir ve dirençli şehirlerin inşa edilmesine katkıda bulunacaktır (Kuşat, 2012).

13. AB'NİN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE KENT YÖNETİMİ İÇİN GELECEK VİZYONU

Avrupa Birliği (AB), sürdürülebilir kalkınma ve kent yönetimi konularında daha ileriye yönelik bir vizyon oluşturarak, karşılaşılan mevcut zorluklara çözüm bulmayı amaçlamaktadır. AB'nin gelecekteki vizyonu, çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliği birleştiren bütünlüklü bir yaklaşıma dayanmaktadır (Ponting, 2007). Gelecekte AB, Yeşil Yeni Anlaşma gibi temel stratejileri daha da güçlendirecek ve bu doğrultuda sürdürülebilir enerji, ulaşım, çevre koruma ve ekonomik dönüşüm alanlarında daha etkin adımlar atacaktır. Dijitalleşmenin hızla arttığı bir dönemde, AB'nin gelecek vizyonu, teknolojik inovasyonları sürdürülebilirlikle birleştirerek akıllı şehirlerin ve toplulukların gelişimini teşvik etmeyi içerecektir. Ayrıca, yerel yönetimlerle daha güçlü bir işbirliği ve koordinasyon, AB'nin gelecek vizyonunun merkezinde yer alacaktır. Şehirler arası deneyim paylaşımı ve en iyi uygulama örneklerinin yaygınlaştırılması, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada kritik bir rol oynayacaktır. AB'nin gelecek vizyonu aynı zamanda küresel düzeyde liderlik rolünü güçlendirmeyi hedeflemektedir. İklim değişikliği, doğal kaynak kullanımı ve sürdürülebilir enerji gibi küresel sorunlara karşı etkili çözümler üretme çabalarıyla AB, uluslararası topluluğa öncülük etmeye devam edecektir. Bu kapsamlı vizyon, AB'nin sürdürülebilir kalkınma ve kent yönetimi konularında karşılaşılan mevcut zorlukları aşma çabalarını destekleyerek, daha yeşil, daha adil ve daha dayanıklı bir geleceğe doğru yönlendirme misyonunu taşımaktadır (Göker, 2006).

14. SONUÇ

Sonuç olarak, Avrupa Birliği (AB), sürdürülebilir kalkınma ve kent yönetimi konularında benimsediği bütünlüklü ve ileriye dönük vizyonuyla dikkat çekmektedir. AB'nin politika ve stratejileri, çevresel, ekonomik ve sosyal boyutları iç içe geçiren bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Temel prensipleri arasında entegrasyon, çevresel koruma, iklim değişikliği ile mücadele, sosyal adalet ve toplumsal katılım bulunmaktadır. Yeşil Yeni Anlaşma gibi öncelikli stratejiler, AB'nin sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmak için belirlediği yol haritasını temsil etmektedir (Ponting, 2007). Akıllı şehir projeleri, yeşil altyapı girişimleri ve sosyal sürdürülebilirlik projeleri gibi uygulamalar, AB'nin kentlerde sürdürülebilir yaşamı teşvik etme çabalarını göstermektedir (Barbaros, 2021). Yerel yönetimlerin politik, ekonomik ve sosyal zorluklarla başa çıkma sorumlulukları da AB'nin gelecek vizyonunda önemli bir yer tutmaktadır. Bu çerçevede, yerel yönetimler arası işbirliği ve toplumsal katılımın güçlendirilmesi, AB'nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine daha etkili bir şekilde ulaşmasına olanak tanıyacaktır. Gelecekte AB'nin, teknolojik gelişmelerle birleştirdiği sürdürülebilir kalkınma stratejileriyle küresel liderlik rolünü pekiştirmesi beklenmektedir. Bu kapsamlı ve vizyoner yaklaşım, AB'nin sürdürülebilir kalkınma ve kent yönetimi konularında hem içerde hem de uluslararası düzeyde pozitif değişimlere öncülük etme çabalarını vurgulamaktadır

KAYNAKÇA

Ateş, M. (2018). Akıllı şehir olgusunun değerlendirme yaklaşımında yerel boyut (Doctoral dissertation).

Barbaros, R. F. (2021). Yeni Anlaşmalar: Yeşil Dönüşümü Gerçekleştirebilir mi?. Efil Journal of Economic Research, 4(13).

Barbaros, R. F. (2021). Yeni Anlaşmalar: Yeşil Dönüşümü Gerçekleştirebilir mi?. Efil Journal of Economic Research, 4(13).

Bayraç, H. N. (2010). Enerji kullaniminin küresel isinmaya etkisi ve önleyici politikalar. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(2), 229-259.

Canlı, E. (2019). Dijital çağın dönüşen kentleri akıllı kentler: Londra örneği (Doctoral dissertation, Necmettin Erbakan University (Turkey)).

Göker, A. (2006). Avrupa Birliği'nin Bilim ve Teknoloji Politikası: Aramızdaki Açık. Avrupa Birliği Dersleri: Ekonomi-Politika-Teknoloji, der: İrfan Kalaycı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Ocak.

Güney Işıkara, B. (2020). Küçülme-Yeşil Büyüme İkiliğinin Ötesinde: Ekolojik Yıkım ve Kapitalizm. Praksis, (54).

Köse, S. (2022). İKlim Değişikliğiyle Mücadelede Yerel Yönetimlerin Rolü ve Yeşil Yeni Düzen (Doctoral dissertation, Marmara Universitesi (Turkey)).

Kuşat, N. (2012). Sürdürülebilir işletmeler için kurumsal sürdürülebilirlik ve içsel unsurlari. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(2), 227-242.

Ponting, C. (2007). Dünyanın yeşil tarihi: Çevre ve büyük uygarlıkların çöküşü. Sabancı Üniversitesi.

Türkeş, M. (2002). İklim değişikliği ve sürdürülebilir kalkınma ulusal değerlendirme raporu. Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV).

GENÇ SEÇMENLERİN SİYASAL İLGİLENİMİ İLE DAVRANIŞSAL NİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: GÜVENİN ARACILIK ETKİSİ

Doktora Öğrencisi, ÖZLEM İLHAN[1], Doktora Öğrencisi, FATMA ZEYBEK[2]

[1]Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ozlem.korkut@windowslive.com -

ORCID ID: 0000-0001-6113-5855

[2]Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

fatmazeybek@ogr.bandirma.edu.tr- ORCİD ID: 0000-0003-3525-0520

ÖZET

Günümüzde teknolojinin hızla ilerlemesi ve sosyal medya kullanımının artış göstermesi, toplumda karar alma mekanizmalarını değiştirmektedir. Toplam nüfus içerisindeki payı her geçen gün artan genç seçmenlerin siyasal düşünce ve kararları da bu değişimlere göre şekillenmektedir. Genç seçmeler sosyal medyayı aktif kullanarak, siyasal mekanizmalar hakkında bilgi edinebilmekte ve siyasal düşüncelerini bu mecralarda paylaşabilmektedir. Bu kapsamda önemi vurgulanan kavramlardan birisi, siyasal ilgilenimdir. Siyasal ilgilenim seçmenlerin siyaseti, hayatlarının merkezine almalarını ve bu ilgilenimin onlar için önemini ifade etmektedir. Siyasal ilgilenimi yüksek olan seçmenlerin mizahi iletiler ile ilgilenim düzeyleri artarken, siyasal ilgilenimi düşük seçmenlerde ise mizahi siyasi yermeler ile ilgilenim düzeyleri artmaktadır. Güven kavramı, seçmenlerin karşılıklı ilişkilerinde uzun vadeli ve sağlam temellerin oluşması için denetleme ve düzenleme mekanizması olarak görülmektedir. Bu mekanizma ile seçmenlerin insanlarla karşılıklı ilişkilerinde gösterdiği davranışların iyiliği ve buna olan inançları şekil almaktadır. Seçmenlerin davranışsal niyetleri, seçmenlerin siyasal düşüncelerini belirlemeleri ve bu düşünceleri sürdürüp sürdürmemeleri konusunda kendi iradeleriyle karar verebilmelerini ele almaktadır. Bu kapsamda araştırmada, her seçim döneminde oy verme düzeyleri ve siyasetle ilişkileri gündem olan ve merak edilen genç seçmenlerin siyasal ilgilenim düzeyleri ile oy verme davranışları arasındaki ilişkide güvenin aracılık etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, Balıkesir Üniversitesi öğrencileri arasından kolayda örneklem metodu ile seçilen 518 öğrenciye uygulanan yüz yüze anket çalışması ile gerçekleştirilmiştir. Uygulanan analizin sonucunda, genç seçmenlerin siyasal ilgileniminin davranışsal niyetini pozitif yönde etkilediği, genç seçmenlerin siyasal ilgileniminin güvenini pozitif yönde etkilediği, genç seçmenlerin güven duymasının davranışsal niyetini pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Bununla birlikte, genç seçmenlerin siyasal ilgileniminin davranışsal niyeti üzerindeki etkisinde güvenin aracılık rolünü üstlendiği sonucuna varılmıştır. Literatürde değişkenler arasındaki bu ilişkiyi inceleyen araştırmaların sınırlı sayıda olması ve bu değişkenler arasındaki aracılık etkisinin ele alınmamış olması, çalışmanın önemini ve özgünlüğünü göstermektedir.

Anahtar Kelimeler : Siyasal İlgilenim, Davranışsal Niyet, Güven.

THE RELATIONSHIP BETWEEN YOUNG VOTERS' POLITICAL INTEREST AND BEHAVIORAL INTENTION: THE MEDIATION EFFECT OF TRUST

Doktora Öğrencisi, ÖZLEM İLHAN[1], Doktora Öğrencisi, FATMA ZEYBEK[2]

[1]Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ozlem.korkut@windowslive.com -
ORCID ID: 0000-0001-6113-5855

[2]Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
fatmazeybek@ogr.bandirma.edu.tr- ORCİD ID: 0000-0003-3525-0520

ABSTRACT

Today, the rapid advancement of technology and the increasing use of social media are changing the decision-making mechanisms in society. The political thoughts and decisions of young voters, whose share in the total population is increasing day by day are also shaped according to these changes. By actively using social media, young voters can obtain information about political mechanisms and share their political thoughts in these channels. In this context, one of the concepts whose importance is emphasized is political involvement. Political involvement means that voters place politics at the center of their lives and the importance of this involvement for them. While the level of interest of voters with high political involvement increases with humorous messages, the level of interest of voters with low political interest with humorous political satires increases. The concept of trust is seen as a monitoring and regulation mechanism for the formation of long-term and solid foundations in the mutual relations of voters. With this mechanism, the goodness of the behavior of voters in their mutual relations with people and their beliefs in this are shaped. Voters' behavioral intentions deal with voters' ability to determine their political thoughts and to decide with their own will whether to maintain these thoughts or not. In this context, the research aimed to examine the mediating effect of trust in the relationship between the political interest levels and voting behavior of young voters, whose voting levels and relations with politics are on the agenda and wondered in every election period. The research was carried out with a face-to-face survey applied to 518 students selected by convenience sampling method among Balıkesir University students. As a result of the applied analysis, it was determined that young voters' political involvement positively affects their behavioral intentions, young voters' political involvement positively affects their trust and young voters' trust positively affects their behavioral intentions. However, it was concluded that trust played a mediating role in the effect of young voters' political involvement on their behavioral intentions. The fact that there are a limited number of studies examining this relationship between variables in the literature and the mediation effect between these variables has not been addressed shows the importance and originality of the study.

Key Words: Political Involvement, Behavioral Intention, Trust.

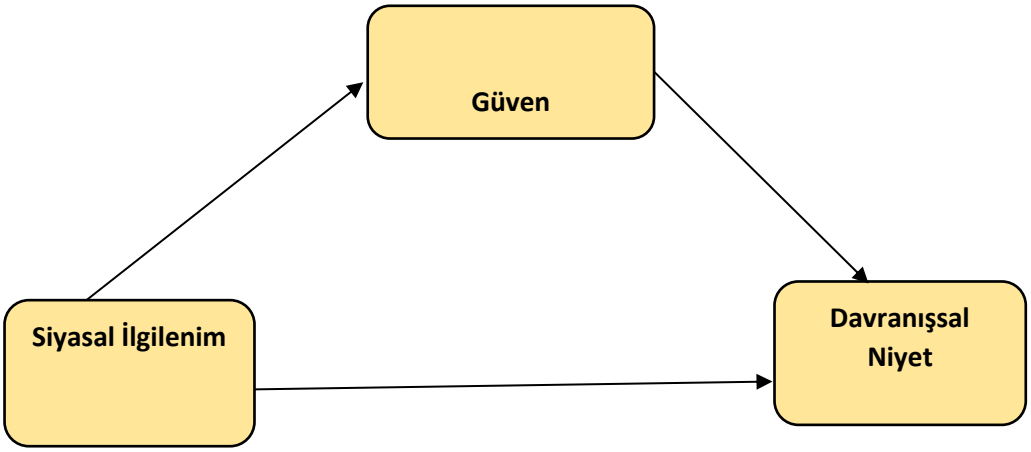
1. GİRİŞ

Küreselleşme ile birlikte değişen teknolojiler, genç tüketicilerin sosyal medya kullanımının hızla artması, onların toplumdaki siyasal ilgilenimlerini de etkilemektedir. Bu etki ile genç tüketiciler, sosyal medyada aktif bir şekilde gönderi ve hikayeleri takip ederler, birbirleriyle etkileşimde bulunarak kendi ilgilenimlerini de ortaya koyarlar. Genç tüketicilerin bu siyasal ilgilenimleri, onların siyaseti hayatlarının odak noktasına koyduklarını, siyaset hakkında bilgi edinmeye çalıştıklarını ve bu siyasal ilgilenimlerine göre hareket ettiklerini göstermektedir (O'Cass, 2002:1029). Jennings ve Markus (1988) siyasal ilgilenimi pasif ve aktif olarak iki şekilde ele almaktadır. Aktif siyasal ilgilenim; çevrelerindeki tüketicileri siyasi konularda etkilemeye çabalama, siyasi toplantılarda bulunma, sloganları takip etme ve paylaşma, siyasi kampanyalara destek olma şeklinde görülürken; pasif siyasal ilgilenim ise siyasi ilişkilerin genellikle güncel takibini yapma, gazetelerde, dergilerde ya da online yayınlarda siyaset ile ilgili haberlerin okunması şeklindedir. Güven, karmaşık ve çok boyutlu kavramları ifade eden muğlak bir terimdir (Feldheim ve Wang, 2004; Grimmelikhuijsen, 2012). Bununla birlikte; sosyal sermayenin kritik bir faktörü olarak sosyal güven, genellikle tüketicilerin katılımıyla ilişkilendirilir ve demokratik toplumların işlevsel performansı için bir temel olarak görülür (Burns ve diğerleri, 2000; Putnam, 2000). Rosenberg (1956) sosyal güvenin; tüketicilerin özelliklerine, özellikle de tüketicilere olan güvenine karşı doğal cesareti olarak belirlenebileceğini savunmaktadır. Bununla birlikte Bäck ve Kestil devlet kurumlarına ve temsilcilerine duyulan güvenin, başkalarına güvenmenin sonucu olduğunu ifade etmiştir. Siyasi güven de tüketicilerin kişisel bakış açısından hükümet ile halk arasındaki bağlantı kurarak, hükümete duyulan güven ile tüketicilerin karşılıklı ilişkilerinde uzun vadeli ve sağlam temellerin oluşması için tüketicilerle karşılıklı ilişkilerde sergilenen davranışlardaki iyiliği ve buna olan inançlarını kapsar (Ly, 2023). Tüketicilerin davranışsal niyeti ise tüketicilerin siyaset hakkındaki düşüncelerini ve bu düşüncelerini ifade etmeyi sürdürmeleri konusundaki karar mekanizmalarını değerlendirmesidir. Tüketiciler, kendi siyasal beklentilerini siyasal örgütlerin ideolojileri ve yaklaşımları ile bağdaştırmaya çalışmaktadır (Smith ve Saunders, 1990: 300).

2. UYGULAMA

Çalışmada, Balıkesir Üniversitesi/Burhaniye Uygulamalı Bilimler Fakültesi'nin genç seçmenlerin siyasal ilgilenim düzeyleri ile oy verme davranışları arasındaki ilişkide güvenin aracılık etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın evreni kapsamında, Balıkesir Üniversitesi/ Burhaniye Uygulamalı Bilimler Fakültesi'nde yer alan 2.052 öğrenciye yüz yüze anket çalışmasının uygulanması planlanmıştır ve örneklem büyüklüğü olarak bu genç seçmenlerin 518'ine ulaşılarak yüz yüze anket çalışması uygulanmıştır. Çalışmanın örneklem büyüklüğü, örneklem büyüklüklerinin yer aldığı tablodan yararlanılarak, belirlenmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 130). Bu çalışma için ilgili üniversitenin etik kurul başkan ve üyelerinden etik kurul onayı alınmıştır. Çalışmada basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılarak anket çalışması uygulanmıştır. Siyasal ilgilenim ölçeği, Kapferer ve Laurent (1993)'in çalışmasından Türkçe'ye revize edilmiştir ve Çakır(2007)'ın çalışmasında kullanılmıştır. Güven ölçeği, Casalo ve diğerleri (2007)'nin araştırmasından uyarlanmıştır ve bu ölçek, Koç ve diğerleri (2014)'nin çalışmasında kullanılmıştır. Davranışsal niyet ölçeği, Lam ve Hsu (2004)'nun çalışmasından uyarlanmıştır ve bu ölçek, Koç ve Şahin (2015)'in çalışmasında kullanılmıştır.

Anket veriler SPSS paket programı yardımıyla analiz edilmiştir. Çalışmanın modeli ve hipotezleri aşağıda ifade edilmiştir.

Görsel 1. Aracılık Modeli

Çalışmanın hipotezleri aşağıda verilmiştir.
Hipotez 1: Genç seçmenlerin siyasal ilgilenimi davranışsal niyetini pozitif yönde ve anlamlı şekilde etkilemektedir.
Hipotez 2: Genç seçmenlerin siyasal ilgilenimi güvenini pozitif yönde ve anlamlı şekilde etkilemektedir.
Hipotez 3: Genç seçmenlerin güven duyması davranışsal niyetini pozitif yönde ve anlamlı şekilde etkilemektedir
Hipotez 4: Genç seçmenlerin siyasal ilgileniminin davranışsal niyeti üzerindeki etkisinde güvenin aracılık rolü vardır.

2.1. Bulgular

Çalışmanın verileri kapsamında frekans ve güvenilirlik analizi, ölçeklere ait betimleyici istatistikler ve normallik testi uygulanacak ve sonrasında oluşturulan hipotezler test edilecektir.

Çizelge 1. Genç Seçmenlerin Demografik Verileri

Değişkenler	Alt Gruplar	Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	273	52.7
	Erkek	245	47.3
Siyasal katılım	Muhafazakâr	71	13.7
	Milliyetçi	259	50.0
	Liberal	31	6.0
	Sosyal Demokrat	157	30.3

Çizelge 1'e göre katılımcıların 273 (%52.7)'ünün kadın ve 245 (%47.3)'inin erkek olduğu; genç seçmenlerin %50'sinin milliyetçi görüşüne sahip olduğu, %30.3'ünün sosyal demokrat

görüşüne sahip olduğu, %13.7'sinin muhafazakar görüşüne sahip olduğu, %6'sının liberal görüşüne sahip olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 2. Güvenilirlik Analizi Bulguları

Ölçek	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha
Siyasal İlgilenim	8	0.748
Güven	6	0.899
Davranışsal Niyet	6	0.901

Çalışmanın güvenilirlik ve geçerlilik analizi Cronbach's Alpha ile belirlenmiştir. Ölçeklerde 0.70 ve üzeri Cronbach's Alpha değeri güvenilir olarak kabul edilir (Cronbach, 1951). Bu çalışmadaki ölçeklerin de güvenilir olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 3. Ölçeklerin Betimleyici İstatistikleri ve Normallik Testi

	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maximum	Basıklık (Kurtosis)	Çarpıklık (Skewness)
Siyasal İlgilenim	3.39	0.54	1.00	5.00	0.204	-0.242
Güven	3.58	0.77	1.00	5.00	-0.039	-0.201
Davranışsal Niyet	3.56	0.83	1.00	5.00	-0.133	-0.227

Çalışmaya katılan genç seçmenlerin siyasal ilgilenimi, güven duygusu ve davranışsal niyetlerinin ortalama seviyesinde olduğu saptanmıştır. Bazı araştırmacılar basıklık ve çarpıklık değerlerinin -1.5 ile +1.5 aralığında yer aldığı durumda, verilerin normal dağılım gösterdiğini varsayar (Tabachnick ve Fidell, 2007). Bu varsayıma göre, çalışmadaki ölçeklerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin normal dağılım gösterdiği görülmektedir.

Çizelge 4. KMO ve Bartlett's Testi

		Siyasal İlgilenim	Güven	Davranışsal Niyet
Kaiser-Mayer-Olkin (KMO)		0.674	0.904	0.894
	X^2	1479.876	1695.351	1771.546
Bartleett's Küresellik Testi	df	28	15	15
	Sig.	0.000	0.000	0.000

Çizelge 4'te ölçeklerin geçerliliğinin test edilmesi için keşfedici faktör analizi uygulanmıştır. Bu sonuçlara göre, siyasal ilgilenim ölçeğinin örneklem yeterliliği 0.674, güven ölçeğinin örneklem yeterliliği 0.904 ve davranışsal niyet ölçeğinin örneklem yeterliliği 0.894 olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte Bartlett's küresellik testlerinin sonuçlarının da p=0.000 ve anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p<0.05$).

Çizelge 5. Çoklu Korelasyon Analizi

	Siyasal İlgilenim	Güven	Davranışsal Niyet
Siyasal İlgilenim	1 .000		
Güven	.449** .000	1	
Davranışsal Niyet	.458** .000	.602** .000	1
N: 581, p*<0.05, p<0.01**			

Çalışmaya katılan genç seçmenlerin siyasal ilgilenimi ile güveni arasında %44.9 düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü ilişkili olduğu (r(581)= 0.449, p< 0.01); genç seçmenlerin siyasal ilgilenimi ile davranışsal niyeti arasında %45.8 düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü ilişkili olduğu (r(581)= 0.458, p< 0.01); genç seçmenlerin güven duyması ile davranışsal niyeti arasında %60.2 düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü ilişkili olduğu (r(581)= 0.602, p< 0.01) tespit edilmiştir.

2.2. Çalışmanın Hipotezlerinin Test Edilmesi

Çalışmanın hipotezlerinin test edilmesi için aracılık testinin analizleri uygulanmıştır.

Çizelge 6. Genç Seçmenlerin Siyasal İlgilenimi Davranışsal Niyeti Üzerindeki Etkisini Ölçen Basit Regresyon Analizi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Std. Hata	β	t	p
Davranışsal Niyet	Siyasal İlgilenim	.567	.048	.458	11.718	.000
F= 137.307						
R^2= .210						
Düzeltilmiş R^2= .209						
Tahmini Std. Hata= .74281						
Anova (Anlamlılık)= .000						

Genç seçmenlerin davranışsal niyetinin %21'inin siyasal ilgilenim ile açıklandığı tespit edilmiştir. Genç seçmenlerin siyasal ilgileniminin davranışsal niyetini anlamlı ve pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Sonucun istatistiki olarak anlamlı olduğu bulgulanmıştır (p<0.05 , β =0.458) ve H1 hipotezi kabul edilmiştir.

Çizelge 7. Genç Seçmenlerin Siyasal İlgileniminin Güven Üzerindeki Etkisini Ölçen Basit Regresyon Analizi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Std. Hata	β	t	p
Güven	Siyasal İlgilenim	.513	.045	.449	11.423	.000
F= 130.491						
R^2= .202						
Düzeltilmiş R^2= .200						
Tahmini Std. Hata= .69033						
Anova (Anlamlılık)= .000						

Genç seçmenlerin güven duymasının %20.2'sinin siyasal ilgilenim ile açıklandığı tespit edilmiştir. Genç seçmenlerin siyasal ilgilenimi güvenini pozitif yönde ve anlamlı şekilde etkilemektedir. Sonucun istatistiki olarak anlamlı olduğu bulgulanmıştır ve H2 hipotezi kabul edilmiştir ($p<0.05$, $\beta=0.449$).

Çizelge 8. Genç Seçmenlerin Güveninin Davranışsal Niyet Üzerindeki Etkisini Ölçen Basit Regresyon Analizi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Std. Hata	β	t	p
Davranışsal Niyet	Güven	.651	.038	.602	17.109	.000
F= 292.713						
R^2= .362						
Düzeltilmiş R^2= .361						
Tahmini Std. Hata= .66763						
Anova (Anlamlılık)= .000						

Genç seçmenlerin davranışsal niyetinin %36.2'sinin siyasal güven duyması ile açıklandığı tespit edilmiştir. Genç seçmenlerin siyasal güven duyması davranışsal niyetini pozitif yönde ve anlamlı şekilde etkilemektedir ve H3 hipotezi kabul edilmiştir ($p<0.05$, $\beta=0.602$).

Çizelge 9: Genç Seçmenlerin Siyasal İlgileniminin Davranışsal Niyeti Üzerindeki Etkisinde Güvenin Aracılık Rolünün Test Edilmesi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Std. Hata	β	t	p
Davranışsal Niyet	Siyasal İlgilenim	.291	.047	.236	6.203	.000
	Güven	.536	.041	.496	13.044	.000
F= 176.224						
R^2= .406						
Düzeltilmiş R^2= .404						
Tahmini Std. Hata= .64464						
Anova (Anlamlılık)= .000						

Genç seçmenlerin davranışsal niyetinin %40.6'sının siyasal ilgilenim ve güven ile açıklandığı belirlenmiştir. Modeldeki genç seçmenlerin davranışsal niyetinin %23.6'sının siyasal ilgilenim ile açıklandığı ve genç seçmenlerin davranışsal niyetinin %49.6'sının güven ile açıklandığı tespit edilmiştir. İfade edilen R^2 değerleri %40.6'ya yükseldiği için genç seçmenlerin siyasal ilgileniminin davranışsal niyeti üzerindeki etkisinde güvenin kısmi aracılık etkisinin olduğu belirlenmiştir ve H4 hipotezi kabul edilmiştir. Bulgulara göre, çoklu regresyon modeli istatistiki olarak anlamlıdır ($F = 176.224$; $p<0.05$)

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada, Balıkesir Üniversitesi/ Burhaniye Uygulamalı Bilimler Fakültesi'nin genç seçmenlerin siyasal ilgilenim düzeyleri ile oy verme davranışları arasındaki ilişkide güvenin

aracılık etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Balıkesir Üniversitesi/ Burhaniye Uygulamalı Bilimler Fakültesi'ndeki 518 genç seçmene ulaşılarak yüz yüze anket çalışması uygulanmıştır. Bu genç seçmenlerin 273'ünün kadın ve 245'inin erkek olduğu; genç seçmenlerin %50'sinin milliyetçi görüşüne sahip olduğu, %30.3'ünün sosyal demokrat görüşüne sahip olduğu, %13.7'sinin muhafazakar görüşüne sahip olduğu, %6'sının liberal görüşüne sahip olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada uygulanan korelasyon analizi sonucunda; genç seçmenlerin siyasal ilgilenimi ile güveni arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki olduğu, genç seçmenlerin siyasal ilgilenimi ile davranışsal niyeti arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki olduğu, genç seçmenlerin güven duyması ile davranışsal niyeti arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Genç seçmenlerin siyasal ilgileniminin davranışsal niyetini anlamlı ve pozitif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Bu sonuca göre H1 hipotezi kabul edilmiştir. Genç seçmenlerin siyasal ilgileniminin siyasal güvenini pozitif yönde ve anlamlı şekilde etkilediği görülmektedir ve böylece H2 hipotezi kabul edilmiştir. Bu sonuç, Ly (2023)'nin çalışmasının sonucu ile benzerlik göstermektedir. Genç seçmenlerin siyasal güven duymasının davranışsal niyetini pozitif yönde ve anlamlı şekilde etkilediği bulgulanmıştır ve H3 hipotezi kabul edilmiştir. Genç seçmenlerin davranışsal niyetinin %40.6'sının siyasal ilgilenim ve güven ile açıklandığı belirlenmiştir. Bununla birlikte genç seçmenlerin siyasal ilgileniminin davranışsal niyeti üzerindeki etkisinde güvenin kısmi aracılık etkisinin olduğu belirlenmiştir ve H4 hipotezi kabul edilmiştir. Daha önce genç seçmenlerin siyasal ilgilenimi, davranışsal niyeti ve güveni arasındaki bu ilişkinin irdelenmemiş olması, çalışmanın özgünlüğünü vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

Burns, N., Kinder, D. and Rahn, W. *Social Trust And Democratic Politics*. Report to The National Election Studies Board Based on the, 2000.

Casalo, V. L., Flavian C.and Guinaliu, M. The Role of Security, Privacy, Usability and Reputation In The Development of Online Banking, Online Information Review, 31(5): 583-603, 2007.

Cronbach, L. J. (1951). Coefficient Alpha And The İnternal Structure of Tests, Psychometrika, 16(3), 297-334, 1951.

Çakır, V. Tüketici İlgilenimini Ölçmek, Selçuk İletişim Dergisi, 4(4): 163-180, 2007.

Feldheim, M. A. and Wang, X.Ethics and Public Trust: Results From a National Survey, Public Integrity, 6(1): 63-75, 2004.

Gürbüz, S. and Şahin, F. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz*, Seçkin Yayıncılık, 2018.

Grimmelikhuijsen, S. Linking Transparency, Knowledge And Citizen Trust in Government: An Experiment, International Review of Administrative Sciences, 78(1): 50-73, 2012.

Jennings, M. K. and Markus, G. B. Political İnvolvement in the Later Years: A Longitudinal Survey, American Journal of Political Science, 32(3): 302-316, 1988.

Kapferer J.N. and Laurent, G. Further Evidence on the Consumer Involvement Profile: Five Antecedents of Involvement, Psychology and Marketing, 10 (4): 347-355, 1993.

Koç, F. and Şahin, N. K. Muhasebecilik Hizmetlerinde Değiştirme Maliyetleri, İşletme Araştırmaları Dergisi, 7(2): 326-348, 2015.

Koç, F., Kaya, N., Özbek, V. and Akkılıç, M. E. Algılanan Fiyat ile Tüketici Güveni Arasında Algılanan Hizmet Kalitesinin Aracı Etkisi: Bankacılık ve GSM Sektörlerinin Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Araştırma, Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 7(13): 1-26, 2014.

Lam, T. and Hsu, C. H. Theory Of Planned Behavior: Potential Travelers From China, Journal of Hospitality & Tourism Research, 28(4): 463-482, 2004.

Ly, B. Social Media And Political İnvolvement in Cambodia, Cogent Social Sciences, 9(1), 2023.

O'Cass, A. Political Advertising Believability nd İnformation Source Value During Elections. Journal of Advertising, 31(1): 63-74, 2002.

Putnam, R. D. *Bowling Alone: The Collapse And Revival Of American Community*. Simon And Schuster, 2000.

Rosenberg, M. Misanthropy And Political İdeology, American Sociological Review, 21(6): 690-695, 1956.

Smith, G. and Saunders, J. The Application Of Marketing To British Politics, Journal of Marketing Management, 5(3): 295-306, 1990.

Tabachnick, B. G. and Fidell, L. S. *Using Multivariate Statistics*, 5. baskı, Boston: Pearson Education Inc., 2007.

12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİNİN NEDENLERİ

Öğr. Gör. Dr., Mert Mahir GÖZ [1]

[1] Bitlis Eren Üniversitesi, Güroymak Meslek Yüksekokulu, mmgoz@beu.edu.tr

ORCİD NO: 0000-0002-2563-7126

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu döneminden günümüze dek birçok askeri darbenin yaşandığı Türkiye siyasi tarihi, bu nedenle darbeler tarihi olarak da ifade edilmektedir. Nitekim yeniçeri isyanlarından hükümet binası baskınına, askeri muhtıralardan geleneksel ve post-modern askeri darbelere uzanan geniş bir darbe tarihine haiz olan Türkiye siyasi alanyazınındaki en dramatik darbelerden biri 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Kısaca 12 Eylül darbesi olarak da adlandırılan bu darbe, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından emir komuta zinciri çerçevesinde yapılmıştır. Bu bağlamda Genelkurmay Başkanı Kenan Evren ve Kuvvet Komutanlarınca gerçekleştirilen 12 Eylül darbesi, Türk siyasi tarihinin en kanlı askeri darbelerinden biridir. Nitekim birçok can kaybının yaşandığı bu darbede, yüzlerce kişi ise sorgu sürecinde ortadan kaybolmuştur.

Demokrasi ve özgürlüklerle hiçbir şekilde bağdaşmayan askeri darbelerin, bu nedenle meşru nedenleri ya da temelleri yoktur. Bununla birlikte her askeri darbe için birtakım gerekçeler ortaya konulmuştur. Genel olarak; siyasi istikrarsızlıklar, kötü yönetimler, politik yozlaşmalar, ekonomik bunalımlar, toplumsal refah sorunları, iç ve/veya dış güvenlik tehditleri gibi gerekçelerle yapıldığı iddia edilen askeri darbelerin Türkiye'deki bir diğer nedeni ise "laiklik ve demokrasi hamiliği" kavramıdır. Zira ülkemizde pek çok defa ordu, laiklik ve demokrasinin tehlikeyle karşı karşıya olduğu iddiasıyla sivil siyasete müdahale etmiştir.

İşte bu müdahalelerden biri olan 12 Eylül 1980 askeri darbesinin gerçekleştirilme nedenleri, bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Türkiye'de birçok askeri darbe yaşanmasına rağmen araştırma kapsamının 12 Eylül 1980 darbesi ile sınırlı tutulmasının nedeni, 28 Şubat 1997 post-modern darbesinin geleneksel askeri darbe olarak değerlendirilmemesi, son yaşanan 15 Temmuz 2016 askeri darbesinin ise emir komuta zinciri çerçevesinde yapılan bir darbe olmayıp, ordu içerisindeki bir grubun darbe kalkışması olarak nitelendirilmesidir. Dolayısıyla geleneksel anlamda son askeri darbe olarak sayılabilecek ve halen geçerliliğini koruyan 1982 Anayasası'nın hazırlandığı dönem olan 12 Eylül 1980 darbesinin gerçekleştirilme nedenlerinin ortaya konulması, ülke demokrasisi ve özgürlükler adına önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler : 12 Eylül, Darbe, Demokrasi, Özgürlük, İktidar, Ordu.

CAUSES OF THE MILITARY COUP ON SEPTEMBER 12, 1980.

ABSTRACT

The political history of Turkey, spanning from the Ottoman Empire period to the present, has witnessed numerous military coups, leading to its characterization as a history of coups. Indeed, ranging from the Janissary uprisings to the storming of government buildings, and from military memoranda to both traditional and post-modern military coups, Turkey's political literature encompasses a broad history of coup attempts. One of the most dramatic coups in the Turkish political arena occurred on September 12, 1980. This period is commonly referred to as a pivotal moment in Turkey's history, marked by events such as the Janissary uprisings, government building raids, military memoranda, as well as traditional and post-modern military coups. The coup, also known as the September 12 coup, was carried out by the Turkish Armed Forces within the framework of the chain of command. In this context, the September 12 coup, executed by Chief of the General Staff Kenan Evren and Force Commanders, stands as one of the bloodiest military coups in Turkish political history. Indeed, this coup resulted in numerous casualties, and hundreds of individuals disappeared during the interrogation process.

Military coups, which are in no way compatible with democracy and freedoms, therefore have no legitimate reasons or foundations. However, certain justifications have been put forward for each military coup. Generally, military coups are claimed to be carried out due to factors such as political instability, poor governance, political corruption, economic crises, social welfare issues, and internal and/or external security threats. In Turkey, another reason for military coups is the concept of "guardianship of secularism and democracy." Indeed, the military in our country has intervened in civilian politics multiple times, claiming that secularism and democracy are under threat.

The reasons behind the 12th of September, 1980 military coup, which is one of these interventions, constitute the subject of this research. Despite experiencing numerous military coups in Turkey, the reason for limiting the scope of the research to the coup on September 12, 1980, is that the post-modern coup on February 28, 1997, is not considered a traditional military coup, and the military coup on July 15, 2016, is characterized not as a coup within the chain of command but as an attempted coup by a faction within the military. Therefore, uncovering the reasons for the coup on September 12, 1980, which can be considered the last military coup in the traditional sense and is still valid during the period when the 1982 Constitution was prepared, holds importance for the country's democracy and freedoms.

Keywords: September 12, Coup, Democracy, Freedom, Power, Military.

1. GİRİŞ

Türk devlet tarihinde asker kavramının yeri ve anlamı her daim farklı olmuştur. Örneğin İngilizler ticarette mahir olmaları nedeniyle tüccar millet olarak anılırken Türkler ise savaş meydanlarındaki yiğitlikleri ve zaferleri sonucunda asker millet olarak ifade edilmektedir (Uyar, 2020). Zira yeni doğan her Türk çocuğunun asker olarak doğduğu, Türk toplumunda

yaygın bir görüş olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Türk toplumunda hükümdarlar da siyasi iktidarlarının yanı sıra birer komutan olarak görülmüşlerdir. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahlar çoğu seferde ordularının başında komutanlık etmiştir. Günümüz Türkiye'sinde de Cumhurbaşkanları aynı zamanda başkomutan olarak kabul edilmektedirler. İşte asker ve askerlik kavramlarına bu denli önem atfedilen Türk toplumunda ordu, başat aktörlerden biri olarak hareket etmiştir.

Gerek Osmanlı İmparatorluğu döneminde elde ettiği mukaddes zaferlerle gerek İmparatorluğu'nun sona ermesinin ardından başlatılan milli mücadele döneminde önemli rol oynayan Türk ordusu, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından da vatan ve milletin bölünmez bütünlüğünün korunması amacıyla hareket etmiştir. Vatan topraklarının iç ve dış tehditlere karşı muhafaza edilmesi adına zaman zaman kışlalarından çıkan ordu, Türkiye milletinin en önemli güvencelerinden biri olmuştur. Bununla birlikte kimi dönemlerde yetki ve görev sınırlarının ötesine geçen TSK, laiklik ve cumhuriyetin yılmaz hamisi sıfatıyla, halkın oyu ile işbaşına gelmiş iktidarlara yönelik darbe girişimlerinde bulunmuştur (Dursun, 2008). Esasen Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras olan askerin siyasi yönetimlere müdahalesi, Türkiye siyasi tarihinde birçok kez yaşanmıştır. 27 Mayıs 1960 askeri darbesi, 12 Mart 1971 muhtırası, 12 Eylül 1980 askeri darbesi, 28 Şubat 1997 post-modern darbesi, 27 Nisan 2007 e-muhtırasının ardından son olarak 15 Temmuz 2016 askeri darbe kalkışmalarına maruz kalan Türkiye'deki bu darbeler, ülke demokrasisini geriye götürmüştür.

1960 askeri darbesi ve 1971 muhtırasının ardından TSK'nin sivil yönetime üçüncü müdahalesi olarak ifade edilen 12 Eylül 1980 darbesi, yukarıda sayılan darbeler arasında en sert olanıdır. Öyle ki çok sayıda ölümün ve ortadan kaybolmanın yaşandığı 12 Eylül sürecinde ordu, bozulan ülke nizamının yeniden tesis edilmesi gayesiyle sert tedbirlere başvurmuştur. Ülkede uzun süreden beri devam eden iç olaylar ve tedhişin bir türlü sonlandırılamadığını ifade eden TSK, aslında 1971 yılında verdiği muhtıra ile sivil siyasete müdahale etmiş ancak istenen düzenin ve düzeltmelerin sağlanamadığı gerekçesiyle 1980 yılında darbeye başvurmuştur (Akça, 2013). Çalışmanın başında da ifade edildiği üzere hiçbir neden, halk oyuyla yönetime gelmiş siyasetçilerin iktidardan indirilmesini meşru kılmaz. Ancak her cunta yönetimi, gerçekleştirdikleri darbeleri meşru bir zemine oturtabilmek adına konjonktürün de etkisiyle birtakım gerekçeler ortaya koymaktadırlar. Bu çalışmada da 12 Eylül 1980 darbesine zemin hazırlayan nedenler ele alınmıştır.

2. 12 EYLÜL 1980 DARBESİNE GİDEN SÜREÇ VE GEREKÇELERİ

Türkiye'de yapılan askeri darbeler ve muhtıralar arasında en ağır uygulamaların olduğu 12 Eylül 1980 askeri darbesi, ayak seslerini çok önceden duyurmaya başlamıştır (Uyar, 2020). Ülkede giderek artan sağ-sol çatışması, dünyanın pek çok yerinde yaşanan 1968 olaylarının Türkiye'de de etkisini önemli düzeyde hissettirmesi, ordu içerisinde birtakım yapılanmalar ve gruplanmalar, siyasi istikrarsızlığın getirdiği ekonomik kriz ortamı ve Adalet Partisi (AP) hükümetinin olaylar karşısında geliştirdiği politikalarının başarısız oluşu, ordu tarafından 1971 muhtırasının verilmesine zemin oluşturmuştur (Keskin, 2020; Bozkur, 2018). Ordu, verilen muhtıra ile Türkiye'de istikrar ve güven ortamının tesis edilmesini amaçladığını ifade etse de hükümetin istifa ettirilmesinin ardından ülkedeki istikrarsızlık artarak devam etmiştir. Öyle ki

1971 muhtırasından 1980 askeri darbesine dek geçen süre içerisinde siyasi pazarlıklarla azınlık hükümetleri ya da "mecburi" koalisyon hükümetleri oluşturulmuş ancak istenen siyasi istikrar ortamı bir türlü sağlanamamıştır[1] (Kırkpınar, 2009). Bu noktada ülkede uzun zamandan beri devam eden ideolojik cepheleşmenin etkisi büyüktür. Sağ ya da sol ideolojiye sahip örgütlerin militanları tarafından gerçekleştirilen suikastlar sonucunda içlerinde Başbakan Nihat Erim'in[2] de olduğu birçok siyasetçinin öldürülmesi, ülkede kaos ikliminin yaşanmasına sebep olmuştur (Karataş, 2020).

Türkiye'de yaşanan siyasal istikrarsızlık ortamını pekiştiren bir diğer olay ise Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından Cumhurbaşkanının seçilememesi olmuştur (Öztürk, 2013). 6 Nisan 1980 tarihinde yedi yıllık görev süresi sona erecek olan Fahri Korutürk'ün yerine seçilecek olan ismin, Meclis tarafından bir türlü seçilememesi ülkede yeni bir siyasi krize yol açmıştır. İlk olarak kimsenin aday olmaması nedeniyle yapılamayan oylama, daha sonra bağımsız Mardin Milletvekili Nurettin Yılmaz'ın, Cumhurbaşkanlığına adaylığını açıklamasıyla 25 Mart 1980 tarihinde yapılmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 25.03.1980). Ancak yeterli sayıya ulaşılmadığı gerekçesiyle bir sonucun alınamadığı seçimlerde, dönemin en büyük iki partisi olan AP ve CHP aday konusunda anlaşamayınca ülke yeni Cumhurbaşkanını seçememiştir. Böylece yeni bir derin siyasi kriz ile karşı karşıya kalan Türkiye'de askerin, yönetime müdahalesinin önemli gerekçelerinden biri doğmuştur. Nitekim 12 Eylül askeri darbesiyle yönetime el koyan Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, 1982 yılındaki referanduma dek devlet başkanı olarak idareyi teslim almıştır (Milliyet Gazetesi, 2015). 1980 askeri darbesi öncesinde iç sorunların giderek arttığı Türkiye'de siyasi istikrarsızlık beraberinde ekonomik krizi de getirmiştir (Dursun, 2008). Cumhuriyet tarihinin en önemli ekonomik hamlelerinden biri olarak ifade edilen "24 Ocak Kararları" sonrasında yaşanan devalüasyon nedeniyle ülkenin refah seviyesinde keskin bir düşüş yaşanmıştır (Baran, 2018; İntaş, 2019; Mumyakmaz, 2019).

Ülkedeki siyasi ve ekonomik krizlerin daha da derinleşmesine sebep olan önemli durumlardan biri ise dış ilişkiler olmuştur. Nitekim tarihsel süreçte birçok askeri darbenin dış etkenlerin etkisi ya da yönlendirmesiyle gerçekleştirildiği bilinmektedir (Uyar, 2020). Türkiye'de de 12 Eylül darbesine zemin hazırlayan nedenlerden biri olarak da Türkiye'nin dış ilişkileri gösterilebilir. Başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile olan Haşhaş Krizi (Tutsak

[1] Türkiye'de hükümet kurma krizlerinin en önemlilerinden biri "Güneş Motel Olayı"dır. 1977 genel seçimlerinde AP'den milletvekili seçilen 11 isim, İstanbul Florya'daki Güneş Motel'de, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) lideri Bülent Ecevit ile görüşerek parti değiştirme kararı almışlardır. Yapılan siyasi pazarlıkların ardından 11 milletvekilinin AP'ye yönelik başlatılan gensoruyu desteklemesi neticesinde II. Milliyetçi Cephe (Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi) olarak da bilinen 41. Hükümet düşürülmüştür. CHP lideri Bülent Ecevit ile yapılan siyasi pazarlık doğrultusunda bakanlık sözü alan 11 isimden (Tuncay Mataracı, Şerafettin Elçi, Mete Tan, Hilmi İşgüzar, Orhan Alp, Ali Rıza Septioğlu, Enver Akova, Hasan Korkut, Ahmet Karaaslan, Güneş Öngüt) biri hariç (Oğuz Atalay) diğerlerinin tümüne bakanlık verilmiştir (Aşık, 2021; Uçar, 2017).

[2] Türkiye'nin 13. Başbakanı olan N. Erim, 1945 yılında CHP Kocaeli milletvekili seçilerek siyaset hayatına başlamıştır. 1948 yılında bayındırlık bakanı, 1949-1950 yıllarında ise başbakan yardımcılığı görevlerini üstlenen Erim, aynı zamanda Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Anayasasını hazırlayan komisyonda Türkiye Cumhuriyeti Heyeti'nin başkanlığı görevini yürütmüştür. 12 Mart muhtırasının ardından başbakan olan Erim, 13 aylık başbakanlık sürecinin ardından 1977 yılına kadar Cumhurbaşkanı kontenjan senatosu üyeliğinde bulunmuştur. 12 Mart rejiminin sert uygulamalarından dolayı özellikle sol örgütlerce suçlanan Erim, 19 Temmuz 1980 tarihinde Dev-Sol terör örgütü tarafından suikasta uğrayarak hayatını kaybetmiştir (Gülen, 2020).

ve Yıldız, 2021) ve Kıbrıs Meselesi (Karaca, 2015) nedeniyle yaşanan sıkıntılara ek olarak Soğuk Savaş döneminin zorlu koşulları ve 1979 senesinde İran'da gerçekleştirilen İslam Devrimi'nin etkisiyle dış politikada tabiri caizse kıskaç altına giren Türkiye'de, ordunun darbe yapacağına dair kanaat enikonu artmıştır (Elik, 2012; Yavuz, 2009).

Yukarıda ifade edilmeye çalışılan iç ve dış dinamikler bağlamında Genelkurmay Başkanı Kenan Evren tarafından 27 Aralık 1979 tarihinde Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e bir uyarı mektubu verilmiştir. Ülkenin son derece hassas ve sıkıntılı bir dönemden geçtiğini ifade eden TSK, her geçen gün etkisini arttıran anarşi haline bir an önce son verilmesi gerektiğini belirtmiştir (Akhan, 2022). Ancak Korutürk'ün görev süresinin dolması nedeniyle kendisine verilen bu mektuptaki uyarı ve tavsiyelerin yerine getirilememesinin yanı sıra Korutürk sonrası yeni Cumhurbaşkanının TBMM tarafından bir türlü seçilememesi yeni bir siyasi krizi doğurmuştur. Ülkedeki bu sıkıntılar silsilesinin üzerine birde Milli Görüş lideri N. Erbakan'ın 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamalarına katılmaması ve bir grup üniversite öğrencisinin törenlerde İstiklal Marşı'na yönelik tepkisel hareketlerde bulunması üzerine TSK, sivil otoritenin ülkede gün geçtikçe artan sorunların üstesinden gelemeyeceği düşüncesiyle 12 Eylül 1980 tarihinde darbe gerçekleştirmiştir (Kırkpınar, 2009). Genelkurmay Başkanı Kenan Evren liderliğinde ordunun yönetime el koyması, ülkedeki demokrasi anlayışını değiştirmiştir. Zira darbenin ardından sokağa çıkma yasağı uygulanmış ve en temel insan hakları dahi askıya alınmıştır. Devlet otoritesinin çok sert tedbirlerle yeniden gösterilmeye başlandığı 12 Eylül askeri vesayeti zamanla güçlenmiş ve kurumsallaşarak siviller üzerindeki denetim kurmuştur. Ancak böylesine sıkı bir denetim mekanizmasına rağmen işler yolunda gitmemiş ve Türkiye her 10 yılda askeri müdahaleye maruz kalmıştır (Akıncı, 2013).

3. SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu döneminden Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan askeri müdahaleler, Türk siyasal hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren birçok askeri darbe ve muhtıra yaşanmıştır. Geleneksel anlamdaki son askeri darbe sayılan 12 Eylül 1980 askeri darbesi; sert uygulamaları, Türkiye siyasetindeki oluşturduğu etki, yaşanan can kayıpları ve günümüzde de kullanılmakta olan 1982 Anayasası'nı hazırlatması bağlamında önem arz etmektedir. Zira 1980 yılından günümüze kadar geçen sürede darbenin etkisinin hala devam ettiği, toplumun değişik kesimleri tarafından dile getirilmektedir.

Çalışmanın başında da ifade edildiği gibi hiçbir neden, gerçekleştirilen askeri darbelere meşruiyet kazandırmamakla birlikte cunta yönetimleri, sivil siyasete yönelik müdahalelerini birtakım nedenler üzerine oturtmak istemişlerdir. Bu çerçevede 12 Eylül 1980 askeri darbesinin de dayanak esaslarını oluşturan bazı nedenler ön plana çıkmış/çıkarılmıştır. Söz konusu nedenler maddeler halinde şu şekilde sıralanabilir:

- Sağ-sol ideolojiler bağlamında ayrışan (kutuplaşan) toplum yapısı ve bu durumun getirdiği çatışma iklimi.
- Gerçekleştirilen suikastlar nedeniyle ülkede ölümler yaşanması ve güven ortamının yok edilmeye çalışılması.

- Kanlı 1 Mayıs, Maraş ve Çorum olayları gibi ülkedeki sınıf, etnik ve mezhep ayrımcılığını körüklemeyi amaçlayan provokatif olayların yaşanması.
- 24 Ocak 1980 kararları ve akabindeki devalüasyon neticesinde yaşanan ekonomik buhran.
- Hükümet kurulmasında yaşanan uzun süreli sıkıntılar ve istikrarsız koalisyon hükümetlerinin başarısız politikaları.
- TBMM tarafından uzun süre Cumhurbaşkanının seçilemeyişi neticesinde ortaya çıkan otorite boşluğu.
- Haşhaş Krizi, Kıbrıs Meselesi gibi sorunlar nedeniyle dış politikada başta ABD olmak üzere Batı ülkeleri ile yaşanan anlaşmazlıklar.
- ABD'nin Afganistan ve İran'dan sonra Türkiye'yi de kaybetmemek istemesi nedeniyle Türkiye'deki yönetimi yönlendirmek istemesi.

Maddeler halinde sıralanan bu nedenler doğrultusunda 12 Eylül 1980 askeri darbesi gerçekleştirilmiştir. Soğuk Savaş sürecinin son darbesi olan 12 Eylül darbesi, Türkiye'de gerçekleştirilen en sert darbedir. Yüzbinlerce gözaltı, tutuklama, idam ve işkencelerin yaşandığı bu süreçte siyasi partiler kapatılmış ve birçok politikacıya siyaset yapma yasağı getirilmiştir. Ayrıca yüzde 10 seçim barajının getirilerek küçük partilerin etkisinin kırılmaya çalışıldığı bu süreçte sendikal hak ve özgürlükler de büyük ölçüde sınırlandırılmıştır. Darbenin gerçekleştirilmesinin ardından ülkedeki kaos ortamı yerini sert tedbirlerin tesis ettiği güven ortamına bıraksa da darbe, ülke demokrasisinde son derece olumsuz etkiler bırakmıştır. Siyasal iktidarlar ülkeleri ne kadar kötü yönetirse yönetsin hatta dünyanın bazı bölgelerinde olduğu gibi askeri müdahaleler halk tarafından talep edilse dahi hiçbir askeri darbe, mevcut sorunlara kalıcı çözüm sunmamaktadır. Dolayısıyla Cumhuriyetimizin 100. yılını kutladığımız bu dönemde yurttaş temelli, muasır bir demokrasi inşa ederek darbe üretmeyen bir siyasal yapı oluşturmak Türkiye bekası adına hayati önem taşımaktadır.

4. KAYNAKÇA

Akça, İ., (2013), Türkiye'de Darbeler, Kapitalizm ve Demokrasi(sizlik)", *Cumhuriyet Tarihinin Tartışmalı Konuları,* (ss. 49-71) içinde, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Akhan, A., (2022), "1980 Darbesi'nin Batı Ülkelerindeki Yankıları", *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 9(1), ss.45-65.

Akıncı, A., (2013), "Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtıra", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 15(2), ss.39-58.

Aşık, S., (2021), Güneş Motel Olayı, (1. Baskı), Kopernik Kitap, İstanbul.

Baran, S., (2018), "24 Ocak Kararları ve 12 Eylül Askeri Darbesinin Basına Olan Etkileri: Milliyet Gazetesi Örneği", *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergisi,* 1(1), ss.76-96.

Bozkur, Ö., (2018), "Anılarda 12 Mart Muhtırası: Bizden Başka Herkesin İktidarda Olduğu O Dönem", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), ss.209-243.

Dursun, S., (2008), "Türkiye'nin Güvenlik Algılamasındaki Değişim: 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Dönem", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8(16), ss.421-433.

Dursun, S., (2008), "Türkiye'nin Güvenlik Algılamasındaki Değişim: 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Dönem", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* 16(7), ss.421-433.

Elik, S., (2012), Iran-Turkey Relations, 1979-2011: Conceptualizing the Dynamics of Politics, Religion and the Security in the Middle-Power States, New York: Routledge.

Gülen, A., (2020), Türk Siyasal Hayatında Nihat Erim, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

İntaş, Ö., (2019), *24 Ocak 1980 Ekonomik Kararlarının Türkiye Ekonomisine Etkileri, Yansıması ve Sonuçları*, (Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Diyarbakır.

Karaca, D., (2015), *12 Eylül 1980 Darbe Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası Üzerine Bir İnceleme,* (Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Edirne.

Karataş, İ., (2020), "12 Mart Muhtırası ve Nihat Erim Hükümeti'nin Balyoz Harekatı'nın Medyaya Yansıması", *Journal of History and Future*, 6(4), ss.1574-1594.

Keskin, Y. Z., (2020), "Türkiye Siyaseti ve Devlet Örgütlenmesinde 12 Mart Muhtırasının Etkileri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22/Özel Sayı, ss.1-15.

Kırkpınar, D., (2009), *12 Eylül Askeri Darbesi'nin Gençliğin Üzerindeki Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İzmir.

Milliyet Gazetesi, "Kenan Evren Kimdir?", (10.05.2015), www.milliyet.com.tr/gundem/kenan-evren-kimdir-2056523, (26.11.2023).

Mumyakmaz, A., (2019), "24 Ocak Ekonomik İstikrar Kararları ile 12 Eylül Askeri Darbesinin Neoliberalizm İttifakı ve Siyasal İslam'ın Süreçteki Rolü", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi,* 54(4), ss.1899-1915.

Öztürk, F., (2013), Türkiye Ekonomisinin Kırılma Noktası: 24 Ocak İstikrar Kararları, www.dunyabulteni.net, (24.11.2023).

Tutsak, S. ve Yıldız, S., (2021), "1960-1980 Darbeleri Arasında Türkiye'nin Haşhaş Politikası", *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 7(48), ss.1907-1915.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 7. Birleşim, Cilt: 1, Toplantı: 19, (25.03.1980), www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/tbmm/t19/c019/tbmm19019007, (26.11.2023).

Uçar, F., (2017), "Türk Siyasal Hayatında İktidarların Dil ve Sanat Politikalarına Bir Örnek: Milliyetçi Cephe Hükümetleri Dönemi", *Asya Studies (Akademik Sosyal Araştırmalar) Dergisi*, 1(2), ss.17-25.

Uyar, H., (2020), "Türkiye'de Askeri Darbeler ve Nedenleri Üzerine Bir Analiz Denemesi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 20(15), ss.77-96.

Yavuz, H., (2009), Secularism and Muslim Democracy in Turkey, New York: Cambridge University Press.

YAPAY ZEKANIN YÖNLENDİRİCİ ETKİSİ IŞIĞINDA DİJİTAL SİYASET

Doç. Dr. SİNEM ŞAHNAGİL[1]
[1] Balıkesir Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
sinem.sahnagil@balikesir.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0920-6948

ÖZET

Dünyada yaşanan değişim ve dönüşüm dalgasının temel ayağını oluşturan dijital teknolojinin etkilediği önemli alanların başında siyaset gelmektedir. Bilgi çağının araçları arasında ilk sırada gelen büyük veri ve yapay zekâ gibi mekanizmalar siyasetin içeriğinden yol ve yöntemine, siyasette kullanılan araçlardan siyaset yapma dili ve tarzına kadar geniş bir alanda değişim ve dönüşüm yaşanmasına neden olmuştur. Zira özellikle büyük veri ve yapay zekanın siyasi faaliyetlerde etkin şekilde kullanılması, bu alanda çeşitli tahmin modellerinin oluşturulmasını, simülasyonların geliştirilmesini ve sosyal örüntülerin tespitini mümkün kılmış, son on yılda gerçekleşen birçok siyasi süreçte gerek ulusal gerekse uluslararası aktörlerin dijital bir mücadele içine girdiği süreci başlatmıştır. Bunun yanı sıra yapay zekâ üzerine şekillenen yeni süreç, bazı kesimler tarafından demokrasi için yeni ve ciddi bir tehdit olarak algılanırken, bazı kesimler için temsili irade oluşumunda eksiklikleri giderecek bir çare olarak kabul edilmiştir.

Bu kapsamda çalışmanın amacı yapay zekanın siyasi söylemi etkileme potansiyeline sahip olduğu kabulünden yola çıkarak siyaset arenasında kullanım biçimlerini örnekler üzerinden ortaya koymak, yapay zekâ teknolojisinin siyaseti nasıl yönlendirebileceği üzerine değerlendirmeler yapmaktır. Çalışmada siyasi iletişim, etkileşim, paylaşım, katılım, seçim gibi süreçlerde yapay zekanın dönüştürücü etkisi vurgulanmış, avantaj ve dezavantajları açıklanarak dijitalleşmenin olası yan etkilerine karşı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Dijitalleşme, Büyük Veri, Dijital Siyaset

DIGITAL POLITICS IN THE LIGHT OF THE DIRECTIVE EFFECT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

ABSTRACT

Politics is one of the most important areas affected by digital technology, which constitutes the main pillar of the wave of change and transformation in the World. Mechanisms such as big data and artificial intelligence, which come first among the tools of the information age, have caused change and transformation in a wide range of areas, from the content of politics to the way and method, from the tools used in politics to the language and style of doing politics. In particular, the effective use of big data and artificial intelligence in political activities has made it possible to create various prediction models, develop simulations and detect social patterns

in this field, and has initiated a process in which both national and international actors have entered into a digital struggle in many political processes in the last decade. In addition, the new process shaped by artificial intelligence has been perceived by some as a new and serious threat to democracy, while for others it has been accepted as a remedy to overcome the deficiencies in the formation of representative will.

In this context, the aim of the study is to reveal the ways in which artificial intelligence is used in the political arena through examples, based on the acceptance that it has the potential to influence political discourse, and to make evaluations on how artificial intelligence technology can direct politics. In the study, the transformative effect of artificial intelligence in processes such as political communication, interaction, sharing, participation and elections was emphasized, its advantages and disadvantages were explained and suggestions were made against the possible side effects of digitalization.

Keywords: Artificial Intelligence, Digitalization, Big Data, Digital Politics

GİRİŞ

Ülkeler arası rekabetin, bilgi çağının gerekliklerini yerine getirmek ve bu doğrultuda ihtiyaç duyulan teknolojik ve bilimsel ilerlemeyi sağlamak temalı olmaya başladığı günümüzde, teknolojinin dokunduğu tüm alanlar hızla dönüşüm geçirmektedir. Bu alanlardan birisi de siyasettir. Yeni nesil dijitalleşme araçlarından olan büyük veri ve yapay zekanın siyasetin yol, yöntem, dil, iletişim, etkileşim gibi alanlarında meydana getirmiş olduğu dönüşüm, dijital siyaset olarak ifade edilen yeni bir kavramın keşfine kapı aralamıştır. Siyasi anlamda dijitalleşme özellikle 21. yüzyılda daha görünür hale gelmiş, başta seçimler olmak üzere dijital iletişim modeli hemen her siyasi faaliyette etkisini hissettirmeye başlamıştır. Bu kapsamda siyaset, meydanlardan yeni medya araçlarının oluşturduğu dijital ve yapay zekâ destekli mecralara kaymış, siyasi faaliyetlere yönelik program ve kampanyaların bu mecralar üzerinden gerçekleştirildiği döneme giriş yapılmıştır. Zira söz konusu araçlar seçimlerde önemli roller üstlenmeye başlamış, siyasi aktörlerin seçmenlere ulaşma, tercihlerini ve taleplerini analiz etme, seçmenlere yönelik mesajları özelleştirme gibi konularda yeni imkanlar sağlamıştır. Fakat bu durum gerek seçim süreçlerinde gerekse siyasi kampanyalarda izlenen yapay zekâ temelli uygulamalar hakkında birçok endişeyi de beraberinde getirmiştir.

Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde yapay zekâ kavramı üzerinde durularak siyasetin dijitalleşmesi noktasında nasıl bir işlev gördüğü incelenmiştir. Dijital siyasetin çerçevesi ortaya koyulmuş, siyasette veri kullanımı yapay zekâ ile ilişkisi ile ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise yapay zekanın siyasete yansıması çeşitli örnekler özelinde değerlendirilmiş, yapay zekâ teknolojisinin siyaseti yönlendirebilme yeteneği katılım, etkileşim, paylaşım, seçim kavramları içeren süreçler üzerinden açıklanmıştır. Son olarak söz konusu ilişkinin avantaj ve dezavantajları, teknolojinin doğasından kaynaklanan özellikleri göz önüne alınarak değerlendirilmiştir.

1. DİJİTAL SİYASET VE DİJİTAL ÇAĞIN LOKOMOTİF GÜCÜ YAPAY ZEKA

İnsan makine iş birliğinin temeli 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar götürülmekle birlikte, söz konusu iş birliğinin artarak devam ettiği bir çağa giriş yapılmıştır. Dijital çağ olarak adlandırılan bu yeni dönemde bilgisayar ve internet teknolojileri yaygın şekilde kullanılmakta, sayısal veriler sürekli şekilde toplanmakta, işlenmekte ve analiz edilmektedir. Bu sürecin en etkili aktörlerinden birisini de yapay zekâ oluşturmaktadır. Zira akıllı ve bağlantılı teknolojik ürünlerin neden olduğu veri patlamasına bağlı olarak bilişsel bilimin gelmiş olduğu gelişmişlik düzeyi, insan algoritmalarını taklit edebilen bir modelleme üzerine şekillenen yapay zekâ teknolojisini ortaya çıkarmıştır.

1.1. Genel Çerçevesi ile Yapay Zekâ ve Dijital Siyaset

Minimum insan müdahalesi ile akıllı davranışı modellemek için bir bilgisayarın kullanılması olarak yapay zekâ, dijital alanda her türlü hareketi sınıflandıran, işleyen, veriye dayalı kararlar alan bir teknolojiyi ifade etmektedir. Sucu'ya (2021: 40) göre yapay zekâ, insan zekasını taklit ederek insan yerine değerlendirme ve sonuca varma yeteneğine sahip olan dijital uygulamalar olarak tanımlanırken, Erturan ve Ergin'e (2018: 813) göre büyük miktarda veriyi çok hızlı bir şekilde işleyebilen, bu verileri sorunların önceden tespitinde ve çözüme kavuşturulmasında kullanabilen ileri seviyede öğrenen sistemler olarak kabul edilmektedir. Yapay zekâ bir yandan bilginin katma değer yaratan bir güç olarak yaygın şekilde kullanıldığı, diğer yandan insan zihninin ve davranışlarının başarılı şekilde tanımlanarak insan gibi düşünebilen makinelerin programlandığı bir alanı oluşturmaktadır (Önder ve Saygılı, 2018: 631; Güleryüz, 2021: 155). Dijital dönüşüm sürecinde etkisini hemen her yerde hissettiren yapay zekâ teknolojisinin yeni perspektifler ve amaçlar kazandırdığı alanların başında siyaset gelmektedir. Yapay zekanın yaygın şekilde kullanımı ile dijital siyaset olarak ifade edilen kavram giderek önem kazanmış, büyük veri araçlarının, otomasyon amaçlı yazılmış bilgisayar algoritmalarının ve kişiselleştirilmiş verilerin kullanılarak siyasal algı yaratma, kamuoyu oluşturma, politikaları yönlendirme ve gündemi belirleme gibi stratejiler benimsenmeye başlanmıştır.

Erişilebilen her türlü verinin siyasal amaçlarla işlenmesini ve teknolojinin temin ettiği araçlar aracılığıyla siyasal iletişimin güçlendirilmesini kapsayan dijital siyaset (Kurnaz, 2022: 4), demokrasinin ve siyasi söylemin önemli yapı taşları olan toplumsal uzlaşma ve bilgi paylaşımının dijital ortama taşınma süreci olarak tanımlanabilmektedir. Yine dijital siyaset görsel, video, konum, dil gibi çok çeşitli şekillerdeki verileri ve bunlar arasındaki her türlü ilişkiyi inceleyerek siyasal çıkarımlar yapmayı hedeflemektedir (Lazer vd., 2020). Dijital siyasette bir bilginin yayılması, bir adayın veya politikanın pazarlama stratejileri geniş bir yelpazede meydana gelmektedir. Pazarlanan unsurların ve pazarlayan kesimlerin çeşitlilik göstermesi bunun başlıca nedenleri arasında yer almaktadır. Örneğin bir seçim atmosferinde pazarlanan unsur "aday" iken, pazarlamak isteyen unsur "siyasi parti" olabilmektedir. Yine uluslararası ilişkiler söz konusu ise pazarlanan veya yayılmak istenen doğru bilgi veya dezenformasyon iken pazarlamak isteyen devlet destekli bir aktör olabilmektedir (Bashyakarla vd., 2019: 5).

Başta geleneksel veri sağlayıcılar olmak üzere, görsel medyadan arama motorlarına, mesajlaşma uygulamalarından arkadaşlık sitelerine kadar çok geniş bir alanda faaliyet gösteren dijital araçlar, dijital siyaset verisine erişim yollarını oluşturmaktadır. Zira Facebook, Twitter, Instegram, Google gibi platformlar, geleneksel veri sağlayıcılarından elde ettikleri bilgilere ek olarak kullanıcıların çevirim içi ortamda gerçekleştirdikleri her türlü faaliyeti gelişmiş gözetim veya yapay zekâ teknolojileri kullanarak takip etmekte, bu sayede vatandaşların ihtiyaçları ile uyumlu, bu ihtiyaçlara göre hedeflenmiş profillemeler çıkarılmasını sağlamaktadırlar (Kurnaz, 2022: 9). Diğer bir deyişle bu platformlar dijital verileri ve psikometrik çözümlemeleri kullanarak bireylerin olası davranışlarını ve kişisel özelliklerini tahmin etmekte, bu yolla algı yönetimi yapılabilmesinin önünü açmaktadırlar.

1.2. Dijital Siyasetin Yapay Zekâ Temelli Unsurları

Siyasette veri kullanımı için öncelikle siyasal kampanyaların bazı önemli unsurları bir arada bulundurmaları gerekmektedir. Bütçe ve gönüllülük sayısını kapsayan kaynaklar, partinin teknolojik becerileri ve araçlarını ifade eden altyapısal faktörler, kurum kültürü ve yapısı, seçim sonuçlarının değerlendirilmesi anlamına gelen seçimsel döngü faktörleri söz konusu unsurların başında gelmektedir (Kreiss, 2016). Bu kapsamda teknolojinin sağladığı fırsatlar aracılığıyla oy verme potansiyeline sahip kişiler hakkında bilgi toplanarak analiz edilebilmekte, davranışsal hedef belirleme yönteminden de yararlanılarak siyasal tutum ve davranışlar çözümlenebilmekte, modern siyasal kampanyaların daha başarılı sonuçlar elde etmesi sağlanabilmektedir (Dobber vd., 2017; Seyidov, 2021: 37).

Veri ve yapay zekâ temelli dijital siyaset, hedefleme ve test etme olmak üzere iki önemli özelliği bünyesinde barındırmaktadır. Buna göre hedefleme, kampanya sürecinde seçmenlere yönelik nasıl ve hangi mesajların iletilmesi gerektiğine yönelik karar verme sürecini ifade etmektedir. Test etme ise bu mesajların nasıl etki ve tepkiye yol açtığı diğer bir deyişle içerik üretimi ve hedefleme ile ilgili ampirik bir çözümlemeyi oluşturmaktadır (Baldwin-Phillipi, 2017: 628). Hedefleme kapsamında veri toplama sürecinde bir önceki seçim sonuçlarından oy kayıtlarına, sosyal medya verilerinden seçmenlerin yaşam tarzları ile ilgili verilere, sosyal grafik verisinden algoritmik gruplandırmalara kadar birçok veri kaynağı farklı stratejilere yönelik kullanılabilmektedir. Söz konusu veriler bizzat parti tarafından veya üçüncü bir veri firması tarafından toplanmakta, toplanan verilerin hedef kitleye uygun hale getirilmesi için çeşitli programlar kullanılmaktadır (Baldwin-Phillipi, 2019: 3). Kullanıcılardan toplanan veriler, kısa mesaj kayıtlarından, arama günlüklerinden ve bluetooth tarama sonuçlarından oluşan sosyal etkileşim verisi; mobil ağlardan veya GPS'e bağlı durumlardan elde edilen lokasyon verisi; video veya fotoğraf ile çekilen, paylaşılan lokasyonlardan alınan bilgi ile elde edilen medya tüketim verisi; etkinlik algılama sensörleri, mobil uygulama kullanımı, düzenli cihaz kullanımı istatistikleri, arama ve mesaj kayıtlarına bağlı bilgilerden elde edilen davranışsal veriler olarak sınıflandırılmaktadır (Kiukkonen vd., 2010). Veri uzmanları ve alanında yetkin ekip üyeleri, siyasal kampanyalarda bu verilerden yola çıkarak tahminlere yönelik modeller oluşturmakta, oluşturulan modeller bazı temel faktörler üzerinde durmaktadır. Bu faktörler, önceki davranış ve demografik bilgilerin kullanılması yoluyla seçmenlerin gelecek siyasal davranışlarının tahmin edildiği davranışsal sonuçlar, bireysel değil toplu

ihtimallere dayalı vatandaşların siyasi tercihlerini anlamaya yönelik destek veriler ve vatandaşların kampanya faaliyetlerine nasıl tepki vereceğini ve nasıl yönetebileceğine ilişkin kampanya öncesi yapılan test çalışmasını içeren çözüm oluşturma sürecidir (Nickerson ve Rogers, 2014: 54). Dolayısıyla Dommett'e (2019) göre veri kullanımı siyasal kampanyalara bir yandan enformasyon yönünden sosyal medya ve diğer çevirim içi kaynaklardan geniş ölçüde veriye ulaşarak seçmenlerin tutum ve davranışlarının tahmin edilmesine hizmet eden modellemeler geliştirme imkânı sunarken diğer yandan iletişim ve etkileşim açısından hızlı ve hedef odaklı iletişim stratejileri hazırlanabilme imkânı sağlamaktadır.

2. YAPAY ZEKANIN SİYASETE YANSIMASI

Siyasi anlamda dijitalleşme özellikle 21. yüzyılda daha görünür hale gelmiş, başta seçimler olmak üzere dijital iletişim modeli hemen her siyasi faaliyette etkisini hissettirmeye başlamıştır. Bu kapsamda siyaset, meydanlardan yeni medya araçlarının oluşturduğu dijital ve yapay zekâ destekli mecralara kaymış, siyasi faaliyetlere yönelik program ve kampanyaların bu mecralar üzerinden gerçekleştirildiği döneme giriş yapılmıştır.

2.1. Dijital Siyaset Meydanında Yapay Zekâ Uygulamaları

Yapay zekâ teknolojisindeki hızla yaşanan gelişmeler, siyasal kampanya stratejilerinde, diğer bir deyişle siyasetçilerin ve siyasi partilerin seçmenleri etkileme ve destek kazanma yöntemlerinde veri analizi, algoritmik hedefleme, seçmen profilleme[1], dijital iz takibi gibi radikal değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda verilebilecek ilk örnek veri toplayan ve bu verilerin analizini yapan yapay zekâ uygulamalarıdır. Büyük veri ve seçmen profillemesi için geniş bir kullanım alanı bulan bu uygulamalar seçmen tercihlerini, demografik özellikleri ve eğilimlerini anlayabilmek ve buna göre bir siyasi kampanya oluşturma imkânı sağlayarak önemli bir güç unsuru haline gelmektedirler. Zira bu uygulamalar verileri daha hızlı ve doğru şekilde işleyerek, siyasi kampanyaların hedef kitlelerini daha iyi anlamalarını ve bunlara uygun stratejiler geliştirmelerini sağlamaktadır.

2008 ve 2012 yıllarında yapılan ABD başkanlık seçimleri yapay zekanın siyasi kampanya sürecinde kullanımına yönelik başarılı örnekleri arasında kabul edilmektedir. Veri analizi ve seçmen profillemesi üzerine inşa edilen bu kampanyalar sırasında Barack Obama'nın ekibi seçmenlerin sosyal medya ve diğer dijital platformlardan toplanan verilerini analiz ederek, seçmenlerin politikalar hakkındaki düşüncelerini ve hangi konu başlığının onlar için önemli olduğunu belirlemiştir. Toplanan ve analiz edilen bu veriler sayesinde ekip, seçmenlere daha etkili şekilde ulaşabilecek ve onları oy kullanmaya teşvik edecek stratejiler geliştirmişlerdir. Örneğin, gelir durumu düşük olan bölgelerde, ekonomik iyileşme ve istihdam odaklı mesajlar sunulurken, genç seçmenlere ise eğitim ve teknoloji konularında özelleştirilmiş mesajlar gönderilmiştir. Bu çalışma, birçok seçmenin Obama'nın kampanyasına yüksek miktarlarda bağış yapmasını sağlamıştır. Yine Obama ve ekibi "2012 Dashboard" adında bir sosyal medya sitesi oluşturmuş, bu site aracılığıyla seçmenlere gönüllülük, hareketlilik ve katılım gibi

[1] Bireylerin kişisel bilgilerini, önceden toplanan veriler aracılığıyla elde edilen kalıplarla karşılaştırmak amacıyla algoritmaları kullanan bir teknik olan profilleme, bir kişinin önceden belirlenmiş olan ve çerçevesi belirli bir profile uyup uymadığını tespit etmek ve buna bağlı olarak ilgili kişinin gelecekteki davranışlarını tahmin etmek üzerine tasarlanmıştır (Article 29 Data Protection Working Party, 2018; Brand, 2020).

fonksiyonlar sunulmuştur. Bu sitede tüm kullanıcılar mahalle grupları içine yerleştirilmiş, böylece aynı mahalleden kişiler Obama'yı kimin desteklediğini fotoğraflar veya videolar yoluyla takip edebilmişlerdir. Kampanya süresince çekişmeli seçim bölgelerinde Obama takipçilerinin verileri kullanılmış, bu kişilere çevrelerinde bulunan seçmenlerin profil bilgileri gönderilerek oy vermeleri için irtibata geçmeleri yönünde teşvik edilmiştir. Böylece mikro hedefleme yöntemi bu kampanya ile hayata geçirilmiştir (Güngör, 2012: 66; Bimber, 2014).

Yine 2016 yılında yapılan ABD başkanlık seçimlerinde de benzer bir tablo ortaya çıkmıştır. Dönemin adayı Donald Trump da seçim kampanyasında sosyal medya ve çevirim içi etkileşimi yapay zekâ desteği ile bir arada kullanmış, kampanya sırasında seçmenlerin sosyal medya paylaşımları analiz edilerek ilgi alanları, duyguları ve politik eğilimleri belirlenmiştir. Benzer davranış örüntülerini gösteren seçmen kitlelerini belirlemeyi hedef alan bu çalışma ve analizler sayesinde seçmene yönelik kişiselleştirilmiş mesaj ve stratejilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır (Bump, 2018). Bu kapsamda dünya genelinde örnekler çoğaltılabilmekle birlikte seçim kampanyaları süreçlerinde veri analizi temelli şirketlerden faydalanma yolu da giderek yaygınlaşmaktadır. Cambridge Analytica veya HaystaqDNA gibi şirketlere milyonlarca dolar ödenmekte, bu şirketlerin iklim değişikliği, etnik haklar, yabancı düşmanlığı gibi konularda sahip olduğu veri setleri seçmen profillemeleri için bu şirketleri kaynak haline getirmektedir (Godhill, 2020; Karunian vd. 2019). Örneğin HaystaqDNA elindeki güneş paneli sahipliği veri tabanı kullanarak kimlerin güneş paneli alabileceğini modellemiş, güneş paneli sahipliği, çevresel konulara daha duyarlı sol görüşleri benimsemeyle ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Yine uydu görüntüleri kullanılarak görüntü işleme teknolojileri ile mahallelerin siyasal eğilimleri üzerine tahminler yapabilen uygulamalar geliştirilmiştir (Gebru vd., 2017). Birleşik Krallık'ta 2015 yılında yapılan seçimler bu kapsamda diğer bir örneği oluşturmaktadır. Mosaic adlı posta kodu üzerine yapılandırılmış bir veri tabanına sahip Experian şirketi seçim sürecinde etkili aktörlerden birini oluşturmuştur. Bu şirket tarafından üretilen ve yüksek ücretlerle kullanıma sunulan veri tabanı, ülke nüfusunun gelir, değer ve kültürel sermayesini baz alarak 67 kategoriye ayırılmıştır. Fakat bu veri tabanına daha çok büyük partiler erişim sağlayarak kullanabilirken, finansal kısıtlar nedeniyle diğer partiler kullanmamayı tercih etmiştir (Anstead, 2017).

Yapay zekâ destekli sohbet robotları bu kapsamda verilebilecek bir başka örneği oluşturmaktadır. Karmaşık ve faklı sorulara cevap verebilen ve insanlarla etkileşime girebilecek bir yapıda tasarlanan sohbet robotları sorulan her soruya mümkün olduğunca insan gibi davranarak cevap vermektedir. Bu süreçte robota öncelikle siyasi partinin veya siyasetçinin fikirleri videolar, görseller, metinler veya röportajlar gibi içeriklerle yapay zekaya öğretilmektedir. İlgili bilgilerle donatılmış robotlar, siyasetçinin insan hakları, sağlık ve eğitim politikaları, demokrasi gibi konulardaki düşüncelerini vatandaşa anlatabilir hale gelmektedir. Özellikle siyasi kampanyalar için oldukça işlevsel olan sohbet robotları, seçmenlerle kurulan bağlantının istikrarlı şekilde sürdürülmesini sağlamaktadır (Kurtuluş, 2023b). Etkinlikler hakkında bilgi vererek seçmenlerin sorularını yanıtlayan bu robotlar, aynı zamanda seçmenlerin taleplerini anlamaya yardımcı olmaktadırlar. Seçmenlerin önem verdikleri konulara veya kampanyalar hakkındaki görüşlerine yönelik veriler toplayan robotlar, siyasetçilerin veya siyasi

partilerin destekçilerini kapsayan bir topluluğun oluşturulması için gerekli olan etkileşimi tasarlamaktadırlar.

2018'de Tayvan yerel seçimlerinde "bot orduları" kurulmuş, sosyal medya üzerinden işlev görev ve insan kullanıcıların etkileşimlerini taklit eden bu yapay zekâ destekli hesaplar ile siyasi kampanyaları destekleyecek veya eleştirecek içerikler üretilerek medya algoritmalarını, kamuoyunu diğer bir deyişle seçmen algısının yönlendirilmesi amaçlanmıştır. Büyük bir dezenformasyon ve manipülasyon kampanyasının yürütüldüğü bu süreçte, bot hesaplar siyasi adaylar ve partiler hakkında karalama kampanyaları düzenlenmişlerdir. Bu hesapların büyük kısmının Çin ana karasından yönetildiği yapılan araştırmalarla ortaya koyulmuş, bu durum sosyal medya manipülasyonunun uluslararası ilişkiler ve güç dengesi yönünden ne derece önemli olabileceğini göstermiştir (Kurtuluş, 2023a). Yine 2020 yılında ABD Başkanlık Seçimlerinde Joe Biden tarafından kullanılan Facebook Messenger üzerinden yapay zekâ destekli sohbet robotu bu alanda verilebilecek örneklerden birini oluşturmaktadır. Seçmenleri Biden'ın kampanyaları, politikaları, etkinlikleri hakkında bilgilendirmek için tasarlanan robot, seçmenlerin sorularına anlık şekilde cevap vererek Biden siyasetinin hedeflerini aktarmış, oy kullanma süreci ve oy kullanma tarihleri ile ilgili önemli bilgilere erişilmesine yardımcı olmuştur.

2.2. Yapay Zekâ Destekli Dijital Siyasetin Avantaj ve Dezavantajları

Bilgi iletişim teknolojilerinin gelişimiyle birlikte dijitalleşmenin önemli araçlarının demokrasiyi güçlendirebileceği, seçim rekabetini artırabileceği, başta seçilmiş temsilciler ve vatandaşlar olmak üzere birçok aktör arasındaki bilgi aktarımını ve iletişimi kolaylaştırabileceği ve seçim kampanyalarında yeni fırsatlar yaratabileceği bazı kesimler tarafından güçlü şekilde savunulmaktadır (Norris, 2001). Zira siyasetin teknolojik gelişmelere paralel olarak dijital platformlara kayması siyasi aktörlere, özellikle seçmenlerin oy verme davranışını etkilemek üzere bireysel ve kitlesel yeni kanallar sunmuştur. Dijitalleşen siyaset ile seçmenler ve siyasi aktörler birbirlerine çok daha rahat ulaşabilmekte, böylece seçmen eğilimleri çok daha hızlı, düşük maliyetli ve kapsamlı şekilde takip edilebilmektedir (Akdal ve Gezgin, 2018: 93-94). Yapay zekâ sayesinde gerçek zamanlı verilere dayalı olarak dinamik ve esnek şekilde yönetilen seçim kampanyaları, seçmen tepkilerine ve güncel olaylara uyum sağlama yeteneğine sahip olduğundan daha etkili stratejilerin geliştirilmesini sağlamaktadır (Kurtuluş, 2023a). Bunun yanı sıra yapay zekâ destekli uygulamaların kampanya kaynaklarının kullanımında ve dolayısıyla seçim başarısında önemli rol oynadığı kabul edilmektedir. Zira bu uygulamalar, daha fazla yatırımın hangi bölgelere yapılması gerektiği, hangi mesajların seçmen üzerinde daha etkili olduğu, etkinliklerin zaman ve mekân olarak uygun şekilde ayarlanması gibi konularda belirleyici bir güce sahiptir.

Yapay zekâ destekli dijital siyaset çağına eleştirel bir bakış açısı besleyen kesim ise öncelikle yeni teknolojilerin büyük ve küçük partiler arasındaki kaynak eşitsizliklerini artıracağı düşüncesini öne sürmektedirler (Norris, 2001). Birçok ülkede partiler ve siyasetçiler tarafından yürütülen dijital siyaset faaliyetleri, ABD'de yapılan çalışmalara benzer şekilde hayata geçirilmekte, bilimsel olarak yürütülen çalışmalarda yine bu ülke çalışmaları referans alınmaktadır. Bu durum hedefe ulaşmayı zorlaştırdığı gibi karşılaştırmaları araştırmaların

yapılmasında da ihmalleri doğurmaktadır. Zira benimsenen bu yöntem, ABD'nin siyasi ve sosyal sisteminin kendine özgü yapısından kaynaklanan başarıyı çözümlemeyi engellemekte ve dolayısıyla diğer ülkelerin benzer başarıyı yakalama şansını en aza indirmektedir (Vaccari, 2013). Dezavantaj olarak kabul edilen diğer bir nokta verinin sahip olduğu hacmin, sorunların büyük kısmını çözeceği inancıdır. Toplanan büyük verinin sosyal gerçekliği yüksek oranda yansıttığı algısını anlatan ve büyük veri kibri olarak adlandırılan bu durum (Lazer vd., 2014), kamunun sahip olduğu büyük veri problemlerinin göz ardı edildiği bir tabloya vurgu yapmaktadır. Öncelikle dijital platformlardan toplanan veriler, tüm toplumun tamamını temsil etmekten uzaktır. Farklı platformlar farklı kurallarla kayıt olma, takip etme, yorum yapma, beğenme gibi dijital faaliyetlere imkân tanımaktadır. Dolayısıyla farklı veri setleri üzerinden gerçekleştirilen benzer çalışmalar farklı sonuçlar üretebilmektedir. Bunun yanı sıra farklı veri setlerini birlikte kullanmanın zorluğu ileri düzey uygulamalar gerektirmektedir (Lazer ve Radforf, 2017: 29). Başta sosyal medya olmak üzere dijital siyaset kapsamında kullanılan uygulamaların yankı odası işlevi gördüğüne yönelik düşünce diğer bir dezavantaj olarak öne sürülmektedir. Bu görüşe göre halihazırda var olan fikirleri güçlendiren ve kimi zaman farklı olan düşüncelerin yayılmasını engelleyen sosyal medya, bireylerin kendileriyle benzer düşünceye sahip kişilerle iletişim kurma eğilimlerini destekleyerek siyasal kutuplaşmaları asimetrik bir şekilde üretebilmektedir (Koiranen vd., 2020). Diğer taraftan seçmen profillemesi yönteminin yaygın şekilde kullanıldığı günümüzde profiller yanlış veya sistematik yönden önyargılı olabileceğinden profil oluşturma, bireylerin yanlış tanımlanması, sınıflandırılması veya değerlendirilmesine neden olabilme ihtimali taşımaktadır. Bu kapsamda profilleme sonucunda bir kişi benzer özellikler gösterdiği başka kişilerin davranışlarına bağlı olarak bir karara tabii tutulduğunda ayrımcılık riski ile karşı karşıya kalabilmektedir (Privacy International, 2017; Janssen, 2019). Ayrıca bireylerin ilgi alanlarına yönelik kişiselleştirilen haber teknolojileri ile alınan enformasyonun her zaman sağlıklı karar vermeye yardımcı olması mümkün olmamaktadır.

Yapay zekanın siyasi kampanyalarda kullanımının, aynı zamanda etik ve gizlilikle ilgili endişeleri de beraberinde getirmesi dikkat çekilen bir diğer hususu oluşturmaktadır. Seçmen verilerinin toplanması ve işlenmesi, gizlilik ihlalleri ve manipülatif siyasi reklamcılık gibi sorunlar, yapay zekâ tabanlı kampanya yöntemleri kullanılırken, şeffaflık, veri koruma ve etik standartlar gibi ilkelerin ciddi şekilde göz önünde bulundurulması zorunluluğunu doğurmaktadır. Zira yasal veya etik olarak sınırların belirsiz olması seçmenler hakkında yasal olmayan yollardan veri sağlanması durumunu ortaya çıkarmaktadır. Örneğin Birleşik Krallıkta faaliyet gösteren ve hamile kadınlara gebelik ve bebek tavsiyesi veren "Emma'nın Günlüğü" (Emma's Diary) adlı internet sitesi, İşçi Partisi'ne yasal olmayan yollardan veri sağlama suçlamalarıyla yüz yüze kalşmıştır (Bashyakarla vd., 2019: 15; Kurtuluş, 2023). Diğer yandan yapay zekâ tabanlı yüz tanıma ve takip sistemleri ile fişleme faaliyetlerinin artış gösterme riski yine bir sorun alanı olarak ifade edilmektedir. Söz konusu durumun bir örneği Hong Kong'ta yaşanmış, sokak eylemlerinde göstericiler maske, şemsiye ve lazer kullanımı ile yüz tanıma sistemlerinden korunmaya çalışmışlardır (Göksal, 2021). Siber saldırı tehdidi, oyların çalınma riski, hacklenme tehlikesi gibi teknolojinin beraberinde getirdiği açıklar yine dezavantajlar arasında sayılmaktadır.

SONUÇ

Dijitalleşme çemberinin giderek genişlediği siyasette yapay zekâ, büyük veri setlerini işleyerek karmaşık durumdaki seçmen davranışlarını anlamlandırmada ve tahmin etmede başarılı bir teknoloji olarak önemini artırmaya devam etmektedir. Yapay zekâ algoritmaları ile sosyal medya etkileşimlerinden demografik bilgilere, geçmiş seçim davranışlarından politika tercihlerine kadar çok çeşitli veri noktaları analiz edilmekte, bu bilgilerle seçmenlerin siyasi eğilimleri, ilgi alanları, olası tepki ve tercihleri hakkında değerlendirmelerde bulunulmaktadır. Avantajları kadar dezavantajlara da sahip olan yeni süreç bir dizi önlem mekanizmasını da kaçınılmaz olarak gerekli kılmaktadır.

Öncelikle her ne kadar teknolojik gelişmeler taşıdığı evrensel nitelikler gereği birçok ülkede benzer şekilde hayat bulsa da söz konusu uygulamalar başta siyaset olmak üzere her alanda ilgili ülkenin kendisine özgü özellikleri göz önünde bulundurularak tasarlanmalıdır. Bu tasarlama yapıldıktan sonra sistemin etkili kullanılması için alanında yetkin veri uzmanları veya veri firmalarının sürece dahil edilmesi gerekmektedir. Zira büyük verinin gücünden etkin şekilde faydalanabilmek ancak bu verilerin sistematik şekilde toplanması ve analizi ile mümkündür. Diğer taraftan siyasi süreçlerde kişisel verilerin kullanımı hassas ve önemli bir başlığı oluşturmaktadır. Bu kapsamda gerekli yasal alt yapının sağlanması ve ilgili kanunlara, yasal düzenlemelere uygun hareket edilmesi hayati önem taşımaktadır. Bu noktada otoritelerin ve sistem geliştiricilerinin sıkı düzenlemelerle denetlenmesi, kullanıcıların eğitilmesi, siber saldırılara karşı önleme birimlerinin kurulması sürece katkı sağlayacak adımlar olacaktır.

KAYNAKÇA

Akdal, T. ve Gezgin, S. (2018). Dijital Siyaset ile Siyasal Katılımın Değişen Kimliği ve Dili, Political Communication in Theory and Practice: Non-Western Approaches.

Anstead, N. (2017). Data-Driven Campaigning in the 2015 United Kingdom General Elections. *The International Journal of Press/Politics*, 22(3), 294-313.

Article 29 Data Protection Working Party (2018). Guidelines on Automated individual decision-making and Profiling for the purposes of Regulation 2016/679. https://ec.europa.eu/newsroom/article29/redirection/document/49826 (Erişim Tarihi: 10.12.2023).

Baldwin-Philippi, J. (2017). The Myths of Data-Driven Campaigning. *Political Communication*, 34(4), 627-633.

Baldwin-Philippi, J. (2019). Data Campaigning: Between Empirics and Assumptions. *Internet Policy Review*, 8(4), 1-18.

Bashyakarla, V., Hankey, S., Macintyre, A., Rennó, R., and Wright, G. (2019). *Personal Data: Political Persuasion*. Tactical Tech

Bimber, B. (2014). Digital Media in the Obama Campaigns of 2008 and 2012: Adaptation to the Personalized Political Communication Environment. *Journal of Information Technology & Politics*, 11(2), 130-150,

Brand, D. J. (2020). Algorithmic Decision-making and the Law. E-*Journal of E-Democracy and Open Government,* 12(1), 114-131.

Bump, P. (2018). *All The Ways Trump's Campaign Was Aided By Facebook, Ranked By Importance*. Washington Post.

Dobber, T., Trilling, D., Helberger, N. ve de Vreese, C. (2017). Two Crates of Beer and 40 Pizzas: The Adoption of Innovative Political Behavioural Targeting Techniques. *Internet Policy Review*, 6(4), 1-26.

Dommett, K. (2019). Data-Driven Political Campaigns in Practice: Understanding and Regulating Diverse Data-Driven Campaigns. *Internet Policy Review*, 8(4), 1-19.

Gebru, T., Krause, J., Wang, Y., Chen, D., Deng, J., Aiden, E. L., and Fei-Fei, L. (2017). Using deep learning and Google Street View to estimate the demographic makeup of neighborhoods across the United States. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 114 (50), 13108-13113.

Godhill, O. (2020, Nisan 23). *How Political Campaigns Use Personal Data To Decode Voters' Opinions*. Yahoo!Finance.

Göksal, İ. (2021). Yapay Zekâ ve İnternetin Demokrasiye Etkileri, Yapay Zeka ve İnternetin Demokrasiye Etkileri (ikonionhukukvekariyerdernegi.com) (Erişim Tarihi: 13.12.2023).

Güleryüz, D. (2021). Veriden bilgiye makine öğrenmesi. M. Kocaoğlu veS. Usta (Ed.). Kurumsal Bilgi Yönetimi Teknolojik Eğilimler (ss.155-174). İstanbul: Eğitim Yayınevi.

Güngör, S. (2012). Bilgi Toplumu ve E-Dönüşüm Sürecinin Demokrasi Üzerine Dönüştürücü Etkisinin Analizi, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Ankara.

Erturan, İ. ve Ergin E. (2018). Dijital denetim ve dijital ikiz yönetimi.Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 20(4), 810-830.

Janssen, J. H. N. (2019). The right to explanation: means for 'white-boxing 'the black-box?. show.cgi (uvt.nl)

Karunian, A. Y., Helka, H. ve Söderholm, A. (2019). Data Profiling and Elections: Has Data-Driven Political Campaign Gone Too Far? *Udayana Journal of Law and Culture,* 3(1), 95-122.

Koiranen I vd. (2020). Ideological motives, digital divides, and political polarization: How do political party preference and values correspond with the political use of social media? Telematics and Informatics, 46(101322).

Kreiss, D. (2016). *Prototype Politics: Technology-İntensive Campaigning and The Data of Democracy*. New York: Oxford University Press.

Kiukkonen, N., Blom, J., Dousse, D., Gatica-Perez, D. ve Laurila, J. (2010). Towards Rich Mobile Phone Datasets: Lousanne Data Collection Campaign

Kurtuluş, Ö. (2023a). *Yapay Zekanın Seçim Kampanyalarında Kullanımı*. Yapay Zekanın Seçim Kampanyalarında Kullanımı - Özgür Kurtuluş (ozgurkurtulus.com.tr) (Erişim Tarihi: 12.12.2023).

Kurtuluş, Ö. (2023b). Yapay Zekâ, Siyaset ve Seçimler. Yapay Zeka, Siyaset ve Seçimler - Özgür Kurtuluş (ozgurkurtulus.com.tr)

Lazer, D. M. J., Pentland, A., Watts, D. J., Aral, S., Athey, S., Contractor, N., Freelon, D., Gonzalez-Bailon, S., King, G., Margetts, H., Nelson, A., Salganik, M. J., Strohmaier, M., Vespignani, A., and Wagner, C. (2020). Computational social science: Obstacles and opportunities. *Science*, 369 (6507), 1060-1062.

Nickerson, W. D. and Rogers, T. (2014). Political Campaigns and Big Data. *Journal of Economic Perspectives*, 28 (2), 51

Norris P (2001). *Digital Parties. Civic Engagement and Online Democracy* ECPR Joint Sessions, Grenoble.

Önder, M. ve Saygılı, H. (2018). Yapay Zekâ Ve Kamu Yönetimine Yansımaları. *Türk İdare Dergisi*. (487), 629-670.

Privacy International (2017). *Data Is Power: Profiling and Automated Decision-Making in GDPR.* Microsoft Word - 2017.12-profiling%20paper%20FINAL.docx (privacyinternational.org) (Erişim Tarihi: 10.12.2023).

Rifai, M. (2019). Dıgıtal Democracy In The West Java Gubernatorıal Electıon 2018: Partıcıpatıon, Party Campaıgn, and Power Relatıons. *Prosiding Icogıss* , 435-444.

Seyidov, I. (2021). "Büyük Verinin Gücü Adına": Siyasi Kampanyalarda Etkili Veri Kullanımı. *TRT Akademi*, 6(11), 32-48.

Sucu, M. (2021). *Dijital Yönetim İşletme Yönetiminde Yeni Bir Yaklaşım*. Ankara:İksad Yayınları.

Vaccari, C. (2013). *Digital politics in Western Democracies: A comparative Study*. JHU Press.

KÜRESELLEŞME, NÜFUS POLİTİKALARI VE ORTADOĞU
GLOBALIZATION, POPULATION POLICIES AND THE MIDDLE EAST

Doç. Dr. Abdullah EROL

Van YYÜ, İİBF, aerolh30@gmail.com - https://orcid.org/0000-0002-8882-5853

ÖZET

Küreselleşmenin ne olduğuna ilişkin tartışmalar oldukça zengin bir akademik havuz oluşturdu. Küreselleşmenin ne olduğuna ilişkin görüşlerden biri de modernleşme üzerinden şekillendirildi. Bu açıdan küreselleşme bir olgu olmaktan çok bir talep olarak görünmektedir. Küresel güçlerin bütün kürede modernleşme beklentileri; çeşitli politikaların geliştirilmesini de tetiklemiş oldu. Bu açıdan küreselleşme birçok unsuru kontrol altına almaya çalıştı. Bu unsurlardan biri de nüfus kontrolüdür. Bölgesel bağlamda nüfus artışında "sıfır büyümeyi" esas alan küreselleşme; bu beklentilerini nüfus kontrolü ve azaltımı ile gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Ortadoğu coğrafyasının hem modern dönemde oluşturduğu hem de gelenekten taşıdığı kültür kodları farklılıkların zengin olduğu bir havza oluşturmaktadır. Küreselleşmenin nüfus politikaları çerçevesinde Ortadoğu'daki bu farklılıkların antagonistik diyalektikle okunması potansiyel bir çatışma alanı oluşturmaktadır. Bu çalışmada, Ortadoğu toplulukların çeşitliliğinin Küreselleşme talepleri bağlamında nasıl etkilenebileceği hususu çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Nüfus, Ortadoğu

Abstract

Discussions about what globalization is have created a very rich academic pool. One of the views on what globalization is was shaped through modernization. In this respect, globalization appears as a demand rather than a phenomenon. Modernization expectations of global powers all over the world; It also triggered the development of various policies. In this respect, globalization tried to control many factors. One of these elements is population control. Globalization based on "zero growth" in population growth in the regional context; It tries to realize these expectations through population control and reduction. The cultural codes of the Middle East geography, both created in the modern period and carried over from tradition, create a basin where differences are rich. Reading these differences in the Middle East with an antagonistic dialectic within the framework of the population policies of globalization creates a potential area of conflict. In this study, it was studied how the diversity of Middle Eastern communities could be affected in the context of Globalization demands.

Key Words: Globalization, Population, Middle East

GİRİŞ

Küreselleşen dünya ile birlikte birey-devlet, toplum- devlet ilişkilerinde önemli değişimler yaşandı. Küreselleşmeci teoriler, toplumsal değişim ve dönüşümlere yönelik beklentileri yeni politikaların uygulanmasına yönelik imkanları aramaya itti. Toplumların değişim ve dönüşüm sürecinde kontrol edilebilme isteği birçok açıdan belirdi. Nüfus ile ilgili tartışmalar da Küreselleşme taleplerinde kontrol edilmesi gereken unsurlar içinde yer aldı. Metodolojik olarak nüfus üzerindeki argümanlarda nüfusun nasıl kontrol edilmesi gerektiği önemli tartışmalar doğurdu. "Sıfır" nüfus politikalarının dillendirilmesi aynı zamanda savaş beklentilerine ve bunun için müsait "patlama noktalarının" ne olabileceğine yönelik görüşleri de oldukça radikalleştirdi (Zınam,1976). Bu çerçevede Ortadoğu'nun etnik, dinsel, coğrafik, ekonomik gibi birçok farklılıklarının "antagonistik diyalektik" üzerinden daha da önem kazandığı söylenebilir.

Küreselleşmecilerin homojen olmamakla beraber geliştirdikleri hedefler antagonistik diyalektik üzerinden okunmaya yol açtı. Olağan durumlarda farklılıkların süregelen birlikteliği böylece provakatif bir dokunuşla düşmansıl alanların varlığına pencere açtı. Bu çalışmada Küreselleşmeci teoriler üzerinden oluşan beklentilerin Ortadoğu'nun çokkültürlü havzasında tehlike oluşturabilecek okumalara, düşünsel metodolojilere kapı aralayabileceği üzerinde durularak Ortadoğu'nun kültür kodlarının farkındalığına dikkat çekilerek uygulanacak antagonistik politikaların olağandışı bir duruma neden olacağı vurgulanmaya çalışıldı.

Küreselleşme Üzerine

Küreselleşme bütün dünyada önemli yansımaları olan ve teoride komplike tartışmalara imkân veren bir olgudur. Bazen duygusal ve pratik görünürlük üzerinden bazen siyasi söylemler üzerinden önemli tartışmaların konusu olmaktadır. Kimisi için küreselleşme, ekonomik refah kimisi için ise çağdaş sorunları olarak görülmekte. Küreselleşme ile ilgili eleştiri yapanlardan kimisi küreselleşmeyi son otuz yılın ürünü, kimisi ise modernite arasında bir bağlantılı bir olgu kimisi de modernitenin sonucu olarak gördü. Kimisi de küreselleşmeyi modernitenin yeniden ziyareti ile kapitalizm arasındaki bir çizgiye oturttu (Dator, 2006:17).

Bu açıdan küreselleşme kavramı birçok şekilde ifade edilmekte ve yansımaları konusunda tartışmalar doğurmaktadır. Şüphesiz bu kavramı açıklamayla ilgili analizlerin hangisinin daha doğru olduğu tartışmalarına girmek bu çalışmanın ekseni dışında bir tartışma gerektirir. Bu açıdan kültürel, teknolojik, düşünsel, epistemolojik birçok görünürlüğü olan küreselleşme; bütün arzın bir ya da birçok yönden benzeşik halde "olma talebi" ya da olması olarak düşünülebilir. Küreselleşme bir talep olarak görüldüğünde bu talebin kim ya da kimler tarafından tasarlandığı önemli bir sorudur.

Aydınlanma sonrası farklı sosyal kuramların beklentiler oluşturduğu bilinmektedir. Günümüz dünyasında bu beklentilerin en etkili olanının Modernizm olduğu söylense abartılmamış olur. Antony Giddens, küreselleşmeyi modernliğin bir sonucu olarak görür (Reich,1998). Küreselleşme talebinin aslında bir modernleşme talebi olduğu iddiası oldukça önemlidir. Böyle bir talebin sosyal, ekonomik, teknolojik ve epistemolojik araçlar üzerinden bir görünürlüğü olduğu yadsınamaz bir durumdu. Küreselleşmenin müşahhas kılınması çeşitli teknolojik, kültürel, düşünsel ve epistemolojik bir diyalektik içinde oldu. Modernleşme olgusunun liberal bir eskatolojiye dayanması (Erol,2021) küreselleşmeci politikaların teşekkülünde önem arz etmektedir. Bu bağlamda, küreselleşme modernliğin sadece bir sonucu değil aynı zamanda bir beklentisi olarak ortaya çıkmıştır. Bu beklentilerin akademik izdüşümleri arasında en popüler olanları "Tarihin Sonu", "Medeniyetler Çatışması", "Üçüncü Dalga" gibi eserlerde kendini gösterdi (Koç,2019).

Sosyal eskatolojiler olarak tasnif edilen bu argümanlar aslında Aydınlanma dönemi sonrasında belirginleşti. Aydınlanma sonrası Batı'da geliştirilen sosyal kuramlar sadece determinist bir dönüşüm ön görmedi, aynı zamanda bu dönüşümü hızlandıracak ve müdahale edecek yetki ve hakkı, hümanist bir dokunuşun gerekliliği içinde lüzumlu bir apoloji olarak da kurguladı. Bu anlamda toplumlar kömünden –komünizme bir çizgi içinde ilerlerken ya da ilkelden modernliğe evrilirken; bir devrim veya beklenen bir evrim olarak müdahale edilmesi gerekli bir olgu olarak düşünüldü. Modernliğin bütün arzda görünür kılınması küreselleşmecilerin komplike bir talebi olarak ortaya çıktı. Aslında bu olgu, determinist bir beklentinin gerçekleşmesi veya hızlandırılmasına müdahil olma salahiyetini de doğurmuştu. Bu müdahale "bir hak" olarak düşünüldü ve sistematik şekilde projeler, yeni düzenlemeler yaşamın her alanına tatbik edildi.

Bu şekilde küreselleşmeci beklentiler çeşitli müdahaleler oluşturdu. İnsan yaşamı ile ilgili nüfus, ekonomi, eğitim, yönetim, savaş ne varsa müdahale gerektiren sosyal alanlar olarak görüldü ve planlandı. Bu sosyal dönüşümler Marksizm'de yukarıdan aşağıya, Modernizm de ise aşağıdan yukarıya totaliter bir görünümde şekillendi.

Küreselleşme Teorileri

Küreselleşme tartışmaları daha çok kavrama nasıl yaklaşıldığı ile ilgili tartışmalar üzerinden şekillenmektedir. Bu bağlamda kavramın lehine ve aleyhine yaklaşımlar içeren argümanlardan bahsetmek mümkündür. Küreselleşme taraftarları kendi içlerinde homojen olabilecek argümanlara sahip olmamakla beraber bu konudaki teoriler üç ana başlık altında şekillenmektedir (Parjanadze, 2009). Hiperküreselci yaklaşım, Şüpheci yaklaşım ve Dönüşümsel yaklaşım bu üç ana teoriyi oluşturmaktadır.

Hiperküreselcilik, daha çok küreselleşmecilerin kendi içlerinde sınıflandırmak amacı ile isimlendirdikleri ve ulus üstü bir perspektif içeren bir yaklaşım geliştirdi. Ekonomik, politik ve kültürel gerekçelerle ulus devletlerin "altını oyduğuna" dair bir yaklaşım geliştirdiği üzerinde durulmaktadır. Bu yaklaşım küresel pazarların ve teknolojik ilerlemelerin niceliksel ve niteliksel ölçekte değişimler beslediği düşüncesi ve çabasına dayanır. Bu aynı zamanda yeknesak ama sınırsız bir dünyanın teşekkülüne kapı araladığı savını beslemektedir (Corry, 2012).

Şüpheci yaklaşım ise Hiperküreselleşmeci yaklaşımın mitolojik, retorik bir argümanı üzerinden konuşlandı ve ulus "mitinin" devam ettiğine dikkat çekti. Bu çerçevede Şüpheci yaklaşım realist davranılması gerektiğini ve ulus devletlerin küresel ekonomide önemli işlevler yüklendiklerine vurguda bulundu (Yılmaz, 2021).

Dönüşümsel yaklaşım Hiperküreseleşmeci yaklaşım ile Şüpheci yaklaşım arasında bir argüman geliştirdi. Bu yaklaşım ulus devletin gücünü kaybetmeden, küreselleşmeyi bir ülkenin özel ihtiyaçlarına göre uyarlamaya yönelik rasyonel yaklaşımı geliştirdi. Aslında bu üç yaklaşım arasındaki farklılıklar net olmamakla beraber Dönüşümsel yaklaşım kimi zaman daha akıllıca ve gerçekçi olarak düşünülmektedir (Munck, 2005).

Nüfus Teorileri

Nüfus ile ilgili tartışmaları Antik Yunan'da da bulmak mümkün. Bu tartışmaların önemli bir kısmı daha çok ideal bir şehir ile ilgili demografik durumu kapsıyorsa da nüfus önemli bir şekilde anlamlı bulunmuş ve tartışılmıştır (Attar, 2020). Modern dönemde nüfusla ilgili sistematik olarak tartışma geliştiren İktisatçı Thomas Malthus (1766-1834)'dur. İngiliz ekonomist Malthus aynı zamanda demografinin babası olarak da bilinir. Malthus, Sanayi

Devrimi döneminde işçi sınıfı üzerinde gözlemlerde bulundu. Malthus, dünya nüfusunun geometrik olarak büyüdüğünü oysa gıdadaki artışta ise aritmetik bir büyüme olduğunu ileri sürdü. Malthus, bu tespitten yola çıkarak nüfus büyümesinin kontrol altına alınması ile ilgili pozitif ve negatif şekilde bir kontrolün olması gerektiğini düşündü. Pozitif kontrol ölümlerin artması (bu savaş, kıtlık, hastalık gibi) yollarıyla mümkün olmakta, negatif kontrol ise doğum oranının azalması (düşük, kürtaj, doğum kontrolü gibi) yolları ile gerçekleşmekteydi. Neo Malthusçular, çağdaş kaynak ve nüfus arasında önemli bir farkın olduğuna dikkat çektiler. Robert Kaplan ve Thomas Fraser gibi Neo Malthusçular gıda kıtlığına enerji kaynaklarını da kattı. Temel argüman gıda üzerine, temiz hava, su, yakıt vb. konularda savaş ve kıtlık olacağı ileri sürüldü. Malthus'un ve devamında gelişen teorilere karşın Esther Boserup, Julian Simon gibi düşünürler çeşitli eleştiriler geliştirdi. Esther Boserup göre nüfus krizle karşılaştıkça dünyada ekonomik büyümenin ve yeni teknolojilerin ortaya çıkmasının daha da mümkün olacağını savundu. Julian Simon ise nüfus artışının ekonomik kalkınmayı teşvik ettiğini ileri sürdü. Simon'a göre daha fazla insan daha fazla fikrin olması anlamına gelmekteydi. Bununla beraber Malthusçu yaklaşımlar Küreselleşmeci argümanlarında muteber bir referans olarak alındı. Küreselleşmeci yaklaşımlar iklim, ekonomi, nüfus, metafizik, zihin gibi konuları kontrol etmeye yönelik politikalar geliştirmeye başladı.

Ekonomik göstergeler, yönetim biçimi, sanayileşme oranı, kentleşme oranı ve nüfus artışı gibi birçok unsur Küreselleşmenin başlangıçta beklediği göstergelerden birkaçı haline gelmiştir. Bu göstergelerden biri olan nüfus artışı ve dolayısıyla de popülasyon bu çalışmanın dikkat çekmeye çalıştığı çekimölçerdir.

Dünya nüfusunun artığını ve bunun böyle giderse dünyanın kıtlık gibi çeşitli felaketlere maruz kalacağını öngören yaklaşım siyasi bir anlam da içermektedir. Çünkü nüfusun azaltılması ya da "sıfır büyüme" siyasi erkin kararı ile uygulanacak bir durumdur. Bu durum hem ulusal hem de uluslararası ilişkileri ilgilendiren bir siyaset gerektirmektedir.

Küreselleşme denklemi içinde modernleşen toplumların; politik, kültürel, ekonomik, kentsel ölçütler üzerinden benzerliklerinin artırılması hedefler içinde yer alır. Bu bağlamda iklim, enerji, nüfus, zihin gibi unsurların kontrol altına alınması söz konusudur. Küresel komplikeler, bu ölçütler çerçevesinde "yeni" bir dünya tasarımı geliştirmiştir. Bu çerçevede dünya yüzeyinden nüfus ile ilgili politikaları bütün dünyaya yaymış ve bu politikaların uygulanması için finansal ve lojistik destekler geliştirmiştir. Dünya nüfusunun sıfır büyüme ile devamlılığını sağlamak için çeşitli aşılarla nüfus artışını azaltma, biyolojik silah olarak virüslerin kullanılması, farklılıkların ve tarihsel kültür kodların savaşı provoke edici olarak kullanılışı önemli de popülasyon araçlarıdır (Alim, 2019).

Ortadoğu ve De popülasyon

Kültür Kodları bir toplumun aidiyet oluştururken ve geliştirirken başvurduğu önemli tarihsel referanslardır. Bu kodlar toplum için önemli muharrik güçlerdir. Toplumun kimlik oluşumunda etkili olan bu unsurlar aynı zamanda provoke edilmeye müsait özelliklerdir (Erol,2020).

19. yüzyılda emperyalizm politikaları hızlandı (Afşar, 2023). Emperyalist beklentiler birçok coğrafyada olduğu gibi Ortadoğu'da da iyice belirginleşti. Çok farklı etnik ve dinsel farklıların yaşandığı bu coğrafyada Müslüman nüfusu çoğunlukta bulunmaktadır. Dinler, dinsel mekânlar, mezhepler, etnik farklılıklar ve eskatolojiler birer zenginliktir. Ortadoğu'nun olağan bu durumu bu coğrafyanın doğal dokusunu oluşturmaktadır. Birçok medeniyete ev sahipliği yapan bu bölge aynı zamanda son iki yüzyıldır artan oranda emperyalist savaşlara, göçlere, tehcirlere ve ölümlere tanıklık etti. Tarih boyunca mikro-makro düzeyde din, mezhep, etnisite gibi unsurların yer aldığı bu coğrafyada bu zengin farklılıkların modernleşmeci

metodolojilerle çatışmaya dönüşebileceği söylenebilir. Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu bir coğrafya olan Ortadoğu Kuzey Afrika ile birlikte dünya genelinde Müslümanların çoğunlukta olduğu 49 ülkenin 19'unu kendi coğrafyasında barındırmaktadır. Üç büyük dinin kutsal mekânlarının bulunduğu bir bölge olan Ortadoğu; çatışma için farklılıkların provoke edilebileceği bir tarihsel bilincin oluşturulması toplumu olağan akışı dışına çekebilir.

Din, etnik yapı, mezhep gibi mikro ve makro düzeylerde çok zengin bir kültürel birikime sahip olan Ortadoğu beraber güvenli yaşamaya ilişkin önemli deneyimlere sahiptir. Ortadoğu'da Bahâîlik, Dürzîlik, Zerdüşler, Mecusilik, Ezdilik, Hristiyanlık, İslam, Sâbiîlik, Rastafaryanizm, Yahudilik gibi birçok din yaşamaktadır. Bu dinlerin kendi içinde de birçok mezhep, ekol yer almaktadır (Aydın, 2021). "Etnik olarak bu bölgede belli başlı gruplar vardır. Bunlar en kalabalıktan en az olana göre sırasıyla Araplar, Türkler, Pencabiler, Farslar, Peştunlar, Kürtler, Berberiler, Yahudiler, Beluçiler, Çerkezler, Kıptiler ve Ermenilerdir" (Alptekin, 2004).

Özellikle üç büyük dinin kutsal olarak gördüğü mekânların bu bölgede olması, bu dinlere mensup inananların bu bölgeyle ilgili kültür kodlarını büyük oranda güçlü kılmaktadır. Bu üç büyük dine ait eskatolojilerin varlığı, bu coğrafyanın geleceği ile ilgili düşünceleri ve politikaları önemli ölçüde etkilemeye uygun parametreler oluşturmaktadır. Bu bölgede nüfusça en büyük orana sahip İslam dini mensupları; siyasi mezheplerin varlığı ile çatışma alanı için çeşitli kültür kodları barındırmaktadır.

Ortadoğu'daki kültürel, dinsel ve etnik zenginlik modern devletin tezahürü ile bu coğrafyadaki farklılıkları / mukimleri oldukça kasmıştır. Modern devletlerinin ortaya çıkması ile bu farklılıklar çatışmayı artırıcı birer patlama noktası haline geldi. Modern devlet "bilincinin" yayılması ile birlikte "nasyonalizm" adlı yeni bir kültür kodu oluşmaya başladı. Nasyonalizm merkezli olan bu kültür kodları bazen din ya da ideoloji gibi farklı kültür kodları ile de bir sentez oluşturdu. Modern dönemde oluşan bu kültür kodları Marksizm, Liberalizm gibi ideolojilerin ve Fundamentalizm gibi modern oluşumların kodlarında toplumsal görünüm kazandı. Ortadoğu'da en güçlü çatışmacı kültür kodlarından biri siyasi mezheplerin geliştirdiği kodlardır.

SONUÇ

Küreselleşmeyi talep eden güçlerin modernleşen bir dünya talebi içinde birçok beklentinin olduğu hususu yukarıda bahsedilmişti. Bu beklentilerden önemli bir tanesi kentleşme bağlamında nüfus artışında sıfır büyüme gerçekleştirmektir. Nüfus kontrolü ya da azaltılması; biyolojik silahlar, kısırlaştıran aşılar ve savaşlar aracılığı ile yapılmaktadır.

Küresel güçler hangi kodlar üzerinden savaş ortamı geliştirmekteler, sorusu önemli bir sorudur. Yalnız Ortadoğu'da kültür kodlarına bakıldığında farklılıkların zenginliği dikkat çekicidir. Ne var ki! Bu zenginlikler aynı zamanda antagonistik bir diyalektik ile çatışma unsuru da olabilmektedir. Son iki yüzyılda Ortadoğu'da vuku bulan savaşların özellikle bu zenginliklerin provoke edilerek icat edildiği söylenebilir. Her ne kadar bunun arkasında ekonomik beklentiler yer alsa bile toplumları harekete geçiren kültür kodları modern ve geleneksel deneyimlerden elde edilmektedir. Ortadoğu'da son elli yıldır savaşları provoke eden unsur küreselleşmeci, dinsel ve mezhepsel eskatolojiler ile politikalar olarak görülmektedir. Küreselleşmeci politikaların nüfusu kontrol altına alma uğruna oluşturacağı savaş talebi Ortadoğu'da farklılık-karşıtlık diyalektiği geliştirmektedir. Bu durumda farklılıkların olduğu ve kültürel zenginlik havzası olan Ortadoğu'nun yanlış diyalektikler üzerinden sıkıntılar yaşayacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Afşar E. "Arşiv Belgeleri Üzerinden Cumhuriyet Dönemi Türkiye-Libya İlişkileri (1920-1974), İç Dinamikleri ve Türkiye ile İlişkileri Bağlamında Libya, Editör. Erkan Afşar, Hiperyayın, 2023, 8(1), 224-258.

Alim, E. Sovereign Power, Disciplinary Power And Biopower: How To Make Sense Of Foucault's Conceptualization Of Power Mechanisms?. Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi, 2019,2(1), 13-24.

Alptekin, M. Y. Ortadoğu'nun Sosyo-Kültürel Yapısı ve Büyük Orta Doğu Projesi (BOP),2004. https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/138176/mod_resource/content/1/ ortadogunun_sosyo_kulturel_yapisi_buyuk_ortadogu_projesi.pdf,

Attar, M. A. "Nüfus Politikaları, Toplumsal Refah ve İktisadi Kalkınma Süreci," İçinde: Tiryakioğlu, M. (der.) Ekolojiden Teknolojiye Devletle Kalkınma, İletişim Yayınları, 2020.

Attar, M. Nüfus Politikaları, Toplumsal Refah ve İktisadi Kalkınma Süreci. 2020.

Aydın, F. Ortadoğu Ülkelerinin Dinsel Yapısı. Middle East Yearbook/Ortadoğu Yıllığı, 2011.

Corry, O. Hyperglobalism. In Encyclopedia of Global Studies SAGE Publications., 2012.

Dator, J., What is globalization. Fairness, globalization, and public institutions: East Asia and beyond, 2006

Erişim Tarihi :20.12.2023

Erol A. "Modernleşme ve Marksizm Özelinde Bir "Kurtuluş" Aracı Olarak Eskatoloji", Sessiz Gemi 2. Cilt Prof. Dr. Bilal Eryılmaz'a Armağan, Marmara Belediyeler Birliği Yayınları, 2021

Erol A. "Bir Ulus Olarak İran (Kültür Kodları Üzerine Bir Analiz), "Erol, Abdullah, Afşar, E., & Kandeğer, B. Türkiye-İran üzerine okumalar: Devlet-siyaset-hukuk-toplum-ekonomi-kültür-din. Hiperlink Yayınları, 2020.

Koç, E. M. Huntington'dan Fukuyama'ya: Medeniyetler Arası Tahammülsüzlük ve Doğu-Batı Çatışması. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6(1), 200-207, 2019.

Munck, R. Globalization and social exclusion: A transformationalist perspective. Kumarian Press, 2005.

Parjanadze, N. Globalisation theories and their effect on education. IBSU Scientific Journal, 2009, 3.2: 77-88.

Reich, S. What is globalization?: Four possible answers (No. 261). Helen Kellogg Institute for International Studies,1998.

Yılmaz, E. The ontology of globalization: the loss of worlds in the face of rising a uniform globe. Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi, 2021, 26(50), 161-182., s.62

Zınam, Oleg. Zero Population Growth, Optimum Population Growth, Optimum Population and Quality of Life. International Review of Modern Sociology, 1976, 329-347.

METAFİZİK BAĞLAMDA DEVLET ONTOLOJİSİ
(Bir Deneme)
STATE ONTOLOGY IN A METAPHYSICAL CONTEXT
(An Essay)

Doç. Dr. Abdullah EROL
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi aerolh30@gmail.com- https://orcid.org/0000-0002-8882-5853

ÖZET

Siyaset biliminin önemli konularından biri devlet ile ilgili sorulara ilişkindir. Nasıl bir devlet olmalı ya da devlet-kişi ilişkileri nasıl olmalı soruları; iktidarın mahiyeti ve meşruiyeti konularını da tartışmaların merkezine taşıdı. Devletlerin nasıl kurulduğu ve devletlerin meşruiyet kaynağının ne olduğu gibi sorular matbu olarak en yoğun şekilde Antik Yunan medeniyetinde tartışıldı. Bütün bunların yanında devletin ontolojisi en önemli tartışmalardan biri oldu. Devletin varlık sebebinin ne olduğu birçok düşünür tarafından tartışıla geldi. Devlet ontolojisi ile ilgili bu tartışmalar hem teolojik hem seküler açıdan metafizik argümanlar barındırdı. Devletin ulviliğinin referansı bazen teolojik kültlere dayalı anlatılardan beslenirken bazen de hümanist metafizik söylemler üzerinden gerçekleştirildi. Bu açıdan devlet denilen fiziki entitenin meşruiyeti çoğu zaman metafizik argümanlardan beslendi. Bu çalışmada teokratik devletlerden modern devletlere geçişte devletin ontolojini besleyen teolojik ve seküler metafizik söylemlerin benzerlikleri anlaşılmaya çalışıldı. Bu kapsamda yapılan analiz, belli bazı düşünürler, olgu ve olaylarla da sınırlı tutularak devletin var olma dayanakları tartışıldı.

Anahtar Kelimeler: Devlet Ontolojisi, Teokratik Devlet, Orta Çağ, Aydınlanma

STATE ONTOLOGY IN A METAPHYSICAL CONTEXT
(An Essay)

SUMMARY

One of the important topics of political science concerns questions about the state. The questions of what kind of state should be or what state-person relations should be like; He also brought the issues of the nature and legitimacy of the government to the center of the discussions. Questions such as how states were established and what the source of legitimacy of states were most intensely discussed in print in the Ancient Greek civilization. Besides all these, the ontology of the state was one of the most important discussions. The reason for the existence of the state has been debated by many thinkers. These discussions about the ontology of the state contained metaphysical arguments from both theological and secular perspectives. While the reference to the sublimity of the state was sometimes fed by narratives based on theological cults, it was sometimes realized through humanist metaphysical discourses. In this respect, the legitimacy of the physical entity called the state was often fed by metaphysical arguments. In this study, we tried to understand the similarities of the theological and secular metaphysical discourses that nourish the ontology of the state in the transition from theocratic states to modern states. In this context, the analysis was limited to certain thinkers, facts and events, and the basis of existence of the state was discussed.

Keywords: State Ontology, Theocratic State, Middle Ages, Enlightenment

GİRİŞ

Günümüz devlet modelleri pratik deneyimler ve teorik tartışmalar sonrası belirginleşti. Modern devlet modeli ile beraber üç temel devlet şekli ortaya çıktı. Ana unsur olarak nasyonalizm esas alınan devlet modelleri coğrafik, kültürel-tarihsel ve etnik-ırk temelinde teşekkül etti. Coğrafik nasyonalizm modeline federal ABD'yi, kültürel-tarihsel nasyonalizm modeline Birleşik Krallığı, etnik-ırk nasyonalizm modeline ise üniter/ ulus devlet Fransa'yı örnek göstermek mümkündür.

Genel olarak modern devletin hem teorik hem de pratik teşekkülü Batı Roma'nın yıkılması sonrasında devletin ontolojisine yönelik devam eden tartışmaların getirdiği bir dizi beklenti sonrasında oldu. Batı Roma'nın yıkılışına yakın Hıristiyan rahip ve düşünürler, devleti Antik Yunan ve Roma'daki anlamından farklı bir değerlendirme içine girdi. Devlet, Antik Yunan ve Roma'da Tanrı ya da tanrılar tarafından kutsanmış ve insanlara hediye edilmişti. Orta Çağ Hıristiyan doktrininde ise ayrıca Tanrı'nın yeryüzündeki yürüyüşü olarak (Çifçi, 2012:199) da görüldü. Devletin ontolojik temellerinin Tanrı tarafından sadece kutsanması değil aynı zamanda Tanrı'nın iradesinin/yürüyüşünün bir yansıması olarak görülmesi aynı zamanda ruhanilik düşüncesini güçlü kılan bir argüman içermekteydi. Bu argüman Tanrı'nın yeryüzünde kendisini temsilen bir aracıya/ruhaniye müsaadesi anlamına da gelmekteydi. Orta Çağ Hıristiyan siyasi doktrinin geliştirdiği teo-metafizik Aydınlanma düşünürlerinin yeni metafizik kurgulamaları ile değişti. Aydınlanma düşünürleri devleti seküler metafizik bir bağlamda kutsadı. Aydınlanmacı argümanlarda devlet fikri dar dinden izole edilmiş yüce bir varlığın kutsaması formunda geliştirildi. Devlet, Tanrı'nın bir hediyesi olmaktan çıkarak hukuki bir akdin neticesi şeklinde teşekkül etti. Bununla beraber Aydınlanmacı yaklaşım devletin seküler-metafizik formülünü de keşfetti. Devlet, Hegel'in ifadesi ile "Tanrının ihtişamlı yürüyüşü" olarak (Erol, 2020) Aydınlanmanın siyasi doktrininde yer aldı. Böylece modern devlet "ölümlü Tanrı"nın yeryüzünde görkemliliğine karşılık geldi (Karagözoğlu, 2006).

Modern devletin seküler tartışmalar üzerinden önemli bir metafizik oluşturarak doğması teokratik devlet modelinin devamlılığını engelledi. Teokratik devlet modeli, varlığını sadece devletin ontolojik gerekçelendirmesinde güçlü bir argüman olarak devam ettirdi. Modern devletin seküler anti-teolojik duruşu devlet olgusunun metafizik oluşturmasına mâni olamadı. Bu çalışmada modern devlet kavramının ontolojik gerekçelendirmesinde kullanılan argümanlar ile teolojik argümanlarla benzerliği ve düşünürlerin, olgu ve olayların "gücün temerküzü" bağlamında bir analizi düşünüldü.

Devletin Ontolojisi

Antik Yunan'da devletin değerli olması çoğu zaman teolojik gerekçeler üzerinden düşünüldü. Atina devleti gibi birçok kent devlet Tanrılar tarafından armağan edilmiş ve değerli kılınmıştı. Devletin ontolojik meşruiyeti tanrısal olduğu için devlet yönetimi olan siyaset anlamlı ve yüceydi. Aristoteles "zoonpolitikon" kavramı ile devletin ontolojik anlamlılığını toplumun da anlamlılığı şeklinde düşündü. İnsan ancak "polis" içinde anlamlıydı ve polis dışında sadece "zoon"du. Antik çağda devlet ile ilişkin tek görüş bu olmamakla beraber Platoncu ve Aristotelesçi gelenek devlet teşekkülünde ve ontolojik tartışmalarda önemli ölçüde referans alındı. Teokratik olarak tanımlanmayan bu devlet tasarımları din olgusunun Tanrı-kitap-peygamber kavramlarını içeren daraltılmış diyalektiğin bir ürünü oldu. Teokratik kavramı ilk olarak İsrail devletinin politik sistemini ifade etmek için kullanıldı (Ferrero, 2013:2). Bu bağlamda teokrasi, en genel anlamıyla din adamları tarafından devletin yönetimi olarak tanımlandı (Khalid, 1972:187). Bu kavram aynı zamanda devletin bir din tarafından yönetilmesi anlamında da kullanıldı. Kısacası, teokratik yönetimde din devlete hâkim bir konumda yer aldı.

Bununla beraber modern öncesi dönemlerde devletlerin teknolojik açıdan yetersizliği, siyasi açıdan merkeziyetçi olunmaması devleti kurumsal olarak zayıflatıyordu. Dolayısıyla aidiyet oluşturmada yetersiz kalmaktaydı. Modern devlet bu nedenle çok daha güçlü ve mühendislik içeren bir misyon edindi (Cosgel, 2020). Joseph A. Schumpeter, modern devletlerde şekillenen bütün aidiyetleri olmazsa da açık totaliter sistemleri din üzerinden değerlendirdi. Dini literatürdeki "mürşit" kavramını Karl Marks için kullanarak din kavramını daraltılmış alandan çıkarmaya çalıştı (Schumpeter, 2010).

Pre-modern dönemde Orta Çağ Hıristiyan dünyasında devletin ontolojisi teolojik gerekçelere dayandırılmaktaydı. Devlet yönetmenin meşruiyeti ise Tanrısal olan yasalarla uyumlu olmaya bağlıydı (Aydın,1986:128). Aydınlanma sonrası dönemde ise devletin ontolojik gerekçesi iradi ve sözleşmeye dayanan postulatlarla oluşturuldu. Pre-modern dönemde devletin kutsallığı Tanrısaldı. Kutsalı belirleyen devletti. Modern dönemde ise devlet kendiliğinden kutsaldı. İradi ve sosyal sözleşmelerle vücut bulan devlet artık kişilerin iradelerini geri alamayacağı ve tek tek toplamının eşit olamayacağı bir genel irade ile karşı karşıyaydı (Isık, 2017). Artık kutsallığın kaynağı bizatihi genel iradeyi temsil eden devletti.

Bu kapsamda teokrasi kavramının geleneksel deneyimlerinde devletin ve yönetimin meşruiyetini Tanrı ya da tanrılardan aldığına ilişkin birçok teorik bilgiler yer alır. Burada din ve teokrasi kavramı arasında önemli bir anlam farklılığı vardır. Din kavramının modern dünyadaki manası Orta Çağ deneyimlerinin bir yansıması olarak belirdi. Orta Çağ'da din, kilise ve sivil otoriteler arasındaki ortak anlayışı ifade etmekteydi. Aydınlanma ile beraber bu ilişkiler daraltılmış şekilde belli bir kimlik kazandı. Geleneksel tanım bilginin disipline edilmesini ve sorgulamasını içeren bir yargı içerir. Din veya kutsal mekân, geniş bir yelpazedeki deneyimleri, olguları içeren ve genellikle sosyal formlar, semboller, inançlar ve uygulamalar şeklinde ortaya çıkan bir yaşam ve düşünce modeli olarak görülür. Bu durumun üstelik, seküler toplumun çeşitli kesimlerine nüfuz etmesi, hava geçirmez bir şekilde mühürlenmek yerine, sosyal hayata kusursuz bir şekilde nüfuz ettiğini de gösteriyor. Dolayısıyla teokrasi, yalnızca resmi din adamlarının egemenliği olmaktan ziyade, modern devletlerin siyasi gerekçelendirmeleri, gerekçeleri, uygulamaları ve söylemleri içinde iç içe geçmiş ve katmanlı olan çeşitli din modelleri olarak görülmeye başlandı (Khalid, 1972). Bu anlamda modern dünyada teokratik ilkelere dayanmayan tek bir devlet sisteminin olamayacağı tartışmaları gelişti (Brague,2006).

Ulusal ve uluslararası politikalarda dinin birçok şekilde görünürlüğü söz konusudur. Amerika Birleşik Devletleri'nin Filistin, Lübnan, İsrail bölgesel sorunlarında oluşturduğu politikalarda özellikle Cumhuriyetçilerin dinsel eskatolojilerden etkilendikleri ve geliştirilen politik retoriklerin bu çerçevede yer aldığını söylemek mümkündür (Blackstone, 1908). Bu açıdan da Amerika örneğinde modern dünyada dinin oluşturduğu etkiyi görmek mümkündür (Proctor,2006). Aydınlanma sonrası dinin yönetimlerde etkisinin gittikçe yok olacağı inancı modern dönemde sarsılmış ve dinin etkisinin artması "ilahi bir rövanş" olarak tasvir edilmiştir (Voll, 1995).

Orta Çağ Hıristiyan düşüncesi Kopernik, Brahe, Kepler, Galileo, Descartes, Newton gibi bilim adamlarının yeni epistemik arayışları (Betz, 2010:21) özellikle Katoliklerin siyasetteki ve yaşamdaki ağırlığını seyrekleştirdi. Bununla beraber devletin metafizik karşılığı başka bağlamlar üzerinden devam etti. Katolik siyasetin geliştirdiği metafizik retorikler, Aydınlanma döneminde de devam etti. Rönesansla başlayan modern devlete ilişkin teorik tartışmalar yeni bir metafizik inşa etti. Machiavelli, Jean Bodin ve Hobbes gibi düşünürler kilisenin tanrının temsilcisi olma düşüncesini önemli ölçüde sarsarken (Çetin, 2002) geliştirilen kuramlar ve uygulamalar metafizik olmaktan uzak duramadı. Machavelli, "Prens" adlı eserinde devletin

metafizik gerekliliğini devlet aklını oluşturarak ortaya koyar. Devleti ilk kez "state" olarak ifade ederek hiyerarşik oluşumu netleştirir. Machiavelli ile başlayan modern devlet düşüncesi, önceki dönemin dinsel, mitolojik ve geleneksel meşruiyet arayışları yerine rasyonel temeller üzerine bir devlet kuramı geliştirmeye (Çetin, 2002) çalışırken erdem ve etik ile ilgili yeni metafizikler geliştirdi. Aydınlanma döneminde gelişen toplumsal sözleşmeler ile oluşturulan fiktasyonlar devletin meşruiyetini ortaya koyuyordu. Modern devletin teşekkülünü oluşturan bu teoriler bizatihi devletin tasvirini "ölümlü bir tanrı" ile açıklıyordu.

John Locke takdis ettiği değerler dizini oluştururken (Şenel,1991) Hobbes "Leviathan" adlı eseri ile devletin meşruiyetini ve işlevini "güvenlik" üzerinden tartışarak "ölümlü tanrı" metaforunu kullandı (Tunçay, 2002). Rousseau ise tek tek iradelerin devredildiği ve iradelerin tekrar geri alınamayacağı üst bir kavram olarak "genel iradeyi" keşfetti (Dilcher-Ayiter: 1974). Hegel, geliştirdiği diyalektik ile modern devleti "tanrının yeryüzündeki ihtişamlı yürüyüşü" olarak tasvir eder. Akıl, tarih gibi devlet de mutlak geiste yani kemale yol alır (Çaha, 2010). Hegelyan diyalektik "mutlak geiste" Tanrı'ya ulaşan bir devlet tahayyül eder. Böylece Tanrı'nın irade beyanı artık kilise üzerinden değil Aydınlanmacı akıl üzerinden gerçekleşecekti. Modern devlet aynı zamanda önemli bir gücü temsil etti. Bütün yaşam alanları bu gücün tanzim etmesine açık hale geldi. Buna karşın bütünün mülayim olması bekleniyordu. Giddens bütün sosyal sistemlerin böylece güç sistemleri olarak belirdiğine dikkat çeker. Böylece modern devlet aynı zamanda birer "güç konteyneri" olarak teşekkül etti (Giddens, 1985). Bu metafizik teşekkülün bürokrasinin "demir kafesi" üzerinden kontrolü (Weber, 1993) modern devletin metafiziğinin bir başka önemli yansımasıdır.

2.SONUÇ

Modern devletlerin ortaya çıkması ile teokratik devlet modeli kabiliyetini kaybetti. Bununla beraber modern devlet kendisi ile ilgili yeni metafizikler barındırdı ve geliştirdi. Teokratik devlet modeli ruhban sınıfın ya da tanrısal bir meşruiyetin içinde teşekkül etti. Hıristiyanlığın tanrıya yönelik telakkisi modern devlet ile beraber değişti. Modern devlet algısı ile beraber Tanrı gökyüzünden yeryüzüne indi. Hegelci diyalektik ile Tanrı'nın "ihtişamlı" yürüyüşü modern devletin varlığında yaşam buldu. Artık kilise aracı olmaktan çıktı. Toplum vatandaş ya da yurttaş üzerinden teşkilatlandı. Yeni teşekküle ya da "hayali cemaate" uyumluluk hem teorik hem de pratik görünürlük üzerinden istendi. Ritüeller, seremoniler, sembol, simge ve imgelemeler bu uyumluluğu gösteren önemli unsurlardı. Bu unsurlar aynı zamanda bir dizi metafizik üretmeye imkân oluşturdu. Teokratik devlet modellerinin metafizik imkanları kavram, sembol, simge, ritüel, seremoniler üzerinden modern devletin şahsında varlığını devam ettirdi. Böylece modern devlet daha sistematik bir şekilde "panoptikon" alanların oluşmasına zemin sağladı.

KAYNAKÇA

Alaeddin Şenel: Siyasal Düşünceler Tarihi, V Yayınlan, 1991.

Aydın, M. Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1986, 27.1-4: 123-148.

BETZ, F. Managing science: Methodology and organization of research. Springer Science & Business Media, 2010.

Blackstone, William E. Jesus is coming. FH Revell, 1908.

Brague, R. Are Non-Theocratic Regimes Possible? Intercollegiate Review, 2006, 41.1: 3.

Coşgel, M. M., Langlois, R. N., & Miceli, T. J. (2020). Identity, religion, and the state: The origin of theocracy. Journal of Economic Behavior & Organization, 179, 608-622.

Çaha, Ö. Siyasi düşüncelere giriş. Dem Yayınları, 2010. s.110

Çetin H. Egemenlik ve Hukuk İlişkisi Üzerine, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, 2002.

Çıfçı, O.Z. Batı'da Din-Devlet İlişkilerinde Ortaya Çıkan Dönemler. İstem, 2012, 19: 195-208.

Erol, A. Bir Deifikasyon Öyküsü, Modern Devlet. Endülüs Yayınları, İstanbul, 2020.

Ferrero, M. The rise and demise of theocracy: theory and some evidence. Public choice, 2013, 156: 723-750.

Gerhard D.- Nuşin A. Rosseau'nun Devlet Öğretisinin Tarihselliği ve Güncelliği, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1974, Cilt 31, Sayı 1-4, ss. 487-531, s.514

Giddens A. The Nation State and Violence: Volume Two of A Contemporary Critique of Historical Materialism. Cambridge: Polity, 1985.

Isık, S. On JJ Rousseau and His Perception of Sovereignty. Inonu UL Rev., 2017, 8: 79.

Karagözoğlu, H. "Homo Homini Lupus": Thomas Hobbes' un Ahlâk Felsefesi Üzerine. Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 2006, 31: 215-242.

Khalıd, D. H. Theocracy and the location of sovereignty. Islamic Studies, 1972, 11.3: 187-209.

Proctor, James. Religion as trust in authority: Theocracy and ecology in the United States. Annals of the Association of American Geographers, 2006, 96.1: 188-196.

Schumpeter, J. A. Kapitalizm, sosyalizm ve demokrasi. Serbest Kitaplar, 2010.

Tunçay, Mete (ed.). Batı'da siyasal düşünceler tarihi: seçilmiş yazılar; yeni çağ. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.

Voll, J.O. The Revenge of God: The Resurgence of Islam, Christianity and Judaism in the Modern World, by Gilles Kepel. Tr. by Alan Braley (Book Review). Middle East Journal, 1995, 49.1: 157.

Weber, M. Sosyoloji Yazıları, Çev. Taha Parla, İst: Hürriyet Vakfı Yayınları, l993.

Merkez Bankası Para Politikalarının Rezervler Üzerine Etkisinin VAR Analizi İle İncelenmesi *

Dr. Dilek USANMAZ[1]

Özet

Merkez bankacılığı tarihine bakıldığında, ilk kuruluş amaçlarıyla bugün ki işlevleri arasında oldukça önemli farklılıklar olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu süreçte değişmeyen unsurlardan birisi merkez bankası rezervlerinin önemi ve bunun yönetimidir. Merkez bankası rezervlerinin yönetimi, rezervlerin mülkiyetine ilişkin idari düzenlemeler tüm ülkelerde aynı olmasa bile ihmal edilemez bir politika kalemidir. Merkez bankalarının müdahale gerektiren küresel bir kaos ya da kriz ortamlarında ülke ekonomisini korumak için kullanabilecekleri temel kaynaktır. Genel olarak tüm merkez bankalarının rezerv yönetimleri arasında bazı ortak özellikler olsa da rezervleri etkileyen unsurlar ve rezervlerin yönetiminin ülke ekonomisine etkileri ülkelerin ekonomik ve siyasi yapılarına göre farklılık gösterebilmektedir. Para politikası ileriye dönük ve özgürce ele alınmış olan bir uygulama olmalıdır. Merkez bankası bir ülkenin para ve kur politikalarının yürütülmesinden sorumlu bağımsız bir kurumdur. Ülkenin ekonomik büyümesi, istihdam artışı ve fiyat istikrarı gibi belirlenen amaçlarını gerçekleştirmek için para politikasını ve kullanacağı araçları belirlemek ve yönetmekten sorumludur. Bu doğrultuda ekonomiyi yönlendirmek için kullandığı politik araçların dayandığı temel unsurlardan en önemlisi sahip olduğu uluslararası rezervlerdir. Rezerv seviyesi özellikle gelişmekte olan ülkeler için kritik öneme sahiptir. Bu önemden yola çıkarak çalışmamızın amacı Türkiye'deki merkez bankası rezervleri üzerinde döviz kurlarının, faiz oranlarının ve enflasyonun etkisini incelemektir. 2003Q1/2021Q3 dönem verileri kullanılarak VAR analizi uygulanmıştır. Yapılan analiz bulgularına göre rezerv oranlarının faiz ve enflasyon ile ilişkili olduğu görülmüştür. Ülke ekonomisinin son dönemde geçtiği süreç açısından bu çalışma önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: *Merkez Bankası, Uluslararası rezervler, Döviz kuru, Faiz, Enflasyon, VAR Analizi*

Abstract

When we look at the history of central banking, it is possible to say that there are significant differences between its initial objectives and its current functions. However, one of the elements

*Doktora tezinden çıkarılmıştır

[1]Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, 100/2000 YÖK Doktora Para Politikası, dilekusanmaz06@gmail.com
ORCID: 000-0003-0871-3841.

that have not changed in this process is the importance of central bank reserves and their management. The management of central bank reserves is a policy item that cannot be neglected, even if the administrative arrangements regarding the ownership of reserves are not the same in all countries. It is the main resource that central banks can use to protect the national economy in the event of a global chaos or crisis requiring intervention. Although there are some common features among the reserve management of all central banks in general, the factors affecting reserves and the effects of reserve management on the national economy may vary according to the economic and political structures of countries. Monetary policy should be forward-looking and freely considered. The central bank is an independent institution responsible for the conduct of a country's monetary and exchange rate policies. It is responsible for determining and managing monetary policy and the instruments it will use in order to realise the country's stated objectives such as economic growth, employment growth and price stability. In this direction, the most important element on which the policy instruments used to steer the economy are based is the international reserves. The level of reserves is of critical importance especially for developing countries. Based on this importance, the aim of this study is to examine the effect of exchange rates, interest rates and inflation on central bank reserves in Turkey. In the study, VAR analysis was applied using 2003Q1/2021Q3 period data. According to the findings of the analysis, reserve ratios were found to be related to interest rates and inflation. This study is important in terms of the recent process of the country's economy.

Keywords: *Central Bank, International Reserves, Exchange Rate, Interest Rate, Inflation, VAR Analysis*

Giriş

Rezerv, saklama, biriktirme anlamına gelen bir sözcüktür. Rezerv para; herkes tarafından kabul edilen para anlamında kullanılır. Ülkelerin merkez bankaları tıpkı İnsanlar gibi kötü günler için rezerv bulundururlar. İnsanlar bunu yaptığında adına tasarruf, merkez bankaları yaptığında adına rezerv denir. Merkez Bankaları iki türlü rezerv bulundurur bunlar rezerv para olarak kabul edilen yabancı para birimleri (döviz) ve altın. Altın rezerv paralara kolaylıkla dönüştürülebilme imkânı olan bir değer biriktirme aracı olduğu için rezerv varlık olarak kabul edilir (Eğilmez, 2021).

Döviz Rezerv Seviyesi özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından büyük öneme sahiptir. Eğer rezerv seviyesi güçlü olursa Ülkenin karşılaşabileceği şoklara karşı daha kolay olumlu cevap verebilir, Dış borç seviyesi düzenli şekilde sağlanabilir ve Uluslararası piyasalarda ülkeye duyulan güven artabilir ve dolayısıyla bu durum ülkeye yabancı yatırımların gelmesini de olumlu etkileyebilir.

Her ülkenin kendi siyasi ve ekonomik yapısına göre rezerv tutmasını bir bakıma kendini güvence altına alma olarak düşünebiliriz. Türkiye'de uluslararası rezervlerin tutulması ve yönetilmesi TCMB'nin sorumluluğundadır ve ne kadar rezerv tutacağına kendi hedefleri doğrultusunda karar vermektedir.

Bu çalışmada Merkez Bankası rezervlerinin para politikalarına etkisinin test edilmesine yönelik araştırmalar yapılmıştır. Yapılan araştırmada merkez bankası rezervleri üzerinde döviz kurlarının, faizin ve enflasyonun etkisi incelenmiştir. Fed ve Avrupa Merkez Bankası'nın enflasyon ile mücadele kapsamında sürekli faizleri artırdığı dönemde Türkiye, politika faiz oranlarını düşürme şeklinde bir para politikası benimsemiştir. Bu durumun sonucu olarak enflasyon oranları yükselme eğilimi göstermiş, politika faiz oranları düştüğünden yatırımlar döviz piyasasına doğru hareket etmiştir. Daha sonra uygulamaya konan Kur Korumalı Mevduat (KKM) hesabı kurdaki artışı ilk başlarda yavaşlatsa da sonrasında etkinliğini büyük oranda kaybettiği söylenebilir. Ülkede yaşanılan seçim süreci sonrası TCMB başkanlığına atanan Sayın Erkan politika faizini artırarak sıkılaşma süreci başlatmıştır. Tek başına faizi artırmak yeterli olmayacağı gibi bu durumun ileride ağır bir mali yük getirmesi de kaçınılmaz olabilir.

Türkiye 21 Temmuz 2023 rezervlerine baktığımızda altın rezervinin 41,8, brüt döviz rezervinin 71,6 milyar dolar ve toplam TCMB rezervlerinin 113,5 milyon $ olduğu görülmektedir.

TCMB'nin swaplar hariç net altın ve döviz rezervi 27 Temmuz 2023 de yaklaşık 27,053 milyar dolar eksidir. Ekonomistlere göre net rezervlerin en az 3 aylık ithalatı karşılayabilmesi gerektiği yönünde görüşü savundukları söylenebilir.

Yapılan ampirik çalışma neticesinde rezerv oranları bir ülke ekonomisini oluşturan en önemli kalemlerdeki değişimlerden etkilenmektedir. Bu bilinen sonuç yapılan çalışma ile daha netleşmiştir. COVID-19 süreci, Rusya-Ukrayna savaşı, sonrasında yaşanan seçim hareketliliği ve devam eden ekonomik sorunlar ülkenin uluslararası rezervleri ile telafi edilmektedir. Bu bakımdan bir ülkenin rezerv seviyesi o ülkenin ekonomik göstergelerinden birisidir.
Çalışma son dönemlerde özellikle Türkiye de yaşanılan rezerv sorunu ve bunun etkilendiği bir takım göstergelerin belirlenip, bu doğrultuda atılacak ekonomik adımlar ve politikalar uygulanması yönünde ışık tutucu olabilir ve özellikle rezerv oranlarının, faiz ve enflasyon oranlarıyla ciddi ilişkide olduğunu göstermesi açısından önem içermektedir diyebiliriz.

Literatür

İlk olarak Rezervler ile Döviz kuru ile ilgili ikili yapılan çalışmalara baktığımızda Afzal, M. (2010) altı Asya ülkesinde döviz kuru ile rezervler arasındaki nedensellik ilişkisini incelemektedir. Örnek ülkelerden Hindistan'da rezervler ve döviz kuru arasında çift yönlü nedensellik olduğuna dair kanıtlar sunarken, Bangladeş'te nedensellik olmadığını belirlemiştir. Pakistan, Sri Lanka ve Tayland'da rezervlerden döviz kuruna doğru tek yönlü, Filipinler'de döviz kurundan rezervlere doğru tek yönlü nedensellik vardır. Döviz kurunu desteklemek için rezerv tutmanın gerekli olduğu sonucuna varılmıştır. Kaşman, A. ve Ayhan, D. (2008) yaptığı çalışmasında 1982:1–2005:11 dönemi için aylık reel ve nominal döviz kurlarını ve döviz rezervlerini kullanmıştır. Çalışmada ki amacı Türkiye için eşbütünleşme testleri kullanarak, döviz kurları ile döviz rezervleri arasındaki uzun dönemli ilişkiyi araştırmaktır. Geleneksel eş bütünleşme testi ve Nedenselliği kontrol etmek için Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Ampirik sonuçlara göre döviz kurları ile döviz rezervleri arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığını gösterirken, Nedensellik sonucuna göre ise, kısa dönemde veya uzun dönemde döviz rezervlerinden reel döviz kuruna doğru tek yönlü bir Granger nedenselliğinin olduğunu göstermektedir. Döviz rezervleri, kısa dönemde nominal döviz kuruna neden olurken, uzun dönemde ters bir nedensellik ortaya çıkmaktadır. Nowak, M.

et.al. (2004) gelişmekte olan piyasa ülkeleri için döviz rezervlerindeki artışın döviz oynaklığını azaltmadaki rolünü incelemektedir. Çalışma, 1986-2002 döneminde 28 ülkeden oluşan bir paneli kullanıyor. Sonuçlar, yeterli rezerv tutmanın döviz kuru oynaklığını azalttığı önermesi için destek sağlamaktadır. Rapora göre, reel efektif döviz kurunun kısa vadeli oynaklığı üzerinde rezervlerin doğrusal olmayan negatif etkisine dair güçlü kanıtlar bulunmuştur.

Rezervler ile faiz oranı üzerine yapılan çalışmalara bakmak gerekirse; Pina, G. (2017) çalışmasın da 2000 ve 2013 yılları arasında 75 ülke için üç aylık verileri kullanarak, yabancı para uluslararası rezerv varlıkları ile küresel faiz oranları arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Ampirik çalışmaya rehberlik etmek için, merkez bankasının zaman içinde enflasyonu yumuşatmak için uluslararası rezervleri yönettiği parayla basit, küçük bir açık ekonomi modelini çözülmeye çalışılmıştır. Bu model, faiz oranlarındaki değişimlerin rezervlerin hedeflenen seviyesi ile pozitif ilişkili olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, faiz oranlarındaki artışlar, rezervlerden kazanılan faizin uluslararası rezervlerdeki değişimi olarak tanımlanan rezerv transferlerini artırır. Modelle tutarlı olarak, faiz oranı değişiklikleri ile rezerv transferlerinin GSYH içindeki payı olarak pozitif bir ilişki belgelenmektedir. Ewing, B. T. (2017) Petrol fiyatları ve faiz oranının rezervleri nasıl etkilediği incelenmektedir. Çalışmada 1977-2014 dönemi için VAR modeline dayalı ampirik bir analiz kullanılmıştır. Bulgulara göre eski sahalarda keşfedilen yeni rezervuarların katlanmış rezervleri oranı faiz oranı ile pozitif ilişkilidir bu oranlar yükseldiğinde tüm finanse edilen faaliyetler daha pahalı olacak ancak bazı keşif kaynakları faiz oranı ve borç verme ortamına bağlı olarak nispeten az ya da çok çekici hal almaktadır.

Ayrıca Rezervler ve Enflasyon ilişkisinin birlikte yapıldığı analizlere baktığımızda örneğin Chaudhry, I. S et.al. (2011) Pakistan'da döviz rezervlerinin enflasyon oranı üzerindeki etkisini 1960'tan 2007 arası dönemi verilerini kullanarak analiz etmiştir. Veriler Otomatik Regresif Dağılım Gecikme Modeli'ni (ARDL) (2001), sınır testi yaklaşımıyla enflasyon ve döviz rezervleri arasındaki eş bütünleşme sırasını araştırmak ve ayrıca uzun dönemli ilişkiyi belirlemek için OLS kullanılarak analiz edilmiştir. Bu ekonometrik teknik sayesinde, döviz rezerv seviyesindeki dalgalanmalar nedeniyle ilgili değişkendeki ilişkinin doğasını ve düzeltme hızın izlenmiş. Ampirik sonuçlara göre, döviz rezervlerindeki artışın çalışma döneminde Pakistan'daki enflasyon oranının düşmesine yol açtığını göstermektedir. Hervé, D. B. G. (2016) Herve'nin çalışmadaki amacı dört Batı Afrika ülkesi olan Fildişi Sahili, Senegal, Gana ve

Nijerya için döviz rezervleri ile enflasyon arasındaki ilişkilere ilişkin 1972'den 2014'e kadar olan yıllık verileri kullanarak ampirik kanıtlar sağlamaktır. Ampirik sonuç, döviz rezervlerindeki değişim ile enflasyon oranı arasındaki ilişkinin yukarıda belirtilen ülkeler için uzun vadede pozitif olduğunu, ancak modelimizin genel kısa vadeli tahmininin geleneksel düzeyde anlamsız olduğunu göstermektedir. Bu döviz rezervleri ile enflasyon arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bunların yanı sıra döviz rezervleri ile enflasyon arasında hiçbir ilişkinini varlığından söz edilmediği durumlarda olmuştur. Örneğin Usman, A., & Ibrahim, W. (2010) Nijerya'nın dış rezerv pozisyonlarındaki değişimin yurtiçi yatırım, enflasyon oranı ve döviz kuru üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Analiz için Olağan en küçük kareler (OLS) ve vektör hata düzeltme (VEC) yöntemlerinin bir kombinasyonu kullanılarak, ülkedeki dış rezervlerdeki değişimin yalnızca doğrudan yabancı yatırımı (DYY) ve döviz kurlarını etkilediği ve bunun yerli yatırım ve enflasyon oranları üzerinde hiçbir etkisi olmadığı gözlemlenmiştir.

Rezervler, Döviz kuru ve Enflasyonun birlikte analiz edildiği çalışmalara örnek olarak, Emmanuel, U. C. (2013) Nijerya'da 1986-2011 yılları arası 25 yıllık dönem verileri kullanarak Rezervler, döviz kuru ve enflasyon ilişkisini araştırmıştır. Bulgulara göre rezervler ve döviz kuru arasında negatif bir ilişki, İkinci regresyon denklemi, enflasyonun döviz rezervleri ile pozitif bir ilişkisi olduğunu göstermektedir. Bu çalışma, daha önceki araştırmacıların bulgularını doğrulama eğiliminde olan Nijerya ekonomisi için rezerv birikiminin gerekli olduğunu göstermiştir. Döviz kurundaki oynaklık, rezerv tutularak çözülebilir önerisi getirilmiştir. Alasan, A. B. Et.al. (2018) Bu makalede, Nijerya'da 1985-2016 yılları arasında döviz ve enflasyon oranlarının ekonomik oynaklığının dış rezervler üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Bulgulara göre, Enflasyon ve döviz kurları dış rezervleri olumsuz etkilediği ve bununla birlikte, enflasyon oranının dış rezervleri önemli ölçüde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bir diğer çalışma ise Abdullateef, U., & Waheed, I. (2010), Nijerya 1986-2007 dönemi için dış rezerv pozisyonlarındaki değişimin yurtiçi yatırım, enflasyon oranı ve döviz kuru üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Analizde Olağan en küçük kareler (OLS) ve vektör hata düzeltme (VEC) yöntemlerinin bir kombinasyonu kullanılmış ve sonuç olarak dış rezervlerdeki değişimin yalnızca doğrudan yabancı yatırımı (DYY) ve döviz kurlarını etkilediği gözlemlenmiştir.

Metodoloji ve Analiz

Çalışmanın bu bölümünde Merkez Bankası para politikalarının rezervler üzerine etkisinin test edilmesine yönelik analizler ve bu analizlerin yorumları yer almaktadır. Yapılacak analiz için seçilen değişkenler T.C. Merkez Bankası EVDS TUİK ve T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (et: 31.12.2021) verilerinden elde edilmiştir. Kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistik bilgileri ve tanımlamaları Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler

	REZOR	LEAK	LESK	LUAK	LUSK	LUF	LTF	LEF	LT
Ortalama	-3.695371	0.453811	0.455299	0.358483	0.359971	0.389096	1.115558	0.228751	2.325414
Medyan	-3.600719	0.370378	0.372467	0.252943	0.255033	0.396333	1.076948	0.326966	2.313354
Max.	-3.429545	1.003496	1.004278	0.930840	0.931621	0.669674	1.678588	0.641093	2.751182
Min.	-4.228638	0.193767	0.195856	0.073772	0.075864	-0.107905	0.788658	-0.828386	1.983957
Std. Sapma	0.220334	0.230417	0.229892	0.252648	0.252648	0.169887	0.190654	0.308229	0.210140
Jargue-Bera	15.61246	11.99998	12.06264	10.93442	10.93442	5.988416	6.070151	45.05801	3.464822
Olasılık	0.000407	0.002479	0.002402	0.004303	0.004223	0.050076	0.048071	0.000000	0.176857
Gözlem	75	75	75	75	75	75	75	75	75

Tablo 2. Değişkenlerin Tanımı

LREZOR	Rezerv Oranı	2003Q1/2021Q3
LGSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	2003Q1/2021Q3
LAREZ	Merkez Bankası Altın Rezervi	2003Q1/2021Q3
LDREZ	Merkez Bankası Döviz Rezervi	2003Q1/2021Q3
LEAK	Euro Alış Kuru	2003Q1/2021Q3
LESK	Euro Satış Kuru	2003Q1/2021Q3
LUAK	USD Alış Kuru	2003Q1/2021Q3
LUSK	USD Satış Kuru	2003Q1/2021Q3
LT	Tüketici Fiyat Endeksi	2003Q1/2021Q3
LUF	USD Faiz	2003Q1/2021Q3
LEF	Euro Faiz	2003Q1/2021Q3
LTF	TL Faiz	2003Q1/2021Q3

Tablo 2'de gösterilen veriler rezerv seviyesi ile fiyat istikrarı başarısını analiz etmek için kullanılmıştır. Altın ve Döviz rezervi (Toplam Rezerv) / GSYİH =Rezerv Oranı elde edilmiş ve bu değişken analizdeki bağımlı değişken olarak ele alınmıştır.

Seriler arasındaki ilişkiyi ve nedenselliği görmek amacıyla VAR model uygulanmıştır. Yapılan ilk işlem ADF birim kök testi ile serilerin durağanlığı tespit etmek olmuştur. Değişkenler arasındaki ilişki ve nedensellik rezerv oranı ile kur, rezerv oranı ile faiz ve rezerv oranı ile enflasyon şeklinde ikili olarak araştırılmıştır.

ADF Birim Kök Testi

Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilen ADF (Augmented Dickey Fuller) kök testinin amacı serinin birim kök içerip içermediğini araştırmaktır.

H_0: I=1 ise seri birim kök içermektedir

H_1:I<1 ise seri birim kök içermemektedir

Test fonksiyonları aşağıdaki gibi oluşturulmaktadır:

$$Y_t = \beta' D_t + \emptyset y_{t-1} + \sum_{j=1}^{p} \psi_j \Delta y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Tablo 3. ADF Birim Kök Testi (Döviz kuru-Faiz oranı-Enflasyon oranı)

Değişken		ADF (Seviyede)	ADF (1. Fark)	Değişken		ADF (Seviyede)	ADF (1. Fark)
		Sabit Terim	Sabit Terim			Sabit Terim	Sabit Terim
LREZ	T-istatistik	0.652489	-3.226233	**LUAK**	T-istatistik	2.098524	-7.845805
	Olasılık	0.9902	**0.0226****		Olasılık	0.9999	**0.0000***
LGSYİH	T-istatistik	1.820880	-2.990448	**LUSK**	T-istatistik	2.097280	-7.845707
	Olasılık	0.9997	**0.0407****		Olasılık	0.9999	**0.0000***
LAREZ	T-istatistik	-0.806470	-7.880313	**LT**	T-istatistik	2.938726	-7.668825
	Olasılık	0.8113	**0.0000***		Olasılık	1.0000	**0.0000***
LDREZ	T-istatistik	-2.420758	-4.803727	**LUF**	T-istatistik	-1.318494	-5.904204
	Olasılık	0.1397	**0.0002***		Olasılık	0.6169	**0.0000***
LEAK	T-istatistik	2.217093	-7.722366	**LEF**	T-istatistik	-0.479148	-5.692328
	Olasılık	0.9999	**0.0000***		Olasılık	0.8885	**0.0000***
LESK	T-istatistik	2.216462	-7.724863	**LTF**	T-istatistik	-3.400535	-5.795998
	Olasılık	0.9999	**0.0000***		Olasılık	**0.0140****	**0.0000***

* : % 1, ** ise % 5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 3'de ADF birim kök testi sonuçlarına göre seriler seviyede durağan olmadığından dolayı birinci farkları alınmıştır. Serilerden sadece TL Faiz seviyesinde durağandır. Dolayısıyla seriler için H_0 hipotezi red edilerek alternatif hipotez kabul edilmektedir.

VAR Modeli

Vector Autoregressive (VAR) modeli iki ya da daha fazla zaman serisi değişkenlerinin birbirini etkileyip etkilemediğini, aralarında herhangi bir ilişki olup olmadığını tahmin eden bir algoritmadır. VAR modelini uygulamak için en az iki zaman serisi değişkeni gerekmekte ve bu serilerin birbirini etkilemesi koşulu bulunmaktadır. Model uygulaması sonucunda seriler birbirini etkilemiyorsa modelin açıklayıcı özelliği zayıf kalmaktadır.

Sims (1980) tarafından önerilen VAR model seride incelenen değişkenlerin karşılıklı dinamik ilişkilerini incelemektedir. Modelde değişkenlerin bir bütün olarak incelenmesi bu testin en önemli avantajıdır. Modelin genel yapısını:

- $Y_t = \delta + \theta Y_{t-1} + \epsilon_t$ (2)

Çok değişkenli bir VAR modelinde Y_t, analizdeki değişkenler kümesini, p ise değişkenlerin gecikme sayısını belirttiğinde aşağıda notasyon oluşmaktadır:

- $Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 Y_{t-2} + \cdots + \beta_p Y_{t-p} + u_t$ (3)

VAR analzinin bir takım avantajları vardır;

-VAR modelinin parametre tahmini daha kolaydır.

-VAR model formunun genelliği vardır. VAR modeli finansal ve ekonomik teorilere dayanmadığı için, modele diğer açıklayıcı değişkenleri eklemek kolaydır.

-VAR modeli sadece ekonomik değişkenler arasındaki kısa vadeli ilişkileri ortaya koyamaz, aynı zamanda ekonomik değişkenler arasındaki uzun vadeli eğilimleri de bulabilir (Xu,B. et al. 2017).

Birim kök testi sonrasında serilerin gecikme uzunluğu belirlenmektedir.

Tablo 4. Gecikme Uzunluğu Tespiti

REZOR, LEAKUR, LESKUR, LUAK, LUSK			
Gecikme Sayısı	**AIC**	**SBIC**	**HQIC**
0	-43.31878	-43.15918	-43.25599
1	-44.18479	**-43.22115**	**-43.80202**
2	-44.15556	-42.38888	-43.45381
3	-44.54042	-41.97071	-43.51970
4	**-44.70249**	-41.32974	-43.36279
REZOR, LEF, LTF, LUF			
Gecikme Sayısı	**AIC**	**SBIC**	**HQIC**
0	-5.058322	-4.929837	-5.007286

1	-5.824739	**-5.182312**	-5.569559
2	-6.241231	-5.084862	**-5.781907**
3	-6.239872	-4.569561	-5.576404
4	**-6.445575**	-4.261323	-5.577964

REZOR, LT			
Gecikme Sayısı	**AIC**	**SBIC**	**HQIC**
0	-6.803552	-6.739309	-6.778034
1	-6.822297	-6.629569	-6.745743
2	-7.386954	**-7.065740**	-7.259364
3	-7.402509	-6.952810	-7.223883
4	**-7.618351**	-7.040166	**-7.388689**

Tablo 4'e göre gecikme uzunlukları

-Rezerv Oranı ile Döviz Kuru (1)

-Rezerv Oranı ile Faiz (4)

-Rezerv Oranı ile Enflasyon (4) olarak belirlenmiştir.

Tablo 5. VAR model (Rezerv Oranı-Döviz Kuru)

REZOR, LEAKUR, LESKUR, LUAK, LUSK				
Değişkenler	**Katsayı**	**Std. Hata**	**t-istatistik**	**Olasılık**
REZOR (-1)	-0.250636	0.120291	-2.083588	0.0380
REZOR (-2)	-0.549961	0.124199	-4.428060	0.0000
LEAK (-1)	-3994.086	4573.110	-0.874385	0.3831
LEAK (-2)	-2286.529	4030.255	-0.567341	0.5709
LESK (-1)	3994.259	4573.175	0.873411	0.3831
LESK (-2)	2285.548	4030.191	0.567107	0.5711
LUAK (-1)	3959.096	4532.516	0.873487	0.3830
LUAK (-2)	2326.736	4062.795	0.572693	0.5673
LUSK (-1)	-3959.630	4532.575	-0.873594	0.3830
LUSK (-2)	-2326.342	4062.712	-0.572608	0.5673
C	-0.014399	0.015791	-0.911846	0.3626

Eşitlik: REZOR = C(1)*REZOR(-1) + C(2)*REZOR(-2) + C(3)*LEAK(-1) + C(4)*LEAK(-2) + C(5)*LESK(-1) + C(6)*LESK(-2) + C(7)*LUAK(-1) + C(8)*LUAK(-2) + C(9)*LUSK(-1) + C(10)*LUSK(-2) + C(11)

Tablo 5'e baktığımızda Rezerv Oranı ile Döviz Kuru arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Olasılık değerleri %1, %5 ve %10 kritik değerlerden büyük olduğu için sonuçlar anlamsızdır.

Tablo 6. VAR model (Rezerv Oranı-Faiz Oranı)

REZOR, LEF, LTF, LUF				
Değişkenler	**Katsayı**	**Std. Hata**	**t-istatistik**	**Olasılık**
REZOR (-1)	-0.186054	0.117861	-1.578595	0.1157
REZOR (-2)	-0.433527	0.115294	-3.760170	0.0002
LEF (-1)	-0.226494	0.130103	-1.740881	**0.0829*****
LEF (-2)	0.155705	0.137246	1.134493	0.2577

LTF (-1)	-0.140456	0.176006	-0.798020	0.4256
LTF (-2)	0.089399	0.164551	0.543287	0.5874
LUF (-1)	0.288584	0.157970	1.826823	**0.0689*****
LUF (-2)	-0.131336	0.166819	-0.787294	0.4318
C	-0.033000	0.014521	-2.272482	0.0239

Eşitlik: REZOR = C(1)*REZOR(-1) + C(2)*REZOR(-2) + C(3)*LEF(-1) + C(4)*LEF(-2) + C(5)*LTF(-1) + C(6)*LTF(-2) + C(7)*LUF(-1) + C(8)*LUF(-2) + C(9)
*** % 10 önem seviyesini göstermektedir.

Tablo 6 , Rezerv Oranı ile Faiz oranı (Euro faiz ve Dolar faiz) 1. gecikmelerinde ki olasılık değerleri kritik değerden küçük olduğu için anlamlıdır sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla % 10 önem seviyesinde Rezerv Oranı ile Euro Faiz arasında negatif ve anlamlı bir ilişki, Rezerv oranı ile Dolar faiz arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur.

Tablo 7. VAR model (Rezerv Oranı-Enflasyon Oranı)

REZOR, LT				
Değişkenler	**Katsayı**	**Std. Hata**	**t-istatistik**	**Olasılık**
REZOR (-1)	-0.042455	0.100533	-0.422297	0.6735
REZOR (-2)	-0.373059	0.098532	-3.786180	0.0002
LT (-1)	1.919103	0.859325	2.233269	**0.0272****
LT (-2)	-3.595631	0.879232	-4.089516	**0.0001***
C	0.010533	0.030567	0.344583	0.7309

Eşitlik: REZOR = C(1)*REZOR(-1) + C(2)*REZOR(-2) + C(3)*LT(-1) + C(4)*LT(-2) + C(5)
*, % 1, ** ise % 5 önem seviyesini göstermektedir.

Rezerv Oranı ile Enflasyon oranının 1. ve 2. gecikmelerinde ki olasılık değerleri kritik değerden küçük olduğu için anlamlıdır sonucuna ulaşılmıştır. Rezerv oranı ve Enflasyon arasında da 1. gecikmesinde pozitif , 2. gecikmesinde negatif ve anlamlı ilişki söz konusudur.

Granger Nedensellik Testi

Granger (1969) tarafından geliştirilen bu test ile iki değişken arasındaki ilişki yönünün belirlenmesi sağlanmaktadır. Değişkenler arasında nedensellik araştırması özellikle iktisat alanında araştırılan serilerin daha sağlıklı yorumlanmasını sağlamaktadır.

Granger-nedenselliğin varlığı, genellikle iki zaman serisini birbirine bağlayan mekanizmalar hakkındaki teori yetersiz olduğunda veya mevcut olmadığında test edilir (Maziarz, 2015).

Granger Nedensellik test fonksiyonları:

Bir Y ve X değişkeninin sınandığı regresyonda;

Sınırlı Model

$$Y_t = c_2 + \sum_{i=1}^{3} \alpha_{2,i} Y_{t-i} + \varepsilon_{xt} \qquad \beta_{2,1} = \beta_{2,2} = \beta_{2,3} = 0 \qquad H_0 \text{ hipotezi} \qquad (4)$$

Sınırsız Model

$$Y_t = c_2 + \sum_{i=1}^{3} \alpha_{2,i} Y_{t-i} + \varepsilon_{xt} + \sum_{i=1}^{3} \beta_{2,i} X_{t-i} + \varepsilon_{xt} \quad (5)$$

en az biri $\beta_{2,1} = \beta_{2,2} = \beta_{2,3} \neq 0$ H_1 Hipotezi

Yukarıdaki regresyonlara göre; H_0 hipotezi nedensellik yoktur

H_1 hipotezi nedensellik vardır

Tablo 8'de görüldüğü gibi Rezerv Oranı ile Döviz Kurları arasında nedensellik ilişkisi görülmemiştir. Dolayısıyla Rezerv Oranının gelecek değerini tahmin etmede döviz kurları yetersiz kalmaktadır.

Tablo 8. Granger nedensellik testi (Rezerv Oranı- Döviz Kuru)

Değişken	Ki-Kare	df	Olasılık	Hipotez
LREZ≠LEAK	0.762898	2	0.6829	H0 kabul
LEAK≠LREZ	2.080578	2	0.3534	H0 kabul
LREZ≠LESK	0.762949	2	0.6829	H0 kabul
LESK≠LREZ	2.087205	2	0.3522	H0 kabul
LREZ≠LUAK	0.763044	2	0.6828	H0 kabul
LUAK≠LREZ	3.516064	2	0.1724	H0 kabul
LREZ≠LUSK	0.763233	2	0.6828	H0 kabul
LUSK≠LREZ	3.529036	2	0.1713	H0 kabul

H0= Granger nedeni değildir.

Tablo 9'da Rezerv Oranı ile Faiz Oranları arasında %10 önem seviyesine göre TL Faiz oranından Rezerv oranına doğru bir nedensellik bulunmaktadır. Bağımlı değişken olarak alınan Rezerv Oranının gelecek tahmininde Faiz Oranlarından, TL Faiz oranı anlamlı ve tutarlı sonuçlar sağlayacaktır.

Tablo 9. Granger nedensellik testi (Rezerv Oranı- Faiz)

Değişken	Ki-Kare	df	Olasılık	Hipotez
LREZ≠LEF	3.117003	2	0.2105	H0 kabul
LEF≠LREZ	4.271200	2	0.1182	H0 kabul
LREZ≠LTF	0.667464	2	0.7162	H0 kabul
LTF=LREZ	5.179890	2	**0.0750*** **	**H0 red**
LREZ≠LUF	3.367599	2	0.1857	H0 kabul
LUF≠LREZ	3.556708	2	0.1689	H0 kabul

H0= Granger nedeni değildir.
*** %10 önem seviyesini göstermektedir.

Tablo 10'da ise, Rezerv Oranı ile enflasyon oranı arasında iki yönlü nedensellik söz konusudur. Bunun anlamı her iki değişkenin geçmiş değerleri diğer değişkenin gelecek tahmininde tutarlı sonuçlar verebilmektedir. Çalışmada Rezerv Oranı, Merkez Bankası toplam rezervleri ile GSYH birbirine oranlanarak belirlenmektedir. Bu test sonucunda her iki değişkenin birbirini etkilemesi GSYH sebebiyle olabilmektedir.

Tablo 10. Granger nedensellik testi (Rezerv Oranı- Enflasyon)

Değişken	Ki-Kare	df	Olasılık	Hipotez
LREZ=LT	20.53572	2	0.0000*	H0 red
LT=LREZ	21.48035	2	0.0000*	H0 red

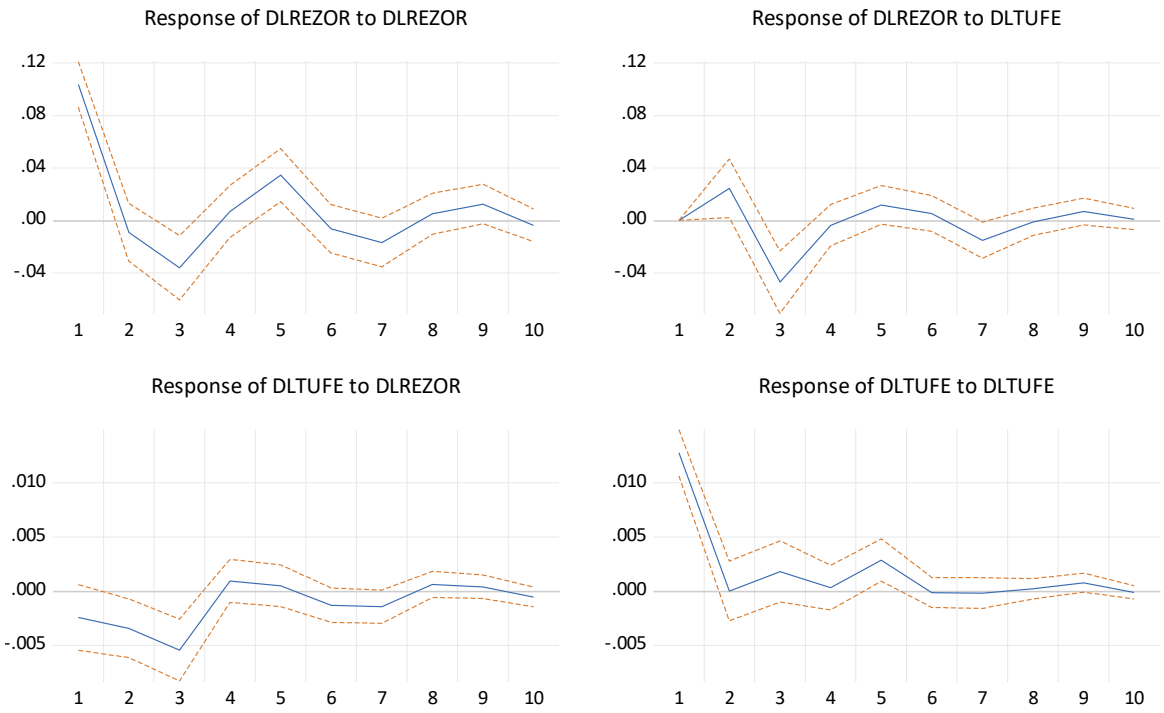
H0= Granger nedeni değildir.

* % 1 önem seviyesini göstermektedir.

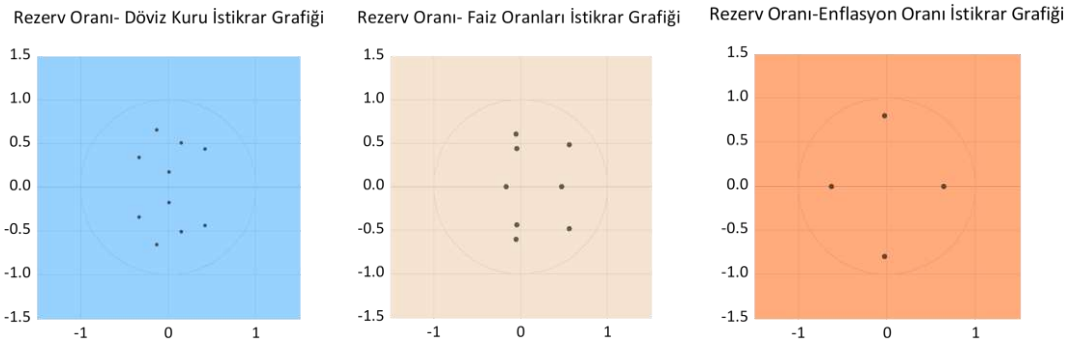
Etki-Tepki Analizi

Etki-Tepki analizinde VAR modelde aralarında ilişki bulunan bağımsız değişkenlere şok verilerek bağımlı değişkende oluşacak tepki izlenmektedir. Değişkenler durağan olduğundan şok etkisi zamanla geçecektir. Grafik 1'e baktığımızda Rezerv Oranı Enflasyondan kaynaklanan bir şoka ikinci döneme kadar pozitif tepki verirken, bu dönemden sonra üçüncü döneme kadar negatif tepki vermektedir. Üçüncü dönemde pozitife dönen eğim beşinci dönem itibariyle yeniden negatife dönmektedir. Rezerv Oranındaki şokun etkisi ancak onuncu dönem itibariyle geçmektedir.

Grafik 1. Etki-Tepki Analizi

Grafik 2. İstikrar grafiği

Grafik 2 her bir modelin durağanlığı hakkında bilgi vermektedir. Buna göre değişkenlerin tümü istikrarlı bir seyir izlediği görülmektedir.

SONUÇ

Rezerv Oranı ile döviz kuru, faiz ve enflasyon arasındaki ilişki ilk olarak VAR model ile incelenmiştir. Bu model sonuçlarına göre Rezerv Oranı ve Euro - Dolar faiz ile Rezerv oranı ve

Enflasyon arasında anlamlı bir ilişki söz konusu iken Döviz kuru ve TL Faiz ile herhangi bir ilişki tespit edilememiştir. Granger nedensellik sonucuna göre Faiz oranında TL faizden Rezerv oranına doğru nedensellik ilişkisi söz konusu iken Rezerv Oranı ile Enflasyon arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi vardır. Yani her iki değişken olan Rezerv oranı ile Enflasyon'un hareketleri birbirinin hareketlerine neden olduğu anlamındadır.

Normal şartlarda enflasyon oranının tıpkı diğer değişkenler gibi Rezerv oranı ile ilişkili olması beklenen bir durumdur. Rezerv oranını oluşturan öğelerden biri GSYH olduğundan fiyat düzeylerinin durumunun bu etkileşimde görülmesi gerekmektedir. Döviz kurları ve faiz oranlarının birbiri ile etkileşim halinde olma durumları özellikle son dönem Türkiye ekonomisinde gözlemlenen bir durumdur. Faiz oranlarının düşük tutulması ile tasarrufların dövize yönlendirilmesi sonucunda artan döviz talebi sonucunda TL'nin değer kaybetmesi kaçınılmaz bir sonuç olmaktadır. Ayrıca arzı artan TL karşısında yükselen fiyat düzeyleri enflasyonun yükselmesinde büyük rol oynamaktadır.

TCMB, 19 Mart 2021 tarihinden itibaren düzenli olarak politika faizlerini düşürmeye başlamıştır ve 24 Şubat 2023 tarihinde yüzde 8,5 oranına kadar gerilemiştir. Merkez bankasının bu stratejisi kurların yükselmesine neden olmuş, bunu önlemek için de TCMB döviz satarak piyasaya müdahale etmeye başlamış ve kuru denetlemeye çalışmıştır. Ancak rezervlerin kullanılması yoluyla piyasaya yapılan bu müdahale kurlarda istikrarı sağlayamamış ve swaplar hariç merkez bankası rezervleri eksiye düşmüştür. TCMB'nin faiz indirimine başladığı tarihte USD/TL kuru 7.32 civarında işlem görürken 28 Temmuz 2023 tarihi itibariyle 26,94 seviyesindedir. Bunun yanı sıra her ne kadar politika faizleri yüzde 8,5 düzeyine çekilse de piyasalardaki ticari faizlerin ve tüketici faizlerinin bunun çok daha üzerinde olduğu görülmekte. Ancak seçim sonrası yeni atanan TCMB Başkanı Hafize Gaye Erkan tarafından Politika faiz oranı 23.06.2023 de 15 seviyesine çıkartarak sıkılaştırıcı para politikasını başlatmış ve ardından kademi artışa geçirerek güncel oran 17,5 seviyesini görmüştür. Fakat buna rağmen bankaların uyguladığı faiz oranında düşüş görülmemiş. Aksine kredilerde sınırlandırmaya gidilmiştir.

Son olarak, TCMB'nin rezervlerinin negatif seviyelere inmesi Türkiye'ye borç veren yabancılar açısından da risk unsuru olarak algılanmakta ve bu da borç faizlerinin artmasına neden olmaktadır. Yani, bunun sonucu olarak dış borçlanmanın maliyeti yükselmektedir. Bizim gibi gelişmekte olan ülkeler açısından MB bağımsızlığı, uyguladığı politika faiz ve rezerv

oranları çok kritik bir öneme sahiptir. Dolasıyla özellikle Türkiye açısından MB Bağımsızlığına dışarıdan müdahale edilmemeli, para politikası ekonomik göstergeler ve gelişmelere göre belirlenmeli. Merkez Bankası Rezervleri ülkenin ekonomik gücünü gösteren bir mekanizma olduğundan daha çok korunmalı, güçlendirilmeli ve siyasi amaçlar doğrultusunda değil ekonomik göstergeler doğrultusunda kullanılması ülke ekonomisi için önem arz etmektedir.

KAYNAK

Abdullateef, U., & Waheed, I. (2010). External reserve holdings in Nigeria: Implications for investment, inflation and exchange rate. *Journal of Economics and International finance*, *2*(9), 183.

Afzal, M. (2010). Exchange rate and reserves in Asian countries: Causality test. *Global Economic Review*, *39*(2), 215-223.

Alasan, A. B., Shaib, I. O., & Alasan, F. (2018). Empirical Interaction Of Exchange And Inflation Flunctuation Rates On External Reserves In Nigeria: 1985-2016. *JOURNAL OF ARTS, MANAGEMENT SCIENCE AND TECHNOLOGY*, 177.

Chaudhry, I. S. Et.al. (2011). Foreign exchange reserves and inflation in Pakistan: evidence from ARDL modelling approach. *International Journal of Economics and Finance*, *3*(1), 69-76.

Dickey D. A. & Fuller W. A. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root, Journal of the American Statistical Association. 74 (366), 427-431, Taylor & Francis, Ltd.

Eğilmez M. (2021). IMF'nin SDR Tahsisleri ve Türkiye'nin Durumu. Kendime Yazılar. 26 Ağustos 2021. https://www.mahfiegilmez.com/

Emmanuel, U. C. (2013). Accumulation of external reserves and effects on exchange rates and inflation in Nigeria. *International business and management*, *6*(2), 105-114.

Granger C. W. J. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods. *Econometrica*, 37 (3), 424-438

Hervé, D. B. G. (2016). An examination of foreign exchange reserve and inflation relationship of four West African countries: Evidence from ADRL model. *Journal of Finance and Economics*, *4*(4), 36-50.

Kaşman, A. ve Ayhan, D. (2008). Türkiye'de döviz rezervleri ve döviz kurları: Yapısal kırılmalar, birim kökler ve eşbütünleşme. *Ekonomik Modelleme , 25* (1), 83-92.

Maziarz, M. (2015). A review of the Granger-causality fallacy. *The journal of philosophical economics: Reflections on economic and social issues*, *8*(2), 86-105.

Nowak, M. et.al. (2004). Can higher reserves help reduce exchange rate volatility?. IMF Working Paper. WP/04/189.

Pina, G. (2017). International reserves and global interest rates. *Journal of International Money and Finance*, *74*, 371-385.

Sims C.H. (1980). Macroeconomics and Reality. *Econometrica,* 48 (1), 1-48

Usman, A., & Ibrahim, W. (2010). External reserve holdings in Nigeria: Implications for investment, inflation and exchange rate. *Journal of Economics and International finance*, *2*(9), 183-189.

Xu, B. ve Lin, B. (2017). Çin'in CO2 emisyonlarındaki artışa ne sebep olur? Dinamik bir vektör otoregresyon analizi. *Temiz Üretim Dergisi , 143* , 17-26.

EVALUATING the ECONOMIC IMPACT of DEFENSE EXPENDITURES in ECUADOR: AN ARDL ANALYSIS with STRUCTURAL BREAKS

Anıl DAĞDEMİR [1] , Can APAYDIN [2]

[1] Ondokuz Mayıs University, FEAS, anil.dagdemir@omu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-1087-0849
[2] Ondokuz Mayıs University, FEAS, can.apaydin@omu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-0341-2548

ABSTRACT

This investigation explores the influence of defense spending on the economic growth of Ecuador from 1960 to 2022, employing an annual dataset of per capita GDP and per capita military expenditure, both expressed in constant 2015 US dollars. The econometric methodology used in this research begins with the utilization of Augmented Dickey Fuller, Phillips Perron, and Lee Strazicich unit root tests, to investigate the stationarity properties of per capita GDP and per capita military expenditure. Having determined the level of stationarity for the variables in question, Autoregressive Distributed Lag (ARDL) cointegration technique is employed. The model with the appropriate lag structure is chosen as ARDL(2,2) model, based on AIC. The findings of the ECM form of the ARDL(2,2) model revealed an Error Correction term of -0.12, indicating a gradual adjustment speed towards long run equilibrium. In addition, the long-run coefficient for per capita domestic credit stands at 0.48, highlighting a positive and substantial link between defense spending and economic growth.

Keywords: Military Expenditure, Economic Growth, Bounds Testing, Defense Economics

1. INTRODUCTION

Military expenditures refer to public expenditures made by a state against internal and external threats to protect its national sovereignty. There are different opinions in the academic literature about the impact of military expenditures on economic growth. R&D studies, especially those aimed at military expenditures, have the potential to provide positive externalities to civilian sectors by encouraging technological development. For example, military spending can lead to cybersecurity and artificial intelligence advancements, which have broad applications beyond the military domain. In addition, it can contribute to income increase and prosperity by creating employment in defense industry sectors.

The negative effects of military expenditures on economic growth should also be considered. For example, since military expenditures are financed from public revenues, it may decrease expenditures on civilian areas such as education, health, and infrastructure. High military expenditures can lead to increased government borrowing, which may result in higher interest rates and crowd out private investment, negatively influencing economic growth. Additionally, increased international tensions may negatively affect investments and production. Benoit's 1973 study was one of the pioneering studies explaining the relationship between military expenditures and economic growth.

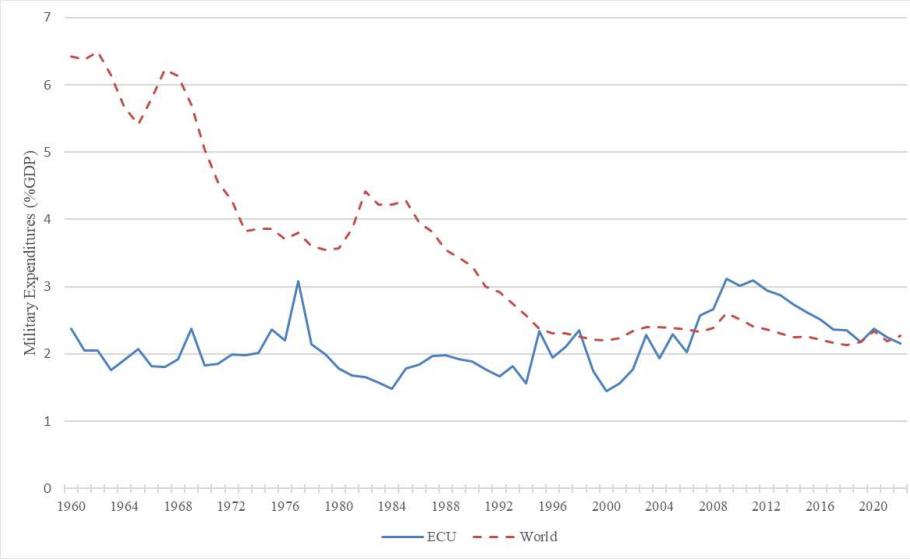

Figure 1: Ecuador and World Military Expenditures (%GDP)

Figure 1 above shows the ratio of Ecuador's military expenditures to its GDP and the ratio of the World's military average expenditure to World Output. When the Figure 1 is examined, it is seen that Ecuador's military expenditures are below the world average until 2007 and above the world average since 2007.

2. LITERATURE REVIEW

When studies in the literature on the relationship between military expenditures and economic growth are examined, it is seen that some studies report the relationship between the relevant variables positively, and some studies record it negatively. For example, Özaydın & Dağdemir (2022a) found a positive relationship between the square of the military spending and economic growth, Özaydın & Dağdemir (2022b), Raju & Ahmed (2019), Su et al. (2018), Jalil et al. (2016), and Farzanegan (2012) have also found a positive relationship between the variables. Conversely, research by Geng et al. (2023), Kengdo (2023), Özaydın & Dağdemir (2022a), Maher & Zhao (2021), Sokhatskyi (2020), Ajimar et al. (2018), Ali & Ather (2014), and Shahbaz et al. (2013) reports a negative relationship. Details of relevant studies are given in Table 1 below.

Table 1. Literature Review

Research	Period	Sample	Frequency	Method(s)	Findings
Geng et al. (2023)	1990-2018	Yearly	48 Islamic Countries	Panel, DCCE Estimator	Negative
Kengdo (2023)	1980-2021	Yearly	Cameroon	ARDL	Negative
Özaydın & Dağdemir (2022a)	1960-2022	Yearly	Pakistan	ARDL	Military expenditure (-) Square of the military expenditure (+)
Özaydın & Dağdemir (2022b)	1993-2020	Yearly	Ukraine	ARDL	Positive
Maher & Zhao (2021)	1982-2018	Yearly	Egypt	ARDL	Negative
Sokhatskyi (2020)	2010-2017	Yearly	Ukraine, Georgia, Algeria	Panel Regression	Negative
Raju & Ahmed (2019)	1989-2017	Yearly	India, Pakistan, China	Granger Causality, Cointegration	Positive
Ajmair et al. (2018)	1990-2015	Yearly	Pakistan	ARDL	Negative in Short-Run
Su et al. (2018)	1995-2014	Yearly	China	Time-Varying Causality	Positive
Jalil et al. (2016)	1960-2013	Yearly	India, Pakistan	ARDL	Positive

Ali & Ather (2014)	1980-2013	Yearly	Pakistan	2SLS	Negative
Shahbaz et al. (2013)	1972-2008	Yearly	Pakistan	ARDL	Negative
Farzanegan (2012)	1959-2007	Yearly	Iran	Impulse Response, VAR	Positive

3. MODEL and DATA

3.1. Model

The mathematical model employed in this research is represented by Equation 1.

$$y_t = \alpha_{0a} + \alpha_{1a} mil_t + \epsilon_{0t} \quad (1)$$

where, $\boldsymbol{y}$ and $\boldsymbol{mil}$ are indicative of income and defense spending, correspondingly. α_{0a} and α_{1a} denote the Ordinary Least Squares estimators, with ϵ_{0t} representing the error term.

3.2. Data

This research utilizes annual time series data covering the period from 1960 to 2022. The data set includes per capita GDP to represent economic growth, and per capita military expenditures reflecting defense spending. Both variables are measured in constant 2015 United States dollars. The data set is drawn from the World Development Indicators database.

4. METHODOLOGY and EMPRICAL FINDINGS

4.1. Stationarity Tests

The paper employs the Augmented Dickey-Fuller (ADF), Phillips-Perron (PP), and Lee Strazicich tests to assess the stationarity characteristics of the per capita GDP and per capita military expenditures in order to confirm the robustness and the reliability of the model. This comprehensive approach ensures the model's robustness and the veracity of the findings. The corresponding results for the Augmented Dickey-Fuller (ADF) test are presented in Table 2, the Phillips-Perron (PP) test in Table 3, and the Lee Strazicich test in Table 4.

Table 2. ADF[1] Unit Root Test Findings

	Intercept	Intercept & Trend
Variable	**Test Statistics**	**Test Statistics**
$\boldsymbol{y}$	-1.51 (1)	-1.80 (1)
$\boldsymbol{\Delta y}$	-5.64*** (0)	-5.72*** (0)
$\boldsymbol{mil}$	-1.35 (1)	-2.77 (2)
$\boldsymbol{\Delta mil}$	-9.62*** (0)	-9.55*** (0)

[1] Maximum lag length for ADF unit root test (Dickey and Fuller, 1979) is determined as 2 lags and optimal lag length is chosen by using Akaike Information Criterion (Akaike, 1973,1998), the values in parentheses are the chosen lag lengths.

*** *denotes significance at 1% level.*

According to the Augmented Dickey-Fuller (ADF) unit root test results, as summarized in Table 2, the level forms of per capita GDP ($\boldsymbol{y}$) and military expenditure ($\boldsymbol{mil}$), the test statistics are -1.51 and -1.35 respectively, under the model with intercept, both at a lag of 1. In the model with both intercept and trend, per capita GDP ($\boldsymbol{y}$) and military expenditure ($\boldsymbol{mil}$) exhibit ADF statistics of -1.80 and -2.77 correspondingly. Thus, ADF test findings for both models indicated that none of the variables in concern is stationary in its level form.

On the other hand, for the first-differenced variables $\boldsymbol{\Delta y}$ and $\boldsymbol{\Delta mil}$, under the model with only an intercept, the Augmented Dickey-Fuller (ADF) test results showed statistics of -5.64 and -9.62 respectively, both at zero lag, while in the model with both intercept and trend, the ADF statistics are -5.72 for the differenced form of the per capita GDP and -9.55 for the first-difference of per capita military expenditures, also at zero lag, signifying the rejection of null hypothesis of non-stationarity.

Conclusively, the ADF test results indicated non-stationarity for per capita GDP ($\boldsymbol{y}$) and military expenditure ($\boldsymbol{mil}$) in their level states, while their first-differenced forms ($\boldsymbol{\Delta y}$ and $\boldsymbol{\Delta mil}$) are found to be stationary, regardless of the inclusion of the trend variable.

Table 3. PP[2] Unit Root Test Findings

	Intercept	Intercept & Trend
Variable	**Test Statistics**	**Test Statistics**
$\boldsymbol{y}$	-1.56 (4)	-1.76 (4)
$\boldsymbol{\Delta y}$	-5.71*** (3)	-5.78*** (3)
$\boldsymbol{mil}$	-1.5 (0)	-2.97 (2)
$\boldsymbol{\Delta mil}$	-9.62*** (0)	-9.55*** (0)

*** *denotes significance at 1% level.*

The Phillips-Perron (PP) unit root test findings, as presented in Table 3, indicated that, for per capita GDP, the test statistics are -1.56 (lag length 4) under the intercept model, and -1.76 (lag length 4) under the intercept and trend model, while the statistics for per capita military expenditures are -1.5 (lag length 0) in the intercept model, and -2.97 (lag length 2) in the model with both intercept and trend. These test statistics indicated non-stationarity at the level for both variables in both models.

However, when the first-differenced forms of per capita GDP and per capita military expenditures are concerned, $\boldsymbol{\Delta y}$ yielded a test statistic of -5.71 (lag length 3) in the intercept model and -5.78 (lag length 3) in the model with intercept and trend, while $\boldsymbol{\Delta mil}$ showed -9.62 (lag length 0) and -9.55 (lag length 0) for the intercept and intercept and trend models, respectively, demonstrating that stationarity is achieved in first-differenced forms of the regarding variables, at 1% significance level, either the trend is included or not.

[2] Bartlett kernel (Bartlett, 1948, 1950) is used as the spectral estimation method and Newey-West (Newey and West, 1986) bandwidth is used as the bandwidth for P-P (Phillips and Perron, 1988) unit root test, the values in parentheses are the chosen lag lengths.

Table 4. LS[3] Unit Root Test Findings

	Crash		Break	
Variable	**Test Statistics**	**Break Year**	**Test**	**Break Year**
y	-2.46 (2)	1998	-3.19 (2)	1971
Δy	-6.11*** (0)	1967	-6.08*** (0)	1968
mil	-2.86 (2)	1997	-3.81 (2)	2006
Δmil	-9.48*** (0)	1966	-9.85*** (0)	1965

*** *denotes significance at 1% level.*

The Lee-Strazicich unit root test findings, as shown in Table 4, revealed that, for the level of per capita GDP (y), the test statistic in the Crash model is -2.46 with a break year of 1998, and -3.19 in the Break model with a break year of 1971, both at a lag of 2. In the case of the level of per capita military expenditures (mil), the statistics are -2.86 in the Crash model where 1997 is the break year and -3.81 in the Break model with 2006 being the break year, also with a lag of 2. These finding, suggested non-stationarity at the level for both per capita GDP and per capita military expenditures.

On the contrary, the first-differenced forms of both per capita GDP and per capita military expenditures demonstrated stationarity, with test statistics of -6.11 and -9.48 in the Crash model with break years 1967 and 1966, respectively and -6.08 and -9.85 in the Break model with break years 1968 and 1965, respectively, all at zero lag and significant at the 1% level.

To summarize, all the unit root test findings revealed that both per capita GDP and per capita military expenditures are I(1) variables.

4.2. ARDL[4] Analysis

The Autoregressive Distributed Lag (ARDL) technique is implemented to examine the relationship between per capita military spending and GDP in Ecuador.

The ARDL method's preferential use in analyzing the link between per capita military spending and per capita GDP in Ecuador lies in the methods' efficacy in simultaneously capturing short-term and long-term dynamics; its robustness in cases of small sample sizes, and its ability to consider the variables as endogenous. The UECM form of the ARDL model utilized in this study is presented in Equation 2.

$$\Delta y_t = \alpha_{0b} + \sum_{i=1}^{c_1} \alpha_{1b} \Delta y_{t-i} + \sum_{i=0}^{c_2} \alpha_{2b} \Delta mil_{t-i} + \alpha_{3b} d_{1967} + \beta_{1b} y_{t-1} + \beta_{2b} mil_{t-1} + \epsilon_{1t} \quad (1)$$

where, y stands for per capita GDP, mil denotes per capita military expenditure, d_{1967} is the dummy variable which indicates the structural break in 1967 suggested by the Crash model of Lee Strazicich tests, while α's and β's represents the Ordinary Least Squares (OLS) estimators.

[3] Maximum lag length for LS unit root test (Lee & Strazicich, 2003) is determined as 2 lags.
[4] Pesaran and Pesaran (1997), Pesaran and Smith (1998), Pesaran and Shin (1995,1998,1999) and Pesaran et al. (2001) .

Additionally, c's are the chosen lag lengths, Δ designates the difference operator, and finally ϵ represents residual error term.

The ARDL(2,2) model is selected as the best fitting model, to analyze the relationship between per capita military expenditure and per capita GDP, following the Akaike Information Criteria. To ensure the model's robustness, diagnostic tests are conducted to check for normality, heteroskedasticity, serial correlation, and model misspecification. The outcomes of the diagnostic checks are detailed in Table 5.

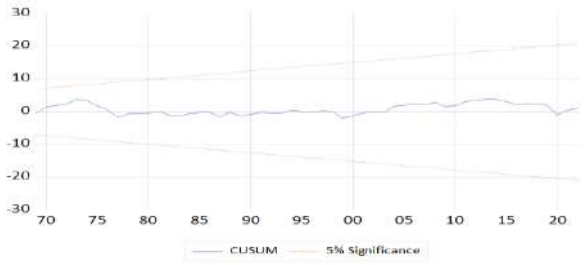
Table 5. Diagnostic Test Findings

Diagnostic Tests	Test Stat.	Prob.
JB[5]	5.57	0.06
BG[6]	0.00001	0.99
ARCH[7]	0.10	0.74
RESET[8]	2.21	0.14

As presented in Table 5, the Ramsey RESET test indicated no model misspecification with a statistic of 2.21 and a probability of 0.14; the Jarque-Bera test, with a statistic of 5.57 and a probability of 0.06, suggested normality in the residuals; the ARCH test, with a statistic of 0.10 and a probability of 0.74, revealed no heteroscedasticity issues, and the Breusch-Godfrey test shows no serial correlation with a statistic of 0.00001 and a probability of 0.99.

In summary, the outcomes of the diagnostic tests validated the integrity of the ARDL(2,2) model, confirming that the estimates produced from this model are statistically reliable.

Upon completing diagnostic checks, the robustness of the model, in terms of parameter stability, is also checked with CUSUM and CUSUMSQ tests, and the outcomes obtained from these parameter stability tests are shown in Figure 2.

[5] (Jarque & Bera, 1980)
[6] (Breusch & Godfrey,1981)
[7] (Engle, 1982)
[8] (Ramsey,1969).

Figure 2.CUSUM[9] and CUSUMSQ[10] Tests

Figure 2 illustrates that the CUSUM test confirms the model's parameter stability, as the CUSUM path lies within the 5% significance levels. Correspondingly, the findings of the CUSUMSQ test reinforce the parameter stability, as the CUSUMSQ curve staying inside the 5% significance thresholds. In sum, the outcomes of both CUSUM and CUSUMSQ collectively corroborate the statistical robustness of the ARDL(2,2) model.

Following the validation of the statistical soundness and credibility of the ARDL (2,2) model through above-mentioned diagnostic checks and evaluations of parameter stability, the utilization of the bounds testing approach is carried out to explore the presence of a cointegrated relationship between per capita military expenditure and per capita income.

The ARDL bounds test involves comparing computed test statistic against upper and lower bound values. A calculated test statistic surpassing the upper bound level indicates the presence of a cointegrating relationship between variables. Conversely, a test statistic below the lower bound value denotes no cointegration. However, a test statistic within the bounds suggests an ambiguous result regarding cointegration.

To assess the existence of cointegration relationship between per capita military expenditures and per capita GDP within the framework of ARDL(2,2) model, F-test and t-test are conducted. The F-test outcomes are presented in Table 6, while Table 7 contains the results of the t-test.

Table 6. Bounds Test (F-Test)

Test	***F***
Calculated Test Statistics	4.97*
Upper Bound (10%)	4.95
Lower Bound (10%)	4.14

* *denotes significance at 10% level.*

The bounds test results, as detailed in Table 6, reveal a computed F-statistic of 4.97, which exceeds the upper bound value of 4.95 at the 10% significance level, suggesting the presence of cointegration between per capita military expenditures and per capita GDP.

[9] (Page,1954)
[10] (Brown et.al, 1975)

Table 7. Bounds Test (t-test)

Test	***t***
Calculated Test Statistics	-2.97*
Upper Bound (10%)	-2.91
Lower Bound (10%)	-2.57

* *denotes significance at 10% level.*

As indicated in Table 7, the t-test for bounds testing produces a statistic of -2.97, exceeding the upper bound value of -2.91, in absolute terms, at the 10% significance level, confirming that per capita military expenditures and per capita GDP are cointegrated, while per capita military expenditures being the long-run forcing variable of per capita GDP.

4.3. Error Correction Model

To shed light on the short-term interrelations between per capita military expenditures and per capita GDP, and to understand how the system reverts to its long-term equilibrium, the Error Correction Model (ECM) is employed. The estimations obtained from ECM is highlighted in Table 8.

Table 8. Error Correction Model

Variables	**Coeff.**	**Std. Error**	**t-stat.**	**Prob.**
γ_{t-1}	-0.12	0.03	-3.18	0.00***
Δy_{t-1}	0.09	0.12	0.75	0.45
Δmil_t	0.06	0.02	2.41	0.01**
Δmil_{t-1}	0.018	0.028	0.65	0.51
d_{1967}	0.03	0.01	2.11	0.03**
C	0.73	0.23	3.19	0.00***
Important Statistics				
$\overline{R^2}$	0.22		RSS	0.04
F	4.42***		DW	1.99

*** *and* ** *denotes significance at 1% and 5% levels, respectively.*

ECM findings of the ARDL(2,2) model in Table 8 demonstrated that, the coefficient for the error correction term (γ_{t-1}) stands at -0.12, suggesting that around 12% of any divergence from long run equilibrium is adjusted each year. It is also highlighted in Table 8 that, the estimated coefficients of Δmil_t, d_{1967} are statistically significant at %5 level, while the intercept term is also significant at 1% level.

4.4. Long Run Model

Concluding the econometric approach adopted in the study, the long-run form of the ARDL(2,2) model is estimated and the findings of the long-run model are laid out in Table 9.

Table 9. Long-Run Model

Variable	**Coeff.**	**Std. Error**	**t-stat.**	**prob.**
mil_t	0.48	0.09	5.22	0.00***

*** *denotes significance at 1% level.*

The long-run model results, as shown in Table 9, indicated a significant coefficient of 0.48 for military expenditure (mil_t), with a p-value of 0.00, signifying statistical significance at the 1% level. This implies that a 1% increase in military spending would lead to an approximately 0.48% increase in per capita GDP.

5. CONCLUSION

This research, investigates the effects of defense spending on economic growth in Ecuador, over a period spanning from 1960 to 2022. Initially, all unit root tests collectively revealed that per capita GDP and military expenditure are not stationary in level forms, but become stationary when differenced. The ARDL(2,2) model's robustness was confirmed by diagnostic tests, and parameter stability checks. The bounds testing further verified the existence of cointegration between per capita military expenditures and per capita GDP. The ECM indicated a 12% annual adjustment toward equilibrium, and the long-run model findings showed that a 1% increase in military spending leads to a 0.48% rise in per capita GDP, highlighting a significant positive impact.

In light of the study's findings, policymakers of Ecuador should consider gradually increasing the country’s defense budget, as it is shown to positively contribute to economic growth, to stimulate economic development. However, both defense and economic growth policies should be designed with caution, balancing the economic benefits against the need to invest in other sectors.

REFERENCES

Ajmair, M., Hussain, K., Abbassi, F. A., & Gohar, M. (2018). The Impact of Military Expenditures on Economic Growth of Pakistan. Applied Economics and Finance, 5(2), 41-48. doi:10.11114/aef.v5i2.2932

Akaike, H. (1973). Information Theory and an Extension of the Maximum Likelihood Principle, [w:] Proceedings of the 2nd International Symposium on Information, BN Petrow, F. Czaki, Akademiai Kiado, Budapest.

Akaike, H. (1998). Information Theory and an Extension of the Maximum Likelihood Principle. In Selected Papers of Hirotugu Akaike (pp. 199-213). Springer, New York, NY. https://doi.org/10.1007/978-1-4612-1694-0_15

Ali, A., & Ather, M. (2014). Impact of Defense Expenditure on Economic Growth: Time Series Evidence from Pakistan. Global Journal of Management and Business Research. 14(B9), 27-31.

Bartlett, M. S. (1948). Smoothing Periodograms from Time-Series with Continuous Spectra. Nature, 161(4096), 686-687. https://doi.org/10.1038/161686a0

Bartlett, M. S. (1950). Periodogram Analysis and Continuous Spectra. Biometrika, 37(1/2), 1-16. https://doi.org/10.1093/biomet/37.1-2.1.

Benoit, E. (1973). Defense and Economic Growth in Developing Countries. Lexington, MA: Lexington Books.

Breusch, T. S., & Godfrey, L. G. (1981). A Review of Recent Work on Testing for Autocorrelation in Dynamic Simultaneous Models. In D. Currie, R. Nobay, and D. Peel, (Eds.), Macroeconomic Analysis: Essays in Macroeconomics and Econometrics (pp. 63-105). Croom Helm.

Brown, R. L., Durbin, J., & Evans, J. M. (1975). Techniques for Testing the Constancy of Regression Relationships over Time. Journal of the Royal Statistical Society Series B (Methodological), 37(2), 149-163. https://doi.org/10.1111/j.2517-6161.1975.tb01532.x

Durbin, J., And Watson, G. S. (1950). Testing for Serial Correlation in Least Squares Regression: I. Biometrika, 37(3/4), 409-428. https://doi.org/10.2307/2332391

Engle, Robert F. (1982) Autoregressive Conditional Heteroscedasticity with Estimates of the Variance of United Kingdom Inflation. Econometrica, 50(4), 987-1007. https://doi.org/10.2307/1912773

Farzanegan, M. R. (2012). Military Spending and Economic Growth: The Case of Iran. Defence and Peace Economics, 25(3), 247-269. http://dx.doi.org/10.1080/10242694.2012.723160

Geng, L., Abban, O. J., Hongxing, Y., Ofori, C., Cobbinah, J., Ampong, S. A., & Akhtar, M. (2023). Do Military Expenditures Impede Economic Growth in 48 Islamic Countries? A Panel Data Analysis with Novel Approaches. Environment, Development and Sustainability. https://doi.org/10.1007/s10668-023-03413-8

Jalil, A., Nadeem Abbasi, H. K., Ve Bibi, N. (2016). Military Expenditures and Economic Growth: Allowing Structural Breaks in Time Series Analysis in the Case of India and Pakistan. Quality and Quantity, 50(4), 1487-1505. doi: https://doi.org/10.1007/s11135-015-0217-x

Jarque, C. M., & Bera, A. K. (1980). Efficient Tests for Normality, Homoscedasticity and Serial Independence of Regression Residuals. Economics Letters, 6(3), 255-259. https://doi.org/10.1016/0165-1765(80)90024-5

Kengdo, A. A. N. (2023). Military Spending, Public Debt, and Economic Growth in Cameroon. Sustainable Futures, 6, 100131. https://doi.org/10.1016/j.sftr.2023.100131

Lee, J., & Strazicich, M. C. (2003). Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test with Two Structural Breaks. Review of Economics and Statistics, 85(4), 1082-1089. https://doi.org/10.1162/003465303772815961

Maher, M., & Zhao, Y. (2021). Do Political Instability and Military Expenditure Undermine Economic Growth in Egypt? Evidence from the ARDL Approach. Defence and Peace Economics, 33(8),1-24. doi: https://doi.org/10.1080/10242694.2021.1943625

Newey, W. K., & West, K. D. (1986). A Simple, Positive Semi-Definite, Heteroskedasticity and Autocorrelation Consistent Covariance Matrix. Econometrica, 55(3), 703-708. https://doi.org/10.2307/1913610

Özaydın, Ö. & Dağdemir, A. (2022a) Askeri Harcamalar ve Ekonomik Büyüme İlişkisine Kuznets Eğrisi Yaklaşımı: Tek Yapısal Kırılma Durumunda Pakistan Örneği. In S. Sönmez (Ed.), Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Yeni Trendler III (pp.355-369). Ankara. Duvar Publishing.

Özaydın, Ö. & Dağdemir, A. (2022b). The Effects of Military Expenditures on Economic Growth Bounds Test Approach for the Case of Ukraine. In S. Sönmez (Ed.), New Trends in Social, Humanities and Administrative Sciences (pp.361-372). Ankara. Duvar Publishing.

Page, E. S. (1954) Continuous Inspection Schemes. Biometrika, vol. 41, no. 1/2, 1954, pp. 100–15. https://doi.org/10.2307/2333009.

Pesaran, M. H., & Pesaran, B. (1997). Working with Microfit 4.0: An Interactive Econometric Software Package (DOS and Windows Versions). Oxford, Oxford University Press.

Pesaran, M.H., & Shin, Y. (1995). An Autoregressive Distributed Lag Modeling Approach to Cointegration Analysis. Vol. 9514. Cambridge, UK, Department of Applied Economics, University of Cambridge.

Pesaran, M.H., & Shin, Y. (1998). Generalized Impulse Response Analysis in Linear Multivariate Models. Economics Letters, 58(1), 17-29. https://doi.org/10.1016/S0165-1765(97)00214-0

Pesaran, M.H., & Shin, Y. (1999). An Autoregressive Distributed Lag Modeling Approach to Cointegration Analysis. Strom, S., Holly, A., and Diamond, P. (Ed.), in Centennial Volume of Rangar Frisch (p. 371-413). Cambridge: Cambridge University Press.

Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. Journal of Applied Econometrics, 16(3), 289–326. https://doi.org/10.1002/jae.616

Pesaran, M. H., & Smith, R.P. (1998) Structural Analysis of Cointegrating VAR's. Journal of Economic Surveys 12(5), 471-505. https://doi.org/10.1111/1467-6419.00065

Phillips, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. Biometrika, 75(2), 335-346. https://doi.org/10.1093/biomet/75.2.335

Ramsey, J. B. (1969). Tests for Specification Errors in Classical Linear Least-Squares Regression Analysis. Journal of the Royal Statistical Society Series B: (Methodological), 31(2), 350-371. https://doi.org/10.1111/j.2517-6161.1969.tb00796.x

Raju, M. H., & Ahmed, Z. (2019). Effect of Military Expenditure on Economic Growth: Evidences from India Pakistan and China Using Cointegration and Causality Analysis. Asian Journal of German and European Studies, 4(1), 1-8. https://doi.org/10.1186/s40856-019-0040-6

Shahbaz, M., Afza, T., & Shabbir, M. S. (2013). Does Defence Spending Impede Economic Growth? Cointegration and Causality Analysis for Pakistan. Defence and Peace Economics, 24(2), 105-120. https://doi.org/10.1080/10242694.2012.723159

Sokhatskyi, O. (2020). Military Expenditures in Situations of Armed Conflicts and Their Impact on the Country is Economy. European Journal of Economics and Management, 6(2), 16-27. https://doi.org/10.46340/eujem.2020.6.2.2

Su, C., Xu, Y., Chang, H. L., Lobont, O. R., & Liu, Z. (2018). Dynamic Causalities Between Defense Expenditure and Economic Growth in China: Evidence from Rolling Granger Causality Test. Defence and Peace Economics, 31(5), 565-582. doi:10.1080/10242694.2018.1505583.

DYNAMICS of FOREIGN DIRECT INVESTMENT and ECONOMIC GROWTH: EVIDENCE from COSTA RICA

Can APAYDIN [1], Anıl DAĞDEMİR [2]

[1] Ondokuz Mayıs University, FEAS, can.apaydin@omu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-0341-2548
[2] Ondokuz Mayıs University, FEAS, anil.dagdemir@omu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-1087-0849

ABSTRACT

This study examines the impact of foreign direct investment (FDI) on economic growth in Costa Rica over the period from 1970 to 2022, employing annual data on per capita GDP and per capita foreign direct investment, both measured in constant 2015 US dollars. The stationarity properties of the series under consideration is analyzed by utilizing the Augmented Dickey Fuller and Phillips Perron unit root tests. The findings of the regarding stationarity test revealed that both FDI and GDP are non-stationary at levels, however, they become stationary upon first differencing, irrespective of trend inclusion. The study employs Autoregressive Distributed Lag (ARDL) approach to cointegration, to test whether per capita GDP and per capita foreign direct investment are mutually integrated. The ARDL(3,3) model is selected as the model with appropriate lag length by using Akaike Information Criterion. The Error Correction term is estimated at -0.13, suggesting a relatively low speed of adjustment towards long-run equilibrium after a shock. Furthermore, the ARDL long-run coefficient for per capita domestic credit is found to be 0.43, indicating a positive association between credit availability and economic performance.

Keywords: Foreign Direct Investment, Economic Growth, Autoregressive Distributed Lag (ARDL) Cointegration Analysis, International Economics, Investment Flows.

6. INTRODUCTION

With the acceleration of globalization in recent years, financial flows have become extremely important for countries. While these flows provide favorable environments for the growth of economies when transferred to certain areas, they sometimes cause vulnerabilities. Investments that cause vulnerabilities are generally in the form of placements. For example, if this placement investment returns as a profit transfer, it may negatively affect the exchange rate and, ultimately, the balance of payments. Effective investments that contribute to capital accumulation are direct foreign investments. These investments cause an increase in the capital factor in the country where the investment is made. Thus, national income and its natural result, labor employment, increase.

There are various studies on the relationship between foreign investments and national income. The first of these, Caves (1974), emphasizes the increase in productivity due to technology transfer in the invested country. De Mello (1999), Findlay (1978), and Borensztein et al. (1998) are other studies that contain important findings regarding this relationship.

When the course of foreign direct investments is examined, an increase has been observed in Costa Rica in terms of the ratio of foreign direct investments to national income since 1973. This situation is shown in the graph below.

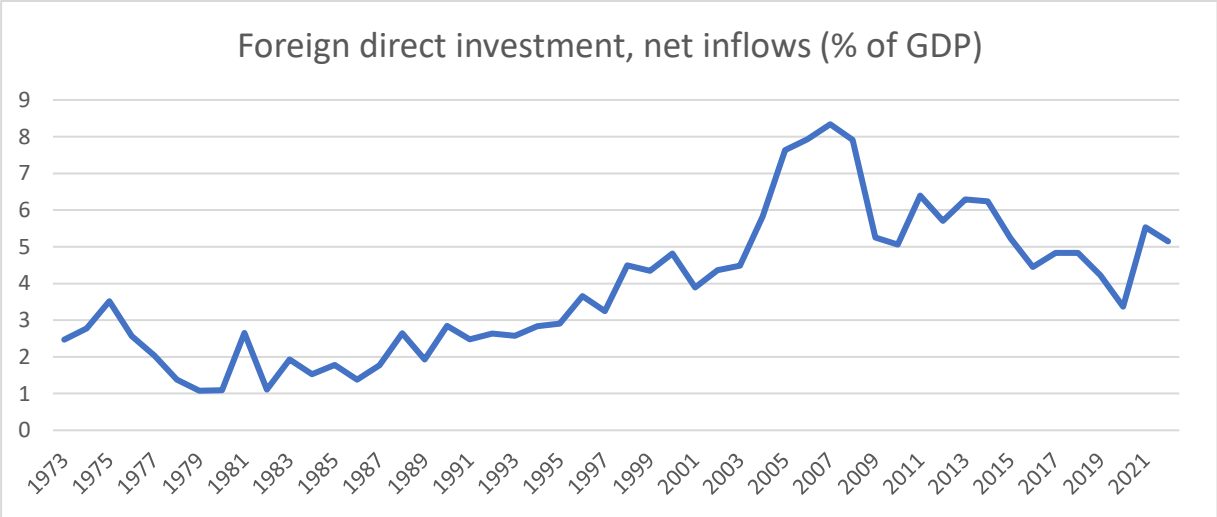

Figure 1.Foreign Direct Investment, Net Inflows (% of GDP)

7. LITERATURE REVIEW

There are many studies on the subject. While some of them found a positive relationship between growth and foreign direct investments, some found a negative one, and some found no impact on economic growth. Studies detecting a positive relationship; Choe (2003), Shaikh (2010), Temiz & Gökmen (2014), Tahir et al. (2019), Nguyen (2020), Karahan and Çolak (2022), Özaydın & Dağdemir (2022), Kumari et al (2023). Papers suggested that FDI negatively affects economic growth are; Appiah et al. (2019), Tsaurai (2023), and Vidriza et al. (2023). Studies that do not find any impact of FDI on economic growth are; Lean (2008), Herzer et al. (2008), Özaydın (2019), Sopta et al. (2021). Brief literature regarding the research can be seen in the table below.

Table 1. Literature Review

Study	Period	Data Sample	Methods	Relationship
Tsaurai (2023)	1991-2019	BRICS	DOLS and FMOLS	Negative
Kumari et al (2023)	1985-2018	India	Johansen Cointegration and VAR	Positive
Vidriza et al. (2023)	2016-2020	G-20	Panel Fixed Effect Model	Negative
Özaydın & Dağdemir (2022)	1970-2021	Singapore	ARDL Cointegration	Positive
Karahan & Çolak (2022)	1980-2020	RPEC Countries	Hatemi-J Causality Analysis	Positive
Sopta et al. (2021)	2000-2020	Croatia	Granger Causality	No Relation
Nguyen (2020)	2000-2018	Vietnam	Least-Squares	Positive
Özaydın (2019)	1974-2017	Türkiye	ARDL Cointegration	No impact on income
Tahir et al. (2019)	2008-2015	SAARG Region	Panel Data	Positive
Appiah et al. (2019)	1995-2015	5 Developing Economy of Africa	Panel ARDL	Negative
Temiz & Gökmen (2014)	1992-2007	Türkiye	Causality analysis	Positive
Shaikh (2010)	1970-2005	Malasia	Panel Data	Positive
Herzer et al. (2008)	1970-2003	28 Latin American Countries	Error Correction Model	No Relation
Lean (2008)	1980-2005	Malaysia	Johansen Cointegration	No Relation
Choe (2003)	1971-1995	80 Developed and Developing Countries	Panel VAR	Positive

1. MODEL and DATA

1.1. Model

The model used in the study, is enclosed in Equation 1.

$$y_t = \alpha_{0a} + \alpha_{1a} fdi_t + \epsilon_{0t} \quad (1)$$

Where, $\boldsymbol{y}$ and $\boldsymbol{fdi}$ symbolize income and foreign direct investment, respectively. α_{0a} and α_{1a} are Ordinary Least Squares estimators, and ϵ_{0t} is the Gaussian error term

1.2. Data

In this study, annual time series data extracted from the World Development Indicators database is utilized. The variables in concern, namely, per capita GDP and per capita FDI are expressed in constant 2015 USD. The data set covers the period 1970-2022

2. METHODOLOGY and EMPRICAL FINDINGS

2.1. Stationarity Tests

The study utilizes Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Phillips-Perron (PP) tests, to investigate the stationarity properties of the per capita GDP and per capita FDI series, to ensure the robustness of the model and the validity of the findings. Table 2 and Table 3 contains the results obtained from the Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Phillips-Perron (PP) tests, respectively.

Table 2. ADF[1] Unit Root Test Findings

	Intercept	Intercept & Trend
Variable	test statistics	test statistics
$\boldsymbol{y}$	0.27 (1)	-1.70 (1)
$\Delta\boldsymbol{y}$	-5.27*** (0)	-5.29*** (0)
$\boldsymbol{fdi}$	-0.64 (1)	-2.04 (1)
$\Delta\boldsymbol{fdi}$	-11.02*** (0)	-10.92*** (0)

*** *denotes significance at 1% level.*

The results in Table 2 showed that the level variables, per capita GDP ($\boldsymbol{y}$) and per capita Foreign Direct Investment ($\boldsymbol{fdi}$), are not stationary in both models, as the ADF statistics are 0.27 and -0.64 under the intercept-only model, respectively and -1.70 and -2.04 correspondingly when the trend is incorporated.

However, when the first differences of the variables are taken both $\boldsymbol{y}$ and $\boldsymbol{fdi}$ evidenced the rejection of the null hypothesis of non-stationarity with ADF statistics of -5.27 and -11.02 for the intercept-only model, and -5.29 and -10.92 when accounting for both intercept and trend, all significant at the 1% level.

In conclusion, the ADF unit root test confirmed that per capita GDP ($\boldsymbol{y}$) and FDI ($\boldsymbol{fdi}$) are non-stationary in their levels, but they are stationary in first differences. Thus, these results proposed that the variables in question follows an I(1) process.

[1] Maximum lag length for ADF unit root test (Dickey & Fuller, 1979) is determined as 2 lags and optimal lag length is chosen by using Akaike Information Criterion (Akaike, 1973,1998), the values in parentheses are the chosen lag lengths.

Table 3. PP[2] Unit Root Test Findings

	Intercept	Intercept & Trend
Variable	test statistics	test statistics
$\boldsymbol{y}$	0.39 (0)	-1.39 (1)
$\Delta\boldsymbol{y}$	-5.20*** (3)	-5.16*** (4)
$\boldsymbol{fdi}$	-0.67 (6)	-2.92 (1)
$\Delta\boldsymbol{fdi}$	-11.18*** (3)	-11.06*** (3)

*** *denotes significance at 1% level.*

According to Table 3, the per capita GDP ($\boldsymbol{y}$) displays a PP statistic of 0.39 without a trend and -1.39 with a trend, at lag lengths of 0 and 1, respectively; indicating the non-stationarity of per capita GDP in its level form. However, the first-differenced form of per capita GDP ($\Delta\boldsymbol{y}$) demonstrates significant stationarity at the 1% level with PP statistics of -5.20 and -5.16, at lag lengths of 3 and 4, respectively, for models with and without trend.

Similarly, the per capita FDI ($\boldsymbol{fdi}$) shows a PP statistic of -0.67 without a trend and -2.92 with a trend at lag lengths of 6 and 1, resulting the non-rejection of null hypothesis and therefore indicating non-stationarity. On the other hand, the first-differenced form of per capita FDI ($\Delta\boldsymbol{fdi}$) with PP statistics of -11.18 and -11.06, with a lag length of 3 for both models, signified stationarity upon first-differencing.

In summary, the PP test results suggested that both per capita GDP ($\boldsymbol{y}$) and FDI ($\boldsymbol{fdi}$) are integrated of order one, I(1), since they achieve stationarity after first differencing.

2.2. ARDL[3] Analysis

In this research, the Autoregressive Distributed Lag (ARDL) approach to cointegration is employed to analyze the relationship between per capita GDP and per capita FDI for Costa Rica.

The main reasons behind this preference of utilizing the Autoregressive Distributed Lag (ARDL) approach in examining the relationship between per capita GDP and per capita FDI for Costa Rica are that, ARDL methodology, offers the advantage of capturing both short-run and long-run dynamics, simultaneously; provides robust estimates even with small sample sizes, and allows to incorporate endogenous variables to account for interdependencies between per capita GDP and per capita FDI. The UECM form of the ARDL model employed in this paper is given in Equation 2.

$$\Delta y_t = \alpha_{0b} + \sum_{i=1}^{c_1} \alpha_{1b}\Delta y_{t-i} + \sum_{i=0}^{c_2} \alpha_{2b}\Delta fdi_{t-i} + \beta_{1b} y_{t-1} + \beta_{2b} fdi_{t-1} + \epsilon_{1t} \quad (1)$$

where, $\boldsymbol{y}$ represents per capita GDP, $\boldsymbol{fdi}$ stands for per capita foreign direct investment, while $\boldsymbol{\alpha}$'s and $\boldsymbol{\beta}$'s denote the Ordinary Least Squares (OLS) estimators. Furthermore, $\boldsymbol{c}$'s indicates the chosen lag lengths, Δ is the difference operator, and finally $\boldsymbol{\epsilon}$ designates residual error term.

[2] Bartlett kernel (Bartlett, 1948, 1950) is used as the spectral estimation method and Newey-West (Newey & West, 1986) bandwidth is used as the bandwidth for P-P (Phillips & Perron, 1988) unit root test, the values in parentheses are the chosen lag lengths.

[3] Pesaran & Pesaran (1997), Pesaran & Smith (1998), Pesaran & Shin (1995,1998,1999) and Pesaran et al. (2001).

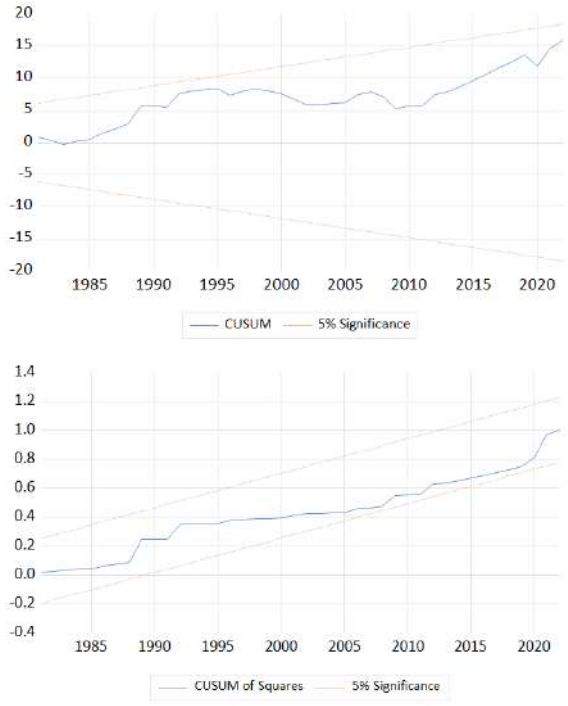
The ARDL (3,3) model is chosen as the model with the appropriate lag length based on the Akaike Information Criterion and the robustness of the model is checked with a series of diagnostic tests, namely, Jarque-Bera, Breusch-Godfrey, ARCH and Ramsey RESET. The findings obtained from these diagnostic checks are displayed in Table 4.

Table 4. Diagnostic Test Findings

Diagnostic Tests	Test Stat.	Prob.
JB[4]	0.07	0.96
BG[5]	0.001	0.96
ARCH[6]	0.79	0.37
RESET[7]	2.86	0.09

As reported in Table 4, the ARCH test yields a statistic of 0.79 with a probability of 0.37, indicating the non-existence of heteroskedasticity. The Jarque-Bera test statistic stands at 0.07, corresponding to probability value of 0.96, suggesting the residuals are normally distributed. Serial correlation was not a concern as indicated by the Breusch-Godfrey test's statistic of 0.001 and a probability of 0.96. The Ramsey RESET test, revealing a statistic of 2.86 with a probability level of 0.09, does not indicated a model misspecification problem. Conclusively, these results provided evidence for the soundness of the ARDL(3,3) model and affirmed that the coefficient estimations of this model are statistically robust.

Subsequent to the above-mentioned diagnostic tests, the parameters of the ARDL(3,3) model are subjected to stability checks, using CUSUM and CUSUMSQ tests. The findings of the parameter stability tests are demonstrated in Figure 1.

[4] (Jarque & Bera, 1980)
[5] (Breusch & Godfrey,1981)
[6] (Engle, 1982)
[7] (Ramsey,1969).

Figure 2.CUSUM[8] and CUSUMSQ[9] Tests

As visualized in Figure 1, The CUSUM test indicated parameter stability, since the CUSUM line remained within the 5% significance bounds. Likewise, the CUSUMSQ test outcomes also demonstrated parameter stability, as the CUSUMSQ plot stays within the 5% significance limits. Collectively, these results confirmed the statistical reliability of the ARDL(3,3) model.

Having determined the statistical robustness and reliability of the ARDL (3,3) model through diagnostic and parameter stability tests, the bounds testing methodology is applied to test for the presence of cointegration between per capita income and per capita foreign direct investment.

In bounds testing procedure, the computed test statistic is compared to the upper and lower critical values. If the computed statistic is greater than the upper critical value it suggests cointegration. In contrast, if the calculated statistic falls below the lower bound it implies the rejection of the cointegration hypothesis. On the other hand, if the bounds test statistic falls within the lower and upper bound values, the result is inconclusive.

The findings obtained from both F and t test versions of the bounds testing procedure utilized for the ARDL(3,3) model are represented in Table 5 and Table 6, respectively.

Table 5. Bounds Test (F-Test)

Test	***F***
Calculated Test Statistics	8.82***
Upper Bound (1%)	8.68
Lower Bound (1%)	7.56

*** *denotes significance at 1% level.*

The F-test version of the bounds test, as indicated in Table 5, reveals an F-statistic of 8.82, which is statistically significant at the 1% level. This finding slightly exceeds the upper bound value of 8.68, suggesting that the null hypothesis of no cointegration can be rejected, and therefore affirming the existence of cointegration relationship between per capita foreign direct investment and per capita income, where the per capita foreign direct investment is the long run forcing variable of per capita GDP.

Table 6. Bounds Test (t-test)

Test	***t***
Calculated Test Statistics	-3.67**
Upper Bound (5%)	-3.22
Lower Bound (5%)	-2.86

** *denotes significance at 5% level.*

The t-test version of the bounds test, as shown in Table 6, generated a t-statistic of -3,67, which overtakes, in absolute values, the upper bound critical value of -3.22, confirming the findings of above-mentioned F-test, thereby highlighting the cointegration relationship between per capita income and per capita foreign direct investment, at 5% significance level.

[8] (Page,1954)
[9] (Brown et.al, 1975)

2.3. Error Correction Model

Subsequent to the confirmation of the cointegration relationship between the variables in concern, the Error Correction model of the ARDL(3,3) model is estimated and the ECM findings are documented in Table 7.

Table 7. Error Correction Model

Variables	Coeff.	Std. Error	t-stat.	Prob.
y_{t-1}	-0.13	0.03	-4.25	0.00***
Δy_{t-1}	0.19	0.13	1.51	0.13
Δy_{t-2}	-0.20	0.12	-1.55	0.12
Δfdi_t	0.031	0.014	2.20	0.03**
Δfdi_{t-1}	-0.05	0.01	-3.11	0.00***
Δfdi_{t-2}	-0.04	0.01	-2.45	0.018**
C	0.88	0.20	4.32	0.00***
Important Statistics				
$\overline{R^2}$	0.32		RSS	0.028
F	5.00		DW	1.97

*** *and* ** *denotes significance at 1% and 5% levels, respectively.*

The findings of the ECM revealed that, the error correction term of the ARDL(3,3) model is significant with a coefficient of -0.13, which suggests that any short run deviation from the long-run equilibrium of the model is corrected by 13% each year. Additionally, all the other variables in the ECM model, apart from Δy_{t-1} and Δy_{t-2}, are found to be statistically significant either in %1 or 5% level.

2.4. Long Run Model

As the final step of the econometric methodology utilized, the estimated coefficients of the long run form of the ARDL(3,3) model are computed and detailed in Table 8.

Table 8. Long-Run Model

Variable	Coeff.	Std. Error	t-stat.	prob.
fdi_t	0.43	0.04	10.34	0.00***

*** *denotes significance at 1% level.*

The long-run coefficient for per capita FDI, as indicated by Table 8, is 0.43, with a t-statistic of 10.34, significant at the 1% level. This implies a positive relationship between per capita FDI and per capita GDP and suggests that a 1% rise in per capita FDI is associated with a 0.43% increase in the per capita income.

3. CONCLUSION

This paper examined the impact of FDI on economic growth utilizing annual data from 1970 to 2022 for Costa Rica. The employed unit root tests, namely, ADF and PP tests, proved that both per capita GDP and pe capita FDI achieved stationarity at first differences, implying that both variables are I(1). The selected ARDL model with the appropriate lag length, which is found

to be ARDL(3,3) , passed all diagnostic and parameter stability tests, confirming the robustness of the model. Subsequent to the confirmation of the relationship between the variable in question, the ECM is estimated. The error correction term of the ARDL(3,3) model, with a coefficient of -0.13, suggested a 13% correction to the long-run equilibrium, per annum. Additionally, the long run findings of the model projected a 0.43% rise in per capita GDP for each 1% increase in per capita FDI, asserting a positive relation between per capita FDI and per capita GDP at 1% significance level.

From a policy viewpoint, the positive link between FDI and income underlines the importance of adopting economic policies that bolsters foreign direct investment to boost the economic growth in Costa Rica. Therefore, policy makers of Costa Rica, taking into account of the positive impact of foreign direct investments on economic growth, should design fiscal, monetary and international economics policies that enhances a positive investment environment for the foreign investors to reach the goal of sustainable economic development.

REFERENCES

Akaike, H. (1973). Information theory and an extension of the maximum likelihood principle, [w:] Proceedings of the 2nd international symposium on information, bn petrow, f. Czaki, Akademiai Kiado, Budapest.

Akaike, H. (1998). Information theory and an extension of the maximum likelihood principle. In Selected papers of Hirotugu Akaike (pp. 199-213). Springer, New York, NY. https://doi.org/10.1007/978-1-4612-1694-0_15

Appiah, M., Li, F., & Korankye, B. (2019). Foreign investment & growth in emerging economies: panel ardl analysis. Journal of Economics, Business, & Accountancy Ventura, 22(2). https://doi.org/10.14414/jebav.v22i2.1819

Bartlett, M. S. (1948). Smoothing periodograms from time-series with continuous spectra. Nature, 161(4096), 686-687. https://doi.org/10.1038/161686a0

Bartlett, M. S. (1950). Periodogram analysis and continuous spectra. Biometrika, 37(1/2), 1-16. https://doi.org/10.1093/biomet/37.1-2.1.

Borensztein, E., De Gregorio, J., & Lee, J. W. (1998). How does foreign direct investment affect economic growth?. Journal of international Economics, 45(1), 115-135. https://doi.org/10.1016/S0022-1996(97)00033-0

Breusch, T. S., & Godfrey, L. G. (1981). A review of recent work on testing for autocorrelation in dynamic simultaneous models. In D. Currie, R. Nobay, and D. Peel, (Eds.), Macroeconomic Analysis: Essays in Macroeconomics and Econometrics (pp. 63-105). Croom Helm.

Brown, R. L., Durbin, J., & Evans, J. M. (1975). Techniques for testing the constancy of regression relationships over time. Journal of the Royal Statistical Society Series B (Methodological), 37(2), 149-163. https://doi.org/10.1111/j.2517-6161.1975.tb01532.x

Caves, R. E. (1974). Causes of direct investment: Foreign firms' shares in Canadian and United Kingdom manufacturing industries. The Review of Economics and Statistics, 279-293. https://doi.org/10.2307/1923965

Choe, J. I. (2003). Do foreign direct investment and gross domestic investment promote economic growth?. Review of Development Economics, 7(1), 44-57. https://doi.org/10.1111/1467- 9361.00174

De Mello, L. R. (1999). Foreign direct investment-led growth: evidence from time series and panel data. Oxford economic papers, 51(1), 133-151. https://doi.org/10.1093/oep/51.1.133

Durbin, J., & Watson, G. S. (1950). Testing for serial correlation in least squares regression: I. Biometrika, 37(3/4), 409-428. https://doi.org/10.2307/2332391

Engle, Robert F. (1982) Autoregressive conditional heteroscedasticity with estimates of the variance of United Kingdom inflation. Econometrica, 50(4), 987-1007. https://doi.org/10.2307/1912773

Findlay, R. (1978). Some aspects of technology transfer and direct foreign investment. The American Economic Review, 68(2), 275-279. https://doi.org/10.2307/1885996

Herzer, D. (2008). The long-run relationship between outward FDI and domestic output: Evidence from panel data. Economics Letters, 100(1), 146-149. https://doi.org/10.1016/j.econlet.2007.12.004

Jarque, C. M., & Bera, A. K. (1980). Efficient tests for normality, homoscedasticity and serial independence of regression residuals. Economics letters, 6(3), 255-259. https://doi.org/10.1016/0165-1765(80)90024-5

Karahan, Ö., & Çolak, O. (2022). The causality relationship between foreign direct investment and economic growth in RCEP countries. Journal of Economic and Administrative Sciences, (ahead-of-print). ISSN: 1026-4116.

Kumari, R., Shabbir, M.S., Saleem, S., Yahya Khan, G., Abbasi, B.A. and Lopez, L.B. (2023), "An empirical analysis among foreign direct investment, trade openness and economic growth: evidence from the Indian economy", South Asian Journal of Business Studies, Vol. 12 No. 1, pp. 127-149. https://doi.org/10.1108/SAJBS-06-2020-0199.

Lean, H. H. (2008). The impact of foreign direct investment on the growth of the manufacturing sector in Malaysia. International Applied Economics and Management Letters, 1(1), 41-45

Newey, W. K., & West, K. D. (1986). A simple, positive semi-definite, heteroskedasticity and autocorrelation consistent covariance matrix. Econometrica, 55(3), 703-708. https://doi.org/10.2307/1913610

Nguyen, C. H. (2020). The impact of foreign direct investment, aid and exports on economic growth in Vietnam. The Journal of Asian Finance, Economics and Business, 7(10), 581-589. https://doi.org/10.13106/jafeb.2020.vol7.no10.581

Özaydın, Ö. (2019). Yapısal Kırılmalar Altında Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. In G. Gürçay (Ed.), Anadolu 2nd International Conference on Social Sciences Proceedings Book (pp.219-234). Paper presented at Anadolu 2nd International Conference on Social Sciences, Diyarbakır. UBAK Publications.

Özaydın, Ö. & Dağdemir, A. (2022). Foreign Direct Investment and Economic Growth with Structural Break: The Case of Singapore. In N. Abdullazadə (Ed.), Anadolu 11th International Conference on Social Sciences (pp.1080-1087). Paper presented at Anadolu 2nd International Conference on Social Sciences, Diyarbakır. Academy Global Publishing House.

Page, E. S. (1954) Continuous inspection schemes. Biometrika, vol. 41, no. 1/2, 1954, pp. 100–15. https://doi.org/10.2307/2333009.

Pesaran, M.H., & Pesaran, B. (1997). Working with Microfit 4.0: an interactive econometric software package (dos and windows versions). Oxford, Oxford University Press.

Pesaran, M.H., & Shin, Y. (1995). An autoregressive distributed lag modeling approach to cointegration analysis. Vol. 9514. Cambridge, UK, Department of Applied Economics, University of Cambridge.

Pesaran, M.H., & Shin, Y. (1998). Generalized impulse response analysis in linear multivariate models. Economics Letters, 58(1), 17-29. https://doi.org/10.1016/S0165-1765(97)00214-0

Pesaran, M.H., & Shin, Y. (1999). An autoregressive distributed lag modeling approach to cointegration analysis. Strom, S., Holly, A., and Diamond, P. (Ed.), in Centennial volume of Rangar Frisch (p. 371-413). Cambridge: Cambridge University Press.

Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. Journal of Applied Econometrics, 16(3), 289–326. https://doi.org/10.1002/jae.616

Pesaran, M. H., & Smith, R.P. (1998) Structural analysis of cointegrating VAR's. Journal of Economic Surveys 12(5), 471-505. https://doi.org/10.1111/1467-6419.00065

Phillips, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. Biometrika, 75(2), 335-346. https://doi.org/10.1093/biomet/75.2.335

Ramsey, J. B. (1969). Tests for specification errors in classical linear least-squares regression analysis. Journal of the Royal Statistical Society Series B: (Methodological), 31(2), 350-371. https://doi.org/10.1111/j.2517-6161.1969.tb00796.x

Shaikh, F. M. (2010, August). Causality relationship between foreign direct investment, trade and economic growth in Pakistan. In International Conference on Applied Economics ICOAE 2010 (pp. 717-722).

Sopta, M., Bilas, V., & Franc, S. (2021). Cointegration and causality analysis between foreign direct investment, exports and economic growth in the Republic of Croatia. Management: Journal of Contemporary Management Issues, 26(2), 145-158. https://doi.org/10.30924/mjcmi.26.2.8.

Tahir, M., Estrada, M. A. R., & Afridi, M. A. (2019). Foreign inflows and economic growth: An emiprical study of the SAARC region. Economic Systems, 43(3-4), 100702. https://doi.org/10.1016/j.ecosys.2019.100702

Temiz, D., & Gökmen, A. (2014). FDI inflow as an international business operation by MNCs and economic growth: An empirical study on Turkey. International Business Review, 23(1), 145- 154.

Tsaurai, K. (2023). Foreign direct investment-growth nexus in brics: how relevant are the absorption capacities? Scientific Annals of Economics and Business, 70(1), 41-55. https://doi.org/10.47743/saeb-2023-0006

Vidriza, U., Supriadi, Y. N., & Alias, M. N. (2023). The Effect of Trade, Foreign Direct Investment, Expenditure, and Inflation on Economic Growth: Evidence from Members of The G20. Calitatea, 24(194), 243-247. https://doi.org/10.47750/QAS/24.194.28

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR, EKONOMİK BÜYÜME, YENİLENEBİLİR ENERJİ VE CO_2 EMİSYONLARI İLİŞKİSİ: BİR EŞBÜTÜNLEŞME ANALİZİ*

Prof. Dr. Murat ÇETİN [1], Dr. Aycan CAN[2]

[1] Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

mcetin@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7886-4162

[2]Bağımsız Araştırmacı, aycancan1903@gmail.com- 0000-0002-4703-4510.

ÖZET

Dünyamız son 20 yılda iklim değişikliği, global ısınma ve çevre kirliliği alanların önemli tehditler ile karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle sera gazı salınımlarının % 80'ninden sorumlu olan CO_2 emisyonları bu süreçte en önemli çevre kirliliği ölçütlerinden bir olarak görülmektedir. Bu nedenle bu çalışma Türkiye ekonomisi için 1990-2019 döneminde Co2 emisyonlarının belirleyicileri olarak doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme ve yenilenebilir enerji tüketimini analiz etmeyi amaçlar. Çalışmada değişkenlerin birim kök analizi ADF testi ile araştırılırken değişkenler arasındaki eşbütünleşmenin varlığı yani uzun dönem ilişkisi ise Bertelli vd. (2022) tarafından geliştirilen en yeni bootstrap ARDL sınır testi ile analiz edilmektedir. Yani, bu çalışma söz konusu değişkenler arasında bir eşbütünleşmenin olup olmadığına odaklanır. Birim kök bulguları değişkenlerin birinci farkında durağanlığına işaret etmektedir. Eşbütünleşme analizi sonuçları ise Türkiye ekonomisinde söz konusu değişkenler arasında bir eşbütünleşmenin olmadığını yani doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme, yenilenebilir enerji ve CO_2 emisyonları arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığını tespit etmektedir. Bu nedenle Türkiye ekonomisi için CO_2 emisyonlarını düşürme bağlamında politika önerileri sunmak mantıklı olmayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme, Yenilenebilir Enerji, CO_2 Emisyonları, Bootstrap ARDL, Türkiye.

THE RELATIONSHIP BETWEEN FOREIGN DIRECT INVESTMENTS, ECONOMIC GROWTH, RENEWABLE ENERGY AND CO2 EMISSIONS IN THE TURKISH ECONOMY: A COINTEGRATION ANALYSIS

ABSTRACT

Our world has been facing significant threats from climate change, global warming and environmental pollution areas in the last 20 years. In particular, CO2 emissions, which are responsible for 80% of greenhouse gas emissions, are seen as one of the most important

* Bu bildiri, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, SBE'de "Seçilmiş Yeni Gelişen Ekonomilerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Yenilenebilir Enerji Tüketiminin Çevresel Bozulma Üzerindeki Etkisi: Bootstrap ARDL Sınır Testinden Ampirik Kanıtlar" isimli doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

environmental pollution criteria in this process. Therefore, this study aims to analyze foreign direct investments, economic growth and renewable energy consumption as determinants of Co2 emissions for the Turkish economy in the period 1990-2019. In the study, the unit root analysis of the variables was investigated with the ADF test, while the presence of cointegration between the variables, that is, the long-term relationship, was Decried by Bertelli et al. it is analyzed by the latest bootstrap ARDL boundary test developed by (2022). In other words, this study focuses on whether there is a Decoupling between the variables in question. Unit root findings indicate the first conscious stasis of variables. The results of cointegration analysis indicate that there is no cointegration between these variables in the Turkish economy, that is, there is no long-run relationship between FDI, economic growth, renewable energy and CO2 emissions. Therefore, it would not make sense to present policy proposals for the Turkish economy in the context of reducing CO2 emissions.

Keywords: Foreign Direct Investment, Economic Growth, Renewable Energy, CO2 Emissions, Bootstrap ARDL, Turkey.

1. GİRİŞ

Başta karbondioksit (CO2) olmak üzere sera gazlarının (GHG'ler) insan kaynaklı emisyonları nedeniyle, esas olarak fosil yakıt yakma ve ormansızlaşma gibi insan kaynaklı eylemlerle yayılmaktadır. Küresel ısınma ve iklim değişikliği yirmi birinci yüzyılda öne çıkan konulardır (Raihan vd. 2018). CO2 emisyonlarındaki sürekli artışın küresel iklim sistemi ve toplumun tüm kesimleri üzerinde yıkıcı etkileri olması beklenmektedir (Raihan vd., 2022a). Sonuç olarak, uzun vadeli büyümeyi sağlamak ve iklim değişikliğinin zararlı sonuçlarını azaltmak için CO2 emisyonlarının azaltılması ve çevresel koşulların iyileştirilmesi küresel kaygılar haline gelmiştir (Raihan ve Tuspekova, 2022a).

CO2 emisyonlarının azaltılması ve çevresel koşulların iyileştirilmesi, uzun vadeli büyümeyi sağlamak ve iklim değişikliğinin zararlı sonuçlarını azaltmak için küresel kaygılar haline gelmiştir. Bununla birlikte, Türkiye dünyanın 17. ve Avrupa'nın altıncı en büyük ekonomisine sahiptir (Dünya Bankası, 2022). Hızlı ekonomik büyüme ve daha fazla enerji ihtiyacının bir sonucu olarak fosil yakıt enerjisinin kullanımı artmakta, bu da ülkedeki CO2 emisyonlarında önemli bir artışa neden olmaktadır. Türkiye, 2018 yılında en fazla CO2 üreten ilk 20 ülke arasında toplam CO2 emisyonlarında 15. sırada, kişi başına düşen CO2 emisyonlarında ise 16. sırada yer almıştır (Dünya Bankası, 2022). Sonuç olarak Türkiye, özellikle enerji sektöründe artan emisyon konsantrasyonundan büyük endişe duymaktadır. Bu nedenle, Türkiye'nin ekonomik ilerlemesine çevresel sürdürülebilirliğin iyileştirilmesinin eşlik etmesi kritik önem taşımaktadır. Sürdürülebilir ekonomik büyüme ve bunun çevresel maliyetleri karşılama kapasitesi, nihayetinde sürdürülebilir kalkınma ve ilerlemeyi tanımlayan unsurlardır. Ekonomi büyürken, eski, zararlı yöntemler hurdaya çıkarılır ve yerine daha yeni, daha temiz üretim yapılır, bu da çevresel kalitenin artmasıyla sonuçlanır. Ürün yapısındaki değişiklikler, daha temiz teknolojilerin benimsenmesi, çevresel düzenlemeler ve çevresel sorumluluk, ekonomik genişleme ile çevresel bozulmanın birbirinden ayrılmasına yardımcı olmaktadır (Sohag vd., 2021). Dolayısıyla bu çalışma Türkiye ekonomisi için 1990-2019 döneminde Co2 emisyonlarının belirleyicilerinden doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme ve

yenilenebilir enerji tüketimi ile aralarında olan eşbütünleşmeyi yeni nesil eşbütünleşme yöntemlerinden olan Bootstrap ARDL sınır testi ile analiz etmeyi amaçlamaktadır.

2. LİTERATÜR

Hsiao (2006), seçilmiş bir dizi Doğu ve Güneydoğu Asya ekonomisi için doğrudan yabancı yatırımların hem doğrudan hem de ihracat yoluyla dolaylı olarak GSYİH üzerinde tek yönlü etkilerioldığına dair kanıtlar bulmuştur. Faruku vd. (2011), Nijerya'da doğrudan yabancı yatırımların GSYİH üzerindeki etkisinin nedensellik analizini yaparak doğrudan yabancı yatırımların GSYİH üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu tespit etmiş ve hükümetin doğrudan yabancı yatırımları artıracak politikalar geliştirmesini önermektedir.

Bloch vd. (2012), Çin'de kömür tüketimi ve gelir arasındaki ilişkiyi araştırmış ve arz yönlü analiz altında hem kısa hem de uzun vadede kömür tüketiminden üretime doğru tek yönlü bir nedensellik olduğunu kanıtlarken, talep yönlü analiz altında da kısa ve uzun vadede gelirden kömür tüketimine doğru tek yönlü bir nedenselliğin varlığı bulunmuştur.

Wang vd. (2011), CO2 emisyonları, enerji kullanımı ve ekonomik büyüme bağlantısını incelemiş ve ekonomik büyüme ve enerji tüketiminin CO2 emisyonlarının uzun dönemli nedeni olduğunu ve CO2 emisyonları ve ekonomik büyümenin de enerji tüketiminin uzun dönemli nedeni olduğunu bulmuştur.

Acheampong vd. (2019), sabit ve rastgele etki tahmin tekniklerini kullanarak 1980-2015 döneminde SSA ülkelerinin durumunu ele almaktadır. Sonuçlar, doğrudan yabancı yatırım ve yenilenebilir enerjinin karbon emisyonlarının azaltılmasına katkıda bulunduğunu, ticari açıklığın ise çevreyi kötüleştirdiğini göstermektedir. Ayrıca, nüfus artışı ve finansal gelişmenin karbon emisyonlarının artmasına katkıda bulunduğu tespit edilmiştir.

Kwakwa (2020), ARDL tahmin tekniğini kullanarak Tunus'ta enerji kullanımı ve finansal gelişmenin emisyonlar üzerindeki uzun dönemli etkilerini araştırmıştır. Çalışmanın bulguları, birincil enerji kullanımı, enerji yoğunluğu, elektrik tüketimi ve fosil yakıt tüketiminin karbon emisyonu üzerinde pozitif etkilere sahip olduğunu, yanıcı yenilenebilir enerji kaynakları ve atıkların ve doğal gazdan elektrik üretiminin ise karbon emisyonu üzerinde negatif etkilere sahip olduğunu göstermektedir.

Arı (2021), Türkiye'de 1984-2019 yılları için YE ile DYY arasında bir ilişki bulamamıştır. Bölük ve diğerleri (2022), NARDL yöntemini kullanarak 1987-2015 dönemi için Türkiye'de ekonomik büyüme, DYY ve enerji kullanımı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Sonuçlar, DYY girişlerinin enerji tüketimi ve ekonomik büyüme üzerinde önemli olduğunu göstermiştir. Ayrıca, YE dışı kaynakların yenilenebilir kaynaklara göre büyüme üzerinde daha etkili olduğu tespit edilmiştir

Awan vd. (2022), 1996-2015 dönemi için 10 gelişmekte olan ülkeyi kapsayan bir çalışmada, DYY'nin 0,05-0,50'nci kantillerde pozitif bir etkiye sahip olduğunu, ancak daha yüksek seviyelerde anlamsız olduğunu göstermiştir. Edziah vd. (2022) 1995-2017 dönemi için 18 SSA ülkesinin durumunu incelemiştir. Dinamik Ortak İlişkili Etkilere dayanan çalışmanın sonuçları, makine ithalatının ve yenilenebilir enerji kullanımının karbondioksit emisyonlarını önemli

ölçüde azalttığını, ancak ikincisinin etkisinin daha büyük olduğunu göstermektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar CO2 emisyonunu azaltıcı etki gösterse de bu etki daha az belirgindir.

3. EKONOMİK MODEL, VERİ SETİ VE METODOLOJİ

Çalışma, Türkiye için 1990-2019 döneminde doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme ve yenilenebilir enerji tüketiminin Co_2 emisyonları üzerindeki etkiyi analiz etmeyi hedeflemektedir. Çalışmada değişkenlerin birim kök testi ADF testi ile analiz edilirken, değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisi ise Bertelli vd. (2022) tarafından geliştirilen en yeni bootstrap ARDL sınır testi ile analiz incelenmektedir. Analzide kullanılan ekonometrik denklem aşağıdaki gibidir.

$$lnCO_{2t} = \gamma_0 + \gamma_1 lnGDP_t + \gamma_2 lnFDI_{it} + \gamma_3 lnRENE_{it} + \varepsilon_{it} \qquad (1)$$

3.1.Birim Kök Test Sonuçları

Analizde serilerin logaritmik değerleri alınarak ADF birim kök testi uygulanmaktadır. Türkiye'ye ilişkin değişkenlerin birim kök sonuçları serilerin birinci farkta durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.1: ADF Birim Kök Test Sonuçları

TÜRKİYE	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
$lnCo_2$	-0.926	0.765	-5.718	0.000
lnFDI	-2.125	0.236	-4.883	0.000
lnRENE	-1.465	0.535	-5.766	0.000
lnGDP	0.146	0.963	-5.420	0.000

3.2.Bootstrap ARDL Eşbütünleşme Sonuçları

Ampirik araştırmaların en önemli kısmını eşbütünleşme analizi oluşturur. Özellikle de değişkenler arasındaki bir ilişkinin olup olmadığı bu analiz sonucunda ortaya çıkar. Bu çalışmada en yeni boostrtap ARDL testinden istifade edilmiş olup elde edilen ampirik bulgular Tablo 3.2. de sunulmuştur.

Tablo 3.2 Bootstrap ARDL Bulguları

		Fov(C)	Fov(UC)	t(C)	t(UC)	Find(C)	Find(UC)
	İSTATİSTİK						
DURUM II	I (0) %5	2.325	-	-	-	-	-
	I (1) %5	3.27	3.27	-	-	-	-
	Önyükleme	4.31	4.31	-	-	-	-
	Kritik Değeri (%5)	-	-	-	-	-	-
	İSTATİSTİK						
		1.316	3.369	0.165	-2.771	5.403	10.500
DURUM III	I (0) 5%	3.71	3.71	-2.86	-2.86	2.96	2.96
	I (1) 5%	5.02	5.02	-3.78	-3.78	5.14	5.14
	Önyükleme Kritik Değeri (%5)	4.390	4.020	-2.470	-3.150	5.430	3.440

Tablo 3.2'de yer alan sonuçlar doğrultusunda doğrudan yabancı yatırımlar, yenilenebilir enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve Co_2 değişkenleri arasında bir ilişkinin varlığına Durum II ve III teki bulgular yeterlidir. Buna göre, bir eşbütünleşmenin varlığına hükmedilir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Enerji kıtlığı, küresel iklim değişikliği bağlamında yenilenebilir enerjinin önemi vurgulanmış ve sürdürülebilirlik kavramı gelişmiştir. Yenilenebilir enerji, enerji güvenliği endişelerini giderme kapasitesine sahip karbonsuz bir enerji kaynağı olarak yaygın bir şekilde kabul edilmektedir ve 2050 yılına kadar dünya çapında %50'lik emisyon azaltma hedefini karşılamak için kritik öneme sahiptir. Türkiye zengin yenilenebilir enerji kaynaklarına sahiptir ve yenilenebilir enerjiyi artırmak için hükümet çerçeveleri geliştirmiş ve uygulamıştır. Hızlı kentleşme, evsel ve ticari enerji kullanımı, altyapı gelişimi ve kentsel büyüme için orman dönüşümlerinden kaynaklanan CO2 emisyonlarını artırarak Türkiye'nin uzun vadeli büyümesi için bir zorluk oluşturmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin sanayileşmesi fosil yakıtlara dayalı ekonomide yeni bir kapı açmıştır ve 2020 yılında ülkenin GSYH'sinin yaklaşık %28'ini oluşturmaktadır. Sonuç olarak, Türkiye'de sürdürülebilirlik ve emisyon azaltımının gerçekleştirilmesi için yükselen sorunlardan biri sanayileşmedir. Öte yandan, artan kentleşme ve sanayileşme düzeyi, daha temiz üretim için kentsel altyapının ve endüstriyel yığılmanın daha iyi ve daha verimli kullanılmasıyla sonuçlanmakta, bu da daha az emisyona yol açmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, Türkiye'de 1990-2019 döneminde Co2 emisyonlarının belirleyicilerinden doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme ve yenilenebilir enerji tüketimini analiz etmeyi amaçlamıştır. Çalışmada değişkenlerin birim kök analizi ADF testi ile

araştırılırken değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi ise Bertelli vd. (2022) tarafından geliştirilen en yeni Bootstrap ARDL testi ile incelenmiştir. Dolayısıyla, bu çalışma söz konusu değişkenler arasında bir eşbütünleşmenin olup olmadığına odaklanmaktadır. Birim kök analizii serilerin birinci farkında durağan hale geldiğini ortaya koymaktadır. Eşbütünleşme analizi sonuçları ise Türkiye ekonomisinde söz konusu değişkenler arasında bir eşbütünleşmenin olmadığını yani bir uzun dönem ilişkisine işaret etmektedir. Dolayısıyla Türkiye ekonomisi için CO_2 emisyonlarını düşürme bağlamında politika önerileri sunmak mantıklı olmayacaktır.

5. KAYNAKÇA

Arı, A. (2021). Yenilenebilir Enerji ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar: Türkiye Örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 23(40), 122-131.

Bertelli, S., Vacca, G. & Zoia, M. (2022). Bootstrap Cointegration Tests in ARDL Models. *Economic Modelling, 116,* 1-15.

Bloch, H., Rafiq, S. & Salim, R.A. (2012), Coal Consumption, CO2 Emission and Economic Growth in China: Empirical Evidence and Policy Responses. *Energy Econ*., 34, 518–528.

Bölük, G., Çağlar, A. E. & Mert, M. (2022). Do Renewable Energy and Foreign Direct Investment Promote Economic Growth in Turkey? An Evidence Through a Nonlinear and Asymmetric Analysis Approach. *Journal of Yasar University*, 17(66), 415-436.

Faruku, A.Z., Asare, B.K., Yakubu, M. & Shehu, L. (2011). Causality Analysis of the İmpact of Foreign Direct Investment on GDP in Nigeria. *Niger. J. Basic Appl. Sci*., 19, 9–20.

Hsiao, F. & Hsiao, M.C. (2006). FDI, Exports, and GDP in East and Southeast Asia—Panel Data Versus Time-Series Causality Analyses. *J. Asian Econ.*, 17, 1082–1106.

Kwakwa, P. A., Adusah-Poku, F., & Adjei-Mantey, K. (2021). Towards Sustainable Environment: Does Electricity Crisis Matter for the Effect of Industrialisation and Urbanisation on Carbon Dioxide Emissions? *Responsible Management in Emerging Markets: A Multisectoral Focus*, 297-323.

Raihan A, Begum R.A., Said M.N.M. & Abdullah S.M.S. (2018). Climate Change Mitigation Options in the Forestry Sector of Malaysia. *J. Kejuruteraan SI* ,1(6):89–98.

Raihan A., Begum R.A., Said M.N.M. & Pereira J.J. (2022a). Dynamic Impacts of Energy Use, Agricultural Land Expansion, and Deforestation on CO2 Emissions in Malaysia. *Environ Ecol Stat*., 29, 477–507.

Raihan A. & Tuspekova A. (2022a). The Nexus Between Economic Growth, Renewable Energy Use, Agricultural Land Expansion, and Carbon Emissions: New Insights from Peru. *Energy Nexus*, 6, 100067.

Shahbaz, M., Hye, Q.M.A., Tiwari, A.K. & Leitao, N.C. (2013). Economic Growth, Energy Consumption, Financial Development, International Trade and CO2 Emissions in Indonesia. *Renew. Sustain. Energy Rev*, 25, 109–121.

Sohag K., Chukavina K. & Samargandi N. (2021). Renewable Energy and Total Factor Productivity in OECD Member Countries. *J. Clean Prod*, 296, 126499.

Wang, S.S., Zhou, D.Q. & Zhou, P. (2011). CO2 Emissions, Energy Consumption and Economic Growth in China: A Panel Data Analysis. *Energy Policy*., 39, 4870–4875.

World Bank (2022), World Development Indicators (WDI); Data Series by The World Bank Group; The World Bank: Washington, DC, USA. Retrieved from https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators.

E7 ÜLKELERİNDE YENİLENEBİLİR ENERJİ, DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR, EKONOMİK BÜYÜME VE ÇEVRE KİRLİLİĞİ PROFİLİ VE GELECEĞE DÖNÜK ÇIKARIMLAR*

Prof. Dr. Murat ÇETİN [1], Dr. Aycan CAN[2]

[1] Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

mcetin@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7886-4162

[2] Bağımsız Araştırmacı, aycancan1903@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4703-4510.

ÖZET

Küreselleşen dünyada gelişmekte olan ekonomiler sınıfında en yüksek ekonomik performansa sahip yedi ülke olan Çin, Hindistan, Türkiye, Endonezya, Meksika, Brezilya ve Rusya'nın içinde olduğu grup E-7 ülkeleri olarak kategorizelendirilmektedir. E-7 ülkeleri uzun bir zaman diliminde yüksek büyüme hızına sahip olmaları, yüksek oranda enerji talebindeki artış, doğrudan yabancı yatırımlara ve yenilenebilir enerjiye önem vermeleri, enerji arz güvenliği ve çevre kirliliğini azaltma hedefleri ile dikkati çekmektedirler. Bu çalışmada söz konusu ülkelerin yenilenebilir enerji, doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme ve çevre kirliliği profili yani bu değişkenlere ilişkin zaman içindeki gelişmeleri ayrıntılı ele alınacaktır. Böylece, bu makro ekonomik değişkenlerdeki genel eğilimler belirlenerek değişkenler arasındaki ilişkilere yönelik çıkarımlar yapılarak ileride gerçekleştirilebilecek çalışmalara ışık tutacak bazı öneriler geliştirilebilecektir.

Anahtar Kelimeler: E-7 Ülkeleri, Yenilenebilir Enerji, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme, Çevre Kirliliği, Geleceğe Yönelik Çıkarımlar.

RENEWABLE ENERGY, FOREIGN DIRECT INVESTMENT, ECONOMIC GROWTH AND ENVIRONMENTAL POLLUTION PROFILE IN THE E7 COUNTRIES AND FUTURE IMPLICATIONS

ABSTRACT

The group of China, India, Turkey, Indonesia, Mexico, Brazil, Brazil and Russia, which are the seven countries with the highest economic performance in the class of emerging economies in the globalized world, are categorized as E-7 countries. E-7 countries stand out with their high growth rate over a long period of time, high rate of increase in energy demand, emphasis on foreign direct investment and renewable energy, energy supply security and goals to reduce environmental degradation. In the study, the renewable energy, foreign direct investments, economic growth and environmental pollution profile of these countries, i.e. the developments in these variables over time, will be analyzed in detail. Thus, general trends in these macroeconomic variables will be determined and some suggestions will be developed to shed light on future studies by making inferences about the relationships between variables.

*Bu bildiri Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, SBE'de "Seçilmiş Yeni Gelişen Ekonomilerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Yenilenebilir Enerji Tüketiminin Çevresel Bozulma Üzerindeki Etkisi: Bootstrap ARDL Sınır Testinden Ampirik Kanıtlar" isimli doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

Keywords: E-7 Countries, Foreign Direct Investment, Renewable Energy, Economic Growth, Environmental Pollution, Implications for the Future.

1. GİRİŞ

E-7 ekonomileri, gelişmekte olan ülkeler arasında en yüksek nüfus artış potansiyeline sahip olanlardır ve bu da onları ekonomik açıdan G-7 ülkeleri kadar güçlü kılmaktadır. Hindistan, Çin, Türkiye, Rusya, Endonezya ve Meksika E-7 ülke grubunda yer alan ülkelerdir. Bu ülkeler 2018 yılı sonu itibariyle küresel nüfusun %47, küresel GSYH'nin %26, küresel enerji kullanımının %40 ve küresel CO2 emisyonlarının %45 büyük kısmını oluşturmaktadır. E-7 ekonomilerindeki CO2 emisyonu faktörleri arasındaki ilişkiyi anlamak, GSYH büyümesi, enerji kullanımı ve CO2 emisyonlarının bir sonucu olarak iklim değişikliği ve CO2 emisyonu risklerine karşı karşı karşıya oldukları aşırı kırılganlık nedeniyle çok önemlidir (Sagib vd., 2022).

Çevresel bozulma, insan sağlığı ve ekosistemle doğrudan ilişkili olduğu için tüm dünyanın en önemli kaygılarından biridir. Sıcak hava dalgaları, yükselen deniz seviyeleri, buzulların erimesi, daha yüksek ortalama küresel sıcaklık ve hava koşullarında ani sapmalar şeklinde mevcut ve gelecek nesiller üzerinde olumsuz etkiler yarattığı için dünya çapındaki ülkeler çevresel bozulmayı azaltmak için gerekli adımları atmaktadır. Çevresel bozulmanın arkasındaki temel unsur sera gazı emisyonları, özellikle de CO2 emisyonlarıdır. Son birkaç on yıldan bu yana, E-7 ülkeleri (Hindistan, Brezilya, Rusya, Çin, Endonezya, Türkiye ve Meksika) muazzam bir ekonomik büyüme (EG) göstermiştir, ancak bu ülkelerin büyüme süreci enerji tüketimini ve çevresel bozulmayı önemli ölçüde artırmıştır.

E-7 ülkelerinin 2050 yılına kadar dünya ülkeleri arasında en yüksek ekonomik büyümeyi yaşaması beklendiğinden enerji talebi de hızla artacaktır. Bu nedenle enerji çeşitlendirme stratejileri E-7 ülkelerinin uyguladıkları enerji politikalarının önemli bir bileşenidir. Enerji çeşitlendirmesi esasen tek bir enerji kaynağına karşı olan yüksek kullanımın azaltılmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla doğrudan yabancı yatırım akışı, E-7 ülkelerinde enerji çeşitliliğini teşvik edebilmektedir (İrfan ve Ojha, 2022). E-7 ülkelerinin en önemli amaçlarından biri, hem yüksek ekonomik büyümeyi teşvik etme hedefinin, hem de düşük karbonlu ekonomiye güvenli geçişin eş zamanlı olarak gerçekleştirilmesidir (Özcan ve Öztürk, 2019). Bu nedenle, doğrudan yabancı yatırımların çevresel sürdürülebilirlik üzerinde pozitif bir etkisi olduğu ve bu potansiyelin değerlendirilmesi gerektiği savunulmaktadır. (Huidrom vd., 2017). Tablo 1, E-7 ülkeleri için 2030 ve 2050 ekonomik büyüme tahminlerini göstermektedir.

Tablo 1: E-7 Ülkeleri İçin 2030 ve 2050 Yılları GSYİH Öngörüleri (Milyar $)

	Ülkeler	2030 Yılı	2050 Yılı
1	Çin	31.624	70.710
2	Hindistan	6.543	37.668
3	Brezilya	3.088	11.366
4	Meksika	2.157	9.340
5	Endonezya	2.391	7.010
6	Rusya	2.353	8.580
7	Türkiye	1.480	6.943

Kaynak: (Hawksworth, 2008).

Atmosferdeki bazı gazların (örneğin su buharı, karbondioksit, azot oksit, ozon, metan) güneşten gelen enerjiyi hapsetmesi nedeniyle Dünya'nın yaşadığı sıcaklık artışıdır. Bu gazlar genellikle sera gazları olarak adlandırılır (Buha, 2011). Sera etkisinin ana nedeni büyük miktardaki CO2 emisyonlarıdır. E-7 ülkeleri, en fazla CO2 emisyonu yayan ülkeler arasında çevresel bozulmanın ön saflarında yer almaktadır. Böylece, enerji verimliliğini artırmak, fosil yakıt kulanımını azaltmak ve CO2 emisyonlarını azaltmak için çalışıyorlar. 2008 Kopenhag Küresel Isınma Konferansı'nda E-7 hükümetleri, 2040 yılına kadar E-7'nin GSYİH başına en düşük CO2 emisyonuna ulaşma hedefini belirlemektedir. Bu nedenle çevre kirliliğiyle mücadele bu ülkeler için kritik öneme sahiptir ve öncelikli bir politika hedefi haline gelmiştir (Liu vd., 2022).

2. LİTERATÜR

Son yıllarda literatürde yer alan birçok çalışmada makroekonomik değişkenlerin çevresel bozulma üzerindeki etkisi araştırılmaktadır.

Doğan ve Değer (2018), 1990-14 yılları arasında E-7 ülkeleri için CO2 emisyonu, toplam enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve finansal kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bulgular, CO2 emisyonları ile finansal kalkınma arasında bir ilişki olmadığını göstermektedir.

Aydoğan ve Vardar (2019), 1990-14 yılları arasında E-7 ülkeleri için EKC'nin varlığında karbon emisyonları, yenilenebilir, yenilenemeyen enerji ve ekonomik büyümeyi araştırmıştır. Yazarın bulguları, EKC'nin varlığında uzun dönemli ters U şeklinin desteklendiğini ve uzun dönemde yenilenemeyen enerji, reel GSYİH ve CO2 emisyonunun pozitif ilişkilere sahip olduğunu göstermektedir.

Wall vd. (2019), kaynak ve hedef ülkeler de dahil olmak üzere dünya genelindeki doğrudan yabancı yatırım akışlarının haritasını çıkarmayı amaçlamış ve 137 OECD ve OECD dışı ülke genelinde ekonometrik bir analiz gerçekleştirmiştir. Çalışmada hangi politika araçlarının güneş, rüzgâr ve biyokütle gibi yenilenebilir enerji sektörlerine daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekebileceği değerlendirilmiştir. Yem tarifelerinin, dünya çapında yenilenebilir enerjiye doğrudan yabancı yatırımı çekmek için önemli bir politika aracı olduğu kanıtlanmıştır.

Hussain ve diğerleri (2020) 1990-16 yılları arasında E-7 ülkeleri için çevre ile ilgili teknoloji ve karbon emisyonları arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Bulgular, yenilenebilir enerjinin varlığında, teknolojinin seçilen ülkeler için karbon emisyonlarını azaltabileceğini ortaya koymaktadır.

Tong vd. (2020), bootstrap ARDL sınır testi kullanarak E-7 ülkeleri için karbon emisyonlarını ve ekonomik büyümeyi araştırmıştır. Yazarların bulguları, seçilen ülkelerde enerji tüketiminin küresel ısınmadan sorumlu olduğunu göstermektedir.

Song vd. (2023), azalan temiz enerji seviyelerinin ekonomik büyüme ve karbon emisyonları üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu sonucuna varmak için mekansal bir meta-sınır analizi yöntemi ve bir yakınsama modeli kullanmıştır. Bu çalışma, yenilenebilir enerjinin daha yoğun kullanımının özellikle Çin'de artan CO2 emisyonlarına yol açtığına dair istatistiksel kanıt sağlamaktadır.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bilindiği gibi, doğrudan yabancı yatırımların CO2 emisyonlarını ve dolayısıyla çevreye verilen zararı azaltmaktadır, Doğrudan yabancı yatırımlar ev sahibi ülkelere temiz, yeşil ve ileri teknolojiler getirmektedir. Buna dayanarak politika yapıcılar, temiz ve çevre dostu ileri teknolojileri ve yeşil yenilikleri teşvik eden ve bunları E-7 ülkelerine tanıtan doğrudan yabancı yatırım türüne odaklanmalı ve diğer büyük ülkelere yabancı yatırımcıları çekmeleri konusunda tavsiyelerde bulunabiliriz. Dolayısıyla bu tür doğrudan yabancı yatırımlar yalnızca çevre kirliliğiyle etkin bir şekilde mücadele etmek için kullanılamaz. Aynı zamanda ülkelerin üretimi, yerli yatırımı, istihdamı ve büyümesi için de öncü olmaktadır.

Öte yandan, Yenilenebilir enerji kullanımının CO2 emisyonlarını azalttığını ve dolayısıyla çevre üzerindeki etkiyi de azalttığı bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla enerji ihtiyaçları ağırlıklı olarak fosil yakıtlara dayandığı için CO2 emisyonları ve diğer kirlilik göstergelerinin kullanımında E-7 ekonomileri için yenilenebilir enerji kaynaklarına odaklanılması gerekmektedir. Yenilenebilir enerjinin, yenilenebilir doğal kaynaklar kullanılarak üretilmesi, bitkilerin ve yeşil alanların büyümesi, ısının, ışığın ve havadan gelen zararlı gazların emilmesi, toprak ve suyun saflığı nedeniyle üretilmesi nedeniyle sürdürülebilir bir enerji teknolojisidir. Dahası atıkların azaltılmasını içermekte ve enerji tasarrufu ve verimliliği sağlamaktadır. Dolayısıyla E-7 ülkeleri, merkezi hükümetin vergi teşviklerinden, yatırım ve araştırma geliştirme teşviklerinden ve bu yatırım projelerinin finans kuruluşlarından ve bankalardan düşük faizli, uzun vadeli kredilerle finanse ederek yenilenebilir enerji teknolojisini desteklemelidir.

Son olarak; ekonomik büyümenin karbon emisyonlarını ve çevresel bozulmayı artırdığının bulunması, ekonomik büyümeyle birlikte çevre sorunlarının da arttığı anlamına gelmektedir. Bu nedenle yeşil yani çevre dostu ekonomik büyüme stratejilerine odaklanılması gerekmektedir. Sürdürülebilir ekonomik büyümeyi de içeren bu yaklaşımın, büyüyen çevrenin kalitesini iyileştirdiği, doğal kaynakları ve değerleri koruduğu, yeşil teknoloji ve yatırımları hedeflediği görülmektedir. Bu bağlamda politika yapıcıların doğal kaynakları koruyan, yeşil teknoloji yatırımlarını ve patentleri destekleyen uygulamaları hayata geçirmeleri gerekmektedir. Ayrıca politika yapıcıların, yeşil büyümenin göstergesi olan karbon ve enerji verimliliğinin yanı sıra çevresel faktörlerin verimliliğini de artıracak, özel ve kamu sektöründe yeşil Ar-Ge bütçelerini artıracak, çevre vergilerini azaltacak uygulamaları hayata geçirmeleri önerilmektedir.

4. KAYNAKÇA

Buha, A.(2011). The Green House Effect, *Toxipedia,* 1-6.

Çetin, M. & Can A. (2023). Seçilmiş Yeni Gelişen Ekonomilerde Doğrudan Yabanci Yatirimlar Ve Yenilenebilir Enerji Tüketiminin Çevresel Bozulma Üzerindeki Etkisi: Bootstrap Ardl Sınır Testinden Ampirik Kanitlar.Yayımlanmamış Doktora Tezi. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.

Doğan, B. & Değer, O. (2018). The Role of Economic Growth and Energy Consumption on CO 2 Emissions in E7 Countries. *Theoretical & Applied Economics*, *25*(2).

Hawksworth, J. (2008). *The World in 2050.* England: PricewaterhouseCoopers.

Huidrom, R., Kose, M. A. & Ohnsorge, F. L. (2017). How Important are Spillovers from Major Emerging Markets? *Crossref*.

Irfan, M. & Ojha, R. K. (2022). Foreign Direct Investment Inflows and Energy Diversificationin Emerging Seven Economies:Evidence from a Panel Data Analysis. *International Journal of Emerging Markets*, *18*(8), 1-20.

Liu, C. (2022). Empirical Analysis of the Relationship between Renewable Energy Consumption and Economic Growth Based on the Grey Markov Model. *Hindawi Journal of Mathematics*, 1-11.

Ozcan, B. & Ozturk, I. (2019). Renewable Energy Consumption-Economic Growth Nexus in Emerging Countries: A Bootstrap Panel Causality Test. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, *104*, 30-37.

Saqib N., Usman M., Radulescu M., Sinisi C.I., Secara C.G. & Tolea C. (2022), Revisiting EKC Hypothesis in Context of Renewable Energy, Human Development and Moderating Role of Technological Innovations in E-7 Countries?. *Environmental Science*.1-17.

Tong, T., Ortiz, J., Xu, C., & Li, F. (2020). Economic Growth, Energy Consumption, and Carbon Dioxide Emissions in the E7 Countries: A Bootstrap ARDL Bound Test. *Energy, Sustainability and Society*, *10*(1), 1-17.

Vardar, G., & Aydogan, B. (2019). Return and volatility spillovers between Bitcoin and other Asset Classes in Turkey: Evidence from VAR-BEKK-GARCH Approach. *EuroMed Journal of Business*, *14*(3), 209-220.

Wall, R., Grafakos, S., Gianoli, A. & Stavropoulos, S. (2019). Which Policy Instruments Attract Foreign Direct Investments in Renewable Energy?. *Climate Policy*, 19(1), 59-72.

ÇOCUK YOKSULLUĞUNUN AZALTILMASINDA ÇOK BOYUTLU YAKLAŞIMLAR

Prof.Dr. Hatice EROL[1], Prof.Dr. Abdulah ÖZDEMİR[2]

[1] Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, haticeerol@adu.edu.tr – ORCID ID: 0000-0002-8816-1137

[2] Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, aozdemir@adu.edu.tr - ORCID ID: 000-0002-7506-3431

ÖZET

Yoksulluk, bireyleri, aileleri ve toplumları etkileyen çok yönlü bir sorundur. Gelir, beslenme, konut gibi göstergelere odaklanan literatür genellikle yoksulluğu mal ve hizmetlerin yetersizliği olarak tanımlamaktadır. Ancak bu yetersizliklerin özellikle çocuklar üzerindeki sonuçları yoksulluğun tek boyutlu bir kavram olmadığını ortaya koymaktadır. Çocukların yeterli beslenme, sağlık hizmetleri ve eğitim gibi temel haklara erişimlerindeki zorluklar, yoksulluğun çocuklar üzerinde daha derin ve çok daha büyük etkileri olduğunu göstermektedir.

Çocuk yoksulluğu genellikle çocukların büyüme ve gelişme için gerekli olan temel kaynaklara ulaşamaması olarak tanımlanmaktadır. Bu durum çocukların sağlıklı bir yaşam sürdürmelerini eğitim almalarını ve potansiyellerini tam olarak ortaya koymalarını engelleyebilmektedir. Çocuk yoksulluğu zengin ülkeler için de önemli bir sorundur. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri gibi sanayileşmiş Batı ülkelerinde bile çocuk yoksulluğu oranları yüksektir ve bu durum gelir adaletsizliği ile birlikte önemli bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yoksulluğun nesilden nesile aktarılması ve çocukların yoksulluk kısır döngüsü içinde kalması bu sorunun karmaşıklığını artırmaktadır.

Çocuk yoksulluğu sadece maddi yetersizliklerle ilgili değildir. Bu bağlamda çocuk yoksulluğunu çözmek için sadece gelire dayalı politikaların yeterli olmayabileceği aynı zamanda sağlık ve sosyal hizmetlerin, eğitim imkanlarının ve aile desteğinin de dikkate alınması gerektiği belirtilmelidir.

Bu çalışmanın ana amacı çocuk yoksulluğunu azaltmaya yönelik olası politika önerilerini sunmaktır. Bu doğrultuda çocuk yoksulluğu parametreleri, boyutları ve nedenleri üzerinde durulacak ve çocuk yoksulluğuna karşı yapılacak politika önerileri ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Çocuk Yoksulluğu, Yoksulluk Türleri.

MULTIDIMENSIONAL POLICIES TO ALLEVIATE CHILD POVERTY

Poverty is a multifaceted issue that affects individuals, families, and societies at large. The literature often defines poverty as the inadequacy of goods and services, focusing on indicators such as income, nutrition, and housing. However, the consequences of these inadequacies, particularly on children, reveal that poverty is not a one-dimensional concept. Challenges in children's access to fundamental rights like adequate nutrition, healthcare, and education demonstrate deeper and more profound impacts of poverty on human life.

Child poverty is commonly described as the inability of children to access essential resources required for their growth and development. This impedes their ability to lead healthy lives, receive education, and fully realize their potential. Even in affluent nations, child poverty remains a significant issue. For instance, in industrialized Western countries like the United States, child poverty rates are high, posing a substantial problem in conjunction with income inequality. Furthermore, the intergenerational transmission of poverty and children being trapped in a cycle of deprivation add layers of complexity to this issue.

Child poverty isn't solely about material deficiencies. Consequently, addressing child poverty requires considerations beyond income-based policies, emphasizing the importance of social services, educational opportunities, and family support.

The main aim of this study is to propose potential policy recommendations to reduce child poverty. It will delve into the concept of poverty, explore different forms of poverty, and present policy recommendations aimed at tackling child poverty.

Keywords: Poverty, Child Poverty, Forms of Poverty.

1. GİRİŞ

Yoksulluk küresel bir olgu olup, tarihsel süreçte olduğu gibi günümüzde de insanlığın karşı karşıya olduğu en önemli ekonomik ve sosyal bir sorunların başında gelmektedir. Ekonomik sorun insanların geçim ihtiyaçlarını karşılayamama durumunu; sosyal sorun ise asgari bir refah düzeyini sürdürememe durumunu ifade etmektedir. Dolayısıyla yoksulluğun sadece ekonomik faaliyetlere bağlı olmayan çok yönlü bir olgu olduğu söylenebilir (Buheji vd. 2020:214-215).

Yoksulluk, insanlık tarihi boyunca önemli bir sorun olmasına rağmen Sanayi Devrimi sonrası kapsamına aldığı nüfusun artması ve etkisinin derinleşmesiyle bireylerin ve toplumların çözmesi gereken öncelikli bir sorun haline dönüşmüştür. Çoğunlukla az gelişmiş ülkeleri etkilediği varsayılsa da günümüzde gelişmiş ülkelerde de gelir eşitsizliği ve yoksulluk sorunu yaşanmaktadır. Türkiye'de de yoksulluk, çözülmesi gereken öncelikli sorunların başında gelmektedir.

Yoksulluk bireyleri ve toplumu olumsuz etkilemekle birlikte en çok çocukları etkilemektedir. Yoksulluk karşısında savunmasız olan çocukların, zihinsel, fiziksel, ruhsal gelişimleri gecikmekte veya gerilemektedir. Ayrıca çocukluk döneminde yaşanan yoksulluk, bireylerin gelecek dönemde de yoksulluk sorunu yaşamaları riskini arttırmakta ve yoksulluk sorunu kısır döngüye dönüşmektedir. Halbuki İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 25. maddesine göre "Her bireyin, kendi ve ailesinin sağlık ve refahını temin edecek uygun bir yaşam düzeyine sahip olma hakkı vardır. Bu düzey, yiyecek, giyecek, konut, sağlık hizmetleri ve gerekli toplumsal hizmetleri içermektedir. İşsizlik, hastalık, sakatlık, duluk, ihtiyarlık veya diğer iradesi dışında yaşanan durumlarda, bireyler sosyal güvence hakkına sahiptir." Sosyal güvenceden yoksun ailelerde büyüyen çocuklar, toplumsal kaynaklara ulaşmada güçlük yaşayabilirler; özellikle sağlık ve eğitim gibi alanlarda zorluklarla karşılaşabilirler. Bu durum, bu çocukların toplumla kurdukları ilişkileri daha küçük yaşlarda olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle, çocuk yoksulluğunu anlamak ve çocuk odaklı sosyal politikalar geliştirmek, toplumların geleceği açısından büyük önem taşır (Buğra vd. 2005:1). Bu çalışmada, resmi verilere dayanarak çocuk yoksulluğunun parametreleri, nedenleri ve boyutları ele alınmaktadır. Ayrıca, çözüm odaklı sosyal politika önlemlerine odaklanılarak çocuk yoksulluğuyla mücadele edilmesi amaçlanmaktadır. Türkiye'ye özgü öneriler geliştirmek adına çocuk yoksulluğunun engellenmesine yönelik refah devleti modelleri incelenmektedir.

2. Çocuk Kavramı ve Çocuk Yoksulluğu

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine, sosyo-kültürel yapılarına ve zamana bağlı olarak farklı çocuk tanımları yapılmaktadır. Örneğin az gelişmiş tarım toplumlarında çocuk, aile ekonomisine katkıda bulunabilecek potansiyel işgücü, aile bireylerinin ilerleyen yaşlarında da bir sosyal güvenlik aracı iken gelişmiş ülkelerde kentsel alanlarda çocuk, aileye aile olma duygusu veren ve geleceğe hazırlanırken çalışma hayatından uzak tutulan varlık olarak görülmektedir (Kulaksız,2014:97).

Çocukluk dönemi genellikle gençlik döneminden ayırt etmek için genellikle yaş faktörü kullanılır. Ancak, kabul edilen yaş sınırları ülkeler, cinsiyet, kırsal/kentsel ayrım ve uluslararası belgelere göre farklılık gösterebilir (Tokol, 2012:180). Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, reşit olma durumu hariç, her insanı 18 yaşına kadar çocuk olarak kabul etmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün "182 Sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi" de 18 yaş sınırını benimsemiştir.

UNICEF (2013) 'e göre, yoksul bir çocuk; "yaşaması, büyümesi ve gelişimi için gerekli olan maddi ve duygusal kaynaklardan yoksun olduğu için haklarından faydalanamayan, potansiyelinin tamamını kullanamayan veya toplumun tam ve eşit bir üyesi olarak katılamayan bir bireydir." Yoksulluk, çocukların zihinsel ve bedensel ihtiyaçlarının karşılanmamasına, istismar ve sömürüye maruz kalmasına, şiddet ve ayrımcılığa uğramasına neden olmaktadır. Çocuklar, geleceğin toplumunu oluşturmada bilgi, beceri ve nitelikleriyle görev alacakları düşünüldüğünde, onların gelişimlerini destekleyecek imkânlardan yoksun kalmaları, toplumların ilerlemesini engelleyebilir. Bu nedenle, çocuklar için en büyük risklerden biri yoksulluktur (Durgun, 2011: 145).

Bir çocuğun gözünde yoksulluk gelirden daha fazlasıdır. Çocuk yoksulluğunun ölçümünde hanehalkı geliri gibi kriterler önemli olmasına rağmen, yoksulluk içinde yaşayan çocukların durumu hakkında yalnızca kısmi bir fikir vermektedir Çocuklar, yoksulluğu çoğunlukla barınma, eğitim, beslenme, su ve sağlık hizmetlerinin eksikliği nedeniyle yaşamaktadır. Bu temel ihtiyaçların eksikliği çoğu zaman yaşamın ilerleyen dönemlerinde kolaylıkla üstesinden gelinemeyecek eksikliklerle sonuçlanır. Çoğu ülkede çocuklar nüfusun üçte birinden neredeyse yarısına kadarını oluşturmaktadır. Çocuk yoksulluğu özel olarak izlenmediği sürece, politika yapıcılar, yoksulluğu azaltmak için ilerleme kaydedildiği yönünde yanlış bir algıya sahip olabilirler; halbuki gerçekte nüfusun büyük bir bölümünün durumu aynı veya daha kötü olabilir (UNİCEF,2021). Bu nedenle öncelikle çocuk yoksulluğunun parametrelerinin ortaya konulması gerekmektedir. Çocukların şiddetli yoksulluk yaşadığı alanlar(UNICEF, 2005:19; Kınacı, 2020:83-84; Kalaycı ve Karadeniz, 2023:210-211; Metin, 2015:166);

- **Beslenme ya da gıda yetersizliği açısından yoksulluk:** Çocukların boy ve ağırlıkları, yaşlarına göre referans nüfusun medyan değerinin üç standart sapmadan daha düşük olması durumunda, bu durum çocukların gelişim geriliği olarak adlandırılır. Ülkeler ve toplumlar gelişmeye devam etse de, dünya genelinde beslenme ve gıda yetersizliğinden kaynaklanan yoksulluk sorunu devam etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde, beş yaş altı çocukların %16'sından fazlası yetersiz beslenme sorunuyla karşı karşıyadır.
- **Su kaynaklarının yetersizliği açısından yoksulluk:** Çocukların içme suyuna erişimi, sadece yüzey sularına ulaşabilmeleri veya yaşadıkları ev için en yakın su kaynağının 15 dakikadan daha uzak olması durumunda kısıtlanmış demektir. Su kaynaklarının yetersizliği, dünyanın karşılaştığı temel sorunlardan biridir. Bu duruma bağlı olarak, dünya genelinde yaklaşık 400 milyon çocuk, güvenli ve temiz suya erişim konusunda zorluk yaşamaktadır.
- **Hijyen ve temizlik açısından yoksulluk:** Konutlarında veya yakın çevrelerinde herhangi bir tuvalet erişimine sahip olmamak, özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde hijyen ve temizlik konusunda ciddi sorunlara yol açmaktadır. Özellikle su kaynaklarının yetersizliği, bu durumun ortaya çıkmasında önemli bir etkendir. Günümüzde her üç çocuktan biri, temel hijyen ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli imkanlara sahip değildir.
- **Sağlık sistemlerinin yetersizliği açısından yoksulluk:** Çocukların herhangi bir hastalığa karşı aşılanmamış olması veya yakın zamanda ishal gibi bir hastalığa yakalanmış olmalarına rağmen tıbbi tavsiye veya tedavi almamış olmaları, sağlık haklarıyla ilgili

uluslararası sözleşmelerde vurgulanan bir durumdur. Ancak dünya genelinde, sağlık sistemlerinin yetersiz kaldığı ve insanların yeterli sağlık hizmetlerine erişemediği bir yoksulluk durumu söz konusudur. Dünya çapında yaklaşık 270 milyon çocuk, yeterli veya hiç sağlık hizmetlerinden yararlanamamaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak, çocuklar yaşları gereği erken ölümlerle karşı karşıya kalmaktadır.

- **Barınma açısından yoksulluk:** Çocukların beşten fazla kişinin bulunduğu odalarda yaşamaları ve döşemesiz konutlarda barınmaları durumu, gelişmekte olan ülkelerde 640 milyondan fazla çocuğun ciddi barınma sorunlarıyla karşı karşıya olduğunu göstermektedir.
- **Eğitim açısından yoksulluk:** 7 ila 18 yaş arasındaki çocukların hiç okula gitmemiş olmaları durumu, gelişmekte olan ülkelerde 140 milyondan fazla çocuğun eğitimden yoksun olduğunu ve okula gidemediğini göstermektedir.
- **Bilgi açısından yoksulluk:** 3 ila 18 yaş arasındaki çocukların yaşadıkları evlerde radyo, televizyon, telefon veya gazete gibi iletişim araçlarına erişimlerinin olmaması, gelişmekte olan ülkelerde 300 milyondan fazla çocuğun bilgiye erişemediğini göstermektedir. Bu çocukların hiçbir kitle iletişim aracıyla tanışmadığı tahmin edilmektedir.

UNICEF tarafından çocuk yoksulluğunun profilini göstermek için ciddi eşikler kullanılarak yapılan analizler sonucunda ciddi bir yoksunluğu olmayan çocukları yüzdesi çocukların yarısından biraz fazlasıdır. Çocukların yaklaşık üçte biri ciddi bir yoksunluk yaşarken %15'e yakını en az iki parametrede yoksunluk yaşamaktadır. Çocukların yaklaşık %3'ü en az üç parametrede yoksunluk yaşarken yaklaşık %1'i dört ya da beş parametrede yoksunluğa maruz kalmaktadır (UNICEF, 2023). COVID 19 çocuk yoksulluğunu arttıran bir etken olmuştur. UNICEF verilerine göre eğitim ve/veya sağlık hizmetlerine erişime göre küresel olarak çok boyutlu yoksulluk içinde yaşayan çocukların yüzdesi COVID öncesi %47 iken COVID ile yaklaşık %56'ya çıkmıştır.

Çocuk yoksulluğu, sadece parasal imkânların eksikliğiyle sınırlı değildir. Gelir gibi ölçümler önemli olmakla birlikte, yoksulluk içinde yaşayan çocukların durumu hakkında sadece kısmi bir anlayış sağlar. Çocuk yoksulluğunun gerçek boyutunu anlamak için sağlık, eğitim, beslenme, su, hijyen ve barınma gibi temel hizmetlere erişim yeteneklerine odaklanmak gerekmektedir. UNICEF (2020)'e göre, yaklaşık 150 milyon çocuk, COVID-19 salgını nedeniyle bu temel hizmetlere erişemeden çok yönlü yoksulluk içinde yaşamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların yaklaşık %45'i, koronavirüs pandemisi ortaya çıkmadan önce en azından bu kritik ihtiyaçlardan birinde ciddi bir şekilde mahrum kalmaktadır.

Çocuk yoksulluğuna ilişkin küresel ölçekte çeşitli tahminler mevcut olup, bunlar yoksulluğun tanımına göre farklılık göstermektedir. Örneğin çocuk yoksulluğu ulusal olarak tanımlanan gelir yoksulluğuna dayalı olarak kişi başı satın alma gücü paritesine göre, 2,15 dolar, 3,65 dolar veya 6,85 dolara dayalı olarak ölçülmektedir. Aynı zamanda hane halkının karşılaştığı gerçek yoksunluklara (çok boyutlu yoksulluk) ve çocukların karşılaştığı yoksunluklara (çok boyutlu çocuk yoksulluğu) da dayandırılmaktadır. Çok boyutlu çocuk yoksulluğuna göre çocuklar, eğitim, sağlık, barınma, su veya temizlik hizmetlerinden mahrum bırakıldıklarında yoksul kabul edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların %45'i ya da bir milyarı en az bir göstergeye göre çok boyutlu yoksulluğa maruz kalmaktadır (UNICEF, 2023).

Gelire dayalı çocuk yoksulluğunda çocuklar kişi başına düşen gelirin ulusal olarak tanımlanan yoksulluk sınırının altında olan hanelerde yaşıyorlarsa yoksul kabul edilmektedir. Dünya Bankası tarafından yoksulluk sınırı, satın alma gücü paritesine göre günlük kişi başına düşen gelir; düşük gelirli ülkeler için 1,90 dolar, alt orta gelirli ülkeler için 3,20 dolar, üst orta gelirli ülkeler için 5,50 dolar olarak belirlenmiştir (Kalaycı ve Karadeniz, 2023:209). Buna göre

kişi başına gelirin 1,90 dolar eşiğinin altına düşen hanelerde yaşayan çocuklar tüm çocukların % 17,5 (356 milyon), 3,20 dolar eşiğinin altına düşen hanelerde yaşayan çocuklar %41,5 (841 milyon), bazen de üst orta gelirli ülkelere uygulanan eşik olan 5,50 doların eşiğin altına düşen hanelerde yaşayan çocuklar %66,7(1.351 milyon)'ü olarak hesaplanmaktadır (UNICEF, 2023).

Çocuk yoksulluğu bir dizi faktöre dayalı olarak ortaya çıkabilmektedir. Çocuk yoksulluğunun oluşumunda ülkelerin gelişmişlik düzeyi kadar gelir dağılımındaki eşitsizlik, işgücü piyasalarının yapısı, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlar, aile yapıları ve ebeveynlerin eğitim düzeyi gibi faktörlerin de etkili olduğu belirtilmektedir (Metin, 2015: 169). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 'na göre, 2022 itibarıyla Türkiye'deki çocuk nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %26,5'tir. Bu oran, Türkiye'nin AB üye ülkelerinden daha yüksektir (TÜİK, 2023c). Türkiye'deki çocuklar, dünya genelinde olduğu gibi yetişkinlere kıyasla daha yüksek bir yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altındadır. TÜİK verilerine göre, 2022'de toplam nüfusun %32,6'sı yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altındayken, bu oran 0-17 yaş arası çocuklarda %42,7'ye yükselmektedir (TÜİK, 2023a).

TÜİK (2023a)'in verilerine göre, Türkiye'de 2022'de en düşük yoksulluk oranı tek kişilik hanelerde görülmüştür. Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %50'si temel alınarak hesaplanan yoksulluk oranlarına bakıldığında; tek kişilik hanehalklarında yoksulluk oranı %7,5, çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalklarında ise %11,7 olarak belirlenmiştir. En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalklarının yoksulluk oranı %19,6 iken, tek çekirdek aileden oluşan hanehalklarının yoksulluk oranı %13,9 olarak kaydedilmiştir. Bu veriler, ailedeki birey sayısının yoksulluk riskini etkilediğini, özellikle geniş ailelerde ve tek ebeveynli ailelerde yoksulluk riskinin daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Günümüzde Türkiye'de yoksulluk sorunu en belirgin şekilde barınma krizi olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nun gelir ve yaşam koşulları araştırmasına göre, 2022'de konut mülkiyeti incelendiğinde, bireylerin %56,7'sinin yaşadığı konutun kendilerine ait olduğu, %27,2'sinin ise kiracı olduğu belirlenmiştir. Lojmanda oturanların oranı %1,1 iken, kendi konutlarında oturup kira ödemeyenlerin oranı %15,1 olarak kaydedilmiştir (TÜİK, 2023e).

Eğitim seviyesi ile yoksulluk arasında bir ilişki bulunmaktadır. TÜİK'in (2023a) verilerine göre, eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %50'si temel alınarak belirlenen yoksulluk sınırına göre, 2022'de okuryazar olmayan bireylerde yoksulluk oranı %24,1 iken yükseköğretim mezunlarında bu oran %2,6'ya düşmektedir. Bu veri, çocuk yoksulluğu sorununun çözümünde eğitimin geliştirilmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Çocuk yoksulluğu sorununun çözümü için öncelikle çocuk yoksulluğunun nedenlerinin belirlenmesi önem taşımaktadır. Nedenler belirlendikten sonra nedenlerin ortadan kaldırılmasına yönelik politikaların belirlenmesi, çocuk yoksulluğu sorununun kalıcı olarak çözülmesine katkı sağlayacaktır. Bu amaçla takip eden başlıkta çocuk yoksulluğunun başlıca nedenleri üzerinde durulmuştur.

3. ÇOCUK YOKSULLUĞUNUN NEDENLERİ VE SONUÇLARI

Gelir dağılımındaki eşitsizlikler, hanehalkı büyüklüğü ve yapısı, iş gücü piyasasına bağlı etkenler, enflasyon, savaşlar, göç, ülke içindeki istikrarsızlık, krizler, doğal afetler ve salgın hastalıklar gibi makro düzeyde beklenmeyen olaylar, bireysel veya hanehalkı düzeyinde ani ve olumsuz durumlar yaşanmasına ve yoksulluğa sebep olmaktadır (Arabacı, 2018: 188-190). Çocuk yoksulluğu genellikle ailenin yoksulluğu ile bağlantılıdır. Ailenin yoksulluğunun temel nedenleri arasında aile bireylerinin iş bulamaması, düşük eğitim seviyesi veya düzensiz

ve geçici işlerde çalışmaları bulunmaktadır. Ayrıca, geniş aile yapıları da çocuk yoksulluğunun bir nedeni olarak kabul edilir. Ebeveynleri ayrı olan çocuklarda yoksulluk oranının daha yüksek olduğu gözlemlenmiş ve annesiyle yaşayan çocukların, babasıyla yaşayanlara göre daha fazla yoksulluk riski altında olduğu belirlenmiştir (Şener vd., 2014: 57).

Gordon vd. (2005: 12-14), çocuk yoksulluğunun nedenlerini dört ana gruba ayırmışlardır. İlk grup demografik faktörlerdir; yaş, cinsiyet, çocuk ve yetişkin sayısı, aile yapısı gibi unsurları içermektedir. İkinci grup ise meslek ve eğitim durumuna bağlı sosyoekonomik faktörlerdir. Üçüncü grup etnik köken ve din gibi faktörleri içerirken, dördüncü grup kırsallık, iklim ve coğrafi unsurları kapsayan faktörlerdir. Çocuk yoksulluğu literatürde genellikle çocuk işçilik sorunu ile birlikte incelenmektedir. Çocuk yoksulluğu, çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimine zarar veren iş biçimlerini içeren çocuk işçiliğine ve çalışan çocukların iş kazalarına maruz kalmalarına neden olmaktadır. Hanehalkı gelirinin yetersizliği nedeniyle çocukların çalışmasından elde edilen gelirin ailelerin refahı için önemli olduğu kabul edilmektedir. Bu düşünce yapısı kültürel, sosyal tutum ve geleneklerle de desteklenmektedir. Aslında çocuk işçiliği. yoksulluğun hem nedeni hem de sonucudur. Yoksulluğun sonucu olarak çocuk işçiliğinin varlığı çocukların eğitimden uzak kalmalarına neden olmaktadır. Çocukların yeterli eğitim alamamaları (özellikle okul öncesi eğitimden mahrum kalmaları) ve yeterli eğitim alamamalarına bağlı olarak iş dünyasının aradığı vasıfları kazanamamaları, gelecekte iş bulma süreçlerinde sorunlar yaşamasına yol açmaktadır.

Çocuk yoksulluğunun sonuçlarından biri bebek ve çocuk ölümleridir. Yetersiz beslenme, sağlık hizmetlerine erişememe, temel su ihtiyacının karşılanamaması ve kişisel hijyen eksikliği gibi durumlar, yoksulluğun hem anne karnındaki bebek ölümlerine hem de doğumdan sonraki bebek ve çocuk ölümlerine neden olmaktadır. TÜİK verilerine göre, 2022 yılında Türkiye'de bin canlı doğum başına 9,2 bebek ölümü gerçekleşmiştir. Ayrıca, beş yaş altı çocuklarda ölüm olasılığını ifade eden beş yaş altı ölüm hızı, 2022 yılında binde 11,2 olarak kaydedilmiştir.

Yoksulluğun çocuklar üzerindeki psiko-sosyal ve davranışsal olumsuz etkileri bulunmaktadır. Yoksul çocukların psiko-sosyal gelişiminin diğer çocuklara göre daha düşük olduğu, duygusal, düşünsel ve davranışsal sağlık sorunları yaşadığı gözlemlenmiştir. Yapılan araştırmalar, yoksul çocukların eğitim başarılarının düşük olduğunu, depresyon, anksiyete ve intihar risklerinin daha yüksek seviyelerde olduğunu ortaya koymuştur (Kınacı, 2020: 85). Çocuk yoksulluğu, suça yatkın çocukların artmasına, çocuk istismarına, şiddete ve çocuk ticaretine neden olmaktadır. Bu durum, toplumların geleceğini oluşturan çocukların sağlıklı gelişimini tehlikeye atmaktadır. Çocuk yoksulluğu, toplumların öncelikle çözmesi gereken ve geleceği tehdit eden bir sorundur.

4. ÇOCUK YOKSULLUĞU İLE MÜCADELEDE SOSYAL POLİTİKALAR

UNICEF gibi uluslararası kuruluşlar, çocuklara yönelik politika ve hizmetlerde çocukların "iyi olma hali"ni odak noktası haline getiren yaklaşımları benimsemektedir. Bu yaklaşımın ortaya çıkmasında, insanların iyi olma halinin sadece kişi başına düşen gelirle sınırlı olmadığına dair fikirlerin yaygınlaşması etkili olmuştur. Bu düşünce biçimi aynı zamanda Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinde yer alan "çocukların, insan haklarına ek olarak özel haklara sahip olduğu" ilkesini de yansıtmaktadır. Bu nedenle, çocukların iyi olma halinin sağlanması için, bu haklara saygı gösteren özel politikalara ihtiyaç vardır (UNICEF, 2013: 5; Karakaş ve Çevik, 2016: 891). İyi olma hali (well-being), "fiziksel, duygusal, zihinsel ve ruhsal gelişim yoluyla bireyin kendisi, başkaları ve çevresiyle ilişkilendirerek kendine özgü potansiyelini geliştirmesi" olarak tanımlanmaktadır. Bu anlayış, çocukların kendi hayatlarını etkin bir şekilde şekillendiren aktif bireyler olarak görülmesini esas alır ve ulusal politikalarda

çocuğun önceliğe sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır. Çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesi, toplumların geleceği için yapılmış önemli bir yatırım olacaktır (Beşpınar ve Aybars, 2013: 7).

Sosyal koruma sistemleri çocukların gelişimini ve refahını iyileştirmede, çocukların potansiyellerine ulaşmalarına yardımcı olmada ve ailenin geçim kaynakları ile bakım ihtiyaçlarını gerçekleştirmede önemli rollere sahiptir (ILO, 2021:83). Sosyal güvenlik sistemleri yoksulluk ve sosyoekonomik kırılganlık kısır döngüsünü kırmada en etkili araçlardır.

Sosyal koruma, nakit veya ayni transferler ile gelirin, hem haneler içinde hem de haneler arasında eşit dağıtan sosyal transfer programlarını içermektedir. Sosyal koruma programları ile yoksulluk içinde ve sınırında yaşayan insanlara, kaybedilen gelirin tamamen veya kısmen aktarılması yoluyla asgari bir gelir ve tüketim düzeyi garanti altına alınmaktadır. Çocuk yoksulluğu ile mücadelede en önemli sosyal koruma önlemleri olarak kamu sosyal koruma harcamaları (sosyal yardımlar), aile sigortaları, işsizlik programları, eğitim ve sağlık politikaları sıralanabilir.

Çocuk yoksulluğunun en önemli nedeni işsizlik olduğu için işsizlik sorunun çözümüne yönelik aktif ve pasif istihdam politikalarının devletin öncülüğünde gerçekleştirilmesi sorunun çözümünde etkili olmaktadır. Mesleki eğitimler, işbaşı eğitim programları, girişimcilik teşvikleri gibi yetişkinlerin istihdamını arttırmaya yönelik aktif istihdam politikaları ile işsizliğe bağlı gelir kayıplarını gidermeye yönelik işsizlik yardımları, işsizlik sigortası gibi pasif istihdam politikaları yoksulluk dolayısıyla çocuk yoksulluğunun çözümünde etkili sosyal koruma araçlarıdır.

Hastalıklar yoksul aileler için önemli ekonomik kırılganlık kaynağıdır. Yoksul ailelerin sağlıkla ilgili maruz kaldığı risklerin mali yükü fazladır. Hane geçimini sağlayan bireyi hastalık ve yaralanma nedeniyle iş göremez hale geldiğinde bu bireyin kayıp olan emeğini çocuklar tamamlamak zorundadır. Sosyal sağlık koruması, yoksulluk ve kırılganlığa karşı etkili bir sosyal koruma biçimidir (Kalaycı ve Karadeniz, 2023: 219).

Çocuk yardımları, sosyoekonomik veya diğer özelliklerinden bağımsız olarak çocuklara düzenli olarak yapılan nakit ödeme veya vergi transferleridir. Evrensel çocuk yardımlarının temel özelliği, çocuk nüfusu için evrensel, şartsız ve düzenli olarak ödenen bir nakit transferi olmasıdır. Evrensel çocuk yardımları, uygunluk şartları, kesin yaş sınırlamalarına, ikamet veya vatandaşlık kısıtlamalarına bağlı olarak değişebilmektedir. Bu yardımlar, ebeveynlere çocuk yetiştirmenin maliyeti konusunda yardımcı olmayı ve her çocuğun hayatta adil bir şansa sahip olmasını sağlamayı amaçlamaktadır (UNİCEF, 2020b:12; Kalaycı ve Karadeniz, 2023:216). Sosyal yardımlar; öngörülen koşulları (okula devam veya koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetlerine katılım gibi koşulları içeren) yerine getiren kişi ve hanelere sağlanan şartlı nakit yardımlarını, çoğunlukla yoksul hanelere hiçbir koşula bağlı olmaksızın hane reisine (özellikle kadınlara) doğrudan belirli miktarda gerçekleştirilen şartsız nakit transferleri içermektedir. Herhangi bir karşılık olmaksızın nakit dışında bir mal veya varlığın mülkiyetinin devrinden oluşan ayni transferlerde bu yöntemler arasında sayılabilir.

Türkiye'de, sosyal koruma harcamalarının Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH) içindeki payı, son yıllarda artış gösterse de (%8,4 olarak 2022'de), OECD ülkeleri ortalamasının oldukça gerisinde kalmaktadır. Sosyal koruma gelirlerinin %41,8'ini devlet katkıları, %29'unu işveren sosyal katkıları ve %23,7'sini koruma kapsamındaki bireylerin sosyal katkıları oluşturmaktadır. Risk ve ihtiyaç gruplarına yönelik harcamalara bakıldığında, emekli yaşlılara yapılan harcamaların %3,8 ile en büyük payı aldığı görülmektedir. Onu %2,6 ile hastalık/sağlık bakımı harcamaları ve %1 ile dul ve yetim harcamaları takip etmektedir.

Aile ve çocuklara yönelik sosyal koruma yardımları, toplam sosyal koruma harcamaları içinde %4,2 oranındadır. Şartlı yardımların %10,7'si şartlı olarak verilmiştir ve bu şartlı yardımların %49,9'u aile/çocuk yardımlarından oluşmaktadır. Şartlı yardımların %23,1'i engelli/malul yardımları, %9,9'u ise hastalık/sağlık bakımı yardımlarını kapsamaktadır. Nakdi yardımlar içinde, %72,7 emekli/yaşlılara yapılan yardımlar, %18,7 dul/yetim yardımları ve %3,9'u aile/çocuk yardımları şeklinde dağılım göstermektedir (TÜİK, 2023).

Türkiye'de çocuk yoksulluğuyla mücadelede sosyal yardımlar, çocukların ihtiyaçlarını karşılamada en önemli sosyal politika aracı olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Şartlı Eğitim Yardımı, çocukların eğitimlerinin sürekliliğini sağlamak için ailelere karşılıksız nakit destek sunarak çocuk yoksulluğunu hafifletmeyi amaçlar. Bu kapsamda, özellikle kız çocuklarına daha yüksek düzeyde nakit destek sağlanması gibi önlemler alınmıştır. Eğitim alanında yapılan sosyal yardımlar arasında ücretsiz okul kitaplarının dağıtılması, eğitim araç-gereç yardımları, taşımalı eğitimde öğle yemeği ve beslenme destek programları ile okul sütü projeleri yer almaktadır. Sağlık alanında ise çocuklara yönelik evrensel sağlık sigortası uygulaması, genel erken tanı programları ve çıraklık ile staj dönemi sigortası gibi uygulamalar önemli rol oynamaktadır (UNICEF, 2013: 85-91). Son yıllarda yerel yönetimlerin, çocuklara yönelik beslenme, barınma ve eğitim gibi alanlarda uyguladıkları sosyal politikaların çocuk yoksulluğunun azaltılmasına katkı sağladığına dair vurgular da yapılmaktadır. Bu yerel politikalar, çocukların yaşam koşullarını iyileştirerek yoksullukla mücadelede önemli bir role sahiptir.

Türkiye'de genel olarak çocuk yoksulluğunu azaltmaya yönelik etkili sosyal politikalar uygulanamamaktadır. Berkman (2022:276)'ın sosyal harcamaların çocuk yoksulluğunu azaltmaya dönük etkilerini fert bazlı incelediği çalışması sonucunda; analiz edilen dönemde bu etkinin çok düşük ve aynı düzeylerde korunduğu (2006-2020/ortalama %0,8) tespit edilmiştir. Aynı analizde kamu dışı (hanelerden hanelere ve bireylere sunulan) sosyal harcamaların ise kamunun yaptığı sosyal harcamalardan yaklaşık iki katın üzerinde (%1,8) bir düzeyde çocuk yoksulluğunu azaltmada etkili olduğu ortaya konulmuştur.

TÜİK tarafından sağlanan 2022 verileri, Türkiye'de sosyal koruma harcamalarının ağırlıklı olarak yaşlılık aylıkları ve sağlık harcamalarından oluştuğunu göstermektedir. Aile ve çocuk yardımları ise toplam sosyal koruma harcamalarının %4,2'sini temsil etmektedir. Ancak Türkiye, günümüzde ILO'nun 1952 tarihli Sosyal Güvenliğin Asgari Normları Sözleşmesi'nde belirtilen dokuz sosyal riskten yalnızca aile gelirinin yetersizliği riskine karşı bir sosyal koruma programı geliştirmiş bir konumda bulunmaktadır. Çağdaş refah toplumlarında aile ve çocuk yardımları, sosyal koruma programlarının temelini oluşturmaktadır. Örneğin, ABD'de bireysel sorumluluğun öne çıktığı liberal refah rejimi çerçevesinde, çocuklara yönelik sosyal koruma programları eyaletlere göre değişmekle birlikte, toplam sosyal koruma harcamalarında önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin çocuk yoksulluğu sorununu çözmek adına aile sigortası oluşturulmasına yönelik çaba göstermesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu, sosyal koruma programlarının daha geniş bir kapsamda çocukların ihtiyaçlarını karşılamak için güçlendirilmesi ve çocuk yoksulluğunu azaltmak için daha etkili bir yol olabilir.

SONUÇ

Günümüzde toplumların çözmesi gerek sorunların en önemlilerinden biri yoksulluktur. Yoksulluk sorunundan en çok etkilenenler ise çocuklardır. Çocuk yoksulluğunun çözümünde en etkili araçlar ise sosyal koruma programlarıdır. Araştırmalar çocuk yoksulluğunun kapsamlı ve etkili refah rejimlerinin uygulandığı ülkelerde oldukça düşük düzeyde yaşandığını kanıtlamaktadır.

Çocuk yoksulluğunun çözümünde nedenlerin ortadan kaldırılmasına yönelik refah politikalarına ihtiyaç vardır. Çocuk yoksulluğunun en önemli nedeni gelir dağılımındaki eşitsizlikler ve aile gelirinin yetersizliğidir. Gelir yetersizliğinin en önemli nedeni ise işsizliktir. Politika yapıcılarının öncelikle işsizlik sorununun çözümüne yönelik programlara yoğunlaşması gerekmektedir. Gelir yetersizliği yanında gelir dağılımında yaşanan eşitsizlikler de çocuk yoksulluğuna neden olmaktadır. Bu nedenle gelir dağılımındaki eşitsizlikleri azaltmak için sosyal koruma programları vergi politikaları ile desteklenmelidir.

Eğitim ve sağlık çocuk yoksulluğunun en önemli parametrelerini oluşturmaktadır. Çocuk yoksulluğunun önlenmesi için başta koruyucu sağlık hizmetleri olmak üzere tedavi ve rehabilite edici sağlık hizmetleri çocuklara ücretsiz olarak sağlanmalıdır. Başta okul öncesi olmak üzere eğitim hizmetlerinin her kademede çocuklara erişiminin önündeki engellerin kaldırılarak eşit ve nitelikli olarak ulaşmasına yönelik politikalar kamu tarafından sağlanmalıdır. Çocuklardaki beslenme yetersizliği sorununu çözmek için de programlar geliştirilmelidir.

Sosyal koruma programlarının etkili bir şekilde uygulanabilmesi ekonomik yapıyla da ilişkilidir. Günümüzde kaynak yetersizliği sorunu sosyal koruma programlarının nitelik ve niceliğini olumsuz etkilemektedir. Ancak çocuk yoksulluğu kaynakların yetersizliği nedeniyle ihmal edilemez. Türkiye'de politika yapıcıların, ILO'nun 102 sayılı Sosyal Güvenliğin Asgari Sözleşmesinde tanımlanan aile gelirinin yetersizliği riskine karşı aile sigortasını oluşturması kaynak sorununun da çözümüne katkı sağlayacaktır. Çocuklar toplumun geleceğidir ve geleceğimizi sağlıklı bir şekilde şekillendirmek istiyorsak çocuklarımızı başta yoksulluk olmak üzere ekonomik ve sosyal sorunlara karşı korumamız şarttır.

KAYNAKÇA

Arabacı, R. Y., *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Sosyal Politika*, Ed. Tokol, A. Alper, Y. 9. Baskı, Dora Yayınları, 2018.

ASPB, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, *Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2013-2017*, Ankara, 2013.

Berkman, K., *Çocuk Yoksulluğu İle Mücadelede Bir Sosyal Politika Önerisi: Asgari Gelir Garantisi Modeli*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli, 2022.

Beşpınar, F.U., Aybars, A.İ. *Erken Yaşlarda Çocuk Refahı ve Kadın İstihdamı Politika Belgesi,* UNICEF/NYHQ2010-2748/Izmihan, 2013.

Buğra, A., Bora, A., Ekim, B., Hatun Ş., Karatay, A., Müderrisoğlu, S. ve Oruç, Y., Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Çocuk Yoksulluğu Çalışma Grubu Kuruluş Bildirgesi, İstanbul, 2005.

Buheji, M vd., *The Extent of COVID-19 Pandemic Socio-Economic Impact on Global Poverty*, A Global Integrative Multidisciplinary Review. American Journal of Economics, 10(4), 2020.

Durgun, Ö., Türkiye'de Yoksulluk ve Çocuk Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme. Bilgi ve Yönetim Dergisi. Cilt 6, Sayı 1, 2011.

Gordon D. vd., *Multidimensional Measures of Child Poverty*, http://www.ipc-undp.org/conference/md-poverty/papers/Dave%20Gordon.pdf, (Erişim Tarihi: 20.12.2023), 2005.

Kalaycı, C ve Karadeniz, M., Çocuk Yoksulluğu ve Çocuk İşçiliğinin Önlenmesinde Sosyal Korumanın Rolü, Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, 9 (2), 2003.

Karakaş, B. Çevik, Ö.C., Çocuk Refahı: Çocuk Hakları Perspektifinden Bir Değerlendirme, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18/3, 2016.

Kınacı, Ş.N., Çocuk Yoksulluğu, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt:4, Sayı:2, 2020.

Kulaksız, Y., Yoksulluk Bağlamında Çocuk İşgücü, ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, 2014.

Kurnaz, Ş.A., *Türkiye'de Çocuk Yoksulluğu,* Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi. Ankara: Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, 2009.

Metin, B., Gelecek Nesillerin Yaşam Fırsatları İçin Ciddi Bir Tehdit: Çocuk Yoksulluğu. Sosyal Güvenlik Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, 2015.

Tokol, A., *Özel Olarak Korunması Gereken Gruplar (Dezavantajlı Gruplar)*, Sosyal Politika (Ed. A.İ. Oral ve Y. Şişman), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi yayını, 2012.

TÜİK, *Dünya Nüfus Günü, 2023,* https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2023-49688, 2023c, (Erişim Tarihi: 18.12.2023).

TÜİK, *İstatistiklerle Aile, 2022,* https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2022-49683, 2023e.

TÜİK, *Ölüm ve Ölüm Nedeni İstatistikleri, 2022*, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Olum-ve-Olum-Nedeni-Istatistikleri-2022-49679, 2023d, (Erişim Tarihi: 18.12.2023).

TÜİK, *Sosyal Koruma İstatistikleri, 2022*, Erişim Adresi: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2022-49675&dil=1 (Erişim Tarihi: 15.12.2023), 2023b.

TÜİK, *Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, 2022*, Yayım Tarihi: 8 Mayıs 2023, Erişim Adresi: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yoksulluk-ve-Yasam-Kosullari-Istatistikleri-2022-49746, 2023a.

UNICEF, *Çocuk Refahı Belgesi,* Kalkınma Bakanlığı ve UNICEF Türkiye Temsilciliği, 2013.

UNICEF, *Impact of COVIUD-19 on Child Poverty*, https://data.unicef.org/resources/impact-of-covid-19-on-multidimensional-child-poverty/, 2020a., (Erişim Tarihi: 18.12.2023).

UNICEF, *The State of the World's Children 2005: Childhood Under Threat*, New York: International Labour Organization and United Nations Children's Fund, 2005.

UNICEF, Universal Child Benefits in Europe and Central Asia, https://www.unicef.org/eca/media/13446/file/UCB%20in%20Europe%20and%20Central%20Asia%20English%20.pdf, 2020b., (Erişim Tarihi: 18.12.2023).

UNİCEF, *Child Poverty* Mayıs 2023, Child Poverty Estimates, https://www.endchildhoodpoverty.org/child-poverty-estimates, 2023, (Erişim Tarihi: 21.12.2023).

WHO (World Health Organization), *Investing in Children: The European Child and Adolescent Health Strategy 2015-2020,* Copenhagen, 2014, (Erişim Tarihi: 22.12.2023).

OECD ÜLKELERİNDE İŞGÜCÜ VERİMLİLİĞİ

Prof.Dr. Abdulah ÖZDEMİR, [1] Prof.Dr. Hatice EROL[2]
[1] Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, aozdemir@adu.edu.tr – ORCID ID: 000-0002-7506-3431.
[2] Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, haticeerol@adu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-8816-1137.

ÖZET
Üretim sürecindeki verimlilik, üretilen mal ve hizmetlerin kalitesi ve miktarı ile ilişkilidir ve genellikle girdilerin toplamına bölünerek elde edilen çıktı ile ölçülmektedir. Ekonomik açıdan, verimlilik bir işin ne kadar etkili ve verimli bir biçimde gerçekleştirildiğini göstermektedir. İşletme veya ülke düzeyinde, verimlilik genellikle çalışan iş saatlerine bölünerek elde edilen birim sayısı veya net satış olarak hesaplanmaktadır.
İşgücü verimliliği, bir saatlik çalışma ile elde edilen gerçek ekonomik üretimi ifade etmektedir. Buradaki büyüme ise belirli bir zaman aralığında bir saatlik çalışma ile elde edilen ekonomik üretimin değişimi ile ölçülmektedir. İşgücü verimliliğinin artması, fiziksel sermaye yatırımları, yeni teknolojilerin kullanılması ve insan sermayesinin kalitesi ile doğrudan bağlantılıdır. İşgücü verimliliğindeki artışın büyük bir kısmı üç alanın gelişimi ile açıklanabilir. Fiziksel sermaye, işçilerin üretim sürecinde kullandıkları makine, donanım ve tesisleri içermektedir. Yeni teknolojiler ise girdileri daha yüksek çıktı sağlayacak şekilde bir araya getiren yeni üretim yöntemlerini kapsamaktadır. İnsan sermayesi ise işgücünün eğitim seviyesi ve uzmanlık derecesini belirtmektedir.
İşgücü verimliliği, ekonomideki kısa vadeli ve döngüsel dalgalanmaları da yansıtmaktadır. Örneğin, iş saatleri sabit kalırken çıktı artarsa, bu durum iş gücünün daha verimli hale geldiğini gösterebilir. Bu aynı zamanda ekonomik durgunluk dönemlerinde de gözlemlenebilir; çünkü işçiler işlerini kaybetmekten kaçınmak adına daha fazla iş gücü harcayabilirler. Hükümetler ve şirketler, işgücü verimliliğini yükseltmek için farklı stratejiler uygulayabilirler. Bu stratejiler arasında fiziksel sermayeye yapılan yatırımların artırılması, eğitim kalitesinin ve erişilebilirliğinin geliştirilmesi, teknolojik yeniliklerin desteklenmesi sayılabilir.
Bu araştırmanın temel amacı, OECD ülkelerindeki işgücü verimliliğinin seyrini analiz etmek ve bu bağlamda verimlilik ile işgücü verimliliği kavramlarını detaylı bir şekilde incelemektir. Araştırmanın ilerleyen aşamalarında, OECD ülkelerindeki işgücü verimliliği verilerinin titizlikle değerlendirilmesi planlanmakta ve bu veriler ışığında işgücü verimliliğini geliştirmek için öneriler sunulması hedeflenmektedir.
Anahtar Kelimeler: İşgücü Verimliliği, OECD Ülkeleri, Verimlilik Ölçümü, Politika Önerileri.

LABOR PRODUCTIVITY IN THE OECD COUNTRIES

Poverty is a multifaceted issue that affects individuals, families, and societies at large. The literature often defines poverty as the inadequacy of goods and services, focusing on indicators such as income, nutrition, and housing. However, the consequences of these inadequacies, particularly on children, reveal that poverty is not a one-dimensional concept. Challenges in children's access to fundamental rights like adequate nutrition, healthcare, and education demonstrate deeper and more profound impacts of poverty on human life.
Child poverty is commonly described as the inability of children to access essential resources required for their growth and development. This impedes their ability to lead healthy lives, receive education, and fully realize their potential. Even in affluent nations, child poverty remains a significant issue. For instance, in industrialized Western countries like the United

States, child poverty rates are high, posing a substantial problem in conjunction with income inequality. Furthermore, the intergenerational transmission of poverty and children being trapped in a cycle of deprivation add layers of complexity to this issue.
Child poverty isn't solely about material deficiencies. Consequently, addressing child poverty requires considerations beyond income-based policies, emphasizing the importance of social services, educational opportunities, and family support.
The fundamental aim of this research is to scrutinize the trajectory of labor productivity within OECD countries and extensively examine the concepts of productivity and labor productivity within this context. Subsequently, the research intends to meticulously evaluate the labor productivity data in OECD countries and offer recommendations aimed at enhancing labor productivity based on these insights.
Keywords: Labor Productivity, OECD Countries, Productivity Measurement, Policy Suggestions.

1. GİRİŞ

İşgücü verimliliği ve genel anlamda verimlilik, bir ekonomideki temel performans göstergelerindendir. Bu kavramlar, bir işin veya sürecin, kullanılan girdilere oranla ne kadar etkili ve verimli bir biçimde gerçekleştirildiğini ifade etmektedirler. Özellikle üretim sürecindeki verimlilik, belirli bir girdi ile elde edilen çıktının niteliği ve miktarı ile oldukça yakından ilişkilidir. Bu bağlamda işgücü verimliliği, belirli bir çalışma saatine denk gelen ekonomik üretimi temsil etmektedir.

İşgücü verimliliğinin artması, bir ülkenin ekonomik büyümesi, rekabet gücü ve uzun vadeli sürdürülebilirliği üzerinde doğrudan ve belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu artış genellikle, fiziksel sermaye yatırımları, yeni teknolojilerin kabul edilmesi ve insan sermayesinin kalitesi gibi faktörlerle doğrudan ilişkilidir. Yani, işgücü verimliliği ve genel olarak verimlilik kavramları, bir ülkenin ekonomik büyümesi, uluslararası rekabet edebilirliği ve uzun vadede sürdürülebilirliği açısından kritik bir öneme sahiptir.

Bu çalışmanın temel amacı, OECD ülkelerindeki işgücü verimliliğinin seyrini ve bu kavramlar üzerinde etkili olan faktörleri analiz etmeye yöneliktir. Bu doğrultuda, verimlilik ve işgücü verimliliği kavramları üzerinde etkili olan faktörler, ekonomik, yönetimsel, psiko-sosyal, fiziksel ve diğer alanlarda detaylı bir şekilde incelenecek ve OECD ülkelerinde işgücü verimliliği ile çok boyutlu işgücü verimliliğinin analizi yapılacaktır. Sonuç bölümü, yapılan analizlerin ve değerlendirmelerin ışığında işgücü verimliliği üzerine etkili olan faktörlerin öne çıkarılmasına ve olası politika önerilerinin sunulmasına yönelik olacaktır. Bu sayede, işgücü verimliliği açısından yapılabilecek geliştirmeler ve ülkelerin bu alandaki performanslarına yönelik kapsamlı bir bakış sunulmuş olacaktır.

2. VERİMLİLİK VE İŞGÜCÜ VERİMLİLİĞİ

Verimlilik, bir ekonomideki çıktı ve girdi arasındaki etkin bir ilişkiyi ifade etmektedir. Bu kavram, işgücü, sermaye ve diğer üretim faktörlerinin ne ölçüde verimli kullanıldığını göstermektedir. Ekonomik büyüme, rekabet gücü ve uluslararası performans karşılaştırmaları gibi kritik alanlarda önemli bir ölçüt olarak kabul edilmektedir. Verimlilik artışı, ekonomik performans modellerinde temel bir değişken olarak ele alınmakta ve ekonomilerin üretim kapasitesini belirlemeye yardımcı olmaktadır. Bu, analistlere ekonomik döngüdeki konumu değerlendirme ve gelecekteki büyümeyi tahmin etme imkânı vermektedir. Ayrıca, üretim kapasitesi, talep dinamikleri ve enflasyon baskıları gibi ekonomik faktörleri değerlendirmek için de önemlidir (Krugman, 1994).

Çizelge 1: Verimliliğin Teorik Faydaları ve Telafi Edici Mekanizmalar

Verimliliğin Faydaları	Telafi Edici Mekanizmalar
Ürün Fiyatlarında Azalma	- Verimlilik ürünlerin daha düşük maliyetle üretilmesine yol açar, bu da daha düşük fiyatlarla sonuçlanır. - Reel gelirde artış sağlar ve ürün talebini artırır. - Tüketicilerin fiyat değişmelerine artan talep duyarlılığı önemlidir.
Artan Ücretler	- Üreticiler verimlilik kazançlarıyla artan kârların bir kısmını yüksek ücretlere çevirebilir, bu da satın alma gücünü artırır. - İstihdam artışını hızlandıracak şekilde mal ve hizmetlere olan talebi artırır.
Artan Yatırımlar	- Yüksek verimlilik kazançları yeniden yatırımlarla desteklenebilir, bu da daha fazla istihdam imkânı yaratır. - Kârların elde edildiği yer ve yeni yatırımların yapılacağı yer önemlidir.
Genel İstihdam Oranındaki Artış	- Yüksek verimlilik, ürün talebinde kaymaya yol açarak istihdam artışına neden olabilir. - Ürün talebindeki artış iç pazarla sınırlı olmayabilir.
Yeni Ürünler	- Verimlilik artışları süreç ve ürün yeniliğinden kaynaklanabilir. - Ürün yeniliği yeni ve iyileştirilmiş ürünlerin yaratılmasına ve istihdam imkânlarının genişlemesine neden olabilir. - Süreç yeniliği, üretim etkinliğinde iyileşmeye yol açabilir ve işgücünün yer değiştirmesine sebep olabilir.

Kaynak: Uzay, 2006: 7.

Verimliliğin teorik faydaları çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Öncelikle, verimlilik ürünlerin daha düşük maliyetle üretilmesine imkân tanımakta ve bu durum ürün fiyatlarında düşüşe yol açmaktadır. Böylece tüketicilerin reel geliri artmakta ve ürün talebi artış göstermektedir. Ayrıca, üreticiler elde ettikleri verimlilik kazançlarını yüksek ücretlere dönüştürebilirler ki bu da satın alma gücünü yükseltmekte ve istihdamı teşvik etmektedir. Yüksek verimlilik kazançları ayrıca yeni yatırımlara olanak tanımakta ve bu da istihdam imkanlarını artırmaktadır. Son olarak, verimlilik artışları ürün talebindeki genel artışa ve yeni ürünlerin ortaya çıkmasına yol açarak istihdam ve üretimde genişlemeye olanak sağlamaktadır. Bu süreç hem ürün yeniliği hem de süreç yeniliği ile ilişkilidir ve işgücünün yapısında değişime yol açabilmektedir.

Verimlilik artışını ölçmek için birçok farklı yöntem bulunmaktadır. Bu yöntemler arasında yapılacak seçim, verimlilik ölçümünün amacına ve sıklıkla veri mevcudiyetine göre belirlenmektedir. Genel olarak, verimlilik ölçümleri, tek faktörlü (bir çıktı ölçüsünü tek bir girdi ölçüsüne bağlayanlar) veya çok faktörlü verimlilik ölçümleri (bir çıktı ölçüsünü bir girdi demetiyle ilişkilendirenler) olarak sınıflandırılmaktadır. Bir başka ayrım, özellikle endüstri veya firma düzeyinde önemli olan, brüt çıktıyı bir veya birkaç girdiye bağlayan üretkenlik ölçümleri ile çıktı hareketlerini yakalamak için katma değer kavramını kullanan ölçümler arasındadır (Schreyer ve Plat, 2001: 128).

$$\text{Verimlilik} = \frac{\text{Çıktı (üretim miktarı)}}{\text{Gayri Safi Milli Hasıla}}$$

İşgücü verimliliği, zaman içinde bir otomobil fabrikasında veya hava yolu endüstrisinde artabilir. İşgücü verimliliğindeki artışlar iki temel faktörün etkilerini yansıtır: Üretimde artan sermaye kullanımı (örneğin, makineler) - bu, işçi başına düşen sermaye miktarını artırır.

"Teknolojik ilerleme", işgücü veya sermaye gibi birçok faktörde iyileştirmeler gibi bir dizi faktörü içerebilir.

$$\text{Emek verimliliği} = \frac{\text{Toplam ürün (Reel Gayri Safi Milli Hasıla)}}{\text{Çalışılan Süre}}$$

Emek verimliliği belirli bir dönemde bir firmanın, işkolunun veya ülkenin ürettiği toplam üretim miktarının, üretimin elde edilmesi için kullanılan toplam emek-saat miktarına bölünmesiyle elde edilir.

2.1. İşgücü Verimliliğini Etkileyen Faktörler

İşgücü verimliliğini etkileyen faktörler; ekonomik, yönetimsel, psiko-sosyal, fiziki ve diğer faktörler olarak sıralanmaktadır.

2.1.1. Ekonomik Faktörler

İşgücü verimliliğini etkileyen ekonomik faktörler, verimliliği artıran ücret sistemleri, ödüllendirme, iş sağlığı ve güvenliği ve sendikalaşma olarak sıralanmaktadır.

2.1.1.1. Verimliliği Artıran Ücret Sistemleri

Ücret sistemleri, işgücü verimliliği açısından önemli bir ekonomik değişken olarak değerlendirilir. Bu sistemler, çalışanların ücretlerinin nasıl belirleneceğini düzenler ve genellikle zamana dayalı ve verime dayalı olmak üzere iki ana kategoriye ayrılır. Verime dayalı sistemler, çalışanın performansına dayalı olarak ücretlendirmeyi içerir ve bu, primli, teşvik edici ve özendirici ücret sistemleri şeklinde ortaya çıkar. Bu sistemler, verimli üretimi teşvik etmeyi, ekonomik kalkınmadan kaynaklanan faydaları adil bir şekilde paylaşmayı ve fiyat istikrarını sağlamayı amaçlar (Yılmaz, 2019: 66-68).

2.1.1.2. Ödüllendirme

Çalışanların performanslarını teşvik etmek ve motive etmek amacıyla sunulan maddi veya manevi ödüllerdir. Performansı ödüllendirme, çalışanların işlerine daha fazla bağlılık göstermelerini sağlar. Bu ödüller maaş artışları, primler, terfi olanakları veya tanıma ve övgü şeklinde olabilir. Ödüllendirme sisteminin olumlu yönleri arasında çalışanların motivasyonunun, iş tatmininin ve sadakatinin artması sayılabilir. Ancak ödüllendirme sisteminin olumsuz yönleri de vardır. Örneğin, ödüllerin adaletsiz dağıtılması, çalışanlar arasında rekabet ve çatışma yaratabilir. Ayrıca, ödüllerin performansla ilişkili olmaması veya çok kolay elde edilebilmesi, çalışanların performansını düşürebilir.

2.1.1.3. İş Sağlığı ve Güvenliği

Çalışanların sağlığının ve güvenliğinin korunması, iş kazalarının ve meslek hastalıklarının önlenmesi amacıyla alınan önlemleri kapsar. İyi bir iş sağlığı ve güvenliği politikası, çalışanların verimliliğini artırır çünkü sağlıklı bir çalışma ortamı, daha az hastalık izni alınmasını, daha düşük iş kazalarını ve dolayısıyla iş sürekliliğini sağlar. İş sağlığı ve güvenliği politikasının olumlu yönleri arasında çalışanların sağlık durumunun iyileştirilmesi, işverenin maliyetlerinin azaltılması ve işyerinin imajının geliştirilmesi sayılabilir.

2.1.1.4. Sendikalaşma

Çalışanların kolektif olarak temsil edilmesi ve haklarının savunulması için bir araya gelmelerini sağlayan sendikaların varlığı verimliliği etkilemektedir. Sendikalar, çalışanların haklarını

korurken aynı zamanda işyeri politikaları ve ücret düzenlemeleri gibi konularda da etkili olmaktadır. İşyerinde sendikal örgütlenmenin varlığı, çalışanların iş ve ücret koşullarının iyileştirilmesine ve bu da verimliliğin artmasına katkı sağlayabilir.

2.1.2. Yönetimsel Faktörler

İşgücü verimliliğini etkileyen faktörler, liderlik, organizasyon, kurumsal kültür, teknoloji ve inovasyon, iş etüdü ve zaman yönetimidir.

2.1.2.1. Liderlik

Liderlik, işgücü verimliliği açısından önemli bir faktördür. Liderlik, bir grup insanın bir amaç doğrultusunda yönlendirilmesi ve etkilenmesi sürecidir. İyi bir lider, işletmenin toplam verimliliğini artırabilir ve organizasyon içinde olumlu bir etki yaratabilir. Farklı liderlik türleri, günümüzde verimlilik açısından dikkate değerdir. Özellikle, motivasyonu artıran, vizyon sağlayan ve çalışanların güvenini geliştiren liderlik türleri, işgücü verimliliğini olumlu yönde etkileyebilir. İyi bir lider, işgücünün motivasyonunu artırarak verimliliği artırabilir. Ancak, işgücünün sadece bir sanayi girdisi olarak değil, insan ilişkileri çerçevesinde görülmesi önemlidir. İşgücünün motivasyonunun göz ardı edilmesi, ileride verimliliği olumsuz etkileyebilir (Yılmaz, 2019: 91-92).

2.1.2.2. Organizasyon

İşletme organizasyonu, sermaye ve doğal kaynaklar sabit olduğunda işgücü verimliliğini belirleyen temel faktördür. Daha etkili bir organizasyon için eğitimin önemi vurgulanmasına rağmen verimli bir organizasyonun sadece eğitimle oluşmadığı belirtilmiştir. Ayrıca başarılı şirketlerin organizasyon yapıları, basitlik ve esneklik üzerine odaklanmıştır. Bu şirketlerde, az sayıda üst düzey yönetici bulunur ve organizasyon, hızlı değişen koşullara esnek bir şekilde adapte olabilir. Bununla birlikte, şirketlerin ürün bölümleri genellikle basit bir yapıya sahiptir ve özerklik fabrika seviyesine kadar uzanabilir. Bu bulgulara göre, başarılı şirketlerde gevşek ve sıkı yapı özellikleri bir arada bulunur. Merkezileşmiş ve merkezileşmemiş yapı özellikleri birleştirilir ve özerklik genellikle çalışanlara kadar uzanır. İşletmenin en önemli kaynağının çalışanlar olduğu kabul edilir ve uzun dönemde maliyet, etkinlik, kalite, hizmet, yenilik, sonuçların paylaşılması, katılım ve müşteri odaklı sorun çözme gibi unsurlar önceliklidir (Bayraç, 1997: 75).

2.1.2.3. Kurumsal Kültür

Kurumsal kültür, bir organizasyonun değerlerini, normlarını, inançlarını, davranışlarını ve ortak hedeflerini temsil eder. Bu kültür, çalışanların motivasyonunu, iş tatminini, bağlılığını, işbirliğini ve performansını belirleyebilir. Olumlu bir kurumsal kültürün oluşturulması için yöneticiler, çalışanların görüşlerine değer vermeli, ödüllendirme ve takdir sistemleri geliştirmeli, etik ve adil davranışlar sergilemeli ve organizasyonun vizyonu ve misyonuyla uyumlu bir liderlik anlayışı benimsemelidir.

2.1.2.4. Teknoloji ve İnovasyon

Teknoloji ve inovasyon, iş süreçlerini iyileştiren, hızlandıran, kaliteyi artıran araçlar ve yöntemlerdir. Bu unsurlar, çalışanların bilgiye erişimini, iletişimini, eğitimini ve yetkinliklerini geliştirebilir. Teknolojiyi ve inovasyonu teşvik etmek için yöneticiler, çalışanlara gerekli teknolojik altyapıyı sağlamalı, yenilikçi fikirleri özendirmeli ve ödüllendirmeli, sürekli öğrenme ve gelişmeyi teşvik eden bir ortam oluşturmalıdır.

2.1.2.5. İş Etüdü

İş etüdü, işin tanımını, içeriğini, koşullarını ve gerektirdiği nitelikleri analiz eden bir metodolojidir. Bu süreç, işin verimliliğini artırmak için işin nasıl yapılabileceğini belirler. İş etüdü uygulamak için yöneticiler, işin amaçlarını, süreçlerini, zamanlamasını, maliyetini ve standartlarını belirlemeli, işi basitleştirmeli veya yeniden düzenlemelidir ve gereksiz veya yavaşlatıcı unsurları ortadan kaldırmalıdır.

2.1.2.6. Zaman Yönetimi

Zaman yönetimi, zamanın etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasını sağlayan bir beceridir. Bu, çalışanların önceliklerini belirlemelerine, planlama yapmalarına, görevleri zamanında tamamlamalarına ve stresi azaltmalarına yardımcı olabilir. Zaman yönetimini geliştirmek için yöneticiler, çalışanlara gerçekçi hedefler belirlemeli, zaman kaybına neden olan faktörleri tespit etmeli ve engellemelidir, çalışanlara esneklik sağlamalıdır.

2.1.3. Psiko-Sosyal Faktörler

İşgücü verimliliğini etkileyen psiko-sosyal faktörler olarak; iş tatmini, iletişim etkisi, çatışma ve stres yönetimidir.

2.1.3.1. İş Tatmini

Başarı odaklı bir organizasyon, çalışanların memnuniyetini iş üretimiyle eşit derecede önemser. İş tatmini, çalışma ortamına verilen tepkiyi ifade eder ve yöneticilerin bu konuya derinlemesine odaklanması gerekir. İş tatmininin ana unsurları arasında organizasyon, ücret, terfi, iş yapısı, yönetici, iş arkadaşları, iş güvenliği, çalışma ortamı ve çalışma saatleri yer alır. Verimlilik artışı, işverenin beklentilerinin çalışanın ihtiyaçları ve motivasyonu ile uyumlu olmasıyla gerçekleşir. Bu denge, çalışanın performansının ödüllendirilmesiyle sağlanır ve verimliliği artırır. Ancak iş tatmini farklı değişkenlere bağlı olarak değişebilir. Ödüller herkes için aynı tatmini sağlamayabilir; yaş, meslek grupları gibi faktörler bu tatmin düzeyini etkileyebilir (Bayraktar, 2017: 19).

2.1.3.2. İletişim Etkisi

İletişim etkisi, çalışanlar arasındaki iletişimin niteliği ve düzeyini ifade eder. Etkin bir iletişim ortamı, işbirliğini kolaylaştırabilir, yanlış anlaşılmalara engel olabilir ve iş akışını optimize edebilir. İyi bir iletişim ortamı, çalışanların ihtiyaç duydukları bilgiyi net ve açık bir şekilde paylaşmalarına olanak sağlar. Ayrıca, yöneticilerin çalışanlarla açık ve samimi bir iletişim sürdürmesi, ekip içi uyumu artırabilir ve motivasyonu yükseltebilir.

2.1.3.3. Çatışma Yönetimi

Çatışma yönetimi, iş yerinde ortaya çıkan çatışmaların etkin bir şekilde ele alınması ve çözülmesini ifade eder. Farklı görüşler, çıkarlar veya iş uygulamalarından kaynaklanan çatışmalar, işbirliğini zorlaştırabilir ve çalışanların motivasyonunu olumsuz etkileyebilir. Etkili bir çatışma yönetimi, empatik bir iletişim ortamı oluşturur ve çatışmaların açıkça ifade edilmesine ve çözülmesine yardımcı olur.

2.1.3.4. Stres Yönetimi

İş stresi, çalışanların zorluklar, baskılar veya iş gereklilikleri sonucunda hissettikleri olumsuz duygusal veya zihinsel durumdur. Yüksek düzeydeki iş stresi, çalışanların verimliliğini düşürebilir, motivasyonlarını azaltabilir ve iş tatminini olumsuz etkileyebilir. Stres yönetimi, çalışanlara stresle baş etme becerileri kazandırarak, stresi azaltmaya, işle ilgili endişeleri hafifletmeye ve daha etkin bir şekilde performans sergilemeye yardımcı olabilir. Bu,

çalışanların stresli durumları fark etmelerine, etkili baş etme stratejileri belirlemelerine ve uygulamalarına imkân tanır.

2.1.4. Fiziki Faktörler

İş yerlerindeki fiziksel koşullar, çalışanların iş gücü verimliliğini etkileyen önemli faktörler arasındadır. Bu faktörler arasında ısıtma/soğutma sistemleri, gürültü seviyesi, kullanılan ekipmanın kalitesi, ergonomik mobilyalar, çalışma alanının genişliği, bina tasarımının ergonomisi, iş yerine ulaşım kolaylığı, fazla mesai gerekliliği ve işlerin monotonluğu gibi unsurlar bulunmaktadır. Bu faktörler, çalışanların iş ortamında rahatlık, sağlık ve işlerini etkin bir şekilde yerine getirebilme yeteneği açısından büyük öneme sahiptir. Bu nedenle, iş yerlerinin fiziksel koşullarının düzenlenmesi, çalışanların verimliliğini artırmak için dikkate alınması gereken kritik bir konudur (Bayraktar, 2017: 15).

2.1.5. Diğer Faktörler

İşgücü verimliliğine etki eden diğer faktörler şunlardır: Yönetime iştirak, çalışanların yetkinlikleri, etik davranışlar, yönetimde adalet ilkesi, denetimde doğruluk, iş–yaşam dengesi, hayat boyu eğitim olarak sıralanmaktadır (Turgut ve Dalay, 2020: 2257).

2.1.5.1. Yönetime İştirak

Çalışanların aktif olarak şirketin işleyişine ve karar alma süreçlerine katkıda bulunmaları. Çalışanların fikirleri, önerileri ve katkıları, şirket politikalarının oluşturulmasında veya iyileştirilmesinde dikkate alınarak işgücü motivasyonu ve bağlılığı artırılabilir.

2.1.5.2. Çalışanların Yetkinlikleri

Çalışanların işlerini yerine getirmek için gerekli bilgi, beceri, deneyim ve yeteneklere sahip olmaları. Doğru yetkinliklere sahip çalışanların işe alınması, eğitilmesi ve değerlendirilmesi verimliliği artırabilir.

2.1.5.3. Etik davranışlar

Etik değerlere uygun davranışların işyerinde sergilenmesi. Etik standartlara uyum, güvenilirlik ve iş ilişkilerinin kalitesi açısından önemlidir.

2.1.5.4. Yönetimde Adalet İlkesi

Yöneticilerin kararlarında adaletli olmaları, çalışanların hak ettikleri muameleyi gördüklerini ve eşit fırsatlara sahip olduklarını algılamaları işgücü motivasyonunu artırabilir.

2.1.5.5. Denetimde Doğruluk Prensibi

İş ortamında şeffaflık, doğruluk ve dürüstlük prensiplerinin uygulanması. Doğru bilgi akışı ve şeffaf denetimler iş ortamının güvenilirliğini artırabilir.

2.1.5.6. İş–Yaşam Dengesi Sağlanması

Çalışanların iş ve kişisel yaşamları arasında denge kurmalarına yardımcı olacak uygulamaların hayata geçirilmesi. Esnek çalışma saatleri, uzaktan çalışma gibi uygulamalar iş-güç dengesini iyileştirerek verimliliği artırabilir.

2.1.5.7. Hayat Boyu Eğitimin Desteklenmesi

Çalışanların sürekli olarak eğitilmesi ve gelişiminin teşvik edilmesi. Yeniliklere uyum sağlama, yeni beceriler kazanma ve bilgi düzeyinin sürekli güncellenmesi işgücü verimliliğini artırabilir.

2.2. OECD Ülkelerinde İşgücü Verimliliği

OECD ülkeleri, işgücü verimliliği açısından geniş bir yelpazeye sahip ve bu alanda önemli farklılıklar göstermektedir. İşgücü verimliliği, bir ülkede üretkenliği etkileyen ve ekonomik büyümeye doğrudan katkıda bulunan temel bir faktördür. OECD ülkeleri, işgücü verimliliğini artırmak için çeşitli politika reformları, eğitim ve teknoloji yatırımları gibi alanlarda çeşitli stratejiler benimsemişlerdir.

Çizelge 2. OECD Ülkeleri ve Türkiye'de Yıllık GSYİH Büyümesine Katkılar: İşgücü Verimliliği, Çalışılan Saatler ve İstihdam Edilen Kişi Sayısı

		2000-2007	2007-2010	2010-2019	2020	2021
İşçi Başına Düşen Saatlik GSYİH	**OECD**	1,589206	0,669127	0,959191	3,642549	-0,83462
	Türkiye	4,381758	-0,72342	3,428705	16,39737	-6,22088
Ortalama İşçi Başına Düşen Çalışma Saatleri	**OECD**	-0,2416	-0,54336	-0,17443	-4,17235	3,426828
	Türkiye	-0,19698	-0,59892	-0,89372	-9,67296	9,672962
İstihdam	**OECD**	1,073515	-0,13836	1,227343	-3,77163	2,839014
	Türkiye	0,778452	2,57677	2,800845	-4,80296	7,301881
GSYİH	**OECD**	2,421569	-0,03454	2,012262	-4,30142	5,431221
	Türkiye	4,963067	1,179861	5,338898	1,921453	10,75396

Kaynak: OECD veri tabanından derlenmiştir.

Çizelge 2 verilerine göre, OECD Ülkelerinde 2000-2007 döneminde işgücü verimliliği artmış, ancak 2007-2010 döneminde düşüş göstermiş ve 2010-2019'da yeniden yükseliş yaşamıştır. Bununla birlikte, 2020 ve 2021'de ise büyük dalgalanmalar söz konusu olmuş; 2020'de büyük bir artış yaşanmış, 2021'de ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Çizelge verilenden de görüldüğü gibi Türkiye'de işgücü verimliliği genellikle artış eğiliminde olmakla birlikte özellikle kriz dönemlerinde büyük dalgalanmalar yaşanmıştır. Özellikle 2020 ve 2021'de çok büyük değerlerle artış ve düşüş meydana gelmiştir. OECD ülkelerinde çalışılan saatler genel olarak azalmıştır. Özellikle 2020'de büyük bir düşüş yaşanmıştır. Türkiye'de de çalışılan saatler azalmıştır, özellikle 2020'de büyük bir düşüş söz konusu olmuştur. Ancak 2021'de bu düşüşün tersine büyük bir artış yaşanmıştır.

OECD ülkelerinde istihdam edilen kişi sayısında dalgalanmalar meydana gelmiştir. Özellikle 2020'de büyük bir düşüş yaşanmış, 2021'de ise toparlanma görülmüştür. Türkiye'de istihdam edilen kişi sayısı genellikle artış göstermiş, ancak 2020'de ciddi bir düşüş yaşanmış ve 2021'de bir artış gerçekleşmiştir. OECD Ülkelerinde GSYİH değişimi genellikle istikrarlı bir seyir izlememiş, dönemsel olarak iniş çıkışlar meydana gelmiştir. Özellikle pandemi dönemi olan 2020'de büyük bir düşüş yaşanmış, 2021'de ise büyük bir artış gözlenmiştir. Türkiye'de GSYİH değişimi genel olarak artış eğiliminde olmuş, fakat dalgalanmalar göstermiştir. 2020'de düşüş yaşanmış olsa da 2021'de çok büyük bir artış görülmüştür.

Çizelge 3. OECD Ülkelerinde İşgücü Verimliliği Artışı (2001-2021 Dönemi)

Yıllar	**İşgücü Verimliliği Artışı**		**Yıllar**	**İşgücü Verimliliği Artışı**	
	OECD	**Türkiye**		**OECD**	**Türkiye**
2001	1,6409	-5,96074	2012	0,462912	2,094364
2002	1,44221	6,717922	2013	1,064966	6,751075

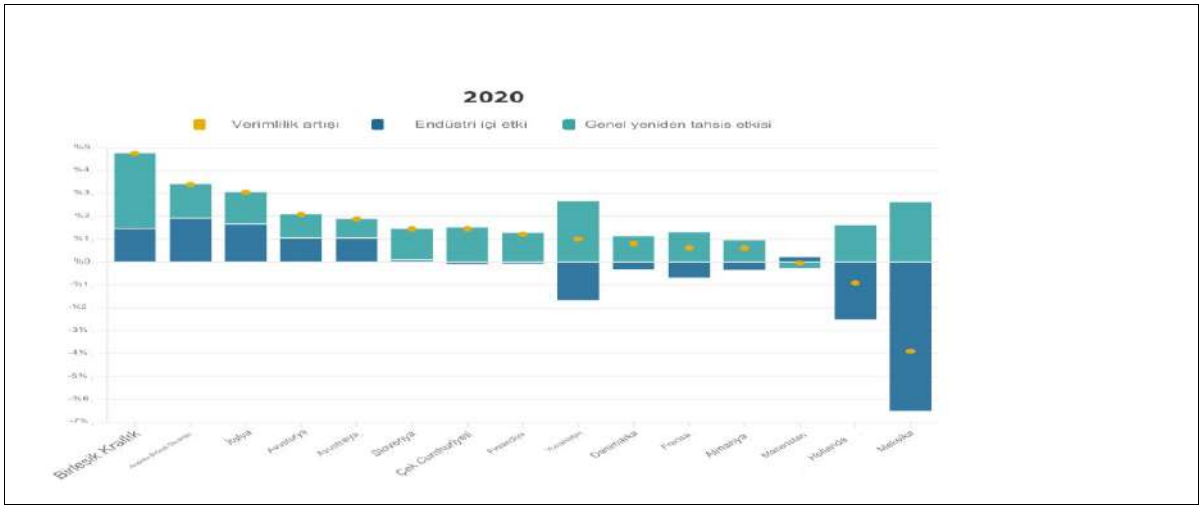
2003	2,113914	6,599642	2014	0,809406	-0,05414
2004	2,255157	9,138561	2015	1,140258	4,082506
2005	0,861412	6,317675	2016	0,642788	2,258194
2006	1,460431	4,700407	2017	1,546074	4,752667
2007	1,452041	5,313557	2018	0,981333	2,52175
2008	0,273079	-0,33187	2019	1,126498	3,809349
2009	-0,559627	-4,12446	2020	3,709703	17,818337
2010	2,344654	2,519722	2021	-0,831147	-6,031337
2011	0,907785	5,498641			

Kaynak: OECD veri tabanından derlenmiştir.

Çizelge 3 verilerine göre 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri, Türkiye'nin işgücü verimliliğinde belirgin bir düşüşe neden olmuştur. Özellikle 2001'de yaşanan kriz, işgücü verimliliğinde %5,96074 düşüş olarak yansıtmıştır. Bu dönemde ekonomideki belirsizlik ve dış şoklar, işgücü verimliliğindeki keskin düşüşte etkili olmuştur. 2008'deki küresel mortgage krizi sırasında Türkiye'nin işgücü verimliliği, diğer OECD ülkeleri gibi negatif yönde etkilenmiştir. Ancak, Türkiye'nin yaşadığı düşüş (% -0,33187) OECD ortalamasının altında kalmıştır, bu da krizin Türkiye üzerindeki etkisinin daha sınırlı olduğunu göstermektedir. COVID-19 pandemisinin 2020'de tüm dünyada etkili olmasıyla birlikte Türkiye'nin işgücü verimliliğinde büyük bir artış (%17,818337) gözlemlenmiştir. Bu artış, pandeminin etkilerine karşı alınan önlemlerin ve ekonomik desteklerin bir sonucu olarak yüksek bir performansı yansıtmaktadır. Öte yandan, aynı dönemde OECD ülkeleri genelindeki işgücü verimliliği artışı (%3,709703) daha sınırlı kalmıştır.

Diğer yıllarda, Türkiye'nin işgücü verimliliği genellikle dalgalı bir seyir izlemiştir. Bazı yıllarda (2002, 2003, 2004 ve 2010), Türkiye'nin verimlilik artışı OECD ortalamasının üzerindeyken, bazı dönemlerde (örneğin 2009 ve 2021) Türkiye'nin işgücü verimliliği OECD ortalamasının altında kalmıştır. Bu verilerin analizi, Türkiye ekonomisinin dönemsel krizlerde genellikle OECD ortalamasının altında performans gösterdiğini ve zaman zaman belirgin dalgalanmalar yaşadığını göstermektedir.

Görsel 1: OECD Ülkelerinde İşgücü Verimliliğinin Değişimi, Ortalama Yıllık Yüzde Değişim

Kaynak: https://oecdstatistics.blog.

Görsel 1 verilerinden de görüldüğü gibi yüksek genel yeniden dağılım oranları, ekonomide büyük yapısal değişikliklerin veya kaynakların farklı sektörlere aktarılmasının bir göstergesi olarak ifade edilebilir. Örneğin, Meksika ve Yunanistan gibi ülkelerdeki yüksek genel yeniden dağılım oranları, ekonominin farklı sektörlere kaynak aktarımı yaparak değiştiğini göstermektedir. Yine Görsel 1 verilerine göre, Hollanda ve Meksika gibi ülkelerde endüstri içi etki negatif yönlüdür. Bu, mevcut sektörlerde dengenin bozulduğunu veya zarar gördüğünü ifade etmektedir. Diğer gösterge olan yüksek üretkenlik artışı, bir ekonominin daha verimli hale geldiğini ve büyümenin sürdürülebilir olduğunu göstermektedir. İngiltere ve ABD gibi ülkelerde yüksek üretkenlik artışı, bu ekonomilerin güçlü ve rekabetçi olduğunu ifade etmektedir.

Çizelge 4. Avrupa Bölgesi OECD Ülkelerinin İşgücü Verimliliği Tahmini (2015=100)

Ülkeler	**2010**	**2015**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**	**2024**
Avusturya	0,990	1,000	0,971	0,993	1,014	1,001	1,007
Belçika	0,963	1,000	0,956	1,003	1,012	1,018	1,024
Bulgaristan	0,895	1,000	1,086	1,167	1,214	1,231	1,253
Kanada	0,948	1,000	1,026	1,026	1,021	1,009	1,008
Hırvatistan	0,943	1,000	0,970	1,091	1,133	1,140	1,156
Çekya	0,941	1,000	1,052	1,085	1,094	1,081	1,095
Danimarka	0,952	1,000	1,017	1,062	1,051	1,059	1,084
Estonya	0,964	1,000	1,138	1,220	1,161	1,097	1,107
Euro Bölgesi (17 ülke)	0,974	1,000	0,967	1,008	1,020	1,013	1,016
Finlandiya	1,008	1,000	1,025	1,035	1,022	1,011	1,018
Fransa	0,968	1,000	0,953	0,986	0,984	0,982	0,989
Almanya	0,965	1,000	0,988	1,017	1,023	1,014	1,018
Yunanistan	1,126	1,000	0,878	0,927	0,946	0,954	0,958
Macaristan	0,987	1,000	1,041	1,101	1,134	1,124	1,148
İzlanda	0,972	1,000	1,047	1,056	1,060	1,065	1,073
İrlanda	0,784	1,000	1,244	1,347	1,383	1,329	1,346
İsrail	0,960	1,000	1,091	1,175	1,175	1,169	1,183
İtalya	1,023	1,000	0,934	1,002	1,024	1,014	1,013
Letonya	0,889	1,000	1,082	1,185	1,192	1,191	1,218
Litvanya	0,893	1,000	1,143	1,200	1,170	1,148	1,150
Lüksemburg	1,015	1,000	0,944	0,983	0,965	0,936	0,949
Hollanda	0,967	1,000	0,969	1,009	1,014	1,001	1,003
Norveç	0,974	1,000	1,012	1,039	1,033	1,028	1,031
Polonya	0,891	1,000	1,144	1,192	1,253	1,244	1,276
Portekiz	0,980	1,000	0,962	0,998	1,050	1,060	1,066
Romanya	0,852	1,000	1,188	1,246	1,288	1,340	1,398
Slovakya	0,924	1,000	1,022	1,077	1,077	1,087	1,114
Slovenya	0,960	1,000	1,018	1,087	1,083	1,083	1,099
İspanya	0,949	1,000	0,933	0,971	1,000	0,992	0,985
İsveç	0,960	1,000	1,012	1,060	1,062	1,042	1,053
İsviçre	1,001	1,000	1,016	1,065	1,077	1,061	1,068
Türkiye	0,867	1,000	1,167	1,208	1,194	1,211	1,233

Birleşik Krallık	0,971	1,000	0,930	1,014	1,047	1,047	1,051

Kaynak: OECD İstatistik Veri Tabanından Derlenmiştir.

Çizelge 4 verilerine göre yüksek işgücü verimliliği olan ülkeler genellikle ekonomik büyüme, yenilikçilik, eğitim seviyesi, teknolojik gelişme ve etkili işgücü politikaları gibi faktörlerden olumlu etkilenmiştir. Çizelge verilerinden de görüldüğü gibi, İrlanda yüksek oranda işgücü verimliliğine sahip görünmektedir. Özellikle ekonomik büyüme ve yenilikçiliği teşvik eden politikalar bu sonucun ortaya çıkmasında belirleyici konumda olabilir. Ayrıca, nitelikli işgücü ve ekonomik açıdan dinamik bir yapıya sahip olması da bu sonucun ortaya çıkmasındaki neden olarak ifade edilebilir. Yine Lüksemburg küçük bir ülke olmasına rağmen, işgücü verimliliği yüksek bir ülke konumundadır. Bu ülkeler yanında Norveç ve İsviçre'de işgücü verimliliği yüksek ülkelerdir. Bu ülkeler yüksek refah seviyesi, eğitim kalitesi ve sağlam ekonomik yapılarıyla bilinmektedirler. Söz konusu faktörler işgücü verimliliğini artırıcı bir etki yapmış gibi görünmektedir.

Çizelge 4 verileri ayrıca düşük işgücü verimliliğine sahip ülkeleri de işaret etmektedir. Bu ülkeler arasında Yunanistan ve İtalya bulunmaktadır. Bu ülkeler, ekonomik durgunluk, politik istikrarsızlık ve bazı yapısal sorunlar nedeniyle düşük işgücü verimliliğine sahiptirler. Ayrıca Türkiye'de işgücü verimliliğinin düşük olmasında, ekonomi politikaları ve kaynak dağılımı belirleyici bir etkiye sahip gibi görünmektedir.

Çizelge 5. Amerika Kıtasındaki OECD Ülkelerinin İşgücü Verimliliği Tahmini (2015=100)

Ülkeler	**2010**	**2015**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**	**2024**
Kanada	0,948	1,000	1,026	1,026	1,021	1,009	1,008
Şili	0,934	1,000	1,067	1,132	1,087	1,062	1,057
Kolombiya	0,893	1,000	1,112	1,153	1,145	1,114	1,115
Meksika	1,000	1,000	0,963	0,939	0,936	0,940	0,940
ABD	0,966	1,000	1,075	1,103	1,082	1,085	1,097

Kaynak: OECD İstatistik Veri Tabanından Derlenmiştir.

Çizelge 5 verilerinden de görüldüğü gibi Kanada, 2015 yılından itibaren istikrarlı bir performans sergilemekte ve işgücü verimliliğini korumaktadır. Ülkede işgücü verimliliği değişkenlikler gösterse de genel olarak verimlilik seviyesini sürdürmeyi başarmaktadır. Bir diğer ülke olan Şili'de işgücü verimliliği 2015'ten beri artmaktadır. Ancak ülkede işgücü verimliliği 2022 yılına kadar yükselme trendi sürse de 2023'de azalma meydana gelmiş ve 2024 yılında da azalma meydana geleceği tahmin edilmektedir. Kolombiya'da 2015'ten 2024'e kadar kesintili bir yükselme trendi yaşanmaktadır. Ülkenin 2021 ve 2022'de işgücü verimliliği yükselmeye devam etmektedir. Ancak 2023 yılında bir azalma meydana gelmiş ve aynı azalmanın 2024 yılında da devam edeceği tahmin edilmektedir. Meksika işgücü verimliğinde 2010 ve 2015 yılları arasında dalgalı bir performans sergilemiştir. Ancak 2020'den itibaren düşüş göstermiştir. Aynı trendin 2024 yılında da süreceği tahmin edilmektedir. ABD'de işgücü verimliliği 2015'ten 2024'e kadar genel olarak artmıştır. Ancak 2021 ve 2022 yıllarında bir azalma meydana gelse de 2023 yılında tekrar bir toparlanma eğilimi gözlemlenmektedir. Aynı trendin 2024 yılında da süreceği düşünülmektedir.

Çizelge 6. Avustralya ve Asya Kıtasındaki OECD Ülkelerinin İşgücü Verimlilikleri Tahmini (2015=100)

Ülkeler	**2010**	**2015**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**	**2024**

Avustralya	0,934	1,000	1,005	1,026	1,020	1,008	1,011
Japonya	0,965	1,000	0,938	0,959	0,966	0,980	0,990
Güney Kore	0,937	1,000	1,079	1,111	1,107	1,110	1,135

Kaynak: OECD İstatistik Veri Tabanından Derlenmiştir.

Çizelge 6 verilerine göre Avustralya'da 2009 yılında 0,934 birim olan işgücü verimliliği, 2023 yılında 1,008 birime yükselmiştir. Avustralya, genel olarak istikrarlı bir performans sergilemiş ve işgücü verimliliğini artırmıştır. Ancak son yıllarda bu artış hızı biraz yavaşlamış gibi görünmektedir. Japonya, 2015'te 0,965 birim olan işgücü verimliliği, 2023 yılında 0,98 olmuştur. 2024 yılında 0,99 birime kadar düşeceği tahmin edilmektedir. Güney Kore'de 2014 yılında 0,937 birim olan işgücü verimliliği, 2023 yılında 1,13 birime yükselmiştir. Güney Kore, önemli bir artışla işgücü verimliliğini artırmıştır.

2.3. Çok Faktörlü Verimlilik ve OECD Ülkelerinde Görünümü

Çok faktörlü verimlilik (MFP), üretim sürecinde kullanılan tüm girdilerin verimliliğini ifade eder. Bunlar; işgücü, sermaye, arazi ve ara girdiler (örneğin, enerji girdileri ve satın alınan hizmetler) gibi girdileri içerir. Bu nedenle, MFP birim girdi başına çıktıyı ölçer ve bir endüstrinin genel üretim verimliliğini gösterir. Çok faktörlü üretkenlik, işgücü verimliliğinden veya diğer tek faktörlü üretkenlik ölçümlerinden daha kapsamlı bir ölçüdür. Endüstri düzeyinde MFP'nin tahmin edilmesi için, çıktı ve o çıktıyı yapmak için kullanılan girdilere ilişkin verilere ihtiyaç vardır. Kullanılan çıktı ölçüsü, toplam çıktıdır. Üretimde kullanılan girdiler; işgücü, sermaye ve ara girdilerdir. Çıktı ve girdiler miktar bazında veya sabit dolarlarla ölçülür. Sabit dolarlarla çıktı ölçümü, mevcut dolar cinsinden bir çıktı ölçüsünün zaman içindeki fiyat endeksiyle deflasyonuyla elde edilir. Sabit dolar ölçüsü, çıktı miktar ölçüsüne eşdeğerdir. Bu nedenle, bir dönemde miktar ölçüsünde bir yüzde değişim, sabit dolar cinsinden çıktıdaki yüzde değişime benzer olmalıdır (Apostolides, 2008: 6-7).

Çizelge 7. Avrupa'daki OECD Ülkelerinde Çok Faktörlü Verimlilik Değerleri (Yıllık Büyüme Oranları %)

	2005	**2010**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**
Avusturya	1,59	0,98	0,62	-0,32	0,74	0,14	-0,71	-0,96	-0,09	1,86
Belçika	0,51	1,03	0,91	-0,37	-0,49	-0,13	0,38	0,20	0,11	1,11
Danimarka	0,71	2,62	1,17	1,08	1,46	1,41	0,42	-0,84	1,94	-1,00
Finlandiya	1,41	2,93	0,57	2,25	2,34	-0,97	0,18	-0,77	1,46	0,52
Fransa	0,35	0,90	0,32	-0,11	1,47	0,07	0,03	-2,45	-0,37	-1,60
Almanya	0,90	2,42	0,37	1,15	1,55	-0,06	0,31	-0,30	0,85	0,47
Yunanistan	-3,06	-2,99	3,28	-2,37	1,74	-1,71	2,24	-0,40	1,08	1,39
İrlanda	0,01	3,26	-	-5,51	2,53	3,72	-5,32	4,92	8,63	6,75
İsrail	0,94	2,57	0,07	0,75	1,40	1,69	2,16	3,15	1,57	0,01
İtalya	-0,16	1,74	0,23	0,04	0,80	0,10	0,35	-0,60	0,97	0,49
Lüksemburg	0,52	1,31	-0,81	1,96	-1,68	-1,71	-0,75	2,19	-1,46	-2,06
Hollanda	1,58	1,45	-0,26	0,05	0,82	0,07	-0,43	-1,31	3,23	0,99
Norveç	0,48	-0,33	0,90	0,16	1,42	-1,12	-0,97	-0,56	1,32	-0,42
Portekiz	-0,11	1,61	0,24	0,33	1,05	0,08	1,12	-1,99	1,64	5,36

İspanya	-0,16	0,86	1,12	0,67	0,94	-0,02	0,47	-3,37	0,76	2,38
İsveç	1,59	3,56	2,27	-0,76	0,21	-0,17	1,32	-0,90	3,00	-0,20
Avusturya	1,36	2,05	-0,71	0,37	0,76	1,82	0,15	-0,05	2,63	0,62
Belçika	0,72	1,84	1,12	-0,69	1,54	-0,13	0,21	-1,48	0,99	1,17

Kaynak: OECD Veritabanından derlenmiştir.

Çizelge 7 verilerine göre, her ülkenin çok faktörlü verimlilik performansı farklılık göstermektedir. Örneğin, bazı ülkeler belirli yıllarda olumlu bir performans sergilerken (örneğin, Danimarka, Finlandiya, İsveç), diğerleri negatif performans (örneğin, İspanya, İrlanda) göstermişlerdir. Birçok ülkenin çok faktörlü verimlilik performansı yıldan yıla dalgalanma göstermektedir. Bu dalgalanmalar genellikle ekonomik politikalar, küresel piyasa koşulları veya sektörel değişiklikler gibi birçok faktörden etkilenmektedir. Çizelge 7 verilerine göre bazı ülkeler, genel olarak daha istikrarlı bir performans gösterirken, diğerleri daha değişken bir yapı sergilemiştir. Bu durum, belirli ülkelerin ekonomik yapıları, endüstriyel yapısı ve politikalarıyla ilişkilidir. Bazı ülkelerde belirli yıllarda negatif çok faktörlü verimlilik büyüme oranları yaşanmıştır. Bu durum genellikle ekonomik durgunluklar, finansal krizler veya belirli sektörlerdeki sıkıntılardan kaynaklanmıştır. Yine, özellikle İrlanda gibi bazı ülkeler, belirli yıllarda belirgin bir şekilde yüksek pozitif büyüme oranları sergilemiştir. Bu tür istisnai durumlar genellikle belirli sektörlerdeki patlayıcı büyüme, yatırım veya teknoloji odaklı değişimlerle açıklanmaktadır.

Çizelge 8. Amerika Kıtasındaki OECD Ülkelerinde Çok Faktörlü Verimlilik Değerleri (Yıllık Büyüme Oranları %)

	2005	**2010**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**
Kanada	1,15	0,84	-0,49	0,40	1,51	0,29	0,26	3,56	-2,67	-0,40
Yeni Zelanda	-1,05	-1,38	1,76	-0,58	0,20	1,59	-1,02	0,33	1,58	-0,62
ABD	1,39	1,99	0.43	-0.02	0.52	0.77	0.68	1,07	1,57	-1.18

Kaynak: OECD Veritabanından derlenmiştir.

Çizelge 8 verilerine göre, Kanada'nın verimlilik değerleri, yıllar içinde dalgalanmalar göstermiştir. Ülke özellikle 2020'de yüksek bir büyüme oranı elde etmiş olsa da 2021 ve 2022'de negatif büyüme oranları kaydetmiştir. Bu dalgalanmalar, ekonomik politikalar, kaynak kullanımı veya sektörel değişiklikler gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanmıştır. Yeni Zelanda'nın performansı da dalgalı bir görünüme sahiptir. ABD'nin performansı genellikle ılımlı seyretmiştir. Ancak, ülkede 2022'de belirgin bir şekilde negatif bir büyüme oranı kaydedilmiştir.

Çizelge 9. Avustralya ve Asya Kıtasındaki OECD Ülkelerinin Çok Faktörlü Verimlilik Değerleri (Yıllık Büyüme Oranları %)

	2005	**2010**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**
Avustralya	-0,54	0,31	1,80	-0,19	0,91	-0,01	0,32	1,42	1,05	-0,93
Japonya	0,92	3,28	1,51	0,05	0,89	0,38	0,22	-2,12	1,58	0,73
Kore	3,08	4,65	0,45	1,50	2,58	2,27	1,31	0,91	1,89	-0,25

Kaynak: OECD Veritabanından derlenmiştir.

Çizelge 9 verilerine göre, Avustralya'nın çok faktörlü verimlilik değerleri genellikle dalgalı bir seyir izlemiştir. Ülke, 2015 yılında önemli bir büyüme göstermiş, ancak sonraki yıllarda dalgalı bir seyir izlemiştir. 2022'de negatif bir büyüme oranı kaydetmiş olması, ekonomideki belirsizlikler veya kaynak kullanımındaki değişikliklerin bir sonucudur. Japonya'nın verimlilik değerleri genellikle istikrarlı olmuş gibi görünse de 2021 ve 2022'de negatif büyüme oranları söz konusu olmuştur. Özellikle 2019'da büyük bir düşüş kaydetmiştir. Kore'nin verimlilik değerleri genellikle yüksek seyretmiştir. Ancak, 2022'de negatif bir büyüme oranı göstermiş olması dikkat çekicidir.

SONUÇ

İşgücü verimliliği, ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınma için önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Özellikle OECD ülkeleri, işgücü verimliliğindeki farklılıkların nedenlerini anlamak ve çözüm yolları üretmek için politikalar uygulamaktadırlar. Bu politikalar, eğitim, teknoloji, istihdam ve altyapı gibi faktörlerin işgücü verimliliği üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır.

Yüksek işgücü verimliliğine sahip ülkeler arasında sayılan İsviçre, Norveç ve Danimarka gibi örnekler incelenebilir. Bu ülkeler, eğitimde yüksek kaliteli ve çok boyutlu bir sistem uygulamaktadırlar. Özellikle mesleki eğitim programlarıyla işgücünün ihtiyaç duyulan becerilere sahip olmasını sağlamışlardır. Ayrıca, sürekli olarak teknolojiye yatırım yaparak dijitalleşmeyi teşvik etmişler ve bu sayede işgücünün verimli kullanımını sağlamışlardır. Altyapı yatırımlarında da kararlı bir politika izleyerek lojistik ve üretim altyapısını geliştirmişlerdir.

Diğer yandan, düşük işgücü verimliliğine sahip ülkeler arasında Türkiye, Yunanistan ve Meksika gibi örnekler incelenebilir. Bu ülkelerde eğitim sistemi genellikle yetersiz ve eşitsizlikler içermektedir. Teknoloji ve dijital dönüşüm konusunda geride kalmışlardır ve işgücünün gereksinim duyduğu becerileri kazanmasını sağlayacak uygun bir altyapıya sahip değillerdir.

İşgücü verimliliğini artırmak için önerilen çözüm yolları arasında eğitimin önemi oldukça vurgulanmaktadır. OECD ülkeleri, eğitim politikalarını sürekli olarak gözden geçirerek hem nitelik hem de nicelik olarak daha etkili bir eğitim sistemi oluşturmaya çalışmaktadır. Bu, işgücünün mesleki becerilerini ve adaptasyon yeteneğini artırmak adına önemli bir adımdır.

Teknolojiye yönelik yatırımlar da işgücü verimliliğini artırma yolunda kritik bir rol oynamaktadır. Yapay zeka, otomasyon, dijitalleşme gibi alanlardaki gelişmeler iş süreçlerini daha verimli hale getirebilir. Bu bağlamda, teknolojik yeniliklerin teşvik edilmesi ve benimsenmesi gerekmektedir.

Ayrıca, fiziksel sermaye yatırımları da işgücü verimliliğini destekleyici bir etkiye sahiptir. Altyapı iyileştirmeleri, üretim süreçlerini optimize edebilir ve lojistik verimliliği artırabilir. Bu noktada, kamu-özel sektör işbirliği ve altyapı yatırımlarının artırılması önem arz etmektedir.

Görüldüğü gibi genel olarak, işgücü verimliliğinin artırılması için eğitim, teknoloji, istihdam ve altyapı gibi faktörlerin etkili bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Bu faktörlerin işgücü

verimliliği üzerindeki etkileri anlaşıldığında ve bu doğrultuda politika stratejileri oluşturulduğunda, OECD ülkelerinde daha yüksek işgücü verimliliği ve sürdürülebilir ekonomik büyüme sağlanabilir.

İşgücü verimliliğinin salt bir üretim artışı olarak düşünülmesi, işçilerin sadece üretim sürecindeki rollerini artırmakla kalmayıp, onların insanlık ve bireysel kimliklerini yok sayabilir. Bu durumda, işçilerin kendi becerilerini, yaratıcılıklarını ve özgünlüklerini ifade edebilecekleri bir işgücü piyasasının oluşturulması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Özellikle, işgücü verimliliğinin artırılmasında salt üretimin niceliksel olarak artırılması, işçilerin sadece işlerini yapmalarını sağlayabilir, ancak insanlar arasında niteliksel bir farkındalık yaratmamaktadır. Bir işgücü piyasası, sadece üretkenlik üzerine odaklanmak yerine, insanların yeteneklerini geliştirebilecekleri, yaratıcılıklarını sergileyebilecekleri ve kendi bireysel kimliklerini koruyabilecekleri bir alan olmalıdır. İşçilerin emekleriyle sadece üretim değil, aynı zamanda kendilerini ifade edebilecekleri bir ortam sağlanmalıdır. Bu, işgücü verimliliğini artırmak için yalnızca niceliksel olarak üretimi artırmak yerine, niteliksel olarak işçilerin de gelişimlerini destekleyen bir yaklaşımın benimsenmesini gerektirir.

Bu bağlamda, işgücü verimliliğinin artırılması sadece ekonomik büyümeyi hedeflememelidir; aynı zamanda, insanların işlerinde kendilerini ifade edebildikleri, değerli hissettikleri ve gelişebildikleri bir ortamın oluşturulmasını da amaçlamalıdır. Bu, emeğin metalaşmasına karşı durmak ve işgücü piyasasında insan onurunu koruyarak daha sürdürülebilir bir kalkınma modeli oluşturmak için önemlidir.

KAYNAKÇA

Apostolides, A. D., *A Primer on Multifactor Productivity: Description, Benefits, and Uses*, United States, Department of Transportation, Bureau of Transportation Statistics, 2008.

Bayraç, H., *İşletmelerde İşgücü Verimliliğini Etkileyen Faktörlerin Analizi ve Bir Uygulama*, Anadolu Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 1997.

Bayraktar, A., *İşgücü Verimliliğini Etkileyen Faktörler: Erzurum Devlet Hastanelerinde Çalışan Doktorlar Üzerine Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2017.

https://oecdstatistics.blog/2023/03/16/aggregate-labour-productivity-growth-during-covid-19-the-role-of-industry-reallocations/ (Erişim Tarihi: 15.12.2023).

https://www.oecd.org/sdd/oecd-compendium-of-productivity-indicators-22252126.htm (Erişim Tarihi: 15.12.2023).

Krugman, P., *Defining and Measuring Productivity*, The Age of Diminishing Expectations, 1994.

OECD, *İşgücü Verimliliği İstatistikleri*, https://data.oecd.org/lprdty/labour-productivity-forecast.htm (Erişim Tarihi: 20.12.2023).

Schreyer, P. ve Pilat, D., *Measuring Productivity*, OECD Economic Studies No: 33, 2001/II, 2001.

Turgut, O. ve Dalay, İ., İşgücü Verimliliği Hesabında Dikkate Alınması Gereken Bir Faktör: İş Görenlerin Finansal Sağlık Durumları, International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, 6 (38), 2020.

Uzay, N., Verimlilik Artışlarının İstihdam Üzerindeki Etkileri: Teorik ve Ampirik Bulgular, Verimlilik Dergisi, Sayı: 2, 2008.

Yılmaz, Y., *İşgücü Verimliliğini Etkileyen Faktörlerin Analizi: Bütüncül Bir Yaklaşım*, İstanbul Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2019.

SEKTÖREL İSTİHDAM İLE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Duygu BAYSAL KURT[1], Doç. Dr. Şaduman YILDIZ[2]

[1] Bayburt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, duygukurt@bayburt.edu.tr – ORCID ID: 0000-0001-8364-0705

[2] Bayburt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, sayildiz@bayburt.edu.tr – ORCID ID: 0000-0002-9990-0628

ÖZET

Ekonomik büyüme ve istihdam gibi makro ekonomik göstergeler gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun bütün ekonomiler açısından önem arz etmektedir. Ekonomik büyüme, ekonomiler açısından kıt kaynakların üretim sürecinde ne kadar etkin kullanıldığının göstergesi ve istihdam olanaklarının arttırılması için önemli bir süreç olarak gösterilmektedir. Ayrıca ekonomilerde istihdam olanaklarının çeşitlendirilmesi en önemli iktisadi sorunlardan biri olarak gösterilen işsizliğin çözümünde kullanılabilecek araçlardan bir tanesidir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, ekonomik büyüme ile istihdam arasındaki ilişkinin ortaya koyulması önemlilik arz etmektedir. Bu çalışmada toplam istihdam üzerinden değil, üç temel sektörün toplam istihdamdaki payı üzerinden değerlendirme yapılacaktır. Üç temel sektör, tarım, sanayi ve hizmet sektörüdür. Bu üç sektörün istihdam oranları ile ekonomik büyüme ilişkisi Türkiye açısından incelenecektir. Çalışmada 1991-2021 dönemine ait veriler kullanılarak önce serilerin durağanlığı test edilmiş olup daha sonra Toda-Yamamoto nedensellik analizi yapılmıştır. Toda-Yamamoto nedensellik analizi sonuçlarına göre; tarım sektörü istihdamı, sanayi sektörü istihdamı, hizmet sektörü istihdamı ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik büyüme, İstihdam, Toda-Yamamoto Nedensellik

RELATIONSHIP BETWEEN SECTORAL EMPLOYMENT AND ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF TÜRKİYE

ABSTRACT

Macroeconomic indicators such as economic growth and employment are important for all economies regardless of their level of development. Economic growth is shown as an indicator of how effectively scarce resources are used in the production process for economies and as an

important process for increasing employment opportunities. In addition, diversifying employment opportunities in economies is one of the tools that can be used to solve unemployment, which is considered one of the most important economic problems. When evaluated in this context, it is important to reveal the relationship between economic growth and employment. In this study, evaluation will be made not on total employment but on the share of three basic sectors in total employment. The three basic sectors are agriculture, industry and service sectors. The relationship between employment rates of these three sectors and economic growth will be examined from the perspective of Türkiye. In the study, using data from the period 1991-2021, the stationarity of the series was first tested and then Toda-Yamamoto causality analysis was performed. According to the results of Toda-Yamamoto causality analysis; No causal relationship was found between agricultural sector employment, industrial sector employment, service sector employment and economic growth.

Key Words: Economic growth, Employment, Toda-Yamamoto Causality

1. Giriş

Ekonomik büyüme, ekonomik mal ve hizmet üretiminin bir önceki döneme göre artışı olup, ölçümünde de genel olarak GSYİH (gayri safi yurt içi hasıla) kullanılmaktadır (Investopedia, 2023). Ekonomik faaliyetlerin en önemli göstergelerinden biri olan GSYİH'yi bir ülkede belirli bir dönemde mal ve hizmet üretimi yoluyla yaratılan katma değerin standart ölçüsü olarak tanımlamak mümkündür (OECD, 2023).

Bir ekonomide mal ve hizmet üretimi için üretim faktörlerine ihtiyaç vardır. Üretim faktörleri sermaye, işgücü ve doğal kaynaklardır. Bu üretim faktörlerinden biri olan işgücü üretim sürecinin en unsurlarından biridir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, istihdam yurt içi mal ve hizmet talebi, ihracat ve ithalat gibi unsurlara bağlıdır. Söz konusu unsurlardan yola çıkarak GSYİH'yi hesaplamak mümkün olduğuna göre, istihdamın temel belirleyicisinin GSYİH olduğunu söylemek mümkündür (Muratoğlu, 2011).

Kıt kaynakların verimli bir şekilde kullanılıp kullanılmadığı bir ekonominin temel sorunlarının içinde yerini almaktadır. Yani insan ihtiyaçlarının sınırsız olması ve bu sınırsız ihtiyaçlara söz konusu sınırlı kaynaklarla cevap verilecek olması bu verimli kullanımı ekonomiler açısından problem haline getirmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, dünya nüfusunun artması insan ihtiyaçlarının artmasına ve bu ihtiyaçları giderecek mal ve hizmet üretiminin artmasına neden olacaktır. Mal ve hizmet üretiminin artması beraberinde ekonomik büyümeyi de

getirecektir. Bir ülkede ekonomik büyüme gerçekleştiğinde istihdamın da artması beklenmektedir (Bodur, 2020).

Bu çalışmada Türkiye'de sektörel istihdam ile ekonomik büyüme ilişkisinin ortaya koymak amaçlanmıştır. Sektörel istihdam ele alınırken üç temek sektör göz önünde bulundurulmuştur. Söz konusu sektörler, tarım, sanayi ve hizmet sektörüdür. Ekonometrik analizler için 1991-2022 dönemi ele alınmıştır. Ayrıca söz konusu analizler öncesi, Türkiye için yapılan çalışmaların ortaya koyulduğu kısa bir literatür incelemesi yapılmıştı

2. Literatür

Muratoğlu (2011), 2000-2011 döneminin üçer aylık GSYİH ve istihdam verilerini ele alarak Türkiye'de ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek için Granger nedensellik testini kullanmıştır. Granger nedensellik testi sonucuna göre, söz konusu çalışmada iki değişken arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı ortaya koyulmuştur.

Özdemir ve Yıldırım (2013) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'de istihdam ve ekonomik büyüme ilişkisini ortaya koymak amacıyla 2005M1- 2013M4 dönemi aylık verileri kullanılmıştır. Bu bağlamda değişken olarak ekonomik büyümeyi temsil etmek amacıyla endüstriyel üretim endeksi ile istidam verileri ele alınmıştır. Söz konusu çalışmada analizler sonucunda uzun dönemde bu iki değişken arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir.

Çondur vd. (2016), Türkiye'de istihdam ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin belirlenmesi doğrultusunda 2000Q1-2015Q4 dönemini ele almıştır. Bu çalışmada yapılan analizler sonucunda kısa dönemde iki değişken arasında çift yönlü nedensellik tespit edilirken, uzun dönemde istihdamdan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur.

Aydoğmuş (2019), Türkiye'de kadın istihdamı ile ekonomik büyüme ilişkisini incelemek için 1988-2016 dönemini ele almıştır. Bu çalışmada yapılan Granger nedensellik testi sonucunda, kadın istihdamından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedenselliğin varlığı tespit edilmiştir.

Bodur (2020), Türkiye'de istihdam ile ekonomik büyüme ilişkisini ortaya koymak amacıyla 1998-2019 dönemi GSYİH ile istihdam verilerini kullanmıştır. Söz konusu çalışmada bu amaç doğrultusunda Granger nedensellik testini uygulanmış ve iki değişken arasında herhangi bir ilişkinin olmadığını tespit edilmiştir.

Özen Atabey (2020), Türkiye'de kadın istihdamı, erkek istihdamı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla 2006-2019 yılları arasındaki döneme ait üç aylık verileri kullanmıştır. Bu amaç doğrultusunda söz konusu çalışmada Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılmıştır. Toda-Yamamoto nedensellik testi sonucuna göre, ekonomik büyüme, kadın istihdamı ve erkek istihdamı değişkenleri arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanamamıştır.

Özgün (2023), Türkiye'de 1998-2021 yıllarını ele alarak hizmet sektörü istihdamı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmıştır. Çalışmada ele alınan değişkenler, hizmetler sektöründe istihdam edilenlerin toplam istihdam içindeki payı ile zincirlenmiş hacim endeksine dayalı GSYİH'dir. Granger nedensellik testine göre, ekonomik büyümeden hizmetler sektörü istihdamına doğru tek yönlü bir ilişkinin varlığı söz konusudur.

Yıldırım ve Engeloğlu (2023), Türkiye'de tarım istihdamını, inşaat istihdamını, imalat istihdamını ele alarak istihdam ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmışlardır. Ayrıca 2000Q1-2022Q3 arasındaki dönem için çeyreklik veri seti kullanılmıştır. Bu çalışmada Granger nedensellik testi sonuçlarına göre tarım, inşaat, imalat ve hizmet sektörlerindeki istihdamdan, GSYİH endeksine doğru herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır.

3. Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada, Türkiye için iktisadi büyüme ile sektörel istihdam arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığı ortaya koymak amacıyla 1991-2021 dönemine ait veriler ile zaman serisi analizi yapılmıştır. Ayrıca bu araştırmada Covid 19 pandemisi nedeniyle 2020 yılında iktisadi büyüme oranında düşüş söz konusu olduğu için dummy (kukla) değişken modele dahil edilmiştir. Çalışmada ele alınan veriler ile ilgili bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Veri Seti

Değişkenler	Değişkenlerin Tanımlanması	Kaynak
BO	GSYİH'nın büyüme oranı (%)	WB, 2023
HIO	Hizmet sektöründe istihdam (Toplam istihdam içindeki oranı %)	WB, 2023
SIO	Sanayi sektöründe istihdam (Toplam istihdam içindeki oranı %)	WB, 2023
TIO	Tarım sektöründe istihdam (Toplam istihdam içindeki oranı %)	WB, 2023

Araştırmanın uygulama kısmında yer alan değişkenlerin başında yer alan "L" harfi değişkenin logaritmasının alındığını ifade ederken değişkenlerin başında yer alan "D" harfi ise değişkenin

farkının alındığını ifade etmektedir. Bu çalışmada öncelikli olarak değişkenlerin birim kök içerip içermediğini ortaya koyabilmek için ADF ve PP birim kök testleri yapılmıştır. Daha sonra ise iktisadi büyüme ile sektörel bazlı istihdam oranları arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığı Toda-Yamamoto testi kullanılarak analiz edilmiştir.

4. Analiz Sonuçları

Sabitli ve trendli modelin kullanıldığı çalışmada verilerin birim kök içerip içermedikleri ADF ve PP testleri ile araştırılarak Tablo 2'de özetlenmiştir.

Tablo 2: ADF ve PP Testlerine Ait İstatistikler

Değişken	ADF Testi İçin İstatistikler		PP Testi İçin İstatistikler		Birim Kök Durumu
	Sabitli ve Trendli		Sabitli ve Trendli		
	t	p	t	p	
BO	-5.464791	0.0001	-6.938507	0.0000	**Birim Kök Yok.**
LHIO	-2.006270	0.2827	-1.576379	0.7784	Birim Kök Var.
D(LHIO)	-4.755790	0.0007	-5.009384	0.0019	**Birim Kök Yok.**
LSIO	-1.742109	0.4007	-2.349785	0.3964	Birim Kök Var.
D(LSIO)	-6.151293	0.0000	-6.729252	0.0000	**Birim Kök Yok.**
LTIO	-3.029174	0.1424	-1.343649	0.8568	Birim Kök Var.
D(LTIO)	-4.261856	0.0112**	-4.756341	0.0035	**Birim Kök Yok.**

Not: Analizlerde ADF testi için Schwarz bilgi kriteri kullanılmış olup maksimum gecikme uzunluğu 2 olarak alınmıştır. PP testi için ise Bartlett Kernel ve Newey-West Bandwidth kullanılmıştır. ** %5 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 2'de, çalışmada kullanılan değişkenlere ait ADF ve PP analiz sonuçları verilmiştir. Yapılan birim kök testleri sonuçlarına göre, iktisadi büyüme oranı verisi düzeyde birim kök içermemekte yani I (0)'dır. Hizmet sektöründe istihdam, sanayi sektöründe istihdam ve tarım sektöründe istihdam verileri ise birinci farklarında birim kök içermemekte yani I(1)'dirler. Farklı düzeylerde birim kök içermeyen değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığını araştırmak için Toda-Yamamoto nedensellik analizi kullanılmıştır. Toda-Yamamoto nedensellik analizini yapabilmek için ilk olarak değişkenlerin birim kök analizleri yapılmış ve maksimum bütünleşme sayısını olan "dmax" hesaplanmıştır. Daha sonra optimal gecikme uzunluğunu ifade eden "k" değeri belirlenmiştir. Son olarak modeli tahmin edilebilmek için "k+dmax" değeri hesaplanmış ve buna bağlı olarak VAR modeli tahmin edilmiştir (Toda ve Yamamoto, 1995).

Bu bağlamda öncelikli olarak modelde yer alan değişkenlerin optimal gecikme uzunluğunu ortaya koymak için Tablo 3'te hesaplanan uyum iyiliği kriter değerleri verilmiştir.

Tablo 3: Optimal Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	NA	7.91e-08	-5.003633	-4.437855	-4.826438
1	94.42127*	3.38e-09*	-8.192060*	-6.871913*	-7.778607*
2	17.30696	4.40e-09	-8.050110	-5.975592	-7.400397
Not: *İlgili bilgi kriteri için uygun değeri gösterir.					

Tablo 3'te göre modelde uygun gecikme uzunluğu, ele alınan bilgi kriterlerine göre 1 olarak belirlenmiştir.

Yapılan birim kök ve optimal gecikme uzunluğu belirleme testlerine göre, çalışmada kullanılacak Toda-Yamamoto nedensellik analizi tahmin edilme derecesine ait bilgiler Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Analiz Detayları

Analizde Yer Alan Değişkenler	dmax	k	dmax+k
İktisadi büyüme ve sektörel bazlı istihdam oranları	**1**	**1**	**2**

VAR (2) modelini tahmin edebilmek için yapılan otokorelasyon, değişen varyans ve AR polinomunun ters kökleri ile ilgili analizler Tablo 5, Tablo 6 ve Şekil 1'de yer almaktadır. VAR (2) modeli için Tablo 5'e göre otokorelasyon probleminin olmadığı ve Tablo 6'a göre ise değişen varyans probleminin olmadığı görülmektedir. Ayrıca Şekil 1'de AR polinomunun ters köklerinin birim çember içinde olduğu görülmektedir.

Tablo 5: VAR (2) Modeline Ait Otokorelasyon LM Testi Sonuçları

Otokorelasyon		
Gecikme Uzunluğu	**LM Testi İstatistik Değeri**	**Prob.**
1	25.46112	0.0684**
2	21.74790	0.1618
3	9.471192	0.8969
4	16.63215	0.4231
5	9.456812	0.8975
6	15.72457	0.4854
7	8.931907	0.9195
8	20.75128	0.1996
9	18.38596	0.3148
10	11.23780	0.8017
11	15.97998	0.4675

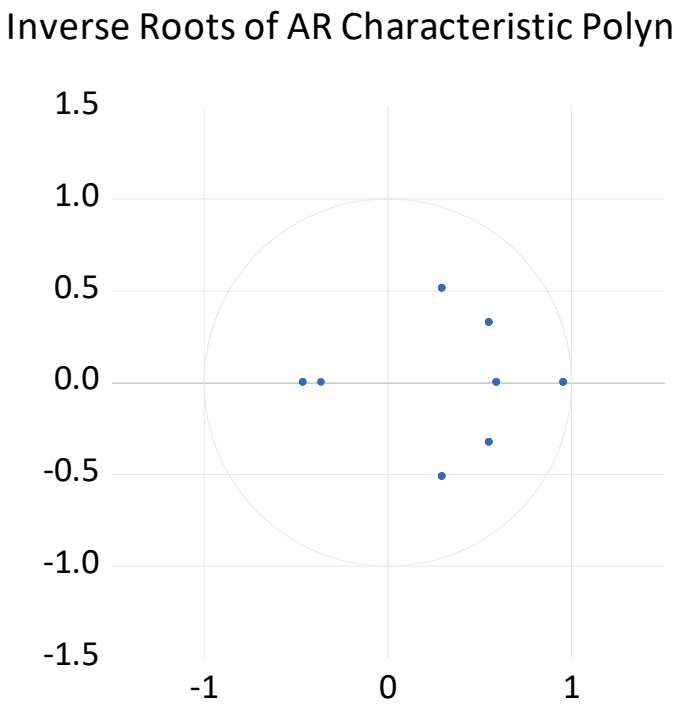
12	9.428964	0.8988
Not: ** %5 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.		

Tablo 6: VAR (2) Modeline Ait Değişen Varyans Analizi

White Değişen Varyans Analizi		
Ki-kare Değeri	**Serbestlik Derecesi**	**Prob.**
198.1936	190	0.3269

Şekil 1'e bakıldığı zaman VAR (2) modelinin AR polinomunun ters köklerinin birim çember içinde yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda VAR (2) modeli istikrar koşulunu sağlamaktadır.

Şekil 1: VAR (2) Modeline Ait AR Karakteristik Polinomu Ters Kökleri

İktisadi büyüme ile sektörel bazda istihdam oranları değişkenleri arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığını ortaya koymak amacıyla Toda-Yamamoto nedensellik analizi kullanılmış ve analiz sonuçları ise Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi Sonuçları

Model	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler ve Wald (χ2) İstatistiği			
		BO	**LSIO**	**LHIO**	**LTIO**
Model 1	**BO**	-	1.926829 (0.1651)	0.916045 (0.3385)	0.984866 (0.3210)
Model 2	**LSIO**	0.208751 (0.6477)	-	0.670644 (0.4128)	0.026096 (0.8717)
Model 3	**LHIO**	2.265335 (0.1323)	2.466010 (0.1163)	-	1.740763 (0.1870)
Model 4	**LTIO**	0.007593 (0.9306)	0.003921 (0.9501)	1.354254 (0.2445)	-
Diagnostik Testler		**Ramsey Reset Testi**	**LM İstatistiği**	**Breusch-Pagan-Godfrey**	**ARCH LM Testi**
Model 1		0.001343 (0.9712)	0.174762 (0.9163)	12.91878 (0.2282)	0.240238 (0.6240)
Model 2		1.277683 (0.2740)	7.762514 (0.0206)*	10.41007 (0.4053)	0.113605 (0.7361)
Model 3		0.280631 (0.6031)	3.340888 (0.1882)	14.95634 (0.1337)	0.863986 (0.3526)
Model 4		0.396894 (0.5371)	7.934650 (0.0189)*	14.77765 (0.1404)	0.097342 (0.7550)

Not: **, % 5 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Parantez içindeki değerler ilgili teste ait olasılık değerlerini (p) göstermektedir. Model 2 ve Model 4'de otokorelasyon olduğu için Newey West düzeltmesi yapılmıştır.

Tablo 7'de yer alan Toda-Yamamoto nedensellik analizi sonuçlarına göre iktisadi büyüme, sanayi sektöründe istihdam, hizmet sektöründe istihdam ve tarım sektöründe istihdam değişkenleri arasında nedensellik ilişkisi olmadığı ortaya koyulmuştur.

5. Sonuç

Gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun dünyadaki bütün ülkelerde ekonomi politikaları oluşturulurken iktisadi büyüme ile istihdam olguları önemli unsurlar arasındadır. Bir ülkede ekonomik büyümenin sağlanmasıyla beraber ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesi ve buna bağlı olarak hem sektörler bazında hem toplam da istihdamın artması beklenmektedir. Ayrıca artan istihdamında tekrar ekonomik büyümeye neden olacağı konusunda genel bir kanı bulunmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, bu iki makro ekonomik gösterge arasında bir ilişkinin yönünün araştırılması önemlidir.

Bu çalışmada toplam istihdam yerine Türkiye'de temel sektörlerin istihdamları ele alınarak, sektörel istihdam ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Söz konusu bu temel sektörler, tarım sektörü, sanayi sektörü ve hizmet sektörüdür. Ekonomik büyüme, tarım sektörü istihdamı, sanayi sektörü istihdamı ve hizmet sektörü istihdamı arasındaki ilişkinin ortaya koyulabilmesi için Toda-Yamamoto nedensellik testi uygulanmıştır. Söz konusu nedensellik testi sonuçlarına göre, değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Aydoğmuş, R. (2019). Türkiye'de Kadın İstihdamı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Zaman Serisi Analizi. Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.

Bodur, G. (2020). Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve İstihdam Arasında Granger Nedensellik Analizi. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, (48), 469-488.

Çondur, F., Erol, H. ve Göcekli, S. G. B. (2016). Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve İstihdam İlişkisi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 30 (5), 1065-1079.

Investopedia (2023). What Is Economic Growth and How Is It Measured?. https://www.investopedia.com/terms/e/economicgrowth.asp, 17.12.2023.

Muratoğlu, Y. (2011). Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. https://www.avekon.org/papers/335.pdf, 17.12.2023.

OECD (2023). Definition of Gross Domestic Product (GDP). https://data.oecd.org/gdp/gross-domestic-product-gdp.htm, 17.12.2023.

Özdemir, B. K. ve Yıldırım, S. (2013). Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve İstihdam Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analizi: Özçıkarımlı Dalgacık Yaklaşımı. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (38), 97-116.

Özen Atabey, A. (2020). Türkiye'deki Kadın İstihdamı, Erkek İstihdamı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi. Academic Social Resources Journal, 5 (19), 823-834.

Özgün, F. (2023). Türkiye'de Hizmetler Sektörü İstihdamı ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, 9 (1), 69-93.

Toda, H. Y. ve Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes. Journal of Econometrics, 66 (1-2), 225-250.

WB (World Bank) (2023). World Development Indicators. https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators, 27.11.2023.

Yıldırım, U. ve Engeloğlu, Ö. (2023). Türkiye'de Sektörel İstihdam ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Saklı Eşbütünleşme ve Asimetrik Nedensellik Testi. Fiscaoeconomia, 7 (2), 1445-1473.

ASYA ÜLKELERİNDE TARIMSAL ARAZİ KULLANIMI, TURİZM, KARBON EMİSYONU VE YENİLENEBİLİR ENERJİ TÜKETİMİNİN NEDENSELLİK İLİŞKİSİ

Öğr. Gör. Dr. MERT ANIL ATAMER[1], Dr. ŞEYMA BOZKAYA[2]

[1]Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Gülşehir SBMYO, mertatamer@nevsehir.edu.tr, 0000-0002-1238-9020

[2]seymabozkaya@hotmail.com, 0000-0001-8589-6608

ÖZET

Çalışmada Doğu Asya ülkelerinde yenilenebilir enerji tüketimi, tarımsal alan kullanımı, karbon emisyonu, uluslararası turizm, kişi başı gelir değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Çalışmanın analiz dönemi 1995-2020 yıllarını kapsamaktadır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik testi ile araştırılmıştır. Nedensellik testi bulgularına göre kişi başı gelirin yenilenebilir enerji tüketimi ve tarımsal alan kullanımı arasında çift yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir. Yenilenebilir enerjinin uluslararası turizm ve tarımsal alan kullanımı arasında da çift yönlü bir nedenselliğin varlığı gözlenmiştir. Ayrıca kişi başı gelirden uluslararası turizm ve karbon emisyonuna doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmuştur. Tarımsal alan kullanımından uluslararası turizm ve karbon emisyonuna doğru tek yönlü nedensellik gözlenmiştir. Son olarak ise karbon emisyonundan uluslararası turizme doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgular doğrultusunda çıkarımda bulunulmuş ve politika önerisinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Karbon Emisyonu, Yenilenebilir Enerji Tüketimi, Tarımsal Alan Kullanımı, Turizm Gelişimi, Panel Veri Analizi

CAUSALİTY OF AGRİCULTURAL LAND USE, TOURİSM, CARBON EMİSSİON AND RENEWABLE ENERGY CONSUMPTİON İN ASİAN COUNTRİES

ABSTRACT

In this study, the causality relationship between renewable energy consumption, agricultural land use, carbon emissions, international tourism, per capita income variables in East Asian countries is analysed. The analysis period of the study covers the years 1995-2020. The causality relationship between the variables is investigated by Dumitrescu-Hurlin panel

causality test. According to the causality test findings, there is a bidirectional causality between per capita income, renewable energy consumption and agricultural land use. A bidirectional causality is also observed between international tourism and agricultural land use of renewable energy. In addition, a unidirectional causality was found from per capita income to international tourism and carbon emissions. Unidirectional causality was observed from agricultural land use to international tourism and carbon emissions. Finally, unidirectional causality was found from carbon emissions to international tourism. In line with these findings, inferences were made and policy recommendations were made.

Keywords: Carbon Emission, Renewable Energy Consumption, Agricultural Land Use, Tourism Development, Panel Data Analysis

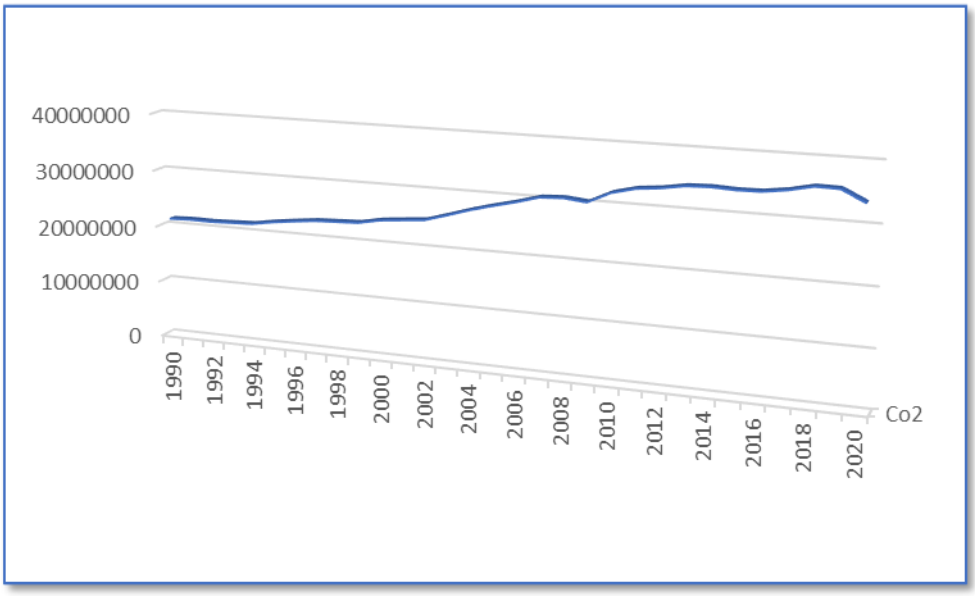
1. GİRİŞ

Küresel ısınma ve buna bağlı olarak ortaya çıkan iklim krizi, doğurduğu sonuçlar bakımından küresel düzeyde önem taşıyan bir sorun olma özelliği taşımaktadır. Küresel ısınma birbirinden farklı birçok faktörden kaynaklanabilmektedir. Ancak çevresel etkileri dolayısı ile en belirgin etki ekonomik faaliyetler sonucu olduğu bir gerçektir. Ekonomik faaliyetler sonucu atmosferdeki sera gazı yoğunlaşmasının çevresel kaliteyi bozduğu ve dolayısı ile küresel ısınmayı tetiklediği bilimsel çalışmalarla desteklenmektedir (Begum vd., 2015; Hanif and Gago-de-Santos, 2017; Gerçeker vd., 2019; Ballı vd., 2019; Nosheen vd., 2021). Ekonomik faaliyetlere ek olarak birçok faktör de çevre kalitesini bozmaktadır. Çevre kalitesini bozarak küresel ısınma üzerinde olumsuz etkisi bulunan bir diğer sektör ise turizmdir. 20. yüzyılda önemli bir gelişme yaşayan turizm sektörü 21. yy'da özellikle ikinci yarısından itibaren oldukça önemli bir ivme kazanarak gelişmeye devam etmiştir. İnsanların gelir ve refah düzeylerinde meydana gelen gelişme, teknolojik ilerleme, gelişmiş ulaşım yöntemleri ve aynı zamanda eğlenmek arzusu gibi faktörler turizm sektörünün büyümesine bir hız kazandırmıştır. Turizm sektörünün göstermiş olduğu bu değişim ve gelişim doğrudan veya dolaylı olarak sektörleri de etkilemiştir. Turizmin ekonomik etkileri en çok üzerinde durulan konu olmuştur. Buna karşın sosyo-kültürel ve çevresel etkileri özellikle son dönemde araştırılan konuların başında gelmektedir (Tiwari, 2013; LeitÃ£o ve Shahbaz, 2016; Arı, 2021; Karadağ, 2021; Duran ve Bozkaya, 2022). Tarım alanlarının turizme açılması, turizm sektöründe enerji tüketiminin artması ve aynı zamanda bireysel çevresel zararlar turizmin olumsuz etkileri olarak sıralanabilir.

Ülke ekonomisi ve küresel düzeyde oldukça önemli olan bir diğer sektör ise tarım sektörüdür. Tarım, doğaya ve iklime bağlı bir şekilde devam eden bir üretim alanıdır. Teknolojik gelişimle birlikte verimliliğinin artmasıyla bazı sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Tarım hem ülke ekonomisi hem de uluslararası ticaretteki yeri düşünüldüğünde kritik bir öneme sahiptir. İklim ve iklim değişikliğinin etkilediği tarım aynı zamanda iklim değişikliğine de yol açmaktadır. Orman alanlarının tarıma açılması, toprak işleme, gübreleme, ilaçlama ve ürün-gıda arz

zincirindeki işlemler, tarım arazilerinin kullanım değişikliği, faaliyetler sırasındaki enerji tüketimi gibi durumlar karbon emisyonunu artırarak çevreye zarar vermektedir.

Ekonomik faaliyetlerin ve bütün üretim süreçlerinin en önemli faktörü olan enerjinin ekonomik büyümenin itici gücü olduğu kabul edilmektedir. Üretim süreçlerinde kritik bir yere sahip olan enerji son dönemde küresel ısınmanın doğurduğu sonuçlar ve beraberinde getirdiği endişeler nedeniyle büyük ölçüde yenilenemez enerjiye göre daha güvenli, etkili ve daha temiz bir enerji kaynağına geçişi hızlandırmıştır. Yenilenebilir enerji, Amerika Enerji Bilgi İdaresi (EIA) tarafından sonlu olan fosil yakıtların aksine, kendini yenileyen enerji türü olarak tanımlanmıştır. Yenilenebilir bir enerji üretiminin artırılması ve tüketiminin teşvik edilmesi ile düşük karbon salınımın gerçekleşeceği savunulmaktadır (Goldhau, 2017; Sadorsky, 2009). Ancak, yenilenebilir enerjinin dünya genelindeki toplam enerji karışımında payının küçük bir kısmını oluşturduğu yaygın olarak bildirilmektedir (Menegaki, 2011). Bu bağlamda mevcut yenilenebilir enerji kaynaklarının dünya karbon salınımını azaltmada beklenen düzeyde etkin olmadığı kabul görmektedir. Görsel 1, Dünyada'daki karbon salınımının (CO2 emissions (kt)) yıllar içindeki değişimini göstermektedir.

Görsel 1. 1990-2020 Karbon Emisyonu Salınımı

Kaynak: Dünya Bankası (World Development Indicator)

Görselde görüleceği üzere karbon emisyonu 1990 yılından itibaren sürekli artan bir seyir göstermiştir. 2019'da zirveye ulaşan salınım 2020'de azalma eğilimine girdiği görülmektedir. Bu azalma eğilimi birçok faktörden kaynaklanabilir burada önemli olan bu azalma eğiliminin sürekli hale gelmesidir. Görsel 2 ise Dünya'daki tarımsal alan kullanımı, yenilenebilir enerji tüketimi ve uluslararası turizmin (gelen sayısı) 1995-2019 dönemleri arası değişimini göstermektedir.

Görsel 2. Dünyada Tarımsal Alan Kullanımı, Uluslararası Turizm ve Yenilenebilir Enerji Trendi

Kaynak: Dünya Bankası (World Development Indicator)

Görselde belirtilen yıllar arasında tarımsal alan kullanımı ve yenilenebilir enerji tüketiminde belirgin bir değişme olmadığı görülmektedir. Buna karşın uluslararası turizmde düzenli bir artış meydana geldiği dikkat çekmektedir. Artan uluslararası turizmin yenilenebilir enerji tüketimi ve tarımsal alan kullanımı üzerinde bir etkisinin olması ve çevresel sürdürülebilirliğe etkisi araştırılmaya değer bir konu olma özelliğini taşımaktadır.

Bu çalışma turizm açısından cazip Doğu Asya ülkelerinde yenilenebilir enerji tüketimi, tarımsal alan kullanımı, karbon emisyonu, uluslararası turizm, kişi başı gelir değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmaktadır. Yenilenebilir enerji, karbon emisyonu, tarımsal alan kullanımı gibi konular, sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından kritik öneme sahiptir. Dolayısıyla bu değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin ortaya konmasının literatüre zenginlik katacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm giriş olup araştırma konusu hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölüm literatür özetine ayrılmıştır. Üçüncü bölümde araştırma hakkında ve değişkenler hakkında bilgiler verilirken aynı zamanda ampirik uygulama sonuçları da yer almaktadır. Son bölümde ise ampirik uygulamadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda bir değerlendirme yapılmış ve politika önerisinde bulunulmuştur.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Yenilenebilir enerji, karbon emisyonu ve büyüme ilişkisi literatürde oldukça geniş bir yer kaplamaktadır. Buna karşın turizm, tarım, yenilenebilir enerji ve karbon emisyonu ilişkisini araştıran çalışmalar literatürde nispeten daha azdır. Söz konusu değişkenler arasındaki zaman serisi ve panel veri yöntemi ile inceleyen çalışmalara karşın bu değişkenler arasındaki

nedensellik ilişkisini gözlemleyen literatür oldukça azdır. Dolayısıyla bu bölümde bu değişkenler arasındaki ilişkiyi gözlemleyen çalışmaların güncel özetine yer verilmiştir.

Rafiq vd. (2015), 53 ülkede 1980-2010 yıllarını kapsayan dönem için tarımsal alan ve karbon emisyonu arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmışlardır. VECM nedensellik testinden faydalanılmıştır. Nedensellik testi bulgularına göre tarımsal alandan emisyona tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Jebli ve Youssef (2017), 1980–2011 dönemleri için Kuzey Afrika ülkelerinde kişi başına yenilenebilir enerji tüketimi, tarımsal katma değer ve CO2 emisyonları arasındaki dinamik nedensel bağlantıları araştırmışlardır. Tahmin sonuçları tarımsal katma değerdeki artışın CO2 emisyonlarını azalttığını göstermektedir.

Liu vd. (2017), 1970-2013 yılları arasında ASEAN ülkelerinde tarımsal alan ve karbon emisyonu arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. VECM nedensellik testinden faydalanılmıştır. Bulgular tarımsal alandan karbon emisyonuna doğru tek yönlü bir nedenselliğin varlığını göstermektedir. Yenilenebilir enerji tüketimi ve karbon emisyonu arasında çift yönlü nedensellik sonucu elde edilmiştir.

Alola ve Alola (2018), Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerde 1990-2014 yılları arası dönem için tarımsal alan kullanımı, turizm, emisyon ve yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki ilişkileri araştırmışlardır. ARDL yöntemini kullanmış ve aynı zamanda nedensellik analizi yapmışlardır. Karbon emisyonu, gayri safi yurt içi hasıla ve turizm gelişiminden yenilenebilir enerjiye doğru tek yönlü nedensellik bulunurken, tarımsal arazi kullanımından yenilenebilir enerjiye doğru çift yönlü bir nedensellik gözlenmiştir.

Hayaloğlu (2018) 10 ülke için 1990-2016 yılları arasında tarım sektörü ve ekonomik büyümenin iklim değişikleri üzerindeki etkisini incelemiştir. Rassal etkiler modelinden faydalanılarak örneklem grubu ülkelerinde iklim değişikliğinin ekonomik büyüme ve tarımsal katma değeri tersi yönde etki ettiği sonucu elde edilmiştir.

Balogh (2019), 133 ülke için 1961-2013 dönemlerini kapsayan analiz çalışmada tarımsal faktörler ve karbon ayak izi arasındaki ilişki araştırılmıştır. FGLS tahmincisinden faydalanılmıştır. Elde edilen sonuçlar tarımsal faktörlerin karbon ayak izi üzerinde artırıcı bir etkisi olduğunu göstermiştir.

Qiao vd. (2019), G-20 ülkelerinde 1990-2014 dönemi için tarımsal alan ve karbon emisyonu ilişkisini VECM nedensellik ile araştırmışlardır. Nedensellik testi sonuçlarına göre tarımsal alandan karbon emisyonu tek yönlü nedensellik bulunmuştur. Yenilenebilir enerji ve karbon emisyonu arasında çift yönlü bir nedenselliğe rastlanmıştır.

Olanipekun vd. (2019), 1996-2015 yılları için Merkezi ve Batı Afrika ülkelerinde tarımsal alan ve karbon emisyonu arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Nedensellik testi bulgularına göre tarımsal alan ve ekolojik ayak izi arasında çift yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir. Aynı şekilde ekolojik ayak izi ve yenilenebilir enerji tüketimi arasında da çift yönlü nedensellik gözlenmiştir.

Çetin vd. (2020), Türkiye için yaptığı araştırmada 1968-2016 dönemi yıllık verilerini kullanmışlardır. Tarım sektörü ve çevre kirliliği arasındaki araştırılmıştır. Bulgular tarımsal katma değer ile tarımsal arazinin karbondioksit emisyonunu üzerinde azaltıcı bir etkisi olduğunu gözlemlemişlerdir. Toda-Yamamoto testi kullanılmıştır ve tarımsal araziden karbon emisyonuna tek yönlü nedensellik bulunmuştur. Yenilenebilir enerjiden ise karbon emisyonuna tek yönlü bir nedensellik bulunmuştur.

Onurlu ve Ulaş (2021), seçilmiş 23 AB ülkesi için 1990-2019 yılları arasında bir araştırma yapmışlardır. Ekili tarım arazileri miktarı ve toplam sera gazı emisyonu arasındaki Granger nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Dimitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testinden faydalanılmıştır. Sonuç olarak toplam sera gazı emisyonu ve ekili tarım alanı arasında çift yönlü bir nedensellik gözlenmiştir.

3. MODEL, VERİ TANIMLAMA VE AMPİRİK BULGULAR

3.1. Veri ve Model Tanımlama

Bu çalışmada Doğu Asya ülkelerinde (Çin, Japonya, G. Kore, Rusya, Tayland, Singapur, Malezya, Filipinler, Vietnam ve Kamboçya) yenilenebilir enerji tüketimi, tarımsal alan kullanımı, karbon emisyonu, uluslararası turizm, kişi başı gelir değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Çalışmanın analiz dönemi 1995-2020 yıllık verilerini kapsamaktadır. Veri kısıtından dolayı dönem aralığı bu şekilde belirlenmiştir. Doğu Asya ülkeleri turizm için cazip bir bölge olmasından dolayı ekonomilerinin önemli bir kısmı turizm gelirlerine dayanmaktadır. Ayrıca bu ülkelerin ekonomik gelirlerinin büyük bir bölümü tarım gelirlerinden oluşmaktadır. Bu bağlam söz konusu bu ülkelerde turizmin tarımsal alan kullanımını nasıl etkilediği önemli bir konudur. Ekonomik faaliyetlerin neden olduğu karbon emisyonu ve yenilenebilir enerji tüketiminin çevre kalitesi üzerine etkisi ekonomiler için hayati öneme sahiptir. Dolayısıyla örneklem ülke grubu ekonomileri için bu değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Çizelge 1 çalışmada kullanılan değişkenler hakkındaki ayrıntılı bilgileri göstermektedir.

Çizelge 1: Kullanılan Değişkenlerin Tanımlamaları ve Kaynak Veri Tabanları

Değişkenler	**Değişken Tanımı ve Ölçüm**	**Veri Tabanı**
Yenilenebilir Enerji Tüketimi (lnyet)	Yenilenebilir enerji tüketimi, yenilenebilir enerjinin toplam nihai enerji tüketimindeki payıdır (toplam nihai enerji tüketiminin yüzdesi)	WDI
Tarımsal Alan Kullanımı (lntak)	Tarım arazisi (arazi alanının yüzdesi)	WDI
Karbon Emisyonu (lnCo2)	Karbondioksit emisyonları (kişi başına metrik ton)	WDI

Uluslararası Turizm (lnut)	Uluslararası turistler (gelen turist sayısı)	WDI
Economik Büyüme (lnGDPpc)	Kişi Başı GSYH (Sabit 2015 $USD)	WDI

3.2. Ampirik Bulgular

Ekonometrik uygulamaya geçilmeden önce değişkenlere ait istatistikler değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Çizelge 2 değişkenlerin özet istatistiklerini göstermektedir.

Çizelge 2: Özet İstatistikler

Değişkenler	Gözlem	Orta.	Std. Sap.	Min.	Max.
lnYet	260	0.9160629	0 .6733709	-0.4814861	1.916664
lnTak	260	1.288384	0.4526038	-0.0365805	1.74922
lnGDPpc	260	3.805891	0.5595948	2.57855	4.788071
lnCo2	260	0.5532726	0.5246318	-0.8706502	1.086945
lnUt	260	6.974342	0.5528026	5.340444	8.210955

Not: Gerekli istatistiklerin tamamı için Stata 15 paket programından elde edilmiştir.

Çizelgede yer alan istatistiklere göre 260 gözlem sayı bulunmaktadır. Bu gözlem sayısının panel veri analizinin yapılabilmesi için yeterli bir sayı olduğuna karar verilmiştir. 8.21 ile uluslararası turizm (lnUt) değişkeninin maksimum değeri sahip olduğu görülmektedir. Buna karşın 1.08 ile karbon emisyonu (lnCo2) değişkeni minimum değere sahiptir. Ayrıca değişkenlerin orta değerden ciddi oranda bir sapma göstermediği de dikkat çekmektedir. Özet istatistiklerin ardından değişkenlerin ekonometrik analize uygun olup olmadıklarının araştırılabilmesi için korelasyon ilişkisine bakılmıştır. 0.80 üzerindeki korelasyon ilişkisi değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı olduğunu göstermektedir. Dolayısı ile 0.80 üzeri değer ekonometrik analiz yapılabilmesi için bir engel teşkil ettiğini ifade etmektedir (Gujarati ve Porter, 2012). Çizelge 3'de korelasyon matrisi yer almaktadır.

Çizelge 3: Korelasyon Matrisi

	lnYet	**lnTak**	**lnGDPpc**	**lnCo2**	**lnUt**
lnYet	1.0000				
lnTak	0.7493	1.0000			
lnGDPpc	-0.8824	-0.6689	1.0000		
lnCo2	-0.8285	-0.4262	0.8768	1.0000	
lnUt	-0.2704	0.0568	0.3725	0.6310	1.0000

Çizelgedeki istatistiklere göre modele dahil edilen değişkenlerin ampirik uygulama yapmaya uygun olduğu görülmektedir. Kişi başı gelir (lnGDPpc) ile yenilenebilir enerji tüketimi arasında ters yönlü yüksek bir korelasyon gözlenmiştir. Bu durum beklenenin ve teorinin aksine bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Ancak bu sonuç örneklem grubundaki ülkelerden birçoğunun

gelişmekte olan ve hatta sanayi üretiminin çok kısıtlı olmasından ve tarım ülkesi olmasından kaynaklanabileceği öngörülmüştür. Kişi başı gelir (lnGDPpc) ile karbon emisyonu (lnCo2) değişkeni arasında ise pozitif yönlü yüksek bir korelasyon tespit edilmiştir. Bu sonuç ise söz konusu ülkelerin geleneksel üretim yöntemleri kullanarak çevresel kaliteye zarar vermelerinin neden olabileceği düşünülmüştür. Ayrıca karbon emisyonu ve yenilenebilir enerji tüketimi arasında negatif ve yüksek bir korelasyon ilişkisine rastlanmıştır. Bu durum ise örneklem grubunun yenilenebilir enerji yatırımlarının yetersiz olduğundan olabileceği şeklinde değerlendirilmiştir. Tanısal ilk adımların ardından panel veri analizi için oldukça önemli olan yatay kesit bağımlılığı ilişkisi araştırılmıştır. Ayrıca eğim katsayılarının homojen olup olmadıkları incelenmiştir. Çizelge 4 yatay kesit ve homojenite test istatistiklerini göstermektedir.

Çizelge 4: CD ve Homojenite Test Sonuçları

Değişkenler	**lnYrt**	**LnTak**	**lnGDPpc**	**lnCo2**	**LnUt**
P-değ.	0.081*	0.077*	0.000***	0.000***	0.000***
Panel Sonuçları					
			LM	**LM_{adj}**	**LM_{CD}**
İstatistik.			106.5	14.11	-0.233
P-değ.			0.000***	0.000***	0.815
Homojenite Testi					
				Delta	**p-değ.**
				14.869	0.000***
			Adj.	16.954	0.000***

Not: * %10 önem düzeyindeki anlamlılığı ifade ederken, *** %1 önem düzeyindeki anlamlılığı temsil etmektedir.

Çizelge 4'ün ilk kısmında yatay kesit bağımlılığının test istatistikleri yer alırken ikinci kısımda homojenite test sonuçlarına yer verilmiştir. Değişkenlerin yatay kesit bazında bireysel olarak ve modelin tamamı için yatay kesit ilişkisi araştırılmıştır. Bu bağlamda değişkenlerin ve ayrıca modelin tamamında yatay kesit bağımlılığının var olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada kullanılan T=26 iken N=10 (T>N) olduğundan LM test istatistiği dikkate alınmıştır. Dolayısı ile *Yatay Kesit Bağımlılığı Yoktur* şeklindeki boş hipotez reddedilerek yatay kesitin varlığı kabul edilmiştir. Çizelgenin ikinci kısmında yer alan homojenite test istatistiklerine göre ise eğim katsayılarının heterojen olduğuna karar verilmiştir. Yatay kesit bağımlılığının varlığının tespit edilmesinin ardından yatay kesit bağımlılığının varlığında dirençli tahminler yapan ikinci nesil birim kök testinin yapılmasına karar verilmiştir. Çizelge 5 ikinci nesil birim kök testi sonuçlarını göstermektedir.

Çizelge 5: CADF Birim Kök Testi

Değişkenler	**Seviyede**		**Birinci Fark**		**Sonuç**
	Sabit.	***Sabit+Trend***	***Sabit***	***Sabit+Trend***	
lnYet	[2.695](0.996)	[-1.391](0.082)	[-5.477](0.000***)	[-4.354](0.000***)	I(1)
lnTak	[3.579](1.000)	[1.807](0.965)	[-3.755](0.000***)	[-2.630](0.004***)	I(1)

lnGDPpc	[-1.610](0.054*)	[0.651](0.742)	[-2.762](0.003***)	[-2.217](0.013**)	I(1)
lnCo2	[-0.497](0.310)	[1.763](0.961)	[-4.627](0.000***)	[-3.756](0.000***)	I(1)
lnUt	[0.916](0.820)	[2.687](0.996)	[-2.704](0.003***)	[-3.183](0.001***)	I(1)

Not: [Z-bar istatistiği], (p olasılık değeri). *, **, *** sırası ile %10, %5 ve %1 önem düzeyini ifade etmektedir.

Çizelge 5'de sabit ve sabit+trendli seçeneklerin test istatistikleri yer almaktadır. Değişkenlerin tamamının birinci farkta sabitli ve trendli seçenekte durağan hale geldiği görülmüştür. Dolayısı ile bütün değişkenlerin I(1) düzeyinde entegre hale geldiği sonucu elde edilmiştir. Birim kök testinin ardından değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin var olup olmadığı araştırılmıştır. Ancak değişkenlerin uzun dönemde aralarında bir ilişkiye rastlanamamıştır. Bu bağlamda daha sonra bu çalışmanın esas odak noktası olan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir.

Dumitrescu-Hurlin (2012) panel nedensellik testi yatay kesit bağımlılığının var olduğu durumda daha tutarlı sonuçlar üreten bir test olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca eğim katsayılarının hem homojen hem de heterojen olduğu durumlarda kullanabilmektedir. Ayrıca bu nedensellik testinin kullanılabilmesi için seriler arasında eş bütünleşmenin var olması ön koşulu bulunmaktadır. Test Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik testinin genişletilmiş bir halidir. Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik testinin hesaplanmasında kullanılan istatistiğinin hesaplanmasında kullanılan eşitlik şu şekildedir;

$$Y_{i,t} = \alpha_i + \sum_{k=1}^{K} \gamma_i^{(k)} Y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^{K} \beta_i^{(k)} X_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t} \qquad (1)$$

Ayrıca bu test Wald istatistiği ile daha tutarlı sonuçlar üretmektedir. Sağlamaktadır. Wald istatistiklerinin hesaplanmasında kullanılan eşitlik ise şöyledir;

$$W_{N.T}^{HNC} = N^{-1} \sum_{i=1}^{N} W_{i,T} \qquad (2)$$

Çizelge 6 nedensellik testi sonuçlarını göstermektedir.

Çizelge 6: Dumitrescu-Hurlin Nedensellik Testi Sonuçları

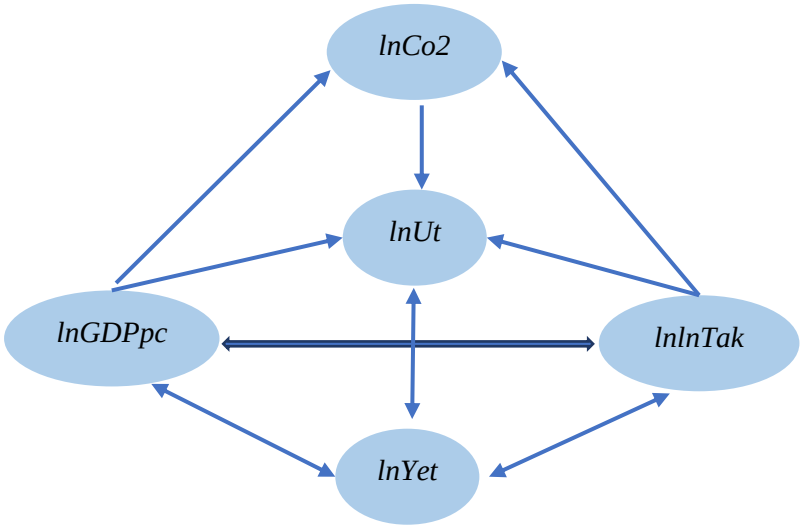
H_0: X nedeni değildir Y'nin	**W-bar**	**Z-bar**	**P-değ.**	**Gecikme Uzunluğu**
lnYet →lnTak	1.889	1.887	0.059*	1
lnTak→lnYet	10.647	4.024	0.000***	6
lnYet→lnGDPpc	0.205	-1.685	0.092*	1
lnGDPpc→lnYet	9.502	4.271	0.000***	5
lnYet→lnCo2	0.826	-0.368	0.712	1
lnCo2→lnYet	0.561	-0.930	0.352	1
lnYet→lnUt	17.633	10.074	0.000***	6
lnUt→lnYet	26.644	16.145	0.000***	6
lnTak→lnGDPpc	24.677	16.174	0.000***	6
lnGDPpc→lnTak	2.326	2.813	0.004***	1
lnTak→lnCo2	12.158	5.333	0.000***	6

LnCo2→lnTak	1.272	0.578	0.562	1
lnTak→lnUt	2.898	4.026	0.000***	1
lnUt→lnTak	7.586	1.373	0.169	6
lnGDPpc→lnCo2	2.647	3.493	0.000***	1
lnCo2→lnGDPpc	1.579	1.229	0.218	1
lnGDPpc→lnUt	10.424	3.831	0.000***	6
lnUt→lnGDPpc	5.143	0.135	0.891	5
lnCo2→lnUt	14.748	7.576	0.000***	6
lnUt→lnCo2	0.481	-1.100	0.271	1

Not: * %10 önem düzeyindeki anlamlılığı ifade ederken *** %1 düzeyindeki anlamlılığı temsil etmektedir. Gecikme uzunlukları AIC bilgi kriterine göre otomatik olarak belirlenmiştir.

Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi yatay kesit bağımlılığının varlığında kullanılan bir testtir. Ayrıca hem homojen eğim katsayıları mevcut olduğunda hem de heterojen olduğunda kullanılabilmektedir. Bu testin kullanılabilmesi için gerekli olan bir diğer koşul ise değişkenlerin tamamının seviyede durağan hale gelmesidir (Dumitrescu ve Hurlin, 2012). Bu çalışmada bütün değişkenler I(1) seviyesinde durağan olmuştur. Dolayısı ile değişkenlerin tamamının farkı alınarak seviyede durağan hale getirilmiştir. Bu testin boş hipotezi "*H_0: X, Y'nin nedeni değildir"* şeklindedir. Bu hipotez doğrultusunda çizelgedeki istatistikler değerlendirildiğinde yenilenebilir enerji tüketimi (lnYet) ve tarımsal alan kullanımı (lnTak) arasında kurulan hipotezlerin her ikisi de reddedilerek bu değişkenler arasında çift yönlü nedenselliğin varlığı kabul edilmiştir. Yenilenebilir enerji tüketimi kişi başı gelirin (lnGDPpc) nedeni değildir şeklinde kurulan hipotez %10 önem düzeyinde reddedilmiştir. Aynı şekilde kişi başı gelir yenilenebilir enerji tüketiminin nedeni değildir şeklinde kurulan hipotez %1 önem düzeyinde reddedilmiştir. Bu bağlamda yenilenebilir enerji tüketimi ve kişi başı gelir arasında çift yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir. Yenilenebilir enerji tüketimi ve karbon emisyonu arasında kurulan hipotezler kabul edilmiştir. Dolayısı ile bu değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanamamıştır. Yenilenebilir enerji tüketimi uluslararası turizmin (lnUt) nedeni değildir hipotezi %1 önem düzeyine göre reddedilmiştir. Aynı şekilde uluslararası turizm yenilenebilir enerji tüketiminin nedeni değildir hipotezi %1 önem düzeyinde reddedilmiştir. Bu sonuca göre ise yenilenebilir enerji tüketimi ve uluslararası turizm değişkenleri arasında çift yönlü bir nedensellik gözlenmiştir. Tarımsal alan kullanımı (lnTak) ve kişi başı gelir değişkenleri arasında kurulan hipotezlerin her ikisi de reddedilerek bu değişkenler arasında çift yönlü bir nedenselliğin varlığı kabul edilmiştir. Tarımsal alan kullanımı karbon emisyonunun nedeni değildir hipotezi reddedilmiş ancak karbon emisyonu tarımsal alan kullanımının nedeni değildir hipotezi kabul edilmiştir. Bu doğrultuda tarımsal alan kullanımından karbon emisyonuna doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmuştur. Tarımsal alan kullanımı uluslararası turizmin nedeni değildir hipotezi reddedilmiş ve tarımsal alan kullanımından uluslararası turizme tek taraflı bir nedensellik tespit edilmiştir. Kişi başı gelir karbon emisyonunun nedeni değildir boş hipotezi reddedilmiştir. Buna karşın karbon emisyonu kişi başı gelirin nedeni değildir hipotezi kabul edilmiştir. Bu sonuç kişi başı gelirden karbon emisyonuna doğru tek yönlü bir nedensellik olduğunu göstermektedir. Kişi başı gelir uluslararası turizmin nedeni değildir hipotezi %1 önem düzeyinde reddedilerek kişi başı

gelirden uluslararası turizme tek yönlü bir nedensellik gözlenmiştir. Ayrıca karbon emisyonundan uluslararası turizme doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir. Nedensellik testi sonuçları doğrultusunda Görsel 3 değişkenler arasındaki ilişkisinin yönlerini göstermektedir.

Görsel 3: Nedensellik İlişkisinin Şematik Gösterimi

Not: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çalışma Doğu Asya ülkelerinde yenilenebilir enerji tüketimi, tarımsal alan kullanımı, karbon emisyonu, uluslararası turizm, kişi başı gelir değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmaktadır. 1995-2020 yıllık verileri kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini incelmek için Dumitrescu-Hurlin (2012) testinden faydalanılmıştır.

Nedensellik testinden elde edilen bulgular ise şöyledir; yenilenebilir enerji tüketimi ve tarımsal alan kullanımı arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Aynı şekilde yenilenebilir enerji tüketimi ve kişi başı gelir arasında çift yönlü bir nedensellik gözlenmiştir. Yenilenebilir enerji tüketimi ve karbon emisyonu arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanamamıştır. Yenilenebilir enerji tüketimi ve uluslararası turizm değişkenleri arasında çift yönlü bir nedensellik gözlenmiştir. Tarımsal alan kullanımı ve kişi başı gelir değişkenleri arasında da çift yönlü bir nedenselliğin varlığı kabul edilmiştir. Tarımsal alan kullanımından karbon emisyonuna doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmuştur. Tarımsal alan kullanımından ise uluslararası turizmin nedeni değildir hipotezi reddedilmiş ve tarımsal alan kullanımından uluslararası turizme tek taraflı bir nedensellik bulunmuştur. Kişi başı gelirden karbon emisyonuna doğru tek yönlü bir nedenselliğin varlığı kabul edilmiştir. Kişi başı gelirden uluslararası turizme tek yönlü bir nedensellik gözlenmiştir. Ayrıca karbon emisyonundan uluslararası turizme doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.

Elde edilen bulgular doğrultusunda; çift yönlü nedensellik, tarımsal alan kullanımının yenilenebilir enerji tüketimini etkileyebildiği gibi, aynı zamanda yenilenebilir enerji tüketiminin tarımsal uygulamalar üzerinde de etkili olabileceğini gösterir. Bu durumda, sürdürülebilir tarım uygulamalarını destekleyen politikalar geliştirmek önemlidir. Yenilenebilir enerji tüketimi ve kişi başına gelir arasındaki çift yönlü nedensellik, ekonomik kalkınmanın ve yenilenebilir enerji tüketiminin birbirini etkilediğini gösterir. Daha yüksek kişi başı gelir, yenilenebilir enerji yatırımları için kaynak sağlayabilir. Politika yapıcılar, ekonomik büyümeyi destekleyen ve yenilenebilir enerji yatırımlarını teşvik eden politikaları bir araya getirmelidir. Yenilenebilir enerji tüketimi ve karbon emisyonu arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiş olabilir. Ancak yenilenebilir enerji kullanımının karbon emisyonlarını azaltmada etkili bir strateji olduğu genel kabul gören ve aynı zamanda hem teorik hem de pratik olarak desteklenen bir konu olduğu bilinmektedir. Bu durumda, yenilenebilir enerjiye yönelik teşvikler ve altyapı geliştirmeye odaklanan politikalar önerilebilir. Yenilenebilir enerji tüketimi ve uluslararası turizm arasındaki çift yönlü nedensellik, turizm sektörünün enerji talebini etkileyebildiği gibi, aynı zamanda yenilenebilir enerji tüketiminin turistik destinasyonlarda önemli olabileceğini gösterir. Bu bağlamda, turistik tesislerde enerji verimliliği önlemlerini teşvik eden politikalar düşünülebilir. Tarımsal alan kullanımı ve kişi başına gelirin çift yönlü nedensellik sonucu, ekonomik durumun tarımsal uygulamaları etkilediğini ve aynı zamanda tarımın ekonomiye katkı sağladığını gösterir. Tarım sektörünü destekleyen ve çiftçilere ekonomik fırsatlar sunan politikalar düşünülebilir. Tarımsal alan kullanımından karbon emisyonuna tek yönlü nedensellik, tarımsal alan kullanımının karbon emisyonlarını etkilediğini gösterir. Sürdürülebilir tarım uygulamalarını teşvik eden ve ormansızlaşmayı önleyen politikalar bu bağlamda önemlidir. Tarımsal alan kullanımından uluslararası turizme doğru tek yönlü nedenselliğin varlığı tarımsal alan kullanımının uluslararası turizmi etkilediğini gösterir. Tarım peyzajının korunması ve sürdürülebilir tarım uygulamalarının desteklenmesi turistik bölgelerin çekiciliğini artırabilir. Kişi başına gelirden karbon emisyonuna tek yönlü nedensellik, ekonomik büyüme ile karbon emisyonları arasında bir ilişki olduğunu gösterir. Bu durumda, ekonomik kalkınmayı destekleyen ancak aynı zamanda çevresel sürdürülebilirliği hedefleyen politikalar geliştirilebilir. Kişi başına gelirden uluslararası turizme doğru tek yönlü nedensellik, ekonomik kalkınmanın uluslararası turizmi etkilediğini gösterir. Ekonomik büyümeyi teşvik eden ve turizmi destekleyen politikalar önemlidir. Karbon emisyonundan uluslararası turizme tek yönlü nedensellik, karbon emisyonlarının turizmi etkilediğini gösterir. Bu durumda, çevre dostu turizmi teşvik eden politikalar ve turistik tesislerde sürdürülebilir uygulamaların yaygınlaştırılması önemlidir.

Çalışma, elde edilen ampirik bulgular doğrultusunda yapılan düzenlemeler ve politika önerileri açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda yenilenebilir enerji tüketimi ile tarımsal alan kullanımı arasındaki çift yönlü nedensellik ilişkisinin vurgulanması, tarım ve enerji sektörleri arasındaki dinamikleri anlamak ve sürdürülebilir uygulamaları desteklemek adına mevcut literatüre katkı sağlayabilir. Yenilenebilir enerji tüketimi ile kişi başına gelir arasındaki çift yönlü ilişki, ekonomik büyüme ile enerji talebi arasındaki kompleks ilişkileri anlayabilmek için literatüre yeni bir boyut ekleyebileceği düşünülmektedir. Analizde ortaya konan nedensellik ilişkileri, sektörel düzeyde (tarım, enerji, turizm) çevresel ve ekonomik etkileşimlere

odaklanarak farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Tarımsal alan kullanımının uluslararası turizmi etkilediğine dair tek yönlü nedensellik, çevresel sürdürülebilirlik ve turizm planlaması açısından yeni stratejiler geliştirmek adına öngörüde bulunulmasına katkıda bulunabileceği düşünülmektedir. Kişi başına gelir, karbon emisyonu ve yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki ilişkiler, çevresel sürdürülebilirlik hedefleri ile ekonomik büyüme arasında denge kurma çabalarını anlamak adına önemli bir katkı sağlamaktadır.

Son olarak ise devam eden akademik çalışmaların, uluslararası turizmin çevresel etkilerini daha ayrıntılı bir şekilde değerlendirebilmek ve turistik destinasyonlarda sürdürülebilir turizmi teşvik etmek için ve ayrıca tarımsal alan kullanımının bu süreçteki durumunu incelemek için stratejiler öneren konular üzerine odaklanmalarının literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Alola, A. A., Alola, U. V., Agricultural Land Usage and Tourism İmpact on Renewable Energy Consumption Among Coastline Mediterranean Countries, Energy & Environment, 29(8), 1438-1454, 2018.

Arı, A., Yenilenebilir Enerji, Turizm, CO2 ve GSYİH İlişkisinin Türkiye İçin Analizi. Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 12(2), 192-205, 2021.

Balli, E., Sigeze, C., Manga, M., Birdir, S., Birdir, K., The Relationship Between Tourism, CO2 Emissions And Economic Growth: A Case Of Mediterranean Countries, Asia Pacific Journal of Tourism Research, 24(3), 219- 232, 2019.

Balogh, J. M., Agriculture-Specific Determinant of Carbon Footprint, Studies in Agricultural Economics, 121(3), 166-170, 2019.

Begum R. A., Sohag K., Abdullah S. M., Jaafar M., CO2 Emissions, Energy Consumption, Economic And Population Growth İn Malaysia. Renew Sustain Energy Rev, 41, 594-601, 2015.

Çetin, M., Saygın, S., Demir, H., Tarım Sektörünün Çevre Kirliliği Üzerindeki Etkisi: Türkiye Ekonomisi İçin Bir Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi, Journal of Tekirdağ Agricultural Faculty,17(3), 329-345, 2020.

Dumitrescu, E. I., Hurlin, C., Testing for Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels. Econ. Model, 29 (4), 1450–1460, February, 14,02,2012.

Duran, M. S., Bozkaya, Ş., Asya-Pasifik Ülkelerinde Turizm, Enerji, Büyüme ve Çevre İlişkisinin İkinci Nesil Panel Nedensellik Testi ile İncelenmesi (Investigation of the Relationship between Tourism, Energy, Growth and Environment in Asia-Pacific Countries by Second Generation Panel Causality Test), Journal of Tourism & Gastronomy Studies, 10(3), 1887-1907, 2022.

Gerçeker, M., Özcan, C. C., Mucuk, M., Özmen, İ., Küreselleşme, Reel Gelir Ve Turizmin Çevre Üzerindeki Etkisi: Akdeniz Ülkeleri Örneği. In International Congress of Energy, Economy and Security, 08-10, 2019.

Goldthau, A., The G20 Must Govern The Shift to Low-Carbon Energy, Nature, 546, 8, 2017.

Granger, C. W. J., Investigating Causal Relations By Econometric Models and Cross-Spectral Methods, Econometrica, 37(3), 424, 1969.

Gujarati, D. N., Porter, D. C., *Basic Econometrics*, Beşinci Basımdan çev. Ümit Şenesen ve Gülay Günlük Şenesen, Ezgi Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti. İstanbul, 2012.

Hanif I., Gago-de-Santos P., The İmportance of Population Control and Macroeconomic Stability to Reducing Environmental Degradation: An Empirical Test of The Environmental Kuznets Curve for Developing Countries, Environ Dev, 23(3), 1-9, 2017.

Hayaloğlu, P., İklim Değişikliğinin Tarım Sektörü ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 9(25), 51-62, 2018.

Jebli, M. B., Youssef, S. B., CO2 Emissions: Evidence for North Africa Countries, Ecol. Indic. 74, 295-301, 2017.

Karadağ, H., Türkiye Ekonomisinde 1990-2016 Döneminde Turizm ve Çevre İlişkisinin Ekonometrik Analizi, Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 5(1), 164-175, 2021.

LeitÃ£o, N. C., Shahbaz, M., Economic Growth, Tourism Arrivals and Climate Change, Bulletin of Energy Economics (BEE), The Economics and Social Development Organization (TESDO), 4(1), 35-43, 2016.

Liu, X., Zhang, S., Bae, J., The Impact of Renewable Energy and Agriculture on Carbon Dioxide Emissions: Investigating The Environmental Kuznets Curve in Four Selected ASEAN Countries, Journal of Cleaner Production, 164, 1239-1247, 2017.

Menegaki, A. N., Growth and Renewable Energy in Europe: A Random Effect Model with Evidence For Neutrality Hypothesis, Energy Econ, 33, 257-263, 2011.

Nosheen, M., Iqbal, J., Khan, H. U., Analyzing The Linkage Among CO2 Emissions, Economic Growth, Tourism, and Energy Consumption in The Asian Economies, Environmental Science and Pollution Research, 28(13), 16707-16719, 2021.

Olanipekun, I. O., Olasehinde-Williams, G. O., Alao, R. O., Agriculture and Environmental Degradation in Africa: The Role of Income, Science of the Total Environment, 692, 60-67, 2019.

Onurlu, M. E., Ulaş, M., *AB Ülkeleri için Tarımsal Üretim ve Hava Kirliliği Arasındaki İlişkinin Heterojen Panel Nedensellik Analizi,* ICOAEF VIII International Conference on Applied Economics and Finance & Extended With Socıal Scıences, December, 4th-5th, Balıkesir, 2021.

Qiao, H., Zheng, F., Jiang, H., Dong, K., The Greenhouse Effect of The Agriculture-Economic Growth-Renewable Energy Nexus: Evidence From G20 Countries, Science of the Total Environment, 671, 722-731, 2019.

Rafiq, S., Salim, R., Apergis, N., Agriculture, Trade Openness and Emissions: An Empirical Analysis and Policy Options, Australian Journal of Agricultural and Resource Economics, 60, 348-365, 2015.

Sadorsky, P., Renewable Energy Consumption and Income in Emerging Economies, Energy Policy, 37, 4021-4028, 2009.

Tiwari, A. K., Öztürk, I., Aruna, M., Tourism, Energy Consumption and Climate Change in OECD Countries, International Journal of Energy Economics and Policy, 3(3), 247-261, 2013.

https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators (Erişim tarihi: 15.12.2023)

https://www.eia.gov/ (Erişim tarihi: 15.12.2023)

BİLGİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN SAĞLIK HARCAMALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: MINT ÜLKELERİ İÇİN AMPİRİK BİR ANALİZ

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ÇELİK[1], Doç. Dr. Erdal ALANCIOĞLU[2]

[1]Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, huseyincelik@dicle.edu.tr, Orcid: 0000-0002-2455-9381

[2]Harran Üniversitesi, Bozova Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü, ealancioglu@harran.edu.tr Orcid:0000-0002-5008-4957

ÖZET

Günümüz, teknoloji ve bilişimin ilerlemesiyle bilgi iletişim çağı, dijital ve dijitalleşme çağı gibi farklı isimlerle adlandırılmaktadır. Tüm teknolojik ilerlemelerle beraber özellikle bilişim alanındaki ilerlemeler insanoğlunun hayatını birçok yönden etkilemiştir. Başta iletişim ve ulaşım olmak üzere üretim yapıları, eğitim sistemleri, uluslararası ticari ilişkiler gibi birçok alanda etkilerini görmek mümkündür. Sağlık sektörü de teknolojinin yoğun kullanıldığı bir sektör olması nedeniyle bilgi iletişim teknolojileri alanındaki ilerlemelerin sağlık girdi ve çıktıları üzerindeki etkileri kaçınılmazdır. Buradan hareketle bu çalışmada bilgi iletişim teknolojilerinin sağlık harcamaları üzerindeki etlisinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda sağlık harcamaları bağımlı değişken, bilgi iletişim teknolojilerini temsilen internet kullanımı bağımsız değişkenin ile birlikte doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme değişkenleri de modele dahil edilmiştir. 1994-2021 dönemine ait veri seti ile MINT (Malezya, Endonezya, Nijerya, Türkiye) ülkeleri örneklemi üzerinden ampirik analizler gerçekleştirilmiştir. Yöntem olarak yatay kesit bağımlılık testi, heterojenite testi ve AMG katsayı tahmincisinden yararlanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre bilgi iletişim teknolojileri ve ekonomik büyüme sağlık harcamalarını istatiksel anlamlılık düzeyinde azaltırken doğrudan yabancı yatırımlar için istatistiksel olarak anlamlı ilişki elde edilmemiştir.

Anahtar Kelimler: Sağlık Harcamaları, ICT, MINT Ülkeleri

THE IMPACT OF INFORMATION COMMUNICATION TECHNOLOGIES ON HEALTH EXPENDITURES: AN EMPIRICAL ANALYSIS FOR MINT COUNTRIES

ABSTRACT

Our day is called by different names such as information communication age, digital and digitalisation age with the advancement of technology and informatics. Along with all technological advances, especially advances in the field of informatics have affected the lives of human beings in many ways. It is possible to see its effects in many areas such as communication and transport, production structures, education systems, international commercial relations. Since the health sector is a sector where technology is used intensively, the effects of advances in the field of information communication Technologies (ICT) on health inputs and outputs are inevitable. From this point of view, this study aims to investigate the impact of information communication technologies on health expenditures. In this direction, health expenditures are the dependent variable, internet usage representing information

communication technologies is the independent variable and foreign direct investments and economic growth variables are also included in the model. Empirical analyses were carried out on the sample of MINT (Malaysia, Indonesia, Nigeria, Turkey) countries with the data set for the period 1994-2021. Horizontal cross-section dependence test, heterogeneity test and AMG coefficient estimator were utilised as methods. According to the findings, ICT and economic growth reduce health expenditures at the level of statistical significance, while no statistically significant relationship was found for FDI.

Keywords: Health Expenditures, ICT, MINT Countries

1.GİRİŞ

Küresel açıdan bakıldığında tüm dünyada sağlık harcamaları önceki dönemlere göre önemli oranlarda arttığı görülmektedir. Sağlık harcamalardaki artışlar teknolojik gelişmelerle yakından ilişkilidir. Bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile artan sağlık harcamaları ilişkisi literatürde sıkça tartışılan önemli bir konu haline gelmiştir. Sağlık harcamaları ekonomi için temelde bir beşeri sermaye göstergesi olması bakımından önemlidir. Çünkü beşeri sermayenin geliştirilmesinde temelde eğitim ve sağlık harcamaları yoluyla gerçekleşmektedir. Beşeri sermayenin nicelik ve niteliksel olarak artması verimlilik ve etkinlik artışı yoluyla ekonomik büyüme performansını olumlu yönde etkilemektedir. Sağlığın korunması ve geliştirilmesi kavramlarının sosyal ve çevresel faktörlerden dolayı gün geçtikçe önemi artmaktadır. Sağlığın geliştirilmesi stratejileri arasında kişilerin güvenilir ve doğru bilgiye hızlı ulaşması için sağlık enformasyonuna hâkim olmaları gerekmektedir. ancak diğer yandan teknolojik gelişmelerin çeşitli sağlık hizmetlerinin dijital ortamda sunulabilen sağlık harcamalarına ayrılan bütçeler açısından maliyet düşürücü unsur olabilmektedir. Bu çalışmada da MINT ülke grubunun 1994-2021 dönemi için bilgi iletişim teknolojilerinin sağlık harcamaları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu çalışma söz konusun ülke grubu için yapılan nadir çalışmalardan olması, ele alınan sorunun ikinci nesil panel veri yöntemleri ile incelenmesi literatüre katkısı olarak ifade edilebilir.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde giriş, ikinci bölümde literatüre taraması, üçüncü bölümde veri seti, model ve yöntem, dördüncü bölümde ampirik bulgular ve son bölümde sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

2. İLGİLİ LİTERATÜR

Sağlık harcamaları iktisat literatüründe ilgi gören bir iktisadi göstergedir. Sağlık harcamalarını ele alan çalışmalardan Dybczak ve Przywara (2010), teknolojik gelişmeler ile sağlık harcamaları ilişkisinin ampirik olarak Avrupa Birliği için incelemiştir. Teknolojik gelişmelerin sağlık harcamalarını pozitif yönde sonucuna ulaşılmıştır.

Göçer (2013), 1996-2012 dönemi yıllık verileri kullanılarak yeni sanayileşmiş ülkeler için teknolojik ilerlemenin belirleyicilerini incelemiştir. Analiz bulgularına göre, teknolojik gelişmelerin belirleyicileri olarak modele dahil edilen sağlık harcamalarının teknolojik gelişmeleri pozitif yönde etkilediği görülmüştür.

Akyol ve Gurlaş (2021), sağlık sektöründeki finansman ile teknolojik gelişmeler arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma gelişmiş ve gelişmekte olan 83 ülke için 2002-2018 dönemi ait veri seti ile GMM yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Sağlık finansmanının teknolojik ilerlemeleri de olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Teknolojik gelişmelerin de sağlık sektörünün finansmanını olumlu yönde etkilemiştir.

Shahzad vd,. (2020), 1995-2017 dönemi verileriyle Pakistan için sağlık harcamaları, ekonomik büyüme, CO2 emisyonu, bilgi ve iletişim teknolojisi ile yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki dinamik bağlantıları incelemiştir. Sonuçlar, ekonomik büyümenin ve CO2 emisyonunun sağlık harcamaları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu, bilgi ve iletişim teknolojisi ile yenilenebilir enerji tüketiminin ise sağlık harcamaları üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca sağlık harcamaları, ekonomik büyüme, karbondioksit emisyonu ve bilgi ve iletişim teknolojisi arasında çift yönlü Granger nedensellik doğrulanmıştır. Tek yönlü nedensellik yenilenebilir enerji tüketiminden bu değişkenlere doğrudur. Kısa vadeli nedensellik yenilenebilir enerji tüketiminden sağlık harcamalarına ve ekonomik büyümeye doğru uzanmaktadır. Ayrıca kısa vadeli nedenselliğin bilgi ve iletişim teknolojisinden ekonomik büyümeye doğru olduğu görülmektedir.

Demirtaş ve Ilıkkan Özgür (2022), Türkiye için 2011-2018 dönem aralığı için bilgi iletişim harcamaları ve hava kirliliğinin 81 ilde sağlık harcamaları üzerindeki etkisini incelemiştir. Bilgi iletişim teknolojilerinin sağlık harcamalarını azalttığı tespit edilmiştir.

Karaçadır (2022), 35 OECD ülkesi için 1968-2017 yılları verileriyle internet kullanımı ile sağlık harcamaları arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Analiz bulgularına göre, OECD ülkelerinde internet kullanımının sağlık harcamalarını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Literatürde sağlık harcamalarını ele alan birçok çalışma bulunmaktadır. Özellikle ekonomik büyüme ve sağlık harcamaları arasındaki ilişkinin sıklıkla incelendiği görülmektedir. Ancak sağlık harcamaları ve teknoloji özellikle de bilgi iletişim teknolojileri arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar kısıtlı düzeyde kalmaktadır. Bu çalışmada bilgi iletişim teknolojilerinin sağlık harcamalarını azaltıcı bir etkiye sahip sonuçlar elde edilmesi beklenmektedir.

3.VERİ SETİ, MODEL VE YÖNTEM

Günümüzde teknolojinin ulaştığı noktayla beraber yaşanan dijitalleşme sosyoekonomik hayatı birçok noktada etkilemektedir. Özellikle bilgi iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler birçok kolaylıkları da beraberinde getirilmiştir. Bu anlamda bilgi iletişim teknolojilerinin sağlık sektörü üzerinde etkileri de kaçınılmadır. Şöyle ki, bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmeler kağıt kullanımını azaltması, bilgi transferlerinin daha kolay ve ucuz gerçekleştirilebilmesi ile sağlık harcamaları üzerinde azaltıcı bir etkisi olması beklenmektedir. Bu çalışmada da bilgi iletişim teknolojilerinin sağlık harcamaları üzerindeki etkisi MINT ülkeleri için 1994-2021 dönemi için araştırılmıştır. Veri kaynağı Dünya Bankası veri tabanı olup Bilgi iletişim teknolojileri ile beraber ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar modele açıklayıcı değişken olarak dahil edilmiştir. Sağlık harcamaları (HE) için mevcut sağlık harcamaları (%GSYH), bilgi iletişim teknolojileri göstergesi(ICT) olarak bireysel internet kullanımı (% Nüfus), ekonomik büyümeyi (GDP) temsilen GSYH (sabit 2015), doğrudan yabancı yatırımlar(FDI) için yabancı yatırım girişleri (girişler, %GSYH) alınmıştır.

Değişkenler arasındaki incelenen ilişki fonksiyonel olarak aşağıda belirtilmiştir:

$$F(ICT, GDP, FDI) = HE$$

Yöntem olarak ikinci nesil panel veri yöntemlerinde AMG katsayı tahmincisi ile bağımlı v bağımsız değişkenler arasındaki ilişki ele alınmıştır. AMG(Augmented Mean Group) katsayı tahmincisi, Eberhardt ve Bond (2009), Eberhardt ve Teal (2010) ve Eberhardt (2012) tarafından

literatüre kazandırılmıştır. Bu yöntemle araştırılacak serilerin yatay kesit bağımlılığına ve eğim katsayılarının heterojen dağılıma sahip olması koşulu vardır. Yani yatay kesit bağımlılığı içermeyen ve katsayı eğimlerinin homojen olan panellerde kullanılamamaktadır. Bu varsayımların tespiti için Pesaran (2004) CDlm testi ile paneli oluşturan serilerin yatay kesit bağımlılığı içerip içermediği kontrol edilmiştir. CDlm testi hem T>N hem de T<N durumlarında etkin sonuçlar veren bir yöntem olduğundan tercih edilmiştir. Heterojenlik sınaması ise Swamy (1970) tarafından geliştirilen Delta testi ve bu testin geliştirilmiş sürümü olan ve Pesaran ve Yamamato (2008) tarafından literatüre kazandırılan $Delta_{adj}$ testi ile incelenmiştir.

4.AMPİRİK BULGULAR

AMG katsayı tahmincisinin varsayımların biri serilerin yatay kesip bağımlılığına sahip olmasıdır. Modeli oluşturan serilere ait yatay kesit bağımlılık test sonuçları Tablo 1'de gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre tüm serilerin %1 istatistiksel önem düzeyinde 'yatay kesit bağımlılığı yoktur' şeklindeki temel hipotez reddedilmekte, 'yatay kesit bağımlılığı vardır' şeklindeki alternatif hipotez kabul edilmiştir. Yani tüm seriler yatay kesit bağımlılığına sahiptir. İktisadi olarak bir serinin yatay kesit bağımlılığına sahip olması bir ülkede meydana gelen bir şokun diğer bir ülkedeki değişkenlerin etkilenmesi olarak ifade edilebilir.

Tablo 1. Yatay-kesit bağımlılığı test sonuçları

	HE		ICT		GDP		FDI	
	t-İst	p-değer	t-İst	p-değer	t-İst	p-değer	t-İst	p-değer
CD_{lm}(Pesaran, 2004)	13.40[a]	0.000	2.53 [a]	0.006	6.25[a]	0.000	6.57 [a]	0.000

Not: [a], %1 istatistiksel önem düzeyini temsil etmektedir.

AMG katsayı tahmincisinin bir diğer ön varsayımı olan eğim katsayılarının heterojen dağılıma sahip olmasıdır. Eğim katsayılarının dağılımlarına ait test sonuçları Tablo 2'de yer verilmiştir. %1 istatistiksel önem düzeyinde 'katsayılar homojendir' olan temel hipotez reddedilmekte, 'katsayılar heterojendir' şeklindeki alternatif hipotez kabul edilmiştir.

Tablo 2: Homojenite Test Sonuçları

Homojenlik-Heterojenlik Testleri	t-İst	p-değeri
Delta	8.34	0.000 [a]
$Delta_{adj}$	9.20	0.000 [a]

Not: a, %1'i temsil etmektedir.

Temel ön varsayımları sağlanan AMG katsayı tahmincisi model için çalıştırılmış ve sonuçları Tablo 3'te ifade edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre panelin geneli için ICT yani bilgi iletişim teknolojilerinin sağlık harcamalarını üzerinde %1 istatistiksel önem düzeyinde negatif etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir. Yani bilgi iletişim teknolojileri sağlık harcamalarını azaltmaktadır. Ülkeler düzeyinde ise Malezya'da ICT, sağlık harcamalarınım %10 istatistiksel önem düzeyinde azaltırken, Türkiye'de %1 istatistiksel önem düzeyinde ICT, sağlık harcamalarını arttırmaktadır. Diğer yandan panelin geneli ile Malezya ve Türkiye'de ekonomik büyümenin sağlık harcamalarını azalttığı sonucuna elde edilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımların sağlık harcamalarını Nijerya ve Türkiye'de sırasıyla %5 ve %1 istatistiksel anlamlılık düzeyinde anlamlı etkilediği görülmüştür. bu etkinin Nijerya için negatif, Türkiye için pozitif yönlü olduğunu göstermiştir.

Tablo 3: AMG katsayı tahmin sonuçları

	ICT		GDP		FDI	
Ülkeler	Katsayı	p-değeri	Katsayı	p-değeri	Katsayı	p-değeri
Malezya	-0.009 [c]	0.076	-3.382 [c]	0.099	-0.001	0.934
Endonezya	-0.016	0.140	-10.349	0.106	0.012	0.752
Nijerya	-0.029	0.565	-10.103	0.123	3.035 [b]	0.014
Türkiye	0.053 [a]	0.003	-10.114 [a]	0.000	0.172 [a]	0.003
PANEL	-0.018 [a]	0.006	-10.186 [a]	0.000	-0.006	0.957

Not: [a], [b] ve ,[c] sırasıyla %1, %5 ve %10'u istatistiksel önem düzeylerini temsil etmektedir.

SONUÇ VE ÖNERLER

Bu çalışmada bilgi iletişim teknolojilerinin sağlık harcamaları üzerindeki etkisi MINT ülkeleri için 1994-2021 dönemi için araştırılmıştır. Yöntem olarak katsayı tahmininde bulunulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre bilgi iletişim teknolojilerinin sağlık harcamalarını azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Ekonomik büyümenin de benzer şekilde sağlık harcamalarını negatif yönde etkilediği görülmüştür. doğrudan yabancı yatırımlar için istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç elde edilmemiştir.

Sağlık harcamaları beşeri sermaye stokunun güçlendirilmesi açısından önemi tartışılmaz. Ancak bilgi iletişim teknolojileri yoluyla çeşitli maliyetlerin azaltılması veya tamamen ortadan kaldırılması bakımından önemlidir. Bilgi iletişim teknolojileri yoluyla özellikle sağlık sektöründe endirekt olan girdi maliyetlerinin düşürülmesi, direk girdilere ayrılacak payın artmasına da katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla sadece bilgi iletişim teknolojileri yoluyla değil başka unsurlarla endirekt sağlık harcamalarının azaltılması sağlık harcamalarında bir nevi tasarrufların azalmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akyol, H., & Gurlaş, F. (2021). Teknolojik Patent, Finansal Derinleşme Ve Sağlık Harcamaları Arasındaki İlişkinin Saptanması. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12), 18-38.

Demirtaş, C. & M. Ilıkkan-Özgür (2022), "The Effect of Information-Communication Technologies (ICT) and Air Pollution on Health Expenditures", Sosyoekonomi, 30(51), 199-214.

Dybczak, K. & Przywara, B. (2010). "The role of Technology in Health Care Expenditure in the EU", Economic ve Financial Affairs, European Comission, Economic Papers, 400, 1-26. DOI: 10.2765/6765.

Eberhardt, M., & Bond, S. (2009). Cross-section Dependence Nonstationary Panel Models: A Novel Estimator. Munich Personal RePEcs(17870).

Eberhardt, M., & Teal , F. (2010). Productivity Analysis in Global Manufacturing Production. Discussion Paper 515,.

Eberhardt, M. (2012). Estimating panel time-series models with heterogeneous slopes. The Stata Journal, 12(1), 61-71.

Göçer, İ. (2013). Ar-Ge harcamalarının yüksek teknolojili ürün ihracatı, dış ticaret dengesi ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri. Maliye Dergisi, 165(2), 215-240.

Karaçadır, V. (2022). Sağlık Harcamaları ve İnternet Kullanım İlişkisi: OECD Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi. Journal of Public Economy and Public Financial Management, 2(2), 41-52.

Pesaran, M. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. IZA Discussion Paper, 1240, 1-42.

Pesaran, M., & Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. Journal of Econometrics, 142(1), 50-93.

Shahzad, K., Jianqiu, Z., Hashim, M., Nazam, M., & Wang, L. (2020). Impact of using information and communication technology and renewable energy on health expenditure: a case study from Pakistan. Energy, 204, 117956.

Swamy, P. (1970). Efficient Inference in a Random Coefficient Regression Model. Econometrica, 38(2), 311-323.

World Bank. (2023). World Development Indicators: https://databank.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS/1ff4a498/Popular-Indicators# (10.12.2023)

FİNANS VE BANKACILIKTA BLOCKCHAIN TEMALI BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ

Doç. Dr. Hakan ÖZÇELİK [1], Arş. Gör. Hümeyra YILDIZ [2]
[1] Süleyman Demirel Üniversitesi İşletme Bölümü, hakanozcelik@sdu.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-0494-0561
[2] Süleyman Demirel Üniversitesi İşletme Bölümü, humeyrayildiz@sdu.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-7223-7718

ÖZET

Finans ve bankacılık sektörü dijitalleşmenin hızlı geliştiği ve rekabetin yoğun olduğu bir alandır. Günümüzde finansal teknolojilerin büyük bir bölümünü oluşturan blockchain teknolojisi hayatımızın her alanında önem kazanmaya devam etmektedir. Bu çalışmanın amacı, finans ve bankacılık alanlarında devingen bir şekilde gelişen blockchain teknolojisine yönelik yapılan araştırmaları bibliyometrik analiz yöntemiyle incelemek ve konuya ilişkin bütüncül bir bakış açısı oluşturmaktır. Bu amaçla en çok kullanılan Web of Science (WOS) veri tabanında 2019-2023 yılları arasında yapılan 31.378 çalışmaya ulaşılmıştır. İncelenen çalışmalar; yayın türü, alan, yazar ve yıl olarak sınırlandırılmış ve başlık, özet ve anahtar kelimeler arasında "blockchain technology", "finance", " banking" ifadesi geçen çalışmalar taratılmıştır. Elde edilen veriler (7.894 makale) Vosviewer yazılımı ile bibliyometrik ağ ve bağlantı ile görselleştirilmiştir. Bu çalışma sonucunda, finans ve bankacılık alanlarında blockchain üzerine en fazla yayının 2021 yılında (1.722), en az yayının 2019 yılında (1.372) yapıldığı, son 5 yılda yapılan söz konusu çalışmaların en çok makale türünde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmaların en fazla %24.422 oranında (1.911) Amerika Birleşik Devletleri'nde en az ise %0.013 oranında (1) olmak üzere Zambiya'da yapıldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, çalışmaların en çok %61.304 oranında (4.797) Social Sciences Citation Index'te (SSCI) yayınlanmıştır. Çalışmalarda en çok yayın ekonomi, işletme finansı, sosyal bilimlerde matematiksel yöntemler ve yönetim bilimleri alanlarında yapılmıştır. Son olarak blockchain alanına en fazla yayın katkısı veren M. Kabir Hassan (40 yayın) olduğu fakat en fazla atfı John W. Goodell (757 atıf) aldığı tespit edilmiştir. Bu çalışma, finans ve bankacılık alanında blockchain teknolojisi üzerine ilgi duyan araştırmacılar için yol gösterici niteliği taşıyacaktır.

Anahtar Kelimeler: Blockchain Teknolojisi, Finans, Bankacılık, Bibliyometrik Analiz

A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF BLOCKCHAIN IN FINANCE AND BANKING

ABSTRACT

The finance and banking sector is an area where digitalization is developing rapidly and competition is intense. Today, blockchain technology, which constitutes a large part of financial technologies, continues to gain importance in every aspect of our lives. The aim of this study is to examine the research on blockchain technology, which is developing dynamically in the fields of finance and banking, by bibliometric analysis method and to create a holistic perspective on the subject. For this purpose, 31,378 studies conducted between 2019-2023 in the most widely used Web of Science (WOS) database were analyzed. The analyzed studies were limited in terms of publication type, field, author, and year, and the studies with the phrases "blockchain technology", "finance" and "banking" in the title, abstract, and keywords were scanned. The data obtained (7,894 articles) were visualized with a bibliometric network and connection with Vosviewer software. As a result of this study, it was determined that the

most publications on blockchain in the fields of finance and banking were made in 2021 (1,722), the least publications were made in 2019 (1,372), and the studies in the last 5 years were mostly in the article type. In addition, it was determined that the studies were conducted in the United States of America with a rate of 24.422% (1,911) and in Zambia with a rate of 0.013% (1). However, 61.304% (4,797) of the studies were published in the Social Sciences Citation Index (SSCI). The most publications were made in the fields of economics, business finance, mathematical methods in social sciences and management sciences. Finally, it was found that M. Kabir Hassan (40 publications) contributed the most publications to the blockchain field, but John W. Goodell (757 citations) received the most citations. This study will serve as a guide for researchers interested in blockchain technology in the field of finance and banking.

Keywords: Blockchain Technology, Finance, Banking, Bibliometric Analysis

1. GİRİŞ

Dijitalleşmenin ilerlemesiyle önemli teknolojiler geliştirilmekte ve birçok sektörde dijital dönüşümler yaşanmaktadır. Son on yılda karşılaşılan en büyük dönüşümlerden birisi de blockchain teknolojisidir. Blockchain teknolojisi, 2008 yılında Satoshi Nakamoto tarafından yayınlanan "Bitcoin: Eşler Arası Elektronik Nakit Sistemi" başlıklı teknik dokümanı ile ortaya çıkmıştır (Nakamoto, 2008). Blockchain teknolojisi; kalıcı, şeffaf ve değiştirilemez işlem kayıtları aracılığıyla eşler arası ağ aracılığıyla verileri güvence altına almanın ve iletmenin yeni yöntemlerini sunan açık, dağıtılmış bir defter ve veri tabanıdır (Andoni vd., 2019). Blockchain teknolojisi, BM Gelecek Raporunda "Geleceğin 10 Yeni Teknolojisi" sıralamasında yer almış ve finans sektörü başta olmak üzere sağlık, gayrimenkul, tedarik zinciri, turizm gibi birçok alanda uygulanması öngörülmektedir (Yoo, 2017).

Kriptografik şifrelemeye dayalı, herhangi bir merkezi otoriteye bağlı olmayan blockchain teknolojisinde, kripto para birimleri kullanılarak ödemeler ve parasal alışverişler yapılmaktadır (Corbet vd., 2019). Kripto para aracılığı ile blockchain ağında yapılan ödeme sistemleri, para transferleri ve alışverişler ise finans ve bankacılık alanında büyük bir dönüşüm oluşturmuştur. Blockchain teknolojisi finans ve bankacılık alanında, şeffaflık ve güvenirlik, artan verimlilik, işlem maliyetleri ve para transfer işlemlerinin azaltılması, merkezi otorite baskısının ortadan kaldırması gibi çeşitli avantajlar sunmuştur (Gan & Lau, 2023).

Bu çalışmada, dünya genelinde finans ve bankacılık alanında yapılan "blockchain" temalı çalışmaları bibliyometrik bir araştırmayla incelemektir. Bu doğrultuda 2019-2023 yılları arasında blockchain alanında yapılan çalışmalar Web of Science (WOS) veri tabanında sistematik bir bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Yayın sayısı, yayın türü, alan, yazar, yıl, atıf sayısı, yayınların coğrafik dağılımı kapsamında sınıflandırmalar yapılmıştır. Yapılan bu çalışma, sosyal bilimler alanında "Finans ve Bankacılıkta Blockchain" alanında çalışma yapacak araştırmacılara uluslararası bakış açısı sunmak üzere tasarlanmıştır. Çalışmanın özellikle uluslararası veri tabanı temel alınarak yapılmış olması, küresel olarak sosyal bilimlerde bu konu hakkında araştırma yapacak olan araştırmacılara katkı sunması, yeni araştırma alanlarının ve odak noktaların oluşturulmasında yol gösterici olacaktır.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın amacı, kapsamı ve yöntemi yer almaktadır. Bunun yanı sıra, çalışmaya genel bir bakış açısı sağlayacak araştırmanın özet tablosu yer almaktadır. Araştırmanın amacı, finansal teknolojilerin büyük bir bölümünü oluşturan blockchain teknolojisinin WoS veri tabanında yer alan 2019-2023 yılları arasındaki makalelerin

bibliyometrik olarak analiz edilmesidir. Bibliyometrik araştırmalar için WoS veri tabanı güvenilir bir veri tabanı olarak belirtilmiştir (Donthu vd., 2021). Bibliyometrik analiz yöntemi, araştırmacılar tarafından nicel verileri kullanarak araştırma bileşenlerini ortaya çıkarmayı ve mevcut literatürdeki belirli bir alanın eğilimlerini ve modellerini sunmaktadır (Donthu vd., 2021; Verma & Gustafsson, 2020). Bununla birlikte bibliyometrik analiz, nicel verilere dayandığı için bibliyometrik analiz ile çalışmaların içeriği veya niteliği hakkında bir yorum yapılamamaktadır (Dunk & Arbon, 2009). Bu açıklamalar eşliğinde bu çalışmanın kapsamı, gelecekte bu alanlarda çalışacak araştırmacılara yol gösterici bir niteliğe sahip olmasıdır. Araştırma kapsamında ele alınan çalışmalar, WoS veri tabanında 2019-2023 yılları arasında gerçekleştirilen sadece "makale" türündeki çalışmalardan elde edilmiştir. Diğer kaynaklar, araştırmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Bu bağlamda 7.894 adet makaleye erişim sağlanmıştır. Elde edilen veriler Excel aracılı ile tablo olarak özetlenmiştir. Ayrıca Vosviewer yazılım programı ile ağ ve yoğunluk görsellerine dönüştürülmüştür.
WoS veri tabanında anahtar kelimeler arasında "blockchain technology", "finance", "banking" ifadesi geçen çalışmalar taratılmıştır. Ayrıca taratılan çalışmalar yayın türü, alan, yazar ve yıl olarak sınırlandırılmıştır. Sonuç olarak toplamda 7.894 adet makaleye erişim sağlanmıştır.

Çizelge 1. Araştırmanın Özet Tablosu

Başlıklar	**Sonuçlar**
Çalışma sayısı	7.894
Araştırmanın anahtar kelimeleri	"blockchain technology", "finance", "banking"
Dönem	2019-2023
Yararlanılan Kaynak Türü	Makale
Yazarlar	3.887
Analiz türü	Bibliyometrik analiz

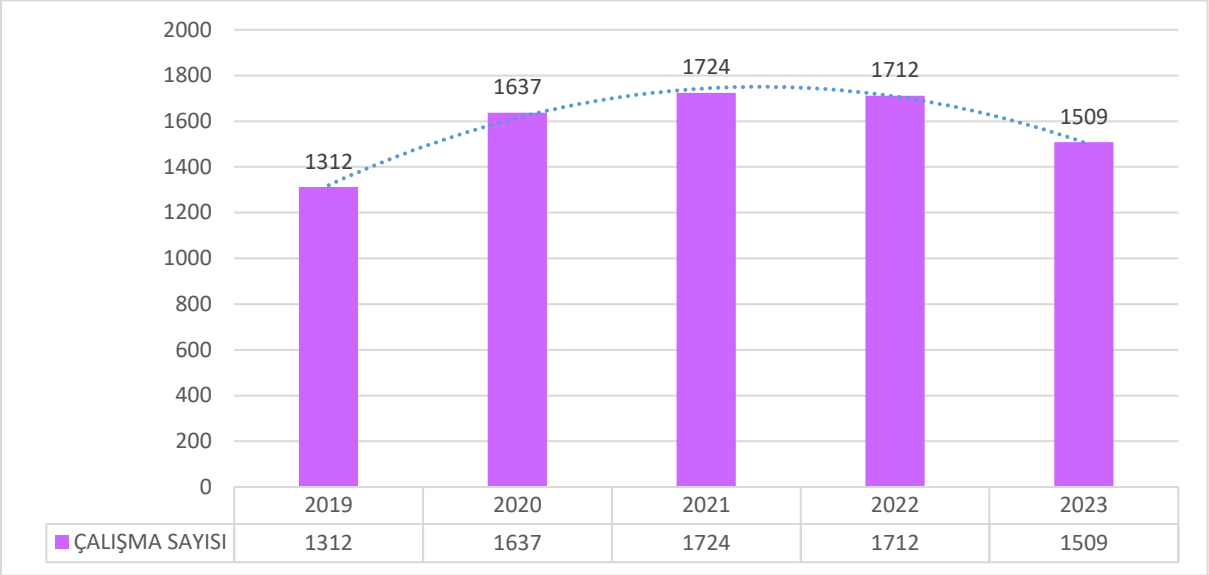
3. BULGULAR

Bu bölümde yıllara göre çalışma ve atıf sayıları, en fazla yayın yapan ilk 10 ülke, en fazla makale yazan ilk 10 yazar ve en çok alıntı yapılan ilk 10 makale bulguları yer almaktadır.

3.1. Yıllara Göre Çalışma ve Atıf Sayıları

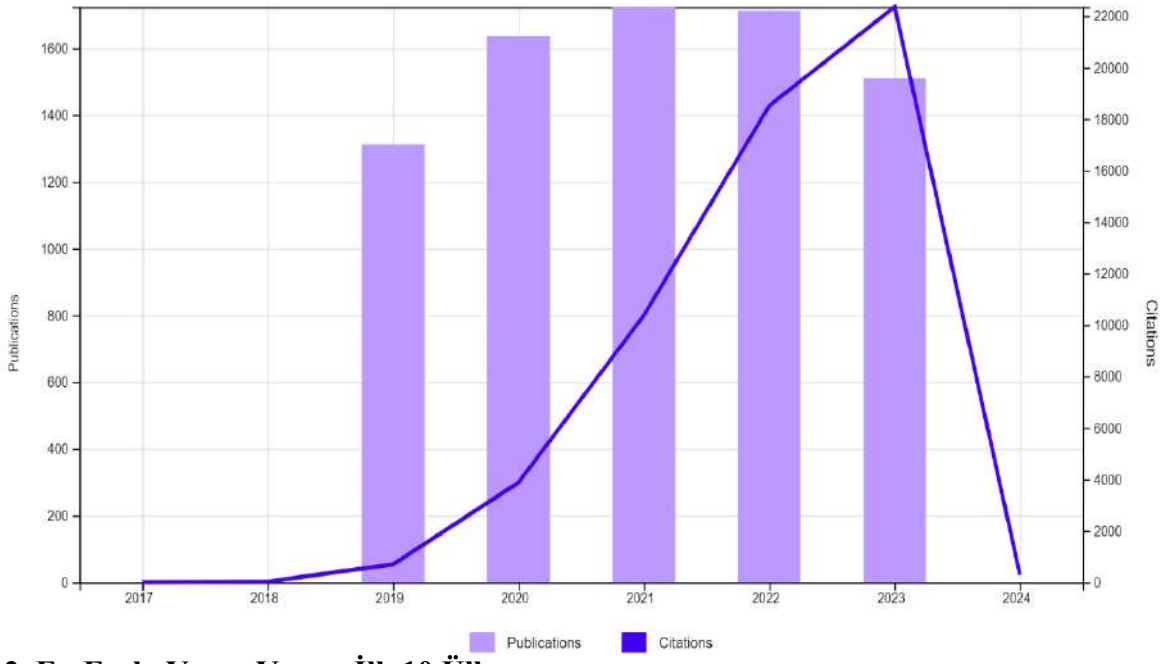
Yıllara göre çalışma ve atıf sayıları incelendiğinde 2019 yılından 2022 yılına kadar akademik çalışma sayılarının gittikçe arttığı fakat 2022 yılında eğilimin azaldığı görülmüştür. 2023 yılında ise diğer yıllara göre çalışma sayılarının azalması yönünde fark görülmüştür.
Grafik 1'de finans ve bankacılık alanında blockchain teknolojisi içerikli makale sayısı, 2019 yılında 1.312 adet, 2020 yılında 1637 adet, 2021 yılında 1724 adet, 2022 yılında 1712 adet ve 2023 yılında 1509 adet makele verilmiştir.

Grafik 1. Yıllara Göre Çalışma Sayısı

Grafik 2'de yıllara göre atıf sayıları ve atıf yapılan yayınlar gösterilmektedir. 2022 yılına kadar çalışma sayıları ile doğru orantılı olarak atıf sayıları da artmaktadır. Fakat 2023 yılında çalışma sayısının azalmasıyla birlikte atıf sayısı da azalmaktadır.

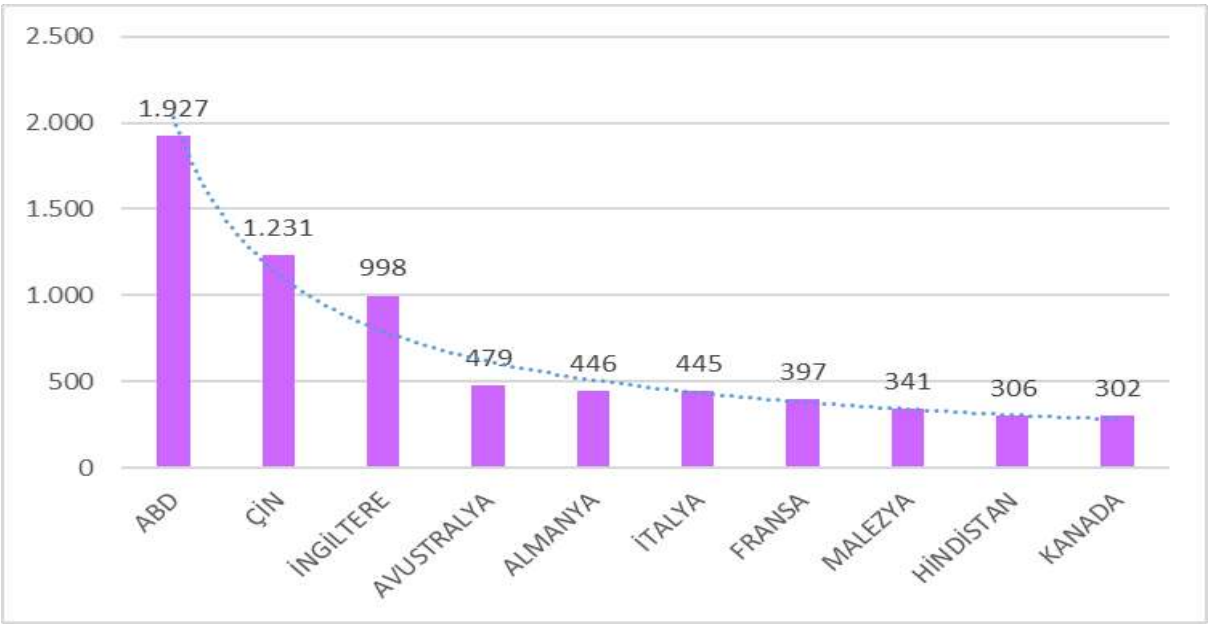
Grafik 2. Yıllara Göre Atıf Sayısı

3.2. En Fazla Yayın Yapan İlk 10 Ülke

Elde edilen veriler ışığında literatüre en fazla katkı yapan ilk 10 ülke Grafik 3'te gösterilmiştir. ABD %24,4 oranla 1927 yayın, Çin %15,5 oranla 1231 yayın, İngiltere %12,6 oranla 998 yayın ile ilk üç sırayı oluşturmaktadır. Veriler incelendiğinde alana en büyük katkıyı ABD'nin yaptığı görülmektedir.

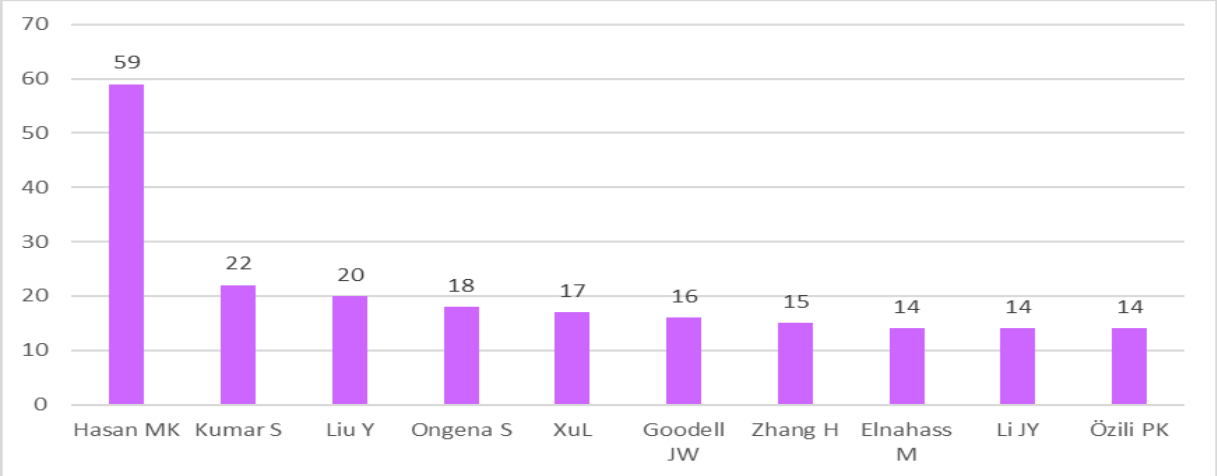
Grafik 3. En Fazla Yayın Yapan Ülkeler

3.3. En Fazla Makale Yazan İlk 10 Yazar

Literatüre katkı sağlamak amacıyla ilgili alanda en fazla çalışma gerçekleştiren ilk 10 yazar Grafik 4'te gösterilmiştir. Bu kapsamda en fazla çalışma gerçekleştiren yazar 59 yayın sayısı ile M. Kabir Hassan olarak tespit edilmiştir.

Grafik 4. En Fazla Makale Yazan Yazarlar

3.4. En Çok Alıntı Yapılan İlk 10 Makale

Çalışma kapsamında ele alınan makalelerin altığı toplam atıf sayısı 34.024'tür. Yazarların kendilerine yaptıkları atıflar hariç tutulduğunda ise toplam atıf sayısı 30.942'dir. Bir makalenin ortalama aldığı atıf sayısı 7.11'dir. 7894 makalenin h-index'i 73'tür. Çizelge 2'de, en çok atıf yapılan ilk 10 makalenin yazar bilgileri, yayım yılı, yayınlandığı dergi ve atıf sayısı gösterilmiştir.

Çizelge 2. En Çok Alıntı Yapılan Makaleler

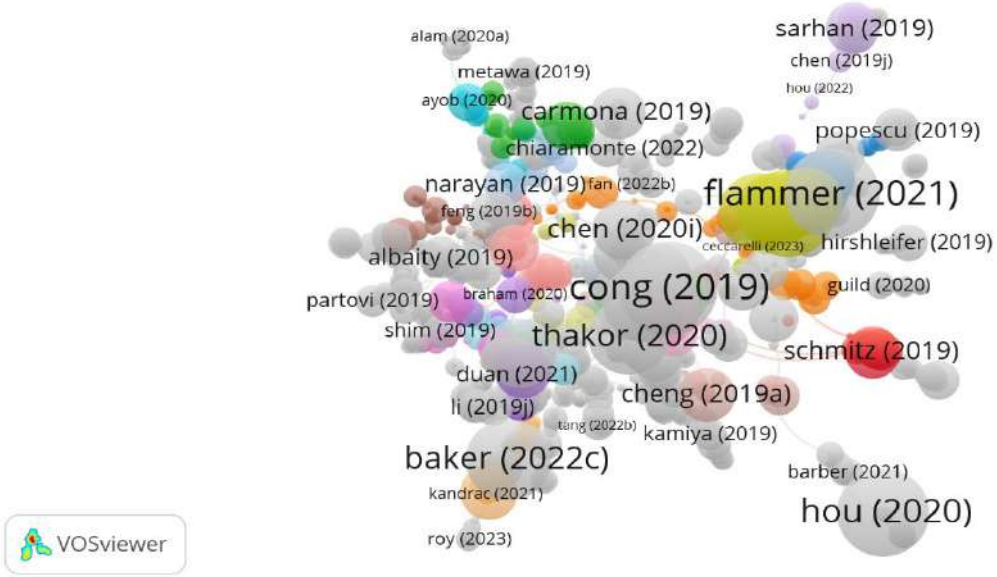
Makale Adı	Yazar Adı/Adları	Yılı	Dergi Adı	Atıf Sayısı
Understanding Blockchain Technology For Future Supply Chains: A Systematic Literature Review And Research Agenda	Wang, YL; Han, JH and Beynon-Davies, P	2019	Supply Chaın Management-An Internatıonal Journal	445
Blockchain technology in supply chain operations: Applications, challenges and research opportunities	Dutta, P; Choi, TM; Somani, S; Butala, R	2020	Transportatıon Research Part E-Logıstıcs And Transportatıon Revıew	379
Blockchain Disruption and Smart Contracts	Cong, LW and He, ZG	2019	Revıew Of Fınancıal Studıes	363
Blockchain technology for enhancing Check for updates supply chain resilience	Min, H	2019	Busıness Horızons	339
Blockchain technology: implications for operations and supply chain management	Cole, R; Stevenson, M and Aitken, J	2019	Supply Chaın Management-An Internatıonal Journal	334
Blockchain and supply chain management integration: a systematic review of the literature	Queiroz, MM; Telles, R and Bonilla, SH	2020	Supply Chaın Management-An Internatıonal Journal	320
Blockchain-technology-supported platforms for diamond authentication and certification in luxury supply chains	Choi, TM	2019	Transportatıon Research Part E-Logıstıcs And Transportatıon Revıew	296
Distributed Ledgers and Operations: What Operations Management Researchers Should Know About Blockchain Technology	Babich, V and Hilary, G	2020	M&Som-Manufacturıng & Servıce Operatıons Management	294
Blockchain and supply chain relations: A transaction cost theory perspective	Schmidt, CG and Wagner, SM	2019	Journal Of Purchasıng And Supply Management	264
Supply chain re-engineering using blockchain technology: A case of smart contract based tracking process	Chang, SE; Chen, YC and Lu, MF	2019	Technologıcal Forecastıng And Socıal Change	254

3.5. Analizler ve Ağ Görselleri

Bu başlık altında, Vosviewer kullanılarak yapılan sırasıyla atıf analizi, bibliyometrik doküman analizi, ortak atıf analizi, ortak yazarlık analizi ve anahtar kelime analizi yer almaktadır. Bu analizlerden en çok kullanılanı ise bibliyometrik analiz ve anahtar kelime analizidir (Çizmecioğlu & Akman, 2021). Bu analizler doğrultusunda yapılan tüm değerlendirmeler aşağıda alt başlılar halinde gösterilmiştir.

3.6.1. Atıf Analizi

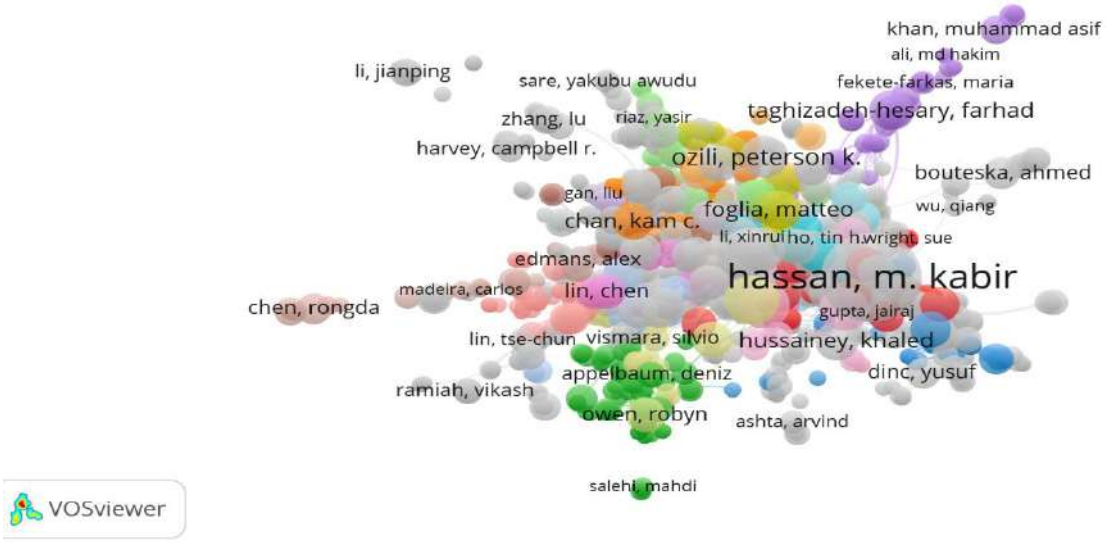
Atıf analizi kapsamında; doküman görseli, yazar görseli ve ülke görseli analizleri yapılmıştır. Bu analizler sırasıyla aşağıda yer almaktadır.

Görsel 1. Atıf Doküman Görseli

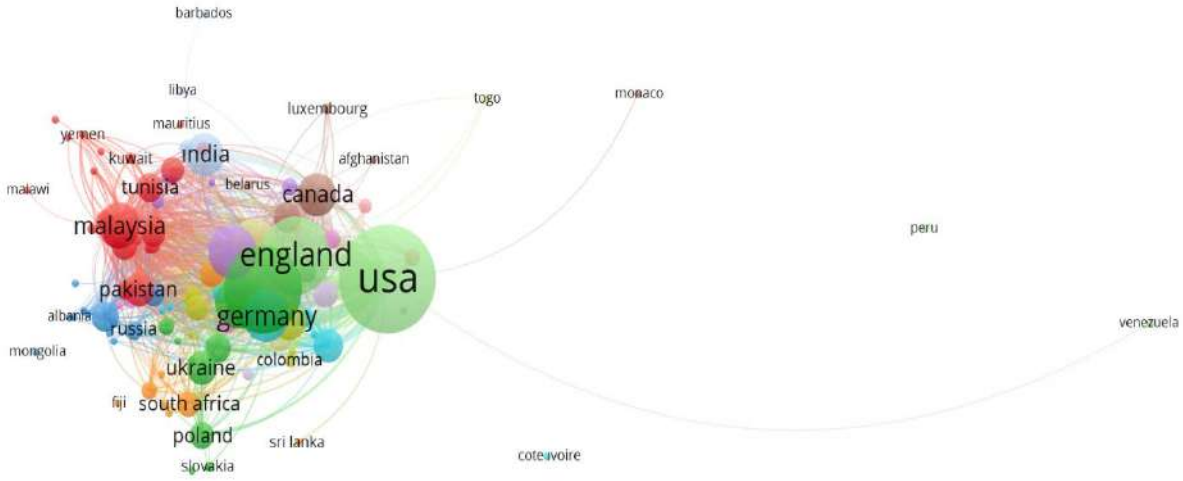
Görsel 1'de yazar dokümanları minumum atıf alma sayısı "2" seçeneği işaretlenerek hesaplanmış ve 4606 adet yazar dokümanı ortaya çıkmıştır. 4606 yazar dokümanı içerisinden en yüksek sayıda atıf alan 1397 adet yazar dokümanı seçilmiş ve analiz edilmiştir. En çok atıf alan yazar dokümanları; Flammer (2021), Cong (2019), Baker (2022c), Thakor (2020) ve Hou (2020) olarak belirtilmiştir.

Görsel 2. Atıf Yazar Görseli

Görsel 2'de en çok atıf alan yazarlar analizi gösterilmiştir. Analiz kapsamında, bir yazarın minimum doküman sayısı "2" ve bir yazarın dokümanına minimum atıf sayısı ise "2" değeri seçilerek oluşturulmuştur. 2549 yazarın 1674'ü bu değerleri karşılamaktadır. En çok atıf alan yazarın Hassan, M.Kabir olduğu tespit edilmiştir.

Görsel 3. Atıf Ülke Görseli

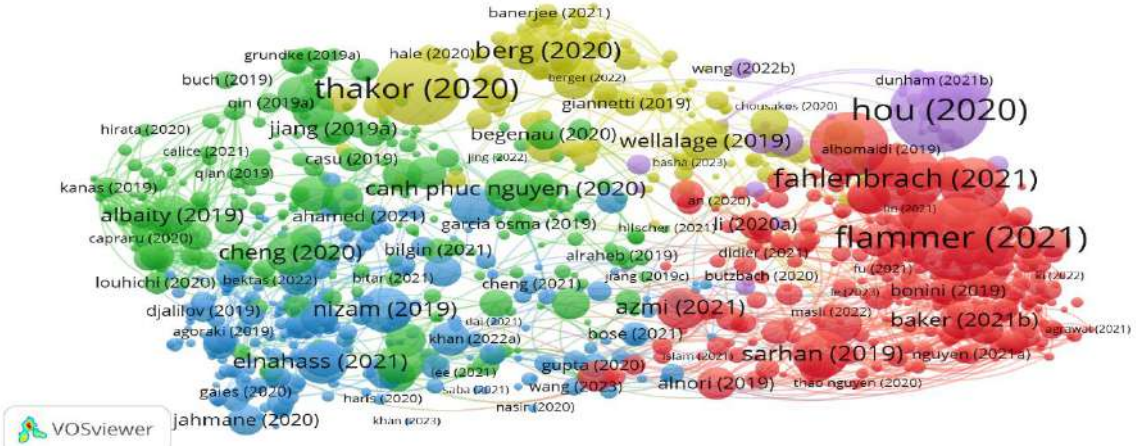

Görsel 3'te finans ve bankacılıkta blockchain teknolojisi üzerine çalışma gerçekleştiren ülkelerin ağ görseli gösterilmektedir. Bir ülkenin minimum doküman sayısı "2" ve bir ülkenin minimum alıntılanma sayısı "2" seçilerek veriler elde edilmiştir. 120 ülkenin 114 tanesi bu değerleri karşılamaktadır. Blockchain teknolojisi konusu üzerine en çok çalışma yapılan ülkelerin ABD, İngiltere, Almanya ve Malezya olduğu analiz edilmiştir.

3.6.2. Bibliyometrik Eşleştirme Analizi

Bibliyometrik eşleştirme analizi iki farklı kaynağın aynı kaynağa atıfta bulunmasıdır (Dunk & Arbon, 2009). Bu bağlamda, çalışmalar arasındaki bağlantıyı analiz etmek için bibliyometrik doküman analizi yapılmış ve Görsel 4'te gösterilmiştir.

Görsel 4. Bibliyometrik Doküman Görseli

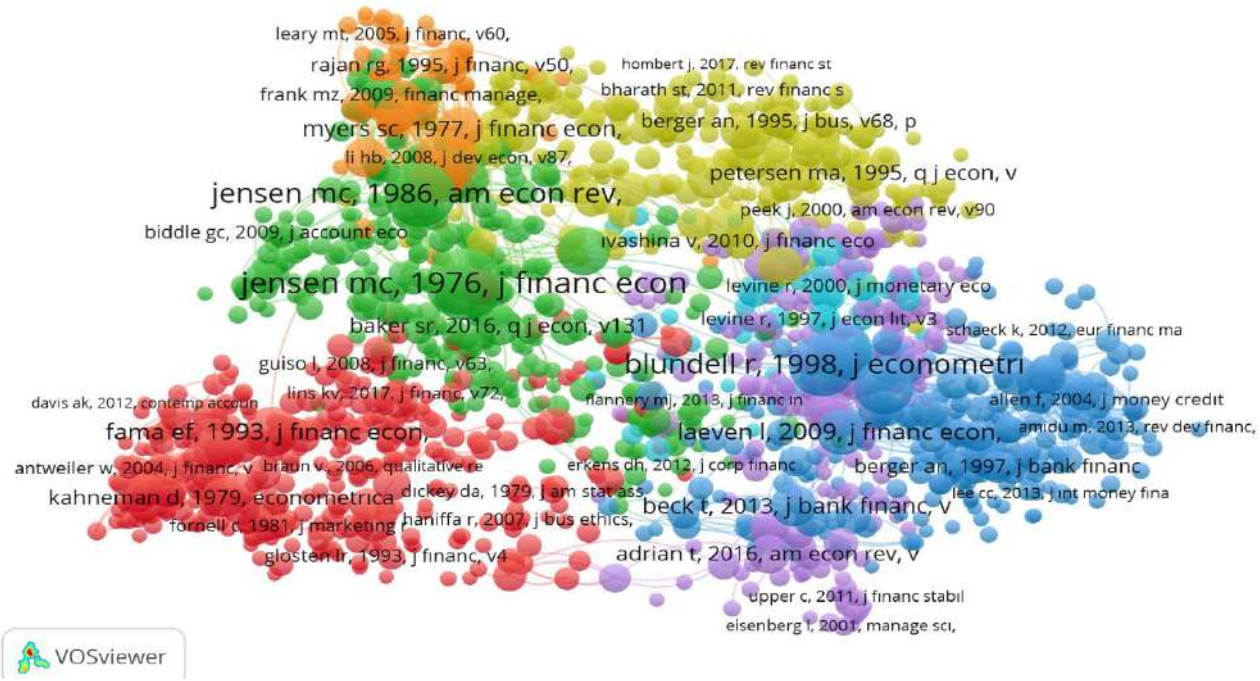

Görsel 4'te dokümana göre yazarların bağlantı gücü analiz edilmiştir. Analiz kapsamında bir dokümanın minimum alıntılanma sayısı "2" seçilmiştir.4606 doküman arasından bağlantı gücü en yüksek 3546 doküman seçilmiş ve analiz edilmiştir. Finans ve bankacılıkta blockchain

teknolojisi konusunda bibliyometrik eşleştirme sayısı en çok olan yazar dokümanları sırasıyla Flammer (2021), Thakor (2020), Hou (2020) ve Berg (2020) olarak tespit edilmiştir.

3.6.3. Ortak Atıf Analizi

Ortak atıf dokümanlar, içinde bulundukları disiplinin anahtar kavram ve yöntemini ortaya çıkaran kaynaklardır (Çizmecioğlu & Akman, 2021). Bu başlık altında bibliyometrik analiz çalışmalarında çok sık kullanılan ortak atıf analizi yer almaktadır. Bu bağlamda, Görsel 5'te alıntı yapılan referans görseli yer almaktadır.
Görsel 5'te gösterilen ağ haritası alıntı yapılan bir referansın minimum atıf sayısı "20" eşik değeri seçilerek oluşturulmuştur. Alıntı yapılan 230.312 çalışmadan 1.601 tanesi bu eşik değeri karşılamaktadır. Burada en çok atıf alan eserlerin yazarları olarak Jensen MC, Blundell R., Berger An. ve Fama Ef. yer almaktadır.

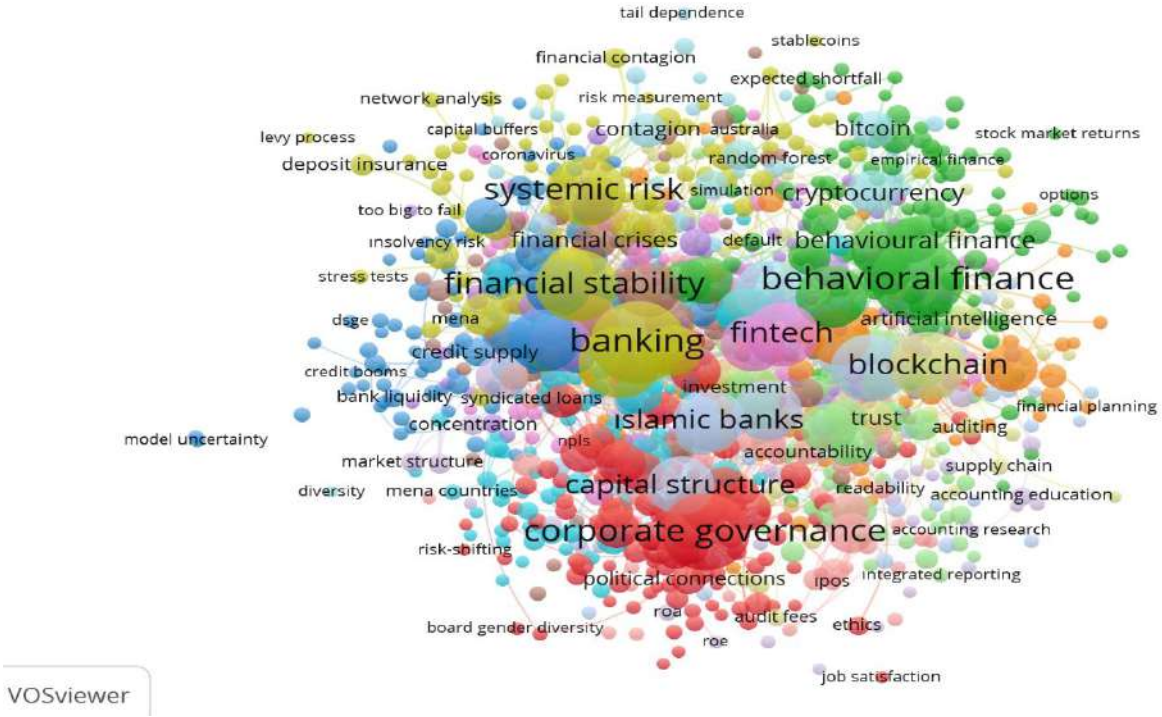

Görsel 5. Alıntı Yapılan Referans Görseli

3.6.4. Anahtar Kelime Analizi

Çalışma kapsamında ele alınan 7894 makalede en çok kullanılan anahtar kelimeler Görsel 6'da anahtar kelime analizi olarak gösterilmiştir. Analiz kapsamında bir anahtar kelimenin en az "5" defa kullanılması eşik değer olarak seçilmiştir. Toplamda 17.041 anahtar kelimeden 1163 tanesi sınırı geçmiş ve analiz edilmiştir. En çok kullanılan anahtar kelimeler; bankacılık, finansal sürdürülebilirlik, davranışsal finans, blockchain, kurumsal yönetim, finansal teknoloji ve kripto para olarak tespit edilmiştir.

Görsel 6. Anahtar Kelime Analizi

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Dijital dönüşümün etkisiyle blockchain teknolojisi en çok merak edilen ve literatürde çok çalışılan bir konu haline gelmiştir. Geleceğin teknolojilerinden kabul edilen blockchain teknolojisinin başta finans olmak üzere enerji, sağlık, eğitim, lojistik, telekominikasyon gibi birçok alanda insanların yaşamlarını değiştireceği ve kolaylaştıracağı öngörülmektedir. Bu kapsamda, finans ve bankacılık alanında blockchain teknolojisi üzerine yapılan çalışmaların araştırmacılara yol gösterici olabilmesi için 2019-2023 yılları arasındaki uluslararası çalışmalar analize konu olmuştur.

Bu çalışmanın kısıtlılığı analizlerin sadece sosyal bilimler alanından WoS veri tabanı aracılığı ile elde edilen verilerle yapılmasıdır. Araştırmacıların, çalışmalarında diğer disiplinlerde ve birden fazla veri tabanı kullanılarak yapılması finans ve bankacılık alanında blockchain konusu üzerine daha geniş bir bakış açısı ve perspektif sağlayacaktır.

Çalışmadaki analizler sonucunda, 2019 -2022 yılları arasında blockchain konusu üzerine yapılan çalışmaların her yıl bazında artış gösterdiği fakat 2023 yılında 2022 yılına göre azaldığı tespit edilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda atıf sayılarında da yıl bazlı olarak doğru orantılı bir şekilde arttığı analiz edilmiştir. Ayrıca yapılan çalışmaların ülkeleri dikkate alındığında, bu ülkelerin ekonomik ve finansal olarak en güçlü ülkeler olduğu ortaya çıkmıştır. Sırasıyla en fazla yayın yapan ilk 5 ülke ABD, Çin, İngiltere, Avustralya ve Almanya'dır. Bu bağlamda, blockchain teknolojisinin geliştiği ülkelerle bilimsel yayın yapan ülkeler arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada atıf analizi kapsamında, doküman görseli, yazar görseli ve ülke görseli analizleri yapılmıştır. Bunun yanı sıra bibliyometrik analiz, ortak atıf analizi ve anahtar kelime analizi ağ

görselleri ile haritalandırılmıştır. Yapılan analizler sonucunda sayısal verilerin görselleştirilerek daha iyi yorumlanması ve değerlendirilmesi sağlanmıştır. Haritalandırılan ağ görselleri doğrultusunda ilgili alanda blockchain teknolojisi üzerine araştırma yapacak araştırmacılara derin öğrenme sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

Andoni, M., Robu, V., Flynn, D., Abram, S., Geach, D., Jenkins, D., McCallum, P., & Peacock, A. (2019). Blockchain technology in the energy sector: A systematic review of challenges and opportunities. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, *100*, 143-174.

Corbet, S., Lucey, B., Urquhart, A., & Yarovaya, L. (2019). Cryptocurrencies as a financial asset: A systematic analysis. *International Review of Financial Analysis*, *62*, 182-199.

Çizmecioğlu, S., & Akman, A. Z. (2021). Blok zincir ve kripto para konularının bibliyometrik bir analizi: 2015-2020 Dönemi. *Business Economics and Management Research Journal*, *4*(1),

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, *133*, 285-296.

Dunk, A., & Arbon, p. (2009). *Is it time for a new descriptor "pressure injury": A bibliometric analysis*. *17*(4).

Gan, Q., & Lau, R. Y. K. (2024). Trust in a 'trust-free' system: Blockchain acceptance in the banking and finance sector. *Technological Forecasting and Social Change*, *199*, 123050.

Nakamoto, S. (2008). *Bitcoin: Eşler Arası Elektronik Bir Ödeme Sistemi*. 9.

Verma, S., & Gustafsson, A. (2020). Investigating the emerging COVID-19 research trends in the field of business and management: A bibliometric analysis approach. *Journal of Business Research*, *118*, 253-261.

Yoo, S. (2017). Blockchain based financial case analysis and its implications. *Asia Pacific Journal of Innovation and Entrepreneurship*, *11*(3), 312-321. https://doi.org/10.1108/APJIE-12-2017-036

Digital Transformation of Finance: The Future of Digital Finance and Its Implications in Financial Services

Prof. Dr. Yüksel Akay ÜNVAN*[a], Gülcan AYDIN[a]
[a]Finance and Banking Department, Business School, Ankara Yildirim Beyazit University, Ankara, Turkey
yaunvan@aybu.edu.tr - ORCID: 0000-0002-0983-1455
aydingulcan670@gmail.com - ORCID: 0009-0001-0662-3925

SUMMARY;

This paper conducts a thorough analysis of the significant paradigm change known as the "Digital Transformation of Finance," carefully assessing its current state, future direction, and wide-ranging implications for the financial services industry. Using a methodical approach to the literature review, the research carefully examines how advanced digital technologies—such as blockchain, AI, and cloud computing are incorporated into the core operations of the financial ecosystem. This change represents a fundamental reorganization of the whole financial environment, going beyond simple acceptance of new technologies.

Digitalization has had a profoundly transformational effect on a variety of financial disciplines, such as investment, wealth management, banking, and insurance. Examples of dramatic shifts in client relations, operational efficiency, and product offers include neobanks, mobile banking platforms, and insurtech developments. The study highlights how different domains are interrelated, breaking down conventional boundaries and promoting a dynamic, interconnected financial environment.

The digital revolution is not unaffected by difficulties, though. Substantial barriers include cybersecurity flaws, traditional institutions' unwillingness to change, regulatory complexities, and challenges to financial inclusivity. To successfully address these issues, the paper proposes an all-encompassing and cooperative approach comprising regulatory agencies, financial institutions, technology providers, and consumers.

Despite these obstacles, the paper highlights the benefits of digital transformation, which include improved customer experiences, data-driven insights, and advances in financial inclusion. Verifiable examples of successful implementations, like Lemonade and DBS Bank, offer hard proof of the revolutionary potential of digital money.

The piece predicts advancements in quantum computing, the fusion of virtual and augmented reality, and the meeting point of sustainable finance and digital technology. This article's forward-thinking viewpoint presents it as a scholarly manual for upcoming research and strategic financial sector decision-making, providing formalized, nuanced insights into the financial services industry's continuous evolution.

Keywords; *Digital Transformation, Financial Services, Technological Innovation, Digital Finance, Fintech*

The Future of Digital Finance and Its Implications in Financial Services

1-Introduction

The financial industry is undergoing a significant transformation driven by the ongoing assimilation of digital technologies into its fundamental operations. The way financial services are viewed, provided, and used will be significantly impacted by this paradigm change, sometimes referred to as the "Digital Transformation of Finance," which marks a substantial divergence from conventional methods (Smith & Johnson, 2020). This systematic analysis aims to assess the current state of digital transformation in the financial sector, forecast its future course, and investigate the numerous implications it has for the financial services sector as we navigate the complex intersection of finance and technology.

The digital transformation of finance involves redesigning the entire financial ecosystem, as opposed to just concentrating on the adoption of new technical instruments (Tan & Wong, 2018). The fusion of cloud computing, blockchain, and AI technology creates a range of flexible and creative fintech businesses that operate outside the boundaries of traditional banking. Released from the limits of outmoded institutions, these establishments are redefining participation, questioning accepted wisdom, and driving a financial revolution. This change is critical to operational efficiency and to encapsulate the core of financial transactions in an increasingly digitally linked and networked world.

In light of this changing environment, a course with several goals is outlined in this meticulous examination. Its main objective is to give a thorough overview of the state of digital transformation in the finance industry as of right now. The review seeks to offer a thorough framework for comprehending the revolution that is occurring by emphasizing the key technologies and trends causing this change (Jones & Smith, 2021). Secondly, it conducts a sector-specific study that explores the complex connections between digital finance and wealth management, investing, banking, and insurance. This sectoral lens makes it possible to analyze the nuances of each financial domain in detail as a result of digitization.

Furthermore, the rigorous research makes clear the difficulties and impediments to the general adoption of digital currency. The identification and resolution of many obstacles, such as cybersecurity threats, regulatory obstacles, and opposition to change inside established financial institutions, are necessary for the long-term success of digital transformation (Brown & White, 2019). Along with examining the innovations and opportunities brought about by this

paradigm change, the review also looks at new company models, streamlined processes, and improved customer experiences.

The convergence of conventional banking and the digital landscape demands careful evaluation of the ramifications of this shift. The assessment critically examines the consequences for a broad spectrum of stakeholders, such as legislators reshaping the regulatory environment, clients navigating a rapidly evolving financial services sector, and financial institutions struggling with the need to reinvent themselves. Digital financial services raise concerns about security, privacy, and fair benefit sharing even if they have the potential for greater effectiveness, accessibility, and inclusion (Patel and Gupta, 2020).

This comprehensive assessment significantly advances the ongoing conversation about the digital transformation of finance. This study aims to guide future research and strategic decision-making in the financial industry by identifying knowledge gaps, incorporating previous research, and providing insights. The subsequent segments offer a comprehensive analysis of the present state of digital finance, delineating its prospects and obstacles while furnishing an advanced look at prospective future breakthroughs that possess the capability to fundamentally transform the financial services industry.

2. Methodology

2.1 Systematic Literature Review Approach

The procedure employed in this study is based on a methodical approach to literature review. Systematic reviews are recognized for their objectivity and rigorousness, ensuring a transparent and comprehensive synthesis of the corpus of existing knowledge regarding a given topic. This approach comprises a planned set of inclusion and exclusion criteria, a systematic search strategy, and a methodical review of the found material.

2.2 Literature Search and Inclusion Criteria

To fully capture the breadth and intricacy of the financial industry's digital revolution, a comprehensive search was conducted across several credible academic databases, including PubMed, IEEE Xplore, ScienceDirect, and Google Scholar. The query strings contained several terms related to digital finance, such as "fintech," "digital transformation in finance," "blockchain in banking," and "artificial intelligence in financial services.
To ensure relevance and quality, inclusion standards were created. The selected articles had to focus primarily on aspects of the digital transformation in finance, including industry trends, technological breakthroughs, and repercussions on financial services. Research offering actual data, case studies, or theoretical frameworks that improved a sophisticated grasp of the topic were given priority, and only peer-reviewed works from the past ten years were considered.

2.3 Data Extraction and Synthesis

The data was extracted and synthesized using a rigorous methodology. Relevant information was carefully collected from each selected work, including the publication year, research methods, key findings, and implications. Following that, the information was gathered and examined to find patterns, trends, and areas where the body of research was lacking.

2.4 Quality Assessment

The selected articles underwent a quality assessment process to ensure the accuracy and validity of the material. This meant evaluating the effectiveness of the research methodologies, the clarity of the research questions, and the quality of the data analysis. The synthesis procedure increased the weight of items meeting predetermined standards of quality.

2.5 Limitations

It is imperative to acknowledge the inherent limitations of the systematic review methodology. Even with its thoroughness, the search strategy can miss some relevant literature, and the selection criteria might lead to prejudice. Furthermore, because the digital banking environment is dynamic and constantly evolving, there may be a lag between the publication of study results and the industry's present state.

2.6 Ethical Considerations

Guidelines for research ethics are adhered to in this systematic study. An effort has been made to avoid plagiarism and all selected articles have been appropriately referenced. Confidentiality and integrity are respected throughout the entire assessment process.

By employing a systematic approach, the study ensures a comprehensive and unbiased analysis of the state of digital transformation in the banking sector, offering perspectives on opportunities, challenges, and patterns that contribute to the ongoing discourse on this dynamic topic.

3. Digital Finance in Financial Services

3.1 Impact of Digital Transformation on Financial Services

The integration of digital technology into all facets of business is causing a huge revolution in the financial services industry. The advent of algorithmic trading and robo-advisors in the investment arena has altered the way wealth management strategies are approached and expanded access to financial markets (Smith & Johnson, 2020). Conversely, insurance solutions leverage artificial intelligence and data analytics inside the insurance sector to expedite the

processing of claims, customize insurance plans, and streamline the underwriting process (Brown & White, 2019). These advancements increase operational efficiency and result in a more tailored and responsive client experience.

One sector where the effects of digital transformation are most apparent is banking. Because they offer consumers quick access to account information, simple fund transfers, and state-of-the-art financial products, online and mobile banking services are displacing traditional brick-and-mortar banking models (Tan & Wong, 2018). The emergence of neo banks, which exclusively conduct business online and have no physical facilities, is a prime illustration of how digitization has transformed the banking sector (Jones & Smith, 2021). These modifications emphasize the need for traditional financial institutions to implement digital strategies to meet the evolving needs of their clientele and remain competitive.

The interconnectivity of many areas demonstrates the systemic nature of the digital transformation in financial services. As financial institutions embrace cutting-edge technologies like blockchain, artificial intelligence, and cloud computing, the traditional boundaries between banking, investing, and insurance are blurring more quickly. A comprehensive and interconnected financial environment that promotes innovation, productivity, and a more pleasurable buying experience for consumers is made possible by this convergence.
In summary, the financial services sector is greatly impacted by digital transformation, which modifies long-standing paradigms and fosters the development of a dynamic, customer-focused, and inventive environment.

3.1.1 Banking:

The banking industry has seen a substantial change as a result of the introduction of digital currency. Online and mobile banking services are progressively taking the place of traditional brick-and-mortar banking, and in certain situations, they are even improving it. Customers can now access new financial products, smooth fund transfers, and real-time account information through digital platforms. One of the best examples of how digitalization has drastically altered the banking industry is the rise of neobanks, or businesses that only conduct business online and have no physical locations (Tan & Wong, 2018).

This modification signifies a paradigm shift in the way that customers interact with financial organizations. Tan and Wong's (2018) study demonstrates how digitalization is transforming the banking sector as more agile and tech-savvy businesses progressively supplant the conventional banking paradigm. By offering a greater range of customer-focused services, banks can extend the boundaries of the banking experience while also increasing operational effectiveness through the seamless integration of digital channels.

Neobanks are emblematic institutions that demonstrate how the rise of digital finance has completely changed the banking industry.

3.1.2 Insurance:

Digital technology is revolutionizing the insurance industry and enhancing client satisfaction and operational efficiency. Insurtech innovations employ artificial intelligence (AI) and data analytics to expedite claims processing, customize insurance plans, and simplify underwriting procedures. Internet of Things and telematics devices enable usage-based insurance, where rates are determined by actual consumer behavior and risk factors. The shift to digital insurance improves risk assessment and pricing model accuracy as well as the customer experience.

3.1.3 Investment:

Who can now invest has fundamentally changed with the advent of digital money. Artificial intelligence (AI)-powered robo-advisors provide automated financial advice at an affordable price, increasing access to wealth management (Smith & Johnson, 2020).When trading cryptocurrencies and tokenized assets, in particular, blockchain integration ensures safe and transparent transactions in investing platforms (Brown & White, 2019) Peer-to-peer lending and crowdfunding are made possible by digital tools, opening up new channels for capital creation (Jones & Smith, 2021).

3.2 Case Studies of Successful Digital Finance Implementations

3.2.1 Digital Transformation in Banking:

Who can now invest has fundamentally changed with the advent of digital money. Artificial intelligence (AI)-powered robo-advisors provide automated financial advice at an affordable price, increasing access to wealth management (Smith & Johnson, 2020). When trading cryptocurrencies and tokenized assets, in particular, blockchain integration ensures safe and transparent transactions in investing platforms (Brown & White, 2019). Peer-to-peer lending and crowdfunding are made possible by digital tools, opening up new channels for capital creation (Jones & Smith, 2021).

3.2.2 Insurtech Innovation:

Lemonade, a well-known insurtech, is an example of a successful digital finance application in the insurance sector. Lemonade guarantees prompt and transparent policy issuance and claims settlement by using artificial intelligence algorithms and a digital-first strategy to streamline the insurance process. Lemonade's disruptive business model—which combines a fixed fee structure with a commitment to social causes—is an illustration of how digital technology might change the insurance sector (Brown & White, 2019).

In essence, Lemonade's innovative approach shows how digital finance has the power to fundamentally change how conventional insurance procedures are conducted.

3.2.3 Fintech Disruption in Investment:

The accomplishments of startups like Robinhood in the investment area demonstrate the extraordinary influence of digital banking. Because of Robinhood's commission-free trading approach, user-friendly layout, and gamification aspects, a new generation of investors has found resonance with the site, underscoring its disruptive strength. The quick growth of Robinhood demonstrates how fintech can change conventional brokerage practices and emphasizes the need for accessibility and usability in the realm of digital investments (Jones & Smith, 2021).

These case studies offer specific insights into how various financial services organizations are being impacted by digital finance in the real world. They serve as beacons, illuminating the path forward for financial institutions as they skillfully negotiate the challenges of digital transformation.

4. Challenges and Barriers

4.1 Regulatory Issues

The digital revolution in banking is not without regulatory challenges. When functioning in the digital space, financial institutions must navigate a complex regulatory system designed for traditional banking. The speed at which digital technology is developing often surpasses the pace at which legal frameworks are being established, making compliance challenging and complex. Cross-border transactions, data privacy, and the adoption of innovative technologies like blockchain lead to regulatory conundrums that need regulatory authorities and financial institutions to continuously adapt (Smith & Johnson, 2020).

Furthermore, because many fintech companies are global in scope, international cooperation and standardization are necessary across national boundaries. Enforcing regulations around arbitrage—the practice of fintech companies moving to jurisdictions with laxer laws—makes it difficult to preserve customer safety and promote fair competition. Striking a balance between fostering innovation and safeguarding financial stability is a challenging undertaking for regulatory agencies globally.

4.2 Cybersecurity Concerns

Financial services are becoming more and more digital, which gives criminals a larger target to attack and poses significant cybersecurity risks. Cyberattacks frequently target financial organizations due to their handling of large volumes of sensitive data. The risks include everything from compromising private client data to putting the financial system in jeopardy. A breach in one part of the financial ecosystem could have a cascading effect on the entire system due to its interdependence.

To overcome these cybersecurity challenges, meticulous attention to detail is required. Financial institutions must invest in state-of-the-art cybersecurity systems, regularly improve their defenses, and provide ongoing training to their employees. Because hackers constantly adapt their tactics, cybersecurity is a constant concern in the age of digital banking and necessitates a proactive and adaptable approach (Brown & White, 2019).

4.3 Resistance to Change

Digital transformation in existing financial organizations is severely hampered by reluctance to change. Outdated systems, strongly embedded organizational cultures, and conventional thinking present hurdles for innovative technology. Employee reluctance is usually brought on by concerns about job security and the challenges of retraining.

To overcome this resistance, decision-makers and C-suite executives must collaborate to advance a creative culture. It is imperative to effectively convey the benefits of the digital revolution. A deliberate strategy that combines organizational change management with technological improvements is required to navigate and overcome resistance. By exchanging ideas and best practices, collaborating with fintech startups and partners can help bridge the knowledge gap between traditional finance and the rapidly evolving digital world. (Johnson & Smith, 2020).

4.4 Financial Inclusion Challenges

Even if digital banking has the potential to increase financial inclusion, there are challenges in ensuring that no one is left behind. Important financial services may be denied to vulnerable populations, such as those without consistent internet connectivity or access to digital devices. To bridge the digital divide and reduce infrastructure gaps, promote digital literacy, and offer equitable financial solutions, concerted action is required.

To create an environment that promotes financial inclusion without compromising security and privacy, financial institutions and regulatory bodies must collaborate. A balance between innovation and accessibility is necessary to ensure that digital banking benefits every member of society.

To overcome these challenges, stakeholders in the digital transformation of finance must adopt a thorough and collaborative approach. Regulatory bodies, financial institutions, tech suppliers, and consumers all have vital roles to play in addressing these issues and advancing an inclusive and sustainable digital financial environment.

5. Opportunities and Innovations

5.1 Opportunities Created by Digital Transformation

A new era of digital transformation is set to begin in the financial services sector, with significant opportunities for innovation and a fundamental reorganization of industry norms. These opportunities encompass ground that is favorable to long-term growth and strategic innovation, and they take many different shapes. (Wong and Tan, 2018)

5.1.1 Augmented Customer Experience:

Improving the customer experience is one of the main advantages of the digital transformation. Digital channels offer venues for seamless, personalized communication. Advanced mobile banking applications and artificial intelligence (AI)--powered chatbots are two examples of this. Since the digital environment has led to a period of increased customer-centricity, financial institutions are better able to recognize and respond to client expectations. (White & Brown, 2019)

5.1.2 Data-Driven Intelligence:

The growing use of digital technology generates large volumes of data, which provides financial institutions with a handy tool for advanced analytics and machine learning to extract insights. These observations serve as the foundation for decision-making processes, enabling focused marketing campaigns and encouraging the development of innovative financial solutions. Businesses may fully understand risk profiles, customer behavior, and market dynamics by utilizing data-driven information effectively.(Tan & Wong, 2018)

5.1.3 Advancements in Financial Inclusion:

One area where digital transformation is starting to act as a driver is financial inclusion. Innovative payment mechanisms, digital wallets, and mobile banking can provide financial services to people who live in remote or underserved locations. More people becoming a part of the official financial system increases the number of clients that financial institutions serve and contributes directly to economic growth.

5.2 Innovative Solutions and Pervasive Trends

5.2.1 Decentralized Finance (DeFi):

The emergence of Decentralized finance (DeFi) signals a significant shift in the digital financial sector. DeFi, a blockchain business, aims to do away with the need for middlemen in traditional financial operations, such as borrowing, lending, and trading. By facilitating transparent and trustless transactions through smart contracts, blockchain platforms open up new avenues for financial services beyond the confines of traditional banking frameworks (Gupta & Patel, 2020).

5.2.2 Artificial Intelligence (AI) and Robotic Process Automation (RPA):

Combining robotic process automation (RPA) with artificial intelligence (AI) is revolutionizing financial services in several ways. Artificial intelligence-enabled chatbots improve customer service encounters by offering real-time responses and personalized involvement. RPA automates repetitive operations like data input and compliance checks and optimizes backend procedures. By increasing operational efficiency, these technologies free up human resources for more complex and strategic tasks (Brown & White, 2019).

5.2.3 Contactless Payments and Digital Currencies:

The emergence of contactless payments and digital currencies signifies a paradigm shift in how people make purchases. Technologies such as Near-Field Communication (NFC) have made contactless payments possible by making normal transactions faster and more convenient. Concurrently, the emergence of central bank digital currencies (CBDCs) and cryptocurrencies presents opportunities for safer and more effective cross-border transactions.

5.2.4 Open Banking Ecosystems:

Through secure Application Programming Interfaces (APIs), financial institutions, fintech startups, and outside developers can easily exchange data and services in collaborative ecosystems spurred by open banking. This culture of collaboration facilitates innovation by streamlining the process of developing integrated financial solutions. Because they have access to a greater range of services that are tailored to meet their specific needs, consumers can select service providers based on features and performance. (Johnson & Smith, 2020)

These advancements and inventions demonstrate how the financial services sector is going through a digital revolution that extends beyond straightforward technology changes. Instead, it is a comprehensive reorganization of operating paradigms bolstered by a robust strategic plan, a steadfast commitment to innovation, and a proactive approach to negotiating the rapidly changing terrain of digital banking.

Furthermore, Jones and Patel (2021) draw attention to the revolutionary impact that open banking ecosystems have on the delivery of financial services, as well as how more service options and tailored solutions enhance the customer experience.

6. Future Directions

6.1 Potential Future Developments in Digital Finance

Digital banking is a dynamic industry that is continually changing as a result of shifting customer behavior, shifting regulatory landscapes, and advances in technology. A forward-thinking understanding of potential future events is necessary to forecast the trajectory of this intricate ecosystem.

6.1.1 Quantum Computing and Security:

The paradigm shift in data processing capabilities brought about by the development of quantum computing has a huge impact on digital banking. As quantum computing develops, financial organizations need to look into quantum-resistant cryptography to safeguard sensitive financial data. The safety and efficacy of financial transactions in this developing sector of technology should be ensured by investigating research avenues that define the integration of quantum technologies.

6.1.2 Integration of Augmented Reality (AR) and Virtual Reality (VR):

Combining Augmented Reality (AR) with Virtual Reality (VR) technology offers a potential way to improve user experiences in the digital banking space. As technology advances, it might be able to build virtual banking environments with VR and immersive financial planning experiences with AR. Particularly in the areas of asset management, customer service, and financial education, research into the uncharted territories around the possible applications of these technologies is required (Gupta & Patel, 2020).

6.1.3 Sustainable Finance and Digital Technologies:

With the growing emphasis on sustainable practices, it is imperative to investigate the relationship between digital technology and sustainable finance. Subsequent investigations ought to focus on how digital finance can bolster sustainable investment methodologies, how algorithmic trading models can incorporate environmental, social, and governance (ESG) factors, and how blockchain can facilitate transparent and sustainable supply chain financing (Tan & Wong, 2018).

Reference;

Acharya, V. V., Hackbarth, D., & John, K. (2007). Bank Loan Loss Given Default. Journal of Economic Dynamics and Control, 31(6), 2108–2133.

Allvine, F., & Tarantino, P. (1999). The Independent Investor: A Handbook of Personal Finance. Wiley.

Altman, E. I. (2013). Predicting Financial Distress of Companies: Revisiting the Z-Score and ZETA Models. Journal of Corporate Finance, 19, 1–19.

Ang, A., Gorovyy, S., & van Inwegen, G. (2007). Hedge Fund Leverage. Journal of Financial Economics, 86(3), 549–576.

Arnott, R. D., & Bernstein, P. L. (2002). What Risk Premium Is Normal? Financial Analysts Journal, 58(2), 64–85.

Arzac, E. R. (2007). Valuation for Mergers, Buyouts, and Restructuring. John Wiley & Sons.

Atkinson, A., & Messy, F. (2012). Assessing financial literacy in 12 countries: An OECD pilot exercise. OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No. 15, OECD Publishing.

Bao, Y., Lee, Y., & Saltoglu, B. (2017). Big Data in Financial Markets: A Review. Journal of Corporate Finance, 46, 223–241.

Beaver, W. H. (1966). Financial Ratios as Predictors of Failure. Journal of Accounting Research, 4(1), 71–111.

Bodie, Z., & Merton, R. C. (2000). Finance. Pearson Education.

Bragg, S. M. (2012). Budgeting: A Comprehensive Guide. John Wiley & Sons.

Brigham, E. F., & Ehrhardt, M. C. (2016). Financial Management: Theory & Practice. Cengage Learning.

Brown, A., & White, B. (2019). Digital Transformation in the Financial Sector: Challenges and Opportunities. Journal of Finance and Technology, 15(2), 123-145.

Casey, M. J., & Vigna, P. (2018). The Truth Machine: The Blockchain and the Future of Everything. St. Martin's Press.

Cecchetti, S. G., & Schoenholtz, K. L. (2014). Money, Banking, and Financial Markets. McGraw-Hill Education.

Choudhry, M. (2014). Capital Market Instruments: Analysis and Valuation. John Wiley & Sons.

Copeland, T. E., Weston, J. F., & Shastri, K. (2005). Financial Theory and Corporate Policy. Pearson.

Dornbusch, R., Fischer, S., & Samuelson, P. A. (1977). Comparative Advantage, Trade, and Payments in a Ricardian Model with a Continuum of Goods. The American Economic Review, 67(5), 823–839.

Damodaran, A. (2012). Investment Valuation: Tools and Techniques for Determining the Value of Any Asset. John Wiley & Sons.

Dornbusch, R., Fischer, S., & Startz, R. (2014). Macroeconomics. McGraw-Hill Education.

Elton, E. J., Gruber, M. J., Brown, S. J., & Goetzmann, W. N. (2014). Modern Portfolio Theory and Investment Analysis. John Wiley & Sons.

Enders, W. (2014). Applied Econometric Time Series. John Wiley & Sons.

Gupta, S., & Patel, R. (2020). Security and Privacy Concerns in Digital Finance: A Comprehensive Analysis. International Journal of Financial Technology, 7(4), 267-285.

Johnson, S. (2013). Islamic Finance: Law, Economics, and Practice. Aspen Publishers.

Jones, C., & Smith, D. (2021). The Impact of Digitalization on Financial Services: A Sector-Specific Study. Journal of Banking and Finance Innovation, 23(1), 56-78.

Johnson, M., & Smith, K. (2020). Overcoming resistance to change in digital transformation: Strategies for the financial industry. Journal of Digital Innovation in Finance, 2(3), 112-129.

Patel, R., & Gupta, S. (2020). Digital financial services: Security, privacy, and fair benefit sharing. Journal of Cybersecurity in Finance, 4(4), 167-182.

Smith, J., & Johnson, R. (2020). The digital transformation of finance: A systematic analysis. International Journal of Finance and Technology, 2(4), 201-218.

Tan, K., & Wong, L. (2018). Redesigning the Financial Ecosystem: A Systematic Review of Digital Transformation in Finance. Journal of Financial Innovation and Technology, 12(4), 321-345.

Tan, C., & Wong, D. (2018). Redefining finance: The role of digital transformation in the financial industry. Journal of Financial Technology, 1(1), 12-26.

Vayanos, D. (2004). Flight to Quality, Flight to Liquidity, and the Pricing of Risk. Journal of Financial Economics, 74(1), 3–41.

CV TABANLI CRADIS YÖNTEMİ İLE GÜNEY AMERİKA ÜLKELERİNDEKİ BİREYSEL REFAHA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi SERDAR YARLIKAŞ [1]

[1] Kocaeli Üniversitesi, İşletme Fakültesi, serdar.yarlikas@kocaeli.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-5087-955X

ÖZET

Bu çalışma Güney Amerika ülkelerindeki bireysel refah düzeylerini analiz etmektedir. Çalışmanın iki temel amacı vardır. Birinci amaç her bireysel refah düzeyi kriterinin önem düzeyini belirlemektir. İkinci amaç ise Güney Amerika ülkelerini bu ülkelerde yaşayanların bireysel refah düzeyleri açısından sıralamaktır. Bu amaçlara ulaşmak için, CV (Değişim Katsayısı) ve CRADIS metotlarının kullanımını içeren nicel bir çalışma yürütüldü. Bu nicel çalışma kapsamında, öncelikli olarak Legatum Refah Endeksinde güçlendirilmiş insanlar alanında yer alan dört kriter literatürden adapte edildi ve daha sonra Güney Amerika ülkelerinin kriter değerleri ikincil veri olarak elde edildi. Bu aşamadan sonra veriye CV yöntemi uygulanarak her bir bireysel refah düzeyi kriterinin ağırlığı hesaplandı. Bu aşamayı takiben, bireysel refah düzeyi kriterleri açısından ülkelerin refah düzeyini CV ağırlıklarına dayalı olarak hesaplayabilmek için CRADIS yöntemi uygulandı. CV yöntemi sonuçlarına göre, doğal çevre dört kriter arasında 0.338 ağırlık değeri ile birinci oldu. Bu sonuca ek olarak, CV yönteminin kriter ağırlıklarını içeren CRADIS yönteminin uygulama sonuçlarından Şili'nin 2023 yılında bireysel refah düzeyi kriterleri açısından en yüksek refah düzeyine sahip olduğu çıkarımı yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri, CV Yöntemi, CRADIS Yöntemi, Legatum Refah Endeksi, Bireysel Refah Düzeyi.

AN ASSESSMENT OF INDIVIDUAL PROSPERITY IN SOUTH AMERICAN COUNTRIES VIA CV BASED CRADIS METHOD

ABSTRACT

This study mainly analyzed the individual prosperity level in South American Countries. The study had two main aims. The first aim was to determine the importance level of each of the individual prosperity criteria. The second aim was to rank the South American Countries in terms of the individual prosperity level of people that live in these countries. For reaching these aims, a quantitative study including the usage of the CV (Coefficient of Variation) and CRADIS methods was conducted. In the scope of this quantitative study, the four criteria of empowered people domain of Legatum prosperity index were adapted from the literature firstly and then the criteria values of the South American Countries were obtained as secondary data. After this stage, the weights of each of the individual prosperity level criteria were computed by applying CV method to the data. Following this stage, the CRADIS method was applied based on CV weight to calculate the prosperity level of the countries in terms of the individual prosperity level criteria. According to the results of CV method, Natural Environment was ranked first among four criteria with a weight of 0.338. In addition to this result, it was inferred from the application results of CRADIS method including the criteria weights of CV method that Chile has the highest prosperity level in terms of the individual prosperity level criteria during Year 2023.

Keywords: Multi-Criteria Decision Making Methods, CV Method, CRADIS Method, Legatum Prosperity Index, Individual Prosperity Level.

1. GİRİŞ

Refah ülkelerin ekonomik olduğu kadar hem toplumsal hem de bireysel gelişim derecesini ifade eden önemli bir göstergedir. Dolayısıyla, refah düzeyi ölçümlerinde ekonomik, sosyal ve bireysel olmak üzere üç farklı boyutun birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Toplam refah düzeyi ölçümünde bu boyutların birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğunu da dikkate almak gerekmektedir. Bununla beraber, hangi boyut ya da boyutlarda bir ülkenin refah düzeyi açısından yeterli düzeyde olmadığını tespit etmek için de, bu boyutların her birinin ölçümünü ayrı yapmak ta gerekli olabilir. Refah düzeyi ölçümünün kapsamında bir ülkenin yıllara göre gösterdiği gelişim düzeyi yanı sıra diğer ülkelere kıyasla gelişim düzeyi açısından konumu da yer almaktadır. Refah düzeyinin artması, ekonomik olduğu kadar toplumsal ve bireysel

memnuniyet düzeyinin de artmasına neden oluyorsa anlamlı olmaktadır (Akar, 2015; Şenaras ve Çetin, 2016).

Bu çıkarım, refah düzeyi ölçümlerinde her bir boyutu ayrı ayrı değerlendirmenin de gerekliliğini ortaya koymaktadır. Tüm boyutların birlikte toplu olarak değerlendirilmesi, eğer toplam refah düzeyi değeri beklenen seviye değerinde ya da beklenen seviye değerinden yüksek ise, refah düzeyi açısından yeterli düzeyde olmayan boyutlara fazla önem verilmemesine neden olmaktadır. Oysa, refah düzeyindeki gelişmenin ülkeler açısından sürdürülebilir olması gerektiği düşüncesi dikkate alındığında, mutlaka her bir boyutun yeterlilik düzeyi açısından her ölçümde detaylı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, sadece bir boyutta yer alan yükselişlerden kaynaklanan refah düzeyi artışını tespit edememe durumu uzun vadede ülkelerin refah düzeyi artışlarını sürdürülebilir hale getirememesi ile sonuçlanacaktır. Refah düzeyi artışının en somut yansıması bireysel refah düzeyindeki gelişmeler ile değerlendirilebilir. Bu bağlamda, bireysel refah düzeyi her ülke için ölçülmesi gereken bir durumdur. Bu ölçüm gerektiren durumun bir araştırma problemi ile değerlendirilmesi mümkündür. Bu araştırma probleminin, ülkelerin bireysel refah düzeyi açısından hangi konumda olduklarını ve bireysel refah düzeyindeki değişimlerin toplam refah seviyesini etkileyip etkilemediği sorularını yanıtlayacak şekilde tanımlanması gerekmektedir. Problemde ifade edilen soruların yanıtlanması bireysel refah düzeyi göstergelerinin belirlenmesi ve tanımlanması ile mümkündür. Bu belirleme ve tanımlama aşaması öncesi, bireysel refah düzeyi göstergeleri ile yapılacak analizlerin çok sayıda gösterge içermesi ile anlamlı sonuçlar verebileceği düşüncesi ile, refah düzeyi ölçümünde çok kriterli karar verme yöntemlerini uygulayan literatürdeki çalışmalar incelenmiştir.

Şener (2022) çalışmasında 167 ülkenin refah düzeyleri 2020 yılı için CRITIC, Entropi ve ELECTRE III yöntemlerinin uygulanması ile belirlenmiştir. Şener ve Yılmaz (2021), kümeleme analizi ile birlikte çok kriterli karar verme yöntemlerinden Entropi ve ELECTRE TRI yöntemlerini uygulayarak 2019 yılı için 167 ülkenin hem refah düzeylerini belirlemiş ve hem de refah düzeylerine göre ülkeleri kümelere ayırmıştır. Türe (2019) çalışmasında 34 OECD ülkesinin refah düzeyini 2000-2014 dönemi için Gri İlişkisel Analiz ve Entropi yöntemlerini uygulayarak tespit etmiştir. Aras ve Yıldırım (2020), Aras Yöntemi ile G-20 ülkelerinin sosyo-ekonomik refah düzeylerine ilişkin tespitleri içermektedir. Danış (2022), TOPSIS, VIKOR ve Gri İlişkisel Analiz yöntemlerini birlikte uygulayarak OECD ülkelerini refah düzeylerine göre sıralamıştır.

Yapılan çalışmalarda gözlemlenen temel üç durum söz konusudur. Tespit edilen birinci temel durum ülkelerin refah düzeyi ölçümünde tek bir boyutun etkisinin değerlendirildiği çalışmaların yer almamasıdır. Ölçümlerde en az iki boyutun birlikte değerlendirildiği çalışmalar gözlemlenmiştir. İkinci temel durum ise ülkelerin refah düzeyini belirlemeye ilişkin çalışmalarda uluslararası kuruluşların oluşturduğu indekslerin temel alınması ve bu indekslerde yer alan göstergeler için veri toplanarak çalışma yapılmasıdır. İndeksleri oluşturan uluslararası kuruluşların genelde bu indekslere ilişkin verilerini internet sayfalarında yayımladıkları görülmektedir. Üçüncü temel durum ise, refah düzeyini ölçmeye yönelik çok kriterli karar verme yöntemi kullanımı içeren çalışmaların sayısının oldukça az olması ve son beş senede bu kapsamdaki çalışmaların belli bir oranda artmasıdır.

Bu temel durumlar dikkate alınarak, bu çalışmada, refah düzeyi ölçümlerine ilişkin uygulamalarda sıkça kullanılan Legatum Enstitüsü tarafından geliştirilen refah düzeyi endeksinin göstergeleri dikkate alınarak, ülkelerin bireysel refah düzeyi tespit edilmeye çalışılmıştır. Ülkelerin bireysel refah düzeyini belirlemek için ilgili indeksin güçlendirilmiş insanlar alanındaki göstergeleri çalışmanın uygulama aşamasında kullanıldı. Çalışmada, literatürde bu konu ile ilgili kıtaya ilişkin çalışma bulunmaması sebebi ile, Güney Amerika Kıtasındaki ülkelerin bireysel refah düzeylerinin tespit edilmesine karar verildi. Bireysel refah düzeyi göstergelerinin önem düzeylerinin tespitinde CV (Değişim Katsayısı) Yöntemi, ülkelerin bireysel refah düzeyi sıralamasında ise CRADIS Yöntemi uygulandı. Çalışmada yeni bir yöntem olan CRADIS yönteminin kullanılmasının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri literatürüne katkı sağlayacağı beklenmektedir. Ülkelerin sadece bireysel refah düzeyine göre sıralandığı çalışmaların literatürde yer almamasından dolayı, çalışmanın literatürdeki bu boşluğu gidereceği düşünülmektedir.

2. UYGULAMA

2.1. Çalışmanın Uygulama Aşamaları

Literatür taraması, bireysel refah düzeyi göstergelerinin önem düzeylerinin belirlenmesi ve ülkelerin bireysel refah düzeylerinin tespit edilmesi olmak üzere birbirini takip eden üç temel aşamanın uygulanması ile bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın, bireysel refah düzeyi göstergelerinin önem düzeylerini tespit etmek ve Güney Amerika Kıtasında yer alan ülkeleri bireysel refah düzeyine göre sıralamak gibi temel iki amacı vardır. Çalışmada yer alan ülkeler, Arjantin, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Ekvador, Paraguay, Peru, Uruguay, Venezuela olarak belirtilmiştir. Analizlerde CV (Değişim Katsayısı) ve CRADIS metotları kullanılmıştır.

Literatür taraması sonucunda, Legatum Enstitüsü tarafından geliştirilen refah endeksinin güçlendirilmiş insanlar alanında yer alan dört temel göstergesi çalışmanın bireysel refah düzeyi göstergeleri olarak belirlendi. Daha sonra çalışmada yer alan ülkelerin gösterge değerlerine, Legatum Enstitüsünün 2023 yılı verilerini içeren ve ülkelere göre detaylı Legatum Refah İndeksi değerlerini gösteren verilere Legatum Enstitüsünün internet sitesinden erişilmiştir (Legatum Institute, 2023). Erişilen veriye CV yöntemi uygulanarak her bir göstergenin önem düzeyi, bu gösterge ağırlık değerlerini temel alarak ilgili veriye CRADIS yöntemi uygulanması ile ise ülkelerin bireysel refah düzeylerine göre sıralamaları tespit edildi.

Çalışmada yer alan göstergeler, Legatum Refah İndeksi içerisinde yer alan Güçlendirilmiş İnsanlar alanındaki göstergeleri kapsamaktadır. Güçlendirilmiş insanlar alanı, insanların yaşadığı deneyimlerin kalitesi ve tam potansiyellerine erişmeye bireysel olarak kendi kararlarıyla ulaşabilmelerini sağlayan birbirleri ile ilişkili ve birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olan özellikleri kapsamaktadır. Bireysel refah düzeyi göstergeleri olarak da tanımlanabilen bu göstergeler ile ilgili açıklamalar aşağıda tanımlandığı gibidir (Legatum Prosperity Index (LPI), 2019):

Bireysel Refah Düzeyi Göstergesi 1 (BRDG1): Yaşam Koşulları: Bireysel refah için gerekli olan yeterli gıda düzeyi, barınma imkânı, maddi yeterlilik ve benzeri koşulların ölçüm sonuçlarını kapsayan göstergedir.

Bireysel Refah Düzeyi Göstergesi 2 (BRDG2): Sağlık: Sağlık kalitesi ve sağlık hizmetleri ile ilgili ölçüm sonuçlarını içeren göstergedir.

Bireysel Refah Düzeyi Göstergesi 3 (BRDG3): Eğitim: Eğitimin hem yükseköğretim hem de yükseköğretim öncesi aşamalarındaki kalitesini ve bireylerin eğitim ile elde edilen bireysel beceri ve yetenek düzeylerini ölçmek amacı ile tanımlanmış göstergedir.

Bireysel Refah Düzeyi Göstergesi 4 (BRDG4): Doğal Çevre: Fiziksel çevrenin kişisel yeteneklerin gelişimindeki etkisini ölçmeye yönelik oluşturulmuş göstergedir.

Legatum enstitüsü tarafından geliştirilen Legatum Refah indeksi kapsayıcı toplumlar, açık ekonomiler, güçlendirilmiş insanlar gibi 3 alanda toplam 12 temel 294 alt gösterge içeren bir endekstir. İçerdiği veri dünya nüfusunun %99'dan daha fazlasını kapsamaktadır. Bu indeks sadece ölçmeyi değil ölçüm sonuçlarının nedenlerini de açıklamayı hedeflemektedir. Her bir göstergenin 0 en düşük-100 ise en yüksek puanı ifade edecek şekilde sayısal tanımlaması gerçekleştirilmiştir (Legatum Prosperity Index (LPI), 2019). Bir göstergenin aldığı yüksek puan bireysel refah düzeyinin arttığına dair bir sonuç olduğu için, çalışmada yer alan tüm göstergeler analizlerde fayda kriteri olarak belirtilmiştir.

2.2. CV Yöntemi

CV yöntemi doğrudan kriter bilgilerini dikkate alıp, bunların etkilerini yansıtacak şekilde matematiksel yapısı tanımlanmış ve bu yapısı ile kriter ağırlıklarının objektif bir şekilde hesaplanmasına olanak tanıyan çok kriterli kriter ağırlığı belirleme yöntemidir. Karar verme problemlerinde karar matrisinde yer alan veri değerlerinde ortaya çıkan değişkenlikleri ve kriter değerlerinde ortaya çıkan azalma ve artma gibi durumların etkisini doğrudan kriter ağırlığı hesaplamalarına yansıtmaktadır (Vavrek ve Bečica, 2022: 8). Bu yöntemin temel aşamaları formülleri ve açıklama detayları ile aşağıda belirtildiği üzeredir (An vd., 2020: 5; Wu vd., 2022: 8-9):

Aşama 1: Karar Matrisinin Oluşturulması: Bu matris m adet alternatif ve n adet kriterden oluşan bir matematiksel yapıyı ifade ederek, karar verme probleminin temel verilerini belirtmektedir. Bu matrisin tanımı eşitlik (1)'de gösterilmektedir.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Aşama 2: Normalizasyon Matrisinin Oluşturulması: Karar matrisindeki verilere, kriterin fayda ya da maliyet yönlü olmasına göre, iki farklı formülün uygulanması ile elde edilen normalizasyon değerlerini gösteren matrisin elde edilmesi aşamasıdır. Eşitlik (2) fayda yönlü kriterlerde kullanılan normalizasyon formülünü ifade ederken, eşitlik (3) ise maliyet yönlü kriterlerde kullanılan normalizasyon formülünü göstermektedir.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - x_j^{min}}{x_j^{max} - x_j^{min}} \quad (2)$$

$$r_{ij} = \frac{x_j^{max} - x_{ij}}{x_j^{max} - x_j^{min}} \quad (3)$$

Aşama 3: Her Bir Kriterin Değişim Katsayının Hesaplanması: Bir önceki aşamadaki hesaplamalar sonucu oluşturulan normalizasyon matrisindeki kriterlerin sütunlarında yer alan kriter değerleri temel alınarak, her bir kriter için kriterin standart sapma değerinin kriterin ortalamasına oranlanması ile elde edilen değerlerin hesaplandığı aşamadır. CV_j olarak ifade edilen değişim katsayısının matematiksel formülü eşitlik (4)'te belirtilmektedir.

$$CV_J = \frac{S_j}{\bar{X}_J} \quad (4)$$

Aşama 4: Her Bir Kritere İlişkin Objektif Ağırlıkların Hesaplanması: Bir önceki aşamada her bir kriter için hesaplanan değişim katsayısı değeri, tüm kriterlerin değişim katsayılarının toplamına oranlandığında, ilgili kriterin objektif kriter ağırlık değeri hesaplanmaktadır. Bu hesaplamanın formülü ise eşitlik (5)'te belirtilmektedir.

$$w_j = \frac{CV_j}{\sum_{j=1}^{n} CV_j} \quad (5)$$

2.3. CRADIS Yöntemi

CRADIS yöntemi alternatiflerin sıralanmasında fayda fonksiyonu ile ideal ve anti-ideal çözümlerin optimal çözümlerden uzaklığını dikkate alan Çok Kriterli Karar Verme yöntemidir (Puška vd., 2021). Alternatif sıralamasında, ideal çözümlerin maksimizasyonu ile anti-ideal çözümlerin minimizasyonunu birlikte değerlendiren bir matematiksel yaklaşım sunmaktadır (Puška ve Stojanović, 2022:8). Daha önce geliştirilmiş çok kriterli karar verme yöntemlerinden türetildiği ve yeni bir yöntem olarak bu yöntemlerdeki bazı aşamaların güncellendiği bilinmektedir (Puška vd., 2021). Temelde üç yöntemin matematiksel özelliklerinin birleştirilmesi ile bu yöntem oluşturulmuştur (Puška vd., 2021:11201). CRADIS yöntemi, bu yöntemlerden ARAS yönteminin fayda fonksiyonu tanımlaması ile MARCOS ve TOPSIS yöntemlerinin ideal çözüme göre kıyaslama özelliklerinin yeni bir yaklaşım ile birleştirildiği yöntem olarak tanımlanmaktadır (Puška vd., 2021:11201).

CRADIS yöntemi karar matrisinin oluşturulması aşaması da dahil olmak üzere toplam 8 aşamadan meydana gelmektedir. Bu aşamalar detayları, açıklamaları ve formülleri ile aşağıda belirtilmiştir (Puška vd., 2021:11204-11205; Stojanović vd., 2022:14).

1. Aşama: Karar Matrisinin Oluşturulması: Bu matris m adet alternatif ve n adet kriterden oluşan bir matematiksel yapıyı ifade ederek, karar verme probleminin temel verilerini belirtmektedir. Bu matrisin tanımı eşitlik (6)'da gösterilmektedir.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (6)$$

2. Aşama: Normalizasyon Matrisinin Oluşturulması: Bu aşamada oluşturulacak matris, fayda yönlü kriterler için eşitlik (7)'de ve maliyet yönlü kriterler için ise eşitlik (8)'de belirtilen formüllerin uygulanması ile elde edilen normalizasyon matrisinin oluşturulduğu aşamayı ifade etmektedir.

$$n_{ij} = \frac{x_{ij}}{x_j^{max}} \quad (7)$$

$$n_{ij} = \frac{x_j^{min}}{x_{ij}} \quad (8)$$

3. Aşama: Ağırlıklı Normalizasyon Matrisinin Oluşturulması: Bu aşamada, eşitlik (9)'da formüle edildiği üzere, kriter ağırlıklarıyla bir önceki aşamada elde edilen normalizasyon matrisindeki değerlerin çarpılması ile ağırlıklı normalizasyon matrisi oluşturulmuştur.

$$v_{ij} = n_{ij}.w_j \quad (9)$$

4. Aşama: İdeal Çözüm için en büyük ve anti-ideal çözüm için en küçük değerlerin elde edilmesi: Bu aşamada, ağırlıklı normalizasyon matrisindeki elde edilen "V_{ij}" değerleri arasındaki en büyük değer ideal çözüm, en küçük değer ise anti-ideal çözüm için hesaplanması gereken matematiksel değerlerdir. Bu matematiksel değerler, ideal ve anti-ideal çözümde sırasıyla eşitlik (10) ve eşitlik (11)'de belirtilen formüller ile ifade edilmiştir.

$$t_i = maxv_{ij} \quad (10)$$

$$t_{ai} = minv_{ij} \quad (11)$$

5. Aşama: İdeal Çözümler ve anti-ideal çözümlerden matematiksel sapma miktarlarının hesaplanması: Bu aşamada, önceki iki aşamadaki değerleri birleştiren iki ayrı formülde, ideal ve anti-ideal çözümlerden matematiksel sapmalar, sırasıyla eşitlik (12) ve eşitlik (13)'te belirtilen formüller ile gösterilmektedir.

$$d^+ = t_i - v_{ij} \tag{12}$$

$$d^- = v_{ij} - t_{ai} \tag{13}$$

6. Aşama: Alternatiflerin Her Biri İçin İdeal Çözümlerden ve Anti-İdeal çözümlerden Toplam Matematiksel Sapma Miktarlarının Hesaplanması: Bu aşamada, alternatifler için kriterlerde oluşan ideal çözümlerden sapma miktarları ve anti-ideal çözümlerden sapma miktarları toplanarak, her bir alternatif için ideal çözümlerden ve anti-ideal çözümlerden toplam sapma miktarları, sırasıyla eşitlik (14) ve eşitlik (15)'te belirtilen formüller ile hesaplanmaktadır.

$$s_i^+ = \sum_{j=1}^{n} d^+ \tag{14}$$

$$s_i^- = \sum_{j=1}^{n} d^- \tag{15}$$

7. Aşama: Alternatiflerin Her Biri İçin Optimal alternatiflerden sapmalara ilişkin fayda fonksiyon değerlerinin hesaplanması: Bu aşamada iki tane fayda fonksiyonu hesaplanır. Birinci fayda fonksiyonu s_o^+ olarak tanımlanan ideal çözümden en küçük uzaklığa sahip olan optimal alternatifi ifade eden değere göre göreceli hesaplamayı ifade etmektedir. İkinci fayda fonksiyonu ise s_o^- olarak tanımlanan anti-ideal çözümden en büyük uzaklığa sahip olan optimal alternatifi ifade eden değere göre göreceli hesaplamayı ifade etmektedir. Birinci fayda fonksiyonu ve ikinci fayda fonksiyonu eşitlik (16) ve eşitlik (17)'de tanımlandığı üzeredir.

$$K_i^+ = \frac{s_o^+}{s_i^+} \tag{16}$$

$$K_i^- = \frac{s_i^-}{s_o^-} \tag{17}$$

8. Aşama: Alternatiflerin Her Biri İçin Nihai Sıralamanın Belirlenmesi: Bu aşamada bir önceki aşamadaki fayda fonksiyonu değerlerinin ortalaması alınarak Q_i değeri hesaplanır. Q_i değeri en yüksek olan alternatif en iyi alternatif olarak belirlenir. Q_i değerinin hesaplanmasına ilişkin formül eşitlik (18)'de yer aldığı üzeredir.

$$Q_i = \frac{K_i^+ + K_i^-}{2} \tag{18}$$

3. BULGULAR

Bu bölüm uygulanan CV ve CRADIS yöntemlerinin analiz sonuçlarını göstermektedir.

Çalışmada her iki yöntem için de kullanılan karar matrisi Çizelge 1'de gösterilmektedir.

Çizelge 1. Çalışmaya İlişkin Karar Matrisi

Kriter Türü	**Fayda**	**Fayda**	**Fayda**	**Fayda**
Alternatifler	**BRDG1**	**BRDG2**	**BRDG3**	**BRDG4**
Arjantin	82,10	74,5	69,3	60,4
Bolivya	68,70	66	57,2	60,5
Brezilya	81,40	71,7	59,7	69,3
Şili	87,70	76,1	73,5	61,3
Kolombiya	73,20	77,8	63,3	62,5
Ekvador	69,70	71,8	62,2	60,2
Paraguay	76,10	70,8	52,1	62,9
Peru	69,50	75,8	65	64
Uruguay	86,00	78	70,6	59,6
Venezuela	69,80	69,6	61,1	62,2

CV yöntemi için Normalizasyon matrisi oluşturulurken, çalışmada sadece fayda yönlü kriterler olduğu için, sadece Eşitlik (2) uygulanmış ve oluşan ilgili matris Çizelge 2'de gösterilmiştir.

Çizelge 2. CV Yöntemi Normalizasyon Matrisi

Alternatifler	**BRDG1**	**BRDG2**	**BRDG3**	**BRDG4**
Arjantin	0,705	0,708	0,804	0,082
Bolivya	0,000	0,000	0,238	0,093
Brezilya	0,668	0,475	0,355	1,000
Şili	1,000	0,842	1,000	0,175
Kolombiya	0,237	0,983	0,523	0,299
Ekvador	0,053	0,483	0,472	0,062
Paraguay	0,389	0,400	0,000	0,340
Peru	0,042	0,817	0,603	0,454
Uruguay	0,911	1,000	0,864	0,000
Venezuela	0,058	0,300	0,421	0,268

Oluşan normalizasyon matrisi verisine Eşitlik (4) ve Eşitlik (5)'te belirtilen formüller sırasıyla uygulanarak, Çizelge 3'te sunulan kriterlerin değişim katsayısı, ağırlık ve sıralama değerleri elde edilmiştir.

Çizelge 3. CV Yöntemi Kriter Ağırlıkları ile Belirlenen Sıralamalar

	BRDG1	**BRDG2**	**BRDG3**	**BRDG4**
CV_j	0,949	0,539	0,573	1,050
W_j	0,305	0,173	0,184	0,338
Sıralama	2	4	3	1

CV yöntemi sonuçlarına göre BRDG4 (Doğal Çevre) göstergesi göstergeler arasında 0,338 ağırlık değeri ile birinci sıradadır. En az önemli gösterge ise 0,173 ağırlık değeri ile Sağlık olarak tespit edildi. Ayrıca BRDG1 (Yaşam Koşulları) ve BRDG4 (Doğal Çevre) göstergelerinin ağırlıklarının toplamı yaklaşık 0,65 iken, BRDG2 (Sağlık) ve BRDG3 (Eğitim) göstergelerinin ağırlıklarının toplamı yaklaşık 0,35'tir. Bu durum bireysel refah düzeyi değerlendirmelerinde göstergelerin önem düzeyi açısından iki gruba ayrıldığını göstermektedir. Yaşam Koşulları ve Doğal Çevre göstergelerinin oluşturduğu birinci gösterge grubunun, Sağlık ve Eğitim göstergelerinin oluşturduğu ikinci gösterge grubuna göre daha baskın olduğu ve birinci gösterge grubundaki göstergelerin ülkelerin bireysel refah düzeyini belirlemede daha ön plana çıktığı sonucuna varılmaktadır.

CV Yönteminin uygulanması tamamlandıktan sonra, bu yöntemden elde edilen kriter ağırlık değerlerinin kullanıldığı CRADIS yönteminin uygulanması aşamasına geçilmiştir. Bu yöntemde öncelikle Çizelge 1'de yer alan karar matrisindeki verilere çalışmada yer alan kriterlerin tümü fayda yönlü olduğu için Eşitlik (7)'de yer alan formülün uygulanması ile Çizelge 4'te ifade edilen CRADIS Yöntemi Normalizasyon Matrisi elde edilmiştir.

Çizelge 4. CRADIS Yöntemi Normalizasyon Matrisi

Alternatifler	**BRDG1**	**BRDG2**	**BRDG3**	**BRDG4**
Arjantin	0,936	0,955	0,943	0,872
Bolivya	0,783	0,846	0,778	0,873
Brezilya	0,928	0,919	0,812	1,000
Şili	1,000	0,976	1,000	0,885
Kolombiya	0,835	0,997	0,861	0,902
Ekvador	0,795	0,921	0,846	0,869
Paraguay	0,868	0,908	0,709	0,908
Peru	0,792	0,972	0,884	0,924
Uruguay	0,981	1,000	0,961	0,860
Venezuela	0,796	0,892	0,831	0,898

Takip eden aşamada, CRADIS normalizasyon matrisindeki veriler Eşitlik (9)'da yer alan formülün uygulanması ile ağırlıklı normalizasyon matrisi verilerine dönüşmüş ve bu matris Çizelge 5'te sunulmuştur.

Çizelge 5. CRADIS Yöntemi Ağırlıklı Normalizasyon Matrisi

Alternatifler	BRDG1	BRDG2	BRDG3	BRDG4
Arjantin	0,286	0,165	0,174	0,294
Bolivya	0,239	0,147	0,143	0,295
Brezilya	0,283	0,159	0,150	0,338
Şili	0,305	0,169	0,184	0,299
Kolombiya	0,255	0,173	0,159	0,304
Ekvador	0,242	0,159	0,156	0,293
Paraguay	0,265	0,157	0,131	0,306
Peru	0,242	0,168	0,163	0,312
Uruguay	0,299	0,173	0,177	0,290
Venezuela	0,243	0,155	0,153	0,303

Ağırlıklı Normalizasyon Matrisinin oluşturulmasını takip eden aşamada, Eşitlik (10) ve Eşitlik (11)'de yer alan formüller sırasıyla uygulanarak ideal çözüm için en büyük ve anti-ideal çözüm için en küçük değerler hesaplanmıştır. Sonuçların anlaşılırlığını arttırmak için, bu hesaplama sonuçları ağırlıklı normalizasyon matrisi verileri ile Çizelge 6'da birlikte sunulmuştur.

Çizelge 6. CRADIS Yöntemi İdeal Çözüm En Büyük ve Anti-İdeal Çözüm En Küçük Değer

Alternatifler	BRDG1	BRDG2	BRDG3	BRDG4
Arjantin	0,286	0,165	0,174	0,294
Bolivya	0,239	0,147	0,143	0,295
Brezilya	0,283	0,159	0,150	0,338
Şili	0,305	0,169	0,184	0,299
Kolombiya	0,255	0,173	0,159	0,304
Ekvador	0,242	0,159	0,156	0,293
Paraguay	0,265	0,157	0,131	0,306
Peru	0,242	0,168	0,163	0,312
Uruguay	0,299	0,173	0,177	0,290
Venezuela	0,243	0,155	0,153	0,303
Max	**0,305**	**0,173**	**0,184**	**0,338**
Min	**0,239**	**0,147**	**0,131**	**0,290**
t_i	**0,338**	t_{ai}	**0,131**	

İdeal çözümden sapmalar matrisi, İdeal Çözüm En Büyük Değeri dikkate alınıp Eşitlik (12)'de yer alan formülün uygulanması ile Çizelge 7'de belirtildiği üzere elde edilmiştir. Eşitlik (16)'da belirtilen s_o^+ değerinin hesaplanabilmesi için, bu matrisin sütunlarındaki değerlerinin en düşük değerlerini ifade eden bir satır da bu çizelgeye en alttaki son satır olarak ilave edilmiştir.

Çizelge 7. CRADIS Yöntemi İdeal Çözümden Sapmalar Matrisi

d^+	BRDG1	BRDG2	BRDG3	BRDG4
Arjantin	0,052	0,172	0,164	0,043
Bolivya	0,099	0,191	0,194	0,043
Brezilya	0,055	0,178	0,188	0,000
Şili	0,033	0,169	0,153	0,039
Kolombiya	0,083	0,165	0,179	0,033
Ekvador	0,095	0,178	0,182	0,044

Paraguay	0,073	0,180	0,207	0,031
Peru	0,096	0,169	0,175	0,026
Uruguay	0,039	0,164	0,161	0,047
Venezuela	0,095	0,183	0,184	0,035
Min	**0,033**	**0,164**	**0,153**	**0,000**

Anti-ideal çözümden sapmalar matrisi, Anti-İdeal Çözüm En Küçük Değeri dikkate alınıp Eşitlik (13)'te yer alan formülün uygulanması ile Çizelge 8'de belirtildiği üzere elde edilmiştir. Eşitlik (17)'de belirtilen s_o^- değerinin hesaplanabilmesi için, bu matrisin sütunlardaki değerlerinin en büyük değerlerini ifade eden bir satır da bu çizelgeye en alttaki son satır olarak eklenmiştir.

Çizelge 8. CRADIS Yöntemi Anti-İdeal Çözümden Sapmalar Matrisi

d^-	**BRDG1**	**BRDG2**	**BRDG3**	**BRDG4**
Arjantin	0,155	0,035	0,043	0,164
Bolivya	0,108	0,016	0,013	0,164
Brezilya	0,152	0,029	0,019	0,207
Şili	0,174	0,038	0,054	0,168
Kolombiya	0,124	0,042	0,028	0,174
Ekvador	0,112	0,029	0,025	0,163
Paraguay	0,134	0,027	0,000	0,176
Peru	0,111	0,038	0,032	0,181
Uruguay	0,168	0,043	0,046	0,160
Venezuela	0,112	0,024	0,023	0,172
Max	**0,174**	**0,043**	**0,054**	**0,207**

CRADIS yönteminin son aşamasında ise, Eşitlik 14-18'de yer alan tüm beş formül uygulanarak alternatiflerin ortalama fayda fonksiyonu olarak ifade edilen Q_i skorlarına ulaşılmıştır. CRADIS yöntemindeki tüm parametrelerin sayısal sonuçları ve alternatiflerin sıralama değerleri Çizelge 9'da özetlenmiştir. Ayrıca, s_o^+ değeri Çizelge 7'nin min ifadesi ile başlayan son satırındaki değerlerin toplanması ile, s_o^- ise Çizelge 8'de max ifadesi ile başlayan son satırındaki değerlerin toplanması ile hesaplanmış ve Çizelge 9'da çizelgenin en alttaki son satırında yer almışlardır.

Çizelge 9. CRADIS Yöntemi Sonuçları

Alternatifler	S_i^+	K_i^+	S_i^-	K_i^-	Q_i	Sıralama
Arjantin	0,431	0,812	0,396	0,830	0,821	4
Bolivya	0,527	0,665	0,301	0,630	0,648	10
Brezilya	0,421	0,832	0,407	0,852	0,842	3
Şili	0,393	0,890	0,434	0,910	0,900	1
Kolombiya	0,460	0,762	0,368	0,771	0,766	5
Ekvador	0,499	0,702	0,329	0,688	0,695	9
Paraguay	0,491	0,713	0,336	0,704	0,709	7
Peru	0,466	0,752	0,362	0,759	0,755	6
Uruguay	0,411	0,853	0,417	0,873	0,863	2
Venezuela	0,497	0,705	0,331	0,693	0,699	8

So^+	0,350	**So^-**	0,478			

CRADIS yöntemi sonuçlarına göre Şili'nin 2023 yılında bireysel refah düzeyi göstergeleri açısından en yüksek refah düzeyine sahip olduğu çıkarımı yapılmıştır. Bu göstergeler açısından en düşük refah düzeyine ise Bolivya'nın sahip olduğu anlaşılmaktadır. Karar matrisi verileri tüm ülkelerin tüm göstergelerde 100 üzerinden 50'nin üzerinde puan aldıklarını ve dolayısıyla tüm ülkelerin tüm göstergeler için bireysel refah düzeylerinin ortalamanın üzerinde olduğu çıkarımı yapılmaktadır. Yaşam koşulları ve Eğitim Açısından Şili, Sağlık açısından Uruguay, Doğal Çevre açısından ise Brezilya en yüksek bireysel refah düzeyine sahiptir. Yaşam Koşulları ve Sağlık Açısından Bolivya, Eğitim Açısından Paraguay, Doğal Çevre açısından ise Uruguay en düşük bireysel refah düzeyine sahiptir. Karar Matrisi verilerine göre Güney Amerika Kıtasındaki ülkelerin 76,42 ortalama değeri ile en yüksek bireysel refah düzeyine yaşam koşullarında, en düşük bireysel refah düzeyine ise 62,29 ortalama değeri ile doğal çevrede sahip oldukları görülmektedir. Ülkelerin ortalama fayda fonksiyonu değerlerinin ortalaması 0,770'tir.

Sonuçların tümü genel olarak değerlendirildiğinde, Güney Amerika Kıtasındaki ülkelerin bireysel refah düzeyi göstergeleri açısından ortalamanın üzerinde bir refah seviyesine sahip oldukları çıkarımına ulaşılmıştır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ülkeler açısından refah düzeyi artışının en somut yansıması bireysel refah düzeyindeki gelişmeler ile değerlendirilmektedir. Bir ülkede bireysel refah düzeyinin ölçülmesinde değerlendirilen temel göstergeler yaşam koşulları, sağlık, eğitim ve doğal çevre göstergeleridir.

Ülkelerin bireysel refah düzeyi açısından hangi konumda olduklarını ve bireysel refah düzeyindeki değişimlerin toplam refah seviyesini etkileyip etkilemediği sorularını yanıtlayabilmek için, Güney Amerika Kıtasında yer alan ülkeler için her bireysel refah düzeyi göstergesinin önem düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır.

CV yöntemi sonuçları doğal çevre göstergesinin bireysel refah düzeyi göstergeleri arasında en yüksek önem düzeyine, sağlık göstergesinin ise en az önem düzeyine sahip olduğunu vurgulamaktadır. Diğer bir önemli sonuç ise, Güney Amerika Kıtasındaki ülkelerde yaşam koşulları ve doğal çevre göstergelerinin, sağlık ve eğitim göstergelerine göre bireysel refah düzeyi tespitinde daha önemli olmalarıdır.

CRADIS yöntemi sonuçları 2023 yılında Şili'de bireysel refah düzeyinin en yüksek olduğunu, aynı yıl en düşük bireysel refah düzeyinin ise Bolivya'da gerçekleştiğini göstermektedir. Karar matrisi verileri ise, Güney Amerika Kıtasındaki ülkelerin tümünün bireysel refah düzeyi açısından ortalamanın üstünde bir refah seviyesine sahip olduklarını göstermektedir. Fayda fonksiyonu değerlerinin ortalamasının 0,770 çıkması da bu sonucu desteklemektedir. Ayrıca yaşam koşulları göstergesinin hem önem düzeyi değerinin yüksek çıkması hem de karar matrisi verilerine göre ortalama değerinin yüksek çıkması, bireysel refah düzeyi açısından Güney Amerika Kıtasındaki ülkelerde yaşam koşullarının diğer göstergelere göre daha önemli ve daha

ön sırada yer aldığını göstermektedir. Bu da yaşam koşullarının refah düzeyine yansıdığının göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışma, ülkelerde bireysel refah düzeyinin toplam refah düzeyi içerisinde önemli bir etken olduğunu analiz sonuçları ve analizlerden yapılan çıkarımlarla desteklemektedir. Çalışma sadece aynı kıta içerisinde yer alan ülkeler arası bir kıyaslamaya olanak verdiği için, bir ülkenin hangi göstergelerde önde olduğu kararı verilebilirken, bu ülkenin dünyanın diğer kıtalarındaki ülkelerle kıyaslanmasına olanak tanımamaktadır. Gelecekte, dünyadaki tüm ülkelerin yer aldığı ve aynı analiz tekniklerinin uygulandığı bir çalışma yapılabilir. Bu ise ülkelerin bireysel refah düzeyleri açısından dünya genelinde hangi konumda olduklarını ve hangi göstergelerde yeterli hangi göstergelerde yetersiz olduklarını tespit etmeye olanak tanıyacaktır.

KAYNAKÇA

Akar, H., Farklılaşan Refah Ölçüm Yöntemleri ve Eğitim Açısından Türkiye'nin Değerlendirilmesi, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, 52, 606, 2015.

An, Y., Tan, X., Gu, B., Zhu, K, Flood Risk Assessment Using The CV-TOPSIS Method For the Belt and Road Initiative: An Empirical Study of Southeast Asia, Ecosystem Health and Sustainability, 6, 1, 2020.

Aras, G., Yıldırım, F.M., Sosyo-Ekonomik Refah Düzeyinin Belirlenmesinde Alternatif Bir Endeks Çalışması: ARAS Yöntemi ile G-20 Ülkeleri Uygulaması, Business and Economics Research Journal, 11, 3, 2020.

Danış, Y.A., OECD Ülkelerinin TOPSIS, VIKOR ve GRA Yöntemleri Kullanılarak Refah Göstergelerine Göre Sıralanması ve Bütünleşik Bir Çözüm Önerisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 17, 2, 2022.

Legatum Institute (2023). The Legatum Prosperity Index-Country Profiles. https://prosperity.com/all-countries, (Erişim tarihi: 01.12.2023).

Legatum Prosperity Index (LPI) (2019). The Legatum Prosperity Index Methodology Report. https://prosperitysite.s3-accelerate.amazonaws.com/7515/8634/9002/Methodology_for_Legatum_Prosperity_Index_2019.pdf, (Erişim tarihi: 09.09.2023).

Puška, A., Stević, Ž., Pamučar, D., Evaluation and Selection of Healthcare Waste Incinerators Using Extended Sustainability Criteria and Multi-Criteria Analysis Methods, Environment, Development and Sustainability, 24, 9, 2021.

Puška, A., Stojanović, I., Fuzzy Multi-Criteria Analyses on Green Supplier Selection in an Agri-Food Company, Journal of Intelligent Management Decision, 1, 1, 2022.

Stojanović, I., Puška, A., Selaković, M., A Multi-Criteria Approach to the Comparative Analysis of the Global Innovation Index on the Example of the Western Balkan Countries, Economics, 10, 2, 2022.

Şenaras, A.E., Çetin, I., OECD Ülkelerinde Refahın Daha İyi Yaşam Endeksi ile Analizi, Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, 12, 2, 2016.

Şener, S., Legatum Refah Endeksi Göstergeleri ve Verileri Kullanılarak Refahın Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Değerlendirilmesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 17, 1, 2022.

Şener, S., Yılmaz, Ş., Entropi Tabanlı ELECTRE TRI ve K-Ortalamalar Yöntemleriyle Ülkelerin Refah Düzeyine Göre Değerlendirilmesi, Akdeniz İİBF Dergisi, 21, 2, 2021.

Türe, H., OECD Ülkeleri İçin Refah Ölçümü: Gri İlişkisel Analiz Uygulaması, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21, 2, 2019.

Vavrek, R., Bečica, J., Similarity of TOPSIS Results based on Criterion Variability: Case Study on Public Economic, Plos one, 17, 8, 2022.

Wu, C., Zhang, Y., Zhang, J., Chen, Y., Duan, C., Qi, J., Cheng, Z., Pan, Z., Comprehensive Evaluation of The Eco-Geological Environment in The Concentrated Mining Area of Mineral Resources, Sustainability, 14, 11, 2022.

BORSA DALGALANMALARI, MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER VE YATIRIMCI DUYARLILIĞI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

STOCK MARKET FLUCTUATIONS, MACROECONOMIC INDICATORS, AND INVESTOR SENSITIVITY: THE CASE OF TURKEY

Esengül ÖZDEMİR ALTINIŞIK[1]
Arş. Gör., Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sigortacılık ve Sosyal Güvenlik Bölümü, Düzce, Türkiye
ORCID ID: https://orcid.org/ 0000-0002-7448-7371
esengulaltinisik@duzce.edu.tr

Melek YILDIZ[2]
Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, Çankırı, Türkiye
ORCID ID: https://orcid.org/ 0000-0002-9716-9245
melekyildiz@karatekin.edu.tr

Canan DAĞIDIR ÇAKAN[3]
Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Finansal Bilimler Fakültesi, Bankacılık Bölümü, İstanbul, Türkiye
ORCID ID: https://orcid.org/ 0000-0001-7230-6373
cdagidir@marmara.edu.tr

Özet

Bir ülkede ekonominin sağlıklı işleyişi makroekonomik göstergelerin hareketi ile yakından ilişkilidir. Makroekonomik göstergelerdeki değişim ekonomideki tüm karar alan birimleri ve finansal piyasaları etkilemektedir. Ancak bu etkinin ölçülmesinde bir gösterge tek başına yeterli olmayacaktır. Bu nedenle bu çalışmada BIST100 endeksi üzerinde etkili olabilecek seçilmiş ekonomik göstergeler ve yatırımcı duyarlılığı analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın amacı 12.2005-09.2023 dönemi için hisse senedi piyasalarındaki fiyat dalgalanmaları, makro ekonomik göstergeler ve yatırımcı duyarlılığı arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada iki farklı model kurulmuş ve ARDL Sınır Testi Yaklaşımı ile analiz edilmiştir. Birinci modelde bağımlı değişken olarak BIST100 endeksi;

[1] Arş.Gör., Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sigortacılık ve Sosyal Güvenlik Bölümü, Düzce, Türkiye, esengulaltinisik@duzce.edu.tr, orcid id: 0000-0002-7448-7371
[2] Doç.Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, Çankırı, Türkiye, melekyildiz@karatekin.edu.tr , orcid id: 0000-0002-9716-9245
[3] Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Finansal Bilimler Fakültesi, Bankacılık Bölümü, İstanbul, Türkiye, cdagidir@marmara.edu.tr orcid id: 0000-0001-7230-6373

bağımsız değişken olarak da sanayi üretim endeksi, faiz, TÜFE, M2, döviz kuru, altın ve petrol fiyatları kullanılmıştır. Çalışmada kurulan iki modelde ise BIST100 endeksi yine bağımlı değişken olarak kullanılırken modelin bağımsız değişkenin tüketici güven endeksi oluşturmuştur. Birinci modele ilişkin yapılan analizden elde edilen bulgulara göre uzun dönemde faiz oranlarındaki bir değişim BIST100 endeksinde negatif yönlü bir etki yaratırken, sanayi üretim endeksi ile M2 para arzındaki artış ise BIST100 endeksini pozitif yönde etkilemektedir. Yine birinci model için tahmin edilen kısa dönem katsayılarına bakıldığında döviz kuru ve döviz kurunun üç dönem gecikmeli değeri ile BIST100 endeksi arasında istatistiki açıdan %1 anlamlılık düzeyinde negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Öte yandan TÜFE ile BIST100 endeksi arasında istatistiki açıdan %1; petrol fiyatları ile BIST100 endeksi arasında istatistiki açıdan %10 anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. İkinci modele ilişkin analiz sonuçları ise BIST100 endeksi ile tüketici güven endeksi arasında eşbütünleşme ilişkisi olmadığını göstermiştir. Çalışma kapsamında son olarak eşbütünleşme ilişkisi olan birinci model için Granger nedensellik testi yapılarak değişkenler arasındaki nedenselliğin yönü de test edilmiştir. Buna göre altın, petrol ve BIST100 endeksinden sanayi üretim endeksine doğru, M2 para arzı ve dövizden BIST100 endeksine doğru, M2 para arzından TÜFE'ye doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmişken; M2 para arzı ile faiz ve döviz arasında, TÜFE ve BIST100 endeksi arasında, faiz ile döviz arasında çift yönlü nedensellik bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Makroekonomik değişkenler, Borsa, ARDL Sınır Testi.

Abstract

The healthy functioning of the economy in a country is closely related to the movement of macroeconomic indicators. Changes in macroeconomic indicators affect all decision-making units and financial markets in the economy. However, one indicator alone will not be sufficient to measure this impact. For this reason, this study tried to analyze selected economic indicators and investor sentiment that may have an impact on the BIST100 index.

The aim of this study is to examine the relationship between price fluctuations in the stock market, macroeconomic indicators and investor sentiment for the period 12.2005-09.2023. For this purpose, two different models were established in the study and analyzed with the ARDL Bounds Test Approach. In the first model, BIST100 index is the dependent variable; Industrial production index, interest, CPI, M2, exchange rate, gold and oil prices were used as independent variables. In the two models established in the study, the BIST100 index was used as the dependent variable, while the independent variable of the model was the consumer confidence index. According to the findings obtained from the analysis of the first model, a change in interest rates in the long term creates a negative effect on the BIST100 index, while the increase in the industrial production index and M2 money supply affects the BIST100 index positively. Again, when we look at the short-term coefficients estimated for the first model, a negative relationship was detected between the exchange rate and the three-period lagged value of the exchange rate and the BIST100 index, at a statistically significant level of 1%. On the other

hand, the difference between CPI and BIST100 index is statistically 1%; It was concluded that there is a positive relationship between oil prices and BIST100 index at a statistically significant level of 10%. The analysis results for the second model showed that there is no cointegration relationship between the BIST100 index and the consumer confidence index. Finally, within the scope of the study, the direction of causality between the variables was tested by performing the Granger causality test for the first model, which has a cointegration relationship. Accordingly, while one-way causality was detected from gold, oil and BIST100 index to industrial production index, from M2 money supply and foreign exchange to BIST100 index, and from M2 money supply to CPI; bidirectional causality was found between M2 money supply and both interest and foreign exchange, between CPI and BIST100 index, and between interest and foreign exchange.

Keywords: Macroeconomic Indicators, Capital Market, ARDL Bound Test.

1. Giriş

Ekonomik göstergeler ülkelerin ekonomik performansı hakkında bilgi verdiği gibi ülke ekonomilerinin performansına ilişkin yapılan karşılaştırmalarda ya da analizlerde ele alınmaktadır. Bununla beraber devletler, hane halkı, firmalar yatırım ve tüketim kararlarını verirken ekonomik göstergeler ışığında analiz edilen ve ortaya konan ekonomik performansı referans almaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda incelenen ekonomik göstergelere bakıldığında fiyatlar genel düzeyi, faiz oranı, döviz kuru, para arzı, istihdam ve milli gelir büyüklükleri, kıymetli maden ya da emtia fiyatları gibi birçok göstergenin olduğu görülmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki ekonomik performansın değerlendirilmesinde bir gösterge tek başına yeterli olmayacaktır. Ekonomik sistemdeki işleyişe ilişkin çıkarımlarda bulunmamıza yardımcı olan bu göstergeleri analiz ederken sağlıklı bir sonuca ulaşmak için göstergeleri bütünsel bir yaklaşım içinde ele almak ve birbirleriyle etkileşimini incelemek daha faydalı olacaktır.

Ekonomik büyüklüğü ölçmek amacıyla kullandığımız önemli bir değişken olan GSYİH değerindeki artış bir refah artışını ifade etmeyebilir. Burada büyümenin fiyatlar genel düzeyindeki artıştan ziyade üretim miktarındaki artıştan kaynaklanması ve adil bir gelir dağılımının varlığı önemlidir. Bununla birlikte insani gelişme boyutu ile desteklenmemiş bir büyüme sadece sayısal bir veridir. Çalışmada kullanılan sanayi üretim endeksi, milli gelir hesapları içindeki büyüklüğü dikkate alındığında bir ülkedeki üretim hacmine odaklanan önemli bir gösterge niteliğindedir. Sanayi üretim endeksindeki bir azalma üretim düşüşünü ifade eder, bu da milli hasıla azalmasına ve ekonomik daralmaya işaret eder. Böyle bir durumda hem iç talep hem de dış talep etkilenecektir (Çolak ve Aktaş, 2009, ss.32,52). Nominal bir büyümenin varlığı halinde ise özellikle gelişmekte olan ülkelerde tasarruf sahipleri tasarruflarını altın, döviz, gayrimenkul gibi alanlara yönlendirecektir. Bu nedenle fiyatlar genel düzeyindeki değişimi ölçmek amacıyla kullanılan Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) beklentiler kanalıyla yatırım ve tüketim davranışlarını etkiler. Yatırım sürecinde enflasyonist bir ortam tahmin edilebilirliği azaltır, yatırımcının kendisini korumak için daha fazla getiri talep etmesine neden olur. Para, üretim yerine üretken olmayan alanlara yönelmeye başlar (TCMB, Enflasyon, 2004,ss.6-7).

Ekonomideki parasallaşma yatırımcı kararları ve getiri arayışları üzerinde belirleyicidir. Bu durum merkez bankaları tarafından ekonomideki para miktarının ve faiz oranlarının kontrol edilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Parasal sistemin gelişmesi farklı para arzı tanımlarını ortaya çıkarmaktadır. Çalışmada kullanılan M2 para arzı tanımı içerisinde "Dolaşımdaki Para + Vadesiz Mevduat (TL, YP) + Vadeli (TL, YP)" yer almaktadır. M2 para arzı büyüklüğü ile ne kadar paranın bankacılık sisteminde olduğu ve bu paranın nasıl tutulduğu, kur riskinin ortaya çıkması halinde yabancı para vadesiz mevduatların taşıdığı riskin boyutu, kaydi para miktarının düzeyi ile ilgili verilere ulaşılabilir.

Finansal piyasaların temel özelliklerinden biri, çeşitli finansal ürün ve hizmetlerin tasarruf sahipleri ve yatırımcılar tarafından kullanılabilir olmasıdır. Bu ürünler ve hizmetler, bir taraftan tasarrufların artırılmasına katkı sağlarken, diğer taraftan yatırımcılara kendi risk toleransları çerçevesinde yatırım yapma imkanı sunar (Işıl, Yücememiş ve Alkan, 2016, s.12). Özellikle faiz oranlarının düzeyi bankacılık sisteminin ve genel olarak finansal piyasaların sağlıklı işlemesi, fon kaynaklarının etkin dağılımı ve verimli kullanımı açısından son derece önemlidir; zira faiz oranı yatırım, tüketim ve tasarruf eğilimi üzerinde oldukça etkilidir.

Petrol fiyatlarının uluslararası ekonomik çevrelerce takip edilen bir ekonomik gösterge olması 1973 sonrası dünyada yaşanan petrol krizi nedeniyle giderek önem kazanmıştır. Dahası petrol fiyatlarındaki artış, birçok ülkede ödemeler dengesinin sarsılması ve mamul malların fiyatlarındaki artış üretimde önemli bir maliyet kalemi olan petrol ve petrol fiyatlarındaki hareketleri, ekonomiyi etkileyen önemli bir gösterge haline getirmiştir (Parlar, 2003, s.501). Sayılan bu makro ekonomik göstergeler, gelişmekte olan ülkelerin yapısına uygun olarak hızla değişim göstermektedir. Bu dinamik yapı karşısında tüketici duyarlılığını yansıtan tüketici güven endeksi de bir başka önemli bir göstergedir. Tüketici eğilim anketi sonuçlarından yola çıkarak aylık olarak hesaplanan tüketici güven endeksi gelecek 12 aylık döneme ilişkin hane halkının maddi durumu ve ekonomik durumuna ilişkin beklentileri, harcama ve tasarruf eğilimlerini ölçmektedir (TUİK, 2023). Borsadaki fiyat hareketleri ise ekonomik gelişmeleri önden fiyatlayarak ekonominin barometresi görevini yerine getirmektedir.

Buraya kadar teorik olarak açıklanmaya çalışılan değişkenler kullanılarak iki farklı hipotez kurulmuştur. Bu hipotezler aşağıdaki gibidir:

- Seçilen makroekonomik göstergeler ile hisse senedi piyasaları arasında eşbütünleşme vardır.
- Yatırımcı duyarlılığını temsilen seçilen tüketici güven endeksi ile hisse senedi piyasaları arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında konuya ilişkin literatür araştırması yapılacaktır. Ardından çalışmanın amacı doğrultusunda kurulan iki hipotez, ARDL sınır testi ile analiz edilecek ve elde edilen bulgular değerlendirilecektir.

2. Literatür Araştırması

Makroekonomik göstergeler, yatırımcı duyarlılığı ve hisse senedi piyasaları arasındaki ilişki hem ulusal hem de uluslararası literatürde sıklıkla incelenen ve güncelliğini yitirmeyen bir konudur. Bu kapsamda yapılan çalışmalar titizlikle incelenmiş, bu çalışmalar arasından ulaşılabilir ve güncel olanlar seçilerek Çizelge 1'de özetlenmiştir.

Çizelge 1. Konuya İlişkin Literatür Araştırması

Yazar & Yıl	Yöntem	Örneklem ve Değişkenler	Sonuç

Altınbaş, Kutay ve Akkaya (2015)	Johansen Eşbütünleşme Analizi, Vektör Hata Düzeltme Modeli, Granger Nedensellik Analizi	Ocak 2003- Temmuz 2012 Dönemi Enflasyon oranı, Faiz, Döviz, Sanayi üretim endeksi, Petrol, BIST100 endeksi.	Döviz kuru değişkeni, BIST100 endeksi üzerindeki değişiklikleri açıklamak için tek etken olarak belirlenmiştir. Sanayi ve döviz kuru değişkenlerinin BIST100'deki hareketlerin öngörülmesinde kullanılabileceği; ancak bu durumun aksinin geçerli olmadığı, BIST100'ün sadece petrol fiyatları için için Granger nedenselliğin olduğu gözlemlenmiştir.
Uçan, Güzel ve Acar (2017)	Panel Veri Analizi	Ocak 2005- Aralık 2016 BIST100 endeksi, TÜFE, Dolar, Euro, Emisyon hacmi, Petrol fiyatı	Tüm değişkenlerin istatistiki olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. BIST100 endeksi ile dolar, petrol fiyatı, emisyon hacmi arasında pozitif bir ilişkiye rastlanmışken, hem Euro hem de TÜFE değişkenlerinin BIST100 endeksi ile negatif ilişki içerisinde olduğu görülmüştür.
Alper ve Kara (2017)	Etki-Tepki Analizi ve Varyans Ayrıştırma Analizi	2003:01 - 2017:02 Dönemi BIST Sanayi Endeksi, Döviz, Faiz, Enflasyon, Altın, Para arzı, Petrol fiyatı, Dış ticaret dengesi ve Sanayi üretim endeksi	Çalışmada reel hisse senedi getirilerinin genel olarak kendi gecikmeli değerlerinin etkisinde olduğu, reel hisse senedi getirilerinin varyansındaki değişmelerin açıklanmasında etkili değişkenlerin önem sırasına göre altın, dış ticaret dengesi, sanayi üretim endeksi ve faiz olduğu sonucuna varılmıştır. Yine çalışma sonucuna göre reel hisse senedi getirileri üzerindeki etkiyi açıklamada önemsiz olan değişkenler enflasyon, para arzı ve reel petrol fiyatıdır.
Durmuş, Yılmaz ve Şahin (2019)	VAR Analizi	2006-2008 Dönemi BIST Banka (XBANK), BIST Mali (XUMAL), Ortalama mevduat faiz oranı, Dolar ve Euro kuru, Enflasyon ve Altın	Çalışmada seçilen makroekonomik göstergelerin endeks getirilerini açıklama oranları ile pozitif ve negatif etkileme dönemlerinin genellikle aynı olduğuna ilişkin bir sonuca varılmıştır.
Beşiktaşlı ve Cihangir (2020)	Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Testleri	2005 - 2019 Dönemi Tüketici güven endeksi, Altın, Dolar, Kredi Faiz Oranı, Mevduat Faiz Oranı, TÜFE, ÜFE, İşsizlik, BIST, DİBS Faiz Oranı.	Tüketici güven endeksi, para piyasası ve seçilmiş makroekonomik göstergeler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını tespit edilmiş olup; sermaye piyasası değişkenleri ile uzun dönem ilişkinin varlığını tespit edememişlerdir. Ek olarak, araştırmacılar dolar, borsa endeksi, gösterge tahvil faiz oranı, ÜFE ve TÜFE değişkenlerinin arasında Tüketici Güven Endeksi'nin Granger nedeni olduğunu tespit etmiştir.

Fattah ve Kocabıyık (2020)	Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi	Ocak 2010-Şubat 2019 Dönemi BIST100, S&P500, TÜFE, SÜE, Faiz Oranı, Para Arzı, İhracatın İthalatı Karşılama Oranı, dolar kuru, Altın ve Ham Petrol fiyatı	Türkiye özelinde yapılan bu çalışmada para arzı ve döviz ile BIST100 endeksi arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. TÜFE'den BIST100'e; BIST100'den de ihracatın ithalatı karşılama oranı ile faize doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.
Süsay ve Eyüboğlu (2021)	Fourier Autoregressive Distributive Lag (Fourier ADL) Eşbütünleşme Testi	2011-2020 Dönemi BIST Elektrik, Ulaştırma, Turizm,Ticaret ve İletişim alt endeksleri	Hizmet güven endeksi (HGE) ve hizmet alt endeksleri arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Asimetrik nedensellik testi sonucuna göre pozitif bileşenlerde HGE'den elektrik alt endeksleri dışındaki diğer alt endekslere doğru saklı nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Son olarak, negatif bileşenlerde HGE ile elektrik, ulaştırma ve ticaret alt endeksleri arasında çift yönlü yapısal kırılmalı saklı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Ünal (2021)	En Küçük Kareler Yöntemi	2010-2020 Dönemi XU100, XTUMY, XUMAL, XUHIZ, XUSIN endeksleri, para arzı, faiz oranları, enflasyon oranları, döviz kuru ve reel kesim güven endeksleri	Araştırma sonuçlarına göre, para arzı ile XTUMY (küçük şirketler) ve XUSIN (sınai sektör) arasında pozitif bir ilişki belirlenmiştir. Faiz oranları ile XU100 (büyük şirketler) ve XUMAL (mali sektör) arasında ise negatif bir ilişki gözlemlenmiştir. Ayrıca, bileşik öncü endeks ile XU100, XTUMY ve XUMAL arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Döviz kuru ile ise XUMAL, XU100 ve XUHIZ arasında negatif bir ilişki bulunmuştur.
Gazel, Suyadal ve Yavuz (2022)	Panel Veri Analizi	2009-2021 Dönemi Borsa endeksleri, GSYİH büyüme oranı, Enflasyon, Döviz, İthalat, İhracat ve Faiz	Çalışmada hisse senedi endeks getirileri ve makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkilerin farklı yönlere ve boyutlara sahip olduğu gözlemlenmiştir.
Milani (2017)	Bayezyan Analiz	1960 - 2007 Dönemi Sanayi üretimi, S&P 500 hisse senedi fiyat endeksi, TÜFE ve federal fonlar faiz oranı.	Çalışma kapsamında para politikasının da borsa üzerinde etkili olduğu ve beklenti kanalının borsa üzerinde büyük bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Borjigin, Yang, Yang ve Sun (2018)	Granger Nedensellik Analizi	1992 - 2017 Dönemi Shanghai Kompozit Endeksi, Shenzhen Bileşen Endeksi, CSI 300 hisse senedi piyasası, GSYİH, TÜFE, Makroekonomik iklim endeksi, İthalat ve ihracat, Dış ticaret dengesi, Sabit varlık yatırımı, M1, M2, finansal kurumlar Çin yuanı mevduatı ve Li Keqiang İndeksi.	Nonlineer dinamik Granger nedenselliğinin, lineer Granger nedenselliğinden çok daha güçlü olduğunu gösteriyor. Nonlineer dinamik Granger nedenselliği perspektifinden, Çin'in hisse fiyatları "milli ekonomik bir gösterge" olarak değerlendirilebilir
Pan (2018)	VAR Analizi	1970 - 2017 Dönemi Üretim, Tüketim ve Reel Yatırım, İşgücü Piyasası, Hisse Senedi Fiyatları ve Temeller Oranlar	Piyasa duyarlılığının ekonomiyi doğrudan veya dolaylı olarak hisse senedi piyasası üzerinden etkileyebileceğine dair kanıtlar sunulmaktadır.
Nguyen ve Bui (2019)	Otoregresif Dağılmış Gecikme (ARDL) Analizi	2004-2018 Dönemi Hisse senedi piyasası, Gayrimenkul piyasası, Ekonomik büyüme	Ekonomik büyümenin hisse senedi piyasası ve gayrimenkul piyasası ile pozitif bir ilişki içinde olduğunu ortaya koymaktadır.
Wang ve Li (2020)	Wavelet Analizi	1995-2018 Dönemi Hisse senedi piyasası, Sanayi üretim endeksi, Enflasyon, Faiz oranı	Hisse senedi getirileri ile faiz oranı arasındaki pozitif korelasyon ilişkisine rağmen, hisse senedi getirisi ile makroekonomik değişkenlerin alacağı yönün tayininin öncü bir göstergesi olarak kullanılamayacağı ve çöküşlerini önceden tahmin edemeyeceği üzerinde durulmaktadır.
Ilgın (2022)	VAR Analizi	2010 Haziran-2020 Şubat Dönemi, MIST ülkeleri Tüketici güven endeksi, borsa endeksi ve tahvil faiz oranları	Analize göre, MIST ülkelerinin tüketici güven endeksleri ile borsa endeksleri ve tahvil faiz oranları arasında eşbütünleşik ilişki belirlenmiştir.

Kaynak: Tarafımızca oluşturulmuştur.

Yapılan literatür taraması esnasında çalışmaların büyük bir kısmında makroekonomik göstergeler ile hisse senedi piyasaları arasındaki ilişkinin irdelendiği görülmüş ve reel güven endeksleri ya da tüketici güven endeksi ile hisse senedi piyasaları arasındaki ilişkiyi araştıran sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Buradan hareketle bu çalışmada makroekonomik göstergeler, hisse senedi piyasaları ve yatırımcı duyarlılığı arasındaki ilişkinin Türkiye özelinde derlenen güncel verilerle (12.2005-09.2023 dönemi) ve ARDL sınır testi ile analiz edilmesi amaçlanmıştır. Böylece çalışma sonucunda değişkenlerin çeşitliliği, güncelliği ve analiz yöntemi bakımından literatüre farklı bir bakış açısı kazandırılması ve konuya ilişkin bilgi birikiminin artırılması umulmaktadır.

3. Veri Seti, Analiz Yöntemi ve Bulgular

Bu çalışmada 12.2005-09.2023 dönemine ilişkin aylık veriler kullanılarak hisse senedi piyasaları, makroekonomik göstergeler ve yatırım duyarlılığı arasında eşbütünleşme olup olmadığı araştırılmıştır. Bu çerçevede hisse senedi piyasalarını temsilen BIST100 endeksi; makroekonomik göstergeleri temsilen faiz oranı, döviz kuru, altın fiyatı, brent petrol fiyatı, sanayi üretim endeksi, enflasyon oranı (TÜFE), M2 para arzı; yatırımcı duyarlılığını temsilen tüketici güven endeksi kullanılmıştır. Söz konusu bu değişkenlerden petrol, altın ve BIST100'e ilişkin aylık veriler TR Investing resmî web sayfası olan tr.investing.com'dan temin edilirken diğer değişkenlerin aylık verileri için Elektronik Veri Dağıtım Sistemine (https://evds2.tcmb.gov.tr) başvurulmuştur.

Çalışmada iki farklı model kurulmuş ve aşağıdaki çizelgede bu modeller detaylandırılmıştır.

Çizelge 2. Çalışmada kurulan modeller

Model	Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler						
Model 1	BIST100*	ALTIN*	FAIZ	DOVIZ*	M2*	TUFE	PETROL*	SANAYI*
Model 2	BIST100*	GUVEN*						

Not: * ile işaretli olan değişkenler, doğal logaritması alındıktan sonra analize dahil edilmiştir.

Kaynak: Tarafımızca oluşturulmuştur.

Çizelge 2'de yer alan modellerde bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında eşbütünleşme olup olmadığını tespit etmek amacıyla ARDL sınır testi kullanılmıştır. ARDL sınır testinin uygulanabilmesi için değişkenlere öncelikle birim kök testi yapılması gerekmektedir. Zira değişkenlerde birim kök olmaması, diğer bir ifadeyle söz konusu değişkenlerin düzeyde ya da birinci farkta durağan olması gerekmektedir. Bu bağlamda ARDL sınır testinden önce her iki modelde de kullanılacak değişkenlere birim kök testlerinden Phillips-Perron (PP) ve Augmented Dickey Fuller (ADF) uygulanmış ve elde edilen sonuçlar Çizelge 2 ve 3'te özetlenmiştir.

Söz konusu birim kök testlerinin hipotezleri aşağıda belirtilmiştir.

H_0: $\delta = 0$ Birim kök vardır, seri durağan değildir.

H_1: $\delta < 0$ Birim kök yoktur, seri durağandır.

Çizelge 3: Modellerde Yer alan Değişkenlerin PP Birim Kök Test Sonucu

PP Birim Kök Testi	Düzeyde		Birinci Farkta	
Değişkenler	**Sabitli**	**Sabitli ve Trendli**	**Sabitli**	**Sabitli ve Trendli**
BIST100	2.069590	0.220041	-13.10418*	-13.36399*
	(0.9999)	(0.9981)	(0.0000)	(0.0000)

DOVIZ	3.628794	0.042306	-12.54168*	-13.18545*
	(1.0000)	(0.9966)	(0.0000)	(0.0000)
FAIZ	-2.119245	-2.114532	-12.31926*	-12.38561*
	(0.2374)	(0.5343)	(0.0000)	(0.0000)
ALTIN	-2.586109	-2.613081	-16.31783*	-16.40978*
	(0.0974)	(0.2750)	(0.0000)	(0.0000)
PETROL	-2.336648	-2.418618	-11.29984*	-11.26946*
	(0.1615)	(0.3688)	(0.0000)	(0.0000)
SANAYI	-2.146228	-10.06884*	-87.93376*	-
	(0.2270)	(0.0000)	(0.0001)	-
TUFE	-0.973875	-1.934733	-7.798911*	-7.858062*
	(0.7625)	(0.6328)	(0.0000)	(0.0000)
M2	4.715643	-3.684692	-12.60445*	-13.15362*
	(1.0000)	(1.0000)	(0.0000)	(0.0000)
GUVEN	-2.220183	-3.123187	-14.14104*	-14.03273*
	(0.1998)	(0.1036)	(0.0000)	(0.0000)

Not: (*)%1 anlamlılık düzeyindedir. PP birim kök testi yapılırken Akaike Bilgi Kriteri (AIC) kullanılmış, spektral tahmin yöntemi olarak Bartlett kernel, bant genişliği ise Newey-West olarak otomatik şekilde belirlenmiştir.

Kaynak: Tarafımızca oluşturulmuştur.

PP birim kök testi sonuçlarını gösteren Çizelge 3'te yer alan modellerde kullanılan değişkenlerin tamamı sabitli modelde yalnızca birinci farkları alındığında %1 anlamlılık düzeyinde durağan hale gelmektedir. Sabitli ve trendli modelde ise SANAYI (Sanayi Üretim Endeksi) değişkeni %1 anlamlılık düzeyinde, düzeyde durağanken diğer değişkenler birinci farkları alındığında durağan hale gelmektedir.

Çizelge 4: Modellerde yer alan değişkenlerin ADF birim kök testi sonucu

ADF Birim Kök Testi	Düzeyde		Birinci Farkta	
Değişkenler	**Sabitli**	**Sabitli ve Trendli**	**Sabitli**	**Sabitli ve Trendli**
BIST100	2.167771	0.417831	-2.827844***	-3.317712***
	(0.9999)	(0.9990)	(0.0562)	(0.0664)
DOVIZ	2.414465	-0.511951	-12.63469*	-13.13362*
	(1.0000)	(0.9824)	(0.0000)	(0.0000)
FAIZ	-2.779377***	-2.756418	-	-3.857217**
	(0.0630)	(0.2154)	-	(0.0155)
ALTIN	-2.333067	-2.370802	-16.22851*	-16.27435*
	(0.1626)	(0.3938)	(0.0000)	(0.0000)
PETROL	-2.927705**	-3.002577		-11.45365*
	(0.0439)	(0.1340)		(0.0000)
SANAYI	-0.263511	-2.972386	-4.502178*	-4.508005*
	(0.9266)	(0.1427)	(0.0003)	(0.0019)
TUFE	3.054337	2.070564	-3.022492**	-3.807345**
	(1.0000)	(1.0000)	(0.0345)	(0.0181)
M2	5.039745	3.539261	-6.279627*	-13.07877*
	(1.0000)	(1.0000)	(0.0000)	(0.0000)
GUVEN	-2.321440	-3.096283	-9.828839*	-9.804967*
	(0.1662)	(0.1099)	(0.0000)	(0.0000)

Not: (*)%1, (**)%5, (***)%10 anlamlılık düzeyindedir. Akaike Bilgi Kriterine göre seçildiğinde maksimum gecikme uzunluğu 14 olarak (otomatik seçim) belirlenmektedir ve tarafımızca değiştirilmemiştir.

Mackinnon (1991) kritik değerleri kullanılarak sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerinde reddedilmiştir. Bu değerler EVIEWS tarafından sağlanmaktadır.

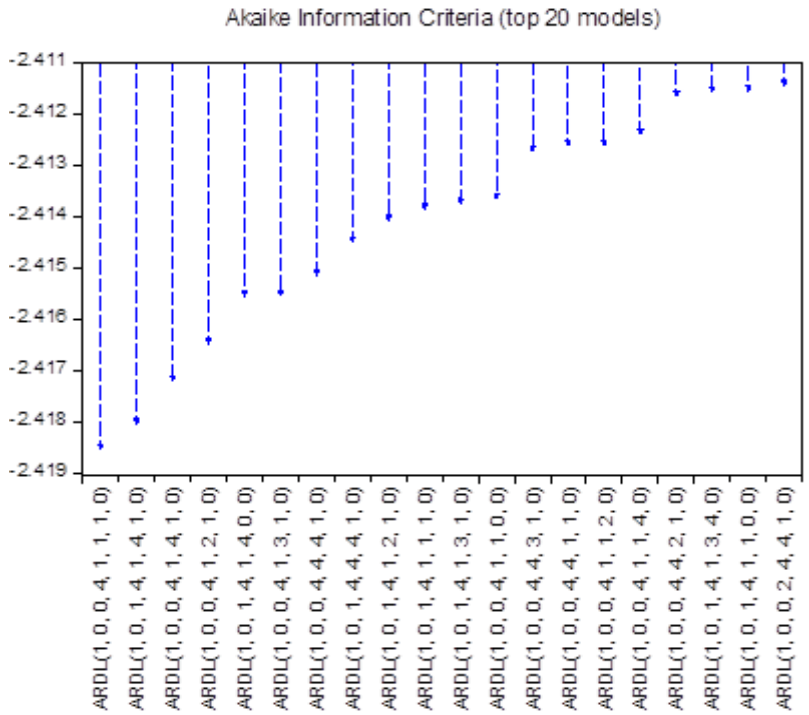
Kaynak: Tarafımızca oluşturulmuştur.

ADF birim kök testi sonuçlarını gösteren Çizelge 4'ten anlaşıldığı üzere sabitli modelde FAIZ (faiz oranı) ve PETROL (brent petrol fiyatı) değişkenleri düzeyde durağandır. Diğer değişkenler ise birinci farkları alındığında durağanlaşmaktadır. Sabitli ve trendli modelde ise değişkenlerin hiçbiri düzeyde durağan değildir. Ancak bu değişkenlerin birinci farkı alındığında durağanlaşma gerçekleşmektedir.

Yapılan birim kök testi sonuçlarına göre çalışma kapsamında kurulan her iki model için de ARDL sınır testi uygulanabilmektedir. Bu nedenle ARDL sınır testinin diğer aşamalarına geçilmiş ve elde edilen bulgular aşağıda çizelge haline getirilerek yorumlanmıştır.

3.1. Çalışmanın Amacı Doğrultusunda Kurulan Birinci Model

Bundan sonraki aşamada bağımlı (BIST100) ve bağımsız değişkenlerin (ALTIN FAİZ DOVIZ M2 TUFE PETROL SANAYİ) optimal gecikme uzunluğu AIC'e göre belirlenmiş ve analiz için en uygun model seçimi yapılmıştır. Modelde maksimum gecikme uzunluğu 4, trend spesifikasyonu sabitli ve trendli olarak seçilmiştir. Buna göre en uygun modelin ARDL (1, 0, 0, 1, 0, 4, 1, 0) olduğu görülmüş ve Görsel 1'de gösterilmiştir.

Görsel 1. Birinci modele ilişkin optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi ve uygun modelin seçimi

Kaynak: Tarafımızca oluşturulmuştur.

3.2.Birinci Model: F Sınır Testi ve Eşbütünleşme İlişkisinin Tespitine Yönelik Bulgular

Bu aşamada birinci modelde bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olup olmadığını tespit etmek amacıyla F sınır testi yapılmış ve ulaşılan sonuçlar Çizelge 5'te verilmiştir. F sınır testinde kullanılan hipotezler aşağıda belirtilmiştir.

H_0: $\beta 1 = \beta 2 = \beta 3 = \beta 4 = \beta k+1 = 0$ (Eşbütünleşme yoktur)

H_1: $\beta 1 \neq \beta 2 \neq \beta 3 \neq \beta 4 \neq \beta k+1 \neq 0$ (Eşbütünleşme vardır)

Yapılan F sınır testi sonucunda hesaplanan F istatistiği alt sınır kritik değerden küçükse sıfır hipotezi reddedilemeyerek değişkenler arasında eşbütünleşme olmadığı kabul edilecektir. Ancak hesaplanan F istatistiği üst sınır kritik değerden büyükse sıfır hipotezi reddedilecektir, yani değişkenler arasında eşbütünleşme olduğu sonucuna varılacaktır. Ancak hesaplanan F istatistiği alt sınır ile üst sınır arasında yer alırsa eşbütünleşmeye ilişkin kesin bir karar verilemeyecektir. Buna göre bağımlı değişkenin BIST100 endeksi, bağımsız değişkenlerin döviz kuru, altın fiyatı, brent petrol fiyatı, politika faizi, sanayi üretim endeksi, TÜFE ve M2 para arzı olan birinci modelde eşbütünleşme ilişkisini belirlemek amacıyla F sınır testi yapılmış ve elde edilen bulgular Çizelge 5'te gösterilmiştir.

Çizelge 5. F Sınır Testi Sonucu ve Kritik Değerler

ARDL (1, 0, 0, 1, 0, 4, 1, 0)		**%1 Anlamlılık Değerindeki Kritik Değerler**		**%5 Anlamlılık Değerindeki Kritik Değerler**		**%10 Anlamlılık Değerindeki Kritik Değerler**		**Karar**
F İstatistiği	**Serbestlik Derecesi**	**I(0)**	**I(1)**	**I(0)**	**I(1)**	**I(0)**	**I(1)**	
4.929405	7	3.31	4.63	2.69	3.83	2.38	3.45	Eşbütünleşme var

Not: F istatistiğinin kritik değer sınırları: Durum 5, sabitli ve trendli spesifikasyon

Kaynak: Tarafımızca oluşturulmuştur.

Çizelge 5'te hesaplanan F istatistiği 4,929405 olduğu görülmektedir. Hesaplanan bu değer, %1 anlamlılık düzeyine ilişkin üst sınır kritik değerden daha büyüktür ve dolayısıyla değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Bu aşamadan sonra maksimum 4 gecikme ve AIC kullanılarak ARDL (1, 0, 0, 1, 0, 4, 1, 0) modeli için uzun dönem katsayıları tahmin edilmiş ve Çizelge 5'te gösterilmiştir.

Çizelge 6. ARDL (1, 0, 0, 1, 0, 4, 1, 0) Modeli Uzun Dönem Katsayıları Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: BIST100			
Değişken	**Katsayı**	**t İstatistiği**	**P Değeri**

DOVIZ	0.016721	0.032544	0.9741
FAIZ	-0.021303	-1.814360	0.0712***
ALTIN	-0.303168	-0.931764	0.3526
PETROL	0.047647	0.220237	0.8259
SANAYI	0.836897	2.011766	0.0456**
TUFE	0.001600	0.251320	0.8018
M2	2.045432	3.304216	0.0011*

Not: (*)%1, (**)%5, (***)%10 anlamlılık düzeyindedir.

Kaynak: Tarafımızca oluşturulmuştur.

Çizelge 6'da yer alan uzun dönem katsayıları tahmin sonuçlarına bakıldığında döviz kuru, brent petrol fiyatları ve TÜFE oranlarının BIST100 endeksi üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu görülmektedir, ancak bu sonuç istatistiki açıdan anlamlı değildir. Bununla beraber altın fiyatlarının BIST100 endeksi üzerindeki etkisi negatiftir, ancak bu etki yine istatistiksel açıdan anlamlı değildir. Yine Çizelge 6'ya bakıldığında faiz oranlarının %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve BIST100 endeksi üzerindeki etkisinin negatif yönlü olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuca göre faiz oranındaki %1'lik değişim BIST100 endeksinde %0,021 düşüşe neden olmaktadır. Sanayi üretim endeksi %5 anlamlılık düzeyinde istatistiki açıdan anlamlıdır ve BIST100 endeksi üzerinde pozitif yönlü bir etkiye sahiptir. Analiz sonucu sanayi üretim endeksinde %1 oranında yaşanacak bir değişimin BIST100 endeksi üzerinde %0,837 oranında bir yükselişe neden olacağını göstermektedir. Uzun dönem katsayıları tahmin sonuçlarına göre M2 para arzı %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olup BIST100 endeksine etkisi pozitif yönlüdür. Bu sonuca göre M2 para arzındaki %1'lik bir değişim BIST100 endeksinde %2,05 oranında bir yükselişe neden olmaktadır.

Birinci modelin uzun dönem katsayılarının tahmininden sonra modelin varsayımları test edilmiş ve Çizelge 7'de bulgulara yer verilmiştir.

Çizelge 7. Birinci model için otokorelasyon, normal dağılım, değişen varyans, spesifikasyon hata testi

Breusch-Godfrey Otokorelasyon LM testi			
F İstatistik Değeri	0.464209	**Chi² Olasılık Değeri**	0.6017
R^2 Gözlem Değeri	1.015837		
Jarque-Bera Normallik Testi			
Jarque-Bera	2.793372	**p değeri**	0.247416
ARCH Değişen Varyans Testi			
F İstatistik Değeri		**R^2 Gözlem Değeri**	
Hesaplanan	**Olasılık**	**Hesaplanan**	**Olasılık**
0.673339	0.4128	0.677640	0.4104

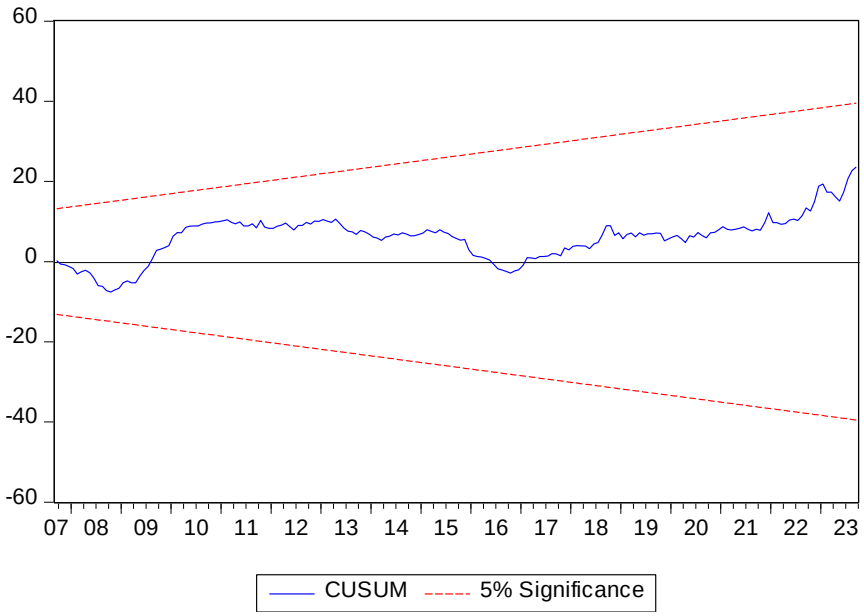
Ramsey Reset Testi F İstatistiği			
F İstaistiği		t İstatistiği	
Hesaplanan	**Olasılık**	**Hesaplanan**	**Olasılık**
2.124769	0.1466	1.457659	0.1466

Kaynak: Tarafımızca oluşturulmuştur.

Çizelge 7'deki varsayımlar ve bulgular aşağıda anlatılmıştır.

- Modelde yer alan seriler arasında otokorelasyon sorunu olup olmadığı test edilmelidir. Bu nedenle Breusch-Godfrey otokorelasyon LM testi uygulanmış ve seriler arasında otokorelasyon sorunu olmadığı tespit edilmiştir (0,6017>0,01).
- Serilerin normallik sınaması da yapılması gerektiğinden modele Jarque-Bera testi uygulanmış ve serilerin normal olduğu görülmüştür (0,247416>0.01).
- Modele ilişkin değişken varyans olup olmadığı ise ARCH Testi ile kontrol edilmiştir. Buna göre olasılık değerlerinin 0,01'den büyük olması modelde değişken varyans olmadığını yani modelin sabit varyanslı olduğunu göstermektedir.
- Modelin kurulmasında herhangi bir spesifikasyon hatası olup olmadığını belirlemek için Ramsey Reset Testi yapılmıştır. F istatistiği olasılık değerinin 0,01'den büyük olması nedeniyle modelde spesifikasyon hatası olmadığı kabul edilmiştir. Böylece modele ilişkin sonuçların güvenli olduğu kanaatine varılmıştır.

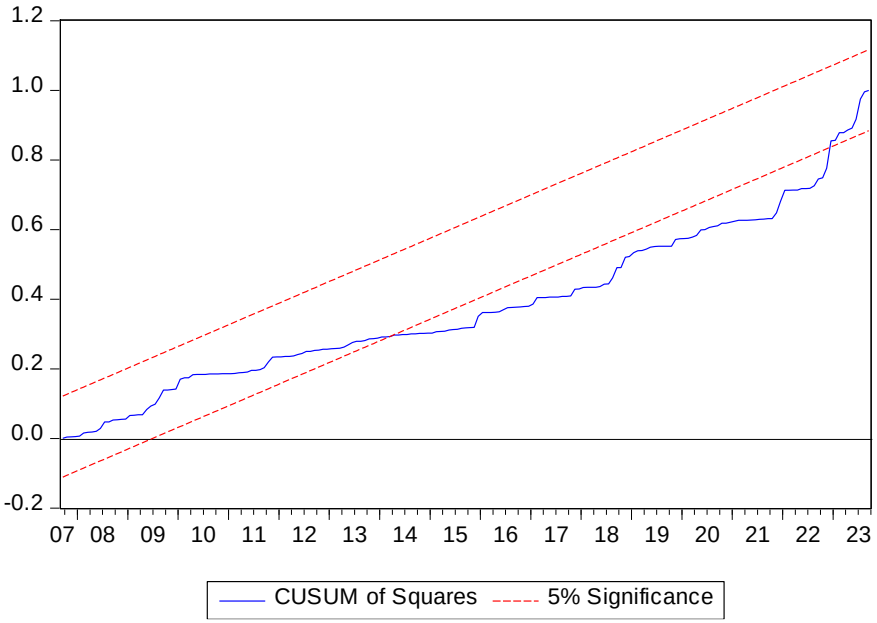
Son olarak parametrelerin istikrarını kontrol etmek amacıyla CUSUM (Görsel 2) ve CUSUM-Q (Görsel 3) testler uygulanmıştır.

Görsel 2. CUSUM testi sonucu

Kaynak: Tarafımızca oluşturulmuştur.

Görsel 2'ye göre tahmin edilen parametreler %5 kritik değerler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla model istikrarlıdır, yani modelde yapısal kırılmaya rastlanmamıştır.

Görsel 3. CUSUM-Q Test Sonucu

Kaynak: Tarafımızca oluşturulmuştur.

Ancak Görsel 3'te görüldüğü üzere tahmin edilen parametreler %5 anlamlılık düzeyinde istikrarlı değildir. CUSUM-Q testi sonucuna göre BIST100 endeksi 12.2005 dönemi ile 03.2014 aralığında ve 01.2023 dönemi ile 09.2023 dönemi arasında istikrarlı, 04.2014 dönemi ile 12.2022 dönemi arasında istikrarsızdır. Söz konusu istikrarsızlık durumu 12.2022 döneminden sonra sona ermekte, parametreler tekrar kritik değerler arasında yer almaya devam etmektedir. Analizin bundan sonraki aşamasında ise birinci modele ilişkin kısa dönem katsayıları da tahmin edilmiş ve hata düzeltme katsayısının istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı test edilmiştir. Ulaşılan sonuçlar Çizelge 8'de yer almaktadır.

Çizelge 8. ARDL (1, 0, 0, 1, 0, 4, 1, 0) Modeli Kısa Dönem Katsayıları Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Sapma	t-İstatistik	Olasılık
C	-4.636148	0.723343	-6.409339	0.0000*
@TREND	-0.002926	0.000515	-5.677729	0.0000*
D(DOVIZ)	-0.645804	0.110817	-5.827654	0.0000*
D(DOVIZ(-1))	-0.160106	0.102956	-1.555096	0.1216
D(DOVIZ(-2))	-0.086471	0.098249	-0.880123	0.3799

D(DOVIZ(-3))	-0.279647	0.103023	-2.714416	0.0072*
D(LM2)	-0.270451	0.219937	-1.229673	0.2203
D(TUFE)	0.006292	0.002073	3.034998	0.0027*
D(LPETROL)	0.095647	0.049596	1.928533	0.0553***
CointEq(-1)*	-0.132689	0.020757	-6.392616	0.0000*

Not: (*)%1, (**)%5, (***)%10 anlamlılık düzeyindedir.

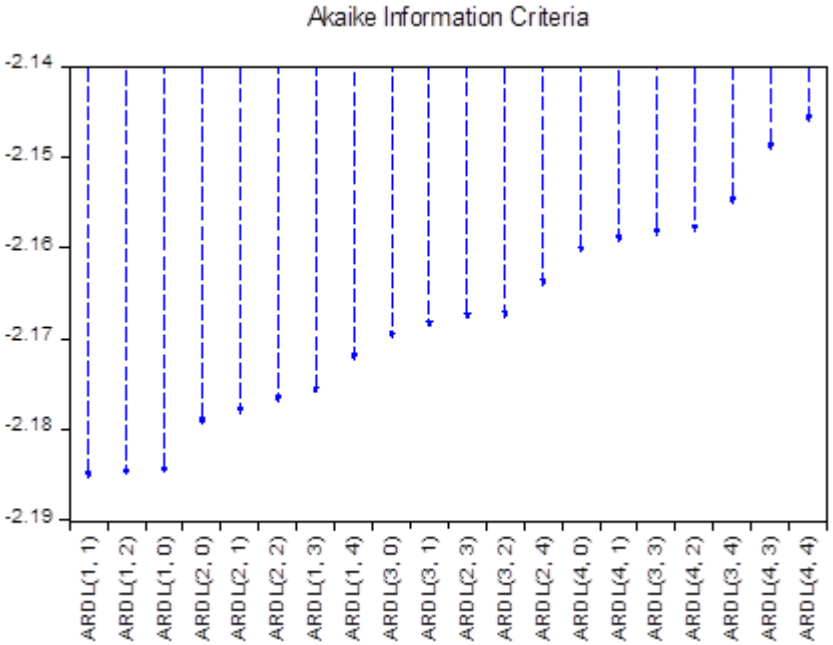
Kaynak: Tarafımızca oluşturulmuştur.

Çizelge 8'deki kısa dönem katsayıları incelendiğinde hata düzeltme katsayısını temsil eden ECM(-1) yani CointEg(-1)'in katsayısının beklendiği şekilde negatif işaretli ve istatistiksel açıdan anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sonuç, modelin doğru çalıştığının da ispatı niteliğindedir. Söz konusu katsayı uzun dönem dengeye yakınsama süresini göstermektedir. BIST100 endeksinin uzun dönem dengesine geldiği süre (yakınma süresi) 1/|-0,132689| formülünden 7,54 ay olarak bulunmaktadır.

Döviz kuru ve döviz kurunun üç dönem gecikmeli değeri ile BIST100 endeksi arasında istatistiki açıdan %1 anlamlılık düzeyinde negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Öte yandan TUFE ile BIST100 endeksi arasında istatistiki açıdan %1; petrol fiyatları ile BIST100 endeksi arasında istatistiki açıdan %10 anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır. Sonuçlar incelendiğinde döviz kurundaki %1'lik bir artışın BIST100 endeksinde %0,646 değerinde bir düşüşe yol açtığı görülmüştür. Üç dönem gecikmeli döviz kurundaki %1'lik bir artış ise BIST100 endeksini %0,280 değerinde düşürmektedir. Ayrıca TUFE'deki %1'lik bir artış BIST100 endeksini %0,006 değerinde, brent petrol fiyatlarındaki %1'lik bir artış ise BIST100 endeksinde %0,096 değerinde bir yükselişe neden olmaktadır.

3.3.Çalışmanın Amacı Doğrultusunda Kurulan İkinci Model

Çalışmanın bundan sonraki aşamasında ise bağımlı (BIST100) ve bağımsız değişkenlerin (GUVEN) optimal gecikme uzunluğu AIC'e göre belirlenmiş ve analiz için en uygun model seçimi yapılmıştır. Modelde yine maksimum gecikme uzunluğu 4, trend spesifikasyonu sabitli ve trendli olarak seçilmiş ve en uygun modelin ARDL(1,1) olduğu görülmüştür.

Görsel 4. İkinci modele ilişkin optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi ve uygun modelin seçimi

Kaynak: Tarafımızca oluşturulmuştur.

3.4.İkinci Model: F Sınır Testi ve Eşbütünleşme İlişkisinin Tespitine Yönelik Bulgular

İkinci modelde de bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olup olmadığını tespit etmek amacıyla F sınır testi yapılmıştır. Test sonucunda ulaşılan bulgular Çizelge 9'da verilmiştir.

Çizelge 9. F Sınır Testi Sonucu ve Kritik Değerler

ARDL (1,1)		%1 Anlamlılık Değerindeki Kritik Değerler		%5 Anlamlılık Değerindeki Kritik Değerler		%10 Anlamlılık Değerindeki Kritik Değerler	
F İstatistiği	**Serbestlik Derecesi**	**I(0)**	**I(1)**	**I(0)**	**I(1)**	**I(0)**	**I(1)**
0.687976	1	8.74	9.63	6.56	7.3	5.59	6.26

Kaynak: Tarafımızca oluşturulmuştur.

Bağımlı değişkeni BIST100 endeksi, bağımsız değişkeni GUVEN (Tüketici Güven Endeksi) olan ikinci modelde eşbütünleşme ilişkisini belirlemek amacıyla yapılan F sınır testi sonucuna göre hesaplanan F istatistiği 0,687976 olarak bulunmuştur. Hesaplanan bu değer, tüm anlamlılık düzeylerinde alt sınır kritik değerinden küçük olduğundan BIST100 endeksi ile Tüketici Güven Endeksi arasında eşbütünleşme olduğunu belirten H_0 hipotezi reddedilmiştir.

Çalışmanın amacı doğrultusunda kurulan modeller için yapılan eşbütünleşme testleri sonucunda birinci modelde (bağımlı değişken, BIST100; bağımsız değişkenler ALTIN, FAİZ, DOVIZ, M2, TUFE, PETROL, SANAYİ) eşbütünleşme ilişkisinin olduğu, ancak ikinci modelde (bağımlı değişken, BIST100; bağımsız değişkenler GUVEN) eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı anlaşılmıştır. Bu nedenle eşbütünleşme ilişkisi olan birinci model için Granger nedensellik testi yapılarak değişkenler arasındaki nedenselliğin (sebep ve sonuç ilişkisinin) yönü test edilmiştir. Test sonucu Çizelge 10'da yer almaktadır.

Çizelge 10. Pairwise Granger Nedensellik Testi

Boş Hipotez	Gözlem Sayısı	F İstatistiği	Olasılık	Karar
ALTIN, BIST100'ün Granger nedeni değildir	210	0.31195	0.8698	H_0 Kabul
BIST100, ALTIN'ın Granger nedeni değildir		0.76860	0.5468	H_0 Kabul
FAIZ, BIST100'ün Granger nedeni değildir	210	0.02569	0.9987	H_0 Kabul
BIST, FAIZ'in Granger nedeni değildir		2.31176	0.0590***	H_0 Ret
DOVIZ, BIST100'ün Granger nedeni değildir	210	3.12183	0.0161**	H_0 Ret
BIST100, DOVIZ'in Granger nedeni değildir		1.58739	0.1790	H_0 Kabul
M2, BIST100'ün Granger nedeni değildir.	210	3.45705	0.0093*	H_0 Ret
BIST100, M2'nin Granger nedeni değildir.		1.41044	0.2318	H_0 Kabul
TUFE, BIST100'ün Granger nedeni değildir	210	2.56849	0.0393**	H_0 Ret
BIST100, TUFE'nin Granger nedeni değildir		4.16038	0.0029*	H_0 Ret
PETROL, BIST100'ün Granger nedeni değildir	210	0.48354	0.7478	H_0 Kabul
BIST100, PETROL'ün Granger nedeni değildir		1.07510	0.3699	H_0 Kabul
SANAYİ, BIST100'ün Granger nedeni değildir	210	0.53392	0.7110	H_0 Kabul
BIST100, SANAYİ'nin Granger nedeni değildir		2.84676	0.0251**	H_0 Ret
FAIZ, ALTIN'ın Granger nedeni değildir	210	0.79174	0.5318	H_0 Kabul
ALTIN, FAIZ'in Granger nedeni değildir		0.54600	0.7021	H_0 Kabul
DOVIZ, ALTIN'ın Granger nedeni değildir	210	0.70393	0.5901	H_0 Kabul
ALTIN, DOVIZ'in Granger nedeni değildir		0.63110	0.6409	H_0 Kabul
M2, ALTIN'ın Granger nedeni değildir.	210	0.61510	0.6522	H_0 Kabul
ALTIN, M2'nin Granger nedeni değildir.		0.79034	0.5327	H_0 Kabul
TUFE, ALTIN'ın Granger nedeni değildir	210	0.74098	0.5651	H_0 Kabul
ALTIN, TUFE'nin Granger nedeni değildir		1.06293	0.3760	H_0 Kabul
PETROL, ALTIN'ın Granger nedeni değildir	210	1.29278	0.2741	H_0 Kabul
ALTIN, PETROL'ün Granger nedeni değildir		0.50339	0.7333	H_0 Kabul
SANAYİ, ALTIN'ın Granger nedeni değildir	210	1.66847	0.1587	H_0 Kabul
ALTIN, SANAYİ'nin Granger nedeni değildir		4.23018	0.0026*	H_0 Ret
DOVIZ, FAIZ'in Granger nedeni değildir	210	3.34379	0.0112**	H_0 Ret
FAIZ, DOVIZ'in Granger nedeni değildir		2.02232	0.0927***	H_0 Ret
M2, FAIZ'in Granger nedeni değildir	210	7.95612	6.E-06**	H_0 Ret
FAIZ, M2'nin Granger nedeni değildir		2.92668	0.0221**	H_0 Ret
TUFE, FAIZ'in Granger nedeni değildir	210	3.56548	0.0078*	H_0 Ret
FAIZ, TUFE'nin Granger nedeni değildir		0.53868	0.7075	H_0 Kabul
PETROL, FAIZ'in Granger nedeni değildir	210	0.37306	0.8277	H_0 Kabul
FAIZ, PETROL'ün Granger nedeni değildir		0.67781	0.6081	H_0 Kabul
SANAYİ, FAIZ'in Granger nedeni değildir	210	2.81427	0.0265**	H_0 Ret
FAIZ, SANAYİ'nin Granger nedeni değildir		1.03602	0.3897	H_0 Kabul
M2, DOVIZ'in Granger nedeni değildir	210	58.2965	1.E-32**	H_0 Ret
DOVIZ, M2'nin Granger nedeni değildir		4.43981	0.0018*	H_0 Ret
TUFE, DOVIZ'in Granger nedeni değildir	210	0.22021	0.9269	H_0 Kabul
DOVIZ, TUFE'nin Granger nedeni değildir		4.10222	0.0032*	H_0 Ret
PETROL, DOVIZ'in Granger nedeni değildir	210	0.87356	0.4807	H_0 Kabul

DOVIZ, PETROL'ün Granger nedeni değildir		0.59346	0.6678	H_0 Kabul
SANAYİ, DOVIZ'in Granger nedeni değildir	210	0.96658	0.4269	H_0 Kabul
DOVIZ, SANAYİ'nin Granger nedeni değildir		2.85988	0.0246**	H_0 Ret
TUFE, M2'nin Granger nedeni değildir	210	0.83010	0.5074	H_0 Kabul
M2, TUFE'nin Granger nedeni değildir		15.0047	1.E-10**	H_0 Ret
PETROL, M2'nin Granger nedeni değildir	210	0.98894	0.4146	H_0 Kabul
M2, PETROL'ün Granger nedeni değildir		1.65611	0.1617	H_0 Kabul
SANAYİ, M2'nin Granger nedeni değildir	210	2.97249	0.0205**	H_0 Ret
M2, SANAYİ'nin Granger nedeni değildir		4.79319	0.0010*	H_0 Ret
PETROL, TUFE'nin Granger nedeni değildir	210	0.76046	0.5521	H_0 Kabul
TUFE, PETROL'ün Granger nedeni değildir		1.18363	0.3192	H_0 Kabul
SANAYİ, TUFE'nin Granger nedeni değildir	210	1.51754	0.1984	H_0 Kabul
TUFE, SANAYİ'nin Granger nedeni değildir		0.75784	0.5539	H_0 Kabul
SANAYİ, PETROL'ün Granger nedeni değildir	210	0.84375	0.4989	H_0 Kabul
PETROL, SANAYİ'nin Granger nedeni değildir		3.55002	0.0080*	H_0 Ret

Not: (*)%1, (**)%5, (***)%10 anlamlılık düzeyindedir.

Kaynak: Tarafımızca oluşturulmuştur.

4. Sonuç

Türkiye hisse senedi piyasaları, makro ekonomik göstergeler ve yatırımcı duyarlılığı arasında ilişki olabileceği varsayımıyla ele alınan bu çalışma temelde iki amaca sahiptir. Çalışmanın birinci amacı, hisse senedi piyasalarındaki fiyat dalgalanmaları ile seçilmiş makro ekonomik göstergeler arasında eşbütünleşme olup olmadığının test edilmesidir. Bu nedenle bağımlı değişkeni BIST100 endeksi, bağımsız değişkenleri faiz oranı, döviz kuru, altın fiyatı, brent petrol fiyatı, sanayi üretim endeksi, enflasyon oranı (TÜFE), M2 para arzı olan birinci model kurulmuştur. Çalışmanın ikinci amacı ise yine hisse senedi piyasalarındaki fiyat dalgalanmaları ile yatırımcı duyarlılığı arasında eşbütünleşme olup olmadığının tespit edilmesidir. Bu doğrultuda çalışmanın ikinci modeli kurulmuş ve bu modelde bağımlı değişken olarak yine BIST100 endeksi, bağımsız değişken olarak da yatırımcı duyarlılığını temsilen tüketici güven endeksi ele alınmıştır.

Her iki modelde de eşbütünleşmenin tespiti için ARDL sınır testi uygulanmıştır. Ancak ilk olarak modellerde kullanılan tüm değişkenlere PP ve ADF birim kök testleri yapılarak birim kök sorunu olup olmadığı, yani değişkenlerin durağan olup olmadığı, durağansa hangi mertebede durağan olduğu belirlenmiştir. PP birim kök testi sonuçlarına göre modellerde kullanılan değişkenlerin tamamı sabitli modelde yalnızca birinci farkları alındığında %1 anlamlılık düzeyinde durağan hale gelmektedir. Sabitli ve trendli modelde ise SANAYI (Sanayi Üretim Endeksi) değişkeni düzeyde %1 anlamlılık düzeyinde durağanken diğer değişkenler birinci farkları alındığında durağan hale gelmektedir. ADF birim kök testi sonuçlarına bakıldığında ise sabitli modelde FAIZ (faiz oranı) ve PETROL (petrol fiyatı) değişkenlerinin düzeyde durağan olduğu, diğer değişkenlerin ise birinci farkları alındığında durağanlaştığı görülmüştür. Sabitli ve trendli modelde ise değişkenlerin hiçbiri düzeyde durağan değildir. Ancak bu değişkenlerin birinci farkı alındığında durağanlaştığı tespit edilmiştir. PP ve ADF birim kök testi sonuçlarına göre çalışma kapsamında kurulan her iki model için de ARDL sınır testi uygulanabileceği anlaşılmıştır.

Birinci model için yapılan ARDL sınır testinin ilk aşamasında optimal gecikme uzunluğu ve analiz için en uygun model seçimi yapılmıştır. Ardından birinci model için F sınır testi uygulanmış ve hesaplanan F istatistiğinin %1 anlamlılık düzeyine ilişkin üst sınır kritik değerden daha büyük olduğu tespit edilerek değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Bu aşamadan sonra (1, 0, 0, 1, 0, 4, 1, 0) modeli için uzun dönem katsayıları tahmin edilmiştir. Tahmini yapılan uzun dönem katsayılarına bakıldığında;

- Döviz kuru, petrol fiyatları ve TÜFE oranlarının BIST100 endeksi üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu, ancak bu pozitif etkinin istatistiki açıdan anlamlı olmadığı,
- Altın fiyatlarının BIST100 endeksi üzerindeki etkisinin negatif olduğu, ancak bu negatif etkinin de istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı,
- Faiz oranlarının %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu, BIST100 endeksine negatif yönde etki ettiği ve faiz oranındaki %1'lik değişimin BIST100 endeksinde %0,021 düşüşe neden olduğu,
- Sanayi üretim endeksinin %5 anlamlılık düzeyinde istatistiki açıdan anlamlı olduğu, BIST100 endeksini pozitif yönde etkilediği, sanayi üretim endeksinde %1 oranında yaşanan bir değişimin BIST100 endeksi üzerinde %0,837 oranında bir yükselişe neden olduğu,
- M2 para arzının %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu, BIST100 endeksine etkisinin pozitif yönlü olduğu, M2 para arzındaki %1'lik bir değişimin BIST100 endeksinde %2,05 oranında bir yükselişe neden olduğu görülmüştür.

Birinci modelin uzun dönem katsayılarının tahmininden sonra modelin varsayımları test edilmiştir. Yapılan testler sonucunda modelde otokorelasyon, değişen varyans ve spesifikasyon hata sorunu olmadığı, serilerin normal dağıldığı ve parametrelerin istikrarını kontrol etmek amacıyla yapılan CUSUM testi ile modelin istikrarlı olduğu, CUSUM-Q testi ile de BIST100 endeksi 12.2005 dönemi ile 03.2014 aralığında ve 01.2023 dönemi ile 09.2023 dönemi arasında istikrarlı, 04.2014 dönemi ile 12.2022 dönemi arasında istikrarsız olduğu görülmüştür. Ancak söz konusu istikrarsızlık durumunun 12.2022 döneminden sonra sona erdiği, parametrelerin tekrar kritik değerler arasında yer almaya devam ettiği görülmüştür. Analizin bundan sonraki aşamasında ise birinci modele ilişkin kısa dönem katsayıları tahmin edilmiş ve hata düzeltme katsayısının istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı test edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda elde edilen kısa dönem katsayıları incelendiğinde hata düzeltme katsayısını temsil eden ECM(-1) yani CointEg(-1)'in katsayısının beklendiği şekilde negatif işaretli ve istatistiksel açıdan anlamlı olduğu görülmüştür. Bu sonuç, modelin doğru çalıştığının da ispatı niteliğindedir. Söz konusu katsayı, uzun dönem dengeye yakınsama süresini göstermektedir. BIST100 endeksinin uzun dönem dengesine geldiği süre (yakınma süresi) 1/|-0,132689| formülünden 7,54 ay olarak bulunmuştur. Döviz kuru ve döviz kurunun üç dönem gecikmeli değeri ile BIST100 endeksi arasında istatistiki açıdan %1 anlamlılık düzeyinde negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Öte yandan TUFE ile BIST100 endeksi arasında istatistiki açıdan %1; petrol fiyatları ile BIST100 endeksi arasında istatistiki açıdan %10 anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Sonuçlar incelendiğinde;

- Döviz kurundaki %1'lik bir artışın BIST100 endeksinde %0,646 değerinde bir düşüşe yol açtığı,

- Üç dönem gecikmeli döviz kurundaki %1'lik bir artışın BIST100 endeksini %0,280 değerinde düşürdüğü,
- TUFE'deki %1'lik bir artışın BIST100 endeksini %0,006 değerinde yükselttiği,
- Son olarak petrol fiyatlarındaki %1'lik bir artışın BIST100 endeksinde %0,096 değerinde bir yükselişe neden olduğu görülmüştür.

İkinci model için yapılan ARDL sınır testinin ilk aşamasında optimal gecikme uzunluğu ve analiz için en uygun model seçimi yapılmıştır. Bağımlı değişkeni BIST100 endeksi, bağımsız değişkeni GUVEN (Tüketici Güven Endeksi) olan ikinci modelde eşbütünleşme ilişkisini belirlemek amacıyla F sınır testi yapılmış ve hesaplanan F istatistiği tüm anlamlılık düzeylerinde alt sınır kritik değerinden küçük olduğundan BIST100 endeksi ile GUVEN arasında eşbütünleşme olmadığı sonucuna varılmıştır.

ARDL sınır testinden sonra eşbütünleşme ilişkisi olan birinci model için Granger nedensellik testi yapılarak değişkenler arasındaki nedenselliğin (sebep ve sonuç ilişkisinin) yönü test edilmiştir. Buna göre;

- Altın, petrol ve BIST100 endeksinden sanayi üretim endeksine doğru tek yönlü,
- M2 para arzı ve dövizden BIST100 endeksine doğru tek yönlü,
- M2 para arzından TÜFE'ye doğru tek yönlü,
- M2 para arzı ile faiz arasında çift yönlü
- M2 para arzı ile döviz arasında çift yönlü
- TÜFE ve BIST100 endeksi arasında çift yönlü
- Faiz ile döviz arasında çift yönlü nedensellik bulunmaktadır.

Kaynakça

Alper, D., Kara, E., Borsa İstanbul'da Hisse Senedi Getirilerini Etkileyen Makroekonomik Faktörler: BIST Sınai Endeksi Üzerine Bir Araştırma.,Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(3), ss.713-730, 2017.

Altınbaş, H., Kutay, N., Akkaya, C., Makroekonomik Faktörlerin Hisse Senedi Piyasaları Üzerindeki Etkisi: Borsa İstanbul Üzerine Bir Uygulama, Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 4(2), ss.30-49, 2015.

Beşiktaşlı, D. K., Cihangir, Ç. K., Tüketici Güven Endeksinin Finansal Piyasalara Ve Makroekonomik Yapıya Etkisi, Finans Ekonomi Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(1), ss.54-67, 2020.

Borjigin, S., Yang, Y., Yang, X., Sun, L., Econometric testing on linear and nonlinear dynamic relation between stock prices and macroeconomy in China. Physica A: Statistical Mechanics and Its Applications, 493, ss.107–115, 2018.

Chen, Z., Lien, D., & Lin, Y., Sentiment: The bridge between financial markets and macroeconomy, Journal of Economic Behavior & Organization, 188, ss.1177–1190, 2021.

Çolak, Ö.F. & Aktaş, A., *Makro Ekonomik Göstergelerin Yorumlanması*, Eflatun Yayınevi: Ankara, 2009.

Durmuş, S., Yılmaz, T., Şahin, D., Makro Ekonomik Göstergelerin Endeks Getirileri Üzerindeki Etkisi: Bist Örneği, Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 7(16), ss.870-886, 2019.

Fattah, A., Kocabıyık, T., Makroekonomik Değişkenlerin Borsa Endeksleri Üzerine Etkisi: Türkiye Ve Abd Karşılaştırması, Finansal Araştırmalar Ve Çalışmalar Dergisi, 12(22), Ss.116-151, 2020.

Gazel, Y. H., Suyadal, M., Yavuz, M. S., Pay Piyasası Getirilerini Etkileyen Makroekonomik Faktörler: Avrasya Ülkeleri Borsa Endeksleri Üzerine Bir Analiz, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(4), Ss.1492-1503, 2022.

Ilgın, K. S., MIST Ülkelerinde Tüketici Güveninin Sermaye Piyasalarına Etkisinin İncelenmesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24(2), ss.662-683, 2022.

Işıl G., Yücememiş, B. T., Alkan, U., Tasarrufların yatırıma dönüşümünde banka kredilerinin rolü, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, (622), ss.9-32, 2016.

Milani, F., Learning About The Interdependence Between The Macroeconomy And The Stock Market, International Review of Economics & Finance, 49, ss. 223–242, 2017.

Nguyen, M. L. T., Bui, T. N., Stock Market, Real Estate Market, And Economic Growth: An ARDL Approach, Investment Management & Financial Innovations, 16(4), ss.290-302, 2019.

Pan, W.-F., How Does The Macroeconomy Respond To Stock Market Fluctuations? The Role Of Sentiment, Macroeconomic Dynamics, Volume 24 , Issue 2 , ss.421 – 446, 2018.

Parlar, S.(2003). *Barbarlığın Kaynağı Petrol*, Anka Yayınları:İstanbul, 2003.

Süsay, A., Eyüboğlu, K., Hizmet Güven Endeksi ile BIST Hizmet Sektör Endeksleri Arasındaki Saklı İlişkilerin Yapısal Kırılmalar Altında İncelenmesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(1), ss.195-220, 2021.

TCMB, Enflasyon, 2004, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/b62e1fb7-ebc1-4922-99dc b3ba23320b9f/enflasyon.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROO,(Erişim tarihi: 15.12.2023).

TUİK, Tüketici Güven Endeksi, Kasım 2023, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Guven-Endeksi-Kasim-2023-49439. (Erişim Tarihi: 18.12.2023).

Uçan, O., Güzel, F., Acar M., Makroekonomik Göstergelerin Borsa Endeksi Üzerine Etkisi: Panel Veri Analizi İle Borsa İstanbul'da Bir Uygulama, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 19(2), 509-523, 2017.

Ünal S., Makro Ekonomik Faktörler İle Borsa İstanbul Hisse Senedi Endeksleri Getirileri Arasındaki İlişki, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (47), ss.359-376, 2021.

Veri Analiz Platformu (VAP), https://www.vap.org.tr/BIST-endeksleri-bazinda-portfoy-degerleri. (Erişim Tarihi: 19.12.2023).

Wang, R., Li, L., Dynamic relationship between the stock market and macroeconomy in China (1995–2018): new evidence from the continuous wavelet analysis, Economic Research-Ekonomska Istraživanja, 33(1), ss.521–539, 2020.

LOJİSTİK SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARININ ÖRGÜTSEL KRONİZM ALGILARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

A STUDY ON THE PERCEPTIONS OF ORGANIZATIONAL CRONISM OF LOGISTICS SECTOR EMPLOYEES

Yüksek Lisans Öğrencisi Seher Sevgi ULUTAŞ BERK[1],

Prof. Dr. Gönül KAYA ÖZBAĞ[2]

Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 215297004@kocaeli.edu.tr [1]

Kocaeli Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi, gonul.kaya@kocaeli.edu.tr [2]

ÖZET

Bu çalışmada lojistik sektöründe çalışanların örgütsel kronizm algıları ile katılımcılara yöneltilen demografik değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, bulunduğu iş yerinde çalışma süresi ve pozisyonu gibi demografik faktörler ile örgütsel kronizm algıları arasındaki ilişkileri belirlemek üzere hipotezler oluşturulmuştur. Veriler anket yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Bu veriler SPSS istatistiksel analiz programıyla değerlendirilmiştir. Değerlendirme yapılırken verilerin ortalaması ve standart sapmaları alınmış, frekans tablosu oluşturulmuştur. Güvenirlik ve geçerlilik analizleri yapıldıktan sonra parametrik testler uygulanarak sonuçlandırılmıştır. Lojistik sektöründe çalışanların örgütsel kronizm algılarını anlamak ve örgüt içerisindeki kayırma eğilimini ortadan kaldırmak için demografik faktörlerin dikkate alınması gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu bulgular, yöneticilere ve insan kaynakları uzmanlarına, örgütsel politikaları ve uygulamaları belirlerken farklı demografik grupların ihtiyaçlarını ve algılarını göz önünde bulundurma konusunda rehberlik etmektedir.

Anahtar Kelimeler; Örgütsel kronizm, Lojistik, Kayırmacılık

SUMMARY

In this study it is aimed to examine the relationship between the organizational cronyism perceptions of employees in the logistics sector and the demographic variables directed to the participants. Within the scope of the research, hypotheses were created to determine the relationships between participants' demographic factors such as gender, age, marital status, education level, working hours and position in the workplace, and their perceptions of organizational cronyism. The datas were collected using the surveying method. These data was evaluated with the SPSS statistical analysis program. While evaluating, the average and standard deviations of the data were taken and a frequency table was created. After reliability and validity analyzes were performed, parametric tests were applied and finalized. It has been concluded that demographic factors should be taken into account in order to understand the

organizational cronyism perceptions of employees in the logistics sector and to eliminate the tendency to favoritism within the organization. These findings guide managers and human resources professionals to consider the needs and perceptions of different demographic groups when determining organizational policies and practices.

Keywords; Organizational cronyism, Logistics, Favouritism

GİRİŞ

İnsanlar, bir arada yaşadığı tüm alanlarda birbirleri ile etkileşim içerisinde olma çabasındadır. Akrabalık bağları olan, arkadaşlık ilişkisi kurmuş, herhangi bir yerde tanışmış olan insanlar ya da aynı okuldan mezun olan, aynı dine mensup olan, aynı siyasi görüşü benimseyen insanlar bir şekilde diğer insanlardan daha fazla etkileşim kurabilirler. İnsanlar bu kişilere karşı diğer insanlardan farklı bir yaklaşım gösterirler. Bulundukların ortamın bir önemi olmaksızın etkileşim içerisinde oldukları kişileri diğer insanlardan ayırma ya da bir başka deyişle kayırma eğilimi gösterebilirler. Günlük hayatımızda sıklıkla karşılaştığımız bu durum insanların çalışma ortamlarında da sıklıkla karşılaştıkları bir durumdur. Bu çalışma ortamlarında yani örgüt içerisinde de kişiler birbirleriyle kurdukları etkileşim çerçevesinde kayırma eğilimi gösterebilirler. Bu eğilim kimileri için olumlu kimileri için de olumsuz olarak yorumlanabilir. Kayırmacılık davranışı çok geniş bir kavram olmakla beraber bu çalışmada kayırmacılık davranışının eş, dost ya da tanıdıklara uygulanması olarak tanımlanan kronizm kavramı üzerinde durulacaktır.

Literatür tarandığı zaman kronizm kavramı henüz çok yeni bir kavram olmasına rağmen yapılan tanımlamaların ortak bir paydada buluştuğunu görebiliriz. En basit tanımıyla örgüt içerisinde kişilerin potansiyelleri, başarıları ve yetenekleri göz ardı edilerek işe alım, görevde yükselme, maaşlarda zam gibi örgüt içi olaylarda eş, dost ya da tanıdıkları kayırma davranışına örgütsel kronizm denilmektedir. İnsanlar örgüt içerisinde ya yöneten ya da yönetilen tarafta olmaktadır. Yöneten tarafta olan kişiler işe alım yapacağı zaman potansiyel adayları yeteneklerini göz ardı ederek içlerinden öncelikli olarak tanıdığı kişiler ile görüşmesi, görevde yükselme söz konusu olduğu zaman çalışanların başarılarını dikkate almadan örgüt içerisinde bir akrabası ya da özel hayatında tanıdığı kişi varsa onun yükselmesini sağlaması veyahut maaş zamları belirlenirken en yüksek oranda zam alacak kişi yine başarı kriterleri göz önüne alınmaksızın yöneten konumundaki kişinin eşi, dostu ya da tanıdığına yapılması söz konusudur. Bütün bu tanımlamalar çerçevesinde örgütsel kronizmi diğer kayırmacılık türlerinden ayıran en önemli etmen uygulandığı kesimdir. Kayırma davranışının eş, dost ve tanıdıklara uygulanmasını kronizm, akrabalara karşı uygulanmasını nepotizm, siyasi olarak etkileşim kurmuş kişilere uygulanmasını partizanlık olarak tanımlayabiliriz. Bazı çalışmalarda ise kayırmacılık, adam kayırmacılığı ve siyasi kayırmacılık olarak ayrılmış ve kronizm, nepotizmle birlikte adam kayırmacılığı olarak, siyasi kayırmacılık ise patronaj, klientalizm ve hizmet kayırmacılığı olarak tanımlanmıştır.

Yapılan çalışmalarda örgütsel kronizmin üç alt boyutta incelendiği görülmektedir. Bu boyutlar; paternal kronizm, karşılıklı çıkara dayalı kronizm ve iç grup yanlılığı olarak açıklanabilir. Paternal kronizm ya da babacan kronizmi, örgüt içerisinde ast-üst ilişkisi bulunan bireylerin üste sadakate karşı asta ödüllendirme olarak tanımlamasının yapılabileceği örgütsel kronizm boyutudur. Karşılıklı çıkara dayalı kronizm yada çıkar ilişkisi, yine ast ve üstler arasında çıkar ilişkisi bulanan ancak üstün asttan sadakat yerine başka bir çıkarının olduğu kronizm boyutudur. İç grup yanlılığı ya da grup içi kayırmacılık ise, çalışanların örgüt içerisinde kendilerine yakın gördükleri bireyler ile bir araya gelerek bir grup oluşturmaları ve bu grup içerisindekilere yanlı davranmaları olarak açıklanabilir. Bu çalışma lojistik sektörü çalışanlarının örgütsel kronizm algılarını bu boyutlara göre incelemektedir.

Örgütsel kronizmin ortaya çıkabilmesi için iki tarafın bulunması gerekmektedir. Bu taraflardan birisinin iş veren konumunda yetkili bir kişi olması diğer tarafın da bu yetkili kişi ile arasında eşlik, dostluk ya da arkadaşlık gibi bir bağ bulunan kayırılan kişi olması gerekir. Örgüt içerisinde kronizm davranışın görülmesi için yeterli olan faktörler bunlardır. Örgütsel kronizm davranışı bu iki faktörle gerçekleşse dahi sonuçlarından etkilenenler sadece bu taraflar değildir. Uygulanan kişi için kısa süreli de olsa olumlu gibi gözüken bu davranış uzun süreye yayıldığı zaman beraber çalıştığı iş arkadaşları tarafından dışlanma gibi olumsuz sonuçlarla karşılaşabilir. Kayırılmayan kişilerde ise örgüte ve yöneticisine karşı güvensizlik duygusu oluşturabilmektedir. Tüm bu tanımlamaları toparlamak adına çalışmanın kavramsal çerçeve bölümünde kayırmacılık kavramı içerisinde örgütsel kronizm ve diğer kayırmacılık türleri şimdiye kadar yapılmış tüm çalışmaların bir karması olarak açıklanacak, örgütsel kronizm boyutları incelenecek ve örgütsel kronizmi ortaya çıkaran faktörlere değinerek örgüte ve bireylere olan sonuçlarıyla analiz çalışması yapılacaktır.

Yöntem kısmında ise; öncelikle çalışmanın amacı olan lojistik sektörü çalışanlarının örgütsel kronizm algılarını incelemek amacıyla oluşturulmuş hipotezleri belirtilecek, çalışmanın evreni ve örneklemi anlatılacaktır. Veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmış bu anketlerin uygulanma prosedürlerinden bahsedilecektir. Katılımcıların demografik özelliklerine ve bağlı bulundukları firma ile ilgili özellikleri ile örgütsel kronizm algıları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını anlamak amacıyla SPSS İstatistik programından elde edilen veriler sunulacak ve hipotezler sonuçlandırılacaktır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Örgütsel Kronizm

Kronizm, kayırmacılığın bir alt başlığıdır. Bu nedenle öncelikle kayırmacılık kavramına değinilmelidir. Kayırmacılık kavramı literatürde farklı araştırmacılar tarafından pek çok farklı şekilde tanımlanmıştır. Bu tanımlamalardan kısaca bahsedecek olursak; Eryılmaz (2002; 240-241), kayırmacılığın iki farklı şekilde ortaya çıktığını ve bunlardan birincisinin kamu görevine yerleştirilmede tanıdık, eş, dost, hemşehri, siyasi yakınlık, akraba, meslektaşlık, aynı okuldan mezuniyet gibi faktörlerin liyakat yerine tercih edilmesinden kaynaklandığını ikincisinin de kamu görevinin dağıtımının ihtiyaçlar doğrultusunda değil siyasi partisine destek ya da ideolojik yakınlık kriterlerinin dikkate alınmasından kaynaklandığını savunmaktadır. Özkanan ve Erdem (2015; 7), kayırmacılığı yönetsel ve örgütsel anlamda; terfiler ve görev atamalarında

akrabalık (nepotizm); eş, dost (kronizm); siyasi ya da din temelli (kliyentalizm) yakınlıklara öncelik verilmesi olarak tanımlamakta ve toplumsal sistemin her alanında görülebildiğini belirtmektedir. Arkadaşlık, eş- dost çevresi, aynı meslekten olma, aynı mahallede oturma, aynı mezhepten olma, akrabalık ilişkileri, hemşehri olma gibi insanlar arasında kurulabilecek tüm ilişkilerin örgütsel ve yönetsel anlamda kayırmacı davranış ve tutumları desteklediğini savunmaktadır. Kayabaşı (2005; 56), kayırmacılığın politik karar alma süreçlerinde ortaya çıkan bir yozlaşma türü olduğunu kaleme almıştır. Zeytinoğlu (2010; 117), kayırmacılık ve ayrımcılık kavramlarının birlikte anıldığını belirtmektedir. Erdem ve Meriç (2012; 142), toplumsal ve duygusal bağlar kurulmuş olan her yerde, bir bağ kurmuş bireyler ve yöneticiler arasında adaletsiz bir şekilde yöneticinin bireyi yasalara uygun olmayan şekilde desteklemesi ve korumasını kayırmacılık olarak tanımlamaktadır.

Tüm bu tanımlamaları toparlayacak olursak, bireyin var olduğu her yerde kayırmacılık kavramının varlığından söz edilebilir. Çünkü bireyler akrabalık, arkadaşlık, hemşehrilik, eşlik, dostluk gibi herhangi duygusal bir bağ kurduğu ya da aynı okuldan mezun olma, aynı dini savunma, aynı siyasi partiye üye olma gibi toplumsal bağlar kurduğu bireylere diğer bireylerden öncelikli davranmak istemektedir. Örgütsel bağlamda da yöneticilerin de birer birey olduğu göz önünde bulundurulduğunda işe alacağı, terfi ettireceği veya korunması gereken bir durum söz konusu olacağı zaman bu tip bir bağ kurduğu çalışanlarını kayırma eğilimindedir. Kayırma davranışı örgüt içerisindeki bireyler üzerinde farklı etkiler yaratabilmektedir. Kayırılan kişi için kısa vadede olumlu gibi gözüken bu davranış uzun vadede onun yalnızlaştırılmasına, örgütten dışlanmasına neden olabilmektedir. Ayrıca kişi yetenekleri ve becerileri değerlendirilmeden bir kademeye yerleştirildiği için o kademenin gerekliliklerini yerine getiremeyecektir. Kayırılmayan diğer bireyler için de kısa vadede olumsuz gibi gözüken bu davranış uzun vadede dışlanan ya da yalnız bırakılan kişi olmayacak ve bulunduğu kademeye öz yetenek ve becerileriyle geldiği için hem işini gerektiği gibi yapabilir konumda olacak hem de örgüt içerisindeki işleyişe de hâkim olabilecektir.

Kayırmacılık kavramı uygulama aşamasında uygulanan kesime göre ayrılmaktadır. Kronizm de kayırmacılığın bir türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kayırma işlemi akrabalara karşı yapılıyorsa nepotizm; eş- dost, arkadaşlara karşı yapılıyorsa kronizm; siyasi olarak yakın görülen bireylere karşı yapılıyorsa partizanlık olarak tanımlanabilir. Kronizmi diğer kayırmacılık türlerinden ayıran husus uygulanan bireyler noktasında ortaya çıkmaktadır. Özkanan ve Erdem (2015; 10) yaptığı çalışmada ise kayırmacılığı adam kayırmacılığı ve siyasi kayırmacılık olarak iki ana başlık altında ele almakta, kronizm ve nepotizmi adam kayırmacılığı, patronaj, klientalizm ve hizmet kayırmacılığını ise siyasi kayırmacılık (partizanlık) alt başlıkları altında incelemişlerdir.

Tüm bu tanımlamalar çerçevesinde örgütsel kronizmi üç boyutta incelemek mümkündür. Örgüt üyeleri arasındaki ilişkiler bu boyutları oluşturan en temel etmendir. Yine karşılıklı etkileşim içerisinde bulunup bulunulmaması, ödül beklentisinin olup olmaması, ast-üst ilişkilerinin düzeyi örgütsel kronizmi boyutlarına ayırırken dikkat edilmesi gereken hususlardır. Boyutları daha detaylı olarak inceleyecek olursak;

Paternal Kronizm (Babacan Kronizmi / Personel Loyalty), örgüt içerisinde ast-üst ilişkisi bulunan bireylerin üste sadakate karşı asta ödüllendirme olarak tanımlamasının yapılabileceği örgütsel kronizm boyutudur. Çevik Tekin (2020; 79), yöneticiler koruyup kolladıkları personellerinden daha fazla sadakat beklediklerini, bu personellerini diğerlerinden daha ayrı bir konumda tuttuklarını savunmaktadır. Yazıcı ve Can ise (2020; 230), kronizmin bu boyutunda astların yöneticilerine koşulsuz bağlılık ve sadakat gösterirken yöneticilerin de astlarının menfaatini koruduğunu ve aralarında yazılı olmayan bir sadakat güç ilişkisi kurulduğunu belirtmektedir.

Çıkar İlişkisi (Karşılıklı Çıkara Dayalı Kronizm / Recip-rocal Exchange of favor / High leader-member Exchange quality), yine ast ve üstler arasında çıkar ilişkisi bulanan ancak üstün asttan sadakat yerine başka bir çıkarının olduğu kronizm boyutudur. Yazıcı ve Can (2020; 231), bu kronizm boyutunda sadakatten ziyade karşılıklı çıkar ilişkisinin olduğunu ve astların bağlı oldukları üstlerine karşı bağlılıklarının sonucunda bir ödül beklentisine girdiklerini savunmaktadır. Gürer ve Deniz (2017; 478), astların kendi çıkarlarını gözeterek kurdukları ilişkilerden meydana gelen kronizm türü olarak açıklamaktadırlar.

İç Grup Yanlılığı (Grup İçi Kayırmacılık / Ingroup Favourtism), çalışanların örgüt içerisinde kendilerine yakın gördükleri bireyler ile bir araya gelerek bir grup oluşturmaları ve bu grup içerisindekilere yanlı davranmaları olarak açıklanabilir. Çevik Tekin (2020;79), kronizmin bu boyutunda grup üyeleri dışında kalan kişilerin güvenilmez olduklarını yalnızca grup üyelerine karşı güven duyulduğunu savunmaktadır. Aynı zamanda bu grup içindeki ilişkilerin belli bir seviyedeyse ekip ruhunun ortaya çıkmasına ve örgütsel morali de artırmaya yardımcı olduğuna belirtmektedir. Ancak bu ilişkiler seviyeyi aşıyorsa, grup dışında kalan bireylere karşı önyargı oluştuysa ve yancı davranışlar sergileniyor ise bu grupta ekip ruhundan çok kronizm hakimdir denilebilir.

Yılmaz ve Kılavuz (2002; 26 – 27), Kronizm davranışının ortaya çıkması için öncelikle iki tarafın bulunması gerektiğini, bu taraflardan birisinin iş veren konumunda yetkili bir kişi olması diğer tarafın da bu yetkili kişi ile arasında eşlik, dostluk ya da arkadaşlık gibi bir bağ bulunan kayırılan kişi olması gerektiğini savunmaktadır. Erdem ve diğerlerine göre (2013;54), bazen de kronizmin ortaya çıkması için üçüncü bir aracı tarafın olması gerekir. Tüm bu taraflar bir araya geldiği zaman işe alım, görevde yükselme, maaş oranında yükselme gibi durumlarda diğer adaylardan ayrılma söz konusu olacaktır. Bu durumda kayırılmayan diğer çalışanlarda bir algı oluşur ve bizler bu algıya örgütsel kronizm algısı diyebiliriz. Kayırılmayan çalışanların örgütsel kronizm algılarının ortaya çıkabilmesi için kendileri ile aynı düzeyde olan belki de daha alt bir düzeyde olan çalışma arkadaşlarının üst pozisyonlarda görev yapan yetkili kişilerle bir bağının olduğunu bilmeleri yeterli olabilir. Bu durum bu çalışanların bundan sonraki çalışma hayatlarını da etkileyecek ve ister istemez yüksek pozisyonda görev alan bir tanıdığının yanında çalışma isteği oluşturacaktır. Yan ve Bei (2009) ise kronizmin ortaya çıkması için dört koşul gerektiğini belirtmiştir ve bu dört koşulu aşağıdaki gibi açıklamışlardır.

- Herhangi bir açık sözleşme olmaksızın iyilik olarak yapılan kronizmin karşılığının verileceğine inanılması
- Değer ifade eden şeylerin takasa konu olması

- Sosyal bir ağa ait olan iki tarafın bulunması
- Kronizm sonucunda üçüncü tarafların zarar görmesi

Örgütsel kronizmin sonuçlarına değinecek olursak, kronizm örgüt içerisinde olumsuz bir davranış olan kayırmacılığın eş, dost ve arkadaşlara yapılan bir çeşididir. Örgütsel çerçevede ve bireysel çerçevede kayırılan çalışan açısından olumlu ancak örgütün geri kalanı için olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Kara (2019; 20), kronizmin de bir parçası olduğu kayırmacılığı sosyal yapıda derin yaralar açan, eşitsizliğe yol açan en önemli sorunlardan birisi olarak görmektedir. Aynı zamanda bireylerin bu davranışı sergilediklerinde hukuk kurallarına, genel ahlaka, geleneklere ve değerlere aykırı bir şekilde hareket ettiğini de savunmaktadır.

Özer ve Çağlayan (2016; 24), kronizmin örgüte ve yöneticiye karşı güveni zedelediğini belirtmektedirler. Polat (2013; 2) ise, kayırmacı davranışların çalışan motivasyonu, stres yönetimi, performans ve bağlılık gibi bileşenleri olumsuz yönde etkilediğini özellikle örgütlerde kayırılmayan çalışanlar için örgüte karşı güven ve örgüt adaletine karşı güven konularında olumsuzluklar yaşanabileceğini savunmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Bu araştırmanın temel amacı lojistik sektöründe çalışanların örgütsel kronizm algılarını değerlendirmek ve bu algının demografik özellikler ile ilişkisini incelemektir. Bu amaçla 15 maddeden oluşan Turhan'ın (2014) oluşturmuş olduğu Örgütsel Kronizm Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, örgütsel kronizmi üç alt boyutu ile birlikte değerlendirebilmek amacıyla oluşturulmuştur.

Araştırmada test edilecek hipotezler aşağıdaki gibidir.

H_1: Lojistik sektörü çalışanlarının cinsiyetleri ile örgütsel kronizm boyutlarını algılamaları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H_2: Lojistik sektörü çalışanlarının medeni durumları ile örgütsel kronizm boyutlarını algılamaları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H_3: Lojistik sektörü çalışanlarının yaşları ile örgütsel kronizm boyutlarını algılamaları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H_4: Lojistik sektörü çalışanlarının mezuniyet dereceleri ile örgütsel kronizm boyutlarını algılamaları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H_5: Lojistik sektörü çalışanlarının bulundukları firmada çalışma süreleri ile örgütsel kronizm boyutlarını algılamaları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H_6: Lojistik sektörü çalışanlarının bulundukları firmada idari bir görevlerinin olup olmama durumları ile örgütsel kronizm boyutlarını algılamaları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Türkiye'de farklı lojistik firmalardır. Araştırmanın örneklemini ise bu lojistik firmalarda çalışan 91 personel oluşturmaktadır. Bu personel üzerinde uygulanan anketler katılımcılara firmalarına gidilerek yüz yüze veya online olarak (Google Forms)

ulaştırılmıştır. Verilerin toplanmasında, katılımcıların aktif olarak çalıştıklarını belirtmeleri koşuluyla gönüllülük esasına dayalı bir şekilde isim ve çalıştıkları lojistik firma bilgileri alınmadan yürütülmüştür. Bu şekilde katılımcıların gizliliği korunmuş ve araştırmanın güvenirliği arttırılmıştır. Çalışmaya 25 yaş altı – 56 yaş üzeri skala dahilinde; 12 Lise (%13,2), 12 MYO/Ön lisans (%13,2), 61 Lisans/Fakülte (%67), 6 Enstitü/Yüksek Lisans-Doktora (%6,6) mezunu olmak üzere 91 kişi katılmıştır. Katılımcıların 39'u kadın (%42,9) 52'si erkek (%57,1) bireylerden oluşmaktadır. Katılımcıların medeni durumlarının 35'inin evli (%38,5), 56'sının bekar (%61,5) olduğu görülmüştür. Anket formu literatürde kullanılan ölçeklerin yanı sıra araştırmacılar tarafından özgün olarak oluşturulmuştur. Anket formu, demografik bilgilerin yanı sıra örgütsel kronzim algısını ölçen 15 madde içermektedir. Verilerin analizi, SPSS istatistik programı kullanılarak yapılmıştır. Analizde tanımlayıcı istatistikler, T-Test ve ANOVA istatistiksel yöntemleri kullanılmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Anket formu, katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular ve Turhan M. (2014) "Organizational Cronyism: A Scale Development and Validation from the Perspective of Teachers" adlı makalesinde yer alan Örgütsel Kronizm (Organizational Cronyism) ölçeğindeki soruları içermektedir. Örgütsel kronizm ölçeği, çalışanların firmalarına ve yöneticilerine karşı kronizm algılarını değerlendirmek için kullanılan bir ölçektir. Ölçek, 15 maddeden ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar; iç grup yanlılığı boyutu, paternal kronizm boyutu ve karşılıklı çıkara dayalı kronizm boyutudur. Bu ölçek, çalışanların örgütsel kronizm algılarını ölçebilmek için yaygın olarak kullanılan bir ölçektir. Örgütsel kronizm ölçeği, 5'li Likert derecelendirmesi kullanılarak puanlanmıştır. Dereceler, 1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Kararsızım, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum şeklindedir. Anket formu, katılımcılara elektronik olarak veya yüz yüze görüşmelerle yöneltilmiştir. Veriler, SPSS istatistiksel programı kullanılarak analiz edilmiştir.

2.4. Verilerin Güvenirliliği

Araştırmanın verileri normal dağılıma sahip olduğu tespit edilerek, örgütsel kronizm ölçeğinin güvenilirliği Cronbach's Alpha yöntemi ile değerlendirilmiştir. Cronbach's Alpha verileri Tablo.1'de gösterilmiştir. Verilerin betimsel analizi yapılarak, örgütsel kronzim ölçeğinden alınan puan ortalamaları belirlenmiştir. Bu puan ortalamaları, lojistik firmalarında çalışan personellerin demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediği belirlenmek için bağımsız örneklem T-testi ve ANOVA analizi kullanılmıştır.

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,865	,858	15

Tablo.1 Örgütsel Kronizm Ölçeği Güvenirlik Analizi

2.5. Çalışmanın Kısıtları

Çalışmamız literatüre katkı sağlayıcı bir özellik taşısa da bazı kısıtları bünyesinde barındırmaktadır. İlk olarak, çalışanların kronizm kavramını tam olarak anlamlandıramamaları

ve örgüt içerisinde yaşamış oldukları kayırma davranışının kronizm ile bağlantısını kuramadıkları için ankete katılmakta emin olamamışlardır. İkinci olarak örgütsel kronizm kavramının henüz çok yeni bir kavram olması nedeniyle literatürde konu ile ilgili sınırlı sayıda ulusal ve uluslararası kaynak bulunmasıdır.

3. BULGULAR

Araştırmaya dahil edilen lojistik sektörü çalışanlarının demografik özellikleri Tablo.2'de gösterilmiştir.

Demografik Özellikler		**n**	**%**
Cinsiyet	Kadın	39	42,9
	Erkek	52	57,1
Medeni Durum	Evli	35	38,5
	Bekar	56	61,5
Yaş	25 yaş altı	8	8,8
	26-35 yaş	64	70,3
	36-45 yaş	10	11,0
	46-55 yaş	9	9,9
	56 yaş üstü	0	0,0
Eğitim Durumu	İlkokul-Ortaokul	0	0,0
	Lise	12	13,2
	MYO (Önlisans)	12	13,2
	Fakülte (Lisans)	61	67,0
	Enstitü (Y.Lisans- Doktora)	6	6,6

Tablo.2 Lojistik Sektöründe Çalışan Katılımcıların Demografik Özelliklerine Yönelik Bulgular

Bu tablo, araştırmaya konu olan 91 çalışanın demografik özelliklerini ve bunların özellikler arasında yüzdelik dilimlerini göstermektedir. Katılımcıların yaşlarına göre dağılımı incelendiği zaman, %8,8'i 25 yaş altında, %70,3'ü 26-35 yaş aralığında, %11'i 36-45 yaş aralığında, %9,9'unun 46-55 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Araştırmada oluşturulmuş yaş aralıklarından 56 yaş üzeri bir katılımcı bulunmamaktadır. Katılımcıların cinsiyetlerine göre dağılımı incelendiği zaman araştırmanın %42,9'unu kadın katılımcılar %57,1'ini ise erkek katılımcıların oluşturduğu görülmektedir. Medeni durumlarına göre katılımcılar incelendiğinde ise katılımcıların %38,5'inin evli %61,5'inin bekar olduğu görülmektedir. Katılımcıları eğitim seviyelerine bakıldığı zaman araştırmaya ilkokul – ortaokul mezunu bir katılımcının katılmadığı, katılanların da %13,2'sinin lise mezunu, %13,2'sinin MYO mezunu, %67'sinin fakülte mezunu ve %6,6'sının da enstitü mezunu olduğu saptanmıştır.

Araştırmaya dahil edilen lojistik sektörü çalışanlarının bulundukları firmalarda çalışma süreleri ve pozisyonlarına ait veriler Tablo.3'te gösterilmiştir.

Çalıştıkları Firma ile Bağlantılı Özellikler		**n**	**%**
Çalışma Süresi	1 yıldan az	23	25,3

	1-3 yıl	40	44,0
	4-6 yıl	17	18,7
	7-9 yıl	4	4,4
	10 yıl ve üzeri	7	7,7
Çalışılan Pozisyon	Ortak/Sahip	4	4,4
	Genel müdür / Genel Müdür Yardımcısı / Koordinatör	1	1,1
	Bölüm- Departman müdürü / Müdür yardımcısı	15	16,5
	Şef	4	4,4
	Sorumlu	15	16,5
	Uzman	25	27,5
	Diğer	27	29,7

Tablo.3 Lojistik Sektöründe Çalışan Katılımcıların Firmaları ile Bağlantılı Özelliklerine Yönelik Bulgular

Tablodaki verilere göre, araştırmaya katılan lojistik sektörü çalışanlarının bulundukları firmalarda çalışma süreleri ve o firmadaki pozisyonları değişiklik göstermektedir. Lojistik sektöründe çalışanların %25,3'ü 1 yıldan az, %44'ü 1-3 yıl arasında, %18,7'si 4-6 yıl arasında, %4,4'ü 7-9 yıl arasında, %7,7'si ise 10 yıldan uzun süredir bulundukları firmada çalışmaktadır. Bu çalışanlar firmalarında %4,4 oranında ortak / sahip pozisyonunda, %1,1'i genel müdür / Genel müdür yardımcısı / koordinatör pozisyonunda, %16,5'i bölüm – departman müdürü / müdür yardımcısı pozisyonunda, %4,4'ü şef, %16,5'i sorumlu, %27,5'i uzman pozisyonunda %29,7'si ise katılımcılara diğer başlığı altında yöneltilen pozisyonlarda çalışmaktadır.

Araştırmaya katılan lojistik firma çalışanlarının örgütsel kronizm ölçeğinden ve ölçeği oluşturan alt boyutlardan almış oldukları puan ortalamaları Tablo.4'te gösterilmiştir.

	x	ss	Min.	Max.
Örgütsel Kronizm Ölçeği	2,90183	1,42	1,00	5,00
İç Grup Yanlılığı Boyutu	2,8352	1,42	1,00	5,00
Paternal Kronizm Boyutu	2,9824	1,40	1,00	5,00
Karşılıklı Çıkara Dayalı Kronizm Boyutu	2,8879	1,43	1,00	5,00

Tablo.4 Örgütsel Kronizm Ölçeği ve Alt Boyutları Puan Ortalaması Sonuçları

Bu tablo, araştırmada kullanılan Örgütsel Kronzim Ölçeğinin toplam puanı ile alt boyutlarının ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerlerini göstermektedir. Tabloya göre, katılımcıların Örgütsel Kronizm Ölçeğindeki ortalama puanı 2,90'dır. Bu, katılımcıların genel olarak orta düzeyde bir algıya sahip olduklarını göstermektedir. Ortalamalara bakıldığı zaman, en yüksek ortalama değeri paternal kronizm boyutu (x=2,98) vermektedir. Bu personellerin örgütsel kronizm algılarının en yüksek olduğu alt boyuttur denilebilir. İkinci sırada karşılıklı çıkara bağlı kronizm (x=2,88) ve son olarak iç grup yanlılığı boyutu (x=2,83) gelmektedir. Bu da personellerin bu boyutlarda kronizm algılarını normal seviyede algıladığı sonucuna götürebilir.

Araştırmaya katılan lojistik sektörü çalışanlarının örgütsel kronizm ölçeğinden ve örgütsel kronizm alt boyutlarından almış oldukları puan ortalamalarının, demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılmış olan bağımsız örneklem T-Test ve ANOVA analizi sonuçları Tablo.5'te verilmiştir.

Demografik Özellikler	*N*	*x*	*ss*	**Test İstatistikleri**	**P**
Cinsiyet					
Kadın	39	2,77	1,23	t = 0,197	,454
Erkek	52	3,00	1,44		
Medeni Durum					
Evli	35	2,91	1,48	t = 0,281	,610
Bekar	56	2,89	1,28		
Yaş					
25 yaş ve altı	8	3,27	1,40	F = 1,259	,520
26 - 35 Yaş	64	2,95	1,32		
36 - 45 Yaş	10	2,51	1,27		
46 - 55 Yaş	9	2,63	1,58		
Mezuniyet Durumu					
Lise	12	3,06	1,45	F = 1,069	,516
MYO (Önlisans)	12	3,19	1,43		
Fakülte (Lisans)	61	2,86	1,33		
Enstitü (Y.Lisans / Doktora)	6	2,48	1,15		

***p<,05**

Tablo.5 Örgütsel Kronizm Ölçeği ile Demografik Özelliklerin Karşılaştırılması

Bu tablo lojistik sektöründe çalışan katılımcıların demografik özelliklerinin örgütsel kronizm algıları üzerindeki etkileri test edilmiş ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Cinsiyet: Cinsiyet değişkenine göre yapılan T-Testi sonucunda, kadınlar ve erkekler arasında örgütsel kronizm algıları açısından anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür ve Hipotez 1 (H_1) desteklenmiştir. (t= 0,197, p=,454)

Medeni durum: Medeni durum değişkenine göre yapılan T-Testi sonucunda, evli ve bekar katılımcılar arasında örgütsel kronizm algıları açısından anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür ve Hipotez 2 (H_2) desteklenmemiştir. (t=0,281, p=,610)

Yaş: Yaş değişkenine göre yapılan ANOVA analizi sonucunda, farklı yaş gruplarında bulunan katılımcılar arasında örgütsel kronizm algıları açısından anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür ve Hipotez 3 (H_3) desteklenmemiştir. (F=1,259, p=,520)

Eğitim durumu: Eğitim durumu değişkenine göre ANOVA analizi sonucunda, farklı eğitim düzeyindeki katılımcılar arasında örgütsel kronizm algıları açısından anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür ve Hipotez 4 (H_4) desteklenmemiştir. (F=1,069, p=,516)

Araştırmaya katılan lojistik sektörü çalışanlarının örgütsel kronizm ölçeğinden almış oldukları puan ortalamalarının, firmadaki çalışma süreleri ve çalıştıkları pozisyonlara yönelik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılmış olan bağımsız örneklem T-Test ve ANOVA analizi sonuçları Tablo.6'da gösterilmiştir.

Demografik Özellikler	*N*	$\bar{x}$	*ss*	**Test İstatistikleri**	**P**
Çalışma Süresi					
1 yıldan az	23	2,89	1,37	F = 0,494	,410
1-3 yıl	40	2,86	1,42		
4-6 yıl	17	2,91	1,23		
7-9 yıl	4	3,30	0,89		
10 yıl ve üzeri	7	2,95	1,57		
Pozisyon					
Ortak / Sahip	4	2,78	1,28	F = 1,619	,458
Genel müdür / Genel Müdür Yardımcısı / Koordinatör	1	2,07	1,00		
Bölüm - Departman müdürü / Müdür yardımcısı	15	2,60	1,35		
Şef	4	3,67	0,95		
Sorumlu	15	2,57	1,20		
Uzman	25	3,07	1,37		
Diğer	27	3,03	1,36		

***p<,05**

Tablo 6. Örgütsel Kronizm Ölçeği ile Lojistik Sektöründe Çalışan Katılımcıların Firmaları ile Bağlantılı Özelliklerinin Karşılaştırılması

Bu tabloda, lojistik sektöründe çalışan katılımcıların bulundukları firmada çalışma süreleri ve firmadaki pozisyonlarına bağlı özelliklerinin örgütsel kronizm algıları üzerindeki etkileri test edilmiş ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır

Firmada çalışma süreleri: Çalışma süresi değişkenine göre yapılan ANOVA analizi sonucunda, çalışanların bulundukları firmada çalışma süreleri ile örgütsel kronizm algıları açısından anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür ve Hipotez 5 (H_5) desteklenmiştir. (F= 0,494, p=,410)

Firmada bulundukları pozisyon: Bulunulan pozisyon değişkenine göre yapılan ANOVA analizi sonucunda, çalışanların bulundukları firmadaki pozisyonları ile örgütsel kronizm algıları açısından anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür ve Hipotez 6 (H_6) desteklenmiştir. (F= 1,619, p=,458)

Sonuç olarak, lojistik sektöründe çalışan personellerin Örgütsel Kronizm Ölçeğindeki ortalama puanı 2,90'dır. Bu, katılımcıların genel olarak orta düzeyde bir algıya sahip olduklarını

göstermektedir. Ortalamalara bakıldığı zaman, en yüksek ortalama değeri paternal kronizm boyutu (x=2,98) vermektedir. Bu personellerin örgütsel kronizm algılarının en yüksek olduğu alt boyuttur denilebilir. İkinci sırada karşılıklı çıkara bağlı kronizm (x=2,88) ve son olarak iç grup yanlılığı boyutu (x=2,83) gelmektedir. Bu da personellerin bu boyutlarda kronizm algılarını normal seviyede algıladığı sonucuna götürebilir. Sektör çalışanlarının demografik özellikleri ile örgütsel kronizm algıları arasındaki ilişki incelendiği zaman katılımcıların cinsiyetleri üzerinden değerlendirme yapıldığı zaman örgütsel kronizm algıları ile arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ve bu hipotez kabul edilmiştir. Katılımcıların medeni durum, yaş ve mezuniyet dereceleri ile örgütsel kronizm algıları arasındaki ilişkiye bakıldığı zaman anlamlı farklılık görülmemiş ve bu hipotezler kabul edilmemiştir. Lojistik sektörü çalışanlarının bulundukları firmada çalışma süreleri ve o firmadaki pozisyonları ile örgütsel kronizm algıları üzerinde bir değerlendirme yapıldığı zaman her iki ilişki arasında da anlamlı bir farklılık olduğu gözlemlenmiş ve bu hipotezlerde kabul edilmiştir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmanın sonucuna göre çalışanların medeni durumları, yaşları ve eğitim düzeyleri ile örgütsel kronizm algıları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak çalışanların cinsiyetleri, o firmada çalışma süreleri ve o firmadaki pozisyonları ile örgütsel kronizm algıları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Lojistik sektörü çalışanlarının örgütsel kronizm ölçeğinden aldıkları puanlar incelendiğinde tüm boyutlarda ortalama puanlar alındığı görülmektedir. Bu da lojistik sektörü çalışanlarının örgütsel kronizm algısı konusunda yeterli farkındalıkta olduklarını göstermektedir. Buna göre sektör çalışanlarının örgütsel kronizm algılarının orta düzeyde olduğu görülmektedir.

Paternal kronizm boyutu 2,98 ortalama ile en yüksek ortalama düzeyini vermektedir. Bu personellerin örgütsel kronizm algılarının en yüksek olduğu alt boyuttur denilebilir. Başka bir deyişle örgüt içerisinde ast-üst ilişkisi bulunan çalışanların üste sadakatlerine karşı astların ödüllendirme beklediği konusunda katılımcıların farkındalıklarının olduğunu göstermektedir. İkinci sırada 2,88 ortalama ile karşılıklı çıkara bağlı kronizm boyutu gelmektedir ve örgüt içerisinde yine ast – üst ilişkisinde sadakatin yanında üstün de kendi çıkarlarını gözettiği konusunda çalışanların farkındalıklarının olduğunu göstermektedir. En düşük ortalama 2,83 ile iç grup yanlılığı boyutunda görülmektedir. Boyutlar arasında en düşük ortalamaya sahip olsa dahi yine de çalışanların örgüt içerisinde küçük gruplar halinde birbirlerine karşı kayırma eğiliminin katılımcıların farkında olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların cinsiyetlerine göre değerlendirme yapıldığı zaman kadın ve erkek katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Literatürde cam tavan sendromu olarak tanımlanan kavram ile bu sonucu eşleştirmek yanlış olmayacaktır. Örgüt içerisinde özellikle lojistik sektörünün erkek egemen bir sektör olduğunu göz önünde bulundurduğumuz zaman bu anlamlı farklılığın oluşması gayet normaldir. Ayrıca çalışanın bulunduğu firmadaki çalışma süresi ve pozisyonunun da anlamlı bir farklılık göstermesi, yine örgüte bağlılık, sadakat gibi etmenler göz önüne alındığı zaman gayet normaldir. Ancak katılımcıların örgütsel kronizm algılarının katılımcıların medeni durum, yaş ve eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık oluşturmadığı

da bu demografik özelliklerin içerikleri göz önüne alındığı zaman gayet normal bir sonuca ulaşmaktadır.

Örgütsel kronizm algısı, çalışanların örgüt içerisindeki başarılarının artırılması, yeteneklerinin körelmemesi adına azaltılması gereken bir algıdır. Bu algıya sahip çalışanlar işe giriş sürecinden başlayarak görevde yükselme, maaşına zam ve diğer çalışanlardan farklı bir muamele görmek için kendilerini bir kayırma eğilimi gösterebilecek bir yakınının yanında çalışmak isterler. Bu da çalışanlarının yetenekleri ne olursa olsun sadece yönetici tarafta bulunan kişi olması nedeniyle örgüte dahil edilmesine neden olur. Bu durumda çalışmanın sonuçlarına dayanarak aşağıdaki önerilerde bulunulabilir.

- Lojistik sektöründe çalışanların örgütsel kronizm algısı ile ilgili pozisyonları fark etmeksizin bütün çalışanlar bilgilendirilmeli ve bu algıyı azaltmak için çalışmalar yapılması önerilmektedir.
- Çalışanların örgüt içerisindeki algılarını azaltabilmek amacıyla, görevde yükselme, maaş zamları konusunda personeller başarılarına göre değerlendirilmesi önerilmektedir.
- Çalışanların işe alım süreçlerinde personelin o konuda yeteneği varsa işe alım eyleminin gerçekleştirilmesi önerilmektedir.
- Araştırma sonuçlarında anlamlı farklılık yaratan cinsiyet değişkeni göz önünde bulundurulduğu zaman erkek egemenliğinde bulunan lojistik sektöründe eşitlik ile ilgili bildirme yapılması önerilmektedir.
- Yine araştırma sonuçlarında anlamlı farklılık yaratan çalışma süresi değişkeni göz önüne alındığı zaman firmada çalışma süresine bakılmaksızın çalışanın yetenekleri göz önüne alınarak çalışma süresinden bağımsız görevde yükseltmeler uygulanabilirliği önerilmektedir.

Tüm bu öneriler araştırma sonuçlarına dayanılarak yapılmış olup insan kaynakları birimi ve yönetici konumda olan çalışanların dikkate alması durumunda örgüt içerisinde kronizm davranışının azaltılması ve ortadan kaldırılmasına yöneliktir. Kronizm davranışının ortadan kaldırılması örgüt içerisinde adil bir yönetim anlayışını ortaya çıkaracak, çalışanların örgüte olan güven ve sadakatini artırmaya yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

Çevik Tekin, İ., Kronizm (Eş-Dost, Tanıdık Kayırmacılığı). İş Hayatında Örgüt Düşmanı Davranışlar, Erer, B., Şahin, M.,(76-85) Konya, Eğitim Yayınevi, 1. Basım Kasım 2020.

Erdem, B., Çeribaş, S. ve Karataş, A. (2013), "Otel İşletmelerinde Çalışan İş görenlerin Kronizm (Eş Dost Kayırmacılığı) Algıları: İstanbul'da Faaliyet Gösteren Bir, İki ve Üç Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma", Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(1), 51-69.

Erdem, M. ve E. Meriç (2012). "Okul Yönetiminde Kayırmacılığa İlişkin Ölçek Geliştirme Çalışması" Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 2(2)

Eryılmaz, B., Kamu Yönetimi. İstanbul: Erkam Matbaacılık, 2002

Gürer, A., & Deniz, N. (2017). Algılanan örgütsel kronizmin çalışan sessizliği üzerindeki etkisinde kişiliğin düzenleyici rolü.

Kara, A. (2019). *Çalışanlarda kayırmacılık algısının örgütsel bağlılığa etkisi* (Master's thesis, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü).

Kayabaşı, Y. (2005). Politik Yozlaşmaya Çözüm Olarak Anayasal İktisat. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana

Özer, N. ve Çağlayan, ZA (2016). Öğretmenlerin müdürlerine duydukları güven ve kronizm algıları arasındaki ilişki. *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi* , *3* (5), 16-27.

Özkanan, A. & Erdem, R. (2014). Yönetimde kayırmacı uygulamalar: Kavramsal bir çerçeve. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20

Polat, R. (2013). Ortaöğretim kurumlarında kronizm algısının örgütsel güven üzerindeki etkisi/The effect of perception of cronyism on organizational trust in secondary schools.

Turhan, M. (2014), "Organizational Cronyism: A Scale Development and Validation from the Perspective of Teachers, Journal of Business Ethics, 123(2), 295-308.

Yan, Y., & Bei, H. (2009). The antecedents of organizational cronyism. Management and Service Science. MASS'09 International Conference 20-22 September

Yazıcı, M. ve Can, S. (2020). Etik Sorunu Olarak Kurumlarda Örgutsel Kayırmacılık. Beşeri ve Sosyal Bilimler Akademik İncelemesi, 3(2), 212-244.

Yılmaz, A., & Kılavuz, R. (2002). Türk kamu bürokrasisinin işlemsel sorunları üzerine notlar. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 3(2), 17-31.

Zeytinoğlu, E. (2010). Ayrımcılık Yasağına Genel Bir Bakış. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(18)

TEDARİK ZİNCİRİ KALİTE YÖNETİMİNİN ÖNEMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi KEMAL KAMACI [1], Doç. Dr. AHMET ALPER SAYIN [2]

[1] Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu,
kemalkamaci@kmu.edu.tr - 0000-0003-4234-674X

[2] Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu,
ahmetalpersayin@kmu.edu.tr - 0000-0002-2086-6763

ÖZET

Tedarik zincirini oluşturan işletmelerin her geçen gün kendilerini geliştirerek müşteri memnuniyeti temelinde bir kalite anlayışına sahip olmaları gerekmektedir. Elbette tedarik zinciri yönetimi işletmelerin karşı karşıya kaldıkları sorunların çözümünde tek başına yeterli değildir ancak tedarik zinciri doğru bir şekilde yönetildiğinde etkin bir işletme stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir zincirin gücünün, en zayıf halkasının gücü kadar olduğu düşünüldüğünde zincirdeki tüm işletmelerin kalite yönetimi anlayışına sahip olmaları önem kazanmaktadır. Kalite yönetimi uygulamaları, tedarik zincirleri için stratejik bir güce sahiptir ve hem finansal hem de operasyonel performansa sağladığı katkı ile tedarik zincirlerinin küresel pazarlarda başarılı olabilmelerindeki kilit faktör olarak değerlendirilmektedir. Kalite yönetiminin tedarik zincirindeki tüm işletmeler tarafından benimsenmesi gereken bir yönetim tarzı olması gerektiği, aksi halde tedarik zinciri rekabet gücüne olumsuz etki edeceği de ifade edilmektedir. Çalışma ile literatürdeki bilgiler ışığında, tedarik zinciri kalite yönetiminin uygulama boyutları ve tedarik zincirleri açısından kalite yönetiminin önemi ortaya konmuştur. Çalışmanın tedarik zinciri tasarım ve uygulamalarında işletmelere katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tedarik Zinciri, Kalite, Kalite Yönetimi.

GİRİŞ

Temel amacı, sürdürülebilir rekabet avantajını gerçekleştirebilmek adına, müşteri memnuniyetini en üst düzeyde sağlamak olan tedarik zinciri yönetiminde, süreç entegrasyonlarının sağlanması, zincirdeki işletmelerin birbirleriyle uyumlu hale getirilmesi, hizmet kalitesinin sürekliliğinin sağlanması, sürecin esneklik ve çevikliğinin artırılması gibi hususların önemi de giderek artmaktadır. Bu doğrultuda yeni küresel ekonomide rekabet ortamı değişmektedir. Değişen çevreye uyum sağlamak için tedarik zincirlerinde kurumsal çapta değişikliklerin başlatılması zorunlu görülmektedir. İşletmeler arasında yaşanan rekabet, tedarik zincirleri arasında yaşanmaya başlanmış ve rekabet ulusal olmaktan çıkarak küresel bir boyut kazanmıştır. Bu durum günümüzde rekabet anlayışının da değişmesine neden olmuş,

işletmelerin bireysel olarak rekabet üstünlüğü elde edemeyeceği anlaşılmış ve tedarik zincirleri rekabette belirleyici unsur olarak görülmeye başlanmıştır (Güleş, Öğüt ve Paksoy, 2005).

Özellikle günümüz dijital çağında tedarik zincirindeki kalite yönetimi uygulamaları, pazara nüfuz etmenin, müşteri taleplerini en hızlı şekilde karşılayabilmenin ve kârlılığın en önemli faktörü olarak kabul edilmektedir. Kalite Yönetimi, sürekli gelişim ve örgütsel değişim ile bir organizasyonun tüm fonksiyonlarını destekleyen ve tüm fonksiyonları tarafından da desteklenmesi gereken bütüncül bir yönetim felsefesi olarak ifade edilmektedir. Bununla birlikte tedarik zinciri, kalite ile ilgili riskler de içermektedir. Tedarik zinciri içerisindeki kalite problemleri ise kamçı etkisine, netice olarak da maliyetlerin artmasına neden olabilmektedir. Bu sebeple tedarik zinciri üyelerinin iş fonksiyonlarını sorunsuz bir şekilde entegre etme, büyütme ve geliştirme yeteneğine sahip olmaları da tedarik zincirinin başarısı için kritik bir unsur olarak görülmektedir. Tedarik zinciri yönetimine yönelik çalışmalar da incelendiğinde, tedarik zinciri kalite stratejileri ve kabiliyetlerinin dünyanın dört bir yanındaki işletmeler için giderek daha önemli bir konu haline geldiği görülmektedir.

Son yıllarda tedarik zinciri yönetimi ve kalite yönetimi kavramlarına çok fazla odaklanılmış olsa da, tedarik zincirinin kalite yönetimi perspektifinden ele alınması genellikle sınırlı ve teğetsel nitelikte kalmıştır. Kalite yönetiminin önemi evrensel olarak kabul edilmekle birlikte, tedarik zincirlerini kalite yönetimi bağlamında değerlendiren kalite odaklı çalışmalara daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır (Fernandes, Sampaio, Sameiro ve Truong, 2017; Robinson ve Malhotra, 2005).

Bu çalışma ile öncelikle tedarik zinciri yönetimi ve kalite yönetimi konularına yer verilmiş daha sonra tedarik zinciri kalite yönetimi boyutlarıyla birlikte ele alınmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise tartışma, sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

AMAÇ VE YÖNTEM

Çalışmanın amacı, tedarik zinciri kalite yönetiminin uygulama boyutlarını ve tedarik zincirleri açısından kalite yönetiminin önemini ortaya koymaktır.

Çalışmada literatür taraması ile kalite yönetiminin tedarik zinciri üzerindeki etkileri ortaya konacak ve tedarik zinciri kalite yönetimine geçiş süreçleri tartışılacaktır.

TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ

Tedarik zinciri, müşteri istek ve ihtiyaçlarını yerine getirmek için bir araya gelmiş bir takım süreçler grubundan oluşmaktadır. Tedarik zinciri, hammaddelerin satın alınması, dönüştürülmesi, üretilmesi ve müşterilere teslim edilmesi boyunca tedarikçilerin, fabrikaların, depoların, dağıtım merkezlerinin, perakendecilerin ve müşterilerin oluşturduğu bir ağ olarak (A. Yıldız, Karakoyun ve Parlak, 2018); tedarik zinciri yönetimi ise, doğru ürünün veya hizmetin doğru miktarda, doğru zamanda, doğru yerlere gönderilmesini sağlamak için tedarikçilerin, üreticilerin, taşıyıcıların ve müşterilerin entegrasyonunu sağlayan eşzamanlı faaliyetler dizisi olarak ifade edilmektedir (Lou, Liu, Zhou ve Wang, 2011; Xu, 2011). Tedarik zinciri, üretimde kullanılacak hammadde, yardımcı madde ve diğer üretim araçlarının birleştirilerek üretim noktalarına en uygun maliyet ve koşullarla temin edilmesi, üretim içi

süreçlerde etkinliğin sağlanabilmesi için üretim faaliyetlerinin desteklenmesi, son tüketicilere en iyi şart ve maliyetlerde ürünlerin temin edilmesi süreçlerini kapsamaktadır (Kamacı ve Öz, 2021).

Tedarik zinciri sürecinde malzeme, bilgi ve para/finansal akış olmak üzere 3 tür akıştan söz edilebilir. Etkin ve verimli bir tedarik zinciri yapısı oluşturabilmek için; işletme içinde ve dışında birçok fonksiyonla ilişkili olan bu üç akışın birbiriyle koordineli hareket etmesi de önemlidir. Malzeme akışı; tedarikçilerden nihai müşteriye kadar giden doğrusal ürün akışıyla birlikte iadeler, geri dönüşümler veya imhalardan oluşan tersine akıştan meydana gelmektedir. Bilgi akışı; sipariş süreçleri, sevkiyat bilgileri ve geri bildirimleri kapsamaktadır. Finansal akış ise; ödeme ve kredi bilgileri, konsinye ve patent hakkı düzenlemeleri gibi tedarik zincirindeki fon akışını ifade etmektedir. Tedarik zinciri yönetimi, bir iş fonksiyonu olmayıp organizasyonun başarısı için organizasyondaki paydaşların dâhil olması gereken yeni bir iş modeli olarak tanımlanmaktadır. Tedarik zinciri yönetimi, işletmeler arası karşılıklı güven ve işbirliği ilkesine dayanmaktadır. Bu işbirlikleri tedarik zinciri içerisindeki tüm unsurların entegre çalışmasına neden olmakta ve böylece zincir içerisinde sinerji oluşturmaktadır. Müşteri talep ve istekleri tedarik zinciri uygulamalarının yönlendiricisi olduğundan, tedarik zinciri yönetimi, her bir müşterinin farklı istek ve ihtiyaçlarını göz önünde tutarak bunları optimum seviyede karşılama adına bir sürecin geliştirilmesini ele almaktadır. Elbette tedarik zinciri bir işletmenin tüm sorunlarını tek başına çözmede yeterli değildir ancak tedarik zinciri yönetimi doğru bir şekilde uygulandığında rekabet avantajı sağlayabilecek bir işletme stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Naslund ve Williamson, 2010).

Bu açıklamalar doğrultusunda tedarik zinciri yönetiminin amacı; sadece içsel süreçlerin bütünleştirilerek uyumlu hale getirilmesi değil, zincirdeki diğer işletmelerin de birbiriyle entegrasyonunu gerçekleştirmek ve bu sayede maliyetlerin düşürülmesini, hizmet kalitesinin artırılarak sürekliliğinin sağlanmasını, zincir üyeleri arasındaki iletişimin geliştirilmesini, dağıtımın en iyi şekilde yerine getirilmesini, üretim sürecinin nitelik, esneklik ve çevikliğinin artırılmasını sağlamak olarak ifade edilmiştir. Bununla birlikte, süreçleri etkin bir şekilde yönetmek, stokları kontrol etmek, talebi doğru bir şekilde tahmin etmek, zincirin her bir üyesinden alınan geri bildirimlerle belirlenen hedeflere ulaşmak temel amaçlardır. Tedarik zinciri yönetiminin en önemli amacı ise en üst seviyede müşteri memnuniyetini sağlamak olmalıdır. Bunun için zincir üyeleri her geçen gün kendilerini geliştirerek ürün veya hizmet tasarımlarını müşteri talepleri doğrultusunda özelleştirmeleri gerekmektedir (Ince ve Cemberci, 2011).

KALİTE YÖNETİMİ

Günümüzde gelişmiş ülkelerdeki işletmelerde kalite yönetiminin öne çıktığı ve planlama aşamasında kaliteye odaklanıldığı görülmektedir. Kalite, bir ürün veya hizmetin belirli gereksinimleri karşılayabilme yeteneğine bağlı olarak oluşan özellikleri, müşteri veya tüketicilerin isteklerine uygunluk derecesi olarak tanımlanmaktadır. Kalite, müşteri ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik verilen cevapla belirlenmektedir ve müşterilerin ürün veya hizmetlerden beklentilerini aşan bir cevap aldıklarında gerçekleşmektedir. Başka bir deyişle,

kalite; ürün veya hizmetin taşıması gereken asgari şartları içeren boyuttur (Fernandes ve diğerleri, 2017).

Kalite yönetimi, üretilen ürün veya hizmeti kalite kontrolünün de ötesinde denetleyerek hedeflenen çıktıların elde edilebilmesi için tedarik zinciri sistemlerinin tasarlanmasını, işleyişini, lojistik faaliyetlerin yerine getirilmesini ve sonuçların kontrol edilmesini birbiriyle bütünleştiren bir yönetimdir. Kalite Yönetimi, sürekli iyileştirme ve örgütsel değişim yoluyla bir örgütün tüm işlevlerini destekleyen bütünsel bir yönetim felsefesi olarak ifade edilmektedir. Böylece farklı organizasyon modellerinin özelliklerinden de istifade eder ve bunları çeşitli ilkeler, uygulamalar ve tekniklerle geliştirir (Kim, Kumar ve Kumar, 2012). Kalite yönetimi uygulamaları, işletmeler için önemli bir stratejik güçtür ve hem operasyonel hem de finansal performansa katkıda bulunmasıyla işletmelerin rekabetçi küresel pazarda başarıya ulaşmalarının kilit unsuru olarak değerlendirilmektedir. Bunu gerçekleştirebilmenin yolu da her bir müşteriye önem vermek ve müşteri taleplerinin de üstünde bir tatmin sağlamaktan geçmektedir (Ölmez ve Önen, 2019). Kalite yönetimi çalışmaları israfı önlemeye, verimliliği artırmaya ve maliyetleri en aza indirmeye yardımcı olmaktadır. İşletmeler böylece yüksek kaliteli ürünleri daha düşük fiyatlara sunabilmekte ve pazar payını artırarak daha kârlı faaliyetlerde bulunabilmektedirler.

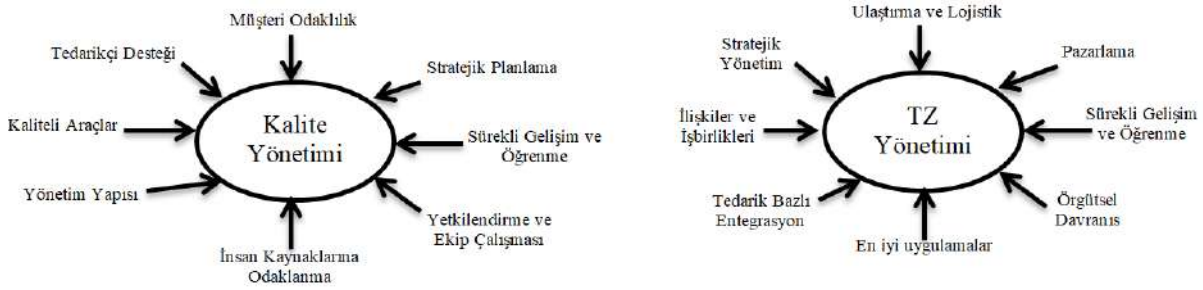
Özutku (2006), bunların sağlanabilmesi için kalitenin işletmeler tarafından üç farklı biçimde ele alınmasının uygun olacağını belirtmiştir. Bunlar; ürün, süreç ve müşteri taleplerine uygunluk kaliteleridir. Bu üç unsurun her biri önemlidir ancak müşteri taleplerine uygunluk kalitesi diğerlerine göre daha fazla önem kazanmaktadır. Zira müşteri taleplerine uygunluk sağlanmadan diğer iki unsurun bir önemi kalmayacaktır. Bu üç kalite unsuru dikkate alındığında kalitenin; organizasyonun tüm fonksiyonları ve çalışanlarıyla birlikte ele alınarak işletme geneline hakim olmuş bir girişim olması gerektiği ön plana çıkmaktadır.

TEDARİK ZİNCİRİ KALİTE YÖNETİMİ

Dijital çağda tedarik zincirinde kalite yönetimi uygulamaları, pazar taleplerine en hızlı şekilde cevap verebilmenin ve karlılığın en önemli yolu olarak kabul edilmiştir. Bundan dolayı son zamanlarda, kalite yönetimi uygulamalarının odağı, geleneksel işletme merkezli ortamdan komple tedarik zinciri sistemlerine kaymıştır. İşletmelerdeki rekabetçi öncelikler basit anlamdaki ürün ve süreç kalitesinden genel tedarik zinciri performanslarına doğru kayma göstermiştir. Bu sebeple tedarikçi kalite yönetiminde dikkate alınması gereken temel unsurların, tedarikçi seçimi, tedarikçi katılımı ve müşteri ilişkileri olarak ifade edilmektedir (C. H. Kuei, Madu ve Lin, 2001). Değişen çevreye uyum sağlamak için tedarik zincirlerinde kurumsal çapta değişikliklerin başlatılması zorunludur. Tedarik zinciri yönetimi literatürü ve uygulamaları incelendiğinde, tedarik zinciri kalite stratejileri ve kabiliyetlerinin dünyanın dört bir yanındaki işletmeler için giderek daha önemli bir konu haline geldiği görülmektedir.

Kalite Yönetimi ve Tedarik Zinciri Yönetimi, organizasyonel rekabet gücünün artırılmasında önemli paya sahip yönetim felsefeleridir. Bazı araştırmalar kalite yönetimi ve tedarik zinciri yönetimi arasındaki entegrasyonu tedarik zinciri kalite yönetimi kavramı olarak tanımlamışlardır (B. Yıldız ve Aytekin, 2019). Kalite yönetimi ve tedarik zinciri araştırmalarının arka planını yansıtan temel bileşenler Görsel 1'de gösterilmektedir. Buna göre

tedarik zinciri kalite yönetimi, değer oluşturmak ve müşterilerin memnuniyetini sağlamak amacıyla ürün, hizmet ve süreçleri değerlendirmek, analiz etmek ve sürekli olarak iyileştirmek için tedarik zincirinin tüm bileşenlerini içeren iş süreçlerinin düzenli koordinasyonu ve entegrasyonu olarak tanımlanmaktadır (Robinson ve Malhotra, 2005). Foster Jr (2008) tarafından ise, tedarik zinciri kalite yönetimi, tedarikçiler ve müşterilerle olan yukarı ve aşağı yönlü bağlantıların oluşturduğu fırsatlardan yararlanan, performans iyileştirmeye yönelik sistem tabanlı bir yaklaşım olarak tanımlanmıştır.

Görsel 1. Tedarik Zinciri ve Kalite Yönetimi Araştırmalarının Temel Bileşenleri
(Robinson ve Malhotra, 2005)

Geçmişte tedarik zinciri yöneticileri kaliteye farklı şekilde yaklaşırken, rekabetçi olabilmek adına günümüz uygulamalarında organizasyonlar arası, kalite ve tedarik zinciri odaklı bir yaklaşım görülmektedir. Mevcut düşüncenin geleneksel firma merkezli ve ürün temelli bir zihniyetten, müşterileri, tedarikçileri ve ortakları içeren organizasyonlar arası bir tedarik zincirine doğru ilerletilmesine ihtiyaç vardır. Bu nedenle, kalite ve tedarik zinciri yönetiminin entegre edilmesi ve Tedarik Zinciri Kalite Yönetimi olarak yöneticilerin karar alma süreçlerine dahil edilmesi gerekmektedir (Fish, 2011). Ancak tedarik zinciri kalitesine ulaşmak basit değildir. Bir tedarik zinciri, geleneksel yönetim yaklaşımından tedarik zinciri kalite yönetimine geçmek için bir dönüşüm geçirmelidir. Yeni tedarik zincirinin dönüştürülmekte olan tedarik zincirinden daha iyi olmasını sağlamak için kılavuz ilkeler olmalıdır (C. Kuei, Madu ve Lin, 2008).

Günümüzde tedarik zincirleri, yenilikçi, bütünleştirici ve yetkin bir tedarik zinciri kalite yönetimi modeline paradigma değişimi yoluyla geçmeleri gerekmektedir. C. Kuei ve diğerleri (2008), bu paradigma değişimini gerçekleştirebilmek için tedarik zinciri kalite yönetiminde dört itici güce odaklanılması gerektiğini ifade etmiştir. Bunlar; tedarik zinciri yetkinliği, kritik başarı faktörleri, stratejik bileşenler ve tedarik zinciri kalite uygulamalarıdır. Geçiş sürecinde ortaya çıkacak boşlukları kaldırmak için ise yöneticiler tarafından dört aşamada uygulamalar gerçekleştirilmelidir. İlk aşama, tedarik zincirinin pazardaki rakiplerine göre avantajlı yönlerine vurgu yapılmasıdır. Bunun tedarik zincirini oluşturan tüm unsurlar tarafından onaylanması önemlidir. İkinci aşama, önceden belirlenmiş tedarik zinciri yetkinliklerinin geliştirilmesi için kritik başarı faktörlerinin belirlenmesidir. Üçüncü aşama, tedarik zinciri üyeleri tarafından altyapı ve tedarik zinciri iklimi gibi stratejik faktörlerin ortaya konmasıdır. Dördüncü aşamada ise, tedarik zinciri kalite uygulamaları yoluyla sürekli öğrenme ve iyileştirme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesidir.

Tedarik zinciri kalite yönetiminin dört itici gücü ve bunları etkileyen faktörler tedarik zinciri kalitesi yol haritası olarak Görsel 2'de gösterilmiştir.

Görsel 2. Tedarik Zinciri Kalitesi Yol Haritası (C. Kuei ve diğerleri, 2008)

Tüm tedarik zinciri üyelerinin kolektif öğrenmesi olan tedarik zinciri yetkinliği, tedarik zinciri genelinde örgütsel, yönetsel, teknik ve stratejik yetenekler ve beceriler ile temsil edilmektedir. Tedarik zinciri yetkinliği, tedarik zincirinin rekabet etmesini sağlayan ve rakiplerin taklit etmekte zorlandığı yetenek ve bilgilerden oluşan yetkinliklerdir. Yetkinliğin boyutları arasında ürün kalitesi, teslimat güvenilirliği, tedarikçi/alıcı güveni, operasyonel verimlilik ve müşteriye değer/yenilik sunma yer almaktadır. Kritik başarı faktörleri arasında bir tedarik zincirinin müşteri odaklılık, tedarikçi ilişkileri, bilgi teknolojisi sistemlerinin kalitesi, dış odaklı süreç entegrasyonu ve tedarik zinciri kalite liderliği yoluyla farklı müşteri gereksinimlerine yanıt verebilme yeteneği yer almaktadır. Tedarik zinciri kalite yönetimi; kalite kültürü, teknoloji yönetimi, tedarikçi katılımı, tedarik zinciri ağ tasarımı ve stratejik planlama unsurlarına odaklanmalı, üretim, ürün geliştirme, teknoloji yönetimi, uluslararası kaynak kullanımı ve müşteri katılımı gibi temel stratejik süreçlere dahil edilmelidir. Tedarikçi-alıcı kalite toplantıları, kalite verileri ve raporlama, tedarik zinciri kalite ofisi ve tedarik zinciri optimizasyonu gibi kalite uygulamaları müşteri odaklı bir tedarik zincirini teşvik etmekte önemli görülmektedir (Fish, 2011).

Kalite yönetimi ile tedarik zinciri yönetimi arasındaki ilişkide süreçlerin başarılı bir şekilde yürütülebilmesi ve müşteri memnuniyetinin artırılması temel unsurlardır. Kaliteli ürün ve hizmetler tedarik zincirlerinin etkin bir şekilde yönetilmesi ile mümkün olacaktır. Tedarik zinciri yönetimi ve kalite yönetimi arasındaki ilişkide dikkate alınması gereken unsurlar vardır, bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Akan Özkök, 2023; Nguyen, Le, Nguyen ve Huynh, 2017):

Malzeme ve Hizmet Kalitesi: Ürün veya hizmetlerin kalitesini artırmak kaliteli malzemeler kullanarak mümkün olacaktır.

Tedarikçi Seçimi: Güvenilir ve kaliteli tedarikçilerle işbirliği yapmak ürün ve hizmetlerin kalitesini olumlu yönde etkileyecektir.

Kalite Kontrolü: Tedarik zinciri süreçlerin sürekli kontrol önemlidir. Tedarik zinciri yönetimi, kaliteyi sağlamak için kalite kontrol süreçlerini etkin bir şekilde uygulamayı gerektirir.

Süreç Yönetimi ve Verimlilik: İş süreçlerinin optimizasyonu ve verimlilik önemlidir. Süreçlerin verimli işlemesi kaliteyi artıracak, ürün ve hizmetlerin tutarlı bir şekilde sunulmasına yardımcı olacaktır.

Müşteri Memnuniyeti: Kaliteli ürünler ve hizmetler, müşterilerin beklentilerini karşılamaya veya beklentilerinin üstünde bir deneyim yaşamalarına yardımcı olacaktır.

İyileştirme ve İnovasyon: Sürekli öğrenme ve iyileştirmeler ile müşterilere katma değer sağlanmasıyla birlikte rekabetçi bir avantaj elde edilmesine de olanak sağlayacaktır.

Tedarik zinciri kalite yönetimi işletmelerin performanslarına ve sürdürülebilirliğe olumlu etki edeceğinden, kalite yönetimi, tedarik zincirini oluşturan tüm işletmelerde olması gereken bir yönetim tarzıdır. İşletmelerde herhangi birinin kalite programının olmaması tedarik zincirinin rekabet gücünü düşüreceğinden kalite yönetiminin vazgeçilmez unsurunun işbirliği olduğu ifade edilmektedir (Akan Özkök, 2023).

Tedarik zinciri kalite yönetiminde süreçleri yönlendirmek, kültürel sorunların üstesinden gelmek ve tedarik zinciri boyunca şirketler arasında farklılık gösteren insan kaynaklarını yönetmek liderlik ile mümkün olacaktır. Liderlik, tedarik zinciri kalite yönetiminde planlama yapmak, rehberlik etmek ve yönlendirmek, kalite ve performansı iyileştirmeye yönelik tedarik zinciri bağlantıları kurmak, işbirliği, iletişim ve entegrasyon yoluyla tedarik zinciri kalite yönetimini teşvik etmek ve desteklemek için kritik bir role sahiptir. Stratejik planlama net bir misyon, uzun vadeli strateji ve hedefler geliştirmeyi içerir. Tedarik zinciri kalite yönetimi ile ilgili olarak üst yönetim, kaliteyi olumlu yönde etkileyecek tedarik zinciri bağlantılarının geliştirilmesinden ve organizasyonel seviyeler arasında kalite beklentileri açısından köprü kurulmasından sorumludur. Tedarik zinciri bileşenlerinin ortak misyon, strateji ve hedefler oluşturarak değer üretimi ve paylaşımında bulunması gerekmektedir. Güvenilir bir tedarik zinciri ağını geliştirebilmek için algısal farklılıkların çözülmesi önemlidir (Fish, 2011).

Tedarik zinciri üyeleri arasındaki örgütsel ve kültürel farklılıklar, tedarik zinciri kalite hedeflerine ulaşmada önemli zorluklar oluşturmaktadır. Etkin bir tedarik zinciri kalite yönetimi uygulamaları, alıcılar ve tedarikçiler arasında işbirliğine dayalı bir kültürü, güçlü bir iletişimi ve ekip çalışmasını gerektirmektedir. Eğitim ve güçlendirme programlarının öneminin artması ile müşteri odaklı personel eğitim programları, müşteri hizmet kalitesini ve müşteri memnuniyetinde olumlu bir etki oluşturacaktır.

TARTIŞMA

Literatüre bakıldığında kalite yönetiminin başarılı bir şekilde uygulanması, sadece birkaç uygulamayı ayrı ayrı değil, uygulamaların tamamının kombinasyonunun güçlü desteğine atfedilmiştir. Ravichandran ve Rai (2000) bu uygulamaları yönetimin liderliği, personel

ilişkileri, eğitim faaliyetleri ve tedarikçilerle stratejik ortaklık olarak sıralamışlardır. C. H. Kuei ve diğerleri (2001) de bunların kalite yönetimi uygulamaları ve birbirleri olan ilişkilerini incelemişlerdir. Yapılan ampirik çalışmada tedarikçilerle oluşturulan güçlü stratejik işbirliklerinin ürün tasarımlarında ve süreç yönetimlerinde olumlu bir performans artışı sağladığı görülmüştür. Bununla birlikte çalışan ilişkileri; çalışanların kaliteye yönelik çalışmalara ne ölçüde dahil olduklarını, kalite yönetimiyle ilgili kararlara ne ölçüde katıldıklarını, kaliteyi sağlama, kalite sorunlarını ele alma ve kalite hakkında genel farkındalığı geliştirme düzeylerini ifade etmektedir. Ayrıca çalışanların kalite geliştirme uygulamalarına dahil olmalarının kaliteyle ilgili sorunların üstesinden gelmede önemli bir rol üstlendiği ifade edilmektedir. Samson ve Terziovski (1999) de kalite yönetimi ve operasyonel performans arasındaki ilişki üzerine yaptıkları çalışmada; operasyonel performansın en güçlü göstergelerinin liderlik, personel yönetimi ve müşteri odaklılık olduğunu belirtmişlerdir.

Choi ve Rungtusanatham (1999) çalışmalarında, kalite yönetimi uygulamaları ile tedarik zinciri yönetimi uygulamalarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulamamışlardır. Buna karşın C. H. Kuei ve diğerleri (2001) araştırmalarında istatistiksel olarak kurumsal performansta algılanan iyileşmelerin tedarik zinciri kalite yönetimi uygulamalarındaki iyileşmelerle ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Yayla ve Ungan (2019) da çalışmalarında, toplam kalite uygulamalarının tedarik zinciri yönetimi uygulamaları üzerindeki etkisi ile kalite yönetimi uygulamalarının operasyonel performansa etkisi araştırılmış ve aralarında pozitif yönlü ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir. Bunun en önemli sebeplerinin ise geleneksel yönetim anlayışının terk edilerek yeni rekabet anlayışının benimsenmiş olması gösterilmiştir.

Millen, Sohal ve Moss (1999), ise tedarik zinciri kalite yaklaşımında 3 önemli göstergenin olduğunu ifade etmiş ve bunları; güvenilir tedarikçiler, zamanında teslimat ve tüm paydaşlarca müşteri memnuniyetine odaklanma olarak belirtmişlerdir. Bununla birlikte Anderson ve Sohal (1999) da kalite yönetimi anlayışını benimseyen tedarik zincirlerinin teslimat işlemlerinde daha esnek olduğunu ortaya koymuş bu doğrultuda özellikle liderlik uygulamalarının önemi üzerinde durmuşlardır. Araştırmaya göre, müşteri odaklılık ve kalite yönetimi, çıktıların kalitesini yüksek derecede olumlu etkilemiştir. Ayrıca, tedarik zincirinde esnek teslimat yapısı üzerinde duran işletmelerin kaynaklarını müşteri odaklılık üzerine yoğunlaştırmaları gerektiği de önemli bir bulgu olarak ortaya konmuştur.

Amirov (2006) tarafından, işletme yöneticilerinin ticari sırların ifşa olacağı endişesiyle tedarik zinciri süreçlerinde yeterince bilgi aktarımında bulunmak istemedikleri, bu durumun da daha fazla tedarikçi ile çalışmaya sebebiyet verdiği ve güvene dayalı uzun süreli ilişkilere de engel olduğu vurgulanmıştır. Kalite ise, tedarik zinciri unsurlarının koordinasyonuna ve stratejik işbirliği içerisinde hareket etmelerine bağlıdır. Bu açıdan bakıldığında kalitenin artırılması yönünde tedarik zincirindeki işletmelerin işbirliği içerisinde hareket etmelerinde yöneticilerin rolü büyük olacaktır. Çünkü yöneticiler tarafından oluşturulacak uygun bir ortam sürecin kaliteli işlemesinin öncelikli adımı olarak karşımıza çıkmaktadır (Yıldırım, 2009).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma ile tedarik zinciri kalite yönetimine geçmek ve yeni tedarik zincirinin dönüştürülmekte olan tedarik zincirinden daha iyi olmasını sağlamak için bazı ilkelerin

benimsenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Zira geleneksel tedarik zinciri yönetimi yaklaşımından tedarik zinciri kalite yönetimine geçmek için hem sistemsel hem de organizasyonel bir dönüşüm gerekmektedir. Bu dönüşümün temeli güven ve bilgi paylaşımıdır. Stratejik, taktiksel ve operasyonel bir yaklaşım olarak ele alınması gereken tedarik zinciri kalite yönetimine yönelik değişimleri gerçekleştirmek günümüz iş ortamında etkin bir şekilde rekabet etmek için gerekli görülmektedir. Liderlik, stratejik planlama, insan kaynakları yönetimi, tedarikçi kalite yönetimi, müşteri odaklılık ve süreç yönetimindeki kalite uygulamaları, tedarik zinciri kalite yönetiminin başarısının temel boyutlarını oluşturmaktadır.

Tedarik zinciri kalite yönetimine geçiş, bir gecede gerçekleşmeyecek, kültürel bir değişim gerektirecektir. Uzun vadeli düşünmeyi, her bir üyenin güçlü ve zayıf yönlerini değerlendirmeyi, iletişim ve ulaşım altyapılarında iyileştirmeleri, sürekli öğrenme ve gelişim kültürünü benimsemek geçiş sürecindeki önemli faktörlerdir.

Bulgular doğrultusunda tedarik zinciri kalite yönetimine geçişe destek olacak uygulama önerileri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Tedarik zinciri üyeleri arasında müşterilere katma değer sunmaya odaklı potansiyel işbirliği alanlarının belirlenmesi,
- Sürekli öğrenen ve yenilenen bir kültürün geliştirilmesi için tedarik zinciri kalite yönetimi konusunda tedarik zinciri üyelerine eğitimlerin verilmesi,
- Tedarik zinciri süreçlerini yönetmek ve izlemek için işbirliğine dayalı bir bilgi sisteminin geliştirilmesi,
- Kalite yönetimine geçişte teknolojik imkanlardan faydalanılması ve güncel teknolojinin takip edilmesi,
- Güven, esneklik, iletişim ve işbirliği ile karakterize edilen tedarik zinciri ilişkilerinin geliştirilmesi,
- Süreç akışlarını, ürün veya hizmet gelişimlerini, tedarik zinciri üyelerinin kalite, maliyet ve zaman performanslarını gözden geçirmek için düzenli ve planlı tedarikçi-alıcı toplantılarının yapılması,
- Tedarik zinciri içerisinde kalite ölçme ve değerlendirme sisteminin geliştirilmesi.

Mevcut literatür incelenerek tedarik zinciri kalite yönetiminin uygulama boyutlarının ve kalite yönetiminin öneminin ortaya konduğu bu çalışmada elde edilen bulguların literatüre katkı sağlayarak gelecekte yapılacak çalışmalara ışık tutacağı, tedarik zinciri kalite yönetimi uygulamalarında işletmelere destek olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akan Özkök, G. (2023). Tedarik Zinciri Yönetiminde Kalite Yaklaşımı ve Bir Lojistik Şirketinde Altı Sigma Yönteminin Uygulanması. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, *7*(3), 774–783.

Anderson, M. ve Sohal, A. S. (1999). A study of the relationship between quality management practices and performance in small businesses. *International Journal of quality & Reliability management*, *16*(9), 859–877.

Choi, T. Y. ve Rungtusanatham, M. (1999). Comparison of quality management practices: across the supply chain and industries. *Journal of Supply Chain Management*, *35*(4), 20–

27.

Fernandes, A. C., Sampaio, P., Sameiro, M. ve Truong, H. Q. (2017). Supply chain management and quality management integration A conceptual model proposal. *International Journal of Quality & Reliability Management*, *34*(1), 53–67. doi:10.1108/IJQRM-03-2015-0041

Fish, L. A. (2011). Supply chain quality management. D. Önkal (Ed.), *Supply chain Management-Pathways for research and practice* içinde (ss. 225–234). InTech Rijeka.

Foster Jr, S. T. (2008). Towards an understanding of supply chain quality management. *Towards an understanding of supply chain quality management*, *26*(4), 461–467. doi:10.1016/j.jom.2007.06.003

Güleş, H. K., Öğüt, A. ve Paksoy, T. (2005). İşletmelerde Tedarik Zinciri Yönetim Sistemi Etkinliğinin Artırılmasında Kurumsal Kaynak Planlaması'nın Rolü. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *5*(9), 90–106.

Ince, H. ve Cemberci, M. (2011). The effect of inter firm knowledge sharing on supply chain and firm performance: a conceptual model proposal. *Journal of Global Strategic Management*, *9*(2002), 50–61.

Kamacı, K. ve Öz, M. (2021). *Teknolojik Yeniliklerin TEdarik Zinciri ve Lojistik Süreçlerde Kullanılmasında İnsan-Teknoloji Etkileşimi* (1.Baskı.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Kim, D. Y., Kumar, V. ve Kumar, U. (2012). Relationship between quality management practices and innovation. *Journal of Operations Management*, *30*(4), 295–315. doi:10.1016/j.jom.2012.02.003

Kuei, C. H., Madu, C. N. ve Lin, C. (2001). The relationship between supply chain quality management practices and organizational performance. *International Journal of Quality and Reliability Management*, *18*(8), 864–872. doi:10.1108/EUM0000000006031

Kuei, C., Madu, C. N. ve Lin, C. (2008). Implementing supply chain quality management. *Total Quality Management & Business Excellence*, *19*(11), 1127–1141. doi:10.1080/14783360802323511

Lou, P., Liu, Q., Zhou, Z. ve Wang, H. (2011). Agile supply chain management over the internet of things. *2011 international conference on management and service science* içinde (ss. 1–4). IEEE.

Millen, R., Sohal, A. ve Moss, S. (1999). Quality management in the logistics function: an empirical study. *International Journal of Quality & Reliability Management*, *16*(2), 166–180.

Naslund, D. ve Williamson, S. (2010). What is management in supply chain management?-a critical review of definitions, frameworks and terminology. *Journal of Management Policy and Practice*, *11*(4), 11–28.

Nguyen, N. T. D., Le, V. P., Nguyen, H. T. ve Huynh, L. T. P. (2017). Perspectives on supply chain quality management research. *VNUHCM Journal of Economics, Business and Law*, *1*, 52–60.

Ölmez, M. ve Önen, S. M. (2019). Stratejik Yönetim, Toplam Kalite Yönetimi ve Motivasyon İlişkisi: Meslek Yüksek Okulu Öğrencileri Üzerinde Ampirik Bir Araştırma. *BEÜ SBE Dergisi*, *8*(1), 294–313.

Özutku, H. (2006). Toplam Kalite Yönetimi Uygulamaları ve İşletme Performansı Arasındaki

İlişkinin Analizi: Türk İmalat Endüstrisinde Bir Alan Araştırması. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *24*(1), 211–240.

Ravichandran, T. ve Rai, A. (2000). Quality management in systems development: an organizational system perspective. *MIS quarterly*, 381–415.

Robinson, C. J. ve Malhotra, M. K. (2005). Defining the concept of supply chain quality management and its relevance to academic and industrial practice. *International Journal of Production Economics*, *96*, 315–337. doi:10.1016/j.ijpe.2004.06.055

Samson, D. ve Terziovski, M. (1999). Relationship between total quality management practices and operational performance. *Journal of Operations Management*, *17*(4), 393–409. doi:10.1016/S0272-6963(98)00046-1

Xu, L. Da. (2011). Information architecture for supply chain quality management. *International Journal of Production Research*, *49*(1), 183–198.

Yayla, P. ve Ungan, M. C. (2019). Toplam Kalite Yönetimi ve Tedarik Zinciri Yönetimi Uygulamaları Arasındaki İlişki ve Performans Etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *6*(1), 1–19.

Yıldırım, S. (2009). İşletmelerde tedarik zinciri yönetimi ve toplam kalite yönetimi ilişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, *1*(1), 175–191.

Yıldız, A., Karakoyun, F. ve Parlak, İ. E. (2018). Endüstri 4.0 Temelli Dijital Tedarik Zinciri. *Mühendislik Alanında Akademik Araştırmalar*, 416–426.

Yıldız, B. ve Aytekin, M. (2019). Kalite yönetimi uygulamalarının firma performansı üzerindeki etkisinde inovasyonun aracı rolü ile çevresel dinamizmin moderatör rolü. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, *14*(56), 489–506.

TÜRKİYE'DE LOJİSTİK EĞİTİMİ ÜZERİNE YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi KEMAL KAMACI
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu,
kemalkamaci@kmu.edu.tr - 0000-0003-4234-674X

ÖZET

Günümüzde küresel rekabetin oldukça yoğun olduğu iş dünyasında, işletmeler rekabet avantajını elde edebilmek adına çeşitli adımlar atmaktadır. Bu rekabetin bir fırsata dönüştürülebilmesi için, işletmelerin teknolojiyi etkili ve verimli bir şekilde kullanabilen nitelikli insan kaynağına sahip olmaları kritik bir öneme sahiptir. Teknoloji taklit edilebilse de, insan kaynağının bu teknolojiyi etkili bir şekilde kullanabilme yeteneği kolaylıkla taklit edilememektedir. Bu bağlamda, işletmeler rekabet avantajını sürdürülebilir kılabilmek için nitelikli iş gücü yetiştirmeye büyük bir önem vermektedir. Nitelikli insan kaynağı, işletmelerin ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp aynı zamanda rekabet gücünü olumlu yönde etkileyerek sürdürülebilir bir rekabet avantajı elde etmelerine olanak tanıyacaktır.

Teknolojik gelişmelerin etkisiyle birlikte küreselleşme, lojistik sektörünü de önemli ölçüde etkilemektedir. Lojistik, multidisipliner bir yapıya sahip olup, tüm sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin ve tedarik zincirlerinin rekabet edebilme süreçlerinde kilit bir rol oynamaktadır. İşletmeler, zorlu rekabet koşullarında ayakta kalabilmek için müşteri memnuniyetini artırarak lojistik faaliyetlerde verimliliği ön plana çıkarmak durumundadır. İşletmelerin ürün ve hizmet kalitelerini sürekli olarak artırmaları beklentisiyle birlikte, aynı zamanda maliyetleri düşürme çabalarına odaklanmaları gerekmektedir. Lojistik maliyetlerini azaltmak, firmanın değerini artırmak için etkili bir stratejidir. Nitelikli işgücü, lojistik sektöründe bu hedefe ulaşmanın en etkili yollarından biridir. Bu noktada, iş gücüne yönelik olarak orta ve yüksek öğretim düzeyinde eğitimlerin verilmesi, hizmet içi eğitimlerden önce önemli bir aşama olarak değerlendirilmektedir. Bu eğitimler, sektörde ilerleme ve gelişme açısından önemli bir rol oynayarak işletmelerin rekabet avantajını güçlendirmeye de olanak tanımaktadır. Lojistik eğitimine katkı sağlamak amacıyla bu alana yönelik yapılan bilimsel yayınların belirlenmesi ve değişimlerin gözlemlenmesi yoluyla ilerleyen çalışmalara ışık tutmak için bu çalışmada, Türkiye'de lojistik eğitimi alanında yapılmış lisansüstü tezler bibliyometrik analiz kullanılarak incelenmiştir. Bu kapsamda, araştırmanın örneklemini YÖK Tez Merkezi'nde kayıtlı, içeriğinde (aranacak alan: tümü) "lojistik eğitimi" geçen lisansüstü çalışmalar oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Lojistik, Lojistik Eğitimi, Bibliyometrik Analiz, Türkiye, Lisansüstü

1. GİRİŞ

Günümüzde lojistik, insanların ihtiyaç duydukları her şeyin kendilerine ulaşmasında büyük katkı sağlamaktadır. Lojistiğin temel amacı ihtiyaç sahiplerince (müşteri) talep edilmekte olan ürün ve hizmetlerin doğru şartlar altında istenilen zamanda ve istenilen yerde temin edilmesidir. Gelişen taşımacılık, kısalan mesafeler, küresel ticarette ürünlerin çeşitlenmesi, artan üretim miktarları, kişiselleştirilmiş ürünlere talebin artması lojistik faaliyetlerin bir bütün olarak ele alınmasına neden olmuştur ve müşteri tatmini üzerine kurulu modern lojistik faaliyetler ön plana çıkmıştır. Bu da müşteri beklentilerine uygun olacak bir maliyetlerle ürünlerin doğru yer ve zamanda ulaştırılmasını gerektirmektedir (Daşkan, 2016).

Uluslararası ticaret geliştikçe, rekabet içinde olan firmalar hayatta kalabilmek adına yeni alanlara yönelmeye başlamışlardır. Dış ticarette rekabet edebilirlik, ülkeler için ekonomik boyutta kritik öneme sahip olmakta ve rekabet ortamı firmaların müşterilerine karşı hem etkin ve hem de kaliteli hizmetler sunmaya yönlendirmektedir. Lojistik sektöründe pazarın gittikçe büyümesi rekabet edebilir olmak için firmaların daha fazla çaba sarf ederek lojistikte kalite anlayışını benimsemelerini gerektirmektedir. Türkiye ekonomisi için de tedarik zinciri süreçlerinde ürün akışının sorunsuz gerçekleştirilmesi ve sürdürülebilirliğin sağlanması açısından lojistik faaliyetler etkin bir role ve ekonomiyi doğrudan etkileyebilecek önemli bir güce sahiptir. Uluslararası ticarette, hem pazar hem de lojistik faaliyetleri açısından önem kazanmış ve önemini korumakta olan bir ülke olarak Türkiye, bulunmuş olduğu konum itibari ile batı ve doğuyu birbirine bağlayan bir yapbozun kritik parçalarını oluşturmaktadır (Köksu ve Kamacı, 2021). Lojistik sektörünün gelişmesiyle birlikte özel sektörde yer alan firmaların sayılarında da artışlar yaşanmaktadır. Bunun sonucunda istihdam edilen personel sayıları da artmaktadır. Türkiye'de de lojistik sektörü en fazla gelişim göstermekte olan sektörlerden biridir (Ateş ve Işık, 2010; Erkumru Can, 2019).

Dünya daha rekabetçi bir küresel ekonomiye doğru ilerlerken, daha verimli tedarik zinciri ağlarını tasarlamak ve lojistik sistemleri yönetmek için yüksek nitelikli insanlara yönelik artan bir talep oluşmaktadır. İşletmeler açısından lojistik sektöründeki nitelikli personel eksikliği de önemli bir sorun olmaktadır. Sektörün ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yeterli sayıda kalifiye eleman için yükseköğretim kurumları da sürekli bir çalışma içerisindedirler. Bu alanda yapılan çalışmalarla lojistik eğitimi vererek sektöre katkı sağlama gayreti içerisinde olan başta üniversiteler olmak üzere Milli Eğitim Bakanlığı, şirketler, iş insanları, alan uzmanları gibi paydaşların üzerinde durdukları başlıca konular şu şekilde sıralanabilir (Ozment ve Keller, 2011):

- Güncel çalışma programlarının tasarlanması ve geliştirilmesi,
- Çalışma programlarının akredite edilmesi,
- Çalışma programının öz değerlendirmesi,
- Müfredat tasarımı, program hedefleri ve öğrenme çıktıları,
- Tesisler ve öğrenme kaynaklarının geliştirilmesi,
- Staj süreci ve öğrenci performanslarının değerlendirilmesi.

Bu çalışmada öncelikle lojistik, lojistik eğitimi ve ulusal literatürde lojistik eğitimi ile ilgili çalışmalara sonrasında ise lojistik eğitimi alanında yapılan lisansüstü tezler incelenerek bulgular ile sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

2. LOJİSTİK

Siyasi, askeri, sosyal ve kültürel alanlarla birlikte özellikle uluslararası ticarette yaşanan değişimler lojistiğin de gelişmesine ve öneminin artmasına neden olmaktadır. Gelişen teknoloji, değişen talep yapısı, değişen ihtiyaçlar ve ülke sınırlarını ortadan kaldıran ticaret anlayışı yeni ihtiyaçları ortaya çıkarmıştır. Lojistik kavramı zaman içinde değişen ticaret anlayışı ile askeri alandan ticaret alanına doğru geçmiştir (Göze, 2014). Geçmiş zamanlarda taşıma ve nakliye olarak kullanılan lojistik kavramı, ürünlerin üretildikleri yerden alınarak depolara taşınması ve tutulması, stoklanmaları, ürünlerin istenilen noktalara ve istenilen şekillerde teslimi ve tüm bu süreçlerin planlı, maksimum verim ve hızda yapılması olarak tanımlanmaktadır. Lojistik faaliyetleri, ulaştırmanın yanında ürünün ihraç edildiği ülke ve işletme ile ithal edilen ülke ve işletme aralarındaki teslim öncesi bilgi akışları, iletişim yolları ve ulaştırma sonrası depolama faaliyetlerini de kapsamaktadır (Erkan, 2014).

Genel olarak ihtiyaç duyulanların temini veya üretimi için gereken süreçleri destekleyen tüm eylemler olarak ifade edilebilen lojistik, müşterilerin ihtiyaçlarını karşılamak için üretilen ürün, hizmet ve bilgi transferinin başlangıcından nihai noktasına kadar etkin ve verimli bir şekilde taşınması, planlanması ve uygulanması faaliyetlerini kapsamaktadır. Buna göre lojistik; ürün hizmet, bilgi ve insan gibi kaynakların ihtiyaca yönelik olarak istenilen yerde ve zamanda temin edilmesi için aracı görevi üstlenmektedir (Kamacı ve Samancı, 2020).

Etkin bir lojistik yönetimi, ürünlerin en ekonomik, güvenli, verimli ve zamanında sevk edilmesi, maliyet tasarrufu ve daha memnun müşteriler ile sonuçlanmaktadır. Aksi durumda ise, hasarlı veya gecikmiş gönderilerin oluşmasına bu durum da memnun olmayan müşterilere, iadelere ve hurdaya çıkarılan ürünlere yol açabilecektir. Bu sorunların sonuçları arasında daha yüksek maliyetler ve müşteri ilişkileri sorunları da yer almaktadır. Olumsuz sonuçlardan kaçınmak için dikkatli planlama, uygun LBS kullanma, dış kaynaklı tedarikçilerin doğru seçimi ve yeterli kaynaklar gerekmektedir (O'Donnell, 2018). Bu kaynaklardan biri de hiç şüphesiz eğitimli insan kaynağıdır.

Lojistik faaliyetlerin günümüz şartlarında gelmiş olduğu konum, geçmişteki basit lojistik faaliyetlere nispeten hem kişisel açıdan hem de işletmeler açısından rekabet edilebilirlik düzeylerini doğrudan etkileyen bir hal almıştır. Ulusal ve uluslararası pazarda rekabet edilebilmesi, işletme hedef ve amaçlarına ulaşmak; ürünlerin doğru zaman, doğru yer, doğru miktar ve kalitede, en uygun şartlar altında tedarik edilmesi gerekliliğini meydana getirmektedir. Esas olarak lojistik, bu ihtiyaçlar için gerçekleştirilen faaliyetler bütününden meydana gelmektedir.

Lojistiğin günümüzde öneminin artmasında etkili olan faktörler aşağıdaki gibi özetlenebilir (Bozkurt ve Mermertaş, 2019):

- Küreselleşme ile üretim yeri ile pazar arasında malzeme akışları ve depolamada artışın olması,
- Artan rekabetle birlikte maliyet avantajı sağlamanın öneminin artması,
- Rekabette avantaj elde edebilmek için doğru zamanda, doğru yerde, doğru ürün akışını sağlama ihtiyacı,

- Dış kaynak kullanımındaki artış ile birlikte ürün, hizmet ve bilgi akışlarının hızlı, planlı ve etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi ihtiyacı,
- Müşteri beklentilerinin daha da önem kazanması ve ürün çevrim sürelerinin kısalması,
- Müşteri memnuniyetini sağlamak için, hızlı kargo, siparişlerin takip edilmesi ve iade ürünlerin adresten alınması ve çoklu kanal hizmetleri gibi yeni nesil hizmetlerin öneminin artması.

3. LOJİSTİK EĞİTİMİ

Ülkelerin gelişme düzeyi ne olursa olsun diğer alanlar gibi lojistik alanında da kalifiye iş gücüne gereksinim duyulmaktadır. Bu ihtiyacı, eğitim kavramını ön plana atmaktadır. Eğitim alarak mesleki bilgilerini artıran ve staj programları ile de tecrübe kazanan insanlar eğitimli işgücü olarak lojistik alanında istihdamı sağlanmaktadır. Nitelikli personelin alandaki işletmelerde görev alması ülkenin kalkınmasında olduğu gibi lojistik alanına da olumlu etki edecektir (Özkan ve Bozyiğit, 2020).

İşletmeler, teknolojiyi ve donanımı etkin kullanabilen işgücü sağlamak amacıyla şirket içi ve dışı eğitim hizmetlerine ağırlık vermektedirler. Bu yolla aynı zamanda sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmeye de çalışmaktadırlar (Küçüksolak, 2006). İşletmelerin ihtiyacı olan nitelikli işgücü küresel rekabet üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğundan personele verilecek olan eğitimlerin üniversite düzeyinde eğitimler olması da önemli görülmektedir (Bozyiğit, 2016).

Lojistik eğitimi, alandaki gelişmelerle gün geçtikçe daha da önemli hale gelmiştir. Türkiye'de lojistik eğitimi için farklı kademelerde hem Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde hem de üniversitelerde öğretim programları mevcuttur. Alanda çalışacak lojistik elemanlarını çoğunlukla meslek yüksekokulları yetiştirirken, alandaki planlayıcı, yönetici veya uygulayıcıları ise dört yıllık yüksekokullar ve fakülteler yetiştirmektedir (Çalışkan ve Öztürkoğlu, 2014). Van Hoek (2001)'e göre, verilen lojistik eğitimleri, paydaşlar arasında bazı açılardan eleştirilmektedir. Eğitimcilerin uygulamadaki yenilikleri bilmemesi, güncel uygulamaların yetersizliği, öğrencilerin pratik ve mesleki becerilerini geliştirme yetersiz olmaları eleştirilerin başlıca nedenleridir. Okutulan ders kitaplarındaki bilgilerle alanda var olanlar farklı olabilmektedir. Bu nedenle eğitim kurumları gençlerin alanda zorlanmaması adına mesleki becerileri geliştirme yönünde rehberlik etmeli ve uygun lise, ön lisans ve lisans programları ile sektöre hazırlamalıdır (Akt: Özkan ve Bozyiğit, 2020). Lojistik bölümlerinden mezun olanlar genellikle "Lojistisyen" kelimesini meslek unvanı olarak kullanmaktadırlar. Bu alanda çalışmak isteyenlerin ise teknik, insani ve özel yeteneklere sahip olmaları, özellikle en az bir yabancı dili bilmesi ve onu mesleğini icra ederken etkin olarak kullanabilmesi önemsenmektedir (Şahin, 2018).

4. ULUSAL LİTERATÜRDE LOJİSTİK EĞİTİMİ

Çalışkan ve Öztürkoğlu (2014), çalışmalarında Türkiye'deki devlet ve vakıf üniversitelerinde eğitim alan ve adında "lojistik" kelimesi geçen dört yıllık okulların program müfredatlarını incelemişler ve zorunlu dersler ile seçmeli derslerin içeriklerini ayrıntılı olarak analiz etmişlerdir. Eğitimin yeterliliği araştırılmış, üniversite-sektör işbirliğinin önemi vurgulanmıştır.

Hocaoğlu, Güner ve Coşkun (2015), lojistik firmalarının üniversitelerden ve lojistik eğitimi veren kurumlardan beklentilerini ve faydalanma derecelerini incelemek üzere çalışma yapmışlardır. Çalışmada, lojistik kurum ve firmalar ile lojistik eğitimi veren üniversiteler arasındaki işbirliğinin sınırlı olduğu, kurum ve firmalara eleman alımlarında lojistik bölümü mezunlarının diğer bölüm mezunlarına karşı bir önceliğinin bulunmadığını ortaya koymuşlardır.

Bali, Enisoğlu ve Sezer (2016), çalışmalarında üniversitelerin lojistik bölümlerinin web sayfaları taramışlar ve Türkiye'deki lojistik ile ilgili yükseköğrenim programlarını çeşitli değişkenler açısından incelemişlerdir. Vakıf üniversitelerinin devlet üniversitelerine göre daha fazla yüksek lisans ve doktora programlarına sahip olduğu, lojistik eğitimi alanında gerekli akademik personel sayısının az olduğu, yüksek lisans programlarının çoğunluğunun uluslararası ticaret ve lojistik ile tedarik zinciri ve lojistik yönetimi başlıklarında toplandığı sonucuna ulaşmışlardır.

Çıkmak (2016), lojistik eğitimine yönelik yaptığı çalışmada, branşlaşmanın önemine dikkat çekmiş ve bu konuda üniversitelere büyük sorumluluklar düştüğü vurgulanmıştır. Yurt dışındaki üniversitelerle iş birliği ile eğitim içerikleri, müfredat gibi konularda destek alınmasının önemi belirtilmiştir.

Sayın ve Küçük (2020) çalışmalarında, lojistik alanında eğitim almakta olan öğrencilerin lojistik sektörüne bakışları ile lojistik alanında çalışma imkanlarının alanda çalışma isteğine etkisini incelemişlerdir. Okulda alınan eğitimin lojistik alanda kariyer yapma isteklerini olumlu yönde etkilediğini, alınan derslere karşı ilgiyi artırarak lojistik alanına ve bu alanda kariyer planlamasına yönlendirilebileceği vurgulanmıştır.

Karasoy (2022) sürdürülebilirlik ve mesleki uyum standartlarına uyulmamasının nedenlerini ortaya koyduğu çalışması ile lojistik eğitim alanına katkı sağlamıştır. Çalışmasında sürdürülebilirlik kavramı ile lojistik eğitimi ilişkisine değinmiştir. Lojistik eğitim sırasında lojistik operasyonunun çeşitli aşamaları öğrencilere teorik anlatımın yanı sıra uygulamalı olarak geziler ile aktarılması, eğitimi alan öğrencinin mesleğin hangi aşamasında yer almasının gerektiğini ve kendisi için daha uygun olan alanı bulmasına katkı sağlayacağı vurgulanmıştır.

Bıyıklı ve Bayat (2022) de lojistik bölüm öğrencilerinin uygulamalı eğitime bakış açılarına yönelik görüşlerini ortaya koymuşlarıdır. Lojistik yönetimi eğitiminde özellikle simülasyon ve paket programlar müfredat içerisinde ön plana çıkarılarak ve teorik eğitimin yanında özel sektörün beklentilerini karşılayabilecek yetkinlikte çağdaş uygulamalı eğitimin verilmesinin gerekliliğini belirtmişlerdir.

Bedlek ve Bozyiğit (2022), Türkiye'de lojistik üzerine yazılmış lisansüstü tezleri içerik analizi yöntemiyle incelemişler ve genel bir profil ortaya koymuşlardır. Bozyiğit ve Özkan (2020) ise çalışmalarında lojistik öğrencilerinin aldıkları staj eğitimine yönelik algılarını ölçmeyi amaçlamışlardır. Öğrencilerin, farklı alanlarda görevlendirilme ve çalışılan bölüm sayısına göre stajdan duydukları memnuniyetin farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Eğitim alanların stajdan duydukları memnuniyet ve alana bakışları, stajyer öğrenciye ücret ödemesi, sağlanan sosyalleşme olanakları verimliliğin ve staj sonrası bağlı oldukları bölüme olan ilginin artmasına neden olduğu ifade edilmiştir.

5. AMAÇ VE YÖNTEM

Çalışmanın amacı, Türkiye'de lojistik eğitimi alanında yapılmış lisansüstü tezlerin bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenerek alanda yapılan lisansüstü tezlerin belirlenmesi ve değişimlerin gözlemlenmesi ile alanda yapılacak çalışmalara ışık tutmaktır.

Araştırmanın evrenini YÖK Tez Merkezi veri tabanına kayıtlı lisansüstü tezler oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı doğrultusunda eğitim odaklı yapılan tezlere erişebilmek adına içeriğinde (aranacak alan tümü seçilerek) "Lojistik Eğitimi" kelimesi taranmış ve bu kapsamda araştırma sınırlandırılmıştır. Tezlerin konuları, çalıştıkları gruplar ve araştırma yöntemleri incelenmiştir. Lisansüstü tez çalışmalarının künyelerini değerlendirmek adına yayımlandığı üniversite, yayım yılı, yazar danışmanlarının akademik unvanları, sayfa sayıları, araştırmanın türü, anahtar kelimeler ve yayın dili incelenmiştir

6. BULGULAR

Çalışmada, öncelikle YÖK Tez Merkezi veri tabanına kayıtlı, içeriğinde "Lojistik Eğitimi" geçen tezler taranmıştır. Tarama sonucunda 13 farklı tez elde edilmiştir. Araştırmanın geneline dair elde edilen veriler aşağıdaki Çizelge 1'de gösterilmiştir.

Çizelge 1. İçeriğinde "Lojistik Eğitimi" Taranarak Elde Edilen Tezler

No	Tez No	Yazarı	Yayım Yılı	Tez Başlığı	Tez Türü
1	132988	Serdar Keresteci	2003	TSK için NATO Lojistik Eğitim İhtiyaçlarını Gidermeye Yönelik Bir Eğitim Modelinin Geliştirilmesi	Yüksek Lisans Tezi
2	223152	Bekir Tuğrul Küçüksolak	2006	Dünyada ve Türkiye'de Lojistik Eğitimi	Yüksek Lisans Tezi
3	0 (Tez hazırlanmakta veya işlermi devam etmektedir.)	Dalkılıç Aytaç	2010	Lojistik Performans Yönetimi ve Bir Uygulama	Yüksek Lisans Tezi
4	320300	Cumali Akkoca	2012	Türkiye'deki Üniversitelerde Verilen Lojistik Eğitimi Kapsamı Gelişimi ve Gelecek Öngörüsü	Yüksek Lisans Tezi
5	423043	Oğuzhan Çaçamer	2015	Lojistik eğitiminde deneyimsel öğrenmenin öğrenci tutumu üzerindeki etkileri	Yüksek Lisans Tezi
6	527241	Esra Şahin	2018	Türkiye'de Lojistik Eğitimi, Lojistik Eğitim Standartları, Mesleki Yeterlilik ve Bologna Süreci, AB Üye Ülkeleri ile Türkiye Kıyaslaması	Yüksek Lisans Tezi
7	533575	Rukiye Özkan	2018	Lojistik Eğitimi Alan Öğrencilerin Staj Algılarının İşletme ile İlgili Faktörler Bağlamında İncelenmesi	Yüksek Lisans Tezi
8	581763	Bahadır Gönenç	2019	Lojistik Eğitiminde Karşılaşılan Problemler: Ortaöğretim Ulaştırma Hizmetleri	Yüksek Lisans Tezi

				Öğretmenlerine Yönelik Bir Araştırma	
9	554785	Adnan Bozkurt	2019	Öğrencilerin alan derslerindeki başarısının işletmelerde iş yeterliliklerine etkisi: Meslek liselerinde ulaştırma hizmetleri alanı lojistik dalında eğitim gören öğrenciler üzerinde bir araştırma	Yüksek Lisans Tezi
10	692186	Semiye Çürük	2021	Kriz yönetimi stratejileri bağlamında Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye lojistik işletmelerinin değerlendirilmesi: COVID–19 salgını örneği	Yüksek Lisans Tezi
11	668871	Ümit Örnek	2021	İş yeri beceri eğitimi bağlamında ortaöğretim kurumları ulaştırma hizmetleri alanı lojistik dalı öğrencilerinin verimlilikleri ve karşılaşılan sorunlar üzerine bir uygulama	Yüksek Lisans Tezi
12	765016	Elif Nur Karasoy	2022	Lojistik yönetimi bölümü öğrencilerinin mesleki uyum ve mesleki algı düzeylerinin mesleği yapma niyeti üzerindeki etkisi	Yüksek Lisans Tezi
13	0 (Tez hazırlanmakta veya işlemi devam etmektedir.)	Ferya Çiçek	2023	Lojistik hizmeti pazarlaması: Nakliye hizmet sunumu	Yüksek Lisans Tezi

Kaynak: YÖK Tez Merkezi, 2023

Çizelge 1'de birinci sırada yer alan Kestereci (2003)'ye ait olan tez erişime kapalı olduğu için ayrıntılı bilgiye ulaşılamamış ancak izin verilen ölçüde çalışmaya dahil edilmiştir. Yine üçüncü sıradaki Dalkılıç (2010) ve son sıradaki Çiçek (2023)'e ait olan çalışmaların da sistemde numaralarının olmadığı ve "Tez hazırlanmakta veya işlemi devam etmektedir." ibaresinin yer aldığı görülmüştür. Bu iki tez ile birlikte Çürük (2021)'e ait olan tezin de araştırmanın konusu olan "lojistik eğitimi" ile ilgili olmadığı sadece çalışmanın lojistik eğitimi alan öğrencilere faydalı olmasını bekledikleri ifadesiyle tarama sonuçlarında yer almaları gerekçesiyle çalışmadan çıkarılmıştır. Nihayetinde kalan 10 (on) lisansüstü tez çalışmaya dâhil edilmiş ve Çizelge 2'de gösterilmiştir.

Çizelge 2. Çalışmaya Dahil Edilen Tezler

No	Tez No	Yazarı	Yayım Yılı	Tez Başlığı	Tez Türü

1	132988	Serdar Keresteci	2003	TSK için NATO Lojistik Eğitim İhtiyaçlarını Gidermeye Yönelik Bir Eğitim Modelinin Geliştirilmesi	Yüksek Lisans Tezi
2	223152	Bekir Tuğrul Küçüksolak	2006	Dünyada ve Türkiye'de Lojistik Eğitimi	Yüksek Lisans Tezi
3	320300	Cumali Akkoca	2012	Türkiye'deki Üniversitelerde Verilen Lojistik Eğitimi Kapsamı Gelişimi ve Gelecek Öngörüsü	Yüksek Lisans Tezi
4	423043	Oğuzhan Çaçamer	2015	Lojistik eğitiminde deneyimsel öğrenmenin öğrenci tutumu üzerindeki etkileri	Yüksek Lisans Tezi
5	527241	Esra Şahin	2018	Türkiye'de Lojistik Eğitimi, Lojistik Eğitim Standartları, Mesleki Yeterlilik ve Bologna Süreci, AB Üye Ülkeleri ile Türkiye Kıyaslaması	Yüksek Lisans Tezi
6	533575	Rukiye Özkan	2018	Lojistik Eğitimi Alan Öğrencilerin Staj Algılarının İşletme ile İlgili Faktörler Bağlamında İncelenmesi	Yüksek Lisans Tezi
7	581763	Bahadır Gönenç	2019	Lojistik Eğitiminde Karşılaşılan Problemler: Ortaöğretim Ulaştırma Hizmetleri Öğretmenlerine Yönelik Bir Araştırma	Yüksek Lisans Tezi
8	554785	Adnan Bozkurt	2019	Öğrencilerin alan derslerindeki başarısının işletmelerde iş yeterliliklerine etkisi: Meslek liselerinde ulaştırma hizmetleri alanı lojistik dalında eğitim gören öğrenciler üzerinde bir araştırma	Yüksek Lisans Tezi
9	668871	Ümit Örnek	2021	İş yeri beceri eğitimi bağlamında ortaöğretim kurumları ulaştırma hizmetleri alanı lojistik dalı öğrencilerinin verimlilikleri ve karşılaşılan sorunlar üzerine bir uygulama	Yüksek Lisans Tezi
10	765016	Elif Nur Karasoy	2022	Lojistik yönetimi bölümü öğrencilerinin mesleki uyum ve mesleki algı düzeylerinin mesleği yapma niyeti üzerindeki etkisi	Yüksek Lisans Tezi

Tezlerin tamamının yüksek lisans tezi olduğu ve konuyla ilgili doktora çalışmasının yapılmadığı gözlenmiştir. Yüksek lisans tezlerinin yazarlarının 3'ü kadın ve 7'si erkek yazar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazarların cinsiyetlerine bakıldığında lojistik konusunda erkeklerin daha yoğun olarak çalıştıkları bir alan olduğu görülmektedir. Lisanüstü tezlerinin künyeleri Çizelge 3'te gösterilmiştir.

Çizelge 3. Tezlere Ait Künye

Yılı	Üniversite	Türü	Enstitü	Ana Bilim Dalı	Danışman Akademik Unvanı	Dil	Sayfa Sayısı
2003	Kara Harp Okulu Komutanlığı	Devlet	Savunma Bilimleri	Savunma Yönetimi	Dr. Öğr. Üyesi	Türkçe	155
2006	İstanbul Teknik Üniversitesi	Devlet	Fen Bilimleri	Endüstiri Mühendisliği/ Mühendislik Yönetimi	Doç. Dr.	Türkçe	131
2012	Çağ Üniversitesi	Vakıf	Sosyal Bilimler	İşletme Yönetimi	Dr. Öğr. Üyesi	Türkçe	158
2015	Dokuz Eylül Üniversitesi	Devlet	Sosyal Bilimler	Denizcilik İşletmeleri Yönetimi/Lojistik Yönetimi	Prof. Dr.	Türkçe	149
2018	Maltepe Üniversitesi	Vakıf	Sosyal Bilimler	Uluslararası Ticaret ve Lojistik	Dr. Öğr. Üyesi	Türkçe	186
2018	Tarsus Üniversitesi	Devlet	Lisansüstü Eğitim	Uluslararası Ticaret ve Lojistik	Doç. Dr.	Türkçe	155
2019	Akdeniz Üniversitesi	Devlet	Sosyal Bilimler	Uluslararası Ticaret ve Lojistik	Prof. Dr.	Türkçe	88
2019	İstanbul Üniversitesi	Devlet	Sosyal Bilimler	Ulaştırma ve Lojistik Yönetimi	Doç. Dr.	Türkçe	148
2021	Tarsus Üniversitesi	Devlet	Lisansüstü Eğitim	Uluslararası Ticaret ve Lojistik	Prof. Dr.	Türkçe	180
2022	İstanbul Ticaret Üniversitesi	Vakıf	Sosyal Bilimler	Lojistik Yönetimi	Doç. Dr.	Türkçe	123

Çizelge 3 incelendiğinde tezlerin 2003 ile 2022 yılları arasında yapıldığı ve 2018 yılından sonra çalışmaların ivme kazandığı söylenebilir. Çalışmaların yapıldığı kurumlar incelendiğinde 9 farklı üniversitede yapıldığı görülmektedir. Bu üniversitelerden 7 tanesi devlet ve 3 tanesi ise vakıf üniversitesidir. Buradan lojistikte eğitim odaklı çalışmaların daha çok devlet üniversitelerinde ele alındığı sonucuna ulaşılabilir. Çalışmaların 6 tanesi sosyal bilimler enstitüsünde, 2 tanesi lisansüstü eğitim enstitüsünde, 1'er tanesi de fen bilimleri ve savunma bilimleri enstitülerinde yürütülmüştür. Bağlı bulunan anabilim dallarında ise Uluslararası Ticaret ve Lojistik Ana Bilim dalı öne çıkmıştır. Tezlerin danışmanlığını yürüten öğretim üyelerinden 3'ü Prof. Dr., 4'ü Doç. Dr. ve 3'ü Dr. Öğr. Üyesi unvanlı akademisyenlerdir. En fazla tez danışmanlığını "Doç. Dr." unvanına sahip öğretim üyelerinin yaptığı görülmektedir. Sayfa aralığı olarak en yüksek oran 150-199 sayfa aralığındadır. 200 sayfadan fazla hazırlanmış tez çalışması bulunmazken, bir çalışma 50-99 sayfa aralığındadır.

Tezlerin yazım dillerinin tamamının Türkçe olduğu, yabancı dil ile yapılmış çalışmanın olmadığı gözlemlenmiştir.

Çalışmalarda kullanılan araştırma ve veri analiz yöntemleri de incelenerek Çizelge 4'te gösterilmiştir.

Çizelge 4. Tezlerde Tercih Edilen Araştırma ve Analiz Yöntemleri

Yılı	Tez Başlığı	Araştırma Yöntemi	Analiz Yöntemi
2003	TSK için NATO Lojistik Eğitim İhtiyaçlarını Gidermeye Yönelik Bir Eğitim Modelinin Geliştirilmesi	Nitel	Açık Sistem Yaklaşımı, Literatür İncelemesi
2006	Dünyada ve Türkiye'de Lojistik Eğitimi	Nicel	İstatistiksel Analiz SPSS
2012	Türkiye'deki Üniversitelerde Verilen Lojistik Eğitimi Kapsamı Gelişimi ve Gelecek Öngörüsü	Nitel	Literatür taraması, Web İçerikli İnceleme, Web Analizi
2015	Lojistik eğitiminde deneyimsel öğrenmenin öğrenci tutumu üzerindeki etkileri	Nicel	İstatistiksel Analiz SPSS
2018	Türkiye'de Lojistik Eğitimi, Lojistik Eğitim Standartları, Mesleki Yeterlilik ve Bologna Süreci, AB Üye Ülkeleri ile Türkiye Kıyaslaması	Nitel	Web İçerikli İnceleme Web Analizi
2018	Lojistik Eğitimi Alan Öğrencilerin Staj Algılarının İşletme ile İlgili Faktörler Bağlamında İncelenmesi	Nicel	İstatistiksel Analiz SPSS
2019	Lojistik Eğitiminde Karşılaşılan Problemler: Ortaöğretim Ulaştırma Hizmetleri Öğretmenlerine Yönelik Bir Araştırma	Nicel	İstatistiksel Analiz SPSS
2019	Öğrencilerin alan derslerindeki başarısının işletmelerde iş yeterliliklerine etkisi: Meslek liselerinde ulaştırma hizmetleri alanı lojistik dalında eğitim gören öğrenciler üzerinde bir araştırma	Nicel	İstatistiksel Analiz SPSS
2021	İş yeri beceri eğitimi bağlamında ortaöğretim kurumları ulaştırma hizmetleri alanı lojistik dalı öğrencilerinin verimlilikleri ve karşılaşılan sorunlar üzerine bir uygulama	Nicel	İstatistiksel Analiz SPSS
2022	Lojistik yönetimi bölümü öğrencilerinin mesleki uyum ve mesleki algı düzeylerinin mesleği yapma niyeti üzerindeki etkisi	Nicel	İstatistiksel Analiz SPSS

Lisansüstü tezlerin 3 tanesi nitel tabanlı, 7 tanesi ise nicel tabanlıdır. Nicel tabanlı tez çalışmalarında genellikle faktör analizi, regresyon analizi ve korelasyon analizlerinin kullanıldığı görülmüştür.

Görsel 1'de ise araştırmaya konu olan lisansüstü tezlerin anahtar kelimeleri incelenerek yinelenme durumlarına göre şekillenen kelime bulutuna yer verilmiştir.

Görsel 1. Tezlerin Anahtar Kelimelerine Yönelik Kelime Bulutu

Taramada, 9 kez kullanılan "lojistik" ve "lojistik eğitimi" en fazla kullanılan sözcük grupları olmuştur. Daha sonra "lojistik yönetim", "eğitim", "mesleki yeterlilik, "ulaştırma, "ortaöğretim kurumları", "mesleki eğitim" kelime grupları ikişer kez kullanılmıştır. Kelime bulutunda yer alan diğer kelimelerin ise 1 kez kullanıldığı tespit edilmiştir.

7. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma ile YÖK Tez Merkezi veri tabanına kayıtlı lojistik eğitimi alanında yapılmış lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi yapılmıştır. "Lojistik eğitimi" kelime grubunun taranması ile elde edilen bulgulara göre 2003-2023 yılları arasında yapılmış 10 adet lisansüstü teze ulaşılmıştır. Lisansüstü çalışmaların ise özellikle 2018 yılından sonra daha ivme kazandığı görülmüştür. Sadece tez adlarında "Lojistik" kelimesi yazılarak yapılan taramada adında "lojistik" geçen 1764 adet lisansüstü çalışmaya ulaşılmış olmasına rağmen içeriğinde "lojistik eğitimi" olan lisansüstü çalışmaların sadece 10 adet olduğu ve bunun da 2003 yılından itibaren yapılmaya başlandığı dikkate alındığında akademik anlamda lojistik eğitiminin yeterince ilgi görmediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Yine elde edilen bulgulara göre tez adında "lojistik" geçen 309 adet doktora çalışması olmasına rağmen lojistik eğitimi alanında yapılmış doktora tezinin de henüz olmadığı sonucuna varılmıştır. Lojistik eğitimi alanında yüksek lisans tezleriyle beraber konunun daha derinlemesine incelenmesi sorunların ve çözüm önerilerinin ortaya konması açısından özellikle doktora düzeyinde çalışmaların da yapılması hem akademik hem sektörel anlamda Türkiye'nin lojistik gelişimine olumlu katkı yapacağı düşünülmektedir. Bulgularda ayrıca yabancı dilde yapılmış bir lisansüstü çalışmanın da olmadığı görülmüştür. Lojistik eğitim alanında gerekli akademik personel sayısının azlığı, yüksek lisans programlarının çoğunluğunun uluslararası ticaret ve lojistik anabilim dallarında yapıldığı düşünüldüğünde, hem yabancı dilde hem de özel olarak lojistiğin farklı alanlarına yönelik eğitim odaklı yapılacak çalışmalar lojistiğin uluslararası alandaki gelişimine de katkı sağlayacaktır.

Lojistik eğitimi alanında yapılan tezler incelendiğinde çalışmalarda genelde nicel araştırma yönteminin benimsendiği nitel araştırmaların ise daha az sayıda olduğu görülmüştür.

Bu sonuç nitel ilerlemenin çok daha yavaş olduğunu göstermektedir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda nicel çalışmalar ile birlikte alandaki boşluğun giderilmesi adına nitel ve karma çalışmalara ağırlık verilerek karşılaştırmalı analizlerin yapılması önerilmektedir.

Çalışma dizinlerinden elde edilen kelimeler anahtar kelime analizi ile incelendiğinde "lojistik" ve "lojistik eğitimi" kelime ve kelime grubunun çalışmaların amacına uygun olarak sıklıkla kullanıldığı da görülmüştür.

Sonuç itibariyle lojistik eğitimi, lisansüstü düzeyde üzerinde çok daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulan bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bibliyometrik analiz yöntemiyle "lojistik eğitimi" alanında yapılan lisansüstü tezlerin incelendiği bu çalışma, yapılan lisansüstü tezlerin belirlenmesi ve değişimlerin gözlemlenmesi yoluyla alanda yapılacak çalışmalara ışık tutacaktır.

KAYNAKÇA

Akkoca, C. (2012). Türkiye'deki Üniversitelerde Verilen Lojistik Eğitimi Kapsamı Gelişimi ve Gelecek Öngörüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Ateş, İ. ve Işık, E. (2010). Türkiye'de Lojistik Hizmetlerinin Gelişiminin İhracattaki Büyümeye Etkileri. Ekonomi Bilimleri Dergisi, 2(1), 99-106.

Bali, B., Enisoğlu, İ. ve Sezer, F. (2016). Türkiye'de Lisansüstü Eğitimin İçerik analizi İle İncelenmesi. Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2(1), 21-36.

Bedlek, P. ve Bozyiğit, S. (2022). Uluslararası Ticaret ve Lojistik ile Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi Ana Bilim Dallarında Yazılan Tezlerin İncelenmesi. Selçuk Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 25(1), 236-253.

Bıyıklı, F. ve Bayat, T. (2022). Lojistik Yönetim Bölümünde Bilgisayar Tabanlı Eğitim ve Öğretim. Journal of Politics Economy and Management, 5(1), 76-97.

Bozkurt, A. (2019). Öğrencilerin alan derslerindeki başarısının işletmelerde iş yeterliliklerine etkisi: Meslek liselerinde ulaştırma hizmetleri alanı lojistik dalında eğitim gören öğrenciler üzerinde bir araştırma. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bozkurt, C. ve Mermertaş, F. (2019). Türkiye ve G8 Ülkelerinin Lojistik Performans Endeksine Göre Karşılaştırılması. İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 7(2), 107-117.

Bozyiğit, S. (2016). Türkiye'deki Lojistikle İlgili Lisans Bölümlerinin Ders Programları Üzerine Bir İnceleme. Journal of Yasar University, 11(42), 133-149.

Çaçamer, O. (2015). Lojistik Eğitiminde Deneyimsel Öğrenmenin Öğrenci Tutumu Üzerindeki Etkileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Çalışkan, A. ve Öztürkoğlu, Y. (2014). Türkiye'de lojistik eğitiminde temel eğilimler. III. Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi bildiri kitabı içinde (s.147-153), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi

Çıkmak, S. (2016). Türkiye'de Lojistik Eğitiminin Durumu Ve Lojistik Eğitiminin Geliştirilmesine Yönelik Öneriler. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(3), 1-13.

Daşkan, E. S. (2016). Türkiye'de Lojistik Hizmetlerindeki Gelişimin Dış Ticaret Üzerine Yansımaları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi/ Dış Ticaret Enstitüsü, İstanbul.

Erkan, B. (2014). Türkiye'de Lojistik Sektörü ve Rekabet Gücü. ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, 1(1), 44-65.

Erkumru Can, B. (2019). Türkiye'de Lojistik Sektörü, Sektörde Karşılaşılan Sorunlar ve Lojistik Sektörünün Ekonomik Büyümeye Etkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çankaya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gönenç, B. (2019). Lojistik Eğitiminde Karşılaşılan Problemler: Ortaöğretim Ulaştırma Hizmetleri Öğretmenlerine Yönelik Bir Araştırma. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Göze, S. (2014). Türkiye'de Lojistik Hizmetlerdeki Gelişimin Dış Ticaret Üzerine Etkileri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Hocaoğlu, S., Güner, S. ve Coşkun, E. (2015). Sektörün Lojistik Eğitimi Veren Üniversitelerden Beklentilerinin Tespit Edilmesine Yönelik Bir Çalışma. 7. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi Kongre Kitabı, 775-785.

Karasoy, E. N. (2022). Lojistik yönetimi bölümü öğrencilerinin mesleki uyum ve mesleki algı düzeylerinin mesleği yapma niyeti üzerindeki etkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karasoy, E. N. (2022). Sürdürülebilirlik Perspektifinden Lojistik Eğitimi ve Mesleki Uyum. Sürdürülebilir Çevre Dergisi, 2(1), 38-48.

Köksu, B. S. ve Kamacı, K. (2021), Lojistik Faaliyetlerde Yaşanan Sorunlar:Uluslararası Ticaret Yapan Bir Firma İncelemesi, Selçuk, B., Ünal, S., Mert, Y. L. içinde, *Sosyal Bilimlerde Akademik Çalışmalar*, (s.165-180), İzmir: Duvar Yayınevi

Küçüksolak, B. T. (2006). Dünya'da ve Türkiye'de Lojistik Eğitimi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Ozment, J. ve Keller, S. B. (2011). The Future of Logistics Education. Transportation Journal, 50(1), 65–83.

Örnek, Ü. (2021). İş yeri beceri eğitimi bağlamında ortaöğretim kurumları ulaştırma hizmetleri alanı lojistik dalı öğrencilerinin verimlilikleri ve karşılaşılan sorunlar üzerine bir

uygulama. Yayımlanmammış Yüksek Lisans Tezi, Tarsus Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mersin.

Özkan, R. (2018). Lojistik Eğitimi Alan Öğrencilerin Staj algılarının İşletme ile İlgili Faktörler Bağlamında İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tarsus Üniversitesi/ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mersin.

Özkan, R. ve Bozyiğit, S. (2020). Staj Algısının İşletmeyle İlgili Faktörler Bağlamında İncelenmesi: Lojistik Eğitimi Üzerine Bir Araştırma. Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(22), 562-596.

Sayın, A. A. ve Küçük, Ü. (2020). Lojistik Bölümünü Tercih Eden Öğrencilerin Lojistik Sektöründen Beklentileri: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Örneği. OPUS International Journal Of Society Researches, 16(28), 1342-1373.

Şahin, E. (2018). Türkiye'de Lojistik Eğitimi, Lojistik Eğitim Standartları, Mesleki Yeterlilik ve Bologna Süreci, AB Üye Ülkeleri ile Türkiye Kıyaslaması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

DİJİTAL ÇAĞDA GEZİNMEK: BİR HALKLA İLİŞKİLER UYGULAMA ALANI OLARAK SOSYAL MEDYA MECRALARI

Dr. Öğretim Üyesi Ahmet AYDIN[1]

[1] Kırklareli Üniversitesi, Babaeski Meslek Yüksekokulu, Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi.
https://orcid.org/0000-0003-2215-9226

ÖZET

Günümüzde halkla ilişkiler alanı, sosyal medyanın her yerde var olmasıyla birlikte derin bir dönüşüm geçirmiştir. Facebook, Twitter (X), Instagram ve Tiktok gibi platformlar tarafından şekillendirilen dinamik bir ortamda halkla ilişkiler profesyonellerinin, uygulamaları da buna paralel olarak çağa ayak uydurmaktadır. Dijital çağın yükselmesine eş olarak sosyal medyanın da yükselişi, etkileşim kurallarını yeniden yazarak bilginin paylaşılma ve tüketilme şeklini de temelden değiştirmiştir. Bu çalışma da söz konusu bu değişimi incelemekte; dijital halkla ilişkilerin ve geleneksel halkla ilişkilerin içeriğini arasındaki ilişkinin önemli rolünü vurgulamaktadır. Gerçek zamanlı iletişim, halkla ilişkiler stratejisinin temel taşlarından biri haline gelmiş ve halkla ilişkiler uygulayıcıları, haberlerin bir tweet hızında yayıldığı bir ortamda krizleri yönetme zorluğuyla karşı karşıya kalmıştır. Dijital ortamda itibar oluşturmak, var olanı sürdürmek veya bozulan itibarı düzeltmek dijital çağda kritik odak noktaları olarak ortaya çıkmaktadır. Olumlu çevrimiçi kişilikler geliştirmeye yönelik stratejiler, hem kurum kimliği hem de marka kişiliği açısından oldukça önem kazanmaktadır. Yine sosyal medya platformlarındaki viral kampanyalar analiz edilerek başarılarına katkıda bulunan faktörlere ve sundukları benzeri görülmemiş erişime ışık tutmaktadır. Veri analitiğinin halkla ilişkiler uygulamaları ile bütünleşmesi, profesyonellerin kampanya etkisini ölçmek ve stratejileri iyileştirmek için öngörülerden nasıl yararlandıklarını göstererek ön plana çıkmaktadır. Araştırma da geleneksel halkla ilişkiler metodolojilerinin dijital ortamın taleplerine uygun hale getirilmesinin önemini vurgulayarak, halkla ilişkiler uygulayıcılarının sosyal medya çağında başarılı olmaları için bir yol haritası oluşturarak sona ermektedir. Dijital devrim iletişim dinamiklerini yeniden şekillendirirken, bu keşif halkla ilişkiler profesyonelleri için bir pusula görevi görerek onlara dijital çağın incelikleri konusunda rehberlik etmekte ve kitleleriyle kalıcı bağlar kurmalarına yardımcı olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Halkla İlişkiler, Dijitalleşme, İletişim

GİRİŞ

İletişimin sürekli değişen dengeleri içinde, Dijital Çağ'da doğru şekilde ilerleyebilmek için sosyal medya kanallarının Halkla İlişkiler (PR) uygulamalarını şekillendirmede yarattığı dönüştürücü etkinin iyi anlaşılması gerekmektedir. Küresel toplumumuzun gün geçtikçe daha da iç içe geçmesiyle birlikte, işletmeler ve kuruluşlar sosyal medya platformlarının kitlelerle etkileşim, itibar yönetimi ve bilgi yayma üzerindeki derin etkilerinin giderek daha fazla farkına varmaktadır. Sosyal medya kanallarının halkla ilişkiler alanında özel bir uygulama alanına dönüşmesi çok önemli bir geçişe işaret etmektedir. Bu paradigma değişimi, dijital alanda ortaya

çıkan farklı zorlukları ve fırsatları tanımakta ve sosyal medyanın potansiyelinden tam olarak yararlanmak için özel stratejilerin zorunluluğunun altını çizmektedir. Bu stratejiler yalnızca anlamlı bağlantılar kurmayı ve anlatıları yönlendirmeyi değil, aynı zamanda çağdaş iletişimin karmaşık dinamiklerini ustaca yönlendirmeyi de amaçlamaktadır.

Bu çalışmada geleneksel halkla ilişkiler kavramının niteliği aktarıldıktan sonra halkla ilişkilerin dijitalleşmesine yönelik bir aktarımda bulunulmuştur. Ardından geleneksel halkla ilişkiler ile dijital halkla ilişkilerin arasındaki benzerlik ve ilişkilere değinilmiştir. Son olarak ise bir halkla ilişkiler uygulama alanı olarak sosyal medyanın önemi ve amacına yönelik bir derleme yapılmıştır. Çalışmada 2021-2023 yılları arasında wearesocial tarafından yayınlanan dünya dijital raporu karşılaştırmalı şekilde Türkiye örneği üzerinden verilmiştir.

1. GELENEKSEL HALKLA İLİŞKİLER

Toplumsal değişimler ve küreselleşme çeşitli kuruluşlar arasındaki iletişimi zorlaştırdıkça, zorlukları hafifletme zorunluluğu halkla ilişkilerin resmi bir mesleğe dönüşmesini hızlandırdı. Kurumların stratejik hedefleriyle uyumlu bir iletişim stratejisi olarak işlev gören halkla ilişkiler, yoğun rekabetin damgasını vurduğu bir ortamda kendisini eleştirel bir incelemenin hedefi olarak bulmaktadır. Her geçen gün halkla ilişkiler alanına yeni kavramlar girmekte ve disiplinin sınırları sürekli genişlemektedir. İş hedeflerinin iletişim hedefleriyle birleşmesi, gelişen kavrama önemli sorumluluklar yüklemektedir. Hemen hemen her alana yayılma kapasitesine sahip olan halkla ilişkiler, yalnızca bugünün iletişim ortamında gezinmekle kalmıyor, aynı zamanda yarının temellerini de hazırlamaktadır(Peltekoğlu, 2016:1). Halkla ilişkiler, zaman içinde evrim geçirerek kurumsal iletişimin ayrılmaz bir yönü haline gelen asırlık bir uygulamadır. Kökleri geleneksel yöntemlere dayanan geleneksel halkla ilişkiler, bir kurum ile çeşitli paydaşları arasındaki ilişkilerin kurulması ve yönetilmesinin özünü oluşturmaktadır. Geleneksel halkla ilişkiler, markanın görünürlüğünü artırmaya yönelik geleneksel bir yaklaşımı kapsar. Televizyon, radyo, billboardlar, gazeteler, dergiler ve kitaplar gibi kalıcı reklam kanallarını kullanarak geniş bir kitleyle iletişim kurmaktadır. Halkla ilişkiler çalışmalarının başlangıcından bu yana, geleneksel yöntemler iletişim ortamının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Ancak, çevrimiçi alandaki yokluğu göz önüne alındığında, geleneksel halkla ilişkiler teknikleri teknolojik olarak gelişmiş çağımızda kısıtlı görünebilmektedir(Kernez, 2022).

Geleneksel halkla ilişkiler, stratejik iletişim yoluyla bir kuruluş için olumlu bir imaj oluşturma ve sürdürme etrafında döner. Geleneksel halkla ilişkilerin kilit unsurlarından biri medya ilişkileridir. Kuruluşlar, bilgiyi kontrollü bir şekilde yaymak için gazeteciler, editörler ve medya kuruluşlarıyla ilişki kurar. Geleneksel halkla ilişkilerin temel unsurlarından biri olan basın bültenleri, resmi duyurular olarak işlev görür ve kuruluşların belirli mesajları kamuoyuna Geleneksel halkla ilişkiler, temelde stratejik iletişim yoluyla olumlu bir kurumsal imaj geliştirmeye odaklanmaktadır. Temel bileşenler arasında medya ilişkileri, kontrollü bilgi dağıtımı için basın bültenlerinin kullanılması yer almaktadır. Kriz yönetimi çok önemlidir ve zorlukları derhal ele almak ve itibarı korumak için proaktif stratejileri vurgulamaktadır. Etkinlik yönetimi, düzenlenmiş faaliyetler aracılığıyla halkın ve medyanın ilgisini çekmektedir. Toplumla ilişkiler, sponsorluklar ve sosyal yardımlar yoluyla bağlantılar kurar ve kurumsal sorumluluğu sergilemektedir. Kurumsal iletişim, değerler ve hedeflerle uyumlu tutarlı bir mesaj

sağlamaktadır. Medyada yer alma yoluyla elde edilen tanıtım, olumlu bir kamu algısına katkıda bulunmaktadır. Basılı medyayı birincil kanallar olarak kullanan geleneksel halkla ilişkiler, tutarlı bir marka kimliği oluşturmaktadır. Kurum içi iletişim, çalışanları bilgilendirerek ve daha geniş iletişim hedefleriyle uyumlu hale getirerek olumlu bir kurum kültürünü teşvik etmektedir.

Geleneksel halkla ilişkiler uygulamaları devam ederken, internet alana yeni araçlar ve kolaylıklar getirmiş, dijitalleşmenin teşvik ettiği süregelen dönüşümü hızlandırmıştır. Bu etkileşimli, hızlı, esnek ve uygun maliyetli dijital ortamda halkla ilişkiler, hem pratik uygulamalar hem de halkla ilişkiler profesyonellerinin rolleri açısından bilimsel bir değerlendirme gerektirmektedir(Tanyıldızı, 2021:6).

2. DİJİTAL HALKLA İLİŞKİLER

Dijital Halkla İlişkiler, bir kuruluşun itibarını ve anlayışını etkili bir şekilde yönetmek ve geliştirmek için çevrimiçi dijital medyayı kullanmayı içermektedir. PR 4.0 çağında, çevrimiçi platformların kapsamı web siteleri, YouTube kanalları ve Facebook, Twitter (X) ve Instagram gibi çeşitli sosyal medya kanallarının yanı sıra podcast'lerin artan etkisini de içerecek şekilde genişlemiştir. Bu platformlardaki içerik, genellikle ses, görüntü veya her ikisinin bir kombinasyonunu içeren etkileşimli ve çeşitli doğası ile karakterize edilmektedir. Çok sayıda özel sektör ve devlet kurumunun yanı sıra hem kâr amacı güden hem de gütmeyen kuruluşlar, halkla ilişkiler faaliyetleri için bu tür içeriklerden ve çevrimiçi platformlardan yararlanmaktadır. Dijital halkla ilişkilerin artan popülaritesi, sahip olduğu sayısız avantajla desteklenmektedir (Permatasari vd., 2021, 375).

E-PR ya da dot.com halkla ilişkiler olarak da bilinen dijital halkla ilişkiler, kurumsal itibar yönetiminde devrim niteliğinde bir yaklaşımı ifade etmektedir. Siber uzayın dinamik dünyasında faaliyet gösteren bu yenilikçi uygulama, öncelikle web siteleri ve web sayfaları gibi internet tabanlı platformlar aracılığıyla bilgisayar aracılı iletişime odaklanarak yeni bilgi iletişim teknolojilerini kullanmaktadır. Maliyet etkinliği, yaratıcılığı ve sonuç odaklı doğası ile karakterize edilen dijital halkla ilişkiler, çok uluslu şirketler, bankalar, devlet kurumları ve sivil toplum kuruluşları da dahil olmak üzere çeşitli kuruluşlarda önem kazanmıştır. Çevrimiçi platformların yaygın olarak benimsenmesi, kurumsal kuruluşların ötesine geçerek haber medyası kuruluşlarını ve özel bireyleri de kapsamakta, küresel ölçekte bilgiye erişimi demokratikleştirmekte ve iletişim ve katılım ortamını yeniden şekillendirmektedir (Ezeah, 2005: 135).

Özünde Dijital Halkla İlişkiler, mesajları yaymak, paydaşlarla bağlantı kurmak ve dijital alemin karmaşık ağında gezinmek için çeşitli çevrimiçi platformları kullanmaktadır. Bu platformlar arasında web siteleri, YouTube kanalları ve Facebook, Twitter(X), Instagram gibi çeşitli sosyal medya kanalları ve podcast'lerin artan etkisi yer almaktadır. Bu kanalların geniş erişimi ve erişilebilirliği, onları Dijital Halkla İlişkiler uygulayıcıları için temel araçlar haline getirmektedir.

Dijital PR tarafından oluşturulan bağlantılar aracılığıyla bir web sitesine gelen ziyaretçiler sitenin içeriğini analiz edebilmektedir. Bazıları ek bilgi ararken, diğerleri mesleki ve sürekli eğitim gereksinimleriyle uyumlu programlara kaydolabilir. Google, Yahoo ve Bing gibi arama

motorlarında yüksek sıralamalara ulaşmak, web sitesi optimizasyon stratejileri ve çevrimiçi haber bültenlerinin yayılmasıyla kolaylaştırılır ve nispeten düşük bir maliyetle cazip avantajlar sağlamaktadır (Gifford, 2010: 64).

Ayrıca dijital halkla ilişkiler, itibar yönetimi ve iletişim stratejileri uygulamalarında bir paradigma değişimini temsil etmektedir. Kuruluşlar dijital çağın karmaşıklığı içinde yol alırken, dijital halkla ilişkiler güçlü ve vazgeçilmez bir araç olarak ortaya çıkmakta, etkileşim, hikaye anlatımı ve olumlu ve etkili bir kamu imajının geliştirilmesi için benzeri görülmemiş fırsatlar sunmaktadır.

3. GELENEKSEL HALKLA İLİŞKİLER VE DİJİTAL HALKLA İLİŞKİLER

İşletmeler, marka bilinirliğini en üst düzeye çıkarmak için en etkili iletişim kanalını seçerken stratejik bir zorunlulukla karşı karşıya kalmaktadır. Geleneksel ve dijital halkla ilişkiler, olumlu bir kurumsal imaj oluşturmak gibi temel bir hedefi paylaşmaktadır. Ancak en uygun yolun belirlenmesi, hedef kitlenin farklı özelliklerine ve tercihlerine bağlıdır. Hangi iletişim kanalının en iyi sonuçları vereceğine ilişkin stratejik kararı temelden etkileyecek olan, bu kitlenin kendine özgü demografik özellikleri ve davranışlarıdır. Bazı işletmeler, hedef kitlelerinin ağırlıklı olarak çevrimiçi uygulamalara erişimi kısıtlı olan veya bu uygulamaları nadiren kullanan bireylerden oluştuğunun farkına vararak dijital pazarlamaya sınırlı bir gereklilik olduğunu fark edebilir. Buna karşılık, bir şirketin yalnızca dijital halkla ilişkiler stratejilerini benimsemeyi tercih ettiği alternatif bir senaryo ortaya çıkmaktadır. Bu stratejik seçim, sosyal medya platformlarıyla yoğun bir ilişki içinde olan ya da günlük faaliyetlerinde internet kaynaklarına bağımlılığı alışkanlık haline getirmiş bir tüketici kitlesi tarafından motive edilebilmektedir (Kernez, 2022). Bir diğer unsur olarak ta şirketler dijital halkla ilişkiler yerine geleneksel halkla ilişkiler uygulamalarını da tercih edebilmektedir. Bunun sebebi olarak hedef kitlelerin şirketlere karşı davranışlarının değişebilmesidir.

Dijital halkla ilişkiler ve geleneksel halkla ilişkiler, bir şirketi, ürünü veya hizmeti tanıtmak için kullanılan halkla ilişkiler stratejileridir. Ancak ikisi arasında bazı temel farklılıklar vardır. Bunlar:

Çizelge 1: Geleneksel Halkla İlişkiler ve Dijital Halkla İlişkiler arasındaki farklar

GELENEKSEL HALKLA İLİŞKİLER	DİJİTAL HALKLA İLİŞKİLER
Marka Bilinirliğini Arttırmak	Marka bilinirliğini artırın + SEO
Daha doğru mesajlaşma	Hassas Mesajlaşma
Yaratıcı olarak daha az nefes alma alanı	Son derece yaratıcı içerik
Tek yönlü etkileşim	İki yönlü etkileşim
Başarıyı takip etmek zor	Somut sonuçlar

Kaynak: Moore, 2023

Yukarıdaki çizelgede görüldüğü üzere geleneksel halkla ilişkiler ile dijital halkla ilişkiler arasında belirgin farklar görülmektedir. Bu farklar arasında dijital halkla ilişkiler daha geniş bir kitleye ulaşmak için çevrimiçi kanalları kullanır, geleneksel halkla ilişkilere göre daha uygun maliyetlidir ve ölçülmesi daha kolaydır.

Bunun yanı sıra geleneksel halkla ilişkiler ve dijital halkla ilişkilerin ikisi ortak bir hedefi paylaşsa da (yani marka bilinirliğini artırmak), uygulama açısından farklılık göstermektedir(Moore, 2023):

Görsel 1: Geleneksel halkla ilişkiler ve dijital halkla ilişkilerin medya kullanım aracı karşılaştırılması

Kaynak: Moore, 2023

Yukarıdaki görselde belirtildiği üzere geleneksel halkla ilişkiler ve dijital halkla ilişkilerin hedef kitleye yönelik kullandıkları araçlar arasında farklılıklar olmaktadır. Geleneksel halkla ilişkiler gazete, dergi, televizyon, radyo ve etkinlik düzenleme gibi araçları kullanırken dijital halkla ilişkiler online haber siteleri, web siteler, sosyal medya, bloglar ve video platformlarını kullanmaktadır.

Bu duruma bakıldığında işletmelerin etkili iletişim kanalları aracılığıyla marka bilinirliğini optimize etme konusunda karşılaştıkları stratejik zorunluluk, halkla ilişkilerin dinamik doğasının altını çizmektedir. Ortak amaçları olumlu bir kurumsal imaj yaratmak olan geleneksel ve dijital halkla ilişkiler, hedef kitlenin ayırt edici özelliklerine ve tercihlerine uygun farklı yaklaşımlar gerektirmektedir. Belirli demografik özelliklerin ve davranışların stratejik kararları şekillendirmedeki önemli rolü göz ardı edilemez; bu da işletmeleri ya dijital pazarlamaya olan sınırlı ihtiyacı fark etmeye ya da yalnızca dijital halkla ilişkilere güvenmeye yönlendirmektedir. Bu dinamik karar verme süreci, geleneksel halkla ilişkiler uygulamalarının dijital alternatiflere tercih edilmesi olasılığıyla daha da farklı hale gelmekte, bu da şirketlere yönelik değişen kitle davranışlarına dair zekice bir farkındalığın göstergesi olmaktadır. Nihayetinde, halkla ilişkiler ortamı, işletmelerin marka, ürün veya hizmetlerini etkili bir şekilde tanıtmak için izleyici dinamikleri, teknolojik gelişmeler ve stratejik tercihlerin karmaşık etkileşimiyle şekillenmektedir.

4. BİR HALKLA İLİŞKİLER UYGULAMA ALANI OLARAK SOSYAL MEDYA MECRALARI

Halkla ilişkilerin dijitalleşmesi, kuruluşların halkla iletişim kurma ve ilişkilerini yönetme biçimlerini önemli ölçüde dönüştürmüştür. Birkaç temel eğilim ve gelişme, halkla ilişkilerin dijital evrimini şekillendirmiştir.

Küresel teknolojinin sürekli değişen ortamı, kitle iletişim araçlarında devrim yaratarak yaşamın farklı alanlarındaki etkisini artırmıştır. Bu değişim, okuyucular, dinleyiciler ve izleyiciler arasında belirli tutum ve değerlerin yayılmasını ve kabul görmesini kolaylaştırarak siyasi katılımı derinden etkilemiştir.

Bilgi akışının yoğun olduğu çağımızda, toplumsal ikna sanatı önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Geleneksel propaganda yöntemleri artık sosyal medya platformlarının geniş erişimi ve etkisiyle sadece tamamlanmakla kalmamakta, çoğu zaman gölgede kalmaktadır. Bu platformlar, genellikle web 2.0 olarak adlandırılan ve bireylerin içeriği şekillendirmek ve yaymak için aktif olarak kullanıcı olarak yer aldığı yeni iletişim medyası ve araçlarının ön saflarını temsil etmektedir(Ceng, 2018,665).

Bu temsillerin en önemlisi sosyal medya platformları olmuştur. Sosyal medyanın hızla yükselişi kurumların hedef kitleler ile iletişim kurmak için Facebook, X, Instagram, LinkdIn, Whatsapp ve diğer uygulamalardan yararlanmasının önünü açmıştır. Özellikle sosyal medyanın gerçek zamanlı veri elde edilebilmesinde eşsiz bir kaynak olması, hedef kamular ile kurumların hızlı şekilde etkileşim kurmasına olanak sağlamıştır.

Dijital halkla ilişkilerde kullanılan araçlar, aşağıdakiler de dahil olmak üzere bir dizi platform ve uygulamayı kapsamaktadır(Safko ve Brake, 2009):

- Sosyal medya platformları (ör. Facebook, LinkedIn, Myspace)
- İçerik üreten web siteleri (örn. Blogger, Slideshare)
- Fotoğraf paylaşım platformları (örn. Flickr)
- Ses paylaşım platformları (örn. Podcast, Podbean)
- Video paylaşım platformları (örn. YouTube, Google Video)
- Twitter(X) gibi mikrobloglar
- Sanal seyahat siteleri (örn. Second Life)
- Sanal oyun siteleri
- Bilgi depolama araçları (ör. Google Reader, Yahoo Reader)
- Arama motorları (ör. Google, Yahoo, Yandex, Bing)
- Bire bir iletişim araçları (örn. Skype, sohbet)

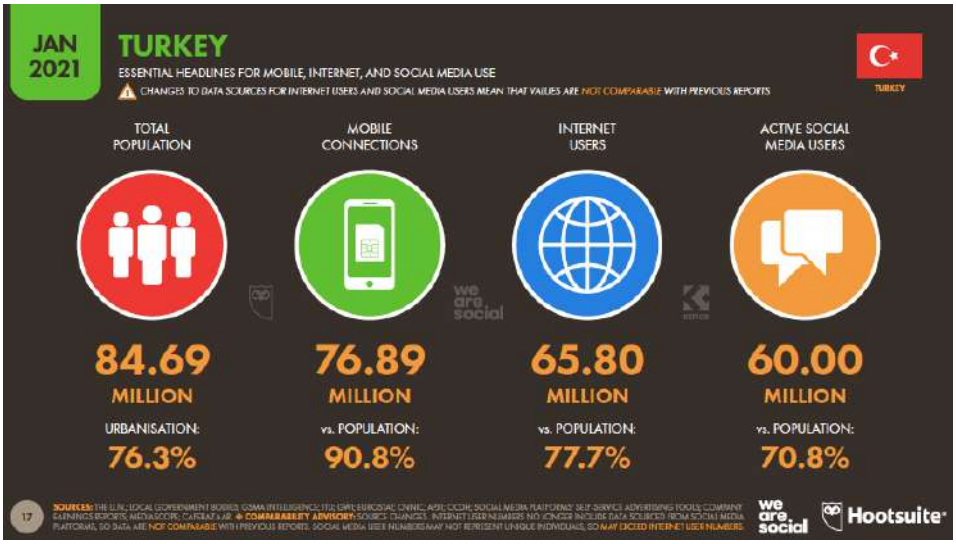
Bu araçlar toplu olarak dijital halkla ilişkilerin cephaneliğini oluşturmakta ve çevrimiçi alanda çeşitli ve dinamik iletişim stratejilerine olanak sağlamaktadır.

Yukarıda bahsedilen araçlara ek olarak, gelişen internet teknolojisi dijital halkla ilişkiler alanında çok sayıda yeni platform, web sitesi ve uygulama ortaya çıkarmıştır. Özellikle Instagram uygulaması bu eklemeler arasında önemli bir yer tutmaktadır. Son yıllarda birebir veya grup etkileşimleri için Zoom, Teams ve Discord gibi iletişim araçlarının yaygın kullanımının yanı sıra Netflix, Puhu TV, Blu TV ve Exxen gibi yeni dijital platformlar ortaya çıkmıştır. Bu yeni dijital iletişim araçlarının önemi, gelişen teknolojiyle birlikte önemli ölçüde

artmış ve dijital halkla ilişkiler alanında çok önemli bir rol oynamıştır(Irak, 2021: 125). İnternetin ve dolayısıyla dijital platformlar ile sosyal medya mecralarının bu denli fazla kullanımı kuşkusuz markalar için de büyük bir avantaj olarak görülmesini sağlamıştır.

Dünya ve Türkiye genelinde dijital verilerin ortaya konulması amacıyla yapılan araştırmaları kamuoyu ile paylaşan We Are Social Dijital Raporu'na göre son 3 yılın dijital verileri aşağıda sunulmuştur (We Are Social).

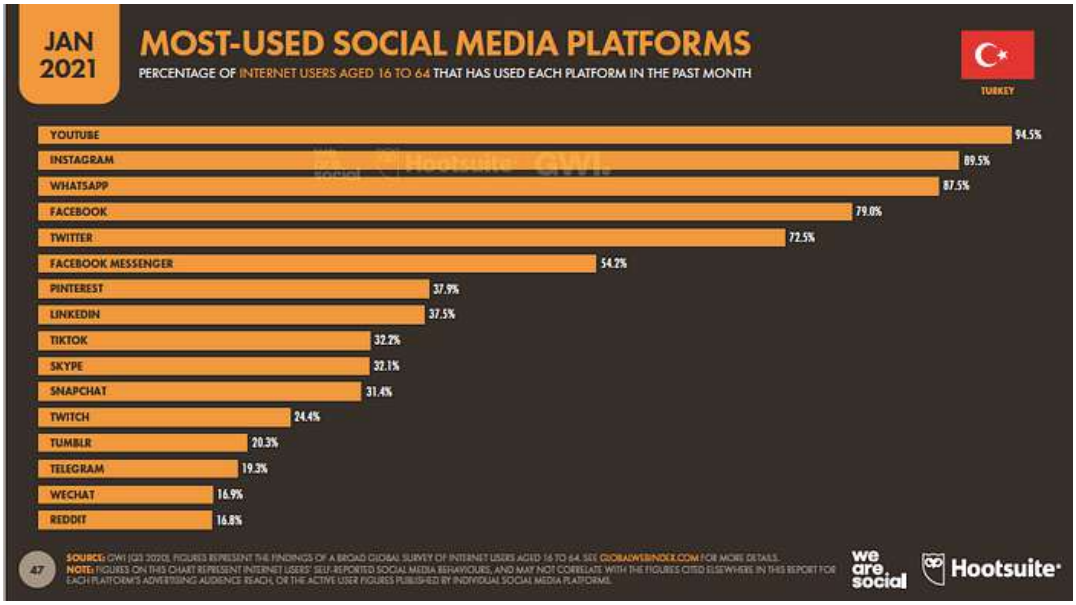
Görsel 2: We Are Social Türkiye 2021 Raporu- Türkiye'de internet, mobil ve sosyal medya kullanım istatistikleri

Kaynak: www.wearesocial.com, 2021

Görsel 2'de görüldüğü üzere Türkiye'deki toplam nüfus %84.69 ilen kentleşme oranı %76.3 olmuştur. Türkiye'de sosyal medya kullanıcı sayısı Ocak 2021'de toplam nüfusumuzun %70,8'ine eşittir. Mobil bağlantıda olan nüfus toplam nüfusun %90.8'ine, toplam internet kullanıcı sayısı toplam nüfusun %77.7'sine eşit olmuştur.

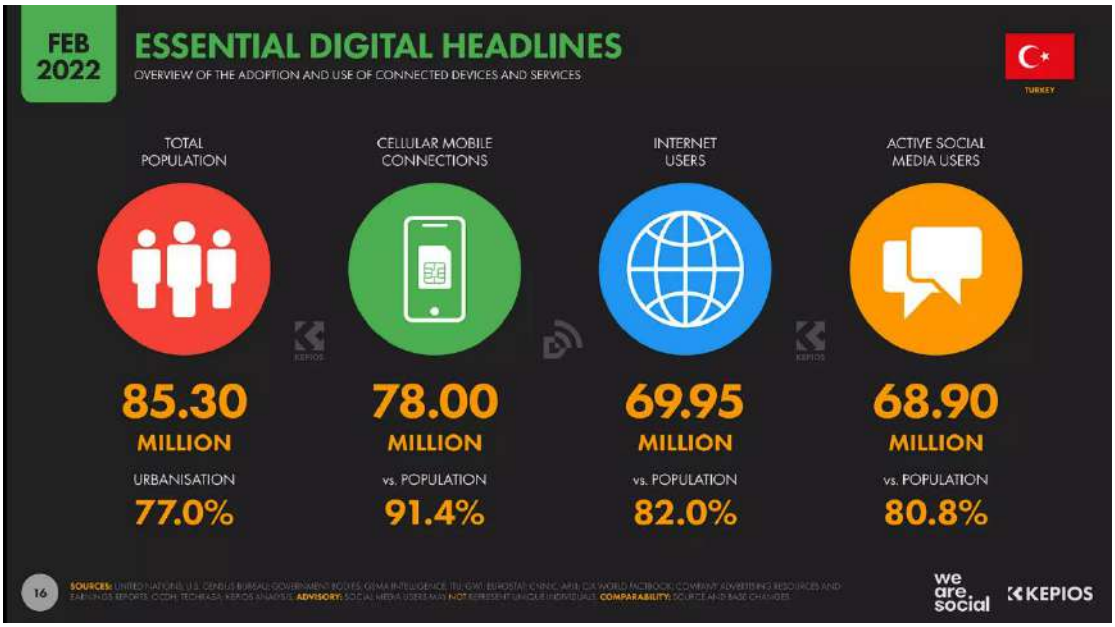
Görsel 3: We Are Social Türkiye 2021 Raporu- Sosyal medya kullanım istatistikleri

Kaynak: www.wearesocial.com, 2021

Ocak 2021'de Türkiye'de en fazla kullanılan sosyal medya platformlarında ilk sırayı %94,5 ile Youtube alırken ardından %89,5 ile Instagram ve sonra %87,5 ile Whatsapp gelmektedir.

Görsel 4: We Are Social Türkiye 2022 Raporu- Türkiye'de internet, mobil ve sosyal medya kullanım istatistikleri

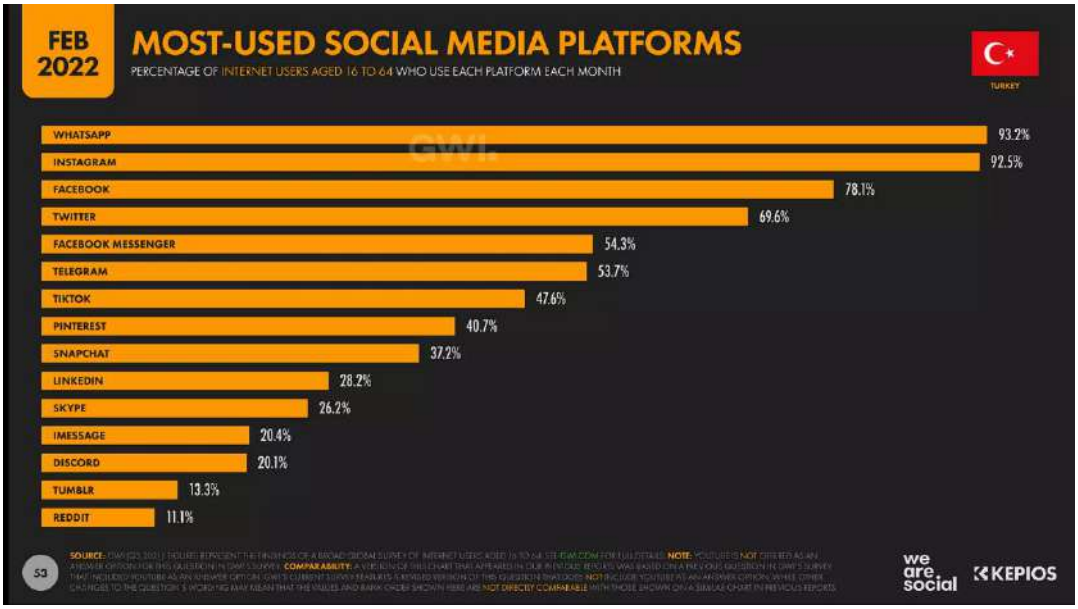

Kaynak: www.wearesocial.com, 2022

Görsel 4'te görüldüğü üzere Türkiye'deki toplam nüfus %85.30 iken kentleşme oranı %77.0 olmuştur. Türkiye'de sosyal medya kullanıcı sayısı Şubat 2022'de toplam

nüfusumuzun %80,8'ine eşittir. Mobil bağlantıda olan nüfus toplam nüfusun %91.4'üne, toplam internet kullanıcı sayısı toplam nüfusun %82'sine eşit olmuştur.

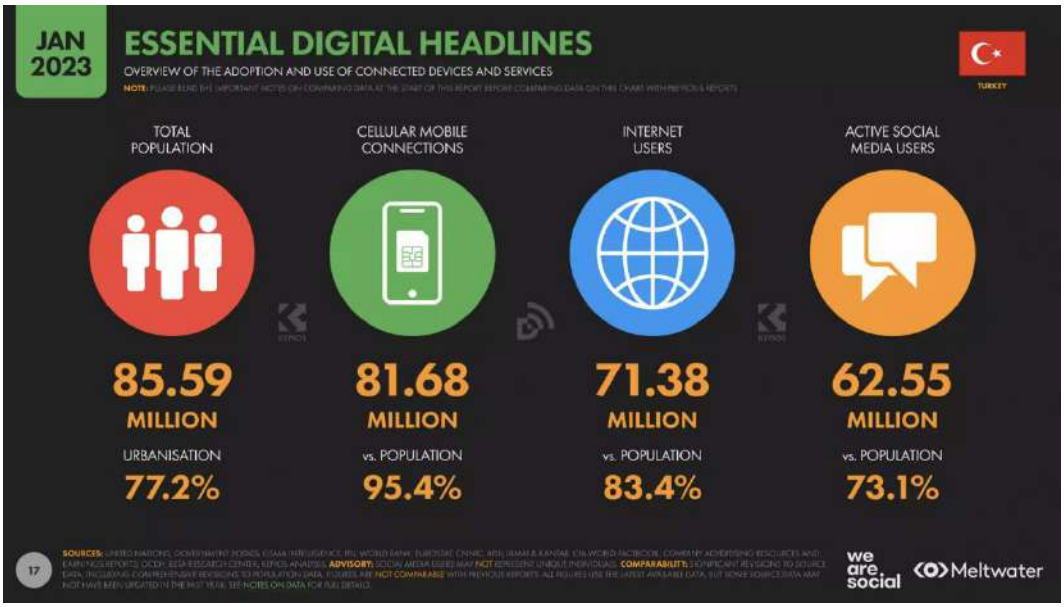
Görsel 5: We Are Social Türkiye 2022 Raporu- Sosyal medya kullanım istatistikleri

Kaynak: www.wearesocial.com, 2022

Şubat 2022'de Türkiye'de en fazla kullanılan sosyal medya platformlarında ilk sırayı %93,2 ile Whatsapp alırken ardından %92,5 ile Instagram ve sonra %78,1 ile Facebook gelmektedir.

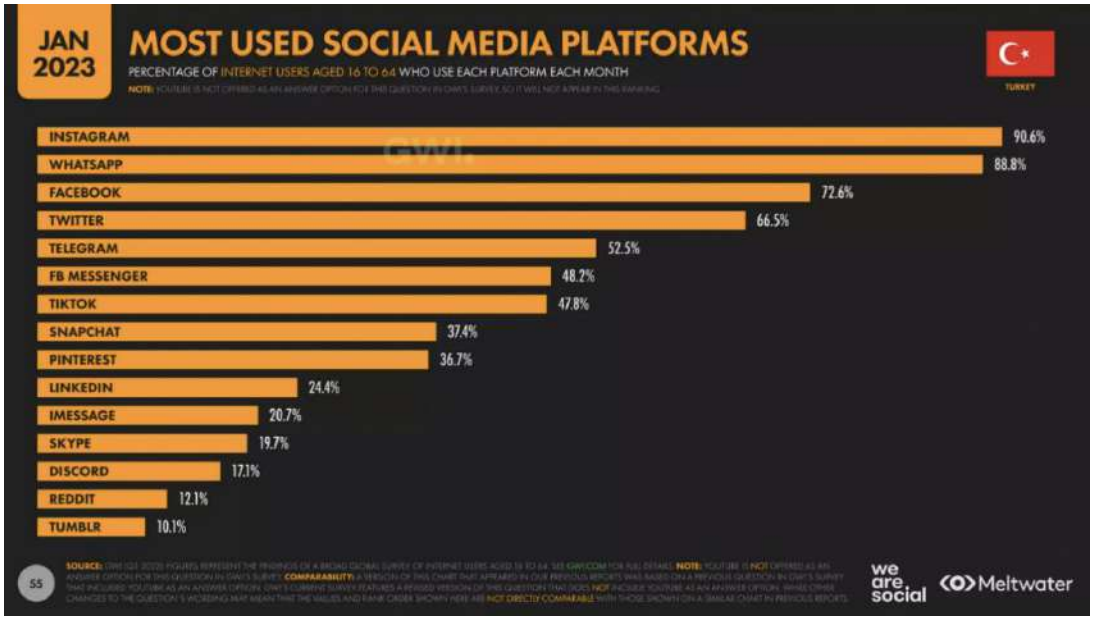
Görsel 6: We Are Social Türkiye 2023 Raporu- Türkiye'de internet, mobil ve sosyal medya kullanım istatistikleri

Kaynak: www.wearesocial.com, 2023

Görsel 6'da e görüldüğü üzere Türkiye'deki toplam nüfus %85.59 iken kentleşme oranı %77,2 olmuştur. Türkiye'de sosyal medya kullanıcı sayısı Ocak 2023'te toplam nüfusumuzun %73,1'ine eşittir. Mobil bağlantıda olan nüfus toplam nüfusun %95,4'üne, toplam internet kullanıcı sayısı toplam nüfusun %83,4'üne eşit olmuştur.

Görsel 7: We Are Social Türkiye 2023 Raporu- Sosyal medya kullanım istatistikleri

Kaynak: www.wearesocial.com, 2023

Ocak 2023'te Türkiye'de en fazla kullanılan sosyal medya platformlarında ilk sırayı %90,6 ile Instagram alırken ardından %88,8 ile Whatsapp ve sonra %72,6 ile Facebook gelmektedir.

SONUÇ

'Dijital Çağ'da sosyal medyanın halkla ilişkiler uygulamaları çerçevesine dahil edilmesi önemli bir değişime işaret etmektedir. "Sosyal medya kanalları" terimi bu kaynaşmayı özetlemekte ve sosyal platformların halkla ilişkiler stratejileriyle etkili bir şekilde yakınlaşmasını tanımlamaktadır. Buradan çıkan net sonuç, sosyal medyanın artık sadece ek bir araç olmadığı, halkla ilişkiler içinde vazgeçilmez ve uzmanlaşmış bir alana dönüştüğüdür. Bu sentez, dijital alandaki iletişimin hızını kabul etmekte ve kuruluşların bu paradigma değişimine stratejik olarak uyum sağlama zorunluluğunu vurgulamaktadır. Halkla ilişkiler uzmanları sosyal medyayı yalnızca etkileşim, itibar yönetimi ve bilgi yayma için kullanmakla kalmamalı, aynı zamanda stratejilerini sürekli değişen dijital ortamla senkronize bir şekilde geliştirmelidir. Sosyal medyayı halkla ilişkiler uygulamalarının bir yönü olarak kabul etmek, çevrimiçi ve çevrimdışı deneyimler arasındaki sınırların giderek bulanıklaştığı bir dünyada etkili iletişim, marka oluşturma ve paydaş katılımına olan bağlılığı yansıtmaktadır. Bu bütüncül yaklaşımı benimseyen kuruluşlar, Dijital Çağ'ın karmaşık dokusunda kendilerini başarı için konumlandırırlar.

Bu çalışmada wearesocial web sitesi tarafından son üç yıldır yayınlanan Türkiye'nin dijital raporunu değerlendirildi. Rapora göre, Türkiye'de toplam nüfus son üç yılda artarken, mobil ve

internet kullanımı da paralel bir büyüme göstermiştir. Önceki yıllara kıyasla 2021'den 2022'ye artış gösteren sosyal medya kullanıcı sayısı, 2023'te hafif bir düşüş göstermiştir. Bunun yanı sıra en çok kullanılan sosyal medya araçları incelendiğinde Whatsapp uygulamasının son üç yılda sürekli olarak ilk üç sırada yer aldığı görülmüştür. Ayrıca Instagram, YouTube ve Facebook uygulamaları da yıllar içinde listede sürekli olarak üst sıralarda yer almıştır.

Gerçekleştirilen araştırmaya bakıldığında halkla ilişkiler uzmanlarının planlarını bu çalışmanın bulgularıyla uyumlu hale getirmeleri tavsiye edilmektedir. Dijital alanda halkla ilişkiler faaliyetlerinin yürütülmesi için sosyal medya kanallarının göz ardı edilmemesi tavsiye edilmektedir.

KAYNAKÇA

Ceng, E. (2018). *Algı Yönetimi Aracı Olarak Twitter Kullanımına İlişkin Siyasal Bir Analiz.* Erciyes İletişim Dergisi, 5(4), 663-689.

Ezeah, H.G. (2005). *Digital Public Relations: A New Strategy In Corporate Management.* Nsukka Journal Of The Humanities No.15

Gifford, J. (2010). *Digital Public Relations: E-Marketing's Big Secret*. Continuing Higher Education Review, v74 62-72

Irak, H. (2021). *Dijitalizasyon ve Halkla İlişkiler*. Ahi Evran Akademi, 2(1), 122-132.

Kernez, R. (2022). What's The Difference Between Traditional PR And Digital PR? https://www.forbes.com/sites/forbescommunicationscouncil/2022/11/30/whats-the-difference-between-traditional-pr-and-digital-pr/?sh=2848538a27d0

Moore, K. (2023). *What's the Difference Between Traditional PR and Digital PR?* https://www.digitalthirdcoast.com/blog/whats-the-difference-between-traditional-pr-and-digital-pr.

Permatasari, A., Soelistiyowati, E., Suastami, I., & Johan, R. (2021). *Digital Public Relations: Trend and Required Skills*. Jurnal ASPIKOM, 6(2), 373-386. doi:http://dx.doi.org/10.24329/aspikom.v6i2.836.

Peltekoğlu, B. F. (2016). *Halkla İlişkiler Nedir?* Beta Yayınevi,9. Basım. İstanbul

Safko, L. And David K. B. (2009). The Social Media Bible: Tactics, Tools And Strategies For Business Success. New Jersey: John Wiley And Sons, Inc: 23-32.

Tanyıldızı, İ.N. (2021). *Dijital Dünyada Halkla İlişkiler*. İksad yayınevi. 1. Basım. Ankara..

We Are Social Digital Report 2021, https://wearesocial.com/uk/blog/2021/01/digital-2021-uk/ Erişim Tarihi: 01.12.2023

We Are Social Digital Report 2022, https://wearesocial.com/uk/blog/2022/01/digital-2022/ Erişim Tarihi: 01.12.2023

We Are Social Digital Report 2023, https://wearesocial.com/uk/blog/2023/01/digital-2023/

Erişim Tarihi:01.12.2023

KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK FAALİYETLERİNİN (GÖNÜLLÜ FAALİYETLER) KURUM MARKA İMAJINA ETKİLERİ: AKBANK ÖRNEĞİ

Bilge DOĞANLI
Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, UTF Bölümü Öğretim Üyesi, bdoganli@adu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-1985-0430
Sadullah ÇELİK
Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, UTF Bölümü Öğretim Üyesi, sadullah.celik@adu.edu.tr, 0000 - 0001-5468-475X

ÖZET

Günümüzde, hem kurumların hem işletmelerin, sadece kuruluş amaçları doğrultusunda faaliyetlerde bulunamayacakları, içinde bulundukları toplumların, sosyal, ekonomik ve kültürel yapılarının gelişme ve iyileşmelerine katkılarda bulunmalarının gerekliliği, kabul edilen bir gerçekliktir. Markalaşmış kurumlar, varlıklarını sürdürebilmek için sadece ürün ve hizmet üreterek ayakta kalamayacaklarını, içinde bulundukları topluma karşı da sorumluluklarının bulunduğunu ve bu faaliyetleri gerçekleştirmelerinin bir gereklilik olduğunun farkındadırlar. Çünkü toplumda, kurumların bu sorumluluklardan bazılarını üstlenmeleri yönünde bir beklenti bulunmaktadır. Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) olarak ta adlandırılan bu sorumluluk ve ödevler, her ne kadar gönüllülük esasına dayanıyormuş gibi görünse de, toplumun doğal bir beklenti içerisine girmesi ve kurumun toplum ile ilgili konulara karşı duyarlı hareket etmesinin beklenmesi, bu faaliyetleri bir zorunluluk haline dönüştürmektedir. Toplumdan alınanın, topluma geri verilmesi ve kurumun gerçekleştirdiği faaliyetlerde, toplumun yararının gözetilmesi anlayışına dayanan KSS anlayışı, kurumların ürün, hizmet ve faaliyetlerinin en iyi koşullarda tanıtabilmeleri ve marka imajlarını güçlendirebilmeleri bakımından da büyük öneme sahiptir. Bu çalışmada, kurumsal sosyal sorumluluk, kurumsal marka imajı kavramlarına ve AKBANK'ın KSS projelerine yer verilmiş, yürütülen sosyal sorumluluk çalışmalarının ve bu çalışmalarla oluşan imajın, markasına kattığı değer ve itibarı açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Marka, Marka İmajı.

1. Sosyal Sorumluluk

Sosyal sorumlulukla ilgili olarak yapılabilecek farklı tanımlamalar bulunmaktadır. Bir kişinin, üstlendiği ya da yapmasının zorunlu olduğu iş için, gerekli olunduğunda hesap verilebilmesi durumudur (Gün, 1994: 38). Kurumların hayatta kalabilmek adına sürdürdükleri ekonomik

çabalar gerçekleştirilirken, çalışanların, hissedarların, toplumun ve tüm sosyal paydaşların da menfaatlerinin gözetilmesi gerekir ve bu gereklilik kurumlar için sosyal sorumluluk kavramını oluşturur (Şimşek v.d., 1999: 78). Bir başka tanıma göre ise kurumun ve ya markanın sosyal bir amaca/soruna, karşılıklı olarak fayda sağlama amacı ile bağlanmasını sağlayıcı bir konumlandırmanın sağlanmasında ki pazarlama stratejisidir. Kurumlar, sosyal sorumluluk alanlarında uzun süreli faaliyetler gerçekleştirerek, hem markalarını güçlendirmekte, hem de reklam ve halkla iletişim çabalarıyla tüketicinin kurumu ve markayı algılayışında ki, sosyal amaç bağlantısı, aktif bir unsur olarak gelişmektedir (Pringle, Thompson, 2000: 2). Sosyal sorumluluk; kurumların içinde bulundukları toplumların değerlerini dikkate alarak faaliyetlerini gerçekleştirmelerini, yönetimlerini sosyal ihtiyaçların bilincinde bir şekilde gerçekleştirmelerini, kendi faaliyetlerini sürdürürken, ilgi alanları çerçevesinde sosyal düzenin de korunarak, geliştirilmesine yardımcı olacak faaliyetler içerisinde olmalarını gerektirir. Kurumlar üstlenecekleri/üstlenmeleri gereken bu sorumluluklarıyla ülkelerinin ekonomilerine aynı zamanda da sosyal gelişimlerine katkılar sağlamak zorundadırlar (Yaman, 2003: 38-40, Berker, 2008: 4)

Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS); kurumların, kendilerini birer kurumsal vatandaş gibi algılamalarını, çalışmalarını, çalışanları ve paydaşları ile olan diyaloglarını sosyal, kültürel, ekonomik ve çevreyle ilgili konulara duyarlılıklarını, etik sorumluk bilincini ön plana almaları gerektiğini ve faaliyetlerini bu bilinçle gerçekleştirerek, toplumla ilgili konularda söz sahibi olabilmeleri durumlarını akla getirir. KSS, yasal zorunluluklar sebebi ile değil, kurumların kendi istekleri ile gönüllülük bilinci ile gerçekleştirecekleri faaliyetleri içerir. Ancak, günümüzün globalleşen ortamında, KSS'un kurumlar bir gereklilik haline dönüştüğü gözlenmektedir. Kurumlar toplum sayesinde kazandıklarının bir kısmını topluma geri vererek toplumun yararına da çalışmalar gerçekleştirdiklerini hissettirmek zorunda kalmaktadırlar. Ancak hissedilen bu zorunluluk sayesinde kurumlar pazarda güçlenmiş bir marka imajına sahip olabileceklerdir (Sucu, 2022: 128). Akbank Türkiye'nin köklü ve güçlü bankalarındandır. KSS proje ve faaliyetlerine verdikleri önem ile de toplum içerisinde saygın bir yere sahip oldukları, bu faaliyetler ile markalarına olan güveni ve marka imajlarını güçlendirdikleri gözlenmiştir.

Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Boyutları

Carroll, KSS'un boyutlarını: Ekonomik, yasal, ahlaki ve gönüllü sorumluluklar olarak boyutlandırmıştır (Carroll, 1991: 4). Çalışma, gönüllülük esasına dayanan faaliyetleri hedeflediği için gönüllü sorumluluklar ile ilgili boyuta yer verilmiştir (Özdemir 2009: 58-60). ***Gönüllü sorumluluklar***, kurumların içinde bulunduğu toplumla arasında oluşturduğu ya da oluşturmayı amaçladığı iyi niyetli imajı güçlendiren faaliyetleri gerçekleştirmesini gerektirir. Bu faaliyetler kaynaklarının bir bölümünü, eğitime, sanata, toplum yararına projelere ayırmasını da gerektirir (Lantos, 2001: 608). Gönüllü sorumlulukların genellikle sosyal sorumluluk girişimleriyle oluşturulmaya çalışıldığı gözlenmektedir. Kotler ve Lee (2005); kurumların sosyal girişimlerini; nedene bağlı promosyonlar, nedene bağlı pazarlama, kurumsal sosyal pazarlama, kurumsal hayırseverlik, toplum gönüllülüğü ve sosyal sorumluluğa ait iş uygulamaları şeklinde gruplandırmışlardır (Kotler ve Lee, 2005: 3). Nedene bağlı promosyonlar da kurum, sosyal konularla alakalı bilinirliği ve alakayı yükseltmek adına ya da fon toplamayabilmek, katılımı ya da gönüllülük çalışmalarına istihdam yaratabilmek için fon temini, mal-hizmet yardımı ya da farklı kaynakları sağlamaktadır. Örnek olarak, Body Shop markasının, hayvanların kozmetik testlerde kullanımını engellemeyi amaçlayan çalışmaları verilebilir (Kotler ve Lee, 2005: 49). Nedene bağlı pazarlama ile kurumlar özel bir sosyal amaçla ürün satışı gerçekleştirerek elde edilen gelirin belli bir kısmını bağışlamaktadır. Kurumlar bu faaliyetleri esnasında çoğunlukla, kâr amacı olmayan bir organizasyonu kendilerine ortak olarak alarak çalışmayı tercih etmektedirler. Böylelikle hem Hayır Kurumuna fayda sağlanmış olmakta hem ürünün satışları artmakta ve tüm paydaşlar karşılıklı olarak faydaya ulaşmaktadırlar (Ural, 2005: 48). Avon'un meme kanseri konusundaki sosyal girişimleri, nedene bağlı pazarlamaya bir örnektir. Sosyal pazarlama çabaları, toplumun davranışlarını etkileyerek, değişim sağlamayı ve gelişmeyi amaçlamıştır. Sosyal pazarlama, maddeye bağımlı gençleri topluma geri kazandırmayı, çevrenin ve doğal kaynakların korunmasını, kısıtlı olanaklara sahip kadınlara ekonomik bağımsızlık kazandırmayı hedefleyen faaliyetleri vb içermektedir. Kurumsal hayırseverlik, kurumlarca sosyal konu ile alakalı olarak gerçekleştirilen ve belirlenen konu için genel olarak maddi ve/veya çeşitli malları ve hizmeti temin eden girişimlerdir (Ural, 2005: 49). Kurumsal hayırseverliğe örnek olarak, Koç Holding'in; MEB bünyesindeki "Bilgisayarlı Eğitime Destek" projesi dâhilindeki Marmara Depremi'nde zarara uğrayan Sakarya'ya bilgisayar bağışı verilebilir (http://www.kurumsalsosyal.com, 03.03.2006). KSS iş uygulamalarında kurumlar; toplumun refahının sağlanması ve çevrenin korunması üzerine oluşturulan sosyal konulara destek vermekte ve isteğe bağlı iş uygulamalarında bulunmaktadırlar (Kotler ve Lee,2005: 208).

Arçelik, "Eğitimde Gönül Birliği" adlı kampanyası buna örnektir. Bu proje ile sekiz yıllık bir programla, Türkiye'nin her köşesindeki 300 Yatılı İlköğretim Bölge Okulunun eğitimin geliştirilmesi amaçlanmıştır (Peltekoğlu, 2007: 194). Gönüllülük faaliyetleri, kurumların kendiişleri haricinde yürüttükleri aktivitelerdir ve kurumun kâr amacı olmayan faaliyetlere zaman ayırmasını gerektirir. Böylesi Kurumlar çalışanlarını gönüllülüğe ve kurum dışındaki sosyal faaliyetlere katılmaya özendirmektedirler. Kurum adına gerçekleştirilen bu faaliyetlerde çalışanlar, çalışma saatlerinde ve haricinde kendi çalışmaları dışında gönüllü çalışmalar gerçekleştirme fırsatı tanınmaktadır (Gilder vd., 2005: 144, Özdemir 2009: 58-60). Örneğin kurum çalışanları, ihtiyacı olan yaşlı, çocuk, hayvan, doğa vb. ile ilgili konularda düzenli bir çalışma programı dâhilinde, farkındalık yaratabilecek faaliyetlerde bulunabilirler

İmaj, Marka İmajı ve Kurumsal Marka İmajı

İmaj, insanların bir nesneyle ilgili inanç, fikir, duygu ve izlenimleri arasındaki etkileşim sonucunda oluşan görüntünün resmidir. İmaj, bireyin kültürel etkinliklerden, reklamlardan, tanıtıcı faaliyetlerden, kitle iletişim araçlarının sağladığı bilgilerden ve verilerden elde edilenlerden oluşmuş bilginin zihinlerde yoğrulması ve anlamlandırılmasıyla izlenimlere dönüşmesi sonucu oluşandır. İmaj ile bireyler, belirli tutum ve davranışlara yönlenmektedirler. (Peltekoğlu, 1998: 278, Yıldırım, 2010: 34-35). İmaj kavramının ilk olarak, 1955 te Sidney Levy tarafından kullanıldığı söylenir. Levy, hedeflenen kitlenin, ürün ve ya hizmeti sadece fiziki özellik ve ya işlevi adına değil, taşımakta olduğu anlam (imaj) için de satın alındığını ve kurumsal imajın yorumlardan, çıkarımlar ve yansımalardan oluştuğunu düşünmektedir. İmaj bu görüşe göre, sembol durumundadır çünkü bu durumda önemli olan obje değil, objeyi niteleyen kavramlardır. (Levy, 1999: 233). Kurumsal imaj ise kurumun paydaşlarının belleklerindeki izlenimler aracılığı ile oluşmaktadır bu tanım kurumsal imajın somut unsurlarca değil, soyut unsurlarca oluştuğunu düşündürmektedir ve imaj her paydaşın kendine göre farklı algıladığı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurumsal imaj, kurumu ilgilendiren tüm parametrelerin hesaba katılarak incelenmesini gerektirir (Stern, Zinkhan ve Jaju, 2001, Uluçay, 2018: 19).

Marka imajı;

Tüketicilerce marka, ürüne ait işlevsel ve duygusal özellikleri tanımlayan ve zihinlerdeki bilginin hatırlanabilmesini sağlayan ve bunu satın alıma döndüren bir kavramdır. Marka, tüketicinin sunulan seçeneklere karşı karar vermesini sağlayandır, kalitenin, fiyatın garantisidir. Tüketiciyi var olan risklere karşı korur alınan riskleri azaltır. Markalaşma, tüketici tercihlerinin

hızla değişim geçirdiği globalleşen dünyada, tüketicilerin de, üreticilerin de önemli konu başlıklarındandır (Uztuğ, 2003: 20). Marka imajı, ürünü farklılaştırmanın, marka adının devamı olmanın, satın alımlarda sebep yaratarak pozitif duygular oluşturmanın temellerini atmakta ve satın alımların gerçekleşmesine zemin hazırlamaktadır. Ürüne ait bilgiyi, farklı somut ve soyut özelliklerin çağrışımını, piyasada konumlandırmayı sağlayarak, kurumun, iletişim stratejisine temel oluşturmaktadır. Ayrıcalıklı konumlandırılmış markaların oluşturularak, bu bilginin tüketicilerle paylaşılması, tüketicilerin satın alım kararlarına yön veren değişimler yaşatmaktadır (Villajero vd, 2009: 92) çünkü tüketiciler satın alım süreçlerinde ürün marka imajından etkilenmektedirler. Tüketicilerin zihinlerinde oluşturulmak istenilen marka imajı, yalnızca malın kalitesine gönderme yapmakla kalmamakta, tüketiciye onu kullandığı takdirde belirli bir sosyal zümreye ait olacağı hissini yaratmaya çalışmaktadır. Marka imajının oluşması, tüketicinin markaya ait ürünü ya da hizmeti deneyimlemesini bile gerektirmemektedir (Hung, 2005: 239). Çünkü imaj; bireylerin ya da grupların ürün ile alakalı duygulara dayanan deneyimlerinden ve çağrışımlarından oluşur (Peltekoğlu, 2007: 584, Sucu, 2022: 129). Marka imajı, tüketicilerin yorumlarına bağımlı şekilde oluşan subjektif ve algısal bir oluşumdur ve gerçeklerden öte, gerçeğin algılanışı önem kazanır (Dobni, Zinkhan, 1990: 116-117).

Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Kurumlara Etkileri

KSS bilinci ve çalışmaları, pazarın yapısına, çalışanların kuruma bağlılığına ve finansal büyüklükler üzerine olumlu etkilere sahiptir (Çakır, 2006: 44). Bunlar: Kurumun markasının değerinin ve doğal olarak piyasada ki değerinin yükselmesi. İş görenlerin kurum bağlılıklarının artarak, nitelikli iş görenlerin kuruma çekilerek kurumda devamlı olarak kalmalarının olasılığının artması, kurumun öğrenme ve yeni ürün geliştirme potansiyelinin artması, yatırımcılar ve finansal analistler nezdinde kurumun albenisinin artması. Müşteri memnuniyetinin, bağlılığının ve pazar rekabetinin gücünün artarak, çalışan verimliliğinde ve kalitesinde yükselmenin gerçekleşmesi. Kamuoyunda ve kural koyucularda kurumun talep ve isteklerine, görüşlerine karşı ciddiye alan bir tutumun gerçekleşmesi. Bu kazanımlar, Avrupa Komisyonu tarafında ise: Rekabette güçlenme, kurumun imaj ve itibarında güçlenme, aleyhte oluşabilecek tanıtımlar ve kampanyaları engelleyebilme yeteneği, müşteriler cephesinde güvenilirlik, sadakat, çalışanların kuruma aidiyeti, kaliteli elemanlarca tercih edilme, devlet desteklerinden yararlanabilme, vergi indirimleri ve maliyetlerde düşüşler vb. kazanımlar olarak listelenebilir (Ay, 2003: 10). KSS çalışmaları ile kurumlar etkin yönetim stratejileri uygulama ve kurumun başarısını ortaya koyabilme yeteneğine kavuşacaklar, topluma katkı sağlanacak ve

sonuçta kurumun imajı ve markasının değeri, itibarı yükselecek, kurumun saygınlığı da artacaktır (Özgen, 2006: 52, Yurttadur vd., 2016: 36-40).

Kurumların sosyal sorumluluk girişimleri, markaya yönelik olarak farkındalık yaratmakta ve marka imajının güçlenmesine sebep olmaktadır. Farkındalığın yaratılmasının istenmesinde maç, sosyal kampanyalara dikkatin çekilmesi ve bunun topluma duyurulmasıdır (Kotler ve Lee, 2005: 52). KSS anlayışının ön planda tutularak markasını güçlendiren çok sayıda kuruluş bulunmaktadır; Sabancı, Koç, Eczacıbaşı (Holdingler), Turkcell, Arçelik, Akbank vb. kuruluşlar geçmişi uzun yıllara dayanan KSS çalışmaları ile ön plana çıkmaktadırlar (sosyalsorumluluk.org: 2019). Bu bilgiler ışığında, KSS faaliyetlerinin, tüketicilerin zihninde marka imajını geliştirdiği söylenebilir (Sucu, 2022: 130).

AKBANK ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamaları

AKBANK'ın KSS Uygulamalarına ilişkin faaliyetlerden bazıları aşağıdaki Tablo 1'de özetlenerek açıklanmıştır.

Tablo 1: AKBANK'ın Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamaları

	KSS Projesinin İsmi	KSS Kapsamı ***Çevre, Eğitim, Kültür Sanat vb.***	İnternet Sitesinin İsmi
AKBANK KSS PROJELERİ	Şehrin İyi Hali	Çevre, Eğitim, Engellilik	Şehrin İyi Hali, (sehriniyihali.com)
	Gençlik Akademisi	Eğitim	https://www.akbankgenclikakademisi.com/
	Ailem Akademisi	Eğitim	http://akbankliailemakademisi.com/
	Akbank Sanat	Eğitim & Sanat	https://www.akbanksanat.com/

Kaynak:https://www.tbb.org.tr/tr/finansal-tuketici/faydali-bilgiler/bankalar-tarafindan-surdurulen-sosyal-sorumluluk-projeleri/4592

Projenin İsmi; Şehrin İyi Hali

Sloganı: "Aklın yolu çok, benim yolum iyilik",

Şehrin İyi Hali'nde binlerce gönüllü yan yana,

Gönüllü Gençler ve Sivil Toplum Kuruluşları bir araya geliyor, iyilik çoğalıyor.

Merak ettiğin kurumu seç ve hemen öğrenmeye başla.

Kurumlar: (Aşağıda, Akbank tarafından "Şehrin iyi hali projesi" dâhilinde, sosyal sorumluluk projeleri ile öne çıkan STK'ların isimlerine yer verilmiştir ve bu kurumların isimleri verilerek çalışmalarına katılmak isteyen gönüllülere yol gösterilmeye çalışılmıştır).

Anlatan Eller,

Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği,

Çorbada Tuzun olsun derneği

Deniz temiz Derneği/TURMEPA

Dijital Bilgi Derneği

Doğada Yaşam Okulu

Etki Çemberleri Vakfı

Hayal Gücü (Merkezi) Derneği

Haytap

Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (Kedv)

Toplum Gönüllüleri Vakfı

Türkiye Down Sendromu Derneği

Yanındayız Derneği (https://www.sehriniyihali.com/)

Projenin İsmi; Gençlik Akademisi

Sloganı: "Burada Geleceği Birlikte Şekillendiriyoruz".

Sana uygun birçok gelişim fırsatı burada!

Burada kendine uygun bir gelişim programını mutlaka bulabilirsin.

Akbank diyor ki; "*Gençlik Akademisi ile geleceği birlikte dönüştürmeye devam ediyoruz. Hadi sen de aramıza katıl ve 21. yüzyıl yetkinliklerini kazanmaya doğru birlikte yola çıkalım!*" Her zaman öğrenme fırsatı diyerek, farklı konularda ve tiplerde yüzlerce çevrimiçi öğrenme içeriğini ücretsiz bir şekilde kullanıma sunuyor. Gençler, istediği zaman ve istediği yerden, sayısı sürekli artan nitelikli öğrenme içeriklerine erişebilme ve öğrenebilme şansına sahip oluyor. Daha çok ve daha kalıcı bir öğrenme için, gerçekleştirerek öğrenmenin gücüne inanılıyor ve yapay zekâ, siber güvenlik, kullanıcı deneyimi tasarımı ve web 3.0 gibi alanlarda önde gelen isimlerle gerçekleştirilen iş birlikleri ile uzun süreçli eğitim programları düzenleniyor.

Akbank Gençlik Akademisinde programlar üçe ayrılıyor

- Yetkinliklere Giriş

Geleceğin iş yaşamında, gerekli olacak yetkinliklerin bugünden öğretilmesi hedefleniyor. Bunun için, değerli yetkinlikler için tasarlanmış, gerçek hayat örnekleri ile konusunda uzman Akbanklılar'ın ve sektör liderlerinin vereceği eğitimler ile yetkinlikler konusunda farkındalıklar geliştiriliyor.

- Yetkinlik Gelişim Programları

En iyi öğrenme, yaparak öğrenmedir felsefesince, "Yetkinlik Gelişim Programları" ile proje bazlı ve uzun soluklu öğrenme fırsatları sunulmaya çalışılıyor.

- Tamamlayıcı Programlar

Akbank'ta staj, dijital mentorluk, AI challenge, iyi olma hali etkinlikleri ve birbirinden zengin farklı programlar düzenlenmekte. Kendi kendine öğrenmek için yüzlerce kaynak temin edilmiş durumda (https://www.akbankgenclikakademisi.com/)

Projenin İsmi; Ailem Akademisi

Sloganı: "Daha güzel bir dünya için beraber gelişeceğiz"

Akbanklı, Ailem Akademisi ile Gelişim için El Ele. Akbank'ın hayatın her evresinde sağlıklı, mutlu ve başarılı bireysel gelişim için bireyle ve sevdikleriyle beraber olduğu duygusu verilmeye çalışılıyor. Uzman isimlerle hazırlanan eğitim ve gelişim fırsatları, etkinlikler, online kaynaklar Akbanklı Ailem Akademisi'nde. Proje ile gelişim programları, bireysel, toplumsal ve yaşanılan çevrenin de iyileştirilme hali isteniliyor. Sağlık, çocuk gelişimi, ebeveynlik, psikoloji, kültür-sanat konuları ile beraber sürdürülebilirlik konusu odağa alınarak, tasarlanan ve her yaşa uygun olarak geliştirilen farklı gelişim fırsatları, online kaynaklar, etkinlikler, söyleşiler, atölyeler ve fazlası burada yer almakta. Akbanklı Ailem Akademisinden, Tüm Akbanklılar yararlanabilmekte. Akbanklıların kan bağı aranmaksızın yakınları ve Akbank ekosistemindeki herkes doğal olarak buraya üye olabilmekte. İlham almak ve farklı alanlarda bilgi sahibi olarak kendini güncel tutmak isteyenler Akbanklı Ailem Akademisi etkinliklerinde buluşabilmektedir. Sağlık, çocuk gelişimi, ebeveynlik, psikoloji, kültür-sanat konuları ile beraber sürdürülebilirlik konusu, odağa alınarak tasarlanan ve her yaşa uygunluk gösteren farklı gelişim fırsatları, etkinlikler, söyleşiler, atölyeler ve fazlası burada bulunmakta (http://akbankliailemakademisi.com/).

Projenin İsmi; AKBANK SANAT

Bu proje dâhilinde farklı sanatsal etkinlikler düzenlenmekte ve Akbanklılar doğal olarak bundan faydalanabilmektedirler. Bu etkinliklerden bazlıları: Sergiler, Caz Festivaller, Kısa Film Festivali, Çocuk Atölyeleri, Oyunculuk Atölyeleri, Yetişkinler İçin Çağdaş Dans Tekniği Dersleri, Çağdaş Bale Tekniği Dersleri, Çocuklar ve Gençler İçin Güncel Sanat Eğitim Programı, Sanat Çocuklar ve Yaratıcılık Üzerine Farklı Bir Bakış isimli sergi, farklı sergiler: Bir İç görü Mekânı: Akbank Sanat ve 30 Yıl, Sanat Tarihi Okumaları ve Göstergebilim, Cem Ertekin Bale Tekniği Atölyesi, Modern ve Çağdaş Sanatın Kısa Tarihi 2 vb **(**https://www.akbanksanat.com/).

Sonuç ve Öneriler

Hızla gelişerek ve değişerek globalleşen dünya da, rekabetin de çok büyük bir öneme sahip olduğu günümüzde, kar amacı gütsün gütmesin, tüm kurum ve kuruluşların markalaşarak konumlarını güçlendirmek ve rakiplerinden ayrışmak zorundadırlar. Bu amaçla toplumun kurumlardan beklediği sosyal sorumluluk faaliyetlerine ve özellikle de gönüllük esaslı faaliyetlere yer verme zorunlulukları bulunmakta. Kurumların bu faaliyetlerde bulunmaları, kurum marka imajını güçlendirici ve markaya olan güveni de sağlamlaştırıcı özelliğe sahiptir. Gerçekleştirilen çalışma ile KSS faaliyetlerinin kurum imajını güçlendirdiği bunun bir gönüllülük faaliyeti olmaktan çok, kurumlar için bir zorunluluk haline geldiği çünkü rakiplerden ayrışarak markanın güçlenmesinin bir zorunluluk olduğu gözlenmiştir. Bu amaçla çalışma içerisinde AKBANK'ın sosyal sorumluluk projelerinden bazılarına yer verilmiştir. Projelerin, eğitim, sanat, engelliler, kadın ve çocuk konularında yoğunlaştığı gözlenmektedir. Pozitif ayrımcılığı hak ettiği düşünülebilecek toplumun kesimleri için projeler üretmenin, toplum nezdinde farklılık yaratarak bankanın marka imajını güçlendireceği ve markaya güvenilirlik kazandıracağı öngörülmektedir. Bankanın projelerinin özellikle de toplumu dezavantajlı olarak düşünülebilecek kesimlerine hitap ediyor olması itibarını doğal olarak ta imajını olumlu yönde etkileyebileceğinin bir göstergesidir. Özetle söylenebilir ki; özellikle de gönüllülük çalışmalarını temel alan sosyal sorumluluk çalışmalarını gerçekleştiren kurumlar bu çalışmalara gerek duymayan kurumlardan daha fazla olumlu marka imajı ve güvenine sahip olacaklardır. Bu sebeple tüketicilerin, gelecekte marka tercihlerini gerçekleşirken, KSS faaliyetlerine bünyelerinde yer veren kurumları tercih edebilecekleri söylenebilir.

KAYNAKÇA

Aktuoğlu, I. K., 2004. "Marka Yönetimi Güçlü ve Başarılı Markalar için Temel İlkeler", İstanbul, İletişim Yayınları.

Ay Ü., 2003. "İşletmelerde Etik ve Sosyal Sorumluluk", Adana, Nobel Kitabevi.

Berker B., 2008. "Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri Üzerine Kuramsal ve Uygulamalı Bir Çalışma", T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı Halkla İlişkiler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Carroll, A.B., 1991, "The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders", Business Horizons, http:www.cbe.wwu.edu/dunn/ Reprint.pyramidofcsr.pdf [15.02.2007, WEB].

Çakır, B. S. A., 2006. "Sosyal Sorumluluk Standardının Örgütsel Bağlılık ve İş Doyumuna Olan Etkileri", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Toplam Kalite Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Dobni D., Zinkhan G. M., 1990. "In search of Brand Image: A Foundation Analysis", Advances in Consumer Research,Vol.17: 116-117

Gilder D., Schuyt T., Breedijk M., 2005. "Effects of Employee Volunteering Program on the Work Force: The ABN-AMRO. Case" Journal of Business Ethics, (vol 61), 144-160.

Gün F., 1994. "İşletmelerin Sosyal Sorumluluğu ve Halkla İlişkiler", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Hung, C. 2005. The Effect Of Brand Image On Public Relations Perceptions And Customer Loyalty . International Journal of Management, 25(2), 327-246.

Kazoleas D., Kim Y., 2001. "Institutional Image: A Case Study", Corporate Communications, Vol: 6: 15.

Kotler, P., Lee N., 2005. Corporate Social Responsibility: Doing the Good for Your Company and Your Cause, Canada, John Wiley&Sons.

Lantos, G.P., 2001. "The Boundaries of Strategic Corporate Responsibility", The Journal of Consumer Marketing,(vol 18, no:7),595-632.

Levy, S. 1999. Brands, consumers, symbols and research. Sage: London.

Özdemir H., 2009. "Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Marka İmajına Etkisi", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl: 8 Sayı: 15, 57-72.

Özgen, E., 2006. "Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri", İstanbul, Mavi Ağaç Kültür Sanat Yayıncılık.

Peltekoğlu F.B., 1998. "Halkla İlişkiler Nedir?", Beta Yayıncılık, İstanbul.

Pringle H., Thompson M., 2000. "Marka Ruhu", İstanbul, Skala Yayıncılık.

Stern, B., Zinkhan, G. ve Jaju, A. 2001. Marketing images. Marketing Theory, 1 (2), 201-224.

Sucu İ. 2022. "Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kampanyalarının Marka İmajına Etkisi: Turkcell Markası Örneği", Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 10, Sayı 21, 127-134.

Şimşek, B., 1999. "Yöneticilerin Çalışanlarına Karşı Etik Sorumlulukları", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , Cilt: 1, Sayı: 3, 72-80.

Uluçay D.M., 2018. "Üniversitelerde Kurumsal İmaj Ölçümü", Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi 55. Sayı.

Ural E., 2005. Stratejik Halkla İlişkiler, İstanbul, Birsen Yayınevi.

Uztuğ F., 2003. "Markan Kadar Konuş: Marka İletişimi Stratejileri", İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri.

Villajero A. F., Francisco J. Rondan ve Manuel J. Sanchez. 2009. "Pazarlama Çalışmalarının Marka Bilinirliği ve Marka İmajı Üzerindeki Doğrudan ve Dolaylı Etkileri", The Brand Age Dergisi.

Yaman Y., 2003. "Sosyal Sorumluluk Kampanyaları", Sivil Toplum Dergisi, Yıl:1 Sayı: 1 / Ocak -Şubat - Mart 2003.

Yıldırım D., 2010. "Kurumsal Sosyal Sorumluluk Çalışmaları Yapan Bir İşletmenin İmajı Üzerine Bir Araştırma", T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Uluslararası Kalite Yönetimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Yurttadur M., Süzen E., Karaağaç H., 2016. "Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamalarının Kurumlara Olan Katkıları Üzerine Bir Uygulama", Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi, Cilt 5, Sayı 1.

Yüceldi U. 2009. "Yazılı ve Görsel Basında Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Marka İmajına Etkisi", T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı Basın Ekonomisi ve İşletmecilik Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

http://akbankliailemakademisi.com/

https://www.akbankgenclikakademisi.com/

https://www.akbanksanat.com/

https://www.sehriniyihali.com/

http://www.sosyalsorumluluk.org/kurumsal-sosyal-sorumluluk-ve-marka-imaji

https://www.tbb.org.tr/tr/finansal-tuketici/faydali-bilgiler/bankalar-tarafindan-surdurulen-sosyal-sorumluluk-projeleri/4592

COĞRAFİ İŞARETLEME ve ŞEHİR MARKALAŞMA İLİŞKİLERİ

Bilge DOĞANLI
Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, UTF Bölümü Öğretim Üyesi, bdoganli@adu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-1985-0430

Sadullah ÇELİK
**Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, UTF Bölümü Öğretim Üyesi, sadullah.celik@adu.edu.tr, 0000 - 0001-5468-475X

ÖZET

Günümüzün artan ve hareketlenen rekabet koşullarında turizm, şehirler için oldukça önemli bir gelir kapısını oluşturmakta ve şehrin yöneticileri bu gelirden pay alabilmek için şehirlerini markalaştırarak, markalaşmanın avantajlarından yararlanmak istemektedirler. Ancak; tüketicilerin tercih ve beklentileri de her geçen gün değişmekte ve gelişmektedir. Şehir markalaşma sürecinde, önemli olan unsurların, en etkililerinden birisi de Coğrafi İşaretlemedir (Cİ). Cİ'ye tabi tutulan ürünler, ürünü ile öne çıkan şehrin, kendilerini benzerlerinden ayırt eden özellikleri ile tanınmasını sağlayıcı özelliğe sahiptirler. Cİ, belli bir özelliği, tanınırlığı ya da başka farklılaştırıcı özellikleri bağlamında kökeninin olduğu yöreyle, bölgeyle, ülkeyle ya da şehirle özdeşleşen ürüne atfedilerek, Coğrafi kaynağa yönlendirilen işaretler ve sınai mülkiyet haklarıdır. Bu işaretlerle şehir, benzerlerinden olan belirgin farklılıkları ile ayrışarak, algılarda marka şehir olarak kurgulanmaktadır. Cİ ile markalaşmış ve yerelin ekonomisini hareketlendirme olanağını yakalamış bir şehir, tarihinden gelen özelliklerini, gastronomisini, yerli ürünlerini, kültürünü, el sanatlarını da pazarlama imkânına sahip olmaktadır. Çalışma ile Cİ, marka ve şehir markalaşması kavramlarını özetlenmiş, Cİ'li ürünler aracılığı ile şehrin markalaşmasının, şehrin ekonomisine, bilinirliğine, turizm hareketliliği bakımından kazandırabileceklerine değinilmiş ve Aydın ilinin Cİ ürünleri ve Aydın'ın markalaşmasına sağlayabileceği katkılar özetlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafi İşaretleme, Marka, Şehir Markalaşması

Coğrafi İşaret

Cİ; Türk Patent ve Marka Kurumu (TPMK) tarafınca, belirli bir özelliğiyle, tanınmışlığıyla ya da farklılaştırıcı diğer özellikleriyle köken bakımından bağlı olduğu bölgeyle, şehirle ya da

ülkeyle özdeşleşmiş ürünleri tanımlayan işaretlerdir (TPMK, 2021). Sınai Mülkiyet Kanununca ise (10.01.2017), sahip olunan şahsına münhasır özellikleriyle, şöhreti ulaştığı bölgeyle bütünleşen ürünleri tanımlayan işaretlerdir. Cİ ile işaretlenecek ürünler arasında, doğal ve insanî özelliklerin birlikte olduğu el sanatları, gıda ve maden ürünleri, sanayi ürünleri vb. bulunmaktadır. Ticaretle Bağlantılı Fikri ve Sınaî Mülkiyet Hakları (TRIPS) anlaşmasının 22. ve 24 maddeleri arasındaki maddelerde, Cİ uluslararası pazarlarda da korunmaktadır (WIPO, 2021). Türkiye'de Cİ korumasına, 1995 yılında 555 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle (K.H.K.) başlanılmıştır. Sonrasında KHK, 22/12/2016 tarihli ve 6769 Sayılı Kanunun 191. Maddesi ile yürürlükten kaldırılarak, 10.01.2017 tarihinde marka, Cİ, tasarım, patent, faydalı model ve geleneksel ürün adlarına ait hakların korunması ve bu sayede teknolojik, ekonomik ve sosyal ilerlemeye katkıda bulunmak için 6769 sayılı Sınai Mülkiyet kanunu oluşturulmuştur. Bu kanun marka, Cİ işaret, tasarım, patent, faydalı model ile geleneksel ürün adlarına ilişkin başvuruları, tescil ve tescil sonrası işlemleri ve bu hakların ihlaline dair hukuki ve cezai yaptırımları içermektedir (SMK, 2017, Sandıkçı, vd., 2022).

Cİ, özetle; üretimiyle, özellikleriyle, hammaddesiyle vb. belirli bir bölgeden kaynaklanan ürünün tamamını içeren; ürünün kalitesinin, ününün ve ya onu oluşturan diğer özellikleriyle, bulunduğu coğrafi bölgeye atfederek, bölgeyi temsil eden sınaî mülkiyet haklarıdır. Cİ ürünler, ürünün geldiği bölgenin köklerini anlatarak, rakiplerinden farklılaşmasını sağlaması ile de marka kavramının temelini oluştururlar (Doğanlı, 2020: 526). Özellikleriyle ve ünleriyle, kaynağının olduğu bölge ile özdeşleşen ürünlere atıfta bulunan Cİ, hem üreticisine, yöresine, hem de ülkelerine çok önemli ekonomik katkılarda bulunurlar. Menşe adı, mahreç işareti ve geleneksel ürün adı olarak tanımlanırlar. İhracat potansiyeli yüksek ürünlerdir. Menşe Adı; özelliklerini üretildiği yöreye borçlu olan ve tüm üretim süreçleri, özdeşleştiği yörede gerçekleşen coğrafi işaretleri gösterir. Mahreç İşareti; belirgin bir özelliği veya ünü, özdeşleştiği yöreden kaynaklanan ürünleri gösterir. Geleneksel Ürün Adı ise Menşe adı veya mahreç işareti kapsamına girmeyen ancak en az otuz yıl süreyle aynı bölgede üretilen ürünlerdir. Cİ, eğer ürünün üstünde kullanılıyorsa, amblem bulundurma zorunluluğu da vardır. Geleneksel ürün adlarında ise amblemin kullanılması şart değildir; fakat amblemin kullanılması sayesinde mevzuatın tanıdığı korumanın imkânlarından yararlanılabilir (turkpatent.gov.tr, kulturportali.gov.tr/portal/cografiisaretliurunler).

Coğrafi İşaretlemenin Amacı ve Önemi

Cİ kullanımı ile sağlanabilecek faydaların bazıları: Yerel üretimin devamlılığının sağlanması. Ürünün üretilme standartlarının, kalitesinin, niteliğinin, ürünün korunmasının sağlanması. Ülkeye ait kültürel değerlerin korunarak saklanmasına imkân tanınması. Cİ'li ürünün ait olduğu bölgenin tanınmasına sağlayacağı faydalar sayesinde, bölgenin turistlerce rağbet görmesi. Üretimin artarak, istihdamın artmasına ortam hazırlanması. Cİ ile üreticinin korunması, tüketicilerin yanılmasının engellenmesi. Haksız kazanç sağlanmasının önlenmesi. Milli ve kültürel varlıkların korunmasına zemin hazırlanması. Cİ'li ürünlerin, hem ulusal, hem de uluslararası arenada tanıtılabilmesi ve turizmin gelirlerinde artış sağlanması olarak özetlenebilir (O'neil ve Xiao, 2006: 212; Kezer, 2013; Üner, 2014, Sandıkçı vd. 2022). Cİ ürünler, bulundukları kırsalın/bölgenin kalkınmasına olumlu etkilerde bulunurlar, var olma sebepleri olan bölgeye kazandırdıkları çekicilikle, tüketiciler tarafından ayrıcalıklı görülerek tercih edilirler ve emsallerine göre yüksek fiyatla fiyatlandırılarak, yatırımcıları bölgeye çeken bir çekim gücü oluştururlar. Cİ'li ürünler hem ürünün benzersizliğinden, hem de büyük bir oranda kırsalda bulunmalarından dolayı, kırsal turizmin hayata geçmesini sağlarken, bölgede oluşacak iş hacmi ile de tersine göçün başlamasına imkân tanırlar. Sahip oldukları özellikler dolayısı ile dünyada yaygınlaşmaya başlayan doğal/organik, beslenme/yaşama trendine uygunluk göstererek bu ürünlerin ihraç edilmesine ortam hazırlamakta ve büyük ekonomik artılar sağlamaktadırlar (Doğanlı, 2022: 448). Coğrafi işaretler; ürünün diğer ürünlerden farkını ortaya koyması, kalite güvencesi vermesi, hukuki koruma sağlaması, kökenini belirtmesi, ürünün tanıtımı ve fiyatlandırılmasında avantaj sağlamasından başlayarak bölgesel kalkınma, kırsal göçü önleme, turizm faaliyetlerine katkı sağlamaya kadar pek çok açıdan önem taşımaktadırlar. Cİ ürünlerin ticari değer kazanması, mülkiyet haklarının korunması ve küresel pazarlara

açılması da büyük önem arz etmektedir. Bu yüzden yerel ve ulusal boyutlu stratejilerin oluşturulması gerekmektedir. Cİ, küreselleşme ve bunun getirdiği dezavantajlara karşı da koruma sağlamaktadır. Glokalizasyon olarak ifade edilen global kültürün yerel kültüre adapte edilmesinde Cİ rolü büyüktür. Çünkü çok eskilere dayanan geleneksel üretim yöntemleri ve bilgilerin nesilden nesile aktarılmasına ve böylece hem bölgenin kültürel varlığının korunmasına hem de kırsalın kalkınmasına hizmet etmektedirler. Küçük ve yerel işletmelerin varlıklarını sürdürebilmeleri, iş imkânı yaratmaya devam etmeleri ve kırsal kesimden kente göçün önüne geçilmesi bu sayede kolaylaşabilmektedir. Bunların sonucunda da gelişmiş ve az gelişmiş yöreler arasındaki farklar kapanmaktadır (Kan ve Gülçubuk, 2008). Cİ'li ürünlerin yöreye olan katkıları, sadece bu işarete sahip olan ürünlerin çok fazla fiyatla ve çok fazla miktarla üretilmesi ve satılmasından ibaret değildir. Cİ'li ürünler bölgenin adının duyurarak, ürünler aracılığıyla bölgenin tanınmasına katkı sağlayacakları için, bölgeye önceki dönemlere çok daha fazla turist gelecektir (Kan, 2011). Bu durum şehrin markalaşma sürecinde de son derece etkili olmaktadır. Destinasyon pazarlamasında Cİ ürünlere öncelik verildiğinde, destinasyonun markalaşma süreci kolaylaşacaktır (Sarıipek ve Çevik, 2020). Örneğin; Cİ'e sahip Roqueford peynirinin bölgede yarattığı etkilere bakıldığında Cİ en temel etkisinin bölgedeki iş imkanlarının %50'sini oluşturması olduğu ve dolaylı olarak turizm vasıtasıyla da bu etkinin ortaya çıktığı belirtilmektedir (Arfini vd., 2011). Bunun yanı sıra Cİ ürünler, hem o yörenin kültür ve geleneğine, hem de bölgede işgücü imkânı yaratmasıyla göçün kısmen de olsa önüne geçilebilmesine katkı sağlamaktadır (İçli, Anıl, 2022: 103-104).

Coğrafi İşaret ve Şehir Markalaşması

Amerikan Pazarlama Derneğince marka; satıcı ve ya satıcılardan oluşmuş topluluğunun malını ve hizmetlerini tanımlayan ve onları emsallerinden farklılaştırmayı amaç edinmiş marka kimlik elemanlarının bileşimidir (Kotler ve Keller 2009: 276). Tüketicilerin zihinlerindeki imaj ağırlıklı marka kavramına göre ise tüketicilerin zihnindeki rakip markalardan farklı bir izlenim oluşturmak adına belirlenmiş algılanan değerlerin ifadesidir (Uztuğ, 2003: 22). Markalar, tüketicilerin ürünler ve performansları ile ilgili algı, duygu ve ifade ettiği tüm duyguları özetlemektedir (Kotler ve Armstrong: 2010: 260). Marka ilk başlarda yasalarla koruyan bir araç gibi algılanırken, ilerleyen süreçlerde bir başkalaşma aracına dönüşmüş, ardından bir kimlik, bir katma değer hatta bir kişilik özelliğiyle tanımlanmıştır (Yayınoğlu, 2006: 128). Sonuç olarak, tüm markalar, kendi temellerini yansıtan kimliklere ihtiyaç duyarlar ve bu ayrıştırıcı kimlikle rakiplerinden ayrışırlar (Öztürk, Bülbül, 2022: 2892-2893). Aynı bir ürün ya da

hizmette olduğu gibi, bir şehrin, bir destinasyonun farklılaşması da markalaşma ile mümkün olmaktadır ve markalaşma çalışmaları, sahip olunan kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını gerektirmektedir. Bu kaynakların etkinleştirilmesinde Cİ'li ürünler önemli ölçüde etkilidirler. Rekabetin sadece ülkeler arasında yaşandığı düşünülmemelidir, rekabet aynı zamanda şehirlerarasında da yaşanmaktadır. Şehirler ne zamanki markalaşmaya önem vermeye başlamışlardır, rakipleri de her daim karşılarında olmuştur. Bu aşamada şehirlerin en büyük silahı markalaşmadaki yetenekleri, becerileri, kararlılıkları ve Cİ ürünleri koruma ve kullanma azimleri olmuştur.

Markalaşmak, tüketici tercihlerinin ve rekabetin arttığı günün şartlarında, şehirler için e önemli kavramlardandır. Marka şehirler, diğer rakip şehirlere oranla farklı olma ve pozitif avantajlar elde etme imkânlarına sahip olmaktadırlar. Her şehir sahibi olduğu kendine has özellikleriyle gezginlerin seyahat tercihlerini yönlendirebilecek, deneyimlerini artıracak önemli rollere sahiptirler. Yöresel ürünlerin tescillinde kullanılan Cİ bölgeye karşı güvenin oluşmasında ve bölgenin bilinirliğinin artmasında etkili olmaktadır (Kök ve Özer, 2022: 444).

Şehirler markalaşma yaklaşımları ile farklılaşarak, tanınırlıklarını artırmakta, bu sayede değerleri artarak, insanların zihinlerinde rakip şehirlere göre tercih edilmede öncelikli konuma ulaşmaktadırlar (Kavaratzis, Ashworth, 2005: 506-514). Peki, şehirler niye markalaşmak istemektedirler? Bu soru, şehrin yöneticilerince cevabı aranması gereken önemli bir soru olarak karşımızda bulunmakta. Şehirler markalaşmak istemekteler çünkü markalaştıklarında, istihdam olanakları ve gayri safi milli hasılaları artmakta, şehre yabancı sermayenin gelmesi ve şehrin ürünlerinin, pazarlanması kolaylaşmakta, şehir turistler için bir çekim merkezine dönüşmektedir. Aynı zamanda markalaşmış şehirler; tanınmış kişiler, sanatçılar, bilim insanları vb. için de bir mıknatıs görevi de taşımakta, şehrin sakinlerinde, şehre karşı aidiyetlik duygusu gelişmektedir. Şehrin markalaşması, tüm paydaşların yaşamaya istekli olduğu bir şehirde, yalnızca o şehrin insanlarının yaşayabilmesinin ayrıcalığının yaşanması anlamına gelir (Doğanlı, 2017: 514). Cİ'li ürünler, şehrin tanıtılmasında, markalaştırılmasında ve turizm hareketliliğinin artırılmasında öneme sahiptirler. Ülkeler, farklı şehirlerinin, farklı turisttik ürünlerini ön plana çıkartarak tanıtımlarını gerçekleştirmelidirler. Çünkü Cİ ürünler, şehir pazarlaması ve markalaşmasında oldukça önemli araçlardandırlar (Acar, 2018: 165). Cİ ile tescilli ürünler, şehrin pazarlanması stratejilerinin içinde şehir markasının yaratılması aşamasında ki en önemli elemanlardandır (Bardakoğlu ve Pala, 2009: 322, Kök, 2022: 38-39).

Türkiye ve Coğrafi İşaret Tescilli Ürünler

Türkiye, 2002 yılında sadece 31 tane ulusal anlamda tescilli Cİ'li ürüne sahipken, Ekim 2023 yılı itibarı ile ürün sayısı 1481'e ulaşmıştır. 2022 yılı itibari ile en çok Cİ ürüne başvuru yapan şehir 37 ürün ile Konya ili iken, tescile en fazla hak kazanan şehir ise 27 ürün ile Gaziantep olmuştur. 39 geleneksel ürün için yeni başvuru da gerçekleştirilmiştir. Cİ tescili en az olan iller sırası ile Karaman (1 ürün), Batman (2 ürün), Ağrı, Osmaniye, Kırıkkale, Şırnak, Bingöl, Muş ve İstanbul (3 ürün) izlemektedir. Cİ için şehrin tarihinden gelen zenginliklerinin çok önemli olduğu bilinmesine rağmen binlerce yıllık geçmişe sahip İstanbul'un sadece 3 Cİ'li ürünü olduğuna inanmak insana oldukça zor gelmektedir. İstanbul, saray mutfağına ait yemekleri, yiyecekler, el sanatları, yer altı ve yer üstü ürünlerinin zenginliği ile onlarca ürünle Cİ alabilecek bir potansiyele rahatlıkla sahip tarihi bir şehirdir. Sadece 3 Cİ ürünü ile bile ki bunlar; Şile Bezi, Şile Kestane Balı ve Silivri Yoğurdudur; sahip olduğu ekonomik büyüklük yaklaşık 100 milyon dolardır.

Dünya üzerinde 10 binden fazla Cİ ürünün bulunduğu, pazarın büyüklüğünün ise 200 ile 250 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu ürünlerden sadece % 10'u gelişmek olan ülkelerdedir. Fransa'nın, İtalya'nın ve İspanya'nın Cİ'li ürünlerde önder konumda oldukları söylenebilir. Cİ ürünler, AB'ye her yıl yaklaşık 75 milyar dolarlık katma değer kazandırmaktadır. Cİ ürünlerin, Türkiye'nin ekonomik büyümesinin sağlanmasına bir ivme kazandıracağı ve ihracatı kuvvetlendirebileceği düşünülebilir. Ancak, Türkiye, Cİ ürünlerini markalaştırma konusunda hızlı bir gelişme sergileyememektedir. AB Konseyi 9 Ekim 2023 itibari ile mücevher, tekstil, cam ve porselen gibi zanaat ve sanayi ürünlerini de Cİ statüsüne dâhil etmiştir. Coğrafi ürünlerin küresel ekonomik büyüklüğü 220 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye, bu gelirden sadece 15 milyar dolarlık gelir elde edebilmektedir. Türkiye'nin 1500'e yaklaşan işaretli ürününden, sadece 14 ürünü, Avrupa Birliği'nden tescil alabilmiştir. 2023-2024 yılında onaylanması beklenen 5 ürünü sırada beklemektedir. Bu ürünler, Ayaş Domatesi, Edremit Körfezi Yeşil Çizik Zeytini, Ezine Peyniri, Maraş Tarhanası ve Safranbolu Safranıdır. Öte yandan, Türkiye'nin AB'nin tescilinde sıra bekleyen 45 Cİ ürünü daha bulunmaktadır. Aşağıda Türkiye'nin AB'den Tescil Alan Ürünleri listelenmiştir (istanbulticaretgazetesi.com/tr/cografi-urunler).

Türkiye'nin AB'den Tescil Alan Ürünleri

Türkiye'nin AB'de toplam 14 tane tescilli Cİ'li ürünü bulunmaktadır. Edremit Zeytinyağı ise AB bünyesinde Cİ tescili almaya hak kazanan 2. Zeytinyağı unvanını almıştır (gastronomiturkey.com, 2023).

- Gaziantep'in Baklavası
- Aydın'ın İnciri
- Malatya'nın Kayısısı
- Aydın'ın Kestanesi
- Milas'ın Zeytinyağı
- Bayramiç'in Beyazı
- Taşköprü'nün Sarımsağı
- Giresun'un Tombul Fındığı
- Antakya'nın Künefesi
- Suruç'un Narı
- Çağlayancerit'in Cevizi
- Gemlik'in Zeytini
- Edremit'in Zeytinyağı
- Milas'ın Yağlı Zeytini

Aydın ve Coğrafi İşaretli Ürünler

Aydın ili, sadece AB tescili almış olan Aydın İnciri ve Aydın Kestanesi ile Coğrafi İşaretli ürüne sahip bir il değildir. Aydın İlinin hali hazırda, 7'si Menşe adı, 17'si Mahreç adı ve bir tanesi de Geleneksel Ürün adı ile tescilli ürünleri bulunmaktadır. 7 Menşe ürünün 2 tanesi de AB de tescillidir. Tablo 1'de görüldüğü üzere, ürünlerin tamamına yakını, Söke Körüklü Çizmesi ve Karacasu Çömleği hariç; yöreye ait yiyeceklerden oluşmaktadır. Örneğin, zeytini, zeytinyağı, çileği, keşkeği, tandırı, köftesi, kar helvası, pidesi ve daha işaretleme için sırada bekleyen onlarcası. Aydın ilinin tarihi geçmişi, binlerce yıllara dayanmaktadır. Şehir günümüzde pek çok antik kente de halen ev sahipliği yapmaktadır. Tarihinden gelen bu zenginliklerini gastronomisi ve yöresel ürünleri ile birleştirdiğinde, hem coğrafi işaretlemeye sahip sayısız ürüne sahip olacağı, hem de bu ürünler ile şehrin markalaşmasında doğal bir avantaja sahip olacağı açıktır.

Örneğin Aydın'ın Cİ'li Zeytinyağı, Aydın'ın, topraklarının verimliliği, ikliminin uygunluğu sayesinde doğal bir üstünlüğe kavuşmakta ve kalitesi ile öne çıkmaktadır, Aydın'ın zeytinyağı

farklı bir aromaya ve düşük asitlik oranına sahiptir. Ayrıca, Aydın'ın Cİ'li inciri, Aydın'ı Türkiye'nin İncir başkenti yapmıştır. Türkiye de, 2020/21 yıllarında; 537 bin da alanda 320 bin ton incir üretimi gerçekleşmiştir. Üretimin %56,5'i Aydın, %21,3'ü İzmir'de gerçekleşmiştir (tarımormangovtr). Türkiye 2022/23 sezonunda 73 bin 388 ton kuru incir ihraç ederek, tarihinin en yüksek kuru incir ihracat rakamına ulaşmıştır. 2022/23 sezonunda 109 ülkeye kuru incir ihraç edilerek 260 milyon dolar döviz elde edilmiştir. Aydın ili, Türkiye'nin kuru incir üretiminin % 85'ini, dünyanın ise % 60'ını karşılamaktadır. 2022 yılında ihracatçı firmalar tarafından hazırlanan ve ihracatı gerçekleştirilen kuru incir 48 bin 649 tondur.

Tablo 1: Aydın'ın Coğrafi İşaretli Ürünleri

Mahreç İşareti	**Menşe Adı**
Dalama Tandırı, 2017	Aydın İnciri, 2007
Nazilli Kar Helvası, 2018	Aydın Kestanesi, 2013
Söke Körüklü Çizmesi, 2018	Aydın Memecik Zeytinyağı 2020
Çine Köftesi, 2018	Dikmen Çiçek Balı/Dikmen Kekik Balı, 2020
Ortaklar Çöp Şiş, 2020	Aydın Memecik Zeytini, 2021
Germencik Ekşili Tavuk, 2020	Aydın Yamalak Sarısı Zeytini 2021
Karacasu Pidesi, 2020	Aydın Çam Fıstığı 2021
Karacasu Çömleği, 2020	
Sultanhisar Çileği, 2020	
Bozdoğan Cevizli Sucuğu, 2020	**Geleneksel Ürün**
Nazilli Pidesi, 2020	
Söke Tatlı Maya Ekmeği, 2021	Söke Şevketi Bostan Yemeği, 2022
İncirliova Deve Sucuğu, 2021	
Aydın Kabak Tatlısı, 2021	
Dedebağ Keşkeği/Karacasu Keşkeği, 2021	
Aydın Yuvarlaması, 2021	
Söke Pidesi, 2022	

Kaynak: https://ci.turkpatent.gov.tr/cografi-isaretler/liste?il=09&tur=&urunGrubu=&adi=

Aydın'ın AB tescilli 2 ürünü bulunmaktadır bunlar:

- AYDIN İNCİRİ (2007 - Menşe türünde) 2015 yılında AB'de tescil edilmiştir.
- AYDIN KESTANESİ (2010 –Menşe türünde) 2020 yılında AB'de tescil edilmiştir.

SONUÇLAR

Son yıllarda şehirlerin markalaşmalarında, şehrin yerel ürünlerinin turistlerin tercihlerinde ön plana çıktığı, tarım ürünlerinin, zanaatkâr faaliyetlerle üretilmiş ürünlerinin şehre dair imaja olumlu katkılar sağladığı gözlemektedir. Coğrafi işaretli ürünler kapsamında ki ürünlere ilgi ve talebin arttığı gelir durumu iyi denilebilecek ve eğitimli bir tüketici ve turist topluluğunun

taleplerinin Cİ ürünlere yöneldiği söylenebilir. Bu topluluk Cİ'li ürünlerin bulunduğu şehirleri tercih etmekte bu tercihlerin şehirde turizm hareketliliğinin oluşmasına sebep olmaktadır. Şehirlerin turizm gelirlerinin artırılmasında, şehrin markalaşmasının, markalaşmanın sağlanmasında da Coğrafi İşarete sahip ürünlerinin çokluğu da büyük önem taşımaktadır. Cİ'li ürünü merak ettiği için ki, bu ürünlerin büyük bir bölümünü yiyecek ile ilişkilendirilebilecek ürünler oluşturmaktadır şehre gelen turist sayısında artışlar görülmektedir. Bu sebeple gastronomi turizmi ile şehir markalaşmakta ve yerli/yabancı turistler için doğal bir cazibe merkezi oluşmaktadır. Gaziantep şehri gibi. Coğrafi işaretler açısından Türkiye zengin bir ülkedir ve yöresel ürünlerin tescille korunmaya alınması ve bu bilginin geleceğe aktarılarak, hak ettiği değere ulaşması, ülke için büyük önem taşımaktadır. Cİ ile şehre özel üretimler korunarak, yok olması önlenmekte, ürün pazarlama aşamasında doğal bir avantaja kavuşmakta ve ürünün gerçek üreticileri korunarak, muhtemel kazanç kayıpları ve sahte üretimler engellenmektedir. Şehrin kültürü ve ürünleri bozulmadan gelecek nesillere aktarılabilmektedir.

KAYNAKÇA

Acar, Y., 2018. Türkiye'deki Coğrafi İşaretli Ürünlerin Destinasyon Markalaması Kapsamında Değerlendirilmesi, Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 6(2), 163-177.

Arfini, F., Albisu, L.M., Giacomini, C., 2011. "Current Situation and Potential Development of Gegraphical Undications in Europe", CAB International, 41, Labels of Origin for Food

Bardakoğlu, Ö. ve Pala, T., 2009. "Destinasyon Pazarlamasında Örgütlenme", 10. Ulusal Turizm Kongresi Bildiri Kitabı. Ankara: Detay Yayıncılık.

Doğanlı B., 2022. "Coğrafi İşaret ve Nazilli İlçesinin Coğrafi İşaretli Ürün Potansiyeli", Kurtuluşunun 100. Yılında Geçmişten Geleceğe Nazilli, 447-462.

Doğanlı, B., 2017. "Yaşlanma Algısının Turizm Gelirlerini Artırmada Şehir Marka İmajına Getirileri: Nazilli İlçesi Örneği". International Journal of Academic Value Studies, 3(16), 505-522.

Doğanlı, B., 2020. "Coğrafi İşaret, Markalaşma ve Kırsal Turizm İlişkileri", İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (2), 525-541.

İçli G. E., Anıl N. K., 2022. "Coğrafi İşaretler ve Kırklareli Beyaz Peyniri", Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 08 (04).

Kan, M., 2011. "Yerel Düzeyde Ekonomik Kalkınmada Coğrafi İşaretlerin Kullanımı ve Etkisi: Akşehir Kirazı Araştırması", Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi FBE.

Kan, M., Gülçubuk, B., 2008. "Kırsal Ekonominin Canlanmasında ve Yerel Sahiplenmede Coğrafi İşaretler", VIII. Tarım Ekonomisi Kongresi, Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 25-27 Haziran 2008, Bursa.

Kavaratzis M., Ashworth G.H., 2005. "City Branding: An Effective Assertion Of Identity Or ATransitory Marketing Trick?" Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie Vol.96, No:5: 506-514.

Kezer Ş. T. 2013. "AB ve Türkiye'de Coğrafi İşaretler", Uzman Gözüyle, Aylık Avrupa Birliği Bülteni, 1 (4), 9-10.

Kotler P., Keller K. L., 2009. Marketing Management 13th Edition. NJ: Pearson Prentice-Hall.

Kotler, P., Armstrong G., 2010. Principles of Marketing 13th Edition. NJ: Pearson Prentice-Hall.

Kök G., 2022. "Coğrafi İşaretli Gastronomik Ürünlerin Şehir Markalaşmasına Etkileri: Uşak Tarhanası Örneği", T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gastronomi ve Mutfak Sanatları Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.

Kök G., Özer E., 2022. Coğrafi İşaretli Gastronomik Ürünlerin Şehir Markalaşmasına Etkileri: Uşak Tarhanası Örneği, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 10, Sayı: 133, 443-468.

O'Neill, J. W., Xiao, Q., 2006. The Role Of Brand Affiliation In Hotel Market Value. Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly, 47(3), 210-223.

Öztürk, B.N, Bülbül S., 2022. "Mobil Oyun Pazarında Marka Kimliği İncelemesi: Tencent Games Örneği", Alanya Akademik Bakış Dergisi Yıl: 2022, C:6, S:3, 2885-2912.

Sandıkçı, M., Kazan, İ., Baydeniz, E., 2022. "Ege Bölgesi'nde Coğrafi İşaret Tesciline Sahip Gastronomik Ürünlerin Tescil Belgesi Kullanım Düzeyinin Belirlenmesi" ODÜSOBİAD 12 (3), 2393 -2408.

Sariipek, S. Ve Çevik, S., 2020. "Oraların Nesi Meşhur: Şehir Pazarlamasında Coğrafi İşaret Tescilli Ürünler", Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi-International Journal of Society Researches, 16/32.

Uztuğ, F., 2003. "Markan Kadar Konuş", 2. Basım. MediaCat Yayınları, İstanbul.

Üner E. H., 2014. "Her Şey Dâhil Sistemde Türkiye Gastronomi Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi SBE, Ankara.

WIPO, 2021. https://www.wipo.int/geo_indications/en/ , Erişim Tarihi:13-04-2021.

Yayınoğlu, P. E., 2006. "Bütünleşik Marka İletişimi Temeller, Stratejiler, Uygulamalar ve T-Box Örneği". Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi (5), 125-155.

https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/

https://istanbulticaretgazetesi.com/tr/cografi-urunler-15-milyar-dolar-kazandiriyor-
https://www.aydinticaretborsasi.org.tr/10-08-2022-aydin-ticaret-borsasi-nda-incir-sektorunun-sorunlari-ve-cozum-onerileri-konusuldu
https://www.gastronomiturkey.com/haber/bu-yil-avrupa-birligi-nde-tescil-edilecek-bes-cografi-isaretli-urunumuz-daha-var-h16014
Türk Patent ve Marka Kurumu, http://www.turkpatent.gov.tr, https://www.kulturportali.gov.tr/portal/cografiisaretliurunler.

ENDÜSTRİ 4.0'IN İŞLETMELER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: FARKLI SEKTÖRLERDEKİ İŞLETMELER ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Prof. Dr. ERKAN ÖZDEMİR[1], GAMZE BURÇİN YILMAZ[2],

[1] Bursa Uludağ Üniversitesi, eozdemir@uludag.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-0903-7638

[2] Bursa Uludağ Üniversitesi, gamzeburcinyilmaz@gmail.com - ORCID ID: 0009-0008-7638-6508

ÖZET

Teknoloji ve iletişim süreçlerindeki hızlı değişimler ve gelişmeler, insanlık tarihi boyunca insanların ve toplumların psikolojik ve sosyolojik yapılarında marjinal değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Bu yaşanılan gelişmeler ayrıca işletmelerin iş yapma süreçlerini ve biçimlerini de etkilemiştir. Bu kapsamda sanayi devrimleri, insanlık tarihinde önemli dönüm noktaları olmuştur. 2011 yılında gündeme gelen Endüstri 4.0 kavramıyla dördüncü sanayi devriminin startı verilmiştir. Diğer devrimlerden farklı olarak bu devrimde fiziksel, dijital ve biyolojik yapıların birbirleri ile entegrasyonu kavramı ortaya çıkmıştır. Endüstri 4.0 üretim süreçlerini daha verimli hale getirmek, esnekliği arttırmak ve bunların yanı sıra süreçleri akıllı hale getirmek amacıyla; yeni nesil teknolojiler, nesnelerin interneti (IoT), yapay zekâ ve büyük veri analitiği gibi bileşenlerden meydana gelmektedir. Bu çalışmanın amacı, günümüz dünyasında küresel çapta büyük bir devrim yaratan Endüstri 4.0'ın işletmeler üzerindeki etkilerini tespit etmek ve değerlendirmektir. Bu bağlamda, çalışmada dijitalleşme kapsamında işletmelerin ne gibi uygulamaları hayata geçirdikleri, hayata geçirilen bu uygulamalarda endüstri 4.0'ın bileşenleri olan nesnelerin interneti, yapay zekâ ve büyük veri kavramlarının ne kadar kullandıkları araştırılmıştır. Ayrıca, dijitalleşme süreçleri ve bileşenlerine dair gerçekleştirilen projelerin işletmenin müşteri memnuniyeti, müşteri sadakati, işletme karı, ürün kar marjlarına ne kadar katkı sağladığı, dijitalleşmenin yoğunluklu olarak hangi işletme fonksiyonlarında hayata geçirildiği, işletmeleri dijitalleşmeye yönelten motivasyon kaynakları ve son olarak işletmelerin beklentileri ortaya konmuştur. Araştırma, Türkiye'de farklı sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada açık uçlu yapılandırılmış görüşme soruları sorulmuş ve veriler yüz yüze görüşme yöntemiyle toplanmıştır. Elde edilen sonuçlar öncü olan işletmelerin uygulama ve motivasyonlarını ortaya koyması açısından değerlidir.

.**Anahtar Kelimeler:** Endüstri 4.0, Yapay Zekâ, Büyük Veri, Üretim, Pazarlama

EFFECTS OF INDUSTRY 4.0 ON BUSINESSES: RESEARCH ON BUSINESSES IN DIFFERENT SECTORS

Prof. Dr. ERKAN ÖZDEMİR[1], GAMZE BURÇİN YILMAZ[2],

[1] Bursa Uludağ University, eozdemir@uludag.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-0903-7638

[2] Bursa Uludağ University, gamzeburcinyilmaz@gmail.com - ORCID ID: 0009-0008-7638-6508

ABSTRACT

Rapid changes and developments in technology and communication processes have brought about marginal changes in the psychological and sociological structures of people and societies throughout human history. These developments have also affected the business processes and forms of businesses. In this context, industrial revolutions have been important turning points in human history. With the concept of Industry 4.0, which came to the agenda in 2011, the start of the fourth industrial revolution was given. Unlike other revolutions, the concept of integration of physical, digital and biological structures with each other has emerged in this revolution. Industry 4.0 consists of next-generation technologies, the Internet of Things (IoT), artificial intelligence and big data analytics to make production processes more efficient, increase flexibility and make processes smarter. This study aims to identify and evaluate the effects of Industry 4.0 on businesses, which has created a major global revolution in today's world. In this context, the study investigated what kind of applications the businesses have implemented within the scope of digitalisation and how much they use the concepts of the Internet of Things, artificial intelligence and big data, which are the components of Industry 4.0, in these applications. In addition, the extent to which the projects carried out on digitalisation processes and components contribute to customer satisfaction, customer loyalty, operating profit, and product profit margins of the businesses in which business functions digitalisation is intensively implemented, the motivation sources that lead businesses to digitalisation and finally the expectations of businesses are revealed. The research was conducted on businesses operating in different sectors in Turkey. In the research, open-ended structured interview questions were asked, and data was collected using the face-to-face interview method. The results obtained are valuable in revealing pioneering businesses' practices and motivations.

Keywords: Industry 4.0, Artificial Intelligence, Big Data, Production, Marketing

1. GİRİŞ

Teknoloji ve iletişim süreçlerindeki hızlı değişimler ve gelişimler, insanlık tarihi boyunca insanların ve toplumların psikolojik ve sosyolojik yapılarında marjinal değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Buna paralel olarak bu yaşanılan gelişmeler üretim süreçlerini ve biçimlerini de etkilemiştir. Bu kapsamda sanayi devrimleri, insanlık tarihinin önemli dönüm noktaları olmuştur.

Sanayi, bir ekonominin yüksek oranda makineleşmiş ve otomatize edilmiş maddi mallar üreten bölümüdür. Sanayileşmenin başlangıcından bu yana, teknolojik sıçramalar bugün "sanayi devrimleri" olarak adlandırılan paradigma değişimlerine yol açmıştır. Bunlar; makineleşme alanında (1. sanayi devrimi olarak adlandırılan), elektrik enerjisinin yoğun kullanımı (2. sanayi devrimi olarak adlandırılan) ve yaygın dijitalleşme (3. sanayi devrimi olarak adlandırılan) alanlarında gerçekleşmiştir. Fabrikalarda gelişmiş bir dijitalleşme temelinde, internet teknolojileri ile akıllı nesneler (makineler ve ürünler) alanındaki geleceğe yönelik teknolojilerin birleşimi ise endüstriyel üretimde yeni bir temel paradigma değişikliğine yol açmıştır. Geleceğin üretim vizyonu, modüler ve verimli üretim sistemlerini içermekte ve ürünlerin kendi üretim süreçlerini kontrol ettiği senaryoları karakterize etmektedir. Bu, seri üretimin ekonomik koşullarını korurken, bir parti büyüklüğünde bireysel ürünlerin üretimini gerçekleştirmesini içermektedir. Bu beklentiyle planlanan bir "4. sanayi devrimi" için "Endüstri 4.0" terimi ortaya atılmıştır. Bu terim, yazılım versiyonlarının isimlendirilmesini anımsatmaktadır (Lasi vd, 2014).

İlk sanayi devriminde buhar makinesinin bulunmasıyla insan ve kas gücü makineleşmeye evrilerek üretim süreçlerinde dönüşümü başlatırken, ikinci sanayi devrimiyle elektrik gücünün kullanımı ve seri üretim gibi gelişmeler üretim süreçlerinde yeniliklere sebep olmuştur. Üçüncü sanayi devrimiyle de üretim süreçlerine bilgisayarlar ve otomasyon teknolojileri dahil olmuş ve büyük etki yapmıştır. 2011 yılında Almaya Hannover Fuarında gündeme gelen Endüstri 4.0 kavramı ile günümüzde dördüncü sanayi devriminin startı verilmiştir. Diğer devrimlerden farklı olarak bu devrimde, fiziksel, dijital ve biyolojik yapıların birbirleriyle entegrasyonu kavramı ortaya çıkmıştır. Endüstri 4.0, üretim süreçlerini daha verimli hale getirmek, esnekliğini arttırmak ve buna paralel olarak süreçleri akıllı hale getirmek amacıyla yeni nesil teknolojiler, nesnelerin interneti (IoT), yapay zekâ ve büyük veri analitiği gibi bileşenlerden meydana gelmektedir.

Bu çalışmanın amacı, günümüz dünyasında küresel çapta büyük bir devrim yaratan Endüstri 4.0'ın işletmeler üzerindeki etkilerini tespit etmek ve değerlendirmektir. Bu bağlamda, çalışmada dijitalleşme kapsamında işletmelerin ne gibi uygulamaları hayata geçirdikleri, hayata geçirilen bu uygulamalarda endüstri 4.0'ın bileşenleri olan nesnelerin interneti, yapay zekâ ve büyük veri kavramlarının ne kadar kullandıkları araştırılmıştır. Ayrıca dijitalleşme süreçleri ve bileşenlerine dair gerçekleştirilen projelerin işletmenin müşteri memnuniyeti, müşteri sadakati, işletme karı ve ürün kar marjlarına ne kadar katkı sağladığı, dijitalleşmenin yoğunluklu olarak hangi işletme fonksiyonlarında hayata geçirildiği, işletmeleri dijitalleşmeye yönelten motivasyon kaynakları ve son olarak işletmelerin beklentileri çalışmada ortaya konmuştur.

Çalışmanın devamında ilk olarak ilgili literatür araştırması yapılmış ve bu kapsamda endüstri 4.0 kavramı ve bileşenleri açıklanmıştır. Devamında araştırma amacını gerçekleştirmeye yönelik olarak araştırma yöntemi açıklanmış ve sonrasında araştırma bulguları sunulmuştur. Çalışma araştırmacılara önerilerin sunulduğu sonuç bölümüyle bitirilmiştir.

2. LİTERATÜR

Dördüncü sanayi devrimi Endüstri 4.0 olarak ilk defa 2011 yılında Almanya'nın Hannover kentinde gerçekleşen Hannover Fuarında gündeme gelmiştir. İlk defa gündeme gelişi 20. Yüzyıl sonralarında gerçekleşmiş olsa da sürecin olgunlaşması 21. yüzyılda halen daha devam etmektedir (Asar ve Esen, 2021). Üçüncü sanayi devrimi ile sürece dâhil olan iletişim, bilgisayar ve internet teknolojilerinin süreç içerisinde birleşmesiyle beraber, bu devrim diğer devrimlerde olduğu gibi ekonomik ve sosyolojik olarak toplumları da büyük bir dönüşüme sürüklemiştir (Özsoylu, 2017).

Endüstri 4.0, teknolojileri birbirlerinden bağımsız kullanmak yerine, farklı teknolojilerin koordine edilerek bütünsel bir yaklaşım içerisinde hayata geçirilecek uygulamalar sayesinde yeni bir dönüşüm sağlamayı hedeflemektedir (Asar ve Esen, 2021). Bu dönemde, sanayi devrimleri sürecinde etkisi yavaş yavaş azaltılmaya çalışılan insan emeği temelli işler tamamen ortadan kaldırılmaya çalışılarak, makinelerin kendilerini yönettikleri iş süreçlerine üretim süreçlerini yönetmek kapsamı da eklenmiştir. Buna bağlı olarak tüm süreç insan odağından arındırılarak makine odağına yerleştirilmeye başlanmıştır (Taş, 2018). Endüstri 4.0'ın sensör, veri, bilgi ve işlem şeklinde dört başlık altında toplanan ana parametreleri diğer sanayi devrimlerine kıyasla kendisini farklı bir konuma yerleştirmektedir. Bu parametreler bir araya gelerek potansiyel hata miktarını minimize ederek sıfırlamayı amaçlarken, beraberinde verimsiz olan faaliyetleri ve üretimleri yok ederek sistemin etkinliğini arttırmayı amaçlamaktadır (Bayuk ve Demir, 2019)

Endüstri 4.0'ın ekonomik büyüme, istihdam, toplumsal ve çevresel olmak üzere çeşitli etkilere sahiptir. Toplum nüfusunun yaşlanması ve yaşlı olan toplumların büyüme hızındaki azalışa ek olarak üretkenlikteki düşüşler de hesaba katıldığında küresel anlamda büyümenin yavaşlamasından söz edilmektedir. Bu bağlamda söz konusu bu teknolojilerin verimlilik artışlarında ve maliyet düşüşlerinde yaratacağı ivmelenmenin toplam üretkenlik noktasında pozitif bir etki yaratması beklenmektedir (Öztürk ve Alaşahan, 2019). Endüstri 4.0'ın istihdam üzerinde yaratacağı etki konusunda tartışmalar devam etmektedir. Bir görüşe göre Endüsti 4.0 istihdam noktasında yeni iş kolları yaratacak ve buna bağlı olarak istihdam artışı olacaktır. Hatta bazı istihdam pozisyonları nitelikli işgücü eksikliğinden dolayı boş kalacaktır (Bağcı, 2018). Ancak diğer görüşe göre ise akıllı cihazlar mevcut iş gücünün yerini alabileceğinden istihdamda düşüşe bağlı olarak işsizlik oranları aratacaktır. Bu noktada gelişime ayak uyduramayan birçok meslek yok olacak ve emek piyasasına yeni işsizler eklenecektir. Bir diğer ifadeyle insan emeği ile hayat geçirilen üretim iş adımlarının bilgisayarlar veya akıllı makinelerle gerçekleştirilmesinin, insan emeğine bağlı olarak faaliyet gösteren birçok meslek grubunda insanların yerini makinelerin almasına bağlı olarak işsizlik artışı ile karşı karşıya kalınacağı öngörülmektedir. Teknolojik gelişmeler neticesinde bazı meslek gruplarının ise uzun vadede tamamen yok olacağı düşünülmektedir (Öztürk ve Alaşahan, 2019). Yeni üretim sistemi beraberinde yeni beceri ve yetenek ihtiyaçlarını gündeme getirecektir. Buna bağlı olarak ihtiyaç duyulan yeni yetenekler ışığında yeni eğitim konseptleri meydana gelecek bu da insani gelişmişliğin artışını sağlayacaktır. Net çizgiler ile ayrılan mavi ve beyaz yakanın entegre oluşuna bağlı olarak toplumsal uyum sağlanacaktır (Bağcı, 2018). İş gücü bazlı ilerleyen iş fikirleri yerine yeni dönemde inovasyon anahtar kelime haline gelecek ve bu bağlamda yenilikçi fikirler, ürünler ve hizmetler sağlayan iş fikirleri, iş gücü bazlı yaklaşımın önüne geçecektir (Öztürk ve Alaşahan, 2019). Endüstri 4.0'ın üretim süreçlerindeki temel noktalarından biri olan daha az kaynakla daha fazla ve kaliteli ürünün meydana getirilmesi noktasında potansiyel atık miktarlarında ve emisyon değerlerinde ciddi düşüşlerin sağlanacağı beklenmektedir. Bununla

beraber üretim süreçlerine dahil olacak olan sanal ortamlar aracılığıyla birçok kontrol ve testlerin sanal ortamlarda değerlendirilmesi ve simülasyonu sonucunda çevresel etkilere neden olabilecek potansiyel riskler minimize edilebilir hale gelecektir. Mevcut enerji kaynaklarının yerine yenilenebilir enerji kaynaklarının baz alınacak olması da çevresel kazançlardan bir diğeri olacaktır (Bağcı, 2018).

Endüstri 4.0 çeşitli bileşenlerden oluşmaktadır. Bunlar; yapay zekâ, nesnelerin interneti bileşenleri, büyük veri, insan makine entegrasyonu, tedarik zinciri yönetimi, ürün ve hizmet iyileştirilmesi şeklinde ifade edilebilir.

Yapay zekâ teknolojisi, bilgisayarların insan hayatına girmesiyle beraber, bilgisayarların akıllı davranışları, karmaşık sorunları çözümlemesi gibi kavramları içermesiyle dördüncü sanayi devriminin ana bileşenlerinden biri olarak kabul görmüş bir teknolojidir (Gacar, 2019). Endüstri 4.0'da altı çizilen akıllı makineler kapsamında yapay zekâ; zekâ ve öğrenme gibi insanı diğer canlılardan ve kavramlardan ayıran spesifik yetenekleri bilgisayar sistemlerine kazandırmayı amaçlayan bir sistemdir. Bu kapsamda yapay zekâ, karmaşık görevleri anlama, değerlendirme ve bu görevleri yerine getirme, belli noktalarda karar verme, problemleri çözme ve bu tecrübeleri öğrenerek kazanımlar elde etme gibi insani faaliyetleri taklit etmeye çalışmaktadır. Bunlara ek olarak geçmiş verileri kullanabilme ve iletişim kurabilme becerileri de mevcuttur (Bayuk ve Demir, 2019).

Yapay zekâ, pratik anlamda, öğrenme, akıl yürütme ve problem çözme gibi insan zekâsının veya akıllı davranışın belirli bir yönünü simüle eden veya sergileyen bilgisayar sistemlerini ifade etmektedir. Bu haliyle yapay zekâ tek bir teknoloji değil, hesaplamalı modeller ve algoritmalar tarafından oluşturulan bir dizi akıllı süreç ve davranışlardan oluşmaktadır. Son zamanlarda, geliştirilmiş hesaplama modelleri ve algoritmalar, güçlü bilgisayarlar ve büyük miktarda verinin kullanılabilirliği ile birleştiğinde, yapay zekânın özellikle makine öğrenimi, Doğal Dil İşleme (NLP), yapay zekâ ses teknolojisi, yapay zekâ asistanları ve robot bilimindeki ilerlemeleri hızlandırmıştır (Chen ve Decary, 2020).

Yapay zekâ uygulamaları, işletmelerin yeni fırsatlar bulmasına (algılama yetenekleri), bunlardan faydalanmasına (yakalama yetenekleri) ve operasyonel süreçleri değiştirmesine (dönüştürme yetenekleri) de olanak tanımaktadır (Drydakis, 2022).

Yapay zekâ, deyimlerden öğrenme, karar alma ve sorunları çözme faaliyetleri tanımlanmış çeşitli algoritmalar ve teknikler aracılığı ile gerçekleşebilmektedir. Bilişsel hesaplama, bilgisayarlarla görme, makine öğrenmesi, yapay sinir ağları, derin öğrenme ve doğal dili işleme bu algoritmalar ve teknikleri kapsamındaki alt alanlardan bazılarıdır (Aylak vd., 2021). Bu anlamda yapay zekâ, katma iş değeri açısından kuruluşlara çeşitli avantajlar vaat eden geniş kapsamlı bir teknolojiler kümesidir (Enholm vd., 2022).

Yapay zekâ sayesinde insanlar ve makineler arasında kurulan etkileşimin sonucunda çalışanlara gerçekleştirilecek faaliyetler noktasında yol göstererek, analiz ve alınacak kararlar noktasında yardımcı olabilmektedir. Bunun sonucunda akıllı süreçler elde edilirken verimlik artışı sağlanmaktadır (Yıldız, 2018). Yapay zekâ uygulamalarını uygulayan işletmeler, artan gelir, maliyet azaltma ve gelişmiş iş verimliliği gibi çeşitli kazançlar elde etmeyi beklemektedirler (Alsheibani vd., 2020). Yapay zekâ, uzun vadede dünya çapındaki her ticari varlığın ayrılmaz bir parçası haline gelecek görünmektedir. Yapay zekâ odaklı otomasyondaki yeni trendler, yapay zekâ ortamındaki önemli değişiklikleri yansıtmaktadır. Yapay zekâ, işletmeler için müşteri profilleri oluşturmayı ve müşteri yolculuğu sürecini kavramayı kolaylaştırmakta, çeşitli müşteri profilleri için değerli kişiselleştirilmiş içeriğin hızlı ve kolay bir şekilde oluşturulmasına olanak sağlamaktadır. Yapay zekâ sayesinde pazarlama yöneticileri gelecekteki kampanyalarını planlayabilir ve başarılı uygulamaları hayata geçirebilirler (Haleem vd., 2022).

Endüstri 4.0'ın diğer önemli bileşeni nesnelerin internetidir. Nesnelerin interneti, herhangi bir manuel veri girişi sağlanmasına gerek kalmadan bir diğer ifadeyle insan gerekliliğini ortadan kaldırarak, internet sayesinde teknolojik imkânlar ve belirli sensörler aracılığı ile makinelerin ve cihazların birbirleri arasında iletişim kurmalarıdır. Nesnelerin interneti, iletişime bağlı olarak gerekli bilgilerin temin edildiği ve temin edilen bilgiler aracılığı ile nihai karara ulaşılabilen bir ağ sistemidir. Nesnelerin internetinin temel amacı, gerek işletme fonksiyonlarında gerekse de günlük hayatta kullanılan makine ve cihazları birbirleri ile bağlantılı hale getirerek akıllı ve verimli nesneler elde etmektir. Bu nesneler arasında ev otomasyonu sistemleri, akıllı cihazlar, endüstriyel ekipmanlar, araçlar ve daha birçok örnek yer alabilir. Nesnelerin interneti vasıtasıyla tanımlanan bu nesneler, internet üzerinden kendi aralarında veri analizi gerçekleştirebilir, uzaktan kontrol edilebilir ve daha fazla işlevsellik kazanabilirler (Gündüz ve Daş, 2017)

Nesnelerin internetinden beklenen internet üzerinden birbirleriyle iletişim kurabilme kabiliyeti nesnelerde yer alan sensörler ve bağlantı modülleri aracılığıyla gerçekleşir. Çevrede gerçekleşen fiziksel ve kimyasal değişimler bu sensörler aracılığı ile algılanır ve temin edilen bu bilgiler dijital verilere aktarılır. Bağlantı modülleri oluşturulan dijital verileri internete aktarır ve bu sayede diğer cihazlarla iletişim kurulması sağlanır. Tüm bunlara ek olarak, kullanıcılar ve/veya diğer sistemler bu verilere ulaşabilir ve gerekli aksiyonları alabilirler (Gökrem ve Bozuklu, 2016).

Endüstri 4.0'ın bir diğer önemli bileşeni ise büyük veridir. Dünyada üretilen verinin büyüklüğü ve çeşitliliği, önceki dönemlere göre günümüzde hiç olmadığı kadar hızla artmaktadır. Günümüzde her birey kullandığı teknolojik aletlerle veri üretir duruma gelmiştir (Aktan, 2018). Artık işletmeler de büyük verinin potansiyeliyle giderek daha fazla ilgilenmeye başlamışlardır. Büyük veri, değere dönüştürülmesi için özel teknoloji ve analitik yöntemler gerektirecek kadar yüksek hacim, hız ve çeşitlilikle karakterize edilen bilgi varlığı olarak kabul edilmektedir (Vitari ve Raguseo, 2020). Büyük veri analitiği, verileri yüksek hızda yakalama, keşif ve/veya analiz sağlayarak çok çeşitli verilerden çok büyük hacimlerde ekonomik olarak değer elde etmek için tasarlanmış yeni nesil teknolojiler ve mimariler olarak ifade edilebilir. İşletmeler büyük veri analitiğini kullandıklarında ortaya çıkan fırsatları ve tehditleri algılayabilir, kritik içgörüler üretebilir ve faaliyetlerini rekabet ortamında gözlemlenen eğilimlere göre uyarlayabilirler (Mikalef vd., 2019). Endüstri 4.0'ın bileşenlerinden olan büyük veriye ilişkin olarak 2001 yılında Loug Laney büyük verinin özelliklerini Hacmi (Volume), Veri Hızı (Velocity) ve Veri Çeşitliliği (Variety) olarak tanımlanmış ve "3V" olarak ifade etmiştir. Devamındaki süreçlerde Gerçeklik (Veracity) ve Değer (Value) parametreleri de eklenerek büyük veri özelliklerine dair kapsam genişlemiştir (Özcan, 2021).

3. ARAŞTIRMA YÖNETİMİ

Bu çalışmanın amacı, günümüz dünyasında küresel çapta büyük bir devrim yaratan Endüstri 4.0'ın işletmeler üzerindeki etkilerini tespit etmek ve değerlendirmektir. Bu bağlamda, çalışmada dijitalleşme kapsamında işletmelerin ne gibi uygulamaları hayata geçirdikleri, hayata geçirilen bu uygulamalarda Endüstri 4.0'ın bileşenleri olan nesnelerin interneti, yapay zekâ ve büyük veri kavramlarının ne kadar kullandıkları araştırılmıştır. Ayrıca dijitalleşme süreçleri ve bileşenlerine dair gerçekleştirilen projelerin işletmenin müşteri memnuniyeti, müşteri sadakati, işletme karı, ürün kar marjlarına ne kadar katkı sağladığı, dijitalleşmenin yoğunluklu olarak hangi işletme fonksiyonlarında hayata geçirildiği, işletmeleri dijitalleşmeye yönelten motivasyon kaynakları ve son olarak işletmelerin beklentileri ortaya konmuştur. Araştırma, Türkiye'de farklı sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada açık uçlu yapılandırılmış görüşme soruları sorulmuş ve veriler yüz yüze görüşme yöntemiyle toplanmıştır. Araştırma 1-15 Haziran 2023 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Katılımcıların Özellikleri

Aşağıdaki Çizelge 1'de katılımcıların özellikleri belirtilmiştir.

Çizelge 1. Katılımcıların Özellikleri

KATILIMCI	YAŞ	CİNSİYET	DENEYİM YILI	POZİSYON	SEKTÖR	ÇALIŞAN SAYISI
A	37	Erkek	10	Sr. Project Manager Business Consultant	Otomotiv	10000+
B	38	Kadın	4	Uluslararası Pazarlar Bölge Müdürü	İlaç	~2000
C	39	Kadın	17	İnsan Kaynakları Müdürü	Ev Tekstili	580
D	36	Erkek	15	Sistem Destek Sorumlusu	Tekstil	2400
E	36	Erkek	16	Yazılım Geliştirme Müdürü	Tıp Yazılım	42

Araştırmaya görüşmenin gerçekleştirilebildiği 5 farklı işletmeden yönetici katılmıştır. Çizelge 1 incelendiğinde, görüşme sorularını cevaplayanların dördünün müdür ve birinin ise Sorumlu pozisyonunda çalıştığı görülmektedir. Katılımcıların üçü erkek, ikisi ise kadındır. Görüşme gerçekleştirilen sektörler ise otomotiv, ilaç, tekstil ve sağlık yazılımını sektörleridir.

4.2. Araştırma Kapsamında Sorulan Sorulara Alınan Cevaplar

Araştırmada yapılandırılmış görüşme kapsamında katılımcılara 7 adet açık uçlu soru sorulmuştur. Sorulan sorulara alınan cevaplar aşağıda sunulmuş ve kısaca değerlendirilmiştir.

Soru 1: Dijital iş süreçleri (Nesnelerin İnterneti (IoT), Büyük veri (Big Data) ve/veya Yapay Zekâ vb. gibi) kapsamında işletmenizde proje ve/veya uygulamalar var mıdır?

- *A kişisinin Cevabı:* Evet uygulanıyor.
- *B kişisinin Cevabı:* Hayır uygulanmıyor.
- *C kişisinin Cevabı:* Hayır uygulanmıyor.
- *D kişisinin Cevabı:* Evet uygulanıyor.
- *E kişisinin Cevabı:* Evet uygulanıyor.

Eğer cevabınız HAYIR ise aşağıdaki A ve B seçeneğini cevaplamanız yeterlidir.

A) İşletmenizde dijital iş süreçlerine yönelik projelerin sizce işletmenize özel nedenleri neler olabilir?

- *B kişisinin Cevabı:* Çalıştığım işletme kendisini daha çok geleneksek bir yaklaşım içerisinde konumlandırmakta. Hem içsel hem de dışsal olarak zorlama maruz kalmamakta. Rekabet olarak 'fason üretici' perspektifinden hareket ettiğinden tutum olarak ta 'late adopter' bir yaklaşım sergilemekterdir.
- *C kişisinin Cevabı:* ERP ve benzer yazılım projeleri, sahadan veri toplama, RFID gibi uygulamalar şirketimizde mevcuttur. Diğer dijital iş süreçleri de yapılan yatırılar ile uygulanmaya başlanacaktır.

B) Geleceğe yönelik bu konulardaki planlamanız nasıldır?

- *B kişisinin Cevabı:* İnovasyon ya da yeniliklerin çok net ve hesaplanabilir maliyet avantajı ispatlandıktan sonra ilgili adımlar hızlı bir şekilde atılmaktadır. O yüzden söz

konusu yaklaşımların sektörel kullanımı artana kadar planlı bir proje mevcut değildir. Gelişmeleri sadece hem formal hem de informal takip edilmektedir.

- *C kişisinin Cevabı:* Belirlenmiş bir dijitalleşme stratejisi olup, dijitalleşme müşteri ve üründe dijital dönüşüm, tedarik zincirinde dijital dönüşüm olarak gruplanmıştır.

İşletmenizde dijital iş süreçleri uygulanıyorsa aşağıdan devam ediniz

Soru 2: İşletmenizde dijital iş süreçleri kapsamında ne tür projeler hayata geçiriliyor?

A kişisinin Cevabı:

Nesnelerin İnterneti (IoT) konusunda projelerimiz > Örn; MBUX'te bulunan 'Hey X' sesli asistan buna bir örnek olabilir. Araç içerisinde sesli komutunuza istinaden radyo frekansının değiştirilmesi, haritanın güncellenmesi gibi dijital hizmetler yanı sıra, camın açılması, ambiyans ışığının renginin değiştirilmesi gibi fiziksel hizmetler de verilebilmekte.

Büyük veri (Big Data) konusunda projelerimiz > Araçlarda bulunan sensörlerin topladığı verilerin bir kısmı bir API vasıtasıyla Almanya'daki bir belediyenin kullanımına sunulmakta. Böylelikle özellikle yol üzerinde belirlenen buzlanma konum bilgisi, belediyenin websitesi üzerinden uyarı olarak diğer sürücülerle paylaşılmakta. Bu ise daha güvenli bir ulaşım sağlamaktadır.

Yapay Zekâ konusunda projelerimiz > Üretim yanı sıra, müşterilere sunulan ürünlerde de kullanılmakta. Örn; elektrikli araçların haritaları, sürücünün ulaşmak istediği noktaya, şarj istasyonlarının konumları dikkate alınarak zaman ve maliyet olarak en optimal güzergahı hesaplayabilmektedir.

Diğer dijital süreçler (isimlerini yazabilirsiniz): > Satış süreçlerimizin tamamen dijitalleşmesi sonucu, bayilerin satış fonksiyonu dijital hale gelmiş oldu. E-ticaret sitemizden ya da bayiden de araç satın alımı gerçekleştirseniz (Omnichannel) yine müşterek dijital kanallar üzerinden ilgili departmanlara bilgi akışı gerçekleşmekte (satış, ürün yönetimi, muhasebe, müşteri hizmetleri vs. gibi).

- *C kişisinin Cevabı:*

Diğer dijital süreçler (isimlerini yazabilirsiniz): > Müşterinin yaşam alanının tasarlanması ve deneyimlenmesini sağlayacak giydirme uygulamaları Ürünlerin inceleme süreli analizleri yapılarak dikkat çeken / talebi artan ürünler ile ilgili talebin sezilebilmesi (demand sensing) Paletler üzerinde bulunan RFIS etiketleri kullanarak müşteri ile EDI sağlanması Makine sensör verilerinin bakım ihtiyaçları ile eşleşmesini yapacak kestirimci algoritmaların geliştirilmesi Görüntü işleme teknolojileri ile ürünlerin görsel kalite kontrolünün de kamera / bilgisayar sistemleri aracılığıyla yapılmasının sağlanması

- *D kişisinin Cevabı:*

Bu kapsamda kurumsallaşma süreçlerimizi de desteklemesi adına dijital dönüşüm ile ilgili çalışmalarımıza daha önceki yıllarda yapmış olduğumuz sistem ve altyapı renovasyon ve ERP yatırımları ile başlamış bulunmaktayız. İlgili dönemde yapmış olduğumuz sunucu, depolama ve ağ altyapı yatırımları sonrası fiziksel sunucu yapımızı sanal ortama taşıdık. Kullandığımız nitelikli depolama ürünleri sayesinde disk sayımızı azaltırken kapasite verimliliğimizi artırarak çevreye karşı duyarlı örnek bir proje devreye aldık. Devam eden süreçte ERP sistemleri ile ilgili yapılan değerlendirmeler sonucunda SAP ERP projesi yapılmaya karar verilmiştir. Birbirinden bağımsız çalışan birden fazla üretim ve mali işler yazılımlarının ortak bir platformda toplanması sağlanmış ve 5 farklı üretim prosesi için aynı anda entegrasyon çalışmaları yapılmıştır. Dijitalleşme süreci olarak üretim süreçlerinin yanı sıra tüm destek süreçleri (satınalma – lojistik – İK – mali işler vb) sisteme dahil edilerek yapılandırılan SAP ERP projesi, önceki yıllarda canlıya alınmıştır.

Nesnelerin İnterneti (IoT) konusunda projelerimiz > Kurum içi IoT uygulamaları olarak enerji yönetim süreçlerinde dijital enerji analizörleri, filo takip sistemleri vb. yapılar da kullanmaktayız.

Büyük veri (Big Data) konusunda projelerimiz > Dijitalleşme süreçlerinin en önemli unsurlarından biri olan BigData (büyük veri) yi yorumlayabilmek ve yönetebilmek adına QlikSense iş zekâsı yazılımını kurum içi SAP ERP sistemimize entegre olarak 2017 yılında yapılandırdık ve karar destek mekanizmalarının sağlıklı çalışmasına destek sağladık. Sürekli gelişim kurum stratejimize uygun olarak mevcut süreçlerin geliştirilmesi ve kullanımın yaygınlaştırılması adına etkin raporlama stratejik amaç ve hedeflerimizi iş planlarımıza ekledik.

Yapay Zekâ konusunda projelerimiz > Yaklaşık 160000 olan desen arşivimizde benzer desen benzer renk kodlarını bulup daha önce tasarlanan benzer ürünlere ait çalışmaları bulan yapay zekâ kullanılmakta.

Diğer dijital süreçler (isimlerini yazabilirsiniz): > Sap, Logo, Nebim, Lawer, Orgatex, Qliksense, Colorwayxpress, Clo3d, Gerber.

- *E kişisinin Cevabı:*

Nesnelerin İnterneti (IoT) konusunda projelerimiz > Laboratuvar Bilgi Yönetim Sistemi, Yoğun Bakım Bilgi Yönetim Sistemi

Büyük veri (Big Data) konusunda projelerimiz > Eğitim Araştırma hastanelerinde big data faaliyetlerinde bulunuyoruz.

Yapay Zekâ konusunda projelerimiz > Eğitim Araştırma hastanelerinde big data faaliyetlerinde bulunuyoruz.

Diğer dijital süreçler (isimlerini yazabilirsiniz): > Hastane Bilgi Yönetim Sistemleri, Yoğun Bakım Bilgi Yönetim Sistemleri, PACS sistemi, Laboratuvar Bilgi Yönetim Sistemi, BI (Business Intelligence) Raporlama Sistemi, Online Eğitim Sistemi, Ek Olarak CRM kullanmaktayız.

Soru 3: Endüstri 4.0 kapsamında yer alan Nesnelerin İnterneti (IoT), Büyük veri (Big Data) ve/veya Yapay Zekâ vb. gibi bileşenleri konusunda İkinci soruda belirttiğiniz projeleri/uygulamalarınız hakkında kısaca bilgi verebilir misiniz?

- *A kişisinin Cevabı:*

2. soruda detaylar paylaşılmıştır.

- *C kişisinin Cevabı:*

Dünyada global tekstil üreticileri tarafından tercih edilen ERP yazılımı INTEX, Türkiye'de ilk projesini VANELLİ Tekstil ile gerçekleştirmiştir. Bu proje ile tüm süreçlerimizin bilgi ve iletişim teknolojileri ile desteklenmesi sağlanmaktadır. 2022 yılı itibariyle devreye alınan INTEX yazılımı ile tüm operasyonel süreçler uçtan uca yönetilmektedir. Müşterilere tekliflerin hazırlanması, tekliflerin siparişe dönüştürülmesi, siparişlerden dinamik ürün ağaçlarının ve iş emirlerine dönüştürülmesi, malzeme tedariğinin yapılması, planlama çizelgeleri ile doğru ve verimli planlama, giriş /proses/ final kalite kontrollerinin yapılması, sevkiyat yönetimi, maliyet yönetimi, hammadde ve mamul depolarının yönetimi, muhasebe ve finans işlemlerine yönelik tüm fonksiyonlar, bütünleşik bir yapıda yönetilmektedir.

Bu sistemde oluşan verilerin rapora dönüştürülmesi ve iş zekâsı yazılımı Qliksense ile desteklenmesi konularında teknik çalışmalar da devam etmektedir.

Intex Programı: Mevcut üretim parkurumuzdaki birçok makine ve otomasyon sistemi ile entegrasyon sağlayabilmektedir. Bu sayede, Endüstri 4.0 dönüşümünün temelleri atılmıştır. Intex, SAP ve Orgatex yazılımları birbiriyle veri aktarıp konuşabilen sistemlerimizdir.

Ürün etiketleri üzerinde yer alan karekod uygulaması ile fiyatların kontrolü, satış ve stok yönetimi sağlanmaktadır.

Tüm depolarda tanımlı yerleşim planları bulunmaktadır. Tanımlı olan yerleşim planlarına göre el terminalleri kullanılarak, depo içindeki stok hareketleri sistemle eş zamanlı olarak takip edilebilmektedir.

Qliksense: Farklı veri kaynaklarından alınan bilgileri analiz etmek için kullandığımız BI (İş Zekâsı) çözümüdür. Karar verme süreçlerimizi hızlandıran ve bilgiye en hızlı şekilden erişebilmemizi sağlayan uygulamadır. Bu uygulama sayesinde, son kullanıcılarımız yetkileri dahilindeki dokümanları açarak kurumsal performansı takip edebilmekte, bilgi kümeleri üzerinde anlık sorgulama gerçekleştirebilmekte; raporlama, analiz ve keşif yapabilmekte ve elde ettikleri bulguları diğer kişi ya da birimlerle paylaşabilmektedir.

Orgatex for MS SQL: Orgatex yazılımı, kumaş boya makinelerimiz ile tam entegre olarak çalışmaktadır. Makine üzerindeki tüm aktiviteler real-time izlenebilmektedir. Program üzerinden standart raporlar alınabilmektedir.

SAP: Muhasebe kayıtları, maliyet hesaplama, İK bordro işlemleri bu sistem üzerinden yapılmaktadır. Program üzerinden standart raporlar alınabilmektedir.

BOYSWEB: Kurumsal bakım kültürünü oluşturmak amacıyla kullanılan bakım/varlık yönetim sistemidir. Bakım envanter kayıtları tutulmaktadır.

ManageEngine Service Desk Plus: Bilgi Sistemleri yardım masası uygulamasıdır. Planlanmış bakımları, envanter takibini, IT proje yönetimi yapabildiğimiz ve tüm IT kontratlarını takip edebildiğimiz yönetim sistemi yazılımıdır.

Vanelli Tekstil, geniş kumaş ve desen arşivini dijitalleştirme yoluna giderek, binlerce ürünü müşterilerine hızlı bir şekilde keşfetme imkânı sunuyor. Vanelli Tekstil Virtual Showroom; müşterilere teknik özellikler, renk, varyant, fiyat, vs. gibi filtrelemeler yapabilme seçeneği sunarak, hızlı bir şekilde ihtiyaca yönelik ürünü bulmayı da kolaylaştırıyor. Ürünü seçen müşteri, ilgili müşteri temsilcisi üzerinden siparişini hızlı ve kolayca tamamlayabiliyor.

Vanelli Tekstil ürün sunumunda; geleceğin teknolojileri arasında önemli bir yer edineceğine inandığı VR (Sanal Gerçeklik) teknolojisini de kullanıyor. Fuarlar, showroom'ların VR çekimleri ile müşterilerine 360 derece bu alanları ziyaret etme, gezme, ürünleri keşfetme imkanı sağlıyor.

- *D kişisinin Cevabı:*

Konfeksiyon ile başladığımız Endüstri 4.0 dijitalleşme projelerimize mevcut kumaş üretim yerimiz dokuma ile devam etmeyi planlıyoruz. Uygulama projemiz ile dokuma tezgahlarımız üzerinde ki anlık işlem ve verilerin (randıman, arıza durumu, operatör bilgisi vb.) dijital ortamda erişilebilir olması ve dokuma üretim planlama süreçlerinin gant şemaları ile desteklenerek SAP sistemi entegrasyonu ile doğru termin/kapasite yönetiminin sürdürülebilirliğine destek sağlamayı hedefliyoruz. Bu noktada iç ve dış müşterilerimizin beklenti ve ihtiyaçlarına duyarlı, hedefli ve etkin maliyetli çözümler üreten, Endüstri 4.0 uygulamaları ile operasyonlarına değer katan bir bölüm olmak misyonumuz, Ulusal ve Uluslararası Tekstil Sektöründe Üretim, Tedarik Zinciri, Satış/Pazarlama Performanslarına Odaklı Dijitalleştirme Dönüşümünde öncü ve etkin şirket olmak vizyonumuz ile süreçlerimizi yürütmekteyiz.

- *E kişisinin Cevabı:*

Yoğun Bakım Bilgi Yönetim sistemimizde hastaların yaşam seyrini takip eden bir yazılımımız mevcut. IOT lar aracılığıyla hasta başı monitörler ve hayati önemdeki cihazlardan toplanan veriyi işleyerek hastanın anlık durumunu veya hastalığının seyrini hekimlere bilgi veren ve içerisinde alarmlar olan bir sistemimiz mevcuttur.

Soru 4: Nesnelerin İnterneti (IoT), Büyük veri (Big Data) ve Yapay Zekâ vb. gibi proje veya uygulamalarınızın müşteri memnuniyeti, müşteri sadakati, pazar payı artışı, verimlilik, işletme karı, ürün kar marjlarında artış gibi katkıları konusundaki düşünceleriniz nelerdir?

- *A kişisinin Cevabı:*

'Hey X' projelerimiz aracılığıyla müşteri memnuniyeti artışı sağlanmakta. Buzlanma bilgisinin toplanıp paylaşılması ile birlikte müşteri sadakati artışı olmaktadır çünkü güven duygusu ortaya çıkmaktadır. Daha 'akıllı' harita kullanımı projelerimiz aracılığıyla verimlilik hem müşteri için artmakta (hedefine en hızlı / verimli ulaşabilmekte) hem de verimli kullanım sonucu elektrikli araçların menzil algısı artmaktadır. Satışların dijital olarak omnichannel şeklinde gerçekleşmesi projelerimiz aracılığıyla işletme karımız artmaktadır. Çünkü stok ve fiyat kontrolü bayilerden doğrudan distribütörün kendisine geçmiş bulunmaktadır.

- *C kişisinin Cevabı:*

Dijitalleşme projelerimiz aracılığıyla müşteri memnuniyeti daha hızlı servis sunacağımız için artacaktır. Dijitalleşme projelerimiz aracılığıyla müşteri sadakati farklı hizmetler sunabilmemiz nedeniyle aratacaktır. Dijitalleşme projelerimiz aracılığıyla pazar payı artışı müşteri memnuniyeti aratacağı için artacaktır. Dijitalleşme projelerimiz aracılığıyla verimlilik emeğe dayalı olan üretimler azalacağından artacaktır. Dijitalleşme projelerimiz aracılığıyla işletme karımız verimlilik ve Pazar payımız artacağı için artacaktır. Dijitalleşme projelerimiz aracılığıyla ürün kar marjları üretim maliyetleri azalacağından artacaktır.

- *D kişisinin Cevabı:*

Hepsi bir piramitin taş dizilimleri gibi. Oluşturacağınız ürünü elinizdeki dijitalleştirdiğiniz veri (maliyet,reçete,vs) iş zekâsı yazılımları ile doğru analiz edersek aksak noktaları ve ya geliştirmeye açık noktaları tespit edebiliriz. Buda bize satışta güç kazandırır. Satış ve satış sonrasını da Crm benzeri uygulamaları ile desteklersek Pazar payımız artar. Pazar payı arttıkça kapasite artırımına gideriz. Kapasite artırımı bize yeni istihdam ve yeni yatırımlar sağlar. Böylelikle süreçlerimizi verimli hale getiririz. Bu bize rakiplerimizden daha uyguna üretim yapmamızı sağlar. Bu süreç böylece bir döngü halinde devam eder.

- *E kişisinin Cevabı:*

Güncel teknolojileri takip ederek geliştirdiğimiz ürünleri şuan pazarlama aşamasındayız. Amacımız müşteri memnuniyeti ve yoğun bakım ünitelerinde çalışan insanların çalışma koşullarını iyileştirmektir. Ürünümüz şuan Türkiye de yalnızca 2 kurumda çalışmaktadır. Fakat Pazar payını artırmak için çalışmalar yürütmekteyiz. Yapay zekâ ve IOT lar aracılığıyla yoğun bakım personellerinin sürekli hasta başında kontrollerle vakit kaybını önleyerek verimliliği artırdığımızı düşünmekteyiz.

Soru 5: İşletmenizde dijital süreçleriniz hangi işletme fonksiyonlarında uygulanmakta (Üretim, pazarlama, tedarik zinciri, finans, yönetim ve alt kırılımları…) ve uygulanma yoğunluğu ne kadardır?

- *A kişisinin Cevabı:*

Finans & muhasebe (ERP) > üretim (ERP) > pazarlama (CRM) > satış gibi düşünülebilir.

- *C kişisinin Cevabı:*

Pazarlama ve Tedarik Zinciri

- *D kişisinin Cevabı:*

Ürettiğimiz ürünlerin hammadde girişinden satış ve sekiyat sürecine kadar dijitalleşme adı altında yukarıda belirttiğim projeler kapsamında kullanmaktayız.

E kişisinin Cevabı:

Pazarladığımız ürün dışında kendi işletmemizde Finans ve Yazılım Ekibi olarak dijital süreçler yönetmekteyiz.

Soru 6. Sizce işletmenizi bu tür projeler veya uygulamalar yapmaya motive eden faktörler nelerdir?

- *A kişisinin Cevabı:*

İnovasyonla rekabetçilik ve müşteriye katma değer sunma isteği. Katma değer sunumu satış noktasında ilave marj gibi düşünülebilir.

- *C kişisinin Cevabı:*

Sektörde farklılaşan müşteri deneyimleri yaşatmak, dijital dönüşüm projeleri ile verimlilik ve hata oranlarını azaltmak.

- *D kişisinin Cevabı:*

Bu denli büyük bir yapıyı yönetim, teknoloji, maliyet etkin olarak sürdürülebilir kılmak.

- *E kişisinin Cevabı:*

En büyük motivasyonumuz bulunduğumuz sektörün gerekliliği olması ve güncel teknolojileri takip etmekten zevk almamız.

Soru 7. Kısa, orta ve uzun vadede gelecekte yukarıda belirtilen proje/uygulamalar konusunda sektörünüzde ne tür değişiklikler bekliyorsunuz?

- *A kişisinin Cevabı:*

Kısa vadede > söz konusu konseptlerin daha da yaygınlaşması ve trendi hızlı yakalayabilenlerin rekabetçiliklerinin artırmaları.

Orta vadede > artan bir dijital entegrasyon ve yazılımsal genişleme.

Uzun vadede > otomotiv sektörünün tamamen yenilenmiş olması (daha online, daha hızlı, daha basit, marka tecrübesini yaşatmanın zorlaşması)

- *C kişisinin Cevabı:*

Kısa vadede > benzer uygulamaların diğer tekstil işletimlerinde de uygulanmaya başlayacaktır.

Orta vadede > tekstilin emeği yoğun üretim alanları dijitalleşerek insan işgücü ihtiyacı azalacaktır

Uzun vadede > Türkiye tekstil sektöründeki bilgi birikimin dijital tekstil üretimi alanında da geliştirecektir.

- *D kişisinin Cevabı:*

Kısa vadede > Geleneksel üretim methotlarından uzaklaşma ve daha fazla dijitalleşme.

Orta vadede > İnsan ve makinaların sektörde ve dijital dünyada karşı karşıya kalması.

Uzun vadede > Özellikle sektörümüzde çok fazla insanın istihtam edilmesi son verilmesi ve yapılan dijitalleşme faaliyetleri ile bu istihdamın büyük oranda azalma.

- *E kişisinin Cevabı:*

Kısa vadede > İot ve yapay zekâ teknolojilerinin bilinirliğinin artması.

Orta vadede > İot ve yapay zekâ teknolojilerinin yaygınlaşması.

Uzun vadede > İnsanların değil makinaların çalışması.

5. SONUÇ

Günümüzün rekabetçi pazarlarında işletmeler, iş süreçlerini iyileştirmek için her fırsatı değerlendirmek zorundadır. Müşterilerin daha kısa teslim süresine sahip yüksek kaliteli ürünlere yönelik talepleri, düşük kar marjlarıyla sonuçlanan yerine getirilmesi uzun süren bir mücadeledir (Jauhar vd., 2023). Ancak işletmelerin varlığını sürdürebilmesi ve daha geniş pazarlara yayılmaları amacıyla rekabet gücünü arttırmaları gerekmektedir. Bu bağlamda endüstri 4.0'ın bileşenlerini oluşturan yeni nesil teknolojiler büyük önem arz etmektedir.

Covid-19 salgını, demografik değişimlerin yanı sıra sosyal, teknik, politik ve ekonomik değişimleri de hızlandırmıştır. İşletmeler de bu zorlu koşullar altında değişen pazar dinamiklerini ve müşteri davranışlarını yönetmek için uyum sağlama yeteneklerini geliştirmek zorunda kalmıştır. Bu hızlı değişim hem organizasyonel değişim ve hem de dijital dönüşümle mümkün olabilmektedir. Bu noktada bazı öncü işletmeler operasyonlarını iyileştirmek ve dönüşüme uyum sağlamak için en son teknolojileri kullanmaya yönelmişlerdir. Bu dönüşüm alanlarından biri de Endüstri 4.0'ın bileşenlerinden biri olan yapay zekâ teknolojileridir (Perifanis ve Kitsios, 2023). Yapay zekâ, tüketicilerin deneyimlerini ve firmaların etkileşimli pazarlama ilişkilerini tanımlama, oluşturma, besleme ve yönetme biçimini dönüştürmektedir. Ancak çoğu yönetici, yapay zekânın ne olduğu ve tüketicilere ve işletmelere karşılıklı olarak nasıl fayda sağlayabileceği konusunda halen daha net bir anlayışa sahip değildir (Peltier, 2023). Ancak işletmelerin üretim verimliliğini arttırması, sıfır hata kapsamında hatalı ürün minimizasyonunu sağlama, plansız duruşların önüne geçilmesi kapsamında makine ekipman arızalarının önceden tespiti ve arızaların önüne geçilmesi, insanlar ve makineler arasında kurulan etkileşim aracılığı ile daha etkin analiz gerçekleştirilmesi ve doğru kararların alınması, akıllı süreçlerin oluşturulması gibi noktalarda yapay zekâ, nesnelerin interneti ve büyük veri gibi endüstri 4.0'ın bileşenlerine yatırım yapmaları önem teşkil etmektedir.

Pilot araştırma niteliğindeki bu çalışmada gerçekleştirilen araştırma sonucunda bazı işletmelerin sektördeki diğer işletmelere göre oldukça ileride olduğu görülmektedir. Geride kalan işletmelerde ise temel sorunun üst yönetimin bakış açısından ve vizyonundan kaynaklandığı tespit edilmiştir. Bu anlamda endüstri 4.0'ın bileşenlerini geride kalarak takip eden işletmelerin diğer rakipleri karşısında hem üretim ve operasyonlarda hem de müşteri hizmetlerinde geride kalabilecekleri ifade edilebilir. Bu doğrultuda Endüstri 4.0 sürecine entegrasyon ve adaptasyonun sağlanması için uzun vadeli yatırımlar yapılmalıdır.

Saha araştırması kapsamında yapılan görüşmelerden elde edilen sonuçlar, dijitalleşme uygulamaları ve projeleri kapsamında temel odak noktanın müşteri ihtiyaç ve beklentilerini anlamak, ürün ve hizmetleri bu kapsamda daha etkin hale getirmek olduğu görülmektedir. Tüketici ihtiyaç ve beklentilerini tatmin etmek ve müşteri deneyimlerini kolay bir hale getirmek amacının yanı sıra makine ve ekipmanlardan anlık verilerin temin edilmesi, bu kapsamda elde edilen veriler aracılığıyla izlenebilirliğin sağlanması, makine ekipman, arıza takip ve minimizasyonu, uygun termin ve kapasite yönetiminin sağlanması amaçları da endüstri 4.0'ın benimsenmesinin arkasındaki itici güçlerdir. Ayrıca satış, finans gibi operasyonlarda, iş süreçlerinde yer alan iş adımlarının dijitalizasyonu ile otomatikleştirilmesi; malzeme ve üretim planlama, kalite kontrol, sevkiyat yönetimi, maliyet yönetimi, hammadde ve mamul depolarının yönetimi kapsamlarında gerçekleştirilen dijitalizasyon ile bütünleşik bir yapı oluşturulması; ve süreçlerin optimizasyonu aracılığı ile verimlilik artışı ve maliyet minimizasyonu faaliyetleri de yapılan uygulamaların amaçlarıdır.

Araştırma sonucunda, dijitalleşen süreçlerin işletmelere sağladığı ve/veya sağlayacağı katma değerler ise; müşteri memnuniyeti ve sadakati, pazar payı ve kapasite artışı, emek yoğun faaliyetlerin minimizasyonu ve üretim süreçlerinin verimliliği gibi faydalardır. Ayrıca yapılan çalışmalar için pazarlama, satış, finans, tedarik zinciri gibi işletme fonksiyonlarının önceliklendirildiği, üretim fonksiyonu kapsamında üretim verimliliği ve optimizasyonu noktasındaki dijital uygulamaların ise diğer işletme fonksiyonlarına kıyasla daha geri planda kaldığı araştırma sonucunda bulunmuştur.

Araştırma sonucunda işletmeleri dijitalizasyona iten motive edici faktörler ise öncelikli olarak müşteriye farklı deneyimler sunarak müşteriye katma değer yaratma çabasıdır. Bunun yanı sıra inovasyonlarla rekabet etmek, verimlilik artışı ve maliyet azalışı da yer almaktadır. Sektörel beklentiler noktasında ise kısa ve orta vadede dijitalleşme uygulamalarının sektörde arması ve yaygınlaştırılması yer alırken; uzun vadede ise, insan odaklı iş gücünün azaltılması sağlanarak, emek yoğun faaliyet ve operasyonların dijitalleştirilmesi ve böylece süreçlerin insansızlaştırılması hedeflenmektedir.

Pilot araştırma niteliğindeki araştırma sonuçlarının genelleştirilmesi noktasında önemli sınırlamalar bulunmaktadır. Bu anlamda bu çalışma sonuçları da bu niteliği ile önemli bir genelleştirilme sınırlamasına sahiptir. Dolayısıyla gelecekteki araştırmaların daha büyük bir örneklem hacmi üzerinde yapılması, sektörel karşılaştırmaların yapılması ve nitel araştırmaların yanı sıra nicel araştırmaların da gerçekleştirilmesine ihtiyaç vardır.

Açıklama

Bu çalışma, Prof. Dr. Erkan ÖZDEMİR'in danışmanlığında Bursa Uludağ Üniversitesi SBE İşletme Tezsiz Yüksek Lisans öğrencisi Gamze Burçin YILMAZ tarafından tamamlanmış olan dönem projesi ödevinden geliştirilmiştir. Çalışma kapsamında literatür araştırması genişletilmiş ve çalışma bildiri formatına getirilmiştir.

KAYNAKÇA

Aktan, E. (2018). Büyük veri: Uygulama alanları, analitiği ve güvenlik boyutu. Bilgi Yönetimi, 1(1), 1-22.

Alsheibani, S., Messom, C., & Cheung, Y. (2020). Re-thinking the competitive landscape of artificial intelligence. Proceedings of the 53rd Hawaii international conference on system sciences, 5861-5870.

Asar, İ. & Esen, Ş. (2021). Endüstri 4.0 Ve İşletme Yönetiminin Geleceğine Olası Etkileri: Kavramsal Bir Yaklaşım. Journal of Academic Value Studies, 7(4), 459-468

Aylak, B. L., Oral, O. & Yazıcı, K. (2021). Yapay zekâ ve makine öğrenmesi tekniklerinin lojistik sektöründe kullanımı. El-Cezeri, 8(1), 74-93.

Bağcı, E. (2018). Endüstri 4.0: Yeni üretim tarzını anlamak. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(24), 122-146.

Bayuk, M. N., & Demir, B. N. (2019). Endüstri 4.0 Kapsaminda Yapay Zekâ ve Pazarlamanın Geleceği. International Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences, 5(19), 781-799.

Chen, M., & Decary, M. (2020). Artificial intelligence in healthcare: An essential guide for health leaders. In Healthcare management forum (Vol. 33, No. 1, pp. 10-18). Sage CA: Los Angeles, CA: SAGE Publications.

Drydakis, N. Artificial Intelligence and Reduced SMEs' Business Risks. A Dynamic Capabilities Analysis During the COVID-19 Pandemic. Inf Syst Front 24, 1223–1247 (2022).

Enholm, I. M., Papagiannidis, E., Mikalef, P., & Krogstie, J. (2022). Artificial intelligence and business value: A literature review. Information Systems Frontiers, 24(5), 1709-1734.

Gacar, A. (2019). Yapay zekâ ve yapay zekânın muhasebe mesleğine olan etkileri: Türkiye'ye yönelik fırsat ve tehditler. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 8, 389-394.

Gökrem, L., & Bozuklu, M. (2016). Nesnelerin interneti: Yapılan çalışmalar ve ülkemizdeki mevcut durum. Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi, (13), 47-68.

Gündüz, M. Z., & Daş, R. (2018). Nesnelerin interneti: Gelişimi, bileşenleri ve uygulama alanları. Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, 24(2), 327-335.

Haleem, A., Javaid, M., Qadri, M. A., Singh, R. P., & Suman, R. (2022). Artificial intelligence (AI) applications for marketing: A literature-based study. International Journal of Intelligent Networks, 3, 119-132.

Jauhar, S. K., Jani, S. M., Kamble, S. S., Pratap, S., Belhadi, A., & Gupta, S. (2023). How to use no-code artificial intelligence to predict and minimize the inventory distortions for resilient supply chains. International Journal of Production Research, 1-25.

Lasi, H., Fettke, P., Kemper, H. G., Feld, T., & Hoffmann, M. (2014). Industry 4.0. Business & information systems engineering, 6, 239-242.

Mikalef, P., Boura, M., Lekakos, G., & Krogstie, J. (2019). Big data analytics and firm performance: Findings from a mixed-method approach. Journal of Business Research, 98, 261-276.

Özcan, A. (2021). Büyük veri: Fırsatlar ve tehditler. TRT Akademi, 6(11), 10-31.

Özsoylu, A. F. (2017). Endüstri 4.0. Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(1), 41-64.

Öztürk, S., & Alaşahan, Y. (2019). Türkiye endüstri 4.0 uygulamalarının değerlendirmesi: Panel veri analizi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (61), 1-18.

Peltier, J. W., Dahl, A. J., & Schibrowsky, J. A. (2023). Artificial intelligence in interactive marketing: A conceptual framework and research agenda. Journal of Research in Interactive Marketing, (ahead-of-print).

Perifanis, N. A., & Kitsios, F. (2023). Investigating the influence of artificial intelligence on business value in the digital era of strategy: A literature review. Information, 14(2), 41-42.

Taş, H. Y. (2018). Dördüncü sanayi devrimi'nin (endüstri 4.0) çalışma hayatına ve istihdama muhtemel etkileri. OPUS International Journal of Society Researches, 9(16), 1817-1836.

Vitari, C. & Raguseo, E. (2020) Big data analytics business value and firm performance: linking with environmental context, International Journal of Production Research, 58(18), 5456-5476.

Yıldız, A. (2018). Endüstri 4.0 ve akıllı fabrikalar. Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 22 (2), 546-556.

COVİD-19 PANDEMİ DÖNEMİNİN MOBİLYA SEKTÖRÜNE ETKİLERİ VE PANDEMİ DÖNEMİNDEN GELECEĞE İLİŞKİN ÇIKARILAN DERSLER

ÜSAME MURAT KEKİK[1], Prof. Dr. ERKAN ÖZDEMİR[2]

[1] Bursa Uludağ Üniversitesi, mrtkekik@gmail.com - ORCID ID: 0009-0002-5912-7973

[2] Bursa Uludağ Üniversitesi, eozdemir@uludag.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-0903-7638

ÖZET

Mobilya kavramı, insanların yerleşik yaşama geçtiği zamandan beri insan hayatında geniş bir yer kaplamaktadır. İstidama ve ekonomiye sağladığı katkılar nedeniyle mobilya sektörü hem ülkemiz hem de küresel ekonomide önemli bir role sahiptir. Öte yandan insanlık tarihi pek çok yangın, sel, kriz, pandemi gibi sınavlardan geçmektedir. Etkilerinin hala sürdüğü Covid-19 pandemisi hem ülkemizi hem de dünya ülkelerini ağır bir sınava tabi tutmuştur. İlgili literatür araştırıldığında, Covid-19 pandemisine karşı alınan önlemlerin dünyada birçok ülkede mobilya sektörünü küçülttüğünü göstermektedir. Ancak Türkiye gibi stratejik konuma sahip, genç nüfusu yüksek olan ülkeler için bu süreç bir fırsat olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim sektörle ilgili veriler incelendiğinde, pandemi döneminde ülkemizde mobilya sektörü açısından bazı mobilya gruplarında küçülme olurken, bazı mobilya grupların da ise büyüme gerçekleşmiştir. Bu çalışmanın amacı, bütün dünyayı etkisi altına alan ve halen daha doğrudan ve dolaylı etkileri devam eden Covid-19 pandemisi döneminin mobilya sektörüne olan etkilerini ve sektör çalışanlarının süreçle ilgili değerlendirmelerini ortaya koymaktır. Araştırma mobilya sektöründe yönetici ve/veya işveren konumunda olan kişiler üzerinde yapılmıştır. Bu kişiler Türkiye'nin farklı sanayi bölgelerinde faaliyet gösteren işletmelerde çalışmaktadır. Veriler, yüz yüze görüşme yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Araştırma 1-30 Mayıs 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Veri toplama süreci sonunda 22 ayrı mobilya işletmesinde çalışan kişi çalışmaya gönüllü olarak katılmaya karar vermiş ve bu kişilerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma soruları yapılandırılmış görüşme formatına göre hazırlanmıştır. Bu sayede aynı soruya verilen yanıtların değerlendirilmesi yapılabilmiştir. Araştırma sonucunda Covid-19 dönemi gibi dönemlerde mobilya sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin faaliyetlerinin aksamaması ve satış kaybı yaşamamaları için işletmelere öneriler sunulmuştur. Ayrıca akademik literatürde bu konudaki boşluğun doldurulması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mobilya Sektörü, Covid-19, Pazarlama

THE EFFECTS OF THE COVID-19 PANDEMIC PERIOD ON THE FURNITURE INDUSTRY AND LESSONS LEARNT FROM THE PANDEMIC PERIOD FOR THE FUTURE

ÜSAME MURAT KEKİK[1], Prof. Dr. ERKAN ÖZDEMİR[2]

[1] Bursa Uludağ University, mrtkekik@gmail.com - ORCID ID: 0009-0002-5912-7973

[2] Bursa Uludağ University, eozdemir@uludag.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-0903-7638

ABSTRACT

The concept of furniture has occupied a significant place in human life since people started to settle down. Due to its contributions to employment and the economy, the furniture sector has an important role in our country and the global economy. On the other hand, human history is going through many tests, such as fire, flood, crisis and pandemic. The COVID-19 pandemic, the effects of which are continuing, has subjected both our country and the world's countries to a severe test. When the relevant literature is researched, it shows that the measures taken against the COVID-19 pandemic have shrunk the furniture sector in many countries worldwide. However, this process has emerged as an opportunity for strategically located countries with a high youth population, such as Turkey. When the data related to the sector are examined, while there was shrinkage in some furniture groups in terms of the furniture sector in our country during the pandemic period, growth occurred in some furniture groups. This study aims to reveal the effects of the COVID-19 pandemic period, which has affected the whole world and continues to have direct and indirect effects, on the furniture sector and the evaluations of the sector employees about the process. The research was conducted on people who are managers and/or employers in the furniture sector. These people work in companies operating in different industrial zones of Turkey. Data were collected using the face-to-face interview method. The research was conducted between May 1 and 30, 2022. At the end of the data collection process, 22 people working in different furniture companies decided to participate voluntarily in the study, and interviews were conducted with these people. The research questions were prepared according to the structured interview format. In this way, the answers given to the same question could be evaluated. As a result of the research, recommendations were presented to the companies to prevent the disruption of the activities of the companies operating in the furniture sector in periods such as the Covid-19 period and to avoid loss of sales. In addition, it is aimed to fill the gap in the academic literature on this subject.

Keywords: Furniture Sector, COVID-19, Marketing

1. GİRİŞ

Dünya tarihinde işletmeler pek çok krizle (ekonomik krizler, savaş, doğal afetler, salgınlar vb.) karşılaşmış ve yaşanılan her zorlu süreçte bir takım farklı aksiyonlar almışlar ve alışkanlıklar edinmişlerdir. Covid-19 pandemisi etkisini tüm dünya üzerinde sosyal, ekonomik, siyasi bir diğer ifadeyle insanların günlük hayatının tümünü etkileyen bir kriz olarak 2020 ve 2021 yılında etkisini ciddi şekilde hissettirmiş, 2022 yılı itibariyle normalleşme sürecine geçilmiş olsa da tehlike bu dönemde de sürmüştür.

Türkiye'deki işletmeler geleneksel ekonomik krizlere karşı oldukça deneyim kazanmış olmasına rağmen, Covid 19 pandemisi birçok sektördeki işletmeler için sosyo-ekonomik yönleri olan bir kriz olmuştur (Kırklıkçı ve Gedik, 2022). Covid-19 pandemisinin yayılma hızının yavaşlatılması, vaka ve ölüm sayılarının düşürülmesi amacıyla ülkeler gümrüklerin kapatılması, sokağa çıkma yasaklarının ilan edilmesi, aşı ve seyahat sonrası karantina zorunlukları bir dizi önlemler almıştır. Alınan bu önlemler sosyal yaşantıyı ve ekonomik dengeleri etkilemiş, yeni alışkanlıklar edinilmeye itmiştir. Yaşanılan pandemi döneminde sosyal temasın en aza indirildiği, uzaktan çalışma metotlarının uygulandığı, tedarikçi ülkelerde yaşanılan kapanmaların bir sonucu olarak, yeni tedarikçi ağlarının oluşturulduğu, üretim ve satış alanında tedarikten kaynaklı olarak, yeni stok tutma uygulamalarının uygulandığı gibi örnekler gözlemlenmiştir. Bu pandemi döneminde birçok sektördeki işletmeler gibi mobilya sektöründeki işletmeler de çoğunluğu olumsuz olumsuz olmak üzere oldukça fazla etkilenmiştir. Kapanmaların yaşanması hemen her sektörde olduğu gibi ham madde tedarik zincirlerinin bozulmasına, teslimat lojistik süreçlerinin yeniden tasarlanmasına, ani yaşanan talep patlamaları karşısında, yeterli kapasiteye hazır konumda planlar yapılmasına sebep olmuştur.

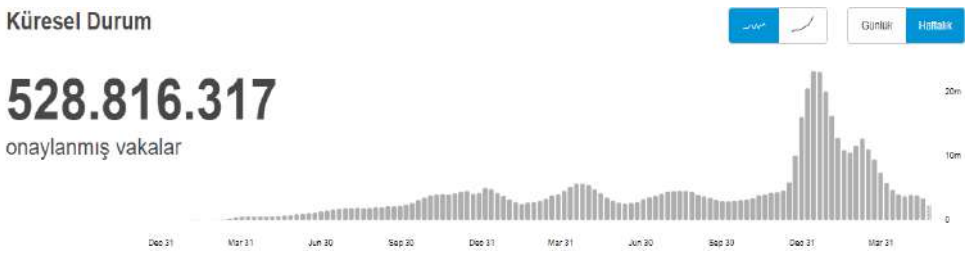
Bu çalışmanın amacı, bütün dünyayı etkisi altına alan ve halen daha doğrudan ve dolaylı etkileri devam eden Covid-19 pandemisi döneminin mobilya sektörüne olan etkilerini ve sektör çalışanlarının süreçle ilgili değerlendirmelerini ortaya koymaktır. Araştırma sonuçları, Covid-19 pandemi dönemi gibi dönemlerde mobilya sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin faaliyetlerinin aksamaması ve satış kaybı yaşamamaları için çıkarılabilecek önemli derslere sahiptir. Çalışmanın devamında ilk olarak Covid 19 pandemisi ve mobilya sektörüne etkileri ele alınmıştır. Sonrasında araştırma yöntemi ve elde edilen bulgular sunulmuştur. Çalışma elde edilen bulguların önemli noktalarının özetiyle sonuçlandırılmıştır.

2. COVİD-19 PANDEMİSİ VE MOBİLYA SEKTÖRÜNE ETKİLERİ

Takvimler 2019 yılının Aralık ayını gösterdiğinde, Dünya tarihi için bu tarihler yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve COVID-19 adı verilen koronavirüsün sebep olduğu hastalık kısa sürede Çin sınırlarını aşmış ve tüm dünyayı sağlık ve ekonomi anlamında etkilemiştir. Salgının adı 9 Ocak tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından "Yeni Tip Korona Virüs" olarak adlandırılmış ve "Covid-19" adı verilen bu pandemi nedeniyle ilk ölüm ise 11 Ocak tarihinde Çin'de gerçekleşmiştir (Dünya Sağlık Örgütü, https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/interactive-timeline#!).
Salgının Çin sınırları dışına ilk çıktığı ülke ise Japonya olarak 15 Ocak tarihinde duyurulmuştur. 2020 yılı Ocak ayı bitmeden ise Covid 19 Avrupa ve Amerika'ya da sıçramış ve bu bölgelerde de vakalara rastlanıldığı Dünya Sağlık Örgütü tarafından bildirilmiştir.

11 Mart 2020'de DSÖ Covid-19 salgının küresel bir pandemi olduğunu duyurmuştur. Bu tarih aynı zamanda Türkiye'de ilk doğrulanmış vakanın bildirildiği tarihtir. Aşağıdaki Görsel 1'de görüldüğü üzere Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre Haziran 2022 tarihi itibariyle Dünya genelinde 500 Milyonu aşkın onaylanmış vaka ve 6 Milyon Covid-19 sebepli ölüm gerçeklemiştir. Dünya Sağlık Örgütü'nün verilerine göre ise Türkiye'de onaylanmış vaka sayısı

3 Ocak 2020 – 3 Haziran 2022 tarihleri arasında 15.073.722'dir. Toplamda bildirilen ölüm sayısı ise 98.969'dur (Dünya Sağlık Örgütü", https://covid19.who.int/).

Görsel 1. DSÖ Küresel Onaylanmış Covid-19 Vaka Sayıları

Kaynak: Dünya Sağlık Örgütü, https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/interactive-timeline#!, Erişim Tarihi: 03.06.2022

Gelişen ve değişen insan beklentileriyle birlikte, mobilyacılık sektöründeki teknolojik gelişmenin de çarpan etkisiyle birlikte Dünya'da ve Türkiye'de mobilya sektörü önemli sektörlerden biri haline gelmiştir. Dünya'da mobilya üretiminde eskiden merkez Avrupa iken günümüzde, Çin açık ara öndedir. Çin'i takip eden ABD, Almanya, İtalya, Polonya gibi ülkeler Dünya mobilya üretiminin yarısından fazlasını karşılamaktadır. Ayrıca Ticaret Bakanlığı'nın yayınladığı Mobilya Sektör Raporunda Trademap üzerinden alınan veriye göre Dünya mobilya ihracatının yaklaşık üçte biri Çin tarafından yapılmaktadır. Öte yandan ithalat noktasında ise yine aynı raporda yer alan verilere göre Dünya'nın en büyük mobilya ithalatçısı ABD'yi, Almanya takip etmektedir. Diğer önemli ithalatçılar arasında ise İngiltere, Fransa, Japonya gibi ülkeler yer almaktadır. Türkiye 2019 yılında yaklaşık 3 Milyar $'lık ihracat gerçekleştirirken bu tutar 2021 yılında 6 Milyar $'ı aşmıştır (İhracat Genel Müdürlüğü Maden, Metal ve Orman Ürünleri Dairesi, 2021).

Değişim ve dönüşüm zorlu bir süreçtir. Uygun alt yapıların hazırlanması zaman, para, iş gücü anlamında kaynak gerektirir. Dünyamızda yaşanan ve etkileri hala devam eden Covid pandemisinde de gerek iş yaşamında, gerekse ekonomik hayatta alışkanlıkların değişmesi, değişimin ve dönüşümün hızlanması gerektiği sonucuna varılmıştır. Covid pandemisinde yaşanan süreçte tam kapanmaların yaşanması, farklı pandemi önlemlerinin alınması, ülkelere giriş çıkışların kapatılması veya kısıtlanması, zaman zaman ekonomik faaliyetleri durdurma noktasına gelmiştir. Süreçte dönem dönem yaşanan arz ve talep şokları, tedarik zincirlerinin de kapanmalara ve önlemlere bağlı olarak durması veya yavaşlaması sonucunda ticaret ve finans yaşantısında daralmalar ve dalgalanmalara sebep olmuştur.

Hükümetler bu süreçlerde daralan ekonomilerin yıkıcı etkisini indirgemek amacıyla genişleyici ve gevşek maliye politikaları izlese de, pandeminin düşüşe geçtiği 2022 yılında Dünya genelinde enflasyonist etkileri en az pandemi süreci kadar hane halkını ve işletmeleri zorlayıcı bir hale getirmiştir ki bu durum geçmişte yaşanan salgınlarda da benzer etkilere sahip olmuştur. Asya Kalkınma Bankasının yaptığı bir çalışmaya göre pandeminin Dünya ekonomisine maliyesi en az yaklaşık 4 Trilyon $ seviyesi olacağı şeklindedir (Asya Kalkınma Bankası, 2020).

Covid 19 pandemisinin etkilerinin hem arz hem de talep üzerinde ciddi tahribata sebep olmasının sebeplerini Fernandes (2020) çalışmasında şu şekilde sıralamaktadır:

- Küresel bir pandemidir.
- Düşük ve orta gelirli ülkelerde yoğunlaşmaktadır.
- Dünya'da faiz oranlarının oldukça düşük olduğu bir dönemde ortaya çıkmıştır.

- Dünya'nın ekonomik açıdan oldukça yüksek entegre olduğu bir dönemde ortaya çıkmıştır.
- Arz zincirleri üzerinde yayılma etkilerine yol açmaktadır.
- Hem arz hem de talep üzerinde yıkıcı etkilere neden olmaktadır.

Küresel bir pandemi olması, küreselleşen Dünya ekonomisini tahrip etmektedir. Düşük ve orta gelirli ülkelerde yoğunlaşması, orta grubun ortadan kaldırarak gelir dağılımının bozulmasına sebep olmaktadır. Dünya'da faiz oranlarının oldukça düşük olduğu bir dönemde ortaya çıkması, devletleri piyasa düzenlemede kullandığı para piyasalarında alabileceği aksiyonları sınırlandırmaktadır. Bu da ekonomik düzende bozulmalara yol açmaktadır. Dünya Banka'sının 11 Ocak 2022 tarihli bülteninde Covid-19'un yol açtığı tehditler, enflasyon, borç ve gelir eşitsizliğindeki artışı da göz önünde bulundurularak 2021 yılındaki küresel büyüme hızının ivme kaybederek, %5,5 seviyesinden 2022 yılında %4,1'e 2023 yılında ise %3,2 seviyelerine inmesini beklemektedir (Dünya Bankası, 2022). Pandemi döneminde uygulanan gevşek para politikalarının, yaşanan arz krizlerinin de bir sonucu olarak 2022 Mayıs ayına gelindiğinde pek çok ülke enflasyon canavarıyla mücadele etmektedir. Pandeminin etkilerinin azalma gösterdiği son dönemde ülkeler para politikalarında sıkılaşmaya yönelmeye başladı. Yine aynı dönemde ABD Merkez Bankası son 22 yılın en yüksek faiz artırımına gitmiştir. 2022 Nisan ayı TUİK verisine göre Türkiye'deki enflasyon oranı yıllık %69,97 olarak açıklanmıştır (TUİK, 2022 Enflasyon Verileri).

Pandeminin Çin'de ortaya çıkması ve Çin'in, pek çok büyük şirketin ve ülkenin tedarikçisi konumunda olması küresel arz zinciri faaliyetinde bozulmaya sebep olmuştur. Ayrıca pandeminin bir etkisi olarak lojistik ağında yaşanan sıkıntılar ve aksaklıklar piyasalarda bozucu etkiye sebep olmuştur. İşletmelerin hizmetlerini esnek üretim ve doğru ve tam zamanlı stok yönetimini desteklediklerini küresel tedarik üzerine kurguladıkları çağımızda yaşanan Covid-19 pandemisi pek çok işletmenin da stok yönetimi, tedarik operasyonları ve neticesin de satış operasyonlarını baştan dizayn etmesine sebep olmuştur. Tedarik zincirlerine sektörel ve işletmeler bazında bakıldığında günümüzde tedarik zinciri yönetim uzmanı Micheal Essig'e göre Alman Volkswagen firmasının 5.000 adet 1.seviye tedarikçisi olduğu ve bu her 1.seviye tedarikçinin de ortalama 250 adet tedarikçisi olduğu yani yaklaşık olarak 1.250.000 adet tedarikçisinin olduğu, bir diğer örnekte Apple firmasının bir modelinin montajını Çin'de yapıldığı, pek çok parçasının tedariğinin Japonya'dan yapıldığı, dokunmatik ekranlarının Güney Kore'den tedarik edildiği, işlemci ve bellek parçalarının Almanya'dan tedarik edildiği ve diğer parçalarının da ABD'den tedarik edilerek, Çin'de montajının tamamlandığı göz önünde bulundurulursa, Covid-19 pandemisinin sebep olduğu; gümrük kısıtlamaları, çalışma yasakları gibi alınan ekstra önemlerin tedarik ağına ne ölçüde zarar verdiğinin anlamamıza katkı sağlayacaktır (Karagöz, 2020).

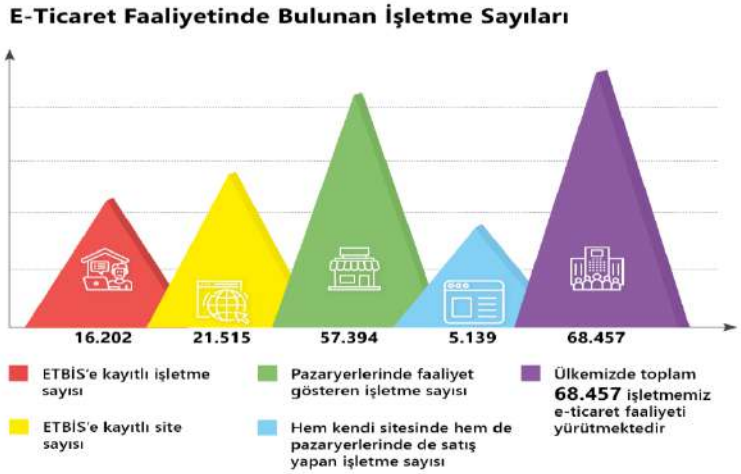
Bozulan mevcut tedarik zinciri için işletmeler farklı coğrafyalardaki yeni tedarik ve satış kanalları geliştirmek zorunluluk haline gelmiştir. Uzaktan çalışma modelinin uygulanması işletmeler tarafından kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Öte yandan işletmeler Covid-19 döneminde edindiği alışkanlıklarını da sürdürmeye devam etmektedir. Covid-19 pandemi sürecinin Türkiye'de mobilya sektörü üzerine çeşitli etkilere neden olmuştur. Covid-19 döneminde mobilya sektörü ülkemizde büyüme göstermiştir. Tüm dünyada pandemi kaynaklı üretim ve tedarik sorunları yaşanırken 2020 yılındaki pandemi koşullarına rağmen ülkemizin mobilya ihracatı Ticaret Bakanlığı verilerine göre %10'dan fazla artmıştır (Ticaret Bakanlığı", İhracat Genel Müdürlüğü Maden, Metal ve Orman Ürünleri Dairesi, 2022).

Pek çok ülkedeki işletmeler, Covid-19 önlemleri kapsamında uzaktan çalışma modeline geçmesiyle insanların evlerinde geçirdikleri süreler de artmıştır. Bu durum da yaşam alanında

en büyük konfor sağlayıcı olan mobilya sektöründeki talebi artırmıştır. Sektördeki tedarikçilerin risk iştahını kabartmış, sektörel yatırımlarını da artırmıştır.

Ancak pandemi, mobilya işletmelerini pandeminin ve sonrasında yeni normalin gerekliliklerine uyum sağlama noktasında yeni mobilyalar tasarlama ve çözümler üretmeye zorlamıştır. Pandemiyle birlikte işlevsellik, estetik, hijyen ve sağlık gereklilikleri yeniden düşünülmeye başlamıştır. Pandemiden en fazla etkilenen mobilya alt grubu ofis mobilyaları olmuştur (Bekar ve Kutlu, 2022). Bu noktada pandemiyle birlikte mobilya sektöründe kapı kolları, ortak mobilya kulpları, ortak kapıların el değmeden çalışması gibi yeni arayışlara gidilmiştir (Bekar, 2020).

Ülkemizde tam kapanmaların yaşandığı dönemlerde ve pandeminin toplumsal psikolojide satın alma davranışlarını değiştirdiği dönemlerde, insanların mobil uygulamaya olan taleplerindeki artış, internette geçirilen sürelerdeki artış, fiziksel mağazalardan, online mağazalara yönelim artmıştır. Şirketler e-ticaret yatırımlarını artırmış, geçiş sürecini hızlandırmıştır. Omni-channel uygulamaları yine bu dönemde yaygınlaşmıştır. Dünya çapında pek çok global perakende işletme metaverse haritalarda dahi mağazalarını oluşturmuş, sanal gerçeklik uygulamalarıyla tüketicilere farklı deneyimler sunarak, ürün satışı gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. E-Ticaret Bilgi Platformu verilerine göre 2019 yılında ülkemizde toplam 68.457 işletme e-ticaret alanında faaliyet gösterirken, bu rakam 2021 yılında 321.742'ye ulaşarak yaklaşık 5 katlık bir büyüme göstermiştir (E-Ticaret Bilgi Platformu, 2022).

Görsel 2. e-Ticaret Bilgi Platformu 2019 E-Ticaret İşletmelerine İlişkin Veriler

Kaynak: "E-Ticaret Bilgi Platformu"; https://www.eticaret.gov.tr/istatistikler, Erişim Tarihi: 05.05.2022

e-Ticaret Bilgi Platformu 2021 yılı e-ticaret harcamalarının yurtiçi-yurtdışı dağılımı ise Görsel 3'de görülmektedir.

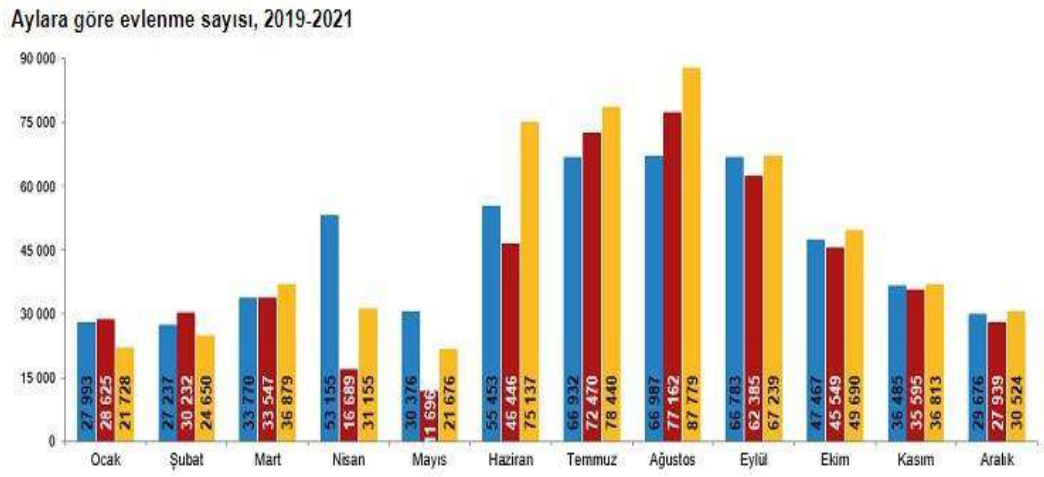
Görsel 3. e-Ticaret Bilgi Platformu 2021 Yılı E-Ticaret Harcamalarının Yurtiçi-Yurtdışı Dağılımı

Kaynak: "E-Ticaret Bilgi Platformu"; https://www.eticaret.gov.tr/istatistikler, Erişim Tarihi: 05.05.2022

Mobilya sektörü açısından ise, pandemi döneminin piyasalarda yarattığı güvensizlik etkisine bağlı olarak, hemen her sektörde olduğu gibi geleceği öngörememekten kaynaklı, işletmelerin risk iştahlarında azalmalar açığa çıkmıştır. Bu azalmalar, süreç içerisinde –daha gevşek pandemi önlemleri uygulamalarıyla- olağan seyrine geri dönmüştür. Dünya'nın en büyük mobilya tedarikçilerinden olan Çin'de alınan yoğun önlemler, gümrüklerin kapanmasına, ürün teslimatlarının durma noktasına gelmesine sebep olmuştur. Bunun da bir sonucu olarak, ithalatçı ülkeler, yeni tedarikçi arayışlarına girmiş ve bu tedarikçi ülkelerden bir tanesi de Türkiye olmuştur.

Mobilya sektöründe fiziksel mağazalarda perakende satıştan, yurt dışına toptan satışa ve e-ticaret kanalları üzerinden satışlara yönelme gözlemlenmiştir. Pandemi döneminden önce piyasalarda hakim olan güven ortamı yerini, daha riskli, öngörülemez bir ortama bırakmıştır. Dolayısıyla bu dönemde peşin ödemeye doğru bir yönelim olmuştur.

Pandemi dönemi ticaret hayatını etkilediği kadar, sosyal hayatı da derinden etkilemiş ve bunun etkileri iç piyasada mobilya sektöründe ciddi hissedilmiştir. İç pazarın daralmasının en büyük sebeplerinden bir tanesi de düğünlerin, insanlar arasındaki teması artırdığı için yasaklanması, kısıtlanması, toplumsal psikolojinin insan kalabalığı olan yerlerden uzak durmak istemesi olmuştur. TUİK 2019-2021 Aylara Göre Evlenme Sayıları görsel 5'de görülmektedir.

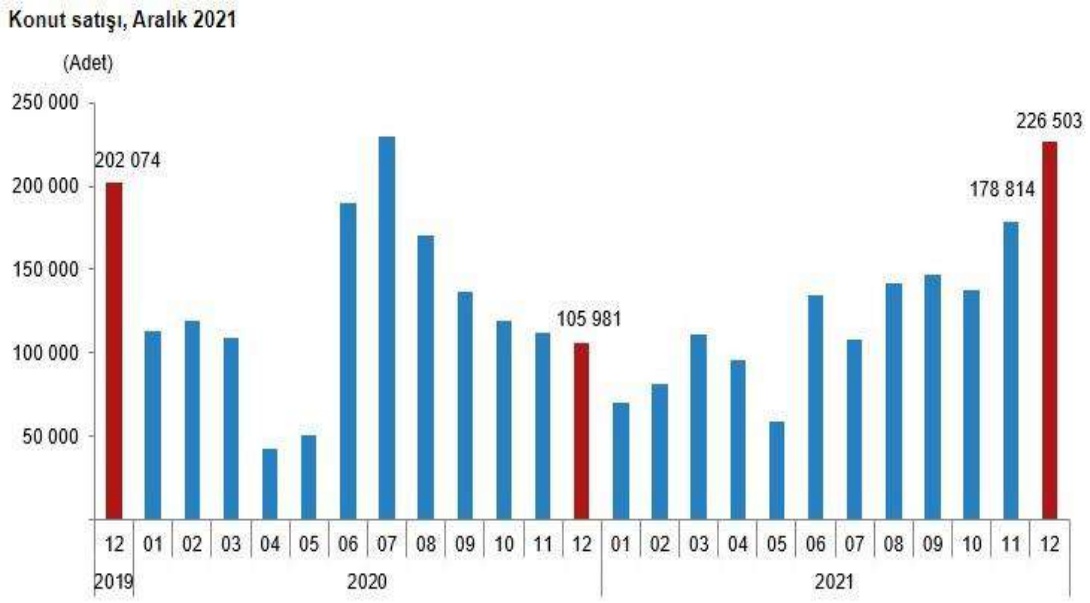

Görsel 5. TUİK 2019-2021 Aylara Göre Evlenme Sayıları

Kaynak: TÜİK, Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2021, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2021-45568, Erişim Tarihi: 03.06.2022

TUİK'in 2022 yılı Şubat ayında paylaştığı rapor da incelendiğinde 2020 yılında sokağa çıkma yasaklarının olduğu dönemlerde evlilik sayılarında ciddi azalmalar meydana gelmiştir. Normalleşme sürecine geçişle birlikte yeniden evlilik sayılarında artış yaşanmış ve iç piyasadaki talep artmıştır.

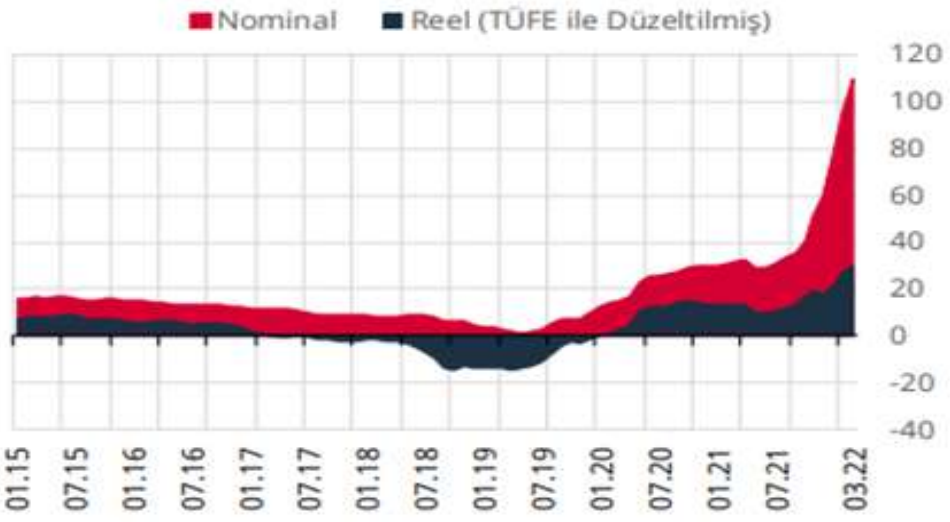
TUİK'in konut satışlarıyla ilgili 2022 yılında paylaştığı rapor da incelendiğinde, konut satışlarına talebin, pandemi yasaklarının uygulandığı dönemlerde azalmaya gittiği aşağıdaki Görsel 6'da gözlemlenmektedir. Ayrıca toplam satışların içerisindeki ilk elden satışların oranı ise %31,9 olarak gerçekleşmiştir.

Görsel 6. TUİK 2019-2021 Konut Satış Sayıları

Kaynak: TÜİK (14 Ocak 2022) "Konut Satış İstatistikleri, Aralık 2021", https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Konut-Satis-Istatistikleri-Mart-2022-45675, Erişim Tarihi: 03.06.2022

Konut talebindeki azalma, inşaat işletmelerinin risk iştahını azaltmış ve konut arzında da azalmalara sebep olmuştur. Pandemi döneminde başlayan fiyat artışları, ülkelerin gevşek para politikalarının bir sonucu olarak günümüze gelindiğinde tüm dünyada etkisini gösteren enflasyonist fiyat artışlarını da beraberinde getirmiştir. Ülkemizde yaşanan yüksek enflasyon baskısı sonucu olarak ise konut fiyatlarında da ciddi artışlar meydana gelmiş, Mart ayı Merkez Bankası raporuna göre konut fiyat endeksi bir önceki yılın aynı ayına göre %110 olarak artış göstermiş ve bu da hane halkının alım gücünü azaltmıştır.

Görsel 7. TCMB Konut Fiyat Endeksi

Kaynak: TCMB Konut Fiyat Endeksi , https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Reel+Sektor+Istatistikleri/Konut+Fiyat+Endeksi/, Erişim Tarihi: 03.06.2022

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışmanın amacı, bütün dünyayı etkisi altına alan ve halen daha doğrudan ve dolaylı etkileri devam eden Covid-19 pandemisi döneminin mobilya sektörüne olan etkilerini ve sektör çalışanlarının süreçle ilgili değerlendirmelerini ortaya koymaktır. Araştırma mobilya sektöründe yönetici ve/veya işveren konumunda olan kişiler üzerinde yapılmıştır. Bu kişiler Türkiye'nin farklı sanayi bölgelerinde faaliyet gösteren işletmelerde çalışmaktadır. Veriler, yüz yüze görüşme yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Araştırma 1-30 Mayıs 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Veri toplama süreci sonunda 22 ayrı mobilya işletmesinde çalışan kişi çalışmaya gönüllü olarak katılmaya karar vermiş ve bu kişilerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma soruları yapılandırılmış görüşme formatına göre ve ölçek ifadelerine göre hazırlanmıştır. Ölçek ifadeleri Kanapathipillai (2020) tarafından Covid-19'un otomotiv sektöründeki etkileri üzerine yapılan araştırmadan yararlanarak bu çalışma için uyarlanmıştır. Yapılandırılmış görüşme formatına göre hazırlanan açık uçlu sorularla da aynı soruya verilen yanıtların değerlendirilmesi yapılabilmiştir. Araştırma sonucunda Covid-19 dönemi gibi dönemlerde mobilya sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin faaliyetlerinin aksamaması ve satış kaybı yaşamamaları için işletmelere öneriler sunulmuştur. Ayrıca akademik literatürde bu konudaki boşluğun doldurulması hedeflenmiştir.

4. BULGULAR

Aşağıdaki Çizelge 1'de araştırmaya katılan katılımcıların demografik özellikleri görülmektedir.

Çizelge 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

CEVAPLAYICILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ		YÜZDE
Cinsiyet	Kadın	36,36%
	Erkek	63,64%
Yaş	15-24	18,18%
	25-34	59,09%
	35-44	18,18%
	45 yaş ve üzeri	4,55%
Eğitim Düzeyi	Lise	4,55%
	Ön Lisans	9,09%
	Lisans	50,00%
	Yüksek Lisans	31,82%
	Doktora	4,55%
Pozisyon	Uzman/Uzman Yrd.	40,91%
	Orta Düzey Yönetici	36,36%
	Üst Düzey Yönetici	9,09%
	İşveren	13,64%
Toplam İş Deneyimi	0-1 yıl	9,09%
	1-3 yıl	22,73%
	3-7 yıl	31,82%
	7-10 yıl	9,09%
	10 yıl+	27,27%

Çizelge 1 incelendiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğunu erkek katılımcıların oluşturduğu görülmektedir. Yaş aralığı açısından ise 25-34 yaş aralığındaki katılımcı sayısı

diğer yaş aralıklarına göre daha yüksek bir yüzdeye sahiptir. Eğitim düzeyi açısından ise Lisans eğitimine sahip çalışanlar toplam katılımcı sayısının yarısını oluşturmaktadır. Çalışanların pozisyonu incelendiğinde ise işletmede uzman/uzman yardımcı ile orta düzey yönetici pozisyonundaki kişilerin katılımının oldukça yüksek bir yüzdeye sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların iş deneyimi incelendiğinde ise 3-7 yıl ile 10 yıl ve üzeri deneyime sahip çalışanların katılımcıların yaklaşık %60'ına yakın olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan işletme yöneticilerinin çalıştıkları işletmelerin ölçekleri aşağıdaki Çizelge 2'de görülmektedir.

Çizelge 2. İşletmelerin Ölçeği

İşletmeler	İşletmenin Ölçeği		
	Küçük	Orta	Büyük
İşletme 1			X
İşletme 2			X
İşletme 3			X
İşletme 4		X	
İşletme 5			X
İşletme 6	X		
İşletme 7			X
İşletme 8			X
İşletme 9		X	
İşletme 10		X	
İşletme 11			X
İşletme 12		X	
İşletme 13			X
İşletme 14		X	
İşletme 15		X	
İşletme 16	X		
İşletme 17			X
İşletme 18		X	
İşletme 19		X	
İşletme 20		X	
İşletme 21		X	
İşletme 22		X	

Çizelge 2 incelendiğinde 22 işletmeden 2 tanesi küçük, 11 tanesi orta ve 9 tanesi büyük ölçekli olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada kullanılan ölçek ifadeleri Kanapathipilla (2020) tarafından yapılan çalışmadan uyarlanmıştır. Son soru yazarlar tarafından eklenmiştir. Aşağıdaki Çizelge 3'te kullanılan ölçek ifadeleri ve katılımcıların ifadelere katılma düzeylerine ilişkin frekans analizi sonuçları görülmektedir.

Çizelge 3. Covid-19 Pandemi Döneminin Mobilya Sektörüne Etkileri

İfadeler	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
	Yüzde				
Bu dönemde işletmemizin faaliyetleri belirli dönemlerde geçici olarak durdurmak zorunda kaldık.	18,18	18,18	0,00	40,91	22,73
Bu dönemde müşterilerimiz sipariş verme konusunda isteksiz oldu.	4,55	31,82	9,09	36,36	18,18
Bu dönemde lojistik hizmetlerini azalttık.	18,18	31,82	4,55	36,36	9,09
Bu dönemde internet erişimi, yol engelleri vb. gibi altyapı ile ilgili sorunlarımız oldu.	36,36	22,73	9,09	27,27	4,55
Bu dönemde girdilere erişimimiz zorlaştı.	27,27	22,73	22,73	22,73	4,55
Bu dönemde nihai ürünlerin (mobilya) satışları azaldı.	27,27	27,27	0,00	27,27	18,18
Bu dönemde reklam, promosyon, eğitim gibi yatırımları azalttık.	22,73	22,73	0,00	27,27	27,27
Bu dönemde müşterilerle iletişim kurmak ve onları ikna etmek zorlaştı.	9,09	13,64	27,27	36,36	13,64
Bu dönemde gelir kaybı yaşadık.	13,64	22,73	4,55	31,82	27,27
Bu dönemde müşteri kaybı yaşadık.	22,73	18,18	9,09	22,73	27,27
Yüzyüze iletişim yerine, e-anlaşmalar yöntemiyle satışlarımızı kapattık.	27,27	13,64	9,09	27,27	22,73
Ürünleri tanıtmak için tele çalışma – online çalışma yöntemi kullandık.	22,73	13,64	4,55	36,36	22,73
Online kanallardaki pazarlama faaliyetlerimizi artırdık.	22,73	4,55	9,09	22,73	40,91
Müşterilerimizin ilgisini çekmek için aldığımız covid önlemlerini her fırsatta ön plana çıkarttık.	9,09	13,64	4,55	40,91	31,82
Pandemi döneminde yeni pazar oluşturmak için pazarlama yatırımlarımızı artırdık.	22,73	22,73	4,55	27,27	22,73
Satış sonrası hizmetler için online yöntemleri kullandık.	22,73	0,00	13,64	36,36	27,27
Pandeminin yarattığı belirsizlik ortamı sebebi ödeme ve tahsilat yöntemlerinde peşin ödeme ve tahsilat yöntemine yöneldik.	13,64	13,64	4,55	36,36	31,82

Çizelge 3 incelendiğinde, "Bu dönemde işletmemizin faaliyetleri belirli dönemlerde geçici olarak durdurmak zorunda kaldık." ifadesine katılımcıların %63,64'lük kısmı faaliyetlerini bu süreçte geçici olarak durdurmak zorunda kaldığını belirttiği görülmektedir. "Bu dönemde müşterilerimiz sipariş verme konusunda isteksiz oldu." ifadesine katılımcıların %54,55'i müşterilerinin isteksiz olduğunu belirtmiştir. Bu ise piyasalardaki ekonomik belirsizliğin etkisinin tüm kesimler tarafından hissedildiğini göstermektedir. "Bu dönemde

lojistik hizmetlerini azalttık." ifadesine, katılımcı işletmelerin %50'si lojistik hizmetlerini azaltmadıklarını bir diğer ifadeyle Covid-19 öncesi dönemiyle aynı veya daha fazla hizmet aldıklarını belirmiştir. "Bu dönemde internet erişimi, yol engelleri vb. gibi altyapı ile ilgili sorunlarımız oldu." ifadesine yanıtlayıcıların %59,09'u herhangi bir engelle karşılaşmadığını belirmiştir. "Bu dönemde girdilere erişimimiz zorlaştı." İfadesine yanıtlayıcıların %27,27'si operasyonlarının bu sürecinde herhangi bir sorun yaşamadıklarını belirtmiştir. "Bu dönemde nihai ürünlerin (mobilya) satışları azaldı." Yanıtlayıcıların %54,55'i bu dönemde mobilya satışlarının azalmadığını belirtmiştir. "Bu dönemde müşterilerle iletişim kurmak ve onları ikna etmek zorlaştı." ifadesine yanıtlayanların %22,73'ü bu süreçte müşterileri ile iletişim kurmakta sorun yaşamadığını belirtmiştir. "Bu dönemde gelir kaybı yaşadık." ifadesine %59,09'u bu dönemde gelir kaybı yaşadıklarını belirtmiştir. "Bu dönemde müşteri kaybı yaşadık." ifadesine yanıtlayıcıların %50'si müşteri kaybı yaşadıklarını belirtmiştir. "Yüzyüze iletişim yerine, e-anlaşmalar yöntemiyle satışlarımızı kapattık." %50'si e-anlaşmalarla ile satışlarını kapattıklarını belirtmiştir. "Ürünleri tanıtmak için tele çalışma – online çalışma yöntemi kullandık." %59,09'u ürün tanıtımlarında da uzaktan model seçtiklerini iletmiştir. "Online kanallardaki pazarlama faaliyetlerimizi artırdık." İfadesine %63,64 katıldıklarını belirtmiştir. "Müşterilerimizin ilgisini çekmek için aldığımız covid önlemlerini her fırsatta ön plana çıkarttık." İfadesine %72,73'ü katıldıklarını belirtmiştir. Bu da bize Covid-19'a karşı alınan önlemlerin, işletmeler tarafından bir pazarlama faaliyeti olarak da kullanıldığı sonucuna varılabilir. "Pandemi döneminde yeni pazar oluşturmak için pazarlama yatırımlarımızı artırdık." katılımcıların yarısı pazarlama yatırımlarını artırdığını belirtirken, öbür yarısı olumsuz yönde fikir belirtmişlerdir. Bu da bize yaşanılan pandemi döneminin ortamının belirsizliğini göstermektedir. "Satış sonrası hizmetler için online yöntemleri kullandık." ifadesine %63,64'ü katıldıklarını belirtmiştir. Bu bize işletmelerin satış öncesi, satış anında online yöntemlerin yanı sıra satış sonrası süreçlerde de aktif olarak online süreçlerin kullanıldığını göstermektedir. "Pandeminin yarattığı belirsizlik ortamı sebebi ödeme ve tahsilat yöntemlerinde peşin ödeme ile tahsilat yöntemine yöneldik." İfadesine katılımcıların %68,18'i katıldıklarını belirtmiştir. Bu ise sektörlerin genelinde gözlemlendiği gibi, mobilya sektöründe de ana sermayeyle gerçekleşen faaliyetlerin arttığı sonucuna varılabilir.

Katılımcılara "Covid Pandemisi'nin işletmenize ve operasyonlarınıza olumlu/olumsuz etkileri nelerdir?" sorusu sorulmuş ve alınan yanıtlar aşağıdaki çizelge 4'de sunulmuştur.

Çizelge 4. Covid-19 Pandemi Döneminin Katılımcı İşletmelere Olumlu/Olumsuz Etkileri

Etkiler	Covid-19 Pandemi Döneminin Olumlu/Olumsuz Etkileri
Olumlu	1. Alıcıların, yeni tedarikçi aramaları
	2. E-Ticaret satışlarındaki artış
	3. Kapanma döneminin etkisi olarak, insanların mobilya taleplerini artırmaları
	4. Peşin ticaretin yaygınlaşması
Olumsuz	1. Tam kapanma dönemlerinde gümrük çıkışlarının durdurulması
	2. Hammadde tedarik sorunları
	3. Yüzyüze satışlardaki azalma

Çizelge 4 incelendiğinde, katılımcılar Covid19'un olumlu etkileri olarak; yeni tedarikçi arayışına girdiklerini, E-Ticaret satışlarında artış yaşadıklarını, kapanma döneminin olumlu bir etkisi olarak insanların mobilya taleplerinin arttırdığını ve peşin ticaretin yaygınlaştığını belirtmişlerdir. Katılımcılar Covid19'un olumsuzu etkilerini ise; tam kapanma dönemlerinde gümrük çıkışlarının durdurulması, hammadde tedarik sorunları ve yüzyüze satışlardaki azalma olarak belirtmişlerdir.

Katılımcılara "Covid Pandemisinin olumsuz etkilerinden, sizi en çok etkileyen durum neydi ve sorunu aşabildiniz mi? Aştıysanız nasıl aştınız?" sorusuna alınan cevaplar ise aşağıdaki Çizelge 5'de görülmektedir.

Çizelge 5. Covid-19 Pandemi Döneminin Katılımcı Mobilya İşletmelerinde En Çok Etkilendiği Olumsuz Durumlar ve Bulunan Çözümler

Sorun	Çözüm
1. Yüzyüze iletişimin olmaması	1. Online süreçler aktif kullanıldı
2. Tedarik sorunları	2. Alternatif imalatçılarla iş birliği yapıldı
3. Tedarik sorunları	3. Ürün çeşitliliği azaltıldı
4. Online süreçlere entegre problemleri	4. Daha fazla yatırım yapılarak süreçler iyileştirildi
5. Düğünlerin yapılmaması sebebiyle, yeni evli çiftlere yapılan satışların kaçırılması	5. Normalleşme süreci ile kayıp telafi edildi

Çizelge 5 incelendiğinde, yüz yüze iletişimdeki sorunların online süreçlerle çözüldüğü, tedarik sorunları için alternatif tedarikçilerle çözülmeye çalışıldığı veya sıkıntı yaşadıkları ürünlerde ürün çeşitliliğini azalttıkları, online süreçlerdeki sorunlarını ise bu alanlara yatırım yaparak çözdükleri, düğünlerin olamaması nedeniyle yaşanılan satış kaybının ise normalleşme süreciyle aşıldığı şeklinde belirtmişlerdir.

Katılımcılara "Kriz dönemleri, fırsat dönemidir." sözünü işletmenizin Covid-19 döneminde uygulayabildiğine inanıyor musunuz? İşletmeniz sizce yaşanan Covid-19 pandemisi krizini fırsata çevirebildi mi? Çevirdiyse bunu nasıl başardı?" sorusu yöneltilmiştir. Alınan cevaplar Çizelge 6'da görülmektedir.

Çizelge 6. Kriz Dönemleri Fırsata Çevrilebilmesi

İşletme	Çevrildi	Çevrilemedi	Nasıl Başardı?
İşletme 1		X	
İşletme 2	X		Online süreçlere çok hızlı uyum sağlayarak
İşletme 3		X	
İşletme 4		X	
İşletme 5	X		E-Ticarette ciddi bir satış hacmi yakalayarak
İşletme 6		X	
İşletme 7	X		Online süreçlere çok hızlı uyum sağlayarak
İşletme 8		X	
İşletme 9		X	
İşletme 10		X	
İşletme 11	X		E-Ticarette ciddi bir satış hacmi yakalayarak
İşletme 12		X	
İşletme 13		X	
İşletme 14	X		E-Ticarette ciddi bir satış hacmi yakalayarak
İşletme 15	X		E-Ticarette ciddi bir satış hacmi yakalayarak
İşletme 16		X	
İşletme 17		X	
İşletme 18	X		Yeni fiyat politikasıyla karlılık artışı sağlanarak

İşletme 19	X		İç pazarda yaşanan daralma görüldüğünde, dış pazara da açılıp, pandemi öncesi hacimden daha fazla müşteri hacmine ulaşarak
İşletme 20	X		Çalışanları için en aktif şekilde rol alacakları, online bir süreç kurgulayarak
İşletme 21	X		E-Ticarette ciddi bir satış hacmi yakalayarak
İşletme 22		X	

Çizelge 6 incelendiğinde, işletmelerin yaşanan Covid-19 krizini hangi alanlara odaklanarak fırsata çevirdiği görülmektedir. Krizi fırsata çevirdiğini ifade eden işletmelerin geneli online süreçlerini güçlendiren, e-ticarete yönelen ve yeni pazarlara açılan işletmelerden oluşmuştur.

Katılımcılara "Normalleşme sürecini sektörel açıdan nasıl değerlendiriyorsunuz?" sorusu da sorulmuştur. Bu soruya alınan cevapların ortak özellikleri özet olarak Çizelge 7'de görülmektedir.

Çizelge 7. Normalleşme Süreci Konusundaki Değerlendirmeler

1. Yüzyüze görüşmelere dönüş, sıcak satışı artırdı.
2. Tüm sektörlere etkisinin olumlu olacağını düşünüyoruz.
3. Üretim ve satış adetlerinin de normalleşeceğini düşünüyoruz.
4. Tekrar fiziksel mağazalara yatırımların artırılması gerektiğini düşünüyoruz.
5. Müşteriler ile daha sağlıklı bir iletişim kurulacak olması en olumlu etkisi.
6. Alım gücündeki azalma, sektöre yakın gelecekte olumsuz etkileyebilir.

Çizelge 7 incelendiğinde, katılımcılar normalleşme sürecinin yüz yüze görüşmelerin ve sıcak satışları arttırdığını, normalleşmenin tüm sektörlere olumlu etkilerinin olacağını, üretim ve satış adetlerinin de normal düzeylere geleceğini, fiziksel mağazaların tekrar önemli olacağını, müşterilerle daha sağlıklı bir iletişim kurabileceklerini belirtmişlerdir. Ancak alım gücündeki azalmanın sektörü yakın gelecekte olumsuz etkileyeceği de ifade edilmiştir.

Katılımcılara "Sektörün önündeki gelecek 10 yıldaki en büyük fırsat ve engeller sizce nelerdir? Neden?" sorusu da yöneltilmiş ve alınan cevapların Çizelge 8'de özetlenmiştir

Çizelge 8. Gelecek 10 Yıl İçinde Sektörün Önündeki Fırsatlar ve Engeller

Fırsatlar	**Engeller**
Her türlü sürece daha hızlı adapte olabilen genç girişimciler	Gelişim sağlayamayan eski yatırımcılar
E-Ticaretin yaygınlaşması	Artan rekabet ortamı
Teknolojik olanakların artması	Üretim maliyetlerindeki artış
Sanayileşme verimliliğinin artırılması	İşsizlik artışı ve gelir kaybı
Yeni tedarikçilerle iş birliği	Girdilerdeki maliyet artışları
İnsan ihtiyaçlarının giderek artması	Nakite dayalı ticaret sisteminin, genel hacim üzerindeki azaltıcı etkisi
Değişen ve gelişen iletişim kanalları	Lojistik maliyetlerindeki artışlar
İnsanlık var olduğu sürece, sektöre talep artarak devam edecektir	Yeni salgınlar ve yeni küresel krizler
İnsan nüfusundaki artış hızı	Alt yapısal problemler

Ar-Ge çalışmalarının öneminin artırılması	Arz- talep şoku
Teknolojik dönüşüm	Dünya ekonomilerindeki dalgalanmalar
E-Ticaretin yaygınlaşması	Ham madde tedarik problemleri
Satın alma alışkanlıklarındaki değişim, tüketim toplumuna evrimleşme	Global ekonomik kriz
Online süreçlerin aktif kullanılması	Yeni düzenleme ve vergilendirmelerin yapılması
	Ham madde tedarik problemleri
	Ham madde ve enerji sıkıntıları

Çizelge 8 incelendiğinde sektörün önünde birçok fırsat olmasına karşın birçok da engelin olduğunu göstermektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada tüm dünyayı etkisi altına alan ve halen daha doğrudan ve dolaylı etkileri devam eden Covid-19 pandemi döneminin mobilya sektörüne olan etkileri ve sektör çalışanlarının süreçle ilgili değerlendirmeleri ortaya konulmuştur.

Araştırmaya katılan 22 işletme temsilcisinden toplanan bilgiler göstermektedir ki Covid-19 pandemisi mobilya sektöründeki hemen her işletme için zorlayıcı bir sınav olmuştur. İşletmeler faaliyetlerini belirli dönemlerde pandemi önlemleri kapsamında yavaşlatmak ve hatta durdurmak durumunda kalmıştır. Covid-19 döneminin en belirgin sorunlarından biri ise tedarik problemleri olmuştur. Uzak pazarlardan yapılan tedariklerin sekteye uğraması, alıcıları yeni tedarikçi arayışına sokmuştur. Ülkemizde tedarikçi konumunda yer alan işletmeler bu durumu fırsata çevirebilmek için mevcut pazar alanlarının ötesine giderek, yeni alıcılarla bir araya gelmesi gerekmiştir. Öte yandan ülkemizdeki yüksek döviz kuru da ülkemizi alıcılar için iştah kabartıcı bir unsur olmuştur.

Pandemi döneminde gerek iç pazarda, gerekse dış pazarda satışlarını artıran işletmelerin ortak özelliği, dijitalleşmeye ve e-ticarete verdikleri önemdir. Bu dönemde işletmelerin büyük çoğunluğu, bakım-onarım, seyahat, eğitim gibi pek çok masraflarını azaltma eğilimi gösterirken, dijital dönüşüm yatırımlarını arttırmıştır.

Gündelik hayatın her noktasına yayılan mobilya sektörü, gündelik değişimlere en iyi şekilde adapte olması gereken sektörlerden biridir. Değişime ve dönüşüme açık olmayan işletmeler genellikle bu süreçlerde gelir kayıpları yaşamıştır. Değişim ve dönüşüm her ne kadar zorlu bir süreç olsa da işletmeler sürekli değişen ve dönüşen dünyada her zaman farklı süreçlere açık olmalıdır. Nitekim Covid-19 Pandemisi öncesinde e-ticarete ve dijital dönüşüme önem veren işletmeler, yine bu süreçte ciddi ciro ve karlılık artışı sağlamıştır. İşletmeler bu konuda yatırımlarını arttırmakta ve uygulanacak stratejilerle ilgili araştırmalarını devam ettirmektedir.

Bu çalışma için veriler görüşme yöntemiyle elde edilmiş aynı zamanda ölçek ifadelerinden oluşan soruların da yanıtlanması istenmiştir. Ancak Covid-19 döneminde sadece 22 işletmeden randevu alınıp araştırma gerçekleştirilebilmiştir. Araştırmanın örneklem hacminin küçük olması bu çalışmanın pilot bir çalışma olarak kabul edilmesi gerektiğini ve bu yönüyle anakütleyi temsilde önemli bir sınırlamaya sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bundan sonra yapılacak çalışmaların daha büyük örneklem hacimleriyle ve daha ileri analizlerin yapılması gelecekteki araştırmacılara önerilebilir.

Açıklama

Bu çalışma, Prof. Dr. Erkan ÖZDEMİR'in eşdanışmanlığında Bursa Uludağ Üniversitesi SBE İşletme Tezsiz Yüksek Lisans öğrencisi Usame Murat KEKİK tarafından tamamlanmış olan dönem projesi ödevinden geliştirilmiştir.

KAYNAKÇA

Asya Kalkınma Bankası, Asya Kalkınma Görünümü 2020, https://tr.euronews.com/2020/04/03/asya-kalkinma-bankasi-covid-19-un-kuresel-ekonomiye-maliyeti-4-1-trilyon-dolar-bulabilir, Erişim Tarihi: 05.05.2022

Bekar, A. (2020). Ürün Konumlandırmada Covid-19'un İhracat ve Pazarlama Stratejisine Etkisi: Pandemi Süreci ve Sonrası Mobilya Sektörü. USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi 2(4), 852-873.

Bekar, İ., & Kutlu, İ. (2022). Covid-19 Sonrası Ofis Mobilyalarındaki Değişimin Sürdürülebilirlik Bağlamı. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 31(2), 423-436.

Dünya Bankası, Küresel Büyüme 2023 Sonuna Kadar Yavaşlamaya Devam Edecek Ve Gelişmekte Olan Ekonomiler İçin "Sert İniş" Riskini Daha Da Arttıracak, https://www.worldbank.org/tr/news/press-release/2022/01/11/global-recovery-economics-debt-commodity-inequality, Erişim Tarihi: 05.05.2022

Dünya Sağlık Örgütü, https://covid19.who.int/, Erişim Tarihi: 03.06.2022

Dünya Sağlık Örgütü, https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/interactive-timeline#!, Erişim Tarihi: 04.04.2022

E-Ticaret Bilgi Platformu; https://www.eticaret.gov.tr/istatistikler, Erişim Tarihi: 05.05.2022

Fernandes, N. (2020). Economic effects of coronavirus outbreak (COVID-19) on the world economy, Retrieved from. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3557504, Erişim Tarihi: 03.05.2022

İhracat Genel Müdürlüğü Maden, Metal ve Orman Ürünleri Dairesi, "Mobilya Sektör Raporu (2021), https://ticaret.gov.tr/data/5b87000813b8761450e18d7b/Mobilya%20Sekt%C3%B6r%20Raporu%202021.pdf, Erişim Tarihi: 03.06.2022

Kanapathipillai, K. (2020). The impact of the silent enemy (Covid-19 pandemic) on the marketing efforts undertaken by the automotive industries in Malaysia. European Journal of Management and Marketing Studies, 5(4), 1-21

Karagöz, F. (2020) An Assessment of The Impact of The Pandemic on Global Supply Chains and Its Potential Outcomes. The COVID-19 Pandemic and Its Economic, Social, and Political Impacts, Editörler: Dilek Demirbaş, Veysel Bozkurt, Sayım Yorğun, İstanbul University Press, 39-57.

Kırklıkçı, A. B., Gedik, T., 2022. Kurumsallaşma sürecindeki orman ürünleri sanayi işletmelerinin COVID-19 pandemisinde kriz yönetim planlamaları. Turkish Journal of Forestry, 23(4): 290-298

TCMB Konut Fiyat Endeksi, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Reel+Sektor+Istatistikleri/Konut+Fiyat+Endeksi/, Erişim Tarihi: 03.06.2022

Ticaret Bakanlığı, İhracat Genel Müdürlüğü Maden, Metal ve Orman Ürünleri Dairesi, Mobilya Sektör Raporu, https://ticaret.gov.tr/data/5b87000813b8761450e18d7b/Mobilya%20Sekt%C3%B6r%20Raporu%202021.pdf, Erişim Tarihi: 10.05.2022

TUİK, 2022 Enflasyon Verileri, https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=enflasyon-ve-fiyat-106, Erişim Tarihi: 05.05.2022

TÜİK (14 Ocak 2022) "Konut Satış İstatistikleri, Aralık 2021", https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Konut-Satis-Istatistikleri-Mart-2022-45675, Erişim Tarihi: 03.06.2022

TÜİK (25 Şubat 2022) "Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2021" https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2021-45568, Erişim Tarihi: 03.06.2022

GÜÇLENDİRİCİ LİDERLİK VE GÜVENLİ DAVRANIŞ ARASINDAKİ İLİŞKİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN EMPOWERING LEADERSHIP AND SAFETY BEHAVIOR

Yüksek Lisans Öğrencisi Büşra DEMİREL[1], Prof. Dr. Gönül KAYA ÖZBAĞ[2]

[1] Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, bdemireel@gmail.com

[2] Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, gonul.kaya@kocaeli.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4205-6171

ABSTRACT

The impact of leadership on communities is an undeniable reality. It is well-known that a significant majority of workplace accidents is attributed, according to investigations and reports by authorities, to a lack of safety. With this in mind, the aim of this study is to examine the relationship between empowering leadership and safe behavior. Data collected from 125 employees of logistics companies through online surveys were analyzed using the SPSS program to test eight different hypotheses. The results of the study indicate that the dimensions of empowering leadership have a positive impact on the dimensions of safe behavior. Based on these findings, it can be suggested that, to enhance safe behavioral attitudes in businesses, individuals with empowering leadership qualities should be preferred in leadership positions, and effective communication between leaders and employees should be ensured.

Keywords: Empowering Leadership, Safety Behaviour, Logistics.

ÖZET

Liderliğin topluluklar üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçektir. İş kazalarının önemli çoğunluğunun da, yetkililerin yaptığı incelemeler ve raporlar doğrultusunda, güvenlik eksikliğinden kaynaklandığı bilinmektedir. Buradan hareketle, güçlendirici liderlik ile güvenli davranış arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. 125 lojistik firması çalışanından çevrimiçi anketler aracılığıyla toplanan veriler, 8 farklı hipotezi test etmek için SPSS

programıyla analiz edilmiştir. Araştırmanın sonuçları, güçlendirici liderlik boyutlarının güvenli davranış boyutlarına pozitif etkisi olduğunu göstermektedir. Sonuçlardan yola çıkarak, işletmelerde güvenli davranış tutumlarını geliştirmek adına, lider seçiminde güçlendirici liderlik niteliklerine sahip bireylerin tercih edilmesi gerektiğini ve liderler ile çalışanlar arasında etkili iletişimin sağlanması gerektiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Güçlendirici Liderlik, Güvenli Davranış, Lojistik.

1. GİRİŞ

Liderlik olgusu; insanlık tarihinin ilk zamanlarına kadar dayanmaktadır. Kökeni İngilizce "leadership" ve fiil olarak "lead" olarak kabul edilen lider kelimesi, yol göstermek, rehberlik yapmak, öncülük etmek anlamına gelmektedir (Alay ve diğerleri, 2023:115). Ahluwalia (2020) liderliği, çalışanların örgütün hedeflerine ulaşabilmesi adına onları etkileme, motive etme, yönlendirme ve ilham verme konusundaki uzmanlık olarak tanımlamaktadır. Her örgüt insanlardan oluşmakta olup; bu insanların işe yönlendirilmesi, koordine edilmesi ve sorunların çözülmesi liderlik etme fonksiyonu ile gerçekleştirilmektedir. (Özkalp ve Kırel, 2008:16).

Cevahir'e göre (2004:24) liderlik ve güç terimleri bağlantılı olup, güç liderlerin ekipler adına hedeflenen amaçlara ulaşmanın aracıdır. Güçlendirme kavramı, 1980-1990 yıllarından itibaren, artan rekabet ortamı ve sürekli değişimin var olması sebebiyle, daha fazla gereksinim duyulan, en çok tartışılan kavramlardan biri olmuştur (Bolat ve diğerleri, 2009:216). Konan ve Çelik'in 2018'de yayınladıkları araştırma metnine göre güçlendirme öz yeterlilik algılarının sağlanması ile ilişkili olup, buna bağlı olarak çalışanın kendi kararlarını vermesine teşvik edilmesi güçlendirme için önemli bir unsurdur. Arslantaş 2007'de bilgi paylaşımı sayesinde ise çalışanların örgütün aldığı kararların nedenlerini anlayabilmesini sağlayarak, örgüte bağlılıklarını arttırdığını dile getirmiştir.

Şentürk ve Coşkuner'e göre güçlendirici liderlik, 2000 yılında Arnold ve diğerlerinin yaptığı çalışma ile ortaya çıkmıştır (2018:1704). Güçlendirici liderlik tanımı, örgüt çalışanlarının motivasyonunun artmasını sağlayan ve güç dağılımında denge oluşturan davranış olarak yapılabilmektedir (Srivastava ve diğerleri, 2006:1239). Güçlendirici liderlik kavramı, Ahearne ve arkadaşları (2005) tarafından, (1) *anlamlı iş*, (2) *kararlara katılımı teşvik*, (3) *performansa güven* ve (4) *otonomi* olmak üzere boyutlandırılmıştır.

Birey sosyal bir varlık olduğu için, grup olarak hareket etme isteğine sahiptir ancak grubun istek ve ihtiyaçlarını giderebileceği bir lidere gereksinim duyması olağandır (Eren,

2000'den aktaran Telli ve Ünsar ve Oğuzhan, 2012:138). Buna bağlı olarak liderin grubu nasıl yönlendirdiğinin ve etkisinin önemli olduğu unutulmamalıdır (Telli ve diğerleri, 2012:138). Naidoo (2019:7), işletmelerin hedeflerine ulaşması için güvenliğin önemini vurgulamış ve mükemmel başarıyı sağlayabilmek için üst seviyede güvenlik performansı sağlanması gerektiğini dile getirmiştir. Lider, güvenli davranışı vurgulayıp övmeli, güvensiz koşulları kısa süre içinde ortadan kaldırarak iş güvenliği ile ilgili motivasyonu arttırmalıdır (Kocaman, 2019:74).

Güvenli davranış, Neal ve Griffin tarafından (2006), (1) *güvenlik uyumluluğu* ve (2) *güvenlik katılımı* olmak üzere 2 boyutta incelenmiştir. Güvenlik uyumu, Kayaoğlu ve Dalbay'a göre, güvenlik kurallarına bağlı kalmayı, prosedürlere uymayı, kişisel koruyucu donanımların kullanımına dikkat etme gibi durumları ifade ederken, güvenlik katılımı güvenlik uygulamalarına katılımı, ekip arkadaşlarına destek olma ve emniyet konusunda gönüllü olma durumlarını kapsamaktadır (2023:428). Milli ve arkadaşları (2021:46), güvenlik ve sağlık sisteminin işyerinde olumlu bir güvenlik kültürü ile desteklenmedikçe etkili olmayacağını ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün bu kültürü iş sağlığı ve güvenliğinin önemli bir parçası olarak belirttiğini dile getirmiştir. Özkan ve Lajunen (2003:3), Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (IAEA)'nun güvenlik kültürünü, kurumun güvenlik ve sağlık stratejilerinin yeterliliğine, uygulamadaki karar verici birey ve ekiplerin değer, tutum, yetkinlik ve davranışlarının bir ürünü olarak tanımladığından bahsetmiştir.

Beysenbaev ve Dus ikilisi, yayınladıkları bilimsel araştırma metninde, lojistiğin durağan olmayan, dinamik ve akışta olan bir yapısı olması sebebiyle ticari ilişkilerde gün geçtikçe daha da önemli bir süreç haline gelmesinden dolayı lojistiğin çalışmalara dahil edilmesi gerektiğinden bahsetmektedir (2020:40). Zeybek ise 2019 yılında, küreselleşme öncesinde ülkelerin daha çok bölgelerindeki ülkelerle rekabet içinde olduğunu fakat küreselleşme ile tüm dünya ülkeleriyle rekabet etmek zorunda kaldıklarını dile getirmiştir. Buna ek olarak dünya ticaretinin küreselleşmesiyle ticaretteki lojistiğin öneminin arttığını ve ülke gelişiminde etkin olan faktörlerden biri haline geldiğine de değinmiştir. Ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilir olabilmesi adına ülkelerin lojistik süreçlerini sorunsuz bir şekilde tamamlayabilmesi, düzenin desteklenmesi büyük önem arz etmektedir (Erkan, 2014:48). Lojistik süreçlerin sorunsuz bir şekilde tamamlanabilmesi adına sorunların önceden tespit edilebilmeye odaklanılması ve engelleyici politikalarla desteklenmesi gerekmektedir.

Horozoğlu (2017), işletmelerin ayakta kalabilmesi, rekabet üstünlüğünün sürdürülebilir olması ve kar elde edilebilmesi için çalışanların korunması ve güvenliğinin sağlanması zorundalığına dikkat çekmiştir. Erol ise 2015'te ülkemizde iş sağlığı ve güvenliği sorunlarının ve iş kazalarının yaygınlığından, bu kazaların sonucunda ise çalışma ortamındaki çok geniş bir kesimin etkilendiğinden ve bunun insan hayatına, sağlığına ve ülkenin ekonomik gücüne zarar vereceğinden bahsetmiştir. Yaşar (2017), lojistik süreçlerdeki operasyon sürecinin tam verimlilik ve hızlı bir şekilde tamamlanabilmesi adına emniyet kurallarına dikkat edilmesi, kuralların tam olarak uygulanması gerektiğini söylemektedir. Yaşar ayrıca, insan gücüne ve takım çalışmasına dayalı olan lojistik sektöründe; kullanılan ekipmanlar ve teçhizatların büyüklüğü/ağırlığı, elleçlenen yüklerin yüksek hacimli olması gibi sebeplerden dolayı yaşanan iş kazalarında hasarın büyük olduğuna da değinmiştir.

Eyitmiş ve Kaplan, 2021'de, iş güvenliği uygulamalarının iyileştirilmesi yani emniyetin sağlanması durumunda, çalışanın motivasyonunun arttıracağından bahsetmişlerdir. Güvenlik önlemleri eksik olarak çalışmanın işçilerin verimini olumsuz etkilemektedir (Bayır ve Ergül, 2006'dan aktaran Horozoğlu, 2017). Bettencourt ve Brown 1997'de, örgütlerdeki faaliyetlerin başarıya ulaşması için çalışanların iş birliği yapmasının önemini vurgulamıştır.

Çalışmaya yönelik yapılan taramalarda lojistik sektöründe güçlendirici liderlik ve güvenli davranış kavramlarının ilişkisini doğrudan inceleyen çalışmaya rastlanılamamıştır. Bu çalışmanın, güçlendirici liderlik vasıflarına sahip liderin güvenli davranış üzerindeki etkisini, lojistik sektörü baz alınarak inceleyerek literatüre katkı sağlaması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda yapılan bu çalışmada öncelikli olarak güçlendirici liderlik ve güvenli davranış kavramları üzerinde durulmuş, sonrasında ise bu iki kavram arasındaki ilişki araştırma tekniklerinden yapısal eşitlik tekniğiyle açıklanmıştır. Güçlendirici liderlik ile güvenli davranış arasındaki ilişki nicel olarak araştırılmıştır. Araştırma grubu olarak lojistik sektörünün seçilme nedeni ise sürekli olarak akışta olan bir sektör olup çoğunlukla takım çalışmasına dayanıyor olmasıdır. Araştırma sonucunda bu iki kavramın, birbirini doğru orantılı olarak etkilediğinin gözlemlenmesi öngörülmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1.Güçlendirici Liderlik

İnsanlık tarihinin toplu yaşama geçtiği zamanlardan itibaren, toplulukların ortak paydada buluşabilme ve örgütlenebilme ihtiyacı doğmuştur. Bu süreç boyunca toplum içerisinde bazı bireyler, diğerlerine göre daha ön plana çıkmış ve toplumun belli bir kısmına

hitap edebilmeyi başarmıştır. Bir şekilde kendi çevresinde topladıkları insanları kendi düşünceleri etrafında toplayabilmeyi başaran bireyler, her bireyde kolay kolay rastlanmayacak beceri ve ikna kabiliyetine sahip olanlardan olmaktadır (Demir ve diğerleri, 2010:130). Bu bireyler de lider olarak adlandırılıp, örgütleri veya toplulukları yönetme yetkisine erişmiştir. Sarıalp'e göre 20.yüzyıl itibariyle her ne kadar çağın getirdiği örgütlenme biçimleri (bilimsel, ekonomik, teknolojik vs.) örgütsel ve takım çalışmasına dayalı olsa bile, bu örgütlerin gelişimi ve takımların başarılarında liderlerin hala büyük önem taşıdığı yadsınamaz bir gerçektir (1991:23). Yeşil 2016'da liderliğin; örgüt içinde yer alan bireylerin davranışlarını yönlendirerek, onların belirlenen bir hedef doğrultusunda yol almasını sağlayan olgu olduğundan bahsetmektedir.

Sharma ve Kirkman, 2015'te, organizasyonların takım çalışmasına olan bağımlılığının artması, işlerin karmaşıklaşması sebepleriyle güçlendirici liderliğe ilginin arttığından bahsetmiş, güçlendirici liderliği ise; bireylere veya ekiplere yönlendirilen lider davranışları olarak tanımlamışlardır. Çalışanlara yetki verme, öz-yönetim ve karar verme, koçluk yapma ve bilgi paylaşımı gibi davranışları içeren liderlik tarzı "güçlendirici liderlik" olarak tanımlanmıştır (Adıgüzel ve Cayan, 2020:326). Düger ise 2021 yılında, güçlendirici liderliğin; çalışanların karar verme sürecine dahil etmenin, öz-yeterlilik duygularını arttırmanın, sorumluluk alanlarında özerk olmalarını sağlamanın, katılımlarını desteklemenin arasında bir ilişki sağlayan liderlik tarzı olduğunu söylemiştir.

İşletmeler rekabette var olabilmek hatta varlıklarını sürdürebilmek, kaliteyi yükseltmek ve maliyetleri düşürebilmek için; sürekli küresel çaptaki rekabetin artıyor olması, yeni ekonomik eğilimler, teknolojik gelişmeler, demografik değişiklikler durumları karşısında güçlendirici lidere ihtiyaç duymaktadır (Crawford ve Brungardt, 2000'den aktaran Cevahir, 2004'ten aktaran Pelenk, 2020).

Güçlendirici lider; çalışana güven vermek, insiyatif hakkı tanımak, sorumluluk aldırmak, yeni bakış açıları kazandırmayı amaçlamaktadır. Böylelikle çalışandan alınan verim artacak, yeni bakış açıları kazanılarak hız kazanılabilecektir. Güçlendirici lider olgusu için birçok farklı tanım olsa da aslında hepsi aynı noktada birleşerek; güçlendirici liderin, çalışanların becerilerini geliştirmeye odaklanarak, bireylerin kendi içindeki potansiyeli fark etmelerini sağladıklarını vurgular (Sönmez Çakır ve Adıgüzel, 2020:595).

Güçlendirici liderlik kavramı, Ahearne Mathieu ve Rapp tarafından 2005'te yayınlanmış olan bilimsel araştırmaya dayandırarak, 4 boyutta ele alınabilir. Bu boyutlar:

- *Anlamlı iş*: Yöneticinin; çalışana yaptığı işin önemini anlamasına yardımcı olmasını, şirket hedefleri ve çalışan hedefleri arasındaki bağlantıyı kurmasına destek olması gibi durumları içerir.
- *Kararlara katılımı teşvik*: Yöneticinin; önemli kararları alırken çalışanlarına danışması, çalışanını etkileyecek durumlarda çalışanına fikir danışması, ortak karar alınması durumlarını içerir.
- *Performansa güven*: Yöneticinin, çalışanına zor görevlerde de inancının olması, çalışan hata yaptığında bunun gelişime olanak sağlayacağına inanmasının, çalışanının yüksek seviyede performans yeteneğine güvenmesi durumlarını içerir.
- *Otonomi:* Yöneticinin; çalışanına karar alırken imkân tanıması, çalışanın işini kendi yöntemiyle yapmaya olanak tanımasını, çalışan için işin kolay ve daha verimli hale gelmesini sağlamaya çalışma durumlarını içerir.

2.2.Güvenli Davranış

Minibaş 2002'de, kişisel gelişimde önemli bir kavram olarak nitelendirdiği güvenli davranışı; "atılganlık", "kararlılık" kelimeleriyle eşleştirilmiş olup İngilizce'deki "assertiveness" kelimesinin tercümesi olarak tanımlamıştır. Güvenli davranışın; bireye, karşısındakine ve bulunulan ortama göre değişiklik gösterdiğini dile getirmiştir.

Kocaman (2019), güvenli davranışın doğal bir içgüdü olmaktan ziyade, her çalışanın birbirini bilinçli şekilde uyardığı anlayış seviyesine gelmesinin hedef olması gerektiğini belirtmiştir. Çalışanların kişisel olarak güvenli davranışlarının, yaşanabilecek bütün kazaların önüne geçilmesini sağlamadığı fakat bu anlayışın ekip olarak sürdürülebilmesi durumunda kazaların önüne geçilme hedefinin sağlanabileceğini de söylemektedir.

Olcay ve Erdem (2021), yaşanan iş kazaları sonucunda çalışanların sağlık kaybına, işverenler ve ülkeler için ise gelir kayıplarına neden olduğuna değinmiştir. Çalışanların her zaman için, liderlerinin öncülüğünde, bu kazaları engelleyebilmek adına oluşturulmuş güvenli davranış örüntülerini benimsemesi büyük önem taşımaktadır.

Dursun (2011), güvenlik kültürü çalışmalarında öne çıkan bir faktör olarak yönetimin bağlılığından bahsetmiştir. Bu faktörü liderlerin tutum ve davranışları üzerinde doğrudan

etkisi olarak nitelendirmiştir. Yani eğer çalışanlar, üstlerinin güvenliğe bağlılığını algılarsa ve bu bağlılık güvenlik sistemiyle desteklenirse; çalışanlar pozitif tutum eğilimde olacak, güvensiz davranışlardan kaçınma potansiyelinde olacak ve çalışma şartlarının iyileşmesi adına kendi fikirlerini belirteceklerdir (Muniz ve Peon ve Ordas, 2007'den aktaran Dursun, 2011:38).

Güvenli davranışı, Neal ve Griffin'in 2006 yılında yayınladıkları bilimsel araştırmaya dayandırarak, iki boyutta ele incelemek mümkündür. Bu boyutlar;

- *Güvenlik uyumluluğu:* Çalışanın bireysel olarak bütün gereklilikleri yerine getirerek, prosedür gereğini yerine getirmesidir.
- *Güvenlik katılımı:* Bireysel olarak güvenliliğe etki etmemekle beraber, bulunulan ortamdaki güvenlik koşullarının geliştirilmesi ve iyileştirilmesine yardımcı olan durumları kapsamaktadır.

Güvenlik uyumluluğu bir çalışanın iş rolünün bir parçası olarak görülebilecek davranışlarda bulunmayı kapsarken, güvenlik katılımı çalışanın resmi rolünün ötesindeki davranışlarını yani izin dışı veya örgütsel vatandaşlık davranışlarını içeren kapsamlı gönüllü unsuru içermektedir (Clarke, 2006, aktaran Öney ve Kılıç, 2023:131).

Dursun (2013:68) güvenlik katılımı boyutundan; çalışanların kişisel güvenliğiyle doğrudan ilişkilendirilmeyen ancak güvenli çevre oluşturulmasına yardımcı olan davranışlar olarak bahsederken, güvenlik uyumluluğundan ise bireyin işin güvenli olabilmesi adına kendi üzerine düşen tüm güvenlik kurallarını uygulaması ve prosedürlere uyması olarak bahsetmektedir.

Öney ve Tüm Kılıç'ın havacılık sektöründe yaptığı araştırmada, iş tutkunluğunun emniyete katılım boyutunda anlamlı ve pozitif etki olduğunu ifade edilmiştir (2023:129).

Kayabaşı'na (2018) göre risklerden kaçınabilmek adına işverenin bütün güvenlik önlemini almış olması, devletin düzenli olarak denetim yapması, çalışanın ise sorumluluklarını yerine getirmesi ve meslek etiği ilkelerini benimsemiş olması gerekmektedir. Çalışan bu etiği benimsediğinde, sorumluluklarını yerine getirme düşüncesiyle (Kayabaşı, 2018:6) güvenli davranış örnekleri gösterecektir.

2.3. Güçlendirici Liderlik ve Güvenli Davranış İlişkisi

Liderliğin güvenlik üzerindeki etkisi çok kez araştırmalara konu olmuştur. Hechanova Alampay ve Beehr ikilisi, 2001 yılında yayınladıkları araştırma metninde, daha fazla yetkilendirilmiş olan ekiplerin daha sık güvenlik davranışları sergilediklerine ve daha iyi güvenlik kayıtlarına sahip olduklarını belirterek, güçlendirici liderliğin otonomi boyutunun güvenli davranış arasındaki doğrudan etkisine dikkat çekmiştir.

Martínez-Córcoles ve arkadaşlarının ise farklı tarihlerde yaptıkları araştırmalar incelenmiştir. 2013 tarihli metinde; güçlendirici liderliğin etkin olduğu ekiplerde, ekip üyelerinin "riskli davranışlar", "güvensiz davranışlar", "emniyetli olmayan" olarak nitelendirilebilen davranışların azalması için katkıda bulunduklarından bahsedilmiştir. 2012 tarihli metinde ise; güçlendirici liderlik vasfının güvenli davranışa etkisinin olduğunu fakat bu vasfın özellikleriyle birlikte farklı aracıların da kullanılması gerektiğinden söz edilmektedir. Yine 2013 tarihli metinde; liderle çalışanlar arasındaki iletişimin açıklığı ve teşvikinin, emniyetli davranmak konusunda işbirlikçi araç olarak kullanılabileceği söylenmektedir.

AlShemeili, Davidson ve Khalid, 2022 tarihli makalelerinde; güvenli davranış konusundan bahsederken "güvenlik iklimi" tanımına da değinmişlerdir. Güvenlik iklimi; ekipte bulunan çalışanların hem bireysel hem de ekip olarak benimsedikleri tutum ve değer birleşimi olarak nitelendirilmiştir. Çalışanların güvenlik politikalarının, süreçlerin, kuralların ve protokollerinin güvenlik iklimi etkisinde oluşturulduğu detayından da bahsedilmiştir. Güvenlik iklimiyle ekip davranışları arasında sağlıklı bir ilişki sağlandığında daha az mesleki kaza oluştuğunu, bunun da yüksek güvenlik uyumluluğunun sayesinde olduğu öngörüsünden söz etmişlerdir. Güvenlik ikliminin; güçlendirici liderlik ile güvenli davranış arasında aracı rolü olduğunu, liderlerin güvenlik ikliminin oluşması ve şekillenmesinde büyük payı olması sebebiyle sağlıklı bir ortam oluşturulduğunda çalışanların da davranışlarına olumlu etkide bulunacağını söylemişlerdir.

Ta, Kim ve Gausdal (2022), liderliğin güvenlik üzerindeki önemini konu aldıkları araştırmalarında liderlik tarzları ve güvenlik performansı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmada örgütlerin başarı ve başarısızlıklarının liderler tarafından yapılan müdahaleler tarafından sonuçlandığını söyleyerek liderlik tarzı ile güvenlik performansı arasındaki ilişkinin önemini vurgulamışlardır.

Chan'in (2021) araştırmasında dikkat çeken nokta ise çalışanlar tarafından algılanan güvenlik liderliğinin olumlu olduğudur. Yani liderin güvenliğe olan bağlılığının yüksek

olmasının, çalışanların güvenliğe verdiği önemi de pozitif etkilediğini, süreklilik kazanılması kısmında da önemli bir pay olduğunu söylemiştir.

Gracia ve arkadaşları (2020), üç farklı nükleer enerji üretim şirketinde yaptıkları araştırmada güçlendirici liderliğin örgütlenmeye katkıda bulunmasını ve bunun da güvenli davranışa etkisini incelemiştir. Aynı metinde araştırmacılar, liderlerin genel olarak görev içi davranışlara dikkat ettiğini ve bu durumun liderin güvenlik uyumu hususunu etkileyebileceğinden bahsetmiştir. Liderlerin, çalışanların güvenlik tutumları ve davranışları konusundan başından itibaren önemli bir rolü bulunmaktadır (Mullen, 2011 ve Wong, 2015'ten aktaran Gracia ve Tomás ve Córcoles ve Peiró,2020:8).

Güçlendirici liderlik bazlı yaklaşımda, öncelik olarak çalışanın motivasyonuna ve verimliliğine odaklanılması sebebiyle emniyetsiz olarak nitelendirilebilecek davranışların önüne geçilmesi mümkündür. Çalışanın yaptığı işin anlamının farkında olması, karar alım aşamasında yer alabiliyor olması ve gerektiğinde kendi işine dair kararları alıp sorumlulukları göğüsleyebiliyor olması, bireydeki işletmeyi ve işini benimseme konusunda büyük rol oynayacaktır. Şirketini ve işini benimseyen çalışanın hem kendi hem de şirketin güvenliği için vereceği katkı da büyüyecektir. Fakat lideri tarafından tatmin edilemeyen çalışan sıkılganlık, mutsuzluk, umursamazlık gibi nedenlere bağlı olarak kendi güvenliğini de görmezden gelebilir. Bu koşullar oluştuğunda ise hem önlenmesi zor büyüklükte problemler hem de sağlık açısından da büyük sorunlar yaşanması ihtimal dahilindedir.

H1: Güçlendirici liderliğin anlamlı iş boyutu güvenli davranışın güvenlik uyumluluğu boyutunu olumlu yönde etkiler.

H2: Güçlendirici liderliğin anlamlı iş boyutu güvenli davranışın güvenlik katılımı boyutunu olumlu yönde etkiler.

H3: Güçlendirici liderliğin kararlara katılımı teşvik boyutu güvenli davranışın güvenlik uyumluluğu boyutunu olumlu yönde etkiler.

H4: Güçlendirici liderliğin kararlara katılımı teşvik boyutu güvenli davranışın güvenlik katılımı boyutunu olumlu yönde etkiler.

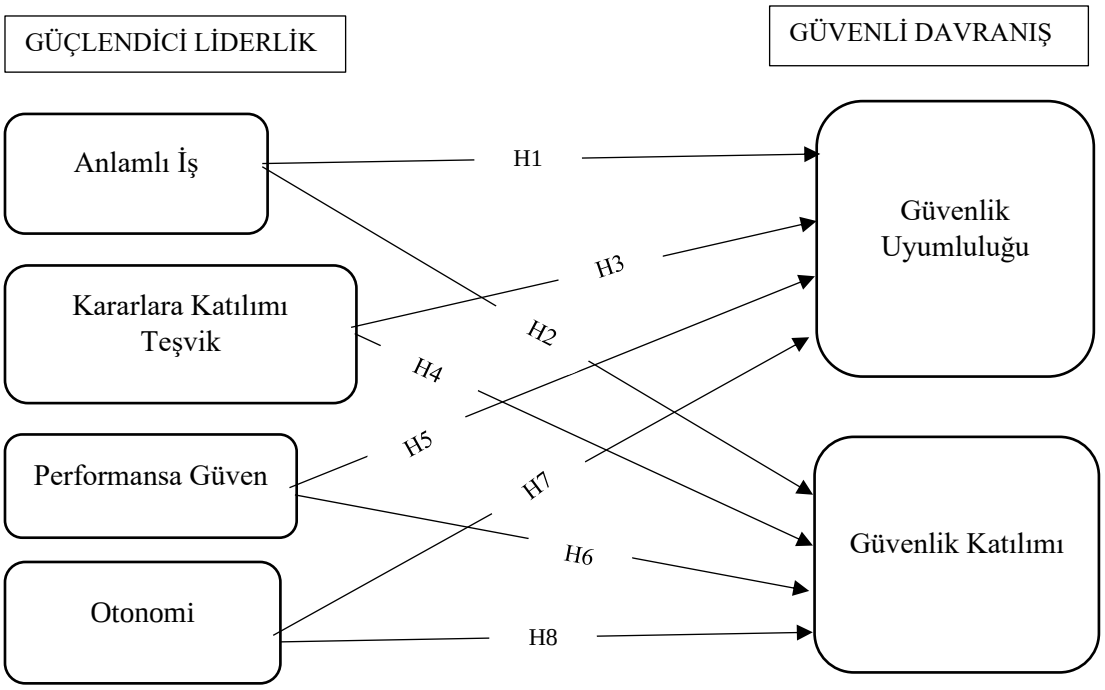
H5: Güçlendirici liderliğin performansa güven boyutu güvenli davranışın güvenlik uyumluluğu boyutunu olumlu yönde etkiler.

H6: Güçlendirici liderliğin performansa güven boyutu güvenli davranışın güvenlik katılımı boyutunu olumlu yönde etkiler.

H7: Güçlendirici liderliğin otonomi boyutu güvenli davranışın güvenlik uyumluluğu boyutunu olumlu yönde etkiler.

H8: Güçlendirici liderliğin otonomi boyutu güvenli davranışın güvenlik katılımı boyutunu olumlu yönde etkiler.

Şekil 1: Araştırma Modeli

3. Metodoloji ve Örneklem

Bu araştırmanın amacı, Marmara Bölgesi'nde lojistik sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin aktif personellerinin güçlendirici liderlik ile güvenli davranış arasındaki ilişkisini incelemektir.

Ön araştırma aşamasında Marmara Bölgesi'nde 1000'den fazla personeli bulunan büyük hacimli lojistik firmalarda gerçekleştirilmiştir. Bu işletmelerin 125 çalışanından anket yöntemi ile elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Anket sorularının ilk kısmında katılımcıların demografik özellikleri hakkında 6 soru bulunmaktadır. Diğer bölümünde ise güçlendirici liderlik ve güvenli davranış ana başlıklarının altında toplam 28 soru sorulmuştur. Soruların 5'li likert ölçeği baz alınarak 5 (kesinlikle katılıyorum), 4 (katılıyorum), 3 (kararsızım), 2 (katılmıyorum), 1 (kesinlikle katılmıyorum) derecelerine göre cevaplanması istenmiştir.

Tablo 1: Örneklemin Nitelikleri

Kriter		Sıklık	%
Cinsiyet	Kadın	38	30,4%
	Erkek	87	69,6%
Yaş	<25	10	8%
	26-30	53	42,4%
	31-35	31	24,8%
	36-45	26	20,8%
	>46	5	4%
Medeni Durum	Bekar	68	54,4%
	Evli	57	45,6%
Eğitim Durumu	İlkokul	0	0%
	Ortaokul	1	0,8%
	Lise	13	10,4%
	Önlisans	20	16,0%
	Lisans	73	58,4%
	Yüksek Lisans/Doktora	18	14,4%
Çalışma Süresi	<1 Yıl	13	10,4%
	1-3 Yıl	28	22,4%
	4-6 Yıl	31	24,8%
	7-9 Yıl	19	15,2%
	>10	34	27,2%
Pozisyon	Uzman Yardımcısı	10	8%
	Uzman	51	40,8%
	Sorumlu	18	14,4%
	Şef/Lider	13	10,4%
	Diğer	33	26,4%

Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların çoğunluğunu %69,6 ile erkek %30,4 ile de kadın çalışanlar oluşturmaktadır. Yaş grubunun %42,4 ile büyük çoğunluğu 26-30 yaş arasında olduğu görülmektedir. Çalışanların %54,4 oranıyla bekar, %58,4 oranıyla lisans mezunu ve aktif çalışma süresinin ise %24,8 ile 4-6 yıl arasında olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca ankete katılan çalışanların %40,8 oranıyla uzman pozisyonunda çalıştığı gözlemlenmiştir.

3.1.Geçerlilik ve Güvenilirlik

Örneklem büyüklüğünün yeterliliğinden emin olmak adına "KMO and Bartlett's" testi uygulanmıştır. Örneklem büyüklüğünün yeterli olması için elde edilen değer 0,5 veya daha yüksek ise faktör analizi için uygun olarak nitelendirilmiştir. Ölçümlerin geçerlilik ve güvenilirliğini test etmek amacıyla "Cronbach Alpha" testi kullanılmıştır. Sonuçlar elde edildiğinde 0,70 veya daha yüksek ise güvenilirliği adına genel olarak yeterli görülmüştür. Soruların kendi faktörleri altında arasında değişen yoğunluğu görülmektedir. Bağımsız değişken güçlendirici liderlik anlamlı iş, kararlara katılımı teşvik, performansa güven ve otonomi olmak üzere 4 boyutta ele alınırken, bağımlı değişken güvenli davranış ise güvenlik uyumluluğu ve güvenlik katılımı olmak üzere 2 boyutta ele alınmıştır.

Faktör analizinin istatiksel sonuçlarını değerlendirebilmek için faktör yüklerinin de önemine dikkat çekmek gerekmektedir (Arslan, 2003:108). Değişkenlere bileşen matrisi uygulanmış olup, sonuçları aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 2: Faktör Yüklerinin Tespiti İçin Bileşen Matris Tablosu

	BİLEŞEN MATRİSİ
Güçlendirici Liderlik/Güvenli Davranış	0,83
Anlamlı İş/Güvenlik Uyumluluğu	0,79
Anlamlı İş/Güvenlik Katılımı	0,82
Kararlara Katılımı Teşvik/Güvenlik Uyumluluğu	0,75
Kararlara Katılımı Teşvik/Güvenlik Katılımı	0,76
Performansa Güven/Güvenlik Uyumluluğu	0,81
Performansa Güven/Güvenlik Katılımı	0,84
Otonomi/Güvenlik Uyumluluğu	0,81
Otonomi/Güvenlik Katılımı	0,79

Bileşen matris sonuçlarında maddeler belirlenirken, değişkenler arasında oluşturulan maddelerin yüklendikleri faktör yükünün en az 0.40 olması istenmiştir.

Faktör analizi neticesinde her boyutu oluşturan soru grupları güvenilirlik testine tabii tutulmuştur.

Tablo 3: Hipotezde Yer Alan Ölçeklerin Faktör Analizine Göre "KMO ve Bartlett's" ve "Cronbach's Alpha" Değerleri

		KMO ve Bartlett's	Cronbach's Alpha	
			Ölçek1	Ölçek2
	Güçlendirici Liderlik/Güvenli Davranış	0,5	.926	.862
H1	Anlamlı İş/Güvenlik Uyumluluğu	0,5	.919	.913

H2	Anlamlı İş/Güvenlik Katılımı	0,5	.919	.866
H3	Kararlara Katılımı Teşvik/Güvenlik Uyumluluğu	0,5	.916	.913
H4	Kararlara Katılımı Teşvik/Güvenlik Katılımı	0,5	.916	.866
H5	Performansa Güven/Güvenlik Uyumluluğu	0,5	.872	.913
H6	Performansa Güven/Güvenlik Katılımı	0,5	.872	.866
H7	Otonomi/Güvenlik Uyumluluğu	0,5	.766	.913
H8	Otonomi/Güvenlik Katılımı	0,5	.766	.866

Yapılan KMO ve Bartlett's testi neticesinde elde edilen sonuçlara göre örneklemin faktör analizi yapılabilmesi adına her ölçek için yeterli olduğu görülmüştür. Sonrasında yapılan güvenilirlik testinde elde edilen Cronbach's Alpha sonuçlarına göre ise; güçlendirici liderliğin 0,926, güvenli davranışın ise 0,862 olarak hesaplanmıştır. Boyutlar arasında, hipotezler doğrultusunda elde edilen sonuçlar neticesinde ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik koşullarını sağladığını göstermektedir.

3.2.Hipotez Testleri

Hipotezleri test etmek için lineer regresyon analizinden faydalanılmıştır. Regresyon analizi sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır. Regresyon analizinde R^2; bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki yaklaşık etkisini, β katsayısı; bağımlı değişkenin bağımsız değişken üzerindeki etkisini, *p* değeri ise ölçekler arasındaki anlamlılık değerini göstermektedir.

Tablo 4: Hipotezde Yer Alan Boyutlar Arasındaki Regresyon Analizi

		R^2	**β**	***p***
H1	Anlamlı İş/Güvenlik Uyumluluğu	.066	.169	.004
H2	Anlamlı İş/Güvenlik Katılımı	.120	.320	.004
H3	Kararlara Katılımı Teşvik/Güvenlik Uyumluluğu	.020	.080	.118
H4	Kararlara Katılımı Teşvik/Güvenlik Katılımı	.034	.147	.041
H5	Performansa Güven/Güvenlik Uyumluluğu	.115	.236	<.001
H6	Performansa Güven/Güvenlik Katılımı	.181	.414	<.001
H7	Otonomi/Güvenlik Uyumluluğu	.111	.208	<.001
H8	Otonomi/Güvenlik Katılımı	.063	.219	.005

Yapılan regresyon analizi sonuçlarında; hipotezlerde ele alınan bağımsız değişken boyutlarının bağımlı değişken boyutlarının tamamını etkilediği görülmüştür. Bağımsız değişkenin performansa güven boyutunun, bağımlı değişken boyutlarına etkisinin diğer boyutların etkisinden daha büyük olduğu saptanmıştır. Bağımsız değişkenin, bağımlı değişken üzerindeki etkisinin her hipotez ölçeğinde pozitif yönde etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

İstatistiksel olarak anlam farklılığı ise sadece H5, H6 ve H7 ölçeklerinde öne çıkmıştır. Kurulan tüm hipotezler olumlu sonuçlanmıştır.

4. Sonuç

Bu çalışmada güçlendirici liderliğin güvenli davranış üzerindeki etkileri incelenmiştir. Güçlendirici liderliğin güvenli davranış üzerindeki etkisini, dinamik bir sektör olan lojistik sektöründe incelemesi ve inceleme sonucunda elde edilen veriler açısından önem taşımaktadır.

Bu araştırmada, güçlendirici liderliğin anlamlı iş, kararlara katılımı teşvik, performansa güven ve otonomi boyutlarının güvenli davranışın güvenlik katılımı ve güvenlik uyumluluğu boyutlarındaki etkisi ayrıntılı olarak ele alınmış ve inceleme sonunda sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlar baz alındığında, güçlendirici liderliğin ele alınan bütün boyutlarının güvenli davranışta ele alınan boyutlar üzerinde pozitif etkisi olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, yapılan regresyon analizi (Tablo 3) sonuçlarına da dayanarak, sonuçların çalışmada oluşturulan hipotezleri desteklemekte olduğu görülmektedir ve güçlendirici liderliğin güvenli davranışı olumlu yönde etkilediği göze çarpmaktadır.

Araştırmada, küresel çapta işletmelerin rekabet piyasasında yer edinebilmesi hatta var olan pazar payını elinde tutabilmesinin gün geçtikçe zorlaştığı görülmüştür. Hareketli piyasa şartları ve işletmelerin arasındaki rekabet ortamından kaynaklı olarak her işletme fark yaratmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla işletmelerin liderlerden beklentileri de bu doğrultuda gelişmekte olup niteliklerinin daha kapsamlı olmasını tercih etmektedir. Liderlik konulu çalışmalar incelendiğinde liderin güçlü olmasının, ekibinde çalışan bireylere de olumlu yönde etki ettiği gözlemlenmiştir (Koçak ve Özüdoğru, 2012:85) (Özdevecioğlu ve Kanıgür, 2009:77) (Çekmecelioğlu, 2014:30).

Literatür incelemesinde, güçlendirici liderliğin çalışanların davranışları üzerindeki etkilerini inceleyen birçok çalışma görülmektedir. Bu çalışmada, yapılan incelemedeki çalışmalardan farklı olarak lojistik sektörü ele alınmıştır. Lojistik sektörünün dinamik ve güvenlik önlemlerinin yoğun olması gereken sektörlerden biri olması sebebiyle, çalışanların güvenli davranış bilincine dair bakış açısı kazandırabilmesi adına önem taşımaktadır.

Araştırmada elde edilen sonuçlar, güçlendirici liderliğin güvenli davranış üzerinde önemli ve pozitif etkisi olduğunu göstermektedir. Bu durumda, liderlerin çalışanların fikirlerini önemsemesinin, çalışanların kendi kararlarını alabilme olanağını sağlamasının, çalışanların

yaptığı işin önemini kavrayabilmesinin ve önemli kararlar alınırken çalışanların bakış açısını da değerlendirmesinin güvenli davranış bilincini arttırdığı saptanmıştır. Güçlendirici liderlik ve güvenli davranış boyutlarının değerlendirmesinde, performansa güven ve güvenlik katılımı boyutları arasında öne çıkan bir etkileşim olduğu görülmektedir. Liderin güçlendirici liderlik niteliklerini taşıyarak çalışanı üzerinde yarattığı etkinin, güvenli davranış bilincini ortaya çıkarmaktadır.

İşletmelerin günümüz koşullarını da göz önünde bulundurarak, başarıya ulaşması için lider seçiminde daha dikkatli olması ve liderin çalışanlar üzerinde etkisini unutmaması gerekmektedir. Liderin çalışanlar üzerindeki büyük etkisini gözeterek, güvenlik aşamasında da gerekli önlemlerin alınması kuşkusuz önemlidir. Dolayısıyla bu konuya dair daha geniş çaplı araştırmaların yapılması önerilmektedir.

5. KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Z. & Cayan, Y. (2020). *Examinations of Impacts of Empowering Leadership on Innovation Activities in Service Sector and Employees-Güçlendirici Liderliğin, Hizmet Sektöründeki Yenilik Faaliyetlerine ve Çalışanlara Etkilerinin İncelenmesi.* Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7 (2), 326-353.
- Adıgüzel, Z. & Uygun, G. (2020). *Examining the Impact of Empowering Leadership and Emotional Intelligence on Organizational Identification and Organizational Trust of The Employees: A Research in The Production Sector.* Adam Academy Journal of Social Sciences, 10 (1), 125-152.
- Ahearne, M., Mathieu, J., & Rapp, A. (2005). *To Empower or Not to Empower Your Sales Force? An Empirical Examination of the Influence of Leadership Empowerment Behavior on Customer Satisfaction and Performance.* Journal of Applied Psychology, 90 (5), 945–955.
- Ahluwalia L. (2020). *Empowerment Leadership and Performance: Antecedents.* Technobiz International Journal of Business, 3 (2), 35-39.
- Alay, H. K., Demir, F. & Genç, S. (2023). *Personel Güçlendirme ve Bireysel Yaratıcılık İlişkisinde Liderlik Görevlerinin Rolünün İncelenmesi.* R&S-Research Studies Anatolia Journal, 6 (2), 107-127.

- AlShemeili, H., Davidson, R., & Khalid, K. (2022). *Impact of Empowering Leadership on Safety Behavior and Safety Climate: Mediating and Moderating Role of Safety Monitoring.* Journal of Engineering, Design and Technology.
- Altan Tekin, F. (1991). *İş Güvenliği ve Önemi.* Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9 (1), 329-360.
- Arslantaş, C. C. (2007). *Güçlendirici Lider Davranışının Psikolojik Güçlendirme Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Görgül Bir Araştırma.* Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 227-240.
- Aydoğmuş, C. (2022). *Mindfulness and Job Performance: The Mediating Role of Self-esteem*. Trends in Business and Economics, 36 (4), 315-324.
- Bagheri, A. (2017). *The Impact of Entrepreneurial Leadership on Innovation Work Behavior and Opportunity Recognition in High-Technology SMEs*. The Journal of High Technology Management Research, 28 (2), 159-166.
- Baker, N. (2022). *Liderliğin Evrimi ve Başlıca Liderlik Tarzları.* Florya Chronicles of Political Economy, 8 (1), 29-46.
- Balta, D. & Cura, F. (2022). *Uluslararası Ticarette Lojistik Performansın İhracat Performansına ve Firma Performansına Etkisi: Konya İlinde Bir Uygulama.* Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 22 (1), 17-29.
- Bettencourt, L. A., Brown, S. W. (1997). *Contact Employees: Relationships among Workplace Fairness, Job Satisfaction and Prosocial Service Behaviors.* Journal of Retailing, 73(1), 39-61.
- Bolat, O. İ., Bolat, T. & Aytemiz Seymen, O. (2009). *Güçlendirici Lider Davranışları ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkinin Sosyal Mübadele Kuramından Hareketle İncelenmesi*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12 (21), 215-239.
- Cevahir, H. (2004). *Güçlendirici Liderlik Davranışları ile Örgütsel Bağlılık ve İş Tatmini Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma.* Gebze Yüksek Teknoloji Enstütüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.
- Chan, C. K. R. (2021). *The Impact of Safety Culture on Safety Performance: A Study of the High Speed Passenger Craft Industry in Hong Kong.* Doctoral dissertation, University of Wales Trinity Saint David, UK.
- Cinnioğlu, H., & Ertoğrul, R. (2022). *Otel Çalışanlarının Algıladıkları Liderlik Tarzının Bireysel Yaratıcılık ve Personel Güçlendirme Düzeyleri Üzerindeki*

Etkisi: Antalya Örneği. International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 8 (56), 1086-1104.

- Çekmecelioğlu, H. G. (2014*). Göreve ve İnsana Yönelik Liderlik Tarzlarının Örgütsel Bağlılık, İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkileri.* Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (28), 21-34.
- Demir, C., Yılmaz, M. K. & Çevirgen, A. (2010). *Liderlik Yaklaşımları ve Liderlik Tarzlarına İlişkin Bir Araştırma.* Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 2 (1), 129-152.
- Doğru, Ç. (2018). *The Mediating Effect of Trust in Leader on the Relationship between Empowering Leadership and Employee Creativity*. OPUS International Journal of Society Researches, 8 (15), 1539-1561.
- Dursun, S. (2011). *Güvenlik Kültürünün Güvenlik Performansı Üzerine Etkisine Yönelik Bir Uygulama.* Master's thesis, Uludağ University, Turkey.
- Dursun, S. (2013). *İş Güvenliği Kültürünün Çalışanların Güvenli Davranışları Üzerine Etkisi.* SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi, 3(2), 61-75.
- Dus, Y. & Beysenbaev, R. (2020). *Proposals for improving the Logistics Performance Index.* The Asian Journal of Shipping and Logistics, 36 (1), 34-42.
- Düger, Y. S. (2021). T*he Effect of Empowering Leadership on Employees' Innovative Behavior: The Role of Affective Commitment and Psychological Empowerment.* Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (46), 479-496.
- Erdoğan, S. (2006). *Yeni Yönetim Anlayışı Açısından Aidiyet Duygusu ve Hizmet Sektöründe Bir Uygulama.* Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Erkan, B. (2014). *Türkiye'de Lojistik Sektörü ve Rekabet Gücü.* ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, 1 (1), 44-65.
- Erol, S. (2015*). İş Sağlığı ve Güvenliği Konusunda İşveren, Çalışan ve Devletin Rolü.* ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, 2 (4), 86-103.
- Eyitmiş, A. M. & Kaplan, S. (2021). *İş Güvenliği ile Motivasyon, İş Doyumu ve İşten Ayrılma İlişkilerinin Uluslararası Lojistik Firması Çalışanları Üzerin Etkisi.* Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 12 (1), 74-93.
- Hardy, C., & Leiba-O'Sullivan, S. (1998). *The Power Behind Empowerment: Implications for Research and Practice.* Human Relations, 51 (4), 451-483.

- Hechanova Alampay, R. & Beehr, T. (2001). *Empowerment, Span of Control, and Safety Performance in WorkTeams After Workforce Reduction.* Journal of Occupational Health Psychology 6 (4), 275-82.
- Horozoğlu, K. (2017). *İş Kazalarının İş Sağlığı ve Güvenliği Açısından Analizi.* Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7 (1), 265-281.
- Kayabaşı, R. (2018). *İşyerlerinde Meslek Etiği Değerlerinin İş Sağlığı ve Güvenliği Üzerine Etkisi.* Mesleki Bilimler Dergisi (MBD), 7 (3), 420-430.
- Kayaoğlu, S. & Dalbay, N. (2023). *Güvenlik Kültürü Boyutlarının Güvenli Davranış Algıları Üzerine Etkilerinin İlaç Sanayinde Bir Araştırması.* Journal of Advanced Research in Natural and Applied Sciences, 9 (2), 424-440.
- Kirkman, B. L., & Rosen, B. (1999). *Beyond Self-Management: Antecedents and Consequences of Team Empowerment.* Academy of Management Journal, 42, 58-74.
- Koca, M. (2021). *Lojistik Sektörünün Dış Ticaret Gelişimi Üzerine Etkisinin İncelenmesi: Türkiye Örneği.* Mersin Üniversitesi Denizcilik ve Lojistik Araştırmaları Dergisi, 3 (1), 40-62.
- Kocaman, C. (2019). *Demir Çelik Sektöründe İSG Kültürünün Yaygınlaşmasında Güvenli Davranış Değişimi.* Master's thesis, İskenderun Teknik Üniversitesi, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Turkey.
- Koçak, D. (2020). *Psikolojik Güvenlik ve Çalışan Performansı İlişkisi: Algılanan Örgütsel Engelin Aracı İş Güvencesizliğinin Düzenleyici Etkisi*. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 34 (1), 119-140.
- Koçak, R. D., & Özüdoğru, H. (2012). *Yöneticilerin Liderlik Özelliklerinin Çalışanların Motivasyonu ve Performansı Üzerindeki Etkileri: Kamu ve Özel Hastanelerinde Bir Uygulama*. Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, (1), 76-88.
- Konan, N. & Çelik, O. (2018). *Turkish Adaptation of the Empowering Leadership Scale for Educational Organizations: A Validity and Reliability Study*. Kastamonu Eğitim Dergisi, 26 (4), 1043-1054.
- Martínez-Córcoles, M., & Stephanou, K. (2017). *Linking Active Transactional Leadership and Safety Performance in Military Operations.* Safety Science 96, 93-101.

- Martínez-Córcoles, M., Gracia, J. F., Tomás, I. & Peiro, M. J. (2013). *Empowering Team Leadership and Safety Performance in Nuclear Power Plants: A multilevel approach.* Safety Science 51 (1), 293-301.
- Martínez-Córcoles, M., Gracia, J. F., Tomás, I. & Peiro, M. J. (2011). *Leadership and Employees' Perceived Safety Behaviours in A Nuclear Power Plant: A Structural Equation Model.* Safety Science 49 (8), 1118-1129.
- Martínez-Córcoles, M., Gracia, J. F., Tomás, I. & Peiro, M. J. (2020). *Empowering Leadership, Mindful Organizing and Safety Performance in A Nuclear Power Plant: A Multilevel Structural Equation Model.* Safety Science 123, 104542.
- Martínez-Córcoles, M., Gracia, J. F., Tomás, I. & Schöbel, M. (2012). *Linking Empowering Leadership to Safety Participation in Nuclear Power Plants: A Structural Equation Model.* Journal of Safety Research 43 (3), 215-221.
- Milli, A., Salman, S. & Sancak, E. (2021). *A Case of Risk Assessment by Using Fine-Kinney Method in Sub-leather Processing.* Usak University Journal of Engineering Sciences, 4 (1), 42-57.
- Minibaş, J. (2002). *Örgütte Kişisel Gelişim.* Nobel Yayınları, Ankara.
- Naidoo, U. (2019). *Factors Influencing Employee Safety in the Workplace.* Doctoral dissertation, University of Johannesburg, Republic of South Africa.
- Neal, A. & Griffin, M. (2006). *A Study of the Lagged Relationships Among Safety Climate, Safety Motivation, Safety Behavior and Accidents at the Individual and Group Levels.* Journal of Applied Psychology, 91 (4), 946-953.
- Olcay, Z. F., Erdem B. (2021). *İş Kazalarının Önlenmesinde Güvenlik Kültürü.* Pearson Journal of Social Sciences & Humanities, 6 (14), 82-88.
- Öney, T. & Tüm Kılıç, Y. (2023). *Havacılık Sektöründe İş Tutkunluğu Emniyetli Davranışı Etkiler Mi?.* Journal of Aviation Research, 5 (2), 129-154.
- Öz, T. (2021). *Performans Değerleme Uygulamaları ve Çalışma Koşullarının Kabin Görevlileri Emniyetli Davranışı Üzerindeki Etkileri.* Doctoral dissertation, Anadolu University, Turkey.
- Özdevecioğlu, M., & Kanıgür, S. (2009). *Çalışanların İlişki ve Görev Yönelimli Liderlik Algılamalarının Performansları Üzerindeki Etkileri.* Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2009(1), 53-82.

- Özkalp, E., Kırel Ç. (2004). *Örgütsel Davranış*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Özkan, T., & Lajunen, T. (2003). *Güvenlik Kültürü ve İklimi*. Pivolka, 2 (10), 3-4.
- Pelenk, S. E. (2020). *Güçlendirici Liderlik Davranışlarının Bireysel Performansa Etkisi.* Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 21(1), 308-330.
- Sarıalp, R. (1991). *Liderlik.* Beden Eğitimi ve Spor Araştırmaları Dergisi, 2 (7), 23-28.
- Seibert S., Wang G., Courtright S. H. (2011). *Antecedents and Consequences of Psychological and Team Empowerment in Organizations: A Meta-Analytic Review.* Journal of Applied Psychology, 96 (5), 981-1003.
- Serinkan C., Yurtseven S. (2021). *Örgütsel Kariyer Yönetimi ve Örgütsel Bağlılık.* Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale.
- Sharma P. & Kirkman B.L. (2015). *Leveraging Leaders: A Literature Review and Future Lines of Inquiry for Empowering Leadership Research.*Grıup & Organization Management, 40 (2), 193-237.
- Somuncu, F. (2008). *Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Bağlılığı Geliştirme Araçları: Özel Bir Hizmet İşletmesinde Araştırma.* Master's thesis, Anadolu Üniversitesi, Turkey.
- Sönmez Çakır, F. & Adıgüzel, Z. (2020). *Evaluation of Empowering Leadership and Knowledge Sharing on Organization and Organization Employees.* Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 7 (2), 593-612.
- Srivastava, A., Bartol, K. M., & Locke, E. A. (2006). *Empowering Leadership in Management Teams: Effects on Knowledge Sharing, Efficacy and Performance.* Academy of Management Journal, 49(6), 1239-1251.
- Şentürk, F. K., Coşkuner M., (2018). *Liderlik Tiplerinin Örgütsel Muhalefet Üzerindeki Etkileri.* Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 17 (68), 1703-1721.
- Ta, M. T. D., Kim, T. E., & Gausdal, A. H. (2022). *Leadership Styles and Safety Performance in High-risk Industries: A Systematic Review.* In Safety and Reliability, 41 (1), 10-44. Taylor & Francis.
- Telli, E., Ünsar, A. & Oğuzhan, A. (2012). *Liderlik Davranış Tarzlarının Çalışanların Örgütsel Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Eğilimleri Üzerine Etkisi:*

Konuyla İlgili Bir Uygulama. Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges), 2 (2), 135-150.

- Üstel, Ö. (2022). *Öğretmen Algılarına Göre Okul Yöneticilerinin Güçlendirici Liderlik Düzeyleri ile Öğretmenlerin Motivasyonları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.* Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Yaşar, H. (2017). *Liman İşçileri için Temel Mesleki Bilgiler*. Liman-İş Yayınları, Ankara.
- Yeşil, A. (2016). *Liderlik ve Motivasyon Teorilerine Yönelik Kavramsal Bir İnceleme*. Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi, 2 (3), 158-180.
- Yılmaz, A. & Ceylan, Ç. B. (2011). *İlköğretim Okul Yöneticilerinin Liderlik Davranış Düzeyleri ile Öğretmenlerin İş Doyumu İlişkisi.* Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 2 (2), 277-394.
- Zeybek, H. (2019). *Uluslararası Ticarette Demiryolunun Lojistik Performansa Etkisi*. Demiryolu Mühendisliği, (9), 79-90.

SÜREKLİ ÖFKENİN İŞ MOTİVASYONU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Prof.Dr., İsmail BAKAN [1], Prof.Dr., Burcu ERŞAHAN [2] , Doktora Öğrencisi Makbule ERMAN [3] Uzman Süleyman CANDIRLIO [4]

[1] Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, ibakan63@hotmail.com - 0000-0001-8644-8778

[2]Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, bersahan@ksu.edu.tr- 0000-0003-2546 0567 [3]Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, makbule-oguzz@hotmail.com- 0000-0002-4612 7387 [4]scandirlio@hotmail.com-0000-0002-4090-1052

Özet

Öfke, memnun olunmayan durumlar neticesinde hissedilen temel duygulardan birisidir. Öfke anında uygun tepki verilirse, öfke gayet sağlıklı bir duygu olurken, tepkiler kontrol edilemez ise birey kendisine ve sosyal ilişkilerine zarar veren bir duygu durumu halini alabilir. Yıkıcı öfke olarak bilinen sürekli öfke, insanların öfkelenmeye eğilimli olmalarını ifade etmektedir. Sürekli öfke, işyerindeki stres, iletişimde yaşanan aksaklıklar ve işle ilgili sorunlar gibi faktörlere bağlı olarak meydana gelebilir.

İş motivasyonu kavramı ise, çalışanın işine duyduğu ilgi, enerji ve bağlılık seviyesini ifade etmektedir. Çalışanın, işteki arzu ve isteklerinin yeterliliği ile ilgili bir kavramdır. Eğer çalışanlar yaptıkları işleri arzulu ve istekli yapıyorsa, motive oldukları söylenebilirken, isteksiz ve gönülsüz yapıyorlarsa motivasyonlarının düşüklüğünden bahsedilebilmektedir. Yüksek iş motivasyonuna sahip çalışanlar, işle ilgili hedeflere daha çabuk odaklanır ve daha yaratıcı düşünürler. Motive çalışanlar, işlerinde daha tatmin olurlar ve bu da genellikle yüksek başarıyla sonuçlanır. İş motivasyonu yüksek çalışanlardan oluşan iş yerlerinin amaçlarına daha kolay ulaşacağı bilinmektedir.

Sürekli öfkenin iş motivasyonu üzerinde nasıl bir etkisinin olduğunu incelemek bu araştırmanın temel amacıdır. Bu çalışmanın araştırma evrenini Adıyaman ilinde yer alan iki ilçe belediyesi çalışanları oluşturmaktadır. Araştırmanın ana değişkenleri sürekli öfke ile iş motivasyonu alt boyutları arasında pozitif ve anlamlı ilişki bulunurken, iş motivasyonunun içe yansıtılan düzenleme ve içsel motivasyon ile sürekli öfke arasında anlamlı ilişkiler bulunamamıştır. Sürekli öfke ile iş motivasyonu arasındaki ilişki, iş ortamındaki duygusal sağlığın ve motivasyonun önemini vurgulamaktadır. Sürekli öfke ile başa çıkma becerilerinin geliştirilmesi, iş motivasyonunu artırabilir ve çalışanların uzun vadede başarıya olan katkılarını güçlendirebilir.

Anahtar Kelimeler: Sürekli Öfke, İş Motivasyonu

THE EFFECT OF TRAIT ANGER ON WORK MOTIVATION: A FIELD RESEARCH

Abstract

Anger is one of the basic emotions felt as a result of dissatisfied situations. If an appropriate reaction is given at the time of anger, anger can be a very healthy emotion, but if the reactions cannot be controlled, it can become an emotional state that harms the individual and his social relationships. Trait anger, also known as destructive anger, refers to people's tendency to get angry. Trait anger can occur due to factors such as stress at work, communication breakdowns, and work-related problems.

The concept of work motivation refers to the employee's level of interest, energy and commitment to his job. It is a concept related to the adequacy of the employee's wishes and desires at work. If employees do their job willingly and enthusiastically, it can be said that they are motivated, while if they do it reluctantly and reluctantly, their motivation can be said to be low. Employees with high work motivation focus on work-related goals more quickly and think more creatively. Motivated employees are more satisfied in their jobs, which often results in higher success. It is known that workplaces with highly motivated employees will achieve their goals more easily.

The main purpose of this research is to examine what effect trait anger has on work motivation. The research population of this study consists of employees of two district municipalities in Adıyaman province. While there was a positive and significant relationship between the main variables of the study, trait anger, and work motivation sub-dimensions, no significant relationships were found between introjected regulation of work motivation, intrinsic motivation, and trait anger. The relationship between trait anger and work motivation highlights the importance of emotional health and motivation in the work environment. Improving trait anger coping skills can increase work motivation and strengthen employees' contributions to long-term success.

Key Words: Anger, Trait Anger, Motivation, Work Motivation

GİRİŞ

Öfke, kişilerarası ilişkilerde ortaya çıkan en yoğun duygulardan biridir ve bireyin hayatının çeşitli yönlerini etkileyerek davranışlarına yön verebilir. Bu duygu, bireyin biyo-psiko-sosyal varlık olarak günlük yaşam içinde çeşitli durumlarla karşılaşması veya bu durumların bir izleyicisi olmasıyla birlikte ortaya çıkabilir.

Örgütlerde kaçınılmaz olan öfke durumuyla ilgili gerekli önlemler alınmaz veya yeterince dikkate alınmazsa, çalışanların iş motivasyonunu güçlendirmek zor olabilir. İş yükünün aşırı olması, çalışanın rolünün belirsizliği, kariyer beklentilerinin karşılanmaması, düşük ücret, kötü çalışma şartları, çalışma arkadaşları ve amirleriyle çözülemeyen problemler gibi faktörler, sürekli bir öfke ve stres ortamına neden olarak çalışanın konsantrasyonunu düşürebilir. Bu durum, işe olan ilgiyi ve dolayısıyla iş motivasyonunu olumsuz etkileyebilir. İşletmeler, öfkenin etkilerini azaltmak ve çalışanların motivasyonunu güçlendirmek için uygun

önlemleri almalıdır. İş ortamındaki olumsuz etkenlerle başa çıkmak, iletişimi güçlendirmek, çatışma yönetimi ve duygusal zekâ eğitimleri gibi adımlar, çalışanların öfkeyle baş etmelerine yardımcı olabilir ve böylece iş motivasyonunu artırabilir.

Sürekli öfke ve iş motivasyonu ilişkisi konusu, pek çok araştırmacı tarafından ele alınmış olsa da ulusal düzeydeki çalışmaların sınırlı olduğu ve genellikle eğitim, turizm ve sağlık sektörlerindeki iş görenlere odaklandığı gözlemlenmektedir. Bu araştırma, mevcut bilgi birikimini genişleterek ulusal düzeyde daha kapsamlı bir perspektife ulaşmayı amaçlamaktadır.

Söz konusu bu bilgiler doğrultusunda araştırmanın amacı: Adıyaman ilinde yer alan iki ilçe belediyesi çalışanlarının sürekli öfke düzeyleri ile iş motivasyonu arasındaki ilişki olup olmadığını açığa çıkarmak ve sürekli öfkenin iş motivasyonu alt boyutları üzerindeki etkisinin tespit edilmesidir. Araştırma kapsamında nicel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Veriler anket tekniği kullanılarak toplanmıştır. Anketler belediye çalışanlarına uygulanmış ve toplanan verilerin analizi ile araştırma hipotezleri test edilmiştir.

SÜREKLİ ÖFKE

Öfke, insanın temel duygularından biridir ve yaşamın farklı evrelerinde deneyimlenebilir. Ancak, farklı yaş grupları arasında meydana gelen öfkenin benzer niteliklere ve nedenlere sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Öfkenin kökenleri ve ifadesi, bireysel deneyimlere, sosyal etkileşimlere ve yaşam koşullarına bağlı olarak çeşitlilik gösterir (Özmen vd., 2016: 66).

Öfke üzerine yapılan araştırmalara göre, bilimsel ilgi 1975 yılında Novaco ile başlamış ve günümüzde hala devam etmektedir (Özmen, 2006: 43). Novaco, öfkenin insan yaşamında sadece olumsuz etkilere neden olmadığını, aynı zamanda olumlu etkilere de sahip olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, Tahran, öfkenin insanları yanlışlardan ve tehlikelerden koruma işlevine vurgu yapmıştır (Karadal, 2009:14). Öfke, sosyal yaşamdaki incinme, kötü muamele görme ve haksızlık gibi dış etkenlerin yanı sıra bireyin iç dünyasındaki çatışmalardan kaynaklanan, rahatsızlık veren ve belirli bir sıklık, yoğunluk, süre, ifade tarzı ve tolerans eşiğine sahip duygusal bir durumdur (Schiraldi ve Kerr, 2002).

Günlük yaşamda birçok insanın sıkça deneyimlediği öfke duygusu, başlangıçta olumsuz bir algıya sahip olsa da aslında normal ve evrensel bir duygudur. Öfke yapıcı bir şekilde ifade edildiğinde son derece sağlıklı bir duygu olabilir. Ancak, uygun olmayan bir şekilde ifade edildiğinde, kişi hem kendi sağlığına hem de çevresindekilere zarar verebilir (Cenkseven, 2003:155). Öfkenin bastırılması, içsel bir enerjinin içe dönmesi anlamına gelir ve bu durum bireyin kendisine ve çevresine zarar verme potansiyeli taşır. Öfkeyle başa çıkma süreci duygunun bastırılması ve gizlenmesi yerine, açıkça tanınmasını gerektirir (Certel ve Bahadır, 2012: 158). Soykan (2003) ise öfke duygusunu, son derece normal ve yaşamın devamı için gereken duygusal bir tepki olarak tanımlar. Bu duygu, bireyi tehditlere karşı uyarır ve kendini koruma, yeni öğrenmeler için motivasyon kaynağı olabilir.

Sürekli öfke üzerine yapılan çalışmalar, Charles D. Spielberger ve ekibi tarafından 1980 yılında başlatılmıştır. Spielberger, öfke duygusunu süreklilik ve durumsallık açısından ele almıştır, ancak bazı araştırmacılar bu durumu geçici öfke olarak tanımlamışlardır (Arslan, 2010:26). Sürekli öfke, "öfkeye yatkınlık" olarak da adlandırılan bir durumu ifade eder ve bu durum, insanların öfkelenebilecekleri bir eğilime sahip olmalarını anlatır (Çelebi Yazıcı, 2020). Sürekli öfke, aile, iş yaşamı ve genel toplumsal ilişkilerde bireyler arası problemlere neden olabilir. Bu durum insan ilişkilerindeki sorunların büyüyerek çözümsüz hale gelmesine ve saldırgan

tepkilere yol açabilir. Aynı zamanda stresi artırarak psikolojik ve fiziksel sağlığı tehdit edebilir (Averill, 1983; Ellis, 1997, Akt. Özkamalı ve Buğa, 2010:50).

İŞ MOTİVASYONU

Günümüz küresel iş dünyasında hangi türden olursa olsun bütün örgütlerin başarısı, işgörenlerin verimliliğine ve örgütsel amaçlar doğrultusunda çalışmalarına bağlıdır. Motivasyon yönlendirici bir güç olarak bilinir. Bireyin, bir amaca ulaşmak için davranmaya iten, eyleme geçiren; bireyin davranışını güçlendiren, etkinleştiren, yönelten bir iç güçtür (Başaran, 1991, Akt. Bakan, 2011: 253).

Motivasyon, bireyi belirli amacı gerçekleştirmeye yönlendiren ve harekete geçiren gücü ifade eder. Bu gücün temel özellikleri şunlardır:

- Harekete geçirici olması
- Hareketin devamını sağlayıcı olması
- Hareketin olumlu bir yöne yönlendirici olması (Aslan ve Cengiz, 2015:28).

Motivasyon, bireyin istek ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla etkili bir şekilde harekete geçme arzusunu ifade eder. Bireyin motive olabilmesi için belirli süreçleri geçmesi gerekmektedir. Bu motivasyon süreci genellikle dört ana aşamadan oluşur. Bu aşamalar, gereksinim, uyarılma, davranış ve doyum noktasıdır (Özkalp ve Kırel,2011:279). İlk olarak, bireyin belirli bir ihtiyacı veya arzusu ortaya çıkar, ardından bu ihtiyaç veya arzu farkındalık yaratır ve bireyi uyarır. Bu uyarılma, bireyin belirli bir davranışa yönlendirilmesine neden olur. Son aşama, bu davranışın gerçekleşmesiyle ortaya çıkar ve hedefe ulaşılması veya ihtiyacın karşılanması doyum hissini getirir. Bu süreç bireyin içsel motivasyonunu tetikleyen ve sürdüren dinamik bir döngü oluşturur.

İş motivasyonu, çalışanın çaba sarf etme ve bu çabayı sürdürme konusundaki isteğini örgütsel hedeflere ulaşma yönünde yansıtır (Liu vd., 2014:2). İş motivasyonu, örgüt içinde güçlenen, yönlendirilen ve devam ettirilen bir süreç olarak tanımlanır. Genel anlamda, motivasyon, işgörenlerin işleri, diğer çalışanlar ve örgüt ile olan etkileşimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Çalışanın iş motivasyonunu etkileyen faktörler hem içsel hem de dışsal olarak değerlendirilebilir. İçsel motivasyon faktörleri, işim doğasına odaklanır ve işin içeriğinden kaynaklanır. Bu faktörler arasında işin ilgi çekici ve zorlayıcı olması, iş bağımsızlığı, işin önemi, sorumluluk, yaratıcılık ve işgörenin yeteneklerini kullanma fırsatı gibi unsurlar bulunur. Dışsal faktörler arasında ise, ücret, parasal ödüller, iş yeri koşulları ve takdir edilme gibi unsurlar yer alır (Ertürk, 2016:3).

YÖNTEM

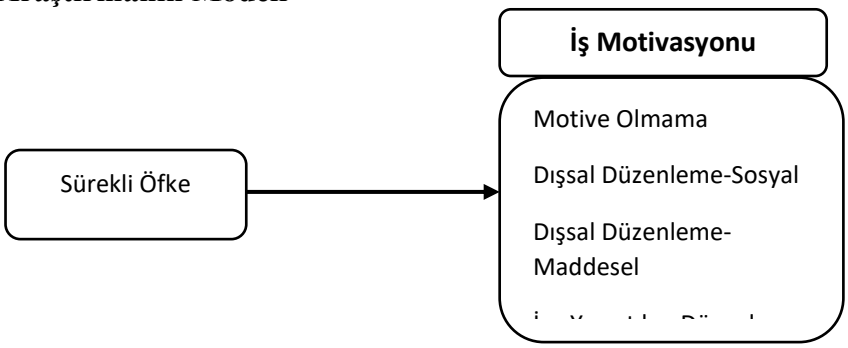
Araştırmanın Yöntemi

Sürekli öfke düzeylerinin iş motivasyonu alt boyutları üzerinde etkisinin olup olmadığını araştırmak bu araştırmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Bu araştırma Adıyaman ilinde yer alan iki ilçe belediyesinde görev yapan, basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen 412 çalışana anketler elden dağıtılmıştır. Araştırma verilerini çözümlemede SPSS paket programı kullanılmıştır. Araştırma modelinde belirtilen sürekli öfke ve çoklu iş motivasyonu arasındaki ilişkileri belirlemek için Korelasyon analizi, etkiyi tespit edebilmek için ise Regresyon analizi yapılmıştır.

Anket formunda sürekli öfke değişkenini ölçmek için Spielberger vd., (1983) tarafından geliştirilmiş olup, Özer (1994) tarafından Türkçe diline uyarlanan 10 ifade ve tek alt boyuttan oluşan ölçek kullanılmıştır.

İş motivasyonunu ölçmek için ise Gagné vd. (2010) tarafından oluşturulan 19 soru 6 alt boyuttan oluşan ölçek kullanılmıştır.

Araştırmanın Modeli

Hipotezler

H1:Sürekli öfke, iş motivasyonu alt boyutu olan motive olmamayı anlamlı ve pozitif yönde etkiler.
H2:Sürekli öfke, iş motivasyonu alt boyutu olan dışsal düzenleme-sosyali anlamlı ve pozitif yönde etkiler.
H3:Sürekli öfke, iş motivasyonu alt boyutu olan dışsal düzenleme-maddeseli anlamlı ve pozitif yönde etkiler.
H4:Sürekli öfke, iş motivasyonu alt boyutu olan içe yansıtılan düzenlemeyi anlamlı ve pozitif yönde etkiler.
H5:Sürekli öfke, iş motivasyonu alt boyutu olan kişisel düzenlemeyi anlamlı ve pozitif yönde etkiler.
H6:Sürekli öfke, iş motivasyonu alt boyutu olan içsel motivasyonu anlamlı ve pozitif yönde etkiler.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Demografik Özellikler

Çalışmaya katılım gösteren çalışanların, demografik özelliklerinin frekans analizi sonuçlarına göre, 39 katılımcının kadın, 373 katılımcının ise erkek olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş dağılımında, yarısından fazlasının 41 ve üstü yaş aralığında olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmada yer alan çalışanlarının medeni durum dağılımında %57'sinin evli ve %43'ünün bekâr olduğu anlaşılmaktadır. Çalışanların eğitim düzeylerinin dağılımına göre %48,8'inin lise düzeyinde eğitim aldıkları tespit edilmiştir.

Güvenirlilik Analizi Sonuçları

Araştırmanın bağımlı ve bağımsız değişkenlerinin güvenirlilik analizi sonuçları Şekil 1'de yer almaktadır. En düşük güvenirlilik değerine sahip değişkenin iş motivasyonu alt boyutu olan Dışsal düzenleme-sosyal için 0,650, en yüksek güvenirlilik değerinin ise sürekli öfke için 0,941 olarak gerçekleştiği ve araştırmanın diğer değişkenlerinin de güvenilir olduğu görülmektedir.

Şekil 1. Araştırma Değişkenlerinin Güvenirliliği

Değişkenler	İfade Sayısı	Cronbach Alpha Değeri
Sürekli Öfke	10	,941
Motive Olmama	3	,803
Kişisel Düzenleme	3	,714
İçsel Motivasyon	3	,769
İçe Yansıtılan Düzenleme	4	,816
Dışsal Düzenleme-Sosyal	3	,650
Dışsal Düzenleme-Maddesel	3	,734

Korelasyon ve Regresyon Analizi Sonuçları

1 ve +1 arasında bir değer alan korelasyon katsayısı (r), bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin derecesini ve yönünü göstermektedir. Çalışmanın bağımsız değişkeni olan sürekli öfke ile bağımlı değişken olan iş motivasyonu alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizi sonuçları Şekil 2'de sunulmuştur. Analiz sonuçlarına göre, sürekli öfke ile iş motivasyonunun; motive olmama alt boyutu ile arasında (r=0,567), dışsal düzenleme-sosyal alt boyutu ile (r=0,394), dışsal düzenleme-maddesel alt boyutu ile arasında (r=0,394), kişisel düzenleme alt boyutu ile arasında (r=0,261), pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir (p=0,000). Sürekli öfke ile iş motivasyonunun alt boyutları olan içe yansıtılan düzenleme ve içsel motivasyon arasında anlamlı ilişkiler bulunamamıştır. Bu nedenle araştırma kapsamında geliştirilen "H4: Sürekli öfke, iş motivasyonu alt boyutu olan içe yansıtılan düzenlemeyi anlamlı ve pozitif yönde etkiler" ve "H6: Sürekli öfke, iş motivasyonu alt boyutu olan içsel motivasyonu anlamlı ve pozitif yönde etkiler" hipotezleri ret edilmiştir.

Şekil 2. Değişkenler Arası İlişkiler

Değişkenler	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
1.Sürekli Öfke	1						
2.Motive Olmama	,567**	1					
3.Dışsal Düzenleme-Sosyal	,316**	,373**	1				
4. Dışsal Düzenleme-Maddesel	,394**	,423**	,661**	1			
5. İçe Yansıtılan Düzenleme	-,025	-,091	,351**	,277**	1		
6. Kişisel Düzenleme	,261**	,187**	,686**	,591**	,548**	1	
7. İçsel Motivasyon	,059	,149**	,351**	,142**	,471**	,309**	1

Şekil 3'de çalışanların sürekli öfke düzeylerinin motive olmama üzerindeki etkisini tespit etmek için yapılan regresyon analizi yer almaktadır. Motive olmamadaki değişimin sürekli öfke düzeyi tarafından ne düzeyde açıklandığını belirten bir değer olan R^2 bu analizde 0,322 olarak

belirlenmiştir. Bu açıdan çalışanlarının sürekli öfke düzeyleri motive olmamayı %32,2'sini açıklayabilmektedir. Regresyon analizi sonucunda "H1: Sürekli öfke, iş motivasyonu alt boyutu olan motive olmamayı anlamlı ve pozitif yönde etkiler" hipotezi kabul edilmiştir.

Şekil 3. Araştırmaya Katılan Çalışanların Sürekli Öfke Düzeylerinin Motive Olmama Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Standart Hata	ß	T	Sig.
Sabit Sayı	,094	,681	7,243	,000
Sürekli Öfke	,044	,567	13,950	,000
R^2=,322	DüzeltilmişR^2=,320	F=194,612	Sig=,000	

Şekil 4'de çalışanların sürekli öfke düzeylerinin dışsal düzenleme-sosyal üzerindeki etkisini tespit etmek için yapılan regresyon analizi yer almaktadır. Dışsal düzenleme-sosyaldeki değişimin sürekli öfke düzeyi tarafından ne düzeyde açıklandığını belirten bir değer olan R^2 bu analizde 0,100 olarak belirlenmiştir. Bu açıdan çalışanlarının sürekli öfke düzeyleri dışsal düzenleme-sosyalin %10'unu açıklayabilmektedir. Regresyon analizi sonucunda "H2:Sürekli öfke, iş motivasyonu alt boyutu olan dışsal düzenleme-sosyali anlamlı ve pozitif yönde etkiler" hipotezi kabul edilmiştir.

Şekil 4. Araştırmaya Katılan Çalışanların Sürekli Öfke Düzeylerinin Dışsal Düzenleme - Sosyal Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Standart Hata	ß	T	Sig.
Sabit Sayı	,113	2,074	18,353	,000
Sürekli Öfke	,053	,316	6,744	,000
R^2=,100	DüzeltilmişR^2=,098	F=45,485	Sig=,000	

Şekil 5'de çalışanların sürekli öfke düzeylerinin dışsal düzenleme-maddesel üzerindeki etkisini tespit etmek için yapılan regresyon analizi yer almaktadır. Dışsal düzenleme-maddeseldeki değişimin sürekli öfke düzeyi tarafından ne düzeyde açıklandığını belirten bir değer olan R^2 bu analizde 0,155 olarak belirlenmiştir. Bu açıdan çalışanlarının sürekli öfke düzeyleri dışsal düzenleme-maddeselin %15,5'ini açıklayabilmektedir. Regresyon analizi sonucunda "H3:Sürekli öfke, iş motivasyonu alt boyutu olan dışsal düzenleme-maddeseli anlamlı ve pozitif yönde etkiler" hipotezi kabul edilmiştir.

Şekil 5. Araştırmaya Katılan Çalışanların Sürekli Öfke Düzeylerinin Dışsal Düzenleme-Maddesel Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Standart Hata	ß	T	Sig.
Sabit Sayı	,115	1,668	14,452	,000
Sürekli Öfke	,054	,394	8,668	,000
R^2=,155	DüzeltilmişR^2=,153	F=75,129	Sig=,000	

Şekil 6'da çalışanların sürekli öfke düzeylerinin kişisel düzenleme üzerindeki etkisini tespit etmek için yapılan regresyon analizi yer almaktadır. Kişisel düzenlemedeki değişimin sürekli öfke düzeyi tarafından ne düzeyde açıklandığını belirten bir değer olan R^2 bu analizde 0,068 olarak belirlenmiştir. Bu açıdan çalışanlarının sürekli öfke düzeyleri kişisel düzenlemenin

%6,8'ini açıklayabilmektedir. Regresyon analizi sonucunda "H5:Sürekli öfke, iş motivasyonu alt boyutu olan kişisel düzenlemeyi anlamlı ve pozitif yönde etkiler" hipotezi kabul edilmiştir.

Şekil 6. Araştırmaya Katılan Çalışanların Sürekli Öfke Düzeylerinin Kişisel Düzenleme Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	**Standart Hata**	**ß**	**T**	**Sig.**
Sabit Sayı	,113	2,558	22,665	,000
Sürekli Öfke	,052	,261	5,472	,000
R^2=,068	DüzeltilmişR^2=,066	F=29,938	Sig=,000	

SONUÇ

Öfke ve motivasyon kavramları, işgörenler, yöneticiler ve işletmeler için iş başarımında önemli bir rol oynar. Belediyeler de dâhil olmak üzere tüm işletmelerde, yöneticinin başarısı, idaresindeki işgörenlerin başarısı ve verimlilikleri ile doğru orantılıdır. İş başarısında etkili bir yönetim ve yüksek motivasyon seviyeleri, işgörenlerin performansını artırabilir ve işletmenin genel başarısına katkıda bulunabilir. Bu nedenle, iş ortamında öfkenin yönetilmesi ve motivasyonun sürdürülmesi, kurumsal hedeflere ulaşmada önemli bir faktördür.

İnsani değerler, öfkenin yaşanması ve ifade edilmesinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, bu rolü etkileyebilecek potansiyel ara değişkenlerin varlığını inceleyen gelecekteki araştırmaların, öfke kavramının daha kapsamlı bir değerlendirmesine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu araştırmada, Adıyaman ilinde yer alan iki ilçe belediyesinde çalışan belediye personelinin sürekli öfke düzeyleri ile iş motivasyonları arasındaki ilişki incelenmiştir.

Alan yazın tarandığında bu iki kavram arasındaki ilişkinin araştırıldığı herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Yapılan bu çalışma ile bu iki kavram arasındaki ilişki belirlenerek bu çalışma alanının bulgularla güçlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Araştırmada, sürekli öfke ile iş motivasyonu alt boyutları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Sürekli öfke ile iş motivasyonu alt boyutları arasında pozitif ve anlamlı ilişki bulunurken, iş motivasyonunun içe yansıtılan düzenleme ve içsel motivasyon ile sürekli öfke arasında anlamlı ilişkiler bulunamamıştır. Bu nedenle araştırma kapsamında kurulan H4 ve H6 hipotezleri ret edilmiştir. Yani çalışanın sürekli öfkeli olma durumu çalışanın dışsal motivasyonunu (ücret, parasal ödüller, takdir edilme gibi) pozitif etkilemektedir. Sürekli öfke ile iş motivasyonunun alt boyutları üzerindeki etkisini araştırmak için yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre; H1, H2,H3 ve H5 hipotezleri kabul edilmiştir.

Bu araştırmanın sonuçlarının geçerliliğini ve genellenebilirliğini artırmak amacıyla, deneysel çalışmaların yanı sıra farklı örneklem gruplarıyla gerçekleştirilecek çok yönlü değerlendirmelerin önemli olduğu vurgulanmaktadır. Bu tür çabalar, elde edilen bulguların bilimsel literatüre daha etkili bir şekilde katkıda bulunmasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

Arslan, Ç. (2010). An investigation of anger and anger expression in terms of coping with stress and interpersonal problem-solving", Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, Theory & Practice 10 (1), 25-43.

Aslan, Z., & Cengiz, E. (2015). Akademisyenlerin İş Stresi ile İş Motivasyonu İlişkisi. *Gümüshane University Electronic Journal of the Institute of Social Science/Gümüshane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, *6*(12).

Bakan İ. (2011). "Örgütsel Stratejilerin Temeli Örgütsel Bağlılık Kavram, Kuram, Sebep Ve Sonuçlar", Gazi Kitapevi, Ankara

Cenkseven, F. (2003). Öfke yönetimi becerileri programinin ergenlerin öfke ve saldirganlik düzeylerine etkisi. *Egitim Bilimleri ve Uygulama*, *2*(2), 153-167.

Certel, Z., & Bahadır, Z. (2012). Takım sporu yapan sporcularda benlik saygısı ve sürekli öfke ve öfke ifade tarz ilişkisinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*, *14*(2), 157-164.

Çelebi Yazıcı, G. (2020).Öğretmen Adayları ile Polis Adaylarının Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarzları ile Bağlanma Stillerinin İncelenmesi", Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(1).

Ertürk, R. (2016). Öğretmenlerin iş motivasyonları. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, *2*(3), 1-15.

Karadal, Fulden (2009). Öfke Yönetimi ve Niğde Üniversitesinde Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde. s.14-17.

Li, Li, Hongyan Hu, Hao Zhou, Changzhi He, Lihua Fan, Xinyan Liu, Zhong Zhang, Heng Li ve Tao Sun (2014) "Work Stress, Work Motivation and Their Effects on Job Satisfaction in Community Health Workers: A Crosssectional Survey in China". BMJ Open, 4(6), 1-9.

Özkalp, E. ve Kırel, Ç. (2011) Örgütsel Davranış, Bursa: Ekin Yayınları.

Özkamalı, E., & Buğa, A. (2010). Bir Öfke Denetimi Eğitimi Programı'nın üniversite öğrencilerinin sürekli öfke düzeylerine etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *6*(2), 50-59.

Özmen A. Öfke: Kuramsal yaklaşımlar ve bireylerde öfkenin ortaya çıkmasına neden olan etmenler. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi 2006; 39:39-56.

Özmen, D., Özmen, E., Çetinkaya, A., & Akil, I. Ö. (2016). Ergenlerde sürekli öfke ve öfke ifade tarzları. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *17*(1).

Schiraldi, G.R. & Kerr, H.M. (2002). The Anger Management Sourcebook. United States of America: McGraw Hill Companies.

Soykan, Ç. (2003). Öfke ve öfke yönetimi. Kriz Dergisi, 11(2), 19-27.

GENEL YETKİNLİK İNANCININ ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Prof.Dr., İsmail BAKAN [1], Prof.Dr., Burcu ERŞAHAN [2] , Doktora Öğrencisi Makbule ERMAN [3] Uzman Süleyman CANDIRLIO [4]

[1] Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, ibakan63@hotmail.com - 0000-0001-8644-8778

[2]Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, bersahan@ksu.edu.tr- 0000-0003-2546 0567

[3]Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, makbule-oguzz@hotmail.com- 0000-0002-4612 7387 [4]scandirlio@hotmail.com-0000-0002-4090-1052

Özet

Çalışanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için iş ile alakalı pek çok alanda sorumluluk almaları gerekmektedir. Bu sorumluluk alanları sadece iş değil, zaman zaman hayatın her alanını kapsayacak şekilde olmaktadır. Genel yetkinlik inancı, çalışanların sahip oldukları becerilerin miktarı değil, çalışanların sahip olduğu herhangi bir becerinin farklı şartlar altında ya da farklı amaçlar doğrultusunda ne kadarını kullanacağına ilişkin inanç olarak tanımlanabilir. Çalışanların bir işi başarabileceklerine olan inançlarının yüksek olması, yeni işe başlama ve devam ettirme konularında daha istekli olmalarını ve kararlılıklarını pozitif yönde etkileyebileceği bilinmektedir. Elde etmek istediği etkileri oluşturabileceğine inanan bir çalışan hayatında diğer çalışanlara göre daha aktif hale gelebilmekte ve böylece yaşamındaki olaylar üzerinde daha belirleyici olabilmektedir.

Değişen rekabet şartlarında kurumların ayakta kalabilmesi için önemli faktörlerden birisi yetkinliklerdir. Genel yetkinlik inancı ile örgütsel bağlılık değişkenlerinin ilişkisinde, yetkinlik düzeyinin performans girdisi için önemli olduğu bilinmektedir. Çalıştığı işte görev algısı olumlu olan çalışanların daha fazla örgütüne bağlı olduğu ve yetkinlik inançlarının yüksek olduğu görülmüştür. Yüksek genel yetkinlik inancı, çalışanların işle ilgili görevlere olan güveninin artmasını sağlar ve bu da örgütsel bağlılığı pozitif yönde etkileyebilir. Bunun yanı sıra, örgütsel bağlılık, çalışanın genel yetkinlik inancını destekleyerek, çalışanın kurum içindeki yerine duygusal olarak bağlanmasını sağlayabilir. Her iş için gerekli yetkinliklerin belirlenmesi, yönetici ve çalışanların bu amaç doğrultusunda geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı Güneydoğu Anadolu bölgesinde iki ilçe belediyesinde çalışanların genel yetkinlik seviyeleri ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin tespit edilmesidir. Bu kapsamda belediye çalışanlarından anket tekniği kullanılarak veriler toplanmıştır. Araştırma verileri için SPSS.26 programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde korelasyon ve regresyon analizinden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda; genel yetkinlik inancı ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Genel Yetkinlik İnancı, Örgütsel Bağlılık

THE EFFECT OF GENERAL SELF-EFFICACY SCALE ON ORGANIZATIONAL COMMITMENT: A FIELD RESEARCH

Abstract

In order for employees to continue their lives, they need to take responsibility in many work-related areas. These areas of responsibility cover not only work, but also all areas of life from time to time. General self-efficacy scale can be defined as the belief not in the amount of skills employees have, but in how much of any skill they have will be used under different conditions or for different purposes. It is known that employees' high belief that they can achieve a job can positively affect their willingness and determination to start and continue a new job. An employee who believes that he can create the effects he wants to achieve can become more active in his life than other employees and thus can be more decisive on the events in his life.

Competencies are one of the important factors for institutions to survive in changing competitive conditions. It is known that the level of competence is important for performance input in the relationship between general self-efficacy scale and organizational commitment variables. It has been observed that employees who have a positive perception of their job duties are more committed to their organization and have higher self-efficacy beliefs. High general self-efficacy scale beliefs increase employees' confidence in work-related tasks, which can positively affect organizational commitment. In addition, organizational commitment can support the employee's general self-efficacy scale, thus making the employee emotionally attached to his/her place within the organization. The competencies required for each job must be determined and managers and employees must be developed for this purpose.

The aim of this study is to determine the relationship between the general competence levels and organizational commitment levels of employees in two district municipalities in the Southeastern Anatolia region. In this context, data was collected from municipal employees using the survey technique. SPSS.26 program was used for research data. Correlation and regression analysis were used to analyze the data. As a result of the research; A positive and significant relationship was found between general self-efficacy scale and organizational commitment.

Key Words: General Self-Efficacy Scale, Organizational Commitment

GİRİŞ

Teknolojinin hızla bir şekilde gelişmesi, küreselleşmenin etkisi ve rekabetin artması, günümüz örgütlerini sadece maddi kaynakların varlığı ile sürdürülebilir bir başarıya taşıması mümkün olmamaktadır. Bu kaynaklar sadece geçici çözümler sunmaktadır. Örgütlerin tüm şartlara uyum sağlaması için güçlü kaynaklara ulaşması gerekmektedir. Bu bağlamda örgütün başarısını belirleyen en önemli kaynaklardan birisi, her bir örgüt için ayrı bir öneme sahip olan çalışan yani insan faktörüdür. Rekabet yoğunluğunun olması, teknolojik ilerlemek gibi faktörlerin etkisiyle örgütler için en değerli sermaye kaynağı çalışanlar haline gelmiştir. Özellikle

çalışanlarına değer veren, çalışanlarını önemseyen örgütlerin, amaç ve hedeflerine ulaşmasını kolaylaştırmaktadır. Örgütlerin çalışanlarına karşı bakış açısı, çalışanların örgüte ve işyerine karşı tutum ve davranışlarını belirleyen temel faktörlerden birisidir. Çalışanların örgütlerinde kalma davranışları, sadece duygusal nedenlere dayanmamaktadır. Zaman zaman çalışanlar, kıdem tazminatı, emeklilik hakları gibi zorunlu nedenlerle, bazen ise arkadaşlık ilişkileri gibi duygusal değerlerle örgütlerinde çalışmaya devam etmek isteyebilirler. Ayrıca, örgütte kalma isteği, örgüte yapılan katkılar ve yatırımların yanı sıra alternatif iş fırsatlarının yokluğu durumunda da ortaya çıkabilir (Tamer ve Bük, 2020:143).

Genel yetkinlik inancı, kişinin kendi yeteneklerine olan güvenini ifade etmektedir. Bu güven duygusu örgütsel bağlılığı etkileyebilir. Yüksek genel yetkinlik inancına sahip kişiler, işlerinde daha başarılı olma eğiliminde olabilirler. Bunun yanı sıra, örgüt içerisinde kendisine verilen destek ve fırsatları daha pozitif şekilde algılayabilir. Bu destek algısı, çalışanın örgütüne olan bağlılığını güçlendirebilir.

Söz konusu bu bilgiler doğrultusunda araştırmanın amacı: Güneydoğu bölgesinde yer alan iki ilçe belediyesinde çalışanların genel yetkinlik inançları ile örgütsel bağlılık arasında ilişki olup olmadığını açığa çıkarmak ve genel yetkinlik inancının örgütsel bağlılık alt boyutları üzerindeki etkisinin tespit edilmesidir. Araştırma kapsamında nicel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Veriler anket tekniği kullanılarak toplanmıştır. Anketler belediye çalışanlarına uygulanmış ve toplanan verilerin analizi ile araştırma hipotezleri test edilmiştir.

ÖRGÜTSEL BAĞLILIK

Kişilerin temel duygularından biri olan bağlılık, toplumsal yapının temelini oluşturur. Bu duygu, kişileri bir araya getirerek güçlü ve sürdürülebilir ilişkiler kurmalarına olanak tanır. Toplum içinde yaşayan kişiler, diğer kişilere ve gruplara bağlılık duygusu içindedir. Bu temel duygu, insanları bir araya getirerek örgütlerin oluşmasını sağlayan önemli bir yapı taşıdır (Boz vd., 2021:346).

Türk Dil Kurumunun çevrim içi sözlüğünde bağlılık "1) Bağlı olma durumu, merbutiyet. 2) Birine karşı, sevgi, saygı ile yakınlık duyma ve gösterme, sadakat." olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2023). Bu tanıma dayanarak, bir kişinin örgüte yönelik beslediği sevgi, saygı ve sadakatin örgütsel bağlılık olarak nitelendirilmesi mümkündür. Örgütsel bağlılık, kişinin bir örgütü sadece işyeri olarak değil, aynı zamanda topluluk, bir aile olarak görmesi ve bu bağlamda örgüte karşı duyduğu güçlü bağlılık hissidir. Bu bağlılık, çalışanın sadece maddi kazançlar için değil, aynı zamanda örgütün hedefleri, kültürü ve değerleri doğrultusunda duygusal bir bağ kurmasını içerir. Örgütsel bağlılık kavramı, çalışanın çalıştığı örgütte işine devam etme isteğinde olması, örgüte düzenli olarak gelmesi, örgütün varlıklarını koruması ve örgütün amaçlarıyla bütünleşmesidir (Meyer ve Allen, 1997). Genel olarak işe katılma, sadakat ve örgüt değerine olan inancı da kapsamına alarak bireyin örgüte olan psikolojik bağlılığını ifade eder (Çetin, 2004). Bu tanımlara göre, kişinin çalıştığı örgütün amaçlarına ve değerlerine olan kabulü, bu hedeflere ulaşmak için beklenenden daha fazla çaba gösterme, örgüt kimliği ile bütünleşme ve örgüt üyeliğini sürdürme isteğini içeren unsurlar örgütsel bağlılığı ifade eder. Örgütsel bağlılık, kişiden kişiye, zamana ve mekana bağlı olarak

değişebilen, farklı şekillerde değerlendirilebilen, sübjektif bir yapıya sahiptir (İnce ve Gül, 2005).

Meyer ve Allen (1997), örgütsel bağlılık konusundaki çalışmalarına başladıklarında, önce literatürde bu terimin ne anlama geldiği konusunda bir tarama yaptıklarını ancak literatürde genel bir uzlaşma sağlanamadığını belirtmişlerdir. Meyer ve Allen, bu noktadan hareketle örgütsel bağlılığın doğru tanımını belirleme çabasına girişmişler ve kavramın tek boyutlu bir tanıma indirgenemeyeceğini, bunun nedeninin çok yönlü olmasından kaynaklandığını vurgulamışlardır (Bakan, 2011: 11). Meyer ve Allen (1997), örgütsel bağlılık konusundaki çeşitli tanımların genellikle üç ana boyuta işaret ettiğini belirtmiştir. Bu boyutlar şunlardır: örgüte duygusal anlamda bağlılık göstermek (duygusal bağlılık), örgütten ayrılmanın beraberinde getireceği maliyetler (devam bağlılığı), ve örgütte kalmaya yönelik ahlaki sorumluluk duygusu (normatif bağlılık) olarak ifade edilmiştir (Meyer ve Allen, 1997).

Duygusal bağlılık, çalışanların çalıştıkları örgütle duygusal bir bağ kurması ve örgüt ile bütünleşmelerini ifade eden örgütsel bağlılık alanındaki en bilinen yaklaşımdır (Suliman ve Iles, 2000). Duygusal bağlılık, kişinin örgütün amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik üyeliğini sürdürme isteği, örgüt ile özdeşleşme, örgüte katılım ve sadakat hislerini içeren olumlu bir yönelimi ifade etmektedir (Mottaz, 1989: 144).

Devam bağlılığı, çalışanın örgüt ile arasında karşılıklı bir alışveriş içinde olması, bu alışverişin çalışanın lehine olan sonuçları nedeniyle örgütte kalmaya istekli olması, örgütten ayrılmama ve devamsızlık yapmama gibi bağlılık gösteren davranışları içerir (Özyer, 2004).

Çalışanların örgütte kalma ile ilgili yükümlülük duygularını yansıtan normatif bağlılık, sadakat ve minnet duygusuna dayalı bir örgütsel bağlılık boyutudur (Yousef,2000). Güçlü bir normatif bağlılığa sahip bireyler, örgüt üyeliğini sürdürmeyi doğru ve ahlaki bir davranış olarak görmektedirler (Meyer ve Allen,1991).

GENEL YETKİNLİK İNANCI

Yetkinlik inancı, bireylerin hangi aktiviteleri tercih edeceğini, bu tercihlerini gerçekleştirmek için ne kadar çaba göstereceğinde ve bir engelle karşı karşıya kaldığında ne kadar ısrarcı davranabileceğinde etkili olabilmektedir (Bandura,1977). Yetkinlik inancı kavramı, Sosyal Öğrenme Teorisi'nin önemli kavramlarından birisidir (Karabulut ve Doğan, 2019:18). Rotter, Sosyal öğrenme ifadesini kullanan ilk kişidir. Rotter'a göre kişi edinilen tecrübeler üzerinde etkili olabilmektedir. Ancak kişilerin davranışların üzerinde pekiştireçler ve dış uyarıcılarında etkili olduğunu ifade etmektedir. Bazı kişiler pekiştirmenin ve davranışlarının kendi sorumluluğunda olduğunu, bazıları ise bu durumun dış etkilere bağlı olduğunu düşünebilir (Korkmaz, 2018: Akt. Şahin, 2023:25).

Günümüzde, "Sosyal Öğrenme Kuramı" denildiğinde akla Albert Bandura gelmektedir. Bandura, genel yetkinlik inancını "kişilerin performanslarını en iyi şekilde gerçekleştirebilmek için gereken davranışları düzenleyebilme gücü ve bu davranışları yerine getirebilme becerilerine olan güvendir" diye ifade etmiştir (Bandura, 1986). Luszczynska ve arkadaşlarının yaptıkları tanıma göre genel yetkinlik inancı, öncelikle geniş bir davranış yelpazesi düşünüldüğünde, kişinin başarılı olabileceğine ve bu başarıyı elde edebileceğine inandığı sonuçlar ile ilgili yeteneklerine dair güveni ifade eder (Akt. Çelikkaleli ve Capri, 2008). Genel yetkinlik inancı diğer adıyla öz yetkinlik; kişinin herhangi bir işi yapabilmesi için kendi yetkinliğine olan inancını ifade eder. Bununla beraber kişilerin gelecek dönemlerde karşılaşabilecekleri olası zorluklarla mücadele edebileceğine ilişkin inancının da olmasıdır

(Bandura, 1982: 122). Genellenen yetkinlik inancı, kişilik özelliği olarakta ifade edilmektedir. Kişinin karşılaşabileceği herhangi bir yeni durumda gösterebileceği potansiyel başarı ile ilgili değerlendirmeleri içerir (Choi, 2004). Genel yetkinlik inancı, kişinin kendisine olan inancı olarak kavramsallaştırılmıştır.

Genel yetkinlik algıları yüksek olan kişiler başarıya ilişkin yeteneklerine güven düzeylerinin de yüksek olduğu, bu kişilerin genellikle hem iş hayatında hem de sosyal hayatta kendilerine yüksek hedefler belirledikleri ve bu hedeflere ulaşabilmek için yüksek düzeyde performans sergiledikleri bilinmektedir (Waberi ve Öge, 2020:28).

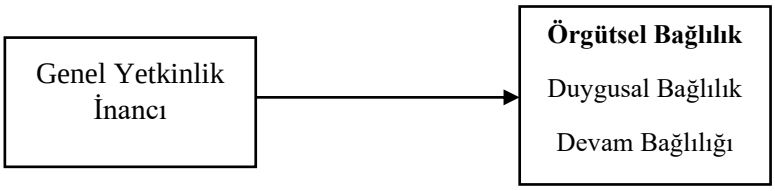
YÖNTEM

Araştırmanın Yöntemi

Genel yetkinlik inancının örgütsel bağlılık alt boyutları üzerinde etkisinin olup olmadığını araştırmak bu araştırmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Bu araştırma Güneydoğu Anadolu bölgesinde iki ilçe belediyesinde çalışan 553 personele anketler basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle dağıtılmıştır. Çalışma sonunda kullanılabilir anket sayısı 412 olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma verilerini çözümlemede SPSS paket programı kullanılmıştır. Araştırma modelinde belirtilen genel yetkinlik inancı ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkileri belirlemek için Korelasyon analizi, etkiyi tespit edebilmek için ise Regresyon analizi yapılmıştır.

Anket formunda genel yetkinlik inancını ölçmek için, Ralf Schwarzer ve Matthias Jerusalem (1993) tarafından geliştirilen 10 sorudan oluşan ölçek kullanılmıştır. Örgütsel bağlılık değişkenini ölçmek için ise, Allen ve Meyer (1990) tarafından geliştirilen , 17 soru üç alt boyuttan oluşan ölçek kullanılarak ölçümlenmiştir.

Araştırmanın Modeli

Hipotezler

H1: Genel yetkinlik inancı, örgütsel bağlılık alt boyutu olan duygusal bağlılığı anlamlı ve pozitif yönde etkiler.
H2: Genel yetkinlik inancı, örgütsel bağlılık alt boyutu olan devam bağlılığını anlamlı ve pozitif yönde etkiler.
H3: Genel yetkinlik inancı, örgütsel bağlılık alt boyutu olan normatif bağlılığı anlamlı ve pozitif yönde etkiler.

Araştırmanın Bulguları

Demografik Özellikler

Bu kısımda, alan araştırmasında uygulanan anketlerden elde edilen verilerin analizi ile ilgili bulgulara yer verilmiştir. Çalışmaya katılım gösteren belediye çalışanlarının demografik dağılımlarını gösteren bilgiler Şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1. Katılımcıların Demografik Dağılımları

	Frekans	%		Frekans	%
Cinsiyet			**Yaş**		
Erkek	373	90,5	**21-25**	4	0,9
Kadın	39	9,5	**26-30**	18	4,4
Medeni Durum			**31-35**	87	21,1
Evli	235	57,0	**36-40**	89	21,5
Bekâr	177	43,0	**41 ve üstü**	207	52,0
Eğitim Düzeyi					
İlköğretim	78	18,9			
Lise	201	48,8			
Ön Lisans	65	15,8			
Lisans	63	15,3			
Lisansüstü	5	1,2			

Güvenirlilik Analizi Sonuçları

Araştırmanın bağımlı ve bağımsız değişkenlerinin güvenirlilik analizi sonuçları Şekil 2'de yer almaktadır. Literatürde genellikle alfa değeri 0,70 veya üzerinde bir değere sahip ölçek güvenilir (Morgan vd., 2004:122) kabul edilmektedir. En düşük güvenirlilik değerine sahip değişkenin örgütsel bağlılık alt boyutu olan normatif bağlılık için 0,785, en yüksek güvenirlilik değerinin ise genel yetkinlik inancı içim 0,955 olarak gerçekleştiği ve araştırmanın diğer değişkenlerinin de güvenilir olduğu görülmektedir.

Şekil 2. Araştırma Değişkenlerinin Güvenirliliği

Değişkenler	İfade Sayısı	Cronbach Alpha Değeri
Genel Yetkinlik İnancı	10	,955
Duygusal Bağlılık	6	,945
Devam Bağlılığı	6	,787
Normatif Bağlılık	5	,785

Korelasyon ve Regresyon Analizi Sonuçları

1 ve +1 arasında bir değer alan korelasyon katsayısı (r) , bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin derecesini ve yönünü göstermektedir. Çalışmanın bağımsız değişkeni olan genel yetkinlik inancı ile bağımlı değişken olan örgütsel bağlılık boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizi sonuçları Şekil 3'te sunulmuştur. Analiz sonuçlarına göre, genel yetkinlik inancı ile örgütsel bağlılığın; duygusal bağlılık alt boyutu ile arasında (r=0,157), normatif bağlılık alt boyutu ile (r=0,238), devam bağlılığı alt boyutu ile arasında (r=0,194), pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir (p=0,000).

Şekil 3. Değişkenler Arası İlişkiler

Değişkenler	1	2	3	4
1.Genel Yetkinlik İnancı	1			
2.Duygusal Bağlılık	,157**	1		
3.Normatif Bağlılık	,238**	,551**	1	
4.Devam Bağlılığı	,194**	,242**	,655**	1

Şekil 4'de çalışanların genel yetkinlik inancının duygusal bağlılık üzerindeki etkisini tespit etmek için yapılan regresyon analizi yer almaktadır. Duygusal bağlılıktaki değişimin genel yetkinlik inancı tarafından ne düzeyde açıklandığını belirten bir değer olan R^2 bu analizde 0,025 olarak belirlenmiştir. Bu açıdan çalışanlarının genel yetkinlik inançları duygusal bağlılığı %2,5'ini açıklayabilmektedir. Regresyon analizi sonucunda "H1: Genel yetkinlik inancı, örgütsel bağlılık alt boyutu olan duygusal bağlılığı anlamlı ve pozitif yönde etkiler" hipotezi kabul edilmiştir.

Şekil 4. Araştırmaya Katılan Çalışanların Genel Yetkinlik İnancının Duygusal Bağlılık Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Standart Hata	ß	T	Sig.
Sabit Sayı	,290	2,851	9,839	,000
Genel Yetkinlik İnancı	,221	,157	3,215	,001
R^2=,025	DüzeltilmişR^2=,022	F=10, 338	Sig=,000	

Şekil 5'de çalışanların genel yetkinlik inancının devam bağlılığı üzerindeki etkisini tespit etmek için yapılan regresyon analizi yer almaktadır. Devam bağlılığındaki değişimin genel yetkinlik inancı tarafından ne düzeyde açıklandığını belirten bir değer olan R^2 bu analizde 0,037 olarak belirlenmiştir. Bu açıdan çalışanlarının genel yetkinlik inançları duygusal bağlılığı %3,7'sini açıklayabilmektedir. Regresyon analizi sonucunda "H2: Genel yetkinlik inancı, örgütsel bağlılık alt boyutu olan devam bağlılığını anlamlı ve pozitif yönde etkiler" hipotezi kabul edilmiştir.

Şekil 5. Araştırmaya Katılan Çalışanların Genel Yetkinlik İnancının Devam Bağlılığı Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Standart Hata	ß	T	Sig.
Sabit Sayı	,207	2,138	10,323	,000
Genel Yetkinlik İnancı	,049	,194	3,995	,000
R^2=,037	DüzeltilmişR^2=,035	F=15,956	Sig=,000	

Şekil 6'da çalışanların genel yetkinlik inancının normatif bağlılık üzerindeki etkisini tespit etmek için yapılan regresyon analizi yer almaktadır. Normatif bağlılıktaki değişimin genel yetkinlik inancı tarafından ne düzeyde açıklandığını belirten bir değer olan R^2 bu analizde 0,057 olarak belirlenmiştir. Bu açıdan çalışanlarının genel yetkinlik inançları duygusal bağlılığı %5,7'sini açıklayabilmektedir. Regresyon analizi sonucunda "H3: Genel yetkinlik inancı,

örgütsel bağlılık alt boyutu olan normatif bağlılığı anlamlı ve pozitif yönde etkiler" hipotezi kabul edilmiştir.

Şekil 6. Araştırmaya Katılan Çalışanların Genel Yetkinlik İnancının Normatif Bağlılık Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	**Standart Hata**	**ß**	**T**	**Sig.**
Sabit Sayı	,219	2,217	10,123	,000
Genel Yetkinlik İnancı	,052	,238	4,962	,000
R^2=,057	DüzeltilmişR^2=,054	F=24,621	Sig=,000	

SONUÇ

Örgütsel bağlılık, çalışanın örgütteki uzun vadeli başarısı ve performansı üzerinde olumlu bir etki bırakabilir. Bu bağlamda, örgütsel bağlılık sadece bir çalışanın işine olan sadakati değil, aynı zamanda örgüte karşı duyduğu sevgi ve saygıyı da içerir. Kişinin örgütsel bağlılığı, işyerinde daha olumlu bir çalışma ortamı yaratılmasına, iş birliğine ve uzun vadeli bir iş ilişkisi kurulmasına katkı sağlayabilir. Dolayısıyla, örgütlerin çalışanlarının örgütsel bağlılığını güçlendirmeye odaklanmaları, sadece kısa vadeli başarılı değil, aynı zamanda uzun vadeli sürdürülebilirliği destekleyebilir.

Bu araştırmada, iki ilçe belediyesinde çalışan belediye personelinin genel yetkinlik inancı ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Alan yazın tarandığında bu iki kavram arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışma sayısının çok az olduğu tespit edilmiştir. Yapılan bu çalışma ile bu iki kavram arasındaki ilişki belirlenerek bu çalışma alanının bulgularla güçlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Araştırma genel yetkinlik inancı ile örgütsel bağlılık alt boyutları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Genel yetkinlik inancı ile örgütse bağlılık alt boyutları arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Yani çalışanın genel yetkinlik inancı arttıkça örgütüne olan bağlılığı da artmaktadır. Genel yetkinlik inancının örgütsel bağlılık alt boyutlarını üzerindeki etkisini araştırmak için yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre; H1, H2 ve H3 hipotezleri kabul edilmiştir.

Her örgüt için önemli bir sermaye olan insanın kendi yeteneğine olan inancının artırılması elzemdir. Dolayısıyla çalışanların yetkinliklerini artırıcı eğitimlerin yöneticiler tarafından artırılması ve bu konuya önem verilmesi gerekmektedir. Yetkinlik inancı yüksek olan çalışan örgütüne daha faydalı olacaktır.

Bu araştırma yapıldığı zaman kesitini kapsamaktadır. Bu konuda yapılacak uzamsal bir çalışma da farklı sonuçları beraberinde getirecektir.

KAYNAKÇA

Bakan İ. (2011). "Örgütsel Stratejilerin Temeli Örgütsel Bağlılık Kavram, Kuram, Sebep Ve Sonuçlar", Gazi Kitapevi, Ankara

Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. Psychological Review, 84, 191–215

Boz D., Duran, C., ve Uğurlu, E. (2021). Örgütsel bağlılığın iş performansına etkisi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *10*(1), 345-355.

Çelikkaleli, Ö.,& Çapri, B. (2008) Genel Yetkinlik İnancı Ölçeği'nin Türkçe Formunun Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7 (3);93-104

Çetin M. Ö. (2004). "Örgütsel Vatandaşlık Davranışı", Nobel Yayınları, Ankara

İnce M. ve Gül H. (2005). "Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık", Çizgi Kitapevi, Konya

Karabulut, E. O., ve Doğan, P. K. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimleri Ve Genel Yetkinlik Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma; Beden Eğitimi Ve Spor Yüksekokulu Örneği. *Iğdır Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, *2*(1), 16-26.

Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human resource management review*, *1*(1), 61-89.

Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1997). *Commitment in the workplace: Theory, research, and application*. Sage publications.

Meyer, J.P., Stanley, D.J., Herscovitch, L.ve Topolnytsky, L. (2002) 'Affective, Continuance, and Normative Commitment to the Organization: A Meta-analysis of Antecedents, Correlates and Consequences', Journal of Vocational Behavior 61,20–52.

Mottaz, C. J. (1989). An analysis of the relationship between attitudinal commitment and behavioral commitment. *Sociological Quarterly*, *30*(1), 143-158.

Özyer, K. (2004). Duygusal Zeka ile Örgütsel Bağlılık Ve Bağlılığın Alt Formları Arasındaki İlişkilerin Saptanmasına Yönelik Ampirik Bir Çalışma. *Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.*

Suliman, A., & Iles, P. (2000). Is Continuance Commitment Beneficial to Organizations? Commitment-Performance Relationship: A New Look. *Journal of managerial Psychology*, *15*(5), 407-422.

Şahin S. (2023) Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Benlik Saygıları ve İşsizlik Kaygıları Arasındaki İlişkide Genel Yetkinlik İnancının Aracılık Rolü: Gümüşhane Üniversitesi Örneği, Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi

Tamer, İ., ve Bük, T. B. (2020). Algılanan Örgütsel Destek ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *7*(2), 139-147.

Yousef, D. A. (2000). Organizational Commitment: A Mediator of the Relationships of Leadership Behavior with Job Satisfaction and Performance in a Non-Western Country. *Journal of Managerial Psychology*, *15*(1), 6-24.

Waberi F. A. Öge E. (2020). Mesleki Beklentilerin Kariyer Kararı Verme Öz-Yetkinliği ile İlişkisi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(1), 25-39.

İŞLETMELERDEKİ YENİ TEKNOLOJİ: DİJİTAL İKİZ

Dr. Öğr. Üyesi Safa ACAR[1]

[1] Siirt Üniversitesi, Kurtalan MYO, safa.acar@hotmail.com- 0000-0002-9578-0198

ÖZET

Endüstri 4.0'ın getirdiği yeniliklerin gelişmesi ile büyük veri kullanımı, yapay zekâya yönelik oluşan ilgi ve dijital ürünlere yönelik beklentiler artış göstermektedir. Örgütler için teknolojinin gelişimi iş süreçlerinin daha kısa ve verimli hale gelmesini sağlamıştır. Bu sayede daha ekonomik bir şekilde faaliyetler yürütülebilmektedir. İşletmelerin elde ettikleri bu avantajlar dijitalleşme sürecinin bireysel, örgütsel ve toplumsal çıktılarındandır. Dijital ikiz teknolojisi de işletmeler için önemli kolaylıklar ve avantajlar sunan yeni bir teknolojidir. Dijital ikiz teknolojisi, temelde gerçek dünyadaki uygulamaları dijital dünyaya aktarmaktadır. Bu teknoloji ile gerçek dünyada karşılaşılması muhtemel senaryolar daha gerçekleşmeden dijital ortamlarda model haline getirilmektedir. Dijital ikiz teknolojisi ile sayısız miktarlarsa senaryolar ve denemeler test edilebilmektedir. Bu teknoloji ile yeni bir teknolojinin olası sonuçları daha gerçek hayatta test edilmeden deneyimlenebilmektedir. Dijital ikiz teknolojisi sağlık, inşaat, imalat, yapay zekâ, otomotiv, elektronik, kamu yönetimi gibi alanlarda kullanılması uygun olan bir uygulamadır. Bu kapsamda bu çalışmanın amacı yeni dijital gelişmeler arasında yer alan dijital ikiz kavramının tanımlanmasıdır. Kavramsal bir yapıda hazırlanan çalışmada öncelikle dijital ikiz kavramı tanımlandıktan sonra kullanıldığı alanlara ilişkin çeşitli örnekler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler : Endüstri 4.0, Dijitalleşme, Dijital İkiz.

NEW TECHNOLOGY IN BUSINESSES: DIGITAL TWIN

ABSTRACT

With the development of innovations brought by Industry 4.0, the use of big data, interest in artificial intelligence and expectations for digital products are increasing. The development of technology for organizations has made business processes shorter and more efficient. In this way, activities can be carried out more economically. These advantages gained

by businesses are the individual, organizational and social outcomes of the digitalization process. Digital twin technology is a new technology that offers significant conveniences and advantages for businesses. Digital twin technology essentially transfers real-world applications to the digital world. With this technology, scenarios that are likely to be encountered in the real world are turned into models in digital environments before they even occur. With digital twin technology, countless scenarios and experiments can be tested. With this technology, the possible consequences of a new technology can be experienced before it is tested in real life. Digital twin technology is an application that is suitable for use in areas such as healthcare, construction, manufacturing, artificial intelligence, automotive, electronics and public administration. In this context, the aim of this study is to define the concept of digital twin, which is among the new digital developments. In the study prepared in a conceptual structure, first the concept of digital twin will be defined and then various examples will be presented regarding the areas where it is used.

Keywords: Industry 4.0, Digitalization, Digital Twin.

GİRİŞ

1950'li yıllarda başlayan dijitalleşme süreci, bulut bilişim teknolojisi, yapay zekâ, veri madenciliği ve nesnelerin interneti gibi birçok yeni teknolojinin ortaya çıkmasına yol açtı. Bu nedenle, dijitalleşme süreci ilerledikçe, fiziksel çevre ile ilgili yeni nesil dijital modelleme teknolojilerinin kullanılması mümkün olmuştur. Bununla birlikte, bu teknolojiler siber-fiziksel sistemlere dayanmaktadır. Bu sistemler, bilgisayar tabanlı dijital algoritmalar aracılığıyla fiziksel dünya ve siber dünyanın algılanmasını sağlayan temel yapılardır. Uygulanan bu teknolojilerin nihai hedefi tam otomasyondur. Bu siber-fiziksel sistemler ile birlikte dijital bir ürün veya nesnenin dijital bir temsili olarak adlandırılabilecek dijital ikiz fikri de uygulama alanına girmiştir. Gerçek sistemlere bağlı sanal sistemler, yaşam döngüsü boyunca fiziksel sistemlerden gelen verileri dijital verilerle temsil eder. Bu nedenle, dijital ve fiziksel ikizlerin entegrasyonu, gerçek sistem çalışırken karar verme sürecini düzenlemenin ve geliştirmenin etkili bir yoludur. Dijital ikiz teknolojisi, gerçekte var olan bir cismin, sistemin veya canlının güncel verilerini dijital bir ortamda birleştirerek oluşturduğu sanal bir varlıktır. Akıllı üretim ve Endüstri 4.0 için en umut verici teknolojilerden birisi de dijital ikizlerdir. Geleneksel modelleme ve simülasyon bu teknolojiyi birleştirme gücüne sahiptir. Bu noktada, dijital ikiz, fiziksel ve sanal entegrasyonu yüksek, gerçek zamanlı verilerle etkileşim kuran süreç ve hizmetlerin dinamik, sanal bir modelidir.

Bu bilgiler ışığında çalışmanın amacı, birçok alanda uygulamaya yönlendirilen dijital ikiz kavramının incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda kavramsal olarak tasarlanan çalışmada dijital ikiz kavramının tanımı, uygulama alanları ve faydalarına ilişkin kısa bilgiler aktarılmıştır.

DİJİTAL İKİZ

Teknolojik buluşların ortaya çıkmasıyla birlikte sanayide kullanılmaya başlanan uygulamalardan biri de dijital ikiz yaklaşımıdır (Erturan & Ergin, 2018). Günümüz dünyasında Endüstri 4.0'ın etkisi ile gerçekleşen teknolojilerin entegrasyonu tartışılmakta ve çağın gerisinde kalmak istemeyen şirketler esnek değişim ve dönüşüm yapılarında gelişmektedir (Çiftçi Kıraç & Aydın, 2023). Dijital teknoloji endüstriyel üretimin entegrasyonunda çok önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle üretim süreçlerinde ileri teknolojilerin kullanılması, şirketlerin daha yüksek gelir ve katma değer yoluyla rekabet avantajı elde etmesini sağlar (Özgüner & Ovalı, 2023). Dijital ikizler bu teknoloji entegrasyonlarından biri olup, birçok sektörde dijital dönüşümü ve karar almayı destekleyen, gelecek vaat eden dijital teknolojilerden biridir (Çiftçi Kıraç & Aydın, 2023). Dijital ikiz; fiziksel bir varlığın bilgisayar yazılımları yardımıyla yansımasının oluşturulması olarak tanımlanabilir. İşletmenin ve paydaşlarının finansal ve finansal olmayan verilerinin eş zamanlı olarak dijital ortama yüklenmesiyle denetimin faydaları artacaktır (Erturan & Ergin, 2018).

Dijital ikiz teknolojisi ilk olarak 2002 yılında "Ürün Yaşam Döngüsü Yönetimi" kitabında tanıtıldı. Bu kitapta dijital ikiz kavramı, yazar Dr. Michael Grieves tarafından formüle edilmiştir. Grieves (2006) kitabında bu kavramı fiziksel sistemlerde sayısal simülasyon modellerini kullanarak açıklamaktadır. Bunun yanında modelden elde edilen bilgileri gerçek sistemden alınan verilerle karşılaştırmaktadır (Alptekin & Türkmen, 2023). Bu kavram, ürün yaşam döngüsü yönetiminin "kavramsal idealini" temsil eder. İlk dönemlerden 2006 yılına kadar "bilgi aynası modeli" terimini denedikten sonra Greaves, 2010 yılında "dijital ikiz" terimini kullandı. Sonuçta dijital ikiz kavramı, bir ürün yaşam döngüsü yönetim aracından dijital bir platforma evrilmiştir (Çalış Duman, 2022). Ancak Dijital İkiz'in temelinde olan simülasyon teknolojisi ilk kez 1970 yılında NASA'da görülmektedir. Yani isim olarak ilk defa 2002 karşılaşılsa da teknik olarak daha eskiye dayanmaktadır. 1970 yılında NASA Apollo 13 isimli uzay aracını Ay'a göndermesinden kısa bir süre sonra teknik arızalardan dolayı aracı geri getirmek zorunda kalmış ve kurtarma operasyonu başlatılmıştır. Kurtarma operasyonunun en önemli noktası NASA'nın gönderdiği uzay aracının

bileşenlerinin ayna gibi birebir aynı verilere sahip olan bir modelini elinde tutması olmuştur. Bu sayede mühendislerin geri dönüş için olası çözümleri modellemeleri ve test etmeleri sağlanmıştır. Yani Apollo 13'teki şartlar birebir taklit edilmiştir. Apollo 13'ün ekibini geri döndürme koşullarını test etmek için Houston ve Kennedy Uzay Merkezi'nde simülasyonlar yapılmış böylece kazadan 4 gün sonra hiçbir kayıp vermeden astronotların geri dönüşü sağlanmıştır. NASA, bu olaydan sonra sistemlerini sürekli izleyebileceği ve daha hassas veri güncellemesi yapabileceği dijital modeller kullanmaya başlamıştır. İncelendiğinde Dijital İkiz ile kullandığı sistemin temelinde yatan teknik aynı olmuştur. Fiziksel bir nesne modeli oluşturulmuş ve bu sistemlerin durumunu izleyebilmek, sorunlarını teşhis edebilmek ve çözümlerini test edebilmeyi sağlayan bir "ikiz" yapısı geliştirilmiştir (Aynacı, 2020).

Dijital ikiz, gerçekte var olan bir canlının, sistemin veya cismin dijital ortamda güncel veriler ile meydana getirdiği sanal bir varlık veya fiziksel bir sistemin sanal bir temsili olarak tanımlanabilir (Çiftçi Kıraç & Aydın, 2023). Dijital ikiz teknolojisi, veri toplama, hesaplama ve görselleştirmeden oluşur. Veri toplama sürecinde Nesnelerin İnterneti (IoT), Bulut ve 5G gibi teknolojiler, tüm işlevlerinde üst düzey teknolojilerden yararlanır. Büyük Veri Analitiği ve Yapay Zekâ, hesaplama işlevlerini destekleyen dijital ikiz teknolojileridir. AR/VR gözlükleri, sensörler, mobil cihazlar ve 2 boyutlu ve 3 boyutlu ekranlar, görselleştirme alanındaki dijital ikiz teknolojilerinin geliştirilmesinde kullanılan teknolojilerdir (Özgüner & Ovalı, 2023). Şekil 1 bu bağlantıları göstermektedir.

Şekil 1: Dijital İkiz Teknolojisine Teknoloji ve Operasyonel Bakış *(Özgüner & Ovalı, 2023).*

Dijital ikiz, fiziksel bir nesnenin veya sürecin geçmiş ve mevcut davranışının gerçek zamanlı bir dijital profilidir. Bu profil, büyük, kümülatif, gerçek zamanlı ve gerçek dünya veri ölçümlerine dayanmaktadır ve iş performansını optimize etmeye yardımcı olur. Endüstri 4.0'ın ana bileşeni olan siber fiziksel sistemler, dijital ikiz teknolojisinin çok önemli bir parçasıdır. Bu, dijital bir bilgi yapısının fiziksel bir sistem içinde tek başına bir varlık olarak oluşturulabileceği fikrine dayanmaktadır. Bu dijital bilginin "ikizi", sistemin tüm yaşam döngüsü boyunca bu fiziksel sistemle bağlantılıdır (Kumaş & Erol, 2021).

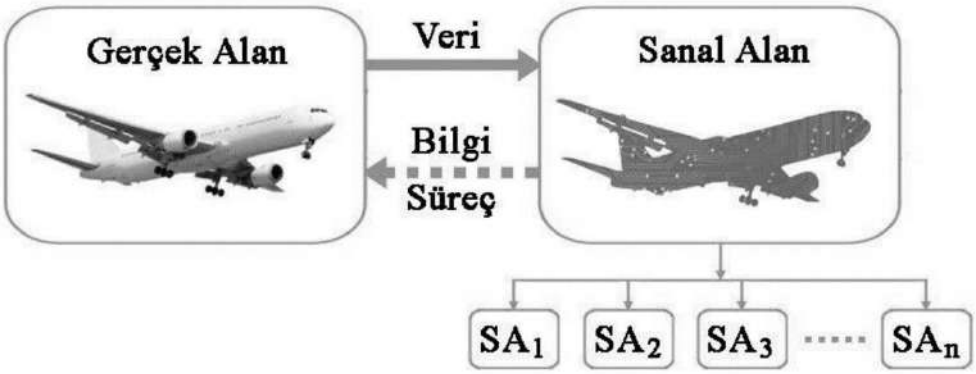
Dijital ikizin kavramsal modeli üç ana bölümden oluşmaktadır (Çalış Duman, 2022);

• Fiziksel dünyada fiziksel ürün;

• Siber dünyada fiziksel ürünün sanal karşılığı;

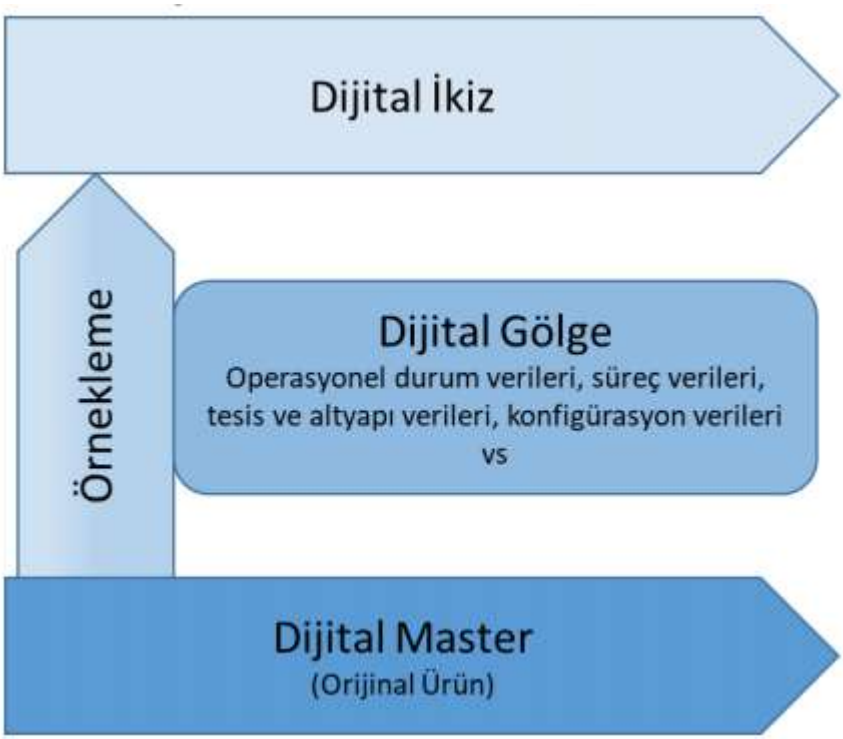
• Fiziksel alan ve siber alan arasındaki veri ve bilgi etkileşimi.

Üç ana unsurun ortaya koyduğu dijital ikiz konsepti Şekil 2'de yer almaktadır.

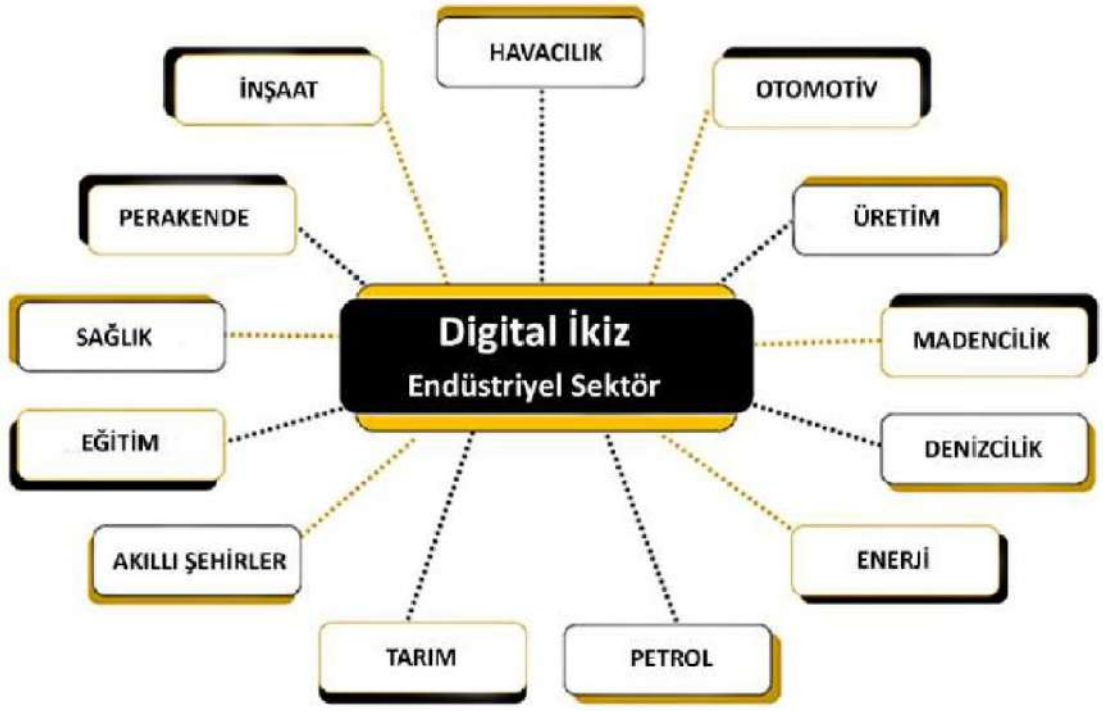
Şekil 2: Dijital İkiz Konsepti (çalış duman 2021).

Dijital ikiz kavramı çoğunlukla bir sistemin yaşam döngüsü boyunca sürekli eklenen ve güncellenen entegre simülasyonlar ile fiziksel bir öğenin dijital temsili olarak düşünülebilir. Dolayısıyla dijital ikiz, gerçek ve sanal dünyaları birbirine bağlar ve bilgileri kesintisiz bir şekilde aktarır (Çiftçi Kıraç & Aydın, 2023). Dijital ikiz olarak bilinen kavram, ürün geliştirme ve üretim süreçlerinin tamamını dijital hale getirmeyi hedeflemektedir. Bu nedenle, Şekil 3'te gösterilen fikir kapsamında, fiziksel ortamdan dijital ortama geçiş için üç aşamalı bir süreç kullanıldığı görülmektedir. Dijital ikiz, orijinal ve fiziksel ürünün özelliklerini içeren dijital master verisi üzerinden oluşturulurken, ayrıca ürünün operasyonel durumu, süreçleri, altyapı ve tesis verilerini ve tüm detay verilerini içeren dijital gölgelerden oluşur. Son olarak, bu iki ana katmanın entegre edilmesi ile dijital ikiz üretilir (Kumaş & Erol, 2021).

Şekil 3: Dijital İkiz Kavramsal Modeli *(Kumaş & Erol, 2021)*.

Dijital ikiz teknolojisinin kullanımı ile ilgili alanyazın incelendiğinde dijital ikizlerin farklı alanlarda kullanıldığı, kullanım amacına ve kullanıldığı alana bağlı olarak çeşitli faydalar sağladığı (Alptekin & Türkmen, 2023) görülmekte, bunun yanında Dijital ikiz çok farklı sektörlerde faaliyet içerisinde yer almaktadır. Bu sektörler Şekil 4'te yer almaktadır.

Şekil 4: Dijital İkiz uygulanan farklı sektörler *(Singh, ve diğerleri, 2022)*.

Dijital ikizin çok sayıda potansiyel avantajı vurgulanmaktadır. Güvenlik, dayanıklılık, verimlilik, hizmet aşamasını iyileştirmek ve maliyeti ve riski azaltmak bu faydalardan bazılarıdır (Pan & Zhang, 2021). Dijital ikiz, makine öğrenimi ve veri işleme teknolojileri, geleneksel üretim modelinden akıllı üretim modeline geçişin önemli bir parçasıdır (Uhlemann, Schock, Lehmann, Freiberger, & Steinhilper, 2017). Dijital ikiz teknolojisi, gerçek zamanlı ölçümler yoluyla üretim süreçlerinde enerji kullanımını kontrol ederek optimizasyonu sağlayan ve makinelerin, üretim planlarının ve üretim çizelgelerinin akıllıca yönetilmesi yoluyla verimliliği artıran sanal ve kullanımı kolay bir fabrika modeli oluşturmanın önemli koşulları arasındadır (Katchasuwanmanee, Cheng, & R., 2016). Birçok endüstride dijital dönüşümü ve karar vermeyi desteklemek için gelişmekte olan dijital teknolojilerden biri olan dijital ikiz, Nesnelerin İnterneti (IoT), yapay zekâ, bulut bilgi işlem, beşinci nesil hücresel ağ (5G), kablosuz sensör ağları ve büyük veri gibi gelişmeler, endüstrinin çeşitli alanlarında büyük potansiyel sunmaktadır. Bu teknolojilerin hepsinin fiziksel dünyayı dijital dünyayla birleştirmesi mümkündür. IoT sensörleri gibi gelişmiş dijital teknolojiler, fiziksel varlığın sanal bir modelini oluşturur. Dijital ikiz tarafından toplanan verilere dayanarak stratejik ve operasyonel kararlar alınabilir. Sanal temsil tarafından yönetilen bilgi ve veri türleri tanımlandığında, parametreler, özellikler, durumlar, değişkenler ve boyutları içeren geniş bir terim yelpazesi düşünülebilir (Özgüner & Ovalı, 2023).

Dijital ikiz teknolojisinin özellikleri şu şekilde sıralamaktadır:

• Mevcut verileri analiz ederek verilen kararları değerlendirme

• Süreci analiz etme ve performans değerlendirmeleri yapma

• Uzaktan kontrol edebilme

• Maliyeti düşürme

• Diğer sistemlerle bağlantı kurma ve aradaki ilişkileri inceleme

• Gelecekte oluşabilecek muhtemel sorunları çözebilme

• Karmaşık süreçleri kolay ve anlaşılabilir bir hale getirme

Dijital devrimin yaşandığı bu yüzyılda, sistemlerin çok boyutlu bir dijital ikizinin oluşturulması, süreklilik, etkinlik ve verimlilik açısından kritik öneme sahiptir (Alptekin & Türkmen, 2023).

Dijital ikizde sınırsız senaryo ve denemeler yapılabilmektedir. İleri derecede ise şunları yapabilmemizi sağlamaktadır;

- Sistemlerin verilerinden analizini çıkararak onlar hakkında verilen kararları değerlendirebilmeyi,
- Sistemlerdeki süreçlerin performanslarını görebilmeyi ve bunu görselleştirebilmeyi,
- Uzaktan kontrol mekanizması ile sistemlerdeki servis maliyetlerini düşürebilmeyi,
- Gelişmiş izleme ve bağlantı özelliği ile diğer sistemler ile bağlayarak arasındaki ilişkiyi görebilmeyi,
- Sistemlerdeki gelişebilecek sorunları gerçekleşmeden çözerek olayları çözme sürelerimizi azaltmayı,
- Karmaşık sistemleri ve süreçleri dijital ortamda izlememizi sağlayarak içindeki iletişim ağını anlamamızı sağlamaktadır (Alptekin & Türkmen, 2023).

Dijital ikizler, nesnelerin interneti ve fiziksel gerçek sistemlerin performansını daha iyi nasıl gösterebileceğini, sistemdeki süreçlerin nasıl işlediğini ve bu süreçlerin sonuçlarında verilerin ne olacağı hakkında bilgi vererek şirketlerin karar verme yeteneğini geliştirir. Böylece şirketin dijital ikizleri, verileri eş zamanlı izlemeyi sağlayarak ve süreçleri daha verimli hale getirmeyi amaçlayarak örgütsel süreç modellerini geliştirmeye fayda sağlar (Aynacı, 2020).

Milyarlarca nesnenin yakın gelecekte dijital ikizi tarafından temsil edilmesi bekleniyor. Örneğin, General Electrics'in Türkiye'deki fabrikasında yaklaşık 500 bin dijital ikiz izlenmektedir. Fiziksel veriler ile gerçek dünyadaki algılayıcı sonuçları karşılaştırılabilir. Bu, nesnelerin farklı çevre koşullarında nasıl çalıştığını ve tepkilere nasıl tepki verdiğini belirlemek için kullanılabilir. Bu karşılaştırma sonuçları, dijital ikizin gerçek dünya koşullarının analizini ve simülasyonunu gerçekleştirerek değişimlere yanıt vermek ve operasyonları iyileştirmek için kullanılabileceğini göstermektedir (Erturan & Ergin, 2018).

DİJİTAL İKİZ'İN TANIMI

Dijital ikiz kavramı, literatürde çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Akçayır vd. (2016), dijital ikizi gitgide karmaşıklaşan sistemleri kontrol etmede ve yönetmede yararlı bir araç olarak tanımlarken, Erturan ve Engin (2018), bilginin sürekli izlenmesi, bilginin kalitesini ve geçerliliğini incelemede kullanılabilecek yararlı bir araç olarak tanımlamaktadır. Şahinaslan (2020), dijital ikizi siber fiziksel dünya olarak tanımlar. Fiziksel bir sistem ya da ögenin dijital temsili olarak da bilinen dijital ikiz, ürünün ya da sistemin yaşam döngüsü boyunca sürekli güncellenen entegre simülasyonlar ile mikro seviyeden makro seviyeye kadar bir dizi sanal bilgi edinilmesine yardımcı olur. Bilgisayarlı bir model olarak bilinen dijital ikiz, fiziksel bir sistemin tüm özelliklerini temsil eder. Bu, fiziksel eşin geleceğine ilişkin tahminlerde bulunmak ve çevrimiçi verilerin ve bilgilerin sürekli güncellenmesine izin vermek için kullanılır. Dijital ikizin, bu tanımlar göz önüne alındığında, iyileştirme, yönetim ve tahmin etmek için yararlı bir araç olarak görülebilir (Göçen, 2020).

Dijital ikiz fikri, sensör verilerini ve geçmiş verileri kullanarak çok gerçekçi, yüksek ölçekli bir simülasyon kullanarak bir veya daha fazla gerçek sistemi temsil edebilir. Tüm bu tanımlardan anlaşılacağı üzere dijital ikiz (Shengli, 2021):

- Gerçek dünyadaki fiziksel varlığın siber dünyadaki dijital karşılığı,
- Fiziksel varlık ile dijital muadili arasında iki yönlü iletişim,
- Dijital karşılık, fiziksel varlığın temsili veya modelidir ve dijital model, fiziksel varlığı gerçek zamanlı olarak canlı bir şekilde simüle edebilir,
- Fiziksel varlığın ve çevresindeki çevrenin özelliklerini, parametrelerini, değişikliklerini tespit edebilecek akıllı sensörler veya diğer araçlarla dolu olmalı, bilgilerin dijital modele zamanında ve gizli bir şekilde taşınması gerekir,

• Model, gerçek parça çalışma prensipleri veya mekanizmalarına göre modellendiğinden, tıpkı gerçek varlık gibi bilgiye göre davranır,

• Model, simülasyon gibi davranmanın yanı sıra, gerçek parçayı doğrulayabilir, optimize edebilir, değerlendirebilir, teşhis edebilir ve insanların karar vermesi ve çaba göstermesi için veri analizleri, yapay zeka vb. yoluyla önerilerde bulunabilir (Çiftçi Kıraç & Aydın, 2023).

Genel olarak, dijital ikiz, şirketlerin veya kullanıcıların tasarım ve geliştirmeden ürün yaşam döngüsünün sonuna kadar ilgilendikleri her şeyin tam bir dijital ayak izine sahip olmalarına izin verdiği için hem endüstride hem de akademide ilgi görmektedir. Dijital ikiz, bir fiziksel varlığın dijital bir kopyasıdır. Kesintisiz veri transferi için hem fiziksel hem de sanal dünyaları birbirine bağlar. Bu nedenle, sanal varlıkların fiziksel varlıklarla aynı anda var olmasına olanak tanır. Dijital ikiz teknolojisinin tanımı, iki temel özelliğe dikkat çekiyor. İlk olarak, her bir tanım, sanal model ve fiziksel model arasındaki ilişkiyi açıklar. İkincisi, gerçek zamanlı veri üretmek için sensörleri bağlamaktır. Fiziksel nesneleri aslına uygun şekilde haritalandırmak ve tanımlamak ve modellere dayalı olarak optimize etmek. Dijital ikiz teknolojisi, ürün yaşam döngüsünün çeşitli aşamalarında mevcuttur ve her aşamada farklı ürünler tanıtır. Sonuç olarak, dijital ikizin çeşitli performans biçimlerine sahip olduğu belirtilmektedir (Küsbeci & Uzunçarşılı, 2023).

Dijital ikiz ve simülasyon, gerçek ve sanal dünyayı birbirine bağlar. Bu nedenle, tasarım, veri analitiği, veri madenciliği, nesnelerin interneti, derin öğrenme ve makine öğrenmesi gibi teknolojik kavramlarla yakından ilgilidir. Dijital ikizler kullanılarak yapılan simülasyonlar, olası sorunları önceden belirleyerek ve müdahale ederek zaman ve para kaybını azaltır. Bu sayede sorunlar, gerçek ürün üzerinde oluşmadan sanal ürün üzerinde gözlemlenerek maksimum düzeyde çözümlenebilmektedir (Özen & Gürel, 2020).

SONUÇ

Dijital İkiz teknolojisinin temeli, fiziksel bir sistemin dijital bilgi yapısının kendi başına bir varlık olarak oluşturulabileceğidir. Bu dijital verilerin "ikizi", tüm yaşam evresince o fiziksel sisteme bağlanan bilgilerin bir parçası olacaktır. Bu nedenle her sistem iki sistemden oluşur. Bunların ikisi yeni bir sanal sistem ve gerçek bir fiziksel sistemin tüm verileridir. Bu, gerçek dünyada var olan ile sanal dünyada var olan arasında bir yansıma veya ikizlik olduğunu ifade eder (Aynacı, 2020). Dijital ikiz teknolojisi, dijital dönüşümün önemli bir parçasıdır ve fiziksel bir varlığın sanal bir ortamda tüm davranışlarını modellemek ve kontrol etmek için kullanılır.

Gelişmiş sensör teknolojileri, dijital ikizlerin bir maddenin, sürecin veya öğenin gerçek zamanlı olarak izlemesini sağlar. Bu veri aynı zamanda görsel olarak da modellenir. Eksiz olarak geliştirilen ve uygulanan bir dijital ikiz modeli, sistemlerin güvenliğini artırabilir. Üretim maliyetlerini azaltırken sürecin yönetimini de kolaylaştırabilir. Geleneksel üretim yöntemlerinin gelecekte dijital ikiz tarafından değiştirilmesi bekleniyor (Cesur, Cesur, & Aydoğan, 2023).

Sonuç olarak dijital ikiz teknolojisi, birçok sektörde kullanılmaya başlanan ve endüstri 4.0 gelişmesinin etkisi ile gelişen bir teknolojidir. Dijital ikiz ile önemli avantajlar elde edilebilmektedir. Bu avantajlardan bazıları, üretim maliyetlerini düşürmek, ürünlerin daha kısa sürede üretilmesi, taleplere daha çabuk yanıt vermek ve bunları gerçekleştirirken meydana gelen aksamaları gidermek olarak sıralanabilir. Endüstri 4.0 kapsamında bu ihtiyaçlara çözüm olarak gerçek zamanlı karar verme yeteneğine sahip nesneleri tercih edilmektedir. Gerçek zamanlı izleme, tahminlere odaklı yazılımlar, simülasyon modelleri ve akıllı üretim yoluyla verimliliği ve esnekliği artırmak amaçlanmıştır. Bu nesnelerin başında dijital ikiz teknolojisi gelmektedir.

KAYNAKÇA

Akçayır, M., Akçayır, G., Pektaş, H. M., & Ocak, M. A. (2016). Augmented reality in science laboratories: The effects of augmented reality on university students' laboratory skills and attitudes toward science laboratories. *Computers in Human Behavior, 57,* 334-342.

Alptekin, G., & Türkmen, D. (2023). Dijital ikiz üzerine yapılan araştırmaların dergi yayınlarındaki eğilimlerinin görselleştirilmesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 9*(2), 1-30.

Aynacı, İ. (2020). Dijital ikiz ve sağlık uygulamaları. *İzmir katip çelebi üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi, 3*(1), 70-82.

Cesur, E., Cesur, M. R., & Aydoğan, B. N. (2023). CNC Tezgahlarının Dijital İkiz Modeli ile Komut Tamamlanma Sürelerinin Tahmin Edilmesi. *Int. J. of 3D Printing Tech. Dig. Ind., 7*(2), 303-321.

Çalış Duman, M. (2022). İşletmeler için yeni bir verimlilik teknolojisi: Dijital ikiz. *Verimlilik dergisi, Özel Sayı*, 189-206.

Çiftçi Kıraç, F., & Aydın, E. S. (2023). Sağlık hizmetlerinde dijital ikiz. Ö. E. Arslan içinde, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar XVIII* (s. 113-123). Eğitim Yayınevi.

Erturan, İ., & Ergin, E. (2018). Dijital denetim ve dijital ikiz yöntemi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 20*(4), 810-830.

Göçen, S. (2020). Açık ve uzaktan öğrenmede dijital ikiz teknolojisinin kullanımına ilişkin bir değerlendirme. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 6*(4), 155-173.

Katchasuwanmanee, K., Cheng, K., & R., B. (2016). Simulation based energy-resource efficient manufacturing integrated with in-process virtual management. *Chinese Journal of Mechanical Engineering, 29*(6), 1083-1089.

Kumaş, E., & Erol, S. (2021). Endüstri 4.0'da anahtar teknoloji olarak dijital ikizler. *Politeknik dergisi, 24*(2), 691-701.

Küsbeci, P., & Uzunçarşılı, Ü. (2023). İşletmelerde dijital dönüşüm sürecinde dijital ikiz teknolojisinin rolü. S. Birgün, K. G. Gülen, A. Kulaklı, & Y. Şahin içinde, *Akıllı Dönüşüme Yolculuk* (s. 112-129). Artikel Akademi.

Özen, A., & Gürel, F. (2020). Kamu Denetiminde Dijital Dönüşüm: Dijital İkiz Yöntemi. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi/İzmir Journal of Social Sciences, 2*(1), 16-23.

Özgüner, M., & Ovalı, E. (2023). Dijital ikiz teknolojisinin imalat sektöründe kullanımı noktasında kritik öneme sahip başarı faktörlerinin swara yöntemiyle değerlendirilmesi. *Doğuş üniversitesi dergisi, 24*(1), 449-462.

Pan, Y., & Zhang, L. (2021). A BIM-data mining integrated digital twin framework for advanced project management. *Automation in Construction, 124*.

Shengli, W. (2021). Is human digital twin possible? *Computer Methods and Programs in Biomedicine Update, 1*.

Singh, M., Srivastava, R., Fuenmayor, E., Kuts, V., Qiao, Y., Murray, N., & Devine, D. (2022). Applications of digital twin across industries: A review. *Applied Sciences, 12*(11).

Şahinaslan, E. (2020). Endüstri 4.0 dönüşümünde öne çıkan teknolojiler. T. Seçkin içinde, *Fen Bilimleri ve Matematik Alanında Akademik Çalışmalar* (s. 61-79). Gece Kitaplığı.

Uhlemann, T. H., Schock, C., Lehmann, C., Freiberger, S., & Steinhilper, R. (2017). The digital twin: demonstrating the potential of real time data acquisition in production systems. *Procedia Manufacturing, 9*, 113-120.

STRATEJİK LİDERLİK KAVRAMI VE İŞLETMELERDEKİ FONKSİYONU

Dr. Öğr. Üyesi Safa ACAR[1]

[1] Siirt Üniversitesi, Kurtalan MYO, safa.acar@hotmail.com- 0000-0002-9578-0198

ÖZET

Son dönemlerde işletmeler için hayatta kalmanın en önemli anahtarı rekabet avantajı elde etmektir. Rekabet avantajı elde etmek için de işletmenin sahip olduğu kaynakların stratejik önemine dikkatle yönelmek gerekmektedir. İşletmelerin rekabet halindeki diğer formaların arasından sıyrılarak önemli rekabet avantajları elde edebilmesi için stratejik düşünmesi ve kaynakların stratejik değerlerine vurgu yapması gerekmektedir. Ancak işletmelerin içinde bulunduğu belirsizlik ortamı, işletmelerin yönetimsel olarak yenilikçi, çözüm odaklı ve stratejik düşünce sistemlerine hâkim olması gerekliliğini gün geçtikçe artırmaktadır. Özellikle işletmenin en önemli kaynaklarından birisi olan liderlerin de stratejik yönetime uyumlu olması önem taşımaktadır. İşletmenin uyguladığı stratejik adımları birebir destekleyen ve bilinçli bir biçimde süreci yakından takip eden liderler işletmenin gelişimine doğrudan katkı sağlayabilmektedir. Bu yönüyle stratejik liderlik kavramı uzun zamandır yönetim literatürünün önemli gördüğü bir noktadadır. Bu sebeple stratejik düşünme yeteneğine sahip olan liderlerin önemi de gün geçtikçe artış göstermiştir. Özellikle son dönemlerde gerçekleşen ve işletmelerin hayatta kalmalarına yakından etkili olan rekabet zorluğunun stratejik liderlik becerileri ile üstesinden gelebilme imkânı bulunmaktadır. Bu çerçevede bu çalışmanın amacı, rekabet avantajının elde edilmesinde önemli olarak görülen stratejik düşüncenin en önemli unsurlarından olan stratejik liderlik kavramını incelemektir. Çalışmada, stratejik liderlik davranışları, özellikleri ve stratejik yönetim sürecindeki yerine ilişkin bilgiler aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Strateji, Liderlik, Stratejik Liderlik.

THE CONCEPT OF STRATEGIC LEADERSHIP AND FUNCTION IN BUSINESSES

ABSTRACT

In recent times, the most important key to survival for businesses is to gain competitive advantage. In order to gain competitive advantage, it is necessary to carefully focus on the strategic importance of the resources the business has. In order for businesses to stand out from other competing forms and gain significant competitive advantages, they need to think strategically and emphasize the strategic values of resources. However, the environment of uncertainty that businesses are in increases day by day the need for businesses to have managerial innovative, solution-oriented and strategic thinking systems. It is especially important that leaders, who are one of the most important resources of the business, are compatible with strategic management. Leaders who directly support the strategic steps implemented by the business and consciously follow the process closely can directly contribute to the development of the business. In this respect, the concept of strategic leadership has long been considered important by management literature. For this reason, the importance of leaders with strategic thinking ability has increased day by day. It is possible to overcome the competitive challenges, which have occurred especially in recent times and have a close impact on the survival of businesses, with strategic leadership skills. In this context, the aim of this study is to examine the concept of strategic leadership, which is one of the most important elements of strategic thinking, which is seen as important in achieving competitive advantage. In the study, information about strategic leadership behaviors, characteristics and their place in the strategic management process was conveyed.

Keywords: Strategy, Leadership, Strategic Leadership.

GİRİŞ

Küreselleşmenin bu denli önemli olduğu günümüzde örgütler küresel dünyanın bir parçası olabilmek adına büyük bir gayret göstermek zorundadır. Artık örgütler arasındaki rekabet ulusal düzeylerden uluslararası düzeylere kadar ulaşmıştır. Bu tür bir gelişmenin etkisi ile örgütlerin yönetim süreçlerinde büyük değişiklikler olmasını beklemek kaçınılmaz bir durum olarak değerlendirilebilir. Küreselleşmenin haricinde teknolojinin de gelişmesi örgüt yönetiminin yeni argümanlara ihtiyacının olduğunu ifade etmektedir. Bu noktada örgülerin stratejiler geliştirmeleri gerektiği ortaya çıkmaktadır. Strateji kapsamında yönetimin de bu stratejiye ayak uydurması sonucu örgütlerin temel ihtiyaçlarından birisi stratejik liderlerdir.

Stratejik lider, örgütün tamamını bir bütün olarak ele alarak örgütün gelecek planları ile ilgili stratejik adımları atabilecek biçimde yetenekli, kararlı ve cesur olan liderlerdir. Stratejik lider, özellikle örgütün büyük oranda değişime uğramış dış çevresinden gelebilecek tehdit ve fırsatları takip etme noktasında örgüte büyük katkılar sunabilmektedir. Bu yüzden teknolojik gelişmeler ve küreselleşmenin getirdiği yeni ortama ayak uydurmanın en önemli adımı stratejik yönden gelişmektir. Stratejik lider, örgütün stratejik yönden gelişimine önemli katkılar sunmakta ve özellikle vizyon oluşturma, örgütün stratejik kararlar almasını sağlama, örgüt açısından kilit noktada olan görevleri tayin etme, örgütü stratejiye uygun bir biçimde dizayn etme ve örgüt içerisinde yürütülen süreçleri takip ve kontrol etme gibi görevleri yerine getirmektedir. Bu yönüyle stratejik lider, örgüt açısından bakıldığında örgütün sahip olduğu kaynakları etkin ve verimli bir şekilde kullanmasına yönelik adımları atmaktadır.

Bu bilgiler ışığında hazırlanan çalışmanın amacı, örgütler için kilit öneme sahip olan stratejik liderlerin tanımlanması ve kavramsal olarak ifade edilmesidir. Bu kapsamda öncelikle strateji kavramı ve ardından stratejik liderlik kavramı aktarılmıştır.

STRATEJİ

Stratejik liderlik kavramı yapı itibariyle strateji ve liderlik kavramları ile yakından ilişkilidir. O sebeple öncelikle strateji kavramının ifade edilmesi ardından liderlik üzerindeki etkisi dikkate alınarak ortaya çıkan stratejik liderlik kavramı incelenmelidir. Bu doğrultuda strateji kavramının örgütsel alanda gösterdiği gelişme incelendiğinde ilk olarak 1970'li yıllarda ortaya çıktığı görülmektedir. Strateji kelime anlamı olarak; "bir amaca varmak için eylem birliği sağlama ve düzenleme sanatı" olarak ifade edilebilmektedir (Al, 2023).

Strateji kavramı diğer alanlarla birlikte işletme ve yönetim alanına da askerlikten aktarılan bir kavramdır. Askeri strateji, savaş anında askerlerin ve orduların faaliyetleri kapsamındaki hareket ve davranışlarının tasarlanması ve yönetilmesidir. Askeri stratejinin amacı, mevcut olan kaynakların en etkili ve ekonomik bir biçimde kullanılmasının sağlanarak zafere ulaşılmasıdır. Genel anlamda ise strateji terimi, "rakiplerin faaliyetlerini de inceleyerek, amaçlara varmak için belirlenmiş, nihai sonuca odaklı, uzun dönemli, dinamik kararlar topluluğu" olarak tanımlanır (Ülgen & Mirze, 2013, s. 35). Strateji, örgütün uzak gelecekte belirlediği hedeflere hangi yöntemleri kullanarak ve en güvenli şekilde nasıl ulaşacağını gösteren genel bir plandır (Marşap, 2023). Strateji, yeniliği, ilerlemeyi, örgütün devamlı olarak çevreye uyumlu olmasını ya da çevre ile etkileşim halinde olmasını sağlayarak oluşan değişiklikleri kontrol altında

tutmayı amaçlayan yönetsel bir araçtır (Öner & İşcan, 2021). Strateji, örgütlerin üst yönetim kadrosunda tespit edilen bir değerlendirme yöntemidir. Strateji ile belirli hedeflere yönelmek gerekir ve örgüt stratejisi o örgütün genel hedeflerinin elde edilmesine yönelik olarak oluşturulur. Bu yönüyle strateji kavramının yönetim kapsamında da tanımlanması gerekmektedir. Yönetim açısından strateji kavramı; "bir örgütün amacına ulaşmak için izleyeceği yollar" olarak tanımlanmaktadır (Al, 2023). Stratejinin sahip olduğu bazı özellikleri vardır. Bu özellikler şu şekilde sıralanabilir (Akgemci & Güleş, 2009).

- Strateji, amaçlara bağlı bir tür analiz aracıdır,
- Strateji, örgüt içerisinde iş görenlere cesaret verme ve işgörenleri hareketlendirme vasıtasıdır.
- Çevresel ilişkileri düzenler, parasal ve insani kaynakları uyumlu bir şekilde yönetir,
- Örgütlerin gerecek dönemlerdeki planlar ile ilgilenir,
- Örgütün beşeri kaynaklarını cesaretlendirir ve aktive eder,
- İşletmenin ana faaliyet alanlarını belirginleştirir.

STRATEJİK LİDERLİK

Örgütün başarılı olabilmesi için yöneticilerin sadece rutin faaliyetleri yürütmesi yeterli olmamaktadır. Örgütün başarısı için etkin bir yönetim gerekmekte ve bunun sağlanması için de stratejilere sahip bir yönetim ihtiyacı oluşmaktadır. Bu yönetim biçiminin elde edilebilmesi için stratejik liderlik gerekmektedir. Stratejik tercih özelliği taşıyan yönetimsel liderlik olarak da ifade edilen bu tür liderlikte, örgütün yaptığı faaliyetlere yönelik bütünleştirici ve birleştirici bir yönetim tarzı tercih edilmektedir. Bunun devamında ise stratejik liderlerin örgüt hedeflerine odaklanması gerekmektedir. Bu bakış açısıyla stratejik liderlik kavramı örgütün güçlenmesi, geleceğe uygun davranması ve örgütsel dönüşümün sağlanması gibi hedeflere yönelmektedir. Stratejik liderler örgütün sadece belirli bölümlerinden değil tamamından sorumludurlar. Stratejik liderlerin elde ettikleri başarılar geçmiş tecrübelere ve birikimlere bağlı olduğu için örgütsel performans, tercih edilen stratejiler, bilgi birikimi, deneyim ve yönetsel kararları yakından ilgilendirmektedir (Kılınç & Deniz, 2023). Stratejik liderlik esasen farklı bir liderlik türü değil yönetimsel liderlik, dönüşümsel liderlik, politik liderlik etik liderli gibi liderlik davranışlarını da kapsayan genelleyici bir liderlik türüdür. Bu yönüyle stratejik liderlik bünyesinde diğer liderlik türlerinin sahip oldukları özellikleri de taşımaktadır (Korkut & Konan, 2023).

Stratejik liderlik ile ilgili alanyazında birçok tanım bulunmaktadır. Bu tanımlardan bazıları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Stratejik Liderlik Tanımları

Yıllar	Araştırmacılar	Stratejik Liderlik tanımları
1997	Sullivan ve Harper	Stratejik liderlik; amaç, kültür, strateji, temel kimlikler ve kritik süreçler gibi örgütü temel anlamda var eden mantıklı ve iyi düşünülmüş faaliyetleri yönetmek ve denetlemektir
1999	Ireland, Hitt, ve Hoskisson,	Gerekli olan stratejik değişimi sağlamak için geleceği görme, vizyon belirleme, esneklik sağlama, ve çalışanları güçlendirme yeteneğidir
2001	Rowe	Kısa dönemli finansal istikrarı korurken, uzun dönemde varlığı sürdürebilirliği artıracak günlük kararları istemli olarak almaları için diğer çalışanları etkileme becerisidir
2009	Pisapia	Değişimin hızla yaşandığı ve karmaşanın fazla olduğu ortamlarda, amaçlar, davranışlar ve taktikler ile ilgili konularda karar alma yetisi yüksek olan bilge kişilerdir.
2013	Barutçugil	Örgüt çevresi dışında meydana gelen değişimlere açık, değişimlere uyum sağlayabilen, yenilikçi davranışlar sergileyebilen, esnek, sorun çözme yeteneği karar alma yeteneği yüksek kişilerdir.

Kaynak: (Akyüz, 2018).

Tablo 1'de yer alan tanımların odak noktası incelendiğinde, örgütün değişmesinde, gelişmesinde ve hızlı bir biçimde uyum sağlamasında stratejik liderin önemi vurgulanmaktadır. Özellikle belirsiz çevrede faaliyet gösteren örgütlerin mümkün olan en etkin bir şekilde yönetilmesinde stratejik liderlerin önemi tanımlar çerçevesinde ifade edilmektedir.

Stratejik liderliğin sahip olduğu kalite örgütsel başarının üzerinde önemli etkileri olan bir değerdir. Örgütün başarılı olabilmesi ve ilerlemesi stratejik liderliğin sahip olduğu kaliteye bağlıdır. Stratejik liderler, çalışanlarla misyon ve vizyon paylaşımı yapmanın ötesinde, dikkatlerini ve enerjilerini büyük resme odaklanan çözümlere ve uygulamalara odaklar (Marşap, 2023). Stratejik liderlerin sahip oldukları becerilerin en önemlisi örgütsel faaliyeti üstlenme yetenekleri ve bireysel yetenekleridir. Organizasyonel yetenekler, stratejik yönelimli olmak, stratejiyi eyleme dönüştürmek, kişileri ve kuruluşları uyumlu hale getirmek, etkili stratejik müdahale noktalarını belirlemek ve stratejik yeterlilikleri geliştirebilmek olarak sıralanabilir (Kantaş Yılmaz, 2023). Stratejik liderlik ile örgütlerin gelecekte en üst noktalara

ulaşması hedeflenir. Belirlenen hedefin elde edilebilmesi için de sahip olunan kaynakların etkili ve verimli bir şekilde değerlendirilmesi ve yönetilmesi gerekmektedir. Stratejik liderlerin etkisi ile örgüt, değişken ve belirsiz ortamlarda başarılı olabilmektedir. Etkin bir stratejik lider sayesinde örgütler geleceğe daha emin adımlarla ilerleme yeteneğine ulaşabilmektedir (Turan Torun & Naktiyok, 2023). Örgütün başarılı olabilmesi için çalışanların stratejik lideri bir süpervizör olarak kabul etmesi önemlidir. Strateji liderler, belirli bazı örgütsel yeteneklerinden dolayı diğer yöneticilerden ayrışmaktadırlar. Stratejik liderin sahip olduğu u yetenekler; kuruluşları stratejik olarak yönetebilme, belirli stratejileri etkinleştirebilme, çalışanlara ve kuruluşlara belirli emirler getirebilme ve stratejik yön belirlemeyi kapsamaktadır (Güleryüz, 2023).

Stratejik liderler, geleceği görebilme yeteneğine sahip olmalıdırlar. Stratejik liderler, örgüt içerisinde bir vizyon oluşturarak esnek bir biçimde, diğer ilişkide olduğu kişileri de güçlendirme yeteneği aracılığıyla gerektiği zamanlarda stratejik değişiklikler gerçekleştirebilecek güce ulaşmaktadır. Etkili bir stratejik lider, beraberinde olan kişilerin duygu, düşünce ve davranışlarını anlamlı bir şekilde etkileyebilecek özelliklere sahiptir.

Etkili bir stratejik lider aşağıdaki 8 özelliği taşımalıdır (Kantaş Yılmaz, 2023).

- Bir vizyon geliştirmesi ve iletmesi
- Dinamik temel yetkinlikler oluşturması,
- İnsan sermayesini vurgulaması ve etkili bir şekilde kullanması,
- Yeni teknolojilerin geliştirilmesine yatırım yapması,
- Değerli stratejiler uygulaması,
- Etkili bir organizasyon kültürü oluşturması ve sürdürmesi,
- Dengeli kontroller geliştirmesi ve uygulaması
- Etik uygulamalara katılmasıdır.

Ülgen ve Mirze (2013)' e göre etkili bir stratejik lider, geleceği görebilmek, vizyon oluşturabilmek, esnek olabilmek, belirsizliklere baş edebilmek, çalışanları güçlendirebilmek, başkalarının duygu ve düşüncelerini anlamlı ve olumlu olarak etkileyebilmek, insan kaynaklarını etkili yönetebilmek, paydaşlarla iyi ilişkiler kurabilmek, kendi paradigmalarını ve yeteneklerini sürekli sorgulayarak geliştirebilmek ve çevresel şartlara uygun cesur kararlar alabilmek gibi özellikleri taşımalıdır. Örgütün ileriye doğru gitmesinde stratejik liderlerin önemi rolleri vardır. Stratejik liderler örgütün ileri gitmesinde bu derece önemli olduğu için

bazı örgütsel becerilere de sahip olması gerekmektedir. Bu örgütsel beceriler şu şekilde sıralanabilir (Güleryüz, 2023).

- Stratejik liderlik, bir örgütün belirlediği hedeflere ulaşmak için stratejik bir yönelim belirlemektedir ve bu hedefleri gerçekleştirmek için gerekli adımları planlamaktadır.
- Stratejik liderlik, stratejik planlama sürecinde önemli bir rol oynamaktadır ve stratejinin uygulanmasında başarılı olmak için gereken kaynakları yönetmektedir.
- Stratejik liderlik, örgütün amaçlarını gerçekleştirmek için insan kaynaklarını ve örgüt yapısını uygun şekilde hizalamaktadır.
- Stratejik liderlik, belirli stratejik müdahale noktalarını belirlemektedir ve stratejik hareketleri yürütmek için uygun stratejik yetkinlikler geliştirmektedir.
- Stratejik liderler, mevcut durumla ilgili bir tatminsizlik veya huzursuzluk hissettiğinde, yenilikçi çözümler geliştirerek değişim sürecini yönetmektedir.
- Stratejik liderler, öğrenme ve uyarlanabilir kapasiteleri yüksektir ve yeniliklere açık olan bir yapıya sahiptir.
- Stratejik liderler, birikimli deneyimlerinden ve bilgeliğinden yararlanarak örgütlerini gelecekteki zorluklar için hazırlamaktadır.

Stratejik liderler, stratejik düşünme yöntemlerine sahip, stratejik planlama yeteneği olan liderlerdir. Stratejik liderlerin düşünce tarzlarında önem derecesinin ve uzun vadeli getirinin değeri büyüktür. Stratejik liderler, karşılaştıkları durumları çok önemli, önemli ve az önemli olarak ayırmaktadırlar. Davranışlarını bu çizgiden ayrılmadan yapmaktadırlar. Uzun vadeli getiriden kasıt ise kısa vadeli getirilerin yerine uzun vadeli getirileri tercih etmeleridir. Stratejik liderler sürekli bir öğrenme sürecinde hayatlarını sürdürürler. Bu süreçte sadece kendi fikirlerine odaklanmadan çevredeki tüm fikirlerin değerlendirilmesi yapılmaktadır (Küçük, Arslan, Baydemir, Abdurrahmanoğulları, & Özkan., 2021). Stratejik liderler, stratejik kararlar alabilme, alınan bu kararları uygulama, iyi yöneticileri seçme ve yetiştirme, kaynakları etkin kullanma ve yönetme, çalışanların ve müşterilerin istek ve beklentilerine önem verme gibi özellikleri ile ön plana çıkmaktadır (House & Aditya, 1997). Stratejik liderler geçmişi bugünü ve geleceği bir arada değerlendirebilirler. Stratejik liderlerin sahip olduğu bu analiz yeteneği sadece örgütü değil rakipleri ve örgütün içinde bulunduğu çevreyi çok iyi tanımalarına imkân tanımaktadır (Tarigan & Kraus, 2017). Genel olarak stratejik liderliğin örgüte katkı sağladığı noktalar incelendiğinde ise özellikle stratejik yönetim sürecinde etkin olabilmek için sağladığı faydalar öne plana çıkmaktadır. Bunun yanında stratejik esneklik ve örgüte kazandırdığı rekabet

üstünlüğü de önemli katkılar arasında yer almaktadır. Stratejik liderler gerek iç gerekse dış çevre faktörlerini değerlendirerek elde ettiği doğru, zamanında ve değerli bilgileri karar verme sürecinde kullanmakta ve geliştirdiği stratejilerin örgütün başarısına katkı sağlayacak bir biçimde etkin olarak kullanılmasını sağlamaktadır. Stratejik esneklik ile örgütün rekabet şartlarını öngörme yeteneğini artırmaktadır. Örgütün gelişimine odaklanarak stratejik başarılar elde etmeye odaklanan liderlik anlayışının katkısı sunulmaktadır. Sonuç olarak stratejik liderlik ile örgütler daha rekabetçi, daha uzun hayat imkânlarına sahip ve karlı olabilmektedirler. Örgütün sahip olduğu rekabet gücü ile yüksek karlılık oranları elde edilebilecek ve örgütün gelişimine yönelik önemli katkılar sunulacaktır (Ertürk, 2019).

SONUÇ

Örgütsel yönetim ve stratejik yönetim alanında liderliğin önemi gün geçtikçe artmaktadır. Bu eksende stratejik liderlik, örgütlerde önemi güç geçtikçe artan önemli bir liderlik türüdür. Bu çalışmada stratejik liderlik ile ilgili tanımlamalar, stratejik liderlerin sahip olması gereken özellikler, stratejik liderlerin örgütlere sağladığı katkılar ifade edilmiştir. Bu bilgilere göre stratejik liderler, örgütün geleceğini öngörebilme, örgüt vizyonunu oluşturabilme, çevresel şartlara uygun davranabilme, çalışanları güçlendirerek gerekli adımları atmalarını sağlama ve örgütün rekabet üstünlüğünü elde edebilmesi için fırsatları takip etme gibi özellikleri taşımaktadır (Al, 2023). Bunların yanında stratejik lider, örgütün daha iyi bir konuma ulaşabilmesi için örgütün tamamında kapsamlı değişiklikler yaparak tasarlayan kişidir. Bu faaliyetleri yaparken çeşitli stratejiler geliştirmesi, en son teknolojilerin takip edilmesi ve gerekli insan kaynaklarının oluşturulması gibi görevleri de yerine getirmektedir (Kılınç & Deniz, 2023).

Sonuç olarak stratejik liderlik, örgütlerin içinde bulunduğu çevresel belirsizlik ortamlarında belirledikleri hedeflere doğru yol alabilmelerine yönelik katkılar sağlama potansiyeline sahiptir. Bu yüzden rekabet avantajı elde etmek, gelecek hedeflere ulaşmak ve istikrarlı bir büyüme elde etmek için stratejik liderlik özelliklerinin önemine dikkat çekmek gereklidir.

KAYNAKÇA

Akgemci, T., & Güleş, H. K. (2009). *İşletmelerde Stratejik Yönetim.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Akyüz, M. (2018). Stratejik liderlik. *Stratejik Yönetim Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 45-66.

Al, A. (2023). Stratejik liderlerin personel seçimi ve örgüt yönetimi üzerine nitel bir araştırma. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi, 8*(2), 155-173.

Ertürk, E. &. (2019). Türkiye'de Stratejik Liderlik Alanında Hazırlanmış Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. *BMIJ, 7*(2), 165-182.

Güleryüz, Z. (2023). *Örgüt Kültürün İş tatminine Etkisinde Stratejik Liderliğin Rolü.* Edirne: Trakya Üniversitesi, sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

House, R. J., & Aditya, R. N. (1997). The social scientific study of leadership: Quo vadis? *Journal of Management, 2*(23), 409-473.

Kantaş Yılmaz, F. (2023). ağlıkta Stratejik Liderlik Özellikleri. *JOEEP, 8*(2), 261-267.

Kılınç, E., & Deniz, M. (2023). Stratejik ve Dönüşümcü Liderliğin Bireysel Performansa Etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi, 15*(1), 260-273.

Korkut, A., & Konan, N. (2023). Okul Müdürlerinin Stratejik Liderliği Ölçeğinin Geliştirilmesi, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *European Journal of Educational & Social Sciences, 8*(2), 102-116.

Küçük, Y., Arslan, Ö., Baydemir, Y., Abdurrahmanoğulları, Ö., & Özkan., Ö. (2021). Okul müdürlerinin stratejik liderlik davranışlarının incelenmesi. *Black Sea Journal of Public and Social Science, 4*(2), 54-61.

Marşap, G. (2023). Evrensel Etik Değerler Işığında Anadolu'da Ahilik Anlayışı ve Stratejik Liderlik Yaklaşımı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 12*(3), 1948-1964.

Öner, N., & İşcan, Ö. F. (2021). Stratejik liderlik ile yenilik yönetimi arasındaki ilişki. *Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 3*(2), 152-172.

Tarigan, J., & Kraus, W. A. (2017). The Impact of Strategic Leadership Program as ODI on the Usage Accounting Information System and Financial Performance. *Journal of Progressive Research in Social Sciences, 6*(1), 410-421.

Turan Torun, B., & Naktiyok, A. (2023). Yöneticilerin Çevresel Belirsizlik ve Stratejik Liderlik Davranışları Algılarının Demografik Özelliklere Göre Belirlenmesi. E. B. Biçer, & O. Şanlı içinde, *SOSYAL, İNSAN VE İDARİ BİLİMLERDE GÜNCEL YAKLAŞIMLAR 2* (s. 891-918). Duvar Yayınları.

Ülgen, H., & Mirze, S. K. (2013). *İşletmelerde Stratejik Yönetim.* İstanbul: Beta Yayınevi.

TEMEL YETENEK FARKINDALIĞI VE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK ALGISININ YENİLİKÇİLİK PERFORMANSINA ETKİSİ[1]

Özlem ESKİ [1], Erol TEKİN [2]

[1] Bilim Uzmanı, ozlem.eski10@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2626-7331

[2] Kastamonu Üniversitesi, İ.İ.B.F., etekin@kastamonu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-1166-7671

ÖZET

Rekabetçilikte önde olmak isteyen işletme yöneticileri müşteri yararı sağlamak, rakiplerinden farklılaşmak, yeni pazarlar bulmak ve işletme vizyonuna ulaşmak için yenilikler peşinde koşmaktadırlar. Bu yenilik sürecinin oluşabilmesi ve başarıya ulaşabilmesi için ise işletmenin iç çevresinde bir temel yeteneğin varlığı önem arz etmektedir. Bunun yanında yeniliğin kabul görmesi ve sürdürülebilir olabilmesi bazı itici dış çevre unsurları tarafından da tetiklenmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluğun bu itici güçlerden bir tanesi olduğu söylenebilir. Çünkü kurumsal sosyal sorumluluğun birden çok paydaşı ele alan bakış açısı işletmeleri sürdürülebilir yenilikçilik konusunda öncü olmaya yönlendirmektedir. Yenilik performansının sürdürülebilirliği için ise hem iç hem de dış çevre faktörlerinin birlikte ele alınması ile mümkün olabilecektir. Bu kapsamda çalışmada yenilikçiliğin sürdürülebilirliği noktasında işletmelerin temel yetenek farkındalıklarının ve kurumsal sosyal sorumluluk algılarının yenilikçilik performansı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın örneklemini Kastamonu ilinde bulunan KOBİ'lerde çalışan 403 kişi oluşturmaktadır. Çalışma verileri anket yardımıyla toplanmıştır. Hipotezler ise regresyon analizleri ile test edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda temel yetenek farkındalığı ile kurumsal sosyal sorumluluk ve bazı alt boyutlarının yenilikçilik performansı üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Temel yetenek farkındalığı, Kurumsal sosyal sorumluluk, Yenilikçilik performansı

THE EFFECT OF CORE COMPETENCY AWARENESS AND CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY PERCEPTION ON INNOVATION PERFORMANCE

ABSTACT

Business managers who want to be ahead in competition pursue innovations to provide customer benefit, differentiate from their competitors, find new markets and achieve their business vision. The existence of a core competence in the internal environment of the business is important for this innovation process to occur and achieve success. In addition, the acceptance

[1] Bu çalışma Doç. Dr. Erol TEKİN'in danışmanlığında yüksek lisans öğrencisi Özlem ESKİ'nin hazırlanmış olduğu ve Kastamonu Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen "Temel Yetenek Farkındalığı Ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısının Yenilikçilik Performansına Etkisi" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

and sustainability of innovation depends on some unattractive external environmental factors. One of these driving factors is corporate social responsibility. Because the perspective of corporate social responsibility that addresses multiple stakeholders directs businesses to be pioneers in sustainable innovation. Sustainability of innovation performance will be possible by addressing both internal and external environmental factors. In this context, the aim of the study is to investigate the impact of businesses' core competency awareness and corporate social responsibility perceptions on innovation performance. For this purpose, the sample of the study consists of 403 people working in SMEs in Kastamonu. Study data were collected with the help of a survey. The hypotheses were tested with regression analyses. As a result of the analysis, it was determined that core competency awareness and corporate social responsibility positively affected innovation performance.

Keywords: Core competency awareness, Corporate social responsibility, Innovation performance

1. GİRİŞ

Günümüzün iş dünyasında yaşanan gelişmeler işletmeleri değişim sürecine uyum sağlamaya zorlamakta ve gelişmelerini zorunlu kılmaktadır. Bu değişim ve gelişimin önemli nedenlerinden bir tanesi müşteri ya da tüketicilerin hızlı bir şekilde artan ihtiyaçları ve satın alma davranışlarının değişmesidir. Bu tarz değişimler işletmeleri, müşterilerin/tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamak için daha yenilikçi fikirler bulmaya yöneltmiştir. Ayrıca bu değişim işletmeleri yeni ürünler üretmeye zorlarken, aynı zamanda onları rakiplerine karşı üstünlük sağlayabileceği bir olgunun içerisine de itmektedir. Çünkü her geçem gün artan rekabet ortamında yenilikçi ürün ya da hizmetler sunabilmek işletmeleri rekabetin yoğun olduğu kızıl okyanustan mavi okyanusa taşıyan yeni yollar bulmaya zorlamaktadır. Bu nedenle işletmeler bazı stratejiler geliştirip rakiplerinden daima önde olmaya gayret göstermektedirler. Bunun için sıradan kaynaklar ve sıradan bir çalışma ile bunu başarabilmek oldukça zordur. Bu kapsamda işletmeler daima rakipleri karşısında bir adım önde olabilmek adına yenilikçi hareketleri ve fikirleri besleyen temel yeteneklerine odaklanmaya çalışmaktadırlar. Bu onların kaynaklarından beslenmesi anlamına gelmektedir. Özellikle bugünün teknoloji ve bilgi çağı işletmelerin taklit ya da ikame edilmesi zor olan, temeli değerli bilgiye dayanan kaynak ve yeteneklere sahip olmaları gerekliliğini ön plana çıkarmaktadır (Karakılıç & Öcal, 2008). Temel yetenekler, bütün işletmelere göre farklılık gösteren, rakipler tarafından taklit edilmesi güç olan ve rekabet avantajı sağlayan yetenekler olarak bilinmektedir (Karakılıç, 2009). İşletmelerin sahip oldukları sıradan yetenekler oluşturulmuş olan pazar koşullarına ve şartlarına uyum gösteremeyip, pazardaki müşterilerin/tüketicilerin isteklerine ve ihtiyaçlarına yeterince cevap veremeyebilir. Aslında işletmeler rakiplerine karşı avantaj elde etme konusunda esas oluşturabilecek yeteneklerini doğru bir şekilde tanımlayabilirler. Bu sayede ileriye dönük yapacakları yatırımlarda yeteneklerini göz ardı etmezlerse içerisinde bulundukları üstünlük elde etme yarışında ön sıralarda yer alabilirler. Bu nedenle işletmelerdeki yetenek farkındalığını görmelerini sağlayacak olan metot ve araçların geliştirilmesi arz etmektedir (Doğan, 2004). Bu metot ve araçlar sayesinde kendi temel yeteneklerinin farkına vararak kendilerini doğru yerde konumlandırmaları mümkün olabilecektir.

Son yıllarda ortaya çıkan önemli kavramlardan bir tanesi olan ve paydaşlara, çalışanlara, topluma yararlı olan işler gerçekleştirmeye odaklanan kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) faaliyetleri de

müşteri/tüketici gözünde önem taşıyan bir diğer hususdur. Özellikle dış çevreyi etkilemenin çok kolay olmadığı bir rekabet ortamında sosyal sorumluluk adına atılan adımlar işletmelerin faaliyetlerini çalışanları ve toplum nazarında meşru hale getirebilmektedir. Bu nedenle KSS işletmeler açısından stratejik önemi olan bir kavram halini almaya başlamıştır. Kısacası işletmelerin çevreleri tarafından daha iyi anlaşılmalarının ve sağlıklı bir geleceğe sahip olmalarının temelinde sosyal sorumluluk bilincinin yattığı da düşünülmektedir. Bu minvalde işletmeler üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getirdiklerinde sadece ekonomik kurumlar olarak değil, sosyal nitelikleri bulunan kurumlar olarak da görüleceklerdir. KSS faaliyetlerinin yanında yenilik odaklı faaliyetlerin de ne derece önem arz ettiğini kavrayabilen ve bu yönde politikalar geliştirmiş olan ülkeler, gelişmiş ülke kategorisinde yer almaktadır. Bununla beraber bu ülkelerdeki işletmeler de rakiplerine karşı rekabet konusunda büyük avantajlar elde edebilmektedirler (Galbreath, 2009). Bu noktada kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin ve bu minvalde bir temel yeteneğin ön plana çıkması da bunu başaran işletmeler için rakiplerine göre avantaj sağlamayı mümkün kılacaktır. Çünkü yenilikçi bakış açısının gelişmesi sayesinde işletmeler yeni ürün ya da hizmetler geliştirerek pazara sunmakta ve bu yenilikler sayesinde rekabetçi konumlarını koruyabilmektedirler. Bu bağlamda araştırmanın temel amacı, yenilikçiliğin sürdürülebilirliği noktasında işletmelerin temel yetenek farkındalıklarının ve kurumsal sosyal sorumluluk algılarının yenilikçilik performansı üzerindeki etkisini ele almaktır.

2. LİTERATÜR TARAMASI VE HİPOTEZLER

Alan yazın incelendiğinde işletmelerin yenilik performansını etkileyen faktörler üzerine çalışmalara sıklıkla rastlanmaktadır. Fakat bu çalışmalarda hem iç hem de dış çevreyi önemli kılan KSS ve temel yetenek kavramlarına fazla odaklanılmadığı dikkat çekmektedir. Oysaki her iki kavramında işletmeler için bugünün rekabet ortamında oldukça önemli olduğu söylenebilir. Bu çerçevede alan yazında hem KSS faaliyetlerinin hem de temel yeteneğin yenilik performansına etkisine yönelik az sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Bu az sayıda çalışmanın ise daha çok temel yeteneğin belli özelliklerine ve KSS'nin beli boyutlarına odaklandığı görülmektedir. Robins & Wiersema (2003), yaptıkları çalışmada teknik bilgi ve paylaşılan yetenekler alanında faaliyette bulunan işletmelerin yüksek performans gösterip göstermediğini incelemişlerdir. Araştırma 1995 yılına ait Compustat iş verileri kullanılarak, satışları 400 milyon doların üzerinde yer alan 840 firma üzerinden gerçekleştirilmiştir. Yapılan korelasyon analizine göre paylaşılan yetenekler ve işletme performansı arasında pozitif ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Chen & Huang (2009) insan kaynakları uygulamalarının yenilikçilik performansı üzerindeki etkisinde bilgiyi yönetme yeteneğinin aracılık etkisine bakmışlardır. Çalışma verilerini Tayvan'da yer alan Çin Kredi Bilgi Servisi Kuruluşu'ndaki 146 yönetici üzerinden anket yöntemi uygulayarak elde etmişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre insan yönetimi uygulamaları arasındaki bağlantıyı dengelemek ve yenilikçilik performansını teşvik etmek için yöneticilerin önce bilgi yönetiminin önemini fark etmelerinin gerekli olduğuna vurgu yapmışlardır. Ubius & Alas (2012) yaptıkları çalışmada kurumsal sosyal sorumluluğun yenilikçiliğe olan etkisini incelemişlerdir. Çalışma Estonya, Çin, Japonya, Rusya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Finlandiya ve Almanya'da elektrik-elektronik ve makine perakende imalat sektöründe faaliyet gösteren 6094 çalışan üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada veriler toplanırken anket yöntemi kullanılmış olup, elde edilen veriler analiz edilirken regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda kurumsal sosyal sorumluluğun yenilikçiliği olumlu ve anlamlı bir şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Örücü & Akyüz (2018) çalışmalarında temel yetenek yönetimi modelinin yenilik performansına etkisini ele

almışlardır. Çalışma etik ilkeler gereği ismi gizli tutulan iki üniversiteden 140 akademisyen üzerinde gerçekleştirilmiştir. Veriler anket yöntemi ile toplanmış ve elde edilen veriler regresyon yöntemi ile test edilmiştir. Araştırmanın sonucunda yetenek yönetimi ile yenilik performansı arasında olumlu ve anlamı bir ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca yetenek yönetiminin alt boyutlarından yeteneği geliştirme ve yeteneği tutma faktörlerinin yenilik performansına olumlu ve anlamlı etkisi tespit edilmiş, fakat yeteneği bulma faktörünün yenilik performansına etkisinden söz edilememiştir. Çakı (2021) ise gerçekleştirdiği çalışmasında stratejik uyum ve pazarlama yeteneği modelinin yenilik performansı üzerine etkilerini incelemiştir. Çalışma Karaman İlinde gıda sektöründe yer alan büyük ölçekli işletmeleri kapsamına alarak incelemiştir. Çalışmada 13 büyük ölçekli işletmeden 182 personel örneklem olarak seçilmiş ve veriler bu örneklemden elde edilmiştir. Elde edilen veriler regresyon analizi ile test edilmiş olup stratejik uyum ve pazarlama yeteneğinin yenilik performansını olumlu ve anlamlı bir şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Padilla-Lozano & Collazzo (2022) yaptıkları çalışmada kurumsal sosyal sorumluluk ve boyutlarının yenilikçilik üzerine etkisini incelemişlerdir. Çalışma verileri Ekvador'da yer alan Guayaquil şehrinde bulunan imalat şirketlerinde yönetici ve idareci pozisyonunda bulunan 325 şirket üzerinden yüz yüze ve telefon ile görüşme sağlanarak elde edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda kurumsal sosyal sorumluluk ile süreç ve ürün yenilikleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konmuştur.

Yukarıda ifade edilen tüm hususlar çerçevesinde yenilikçiliğin tüm sektörlerde faaliyetlerine devam eden işletmeler için bir fırsat olduğu gerçekliktir. Bu gerçeklikten yola çıkılarak bugünün işletmelerinin, müşterilerinin ve toplumun kısacası tüm paydaşların beklentilerini dikkate alınarak yenilik performansını etkileyen bazı faktörleri belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu önem özellikle son yıllarda sürdürülebilir bir çevre bilincinin, eşitlik temelli bir toplum anlayışının ve sosyal meselelere olan duyarlılığın artmasıyla birlikte KSS faaliyetlerinin yenilik açısından nasıl bir etki yarattığı konusuna dikkat çekilmesine katkı sağlamıştır. Bununla birlikte özellikle işletmelerin iç ve dış çevreleri dikkate alındığında dış çevreyi işletmenin etkileyebilmesi kısıtlı olmakta ya da pek mümkün olmamaktadır. İç çevre ise işletme içi kaynak ve varlıklardan oluştuğundan dolayı etkilemek daha kolaydır. Hatta iç çevre yeri geldiğinde değişime ayak uydurmaya yönelik düzenlemelere daha açık bir çevre unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Kaynak Temelli Yaklaşım (RBV) ile birlikte işletmenin kaynaklarının, kabiliyetlerinin ve yeteneklerinin işletmenin çalışma sistemlerine ve rekabet avantajına olan katkısına bir alternatif oluşturduğu görülmektedir (Bakırtaş & Bakırtaş, 2008). Bu noktada temel yeteneğin değerli, nadir ve kolay kolay ikame edilemeyen bir kavram olduğu düşünüldüğünde yenilikçilik üzerindeki etkisi de merak edilen bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Alan yazında temel yetenek farkındalığı ve kurumsal sosyal sorumluluk algısının yenilikçilik performansına etkisinin bir arada incelendiği bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Bu nedenle alan yazındaki eksiklikler nedeniyle temel yetenek farkındalığı ve kurumsal sosyal sorumluluk algısının yenilikçilik performansını nasıl etkilediği araştırmaya değer bir konu olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda çalışmada, temel yetenek farkındalığı ve kurumsal sosyal sorumluluk algısının yenilikçilik

performansına etkisi Kastamonu'daki Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerde (KOBİ) çalışanlar açısından araştırılmıştır. Buradan yola çıkılarak aşağıdaki ana ve alt hipotezler geliştirmiştir.

H_1: Temel yetenek farkındalığı, işletmelerin yenilikçilik performansı üzerinde etkilidir.

H_2: Kurumsal sosyal sorumluluk algısı, işletmelerin yenilikçilik performansı üzerinde etkilidir.

H_{2a}: Kurumsal sosyal sorumluluk algısının çalışanlara yönelik sorumluluk alt boyutu işletmelerin yenilikçilik performansı üzerinde etkilidir.

H_{2b}: Kurumsal sosyal sorumluluk algısının müşterilere yönelik sorumluluk alt boyutu işletmelerin yenilikçilik performansı üzerinde etkilidir.

H_{2c}: Kurumsal sosyal sorumluluk algısının paydaşlara yönelik sorumluluk alt boyutu işletmelerin yenilikçilik performansı üzerinde etkilidir.

H_{2d}: Kurumsal sosyal sorumluluk algısının devlete yönelik sorumluluk alt boyutu işletmelerin yenilikçilik performansı üzerinde etkilidir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Evreni, Örneklem ve Sınırlılıkları

Araştırmanın evreninin belirlenmesinde ilk olarak ana kütle tanımlanmıştır. Kastamonu İlinde faaliyet gösteren Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) çalışmanın ana kütlesini oluşturmaktadır. Anket gönüllülük esasına göre yapılıp, her bir katılımcı ile birebir görüşülerek doldurulmuştur. 350'den fazla anket formu hazırlanarak KOBİ ve çalışanlarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Bazı yönetici ve çalışanlar iş yoğunluklarını bahane ederek ankete katılmayı reddetmişlerdir. Bir kısmı da sebep belirtmeden anketi cevaplamayı reddetmiştir. Geriye dönüş yapanların bazıları da gerekli özeni göstermeyerek eksik bilgi vermelerinden dolayı bunlar veri setine dâhil edilememiştir. Bu kapsamda 300'e yakın KOBİ çalışanına ulaşılmış olup, bunlardan 267 tanesi soruları eksiksiz ve hatasız cevaplamıştır. Sonrasında online yöntemle de anket ile veri toplama yöntemine devam edilmiş olup, 136 KOBİ çalışanına daha ulaşılmıştır. Son durumda çalışmada 403 anket elde edilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın örneklemini 403 KOBİ çalışanı oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında çalışanların iş yoğunluğu nedeniyle ankete katılmak istememeleri ve tezin yalnızca Kastamonu İlinde faaliyet gösteren KOBİ çalışanlarını kapsaması çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

3.2. Araştırmanın Veri Toplama ve Analiz Yöntemi

Araştırmanın verilerini toplamak için anket tekniğinden yararlanılmıştır. Değişkenlere ilişkin veriler ise hazır ölçeklerden elde edilmiştir. Bu kapsamda temel yetenek farkındalığını ölçmek için sekiz ifadeden oluşan Doruk & Çınaroğlu (2017) tarafından geliştirilen, temel yetenek farkındalığı ölçeği kullanılmıştır. Kurumsal sosyal sorumluluk algısını ölçmek için 18 ifadeden oluşan Türker (2006) tarafından geliştirilen KSS algısı ölçeği kullanılmıştır. Yenilikçilik performansının ölçülmesi için sekiz soruluk ve Kurt'un (2010) Türkçe'ye uyarladığı yenilikçilik performansı ölçeğinden yararlanılmıştır.

Araştırmada toplanan veriler SPSS ve AMOS paket programları yardımıyla incelenmiş olup hatalı ya da eksik veriler ayıklanmıştır. Bu çerçevede öncelikle verilerin örneklem yeterliliği testi için, KMO ve

Barlett değerlerine bakılmıştır. Ölçeklerdeki sorulara ilişkin geçerliliklerin tespiti için, faktör analizleri kullanılmış. Bu kapsamda öncelikle keşfedici faktör analizleri yapılmıştır. Ardından doğrulayıcı faktör analizleri gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan verilerin normal dağılıma uygunluk gösterip göstermediğinin tespiti için basıklık ve çarpıklık değerleri incelenmiştir. Sonrasında değişkenlerin birbirleriyle ilişkilerinin tespiti için korelasyon analizi kullanılmıştır. Son olarak araştırmanın temel hipotezlerinin ve modelinin testine yönelik olarak regresyon analizleri yapılmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

4.1. Ölçeklere Yönelik KFA Bulguları

Araştırmada kullanılan temel yetenek farkındalığı, kurumsal sosyal sorumluluk algısı ve yenilik performansına yönelik faktör analizlerinin örneklem yeterliliğinin test edilmesi için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) test ölçütünün incelenmesi gerçekleştirilmiştir. Bu test sonucunda ortaya çıkacak oranın 0,50'nin üzerinde olması durumunda örneklem yeterliliğinden bahsedilebilir. Ayrıca KMO'nun oranı yükseldikçe veri setinin faktör analizi için uygunluğundan söz edilebilir (Kalaycı, 2010). Bulgulara göre, temel yetenek farkındalığı ölçeği için KMO'nun 0,900 çıktığı ve çok iyi şeklinde değerlendirildiği söylenebilir. Kurumsal sosyal sorumluluk ölçeği için çıkan KMO'nun 0,902 çıktığı ve çok iyi şeklinde değerlendirildiği söylenebilir. Yenilikçilik performansı ölçeği için çıkan KMO'nun 0,885 çıktığı ve çok iyi şeklinde değerlendirildiği söylenebilir. Özetle tüm ölçekler için KMO değerinin 0,50'nin üzerinde olması gerektiğine ilişkin şartın sağladığı görülmekte ve ölçeklerin faktör analizleri için uygunluğundan söz edilebilir.

Temel yetenek farkındalığı ölçeğinin faktör yapısına yönelik soru formundaki ifadelere keşfedici faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen faktör analizi bulguları toplam varyans açıklama düzeyini %59,818 olarak göstermektedir. Aynı zamanda ölçekteki sorular tek faktörde toplanmıştır. Temel yetenek farkındalığı ölçeğine yönelik KFA bulguları Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Temel Yetenek Farkındalığı Keşfedici Faktör Analiz Bulguları

İfadeler	Faktör yükleri
TY1	,703
TY2	,767
TY3	,859
TY4	,805
TY5	,832
TY6	,759
TY7	,727
TY8	,722
KMO	0,900
Bartlett Testi	0,000
Toplam Açıklanan Varyans (%)	59,818
Cronbach Alfa	0,902

*** TY:** Temel Yetenek Farkındalığı

KSS algısı ölçeğinin faktör yapısına yönelik soru formundaki ifadelere keşfedici faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen faktör analizi bulguları toplam varyans açıklama düzeyini %71,759 olarak göstermektedir. Aynı zamanda ölçekteki sorular dört faktör altına dağılmıştır. Bu

bağlamda çalışanlara yönelik sorumluluk faktörü KSS1, KSS2, KSS3, KSS4, KSS5 olmak üzere beş sorudan oluşmaktadır. Müşterilere yönelik sorumluluk faktörü KSS6, KSS7, KSS8 olmak üzere üç sorudan oluşmaktadır. Paydaşlara yönelik sorumluluk faktörü KSS9, KSS10, KSS13, KSS14, KSS15, KSS16, KSS17, KSS18 olmak üzere sekiz sorudan oluşmaktadır. Son olarak devlete yönelik sorumluluk faktörü KSS11, KSS12 olmak üzere iki sorudan oluşmaktadır. Tablo 2'de KSS algısı KFA bulguları özetlenmektedir.

Tablo 2. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısı Keşfedici Faktör Analizi

İfadeler	Faktör Yükleri			
Paydaşlara Yönelik Sorumluluk	**F1**			
KSS 9	,760			
KSS10	,785			
KSS13	,790			
KSS14	,732			
KSS15	,775			
KSS16	,743			
KSS17	,830			
KSS18	,728			
Açıklanan Varyans (%)	43,939			
Çalışanlara Yönelik Sorumluluk		**F2**		
KSS1		,790		
KSS2		,775		
KSS3		,810		
KSS4		,795		
KSS5		,777		
Açıklanan Varyans (%)		12,002		
Müşterilere Yönelik Sorumluluk			**F3**	
KSS6			,793	
KSS7			,836	
KSS8			,798	
Açıklanan Varyans (%)			9,459	
Devlete Yönelik Sorumluluk				**F4**
KSS11				,909
KSS12				,891
Açıklanan Varyans (%)				6,358
KMO	0,902			
Bartlett Testi	,000			
Cronbach Alfa	,926	,901	.815	.878
Genel Cronbach Alfa	,922			
Toplam Açıklanan Varyans (%)	71,559			
***MYS:** Müşteriye Yönelik Sorumluluk; **ÇYS:** Çalışana Yönelik Sorumluluk; **PYS:** Paydaşlara Yönelik Sorumluluk; **DYS:** Devlete Yönelik Sorumluluk				

Yenilikçilik performansı ölçeğinin faktör yapısına yönelik soru formundaki ifadelere keşfedici faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen faktör analizi bulguları toplam varyans açıklama düzeyini

%55,088 olarak göstermektedir. Aynı zamanda ölçekteki sorular tek faktörde toplanmıştır. Yenilikçilik performansı ölçeğine yönelik KFA bulguları Tablo 3'te özetlenmiştir.

Tablo 3. Yenilikçilik Performansı Keşfedici Faktör Analiz Bulguları

İfadeler	Faktör yükleri
YP1	,795
YP2	,739
YP3	,713
YP4	,748
YP5	,725
YP6	,772
YP7	,756
YP8	,684
KMO	0,885
Bartlett	0,000
Toplam Açıklanan Varyans (%)	55,088
Cronbach Alfa	0,883

*** YP:** Yenilikçilik Performansı

4.2. Ölçeklere Yönelik DFA Bulguları

Temel yetenek farkındalığı ölçeğinin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analiz bulguları Tablo 4'te görülebilmektedir. Elde edilen bulgulara göre ölçeğin bileşen geçerliliğini sağladığı görülmektedir.

Tablo 4. Temel Yetenek Farkındalığı Ölçeği DFA Uyum İyiliği Değerleri

Değişken	CMIN	df	CMIN/df	GFI	CFI	TLI	RMSEA	AVE	CR
Temel Yetenek Farkındalığı	38,567	15	2,571	0,977	0,987	0,975	0,063	0,60	0,92
Kriter			≤5	≥,85	≥,90	≥,90	≤,08	>0,40	>0,70

KSS ölçeğinin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analiz bulguları Tablo 5'te görülebilmektedir. Elde edilen bulgulara göre ölçeğin bileşen geçerliliğini sağladığı görülmektedir.

Tablo 5. KSS Algısı Ölçeği DFA Uyum İyiliği Değerleri

Değişken	CMIN	df	CMIN/df	GFI	CFI	TLI	RMSEA	AVE	CR
KSS Algısı	292,299	125	2,338	0,928	0,964	0,955	0,058		
Paydaşlara Yönelik Sorumluluk								0,59	0,92
Çalışanlara Yönelik Sorumluluk								0,62	0,89
Müşterilere Yönelik Sorumluluk								0,65	0,85
Devlete Yönelik Sorumluluk								0,81	0,90
Kriter			≤5	≥,85	≥,90	≥,90	≤,08	>0,40	>0,70

Yenilikçilik performansı ölçeğinin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analiz bulguları Tablo 6'da görülebilmektedir. Elde edilen bulgulara göre ölçeğin bileşen geçerliliğini sağladığı görülmektedir.

Tablo 6. Yenilikçilik Performansı Ölçeği DFA Uyum İyiliği Değerleri

Değişken	CMIN	df	CMIN/df	GFI	CFI	TLI	RMSEA	AVE	CR

Yenilikçilik Performansı	56,068	17	3,298	0,965	0,973	0,956	0,076	0,55	0,90
Kriter			≤5	≥,85	≥,90	≥,90	≤,08	>0,40	>0,70

4.3. Verilerin Normallik Bulguları

Bir değişkenin normal dağılım gösterip göstermediğinin tespiti birkaç yolla mümkün olmaktadır. Özellikle sosyal alanlarda ele alınan çalışmalarda çarpıklık ile basıklık değerleri dikkate alınarak verilerin normal dağılımı ele alınmaktadır. Bu iki değere ilişkin alan yazında kabul gören aralık değerin -2 ile +2 olmasının (George & Mallery, 2010) yeterli görüldüğü söylenebilir. Bu kapsamda Tablo 7 değişkenlerin normal dağılım bulgularının -2 ile +2 arasında değer aldıklarını göstermektedir. Bu da verilerin normal dağıldığına işaret etmektedir.

Tablo 7. Değişkenlerin Normallik Test Bulguları

Değişkenler	Ortalama	Std. Sapma	Çarpıklık	Basıklık
Temel Yetenek Farkındalığı	3,75	0,8470	-0,706	0,278
Kurumsal Sosyal Sorumluluk	3,81	0,6898	-0,965	1,270
Paydaşlara Yönelik Sorumluluk	3,41	0,9056	-0,490	0,297
Çalışanlara Yönelik Sorumluluk	3,55	0,9931	-0,765	0,003
Müşterilere Yönelik Sorumluluk	4,16	0,8582	-1,353	1,935
Devlete Yönelik Sorumluluk	4,13	0,9904	-1,401	1,797
Yenilik Performansı	3,55	0,8324	-0,668	0,617

4.4. Korelasyon Analiz Bulguları

Korelasyon analizinin değişkenlerin birbirleriyle anlamlı bir ilişkisinin olup olmadığının tespitine yaradığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Bu ilişkinin derecesi kadar yönünü de veren korelasyon analizi -1 / +1 aralığında bir değer almaktadır. Korelasyon katsayısının değerleri; • 0,00 ile 0,25 arasında çok zayıf ilişkiyi, • 0,26 ile 0,49 arasında zayıf ilişkiyi, • 0,50 ile 0,69 arasında orta ilişkiyi, • 0,70 ile 0,89 arasında yüksek ilişkiyi, • 0,90 ile 1,00 arasında çok yüksek ilişkiyi işaret etmektedir (Kalaycı, 2010). Tablo 8 korelasyon analizine ilişkin bulguları özetlemektedir.

Tablo 8. Değişkenlere İlişkin Korelasyon Analiz Bulguları

Değişkenler	TY	KSS	MYS	ÇYS	PYS	DYS	YP
TY	1						
KSS	0,256**	1					
MYS	0,213**	0,733**	1				
ÇYS	0,171**	0,780**	0,397**	1			
PYS	0,261**	0,750**	0,387**	0,577**	1		
DYS	0,119*	0,684**	0,423**	0,299**	0,261**	1	
YP	0,257**	0,517**	0,370**	0,454**	0,429**	0,272**	1

TY: Temel Yetenek Farkındalığı; **KSS:** Kurumsal Sosyal Sorumluluk; **MYS:** Müşteriye Yönelik Sorumluluk; **ÇYS:** Çalışana Yönelik Sorumluluk; **PYS:** Paydaşlara Yönelik Sorumluluk; **DYS:** Devlete Yönelik Sorumluluk; **YP:** Yenilikçilik Performansı **(**) %1, (*) %5 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.**

Tablo 8'de yer alan analiz bulgularına göre; temel yetenek farkındalığı ile yenilikçilik performansı arasındaki ilişki pozitif ve anlamlıdır (r=0,257; p<0,01). KSS algısının müşterilere yönelik sorumluluk,

çalışanlara yönelik sorumluluk, paydaşlara yönelik sorumluluk ve devlete yönelik sorumluluk boyutlarıyla yenilikçilik performansı arasındaki ilişkiler anlamlıdır (sırasıyla r= 0,370; r=0,454; r=0,429 ve r=0,272; p<0,01).

4.5. Regresyon Analiz Bulguları

Analizlerde ilk olarak temel yetenek farkındalığının yenilikçilik performansı üzerindeki etkisini incelemek amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. Ardından KSS algısının yenilikçilik performansına etkisisin incelenmesine ilişkin regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda model istatiksel açıdan (F=39,547; P<0,01) anlamlı çıkmıştır. Bağımsız değişkenlerden temel yetenek farkındalığının (β=0,131; p<0,01) ve kurumsal sosyal sorumluluğun algısının (β=0,583; p<0,01) yenilikçilik performansı üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgular öne sürülen H_1 ve H_2 hipotezlerini desteklemiştir. Ana değişkenlere ilişkin analiz bulguları Tablo 9'da özetlenmiştir.

Tablo 9. Temel Yeteneğin Yenilik Performansına Etkisine İlişkin Regresyon Analiz Bulguları

Model Özeti					Katsayılar			
	Bağımlı Değişken: Yenilikçilik Performansı							
	R^2	Düz. R^2	F	p	B	t	β	p
Bağımsız Değişkenler	0,284	0,280	39,547	0,000				
	Sabit				0,837	3,696		0,000
	Kurumsal Sosyal Sorumluluk				0,583	11,031	0,483	0,000
	Temel Yetenek Farkındalığı				0,131	3,047	0,133	0,002

Kurumsal sosyal sorumluluk boyutlarının yenilikçilik performansı üzerindeki etkisini görmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre; model istatiksel açıdan (F=19,557; P<0,01) anlamlı çıkmıştır. Bağımsız değişkenlerden çalışanlara yönelik sorumluluk (β=0,211; p<0,01), paydaşlara yönelik sorumluluk (β=0,186; p<0,01), ile müşterilere yönelik sorumluluk (β=0,155; p<0,01) boyutlarının bağımlı değişken olan yenilikçilik performansı üzerinde pozitif yönde ve anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ancak devlete yönelik sorumluluk (β=0,065; p>0,01) boyutunun, bağımlı değişken yenilikçilik performansı üzerinde herhangi anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Elde edilen sonuçlar öne sürülen H_{2a}, H_{2b} ile H_{2c} hipotezlerini desteklemiş; ancak H_{2d} hipotezini desteklememiştir. Alt değişkenlere ait hipotez testine ilişkin özet bilgiler Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10. KSS Boyutlarının Yenilik Performansına Etkisine İlişkin Regresyon Analiz Bulguları

Model Özeti						Katsayılar			
	Bağımlı Değişken: Yenilikçilik Performansı								
		R^2	Düz. R^2	F	p	B	t	β	p
Bağımsız Değişkenler		0,281	0,274	19,557	0,000				
	Sabit					1,258	6,128		0,000
	Çalışanlara Yönelik Sosyal Sorumluluk					0,211	4,671	0,251	0,000

	Müşterilere Yönelik Sosyal Sorumluluk	0,155	3,170	0,159	0,002
	Paydaşlara Yönelik Sorumluluk	0,186	3,793	0,202	0,000
	Devlete Yönelik Sorumluluk	0,065	1,619	0,077	0,106

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İşletmelerin rakiplerinden kendisini ayıran bazı yeteneklere sahip olmaları rekabette önemli bir yer edinmeleri açısından önem arz etmektedir. Çünkü işletme iç kaynak olarak sahip olduğu temel yetenekler sayesinde yenilikçi ürün ya da hizmetler üreterek müşterileri/tüketicileri gözünde farklı bir konuma yükselebilir. Bu kapsamda gerçekleştirilen çalışmada temel yetenek farkındalığının yenilikçilik performansı üzerinde pozitif yönlü etkisinin olduğu vurgulanmıştır. Araştırma sonuçları (Sönmez, 2016; Örücü & Akyüz; 2018) yapmış oldukları çalışmaları ortaya konulan temel yeteneğin yenilikçilik performansını olumlu etkilediği görüşü ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca bulgular (Im & Workman, 2004; Chen & Huang, 2009; Beyene, Shi & Wu, 2016; Atakan, 2017) çalışmaları ile de benzerlik gösterirken; diğer çalışmalardan farklı olarak (Beyene, Shi & Wu, 2016; Atakan (2017) işletmelerin yenilik stratejilerine gerekli özeni gösterdiğinde yenilikçilik performansında artış yaşanabileceğini, (Im & Workman, 2004) işletmelerin pazarlama yeteneklerine odaklandığı zaman yenilikçilik performansında artış görülebileceğini, (Chen & Huang, 2009) işletmelerin insan kaynakları yönetimine öncelik verdiğinde yenilikçilik performansında gelişmeler olduğunu işaret etmişlerdir.

İşletmelerin zorlu rekabet koşullarında ayakta kalabilmelerinin, müşteriler/tüketiciler tarafından tanınıyor olmaları ve tercih edilmelerinin yanında pazardaki paylarını da arttırabilen işletmeler kategorisinde yer almalarında kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin önemi küçümsenemeyecek boyuttadır. Çünkü müşteriler/tüketiciler daha çok kendi çıkar ve kârını düşünen işletmeleri değil, sosyal sorumluluklarını yerine getiren ve toplumun çıkarlarını da ön plana alan işletmeleri tercih etmektedirler. İşletmelerin başta küreselleşme ve sosyalleşme çabalarının ortaya çıkardığı bazı değişim süreçlerine de uyum sağlamaları önem arz etmektedir. Bu değişim süreci içerisinde müşteri memnuniyetinin yanında tüm paydaşların memnuniyeti de önemli hale gelmeye başlamıştır. Bu durum sosyal sorumluluk projelerini en iyi şekilde yürütebilen, toplumun sorunlarına yakından eğilen, onların istek ve ihtiyaçlarına en iyi şekilde cevap verebilen, doğa ve çevre bilincine daha duyarlı olan işletmeleri ön plana çıkarmaya başlamıştır. İşletmeler ile yakın bağlar kurarak gelişimlerini sağlamak adına KSS faaliyetlerine önem vermeye başlamışlardır. Çünkü müşteri ya da tüketiciler sosyal sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getiren işletmeleri tercih etmektedirler. Bunun için ise yenilikçi yaklaşımlar ve bakış açılarının geliştirilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra toplumun bir parçası çalışanlar da işletmenin gerçekleştirdiği KSS faaliyetlerin olumlu yönde etkilenebilmektedirler.

Elde edilen bulgular doğrultusunda işletmelerin yürütmüş oldukları KSS faaliyetlerinin yenilikçilik performansı üzerinde pozitif yönlü etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kurumsal sosyal sorumluluğun alt boyutlarından paydaşlara, çalışanlara ve müşterilere yönelik sorumluluğun işletmenin yenilik performansını olumlu etkilediği görülmüştür. Fakat devlete karşı sorumluluğun ise işletmenin yenilik performansı üzerinde herhangi bir etkisinden bahsedilememiştir. Araştırma sonuçları (Ubius & Alas, 2012; González-Ramos, Donate & Guadamillas, 2014; Altun, 2019; Iraz, Abul & Kurnaz, 2017; Zhou, Wang & Zhao, 2020; León-Gómez vd., 2022)'nin yapmış oldukları çalışmalarda ifade edilen KSS'nin yenilikçilik performansını olumlu etkilediği görüşü ile benzerlik

göstermektedir. Ayrıca bulgular (León-Gómez vd. (2022) çalışmaları ile de benzerlik gösterirken; diğer çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada KSS odaklı bilgi iletişim teknolojilerinin işletmelerde strateji ve iş modelini değiştirerek yenilikçiliği etkilemenin mümkün olduğunu ve KSS uygulamalarının işletmelere uyarlandığında işletmelerin çevresindeki değişikliğe hızlı bir şekilde adapte olduğunu ifade etmiştir.

Sonuç olarak işletmelerin yenilikçilik kapasite ve performansları çalışanlarının temel yeteneklerinin farkında olmasından olumlu yönde etkilenmektedir. Ayrıca işletmelerin gerçekleştirdiği KSS faaliyetleri toplumda olduğu gibi çalışanlarda da olumlu etkiler bırakarak işletmenin yenilikçilik kapasitesini desteklemektedir. KSS alt boyutlarından devlete karşı sorumluluk bilincinin yenilikçiliği etkilememesi ise, mevzuat ile ilgili konuların zorunluluk taşımasından kaynaklı olabilir. Çünkü yenilikçi fikirler genellikle esnek ve rahat ortamlarda daha kolay ortaya çıkabilmektedir. Kastamonu'da faaliyet gösteren KOBİ'ler üzerinde yapılan bu araştırmaya göre, çalışanların temel yeteneklerinin farkına vardıklarında ve kurumsal sosyal sorumluluk algılarının da yüksek olduğu durumlarda yenilikçiliği pozitif yönde etkilemenin mümkün olduğu görülmüştür. Gelecekle yapılacak çalışmalarda farklı örneklem gruplarına odaklanılabilir. Ayrıca gerçekleştirilecek nitel araştırmalar ile derinlemesine bulgulara ulaşılabilir.

KAYNAKÇA

Altun, A. B. (2019). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Yenilikçiliğin Marka İmajına Etkisi: Tekstil Sektöründe Görgül Bir Çalışma*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Atakan, S. C. (2017). Yenilik Stratejilerinin Yenilik Performansı Üzerindeki Etkisi ve Bir Uygulama. *İstanbul Ticaret Üniversitesi dergisi, 1*(2), 1-42.

Bakırtaş, İ. & Bakırtaş, H. (2008). Firmaların Sürdürülebilir Rekabet Üstünlüğünün Bir Kaynağı Olarak Temel Yetenek: Genel Bir Değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19*, 101-199.

Beyene, K. T., Shi, C. S. & Wu, W. W. (2016). The Impact Of Innovatıon Strategy On Organızatıonal Learnıng And Innovatıon Performance: Do Fırm Sıze And Ownershıp Type Make A Dıfference? *South African Journal of Industrial Engineering, 27*(1), 125-136.

Chen, C.-J. & Huang, J.-W. (2009) Strategic Human Resource Practices and Innovation Performance-The Mediatingrole of Knowledge Management Capacity. *Journal of Business Research, 62*, 104-114.

Çakı, R. (2021). *Büyük Ölçekli İşletmelerde Stratejik Uyum, Pazarlama Yeniliği ve Yenilik Performansı İlişkisi: Karaman İli Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğulları Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

Doğan, H. (2004). İşletmelerde Bir rekabet Avantajı Kaynağı Olarak Öz Yetenek Keşif Matrisi Ve Gelişim Rotası. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5*(2), 23-38.

Doruk, N. & Çınaroğlu, E. (2017). Temel Yetenek Farkındalığı: Kayseri'de Faaliyet Gösteren İşletmeler Üzerinde Bir Uygulama. *Kesit Akademi Dergisi*, *3*(12), 569- 588.

Galbreath, J. (2009). Building Corporate Social Responsibility Into Strategy. *European Business Review*, *21*(2), 109-127.

George, D. & Mallery, P. (2010). *SPSS For Windows Step By Step. A Simple Study Guide And Reference*. Boston: Pearson Education, Inc.

González-Ramos, M. I., Donate, M. J. & Guadamillas, F. (2014). Technological Posture And Corporate Social Responsibility: Effects On Innovation Performance. *Environmental Engineering & Management Journal*, *13*(10), 2497-2505.

Im, S. & Workman Jr, J. P. (2004). Market orientation, Creativity, And New Product Performance In High-Technology Firms. *Journal Of Marketing*, *68*(2), 114-132.

Iraz, R., Abul, A. & Kurnaz, G. (2017). Çalışanların Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısının Yenilikçilik Performansı ile İlişkisi: Konya'da Tekstil İşletmesi Çalışanları Üzerinde bir Araştırma. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *17*, 35-49.

Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikler*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Karakılıç, N. Y. (2009). Stratejik İttifak Oluşumunda Temel Yeteneklerin Önemi: Tariş Opet Stratejik İttifakı Balanced Scorecard Örneği. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *12*(21), 200-214.

Karakılıç, N. Y. & Öcal, H. (2008). Stratejik İttifak Modellerinin Temel Yetenekler Yaklaşımı Açısından Değerlendirilmesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi, 6*(2), 85-96.

Kurt, T. (2010). *Örgüt Kültürünün Yenilikçilik (inovasyon) Performansı Üzerindeki Etkileri: Kayseri İmalat Sektöründe Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

León-Gómez, A., Santos-Jaén, J. M., Ruiz-Palomo, D. & Palacios-Manzano, M. (2022). Disentangling The Impact Of ICT Adoption On Smes Performance: The Mediating Roles Of Corpo-Rate Social Responsibility And Innovation. *Oeconomia Copernicana*, *13*(3), 831-866

Örücü, E. & Akyüz, A. N. (2018). Algılanan Yetenek Yönetimi Uygulamalarının Yenilik Performansı Üzerine Etkisi. *Dumlupınar Üniversite Sosyal Bilimler Dergisi*, *57*, 20-36.

Padilla-Lozano, C.P. and Collazzo, P. (2022). Corporate social Responsibility, Green Innovation And Competitiveness-Causality In Manufacturing. *Competitiveness Review*, *32*(7), 21-39.

Robins, J. & Wiersema, M. F. (1995). A Resource-Based Approach To The Multibusiness Firm: Empirical Analysis Of Portfolio Interrelationships and Corporate Financial Performance. *Strategic Management Journal*, *16*(4), 277-299.

Sönmez, A. N. (2016). *Yenilik Yönetimi Ve Yenilik Yönetimini Etkileyen Faktörlerin Yenilik Performansı Açısından İncelenmesi: Yenilik Desteği Alan İşletmeler Üzerinde Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Türker, D. (2006). *The Impact Of Employee Perceptıon Of Corporate Social Responsıbılıty On Organızatıonal Commıtment: A Scale Development Study*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Ubius, U. & Alas, R. (2012). The Impact of Corporate Social Responsibility on the Innovation Climate. *Engineering Economics, 23*(3), 310-318.

Zhou, H., Wang, Q. & Zhao, X. (2020). Corporate Social Responsibility And Innovation: A Comparative Study. *Industrial Management & Data Systems*, 120(5), 863-882.

ÖRGÜTSEL İLETİŞİMİN İŞ TATMİNİNE ETKİSİNDE ÖRGÜTSEL SOSYALLEŞMENİN ARACI ROLÜ[1]

Gülderen KÜÇÜK [1], Erol TEKİN [2]

[1] Bilim Uzmanı, bergulah@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0003-1285-4807

[2] Kastamonu Üniversitesi, İ.İ.B.F., etekin@kastamonu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-1166-7671

ÖZET

İnsan sosyal bir varlık olarak çevresiyle sürekli etkileşim halindedir. Bu etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıkan iletişim ve sosyalleşme, bireyin işinden zevk alması ve tatmin olması için de önemli bir rol oynamaktadır. Bu durum yoğun çalışma temposuna sahip olan sağlık sektörü çalışanları için daha da yüksek bir öneme sahiptir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, sağlık personelinin örgütsel iletişim ve örgütsel sosyalleşme düzeylerinin iş tatminleri üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır. Çalışmada örgütsel iletişimin örgütsel sosyalleşme üzerindeki etkisinin yanında örgütsel iletişimin iş tatmini üzerindeki etkisinde örgütsel sosyalleşmenin aracılık rolünün bulunup bulunmadığı da incelenmiştir. Araştırmanın evrenini sağlık personelleri oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemini ise bu evren içerisindeki 222 sağlık çalışanı oluşturmaktadır. Araştırma verileri anket yöntemi ile toplanmıştır. Analiz yöntemi olarak yapısal eşitlik modeli ve process makro analizleri kullanılmıştır. Gerçekleştirilen analizler sonucunda; örgütsel iletişimin örgütsel sosyalleşmeyi ve iş tatminini pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği görülmüştür. Diğer taraftan örgütsel sosyalleşmenin de iş tatminini anlamlı olarak etkilediği bulunmuştur. Son olarak örgütsel iletişimin iş tatminine etkisinde örgütsel sosyalleşmenin yüksek aracılık rolünün olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel iletişim, Örgütsel sosyalleşme, İş tatmini

THE MEDIATION ROLE OF ORGANIZATIONAL SOCIALIZATION IN THE EFFECT OF ORGANIZATIONAL COMMUNICATION ON JOB SATISFACTION

ABSTACT

As a social being, people is always in interaction with his environment. As a result of this interaction socialization and communication also play an important role for the individual to enjoy and be satisfied with their job. This situation is even more important for health sector employees who have an hard working tempo. In this context, the aim of the study was to investigate the effects of health personnel's organizational communication and organizational

[1] Bu çalışma Doç. Dr. Erol TEKİN danışmanlığında Gülderen KÜÇÜK tarafından hazırlanan ve Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün kabul ettiği "Sağlık Çalışanlarında Örgütsel İletişimin İş Tatminine Etkisinde Örgütsel Sosyalleşmenin Aracılık Rolü" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

socialization levels on their job satisfaction. In the study, besides the effect of organizational communication on organizational socialization, it was also investigated whether organizational socialization has a mediating role in the effect of organizational communication on job satisfaction. The research was carried out on health personnel working. The sample of the study consists of 222 health workers in this universe. Data were collected by questionnaire method. As analysis methods, structural equation model and process macro analysis were used. According to the results of the analysis, organizational communication has a significant positive effect on organizational socialization and job satisfaction. It was also found that organizational socialization significantly affected job satisfaction. Finally, it has been determined that organizational socialization has a high mediating role in the effect of organizational communication on job satisfaction.

Keywords: Organizational communication, Organizational socialization, Job satisfaction

1. GİRİŞ

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinin çok yoğun olarak kullanıldığı bir çağ yaşanmaktadır. Böyle bir çağda bireysel ve sosyal hayatın vazgeçilemez bir parçası halini alan iletişim, insan ilişkilerini etkileyen temel faktörlerden bir tanesidir. Aslında iletişim gerek bireysel gerekse de örgütsel ortamda ilişkilerde pozitif olmayı, olaylara iyi tarafından bakmayı sağlamaktadır. Bu açıdan iletişim örgütlerin başarıyı yakalaması adına olumlu bir örgüt kültürünün oluşmasına zemin hazırlamak için önemli bir olgudur. İletişimin diğer insanlara duygu, düşünce ve fikirlerin iletilmesi olduğu düşünüldüğünde iletişim bireye iş ve sosyal ortamlarda başarılı olabilmesi için de kaynaklık etmektedir. Kısacası örgütte çalışan birey iletişim sayesinde hem işinde hem de iş dışı yaşamında sosyal bir ortam oluşturabilmektedir. Günümüzde sosyal etkileşimin bir aracı halini alan iletişim örgüt boyutunda düşünüldüğünde kişinin kendine güven duyma, öğrenme, öğretme, sorun çözme, kaygıları azaltma ve motivasyon kaynağı olma gibi özellikleri ön plana çıkmaktadır. Bunun dışında iletişim bir örgüt için hayati bir öneme sahiptir. Çünkü çalışanlar kendilerinden beklenenleri ve yapacakları işin neler getireceğini, üstlerinin beklentilerini ve diğer paydaşların beklentilerini bilip örgütte olup bitenden haberdar olmak istemektedirler. Bununla birlikte iletişim çalışan ile iş arkadaşları; çalışan ile üst yönetim ve çalışan ile örgüt çıkarları arasındaki uyumu sağlayarak çalışanın kendisini örgütün bir parçası olarak hissetmesini de sağlamaktadır (Taşlıyan ve Hırlak, 2014). Bu his etkili ve açık örgütsel iletişimin sağlanması ile mümkün olabilecektir.

İnsanın sosyal bir varlık olduğu düşünüldüğünde toplumsal yaşamdan kopuk bir hayat sürebilmesi düşünülemez. Çünkü insanın varoluşunun farkına varabilmesi başkalarıyla kurduğu iletişim ile mümkün olabilmektedir. Bu sebeple iletişimin önemli iki temel amacından bir tanesinin insanlarla etkileşim kurup sosyalleşerek kendini gerçekleştirme ihtiyacı olduğu söylenebilir (Güçlü, 2017). Çevresel değişimlerin oldukça hızlı yaşandığı günümüz iş yaşamı ile ilgili gerçekleştirilen araştırmaların sosyal bir varlık olan insanın sosyalleşmesi üzerine odaklandığı görülmektedir Bu minvalde özellikle dijital çağın getirdiği iletişim kanallarındaki artış ile birlikte son yıllarda örgütsel iletişime olan akademik ilgi de artış göstermiştir. Çünkü sağlıklı bir iletişim ortamının olmadığı örgütlerde hem işletmenin fonksiyonlarını optimum olarak yerine getirmesi engellenmekte hem de çalışanın işinden aldığı tatmini olumsuz yönde etkilenmektedir. Çalışanları birlikte çalışmaları için bir araya getirip kendilerini örgütün bir parçası gibi hissetmelerini sağlayan iletişim, etkili ve doğru iletişim

kanallarının kullanılması çalışanı anlamayı da kolaylaştırmaktadır. Böylece örgütün de arzulanan hedeflerine ulaşılmasına yardımcı olunmaktadır. İletişimsizlik ise bir organizasyona zarar verebilir hatta onu ortadan kaldırabilir (Chang, 2006). Öyle ki, örgütte oluşacak sağlıksız bir iletişim ortamı; hem dedikodu mekanizmasının oluşması yoluyla çalışanın motivasyonu kırılarak iş tatminsizliği oluşumuna hem de hizmet kalitesinin olumsuz bir şekilde etkilenmesine neden olabilecektir. Bu bağlamda çalışmanın amacı; örgütsel iletişimin örgütsel sosyalleşme ve iş tatmine etkisini ele alarak örgütsel iletişimin iş tatminine etkisinde örgütsel sosyalleşmenin aracılık rolü olup olmadığını ele almaktır.

2. LİTERATÜR TARAMASI VE HİPOTEZLER

Alan yazın incelendiğinde örgütsel iletişim iş tatmini arasındaki ilişkileri ele alan birçok çalışmaya rastlamak mümkündür. Bakan ve Büyükbeşe (2004) çalışmalarında akademisyenlerin iş tatmini boyutlarının iletişimin boyutları arasındaki ilişkiyi incelemiş ve aralarında anlamlı ilişkiler olduğunu tespit etmişlerdir. Yüksel (2005) çalışmasında, savunma sanayi sektöründe yer alan bir işletmede yöneticilerle çalışanlar arasındaki iletişim seviyesinin iş tatmini üzerindeki etkilerini incelemiş ve iş tatmini ile iletişim arasında kullanılan değişkenlere bağlı olarak ilişkiler olduğunu tespit etmiştir. Karcıoğlu, Timuroğlu & Çınar'ın (2009) hemşirelere yönelik yaptığı çalışmada örgütsel iletişimi ile iş tatmini arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirlemişlerdir. Benzer şekilde Eroğluer (2011)'in büyük sanayi kuruluşlarında çalışanlara yönelik yaptığı çalışmada, örgütsel iletişim ile iş tatmini boyutları arasındaki ilişkiyi araştırmış ve sonuçta anlamlı ilişkiler bulmuştur.

Konaklama tesisi çalışanlarının örgüt içindeki iletişimlerinin iş tatmini üzerindeki etkisini ele alan çalışmada elde edilen verilerin analizi neticesinde örgütsel iletişimin farklı boyutta olduğu ve her bir boyutun iş tatmini üzerindeki etkisinin de farklı seviyede ve farklı yönde olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Çömen ve Öz, 2012). Abu Bakar ve Mustaffa (2013), Malezya'da bir üniversitede yaptığı çalışmada yöneticilerle çalışanlar arasındaki bilgi akışı, iletişim iklimi, mesaj özellikleri, iletişim yapısı, grup bağı ve karşılıklı saygının kalitesi yüksek olduğunda çalışanların iş tatminini artırdığını belirlemişlerdir. Borca ve Baesu (2014), şirket çalışanlarına yönelik yaptıkları çalışmalarında örgütsel iletişim; bağlılık, performans, örgütsel vatandaşlık davranışları ve iş tatmini gibi örgütsel çıktıları olumlu yönde etkilediğini bulmuşlardır. Kakakhal vd. (2015) yapmış oldukları çalışmada örgütsel iletişimin iş tatmini üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda örgütsel iletişimin iş tatminini doğrudan ve pozitif yönde etkilediğini belirlemişlerdir. Baltacı, Tiyek & Bulgazoğlu (2016) yaptıkları çalışmada, sosyal hizmet çalışanlarının örgütsel iletişimden duymuş oldukları tatmin düzeyinin, sosyal hizmet sunmayan işletme çalışanlarına göre daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Kaynar (2018) çalışmasında, iş tatmini, örgütsel bağlılık ve örgütsel iletişim arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda iş tatmini ile üst yönetimle iletişim, çalışanlar arasında iletişim, iletişim ortamı ve iletişim ağının kalitesi arasında orta seviyede ve pozitif ilişki tespit edilmiştir. Hancı (2019) kamu çalışanları üzerinde yaptığı çalışmasında, kurumun içindeki iletişimin önemini ve iş tatmini ile örgütsel iletişim arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonucunda iletişim araçları ve ortamı, üst iletişimi, bireysel geribildirim, kurumsal bütünleşme, yatay iletişim ve kurum bilgisi boyutları ile iş tatmini arasında anlamlı ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Yukarıda verilen örgütsel iletişimin iş tatminine etkisiyle ilgili araştırmalarda örgütsel iletişim boyutlarının iş tatminini olumlu yönde etkilediği ifade edilmiştir. Bu kapsamda; örgütte kurumsal ve

etkili bir iletişimin olması çalışan örgüt uyumunu sağlamakta dolayısıyla yaptığı işten tatmin olan bir çalışan profili çizmektedir. Sağlıklı iletişim; çalışanın kurumsal kimliği ve imajı benimsemesi, örgüt içi doğru bilgiye ulaşması ve örgütün temel faaliyetlerini gerçekleştirmesinde kişiye kilit bir rol yüklemekte, bunun sonucunda iş tatminin sağlamasının temelini oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle, Aberg'in örgütsel iletişim kuramı; ana faaliyetlerin desteklenmesi, bilgilendirme, kimlik oluşturma, toplumsallaştırma ile konuya bir bütün olarak yaklaşmış ve iletişimin örgütün bütün paydaşlarıyla incelenmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Çalışanın kurumuyla ve iş arkadaşlarıyla iyi bir iletişiminin olması kurumunun kültür ve amaçlarını tanıyıp kendisindeki aidiyet duygusunu ortaya çıkarmasını, kurumun bir parçası olduğunu kabullenmesini sağlamaktadır. Bu da hizmet verdiği insanlarla daha iyi bir iletişim kurmasına, dolayısıyla işinden tatmin olup doyuma ulaşmasına neden olmaktadır. Bu çalışmada konuya bütüncül bir yaklaşım olması gerekliliği çalışmanın Aberg'in örgütsel iletişim kuramına dayandırılmasını beraberinde getirmiştir. Zira sağlık çalışanlarının bütün kademelerde iletişim çok yoğun olarak kullanılmaktadır. Toplumun hemen hemen tamamına hizmet veren ve çok büyük bir sektör olan sağlık çalışanlarının etkili iletişim sayesinde iş tatminlerinin de sağlandığı varsayılarak aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H_1: Sağlık çalışanlarında örgütsel iletişim iş tatminini pozitif yönlü anlamlı olarak etkilemektedir.

Alan yazında sosyalleşme ve örgütsel iletişim konularında yapılan az sayıda çalışmaya da rastlanmaktadır. Charles, Klonglan & Warren (1972)'de sosyalleşme, iletişim ve rol performansını ele aldıkları çalışmalarında hem sosyalleşmenin hem de iletişimin rol performansı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Aynı zamanda iletişimin sürekliliğinin sosyalleşmenin başlangıç seviyesini ve rol performansını fark edilebilir bir derecede etkilediğini ortaya koymuşlardır. Zachary, Miller & Johnson (2003) çalışmalarında, sosyalleşme taktiklerinin kullanım ve iletişim ilişkileri algılarının, örgütsel yeniden yapılanmanın başlangıcında ve dördüncü ayında çalışanlar üzerindeki etkisini araştırmıştır. Sonuçlar hem sosyalleşme taktiklerinin kullanımına ilişkin algıların hem de iletişim ilişkilerinin, rol belirsizliğinin ve rol çatışmasının azalmasına ve yeniden yapılanmanın başlangıcında ve dört ay sonra artan bağlılığa katkıda bulunduğunu göstermektedir. Zachary ve Miller (2006) çalışmalarında, yeni işe alınan yöneticilerin dört aylık bir süre boyunca sosyalleşme deneyimlerini incelemiştir. Çalışmanın sonucunda yapılandırılmış ve yapılandırılmamış sosyalleşme bağlamları, iletişimdeki sosyalleşme mesaj içeriği ve yeni işe alınan yöneticilerin uyumu arasında aracı bir ilişki olduğunu gösteren bir model geliştirmişlerdir. Korte (2010) ise işyerine uyumda, yeni işe alınan kişilerin örgütsel sosyalleşmesinin önemli olduğunu ifade etmektedir. Sosyal değişim ve kişilerarası ilişkiler üzerine araştırma ve teori oluşturma, bir grubun üyeleri arasındaki ilişkilerin kalitesini, öğrenme ve işle ilgili diğer etkileşimlerin kalitesini ve sonuçlarını düzenleyen temel bir faktör olarak tanımlar. Korte yaptığı çalışmasında işe alınan yeni mühendislerin deneyimlediği örgütsel sosyalleşmeyi incelemiş grup içindeki ilişkilerin kalitesinin işe yeni başlayan mühendislerin rol ve sorumluluklarını öğrenme süreci olan sosyalleşmenin kalitesini etkilediğini belirlemiştir. Sarıoğlu (2019) yaptığı çalışmada örgütsel sosyalleşme ile iletişimin bir boyutu olan bilgi paylaşımı arasındaki ilişkiyi ele almış olup, çalışma sonucunda örgütsel sosyalleşmenin bilgi paylaşımı davranışı üzerine yüksek seviyede etki ettiği bulgusuna ulaşmıştır. Saylık ve Hazar (2021) çalışmasında X ve Y kuşağı okul idarecilerinin iletişim kabiliyetlerinin öğretmenlerin örgütsel sosyalleşme seviyelerine olan

etkisini incelemiştir. Sonuçta; okul idarecilerinin iletişimlerinin güçlü olması neticesinde öğretmenlerin örgütsel sosyalleşmelerinin yüksek seviyede olduğu tespit edilmiştir.

Büyük bir insan kaynağına ve dinamik bir yapıya sahip olan sağlık sektöründe zaman içinde çok farklı çalışma yerlerinde farklı görevleri yerine getirme durumu söz konusu olmaktadır. Sağlık sektörü içindeki farklı görevlere kısa sürede probleme dönüşmeden adapte olma, etkili bir iletişim sayesinde sağlanabilmektedir. Bu durum bütün dünyayı etkisi altına alan Covid-19 sürecinde açıkça görülmüştür. Mesela filyasyon uygulaması içerisinde ilk defa görev alan sağlık personeli yeni teknolojileri çok kısa sürede öğrenip ülke sathında başarıyla kullanmışlar ve sürecin sağlıklı bir şekilde yürütülmesinde önemli bir rol üstlenmişlerdir. Bunun, sağlık çalışanları arasında iyi bir iletişim ve sosyalleşme süreci ile sağlandığı değerlendirilmektedir. Bu noktada örgütsel iletişimin örgütsel sosyalleşmeye etkisi bütüncül bir yaklaşımla Aberg'in örgütsel iletişim kuramına dayandırılmıştır. Çünkü, örgüt içinde sağlanan etkili bir iletişim, bireylerin hem sisteme katılımını hem de mutlu olmalarını sağlamaktadır. Dolayısıyla, örgüt içinde etkili bir iletişimle sosyalleşmenin sağlıklı bir şekilde sağlanacağı var sayılarak aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H_2: Sağlık çalışanlarında örgütsel iletişim örgütsel sosyalleşmeyi pozitif yönlü anlamlı olarak etkilemektedir.

Alan yazında örgütsel sosyalleşmenin iş tatmini üzerindeki etkilerini ele alan çalışmalara da rastlanmaktadır. Çalık (2003) yaptığı çalışmada, örgütsel sosyalizasyon ölçütleri, iş tatmini ve örgütsel bağlılığı, demografik ölçütlerden daha iyi açıkladığını ve örgütler açısından daha önemli bir konumda olduğunu ifade etmektedir. Bu sebeple yöneticiler, çalışanlara çeşitli yönlerden yardımcı olabilecek sosyalleşme programlarının yapılmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir. Cantekin'in (2003) çalışmasında üniversitelerin İngilizce hazırlık okullarında çalışan öğretim görevlilerinin, örgütsel sosyalleşmenin uyum aşamasında karşılaştıkları problemlerin görülme sıklığı ve bu problemlerin iş tatmini bakımından ne sonuçlar ortaya çıkardığını incelemiştir. Sonuçta, örgütte yaşanılan problemlerin iş tatmini konusunda sebep olduğu en kritik sonucun ise verimliliğin azalması olduğunu tespit etmiştir. Argon (2011) ilk ve orta okullarda görev yapan öğretmenlerin örgütsel sosyalleşme seviyelerini farklı demografik özelliklere göre tespit etmek için yaptığı çalışmada sosyalleşme seviyeleri yüksek olan öğretmenlerin iş tatmini ve motivasyonlarının da yüksek olduğunu bulmuştur. Wang vd. (2011) çalışmalarında örgütsel sosyalleşme, iş tatmini, örgütsel bağlılık ve çalışanların iş performansı arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışma sonucunda; örgütsel sosyalleşmenin iş tatminini, örgütsel bağlılığı ve çalışanların iş performansını olumlu yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Ayrıca iş tatmini ve örgütsel bağlılık çalışanların iş performansını olumlu yönde etkilemiştir. Örgütsel sosyalleşme ve çalışanların iş performansı arasında, iş tatmini ve örgütsel bağlılığın aracılık etkisinin önemli olduğunu da tespit etmişlerdir. Watsisi (2012) yaptığı çalışmada örgütsel sosyalleşme ile üç örgütsel sonuç değişkeni arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda örgütsel sosyalleşme ile iş tatmini ve örgütsel bağlılık arasında bir pozitif ilişki varken, yeni banka çalışanlarının örgütsel sosyalleşme, iş tatmini ve bağlılık ile işten ayrılma niyeti arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Bunun yanında örgütsel sosyalleşme ile iş tatmini ve bağlılık arasındaki ilişkinin pozitif ve anlamlı olduğu sonucuna, örgütsel sosyalleşme iş tatmini ve bağlılığının anlamlı olduğu ancak işten ayrılma niyetleri ile negatif ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Song vd. (2015) yaptıkları çalışmada, örgütsel sosyalleşme taktiklerinin iş tatmini ve işe bağlılık üzerindeki etkileri

araştırmışlardır. Elde edilen sonuçlar, kurumsallaştırılmış örgütsel sosyalleşme taktiklerinin iş tatmini ve işe bağlılığı doğrudan olumlu olarak etkilediğini göstermiştir.

Sağlık sektöründe çalışanlar örgüte girmeden önce edindikleri mesleki bilgilerle kendilerini örgüte katılmak için hazır hale getirmektedirler. Bununla beraber, sağlık örgütü içinde çalışmaya başladıktan sonra sorumlu oldukları işleri bütün detayları ile öğrenmeye başlayan sağlık çalışanları işlerini öğrenirken gerek üst gerek alt olsun bütün çalışma arkadaşları ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadırlar. Aynı zamanda sağlık kurumunda işlerin nasıl işlediğini öğrenerek aslında işlerine ve kuruma alışma sürecini de sağlamaktadırlar. Çalışma ortamına uyum sağlayan sağlık personeli kendisini örgütün artık bir üyesi olarak kabul görmektedir. Bütün bu süreçlerde sosyalleşme sayesinde sağlık personelinin kendisinden beklenilen davranışları öğrenme ve bunları gösterme kabiliyeti de ortaya çıkmaktadır. Sağlık personeli kurum içinde zamanla birlikte sosyalleşmeye bağlı olarak kimlik kazanmakta, giderek sağlık örgütü kültürüne uyumlu davranışlar sergilemekte ve değer yargılarını yansıtmaktadır. Bu noktadan hareketle çalışan etkili bir sosyalleşme sürecinin geçirilmesi kendisini örgüte ait hissetmesini sağlayacaktır. Uyum içinde bir çalışma ortamı ise personelin başarılı olmasına ve tatmin düzeyinin artmasına destek olabilir. Çalışan ile örgüt uyumunun başarılı bir şekilde sağlandığı ortamlarda ait olma ihtiyacının karşılanması sonucu başarı, dolayısıyla iş tatmini beraberinde gelecektir. Bu da sosyalleşmenin iş tatminine etkisinin iddia edilmesine sebep olabilir. Bu faktörler değerlendirildiğinde örgütsel sosyalleşmenin iş tatminine etkisini sosyal kimlik ve ait olma kuramları desteklediği düşünülerek aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H_3: Sağlık çalışanlarında örgütsel sosyalleşme iş tatminini anlamlı olarak etkilemektedir.

Örgütsel iletişim bir kurumda ne kadar sağlıklı ve etkin bir biçimde işlerse çalışanın da o ölçüde örgütü tanıyıp benimsemesi ve kendisini oraya ait hissetmesi mümkün olacaktır. Ayrıca çalışanın örgütü içerisinde uyum içinde çalışabilmesi de bu sayede daha kolay olacaktır. Çalışanın kendisini kurumun bir parçası olarak görmeye başlamasıyla birlikte örgütün, amaç ve hedeflerine ulaşması için çabası da artacaktır. Örgüt artık sadece maddi ihtiyaçlarını gidermek için bir aracı olmaktan çıkacak ve kendini gerçekleştirip doyuma ulaştığı bir yer haline gelebilecektir. Bütün bunları yapabilmesi ise etkili bir sosyalleşme sonucunda olabilmektedir. İyi bir iletişim ve sosyalleşme ile kendisini örgüte ait hisseden kişi, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde yer alan ait olma, saygı görme ve kendini gerçekleştirme basamaklarını geçip yaptığı işten tatmin olup doyuma ulaşabilmektedir. Örgütsel iletişim ve örgütsel sosyalleşme Herzberg'in Çift Faktör kuramındaki hijyen faktörler grubuna girerek iş tatminini açıklamada önem arz etmektedir. Alan yazında örgütsel iletişimin iş tatminine etkisini inceleyen birçok çalışma yer almasına rağmen iletişimle çok yakından ilişkili ve iç içe olan örgütsel sosyalleşmenin dahil edildiği çalışmalar oldukça sınırlıdır. Özellikle çok geniş bir çalışan kitlesine sahip sağlık sektöründe bu çalışmanın yapılması bu yönüyle bir ihtiyaç olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda yukarıda da açıklanan hususlar çerçevesinde çalışmanın son hipotezi aşağıdaki şekilde kurgulanmıştır.

H_4: Sağlık çalışanlarında örgütsel iletişimin iş tatmini üzerindeki etkisinde örgütsel sosyalleşmenin aracı rolü bulunmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Evreni, Örneklem ve Sınırlılıkları

Bu araştırmanın evreni farklı illerde çalışmakta olan sağlık personellerinden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise bu evren içerisinden kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak seçilen 222 çalışan oluşturmaktadır. Araştırmada veriler toplanırken anket yönteminin kullanılması en önemli kısıt olarak ifade edilebilir. Yani ölçülmek istenen ifadeler anket soruları ile sınırlandırılmıştır. Bununla birlikte katılımcıların sorulara cevap verirken samimi ve içten cevap verdikleri varsayımından hareket edilmiştir.

3.2. Araştırmanın Veri Toplama ve Analiz Yöntemi

Araştırmanın verilerini toplamak için anket tekniğinden yararlanılmıştır. Değişkenlere ilişkin veriler ise hazır ölçeklerden elde edilmiştir. Bu kapsamda örgütsel sosyalleşmeyi ölçümlemek için Taormina'nın (1994) geliştirdiği ve Türkçe'ye uyarlamasını Balcı vd.'nin (2012) yaptığı ölçek kullanılmıştır. Ölçek iş eğitimi, örgütü anlama, iş arkadaşlarının desteği ve geleceğe dair beklentisi boyutlarından oluşmaktadır. Her bir boyutta beş adet soru bulunmakta olup ölçek toplam 20 soru ile ölçümlenmektedir. Örgütsel iletişim ölçeği Abu Bakar ve Mustaffa (2013) çalışmasından alınmıştır. Ölçek dokuz ifadeden oluşmaktadır. İş tatminini ölçmek için kullanılan ölçek ise, Hackman ve Oldham (1975) tarafından geliştirilmiş olan ve Türkçe'ye uyarlaması Şeşen (2010) tarafından yapılan iş tatmini ölçeğidir. Bu ölçek ise beş ifadeden oluşmaktadır.

Verilerin analiz edilebilmesi için SPSS ve AMOS paket programları kullanılmıştır. Araştırmada öncelikli olarak ölçeklere ilişkin yapı geçerliliği ve güvenirliği testleri gerçekleştirilmiştir. Bu amaç çerçevesinde keşfedici (KFA) ve doğrulayıcı faktör analizleri (DFA) ile birlikte güvenirlik ve normallik testlerine ilişkin analizler yapılmıştır. Ayrıca ölçeklerin bileşen geçerliği ortalama açıklanan varyans (AVE) ile bileşen güvenirliği (CR) değerlerinin kullanılması ile hesaplanmıştır. Araştırma modeli test edilirken ise yapısal eşitlik modeli (YEM) ile birlikte process makro analiz yöntemleri kullanılmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

4.1. Ölçeklere Yönelik KFA ve DFA Bulguları

Araştırmada öncelikli olarak örgütsel iletişim ölçeği için keşfedici faktör analizi (KFA) gerçekleştirilmiştir. Bulgular incelendiğinde ölçekte tek boyutlu bir yapının oluştuğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ölçeğin açıklanan toplam varyansı yeterli seviyede (%66,477) bulunmuştur. Ölçeğin KMO ve Bartlett test değerleri ile faktör yüklerinin özeti (KFA) Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Örgütsel İletişim Ölçeği Keşfedici Faktör Analiz Bulguları

İfadeler	Faktör yükleri
ÖİI1	,793
ÖİI2	,717
ÖİI3	,827
ÖİI4	,887
ÖİI5	,827
ÖİI7	,811
ÖİI8	,846

Öİ9	,805
KMO	0,926
Bartlett Testi	0,000
Toplam Açıklanan Varyans (%)	66,447
Cronbach Alfa	0,926

* **Öİ:** Örgütsel İletişim

Tablo 1'de yer alan KFA bulgularına göre ölçekte yer alan dokuz ifadeden altıncısı olan (Öİ6) faktör yükünün düşüklüğü sebebiyle analizden çıkartılmıştır. Bu son durumda ölçekteki ifadelere ilişkin faktör yükleri 0,717 ile 0,887 arasında değişmektedir. Daha sonrasında ölçek için doğrulayıcı faktör analizine (DFA) geçilmiştir. DFA bulgularına göre ölçekteki ifadelerin faktör yükleri 0,65 ile 0,83 arasında değişmektedir. DFA uyum iyiliğine ilişkin değerlerin karşılanabilmesi için ölçeğin birinci ve ikinci ifadesi ile dördüncü ve beşinci ifadesinin hata terimlerinin arasında modifikasyon yapılmıştır. Ölçek için AVE ile CR değerleri de hesaplanarak bileşen geçerliğini sağlayıp sağlamadığı test edilmiştir. Bulgular ölçeğin bileşen geçerliliğini sağladığını göstermektedir. Örgütsel iletişim ölçeğine ilişkin uyum iyiliği değerleri Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Örgütsel İletişim Ölçeği DFA Uyum İyiliği Değerleri

Değişken	χ^2	**df**	χ^2/**df**	**CFI**	**TLI**	**GFI**	**RMSEA**	**AVE**	**CR**
Örgütsel İletişim	40,804	18	2,267	0,981	0,97	0,955	0,076	0,61	0,92
Kriter			≤5	≥.90	≥.90	≥.85	≤.08	>0,40	>0,70

Araştırmada kullanılan diğer bir ölçek olan örgütsel sosyalleşme ölçeği için KFA gerçekleştirilmiştir. Bulgular incelendiğinde ölçekte dört boyutlu bir yapının oluştuğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ölçeğin açıklanan toplam varyansı yeterli seviyede (%77,627) bulunmuştur. Ölçeğe yönelik elde edilen KMO ve Bartlett test değerleri ile faktör yüklerinin özeti (KFA) Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Örgütsel Sosyalleşme Ölçeği Keşfedici Faktör Analiz Bulguları

İfadeler	**Faktör Yükleri**			
İş Eğitimi	**F1**			
İE1	,818			
İE2	,846			
İE3	,791			
İE4	,712			
İE5	,787			
Açıklanan Varyans (%)	41,824			
Örgütü Anlama		**F2**		
ÖA1		,785		
ÖA2		,775		
ÖA3		,723		
ÖA4		,825		
ÖA5		,699		
Açıklanan Varyans (%)		24,651		
İş Arkadaşlarının Desteği			**F3**	
İAD1			,719	
İAD2			,825	
İAD3			,773	
İAD4			,871	
İAD5			,773	
Açıklanan Varyans (%)			5,961	

Geleceğe Dair Beklenti				F4
GDB1				,797
GDB2				,832
GDB3				,896
GDB4				,868
Açıklanan Varyans (%)				5,191
KMO	0,918			
Bartlett Testi	,000			
Cronbach Alfa	,915	,905	.923	.928
Genel Cronbach Alfa	,918			
Toplam Açıklanan Varyans (%)	77,627			

*** İE:** İş Eğitimi; **ÖA:** Örgütsel Anlama; **İAD:** İş Arkadaşlarının Desteği; **GDB:** Geleceğe Dair Beklenti

Tablo 3'te yer alan KFA bulgularına göre ölçek dört boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlardan iş eğitimi alt boyutunun ifadelerine ilişkin faktör yükleri 0,712 ile 0,846 arasında değişmektedir. Bu boyutlardan örgütü anlama alt boyutunun ifadelerine ilişkin faktör yükleri 0,699 ile 0,825 arasında değişmektedir. Bu boyutlardan iş arkadaşlarının desteği alt boyutunun ifadelerine ilişkin faktör yükleri 0,797 ile 0,896 arasında değişmektedir. Bu boyutlardan geleceğe dair beklentinin ifadelerine ilişkin faktör yükleri 0,719 ile 57 0,871 arasında değişmektedir. KFA bulgularına göre ölçekte yer alan beş ifadeden oluşan geleceğe dair beklenti alt boyutunun beşincisi sorusu (GDB5) farklı bir boyuta yüklendiği sebebiyle analizden çıkartılmıştır. Daha sonrasında ölçek için doğrulayıcı faktör analizine (DFA) geçilmiştir. DFA bulgularına göre ölçekteki ifadelerin faktör yükleri iş eğitimi boyutu için 0,71 ile 0,91 arasında; örgütü anlama boyutu için 0,70 ile 0,88 arasında; iş arkadaşlarının desteği boyutu için 0,72 ile 0,93 arasında ve geleceğe dair beklenti boyutu için 0,83 ile 0,92 arasında değişmektedir. DFA uyum iyiliğine ilişkin değerlerin karşılanabilmesi için ölçeğin iş arkadaşlarının desteği boyutunun birinci ve ikinci ifadesinin hata terimlerinin arasında modifikasyon yapılmıştır. Ölçek için AVE ile CR değerleri de hesaplanarak bileşen geçerliğini sağlayıp sağlamadığı test edilmiştir. Bulgular ölçeğin bileşen geçerliliğini sağladığını göstermektedir. Örgütsel sosyalleşme ölçeğine ilişkin uyum iyiliği değerleri Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Örgütsel Sosyalleşme Ölçeği DFA Uyum İyiliği Değerleri

Değişken	χ^2	df	χ^2/df	CFI	TLI	GFI	RMSEA	AVE	CR
Örgütsel Sosyalleşme	327,625	145	2,259	0,949	0,939	0,858	0,075		
İş Eğitimi								0,69	0,91
Örgütü Anlama								0,66	0,90
İş Arkadaşının Desteği								0,69	0,91
Geleceğe Dair Beklenti								0,76	0,92
Kriter			≤5	≥.90	≥.90	≥.85	≤.08	>0,40	>0,70

Araştırmada kullanılan diğer bir ölçek olan iş tatmini ölçeği için KFA gerçekleştirilmiştir. Bulgular incelendiğinde ölçekte tek boyutlu bir yapının oluştuğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ölçeğin açıklanan toplam varyansı yeterli seviyede (%73,792) bulunmuştur. Ölçeğe yönelik elde edilen KMO ve Bartlett test değerleri ile faktör yüklerinin özeti (KFA) Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. İş Tatmini Ölçeği Keşfedici Faktör Analiz Bulguları

İfadeler	Faktör yükleri
İTA1	,731
İTA2	,870
İTA3	,923
İTA4	,904
İTA5	,854
KMO	0,860
Bartlett	0,000
Toplam Açıklanan Varyans (%)	72,792
Cronbach Alfa	0,906

*** İTA:** İş Tatmini

Tablo 5'te yer alan KFA bulgularına göre ölçekte yer alan beş ifadenin tamamı tek boyut altında toplanmıştır. Ölçek için elde edilen faktör yükleri 0,731 ile 0,923 arasında bulunmuştur. Daha sonrasında ölçek için doğrulayıcı faktör analizine (DFA) geçilmiştir. DFA bulgularına göre ölçekteki maddelerin faktör yükleri 0,59 ile 0,94 arasında değişmektedir. DFA uyum iyiliğine ilişkin değerlerin karşılanabilmesi için ölçeğin birinci ve ikinci maddesi ile dördüncü ve beşinci maddesinin hata terimlerinin arasında modifikasyon yapılmıştır. Ölçek için AVE ile CR değerleri de hesaplanarak bileşen geçerliğini sağlayıp sağlamadığı test edilmiştir. Bulgular ölçeğin bileşen geçerliliğini sağladığını göstermektedir. İş tatmini ölçeğine ilişkin uyum iyiliği değerleri Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. İş Tatmini Ölçeği DFA Uyum İyiliği Değerleri

Değişken	χ^2	df	χ^2/df	CFI	TLI	GFI	RMSEA	AVE	CR
İş Tatmini	1,435	4	0,359	1,00	1,00	0,997	0,000	0,67	0,91
Kriter			≤5	≥.90	≥.90	≥.85	≤.08	>0,40	>0,70

4.2. Verilerin Normallik Bulguları

Bir değişkenin normal dağılım gösterip göstermediğinin tespiti birkaç yolla mümkün olmaktadır. Özellikle sosyal alanlarda ele alınan çalışmalarda çarpıklık ile basıklık değerleri dikkate alınarak verilerin normal dağılımı ele alınmaktadır. Bu iki değere ilişkin alan yazında kabul gören aralık değerin -2 ile +2 olmasının (George & Mallery, 2010) yeterli görüldüğü söylenebilir. Bu kapsamda gerçekleştirilen analizler tüm ölçeklerde yer alan ifadelerin basıklık ve çarpıklık değerlerinin -2 ile +2 arasında değer aldıklarını göstermektedir. Bu da verilerin normal dağıldığına işaret etmektedir.

4.3. Korelasyon Analiz Bulguları

Korelasyon analizinin değişkenlerin birbirleriyle anlamlı bir ilişkisinin olup olmadığının tespitine yaradığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Bu ilişkinin derecesi kadar yönünü de veren korelasyon analizi -1 / +1 aralığında bir değer almaktadır. Korelasyon katsayısının değerleri; • 0,00 ile 0,25 arasında çok zayıf ilişkiyi, • 0,26 ile 0,49 arasında zayıf ilişkiyi, • 0,50 ile 0,69 arasında orta ilişkiyi, • 0,70 ile 0,89 arasında yüksek ilişkiyi, • 0,90 ile 1,00 arasında çok yüksek ilişkiyi işaret etmektedir (Kalaycı, 2010). Yapılan korelasyon analizleri sonucunda örgütsel sosyalleşmenin ve örgütsel iletişimin iş tatmini ile arasında ($r= 0,404$; $p<0,00$) zayıf düzey bir ilişki vardır. Örgütsel sosyalleşme ile örgütsel iletişim arasında ise ($r= 0,658$; $p<0,00$) orta düzey bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

4.4. Regresyon Analiz Bulguları

Araştırmada ortaya konulan modeli test edebilmek için öncelikli olarak yapısal eşitlik modelinden yararlanılmıştır. Analizin ardından yapısal eşitlik modelinin uyum iyiliği değerleri ele alınmıştır. Bu kapsamda modele ilişkin uyum iyiliği değerleri Tablo 7'de özetlenmiştir.

Tablo 7. Yapısal Eşitlik Modeli Uyum İyiliği Değerleri

Değişken	χ^2	df	χ^2/df	CFI	TLI	GFI	RMSEA
Model	742,024	452	1,641	0,950	0,943	0,826	0,055
Kriter			≤5	≥.90	≥.90	≥.85	≤.08

Tablo 7'de yer alan modelin analizi sonucunda CFI, χ2/df ile RMSEA değerlerinin kabul edilebilir uyum iyiliği kriterlerini sağlaması nedeniyle modelin iyi uyum gösterdiği tespit edilmiştir. Yapısal eşitlik modelinin analiz bulguları Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Yapısal Eşitlik Modeli Analiz Bulguları

Test Yolu			Standardize Tahmin	Standart Hata	Kritik Oran	p
Örgütsel Sosyalleşme	⟵	Örgütsel İletişim	0,811	0,069	9,351	0,000
İş Tatmini	⟵	Örgütsel İletişim	0,06	0,121	0,375	0,707
İş Tatmini	⟵	Örgütsel Sosyalleşme	0,409	0,174	2,236	0,025

Tablo 8'de görülen yapısal eşitlik modelinin analizi sonucunda örgütsel iletişimin örgütsel sosyalleşmeyi pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca örgütsel sosyalleşmenin iş tatminini pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Örgütsel iletişimin ise iş tatminini anlamlı olarak etkilemediği tespit edilmiştir. Aracılık etkisine de bakılacak olması nedeniyle model ayrıca process makro yöntemi ile de analiz edilmiştir.

4.4. Process Makro Analiz Bulguları

Araştırma hipotezlerini test edebilmek için ayrıca process makro analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre örgütsel iletişim örgütsel sosyalleşmeyi (a yolu) pozitif yönde anlamlı olarak etkilemektedir. (β: 0,5531 %95 CI [.4690, .6372], t:12,9625, p<.001) Beta değerinin anlamlı olduğu hem p değerinin .001'den küçük olmasından hem de güven aralığına ait değerlerin sıfır değerini kapsamamasından anlaşılmaktadır. Güven aralığı alt değeri raporlandığı üzere 0,4690, üst değeri ise 0,6372 olarak elde edilmiştir. Belirlilik katsayısı 0,4330 olarak bulunmuştur. Bu bulgu örgütsel sosyalleşmenin %44,30 oranında örgütsel iletişim tarafından açıkladığını göstermektedir. Örgütsel sosyalleşmenin iş tatminini (b yolu) anlamlı olarak etkilediği tespit edilmiştir. (β: 0,2966 %95 CI [.1040, .4892], t:3.0353, p<.001). Beta değerinin anlamlı olduğu hem p değerinin .001'den küçük olmasından hem de güven aralığına ait değerlerin sıfır değerini kapsamamasından anlaşılmaktadır. Örgütsel iletişimin de iş tatminini (c yolu) pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği tespit edilmiştir. (β:.2482, %95 CI [.0863, .4101], t: 3.0214, p<.001). Beta değerinin anlamlı olduğu hem p değerinin .001'den küçük olmasından hem de güven aralığına ait değerlerin sıfır değerini kapsamamasından anlaşılmaktadır. Belirlilik katsayısı değeri 0,1967 olarak elde edilmiştir. Bu bulgu iş tatminini %19,67 oranında örgütsel iletişim ve örgütsel sosyalleşme tarafından açıklandığını göstermektedir. Aracı değişken örgütsel sosyalleşmenin olmadığı durumda ise örgütsel iletişimin iş tatmini üzerindeki etkisi (c yolu) yani toplam

etkiler de anlamlı olarak bulunmuştur. (β:.4123, %95 CI [.2881, .5364], t: 9.6985, p<.001). Toplam etkiler anlamlı olarak bulunmuş ve toplam etkiler güven aralığı alt ve üst değerleri de sıfır değerini kapsamamaktadır.

Aracı değişken örgütsel sosyalleşmenin de modele dahil edilmesi durumunda hesaplanan dolaylı etkiler anlamlı olarak bulunmuştur. (β:.1641, %95 BCA CI [.0474, .2854]. Çünkü dolaylı etkiler güven aralığı alt ve üst değerleri sıfır değerini kapsamamaktadır. Etki büyüklüğü ise (K2) 0,1606 olarak elde edilmiştir. Bu değer 0,25'e yakın olduğundan dolayı yüksek etki olduğu sonucuna varılmıştır. Bu nedenle örgütsel sosyalleşmenin yüksek aracılık etkisi bulunduğu sonucuna varılmıştır. Analiz bulguları Tablo 9'da görülebilmektedir.

Tablo 9. Process Makro Analiz Bulguları

Sonuç Değişkenleri						
		M (Örgütsel Sosyalleşme)			**Y (İş Tatmini)**	
Tahmin Değişkenleri		β	S.E.		β	S.E.
X (Örgütsel İletişim)	a	.5531***	.0427	c'	.2482**	.0821
M (Örgütsel Sosyalleşme)	-	-	-	b	.2966***	.0977
Sabit		1.3628***	.1295		1.5283***	.2310
		R^2=.4330			R^2=.1967	
		F(1;220)=168,025; p<.001			F(2;219)=26,818; P<.001	

Gerçekleştirilen tüm analizler neticesinde araştırmada kurgulan bütün hipotezlerin (H_1, H_2, H_3 ve H_4) desteklendiği tespit edilmiştir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Örgütsel iletişim iş tatminini etkileyen önemli faktörlerden birisidir. Nitekim yapılan çalışmalarda bu ilişki ele alınmış ve birbirlerini etkiledikleri ortaya konulmuştur. Öyle ki, farklı sektörlerde birçok çalışmada iletişim ile iş tatmini arasında pozitif yönlü anlamlı ilişikler olduğu tespit edilmiştir. (Karcıoğlu vd. 2009; Abu Bakar ve Mustaffa 2013; Kakakhel vd. 2015; Hancı, 2019). Bu çalışmada da literatürde yer alan çalışmalar ile uyumlu sonuçlar elde edilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre örgütsel iletişim ile iş tatmini arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuçlar sağlık çalışanlarının kurumlarında iyi bir örgütsel iletişimin iş tatminini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Zira çok sağlık çalışanlarının çoğu kez zor çalışma şartlarına rağmen başarılı bir performans sergilemelerinin temelinde, yaptıkları işten tatmin olmaları yattığı düşünülmektedir. Bunun sağlanmasındaki en önemli faktörlerden birisinin de örgütsel iletişim olduğu değerlendirilmektedir. Dolayısıyla her ne şartlarda olursa olsun (pandemi dönemi bunu açıkça

göstermiştir) sağlık çalışanlarının iş ortamında sağlanacak güçlü bir iletişim ile iş tatmininin sağlanması mümkün olabilecek ve bunun sonucunda yüksek verim elde edilebilecektir.

Örgütsel iletişim ile örgütsel sosyalleşme arasında alan yazında çalışmalar yapılmış olup bunlardan birisinde hemşirelere uygulanan oryantasyon eğitim programı ile 71 kurum içi iletişim arasındaki ilişki ele alanmış çalışmanın sonucunda çalışanların tutumunun, iletişimi pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir (Karadere, 2019). Yeni işe başlayan çalışanlarda grup içi iletişim ve etkileşimin sağlanması ile birlikte çalışanın rol ve sorumluluklarını öğrenme süreci olan sosyalleşmenin kalitesini artırmasının yanında (Korte, 2010) rol çatışmasını da azaltmaktadır (Zachary vd. 2003). Bu çalışmada da literatürde yer alan sonuçlara benzer bulgular elde edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre örgütsel iletişim ile örgütsel sosyalleşme arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Sağlık kurumları içinde çok farklı birimlerin olması farklı kitlelerle iletişim sağlanması sonucunu beraberinde getirmektedir. Her birimle farklı işlev için birlikte çalışma zorunluluğunda olan sağlık personeli iletişimi yoğun olarak kullanmaktadır. Dolayısıyla sağlıklı bir örgütsel iletişimin kurulması örgütsel sosyalleşmelerini olumlu yönde etkilemektedir. Bu sebeple sağlıklı iletişimin her ne şartla olursa olsun sağlanması ve sürdürülmesi gereklidir. Bu hususun mesleki öğrenme ve adaptasyon sürecini hızlandırdığı gibi rol çatışmasının da önüne geçeceği düşünülmektedir.

Örgütsel sosyalleşme, çalışanın örgütle bütünleşip amaç ve hedeflerini birleştirme neticesinde iş tatminini sağladığını alan yazında yapılan çalışmalar göstermektedir. Örgütsel sosyalleşme ölçütleriyle iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur (Çalık, 2003; Wang vd. 2011; Song vd. (2015). Sağlık çalışanları özellikle pandemi şartları altında çok yoğun bir çalışma temposu içine girmişler ve hastalarla yüz yüze temas durumunda hizmet vermişlerdir. Hal böyle iken iş tatminini etkileyen pek çok faktörün ele alındığı çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bunlardan birisi olan ve sosyalleşme süreci ile ilgili olduğu değerlendirilen paternalist liderliğin iş tatminini ve çalışan performansına etkisinin incelendiği çalışmada paternalist liderliğin iş tatminini anlamlı ve olumlu bir şekilde etkilediği tespit edilmiştir (Tekin, 2019). Bu çalışmada da literatürdeki çalışmalardan elde edilen sonuçlara benzer sonuçlar bulunmuştur.

Analiz sonuçlarına göre araştırmada örgütsel sosyalleşme ile iş tatmini arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Sağlık personelinin mesailerinin 7/24 saat prensibine göre olması göz önünde bulundurulduğunda zamanlarının çok büyük bir kısmını çalışma ortamında geçirmeleri diğer kurumlara göre örgütsel sosyalleşmeyi daha da önemli bir hale getirmektedir. Dolayısıyla vaktinin önemli bir kısmını sağlık kurumunda geçiren sağlık personelinin sosyalleşme süreci ne kadar etkili olursa iş tatmini seviyeleri de aynı oranda yüksek olacağı düşünülmektedir. Sonuç olarak sağlık personeli üzerinde yapılan bu çalışma neticesinde örgütsel iletişim iş tatminini etkilerken örgütsel sosyalleşmenin aracılık rolü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Abu Bakar, H. & Mustaffa, C. S. (2013). Organizational Communication in Malaysia Organizations: Incorporating Cultural Values in Communication Scale. *Corporate Communications: An International Journal, 18*(1), 87-109.

Argon, T. (2010). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Örgütsel Sosyalleşme Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi. *Education Sciences, 6*(1), 197-207.

Bakan, İ. & Büyükbeşe T. (2004). Örgütsel İletişim İle İş Tatmini Arasındaki İlişkiler: Akademik Örgütler İçin Bir Alan Araştırması. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, 7*, 1-30.

Balcı, A., Baltacı, A., Fidan, T., Cereci, C. & Acar, U. (2012). Örgütsel Sosyalleşmenin, Örgütsel Özdeşleşme ve Örgütsel Vatandaşlıkla İlişkisi: İlköğretim Okulu Yöneticileri Üzerinde Bir Araştırma. *Eğitim Bilimleri Araştırma Dergisi, 2*(2), 47-74.

Baltacı, A., Tiyek, R. & Burgazoğlu, H. (2016). Örgütsel Bağlılık, Çalışan Performansı ve Motivasyon Faktörleri ile Örgütsel İletişim Arasındaki İlişkinin Sosyal Hizmet İşletmeleri Açısından İncelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18*(1), 49-77.

Borca, C. & Baesu, V. (2014). A Possible Managerial Approach For Internal Organizational Communication Characterization. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 124*, 496-503.

Cantekin, Ö. F. (2003). *Üniversitelerin İngilizce Hazırlık Okullarında Çalışan Okutmanların, Örgütsel Sosyalleşmenin Uyum Aşamasında Karşılaştıkları Sorunların Görülme Sıklığı ve Bu Sorunlar İş Doyumu Açısından Hangi Sonuçları Ortaya Çıkarır*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Chang, J. C. (2006). *Communication Satisfaction in The Privatization Process. The Experience of a Taiwan Agency*. Doctoral Dissertation, Touro University International.

Charles, L.M., Klonglan, G.E. & Warren, R.D. (1972). Socialization, Communication, and Role Performance. *The Sociological Quarterly, 13*, 74-80.

Çalık, T. (2003). İşgörenlerin Örgüte Uyumu (Örgütsel Sosyalleşme). *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 1*(2), 163-177.

Çömen, N. & Öz, E.K. (2012). *Örgütsel İletişimin İş Tatminine Etkisi: Antalya'daki Belgeli Üç Yıldızlı Oteller Üzerine Bir Araştırma*. 13. Ulusal Turizm Kongresi, 6-9 Aralık 2012, s 665-676, Antalya.

Eroğluer, K. (2011). Örgütsel İletişim İle İş Tatmini Unsurları Arasındaki İlişkiler: Kuramsal Bir İnceleme. *Ege Akademik Bakış, 11*(1), 121-136.

George, D. & Mallery, P. (2010). *SPSS For Windows Step By Step. A Simple Study Guide And Reference*. Boston: Pearson Education, Inc.

Güçlü, M. (2017). Örgütsel İletişim: Eğitim Kurumlarındaki Yeri ve Önemi Açısından Bir Değerlendirme. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 7*(13), 854-870.

Hackman J. R. & Oldham G. R. (1975). Development of the Job Diagnostic Survey. *Journal of Applied Psychology, 60*(2), 159–170.

Hancı, R. S. (2019). *Örgüt İçi İletişimin İş Tatminine Etkisi ve Bir Örnek İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Kakakhal, S.J., Khan, A., Gul, S. & Jehangir, M. (2015). Impact of Organizational Communication on Organization Commitment and Job Satisfaction: Assessing the Moderating Role of Physical Work Environment. Journal of Applied Environmental and Biological Sciences, 5(12), 313-321.

Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikler*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Karadere, M. Y. (2019). *Hemşirelere Verilen Oryantasyon Programının Kurum İçi İletişime Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Karcıoğlu, F., Timuroğlu, K. & Çınar, O. (2009). Örgütsel İletişim ve İş Tatmini İlişki: Bir Uygulama. *Yönetim, 63*,59-76.

Kaynar, E. (2018). *Örgütsel İletişim Doyumunun İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık İle İlişkisi: Görgül Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Korte, R. (2010). First, Get to Know The: A Relational View of Organizational Socialization. *Human Resource Development International*, *13*(1), 27-43.

Sarıoğlu, D. (2019). *Örgütsel Sosyalleşme ve Bilgi Paylaşma Davranışının Takım Çalışmasına Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Saylık, A. & Hazar, S. (2021). X ve Y Kuşağı Okul Müdürlerin İletişim Becerilerinin Öğretmenlerin Örgütsel Sosyalleşme Düzeylerine Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 20*(79), 1137-1161.

Song, Z., Chon, K., Ding, G. & Gu, C. (2015). Impact of Organizational Socialization Tactics on Newcomer Job Satisfaction and Engagement: Core Self-Evaluations As Moderators. *International Journal of Hospitality Management*, *46*, 180-189.

Soysal, A., Öke, P., Yağar, F. & Tunç, M. (2017). Örgütsel İletişim ve İş Tatmini Düzeylerinin İncelenmesi: Bir Özel Hastane Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 37*, 243-253.

Şeşen H (2010). Kontrol Odağı, Genel Öz Yeterlik, İş Tatmini ve Örgütsel Adalet Algısının Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkisi: Ankara'da Bulunan Kamu Kurumlarında Bir Araştırma. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 28*(2), 195-220.

Taormina, R.J. (1994). The Organizational Socialization Inventory. *International Journal of Selection and Assesment, 2*(3), 133-145.

Taşlıyan, M. & Hırlak, B. (2014). Örgütsel İletişim Etkinliği İle İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık Ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkilerin Araştırılması: Akademik Örgütler İçin Bir Alan Araştırması. *Ekonomik ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 3*(2), 7-36.

Tekin, E. (2019). Paternalist Liderliğin İş Tatmini ve Çalışan Performansına Etkisi Üzerine Bir Araştırması. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 54*(1), 178- 204.

Yüksel, İ. (2005). İletişimin İş Tatmini Üzerindeki Etkileri: Bir İşletmede Yapılan Görgül Çalışma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi, 6*(2), 291-306.

Wang, Y., Lin, G. & Yang, Y. (2011). *Organizational Socialization and Employee Job Performance: An Examination on The Role of The Job Satisfaction and Organizational Commitment*. ICSSSM11, 2011, pp. 1-5, Çin.

Watsisi, M. (2012). *Organizational Socialization, Job Satisfaction, Commitment and Turn Over Intentions of New Employees In Commercial Banks*. Unpublished Masters Thesis. Makerere University, Kampala, Uganda.

Zachary P. H., Miller, V. D. & Johnson, J. R. (2003). Socialization, Resocialization, and Communication Relationships In The Context of an Organizational Change. *Communication Studies, 54*(4), 483-495.

Zachary, P.H. & Miller, V.D. (2006). Context and Message Content During Organizational Socialization. *Human Communication Research, 31*(2), 295 309.

LİSANSÜSTÜ HALKLA İLİŞKİLER EĞİTİMİNDE EĞİLİMLER: DOKTORA TEZLERİ ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Prof. Dr. ÖZLEM ALİKILIÇ
Yaşar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, ozlem.alikilic@yasar.edu.tr -
ORCID ID-0000-0001-6311-2622
Doktorant, BÜŞRA GÖKÜŞ
Yaşar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, busragokus@gmail.com -
ORCID ID-0000-0001-7869-3474

ÖZET

Üniversitelerin lisasüstü eğitimleri, gerek yapısal gerekse de teorik olarak taşıdığı işlev itibariyle üst bilimsel bilginin geliştiği ve akademik çalışmaların yapıldığı önemli bilim üretme sistemleridir. Dün olduğu gibi bugün de üniversiteler bünyesinde kurulmuş olan lisansüstü enstitülerin programlarında, yüksek lisans ve doktora çalışmaları, üniversitelerdeki akademik çalışmaların önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Özellikle doktora programları kapsamında hazırlanan tezler, bilimsel bilginin gelişimi ve yayılımı açısından oldukça önemlidir. Çünkü bir doktora tezi hem uzmanlaşmış bilginin hem de bu bilgiyi daha da geliştiren araştırmanın bir sentezidir. Ancak Türkiye genelindeki lisans eğitimi seviyesinden itibaren lisansüstü seviyelerde de eleştirel bakış açısı ve eleştirel kuramlar yerine ağırlıklı olarak ana akım kuramlara yer verildiği gözlenmektedir. İletişim ana bilim dalına bağlı halkla ilişkiler doktora programlarında hazırlanan tezlerde de ana akım bakış açısı ve teorilerin hala egemen olduğu söylenebilir. Bu çalışma, 1992-2023 yılları arasında Türkiyede halkla ilişkiler alanında yazılmış doktora tezleri inceleyerek, incelenen konular itibarı ile doktora seviyesindeki halkla ilişkiler eğiliminin ana akım veya eleştirel olup olmadığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Ana akım yaklaşımlara karşı örüntüsüyle bilinen eleştirel kuramlar, çeşitli disiplinlere dayanan güçlü kuramsal çerçevesi ile insan davranışını ve ilişkilerini bütüncül ve çok yönlü olarak anlamaya çalışmaktadır. Bu anlama çabası, geleneksel düşünce sistemlerine uymaktan ziyade sorgulama, araştırma ve eleştirel düşünme gibi üst düzey zihinsel becerilerin geliştirilmesini gerektirmektedir. Eleştirel bakış açısının önemi bu denli açık olsa da özellikle halkla ilişkiler alanı ile ilgili lisansüstü tezlerde bu eğilim fazla görülmemektedir. Bu çalışmanın sonunda elde edilen veriler ışığında, halkla ilişkiler doktora alanında üretilmiş tezlerin eleştirel kuram örüntüsünden uzak olduğunu söylemek mümkündür. Bulgulara göre, tez konularının ağırlıklı olarak ana akım halkla ilişkiler teorilerden beslendiği (S=129), eleştirel kuramlardan beslenenlerin ise sayıca nadir (S=1); tezlerde ana akım üzerinden en çok araştırılan konuların ‘Kurum içi halkla ilişkiler’, ‘Sosyal medya’ ve ‘Stratejik iletişim’ olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halkla İlişkiler, Lisansüstü Halkla İlişkiler, Halkla İlişkiler Doktora Tezi, Eleştirel Kuramlar, Eleştirel Düşünce

TRENDS IN POSTGRADUATE PUBLIC RELATIONS EDUCATION: A CRITICAL EXAMINATION OF DOCTORAL THESES

ABSTRACT:

Postgraduate education in universities, both structurally and theoretically, serves as crucial systems for the development of advanced scientific knowledge and the production of important scientific research. Just as in the past, today, postgraduate programs established within university structures, encompassing master's and doctoral studies, constitute a significant portion of academic activities in universities. Particularly, the thesis prepared within doctoral programs are highly important for the development and dissemination of scientific knowledge. This is because a doctoral thesis is a synthesis of specialized knowledge and research that further advances this knowledge.

However, it is observed that, starting from the undergraduate education level throughout Turkey, emphasis is predominantly placed on mainstream theories rather than critical perspectives and critical theories at postgraduate levels. Even in the theses prepared in the doctoral programs related to public relations affiliated with the communication discipline, mainstream perspectives and theories still seem to dominate. This study aims to examine doctoral theses written in the field of public relations in Turkey between 1992 and 2023, with the goal of determining whether the trends in doctoral-level public relations studies are mainstream or critical based on the topics under investigation.

Critical theories, known for their pattern against mainstream approaches, strive to understand human behavior and relationships comprehensively and multifaceted through a strong theoretical framework based on various disciplines. This effort to understand requires the development of high-level intellectual skills such as questioning, researching, and critical thinking, rather than conforming to traditional thought systems. Despite the evident importance of a critical perspective, especially in the field of public relations, this tendency is not frequently observed in postgraduate theses.

Based on the data obtained at the end of this study, it can be concluded that the theses produced in the field of public relations at the doctoral level are distant from the pattern of critical theory. According to the findings, it is determined that the topics predominantly researched through mainstream public relations theories in the theses are 'Internal Public Relations,' 'Social Media,' and 'Strategic Communication,' with a significant number (N=129), while those nourished by critical theories are rare (N=1).

Keywords: Public Relations, Postgraduate Public Relations, Public Relations Doctoral Thesis, Critical Theories, Critical Thinking.

GİRİŞ

Düşünme, şimdiki zamanı yorumlamaya çalışan aktif, amaçlı ve sistematik bir zihinsel süreci içerir (Cüceloğlu, 1999). Vural (2004)'a göre iyi bir eğitim, öğrencilere eleştirel düşünme yeteneği kazandırmalıdır; çünkü düşünme becerileri, onların yeni bilgileri anlama ve uygulama yeteneklerini etkileyebilir. Bilimsel düşünme, analitik düşünme ve yaratıcı düşünmenin yanı sıra eleştirel düşünme de son yıllarda popülaritesi önemli ölçüde artan ileri düzey bir düşünme yöntemidir. Eleştirel düşünme kavramının Sokrates'e kadar uzanan derin bir tarihi vardır (Haladyna, 1997). O dönemde düşünme kavramı mantıksal düşünme eylemi olarak kabul ediliyordu. Zamanla olayların kesin tanımını ve değerlendirilmesini anlamak için "düşünme" terimi kullanıldı. "Eleştirel düşünme" kavramı ise, "yargılama sanatı"nı ifade etmek için kullanılan ifadeye dönüştürülmüştür (Lipman, 2003). Literatürde eleştirel düşünmenin genel kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır (Siegel ve Carey, 1989; Cairns, 1996). Bu yüzden farklı tanımlarla karşılaşabilmek mümkündür. Eleştirel düşünme deyince akla ilk gelen bilim insanlarından olan Watson ve Glaser'a göre (1964), eleştirel düşünme; tavırların, tutumların ve bilgilerin yanı sıra kullanılan ve uygulanan beceri, tutum ve bilginin birleşimidir. Ülkemizde eleştirel düşünmenin ilk tanımlarından biri Kazancı (1989) tarafından yapılmıştır. Kazancı (1989) eleştirel düşünmeyi, bilim, kültür ve sanatla ilgili konuların tutarlılığını ve geçerliliğini değerlendirmek için kullanılan bir kavram olarak tanımlamaktadır. Güven ve Kürüm (2004) ise eleştirel düşünmeyi; sorgulama, yargıda bulunma, sonuç çıkarma gibi ileri düzeyde zihinsel beceriler gerektiren aktif, hedefe yönelik, kanıta dayalı, kapsamlı bir süreç olarak tanımlamaktadır.

Bilgi toplumunun gelişmesi ve yaygınlaşmasında bilgi itici bir güçtür. Üniversiteler gerçek bilgiyi üreten önemli kurumlardır. Üniversitelerin kültürel değişim, teknik eğitim, bilimsel araştırma ve eğitim işlevleri bulunmaktadır. Ancak bugün mesleki ve teknik eğitim boyutunun daha öne çıktığı gözlemlenmektedir. Bu durum aynı zamanda üniversite mezunlarının profesyonel, deneyimli ancak yaratıcılık ve eleştirel düşünceden uzaklaşmış uzmanlar olarak meslek dünyasına girmelerine neden olmaktadır. Bunun yanı sıra, sınav sistemine de birtakım eleştiriler getirilmiştir. Hatta öğrencilerin, düşünce özgürlüğünü kısıtlayan bir sınav modeli içinde büyüdükçe sorgulamayan, merak etmeyen, hatırlamayan ve ezberleyerek öğrenen bir yükseköğrenimli kitleye dönüştükleri de iddia edilmektedir (Demirtaş ve Özer, 2015). Bununla birlikte üniversitelerde yürütülen bilgi üretimi araştırmalarının, temel veri olup olmadığına bakılmaksızın müfredatın bir parçası olması gerektiğini belirtmek düşündürücüdür (Tuncer, 2011). Ayrıca üniversitelerin, yalnızca bilgi aktaran, hakim görüşlerin dışındaki görüşleri engelleyen "bilimsel topluluklar" tarafından kuşatıldığı da belirtilmektedir. Ancak toplumsal sorunlara çözüm bulmanın, özgün ürünler üretmenin ve öğrencilere vizyon kazandırmanın en önemli ön koşullarından biri akademik özgürlüktür (Atasoy, 2018). Üstelik bu durumun üniversitelerin yaratıcılığına da zarar vereceği belirtilmektedir (Berlinguer, 2009).

Eğitim; bilginin, becerilerin, alışkanlıkların, inançların, tutumların ve değerlerin oluşma sürecidir. Bu süreç yalnızca kişinin doğal yeteneklerini geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda

onun toplum ve yaşamı için gerekli bilgi ve becerileri edinmesine de olanak tanır (Freire, 1995). Bu durum, düşünmeyi ve buna bağlı olarak eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeyi de içerir. Eleştirel düşünme becerisinin geliştirilmesinde öğrenme programları, öğrenme ortamları ve öğretmen etkinlikleri önemlidir (Kökdemir, 2012). Tarih boyunca hem fen bilimlerinde hem de sosyal bilimlerde birçok teori geliştirilmiştir. Kuramlar gerçeği bulmada, eylemi organize etmede ve bilgi üretimine rehberlik etmede önemlidir. Ancak birçok gelişme ve paradigma değişimi nedeniyle geleneksel teoriler ve felsefi yaklaşımlar önemli değişikliklere uğramıştır (Şimşek, 1997). Geleneksel yöntemlerin etkisi tamamen ortadan kalkmamış olsa da bu değişiklikler yeni kavramların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Eleştirel teori, pozitivist yöntemlere karşı geliştirilmiş, eğitim ve bilgi yönetimi alanlarında oldukça faydalı olan sosyolojik bir teoridir (Demirtaş ve Özer, 2015).

Ana akım yaklaşımlara karşı örüntüsüyle bilinen eleştirel kuramlar, çeşitli disiplinlere dayanan güçlü kuramsal çerçevesi ile insan davranışını ve ilişkilerini bütüncül ve çok yönlü olarak anlamaya çalışmaktadır. Bu anlama çabası, geleneksel düşünce sistemlerine uymaktan ziyade sorgulama, araştırma ve eleştirel düşünme gibi üst düzey zihinsel becerilerin geliştirilmesini gerektirmektedir. Eleştirel kuramlar, pozitivist yaklaşımı ve onu temel alan ana akım kuramları eleştirel bir analize tâbi tutmayı amaçlar (Bakız, 2004). Ana akım teorilerinin çoğu katı ve doğrusal bir yaklaşıma sahiptir; standart ölçüm araçlarını kullanarak gözlemlenen davranışlara ve davranış değişikliklerine odaklanır ve bazı temel içgörülerden yoksundur (Çoban ve Buz, 2008). Bu bağlamda pozitivizm, insanın ilgi ve bilgisini, soyut değerlerden ziyade somut gerçekliklere dayandırmaktadır.

Eleştirel kuramlar, insan davranışını ve güç ilişkilerini anlamayı amaçlayan teorik bir çerçevedir. Temel ilkeler aynı zamanda iletişim ve bilginin gücünü, sosyal ve kültürel olguları ve insan etkileşimini daha iyi anlamak için de önemlidir. Geleneksel eğitim yöntemleri, eğitimi tanımlamak ve uygulamak için davranışsal bir yaklaşım kullanır. Bu görüşe göre eğitim, insan davranışlarının istenilen yönde değişmesi anlamına gelmektedir (Yılmaz ve Altınkurt, 2011). Geleneksel eğitim yaklaşımları, egemen bir gücün kontrolü altındaki eğitim programları aracılığıyla itaatkar ve tekdüze öğrencileri yetiştirmiştir. Eğitimciler öğrencilere gerçeklikten uzak içerikler yüklemekte ve öğrenciler ezbere dayalı anlatımlı eğitim sisteminin pasif katılımcıları haline gelmektedir (Chomsky, 2007; Spring, 1991). Eleştirel kuram açısından ise eğitim, bireylerin ve grupların görüşlerini ifade etmelerine, aktif olmalarına, eleştirel düşünmelerine ve çözüm odaklı olmalarına olanak sağlayan bir özgürlük aracıdır (Atasoy, 2018). Bu nedenle eğitim programları arasında eleştirel kuramlar, eleştirel düşünme becerisine sahip kişilerin yetiştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Son yıllarda düşünme yeteneğini geliştirmek birçok ülkede önemli bir konu haline gelmiştir. Araştırmalar, öğrencilerin düşünme yeteneklerini geliştirme kapasitelerinin sınırlı olması nedeniyle çeşitli sorun ve sorunlarla karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir. Bu sorun ilkokuldan üniversiteye ve lisansüstü eğitime kadar kendini göstermektedir (Güneş, 2012). Yapılan araştırmalar düşünme becerilerinin 12-13 yıllık eğitimden sonra bile gelişmediğini; lise, üniversite gibi eğitim kurumlarının öğrencilerin düşünme becerilerinin gelişiminde

normalin altında bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir (Perkins, 1987; Nickerson, 1988). Bu nedenle eğitim çalışmalarının bu becerileri geliştirmeye odaklanması gerekmektedir.

Üniversitelerin lisansüstü eğitimleri, hem yapısal hem de teorik açıdan üst düzey bilgi üretme işlevi taşıyan önemli bilim üretim sistemleridir. Bu programlar, üst düzey bilimsel bilginin gelişimine katkıda bulunur ve akademik araştırmaların gerçekleştirildiği ortamları sağlar (Varış, 1973).

Üniversitelerdeki akademik çalışmaların önemli bir bileşeni olan enstitülerin lisansüstü programları, yüksek lisans ve doktora çalışmaları aracılığıyla bilimsel araştırmaların önemli bir ayağını oluşturur. Yüksek lisans tezlerini de dahil etmek mümkündür ancak özellikle doktora programları kapsamında yazılan tezler, bilimsel bilginin ilerlemesi ve yayılması açısından büyük bir öneme sahiptir. Çünkü bir doktora tezi, uzmanlaşmış bilginin yanı sıra bu bilgiyi daha da geliştiren bir araştırmanın sentezi niteliğindedir. Ancak lisans eğitimi seviyesinden başlayarak lisansüstü eğitim sürecinde de görülmektedir ki eleştirel düşünceyi tetikleyecek olan eleştirel teorilere kıyasla, daha çok ana akım teorilere vurgu yapıldığı gözlenmektedir. Bu durum, iletişim ana bilim dalına bağlı halkla ilişkiler doktora programlarında yazılan tezlerde de ana akım bakış açısı ve teorilerin hala egemen olduğu gerçeğini ifade edebilir. İşte bu çalışma, bu varsayımın doğruluğunu test etmek amacıyla 1992-2023 yılları arasında Türkiyede halkla ilişkiler alanında yazılmış doktora tezlerini inceleyerek, incelenen konular itibarı ile doktora seviyesindeki halkla ilişkiler eğiliminin ana akım veya eleştirel olup olmadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Halkla İlişkiler Eğitiminde Eleştirel Yaklaşımların Önemi

Halkla ilişkilerin tanımı, faaliyetleri ve yürütülmesi ile ilgili kaynaklar, Türkiye'de oldukça yaygındır. Ancak, bu kaynakların çoğu tarihsel bağlamdan uzak tutularak ve genellikle de kuramla bağlantılı olmayan, Amerikan odaklı tanım ve açıklamalar olarak yer almaktadır. Bu tanımlara göre, halkla ilişkiler, çeşitli kurumlar, firmalar ve topluluklar için her iki tarafın iletişimini sağlamakla görevli bir aracı kurum olarak görülmektedir. Bu bağlamda, halkla ilişkiler, örgütsel yapıların kurumsal etkinliğini artıran ve dolayısıyla toplumun sağlıklı işleyişini destekleyen, herkese faydalı demokratik bir kurum olarak ortaya çıkmaktadır (Keloğlu, 2003).

Türkiye'de halkla ilişkileri tarihsel bağlam içinde ele alıp inceleyen ve eleştirel yaklaşımlardan faydalanan kaynaklar ise nadirdir. Üniversitelerdeki halkla ilişkiler eğitiminde kaynak olarak okutulan kitapların arasında kitap bölümü veya alt başlık olarak değinilen kısımları eleştirel yapan faktör de aslında, halkla ilişkilerin tanımlarına veya işlevlerine ilgili eleştiri getirmeleri değil, halkla ilişkilere atfedilebilecek olan iletişim teorilerini eleştirel paradigma üzerinden hareket eden anlamlandırmalarıdır. Dolayısıyla denilebilir ki, halkla ilişkilerle ilgili yazılan her eleştiri, eleştirel yaklaşım içine girmemektedir.

Halkla ilişkilerde tanım, tarih ve kuram bağına bakıldığında Amerika Birleşik Devletleri'nde belirli zamandaki gelişmelere paralel olarak, belirli uzman kişilerin ele aldığı faaliyetler

ışığında değerlendirildiği görülmektedir. Bu minvalde günümüzde halkla ilişkiler eğitiminin en gelişmiş olduğu ve 1920'li yıllardan bu yana üniversitelerde öğretildiği ülkenin de ABD olduğu aşikardır. Bugüne gelindiğinde halkla ilişkilerle ilgili yapılan tanımların, işlevlerinin özellikle Amerikan tarihsel sürecine bakarak farklılaşıp geliştiği görülebilir. Ancak bu tanımların yine de liberal, kapitalist ve ana akım sistem yaklaşımı çerçevesi dışına çıkamadığı izlenmektedir (Grunig ve Hunt, 1984; Cutlip, vd., 1985; Wilcox, vd., 1995). Üniversitelerin halkla ilişkiler eğitiminde kullandıkları kaynak kitaplardaki içerikler, halkla ilişkiler tarihine ve mesleki pratiklere sanki evrensel bir saptama ve gerçeklik gibi odaklanmış ve ideal halkla ilişkileri tarifleyen faaliyetlerden oluşmaktadır. Halkla ilişkiler eğitiminde bir diğer kaynak içeriği ise halkla ilişkileri belli bir işletme fonksiyonu ve endüstriyel ilişkilerin parçası olan bir kurumsal örgütlenme, hatta kurumsal etkinlikler planlayıp organize etmek açısından ele almakta ve hatta bu durum Keloğlu (2013) tarafından "*...halkla ilişkilerin tanımı ve işlevini kapitalist üretimin bilincinin planlı olarak yaratılması bağlamında incelemek olarak nitelendirilmiştir...*".

Elbette bugün dünyada, başta ABD ve Avrupa olmak üzere her ülkede halkla ilişkiler çalışmaları için lisans ve lisansüstü programları geliştirilmiştir. Örneğin Vural ve Yurdakul'un (2004) bir çalışması ilginçtir ki, batıda geliştirilen programlarda zorunlu derslerin azınlıkta, seçmeli derslerin ise çoğunlukta olduğunu göstermiştir. Bu çalışmada seçmeli derslerin öğrencilerin ilgi alanlarına göre değişiklik gösterdiği görülmektedir. Türkiye'de ise tersine, zorunlu derslerin daha fazla, seçmeli derslerin ise daha az olduğu dikkat çekmektedir (Vural ve Yurdakul, 2004). Türkiye'de halkla ilişkiler üzerine akademik çalışmalar, 1965 yılında Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu'nun kurulmasıyla başlamış, daha sonra halkla ilişkiler bölümleri iletişim fakültelerine bağlanmıştır (Tuncer, 2009). Türkiye'de 90'lı yıllardan itibaren iletişim alanında lisans ve lisansüstü eğitimi veren üniversitelerin sayısı artmıştır (Tokgöz, 2006). Kazancı (2007) Türkiye'de halkla ilişkiler eğitiminin, özellikle de basın-yayın yüksek okullarında gelişmesinin, sanata ve yaratıcılığa yeterince önem verilmemesinde önemli bir rol oynadığını belirtir. Carr'a (1982) göre gazetecilikle ilgili eğitim, halkla ilişkiler programlarında ihtiyaç duyulan becerileri sağlayamamıştır. Kazancı'ya (2007) göre ise halkla ilişkiler programlarındaki temel sorunun mesleki eğitimin teknik odaklı olması ve teknik yeterliliğin kavramsal düşünme ve yaratıcılıkla dengelenmemesine dayanmaktadır. Bu bağlamda hem eleştirel hem de yaratıcı yönlendirmenin olmaması, halkla ilişkileri teknik bir işletme fonksiyonuna indirgemektedir. ABD Halkla İlişkiler Eğitimi Komisyonu (Commission on Public Relations Education), 1980 yılında müfredata lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde öneriler sunma yoluyla halkla ilişkiler eğitimini kurumsallaştıran bir rapor yayınlamıştır. Orada sunulan rapor da daha çok teknik işlevler üzerinde uzmanlaşmayı işaret etmekteydi (Cutlip, vd., 1985). 2006 yılında yayınlanan yeni rapor ise halkla ilişkiler eğitiminin halen sosyal ve ekonomik bilimlerden büyük ölçüde etkilendiğini belirtmektedir (The Professional Bond, 2006). Ancak tüm bu raporların sonunda vurgulanan nokta, bireylerin aldıkları eğitimin sonunda eleştirel düşünme, evrensel bakış açısı, ikna edici akıl yürütme gibi becerileri kazanabilmesinin ne denli önemli ve gerekli olduğu vurgusudur. Bu beceriler ise ancak eğitim programına eleştirel düşünce, eleştirel yaklaşıma vurgu yapan dersler ile sanat ve yaratıcılık derslerinin dahil edilmesiyle mümkündür.

Eleştirel düşünme ve sorun çözme yeteneği, halkla ilişkiler öğrencilerine öğretilmesi gereken en kritik konular arasında yer almaktadır (Hornaman, 2000). Halkla İlişkiler Eğitimi Komisyonu (CPRE) tarafından desteklenen bir araştırmada, halkla ilişkiler uygulayıcısında bulunması en çok arzulanan yeteneklerin yazma, eleştirel düşünme, problem çözme, organizasyonel ve kişilerarası beceriler olduğu tespit edilmiştir (Duğan ve Aydın, 2018).

Üniversiteler her ne kadar lisans ve lisansüstü öğrencileri yetiştirmeyi amaçlasa da, asli işlevi çağın gerektirdiği bilgileri sağlamak ve yenilerini yaratmak olmuştur. Bu bağlamda üniversiteler birer kurum olmanın ötesinde insan yaşamına entegre olan, bilimsel bilgi üreten ve var olan bilgiyi yayan kurumlardır (Atasoy, 2018). Üniversitelerin halkla ilişkiler lisans ve lisansüstü eğitimlerinin temel amacı, salt iletişim faaliyetlerini yürütmekle sınırlı halkla ilişkiler uygulayıcıları yetiştirmenin aksine, kişilerarası iletişimi etkin bir şekilde yönetebilen, edebiyat ve sanat gibi alanlarda sıklıkla bulunan yaratıcılık ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirebilen uygulayıcılar yetiştirmektir (Tuncer, 2011).

Ancak Türkiye'de lisans düzeyindeki halkla ilişkiler eğitiminde analiz ve eleştirel düşünme derslerinin sayıca az olması, önemli bir eleştirel saptamadır (Alemdar ve Erdoğan, 2002; Becerikli, 2004; Peltekoğlu, 2011; Seferoğlu ve Akbıyık 2006; Solmaz, vd., 2012; Duğan ve Aydın, 2018). O yüzden halkla ilişkiler müfredatlarında, halkla ilişkiler teori ve uygulaması, analiz ve eleştirel düşünme derslerinin artırılması önerilmektedir.

Üniversitelerin lisasüstü eğitimleri, gerek yapısal gerekse de teorik olarak taşıdığı işlev itibariyle üst bilimsel bilginin geliştiği ve akademik çalışmaların yapıldığı önemli bilim üretme sistemleridir (Varış, 1973). Enstitülerin lisansüstü programlarında bilimsel çalışmaların önemli ayağını oluşturan yüksek lisans ve doktora çalışmaları üniversitelerdeki akademik çalışmaların önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Özellikle doktora programları kapsamında hazırlanan tezler, bilimsel bilginin gelişimi ve yayılımı açısından oldukça önemlidir. Çünkü bir doktora tezi hem uzmanlaşmış bilginin hem de bu bilgiyi daha da geliştiren araştırmanın bir sentezidir. Ancak Türkiye genelindeki lisans eğitimi seviyesinden itibaren lisansüstü seviyelerde de eleştirel bakış açısı ve eleştirel kuramlar yerine ağırlıklı olarak ana akım kuramlara yer verildiği gözlenmektedir. İletişim ana bilim dalına bağlı halkla ilişkiler doktora programlarında hazırlanan tezlerde de ana akım bakış açısı ve teorilerin hala egemen olduğu söylenebilir. Bu çalışma, 1992-2023 yılları arasında Türkiyede halkla ilişkiler alanında yazılmış doktora tezleri inceleyerek, incelenen konular itibarı ile doktora seviyesindeki halkla ilişkiler eğiliminin ana akım veya eleştirel olup olmadığını ortaya koymayı amaçlamıştır.

YÖNTEM VE ÖRNEKLEM

Araştırmada yöntem olarak içerik analizi kullanılarak 1992-2023 yılları arasında Türkiye'de halkla ilişkiler alanında yapılmış doktora tezleri incelenmiştir. İçerik analizi, yazılı ve sözlü verilerden elde edilen bilgilerin incelenmesine ve yorumlanmasına olanak sağlayan niteliksel bir analiz biçimidir (Cohen, 2007). Ayrıca içerik analizi, benzer verilerin belirli bir kavramsal veya tematik çerçeve içerisinde bir araya getirilmesi, düzenlenmesi ve yorumlanmasını da

içermektedir (Tutar ve Erdem, 2020). Bu kapsamda araştırmada ele alınan konuya yönelik ilgili doktora tezlerine ulaşılarak analizler yapılmıştır.

Doktora tezleri içerisinde içeriğini görmemize izin verilmeyen tezler inceleme dışında bırakılmıştır. Neticede 130 adet doktora tezi bu araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Örneklem seçiminde ise doyma (tam sayım) örneklem seçim tekniği kullanılmıştır. Bu yöntem evrendeki her birimin örnekleme katıldığı örneklem seçim tekniğidir. Örneklemi oluştururken belirli bir özellik veya nitelik bakımından homojen bir grup içinde tam sayılarla belirli büyüklükte örnekleme ulaşmayı amaçlar (Lin, 1976).

BULGULAR

Aşağıda, incelenen tezlerin yıllara, yaklaşımlara, araştırma yöntemlerine, tekniklerine ve en çok kullanılan model ve kuramlara göre analizleri bulunmaktadır.

Tablo 1. Doktora Tezlerinin Yaklaşımlarına Göre Dağılımı (1992-2023)

TEZ	ANA AKIM	ELEŞTİREL	TOPLAM
DOKTORA	129	1	130
%	%99,2	%0,8	%100

Tablo 1'e göre 1992-2023 yılları arasında Türkiye'de halkla ilişkiler alanında 130 doktora tezi yapılmıştır. Tezlerin 129'u ana akım halkla ilişkiler teorilerinden beslenirken (%99.2), sadece 1 tanesinin eleştirel kuramlardan beslendiği görülmektedir (%0.8). Her iki yaklaşım arasında karşılaştırma yapıldığında doktora tezlerinde ana akım yaklaşımın daha ağırlık kazandığı görülmektedir. Tablo 2'de doktora tezlerinin yıllara göre dengesiz bir dağılıma sahip olduğu görülmektedir. En fazla doktora tezinin yazıldığı yıl olarak 2021 (%10) yılı ön plana çıkmaktadır. Onu sırasıyla 2015 (%8,5), 2008 (%7,7) ve 2010 (%7,7) takip etmektedir. Her ne kadar yıllar arasında inişli çıkışlı bir dalgalanma olsa da yapılan çalışma sayısında yıllar ilerledikçe bir artış gözlemlenmektedir.

Tablo 2. Doktora Tezlerinin Yıllara Göre Dağılımı

DOKTORA (DR) YIL	FREKANS	%
2023	9	6,9
2022	9	6,9
2021	13	10,0
2020	10	7,7
2019	1	0,8
2018	9	6,9
2017	5	3,8

2015	11	8,5
2014	5	3,8
2013	7	5,4
2012	4	3,1
2011	6	4,6
2010	4	3,1
2009	2	1,5
2008	10	7,7
2007	7	5,4
2006	5	3,8
2005	4	3,1
2004	2	1,5
2003	1	0,8
2001	2	1,5
1996	1	0,8
1994	2	1,5
1992	1	0,8
TOPLAM	130	%100

Tablo 3. Doktora Tezlerinde En Çok Kullanılan Model ve Kuramlar

DOKTORA (DR) MODEL/KURAM	FREKANS	%
Enneagram Modeli	1	5
Diyalojik İletişim Teorisi	5	24
Diyalojik İletişim Teorisi ve Grunig ve Hunt'ın dört halkla ilişkiler modeli	1	5
Mükemmellik Kuramı	6	29
Grunig ve Hunt'ın dört halkla ilişkiler modeli	2	10
Kişisel Etki Modeli	1	5
Cox'un perspektifi ile propaganda kuramı	1	5
Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı	1	5
Durumsal Halkla İlişkiler Modeli	1	5
Kapalı İletişim Modeli	1	5

Grunig ve Hunt'ın dört halkla ilişkiler modeli ve Durumsal Halkla İlişkiler Modeli	1	5
TOPLAM	21	%100

Tablo 3'te halkla ilişkiler doktora tezlerinde yararlanılan model ve kuramların dağılımı verilmiştir. Bu verilere göre, 'Mükemmellik Kuramı' en çok faydalanılan kuramdır. Onu sırasıyla 'Diyalojik İletişim Teorisi' ve 'Grunig ve Hunt'ın dört halkla ilişkiler modeli' takip etmektedir.

Tablo 4. Doktora Tezlerinin Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı

TEZ	NİTEL	NİCEL	KARMA	TOPLAM
DOKTORA	47	67	16	130
%	%36,2	%51,5	%12,3	%100

Tablo 5. Doktora Tezlerinin Araştırma Tekniklerine Göre Dağılımı

ARAŞTIRMA TEKNİĞİ	FREKANS	%
Anket	44	34
Karma	28	22
Derinlemesine Görüşme	19	15
İçerik Analizi	16	12
Tarihsel Araştırma Yöntemi	4	3
Örnek Olay	14	11
Literatür Taraması	3	2
Göstergebilimsel Çözümleme	1	1
Söylem Analizi	1	1
TOPLAM	130	%100

Tablo 4 ve 5'ten anlaşılacağı üzere, doktora tez çalışmalarında en çok nicel araştırma yöntemlerine (S=67) ve bu yöntemler arasında araştırma tekniği olarak en çok ankete (S=44) başvurulmuştur. Araştırma kapsamındaki doktora tezlerinde kullanılan yaklaşımların çoğunluğu ana akım yaklaşımlardır. Araştırma tekniklerinden en fazla anketin kullanılması da bu durumu desteklediği düşünülmektedir. Bulgulara göre, anketten sonra en çok kullanılan araştırma teknikleri 'Karma', ve 'Derinlemesine Görüşme' olarak belirlenmiştir. Tablo 5'te

sunulan verilere göre, Göstergebilimsel Çözümleme' ve 'Söylem Analizi' en az kullanılan araştırma teknikleri arasında yer almaktadır.

Tablo 6. Doktora Tezlerinin Temalara Göre Dağılımı

DOKTORA (DR) TEMALAR	FREKANS	%
Eğitim	6	4,6
Medya İlişkileri	4	3,1
Müşteri İlişkileri	5	3,8
Kriz	1	0,8
Strateji	14	10,8
Sürdürülebilirlik/KSS	2	1,5
Etkinlik/Fuar	1	0,8
Sosyal Medya/Dijital	20	15,4
Siyasal Halkla İlişkiler/Kamuoyu	11	8,5
Sponsorluk	1	0,8
Bütünleşik Pazarlama İletişimi (IMC)	9	6,9
Uluslararası PR/Lobicilik	10	7,7
Kurum içi PR	22	16,9
Diğer	10	7,7
PR Mesleği	7	5,4
Kültür,Sanat,Spor	4	3,1
STK PR	3	2,3
TOPLAM	130	%100

Tablo 6'da ki verilere göre, en çok işlenen konuların başında 'Kurum içi halkla ilişkiler', 'Sosyal medya' ve 'Stratejik iletişim' olduğu belirlenmiştir. Günümüzde özellikle kar amacı güden organizasyonların hedefleri doğrultusunda hem kurum içi hem de kurum dışı sağlıklı, planlı ve kontrollü bir iletişim sürdürebilmeleri için halkla ilişkilere yöneldikleri görülmektedir. Bu durumun araştırmacıları 'Kurum içi halkla ilişkiler' üzerine daha fazla araştırma yapmaya yönelttiğini tablodaki verilerden anlamak mümkündür. İletişim teknolojilerinin günlük hayata dahil olması ve sosyal medyanın halkla ilişkilere etkisi, tablodaki verilerden de anlaşılacağı üzere araştırmacıları bu konu üzerinde de daha fazla araştırmaya yapmaya yönelttiği görülmektedir.

SONUÇ

Eleştirel düşüncenin kazandırılmasında hiç şüphesiz üniversite eğitimi ve özellikle lisansüstü eğitimi çok önemli yer tutmaktadır (Kara, 2008). Lisans eğitiminde eleştirel yaklaşım odaklı derslerden uzaklaşmış bir eğitim almış olsalar da bilimsel beklenti, akademik olarak lisansüstü eğitimde bu önemli açığın kapanıyor olmasıdır. Lakin elbette tüm bilgileri eğitim programlarına koymak ve öğrencilere aktarmak mümkün değildir. Bu durumu kırabilmek için lisansüstü tezlerde eleştirel düşünce odaklı yaklaşıma gidilebilir. Sorgulayıcı ve önermeci bir örüntüyü vurgulayan eleştirel yaklaşımın genel anlamda iletişim fakültelerinde özel anlamda ise halkla ilişkiler alanında kesin bir şekilde yerleştirilmesi, sadece alanın bir disiplin olarak kabul edilmesi değil, bu alandan mezun olan uzmanların mesleki başarılarında da bir ön koşul olarak görülmektedir (Özdemir 2011). Becerikli'ye (2004) göre analiz ve eleştirel düşünme derslerinin sayıca arttırılması, halkla ilişkiler öğrencilerinin teorik bilgilerini pratik düzlemlere aktarmasını da kolaylaştıracaktır.

Bu araştırma kapsamında doktora tezlerinin taramasında ağırlıklı olarak ana akım araştırmalara ve özellikle pozitivist geleneğe uygun çalışmalar gözlenmiştir. Bu durum Işık ve Şimşek'in (2022) Türkiye'de halkla ilişkiler alanında yazılan doktora tezlerinin çoğunluğunun 'ana akım paradigmadan' beslendiği bulgusunu doğrulamaktadır. İncelemelere dayanarak söylenebilir ki eleştirel perspektiften bakan tez sayısı neredeyse yok denecek kadar azdır. Mevcut çalışmaların çoğunda ise kuramsal çerçevenin daha çok kavramsal çerçeve olarak sunuldukları görülmüştür. Hatta doktora tezlerinde kuramsal çerçeve yerine kavramsal çerçeve adı altında belirli kuramların sıralandığı, bu kuramlar arasında bir bağ kurulmadığı gibi, tezle ilgili bir ilişkilendirme ve değerlendirmelerin de eleştirel açıdan bir hayli uzak yapılandırıldıkları görülmüştür. Bu durum, Akçay'ın (2022) halkla ilişkiler alanında yazılan lisansüstü tezlerinin alana eleştirel bir yaklaşım geliştirmekten ziyade kurumlara yol gösterici bir rehber görevi üstlendiği bulgusu ile tutarlılık göstermektedir.

Araştırma bulgularına göre, 2000'li yıllarla beraber halkla ilişkiler araştırmalarının sayısında önemli bir artışın başladığı ve bu artışın dönemin ortalarında giderek daha da hızlandığı anlaşılmaktadır. Bu durum, 1990'lı yıllardan itibaren halkla ilişkiler alanında yazılan doktora tezlerinin sayısında artış olduğunu gösteren diğer çalışmaların sonuçlarıyla da tutarlıdır (Okay ve Okay, 2008; Çetin, vd., 2016). Halkla ilişkiler alanında yazılan 130 doktora tezinin 129'u ana akım halkla ilişkiler teorilerinden beslenirken, sadece bir tanesinin eleştirel kuramlardan beslendiği görülmektedir. Dolayısıyla yıllara göre artan doktora tezlerinin sayısı ile ana akım yaklaşımlardan beslenen araştırmaların birbirlerine paralel olarak arttığını söylemek mümkündür. Ana akım yaklaşımlardan daha fazla yararlanılmasının temel sebebi olarak halkla ilişkilerin pratik ve uygulamaya dayalı doğası ve bu alanda tüketici davranışlarına ilişkin ek araştırmalara ihtiyaç duyulması gösterilebilir. Bu durum Solmaz, Ergen ve Alkan'ın (2018) Türkiye'de halkla ilişkiler alanında yapılmış doktora tezlerinde halkla ilişkilerin pratik/uygulama alanı olarak ele alındığını ve bu durumun halkla ilişkiler uygulamalarının gelişiminin teorik gelişimden daha fazla önemsendiği bulgusunu doğrulamaktadır.

Halkla ilişkiler alanında yazılan doktora tezlerinde alt alan konularına bakıldığında ise en çok işlenen konuların başında 'Kurum içi halkla ilişkiler' geldiği görüşmüştür. Kurum içi halkla ilişkiler, bir kuruluşun iç iletişimini yönetmede, çalışanların katılımını artırmada ve kurumsal

hedeflere ulaşmada önemli bir rol oynar. Değişen iş ortamı, teknolojik gelişmeler, kültürel değişimler ve rekabet ile kurum içi halkla ilişkilerin daha da önem kazandığını söylemek mümkündür. Ancak bu durumun, yine alana egemen olan sistem yaklaşımı çerçevesinde, kurum içi iletişimin çalışan motivasyonu ve verimliliğin artırılması, çalışanların kurum dışı marka elçileri olması ve sistemin daha etkili işlemesi için ne denli önemli olduklarının altını çizdiği anlaşılmıştır. Araştırma kapsamında incelenen tezlerde 'Sosyal Medya/Dijital' ve 'Stratejik İletişim' kategorisinin en çok üzerinde durulan konular arasında yer alması, halkla ilişkiler uygulama alanlarındaki değişim ve gelişimi gösterir niteliktedir. Halkla ilişkilerin sürekli değişen doğası, teknolojik gelişmelerle birlikte stratejilerinin de yeniden yapılandırılmasına neden olmaktadır. Özellikle iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte öne çıkan sosyal medya araçları, halkla ilişkilerin hedef kitlesiyle daha fazla ve hızlı etkileşim kurabilmesi için oldukça güçlü bir temel oluşturmaktadır (Phillips ve Young, 2009). Dolayısıyla halkla ilişkiler dönüşen dijital teknolojilere göre stratejilerini yeniden yapılandırmakta ve iletişim araçlarının değişen doğası ile kendini uyumlu hale getirerek eleştirel açıdan uzak ve kurumlara hizmet eden bir araca dönüşmektedir (Van Dijk, 2018). Bu durum, Botan ve Taylor'ın (2004) ana akım yaklaşımların halkla ilişkileri kurumsal hedeflere ulaşmak için bir araç olarak gördüğü yönündeki yaklaşımını da doğrulamaktadır.

İncelenen doktora tezlerinde kullanılan yöntemlere bakıldığında veri toplama tekniği olarak en çok anketin tercih edildiği görülmektedir. Bu durum halkla ilişkiler doktora tezlerinde nicel araştırma yöntemlerinin neden çok fazla tercih edildiğini de göstermektedir. Tezlerde en fazla kullanılan veri toplama yönteminin anket olması, tezlerin genellikle etki araştırmasına yönelik çalışılması olabilir. Halkla ilişkilere yönelik yapılan bilimsel araştırmalarda nicel verilerin ve hedef kitlenin veriye dayalı bir biçimde anlaşılmasına olanak sağlayan bilginin önemli olduğu görülmektedir (Bekman, 2022). Dolayısıyla nicel araştırma yöntemleri ile elde edilen bu veriler kurumların tüm stratejilerini ve iletişim şekillerini dönüştürmeye, hedef kitlenin veriye dayalı bir biçimde analiz edilmesine olanak sağlamaktadır. Araştırma bulgulara göre, anket yönteminden sonra en çok kullanılan araştırma teknikleri 'Karma', nitel analiz; 'Derinlemesine Görüşme' ve 'İçerik analizi' yöntemleri olduğu belirlenmiştir (bkz. Tablo 5). Karma tekniğin temel avantajlarından biri, hem nicel hem de nitel araştırma yöntemlerini birleştirerek çeşitli veri türlerini kullanma yeteneğidir. Bu çeşitli veri türleri, araştırmacılara olayları farklı açılardan değerlendirme, eleştirel düşünceye daha geniş bir perspektif katma fırsatı sunabilir. Benzer şekilde nitel araştırma teknikleri arasında yer alan derinlemesine görüşme ve içerik analizi de insanı ve toplumu anlamaya yönelik daha zengin ve bütüncül veriler sunması bakımından eleştirel düşünmeye daha kapsayıcı bir potansiyel kazandırabilir.

Çalışmada sadece 1992-2023 yılları arasında Türkiye'de halkla ilişkiler alanında yapılmış doktora tezlerinin ana akım ve eleştirel olup olmadığının incelenmiş olması bu çalışmanın bir sınırlılığıdır. Ayrıca araştırma kapsamına sadece YÖK veri tabanında kayıtlı olan tezlerin dahil edilmesi, henüz sisteme girilmemiş tezlerin kapsam dışı kalmasına neden olmuş olabilir. Bu çalışmanın ilerleyen aşamalarında, Türkiye'de halkla ilişkiler üzerine yapılan yüksek lisans tezleri de dahil edilerek çalışmalar genişletilebilir ve farklı analizlerde bulunulabilir.

KAYNAKÇA

Akçay, E. (2023). Eleştirel Halkla İlişkilerin Görmezden Geldiği Bir Alan Olarak Sponsorluk: Türkiye'de Lisansüstü Tezler Üzerine Bir İnceleme. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 2023(61), 20-40.

Alemdar, Korkmaz ve Erdoğan, İrfan (2002). Öteki Kuram. Ankara: Erk

Atasoy, F. (2018). Bir Sosyal Kurum Olarak Üniversite, Bilim Zihniyeti ve Türkiye. Gazi Akademik Bakış, 11(23), 289-316.

Bakız, B. (2004). Frankfurt Okulu ve eleştirel teori: Sosyolojik pozitivizmin eleştirisi. Sosyoloji Dergisi, 12–13, 135–158.

Becerikli, S. (2004). Türkiye'deki Lisans Düzeyindeki Halkla İlişkiler Eğitimine İlişkin Bir Değerlendirme, 2nd International Symposium Communication in the Millennium: A Dialogue Between Turkish and American Scholars, University of Texas, Anadolu University, Istanbul University, İstanbul.

Bekman, M. (2022). Halkla ilişkiler uygulamalarında nicel araştırma yöntemi: ilişkisel tarama modeli. Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, 6(16), 238-258.

Berlinguer, L. (2009). Üniversitelerin Siyasi Geleceğine Dair Avrupa'dan Görüşler, Çev: Ceyda Taşkıran, www.int.kocaeli.edu.tr/dosyalar/magnacharta.

Cairns, M. A. (1996). Which should I teach: Critical thinking or facts? Can I do both? practical thinking.

Chomsky, N. (2007). Demokrasi ve Eğitim. C. P. Otero (Ed.), İstanbul: Bgst Yayınları.

Cohen, L. (2007). Experiments, quasi-experiments, single-case research and meta-analysis (Cohen, L., Manion, L., ve Morrison, K. in Eds) Research methods in education. (6th eds.). In: London: Routledge Falmer.

Cutlip, S., Center, A., Brom, G. (1985). Effective Public Relations, Prentice Hall, Wisconsin, ABD.

Cüceloğlu, D. (1999). İyi düşün doğru karar ver. Sistem Yayıncılık.

Çoban, A. İ., ve Buz, S. (2008). ELEŞTİREL TEORİ: GELİŞİMİ, KABULLERİ VE SOSYAL HİZMETTE KULLANIMI. Toplum ve Sosyal Hizmet, 19(1), 71-88.

Demirtaş, H., ve Özer, N. (2015). Eleştirel kuram açısından eğitim ve eğitim yönetimi. Journal of Teacher Education and Educators, 4(2), 206-227.

Duğan, Ö., ve Aydın, B. O. (2018). Halkla ilişkiler lisans öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimlerinin belirlenmesine yönelik bir çalışma. Selçuk İletişim, 11(2), 179-195.

Freire, P. (1995). Ezilenlerin Pedagojisi. (Çev. D. Hattatoğlu ve E. Özbek). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Grunig, J. E. ve Hunt. T. (1984). Managing Public Relations. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Güneş, F. (2012). Öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirme. Türklük Bilimi Araştırmaları, (32), 127-146.

Güven, M. ve Kürüm, D. (2006). Öğrenme stilleri ve eleştirel düşünme arasındaki ilişkiye genel bir bakı. Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (1), 75–89.

Haladyna, T. M. (1997). Writing test items to evaluate higher order thinking, London: Allyn ve Bacon.

Hornaman, L. B. (2000). Public Relations Education and the Public Relations Profession, Master Thesis, University of Florida.

Kazancı, M. (2007). Halkla İlişkiler Eğitimi ve İletişim Fakülteleri (www.prbu.com).
Kazancı, O. (1989). Eğitimde Eleştirici Düşünme ve Öğretimi, İstanbul: Kazancı Kitap A.Ş.
Keloğlu, E. İ. (2003). Halkla ilişkilerde tanım, tarih, kuram bağı ve eğitimin doğası üzerine eleştirel bir inceleme (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
Kökdemir, D. (2012). Üniversite eğitimi ve eleştirel düşünme. Pivolka, 21(7), 16-19.
Lipman, M. (2003). Thinking in Education. New York: Cambridge University Press.
Nickerson, R. S. (1988). On Improving Thinking Through Instruction, dans Review of Research in Education, vol. 15, 1988, p. 3-57
Özdemir, S. (2011). Almanya'da Halkla İlişkiler Eğitimi ve Bir Örnek Analizi Leipzig Üniversitesi Halkla İlişkiler Kürsüsü, S Yıldırım Becerikli (ed.), Halkla İlişkiler ve Reklamın Anatomisi Eleştirel Bir Kavrayış, Ütopya Yayınevi, Ankara.
Peltekoğlu, F. B. (2011). Halkla İlişkiler Okuryazarı Olabilmek, S Yıldırım Becerikli (eds), Halkla İlişkiler ve Reklamın Anatomisi Eleştirel Bir Kavrayış, Ütopya Yayınevi, Ankara.
Perkins, D. N. (1987). Thinking Frames: An Integrative Perspective on Teaching Cognitive Skills, dans J. B. BARON et R. J. STERNBERG (Eds), Teaching Thinking Skills: Theory and Practice, New York, Freeman, 1987, p. 41-61.
Phillips, D. and Young, P. (2009). Online Public Relations: A Practical Guide to Developing an Online Strategy in The World of Social Media, CIPR, London.
Seferoğlu, S. S. ve Akbıyık, C. (2006). Eleştirel Düşünme ve Öğretimi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 30, 193-200.
Siegel, L. ve Carey, H. R. (1989). Critical thinking: a semiotic perspective. ERIC No: ED306554
Solmaz, B., Ergen, Y. ve Alkan, Ö. (2018). Türkiye'de lisansüstü halkla ilişkiler eğitimi üzerine bir araştırma: doktora tezlerinin halkla ilişkiler alanına katkısının niceliksel içerik analizi (2008-2017). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 39, 236-248.
Solmaz, B., Arslan, A., Oğuz Aydın, B., ve Duğan, Ö. (2012). Türkiye'de Halkla İlişkiler Lisans Eğitimi Üzerine Bir Değerlendirme. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (27), 253-269.
Şimşek, H. (1997). Pozitivizm ötesi paradigmatik dönüşüm ve eğitim yönetiminde kuram ve uygulamada yeni yaklaşımlar. Eğitim Yönetimi, 3(1), 97-109.
The Professional Bond, The Report of The Commission on Public Relations Education, (2006). Editör: Turk, Judy, V.
Tokgöz, O. (2006). Türkiye'de İletişim Araştırmalarında İletişim Eğitiminin Rolü ve Önemi, Küresel İletişim Dergisi, Bahar, 1, 1-12.
Tuncer, M. U. (2011). Halkla İlişkiler Eğitimi Üzerine Bir Eleştiri. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (15), 133-144.
Varış, F. (1973). Türkiye'de Lisansüstü Eğitim Sosyal Bilimler, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara.
Vural, B. A., ve Yurdakul, N. B. (2004). Halkla ilişkiler Eğitiminde Müfredat ve Uygulamalar. In International Symposium Communication in the Millennium A Dialogue Between Turkish and American Scholars (Vol. 17, p. 19).
Watson, G ve Glaser, M. E. (1964). Watson-Glaser Critical Thinking Appraisal Manual, New York: Harcourt, Brace and World Inc.

Wilcox, Dennis L., Phillip, H. Ault, and Warren K. Agee, (1995). Public Relations: Strategies and Tactics. New York: HarperCollins College Publishers.
Yılmaz, K., ve Altınkurt, Y. (2011). Öğretmen adaylarının eleştirel pedagoji ile ilgili görüşleri. Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,12 (3), 195-213.

HİSSE FİYATLARININ 2023 HAMAS- İSRAİL SAVAŞINA TEPKİSİ: BORSA İSTANBUL ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Doç. Dr. Yasin ŞEKER[1], Prof. Dr. Fatih KONAK[2]

[1] Hitit Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, Muhasebe-Finansman ABD,
yasinseker@hitit.edu.tr- ORCID ID: 0000-0003-0513-7682

[2] Hitit Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, Muhasebe-Finansman ABD,
faithkonak@hitit.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-6917-5082

ÖZET

Toplumları derinden sarsan depremler, savaşlar, toplumsal olaylar ve diğer doğal ya da doğal olmayan afetlerin finansal piyasalar üzerinde ciddi etkilerinin olduğu yadsınamaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Hamas - İsrail savaşı 7 Ekim 2023 günü Filistin'in Gazze bölgesinde başlamış ve beraberinde çok ciddi insani dramları getirmiştir. Bu çatışma ortamı her ne kadar Türkiye sınırları içerisinde gerçeleşen bir olay olmasa da bulunduğumuz coğrafyayı ve hatta tüm dünyayı yakından ilgilendiren bir boyuta evrilmiştir. Finansal piyasa bakış açısıyla, bu araştırmanın amacı Hamas - İsrail savaşının finansal piyasalara olası etkisini Borsa İstanbul 100 Endeksi'nde yer alan firmalar odağında ortaya koymaktır. Çalışmada olay günü olarak 7 Ekim 2023 tarihinden sonraki ilk iş günü dikkate alınırken, belirlenmiş olayların etkilerini tespit etmek için finans yazınında sıklıkla tercih edilen Olay Çalışması metodolojisi takip edilmiştir. Analiz yapılırken firma bazında bir değerlendirme yerine BIST 100 Endeksi'ndeki 100 firmanın ortalama tepkileri göz önüne alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre, piyasa bahsi geçen olaya tahmin edilebilir ve istatistiksel olarak anlamlı tepki vermiştir. Bu sonuçlar piyasanın bilgi temelinde etkinliğine ve gelişen bu sürece dair bilgi seti sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hamas- İsrail Savaşı, Etkin Piyasalar Hipotezi, Borsa İstanbul 100 Endeksi

ABSTRACT

It is an undeniable reality that earthquakes, wars, social events and other natural or unnatural disasters that deeply shake societies have serious effects on financial markets. The Hamas-Israel war started on October 7, 2023 in the Gaza region of Palestine and brought with it very serious humanitarian tragedies. Although this conflict environment is not an event that takes place within the borders of Turkey, it has evolved into a dimension that closely concerns our geography and even the whole world. From a financial market perspective, the aim of this research is to reveal the possible impact of the Hamas-Israel war on financial markets, focusing on the companies in the Borsa Istanbul 100 Index. While the first business day after October 7, 2023 was taken into account as the event day in the study, the Event Study methodology, which is frequently preferred in the finance literature, was followed to determine the effects of the specified events. While making the analysis, the average reactions of 100 companies in the BIST 100 Index were taken into account instead of a company-by-company evaluation. According to the findings, the market reacted predictably and statistically significantly to the

event in question. These results provide a set of information about the effectiveness of the market on the basis of information and this developing process.

Keywords: Hamas-Israel War, Efficient Markets Hypothesis, Borsa Istanbul 100 Index

1. GİRİŞ

Geleneksel finansın önemli teorilerinden biri olan ve piyasaların etkinliğini vurgulayan Etkin Piyasalar Hipotezi 1970 yılında Fama tarafından ileri sürülmüştür. Bu teoriye göre bilgisel etkinlik açısından piyasa etkinliği üç formda irdelenmektedir (Fama,1970: 383). Zayıf formda etkin piyasa, geçmiş fiyat hareketlerine ilişkin bilgilerin mevcut piyasa fiyatlarına yansıdığı ifade edilen piyasa yapısıdır. Eğer piyasa zayıf formda etkinlik gösteriyorsa, geçmiş fiyat hareketlerine ait bilgi dikkate alınarak ekstra bir getiri elde etmek mümkün olmamaktadır (Uslu, 2002: 126). Yarı-güçlü formda etkin piyasa, hem geçmiş fiyat hareketleri hem de kamuya açıklanmış bilgilerin kullanılarak ek bir getiri elde edilemeyeceği piyasa yapısını ifade etmektedir. Diğer bir anlatımla, piyasa yarı-güçlü formda etkin bir piyasa ise, kamuya yapılan tüm açıklamalara ait bilgiler fiyatlar tarafından kendiliğinden taşınmaktadır (Demireli, 2007: 28). Güçlü formda etkin piyasa, geçmiş fiyat hareketlerinin ve kamuya yapılmış duyuruların yanı sıra içerden öğrenenlerin de menkul kıymetten anormal getiri elde etmenin mümkün olmadığı piyasa yapısını tanımlamaktadır (Karan, 2004)

İzzeddin el-Kassam Tugayları tarafından adlandırılan Aksa Tufanı Operasyonu olarak ifade edilen ya da İsrail tarafından Demir Kılıçlar Operasyonu olarak adlandırılan 2023 Hamas-İsrail Savaşı 7 Ekim 2023 tarihinde, İsrail geneline Hamas'ın silahlı kanadı İzzeddin el-Kassam Tugayları'nın geniş çaplı saldırısı ile başlamıştır. Yom Kippur Savaşı'ndan itibaren İsrail ilk defa savaş ilanı kararı alarak, Gazze'ye büyük bir bombardıman yapmıştır. Bu saldırı sonrası İsrail, Hamas için savaş ilanı kararı almıştır. Bu perpektifte araştırmada Hamas - İsrail savaşının finansal piyasalara olası etkisini Borsa İstanbul 100 Endeksi'nde yer alan firmalar odağında ortaya koymak amaçlanmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Grofi-Klufiman ve Hautsch (2011) tarafından yapılan çalışmada, Londra'da 2007-2008 yılları arasında şirketlerce kamuya açıklanan beklenmeyen haberlere piyasanın vermiş olduğu anlık etkiler incelenmiştir. Araştırmada Londra Borsası'nda işlem gören 39 şirket tarafından açıklanan 29.497 haber kullanılmıştır. Haberler şirket açısından negatif, pozitif ve nötr olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre pozitif haberlerden ve nötr haberlerden doksan dakika önce istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif kümülatif aşırı getiriler tespit edilmiştir. Ayrıca negatif haberler değerlendirildiğinde, açıklamadan altmış dakika öncesinde istatistiksel açıdan pozitif ve anlamlı kümülatif aşırı getirilerin varlığı dikkat çekmiştir.

Kanat ve Tetik (2023) Kahramanmaraş depreminin BİST100 Endeksi üzerine olası etkisini incelemişlerdir. Olay çalışması yöntemi ile elde edilen analiz bulguları neticesinde gerçekleşen getiri ile tahmini getiriler arasındaki farkları inceleyerek, yükselişler ile yaşanan kayıpların istatistiksel sonuçlarına farklı politika önerileri sunmuşlardır. Bu kapsamda oluşabilecek herhangi bir zararın önüne geçilmesi için açığa satışın yasaklanması ve geri alınan payların 30 gün içinde tekrar geri satılamaması gerekliliğinin altını çizmişlerdir.

Hamurcu (2022) 2020 yılında İzmir'de meydana gelen depremin sigortacılık sektöründe faaliyet gösteren firmaların menkul kıymetleri üzerindeki etkisini araştırmışlardır. BIST TUM Endeksi'nde yer alan sigortacılık sektörü menkul kıymetlerinin yaşanan deprem felaketine verdiği 1197 tepki Olay Çalışması yöntemi ile analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre İzmir depreminin, sigortacılık sektörü menkul kıymetlerine ait kümülatif ortalama getirilerde 15, 30, 45 ve 60 günlük dönemlerde negatif yönde etkilere neden olduğunu tespit etmişlerdir.

Guo (2010) tarafından yapılan araştırmada 12 Mayıs 2008'de meydana gelen Wenchuan depreminin borsa üzerindeki uzun dönemli etkileri analiz edilmiştir. Bulgular neticesinde depremin Çin Borsası üzerindeki uzun vadeli etkisinin sınırlı olduğu tespit edilmiştir.

3. VERİ SETİ, METODOLOJİ VE ANALİZ

Araştırmada Olay çalışmalarında anormal getirilerin hesaplanmasında kullanılan tahmin yöntemi olan En Küçük Kareler (EKK) piyasa modeli kullanılmıştır. Bu yöntemin tercih edilmesinin en önemli nedeni, literatürde en yaygın olanı piyasa modeli olmasıdır. Bu modeled ortalama getiriler ile piyasa ve risk arasında lineer bir ilişki olduğu kabul edilmektedir (Eren ve Özçalık, 2020: 1810). Olay çalışmasına dair aşamalar aşağıda ifade edilmektedir:

1. Aşama $R_{it} = \alpha i + \beta_i R_{mt} + \varepsilon_{it}$

2. Aşama $E(R_{it}) = \alpha + \beta(R_{mt})$

Yukarıda ifade edilen denklemde; $E(R_{it})$: i hisse senedinin t gündeki beklenen getirisini, α: Regresyon doğrusunun y - eksenini kestiği noktayı, β: Rregresyon doğrusunun eğimini,

Rmt: Piyasa portföyünün t dönemdeki getirisini, ifade etmektedir.

3. Aşama $AR_{it} = R_{it} - \alpha - (\beta (R_{mt}))$

ARit: i hisse senedinin t günündeki anormal getirisini, Rit: i hisse senedinin günlük getirisini, Rmt: Piyasa portföyünün t dönemdeki getirisini, ifade etmektedir.

4 Aşama. $AAR_t = 1\, n \sum n_i=1 AR_{it}$

AARt: t zamandaki tüm şirketler için ortalama anormal getiriyi, ARit: i hisse senedinin t günündeki anormal getirisini ifade etmektedir.

5. Aşama $CAAR\ (t_1, t_2) = 1n \sum ni=1\ CAAR\ (t_1, t_2)$ Hisse senetlerinin günlük getirileri ise 6. Aşamada ifade edilen denklem yardımıyla hesaplanmıştır.

6. Aşama $Rit = [(Pi,_t - Pi,_{t-1}) / (Pi,t_{-1})] \times 100$

Çalışmanın amacı doğrultusunda Olay Çalışması öntemi dikkate alınarak elde edilen analiz bulguları aşağıda ifade edilmektedir.

Tablo 1: 7 Ekim 2023 Hamas- İsrail Savaşı Sürecinde Gerçekleşen AAR Sonuçları

Gün	AAR	Standart S.	P-Değeri	Neg. AARs (%)
-20	-0,0004	-0,0140	0,011**	54%
-19	-0,0035	-0,1372	0,1088	64%

-18	-0,0041	-0,1521	0,1205	64%
-17	0,0123	0,3853	0,2991	38%
-16	-0,0088	-0,2988	0,2342	70%
-15	0,0013	0,0483	0,038**	54%
-14	-0,0010	-0,0326	0,025**	64%
-13	0,0048	0,2000	0,1581	45%
-12	0,0058	0,1739	0,1377	57%
-11	0,0060	0,1868	0,1478	57%
-10	0,0016	0,0467	0,037**	53%
-9	0,0026	0,0764	0,060*	49%
-8	-0,0127	-0,4134	0,3197	64%
-7	0,0030	0,1011	0,080*	49%
-6	0,0022	0,0683	0,0543	54%
-5	0,0055	0,1751	0,1386	52%
-4	0,0001	0,0030	0,002***	58%
-3	0,0004	0,0200	0,015**	59%
-2	0,0010	0,0368	0,029**	61%
-1	-0,0117	-0,3961	0,3071	74%
0	**0,0110**	**0,4040**	**0,3128**	**37%**
1	-0,0039	-0,1534	0,1216	63%
2	-0,0003	-0,0108	0,008***	63%
3	-0,0049	-0,2422	0,0190**	61%
4	-0,0091	-0,2698	0,2121	61%
5	0,0065	0,2708	0,2128	38%
6	-0,0034	-0,1313	0,1042	61%
7	0,0024	0,0829	0,065*	53%
8	-0,0063	-0,2597	0,2043	58%
9	0,0043	0,1700	0,1347	52%
10	0,0062	0,2435	0,1919	49%
11	-0,0148	-0,6103	0,4568	75%
12	0,0055	0,2154	0,1701	46%
13	-0,0002	-0,0104	0,008***	60%
14	0,0037	0,1399	0,1109	50%
15	-0,0102	-0,5033	0,3840	71%
16	-0,0054	-0,1971	0,1558	55%
17	0,0012	0,0461	0,036**	54%
18	-0,0043	-0,2110	0,1666	59%
19	0,0024	0,0998	0,079*	49%
20	0,0006	0,0277	0,022**	50%

*, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 2: 7 Ekim 2023 Hamas- İsrail Savaşı Sürecinde Gerçekleşen CAAR Sonuçları

Gün	CAAR	Standart Sapma	P-Değeri	Negatif CAARs (%)
[-20,20]	-0,0146	0,1417	0,082*	57%
[-15,15]	-0,0047	0,1322	0,027**	60%
[-10,10]	-0,0055	0,1138	0,038**	54%
[-5,5]	-0,0053	0,0829	0,051*	61%
[-1,1]	-0,0045	0,0465	0,077*	55%
[-20,0]	0,0045	0,1056	0,0338**	53%

[-15,0]	0,0200	0,0984	0,1605	47%
[-10,0]	0,0031	0,0993	0,024**	50%
[-5,0]	0,0064	0,0602	0,083*	52%
[0,2]	-0,0069	0,0579	0,034**	57%
[0,5]	-0,0007	0,0609	0,008***	55%
[0,10]	-0,0622	0,0685	0,028**	48%
[0,15]	-0,0136	0,0868	0,1242	55%
[0,20]	-0,0191	0,0782	0,1927	60%

*,** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

7 Ekim 2023 Hamas- İsrail Savaşı Sürecinde Gerçekleşen AAR sonuçları Tablo 1'de ifade edilmektedir. Tablonun geneli incelendiğinde ilk olarak 0. günde gerçekleşen pozitif AAR değeri dikkat çekmektedir. Fakat bu değerin istatistiksel anlamlılığa sahip olmadığı da fark edilmetkedir. Olay gününden sonraki 2. ve 3. günde sırasıyla %10 ve %5 negatif anlamlı etkinin varlığı görülmektedir. Olay gününden önceki 2. ve 3. günde %5, 4. günde %10 pozitif anlamlı değere rastlanmaktadır.

Tablo 2'de 7 Ekim 2023 Hamas- İsrail Savaşı Sürecinde Gerçekleşen CAAR sonuçları ifade edilmektedir. Tablonun geneline bakıldığında olay gününden sonarki iki günlük süreçte diğer bir anlatımla kısa vadeli [0,2] penceresinde gerçekleşen %5 anlamlı negatif değer dikkat çekmektedir.

4. SONUÇ

Etkin Piyasa Hipotezi, kamuya duyurulan bilginin fiyatlara anında yansıdığını kabul etmekte ve oluşan haberlerin finansal piyasalar üzerinde herhangi bir etkiye neden olmamasından kaynaklı yatırımcının ekstra bir kazanç sağlama fırsatına sahip olmayacağını ileri sürmektedir. Çünkü EPH, kamuya duyurulan veya duyurulmayan bilgi/haberlerin eş anlı olarak tüm yatırımcılara ulaşacağı ve neticesinde de menkul kıymet fiyatlarının bu haber doğrultusunda yeniden oluşacağı kabul edilmektedir. Fakat piyasaların etkinlik düzeylerinde farklılık mevcuttur ve etkin olmayan bir piyasada yatırımcı kamuya duyurulan bilgi aracılığı ile normalüstü getiri elde etme fırsatına sahip olabilmektedir. Bu nedenle, firmalarca kamuya sunulan haberler menkul kıymet fiyatları üzerinde olumsuz ya da olumlu etkilere neden olabilmektedir. Bu perspektifte çalışmanın amacı, Hamas - İsrail savaşının finansal piyasalara olası etkisini Borsa İstanbul 100 Endeksi'nde yer alan firmalar odağında ortaya koymaktır. Elde edilen bugulara göre, savaş sürrecinin en yakın etisininin olduğu dönem zarfında istatistiksel olarak anlamlı negative getiri hareketlerinin varlığı tespit eedilmiştir.

KAYNAKÇA

Demireli, E. (2007). Etkin Pazar Kuramından Sapmalar ve Ekonomik Faktörlere Dayalı Anomalilerin Hisse Senedi Getirilerine Etkileri (İmkb'de Bir Uygulama). Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erdoğan Oral ve Arı Yezegel (2009). The News of No News in Stock Markets. Quantitative Finance, 9(8), 897-909.

Eren, B.S. ve Özçalik, S.G. (2020). Sürdürülebilir Performansın Finansal Performansa Etkisi: DJSI Gelişmekte Olan Piyasalar Örneği. 3. Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi 55(3), 1803-1821.

Fama, E. (1970). Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Works. The Journal of Finance. 25(2): 383-417.

Grofi-Klufiman, Axel ve Nikolaus Hautsch (2011). When Machines Read the News: Using Automated Text Analysis to Quantify High Frequency News-Implied Market Reactions. Journal of Empirical Finance, 18 (2), 321-340.

Guo, XL (2010). The Impact of the May 12 Wenchuan Eartquake on China's Stock Market-As an Example to the Chenyu Price Index of China. International Conference on Management Science and Engineering-Annual Conference Proceedings, 2010: Melbourne, Australia, 1365-1372

Hamurcu, C. (2022). Depremlerin Sigortacılık Sektörü Hisse Senetleri Üzerinde Etkisi Olabilir mi? 2020 Yılındaki İzmir Depremi Üzerine Bir Araştırma. İzmir İktisat Dergisi, 37(2), 428-442. https://doi.org/10.24988/ije.929390

Kanat E. ve Tetik N. (2023). Kahramanmaraş Merkezli Depremler Sonrası İçin Akademik Öneriler (s.113-121), Özgür Yayınları.

Karan M. (2004). Yatırım Analizi ve Portföy Yönetimi. Ankara: Gazi Kitapevi

Uslu, N. (2002). Finansal Piyasalarda Etkinlik ve Etkinliğin Zayıf Formda Test Edilmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KARADENİZ TAHIL GİRİŞİMİ'NİN HİSSE FİYATLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİST GIDA, İÇECEK ENDEKSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Fatih KONAK [1], Doç. Dr. Yasin ŞEKER [2]

[1] Hitit Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, Muhasebe-Finansman ABD,

faithkonak@hitit.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-6917-5082

[2] Hitit Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, Muhasebe-Finansman ABD,

yasinseker@hitit.edu.tr- ORCID ID: 0000-0003-0513-7682

ÖZET

Rusya'nın 2022 yılının Şubat ayında Ukrayna'yı işgal sürecini başlatmasıyla birlikte dünyanın en büyük tahıl ihracatçısı ülkelerinden biri olan Ukrayna'nın deniz yolu ile tahıl ihracı neredeyse tamamen durma noktasına gelmiştir. Bu tedarik sorunu dünya genelinde gıda fiyatlarında yükselmelere yol açmıştır. Dahası gelir düzeyi düşük ülkelerde kıtlık ve açlık tehdinin artmasına neden olmuştur. Sorunun bir nebze giderilebilmesi için Türkiye'nin ev sahipliğinde taraflarla bir araya gelinmiş ve ortak bir zeminde çözüm sağlanmaya çalışılmıştır. Menkul kıymetler üzerinde içsel ve dışsal birçok faktörün etkisi olabileceği düşüncesinden hareketle, bu çalışmada Rusya-Ukrayna savaşı sonrasında oluşan tahıl krizini gidermek için yapılan Karadeniz Tahıl Girişimi'nin Borsa İstanbul Gıda, İçecek Endeksi'nde yeralan firmaların fiyatları üzerindeki olası etkisini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, yarı-güçlü forma piyasa etkiliğini ölçümlemede sıkça kullanılan Olay Çalışması yönteminde Ortalama Anormal Getiriler ve Kümülatif Ortalama Anormal Getiriler kullanılmıştır. Çalışmada olay günü olarak anlaşmanın yapıldığı ve uzatıldığı 4 farklı tarih (22 Temmuz 2022, 17 Kasım 2022, 18 Mart 2023 ve 17 Mayıs 2023) kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, hisse fiyatlarının seçili endeks odağında piyasaya ulaşan yeni bilgiye tepki verdiğini göstermektedir. Bu noktada, araştırma çıktılarının piyasa etkinliği konusunda sağladığı ilave bilgilerle birlikte piyasa katılımcıları tarafından normal üstü getiri elde etmeye katkı sağlayabileceği iddia edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz Tahıl Girişimi, Etkin Piyasalar Hipotezi, BIST Gıda, İçecek Endeksi

1. GİRİŞ

Finans alanında temel bir teori olan Etkin Piyasalar Hipotezi (EPH), finansal piyasaların davranışlarını anlamak için çerçeve sunmaktadır. 1960'larda Eugene Fama tarafından öne sürülen bu teori, finansal piyasalardaki varlık fiyatlarının mevcut tüm bilgileri yansıttığını ve hisse senedi toplama veya piyasa zamanlaması yoluyla sürekli olarak piyasadan daha iyi performans göstermenin imkansız hale geldiğini öne sürmektedir. EPH'ye göre piyasa etkinliği

3 formda ifade edilmektedir. Bunlar: (i) Zayıf Etkin Piyasa; gelecek dönem getirilerinin geçmiş dönem getirilerini kullanarak tahmin etmenin mümkün olmadığı piyasa yapısını ifade etmektedir. (ii) Yarı-Güçlü Etkin Piyasa; geçmiş dönem getirilerinin yanı sıra kamuya ait duyuruları kullanarak menkul kıymetlerden ek bir kazanç elde edilemeyeceği piyasa yapısını tanımlamaktadır. (iii) Güçlü Etkin Piyasa; özel bilgiler dahil fiyatların tümü fiyat mekanizması yoluyla özel bilgiler de dahil olmak üzere ek bir getiri elde etmenin mümkün olmadığı piyasa yapısını açıklamaktadır (Fama, 1970).

2022 yılının en önemli olaylarından birisi Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesidir. Bu işgal girişimi dünyada pek çok tartışmayı da beraberinde getirmektedir. Bu tartışmaların en önemlileri arasında Avrupa'nın güvenliğinin nasıl sağlanacağı ya da ekonomik kriz, gıda ve enerji ile nasıl başa çıkılacağı konuları bulunmaktadır. Karadeniz Tahıl Girişimi Rusya'nın Ukrayna'yı 2022 yılında başlayan işgali sürecinde Rusya ve Ukrayna arasında Türkiye ve Birleşmiş Milletler (BM) ile yapılan bir anlaşma olarak ifade edilmektedir. Orijinal anlaşma 19 Kasım 2022'de sona erecek biçimde ayarlanmıştır. 17 Kasım 2022'de Ukrayna ve Birleşmiş Milletler anlaşmanın 120 gün daha uzatıldığını duyurmuştur. Mart 2023'te Birleşmiş Milletler ve Türkiye, anlaşmanın en az 60 gün daha uzatılmasını sağladıklarını ilan etmişlerdir. Mayıs 2023'te anlaşma bir kez daha 60 gün süreyle uzatılmasının ardından 18 Temmuz'da sona ermiştir. Bu doğrultuda araştırmada, Rusya-Ukrayna savaşı sonrasında oluşan tahıl krizini gidermek için yapılan Karadeniz Tahıl Girişimi'nin Borsa İstanbul Gıda, İçecek Endeksi'nde yer alan firmaların fiyatları üzerindeki olası etkisini ortaya koymak amaçlanmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Billett vd., (1995) tarafından ele alınan araştırmada ,1980-1989 döneminde Amerika'da gerçekleşen 626 kredi anlaşmasının etkilerini olay çalışması yöntemi ile analiz etmek amaçlanmıştır. Yapılan analiz neticesinde olay gününde kredi anlaşmalarının pozitif ve anlamlı anormal getiriye sahip oldukları ifade edilmiştir.

Puah vd., (2009), 2002-2008 yılları arasında Malezya Borsası'nda işlem gören beş enerji şirketi ile petrol fiyatları arasındaki ilişkiyi tespit etmeyi amaçlamışlardır. Analiz sonucunda petrol fiyatları ile 4 firma getirisi arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir.

Bacık vd. (2017), volatilite ve terör arasında dolaylı ya da doğrudan bir ilişki olup olmadığını ve aynı zamanda terör ile varolan korkunun menkul kıymet getirilerine olan olası etkisini araştırmışlardır. Araştırma sonucunda borsa endeksi piyasa getirisinin terör eylemlerine genel olarak duyarsız kaldığının altını çizmişlerdir.

Pandey ve Kumar (2022), küresel turizm şirketlerinin hisse senetleri üzerinde Rusya ve Ukrayna Savaşı'nın etkilerini analiz etmeyi amaçlamışlardır. Analiz sonuçlarına göre, olay gününde savaşın küresel turizm şirketlerinin hisse senedi getirileri üzerinde negatif etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

3. VERİ SETİ, METODOLOJİ ve ANALİZ

Olay Çalışması yöntemi, finansal araştırmalarda belirli olayların finansal piyasalar üzerindeki etkisini değerlendirmek için sistematik bir yaklaşım sunan bir temel taşı olarak ifade edilmektedir. Bilginin ve kararların büyük önem taşıdığı bir dünyada bu yöntem, olayların varlık fiyatları üzerindeki yansımalarını inceleyip analiz ederek yatırımcılara, analistlere ve araştırmacılara değerli bilgiler sağlayan güçlü bir araç olarak hizmet vermektedir. Olay

Çalışması yöntemi özünde bir olay ile bu olayın finansal piyasalar üzerindeki etkisi arasındaki ilişkiyi inceler. Bu yaklaşım, varlık fiyatlarının beklenen veya 'normal' davranışından sapmaları araştıran anormal getirilerin analizine dayanmaktadır. Olay Çalışması yöntemine ait aşamalar Tablo 1'de ifade edilmektedir.

Tablo 1: Olay Çalışması Yöntemine Dair 6 Aşama

Aşamalar	**Formüller (Denklemler)**
1.Aşama	Rit = αi + βiRmt + εit
2.Aşama	E(Rit) = α + β(Rmt)
3.Aşama	ARit = Rit - α - (β (Rmt))
4.Aşama	AARt = 1 n ∑ ni=1ARit
5.Aşama	CAAR(τ1, τ2) = 1n ∑ ni=1 CAAR(τ1, τ2)
6.Aşama	[(Pi,t–Pi,t−1) /(Pi,t−1)] × 100

Araştırmanın amacı kapsamında uygulanan analiz yöntemine ait bulgular Tablo 2 ve Tablo 3'de ifade edilmektedir.

Tablo 2: Karadeniz Tahıl Girişimi Sürecinde Gerçekleşen AAR Sonuçları

Gün	**AAR**	**Standart S.**	**P-Değeri**	**Neg. AARs (%)**
-20	0,0136	0,0284	0,3668	32%
-19	0,0004	0,0231	0,013**	54%
-18	0,0033	0,0331	0,079*	50%
-17	0,0045	0,0280	0,1265	49%
-16	-0,0001	0,0300	0,003***	57%
-15	0,0029	0,0284	0,081*	58%
-14	0,0051	0,0285	0,1411	48%
-13	0,0077	0,0363	0,1684	48%
-12	-0,0181	0,0272	0,4935	82%
-11	-0,0094	0,0332	0,2229	58%
-10	0,0179	0,0300	0,4485	27%
-9	0,0023	0,0237	0,076*	47%
-8	-0,0061	0,0223	0,2138	64%
-7	-0,0049	0,0301	0,1299	58%
-6	0,0036	0,0382	0,074*	42%
-5	-0,0073	0,0294	0,1966	60%
-4	-0,0099	0,0249	0,3099	65%
-3	0,0032	0,0331	0,076*	53%
-2	0,0028	0,0332	0,0662	49%
-1	0,0134	0,0359	0,2910	37%
0	**0,0007**	**0,0322**	**0,017****	**51%**
1	0,0032	0,0246	0,1025	50%
2	-0,0024	0,0254	0,073*	67%

3	0,0027	0,0232	0,093*	50%
4	0,0125	0,0315	0,3071	38%
5	0,0011	0,0280	0,031**	58%
6	0,0001	0,0284	0,002***	59%
7	0,0048	0,0299	0,1281	49%
8	0,0007	0,0341	0,017**	58%
9	0,0034	0,0307	0,087*	50%
10	0,0053	0,0273	0,1528	54%
11	0,0028	0,0318	0,069*	50%
12	-0,0072	0,0268	0,2125	65%
13	0,0035	0,0306	0,091*	52%
14	-0,0094	0,0263	0,2777	74%
15	-0,0027	0,0264	0,082*	62%
16	0,0034	0,0241	0,1116	58%
17	0,0118	0,0297	0,3067	45%
18	-0,0081	0,0266	0,2372	71%
19	-0,0024	0,0257	0,073*	65%
20	-0,0035	0,0247	0,1114	63%

*,** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Karadeniz Tahıl Girişimi Sürecinde gerçekleşen AAR sonuçları Tablo 2'de gösterilmektedir. Tabloda olay gününde diğer bir ifade ile 0. günde gerçekleşen istatistiksel anlamlılığa sahip olmayan pozitif AAR değeri göze çarpmaktadır. Olay gününden sonraki 2. günde %1 negatif 3. günde %1 pozitif anlamlı değer tablodan yansımaktadır. Diğer taraftan olay gününden önceki 3. günde %1 pozitif anlamlı değer dikkat çekmektedir.

Tablo 3: Karadeniz Tahıl Girişimi Sürecinde Gerçekleşen CAAR Sonuçları

Gün	CAAR	Standart S.	P-Değeri	Neg. CAARs (%)
[-20,20]	0,0451	0,1787	0,1987	36%
[-15,15]	0,0222	0,1331	0,1320	39%
[-10,10]	0,0470	0,1339	0,2738	34%
[-5,5]	0,0199	0,1046	0,1507	39%
[-1,1]	0,0173	0,0558	0,2428	39%
[-20,0]	0,0247	0,1411	0,1387	45%
[-15,0]	0,0037	0,1099	0,027**	50%
[-10,0]	0,0155	0,1017	0,1211	47%
[-5,0]	0,0028	0,0728	0,030**	51%
[0,2]	0,0015	0,0540	0,022**	51%
[0,5]	0,0178	0,0897	0,1572	47%
[0,10]	0,0322	0,1283	0,1974	37%
[0,15]	0,0191	0,1332	0,1139	52%
[0,20]	0,0204	0,1425	0,1134	47%

*,** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 3'te Karadeniz Tahıl Girişimi sürecinde Geçekleşen CAAR sonuçları görülmektedir. Tablonun geneline bakıldığında inceleme aralıkalrının hepsinde pozitif çıktılar dikkat çekerken, bu değerlerinin hepsinin anlamlı olmadığı da fark edilmektedir. Ayrıca [0,2] penceresinde gerçekleşen %5 pozitif anlamlı değer tablodan yansımaktadır. Diğer bir anlatımla gerçekleşen olay ardından kısa vadeli pozitif anormal getirinin varlığı görülmektedir.

4. SONUÇ

Karadeniz Tahıl Girişimi, küresel tarım pazarında, özellikle de sektördeki hisse fiyatları üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilmektedir. Rusya, Ukrayna ve Türkiye gibi Karadeniz çevresinde yer alan çeşitli ülkeler arasındaki işbirliği çabası olarak başlatılan girişim, tahıl üretimini, ihracat kapasitelerini ve küresel tarımsal ticarette genel pazar varlığını desteklemeyi amaçlamaktadır. Finansal piyasalar odağında dikkate alınan Etkin Piyasa Hipotezi çerçevesinde, uluslararası bir tahıl krizinin giderilmesi için yapılan çalışmaların sonucu olan Karadeniz Tahıl Girişimi süreçlerinin Borsa İstanbul Gıda, İçecek Endeksi üzeerindeki olası etksinin ortaya çıkarılması bu çalışmada amaçlanmıştır. Ugulanan Olay Çalışması yöntemi neticesinde elde edilen bulgulara göre, anlaşma sonrası 20 günlük süreçte farklı değerlendirme pencerelerinin tamamında bulunan pozitif CAAR değerleri piyasadaki pozitif algıyı yansıtmaktadır. Bu noktada, araştırma çıktılarının piyasa etkinliği konusunda sağladığı ilave bilgilerle birlikte piyasa katılımcıları tarafından normal üstü getiri elde etmeye katkı sağlayabileceği iddia edilebilir.

KAYNAKÇA

Bacık E., M. Özer ve S. Altınırmak (2017). Terörün Volatilitiye Etkisi: Türkiye BIST 100 Endeksinde Bir Uygulama. Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 4(2), 55-75.

Bilett, M.T, Flannery, M.J. ve Garfinkel, J.A. (1995). The Effect of Lender Identity on A Borrowing Firm's Equity Return, The Journal of Finance, 50(2), 699–718.

Pandey, D. K. ve Kumar, R. (2022). Russia-Ukraine war and the global tourism sector: A 13-day tale. Current Issues in Tourism, 1-9. doi: 10.1080/13683500.2022.2081789

Puah, C., Lay-Phin T. ve A. H. Md I. (2009). Nexus between oil price and stock performance of power ındustry in Malaysia, MPRA Paper No. 31757.

YEŞİL MOTİVASYON, YEŞİL YETENEK VE YEŞİL FIRSATLAR IŞIĞINDA YEŞİL İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ UYGULAMALARINI ANLAMAK

Dr. Öğr. Üyesi Enes KAYA[1], Dr. Öğr. Üyesi Eray Ekin SEZGİN [2]
[1]Kafkas Üniversitesi, Kağızman Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, enes.kaya@kafkas.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-7844-6799
[2]Munzur Üniversitesi, İİBF, eraysezgin@munzur.edu.tr- ORCID ID:0000-0002-8565-0269

ÖZET

Son birkaç yılda, çevresel konulara ilişkin küresel endişeler artmıştır. Küresel rekabetin yarattığı endişe ve tüketicilerin giderek artan çevre farkındalığı kurumların yeşil yönetim felsefesini benimsemeleri hususunda itici bir güç olarak görülmektedir. Son zamanlarda, iş çevrelerinde yeşile yönelmenin ve çeşitli çevre yönetimi tekniklerini benimsemenin önemi konusunda artan bir farkındalık gözlemlenmektedir. Bu noktada ortaya çıkan en önemli uygulamalardan biri, yeşil insan kaynakları yönetimidir. Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi (Yeşil İKY), kurumlarda çalışan insanlar ve kurum üzerinde çevre sorunlarını ele alma yönünde derin bir etkiye sahip olabilecek önemli bir yönetim alanı olarak ortaya çıkmıştır. Yeşil İKY esasen çevresel dengeyi sağlamaya ve sürdürmeye yönelik uygulamaların, politikaların, davranışların ve öğrenme süreçlerinin benimsenmesini içerir.

Kurumlar tarafından benimsenen bu yeşil İKY uygulamalarının araştırılması, İKY alanına akademik ve pratik açıdan önemli katkılar sağlayacaktır. Yeşil İKY, 1990'lardan sonra örgütsel araştırmalarda ortaya çıkan bir çalışma alanıdır. Bu derleme, büyük ölçüde ayrı olan çevre yönetimi ve insan kaynakları yönetimi araştırmaları literatürlerinin entegrasyonu için bir örnek oluşturmaktadır. Derleme, mevcut literatürü Yetenek-Motivasyon-Fırsat teorisi temelinde kategorize ederek kurumların yeşil insan kaynakları yönetimi uygulamalarını keşfetmekte ve kaydetmektedir. Çalışma ayrıca bazı Yeşil İKY uygulamalarının gelecekteki yönünü tartışarak mevcut literatüre katkıda bulunmaktadır. Çalışmanın potansiyel araştırmacıların ilgisini çekmesi ve Yeşil İKY'nin kavramsal olarak anlaşılması açısından faydalı olacağı umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları, Yeşil Yetenek, Yeşil Motivasyon, Yeşil Fırsat

UNDERSTANDING GREEN HUMAN RESOURCE MANAGEMENT PRACTICES IN THE LIGHT OF GREEN MOTIVATION, GREEN TALENT AND GREEN OPPORTUNITIES

ABSTRACT

In the last few years, global concern about environmental issues has increased. The concern created by global competition and the increasing environmental awareness of consumers are seen as a driving force for institutions to adopt the green management philosophy. Recently, there has been a growing awareness in business circles about the importance of going green and adopting various environmental management techniques. One of the most important practices that emerge at this point is green human resources management. Green Human Resource Management (Green HRM) has emerged as an important area of management that can have a profound impact on the people working in organizations and the organization to address environmental issues. Green HRM essentially involves the adoption of practices, policies, behaviors and learning processes to achieve and maintain environmental balance.

Investigating these green HRM practices adopted by organizations will provide significant academic and practical contributions to the HRM field. Green HRM is an emerging area of research in organizational studies after the 1990s. This review provides an example of integrating the largely separate literatures of environmental management and human resource management research. The review explores and records organizations' green human resource management practices by categorizing the existing literature on the basis of Capability-Motivation-Opportunity theory. The study also contributes to the existing literature by discussing the future direction of some Green HRM practices. It is hoped that the study will be of interest to potential researchers and useful for conceptual understanding of Green HRM.

Key Words: Green Human Resources Management Practices, Green Talent, Green Motivation, Green Opportunity

GİRİŞ

İnsanın yaratıcılığı, bilgisi, zekası, deneyimi ve yeteneği, günümüz işletmelerinin rekabette üstünlük sağlama çabalarının temel dayanağı haline gelmiştir. Bu çerçevede, on yıllardır ikincil ve pasif bir fonksiyon olarak kalan personel yönetimi, 1980'li yıllarda işletmelerin nitelikli işgörenlerini sahip olduğu en değerli kaynak olarak görmeye başlamasıyla insan kaynakları yönetimi (İKY) olarak gelişme göstermiş ve işletmelerin öncelikli unsuru olma niteliği kazanmıştır (Alayoğlu, 2010: 74). İnsan Kaynakları Yönetimi yaklaşımı, temelleri personel yönetimi anlayışına dayanan ve günümüzde tüm örgütlerin stratejik hedeflerine ulaşabilmeleri için kritik role sahip bir yaklaşımı temsil etmektedir. İKY, yıllar içindeki gelişim sürecinde kuramsal altyapısı üzerine birçok çalışmaya sahip ve sürekli olarak gelişen bir disiplin olarak görülmektedir (Gerçek ve Gerçek, 2022). Birçok akademisyen, insanları yönetmenin teknoloji veya sermayeyi yönetmekten daha zor olduğunu belirtmiştir. Ancak insan kaynaklarını iyi yönetmeyi öğrenmiş olan şirketler, insan kaynaklarını etkin bir şekilde elde etmek ve kullanmak

zahmetli olduğundan ve çok daha uzun zaman aldığından, uzun bir süre boyunca diğerlerine göre daha avantajlı olacaktır (Tiwari ve Saxena, 2012).

İnsan kaynakları yönetimi, entegre bir dizi kültürel, yapısal ve personel tekniği kullanarak, yüksek düzeyde kararlı ve yetenekli bir işgücünün stratejik olarak konuşlandırılması yoluyla rekabet avantajı elde etmeyi amaçlayan istihdam yönetimine farklı bir yaklaşımdır (Davied, 1991). İnsan kaynakları yönetimi stratejik bir olgudur. Belirli çalışanları değil tüm idari personeli kapsar. İnsanları kuruluşun en önemli varlığı olarak görür, insanlarla ilişkilerinde proaktiftir ve şirket performansını, çalışanların "ihtiyaçlarını" ve toplumsal refahı artırmayı amaçlamaktadır (Prowse ve Prowse, 2010). Bir işletmenin önceki dönemlerde başarı ölçütü büyük ölçüde ekonomik değerin teşvik edilmesine bağlıydı. Ancak günümüzde kuruluşlar, ekolojik ayak izlerini azaltmayı göz önünde bulundurmak ve kuruluşun kurumsal sektörde başarılı olmasını sağlamak ve böylece hissedarların kar elde etmesini sağlamak için ekonomik ve finansal faktörlerin yanı sıra sosyal ve çevresel faktörlere de önem vermek durumunda kalmışlardır. Endüstrilerden kaynaklanan çevre kirliliği ve atık seviyelerindeki artıştan kaynaklı, yenilenemeyen kaynakların hızla yok olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Çevrenin uğramış olduğu bu tahribat ve toplumsal sonuçlar üzerindeki nihai olumsuz etkisini azaltmak amacıyla hükümet ve özel sektör tarafından uygulanan politikalarda çeşitlenmeye ve yeni çözüm arayışlarına neden olmuştur (Cherian ve Jacob, 2012). Çevre, bir işletme için tehditler ve fırsatlar yaratabilir, bu nedenle karar vericiler tarafından aktif olarak dikkate alınmalıdır. Sürdürülebilir kalkınma için yeşil yönetim kavramı, zenginlik yaratmak için endüstriyel büyüme ile gelecek nesillerin gelişebilmesi için doğal çevrenin korunması arasındaki denge ihtiyacını açıklamaya çalışmaktadır. Bununla birlikte, bir firmanın veya tüm toplumun yeşil yönetim yoluyla sürdürülebilirliği nasıl sağlayabileceği konusu hala tartışmaların merkezinde ve muğlaktır, bu da firmaların sürdürülebilir bir rekabet gücü yeşil yönetimi nasıl oluşturabilecekleri konusunda daha fazla araştırma penceresi açmaktadır (Hosain ve Rahman, 2016).

Kurumsal sektör tarafından çevre yönetim sistemlerinin daha fazla benimsenmesi söz konusudur. Bu da yeşil yönetim adı verilen yeni bir stratejik manevranın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Lee'ye (2009) göre bu yaklaşım 2000'li yılların başından beri oldukça etkili ve karlı olarak değerlendirilmektedir. Lee, yeşil yönetimi, bir kuruluşun çevre yönetimi stratejilerini çevresel unsurları korumak ve ölçmek amacıyla düzenlemek için benimsediği strateji olarak tanımlamıştır. Daily ve Huang (2001), kuruluşların esasen endüstriyel büyüme ile yaşanılan çevrenin iyi korunmasını ve desteklenmesini sağlamak arasında bir denge kurmaları gerektiğini tavsiye etmiştir. Bu uygulamaların benimsenmesi, nihai olarak firmaya fayda sağlayacak ve "yeşil ve rekabetçi" mantığının ortaya çıkmasına neden olan bir dizi farklı avantajla birlikte sunulmuştur (Cherian ve Jacob, 2012).

Yeşil insan kaynakları, sürdürülebilir uygulamaları teşvik etmek ve sürdürülebilirlik konularında çalışanların farkındalığını ve taahhütlerini artırmak için her çalışan temas noktasını/arayüzünü kullanmayı ifade etmektedir. Daha fazla verimlilik, daha düşük maliyet ve daha iyi çalışan bağlılığı ve elde tutma ile sonuçlanan çevre dostu İK girişimlerinin üstlenilmesini içermekte ve bu da kuruluşların elektronik dosyalama, araba paylaşımı, iş paylaşımı, telekonferans ve sanal görüşmeler, geri dönüşüm, tele işe gidip gelme, çevrimiçi

eğitim, enerji verimli ofis alanları vb. gibi çalışanların karbon ayak izlerini azaltmalarına yardımcı olmaktadır. Bu yeşil dünyada yeşil İK veya insan yönetimi işlevi, insan yönetimi ve yetenek yönetimi odağının bir parçası olarak sürdürülebilirliği merkeze almakta ve kuruluşlar gündemlerini bununla uyumlu hale getirerek toplumla etkileşim kurmaktadır (Mandip, 2012). Yeşil İKY, kuruluş çalışanlarının yeşil olmasını amaçlayan sistemin edinimi, seçimi, eğitimi ve geliştirilmesi, ödüllendirilmesi, uygulanması ve sürekli bakımını içeren tüm faaliyetlere atıfta bulunur. Yeşil İKY, kuruluşun çevresel hedeflerine ulaşmak ve kurumsal sürdürülebilirliğe önemli katkı sağlamak için normal çalışanların yeşil çalışanlara dönüştürülmesiyle ilgilidir. Politikalara, uygulamalara ve sisteme entegre olur. Birey, toplum, çevre ve iş organizasyonunun yararı için kurum çalışanlarının yeşil olmasını sağlamayı hedefler. Yeşil İKY'nin amacı, organizasyonel ve çevresel sürdürülebilirliği teşvik etmek için organizasyonun her çalışanında yeşillenmeyi geliştirmek ve korumaktır. Gelecek nesillerin ihtiyaçlarını göz önünde bulundururken, mevcut müşterilerin ihtiyaçlarını karşılama becerisini bünyesinde barındırır. Sürdürülebilir büyüme, finansal, çevresel ve sosyal sermayenin uzun vadede korunması, muhafaza edilmesi ve geliştirilmesi ile tutarlı değer yaratan bir iş modelini kapsar (Das ve Singh, 2016).

İK fonksiyonu, uygulamalarını ve politikalarını bir eko-odaklanmayı yansıtan sürdürülebilirlik hedefleriyle uyumlu hale getirerek kurum içinde çevresel sürdürülebilirliğin itici gücü haline gelecektir. İK stratejisi, İK ekibinin ve diğer çalışanların isteklerini yansıtmalı ve onlara ilham vermeli, şirketin stratejisi, değerleri ve kültürü ile uyumlu olmalı, yatırımcılara sürdürülebilir getiri sağlamalı, müşteri ihtiyaçlarını karşılamalı, ortaya çıkan toplumsal eğilimleri belirlemeli ve bunlara yanıt vermeli, hükümet ve düzenleyici beklentilere yanıt vermeli ve kamu politikası gündemini etkilemelidir. Özetle, tüketicilerin ve çalışanların değişimi zorladığı yeşil bir dünya yaratmak mottosu olmuştur. Aslında İK fonksiyonu "İnsan ve Toplum" olarak yeniden adlandırılabilir (Mandip, 2012).

1. İnsan Kaynakları Yönetimi Kavramı

İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY), bir organizasyonun en değerli varlıkları olan insan kaynaklarıyla ilgilenen önemli bir yönetim bölümüdür (Shoeb, 2015). İnsan kaynakları yönetimi temelde örgütteki çalışanların yönetilmesi, geliştirilmesi ve motive edilmesiyle ilişkilidir. Genel olarak işgücü işletmelerde insan temelli bir zeminden öte, ekonomik bir değer olarak algılanmış ve tanımlanmıştır. Oysa günümüzde geniş bir literatür, örgütsel başarının ve rekabet üstünlüğünün önemli bir kaynağı olarak insan faktörüne işaret etmektedir. Bu açıdan modern işletmelerde İKY'in önemli kurumsal rollerinden biri de çalışanın örgüte kattığı rekabet avantajını desteklemektir (Akgeyik, 2010: 77). Mevcut insan kaynağının en etkin biçimde kullanılması ancak doğru insan kaynağının, yine doğru yer ve zamanda bir araya getirilmesi ile mümkündür. İnsan Kaynakları Yönetimi, iki amacı gerçekleştirmek için çalışır. İlki, çalışanlardan maksimum verim alabilmek amacıyla, çalışanların bilgi ve yeteneklerinin ortaya çıkarttırılarak, örgüte en üst düzeyde katkının sağlanması, bir diğeri ise rekabet üstünlüğü elde etmek için çalışanlara güvenilir ve sağlıklı bir çalışma ortamı hazırlayarak yapılan işten zevk alınmasını sağlamaktır. Söz konusu amaçlar arasında son derece güçlü bir bağ vardır. Güvensiz ve sağlıksız şartlar altında çalışmak zorunda kalan personelden verim elde etmek mümkün değildir (Sunter, 2019: 149).

Lado ve Wilson (1994) İKY sistemini "bir firmanın insan kaynaklarını çekmeye, geliştirmeye ve sürdürmeye (veya elden çıkarmaya) yönelik farklı ancak birbiriyle ilişkili bir dizi faaliyet, işlev ve süreç" olarak tanımlamıştır. İK uygulamaları genellikle kültür ve iş stratejisi ile uyumlu stratejik sistemlerle birlikte hayata geçirilir. İKY uygulamalarının insan sermayesinin geliştirilmesinde etkili olduğunu ve örgütsel performansa ve rekabet avantajına katkı sağladığını savunan çeşitli araştırmacılar bulunmaktadır (Akt: Cherian ve Jacob, 2012). İnsan Kaynakları Yönetimi, iş yerinin İnsan Kaynakları gereksinimlerinin kullanıldığı, İnsan Kaynakları gereksinimlerinin karşılandığı, işe yeni başlayan iş görenden maksimum çıktının alınması amacıyla gereken tüm özendirme ve iş yeri koşullarının sağlandığı süreç olup, başka iş yeri özellikleri olan pazarlama, finans ve üretim gibi iş yeri menfaatlerinin karşılanmasına fayda sağlayan bir iş yeri özelliğidir (Ceylan, 2023: 5).Bir işletmede, çalışanın ihtiyaç ve beklentilerini karşılayan, aynı zamanda motivasyon ve verimliliğini arttıran unsur, insan kaynakları yönetimidir. İşletmelerde insan kaynakları yönetimi; çalışan ihtiyacının belirlenmesinden giderilmesine kadar uzanan bir süreci yürütmektedir. Bunun yanı sıra insan kaynakları performans değerlendirmesi, eğitimi ve geliştirilmesi, kariyer planlaması ve ücretlendirilmesi gibi süreçleri de üstlenmektedir. Çalışandan maksimum ölçüde yararlanmayı ve çalışanın yaşam kalitesini yükseltmeyi amaçlayan insan kaynakları yönetimi, insanı merkezine alan bir yönetim anlayışı olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2023: 28).

Özdemir (2023: 12) insan kaynakları yönetimini; örgütler için bir girdi olan insan emeğinden en yüksek düzeyde verim alınmak üzere mal ve hizmet üretiminde faydalanılması ve koordinasyonun sağlanmasıdır. İnsan kaynaklarını yönetimini; örgütlerin nitelikli işgücünü bünyelerine katma, bünyesindeki çalışanları geliştirme ve elde tutmak için gerçekleştirilen tüm faaliyetler şeklinde belirtmektedir. Öge (2011) İKY'yi, örgütün insan kaynakları (İK) ihtiyacının değerlendirilerek belirlendiği, bu ihtiyacın karşılandığı ve kendisinden en iyi yönde verimin alınacağı bir çalışma ortamının sağlandığı süreç olup, örgütün amaçlarının gerçekleştirilmesine katkıda bulunan bir işletme fonksiyonu olarak tanımlamıştır. Konusu insandır, örgütteki tüm çalışanları kapsar. İKY, çalışanların işe alınması, işten çıkarılmaları, ücret ve maaş ödenmesi ile işçi-işveren ilişkileri gibi geleneksel görevlerinin yanında, örgüte yeni teknolojiler sunmak, işleri yeniden tasarımlamak ve düzenlemek, çalışanlara dönük kariyer planlama ve düzenlemeleri yapmak, örgütün amaçlarının gerçekleşmesine yardımcı olmak ile geleceğin yöneticilerini yetiştirmek ve geliştirmek görevlerini de üstlendiğini ifade etmiştir. Ceylan (2023: 6) İnsan Kaynakları Yönetimini, şirketin İK gereksinimlerini gözlemleyerek tespit ettiği, gereksinimin giderildiği ve bundan en etkin ve verimli bir şirket için iklimin oluşturulduğu bir süreç olarak tanımlamıştır. Şirketin hedeflerinin gerçekleştirilmesi için en uygun ortamın yaratıldığı işletme organı olduğunu ve öznesi insan olup tüm iş görenleri kapsadığını belirtmiştir. İKY, işe alma, işten çıkarma vb. geleneksel vazifelerine ek olarak, iş yerine yenilikler katmak, iş görenlerin kariyerleri konusunda planlamalar yaparak gerekli aksiyonları almak ve hem iş yerinin amaçlarını gerçekleştirmek hem de çalışanlar arasından geleceğin yöneticilerini yetiştirmek ve eğitmek gibi misyonlarının da mevcut olduğuna çalışmasında yer vermiştir.

Redman ve Matthews (1998) kuruluşların kalite ve stratejilerini belirleyen insan kaynakları yönetimi uygulamalarını ''İKY demeti'' şeklinde açıklamıştır; (Akt: Tiwari ve Saxena, 2012);

❖ Dikkatli işe alım ve seçimin yapılması, örneğin; 'toplam kaliteli işe alım', 'sıfır hatalı işe alım', 'doğru ilk kez işe alım' gibi.
❖ Kapsamlı ücretlendirme sistemlerine sahip oluması, örneğin; ikramiyeler çoklu beceri sahibi olmak isteyen personel için mevcuttur.
❖ Takım çalışması ve esnek iş tasarımının yapılması, örneğin; bütünlük duygusunu teşvik etmek ve tasarlamak.
❖ Eğitim ve öğrenimin sağlanması, örneğin; ön hat personelinin gelişmiş kişilerarası ve sosyal becerilere teşvik edilmesi.
❖ Çalışanların katılımının sağlanması, örneğin; çalışanların organizasyondaki önemli değişiklikler hakkında bilgilendirilmesinin sağlanması ve çözüm önerilerinin dikkate alınması.
❖ Koşullu ödüllendirme ile bağlantılı performans değerlendirmeleri sistemleri, örneğin; müşteri geri bildirimlerinin toplanarak, çalışanların görevlerinin ötesinde ve üstünde yaptıkları çalışmaları takdir etmek amaçlı çalışanlara ikramiye verilmesi.

İnsan kaynakları yönetimi (İKY), çoğunlukla bir örgütte işgörenlerin yönetimiyle ilgili olan felsefeyi, politikaları, yöntemleri ve uygulamaları adlandırırken kullanılan bir kavramdır. İKY, genel olarak örgütlerde çalışan bireylerin gereksinimlerinin giderilmesine yönelmiştir ve insanı temel alan ve onun daha etkin, verimli ve yararlı olması, diğer yandan iş doyumuna sahip ve mutlu olabilmesi için gereken düzenlemelerin tamamını kapsamaktadır. Çalışma ortamında bireyin işe alınmasından, uyum eğitimine, ücret ayarlamasına, işletme ile olan hukuksal bağına, verimliliğine, performans değerlemesine, bireysel ve toplumsal gereksinimlerinin karşılanmasına ve nihayet işten ayrılmasına kadar geçen tüm süreçler, İKY uygulamaları çerçevesinde gerçekleştirilmektedir (Öğüt vd., 2004).

2. Yeşil İnsan Kaynakları (YİK) Kavramı

Geleneksel olarak, firmaların sadece sağlam finansal performansının şirketler ve hissedarları tarafından kurumsal başarıyı garanti etmesi beklenirdi, ancak bu artık geçerli değildir; Ekonomik ve finansal sonuçlara ekolojik ayak izlerinin en aza indirilmesi ve sosyal ve çevresel hususlara artan ilginin eşlik etmesi gerekmektedir. Bu nedenle, yeni stratejik konu, kurumsal çevrecilik veya yeşil yönetim 1990'larda ortaya çıkmış ve 2000'lerde uluslararası alanda popüler bir slogan haline gelmiştir. Yeşil yönetim, şirketlerin gelecek nesillerin gelişebilmesi için endüstriyel büyüme ile doğal çevrenin korunması arasında denge kurmaları gereken çevre yönetimi stratejileri geliştirerek çevreyi yönettikleri bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram, işletmeler, özellikle de küresel çapta faaliyet gösteren çok uluslu örgütler için stratejik bir baskın konu haline gelmiştir (Hosain ve Rahman, 2016). Aslında Yeşil İKY sadece örgütsel düzeyde değil, çalışan veya birey düzeyinde de önemlidir. Bir çalışanın iş yaşamının yanı sıra bir de özel yaşamı vardır ve bu nedenle iş yaşamı alanında bir çalışan, özel yaşam alanında ise bir tüketicidir. Her iki yaşam alanında da çevre dostu davranışlar kolaylaştırılır. Yeşillendirme, çalışanın başarılı kurumsal yönetime önemli bir bireysel katkı sağlamasına ve iyi bir vatandaş olarak çevreye önemli bir katkı sağlamasına (çevresel sürdürülebilirlik bazında) faydalı olacağı düşünülmektedir (Opatha ve Arulrajah, 2014).

Yeşil insan kaynakları yönetimi, çalışanların çevre yanlısı davranışlarını geliştirmek, çalışanların beklentilerini karşılamak ve örgütsel hedeflere ulaşmak için İKY'nin iş tasarımı, personel alımı, eğitim ve geliştirme, motivasyon ve bakım işlevlerine yeşil yönetim unsurlarının

dahil edilmesi olarak tanımlanmaktadır. İKY'nin amaçları iki yönlüdür; birincisi, örgütsel hedeflere ulaşmak ve ikincisi, çalışanların beklentilerini karşılamaktır. İKY'ye yeşil yönetim unsurlarının dahil edilmesi, çalışanların çevre yanlısı davranışlarının iyileştirilmesi olan üçüncü bir amaç daha eklemektedir (Shah, 2018). Yeşil insan kaynakları, firmalar için yeni yeteneklerin çekilmesi, çalışanların elde tutulması, maliyetlerin azaltılması, rekabet avantajı yaratılması, firmanın çevredeki genel verimliliğini artırmak, iş sürdürülebilirliğini geliştirmek, genel çalışanların refahını ve üretkenliğini artırmak gibi çok sayıda avantajı bünyesinde barındırmaktadır (Shoaib vd., 2021).

Hosain ve Rahman (2016), yeşil yönetimin başarılı olabilmesi için çalışanların yeşillendirme konusunda ilham alması, güçlendirilmesi ve çevre konusunda bilinçlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Öte yandan, yeşil yönetim girişimlerini etkin bir şekilde uygulamak ve çevresel yenilikleri teşvik etmek için kurumların yüksek düzeyde teknik ve yönetim becerilerine sahip olmasının fayda sağlayacağını belirtmiştir. Bir diğer faydayı Shahriari vd. (2019) çalışmalarında, yeşil insan kaynakları yönetimini kullanarak, çevreyi korumanın yanı sıra verimliliği artıracak ve olumlu finansal etkileri de dahil olmak üzere olumlu sonuçlarından yararlanılabileceğini ifade etmişlerdir;

- Büyüme, refah ve çalışan sağlığı
- Çalışanların yaratıcılığının ve değişebilirliğinin artması.
- Finansal performans ve çevre koruma arasında denge
- Kuruluşun toplumdaki daha iyi imajı, kalifiye personelin korunması ve teşviklerin artması, ilgili kuruluşa bağlılıkları ve sadakatleri ve artan rekabet avantajı nedeniyle daha kalifiye personelin çekilmesi.
- Su ve enerji tüketiminin azaltılması, kağıt tüketiminin azaltılması, atıkların azaltılması ve hatta geri dönüştürülerek gübre olarak kullanılması ve tüm bunların maliyetleri düşürmesi.
- Hava kirliliğini azaltan ve maliyetleri düşüren ulaşımın azaltılması.
- Çevresel bozulma etkilerinin azaltılması.
- Yeşil bir çalışma ortamı oluşturmak
- CO2'nin azaltılması.
- Toplumda yeşil kültürü ve yeşil yaşam tarzını teşvik etmek.

Yeşil insan kaynakları yönetimi, çevre yönetiminin İKY yönlerini yansıtır ve odak noktası, firmaların operasyonel süreçleri aracılığıyla kirliliğin önlenmesinde İKY'nin rolü üzerinedir. Yeşil insan kaynakları yönetimi kavramı, stratejik, yüksek performanslı ve yüksek taahhütlü İKY ile ilgili uygulamalar gibi diğer İKY uygulamalarını içerebilir ancak yeşil insan kaynakları yönetimi, aşağıdaki birkaç açıdan bu yapılardan farklıdır (Tang vd., 2017);

- Birincisi, yeşil insan kaynakları yönetimi, bir firmanın çevre korumaya yönelik yönelimini yansıtır ve ekosistemlerin kırılganlığına, şirketlerin ekonomik faaliyetlerinin ekolojik etkilerine odaklanan bir dizi spesifik İKY uygulamasını içerir. Örgütsel stratejik hedeflere dayanan stratejik İKY gibi diğer İKY kavramları doğal çevreyi göz ardı etmiştir.
- İkincisi, organizasyonel performans veya iç üretim süreçlerindeki iyileştirmeler dışında, yeşil insan kaynakları yönetimi dış paydaşlara daha doğrudan faydalı olabilirken, genel İKY uygulamaları esas olarak organizasyonel performansı veya kârı iyileştirmeye odaklanır. Yeşil insan kaynakları yönetimi, çalışanların çevresel uygulamalara bağlılığını ve katılımını teşvik

edebilir, bu da onların aidiyet ve gurur duygularını artırabilir ve onları daha fazla çalışmaya motive edebilir. Bu çevre dostu uygulamalar bu nedenle bir firmanın iyi bir itibar kazanmasına, paydaşların baskısını azaltmasına ve uzun vadede gelecek nesillere fayda sağlamasına yardımcı olabilir.

Özetle, yeşil insan kaynakları yönetimi, şirketlerin çevre ile etkileşiminin ve çevre üzerindeki etkisinin yönetimini ifade etmektedir. Mevzuata uygunluğun ötesine geçerek kirliliğin önlenmesi, ürün yönetimi ve kurumsal sosyal sorumluluk gibi kavramsal araçları da içermesi gerekmektedir. Ticari firmalar, toplumumuzun bir parçası oldukları, çevreden izole edilemeyecekleri ve aslında geçmişte karbon ayak izlerinin çoğuna katkıda bulundukları için çevre yönetimi konularında hayati bir rol oynamaktadır. Örneğin, biyoteknoloji ürünleri geliştirilmesi gibi yenilikçi teknolojinin uygulanması ve sınırlı doğal kaynakların kullanımını azaltmak için alternatif enerji arayarak çevresel bozulmayı hafifletebilir düzeye getirilebilir. Bu nedenle iş dünyası, toksik olmayan ve çevreyi daha az kirleten ürünler yaratarak çevresel tahribatın etkilerini en aza indirmek için yenilikçi teknoloji araştırmalarına daha fazla çaba göstermelidir (Hosain ve Rahman, 2016).

3. Yeşil İKY Uygulamaları

Appelbaum ve diğerlerinin (2000) geliştirdiği yetenek, motivasyon ve fırsat (AMO) teorisi bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Teori, gerekli becerilere sahip olmanın, uygun motivasyonun ve kilit karar alma girişimlerine katılım için verilen fırsatların çalışan performansını belirlemek için zorunlu olduğunu öne sürmektedir. AMO teorisi, İKY uygulamalarının, kuruluşun stratejik hedefleriyle uyumlu çalışanların yeşil davranışlarını gerçekleştirmek için çalışanların yetenek, motivasyon ve fırsatlarını artırarak kuruluş performansına katkıda bulunduğunu iddia etmektedir. AMO teorisinin merceğinden bakıldığında, İKY'nin yeşil değerlere sahip yetkin çalışanların işe alınması ve geliştirilmesi; yeşil tabanlı stratejiler ve teşvikler ve etkin performans yönetimi yoluyla çalışanların motivasyonunun ve bağlılığının artırılması ve çalışan katılımı programları yoluyla çalışanlara bilgi paylaşımı ve sorun çözme faaliyetlerine katılma fırsatı sağlanması yoluyla yeşil kurumsal performansa katkıda bulunduğu iddia edilebilir (akt. Fawehinmi vd., 2019: 882) .

Yeşil İKY, yönetim ve İKY literatüründe nispeten yeni bir gündemdir. Tang vd. (2017) yeşil İKY'yi, bir kuruluşun çevresel performansını güçlendirecek, personel farkındalığını artıracak ve çevre yönetimi sorunlarına bağlılık gösterecek kaynakların çevre dostu kullanımını teşvik etmeyi amaçlayan İKY uygulamaları olarak tanımlamıştır. Yeşil İKY uygulamaları, personel arasında çevre bilincini teşvik eden ve özel ve çalışma yaşamlarında çevre dostu tutumlar oluşturmak için davranışlarını iyileştiren İKY uygulamaları olarak da adlandırılmaktadır (Saeed vd., 2019). Yeşil İKY kurumlarda yeşil farkındalığın artırılması konusunda bazı sorumlulukları vardır ve işgörenler de kurumların çevreye verdikleri zararı minimuma indirmesinde yardımcı olması için teşvik edici yönleri bulunmaktadır (Bangwal ve Tiwari, 2015). Kurumlar nispeten yeni gündem Yeşil İKY uygulamalarını, geleneksel İKY sürecinin hemen hemen bütün aşamasında hayata geçirebilmektedir (Uslu ve Kedikli, 2017). Yeşil İKY kavramı tipik olarak, çalışan katılımı yoluyla sürdürülebilir, çevre dostu ve rekabet avantajı yaratmak için yeteneklerin geliştirilmesi (seçim/işe alma, eğitim ve geliştirme), çalışanların motivasyonu (performans yönetimi/değerlendirme, ücret ve ödül sistemi) ve çevreci fırsatlar sunma (çalışan

katılımı, yetkilendirme ve katılım, destekleyici örgüt kültürü/iklimi, işgören katılımı ve çevre yönetiminde sendika görevleri) gibi tüm İKY uygulamalarında mümkün olan en az evrak işinin kullanılmasını içerir (Renwick, Redman ve Maguire, 2013).

Yeşil politikaları özümseyen kurumlarda insan kaynaklarının kilit görevi, mevcut sistem içerisinde gereksinim duyulan çevresel politikaların uygulanmasına yönelik olarak işgörenlere ve yöneticilere pusula görevi görmektir (Supriya, 2017). İş stratejisi ve İKY uygulamaları arasındaki ahengin kurumların başarılı olabilmesinde kilit rol oynadığı kabul edildiğinde, beşeri sermayenin stratejik ortak olabilmesi için, İK yöneticilerinin stratejik karar verme süreçlerinde diğer üst kademe yöneticilerin yanında olduğunu hissettirmesi gerekmekte ve İK hedefleri, stratejileri, felsefesi ve uygulamaları ile kurumsal amaçlar ahenkli hale getirilmedir (Oncer, 2019: 202). Söz konusu ahengin mümkün kılınması ve kurumun yeşil uygulamalara geçişinin destek olunmasına yönelik olarak gerçekleştirilebilecek yeşil insan kaynakları yönetimi uygulamaları aşağıda ele alınmıştır.

3.1. Yeşil Motivasyon

Farklı departmanlarda çalışanlar, çevreyle ilgili birçok sorunla karşı karşıya kalmakta ve bu da çok fazla kirlilik ve bozulmaya yol açmaktadır. Dolayısıyla, bu aşamada kuruluşlar günlük operasyonlarını, ürünlerini, hizmetlerini veya diğer faaliyetlerini ekolojik sorunları çözebilecek çevre dostu uygulamalara dönüştürmek isterler. Ancak bu, çalışanların büyük desteğini, çevre sevgisini ve yeşil motivasyonunu gerektirir. Çalışanların yeşil motivasyonu, yeşil çevre performansı alanında çok önemli bir faktördür çünkü çalışanlar yeşil uygulamaları takip etmek için motive edilmezse, hiç kimse yeşil planı başarılı bir şekilde uygulayamaz (Ahmed vd., 2021). Yukarıdaki tablo 1'den elde edilen birkaç ortak faktör ayrıntılı olarak şu şekilde açıklanabilir:

Yeşil Performans Yönetimi/Değerlendirme

Yeşil performans değerlendirmesi çevresel olaylar, çevresel sorumlulukların kullanımı ve çevresel kaygıların ve politikanın iletişimi gibi konuları kapsar. Çevresel yeşil performans değerlendirmesiyle ilgili konular, yöneticilerin daha geniş performans hedeflerine ek olarak çevre yönetimi performansından da sorumlu tutulmaları ihtiyacıyla ilgilidir. Çevre yönetimi hedefleri olan yeşil performans değerlendirme sistemlerinin dezavantajı olarak, diğer çalışanlar için daha geniş kapsamlı olmaktan ziyade, büyük ölçüde yalnızca tesis veya bölüm müdürleri ve yöneticileriyle sınırlı görünmesi söylenebilir (Milliman ve Clair 1996: 60). Yöneticilerin kendi bölümleri veya departmanları için spesifik ve gerçekçi yeşil hedefler belirlemesi ve politikalarını ve hesap verebilirliklerini iletmesi büyük önem arz etmektedir. Çünkü yönetici, çevre yönetimiyle ilgili hedeflerden herhangi bir sapmadan sorumlu olacaktır (Faisal, 2023: 5).

Yeşil Ücret ve Ödeme Sistemi

Ödül yönetimine stratejik bir yaklaşım doğrultusunda, yeşil ücret ve ödül, çalışanları çevresel hedeflere katkıda bulunmaları için cezbetmeyi, elde tutmayı ve motive etmeyi amaçlayan finansal ve finansal olmayan ödüllerden oluşan bir sistemdir (Jabbour vd., 2013). Renwick vd. (2013)'ne göre, yeşil ödüllendirme sistemi kurumun çevresel hedefleriyle uyumlu olmalıdır. Jackson ve Seo (2010), teşviklerin ve ödüllerin, çalışanların performansını firmanın hedefleriyle uyumlu hale getirme konusunda İKY sistemindeki diğer uygulamalardan daha güçlü ölçütler olabileceğini öne sürmüştür. Ancak, genel olarak çoğu araştırmacı parasal ve

parasal olmayan ödüllerin birleştirilmesinin çalışanları motive etmede daha etkili olduğunu kabul etmektedir (Jabbour, Santos ve Nagano 2008; Renwick vd., 2013).

3.2. Yeşil Yetenek

Bu tür bir yeşil insan kaynakları yönetimi uygulamaları, yüksek performanslı çalışanları çekerek/seçerek ve eğiterek ve onları geliştirerek yeşil çalışan ‘’Yeteneğini’’ geliştirerek, çevresel sürdürülebilirliğe katkıda bulunur (Renwick vd., 2013). Edinilen yeşil yetenek doğal yeşil yetenekten daha faydalı olduğundan (Subramanian vd., 2016), çalışanların tedarikçiler ve müşterilerle işbirliği yapma kapasitesini artırmak için yeşil eğitim gereklidir (Yu vd., 2020).

Yeşil Seçim ve İşe Alma

Yeşil işe alım, çevre bilincine sahip adayları aramak ve kuruluşun mevcut veya gelecekteki açık pozisyonlarına başvurmaları için teşvik etmektir. Yeşil seçim ise farklı seçim araçları kullanarak uygun yeşil bilgiye sahip uygun adayların seçilmesidir (akt. Faisal, 2023: 5). Yüksek kaliteli personel çekmek, ‘’yetenek savaşında’’ önemli bir insan kaynağı sorunudur. Bazı işverenlerin, özellikle de çok uluslu şirketlerin, çevre konusunda giderek daha bilinçli hale gelen genç nesil için seçim cazibelerini artırmak amacıyla bir tür ‘’işveren markası’’ olarak İKY uygulamalarını benimsedikleri görülmektedir. İş arayanlar, kendilerinin ve kuruluşların değerleri arasında yakın bir uyum olan kuruluşları tercih etmektedir ve işe alım çabalarında bir kuruluşun çevresel itibarı ve imajı artık giderek daha fazla ön plana çıkmaktadır (Renwick vd., 2013: 2).

Yeşil Eğitim ve Geliştirme

Eğitim ve geliştirme, çalışanların beceri, bilgi ve tutumlarının geliştirilmesine odaklanan, çevre yönetimi ile ilgili bilgi, beceri ve tutumların bozulmasını önleyen bir uygulamadır (Zoogah, 2011: 17). Yeşil çalışanlar edinmenin başarısı, kuruluşun bu çalışanları etkili bir şekilde eğitmesi halinde anlamlı hale gelir. Bu nedenle, eğitim verilmeden önce eğitim ihtiyaç analizi yapılması şarttır. Yeşil eğitimin amacı, işyerinde çevre yönetimi uygulamalarının başarılı bir şekilde uygulanmasında işgücünün bilgi ve becerilerini geliştirmektir (akt. Faisal, 2023: 5). Ramus (2002), en iyi yönetim uygulamaları üzerine yöneticilerle yaptığı bir ankette, çevresel eğitim ve geliştirmenin yanı sıra, çalışanların çevresel sonuçların bir parçası olduklarını hissettikleri olumlu bir çevre kültürü oluşturmanın, çevresel hedeflere ulaşılmasını kolaylaştıran en önemli İKY süreçleri olduğu sonucuna varmıştır.

3.3. Yeşil Fırsatlar

Bu tür bir yeşil insan kaynakları yönetimi uygulamaları ise çalışanların çevre yönetimi girişimlerine katılmaları için ‘’Fırsatlar’’ sağlayarak çevresel sürdürülebilirliğe katkıda bulunur (Renwick vd., 2013).

Çalışan Katılımı

ABD’deki NUMMI otomobil fabrikasında çevre yönetimi girişimlerine işçi katılımı üzerine yapılan bir çalışma, çalışanların yöneticilerin sahip olmadığı bilgi ve becerilere sahip olması nedeniyle çalışanların katılımının çevresel performansın iyileştirilmesine önemli bir katkı sağladığını ortaya koymuştur (Rothenberg 2003). Rothenberg’in çalışması, bunu pasif bir

katılım biçimi olarak tasvir etmek yerine, çalışanların çevre yönetimi projelerine bağlamsal, süreçsel, kuruluşlar arası bilgi katkısının, uzman yönetim ve teknik personelin dış bilgisiyle birleşerek çevre sorunlarını verimli bir şekilde çözdüğünü göstermektedir. Yalın üretim tesislerinin kültürü ve yapıları - örneğin minimum tampon stokları sorunlu durumların anında geri bildirimini sağlar - çevre yönetimi projelerinde işçiler ve uzmanlar arasındaki bilgi birleşimini kolaylaştırmıştır (Renwick vd., 2013).

Yetkilendirme ve Katılım

Çevre girişimlerinde destekleyici yönetici ve amir davranışlarının, çalışanların çevre yönetimine katılımını geliştirmede önemli olduğuna dair önemli kanıtlar vardır (Renwick vd., 2013). Ramus ve Steger'in (2000), bir çalışanın şirketin çevresel performansını geliştireceğini düşündüğü herhangi bir eylem olarak tanımlanan çalışan ''eko girişimleri'' üzerine yaptığı çalışmada, yetkinlik geliştirme, iletişim, ödüllendirme ve tanıma gibi yönetsel davranışlar ile çalışanların yenilikçi çevresel faaliyetlere katılımı arasında güçlü bir ilişki bulunmuştur.

Destekleyici Örgüt Kültürü/İklimi

Çevre yönetimi literatüründeki güçlü bir tema, etkili sonuçların sadece üretim süreçlerinde, ürünlerde veya hammaddelerde değişiklik yaparak değil, aynı zamanda kurumların uzun vadeli sürdürülebilirliği destekleyen derinlemesine yerleşmiş değerlere sahip olması için kurum kültürünü değiştirerek elde edilebileceğidir (akt. Renwick vd., 2013). Johnson ve Walck (2004), bir kurumun, beş adımı kullanarak çevre boyutunu kurum kültürünü oluşturan değerler setine etkili bir şekilde entegre edebileceğini belirtmiştir: a-Üst yönetim, çevre boyutunu kurumun yeni bir değeri olarak kabul eder ve yayar. b-Üst yönetim, çevresel uygulamaların bir kurumun rutinlerini nasıl etkileyebileceğini tanır ve yayar. c-Üst yönetim, çevresel değerlerin çevre yönetim sistemlerinin çeşitli aşamalarını desteklemesi gerektiğini gösterir. d-Eğitim, performans değerlendirmeleri ve çalışanların çevre performansına odaklanan ödüller için sistemler vardır. e-Çalışanlar ekolojik boyutu yeni bir örgütsel değer olarak benimser.

İşgören Katılımı ve Çevre Yönetiminde Sendika Görevleri

Sendikaların genel olarak çevre sorunları konusunda uzun bir eylem geçmişi vardır; bunun nedeni, üyeleri için daha güvenli ve sağlıklı bir işyeri ve iş korumasının sağlanmasının temel geleneksel sendika kaygıları olması değil, aynı zamanda işyerlerinde etki alanlarını genişletmek ve işverenleri yeni yeşil sendikalar yaratmaya teşvik etmektir (Renwick vd., 2013).

4. Kurumlarda Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Faydaları ve Yeşil İKY Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Kurumlarda yeşil İKY uygulamalarının benimsenmesinin potansiyel faydalarından bazıları şunlardır:

- **Gelişmiş bir kurumsal imaj ve marka** - Prasad (2013) yeşil İKY'nin bir kuruma gelişmiş bir kurumsal imaj ve marka kazandıracağını iddia etmektedir. Prasad, yeşil İK'nın çalışanların doğal kaynakların korunması konusunda bilinçli ve ilgili olmasında önemli bir rol oynadığını ve kirlilik kontrolü, atık yönetimi ve çevre dostu ürünlerin üretimine katkıda bulunduğunu belirtmiştir.

- **Bir firmanın genel performansında iyileşmeye yol açan yeşil ve rekabetçi cazibenin ortaya çıkışı** - Cherian ve Jacob (2012) İK çevre uygulamalarının benimsenmesinin nihai olarak firmaya fayda sağlayacak bir dizi farklı avantaja sahip olduğunu belirtmektedir. Bu da ‘’yeşil ve rekabetçi’’ bir cazibenin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yazarlar, bu benimsemeyle ilişkili faydalardan bazılarının, bir kurumun operasyonel performansıyla ilgili iyileştirmeler, ekip çalışmasının teşviki, kurum kültüründe iyileştirmeler, kamu imajının iyileştirilmesi, çalışanların elde tutulma oranında iyileştirme, daha iyi çalışanları cezbetmede iyileştirme, üretkenlik ve sürdürülebilirlikte iyileştirme, kurumun çevresel etkisinde azalma, gelişmiş rekabet gücü, artan genel performans ve genel maliyette azalma olduğunu belirtmektedir. Ayrıca çevresel sistemlerin yönetiminin, kurumun diğer yönetim stratejileriyle senkronize olarak iyileştirmeler sağlayacağını tespit etmişlerdir.
- **Yeşil İK girişimleri, şirketlerin yeteneklerini kaybetmeden maliyetlerini düşürmek için alternatif yollar bulmalarına yardımcı olabilir**, yeşil ekonomide kuruluşlar yeşile dönerek ve karbon ayak izlerini azaltarak muazzam operasyonel tasarruflar sağlayabilecek yeni bir çevresel DNA yaratarak muazzam büyüme fırsatlarına sahiptir (Prasad, 2013).

O’Donohue ve Torugsa (2016: 239) kuruluş içinde yeşil uygulamaların benimsenmesinin faydalarını çok açık bir şekilde ifade etmektedir. ‘’Maksimum fayda elde etmek için, günümüzde birçok firma, çevresel düzenlemelere yalnızca uyumu amaçlayan reaktif bir yaklaşımın artık rekabetçi bir seçenek olmadığının farkındadır ve çevre yönetimine proaktif bir yaklaşım benimsemektedir; bu yaklaşım, rekabetçi bir öncelik olarak bir ürünün yaşam döngüsü boyunca çevresel etkiyi en aza indirmek için atıkların önlenmesi, enerji tüketiminin azaltılması ve ürün ve süreç inovasyonuna vurgu yaparak firma performansını artırmak için uyum ve azaltmanın ötesine uzanan stratejik bir amaç ile gönüllü olarak başlatılan geleceğe yönelik yönetim uygulamaları ile karakterize edilmektedir’’.

Tablo 1, son on yılda Yeşil İKY üzerine yapılan farklı ampirik çalışmaları özetlemektedir.

Tablo 1. Yeşil İKY Üzerine Seçilmiş Ampirik Çalışmalar

Yazar	Ampirik Çalışmaların Özeti
Bangwal vd. (2017)	Araştırmacılar, Yeşil İKY’nin çalışanların iş yaşamı aracılığıyla çevresel performans üzerindeki rolünü incelerken, Yeşil İKY’nin doğrudan veya dolaylı olarak çevresel performansla nasıl ilişkili olduğuna dair bir model önermişlerdir. Çalışma, iş yaşamının Yeşil İKY ve çalışanların çevresel performansı ile anlamlı bir aracılık etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışma için, 29 madde kullanılarak ölçülebilen altı boyutlu bir Yeşil İKY Ölçeği geliştirmişlerdir.
Jirawuttinunt ve Limsuwan (2019)	Yeşil İKY uygulamalarının entelektüel sermaye ve çevre performansı ile ilişkisini incelemişlerdir. Yeşil İKY’nin dört boyutunun (yeşil işe alım ve seçim, yeşil eğitim ve gelişim, yeşil ücret ve ödüller ve yeşil performans yönetimi) kurumsal performansı doğrudan etkilediğini ve kurumsal performansın da yeşil entelektüel sermaye ve çevresel performans ile ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca, çalışan motivasyonunun yeşil örgütsel performansın anahtarı olduğunu ortaya koymuşlardır.
Mukherjee vd. (2020)	Yazarlar, Hindistan’daki yükseköğretim kurumları üzerinde yaptıkları çalışmada, düşük Yeşil İKY uygulamaları bulmuşlardır. Yeşil İKY uygulamalarını değerlendirmek için, 40 madde kullanılarak ölçülebilen yedi boyutlu bir İKY Ölçeği geliştirmişlerdir.
Raut vd. (2020)	Bu çalışma, otomotiv hizmet sektöründeki en önemli Yeşil İKY göstergelerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Yazarlar, 15 alan uzmanıyla yarı yapılandırılmış bir görüşme yaparak Yeşil İKY göstergelerini belirlemiş ve göstergeleri son haline getirmek için MICMAC analizini kullanmışlardır. Sonuç olarak, Yeşil örgüt kültürü ve yeşil stratejinin benimsenmesi ile Yeşil eğitim ve gelişim'in önemli göstergeler olduğunu, Yeşil çalışan ilişkileri ve sendika-yönetim'in ise büyük ölçüde diğerlerine bağlı olduğunu tespit etmişlerdir.

Ren vd. (2021)	Yeşil İKY kullanımının, özellikle yüksek kirlilik seviyelerine sahip bölgelerde bulunan işletmeler için CEO'ların çevresel inançları ile yüksek oranda ilişkili olduğunu keşfetmişlerdir. Yeşil İKY ile uyumlu olarak çalışanların çevreye olan bağlılığı, firmanın finansal ve çevresel performansını olumlu yönde etkilemektedir.
Ercantan ve Eyüpoğlu (2022)	Bu çalışma, potansiyel çalışanların [üniversite öğrencilerinin] yeşil insan kaynakları yönetimi kullanan işletmeler hakkındaki görüşlerinin, iş yerinde gelecekteki yeşil davranışlarını nasıl etkileyebileceğini incelemiştir.

Kaynak: Faisal, 2023

SONUÇ

Yeşil İKY, kurumların çevre dostu olmasında önemli bir rol oynayabilir. Kurumların Yeşil ideolojiyi yönetim uygulamalarına aktif olarak dahil etmeleri gerektiği konusunda giderek artan bir küresel fikir birliği vardır. İnsanların çevre sorunlarına ilişkin artan farkındalığı, dünyayı yeşil bir ekonomiye dönüştürmektedir. Bu çerçevede, yeşil sorunları ele alan ve yeşil girişimlerde bulunan kurumlar, çevre yönetimini insan kaynakları yönetimine entegre etmelidir. Çalışmanın önemli bir katkısı, AMO teorisini kullanarak (Appelbaum vd., 2000), mevcut çalışmanın Yeşil İKY ile ilgili mevcut literatürü gözden geçirmesi, kategorize etmesi ve sınıflandırmasıdır. Önceki çalışmalar da AMO teorisinin Yeşil İKY ile uyumunu vurgulamış ve yeşil davranışın geliştirilmesine katkısını açıklamıştır (Abbas vd., 2022; Renwick vd., 2013). Bu doğrultuda, mevcut çalışma da AMO teorik çerçevesi ışığında faktörleri belirlemiştir. Yukarıdaki teorik ve ampirik incelemelere dayanarak, yeşil İK uygulamalarının kapsam ve derinliğinin doğru bir şekilde anlaşılması ve uygulanmasıyla, bir kurumun sosyal ve örgütsel performansını sürdürülebilir bir şekilde geliştirebileceği ve bunun da onlar için bazı rekabet avantajları yaratacağı sonucuna varmak yanlış olmayacaktır. Neredeyse tüm kurumların, toplumun ve aynı zamanda dünyanın iyiliği için çevre dostu uygulamaları benimsemesi an meselesidir. Bu nedenle, kurumlar yeşil konuları ve uygulamaları düzenli, günlük İKY faaliyetlerine ve ayrıca; stratejik İK kararlarına ve kurumsal politikalara entegre etmelidir. Uygun yeşil İKY uygulamaları olmadan, sürdürülebilir çevresel performans yaratmak ve sürdürmek zordur. Bu nedenle, yeşil İKY uygulamalarının kapsamı ve derinliğinin anlaşılmasıyla kurumların her zamankinden daha çevre dostu bir şekilde performans gösterme kabiliyetine sahip olacağı söylenebilir. Ayrıca kurumun çevresel performansının iyileştirilmesinde insan faktörü kilit faktörlerden biridir. Çalışanların çevreyle ilgili yenilikçi davranışlarını oluşturmak, uygulamak ve sürdürmek için doğru yeşillendirme tutumu ile birlikte yeşil İKY uygulamaları kritik öneme sahiptir. Sonuç olarak, İK, kurumun yeşil hareketine katkıda bulunmak için önemli bir fırsata sahiptir ve çalışanları daha yeşil iş için yeşil uygulamaları benimsemeye teşvik etme, kolaylaştırma ve motive etme konusunda önemli bir rol oynamaktadır.

KAYNAKÇA

Abbas, Z., Khan, A. G., Smaliukienė, R., Zámečník, R., Hussain, K., & Mubarik, S. (2022). Green HRM pursuit of social sustainability in the hotels: AMO theoretical perspective. *Calitatea*, 23(190), 41-50.

Ahmed, M., Guo, Q., Qureshi, M. A., Raza, S. A., Khan, K. A., & Salam, J. (2021). Do green HR practices enhance green motivation and proactive environmental management maturity in hotel industry?. *International Journal of Hospitality Management*, 94, 1-11.

Akgeyik, T. (2010). İnsan Kaynakları Yönetimi Boyutuyla Kurumsal Sosyal Sorumluluk: (Bir Alan Araştırması). *Journal of Social Policy Conferences*(*52*), 4. 66-106.

Alayoğlu, N. (2010). İnsan Kaynakları Yönetiminde Yeni Dönem: Yetenek Yönetimi. Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, (1), 68-97.

Appelbaum, E., Bailey, T., Berg, P.B. & Kalleberg, A.L. (2000), Manufacturing Advantage: Why High-Performance Work Systems Pay Off, Cornell University Press, Ithaca.

Bangwal, D., & Tiwari, P. (2015). Green HRM-A Way to Greening the Environment. Journal of Business and Management, 17(12), 45-53.

Ceylan, E. (2023). İnsan Kaynakları Yönetiminde Kavramlar, İlkeler, Örgütlenme ve Planlama. İstanbul Beykent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Cherian, J. & Jacob, J., (2012). A Study of Green HR Practices and Its Effective Implementation in the Organization: A Review, *Canadian center of Science and Education*, 7(21), 25-33.

Das, S. C. and Singh, R. K. (2016). Green HRM and Organizational Sustainability: An Empirical Review. *Kegees Journal of Social Science*, *8*(1), 227-236.

David, E. (1991), "*Personnel Management: The End of Orthodoxy?*", *British Journal of Industrial Relations*, 29 (2), 278-297.

Faisal, S. (2023). Green human resource management-a synthesis. *Sustainability*, *15*(3), 2259.

Fawehinmi, O., Yusliza, M. Y., Mohamad, Z., Noor Faezah, J., & Muhammad, Z. (2020). Assessing the green behaviour of academics: The role of green human resource management and environmental knowledge. *International Journal of Manpower*, 41(7), 879-900.

Gerçek, M., ve Gerçek, R. G. (2022). İnsan Kaynakları Yönetimi Çalışmalarının Bibliyometrik Analizi (2017-2022). Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(4), 816–832.

Hosain, S., and Rahman, M. D. (2016). Green Human Resource Management: A Theoretical Overview. *IOSR Journal of Business and Management (IOSR-JBM) Volume*, *18*. 54-59.

Jabbour, C.J.C., Jabbour, A.B.L.S., Govindan K., Teixeira, A.A. & Freitas, W.R.S. (2013) Environmental management and operational performance in automotive companies in Brazil: the role of human resource management and lean manufacturing. *Journal of Cleaner Production*, 47, 129-140.

Jabbour, C.J.C., Santos, F.C.A. & Nagano, M.S. (2008). Environmental management system and human resource practices: is there a link between them in four Brazilian companies? *Journal of Cleaner Production*, 16(17), 1922-1925.

Jackson, S.E. & Seo, J. (2010). The greening of strategic HRM scholarship. *Organization Management Journal*, 7(4), 278-290.

Johnson, D., & Walck, C. (2004). Certified success: integrating sustainability into corporate management systems. *Journal of Forestry, 102*(5), 32-39.

Mandip, G. (2012). Green HRM: People Management Commitment to Environmental Sustainability. *Research Journal of Recent Sciences, 1(1), 244-252.*

Milliman, J. & Clair, J. (1996). Best environmental HRM practices in the U.S. In Wehrmeyer, W. (ed.), Greening People: Human Resources and Environmental Management. Sheffield: Greenleaf Publishing, 49-73.

O'Donohuea, W., & Torugsa, N., (2016). The moderating effect of ''Green'' HRM on the association between proactive environmental management and financial performance in small firms. *The International Journal of Human Resource Management*, 27(2), 239-261.

Oncer, A.Z. (2019). Örgütlerde yeşil insan kaynakları yönetimi uygulamaları: Teorik bir inceleme. *İş ve İnsan Dergisi*, 6(2), 199-208.

Opatha, H.H.P. and Arulrajah, A.A. (2014). Green Human Resource Management: Simplified General Reflections. Int. Bus. Res. 7 (8), 11-20.

Öge, H. S. (2011). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Eğitim Yayınevi. Konya.

Öğüt, A., Akgemci, T., ve Demirsel, M. (2004). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Bağlamında Örgütlerde İşgören Motivasyonu Süreci. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(*12*), 277-290.

Özdemir, Y. (2023). İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Firma Performansına Etkisinde Dinamik Yetenekler ve İnovasyon İkliminin Rolü. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi. İstanbul.

Prasad, R.S., (2013). Green HRM-Partner in Sustainable Competitive Growth. *Journal of Management Sciences and Technology*, 1(1), 15-18.

Prowse, P., and Prowse, J. (2010). Whatever Happened to Human Resource Management Performance?. *International Journal of Productivity and Performance Management*, *59*(2), 145-162.

Ramus, C. A. (2002). Encouraging innovative environmental actions: What companies and managers must do. *Journal of World Business, 37*, 151-164.

Ramus, C.A. & Steger, U. (2000). The roles of supervisory support behaviours and environmental policy in employee 'eco-initiatives' at leading-edge European companies. *Academy of Management Journal*, 41, 605-626.

Renwick, D., Redman, T., & Maguire, S. (2013). Green Human Resource Management: A Review And Research Agenda. International Journal of Management Reviews, 15(1), 1-14.

Rothenberg, S., (2003). Knowledge content and worker participation in environmental management at NUMMI. *Journal of Management Studies*, 40, 1783-1802.

Saeed, B.B., Afsar, B., Hafeez, S., Khan, I., Tahir, M. & Afridi, M.A. (2019). Promoting employee's proenvironmental behavior through green human resource management practices. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 26(2), 424-438.

Shah, M. (2019). Green Human Resource Management: Development Of a Valid Measurement Scale. *Business Strategy and the Environment*, *28*(5), 771-785.

Shahriari, B., Hassanpoor, A., Navehebrahim, A., and Jafarinia, S. (2019). A Systematic Review of Green Human Resource Management. Evergreen, 6, 177–189.

Shoaib, M., Abbas, Z., Yousaf, M., Zámečník, R., Ahmed, J., and Saqib, S. (2021). The role of GHRM practices towards organizational commitment: A mediation analysis of green human capital. *Cogent Business & Management*, *8*(1). 1-14.

Shoeb,. A. (2015) Green Human Resource Management: Policies and Practices, Cogent Business & Management, 2(1), 1-13.

Subramanian, N., Abdulrahman, M. D., Wu, L., & Nath, P. (2016). Green competence framework: evidence from China. *The International Journal of Human Resource Management*, *27*(2), 151-172.

Sunter, M. (2019). Sağlık Kurumlarında İnsan Kaynakları Yönetiminin Önemi. *Verimlilik Dergisi*, (3), 143-160.

Supriya, G.K. (2017). Environmental sustainability with special refference to green HRM. *International Journal of Advanced Research in Engineering & Management*, 3(9), 41-44.

Tang, G., Chen, Y., Jiang, Y., Paille, P. & Jia, J. (2017). Green human resource management practices: scale development and validity. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 56(1), 31-55.

Tiwari, P., and Saxena, K. (2012). Human Resource Management Practices: A Comprehensive Review. *Pakistan Business Review*, *9*(2), 669-705.

Uslu, Y.D., & Kedikli, E. (2017). Sürdürülebilirlik kapsamında yeşil insan kaynakları yönetimine genel bir bakış. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 52(3), 66-81.

Yılmaz, S.M (2023). Çalışma Hayatında Kuşak Farklılıklarının İnsan Kaynakları Yönetimine Etkisi: Bir Alan Araştırması. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Yu, W., Chavez, R., Feng, M., Wong, C. Y., & Fynes, B. (2020). Green human resource management and environmental cooperation: An ability-motivation-opportunity and contingency perspective. *International Journal of Production Economics*, *219*, 224-235.

Zoogah, D. (2011). The dynamics of Green HRM behaviors: A cognitive social information processing approach. *Zeitschrift fur Personalforschung*, 25, 117-139.

MİCHAEL PORTER'IN STRATEJİK YÖNETİME KATKILARI: BEŞ GÜÇ MODELİ, JENERİK STRATEJİ VE DEĞER ZİNCİRİ

Dr. Öğr. Üyesi Enes KAYA[1], Dr. Öğr. Üyesi Eray Ekin SEZGİN [2]
[1]Kafkas Üniversitesi, Kağızman Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu,
enes.kaya1989@kafkas.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-7844-6799
[2]Munzur Üniversitesi, İİBF, eraysezgin@munzur.edu.tr- ORCID ID:0000-0002-8565-0269

ÖZET

Yoğun rekabetin yaşandığı, değişken ve oldukça riskli çevrede, strateji ve stratejik yönetim anlayışı, kurumlar için daha da önem kazanmıştır. Stratejik yönetim hem akademik bir disiplin hem de yönetim uygulamalarının bir yansıması olarak sürekli gelişmektedir. Michael Porter, strateji ve rekabetçilik konularında önde gelen bir otorite olarak tanınmakta ve geçtiğimiz otuz yılın stratejik yönetim alanında katkıları büyük olan önemli düşünürlerinden biridir. Stratejiye titiz bir teorik temel kazandırmış, ancak en az bunun kadar önemli olarak bu disiplini uygulamacı yöneticiler için erişilebilir ve kullanışlı hale getirmiştir. Bir ekonomist olarak, son 30 yılda firma, endüstri ve ulus düzeyinde ''rekabet edebilirliğin'' araştırılmasına yaptığı katkılar, strateji ve strateji oluşturma teorisinin ve pratiğinin gelişmesinde temel olmuştur.

Porter'ın 1980 yılında konuyla ilgili ilk kitabı olan ''Rekabet Stratejisi'', mikroekonominin analitik titizliğini stratejiye taşımış ve hem akademisyenler hem de iş dünyası arasında konuya ilişkin farkındalığı önemli ölçüde artırmıştır. Rekabet Stratejisi'ni 1985'te yayınlanan ''Rekabet Avantajı'' adlı aynı derecede etkili bir başka çalışma takip etmiştir. Bu iki kitap, ''beş güç modeli'', ''jenerik strateji'' ve ''değer zinciri'' çerçeveleri olmak üzere birbiriyle bağlantılı üç kavram geliştirerek strateji üzerine düşünmede bir devrim yaratmıştır. Bu çerçeveler, rekabetçi konumlandırma paradigmasının temel analitik çerçeveleri olarak kabul edilebilir ve bugüne kadar çoğu işletme okulunun strateji derslerinin merkezinde yer almaya devam etmektedir. Bu bilgiler ışığında bu çalışma, mevcut literatürü ''beş güç modeli'', ''jenerik strateji'' ve ''değer zinciri'' kavramları temelinde kategorize ederek Porter'ın stratejik yönetime katkılarını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Michael Porter ve Stratejik Yönetim, Beş Güç Modeli, Jenerik Strateji, Değer Zinciri

MICHAEL PORTER'S CONTRIBUTIONS TO STRATEGIC MANAGEMENT: THE FIVE FORCES MODEL, GENERIC STRATEGY AND THE VALUE CHAIN

ABSTRACT

In an intensely competitive, volatile and highly risky environment, the understanding of strategy and strategic management has become even more important for organizations. Strategic management is constantly evolving both as an academic discipline and as a reflection of management practice. Michael Porter is recognized as a leading authority on strategy and competitiveness and is one of the most important thinkers of the past three decades who has made major contributions to the field of strategic management. He has given strategy a rigorous theoretical foundation, but just as importantly he has made the discipline accessible and useful to practicing managers. As an economist, his contributions to the study of "competitiveness" at the firm, industry and nation level over the last 30 years have been fundamental to the development of the theory and practice of strategy and strategy formulation.

Porter's first book on the subject, "Competitive Strategy", published in 1980, brought the analytical rigor of microeconomics to strategy and significantly raised awareness of the subject among both academics and the business community. Competitive Strategy was followed by another equally influential work, Competitive Advantage, published in 1985. These two books revolutionized thinking on strategy by developing three interlinked concepts: the "five forces model", the "generic strategy" and the "value chain" frameworks. These frameworks can be regarded as the core analytical frameworks of the competitive positioning paradigm and remain at the center of strategy courses in most business schools to this day. In light of this, this paper presents Porter's contributions to strategic management by categorizing the existing literature based on the concepts of the "five forces model", "generic strategy" and "value chain".

Key Words: Michael Porter and Strategic Management, Five Forces Model, Generic Strategy, Value Chain

GİRİŞ

Profesör Michael Porter, tanınmış bir akademik disiplin olarak stratejik yönetimin kurucuları arasında yer almaktadır. Stratejiye titiz bir teorik temel kazandırmış, ancak en az bunun kadar önemli olarak, bu disiplini uygulamacı yöneticiler için erişilebilir ve faydalı hale getirmiştir. Bir ekonomist olarak son 30 yılda firma, endüstri ve ulus düzeyinde "rekabet edebilirliğin" araştırılmasına yaptığı katkılar, strateji ve strateji oluşturmanın hem teorisinin hem de pratiğinin geliştirilmesinde temel olmuştur. Profesör Porter 17 kitabın ve 100'den fazla akademik makalenin yazarlığını/ortak yazarlığını/editörlüğünü yapmıştır. Dünyanın önde gelen birçok ticari kuruluşuna ve hükümetine danışmanlık yapmanın yanı sıra popüler iş dünyası basınında çok sayıda makale yayınlamıştır. Sonuç olarak Profesör Porter, ticari kuruluşlarda rekabet stratejisi, ulusların ve bölgelerin rekabet gücü ve son zamanlarda rekabet analizinin iş faaliyetlerinin sosyal ve çevresel yönlerine uygulanması konularında dünyanın önde gelen otoritelerinden biri olarak kabul edilmektedir (Stonehouse ve Snowdon, 2007: 256).

Porter, haziran 2001'de Harvard Üniversitesi, yönetim eğitimi ve yenilikçi müfredat geliştirme için önemli bir uluslararası merkez olarak Strateji ve Rekabetçilik Enstitüsü'nü kurmuştur.

Merkezi Harvard Business School'da bulunan bu yeni disiplinler arası araştırma enstitüsü Michael Porter tarafından yönetilmekte ve rekabetçi güçlerin şirket stratejisi üzerindeki etkilerine, ulusların, bölgelerin ve şehirlerin rekabet gücünün değerlendirilmesine ve rekabetçi kapitalizmin toplum ve sosyal ilerleme üzerindeki etkisinin araştırılmasına odaklanmaktadır (Snowdon ve Stonehouse, 2006: 163).

Porter'ın 1980 yılında konuyla ilgili ilk kitabı olan ''Rekabet Stratejisi'', mikroekonominin analitik titizliğini stratejiye taşımış ve hem akademisyenler hem de iş dünyası arasında konuya ilişkin farkındalığı önemli ölçüde artırmıştır. Rekabet Stratejisi'ni 1985'te yayınlanan ''Rekabet Avantajı'' adlı aynı derecede etkili bir başka çalışma takip etmiştir. Bu iki kitap, ''beş güç modeli'', ''jenerik strateji'' ve ''değer zinciri'' çerçeveleri olmak üzere birbiriyle bağlantılı üç kavram geliştirerek strateji üzerine düşünmede bir devrim yaratmıştır. Bu çerçeveler, rekabetçi konumlandırma paradigmasının temel analitik çerçeveleri olarak kabul edilebilir ve bugüne kadar çoğu işletme okulunun strateji derslerinin merkezinde yer almaya devam etmektedir. Yani Porter'ın beş güç modeli, jenerik strateji ve değer zinciri, işletmeler için stratejik seçeneklerin en yaygın kabul gören tipolojilerinden biri olarak görülmektedir. Bu bilgiler ışığında bu çalışma, mevcut literatürü ''beş güç modeli'', ''jenerik strateji'' ve ''değer zinciri'' kavramları temelinde kategorize ederek Porter'ın stratejik yönetime katkılarını ortaya koymaktadır.

1. Strateji ve Stratejik Yönetim Kavramı

Bir kavramın temel anlamı hakkında farkındalık kazanmanın bir yolu, kavramın ilk kez adlandırıldığı bağlamı incelemektir. Strateji kavramının kökenini incelmek faydalı olabilir, zira bu kavram yönetim bilimlerinde çalışan bizler için oldukça ilgi çekicidir.

Strateji kelimesi Yunanca bir kelime olan strutegos'tan gelmektedir ve kesinlikle bir orduya komuta eden general anlamına yordanmaktadır (stratos, ordu; -ug, yönetmek). MÖ 550'den sonraki ilk Yunan devletlerinin çoğunda bir strutegos ya da ordunun genel subayı bulunmaktaydı. Başlangıçta askeri bir memur olan strutegos, daha sonra artan idari, sivil ve siyasi işlevler kazanarak önemli bir devlet görevlisi haline gelmiştir. MÖ 500'de Atina'da 10 kabile birimini koordine etmenin ve gücü dağıtmanın bir yolu olarak bir strategia ya da 10 generalden oluşan bir kurul yer almaktaydı. Bu, yönetimde köklü bir reformun parçasıydı. Her general kendi kabilesinin ordusuna komuta ediyor ve ara sıra başkomutan olarak hareket ediyordu. MÖ 509'dan MÖ 490'a kadar olan dönem, yani tiranların düşüşünden Maraton Savaşı'na kadar olan dönem, tarihi açıdan son derece ilgi çekicidir. Bu dönemde Atina yaygın bir devrimci atmosferle, yönetim biçimi kriziyle (demokrasiye karşı konsey yönetimi ve güçlü aristokrat yönetimi) ve dış politika kriziyle karşı karşıya kalmıştır. MÖ 500'de Atina'nın yönetimi radikal bir şekilde yeniden düzenlendi ve sonunda Yunanistan'ı demokratikleştirecek bir dizi yapı ve prosedür oluşturuldu. Bir tiranlığın yeniden ortaya çıkmasını önleyecek ve nüfusun büyük bir bölümünü devlet kararlarına dahil edecek örgütsel biçimler icat edilmiş ve kurulmuştur (Evered, 1983: 58).

İnsan doğası her kavram için bir tanımda ısrar eder. Stratejik yönetim alanı, stratejinin tek bir tanımına güvenmeyi göze alamaz, aslında kelime geleneksel olarak sadece bir şekilde tanımlanmış olsa bile uzun zamandır farklı şekillerde dolaylı olarak kullanılmaktadır. Birden

fazla tanımın açıkça kabul edilmesi, hem uygulayıcıların hem de araştırmacıların bu zor alanda manevra yapmalarına yardımcı olabilir (Mintzberg, 1987: 11). Dolayısıyla, strateji kavramı üzerine tek bir tanım üzerinden uzlaşmak, benimsemek doğru değildir. Bu bağlamda birbirini entegre edecek özelliklere sahip farklı bakış açılarından tanımlar yapmak daha sağlıklı olacaktır. Bu tanımlar şu şekilde belirtilebilir:

- *Plan olarak strateji*: Neredeyse kime sorarsanız sorun herkes için strateji bir plandır; bir tür bilinçli olarak amaçlanan eylem planı, bir durumla başa çıkmak için bir kılavuz (veya yönergeler dizisi). Bir çocuğun çitleri aşmak için, bir şirketin ise bir pazarı ele geçirmek için ‘’stratejisi’’ vardır. Bu tanıma göre, stratejilerin iki temel özelliği vardır: uygulandıkları eylemlerden önce yapılırlar ve bilinçli ve amaçlı olarak geliştirilirler. Drucker’a göre strateji ‘’amaçlı eylem’’dir; Moore’a göre ise ‘’eylem için tasarım’’, özünde ‘’eylemden önceki tasavvur’’dur. Çeşitli alanlardaki birçok tanım bu görüşü güçlendirmektedir (akt. Mintzberg, 1987: 11).
- *Hedef olarak strateji*: Bu özelliği ile strateji, önceden vurgulanıp aktarılan hedef doğrultusu yerine, ortamın duyarlılığı içinde kurumların tavır ve katılımları sonucu eylem yönünün ortaya çıkmasını yansıtmaktadır (Akgemci, 2008: 4). Ancak eğer stratejiler amaçlanabiliyorsa (ister genel planlar isterse spesifik taktikler olarak), elbette gerçekleştirilebilirler de. Başka bir deyişle, stratejiyi bir plan olarak tanımlamak yeterli değildir; ortaya çıkan davranışı da kapsayan bir tanıma ihtiyaç bulunmaktadır. Bu nedenle üçüncü bir tanım önerilmektedir: strateji bir örüntüdür-özellikle de bir eylemler akışındaki bir örüntü. Bu tanıma göre, Picasso’nun bir süreliğine maviye boyaması bir stratejiydi, tıpkı Henry Ford'un Model T'sini sadece siyah renkte sunması gibi. Başka bir deyişle, bu tanıma göre strateji, niyet edilsin ya da edilmesin, davranışlardaki tutarlılıktır (Mintzberg, 1987: 12).
- *Konum olarak strateji:* Bu bakış açısı ile strateji, beklenti ve işlevlerin tanımladığı kurum çevresi içinde kurumların yerlerini belirleyen, kurum ile çevresi arasındaki ilişkiyi düzenleyen konum saptamasıdır (Akgemci, 2008: 4). Yani bu bakış açısı ile strateji, bir pozisyon/konum, özellikle de bir araç olarak görülmektedir (Mintzberg, 1987: 15).
- *Bakış açısı olarak strateji*: Bu özellik, ortak eylemde buluşan kurumların, ortak misyonları nedeni ile paylaştıkları normları, değerleri ve davranış kalıplarını içeren bakış açısını yansıtmaktadır (Akgemci, 2008: 4). Burada strateji bir perspektiftir, içeriği sadece seçilmiş bir pozisyondan değil, dünyayı algılamanın kökleşmiş bir yolundan oluşur. Örneğin bazı kuruluşlar yeni teknolojiler yaratarak ve yeni pazarlardan yararlanarak agresif bir şekilde ilerler; diğerleri ise dünyayı sabit ve istikrarlı olarak algılar ve bu nedenle uzun süredir yerleşik olan pazarlarda arkalarına yaslanır ve ekonomik verimlilikten çok siyasi etkiye güvenerek kendi etraflarında koruyucu kabuklar inşa ederler (Mintzberg, 1987: 16).

Stratejik yönetim, üzerinde uzlaşılmış anlamının kırılgan, hatta eksik olması beklenebilecek bir akademik alan örneğini temsil etmektedir. Alan nispeten gençtir, 1979 yılında aniden yeniden kavramsallaştırılmış ve ‘’işletme politikası’’ndan yeniden etiketlenmiştir (Schendel ve Hofer, 1979). İlgi konuları ekonomi, sosyoloji, pazarlama, finans ve psikoloji dahil olmak üzere diğer birçok güçlü alanla örtüşmektedir (Hambrick, 2004) ve katılımcı üyeleri çok çeşitli geleneklerde (bazıları ekonomi bölümlerinde, bazıları stratejik yönetim bölümlerinde, bazıları örgütsel davranışta, bazıları pazarlamada vb.) eğitilmiştir Bu sebeple, stratejik yönetimin

yayınlanmış, benimsenmiş tanımlarının farklılık göstermesi pek de şaşırtıcı değildir ve stratejik yönetim akademisyenlerinden alanı tanımlamalarını istemenin bir dizi yanıt ortaya çıkarabileceğini tahmin edilmektedir (Nag, Hambrick ve Chen, 2007). Dinçer'e (2007: 35) göre stratejik yönetim, etkili stratejiler geliştirmeye, uygulamaya ve sonuçlarını değerlendirerek kontrol etmeye yönelik kararlar ve faaliyetler bütünüdür. Akgemci (2008) stratejik yönetimi, bir örgütün stratejik pozisyonun, gelecek için stratejik seçimlerinin ve faaliyetlerinde stratejik dönüşlerin anlaşılması şeklinde ifade etmiştir. Bir başka tanıma göre Bryson (2018) stratejik yönetimi, bir kuruluşun hedeflerini, misyonunu ve ileride ulaşmayı arzuladığı noktayı belirleyen bütüncül bir yönetim anlayışı şeklinde tanımlamıştır. Porter (1996) ise stratejik yönetimi; örgütlerin rekabet üstünlüğü sağlamak amacıyla rakiplerinden farklı faaliyetlerde bulunulması ve yapılan değişimleri işletme yapısıyla uyumlu hale getirmesi şeklinde yorumlamıştır.

Stratejik yönetim gelecek ile ilgilidir. Stratejik yönetim ile yarına bakılır ve gelecek tasarlanır. Stratejik yönetimin temel problemi gelecekte ne olacağı/yapılacağı değildir. Bilinmeyen ve görünmeyen gelecekte istediğimiz olayların gerçekleşmesi için şimdi, bugün nelerin yapılacağının ortaya konulmasıdır. Stratejik yönetim felsefesine göre hiçbir kurum boşlukta değildir. Her kurum kendisini çevreleyen şartlar içinde yaşar ve bu kşartlardan etkilenir. Bu çevre değişken, dinamik ve karmaşık bir çevredir. Stratejik yönetimle dış çevreye bakılır ve değişimin yönü, çerçevesi ve kuralları algılanmaya çalışılır (Pamuk vd., 1997: 13-14).

2. Michael Porter'ın Stratejiye Katkısı

Michael Porter, strateji ve rekabetçilik konularında önde gelen bir otorite olarak tanınmakta ve geçtiğimiz otuz yılın stratejik yönetim alanında katkıları büyük olan önemli düşünürlerinden biridir. Özellikle endüstriyel ekonomi alanındaki yayınları stratejik yönetim alanının gelişmesine ciddi katkılar sağlamıştır. Porter'ın 1980 yılında yayınladığı Rekabet Stratejisi adlı kitabı stratejik yönetim disiplinindeki yeni gelişmeleri desteklemiş ve oldukça dikkate değer bir sanat harikası olarak adlandırılmıştır (Huggins-Izushi, 2011: 1). Porter'ın disipline katkısı ağırlıklı olarak rekabetçi konumlandırma ve planlama yaklaşımlarında yatmaktadır, ancak etkisi bunun çok ötesine yayılmıştır (Stonehouse ve Snowdon, 2007: 257).

Stonehouse ve Snowdon (2007) çalışmalarında Porter'ın, tercihi gereği, örgütsel dinamikleri, politikaları ve örgütler içinde strateji oluşturma süreçlerini tanımlamaya veya açıklamaya çalışmadığını ileri sürmüşlerdir. Yazarlar bu durumu bir ekonomistin yapacağı iş olarak görmemekte, bundan ziyade bir örgüt teorisyeninin ya da davranış bilimcinin alanına ait olduğunu ifade etmişlerdir. Porter'ın stratejiye yaptığı katkıyı örgüt teorisine katkıda bulunmadığı gerekçesiyle eleştirmek, bir ortopedi cerrahının tıp alanına yaptığı katkıyı psikiyatrinin gelişimine katkıda bulunmadığı gerekçesiyle eleştirmekle aynı şeydir. Örgütsel davranış onun uzmanlık alanı değildir ve öyle olduğunu da iddia etmemektedir. Ancak Porter, stratejinin geliştirilmesinde temel bir yapı taşı olan rekabet ekonomisinin anlaşılmasına önemli bir katkıda bulunmuştur. Bu açıdan bakıldığında, Porter'ın disipline yaptığı katkıların eşi benzeri yoktur. Porter'ın araştırma makaleleri ve kitapları, daha önce bu niteliklerden yoksun olan bir konuya analitik titizlik ve pratik çerçeveler getirmiştir. Sonuç olarak, stratejik yönetim artık kendi başına güvenilir bir disiplin olarak kabul edilmektedir.

3. Michael Porter'ın Stratejik Yönetime Katkıları

Michael E. Porter, strateji ve rekabetçilik konularında önde gelen bir otorite olarak tanınmaktadır. Çalışmaları işletme okulları, yöneticiler ve kamu politikası yapıcıları tarafından kullanılan analitik araçlar üretmiştir: fiili güç analizi, jenerik stratejiler, değer zinciri, faaliyet sistemleri, ulusal elmas ve endüstri inovasyon kümeleri gibi birçok kavramı literatüre kazandırmıştır. Porter'ın analitik çerçevelerinin daha geniş uygulamaları arasında sağlık hizmetleri, kâr amacı gütmeyen kuruluş stratejisi, şehirlerin ekonomik kalkınması, ulusal rekabet gücü, kümeler ve inovasyon kapasitesi, çapraz endüstri bağlantıları, çevresel kalite ve rekabet gücü ve bölgesel ekonomik kalkınma yer almaktadır (Jörgensen, 2008). Porter'ın küresel rekabet avantajının kuruluşun değer zincirinin ulusal sınırlar ötesinde yapılandırılmasına ve koordinasyonuna bağlı olduğu kavramını geliştiren çalışması küresel stratejiyle ilgili olarak çok daha büyük bir öneme sahiptir. Yapılandırma açısından, kuruluşlar değer zincirindeki her bir faaliyetin nerede ve kaç ülkede gerçekleştirileceğine karar vermelidir. İkinci önemli karar, coğrafi olarak dağınık uluslararası faaliyetlerin nasıl koordine edileceğinin belirlenmesini içerir. Kuruluşlar, değer katan faaliyetlerin küresel yapılandırılması konusunda rakiplerinden daha iyi seçimler yaparak ve bu faaliyetleri daha etkin bir şekilde koordine ederek küresel pazarlarda ve endüstrilerde rekabet avantajı elde edebilirler (Stonehouse ve Snowdon, 2007).

1974 yılında endüstri yapısını ve iş stratejisini incelemek için endüstriyel organizasyon üzerinde çalışan Michael Porter, "Endüstrilerin yapısal analizi üzerine bir not" hazırladı ve bu onun, endüstriyel organizasyonun iş politikasına odaklanarak bu kavramı tersine çevirmeye yönelik ilk girişimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu politikası hedefi zararı en aza indirme kamu politikası hedefi yerine kâr maksimizasyonunu hedef haline getirmiştir. Porter'ın endüstri analizi çerçevesi, bireysel pazarların arz talep analizini çeşitli yönlerden genişletmiştir. Birincisi, hem çok sayıda hem de homojenlik (yani çok sayıda temsili rakibin varlığı) varsayımlarını basitleştirmiştir. İkincisi, yatay boyutta dikkati, her biri bir tedarikçi ve alıcıdan oluşan iki aşamalı yatay zincirlerden, tedarikçiler, rakipler ve alıcılardan oluşan üç aşamalı zincirlere kaydırmıştır. Üçüncüsü, dikey boyutta, doğrudan rakiplerin yanı sıra potansiyel pazara girenleri ve yedekleri de hesaba katan bir yaklaşım olmuştur (Karagiannopoulos vd., 2005). Porter'ın çalışmaları, 1980'lerin baskın strateji paradigmasını temsil eden rekabetçi konumlandırma okulunun merkezini oluşturmaktadır. Porter'ın 1980 yılında konuyla ilgili ilk kitabı olan Rekabet Stratejisi, mikroekonominin analitik titizliğini stratejiye taşımış ve hem akademisyenler hem de iş dünyası arasında konuyla ilgili farkındalığı önemli ölçüde artırmıştır. Rekabet Stratejisi'ni 1985'te yayınlanan Rekabet Avantajı adlı aynı derecede etkili bir başka çalışma takip etti. Bu iki kitap, ''beş güç'', ''jenerik strateji'' ve ''değer zinciri'' çerçeveleri olmak üzere birbiriyle bağlantılı üç kavram geliştirerek strateji üzerine düşünmede bir devrim yaratmıştır (Stonehouse ve Snowdon, 2007).

3.1. Değer Zinciri

Değer zinciri kavramı ilk olarak Michael Porter tarafından ortaya atılmıştır. Ona göre değer zinciri, mal ve hizmetlerin tasarım, üretim, pazarlama, dağıtım ve satış sonrası hizmetler gibi faaliyet, fonksiyon ve iş süreçlerinin birbirlerinden faklı olacak şekilde tanımlanması ve

organize edilmesidir. Faaliyetleri, değer yaratan faaliyetler ve değer yaratmayan faaliyetler olarak sınıflandırma imkânı sağlar Değer zinciri analizi şu üç aşamadan meydan gelir (Gültekin, 2023: 42);

- ❖ Değer zincirindeki mevcut faaliyetlerin belirlenmesi,
- ❖ Her bir faaliyetin maliyet etkenlerinin belirlenmesi,
- ❖ Maliyet azalımı ile rekabet avantajı sağlama.

Değer zinciri modeli, ürettiği ürün ve hizmetlere farklı bir değer zinciri katarak piyasada rakiplerine göre SWOT analizlerini (üstünlük-zayıf, tehdit-fırsat) ortaya koymayı hedefleyen bir modeldir. Bu modelin temel amacı müşteri odaklı olup müşteriye her daim farklı bir hizmet sunarak kendisini rakiplerine göre geliştirmeyi amaçlar. Değer zinciri çerçevesinin amacı maliyetleri en az düzeye indirirken değer sunumunu en yüksek düzeye yükseltebilmektir. Değer zinciri bir ürünün veya hizmetin kavramsal tasarımından nihai tüketiciye teslimine kadar gerekli olan tüm operasyonları (üretim, satın alma, dağıtım ve tüketim gibi) tanımlamaktadır (Bayburtlu, 2022: 22).

Porter'ın değer zinciri modelinde, önemli çalışma alanları belirlenmiş ve iş sınıflandırılmıştır. Her ne kadar Bay Porter bu model öncelikle kurum ve şirketlere yönelik ve rekabetçi olsa da, bu modelde tartışılan kavramlar çeşitli iş alanlarındaki kuruluşların işlevlerini sınıflandırmak için kullanılabilir. Bu modele göre bir işletmenin çalışma alanları, çalışma alanları iki ana misyon ve destek misyonları olmak üzere çalışma alanlarına ayrılmıştır. Bu iki gruptan her birinin belirli kategorileri tanımlanmıştır. Bu çalışma alanı tek başına ve birbirleriyle birlikte işletmelerin ekonomik değer üretmesini sağlamaktadır. Bu çalışma alanları, örgütün değerinin oluşumunda çeşitli faaliyet ve görevlerde oluşturulan değerler, değer zincirini oluşturmaktadır. Değerler, rekabetçi bir organizasyonda ve kamu sektöründe faaliyet gösteren misyon odaklı organizasyonlarda, organizasyonun amaç ve misyonunda rekabetçi olabilirliği arttırmaktadır (Heydari vd., 2015). Birincil faaliyetler bir ürünün yaratılması ve müşteriye sunulmasıyla ilgilenirken, destek faaliyetleri diğer faaliyetlere yardımcı olur. Porter'a (1985) göre, birincil ve destek faaliyetler yalnızca birbirleriyle bağlantılı değildir, aynı zamanda ek bir rekabet avantajı kaynağı temsil eden tedarikçiler, kanallar ve müşteriler gibi dış paydaşların değer zincirleriyle de ara bağlantılara sahiptir (Eisenreich vd., 2022).

Tablo 1. Birincil ve Destek Faaliyetleri

Değer Zinciri Faaliyeti	**Tanım**
Birincil Faaliyetler	
Gelen lojistik	Malzemelerin kabulü, depolanması ve dağıtımı
Operasyonlar	Girdileri ürüne dönüştürmek
Giden lojistik	Ürünlerin toplanması, depolanması ve dağıtımı
Pazarlama ve satış	Müşterileri çekmek ve onlara ürünü satın almaları için bir yol sağlamak
Hizmet	Ürün değerinin iyileştirilmesi veya korunması
Destek Faaliyetleri	
Tedarik	Tüm birincil ve destek faaliyetleri için girdi satın alma

Değer Zinciri Faaliyeti	Tanım
Teknoloji gelişimi	Ürünün ve şirketin süreçlerinin iyileştirilmesi
İK yönetimi	İşe alma veya tazminat gibi personelle ilgili faaliyetler
Firma altyapısı	Genel yönetim, finans ve muhasebe ve hukuk işleri gibi genel giderler

Kaynak: Eisenreich vd., 2022; Koc ve Bozdag, 2017; Porter 1985

3.2. Jenerik Strateji

Porter jenerik stratejiyi, bir işletmeyi rakiplerinden ayıran yeteneklerin değerini en üst düzeye çıkaracak şekilde konumlandırmak şeklinde ifade etmiştir. Dahası rekabet avantajı elde etme stratejisinin giderek merkezi odağı haline gelen şey olarak nitelendirmiştir. Avantajlarını pazarda ayırt edici değer elde etmekten elde eden stratejiler, etiketli konum stratejilerilerini oluşturmuştur. Porter'a göre, ayırt edici değer, düşük maliyet (maliyet liderliği), farklılaşma ve odaklanma gibi, stratejileri takip ederek elde edilebilir. Stratejilerinin birbirini dışlayan veya "en azından tamamlayıcı olmayan" olduğunu savunmuştur ve birden fazla jenerik strateji izlemeye çalışan firmaları "ortada kalmış" olarak nitelendirmiştir (Hlavacka vd., 2001). Porter'ın, jenerik strateji tipolojisi, stratejik yönetim literatüründe en dikkate değer olanlardan biri olmaya devam etmektedir. Bir işletme, bir sektördeki düşük maliyetli üretici olmaya çalışarak veya kendi ürün veya hizmet yelpazesini diğer işletmelerinkinden farklılaştırarak performansı en üst düzeye çıkarabilir; Bu iki yaklaşımdan herhangi birine, pazarın belirli bir kesimine yönelik organizasyonel çabaların odaklanması eşlik edebilir. Bu stratejilerden birini tercih etme konusunda stratejik bir karar alamayan herhangi bir kuruluş, "ortada kalma" tehlikesiyle karşı karşıyadır. Karar vermede başarısız olan kuruluş, hem maliyet lideri hem de farklılaştırıcı olmaya çalışır ve ikisini de başaramaz ve bu süreçte tüketicilerin kafasını karıştıran bir yapıya bürünür (Bordean vd., 2010). Porter'ın maliyet liderliği, farklılaşma ve odaklanmayı, firmalar için üç temel seçenek olarak vurgulayan jenerik strateji matrisi, uzun yıllar boyunca kurumsal rekabet stratejisine hakim olmuştur. Bu modele göre bir girişim, seçimin temel belirleyicileri olarak rekabet avantajı türü ile takip edilen pazar hedefi arasındaki eşleşmeye dayalı olarak nasıl rekabet etmek istediğini seçebilir (Pretorius, 2008).

3.2.1 Farklılaşma Stratejisi

Farklılaştırma stratejisini kullanırken, bir şirket benzersiz bir ürün veya hizmet sağlamaya odaklanarak tekliflerini rakiplerden farklı kılar. Ürün farklılaştırma, müşteri ihtiyacını karşılar ve ürün veya hizmetin müşteriye özel olarak uyarlanmasını içerir. Bu strateji, kuruluşların pazar payını yakalamak için yüksek bir fiyat talep etmelerine olanak tanır. Farklılaştırma stratejisi, işletme müşteriye ürün kalitesi, özellikler veya satış sonrası destek ve hizmet yoluyla benzersiz veya üstün değer sağladığında etkili bir şekilde uygulanır. Farklılaştırma stratejisi izleyen firmalar, ürün özelliklerine, teslimat sistemine, hizmet kalitesine veya dağıtım kanallarına bağlı olarak ürünleri için daha yüksek bir fiyat talep edebilirler. Kalite, modaya, marka adına veya imaja dayalı olarak gerçek veya algılanan bir kalite olabilir. Farklılaştırma stratejisi, benzersiz kalitede ürün veya hizmetle ilgilenen ve bu standartlaştırılmamış ürünler için daha yüksek fiyat ödemeye istekli, bilgili ve bilgili tüketiciye hitap etmektedir (Akan vd., 2006).

Farklılaşmaya dayalı stratejiler, alıcıların bir firmanın ürünleri/hizmetleri ile rakipleri arasında belirgin bir farklılık algılamasını sağlayacak şekilde çeşitli boyutlarda temel farklılıklar oluşturmaya çalışır. Kendilerini başarılı bir şekilde farklılaştıran firmalar, benzersizlikleri nedeniyle yüksek bir fiyatla ödüllendirilmektedir. Bu genel stratejinin doğasında bulunan ekonomi, primin benzersiz olmanın getirdiği ekstra maliyeti aşmasını gerektirir. Bu nedenle, farklılaştırma maliyet sorunlarını göz ardı edemez, çünkü aşırı yüksek maliyetler premium fiyatları geçersiz kılacaktır. Kendilerini başarıyla farklılaştıran firmalar aynı zamanda beş rekabet gücüne karşı savunulabilir bir konum da yaratmaktadırlar (Hlavacka vd., 2001). Farklılaşma, marka sadakati nedeniyle rekabetçi rekabete karşı yalıtım sağlar. Ortaya çıkan müşteri sadakati ve bir rakibin benzersizliği aşma ihtiyacı, giriş engelleri oluşturmaktadır. Farklılaştırma, tedarikçi gücüyle başa çıkmak için yüksek marjlar sağlar ve alıcıların karşılaştırılabilir alternatifleri olmadığından ve dolayısıyla fiyatlara daha az duyarlı olduklarından alıcı gücünü açıkça azaltmaktadır. Son olarak, müşteri sadakati elde etmek için kendisini farklılaştıran firmanın, ikame ürünler karşısında rakiplerinden daha iyi konumlandırılması gerekmektedir (Porter, 1980; Porter; 1985).

3.2.2 Düşük Maliyet

Düşük maliyet stratejisi organizasyonel performansın arttırılmasına önem vermektedir. Şirketin mal ve hizmetleri rakiplerinden daha düşük maliyetle üretme veya dağıtma becerisine sahip olduğu süreci içermektedir. Porter, düşük maliyetli bir stratejiyi, agresif fiyatlarla birlikte standart ürünlerin ticareti olarak tanımlamaktadır. Düşük maliyet stratejisinin izlenmesi, sunulan kalitesiz bir ürün/hizmet olarak değil, rakiplerle aynı karşılaştırma niteliklerine sahip ve uygun fiyata sahip bir ürün/hizmet olarak değerlendirilmelidir. Porter'ın düşük maliyet stratejisi ile firma performansı arasındaki ilişkiyi gösterdiğini ve düşük maliyet stratejisinin, maliyeti azaltarak, kontrol ederek ve bunun sonucunda da maliyetleri artırarak istikrarlı rekabet avantajı elde etmenin başarılı bir yolu olduğunu belirtmiştir (Islami vd., 2020). Bu strateji, işletmelerin faaliyetleri açısından düşük maliyete odaklanmıştır ve çoğunlukla düşük fiyatlandırma yolunu seçtiği görülmüştür. Aynı zamanda, düşük girdi deneyimi, ürünlerin tasarımı, ölçek ekonomileri ve sürecin tasarımı olarak işlevselleştirilebilir. Düşük fiyatlandırma ile ilgili olarak, rakiplerle özellikler açısından benzer ancak daha düşük fiyatlı ürün yaratma süreci olarak tanımlanabilir. Düşük girdi ise ucuz işgücüne sahip olmayı ve hammaddelere ve depolamaya daha yakın bir konumda bulunmayı içermektedir. Deneyim açısından, daha fazla deneyim etkinlik ve verimlilik üzerinde olumlu bir etkiye sahip olacağı düşünülmektedir. Ölçek ekonomileri daha büyük ölçekli operasyonlara ihtiyaç duyup, sürecin tasarımı/ürünün tasarımı daha düşük fiyattan mal yaratarak etkili bir şekilde etki etmektedir (Ali ve Anwar, 2021).

Stratejistlerin düşük maliyetli stratejiyi izlemeye karar verirken dikkatli olmaları gerekir. Bazen bu strateji, düşük maliyeti veya en iyi değeri kullanan şirketler için kalıcı bir rekabet avantajı sağlamayabilir. Rekabet avantajını sağlaması açısından düşük maliyetli strateji uygulanırken, rakipler tarafından kopyalanması veya eşleştirilmesi çok zor olan bir yolla elde edilmesi gerekmektedir. Düşük maliyetli yöntem rakipler tarafından nispeten kolay bulunabilirse veya bu stratejiyi taklit etmek ucuzsa, düşük maliyet avantajı pazarda değerli bir avantaj sağlamaya yetecek kadar uzun sürmeyeceği düşünülmektedir (Davis, 2007).

3.2.3 Odaklanma Stratejisi

Üç genel stratejiden sonuncusu odaklanmadır. Odaklanma stratejisini benimseyen firmalar, bir bütün olarak pazarın dar segmentlerini hedeflemektedir. Başarılı olmak için hâlâ maliyet liderliği ya da etkili farklılaşma sağlamaları elzemdir, ancak pazarlarının ölçeği daha sınırlı olduğu durumlarda çalışma alanı bulmaktadır. Maliyet odaklılık veya farklılaştırma odaklılık yoluyla firmalar, belirli segmentler için yapabilecekleri ile rakiplerinin yapabilecekleri arasındaki farklardan yararlanmaya çalışmaktadırlar. Bu farklılıklar, segmentlere geniş tabanlı rakipler tarafından, onlara tek başına hizmet veren rakiplere göre daha kötü hizmet verildiği anlamına gelmektedir. Odaklayıcı, firmaların yeteneklerini belirli hedef segmentlere yönlendirilmesi, pazarın genelinde rekabet avantajına sahip olmasa da rekabet avantajı aramaktadır. Odaklanma stratejisinin ön koşullarından biri, hedef segmentlerin pazardaki diğer segmentlerden bir şekilde farklı olmasıdır (Hlavacka vd., 2001).

Odaklanma genel stratejisinde, bir firma pazarın belirli ve genellikle dar bir bölümünü hedeflemektedir. Firma, seçilmiş bir müşteri grubuna (örneğin gençler veya yaşlı vatandaşlar), ürün yelpazesine, pazarın bir bölümüne (profesyonel zanaatkarlar ve kendin yap satanlar), coğrafi bölgelere (Doğu yakası ve Batı yakası) veya hizmet hattındaki farklılıklara göre değişebilir. Örneğin, birçok Avrupalı firma yalnızca Avrupa pazarına odaklanmaktadır. Odak noktası aynı zamanda büyük firmaların gözden kaçırmış olabileceği bir sektör içerisinde dar bir rekabet kapsamının benimsenmesine de dayanmaktadır. Odaklanma stratejisi, dar bir pazarda veya niş bir segmentte daha büyük rakiplere göre daha etkin bir şekilde faaliyet göstererek pazar payını artırmayı amaçlamaktadır (Akan vd., 2006).

3.3. Beş Güç Modeli

Pek çok bilim insanına göre bir sektördeki rekabetin doğasını değerlendirmeye yönelik en önemli ve etkili analitik araç, Michael Porter'ın Beş Güç (kuvvet) Modeli'dir. Beş Güç Modeli'nin tanıtılmasıyla Porter, herhangi bir sektördeki rekabetin yalnızca rakipler, pazar oyuncuları, sektör rakipleri veya rakip işletmeler olarak adlandırdığımız açık sektör oyuncuları arasında olmadığı, bunun çok ötesine geçtiği yönündeki argümanlarını açıklamıştır. Fiyatlar, maliyetler, yatırım oranı ve sektörde rekabet etmek için gerekli diğer stratejiler üzerinde baskı yaratan tüm rekabet güçlerinin görünümünü sağlayan bir model sunmuştur (Chesula ve Kiriinya, 2018). Michael Porter tarafından önerilen beş güç rekabet avantajı modeli, bir firmanın belirli bir endüstride endüstrinin beş zorunlu gücünden yararlanarak nasıl rekabet avantajı elde edebileceğine dair ilgi çekici bir görüş ortaya koymaktadır (Goyal, 2021). Beş güç modeli, bir sektördeki rekabeti şekillendiren beş güce odaklanmaktadır:

(a) tedarikçilerin pazarlık gücü,

(b) alıcıların pazarlık gücü,

(c) yeni giriş engelleri,

(d) ikame tehdidi ve

(e) bir sektördeki rakipler arasındaki rekabetin boyutu.

Porter, beş gücün analizine dayanarak bir kuruluşun, değer zinciri faaliyetlerinin uygun bir konfigürasyonu ve koordinasyonu yoluyla üstün performans sunabilen, farklılaşma veya maliyet liderliğine yönelik genel bir rekabet stratejisi geliştirebileceğini savunmaktadır (Chesula ve Kiriinya, 2018).

Tablo 2. Porter'ın Beş Güç (Kuvvet) Modeli

Tedarikçilerin Pazarlık Gücü	Tedarikçilerin gücü, pazarlık yapma ve kaynakları kontrol etme yeteneğini ifade etmektedir. Tedarikçilerin pazarlık gücü fiyatları artırma yeteneğidir. Kaynakların kontrol gücü, diğer işletmelerin bu tür kaynakları elde etme güçlüğü ile yansıtılmaktadır. Tedarikçiler aşağıdaki durumlarda güçlüdür: tedarikçiler istikrarlı bir pazar konumuna sahipse; ürün veya hizmetlerin benzersiz olması, müşterilerin tedarikçi değiştirmesini zorlaştırması veya tedarikçi değiştirme maliyetinin yüksek olması; Tedarikçilerin stratejik ittifaklar kurması daha kolay bir hal almaktadır (Yunna ve Yisheng, 2014). Tedarikçiler, ürünlerinin fiyatını artırmaya zorlayabilir veya tedarik edilen ürünlerin kalitesini düşürebilir, bu da bir şirketin genel karlılığını azaltabilir (Andriotis, 2004).
Alıcıların Pazarlık Gücü	Alıcılar pazarlık güçleri sayesinde rakiplerini fiyatlarını düşürmeye ya da daha yüksek kaliteye veya daha iyi hizmete zorlayabilirler. Pazarlık gücünü belirleyen başlıca faktörleri; hacim (satıcı satışlarına göre), ürünün alıcının maliyetlerinin veya alımlarının büyük bir kısmını temsil edip etmediği, farklılaştırma veya standart ürün, değiştirme maliyetleri, alıcının karlılığı (dolayısıyla fiyat duyarlılığı), geriye dönük entegrasyon tehdidi, nihai ürünün kalitesinin önemi ve alıcının endüstri talebi, gerçek piyasa fiyatları ve tedarikçi maliyeti hakkındaki bilgi ve bilgi düzeyi gibi unsurlar oluşturmaktadır (Henk ve Waalewijn, 1999).
Yeni Giriş Engelleri	Yeni giriş engelleri, sektördeki yerleşik bankaların kârlarının yeni rakipler tarafından aşındırılması olasılığını ifade etmektedir. Engelin boyutu, girişin önündeki mevcut tehditlere ve mevcut rakiplerin birleşik tepkilerine bağlı değişmektedir. Giriş engelleri yüksekse ya da yeni giren kişi yerleşik rakiplerden sert bir misilleme bekliyorsa, giriş tehdidi düşük seyir etmektedir. Bu koşulların yeni rakiplerin cesaretini kıracağı düşünülmektedir. Yeni girişlerin önünde, patentler ve marka kimliği de dahil olmak üzere çok sayıda giriş engeli vardır (Indiatsy vd.,, 2014).

İkame Tehdidi	İkame ürünlerin bir endüstrinin kârlılığına yönelik oluşturduğu tehdit, müşterilerin aynı temel ihtiyacı karşılamak için başvurabilecekleri farklı ürün veya hizmet türlerinin göreceli fiyat-performans oranlarına bağlıdır. İkame tehdidi aynı zamanda değiştirme maliyetlerinden de etkilenir; yani, bir müşterinin farklı türde bir ürün veya hizmete geçmesi durumunda ortaya çıkan yeniden eğitim, yeniden donanım ve yeniden tasarım gibi alanlardaki maliyetleri de kapsamaktadır. İkame işlemi S şeklindeki bir eğriyi takip edip, birkaç trend belirleyicinin ikame ürünü deneme riskiyle karşı karşıya kalmasıyla yavaş yavaş başlamaktadır. Diğer müşterilerin de aynı yolu izlemesi durumunda ivme kazanmakta ve neredeyse tüm ekonomik ikame olanakları tükendiğinde nihayet dengelemektedir (Karagiannopoulos vd., 2005).
Rekabet Derecesi	Bir endüstrideki beş güçten en belirgin olanı olan rekabetin yoğunluğu, bir endüstrinin yarattığı değerin başa baş rekabet yoluyla ne ölçüde boşa harcanacağının belirlenmesine yardımcı olur. Porter'ın ''beş güç'' çerçevesinin bu sayıdaki en değerli katkısı, rekabetin önemli olmasına rağmen endüstri çekiciliğini belirleyen çeşitli güçlerden yalnızca biri olduğunu öne sürmesi olabilir (Karagiannopoulos vd., 2005). Yerleşik şirketler arasındaki yoğun rekabet, kârlılık açısından güçlü bir tehdit oluşturmaktadır. Rekabetin yoğunluğu, sektörün rekabetçi yapısı, sektör talebi ve talebi karşılama kapasitesi, şirketler arasındaki farklılaşma, çıkış engellerinin yüksekliği gibi çeşitli faktörlerin varlığıyla ilişkilidir (Yunna ve Yisheng, 2014).

Kaynak: Yunna ve Yisheng, 2014; Andriotis 2004; Henk ve Waalewijn 1999; Indiatsy vd. 2014; Karagiannopoulos vd. 2005

Beş güç modeli, geleneksel SWOT yaklaşımından uzaklaşarak, bir firmanın odağının dış ortamdaki bir değişime verdiği tepkiye odaklanmasını sağlayan harici bir analize odaklanır. Beş güç çerçevesi aynı zamanda dinamizmi anlamaya ve bundan yararlanmaya yardımcı olmak için PEST güçleri (Politik, Ekonomik, Sosyal, Teknolojik) gibi diğer modellerle de oldukça bağlantı bir örüntü içermektedir (Goyal, 2021).

SONUÇ

Porter'ın işletmelerin genel yönetim anlayışına katkı sunduğu bilim dünyası tarafından kabul görmüş bir gerçektir. Bu katkılar gerek stratejik anlamda gerekse rekabet anlamında sunduğu görülmüştür. İşletmelerin karlılığı, rekabet edilebilirliği, sürdürülebilirliği çerçevesinde geliştirmiş olduğu modeller günümüzde halen daha geçerliliğini sürdürmektedir.

Genel anlamda Porter'ın bu kuramları veya modelleri oluştururken ve işletmenin amaçları doğrultusunda hareket ederken belirli bir düzen getirmesi gerektiğini savunmuştur. Yine bu düzeni sağlarken görmüş olduğu çarpıklıkları literatüre kazandırmıştır. İlk etapta değer zinciri analizi ile işletmelerin departmanlar arasındaki ayrımı net bir şekilde sınırlarının çizilmesini ve birbirleriyle ilişkili bir şekilde hareket etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Değer zinciri kavramının uygulanmasının çeşitli görev ve faaliyetlere bütünleşik bir bakış açısının oluşmasına ve dolayısıyla kaynaklara yol açtığı sonucuna varılabilir. Bu, durumun ve gelecekteki eylemlerin sonuçlarının tam olarak bilinmesi de dahil olmak üzere kaynakların avantajlarının değerlendirilmesine yardımcı olmaktadır. Genellikle bir şirketin değer zincirinden değer zincirine şirketler birbirine bağlanır ve daha büyük bir zincirin parçası haline gelmektedir (Heydari vd., 2015). Daha sonra en çok bilinen modeli Beş Güç modelini

sunmuştur. Bu modelde ‘’Beş Güç” çerçevesini ilk kitabı Rekabet Stratejisini yayımlamıştır. Bu çerçeve bir sektördeki katılımcıların ortalama kârlılığını rekabet güçleriyle ilişkilendirmeyi amaçlamıştır (Karagiannopoulos vd., 2005). Porter bu modeli, tedarikçilerin pazarlık gücü, alıcıların pazarlık gücü, yeni giriş engelleri, ikame tehdidi ve bir sektördeki rakipler arasındaki rekabetin boyutu olmak üzere beş boyutta ele almıştır. Bunu işletmelerin olası durumlar karşısında alması gereken pozisyon olarak düşünebiliriz. Son olarak çalışmamıza konu olan jenerik strateji ile işletmenin var olan yeteneklerinin değerinin bilinmesi gerektiği ve rekabet edebilmek için bu değerleri kullanmasının gerekliliğinden bahsetmiştir. Farklılaşma, maliyet ve odaklanma başlıca konu başlıklarını oluşturmuştur. Burada da vurgulanan hepsini bir anda kullanmanın mümkün olmadığının, yerine göre kullanılması gerektiğinin altı çizilmiştir.

Çalışmanın özelinde araştırması ve yazımı yapılan modeller birer birer açıklanmıştır. İşletmeler bunları uygularken sadece bir model üzerine değil de birden fazla modeli harmanlayarak kullanmasının daha doğru olacağı düşünülmektedir. Yani sadece ‘’değer zinciri’’, ‘’beş güç’’, ‘’jenerik strateji’’ değil hepsini bir arada kullanmayı amaçlayan işletmelerin başarılı olabileceği kanaati uyanmıştır. İşletmeler departmanlarını sınırları çizilmiş bir şekilde ayırarak ve aralarında koordinasyonu sağlayarak (değer zinciri), daha sonra rakip işletmelerden farklılaşmayı sağlayarak ya da düşük maliyet politikasını uygulayarak (jenerik stratejiyi), bunları yaparken pazarın durumuna göre giriş engelleri veya alıcıların pazarlık gücüne göre hareket ederek (beş güç) bir kombinasyon ile yüksek oranda başarıya ulaşacağı ön görülmektedir. Ez cümle bundan sonraki çalışmalarda herhangi bir sektör belirlenerek bu kombinasyonun o sektör üzerinde uygulanması daha net sonuçları vereceğinden bu şekilde uygulanması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Akan, O., Allen, R.S., Helms, M.M. and Spralls, S.A. (2006), “*Critical Tactics for İmplementing Porter's Generic Strategies*”, *Journal of Business Strategy*, 27(1), 43-53.

Akgemci, T., (2008). Stratejik Yönetim. 2. Basım, Gazi Kitabevi, Ankara.

Ali, B. J., and Anwar, G. (2021). Porter’s Generic Competitive Strategies and İts İnfluence on The Competitive Advantage. *International Journal of Advanced Engineering Management and Science, 7(6), 42–51.*

Andriotis, K. (2004). Revising Porter's Five Forces Model for Application in The Travel and Tourism İndustry. *Tourism today*. 131- 145.

Bayburtlu, İ. (2022). Porter'ın Beş Güç Modeli İle Bartın İli Sanayi Sektörünün Rekabet Analizi. Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Bordean, O. N., Borza, A. I., Nistor, R. L., and Mitra, C. S. (2010). The use of Michael Porter's generic strategies in the Romanian hotel industry. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, *1*(2), 173.

Bryson, J. M., (2018). Strategic planning for public and nonprofit organizations: A guide to strengthening and sustaining organizational achievement (Fifth edition). John Wiley & Sons

Chesula, O. W., and Kiriinya, S. N. (2018). Competitiveness in the Telecommunication Sector in Kenya Using Porters Five Forces Model. *International Journal of Research in Finance and Marketing (IJRFM)*, *8*(7), 1-10.

Davis, F. R. (2007). Strategic management concepts and cases. Prentice Hall.

Dinçer, Ö., (2007). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası. 8. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul.

Eisenreich, A., Füller, J., Stuchtey, M., and Gimenez-Jimenez, D. (2022). Toward a Circular Value Chain: Impact of The Circular Economy on A Company's Value Chain Processes. *Journal of Cleaner Production*, 134375.

Evered, R., (1983). So what is strategy?. *Long range planning*, *16*(3), 57-72.

Fuertes, G., Alfaro, M., Vargas, M., Gutierrez, S., Ternero, R., & Sabattin, J. (2020). Conceptual framework for the strategic management: a literature review-descriptive. *Journal of Engineering*, 1-21.

Goyal, A. (2021). A Critical Analysis of Porter's 5 Forces Model of Competitive Advantage. Retrieved from http://doi.one/10.1729/Journal.25126, Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=3765758

Gültekin, M.M. (2023). Stratejik Maliyet Yönetimi Aracı Olarak Değer Zinciri Analizi: Süt Ürünleri Üretimi Yapan Bir İşletmede Uygulama. Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Hambrick, D.C., (2004). The disintegration of strategicmanagement: it's time to consolidate our gains. *Strategic Organization*, 2(1), 91-98.

Henk de Swaan Arons, H., and Waalewijn, P. (1999). A Knowledge Base Representing Porter's Five Forces Model. 1-6. hdl.handle.net/1765/753.

Heydari, M., Haghigh, E. M., and Danai, H. (2015). Value Added Production in the Company's Electrical Panel Builders West Based on Michael Porter's Value Chain. Teknologi Tanaman. 12(2), 500- 511.

Hlavacka, S., Bacharova, L., Rusnakova, V., and Wagner, R. (2001). Performance İmplications of Porter's Generic Strategies in Slovak Hospitals. *Journal of Management in Medicine, 15*(1), 44-66.

Huggins, R. & Izushi, H. (2011). Competition, competitive advantage and clusters: the ideas of Michael Porter. Robert Huggins and Hiro Izushi (Ed.), *Competition, Competitive Advantage and Clusters In* (s.1 – 25). USA: Oxford University Press.

Indiatsy, C. M., Mucheru, S. M., Mandere, E. N., Bichanga, J. M., and Gongera, E. G. (2014). The Application of Porter's Five Forces Model on Organization Performance: A Case of Cooperative Bank of Kenya Ltd. European Journal of Business and Management. 6 (16), 75- 85.

Islami, X., Mustafa, N., and Topuzovska Latkovikj, M. (2020). Linking Porter's Generic Strategies To Firm Performance. *Future Business Journal*, *6*, 1-15.

Jörgensen, J. J. (2008). Michael Porter's Contribution to Strategic Management. *Base Revista De Administração e Contabilidade Da Unısınos*, *5*(3), 236-238.

Karagiannopoulos, G. D., Georgopoulos, N., and Nikolopoulos, K. (2005). Fathoming Porter's Five Forces Model in The İnternet Era. *İnfo*, *7*(6), 66-76.

Koc, T., and Bozdag, E. (2017). Measuring The Degree of Novelty of İnnovation Based on Porter's Value Chain Approach. *European Journal of Operational Research, 257*(2), 559-567.

Mintzberg, H. (1987). The strategy concept I: Five Ps for strategy. *California management review*, 30(1), 11-24.

Nag, R., Hambrick, D. C., & Chen, M. J. (2007). What is strategic management, really? Inductive derivation of a consensus definition of the field. *Strategic management journal*, *28*(9), 935-955.

Pamuk, G., Erkut, H., Ülegin, F., Ülegin, B., Akgüç, Ö., Alpay, Y., & Koşma, H. (1997). Stratejik Yönetim ve Senaryo Tekniği, İrfan Yayınları, İstanbul.

Porter, M. (1996). What İs Strategy?. *Harvard Business Review*, 3-21.

Porter, M. E. (1980). Industry Structure and Competitive Strategy: Keys to Profitability. *Financial Analysts Journal*, 30-41.

Porter, M. E. (1985). Technology and Competitive Advantage. *Journal of Business Strategy*, *5*(3), 60-78.

Pretorius, M. (2008). When Porter's Generic Strategies are not Enough: Complementary Strategies for Turnaround Situations. *Journal of Business Strategy*, *29*(6), 19-28.

Schendel, D., & Hofer C.W., (1979). Strategic Management: A New View of Business Policy and Planning. Little Brown: Boston, MA.

Snowdon, B., & Stonehouse, G. (2006). Competitiveness in a globalised world: Michael Porter on the microeconomic foundations of the competitiveness of nations, regions, and firms. *Journal of international business studies*, 37, 163-175.

Stonehouse, G., & Snowdon, B. (2007). Competitive advantage revisited: Michael Porter on strategy and competitiveness. *Journal of Management Inquiry*, 16(3), 256-273.

Stonehouse, G., and Snowdon, B. (2007). Competitive Advantage Revisited: Michael Porter on Strategy and Competitiveness. *Journal of Management Inquiry*, *16*(3), 256-273.

Yunna, W. and Yisheng, Y. (2014). The Competition Situation Analysis of Shale Gas İndustry in China: Applying Porter's Five Forces and Scenario Model. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, *40*, 798-805.

SAĞLIK HİZMETLERİNDE ÖZEL SEKTÖRÜN VARLIK SEBEPLERİ

Doç. Dr. Şahin KARABULUT[1], Yüksek Lisans Öğrencisi, Ebrar ÖZDAL[2]

[1]Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü,
sahinkarabulut@kmu.edu.tr - 0000-0001-7955-6404

[2]Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü,
ebrarozdal97@gmail.com - 0009-0009-9416-1529

ÖZET

Sağlık hizmetleri insan varlığının sürdürülebilmesi ve yaşam kalitesinin korunabilmesi açılarından oldukça önemli hizmetlerdir. İnsanın gerek fiziki gerekse de toplumsal varlığımı idame ettirebilmesindeki en büyük etkenlerin başında sağlık gelmektedir. Öyle ki bu varlığın yaşam kalitesi açısından yüksek seviyelerde sürdürülmesi yeterli düzeyde sağlık hizmeti sunulmasına bağlıdır. Söz konusu sağlık hizmetlerinin sunumunda en büyük pay her ne kadar devlete ait olsa da bu alanda özel kesimin de önemli bir payı ve etkisi bulunmaktadır. Günümüzde hastaların sağlık hizmeti aldıkları kuruluşa karşı tutumları sağlık kurumunun geleceği açısından önemlidir. Bu nedenle sağlık hizmeti sunan kurumların hasta gözünde kıymetli ve bireye özgü hizmet sunması önemlidir. Sağlık kuruluşlarının geliştirilmesi için memnuniyet olgusu günümüz dünyasında rekabet açısından değerli bir kavramdır. Hastanın kendi açından yeterli bir tıbbi tedavi alması hizmet alınan sağlık kurumuna karşı güven ve bağlılık duygusunu güçlendirir.

Sağlık kuruluşları temelde kar amacı elde etmeden sosyal yarar sağlamak amacıyla faaliyet gösteren ve nüfusun fakir kesimlerine de nitelikli sağlık hizmetleri sunmayı amaçlayan kuruluşlardır. Nüfusun hızlı bir şekilde artması ile birlikte sağlık hizmetlerinin çeşitlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmış ve devletin sağlık hizmeti sunumu yanında özel sağlık hizmetleri de artmıştır. Devletler doğrudan sağlık hizmetlerini halka sunmakla birlikte bunun yanında özel sektör firmalarından da satın alabilmektedir.

Sağlıkta özel sektörün bilgi seviyesi kamudan farklıdır ve bu durum özel sektörün sağlık alanındaki yatırımlarını da etkilemektedir. Özel sektör açısından bilgiye erişmek önemli derecede maliyet gerektirmektedir ve yatırımın büyüklüğünü etkilemektedir.

Sağlık kuruluşları açısından faaliyette bulunan kurumların kamu ve özel sektör olarak etkinlikleri farklı olsa da sağlık hizmetlerinden yararlanan kişilerin seçimleri üzerinde talep, beklenti ve ihtiyaçlar doğrultusunda daha duyarlı ve etkili olmak mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık, Sağlık Hizmeti, Kamusal Sağlık Hizmetleri, Özel Sağlık Hizmetleri.

1-Giriş

İyi bir yaşam kalitesi nitelikli sağlık hizmetinin sunumu ile sağlanmaktadır (Zerenler ve Öğüt, 2007:501). İnsanların fiziksel ve toplumsal yaşamlarını devam ettirebilmeleri için en önemli etken sağlıktır. Sağlık hizmetlerinin sunumunda devletin ve özel sektörün önemli oranda payı bulunmaktadır. Sağlık hizmeti alınan kuruluşa karşı hasta tutumları sağlık kurumunun gelecek yıllardaki önemini artırmaktadır. Sağlık kuruluşlarının geliştirilmesi için memnuniyet olgusu günümüz dünyasında rekabet açısından değerli bir kavramdır. Tıbbi hizmetler ve bu hizmetlerin hastalar açısından yeterli olması tedavi alınan kuruma karşı sadakati ve sürekliliği de artırmaktadır (Yeşilkaya ve Akalın, 2022:106).

Kazanç elde etme amaçları olmayan sağlık kuruluşları sosyal fayda sağlamak için demografik yapıya fark etmeksizin her alanda nitelikli sağlık hizmeti sunmayı amaçlarlar. Özel sağlık hizmetlerinin artması nüfusun artması ile çeşitlilik göstermektedir (Çınaroğlu, 2017:260).

Sağlık alanındaki yatırımları kamunun ve özel sektörün bilgiye ulaşmalarındaki hızları etkilemektedir. Özel sektör açısından bilgiye erişmek önemli derecede maliyet gerektirmektedir ve yatırımın büyüklüğünü etkilemektedir (Avaner ve Fedai, 2017:1534).

2-Devlet Açısından Özel Sektörün Varlık Sebepleri

Sağlık hizmetlerine bir sektör olarak baktığımızda yapılan üretim; hastalıkların önüne geçildiği bir toplum, tedavisi gerçekleştirilmiş ve sağlığına ulaştırılmış kişiler ve tam anlamıyla tedavisi gerçekleşmeyen ancak sosyal hayata en iyi şekilde uyum sağlayarak hayatına devam ederek rehabilite olan bireylerdir (Aydoğan, 2015:72). Toplumdaki her birey sağlık hizmetlerinden en iyi şekilde yararlanmalıdır.

Kamu desteği ve müdahalesi ile sağlık hizmetleri ihtiyaç temeline dayanarak eşit şekilde sağlanmalıdır. Sağlık hizmetlerinde devlet müdahalesinin olmaması durumunda hizmet sunumunun kalitesini kişilerin maddi durumları belirleyecektir. Sağlık hizmetleri modern devletlerde önemli hizmet sunumlarından biridir ancak nüfus ve ekonomik baskılar nedeniyle ülkelerin maliyet azaltma politikalarına maruz kalmıştır. Devletler doğrudan sağlık hizmetlerini halka sunmakla birlikte bunun yanında özel sektör firmalarından da satın alabilmektedir (Koçak, 2011:65-66).

Sağlık hizmetleri alanında Türkiye'de son yıllarda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Sağlık sektöründeki hızlı gelişmeler ve sağlıkta özelleştirme politikalarının temel nedenleri (Altay,2007:53);

- Çoğalan nüfus ile birlikte daha fazla sağlık kuruluşuna ihtiyaç duyulması,

- Satın alma gücünün artması ile birlikte nitelikli sağlık kuruluşlarına olan isteğin artması,
- Daha geniş bir nüfusa sağlık hizmetlerinin ulaştırılmak istenmesi,
- Eskiyen sağlık kurumlarının yenilenmesi ihtiyacı,
- Güncel ve son teknolojilerinin kullanılması gerekliliği.

3-Özel Sektör Açısından Özel Sektörün Varlık Sebepleri

Sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi; "genel olarak her kademedeki sağlık personelinin ve sağlık hizmet kuruluşlarının, serbest rekabet kurallarına uygun olarak hizmet vermelerinin ve vatandaşların kamu veya özel nitelikte istediği doktoru, hastaneyi, polikliniği vb. serbestçe seçebilme hakkına sahip olmalarının sağlanması" olarak açıklanmaktadır (Mert ve Kaplan 2001).

Türkiye'de 2003 yılında kamuoyuna duyurulan Sağlıkta Dönüşüm Projesi'yle beraber özel sektörün teşvik edilmesi, özel sektör hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması, özel sektörden hizmet ve mal satın alınması, kamu sağlık harcamalarının artmasında önemli rol oynamaktadır. Düzenlemeler, hem kamusal hem de özel sektör tarafından sunulan hekime müracaat, ameliyat, yatan hasta, MR (emar), tomografi, tetkik sayısı gibi hizmet ve malların kullanımını arttırmıştır. Örneğin 2002 yılından 2015 yılına dek Sağlık Bakanlığına bağlı hastanelerde yapılan ameliyat sayısı yaklaşık 2,5 kat artarken, özel hastanelerde bu sayı neredeyse 7,5 kat artmıştır (SB, 2017). Sağlıkta Dönüşüm Projesi kapsamında devletin özel sektörü teşvik etmesi, özel sektör hizmetlerine erişimi kolaylaştırması, özel sektörden hizmet ve mal satın almaya başlaması sonucunda kamu tarafından finanse edilen özel sağlık hizmetlerinin Türkiye sağlık sistemindeki payı yükselmiştir (Şentürk Doğan, 2017: 11-14).

Türkiye'de sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesine ilişkin uygulamaların başında sağlık personelinin tam zamanlı çalışma düzenlemesi 31 Aralık 1980 gün ve 2368 sayılı Sağlık Personelinin Tazminat ve Çalışma Esaslarına Dair Kanun ile yürürlükten kaldırılmasıyla sağlık hizmetlerinde 'hasta değil müşteri' anlayışını yeniden ön plana çıkmıştır. 1990'lı yılların sonlarına geldiğimizde özel hastane sayılarındaki artış dikkat çekmektedir. Daha önceki dönemlerde hizmet veren hastaneler ile özel hastanelerin karşılaştırılması yapıldığında tanı ve tedavi işlemlerinde gelişmiş düzey teknoloji ve nitelikli hizmet sunan hastaneler olması yönüyle dikkat çektiği görülmektedir (Altay,2007:54-55).

4-Toplum Açısından Özel Sektörün Varlık Sebepleri

Bireysel ve toplumsal olarak sağlık önemli bir kavramdır. Kişi hayat kalitesi ve hayatının devamı için nitelikli sağlık hizmetinden yararlanmalıdır. Sağlığın tanımında yer alan bir sakatlığın olması durumu bireyin sosyal, fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarının giderilmesi için de engel oluşturabilmektedir. Bu durumun kişinin duygusal ve kültürel ilişkilerini olumsuz yönde

etkileyeceği düşünülmektedir. Kişiler kadar toplum için de sağlıklı olmak önemlidir. Başarılı, güvenli, geleceği açık toplumlar bedenen ruhen ve zihnen sağlıklı bireylerden oluşan toplumlardır. Sağlığın korunması ve devamlılığı için devlet ile birlikte özel sektör çabası da önem taşımaktadır (Aydoğan, 2015:10-11).

Sağlık hizmetlerinin özel sektör tarafından sunulması bireylerin ve dolayısıyla toplumun hizmetlere ulaşımını kolaylaştırabilmektedir. Sağlık hizmetlerinin genel özelliklerine baktığımızda bu özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür (Yazgan, 2009:33-34):

a) Kolay Kullanılabilirlik: Toplum açısından kolay kullanılabilirlik, "bireylerin gereksinim duydukları zamanda hizmetlere ulaşabilmesi ve ihtiyaç duyduğu tüm hizmetleri yeterli derecede kullanabilmesi olarak tanımlanabilir". Sağlık personelleri açısından kolay kullanılabilirlik, "hizmet sunan kişilerin, ihtiyaç duydukları ilaç, araç-gereç, hizmetler ve diğer sağlık çalışanlarına kolay ulaşabilmesi" anlamına gelir.

b) Kalite: Sağlık hizmetlerinde kalite, bireylerin beklentilerine uygun olarak sunulması anlamına gelir. Sağlık hizmetlerinde kalitenin sağlanması için mesleki yeterlilik, kişisel kabul edilebilirlik ve kalitenin uygunluğu önem taşımaktadır.

c) Süreklilik: Sağlık düzeyini geliştirmek için birey ve toplumun sağlık durumlarının sürekli takip edilmesi ve gerekli önlemlerin alınması gereklidir. Sağlık hizmetlerinde sürekliliği sağlamak kişiye odaklanmış bakım ile kaliteli bir hizmet sunumuna yardımcı olur.

d) Verimlilik: Verimlilik, sağlık hizmetlerine ayrılan kaynakların yerinde kullanılması anlamına gelir. Verimlilik aracılığıyla, sağlık hizmetleri maliyetleri aşağıya çekilerek bireylerin hizmetten yararlanma olanakları arttırılır. Kaynakların etkin kullanımı sağlık hizmetlerinden daha fazla yararlanmayı sağlar.

5-Sonuç

Sağlık hizmeti ekonomik bir mail olasının ötesinde sosyal bir mal olarak ön plana çıkmaktadır. Bu yönüyle sağlık hizmeti olmadan toplumun varlığını devam ettirmesinin de mümkün olmadığı açıktır. Bu nedenle doğrudan ya da dolaylı şekilde sağlık alanında devletin varlığı sürekli olmak zorundadır. Ancak devletin yanı sıra özel sektörün de bu alanda oldukça büyük paya sahip olması söz konusudur. Özel sektörün sağlık hizmetindeki varlık sebepleri incelendiğinde sağlık alanının gelir getirici özelliği ön plana çıkmaktadır. Bu özellik sayesinde, bu alanda faaliyette bulunan özel sektör kar maksimizasyonu amacına yaklaşmaktadır. Bunun dışında sağlık sektöründe özel sektörün varlık sebepleri arasında toplum açısından ve kamu açısından da birçok faktör bulunmaktadır.

Kaynakça

Altay, A., (2007). Sağlık Hizmetlerinin Sunumunda Yeni Açılımlar ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Sayıştay Dergisi,* (64), 33-58.

Ananer, T., ve Fedai R., (2017). Sağlık Hizmetlerinde Dijitalleşme: Sağlık Yönetiminde Bilgi Sistemlerinin Kullanılması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 22(15), 1533-1542.

Aydoğan, M., (2015). Sağlık Hizmetlerinin Gelişimi ve Sağlık Hizmetlerinin Sunumunda İletişimin Önemi. *Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,* İstanbul.

Çınaroğlu, S., (2017). Kamu ve Özel Sağlık Hizmetlerinin Seçimini Etkileyen Faktörler: Teorik Bir İnceleme. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi,* 20(2), 259-274.

Kaplan, A., (2001). Özelleştirme, Sağlık Hizmetlerinde Özelleştirmenin Kavramsal Boyutu. *Yeni Türkiye Sağlık Özel Dergisi,* 40(7), 1409-30.

Koçak, O., (2011). Refah Devleti Işığında Sağlık Hizmetleri ve Türkiye'de Sağlık Sektöründeki Gelişmeler. *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi,* 13(4), 61-82.

Mert, A., (2001). Sağlıkta Devlet ve Özel Kesim Ekonomisi. *Yeni Türkiye Sağlık Özel Dergisi,* 40(7), 1458-70.

Sağlık Bakanlığı Genel Sağlık İstatistikleri. http://rapor.saglik.gov.tr/istatistik/rapor/, (erişim tarihi: 23.11.2023).

Şentürk Doğan, B., (2017). Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Özelleştirilmesi: Sağlıkta Dönüşüm Projesi. *In V. Anadolu International Conference in Economics Proceeding Book*, 1-17.

Yazgan,M., (2009). Sağlık İşletmelerinde, Hizmet Kalitesinin Sağlık Hizmeti Sunan ve Sağlık Hizmeti Alan Taraflarca Değerlendirilmesi. *Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü* ,İzmir.

Yeşilkaya, B.H., ve Akalın, B., (2022). Sağlık Hizmetleri Pazarlaması Üzerine Bir Model Önerisi: Kamu ve Özel Hastane Örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, (1), 105-120.

Zerenler, M., ve Öğüt, A., (2007). Sağlık Sektöründe Algılanan Hizmet Kalitesi ve Hastane Tercih Nedenleri Araştırması: Konya Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 18, 501-519.

TÜRKİYE'DE E-SAĞLIK UYGULAMALARI'NIN KULLANIMI VE ÇIKTILARI: MHRS UYGULAMASI ÖRNEĞİ

Doç. Dr., Şahin Karabulut [1], Yükseklisans Öğrencisi, Semih Şahin [2]

[1] Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,

sahinkarabulut@kmu.edu.tr - 0000-0001-7955-6404

[2] Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitü,

semihsahin400@gmail.com - 0009-0005-6046-9745

ÖZET

Sağlık, literatürde insan bedeninin fiziksel ve ruhsal olarak iyi olması hali şeklinde tanımlanmaktadır. Sağlık kavramı, toplumu ilgilendiren evrensel bir konu olmanın yanı sıra her canlının doğumundan itibaren geçerli olan temel bir hakkıdır. E-sağlık kavramı sağlık hizmetlerinin sunulması sürecinde bilişim teknolojilerinden faydalanılarak yaşanması muhtemel hastalıkların önlenmesi, teşhis ve tedavi sürecinin en iyi şekilde sağlanması ve elde edilen bulgular ışığında kullanılan yöntemlerin düzenli olarak kontrol edilerek denetimden geçirilmesi süreci olarak tanımlanmıştır. Sağlık hizmetleri, hizmet sunumu ile hizmetten sonra edinilen çıktıların değerlendirilmesi işlevini genellikle hekimlerin üstlenmesiyle hastanın bu süreç içerisinde pasif (edilgen) kalmasından dolayı diğer hizmet türlerine oranla farklı konumlanmaktadır. Günümüzde gelişen teknoloji ve teknolojiyi yöneten yazılımlar sayesinde sağlık alanında sunulan hizmetlerin standardı bir başka boyuta evrilmeye başlamıştır. Bu alanda yaşanan gelişmeler, hizmet araçları ve hizmet sunucularının yeni düzene entegre olmasıyla birlikte sağlık hizmetlerinin niteliğinde artış yaşanmasını sağlamıştır. Sağlıklı ve bilinçli bir toplum oluşturmak için öncelikle temelden başlayarak doğru bilgiler verecek tasarım ve organizasyonu en üst düzeyde tasarlanmış bir Sağlık Bilgi Sistemi (SBS) veri tabanı oluşturulması gerekmektedir. Kullanılacak sistem sağlık politikacıları, sağlık hizmeti sunucuları, sağlık hizmetini alanlar gibi aktörlere nesnel yararlar sunmalıdır. Tüm bu hususlar ele alındığında e-sağlık kavramının yalnızca teknolojinin gelişimine bağlı olarak geliştirilen basit bir sistem olmadığı söylenebilir. Bu çalışmada, ilk olarak e-sağlık ve e-sağlık uygulamaları akademik perspektiften kavramsal bir çerçevede açıklanarak e-sağlık uygulamalarından olan MHRS (Merkezi Hekim Randevu Sistemi) uygulaması ele alınarak bu konudaki tarihsel çerçeve, kullanım alanları, etkileri, hekim ve hastalara olan faydaları ve zararları tartışılarak tespit edilen çıktılar değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık, E-Sağlık, Dijitalleşme, MHRS

1. GİRİŞ

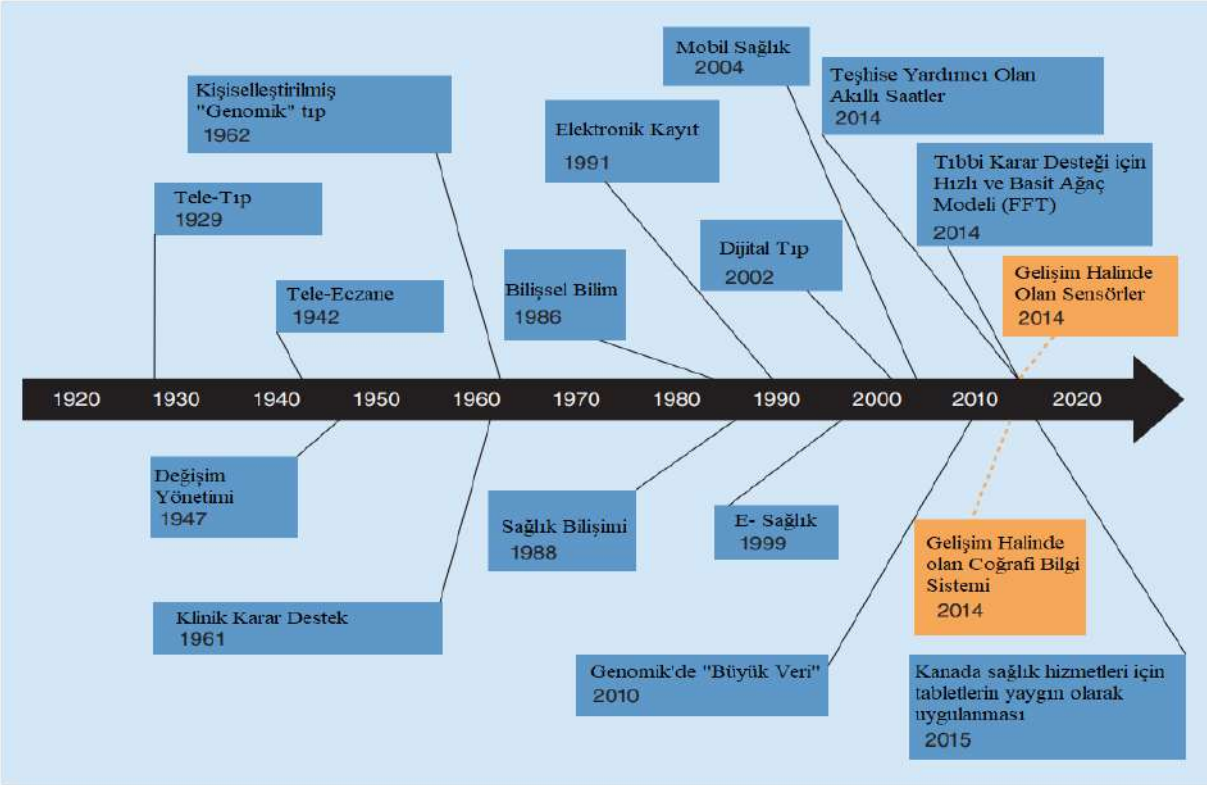
Sağlık, sadece bireyi değil toplumu da küresel anlamda ilgilendiren önemli bir kavramdır. Sağlık, kişilerin ve yaşayan toplumların yaşam şartları, bölgelere göre verilen sağlık hizmetlerinin niteliğine, dışsal faktörlere ve genetik yapılarına göre pek çok farklı parametreye bağlı olarak şekillenmektedir. Bu sebeple sağlık geniş bir perspektifte ele alınarak sadece oluşan hastalığın tedavi edilerek iyileştirilmesinde değil hastalığın gerçekleşmeden önce alınması gereken önlemleri, hastalığın iyileştikten sonra yaşanan süreçlerin kontrolü, hasta refah düzeyinin arttırılması gibi etkenleri içinde barındırmaktadır. E-sağlık kavramı, gelişen teknoloji ışığında sağlık alanına entegre edilerek sağlık hizmetleri ile teknolojiyi bağdaştıran bir dönüşüm haline gelen dinamik bir yapı şeklinde ön plana çıkmaktadır. Bu uygulamalar sağlık hizmeti alıcılarının hastalık ve sağlık düzeylerini takip ederek var olan problemlerin yönetilmesini ve sağlık hizmetlerine ulaşımın kolaylaşıp etkinliğinin arttırılmasını sağlamaktadır. Akıllı telefon, tablet, bilgisayar vb. mobil araçlar ile bu uygulamalar kolayca yüklenerek kullanılabilmektedir. Bu uygulamalar sayesinde bireysel sağlık kayıtlarının güncel tutulması, takvim dönemlerinin düzenlenerek ilaç hatırlatmalarının yapılması, gereken tedavi yöntemlerinin ve sürecin planlanması gibi önemli özelliklere sahiptir (Kaygısız & Kurşun, 2018). Buna bağlı olarak telemedicine (uzaktan tıp) uygulamaları da kullanılarak operatör veya uzman hekimler ile online ortamda görüntülü görüşmeler yapmak da mümkündür. Bu yenilik, sağlık hizmetlerine erişim adına önemli bir adım olmasının yanı sıra hastaların titiz ve etkili hizmet almalarına yardımcı olur, sağlık profesyonelleri açısından ise sağlık verilerine daha detaylı ulaşım sağlayacağından verilecek olan hizmet yönteminin belirlenmesi açısından ışık tutmaktadır (Weeks, 2012). Bu hususta, e-sağlık uygulamalarının kullanılmaya başlanması sağlık sektöründe yeni bir yol açarak etkin, verimli, nitelikli ve sürdürülebilir bir sağlık hizmeti sunma konusunda amaca yönelik hizmet etmektedir. Türkiye'de e-sağlık alanında pek çok uygulama ve aplikasyonlar geliştirilmiş olup sağlık hizmeti alıcılarının hizmete erişimini kolaylaştırmak için çeşitli yöntemler benimsenmiştir. Bu konuda Türkiye'de sağlık alanında en çok kullanılan mobil uygulamalar MHRS, E-Nabız, E-Reçete ve Sağlık.Net uygulamaları örnek gösterilmektedir.

2. LİTERATÜR'DE E-SAĞLIK

E-sağlık kavramı sağlık hizmetlerinin sunulması sürecinde bilişim teknolojilerinden faydalanılarak yaşanması muhtemel hastalıkların önlenmesi, teşhis ve tedavi sürecinin en iyi şekilde sağlanması ve elde edilen bulgular ışığında kullanılan yöntemlerin düzenli olarak kontrol edilerek denetimden geçirilmesi süreci olarak tanımlanmıştır. E-sağlık kavramının baş harfi olan E harfi terminolojide dijital, elektronik, bilişim, internet kaynaklı vb. anlamlar sağlamaktadır. Yani sağlık sektörünün teknolojik gelişmelerden faydalanarak yeni ve etkili imkanlar sağladığını söylemek mümkündür (Kılıç, 2017: 2015). Teknolojinin gelişmesi ile birlikte iş yapma hızı artmış buna bağlı olarak sağlık hizmetlerine ulaşılabilirlik de artarak karşılıklı etkileşim içerisinde iyileştirerek geliştirme süreci başlatılmıştır. E-sağlık uygulamalarının kullanılmaya başlamasıyla birlikte sağlık sunucuları ve diğer personellerin iş görme gücünde verimlilik sağlanarak hizmetin kalitesini arttırmak hedeflenmiştir.

2.1. E-SAĞLIĞIN GELİŞİMİ VE TARİHSEL SÜRECİ

Sağlık alanında yaşanan gelişmelere ek olarak teknolojinin artan önemi sağlık hizmetlerinin sunulması alanında bazı değişiklikler getirmiştir. E-Sağlık uygulamalarının somut olarak kullanılmaya başlamasıyla birlikte hastalara zaman ve mekân sınırlandırması getirmeden 7/24 erişim kolaylığı sağlanmıştır. Yani başka bir deyişle hizmet sunumunda yaşanan zaman, mekân, maaliyet gibi sınırlandırmalar ortadan kaldırılmıştır (Kılıç, 2017: 204-205). Uygulanmaya başlanan bu yeni sistem çift etkili fayda sağlayarak işlerin kolaylaştırılmasında rol oynamıştır. Çift etkili fayda kavramında esas anlatılmak istenen yalnızca hastalar açısından değil hekimler açısından da maliyetler, zaman, hastaya ulaşma hızı, hasta tedavi süresi gibi konularda tasarrufa gidilerek verimli ve etkin sağlık hizmetleri sağlanmıştır. (Sağlık Bakanlığı Bilgi İşlem Daire Başkanlığı, 2004: 26; Kılıç, 2017: 204-205).

Şekil 1: E-Sağlık Tarihi (Kaynak: (Rooij T. V. ve Marsh, S., 2015))

E-Sağlık uygulamalarının tarihsel gelişimi ele alındığında ilk olarak 1929 yılında tele-tıp kavramının doğuşu ile sürecin başladığı görülmektedir (Bkz. Şekil 1). 1929 yılından sonra yıllar geçtikçe yeni kavram ve uygulamalar kullanılmış teknolojik gelişmeler ışığında bir sonraki dönemlere yeni ve gelişmiş uygulamalar üretilerek adım adım belli bir noktaya ulaşılmıştır. 1999 yılına gelindiğinde e-sağlık kavramı ortaya çıkmaya başlamış ve planlama faaliyetlerine geçilerek uygulamaya konulmuştur. E-Sağlık uygulamaları 1999 yılına gelene kadar kullanılan diğer uygulamalardan yola çıkılarak hepsinin bir bütün olarak birleşimi niteliğinde oluşturulmuştur. Türkiye'de 58. Dönem Hükümetinin Acil Durum Eylem Planları kapsamında herkes için sağlık sloganı ile stratejik hedefler belirlenmiştir. Belirlenen 11 stratejik eylemden bir tanesi de sağlıkta e-dönüşüm projesinin faaliyetle geçirilmesidir. 2000'li yıllardan sonra Türkiye'de yaşanan sağlıkta reform dönüşümü göz önünde bulundurularak E-Sağlık uygulamalarının kapsamı genişletilmiş ve yeni uygulamalar hizmet alıcılara sunulmuştur. E-Sağlık uygulaması Avrupa'da 2004 yılında kabul edilerek kullanılmaya başlamıştır. Bu uygulama Türkiye'de 27 Şubat 2003 tarihinde oluşturulan çalışma grupları ile ilk adım atıldıktan sonra 2004 yılında Türkiye Sağlık Bilgi Sistemi Eylem Planı ile somutlaştırılmıştır. Yaşanan değişimlerin ardından bürokratik prosedürler, yazılı evrak ve kağıtlar yerini dijital uygulamalara bırakmaya başlamıştır.

2.2 E-SAĞLIK KAVRAMINDA 10 E NEDİR?

Efficiency (Verimlilik): E-sağlık uygulamalarının en önemli konularından biri, sağlık hizmetleri alanında verimliliği arttırmak ve maliyetleri düşürmektir. Maliyetleri düşürmenin yolu ise sermayenin daha efektif kullanılarak fayda sağlamayan yatırımların engellenmesi ile sağlanmaktadır (Çoban, 2023).

Enhancing Quality of Care (Bakım Kalitesini Artırmak): Verimliliğin arttırılmasında yalnızca maliyetlerin düşürülmesi yetersiz kalacağından kalite alanında iyileştirme yapılarak seviyenin arttırılması hedeflenir. Örneğin, E-Sağlık uygulamaları hasta tespiti ve hizmete erişim sürecinde en iyi şekilde yönlendirme yaparak sürecin hızlı ve verimli ilerlemesini sağlar. Doğru işleyen süreç kaliteyi arttırarak olumlu çıktılar sunar (Çoban, 2023).

Evidence Based (Kanıt Dayalı): E-Sağlık uygulamaları aracılığı ile yapılacak olan müdahalelerin kanıta dayalı, objektif ve spekülasyonlara kapalı ortam şartlarında yapılmalıdır (Çoban, 2023).

Empowerment of Consumer and Patients (Tüketici ve Hastaların Güçlendirilmesi): E-Sağlık uygulamalarının kullanıma açılmasıyla birlikte hastaya dair tıbbi kayıtlar erişime açılarak yapılan müdahale ve uygulamaların hasta tarafından şeffaf bir biçimde görülmesi sağlanmış oluyor. Bu durum tıp alanında hastanın daha fazla merkezde olduğu yeni yollar açarak kanıta dayalı hasta tespiti ve seçimini olağan kılmaktadır (Çoban, 2023).

Encouragement (Teşvik): Teşvik ilkesi hasta ile hekim arasında alınacak olan kararların paylaşılarak aradaki ilişkinin reel bir ortaklığa teşvik edilmesini kapsamaktadır (Çoban, 2023).

Education (Eğitim): Eğitim kavramı, hekimlerin E-Sağlık alanında alacakları çevrimiçi tıp eğitimi ile tüketicilerin (hastaların) sağlık eğitimi, tedavi edici ve önleyici bilgilerin aktarılması sürecini kapsamaktadır (Çoban, 2023).

Enabling information (Bilgi Sağlama): Sağlık hizmeti veren kurumların birbirleri arasındaki bilgi alışverişinin veya iletişim şekillerinin formel yapı düzeninde standartlaştırılması ve etkin kullanımı (Çoban, 2023).

Extending the Scope of Healthcare (Sağlık Bakımı Kapsamının Genişletilmesi): Sağlığın kapsamının anlaşmalı sınırlarla kalmayıp ilerisine taşımak coğrafi ve kavramsal şekillerde ifade edilir. E-Sağlık uygulamaları, tüketici konumundaki hastaların küresel boyutta hizmet veren

sağlayıcılardan online sağlık hizmeti alınmasını sağlar. Alınacak hizmetler, küçük işlemlerden karmaşık müdahalelere, tedavi hizmetlerinden ilaç kullanımına kadar değişiklik gösterebilir (Çoban, 2023).

Ethics (Ahlak): E-Sağlık kavramı, hekim ile hasta arasındaki iletişim ve etkileşimin yeni şekillerini içermektedir. Mesleki uygulama, eşitlik, mahremiyet ve etik gibi konularda farklı zorluk ve tahditler oluşturmaktadır (Çoban, 2023).

Equity (Eşitlik): E-Sağlığın en önemli vaatlerinden biri hizmet alıcılar arasındaki eşitliği korumaktır. E-Sağlığın kullanımı hakkında kullanıcılar arasında makasın açılması önlem almayı gerekli kılmıştır. Farkın açılmasındaki ana sebepler maddiyat, teknolojik beceri, ağlara erişim ve coğrafi konum şeklinde sıralanabilir. Elektronik bölünme şimdiki zamanda köy ve kent nüfusunda, zengin kesimden fakire, gençlerden yaşlılara hatta erkekten kadına kadar uzanabilmektedir. Bu hususta E-Sağlık hizmeti, alıcılar arasında dengeyi sağlayan köprü niteliğinde olup hizmete erişim kolaylığı ve düşük maaliyet avantajı sağlamaktadır (Çoban, 2023).

3. MERKEZİ HEKİM RANDEVU SİSTEMİ (MHRS)

MHRS (Merkezi Hekim Randevu Sistemi), Türkiye'de sağlık alanında sunulan hizmetleri düzenleyerek vatandaşlara etkin, verimli ve faydalı bir sağlık hizmeti sunulması amacıyla geliştirilen dijital bir uygulamadır. MHRS, hizmet sunum sürecinde Sağlık Bakanlığı, hastaneler, hastalar ve doktorlar ile entegre bir yönde çalışarak her bir aracıya farklı şekillerde özellikler sunar ve randevu süreçlerinin kolay bir şekilde yönetilmesini sağlamaktadır (Tartan, 2014: 9-18). Sistemin kurularak uygulamaya konulmasındaki temel hedefler hasta tedavi süreçlerinin kısaltıp kolaylaştırılarak memnuniyet seviyesinin arttırılması, hastane koridorlarında yaşanan yoğun kalabalığın azaltılması ve buna bağlı olarak kaynak kullanımda tasarruf ve verimlilik sağlanması şeklinde sıralanmaktadır. Sağlıkta dönüşüm programı ile birlikte kullanımına başlanan MHRS'nin çıktıları incelendiğinde uygulamanın çok önemli fayda ve katkısı olduğu görülmektedir. Özellikle, uygulama sayesinde hastalar, hastane randevularını online ortamda kısa sürede çok kolay bir şekilde planlayarak sağlık kuruluşlarındaki yoğunluğun durumunu takip edebilir ve bekleme sürelerini en asgari seviyeye indirebilmektedir. Bu durum hasta memnuniyetini arttırmasının yanı sıra sağlık hizmetine erişimi kolaylaştırarak verimli bir sürecin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Özellikle, MHRS'nin sağlamış olduğu istatistiki veriler sağlık yönetimi alanına da önemli bir kaynak

sağlamaktadır. Hastane ve polikliniklerin randevuları önceden görüp yönetiminin daha etkili bir şekilde yapılması sağlanmaktadır. Bu sayede eldeki kaynakların daha iyi planlanarak kullanılması hastane yönetimi açısından da fayda düzeyinde bir çıktıdır. Sonuç olarak, MHRS başta olmak üzere e-sağlık uygulamalarının sağlık alanında etkin kullanılması hastaların ve sağlık hizmeti sunucuların deneyimlerini iyileştirerek olumlu yönde değiştirmekte önemli bir rol oynamaktadır (Kaygısız & Kurşun, 2018). MHRS uygulamasının tasarımında tercih edilen arayüzü, özellikleri ve sağlık hizmeti kapsamındaki çeşitli özellikler sağlık hizmetlerini ve sağlık sistemlerinin süreçlerini daha kapsamlı ve hızlı bir hale getirmektedir. Bu uygulama, sağlık hizmeti alıcılarının sağlık hizmetlerine daha hızlı ve verimli şekilde ulaşmalarını sağlayarak sağlık sektöründe etkili hizmet sunumunda çok önemli bir role sahiptir. Sonuç olarak, Merkezi Hekim Randevu Sisteminin fayda düzeyindeki çıktıları online randevu, sağlık hizmetine kolay erişilebilirlik, hastaya dair bilgileri kolayca sorgulayarak ulaşma, sağlık raporlarına erişim, randevu günü anlık hatırlatmalar, verilerin bütünlüğü ve süreç optimizasyonu şeklinde sıralanmaktadır. Uygulamanın zarar sayılabilecek çıktılarını ise, güvenlik problemleri, teknolojik kaynaklı problemler, hasta mahremiyetine ilişkin problemler, siber saldırı problemleri ve erişim problemleri şeklinde sıralanmaktadır.

4. SONUÇ ve TARTIŞMA

Teknoloji ve sağlık alanında yaşanan gelişmeler sonucunda nüfusun sürekli artması sağlık hizmetlerine olan talebin de pozitif doğrultuda değişmesine neden olmuştur. Gittikçe artan sağlık talebi sıkışıklık maliyetleri nedeniyle sosyal refah üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Ortaya çıkan bu refah kayıplarının giderilmesi için sağlık hizmetlerinin mümkün olduğu ölçüde dijitalleştirilmesi önemli bir yöntem olarak ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'de de 58. Dönem Hükümetinin Acil Durum Eylem Planları kapsamında herkes için sağlık sloganı ile stratejik hedefler belirlenmiştir. Yapılan planlar çerçevesinde en büyük olumlu adımlardan bir tanesi MHRS (Merkezi Hekim Randevu Sistemi) oluştur. MHRS sisteminin halkta yeterli ölçüde karşılık bulması ve kullanımının yaygınlaşması sağlık alanında yaşanan sıkışıklık maliyetlerinin azalmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

[1] Çoban, M. (2023). Türkiye'de E-Sağlık Uygulamalarında Mevcut Durum. *Bingöl Üniversitesi Sağlık Dergisi,* 4 (1), 197-204.

[2] Eke, E., Uysal, M. ve Uğurluoğlu, D. (2019). E-Sağlık Uygulamalarının Farkındalığına Yönelik Bir Araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 6 (2), 510-522.

[3] Eskici, V. & Toraman, R. L. (2022). E-Sağlık Uygulamaları. *KTO Karatay Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi,* 3 (3), 25-31.

[4] Kurşun, A. & Kaygısız, E. G. (2018). Merkez Hekim Randevu Sistemi (MHRS) Uygulamalarına Yönelik Memnuniyet ve Erişilebilirlik Düzeyinin Belirlenmesi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi,* 9 (4), 401-409

[5] Tartan H. Teknik Açıdan Merkezi Hekim Randevu Sistemi. *Merkezi Hekim Randevu Sistemi Dergisi* 2014; 1: 9-18.

[6] Toygar, Ş.A. (2018). E-Sağlık Uygulamaları. *Yasama Dergisi*. 37, 101-123.

[7] Weeks, R. (2012). Health care management: An e-health perspective. Editorial Advisory Committee.

Türkiye'de Sağlık Turizminin Yaygınlaştırılması ve Geliştirilmesinin Önemi

Yüksek Lisans Öğrencisi, Emirhan Aktaş[1], Doç. Dr., Şahin Karabulut[2]

[1]Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sağlık Bilimler Enstitüsü, emir431273@gmail.com - 0009-0001-7972-6562

[2]Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sağlık Bilimler Enstitüsü, sahinkarabulut@kmu.edu.tr - 0000-0001-7955-6404

ÖZET

Teknolojik gelişmeler tüm sektörlerde olduğu gibi sağlık sektöründe de büyük bir ilerleme göstermiştir. Kendini sağlık alanın da geliştiren ülkeler sağlık alanında gelir elde edebilmektedir. Bu sektöründe kaliteli ve ucuz sağlık hizmeti veren, bekleme süresini en az indiren, doğal ve turizm faaliyetleri gibi sağlık turizmi yatırımlarına önem veren ülkeler ekonomisine büyük ölçüde katkı sağlayabilmektedir.

Toplumların gelişmeleri takip etmesi onların büyümesinde büyük önem taşımaktadır. Her toplum ne kadar gelişse de aslında rekabet halinde olduğu ülkelerden eksik kaldığı sektörleri olacaktır. Bu eksiklik sayesinde de insanların seyahat halinde olması kaçınılamaz bir durumdur. İnsanlar yeterli ve beklediği hizmeti alamadığından dolayı seyahat halinde olacaktır. Bu seyahate sağlık sektöründe de sağlık turizmi denir. Sağlık turizmini gerçekleştiren kimselere sağlık turisti denir ve din, dil ırk ayrımı gözetmeksizin tüm ülke vatandaşlarına hizmetler sunulur. Ülkelerde verilen bu hizmetlere verilen yatırım ne kadar büyükse kazanç bakımından da geri dönüş bir o kadar yüksek olacaktır.

Sağlık turisti çekmek için kaliteli hizmetin yanında gelen vatandaşların güvenliğini sağlamakta çok önemli durumdur. Gelen turistin konaklama ve mevcut sağlık durumunun koruması açısından güvenlik bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemizde sağlık turizmi sektörü açısından var olan koşullar oldukça fazladır. Doğal ve turistik güzelliklerinin çok olması, kaliteli sağlık hizmeti sunulması, coğrafya olarak ta Doğu'yu ve Batı'yı birleştiren konumda bulunması sağlık turizmi potansiyelinin büyük olduğunu göstermektedir. Bu imkanlardan yararlanarak Türkiye'nin önemli atılımlar gerçekleştirmesi ve ekonomisine büyük bir maddi kazanç getirme olasılığı yüksektir. Türkiye sağlık politikalarını sağlık turizmini kapsayıcı şekilde de hazırlaması diğer ülkelerde olan rekabetin de fark yaratması için bir gereksinimdir. Türkiye'ye gelen döviz ülkenin cari açığının giderilmesine de katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimleler: Sağlık turizmi, sağlık uygulamaları, sağlığın ekonomik payı

1. Giriş

Sağlık turizmi, koruyucu ve tedavici edici hizmetler kapsamında aşı, ilaç, rehabilitasyon gibi faaliyetlere olan talebin karşılanması amacıyla bu hizmetlerin, fiyat, arz miktarı, kalite gibi kriterler çerçevesinde farklı coğrafi bölgelerden alınmasını ifade etmektedir. Bu yönüyle sağlık turizminin, uluslararası sağlık amaçlı hareketliliği artırdığı ve bu sayede sağlık kuruluşlarının büyümesine imkan verdiği söylenebilir. Sağlık turizmini aynı zamanda aşağıdaki kavramları da barındırmaktadır (Tontuş, 2022:2):

- Termal Sağlık Turizmi
- Medikal Turizm
- Yaşlı Turizmi
- Engelli Turizmi

Sağlık turisti ise, öncelikle yaşadığı yerde bulamadığı sağlığını dışarıda arayan kişi demektir; o nedenle bu kişide ağır basan turist kimliğidir. Sağlık turisti; sağlık hizmetlerinin yanı sıra boş zaman, eğlence, spor ve eğitim gibi faaliyetler yoluyla ev ve iş meşguliyetlerini ortadan kaldırmak üzere, eski sağlıklarını korumak ya da mevcut sağlık sorunlarını ortadan kaldıracak ürün ve hizmetleri satın alır. (Kostak, 2007).

Her şeyden önce sağlık turizmi, tıbbi olarak başlatılmış bir tedavinin bir parçası ya da mevcut sağlıklı durumu korumaya yardım eden bir "ürün" bağlamında değerlendirilmelidir. Sağlık turizmi için yapılacak harcamalar, harcamayı yapan birey ve ailelere ve dolayısıyla topluma "sağlıklı ve verimli bir gelecek" olarak geri döner. Bu yüzden bu sektörü geri dönüşümü en kazançlı "yatırım alanı" saymak gerekir. Sağlık turizminin önemli bir işlevi de ulusal turizm politikasına hizmet etmesidir. Genel anlamda turizm politikası, tüm turizm sektörleri gibi sağlık turizminin de geliştirilmesi ve ulusal kalkınmaya katkılar sağlaması amacı doğrultusunda devlet tarafından yürütülür (Kostak, 2007).

Sağlık turizmi, spesifik bir turizm çeşididir. Burada hedef kitle; sağlığı bozulmuş olan insanlar ile sağlığını korumaya duyarlı olan insanlardır. Günümüzde insanlar sağlıklarında düzenli bir gelişmeyi amaçlarken aynı zamanda tatil ihtiyaçlarını da karşılamak istemektedirler. (Atın, Bektaş, Antep, İrban, 2012)

Günümüzde insanlar sorunları çözerken sadece kendi ülkelerindeki fırsat ve maliyetleri karşılaştırmakla kalmıyor, aynı zamanda diğer ülkelerdeki en iyi tedavi ve fiyat fırsatlarını da karşılaştırıyorlar. Sağlık sektöründeki sorunlar, hastanelerin aşırı kalabalık olması, uzun bekleme süreleri, tedavi maliyetlerinin yüksek olması, hizmet kalitesinin düşük olması vb. Bu sorunlarla karşılaşan hastaların diğer ülkelerden faydalanma imkanına sahip olması, sağlık turizmini başlı başına bir sektör haline getiriyor.

A) Sağlık Turizminin Kapsadığı Kavramlar

Medikal Turizm (Tıp Turizmi): Medikal turizm, bireylerin tıbbi hizmet almak için farklı ülkelere seyahat etme eylemini ifade etmektedir. Tedavi ve cerrahi hizmetleri içerir. Medikal turizm çerçevesinde birçok hizmet alınabilmektedir.

- Diş hekimliği,
- Organ nakli,
- Kalp cerrahisi,
- Kozmetik cerrahi,
- Ortopedik cerrahi,
- Tüp bebek tedavisi gibi uygulamalar medikal turizmin başlığı altında görülmektedir.

Eskiden insanlar yetersiz ve kısıtı imkanlar nedeniyle seyahat halinde oluyorlardır. Gelişen teknoloji ve sağlık turizminin artması ile artık ucuz ve kaliteli sağlık hizmeti veren ülkelere seyahat etmektedirler. Tercih edilme açısından önemli bir nokta da kurumun yabancı dil bilgisi, yeterli konaklama hizmetinin bulunması ve sağlık kuruluşunun akredite olup olmamasıdır. Gelişmiş ülkelerde tedavi masraflarının pahalı olması, bekleme sürelerinin uzun olması, sağlık masraflarının sigorta tarafından karşılanmaması veya çok az bir kısmının karşılanması gibi nedenlerle tıbbi bakımın daha düşük maliyetli veya daha kaliteli hizmet verilen talep giderek artmaktadır (Tontuş,2022:2).

Termal Sağlık Turizmi: Sıcak su kaynakları insanlık tarihinde önemli bir yere sahiptir. Ateş ve su, yaşanacak yer seçiminde önemli bir kriter olmuştur. Bu kaynaklar içme ve şifalı su olarak kullanıldı (Öztürk ve Bayat, 2011: 144). Termal turizm belirli sıcaklıklara ulaşıp yüzeye çıkan ve yararlı mineraller içeren şifalı su, şifalı çamur ve şifalı buharın bulunduğu bölgelerde gerçekleşen turizm çeşididir (İlban vd., 2008:106).

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın (2019) tanımına göre termal turizm; termal turizm su banyosu, içme, inhalasyon, çamur banyosu gibi çeşitli termal tedavi yöntemleri ile birlikte iklim kürü, fizik tedavi, rehabilitasyon, egzersiz, diyet gibi destek tedavilerinin birleşimi ile yapılan kür uygulamalarının yanında termal suların eğlence ve rekreasyon amaçlı kullanıldığı faaliyetleri içeren turizm çeşididir.

Yaşlı Turizmi: Yabancı ülkelerdeki klinikleri, bakımevlerini ve geriatrik tedavi merkezlerini kapsamaktadır. Burada 65 yaş ve üzeri, bir veya daha fazla kronik rahatsızlığı bulunan ve bakıma muhtaç kişiler, sertifikalı kişiler aracılığıyla bakım, rehabilitasyon ve tedavi gördüğü turizm şeklidir (Ataman, Esen ve Vatan, 2017, Aktaran; Bayar, 2019: 5).

Adından da anlaşılacağı gibi bu tür sağlık turizminin ana odağı bakıma muhtaç yaşlı ve engellilerdir. Bu kişilerin uzun süreli bakımı, hasta bakım merkezleri ve rehabilitasyon merkezlerinde sertifikalı personel tarafından sağlanmaktadır. Türkiye'nin sağlık turizmi gelirinin büyük payına sahiptir.

Engelli Turizmi: Engelliler için özel bakım ve geziler, klinik otellerde ve rehabilitasyon merkezlerinde verilmektedir.

B) Sağlık Turizminin Yaygınlaştırılması İçin Yapılabilecek Uygulamalar

Sağlık turizminin devlet ekonomisine önemli ölçüde fayda sağlayabilme potansiyeli vardır. Bu potansiyel göz ardı edilmemelidir. Bu yüzden yaygınlaştırma büyük önem taşır. Aynı zamanda sağlık turizmi tüm dünya da hızlı bir şekilde yayılmaktadır. Bu sektörden geri kalmamak için şu uygulamalar yapılabilir.

Doktor, hemşire, diğer sağlık personeli ve özel sektördeki çalışan kişilerin yabancı dil önem vermek.

Türkiye' doğal ve turistik güzelliklerini korumak, güzelleştirmek ve tanıtım faaliyetlerini arttırmak.

Sağlık kuruluşlarını akredite etmek.

Araştırmalar, turistlerin güvenliğe çok önem verdiklerini, rahat ve konforlu bir ortam istediklerini, personelin misafirlere kendilerini özel hissettirmesini beklediklerini, ayrıca personelin temiz ve düzenli olmasını beklediklerini gösteriyor. Bu yüzden güvenlik konusunda gerekli önemli arttırmak. (Çalışkan, 2009)

Teknik, donanım ve iş birliğini arttırarak kaliteli hizmet sunmak.

Yurt dışında ki Türk vatandaşlara ulaşarak Türkiye'den sağlık hizmeti almasını sağlamak ve oradaki yabancı uyruklu kişilere teşvik ettirtmek.

Yurt dışından gelen turistlere kültürel etkinlik planlamak (Gülmez, 2012: 93).

Diğer ülkelerle iyi ilişkiler kurulup sağlık alanında iş birliği anlaşmaları yapmak.

Sağlık turizmi hizmeti veren özel ve kamu kurumlarının internet sitlerinde yabancı dil destekli arayüz oluşturmak (Yardan vd., 2014:8).

Türkiye'de sağlık turizmini geliştirmek ve diğer ülkeler arasında tercih edilen bir ülke haline gelmek için ilkleri yapmaya, diğer ülkelerin taklit edemeyeceği projeler geliştirmeye ve gelişimini sürdürülebilir kılacak yatırımlara odaklanmak gerekiyor (Barca vd. (2013:87).

Yukarda verilen sağlık turizmini geliştirme ve yaygınlaştırma önerileri sağlık turizminde sürdürebilirlik açısından da büyük önem taşımaktadır.

C) Sağlık Turizminin Devlet Ekonomisinde Payı

2019 senesinde sağlık turizminde 701.046 hasta sağlık hizmetinden yararlanmıştır. Sağlık ve tıbbi sorunlar için gelen ziyaretçilerden 1.492.438 ABD doları gelir elde edilmiştir.

2020 senesinde büyük bir azalma ile 407.423 hasta hizmet almak için Türkiye ye gelmiştir. Gelen ziyaretçilerden elde edilen gelir 1.164779 ABD doları olmuştur.

2021 senesinde 670.730 kişi gelmiş ve kazanç 1.726.973 ABD doları olmuştur.

2022 senesinde 1.258.382 kişi sağlık hizmetinden yararlanmak için Türkiye'yi ziyaret etmiş ve elde edilen gelir 2.119.059 ABD doları olmuştur.

2023'ün ilk altı ayında toplam 746.290 kişi hizmetten yararlanmak için Türkiye'ye gelmiş ve bu kişilerden kazanılan ücret 1.033.942 bin ABD doları olmuştur (Uluslararası Sağlık Hizmetleri A.Ş., 25.11.23, https://www.ushas.com.tr/saglik-turizmi-verileri/).

Türkiye'nin sağlık turizmini geliştirmek ve ülkeler arasında tercih edilen ülke olabilmek için ilklere imza atmak, başka ülkelerin taklit edemeyeceği projeler geliştirmek ve bunu sürdürülebilir kılmak için yatırımlara ağırlık vermek gerekiyor.

Sağlık turizminin ülke ekonomisinde ki payı oldukça fazladır. Doğrudan ekonomiye katkı sağladığı gibi dolaylı yoldan da bazı faydaları aşağıda verilmiştir.

- Ulusal ve bölgesel tanınırlığı arttırır.
- Yeni iş fırsatları yaratır.
- Cari açığın azaltılmasında yardımcı olur.
- Farklı turizm alanlarına yani kum, deniz, doğa ve kültür turizmi gibi alanlara nitelik kazandırır.
- Turizme ekonomik açıdan katkısı olmayan ormanlara, dağlara ve şifalı su kaynaklarına ekonomik değer katar.
- Turistlerin ziyaret ettikleri yerlerdeki para harcamaları, o yerde yaşayan insanlara ekonomik olarak fayda sağlar.
- Sağlık turizmi uzun solukludur yani yılın on iki ayı devam edebilmektedir. Bu durumu sayesinde ülke ekonomisine de on iki ay kazanç sağlayacağını göstermektedir.

Sonuç

Sağlık turizmi artan teknoloji, ulaşım ve haberleşme sayesinde hızlı gelişen bir turizm çeşididir. Günümüzde insanlar sağlık sorunları, pahalılık, imkanların kısıtlı olmasında dolayı farklı ülkelere seyahat etmektedir. Seyahatler sonucunda harcanan paralar ülkelere büyük ölçüde gelir sağlamaktadır. Bu ekonomik fayda her geçen gün artmakta ve sektörde göz ardı edilemez bir hal oluşturmuştur.

Sağlık turizmin de ülkemiz açısından şanslı olduğu bir gerçektedir. Kaliteli hastanelerin bulunması, coğrafi konumunun uygun olması, doğal ve turistik güzelliklerinin de olması bu şansı ortaya çıkarmıştır.

Türkiye de bu sektörün sürdürülebilir ve gelir sağlayıcı bir sektör olarak devam etmesi için iyileştirme çalışmaları her geçen gün arttırılmalıdır. Gerek sağlık bakanlığı ile birlikte Kültür ve Turizm bakanlığı ortak çalışma yapmalı gerekse sağlık turizmi alanın faaliyet gösteren kurum, kuruluşlar ortak bir bağlantı kurarak yurt dışına yönelik reklam, pazarlama işlemlerini

arttırmalıdırlar. Sadece üst kurumlar değil belediyelerde alt yapısını bu duruma göre ayarlamaları gerekmektedir.

Kaliteli bir hizmet vermek bu sektörde büyük önem sarf etmektedir. Bunun yanında güvenlik tamamlayıcı nitelikte görülür. Gelen turistlerin konaklamada, mevcut sağlık durumunu iyileştirme ve geliştirme gibi amaçları olduğundan gerekli ilgi gösterilip ve önlem alınmalıdır.

Sağlık turizminde din, dil, ırk ayrım gözetmeksizin her türlü bireye bu hizmet verilmeli bu sayede daha fazla turist gelmesine olanak tanınmalıdır.

KAYNAKÇA

Atın, U., Bektaş, G., Antep, Z., İrban, A. (2012). Sağlık Turizmi ve Uluslararası Hastalar İçin Türkiye Pazarı, Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 3, 3,163

Barca, Mehmet. Akdeve, Erdal. Balay Gedik, İklim. (2013). 'Türkiye Sağlık Turizm Sektörünün Analizi ve Strateji Önerileri', İşletme Araştırmaları Dergisi, C. 5, S.3,64-92.

Çalışkan, U. (2009). Turist Sağlığı Güvenliğinin Analizi: Türkiye Termal Tesisler Uygulaması. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Turizm İşletmeciliği Programı.

Dikmetaş Yardan, E., Dikmetaş, H., Coşkun Us, N. & Yabana, B. (2014). Türkiye ve Dünya'da Sağlık Turizmi. Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi, 8 (2) , 27-42 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/spkd/issue/29268/313404

Dursun A, Aktepe C, Arslan S. (2011), Türkiye'de Sağlık Turizmi, T.C. Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık Turizmi Koordinatörlüğü. Antalya: 20-23 Aralık, (s.12).

Gülmez Z., (2012). Türkiye'de ve Dünya'da Sağlık Turizmi ve Çeşitleri: Sağlık Turizminin Ülkemizdeki Mevcut Durumu ve Bazı Ülkelerle Kıyaslanması, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hastane ve Sağlık Kuruluşlarında Yönetim Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

İlban M. O., Köroğlu A., Bozok D., (2008). Termal Turizm Amaçlı Seyahat Eden Turistlerde Destinasyon İmajı: Gönen Örneği, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13:105-129.

Kostak, D. (2007). TURİZM HAREKETLERİ (TÜRKİYE ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN SAĞLIK TURİZMİ), Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öztürk M., Bayat M., (2011). Uluslararası Turizm Hareketlerinde Sağlık Turizminin Rolü ve Kalite Çalışmalarının Önemi Bir Literatür Çalışması, KSÜ İİBF Dergisi, 2011 (2):135-156

Tontuş, H.Ö. (2022). Sağlık Nedir?. Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık Turizmi Dairesi Başkanlığı. (https://shgmturizmdb.saglik.gov.tr/TR-23587/saglik-turizmi-nedir.html) (Erişim Tarihi: 06.11.2023).

Uluslararası Sağlık Hizmetleri A.Ş. 'Sağlık Turizmi Verileri', https://www.ushas.com.tr/saglik-turizmi-verileri (Erişim Tarihi: 25.11.2023).

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE DUYGUSAL ZEKÂ VE ÖZNEL ZİNDELİK: DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ

Prof. Dr. Hüdaverdi BİRCAN [1], Doktora Öğrencisi Mesut KARAMAN [2]

[1] Prof. Dr. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, Sivas/Türkiye, hbircan@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1868-1161

[2] Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Sivas/Türkiye, mesut_karaman66@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7584-0800

ÖZET

Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinde duygusal ve öznel zindeliğin demografik değişkenlere göre değerlendirilmesi ve bu değişkenlerin düzenleyici rolünün belirlenmesi amaçlanmıştır. Kolayda örnekleme yöntemi ile yapılan çalışma, Kasım 2023'te yüz yüze katılımı kabul eden ve aktif olarak öğrencilikleri devam eden 142 üniversite öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Veriler bir devlet üniversitesinde İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinden toplanmıştır. Veriler "Kişisel Bilgi Formu", "Duygusal Zekâ Ölçeği" ve "Öznel Zindelik Ölçeği" ile elde edilmiştir. Araştırma için ilgili etik kurul onayı alınmıştır. Veriler SPSS 26 paket programı kullanılarak % 95 güven aralığında değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında elde edilen verilerde öncelikle normal dağılım şartı aranmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Demografik değişkenlerin düzenleyici rolünün belirlenmesinde Process Macro kullanılmıştır. Üniversite öğrencilerinin %51,4'ü kadın, %74,6'sı 18-22 yaş aralığında, %50,7'si 1.sınıf, %70,1'i İşletme Bölümü, %59,2'si üniversiteye gelmeden önce il merkezinde yaşadığı, %57'sinin Anadolu lisesi mezunu olduğu, %55,6'sının yurtta kaldığı, %35,2'sinin'sının gelir düzeyinin 1250 TL altı olduğu belirlenmiştir. Duygusal zekâ puan ortalaması 3,79 ve öznel zindelik puan ortalaması 3,95'tir. Duygusal zekâ ile yaş arasında anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. Duygusal zekâ ve öznel zindelik ile gelir düzeyi arasında anlamlı bir fark saptanmıştır. Bununla birlikte duygusal zekâ ve öznel zindelik ile cinsiyet, sınıf, bölüm, üniversiteye gelmeden önce yaşanılan yer, mezun olunan okul ve yaşanılan yer arasında anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Üniversite öğrencilerinde duygusal zekânın öznel zindelik üzerindeki etkisinde demografik değişkenlerin düzenleyici rolünün olmadığı belirlenmiştir. Yaşın duygusal zekâ üzerinde, gelir durumunun ise duygusal zekâ ve öznel zindelik üzerinde belirleyici birer etken olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Üniversite öğrencileri, duygusal zekâ, öznel zindelik

EMOTIONAL INTELLIGENCE AND SUBJECTIVE WELL-BEING IN UNIVERSITY STUDENTS: THE MODERATING ROLE OF DEMOGRAPHIC VARIABLES

ABSTRACT

In this study, it was aimed to evaluate emotional and subjective vitality in university students according to demographic variables and to determine the regulatory role of these variables. The study, which was conducted by convenience sampling method, was carried out with 142 university students who accepted face-to-face participation in November 2023 and who were actively continuing their studies. Data were collected from students of the Faculty of Economics and Administrative Sciences at a state university. The data were obtained with the "Personal Information Form", "Emotional Intelligence Scale" and "Subjective Wellness Scale". Approval of the relevant ethics committee was obtained for the research. The data were evaluated using SPSS 26 package programme with 95% confidence interval. In the data obtained within the scope of the study, normal distribution condition was sought first. Descriptive statistics, independent sample t test and one-way analysis of variance were used to analyse the data. Process Macro was used to determine the regulatory role of demographic variables. It was determined that 51.4% of the university students were female, 74.6% were between the ages of 18-22, 50.7% were first year, 70.1% were in the Business Administration Department, 59.2% lived in the city centre before coming to the university, 57% were Anatolian high school graduates, 55.6% lived in dormitories, 35.2% had an income level below 1250 TL. The mean score of emotional intelligence was 3.79 and the mean score of subjective vitality was 3.95. There was a significant difference between emotional intelligence and age. A significant difference was found between emotional intelligence and subjective vitality and income level. However, it was determined that there was no significant difference between emotional intelligence and subjective vitality and gender, class, department, place of residence before coming to university, graduated school and place of residence. It was determined that demographic variables did not have a regulatory role in the effect of emotional intelligence on subjective vitality in university students. It can be said that age is a determining factor on emotional intelligence and income status is a determining factor on emotional intelligence and subjective vitality.

Keywords: University students, emotional intelligence, subjective well-being

Giriş

Duygusal zekâ birbiriyle iç içe geçmiş dört farklı yetkinlikten oluşmaktadır. Bu yetkinlikler; kişinin kendi duygularının yanı sıra başkalarının duygularını da tanıması; düşünceyi kolaylaştırmak için duyguları kullanmak; duygusal bilgiyi tanımak ve kişinin kendi ve başkalarının duygularını kontrol etmesidir (Arshad vd., 2023). Duygusal zekâ, kişinin kendisinin ve başkalarının duygularını izleme ve kişinin düşünce ve eylemlerini yönlendirmek için farklı duyguları ayırt etmedir (Pan vd., 2022).

Duygusal zekâ, kişinin kendisinin ve başkalarının duygularını anlama, tanıma, eylem ve davranışlarını düzenlemek için bilişsel farkındalığı kullanma ve duygularını zorlu koşullara göre ayarlama kapasitesi olarak ifade edilmektedir. Yüksek düzeyde duygusal zekâ, puanına sahip bireylerin daha yüksek bir öz değer duygusuna, üstün istihdam durumuna ve yönetim yeteneğine sahip olduğu düşünülmektedir. Duygusal zekâya sahip bireyler sadece kendi duygularının bilincinde olmakla kalmaz, aynı zamanda şefkat gösterir ve etraflarındaki diğer kişilerin duygularına da anlayış gösterirler. Daha öncesinde duygusal zekânın değiştirilemeyen, doğuştan gelen ve ölçülebilir bir yetenek olduğu varsayılmıştır. Buna karşın daha sonrasında bireyin duygusal zekâ yeteneklerinin aktarılabileceği ve geliştirilebileceği belirtilmiştir (Jahan vd., 2022).

Öznel zindelik, kişinin yaşamında karşılaşabileceği zorluklar karşısında güçlü, sabırlı zihinsel ve fiziksel anlamda da enerji dolu olmasıdır (Peker vd., 2020). Öznel zindelik bireyin duygusal yapısını olumlu yönde gelişimini sağlayabilir (Çelik & Topçuoğlu, 2017). Öz belirleme kuramına dayanan zindelik kavramı potansiyel eylem kaynağı olup pozitif psikoloji de birçok kavram ile ilişkisi (enerji, esenlik, psikolojik dayanıklılık, motivasyon, iyi oluş, benlik saygısı ve yaşam memnuniyeti) olduğu görülmektedir (Fernández-Martínez vd., 2021; Işık, 2016).

Literatürde üniversite öğrencilerinde duygusal zekâ ve öznel zindelik üzerine konunun önemine değinildiği görülmektedir. Extremera ve Fernández-Berrocal (2013) yüksek derecede duygusal zekâya sahip öğrencilerin daha iyi akademik puanlara, psikolojik uyuma, sosyal ilişkilere ve sosyal davranışlara sahip olma olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermiştir (Wang, 2022). Yine yüksek derecede duygusal zekâya sahip öğrenciler, duygularını diğerlerinden daha iyi düzenleyebildikleri için bireysel ve akademik düzeyde daha verimli olabilirler (Jahan vd., 2022). Örneğin, Ferragut ve Fierro (2012) duygusal zekâ, akademik başarı ve öznel iyi oluş arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur. Üniversite öğrencilerinin öznel iyi olma halini etkileyen faktörler üzerine yapılan bir araştırmada, sürekli bilinçli farkındalığın, temel öz değerlendirme ve duygusal zekâ gibi aracı faktörler yoluyla öznel iyi olma halini etkileyebileceği belirlenmiştir (Schutte & Malouff, 2011; Pan vd., 2022). Bu çalışma geleceğin topluma yön verecek olan üniversite öğrencilerinde duygusal zekâ ve öznel zindelik düzeylerinin belirlenmesi, demografik değişkenlere göre değerlendirilmesi ve demografik değişkenlerin düzenleyici bir rolünün olup olmadığının ortaya konulması amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Yöntem

Araştırma Amacı: Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinde duygusal zekâ ve öznel zindelik düzeyleri ile demografik değişkenler arasında anlamlı bir fark olup olmadığının belirlenmesi ve demografik değişkenlerin düzenleyici rolünün ortaya konulması amaçlanmıştır.

Araştırma Tasarımı ve Modeli: Bu çalışma tanımlayıcı ve kesitsel tipte olup tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir.

Evreni ve Örneklem: Çalışmanın evrenini bir devlet üniversitesinde İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde öğrenim görmek olan tüm öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklemi ise araştırma tarihleri içerisinde öğrencilerden kolayda örnekleme yöntemi ile 142 öğrenci dahil edilmiştir.

Veri Toplama Araçları:

Kişisel Bilgi Formu; öğrencilerin cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, bölüm, üniversiteye kayıt olmadan önce yaşadıkları yer, mezun olunan okul, yaşanılan yer ve gelir düzeyini belirlemeye yönelik ifadeler yer almaktadır.

Duygusal Zekâ Ölçeği; Wong ve Law (2002) tarafından geliştirilmiştir. Deniz (2012) tarafından Türkçe'ye uyarlama çalışması yapılmıştır. Ölçek toplamda 16 madde ve dört alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar; "kendi duygularını değerlendirme, başkalarının duygularını değerlendirme, duyguların kullanımı ve duyguların düzenlenmesi"dir. Ölçek 5'li Likert tipinde olup "1: Hiçbir zaman 2: Arada bir 3: Bazen 4: Oldukça sık 5: Her zaman olmasa da çok" arasında puanlaması yapılmıştır. Geçerlilik ve güvenirlik çalışmasında ölçek cronbach alpha değeri 0,73 ile 0,86 arasında değişmektedir. Ölçek geçerliliği tarafımızca kontrol edilmiştir.

Öznel Zindelik Ölçeği; Ryan ve Frederick (1997) tarafından geliştirilmiştir. Uysal vd., (2014) tarafından ise Türkçe uyarlama çalışması yapılmıştır. Ölçek Likert tipinde olup tek boyutludur. Toplamda 7 madde olan ölçeğin puanlaması "1-kesinlikle katılmıyorum ile 7-kesinlikle katılıyorum" arasındadır. Ölçeğin 2. maddesi ters kodlanmıştır. Ölçek geçerliliği tarafımızca kontrol edilmiştir. Ölçekte 2.maddenin faktör yük değerinin 0,40'ın altında kalması nedeniyle analiz dışı bırakılmış (Karaman, 2023) ve çalışma ölçekte kalan 6 madde ile yürütülmüştür.

Verilerin Toplanması ve Etik Hususlar

Bu çalışma için bir devlet üniversitesinden etik onay alınmıştır. Veriler öğrencilerden yüz yüze görüşme yöntemi ile toplanılmıştır. Çalışmaya katılmalarında öğrencilerden gönüllük esas alınmıştır. Çalışma hakkında ilk öncelikle öğrencilere bilgi verilmiş öğrencilerden onay alındıktan sonra anket uygulanmıştır. Anketin ilk sayfasında çalışmanın amacı ve kapsamı belirtilmiş ve anketi 142 öğrenci eksiksiz olarak yanıtlamıştır. Anketin doldurulması maksimum 10 dakikadır.

Verilerin Analizi

Veriler SPSS 26 paket programı kullanılarak % 95 güven aralığında değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında elde edilen verilerde öncelikle normal dağılım şartı dikkate alınmıştır. Ölçek değişkenlerinin çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ile +1 arasında değer aldıkları görülmüştür (Hair vd., 2013). Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, bağımsız örneklem t testi, tek yönlü varyans analizi ve demografik değişkenlerin düzenleyici rolünün belirlenmesinde Process Macro kullanılmıştır. Ölçeklerin iç tutarlılık katsayısının belirlenmesinde Cronbach Alpha değeri dikkate alınmıştır. İstatiksel anlamlılık düzeyi $P<0,05$ olarak alınmıştır.

Bulgular

Öğrencilerin sosyo-demografik bilgileri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin sosyo-demografik bilgileri

Sosyo-demografik bilgileri		**N**	**%**
Cinsiyet	Kadın	69	48,6
	Erkek	73	51,4
Yaş	18-22 yaş arası	106	74,6
	22 yaş ve üzeri	36	25,4
Sınıfınız	1.sınıf	72	50,7
	2.sınıf	32	22,5
	3.sınıf	11	7,8
	4.sınıf	27	19
Bölümünüz	İşletme	102	71,8
	Maliye	40	28,2
Üniversite kayıt olmadan önce yaşadığınız yer	İl merkezi	84	59,2
	İlçe merkezi	34	23,9
	Köy bucak	24	16,9
Mezun olunan okul	Anadolu lisesi	81	57
	Meslek lisesi	23	16,2
	İmam hatip lisesi	20	14,1
	Diğer	18	12,7
Yaşanılan yer	Ailemle oturuyorum	41	28,9
	Yurtta kalıyorum	79	55,6
	Arkadaşlarımla evde kalıyorum	22	15,5
Gelir düzeyi	1250 TL altı	50	35,2
	1251-5000 TL arası	52	36,6
	5001-11500 TL arası	21	14,8
	11501 TL ve üzeri	19	13,4

Üniversite öğrencilerinin %51,4'ü kadın, %74,6'sı 18-22 yaş aralığında, %50,7'si 1.sınıf, %70,1'i İşletme Bölümü, %59,2'si üniversiteye gelmeden önce il merkezinde yaşadığı, %57'sinin Anadolu lisesi mezunu olduğu, %55,6'sının yurtta kaldığı, %35,2'sinin'sının gelir düzeyinin 1250 TL altıdır (Tablo 1).

Ölçek puan ortalamaları ve tanımlayıcı istatistikler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Ölçek puan ortalamaları ve tanımlayıcı istatistikler

Değişkenler	**Min-Max**	**Mean**	**Çarpıklık**	**Basıklık**	**Cronbach Alpha**
Duygusal Zekâ	1-5	3,79±0,99	-,719	,906	,922
Kendi Duygularını Değerlendirme	1-5	3,49±0,92	-,697	,509	,849

Başkalarının Duygularını Değerlendirme	1-5	3,95±1,46	-,161	-,236	,896
Duyguların düzenlenmesi	1-5	4,62±1,60	-,709	-,094	,842
Duyguların kullanımı	1-5	3,10±1,06	-,339	-,439	,856
Öznel Zindelik	1-7	3,95±1,19	-,383	,217	,823

Duygusal zekâ ölçeği genel puan ortalaması 3,79±0,99dur. Ölçek alt boyutlarında; kendi duygularını değerlendirme 3,49±0,92; başkalarının duygularını değerlendirme 3,95±1,46; duyguların düzenlenmesi 4,62±1,60 ve duyguların kullanımı 3,10±1,06'dur. Öznel zindelik puan ortalaması 3,95±1,19'dur (Tablo 2).

Duygusal zekâ ve öznel zindeliğin demografik değişkenlere göre değerlendirilmesine yönelik elde edilen analiz sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Duygusal zekâ ve öznel zindeliğin demografik değişkenlere göre değerlendirilmesi

Değişkenler		**Duygusal Zekâ**		**Öznel Zindelik**	
	N	$\bar{x}$±ss	**İstatiksel Değeri**	$\bar{x}$±ss	**İstatiksel Değeri**
Cinsiyet					
Kadın	69	3,80±0,85	T:0,074	3,99±1,03	T:0,407
Erkek	73	3,79±1,10	P:0,941	3,91±1,33	P:0,685
Yaş					
18-22 yaş arası	106	3,69±1,02	T:-2,098	3,84±1,25	T:-1,826
22 yaş ve üzeri	36	4,09±0,82	P:0,038*	4,26±0,95	P:0,070
Sınıfınız					
1.sınıf	72	3,72±1,05		3,83±1,32	
2.sınıf	32	3,88±0,88	F:0,627	4,01±1,02	F:1,002
3.sınıf	11	4,12±0,84	P:0,599	4,48±0,66	P:0,395
4.sınıf	27	3,75±0,99		3,98±1,16	
Bölümünüz					
İşletme	102	3,82±0,97	T:0,582	3,92±1,14	T:-0,421
Maliye	40	3,71±1,02	P:0,561	4,02±1,34	P:0,674
Üniversite kayıt olmadan önce yaşadığınız yer					
İl merkezi	84	3,92±1,03		4,11±1,26	
İlçe merkezi	34	3,55±0,87	F:1,964	3,75±1,11	F:1,986
Köy bucak	24	3,68±0,93	P:0,144	3,66±0,99	P:0,141
Mezun olduğunuz okul					
Anadolu Lisesi	81	3,75±0,95		3,94±1,13	
Meslek lisesi	23	3,81±1,33	F:0,258	3,98±1,61	F:0,569
İmam hatip lisesi	20	3,76±0,84	P:0,856	3,71±0,93	P:0,636

Diğer	18	3,98±0,85		4,22±1,15	
Yaşanılan yer					
Ailemle oturuyorum	41	3,82±0,98		3,94±1,17	
Yurtta kalıyorum	79	3,73±1,06	F:0,394	3,87±1,29	F:0,859
Arkadaşlarımla evde kalıyorum	22	3,94±0,70	P:0,675	4,25±0,76	P:0,426
Gelir düzeyi					
1250 TL altı [1]	50	3,59±1,14		3,63±1,15	
1251-5000 TL arası [2]	52	3,88±0,68	F:3,370	4,17±1,05	F:3,046
5001-11500 TL arası [3]	21	3,55±1,02	P:0,020*	3,74±1,39	P:0,031*
11501 TL ve üzeri [4]	19	4,34±1,03		4,41±1,24	
Gruplararası fark		*4>1,3*		*4>1*	

Duygusal zekâ ile yaş arasında anlamlı bir fark olduğu gözlenmiştir (P=0,038). Yaş grubu 22 yaş ve üzeri olan öğrencilerde duygusal zekâ puan ortalaması anlamlı düzeyde daha yüksektir. Duygusal zekâ ile gelir düzeyi arasında anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır (P=0,020). Gelir durumu 11501 TL ve üzeri olan öğrencilerde duygusal zekâ anlamlı düzeyde daha yüksektir. Gruplar arası farklılığı belirlemede Pos Hoc Tukey testinde gelir durumu alt değişkenlerinde; 11501 TL ve üzeri geliri olanlar ile 1250 TL altı ve 5001 TL ve 11500 TL geliri olanlar arasındaki ortalama puan farkı ilk grup lehine anlamlıdır. Duygusal zekâ ile cinsiyet, sınıf düzeyi, bölüm, üniversiteye kayıt olmadan önce yaşadıkları yer, mezun olunan okul ve yaşanılan yer arasında anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir (Tablo 3).

Öznel zindelik ile gelir düzeyi arasında anlamlı bir fark olduğu ortaya çıkmıştır (P=0,031). Gelir durumu 11501 TL ve üzeri olan öğrencilerde öznel zindelik anlamlı düzeyde daha yüksektir. Tukey testinde gelir durumu alt değişkenlerinde; 11501 TL ve üzeri geliri olanlar ile 1250 TL altı geliri olanlar arasındaki ortalama puan farkı ilk grup lehine anlamlıdır. Öznel zindelik ile cinsiyet, sınıf düzeyi, bölüm, üniversiteye kayıt olmadan önce yaşadıkları yer, mezun olunan okul ve yaşanılan yer arasında anlamlı bir fark olmadığı gözlenmiştir (Tablo 3).

Duygusal zekâ ve öznel zindelik arasında demografik değişkenlerin düzenleyici rolünün olup olmadığının belirlenmesi amaçlı Process Macro (Model 1) ile analiz edilmiştir. Cinsiyet, sınıf düzeyi, bölüm, üniversiteye kayıt olmadan önce yaşadıkları yer, mezun olunan okul, yaşanılan yer ve gelir düzeyinin duygusal zekâ ve öznel zindelik arasında herhangi bir düzenleyici bir rolünün olmadığı belirlenmiştir.

4.Sonuç

Üniversite öğrencilerinin duygusal zekâ ve öznel zindelik puan ortalaması yüksek düzeydedir. Duygusal zekâ ile yaş ve gelir düzeyleri arasında anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir. Öznel zindelik ile gelir düzeyi arasında anlamlı bir fark olduğu ortaya çıkmıştır. Duygusal zekânın öznel zindelik üzerindeki etkisinde demografik değişkenlerin anlamlı bir şekilde düzenleyici rolünün bulunmadığı gözlenmiştir. Üniversite öğrencileri eğitim hayatları boyunca bir takım

zorluklar ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Topluma yön veren geleceğin bireylerini yetiştiren bu kurumlarda öğrenciler kendilerini zinde hissetmeleri ve duygusal zekâlarını kullanma ihtiyacı hissetmektedirler. Bu bakımdan eğitim kurumlarında öğrencilerin duygusal zekâlarını geliştirici, öznel zindelik düzeylerini arttırıcı etkinlikler yapılabilir. Duygusal zekâ ve öznel zindelik düzeylerini yükseltmeye yönelik çalışmaların üst sınırının bulunmadığı düşünülürse bu tip çalışmaların belirli aralıklarla devam ettirilmesi gerektiği belirtilebilir.

Kaynakça

Arshad, M. A., Arshad, D., & Zakaria, N. (2023). Mediating role of wellbeing among organizational virtuousness, emotional intelligence and job performance in post-pandemic COVID-19. Frontiers in psychology, 14, 1-17.

Çelik, E., & Topçuoğlu, P. (2017). Proaktif Kişiliğin Öznel Zindelik İle Merak Arasındaki İlişkide Aracılık Etkisi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17(3), 1221-1240.

Deniz, M. (2012). Duygusal zekâ boyutları ile liderlik uygulamaları arasındaki ilişki: Sağlık sektörü yöneticileri üzerine bir araştırma. NWSA-Social Sciences, 7 (2), 45-66.

Extremera, N., and Fernández-Berrocal, P. (2013). Inteligencia emocional en adolescentes. Padres y Maestros 352, 34–39.

Fernández-Martínez, E., Martín-Pérez, I., Liébana-Presa, C., Martínez-Fernández, M., & López-Alonso, A. I. (2021). Fear of death and its relationship to resilience in nursing students: A longitudinal study. Nurse Education in Practice, 55, 103175.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (2013). Multivariate Data Analysis: Pearson Education Limited.

Işık, Ş. (2016). Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği nin geliştirilmesi Geçerlik ve güvenirlik çalışması. The Journal of Happiness & Well-Being, 4(2), 817-824.

Jahan, S. S., Nerali, J. T., Parsa, A. D., & Kabir, R. (2022). Exploring the Association between Emotional Intelligence and Academic Performance and Stress Factors among Dental Students: A Scoping Review. Dentistry Journal, 10(4), 1-18.

Karaman, M. (2023). Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizi: Kavramsal Bir Çalışma. Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 9(1), 47-63.

Pan, B., Fan, S., Wang, Y., & Li, Y. (2022). The relationship between trait mindfulness and subjective wellbeing of kindergarten teachers: The sequential mediating role of emotional intelligence and self-efficacy. Frontiers in psychology, 13, 1-13.

Peker, A., Cengiz, S., & Yıldız, M. N. (2021). Yaşam doyumu ve öznel zindeliğin COVID-19 korkusu ile problemli internet kullanımı arasındaki aracılık ilişkisi. Klinik Psikiyatri Dergisi, 24(2), 199-206.

Ryan, R.M., & Frederick, C. (1997). On energy, personality, and health: subjective vitality as a dynamic reflection of well-being. J pers.,65(3), 529-65.

Schutte, N. S., and Malouff, J. M. (2011). Emotional intelligence mediates the relationship between mindfulness and subjective well-being. Pers. Individ. Differ. 50, 1116–1119.

Uysal, R., Sarıçam, H., & Akın, A. (2014). Öznel zindelik Ölçeği Türkçe formunun psikometrik özellikleri [The psychometric properties of Turkish version of subjective vitality scale]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33, 136-46.

Wang, L. (2022). Exploring the relationship among teacher emotional intelligence, work engagement, teacher self-efficacy, and student academic achievement: A moderated mediation model. Frontiers in psychology, 12, 1-9.

Wong, CS & Law, KS (2002). The effects of leader and follower emotional intelligence on performance and attitude: An exploratory study. The Leadership Quarterly, 13 (3), 243-274.

BİREYSEL GİRŞİMCİLİK ALGISININ ÖZ YETERLİLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BENLİK SAYGISININ ARACILIK ROLÜ

Prof. Dr. Hüdaverdi BİRCAN [1], Doktora Öğrencisi Mesut KARAMAN [2]

[1] Prof. Dr. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, Sivas/Türkiye, hbircan@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1868-1161

[2] Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Sivas/Türkiye, mesut_karaman66@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7584-0800

ÖZET

Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinde bireysel girişimcilik algısının öz yeterlilik üzerindeki etkisinde benlik saygısının aracılık rolünün belirlenmesi amaçlanmıştır. Kolayda örnekleme yöntemi ile yapılan çalışma, Kasım 2023'te yüz yüze katılımı kabul eden ve aktif olarak öğrencilikleri devam eden 122 üniversite öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Veriler bir devlet üniversitesinde İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinden toplanmıştır. Veriler "Kişisel Bilgi Formu", "Bireysel Girişimcilik Ölçeği", "Genel Öz yeterlilik Ölçeği" ve "Benlik Saygısı Ölçeği" ile elde edilmiştir. Araştırma için ilgili etik kurul onayı alınmıştır. Veriler, SPSS 26 programı kullanılarak % 95 güven aralığında değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında elde edilen verilerde normal dağılım şartı aranmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, pearson korelasyon analizi ve aracılık testi için Process Macro (Model 4) kullanılmıştır. Üniversite öğrencilerinin %53,3'ü kadın, %51,6'sı 18-22 yaş aralığında, %44,3'ü 4.sınıf, %79,5'i Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, %60,7'si üniversiteye gelmeden önce il merkezinde yaşadığı, %57,4'ünün Anadolu Lisesi mezunu olduğu, %48,4'ünün yurtta kaldığı, %42,6'sının gelir düzeyinin 1251-5000 TL arası olduğu belirlenmiştir. Bireysel girişimcilik algısı puan ortalaması 2,82±1,32; Öz yeterlilik 3,30±0,57 ve benlik saygısı 3,06±0,60'dır. Bireysel girişimcilik algısı ile öz yeterlik ve benlik saygısı arasında istatiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Process Macro analiz sonuçlarında bireysel girişimcilik algısının öz yeterlilik üzerindeki doğrudan etkisi (β: ,289) istatiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Benlik saygısının modele dâhil edilmesiyle dolaylı etkisi (β: ,201) de istatiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Dolayısıyla benlik saygısının modelde kısmi aracılık rolü gösterdiği gözlenmiştir. Bireysel girişimcilik algısının öz yeterlilik üzerindeki etkisinde benlik saygısının aracılık rolü gösterdiği çalışma sonucunda söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Üniversite öğrencileri, girişimcilik, benlik saygısı, öz yeterlilik

THE EFFECT OF INDIVIDUAL ENTREPRENEURSHIP PERCEPTION ON SELF-EFFICACY: THE MEDIATING ROLE OF SELF-ESTEEM

ABSTRACT

In this study, it was aimed to determine the mediating role of self-esteem in the effect of individual entrepreneurship perception on self-efficacy in university students.The study, which was conducted by convenience sampling method, was carried out with 122 university students who accepted face-to-face participation in November 2023 and who were actively continuing their studies.Data were collected from students of the Faculty of Economics and Administrative Sciences at a state university.The data were obtained with "Personal Information Form", "Individual Entrepreneurship Scale", "General Self-Efficacy Scale" and "Self-Esteem Scale".Approval of the relevant ethics committee was obtained for the research.The data were evaluated using SPSS 26 programme with 95% confidence interval.Normal distribution condition was sought in the data obtained within the scope of the study.In the analysis of the data, descriptive statistics, Pearson correlation analysis and Process Macro (Model 4) were used for mediation test.It was determined that 53.3% of the university students were female, 51.6% were between the ages of 18-22, 44.3% were in the 4th grade, 79.5% were in the Department of Political Science and Public Administration, 60.7% lived in the city centre before coming to the university, 57.4% were Anatolian High School graduates, 48.4% lived in dormitories, 42.6% had an income level between 1251-5000 TL.The mean score of individual entrepreneurship perception was 2,82±1,32; self-efficacy was 3,30±0,57 and self-esteem was 3,06±0,60.It was determined that there was a statistically significant and positive relationship between individual entrepreneurship perception and self-efficacy and self-esteem.In the Process Macro analysis results, the direct effect of individual entrepreneurship perception on self-efficacy (β: ,289) was statistically significant.The indirect effect of the inclusion of self-esteem in the model (β: ,201) was also statistically significant.Therefore, it was observed that self-esteem played a partial mediating role in the model.As a result of the study, it can be said that self-esteem plays a mediating role in the effect of individual entrepreneurship perception on self-efficacy.

Keywords: University students, entrepreneurship, self-esteem, self-efficacy

Giriş

Girişimcilik, bir iş fırsatını bulma ve görme yeteneği olarak ifade edilmektedir (Marliyah vd., 2023). Girişimcilik çalışması, başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere dünya çapında istihdam edilebilirliği artırma ve işsizliği azaltma potansiyeline sahip stratejik bir araç olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle, girişimciliğin istihdam edilebilirliği ve serbest meslek sahibi olma düzeyini arttırdığı aşikârdır. Bu noktada geleceğin bireyleri olan üniversite öğrencilerinde girişimcilik becerilerini geliştirmek, mezunların işsizliğini azaltmada, ülke ekonomisinin kalkınma düzeyini arttırmada oldukça önemlidir (Peter vd., 2020). Bir ülke ne kadar gelişmiş

ise insanların o kadar eğitimli olduğunu ve girişimciliğin öğrenilmesinin önemli olduğunun altını çizdiğini göstermektedir (Marliyah vd., 2023).

Bir ülkenin gelecekteki gelişiminin öğrencilerin elinde olduğu gerçeğinin, bu öğrencilerin girişimciliği bir kariyer seçeneği olarak algılamaları hayati önem taşıyabilir (Morris, Shirokova & Tsukanova, 2017; Nowiński, Haddoud, Lančarič, Egerová & Czeglédi, 2019; Iwu, Ezeuduji, Iwu, Ikebuaku & Tengeh, 2018). Üniversiteler, girişimciliğin bilgi yayılımı teorisinden başlayarak küresel rekabet gücüyle yüzleşmekle meşgul olan yönetim örgütleri haline gelmektedir (Kusio & Fiore, 2019).

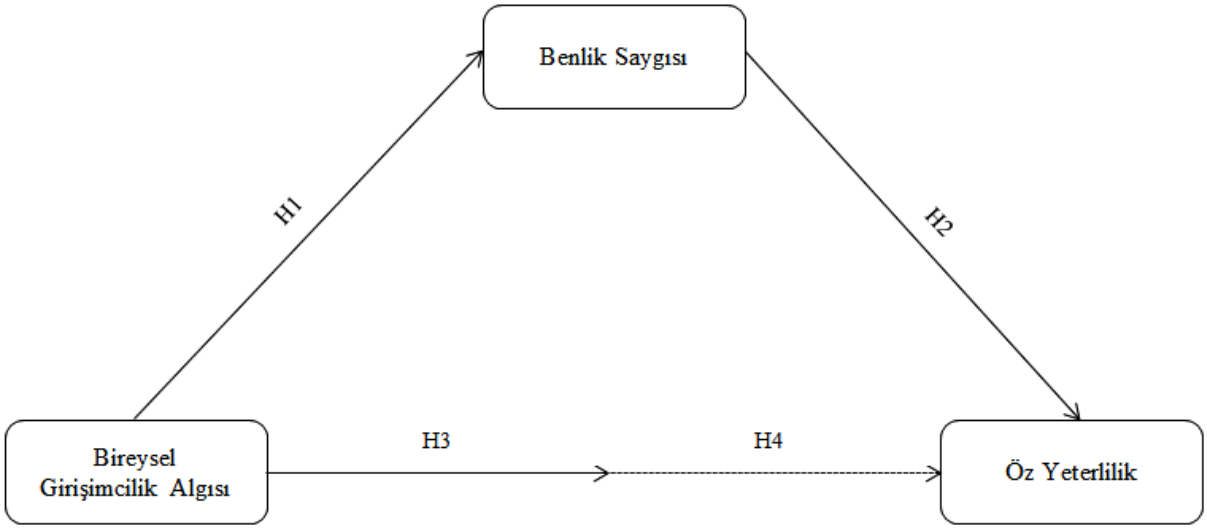
Girişimci bireylerin genel öz yeterlilik algılarının önemli bir öncül olduğu ve girişimcilerin öz yeterliliklerinin onların eğilim ve davranışlarını etkilediği belirtilmektedir. Öz-yeterlik, bireyin "yaşamlarındaki olaylar üzerinde kontrolü sürdürmek için ihtiyaç duyduğu motivasyonu, bilişsel kaynakları ve eylem planlarını harekete geçirme yeteneği", bilişsel düşünce/inanç ile ilgilidir (Moç, 2023). Üniversite öğrencilerinde yaygın olan işsizlik kaygısı onları girişimciliğe yönlendirmekte bu da öz yeterliliği ve kişilik özelliklerini etkilemektedir. Bu noktada öğrencilerde öz yeterlilik düzeyi yüksekse girişimcilik yönlerinin de yüksek olması beklenmektedir (Ersarı 2023).

Benlik saygısı, bir kişinin öz değeri ile ilgili bireysel değerlendirmesi biçiminde ifade edilmektedir. Bireyin benlik saygısının yüksek olması kişisel düşüncelerinin genel olarak olumlu yönde olduğunu göstermektedir (Aytaç, Özdemir & Saçıkaralı, 2023). Benlik saygısı ve öz yeterlilik kişinin öğrenme ve gelişiminde sıklıkla üzerinde durulan kavramlardır. Bununla birlikte benlik saygısı ve öz yeterlilik arasında pozitif bir ilişkinin olduğu belirtilmiştir (Şahin, 2023). Benlik saygısı ve öz yeterlilik birbirlerini besleyen ve arasında ilişkili olduğu belirtilen iki önemli kavramdır (Apay, 2010). Girişimcilik, öz yeterlilik ve benlik saygısı arasındaki ilişkiler literatürde değinildiği görülmektedir. Bu çalışma bireysel girişimcilik algısının öz yeterlilik üzerindeki etkisinde benlik saygısının aracılık rolünün belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Yöntem

Araştırma Amacı: Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinde bireysel girişimcilik algısının öz yeterlilik üzerindeki etkisinde benlik saygısının aracılık rolünün olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma Tasarımı ve Modeli: Bu çalışma tanımlayıcı ve kesitsel tiptedir. Şekil 1'de araştırma modeli gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırma modeli

Araştırma hipotezleri;

H_1: Bireysel girişimcilik algısı benlik saygısını anlamlı bir şekilde etkiler.

H_2: Benlik saygısı öz yeterliliği anlamlı bir şekilde etkiler.

H_3: Bireysel girişimcilik algısı öz yeterliliği anlamlı bir şekilde etkiler.

H_4: Bireysel girişimcilik algısının öz yeterlilik üzerinde benlik saygısının anlamlı bir şekilde aracılık rolü vardır.

Evren ve Örneklem: Çalışmanın evrenini bir devlet üniversitesinde İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde öğrenim görmek olan tüm öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklemi ise araştırma tarihleri içerisinde öğrencilerden kolayda örnekleme yöntemi ile 122 öğrenci katkı sağlamıştır.

Veri Toplama Araçları:

Kişisel Bilgi Formu; öğrencilerin cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, bölüm, üniversiteye kayıt olmadan önce yaşadıkları yer, mezun olunan okul, yaşanılan yer ve gelir düzeyini belirlemeye yönelik ifadeler yer almaktadır.

Bireysel Girişimcilik Algı Ölçeği; İncik ve Uzun (2017) tarafından geliştirilmiştir. Ölçekte toplam 31 madde bulunmaktadır. Ölçek kesinlikle katılıyorum (5), katılıyorum (4), kararsızım (3), katılmıyorum (2), kesinlikle katılmıyorum (1) şeklinde 5'li likert tipi derecelendirmeye sahiptir. Ölçek planlama, kontrol odağı, kendine güven, iletişim, motivasyon ve öz disiplin olmak üzere altı alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekten alınan puan artıkça bireysel girişimcilik algısı da aynı yönde artmaktadır. Ölçeğin Cronbach's α değeri İncik ve Uzun (2017) çalışmasında 0,92'dir.

Genel Öz Yeterlilik Ölçeği; Schwarzer ve Jerusalem (1995) tarafından geliştirilmiştir. Türkçe uyarlama çalışması Apay (2010) tarafından yapılmıştır. Ölçek 10 maddeli tek alt boyutludur. Ölçek puanlaması "1-Tamamen Yanlış ile 4-Tamamen Doğru" arasında puanlaması

yapılmaktadır. Ölçekten alınan puanlar arttıkça genel öz yeterlilik düzeyinin arttığı şeklinde yorumlanmaktadır. Farklı ülkelerde yapılan çalışmalarda ölçeğin Cronbach Alpha değeri 0,76 ile 0,90 arasında değişmektedir.

Benlik Saygısı Ölçeği; Rosenberg (1963) yılında geliştirilen Çuhadaroğlu (1986)'nun geçerlilik ve güvenirlik çalışmasını gerçekleştirdiği kısa maddeli toplamda 10 madde ve tek alt boyuttan oluşan ölçekten yararlanılmıştır. Ölçek puanlaması "1-Çok Doğru ile 4- Çok Yanlış" arasındadır. Olumlu ve olumsuz yüklü maddeler ardışık olarak sıralanmaktadır. Ölçekte; 1. 2. 4. 6. 7. maddeler olumlu, 3. 5. 8. 9. 10. maddeler olumsuz yüklüdür.

Verilerin Toplanması ve Etik Hususlar

Bu çalışma için bir devlet üniversitesinden etik onay alınmıştır. Veriler öğrencilerden yüz yüze görüşme yöntemi ile toplanılmıştır. Çalışmaya katılmalarında öğrencilerden gönüllük esas alınmıştır. Çalışma hakkında ilk öncelikle öğrencilere bilgi verilmiş öğrencilerden onay alındıktan sonra anket uygulanmıştır. Anketin ilk sayfasında çalışmanın amacı ve kapsamı belirtilmiş ve anketi 122 öğrenci eksiksiz olarak yanıtlamıştır. Anketin doldurulması maksimum 10 dakikadır.

Verilerin Analizi

Veriler SPSS 26 paket programı kullanılarak % 95 güven aralığında değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında elde edilen verilerde öncelikle normal dağılım şartı dikkate alınmıştır. Ölçek değişkenlerinin çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında değer aldıkları görülmüştür (Tabachnick & Fidell, 2019). Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, ölçekler arası ilişkilerin belirlenmesinde pearson korelasyon analiz kullanılmıştır. Araştırma hipotezlerinin test edilmesinde ise Process Macro (Model 4) kullanılmıştır (Hayes ve Scharkow, 2013). Ölçeklerin iç tutarlılık katsayısının belirlenmesinde Cronbach Alpha değeri dikkate alınmıştır. İstatiksel anlamlılık düzeyi P<0,05 olarak alınmıştır.

Bulgular

Öğrencilerin sosyo-demografik bilgileri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin sosyo-demografik bilgileri

Sosyo-demografik bilgileri		**N**	**%**
Cinsiyet	Kadın	65	53,3
	Erkek	57	46,7
Yaş	18-22 yaş arası	63	51,6
	22 yaş ve üzeri	59	48,4
Sınıfınız	1.sınıf	31	25,4
	2.sınıf	21	17,2
	3.sınıf	16	13,1
	4.sınıf	54	44,3
Bölümünüz	İşletme	25	20,5

	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	97	79,5
Üniversite kayıt olmadan önce yaşadığınız yer	İl merkezi	74	60,7
	İlçe merkezi	32	26,2
	Köy bucak	16	13,1
Mezun olunan okul	Anadolu lisesi	70	57,4
	Meslek lisesi	13	10,7
	İmam hatip lisesi	21	17,2
	Diğer	18	14,8
Yaşanılan yer	Ailemle oturuyorum	46	37,7
	Yurtta kalıyorum	59	48,4
	Arkadaşlarımla evde kalıyorum	17	13,9
Gelir düzeyi	1250 TL altı	19	15,6
	1251-5000 TL arası	52	42,6
	5001-11500 TL arası	20	16,4
	11501 ve üzeri	31	25,4

Üniversite öğrencilerinin %53,3ü kadın, %51,6sı 18-22 yaş arasında, %44,3ü 4.sınıf, %79,5i Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümü, %60,7si üniversiteye kayıt olmadan önce il merkezinde yaşadığı, %57,4'ünün Anadolu lisesi mezunu, %48,4'ünün yurtta kaldığı ve %42,6'sının gelir düzeyinin 1251-5000 TL arası olduğu belirlenmiştir (Tablo 1).

Bireysel girişimcilik algısı, öz yeterlilik ve benlik saygısı tanımlayıcı istatistikler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Bireysel girişimcilik algısı, öz yeterlilik ve benlik saygısı tanımlayıcı istatistikler

Değişkenler	**Min-Max**	$\bar{x}\pm ss$	**Çarpıklık**	**Basıklık**	**Cronbach Alpha**
Bireysel Girişimcilik Algısı	1-5	2,82±1,32	0,550	-1,193	,972
Planlama	1-5	2,84±1,31	0,486	-1,139	,963
Kontrol odağı	1-5	2,82±1,36	0,497	-1,275	,964
Kendine güven	1-5	2,77±1,40	0,475	-1,303	,958
İletişim	1-5	2,83±1,36	0,414	-1,242	,926
Motivasyon	1-5	2,83±1,35	0,398	-1,233	,932
Öz disiplin	1-5	2,82±1,38	0,356	-1,264	,942
Öz yeterlilik	1-4	3,30±0,57	-0,250	-0,718	,913
Benlik saygısı	1-4	3,06±0,60	-0,123	-0,478	,813

Bireysel girişimcilik algısı puan ortalaması 2,82±1,32'dir. Ölçek alt boyutlarında; planlama 2,84±1,31; kontrol odağı 2,82±1,36; kendine güven 2,77±1,40; iletişim 2,83±1,36; motivasyon 2,83±1,35 ve öz disiplin 2,82±1,38'dir. Öz yeterlilik puan ortalaması 3,30±0,57 ve benlik saygısı 3,06±0,60'dır.

Bireysel girişimcilik algısı, öz yeterlilik ve benlik saygısı arasındaki pearson korelasyon analizi sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir.

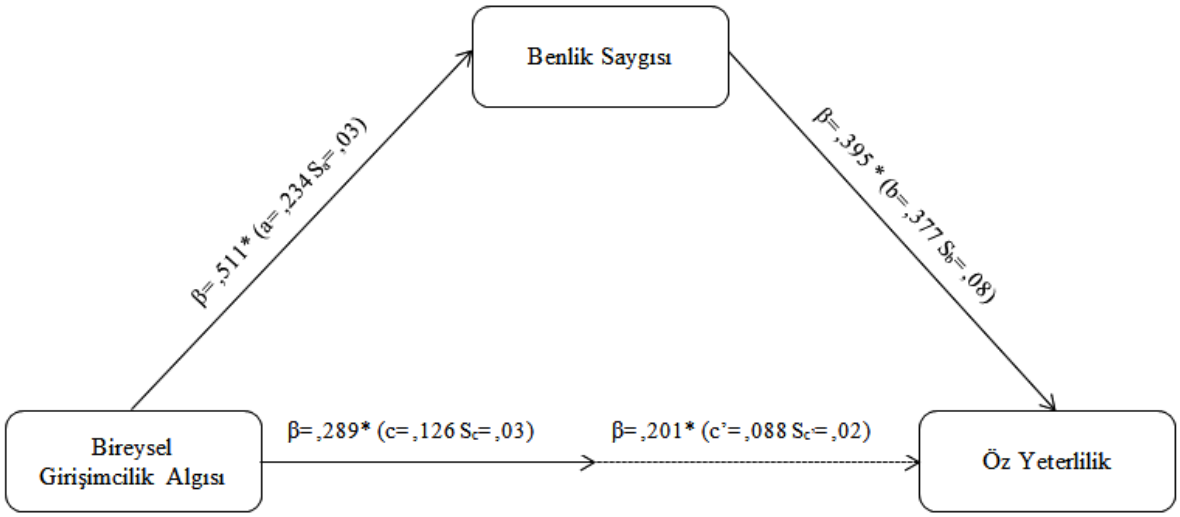
Tablo 3. Ölçekler arası pearson korelasyon analizi sonuçları

		Bireysel girişimcilik algısı	**Planlama**	**Kontrol odağı**	**Kendine güven**	**İletişim**	**Motivasyon**	**Öz disiplin**	**Öz yeterlilik**	**Benlik saygısı**
Bireysel girişimcilik algısı	r	1	,951**	,979**	,979**	,966**	,967**	,961**	,491**	,511**
	p		,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
Planlama	r	,951**	1	,932**	,917**	,886**	,892**	,895**	,516**	,520**
	p	,000		,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
Kontrol odağı	r	,979**	,932**	1	,973**	,924**	,929**	,920**	,513**	,505**
	p	,000	,000		,000	,000	,000	,000	,000	,000
Kendine güven	r	,979**	,917**	,973**	1	,940**	,930**	,918**	,515**	,490**
	p	,000	,000	,000		,000	,000	,000	,000	,000
İletişim	r	,966**	,886**	,924**	,940**	1	,937**	,917**	,448**	,501**
	p	,000	,000	,000	,000		,000	,000	,000	,000
Motivasyon	r	,967**	,892**	,929**	,930**	,937**	1	,922**	,420**	,511**
	p	,000	,000	,000	,000	,000		,000	,000	,000
Öz disiplin	r	,961**	,895**	,920**	,918**	,917**	,922**	1	,439**	,440**
	p	,000	,000	,000	,000	,000	,000		,000	,000
Öz yeterlilik	r	,491**	,516**	,513**	,515**	,448**	,420**	,439**	1	,543**
	p	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000		,000
Benlik saygısı	r	,511**	,520**	,505**	,490**	,501**	,511**	,440**	,543**	1
	p	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	

**P<0,01

Bireysel girişimcilik algısı ile öz yeterlilik (r: 0,491) ve benlik saygısı (r: 0,511) arasında istatiksel açıdan anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Öz yeterlilik ve benlik saygısı (r: 0,543) arasında yine anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır (Tablo 3).

Bireysel girişimcilik algısının öz yeterlilik üzerindeki etkisinde benlik saygısının aracılık rolü Process Macro (Model 4) ile incelenmiştir. Elde edilen analiz sonuçları görsel olarak araştırma modeli üzerinde Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Araştırma modeli analiz sonuçları

Şekil 2'de gösterilen analiz sonuçlarına Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4. Aracılık etkisi analizi sonuçları

Doğrudan Etki	**Standardize Edilmemiş Katsayılar**	**Standardize Edilmiş Katsayılar (β)**	**Standart hata**	**t**	**P**	**R^2**	**Alt Sınır**	**Üst Sınır**
BS ← BGA	,234	,511	,036	6,513	,000	,261	,163	,305
ÖZY ← BS	,377	,395	,081	4,617	,000	,356	,215	,539
ÖZY ← BGA	,126	,289	,037	3,385	,000		,052	,201
Dolaylı Etki								
ÖZY ← BGA	,088	,201	,021	4,190			,047	,133
Toplam Etki								
ÖZY ← BGA	,215	,491	,034	6,180	,000	,241	,146	,284

**P<0,01; BGA=Bireysel Girişimcilik Algısı; ÖZY= Öz Yeterlilik; BS= Benlik Saygısı

Doğrudan etki analiz sonuçları değerlendirildiğinde; bireysel girişimcilik algısının benlik saygısı üzerinde (β: 0,511) anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğu belirlenmiştir. Bireysel girişimcilik algısının benlik saygısı üzerinde açıklanan varyans değeri R^2 0,261'dir. Bireysel girişimcilik algısı (β: 0,395) ve benlik saygısının (β: 0,289) öz yeterlilik üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğu gözlenmiştir. Bireysel girişimcilik algısı ve benlik saygısının öz yeterlilik üzerinde açıklanan varyans R^2 değeri 0,356'dır.

Dolaylı etki analiz sonuçları incelendiğinde; bireysel girişimcilik algısının öz yeterlilik üzerindeki (β: 0,201) dolaylı etkisi anlamlıdır. Bireysel girişimcilik algısının öz yeterlilik üzerinde doğrudan (β: 0,289) ve dolaylı (β: 0,201) etkisi istatiksel olarak anlamlıdır. Elde edilen tüm veriler birlikte değerlendirildiğinde; benlik saygısının modele dâhil edilmesiyle aracılık

rolü gösterdiği belirlenmiştir. Aracı etkinin belirlenmesinin ardından VAF katsayısı ile bu etkinin anlamlılığı test edilmiştir. VAF katsayısı= Dolaylı Etki/(Dolaylı Etki + Toplam Etki) şeklinde hesaplanmaktadır (Hair vd., 2017; 2018). Bu çalışma için VAF katsayısı 0,201/(0,201+0,491)= 0,29'dur. Bu katsayı 0,20 ile 0,80 arasında yer alırsa (Yıldız, 2021) ilgili değişken kısmı aracılık rolü göstermektedir.

4.Sonuç

Üniversite öğrencilerinde bireysel girişimcilik algısı, öz yeterlilik ve benlik saygısı puan ortalamaları yüksek düzeydedir. Bireysel girişimcilik algısı, öz yeterlilik ve benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Aracılık testi analiz sonuçlarında bireysel girişimcilik algısının öz yeterlilik üzerinde önemli bir etken olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte bireysel girişimcilik algısının öz yeterlilik üzerinde doğrudan etkisinin anlamlı benlik saygısının modele dâhil edilmesiyle dolaylı etkisinin de anlamlı olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla bireysel girişimcilik algısının öz yeterlilik üzerindeki etkisinde benlik saygısının aracılık rolü gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

Aykaç, E., Özdemir, Ö., & Saçıkaralı, M. (2023). Şef adaylarının meslekteki ilk yıllarına ilişkin tutumlarında, öz yeterlilik ve benlik saygısının rolü. Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel, 2023, 6(2), 801-812.

Aypay, A. (2010). Genel öz yeterlik ölçeğinin (GÖYÖ) Türkçe'ye uyarlama çalışması. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11(2), 113-131.

Çuhadaroğlu, F. (1986). Adölesanlarda Benlik Saygısı [Uzmanlık Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Ersarı, G. (2023). Üniversite öğrencilerinin işsizlik kaygısının girişimcilik niyetine etkisinde proaktif kişiliğin aracı rolü, öz yeterliliğin düzenleyici rolü. İzmir İktisat Dergisi, 38(3), 738-754.

Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M. ve Sarstedt, M. (2017). Primer on Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM). (2nd Ed.), Sage, Thousand Oaks.

Hair, J. F., Sarstedt, M., Ringle, C. M. ve Gudergan, S. P. (2018). Advanced Issues in Partial Least Square Structural Equation Modeling (PLS-SEM). Sage Publication, Thousands, Oaks.

Hayes, A. F., & Scharkow, M. (2013). The relative trustworthiness of inferential tests of the indirect effect in statistical mediation analysis: Does method really matter? Psychological Science, 24(10), 1918-1927.

Iwu, C. G., Ezeuduji, I. O., Iwu, I. C., Ikebuaku, K., and Tengeh, R. K. (2018). Achieving quality education by understanding teacher job satisfaction determinants. Social Sciences, 7(2), 1-13.

İncik, E. Y., & Uzun, N. B. (2017). Bireysel girişimcilik algı ölçeği geçerlik ve güvenirlik çalışması. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(39), 471-485.

Kusio, T., & Fiore, M. (2020). The perception of entrepreneurship culture by internal university stakeholders. European Business Review, 32(3), 443-457.

Marliyah, L., Widiastuti, E. H., Nuryanti, N., Harini, H., & Haksasi, B. S. (2023). Student perceptions of entrepreneurship learning patterns. Journal of Curriculum Indonesia, 6(1), 108-115.

Moç, T. (2023). Genel öz yeterlilik düzeyinin girişimcilik eğilimi üzerindeki etkisinde risk almanın rolü: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(2), 971-994.

Morris, M. H., Shirokova, G., and Tsukanova, T. (2017). Student entrepreneurship and the university ecosystem: A multi-country empirical exploration. European Journal of International Management, 11(1), 65-85.

Nowiński, W., Haddoud, M. Y., Lančarič, D., Egerová, D., and Czeglédi, C. (2019). The impact of entrepreneurship education, entrepreneurial self-efficacy and gender on entrepreneurial intentions of university students in the Visegrad countries. Studies in Higher Education, 44(2), 361-379.

Peter, O. I., Janet, O. M., & Ojo, O. A. (2020). Perception of undergraduate students of the relevance of entrepreneurship study to science and technology education in Southwest, Nigeria. Journal of Educational and Social Research, 10(3), 186-187.

Rosenberg M.(1965). Society And The Adolescent Self İmage New Jersey: Princeton Unıvercity Press.

Schwarzer, R. & Jerusalem, M. (1995). Generalized self-efficacy scale. In J. Weinman, S. Wright, & M. Johnston (Eds.), Measures in health psychology: A user's portfolio. Causal and control beliefs (pp. 35-37). Windsor, UK: NFER-Nelson.

Şahin, S. (2023). Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Benlik Saygıları ve İşsizlik Kaygıları Arasındaki İlişkide Genel Yetkinlik İnancının Aracılık Rolü: Gümüşhane Üniversitesi Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Gümüşhane.

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2019). Using multivariate statistics (7th ed.). Allyn ve Bacon/Pearson Education.

Yıldız, E. (2021). Smart PLS ile yapısal eşitlik modellemesi. Seçkin Basımevi: Ankara.

HEMŞİRELİK ÖĞRENCİLERİNDE DİJİTAL OKURYAZARLIK DÜZEYLERİNİN KARİYER FARKINDALIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Dr. Öğretim Üyesi, Hilal KUŞCU KARATEPE [1], Doktora Öğrencisi Mesut KARAMAN [2]

[1] Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, Osmaniye/Türkiye, hkuscukaratepe@osmaniye.edu.tr, ORCID:0000-0001-9237-2714

[2] Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Sivas/Türkiye, mesut_karaman66@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7584-0800

ÖZET

Bu çalışmada, hemşirelik bölümü öğrencilerinde dijital okuryazarlık düzeylerinin kariyer farkındalığı üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Kolayda örnekleme yöntemi ile yapılan çalışma, Kasım 2023 tarihinde çevrimiçi katılımı kabul eden ve aktif olarak öğrencilikleri devam eden 126 hemşirelik bölümü öğrencisinden toplanmıştır. Araştırma öncesi ilgili etik kurul izni alınmıştır. Veriler "Kişisel Bilgi Formu", "Dijital Okuryazarlık Ölçeği" ve "Mesleki Kariyer Farkındalık Ölçeği" ile elde edilmiştir. Araştırma için ilgili etik kurul onayı alınmıştır. Veriler SPSS 26 paket programı kullanılarak % 95 güven aralığında analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında ilgili değişkenlerde normal dağılım şartı aranmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, pearson korelasyon analizi ve regresyon analizleri kullanılmıştır. İstatiksel anlamlılık düzeyi $p<0,05$ düzeyinde alınmıştır. Hemşirelik bölümü öğrencilerinin %77,8'i kadın, %66,7'si 22 yaş ve üzeri, %54'ü 4.sınıf, %60,3'ü Anadolu lisesi mezunu, %54,8'inin not ortalaması 3,01 ile 3,50 arasındadır. Hemşirelik bölümü öğrencilerinde dijital okuryazarlık puan ortalaması 3,85; kariyer farkındalığı puan ortalaması 3,76'dır (Min: 1; Max: 5). Hemşirelik bölümü öğrencilerinde dijital okuryazarlık düzeylerinin kariyer farkındalığı üzerinde (β: ,708) anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğu belirlenmiştir. Dijital okuryazarlığın kariyer farkındalığı üzerindeki açıklanan varyans değeri R^2: ,502'dir. Dijital okuryazarlık ölçeği alt boyutlarından teknik (β: ,254) ve bilişsel (β: ,337) alt boyutlarının kariyer farkındalığı üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğu belirlenmiştir. Teknik ve bilişsel alt boyutlarının kariyer farkındalığı üzerindeki açıklanan varyans değeri R^2: ,498'dir. Tutum ve sosyal alt boyutlarının kariyer farkındalığı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Hemşirelik bölümü öğrencilerinde dijital okuryazarlığın kariyer farkındalığı üzerinde, yine ölçek alt boyutlarında teknik ve bilişsel üzerinde önemli bir etken olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Hemşirelik bölümü öğrencileri, dijital okuryazarlık, kariyer farkındalığı

THE EFFECT OF DIGITAL LITERACY LEVELS ON CAREER AWARENESS IN NURSING STUDENTS

ABSTRACT

In this study, it was aimed to determine the effect of digital literacy levels on career awareness in nursing students.The study, which was conducted by convenience sampling method, was collected from 126 nursing department students who accepted online participation in November 2023 and were actively continuing their studies.The relevant ethics committee permission was obtained before the research.Data were obtained with the "Personal Information Form", "Digital Literacy Scale" and "Professional Career Awareness Scale".The relevant ethics committee approval was obtained for the research.The data were analysed using SPSS 26 package programme with 95% confidence interval.Within the scope of the study, normal distribution condition was sought for the relevant variables.Descriptive statistics, Pearson correlation analysis and regression analyses were used in the analysis of the data.Statistical significance level was taken at $p<0.05$ level.Of the nursing students, 77.8% were female, 66.7% were 22 years of age or older, 54% were in the 4th grade, 60.3% were Anatolian high school graduates, and 54.8% had a GPA between 3.01 and 3.50.The mean score of digital literacy in nursing students is 3.85; the mean score of career awareness is 3.76 (Min: 1; Max: 5).It was determined that digital literacy levels had a significant and positive effect on career awareness (β: ,708) in nursing students.The explained variance value of digital literacy on career awareness is R2: ,502.It was determined that the technical (β: ,254) and cognitive (β: ,337) sub-dimensions of the digital literacy scale had a significant and positive effect on career awareness.The explained variance value of technical and cognitive sub-dimensions on career awareness is R2: ,498.Attitude and social sub-dimensions did not have a significant effect on career awareness. It can be said that digital literacy is an important factor on career awareness in nursing students, again on technical and cognitive sub-dimensions of the scale.

Keywords: Nursing students, digital literacy, career awareness

Giriş

Sağlık hizmetleri, hasta bakım kalitesini ve güvenliğini arttırmak için tasarlanan teknolojik gelişmelerden faydalanmaktadır. Ancak klinik ortamda teknolojiyi etkin bir şekilde kullanmak için dijital okuryazarlık düzeyi gereklidir. Dijital okuryazarlık, "dijital cihazlarla bilgi aramak, düzenlemek, anlamak ve oluşturmak için dijital teknolojinin kullanımı konusunda yetkinlik"dir (Brown vd., 2020). Günümüzde dijital okuryazarlık üç ana unsuru kapsamaktadır: (a) dijital içeriği tanımlama ve tüketme; (b) dijital içerik üretme ve (c) dijital içeriği yayma veya dağıtmadır (Ceylan vd., 2023). Dijital okuryazar hemşireler, becerilerini iş yerlerinde çeşitli şekillerde daha iyi kullanabilmektedirler. Elektronik tıbbi kayıtlar veya elektronik çizelgeler gibi unsurları, yatak başında giderek daha fazla kullanılan ve hasta bakım kalitesindeki artışla ilişkilendirilen dijital teknoloji örnekleridir. Teknolojinin bu şekilde kullanılması hemşireler ile hastalar ve sağlık profesyonellerinin kendi aralarındaki iletişimi geliştirmekte, klinik hataları

(örneğin ilaç hataları) ve personelin iş yükünü azaltmakta ve hemşirelerin zaman yönetimini iyileştirmektedir (Brown vd., 2020).

Hemşirelik öğrencilerinin dijital becerilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar, hem teknolojik bilgiye hem de eleştirel düşünceye vurgu yaparak ve öğrencilerin öğrenmelerine ve gelecekteki mesleki uygulamalarına atıfta bulunarak son zamanlarda bazı araştırmaların ilgisini çekmiştir. Nes vd., (2021), hemşirelik öğrencilerinin hem teknolojik okuryazarlık hem de teknoloji kullanımı konusunda eleştirel düşünme kapasitesi geliştirmeleri gerektiği sonucuna varmıştır. Dijital okuryazarlığın dinamik ve ilerlemeci doğasını kabul eden müfredata dijital okuryazarlığın yerleştirilmesi konusunda daha fazla çalışma yapılması gerekmektedir. Öğrenci hemşirelerin dijital okuryazarlık düzeylerini araştıran araştırmacılar (Harerimana vd., 2022), dijital okuryazarlık eğitiminin dijital cihaz kullanımıyla ilgili becerilerin (örn. temel bilgisayar, internet ve dijital cihaz kullanımıyla ilgili beceriler) ötesine geçmesi gerektiğini tespit etmiştir (Martzoukou vd., 2023).

Kariyer, yaşam boyu devam eden bir süreci içeren geniş bir kategori olduğundan, doğru kariyer planları ve kararları verebilmek için kişisel özellikler, mesleki gereklilikler, iş ortamı ve çalışma koşulları gibi değişkenlerin birbirini tamamlaması gerekmektedir. Kişilerin bu bilgilere sahip olup olmadığı kariyer farkındalığı terimi ile ifade edilmektedir. Kariyer farkındalığı özellikle kariyer gelişiminin erken aşamalarında önemlidir (Özdemir, 2022). Kariyer farkındalığı kariyer gelişiminin bir öncüsü olarak görülmektedir (Yaşar & Sunay, 2019). Kişinin mevcut kariyer fırsatları ve sahip olduğu olanaklar, seçilen mesleğin beceri gereksinimleri, mesleki değişim ve yeni trendler, meslekte ilerleme adımları ve geliştirilmesi gereken ve gerekli beceriler hakkındaki bilgi ve içgörüsünü belirlemeyi içerir (Yaşar, 2019; Özdemir, 2022). Günümüzde artan teknolojik gelişmeler ve bir kişinin iş ve sosyal yaşamında sağladığı kolaylıklar düşünüldüğünde dijital okuryazarlık ve kariyer farkındalığının birbiriyle ilişkili önemli kavram olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte hemşirelik öğrencilerinin dijital okuryazarlık düzeylerinin artmasıyla kariyer farkındalık düzeylerinin de aynı şekilde artacağı beklenmektedir. Dolayısıyla bu çalışma hemşirelik öğrencilerinde dijital okuryazarlık düzeylerinin kariyer farkındalığı üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığının belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Yöntem

Araştırma Amacı: Bu çalışmada, hemşirelik bölümü öğrencilerinde dijital okuryazarlık düzeylerinin kariyer farkındalığı üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma Tasarımı ve Modeli: Bu çalışma tanımlayıcı ve kesitsel tipte olup tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir.

Evreni ve Örneklem: Çalışmanın evrenini bir devlet üniversitesinde hemşirelik bölümü öğrencilerinin tamamını oluşturmaktadır. Araştırma tarihleri içerisinde çalışmaya kolayda örnekleme yöntemi ile 126 hemşirelik bölümü öğrencisi katkı sağlamıştır.

Veri Toplama Araçları:

Kişisel Bilgi Formu; hemşirelik bölümü öğrencilerin cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, mezun olunan okul ve genel not ortalamasını belirlemeye yönelik ifadeler yer almaktadır.

Dijital Okuryazarlık Ölçeği; Ng (2012) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması Hamutoğlu vd., (2017) tarafından yapılmıştır. Ölçek toplamda 17 maddeden ve 4 alt boyuttan (tutum, teknik, bilişsel ve sosyal) oluşmaktadır. Ölçek puanlaması 5'li Likert tipinde "Kesinlikle Katılıyorum (5) ve Kesinlikle Katılmıyorum (1)" şeklindedir. Alınan puanlar yükseldikçe dijital okuryazarlık algısı yükselmektedir. Hamutoğlu vd. (2017) çalışmasında ölçek geneli Cronbach Alpha değeri 0,93'tür. Ölçekte ters kodlama bulunmamaktadır. Bu çalışma için ölçek geneli Cronbach Alpha değeri 0,936'dır.

Mesleki Kariyer Farkındalığı Ölçeği; Sunay ve Yaşar (2019) tarafından geliştirilen ölçek toplamda 18 madde ve 4 alt boyuttan (Mesleki Gelişim Yatkınlığı, Mesleki Hazır Bulunma, Mesleki Bilinç ve Mesleki Özgüven) oluşmaktadır. Ölçek 5'li Likert tipinde olup "1-Hiç Katılmıyorum ile 5-Tamamen Katılıyorum" arasındadır. Ölçek içerisinde ters kodlanan herhangi bir madde bulunmamaktadır. Sunay ve Yaşar (2019) çalışmasında ölçeğin Cronbach Alpha değeri 0,92'dir. Bu çalışma için ölçek geneli Cronbach Alpha değeri 0,946'dır.

Verilerin Toplanması ve Etik Hususlar

Bu çalışma için bir devlet üniversitesinden etik onay alınmıştır. Veriler hemşirelik bölümü öğrencilerden çevrimiçi anket yöntem ile toplanmıştır. Çalışmaya katılmalarında hemşirelik bölümü öğrencilerden gönüllük esas alınmıştır. Anketin ilk sayfasında çalışmanın amaç ve kapsamı belirtilmiştir. Anketin ilk sayfasında hemşirelik bölümü öğrencilerinden çalışmaya katılmalarında onay alınmıştır. Anketin doldurulması maksimum 10 dakikadır.

Verilerin Analizi

Veriler SPSS 26 paket programı kullanılarak % 95 güven aralığında değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında elde edilen verilerde öncelikle normal dağılım şartı dikkate alınmıştır. Ölçek değişkenlerinin çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ile +1 arasında değer aldıkları görülmüştür (Hair vd., 2013). Verilerin analizinde tanımlayıcı testler, pearson korelasyon analizi ve basit ve çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Ölçeklerin iç tutarlılık katsayısının belirlenmesinde Cronbach Alpha değeri dikkate alınmıştır. İstatiksel anlamlılık düzeyi P<0,05 olarak alınmıştır.

Bulgular

Öğrencilerin sosyo-demografik bilgileri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin sosyo-demografik bilgileri

Sosyo-demografik bilgileri		**N**	**%**
Cinsiyet	Kadın	98	77,8
	Erkek	28	22,2
Yaş	18-22 yaş arası	42	33,3
	22 yaş ve üzeri	84	66,7
	2.sınıf	22	17,5
	3.sınıf	36	28,5
	4.sınıf	68	54

Mezun olunan okul	Anadolu Lisesi	76	60,3
	Meslek Lisesi	22	17,5
	Sağlık Meslek Lisesi	28	22,2
Not ortalaması	2,51-3,00 arası	25	19,8
	3,01-3,50 arası	69	54,8
	3,51 ve üzeri	32	25,4

Hemşirelik bölümü öğrencilerinin %77,8'i kadın, %66,7'si 22 yaş ve üzeri, %54'ü 4.sınıf, %60,3'ü Anadolu lisesi mezunu, %54,8'inin not ortalaması 3,01 ile 3,50 arasındadır. (Tablo 1).

Dijital okuryazarlık ve kariyer farkındalığına yönelik elde edilen puan ortalaması istatistikleri Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Dijital okuryazarlık ve kariyer farkındalığı puan ortalaması istatistikleri

Değişkenler	**Min-Max**	$\bar{x}\pm ss$	**Çarpıklık**	**Basıklık**
Dijital Okur Yazarlık	1-5	3,85±0,56	,105	,499
Tutum	1-5	4,15±0,57	-,091	-,424
Teknik	1-5	3,77±0,66	,206	-,456
Bilişsel	1-5	3,75±0,70	-,006	,093
Sosyal	1-5	3,70±0,73	-,531	,978
Mesleki Kariyer Farkındalığı	1-5	3,76±0,61	,294	-,749
Mesleki Gelişim Yatkınlığı	1-5	3,65±0,62	-,031	,631
Mesleki Hazır Bulunma	1-5	3,72±0,75	-,010	-,508
Mesleki Bilinç	1-5	4,02±0,63	-,015	-,772
Mesleki özgüven	1-5	3,67±0,80	-,111	-,622

Dijital okur yazarlık ölçek geneli puan ortalaması 3,85±0,56'dır. Ölçek alt boyutlarında tutum 4,15±0,57; teknik 3,77±0,66; bilişsel 3,75±0,70 ve 3,70±0,73'tür. Mesleki kariyer farkındalığı ölçek geneli 3,76±0,61'dir. Mesleki gelişim yatkınlığı 3,65±0,62; mesleki hazır bulunma 3,72±0,75; mesleki bilinç 4,02±0,63 ve mesleki özgüven 3,67±0,80'dir (Tablo 2).

Ölçekler arası pearson korelasyon analizi sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Ölçekler arası pearson korelasyon analizi sonuçları

Değişkenler		**DOY**	**Tutum**	**Teknik**	**Bilişsel**	**Sosyal**	**MKF**
DOY	r	1	,791**	,890**	,869**	,843**	,708**
	p		,000	,000	,000	,000	,000
Tutum	r	,791**	1	,687**	,548**	,523**	,523**
	p	,000		,000	,000	,000	,000
Teknik	r	,890**	,687**	1	,717**	,629**	,646**
	p	,000	,000		,000	,000	,000
Bilişsel	r	,869**	,548**	,717**	1	,658**	,661**
	p	,000	,000	,000		,000	,000
Sosyal	r	,843**	,523**	,629**	,658**	1	,569**
	p	,000	,000	,000	,000		,000
MKF	r	,708**	,523**	,646**	,661**	,569**	1
	p	,000	,000	,000	,000	,000	

**P<0,01; DOY= Dijital Okuryazarlık; MKF=Mesleki Kariyer Farkındalığı

Dijital okuryazarlık ve kariyer farkındalığı arasında istatiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir (r: ,708).

Dijital okuryazarlık ölçeği ve alt boyutlarının kariyer farkındalığı üzerindeki etkisi Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Dijital okuryazarlık ölçeği ve alt boyutlarının kariyer farkındalığı üzerindeki etkisi

Dijital okuryazarlığın kariyer farkındalığı üzerindeki etkisi (Model 1)						
Model	**Bağımsız Değişken**	**Standardize Edilmemiş Katsayılar**		**Standardize Edilmiş Katsayılar**	**t**	**Sig.**
		B	**Standart hata**	**Beta (β)**		
1	**Sabit**	,808	,268		3,020	,003*
	DOY	,769	,069	,708	11,179	,000**
	Model F=124,980; Model (p): ,000; R: ,708; R^2: ,502; Düzeltilmiş R^2: ,498					
Dijital okuryazarlık ölçeği alt boyutlarının kariyer farkındalığı üzerindeki etkisi (Model 2)						
Model	**Bağımsız Değişken**	**Standardize Edilmemiş Katsayılar**		**Standardize Edilmiş Katsayılar**	**t**	**Sig.**
		B	**Standart hata**	**Beta (β)**		
2	**Sabit**	,924	,296		3,122	,002*
	Tutum	,097	,096	,090	1,016	,312
	Teknik	,235	,100	,254	2,358	,020*
	Bilişsel	,297	,087	,337	3,423	,001*
	Sosyal	,118	,074	,141	1,583	,116
	Model F=31,975; Model (p): ,000; R: ,717; R^2: ,514; Düzeltilmiş R^2: ,496; Durbin-Watson: 1,769; VIF: 1,950-2,880					

*p<0,05; **p<0,01

Dijital okuryazarlığın kariyer farkındalığı üzerinde (β: ,708) anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğu ve açıklanan varyans değeri R^2 ,502'dir. Ölçek alt boyutlarında teknik (β: ,254) ve bilişsel (β: ,337) alt boyutlarının kariyer farkındalığı üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğu ve açıklanan varyans değeri R^2 ,496'dır.

Sonuç

Dijital okuryazarlığın kariyer farkındalığı üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu belirlenmiştir. Ölçek alt boyutlarında teknik ve bilişsel alt boyutlarının dijital okuryazarlığı anlamlı bir şekilde etkilediği belirlenmiştir. Tutum ve sosyal alt boyutlarının ise anlamlı bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir.

Kaynakça

Brown, J., Morgan, A., Mason, J., Pope, N., & Bosco, A. M. (2020). Student nurses' digital literacy levels: lessons for curricula. *CIN: Computers, Informatics, Nursing*, *38*(9), 451-458.

Ceylan, G., Eken, M. O., Yuruk, S., & Emir, F. (2023). Examining the Influence of Self-Esteem and Digital Literacy on Professional Competence Factors in Dental Education: A Cross-Sectional Study. *Applied Sciences, 13*(16), 1-11.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (2013). Multivariate Data Analysis: Pearson Education Limited.

Hamutoğlu, N. B., Güngören, Ö. C., Uyanık, G. K., & Erdoğan, D. G. (2017). Dijital okuryazarlık ölçeği: Türkçe'ye uyarlama çalışması. *Ege Eğitim Dergisi*, *18*(1), 408-429.

Harerimana, A., Duma, S. E., & Mtshali, N. G. (2022). First-year nursing students' digital literacy: A cross-sectional study. *Journal of Nursing Education and Practice, 13*(1), 31–37.

Martzoukou, K., Luders, E. S., Mair, J., Kostagiolas, P., Johnson, N., Work, F., & Fulton, C. (2023). A cross-sectional study of discipline-based self-perceived digital literacy competencies of nursing students. *Journal of Advanced Nursing*, 1-17.

Nes, A. A., Steindal, S. A., Larsen, M. H., Heer, H. C., Lærum-Onsager, E., & Gjevjon, E. R. (2021). Technological literacy in nursing education: A scoping review. *Journal of Professional Nursing, 37(*2), 320–334.

Ng, W. (2012). Can we teach digital natives digital literacy? *Computers & Education, 59*, 1065-1078.

Özdemir, M. (2022). Vocational High School Students' Views on Career Awareness. *Journal of Career Review*, *1*(1), 45-54.

Yaşar, O. M., & Sunay, H. (2019). Spor bilimleri öğrencilerine yönelik kariyer farkındalığı ölçeğinin (KFÖ) geliştirilmesi. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, *2*(1), 7-22.

HEMŞİRELİK ÖĞRENCİLERİNDE BENLİK SAYGISININ KLİNİK KARAR VERME BECERİLERİ ÜZERİNE ETKİSİ

Dr. Öğretim Üyesi, Hilal KUŞCU KARATEPE [1], Doktora Öğrencisi Mesut KARAMAN [2]

[1] Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, Osmaniye/Türkiye, hkuscukaratepe@osmaniye.edu.tr, ORCID:0000-0001-9237-2714

[2] Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Sivas/Türkiye, mesut_karaman66@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7584-0800

ÖZET

Bu çalışmada, hemşirelik bölümü öğrencilerinde benlik saygısının klinik karar verme becerileri üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Kolayda örnekleme yöntemi ile yapılan çalışma, Kasım 2023 tarihinde çevrimiçi katılımı kabul eden ve aktif olarak öğrencilikleri devam eden 118 hemşirelik bölümü öğrencisinden toplanmıştır. Araştırma öncesi ilgili etik kurul izni alınmıştır. Veriler "Kişisel Bilgi Formu", "Benlik Saygısı Ölçeği" ve "Hemşirelikte Klinik Karar Verme Ölçeği" ile elde edilmiştir. Araştırma için ilgili etik kurul onayı alınmıştır. Veriler SPSS 26 paket programı kullanılarak % 95 güven aralığında analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında ilgili değişkenlerde normal dağılım şartı aranmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, pearson korelasyon analizi ve regresyon analizleri tercih edilmiştir. İstatiksel anlamlılık düzeyi $p<0,05$ düzeyinde alınmıştır. Hemşirelik bölümü öğrencilerinin %78,8'i kadın, %67,8'i 22 yaş ve üzeri, %61'i 4.sınıf, %72'si Anadolu lisesi mezunu ve %59,3'ünün not ortalaması 3,01-3,50 aralığındadır. Hemşirelik bölümü öğrencilerinde benlik saygısı puan ortalaması 2,68'dir (Min: 1; Max: 4). Klinik karar verme puan ortalaması 3,22'dir (Min: 1; Max: 5). Hemşirelik bölümü öğrencilerinde benlik saygısının klinik karar verme üzerinde (β: ,520) anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğu belirlenmiştir. Benlik saygısının klinik karar verme üzerindeki açıklanan varyans değeri R^2: ,270'dir. Benlik saygısı klinik karar verme ölçeği alt boyutları üzerinde; seçenek ve fikirleri araştırmak (β: ,513), amaçları ve değerleri soruşturmak (β: ,418), sonuçları değerlendirmek (β: ,397) ve bilgiyi araştırmak ve yeni bilgiyi tarafsız olarak benimsemeyi (β: ,512) anlamlı ve pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Hemşirelik bölümü öğrencilerinin benlik saygısı ve klinik karar verme beceri düzeylerinin yükseltilmesi gerektiği söylenebilir. Hemşirelik bölümü öğrencilerinde klinik karar verme becerileri üzerinde benlik saygısının önemli bir etken olduğu ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Hemşirelik bölümü öğrencileri, benlik saygısı, klinik karar verme becerileri

THE EFFECT OF SELF-ESTEEM ON CLINICAL DECISION MAKING SKILLS IN NURSING STUDENTS

ABSTRACT

In this study, it was aimed to determine the effect of self-esteem on clinical decision-making skills in nursing students. The study, which was conducted by convenience sampling method, was collected from 118 nursing department students who accepted online participation in November 2023 and were actively continuing their studies. The relevant ethics committee permission was obtained before the research. Data were obtained with the "Personal Information Form", "Self-Esteem Scale" and "Clinical Decision Making Scale in Nursing". The relevant ethics committee approval was obtained for the research. The data were analysed at 95% confidence interval using SPSS 26 package programme. Within the scope of the study, normal distribution condition was sought in the relevant variables. Descriptive statistics, Pearson correlation analysis and regression analyses were preferred in data analysis. Statistical significance level was taken at $p<0.05$ level. Among the nursing students, 78.8% were female, 67.8% were 22 years of age or older, 61% were in the 4th grade, 72% were graduates of Anatolian high school and 59.3% had a grade point average between 3.01-3.50. The mean score of self-esteem in nursing students was 2.68 (Min: 1; Max: 4). The mean score of clinical decision making is 3.22 (Min: 1; Max: 5). It was determined that self-esteem had a significant and positive effect on clinical decision making (β: ,520) in nursing students. The explained variance value of self-esteem on clinical decision making is R2: ,270. Self-esteem had a significant and positive effect on the sub-dimensions of the clinical decision-making scale; investigating options and ideas (β: ,513), investigating goals and values (β: ,418), evaluating results (β: ,397) and investigating information and adopting new information impartially (β: ,512). It can be said that self-esteem and clinical decision-making skill levels of nursing students should be increased. It can be stated that self-esteem is an important factor on clinical decision-making skills in nursing students.

Keywords: Nursing students, self-esteem, clinical decision-making skills

Giriş

Benlik saygısı, insanların yaşamlarının önemli hedeflerini tutarlı bir şekilde karşılayabildiklerinde veya aşabildiklerinde elde ettikleri olumlu bir öz değerlendirmedir (Liu vd., 2017). Benlik saygısı, yüksek olan kişiler kendilerini olumlu değerlendirip başarılarından gurur duyarken, benlik saygısı düşük olan kişiler değersizlik ve güven eksikliği duyguları yaşarlar. Benlik saygısının hemşireler arasında psikolojik sıkıntıya karşı koruyucu bir faktör olduğu tespit edilmiştir. Benlik saygısı, hemşirelerin refahı ile pozitif ilişkilidir (Serafin vd., 2022). Yüksek düzeyde benlik saygısı, hemşirelerin hemşirelik çalışmaları sırasındaki taleplerini yönetmek açısından oldukça önemlidir (Edwards vd., 2010).

Hemşireler günlük işlerinde etik, klinik ve pratik olmak üzere çok sayıda karar alırlar. ir hemşire tarafından verilen kararların çoğu, faaliyetler ve çatışmalarla dolu bir ortamda gerçekleşir.

Hemşirelerin kararları, hastaların güvenliğinin yanı sıra sağlık bakımının sonucu üzerinde de doğrudan etkiye sahiptir (Farčić vd., 2020). Giderek karmaşıklaşan ve talep edilen sağlık bakımının mevcut bağlamında, hemşirelerin, olumlu sağlık sonuçlarını garanti etmek için klinik sorunları çözebilecek ve bakımla ilgili en uygun kararları verebilecek klinik akıl yürütme becerilerine sahip olmaları beklenmektedir. Sonuç olarak karar verme, yüksek kaliteli hemşirelik bakımının temel taşı olarak giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Marque vd., 2020). Klinik karar verme, hemşirenin klinik uygulamada kullandığı temel bir beceridir ve eleştirel düşünceden kaynaklanır (Gillespie, 2010; Manetti, 2019). Klinik karar verme, bilgi ve klinik deneyimi içerir, hastalara bakım sağlamada alternatifleri seçme sürecidir (Farčić vd., 2020). Bu çalışmada geleceğin hemşire adaylarında benlik saygısının klinik karar verme üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırma Amacı: Bu çalışmada, hemşirelik bölümü öğrencilerinde benlik saygısının klinik karar verme üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma Tasarımı ve Modeli: Bu çalışma tanımlayıcı ve kesitsel tipte olup tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir.

Evreni ve Örneklem: Çalışmanın evrenini bir devlet üniversitesinde hemşirelik bölümü öğrencilerinin tamamını oluşturmaktadır. Araştırma tarihleri içerisinde çalışmaya kolayda örnekleme yöntemi ile 118 hemşirelik bölümü öğrencisi katkı sağlamıştır.

Veri Toplama Araçları:

Kişisel Bilgi Formu; hemşirelik bölümü öğrencilerin cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, mezun olunan okul ve genel not ortalamasını belirlemeye yönelik ifadeler yer almaktadır.

Hemşirelikte Klinik Karar Verme Ölçeği; Jenkins (1983) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek Türkçe uyarlaması Edeer ve Sarıkaya (2015) tarafından yapılmıştır. Ölçek 40 madde ve dört alt boyuttan meydana gelmektedir. Ölçekte yer alan alt boyutlar sırasıyla "Seçenek ve Fikirleri Araştırmak", "Amaçları ve Değerleri Soruşturmak", "Sonuçları Değerlendirmek", ve "Bilgiyi Araştırmak ve Yeni Bilgiyi Tarafsız Olarak Benimsemek"tir. Ölçekteki ifadelerin 22 tanesi pozitif, 18 tanesi negatiftir. Negatif maddelerde ters puanlandırma yapılmaktadır. Ölçek maddeleri "5 = Her zaman, 4 = sık sık, 3 = Ara sıra, 2 = Nadiren, 1 = Asla" şeklinde derecelendirilmektedir. Edeer ve Sarıkaya (2015) çalışmasında ölçek geneli Cronbach Alpha değeri 0,78'dir. Bu çalışmada ölçek geneli Cronbach Alpha değeri 0,94'dür.

Benlik Saygısı Ölçeği; Rosenberg (1963) yılında geliştirilen Çuhadaroğlu (1986)'nun geçerlilik ve güvenirlik çalışmasını gerçekleştirdiği kısa maddeli toplamda 10 madde ve tek alt boyuttan oluşan ölçekten yararlanılmıştır. Ölçek puanlaması "1-Çok Doğru ile 4- Çok Yanlış" arasındadır. Olumlu ve olumsuz yüklü maddeler ardışık olarak sıralanmaktadır. Ölçekte; 1. 2. 4. 6. 7. maddeler olumlu, 3. 5. 8. 9. 10. maddeler olumsuz yüklüdür.

Verilerin Toplanması ve Etik Hususlar

Bu çalışma için bir devlet üniversitesinden etik onay alınmıştır. Veriler hemşirelik bölümü öğrencilerden çevrimiçi anket yöntem ile toplanmıştır. Çalışmaya katılmalarında hemşirelik bölümü öğrencilerden gönüllük esas alınmıştır. Anketin ilk sayfasında çalışmanın amaç ve kapsamı belirtilmiştir. Anketin ilk sayfasında hemşirelik bölümü öğrencilerinden çalışmaya katılmalarında onay alınmıştır. Anketin doldurulması maksimum 10 dakikadır.

Verilerin Analizi

Veriler SPSS 26 paket programı kullanılarak % 95 güven aralığında değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında elde edilen verilerde öncelikle normal dağılım şartı dikkate alınmıştır. Ölçek değişkenlerinin çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında değer aldıkları görülmüştür (Tabachnick & Fidell, 2019). Verilerin analizinde tanımlayıcı testler, pearson korelasyon analizi ve regresyon analizi kullanılmıştır. Ölçeklerin iç tutarlılık katsayısının belirlenmesinde Cronbach Alpha değeri dikkate alınmıştır. İstatiksel anlamlılık düzeyi P<0,05 olarak alınmıştır.

Bulgular

Öğrencilerin sosyo-demografik bilgileri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin sosyo-demografik bilgileri

Sosyo-demografik bilgileri		**N**	**%**
Cinsiyet	Kadın	93	78,8
	Erkek	25	21,2
Yaş	18-22 yaş arası	38	32,2
	22 yaş ve üzeri	80	67,8
	2.sınıf	20	16,9
	3.sınıf	26	22,1
	4.sınıf	72	61
Mezun olunan okul	Anadolu Lisesi	85	72
	Meslek Lisesi	14	11,9
	Sağlık Meslek Lisesi	19	16,1
Not ortalaması	2,51-3,00 arası	23	19,5
	3,01-3,50 arası	70	59,3
	3,51 ve üzeri	25	21,2

Hemşirelik bölümü öğrencilerinin %78,8'i kadın, %67,8'i 22 yaş ve üzeri, %61'i 4.sınıf, %72'si Anadolu lisesi mezunu ve %59,3'ünün not ortalaması 3,01-3,50'dir (Tablo 1).

Benlik saygısı ve klinik karar verme puan ortalaması istatistikleri Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Benlik saygısı ve klinik karar verme puan ortalaması istatistikleri

Değişkenler	**Min-Max**	$\bar{x}$±*ss*	**Çarpıklık**	**Basıklık**
Benlik Saygısı	1-4	2,68±0,47	-,688	1,431
Amaçları ve Değerleri Soruşturmak	1-5	3,31±0,64	-1,172	1,369
Sonuçları Değerlendirmek	1-5	3,31±0,68	-,955	1,268

Bilgiyi Araştırmak	1-5	3,20±0,63	-,675	1,426
Yeni Bilgiyi Tarafsız Olarak Benimsemek	1-5	3,07±0,65	-,335	1,374
Klinik Karar Verme	1-5	3,22±0,57	-1,307	1,443

Hemşirelik öğrencilerinde benlik saygısı puan ortalaması 2,68±0,47'dir. Klinik karar verme ölçek geneli 3,22±0,57'dir. Ölçek alt boyutlarında amaçları ve değerleri soruşturmak 3,31±0,64; sonuçları değerlendirmek 3,31±0,68; bilgiyi araştırmak 3,20±0,63 ve yeni bilgiyi tarafsız olarak benimsemek 3,07±0,65'dir (Tablo 2).

Ölçekler arası pearson korelasyon analizi sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Ölçekler arası pearson korelasyon analizi sonuçları

Değişkenler		**BS**	**ADS**	**SD**	**BA**	**BTB**	**KKV**
BS	r	1	,418**	,397**	,513**	,512**	,520**
	p		,000	,000	,000	,000	,000
ADS	r	,418**	1	,845**	,718**	,563**	,885**
	p	,000		,000	,000	,000	,000
SD	r	,397**	,845**	1	,772**	,618**	,918**
	p	,000	,000		,000	,000	,000
BA	r	,513**	,718**	,772**	1	,722**	,908**
	p	,000	,000	,000		,000	,000
BTB	r	,512**	,563**	,618**	,722**	1	,820**
	p	,000	,000	,000	,000		,000
KKV	r	,520**	,885**	,918**	,908**	,820**	1
	p	,000	,000	,000	,000	,000	

**P<0,01; BS= Benlik Saygısı; KKV= Klinik Karar Verme; ADS= Amaçları ve Değerleri Soruşturmak; SD= Sonuçları Değerlendirmek; BA= Bilgiyi Araştırmak; BTB= Yeni Bilgiyi Tarafsız Olarak Benimsemek

Benlik saygısı ile klinik karar verme arasında istatiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir (r: ,520; p: ,000).

Benlik saygısının klinik karar verme üzerindeki etkisi Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Benlik saygısının klinik karar verme üzerindeki etkisi

Değişkenler			**Standardize Edilmemiş Katsayılar**	**Standardize Edilmiş Katsayılar (β)**	**Standart hata**	**T**	**P**	**R^2**	**Adj. R^2**	**Model F**
KKV	←	BS	,632	,520	,096	6,551	,000	,270	,264	42,912
ADS	←	BS	,568	,418	,115	4,950	,000	,174	,167	24,506
SD	←	BS	,570	,397	,122	4,661	,000	,158	,150	21,728

Değişkenler			Standardize Edilmemiş Katsayılar	Standardize Edilmiş Katsayılar (β)	Standart hata	T	P	R^2	Adj. R^2	Model F
BA	←	BS	,686	,513	,107	6,430	,000	,263	,256	41,349
BTB	←	BS	,702	,512	,109	6,422	,000	,262	,256	41,243

Tüm değişkenler için Model (P)<0,01; P<0,01; BS= Benlik Saygısı; KKV= Klinik Karar Verme; ADS= Amaçları ve Değerleri Soruşturmak; SD= Sonuçları Değerlendirmek; BA= Bilgiyi Araştırmak; BTB= Yeni Bilgiyi Tarafsız Olarak Benimsemek

Benlik saygısının klinik karar verme (β: ,520), amaçları ve değerleri soruşturmak (β: ,418), sonuçları değerlendirmek (β: ,397), bilgiyi araştırmak (β: ,513) ve yeni bilgiyi tarafsız olarak benimsemek (β: ,512) üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğu belirlenmiştir. Benlik saygısının klinik karar verme üzerindeki açıklanan varyans değeri R^2: ,270'dir. (Tablo 4).

Sonuç

Hemşirelik bölümü öğrencilerinde benlik saygısının klinik karar vermeyi, amaçları ve değerleri soruşturmayı, sonuçları değerlendirmeyi, bilgiyi araştırmayı ve yeni bilgiyi tarafsız olarak benimsemeyi arttırma noktasında önemli bir etken olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Çuhadaroğlu, F. (1986). Adölesanlarda Benlik Saygısı [Uzmanlık Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Edeer, A. D., & Sarıkaya, A. (2015). Adaptation of clinical decision making in nursing scale to undergraduate students of nursing: the study of reliability and validity. I*nternational Journal of Psychology and Educational Studies, 2*(3), 1-9.

Edwards, D., Burnard, P., Bennett, K., & Hebden, U. (2010). A longitudinal study of stress and self-esteem in student nurses. *Nurse Education Today, 30*(1), 78-84.

Farčić, N., Barać, I., Lovrić, R., Pačarić, S., Gvozdanović, Z., & Ilakovac, V. (2020). The influence of self-concept on clinical decision-making in nurses and nursing students: a cross-sectional study. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 17*(9), 3059.

Gillespie, M. (2010). Using the Situated Clinical Decision-Making framework to guide analysis of nurses' clinical decision-making. *Nurse Education in Practice, 10*(6), 333-340.

Jenkins, H. (1983). Perceptions of decision making among baccalaureate nursing students as measured by the clinical decision making in nursing scale. doctors of thesess, University of Maryland.

Liu, H., Zhang, X., Chang, R., & Wang, W. (2017). A research regarding the relationship among intensive care nurses' self-esteem, job satisfaction and subjective well-being. *International Journal of Nursing Sciences, 4*(3), 291-295.

Manetti, W. (2019). Sound clinical judgment in nursing: A concept analysis. *In Nursing Forum, 54*(1), 102-110.

Marques, M. D. F. M., David, C. L. A. H. P., Santos, M. A. F. D., Neves, S. C. D. S., Pinheiro, M. J. F., & Leal, M. T. S. (2021). Perceptions of senior nursing students regarding clinical decision-making. Revista Brasileira de Enfermagem, 1-9.

Rosenberg M.(1965). Society And The Adolescent Self İmage New Jersey: Princeton Unıvercity Press.

Serafin, L., Strząska-Kliś, Z., Kolbe, G., Brzozowska, P., Szwed, I., Ostrowska, A., & Czarkowska-Pączek, B. (2022). The relationship between perceived competence and self-esteem among novice nurses–a cross-sectional study. *Annals of Medicine*, *54*(1), 484-494.

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2019). Using multivariate statistics (7th ed.). Allyn ve Bacon/Pearson Education.

HOWARD HUGHES VE THE AVIATOR'DAN LİDERLİK ÖRNEKLERİ

Dr.Öğr.Üyesi, ALP EREN KAYASANDIK[1]

[1] ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ, Havza Meslek Yüksekokulu,

alperen.kayasandik@omu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1638-5844

ÖZET

Howard Hughes, 20. yüzyılın havacılık ve sinema sektöründe çığır açan bir lider olarak tanınmaktadır. Ezber bozan yenilikçi bakış açısı ile dünyada pek çok ilke imza atmıştır. 1938'de Dünyanın etrafını 91 saatte dolaşması, dünyanın en hızlı uçağını (H-1) ve dünyanın en büyük uçağını (Hercules) yapması bunlardan bazılarıdır. Hayatının çeşitli yönleri yazılı ve görsel medyaya yoğun biçimde konu olmuştur. Buna karşın bilimsel kaynaklarda yönetim-biçimsel bir vaka analizi olarak henüz ele alınmadığı görülmüştür. Hayatının öne çıkan olaylarını konu edinen The Aviator (Göklerin Hâkimi) filmi Hughes'un dönemin en büyük bütçeli filmi olan Hell's Angels'ı çekmesi ile başlayarak havacılık hayatındaki mücadelesini, TWA'yı (Trans World Airlines) satın almasını ve duruşmaya çıkmasını konu edinmektedir. Bununla beraber özel hayatındaki iniş çıkışları ve bir uçuş testi sonrasında artan obsesif kompulsif davranış bozukluğuna da yer vermektedir. Bu çalışmada Hughes ve film ile ilgili genel bir tanıtımın ardından Hughes'un iş hayatındaki kararları ve yönetim tarzı ile ortaya koyduğu liderlik üzerine hayatından örneklerden yola çıkarak tespitler yapılmış ve sonuçları irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Howard Hughes, liderlik, biyografi, film analizi

SAMPLE CASE OF LEADERSHIP FROM HOWARD HUGHES AND "THE AVIATOR"

SUMMARY

Howard Hughes is recognized as a pioneering figure in the 20th-century aviation and motion picture industry. Renowned for his groundbreaking and innovative perspective, he left an indelible mark on the world through numerous unprecedented achievements. Some of these include circumnavigating the globe in 91 hours in 1938, crafting the world's fastest aircraft (H-1), and constructing the largest aircraft (Hercules). Various facets of his life have been extensively covered in both written and visual media. However, it is observed that within scholarly sources, his life has not yet been approached as a managerial-case analysis. The Aviator, a film highlighting significant events in Hughes' life, traces his aviation journey, commencing with the production of Hell's Angels, his endeavor in acquiring TWA (Trans World Airlines), and his hearing appearances. Additionally, it delves into the fluctuations in his

personal life and the onset of exacerbated obsessive-compulsive disorder following a flight test. This study, following a general introduction to the film and Hughes, conducts assessments based on examples from Hughes' life regarding his business decisions, management style, and the leadership he exhibited. These assessments aim to analyze the implications of his actions and ultimately explore their outcomes.

Keywords: Howard Hughes, leadership, biography, movie analysis.

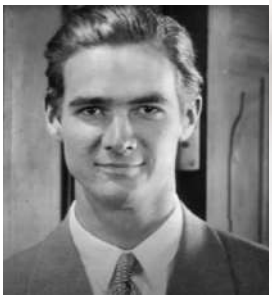
1. GİRİŞ

Biyografiler kişilerin hayatlarını detaylı biçimde ele alan edebî eserlerdir. Görsel iletişim araçlarının çeşitliliğinin artması ile birlikte tarihe iz bırakan şahsiyetlerin hayatlarına farklı perspektiflerden bakma imkânı doğmuştur. Biyografisi ve hayatının detayları ile ilgili herhangi bir kaynak kıtlığı yaşatmayan isimlerden biri de 20. yy.ın havacılık ve film sektörüne damga vuran, dahi Howard Hughes'tur.

Bu çalışmada, ilk başlıkta Howard Hughes, kısaca tanıtılmış, daha sonra kendisini konu edinen "The Aviator" filmi hakkında genel bilgiler verilmiş ve son olarak üçüncü başlıkta bu film özelinde Hughes'un liderlik tarzı, diyaloglar ve olaylar üzerinden ele alınmıştır. Şimdiye dek, özellikle yabancı kaynaklarda, hayatı farklı yönleriyle oldukça detaylı biçimde ele alınan Hughes'u ve The Aviator'ı yerli kaynaklarda ele alan bir çalışma olmaması nedeniyle bu çalışma önem arz etmektedir. Ayrıca, Hughes'un liderlik tarzı ve alana katkıları ileride yapılacak çalışmalar için kaynak olabilecektir.

2. HOWARD HUGHES KİMDİR?

Howard Robard Hughes Jr., 1905 yılında Birleşik Devletler'in Houston, Texas eyaletinde dünyaya geldi. Çocukluğunda cılız, utangaç ve sessiz biri olarak bilinmekle birlikte, nesnelerin nasıl çalıştığı ile ilgili merakı onu erken yaşlarda mekanik ve elektronik alanında denenmemişleri denemeye itmiştir. 12 yaşında bir buharlı makineden kendi motosikletini yaparak yerel gazeteye çıkmıştır. 14 yaşında kürek takımı yarışını kazanmasıyla babasının sözü üzerine deniz uçağına binmek isteyen Hughes'un, "hayatının aşkını" yani havacılığı bu uçuşla bulduğu söylenmektedir. 1921 yılında annesini, 1924 yılında babasını beklenmedik şekilde kaybeden ailenin tek çocuğu Howard Jr., henüz on dokuzuna basmadan, çevresinin itirazlarına rağmen, diğer ortakların paylarını da alarak babasının imparatorluğunu yönetme kararı almıştır. Bu sebeple Rice Üniversitesi Havacılık Mühendisliği ve Matematik Bölümündeki eğitim hayatını yarıda bırakarak "kendi kendini yetiştiren/alaylı" bir mühendis olmuştur [1]. Ailesinin cömert mirasını ve ilerleyen yıllarda kendi zenginlik kaynağını, babasının petrol kuyusu açmak için geliştirdiği bir sondaj matkabının patentine borçlu olduğunu belirtmek gerekir. Hayatının erken dönemlerinde başlayan makineleri kurcalama ve hız merakı onu ilgi duymadığı bu iş ile ilgili daha fazla vakit kaybetmeden tutkusu olan havacılık işini yapmaya itmiştir. 20 yaşında evlenerek Hollywood'a gitmiştir [2].

Görsel 1. Howard Hughes'un Portresi, 1920'ler [3]
Görsel 2. Hughes Tool Company'nin patentini aldığı sondaj başlığı[4]
Görsel 3. Howard Hughes'un ilk uçuş deneyimini yaşadığı aynı seri bir Curtiss uçan botun son temsilcisi, 2018[5]

Hughes, Texas'taki Hughes Tool Company'nin işlerini yürütmek için Noah Deitrich'i tutmuş ve Noah ile yakın şekilde çalışmaya başlamıştır. Hughes, Hollywood'a da hızla girmiş, sinema sektörüne yapımcılık ile katılmış, 1927 yılında "Two Arabian Knights" filmi Oscar ödülü alınca yönetmen koltuğuna geçme cesaretini göstermiştir. Senaryosunu, yapımcılığını ve yönetmenliğini kendinin yaptığı dünyanın ilk gerçek havacılık filmi olarak nitelenen "Hell's Angels" ile tutkusu olan iki alanı, sinema ve havacılığı bir araya getirmiştir.

İlk yönetmenlik deneyimi olmasına rağmen film o kadar büyük başarı yakalamıştır ki, eleştirmenler tarafından "beyazperdenin en büyük başyapıtı" olarak nitelendirilmiş, yirmi yıl boyunca gösterimde kalmış ve bütçesinin dört katı hasılat elde etmiştir. Hughes'un teknik dehası ve mükemmeliyetçi yaklaşımı filmin tüm aşamalarına yansımıştır. Aralıksız yirmi dört saat ila otuz altı saat arası çalışarak uçakların yapacakları manevraları üç boyutlu olarak derinlemesine tasarlamakta, kazalara rağmen vazgeçmemekte, bazen bir sahneyi onlarca kez tekrar çekmektedir. O yıllarda renkli film teknolojisi bulunmamasına rağmen, Hughes filmde belli sahnelere uygun renk efektleri kullanmış, o zamana kadar sinema sektöründe yapılmış en büyük prodüksiyonu (2.8 milyon dolar) yapmıştır. Filmin tamamlanması üç yıl sürmüş, kendisi aylarca montajıyla ilgilenmiş, sinemada gösterimine birkaç hafta kala ilk sesli film ortaya çıkınca -prodüksiyon maliyetini ikiye katlayacak olmasına rağmen- filmdeki sahneleri tekrardan sesli çekme kararı almıştır [6,7]. Filmle ilgili ilkler ve enler sonraki başlıkta tekrar ele alınacaktır.

Görsel 4. Hughes'un bazı filmlerinin afişleri[8]

Bu filmin dışında, 1927-1957 yılları arasında Conqueror, Modern Screen, Vendatta ve original Scarface'in aralarında olduğu kırk filmde imzası vardır. Hughes'un parçası olduğu ilkler ve enler listesi oldukça uzundur. Birleşik Devletler'e savunma için aldığı kontratlarla uçuş enstrümanı ve silahlar sağlarken 1934'te Hughes Aircraft Company'i kurarak uçak üretimine de başlamıştır. 1935 yılında H-1 model uçak ile saatte 352 mil hıza ulaşmış ve dünya rekorunu kırmıştır. Hız konusunda tatmin olduktan sonra odağını mesafeye dikmiş, 1936'da Los Angeles'tan New York'a dokuz buçuk saatte uçarak kıtayı en hızlı kat eden pilot olmuştur. 1938'de dünyanın etrafını (New York - Paris - Moskova - Sibirya - New York hattını) sadece doksan saatte dolaşarak başka bir rekor kırmış, onu kutlamaya bir buçuk milyon insan katılmış ve bu rekoru da 1987'ye kadar kırılamamıştır[9].

Görsel 4. H-1 ve Hughes, 1935-1937[10]

Görsel 5. Hughes Dünya Turu Rekorunu Kırdığı Uçağın (Constellation) Kokpitinde, 1947[11]

Pilotluktaki zirvelerden sonra uçak tasarımında da çığır açan H-4 Hercules isimli kargo uçağını uzun ve tartışmalı bir süreçten sonra havalandırmayı başarabilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ortalarında (1942) Amerikan birliklerinin Avrupa'ya transferini kolaylaştırmak için başlatılan proje, savaşın sona ermesiyle bitirilmek istense de Hughes, maliyetini kendi karşılamayı göze alarak bu amfibik uçağı tamamlamıştır. Bu uçağın kanat açıklığı bir futbol sahasından daha geniş, yüksekliği beş katlı bina boyutunda ve 750 kişi taşıma kapasitesine sahipti. O zamana kadar yapılmış en büyük uçaktı. Bu rekoru 2019 yılına dek kırılamamıştır[12, 13, 14]. H-4 halen Evergreen Havacılık ve Uzay Müzesinde sergilenmektedir.

Babası ve buluşu Howard Hughes Jr.'a bir servet bırakırken annesi ise, mikroplara ve hastalıklara karşı büyük bir hassasiyet ve hastalık hastalığını miras bırakmıştır. Yaşadığı bir uçak kazası sonrası ağrılarını dindirmesi için aldığı opioidleri, bir süre sonra giderek daha fazla kullanması gerekmiştir. Orta yaşlarından sonra obsesif kompulsif davranış bozukluğuna evirilen temizlik takıntısı da onu sosyal hayattan izole etmeye başlamıştır. Rakip şirketlerin lobicilik baskısı nedeniyle devlet ile yaptığı kontratların sonuçları üzerinden hedef hâline gelmiş ve mahkeme önünde çok cesur bir savunma yapmıştır. Ebeveynlerinin ölümünden çok uzun bir süre geçmeden kaleme aldığı vasiyetinde, tüm mal varlığını isminin geçtiği bir tıbbi araştırma laboratuvarına bırakmak istediğinden bahsedilmekte olsa da bu niyetini vefat etmeden, 1953 yılında kurulan Howard Hughes Tıp Enstitüsü ile hayata geçirmiştir. Merkez,

tıp alanında pek çok önemli isme ev sahipliği yapmış ve insanlık için önemli çalışmalar yürütmüştür [15, 16].

Görsel 6. H-4 Hercules, diğer adıyla Ladin Kaz, 1947 [17]

Hayatının son yirmi yılını genellikle Las Vegas'ta satın aldığı otellerde inzivaya çekilerek ve başkalarıyla temasa geçmekten kaçınarak yaşamıştır. Bir keresinde kaldığı otelden çıkarılmak istediğinde, oteli satın alarak orada kalmaya devam etmiştir. 1966 yılında TWA (Trans World Airlines) hisselerini satarak Amerika'nın en zengin insanı olmuştur. İşlerini uzun bir süre uzaktan (telefon vasıtasıyla) yürütmesine ve büyük servetine rağmen fizyolojik ve duygusal durumu gittikçe kötüleşmiştir. 1976 yılında tedavi için Houstan'a giderken, böyle bir hayattan beklendiği şekilde, uçakta hayatını kaybetmiştir [18].

Hayatı ve başarıları pek çok kitaba, köşe yazısına ve filme konu olmuştur. Bunlardan en yakın tarihlisi, en bilineni ve bu çalışmanın da konusu olan 2004 yapımı The Aviator filmidir.

3. THE AVIATOR FİLMİ İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

Howard Hughes'u konu alan The Aviator filmi de Hughes'un hayatı gibi ikonik olayları ve isimleri barındırmaktadır. Film, senarist John Logan'ın kaleminden çıkan hikâyeyi usta yönetmen Martin Scorsese imzasıyla sunmaktadır. Film, Hughes'un güçlü yanlarını, tutkularını, zayıf yanlarını ve kırılma noktası ile ileri yaşlarının bir kısmını sergilemektedir. İnovasyonları ile endüstrileri nasıl değiştirdiğini ve yaptığı her şeyi başarmak için iyi ya da kötü hangi riskleri almak zorunda kaldığını ve bunların tarihî akışını oldukça başarılı şekilde izleyiciye sunmaktadır.

On bir dalda akademi ödülüne aday gösterilen film, beş dalda (Best Cinematography, Best Film Editing, Best Costume Design, Best Art Direction, Best Supporting Actress) Oscar ödülü, üç dalda (en iyi dram filmi, en iyi erkek oyuncu, en iyi müzik) Altın Küre (Golden Globe) ödülü almıştır [19]. Bununla birlikte, film daha önce bir Oscar kazanmış birini konu edinip Oscar kazanan tarihteki tek yapım olma özelliğini taşımaktadır [20]. Filmin oyuncu kadrosu da yapıma yaraşır şekilde Leonardo Di Caprio (H. Hughes), Cate Blanchett (K. Hepburn), John C. Reilly (Noah Dietrich), Alec Baldwin'den (Juan Trippe) gibi usta oyunculardan seçilmiştir.

Filme ait teknik bir incelik ise Scorsese'nin kendi titizliğinin ve ustalığının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Hughes'un 1927-1935 yıllarını anlattığı filmin ilk 53 dakikasında, o yılların teknolojisi olan çift şerit Technicolor renk tonları yer alırken filmin geri kalanında tarihî

gerçekliğe de uygun olarak üç şerit Technicolor renk tonları kullanmıştır. Bu efekt ağırlıklı olarak post prodüksiyonda dijital olarak yapılmış olsa da set, kostüm ve makyajlarla da renk uyumunun gözetilmesi gerektiğinden oldukça zorlayıcı bir görevdir. Bir eleştirmenin dikkatini çeken bu durumu Scorsese'ye, ortalama bir izleyicinin farkına varamayacağını bilerek yine de neden bu yüke katlandığını sormasına Scorsese'nin verdiği yanıt Hughes'un da mükemmeliyetçiliğiyle büyük benzeşim göstermektedir: "*Özel bir iş yapıyor olmanın ve bir tarz ortaya koymanın keyfi için ve ayrıca filmlerin küçük bir tarihini yazmanın da hoş olacağını düşündüm.*" [21]

4. FİLMDEKİ DİYALOGLAR VE OLAYLARIN İNCELENMESİ

The Aviator filmi Howard Hughes'un çocukluğunda annesinin "Güvende değilsin" telkini ve "K-a-r-a-n-t-i-n-a" kelimesini hecelemesiyle başlıyor. Bu ilk sahne, Hughes'un hastalık hastalığı ve mizofobisinin altında yatan sebebi vurgulamaktadır. Filmin içinde yer alan diğer birtakım sahnelerle; örneğin tabağından yemek alındığında tiksinerek yemeği bırakması, el sıkışma fobisi, kız arkadaşı başkasıyla yakınlaştığında endişeden elini kanatana dek yıkaması, havluları bitirdiği için lavabo kapısına dokunamadığından başkasının gelmesini beklemesi, bazı kelimeleri kontrolsüz biçimde tekrar tekrar söylemeye başlaması gibi ilerlemiş obsesif kompulsif davranış bozukluğuna giden süreci seyirciye açıklaması bakımından önemlidir.

Ardından gelen sahne, Hell's Angels'in setinde şu konuşmayla başlıyor:
Frank: Bu filmin yönetmeni olabilirsin Howard ancak istediğin şeyi yapamayız.
H. H.: Yapılamayacağını söylemeyin bana.
Frank: Hava akımları çok güçlü. Bu dönüşleri yapamayız.
H. H.: Filmin en can alıcı bölümü bu Frank. Bir yolunu bul. Gerekirse dikey mesafeyi kısalt. Bu motorlar 60 derece tırmanışta bile stall olmazlar, daha önce kendim denedim. Hâlâ iki kamera eksiğimiz var. Filmin o bölümünü keselim…
H. H.: Kesmiyoruz. Kameraları bulacağım. Beş dakika sonra provalara başlayalım.

Howard Hughes bu ve benzeri sahnelerden anlaşılacağı üzere "Hayır"ı kesinlikle cevap olarak kabul eden bir iş insanı değil, tuttuğunu koparan, istediğini alan bir karaktere sahiptir. Bununla birlikte uçağın motorunu ve kapasitesini tecrübeye dayalı olarak biliyor olması, ilerleyen sahnelerde H-1 uçağını hızlandırmak için vidaların düzleştirilmesinden, kanat, rüzgâr direnci hesaplarına kadar teknik olarak da biliyor olması, otoritesini ve liderliğini en az karizması kadar, teknik ve kavramsal bilgisinden aldığını da ortaya koymaktadır. Hemen bu sahnenin devamında:

N. Dietrich: Ben Noah Dietrich. Sizi burada bulabileceğimi söylemişlerdi.
H.vH.: Dietrich, iş bitirici bir adamsın. Öz geçmişini okuyup, referanslarınla konuştum. Ne aradığımı biliyor musun?
N. Dietrich: Hughes Tools için bir sağ kol aradığınızı ve işin finansal yönünü yürütecek birini…
H. H.: Evet, işi yürütebilecek ve bunu yapmakta çok iyi olan birini arıyorum. Bilmen gereken tek şey var. Bizimkileri kaybettim ve artık bu paranın sorumlusu/sahibi benim. Houston'dakilere göre bu parayla yaptığım iş çılgınca gelebilir ama bana hiç öyle gelmiyor.

Önemli olan bu anladın mı? Yılda 5200 dolar kazanıyormuşsun. Ben sana 10.000 dolar vereceğim.
N. Dietrich: O zaman iki katı fazla çalışacağım.
H. H.: Dört katı fazla çalışacaksın. Seni yarı fiyatına bağladım. (Güler) Aramıza hoş geldin.
N. Dietrich: Teşekkürler.
H. H.: Artık benim sesim sensin. Onların bunu anlamasını sağla. Bazıları Houston'da, bana hâlâ "ufaklık (junior)" diyor. Artık "Bay Hughes" olduğumu ilet.

Bu sekansla ilgili olarak değinilmesi gereken bir kaç husus bulunmaktadır: İlki Hughes'un Hollywood'a geldikten sonra Houstan'da miras olarak kalan işi yürütmeye uygun birini doğrudan kendisinin detaylı biçimde araştırarak bulmasıdır. İkincisi ise işle ilgili ne beklediğini açık biçimde ifade ederek -dönemin şartlarına göre- cömert bir ödeme teklif etmesidir. Noah Dietrich burada alacağı para oranında çalışacağını düşünerek bir anlık mutluluk yaşamak üzereyken Hughes, aslında çok daha yoğun bir işin onu beklediğini ve aslında kendisini yarı fiyatına bağladığını ifade ederek Dietrich'i onu neyin beklediğine de hazırlamış olmaktadır. Bununla birlikte ilk andan itibaren ona bir çalışan muamelesi yapmak yerine "*Artık benim sesimsin*" demekte, bir liderlik özelliği olarak astıyla aynı takımda olduğunu yansıtmakta, yetki ve sorumluluğu devretme erdemi göstermektedir. Son olarak Houston'daki çalışanları ve çevresini kastederek kendine, hem babasıyla aynı ismi taşıdığı için hem de -çok genç yaşta büyük bir servete sahip olduğu için- kıdemsiz ve küçük anlamına da gelen Jr. (junior) kelimesiyle hitap edildiğini ancak artık bu durumun değiştiğini söylemektedir. Rüştünü ispatladığını ve daha büyük işler yapacağına dair inancını önündeki uçak filosunu dünyanın en büyük özel uçak filosu olarak tanıtarak Dietrich'e ifade etmektedir.

Sonraki sahnede Hughes, bir davette MGM olarak bilinen dönemin en büyük yapımcılarından Metro-Goldwyn-Mayer'ın sahiplerinden Louis B. Mayer'e yaklaşarak kamera problemini çözmek istemektedir:

H. H.: Merhaba Bay Mayer. Beni hatırlıyor musunuz? İsmim Howard Hughes.
L. B. Mayer: Evet, Howard Hughes. Şu uçaklı filmin yapımcısı değil mi?
H. H.: Ta kendisi. Bir dakikanızı alabilir miyim acaba? "Cehennemin Melekleri" duydunuz mu?
L. B. Mayer: Evet.
H. H.: Güzel. Birkaç kameraya ihtiyacım var. İki tane aslında. Bulabildiğim tüm kameraları satın aldım ama savaş sahnesi için iki kameraya daha ihtiyacım var. MGM şirketi bana yardımcı olabilir mi, dersiniz?
L. B. Mayer: Genelde rakiplerimize yardım etme alışkanlığımız yoktur. Şu anda kaç kameranız var?
H. H.: Yirmi dört.
L. B. Mayer: (içkisi boğazına durur) Ve iki taneye daha ihtiyacınız var? 24 tane yetmedi öyle mi?
H. H.: Yetmedi efendim. Sadece iki taneye çaresizce ihtiyacım var efendim.
L. B. Mayer: Tanrı aşkına, evlat. Howard. Sana bir nasihat vereyim mi? Petrol paranı alıp bankaya (mevduat faizine) yatır. Çünkü bu şekilde devam edersen filmini ne dağıtacak ne de izleyecek birini bulacaksın. Ve petrol paran da kalmayacak. Hollywood'a hoş geldin.

H. H.: Pekâlâ, bunu unutmayacağım, Bay Mayer.

Howard, basın danışmanı arkadaşının yanına geçerken arkasından "*delirmiş olmalı, kafayı yemiş*" dendiğini duyar. Devamında:
John: Neden elindekilerle yetinmeye çalışmıyorsun?
H. H.: Kafamda canlandırdığım sahne için elimdekiler yetersiz John. Bak. Her şey bu filme bağlı. Eğer bunu başaramazsam Houston'a dönüp hayatımın sonuna kadar sondaj aleti yapmaya devam ederim.

Bu noktada karşısındaki John da onu yıldırmaya dair bir monologa başlarken Howard onu böler ve:
- *John, sen basın danışmanısın değil mi? O zaman büyük fikirleri bana bırak,* der.
Hughes o dönem için rekor sayıda kamerayı elinde tutmasına karşın "hayallerindeki" sahneyi çekmek için bunun yeterli olmadığını ifade ediyor. Bu sahnede de dur durak bilmez mükemmeliyetçi yaklaşımını bir kez daha göstermektedir. Aynı durumda olan bir rakibine kendinin farklı davranacağını düşündürten bu kısımda Mr. Mayer ona bu kadar çok kaynak kullanarak bu kadar fantastik bir işe kalkışmasının onun sonu olacağını ima ederek parasını farklı şekilde kullanmasını tavsiye ediyor.

Devamında basın danışmanı arkadaşı John da onu dizginlemek için konuşmaya başladığında "*büyük fikirleri bana bırak*" derken kendi hayallerinin sınırları ile başkalarının zihnindeki sınırların çok farklı olduğunu göstermektedir. Kararlılığına başka bir örnek ise yine kamera konusunda "*Gerekirse çalın ama o kameraları bulun.*" sözüyle izleyiciye yansıtmaktadır. Son kısımda hayatının buna bağlı olduğunu söylediği cümleden babasının işinden pek keyif almadığı ve tutkusunun başka yerlerde olduğu kolaylıkla çıkarılabilmektedir.

Sonraki sahnede kamera takılacak bir uçağın belli bir hıza ulaşamaması nedeniyle uçakta yaptıkları tüm modifikasyonların istediğini veremediğini görünce çift kanatlı uçağın üst kanatlarını sökmek gibi hem çılgınca hem de dahiyane bir fikirle ortaya çıkar. Hughes'a göre çözülemeyecek bir sorun yok gibidir.

Uçakların it dalaşı sahnelerinde hız hissiyatını yeterince iyi veremediğini düşündüğü için bir meteorolog tutmuş ve bulut formasyonlarının oluşması için -uçakları yerde tutmanın günlük maliyeti beş bin dolardan fazla olmasına rağmen- sekiz ay beklemiştir. Doğru zaman geldiğinde de seti ve tüm ekibi başka bölgelere taşıyarak çekimleri yapmıştır. Bu esnada sesli filmler gösterime girdiğinde filmin tamamını tekrar baştan çekmeleri gerektiğini söylemiştir. Halihazırda iki milyon dolara mal olan film için, Dietrich "1,7 milyon daha maliyet çıkacağını" söylemiş, "paramız yok" cevabını alınca "o zaman kazanırız biz de" diye tereddütsüz şekilde bunu da gerçekleştirmiştir. Çekimler tamamlandığında film 27 mil ve 560 saat uzunluğundadır, buna rağmen filmi bizzat kendi aylarca montajlamıştır. Kurgu aşamasında Dietrich ile yaşanan bir sahnede:

H. H.: Evet 10. bobini bir kez daha oynat. Sanırım bir sahneyi tekrarlamışız. 10. bobindeki o sahneyi hatırlıyor musun?

N. Dietrich: 10. bobinden hiçbir şey hatırlamıyorum. 10. bobin ne, onu bile bilmiyorum. Ben bir iş adamıyım Howard. Sen de öylesin. Şimdi dinle beni... Bu harika bir maceraydı. Çok iyi vakit geçirdik. Ama bu işte günde 25.000 dolar kaybediyorsun her gün.
H. H.: Seçeneklerim neler?
N. Dietrich: Bu sefer bir seçeneğin olduğunu sanmıyorum. Sanırım şirketi kapatıp borçlarını kapamaya uğraşmalısın. Üzgünüm Howard. Gerçekten.
H.H.: Hughes Tool Company'nin bütün varlıklarını ipotek et.
N. Dietrich: Her şeyi kaybedebilirsin.
H. H.: Kaybetmeyeceğim! Kaybetmeyeceğim!

Hughes filmin çok büyük bir sükse yapacağından emindir ancak finansal olarak altına girdiği stres psikolojik rahatsızlığını da artırmaya başlamıştır. 137 pilot, 37 uçak, 35 kameraman ve 2000 figüran ile çekilen film nihayet gala gecesini görmüş, olağanüstü bir kalabalık o zamana kadar yapılmış en büyük bütçeli ve çekimi üç yıl süren yapımı izlemeye gelmiş ve gösterim bittiğinde ayakta alkışlanmış, eleştirmenlerden tam not almıştır. "*Amerika'da herkes bilet alırsa belki kâr edebilir*" diye dalga geçilen yapım herkesin ağzını açık bırakarak Howard Hughes'u döneminin zirvesine taşımıştır. Buna rağmen gala gecesi gösterimin hemen ardından "*birkaç yeri değiştirmek istiyorum*" diyen Hughes, kesinlikle zapt olunmaz bir mükemmeliyetçidir.
Filmin ilerleyen sahnelerinde TWA (Transcontinental & Western Air) şirketinin yeni bir uçağa ihtiyacı olduğunu, bunun daha büyük kapasiteli ve daha yüksek irtifadan uçması gerektiğini söyleyen Hughes "*Amerikan nüfusunun sadece %1'i uçağa bindi, insanlar 2100 metrede beşik gibi sallandıkları için uçağa binmekten korkuyorlar, hava akımlarının üzerine 6000 metre irtifaya çıkarak herkesin kendini güvende hissedeceği ve ülkenin hatta dünyanın üzerinde uçmayı başaracak bir uçak tasarlamalıyız, gelecek burada işte*" diyerek analitik bir bakış açısı ile mevcut durumu açıklamış ve vizyoner bir çözüm geliştirmiştir.

O zamanların teknolojisi ile uçak yolculukları oldukça konforsuz ve güvensiz olarak nitelendirilmekteydi. Hughes, sektörün çağ atlamasında oldukça önemli bir isimdir. Devamında TWA şirketinin ederini sorarak 15 milyon dolar olduğunu duyunca "*Çok para ama alabilirim, başarabilirim. Noah'a söyle hisselerini satın almaya başlasın*" deyince, diğer karakter *"Emin misin? Bunu en azından beş dakika düşünmek istemez misin?"* diye sorarak böyle büyük bir kararı bu kadar hızlı almasına şaşkınlığını gizleyememiştir. Bir başka ilginç sahnede ise Pan Am Havayolları başkanı Juan Trippe'nin şaşkınlığı görülmektedir. Odasındaki radyodan Hughes'un dünyanın etrafını 90 saatte turladığı haberini dinlerken odaya giren yardımcısı:

- Son dakika haberine inanmayacaksın. Howard Hughes TWA'i satın almış.
J.T.: (radyoyu işaret ederek) Onun dünya turunda olduğunu sanıyordum.
- Uçarken halletmiş. Telsizle.

Howard Hughes için, yer ve zaman bağlayıcı değildir ve her zaman bir sonraki yapacağı işi kurgulamaktadır.

Lockheed Martin'in Amerikan kıtasını baştan başa duraklamasız 7000 metre ve üzeri irtifada uçabilecek Constellation modelini Howard'a sunmasıyla, 40 adet uçak siparişini 18 milyon dolara TWA'nın kasası boş olduğu için kendi cebinden (Hughes Tool Co.) vermiştir. "*American*

Airlines ve United Airlines böyle bir uçağı hayal dahi edemezler" diyen Hughes'un tek seferde yaptığı bu en büyük alıma Pan-Am, Douglas DC-4 ile karşılık vermiştir. Satın alım kararını verdiği sahnede Lockheed yöneticisinin *"Noel de bile çalışıyor musun?"* sorusu, Hughes'un uzun saatler boyunca yorulmaksızın çalışmasına bir göndermedir.

Filmde Hughes'un kriz yönetimi ve problem çözme becerilerine örnek olarak şu monologa değinilmelidir: *""Trans World Airlines" adı nasıl sence? Transcontinental ve Western artık yetersiz kalıyor. Artık uluslararasıyız, ona göre bir isim lazım. Trans World iyi bence. Enerjik bir isim. TWA. Böylece uçakların da tekrar boyanmasına da gerek kalmayacak."* Bu şekilde kıvrak bir yöntemle hızlı bir dönüşüm ve çözüm sağlamıştır.

Bir davette stratejik olarak önde iken, üstünlük taşlanmasına dayanamayıp Atlantik'i geçmeyi aklına koyduğunu Pan Am başkanı Juan Trippe'ye açık eden Hughes, bu boş bulunmuşluktan sonra rakibinin hedef tahtasında olmuştur. Yaptığı hatayı fark eden Hughes rakibi ortamdan ayrıldıktan sonra, heyecan ve öfke ile "*Bu herif dünyaya sahip olduğunu mu sanıyor? Atlantik üzeri uçuşlar kimsenin tekelinde değil. Pan Am'ın sahibi, kongrenin sahibi. Sivil Havacılık Kuruluna da sahip olabilir ama gökyüzüne sahip değil! Bu artık sokak kavgasına döndü ve benim kaybetmeye niyetim yok!"* diyerek doğrularını sonuna kadar savunan bir lider olduğunu göstermiş ve artık iki şirket arasında açıktan bir çatışma başlatmıştır. Ancak Juan Trippe'e yakın senatör Brewster, daha sonraları adil rekabeti engelleyebileceği bahanesiyle Hughes'un başını oldukça ağrıtacaktır:

Jack: Peşindeler. Toplumsal Havacılık tasarısı kanunlaşırsa işimiz biter. Pan Am kanunen tekel olur.
H. H.: -Buna nasıl izin verebilirler Jack? Devlet politikasına ters bu (It's un-american).
Jack: Senatöre göre, Air France ve Lufthansa gibi devletleştirilmiş yabancı şirketler rekabet olmadığı için daha düşük fiyata uçabiliyorlar.
H. H.: Rekabeti yok edip devletleştirilmiş tek şirket yoluna gidelim ve o da Pan Am olsun, ha? Kimseye boyun eğmeyeceğim.

Brewster, Hughes ile topyekûn bir savaşa girmeden önce onu bir öğle yemeğine davet etmiştir. Bu davet ile Brewster iyi niyetli görünmesine karşın Hughes'un rahatsızlığını ve itibarını pazarlık unsuru ederek kendi rızası ile Atlantik ötesi uçuşlara girmemesi konusunda şantaj yapmaktadır. Her zamanki gibi kendi prensiplerinden vazgeçmeyen Hughes, teklifi kabul etmez. Brewster, savaş zamanı yapılan kontratları gerekçe göstererek ve devlet imkânlarıyla Hughes'a yüklenmeye başlamıştır. Son kez 1947 yılında kameralar önünde yapılan duruşmalarda halkın karşısına çıkan Hughes, bildiklerini tüm açıklığı ile anlatmış ve son olarak şunları söyleyerek salonu terk etmiştir:

"Benim için havacılık büyük önem taşıyor. Hayattaki en büyük zevkim bu. O yüzden, bu uçaklara kendi paramı koydum. Ve milyonlarca dolar kaybettim Senatör, kaybetmeye de devam edeceğim, bu benim işim. Savaş sırasında kaybetmiş olduğum devlet parasını düşündüğünüzde şunları da hesaba katacağınızı umuyorum. Lockheed, Douglas, Northrop ve Boeing gibi firmalardan da 60'dan fazla uçak ısmarlandı ve bunların da hiçbiri hizmete girmedi. Savaş sırasında, hiç uçamamış uçaklar için 800 milyon dolar harcandı. 6 milyar dolar da teslim

edilmemiş silahlara harcandı. Ancak konuyla ilgili hakkında soruşturma açılan tek şirket Hughes Havacılık. İster istemez, bunun uçmayan uçaklarla değil TWA ile ilgili olduğunu düşünüyorum. Komiteye söyleyecek bir şeyim daha var. Herkül'le ilgili. Hakkımda pek hoş olmayan birçok şey söyleniyor. Kaprisli, çapkın ve hatta kaçık olduğum söylendi ama bugüne kadar yalancılıkla itham edildiğimi hatırlamıyorum. Elbette ki Herkül zor bir projeydi. Gelmiş geçmiş en büyük uçaktı. 5 katlı bina yüksekliğinde ve futbol sahası kadar kanat uzunluğuna sahip. Başlı başına bir sokak gibi. Dünya kadar emeğimi ve bütün itibarımı bu projeye adadım ben. Defalarca, Herkül uçamazsa ülkeyi bir daha dönmemek üzere terk edeceğimi belirttim. Ve bunda ciddiydim de. Senatör, dilerseniz bana celp gönderebilir tutuklayabilir, hatta pes edip kaçtığımı iddia edebilirsiniz. Ama bu saçmalığa daha fazla tahammül edemeyeceğim. İyi günler."

Savunmasında havacılığa olan tutkusunun sadece iş ile sınırlı olmadığını, kendi kazancının da bu uğurda kullanıldığını ifade etmiş ancak bundan şikâyetçi olmadığını net bir biçimde ortaya koymuştur. Soruşturma gerekçesinin başka firmalar ve sektörler için de geçerli olduğunu ancak sadece kendinin zorlu bir duruma sokulduğunu ve itibarının lekelenmeye çalıştığını ifade etmiştir. (Bir başka yoruma göre, savaş ekonomisinin bir ayağı olan kontratlar (ihaleler) sonucu teslim edilemeyen işler olsa da bu kontratları gerçekleştirmek için gösterilen çaba, Birleşik Devletler'in havacılık alanındaki bilgi birikimine (know-how) hizmet etmiş ve II. Dünya Savaşı sonrası ülkeyi bu sektörde oldukça ileri taşımıştır.)

Hughes yaptığı her işte adını ve itibarını düşünerek her zaman sınırları zorlamıştır. Herkül uçağının yapılabileceğine ve uçabileceğine ihtimal vermeyip bu çabayı beyhude görenlere, kendini bir kez daha ispatlamak için çok kısa bir süreliğine ve alçak irtifada da olsa uçağı gazetecilerle birlikte havalandırmıştır. Kendisini olumlu ve olumsuz pek çok şekilde niteleyenler olsa da hiçbir zaman bir "yalancı" olarak anılmadığını vurgulayarak yaptığı işlerin büyüklüğünü ve gerçekliğini gözler önüne sermiştir. Soruşturmanın ve komite karşısında bu anlamsız tiyatronun anlamsız olduğunu söyleyerek salonu terk etmiş ve tekrar kamera karşısına çıkmamıştır.

Filmde örneği verilebilecek ara ve ana olaylarda, burada sıralananlara benzer daha fazla örnek olmasına rağmen çalışmanın izin verilen limitleri dâhilinde örnekler buradakilerle sınırlandırılmıştır.

5. DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, sınırları yok sayarak havacılık ve sinema sektöründe sayısız inovasyonla pek çok ilk'de ve en'de ismi bulunan Howard Hughes'un hayatı ve hayatını konu alan Aviator filmi çok kısaca ele alınmış, kişiliği ve yönetim biçimine dair ipuçları ile liderlik örneği sayılabilecek kayıtlardan bazıları analiz edilmiştir.

Dünya tarihinde insanlığın gelişimi için çaba göstermiş ve hayatı başkaları için ilham verici olmuş çoğu öncü, bunun detaylı biçimde kayıt altına alınması konusunda Hughes kadar şanslı değildir. Popülaritesi ve başarıları onu farklı alanlarda üzerine uzun uzun konuşulabilecek eserler yaratacaklar için bunu zor olmaktan çıkarmıştır. Hakkındaki en detaylı eserler olarak

altı yüz sayfadan fazla hacmi ile Barlett ve Steele'nin "Howard Hughes: His Life and Madness" kitabı ile Peter Harry Brown ve Pat H. Broeske'nin beşyüz seksen sayfalık "Howard Hughes: The Untold Story" ve Charles Higham'ın "Howard Hughes: The Secret Life" kitabı sıralanabilir [22, 23, 24]. Hayatıyla ilgili bu kadar detaylı çalışmaların arasından yalnızca çok az bir kısmı bu çalışmanın konusu olabilmiştir. Bu yönüyle iş hayatı başka çalışmalarda da ele alınabilecek kadar mümbit bir kaynaktır.

Hayatıyla ilgili önemli dönüm noktalarını ele alan The Aviator filmi özelinde bakıldığında Howard Hughes Jr. henüz reşitken ailesinin şirketine sahip olmuş, 1920'lerde yükselişi esnasında Hollywood'da kendine yer edinmiş, 1930'lar ve 1940'lı yıllarda havacılık ile ilgili rekorlara koşmuştur. İş hayatında kararlı, yenilikçi, risk alan ve sonuna kadar giden ancak bunu prensipleriyle yapan, heyecan yaratan ve ilham veren, kişisel güç kaynağı olarak teknik bilgi ve becerisinden, karizmasından alan, "hayır"ı ve "mümkün değil"i asla cevap olarak kabul etmeyen, kuralları yıkan, işi en iyi yapacak insanları etrafında toplayıp başarıdan başarıya koşan ve "liderlik" tanımının tam karşılığı olan bir iş insanı olarak görülmektedir. Çalışanlarına karşı adil davranan ve onlara güvenen, onları ödüllendirmeyi bilen, *bakmak ile görmek arasındaki farkın* bilincinde kararlar alan destekleyici bir karaktere sahiptir. Genel olarak değerlendirildiğinde dönüşümcü liderliğin en iyi örneklerinden birisi olarak tarihte yerini almıştır.

KAYNAKÇA

[1] Choppin, P. W. (1998). From a Three-Headed Bit to a Major Philanthropy: The Surprising Legacy of Howard Hughes. *Proceedings of the American Philosophical Society*, *142*(3), 425–431. http://www.jstor.org/stable/3152248, (Erişim tarihi: 12.10. 2023)
[2] https://en.wikipedia.org/wiki/Howard_Hughes, (Erişim tarihi: 07.10.2023)
[3] https://theamericanhistorian.org/2020/04/09/how-did-howard-hughes-get-a-start-in-cinema (Erişim tarihi: 17.11.2023)
[4] https://imgur.com/Ipcb7GH (Erişim tarihi: 17.11.2023)
[5] https://www.americanheritagemuseum.org/aircrafts/curtissfboat (Erişim tarihi: 17.11. 2023)
[6] Beck, H. F. (Spring 2016*) "Howard Hughes and the Development of Cinema, Aviation, and Medical Science"* Tenor of Our Times: 5(9). https://scholar works.harding.edu/tenor/vol5/iss1/9, (Erişim tarihi: 04.12.2023)
[7] https://en.wikipedia.org/wiki/Hell%27s_Angels_(film) (Erişim tarihi: 07.10.2023)
[8] https://theamericanhistorian.org/2020/04/09/how-did-howard-hughes-get-a-start-in-cinema/ (Erişim tarihi: 17.11.2023)
[9] Beck, age. s. 86-87
[10] https://special.library.unlv.edu/ark:/62930/d1d50g44t (Erişim tarihi: 10.12.2023)
[11] https://special.library.unlv.edu/ark:/62930/d1mw28n00 (Erişim tarihi: 10.12.2023)
[12] https://en.wikipedia.org/wiki/Hughes_H-4_Hercules (Erişim tarihi: 07.10.2023)
[13] Beck, age. s.87-88.

[14] Oto, N. *"The Aviator" Filmi: Hughes'in "K-A-R-A-N-T-İ-N-A" Obsesifliğinden "Geleceğin Yolu"na Evrilişi (15 Ekim 2020),* Edebiyat Haber, https://www.edebiyathaber.net/the-aviator-filmi-hughesin-k-a-r-a-n-t-i-n-a-obsesifliginden-gelecegin-yoluna-evrilisi-nurhan-oto/ (Erişim tarihi: 18.10.2023)
[15] Barbara J. Culliton, "Howard Hughes Medical Institute: In the Reclusive Tradition," Science 193, no. 4249 (July 16, 1976): 211. https://www.science.org/doi/10.1126/ science.193.4249.211 (Erişim tarihi: 03.12.2023)
[16] Beck, age. s.89-90.
[17] https://special.library.unlv.edu/ark:/62930/d1xw4833t (Erişim tarihi: 10.12.2023)
[18] Choppin, age. s.428.
[19] Oto, age. (Erişim tarihi: 20.10.2023)
[20] https://en.wikipedia.org/wiki/The_Aviator_(2004_film) (Erişim tarihi: 07.10.2023)
[21] https://web.library.yale.edu/sites/default/files/files/Aviator%20Notes.pdf (Erişim tarihi: 20.11.2023)
[22] Barlett, D. L.; Steele, J. B. *Howard Hughes: His Life and Madness*, W. W. Norton & Company, 2004.
[23] Brown P.H., Broeske P.H. *Howard Hughes: The Untold Story*, Da Capo Press, 2004.
[24] Higham, C. *Howard Hughes: The Secret Life*, St. Martin's Griffin, 2004.

DİJİTAL OKURYAZARLIK KAVRAMININ BİBLİYOMETRİK ANALİZ YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi ALP EREN KAYASANDIK[1]

[1] ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ, Havza Meslek Yüksekokulu,

alperen.kayasandik@omu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1638-5844

ÖZET

Toplumların gelişmişlik düzeyinin önemli bir göstergesi olan okuryazarlık kavramı, teknolojinin ilerlemesi ve farklı medya türlerinin ortaya çıkması ile dijital okuryazarlık kavramını hayatımıza dâhil etmiştir. Dijital okuryazarlık, American Library Association (ALA) tarafından, "hem bilişsel hem de teknik beceriler gerektiren bilgiyi bulmak, değerlendirmek, oluşturmak ve iletmek için bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma yeteneği" olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifade ile aranan bilgiye etkin bir şekilde ulaşma ve bu bilgiye yeni formlar katarak yeni bilgiler oluşturma yetisidir. İş ve insan hayatı için bu becerinin günümüzdeki yeri ve gelecekteki önemi tartışılmaz bir şekilde artmaktadır. Bu nedenle dijital okuryazarlık kavramı ve ilişkili olduğu diğer kavramları ortaya koymak, bilimsel yazındaki tarihî gelişimini, alana en çok katkıda bulunan yazar ve kurumları tanılamak, yoğunluk haritalarını tespit etmek, bunlar arasındaki ilişkisel ve tematik bağlantıları ve evrim ağını göstermek için Web of Science veri tabanında yönetim, işletme, iletişim ve ekonomi kategorisindeki çalışmalar R Bibliometrix modülü kullanılarak analiz edilmiştir. Bu çalışma, dijital okuryazarlık konusuna ilgi duyan araştırmacılar için bir başlangıç noktası işlevi görecek olmasının yanı sıra bu kapsam ve metodoloji ile dijital okuryazarlık konusunun henüz ele alınmadığı düşünüldüğünde alandaki bilgi birikimine de katkıda bulunacaktır.

Anahtar Kelimeler: dijital okuryazarlık, bibliyometrik analiz, ağ analizi, atıf analizi, bilim haritalama.

EXAMINING THE CONCEPT OF DIGITAL LITERACY USING THE BIBLIOMETRIC ANALYSIS METHOD

SUMMARY

The concept of literacy, a significant indicator of societal advancement, has evolved to include digital literacy in our lives due to technological advancements and the emergence of various media types. Digital literacy, as defined by the American Library Association (ALA), is the ability to use information and communication technologies to find, evaluate, create, and communicate information that requires both cognitive and technical skills. In other words, it is the capacity to effectively access sought-after information and contribute new insights by adding new forms to this information. The relevance of this skill in both business and human

life is unquestionably increasing in the present and future. Therefore, analyses of studies in the Web of Science database; business, management, communication and economics category using the R Bibliometrix module were conducted to elucidate the concept of digital literacy, its related concepts, its historical development in scholarly literature, identification of the most influential authors and institutions, determination of density maps, exploration of relational and thematic connections, and demonstration of its evolutionary network. This study not only serves as a starting point for researchers interested in digital literacy but also contributes to the field's body of knowledge, considering the scope and methodology in addressing the relatively unexplored topic of digital literacy.

Keywords: digital literacy, bibliometric analysis, network analysis, citation analysis, science mapping.

1. GİRİŞ

Okuryazar kavramı TDK tarafından “okuma yazması olan, öğrenim görmüş kimse” olarak tanımlanmaktadır. [1] Okuryazarlık kavramı ise insanlığın gelişimi ile gelişerek farklı bağlamlarda kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde okuryazarlık dendiğinde alfabeyi tanıma ya da yüzünden okuma becerisinden öte anlamlar içermektedir. 21. yy. toplumunda okuryazarlık belirli bir olguyu, olayı ve durumu bilinçli şekilde tanıma, tasnif ve tarif etme, ilişki kurma becerisi olarak tanımlanabilir.

Tarihî süreçte insanların kullandıkları medya ve aracı (medium) yakın bir zamana kadar yazılı iletişim araçlarından ibaretken son yüzyılda görsel iletişim araçları hayatımıza girmiştir. Son olarak, işi ve etkileşimin her formunu kapsayan ve kolaylaştıran dijital platformlar hayatımıza girmiştir. Bu platformlar artık bazı “kaynaklarda hayatımızın işletim sistemi” olarak tanımlanmakta, dolayısıyla bu teknolojinin hayatımızla ne kadar iç içe geçmiş olduğunu vurgulamaktadır. [2] Sayılarla ortaya koymak gerekirse dünyadaki insan nüfusu 2016 yılında 7,4 milyarken bunun 6 milyarının cep telefonu sahibi olduğu, 2020 yılında internete bağlı cihaz sayısının 25 milyarı aştığı kaydedilmiştir. Bununla birlikte Amerika’daki gençlerin % 87’si akıllı telefonlarını yanlarından asla ayırmadıklarını ifade etmektedir. [3]

OECD’nin 2014 yılında hazırladığı bir rapora göre *dijitalleşme* yeni iş kollarını hayatımıza sokmakla birlikte halihazırdaki meslekleri de, işin yapılma şeklini ve işin içeriğini değiştirerek ve dolayısıyla iş için gerekli olan nitelikleri etkileyerek, önemli ölçüde değiştirmektedir. Avrupa Kalkınma ve Öğrenme Konseyi’nin 2018 yılında yaptığı başka bir araştırmada, dijital beceri ve okuryazarlık alanında tüm toplumu ve hatta genç nesilleri de etkileyen yetersizliklerin olduğu ifade edilmektedir. Her geçen gün insanların bilgi iletişim teknolojileri (BİT) ve dijital becerilere sahip olmasının önemi artmaktadır. [4] Yeni web teknolojileri ve teknolojik araçlar ile herhangi birinin içerik üreticisi hâline gelme imkânı interneti tek yönlü bir iletişim aracı olmaktan çıkarmış, herkesin her formda bilgi alışverişi yapmasını mümkün kılmıştır. Bu gelişmeler ışığında kişilerin hem toplum hem de örgüt içerisinde var olması için dijitalleşmesi bir seçenek değil zorunluluk olmuş hatta örgütler için artık “ya dijitalleş ya da yok ol” noktasına gelinmiştir. [5] Dolayısıyla bu denli öneme sahip dijital okuryazarlık kavramının bilimsel

çalışmalarda ilgili olduğu diğer konuları, tarihî gelişimini, kısaca bibliyometrik analizini yapmak, bu konuyla ilgili yapılacak çalışmalara yol gösterici olacak ve araştırmacılara hangi kaynaklardan başlamaları gerektiği konusunda bir fikir verecektir.

Bu çalışmada dijital okuryazarlık kavramı ve bibliyometrik analiz yöntemi aktarıldıktan sonra Web of Science kataloğunda yapılan tarama sonrası işletme, yönetim, ekonomi ve iletişim kategorileri özelinde yapılan analiz sonuçları ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

2. DİJİTAL OKURYAZARLIK KAVRAMI

Dijital okuryazarlık ile ilgili en kapsamlı tanımı, Amerika Kütüphaneler Birliği (ALA), "hem bilişsel hem de teknik beceriler gerektiren bilgiyi bulmak, değerlendirmek, oluşturmak ve iletmek için bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma yeteneği" şeklinde yapmıştır. [6] Dijital okuryazarlık çok yeni bir kavram olmasa da farklı kesimler bu kavram için farklı anlamlar yüklemişlerdir. Kavramı sadece teknik bir beceri olarak gören görüşün yanı sıra Gilster 1997 yılında bu terimi ilk kez kullandığında, "internet ortamındaki çeşitli kaynaklardan kullanışlı bilgiyi elde etme becerisi" olarak tanımlamıştır. Sonrasında Pool, bunu "yeni medyaya uyum sağlama yeterliliği" olarak özetlemiştir. Martin ise çok geçmeden, bu tanımı oldukça genişletmiştir: "*İnsanların, başkalarıyla iletişim kurması ve anlamlı sosyal eylemleri gerçekleştirmesi için önce uygun dijital kaynakları kullanması ve daha sonra dijital cihazları uygun bir şekilde kullanarak yeni bilgiler ve ifadeler oluşturma becerisine, tutumuna ve farkındalığına sahip olması*". [7] Anlaşılacağı üzere artık sadece dijital bilginin etkili ve verimli kullanılma becerisinin yanı sıra bu faaliyetin uygun dijital araçlarla daha yeni bilgiler oluşturması ve bunun da insanlar için anlamlı sosyal eylemler ve iletişim çabasına dönüşmesi gerekmektedir.

Dijitalleşmenin kendisi gibi ilgili olduğu kavramlar da oldukça dinamiktir ve değişim hâlindedir. Dahası kişilerin teknolojik çevresi de değişip gelişmekte olduğundan, bu dönüşüm sırasında kişiler farklı araçlara ve alışkanlıklara gereksinim duyabilmektedir. [8, 9]

1980'lerde bilgisayarın en temel fonksiyonları dahi yerine getirmesi oldukça karmaşık ve uzmanlık gerektiren bir durumdu. Günümüzde ise prompt mühendisliği gibi mesleklerin trend olması ve kendi kendine kod yazabilen yapay zekaları kullanıyor olmamız kısa zamanda ne denli yol alındığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Dijital okuryazarlık bazen, "bilgisayar okuryazarlığı, iletişim teknolojileri (İ.T.) okuryazarlığı, e-okuryazarlık ve enformasyon okuryazarlığı gibi başka kavramların yerine veya onlarla eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Bu yanlış kullanım, beraberinde bir karmaşaya ve kavramla ilgili kişilerin yanlış anlamalarına neden olabilmektedir. [10] Dijital okuryazarlıkla sıkça karıştırılan en yakın kavram bilgi okuryazarlığıdır. Benzer yönlerine rağmen dijital okuryazarlığın bilgi (enformasyon) okuryazarlığından ortaya çıktığı ancak bunların farklı kavramlar olduğu söylenmelidir. [11]

3. YÖNTEM, ARAŞTIRMA VE BULGULARI

Bu başlıkta, çalışmanın araştırma kısmında kullanılan araştırma yönteminden kısaca bahsedilmektedir. Ardından örneklem seçimi ve analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

3.1. Materyal ve Metod

Araştırmacılar, daha önceki çalışmalarla ilgili çıkarımlarda bulunabilmek için geleneksel olarak iki yöntem benimsemişlerdir. Bunlar nitel araştırma tarafında yapılandırılmış literatür taraması ile nicel olarak meta-analizlerdir. Bunlara ek olarak bibliyometrik analiz yöntemi ve bilim haritalama, nicel araştırmalarda giderek daha sık karşılaşılan bir metot olarak görülmektedir. Bibliyometri, yazılı iletişim araçlarının incelenmesi; bibliyografyaya matematiksel ve istatistiksel analizlerin uygulanmasıyla ilgilenen bilim dalı olarak tanımlanmaktadır. [12] Temel olarak belirli bir konu ya da alanla ilgili yapıyı ve gelişimi sınıflama ve görselleştirme ile haritalamaya yaramaktadır. Bu haritalama ise bir araştırmacının ya da kurumun performansını değerlendirmek için kullanılabileceği bir konu ile ilgili nereden başlayacağını bulmasına veya bununla ilgili yaptığı çalışmaya kanıtlar sunmasına yardımcı olmaktadır. [13]

Bibliyometrik analiz doğası gereği yeni bir teori yaratma konusunda oldukça sınırlı olmasına karşın, hangi disiplinlerin -yazarların- işbirliklerinin araştırma alanına en önemli katkıyı sağladığını net biçimde göstermesi bakımından büyük bir yeteneğe sahiptir. [14] 1960'lardan günümüze, bibliyometri, bilimometri (scientometrics), informetrics kavramlarının araştırma konuları ve amaçları farklı olsa da benzer çıkış noktalarına sahip olmuşlar ve aynı araçları kullanmışlardır. Bu kavramlara yakın zamanda "webometrics" ağ bilgi ve verilerine dayanan ve "knowledgometrics" bilgi birimlerine dayanan yeni metrikler eklenerek sayı beşe çıkmıştır. Okuryazarlık kavramı gibi, ölçüm bilim dalı -metrik- de zamanın ruhuna göre değişmekte ve gelişmektedir. [15]

Bibliyometrik analiz için pek çok kaynak ve araç bulunmaktadır. Bu çalışma kapsamında R kodlama yazılımı için geliştirilmiş olan Bibliometrix modülünden yararlanılmıştır. [16]

3.2. Veri Derleme ve Hazırlama

Bibliyometrik analiz için gerekli olan yayınların bilgisine WoS (Web of Science) veri tabanından ulaşılmıştır. Uluslararası ve multidisipliner olarak oldukça kapsamlı bir içeriğe ve tanınırlığa sahip olan veri tabanı aynı zamanda detaylı arama ve sonuçları farklı formatta aktarabilme imkânı ile araştırmacılara büyük kolaylık sağlamaktadır.

Arama sorgusuna dijital okuryazarlık kavramı "digital literacy" şeklinde yazılmış, yayınların başlıklarında, özetlerinde ve anahtar kelimelerinde aratılmıştır. Aralık 2023'te yapılan sorgulamada toplamda 4928 eser listelenmiştir. Bunların arasından farklı formlarda yayınlanan eserleri elemek için arama sadece "makale" ile daraltıldığında 3522 eser kalmıştır. Bununla birlikte dijital okuryazarlık konusu pek çok farklı alandan araştırmacıyı kendine çektiği için sadece işletme ve ilgili alanları olarak "işletme (business), yönetim (management), iletişim (communication) ve ekonomi (economics)" kategorileri ile arama sınırlandırılmıştır. Kalan 445 makale de sadece İngilizce yayınlananlar olarak son kez daraltıldığında 382 makale bibliyometrik analize dâhil edilmeye uygun bulunmuştur.

Bibliyometrik analizi gerçekleştirmek için seçilen bu yayınlara ait anahtar kelimeler, yazar adları, menşe ülkeleri, kurum(lar), yayınlandığı dergi(ler), yayın tarihleri, atıfları ve h-indeksi WoS'tan indirilmiştir. Bu veriler, yayın büyümesi, trendler, uluslararası ve yazar işbirlikleri,

atıflar ve çalışma konusuyla ilgili anahtar kelime sıklığına göre analiz edilmek üzere R yazılımında işlenmiştir.

3.3. Bulgular

Veri kümesinin genel tanımlayıcı verileri aşağıdaki gibidir:

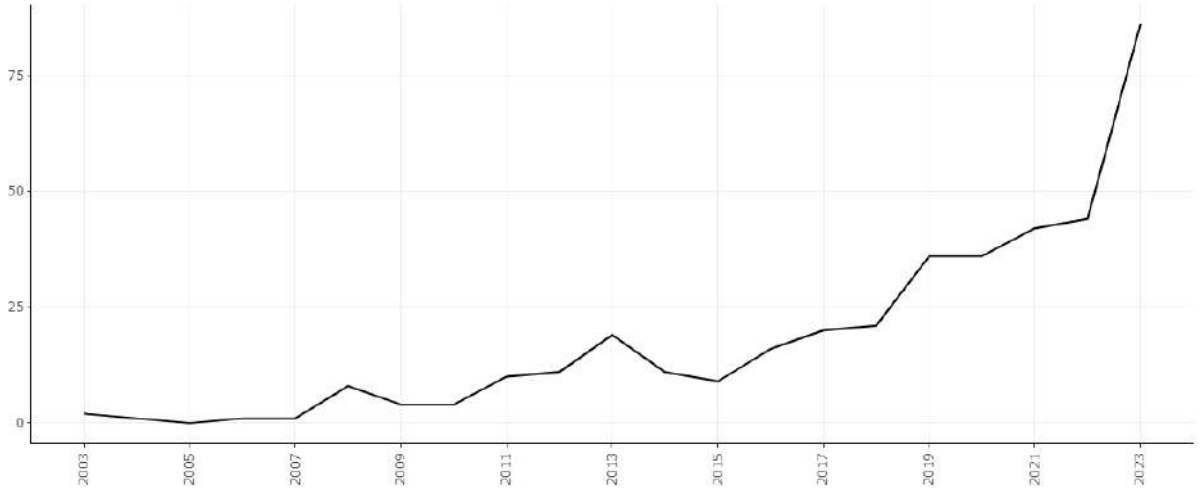
Çizelge 1. Veri Setine ait Tanımlayıcı Bilgiler

Değişken	Sonuçlar
VERİ HAKKINDA ANA BİLGİLER	
Zaman aralığı	2003-2023
Kaynaklar (Dergiler, Kitaplar vb.)	194
Yayınlar	382
Yıllık büyüme oranı %	20,69
Yayınların ortalama yaşı	4,29
Yayın başına ortalama alıntı	13,27
Kaynakça sayısı	17139
BELGE İÇERİĞİ	
Anahtar kelimeler+	622
Yazarın anahtar kelimeleri	1347
YAZARLAR	
Toplam yazar sayısı	894
Tek yazarlı yayın sayısı	94
YAZARLARIN İŞBİRLİĞİ	
Yayın başına ortak yazarlar	2,47
Uluslararası ortak yazarlık yüzdesi	21,2
BELGE TÜRLERİ	
Makale	322
Kitap bölümü	30
Erken erişim	29
Bildiri	1

Dijital okuryazarlık anahtar kelimesinin sınırlandırılan dört kategoride (işletme, ekonomi, iletişim ve yönetim) yayınlanma yılları 2003'ten başlamaktadır. 194 farklı kaynaktan toplam 382 yayın bulunmuştur. Yıllık büyüme oranı %20,69 ile oldukça yüksektir. Yayınların ortalama yaşı 4,29'dur. Toplamda 17139 kaynakça (referans) ve yayın başına ortalama 13,27 atıf yapılmıştır.

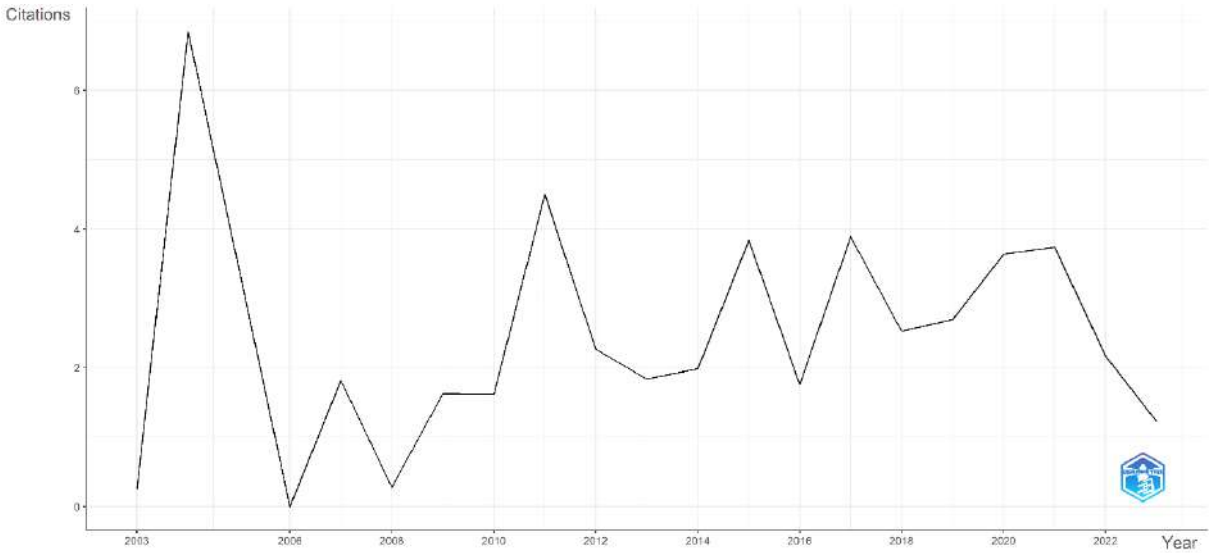
Yayınlarda yazarların bildirdiği 1347 anahtar kelime, WoS keyword+ algoritması ile 622'ye indirgenmiştir. Keyword+ yayının referanslarınn başlıklarında geçen ancak yayının kendi başlığında yer almayan kelimelere odaklanarak çalışmaktadır. Keyword+ ortak atıf yapılan tüm makaleleri disiplinler arasında arayarak atıf referansı aramanın gücünü artırır. Çoğu zaman daha anlamlı ve isabetli sonuçlar verdiği için tercih edilmektedir. [17]

Toplam 894 farklı yazar tarafından hazırlanan 382 makalenin yalnızca 94'ü tek yazarlıdır. Yayın başına yazar sayısı 2,47 iken, uluslararası ortak yazarlık yüzdesi %21,2'dir.

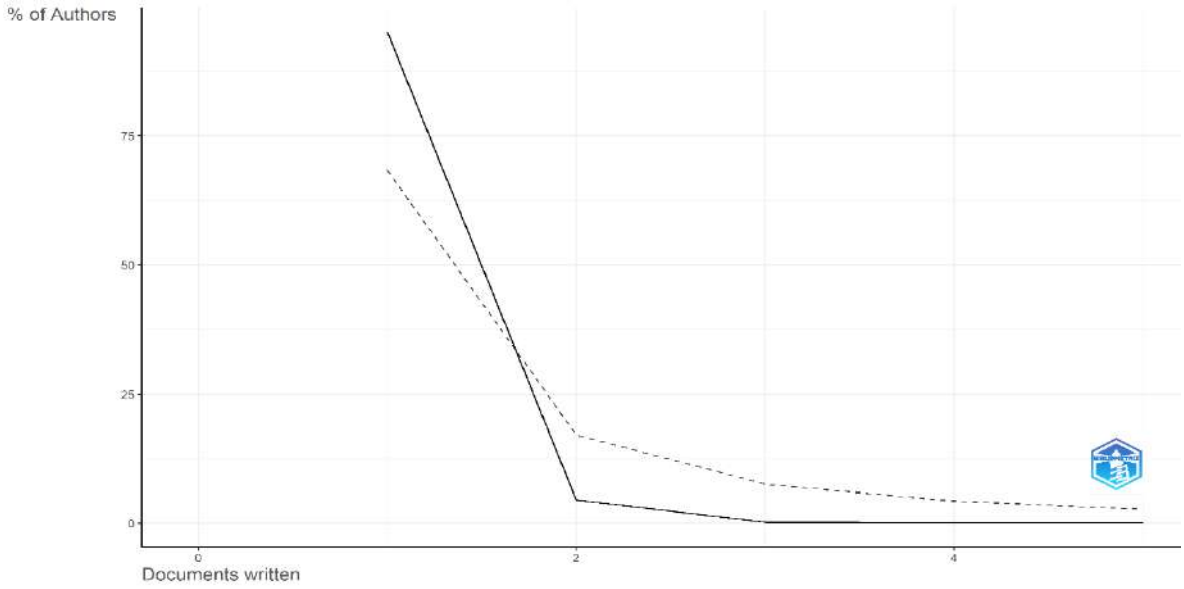
Görsel 1. Yıllık yayın sayısı

Görsel 1'de 2018'den itibaren artan ve son iki yılda olağanüstü artış gösteren makale sayısı görülmektedir.

Görsel 2. Yıllık ortalama atıf sayısı

Görsel 2'de yıllık ortalama atıf sayıları gösterilmektedir. Makale başına toplam atıf ortalamasının atıf yapılabilecek yıla bölümüyle elde edilen bu oranın yıllar ilerledikçe artan yayın sayısıyla birlikte düşüş eğiliminde olması normal karşılanabilir. Örnek vermek gerekirse 2004 yılında filtrelemeye uygun 1 makaleye 137 atıf yapılmış, üzerinden geçen yıl sayısına (20) oranlandığında grafikte elde edilen en yüksek değer (6,85) bulunmuştur. Diğer taraftan 2006 yılında yapılan 1 makaleye hiç atıf yapılmadığı için değeri 0'dır. Dolayısıyla grafiğin hem yıl içinde yapılan yayın sayısından hem de o yayınlara yapılan atıftan etkilendiği görülmektedir.

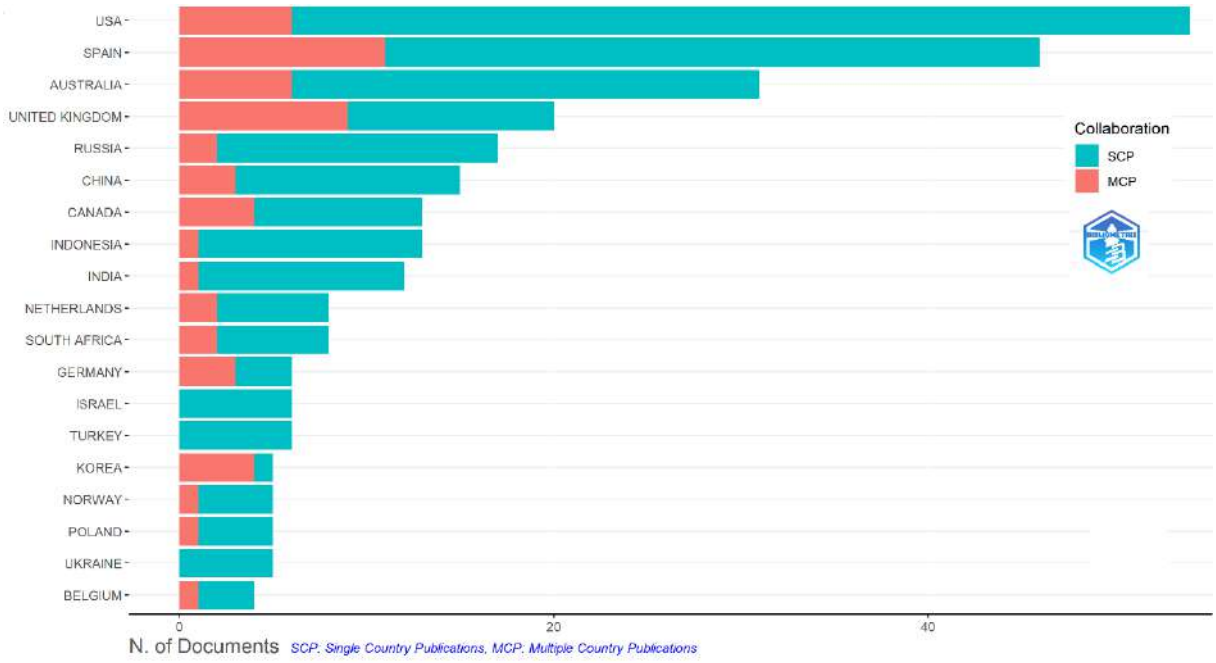
Görsel 3. Lotka's Law Yazar Üretkenliği

Lotka's Law gösterimine göre yazarların %95,1'i dijital okuryazarlık konusu ile ilgili sadece bir yayın yapmış, iki yayını olan yazar sayısı 40, üç yayını olan yazar sayısı 2, dört yayını olan yazar sayısı 1 ve beş yayını olan yazar sayısı 1'dir. Konu ile ilgili aynı yazarın tekrar yayın yapma sayısının oldukça düşük olduğu söylenebilir.

Çizelge 2. En İlişkili Kaynaklar

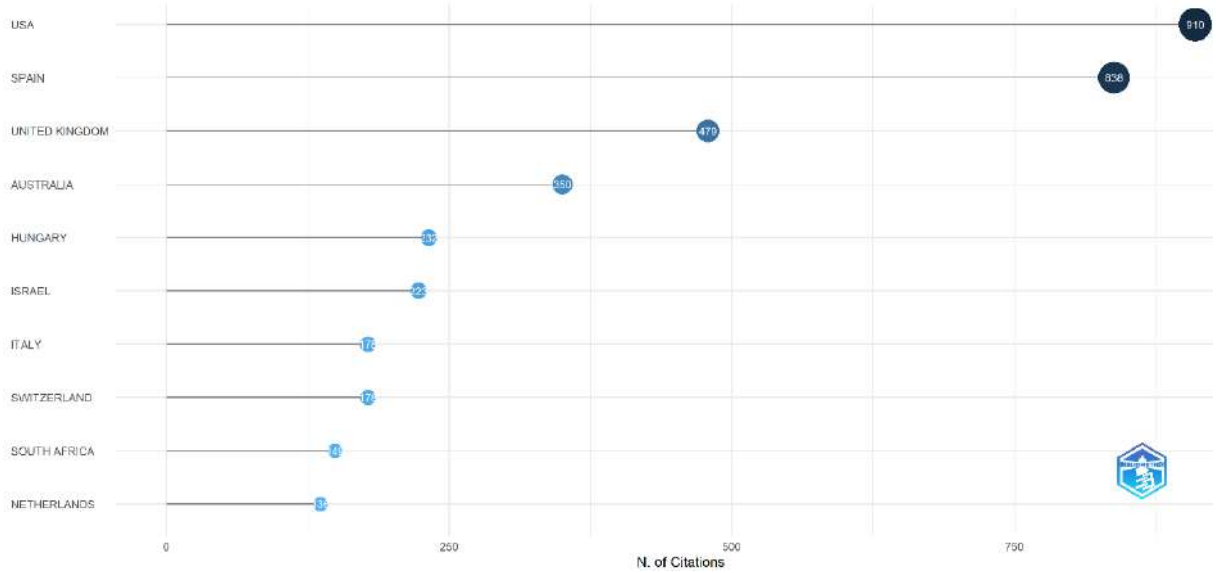
Dergiler	Makaleler
COMUNICAR	20
NEW MEDIA & SOCIETY	18
MEDIA AND COMMUNICATION	13
MEDIA INTERNATIONAL AUSTRALIA	13
INFORMATION COMMUNICATION & SOCIETY	12
INTERNATIONAL JOURNAL OF COMMUNICATION	9
DIGITAL LITERACY: CONCEPTS, METHODOLOGIES, TOOLS, AND APPLICATIONS, VOL I	7
JOURNAL OF CHILDREN AND MEDIA	7
PROFESIONAL DE LA INFORMACION	7
TELECOMMUNICATIONS POLICY	7

Dijital okuryazarlıkla ilgili en yoğun çalışma yayınlayan dergileri gösteren Çizelge 2'de iletişim ve medya konularının ön plana çıktığı görülmektedir. Konuyla ilgili en çok makale yayınlayan ilk 5 dergi adı arasında doğrudan ekonomi, işletme ve yönetim ile ilişkili olan görülmemektedir. COMUNICAR dergisi Scopus'a göre en üstte (Q1) yer almakta ve Google Scholar metriklerine göre de tüm alanlarda en iyi dördüncü İspanyol dergisidir. [18]

Görsel 4. En Üretken Ülkeler

Görsel 4'te, konuyla ilgili en üretken ülkelere bakıldığında Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Listenin ikinci sırasında İspanya, üçüncü sırasında Avustralya olduğu görülmektedir. İspanya genel yayın sayısında A.B.D.'nin gerisinde olsa da uluslararası işbirlikli yapılan yayın sayısında A.B.D.'den öndedir.

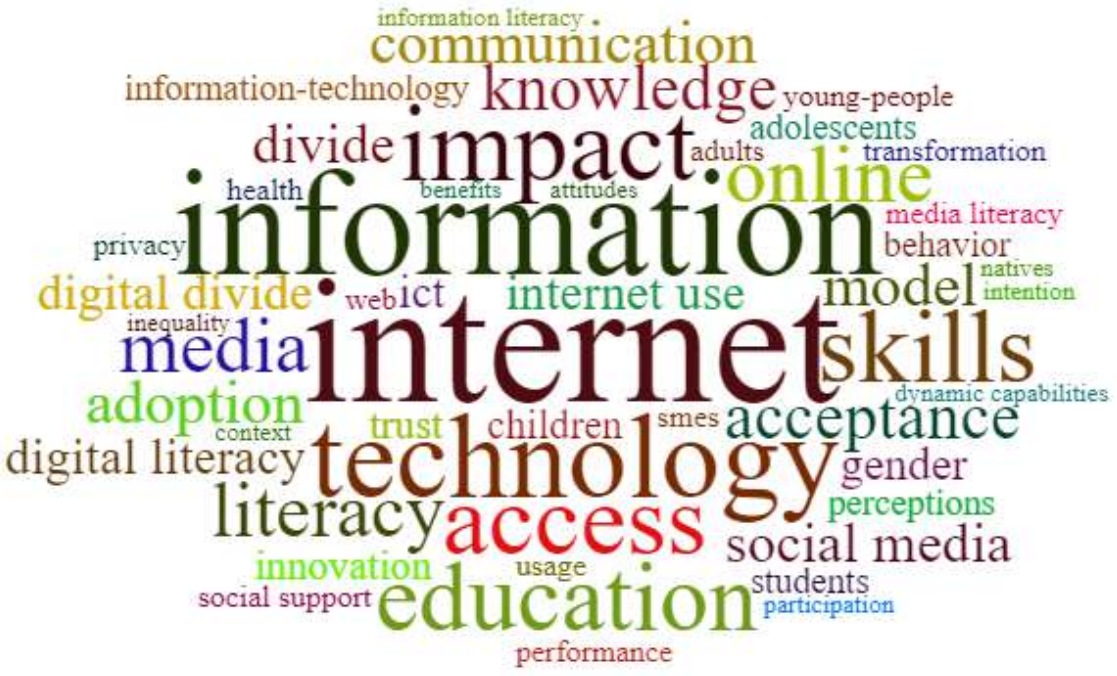
Görsel 5. En Çok Atıf Alan Ülkeler

Görsel 5'te önceki tablo ile paralel şekilde en çok atıf alan ülke de 910 ile A.B.D.'dir. Ancak bu listede beşinci sıradayken, ülkelere göre ortalama yayın atıfı sıralamasında Macaristan 77 ile ilk sırada yer almaktadır. Dolayısıyla verimlilik olarak daha az yayın sayısıyla daha çok atıf alındığı görülmektedir. Atıf sıralamasında 838 atıf ile ikinci sırada İspanya menşeili çalışmalar, üçüncü sırada 479 atıf ile Birleşik Krallık yer almaktadır.

Çizelge 3. En Çok Atıf Alan Yayınlar

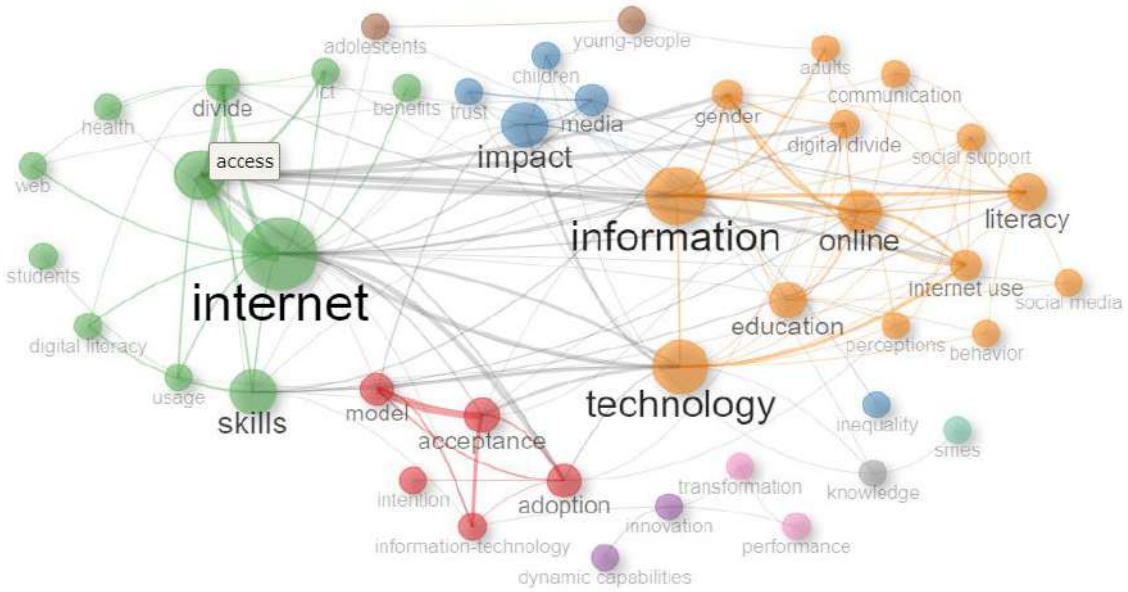
Yazar ve yayın	DOI	Toplam atıf	Yıllık ort. atıf
KOLTAY T, 2011, MEDIA CULT SOC	10.1177/0163443710393382	232	17,85
PARK YJ, 2013, COMMUN RES	10.1177/0093650211418338	163	14,82
GUTIERREZ MARTIN A, 2012, COMUNICAR	10.3916/C38-2012-02-03	159	13,25
HARGITTAI E, 2017, CAN J COMMUN	10.22230/cjc2017v42n2a3176	148	21,14
ESHET-ALKALI Y, 2004, CYBERPSYCHOL BEHAV	10.1089/cpb.2004.7.421	137	6,85
GUI M, 2011, NEW MEDIA SOC	10.1177/1461444810389751	127	9,77
HELSPER EJ, 2013, EUR J COMMUN	10.1177/0267323113499113	108	9,82
PEREZ-ESCODA A, 2016, COMUNICAR	10.3916/C49-2016-07	96	12,00
PANGRAZIO L, 2019, NEW MEDIA SOC	10.1177/1461444818799523	93	18,60
VAN DEURSEN AJAM, 2015, INFO COMMUN SOC	10.1080/1369118X.2014.994544	87	9,67

Çizelge 3'teki en çok atıf alan ilk 10 yayının büyük kısmının çok kısa sürede yüz ve yüzün üzerinde atıf aldığı görülmektedir. Son 5 yıllık yayın sayısı ile birlikte düşünüldüğünde konuya duyulan ilginin 2015 ve öncesinde yayınlanan çalışmalara daha çok atıf ile sonuçlandığını söylemek mümkündür.

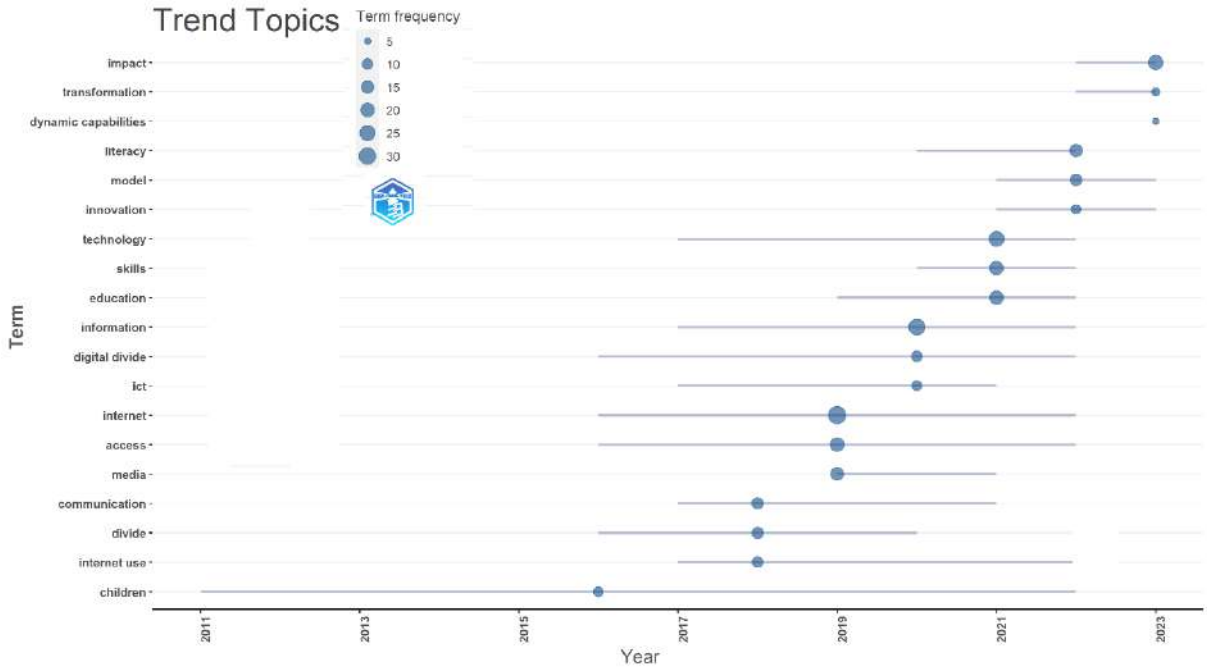
Görsel 6. En sık kullanılan kelimeler bulutu

Dijtal okuryazarlık ile ilgili yapılan çalışmaların arasında en sık kullanılan kelime bulutu Görsel 6'de verilmiştir. Buna göre kullanım sıklığına göre kelimeler sırasıyla internet (34 kez), bilgi (29 kez), teknoloji (23 kez), etki (21 kez), erişim, beceri, eğitim, çevrimiçi ve medyadır. Bunun yanında yenilik, uyum, gizlilik, iletişim, davranış, sosyal medya ve katılım kelimeleri de karşımıza çıkmaktadır.

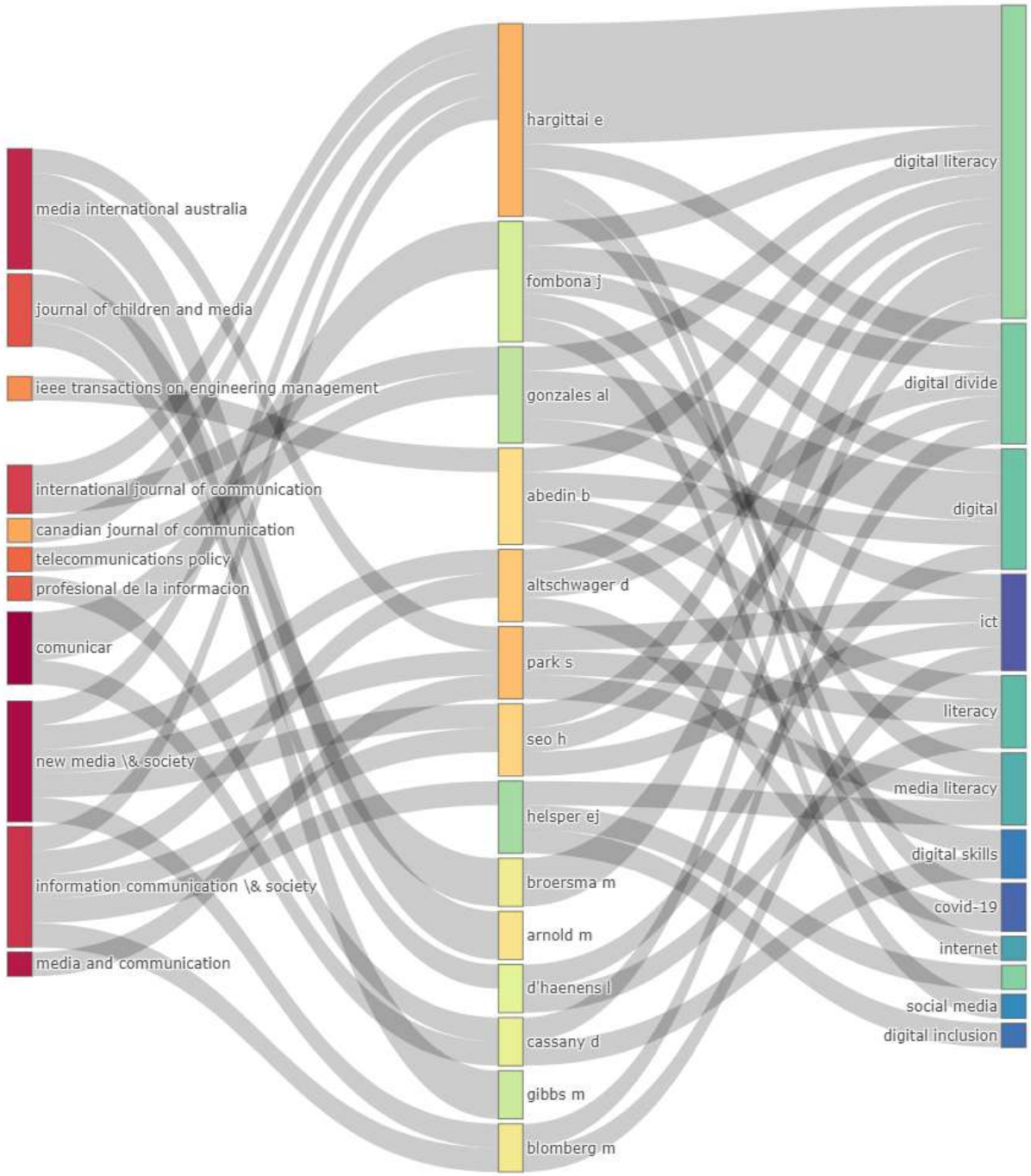
Görsel 7. KümelenmeAnalizi

Anahtar kelimelerin birbirleri yakınlıklarını ve arasındalıklarını görselleştiren kümelenme analizi sonuçlarında dört ana kümelenme (tema) görünmektedir. Bu kümelenmelerden turuncu renk ile gösterilen bilgi ve teknolojinin ön plana çıktığı içinde en fazla unsuru barındıran kümedir. İkinci olarak internet ve erişim ögeleri ile sol tarafta yeşil renk ile gruplanan küme gelmektedir.

Görsel 8. Trend Konular

Yıllara göre kullanım sıklığı dağılımına baktığımızda yeniden eskiye doğru üçerli gruplar hâlinde kavramlar Görsel 8'de görülmektedir. Dijital okuryazarlıkla ilgili olarak trend konular arasında en yeniden eskiye doğru; etki, dönüşüm ve dinamik kapasite, ardından model, inovasyon, teknoloji ve beceri gibi kavramlar gelmektedir.

Görsel 9. Üç Alan (three-fields) Diyagramı

Dijital okuryazarlık kavramı işletme, yönetim, ekonomi ve iletişim alanlarında çalışan 2003-2023 yılları arasında 382 makalede bulunmaktadır. Üçlü alan diyagramı bu yayınların, sol sütunda dergileri, orta sütunda yazarları ve sağ sütunda anahtar kelimeleri olmak üzere ilişkisel dağılımını tek gösterimde görselleştirmektedir.

Yayın yoğunluğu olarak New Media & Society, Media International Australia, Information Communication & Society ve Comunicar dergileri ilk sıralardadır. Yazarlardan E. Hargittai, J. Fombona ve A.L. Gonzales yayın sıklığı olarak ilk sıralardadır. Anahtar kelime olarak bekleneceği üzere dijital okuryazarlık ilk sırada iken onu, bilgi iletişim teknolojileri, medya okuryazarlığı, dijital beceriler, internet ve COVID-19 takip etmektedir.

Bu araştırma, kapsamı nedeniyle birtakım sınırlılıklara sahiptir. Bunlar, WoS veri tabanında "dijital okuryazarlık" kavramının başlık, özet veya anahtar kelimelerinde geçtiği işletme, yönetim, iletişim ve ekonomi kategorilerinde İngilizce yayınlanmış makale (article) çalışmalarıyla sınırlıdır. Dijital okuryazarlık kavramı farklı alanlardan pek çok araştırmacının dikkatini çekmiş, sadece kategori filtresi kaldırıldığında beş bine yakın eser listelenmektedir. Dolayısıyla ilerideki çalışmalar konu özelinde ve daha farklı yayın tipleri ve veri tabanlarını dâhil ederek bu araştırmayı genişletmeye katkıda bulunabilir. Bu çalışma dijital yeterlilik kavramının yönetim, işletme, iletişim ve iktisat gibi birbirine yakın alanlarda başka hangi kavramlarla kullanıldığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu sayede açıklayıcı ve entelektüel bilgiyi sunarak bu alanda çalışacak araştırmacılara bir başlangıç noktası olması umulmaktadır.

4. DEĞERLENDİRME

Günümüz bilgi toplumunun oluşturduğu büyük veri ve kullanımdaki teknolojik araçlar düşünüldüğünde gelecekte farklı mesleki uzmanlıklarda ve sosyal hayatta bu araç ve yöntemleri "bilme ve kullanma becerileri"ne sahip olmaya büyük ihtiyaç duyulacağı beklenmektedir. Bunun farkında olan bazı karar verici otoriteler okullarda ve iş yerlerinde dijital okuryazarlık kavramıyla ilgili eğitimler düzenlemeye başlamış veya bunu planlamaktadır. Bireysel ve örgütsel olarak bu becerileri kazanmanın modern toplumun oluşmasına ve gelişmesine büyük katkı sunacağı düşünülmektedir. [19]

Bu gerekçelerle dijital okuryazarlık kavramının bilimsel olarak gelişimine ilgi duyan araştırmacılar ve okuyucular için bu çalışma, Web of Science veri tabanında ilgili filtremeler yapılarak bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmiş ve öne çıkan veriler paylaşılmıştır. Kavram ile ilgili çalışmaların sayısının son yıllarda oldukça arttığı ve yıllık büyüme oranının %20'lerde olduğu görülmektedir. Bu özellikle pandemi ile artan dijital etkileşimimizin bir sonucu olarak normal karşılanabilir. Son 20 yıl içerisinde 894 farklı araştırmacı 382 farklı makale üretmiştir. Bu 384 makalenin dörtte biri alandaki ilk beş dergide yayınlanmıştır. En çok yayın üreten ve atıf alan çalışmalar ülke bazında A.B.D. ve İspanya olmuştur. Buna karşın konu ile ilgili birden fazla yayın üreten yazar oranı yalnızca %5'tir. Dijital okuryazarlık kavramı ile yakından ilgili kelimeler internet, bilgi, teknoloji, etki, erişim, beceri, eğitim ve medyadır. Bunun yanında yenilik, uyum, gizlilik, iletişim, davranış, sosyal medya ve katılım da çalışılmış konular arasındadır. Bu kavramların kümelenme analizi ve yıllara göre trend dağılımı verilmiştir. Ayrıca en çok atıf alan dergi ve yayınların ilk on sıralaması verilmiş ve yazarları da içine alan üç alan diyagramı ile özet bir bakış sunulmuştur.

KAYNAKÇA

[1] sozluk.tdk.gov.tr (Erişim tarihi: 12.11.2023)

[2] Ha, S. & Kim, S. (2023). *Developing a conceptual framework for digital platform literacy*, Telecommunications Policy, 102682, https://doi.org/10.1016/j.telpol.2023.102682 (Erişim tarihi: 16.11.2023)

[3] Schrekling, E., & Steiger, C. (2017). *Digitalize or Drown*. G. Oswald, & M. Kleinemeier (Dü) içinde, Shaping the Digital Enterprise - Trends and Use Cases in Digital Innovation and Transformation, Springer (s. 3-27)

[4] Bejakovic P. & Mrnjavac Z. (2020). The importance of digital literacy on the labour market, *Employee Relations: The International Journal* Vol. 42 No. 4, pp. 921-932

[5] Akyazı, T. E. (2022). Maslow 2.0 Dijital İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Dijital Okuryazarlık ve Pozitif Psikolojik Sermaye İlişkisi: İmalat Sektöründe Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (49), 345-363. https://doi.org/10.52642/susbed.1160850 (Erişim tarihi: 22.11.2023)

[6] https://literacy.ala.org/digital-literacy/ (Erişim tarihi: 28.11.2023)

[7] Peng, D. and Yu, Z. (2022). A literature review of digital literacy over two decades, *Education Research International*, 1-8. https://doi.org/10.1155/2022/2533413

[8] Bulus B., Yılmaz M.M., Işık M., & Buluş U.K. (2022). *The Implementation Of Adult Digital Literacy: Analysis Of The Adult Digital Literacy In South Korea And Turkey.* Media Education, (4), 531-546.

[9] Reddy, P., Chaudhary, K., & Hussein, S. (2023). A digital literacy model to narrow the digital literacy skills gap. *Heliyon*, 9(4), e14878, https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e14878. (Erişim tarihi: 22.11.2023)

[10] Ha, S. & Kim, S. (2023) age.

[11] Becker, B. W. (2018). Information Literacy in the Digital Age: Myths and Principles of Digital Literacy, *School of Information Student Research Journal*, 7(2). https://doi.org/10.31979/2575- 2499.070202 (Erişim tarihi: 11.12.2023)

[12] Oxford English Dictionary, https://www.oed.com/dictionary/bibliometrics. (Erişim tarihi: 24.11.2023)

[13] Zupic, Ivan & Cater, Tomaz (2015). Bibliometric methods in management and organization. Organizational Research Methods, 18(3), pp. 429-472. ISSN: 1094-4281, pp. 429-431.

[14] Atabay, E. & Güzeller, C.O. (2021). A Bibliometric Study on Eye-Tracking Research in Tourism. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 69 (4), 595-610. https://doi.org/10.37741/t.69.4.8. (Erişim tarihi: 10.10.2023)

[15] Junping Qiu, Rongying Zhao, Siluo Yang, Ke Dong (2017) Informetrics: Theory, Methods and Applications, Springer. https://books.google.com.tr/books?id=0g2nDgAAQBAJ s.VII (Erişim tarihi: 04.12.2023)

[16] Aria, M., & Cuccurullo, C. (2017). bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. Journal of Informetrics, 11(4), 959-975.

[17] https://support.clarivate.com/ScientificandAcademicResearch/s/article/KeyWords-Plus-generation-creation-and-changes (Erişim tarihi: 15.12.2023)

[18] https://www.revistacomunicar.com/index.php?idioma=en (Erişim tarihi: 10.12.2023)

[19] Adams Becker, S., Pasquini, L. A., and Zentner, A. (2017). Digital Literacy Impact Study: An NMC Horizon Project Strategic Brief. 3(5), September 2017. Austin, Texas: The New Media Consortium.

BORSA İSTANBUL'DA KISA VADEDE HALKA ARZ EDİLEN ENERJİ SEKTÖRÜ PAY SENETLERİNİN FİNANSAL PERFORMANSININ ÖLÇÜMÜ

Öğr.Gör.Dr. EZEL DERER AKAY [1], Öğr.Gör.Dr. SERDAR YETİŞEN [2]

[1] ISPARTA UYGULAMALI BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ, Gönen Meslek Yüksekokulu, ezelderer@isparta.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-0037-9957.

[2] ISPARTA UYGULAMALI BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ, Gönen Meslek Yüksekokulu, serdaryetisen@isparta.edu.tr- ORCID ID: 0000-0003-3951-5805

ÖZET

Halka arz; tahvil, varant, kira sertifikası vb. sermaye piyasası araçlarının satın alınması çağrısı ve satış işlemini kapsamaktadır. Anonim ortaklıklar açısından halka arz, kaynak ihtiyacını karşılanmasında doğrudan finansman yöntemi olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda anonim ortaklıklar, halka arz ile birlikte, likidite sağlar, yurtiçinde ve yurtdışında tanıtım faaliyetlerini gerçekleştirir, kurumsallığını, kredibititesini ve küreselleşmesini artırır. Son yıllarda yenilenebilir enerji ve sürdürülebilirlik önem arz etmeye başlamış ve enerji sektöründe faaliyet gösteren firmaların halka arzı yoğun taleple karşılaşmıştır. Günümüzde Finansal analiz işletmelerin varlıklarını sürdürebilmesi ve değer yaratma noktasında önemlidir. Temel finansal analiz yöntemlerinden biri olan oran (rasyo) analizi de işletmelerin finansal açıdan zayıf ve güçlü yönlerini açıklamaya yardımcı olmaktadır. Çalışmada 2023 yılında ilk arzı gerçekleştiren enerji firmalarının, 2022 yılına göre finansal performanslarındaki değişikliklerin araştırılması amaçlanmaktadır. İşletmelerin likidite, faaliyet, karlılık, borçlanma ve piyasa performans göstergeleri ortaya konulmuştur. İşletmelerin mali tablo verileri Kamuyu Aydınlatma Platformu'nun resmi sitesinden derlenmiş ve bulunan oranlar Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın resmi sitesinden alınan sektör oranlarıyla karşılaştırılmıştır. 2023 yılında 8 adet enerji şirketi halka açılmış olup bu şirketlerin verileri analiz edilip birbirleriyle karşılaştırması ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Borsa İstanbul, Halka Arz, Enerji Sektörü, Pay Senedi.

MEASURING THE FINANCIAL PERFORMANCE OF ENERGY SECTOR STOCKS OFFERED TO THE PUBLIC IN THE SHORT TERM ON BORSA ISTANBUL

ABSTRACT

Public offering includes the call for the purchase and sale of capital market instruments such as bonds, warrants, lease certificates, etc. For joint stock companies, public offering is accepted as a direct financing method in meeting the resource needs. At the same time, with public offerings, joint stock companies provide liquidity, carry out promotional activities in Turkey and abroad, increase their institutionalization, credibility and globalization. In recent years, renewable energy and sustainability have gained importance and the public offering of companies operating in the energy sector has been in high demand. Today, financial analysis is important for businesses to sustain their existence and create value. Ratio analysis, one of the basic financial analysis methods, helps to explain the financial strengths and weaknesses of enterprises. In the study, it is aimed to investigate the changes in the financial performance of energy companies that realized the first supply in 2023 compared to 2022. The liquidity, activity, profitability, borrowing and market performance indicators of the enterprises are presented. The financial statement data of the companies were compiled from the official website of the Public Disclosure Platform and the ratios found were compared with the sector ratios taken from the official website of the Central Bank of the Republic of Turkey. In 2023, 8 energy companies went public and their data were analyzed and compared with each other.

Key Words: Borsa Istanbul, IPO, Energy Sector, Stock.

1. GİRİŞ

Enerji; toplumsal ve ekonomik kalkınma açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle toplumlar, enerjinin dönüşümüne ve kullanımına odaklanmışlardır. Enerji kaynakları, kullanılışına ve dönüştürülebilir olmasına göre sınıflandırılmaktadır. Her iki sınıflandırma, kendi içinde iki alt başlıkta değerlendirilmektedir. Kullanışlarına göre enerji kaynakları yenilenebilir ve yenilenemez şeklinde ayrıma tabi tutulmuştur. Dönüştürülebilir olmalarına göre birincil ve ikincil enerji kaynaklarına literatürde yer verilmektedir (Koç ve Şenel, 2013, s. 87). Sanayi Devrimi öncesinde üretim süreçleri insan gücüne, sonrasında ise makineleşmeye bağlı olarak değişkenlik göstermiştir. Bu sayede, enerji arz ve talebinde artış yaşandığı söylenebilir (Yazgan ve Sakarya, 2023, s. 43). Son zamanlarda, karbon salınımını azaltmak amacıyla yenilenebilir

enerji projeleri önem arz etmeye başlamıştır. Kısaca fosil yakıt ile nükleer enerji kullanımının azalma, hidroelektrik ve yenilenebilir enerji kullanımının artış eğiliminde olduğu söylenebilir.

Sermaye piyasalarında meydana gelen gelişmeler, işletmelerin uzun vade finansmanı açısından alternatiflerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Şirketler; pay senetlerini halka arz ederek, yatırımcı portföyünü çeşitlendirmekte ya da genişletmekte, yatırım ve borçları açısından finansman sağlayabilmektedir. Halka arz aynı zamanda şirketler açısından ulusal veya uluslararası tanınırlığın artmasına katkıda bulunmaktadır (Pamukçu ve Öztürk, 2018, s. 22). Bu sayede şirketler açısından sermaye artışı söz konusu olmaktadır. Aynı zamanda yatırımcılar halka arzı, tasarruflarını değerlendirebilecekleri bir alternatif olarak düşünmektedir. Literatürde yer alan çalışmalar genel olarak, tasarruf sahiplerinin halka arz yoluyla elde ettikleri pay senetlerini ne kadar sürede elden çıkardığına odaklanmaktadır.

2022 yılında Türkiye'de 41 şirketin halka arzı gerçekleşmiş ve bunlar arasında 4 enerji şirketi yer almıştır. Aynı zamanda dünyada meydana gelen ekonomik olaylar ve bölgesel gelişmeler yatırım ortamına yön vermiştir. Dünya genelinde birleşme ve satın alma işlemleri düşerken, Türkiye'de stratejik sektörlere karşı ilgi artmaya başlamıştır. Büyüme beklentisi ile arz ve talep değişiklikler nedeniyle enerji sektörü, bu stratejik sektörler arasında sayılabilir. İlerleyen süreçte, yeşil teknoloji kullanımına ve dönüşümüne uyum sağlamış enerji sektörünün oldukça önemli hale geleceği düşünülmektedir. Bunun nedeni olarak; nüfusun artması, refah seviyesinde değişiklik yaşanması ve enerji kaynaklarına yönelik ihtiyacın artması gösterilebilir. Aynı zamanda fosil yakıtlar nedeniyle çevresel sorunların ortaya çıkması, fiyat dalgalanmaları ve istikrarsızlıklar da alternatif enerji üretim ve tüketimine zemin hazırlamaktadır. Türkiye'nin coğrafi konumu baraj ve hidroelektrik santrallerine duyulan ihtiyacı artırmaktadır. Söz konusu dönüşüm ile ekonomik ve sosyal kalkınma uyarılmakta ve artan talep karşısında hızlı bir şekilde aksiyon alınabilmektedir. Hidroelektrik santrallerine yönelik devlet teşvikleri bulunmaktadır. Bu tesisler; güvenilir, temiz, uzun süreli ve ucuz elektrik üretimi gibi avantajlara sahiptir. Aynı zamanda; bu tesislerde üretilen enerjiyi taşımak için kurulacak enerji nakil hatlarının doğada tahribata yol açtığı söylenebilmektedir.

Finansal açıdan genel kabul görmüş formüller (çizelge 7'de gösterilen) kullanılarak halka arz edilmiş enerji şirketlerinin finansal performansı ölçülmek amacıyla bu çalışma hazırlanmıştır. Literatürde enerji sektörü kapsamında petrol ve doğal gaza yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Daha sonraları ise yenilenebilir enerji çalışmaları literatürde yer almaya başlamıştır. Çalışmalar genel olarak makroekonomik değişkenlerin, hisse senedi üzerindeki etkisine odaklanmaktadır.

Bu çalışma, sektörel bazda halka arz edilmiş şirketlere odaklanarak diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır. Aynı zamanda, diğer sektörlere yönelik benzer çalışmalar yapılabilir olması açısından geliştirilebilir düzeydedir.

2. ENERJİ SEKTÖRÜ HAKKINDA

Kömür kullanımı ile hareket enerjisi elde edilerek makinelerin çalıştırılmasına odaklanan Sanayi Devrimi, 18. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Bununla beraber enerji gereksinimi artmıştır. Enerji, daha sonraları ekonomik açıdan oldukça fazla öneme sahip olmuştur. 1908 yılına gelindiğinde İran'da petrol kuyusu açılmış ve petrolün, kömüre göre daha güçlü enerji kaynağı olduğu kabul edilmeye başlanmıştır. Bunun sonucu olarak, devletlerin petrol kaynaklarını ele geçirme düşüncesi gündeme gelmiş ve I. Dünya Savaşı patlak vermiştir (Musayev, 2019, s. 8).

II. Dünya Savaşı sonrasında bilgisayar teknolojilerinin gelişmesi; üretim süreçlerinde, insan gücüne duyulan ihtiyacı azaltmaya başlamıştır (Koç ve Kaplan, 2008, s. 70). Her iki dünya savaşının, uygarlık açısından enerjinin önemini ortaya koyduğu söylenebilir. Petrol, doğal gaz, kömür gibi birincil enerji kaynakları toplumlar açısından önem arz etmektedir. Bunlara ek olarak, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır. Elektrik, gaz yağı vb. ise ikincil enerji kaynakları arasında sayılabilir. İkincil enerji kaynaklarının kullanımı, kaynak kapasitesi, dönüşüm maliyeti ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir (Koç ve Şenel, 2013, s. 93). Teknolojide yaşanan değişim nedeniyle enerji talebinin artması, ekonomik büyüme açısından itici güç olarak kabul edilebilir. Bu durum; enerji niteliği, depolanması ve dağıtılması ile ilişkilendirilebilir. Literatürde enerji verimliliği ve ekonomik büyüme ilişkisine dikkat çeken çalışmalar yer almaktadır.

Çevre kirliliğine neden olan fosil yakıtların tükenmeye başlaması ve sera gazı salınımı gibi problemler kaynakların etkin kullanımını zorunlu hale getirmiş ve bunun sonucu olarak güneş, rüzgâr gibi yenilenebilir enerji kaynakları gündeme gelmiştir. Bu kaynaklar mevsimsel olarak artış veya azalış göstermekte ve bu nedenle alternatif arayışlar devam etmektedir. Aynı zamanda bu kaynaklar, sınırsız ve ücretsiz olmakla birlikte çevre kirliliğine neden olmamaktadır (Yazgan ve Sakarya, 2023, s. 44). 5346 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun ve bu kanunda değişiklik yapılmasını düzenleyen 6094 sayılı Kanun ile yenilenebilir enerji kaynaklarına kaynak türüne ve yerlilik oranına göre teşvik verilmesi düzenlenmiştir. 1970'li yıllar itibariyle güneş enerjisine yönelik çalışmalarda artış görülmektedir. Bu sayede, güneş enerjisinin

dönüştürülmesine yönelik teknoloji geliştirilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte enerji üretim maliyetlerinde düşüş gözlemlenmiştir. Almanya, Avusturya, Yunanistan, İspanya, Portekiz, Kıbrıs, Türkiye, Hindistan, Çin, Japonya, ABD, Yeni Zelanda gibi ülkeler güneş enerjisinden daha fazla yararlanabilmektedir. 1980'li yıllarda rüzgâr jeneratörleri yerine rüzgâr enerjisi çevrim sistemlerinin kullanılması, rüzgâr enerjisinin gelişim göstermesine katkı sağlamıştır. ABD, Çin, Almanya, İspanya, Hindistan gibi ülkelerde bu enerjisinin kullanılması için gerekli teknoloji bulunmaktadır. Bu sayede, elektrik gereksinimlerinin önemli bir kısmını bu yolla elde etmektedirler. Söz konusu dönemde, Türkiye'de nüfus ve sanayileşmeye bağlı olarak enerji tüketiminde artış yaşanmıştır. Tüm bu gelişmeler karşısında İran, Irak, Kuveyt, Meksika gibi ülkeler, enerji talebini fosil yakıt kullanarak karşılamaktadır. Dünyada jeotermal enerji; termal turizm ve ısıtma amacıyla kullanılmaktadır. Alan ve bölge ısıtması, sera ısıtması gibi alanlarda da jeotermal enerjiden faydalanılmaktadır. Ayrıca, jeotermal enerji kullanılarak elektrik enerjisi üretimi de söz konusudur. ABD, Filipinler, Meksika, Endonezya ve İtalya jeotermal enerjiden, elektrik enerjisi üretebilen ülkelerdir (Kılıç, 2011, s. 12; Musayev, 2019, s. 14-18). Bu örneklerden yola çıkılarak, enerji politikasını doğru bir şekilde belirleyememiş ülkelerin enerji krizi yaşayabileceği söylenebilir (Yazgan ve Sakarya, 2023, s. 45).

Yukarıda yer verilen bilgiler göz önüne alındığında; enerji kaynaklarının ülkeler arasında eşit dağılıma sahip olmadığı çıkarımı yapılabilir. Kısaca ülkeler, enerji üreticisi ve tüketicisi olarak değerlendirilebilir. Bu durum, ülkeler arası ticaret açısından enerji sektörünün stratejik öneme sahip olduğunu ortaya çıkarır.

Ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde; çalışmaların düşük fiyatlama, performans analizine yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çalışma halka arz edilen ve enerji sektörünü kapsayan pay senetlerinin finansal performans ölçümüne odaklanmaktadır. Diğer sektörlere yönelik analiz yapılarak geliştirilebilir ve bu sayede sektörel bazda beklentilerin gerçekleşme durumu araştırılabilir. Endüstri ve sektör açısından geliştirilmesi mümkündür. Literatürde yer alan formüller kullanılarak hesaplama yapılmış ve enerji sektörü için bir değerlendirme ortaya konulmuştur. İlerleyen süreçte bu çalışma ekonometrik/istatistiksel olarak geliştirilebilir.

3. ENERJİ SEKTÖRÜNE YÖNELİK LİTERATÜR

Apan ve İslamoğlu (2018), Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren enerji sektörü firmalarının likidite, mali yapı, verimlilik ve karlılık gibi finansal oranlarının aktif karlılık üzerindeki etkisini incelemiş, özkaynak devir hızı ile aktif karlılığı ve net işletme sermayesi devir hızı oranları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Arslan ve Göçmen-Yağcılar (2022), enerji firmalarının 2010-2022 yılları arasında Borsa İstanbul'da gerçekleşen halka arzlarına ilişkin performansların değerlendirmeyi amaçlamış, enerji firmalarının halka arz performansına ilişkin bir genellemenin mümkün olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Arsu (2020), enerji sektöründe yer alan işletmelerin finansal performansını Entropi tabanlı ARAS yöntemi ile değerlendirilmeyi amaçlamış, ENJSA, AKSEN ve ZOREN işletmelerinin finansal performansı en yüksek işletmeler olduğunu ortaya koymuştur.

Bağcı ve Yüksel-Yiğiter (2019), Borsa İstanbul'a kayıtlı 15 enerji firmasının 2008-2017 yılları arasındaki finansal performanslarını incelemeyi amaçlamış, her yıl finansal performansı yüksek olan firmanın değiştiğini; ancak finansal performansı en düşük olan firmanın genellikle Akenerji olduğunu tespit etmişlerdir.

Çiftçi ve Yıldırım (2020), Borsa İstanbul'da işlem gören ve araştırma kapsamına dâhil edilen 6 işletmenin 2011-2019 dönemi finansal performansının çok kriterli karar verme problemi olarak incelemeyi amaçlamış, Aksa Enerji'nin en ideal işletme, Zorlu Enerji'nin ise idealden en uzak işletme olduğunu belirlemişlerdir.

İskenderoğlu vd. (2015), Türkiye enerji sektörü ve Avrupa enerji sektörünün oran analizi yöntemiyle likidite, mali yapı, verimlilik ve karlılık durumlarının analiz edilmesini amaçlamış, likidite, finansal yapı, verimlilik ve karlılık durumları açısından Avrupa enerji sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin Türkiye enerji sektöründe faaliyet gösteren işletmelerden daha iyi bir performans gösterdiklerini belirlemişlerdir.

İskenderoğlu vd. (2017), Türkiye enerji sektöründe sermaye yapısını etkileyen değişkenleri tespit etmeyi amaçlamış; özkaynak karlılığı değişkeni ile kaldıraç oranı arasında negatif ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olduğu, varlık yapısı, cari oran ve özkaynak devir hızı değişkenleri ile kaldıraç oranı arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Koçoğlu ve Tanrıöven (2019), Borsa İstanbul'da işlem gören enerji firmalarının hisse senedi getirilerine etki eden şirket finansal verilerini analiz etmiş, bir önceki döneme göre kısa vadeli borçlardaki değişimin hisse senedi getirileri üstünde ters yönlü ve anlamlı, satış hacmindeki değişimin ise aynı yönlü ve anlamlı bir etki gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır.

Metin vd. (2017), Borsa İstanbul'da işlem gören 11 enerji firmasının finansal performanslarını TOPSIS ve MOORA yöntemleri ile analiz etmiş, finansal performans sıralamalarında tüm

yıllarda en iyi veya en kötü performansı sergileyen tek bir firmanın olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Orçun (2019), Borsa İstanbul A.Ş. Elektrik endeksinde yer alan şirketlerin finansal performanslarının WASPAS yöntemi ile değerlendirilmesini amaçlamış, 2016 ve 2017 yılları için en başarılı firmanın Ayen Enerji (AYEN) olduğunu tespit etmiştir.

Terzioğlu vd. (2022), Borsa İstanbul'da elektrik, gaz ve buhar sektörlerinde faaliyet gösteren firmaların finansal performanslarını SWARA ile ağırlıklandırarak VIKOR ve WASPAS yöntemleriyle incelemişlerdir. SWARA sonuçlarına göre aktif devir hızının en yüksek ağırlığa sahip kriter olduğu, WASPAS ve VIKOR yöntemlerine göre de ENJSA işletmesinin en iyi finansal performans sıralamasına sahip olduğunu ortaya koymuşlardır.

4. HALKA ARZ

Sermaye piyasası araçlarının (tahvil, varant, kira sertifikası vb.) satın alınması için her türlü yoldan yapılan genel bir çağrıyı ve bu çağrı devamında gerçekleştirilen satış halka arz olarak tanımlanmaktadır (Sermaye Piyasası Kanunu, 3/f). Türkiye'de halka arz işlemleri, Sermaye Piyasası Kanunu ve Sermaye Piyasası Kurulu tebliğlerine göre yürütülmektedir. Halka arz; şirket portföyünden satış ya da sermaye artırımı şeklinde gerçekleşebilmektedir. Birinci yöntemde şirket ortakları sahip olduğu pay senetlerinin satışını yapmaktadır. İkinci yöntemde ise; şirket ortaklarının yeni pay alması kısıtlanmaya çalışılmaktadır (Çavuşoğlu, 2008, s. 21-22, Tunçay, 2019, s. 15). Halka arz amacıyla Sermaye Piyasası Kurulu kaydına alınan pay senetleri, Borsa Yönetim Kurulu kararı ile Borsa İstanbul kotuna alınmakta ve pay piyasalarında işlem görmektedir. Bu piyasalara ilişkin bilgilere çizelge 1'de yer verilmiştir:

Çizelge 1. Pay Piyasası Pazarları

Pazar Adı	**Pazar Tanımı**
Yıldız Pazar (Z)	Borsaya ilk kotasyonda halka arz edilen kısmının piyasa değeri 300 milyon TL ve üzeri olan payların işlem göreceği pazardır.
Ana Pazar (N)	Borsaya ilk kotasyonda halka arz edilen kısmının piyasa değeri 300 milyon TL-75 milyon TL arasında olan payların işlem göreceği pazardır.
Alt Pazar (T)	Borsaya ilk kotasyonda halka arz edilen kısmının piyasa değeri 75 milyon TL-40 milyon TL arasında payların işlem göreceği pazardır.
Yakın İzleme Pazarı (YİP, W)	Kotasyon Yönergesi'ne göre Yıldız Pazar, Ana Pazar ve alt Pazar'dan çıkarılma sonucunu doğuracak gelişmelerin oluştuğu ortaklıkların paylarının işlem gördüğü pazardır.
Yapılandırılmış Ürünler ve Fon	Borsa yatırım fonu katılma belgeleri, varantlar, sertifikalar, sahipliğe dayalı kira sertifikaları, gayrimenkul sertifikaları, gayrimenkul yatırım fonları ve girişim sermayesi yatırım fonlarının işlem görebildiği pazardır.

Pazarı (YÜFP, K)	
Girişim Sermayesi Pazarı (GSP, Q)	Büyümek için ihtiyaç duydukları finansmanı öz kaynakla sağlamak isteyen şirketlerin, sadece nitelikli ve kurumsal yatırımcılara sermaye artırımı yoluyla pay ihraç ederek kaynak temin etmelerini sağlamak ve söz konusu payların Borsa İstanbul Pay Piyasası'nda işlem görebilmesi, BİST Yönetim Kurulu tarafından uygun görülen diğer sermaye piyasası araçlarının yalnızca nitelikli yatırımcılar arasında işlem görmesi amacıyla oluşturulmuştur. Nitelikli yatırımcı statüsünde olmayanlar bu pazarda işlem yapamaz.
Emtia Pazarı (E)	Borsada işlem görmesi uygun görülen emtia sertifikalarının işlem gördüğü pazardır.
Piyasa Öncesi İşlem Platformu (PÖİP, S)	Halka açık statüde olup, payları Borsa İstanbul'da işlem görmeyen şirketlerden, BİST tarafından bu platformda işlem görmesine karar verilen payların işlem gördüğü pazardır.

Kaynak: https://borsaistanbul.com/tr/sayfa/506/pazarlar; Tunçay, 2019, s.22.

Pazarların belirlenmesinde; işletmelerin piyasa değeri, fiili dolaşımdaki paylarının piyasa değeri, fiili dolaşım oranı, yerli bireysel yatırımcı sayısı, imtiyazı, yerli fonu ve likiditesi göz önüne alınmaktadır.

İşletmeler halka arz yoluyla yatırım, rekabet vb. için gerekli finansman kaynağını sermaye piyasasından karşılamaktadır. Pay senedi likiditesinin artırılması, anonim ortaklığın tanınırlığının artırılması işletmeleri halka arza yönlendiren diğer nedenler arasında sayılabilmektedir (Çavuşoğlu, 2008, s. 8; Sermaye Piyasası Kurulu, 2022). Gelişmekte olan ülkeler cari açık ve uzun vadeli finansman sorunları ile karşılaşmaktadır. Halka arz yerli ve yabancı yatırımcı sayısının artırılmasına, yastık altı olarak tabir edilen tasarrufların ekonomiye kazandırılmasına katkı sağlamaktadır (Tunçay, 2019, s. 8). Halka arz edilen şirket sayısındaki artış, sermaye piyasalarını derinleştirmekte ve reel sektördeki gelişimi desteklemektedir Kamuoyunun aydınlatılması, bağımsız denetimler yaptırılması ve bunların sonuçlarının paylaşılması halka arz sürecinde şirketlerin katlandığı maliyetler arasında bulunur. Bu nedenle şirketlerin halka açılmamayı tercih ettiği söylenebilir. Ayrıca halka arz edilen şirketler, ortaklara sorumluluk nedeniyle bazı durumlarda yönetim esnekliklerini kaybedebilirler. Bunun sonucu olarak, yöneticilerin görev ve sorumlulukları artmasına rağmen karar alma üstünlükleri sınırlanmaktadır (Çavuşoğlu, 2008, s. 20).

5. METODOLOJİ

Günümüzde finansal analiz işletmelerin varlıklarını sürdürebilmesi ve değer yaratma noktasında önem arz etmektedir. Temel finansal analiz yöntemlerinden biri olan Oran (Rasyo) analizi de işletmelerin finansal açıdan zayıf ve güçlü yönlerini açıklamaya yardımcı olmaktadır.

Bu çalışmada 01.01.2023-22.12.2023 tarihleri arasında halka arzı gerçekleşen Enerji firmalarının halka arzının gerçekleştiği yıl ile sektör ortalaması arasında yaşanan finansal performans değişikliklerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Uygulanan metot olarak Oran analiz türlerine (likidite analizi, finansal yapı analizi, faaliyet analizi ve karlılık analizi) yer verilecektir. Çalışmada halka arzı gerçekleşen firmalardan yalnızca faaliyet kolu enerji olan firmalar analize dahil edilmiştir.

Firmaların finansal verileri; Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) ve Borsa İstanbul'un (BIST) resmi sitesinden derlenmiştir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) resmi sitesinden alınan sektör oranlarıyla karşılaştırılmıştır.

Çizelge 2. Analiz Edilecek Olan Enerji Şirketleri

FİRMA İSİMLERİ	BORSA KODLARI
Enerya Enerji A.Ş	ENERY
Tatlıpınar Enerji Üretim A.Ş	TATEN
İzdemir Enerji Elektrik Üretim A.Ş	IZENR
Cw Enerji Mühendislik A.Ş	CWENE
Akfen Enerji A.Ş	AKFYE
Astor Enerji A.Ş	ASTOR

5.1. Bulgular

5.1.1. Likidite Oranları

Likidite oranları, firmanın kısa süreli borçlarını ödeme gücünü ölçmek ve çalışma (işletme) sermayesinin yeterli olup olmadığını saptamak için kullanılmaktadır.

Çizelge 3. Likidite Oranları

	LİKİDİTE ORANLARI	
FİRMA İSİMLERİ	**Sektör Ortalaması**	**2023**
Enerya Enerji A.Ş	0,83	1,20
Tatlıpınar Enerji Üretim A.Ş	-	3,65
İzdemir Enerji Elektrik Üretim A.Ş	0,27	2,37
Cw Enerji Mühendislik A.Ş	0,55	2,75
Akfen Enerji A.Ş	0,33	1,24
Astor Enerji A.Ş	0,76	1,61

Çizelge 3'e bakıldığında halka arz öncesi tüm enerji firmaları kısa vadeli borçlarını ödemede sıkıntı çekerken, halka arz sonrası likit ihtiyaçlarını karşılamalarından dolayı kısa vadeli borçlarını ödemede sıkıntılı durumu atlattıkları görülmektedir.

5.1.2. Faaliyet Oranları

Firmaların varlıklarını etkin kullanıp kullanmadığını ölçmektedir. Sektör ortalamasına eşit yada sektör ortalamasından yüksek olması istenir.

Çizelge 4. Faaliyet Oranları

FİRMA İSİMLERİ		
	Sektör Ortalaması	**2023**
ENERYA ENERJİ A.Ş		
Aktif Devir Hızı	0,77	-
Stok Devir Hızı	349,19	348,03
Ciro / Personel	21,26 M	16,14m
Net Kar / Personel	1,75 M	96,95 K
Alacaklar Devir Hızı	8,45	8,84
TATLIPINAR ENERJİ ÜRETİM A.Ş		
Aktif Devir Hızı	-	-
Stok Devir Hızı	-	-
Ciro / Personel	-	29,88 M
Net Kar / Personel	4,58 M	-
Alacaklar Devir Hızı	-	-
İZDEMİR ENERJİ ELEKTRİK ÜRETİM A.Ş		
Aktif Devir Hızı	0,65	1,81
Stok Devir Hızı	3,31	5,33
Ciro / Personel	10,53m	13,59 M
Net Kar / Personel	19,58 M	15,81 M
Alacaklar Devir Hızı	816,17	31,36
CW ENERJİ MÜHENDİSLİK A.Ş	0,55	2,75
Aktif Devir Hızı	0,34	-
Stok Devir Hızı	31,08	4,51
Ciro / Personel	5,67 M	5,21 M
Net Kar / Personel	3,91 M	691,67 K
Alacaklar Devir Hızı	44,5	8,19
AKFEN ENERJİ A.Ş		
Aktif Devir Hızı	0,15	0,08
Stok Devir Hızı	146,6	127,49
Ciro / Personel	20,23 M	28,50 M
Net Kar / Personel	125,35 M	110,69 M
Alacaklar Devir Hızı	7,65	5,05
ASTOR ENERJİ A.Ş		
Aktif Devir Hızı	1,86	-
Stok Devir Hızı	6,01	5,4
Ciro / Personel	9,84 M	6,39 M
Net Kar / Personel	1,15 M	2,07 M
Alacaklar Devir Hızı	9,29	4,61

Çizelge 4'e bakıldığında; ENERYA Enerji A.Ş,'nin etkinlik verilerinin sektör ortalamasına yakın olması nedeniyle stoklarını, alacaklarını, varlıklarını ve personel kaynaklı cirosunu etkin

kullandığı söylenebilir. TATLIPINAR Enerji A.Ş borsada işlem görmeye yeni başlamasından dolayı çok fazla bir veriye ulaşılamamaktadır. İZDEMİR Enerji A.Ş., varlıklarını, stoklarını, alacaklarını yönetmede ve personel yönetimi konusunda sektörün üstünde bir değere sahip olmasından dolayı etkinlik derecesinin yüksek olduğunu görmekteyiz. CW Enerji A.Ş.'ye bakıldığında personel yönetimi açısından etkinlik sağlarken, stok yönetimi, alacakların tahsil edilme gücü sektörün altında kalmaktadır. Kısaca alacaklarını tahsil etmekte sıkıntı çekebilir ve stokları iyi yönetememesi durumunda satışlarında ve karlılığında azalmalar yaşanabilir. AKFEN Enerji A.Ş.'nin personel yönetimi açısından etkinliği yüksekken, stok yönetimi, alacakların tahsil edilme gücü sektörün biraz altında kalmaktadır. Genellikle faaliyet oranlarının sektöre eşit ya da fazla çıkması istenir. Yani alacaklarını tahsil etmekte az da olsa sıkıntı çekebilir ve stokları iyi yönetememesi durumunda satışlarında ve karlılığında bir miktar azalmalar yaşanabilir. ASTOR Enerji AŞ'nin, etkinlik verilerinin sektör ortalamasının altında olması, varlıklarını etkin kullanamadığını göstermektedir. Yani stoklarını, alacaklarını, varlıklarını ve personel kaynaklı cirosunu iyi yönetemediğini söyleyebiliriz.

5.1.3. Borçlanma Oranları

Firmaların borç oranlarını göstermektedir. Sektör ortalamasına eşit ya da sektör ortalamasından daha düşük olması istenir.

Çizelge 5. Borçlanma Oranları

FİRMA İSİMLERİ		
	Sektör Ortalaması	**2023**
ENERYA ENERJİ A.Ş		
Uzun Dönem Borç/Varlık	%7,33	%3,33
Toplam Borç/Varlık	%22,12	%4,67
TATLIPINAR ENERJİ ÜRETİM A.Ş		
Uzun Dönem Borç/Varlık	-	%85,47
Toplam Borç/Varlık	-	%97,12
İZDEMİR ENERJİ ELEKTRİK ÜRETİM A.Ş		
Uzun Dönem Borç/Varlık	%9,77	%60,78
Toplam Borç/Varlık	%48,43	%347,72
CW ENERJİ MÜHENDİSLİK A.Ş		
Uzun Dönem Borç/Varlık	%56,37	%7,91
Toplam Borç/Varlık	%101,42	%29,28
AKFEN ENERJİ A.Ş		
Uzun Dönem Borç/Varlık	%10,7	%48,74
Toplam Borç/Varlık	%21,79	%55,63
ASTOR ENERJİ A.Ş		
Uzun Dönem Borç/Varlık	%29,36	%1,6
Toplam Borç/Varlık	%184,06	%4,61

Çizelge 5'e bakıldığında; ENERYA Enerji A.Ş,'nin kısa ve uzun vadeli borçlanma oranı sektör değerinin altındadır. Bu firmanın borç oranının az olması karlılığını arttırmakta ve yeni yatırım fırsatlarını değerlendirme noktasında firmaya fırsat sunabilmektedir. Ayrıca borçlarını ödemede sıkıntı yaşamaması firmanın kredibilitesini arttırabilmektedir. TATLIPINAR Enerji A.Ş borsada işlem görmeye yeni başlamasından dolayı çok fazla bir veriye ulaşılamamaktadır. Fakat kısa ve uzun vadeli borçlanmanın yüksek olduğu görülmektedir. İZDEMİR Enerji A.Ş.'nin kısa ve uzun vadeli borçlanma oranı sektör değerinin çok üzerindedir. Bu firmanın borç oranının fazla olması ve katlanılan faiz maliyetleri karlılığını azaltmaktadır. Uzun vadeli borçlanma oranı ile toplam borçlanma oranı arasındaki fark göz önüne alındığında; işletmenin kısa vadeli borç yükümlülüğü uzun vadeli borç yükümlülüğüne oranla daha fazla olduğu için firmanın finansal açıdan riskli olabileceği ve fon bulma noktasında kredibilitesinin düşük olabileceği söylenebilir. CW Enerji A.Ş, 'nin kısa ve uzun vadeli borçlanma oranı sektör değerinin altındadır. Bu firmanın borç oranının az olması karlılığını arttırmakta ve yeni yatırım fırsatlarını değerlendirme noktasında firmaya yatırım fırsatı sunabilmektedir. Ayrıca borçlarını ödemede sıkıntı yaşamaması firmanın kredibilitesini arttırabilmektedir. AKFEN Enerji A.Ş'nin kısa ve uzun vadeli borçlanma oranı sektör değerinin üzerindedir. Bu firmanın borç oranının fazla olması ve katlanılan faiz maliyetleri karlılığını azaltmaktadır. Borç oranı fazla olduğu için firmanın finansal açıdan riskli olabileceği ve fon bulma noktasında kredibilitesinin düşük olabileceği söylenebilir. ASTOR Enerji A.Ş.'nin kısa ve uzun vadeli borçlanma oranı sektör değerinin çok altındadır. Bu firmanın borç oranının az olması karlılığını arttırmakta ve firmaya yeni yatırım fırsatlarını değerlendirme fırsatı sunabilmektedir. Ayrıca borçlarını ödemede sıkıntı yaşamaması firmanın kredibilitesini arttırabilmektedir.

5.1.4. Karlılık Oranları

Firmanın Karlılığını göstermektedir. Bu oranın sektör ortalamasına eşit ya da üzerinde olması istenir.

Çizelge 6. Karlılık Oranları

FİRMA İSİMLERİ		
	Sektör Ortalaması	**2023**
ENERYA ENERJİ A.Ş		
Brüt Kar Marjı	%6,2	%5,87
Faaliyet Karı	%3,07	58,45
Net Kar	%10,34	%1,16
Hisse Başına Kar	%0,25	%2,58
Özkaynak Karı	%25,99	%1,7
Aktif Kar	%2,22	%0

Yatırım Karı	%0,38	%0
TATLIPINAR ENERJİ ÜRETİM A.Ş		
Brüt Kar Marjı	-	%51,37
Faaliyet Karı	-	%49,43
Net Kar	-	%15,33
Hisse Başına Kar	-	%5,27
Özkaynak Karı	-	%5,53
Aktif Kar	-	%0
Yatırım Karı	-	%0
İZDEMİR ENERJİ ELEKTRİK ÜRETİM A.Ş		
Brüt Kar Marjı	%25,96	%11,96
Faaliyet Karı	%34,31	%7,94
Net Kar	%78,04	%- 0,53
Hisse Başına Kar	%7,55	%0,56
Özkaynak Karı	%15,62	% - 5,64
Aktif Kar	%12,91	%-6,46
Yatırım Karı	%8,84	%17,17
CW ENERJİ MÜHENDİSLİK A.Ş		
Brüt Kar Marjı	%24,83	%25,43
Faaliyet Karı	%19,06	%21,91
Net Kar	%49,57	%13,28
Hisse Başına Kar	%2,46	%8,61
Özkaynak Karı	%45,75	%39,86
Aktif Kar	%9,51	%0
Yatırım Karı	%7,55	%0
AKFEN ENERJİ A.Ş		
Brüt Kar Marjı	%65,92	%98,27
Faaliyet Karı	%69,8	%380,82
Net Kar	%737,52	%385,59
Hisse Başına Kar	%13,69	%2,37
Özkaynak Karı	%73,5	%49,97
Aktif Kar	%54,07	%29,39
Yatırım Karı	%8,43	%26,42
ASTOR ENERJİ A.Ş		
Brüt Kar Marjı	%23,98	%39,57
Faaliyet Karı	%15,95	%34,8
Net Kar	%11,35	%32,36
Hisse Başına Kar	%15,77	%2,15
Özkaynak Karı	%83,44	%49,28
Aktif Kar	%22,77	%0
Yatırım Karı	%48,88	%0

Çizelge 6'ya bakıldığında ENERYA Enerji A.Ş, CW Enerji A.Ş, AKFEN Enerji A.Ş ve ASTOR Enerji A.Ş. karlılık oranları sektör ortalamasına yakın ya da sektör ortalamasının üzerinde bir değere sahiptir. Bu firmaların karlılık seviyesinin iyi olduğunu göstermektedir. İZDEMİR Enerji A.Ş.'nin karlılık seviyesi diğer firmaların altında olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada; 2023 yılında halka arz olan enerji sektöründe faaliyet gösteren 6 firma karşılaştırılmıştır. Çalışmaya farklı sektörlerde faaliyet gösteren ve halka arza konu olan şirketler eklenerek çalışma genişletilebilir. Bu sayede sermaye piyasasına yönelik kapsamlı bir araştırma yapılabilir. Belki de bu kapsam istatistiki/ekonometrik yöntemlerle desteklenebilir. Bu sayede sermaye piyasasına yönelik politika çıkarımları yapılabilir. Literatürde yer alan çalışmalarda genel olarak çok kriterli karar verme yöntemlerine yer verilmiştir. Aynı zamanda oran analizi değerleri arasında ilişki olup olmadığı araştırmalara konu olmuştur. Çalışmaya konu olan veriler; KAP, BİST ve TCMB veri tabanlarından derlenmiş ve oran analizine tabi tutulmuştur.

Likidite oranları; halka arz öncesi tüm enerji firmalarının kısa vadeli borçlarını ödeme konusunda sıkıntı çektiğini, halka arz sonrasında likit ihtiyaçlarını karşılayarak bu sıkıntılı süreçten kurtulduklarını göstermektedir.

Faaliyet oranlarına göre; ENERYA Enerji A.Ş ve İZDEMİR Enerji AŞ'nin diğer enerji firmalarına göre varlıklarını daha etkin kullandıkları söylenebilir.

Borçlanma oranlarına göre; ENERYA Enerji A.Ş, CW Enerji A.Ş. ve ASTOR Enerji AŞ'nin diğer enerji firmalarına göre borç oranlarının düşük olduğu görülmektedir. Bu sayede varlıkları etkin kullandıkları söylenebilir. Bu firmaların diğer enerji firmalarına oranla borç ödemede sıkıntı yaşamayacaklarını, borçlanma maliyeti düşük olduğu için karlılıklarının yüksek olacağı ve yatırım fırsatlarını gerçekleştirmede ihtiyaç duyulan fona daha kolay ulaşabilecekleri sonucuna ulaşılabilir.

Karlılık oranlarına göre; ENERYA Enerji A.Ş, CW Enerji A.Ş, AKFEN Enerji A.Ş ve ASTOR Enerji A.Ş. sektör ortalamasına yakın ya da sektör ortalamasının üzerinde bir değere sahiptir.

Elde edilen bulgular birlikte değerlendirildiğinde; ENERYA Enerji A.Ş'nin diğer enerji firmalarına göre daha etkin olduğu, İZDEMİR Enerji A.Ş'nin ise diğer enerji firmalarına göre finansal açıdan geride kaldığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Apan M., İslamoğlu M., Determining the Impact of Financial Characteristics on Firm Profitability: An Empirical Analysis on Borsa Istanbul Energy Firms, WSEAS TRANSACTIONS on BUSINESS and ECONOMICS, 15, 547-559, 2018.

Arslan Z., Göçmen-Yağcılar G., Borsa İstanbul'da İşlem Gören Enerji Firmalarının İlk Kez Halka Arz Edilen Paylarının Fiyat Performanslarının İncelenmesi, Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi, 6(2), 338-358, 2022.

Arsu T., Finansal Performansın Entropi Tabanlı ARAS Yöntemi İle Değerlendirilmesi: BIST Elektrik, Gaz ve Buhar Sektöründeki İşletmeler Üzerine Bir Uygulama, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 39(1), 15-32, 2020.

Bağcı H., Yiğiter-Yüksel Ş. BİST'te Yer Alan Enerji Şirketlerinin Finansal Performansının SD ve WASPAS Yöntemleriyle Ölçülmesi, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(18), 877-898, 2019.

Çavuşoğlu S., *Halka Arzların Başarısızlık Sebepleri: Coca-Cola İçecek A.Ş. Örnek Olay İncelemesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

Çiftçi H. N., Yıldırım B. F., BİST Enerji Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performanslarının İncelenmesi: Gri Sayılara Dayalı Zaman Kesiti Örneği, Muhasebe ve Bilim Dünyası Dergisi, 22(3), 384-404, 2020.

İskenderoğlu Ö., Karadeniz E., Ayyıldız N., Enerji Sektörünün Finansal Analizi: Türkiye ve Avrupa Enerji Sektörü Karşılaştırması, İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 3(3), 86-97, 2015.

İskenderoğlu Ö., Karadeniz E., Ayyıldız N., Türkiye Enerji Sektöründe Sermaye Yapısını Belirleyen Değişkenlerin Analizi: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Sektör Bilançoları Üzerinde Bir Araştırma", Muhasebe ve Denetime Bakış, 51, 73-92, 2017.

Kılıç A., *Türkiye Enerji Potansiyeli ve Bu Potansiyel İçerisinde Yeni ve Yenilebilir Enerji Kaynaklarının Değerlendirilmesi*, VI. Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu, Kayseri, 2011.

Koç E., Kaplan E., Dünyada ve Türkiye'de Genel Enerji Durumu Dünya Değerlendirmesi, Termodinamik Dergisi, 187, 70-80, 2008.

Koç E., Şenel M. C., Dünyada ve Türkiye'de Enerji Görünümünün Genel Değerlendirilmesi, Mühendis ve Makina, 54(692), 86-114, 2013.

Koçoğlu Ş., Tanrıöven C., Borsa İstanbul'da İşlem Gören Enerji Firmalarının Hisse Senedi Getirilerine Etki Eden Finansal Faktörler, İşletme Araştırmaları Dergisi, 11(1), 666-673, 2019.

Metin S., Yaman S., Korkmaz T., Finansal Performansın TOPSIS ve MOORA Yöntemleri İle Belirlenmesi: BİST Enerji Firmaları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Uygulama, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 14(2), 371-394, 2017.

Musayev N., *Enerji Sektörü Yatırımlarının Borsa Performansına Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği*, Yüksek Lisans Tezi,Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2019.

Orçun Ç., Enerji Sektöründe WASPAS Yöntemiyle Performans Analizi, BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(2/Yaz) 439-453, 2019.

Terzioğlu M.K., Kurt E.S. Yaşar A., Köken M., BİST100-Enerji Sektörü Finansal Performansı: SWARA-VIKOR ve SWARA-WASPAS, Alanya Akademik Bakış Dergisi, 6(2), 2439-2455, 2022.

Yazgan K. F., *Sakarya Ş, Enerji Sektörünün Finansal Analizi*, Borsa İstanbul'da Finansal Analiz Uygulamaları (eds. Yunus Kılıç, Mehmet Fatih Buğan, Ali Bayrakdaroğlu), Özgür Yayınları, 43-65, 2023.

Pamukçu A., Öztürk E., Halka Arzlarda Düşük Fiyatlama ve Borsa İstanbul'a Arz Olma Kriterleri". Muhasebe ve Maliye Dergisi, 1(2), 21-35, 2018.

Sermaye Piyasası Kurulu, Halka Arz, Yatırımcı Bilgilendirme Kitapçıkları, 2022, www.spk.gov.tr (Erişim tarihi: 22.12.2023).

Tunçay, E., *Borsada İlk Halka Arzların Performansının Değerlendirilmesi: Borsa İstanbul Üzerine Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019.

6362 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu, 2012, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6362.pdf (Erişim tarihi: 22.12.2023).

https://borsaistanbul.com/tr/sayfa/506/pazarlar (Erişim tarihi: 22.12.2023).

Çizelge 7. Oran Analizi Yönteminde Kullanılan Oranlar ve Hesaplaması

Oranlar		**Hesaplama Şekli**
Likidite Oranları	Cari Oran	Dönen Varlık/KVYK
	Likidite (Asit Test) Oranı	(Dönen Varlıklar- (Stoklar+Gelecek Aylara Ait Giderler))/KVYK
	Naki Oranı	(Hazır Değerler+ Menkul Kıymetler)/KVYK
Finansal Yapı Oranları	Borçlanma (Kaldıraç) Oranı	Yabancı Kaynaklar/Toplam Varlıklar
	Kısa Vadeli Yabancı Kaynakların Toplam Kaynaklara Oranı	KVYK/Toplam Kaynaklar
	Kısa Vadeli Yabancı Kaynakların Özkaynaklara Oranı	KVYK/Özkaynaklar
	Uzun Vadeli Yabancı Kaynakların Toplam Kaynaklara Oranı	UVYK/Toplam Kaynaklar
	Uzun Vadeli Yabancı Kaynakların Devamlı Sermayeye Oranı	UVYK/(UVYK+Özkaynaklar)
Devir Hızı Oranları	Alacak Devir Hızı	Net Satışlar/(Kısa Vadeli Ticari Alacaklar+ Uzun Vadeli Ticari Alacaklar)

	Çalışma Sermayesi Devir Hızı	Net Satışlar/Dönen Varlıklar
	Özkaynak Devir Hızı	Net Satışlar/Özkaynaklar
	Aktif Devir Hızı	Net Satışlar/Aktif Toplam
Karlılık Oranları	Özkaynak Karlılığı	Net Kar/Özkaaynaklar
	Aktif Karlılığı	Net Kar/Aktif Toplam
	Faiz ve Vergi Öncesi Kazancın Aktif Toplama Oranı	FVÖK/Aktif Toplam
	Net Kar Marjı	Net Kar/Net Satışlar
	Finansman Giderlerinin Net Satışlara Oranı	Finansman Giderleri/Net Satışlar
	Ekonomik Rantabilite	(FVÖK+Finansman Giderleri)/Pasif Toplam

KVYK: Kısa Vadeli Yabancı Kaynak; UVYK: Uzun Vadeli Yabancı Kaynak; FVÖK: Faiz ve Vergi Öncesi Kazanç

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN HALKA ARZ SÜRECİNDE PİYASA DAVRANIŞLARINDAKİ FARKINDALIĞIN ÖLÇÜLMESİ: ISUBÜ GÖNEN MYO ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Öğr.Gör.Dr. SERDAR YETİŞEN [1], Öğr.Gör.Dr. EZEL DERER AKAY [2]

[1] ISPARTA UYGULAMALI BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ, Gönen Meslek Yüksekokulu,

serdaryetisen@isparta.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-3951-5805

[2] ISPARTA UYGULAMALI BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ, Gönen Meslek Yüksekokulu,

ezelderer@isparta.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-0037-9957

ÖZET

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin finansal piyasada yatırım aşamasında halka arz alım ve satımlarına bakış açılarını değerlendirmek ve yatırıma yön verme noktasında demografik özellikleri ile ilişkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma örneklemini Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Gönen Meslek Yüksek Okulu İktisadi ve İdari Programlar ile Teknik Programlarda eğitim- öğretime fiili olarak devam eden öğrenciler oluşturmaktadır. Veri toplama yöntemi olarak online anket yöntemi kullanılmıştır. Hazırlanan anket üç kısımdan oluşmaktadır: Anketin birinci kısmında demografik özelliklere, ikinci kısmında halka arz sürecinde alım satımı yapılan pay senetlerine yönelik takibin sorgulanmasına, üçüncü kısımda ise (halka arz sürecindeki pay senetlerini takip etme durumu evet ise) halka arz süreciyle ilgili yatırım stratejilerinin ortaya konulmasına odaklanılmıştır. Ankete 139 kişi katılmış ve "halka arz edilen hisse (pay) senetlerini takip ediyor musunuz?" sorusuna evet yanıtını veren 47 kişi analize tabi tutulmuştur. Kadın öğrencilerin (91 kişi) ve birinci sınıfta farklı bölümlerde okuyan öğrencilerin (71 kişi) ankete yoğun olarak katılım sağladığı söylenebilir. Anket cevapları SPSS 22.0 paket programında analiz edilmiştir. Analiz olarak frekans dağılımı ve t-testi yapılmıştır. Analiz sonucuna göre ise; öğrencinin cinsiyeti, yaşı ve okuduğu bölüm ile halka arz sürecinde alım satım arasında bir ilişki bulunurken, öğrencinin sınıf düzeyi (1. ya da 2. sınıf olması) ile halka arz arasında herhangi bir ilişkiye rastlanılmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Halka Arz, Piyasa Davranışları, Frekans Analizi.

MEASURING UNIVERSITY STUDENTS' AWARENESS OF MARKET BEHAVIORS IN THE IPO PROCESS: AN APPLICATION ON ISPARTA UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES GONEN VOCATIONAL STUDENTS

ABSTRACT

This study aims to evaluate the perspectives of university students on the purchase and sale of public offerings at the investment stage in the financial market and to reveal the relationship with their demographic characteristics at the point of directing the investment. The research sample consists of students who are actually continuing their education and training in Isparta University of Applied Sciences Gönen Vocational School of Economics and Administrative Programs and Technical Programs. Online survey method was used as data collection method. The prepared questionnaire consists of three parts: The first part of the questionnaire focused on demographic characteristics, the second part focused on the follow-up of the stocks traded during the IPO process, and the third part focused on revealing the investment strategies related to the IPO process (if the status of following the stocks in the IPO process is yes). A total of 139 respondents participated in the survey and 47 respondents who answered yes to the question "Do you follow the shares offered to the public?" were subjected to the analysis. It can be said that female students (91 people) and first-year students studying in different departments (71 people) participated in the survey. The survey responses were analyzed in SPSS 22.0 package program. Frequency distribution and t-test were performed as analysis. According to the results of the analysis, there is a relationship between the student's gender, age and department of study and trading in the IPO process, while there is no relationship between the student's grade level (1st or 2nd grade) and the IPO.

Key Words: IPO, Market Behaviors, Frequency Analysis.

1. GİRİŞ

1602 yılında Almanya Batı Hindistan ortaklığında kurulan Veregnigde Oost-Indische Compagnie (VOC) dünyada ilk halka arz edilen şirket olarak bilinmektedir. Amerika'daki ilk büyük halka arz Federal Reserve Sistemi'nin öncüsü kabul edilen Amerika Birleşik Devletleri Bankası (BUS) ile ilişkilendirilmektedir (Farrugia, 2005, s. 2). Hollanda Doğu Hindistan Şirketi 1611 yılında sermayesini artırmak amacıyla paylarını satmaya ve yatırımcılarına temettü ödemeye karar vermiştir. Bu sayede modern anlamda pay senedi borsalarının temeli

oluşturulmuştur. Daha sonra, 1801 yılında Londra, 1805 yılında Berlin, 1817 yılında New York ve 1878 yılında Tokyo borsaları pay senedi işlemlerine başlamışlardır (Çalışkan, 2022, s. 315). Türkiye Cumhuriyeti 1929 yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nı kurmuş ve bu borsa 1986 yılında faaliyet göstermeye başlamıştır. 2013 yılında bu kurum, Borsa İstanbul adıyla revize edilmiştir. Tüm bu girişimler, şirketler açısından nakit ihtiyacını karşılama, sermaye artırımı yapma ve yeni yatırımları finanse etme amacı taşımaktadır.

İlk Halka arz, şirketlerin ilk kez halka açılma sürecidir. Bu süreçte; finansal sistemin temel fonksiyonlarının işlerlik kazanmasına katkı sağlanmaktadır. Bu sürece yönelik literatür incelendiğinde; firmaların halka arza gidiş nedenleri, ilk halka arzın zamanlaması ve fiyatlaması gibi konular hakkında araştırma yapıldığı söylenebilir (Açıkgöz ve Gökkaya, 2017, s. 33). Daha önce halka arz edilmiş şirketlere ait pay senetlerinin tekrar satışa sunulması ikincil halka arz olarak literatürde yer almaktadır. Şirketler, finansal ve finansal olmayan sebeplerle halka arz edilmektedir. Finansal nedenler arasında; şirketlerin finansman ihtiyacını karşılayan diğer kaynaklarının tükenmesi, gelecekte ihtiyaç duyulacak sermayenin şirket profilinin yükseltilerek elde edileceği düşüncesi, girişimcilerin satın alma ve birleşme olgusuna sıcak bakması yer almaktadır. Şirket imajının yükseltilmesi ise finansal olmayan nedendir. Finansal ve finansal olmayan nedenler beraberinde, halka arz olan şirketlerin, daha yetenekli yöneticilere, daha fazla şeffaflığa sahip olması zorunluluğunu getirmektedir. Pay sahipleri, bankalar, bireysel ve kurumsal yatırımcılar halka arz katılımcıları arasında yer almaktadır (Farrugia, 2005, s. 11-14).

Halka arz kapsamında hazırlanmış çalışmalar genel olarak belirli bir zaman aralığına, fiyat anomalisine odaklanmıştır. Bu çalışmada Gönen Meslek Yüksekokulu öğrencileri örnekleminde halka arza katılım eğiliminin araştırılması amaçlanmakta ve bu nedenle çalışmanın literatürden farklılaştığı düşünülmektedir. Çalışma kapsamında yazarlar tarafından anket hazırlanmış ve bu anket Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Etik Kurulu onayı ile Gönen Meslek Yüksekokulu öğrencilerine online olarak uygulanmıştır. Ankete 139 öğrenci katılım sağlamış, "Halka arz edilen hisse (pay) senetlerini takip ediyor musunuz?" sorusuna evet cevabı veren öğrenciler değerlendirmeye alınmıştır. Bu değerlendirme SPSS 22 paket programı kullanılarak yapılmıştır. Çalışmanın evreni genişletilerek, halka arza yönelik genel eğilim hakkında çıkarım yapılması mümkündür. Son zamanlarda ülkemizde halka arz olgusu popüler hale gelmiş ve bu konuda hazırlanan çalışmalar artmaya başlamıştır. Bu açıdan çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. LİTERATÜR

Bu bölümde Borsa İstanbul (BİST) ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (IMKB) örnekleminde halka arz çalışmalarına yer verilmekte, diğer borsalarda gerçekleşen halka arz çalışmaları dikkate alınmamaktadır.

Çakır ve Akkoç (2015), Ocak 2008-Temmuz 2013 döneminde Borsa İstanbul'da ilk kez halka arz edilen 121 pay senedinin kısa dönem anormal getirilerini ve birikimli anormal getirilerini analiz etmiş, söz konusu payların piyasaya göre daha fazla getiri sağladığı sonucuna ulaşmıştır.

Çalışkan (2022), 2021 yılında halka arz edilen 52 şirketin pay senetlerinde anormal getiri olup olmadığını incelemiş, halka arzı izleyen ilk 3 günlük sürede pozitif ortalama anormal getirinin söz konusu olduğunu ortaya koymuştur.

Kaya (2017), 2002-2006 döneminde BİST'te işlem görmeye başlayan 38 pay senedinin anormal getiriye sahip olup olmadığını araştırmak amacıyla CAPM yöntemini kullanmış ve bu paylar için pozitif normal üstü kârın söz konusu olduğunu tespit etmiştir.

Kıymaz (2000), IMKB'de 1990-1996 yıllarında ilk kez halka arz olan 163 firmanın performansını incelemiş, söz konusu şirketlere ait pay senetlerinin ilk işlem gününde düşük fiyatlama olgusuna sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Küçükçolak vd. (2023), işletme finansmanında Türk şirketlerinin Borsa İstanbul özelinde halka arzlar üzerinden elde ettikleri kazanımları ve Türk şirketleri için sermaye piyasalarının önemini ortaya koymayı amaçlamış, halka arz edilen şirketlerin halka açılmadan önceki son iki yıllık faaliyetlerin gelir ve karlılığında önemli sıçramalar olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Mhagama and Topak (2019), 2003-2011 döneminde Borsa İstanbul'da halka arz olan 38 firmanın ilk halka arz ve firma performansı ilişkisini araştırmış, firma performansının halka arzı takip eden ilk yılda düşüş eğiliminde olduğunu ortaya koymuşlardır.

Özyeşil (2022), Borsa İstanbul'da 2021 yılı içerisinde gerçekleştirilmiş 32 ilk halka arz örnekleminde araştırma yapmış, yatırımcıların kısa vadede bu halka arzlardan hisse senedi satın alarak artık (anormal) getiri elde etmesinin mümkün olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Özyeşil ve Tembelo (2022), Borsa İstanbul'da pay senetleri işlem gören sağlık alt sektöründeki firmaların 2006-2021 dönemi için ilk halka arzlarını incelemişler, söz konusu dönemde düşük fiyat anomalisinin geçerli olmadığını ortaya koymuşlardır.

Turan-Kurtaran (2013), Ocak 1994-Aralık 2006 döneminde ilk defa halka arzı gerçekleşen 218 pay senedinin fiyat ve getirileri üzerinden araştırmış, ilk halka arzlarda düşük değerleme oranının yüksek olduğunu ve bu pay senetlerinin yatırımcılarına kısa dönemde pozitif getiriler sağladığını tespit etmiştir.

Usanmaz ve Söylemez (2021), 2000-2015 döneminde halka arzı gerçekleşen 189 şirketin pay senetlerinin sahip olduğu anormal getirilerin nedenlerini araştırmış, halka arz yöntemi ve payların halka arz sonrası işlem gördüğü pazarların, söz konusu anormal getiriler üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Ünlü ve Ersoy (2008), İMKB'de 1995-2008 döneminde ilk kez halka arz edilen 112 pay senedindeki fiyat anomalilerini araştırmış, genel olarak düşük değerleme olgusunun geçerli olduğunu ve bu pay senetlerinin ilk işlem gününde pozitif anormal getiri sağladığını ortaya koymuşlardır.

Yıldırım ve Dursun (2016), 2004-2014 döneminde halka arzı gerçekleşen 110 şirkete ait pay senetlerinin ilk gün fiyat performanslarını, halka arzda tercih edilen yöntemler ve aracılık şekilleri kapsamında araştırmış, şirketlerin yüksek değerlenmesi nedeniyle ilk gün düşük fiyat anomalisinin yaşandığını ortaya koymuşlardır.

3. HALKA ARZ

Sermaye Piyasası araçlarının satın alınması için her türlü yoldan yapılan çağrı ve sonrasında gerçekleştirilen pay satışı halka arz olarak tanımlanmaktadır (Sermaye Piyasası Kanunu, 3/f). Türkiye'de halka arz işlemleri, Sermaye Piyasası Kanunu ve Sermaye Piyasası Kurulu tebliğlerine göre yürütülmektedir. Halka arz; şirket portföyünden satış ya da sermaye artırımı şeklinde gerçekleşebilmektedir. Birinci yöntemde şirket ortakları sahip olduğu pay senetlerinin satışını yapmaktadır. İkinci yöntemde ise; şirket ortaklarının yeni pay alması kısıtlanmaya çalışılmaktadır (Çavuşoğlu, 2008, s. 21-22, Tunçay, 2019, s. 15). Halka arz amacıyla Sermaye Piyasası Kurulu kaydına alınan pay senetleri, Borsa Yönetim Kurulu kararı ile Borsa İstanbul kotuna alınmakta ve pay piyasalarında işlem görmektedir. Bu piyasalara ilişkin bilgilere çizelge 1'de yer verilmiştir:

Çizelge 1. Pay Piyasası Pazarları

Pazar Adı	**Pazar Tanımı**
Yıldız Pazar (Z)	Borsaya ilk kotasyonda halka arz edilen kısmının piyasa değeri 300 milyon TL ve üzeri olan payların işlem göreceği pazardır.
Ana Pazar (N)	Borsaya ilk kotasyonda halka arz edilen kısmının piyasa değeri 300 milyon TL-75 milyon TL arasında olan payların işlem göreceği pazardır.

Alt Pazar (T)	Borsaya ilk kotasyonda halka arz edilen kısmının piyasa değeri 75 milyon TL-40 milyon TL arasında payların işlem göreceği pazardır.
Yakın İzleme Pazarı (YİP, W)	Kotasyon Yönergesi'ne göre Yıldız Pazar, Ana Pazar ve alt Pazar'dan çıkarılma sonucunu doğuracak gelişmelerin oluştuğu ortaklıkların paylarının işlem gördüğü pazardır.
Yapılandırılmış Ürünler ve Fon Pazarı (YÜFP, K)	Borsa yatırım fonu katılma belgeleri, varantlar, sertifikalar, sahipliğe dayalı kira sertifikaları, gayrimenkul sertifikaları, gayrimenkul yatırım fonları ve girişim sermayesi yatırım fonlarının işlem görebildiği pazardır.
Girişim Sermayesi Pazarı (GSP, Q)	Büyümek için ihtiyaç duydukları finansmanı öz kaynakla sağlamak isteyen şirketlerin, sadece nitelikli ve kurumsal yatırımcılara sermaye artırımı yoluyla pay ihraç ederek kaynak temin etmelerini sağlamak ve söz konusu payların Borsa İstanbul Pay Piyasası'nda işlem görebilmesi, BİST Yönetim Kurulu tarafından uygun görülen diğer sermaye piyasası araçlarının yalnızca nitelikli yatırımcılar arasında işlem görmesi amacıyla oluşturulmuştur. Nitelikli yatırımcı statüsünde olmayanlar bu pazarda işlem yapamaz.
Emtia Pazarı (E)	Borsada işlem görmesi uygun görülen emtia sertifikalarının işlem gördüğü pazardır.
Piyasa Öncesi İşlem Platformu (PÖİP, S)	Halka açık statüde olup, payları Borsa İstanbul'da işlem görmeyen şirketlerden, BİST tarafından bu platformda işlem görmesine karar verilen payların işlem gördüğü pazardır.

Kaynak: https://borsaistanbul.com/tr/sayfa/506/pazarlar; Tunçay, 2019, s.22.

Pazarların belirlenmesinde; işletmelerin piyasa değeri, fiili dolaşımdaki paylarının piyasa değeri, fiili dolaşım oranı, yerli bireysel yatırımcı sayısı, imtiyazı, yerli fonu ve likiditesi göz önüne alınmaktadır.

İşletmeler halka arz yoluyla yatırım, rekabet vb. için gerekli finansman kaynağını sermaye piyasasından karşılamaktadır. Pay senedi likiditesinin artırılması, anonim ortaklığın tanınırlığının artırılması işletmeleri halka arza yönlendiren diğer nedenler arasında sayılabilmektedir (Çavuşoğlu, 2008, s. 8; Sermaye Piyasası Kurulu, 2022). Gelişmekte olan ülkeler cari açık ve uzun vadeli finansman sorunları ile karşılaşmaktadır. Halka arz yerli ve yabancı yatırımcı sayısının artırılmasına, yastık altı olarak tabir edilen tasarrufların ekonomiye kazandırılmasına katkı sağlamaktadır (Tunçay, 2019, s. 8). Halka arz edilen şirket sayısındaki artış, sermaye piyasalarını derinleştirmekte ve reel sektördeki gelişimi desteklemektedir Kamuoyunun aydınlatılması, bağımsız denetimler yaptırılması ve bunların sonuçlarının paylaşılması halka arz sürecinde şirketlerin katlandığı maliyetler arasında bulunur. Bu nedenle şirketlerin halka açılmamayı tercih ettiği söylenebilir. Ayrıca halka arz edilen şirketler, ortaklara sorumluluk nedeniyle bazı durumlarda yönetim esnekliklerini kaybedebilirler. Bunun

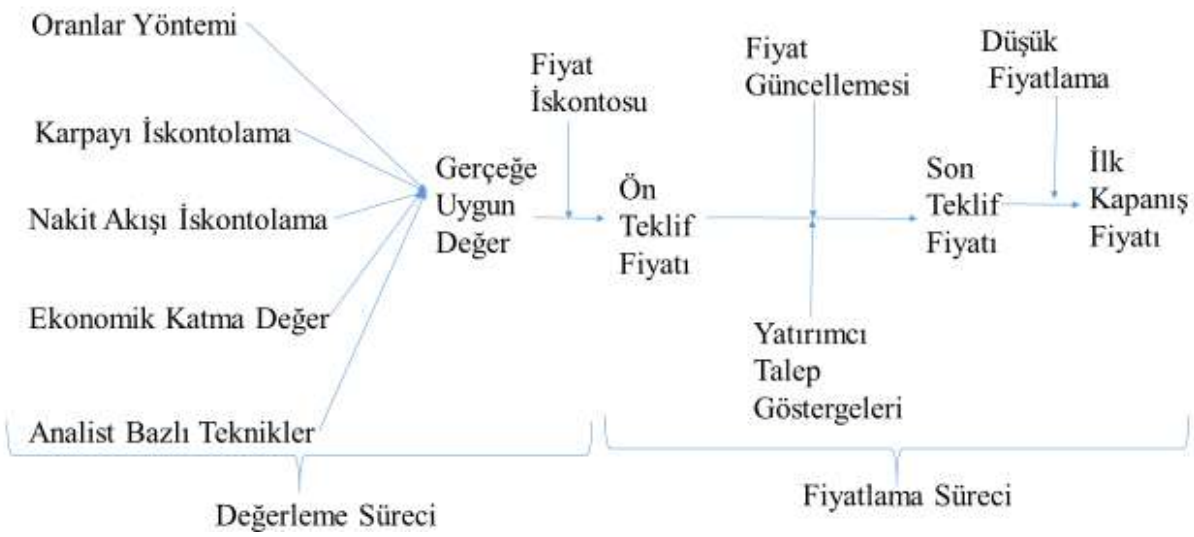
sonucu olarak, yöneticilerin görev ve sorumlulukları artmasına rağmen karar alma üstünlükleri sınırlanmaktadır (Çavuşoğlu, 2008, s. 20).

Bir şirketin halka arz edilmesi farklı nedenlere bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu nedenler aşağıda sıralanmaktadır:

- Şirketin büyümesi için finansmana ihtiyaç duyması,
- Rekabet açısından halka açık olmayan şirketlerin dezavantajlı kabul edilmesi,
- Girişim sermayesinin kârını realize etme düşüncesi,
- Pay bazlı performans planı ile şirket çalışanlarının teşvik edilmesi düşüncesi,
- Halka arz sonrasında şirket kredibilitesinin artacağı beklentisi.

Halka arz iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada halka arz için ön hazırlık yapılmaktadır. Bu doğrultuda; şirket içi çalışma grubu oluşturulur, aracı kuruluş seçimi ya da piyasa danışmanlığı anlaşması yapılır, bağımsız denetim çalışması başlatılır, esas sözleşme tadili ve genel kurul kararı oluşturulur. İkinci aşama ise halka arz sürecidir. Bu kapsamda; Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) ve Borsa İstanbul'a (BİST) başvuru yapılır, SPK ve BİST uzmanları tarafından şirket incelemeleri yapılır, Takas ve Saklama Bankası ve Merkezi Kayıt Kuruluşu'na başvuru yapılır, BİST tarafından şirketin işlem göreceği pazar belirlenir, SPK tarafından izahname onaylanır, paylar halka arz edilir ve satış sonuçları bildirilir, paylar borsa kotuna alınır ve işlem görmeye başlar (Elma, 2017, s. 25; Küçükkocaoğlu ve Alagöz, 2010, s. 9).

İlk halka arzda pay senetlerinin fiyatının yüksek olması şirketler açısından avantaj oluşturabilir. Ancak yatırımcılar yüksek fiyatlı pay senetlerine yatırım yapmamayı tercih edebilir ve bununla beraber şirketin halka arz performansı beklentileri karşılamayabilir. Fiyatın düşük olması yatırımcıları memnun edebilir ama şirketler halka arz gelirinin çoğundan feragat edebilir. Bu nedenle, şirketler ve yatırımcılar açısından ilk halka arz fiyatının doğru ve etkin belirlenmesi gerekmektedir (Küçükkocaoğlu ve Alagöz, 2009, s. 67). Halka arzın fiyatlamasında; ön teklif (ilk izahnamede yer alan en yüksek ve en düşük teklif fiyatının orta noktası), son fiyat teklifi ve ilk piyasa fiyatı kullanılmaktadır. Üç farklı fiyat kullanılmasının nedeni, halka arzın her aşamasında muhasebe verisinin rolünün test edilmesi ve öz kaynakların pazar değerinin hesaplanmasıdır. İlk halka arzların değerleme ve fiyatlama süreci şekil 1'de gösterilmiştir (Rosenboom, 2012, s. 1656; Elma, 2017, s. 30):

Şekil 1. İlk Halka Arzda Değerleme ve Fiyatlama

Ön teklif fiyat aralığı, genellikle, son teklif fiyatı verilmeden önce belirlenmektedir. Bu aşamada, potansiyel alıcılar üzerinden Pazar talebi belirlenir ve bu talebin artırılması hedeflenir. Hedefin gerçekleşmesi son teklif fiyatı üzerinde etkilidir (Kim ve Ritter, 1999, s. 415, Elma, 2017, s. 30).

Literatür incelendiğinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülke örnekleminde halka arz edilen pay senetlerinin düşük fiyatlama olgusu dikkat çekmektedir. Söz konusu çalışmalar; gelişmiş ülkeler açısından halka arzı gerçekleşen pay senetleri ilk işlem gününde daha geniş bant hareketine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin fiyat limitleri nedeniyle, ilk işlem günü daha dar bant hareketine sahiptirler. Buna rağmen, gelişmekte olan ülke piyasaları kısa dönemde yüksek getiri imkanına sahiptir (Küçükkocaoğlu ve Alagöz, 2010, s. 2). Borsa İstanbul'da halka arz sürecinde genellikle sabit fiyatla talep toplanmaktadır. Bu da düşük fiyatlama olgusu ile karşı karşıya kalmak anlamına gelmektedir.

4. METODOLOJİ

4.1. Araştırmanın Örneklemi

Araştırmamız Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Gönen Meslek Yüksekokulu bünyesinde fiili olarak eğitim- öğretime devam eden öğrencilerden oluşan tesadüfi örneklem seçimi doğrultusunda 139 öğrenci üzerinden yapılmaktadır. Öğrencilere "Halka arz edilen hisse (pay) senetlerini takip ediyor musunuz?" sorusu soruldu. Bu soruya "Evet" cevabı veren öğrencilerden çizelge 2'de yöneltilen çoktan seçmeli sorulara cevap verilmesi istendi. 139

öğrencinin 47 tanesi "Evet" cevabı vermiştir. Bundan sonraki analizimiz 47 kişi üzerinden yürütülerek analiz edilmiştir.

4.2. Araştırma Yöntemi

Araştırmada öğrencilere online anket uygulanarak, öğrencilerin finansal piyasa yatırımında halka arz konusundaki bilgisi, beklentileri ve yatırımda nasıl bir yol izledikleri ölçülmesi sağlanmıştır. Araştırmada, konuya ilişkin literatür araştırmasına dayanarak anket soru formu oluşturulmuştur. Öğrencilere anket uygulanmadan önce 17 öğrenci üzerinde pilot uygulama yapılarak anket formu yeniden düzenlenmiştir. Sonrasında anket verilerine farklı ölçütler kullanılarak güvenilirlik ve geçerlilik analizi yapılmıştır. Cronbach Alpha değeri 0,92 olarak hesaplanmıştır. Analiz sonucunun 1'e yakın bir değer olması, anketin güvenilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir. Anket soru formu iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım öğrencinin demografik özelliklerini ölçmeye dayalı, ikinci kısım ise halka arz sürecine ilişkin sorulardan oluşmaktadır. Anket verilerinin analizinde, SPSS 22 for Windows (Social Package Statiscal Science) istatistiksel paket programından yararlanılmıştır.

4.3. Araştırma Bulguları

47 öğrenci üzerine yapılan bu araştırma verilerine bakıldığında, ankete katılan öğrencilerin %66'sı erkek, öğrenci geri kalan yaklaşık %34'ü ise kadın öğrenciden oluşmaktadır. Toplam öğrenci sayısı içerisinde ankete katılmış oldukları bölüm dağılımı aşağıdaki çizelgede gösterilmektedir.

Çizelge 2. Öğrencilerin Eğitim Gördüğü Bölümlere Yönelik Dağılımları

Öğrenim Görülen Bölüm	Katılımcı Sayısı	Frekans (Yüzde)
Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı	3	%6,38
Bankacılık ve Sigortacılık	28	%59,57
Çağrı Merkezi Hizmetleri	14	%29,79
Mimari Dekoratif Sanatlar	2	%4,25
Moda Tasarımı	-	-
Kuyumculuk ve Takı Tasarımı	-	-

Toplam	47	%100

Çizelge 3. Değerlendirmeye Alınan Öğrencilerin Demografik Bilgileri

Cinsiyet	**Katılımcı Sayısı**	**Frekans (Yüzde)**
Kadın	16	%34
Erkek	31	%66
Yaş	**Katılımcı Sayısı**	**Frekans (Yüzde)**
18-25	45	%95,75
26-30	2	%4,25
Öğrenimine Devam Sınıf	**Katılımcı Sayısı**	**Frekans (Yüzde)**
2. Sınıf	21	%44,68
1.Sınıf	26	%55,32

Çizelge 3'te yer alan bilgilerden hareketle; araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunlukla iktisadi ve idari programlardan olduğu, teknik programlarda eğitim-öğretim gören öğrencilerin katılımının ise daha düşük olduğu söylenebilir. Öğrencilerin öğrenimine devam ettiği sınıf açısından birbirine yakın dağılıma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ankete katılım sağlayan öğrencilerin iktisadi ve idari programlardan bankacılık ve sigortacılık bölümü ile çağrı merkezi hizmetlerinde öğrenimine devam eden öğrencilerden oluştuğu görülmektedir.

- **Öğrencilerin Finansal Piyasada Halka Arz Düzeylerinin Belirlenmesine İlişkin Bulgular**

Öğrencilere *"Halka arz edilen hisse (pay) senetlerini takip ediyor musunuz?"* sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya "Evet" cevabı veren öğrencilerden çizelge 4'te yöneltilen çoktan seçmeli sorulara cevap verilmeleri istenmiştir. Ankete katılım sağlayan 139 öğrencinin 47 tanesi "Evet" cevabı vermiştir. Bu nedenle analizi 47 kişiyi kapsayacak şekilde düzenlenmiştir.

Çizelge 4. Halka Arz Konusunda Öğrencilere Yöneltilen Sorular

Sorular	**Seçenekler**	**Katılımcı Sayısı**	**Frekans Dağılımı**
Halka arz için ortalama ne kadar bütçe ayırıyorsunuz?	100-200 lira arası 201-400 lira arası	18 22	%38,29 %46,81

	401-600 lira arası 601 lira ve üzeri	4 3	%8,51 %6,38
Halka arz ile satın aldığınız payları ne kadar süre elinizde tutuyorsunuz?	2-3 gün 4-5 gün 1 hafta 1 ay ve üzeri	9 17 20 1	%19,15 %36,17 %42,55 %2,13
Halka arz edilen şirketleri tercih ederken nelere dikkat ediyorsunuz?	Şirketin yıllık cirosuna Şirketin bulunduğu sektöre Şirketin değerine Şirketin oransal verilerine göre Hisse fiyatına göre Şirketin ortaklık yapısına göre Şirketin bulunduğu endüstri	12 8 4 9 14 - -	%25,53 %17,02 %8,51 %19,14 %29,79 - -
Halka arza yönelik yatırımınızı şekillendiren nedir?	KAP bildirimleri Sosyal çevre Fiyat Sosyal medya paylaşımları	2 27 10 8	%4,25 %57,45 %21,28 %17,02
Halka arz yatırımı için hangi kanalları takip ediyorsunuz?	KAP Mobil bankacılık İnfoyatırım Tradingwiev	3 43 - 1	%6,38 %91,49 - %2,13
Halka arz sürecinde hangi sektörlere yönelik yatırım yapıyorsunuz?	Finans Sınai hizmetler Tüketici hizmetleri Teknoloji hizmetleri Sağlık hizmetleri	3 12 15 16 1	%6,38 %25,53 %31,91 %34,04 %2,13
Halka arz sürecinde hangi endüstrilere yönelik yatırım yapıyorsunuz?	Gıda Alternatif enerji Biyoteknoloji Uzay savunma Havayolları	23 14 2 5 3	%48,94 %29,79 %4,25 %10,64 %6,38
Halka arz ile ilgili nasıl bir yatırım stratejisi izliyorsunuz?	Halka arzı uzun vadede yatırım olarak görüyorum Her halka arz için bütçe ayırırım Halka arz edilen sektörleri araştırırım. Halka arzla ilgilenmem Tavan serisinin sonlandığını düşünürsem tüm payları satarım. İlk 3 tavan sonrasında kademeli satış yaparım. Halka arzı kısa vadede kar getirici bir araç olarak düşünürüm.	4 12 11 1 16 2 1	%8,51 %25,53 %23,40 %2,13 %34,04 %4,25 %2,13

Çizelge 4'e bakıldığında,

- ✓ Genel olarak öğrencilerin halka arz sürecinde yatırım için 201-400 lira arasında bir bütçe ayırdıkları görülmektedir.
- ✓ Halka arz sürecinde satın aldıkları payları yaklaşık 1 hafta ya da 4-5 gün arasında elde tutmayı düşünmektedirler.
- ✓ Halka arz sürecinde halka açık şirketlerden tercihlerinde şirketin yıllık cirosu ve halka arz sürecindeki pay fiyatının dikkate alındığı görülmektedir.
- ✓ Öğrencilerin halka arz sürecinde pay satın almasında sosyal çevrenin etkisinin diğer faktörlere oranla daha yüksek olduğu görülmektedir.
- ✓ Yatırım yaptıklarında ise en çok mobil bankacılıktan yararlanmaktadırlar.
- ✓ Öğrencilerin halka arz sürecinde sınai, tüketim ve teknoloji hizmetlerine diğer sektörlere oranla daha fazla tercih ettikleri görülmektedir.
- ✓ Öğrencilerin yatırım noktasında gıda sektöründe yatırımı daha karlı gördükleri görülmektedir.
- ✓ Öğrencilerin tavan serisinin sonlandığını düşündüğü anda halka arz sürecindeki pay senedini elden çıkardığı görülmektedir.

- **Öğrencilerin Finansal Piyasada Halka Arz Düzeyleri İle Belirlenen Demografik Özellikleri Arasındaki İlişkiye Dayalı Bulgular**

Hipotezlerin testinde, öğrencilerin 'Cinsiyet', 'Öğrenim Gördüğü Sınıf Dağılımı", "Yaşı" ve "öğrenim gördüğü bölüm" değişkenleri için Bağımsız Örneklem t-Testi Analizi kullanılmıştır. Güven düzeyi %99 olarak alınmıştır. Testlerden elde edilen sonuçlarda anlamlılık düzeyi (p) < 0.01 ise hipotez kabul edilmeli, tersi durumda reddedilmelidir.

Araştırmanın Hipotezleri

H1 = Halka arz yatırım kararı ile öğrenci cinsiyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H0 = Halka arz yatırım kararı ile öğrenci cinsiyeti arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H2 = Halka arz yatırım kararı ile öğrencinin öğrenim gördüğü bölüm arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H0 = Halka arz yatırım kararı ile öğrencinin öğrenim gördüğü bölüm arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H3 = Halka arz yatırım kararı ile öğrencinin yaşı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H0 = Halka arz yatırım kararı ile öğrencinin yaşı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H4 = Halka arz yatırım kararı ile öğrencinin öğrenim gördüğü sınıf dağılımı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H0 = Halka arz yatırım kararı ile öğrencinin öğrenim gördüğü sınıf dağılımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Çizelge 5. Halka arz yatırım kararı ile öğrenci cinsiyeti arasındaki İlişki Bağımsız örneklem t-Testi

	Levene Testi				**Testi**			**t- Testi**
Bağımlı D.	Sabit	Anlamlılık	t	df	Anlamlılık	Ortalama Faktör	Standart Hata	Güven Aralığı (%99)
Eşit Varyans	1,389	0,216	-2,395	378	0,01	-0,1747	0,06918	-0,00059
Eşit Olmayan Varyans.			-2,712	347	0,009	-0,1747	0,06811	-0,00398

Çizelge 5'e göre 0.009 < 0.01 olduğundan H1 hipotezi kabul edilmiştir. Halka arz yatırım kararı ile öğrenci cinsiyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dolayısıyla, öğrencilerin halka arz sürecinde pay senedi yatırım kararı alırken kadın ya da erkek olmalarına göre farklılık gösterdiği söylenebilir. Başlangıçta 139 öğrenciye yöneltilmiş olan "Halka arz edilen hisse (pay) senetlerini takip ediyor musunuz? sorusuna erkek öğrenciler yüksek düzeyde katılım sağlamıştır. Bu nedenle erkek öğrencilerin halka arz konusunda yatırımlarının bayan öğrencilere oranla daha fazla olduğunu söyleyebiliriz.

Çizelge 6. Halka Arz Yatırım Kararı İle Öğrenim Gördüğü Sınıf Dağılımı Arasındaki İlişki Bağımsız Örneklem t- Testi

	Levene Testi				**Testi**			**t- Testi**
Bağımlı D.	Sabit	Anlamlılık	t	df	Anlamlılık	Ortalama Faktör	Standart Hata	Güven Aralığı (%99)
Eşit Varyans	3,15	0,0074	2,465	378	0,017	0,1116	0,04549	0,20058
Eşit Olmayan Varyans.			2,468	347	0,017	0,1113	0,04534	0,20016

Çizelge 6'da yer alan 0.014 > 0.01 sonucuna göre H4 hipotezi reddedilmiştir. Öğrencilerin halka arz yatırım kararı ile öğrenim gördüğü sınıf dağılımı arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Öğrencinin 1. sınıf ya da 2. sınıf olması halka arz sürecinde yatırım kararında öğrenciler arasında bir farklılık oluşturmamaktadır.

Çizelge 7. Halka Arz Yatırım Kararı İle Öğrenim Gördüğü Bölüm Arasındaki İlişki Bağımsız Örneklem t- Testi

	Levene Testi				Testi			t- Testi
Bağımlı D.	Sabit	Anlamlılık	t	df	Anlamlılık	Ortalama Faktör	Standart Hata	Güven Aralığı (%99)
Eşit Varyans	1,176	0,298	-2,102	292	0,01	-0,1538	0,05618	-0,00032
Eşit Olmayan Varyans.			-2,447	301	0,006	-0,1538	0,05311	-0,00327

Çizelge 7'ye göre 0.006 < 0.01 olduğundan H2 hipotezi kabul edilmiştir. Halka arz yatırım kararı ile öğrencinin öğrenim gördüğü bölüm arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dolayısıyla, öğrencilerin halka arz sürecinde pay senedi yatırım kararı alırken okudukları bölüme göre farklılık gösterdiği söylenebilir. Başlangıçta 139 öğrenciye yöneltilmiş olan "Halka arz edilen hisse (pay) senetlerini takip ediyor musunuz? sorusuna verilen cevaplar dikkate alındığında; Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü öğrencilerinin, diğer bölümlerde okuyan öğrencilere oranla halka arz işlemlerinde daha aktif oldukları söylenebilir.

Çizelge 8. Halka Arz Yatırım Kararı İle Öğrencinin Yaşı Arasındaki İlişki Bağımsız Örneklem t- Testi

	Levene Testi				Testi			t- Testi
Bağımlı D.	Sabit	Anlamlılık	t	df	Anlamlılık	Ortalama Faktör	Standart Hata	Güven Aralığı (%99)
Eşit Varyans	1,438	0,341	-1,157	245	0,01	-0,1305	0,04276	-0,00059
Eşit Olmayan Varyans.			-1,319	276	0,008	-0,1374	0,4817	-0,00673

Çizelge 8'e göre 0.008 < 0.01 olduğundan H3 hipotezi kabul edilmiştir. Halka arz yatırım kararı ile öğrenci yaşı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dolayısıyla, öğrencilerin halka arz sürecinde pay senedi yatırım kararı alırken yaş dağılımına göre farklılık gösterdiği söylenebilir. Başlangıçta 139 öğrenciye yöneltilmiş olan "Halka arz edilen hisse (pay) senetlerini takip ediyor musunuz? sorusuna 18-25 yaş arasında yer alan öğrencilerin daha fazla katılım sağladığı görülmektedir.

SONUÇ

Üniversite öğrencilerinin halka arz karşısındaki tutumunu belirlemek amacıyla bu çalışma hazırlanmıştır. Literatürde yer alan, Borsa İstanbul ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası örnekleminde hazırlanan çalışmalar kontrol edildiğinde belirlenmiş dönemlere yönelik araştırmalar yapıldığı tespit edilmiştir. Halka arza yönelik eğilimi belirlemeye yönelik olması

açısından bu çalışma literatürden farklılaşmaktadır. Aynı zamanda hazırlanan anket çalışması geliştirilerek farklı gruplara uygulanabilir ve bu sayede farklı örneklem gruplarının halka arz eğiliminin belirlenmesi mümkün olabilir. Bu eğilimin nedenlerini araştırmak için istatistiksel/ekonometrik çalışmalar yapılabilir. Çalışma kapsamında yazarlar tarafından anket hazırlanmış ve bu anketin Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Gönen Meslek Yüksekokulu'nda fiili olarak eğitimine devam eden öğrenciler tarafından doldurulması istenmiştir. Başlangıçta ankete 139 kişinin katılım sağladığı tespit edilmiştir. Halka arz edilen hisse (pay) senetlerini takip ediyor musunuz? sorusuna "evet" cevabı veren 47 öğrenci analize tabi tutulmuştur. Çünkü ankette yer alan diğer sorular, bu soru ile ilişkilidir. Bu açıdan düşünüldüğünde örneklem grubu açısından çalışmanın kısıtlı olduğu söylenebilmektedir. Frekans analizi sonucuna göre katılımcıların çoğunlukla erkek öğrencilerden oluştuğu ve 18-25 yaş aralığında bulunduğu söylenebilir. İkinci sınıfta okuyan öğrencilerin, birinci sınıfta okuyan öğrencilere göre ankete daha az katılım sağladığı tespit edilmiştir. Çalışmada elde edilen diğer bulgular şunlardır: Halka arz yatırım kararı ile öğrencinin cinsiyeti, öğrenim gördüğü bölüm ve yaşı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Öğrencilerin halka arz yatırım kararı ile öğrenim gördüğü sınıf dağılımı arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır.

Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlığının geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bu doğrultuda çalıştay vb. programlar düzenlenerek öğrencilerin katılımı sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Açıkgöz Ş., Gökkaya V., Türkiye'de İlk Halka Arz Getirilerinin Değişkenliği, Ege Akademik Bakış, 17(1), 33-58, 2017.

Çakır, H., Akkoç, S., İlk Halka Arzların Kısa Dönem Fiyat Performansları: Borsa İstanbul'da Sektörel Karşılaştırmalı Bir Uygulama, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(4), 159-170, 2015.

Çalışkan U., 2021 Yılında Halka Arz Edilen Şirketlerin Hisse Senetlerinde Anormal Getirilerinin Varlığının Sınanması, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD), 9(4), 313-344, 2022

Çavuşoğlu S., *Halka Arzların Başarısızlık Sebepleri: Coca-Cola İçecek A.Ş. Örnek Olay İncelemesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

Elma O. E., *İlk Halka Arzlarda Değerleme Etkisi: Borsa İstanbul'da Bir Uygulama*, Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2017.

Farrugia A.N., *The Economic Theory Behind Initial Public Offering (IPO) Underpricing: An Evaluation of the Pricing Mechanisms Which ınfluence the Economic Forces Leading to This Puzzling Occurrence*, Master of Science in Economics, University of Edinburgh, The School of Management and Economics, Scotland 2005.

Kaya, T., Borsa İstanbul'da İlk Halka Arzların Uzun Dönem Performans Analizi: Normalüstü Getiri Mümkün mü?, Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi, 2(1), 6-19, 2017.

Kıymaz H., The İnitial And Aftermarket Performance of IPOs in An Emerging Market: Evidence from Istanbul Stock Exchange, Journal of Multinational Financial Management, 10(2), 213-227, 2000

Kim, M., Ritter, J., Valuing IPOs, Journal of Financial Economics, 53(3), 409-437, 1999.

Küçükçolak R., Küçükoğlu S., Küçükçolak N. İ. Şirket Finansmanında Halka Arzlar: Borsa İstanbul Örneği, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(47), 830-866,2023.

Küçükkocaoğlu, G., Underpricing in Turkey: A Comparison of the IPO Methods, International Research Journal of Finance and Economics, 13, 162-182, 2008.

Küçükkocaoğlu G., Alagöz A., İMKB'de Uygulanan Halka Arz Yöntemlerinin Karşılaştırmalı Analizi, 2010. file:///C:/Users/Acer/Downloads/kisiselfixedvsbookturkce.pdf (Erişim Tarihi: 23.12.2023).

Mhagama F. L., Topak M. S., The Relationship Between Initial Public Offering and Firm Performance: A Research on Borsa Istanbul (BIST), Istanbul Gelisim University Journal of Social Sciences, 6, 82-93, 2019.

Özyeşil M., Underpricinganomaly in İnitial Public Offerings: A research on 2021 Initial Public Offerings Performed in Borsa Istanbul, BMIJ 10 (1): 149-162, 2022.

Özyeşil M., Tembelo H., Underpricing Anomaly in Initial Public Offerings: An Application on Borsa İstanbul Health Sector, Acıbadem Univ. Sağlık Bilim. Derg. 13 (4), 680-688, 2022.

Rosenboom, P., Valuing and Pricing IPO's, Journal of Banking and Finance, 36(6), 1653-1664, 2012.

Tunçay, E., *Borsada İlk Halka Arzların Performansının Değerlendirilmesi: Borsa İstanbul Üzerine Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019.

Turan-Kurtaran, A., Türkiye'deki İlk Halka Arzların İlk Getirileri ile Uzun Dönem Fiyat Performansları Arasındaki İlişkinin Analizi, International Journal of Economic and Administrative Studies, 6(11), 185-210, 2013.

Usanmaz, S., Söylemez, A.O., Halka Arzlarda Anormal Getiriye Etki Eden Faktörlerin Tespiti, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 43(2), 312-328, 2021.

Ünlü, U., Ersoy, E., İlk Halka Arzlarda Düşük Fiyatlama ve Kısa Dönem Performansın Belirleyicileri: 1995-2008 İMKB Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(2), 243-258, 2008.

Yıldırım, D., Dursun, A., Borsa İstanbul'daki İlk Halka Arzlarda İlk Gün Düşük Fiyat Anomalisi", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 30(1), 189-202, 2016.

6362 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu (2012).
https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6362.pdf (Erişim tarihi: 22.12.2023).

Ek 1. Çalışmada Kullanılan Anket Formu

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 18.12.2023 tarih ve 174 sayılı kararına göre uygulanan bu anketten elde edilen veriler Öğr.Gör.Dr. Ezel Derer Akay ve Öğr.Gör.Dr. Serdar Yetişen tarafından hazırlanan *"Üniversite Öğrencilerinin Halka Arz Sürecinde Piyasa Davranışlarındaki Farkındalığın Ölçülmesi: Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Gönen Meslek Yüksekokulu Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama"* isimli çalışmada kullanılacaktır.

Demografik Bilgiler

Programınız: ( ) Moda Tasarımı ( ) Çağrı Merkezi Hizmetleri
( ) Mimari Dekoratif Sanatlar ( ) Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı
( ) Kuyumculuk ve Takı Tasarımı ( ) Bankacılık ve Sigortacılık
( ) Geleneksel El Sanatları

Sınıfınız: ( ) 1 ( ) 2

Cinsiyetiniz: ( ) Erkek ( ) Kadın

Yaşınız: ( ) 18-25 ( ) 26-30 ( ) 31-35 ( ) Diğer…….

Halka Arz Farkındalığı/Bilinç Düzeyi

1. Halka arz edilen hisse (pay) senetlerini takip ediyor musunuz? ( ) Evet ( ) Hayır
2. (Birinci soruya cevabınız "evet" ise) Halka arz için ortalama ne kadar bütçe ayırıyorsunuz?

( ) 100 TL - 200 arası ( ) 201 TL - 400TL arası ( ) 401 TL-600 TL arası ( ) 601 TL ve üzeri

3. (Birinci soruya cevabınız "evet" ise) Halka arz ile satın aldığınız payları ne kadar süre elinizde tutuyorsunuz?

( ) 1 gün ( ) 2-3 gün ( ) 4-5 gün ( ) 1 hafta ( ) 1 ay ve daha fazla

4. Halka arz edilen şirketleri tercih ederken nelere dikkat ediyorsunuz?

( ) Şirketin ortaklık yapısına

( ) Şirketin yıllık cirosuna

( ) Şirketin bulunduğu sektöre

( ) Şirketin bulunduğu endüstriye

( ) Halka arz edilen hissenin fiyatına

( ) Şirketin değerine

( ) Şirkete yönelik oransal değerlere

( ) Diğer…….

5. Halka arza yönelik yatırımınızı şekillendiren nedir?

( ) Sosyal medya paylaşımları ( ) KAP Bildirimleri ( ) Sosyal Çevre ( ) Diğer……

6. Halka arz yatırımı için hangi kanalları takip ediyorsunuz?

( ) Mobil bankacılık ( ) Tradingview ( ) Fintables ( ) İnfoyatırım ( ) KAP

7. Halka arz sürecinde hangi sektörlere yönelik yatırım yapıyorsunuz?

( ) Teknoloji Hizmetleri ( ) Finans ( ) Sağlık Hizmetleri ( ) Tüketici Hizmetleri
( ) Diğer……

8. Halka arz sürecinde hangi endüstrilere yönelik yatırım yapıyorsunuz?

( ) Uzay-Savunma ( ) Havayolları ( ) Alternatif Enerji ( ) Biyoteknoloji ( ) Gıda
( ) Diğer…….

9. Halka arz ile ilgili nasıl bir yatırım stratejisi izliyorsunuz?

( ) İlk 3 tavan sonrasında kademeli satış yaparım.

( ) Tavan serisinin sonlandığını düşünürsem tüm payları satarım.

( ) Tavan serisi sonlandıktan sonra kademeli alış yaparım.

( ) Halka arzı uzun vade yatırım için basamak olarak görürüm.

( ) Halka arzı kısa vadede kar getirici bir araç olarak düşünürüm.

( ) Her halka arz için bütçe ayırırım

( ) Halka arz edilen sektörler için detaylı araştırma yaparım.

( ) Halka arz ile ilgilenmiyorum

THE EFFECT OF CORPORATE GOVERNANCE ON THE BRAND VALUE OF THE COMPANY: EVIDENCE FROM BORSA ISTANBUL

Arş. Gör., Abdullah Kürşat MERTER[1], Dr., Yavuz Selim BALCIOĞLU[2], Arş. Gör., Sedat ÇEREZ[3], Prof. Dr., Gökhan ÖZER[4]

[1]Gebze Technical University, Faculty of Business Administration, Kocaeli / Türkiye, akmerter@gtu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6874-1890

[2]Gebze Technical University, Faculty of Business Administration, Kocaeli / Türkiye, ysbalcioglu@gtu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7138-2972

[3]Gebze Technical University, Faculty of Business Administration, Kocaeli / Türkiye, sedatcerez@gtu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6443-6319

[4]Gebze Technical University, Faculty of Business Administration, Kyrgyzstan-Turkey Manas University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Kocaeli / Türkiye, ozer@gtu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3255-998X

ABSTRACT

One of the key factors that determine success in today's business environment is the quality of corporate governance. The structures and procedures through which businesses are run and governed are referred to as corporate governance. This includes the interactions between different stakeholders, including the board of directors, shareholders, and other constituents. A fundamental concept in marketing and strategic management, brand value influences how different stakeholders perceive and trust a brand, which in turn shapes corporate values and ethical behavior. This study investigates whether corporate governance quality has any effect on the brand value of businesses. For this purpose, 17 businesses operating in Borsa Istanbul between 2012-2022 and whose corporate governance rating score and brand value could be reached were determined as samples. In the findings, it was determined that the corporate governance rating score had a statistically significant and positive effect on the brand value of businesses. Businesses with high corporate governance ratings experience higher brand value. Therefore, deficiencies that may occur in management can cause reputation risk, affect trust and have negative consequences on the brand value of the business. According to other empirical findings, the size variable has a statistically significant and positive effect on the brand value of businesses. For this reason, it is understood that large businesses have a higher brand value compared to others. The findings obtained as a result of the study provide important insights in terms of the effects of corporate governance on brand value, both academically and sectorally. This study is expected to provide a better understanding of the factors that shape brand value and to contribute to the corporate management and brand value literature.

Keywords: Corporate Governance, Brand Value, BIST

1. Introduction

After various economic scandals, such as Enron, Vivendi, and Worldcom, trust in businesses has been questioned, and investors' confidence has been shaken. Research suggests that one of the main reasons for such scandals is the deficiencies in corporate governance practices (Çavdar & Aydın, 2015).

The OECD (2004) defines corporate governance as the interactions between a company's shareholders, board of directors, and other interested parties (Mihaela & Alexandru, 2016). It further states that effective corporate governance is the establishment and pursuit of goals that serve the interests of both the company and its shareholders. Effective corporate governance structures have a number of benefits for firms, such as attracting investment, raising funds, and strengthening the foundations of corporate performance (Ehikioya, 2009). Mauboussin and Rappaport (2016) assume that a firm has two main objectives: maximizing shareholder value and protecting the interests of all stakeholders. Ploscaru et al. (2014) argue that corporate governance should be integrated into brand management to protect shareholder rights.

Firms should create value for their shareholders (Shleifer & Vishny, 1997). Research has found that investors are willing to pay more to buy shares of firms with better corporate governance practices (Rejeb & Frioui, 2012).

Corporate governance is an important factor in ensuring a sustainable economy and the long-term success of firms. Brand equity contributes significantly to corporate performance by increasing investors' trust in the brand. Studies examining the connection between brand equity and the caliber of corporate governance are few in number. This study examines the effects of corporate governance quality on the brand equity of the firm. For this purpose, the sample has been determined to be non-financial enterprises operating in Borsa Istanbul between 2012 and 2022.

The study's remaining hours are scheduled as follows: Previous studies and hypotheses are included in the second section. The methodology, including the variables, research model, and sample, is explained in the third section. The data is analyzed in the fourth section, and the outcomes are assessed in the final section.

2. Literature Review and Hypothesis Development

Ünlü and Yağlı (2016) looked at the impact of corporate governance subscores on the brand value of the company in their study on businesses operating in Borsa Istanbul between 2011 and 2015. As a result of the study, they observed that companies' corporate governance scores did not have any effect on brand value.

Zaman et al. (2019), who looked at how crucial good corporate governance to increase the brand value of the institution and attract investors, claimed that effective corporate governance will provide a sustainable business environment in addition to investor confidence.

Melo and Galan (2011), who looked at the impact of corporate social responsibility on the brand value of the company, observed that the lagged corporate social responsibility variable had a positive effect on brand value in a sample of US companies.

Based on agency theory, Jiraporn et al (2012) examined the connection between capital structures and the quality of corporate governance in businesses. As a result of the study, they found that there is a negative relationship between the company's leverage level and corporate governance quality, that is, companies with poor management operate with a higher level of indebtedness.

Mishra (2018) looked at the connections between corporate governance disclosures and a company's brand value, she found that the top 20 Indian companies' brand values were significantly impacted by the disclosures made by their boards of directors.

Effective corporate governance practices are designed to increase transparency, accountability, and the firm's performance (Olannye & Anuku, 2014; Puni & Anlesinya, 2020). Determining effective corporate governance practices within the company signals to stakeholders and potential investors that the company applies ethical rules in its activities, adopts responsible and effective decision-making processes, and sets long-term sustainable goals. These signals create a positive perception among investors and contribute to trust, which is one of the basic components of brand value. Therefore, thanks to effective corporate governance practices, making strategic decisions compatible with the interests of stakeholders is likely to have positive effects on brand value. In line with these arguments, the H1 hypothesis that businesses with high corporate governance scores experience higher brand value is given below.

H1: The corporate governance rating of businesses has a positive effect on the brand value of the company.

3. Methodology

3.1. Sample

The study's focus is on businesses that are present in Borsa Istanbul. The sample is limited to companies whose corporate governance rating score can be accessed from TKYD's website and whose brand value can be accessed from Brand Finance. In addition, in order to maintain a consistent and accurate analysis, the sample should be limited to non-financial institutions. In particular, financial enterprises such as real estate investment trusts, banks, insurance companies, and holdings will be excluded from the scope of this study. This limitation is due to the fact that these financial institutions are subject to a different set of regulations and practices that differ significantly from those in non-financial sectors. With these limitations, 147 observation values for 14 businesses were reached between 2012 and 2022. The company-specific variables used in the study were obtained from the Public Disclosure Platform. In order to prevent the extreme value in the created data set from adversely affecting the analysis results, the lower part was equal to 5% and the upper part was equal to the observation value corresponding to 95%. The entire analysis process was carried out with the Stata 17 statistical package program.

3.2. Research Model and Variables

The following research model was created to investigate how corporate governance scores affect the value of a company's brand.

$$Ln(BV) = \beta_0 + \beta_1 CGR + \beta_2 SIZE + \beta_3 LEVERAGE + \beta_4 ROA + \beta_5 INDUSTRY + \beta_6 YEAR + \varepsilon$$

The Ln(BV) variable in the model represents the dependent variable of the companies' brand value, following Ünlü & Yağlı (2016). *CGR* is the corporate governance rating variable created by the Turkish Corporate Governance Association (TKYD) based on corporate governance principles. *SIZE*, *LEVERAGE*, and *ROA* represent the control variables added to the model. By including these variables in the model, company-specific factors other than the corporate governance score are controlled. *INDUSTRY* and *YEAR* refer to variables representing sectoral and year effects. ε represents the error term of the model. Detailed explanations of the variables are given in Table 1.

Table 1: Definitions and Explanations of Variables

Variables	**Definitions and Explanations of Variables**
Ln(BV)	Brand Value: Natural logarithm of brand value
CGR	Corporate Governance Rating Score
SIZE	Firm Size: Natural logarithm of total assets
LEVERAGE	Firm Leverage: Total Foreign Resources / Total Assets
ROA	Return on Assets Ratio: Net Period Profit / Total Assets

3.3. Descriptive Statistics

Table 2 shows the number of observations, average standard deviation, and highest and lowest values of the variables included in the model. 147 observation values were reached in all variables. The lowest corporate governance rating score of the 17 businesses in the sample was 86.3, and the highest was 98.8, while the average value was 93.26. In addition, the average LEVERAGE value is 63.5%, indicating that the activities of the businesses in the sample are mostly financed with debt.

Table 2: Descriptive Statistics

Variable	Obs	Mean	Std. Dev.	Min	Max
Ln(BV)	147	5,413	1,149	3,555	7,553
CGR	147	93,26	2,579	86,3	98,8
SIZE	147	22,779	1,339	20,24	24,864
LEVERAGE	147	0,635	0,164	0,309	0,874
ROA	147	0,076	0,058	-0,027	0,203

In Table 3, the average and number of observations values of the corporate governance score variable according to years are given. According to the table, it is observed that the corporate governance rating scores of the companies in the sample have increased over the years.

Table 3: Change in Corporate Governance Rating Score by Years

Year	Mean	Freq.	Percent	Cum.
2012	88,595	11	7,48	7,48
2013	91,830	11	7,48	14,97
2014	91,102	12	8,16	23,13
2015	92,277	13	8,84	31,97
2016	93,005	13	8,84	40,82
2017	93,314	14	9,52	50,34
2018	93,661	14	9,52	59,86
2019	94,470	15	10,20	70,07
2020	94,955	14	9,52	79,59
2021	95,135	15	10,20	89,80
2022	95,443	15	10,20	100,00
Total	93,260	147	100,00	

Table 4 shows the correlation matrix of the variables included in the model. There was no high correlation between the independent and control variables that could negatively affect the analysis. According to the matrix, there is a statistically significant and positive (0.195) relationship between the corporate governance rating score and the brand value of the companies.

Table 4: Correlation Matrix

Variables	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
(1) Ln(BV)	1,000				
(2) CGR	0,195	1,000			
	(0,018)				
(3) SIZE	0,648	0,509	1,000		
	(0,000)	(0,000)			
(4) LEVERAGE	0,210	0,266	0,369	1,000	
	(0,011)	(0,001)	(0,000)		
(5) ROA	-0,404	-0,227	-0,263	-0,356	1,000
	(0,000)	(0,006)	(0,001)	(0,000)	

In order to check the existence of multicollinearity problems in the data set, in addition to the correlation between variables, VIF and Tolerance values of independent variables were also examined. If the VIF values of the independent variables are greater than 10 and the Tolerance values are less than 0.1, a multicollinearity problem is encountered (Çokluk, 2012). VIF and Tolerance values of the variables are given in Table 5. As can be seen from the table, VIF values

are less than 10 and tolerance values are greater than 0.1. This shows that there will be no multicollinearity problem in the model.

Table 5: VIF and Tolerance Values

	VIF	Tolerance
CGR	1,37	0,7282
SIZE	1,48	0,6759
LEVERAGE	1,27	0,7880
ROA	1,18	0,8464

4. Empirical Findings

The regression analysis results of model 1, which was created to examine the effect of the corporate governance rating score on the brand value of the company, are given in Table 6. The F value of the model has a statistically significant value (21.697) at the 1 percent level. Therefore, the model created has significant predictive power for the brand value of companies.

It is seen that the coefficient of the *CGR* variable, which expresses corporate governance quality, has a statistically significant and positive (0.118) coefficient on the brand value of companies. Therefore, businesses with high corporate governance quality experience more brand value. This finding supports the h1 hypothesis: "The corporate governance rating of businesses has a positive effect on the brand value of the company."

The coefficient of the *SIZE* variable, which is added as a control variable and represents the size of the company, is also significant and positive at the one percent level, in line with Ünlü and Yağlı (2016). This shows that large businesses have more brand value.

No significant effect of the control variables *LEVERAGE* and *ROA* on the brand value of the company was found.

Table 6: Regression Results

Ln(BV)	Coef.	St.Err.	t-value	p-value	[95% Conf	Interval]	Sig
CGR	0,118	0,041	2,85	0,005	0,036	0,199	***
SIZE	0,637	0,056	11,38	0,000	0,526	0,748	***
LEVERAGE	-0,547	0,39	-1,40	0,163	-1,319	0,224	
ROA	-0,475	1,168	-0,41	0,685	-2,787	1,837	
Constant	-17,403	3,364	-5,17	0,000	-24,059	-10,746	***

Industry Effect	Yes	Number of obs	147
Year Effect	Yes	Prob > F	0,000
R-squared	0,764	F-test	21,697

5. Conclusion

In this study, the effect of corporate governance quality on the brand value of companies was examined. For this purpose, non-financial companies operating in Borsa Istanbul, where both the corporate governance rating score and brand value can be reached, were determined as a sample.

According to the findings of the study, corporate governance quality positively affects the brand value of the company. Therefore, companies with good corporate governance practices experience more brand value. According to another finding obtained in the study, large businesses have more brand value. Larger businesses have larger budgets, which is likely to impact brand value by increasing visibility across various channels.

In subsequent studies, the effects of sub-items of the corporate governance rating (shareholders, stakeholders, public disclosure, and board of directors) on brand value can be investigated.

REFERENCES

Çavdar, Ş. Ç., & Aydın, A. D. (2015). Corporate Governance and Dividend Policy : An Empirical Analysis From Borsa Istanbul Corporate Governance Index (XKURY). Accounting and Finance Research, 4(3), 66 - 76. doi:http://dx.doi.org/10.5430/afr.v4n3p66

Çokluk, Ö. (2012). Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları. Ankara: Pegem Akademi.

Ehikioya, B. I. (2009). Corporate Governance Structure and Firm Performance in Developing Economies: Evidence From Nigeria. Corporate Governance, 9(3), 231 - 243. doi:https://doi.org/10.1108/14720700910964307

Jiraporn, P., Kim, J.-C., Kim, Y. S., & Kitsabunnarat, P. (2012). Capital Structure and Corporate Governance Quality: Evidence from the Institutional Shareholder Services (ISS). International Review of Economics and Finance, 22, 208 - 221. doi:https://doi.org/10.1016/j.iref.2011.10.014

Mauboussin, M. J., & Rappaport, A. (2016). Reclaiming the Idea of Shareholder Value. HarvardBusiness Review.

Melo, T., & Galan, J. I. (2011). Effects of Corporate Social Responsibility on Brand Value. Journal of brand management, 18, 423-437. doi:https://doi.org/10.1057/bm.2010.54

Mihaela, H., & Alexandru, Ş. R. (2016). Creating Value – From Corporate Governance to Total Shareholders Return. An Overview. Studies in Business and Economics, 11(2), 36 - 50. doi:10.1515/sbe-2016-0019

Mishra, P. (2018). Relationship between Brand Equity and Corporate Governance Disclosures: A Study of Top 20 Brands in India. Business and Economics Journal, 9(2), 1000355. doi:10.4172/2151-6219.1000355

OECD. (2004). Principles of Corporate Governance. OECD Publishing, Paris.

Olannye, A. P., & Anuku, D. (2014). Corporate Governance and Organizational Performance in the Nigerian Banking Industry. Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences, 5(6), 525 - 531.

Ploscaru, C.-C., Munteanu, C.-C., & Florea, D.-L. (2014). The Implementation Of Corporate Governance Into Brand Management. SEA - Practical Application of Science, 11(3), 527 - 532.

Puni, A., & Anlesinya, A. (2020). Corporate Governance Mechanisms and Firm Performance in a Developing Country. International Journal of Law and Management, 62(2), 147 - 169. doi:10.1108/IJLMA-03-2019-0076

Rejeb, W. B., & Frioui, M. (2012). The Impact Of Good Corporate Governance Practices On Stakeholder's Satisfaction In Tunisian Listed Companıes. International Journal Of Business And Management Studies, 4(2), 187 - 199.

Shleifer, A., & Vishny, R. W. (1997). A Survey of Corporate Governance. The Journal of Finance, 52(2), 737 - 783.

Ünlü, U., & Yağlı, İ. (2016). Corporate Governance and Brand Value. European Journal of Business and Management, 8(15), 65 - 73.

Zaman, A., Chowdhury, I. U., & Islam, M. S. (2019). Branding Good Corporate Governance: A Pathway to Strengthen Investors' Perception and Brand Equity. International Journal of Economics and Management Engineering, 13(5), 686 - 691.

A NEW ERA OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT WITH ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Dr. DENİZ DEVRİM TAŞDEMİR

Milli Savunma Üniversitesi, Savunma Yönetimi Bölümü, denizdevrim.tasdemir@kkk.tsk.tr

ORCID ID: 0000-0001-5396-9788

ABSTRACT

Artificial intelligence (AI) can revolutionize the future of human resource management (HRM). This research aims to comprehensively examine the integration of AI into HRM, scrutinizing its applications and the evolving roles of HR professionals. We aim to offer a thorough comprehension of the influence of AI on HR by analyzing pertinent literature and providing empirical examples. This analysis will examine the opportunities inherent in the ever-changing AI field. It will address the historical progression, current applications, and potential advancements. The incorporation of AI into HRM was initially aimed at automating administrative tasks but has evolved into a strategic partnership that facilitates decision-making and changes many HR processes. The research includes recruiting and talent acquisition, employee onboarding and engagement, performance management, learning and development, and predictive analytics for planning. By incorporating these AI systems, a collaborative environment can be fostered between HR specialists and AI. Moreover, the research indicates that AI-HRM will undergo significant improvement in the future, including enhanced analytics.

Anahtar Kelimeler: Human Resource Management, Artificial intelligence, Talent Management

1. INTRODUCTION

Incorporating AI into many domains of HRM has recently become a significant catalyst, leading to a reconfiguration of talent acquisition, development, and retention practices. Integrating AI with various technological tools, including video conferencing, augmented reality, chat applications, and social media platforms, has begun to demonstrate notable advantages within HR. The phenomenon of synergy has initiated a process of redefining job descriptions and fundamentally transforming the nature of work within human resources departments.

The pervasive impact of AI is seen across various aspects of HR, encompassing job design, analysis, recruitment, placement, performance evaluation, and training. For example, using AI in the recruiting process can increase job accessibility for individuals with disabilities, challenge and dismantle traditional biases, and improve the collaborative abilities of interns by using augmented reality-based peer learning. The role of AI is not confined solely to HR operations but rather encompasses the enhancement of HR components such as training and development, recruitment, and compensation management, increasing their efficacy.

AI-powered solutions facilitate the presentation and modification of employee data, encompassing personal addresses, organizational information, vacation timetables, and the status of leave applications, all accessible via applications on mobile devices such as tablets and smartphones. Administrators or human resources workers can retrieve an individual's employment chronology, team affiliations, performance evaluations, and other pertinent job-related and employee appraisal information. The application of artificial intelligence can significantly enhance a variety of operational issues that fall under the purview of the HR realm. These technologies can enhance recruiting procedures, refine people selection methods, optimize performance analysis approaches, streamline employee data compilation, provide real-time information retrieval capabilities, and ensure accurate and dependable information.

The integration of artificial intelligence into HR tasks has demonstrated promise and proficiency in enhancing operational efficiency, forecasting procedures, identifying issues, detecting problems, analyzing trends, and evaluating the organizational environment. As a result, integrating AI within enterprises can enhance the work experience by promoting efficiency, adaptability, and a focus on user needs. AI-powered HR technologies possess significant potential to augment employee productivity within firms and boost the efficiency of HR employees.

The present work explores the integration of AI in HRM and its significant impact on the workforce. It will explore the various applications of AI and the evolving responsibilities of HR specialists in the modern day of AI. By examining the existing literature and real-world examples, we aim to comprehensively understand how AI reshapes HR practices and what challenges and opportunities lie ahead in this dynamic landscape.

2. LITERATURE REVIEW

The definition of AI encompasses machine-based systems capable of making predictions, recommendations, or decisions for human-defined objectives, influencing real or virtual environments [1]. According to Ref. [2], the field of artificial intelligence focuses on creating computer systems capable of imitating human intelligence. AI stands for the capacity of computer systems to execute intricate tasks, process extensive information, acquire knowledge, resolve issues, and focus on reproducing certain aspects of human cognition [3]. Researchers in this subject aim to provide robots with human-like comprehension, problem-solving skills, and cognitive processes [4]. Scholars conducted efforts to convert computers into creatures with the capacity for comprehensive cognition, whereas [5] emphasized the development of machines capable of doing jobs conventionally associated with humans.

Ref. [6] also advocated for advancing systems that can replicate human cognitive processes, even in intricate jobs like operating vehicles. According to Ref. [7], AI systems have exceptional proficiency in automated data analysis within defined areas. These systems utilize statistical computations to identify causal linkages and assist decision-makers. As Ref. [8] stated, contemporary AI systems have surpassed their previous role as simply instruments and have evolved into essential requirements. The significant influence of these bodies on society is seen in their adeptness in effectively managing and organizing data, classifying digital documents, and enabling extensive data analysis [3]. The advancement of these skills implies

that AI can make significant advances in intelligence and cognition, potentially leading to the development of super-artificial intelligence shortly [9].

In the HRM field, AI can enhance operational efficiency, provide data-centric insights, and enhance the quality of decision-making. In order to successfully integrate diverse information, promote cooperation across multiple disciplines, and support the effective adoption of artificial intelligence while nurturing the growth of proficient individuals in the AI era, it is of the utmost importance to perform an extensive evaluation encompassing multiple fields [10]. In recent times, in the HRM realm, there has been a notable trend among large corporations to adopt AI solutions to optimize and improve their HR operations [11]. The adoption of this technology in the field of HRM has experienced significant growth, mainly due to the widespread implementation of digital HRM systems [12]. Ref. [13] examines the correlation between the extensive utilization of artificial intelligence in human resources, marketing, finance, and manufacturing and the process of digital transformation. The utilization of AI within the realm of HRM can revolutionize numerous HR procedures, including but not limited to recruitment, training, performance management, and data analysis. Ref. [14] analyzes the impact of artificial intelligence on recruiting. They utilize secondary sources to analyze AI recruitment techniques. Ref. [15] examines the potential impact of AI on training, personnel management, and employee retention. AI allows HR professionals to efficiently evaluate vast amounts of data, equipping them with crucial information and analytical resources to facilitate well-informed decision-making [13]. Ref. [16] analyzes the impact of AI on talent acquisition and finds that HR managers require their perspectives to assess and appraise AI tools for talent acquisition. The scope of AI within the realm of HRM extends beyond data analysis. Contextual AI applications have been implemented to automate various HR interactions, including recruiting interviews and addressing routine employee inquiries.

Moreover, AI encompasses various algorithms and technologies to enhance and refine recruitment procedures. Within this context, combining HRM with AI facilitates the advancement of more effective and strategic HRM methodologies within business. However, the integration of AI with HRM presents specific obstacles and hazards. The potential risks of this phenomenon may include concerns about employees' privacy, alterations in human resource management strategies, and mistrust among individuals involved [11]. Hence, it is imperative for human resource professionals and organizational leaders to diligently oversee and effectively manage the use of artificial intelligence within the realm of human resource management [17].

3. DISCUSSION

Ref. [11] states that artificial intelligence systems operate with different levels of autonomy as they identify and analyze inputs from machines and humans to provide actionable alternatives or information. The utilization of NLP abilities has prompted discussions about the transformative capacity of artificial intelligence in organizational roles and functions [18]. These conversations have been started in the extensive field of artificial intelligence and continue with the incorporation of AI into HRM. This significant development aligns with the general technological improvement in the professional realm. The introduction of computerized payroll and personnel record systems is credited with the inception of AI in HRM. During its initial development, HRM mainly focused on manual and administrative duties, particularly

record-keeping and regulatory compliance. The systems deployed in the 1950s and 1960s were developed to enhance administrative procedures and reduce the need for tangible documents. Although the origins of AI in HRM may be traced back several decades, its significant impact has become increasingly pronounced in recent years. The 1970s to the 1990s marked the advent and early development of automation in HRM. During this period, the essential principles of AI in HRM were established, notably by implementing Human Resource Information Systems (HRIS). The field of HRM has had a progressive evolution, leading to the incorporation of enhanced functionalities such as performance evaluation and benefits management. Ref. [19] asserts that the primary objective of these early systems mostly revolved around the mechanization of administrative tasks, particularly payroll processing and record-keeping. While these systems may not align with the contemporary understanding of artificial intelligence, they played a significant role in the digitization of HR processes. Moreover, they established the groundwork for advancing more sophisticated HRM solutions driven by artificial intelligence.

However, the advent of computing technology sparked a significant shift in the field of HRM, resulting in a progressive shift towards automation during the latter half of the 20th century. The period from the early 2000s to the late 2010s saw notable advancements in intelligent recruitment and personnel management. The advent of the 21st century marked a significant shift in the domain of HRM, marked by the implementation of recruitment tools and talent management systems that leverage AI technology [20].

The Fourth Industrial Revolution has driven firms towards more digitization, requiring the synchronization of digital resources to achieve sustained competitive advantages [21]. HRM faces a dual challenge during digital transformation: adapting HRM procedures to digitalization and actively assisting in the overall digital transformation of enterprises [22]. HR professionals are well-placed to take the lead in this effort, significantly contributing to transforming organizational resources into strategic capabilities. The interdependent connection between technology and companies is emphasized, as swift technological advancements offer an intelligent, digital framework for HRM activities [23].

There is a wide variety of applications for artificial intelligence, and it presents a complex area [24]. AI is a vital part of the current technological environment. In their study, Ref. [25] examined the possible use of artificial intelligence approaches across all domains of HRM. They emphasized the significance of ensuring that the functionalities of AI are aligned with HR duties. The literature review aims to connect the gap between research and practice and the need for technological application. It will provide insights into the practical implementation and academic discourse surrounding the use of AI approaches in HRM processes. Although developing "strong" AI with human-like intellectual abilities is still possible, the current scenario is dominated by "weak" AI applications. Incorporating sub-disciplinary elements such as machine learning, artificial neural networks, analytics, and robotic process automation enhances the field of artificial intelligence in human resource management. Machine learning, in particular, is significant for its ability to derive knowledge from past experiences [26].

The emergence of online recruitment platforms has facilitated the integration of AI into the talent acquisition process. These platforms utilize algorithms to streamline connecting those seeking employment with available job opportunities. During this particular time frame, there

was a notable progression in AI applications, facilitating the capability to analyze extensive datasets effectively. The algorithms above possessed the capability to identify the most suitable applicants, assess resumes, and generate prognostications regarding the potential success of candidates by using historical data. These applications are designed to provide targeted solutions for specific recruitment and selection HRM procedures [27]. Organizations have adopted AI algorithms to align job criteria with the qualifications possessed by applicants, thus enhancing and optimizing the recruitment process. Artificial intelligence resulted in a significant breakthrough in the field of HRM around the middle of the 2010s.

The advancement facilitated the integration of AI-powered chatbots and virtual assistants into HRM strategies. Using conversational agents has resulted in a notable paradigm shift within HR support, mainly attributed to their capacity to handle employee inquiries effectively, optimize onboarding processes, and even facilitate initial interview stages [28]. This measure effectively reduced the burden on human resources workers by automating repetitive tasks and offering timely assistance to employees in the late 2010s. In more recent years, there has been a significant increase in AI's predictive capabilities in the HRM [29]. Contemporary predictive analytics models can generate precise prognostications regarding employee turnover [30]. These models efficiently identify individuals more likely to depart from the firm. Furthermore, they offer recommendations for proactive interventions designed to retain high-performing personnel. Through analyzing historical data and integrating real-time inputs, AI technologies allow HR professionals to make well-informed judgments grounded on data.

The integration of AI within the domain of HRM has played a significant role in the development of customization and its impact on the employee experience, thereby characterizing the present period. Also, these technologies effectively tackle and diminish attrition rates [31]. AI-powered solutions possess the capacity to tailor training programs, career paths, and benefits packages by utilizing the unique profiles of each employee. A tailored approach enhances the work environment, increasing employee involvement and contentment. The evolution of AI in HRM exemplifies its transition from basic automation to sophisticated, anticipatory, and customized solutions. In the present era, AI has surpassed its previous function as a tool for HR professionals and has instead become a strategic partner in talent management, significantly impacting the attainment of organizational goals.

4. RESULTS

4.1. Assessment of Applicants for Recruitment and Talent Acquisition

One of the primary areas where AI has reshaped HRM is recruitment and talent acquisition. AI-driven applicant tracking systems (ATS) have streamlined the initial screening of resumes, allowing HR professionals to focus their efforts on candidates who closely match job requirements [32]. Predictive analytics are essential for finding prospective applicants by analyzing past data, thus enhancing the efficiency of the recruitment procedure [49]. Additionally, AI-powered chatbots are increasingly used for initial candidate interactions, answering queries, and scheduling interviews [50]. AI has found versatile applications within the field of HRM, contributing to more efficient, data-driven, and strategic HR practices. Incorporating AI technology has significantly transformed recruitment and talent acquisition, enhancing efficiency, objectivity, and data-driven decision-making inside HRM operations. AI-

powered systems demonstrate exceptional proficiency in automating the preliminary evaluation of resumes and job applications [15]. These systems employ machine learning algorithms to assess and prioritize applicants according to predetermined criteria. Not only does this practice result in substantial time-saving for HR experts, but it also guarantees a more impartial evaluation process, hence mitigating the risk of human bias. AI algorithms can effectively and efficiently align candidate profiles with job requirements. Through real-time analysis, AI can discern the most suitable individuals for particular positions by evaluating their abilities, qualifications, and experience [16]. This enhances the efficiency and precision of candidate selection. The utilization of AI-powered chatbots and virtual interview aids has emerged as a significant tool in the recruitment process. These systems actively interact with candidates, responding to their inquiries and facilitating preliminary interview processes. Ensuring a smooth and standardized experience for applicants simultaneously reduces the time and energy HR specialists use.

ATS is software organizations use to manage and streamline recruitment processes. AI-enabled ATS and chatbots are crucial in resume screening, candidate job description matching, and interview scheduling. AI-enabled ATS have become crucial instruments in optimizing the early phases of the recruitment process [51]. These systems can handle and analyze resumes effectively thanks to their natural language processing (NLP) capabilities. Implementing semantic matching algorithms by artificial intelligence-driven ATS enables the accurate selection of candidates by comparing their qualifications, skills, and experience with the requirements given in job descriptions [52].

Moreover, it has been observed that these ATS play a crucial role in streamlining many administrative activities within the recruiting process. For instance, they facilitate the automated sending of rejection emails and the efficient scheduling of interviews. As a result, human resource professionals can allocate their valuable time toward more strategic parts of recruitment, as highlighted by Ref. [49].

The field of predictive analytics involves the use of statistical models and data analysis techniques to make predictions about future events or outcomes. Forecasting analytics is a systematic approach that utilizes past data to identify new candidates and assess their suitability for the position. The emergence of predictive analytics, which falls under the umbrella of artificial intelligence, has significantly transformed the talent acquisition field. This technology empowers organizations to anticipate and project their employment requirements by leveraging previous data. According to Ref. [49], predictive models powered by AI are utilized to examine various elements such as employee turnover, seasonal fluctuations, and market trends. These models provide significant insights into the timing and locations where skilled individuals would be needed. Using a proactive strategy enables HR departments to actively participate in strategic talent planning, hence facilitating the alignment of available talent with corporate needs [32].

Video interviews and behavioral assessments are used in the context of hiring processes. Using artificial intelligence algorithms to evaluate video interviews enables the assessment of candidates' behavioral traits and competencies. AI has facilitated the introduction of novel approaches for evaluating candidates, shown by using AI algorithms to evaluate video interviews. During video interviews, AI assesses candidates' vocal responses and considers non-

verbal indicators and behavior, thereby thoroughly evaluating their appropriateness. The utilization of artificial intelligence in behavioral assessment plays a vital role in identifying personality traits and cultural compatibility. This is important in aligning applicants with a business's values and work culture [50].

AI significantly mitigates bias in recruiting processes by prioritizing qualifications and skills, reducing the impact of unconscious bias that can affect human decision-making. Utilizing machine learning algorithms in AI recruitment tools involves training these algorithms on objective criteria. This practice mitigates the potential for discriminatory judgments that may be influenced by characteristics such as gender, race, or other irrelevant concerns [52]. AI has instigated a significant transformation in the HRM domain, particularly in recruitment and talent acquisition. The implementation of this technology has resulted in the optimization of administrative processes, improved precision in candidate matching, facilitated the ability to forecast labor needs, and mitigated the influence of bias in decision-making. These developments ultimately result in enhanced and optimized talent acquisition tactics, yielding advantages for firms and individuals seeking employment.

4.2. Onboarding and Engagement of Employee

AI has also contributed to improving employee onboarding and engagement. AI-powered virtual assistants guide new hires through onboarding processes, providing information and addressing their questions effectively [52]. Sentiment analysis tools monitor employee feedback and interactions to gauge engagement levels and job satisfaction [50]. The onboarding process is crucial in shaping an employee's entire experience inside a company. It critically affects the formation of their first perspective and the creation of the groundwork for long-term involvement [53].

Incorporating AI into this particular procedure has resulted in notable enhancements in effectiveness and customization. AI-powered virtual assistants have emerged as precious resources in the onboarding procedure. The purpose of these assistants is to offer direction, knowledge, and support to newly hired individuals during their initial period of employment inside the firm. Using NLP, virtual assistants can answer common questions, grant access to necessary resources, and provide precise guidance on paperwork and processes. The advantages of employing AI-powered virtual assistants in onboarding are many and varied. They guarantee a uniform and standardized onboarding encounter for all newly recruited employees, decreasing the possibility of disregarding crucial information. Furthermore, these virtual assistants are accessible around the clock, enabling newly hired personnel to seek guidance on their own time, a particularly advantageous feature for geographically separated or remote teams.

AI also serves a crucial function in augmenting employee engagement during the first onboarding period [50]. Artificial intelligence algorithms can customize the onboarding process to align with each individual's unique requirements and goals by examining data about the newly hired individual's background, talents, and preferences. As an illustration, AI can provide recommendations about targeted training modules, introduce pertinent team members, and even propose possible mentors, all of which are determined based on an employee's profile and career objectives. Implementing a customized strategy expedites the onboarding process and cultivates a feeling of inclusion and active participation right from the beginning. Employees perceive

that their distinct proficiencies and ambitions are esteemed, which can have a durable favorable influence on their dedication to the firm.

In order to assess the level of employee engagement and satisfaction during the onboarding process, organizations utilize sentiment analysis techniques driven by artificial intelligence. These systems can monitor employee feedback, surveys, and social interactions, offering real-time insights into the onboarding process and the experiences of newly hired employees. By proactively identifying possible challenges or areas of improvement in the early stages, human resources professionals can implement initiatives to enhance the onboarding experience. For example, suppose sentiment analysis indicates that a cohort of recently recruited individuals often expresses discontentment over a particular facet of the onboarding procedure. In that case, the human resources department can promptly attend to the matter, guaranteeing a seamless transfer for subsequent personnel. Integrating AI into employee onboarding and engagement processes is a deliberate decision by firms to enhance the effectiveness and productivity of this crucial stage in the employee lifecycle.

AI-powered virtual assistants optimize administrative processes, deliver consistent assistance, and guarantee a tailored user experience [54]. In addition, using sentiment analysis techniques empowers human resources departments to proactively address concerns, promote employee engagement, and create long-term commitment [55]. With the continuous advancement of AI technology, there is a growing potential for developing more sophisticated and customized onboarding experiences. This promises further to enhance the connection between employees and their respective firms.

4.3. Employee Engagement Enhanced Through AI-Powered Support

The enhancement of employee engagement continues to be a prominent area of interest within the field of HRM in modern times. Organizations actively explore novel approaches to cultivate a more committed and involved workforce. An example of an innovation in HRM is the incorporation of AI-enabled chatbots and virtual assistants. According to Ref. [56], the technology above developments has exhibited the capacity to significantly augment employee engagement and pleasure. AI-driven chatbots and virtual assistants provide prompt access to HR resources and assistance, addressing a significant determinant of employee engagement, as identified by Ref. [57]. Accessibility ensures that workers can seek assistance and access information at their convenience, including outside regular working hours. The following enhances the sense of the organization's responsiveness and care towards its personnel [58]. Personalization constitutes a crucial element in the influence of artificial intelligence on employee engagement. According to Ref. [59], AI-powered systems can be customized to fulfill the particular requirements of individual workers. These systems offer targeted HR-related information and assist employees in navigating through different HR procedures. According to Ref. [60], implementing personalization strategies improves the employee experience and cultivates a feeling of worth within the organizational context. In addition, AI is crucial in maintaining consistency and precision when addressing HR queries, minimizing the probability of misinterpretations or mistakes [46].

In contrast to human agents, whose understanding and application of HR policies may differ, AI-driven chatbots offer consistent information, fostering employee trust and assurance. Ref. [48] argues that AI-powered solutions allow HR practitioners to devote their time and energy

to more complex and strategic tasks. As an outcome, this boosts both the effectiveness and efficiency of HR operations. Moreover, AI can collect and assess employee feedback via surveys and sentiment analysis. Companies can empower themselves by proactively addressing complaints and improving the entire work environment [47].

4.4. Performance Management:

Performance management has benefited from AI's data-driven insights. AI algorithms analyze employee tasks, interactions, and achievements, facilitating continuous performance monitoring. Machine learning models identify performance patterns and suggest personalized development plans, enabling HR professionals to nurture talent effectively. AI facilitates ongoing performance monitoring by analyzing data on employee duties, interactions, and accomplishments. According to Ref. [32], machine learning algorithms can detect performance patterns and provide individualized improvement plans. The management of performance is an essential aspect of HR as it directly impacts the productivity of a business and the development of its employees. The incorporation of AI into this particular field has brought about a significant transformation in how corporations oversee, evaluate, and enhance employee performance [33].

4.4.1. Continuous Performance Monitoring: AI-driven tools enable continuous performance monitoring by analyzing various data sources [34]. These sources can include employee tasks, interactions, project outputs, and even feedback from colleagues and managers. AI algorithms process this data in real time to comprehensively view an employee's performance [35]. One significant advantage of continuous performance monitoring is its ability to identify strengths and areas needing improvement. Employees can promptly make adjustments and improvements by providing ongoing feedback, enhancing overall performance.

4.4.2. Performance Patterns and Personalized Development Plans: Machine learning algorithms within AI systems can recognize patterns in employee performance data [32]. For example, an AI system may identify that certain employees consistently excel in specific areas, such as project management or customer interactions, while struggling in others. AI can recommend personalized development plans for each employee based on these insights. These plans may include targeted training, mentorship, or additional resources to help employees improve their weaker areas [36]. This tailored approach enhances individual performance and aligns employee development with organizational goals.

4.4.3. Objective Evaluation and Fairness: AI systems provide an unbiased and consistent assessment of employee performance by using data-driven analysis and pre-established standards [37]. AI in performance management reduces subjective bias and ensures objective evaluations. The latter is particularly advantageous for companies that are in the process of creating a transparent and equitable performance management system.

4.4.4. Real-time Feedback: Firm managers can acquire helpful knowledge by utilizing objective data and logical analysis rather than depending on subjective judgments or assessments. HR analytics applies systematic and logical approaches to examine data [23]. AI-driven performance management systems offer the advantage of real-time feedback [32]. Instead of waiting for annual or semi-annual reviews, employees can receive immediate insights into their performance. This timely feedback empowers employees to make rapid improvements

and adjustments, contributing to overall organizational agility [38]. AI has significantly transformed performance management by enabling continuous monitoring, personalized development plans, objective evaluations, and real-time feedback. These advancements benefit individual employees and strengthen an organization's ability to meet its strategic objectives. The advancement of AI technology brings forward the possibility of developing more complex performance management systems that include predictive analytics and provide improved insights. It can also improve the company's performance and its employees' growth.

5. Learning and Development:

The growing utilization of learning analytics has generated substantial prospects for implementing artificial intelligence [39]. Learning and development are pivotal in organizational growth and employee skill enhancement [40]. The integration of AI has significantly transformed traditional approaches, ushering in a new era of personalized, accessible, and effective learning [25]. AI-powered personalized learning platforms have gained popularity, leveraging machine learning algorithms to analyze employee data, including skills, preferences, and career goals [41]. These platforms recommend tailored training courses for each employee, aligning training with individual career paths and enhancing overall skill development. This personalized approach fosters increased employee engagement and improves skills crucial for professional growth [42].

Furthermore, NLP is crucial in AI-driven learning and development, enabling prompt assistance through virtual assistants. Equipped with NLP capabilities, these chatbots interact with employees during training sessions, understanding and responding to natural language queries. This interactive learning experience ensures accessibility and efficiency, enabling employees to receive help promptly when needed [43]. AI systems also contribute to data-driven progress tracking during training, monitoring factors such as completion rates, quiz scores, and the time spent on various learning modules. This data is invaluable for HR professionals and trainers, providing insights into areas where employees may struggle and allowing adjustments to the training content as necessary and unbiased [43].

Moreover, AI enables adaptive learning paths, automatically advancing employees who quickly master specific skills to more challenging material while providing additional resources and support to those struggling [32]. This adaptability ensures that employees receive the most relevant and practical training tailored to their current skill levels. In conclusion, integrating AI into learning and development brings personalization, accessibility, and data-driven insights, shaping tailored learning experiences for individual needs [44]. This not only contributes to enhanced employee skills but also enhances organizational competitiveness. As AI advances, the potential for even more sophisticated learning and development tools incorporating virtual reality, augmented reality, and advanced analytics holds promise for the future of HRM.

6. Predictive Analytics for HR Planning:

Predictive analytics, driven by AI, has evolved into an effective instrument for strategic HR. It enables organizations to obtain data-driven knowledge and make intelligent choices about workforce management. AI-driven predictive models forecast future workforce needs, turnover rates, and skill gaps, aligning HR strategies with broader business goals [32]. These models leverage historical data, analyzing factors such as past hiring patterns, turnover rates, and projected growth to predict the number and types of employees required. For example, the AI

system can predict additional staffing needs and specific skill requirements in organizational expansion, proactively enabling HR professionals to plan for recruitment, training, and talent development.

Another crucial application of predictive analytics in HR planning is the identification of flight-risk employees [17]. AI algorithms analyze employee data to pinpoint individuals at risk of leaving the organization by considering factors like changes in job satisfaction, performance metrics, and external market trends. By identifying employees likely to leave, HR departments can implement targeted retention strategies, such as personalized career development plans or improved work-life balance initiatives, to retain valuable talent [45].

Predictive analytics also contribute to strategic workforce planning, offering insights into current skill gaps within the organization and predicting future skill requirements [32]. For instance, during a digital transformation, AI can identify the need for specific IT skills, allowing organizations to develop plans to either upskill existing employees or hire new talent with the required expertise [61].

Integrating predictive analytics into HR planning facilitates a shift from reactive to proactive decision-making [62]. These data-backed decisions enhance workforce productivity, reduce turnover rates, and ensure that the organization is adequately staffed to meet its goals. In conclusion, AI-powered predictive analytics has become indispensable for HR planning, optimizing workforce management, and contributing to organizations' overall success and sustainability [63]. As AI technologies advance, the accuracy and sophistication of predictive analytics in HR planning are expected to improve further, enabling organizations to stay ahead in a rapidly changing business environment.

References

[1] OECD, *Artificial Intelligence in Society*, OECD Publishing, Paris, 2019.

[2] Russell, S. and Norvig, P., *Artificial Intelligence: A Modern Approach*, Pearson Education Limited, London, 2003.

[3] Taşdemir, D. D., Arda, L. F., and Kara, M. In the Digital Age: An Ethic Model Proposal for Artificial Intelligence Systems as a Security Practice. In (Ed.), Full Texts Book (Volume 1) (pp. 98-109). IKSAD Publications, Adana, 2023.

[4] Bellman, R.E., *An Introduction to Artificial Intelligence: Can Computers Think*, Boston: Boyd and Fraser Publish, 1978.

[5] Kurzweil, R., *The Age Of Intelligent Machines*, M.I.T. Press, Massachusetts, 1990.

[6] Nilsson, N. J., *Artificial intelligence: A new synthesis*, Morgan Kaufmann Press, Massachusetts ,1998.

[7] Sucu, E., Yapay Zekâ ve Makine Öğrenmesi, Journal of Computer and Education Research, 8(15), 252–265, 2020.

[8] Alexandre, S., Artificial Intelligence: A new digital ecosystem. Journal of Innovation and Knowledge 2(2): 64-71, 2017.

[9] Bostrom, N., *Superintelligence: paths, dangers, strategies.* Oxford, Oxford University Press, 2016.

[10] Pejic-Bach, M., Bertoncel, T., Meˇsko, M., and Krsti´c, Z. Text mining of industry 4.0 job advertisements. International Journal of Information Management, 50, 416–431, 2020.

[11] Tambe, P., Cappelli, P., and Yakubovich, V. Artificial intelligence in human resources management: Challenges and a path forward, California Management Review, 61(4), 15–42, 2019.

[12] Fındıklı, M. M., and Celep, M. The Effects Of Electronıc Human Resources Practıces On Organızatıonal Outcomes: A Study On Foreıgn Enterprıse Insurance Companıes In Turkey. Bilgi Ekonomisi Ve Yönetimi Dergisi, 13(1), 63-77, 2018.

[13] Jain, E., and Yadav, A. Marketing and Technology: Role of Technology in Modern Marketing. IOSR Journal of Business and Management, pp. 19, 49–53, 2017.

[14] Geetha, R., and B. Reddy. Recruitment through artificial intelligence: a conceptual study. International Journal of Mechanical Engineering and Technology (IJMET) 9(7): 63–70, 2018.

[15] Merlin.P, R., and Jayam.R. Artificial Intelligence in Human Resource Management. International Journal Of Pure And Applied Mathematics, 119(17), 1891-1895, 2018.

[16] Pillai, R., and Sivathanu, B. Adoption of artificial intelligence (A.I.) for talent acquisition in I.T./ITeS organizations. Benchmarking: An International Journal, 27(9), 2599-2629, 2020.

[17] Malik, A., Budhwar, P., Patel, C., and Srikanth, N. R. May the bots be with you! Delivering H.R. cost-effectiveness and individualized employee experiences in an M.N.E. The International Journal of Human Resource Management, 1–31, 2020.

[18] Huffman, K., ChatGPT and generative A.I.: what this technology means for today's C.I.O. available at: https://www.forbes.com/sites/forbestechcouncil/2023/03/02/chatgpt-andgenerative-ai-what-this-technology-means-for-todays-cio/ (accessed 26 September 2023).

[19] Lawler, E. E., Mohrman, S. A., and Ledford, G. E. *Employee involvement and total quality management: Practices and results in Fortune 1000 companies.* John Wiley and Sons, 1989.

[20] Bersin, J., *Becoming irresistible: A new model for employee engagement.* Deloitte: University Press, 2014.

[21] Kindermann, B., S. Beutel, G. Garcia de Lomana, S. Strese, D. Bendig, and M. Brettel. Digital orientation: conceptualization and operationalization of a new strategic orientation. European Management Journal 18(7): 1–13, 2020.

[22] Nankervis, Alan and Connell, Julia and Cameron, Roslyn and Montague, Alan and Prikshat, Verma. 'Are we there yet?' Australian H.R. professionals and the Fourth Industrial Revolution. Asia Pacific Journal of Human Resources. 59. 10.1111/1744-7941.12245, 2019.

[23] Van den Heuvel, S., and Bondarouk, T. "The rise (and fall?) of H.R. analytics: A study into the future application, value, structure, and system support." Journal of Organizational Effectiveness: People and Performance, 4(2), 157–178, 2017.

[24] Vrontis, D., Christofi, M., Pereira, V., Tarba, S., Makrides, A. and Trichina, E. "Artificial intelligence, robotics, advanced technologies and human resource management: A systematic review." The International Journal of Human Resource Management, Vol. 33 No. 6, pp. 1237-1266, 2021.

[25] Strohmeier, S. and Piazza, F. "Artificial intelligence techniques in human resource management—a conceptual exploration" in Kahraman, C. and Çevik Onar, S. (Eds), Intelligent Techniques in Engineering Management, Springer International Publishing, Cham, pp. 149-172, 2015.

[26] Charlwood, A., and N. Guenole. Can H.R. adapt to the paradoxes of artificial intelligence? Human Resource Management Journal 32(4):729–742, 2021.

[27] Vassilopoulou, J., Kyriakidou, O., Ozbilgin, M.F. and Groutsis, D. "Scientism as illusio in H.R. algorithms: Towards a framework for algorithmic hygiene for bias proofing." Human Resource Management Journal, Vol. Early Access, pp. 1-15, doi: 10.1111/1748-8583.12430, 2022.

[28] Duan, Y., J. S. Edwards, and Y. K. Dwivedi. Artificial intelligence for decision making in the era of Big Data–evolution, challenges, and research agenda. International journal of information management (48): pp. 63–71, 2019.

[29] Marler, J. H., and Boudreau, J. W. An evidence-based review of H.R. Analytics. The International Journal of Human Resource Management, 28(1), 3-26, 2017.

[30] Quinn, A., Rycraft, J. R., and Schoech, D. Building a model to predict caseworker and supervisor turnover using a neural network and logistic regression. Journal of Technology in Human Services, 19(4), 65-85, 2002.

[31] Tuffaha, Mohand and Perello-Marin, M Rosario and Suarez-Ruz, Esperanza. The role of Artificial Intelligence in transforming H.R.M. functions: A literature review, 10.4995/BMT2021.2021.

[32] Bhardwaj, G., S.V. Singh, and V. Kumar. An Empirical Study of Artificial Intelligence and its Impact on Human Resource Functions. 2020 International Conference on Computation, Automation and Knowledge Management 1(1): 47–51,2020.

[33] Mikalef, P., Pappas, I.O., Krogstie, J. and Giannakos, M. Big data analytics capabilities: a systematic literature review and research agenda, Information Systems and E-Business Management, Vol. 16 No. 3, pp. 547–578, doi: 10.1007/s10257-017-0362-y, 2018.

[34] Barney, J., M. Wright, and D.J. Ketchen. The resource-based view of the firm: Ten years after 1991, Journal of Management 27: 625–641, 2001.

[35] Garcia-Arroyo, J. and A. Osca. Big data contributions to human resource management: a systematic review. The International Journal of Human Resource Management 32(20): 4337-4362, 2019.

[36] Jiang, K. and J. Messersmith. On the shoulders of giants: a meta-review of strategic human resource management. The International Journal of Human Resource Management 29(1):6–33, 2018.

[37] Wang, X., Wang, L., Zhang, L., Xu, X., Zhang, W., and Xu, Y. Developing an employee turnover risk evaluation model using case-based reasoning. Information Systems Frontiers, 19(3), 569–576, 2017.

[38] Motus, L. Trends in artificial intelligence applications for real-time control (a speculative study). Annual Review in Automatic Programming, pp. 19, 31–41, 1994.

[39] Zhang, K., and Aslan, A. B. A.I. Technologies for Education: Recent Research and Future Directions. Computers and Education: Artificial Intelligence, 2, Article ID: 100025, 2021.

[40] Giering, O., Artificial Intelligence and work: perspectives between prognosis and workplace reality. Die Zeitschrift fur Arbeitswissenschaft 76(50):64, 2021.

[41] Budhwar, P., A. Malik, M.T.D. Siva, and P. Thevisthan. Artificial intelligence – challenges and opportunities for international H.R.M.: a review and research agenda. The International Journal of Human Resource Management 33(6):1065–1097, 2022.

[42] Jayaratne, M., and B. Jayatilleke. Predicting personality using answers to open-ended interview questions. IEEE Access 8: 115345–115355, 2020.

[43] Suen, H. Y., Hung, K. E., and Lin, C. L. TensorFlow-based automatic personality recognition used in asynchronous video interviews. IEEE Access, 7, 61018–61023, 2019.

[44] Bhutoria, A., Personalized education and artificial intelligence in the United States, China, and India: a systematic review using a human-in-the-loop model. Computers and Education: Artificial Intelligence 1(3): 168, 2022.

[45] Abraham, M., C. Niessen, C. Schnabel, K. Lorek, V. Grimm, K. Moslein, and M. Wrede. Electronic monitoring at work: the role of attitudes, functions, and perceived control for the acceptance of tracking technologies. Human Resource Management 29 (4): 527–538, 2019.

[46] Ribeiro, A. Determinants of environmental accounting and reporting practices in Portuguese local entities. Environmental Accounting Research, 42(2), 189–204, 2016.

[47] Kwakwa, P., Effects of energy use, urbanization, and financial development on carbon dioxide emissions in Tunisia. Energy Policy 28(3): 214–227, 2020.

[48] Miner, R., and Ameer, R. Effects of economic growth on the environment in Asian emerging economies. Journal of Environmental Economics, 75(1), 32-46, 2018.

[49] Ore, T., and Sposato, L.. Leveraging A.I. for Predictive Workforce Planning. H.R. Technology Quarterly, 5(1), 18-29, 2022.

[50] França, T. J. F., H. S. Mamede, J. Barroso, and V. Santos. Artificial intelligence applied to potential assessment and talent identification in an organisational context. Heliyon 9(4): 14694, 2023.

[51] Holm, A., *Applicant Tracking Systems. In T. Bondarouk and S. Fisher (Ed.), Encyclopedia of Electronic H.R.M.* Berlin: De Gruyter Oldenbourg, 2020.

[52] Kambur, E., and C. Akar. Human resource developments with the touch of artificial intelligence: a scale development study. International Journal of Manpower 43(1): 168-180, 2022.

[53] Tims, M., Bakker, A. B., and Derks, D. The impact of job crafting on job demands, job resources, and well-being. Journal of Occupational Health Psychology, 22(3), 457-468. doi:10.1037/ocp0000058, 2017.

[54] Liebowitz, J. Knowledge management and its link to artificial intelligence. Expert Systems with Applications, 20(1), 1–6, 2001.

[55] Neumann, H., and Bisschops, R. Artificial intelligence and the future of endoscopy. Digestive Endoscopy, 31(4), 389–390, 2019. https://doi.org/10.1111/den.13391.

[56] Çetindamar, D., The role of regulations in the diffusion of environmental technologies. Environmental Science and Technology 35(14): 2972-2977, 2021.

[57] Daniels, J., Technology revolutions and social development. Journal of Green Paradigm 18(2): 45–58, 2005.

[58] Zulkifli, N.,Telford, B. And Marriott, N. Social and environmental accounting in Malaysia: Practitioners' views. Research in Accounting in Emerging Economies. 9. 145-167, 2009.

[59] Setthasakko, P. Barriers to the development of environmental management accounting. Journal of Organizational Learning, 25(3), 71-85, 2010.

[60] Chang, W., Environmental management accounting in Taiwanese universities. Journal of Environmental Accounting 10(1): 123–138, 2013.

[61] Ellmer, M., and A. Reichel. Mind the channel! An affordance perspective on how digital voice channels encourage or discourage employee voice. Hum. Resour. Manag. J. 31(1): 259–276, 2021.

[62] Greasley, K., and P. Thomas. H.R. analytics: the onto-epistemology and politics of metricized H.R.M. Hum. Resour. Manag. J. 30(4): 494–507, 2020.

[63] Akerkar, R., *Artificial Intelligence for Business.* New York City: Springer, 2019.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE ÇEVRESEL ADALET

Doç. Dr. Ayşegül Kanbak [1]

ÖZET

Son üç on yıldır iklim değişikliği, "küresel ısınma"ya ilişkin bilimsel uyarılardan bugün anladığımız karmaşık soruna doğru evrilerek, günümüzün belirleyici uluslararası sorunlarından biri haline geldi. Çözümler, küresel ve ulusal yönetişimin her düzeyinde hükümet, iş dünyası ve sivil toplum alanlarının işbirliğinde görülmektedir. Bununla birlikte çözümün temel eksenini, iklim değişikliğinin insan yaşamı ve refahı üzerindeki yaygın ve eşitsiz etkisi ile mücadele etmek oluşturmaktadır. İklim Değişikliği aynı zamanda yerleşik çevresel adalet ve yönetim anlayışımıza da bir meydan okuma olarak kabul edilmektedir. Çevresel adalet, doğanın kutsallığını, ekolojik birliği, tüm canlı türlerinin birbirine bağımlılığını ve ekolojik yıkımdan kurtulmayı esas alan bir kavramdır. Özellikle, çevresel risklere maruz kalan toplulukların eşit korunmasını sağlamak için stratejiler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, çevre ve sağlık tehlikelerinden aynı derecede koruma altında bulunma ve karar alma sürecine eşit erişim hakkını savunmaktadır. İklim değişikliğinin yaratacağı sorunlardan çevresel adaletin bir parçası olarak görülmektedir. Çünkü iklim değişikliği bir çevresel adalet meselesidir. İklim değişikliğini özellikle düşük gelirli ülkelere ve yüksek gelirli ülkelerdeki düşük gelirli nüfusa orantısız zarar vermesi muhtemel olarak görülmektedir. İklim değişikliğini hafifletme ve uyum politikaları bu zararları en aza indirebilirken, adalet ve adaleti teşvik edecek bir bakış açısıyla geliştirilip uygulanmadığı sürece sorunun daha da kötüleşmesi beklenmektedir. Aynı zamanda politikacılar, iklim değişikliğinin adalet açısından sonuçlarını yorumlama ve eşitlik ilkelerinin mevcut veya yeni ortaya çıkan yönetim düzenlemelerine en iyi şekilde nasıl dahil edileceğini yorumlama zorluğuyla karşılaşmaktadır. Bununla birlikte, toplumdaki en savunmasız kişiler adına ses çıkarmak ve küreselden yerel düzeye kadar iklim değişikliği yönetiminde daha fazla adalet aramak için daha yerleşik çevre adaleti topluluğundan geniş ve sesli bir iklim adaleti hareketi ortaya çıktı. Bu bağlamda çalışma iklim değişikliği politikaları ile çevresel adalet arasındaki ilişkileri incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevresel Adalet, İklim Değişikliği, Toplumsal Eşitsizlik

1. GİRİŞ

Çevresel kriz, şimdiye kadar karşılaştığımız en büyük krizlerden birini temsil etmektedir. Kriz bildiğimiz şekliyle insanlığın ve yeryüzündeki yaşamın devam etmesini tehdit etmektedir. En kötü senaryoda gezegenin çoğu bölgesinin yaşanmaz hale gelmesi beklenirken en iyi senaryoda ise kalıcı bir gıda açığının ortaya çıkması tahmin edilmektedir (Wallace-Wells, 2019). Krizin, makroekonomi ve uluslararası politikadan başlayarak küçük tüketici tercihlerine kadar günlük yaşamın her alanında rol oynaması beklenmektedir. Çevresel kriz ormansızlaşma, biyolojik çeşitliliğin kaybı, toprak kaybı, katı atık yönetimi, aşırı plastik yükü ve küresel

[1] Batman Üniversitesi, İİBF, aysegul.kanbak@batman.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-4556-3582

ısınmanın bir etkisi olan iklim değişikliği de dahil olmak üzere birbiriyle bağlantılı çok sayıda karmaşık unsuru kapsamaktadır.

6.IPCC'nin (Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli) en son yayınladığı raporda, gezegenin insan kaynaklı faaliyetler sonucunda ısındığına şüphe kalmadığını, bu faaliyetler sonucunda iklimde büyük değişiklikler meydana geldiğini ve bunun geri dönüşünün olmadığını belirtmiştir(IPCC, 2021). Ayrıca IPCC, Paris Anlaşması ile ortaya konulan ısınmanın 2°C ile sınırlandırılması hedefinin bile bireylerin yaşamları üzerinde ciddi ve tehlikeli bir etki yaratacağını tespit etmiştir. Bu nedenle IPCC, ısınmanın 1,5°C'ye kadar sınırlandırılmasının iklim değişikliği etkilerinin daha iyi yönetilebilmesi açısından önemini vurgulamıştır (IPCC, 2018). Sera gazlarının aşırı emisyonu sanayi devrimiyle başlamış ve o zamandan beri orantısız bir şekilde gelişmiş, zengin ülkelerde yoğunlaşmıştır. Tüm uluslararası çabalara rağmen ülkeler hâlâ karbon azaltma hedeflerini tutturamamıştır. Paris anlaşması, taraf olan tüm ülkeler için sera gazı emisyon azaltım hedefleri vermelerini talep etmektedir. Ayrıca 2050 yılında kadar emisyonlarını net sıfıra indirmesi hedeflenmektedir. 2019 yılında yayınlanan UNEP Emisyon Açığı Raporunda, Paris Anlaşması kapsamındaki tüm koşulsuz "Ulusal Olarak Belirlenmiş Katkılar" (Niyet beyanları) (NDC'ler) uygulansa bile, 3,2°C'lik bir sıcaklık artışına doğru ilerlediğimizi ortaya koymaktadır(UNEP, 2019).

2050 yılı net sıfır hedefi, yüksek sera gazı salımı yapanlar tarafından daha büyük miktarlarda kesinti yapması durumunda geçerli olacağı düşünülmektedir. Sonuç olarak, emisyon düzeyini etkili bir şekilde güvenli bir miktara indirmek için politikaların, en kirletici olan, uyum sağlama kapasitesi daha fazla olan ve sera gazı emisyonlarından en fazla fayda sağlayan en zengin ülkeleri hedeflemesi gerekmektedir (HRC, 2019). Ülkeler arasındaki sera gazı emisyonlarındaki bu eşitsizlik, çevre krizine göre derin adaletsizliğe işaret etmektedir. İroniktir ki, bu krize en çok katkıda bulunan ülkeler, krizin etkilerinden en az etkilenen ülkelerdir. Bununla birlikte, bu krize yanıt vermek için daha az kaynağa sahip olan daha fakir ülkeler en ağır sonuçları hissetmektedir. Bu ülkeler özellikle sera gazı emisyonu söz konusu olduğunda, krizin oluşumuna çoğunlukla çok az katkıda bulunan ülkelerdir. Bu eşitsiz durum çevresel adalet ve iklim adaletini gündeme getirmektedir.

Bu çalışma iklim değişikliği politikaları ile çevresel adalet arasındaki ilişkiye ya da olası çatışmaya odaklanmaktadır. Çevresel adaleti teşvik etmek, sosyoekonomik ve sağlıkla ilgili eşitsizlikleri azaltan veya en azından artırmayan politikaların geliştirilmesi ve uygulanmasıdır. İklim değişikliği politikalarının çevresel adaleti desteklemesi gerekmektedir. Dolayısıyla çevre adaleti savunucuları ve liderleri politika oluşturma sürecine dahil edilmelidir.

2. ÇEVRESEL ADALET NEDİR?

Çevresel adalet ile iklim değişikliği arasındaki ilişkiye geçmeden önce, çevresel adaletin arka planını, tarihçesini, tanımını ve kapsamını gözden geçirmek gerekmektedir. Çevresel adalet arayışının kökleri 1960'lardaki sivil haklar hareketine dayanmaktadır(Resnik, 2022). Başlangıçta çevresel adalet savunucuları ve araştırmacılar ırk, etnik köken ve gelirle ilgili yerel çevresel eşitsizliklere odaklandılar**.** Ancak 1982 yılında çevresel adalette bir dönüşüm yaşandı.

O yıl ABD'nin Kuzey Carolina eyaletinin Warren County kentinde düşük gelirli ve beyaz olmayan bir topluluk olan Shocco Township'in binlerce sakininin, eyaletin çevrelerinde bir atık imha alanı kurma kararını protesto eylemleri başladı. Özel bir şirketin Poliklorlu Bifenillerin (PCB) olarak adlandırılan zehirli atıklarını çoğunlukla yoksul olan Afrikalı-Amerikalı topluluğun yaşadığı yere atması karşında ortaya çıkan direniş, mahalle sakinlerinin devletin atık sahasını kendi mahallelerinde kurmasını engellemese de, çabaları ulusal düzeyde tabandan gelen bir sosyal ve ekonomik adalet hareketinin başlatılmasına yardımcı oldu (Bullard ve Johnson, 2000). Bu hareket çevrecilerin yanı sıra sivil haklar aktivistlerini ve siyahi siyasi liderleri bir araya getirdi(Shrader-Frechette, 2002). Bazı aktivistler ve akademisyenler bu olayı "çevresel ve sivil haklar hareketlerinin birleşmesinin"(Schlosberg ve Collins, 2014) başlangıcı olarak kabul eder. Daha sonraki yıllarda yüzlerce yayın, hava ve su kirliliği, tehlikeli atıklar ve belediye atıkları, endüstriyel kimyasallar, pestisitler, kurşun, gürültü, güvensiz konut ve trafik dahil olmak pek çok sorunun ortaya çıkardığı çevresel adaletsizlikleri tanımlaya çalıştı.[2]

"Adalet, faydaların ve yüklerin dağıtımına ilişkin tarafsızlık" veya "yararları ve yükleri dağıtan prosedürlerin tarafsızlığı" olarak tanımlanmaktadır. Faydalar arasında beslenme, barınma, sağlık, gelir, fırsatlar, güvenlik ve temel haklar gibi tatmin edici bir yaşam sürmek için çoğu insanın isteyebileceği şeyler yer almaktadır. Yükler ise, yetersiz beslenme, hastalık, yoksulluk, suç, ayrımcılık vb. gibi faydaları zayıflatan unsurları içermektedir (Resnik, 2022). Buradan hareketle çevresel adalet, çevresel faydaların ve yüklerin dağıtımına ilişkin adalet veya çevresel dağıtımda faydalar ve yükler sağlayan prosedürler veya süreçlere ilişkin adalet olarak ifade edilebilir (Shrader-Frechett, 2002). Çevresel yükler hava ve su kirliliği, pestisitler, endüstriyel kimyasallar, bulaşıcı hastalıklar, sel, gürültü kirliliği, ırksal veya etnik ayrımcılık ve suç dahil olmak üzere insan sağlığını ve refahını olumsuz yönde etkileyebilecek birçok şeyi kapsamaktadır. Faydalar arasında ise yeşil alanlara erişim, güvenli barınma, besleyici gıda veya sağlık hizmetleri yer almaktadır (Maantay, 2002). Faber ve McCarthy, çevresel adalet hareketinin, sivil haklar ve çevresel gruplar arasındaki basit bir birleşmeden daha fazlası olduğunu iddia etmektedir. Bu hareket, iş sağlığı ve güvenliği hareketini, yerli toprak hakları hareketini, kamu sağlığı ve güvenliği hareketlerini ve çeşitli sosyal ve ekonomik adalet hareketlerini, kentsel çevre grupları gibi birden çok hareketi içermektedir (Faber ve McCarthy, 2003).

Çevresel adalet kapsayıcı özelliğinden dolayı farklı odak ve vurgularla tanımlanmaktadır. Mascarenhas (2009) çevresel adaletsizliği "belirli bir grubun eşit olmayan yasa, düzenleme ve politikaların getirdiği olumsuz çevresel koşullardan orantısız bir şekilde etkilendiği bir durum" olarak tanımlamaktadır(aktaran Öğüt Erbil, 2014). ABD Çevre Koruma Ajansı ise , çevresel adaleti, "tüm insanların adil muamele görmesi; herkesin çevre ve sağlık tehlikelerinden aynı derecede koruma altında bulunması ve sağlıklı bir ortama sahip olmak için

[2] Yayınlardan bazıları; Maantay JA, & McLafferty S (Eds.). (2011). Geospatial analysis and environmental health. Springer
Mohai P, Pellow D, & Roberts JT (2009). Environmental justice. Annual Review of Environmental Resources, 34, 405–430.
Schlosberg D (2009). Defining environmental justice: Theories, movements, and nature. Oxford University. Press.
Walker G (2012). Environmental justice: Concepts, evidence, and politics. Routledge.
Mohai P, & Saha R (2015). Which came first, people or pollution? A review of theory and evidence from longitudinal environmental justice studies. Environmental Research Letters, 10, 125011.

karar alma sürecine eşit erişime sahip olması" şeklinde tanımlar (https://www.epa.gov/environmentaljustice). Bir başka tanım ise kavramı genişleterek: "çevresel adalet çerçevesi yalnızca insanların doğaya zarar vermesiyle ilgili olarak çevresel adaleti tanımakla kalmaz, aynı zamanda çevresel adaletin ırk, cinsiyet ve sınıf ayrımcılığından kaynaklandığını da kabul eder" (Taylor, 2000 aktaran Öğüt Erbil, 2014).

Çevresel adalet, çevresel risklere maruz kalan toplulukların eşit korunmasını sağlamak için stratejiler geliştirmeyi amaçlar. Bu kapsamda, çevre ve sağlık tehlikelerinden aynı derecede koruma altında bulunma hakkı ve karar alma sürecine eşit erişim hakkı savunulur. Çevresel adalet, hem küresel hem de yerel boyutta insan haklarını ve çevresel hakları teyit ederken, ekolojik dengenin korunmasını da hedeflemektedir.

3. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ POLİTİKALARI VE ÇEVRESEL ADALET ARASINDAKİ İLİŞKİ

İklim değişikliği bir çevresel adalet meselesidir, çünkü dünya genelindeki yoksul insanları orantısız ve olumsuz bir şekilde etkilemesi muhtemeldir (Resnik, 2022). Bu nedenle, iklim değişikliğini hafifletmeyi veya insanların buna uyum sağlamasına yardımcı olmayı amaçlayan politikalar yapılmaya çalışılmaktadır. Ancak bazı ekonomistler, sosyal bilimciler ve siyaset teorisyenleri iklim değişikliği politika önerilerini daha yakından incelemeye başladıkça, bu politikaların sosyal ve ekonomik gelişmeyi teşvik etmeyebileceğini fark ettiler.

Politikaların ekonomik adaleti ortadan kaldıran ve hatta tam tersi bir etkiye sahip olduklarını iddia ettiler. İklim değişikliği politikası uzmanlarının çoğu, iklimi hafifletmenin dünyanın değişmesi için fosil yakıtlara dayalı bir ekonomiden, rüzgâr, güneş, hidroelektrik, jeotermal veya nükleer enerji gibi alternatif enerji kaynaklarına dayanan bir ekonomiye, yani "yeşil ekonomiye" doğru kayması gerektiğini belirtmektedir (Jamieson, 1992). Bu geçişte, fosil yakıtlara yüksek vergiler koymak veya daha büyük emisyon salımı yapanlar (elektrik tesisleri ve fabrikalar gibi) için karbon emisyon üst sınırı ve ticaret sistemi uygulamak gibi stratejiler yoluyla fosil yakıtların kullanımını büyük ölçüde azaltan politikaların benimsenmesi gerekecektir (IPCC, 2021) Bununla birlikte, bu stratejilerin enerji maliyetlerini önemli ölçüde artırması ve ekonomik büyümeyi azaltması muhtemeldir; her ikisinin de yoksul insanlara orantısız bir şekilde zarar vermesi beklenmektedir (Hertel ve Golub, 2013). Yoksul insanlar, gelirlerinin zengin insanlara göre daha büyük bir yüzdesini enerjiye harcadığından, enerji maliyetlerini artıran politikalar doğası gereği gerileyicidir. İklim değişikliğini hafifletme politikalarının milyonlarca düşük gelirli, düşük vasıflı insanı işsiz bırakabilecek ve yerel ekonomilerin kötüleşmesine neden olacak fosil yakıt üretiminin aşamalı olarak durdurulması gerektiğini savunulmaktadır (Jakop, vd., 2020).

Bazı ekonomistlerin ve politika analistlerinin, iklim değişikliğini hafifletme politikalarının uzun vadede dünyadaki düşük gelirli nüfusları orantısız bir şekilde etkilemeyeceğini iddia etmektedir, çünkü iklim değişikliğini azaltmanın çevresel, halk sağlığı ve ekonomik faydaları, kısa vadeli ekonomik zararlardan çok daha ağır basacağı düşünülmektedir. Ancak konuyu inceleyen çoğu araştırmacı, iklim değişikliğini hafifletme

politikalarının, bu politikaların yıkıcı ve adaletsiz etkilerinden onları koruyacak önlemler alınmadığı sürece, düşük gelirli nüfusa orantısız bir şekilde zarar vereceği sonucuna varmıştır (Kyte, 2015). Çünkü iklim değişikliğine uyum, büyük dönüşümler içermemektedir. Ekonominin sosyoekonomik eşitsizlikleri üzerindeki etkisi, muhtemelen iklim değişikliğinin hafifletilmesinden daha az olacağı düşünülmektedir (Resnik, 2022). Bununla birlikte, iklim değişikliğine uyum politikaları adaletle ilgili sorunları da gündeme getiriyor çünkü uyum projeleri ve bunların etkileri eşit olmayan bir şekilde dağıtılabilmektedir (Schlosberg ve Collins, 2014). Örneğin taşkınları kontrol etmeye yönelik setler yüksek mülk değeri olan alanları korurken, düşük mülk değeri olan alanlardaki su baskınlarını şiddetlendirebilir (Morse, 2008). İnsanları iklim değişikliğiyle bağlantılı doğal afetlerden korumak için tasarlanan bina türleri, yoksul insanların erişemeyeceği şekilde konut maliyetini artırabilir (Dwyer, 2009). Kentsel ısınmayla mücadele etmek için inşa edilen yeşil alanlar, eşitlik gözetilerek planlanmadıkça zengin mahallelere yoksul mahallelerden daha fazla fayda sağlayabilir.

4. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ UYUM POLİTİKALARI ve ÇEVRESEL ADALET

İklim değişikliği politikaları aynı zamanda uluslar için adaleti teşvik etme konusunda da zorluklar yaratabilir. Yukarıda da belirtildiği gibi, fosil yakıtlardan uzaklaşmayı hızlandırmaya çalışan politikaların enerji fiyatlarını artırarak yoksulları orantısız bir şekilde etkilemesi muhtemeldir; bu durumun ulaşım, elektrik, ısınma, gıda ve tüketim malları maliyetleri üzerinde geniş kapsamlı etkileri olması beklenmektedir. Ayrıca, kömür ve diğer fosil yakıtların kullanımının azaltılması, milyonlarca düşük vasıflı ve düşük gelirli insan için iş kaybına, vergi matrahlarının erozyona uğramasına ve fosil yakıt çıkarılması üzerine kurulu yerel ekonomilerin yıkımına yol açma ihtimali yüksektir(Resnik, 2022).

Çevreciler, ekonomistler ve politika analistleri, iklim değişikliğini hafifletme politikalarının bu eşitsiz etkileri yüzünden yeşil ekonomiye geçişin adil olması gerektiğini savunmaktadırlar. “Adil Geçiş” in ne olduğuna dair evrensel olarak kabul edilmiş bir tanım bulunmamaktadır. Ancak adil geçişin gerçekleşmesini sağlamak için hedeflenen politikalar arasında, yerinden edilmiş işçilerin yeşil enerji işlerine veya diğer istihdam türlerine hazırlanmaları için yeniden eğitilmesine veya yeniden eğitilmesine yönelik finansman; yerinden edilmiş işçiler ve ailelerine yönelik sosyal hizmetlerin finansmanı; ve yoksul insanlara artan enerji maliyetlerini dengelemek için gelir sübvansiyonları veya krediler yer almaktadır(UNFCCC, 2015).

Geçişin sosyal, psikolojik ve ekonomik etkilerine ilişkin bilgi eksikliği ve iyi niyetli politikaların istenmeyen sonuçları yeşil ekonomiye adil bir geçişin gerçekleşmesini zorlaştırabilir. Bununla birlikte yoksulları geçişin etkilerinden koruyan politikaları benimseme konusunda siyasi iradenin eksikliği de farklı sonuçlara yol açabilir. Ayrıca petrol, kömür ve elektrik şirketleri gibi güçlü ekonomik ve politik güçlerin yanı sıra fosil yakıtların aşamalı olarak durdurulmasından zarar görmesi muhtemel kesimlerinde adil geçiş politikalarının her adımında karşı çıkmaları beklenebilir. Yeşil ekonomiye adil bir geçişi destekleme konusunda kamuya açık beyanlarda bulunan çevre grupları, yoksulları korumaktan ziyade karbon emisyonlarını azaltmakla daha fazla ilgilenebilirler(Resnik, 2022).

Petrol, kömür ve doğalgaz arzının sonsuza kadar sürmeyeceği fikrinden hareketle, fosil yakıtlara bağımlılıktan alternatif enerji türlerine geçişin kaçınılmaz olduğu konusunda yaygın bir görüş birliği bulunmaktadır. Politik anlaşmazlığın ana alanları, bu geçişin ne kadar hızlı gerçekleşmesi gerektiği ve piyasa güçleri ile bilimsel keşif ve teknik yeniliklerin doğal seyri yerine ne kadar sosyal ve ekonomik politikalar tarafından yönlendirilmesi gerektiğidir. Bu konularda farklı görüşler ve çıkarlar vardır. Bazıları, iklim değişikliği ile mücadele etmek için acil ve radikal adımlar atılması gerektiğini savunurken, bazıları ise daha yavaş ve dengeli bir yaklaşımın daha uygun olduğunu düşünmektedir. Ayrıca, bu geçişin maliyetini kimin karşılayacağı, hangi sektörlerin destekleneceği veya dönüştürüleceği ve hangi ülkelerin daha fazla sorumluluk alması gerektiği gibi konular da tartışma konusudur. Bu anlaşmazlıkların çözümü için, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde diyalog, işbirliği ve uzlaşma gerekmektedir.

İklim değişikliği ile mücadele etmek için etkili önlemler almak zorundayız, ancak bunu yaparken de adaleti göz ardı etmemeliyiz. Önümüzdeki 20 yıl içinde düşük karbonlu bir ekonomiye geçmek için hızlı bir şekilde harekete geçmemiz gerekiyor. Fakat bu hızlı geçişin de bazı dezavantajları var. Bazı kesimler ve bölgeler bu geçişten daha fazla yararlanırken, bazıları daha fazla zarar görebilir. Bu nedenle, iklim değişikliğinin hem nedenleri hem de sonuçları açısından adaletli bir yaklaşım benimsememiz gerekiyor.

Kaçınılmaz gerçek şu ki, sanayi devrimi ve imalatın küreselleşmesi gibi ekonomideki büyük dönüşümler son derece yıkıcıdır ve çoğu zaman pek çok kişinin adaletsiz ya da adaletsiz olarak göreceği sonuçlara yol açmaktadır. Darbeyi yumuşatmayı amaçlayan iyi niyetli politikaların benimsenmesine rağmen, dünya yeşil bir ekonomiye doğru geçiş yaptığında bunun gerçekleşmesi muhtemeldir.

İklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarını önlemek için, küresel ısınmayı 1,5°C ile sınırlamak gerekiyor. Bu hedefe ulaşmak için, sera gazı emisyonlarını önemli ölçüde azaltmak ve yenilenebilir enerji kaynaklarına geçmek zorundayız. Bu geçişin 2040 yılına kadar tamamlanması gerektiği tahmin ediliyor (Schlosberg ve Collins, 2014). Fakat bu geçişin hızı, adaleti de etkilemektedir. Çünkü bazı ülkeler ve topluluklar, bu değişime uyum sağlamakta daha fazla zorlanabilir veya daha fazla maliyet ödeyebilir. Bu nedenle, iklim değişikliğine karşı mücadelede, hem hızlı hem de adil bir geçiş sağlamak için, uluslararası işbirliği ve dayanışma şarttır.

4. SONUÇ

Adalet ve çevresel adalet, toplumun tüm kesimlerinin doğal kaynaklara eşit erişimine ve çevresel risklere eşit maruz kalmasına dayanan iki önemli kavramdır. Adalet, insanların haklarını, özgürlüklerini ve fırsatlarını korumak için hukukun üstünlüğünü ve eşitliğini ifade eder. Çevresel adalet ise, insanların yaşadıkları çevrenin kalitesini ve sürdürülebilirliğini sağlamak için çevre politikalarının ve uygulamalarının adil olmasını gerektirir. Bu iki kavram birbiriyle yakından ilişkilidir, çünkü adaletsiz bir toplumda çevresel adalet de sağlanamaz.

Örneğin, yoksul ve marjinalize edilmiş gruplar, kirli sanayi bölgelerine, tehlikeli atık depolama alanlarına veya iklim değişikliğinin etkilerine daha fazla maruz kalabilirler. Bu durum hem insan haklarını hem de çevre haklarını ihlal eder. Adalet ve çevresel adaleti sağlamak için, toplumun tüm paydaşlarının katılımı, eğitimi, bilgilendirilmesi ve güçlendirilmesi gerekir. Ayrıca, çevre sorunlarının nedenlerini ve sonuçlarını anlamak, alternatif çözümler üretmek ve sorumluluk almak için bilimsel araştırma ve analize ihtiyaç vardır. Adalet ve çevresel adalet, sadece birer ideal değil, aynı zamanda birer zorunluluktur.

Çevresel adalet ve iklim değişikliği, günümüz dünyasının karşı karşıya olduğu en önemli sorunlardan ikisidir. Çevresel adalet, doğal kaynakların adil ve sürdürülebilir bir şekilde paylaşılması, çevresel risklerin ve faydaların eşit olarak dağıtılması ve çevre politikalarının katılımcı ve şeffaf bir şekilde oluşturulması anlamına gelir. İklim değişikliği ise, sera gazı emisyonlarının artmasıyla küresel ısınmaya ve bunun sonucunda da ekosistemlerin, biyoçeşitliliğin, insan sağlığının ve ekonomik faaliyetlerin zarar görmesine neden olur. Bu iki sorun arasında yakın bir ilişki vardır. Çünkü iklim değişikliğinin etkileri, çevresel adaleti zedeleyen sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri daha da derinleştirir. İklim değişikliğinden en çok etkilenen ülkeler, genellikle en az emisyon yapan ve en az uyum kapasitesine sahip olan gelişmekte olan ülkelerdir. Bu ülkelerde yaşayan insanlar, iklim değişikliğine bağlı olarak artan kuraklık, seller, hastalıklar, gıda güvensizliği ve göç gibi sorunlarla karşı karşıyadır. Bu durum, hem insan haklarını hem de küresel barış ve güvenliği tehdit eder. Bu nedenle, çevresel adalet ve iklim değişikliği arasındaki bağlantıyı göz ardı etmeden, hem emisyonları azaltmak hem de uyum sağlamak için küresel, bölgesel ve yerel düzeyde işbirliği yapmak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Atalar, A.(2018). *Türkiye'nin İklim Politikaları ve İklim Adaleti*, https://aslihan-atalar.medium.com/t%C3%BCrki%CC%87yeni%CC%87n-i%CC%87kli%CC%87m-poli%CC%87ti%CC%87kalari-ve-i%CC%87kli%CC%87m-adaleti%CC%87-e5a8c0b98394, (Erişim: 19.12.2023).

Bullard, R.D., Johnson, G.S. (2000). Environmental justice: Grassroots activism and its impact on public policy decision making. *Journal of Social Issues*, 56(3), 555–578.

Dwyer, J.(2009). How to connect bioethics and environmental ethics: Health, sustainability, and justice. *Bioethics*, 23(9), 497–502.

EPA(Birleşmiş Devletler Çevre Koruma Kurumu), https://www.epa.gov/environmentaljustice, (Erişim:18.12.2023)

Faber, D. R., ,McCarthy, D.(2003). Neoliberallism,globalization and the struggle for ecological democracy: linking sustainability and environmental justice. İçinde: Bullard RD, Agyeman J, Evans B, eds. *Just Sustainabilities: Development in an Unequal World*. NewYork: Earthscan Publications.

Holified, R., Chakraborty j., Walker, G.(2018). *The Routledge Handbook of Environmental Justice(*Routledge: London&New York).

Hussein, Z., Hertel, T., Golub, A. (2013). Climate change mitigation policies and poverty in developing countries. *Environmental Research Letters*, 8, 1–8.

IPCC(Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli) (2021). Climate change 2021: The physical basis. https://www.ipcc.ch/report/sixth-assessment-report-working-group-i/ , (Erişim: 19.12.2023).

IPCC(2018). 'Global Warming of 1.5°C: An IPCC Special Report on the Impacts of Global Warming of 1.5°C above Pre-Industrial Levels and Related Global Greenhouse Gas Emission Pathways, in the Context of Strengthening the Global Response to the Threat of Climate Change, Sustainable Development, and Efforts to Eradicate Poverty'. UN.

Jakob M, Steckel JC, Jotzo F, Sovacool BK, Cornelsen L, Chandra R, Edenhofer O, Holden C, Löschel A, Nace T, Robins N, Suedekum J, & Urpelainen J (2020). The future of coal in a carbon-constrained climate. *Nature Climate Change*, 10, 704–707.

Jamieson D (1992). Ethics, public policy, and global warming. Science, *Technology, and Human Values*, 17, 139–153.

Kyte R. (2015). Clean energy, not coal, is the solution to poverty. World Bank Blogs, https://blogs.worldbank.org/voices/world-bank-clean-energy-solution-poverty-not-coal (Erişim: 21.12.2023).

Maantay, J.A. (2002). Mapping environmental injustices: Pitfalls and potential of geographic information systems in assessing environmental health and equity. *Environmental Health Perspectives*, 110(2): 161–171.

Maantay, J.A.,McLafferty, S(Eds.). (2011). Geospatial analysis and environmental health, Springer.

Mascarenhas, M. (2009). Environmental Inequality and Environmental Justice. İçinde; K. A. Gould, T. L. Lewis (Eds.), Twenty Lessons in Environmental Sociology (pp. 127-141). New York; Oxford: Oxford University Press.

Mohai,P., Pellow, D., Roberts, J.T. (2009). Environmental justice. Annual Review of Environmental Resources, 34, 405–430.

Mohai, P., Saha, R, (2015). Which came first, people or pollution? A review of theory and evidence from longitudinal environmental justice studies. *Environmental Research*

Letters, 10, 125011.

Morse R (2008). *Environmental justice through the eye of Hurricane Ka*trina. Joint Center for Political and Economic Studies, Health Policy Institute. https://inequality.stanford.edu/sites/default/files/media/_media/pdf/key_issues/ Environment_policy.pdf (Erişim : 19.12.2023).

Öğüt Erbil, A.(2014).Benefiting From the Environmental Justice Paradigm as a Conceptual Framework in Turkey, *Planlama*, 24(2):67-73.

Resnik, D.B.(2022). Environmental justice and climate change policies, *Bioethics*, 36(7): 735–741.

Schlosberg D (2009). Defining environmental justice: Theories, movements, and nature. Oxford University. Press.

Schlosberg, D.,Collins, L.B(2014). From environmental to climate justice: climate change and the discourse of environmental justice, WIREs Climate Change, 5(3): 359-374

Shrader-Frechette, K.S. (2002). *Environmental justice: Creating equality, reclaiming democracy*. Oxford University Press.

Taylor, D. E. (2000). The Rise of the Environmental Justice Paradigm: Injustice Framing and the Social Construction of Environmental Discourses. American Behavioral Scientist, 45, 508-580.

UN Human Rights Council (HRC),(2019). '*Report of the Special Rapporteur on Extreme Poverty and Human Rights, on Climate Change and Poverty'* , UN A/HRC/41/39.

UNEP(Birleşmiş Milletler Çevre Programı) (2019). *Executive Summary – Emissions Gap Report 2019*, United Nations Environment Programme, www.unenvironment.org/ resources/ emissions-gap-report-2019> (Erişim: 20.12.2023).

UNFCCC (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi) (2015). *Just transition of the workforce, and the creation of decent work and quality jobs*. https://unfccc.int/sites/default/files/ resource/Just%20transition.pdf, (Erişim: 20.12.2023).

Wallace-Wells, D.(2019). *The uninhabitable earth: life after warming*, Tim Duggan Books.

Walker, G. (2012). *Environmental justice: Concepts, evidence, and politics*. Routledge.

https://www.birbucukderece.com/bilimsel-kaynaklar/ipcc-6-degerlendirme-raporu-2021-

iklim-degisikliginin-fiziksel-temeli(Erişim:18.12.2023).

TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME, TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİĞİ VE DIŞA AÇIKLIĞIN EKOLOJİK AYAK İZİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Volkan BEKTAŞ[1], Arş. Gör. Dr. İbrahim TEKİNER[2]

ÖZET

İnsanlığın kendi refahını arttırmak amacıyla giriştiği faaliyetler sonucunda çevreye verdiği zararlar, kendi geleceğini tehdit edecek boyutlara ulaşmıştır. Özellikle küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte ülkeler daha geniş bir piyasa için üretim yapma olanağına kavuşmuştur. Daha fazla mal ve hizmet üretebilmek için bir taraftan teknolojik gelişmelerle birlikte toplam faktör verimliliği artmış, diğer taraftan doğal kaynakların tüketimi ve bu doğrultuda fosil enerji kullanımı hız kazanmış, dolayısıyla da çevreye verilen zararlar giderek artmıştır. Tüm bu gelişmelerin sonucunda iklim değişikliği, insanlığın karşı karşıya olduğu en önemli problemlerden biri haline gelmiştir. Çevresel bozulma ve iklim değişikliği sorunlarının çözümü için her ne kadar uluslararası görüşmeler devam etse ve çeşitli taahhütler verilse de henüz kayda değer bir ilerleme gerçekleşmemiştir. Bu sorunların çözümü için ekonomik büyümenin mutlaka sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir. Sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için ise üretim faktörlerinin üretimdeki etkinliğini ölçen toplam faktör verimliliğinin çevre dostu teknolojilerle arttırılması ve sürdürülebilir üretim yöntemlerinin uygulanması gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, ekonomik büyüme, toplam faktör verimliliği ve dışa açıklığın ekolojik ayak izi üzerindeki etkisini 1990 – 2019 dönemi için ARDL yöntemiyle analiz etmektir. Çalışmadan elde edilen bulgular, hem kısa hem de uzun dönemde Türkiye'de ekonomik büyüme ve dışa açıklık ile ekolojik ayak izi arasında pozitif, toplam faktör verimliliği ile ekolojik ayak izi arasında ise negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler : Ekolojik Ayak İzi, Ekonomik Büyüme, Dışa Açıklık, Toplam Faktör Verimliliği

ABSTRACT

The environmental damage caused by humanity's activities aimed at increasing its own welfare has reached dimensions that threaten its own future. Especially with the acceleration of globalization, countries have gained the opportunity to produce for a broader market. While total factor productivity has increased with technological developments to produce more goods and services, on the other hand, the consumption of natural resources and, in this direction, the use of fossil energy have accelerated, thus causing increasing harm to the environment. As a result of all these developments, climate change has become one of the most important

[1] Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, volkanbektas@beun.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9732-2983
[2] Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, ibrahimtekiner@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-11855974

problems facing humanity. Despite ongoing international discussions and various commitments for the solution of environmental degradation and climate change issues, significant progress has not yet been made. For the solution of these problems, economic growth must be transformed into a sustainable structure. For sustainable economic growth, total factor productivity, which measures the efficiency of production factors in production, must be increased with environmentally friendly technologies, and sustainable production methods must be implemented. The aim of this study is to analyze the impact of economic growth, total factor productivity, and openness on the ecological footprint for the period 1990-2019 using the ARDL method. The findings from the study reveal a positive and statistically significant relationship between both short and long-term economic growth and openness with the ecological footprint in Turkey. Additionally, there is a negative and statistically significant relationship between total factor productivity and the ecological footprint.

Keywords: Ecological Footprint, Economic Growth, Trade Openness, Total Factor Productivity

1. GİRİŞ

Sanayi devrimiyle birlikte artan kitlesel üretim ve tüketim, küreselleşme ile birlikte ivme kazanmış ve bunun sonucunda ise insanlığın çevreye verdiği zararlar kendi geleceğini tehdit edecek boyutlara ulaşmıştır. Çevresel bozulma ve iklim değişikliği sorunlarının çözümü için her ne kadar uluslararası görüşmeler devam etse ve çeşitli taahhütler verilse de henüz kayda değer bir ilerleme gerçekleşmemiştir. Örneğin sera gazı emisyonlarının, 2030 yılına kadar küresel ısınmayı 2 °C ile sınırlamak için yaklaşık %28, 1.5 °C ile sınırlamak için ise yaklaşık %42 azaltılması gerekmektedir. Ancak Küresel sera gazı emisyonları 2021'den 2022'ye %1,2 artarak 57,4 gigaton CO2 eşdeğeri ile rekor kırmıştır (UNEP, 2023).

Literatürde çevresel bozukluğun göstergesi olarak Wackernagel ve Rees (1996) tarafından geliştirilen ekolojik ayak izi (EAİ), son yıllarda oldukça sık kullanılmaktadır. EAİ, insanların tükettiği doğal kaynakları üretmek ve insan faaliyetlerinden kaynaklanan çevresel bozulmayı absorbe etmek için gerekli olan, küresel hektar cinsinden ölçülen biyolojik olarak üretken arazi ve suyun toplam alanının bir ölçüsüdür (Global Footprint Network, 2021). Bu nedenle, EAİ yalnızca CO2 emisyonlarını değil aynı zamanda su, toprak, orman arazisi, otlatma arazisi, yerleşim alanı, balıkçılık alanı ayak izleri ve ekili arazi kalitesindeki diğer çevresel bozulmaları da içermektedir (Destek ve Sinha 2020).

Çevresel bozulmayı etkileyen faktörlerin başında giderek artan ekonomik aktiviteler gelmektedir. Artan ekonomik aktivitelerle birlikte fosil enerji tüketimi artmakta, üretilen ve tüketilen mal miktarı ve dolayısıyla da atık üretimi ve kirlilik artmakta, biyoçeşitlilik azalmakta, su tüketimi artmakta, tarım arazileri ve ormanlar tahrip edilmekte, topraklar bozularak tarımsal verimlilik azalmakta dolayısıyla da EA artmaktadır. Bu noktada, üretim sürecinde kullanılan tüm üretim faktörlerinin verimliliğindeki artış olarak tanımlanan toplam faktör verimliliğinde (TFV) artış, EA'nın azalmasına katkıda bulunabilir. TFV, genel olarak teknolojik gelişmeyle birlikte ortaya çıkar. İleri teknolojiler, çevre dostu üretim süreçlerine, daha temiz enerji kaynaklarına ve dolayısıyla da kaynakların daha etkin ve sürdürülebilir bir şekilde kullanımını sağlayabilir. Ancak TFV'nin çevre üzerindeki etkisi sektörlere göre farklılıklar gösterebilir.

Bazı endüstrilerde çevre dostu teknolojilerin kullanımı daha kolaydır. Örneğin, yenilenebilir enerji sektöründe yüksek bir TFV artışının çevresel açıdan olumlu etkileri olabilirken, aşırı kirletici bir endüstride TFV artışının olumsuz sonuçları olabilir.

Çevresel bozulmayı etkileyen diğer önemli bir faktör ise dışa açıklıktır. Küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte ülkeler daha geniş bir piyasa için üretim yapma olanağına kavuşmuş, bu ise ekonomik aktivitelerin artmasına neden olmuştur. Artan uluslararası ticaret, ticarete konu olan malların taşınması sürecinde kullanılan fosil yakıtlar nedeniyle sera gazı salınımlarının artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle dışa açıklık, EAİ'yi olumsuz etkileyebilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de 1990 – 2019 dönemi için ekonomik büyüme, toplam faktör verimliliği ve dışa açıklığın ekolojik ayak izi üzerindeki etkisini analiz etmektir. Çalışmanın izleyen bölümünde ilgili literatür özetlenecek, daha sonra sırası ile veri seti ve model tanıtılacak, ekonometrik analizden elde edilen sonuçlar tartışılacak ve son olarak genel bir değerlendirme yapılıp politika önerilerinde bulunulacaktır.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

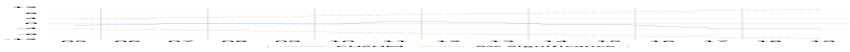
Literatürde ekonomik büyümenin, küreselleşmenin ve dışa açıklığın EAİ üzerindeki etkisini araştıran birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak Türkiye için TFV'nin EAİ üzerindeki etkisini analiz eden bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu bölümde Türkiye için EAİ'yi etkileyen faktörleri araştıran çalışmalar özetlenecektir.

Aktürk ve Gültekin (2023), 1990-2018 döneminde ARDL yöntemi kullanarak Türkiye'de gelir eşitsizliği ve ticari açıklığın EAİ'yi düşürdüğü, GSYİH, yenilenebilir enerji ve nüfusun EAİ'yi artırdığı sonucuna ulaşmıştır. Doğrusal olmayan eşbütünleşme testi kullanarak Telatar ve Birinci (2022), 1994-2019 döneminde Türkiye'de çevresel vergilerin uzun dönemde EAİ'yi etkilemediği sonucuna ulaşmıştır. Kardaşlar (2022), DOLS yöntemi kullanarak EAİ ile ekonomik büyüme ve enerji tüketimi arasında pozitif bir ilişki bulmuş ancak nüfus yoğunluğu ve ekonomik küreselleşme süreci arasında fakat istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye ulaşamamıştır. Özkan ve Çoban (2022) Türkiye'nin 1970-2018 arasındaki yıllık veriler kullanılarak KRLS yöntemi ile doğrudan yabancı yatırımların EAİ üzerinde negatif, ekonomik büyümenin EAİ üzerinde pozitif ve ekonomik küreselleşmenin EAİ üzerinde negatif etkisinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Saygılı (2022), 1998-2017 döneminde, G7 ülkeleri ve Türkiye için yatay kesit bağımlılığı dikkate alan panel veri yöntemleriyle dışa açıklık ve ekonomik büyümenin EAİ'yi artırdığını, yenilenebilir enerji tüketiminin ise EAİ'yi azalttığını göstermiştir. Bayer-Hanck eşbütünleşme yaklaşımını kullanarak Özdemir ve Çevikalp (2021), 1990-2017 döneminde Türkiye'de EAİ ile ekonomik büyüme ve teknolojik değişim arasında uzun dönemli bir ilişki bulmuştur. Kırıkkaleli vd. (2021), Türkiye için 1985-2017 döneminde küreselleşmenin EAİ üzerindeki etkisini ikili ayarlama yaklaşımıyla araştırmış ve küreselleşmenin EAİ üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu belirlemişlerdir. Genişletilmiş ARDL yöntemini kullanarak Karasoy (2021), Türkiye için 1980-2016 döneminde küreselleşmenin EAİ üzerindeki etkisini analiz etmiş ve küreselleşmenin ise EAİ üzerinde negatif bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Apaydın (2020), Türkiye'nin 1980-2014 dönemine ait verilerini kullanarak ARDL, FMOLS ve DOLS yöntemleriyle küreselleşme tüketim, üretim ve ithalatın EAİ üzerinde pozitif, ihracatın ise EAİ üzerinde negatif etkisi olduğunu bulmuştur. Dumrul ve

Kılıçarslan (2020), 1961-2014 döneminde VECM ve Johansen Eşbütünleşme yöntemleri kullanarak uzun dönemde ticari açıklık, enerji tüketimi ve ekonomik büyümenin EAİ'yi artırdığı sonucuna ulaşmıştır. Sharif vd. (2020), Türkiye'nin 1965-2017 döneminde üçer aylık verilerini kullanarak QARDL yaklaşımıyla, yenilenebilir enerjinin uzun dönemde EAİ'yi azalttığını, ekonomik büyümenin ve yenilenemeyen enerjinin uzun ve kısa dönemde EAİ'yi artırdığını bulmuşlardır. Bucak ve

3. MODEL VE VERİ SETİ

Türkiye'de 1990-2019 döneminde ekonomik büyüme, toplam faktör verimliliği ve dışa açıklığın ekolojik ayak izi üzerindeki etkisini analiz etmek için aşağıdaki model kullanılmıştır.

(1)

Denklem 1'de $LNEAİ$ ekolojik ayak izini, $LNGSYİH$ kişi başı gayrisafi yurtiçi hasılayı, $LNTFV$ toplam faktör verimliliğini, $LNDACIK_t$ ise ihracat ve ithalat toplamının gayri safi yurtiçi hasılaya oranı şeklinde ifade edilen dışa açıklığı temsil etmektedir. Tüm değişkenlerin doğal logaritması alınmıştır. Çalışmada kullanılan tüm veriler Çizelge 1'de açıklanmıştır.

Çizelge 1: Veri Açıklamaları

Değişkenler	Açıklama	Veri Türü	Veri Kaynağı
LNEAİ	Ekolojik ayak izi	Kişi başı hektar	Global Footprint Network
LNGSYİH	Kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla	ABD Doları (2015 Fiyatlarıyla)	Dünya Bankası
LNTFV	Toplam Faktör Verimliliği	İndeks	Penn World Table 10.01
LNDACIK	Dışa Açıklık	Yüzde (2015 fiyatlarıyla ABD Doları cinsinden ihracat ve ithalat toplamının toplam GSYİH'ye oranı	Dünya Bankası

4. ANALİZ SONUÇLARI

Çalışmada öncelikle Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testi ile değişkenlerin durağanlık seviyesini belirlenmiştir. ADF birim kök testi sonuçları Çizelge 2'de verilmiştir. Sonuçlar, trendli modelde tüm değişkenlerin seviyelerinde durağan olmadığını, ancak birinci farkları alındıktan sonra durağan hale geldiğini göstermektedir. Sabitli modelde ise LNDACIKLIK değişkeninin seviyesinde durağan olduğu, diğer değişkenlerin ise seviyelerinde durağan olmadığı, ancak birinci farkları alındıktan sonra durağan hale geldiğini görülmektedir. Serilerin durağanlık seviyesindeki farklılıklar nedeniyle analize Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen gecikmesi dağıtılmış otoregresif (ARDL) sınır testi yöntemiyle devam edilecektir.

Çizelge 2. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

	Sabitli Trendli	Sabitli

	Düzey	1. Fark	Düzey	1. Fark
LNEAİ	-3.215 (0.081)	-6.198*** (0.000)	-1.309 (0.625)	-6.275*** (0.000)
LNGSYİH	-2.304 (0.432)	-3.641** (0.027)	0.096 (0.966)	-3.660*** (0.005)
LNTFV	-2.706 (0.234)	-3.992*** (0.009)	-1.827 (0.367)	-4.061*** (0.001)
LNDACIK	-0.987 (0.946)	-5.080*** (0.000)	-3.608*** (0.006)	-

Not: *** ve ** sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir. H_0: Seriler birim kök içerir

Değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi olup olmadığı ARDL eşbütünleşme testi ile analiz edilmiştir. Bulunan F testi değeri, %1 anlamlılık düzeyinde kritik değerlerden büyük olduğu için uzun dönemli ilişki yoktur şeklindeki boş hipotez ret edilmektedir. Dolayısıyla değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmaktadır.

Çizelge 3. ARDL Eşbütünleşme Testi

		Kritik Değerler	
F İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi	I(0)	I(1)
9.942***	%1	3.054	4.473
(0.001)	%5	3.867	5.550
	%10	6.002	8.352

Not: *** %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

ARDL hata düzeltme modelinin sonuçları Çizelge 3'te verilmiştir. Modelin gecikme uzunlukları Bayesian bilgi kriterine (BIC) göre (1,1,1,4) tespit edilmiştir. Sonuçlar ekolojik ayak izi üzerinde, GSYİH ve dışa açıklığın hem uzun hem de kısa dönemde pozitif etkisi olduğunu, toplam faktör verimliliğinin ise hem kısa hem de uzun dönemde negatif etkisi olduğunu göstermektedir. GSYİH'de %1'lik bir artış EAİ'yi uzun dönemde %0,3 kısa dönemde %1,9 arttırmaktadır. Dışa açıklıkta %1'lik bir artış ise EAİ'yi uzun dönemde %0,3, kısa dönemde %1,1 arttırmaktadır. Toplam faktör verimliliğinde %1'lik bir artış ise EAİ'yi kısa uzun dönemde %0,67, kısa dönemde ise %2,6 azaltmaktadır. Hata düzeltme katsayısı -0,666 olarak bulunmuş olup bu değer istatistiksel olarak anlamlıdır. Hata düzeltme katsayısının negatif olması, bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu katsayı, kısa dönemde gerçekleşen bir şokun yaklaşık %66,6'sının ilk dönemde ortadan kalktığını ve yaklaşık 1.5 dönem (1/0.666) sonra ise uzun dönem dengesine yaklaşıldığını göstermektedir.

Çizelge 3. ARDL (1,1,1,4) Tahmin Sonuçları

	Katsayı	Standart Sapma	t-İstatistiği	Olasılık
Uzun Dönem				
$LNGSYİH_t$	0.315	0.043	7.30	0.000
$LNTFV_t$	-0.673	0.322	-2.09	0.054
$LNDACIK_t$	0.304	0.058	5.28	0.000
Kısa Dönem				
$\Delta LNGSYİH_t$***	1.933	0.325	5.95	0.000
$\Delta LNTFV_t$***	-2.604	0.423	-6.16	0.000
$\Delta LNDACIK_t$***	1.075	0.170	6.33	0.000
$\Delta LNDACIK_{t-1}$***	-0.371	0.105	-3.54	0.003
$\Delta LNDACIK_{t-2}$**	0.247	0.101	2.43	0.028
$\Delta LNDACIK_{t-3}$***	0.233	0.076	3.07	0.008
SABİT***	-2.017	0.391	-5.16	0.000
ADJ	-0.666	0.121	-5.51	0.000
R	0.985			
Düzeltilmiş R	0.976			
F İstatistiği	101.99			
F İstatistiği Olasılığı	0.000			

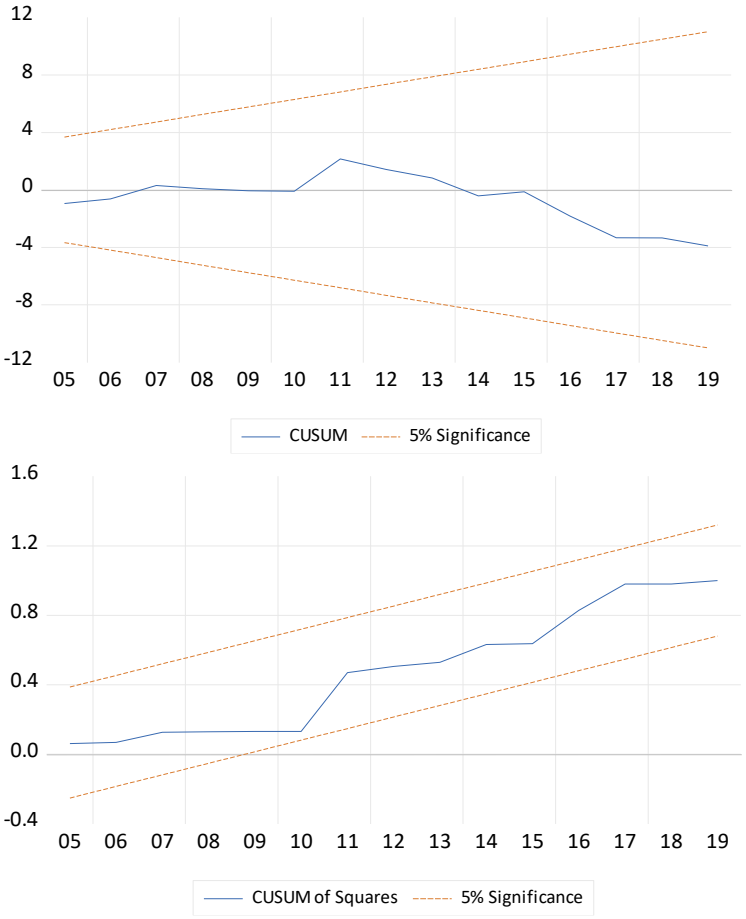
Not: *** ve ** sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tanısal (diagnostik) testlere (Çizelge 4) göre, modelde herhangi bir otokorelasyon (Breusch-Godfrey LM Testi) ve değişen varyans (Breusch-Pagan/Cook-Weisberg Testi) sorununun bulunmadığı, spesifikasyon sorunun (Ramsey Reset Testi) olmadığı ve hata teriminin normal dağılıma (Jarque-Bera Normallik Testi) sahip olduğu görülmektedir.

Çizelge 4. Tanısal Testler

Tanısal Test	**Testi İstatistiği**	**Olasılık Değeri**
Otokolerasyon (Breusch-Godfrey LM Testi) (H_0: Otokolerasyon yoktur)	0.955	0,445
Değişen Varyans (Breusch-Pagan/Cook-Weisberg) (H_0: Sabit Varyans)	1,16	0,281
Spesifikasyon (Ramsey Reset) (H_0: Spesifikasyon yoktur)	0,58	0,636
Normallik (Jarque-Bera) (H_0: Kalıntılar normal dağılıma sahiptir)	0,158	0,924

Son olarak CUSUM ve $CUSUM^2$ testleri ile tahmin edilen ARDL modelinin kararlılığı sınanmış ve sonuçlar grafikle gösterilmiştir. Bu testlerin boş hipotezleri ARDL modelindeki katsayıların istikrarlı olduğu şeklindedir. Bu boş hipotezin ret edilememesi için grafikte mavi çizgi ile gösterilen parametre tahminlerinin, kırmızı çizgi ile gösterilen %5 anlamlılık düzeyindeki sınır çizgileri arasında yer alması gerekmektedir. Grafikler incelendiğinde hem CUSUM ve hem de $CUSUM^2$ testlerine göre parametre tahminleri, sınır çizgileri arasında yer almaktadır. Dolayısıyla modeldeki parametre tahminlerinin istikrarlı olduğu yani modelde yapısal bir kırılma olmadığı söylenebilir.

Görsel 1. CUSUM ve CUSUM^2 Test Grafikleri

5. SONUÇ

Bu çalışmada ekonomik büyüme, toplam faktör verimliliği ve dışa açıklığın ekolojik ayak izi üzerindeki etkisi Türkiye için ARDL yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre hem uzun hem de kısa dönemde kişi başı GSYİH ve dışa açıklık ile ekolojik ayak izi arasında pozitif bir ilişki, toplam faktör verimliliği ile ekolojik ayak izi arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, ekonomik büyümenin çevreye verdiği zararların azaltılabilmesi için çevre dostu teknolojik gelişme ve inovasyonlar yoluyla toplam faktör verimliliğinin artırılması gerektiğinin önemini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla çevre sorunlarıyla ilgili politikalar uygulanırken bu husus da mutlaka dikkate alınmalıdır. Bu doğrultuda çevre dostu teknolojilere yönelik AR-GE harcamalarının arttırılması, sübvansiyonların arttırılması ve vergi indirimleri gibi politikalar toplam faktör verimliliğini artırarak, kaynakları daha etkin ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasına neden olabilecektir.

Küreselleşmeyle birlikte artan uluslararası ekonomik ilişkilerin çevre üzerindeki etkileri, politika düzeyinde çevresel sürdürülebilirlik hedefleri ile uyumlu bir şekilde yönetilmelidir. Bu konuda uluslararası iş birliği güçlendirilmeli ve Dünya Ticaret Örgütü çatısı altında dış ticarete konu olan mallarla ilgili olarak mutlaka güçlü çevresel standartlar getirilmelidir. Ayrıca dış ticarete konu olan malların taşınmasında yenilenebilir enerji kaynakları kullanılmalı,

sürdürülebilir tedarik zincirleri oluşturulmalı, yeşil ticaret politikaları ve çevre dostu üretim süreçleri gibi stratejiler benimsenmelidir.

KAYNAKÇA

[1] Aktürk, E., ve Gültekin, S. (2023). Gelir Eşitsizliği ve Ticari Açıklığın Ekolojik Ayak İzi Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. Paradigma: *İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 1-17.

[2] Apaydin, Ş. (2020). Küreselleşmenin ekolojik ayakizi üzerindeki etkileri: Türkiye örneği. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, *5*(1), 23-42.

[3] Bucak, Ç., & Saygılı, F. (2022). Türkiye'de ve G7 Ülkelerinde dışa açıklık ve ekolojik ayak izi ilişkisi: yatay kesit bağımlılığı altında panel veri analizi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *23*(3), 346-365.

[4] Destek MA, Sinha A (2020) Renewable, non-renewable energy consumption, economic growth, trade openness and ecological footprint: evidence from organisation for economic co-operation and development countries. *J Clean Prod* 242:118537

[5] Dickey, D. A., and Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American statistical association*, 427-431.

[6] Dumrul, Y. ve Kılıçarslan, Z. (2020). Türkiye'nin uluslararası ticareti ve ekolojik ayak izi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 9(3), 1589-1597. https://doi.org/10.33206/mjss.558346

[7] Global Footprint Network (2023) National footprint and biocapacity accounts edition downloaded [21.12.2023] from https://data.footprintnetwork.org

[8] Karasoy, A. (2021). Küreselleşme, sanayileşme ve şehirleşmenin Türkiye'nin ekolojik ayak izine etkisinin genişletilmiş ARDL yöntemiyle incelenmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 208-231.

[9] Kardaslar, A. (2022). Ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve küreselleşme sürecinin ekolojik ayak izi üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Business and Economics Research Journal*, *13*(3), 385-401.

[10] Kırıkkaleli, D., Adebayo, T. S., Khan, Z., and Ali, S. (2021). Does globalization matter for ecological footprint in Turkey? Evidence from dual adjustment approach. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(11), 14009-14017.

[11] Özdemir, O., and Çevikalp, S. (2021). Ecological footprint, economic growth and technological change in Turkey: evidence from Bayer-Hanck combined co-integration approach. *International Journal of Green Economics*, *15*(2), 127-148.

[12] Özkan, O., and Çoban, M. N. (2022). Türkiye'de kirlilik hale hipotezi ve ekonomik büyüme, ekonomik küreselleşme ve ekolojik ayak izi bağlantısı: KRLS'den Kanıtlar. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, *18*(4), 1049-1068.

[13] Pesaran, M. H., Shin, Y., and Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326.

[14] Sharif, A., Baris-Tuzemen, O., Uzuner, G., Ozturk, I., and Sinha, A. (2020). Revisiting the role of renewable and non-renewable energy consumption on Turkey's ecological footprint: Evidence from Quantile ARDL approach. *Sustainable cities and society*, *57*, 102138.

[15] Telatar, O. M., and Birinci, N. (2022). The effects of environmental tax on Ecological Footprint and Carbon dioxide emissions: a nonlinear cointegration analysis on Turkey. *Environmental Science and Pollution Research*, *29*(29), 44335-44347.

[16] United Nations Environment Programme (2023). Emissions Gap Report 2023: Broken Record – Temperatures hit new highs, yet world fails to cut emissions (again). Nairobi. https://doi.org/10.59117/20.500.11822/43922.

[17] Wackernagel M, Rees W (1996) *Our ecological footprint: reducing human impact on the earth*. New Society Publishers, Philadelphia

[18] WDI (2022) The World Bank, World Development Indicators. https://databank.worldbank.org/home.aspx

E-7 ÜLKELERİNDE KİŞİ BAŞINA REEL GSYİH DURAĞAN MI? ALTERNATİF PANEL BİRİM KÖK TESTLERİNDEN AMPİRİK KANITLAR

Doç. Dr. Sevilay KONYA[1]

[1] Selçuk Üniversitesi, Taşkent Meslek Yüksekokulu, sevilaykonya@selcuk.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-0483-4139

ÖZET

Makroekonomik verilerin durağanlığın araştırılması ekonomi yazınında önemli yer tutmakta ve bu noktada en önemli değişkenlerden birisinin kişi başına GSYİH değişkeni olduğu görülmektedir. Bu noktada birim kök hipotezinde reel GSYİH değişkeninin durağanlığı araştırılmaktadır. Bu çalışmada E-7 ülkelerinde kişi başına reel GSYİH değişkeninin yatay kesit bağımlılığa izin veren ikinci nesil birim kök testleri ile sınanması amaçlanmıştır. Yapılan analizde 1990-2021 dönemi ele alınmıştır. İkinci nesil birim kök testlerinden yatay kesit bağımlılığı göz önünde bulunduran yapısal kırılmaya izin vermeyen Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CADF, Hadri & Kurozumi (2012) ve yapısal kırılmaya izin veren Im, Lee ve Tieslau (2005, 2010) birim kök testleri uygulanmıştır. CADF, Hadri ve Kurozumi ve Im, Lee ve Tieslau birim kök testlerinin sonucunda E-7 ülkelerinde kişi başına GSYİH değişkeninin durağan, yani ortaya çıkan dalgalanmaların geçici olduğu belirlenmiştir.
Anahtar Kelimeler: Kişi başına GSYİH, Birim Kök, Yatay kesit bağımlılık, yapısal kırılma

IS REAL GDP PER CAPITA STABLE IN E-7 COUNTRIES? EMPIRICAL EVIDENCE FROM ALTERNATIVE PANEL UNIT ROOT TESTS

ABSTRACT

The investigation of the stagnationary of macroeconomic data has an important place in the economics literature, and at this point, it is seen that one of the most important variables is the GDP per capita variable. At this point, the stationarity of the real GDP variable in the unit root hypothesis is investigated. In this study, aimed to test the variable of real GDP per capita in E-7 countries with second generation unit root tests that allow cross-sectional dependence. In the analysis, the period of 1990-2021 was discussed. From the second-generation unit root tests, developed by Pesaran (2007) CADF, Hadri & Kurozumi (2012) which does not allow structural break, considering cross-sectional dependency and Im, Lee & Tieslau (2005, 2010) unit root tests, which allow structural break, were applied. As a result of CADF, Hadri and Kurozumi and Im, Lee and Tieslau unit root tests, it was determined that the per capita GDP variable in E-7 countries is stable, that is, the resulting fluctuations are temporary.

Keywords: Per Capita GDP, Unit Root, Cross Sectional dependency, Structural break

1. GİRİŞ

Makroekonomik teori ve politikalar açısından kişi başına reel GSYİH değişkeninin birim kök taşıyıp taşımadığı son derece önemlidir. Geleneksel prosedür çıktı dalgalanmalarını kısa vadeli döngülere ayrıştıran ve uzun vadeli bir trend olarak ifade edilmektedir. Trend bileşeni de zamanın deterministik fonksiyonudur. Döngüsel bileşen söz konusu deterministik trend çevresinde durağan olduğu varsayımını kabul etmektedir. Dolayısıyla beklenen yaklaşım trend yaklaşımı çerçevesinde kişi başına reel GSYİH değişkeninin birim kök içermemesi gerekmektedir. Ancak eğer kişi başına reel GSYİH serisi birim kök içeriyorsa şokların sadece geçici sahip olduğunu kabul eden geleneksel makroekonomik dalgalanma teorilerinin aksine bir sonuç elde edilmiş olur (Mishra, Sharma ve Smyth, 2009: 65). Bu yaklaşımdan yola çıkarak trend yaklaşımı olmayan birim kök testi uygulanması ile trend yaklaşımı ile uygulanan birim kök testi arasında farklı sonuçlar elde etmek mümkündür.

Kişi başına reel GSYİH değişkeninin trendde durağan olması, birçok şoktan yalnızca biri olan yapısal reformun takip edilmeye değer olmadığıdır çünkü uzun vadeli büyüme patikasındaki olası etkiler diğer şoklarla dengelenecektir. Bu nedenle, eğilimin en azından yarı kalıcı olarak değiştirilmesinde hükümet politikası oluşturmanın rolü ortaya çıkmaktadır. Fark durağanlığı noktasında ise çıktı seviyesindeki herhangi bir şok, birim kök büyük boyutundan dolayı daha yüksek bir kalıcılığa işaret etmektedir (Li, 2000: 825).

Kişi başına reel GSYİH serisinin fark durağan ya da trendde durağan süreç olarak modellenmesi Nelson ve Plosser'den (1982) bu yana büyük ilgi görmüştür. Araştırmacılar bilhassa gerçek çıktı düzeylerinin zaman serisi özellikleriyle ilgilenmişlerdir (Chang ve Su, 2011: 66). Bu kapsamda çalışmada kişi başına reel GSYİH'nın durağanlığının E-7 ülkeleri için incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmanın diğer çalışmalardan farkı ele alınan örneklem ve uygulanan yöntemlerdir.

Çalışmamızda giriş bölümünden sonra kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Bu bölümde hem yerli hem de yabancı yazın incelenmiş ve sonuçlar ile ilgili bir çıkarımda bulunulmaya çalışılmıştır. Literatür araştırmasını takiben veri seti bölümüne yer verilmiştir. Veri seti bölümünde analize konu olan ülke grupları, tanımlayıcı istatistikler ve veri kaynağı bilgileri açıklanmıştır. Veri seti bölümünü takiben ampirik uygulama kısmı açıklanmıştır. Çalışmanın ampirik uygulama kısmında ikinci nesil birim kök testleri ile kişi başına GSYİH değişkeninin durağanlığı sınanmıştır. İkinci nesil birim kök testlerinden yatay kesit bağımlılığa izin veren Pesaran (2007) tarafından literatüre kazandırılan CADF, Hadri & Kurozumi (2012) ve Im, Lee ve Tieslau (2005, 2010) birim kök testleri ile kişi başına GSYİH değişkeninin durağanlığı araştırılmış ve elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır. Birim kök hipotezinin ele aldığımız örneklem açısından desteklenip desteklenmediği ortaya konulmuştur.

2. LİTERATÜR TARAMASI

GSYİH değişkeninin durağanlığının sınanması Nelson ve Plosser (1982) çalışması ile başlamaktadır. Nelson ve Plosser (1982) yaptıkları çalışmada makroekonomik veri setlerinin zaman serilerinin deterministik bir eğilim etrafındaki durağan dalgalanmalar olarak mı ya da

dinamik bir yola dönme eğilimi olmayan durağan olmayan süreçler olarak mı değerlendirildiğini araştırmışlardır.

Bu kapsamdan yola çıkarak hem yerli de hem de yabancı literatürde GSYİH değişkeninin durağanlığının sınanması büyük ölçüde yer tutmaktadır. Fleissig ve Strauss (1999), çalışmalarında panel birim kök prosedürleri ile kişi başına reel GSYİH'nın durağanlığını OECD ülkelerinde incelemişlerdir. Serinin trend ya da farkı alınarak durağan olup olmadığını araştırmışlardır. Çalışmanın sonucunda bootstrap yöntemlerinden elde edilen kanıtlar, OECD ülkelerinin kişi başına reel GSYİH'sinin trendin durağan olduğuna dair çok güçlü kanıtlar elde etmişlerdir.

Smyth ve Inder (2004), Çin'in 25 eyaleti için reel GSYİH'nın durağanlığını yani birim kök hipotezini araştırmışlardır. Yapısal kırılma olmadan ve tek kırılmalı birim kök testinin sonucunda birim kök hipotezini destekler sonuçlara ulaşmışlardır. Trend fonksiyonunda kırılma olduğu durumlarda Çin'in bazı eyaletleri için birim kök hipotezini reddedebilir bulgulara ulaşmışlardır.

Chang vd. (2006), 1980-2004 dönemi için 47 Afrika ülkesinde reel GSYİH'nın zaman serisi özelliklerini araştırmak için panel SURADF testi uygulamışlardır. Panel SURADF testinin sonucunda kişi başına düşen reel GSYİH serisinin incelenen ülkelerin yalnızca üçte ikisinde birim kökün varlığını bulmuşlardır.

Narayan (2007), 1870-2001 dönemi için G7 ülkelerinde reel GSYİH serisinin durağanlığını araştırmıştır. Ben-David ve Papel (1995) tek kırılmalı birim kök testini kullandıkları çalışmalarında İtalya, Japonya ve Kanada için birim kök sıfır hipotezini reddedememiştir.

Oztürk ve Kalyoncu (2007) makalelerinde 27 OECD ülkesinde 1950-2004 dönemi için kişi başına düşen reel GSYİH serisinin durağanlığını tek zaman serilerinde ADF birim kök testi ile panel birim kök testlerinden biri olarak açıklanan Im, Pesaran ve Shin birim kök testi kullanarak incelemişlerdir. Çalışmasının sonucunda kişi başına düşen reel GSYİH serisinin OECD ülkelerinde durağan olmadığını bulmuşlardır.

Zhang vd. (2007) çalışmalarında 25 Çin Eyaleti için 1952-1998 döneminde kişi başına reel GSYİH serisinin zaman serisinin özelliklerini incelemişlerdir. Bruer vd. (2011) tarafından geliştirilen panel SURADF testleri araştırma yöntemi olarak kullanmışlardır. Çalışmanın sonucunda kişi başına düşen reel GSYİH'nın Hebei, Jeilongjrang, Qinghai ve Shaanxi hariç, incelenen tüm Çin eyaletleri için durağan olmadığı sonucuna varmışlardır.

Chang vd. (2008), çalışmalarında 1960-2000 döneminde 20 Latin Amerika ülkesi için kişi başına reel GSYİH değişkeninin zaman serisi özellik yapısını araştırmışlardır. Yapısal kırılmayı dikkate almayan birim kök testi uyguladıklarında kişi başına düşen reel GSYİH serisinin durağan olmadığını ancak Carrion-i-Silvestre vd. yapısal kırılmalı birim kök testi sonucunda kişi başına düşen reel GSYİH durağanlığına ilişkin sıfır hipotezinin 20 ülkenin hiçbiri için reddedilmediğini bulmuşlardır.

Chang, Chiang ve Zhang (2009), 24 OECD ülkesinde 1970 ile 2006 yılları arasındaki kişi başına düşen GSYİH hacim endeksinin durağan olup olmadığını araştırmışlardır. ADF ve KPSS gibi yapısal kırılmalar olmadan yaptıkları analiz sonucunda İsviçre dışında I(0) durağanlığına ilişkin kanıtlar elde edememişlerdir, çoklu yapısal kırılmalı KPSS birim kök testi sonucunda 24 ülkeden 22'si için kişi başına düşen GSYİH hacim endeksi serisinin I(0) olduğunu bulmuşlardır.

Murthy ve Anoruo (2009), 27 Afrika ülkesinde 1960'tan 2007'ye kadar olan dönem için kişi başına düşen reel GSYİH serisinin zaman serisi özelliklerini araştırmıştır. Kapetanios, Shin ve Snell birim kök testi kullanılan çalışmalarında ülkelerin üçte birinde serilerin doğrusal olmayan ortalamaya dönüş ile durağan olduğu sonucuna varmışlardır.

Chang vd. (2010a), 1952-1998 dönemi için reel GSYİH'nın zaman serisi özelliklerini 25 Çin eyaleti için araştırmışlardır. Leybourne vd. tarafından geliştirilen lojistik birim kök testi kullandıkları çalışmalarının sonucunda inceledikleri illerin çoğunda düzey değerlerinde birim kök desteklenmediğini bulmuşlardır.

Chang vd. (2010b), 1960-2000 dönemi için 14 Asya ülkesinde kişi başına düşen reel GSYİH'nın zaman serisi özelliklerini araştırmışlardır. Carrion-i Silvestre vd. birim kök testinin sonucunda kişi başına düşen reel GSYİH durağanlığının sıfır hipotezi için reddedilemeyeceğine ulaşmışlardır.

Çınar (2010), 27 OECD ülkesinde 1960-2008 dönemi için kişi başına GSYİH serisinin durağan olup olmadığını birinci nesil (LLC, Fisher-ADF, Breitung, IPS, Hadri ve Fisher-PP) ile ikinci nesil (CADF ve SURADF) birim kök testleri ile araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda tüm ülkelerin panel serilerinde durağan olmayan bir yapıya sahip olduğunu olmuştur.

Chang (2011), kişi başına düşen reel GSYİH serisinin durağanlığını 16 geçiş ülkesinde (Arnavutluk, Bulgaristan, Estonya, Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan, Kıbrıs, Litvanya, Letonya, Macaristan, Romanya, Slovenya, Slovakya, Polonya, Sırbistan ve Ukrayna) 1969-2009 dönemi için SURADF birim kök testi ile araştırmıştır. Çalışmasının sonucunda birkaç geleneksel birim kök testinin sonuçları tüm ülkelerde kişi başına reel GSYİH'nın durağan olmadığını göstermiştir. Panel SURADF testi sonucunda ise 16 ülkeden 5'inde kişi başına reel GSYİH serisinde birim kök bulmuştur.

Furuoka (2011), Dokuz Asya ülkesinde (Brunei, Filipinler, Endonezya, Laos, Kamboçya, Singapur, Malezya, Tayland ve Vietnam) kişi başına reel GSYİH'nın durağanlık sürecini araştırmıştır. Hem birinci nesil (IPS, LLC ve MW) hem de ikinci nesil (Pesaran ve Choi) birim kök testlerini kullandığı çalışmasının sonucunda kişi başına düşen GSYİH serisinin durağan olmayan bir süreç gösterdiğini bulmuştur.

Su ve Chang (2011), Dokuz Orta ve Doğu Avrupa ülkesinde kişi başına reel GSYİH serisinin durağan olmayan özelliklerini incelemek için Enders ve Lee esnek Fourier birim kök testi uygulamışlardır. Standart doğrusal PP, ADF ve KPSS birim kök testinin sonucunda serilerin durağan olmadığını bulmuşlardır. Fourier birim kök test sonucunda kişi başına düşen reel GSYİH serisinin Bulgaristan, Romanya ve Letonya'da iyi karakterize edildiğini bulmuşlardır.

Tiwari, Shahbaz ve Shabbir (2011), SAARC ülkelerinde (Pakistan, Hindistan, Bangladesh, Butan, Maldivler, Sri Lanka, Nepal ve Afganistan) 1980-2016 dönemi için kişi başına düşen reel GSYİH serisinin zaman serisi özelliklerini incelemişlerdir. Uçar ve Omay doğrusal olmayan birim kök testi ile Im vd. doğrusal birim kök testini yöntem olarak kullanmışlardır. Çalışmalarının sonucunda doğrusal olmayan birim kök testi kişi başına düşen reel GSYİH serisinin doğrusal olmayan durağanlık gösterdiğini ortaya koymuştur.

Chang vd. (2012), 1969-2009 döneminde beş Güneydoğu Avrupa ülkesinin reel GSYİH zaman serisi özelliklerini araştırmıştır. Enders ve Lee Fourier birim kök testini uyguladıkları çalışmalarının sonucunda incelenen tüm ülkelerde kişi başına reel GSYİH birim kök hipotezini reddetmişlerdir.

Tülümce ve Zeren (2013), non-linear panel birim kök testi ile reel kişi başına GSYİH serisinin durağan olup olmadığını 1970-2011 dönemi için 15 Avrupa Birliği ülkesinde incelemişlerdir. Çalışmalarının sonucunda 15 Avrupa ülkesinde reel kişi başına GSYİH serisinin doğrusal olmayan modelde durağan olduğunu bulmuşlardır.

Aslanidis ve Fountas (2014), 19 sanayi ülkesinde (Almanya, ABD, Avustralya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Finlandiya, İspanya, Hollanda, İtalya, İsviçre, İsveç, İngiltere, Japonya, Kanada, Norveç, Portekiz ve Yeni Zelanda) 1870-2008 dönemi için reel GSYİH serinin durağanlığını araştırmışlardır. Pesaran (2007) CIPS birim kök testi uygulamışlardır. Yatay kesit bağımlılığına izin verilmediğinde sıfır birim kök tezine karşı kanıtlar elde etmişlerdir.

Chang, Chu ve Ranjbar (2014), çalışmalarında 52 Afrika ülkesi için kişi başına düşen reel GSYİH serisi için GSYH şoklarının kalıcı mı geçici mi olduğunu araştırmışlardır. Sıralı panel seçim yöntemi (Fourier işlevli Panel KSS testi) uygulamışlardır. Çalışmasının sonucunda kişi başına düşen reel GSYİH serisinin 52 Afrika ülkesinden 50'sinde durağan olduğunu, doğrusal olmayan ve yapısal kırılma durumuna göre birim kök sıfır hipotezinin daha fazla reddedilmesine yol açtığını belirtmişlerdir.

Fırat, Halisdemir ve Gürcan (2014), 35 gelişmiş ülke için 1960-2011 döneminde reel GSYİH serisinin üzerinde birim kök hipotezini araştırmışlardır. IPS birim kök testi uyguladıkları çalışmalarının sonucunda trend değişkeninin olmadığı modelde durağan bir yapıda olduğunu bulmuşlardır.

Lee (2014) Çin'in 31 eyaleti için 1979-2009 döneminde Fourier işlevli Panel KSS testini kullanan Ardışık Panel Seçim Yöntemi ile kişi başına düşen reel GSYİH serisinin durağanlığını incelemişlerdir. Çalışmasının sonucunda, 31 bölgenin tamamında kişi başına düşen reel GSYİH serisinin durağan olmadığını belirlemiştir.

Özçalık (2014), PIIGS ülkelerinde (Portekiz, İtalya, İrlanda, Yunanistan ve İspanya) kişi başına düşen GSYİH'nın durağan yapısını araştırmıştır. CADF, CIPS, MADF ve SURADF birim kök testlerini uyguladığı çalışmasında PIIGS ülkelerinde kişi başına düşen GSYİH'nın durağan olmadığını ortaya koymuşlardır.

Tiwari ve Suresh (2014), kişi başına düşen reel GSYİH serisinin durağanlığını 17 Asya ülkesi için irdelemişlerdir. 1950-2009 dönemini ele aldıkları çalışmalarının sonucunda Asya ülkelerinde panelin tamamı için kişi başına düşen GSYİH serisinin linear durağan olmadığını bulmuşlardır. Ayrıca, Doğu Asya ülkeleri ve yüksek gelirli gelişmiş ülkeler için serinin durağan olduğunu, Güney Asya ülkeleri için kişi başına düşen GSYİH serisinin durağan olmadığını da çalışmalarında ifade etmişlerdir.

Azimi (2015), 2001-2014 dönemi için Afganistan'da GSYİH'nın durağanlığını sınamıştır. ADF ve PP birim kök testi sonucunda değişkenin durağan olmadığını bulmuştur.

Doğru (2015), 20 yüksek gelirli OECD ülkesi için 1961-2012 döneminde kişi başına düşen GSYİH serisinin durağan bir süreç içerisinde olup olmadığını araştırmıştır. Çalışmasında Carrion-i Silvastre vd. panel birim kök testi, ADF ve ZA tek değişkenli testlerin ve LLC, IPS, MW ve Hadri testlerinin sonuçlarının birbiri ile uyumlu olduğunu, sonuçta ise kişi başına düşen GSYİH serisinin birçok OECD ülkesi için durağan olmadığını bulmuştur.

Solarin ve Anorvo (2015), 52 Afrika ülkesinde 1960-2011 dönemi için kişi başına düşen GSYİH serisinde birim kök hipotezini incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda kişi başına GSYİH'nın tüm örneklemin yarısında durağan olmayan süreci takip ettiğini ifade etmişlerdir.

Fırat (2016), 1960-2011 dönemi için 35 gelişmiş ülkede reel GSYİH serisinin durağanlığını tekil olarak ADF, PP, KPSS ve ERS ile panel olarak ise IPS ve CADF testleri ile araştırmıştır. Çalışmasının sonucunda sıfır hipotezinin reddedilmemesi gerektiğini ileri sürmüştür.

Zeren ve İşlek (2019), kişi başına düşen reel GSYİH serisinin D-8 ülkelerinde 1960-2014 döneminde durağan olup olmadığını araştırmışlardır. Lee, Wu ve Yang tarafından geliştirilen BCIPS birim kök testini kullandıkları çalışmalarının sonucunda kişi başına düşen reel GSYİH serisinin durağan olduğunu tespit etmişlerdir.

Konat ve Kızılkaya (2020), kişi başına reel GSYİH serisinin durağan olup olmadığını 28 OECD ülkesinde 1970-2019 dönemi için araştırmışlardır. Pesaran CIPS ve CADF birim kök testleri ile Li vd. panel birim kök testi kullanmışlardır. Çalışmanın sonucunda kişi başına reel GSYİH veri setinin Avustralya, Avusturya, Fransa, Güney Kore, İsveç, Meksika ve Yeni Zelanda için kişi başına reel GSYİH serisinin durağan olduğuna ulaşmışlardır.

Hacıimamoğlu (2021), G7 ülkelerinde kişi başına düşen reel GSYİH serisinin durağan olup olmadığı 1970-2019 dönemi için BCIPS birim kök testi kullanarak incelemiştir. Araştırmasının sonucunda, G7 ülkelerinde kişi başına düşen reel GSYİH serisinin durağan bir yapıda olduğuna ulaşmıştır.

Konat ve Zeren (2021), 15 Avrupa ülkesinde 1970- 2018 dönemi için kişi başına büyüme serisini araştırmışlardır. CIPS birim kök testi sonucunda büyüme serisinin %10 seviyesinde, RALS CIPS birim kök testine göre ise %1 düzeyinde durağan olduğunu bulmuşlardır.

GSYİH durağanlığını araştıran birim kök hipotezi genel olarak değerlendirildiğinde, uygulanan yöntem, ele alınan örneklem, kullanılan veri seti gibi faktörlere bağlı olarak sonuçların

değişiklik gösterdiğini ifade etmek mümkündür. Bununla birlikte yapısal kırılma ve trend faktörlerinin eklenmesiyle elde edilen sonuçlar da GSYİH durağanlığı ile ilgili önemli kanıtlar sunmaktadır.

3. VERİ SETİ

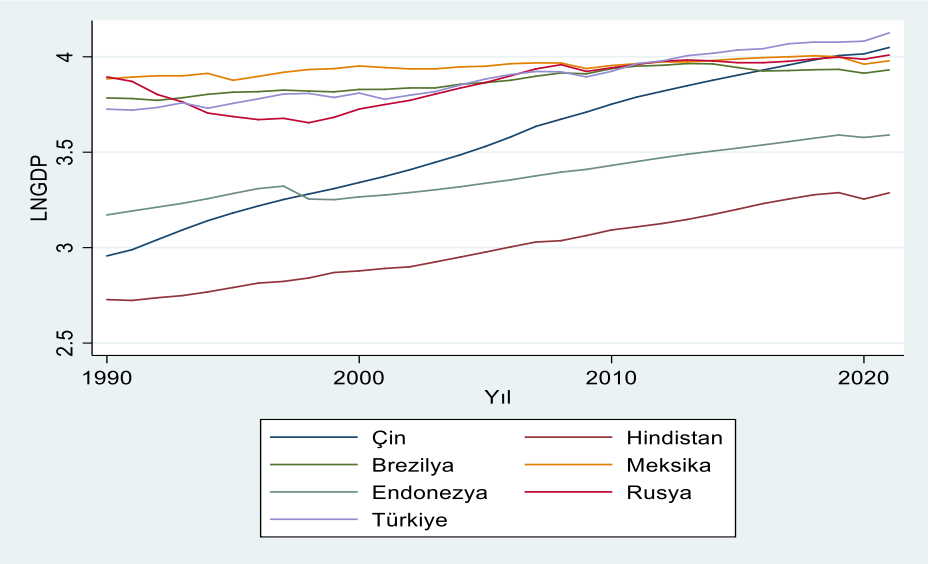
Çalışma kapsamında E-7 ülkelerinde (Çin, Hindistan, Brezilya, Meksika, Endonezya, Rusya ve Türkiye) kişi başına düşen GSYİH durağanlığı sınanmıştır. Analizde kullanılan seri olan kişi başına GSYİH değişkeni Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır. Kişi başına düşen GSYİH (sabit 2015 ABD doları) verisi kullanılmış olup, verinin doğal logaritması alınarak sınama yapılmıştır. Analiz dönemi 1990-2021 dönemini kapsamaktadır. Değişkenin yapısı ile ilgili fikir sahibi olmak için değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Çizelge 1'de gösterilmektedir.

Çizelge 1. Tanımlayıcı İstatistikler

Ülkeler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum Değer	Maksimum Değer
Çin	32	3.549329	.3401853	2.956663	4.048764
Hindistan	32	2.99812	.1877842	2.723372	3.288208
Brezilya	32	3.87362	.0625293	3.771712	3.964549
Meksika	32	3.947997	.0356262	3.876786	4.005196
Endonezya	32	3.378343	.1299372	3.171328	3.590233
Rusya	32	3.863144	.1196991	3.654706	4.009292
Türkiye	32	3.893366	.1264564	3.720733	4.125208
Tüm panel	224	3.643417	.369036	2.723372	4.125208

Tanımlayıcı istatistik sonuçlarını değerlendirdiğimizde analize konu olan LNGDP değişkeninde panel 224 gözlem sayısından oluşmaktadır. Ortalama yaklaşık 3.64 ve standart sapma yaklaşık 0.37 olarak belirlenmiştir. Paneli oluşturan en düşük minimum değer yaklaşık 2.72 ile Hindistan'a aittir. En yüksek maksimum değer yaklaşık 4.13 ile Türkiye'de görülmektedir.

LNGDP serisindeki değişimin net olarak gözlemlenebilmesi için tüm ülkelerdeki değişimi şekil 1'de gösterilmektedir.

Görsel 1. E-7 Ülkelerinde LNGDP serisinin değişimi

4. AMPİRİK UYGULAMA VE SONUÇLAR

Yatay kesit bağımlılık testi uygun birim kök testinin seçilmesinde büyük önem arz etmektedir. Çalışmada kullandığımız ülke grubu 7 ülkeden (N=7), zaman boyutu 32 yıldan (T=32) oluşmaktadır. Bu doğrultuda T>N olduğunda kullanılabilen Breusch ve Pagan (1980) LM testi, Pesaran (2004) CD testi ve Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) düzeltilmiş LM testine göre yorumlama yapmak uygun olacaktır.

Çalışmamızda ilk olarak kullandığımız değişkenin yatay kesit bağımlılık içerip içermediği tespit edilmiştir.

Çizelge 2. Yatay Kesit Bağımlılık Testi Sonuçları

CD Testleri	**Sabit Model**		**Sabit ve Trend Model**	
	İstatistik	**P-değeri**	**İstatistik**	**P-değeri**
CD_{lm} (Breusch, Pagan, 1980)	35.373***	0.026	38.208***	0.012
CD_{lm} (Pesaran, 2004)	2.218***	0.013	2.655***	0.004
CD (Pesaran, 2004)	-3.490***	0.000	-3.480***	0.000
LM_{adj} (PUY, 2008)	8.639***	0.000	8.199***	0.000

Not: *** %1, ** %5 ve *%10 anlamlılığı açıklamaktadır.

E-7 ülkelerinin LNGDP serisine ait yatay kesit bağımlılık testi sonuçları Çizelge 2'de raporlanmaktadır. Breusch ve Pagan (1980) LM testi, Pesaran (2004) CD testi ve Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) düzeltilmiş LM test istatistik değerlerinin olasılık değerleri 0.05'ten küçük olduğu için seride yatay kesit bağımlılık olduğuna karar verilmiştir.

LNGDP serisinde yatay kesit bağımlılık olması sebebiyle yatay kesit bağımlılığa izin veren yapısal kırılmasız Pesaran (2007) CADF ve Hadri ve Kurozumi (2012) birim kök testleri ile

yapısal kırılmaya izin veren Im, Lee ve Tieslau (2005, 2010) birim kök testleri ile serinin durağanlık araştırması yapılacaktır.

Çizelge 3. Pesaran CADF Birim Kök Testi Sonuçları

	Sabit			Sabit ve Trend		
Düzey	**Gecikme(ler)**	**CADF istatistiği**	**Kritik Değerler**	**Gecikme(ler)**	**CADF istatistiği**	**Kritik Değerler**
Çin	1	-3.490**	%1=-4.11 %5=-3.36 %10=-2.97	1	-3.205	%1=-4.67 %5=-3.87 %10=-3.49
Hindistan	1	-2.656		1	-2.530	
Brezilya	1	-2.121		1	-2.546	
Meksika	1	-2.621		2	-3.654*	
Endonezya	1	-2.472		1	-2.294	
Rusya	1	-5.295***		1	-3.067	
Türkiye	1	-1.375		1	-1.291	
CIPS istatistiği	**-2.861*** **		%1=-2.57 %5=-2.33 %10=-2.21	**-2.655**		%1=-3.10 %5=-2.86 %10=-2.73

Not: *** %1, ** %5 ve *%10 anlamlılığı açıklamaktadır. Kritik değerler Pesaran (2007)'den elde edilmiştir.

Çizelge 3'teki Pesaran CADF istatistikleri değerlendirildiğinde, sabit modelde Çin ve Rusya'da, sabit ve trend içeren modelde ise Meksika'da LNGDP serisinin durağan olduğu belirlenmiştir. Sabit modelde, CIPS istatistiği (-2.861) %1 kritik değerinden (-2.57) daha büyük olduğu için seri düzey değerinde durağan bulunmuştur. İkinci birim kök testi olarak Hadri ve Kurozumi (2012) birim kök testi uygulanmıştır.

Çizelge 4. Hadri ve Kurozumi (2012) Birim Kök Testi Sonuçları

Düzey				
	Sabit		**Sabit & Trend**	
	İstatistik	**p-değeri**	**İstatistik**	**p-değeri**
ZA_spc	-1.3020	0.9035	-0.6848	0.7533
ZA_la	-1.2765	0.8991	0.0564	0.4775

Çizelge 4 Hadri ve Kurozumi (2012) birim kök testi sonuçları raporlanmaktadır. Hem sabit hem de sabit trend içeren sonuçlara göre E-7 ülkelerinde hesaplanan test değerleri (ZA_spc ve ZA_la) kritik değer 0.05'ten daha büyük olduğu için temel hipotez kabul edilmiştir. Yani Hadri & Kurozumi birim kök testi sonucuna göre kişi başına GSYİH değişkeni düzey değerinde durağandır.

Çizelge 5. Im, Lee & Tieslau (2005 & 2010) Yapısal Kırılmalı Panel Birim Kök Testi Sonuçları

	Tek Kırılmalı model					
	Düzeyde Değişim Modeli: Sabitte Kırılma			**Düzeyde ve Sabitte Değişim Modeli: Sabitte ve trendde kırılma**		
	Gecikme uzunluğu	**LM-istatistiği**	**Kırılma(lar)**	**Gecikme uzunluğu**	**LM-istatistiği**	**Kırılma(lar)**
Çin	1	-3.507	15 (2004)	2	-4.367**	29 (2018)
Hindistan	0	-2.790	15 (2004)	0	-5.904***	29 (2018)
Brezilya	0	-3.250	17 (2006)	0	-4.493**	19 (2008)
Meksika	0	-3.740*	7 (1996)	0	-4.251**	29 (2018)
Endonezya	1	-3.179	11 (2000)	0	-4.511**	9 (1998)
Rusya	1	-2.847	12 (2001)	2	-2.925	12 (2001)
Türkiye	0	-4.717***	10 (1999)	0	-5.381***	9 (1998)
Kritik Değerler	%1=-4.604 %5=-3.950 %10=-3.635					
Panel-LM	-6.167***			-7.879***		
p-değeri	0.000			0.000		

	İki Kırılmalı model					
Çin	1	-5.177***	10 – 19 (1999-2008)	2	-5.347**	26- 29 (2015-2018)
Hindistan	0	-5.146***	16 – 29 (2005-2018)	0	-7.614***	10- 29 (1999-2018)
Brezilya	0	-5.155***	7 -19 (1996-2008)	0	-5.429***	16-25 (2005-2014)
Meksika	0	-6.342***	11- 25 (2000-2014)	0	-6.063***	11-27 (2000-2016)
Endonezya	1	-4.979***	13- 25 (2002-2014)	0	-7.043***	7- 10 (1996-1999)
Rusya	1	-5.307***	7-18 (1996-2007)	1	-5.435**	9- 19 (1998-2008)
Türkiye	0	-5.402***	10-24 (1999-2013)	0	-5.490***	10-24 (1999-2013)
Kritik Değerler		%1=-5.365 %5= -4.661 %10=-4.338				
Panel-LM	-14.338***			-12.468***		
p-değeri	0.000			0.000		

Not: *** %1, ** %5 ve *%10 anlamlılığı açıklamaktadır.

Çalışmamızda kullanılan bir diğer birim kök testi de Im, Lee & Tieslau (2005 & 2010) birim kök testidir. Çizelge 5'te Im, Lee ve Tieslau (2005, 2010) birim kök testi sonuçları gösterilmektedir. Hem bir kırılmaya hem de çift kırılmaya izin veren tüm panel sonuçları değerlendirildiğinde serinin düzey değerde durağan olduğu belirlenmiştir.

Tek kırılmalı düzey değişim modelinde Meksika ve Türkiye'de; düzey ve trend değişim modelinde Çin, Hindistan, Brezilya, Meksika, Endonezya ve Türkiye'de serinin durağan olduğu belirlenmiştir.

Çift kırılmalı hem düzey hem de düzey trend değişim modelinde tüm ülkelerde kişi başına GSYİH değişkeninin durağan olduğu belirlenmiştir.

Çin, Hindistan ve Meksika'da meydana gelen 2018, Brezilya'da meydana gelen 2008 ve Türkiye'de oluşan 1999 yıllarındaki kırılmalar anlamlıdır. Zira bu kırılmaların 2018 yılında ABD-Çin ticaret savaşları, 2008 yılında ABD'de başlayıp tüm küresel ekonomiyi etkisi altına alan finansal krizin etkisi ile oluştuğunu ifade edebiliriz. 1999 yılında Türkiye ekonomisinde meydana gelen kırılma değerlendirildiğinde 1999 Ağustos depreminin etkisi ile ekonomide küçülme meydana gelmiştir.

5. SONUÇ

GSYİH değişkeni makro ekonomik politikaların belirlenmesinde son derece önemlidir. Değişkeninin düzey değerde durağan olup olmaması ortaya çıkan şokların kalıcı ya da geçici olup olmadığına ışık tutmaktadır. Bu çerçevede çalışmamızda kişi başına GSYİH değişkeninin E-7 ülkeleri için durağanlığının araştırılması amaçlanmıştır.

E-7 ülkelerinde 1990-2021 dönemini kapsayan analizimizde serilerimizin yatay kesit bağımlılık içermesi sebebi ile yatay kesit bağımlılığa izin veren yapısal kırılmasız CADF, Hadri & Kurozumi (2012) birim kök testleri ile yapısal kırılmalı Im, Lee ve Tieslau (2005, 2010) birim kök testleri uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda birim kök testlerinin sonuçları birbirleri ile tutarlı bulunmuştur. E-7 ülkelerinde LNGDP değişkeninin düzey değerde durağan bulunmuştur.

Çalışmanın sonucunda elde ettiğimiz durağanlık bulguları Fleissig ve Strauss (1999), Smyth ve Inder (2004), Tülümce ve Zeren (2013), Fırat, Halisdemir ve Gürcan (2014), Zeren ve İşlek

(2019), Konat ve Kızılkaya (2020), Hacıimamoğlu (2021) ve Konat ve Zeren (2021)'in sonuçlarını destekler niteliktedir.

Çalışmanın kısıtını kullanılan örneklem ve veri seti oluşturmaktadır. Farklı ülke gruplarında kişi başına GSYİH değişkeninin durağanlığının araştırılması yazına önemli katkılar sağlayacaktır. Aynı zamanda farklı birim kök testlerinin uygulanması farklı sonuçlara neden olacak ve literatürü karşılaştırma olanağı sağlayacaktır.

GSYİH serisinin durağan olmasından elde ettiğimiz sonuç ekonomik şokların kalıcı olmadığını geçici olduğunu göstermekle birlikte tekrar geri döneceğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle politika yapıcılar para ve maliye politikalarından daha ziyade yapısal dönüşümü temel alan politikalara yönelmelidir.

KAYNAKÇA

Aslanidis, N. and Fountas, S. (2014). Is real GDP stationary? Evidence from a panel unit root test with cross-sectional dependence and historical data. Empirical Economics, 46(1), 101-108.

Azimi, M. N. (2015). A Unit Root Hypothesis: Is Afghanistan Real GDP Per Capita Stationary? (A Case Study for the Period 2001 to 2014) (October 28, 2015). Journal of Economics and Business Research Vol. 1(1), Rana University 2015.

Breusch, T.S. and Pagan, A.R. (1980). The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. Review of Econometric Studies, 47 (1), 239-253.

Chang, T., Chang , H.-L., Chu, H.-P. and Su, C.-W. (2006) Is per capita real GDP stationary in African countries? Evidence from panel SURADF test. Applied Economics Letters, 13(15), 1003-1008.

Chang, T., Lee, K.-C., Kang, S.-C. and Liu, W.-C. (2008). Is Per Capita Real GDP Stationary in Latin American Countries? Evidence from a Panel Stationary Test with Structural Breaks. Economics Bulletin, 3(31), 1-12.

Chang, T., Chiang, G. and Zhang, Y. (2009). Is volume index of gdp per capita stationary in OECD countries? panel stationary tests with structural breaks. Economics Bulletin, 29(2), 588-598.

Chang,T. Ho, Y.-H. and Caudill, Steven B. (2010a). Is per capita real GDP stationary in China? More powerful nonlinear (logistic) unit root tests, Applied Economics Letters, 17:14, 1347-1349.

Chang,T. Chu, H.-P., Chang, H.-L. and Su, C.-W. (2010b). Is Per Capita Real GDP Stationary in Asia Countries? Evidence from a Panel Stationary Test with Structural Breaks. International Journal of Economics, 4(1), 91-98.

Chang,T. (2011). Is Per Capita Real GDP Stationary? An Empirical Note for 16 Transition Countries, International Journal of Business and Economics, School of Management Development, Feng Chia University, Taichung, Taiwan, 10(1), 81-86.

Chang, H.L. and Su, C.W., (2011). Is Per Capita Real Gdp Stationary? Non-Linear Panel Unit-Root Tests From Eastern- European Countries. Journal of Economics and Business, XIV (2), 65-74.

Chang,T., Lee, C.-H. and Chou, Pei-I (2012). Is per capita real GDP stationary in five Southeastern European countries? Fourier unit root test. Empirical Economics, 43(3), 1073-1082.

Chang, T., H-P. Chu, and O. Ranjbar (2014). Are GDP Fluctuations Transitory or Permanent in African Countries? Sequential Panel Selection Method. International Review of Economics and Finance, 29, 380-399.

Çınar, S. (2015). OECD Ülkelerinde Kişi Başı Gsyih Durağan Mı? Panel Veri Analizi. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 29 (2), 591-601.

Dogru, B. (2015). Is Per Capıta Real GDP Stationary in High Income OECD Countrıes? Evidence from Panel Unıt Root Test With Multiple Structural Breaks. MPRA Paper 63856, University Library of Munich, Germany.

Fleissig, A. R. and Strauss, J. (1999). Is OECD real per capita GDP trend or difference stationary? Evidence from panel unit root tests, Journal of Macroeconomics, 21(4), 673-689.

Fırat E. H., Halisdemir, N. and Gürcan, M. (2014). Is Real GDP Stationary in The Major Advanced Economies? Evidence From an Unbalanced Panel Unit Root Test. 9 th International Statistics Day Symposium (ISDS 2014, İGS 2014),10-14 May, 2014, Antalya, Turkey.

Firat, H. (2016). Is real GDP stationary? Evidence from some unit root tests for the advanced economies. Journal of Social and Economic Statistics, 5(2), 60-80.

Furuoka, F. (2011). Is GDP in ASEAN countries stationary? New evidence from panel unit root tests. Economics Bulletin, 31(2), 1391-1400.

Hacıimamoğlu, T. (2021). Is Per Capita Real GDP Stationary in G-7 Countries? New Evidence from A Fourier Panel Unit Root Test. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 22 (2), 123-144.

Hadri, K. and Kurozumi, E. (2012). A simple panel stationarity test in the presence of serial correlation and a common factor. Economics Letters, 115(1), 31-34.

Im, K., Lee, J. and Tieslau, M. (2005). Panel LM Unit-root Tests with Level Shifts. Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 67, 393–419.

Im, K., Lee, J. and Tieslau, M. (2010). Panel LM Unit-root Tests with Level and Trend Shifts. FDIC Center for Financial Research Working Paper.

Konat, G. and Kızılkaya, O. (2020). Seçilmiş OECD Ülkelerinde GSYİH Durağanlık Sınaması: Keskin ve Yumuşak Kırılmalı Panel Durağanlık Testi. Akademik İzdüşüm Dergisi, 5 (2), 216-226.

Konat, G. and Zeren, F. (2021). Is Real Gross Domestic Product (GDP) Series Stationary in EU Countries? Evidence from the RALS-CIPS Test. Economics Bulletin, 41(3), 1813-1825

Lee, K. (2014). Is per capita real GDP stationary in China? Sequential panel selection method, Economic Modelling, 37(C), 507-517.

Li, X.-M., (2000). The Great Leap Forward, Economic Reforms, and the Unit Root Hypothesis: Testing for Breaking Trend Functions in China's GDP Data. Journal of Comparative Economics, 28(4), 814-827.

Mishra, V., Sharma, S. and Smyth, R. (2009). Are Shocks to Real Output Permanent or Transitory? Evidence from a Panel of Pacific Island Countries, Pacific Economic Bulletin, 24, 65-82.

Murthy, V. N. and Anoruo, E. (2009). Are Per Capita Real GDP Series in African Countries Non-stationary or Non-linear? What does Empirical Evidence Reveal?. Economics Bulletin, 29(4), 2492-2504.

Narayan, P. K. (2007). Are G7 per capita real GDP levels non-stationary, 1870-2001?. Japan and the World Economy, 19(2007), 374-379.

Nelson, C. R. and Plosser, C. I. (1982). Trends and random walks in macroeconmic time series : Some evidence and implications, Journal of Monetary Economics, 10(2), 139-162.

Özçalık, M. (2014). Is GDP Stationary In The Piigs Countries?. GABER Eleventh International Conference Proceedings · New York · March 2014.

Ozturk, I. and Kalyoncu, H. (2007). Is Per Capita Real GDP Stationary in the OECD Countries? Evidence from a Panel Unit Root Test. Ekonomskı Pregled, 58(11), 680-688.

Pesaran, M.H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. CESifo Working Paper Series, 1229.

Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence. Journal of Applied Econometrics, 22(2), 265–312.

Pesaran, M. H., Ullah, A. and Yamagata, T. (2008) A bias-adjusted LM test of error cross-section independence. Econometrics Journal 11, 105–127.

Smyth, R. and Inder, B. (2004). Is Chinese provincial real GDP per capita nonstationary?: Evidence from multiple trend break unit root tests, China Economic Review, 15(1), 1-24.

Solarin, S. and Anoruo, E. (2015). Nonlinearity and the Unit Root Hypothesis for African Per Capita Real GDP. International Economic Journal, 29(4), 617-630.

Su, C.-W. and Chang, H.-L. (2011). Is Per Capita Real GDP Stationary in Central and Eastern European Countries? Evidence from the Flexible Fourier Test. Eastern European Economics, 49(3), 54–65.

Tülümce, S. Y. and Zeren, F. (2013). Is The Real Per Capita GDP Stationary in The European Union Member States? New Evidence From The Unit Root Test In Nonlinear Heterogeneous Panel. Social Sciences , 8 (3) , 106-115 .

Tiwari,K. A. and Suresh, K.G. (2014). Mean reversion in per capita GDP of Asian countries: Evidence from a nonlinear panel unit root test. Journal of Economic Studies, 41(1), 2-11.

Tiwari, A., Shahbaz, M., and Shabbir, M. (2011). Is per capita GDP non-linear stationary in SAARC countries?. Munich Personal RePEc Archive.

Zeren, F., and İşlek, H. (2019). Is Per Capita Real GDP Stationary in the D-8 Countries? Evidence from a Panel Unit Root Test. Selected Topics in Applied Econometrics içinde (pp.67-86), Peter Lang.

Zhang, N. J., Lii,P. Huang,Y. S. and Su, C.-W. (2007).Is Per Capita Real GDP Stationary in China¡ H Evidence Based on A Panel SURADF Approach.. Economics Bulletin, 3(31), 1-12.

6360 SAYILI YASA SONRASI KÖYLERİN MAHALLEYE ÇEVRİLMESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Vedat YILMAZ[1], Öğr. Gör. Mehmet MECEK[2]

[1] Malatya Turgut Özal Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi,

vedatyilmaz1977@gmail.com - ORCID ID: 0000-0003-4624-9824

[2] Afyon Kocatepe Üniversitesi Emirdağ Meslek Yüksekokulu,

meceklife@gmail.com - ORCID ID: 000-0001-7173-8254

ÖZET

Türkiye'de yerel yönetimler alanında güncele uyum sağlamak adına yasal düzenlemeler yapılmaktadır. Yapılan yasal düzenlemeler arasında yer alan ve 2012 yılında çıkarılan "6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile yerel yönetimlerin yönetim yapısında önemli düzenlemeler yapılmıştır. 6360 sayılı yasayla birlikte yerel yönetim birimleri olan il özel idareleri ve köyler büyükşehir belediyesi olan illerde kapatılmıştır. Köylerin statüleri değiştirilerek en yakın ilçenin mahallesi haline dönüştürülmüştür. Tüzel kişiliğe sahip olan köylerin yöneticisi muhtarlar Köy muhtarlığı yerini mahalle muhtarlığına bırakmıştır. Yeni bir mahalle kurulmasında 500 nüfus koşulu getirilmiştir. Büyükşehir belediyelerinin sınırları içerisinde yer alan belde belediyeleri kapatılmıştır. İl mülki sınırlarına kadar hizmet sunma yetkisi büyükşehir belediyelerine verilmiştir. Dolayısıyla eskiden köy olan ilin en ucundaki mahallere de hizmet sunma sorumluluğu büyükşehir belediyelerine aittir. Literatür tarama ve gözlem yöntemi kullanılarak hazırlanan bu çalışmanın amacı, eskiden köy olan mahallelerde 6360 sayılı yasa sonrası yaşanan sorunları gündeme taşımaktır. 6360 sayılı yasa sonrası eskiden köy olan mahallelerin nüfuslarının azalması ile birlikte tarımsal ve hayvansal üretim noktasında önemli bir yeri olan köylerde yapılan üretimde düşüşlerin yaşandığı, 2019 yılında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19 salgınının 2020 yılında Türkiye'de de yayılması ile birlikte köylere bir yönelimin başladığı, başlayan bu yönelimin Şubat 2022'de yaşanan ve 11 ili (Hatay, Malatya, Adıyaman, Kahramanmaraş, Adana, Osmaniye, Şanlıurfa, Gaziantep, Diyarbakır, Kilis, Elazığ) etkileyen 7.7 ve 7.6 şiddetlerinde Kahramanmaraş merkezli yaşanan depremler sonrası önemli düzeyde arttığı, büyükşehir belediyesi tarafından eskiden köy olan mahallelere sunulan hizmetlerde aksaklıkların yaşandığı araştırmada elde edilen bulgular arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Büyükşehir, Köy, Mahalle, 6360 Sayılı Yasa

An Evaluation On The Turnıng Of Villages Into Neighborhoods After The Law No. 6360

Abstract

In Turkey, legal regulations are being made in the field of local governments in order to comply with the current situation. Important regulations were made in the management structure of local governments with the "Law No. 6360 on the Establishment of Metropolitan Municipalities

in Fourteen Provinces and Twenty-Seven Districts and Amendments to Certain Laws and Decree Laws", which was among the legal regulations made in 2012. With the law no. 6360, special provincial administrations and villages, which are local government units, were closed in provinces with metropolitan municipalities. The status of the villages was changed and they became neighborhoods of the nearest district. Headmen of villages with legal entities: Village headmanship has been replaced by neighborhood headmanship. A population requirement of 500 was introduced for the establishment of a new neighbourhood. Town municipalities located within the borders of metropolitan municipalities have been closed. The authority to provide services up to the provincial borders has been given to metropolitan municipalities. Therefore, the responsibility of providing services to the neighborhoods at the far end of the province, which used to be villages, belongs to the metropolitan municipalities. The aim of this study, prepared using the literature review and observation method, is to bring to the agenda the problems experienced after the law no. 6360 in the neighborhoods that used to be villages. After Law No. 6360, as the population of the neighborhoods that used to be villages decreased, there was a decrease in the production in the villages, which have an important place in agricultural and animal production, and as the Covid-19 epidemic, which emerged in Wuhan, China in 2019, spread in Turkey in 2020, A trend has begun, this trend has started to increase significantly after the earthquakes centered in Kahramanmaraş with magnitudes of 7.7 and 7.6, which occurred in February 2022 and affected 11 provinces (Hatay, Malatya, Adıyaman, Kahramanmaraş, Adana, Osmaniye, Şanlıurfa, Gaziantep, Diyarbakır, Kilis, Elazığ). Among the findings obtained in the research are that the population has increased and there have been disruptions in the services provided by the metropolitan municipality to the neighborhoods that used to be villages.

Keywords: Metropolitan, Village, Neighborhood, Law No. 6360

1. GİRİŞ

Türkiye'de büyükşehir belediyesi yönetimine ilişkin düzenlenen ilk yasal düzenleme 1984 yılında çıkarılan 3030 sayılı büyükşehir belediye yasasıdır. Çıkarılan bu yasa ile birlikte Ankara, İzmir ve İstanbul illerine büyükşehir belediyesi statüsü verilmiştir. Daha sonrasında yapılan yasal düzenlemelerle beraber 2000 yılına gelindiğinde Türkiye'de ki büyükşehir belediyesi sayısı 16'ya yükselmiştir. 2012 yılına kadar 16 olan büyükşehir belediyesi sayısına 6360 sayılı yasa ile birlikte 14 yeni büyükşehir belediyesi eklenerek Türkiye'deki büyükşehir belediyesi sayısı 30 olmuştur. Büyükşehir belediyesi olunmasındaki kriter 750 bin nüfusa sahip olunması ve yasal düzenlemenin yapılmasıdır. 6360 sayılı yasanın çıktığı 2012 yılında Ordu ili henüz 750 bin nüfusa erişemediğinden büyükşehir belediyesi olamamış 2013 yılında 750 bin nüfus kriterini sağlaması ile birlikte aynı yıl çıkarılan 6447 sayılı yasa ile birlikte büyükşehir belediyesi olmuştur. 6360 sayılı yasada yapılan 6447 sayılı değişiklik ile birlikte yasadaki 13 yeni büyükşehir belediyesi ibaresi 14, 26 ilçe ibaresi de 27 olarak değiştirilerek yasanın adı "6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" olmuştur. 6360 sayılı yasa ile birlikte büyükşehir belediyesi olan illerdeki il özel idareleri, köyler ve belde belediyeleri kapatılmıştır. Dolayısıyla yerel yönetim birimi olarak hizmet sunan il özel idareleri ve köylerin tüzel kişiliği ellerinden alınmıştır. Köylerin statüsü mahalleye dönüştürülmüştür. Büyükşehir belediyelerinin sorumluluk alanı genişletilerek il mülki sınırları olarak değiştirilmiş ve ilin sınır yerleşim alanlarında bulunan eskiden köy olan mahallelere kadar hizmet sunma görevi büyükşehir belediyelerine verilmiştir. Bu çalışmada 6360 sayılı yasanın çıktığı 2012

yılından sonra eskiden köy olan mahallerde genel olarak yaşanan sorunlar ve kırsal kesimin kalkınmasına yönelik teşviklerin gerekliliği konularına değinilerek öneriler sunulmuştur.

2. YEREL YÖNETİMLERDE GENEL OLARAK 6360 SAYILI YASAYLA YAPILAN DÜZENLEMELER

Türkiye'nin yönetim yapısı merkezi ve yerel yönetimler olmak üzere iki türlüdür. Yerel yönetimlerde hizmet yönünden yerel yönetimler ve coğrafik yönden yerel yönetimler olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Coğrafik yönden yerel yönetimler, il özel idaresi, belediyeler ve köyler olmak üç türlüdür. Yerel yönetimlerden bahsedilirken ilk akla gelen coğrafik yönden yerel yönetimlerdir. Yerel yönetimleri güçlendirmek amacıyla dönem dönem yasal düzenlemeler yapılmış olup yapılan düzenlemelerden öne çıkan yasalardan biriside 6360 sayılı yasadır.

12.11.2012 tarihinde kabul edilen ve 06.12.2012 tarihinde 28489 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren ilk adı ile 6360 sayılı "*On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*" ile özellikle Büyükşehir Belediye Yasası (5216 sayılı), Belediye Yasası (5393 sayılı), İl Özel İdare Yasası (5302 sayılı) ve Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Yasasında (5018 sayılı) önemli değişiklikler yapılmıştır. 14.03.2013 tarihinde 6447 sayılı yasa ile 6360 sayılı yasada yapılan değişiklik ile beraber Ordu ili de büyükşehir belediyesi statüsüne kavuşturulmuş ve yasanın adı "*On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*" olarak güncellenmiştir. 6360 sayılı yasa 5216 sayılı büyükşehir belediye yasasında yapılan bir değişikliktir. Yasanın temel amacı büyükşehirlerde sunulmuş olan hizmetlerin tek bir merkezde toplanarak, hizmette bütünselliğin sağlanması, daha demokratik ve adil bir hizmet dağılımının gerçekleşmesi, koordinasyon, etkinlik ve verimliliğin üst düzeye çıkarılması ile kıt kaynaklarla daha fazla kaliteli hizmet sunumunun gerçekleştirilmesidir.

6360 sayılı yasa ile yerel yönetimler alanında yapılan ve öne çıkan değişiklikler şunlardır (Kaypak ve Yılmaz, 2015: 1333; Karaarslan, 2014: 270-271 Genç, 2014: 5; Parlak, 2015: 355;):

- 16 olan büyükşehir belediyesi sayısı 30 olmuştur.
- Yeni bir büyükşehir belediyesi olunmasında 750.000 nüfusa sahip olunma koşulu aranmıştır.
- Büyükşehir olan illerde bulunan il özel idareleri, belde belediyeleri ve köyler kapatılmıştır.
- Büyükşehir olan illerde tüzel kişiliği kaldırılmış olan köylerde 5 yıl süreyle vergi, katılım payı ve harç alınmaması, içme suyunda alınan ücret yine 5 yıl süreyle en düşük tarifenin yüzde 25'i geçmeyecek şekilde belirlenmesi koşulu getirilmiştir.
- Büyükşehir olan illerde yeni ilçe belediyeleri kurulmuştur.
- 30 büyükşehirdeki köyler mahalle statüsüne dönüştürülmüştür.

- Yeni bir mahalle kurula bilinmesinde 500 nüfus kriteri getirilmiştir.
- Büyükşehir belediyesi olmayan diğer 51 ilde, 2000'in altında nüfusa sahip olan belde belediyeleri kapatılarak köylere dönüştürülmüştür.
- Belediyelere, ticari amaç taşımayan yapılar için mahalleye dönüştürülen köylerde tip mimari projeler ve mühendislik projesi yapma ve yaptırma olanağı getirilmiştir.
- 30 büyükşehir belediyesinin sınırları il mülki sınırları olarak değiştirilmiştir.
- 30 büyükşehirde valinin sorumluluğu altında Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı (YİKOB) kurulmuştur.
- Büyükşehir belediyesi olan illerdeki bucak ve bucak teşkilatları kapatılmıştır (2014 yılında da bütün illerdeki bucak ve bucak teşkilatı kapatılmıştır) .
- Büyükşehir belediyelerinde bulunan mahalli idare birlikleri kapatılmıştır.
- Köyler en yakın ilçenin mahallesi olmuştur.

3. KÖY YÖNETİMİ

Köyler Anayasa'da yer alan üç mahalli idareden birisi olup en küçük mahalli idare birimidir. Köylere yönelik Cumhuriyet dönemi öncesi 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi, 1876 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu çıkarılmış ve Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte de halen günümüzde yürürlükte olan 1924 tarih ve 442 sayılı Köy Kanunu çıkarılmıştır. Köy Kanununa göre köy yönetimi muhtar, köy derneği ve ihtiyar heyetinden oluşmakta olup köy yönetimlerinin dayanağı Anayasanın 127. maddesidir. Köy yönetimleri köyde görülen sorunların giderilmesi veya sorunları kaynağında ortaya çıkmadan önce gerekli olan tedbirlerin alınması amacıyla oluşturulmuştur. Ancak köy yönetimlerinin hala 1924 yılında çıkarılmış bir yasa ile yönetilir olması, köylere yönelik yeni reformların yapılmaması köylerde yaşanılan sorunların çözülmesini güçleştirmektedir.

Cumhuriyetin ilanından sonra 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımına göre 13 milyon 648 bin olan toplam nüfusun sadece yüzde 24,2'si, nüfusu 10 bini geçen yerleşim yerlerinde yaşamaktaydı. Bu verilere göre ülkede yaşayan her 4 kişiden 3'ü köylerde yaşamlarını sürmekteydi. Köylerin yönetimi 1944 tarih ve 4541 sayılı şehir ve kasabalarda mahalle Muhtar ve ihtiyar heyetlerinin teşkiline dair yasayla, Yasanın uygulama şekil ve esaslarına yönelik 1945 yılında çıkarılan tüzük kapsamında muhtar, köy derneği ve köy ihtiyar meclisi köyün organlarını oluşturmaktadır (www.tbmm.gov.tr, 2023). Muhtar köyün sevk ve idaresinden sorumlu olup 5 yıllığına köyde yaşayan halk tarafından seçilmektedir.

Cumhuriyetin ilanından günümüze kadarki geçen 100 yıllık sürede köylerin yönetiminde 1924 yılında çıkarılan ve 442 sayılı köy kanunu ile hala yönetiliyor olması ve köylerin merkezi yönetimlerin genel olarak uzağında olması sebebiyle hizmet alımı noktasında istenilen düzeyde hizmet alamamaktadır (Yılmaz ve Mecek, 2019: 23). 6360 sayılı yasa öncesi olan 2011 yılı itibariyle Türkiye'deki köy sayısı 34.396 iken yasa sonrası olan 2021 yılı itibariyle Türkiye'deki köy sayısı 18.211'e düşmüştür (https://www.icisleri.gov.tr, 2023; www.nufusune.com/ilceler, 2023).

Köyler tarım ve hayvancılığın ön plana çıktığı yerleşim alanlarıdır. Genel olarak kırsal alanlarda kurulmuş olan köyler kentsel olanakların azınlıkta olmasından dolayı çokta tercih edilen alanlar değildir. Bu durumdan dolayı nüfusları az sayıda ve her geçen günde azalmaktadır. Her ne kadar son yıllarda nüfusun artırılmasına yönelik adımlar atılmış olsa da istenilen dönüt alınamamıştır. Köylerde insanların yaşamasını ve köylere geri dönüşlerin sağlanması için önemli düzeyde teşvik edici bir modelin hayata geçirilmesi önem arz eden bir konudur.

Türkiye'de ortalama köy nüfusu 350 civarındadır. Bu nüfusun yaklaşık yüzde 78'i 500'ün altında bir sayıdadır. Nüfusu 1000'in aşağısında olan köylerin oranıysa yaklaşık olarak yüzde 95'tir. Köylerin büyük bir kısmı dağ etekleri ve yamaç kesimlerinde bulunmaktadır (Eryılmaz, 2016:218). Bu şekildeki bir coğrafik konuma sahip olan köylerin büyükşehir belediyesi olan illerde mahalleye dönüştürülmüş haliyle büyükşehir belediyesi yönetimlerince, diğer büyükşehir statüsü olmayan illerdeyse daha önce bütün illerde olduğu gibi il özel idaresi yönetimlerince hizmet sunulmaya devam ettirilmektedir (Yılmaz, 2018: 75).

2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı yasa ile birlikte köylerin tüzel kişiliği kaldırılarak mahalle statüsüne dönüştürülmüştür. Tüzel kişiliği alınarak normal bir ilçenin mahallesine dönüştürülen köylere hizmet sunulma sorumluluğu büyükşehir belediyelerine verilmiş ve özellikle ilin uç kısımlarında bulunan eskiden köy olan mahallelerde ulaşım ve alt yapı gibi acil çözüm bekleyen sorunların giderilmesinde istenilen beklenti henüz karşılanamamıştır. Ekonomik anlamda zorluk yaşayan ihtiyaç ve taleplerinin kırsal kesimde bulunan eskiden köy olan mahallelerde karşılayamayan insanlar 6360 sayılı yasa sonrası daha fazla göç etmeye başladıkları görülmektedir.

3.1. 6360 Sayılı Yasa Sonrası Köyler

2012 yılında çıkarılmış olan "*6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*" büyükşehir belediyesi yönetimlerini daha etkin bir hale getiren yeni bir model meydana getirmiştir. Özellikle yönetimsel açıdan önemli düzenlemeler içeren yasa, Türkiye'de bulunan büyükşehir belediyesi sayısında artış sağlayarak 30'a yükseltmiş, büyükşehir belediyesi olan illerde il özel idaresi, köyler ve bucak yönetimleri kapatılarak yapısal değişiklikler yapılmıştır. Yine 6360 sayılı yasayla büyükşehir belediyesi olan illerde bulunan belde belediyeleri kapatılarak bağlı bulunmuş oldukları ilçenin mahallesi haline dönüştürülmüştür. Büyükşehir belediyesi olmayan illerdeki belde belediyeleri ise kapatılmamış ancak nüfusu iki binin aşağısında olan belde belediyeleri köylere çevrilmiştir. Orman köyleri ve orman köylüsüne tanınan hak, sorumluluk ve imtiyazlarla mera ve yayla gibi alanlarda mahalle sakinlerinin var olan hakları sürdürülmüştür.

6360 sayılı yasayla 30 büyükşehir belediyesi olan illerdeki belde belediyesi ve köylerin tüzel kişilikleri sonlandırılarak köy ve belde belediyesi uygulamaları kaldırılmıştır. Beldeler büyükşehir belediyelerinde mahalleye büyükşehir olmayan diğer illerdeyse köylere çevrilmiştir. Bu doğrultuda 30 büyükşehirde 1032, büyükşehir olmayan 51 ildeyse 559 belde belediyesiyle on altı binden fazla köyün tüzel kişiliği kaldırılmış ve mahallelere dönüştürülmüştür. Kapatılmış olan belde belediyeleriyle köylerin görev ve yetkileri, hak, borç,

alacak ve benzerindeki bütün varlıkları ilgili ilçe ya da büyükşehir belediyelerine devredilmiştir (Kaypak ve Yılmaz, 2016: 34-35). Köylerle kıyaslandığında nüfus yoğunluğu bakımından daha fazla olan belde belediyelerinin köyler gibi bir mahalle olarak değerlendirilmesi sonrası büyük nüfusa sahip mahalleler ortaya çıkmıştır. Bu durum mahallelerde yaşamlarını sürdüren insanların gayri ihtiyari bir şekilde muhtarlık ve belediye kurumlarından uzaklaşmasına neden olmuştur. Yaşanan bu gelişmelerin "subsidiarite ilkesi" bağlamında olumsuz olarak değerlendirilmesi söz konusudur (Bulut vd, 2013: 154). Ek olarak büyükşehir belediyesi sınırlarında bulunan köylerin mahalleye çevrilmesiyle ilgili alanlarda imar ve yapılanmaya ilişkin sorunlar ortaya çıkmıştır. 442 sayılı köy yasasıyla muhtar ve ihtiyar heyetine ait görevlerin kim ya da kimlerce icra edileceği belirsiz olmasına ilaveten köye ait olan gelenek ve kültürel değerlerin zamanla gerileyeceği ya da yok olacağı riski ortaya çıkmıştır (Belli ve Aydın, 2017: 410).

Halka en yakın ve belirli ölçüde halkın yönetime katılmasına olanak sağlayan köylerin büyükşehirlerde kapatılması demokrasi açısından, bir geriye dönüş olarak ifade edilebilir (Baharçiçek, 2014:227). Ayrıca köylerin mahalleye dönüştürülmesiyle tarımsal üretimin olumsuz yönde etkileneceği ve üretim miktarının düşeceği ciddi bir olasılık olarak görünmektedir. Köylerde yaşayanların düşüncesi alınmadan kentli gömleği giydirilen köylü, idari, hukuki ve mali kayıpları sonucunda kırsalda yaşamlarını sürdürme konusunda zorluklar yaşayacağı açıktır. Tarımsal üretimde geleneksel ve doğal üretimin yerine ticarileşmiş üretime bırakacaktır (Zengin, 2014:113).

6360 sayılı yasa sonrasında köye dönüştürülen mahallelerde ulaşım hizmetlerinde artış yaşanmış ve belediye araçları tarafından düzenli olarak il merkezi ile eskiden köy olan mahalleler arasındaki ulaşım belediye araçları tarafından sağlanmaktadır. Su depoları kurularak yaşamlarını sürdürenlerin içme suyu ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmaktadır. Çöp konteynerleri konularak çöplerin düzenli bir şekilde toplatılması sağlanmaktadır. Fakat belirtilen hizmetlerin genel olarak tamamının eskiden köy olan mahallelerde yapıldığı söylenemez.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Genel olarak kırsal alanlarda kurulmuş olan köyler kentsel olanakların azınlıkta olmasından dolayı çokta tercih edilen alanlar değildir. Bu durumdan dolayı nüfusları az sayıdadır. Her ne kadar son yıllarda nüfusun artırılmasına yönelik adımlar atılmış olsa da istenilen dönüt alınamamıştır. Köylerde insanların yaşamasını önemli düzeyde teşvik edici bir modelin hayata geçirilmesi önem arz eden bir konudur.

Köylerin nüfusu Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonraki yıllarda düşmeye başlamıştır. Köylerdeki nüfusun azalım göstermesi ile birlikte tarım ve hayvancılık alanlarında üretim azalmış ve zamanla bu alanlarda dışa bağımlı hale gelinmiştir. Tarım ve hayvancılık alanlarında ihracat edilen birçok ürün ithal edilir duruma gelmiştir.

Büyükşehir olan illerde köylerde yaşayan yerel halk 6360 sayılı yasa öncesinde il özel idarelerince yerel hizmet alırken 6360 sayılı yasa sonrası bir kısmının büyükşehir belediyelerince bir kısmının ise ilçe belediyelerince yerine getirileceği bu durumunda hizmet bütünselliği açısından olumsuz yansımalara neden olduğu görülmektedir. Ayrıca vatandaş

kendisine en yakın yerel yönetim birimleri olan belediyelere hizmet alımı noktasında taleplerini ilettiğinde yapılacak olan işin büyükşehir belediyesine ait olduğunu büyükşehir belediyesine başvurulduğunda ise ilçe belediyelerinin sorumluluğunda olduğu şeklindeki ifadeler yerel halkın huzursuz olmasına neden olabilmektedir.

6360 sayılı yasa sonrası köylerin kapatılarak tüzel kişiliklerinin elinden alınmış olması ve en yakın ilçenin mahallesine dönüştürülmesi ile birlikte özellikle yeni büyükşehir belediyesi olan 14 ilin kırsal kesiminde bulunan eskiden köy olan mahallere hizmet sunumunda sorunlar yaşandığı açıktır. Ulaşım olanaklarının zor olduğu yerleşim alanlarında bu sorun daha fazla görülmektedir. Yaşanan bu sorunlardan dolayı da her geçen gün kırsal kesimde bulunan eskiden köy olan mahallelerden kent merkezlerine doğru bir göç süreci yaygınlaşmaktadır. Bu durum ülkedeki tarım arazilerinin boş kalmasına ve ülkenin ekonomik anlamda güç kaybetmesine neden olmaktadır. Günümüzde tarım ve hayvancılığın artırılmasına yönelik destekler (mazot, gübre, fidan yardımı …) ve projeler hayata geçirilmektedir. Ancak eskiden köy olan mahallelere ve diğer köylerin cazip hale getirilmesi noktasında yetersiz kalınmaktadır. Covid-19 ve 06 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli yaşanılan depremler sonrasında eskiden köy olan mahallelere ve diğer köylere yönelim artmaya başlamış ve bu başlayışı destekleyici köylerde yaşamaya insanları teşvik edici ciddi adımların atılması gerekmektedir. Tarım ve hayvancılığın köylerde yaygınlaştırılması verilen desteklerin önemli düzeyde çeşitlendirilerek artırılması tarım ve hayvancılık alanlarında dışa bağımlılığı azaltacaktır. Ayrıca 6360 sayılı yasa ile mahalleye dönüştürülen köylerden kırsal kesimde bulunan mahallelere yeniden köy statüsünün verilmesi, köy yönetimlerinin güçlendirilmesi ve son olarak halen 1924 yılında çıkarılan 442 sayılı yasanın güncellenerek köylere yönelik yeni bir yasal düzenleme yapılmasının elzem olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Baharçiçek, A., *6360 Sayılı Büyükşehir Belediye Yasası ile Yerel Yönetimlerin Yapısında Yapılan Değişikliklerin Türkiye'nin Demokratikleşme Süreci Üzerindeki Etkileri*, (Editörler: Yakup Bulut, Veysel Eren, Sedat Karakaya, Abdullah Aydın), Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler ve Kentsel Politikalar, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, s.223-229, 2013.

Belli, Aziz, Aydın, Abdullah (2017), "6360 Sayılı Kanun ve Yerelde Merkezileşme", *The Journal of Academic Social Science Studies JASSS İnternational Journal Of Social Science,* N.55, p. 401-413, Spring II.

Bulut, Y., Karakaya, S., Aydın, A. ve Tamer, M., *Büyükşehir Yönetimlerinde Ölçeğin Yerel Temsil Üzerindeki Etkisi: Hatay'da Bir Uygulama*, (Editörler: Yakup Bulut, Veysel Eren, Sedat Karakaya, Abdullah Aydın), *Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler ve Kentsel Politikalar,* Pegem Akademi Yayınları, Ankara, s.151-164, 2013.

Eryılmaz, B., *Kamu Yönetimi Düşünceler-Yapılar-Fonksiyonlar-Politikalar*, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 9. Baskı, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2016.

Genç, F. N., *6360 Sayılı Kanun ve Aydın'a Etkileri*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1.Özel Sayı, s. 1-29, 2014.

Karaarslan, E., *Açıklamalı 6360 Sayılı Kanun 14 İlde Büyükşehir Belediyesi ve 27 İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*, Bekad Yayınları, Yayın No.11, Antalya. 2014.

Kaypak, Ş. ve Yılmaz, V., *6360 Sayılı Yeni Büyükşehir Belediye Yasasının Etkililiğinin Ölçülmesi: Malatya Örneği*, (Editörler: M.Akif Çukurçayır, Hacer Tuğba Eroğlu, Hayriye Sağır, Mücahit Navruz), Kamu Yönetiminde Değişimin Yönü ve Etkileri 13. Kamu Yönetimi Forumu, Bildiri Kitabı, Konya, s. 1326-1347. 2015.

Kaypak, Ş. ve Yılmaz, V., *Hatay Büyükşehir Yapılanma Sonrasında Çevre Sorunlarına Yaklaşım ve Çevre Düzenlemeleri,* Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Haziran, Cilt. 5, S. 1, s. 25-50, 2016.

Parlak, B., *Yeni Büyükşehir Belediye Yapılanmasının İl İdare Sistemine Etkilerinin Yasal ve Kurumsal Perspektifte Analizi*, (Editörler: Selma Karatepe, Ender Akyol, Canan Emek İnan, Işıl Arpacı, Ayşe Çolpan Kavuncu, Nazlı Nalcı Arıbaş), Yerelleşme/Merkezileşme Tartışmaları 9. Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, TODAİE Yayın No: 388, Öncü Basımevi, Ankara, s.347-360. 2015.

Yılmaz, V., *6360 Sayılı Yasa İle Oluşturulan Yeni Büyükşehir Belediye Modelinin Uygulamadaki Yansımaları: Hatay, Malatya, Manisa ve Van Büyükşehir Belediyesi Örnekleri*, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2018.

Yılmaz, V. ve Mecek, M., *Türkiye'de Mahalle Yönetimlerinin Tarihsel Gelişimi ve Hukuki Statüsü*, ideal Kent Dergisi, Cilt:10, Sayı:27, ss. 769-799, 2019.

Zengin, O., *Büyükşehir Belediyesi Sisteminin Dönüşümü: Son On Yılın Değerlendirmesi*, Ankara Barosu Dergisi, 2014/2, s. 92- 116. (2014).

https://www.icisleri.gov.tr/illeridaresi/koyler1, ET. 15.11.2023.

https://www.nufusune.com/ilceler, 13.11.2023.

6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 2012.

COVİD-19 SALGIN HASTALIĞI DÖNEMİNDE ÜNİVERSİTELERİN ALDIĞI TEDBİRLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ: VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Vedat YILMAZ[1]

[1] Malatya Turgut Özal Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi,

vedatyilmaz1977@gmail.com - ORCID ID: 0000-0003-4624-9824

ÖZET

Covid-19 salgın hastalığı 2019 yılında Çin ülkesinin Vuhan kentinde ortaya çıkıp dünyanın birçok ülkesine yayılan ve birçok insanın ölümüne sebep olan bir hastalıktır. Covid-19 salgın hastalığı Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından da pandemi olarak kabul edilmiştir. Covid 19 salgın hastalığı dünyada ilk defa görülen bir hastalık olması nedeniyle ülkeler bir dönem çaresiz duruma düşmüş sosyal ve ekonomik anlamda zor duruma düşmüştür. Ülkeler kendilerince sokağa çıkma yasağı, maske kullanımı zorunluluğu, sosyal mesafenin korunması gibi zorunlu önlemler almıştır. Türkiye'de Covid-19 sürecinde önemli düzeyde etkilenmiş ve belirtilen zorunlu önlemler alınmıştır. Bu süreçte sosyal ve ekonomik önlemlerin yanında eğitim ve öğretim alanında da önlemler alınarak bir süreliğine diğer okullarla birlikte üniversitelerdeki eğitim ve öğretimde online eğitime dönüştürülmüştür. Daha sonrası üretilen aşılar ile birlikte hastalığın büyük oranda öldürücü olma özelliğinin kaybedilmesi ile birlikte diğer okullar ve üniversiteler belirli kurallara uyulması koşulu ile yüz yüze eğitim vermeye başlamıştır. Bu çalışmanın amacı üniversitelerin yüz yüze eğitime geçmesi ile birlikte almış oldukları önlemleri dile getirerek değerlendirmelerde bulunmaktır. Bu bağlamda Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan ve bölgenin en büyük üniversiteleri arasında yer alan Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Örneklem olarak alınmıştır. Gözlem ve literatür incelemesine dayanan bu çalışmada Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinin Covid-19 sonrası yüz yüze eğitime geçilmesi ile birlikte yerleşke, kafeterya ve yemekhane içerisinde, derslik ve kütüphane içerisinde alınan tedbirlere yer verilerek değerlendirmelerin yapılmasının yanında daha sonrası olası bir salgın hastalık sonrası alınması gereken tedbirlere yönelik önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Salgın Hastalık, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Evaluation Of The Measures Taken By Universities During The Covid-19 Epidemic Period: The Example Of Van Yüzüncü Yıl University

Abstract

Covid-19 epidemic is a disease that emerged in Wuhan, China, in 2019 and spread to many countries around the world and caused the death of many people. The Covid-19 epidemic has also been accepted as a pandemic by the World Health Organization (WHO). Since the Covid 19 epidemic is a disease seen for the first time in the world, countries have been in a desperate

situation for a while and have fallen into a difficult social and economic situation. Countries have taken mandatory measures such as curfew, mandatory use of masks, and maintenance of social distance. It was significantly affected by the Covid-19 process in Turkey and the specified mandatory measures were taken. In this process, in addition to social and economic measures, measures were taken in the field of education and training, and education and training in universities and other schools were turned into online education for a while. As the disease lost its lethality to a large extent with the subsequent vaccines produced, other schools and universities began to provide face-to-face education, provided that certain rules were followed. The purpose of this study is to evaluate the measures taken by universities when they switched to face-to-face education. In this context, Van Yüzüncü Yıl University, located in the Eastern Anatolia Region and among the largest universities in the region, was taken as a sample. In this study, based on observation and literature review, evaluations are made of the measures taken in the campus, cafeteria and dining hall, classrooms and libraries after Van Yüzüncü Yıl University switched to face-to-face education after Covid-19, as well as the measures to be taken after a possible epidemic disease. Suggestions will be made.

Keywords: Covid-19, Epidemic Disease, Van Yüzüncü Yıl University

1. GİRİŞ

2019 yılında Çin'de ortaya çıkan ve kısa bir süre içinde dünya ülkelerine yayılan Covid-19 salgın hastalığı Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından da 2020 yılında pandemi olarak kabul edilmiştir. Covid-19 salgın hastalığı daha öncesinde benzeri olmadığından görüldüğü ilk yıllarda ülkeleri çaresiz bırakmış ve çoğu insanın hastalanması sonrasında da ölümüne sebebiyet vermiştir. Yaşanan bu durum ülkeleri sosyal ve ekonomik açıdan önemli düzeyde etkilemiştir. Ülkeler kendilerinde tedbirler alarak salgının yaygınlaşmasını önlemeye çalışmışlardır. Türkiye'de de bir takım önlemler alınarak vatandaşlarından zorunlu olarak uyulmasını istemiştir. Yaşanan bu kriz sürecinde sosyal ve ekonomik önlemlerle birlikte eğitim ve öğretim faaliyetleri noktasında da gerekli hassasiyet gösterilerek alınan önlemler gereği, belirli bir süreliğine diğer okullarla birlikte üniversitelerdeki eğitim ve öğretime bir süre ara verilmesi sonrasında çevrimiçi (online) eğitim modeli uygulanmaya başlamıştır. Daha sonrasında alınan tedbirler ve üretilen aşılarla beraber hastalığın büyük oranda öldürücü olma özelliğinin kaybedilmesi sonrası diğer okullar ve üniversiteler belirli kurallara uyulması koşulu ile yüz yüze eğitim sunmaya başlamıştır.

Bu çalışmada Türkiye'de bulunan üniversitelerin Covid-19 sürecinde almış oldukları önlemleri gündeme getirerek daha sonrasında olası bir salgının çıkması halinde görülen eksikliklerin giderilmesi konusuna dikkat çekilmek istenmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'nin en doğusundaki en büyük üniversite olan Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi örneklem olarak seçilmiştir. Çalışmada genel olarak Covid-19 hastalığının dünyada ve Türkiye'de ortaya çıkış sürecine yer verilerek Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinin Covid-19 hastalığı sürecinde yüz yüze eğitime geçilmesiyle birlikte yerleşke, kafeterya ve yemekhane, derslik ve kütüphane içerisinde alınan tedbirlere yönelik bilgiler sunulmuştur.

2. TÜRKİYE'DE COVİD-19 SÜRECİ

Covid-19 soğuk algınlığından Orta Doğu Solunum Sendromu ile ağır akut solunum sendromu gibi daha ciddi hastalıklara kadar türlü hastalıklara sebep olabilen büyük bir virüs ailesidir (Altın, 2020: 49). 2019 yılının sonunda Çinin Vuhan kentinde ortaya çıkarak kısa bir süre içerisinde dünyanın büyük bir bölümüne yayılan Covid-19 adı verilen salgın hastalık 11 Mart 2020 tarihinde Türkiye'de de görülmeye başlamıştır.

11 Mart 2020 tarihinde 1 kişide ortaya çıkan vaka sayısı 31 Mart'ta gelindiğinde 13.531'e, 30 Nisan'a gelindiğinde 120.204, 31 Mayısta 163.942, 30 Eylülde 318.663, 30 Kasım 2020'de 500.865 iken 31 Aralık 2020 de 2.208.652'ye, 31 Ocak 2021 tarihinde toplam vaka sayısı 2.470.901. 03 Temmuz 2021 tarihinde toplam vaka sayısının 5.440.368 olduğu, bu tarihten sonra günlük olarak vaka sayılarının verildiği 04 Temmuz 2021 tarihinde 4.418, 31 Ekimde 23.948, 31 Aralık 2021 tarihinde 40.786, 09 Şubat 2022 108.563'den sonra vaka sayılarındaki sayı düşüşe geçerek 10 Şubat 2022 tarihinde 98.602' ye 06 Nisan 2022 tarihinde 10.314, 07 Nisan 2022 tarihinde 9.354'e, 21 Mayıs 2022 tarihinde 1.264, 31 Mayıs 2022 tarihinde 975 vaka sayısının olduğu bu tarihten sonra da aralıklı olarak verilerin paylaşıldığı ve 30 Mayıs 2022-05 Haziran 2022 tarihleri arasında vaka sayısının 7.322, 14 Kasım 2022-27 Kasım 2022 tarihleri arasında vaka sayısının 37.185 toplam vaka sayısının ise 17.042.722 olduğu verilerine ulaşılmıştır. Covid-19 salgın hastalığı sebebiyle ilk vefat 17 Mart 2020 tarihinde ve daha sonra 31 Martta 214, 30 Nisanda 3.174, 31 Mayısta 4.540, 30 Eylül 2022 tarihinde 8.195, 31 Aralık 2022 tarihinde 20.881, 31 Ocak 2021 tarihinde 25.993, 03 Temmuz 2021 tarihinde yayınlanan son veriye göre 49.874 kişinin vefat ettiği bu tarihten sonra günlük olarak vefat sayılarının verildiği 04 Temmuz 2021 tarihinde vefat eden sayısı 50, 31 Ekimde 2021, 31 Aralık 2021 tarihinde 163, 19 Mart 2022 105, daha sonra düşüşe geçerek 20 Mart 2022'de 85, 01 Nisan 2022 tarihinde 45'e ve 31 Mayıs 2022 tarihinde 4 kişinin vefat ettiği, bu tarihten sonra da aralıklı olarak verilerin paylaşıldığı ve 30 Mayıs 2022-05 Haziran 2022 tarihleri arasında vefat edenlerin sayısının 19, 14 Kasım 2022-27 Kasım 2022 tarihleri arasında vefat edenlerin sayısının 92 ve toplam vefat edenlerin sayısının 101.492 olduğu verilerine ulaşılmıştır, (www.covid19.saglik.gov.tr, 2023).

Sağlık Bakanlığı verilerine son verileri toparladığımızda; 2022 Kasım ayında Covid-19 vaka sayısı 73.574, vefat edenlerin sayısı 181, toplam Covid-19 vaka sayısı 17.052.695, toplam vefat edenlerin sayısı ise 101.511'dir. 2022 Aralık ayında Covid-19 vaka sayısı 88.705, vefat edenlerin sayısı 252, toplam Covid-19 vaka sayısı 17.141.400, toplam vefat edenlerin sayısı ise 101.763, 2023 Ocak ayında Covid-19 vaka sayısı 43.801, vefat edenlerin sayısı 231, toplam Covid-19 vaka sayısı 17.185.201, toplam vefat edenlerin sayısı ise 101.994'tür. 2023 Şubat ayında Covid-19 vaka sayısı 15.811, vefat edenlerin sayısı 95, toplam Covid-19 vaka sayısı 17.201.012, toplam vefat edenlerin sayısı ise 102.089'dur. 2023 Mart ayında Covid-19 vaka sayısı 31.801, vefat edenlerin sayısı 85, toplam Covid-19 vaka sayısı 17.232.066, toplam vefat edenlerin sayısı ise 102.174'tür (www.covid19.saglik.gov.tr, 2023). Vaka ve vefat sayılarındaki artış tüm kamu kuruluşları gibi üniversitelerde de önemli tedbirlerin alınmasını gerekli kılmıştır.

Şüphesiz, gündelik hayatın diğer birçok yönünde olduğu gibi, Covid-19 salgın hastalığın dünyadaki çoğu öğrenciler, eğitmenler ile eğitim kurumları üzerinde önemli düzeyde etkileri olmuştur (Mailizar, vd. 2020). Covid-19 pandemisinin en fazla etkilediği kurumlardan birisi de yükseköğretim kurumları olmuştur. Hemen Hemen dünyadaki bütün okullar yüz yüze eğitime kapatılmış ve iki milyara yakın öğrenci birdenbire zorunlu olarak online (çevrimiçi) eğitime geçmiştir (Erkut, 2020: 125). Pandemi sürecinde Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) tarafından yönetmelik çıkartılarak online, yüz yüze ya da hem online hem yüz yüze eğitime olanak tanıyan hibrit eğitimin önünü açmıştır. Covid-19 salgınını ortaya çıktığı ilk dönemlerde bir planlamanın olmamasından kaynaklı online eğitim sürecinde sorunlar yaşanmıştır. Ancak sonraki süreçte yaşanılan tecrübe ile birlikte online eğitim sürecinde kalitenin artırılmasına yönelik tedbirlerin alındığı bu doğrultuda alt yapının iyileştirilmeye çalışıldığı söylenebilir.

3.VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ COVİD-19 SALGIN DÖNEMİNDE YAPILACAK OLAN YÜZ YÜZE DERSLERDE / UYGULAMALARDA UYULMASI GEREKEN KURALLAR

Dünya sağlık örgütü tarafından pandemi olarak kabul edilen Covid-19 salgını ile mücadelenin kesintisiz etkin, yayılımının önlenmesi ve salgın ile mücadelede öğrencileri olası riske karşı koruyabilmek amacıyla yüz yüze dersler ve uygulamalarda uyulması gereken kurallar aşağıda belirtilmiştir (www.yyu.edu.tr, 2021):

3.1.Yerleşke İçerisinde Uyulması Gereken Kurallar

- Yerleşke içerisinde bulunan ortak alanlarda 1,5 metre sosyal mesafe uygun hareket edilmeli,
- Ortak alanların kullanımında yığılma ve kalabalıklaşma yapılmaması gerekmektedir.
- Binaya ve dersliklere girilirken maskeyle girilmesi zorunlu olup, maske ağız ve burun içine alacak şekilde takılmalı,
- Binaların girişlerinde temassız ateş ölçerle giriş yapanların ateşleri ölçülecek, ateşi 38 derecenin üzerinde olanlar, nefes darlığı, öksürük, koku ve tat kaybının yaşanması gibi şikâyetleri olanların yerleşkeye alınmayarak en yakın sağlık kuruluşuna yönlendirilmesi yapılmalıdır.
- Yerleşke girişlerinde süresiz HES koduyla giriş yapanların sağlık durumu sorgulanacağından HES kodlarının hazır bulundurmaları gerekmektedir.
- Yerleşkeye öğrenci ve personel haricinde ziyaretçi girişlerine kesinlikle izin verilmeyecektir.
- Son on dört gün içerisinde yurt dışından gelen ya da şüpheli temas, kesin vaka, olası vaka öykülerinden herhangi birisi olan öğrencilerin Sağlık Bakanlığının on dört kuralı gereği yerleşkeye gelmemeleri, bu tür durumlarda evde izleme sürecine giren öğrencilerin sınav hakları, yurt dışından geliş belgesi veya PCR raporu veya sağlık kuruluşunca verilen rapor gibi benzerindeki evrakları ilgili olan dekanlık veya müdürlüğe iletmeleri halinde korunacaktır.

3.2. Kafeterya ve Yemekhanelerde Uyulması Gereken Kurallar

- Sosyal mesafe ve el temizliği kurallarına uyulması,
- Sandalye ve masaların yerlerinin değiştirilmemesi,
- Yemekhane ve kafeteryada görevli bulunanların yönlendirme ve uyarılarına uyulması,
- Yiyecek veya içecek tüketimi haricindeki hallerde maske çıkarılmamalı,
- 1,5 metre aralıklarla yapılan sosyal mesafe kurallarına uygun işaretlere dikkat ederek sıraya girilmeli, Yemek alımı ve kirli tabakların bırakılması esnasında da sosyal mesafe kurallarına uygun işaretlemelere dikkat ederek hareket edilmeli,
- Kaşık, bıçak, çatal benzerindeki eşyalar ortak olarak kullanılmamalı,
- Yemekhanelerde mümkün olduğunca yüzeye az temas edilmeli,
- Yemekhanelerde yüksek ses ile ya da ağızlardan damlacık çıkmasına neden olabilecek bir şekilde konuşulmamalı,

3.3. Kütüphane ve Dersliklerde Uyulması Gereken Kurallar

- Kütüphane ve dersliklerde giriş yapılırken belirtilmiş olan en fazla öğrenci sınırı aşılmamalı,
- Dersler esnasında öğrencilerin kullanılacakları eğitim malzemeleri kişiye özel olmalı, Öğrencilere ait silgi, kalem, defter benzerindeki malzemeler ortak kullanılmamalı,
- Dersler arasında ve sonrasında dersliklerde aynı sandalyeye oturulması konusunda azami hassasiyet gösterilmeli,
- Sandalyeler arasındaki sosyal mesafeye dikkat ederek korunmalı,
- Kütüphane ve dersliklerde pencereleri mümkün olduğunca açık bırakılarak havalandırmaya hassasiyet gösterilmeli,
- Kütüphane ve dersliklerde bulunulan sürelerde kesinlikle maske çıkarılmamalı,
- Kütüphane görevlisi ile kitap alışverişi, kaynak arama benzerindeki işlemlerin yapılması esnasında sosyal mesafe korunmalı,
- Kütüphane ve dersliklerde zorunlu olmadığı sürece yüzeylere dokunulmamalı,
- Sık olarak dokunulması gerekli olan yüzeylere dokunulduğu zaman kesinlikle el antiseptiği kullanılması,

3.4. Derslik, Laboratuvar Benzerindeki Ortamlarda Yapılan Uygulamalı Eğitimlerde Uyulması Gereken Kurallar

- Uygulama gruplarının sayısında değişiklik yapılabilir ya da eğitimin dönüşümlü bir şekilde devam edilmesi yoluna gidilebilir.
- Uygulamalı eğitimlerdeki programlar öğretim elemanları tarafından değiştirilebilir.
- Kalabalık ortamlarda bulunma zamanını minimum seviyeye düşürmek amacıyla belirli saat aralıklarında yoğunlaştırılmış pratik uygulama planları yapılabilir.
- Kazanımların pekiştirilmesi için öğretim elemanlarınca dijital ortamlarda vaka tartışması, sunum hazırlama, proje, ödev, makale yazımı benzerinde ek uygulamalar yapması istenebilir.
- Öğrenciler üniversite tarafından konuya yönelik bildirimleri izlemeli ve değişikliklere uymalıdır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

31 Aralık 2019'da Çin'in Hubei eyaletinin Vuhan kentinde ilk olarak ortaya çıkan ve kısa bir süre içerisinde dünyanın çoğu ülkesinde görülmeye başlayan covid-19 salgını daha öncesinde görülmeyen bir salgın türü olmasından dolayı dört milyonun üzerinde insanın hastalanmasına ve iki yüz binin üzerinde insanın ölümüne sebebiyet vermiştir. Türkiye'de ise 11 Mart 2020 tarihinde 1 kişide ortaya çıkarak başlayan covid-19 salgın hastalığı 17 Mart 2020 tarihinde bir kişinin ölümü sonrası ölümcül bir hastalık olarak Türkiye'de de görülmeye başlanmıştır. 2020 yılı sonunda vaka sayısı iki milyonun üzerine çıkmış vefat edenlerin sayısı ise yaklaşık olarak 20 bin civarı 2021 yılı sonunda vaka sayısı toplamı 40 bin civarı yaklaşık bir önceki yıla göre 2 kat arttığı 2022 yılı Kasım ayına gelindiğinde toplam vaka sayısı 17 milyon üzerine çıkmış toplam vefat edenlerin sayısı ise 101 bin civarına çıkmıştır. 2020-2022 yıllarında alınan önlemler ve üretilen aşıların netice vermesi sonrası ciddi düşüşler yaşanmış ve 2022 sonlarından itibaren bir rahatlama olduğu görülmüştür.

Üniversitelerde merkezi yönetim ve yerel yönetimler tarafından alınan önlemleri dikkate alarak kampüslerde gerekli önlem ve tedbirleri almışlardır. Çalışmada örneklem olarak alınan Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde de ortak alanlarda 1,5 metre fiziki mesafe kurallarına uygun davranılması, ortak alanların kullanımında kalabalıklaşmanın yapılmaması, bina ve dersliklerde maske kullanımının zorunlu hale getirilmesi, binaya giriş yapanların ateşlerinin ölçülmesi, HES kodu sorgulamasının yapılması, Tuvalet ve lavaboların temiz olarak kullanılması ve temiz olarak bırakılması, sınıf girişlerine dezenfektan bırakılması ve kullanılması, kullanılan tüm araçların bireysel olarak kullanılması farklı kişiler tarafından kullanılmaması gibi mümkün olduğunca önlemlerin alındığı söylenebilir. Ancak olası Covid-19 türü gibi bir salgına yönelik önceden alınmış bir önlemin olduğu söylenemez. Sadece salgının yaygınlaşmamasına yönelik önlemler koşullara göre esnetilmiş ya da ağırlaştırılmıştır. Günümüzde ise bu tedbirlerin hemen hemen hiç birine uyulmadığı tamamen uyulmamasının hastalıklara neden olunabileceği söylenebilir. Kısa bir süre içerisinde salgının insanlara yaşattığı zorlukların unutulmuş olması tedbirlerin tamamen bırakılması düşündürücü bir durumdur.

Covid-19 salgını sonrası eğitim öğretim sürecinin işlerliğini önemli düzeyde sağlayan online eğitimin yaygınlaştırılması, online eğitiminde istenilen başarıya ulaşabilmesi için öğrencilerin bilinçlendirilmesi senkron olarak derslerin işlenmesi, derslere katılan öğrencilerin takip edilmesi, öğrencilere tablet bilgisayar alımında kolaylıkların sağlanmasının yanında alt yapının yeterli düzeye getirilmesi gerekmektedir. Covid-19 salgınının görülmeye başladığı dönemde bu tür krizlere yönelik üniversitelerin öngörülmüş bir planlarının olmaması salgının ilk dönemlerinde sorunların yaşanmasına, online eğitim sürecinde alt yapının yetersiz kalması gibi sorunlarla karşılaşılmıştır. Sorunların yaşanmaması için gerekli olan planlamaların yapılması hatta daha uzun süreli salgın ya da benzeri olayların yaşanabileceğine yönelik üniversitelerin stratejik planlarında konuya yer verilmesi, olası bir salgın karşısında alınan tedbirlerin geçerliliğini test etmek amacıyla tatbikatların zaman zaman yapılması gerekmektedir. Hem covid-19 salgını hem de 06 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli depremler sonrası olası krizlere karşılık büyük çapta hazırlıkların, planlamaların yapılmasının çok önemli bir ihtiyaç olduğunu göstermiştir. Hazırlanacak kriz planlamasının geniş bir katılım ile yapılması farklı boyutları ile konunun değerlendirilerek ileriki dönemlerde daha büyük boyutlarda ve daha

uzun süreli afetlerin yaşanabileceği dikkate alınarak eğitim öğretim planlamaların yapılması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Altın, Z., *Covid-19 Pandemisinde Yaşlılar*, Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi, 30 (Ek sayı), 49-57. 2020.

Erkut, E., *Covid-19 Sonrası Yükseköğretim*, Yükseköğretim Dergisi, 10(2), 125–133, 2020,

Mailizar-Almanthari, A., Maulina, S. and Bruce, S., *Secondary school mathematics teachers' views on e-learning implementation barriers during the Covid-19 pandemic: The case of Indonesia*. Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 16(7), 1860. 2020.

https://covid19.saglik.gov.tr/ ET. 01/12/2023.

https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66935/genel-koronavirus-tablosu.html, ET. 01/12/2023

https://www.yyu.edu.tr/images/files/Covid19_Salgin_Doneminde_Uyulmasi_Gereken_Kurallar(2).pdf, ET. 18/11/2023.

ACCEPTABILITY OF CARBON TAX IN SOCIETY

Doç.Dr., CEYDA KÜKRER MUTLU[1]

[1] Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F., kukrerrceyda@gmail.com - : 0000-0003-4002-6750

ABSTRACT

Carbon taxes are viewed as a cost-effective method of reducing emissions. Carbon taxes are a low-cost way to steer the economy toward a greener future. Its practical applications are limited. However, only six countries have implemented carbon taxes on energy products in implementing environmental policies. Environmental scientists have proposed environmentally related taxes, such as energy and carbon taxes, as a policy tool to reduce pollutant emissions in developed and developing economies over the last decade. The general principles of carbon taxes are mentioned in the article. Because of the high cost of carbon taxes, support for the tax is lower among people who live in rural areas or rely heavily on energy. Countries that want to include taxes in their climate change policies may face public backlash, but in countries where support for the tax is slightly negative, support for the tax may increase if political trust and effectiveness are increased. It has been concluded that governments have important duties in ensuring the acceptability of carbon taxes in society.

Keywords: Carbon taxes, green future, taxes, society

1. INTRODUCTION

The industrialization that results in environmental degradation and global warming is a result of technical advancements. These issues have grown in importance globally in recent times and should be of great concern to all nations. because all nations on the planet have been impacted by greenhouse gasses brought on by environmental pollution. Fossil fuel combustion results in the production of greenhouse gases. Countries have been driven to enact a carbon tax, a financial tool based on the market, as a result of the hazardous gasses released in this manner.

Climate Change is one of the major issues that all countries must address jointly. Indeed, global warming and climate change are the most serious market failures caused by economic units. Despite this, several countries throughout the world, including Turkey, have yet to reach an agreement due to economic concerns.

It is difficult to argue that a carbon fee alone will suffice to address pollution. This tax, on the other hand, is a sort of tax that can be successful with the participation of all countries throughout the world. Because a carbon tax is a financial mechanism dependent on the market. Producers are taxed based on the amount of CO2 gas they produce in the environment. Thus, businesses that become taxpayers add social expenses to their costs, not only giving more revenue to the state budget but also imposing social duty on the businesses.

2. THE REASONS FOR THE CARBON TAX

2.1. Global Climate Change

Climate is defined as the average state of all weather conditions experienced or observed in any region over a given period. This period has been determined by the World Meteorological Organization to be 30 years. Climate systems are formed through a heating process with short-wave radiation from the sun and a cooling process with long-wave infrared radiation from space.

Human activities such as the use of fossil fuels, deforestation, and industrialization contribute to the accumulation of greenhouse gases in the atmosphere and, as a result, the greenhouse effect. The greenhouse effect acts as a shield all over the world, raising global temperatures. This rapid rise in average temperature causes global climate change.

According to the relationship between the concepts of environment and development, environmental problems are increasing and their effects are becoming more visible, sparking debate on the subject. In this context, the first discussions can be traced back to Rachel Carson's 1962 book "Silent Spring." The book looks into the effects of heavily used chemicals on the environment. Although the book's primary focus is the impact of chemical substance use on the ecosystem, it also contains important conclusions about human-nature relationships. To illustrate, one of the book's findings is that pesticides are effective in eliminating an insect that harms food, but the negative effects these pesticides will have on other living species in the food chain and, ultimately, on human health.

Carbon dioxide gas constitutes 80% of the greenhouse gases that cause climate change. Therefore, the biggest cause of climate change is the increase in the density of this carbon dioxide gas.

2.2. Greenhouse Gas Trend

The earth can absorb solar radiation thanks to water vapor in the atmosphere and greenhouse gases like carbon dioxide, methane, nitrogen monoxide, chlorofluorocarbon, and ozone gases. However, these gases also block part of the radiation that the earth emits back into space. The "greenhouse effect" refers to this blocking effect brought on by the difference in wavelengths between the radiation from the sun and the radiation released by the earth.

The increasing energy need with the industrial revolution has been tried to be met by the use of fossil fuels, which we can easily say are harmful to the environment. As a natural result of the rapid increase in fossil fuel use, the amount of greenhouse gases in the atmosphere, especially carbon dioxide, has exceeded the required levels. The function of greenhouse gases is to keep the temperature of the earth we live on at a reasonable level by keeping some of the sun's rays in the atmosphere. On the other hand, it has been observed that the heat retention capacity of the atmosphere increases to an undesirable level due to the increase in the density of greenhouse gases.

The temperature on the Earth's surface is determined by the balance between solar energy and the loss of this energy in space as a result of reflection. Some gases in the atmosphere play a role in maintaining this balance. These gases are called greenhouse gases. The sun's rays reaching the surface contain ultraviolet radiation and have short wavelengths. 1/3 of these rays are reflected from the earth's surface into space. The rest is retained by the soil and ocean

surface. As the Earth warms, it emits a long wave of infrared radiation. Greenhouse gases trap this long wavelength radiation and warm the atmosphere. This situation is explained as the blanket effect and the world temperature rises to approximately 35 °C.

CO_2 is the longest-lasting and most important cause of climate change (NASA, 2019). Additionally, according to the EPA, the majority of greenhouse gases resulting from human activities are CO_2 (EPA, 2019). IPCC's latest report states that CO_2 caused the largest radiative greenhouse effect between 1750 and 2011.

2.3. Definition of Carbon Tax

Global warming is known to be caused by greenhouse gases that are emitted when fossil fuels are used. Global warming has led to changes in the climate. A carbon tax is a financial tool that can be used to reduce the use of fossil fuels, which are the primary cause of global warming.

When examining an environmental carbon tax and making an economic analysis, there must be a basic logic, that is, assumptions. The basic assumption about this tax is that in the absence of regulations, the environment is destroyed and used unconsciously by many fossil fuel users. In such a case, the cost of reducing carbon emissions when the environment is not protected is less than the benefit of a protected environment.

Carbon tax is a type of consumption tax that is based on the carbon content of fossil fuels and is only collected from carbon-containing fuels. This tax is levied on a per-unit basis.

One of the key policies that governments can use to reduce emissions volumes is taxation. While the main purpose of environmental taxes is to protect nature or reduce pollution, the main purpose of some environmental taxes is to generate income. Carbon taxes were initially designed without environmental objectives but later had an impact on environmental protection. There are two ways to directly implement a carbon tax. These; are environmental taxes, from which some or all of the revenues are used for environmental purposes; and Taxes that impact climate change goals in various ways.

Carbon taxes are applied to fossil fuels to reduce greenhouse gas emissions, including CO2. Carbon taxes can be collected as a sales and/or emissions tax to reduce CO_2 emissions, depending on the carbon content of the fossil fuel consumed. In carbon tax, the event that gives rise to the tax is triggered by activities that exceed the CO_2 ceiling limit determined by the relevant legal provisions. Carbon taxes price CO_2 and other greenhouse gas emissions and thus internalize some of the costs associated with their environmental impacts. While all carbon taxes inherently fulfill this function, policy objectives may vary.

The purpose of the carbon tax is to internalize externalities. This means that the final price of the commodity includes not only the initial price but also the cost resulting from externalities. This is similar to the polluter pays principle. This principle gained an international character at the 1992 Rio Summit. Only those who incur environmental costs pay all the social costs caused by their actions.

Carbon taxes can provide benefits beyond reducing greenhouse gas emissions. Even where elasticities are low and impacts are relatively small, carbon taxes can provide other benefits. For example, they internalize the social cost of emissions and increase income. Where elasticity is low, more revenue is likely to be generated as emissions levels remain fairly constant. This revenue can be used to reduce other taxes or fund social and environmental

programs. It also implements the “Polluter pays” principle and can increase the efficiency of the tax System.

2.4. Countries that Apply Carbon Tax

Carbon taxes were first proposed by European Union countries in the 1990s. With growing concerns about climate change, these discussions have become even more important. A carbon tax is regarded as an important tool for encouraging the development and application of environmentally friendly technologies.

Carbon taxes are widely accepted and implemented in many countries around the world. The carbon tax, first implemented in Finland in 1991, was later adopted by other countries. In 2005, the European Union began implementing the Emission Trading System, a trading system based on carbon emissions.

Nowadays, many countries apply a carbon tax, and this tax is seen as an important tool to combat climate change.

Carbon taxes are currently imposed in the domestic markets of countries such as the European Union, Switzerland, Norway, the United Kingdom, Canada, Japan, and New Zealand. These countries' experiences show that enacting a carbon tax effectively reduces greenhouse gas emissions. Carbon taxes have increased the use of environmentally friendly technologies and production methods in countries that have implemented them, with positive outcomes such as increased environmental awareness and a reduction in greenhouse gas emissions.

Since the European Union will begin imposing a border-based carbon tax in 2023, other nations might follow suit. In the fight against climate change and the reduction of carbon emissions, this could be a significant step. But border carbon tax policies could also lead to certain issues with international trade. As a result, international collaboration is required to develop shared solutions for a more sustainable economy.

A border carbon tax is a tax imposed on imported products, taking into account the environmental damage caused by imported products. This tax is applied upon entry to the country's borders, taking into account the carbon footprint of the energy resources used in the production of imported products. This practice aims to prevent greenhouse gas emissions from the production of imported products from being transported out of the country. In addition, it is to increase the prices of imported products and support domestic production, taking into account the damage caused by imports to the environment. In this way, the environmental damage of imported products will be reduced and the competitiveness of domestic production will be increased.

The European Union plans to impose a carbon tax at the border on some imported products starting in 2023. Additionally, Canada and the United States are considering similar tax implications. However, countries that currently impose carbon taxes only cover their domestic markets.

3. ACCEPTABILITY IN SOCIETY

Carbon tax is an important policy tool in preventing climate change and reducing carbon dioxide emissions. The main reason for implementing a carbon tax is to achieve economic efficiency as well as achieving environmental improvement goals, especially reducing carbon dioxide emissions. In this context, by imposing a tax on carbon-intensive goods, the price of

these goods increases, and less is consumed than the carbon-intensive goods whose prices increase. In this way, the use of renewable energy is tried to be encouraged. It is important in which areas the revenues will be used to ensure efficiency in the carbon tax.

3.1. Opinions on Carbon Tax Applicability

The obvious reason for implementing a carbon tax is to reduce carbon dioxide emissions. A carbon tax forces us to internalize the economic externalities caused by fossil fuel users emitting greenhouse gases, causing global danger. Designing a carbon tax depends on two main pillars. The first is that the tax imposed is neutral. The second is the need to determine the optimal tax amount.

The optimal carbon tax implies that the marginal social cost of pollution is equal to the marginal cost of repair (prevention). However, achieving these two fundamental conditions presents two distinct challenges:

- First, what will be the measure and magnitude of the social damage caused by pollution? These sizes can be at the household or global level. Here the difficulties encountered in determining the optimal exist not only in the basis of the tax but also in its rate.

- Second, how to estimate social harm. That is, how will the damage be estimated at the household level or the global level? It is not entirely clear how global hazards will be predicted in the future, and a wide range of information is needed to answer these questions.

Due to these difficulties, it is very difficult to determine the optimal tax within the scope of the first best. As an alternative, a more useful and more solid-based approach can be considered. This second-best theory can be designed to be socially acceptable and environmental quality. If precise targets for environmental quality are set and the tax rate (optimal tax) is determined, much more effective results can be achieved.

It can also be observed in global studies that this second-best theory is effective and useful. In the Kyoto Protocol signed in 1997, clear targets were set for environmental quality to prevent global climate change. According to this agreement, countries have committed to reduce their emission volumes for environmental quality by at least 5% below the 1990 level between 2008 and 2012.

Another debate about the carbon tax is about differentiating the carbon tax. The main reason environmental economists have long argued that a carbon tax is a more effective tool for protecting the environment than traditional regulations and other control mechanisms is that a carbon tax can be used to equalize marginal prevention costs among polluters with price signals.

Carbon tax and carbon/emission trading are among the most widely used policies and tools in pricing carbon. The "Pricing Carbon Instruments" publication, prepared by the World Bank with the support of Ecofys experts, offers analyses of these economic instruments that have been experienced around the world in this field. So far, applications in this field have already been implemented in approximately 40 countries and 20 states/cities.

The amount of carbon emissions released into the atmosphere by fossil fuels that cause carbon emissions varies depending on the fossil fuels. Fossil fuels that release carbon dioxide gas are coal, oil, and natural gas, respectively. In this context, since the amount of carbon gas released into the air by fuels is different, marginal prevention costs are different among

polluters, and therefore the tax applied to each fuel should be differentiated according to its carbon content.

With tax differentiation, marginal prevention costs among individuals will be equalized, thus cost efficiency will be achieved. Differentiation of carbon tax is widely used in countries that implement this tax. Especially in Europe, the common understanding of energy and environmental taxation includes differentiated tax rates. Applications in this direction can increase the effectiveness of the tax in covering environmental damage.

On the other hand, the introduced carbon tax transfers property rights from polluters to the state. Therefore, polluters will have to pay the carbon tax to the government to get their rights (their right to pollute) back. At the same time, a lack of property rights will initiate political resistance against the state. If this political resistance is successful, as a last resort, differentiated tax rates may be used to differentiate the taxes paid to the state by polluters due to their property rights. Thus, political resistance is broken and cost-effectiveness is achieved in reducing carbon dioxide emissions. It has been determined through studies that such a differentiated carbon tax application affects social welfare. It has been found that a differentiated carbon tax generates more tax revenue than a homogeneous carbon tax and reduces the loss of efficiency that occurs due to the impact of taxes on resource allocation.

Additionally, the main purpose of differentiating the carbon tax is to tax fossil fuels according to the amount of carbon dioxide they emit into the atmosphere. As a result, the fossil fuels that should be taxed the most are coal, oil, and natural gas, which respectively emit the most carbon dioxide per ton into the atmosphere.

However, when we look at the practices in countries that use carbon taxes, it is seen that the carbon tax is not differentiated in this way. Differentiation in these countries is used to prevent the energy-intensive production sectors that use fossil fuels intensively from experiencing too much cost increase due to carbon tax. Therefore, carbon tax rates in these sectors are differentiated by keeping them at a low level.

As a result of such differentiations that do not comply with the carbon tax differentiation theory, the carbon tax will not be able to equalize the marginal prevention costs among polluters.

Due to these actions, the carbon tax will not be able to accomplish its primary goal of sufficiently reducing carbon dioxide emissions, which will prevent tax efficiency.

3.2. Advantages of the Implementation of Carbon Tax

In some studies, the possible advantages of applying a carbon tax are listed as follows:

Feature that generates income: Although the carbon tax started to be discussed in England about 50 years ago, it was first implemented in the world in the 1990s in Finland, a Scandinavian country, and was followed by other Scandinavian countries, Sweden and Norway, in 1991. In the following years, we see that a carbon tax was implemented in the Netherlands and Denmark. The average annual public revenue obtained from the carbon tax by Denmark, Finland, Netherlands, Norway, and Sweden, which are five exemplary countries that have been implementing the carbon tax decisively for a long time, is 202 billion Euros, and the country that provides the highest public revenue in terms of revenue from this tax is the Netherlands. . When looking at the share of income in the gross national product, it can be said that Sweden,

whose annual average share in its gross national product is 2.51%, obtains higher public income compared to the Netherlands, whose rate is 1.88%.

Maintaining equity in the distribution of income: Many empirical studies based on the relationship between income distribution and carbon tax have concluded that carbon tax makes a positive contribution to income distribution in society. For example, in a study conducted by Paul Bergin, an economics professor at Yale University in the USA, in 2001, it was seen that if the proceeds from the carbon tax were used to reduce taxes on labor, it would have a welfare-enhancing effect.

Reduction in greenhouse gas emissions: Economists Annegrate Bruvoll and Bodil Larsen, who looked at how carbon taxes reduced carbon dioxide emissions in addition to how they generated revenue, discovered in their research done in 2002 for the Norwegian Statistics Institute that the tax decreased carbon emissions in the nation by 1.5% between the year it was first enacted in Norway and 2002. According to measurements, it dropped by In a similar vein, a 2001 econometric study carried out for Ireland by Yale University economics professor Paul Bergin found that the implementation of a carbon tax would result in a significant reduction in greenhouse gas emissions.

Efficient use of resources: It is thought that if the carbon tax is implemented, it will impose a cost on fuel prices that did not exist before, due to the nature of the tax and price relationship. In other words, this type of taxation will result in a decrease in the amount of demand by offering users a much more expensive price than usual through public intervention. The decrease in demand and the price increase will naturally ensure both more efficient use of resources and less destruction of nature.

Contribution to the development of new technologies: Due to its cost-increasing nature, the carbon tax can not only internalize negative externalities but also encourage the development of new technologies.

3.3. Tax Recommendations of the European Commission

In 1992, the European Commission proposed the use of carbon or energy taxes to reduce carbon emissions to prevent climate change. This proposal presents the characteristics of the tax to be introduced to use carbon/energy taxation to reduce greenhouse gases and to harmonize its use.

The initial configuration of this tax's features was established as follows;

- All energy sources will be subject to this tax, except renewable energy sources. This makes the tax plan more palatable for the nations where it is implemented by reducing all energy-related externalities and allocating all fossil fuel energy production costs to producers across nations.

- It will be implemented gradually over a long period to minimize price shocks and provide the necessary time for adaptation of the tax. Thus, excessive price increases that may arise as a result of the introduction of the tax will be mitigated. At the same time, as a result of providing the necessary time for adaptation, reactions from both producers and society will be minimized and social problems will be prevented.

- Since the tax will be collected both on the input and output of energy resources, imposing a single rate on all energy and resources will result in double taxation. It will also cause excessive price increases. Therefore, half of the proposed tax will be applied to input

based on carbon content, that is, direct oil, natural gas, and coal, and half will be applied to the energy produced using these fuels. Thus, application problems will not arise.

-It will be fiscally neutral. Because all revenues obtained from this tax will be recycled within the economy, and recycling options may differ depending on the countries. This principle will provide significant advantages in minimizing macroeconomic costs and capturing double dividend opportunities.

- In addition, this tax will not be the only method used to reduce emissions in member countries. In addition to these taxes, marketable emission allowances, fees, and other regulation policies can be used as auxiliary tools. These other policies and measures will certainly be supported by the European Commission.

4. CONCLUSION

Environmental pollution and global warming that occur with industrialization have become an increasing problem in recent years. Greenhouse gases resulting from environmental pollution have affected all countries of the world. Greenhouse gases are produced as a result of the burning of fossil fuels. The harmful gases released in this way have forced countries to implement a carbon tax, a market-based financial instrument. Carbon tax alone is not sufficient to combat environmental pollution. However, this tax is a type of tax that can be successful with the joint participation of all countries in the world. Carbon tax is a market-based fiscal instrument. Producers are subject to tax per amount of carbon dioxide gas they emit into the environment. Thus, companies that become taxpayers add social costs to their costs, providing additional income to the state budget and assuming social responsibility.

Polluters lose their property rights to the state when there is a carbon tax. Therefore, to regain their rights—that is, the ability to pollute—polluters will need to reimburse the government for the carbon tax. In addition, the absence of property rights will lead to political opposition to the government. As a last resort, differentiated tax rates might be utilized to distinguish between the taxes that polluters pay to the state because of their property rights if this political resistance is successful. Thus, political resistance is broken and cost-effectiveness is achieved in reducing carbon dioxide emissions. It has been determined by studies that such a differentiated carbon tax application affects social welfare. The carbon tax is not differentiated in this way when we examine the policies of the nations that impose it. Differentiation is employed in these nations to keep the carbon tax from having an excessively negative impact on the energy-intensive production sectors that rely heavily on fossil fuels. As a result, by maintaining them low, the carbon tax rates in these industries stand out.

Allocating additional tax revenues towards climate change mitigation. People believe additional government support is needed to help them reduce emissions. Redistribute taxes to increase fairness. It becomes more acceptable if tax revenues are used to address social concerns. As soon as politicians begin considering carbon tax design, they should share detailed information to guide public engagement and reduce voter anxiety.

REFERENCES

[1] Akkaya Ş., Yerelden Küresele Çevre Vergileri, İktisadi Bir Analiz. İstanbul: Filiz Yayınevi, s. 56. 2017

[1] Baranzini, A., Goldemberg, J. and Speck, S., "A Future for Carbon Taxes", Ecological Economics, c. 32, ss. 395-412. 2000

[2] CEC, A Community Strategy to Limit Carbon Dioxide emissions and to Improve Energy Efficiency, Commission of the European Communities (CEC), Brussels.1991

[3] Çelikkaya A.,, ."Karbon Fiyatlandırması Seçenekleri ve Tasarım Sorunları". Maliye Araştırmaları Dergisi, 9(1), s. 7. 2023

[4] Hotunluoğlu H., *Karbon Vergisi Teorisi Ve Uygulaması*, (Yüksek Lisans Tezi) T.C. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Ana Bilim Dalı, Yıl 2007

[5] Markandya, A. and Lehoczki, Z. "Environment Taxation: A Review of OECD Country Experience and Prospects for Economies in Transition" HIID Development Discussion Paper, ss. 471. 1993

[6] OECD , The Costs of Cutting Carbon Emissions: Results from Global Models, OECD, Paris.1993

[7] Özbilgin M. , Küresel Isınmaya Karşı Karbon Vergisi Çözümü ve Türkiye'deki Çevreci Vergilerin Etkinliği, Lebyalkın Dergisi Ocak 2017, Sayı: 157.

[8] Sapmaz H., Karbon Vergisinin Türkiye'de Uygulanabilirliği, Yıl 2022, Cilt: 8 Sayı: 3, 1 - 10, 10.01.2023

[9] WTO, The Results of the Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiations: The Legal Texts, World Trade Organization (WTO), Geneva. 1995

[10] **Yaylı G.,** *Karbon Vergisi Teorisi: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme* (Yüksek Lisans Tezi) T. C. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Bursa – 2019, s.11.

[11] Zhang, Z. ve Baranzini, A. (2004) "What Do We Know About Carbon Taxes? An Inquiry into their Impacts on Competitiveness and Distribution of Income", Energy Policy, s. 32, ss. 507-518.

EVLAT EDİNME HAKKINDA BULUŞMALARI: SOSYAL DESTEK VE BİLGİ PAYLAŞIMI

Dr. Öğr. Üyesi GAMZE BİLİR-SEYHAN[1]
[1] Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, gamze.bilir.seyhan@ege.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-9888-8612

ÖZET

Evlat edinme süreci merkezinde çocuk olan ve sürece dahil tüm paydaşlar için normalleştirilmesi gereken bir süreçtir. Yapılacak farkındalık çalışmaları ile evlat edinmenin tüm toplumda normalleştirilmesi, daha fazla yetişkinin evlat edinme sürecinde etkin bir rol almasını ve dolayısıyla daha fazla çocuğun bu aile temelli bakım modelinden faydalanmasını sağlayabilecektir. Bu noktadan hareketle Evlat Edinme Hakkında Buluşmaları evlat edinmeyi ilgilendiren bir dizi önemli konuyu ele almak amacıyla her ay belirli bir konu çerçevesinde düzenlenmektedir. Bu buluşmalar, evlat edinmiş aileler, evlat edinme sürecinde olan aileler, evlat edinmeyi düşünen aileler ve koruyucu aileler için bir sosyal destek ve bilgi paylaşım platformu sunmaktadır.

Bu buluşmalarda, evlat edinme sürecini ilgilendiren çeşitli konu başlıkları ele alınmaktadır. Evlat edinme sürecinin karmaşıklığına ve hassasiyetine odaklanarak, katılımcılara rehberlik ve destek sunulmaktadır. Ele alınan konular arasında Resimli Çocuk Kitapları, Koruyucu Ailelik, Uluslararası Evlat Edinme, Filmler ve Dizilerde Evlat Edinme gibi başlıklar yer almaktadır. Aynı zamanda evlat edinmeye ilişkin yasal düzenlemeler, psikolojik hazırlık ve çocukların bakımı gibi önemli konular da ele alınmaktadır. Bu noktadan hareketle bu çalışma kapsamında Evlat Edinme Hakkında Buluşmalarının gerekçesi, içerikleri ve katkılarının incelenmesi amaçlanmıştır.

Buluşmalara katılanlar, kendi deneyimlerini ve bilgilerini paylaşarak diğer ailelere ilham vermekte ve pratik öneriler sunmaktadır. Ayrıca, uzman konuşmacılar da katılımcılara evlat edinme konusunda rehberlik sağlamaktadırlar. Evlat Edinme Hakkında Buluşmaları'nın evlat edinmeyi düşünen aileler için bir topluluk oluşturma fırsatı sunduğu düşünülmektedir. Bu topluluk, ailelerin sorularını yanıtlama, endişelerini hafifletme ve duygusal destek sağlama etkilerine sahiptir.

Evlat Edinme Hakkında Buluşmaları evlat edinme sürecini daha şeffaf ve erişilebilir hale getirerek, çocuklarımıza daha iyi bir gelecek sunma yolunda ailelere destek verme potansiyeline sahiptir. Bu buluşmalar, sosyal destek ve bilgi paylaşımının güçlendirici bir örneğini oluşturmaktadır. Özellikle evlat edinme yolunda olan aileler için bu buluşmalar, kararlarını bilinçli bir şekilde verme ve çocuklarını en iyi şekilde yetiştirme konusunda yardımcı olabilir.

Anahtar Kelimeler: Evlat edinme, sosyal destek, evlat edinme hakkında

1. GİRİŞ

Türkiye'de evlat edinme Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından koruma altındaki çocuklara yönelik yürütülen aile temelli hizmet modellerinden birisidir [1] [2] [3]. Evlat edinme süreci bu şekilde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yürütüldüğü gibi kişilerarası evlat edinme modeliyle de yürütülebilmektedir. Bakanlık tarafından yürütülen evlat edinme modelinde çocuk evlat edinen ailenin nüfusuna geçtikten sonra çocuk üzerindeki koruma kararı kaldırılmakta ve çocuğun Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile bir bağı kalmamaktadır. Ayrıca, kişilerarası evlat edinme modelinde anlaşma ve süreçler biyolojik aile ve evlat edinen aile arasında yürütüldüğü için Bakanlık'ın bu sürece dahil olmamaktadır.

Bakanlık temelli olan evlat edinme modelinde, evlat edinme öncesinde ve sürecinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı İl Müdürlüğü bu süreçteki bireylere destek olmakta, süreci yönetmekte ve problemleri birlikte çözmektedirler. Fakat evlat edinen aile çocuğun velayetini resmi olarak üzerine aldıktan sonra çocuğun ve evlat edinen bireylerin Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile bir bağı kalmamaktadır. Bu nedenle özellikle çocuk üzerindeki koruma kararı kaldırıldıktan ve çocuğun velayeti evlat edinen ailenin üzerine geçtikten sonra bireylerin destek ihtiyacını karşılayacak bir destek sistemi eksikliği ortaya çıkmaktadır. Evlat edinen aile ve çocuk evlat edinme konusunda çeşitli noktalarda desteğe ihtiyaç duymaya devam etmektedir. Bu destek ihtiyacını karşılamanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu destek ihtiyacından hareketle Evlat Edinme Hakkında Buluşmaları ile özellikle ailelere sosyal destek sağlamak, kendileri gibi diğer ailelerle bir araya gelmelerini sağlamak ve ailelerin bu süreçte yalnız olmadıklarını bilmelerini sağlamak bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmuştur. Çalışmanın hedef kitlesini evlat edinmiş olan, evlat edinme sürecinde olan, evlat edinmeyi düşünen ve bu konuya ilgi duyan yetişkinler oluşturmuştur. Buluşmaların çevrimiçi yürütülmesi hem maliyeti düşürmek hem de farklı illerden daha fazla konuya ilgi duyan yetişkine ulaşmak için tercih edilmiştir. Bu nedenle katılımcıların elindeki kaynaklarla buluşmalara çevrimiçi katılabilmeleri sağlanmıştır. Ayrıca katılımcılar tüm buluşmalara düzenli katılım sağlayabildikleri gibi sadece ihtiyaç duydukları alanlarda gerçekleştirişmiş olan buluşmalara da katılabilmişlerdir.

Evlat edinen ailelere yönelik düzenlenen aylık buluşmaların, çocuklara, ailelere ve topluma birçok katkısı olacağı düşünülmektedir. Bunlar (a) destek ve bilgi paylaşımı, (b) profesyonel rehberlik, (c) çocukların sosyal gelişimi, (d) toplumsal kabul ve farkındalık, (e) eğitim ve seminerler, (f) dayanışma ve arkadaşlık ve (g) çocukların bilinçlenmeleri.

- Destek ve Bilgi Paylaşımı:

Evlat edinen aileler bir araya geldiğinde, benzer deneyimleri paylaşabilir ve birbirlerine destek olabilirler. Bu buluşmalar, evlat edinme sürecinde karşılaşılan zorluklarla başa çıkmak, çözümler bulmak ve deneyimleri paylaşmak için bir platform sağlar.

- Profesyonel Rehberlik:

Buluşmalara profesyonel rehberler, psikologlar veya evlat edinme konusunda uzman kişiler de katılabilir. Bu uzmanlar, ailelere evlat edinme sürecinde karşılaşılan duygusal, psikolojik ve pratik konularda rehberlik sağlayabilirler.

- Çocukların Sosyal Gelişimi:

Evlat edinilen çocuklar, buluşmalarda diğer evlat edinilmiş çocuklarla tanışma fırsatı bulabilirler. Bu, çocukların sosyal becerilerini geliştirmelerine ve benzer deneyimler paylaşmalarına olanak tanır.

- Toplumsal Farkındalık ve Kabul:

Evlat edinme buluşmaları, evlat edinme konusunda toplumsal farkındalığı artırabilir ve evlat edinmiş ailelere yönelik olumsuz ön yargıları azaltabilir. Toplumun bu aileleri daha iyi anlaması ve kabul etmesi, evlat edinilmiş çocuklar için olumlu bir ortam yaratabilir.

- Eğitim ve Seminerler:

Buluşmalarda düzenlenen eğitim ve seminerler, evlat edinen ailelere çocuklarıyla daha iyi iletişim kurma, duygusal ihtiyaçlarına daha iyi yanıt verme ve aile içi ilişkileri güçlendirme konularında bilgi sağlayabilir.

- Dayanışma ve Arkadaşlık:

Evlat edinen aileler arasında kurulan dayanışma ve arkadaşlık ilişkileri, ailelere duygusal destek sağlar. Bu, evlat edinilen çocukların aidiyet duygularını güçlendirebilir ve ailelerin evlat edinme yolundaki zorluklarla daha iyi başa çıkmalarına yardımcı olabilir.

- Çocukların Bilinçlenmeleri:

Evlat edinme buluşmaları, evlat edinilen çocukların kökenleri ve kimlikleri hakkında bilinçlenmelerine katkıda bulunabilir. Bu, çocukların kendi hikayelerini anlamalarına ve benzer durumdaki diğer çocuklarla bağlantı kurmalarına olanak tanır.

Evlat edinme buluşmaları, evlat edinen ailelerin güçlenmesine, çocukların sağlıklı bir şekilde büyümesine ve toplumsal bir destek ağı oluşturulmasına katkıda bulunabilir. Bu tür etkinlikler, evlat edinme deneyimini paylaşan ailelerin bir araya gelmesi ve birbirlerine destek olması açısından önemli bir rol oynayabilir.

Evlat Edinme Hakkında Buluşmaları ile ilk olarak ailelerin sosyal destek ihtiyacı, kendileri gibi olan diğer ailelerle bir araya gelerek giderilmiştir. Ayrıca, yüksek sesle evlat edinmenin konuşulacağı bir paylaşım platformu sağlanmış olarak toplumda evlat edinmenin normalleştirilmesi ve bu konuda farkındalık geliştirilmesi için bir adım atılmıştır. Katılımcıların uzmanlara soru sorabilecekleri ve yanıtlarını alabilecekleri rahat bir buluşma ortamı sayesinde katılımcıların birbirlerinin deneyimlerinden de faydalanmaları sağlanmıştır. Tüm bu bilgiler ışığında, bu çalışma kapsamında Evlat Edinme Hakkında Buluşmalarının gerekçesi, içerikleri ve katkılarının incelenmesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Nitel bir araştırma olarak planlanan bu çalışma kapsamında Evlat Edinme Hakkında Buluşmalarının gerekçesi, içerikleri ve katkılarının incelenmesi amaçlanmıştır. Betimsel nitelik taşıyan bu çalışmada, Evlat Edinme Hakkında Buluşmalarına ait kaynaklar temel veri kaynakları olarak kullanılmıştır. Bu kaynaklardan elde edilen veriler doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde, Evlat Edinme Hakkında Buluşmaları'nın içeriğine dair bilgiler sunulmaktadır. Aşağıda ay ay her buluşmanın konusu detaylandırılmıştır. Her ay evlat edinme ana başlığı altında farklı konulara yer verilmiştir.

Temel amacı Türk toplumunda evlat edinme konusunun normalleştirilmesine katkıda bulunmak olan bu çalışmada bir sene süresince toplam 12 Evlat Edinme Hakkında Buluşması Zoom platformu üzerinden çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Bu buluşmalara dair bilgiler aşağıda sırasıyla sunulmuştur.

Evlat Edinme Hakkında Buluşmaları:

(1) Ocak Ayı: Evlat Edinme Bağlamında neye ihtiyacımız var?: Katılımcıların bu süreçte en zorlandıkları süreçlere dair deneyimleri konuşulmuştur. Bu bağlamda ihtiyaç duydukları noktalar belirlenmiştir. Giriş niteliğinde olan ilk buluşmada konuşulması çoğunluk tarafından elzem olarak nitelendirilen bir konu olursa sürece dahil edilebileceği katılımcılara açıklanmıştır.

(2) Şubat Ayı: Sosyal Destek: Projenin ana amaçlarından biri olan evlat edinme sürecinde sosyal desteğin önemi ve gerekliliği üzerinde konuşulmuştur. Bu konuda uzmanlaşmış olan bir sosyal psikolog konuşmacı olarak buluşmaya davet edilmiştir. Sosyal destekle ilgili genel bir bilgilendirmenin ardından katılımcıların sorularına yanıtlar verilmiştir.

(3) Mart Ayı: Uluslararası Evlat Edinme: Evlat edinme sürecinin en merak edilen başlıklarından biri olan uluslararası evlat edinme konusu Mart ayında ele alınmışıtr. Bu konuda araştırmaları olan bir akademisyen avukat konuşmacı olarak buluşmaya davet edilmiş ve doğru bilgilendirmenin yapılması sağlanmıştır.

(4) Nisan Ayı: Sivil Toplum Kuruluşları ve Evlat Edinme: Ailelerin destek alabilecekleri güçlü bir oluşum olan sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine yer verilmiştir. Bu konuda çalışmalar yapan KOREV ve İzmir Koruyucu Aile Derneği temsilcileri buluşmada yer almıştır.

(5) Mayıs Ayı: Psikolojik Durum: Bizim Güzel Psikolojimiz: Tam bir iyilik haline sahip olmak için sağlıklı olunması gereken alanlardan biri olan ruhsal sağlığın önemine vurgu yapılmıştır. İhtiyaç durumunda psikolojik destek almanın insanı evlat edinme sürecinde güçlendiren etkisine vurgu yapılmasına özen gösterilmiştir.

(6) Haziran Ayı: Hukuki Süreçler: Avukat Hanım bize yardımcı olur musunuz?: Ailelerin özellikle evlat edinme davası süreçlerindeki yoğun kaygılarının azalmasına destek olabilmek için evlat edinme sürecinin hukuki boyutu ele alınmıştır. Bu konularda çalışmaları olan bir avukat uzman olarak buluşmaya dahil edilmiş ve katılımcıların soruları üzerinden bir oturum yürütülmüştür.

(7) Temmuz Ayı: Çocukla Oyun Oynamak: Benimle oynar mısın?: Evlat edinen ebeveynlerin çocukla eşleştikten sonra ve çocuk kendileriyle birlikte yaşamaya başladıktan sonra en çok desteğe ihtiyaçlarının olduğu alanlardan birisi de erken çocuklukta oyun konusudur. Çocukla nasıl oyun oynarız, yaşlara göre hangi oyunları oynamak gerekir, oyun ve oyuncak seçiminde dikkat edilmesi gereken hususlar nelerdir gibi sorulara hep birlikte yanıt aranmıştır. Yazarın erken çocukluk eğitimcisi olması nedeniyle buluşmada bu konuda teorik ve pratik bilgileri yazar katılımcılarla paylaşmıştır.

(8) Ağustos Ayı: Bir Biyografi Örneği: Başka Bir Doğum Hikayesi: Bu buluşmada gerçek yaşam hikayelerinin gücünü, evlat edinmiş bir annenin evlat edinme öyküsünü yazmış olduğu kitap üzerinden anlatması hedeflenmiştir. Kitabın yazarı ve aynı zamanda bir okul öncesi öğretmeni olan Duygu Çağlar Gizli bu buluşmanın konuğu olarak bu ayki buluşmada yer almıştır.

(9) Eylül Ayı: Çocukla Evlat Edinmeyi Konuşmak: Evlat edinmenin çocuktan saklanması Türk toplumunda sıklıkla gözlenen bir durumdur. Oysa olayın merkezinde yer alarak olayın öznesi olan çocuğun yaşam öyküsünü bilmeye ihtiyacı bulunmaktadır. Bu gerçek ihtiyacın önemini vurgulamak ve ailelerin "zor" olarak nitelendirdiği bu konudaki ipuçlarını katılımcılarla paylaşmak bu ayın buluşmasının amacıdır. Yazarın erken çocukluk eğitimcisi olması nedeniyle buluşmada bu konuda teorik ve pratik bilgileri yazar hazırladığı içerikle katılımcılarla paylaşmıştır.
(10) Ekim Ayı: Film ve Dizilerde Evlat Edinme: Medyada evlat edinmenin ele alınış şekline ve iyi örneklere yer verilmiş olan bu buluşmada ailelerin kendileri ve çocukları için izleyebilecekleri yapımlar tanıtılacaktır. Yazarın erken çocukluk eğitimcisi olması nedeniyle buluşmada bu konuda teorik ve pratik bilgileri yazar katılımcılarla paylaşmış ve örnekler üzerinden bir anlatım gerçekleştirmiştir.
(11) Kasım Ayı: Resimli Çocuk Kitapları ile Evlat Edinmeyi Anlatmak: Çocuklarla evlat edinmeyi konuşmanın veya bu konuşmaya hazırlık yapmanın en etkili araçlarından biri resimli çocuk kitaplarıdır. Bu buluşmada resimli çocuk kitaplarından, iyi örneklerden ve bu örneklerin nasıl kullanılabileceğinden bahsedilmiştir. Yazarın doktora tez çalışmasının çocuk edebiyatı olması nedeniyle buluşmada bu konuda teorik ve pratik bilgileri yazar katılımcılarla paylaşmıştır.
(12) Aralık Ayı: Erken Çocukluk Eğitimi ve Evlat Edinme: Evlat edinen ailelerin merak ettiği konulardan biri olan erken çocukluk eğitimi konusu bu ayki buluşmanın konusunu oluşturmuştur. Bu buluşmada erken çocukluk döneminin, bu dönemdeki eğitimin önemi ve evlat edinmenin okul ortamında normalleştirilmesi için dikkat edilecek noktaların altının çizilmesi sağlanmıştır. Yazarın erken çocukluk eğitimcisi olması nedeniyle buluşmada bu konuda teorik ve pratik bilgileri yazar hazırladığı içerikle katılımcılarla paylaşmıştır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Evlat Edinme Hakkında Buluşmaları'nın evlat edinen ailelere yönelik düzenlenen ve her ay bir kere gerçekleşen önemli bir sosyal destek etkisine sahip olduğu düşünülmektedir. Bu buluşmaların değerlendirilmesi, çeşitli açılardan incelendiğinde, ailelere, evlat edinilmiş çocuklara ve topluma bir dizi değerli katkı sağladığı görülebilir.
Bu çalışmada ele alınan Evlat Edinme Hakkında Buluşmaları ile aşağıdaki çıktılara ulaşılmıştır:

- Süreç sonunda evlat edinme hakkında 12 buluşma gerçekleştirilmiş ve bu buluşmalarda evlat edinme hakkında merak edilen noktalar hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır.
- Katılımcıların birbirileriyle tanışarak bu süreçte edindikleri sosyal desteği kendi sosyal hayatlarına da taşımaları için bir ortam yaratılmıştır.
- Evlat edinme konusu yüksek sesle konuşularak toplumda bu konunun normalleştirilmesine katkıda bulunulmuştur.
- Evlat edinme konusunda ebeveynlerin kullanabilecekleri kitap, dizi, film, bilimsel araştırma ve proje gibi kaynaklar ebeveynlerle paylaşılmıştır.
- Bir senelik bir süreç olarak bu çalışma ile evlat edinme konusunun içinde yer alan bireylerin yalnız olmadıklarının vurgusu yapılmıştır.

- Süreç boyunca katılımcıların ihtiyaçları doğrultusunda buluşma konularına eklemeler yapılması için açık bir işbirliği ortamı sağlanarak katılımcıların kendilerini bu sürecin bir parçası hissetmeleri sağlanmıştır.
- Çalışma kapsamındaki buluşmaların çevrimiçi olarak yürütülmüş olması sebebiyle bulunduğu yere bağlı olmaksızın konuya ilgi duyan herkese kolaylıkla katılım imkanı sağlanabilmiştir.

Sonuç olarak, evlat edinme buluşmaları, evlat edinen ailelerin yaşadıkları deneyimleri paylaşmaları, destek almaları ve birbirleriyle bağlantı kurmaları açısından önemli bir platform sunmuştur [4] [5]. Bu buluşmalar, ailelerin güçlenmesine, çocukların sosyal gelişimine katkıda bulunmasına ve toplumda evlat edinme konusunda farkındalığın artmasına olanak tanımıştır. Evlat edinme sürecindeki aileler için bu tür etkinlikler, sağlıklı bir aile dinamiği oluşturmak ve çocukların daha iyi bir yaşam kalitesine sahip olmalarını desteklemek adına önemli bir rol oynamaktadır.

KAYNAKÇA

[1] Koşar, G. N. (1992). *Sosyal hizmetlerde aile ve çocuk refahı alanı*. (2.Baskı). İltek A.Ş.
[2] Erol, N. (2004). Yuva, yetiştirme yurtları sorunun mu yoksa çözümün mü parçası? Koruma altındaki çocuklar; Prof. Dr. Mualla Öztürk Anısına XVII. Sempozyum Sunuları – 23–25 Şubat 2004 (Yayına hazırlayan Runa Uslu). Ankara Üniversitesi Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Yayınları, Yayın No: IX. Ankara Üniversitesi Basımevi; 33–140. **[3]** Erol, N., Şimşek, Z. ve Üstüner, S. (2005). *Çiçekli dünyamda elimi yalnız bırakma: Dünya'da ve Türkiye'de çocuk koruma sistemleri, kurum bakımı, koruyucu aile ve evlat edinme*. Ümit Matbaacılık.
[4] Lee, B. R., Wyman Battalen, A., Brodzinsky, D. M., & Goldberg, A. E. (2020). Parent, child, and adoption characteristics associated with post-adoption support needs. *Social Work Research*, *44*(1), 21-32.
[5] Miall, C. E., & March, K. (2005). Open adoption as a family form: Community assessments and social support. *Journal of Family Issues*, *26*(3), 380-410.

FİLM VE DİZİLERDE EVLAT EDİNME KONUSUNUN ELE ALINIŞI

Dr. Öğr. Üyesi GAMZE BİLİR-SEYHAN[1]
[1] Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, gamze.bilir.seyhan@ege.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-9888-8612

ÖZET
Evlat edinme konulu film ve diziler, toplumda evlat edinmeye dair algıları değiştirmeye ve bu önemli konuyu normalleştirmeye katkı sağlama gücüne sahiptir. Bu tür eserler, izleyicilere farklı bakış açıları sunarak evlat edinmenin insan ilişkileri üzerindeki olumlu etkilerini vurgulamaktadırlar.
Öncelikle, evlat edinme temalı yapımlar, toplumun evlat edinme süreci hakkındaki ön yargılarını ortadan kaldırmaya yardımcı olabilir. Bu eserler, karakterler aracılığıyla evlat edinmenin duygusal ve pratik boyutlarını anlatarak, izleyicilerin bu konuda daha anlayışlı olmalarını ve empati geliştirmelerini sağlar. Ayrıca, evlat edinme sürecinin zorluklarını ve güzelliklerini göstererek, insanların bu konuda daha gerçekçi bir perspektife sahip olmalarına da yardımcı olabilir.
Bu tür eserler aynı zamanda, aile kavramını genişleterek ve biyolojik bağların ötesinde bir aile kurmanın değerini vurgulayarak evlat edinmenin normalleşmesine katkı sağlar. İzleyiciler, kendi aile yapılarına dair geleneksel düşüncelerini gözden geçirerek, ailenin sevgi, bağlılık ve sorumluluk temelinde kurulabileceğini fark edebilirler. Bu noktadan hareketle, bu çalışmada film ve dizilerde evlat edinme konusunun ele alınışının incelenmesi amaçlanmıştır.
Araştırmanın çalışma grubunu evlat edinme konusunu ele alan 2 film ve 2 dizi oluşturmaktadır. Bu eserlerde evlat edinmenin nasıl temsil edildiği tanımlanacak, evlat edinme konusunun olumlu ve olumsuz şekilde ele alınıp alınmadığı değerlendirilmiş ve bunlara dair kesitler üzerinden bir analiz gerçekleştirilmiştir.
Evlat edinme konulu film ve dizilerin topluma etkisi, bu eserlerin izleyicilerde evlat edinme konusunda daha olumlu bir tutum oluşturmasına neden olabilir. Toplumda evlat edinmeyi normalleştirmek, çeşitli aile yapılarına ve yaşam tarzlarına daha açık bir bakış açısı getirerek sosyal kabulü artırabilir ve evlat edinme sürecini düşünen ailelere destek olabilir.

Anahtar Kelimeler: Evlat edinme, film ve diziler, evlat edinme hakkında

1. GİRİŞ

Evlat edinme sürecinin evlat edinilmiş olan çocukla paylaşılması gerekmektedir. Bu kavramın normalleştirilmesi, çocuktan gizlenmemesi çocuk için evlat edinme sürecinin olumlu yönlerinin ön plana çıkmasını sağlayacaktır. Çocuğun öyküsünü bilmesi benlik saygısının gelişimini destekleyecektir [1] [2]. Çocukla çocuğun gerçeğini paylaşma bu sürecin normalleştirilmesini ve güven duygusunun korunmasını sağlayacaktır. Böylelikle bakım veren ve çocuk arasında evlat edinme aracılığıyla kurulacak olan güvenli bağlanma ilişkisi zarar görmeyecektir. Çocuklar için bu sürecin normalleştirilmesini sağlamak için kullanılabilecek en etkili araçlardan biri çocuk kitapları ve filmlerdir. Kitaplar çocukların dünyayı somutlaştırmasını ve düşüncelerinin şekillendirilmesi noktasında büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca, bu dönemde çocuklar semboller ve dil aracılığıyla öğrenmekte, dünyayı tanımaktadırlar. Bu bağlamda, resimli çocuk kitapları çocuklara sunacakları semboller, görseller ve dil kullanım deneyimi sayesinde çocukların gelişim ve öğrenmelerini destekleyecek güçlü araçlardandır. Çocuklara yönelik hazırlanmış resimli çocuk kitapları, biçim ve içerik olarak oldukça yalın olarak tasarlanmış, anlaşılır bir dil ile yazılmış ve görsellerle desteklenmiş olmalıdır. Böylelikle, çocukların çeşitli kavramları, olayları ve durumları kitaplar aracılığıyla daha rahat öğrenebilmeleri için bir fırsat sunulmuş olacaktır. Bu konuda yazılmış Türkçe olarak bulunabilecek olan çocuk kitapları şunlardır; Uğur Böceği Kapınızı Çalarsa, Seni Öyle Çok İstedim ki, Burgulu Saç ile Anka, Kıtır'ın Evlat Edinilme Hikayesi, Sıcak Bir Yuva, Ama Bu İnek Yumurtluyor, Martıya Uçmayı Öğreten Kedi, Gaston, Şanslı Aile, Benim Annem Bir Goril ve Küçük Bulutun Annesi Kim? Bunların yanı sıra, konuya ilişkin yetişkinlere yönelik yazılmış kitaplar ise şu şekilde sıralanabilir; Başka Bir Doğum Hikayesi, Markella'yı Beklerken, Sisle Gelen Çocuk, Emanet Çocuk, Yuvalar Kapatılsın, Hayat Sende, Anlamlı Yaşamın Peşinde ve Sosyal Fayda Peşinde.

Bir toplumsallaştırma aracı olarak görülen filmler aracılığıyla karmaşık bilimsel konulardan davranışlara kadar her niteliğe sahip bilgi aktarımı yapılabilmektedir. Ayrıca, görsel iletişimi de sağlayan filmlerle çocuklar için bazı kavramların somutlaştırılması ve ele alınan konuların çocukların görsel okuryazarlıklarına hitap etmesi sağlanabilmektedir. Çocuklara yönelik çok az sayıda film ve dizi olsa da yetişkinlerin çocuklarıyla birlikte izleyebilecekleri düşünülen bir grup yapım bulunmaktadır. Evlat edinme konusunu ele almış olan bu film ve dizi önerileri de şu şekilde sıralanmaktadır; Robin Robin, Taş Devri, Ninja Kaplumbağalar, Trying, Şipşak Aile, Kör Nokta, Lion, Mimi, News of the World, İki Anne İki kız, Kız Kardeşler, The Cider House Rules, Timothy Green'in Sıradışı Yaşamı, Harry Potter Serisi, Anne with an E, The Queen's Gambit.

Evlat edinme konulu filmler ve diziler, toplumda önemli bir etki yaratır ve bu eserlerin önemini birkaç farklı açıdan değerlendirilebilir. Bu açılar farkındalık oluşturma, aile kavramını genişletme, toplumsal kalıpları kırma, duygusal bağ kurma ve empati, bilgilendirme ve rehberlik olarak sıralanabilir. İlk olarak, evlat edinme konulu eserler, izleyicilere evlat edinmenin karmaşıklığını, duygusal yönlerini ve bu süreçte karşılaşılan zorlukları göstererek farkındalık oluştururlar. İzleyiciler, karakterlerin yaşadığı deneyimleri paylaşarak bu konuda daha bilinçli hale gelirler. İkinci olarak, bu tür eserler, aile kavramını biyolojik bağlarla sınırlamadan, sevgi ve sorumluluk temelinde genişletir. Evlat edinme, aile olmanın sadece kan

bağına dayalı olmadığını vurgular. Bu da izleyicilere farklı aile yapılarını ve ilişkilerini anlamalarında yardımcı olur. Ayrıca, evlat edinme konulu eserler, evlat edinmenin toplumda bazen var olan kalıpları kırmaya yardımcı olabilir. Evlat edinme sürecindeki ailelerin karşılaştığı kalıp yargıları yıkarak, bu aileleri normalleştirir ve toplumsal bakış açısını değiştirebilir. Bunlara ek olarak, karakterlerin yaşadığı duygusal zorluklar ve mutluluklar, izleyicilerde derin bir empati uyandırabilir. Bu eserler, evlat edinme sürecindeki ailelerin duygusal yolculuklarını izleyiciyle paylaşarak, seyircinin bu ailelerle duygusal bir bağ kurmasına olanak tanır. Son olarak, evlat edinme konulu eserler, evlat edinme süreciyle ilgili bilgi verme ve rehberlik yapma potansiyeline sahiptir. İzleyicilere bu süreçte karşılaşılabilecek pratik zorluklar ve çözümler hakkında bilgi sağlayarak, evlat edinme konusunda daha bilinçli bir toplum oluşturmaya katkıda bulunabilirler. Evlat edinme konulu filmler ve diziler, sadece eğlendirmekle kalmaz, aynı zamanda izleyicilere önemli yaşamsal konular hakkında düşündürücü bir deneyim sunar. Bu eserler, toplumun daha anlayışlı, hoşgörülü ve bilinçli olmasına katkıda bulunarak, evlat edinmenin önemini vurgularlar.

Evlat edinme konusunu ele alan kitaplar, filmler ve diziler aracılığıyla çocuğun ve ebeveynlerin karakterlerle özdeşim kurması, problem çözmeyi öğrenmeleri, baş etme becerilerini geliştirmeleri, taklit ederek öğrenmeleri, yalnız olmadıklarını anlamları, aidiyet duygusu geliştirmeleri ve bir gruba ait olma duygusuna sahip olmaları sağlanabilecektir. Bu nedenle, bu konuda yazılmış kitaplar, yapılmış filmler ve diziler çocuklarla evlat edinmeyi konuşmak için kullanılabilecek araçlar olarak görülmektedir. Bu bağlamda da bu çalışmada evlat edinmeyi konu alan film ve dizilerde bu konunun ele alınış şeklinin incelenmesi hedeflenmiştir.

2. YÖNTEM

Nitel bir araştırma olarak planlanan bu çalışma kapsamında film ve dizilerde evlat edinme konusunun ele alınışının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada, evlat edinme konulu 2 film ve 2 dizi temel veri kaynağı olarak ele alınmıştır. Temel veri kaynaklarının izlenmesi ve daha sonra bu yapımları hakkında yapılan araştırmalardan elde edilen bilgilerin incelenmesi adımları izlenmiştir. Bu kaynaklardan elde edilen veriler doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. Film incelemesinde Robin Robin ve Şipşak Aile filmleri ele alınmıştır. Dizi incelemesinde ise This is Us ve Anne with an E dizilerine yer verilmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde, incelenen film ve dizilerin içeriklerine dair bilgiler sunulmaktadır. Film ve dizilere ilişkin bulgular iki ayrı alt başlık halinde sunulmuştur.

3.1. Filmlere İlişkin Bulgular

Robin Robin

Filmin Tanıtım Yazısı:

> “Robin Robin, kendisini keşfetme yolculuğuna çıkan bir kuşun hikayesini konu ediyor. Dünyaya geldikten bir süre sonra yuvasından aşağıya düşen bir kuş, bir fare ailesi tarafından büyütülür. Ne tam bir kuş ne de fare olan kuş, nereye ait olduğunu sorgulamaya başlar ve cüretkar bir kendini keşfetme yolculuğuna çıkar.” [3]

Bir animasyon filmi olan Robin Robin aynı zamanda stop-motion tekniğiyle çekişmiş bir filmdir. 2021 yapımı olan film 32 dakikalık yapısıyla da çocuklarla birlikte izlenebilecek bir içeriğe sahiptir. Filmde adı Robin olan bir Robin kuşunun ve onu evlat edinen fare ailesinin hikayesi anlatılmaktadır. Kitap aslında bir resimli çocuk kitabının uyarlamasıdır. Filmde evlat edinen aile olan fare ailesinin hepsi Robin'i sevmektedir. Ayrıca, Robin de ailesine uyum sağlamaya çok heveslidir. Bu aile içinde yaşanan olayları dünyanın her yerindeki ailelerin kalbini kazanacak sıcak ve eğlenceli bir şekilde anlatmaktadır.

Şipşak Aile

Filmin Tanıtım Yazısı:

> "Şipşak Aile, çocuk sahibi olmak isteyen ve evlat edinmeye karar veren bir çiftin hikayesini konu ediyor. Pete ve Ellie birbirlerini seven, uyumlu bir çifttir. Tek istekleri ise çocuk sahibi olmaktır. Sevimli çift, bir aile kurmaya karar verdiğinde koruyucu aile olarak evlat edinme yoluna başvurur. Amaçları küçük bir çocuğu evlat edinmektir ancak birbirinden tatlı üç kardeş görünce hepsini evlat edinmeye karar verirler. Kardeşlerin en büyüğü, asi bir genç kız olan 15 yaşındaki Lizzy'dir. Çift kendilerini bir gecede üç çocuklu bir aile olarak bulur. Pete ve Ellie, artık bir aile olma umuduyla, nasıl ebeveynlik yapılması gerektiğini öğrenmek zorundadır. Bu süreçte birbirlerinden farklı karakterlerde olan bu 5 kişi, birbirlerine alışmalı ve uyum sağlamayı öğrenmelidir. Aile dinamikleri, evlat edinme sisteminin kağıt işleri, çıkan aksaklıklar, aile sahibi olmanın ne demek olduğunu unutan çocuklar ve hassas duygular da işin içine girince her şey giderek zorlaşır." [4]

Uzun metrajlı bir film olarak şekilmiş olan film 2019 yılında vizyona girmiştir. Filmde tanıtım yazısında da anlatıldığı üzere bir ailenin 3 kardeşi evlat edinmesiyle başlarından geçen olaylar anlatılmaktadır. Özellikle, sistemi, çıkabilecek olası sorunları ve duyguları yansıtması nedeniyle evlat edinme sürecini her aşamadan ele alan bir film olma niteliği taşımaktadır.

3.2. Dizilere İlişkin Bulgular

This is Us

Dizinin Tanıtım Yazısı:

> "Dizi, Kevin, Kate ve Randall ("büyük üç" olarak bilinir) kardeşler ile ebeveynleri Jack ve Rebecca Pearson'un hayatlarını konu alıyor. Esas olarak şimdiki zamanda geçiyor, ancak ailenin tarihindeki diğer önemli anları göstermek için geriye dönüşler ve ileri sarmalar kullanılıyor. Kevin ve Kate, 1980'de Jack'in 36. doğum gününde altı hafta erken doğan üçüzlerin hayatta kalan iki üyesidir; kardeşleri Kyle ölü doğmuştur. Üç çocuk sahibi olmaları gerektiğine inanan Jack ve Rebecca, o gün erken saatlerde doğan ve biyolojik babası William Hill'in onu itfaiye istasyonunda terk etmesinden sonra aynı hastaneye getirilen Afrikalı Amerikalı Randall'ı evlat edinmeye karar verirler. Jack, çocukları 17 yaşındayken yangın nedeniyle kalp krizi geçirerek ölür. Rebecca daha sonra Jack'in en iyi arkadaşı Miguel ile evlenir." [5]

2016-2022 yılları arasında yayınlanan dizide 2 biyolojik çocukları olan bir ailenin 1 çocuğu da evlat edinmeleriyle 5 kişilik aile olma hikayeleri anlatılmaktadır. Toplam 106 bölüm olarak

yayınlanmış olan dizide özellikle kardeşler arası ilişkiler, evlat edinilen çocuğun uyum sorunları ve birlikte aile olma biçimleri ele alınmakta bunlar geçmişte ve günümüzdeki anlatımlarla desteklenerek sunulmaktadır.

Anne with an E

Dizinin Tanıtım Yazısı:

> "Anne with an E (başlangıçta Kanada'daki ilk sezonu için Anne olarak adlandırılmıştı), Lucy Maud Montgomery'nin 1908 klasik çocuk edebiyatı eseri Anne of Green Gables'dan uyarlanmış bir Kanada televizyon dizisidir.
>
> 1896'da, hiç evlenmedikleri için birlikte yaşayan yaşlı erkek ve kız kardeş Matthew ve Marilla Cuthbert, Kanada'nın Prens Edward Adası'ndaki Avonlea kasabasının eteklerinde bulunan atalarından kalma Green Gables çiftliğinde yardım etmek için yetim bir çocuk evlat edinmeye karar verirler. Matthew çocuğu tren istasyonundan almaya gittiğinde, onun yerine yaratıcı, zeki, neşeli ve konuşkan 13 yaşındaki Anne Shirley'yi bulur. Anne, birkaç aylıkken ebeveynleri öldüğünde yetim kalmıştır ve bir yetimhaneye yerleştirilmeden önce çeşitli evlerde hizmetçi olarak yaşamıştır." [6]

2017-2019 yılları arasında yayınlanan dizi 3 sezon sürmüştür. Olumlu eleştiriler alan Anne with an E 2017 ve 2018'de En İyi Dramatik Dizi dalında Kanada Ekran Ödülü'nü kazanmıştır. Dizi, yetim kalma, çocukların terk edilmesi, psikolojik travma, uyum, cinsiyet eşitsizliği, ırkçılık, din, eşcinsellik, zorbalık ve ifade özgürlüğü, sosyal sorunlar gibi çeşitli konuları ele almaktadır. Özellikle, Anne'in yetimhane ve koruyucu aileler arasındaki gidiş geliş süreçleri, yaşadıkları olumsuz deneyimlerin gösterilmesi sistemin aksayan yönlerini ortaya koymaktadır. Öte yandan, evlat edinildiği evde küçük kızın değişimini izlemek ve evdeki herkesin zamanla birbirine alışmasıyla gösterilen anlara tanık olmak aile temelli bakımın önemini bir kere daha ortaya çıkarmaktadır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Toplumda tabu haline gelmiş olması, özellikle evlat edinme sürecinin taraflarından evlat edinilen çocuklardan saklanan bu durum ortaya çıktığında çocukların olumsuz sonuçlara sahip olmasına neden olabilmektedir [1] [2]. Çalışmalar, okul öncesi dönemde evlat edinme konusunun çocukla konuşulması gerektiğini ve bunu yaparken bu konuyu ele alan resimli çocuk kitaplarının ve filmlerin kullanılabileceğini önermektedirler. Sadece evlat edinilmiş olan çocuklara değil, tüm çocuklara bu konudaki kitaplar okunarak ve bu filmler izletilerek çocukların evlat edinme konusunu normalleştirmeleri sağlanmalıdır. Aynı zamanda, çocuklarına bu kitapları okuyan ve bu filmleri izleten ebeveynler de bu konuyu kendi içlerinde normalleştirebileceklerdir. Ancak bu şekilde toplumda bir tabu haline gelmiş olan evlat edinme konusu normalleşebilecek, bu tabu böylelikle ortadan kaldırılabilecektir. Böylelikle, toplumda çok daha fazla sayıda çocuk ve aile evlat edinme yoluyla bir araya gelebileceklerdir.

Çocukların evlat edinildikleri yaş, evlat edinilmeden önceki dönemde verilen bakımın kalitesi, sağlık ve gelişim durumu ve evlat edinilmenin ardından çocuğun bulunduğu ortam çocukların evlat edinilmeyen akranlarına ne kadar çabuk ve tam olarak yetiştiklerini etkileyebilmektedir. Evlat edinilme yaşı ne kadar küçük olursa, çocukların çeşitli olumsuzluklardan etkilenme oranı

da o kadar azalmaktadır. Özellikle erken çocukluk döneminde gelişimin çok hızlı olması çocukların gelişimlerindeki düzelmeler ve ilerlemeler için bir doğal bir öğrenme ortamı sağlamaktadır. Çocuklara güvenli ve sağlıklı bir gelecek sunabilmek amacıyla evlat edinme sürecinin yaygınlaşması ve bu yaygınlaşmanın sağlanması için de bu kavramın normalleştirilmesi önemli görülmektedir. Bu bağlamda da resimli çocuk kitaplarının ve filmlerin kullanılması bu normalleştirme için atılabilecek adımlardan biridir.

KAYNAKÇA

[1] Brodzinsky, D. M. (2011). Children's understanding of adoption: Developmental and clinical implications. *Professional psychology: research and practice*, *42*(2), 200.

[2] MacDonald, M., & McSherry, D. (2011). Open adoption: Adoptive parents' experiences of birth family contact and talking to their child about adoption. *Adoption & Fostering*, *35*(3), 4-16.

[3] https://www.imdb.com/title/tt11332850/ (Erişim tarihi: 23.12.2023)

[4] https://www.imdb.com/title/tt7401588/ (Erişim tarihi: 23.12.2023)

[5] https://www.imdb.com/title/tt5555260/ (Erişim tarihi: 23.12.2023)

[6] https://www.imdb.com/title/tt5421602/ (23.12.2023)

BİR SOSYAL POLİTİKA KONUSU OLARAK KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ BAĞLAMINDA "ÖTEKİ" OLMAK

Doç. Dr. ASLIHAN AYKARA[1], Doktora Öğrencisi GİZEM KARABUDAK[2]

[1] HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, aaykara@gmail.com - 0000-0002-0932-8569

[2] ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Politika Anabilim Dalı, gizemtufekci@gmail.com – 0000-0002-7257-3794

ÖZET

Günümüzde insanlığın karşı karşıya olduğu ve çarpıcı etkileri artarak devam eden en önemli çevresel sorunlardan biri, yine insanların yol açtığı küresel iklim değişikliğidir. İster yerel isterse küresel bağlamda, küresel iklim değişikliğinin neden ve sonuçları incelendiğinde, bunun sosyal politikalara yön veren bir sosyal sorun olduğunu görmek mümkündür.

Küresel iklim değişikliği sorunu hem küresel hem de yerel düzeyde sadece ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal ve çevresel bir adalet sorunudur. Ekonomik ve toplumsal haklar sisteminin gelişmişlik düzeyi, toplumların ve özellikle de dezavantajlı grupların, küresel iklim değişikliğinin etkileriyle baş etme ve korunma kapasitesi üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

Araştırma bulguları doğal afetler sonrasında engellilik ve yoksulluk oranlarının büyük ölçüde arttığını göstermektedir. Küresel iklim değişikliği zorunlu göçlerin artması, sosyal çatışma ve gerginliklerin yükselmesi gibi toplumsal sorunların zeminini oluşturmaktadır. Benzer biçimde, dünyanın birçok yerinde var olan toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri de yine, küresel iklim değişikliğiyle birlikte artış göstermektedir. Bu nedenlerle, tüm dezavantajlı gruplara ilişkin konuların küresel iklim değişikliğine dair politika, strateji, plan ve programların içerisinde yer alması önemli bir gerekliliktir.

Küresel iklim değişikliği sorunu hem ekonomik, hem toplumsal, hem de çevresel bir adalet sorunudur. Küresel iklim değişikliği sorununun koruyucu ve önleyici politika önlemlerinin yanı sıra, insan hakları temelli bir perspektifle ele alınması önemli bir gerekliliktir. Ancak böylelikle yaşanan ekonomik ve toplumsal eşitsizliklerin önüne geçilmesi mümkün olabilecektir. Bu noktada küresel iklim değişikliği sosyal politikanın bir konusu olarak ele alınmalıdır.

Küresel iklim değişikliğinin en belirgin sonuçlarından biri de dezavantajlı grupların daha fazla ötekileştirilmesidir. Yoksullar, engelliler, çocuk ve gençler, kadınlar, mülteciler gibi toplumun

dezavantajlı gruplarının yaşamlarını sosyal adalet çerçevesinde sürdürebilmeleri, küresel iklim değişikliği konusunda uygulanacak sosyal politika önlemlerine bağlıdır.

Bu çalışmada, çevresel sorunların başında gelen küresel iklim değişikliği sorununun ne olduğuna kısaca değinilecek, ardından farklı dezavantajlı gruplar üzerinde ne gibi etkilere yol açtığı ve ötekileştirmeye nasıl neden olduğu ele alınacak, bu konular sosyal politika bağlamında tartışılarak çalışma sonlandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küresel iklim değişikliği, sosyal politika, ötekileştirme.

BEING THE "OTHER" IN THE CONTEXT OF GLOBAL CLIMATE CHANGE AS A SOCIAL POLICY ISSUE

ABSTRACT

One of the most important environmental problems that humanity faces today, whose dramatic effects continue to increase, is global climate change caused by humans. When the causes and consequences of global climate change are examined, whether in a local or global context, it is possible to see that this is a social problem that directs social policies.

The issue of global climate change is not only an economic but also a social and environmental justice issue at both global and local levels. The level of development of the economic and social rights system plays a decisive role on the capacity of societies, and especially disadvantaged groups, to cope with and protect from the effects of climate change.

Research findings show that disability and poverty rates increase significantly after natural disasters. Global climate change creates the basis for social problems such as increased forced migration and rising social conflicts and tensions. Similarly, gender inequalities that exist in many parts of the world are also increasing with global climate change. For these reasons, it is an important necessity to include issues related to all disadvantaged groups in policies, strategies, plans and programs regarding global climate change.

The global climate change problem is an economic, social and environmental justice problem. It is an important necessity to address the global climate change problem from a human rights-based perspective, as well as protective and preventive policy measures. Only in this way will it be possible to prevent economic and social inequalities. At this point, global climate change should be considered as an issue of social policy.

One of the most obvious consequences of global climate change is the further marginalization of disadvantaged groups. The ability of disadvantaged groups of society such as the poor, the disabled, children and youth, women, and refugees to continue their lives within the framework

of social justice depends on the social policy measures to be implemented regarding global climate change.

In this study, the global climate change problem, which is one of the leading environmental problems, will be briefly mentioned, then the effects it causes on different disadvantaged groups and how it causes marginalization will be discussed, and the study will be concluded by discussing these issues in the context of social policy.

Key Words: Global climate change, social policy, marginalization.

1. GİRİŞ

Literatürde yer alan küresel iklim değişikliğine ilişkin çalışmaların, genellikle fen bilimleri bakımından ele alınışı üzerine odaklanmakta ve sosyal bilimler açısından bakıldığında da daha piyasa ekonomisi üzerine odaklandığı görülmektedir. Bu noktada sosyal politika, sosyal hizmet gibi alanların küresel iklim değişikliğinin etkilerini dezavantajlı bireyler üzerinden okuyacak ve araştıracak nicel ve nitel çalışmalara olan bir gereksinim söz konusudur. Bu çalışma da bu gerekçe ile ortaya konmuştur.

Küresel iklim değişikliği kavramı, fosil yakıtların kullanılması ve insanların sanayileşme-kentleşme faaliyetlerinden dolayı ortaya çıkan sera gazı ya da karbon emisyonlarının dünyanın ikliminin nasıl değiştiğini ortaya koyan bir kavramdır (Dominelli, 2018).

Sera gazları arasında su buharı, karbondioksit (CO_2), metan (CH_4), azot oksit (NO) ve kloroflorokarbonlar (CFC'ler) bulunur. Bu gazlar atmosferde doğal olarak oluşan kızılötesi ışınımı yakalayarak hava sıcaklıklarının yükselmesine neden olmaktadır.

Sanayi devriminden bu yana insan faaliyetleri sonucu atmosfere bırakılan sera gazlarındaki artış yeryüzünde sıcaklığın 0.74 °C yükselmesine neden olmuştur. Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli'nin (IPCC) 4. Değerlendirme Raporu'na (2007) göre, sera gazı salımlarının azaltılmaması sıcaklıkları 2 - 4,5 °C artırabilecektir. İklimde gözlenen değişikliklerin buzulların erimesi, deniz seviyesinin yükselmesi, doğal yaşam alanlarının (habitatların) bozulması, bitki ve hayvan tür çeşitliliğinin azalması, su kıtlığı, kuraklık ve çölleşme, yağış rejimlerinin düzensizleşmesi, aşırı hava olaylarının görülme sıklığı ve şiddetinin artması gibi fiziksel ve ekolojik sonuçlar doğurması öngörülmektedir (Dominelli, 2018; Mazlum, 2009). Örneğin, görülme sıklığı ve şiddeti artan iklim bağlantılı öngörülemeyen şiddetli doğa olayları, afetler yerleşim yerlerine, ekonomiye zarar vermekte, bunun yanında ağır can ve mal kayıplarına sebep olmaktadır. Durum bu kadar ciddi boyutlardayken dünya genelinde artan yaşam standartları ve tüketim alışkanlıkları, fosil yakıtlara dayalı sanayi ve ekonomik süreçlere olan bağımlılığımız 2030 yılında küresel enerji talebinin yüzde altmış oranında artması ile sonuçlanması beklenmektedir (Löscher 2009; akt. Dominelli, 2018).

Küresel iklim değişikliği ile birlikte geçim kaynakları zayıflayacak, biyo-çeşitliliğin kaybolması ve bazı türlerin geri döndürülemeyecek şekilde yok olması (Dominelli, 2018) da

dahil olmak üzere geniş çevresel zararlar ortaya çıkacak ve iç-dış göç oranları yükselerek mülteci gruplarının da farklılaşması söz konusu olacak, iklim mülteciliği artacaktır.

İnsan kaynaklı iklimin neden olduğu göçe ya da iklim mültecilerine ilişkin tahmini rakamlar oldukça çarpıcıdır. 2010 yılından 2050 yılına kadar iklim nedeniyle göç edenlerin sayısının 200 milyon ile 1 milyar arasında değişeceği tahmin edilmektedir (Myer, 2005; Christian Aid, 2007; akt. Dominelli, 2018).

Önlem alınmadığı ve yeni politika adımları atılmadığı sürece sosyal sorunların artarak ve değişim geçirerek devam edeceği aşikardır. Küresel anlamda ekonomik ve toplumsal açılardan zaten ötekileştirilen dezavantajlı gruplar üzerinde iklim değişikliğinin yaratacağı olumsuz etki ve sonuçların, hak temelli sosyal politika önlemleriyle, yeni küresel iklim politikalarıyla ve "yeşil" mesleki yaklaşımlarla ele alınması önemlidir.

Bu kapsamda bu çalışmada küresel iklim değişikliğinin yarattığı eşitsizliklere, küresel iklim değişikliği sürecinde "öteki" olmak konusuna ve konuya ilişkin sosyal politika bağlamında önerilere yer verilecektir.

2. KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN YARATTIĞI EŞİTSİZLİKLER

Çevresel krizler verdikleri önemli hasarlarla dünyanın fiziksel çevresini, içinde yaşayan sayılamayacak çokluktaki insan, hayvan ve bitki popülasyonunu dramatik ve geri dönülemez bir şekilde etkilemektedir. Bu çevresel krizlerden biri de küresel iklim değişikliğidir.

Küresel iklim değişikliği söylemleri günümüzde "kirletici ve kurban" ikilisi üzerine odaklanmaktadır. Kirletici ve kurban ilişkisi olarak ifade edilen durumun; bir ülkenin kalkınma adına yaptıklarının bir başka ülkenin kalkınmasını ciddi biçimde etkilediği ve bu ikili arasında küresel bir bağımlılık yaratarak dünyayı bir çevre krizine doğru sürüklediği vurgulanmaktadır (Dominelli, 2018). Küresel iklim değişikliğinin önemli belirleyicilerinden biri olan sera gazı salımında sorumluluğu en düşük olanların, etkilere en çok maruz kalanlar olması de bu kirletici-kurban ilişkisini desteklemektedir (Mazlum, 2009).

Küresel iklim değişikliği, özellikle ekonomik ve sosyal olarak güçsüz bölge ve grupların kırılganlığını daha da artırıp, bu grupların yaşadığı yoksulluğu derinleştirmektedir. İklim değişikliğinin yarattığı risklerle baş edemeyen bu gruplar; gelir kayıplarına, barınma sorunlarına, salgın hastalıklara, açlık ve susuzluk gibi çok temel ve yaşamsal sorunlara maruz kalmaktadırlar (UNDP, 2007; Mazlum, 2009).

Küresel iklim değişikliğinin toplumdaki tüm bireyler üzerindeki etkileri farklıdır. Örneğin yapılan araştırmalar tarımda çalışan kadınların iklim değişikliği nedeniyle erkeklerden daha az göç edebileceklerini göstermektedir (Dominelli, 2018). Küresel iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı temel sorunlardan yoksulluk olgusundan da yine en fazla kırsal alan ve yine kadınlar yüksek düzeyde etkilenmektedir. Zaten var olan yoksulluk sorunu, iklim değişikliği ile kırsalda etkisini daha da artırmaktadır (Ar ve diğ., 2012). İlkim değişikliklerinin tetiklediği göç ve yoksulluk konusunda kadınların durumunun dezavantajlı oluşu dikkat çekmektedir. Kuşkusuz

küresel iklim değişikliğinin etkileri bölgelere, yaşa, ekonomik koşullara ve cinsiyete bağlı olarak önemli farklılıklar göstermesi olasıdır. Bununla birlikte toplumsal cinsiyet rolleri ile küresel iklim değişikliği arasında da güçlü bir ilişki söz konusudur. Toplumsal cinsiyet rolleri dolayısıyla kadınlar ve erkekler arasında küresel iklim değişikliğinin sonuçlarından etkilenme bakımından belirgin farklar bulunmaktadır (Ar ve diğ., 2012).

Aşırı hava olayları, kasırgalar, seller, çölleşme gibi afetler küresel iklim değişikliğinin doğal bir sonucudur ve öngörülemeyen sıklıkları çarpıcı bir şekilde artmaktadır. Birleşmiş Milletler, ilkim değişikliği kaynaklı doğal afetlerin her yıl yaklaşık 300 milyon kişiyi etkilediğini tahmin etmektedir. Bu durum, afetlerin dezavantajlı gruplar üzerinde yarattığı etkilere yönelik politikalar ve insani yardımların önemini ortaya koymaktadır.

3. KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ SÜRECİNDE "ÖTEKİ" OLMAK

Küresel iklim değişikliğinin yarattığı çevresel krizler dezavantajlı birey, grup ve toplumlar üzerinde yapısal sorunlara neden olmakta ve hâlihazırdaki sorunlarını da derinleştirmeye devam etmektedir. Yaşanan temel sorunlardan biri de ötekileştirmenin giderek artmasıdır.

Ötekileştirme kavramı, farklı disiplinlerde farklı bağlamlarda ele alınmaktadır. Bu nedenle de zaman zaman dışlama, damgalama, ayrımcılık gibi kavramlar birbirinin yerine kullanılabilmektedir.

Küresel iklim değişikliğinin sonuçlarının yoksul ve dışlanmış topluluklara verdiği zarar çok daha büyüktür. Bu nedenle sosyal dışlanma kavramı da, sürdürülebilir ve kapsayıcı müdahaleler üretmeleri için politika uygulayıcılarının gündemine alması gereken önemli bir kavram olarak karşımıza çıkarmaktadır (Dominelli, 2018). Bu durumda sosyal dışlanma ve ötekileştirme kavramlarını açıklamak gerekmektedir. Her ne kadar sosyal dışlanmanın pek çok tanımı bulunsa da Avrupa Birliği'nin yaygın olarak kullandığı tanım şu şekildedir:

"Bazı bireylerin toplum dışına itilmiş olmaları nedeniyle tam katılımlarının önlenmesi sürecidir veya temel beceriler ve yaşam boyu öğrenme olanaklarından mahrum kalma ve ayrımcılıkla sonuçlanan bir süreçtir. Onların güç mercilerine, bir karar verici merciiyle erişimleri çok azdır ya da hiç yoktur. Dolayısıyla günlük yaşamlarını etkileyen kararlar üzerinde kontrollerinin olmadığı konusunda sıklıkla kendilerini güçsüz hissederler."

Bu çalışmanın esas konusunu oluşturan ötekileştirme kavramına yer vermekte fayda vardır. Ötekileştirme, baskı ve tahakküm altına almanın bir biçimidir ve bireyi veya bir grubu normalin sınırlarının dışına atarak, 'ben ve öteki' ayrımını pekiştirerek ve o bireyi veya grubu toplumsal hiyerarşik ilişkilerde aşağıda olarak konumlandırmaktır (Dominelli, 2021). Öteki kavramı, "bir ya da daha fazla kişi, kültür ya da toplum tarafından, geçmiş veya güncel ilişkiler referans alınarak, dikey (sınıfsal) ya da yatay (etnik vb.) olarak farklılaştırılmış ve ayrıştırılmış olan, kişi, grup, sınıf, halk vb." (Nahya, 2011, 29) olarak tanımlanmaktadır. Öteki olmak ya da ötekileştirmek kimlikler, özdeşleşmeler ve aidiyetlerle ilgilidir. Kimliğin oluşması ve şekillenmesi için "öteki"nin varlığı zaruridir (Mete, 2023).

Küresel ilkim değişikliğinin etkilediği ve "ötekileştirdiği" yoksul, engelli, göçmen, çocuk ve kadınlar gibi grupların çevresel kriz riskleriyle baş etme kapasiteleri düşüktür. Bu nedenle gelir kaybı, barınma, salgın hastalıklar, susuzluk gibi sorunlarla daha fazla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu grupların, ekonomik, toplumsal, siyasal, kurumsal ve bilgi kapasitesindeki yetersizlikler (UNDP, 2007), küresel iklim değişikliğinin sonuçları ile baş etme olanaklarını da kısıtlamaktadır. Böylece "öteki olmak" süreci evirilmekte ve "ötekinin ötekisi" olmakla sonuçlanmaktadır. Mültecilikten iklim mülteciliğine, yoksulluktan daha da yoksulluğa, engellilikte daha da çok fonksiyon kaybına giden bir süreç yaratılmaktadır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Küresel iklim değişikliği, günümüzde hassasiyetle ele alınması gereken bir konudur. Yaşadığımız çevresel felaketler tüm dünyayı ve insanlığı tehdit etmektedir. Bu felaketlerle baş edebilmek için dayanışmaya dayanan, eşitlikçi bir dünya yaratmayı amaçlayan, kısa ve uzun vadeli yardım, destek ve hizmetleri içeren kaynakların bulunması ve bu kaynakların kullanılması için sistemlerin geliştirilmesini öngören önlemler alınmalıdır.

Bunun sonucunda toplumu oluşturan unsurları eşitliğe ve sosyal adalete yönlendirerek; ırk, cinsiyet, yaş, vb. farklılıkların ortadan kalktığı ve insanların temel ihtiyaçlarının karşılandığı bir vizyon oluşturulması gerekmektedir (Merchant; 1992).

Herkes için ulaşılabilir kaynaklar geliştirmek politik iradenin bir meselesi ve sorumluluğudur (Dominelli, 2018). İklim değişikliğinin nedenleri ve etkileri ile mücadelenin yalnızca merkezi yönetimlerin sorumluluğunda olduğu düşünülmemelidir. Kentsel nitelikli kaynakları ve etkileri dolayısıyla iklim değişikliği ile mücadelede yerel yönetimlere ve yerel sosyal politika uygulamalarına büyük rol düşmektedir (Mazlum, 2009).

Hâlihazırda kullanılan sosyal politika uygulamalarının revizyonu ile sosyal adaleti, çevresel adaleti ve insan haklarını ve canlı haklarını kapsayan, sorumluluğu ve dayanışma kültürünü merkezine alan yaklaşımlar geliştirilmelidir. Güçlü sistemler kurgulayabilmek için küresel iklim değişikliğinin etkilerinin minimize edilmesi, yeni afet yönetimi çalışmalarının kurgulanması gereklidir. Burada toplumu eğitecek, bilgilendirecek ve yerel halka uygun olabilecek çözümleri birlikte üretmek için etkin bir şekilde çalışabilecek farklı meslek gruplarından bir uzman yelpazesi oluşturulmalıdır.

Bunlara ek olarak, insan hakları ilkesinin hayvan hakları ve hatta canlı hakları üzerinden yeniden şekillenmesi, sosyal adalet ve çevresel adalet ilkelerinin de ötesine geçilerek tüm canlıların haklarını ve eşitliğini kapsayacak bir ekolojik adaletin (Güzel ve Buz, 2019) geliştirilmesi sağlanmalıdır.

Leopold (1991), toplumların yeryüzüyle kurdukları ilişkinin hala ekonomik olduğunu, ayrıcalıklar içerdiğini ve yükümlülüklerden kaçınan bir yaklaşım benimsediğini belirtir. Küresel ilkim değişikliğine yönelik olarak kurulan bu ilişkinin ekonomik olmaktan çok, etik bir zemine oturtulmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Ekonomik kaygılar ile oluşturulan politikalar ne yazık ki çevresel bozulmayı tetiklemekte, eşitsizlik yaratan bir ekonomik

büyümeye neden olmakta ve insanları küresel ısınma sarmalının trajik sonuçlarıyla yaşamak zorunda bırakmaktadır.

Günümüzde izlenen insan ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kalkınma politikaları, gelecekteki kaynaklarımızı tüketerek aslında uzun vadede yaşamsal olanakları sekteye uğratmaktadır. Ne yazık ki kaynaklar kıt ve kullanımları da çevresel krizler nedeniyle oldukça maliyetlidir. Küresel iklim değişikliği tehlikesi, halihazırda uygulamada olan sosyal politikaların değiştirilip güncellenmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla, iklim politikaları oluştururken, sosyal maliyetleri azaltıcı uyum önlemlerine ek olarak sera gazı salımlarını azaltıcı önlemlerin de alınması gerekmektedir.

Küresel iklim değişikliği toplumsal dengeyi bozan, yoksulluğu artıran, toplumsal barışı, insanların çevre ile ilişkisini kırılganlaştırıp sürdürülebilirlikten uzaklaştıran en güncel sosyal sorunlardan biri haline gelmiştir. Sosyal politikanın güncel alanlarından biri haline gelen küresel iklim değişikliği, gelecek kuşakları da kapsayacak kapsamlı ve planlı politika uygulamalarını gerekli kılmaktadır.

Küresel iklim değişikliğinin özellikle dezavantajlı bireyler için doğurduğu riskler ve bunlara karşı önlemlerin yokluğu temel insan haklarının gerçekleşebilmesini engellemektedir. Küresel iklim değişikliğinin daha da ötekileştirdiği grupların yaşadıkları sorunlar, küresel iklim değişikliğinin insan haklarıyla sıkı sıkıya ilişkili olduğunu açıkça göstermektedir. Bu nedenle, sosyal politika perspektifinden bakıldığında küresel iklim değişikliğiyle mücadele politikasının baştan sona hak temelli bir yaşam anlayışının da gereği olduğu açıkça görülmektedir.

Toplumsal barışın sağlanması ve korunması ilkesiyle insanların değişen iklim koşullarıyla baş etme kapasitelerinin artırılması açısından güçlenmelerine hizmet edecek, alana özgü nicel ve nitel çalışmaların artırılması bir gerekliliktir.

KAYNAKÇA

Ar, H., Kadim, F. ve Gülçubuk, B. (2012). İklim değişikliği ve yoksulluğun en çok etkileneneleri: Kırsal alandaki kadınlar. *Tarım, Yoksulluk ve Kalkınma Dergisi*, Eylül, s. 1255-126.

Dominelli, L. (2018). *Yeşil Sosyal Hizmet*. (Çev. Ed. Arzu İçağasıoğlu Çoban). Ankara: Nika Yayınevi.

Dominelli, L. (2021). *Baskı Karşıtı Sosyal Çalışma: Teori ve Pratik*. (Ö. Cankurtaran, Çev.) Ankara: Nika Yayınevi.

Güzel, B. ve Buz, S. (2019). "Yeşil" yoksulluk, çevresel adalet ve sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 30*(3), s. 1052-1069.

Kaçmaz, F. ve Özaydın, M. (2019). Sosyal politika disiplini bağlamında küresel iklim değişikliği. *Çalışma İlişkileri Dergisi, 10*(2), s. 96-128.

Leonard, A. (1991). *"A Land Ethic" The Green Reader*. (Ed. Andrew Dobson). San Fransisco: Mercury House, Inc., s. 238-241.

Mazlum, S. C. (2009). Bir sosyal politika sorunu olarak küresel iklim değişikliği ve yerel yönetimler. *Kamu'da Sosyal Politika Dergisi, 3*(9), s. 51-54.

Mete, M. (2023). Sosyal kimlik teorisi ve göçmen kimliğinin ötekileştirilmesi süreci: Stereotipleştirmeye yönelik psikopolitik bir analiz. *Akademik İncelemeler Dergisi, 18*(2), s. 469-488.

Merchant, C. (1992). *Radical Ecology: The Search for a Liveable World*. New York: Routledge, s. 235-240.

Nahya, Z. N. (2011). İmgeler ve ötekileştirme: Cadılar, yerliler, Avrupalılar. *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi, 1*(1), s. 27-38.

UNDP. (2007). *Human Development Report 2007/2008-Fighting Climate Change: Human Solidarity in a Divided World*.

ENGELLİ BİREYLERE YÖNELİK SOSYAL HİZMET UYGULAMALARINDA YARATICI DRAMA ETKİNLİKLERİNİN ÖNEMİ

Doç. Dr. ASLIHAN AYKARA[1], Doktora Öğrencisi GİZEM KARABUDAK[2]

[1] HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, aaykara@gmail.com - 0000-0002-0932-8569

[2] ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Politika Anabilim Dalı, gizemtufekci@gmail.com – 0000-0002-7257-3794

ÖZET

Engellilik sosyal hizmet mesleğinin müdahale alanına giren en önemli konulardan biridir. Sosyal hizmet uzmanları engelli hakları ve savunuculuğu konusunda mikro, mezzo ve makro düzeylerde uygulamalar gerçekleştirmektedirler. Mikro düzeyde, engelli bireylerle ve aileleriyle gereksinim duydukları konulara yönelik danışmanlık ve destek verirlerken, mezzo düzeyde grup çalışmaları yoluyla engelli bireylerin veya aile üyelerinin eğitimlerine veya paylaşımda bulunmalarına yönelik çalışmalar gerçekleştirirler. Makro düzeyde ise, engellilik konusunda toplumun bilgilendirilmesine ve bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirir, sosyal politikalar geliştirilmesine etki ederler.

Sosyal hizmet uzmanlarının engelli bireylere yönelik mezzo düzey çalışmalarından olan gruplarla sosyal hizmet uygulamaları açısından yaratıcı drama etkinliklerinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Gerçekleştirilecek grup çalışmasının türü göz önünde bulundurularak, çeşitli yaratıcı drama etkinliklerinden yararlanılması, engelli bireylerin grup çalışmasından üst düzey verim almalarını sağlayabilmektedir. Bu noktada, engelli bireylerin engel türünün ve farklı gereksinimlerinin göz önünde bulundurularak yaratıcı drama etkinliklerinin belirlenmesi önem taşımaktadır.

Yaratıcı drama etkinliklerinden yararlanılarak gerçekleştirilecek gruplarla sosyal hizmet uygulamalarında sosyal hizmet uzmanlarının engellilik konusunda duyarlı ve yetkin olmaları gerekmektedir. Engelli bireylerin kendi deneyimlerini rahatça paylaşabilecekleri ve birbirlerinin deneyimlerinden öğrenebilecekleri bir ortamın sağlanması sosyal hizmet uzmanlarının sorumluluğundadır.

Gerçekleştirilecek bu çalışmalarla, engelli bireylerin güçlenmelerinin, yalnız olmadıklarını anlamalarının, deneyim, duygu ve düşüncelerini paylaşmalarının sağlanması önemli çıktılardır. Bu çıktıların elde edilebilmesi için, çalışmaların başından sonuna kadar amaç ve hedeflerinin net biçimde belirlenmiş ve ifade edilmiş olması önemlidir. Yaratıcı drama etkinliklerinin yaratıcılığı artırma, dikkati toplama, eğlendirme, eleştirel düşünme, iletişimi ve empatiyi artırma gibi özellikleri bu çıktılara ulaşılmasını olumlu yönde etkileyecektir.

Tüm bu konuların ele alındığı bu çalışmada, yaratıcı dramanın ne olduğu, temel özellikleri ve aşamaları gibi bilgilerin ardından, sosyal hizmet uygulamalarında yaratıcı dramanın yeri, engelli bireylere yönelik yaratıcı drama uygulamalarında dikkat edilmesi gereken hususlar konularına yer verilmesi planlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, yaratıcı drama, gruplarla sosyal hizmet.

THE IMPORTANCE OF CREATIVE DRAMA ACTIVITIES IN SOCIAL SERVICE PRACTICES FOR PEOPLE WITH DISABILITY

ABSTRACT

Disability is one of the most important issues within the intervention area of the social work profession. Social workers carry out practices on disability rights and advocacy at micro, mezzo and macro levels. At the micro level, they provide consultancy and support to people with disability and their families on the issues they need, while at the mezzo level, they carry out studies for the education or sharing of people with disability or their family members through group work. At the macro level, they carry out studies to inform and raise public awareness about disability and influence the development of social policies.

Creative drama activities have an important place in terms of social work practices with groups, which are among the mezzo level studies of social workers for people with disability. Considering the type of group work to be carried out, using various creative drama activities can enable people with disability to get high efficiency from group work. At this point, it is important to determine creative drama activities by taking into account the type of disability and different needs of people with disability.

Social workers must be sensitive and competent about disability in social work practices with groups using creative drama activities. Therefore, it is important for social workers competent in disability to carry out these studies. It is the responsibility of social workers to provide an environment where people with disability can easily share their own experiences and learn from each other's experiences.

The important outcomes of these studies are to empower people with disability, to understand that they are not alone, and to share their experiences, feelings and thoughts. In order to obtain these outputs, it is important that the aims and objectives of the studies are clearly determined and expressed from the beginning to the end. Features of creative drama activities such as increasing creativity, attracting attention, entertaining, critical thinking, communication and empathy will positively affect the achievement of these outcomes.

In this study, which covers all these issues, it is planned to include information about what creative drama is, the basic features and stages of creative drama studies, and then the place of creative drama in social work practices and the issues to be considered in creative drama applications for people with disability.

Key Words: Disability, creative drama, social work with groups.

1. GİRİŞ

Sosyal hizmet mesleği, engelli, yaşlı, mülteci, yoksul vb. tüm dezavantajlı grupların iyilik halinin artırılması açısından önemli bir yere sahiptir. Engelli bireyler ve aileleri de kendilerine yönelik sosyal hizmet uygulamaları gerçekleştirilmesi gereken gruplardan biridir.

Sosyal hizmet uzmanları, yurttaşlığın önündeki engellerin yıkılmasını ve kaldırılmasını savunarak engelli bireyler, aileleri ve topluluklarıyla birlikte yürüme konusunda kritik bir role

sahiptirler (Edwards ve King, 2018). Engelli bireylerin, engelli olmayan diğer tüm bireylerle birlikte toplumda eşit ve adil bir yaşam sürdürebilmeleri, katılım ve erişim haklarının korunması açısından sosyal hizmet uzmanlarının rol ve sorumlulukları önemlidir.

Sosyal hizmet uzmanları engelli bireylerin haklarının desteklenmesi ve savunulmasında aktif olarak yer almalıdır. Dolaylı olarak politika geliştirme ve yasalaştırma, ağ oluşturma ve devlet hizmetlerinin sağlanması yoluyla; direkt olarak ise sivil toplum kuruluşları ve hastane, rehabilitasyon ve ruh sağlığı bakımı ortamlarında bireysel ve aile savunuculuğu yoluyla etkileşime girebilirler (Bigby ve diğ., 2018; MacDonald ve Friars, 2009). Engellilik konusunda geliştirilecek sosyal politikalarda, savunuculuk faaliyetlerinde ve haklara ilişkin çalışmalarda sosyal hizmet uzmanları kilit role sahiptir.

Engelli bireylerin sorun ve gereksinimlerinin giderilmesine yönelik olarak onlarla birlikte gerçekleştirilebilecek pek çok sosyal hizmet uygulaması bulunmaktadır. Bunlardan biri de engelli bireylerin çeşitli konularda bilgilendirilmelerine ve bilinçlendirilmelerine veya paylaşımlarda bulunabilmelerine yönelik olarak oluşturulacak grup çalışmalarıdır.

Grup çalışmalarında sosyal hizmet uzmanları eğiticilik, danışmanlık, bağlantı kuruculuk, savunuculuk gibi rollerini yerine getirerek engelli bireylerin iyilik hallerinin korunması ve geliştirilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirirler. Bu grup çalışmalarında sosyal hizmet uzmanlarının engelliliğe ilişkin farkındalık ve bilgi temeline ek olarak sözlü ve sözsüz iletişim becerileri, empati, yaratıcılık gibi becerilere sahip olmaları gerekmektedir.

Gerçekleştirilecek grup çalışmalarının özelliği ve içeriği belirlenirken engelli bireylerin engel türü, derecesi, sorun ve gereksinimleri, toplumsal cinsiyet rolleri, aile özellikleri gibi birçok özelliğinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu noktada bu çalışmaların etkililiğini artırabilecek bir araç olarak yaratıcı drama etkinliklerinden yararlanılabilir.

Bu nedenle bu çalışmada engelli bireylere yönelik gruplarla sosyal hizmet uygulamalarında yaratıcı drama etkinliklerinden yararlanmanın önemine yer verilmesi planlanmıştır.

2. GRUPLARLA SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI

Engelli bireylerle yapılacak grup çalışmalarına geçmeden önce grup çalışmasına ilişkin bazı temel bilgilere yer vermekte yarar bulunmaktadır. Zastrow (2014)'un belirttiği üzere grup çalışması, ortak bir amaç için bir araya gelen, karşılıklı yüz yüze etkileşim içinde iken, aralarındaki pozitif bağlılığın farkında olan bireylere grup yoluyla yardım ederek onlarda istenen değişiklikleri yaratma sürecidir. Grup çalışmasının iletişim becerileri ve işbirliğini artırıcı özelliği bulunmaktadır (Brander ve diğ., 2002; akt. Baykara Acar, 2004, s. 179).

Grup çalışmasının hazırlık, grup sırası ve grup sonrası aşamaları bulunmaktadır.

2.1. Hazırlık Aşaması

Grup çalışması öncesinde yapılması gereken bazı hazırlıklar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları (Zastrow, 2017): Grup çalışmasının konusunun, amacının ve planının hazırlanması, ilgili kurum/kuruluş ve yetkili birimlerden gerekli izinlerin alınması, hedef kitlenin belirlenmesi, hedef kitlenin grup çalışması hakkında bilgilendirmesi ve bilgilendirilmiş onamlarının alınması, grup üyelerinin belirlenmesi, uygun yer ve ortamın hazırlanması, ortak zaman belirlenmesi, grup çalışmasında yer almaya gönüllü olan kişilere duyuru ve çağrıda bulunulmasıdır.

Engelli bireylerle gerçekleştirilecek grup çalışmalarında ise, grup öncesi bu hazırlıklara daha fazla özen gösterilmelidir. Öncelikle, her engel türünün farklı özellikleri ve gereksinimleri olduğu gözetilmeli, grup üyelerinin engel türleri bakımından homojen mi yoksa heterojen mi dağılım göstereceği belirlenmelidir. Bu noktada grup çalışmasının amacı ve türü göz önünde bulundurulmalı ve grup üyelerinde meydana gelmesi amaçlanan değişim açısından engel türleri doğrultusunda gerçekçi bir planlama yapılmalıdır.

Bunun yanı sıra, grup çalışmasının zaman ve mekanı planlanırken, engelli bireylerin erişim hakkı gözetilmeli ve erişilebilirlik açısından uygun mekanlar belirlenmelidir. Çalışmaya gelip giderken refakatçi desteğine gereksinimlerinin olup olmadığı belirlenmelidir. Çalışmanın zamanlamasıyla ilgili ani ve keyfi değişiklikler yapılmamasına özen gösterilmeli, engelli bireylerin bu gibi sosyal yaşam aktiviteleri için ulaşım ve daha birçok konuya ilişkin önceden plan yapmak durumunda olduklarının farkında olunmalıdır.

Tüm grup üyelerine grup sürecinin amacı, içeriği, kuralları ve gizlilik ilkesi hakkında bilgi verilirken, grupta yer alan bireylerin engel türlerine uygun bilgilendirmenin yapıldığından emin olunmalıdır.

2.2. Grup Sırası

Sosyal hizmet uzmanının her grup oturumunun başında o oturumun amacına ilişkin bilgilendirme yapması ve her oturumun sonunda grup üyelerinden değerlendirme alması önemlidir. Bu süreçte de yine engelli bireylerin engel türlerine uygun yazılı, sözlü, görsel ve işitsel yöntemlerin geliştirilmesi, tüm üyelerin kendilerini rahatça ifade edebilecekleri ortamın sağlanması gerekmektedir.

Bu geribildirimlerin ardından ise sosyal hizmet uzmanı, motive edici geribildirimlerde bulunarak ve süreci özetleyerek oturumu sonlandırmalıdır.

Grup oturumlarında sosyal hizmet uzmanının engelli bireylerin gereksinim duydukları konular hakkında bilgilendirmeler yapması, haklar konusuna yer vermesi, öz savunuculuklarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapması etkili olacaktır. Bu noktada grup üyelerinin güçlü yanlarının ortaya çıkarılması ve vurgulanması önemlidir.

2.3. Grup sonrası

Sosyal hizmet uzmanının grup çalışması süreci boyunca tüm grup üyelerini dikkatle gözlemlemesi ve gerekli durumlarda grup çalışmasının sonlanmasının ardından gereksinim duyan engelli bireylere bireysel görüşmeler yapmaya devam etmesi, gereksinim duydukları bilgilendirme, danışmanlık, savunuculuk hizmetlerini yürütmesi önemlidir.

Sosyal hizmet uzmanının, yürüttüğü grup çalışmasına ilişkin olarak yalnızca kendi yaptığı çalışmalar sonucu gerçekleşen değişimleri değil, aynı zamanda grup üyelerinin yaşamlarında gerçekleşen diğer gelişmeleri de takip etmesi gerekmektedir. Bu nedenle grup sonrası izleme ve takip çalışmaları önemli bir yere sahiptir.

3. YARATICI DRAMA KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

Yaratıcı drama çalışmaları, yaşamdaki dramatik anların grup içi etkileşim süreçleri içerisinde yeniden yaratılması, bunlara bir ayna tutulmasıdır (San, 1990; akt. Adıgüzel, 2006, s. 22). Yaratıcı drama; bir sözcüğü, bir kavramı, bir davranışı, bir tümceyi, bir fikri bir yaşantıyı veya

bir olayı; doğaçlama, rol oynama gibi tiyatro ya da drama tekniklerinden yararlanarak, bir grup çalışması içinde oyun veya oyunlar geliştirerek, eski bilişsel örüntülerin yardımıyla yeniden yapılandırmaya yönelik etkinlikler sürecidir (San, 1998). Yaratıcı drama, uygulamalı bir disiplindir ve kuramsal bilgi temelinin olması, kendine özgü tekniklerinin olması, hakkında araştırmalar yapılması onun bilimsel bir alan olduğunu göstermektedir (San, 2006; akt. Başbuğ, 2006). Dolayısıyla uygulamalı bir disiplin olan sosyal hizmetin, yine uygulamalı bir disiplin olan yaratıcı dramadan yararlanması, gerçekleştirilecek çalışmaların verimliliğini olumlu yönde etkileyecektir. Bireylerin yaşamlarındaki olumsuz deneyimlerin giderilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştiren sosyal hizmet disiplininin, yine bu deneyimlerin yeniden anlamlandırılmasına yönelik teknikler içerek yaratıcı drama disiplininden destek alması önemlidir. Engelli bireylerle gerçekleştirilecek gruplarla sosyal hizmet uygulamalarında yaratıcı drama etkinliklerine yer vererek, onların kendi sorunlarına farklı açılardan bakabilmelerine ve kendilerini farklı biçimlerde ifade edebilmelerine olanak sağlanabilecektir. Yaratıcı drama, estetik bir sanat anlayışı ortaya koyması nedeniyle bir eğitim alanı, yaşantının ortaya çıktığı süreci açıklaması nedeni ile bir disiplin ve bireylere bilgi, duygu ve devinimler kazandırması nedeniyle de bir öğretim yöntemidir (Üstündağ, 1996; akt. Ulubey ve Toraman, 2015, s. 197). Engelli bireyler, grup çalışmalarında yaratıcı drama etkinlikleri yoluyla bir yandan yeni bilgiler edinebilir, bir yandan da farklı yaratıcı deneyimler yaşayabilirler.

3.1. Yaratıcı Drama Etkinliklerinin Amacı, Aşamaları ve Özellikleri

Yaratıcı drama çalışmalarının bazı amaçları bulunmaktadır. Bunlar sürece katılanların dikkatinin kısa sürede toplanması, ilgilerinin artması, duygu ve düşüncelerinin harekete geçmesi, toplumsal konuların öğretiminde karşıdakini anlama ve ona anlatma becerilerinin geliştirilmesi, öğrenme sürecinin daha zevkli hale gelmesi, imgesel düşünmenin geliştirilmesi (Başbuğ ve Adıgüzel, 2019, s. 6); bireyler arasındaki farklılıklara ilişkin hoşgörünün sağlanması; bireylerin yaratıcılıklarının, kendilerine özgü düşünme biçimlerinin, grup olarak etkileşim ve iletişim geliştirme becerilerinin, işbirliği, toplumsal duyarlılık, duyguların sağlıklı boşalımı becerilerinin geliştirilmesi (McCaslin, 1990); bir grupla çalışmanın, grup içinde ayrı bir birey olmanın, başkalarının rolüne girme yoluyla kendini ifade edebilmenin öğrenilmesi (Okvuran, 2003); sosyal öğrenme ve sosyalleşmenin sağlanması (San, 2006; akt. Başbuğ, 2006, s. 114) olarak açıklanabilir.

Yaratıcı dramanın aynı zamanda bazı alt amaçları ve kazanımları da bulunmaktadır. Eleştirel düşünme, yaratıcılığı artırma, farklı dünya görüşlerini anlama, kendine güven, karar verme, hayal gücü, duygu ve düşünceleri geliştirme, empati yapabilme, iletişim, farklı olay ve durumları deneyimleyebilme, problem çözme gibi becerilerin ve doğru davranışların kazandırılması, istenmeyen durumlarla nasıl baş edilebileceğinin öğrenilmesidir (Üstündağ, 1988; akt. Ezer ve Ulukaya, 2017, s. 153).

Yaratıcı dramanın bu amaç ve alt amaçlarına bakıldığında, engelli bireylerle yapılacak etkinliklerde, onların iletişim becerilerinin geliştirilmesi, düşüncelerini farklı biçimlerde ifade edebilmelerinin sağlanması, farklı dünya görüşlerine ilişkin bakış açıları geliştirilmesine ortam sağlanması, başkalarının rolüne girebilme yoluyla farklı deneyimler yaşayabilmeleri, problem çözme becerilerinin gelişmesi gibi olanaklardan yararlanabilmeleri oldukça büyük kazanımlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaratıcı drama çalışmaları temelde 3 aşamada yürütülür. Bu aşamalar hazırlık-ısınma, canlandırma ve değerlendirme olarak sınıflandırılır.

Hazırlık-ısınma aşamasında amaca uygun aktiviteler kullanılarak grup canlandırma aşamasına hazırlanır. Bu aşamada duyu organlarının harekete geçirilmesi amacıyla çoğu zaman oyunlardan yararlanılır.

Canlandırma aşaması ise grup üyelerine hedeflenen doğrultuda kazanımları edindirmeyi amaçlar. San (2001), yaratma ve hayal etme boyutlarının canlandırma içerisinde yer aldığını ifade etmektedir (akt. Ezer ve Ulukaya, 2017, s. 156). Böylece grup üyelerinin hayal gücünün gelişmesi ve duruma ilişkin farkındalık kazanmaları sağlanabilir.

Değerlendirme aşamasında ise lider, grup üyelerine çeşitli sorular sorarak veyahut bazı etkinlikler düzenleyerek grup üyelerinden süreci değerlendirmelerini istemektedir. Bu sorular ve etkinlikler, katılımcıların önceden belirlenen kazanımına ulaşıp ulaşmadıklarını ölçer nitelikte olmalıdır. Lider değerlendirme aşamasında gruba verilmek istenen kazanımın verilip verilmediğini ölçer ve böylece sürecin başarılı geçip geçmediği, amacına ulaşıp ulaşmadığı belirlenmiş olur.

Yaratıcı dramanın en önemli bileşenlerinden biri gruptur. Yaş, cinsiyet, ilgi alanları ve grup üyelerinin ihtiyaçları drama içerisinde dikkate alınmalıdır. Gruplar oluşturulurken grup çalışmasına uygunluk ve bireylerin gönüllü katılımları oldukça önemlidir (Aral ve diğerleri, 2000; akt. Ezer ve Ulukaya, 2017, s. 157). Grup üyeleri, grup yaşantısı ve gerçek yaşantıları arasında bağlantı kurarlar ve kendi yaşam deneyimlerini de yaptıkları canlandırmalarda sürece katarlar.

4. ENGELLİ BİREYLERLE GERÇEKLEŞTİRİLEBİLECEK YARATICI DRAMA ETKİNLİĞİ ÖRNEKLERİ

A.

Konu: "Bizim Resmimiz, Bizim Hikayemiz"

Grup: Yetişkin

Süre: 30 dk.

Mekân: …

Araç-Gereç: Boya kalemleri, resim kağıdı (35x50 olabilir), müzik

Kazanımlar:

1. Grup içinde kendini ve duygularını ifade eder.

Süreç:

Etkinlik 1:

Katılımcılar mekanda sandalyelere otururlar. Eğitmen elindeki topu bir katılımcıya atar ve atarken de “Benim adım …, senin adın ne?” diyerek topu göz teması kurduğu bir katılımcıya atar. Topu tutan katılımcı “Benim adım …., senin adın ne?” diyerek topu göz teması kurduğu yeni bir katılımcıya atar. Herkes ismini söyleyinceye kadar devam eder.

Eğitmen şimdi bir değişiklik yapacaklarını söyler ve topu bu kez ismini hatırladıkları kişiyle göz teması kurarak “Senin adın …” diyerek o kişiye atar. Etkinlik bu şekilde isimlerin öğrenilmeye başlandığı düşünülene kadar devam eder.

Eğitmen katılımcılara “Şu an burada olan beş kişinin adını sayabilecek biri var mı?” diye sorar. İstekli olanların cevaplarını alır.

Etkinlik 2: "Bizim Resmimiz, Bizim Hikayemiz"
Eğitmen, katılımcıları 2 ya da 3 gruba ayırır ve resim kağıtlarına müziğin onlarda çağrıştırdığı hisleri temsil eden bir resim çizmelerini ister. Herkes bulunduğu konumdan kağıda çizmek istediği resmi çizer. Bunun için 3-4 dk. süre verilir.
Ardından her grup çizdiği resmi saat yönünde bir sonraki gruba verir. Gruplar kendilerine gelen bu resmi inceler ve gönüllerinden geçen eklemeleri yaparlar. Resim kağıtları saat yönünde tekrar değiştirilir. Bu kez resme bir isim verilir. Bunun için gruplara süre verilir. Ardından her grup bir isim verdiği bu resmi yine saat yönünde bir sonraki gruba verir. Gruplar yeni gelen resim ve başlığına uygun bir kısa öykü yazarlar. Bunu için katılımcılara yaklaşık 10 dk. süre verilir. Müzik etkinlik boyunca gruba eşlik etmelidir.
Her grup gönüllü bir sözcü belirler ve hikayeler tüm katılımcılara okunur. Üzerine sohbet edilir. Bugün buradan hangi hislerle ayrıldıkları üzerine konuşulur.

B.

Konu: Duygu Farkındalığı
Grup: Çocuk (+9 Yaş)
Süre: 30 dk.
Mekân: …
Araç-Gereç: Rulo tuvalet kağıdı, boya kalemleri, resim kağıdı (35x50 olabilir), müzik
Kazanımlar:

1. Grup içinde kendini ve duygularını ifade eder.

Süreç:
Etkinlik 1:
Katılımcılarla çember oluşturulur. Lider, katılımcılara sırasıyla isimlerini, isimlerinin baş harfiyle başlayan bir sıfat ya da duygu eşliğinde söylemelerini ve tüm grubun da bunu tekrar etmesini ister. “Ben Ayşe, ay gibiyim.”, “Ben Mahir, mutlu gibiyim.” Katılımcıların hepsi isimlerini ve sıfatları söyler. Etkinlik bu şekilde isimlerin öğrenilmeye başlandığı düşünülene kadar devam eder.
Eğitmen katılımcılara “Şu an burada olan beş kişinin adını ve söyledikleri kelimenin ne olduğunu söyleyebilecek biri var mı?” diye sorar. İstekli olanların cevaplarını alır.
Etkinlik 2:
Eğitmen katılımcılardan oturmalarını ister. Onlara elindeki rulo tuvalet kâğıdını verir ve rulodan istedikleri sayıda parçayı koparıp almalarını söyler. Sıra ile herkes kâğıtlarını aldıktan sonra eğitmen, katılımcılara koparttığı kâğıt parçalarının sayısı kadar buraya gelirken cebinde getirdiği duyguları söylemesini ister.
Etkinlik 3:
Eğitmen katılımcılara onları mutlu edebileceğini düşündüğü eylemlere ilişkin bir liste verir ve katılımcıların bu listeden onları mutlu edenleri daire içine almalarını ister. Örnek eylem listesi; sarılmak, gökyüzü, mektup almak, çimen kokusu, tatiller, birinin aferin demesi, birinin seni seviyorum demesi, oyun oynamak vb. gibi olabilir. Çalışma bitiminde eğitmen katılımcılara üzerinde “Seni başka ne mutlu eder?” yazan boş bir kağıt ve boya kalemleri iletir. Katılımcılar içlerinden ne gelirse buraya çizer veya yazar. Grup çalışmasını tamamladığında tüm kağıtlar toplanır ve birbirine eklenerek grubun mutluluk tablosu oluşturulur.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Engelli bireylerle grup çalışması gerçekleştirecek olan sosyal hizmet uzmanlarının engellilik konusunda yetkin ve duyarlı olması, gerekli bilgi, beceri ve değer donanımına sahip olması gerekmektedir.

Sosyal hizmet uzmanlarının grup sürecinde ortaya çıkabilecek olağanüstü durumlara karşı, engelli bireylerin yaşam koşullarında ortaya çıkabilecek aksaklıklara veya ani gelişmelere karşı temkinli olması, esnekliğe sahip olması, grup çalışmasının planlamasına ilişkin güncellemeler yapabilecek beceriye sahip olması önemlidir.

Bunlara ek olarak engelli bireylere yönelik gruplarla sosyal hizmet uygulamalarında yaratıcı drama etkinliklerinden yararlanırken dikkat edilmesi gereken diğer hususlar kısaca şu şekilde özetlenebilir:

- Aşırıya kaçmayan samimi bir biçimde engelli bireylerle iletişim kurulması önemlidir. Engelli grup üyelerine yönelik olarak gereğinden fazla ve doğal olmayan tutum ve davranışlar sergilemekten kaçınılmalıdır.
- Engelli bireylerin grup süreci boyunca özel bir gereksinimlerinin olup olmadığı gözlemlenmeli, olması durumunda kendilerini rahatça ifade edebilecekleri ortamın sağlanması önemlidir.
- Grup çalışmasında yer alan yaratıcı drama etkinliklerine katılmak istemeyen üyelerin zorlanmamasına özen gösterilmeli, bunun nedenleri anlaşılmaya çalışılmalı, engel durumlarına hitap etmeyen bir etkinliğin seçilip seçilmediğinden emin olunmalıdır.
- Grup çalışmasına ilişkin her türlü bilgilendirme, yönlendirme ve etkinliğin engelli bireylerin bedensel, zihinsel ve ruhsal özellikleri gözetilerek hazırlandığından emin olunmalıdır.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, Ö. (2006). Yaratıcı drama kavramı, bileşenleri ve aşamaları. Yaratıcı Drama Dergisi, 1(1), 17-29.

Başbuğ, S. (2006). Yaratıcı dramanın Türkiye'deki öncülerinden "Prof. Dr. İnci San'ın yaratıcı drama anlayışı''. Yaratıcı Drama Dergisi, 1(2), 111-121.

Bigby, C., Tilbury, C., ve Hughes, M. (2018). Social work research in the field of disability in Australia: A scoping review. *Australian Social Work, 71*(1), 18–31.

Edwards, N. ve King, J. (2018). Social work practice and people living with disability. In M. Petrakis (Ed.), *Social work practice in health: An introduction to contexts, theories and skills*, s. 221–238. Allen & Unwin.

Ezer, F. ve Ulukaya, Ü. (2017). Teaching social studies with creative drama method. İçinde W. J. Wu, E. Koçoğlu ve Ö. Akman. *New Approaches in Social Studies Education I*, s. 151-163. ISRES Publishing.

MacDonald, J. ve Friars, G. (2009). Structural social work from a (dis)Ability perspective. In S. Hick, H. Peters, T. Connors, & T. London (Eds.), *Structural social work in action*, s. 138-156. Canadian Scholar's Press.

Ulubey, Ö. ve Toraman, Ç. (2015). Yaratıcı drama yönteminin akademik başarıya etkisi: bir meta-analiz çalışması. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(32), 195-220.

Başbuğ, S. ve Adıgüzel, Ö. (2019). Müzede yaratıcı drama etkinliklerinin öğrencilerin sosyal bilgiler dersindeki başarılarına etkisi. Yaratıcı Drama Dergisi, 14 (1), 1-32.
McCaslin, N. (1990). Creative Drama in the Classroom. New York: Longman.
San, İ. (1990). Eğitimde Yaratıcı Drama, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 23(2), s. 573-582.
Okvuran, A. (2003). Drama öğretmeninin yeterlilikleri, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 36, 81-87.
Ezer, F. ve Ulukaya, Ü. (2017). Teaching social studies with creative drama method. İçinde W. J. Wu, E. Koçoğlu ve Ö. Akman. *New Approaches in Social Studies Education I,* s. 151-163.
Zastrow, C. (2014). Sosyal Hizmete Giriş. (D. B. Çiftçi, Dü., E. Bahşi, & Ç. Karaca, Çev.) Nika Yayınevi.
Zastrow, C. (2017). Introduction to Social Work and Social Welfare: Empowering People, (12th Ed). USA: Cengage Publication.
Baykara Acar, Y. (2009). Grup çalışmasının cinsel suçtan hükümlü çocukların sosyal ilişki, empatik beceri ve benlik saygısına etkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 20*(1), s. 33-46.

LİSANSÜSTÜ TEZLER ÜZERİNDEN TÜRKİYE'DE RUH SAĞLIĞI TEMALI BİBLİYOGRAFİK BİR İNCELEME

Doktorant, MAHMUT SAMİ KÖKTAŞ [1], Doç, Dr., HARUN CEYLAN [2]

[1] Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı,

dr.mskoktas@gmail.com, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0595-1425

[2]Yalova Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü,

harun.ceylan@yalova.edu.tr.- ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-9047-2316

ÖZET

İnsandaki akli melekelerin durumunu ifade etmek için kullanılan temel kavramlardan birisi olan ruh sağlığı insanın iç dünyasında oluşan duygulardan ve çevresinden aldığı uyaranlardan etkilenmektedir. İç dünyamızda oluşan duygulara ve çevreden gelen uyaranlara karşı verilen bu tepkiler, uyaran ve uyarılan sistem arasındaki etkileşimin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu yönüyle bireysel, toplumsal ve doğal çevreden kaynaklı uyaranlar, bireyin ruh sağlığını etkilemektedir. Bireysel, toplumsal ve çevresel faktörlere bağlı olarak yaygınlaşan ruh sağlığı sorunlarına çözüm üretebilmek için ruh sağlığı alanında yapılan çalışmalara odaklanmak faydalı olacaktır. Bu anlamda, ruh sağlığı alanında yapılan çalışmaların bibliyografik derlemesini yaparak ruh sağlığı alanındaki akademik çalışmaların genel bir fotoğrafını çekmek bu çalışmanın temel amacıdır. Çalışma nitel bir çalışmadır. Doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Yapılan çalışmada Ulusal Tez Merkezi kaynağı taranmış ve 1971'den 2022'ye kadar 10'ar yıllık bölümleme yapılmıştır. Bölümlemeye göre giderek artan bir sayıda ve oranda akademik çalışmaların yapıldığı görülmüştür. En yüksek dönemin %61 ile 2011-2020 yılları arası olduğu görülmüştür. Ancak 2021-2022 yılları arasındaki iki yıllık sürede bile çalışmaların hızlı bir artış göstermeye devam ettiği görülmektedir. Bu nedenle son iki yıl da araştırmaya dahil edilmiştir. 2021-2022 yılları arasında yapılan ruh sağlığı temalı çalışmaların alandaki toplam çalışmaların %23'ünü oluşturduğu tespit edilmiştir. Oransal ve sayısal artışların giderek arttığı görülen çalışmada bir sonraki 10 yıllık bölümlenme olacak olan 2020–2030 yılları arasındaki çalışmaların daha yüksek oranda çıkacağı anlaşılmaktadır. Araştırma, ruh sağlığı ile ilgili çalışmalara olan ilginin giderek arttığını göstermektedir. Tezlerin çoğunluğu yüksek lisans (%51) ve tıpta uzmanlık (%39) tezidir. Üniversitelerin %71.15'i ruh sağlığı alanında lisansüstü çalışma yapmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ruh sağlığı, Akıl Sağlığı, Bibliyografya, Lisansüstü Tezler.

1. GİRİŞ

İnsan, ruh ve beden olarak iki varlığı aynı anda taşıyan bir canlıdır. Sağlık, bireyin fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik hali içinde olması olarak değerlendirilmektedir (Erkoç, 2023). İnsanın çevresiyle ve kendisiyle kurduğu sağlıklı bir iletişim ve dengeli bir etkileşimin

sonucunda ortaya çıkan ruhsal sağlık pek çok faktörden etkilenmektedir. Bu faktörler içsel ya da dışsal faktörler olabilir. Özellikle insanın kendisinin kontrol edemediği, ancak yüksek düzeyde ruhsal yönden etkilendiği çok sayıda dış uyarandan bahsetmek mümkündür. Trafik kazaları, sağlık problemleri, ekonomik krizler, savaşlar, doğal afetler, iklim krizleri, salgın hastalıklar, kıtlık gibi pek çok dış faktör insanın ruh sağlığını doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir. Söz konusu faktörlerin her geçen gün daha fazla sayıda insanı daha derinden etkilemeye devam ettiği düşünüldüğünde bu alanda daha fazla nitelikli akademik çalışma yapılmasına ihtiyaç duyulduğu açıktır.

Zira akademik çalışmalar, insanı, toplumu ve doğayı etkileyen durumları araştırmak üzere kurgulanmaktadırlar. Bu yönüyle Türkiye'de ruh sağlığı konusunda hangi çalışmaların yapıldığı ve bu çalışmaların hangi alanlarda, dönemlerde yoğunlaştığı gibi sorulara cevap aranması anlamlıdır. Bu amaçla çalışma Türkiye'de ruh sağlığı alanında hazırlanmış lisansüstü tezlerin hangi üniversitelerde, hangi bilim dallarında, hangi dönemlerde ve hangi konular kapsamında gerçekleştirildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu anlamda Türkiye'deki üniversitelerde ruh sağlığı alanında üretilen 2257 lisansüstü tez incelenmiştir. Tezlere, *ruh sağlığı* anahtar kavramı taranarak, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi web sayfası üzerinden erişilmiştir. Erişimi sağlanan tezler üretildikleri yıllar, düzeyler, üniversiteler, disiplinler (ulusal tez merkezi tarama tipinde konu başlığı), türleri ve yazıldıkları dile göre gruplandırılarak analiz edilmiştir.

2. YÖNTEM VE ANALİZ

Bibliyografik olarak yapılan bu çalışmada, YÖK Ulusal Tez Merkezi tarafından yayımlanmış olan lisansüstü tezler *ruh sağlığı* anahtar kavramı ile taratılarak tezlerin künyeleri bir araya getirilmiş ve yayım tarihine göre listelenmiştir. Araştırma 20 Temmuz 2023 tarihinde yapılmıştır. Araştırmanın yapıldığı tarihte 2257 lisansüstü teze erişilmiş olup elde edilen veriler betimsel olarak analiz edilmiştir. Araştırmada beş farklı değişken niceliksel olarak gruplandırılmıştır.

Bu değişkenler şunlardır;

1- Tezlerin yıllara göre dağılımı,
2- Tezlerin düzeyi (Yüksek Lisans, Doktora, Tıpta Uzmanlık ve Sanatta Yeterlilik),
3- Hazırlanmış oldukları üniversite,
4- Disiplinlere göre dağılımı,
5- Yazıldıkları dil.

Bu çalışmadaki veriler, 1974-2022 yılları arasındaki Ulusal Tez Merkezi İnternet sayfasında sunulan, anlık verilerle sınırlıdır. Araştırmanın sınırlılığı içindeki tarih aralığında olmasına rağmen, üniversiteler tarafından ulusal tez merkezine, herhangi bir nedenle yüklenmemiş tezler ile bu tezlerden araştırma yapılan tarih aralığında olmakla birlikte 20 Temmuz 2023 günlü araştırma tarihinden sonra yüklenen tezler bir başka sınırlılıktır.

Konu alanı ile ilgili gruplandırma yapılırken, tez yazarının konu alanında seçtiği ilk alanın ana konu başlığı olduğu varsayılmıştır. Konu başlıkları, bu varsayıma göre sınıflandırılmıştır.

3. BULGULAR

Lisansüstü programlarda yazılmış olan tezler yıllara göre ve tezlerin düzeylerine göre gruplandırılmıştır. Buna göre çizelgeler geliştirilmiş ve veriler oransal dağılıma göre görsellerle gösterilmiştir.

3.1.Tezlerin Yıllara ve Tez Düzeyine Göre Dağılımı

Çizelge 1'de lisansüstü çalışmaların yıllara ve düzeyine göre dağılımı yer almaktadır. Ruh sağlığı ile ilgili ilk çalışmaların 1974 yılında (Çizelge 1'de 1971-1980 arası gösterilmiştir.) GATA'da Tıpta Uzmanlık derecesinde ve Hacettepe Üniversitesinde Yüksek Lisans derecesinde yayımlandığı anlaşılmaktadır. 1981-1990 arasındaki ikinci dilime bakıldığında ruh sağlığı ile ilgili tezleri üretmeye ilginin başladığı görülmektedir. Bu dönemde Tıpta Uzmanlık alanında 4, yüksek lisans düzeyinde 12 ve doktora seviyesinde ise 3 tez hazırlanmıştır.

Çizelge 1: Tezlerin Yıllara ve Tez Düzeylerine Göre Dağılımı

Dönem Aralığı	Yüksek Lisans	Doktora	Tıpta Yan Dal Uzmanlık	Tıpta Uzmanlık	Diş Hekimliği Uzmanlık	Sanatta Yeterlilik	Toplam Sayı
1971-1980	1			1			2
1981-1990	12	3		4			19
1991-2000	60	19		13			92
2001-2010	124	23		96			243
2011-2020	668	128	2	572	1	1	1372
2021-2022	284	47		198			529
Toplam	1149	220	2	884	1	1	2257

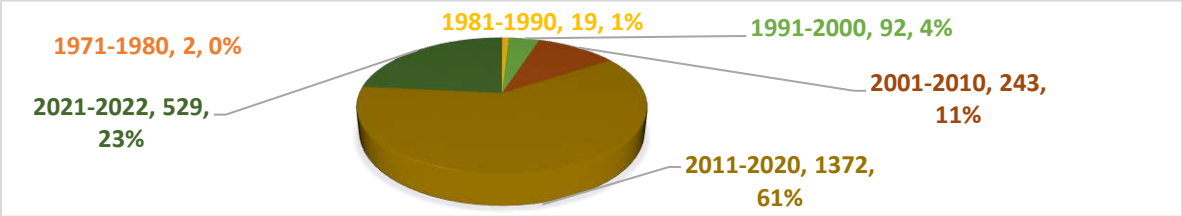
Çizelge 1. Kaynak: Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi, 2023.

Bu araştırmanın yapıldığı dönemde elde edilen verilere göre; 1981-1990 yılları arasında yapılan tez çalışmaları, toplam tez çalışmaları içinde %1, 1991-2000 yılları arasındaki tez çalışmaları %4, 2001 – 2010 arasındaki tez çalışmaları ise %11'lik bir orana karşılık gelmektedir. 1970'lerden 2020 sonlarına gelindiğinde tez çalışmalarındaki en yüksek artış %61 ile 2011-2020 yılları arasında gerçekleşmiştir. 2021-2022 yılları içinde, ruh sağlığı alanında üretilen tezlerin giderek artması ruh sağlığı alanına olan ilginin arttığının bir göstergesidir. Öyle ki araştırmamızın bölümlendirildiği her on yıl içinde üretilen tez sayısı katlanarak artmıştır.

Lisansüstü çalışmaların 1981-1990 yılları arası %1; 1991-2000 yılları %4; 2001-2010 yılları arası %11; 2011-2020 yılları arası %64 ve 2021-2022 yılları arası ise %23'lük bir dağılıma sahip olduğu görülmektedir. Nominal olarak baktığımızda 1971-1980 arası 2; 1981-1990 arası 19; 1991-2000 yılları 92; 2001-2010 yılları arası 243; 2011-2020 yılları arası 1372 ve 2021-2022 yılları arası 529 tezin hazırlandığı tespit edilmiştir. 2001-2010 yılları arasında her yıl ortalama 24,3 adet tez yazılırken 2011-2020 yılları arasında her yıl 137,2 adet tez yazılmıştır. On yıl içerisinde meydana gelen aritmetik artış 5,6 kattır. 2021-2022 yıllarına bakıldığında ise her yıl üretilen tez sayısının 264,5 olduğu görülmektedir. Buna göre 2021-2030 yılları arasında 2645 ile 14812 adet ruh sağlığı alanında lisansüstü tez çalışmasının üretilmesini öngörmek mümkündür. Zira her geçen gün ruh sağlığı alanına yönelik ilgi artmaktadır.

3.1.1. Tezlerin Dönemsel Olarak Dağılımı

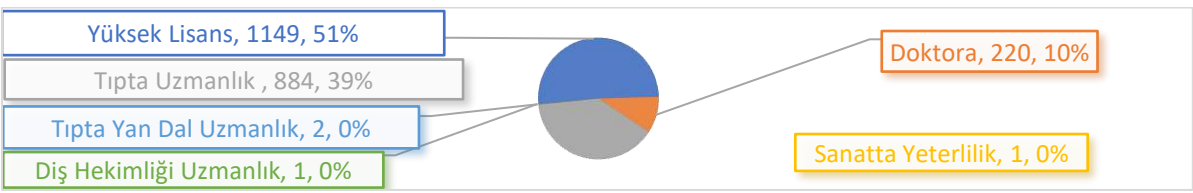
Ulusal Tez Merkezi üzerinden erişime açılan tezlerin dönemsel olarak dağılımı Görsel 1'de verilmiştir.

Görsel 1: Tezlerin Yıllara Göre Sayısal ve Oransal Dağılımı. Kaynak: Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi, 2023

3.2.Tezlerin Düzeylerine Göre Dağılımı

Görsel 2 incelendiğinde ruh sağlığı alanında çalışılan tezlerin en fazla %51 oranı ile yüksek lisans düzeyinde yapıldığı, %39 oranı ile ikinci sırada tıpta uzmanlık alanının yer aldığı, üçüncü sırada ise %10 ile doktora tezlerinin olduğu görülmektedir. Diğer alanlarda ise ruh sağlığı konusuna ilginin az olduğu anlaşılmaktadır. Tıpta Yan Dal uzmanlığı iki çalışma, Diş Hekimliği Uzmanlığı bir çalışma ve Sanatta Yeterlilikte ise bir bilimsel çalışma olduğu görülmüştür. Ruh sağlığı alanı çalışmaları, psikiyatri ve psikoloji gibi insanın iç dünyasını ilgilendiren disiplinlerde kendini gösterdiğinde doğal kabul edilebilecek iken insanın iç dünyasının dışa vurumunun yollarında biri olan sanat alanında ruh sağlığı çalışmalarının yok denecek kadar az olması, sanatta yeterlilik gibi bir alanda kendine yer edinememesi dikkat çekicidir.

Görsel 2: Tezlerin Düzeylerine Göre Sayısal ve Oransal Dağılımı. Kaynak: Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi, 2023

3.3.Ruh Sağlığı Konusunda Tez Hazırlanmış Üniversiteler ve Tez Sayıları

Bilimsel çalışmaların merkezi olan üniversitelerde ruh sağlığı alanında üretilen akademik tezlerin hazırlandığı üniversiteler ve hazırlanan tezlerin sayıları Çizelge 2'de gösterilmiştir.

Çizelge 2. Ruh Sağlığı Konusunda Hazırlanmış Tezlerin Üniversitelere Göre Sayısı

Sıra No	Üniversite İsmi	Tez Sayısı	Sıra No	Üniversite İsmi	Tez Sayısı
1	Sağlık Bilimleri Üniversitesi	173	75	Okan Üniversitesi	5
2	Üsküdar Üniversitesi	146	76	Yeditepe Üniversitesi	5
3	Ege Üniversitesi	127	77	Abant İzzet Baysal Üniversitesi	4
4	Hacettepe Üniversitesi	110	78	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi	4
5	Ankara Üniversitesi	108	79	Hitit Üniversitesi	4
6	İstanbul Üniversitesi	105	80	İstanbul Medipol Üniversitesi	4
7	Sağlık Bakanlığı	88	81	Mustafa Kemal Üniversitesi	4
8	Dokuz Eylül Üniversitesi	87	82	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	4
9	Marmara Üniversitesi	64	83	Yıldız Teknik Üniversitesi	4
10	Atatürk Üniversitesi	46	84	Yüzüncü Yıl Üniversitesi	4
11	Çukurova Üniversitesi	44	85	Niğde Üniversitesi	3
12	Kocaeli Üniversitesi	43	86	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	3
13	Gazi Üniversitesi	42	87	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi	3
14	İstanbul Bilgi Üniversitesi	42	88	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	3
15	İstanbul Arel Üniversitesi	37	89	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	3
16	İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa	36	90	Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Üniversitesi	3
17	Erciyes Üniversitesi	34	91	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	3
18	Mersin Üniversitesi	34	92	Gümüşhane Üniversitesi	3
19	Akdeniz Üniversitesi	32	93	İstanbul Kent Üniversitesi	3
20	Haliç Üniversitesi	31	94	Kafkas Üniversitesi	3
21	Trakya Üniversitesi	31	95	Kırıkkale Üniversitesi	3
22	Gaziantep Üniversitesi	29	96	Balıkesir Üniversitesi	2
23	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	25	97	Bozok Üniversitesi	2

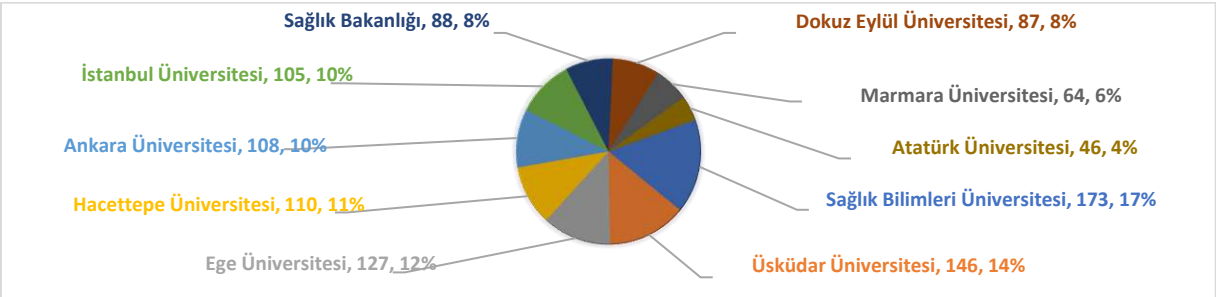
24	Uludağ Üniversitesi	25	98	Bülent Ecevit Üniversitesi	2
25	İnönü Üniversitesi	20	99	Gaziosmanpaşa Üniversitesi	2
26	Sakarya Üniversitesi	20	100	Gediz Üniversitesi	2
27	Selçuk Üniversitesi	20	101	İstanbul Bilim Üniversitesi	2
28	GATA	19	102	İstanbul Ticaret Üniversitesi	2
29	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	18	103	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	2
30	İstanbul Gelişim Üniversitesi	18	104	KTO Karatay Üniversitesi	2
31	İstanbul Okan Üniversitesi	18	105	Mardin Artuklu Üniversitesi	2
32	Karadeniz Teknik Üniversitesi	18	106	MEF Üniversitesi	2
33	Fırat Üniversitesi	17	107	Nişantaşı Üniversitesi	2
34	Düzce Üniversitesi	16	108	Trabzon Üniversitesi	2
35	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi	16	109	Ufuk Üniversitesi	2
36	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	15	110	Afyon Kocatepe Üniversitesi	1
37	Bahçeşehir Üniversitesi	15	111	Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi	1
38	Dicle Üniversitesi	15	112	Anadolu Üniversitesi	1
39	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	15	113	Ardahan Üniversitesi	1
40	Adnan Menderes Üniversitesi	14	114	Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi	1
41	Maltepe Üniversitesi	14	115	Bartın Üniversitesi	1
42	Başkent Üniversitesi	13	116	Batman Üniversitesi	1
43	Cumhuriyet Üniversitesi	13	117	Beykoz Üniversitesi	1
44	Çağ Üniversitesi	13	118	Bezm-i Alem Vakıf Üniversitesi	1
45	Beykent Üniversitesi	12	119	Biruni Üniversitesi	1
46	Necmettin Erbakan Üniversitesi	12	120	Çankaya Üniversitesi	1
47	Pamukkale Üniversitesi	12	121	Galatasaray Üniversitesi	1
48	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	11	122	Giresun Üniversitesi	1
49	Manisa Celal Bayar Üniversitesi	11	123	Iğdır Üniversitesi	1
50	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	11	124	İstanbul Ayvansaray Üniversitesi	1
51	Boğaziçi Üniversitesi	10	125	İstanbul Gedik Üniversitesi	1
52	Işık Üniversitesi	10	126	İstanbul Kültür Üniversitesi	1
53	İbn Haldun Üniversitesi	9	127	İstanbul Medeniyet Üniversitesi	1
54	İstanbul Aydın Üniversitesi	9	128	İstanbul Rumeli Üniversitesi	1
55	İstanbul Teknik Üniversitesi	9	129	İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi	1
56	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	9	130	İzmir Ekonomi Üniversitesi	1
57	TED Üniversitesi	9	131	Kilis 7 Aralık Üniversitesi	1
58	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi	9	132	Konya Teknik Üniversitesi	1

59	Bursa Uludağ Üniversitesi	8	133	Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi	1
60	Celal Bayar Üniversitesi	8	134	Mevlana Üniversitesi	1
61	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	8	135	Milli Savunma Üniversitesi	1
62	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	8	136	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	1
63	Koç Üniversitesi	8	137	Munzur Üniversitesi	1
64	Süleyman Demirel Üniversitesi	8	138	Namık Kemal Üniversitesi	1
65	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	8	139	Özyeğin Üniversitesi	1
66	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	7	140	Polis Akademisi	1
67	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	7	141	Sabancı Üniversitesi	1
68	Yalova Üniversitesi	6	142	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi	1
69	Çankırı Karatekin Üniversitesi	5	143	Sinop Üniversitesi	1
70	Doğuş Üniversitesi	5	144	Toros Üniversitesi	1
71	Harran Üniversitesi	5	145	University of Bristol	1
72	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi	5	146	University of Essex	1
73	Karabük Üniversitesi	5	147	University of Rochester	1
74	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	5	148	Uşak Üniversitesi	1

Çizelge 2**.** Kaynak: Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi, 2023.

3.3.1. Ruh Sağlığı Konusunda Hazırlanmış Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Türkiye'de yükseköğretim faaliyetinde bulunan 208 (Yükseköğretim Kurulu, 2023) üniversiteden 148'i, ruh sağlığı alanında akademik tez çalışması gerçekleştirmiştir. Böylece Türkiye'de üniversitelerin %71.15'inin ruh sağlığı alanında lisansüstü tez hazırladığı görülmektedir. En çok tez üreten ilk 10 üniversite Görsel 3'te gösterilmiştir.

Görsel 3: Ruh Sağlığı Konusunda Hazırlanmış Tezlerin Üniversitelere Göre Sayısal ve Oransal Dağılımı. Kaynak: Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi, 2023

Sağlık Bilimleri Üniversitesi -bir önceki ismi ile GATA- ruh sağlığı alanında yaptığı 173 akademik tez ile ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada 146 çalışma ile bir Vakıf üniversitesi

olan Üsküdar Üniversitesi bulunmaktadır. Üçüncü sırada ise 127 akademik tez ile Ege Üniversitesi yer almaktadır. Ruh sağlığı alanında yaptığı çalışmalarla ilk 10 sırayı paylaşan üniversitelerin neredeyse hepsinin 2000 yılı öncesi kurulduğu görülmektedir. 2000 yılından sonra açılan hiçbir devlet üniversitesi ilk 10'a girememiştir. Öte yandan 2000 yılından sonra açılan Üsküdar Üniversitesi ise tek vakıf üniversitesi olarak listeye girmiştir. Sağlık Bakanlığı'na bağlı Eğitim ve Araştırma Hastanelerinde hazırlanan Tıpta Uzmanlık seviyesindeki akademik çalışmaların da ilk 10'da yer alması dikkat çekicidir.

Bununla beraber ruh sağlığı alanında 60 üniversitenin hiç tez çalışması yapmadığı, 41 üniversitenin ise sadece bir adet akademik tez (üç tanesinin yurtdışındaki üniversiteler aracılığı ile) yaptığı görülmüştür. Bunun dışında 12 üniversitede 2 tez, 11 üniversitede ise 3 tez hazırlanmıştır.

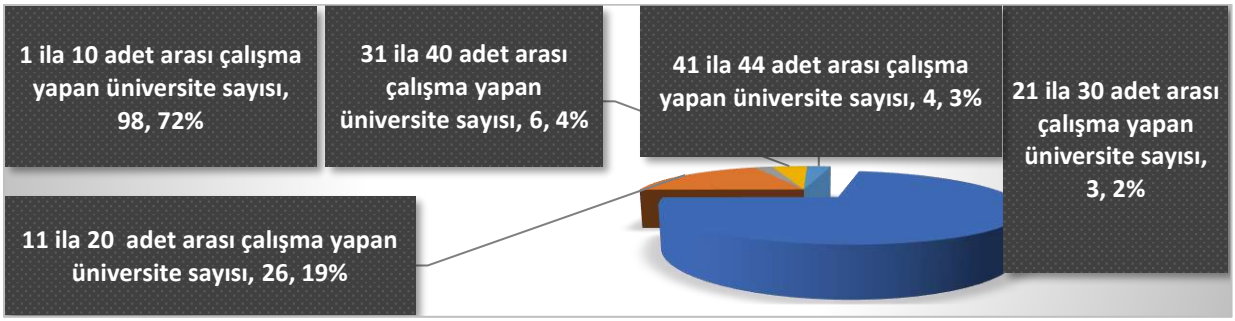
3.3.2. Ruh Sağlığı Alanında Hazırlanan Tez Sayılarının Gruplandırılması

Üniversiteler farklı disiplinlerde ve farklı sayılarda ruh sağlığı alanında akademik çalışma yürütmektedir. Ancak üniversitelerin ruh sağlığı alanına eğilimlerinin birbirinden farklı seviyelerde olduğu görülmektedir. Ancak birbirine yakın seviyede az sayıda çalışma yapan üniversitelerin büyük bir grubu oluşturduğu görülmektedir. Çizelge 3'te ruh sağlığı alanında hazırlanan tezler ve tezlere ev sahipliği sağlayan üniversite sayıları gösterilmiştir. Görsel 4'te ruh sağlığı alanında üretilen tezler ve bu tezlerin üretildiği üniversitelerin sayısal ve oransal dağılımı gösterilmiştir.

Çizelge 3: Ruh Sağlığı Alanında Hazırlanan Akademik Tez Sayıları ve Üniversite Sayıları

Ruh sağlığı alanında yapılan çalışma sayısı	Ruh sağlığı alanında çalışma yapan üniversite sayısı
1 ila 10 adet arası çalışma yapan üniversite sayısı	98
11 ila 20 adet arası çalışma yapan üniversite sayısı	26
21 ila 30 adet arası çalışma yapan üniversite sayısı	3
31 ila 40 adet arası çalışma yapan üniversite sayısı	6
41 ila 44 adet arası çalışma yapan üniversite sayısı	4

Çizelge 3. Kaynak: Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi, 2023.

Görsel 4: Ruh Sağlığı Alanında Tez Hazırlayan Üniversitelerdeki Lisansüstü Tezlerin Nicel ve Oransal Dağılımı. Kaynak: Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi, 2023

3.4.Tezlerin Hazırlandığı Disiplinler

Akademik çalışmalar, belirlenmiş olan disiplinler ve alt konu başlıklarına göre gruplandırılır. Tez çalışma konuları buna göre düzenlenir. Çizelge 4'te ruh sağlığı alanında akademik çalışma gerçekleştirilen disiplinler ve hazırlanan tezlerin sayıları yer almaktadır.

Çizelge 4: Tezlerin Hazırlandığı Disiplinler ve Hazırlanan Tez Sayıları

Sıra No	Disiplin	Tez Sayısı	Sıra No	Disiplin	Tez Sayısı
1	Psikiyatri	739	44	Felsefe	3
2	Psikoloji	473	45	Gastroenteroloji	3
3	Hemşirelik	324	46	İngiliz Dili ve Edebiyatı	3
4	Eğitim ve Öğretim	93	47	Sağlık Eğitimi	3
5	Halk Sağlığı	90	48	Şehircilik ve Bölge Planlama	3
6	Aile Hekimliği	66	49	Acil Tıp	2
7	Adli Tıp	49	50	Anestezi ve Reanimasyon	2
8	Din	43	51	Bilim ve Teknoloji	2
9	Sosyal Hizmetler	36	52	Çocuk Cerrahisi	2
10	Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları	35	53	Ebelik	2
11	Beslenme ve Diyetetik	29	54	Ev Ekonomisi	2
12	Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon	21	55	Halk Bilimi	2
13	Nöroloji	19	56	Kardiyoloji	2
14	Spor	18	57	Tarih	2
15	Sağlık Kurumları Yönetimi	11	58	Turizm	2
16	İşletme	10	59	Üroloji	2
17	Hukuk	8	60	Anatomi	1
18	Peyzaj Mimarlığı	8	61	Bale ve Dans	1

19	Bilgisayar Mühendisliği Bilimleri-Bilgisayar ve Kontrol	7	62	Bankacılık	1
20	Sosyoloji	7	63	Biyomühendislik	1
21	Biyokimya	6	64	Denizcilik	1
22	Ekonomi	6	65	Diş Hekimliği	1
23	Genetik	6	66	Endokrinoloji ve Metabolizma Hastalıkları	1
24	Geriatri	6	67	Gastronomi ve Mutfak Sanatları	1
25	Hastaneler	6	68	Göğüs Kalp ve Damar Cerrahisi	1
26	Kadın Hastalıkları ve Doğum	6	69	Güzel Sanatlar	1
27	Kamu Yönetimi	6	70	Halkla İlişkiler	1
28	Kulak Burun ve Boğaz	6	71	Hava ve Uzay Hekimliği	1
29	Mimarlık	6	72	Hematoloji	1
30	Ortopedi ve Travmatoloji	5	73	İç Hastalıkları	1
31	Biyoistatistik	4	74	İç Mimari ve Dekorasyon	1
32	Deontoloji ve Tıp Tarihi	4	75	İletişim Bilimleri	1
33	Dermatoloji	4	76	Kazalar	1
34	Elektrik ve Elektronik Mühendisliği	4	77	Klinik Bakteriyoloji ve Enfeksiyon Hastalıkları	1
35	Ergoterapi	4	78	Mikrobiyoloji	1
36	Genel Cerrahi	4	79	Morfoloji	1
37	Göz Hastalıkları	4	80	Müzik	1
38	İlk ve Acil Yardım	4	81	Radyoloji ve Nükleer Tıp	1
39	Nöroşirürji	4	82	Radyo-Televizyon	1
40	Tıbbi Biyoloji	4	83	Sağlık Yönetimi	1
41	Antropoloji	3	84	Türk Dili ve Edebiyatı	1
42	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	3	85	Uyuşturucu Alışkanlığı ve Alkolizm	1
43	Eczacılık ve Farmakoloji	3			

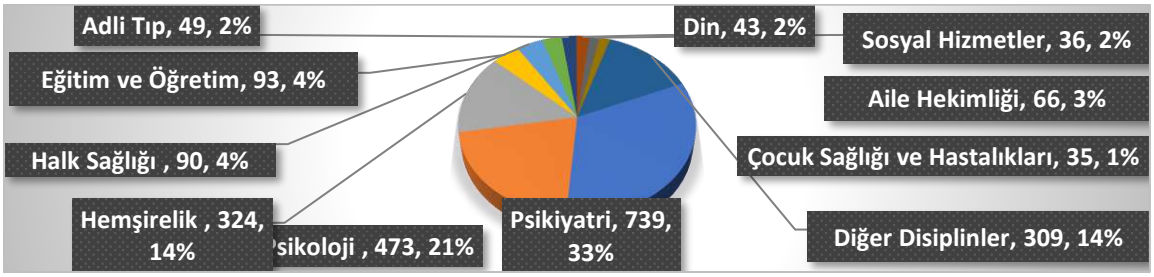
Çizelge 4. Kaynak: Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi, 2023.

İlk 10 disiplin dışında kalan 75 farklı disipline ait 309 adet tez Çizelge 4'te yer almasına rağmen Görsel 5'te ayrıntısı gösterilmemiş, %14 oranı ile Görsel 5'te temsil edilmiştir.

3.4.1. Tezlerin Disiplinlere Göre Dağılımı

Görsel 5'te ruh sağlığı alanında yazılan lisansüstü tezlerin disiplinlere göre sayıları ve oransal dağılımları gösterilmiştir. Ruh sağlığı alanında hazırlanan tezlerin %68'i üç disiplin tarafından

üretilmiştir. Buna göre hazırlanan tüm tezlerin %33'ünü psikiyatri disiplini, %21'ini psikoloji disiplini ve %14'ünü hemşirelik disiplini gerçekleştirmiştir.

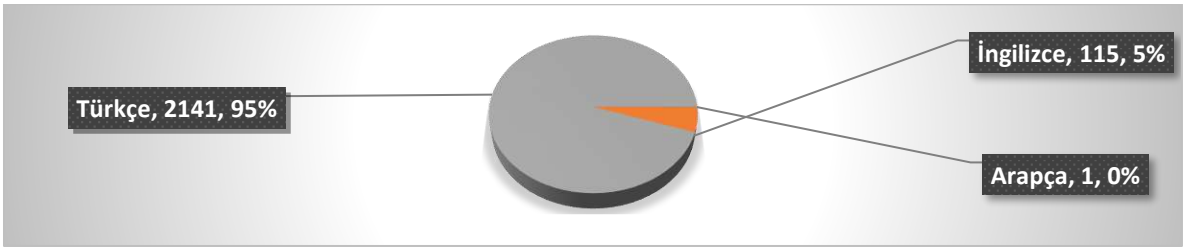

Görsel 5: Tezlerin Disiplinlere Göre Dağılım Oransal Dağılımı. Kaynak: Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi, 2023

Ruh sağlığı alanında çalışma gerçekleştiren halk sağlığı, eğitim ve öğretim %4'er oranında; aile hekimliği %3'er oranında, sosyal hizmetler, adli tıp, din (teoloji) disiplini %2'şer oranında ve çocuk sağlığı ve hastalıkları disiplini %1 oranında tez hazırlamıştır. Diğer disiplinler %14'lük bir orana sahiptir.

3.5.Ruh Sağlığı Kavramı ile İlgili Tezlerin Üretildiği Diller

Türkiye'de üniversitelerde bilim dili Türkçedir. Bununla birlikte tamamen yabancı bir dille öğretim faaliyetinde bulunan yüksek öğretim kurumlarında ilgili yabancı dilde tez yazılabilir. Yükseköğretim kurumlarında ruh sağlığı alanında yapılan lisansüstü tezlerin oransal dağılımı ve sayısı Görsel 6'da verilmiştir. Buna göre Türkçe yazılan tezler %95, İngilizce yazılan tezler %5 oranındadır. 1 tez ise Arapça olarak yazılmıştır.

Görsel 6: Ruh Sağlığı Kavramı İlişkili Tezlerin Üretildiği Dillerin Oransal Dağılımı. Kaynak: Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi, 2023

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Türkiye'de Lisansüstü Eğitim Öğretim; Tezli Yüksek Lisans, Tezsiz Yüksek Lisans ve Doktora seviyesinde verilmektedir. Ayrıca Tıpta Yan Dal Uzmanlık, Tıpta Uzmanlık, Diş Hekimliği Uzmanlık, Sanatta Yeterlilik gibi türler de mevcuttur. Buna göre Türkiye'de 2023 yılı itibarı ile

yedi farklı türde gerçekleştirilen lisansüstü öğretim bulunmaktadır. Bu öğretim programları kendi seviyelerine ve niteliklerine uygun bilimsel çalışma gerçekleştirmektedir.

Farklı disiplinler, alanlarına ait bakış açıları ile ruh sağlığı konusunu çalışmaktadır. Sağlık alanı, ruh sağlığı alanı ile ilgili en çok tez yazılan alandır. Sanatta Yeterlilik ve Diş Hekimliği Uzmanlık alanları ise ruh sağlığı alanında en az çalışılan alanlardır. Diş hekimliği uzmanlık alanı ve ruh sağlığı alanı arasındaki ilişkiyi ortaya koymanın zor olacağı varsayımından hareketle bu durum anlaşılabilir. Ancak Sanatta Yeterlilik alanında sadece bir adet tezin bulunması oldukça düşündürücüdür. Sanat, bir yönüyle ruhun yansımasıdır. Bu yönüyle Sanatta Yeterlilik alanında daha fazla çalışmanın yapılması ve toplumdaki ruh sağlığının farklı yönleri ile incelenip sanatın konusu haline getirilmesi mümkündür.

Ruh sağlığı alanında az sayıda çalışma yapan üniversite sayısı yüksektir. Bazı üniversitelerde ruh sağlığı alanında hiç çalışma yapılmamıştır. Bazı üniversiteler ise yeni kurulmuş olmalarına rağmen ruh sağlığı alanına ilişkin diğer üniversitelerden daha fazla sayıda eser üretmiştir. Bu durum üniversitelerin akademik kadroları ile de ilgili olabilir.

Sağlık, Dünya Sağlık Örgütü'ne göre hem fiziksel boyutu hem ruhsal boyutu hem de sosyal boyutu olan bir alandır (Alu, 2017). Toplumdaki fiziksel sağlığın, akıl sağlığının ve sosyal sağlığın insanın iyilik haline etkisinin farklı yönleri ile araştırılıp ortaya çıkartılması daha sağlıklı bir toplum için ihtiyaçtır. Üniversitelerin giderek artan bir ilgi ile ruh sağlığı alanındaki çalışmalarının bu ihtiyacı karşılaması beklenmektedir.

Lisansüstü eğitimde yazılan tezlerin %51'inin bilim uzmanlığı alanında yazıldığı görülmektedir. Bu durum gelecekte doktora düzeyinde yapılacak çalışmaların artacağına işaret etmektedir. İkinci sırada ise %39'la Tıpta Uzmanlık alanının yer alması sağlık alanında akademik çalışma yapan bilim insanlarının ruh sağlığına yöneldiğini göstermektedir. Sanatta yeterlilik alanında çalışma sayısı ise sadece bir tezle sınırlı kalmıştır. Sanat eserlerinin ruh dünyasına olan etkisi ve insanın ruh dünyasının sanat eserlerine olan yansıması dikkate alındığında sanatta yeterlilik alanında ruh sağlığı konusunda Türkiye'de akademik çalışmalara ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Tezlerin %95 oranında Türkçe yazılmış olması ruh sağlığı konusunda daha çok ulusal literatüre katkıda bulunan çalışmaların yapıldığını göstermektedir. Sonuç olarak Türkiye'de üretilen ruh sağlığı konulu akademik tezlerin yıllara göre artış gösterdiği ve belirli üniversitelerde yoğunlaştığı ve üniversitelerin yaklaşık %30'unun ruh sağlığı konusunda hiçbir akademik tez üretmediği tespit edilmiştir.

Kaynakça

Erkoç, B. (2023). Toplumun sosyal sağlık düzeyinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 34(1), 133-149. DOI: 10.33417/tsh.1115598

Yükseköğretim Kurumu (2023). Yükseköğretimde yeni istatistikler. https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2023/yuksekogretimde-yeni-istatistikler.aspx Erişim tarihi: 07.09.2023.

Sağlık Bilimleri Üniversitesi. https://www.sbu.edu.tr/tr/universitemiz/kurumsal-bilgilerimiz/tarihcemiz Erişim Tarihi 07.09.2023.

Alu, A. (2017). Sağlığın Temel Kavramları. *Sağlık Yönetimi Dergisi*, 1(2), 32-41.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ SORUNUNA HÜKÜMETLERARASI İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ PANELİ'NİN YAKLAŞIMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Mutlu TÜZER[1], Prof. Dr. Seyhun DOĞAN[2]

[1]İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı
mutlutuzer@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9125-2542
[2]İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü
sdogan@istanbul.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3450-0612

ÖZET

İklim değişikliği bilimi konusunda uluslararası düzeyde en önemli otorite, Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (HİDP)'dir. HİDP, 1988'de Birleşmiş Milletler Çevre Programı ve Dünya Meteoroloji Örgütü tarafından kurulmuştur. HİDP'nin öncelikli amacı, Birleşmiş Milletler'e üye devletleri ve uluslararası kamuoyunu iklim değişikliği bilimi, iklim değişikliğinin potansiyel tesirleri, sahip olduğu riskler ve iklim değişikliğiyle mücadele politikaları hususunda bilgilendirmektedir. HİDP'nin belli aralıklarla yayımlamış olduğu değerlendirme raporları, iklim değişikliği politikalarını biçimlendiren temel kaynaklar olmalarının yanı sıra probleme dair bakış açısı ve kavramsal çerçeveyi de biçimlendirmektedir. HİDP raporlarında iklim değişikliği sürecinin bilimsel boyutunun, sosyal ve politik tartışmalardan ayrı tutulduğu bir yaklaşım benimsenmeye çalışılmaktadır. Bu çabanın en açık göstergesi, iklim değerlendirme raporlarının bilimsel bulgulara dayalı deskriptif olduğu, iklim değişikliği politikaları açısından preskriptif olmadığı, ancak politikalarla ilgili olduğu iddiasıdır.

Bu iddiaya uygun şekilde, değerlendirme raporlarında kesinlik, belirsizlik, bilginin güvenilirlik derecesi, bilimsel kanıt, uzlaşma ve olasılık gibi kavramlar, yıllar içinde kurum tarafından titiz bir şekilde tanımlanarak oluşturulmuş ilkelere ve çerçeveye uygun şekilde kullanılmaya çalışılmaktadır. İklim değişikliği bilimiyle ilgili temel süreç, potansiyel etkiler ve mücadele politikalarına ilişkin değerlendirmeler, bu terminoloji çerçevesinde elde edilen bilginin güvenilirlik derecesine atıfta bulunarak belirli olasılık dilimleri dâhilinde ifade edilmeye çalışılmaktadır. Bu çabaya rağmen kamuoyunda HİDP ve iklim değerlendirme raporlarının politik boyutu ön plana çıkmaktadır.

Bu çalışmada, HİDP'nin iklim değerlendirme raporlarında kullanmayı tercih ettiği bilimsel yaklaşım, insan kaynaklı iklim değişikliği sorununun tanımı, tespiti ve göstergelerine ilişkin ifadeler ışığında incelenmiş; kamuoyunda iklim değişikliğine ilişkin tercih edilen terim ve ifadeler ile HİDP'nin yaklaşımı arasında önemli farklılıkların bulunduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Küresel Isınma, İklim Değişikliği, İklim Değişikliği Bilimi, Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli.

AN ASSESSMENT ON THE INTERGOVERNMENTAL PANEL ON CLIMATE CHANGE'S APPROACH TO THE CLIMATE CHANGE PROBLEM

ABSTRACT

The most important authority on climate change science at the international level is the Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). The IPCC was established in 1988 by the United Nations Environment Program and the World Meteorological Organization. The primary aim of the IPCC is to inform the member states of the United Nations and the international public about the science of climate change, the potential effects of climate change, its risks, and policies to combat climate change. The evaluation reports published by the IPCC at regular intervals are the primary sources shaping climate change policies, as well as shaping the perspective and conceptual framework on the problem. The IPCC reports attempt to adopt an approach in which the scientific dimension of the climate change process is kept separate from social and political debates. The clearest indicator of this effort is the claim that climate assessment reports are descriptive based on scientific findings and are not prescriptive about climate change policies but are related to policies.

In accordance with this claim, concepts such as certainty, uncertainty, degree of reliability of information, scientific evidence, consensus, and probability are tried to be used in the assessment reports by the principles and framework that have been meticulously defined and established by the institution over the years. Assessments regarding the basic process, potential impacts, and combat policies related to climate change science are attempted to be expressed within certain probability ranges by referring to the degree of reliability of the information obtained within the framework of this terminology. Despite these efforts, the political dimension of the IPCC and its climate assessment reports come to the fore in public opinion.

In this study, the scientific approach that the IPCC prefers to use in climate assessment reports in light of statements regarding the definition, detection, and indicators of the human-induced

climate change problem is examined; it has been revealed that there are significant differences between the terms and expressions preferred by the public regarding climate change and the approach of the IPCC.

Keywords: Global Warming, Climate Change, Climate Change Science, Intergovernmental Panel on Climate Change.

1. HÜKÜMETLERARASI İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ PANELİ (HİDP)

HİDP, iklim değişikliği üzerine yapılan bilimsel çalışmaların değerlendirilmesi ve kamuoyu ile paylaşılması açısından en önemli uluslararası otorite olarak ön planda yer almaktadır. Günümüzde özellikle uluslararası alanda iklim değişikliği ile mücadele politikasına ilişkin müzakerelerin en önemli dayanağını HİDP tarafından yayımlanan değerlendirme raporları oluşturmaktadır. Bu yüzden gerek iklim değişikliği ile ilgili güncel bilimsel tablonun gerekse iklim değişikliği politikalarının dayandırıldığı gelecek ile ilgili senaryo ve projeksiyonların doğru bir şekilde değerlendirilmesi HİDP'nin iklim değişikliği bilimi içinde oynamış olduğu rolün, üretmiş olduğu bilgi altyapısının, kamuoyu ile paylaşmış olduğu sonuçların dayandığı kaynakların ve raporlarında kullanmış olduğu dilin iyi anlaşılmasını gerekli kılmaktadır. HİDP, Birleşmiş Milletler'in öncülüğünde (Genel Kurul'un 6 Aralık 1988 tarihli ve 43/53 no'lu önergesi doğrultusunda) Birleşmiş Milletler Çevre Programı ve Dünya Meteoroloji Örgütü arasındaki işbirliği ile kurulmuştur. HİDP'nin hükümetlerarası bir statüye sahip olduğu bu noktada gözden kaçırılmamalıdır. 2023 yılı itibarıyla 195 üyesi bulunan HİDP'nin öncelikli amacı, kendisine üye olan hükümetlere iklim politikalarını geliştirmelerine yardımcı olmak amacıyla her seviyede bilgi sağlamaktır (IPCC, 2023).

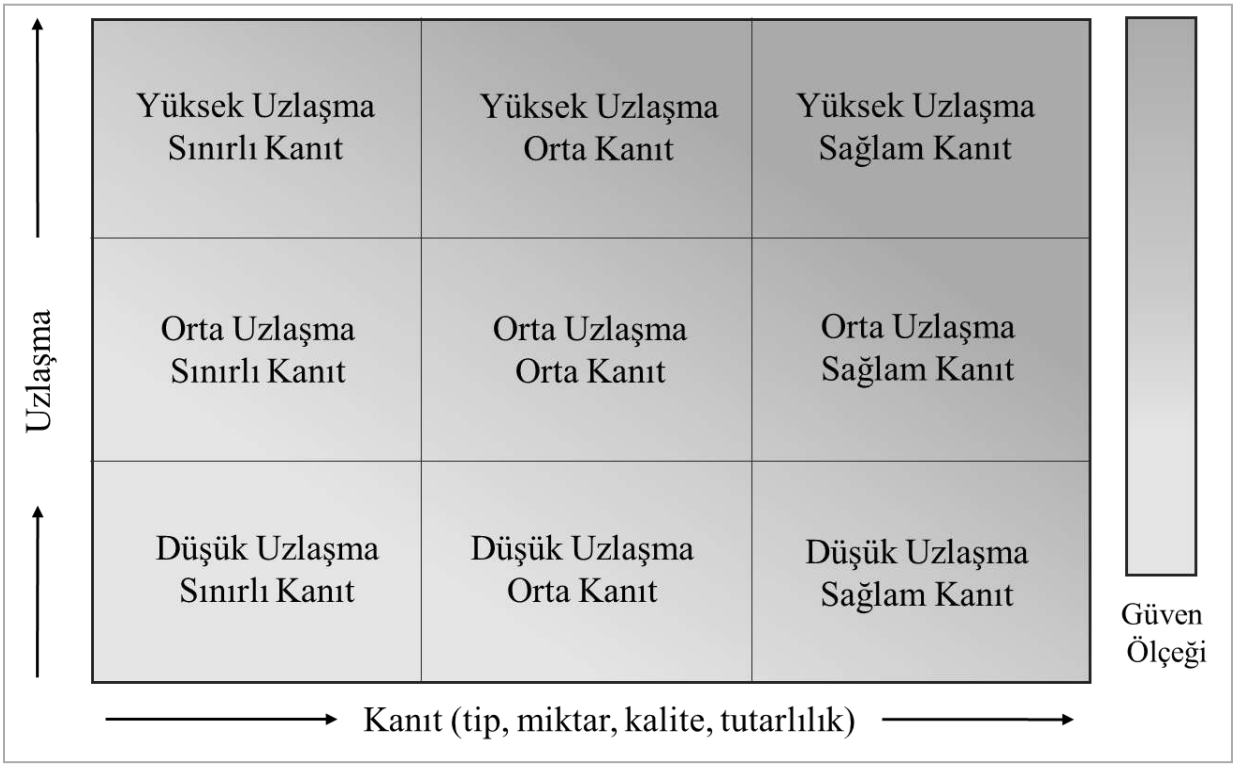
İklim değişikliğini sırasıyla fiziksel, olası etkiler ve mücadele politikaları yönünden inceleyen çalışma grupları Panel'in üç ana çalışma grubunu oluşturmaktadır. Ana çalışma gruplarına ek olarak ulusal sera gazı envanterleri konusunda görevli ayrı bir çalışma grubu daha vardır. Panel'in çalışmalarını denetleyen *HİDP Ofisi*, *Yönetici Komitesi* ve çalışma gruplarına destek olmakla görevli *Sekretarya*, Panel'in diğer organlarını meydana getirmektedir. Kendisi doğrudan bilimsel araştırma ve klimatolojik gözlemler yapmayan bir kurum olan HİDP, öncelikle hakemli bilimsel dergilerde yayınlanmış çalışmaları esas almak üzere iklim değişikliği ile ilgili konularda bilimsel değerlendirme raporları hazırlamaktadır. HİDP tarafından 1988-2023 yılları arasında altı adet iklim değerlendirme raporu yayımlanmıştır. İklim değerlendirme raporlarına ek olarak küresel ısınma ve iklim değişikliği ile ilgili alternatif

enerji kaynakları, karbondioksit yakalama teknolojileri ve temel azaltım hedefleri gibi farklı ya da spesifik konular üzerine raporlar da hazırlanmıştır. HİDP raporlarında görevlendirilecek olan yazarlar, üye ülke ve gözlemci organizasyonların gösterdiği adaylar arasından HİDP Ofisi tarafından seçilmektedir (IPCC, 2023). İklim değişikliği konusunda genişleyen bilimsel literatüre paralel olarak HİDP'nin iklim değişikliği değerlendirme raporları da zaman içinde giderek genişlemiş, ayrıntılı ve çok boyutlu hale gelmiştir. Örneğin, Panel tarafından 1990 yılında yayımlanmış olan Birinci Değerlendirme Raporu'nun tümü 1.040 sayfa iken 2021 yılından başlayarak yayımlanmaya başlanan Altıncı Değerlendirme Raporu'nun üç çalışma grubunu da içeren uzunluğu 7500 sayfayı aşmıştır.

2. HİDP VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ BİLİMİ

HİDP'nin iklim değerlendirme raporlarında kesinlik, belirsizlik, bilginin güvenirlilik derecesi, bilimsel kanıt, uzlaşma ve olasılık gibi kavramlar, kurum tarafından zaman içinde tanımlanarak oluşturulmuş terminolojik bir çerçeveye uygun şekilde kullanılmaktadır. İklim değişikliği bilimiyle ilgili temel süreç, potansiyel etkiler, mücadele politikalarına ilişkin değerlendirmeler bu terminoloji çerçevesinde elde edilen bilginin güvenirlilik derecesine atıfta bulunarak belirli olasılık dilimleri dahilinde ifade edilmeye çalışılmaktadır (IPCC, 2013: 36). İklim değişikliği ile ilgili bilgi, kanıt ve projekisyonların HİDP'nin benimsediği yöntem ve terminoloji ışığında değerlendirilmesi önemlidir.

Görsel 1'de iklim değişikliği ile ilgili bilgi ve kanıtların güvenirlilik ve uzmanlar arasındaki uzlaşma derecesi ölçütlerine göre HİDP tarafından nasıl sınıflandırıldığı görülmektedir. HİDP'nin terminolojisine göre bulguların güvenirliliği toplanan kanıtların tipi, miktarı, kalitesi, tutarlılığı ve konu üzerinde çalışan bilim insanları arasındaki uzlaşma derecesine bağlı olarak niteliksel olarak ifade edilmektedir. Kanıtlar ve uzmanlar arasında uzlaşma üç dereceli bir ölçekte değerlendirilmektedir. Buna göre herhangi bir iklim göstergesi ile ilgili bulgu ya da kanıt sınırlı, orta ve sağlamdır. Uzmanların konu üzerindeki uzlaşmaları da düşük, orta ve yüksek derecede olabilmektedir. Bu iki ölçütten yola çıkıldığından herhangi bir bilgi, bulgu ve kanıta ilişkin güven, çok düşük, düşük, orta, yüksek ve çok yüksek olmak üzere beş dereceli bir ölçekte ifade edilmektedir. İklim değişikliği ile ilgili bulguların tutarlılığı basitçe iklim sisteminin yapısına ilişkin mevcut anlayış, birincil fiziksel ilkeler, teori, model ve uzman kanaatleri arasındaki birlikteliği temsil etmektedir. Örneğin, teorik öngörülere uygun gözlem verilerinin elde edilmesi ya da iklim modellerinde gözlem verilerinin tekrar üretilebilmesi bulgular arasındaki tutarlılığın bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Görsel 1. HİDP'ne Göre Bilgi ve Kanıtların Güvenilirlik ve Uzlaşma Ölçeği
Kaynak: (IPCC, 2013: 36'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.)

İklim sisteminin farklı bileşenlerinden elde edilen fiziksel belirtiler teorik öngörüler ile gözlem verileri arasındaki uyuma örnek olarak verilebilir. Benzer şekilde, bilgisayarlı iklim modelleri iklim sistemindeki fiziksel, biyolojik ve kimyasal süreçlerin nümerik ve istatistiksel yöntemler kullanılarak bilgisayar ortamında inşa edilmiş benzeşimleridir. Hareket yasaları ve akışkanlar mekaniği gibi klasik fizik yasalarından yola çıkılarak üretilmiş bu benzeşimlerin yeryüzü iklimindeki gerçek süreçleri ne derece isabetli ve detaylı şekilde temsil ettiği iklim değişikliği literatüründe önemli bir tartışma konusudur (Oreskes vd., 1994: 641,642). Buna karşın HİDP, bilgisayarlı iklim modellerinin kıta ölçeğinde onyıllar boyunca gözlemlenen ortalama yüzey sıcaklıklarını, yirminci yüzyıldaki daha hızlı ısınmayı ve büyük yanardağ patlamalarından hemen sonraki soğumayı bilgisayar ortamında üretme ve öngörme konusunda başarılı olduğunu düşünmekte ve bu konudaki kanaatini oldukça yüksek güvenirlilikle ifade edebilmektedir (IPCC, 2013: 15).

Çizelge 1. HİDP'ne Göre Bulguların Belirsizlik Dereceleri ve Olasılık Dilimleri

Terim	**Olasılık Derecesi**
Neredeyse kesin	%99 ila %100 olasılık
Aşırı derecede olası	%95 ila %100 olasılık
Oldukça olası	%90 ila %100 olasılık
Olası	%66 ile %100 olasılık

Olması olmamasından daha olası	%50 ila %100 olasılık
Olmamasından daha olası	%33 ila %66 olasılık
Olası değil	%0 ila %33 olasılık
Uzak derecede olası değil	%0 ila %10 olasılık
Son derece olası değil	%0 ila %5 olasılık
İstisnai derecede olası değil	%0 ila %1 olasılık

Kaynak: (IPCC, 2013: 36'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Niteliksel olarak değerlendirilen güven ve uzlaşma karşısında HİDP, bulgulardaki belirsizliği niceliksel olarak ifade etmeyi tercih etmektedir. Buna göre herhangi bir iklim değişikliği göstergesi ile ilgili kanıt gözlem, model ya da uzmanların görüşlerinin istatistiksel analizi sonucu ortaya çıkan olasılıklar dikkate alınmaktadır. Çizelge 1'de belirsizlik ölçekleri ve temsil ettikleri olasılık dilimleri görülmektedir. HİDP'nin değerlendirme raporlarında insan kaynaklı iklim değişikliği ile ilgili özellikle dördüncü ve beşinci değerlendirme raporlarında kullanmış olduğu *oldukça olası* ve *aşırı derecede olası* gibi ifadeleri hatırlanacak olursa insan kaynaklı iklim değişikliği ile ilgili olarak ortaya konan mevcut tablonun gerçekte oldukça yüksek olasılık dilimleri ile ifade edildiğini söylemek mümkündür.

Çizelge 1'de de görüldüğü gibi HİDP'nin terminolojisinde *aşırı derecede olası* ifadesi, %95'ten fazla bir olasılığı ifade etmektedir. Altıncı Değerlendirme Raporu'na kadar HİDP terminolojisinde bilimsel kesinliğe en yakın ifade, %99 ila %100 arasındaki olasılığı gösteren *neredeyse kesin* ifadesidir. Son değerlendirme raporunda ise artık *kanıtlanmış gerçek* ya da *gerçek* ifadeleri tercih edildiği görülmektedir (IPCC, 2021: 65). Bilimsel bilginin güvenirliliği ve kanıtların kesinliği konusunda tesis edilmeye çalışılan ilkelerden de anlaşılabileceği gibi HİDP'nin raporlarında oldukça teknik ve dikkatli bir bilimsel dil kullanılmaktadır. İklim değişikliği konusundaki bilimsel güçlükler yanında bu durumun ortaya çıkmasında HİDP'nin yapısı ve raporların hazırlanma süreçlerinin payı olduğunu söylemek mümkündür. Genel yaklaşım dikkate alındığında, HİDP raporlarında iklim değişikliği sürecinin bilimsel boyutu, sosyal ve politik tartışmaların dışında tutulmaya çalışılmaktadır. Bu durum, Panel'in ilk başkanı olan Bert Bolin'in kuruluş çalışmaları sırasında ifade etmiş olduğu ilkere de uygundur. Bu ilkeler:

(1) Raporlar, alanında ses getirmiş bilim insanları tarafından yazılmalı ancak bilimsel topluluğun dışında da okunabilmelidir,

(2) İklim değişikliği yalnızca bilim camiasının bir sorunu değildir. Dolayısıyla raporlar, mutlaka kamuoyuna, diğer paydaşlara, karar vericilere ve siyasetçilere de yönelik olmalıdır,

(3) Bütün bunlara rağmen temel bilimsel değerlendirme ve iklim değişikliği konusundaki mevcut bilimsel durum ile iklim değişikliğine karşı uygulanacak politika ve alınacak önlemler konusundaki politik müzakereler arasındaki ayrım muhafaza edilmelidir (Bolin, 2007: 48).

Bolin'in başlangıçtan itibaren tesis etmeye çalıştığı bilim ve politika arasındaki ayrımın korunması ilkesinin en basit göstergesi, HİDP'nin iklim değerlendirme raporlarının bilimsel bulgulara dayalı olduğu, iklim değişikliği politikaları açısından tasviye edici değil; ancak, politikalarla ilgili olduğu iddiasıdır. İklim değişikliği bilimiyle ilgili temel süreç, potansiyel etkiler ve mücadele politikalarına ilişkin değerlendirmeler söz konusu terminoloji çerçevesinde elde edilen bilginin güvenirlik derecesine atıfta bulunarak belirli olasılık dilimleri dahilinde ifade edilmeye çalışılmaktadır. Bu çabaya rağmen, HİDP ve iklim değerlendirme raporlarının politik boyutu göz ardı edilemez. Bu durumun en temel sebebinin raporların yazılım ve kabul sürecinin Panel'e üye olan ülkelerin onaylarına olan bağlılıdır. Örneğin, HİDP'nin ulaşmış olduğu sonuçların özetlendiği Yönetici Özetleri bölümlerinin her cümlesi Panel'e üye olan tüm ülkelerin hükümet temsilcilerinin onayından geçerek kabul edilmek zorundadır (IPCC, 2023).

İklim değişikliğinin politik boyutu, tarafsız bilim ideali açısından bir sorun teşkil etse de HİDP'nin iklim değerlendirme raporlarında bilimsel kesinlik sınırlarına yaklaşan ifadeler dikkat çekicidir. İklim değişikliği literatüründeki en önemli tartışmaların teşhis ve dayandırma çalışmaları üzerine yoğunlaşması bu noktada sürpriz değildir. Basit olarak teşhis, yeryüzü ikliminde (küresel ortalama sıcaklıklardaki yukarı doğru bir eğilim gibi) kayda değer bir değişimin tespit edilmesini, dayandırma ise bu değişime yol açan spesifik faktörün (sera gazı emisyonları, toplam güneş ışınımındaki değişim gibi) belirlenmesini ifade etmektedir. Yeryüzü ikliminin değişip değişmediği ve bu değişimin insan kaynaklı olup olmadığı gibi modern iklim değişikliği süreci ile ilgili en kritik sorulara odaklandıkları için teşhis ve dayandırma çalışmaları, gerçekte iklim değişikliği literatürünün en kritik çalışmaları arasında yer almaktadır.

Örneğin, HİDP'nin 1995 yılında yayınlamış olduğu İkinci Değerlendirme Raporu'ndan başlayarak 1990 yılındaki ilk rapora göre insan faaliyetleri ve iklim değişikliği arasındaki bağlantı daha güçlü bir şekilde ifade edilmeye başlanmıştır. Bu durum, değerlendirme raporunun İklim Değişikliğinin Tespit Edilmesi ve Sebeplerin Dayandırılması isimli 8. bölümünün insan kaynaklı iklim değişikliği tezine karşı olanlar tarafından çok sert bir şekilde eleştirilmesine neden olmuştur. İkinci Değerlendirme Raporu'nun Yönetici Özeti'nde yer alan "kanıtların dengesi küresel iklim üzerinde farkedilebilir bir insan etkisi olduğunu ima

etmektedir" ifadesi gerçekte 8. bölümün sonuç cümleleri içinde bulunmaktadır. İklim değişikliği konusundaki bilimsel belirsizliğin azaltılması konusunda oynamış olduğu role paralel olarak bu bölümün lider yazarı olan Ben Santer insan kaynaklı iklim değişikliği tezine karşı çıkan çevreler tarafından hedef alınmış ve oldukça sert bir şekilde eleştirilmiştir (Oreskes ve Conway, 2010: 9).

3. HİDP İKLİM DEĞERLENDİRME RAPORLARI VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

HİDP, İklim değişikliğinin kamuoyu tarafından anlaşılması ve uygun mücadele politikalarının geliştirilmesi yönünde göstermiş olduğu bilimsel çabalardan ötürü 2007 yılında Nobel Barış Ödülü kazanmıştır. HİDP değerlendirme raporlarında, 1990 yılında yayımlanan ilk değerlendirme raporundan başlanarak her değerlendirme raporunda insan kaynaklı iklim değişikliği ile ilgili daha kesin ifadeler kullanmayı tercih ettiği dikkat çekmektedir. Bu ifadelerin HİDP'ye üye olan hükümetler tarafından oy birliği ile onaylanarak kabul edilen raporların yönetici özetlerinde yer alması ise dikkati çeken diğer bir noktadır.

HİDP İklim Değerlendirme Raporu 1990 : "…İklim sistemindeki ısınma, büyük ölçüde iklim modellerinin öngörüleri ile uyumlu ancak doğal iklim değişkenliği ile aynı büyüklüktedir. Bu yüzden gözlemlenen ısınma, büyük ölçüde bu doğal değişkenlikten kaynaklanıyor olabilir, ya da alternatif olarak iklim sistemindeki doğal değişkenlik ve diğer beşeri faktörler, daha büyük ölçekteki antropojenik (insan kaynaklı) sera gazı ısınmasını dengeliyor da olabilir. Güçlendirilmiş sera gazı etkisinin gözlemler yoluyla açık tespiti ise on yıl ya da daha uzun bir süre olası değildir…" (IPCC, 1990: xii).

HİDP İklim Değerlendirme Raporu 1995 : "…1990 yılındaki rapordan beri iklim değişikliğinin anlaşılmasında dikkate değer ilerlemeler gerçekleştirilmiştir. Küresel iklim üzerindeki insan etkisini niceliksel olarak ifade etme yeteneğimiz, aranan işaret hâlâ iklimdeki doğal değişkenlikten kaynaklanan parazitten gelmeye devam ettiği ve kilit faktörlerde belirsizlikler bulunması sebebiyle bugün için sınırlıdır. Bu belirsizlikler, iklimdeki uzun dönemli doğal değişkenlikteki büyüklük ve örüntüleri, iklim zorlayıcılarının ve bu zorlayıcılara verilen cevapların zaman içindeki evrimini, sera gazı ve aerosol yoğunlukları ve yer yüzeyindeki değişmeleri içermektedir. Buna rağmen kanıtların dengesi küresel iklim üzerinde farkedilebilir bir insan etkisi olduğunu ima etmektedir…" (IPPC, 1996: 3,5).

HİDP İklim Değerlendirme Raporu 2001: "…İkinci Değerlendirme Raporu, kanıtların dengesi küresel iklim üzerinde farkebilebilir bir insan etkisi olduğu sonucuna varmıştı. İkinci

Değerlendirme Raporu, ayrıca iklim sistemindeki antropojenik etkinin varlığını gösteren işaretin doğal iklim değişkenliğinin içinden geldiğini ifade etmişti. İkinci Değerlendirme Raporu'ndan beri özellikle iklimin dışsal etkilere vermiş olduğu tepki konusundaki belirsizlikleri azaltıcı ilerlemeler kaydedilmiştir. Yeni kanıtlar ışığında bakıldığında ve kalan belirsizlikler hesaba katıldığında son 50 yılda gözlemlenen ısınmanın büyük bölümünün olası sebebi sera gazı yoğunluklarındaki yükselmedir. Dahası, oldukça olası olarak 20. yüzyıldaki ısınma, deniz suyundaki ısı kaynaklı genleşme ve karasal buz kütlesindeki geniş boyutlardaki kayıplar nedeniyle deniz seviyesindeki gözlemlenen yükselmeye önemli derece katkı yapmaktadır…" (IPCC, 2001: 10).

HİDP İklim Değerlendirme Raporu 2007: "…20. yüzyılın ortasından beri küresel ortalama sıcaklıklarda gözlemlenen artışın büyük bölümünün oldukça olası sebebi antropojenik sera gazı yoğunluklarındaki gözlenen yükselmedir. Bu sonuç, Üçüncü Değerlendirme Raporu'ndaki son 50 yılda gözlemlenen ısınmanın büyük bölümünün olası sebebi sera gazı yoğunluklarındaki yükselmedir ifadesinden sonra bir ilerlemedir. Farkedilebilir insan etkisi şimdi, okyanuslardaki ısınma, kıtasal ortalama sıcaklıklar, aşırı sıcaklıklar ve rüzgâr örüntülerini kapsayacak biçimde iklimin diğer yönlerine de uzanmaktadır…" (IPCC, 2007: 10).

HİDP İklim Değerlendirme Raporu 2013: "…İklim sisteminin ısındığı açıktır, 1950'li yıllardan itibaren gözlemlenen değişimlerin çoğu on yıllar ve bin yıllar boyunca benzeri görülmemiştir. Atmosfer ve okyanuslar ısınmış, kar ve buz miktarı azalmış, deniz seviyesi yükselmiş ve sera gazı yoğunlukları artmıştır. Atmosferdeki ve okyanuslardaki ısınmada, küresel su döngüsündeki değişmede, kar örtüsü ve buz kütlesindeki azalmada, küresel ortalama deniz seviyesindeki yükselmede ve bazı iklim aşırılıklarında insan etkisi tespit edilmiştir. İnsan etkisi konusundaki kanıtlar, Dördüncü Değerlendirme Raporu'ndan beri çoğalmıştır. 20. yüzyılın ortasından itibaren gözlemlenen ısınmanın aşırı derecede olası sebebi insan etkisidir. 1951-2010 yılları arasındaki küresel ortalama yüzey sıcaklıklarındaki gözlemlenen artışın yarıdan fazlasının aşırı derecede olası sebebi sera gazı yoğunluklarındaki antropojenik yükselme ve diğer antropojenik zorlamalardır." (IPCC, 2013: 10,17).

HİDP İklim Değerlendirme Raporu 2021: "…İnsan etkisinin atmosfer, okyanus ve karaları ısıttığı açıktır. Atmosfer, okyanus, kriyosfer ve biyosferde geniş ve hızlı değişimler ortaya çıkmıştır.." (IPCC, 2021: 4).

Küresel ısınma ve iklim değişikliği ile beşeri faaliyetler arasındaki bağlantı HİDP'nin değerlendirme raporlarında kullanmış olduğu bu teknik dil ışığında değerlendirilmesi önemlidir. Diğer yandan tercih edilen ifadelerin zaman içindeki evrimi de önemlidir. Örneğin, Çizelge 1'de HİDP'nin bulgu ve kanıtların belirsizlik derecelerine göre nasıl sınıflandırıldığı görülmektedir. HİDP'nin 1990 yılında yayınlamış olduğu ilk iklim değerlendirme raporunda bilimsel açıdan ihtiyatlı bir yaklaşım tercih edilerek güçlendirilmiş sera gazı etkisinin bilimsel gözlemler aracılığıyla tespit edilmesinin on yıl veya daha uzun bir süre *olası olmadığı* ifade edilmiştir (IPCC, 1990: xii).

İlk değerlendirme raporunun aksine 1995 yılında yayımlanan raporda, elde edilen bilimsel verilerin küresel iklim üzerinde fark edilebilir bir insan etkisini işaret ettiği veya ima ettiği belirtilmiştir. Bunun için ikinci değerlendirme raporunun Yönetici Özeti bölümünde, "gözlemlenen ısınma eğiliminin doğal nedenler sebebiyle ortaya çıkması *olası değildir"* ifadesi tercih edilmiştir (IPCC, 1996: 3,5).

1995 yılındaki rapora göre tespit edilen ısınma eğiliminin insan kaynaklı olma olasılığı doğal kaynaklı olmasından daha olasıdır. 2001 yılında yayımlanan Üçüncü Değerlendirme Raporu, HİDP'nin iklim değişikliği konusundaki değerlendirmelerinin daha belirgin hale gelmeye başladığı rapor olarak ön plana çıkmaktadır. Söz konusu raporun Yönetici Özeti bölümünde "yeni kanıtlar ışığında bakıldığında ve kalan belirsizlikler hesaba katıldığında, son elli yılda gözlemlenen ısınmanın büyük bölümünün *olası* sebebinin sera gazı yoğunluklarındaki yükselme olduğu" ifadesi yer almaktadır (IPCC, 2001: 10).

HİDP tarafından 2007 yılında yayımlanan Dördüncü Değerlendirme Raporu'nda insan kaynaklı iklim değişikliği konusunda bilimsel kesinlik yoluna kritik bir adım daha atılmıştır. Bu raporda, bir önceki raporda tercih edilen *olası* ifadesinin yerine *oldukça olası* seçilmiştir. Buna göre, "yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra küresel ortalama sıcaklıklarda ölçülen yükselmenin büyük bölümünün *oldukça olası sebebi*, insan kaynaklı sera gazı konsantrasyonlarında gözlenen yükselme"dir (IPCC, 2007: 10).

Beşinci Değerlendirme Raporu, iklim sistemindeki ısınmanın artık *açık* ya da *kesin* olarak ilan edildiği ve küresel ısınmanın varlığı veya gerçekliği konusundaki bilimsel tartışmaların büyük ölçüde azaldığı bir dönüm noktası olarak görülebilir. İnsan etkisinin iklim sisteminde tespit edilen ısınma üzerindeki etkisi konusunda ise, *aşırı derecede olası* ifadesi tercih edilmiştir. Bu raporunda Yönetici Özeti bölümünde, "1951-2010 yılları arasındaki küresel ortalama yüzey

sıcaklıklarındaki gözlemlenen yükselmenin yarıdan fazlasının *aşırı derecede olası* sebebinin, sera gazı yoğunluklarındaki insan kaynaklı artış ve diğer insan kaynaklı faktörlerin bulunduğu" ifadesi dikkat çekicidir (IPCC, 2013: 17).

Çizelge 2. HİDP Altıncı Değerlendirme Raporu ve İklim Değişikliği Göstergeleri

İklim Göstergesinde Değişim	Gözlemlenen Değişim	İnsan Etkisi Üzerine Değerlendirme
Atmosfer ve Su Döngüsü		
Küresel ortalama yüzey sıcaklığında 1850-1900 dönemine göre yükselme	Kanıtlanmış Gerçek	Gözlemlenen sıcaklık artışı (0,9 C-1,2 C) içinde insan etkisinin olası katı aralığı (0,8 C-1,3 C)
1979'tan itibaren troposferde ısınma	Kanıtlanmış Gerçek	Ana Neden
Alt stratosferde soğuma	Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren Neredeyse Kesin	1979'dan 1990'ların ortalarına kadar Ana Neden
1979'tan itibaren büyük ölçekli yağış ve üst troposferdeki nem değişkenliği	Olası/Yüksek Güven	Olası
1980'lerden itibaren Hadley Hücresi'nde genişleme	Oldukça Olası	Güney Yarımküre için Olası ve Yüksek Güven
Okyanus		
1970'lerden itibaren okyanus ısı içeriğinde yükselme	Neredeyse kesin	Ana Neden
Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren tuzluluk oranında değişim	Neredeyse kesin	Aşırı Derecede Olası
1971'den itibaren Küresel Ortalama Deniz seviyesinde yükselme	Kanıtlanmış Gerçek	Ana Neden
Kriyosfer		
1979'tan itibaren Arktik Denizi buz kaybı	Oldukça Olası	Ana Neden
1950'den itibaren Küzey Yarımküre bahar mevsimi kar örtüsünde azalma	Oldukça Olası	
1990'lardan itibaren Grönland Buz Tabakası'nda kütle kaybı	Neredeyse Kesin	Olası/Yüksek Güven
1990'lardan itibaren Antarktik Buz Tabakası'nda kütle kaybı	Oldukça Olası	Sınırlı Kanıt ve Orta Düzeyde Uzlaşma
Buzullarda geri çekilme	Oldukça Olası	Ana Neden
Karbon Döngüsü		
1960'ların başından itibaren atmosferik CO_2 mevsimsel döngüsünde artan genlik	Oldukça Olası	Ana Neden
Küresel okyanus suyu yüzeyinde asidifikasyon	Neredeyse Kesin	Ana Neden

Karasal İklim Aşırı Hava Olayları		
Karasal ortalama yüzey sıcaklığında 1850-1900 dönemine göre küresel artışa oranla %40 daha fazla sıcaklık artışı	Kanıtlanmış Gerçek	Ana Neden
Sentez		
Sanayi Devrimi öncesine göre küresel iklim sisteminde ısınma	Kanıtlanmış Gerçek	Kanıtlanmış Gerçek

Çizelge Açıklaması	Orta Güven	Olası/Yüksek Güven	Oldukça Olası	Aşırı Derecede Olası	Neredeyse Kesin	Kanıtlanmış Gerçek

Kaynak: (IPCC, 2021: 65'ten yararlanılarak hazırlanmıştır.)

2021 yılındaki altıncı değerlendirme raporunda bir önceki rapordaki artık insan etkisinin atmosfer, okyanus ve karalarda ortaya çıkan ısınma üzerindeki etkisinin *açık* ya da *kesin* olduğu ifade edilmiştir. Bu noktada insan etkisi ile iklim sistemindeki ısınma arasındaki bağlantının ötesinde iklim sisteminin bütününde ortaya çıkan etkilerin yüzyıllar ve bin yıllar boyunca görülmemiş ölçekte olduğu belirtilmiştir. Son değerlendirme raporunda dikkati çeken diğer bir nokta ise iklim sisteminde gözlemlenen ve beklenen bazı değişimler için artık olasılık hesaplarının ötesine geçilerek *gerçek* ifadesinin kullanılmaya başlanmasıdır. Yönetici özeti yerine daha net ifadelerin kullanıldığı Altıncı Değerlendirme Raporu'nun Teknik Özeti kısmında iklim sistemi üzerindeki insan etkisinin artık *kanıtlanmış bir gerçek* olduğu ifade edilmiştir. Son değerlendirme raporunda atmosfer, okyanus, kriyosfer ve biyosferde gözlemlenen pekçok değişiklikteki *ana nedenin* insan etkisi olduğu tekrarlanmıştır. HİDP *ana neden* ifadesi ile %50'den fazla bir oranı işaret etmektedir (IPCC, 2021: 8,42).

İklim sisteminin atmosfer, okyanus, kriyosfer ve biyosfer gibi bileşenlerinin iklim değişikliğinden etkilenme süreçleri ve bağlantılı geri bildirim döngülerindeki farklılıklar dolayısıyla bu bileşenlerde ortaya çıkan değişimlerin farklı olması doğaldır. HİDP'nin iklim değişikliğine olan yaklaşımını bu konuda da fark etmek mümkündür. Çizelge 2'de HİDP'nin son iklim değerlendirme raporunda seçili bazı iklim göstergelerinde tespit edilen değişim miktarları, büyüklükleri ve insan etkisine ilişkin olarak yapılan değerlendirmeler verilmektedir. Görüldüğü gibi, iklim sisteminde ortaya çıkan değişimlerin nitelikleri, büyüklükleri ve bu değişimlerle beşeri faaliyetler arasında kurulan ilişki arasında farklılıklar bulunmaktadır.

SONUÇ

HİDP iklim değerlendirme raporlarında, pozitif bilime uygun olarak sunulan veri ve bilgilerin güvenilirlik derecesine ilişkin titiz bir yaklaşım tercih edilmesine karşın kamuoyunda küresel ısınma ve iklim değişikliğini normatif ve değer yüklü sıfat, terim ve ifadelerle açıklama çabalarına rastlanabilmektedir. 1990'lı yıllardan başlayarak uluslararası kamuoyuna sunulan iklim değerlendirme raporlarında, iklim sisteminde tespit edilen değişimler ve bu değişimler üzerindeki insan etkisi konusundaki ifadelerin büyük ölçüde bilimsel bulgulara ve HİDP'nin pozitif bilimsel alanda kalma çabasına paralel bir şekilde kullanılmaya çalışıldığı dikkat çekmektedir. Sonuç olarak, pozitif ve bilimsel olmasının ötesinde kamuoyunun ilgisini arttırmak ve iklim değişikliği mücadele politikası konusundaki desteğini güçlendirmek gibi amaçlarla tercih edilen yaklaşım ve söylemler ile HİDP'nin sorunu tanımlama konusunda tercih ettiği yaklaşım ve dil arasında önemli bir fark olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

KAYNAKÇA

Bolin, Bert (2007). *A History of the Science and Politics of Climate Change: The Role of the Intergovernmental Panel on Climate Change,* Cambridge, Cambridge University Press.

Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) (1990). *Climate Change: The IPCC Scientific Assessment*, Cambridge, Cambridge University Press.

IPCC (1996). *Climate Change 1995: The Science of Cimate Change*, Cambridge, Cambridge University Press.

IPCC (2001). *Climate Change 2001: The Scientific Basis*, Cambridge, Cambridge University Press.

IPCC (2007). *Climate Change 2007: The Physical Science Basis*, Cambridge, Cambridge University Press.

IPCC (2013). *Climate Change 2013: The Physical Science Basis*, New York, Cambridge University Press.

IPCC (2021). AR6 Climate Change 2021: The Physical Science Basis. https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC_AR6_WGI_FullReport_small.pdf (Erişim tarihi: 22.11.2023).

IPCC (2023). IPCC About, https://www.ipcc.ch/about/, (Erişim tarihi: 12.12.2023).

Oreskes, Naomi, Kristin Shrader-Frechette & Kenneth Belitz (1994). Verification Validation and Confirmation of Numerical Models in the Earth Sciences, *Science*, 263: 641-643.

Oreskes, Naomi & Erik M. Conway (2010*). Merchants of Doubt: How A Handful of Scientists Obscured the Truth on Issues from Tobacco Smoke to Global Warming*, Scribd Edition, London & Berlin & New York & Sydney, Bloomsbury.

İKLİM SENARYO VE PROJEKSİYONLARI PERSPEKTİFİNDE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ SORUNU

Dr. Mutlu TÜZER[1], Prof. Dr. Seyhun DOĞAN[2]

[1]İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı
mutlutuzer@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9125-2542
[2]İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü
sdogan@istanbul.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3450-0612

ÖZET

İklim değişikliği süreci, antropojenik sera gazı emisyonlarıyla söz konusu gazların atmosferden çekilmesini mümkün kılan tabii döngüler arasındaki denge bazında formüle edildiğinde, problemin nihai ve sürdürülebilir çözümü, sera gazı emisyonlarının hızlı bir biçimde düşürülmesine bağlıdır. Ayrıca beşerî faaliyetlerin iklime olan tesiri, sadece sera gazı emisyonlarıyla sınırlı değildir. İnsan kaynaklı sera gazı emisyonları ve tabii sera gazı döngüleri dikkate alındığında, arazi kullanımı ve tarım kesimi ile bağlantılı tesirler, atmosfere direkt salınan sınai emisyonlar kadar önemlidir. Bununla birlikte iklim değişikliği, beşerî davranış ve kararlardan tamamen bağımsız bir biçimde işleyen fiziksel süreç şeklinde de görülmemelidir. Okyanusların ısı kapasitesi, karbon döngüsü ve yeryüzünün enerji bütçesi gibi süreçlere bağlı olarak, her şeyden önce biyokimyasal reaksiyonlar ve fiziksel kanunlar yardımıyla açıklanmaya çaba gösterilen güçlendirilmiş sera etkisi, esasen paradoksal bir biçimde tanımı uyarınca insan kaynaklıdır. Dolayısıyla iklim değişikliği, neden ve neticeleri bakımından insanla başlayan ve insanla biten küresel bir çevre sorunu olarak görülmelidir.

İklim koşullarının ekolojik ve sosyal refah açısından oynadığı belirleyici rol, küresel ısınma ve iklim değişikliğine ilişkin öngörü, senaryo ve projeksiyonların üretilmesini gerekli kılmaktadır. Sürecin günlük deneyimler ve bireysel gözlemlerin ötesine geçen küresel boyutu, zaman ölçeği ve karmaşık nedensellik döngüsü, iklim değişikliği üzerine yapılan bilimsel çalışmaları büyük ölçüde senaryo ve projeksiyonlara dayalı hale getirmektedir.

Bu çalışmada, Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli tarafından hazırlanan değerlendirme raporlarında kullanılan senaryo ve projeksiyonların gelişim süreci ve temel özellikleri incelenmiş; iklim değişikliği azaltım hedefine odaklı uluslararası mücadele politikasının dayandığı senaryo ve projeksiyonların içerdiği demografik, ekonomik ve teknolojik varsayımların gözden kaçırılmamasının gereği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Emisyon Senaryoları, İklim Projeksiyonları, Temsili Yoğunluk Patikaları, Paylaşılan Sosyal Patikalar.

CLIMATE CHANGE PROBLEM IN THE PERSPECTIVE OF CLIMATE SCENARIOS AND PROJECTIONS

ABSTRACT

When the climate change process is formulated based on the equilibrium between anthropogenic greenhouse gas emissions and the natural cycles that enable the withdrawal of these gases from the atmosphere, the ultimate and sustainable solution to the problem depends on the rapid reduction of greenhouse gas emissions. In addition, the impact of human activities on the climate is not limited to greenhouse gas emissions. Considering human-induced greenhouse gas emissions and natural greenhouse gas cycles, land use and agriculture are as crucial as industrial emissions released directly into the atmosphere. However, climate change should not be seen as a physical process that operates entirely independently of human behavior and decisions. The enhanced greenhouse effect, which is tried to be explained primarily with the help of biochemical reactions and physical laws, depending on processes such as the oceans' heat capacity, the carbon cycle, and the earth's energy budget, is, paradoxically, human-induced by definition. Therefore, climate change should be seen as a global environmental problem that begins and ends with humans in terms of its causes and consequences.

The decisive role that climatic conditions play in ecological and social welfare requires the production of predictions, scenarios, and projections regarding global warming and climate change. The global dimension of the process, its time scale, and its complex causality cycle that goes beyond daily experiences and individual observations make scientific studies on climate change largely based on scenarios and projections.

In this study, the development process and basic features of the scenarios and projections used in the evaluation reports prepared by the Intergovernmental Panel on Climate Change are examined. It is demonstrated that the demographic, economic, and technological assumptions contained in the scenarios and projections on which the international combat policy focused on the climate change mitigation target is based should not be overlooked.

Key Words: Climate Change, Emission Scenarios, Climate Projections, Representative Concentration Pathways, Shared Socioeconomic Pathways.

1. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ SENARYO VE PROJEKSİYONLARI

Senaryolar, geleceğin belirsizliği karşısında planlama ve karar süreçlerine yardımcı olmaları için geliştirilmektedir. Bir senaryo, varsayım ve bileşenleri arasında uyum ve tutarlılık bulunan makul ya da kabul edilebilir bir gelecek betimlemesi olarak görülmelidir. Bu genel tanımdan yola çıkıldığında, iklim ve iklim değişikliği senaryoları, geçmiş ve güncel koşullara dayalı olarak geliştirilen iklim öngörü veya tahminlerinden çok, enerji tüketimi, nüfus artışı, ekonomik büyüme, teknolojik gelişme gibi insan kaynaklı sera gazı emisyonlarını belirleyen temel faktörler ile ilgili varsayımlara bağlı olarak oluşturulan gelecek tasvirleridir. İklim modelleri için girdi işlevi gören senaryoların bir tarafında sosyal, ekonomik ve teknolojik etmenler bulunurken, diğer tarafında atmosferdeki sera gazı yoğunlukları, aerosol düzeyleri ve karbon döngüsü gibi fiziksel değişkenler yer almaktadır (IPCC, 2013: 1451,1461).

Senaryolar, çeşitli karar ve davranış tercihlerinin sonuçlarının aydınlatılması amacı ile hazırlandıkları için ilke itibarıyla *"eğer…ise, o zaman…"* şeklinde formüle edilen koşullu önermelerdir. Bu önermelerin en iyi bilinen örneğini, *"atmosferdeki karbondioksit yoğunluğu X oranında artarsa, o zaman küresel ortalama sıcaklıklarda Y kadar artış meydana gelecektir"*, ifadesi temsil etmektedir (Rahmstorf ve Schellnhuber, 2020: 51). İklim öngörülerinde amaç, iklim sisteminin geçmiş ve güncel durumuna bağlı olarak gelecekteki durumunun tahmin edilmesidir. İklim projeksiyonları ise bir dışsal zorlama senaryosuna bağlı oluşturulmuş geleceğe doğru uzanan simülasyonlardır. İklim projeksiyonları, senaryolarda belirlenen emisyon, yoğunluk, ışınımsal zorlama gibi parametrelere bağlı olmaları sebebiyle iklim öngörülerinden ayrılmaktadır (IPCC, 2013: 960,1451).

İklim öngörü ve projeksiyonlarının, hava durumu ve iklim kavramları arasındaki fark ışığında anlaşılması önemlidir. Hava durumu, belirli bir yer ve zamanda sıcaklık, yağış, hava basıncı, nem, bulut örtüsü, rüzgar hızı ve yönü gibi hava öğeleri ya da fırtına, sel, kasırga, toz fırtınası gibi özel hava olaylarının varlığı aracılığıyla ifade edilen mevcut atmosfer şartları olarak tanımlanmaktadır. İklim tanımı ise, zaman referans alındığında en basit şekliyle hava öğelerinin uzun dönemde gösterdiği her türlü eğilim ve değişkenliklere dayalı olarak yapılmaktadır (Jacobson, 2005: 7).

Çizelge 1. HİDP Değerlendirme Raporlarında Bulunan Emisyon ve İklim Değişikliği Senaryo Setleri

Senaryo Adı	**HİDP İklim Değerlendirme Raporu**
SA-90 1990	İki adet emisyon senaryosu HİDP'nin 1990 yılında yayımlanan birinci iklim değerlendirme raporunda (FAR-First Assessment Report-Birinci Değerlendirme Raporu) kullanılmıştır.
IS-92 1992	Altı adet IS92 emisyon senaryosu HİDP'nin 1995 yılında yayımlanan ikinci iklim değerlendirme raporunda (SAR-Second Assessment Report-İkinci Değerlendirme Raporu) kullanılmıştır.
SRES 2000	Altı adet SRES (Standartlaştırılmış Referans Emisyon Senaryoları-Standardized Reference on Emission Scenarios) HİDP'nin 2001 yılında yayımlanan üçüncü (TAR-Third Assessment Report-Üçüncü Değerlendirme Raporu) ve 2007 yılında yayımlanan dördüncü (AR4-Assessment Report 4-Dördüncü Değerlendirme Raporu) iklim değerlendirme raporlarında kullanılmıştır.
RCP 2007	Altı adet RCP (Temsili Yoğunluk Patikaları-Representative Concentration Pathways) HİDP'nin 2013 yılında yayımlanan beşinci (AR5-Assessment Report 5-Beşinci İklim Değerlendirme Raporu) iklim değerlendirme raporunda kulanımıştır.
SSP 2017	Dokuz adet SSP (Ortak Sosyo-Ekonomik Patikalar-Shared Socioeconomic Pathways) senaryosu HİDP'nin 2021 yılında yayımlanan altıncı (AR6-Assessment Report 6-Altıncı Değerlendirme Raporu) iklim değerlendirme raporunda kullanılmak üzere hazırlanmıştır.

Kaynak: (Leggett vd., 1992: 69; Nakiçenovic vd., 2000: 4; Van Vuuren vd., 2011: 5; Riahi vd., 2017: 154'ten yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Çizelge 1'de HİDP raporlarında kullanılan senaryo çalışmaları kronolojik olarak özetlenmektedir. Kullanılan yöntem ve kabul edilen varsayımlar yanında baz aldıkları zaman noktası, zaman erimleri, içerdikleri sera gazları ve sera gazı salınımına yol açan sektörlerin sınıflandırılma biçimleri gibi parametre ve değişkenler konusundaki farklılıklar dolayısıyla senaryoların birbirleriyle doğrudan karşılaştırılmaları bazı zorluklar içermektedir. Bu farklılıklar yalnızca iklim sistemindeki göstergeler ile de sınırlı değildir. Örneğin, emisyon senaryolarında dünya ekonomisinin büyüklüğüne ilişkin değerler doğrudan karşılaştırılma yapılmasını güçleştirecek şekilde birbirlerinden farklıdır. Bu konuda insan kaynaklı sera gazı emisyonları ile iklim değişikliği arasındaki uzun ve karmaşık neden-sonuç zincirinin ve çok sayıdaki (emisyon miktar, atmosferik yoğunluklar, ışınımsal zorlama, sıcaklık anomalileri vb.) değişkenin varlığının rol oynadığını söylemek mümkündür. Senaryo ve projeksiyonlarda genellikle atmosferdeki karbondioksit yoğunluğu, küresel ortalama sıcaklık ve deniz seviyesindeki yükselme gibi tek bir değere indirgenebilen ve küresel düzeyde ifade edilebilen iklim göstergeleri ön plana çıkmaktadır. Senaryo ve projeksiyonlarda iklim göstergeleri yanında sosyal ve ekonomik değişkenlerin de dikkatle incelenmesi gerektiği açıktır. Bir paranın iki yüzü gibi senaryo varsayımlarının da bir tarafında iklim sistemindeki emisyon faktörleri,

karbon döngüsü, iklim duyarlılığı gibi fiziksel değişkenler bulunuyorsa diğer tarafında ekonomik büyüme, teknolojik ilerleme ile değişen çevresel, ekonomik ve kurumsal koşullar karşısında uygulanan politikalar vardır (Leggett vd., 1992: 76).

İklim senaryoları, sosyal, ekonomik, teknolojik ve klimatolojik varsayımlara bağlı olarak inşa edildikleri için tek bir senaryoyu anlamak, içinde bulunduğu senaryo dizisini anlamayı gerektirmektedir. Örneğin, HİDP'nin üçüncü ve dördüncü iklim değerlendirme raporlarında kullanılan sera gazı emisyon senaryoları, demografik, teknolojik ve ekonomik açıdan farklı varsayımların kabul edildiği dört temel senaryo ailesi içindeki 40 adet farklı senaryodan oluşmaktadır. Senaryolarda kabul edilen varsayımlar yanında senaryoların girdi işlevi gördüğü iklim modelleri de farklıdır. Sözü edilen 40 senaryo, merkezleri ABD, Japonya, Avusturya ve Hollanda'da bulunan farklı araştırma enstitüleri tarafından geliştirilen 6 iklim modeli için girdi işlevi görmüştür. Varsayım ve modellerdeki küçük farklılıklara bağlı olarak yüzyılın sonu için yapılan projeksiyon sonuçları da birbirlerinden farklıdır. Örneğin, emisyon senaryoları içinde 2100 yılında dünya nüfusu, 7 milyar ile 15,1 milyar, toplam dünya ekonomik hasılası 235 trilyon $ ile 550 trilyon $ ve fosil yakıt kaynaklı karbondioksit emisyonları 15,7 milyar ton ile 111,1 milyar ton arasında değişmektedir (Nakicenovic vd., 2000: 4,14,17,174).

2. EMİSYON SENARYOLARI

HDİP değerlendirme raporlarında kullanılan emisyon senaryoları temel olarak 1990 yılındaki ilk değerlendirme raporundan başlayarak 2007 yılındaki dördüncü değerlendirme raporuna kadar yapılan çalışmalarda kullanılmıştır. İklim değişikliği literatüründeki derinleşmenin bir yansıması olarak hazırlanan senaryo ve projeksiyonlar çok daha ayrıntılı ve karmaşık hale gelmiştir. 1990 yılında yayımlanan ilk iklim değerlendirme raporunda Senaryo A, B, C ve D isimli (A senaryosu yüksek emisyon, diğerleri ise emisyon kontrol önlemlerinin uygulandığı senaryolar olmak üzere) dört adet politika senaryosu bulunmaktadır. Senaryoların tümünde nüfus artış hızı aynı kabul edilerek yirmibirinci yüzyılın ikinci yarısında dünya nüfusunun 10,5 milyara ulaşacağı varsayılmıştır. Ekonomik gelişmelere ilişkin olarak kabul edilen varsayımlar da oldukça basittir: 1990-2000 yılları arasında gelişmiş ülkelerin %2 ila 3 oranında, eski doğu bloğu ile gelişmekte olan ülkelerdeki oranın ise %3 ila 5 olacağı varsayılmıştır. Projeksiyon döneminin sonraki yıllarında ise büyüme oranlarının azalacağı kabul edilmiştir (IPCC, 1990: 57,341).

Çizelge 2. IS92 Emisyon Senaryoları Özeti

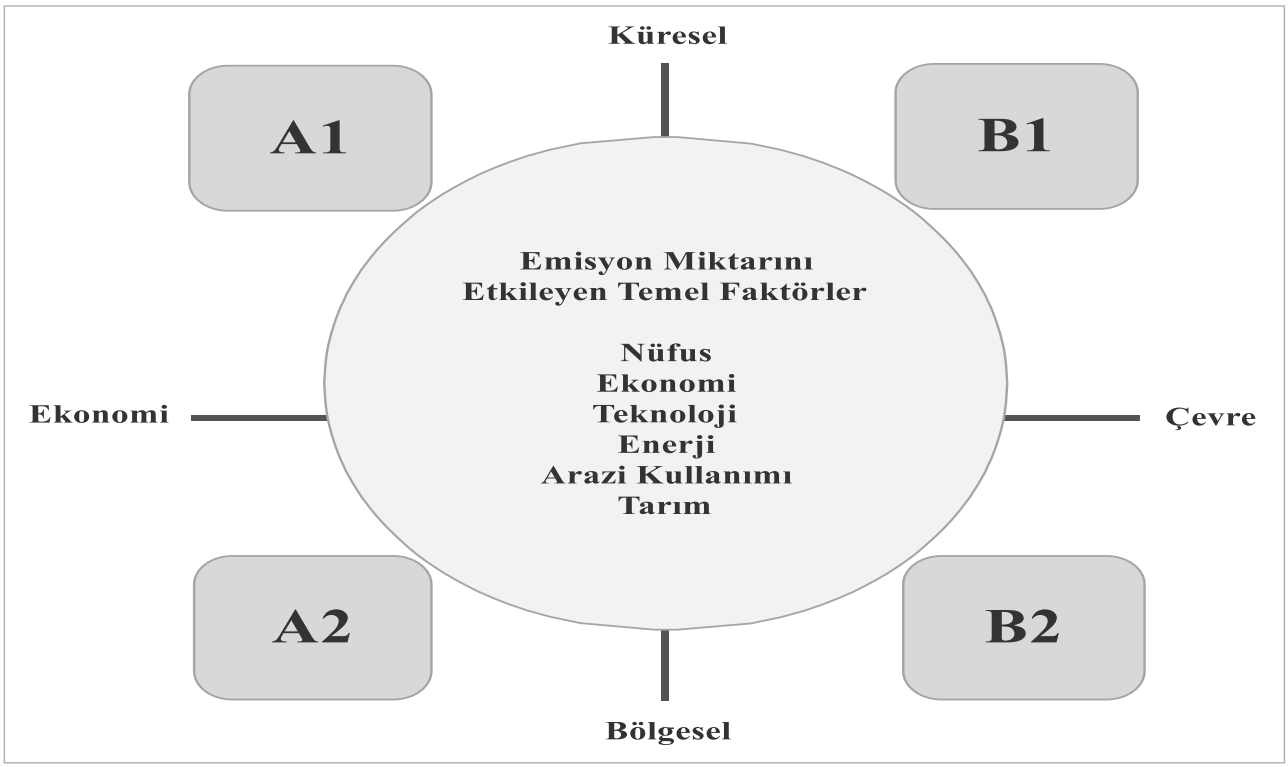
	Senaryo					
	IS92a	**IS92b**	**IS92c**	**IS92d**	**IS92e**	**IS92f**
Nüfus	**Milyar**					
1990	5,3	5,3	5,3	5,3	5,3	5,3
2020	8,0	8,0	7,3	73	8,0	8,8
2050	10,0	10,0	7,8	7,8	10,0	12,5
2100	11,3	11,3	6,4	6,4	11,3	17,6
Ekonomi (Dünya GSMH)	**Trilyon $ 1990**					
1990	20,1	20,1	20,1	20,1	20,1	20,1
2020	47,7	47,7	36,4	46,4	60,0	50,3
2050	92,4	92,4	48,9	82,0	138,4	101,7
2100	243,1	243,1	64,8	180,8	520,5	296,2
Birincil Enerji Arzı	**EJ (10^{18} Joule)**					
1990	346	346	346	346	346	346
2020	600	600	478	568	721	664
2050	933	933	572	919	1241	997
2100	1453	1453	538	1244	2495	1699
Toplam CO_2 Emisyonları	**Milyar Ton**					
1990	27,1	27,1	27,1	26,8	27,1	27,1
2020	41,6	40,1	31,1	32,1	50,3	48,1
2050	53,2	50,5	27,5	33,0	73,6	63,1
2100	74,2	69,9	16,9	37,8	131,2	97,3

Kaynak: (IPCC, 1992: 10-13'ten yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Çizelge 2'de 1992 yılındaki IS92 senaryolarının temel varsayımları özetlenmektedir. IS92 emisyon senaryoları a,b,c,d,e ve f olmak üzere altı adet alternatif hikâyeyi barındırmaktadır. Senaryolardaki, nüfus projeksiyonları Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler kaynaklıdır. IS92a senaryosu çalışma setinin baz senaryosudur. IS92a ve IS92b senaryolarının nüfus ve ekonomik büyüme oranları aynıdır. Aralarındaki temel fark IS92b senaryosunda gelişmiş ülkelerin sera gazı emisyonlarını azaltımı konusunda bazı politikalar uygulamasıdır. IS92c senaryosu, nüfusun yüzyılın ikinci yarısına kadar artarak sonrasında düşüşe geçmesi, düşük ekonomik büyüme oranı ve fosil yakıt arzının düşüklüğü gibi nedenlerle sera gazı emisyon miktarının en az, IS92e senaryosu ise düşük nüfus artışı, yüksek ekonomik büyüme, fosil yakıt arzının büyüklüğü gibi nedenlerle emisyon miktarının en fazla olduğu senaryo olarak ön plana

çıkmaktadır. IS92f senaryosunda ise ilginç bir şekilde dünya nüfusunun yüzyılın sonunda 17,6 milyara ulaşabileceği varsayılmıştır (Leggett vd. 1992: 73).

Çizelge 2, insan kaynaklı iklim değişikliğinin neden sosyo-ekonomik faktörlerden bağımsız ve yalnızca fiziksel iklim sistemi açısından ele alınmaması gerektiğinin güzel bir örneğini oluşturmaktadır. Senaryolar, günümüzden ve birbirlerinden neredeyse tümüyle farklı dünyalara ait gibi görünmektedir. Bir yandan yalnızca sıcaklık artışı ve deniz seviyesinde yükselme gibi iklim göstergelerine referans vererek iklim değişikliğini medeniyetin sonunu getirebilecek bir çevre felaketi olduğunu iddia ederken diğer yandan ekonomik büyüme ve nüfusun artışının sürmesi ilginç bir tezat oluşturmaktadır. Örneğin, IS92e senaryosunda (yıllık karbondioksit emisyonlarının 130 milyar tonun üzerine çıktığı senaryo) 1990 yılında 3.800 $ olan kişi başına gelirin 2100 yılında dünya nüfusu 11 milyarı aşmasına rağmen 46.000 $'a yükseleceği öngörülmektedir.

Görsel 1. SRES Senaryoları ve Temel Varsayımları
Kaynak: (Nakicenovic vd., 2000: 4,28'den yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Görsel 1'de HİDP'nin üçüncü ve dördüncü değerlendirme raporlarında kullanılan ve SRES emisyon senaryolarının temel varsayımları özetlenmektedir. SRES emisyon senaryoları, demografik, sosyal, çevresel, ekonomik ve teknolojik faktörlere dayalı olarak biçimlendirilen

dört ana hikâye örgüsüne sahiptir. Ana başlıkların altında, senaryolarda kabul edilen varsayımları ifade etmek için numaralandırma sistemi kullanılmaktadır. Senaryo alternatifleri içinde *en olası merkez* ya da *en iyi tahmin* senaryosu bulunmamakta; alternatif anlatıların tümünün gerçekleşme olasılıkları eşit kabul edilmektedir. A ve B senaryo grupları ilk olarak ekonomi ve çevre temelinde ayrışmaktadır. A senaryo ailesinde öncelik ekonomik büyüme iken, B senaryo ailesinde öncelik çevresel açıdan sürdürülebilirliktir. Bir numaralı senaryolarda, küreselleşmenin ön planda olacağı, ülkeler arasındaki gelir farklarının azalacağı ve ülkeler arasındaki işbirliğinin, özellikle uluslararası kurumlar aracılığıyla artacağı, iki numaralı senaryolarda ise homojen olmaktan çok ekonomik, çevresel ve teknolojik açıdan heterojen bir dünya varsayılmaktadır. A1 senaryo grubunda, yüksek ekonomik büyüme, bölgeler arasında milli gelirde yakınlaşma, yüksek tasarruf oranı ile birlikte eğitim, yenilik, teknoloji ve kurumlara yatırım miktarının arttığı ve uluslararası mobilitenin hızlandığı varsayılmaktadır. A2 senaryo grubunda ise, küresel ticaretin, sermaye yatırımlarının ve teknolojik gelişmenin yavaşlayacağı kabul edilmektedir. B senaryo gruplarında, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik merkezde yer almaktadır. B1 senaryo grubunda hizmet sektörünün ekonomideki rolünün artacağı ve uluslararası işbirliğinin güçleneceği, B2'de uluslararası kurumların öneminin azalacağı; ekonomik, sosyal ve çevresel sorunların çözümü yolunda ulusal ve bölgesel yaklaşımların öne çıkacağı varsayılmaktadır (Nakicenovic vd., 2000: 11,179-182).

Çizelge 3. SRES Emisyon Senaryoları Özeti

	Senaryo Grubu					
	A1			**A2**	**B1**	**B2**
	A1F1	**A1B**	**A1T**	**A2**	**B1**	**B2**
Nüfus	**Milyar**					
1990	5,3	5,3	5,3	5,3	5,3	5,3
2020	7,6	7,5	7,6	8,2	7,6	7,6
2050	8,7	8,7	8,7	11,3	8,7	9,3
2100	7,1	7,1	7,0	15,1	7,0	10,4
Ekonomi (Dünya GSMH)	**Trilyon $ 1990**					
1990	21	21	21	21	21	21
2020	53	56	57	41	53	51
2050	164	181	187	82	136	110
2100	525	529	550	243	328	235
Birincil Enerji Arzı	**EJ (10^{18} Joule)**					
1990	351	351	351	351	351	351
2020	669	711	649	595	606	566
2050	1431	1347	1213	971	813	869
2100	2073	2226	2021	1717	514	1357
Toplam CO_2 Emisyonları (Fosil Yakıt + Arazi Kullanımı)	**Milyar Ton**					

1990	26,1	26,1	26,1	26,1	26,1	26,1
2020	46,6	46,2	37,8	44,8	38,9	33,0
2050	87,7	60,2	45,1	63,9	41,5	40,4
2100	103,5	49,5	15,8	110,5	15,4	48,8
Kömürün Birincil Enerji Payı	**%**					
1990	24	24	24	24	24	24
2020	29	23	23	22	22	17
2020	33	14	10	30	21	10
2100	29	4	1	53	8	22
Karbon Nötr Kaynakların Birincil Enerji Payı	**%**					
1990	18	18	18	18	18	18
2020	15	16	21	8	21	18
2050	19	36	43	18	30	30
2100	31	65	85	28	53	49

Kaynak : (Nakicenovic vd., 2000: 13-19'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Çizelge 3'te SRES senaryoları özetlenmektedir. Çizelgede görülen 6 adet başlık (A1F1, A1B, A1T, A2, B1 ve B2), toplamda 40 adet senaryo setinin ana gruplarını oluşturmaktadır. A1F1, fosil yakıt ağırlıklı, A1T çoğunlukla karbon nötr, A1B ise enerji kaynakları açısından dengeli senaryodur. B1 ve B2 senaryo grubunu ayıran temel kriter ise nüfus artış oranıdır. B1'de dünya nüfusu 2100 yılında 7 milyar iken B2'de 10,4 milyara ulaşmaktadır. SRES senaryoları 6 adet model geliştirme grubu tarafından hazırlanmıştır. Senaryolar toplam 6 adet iklim modeli için girdi fonksiyonu görmüş; senaryolar farklı iklim modeli çalışma grupları tarafından yapılan 6 adet iklim modeli tarafından işlenerek projeksiyon sonuçları elde edilmiştir. Çizelge 3'te görülen parasal büyüklükler IS92 senaryo seti ile karşılaştırma yapılabilmesi için yine 1990 yılı ABD $'ı üzerinden ifade edilmektedir. Toplam karbondioksit emisyonları ise enerji sistemi ve arazi kullanımı sektörlerini de içermektedir. SRES senaryolarında ilke olarak doğrudan sera gazı azaltımını hedefleyen iklim değişikliği politikalarının uygulanmayacağı varsayılmaktadır. Bununla birlikte, demografi, teknoloji ve kirliliğinin önlenmesi ile ilgili politikaların dolaylı yollardan emisyon miktarını etkileyebileceği kabul edilmektedir (Nakicenovic vd., 2000: 4,174).

Hızlı ekonomik büyüme ve teknolojik çözümlerin ön plana çıktığı A1T senaryosundaki 2100 yılında ulaşılan emisyon miktarı (15,8 milyar ton) ile ekonomik büyümeden çok çevresel sürdürülebilirliğin ön plana çıktığı B1 senaryo grubundakinin (15,4 milyar ton) neredeyse birbirlerine eşit olması, iklim değişikliği problemine teknoloji odaklı yaklaşımlar ve ekoloji odaklı yaklaşımlar arasındaki klasik ayrımın bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Fosil yakıt odaklı büyüme senaryosu olan A1F1 ile yenilenebilir enerji teknolojileri odaklı büyüme olan

A1T arasında karbondioksit emisyonları açısından önemli bir fark bulunmaktadır. A1F1'de kömürün birincil enerji arzındaki payının 2100 yılında %29'a, A1T'de ise %1'e düşeceği varsayılmaktadır. Çizelge 3, SRES senaryo setinde küreselleşmenin hem ekonomik hem de insan kaynaklı iklim değişikliği açısından olumsuz sonuçları olacağının varsayıldığı sonucuna varmak mümkündür. Senaryo seti içinde ekonomi ve iklim bakımından en olumsuz senaryo kalabalık, fakir, bölgeler arası gelir farklarının yüksek ve karbondioksit açısından kirli bir dünyanın betimlendiği A2 senaryosudur. A2'de dünya nüfusu hızlı bir şekilde artarken (2100 yılında 15,1 milyar) ekonomi de A1F1 ve A1T'nin ancak yaklaşık yarısı kadar (243 trilyon dolar) bir büyüklüğe ulaşabilmektedir. Buna karşın kömürün birincil enerji içindeki payı %53, toplam karbondioksit emisyonları ise 110 milyar tondur.

Çizelge 4: IS92 ve SRES Senaryoları 2100 Yılına İlişkin İklim Göstergeleri Özeti

	Senaryo						
	A1B	**A1T**	**A1F1**	**A2**	**B1**	**B2**	**IS92a**
Karbondioksit Yoğunluğu 1750 (ppm)	278	278	278	278	278	278	278
Karbondioksit Yoğunluğu 2100 (ppm)	710	579	964	846	545	616	713
Işınımsal Zorlama 1990 (W/m^2)	1,03	1,03	1,03	1,03	1,03	1,03	1,03
Işınımsal Zorlama 2100 (W/m^2)	6,05	5,07	9,14	8,07	4,19	5,71	5,79
Sıcaklık Artışı 1750-1990 (°C)	0,33	0,33	0,33	0,33	0,33	0,33	0,34
Sıcak Artışı (°C) 1750-2100 (°C)	3,28	2,87	4,82	4,12	2,31	3,02	2,72
Deniz Seviyesinde Artış 1990-2100 (mm)	387	367	491	424	310	358	490

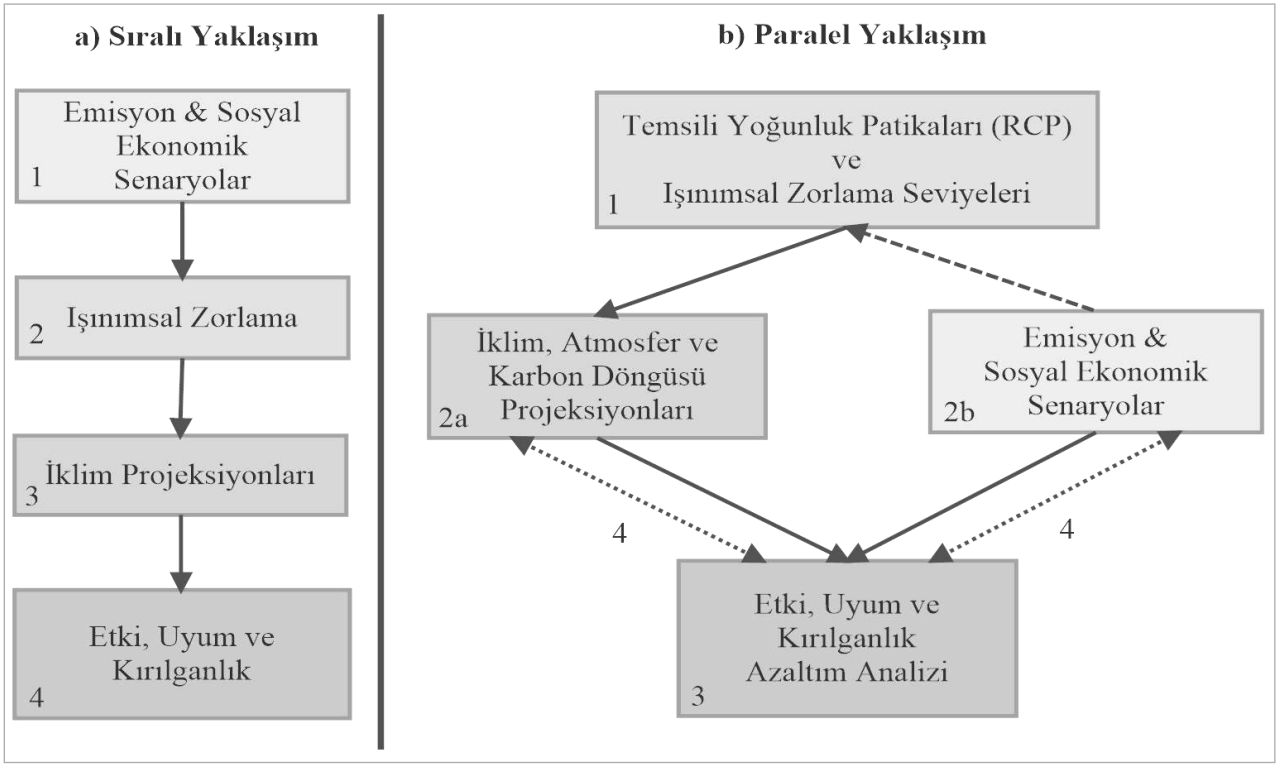
Not: Değerler model ortalamalarını temsil etmektedir.
Kaynak: (IPCC, 1996: 40; IPCC, 2001: 807-809,823,824'ten yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Çizelge 4'te IS92 ve SRES emisyon senaryolarına dayalı olarak hazırlanan iklim değişikliği projeksiyonlarının sonuçları, önemli iklim göstergeleri üzerinden özetlenmektedir. Çizelgede görülen değerler tüm projeksiyonların model ortalamalarını temsil etmektedir. IS92a senaryosu senaryo ailesinin merkez senaryosu olduğu için analize dahil edilmiştir. Karşılaştırma yapılabilmesi amacıyla 1750 yılının başlangıç olarak kabul edildiği sanayi öncesi dönemden 1990 ve 2100 yılına kadar olan projeksiyon sonuçları verilmiştir. Ek bir emisyon azaltım politikasının uygulamaya konulmayacağı varsayımı, projeksiyon sonuçlarında rahatlıkla fark edilebilmektedir. Sonuçlar, yirmibirinci yüzyıl sonunda iklim açısından son onbin yıl dikkate alındığında oldukça sıradışı ve riskli bir tablonun ortaya çıkma ihtimali bulunduğunu göstermektedir.

3. TEMSİLİ YOĞUNLUK PATİKALARI

2013 yılında yayımlanan iklim değerlendirme raporu ile birlikte iklim projeksiyonlarında kullanılmak üzere daha önceki emisyon senaryolarından farklı bir yaklaşım benimsenmiştir. HİDP raporlarını için hazırlanan senaryo ve projeksiyonlarda iklim değişikliği yazınında farklı araştırmacılar ya da kurumlar tarafından yapılan çalışmaların standart hale getirilmesi amaçlanmaktadır. HİDP değerlendirme raporlarında yer verilen senaryo ve projeksiyonlar için bölgesel ve küresel düzeyde yapılmış farklı senaryo çalışmaları bir veri tabanında toplanarak referans alınmaktadır. Örneğin, üçüncü ve dördüncü değerlendirme raporlarında kullanılan SRES senaryoları için 171 tane farklı kaynaktan gelen 471 adet farklı senaryo çalışması referans alınmıştır (Nakicenovic vd., 2000: 79).

Senorya ve projeksiyonlarda zaman içinde bazı revizyonlar ortaya çıktığı için farklı değerlendirme kullanılan senaryo ve projeksiyonların tüm yönleriyle eşit oldukları sonucuna varılmamalıdır. HİDP tarafından hazırlanan ilk dört iklim değerlendirme raporunda kullanılan senaryolar (SA90, IS92 ve SRES) aslında sera gazı emisyon senaryolarıdır. 2013 yılındaki beşinci iklim değerlendirme raporunda kullanılan senaryolarda insan kaynaklı sera gazı emisyonlarından küresel ısınmaya doğru uzanan neden-sonuç zinciri farklı bir şekilde ele alınarak atmosfere salınan emisyon miktarları yerine atmosferde oluşması beklenen toplam ışınımsal zorlama değerleri esas alınmıştır (Van Vuuren vd., 2011: 5).

Görsel 2. İklim Senaryolarının Hazırlanmasında Kullanılan Yaklaşımlar
Kaynak: (Moss vd., 2008: 4'ten yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Görsel 2'de senaryo ve projeksiyonların hazırlanmasında benimsenen yaklaşım farklılıkları basitçe özetlenmektedir. İlk emisyon senaryolarında insan kaynaklı emisyonlardan iklim değişikliği ve etkilerine doğru uzanan sıralı bir yaklaşım kabul edilmiştir. Emisyon senaryolarında öncelikle nüfus artışı, ekonomik büyüme, enerji kullanımı ve enerji sisteminin yapısı gibi emisyon miktarını belirlenen temel değişkenler ile ilgili varsayımlar belirlenmektedir. Sosyo-ekonomik sistemdeki değişimler sebebiyle ortaya çıkması beklenen emisyon miktarı ve bu emisyonların iklim sisteminde yol açabileceği ışınımsal zorlama (ısıtma etkisi), sıcaklık artışı, deniz seviyesinde yükselme gibi diğer etkiler ise sonrasında betimlenmeye ya da tasavvur edilmeye çalışılmaktadır.

İklim değişikliği bilimi terminolojisi açısından yapılan çalışma, ilk önce geleceğin nasıl şekilleneceğine dair bazı varsayım ve koşullara bağlı bir hikâye oluşturmak (senaryo) sonra bu hikâyedeki değişkenlerin projekte edilmeye yani tasavvur edilmeye çalışılmasıdır. Senaryo çalışmalarının arka planını oluşturan mantık, senaryoların hazırlanma süreci ve çalışmaları için de geçerlidir. Sosyo-ekonomik sistemdeki değişmeleri modelleyen entegre ekonomi ve iklim modelleri, ısınma, sıcaklık artışı, deniz seviyesindeki yükselme gibi iklim göstergelerin yer aldığı, dolayısıyla fiziksel iklim sistemindeki değişimlere odaklanılan küresel iklim modelleri için girdi işlevi görmektedir. İklim modelleri tarafından oluşturulan iklim projeksiyonlarının çıktıları ise sosyo-ekonomik sistemin iklim değişikliği karşısındaki kırılganlıkları ve iklim değişikliğinin sosyo-ekonomik sistem üzerindeki etkilerinin araştırıldığı etki modelleri için ihtiyaç duyulan girdi verilerini oluşturmaktadır. Işınımsal zorlama miktarını esas alan son senaryolarda insan kaynaklı emisyonlardan iklim değişikliği ve etkilerine uzanan doğrusal ve sıralı sürecin tersine çevrildiğini iddia etmek mümkündür. Buna göre, ilk önce iklim sisteminde belirli bir düzeyde ısınmaya yol açabilecek ışınımsal zorlama miktarı belirlenmekte; sonrasında ise bu ışınımsal zorlama miktarını ortaya çıkarabilecek sosyal ve ekonomik değişkenler inşa edilmeye çalışılmaya çalışılmaktadır (Moss vd. 2008: 4).

Temsili Yoğunluk Patikaları temel olarak dört adet ışınımsal zorlama seçeneğini (2,6, 4,5, 6,0 ve 8,5 W/m^2 olmak üzere) barındıran senaryo setine göre 2100 yılında ortalama yüzey sıcaklıklarında 1986-2005 referans zaman dilimi baz alındığında 2,6 ila 4,8 ^{o} C yükselme olasılığı bulunmaktadır (IPCC, 2013: 23). İsimlendirmede, 1750 yılına göre 2100 yılına kadar olan ortaya çıkması beklenen ışınımsal zorlama değerleri baz alınmaktadır. RCP6,0 senaryosunda iklim sisteminde sera gazları ve diğer iklim zorlayıcıları nedeniyle sözü edilen

dönemde toplam olarak 6 W/m^2'lik, RCP8,5 senaryosunda ise 8,5 W/m^2'lik bir ışınımsal zorlama etkisi oluşacağı varsayılmaktadır. Beşerî faaliyetlerin 1750-2011 yılları arasında metrekare başına ortalama olarak 2,29 Watt'lık bir ışınımsal zorlama değeri olduğu hesaplanmıştır. Işınımsal zorlama, iklim sistemini etkileme potansiyeli bulunan faktörlerin yeryüzü enerji dengesi üzerinde neden olduğu bozulmayı ifade etmek için kullanılan fiziksel bir büyüklüktür. Normal koşullar altında güneş ışınımı, yeryüzündeki hava ve iklim olaylarını belirleyen temel faktör ya da kuvvet olduğu için iklim değişikliği biliminde iklim sistemini etkileyen herhangi bir faktörün (güneş ışınımı, volkanik patlamalar, insan kaynaklı sera gazı emisyonları vb.) etkisi, yeryüzü enerji bütçesinde neden olabileceği negatif ya da pozitif değişime referans verilerek ifade edilmektedir. Işınımsal zorlama teriminin birimi, metrekare başına yeryüzüne ulaşan güneş ışınımıdır (IPCC, 2013: 14).

Senaryolarda belirlenen ışınımsal zorlama değerleri (2,6 W/m^2'lik senaryo hariç) insan kaynaklı zorlamanın artarak devam edeceği anlamına gelmektedir. Sıcaklık projeksiyonları atmosferdeki sera gazı yoğunluklarındaki yükselmenin devam etmesi durumunda sıcaklık artışının yüzyılın sonunda son on bin yıl boyunca görülen dalgalanmanın iki katını aşma olasılığının bulunduğuna işaretmektedir. Senaryolardaki ışınımsal zorlama değerleri doğal olarak atmosferdeki karbondioksit yoğunluğu miktarı ile yakından bağlantılıdır. Senaryolar içinde karbondioksitin atmosfer yoğunluğu 1750 yılı için 278±2, 2011 yılı için ise 390±0,3 olarak alınmaktadır. En uç senaryo olan RCP8,5 senaryosunda atmosferdeki karbondioksit yoğunluğunun 2100 yılında, 1750 yılındaki değerine göre neredeyse dört misline yakın miktarda yükselerek 936 ppm'e ulaşacağı varsayılmaktadır (IPCC, 2013: 23).

Projeksiyon sonuçları yalnızca senaryolarda kabul edilen farklı varsayımların değil aynı zamanda bu varsayımların girdi işlevi gördüğü farklı iklim modelleri tarafından işlenmesinin sonucu olduğu dikkatlerden kaçmamalıdır. Senaryo varsayımlarındaki farklılıklara ek olarak senaryolar, farklı ülkelerde bulunan (RCP2,6, Hollanda, RCP4,5 Amerika Birleşik Devletleri (ABD), RCP6,0 Japonya, RCP8,5 Avusturya olmak üzere) iklim modeli çalışma grupları tarafından geliştirilmiştir. RCP2,6, sera gazı salınımlarının yüzyılın ortasında zirve yapıp yüzyıl sonunda inişe geçtiğinin varsayıldığı senaryodur. RCP2,6 senaryosu, insan kaynaklı iklim değişikliğinin bir problem olmaktan büyük ölçüde çıktığı iyimser bir tabloyu yansıtmaktadır. RCP4,5 ve RCP6,0 senaryolarında sera gazı emisyonları ve atmosferdeki sera gazı yoğunluklarının kontrol altına alındığı, RCP8,5 senaryosunda ise herhangi bir iklim değişikliği azaltım politikasının uygulanmadığı varsayılmaktadır (Van Vuuren vd., 2011: 11).

Projeksiyon sonuçlarındaki farklılaşma yapılan çalışmaların yanlışlığının bir işareti olarak değil atmosfere sera gazı salınması durumunda yaşanması olası gelişmelerle ile ilgili bir uyarı olarak değerlendirilmelidir (Rahmstorf ve Schellnhuber: 2020: 51). Sonuçlar dikkate alındığında RCP8,5 için 39 tane, RCP6,0 için 25 tane, RCP4,5 için 42 adet ve RCP2,6 için 33 adel model sonucu bulunmaktadır. Bu durum, nüfus artışı ve ekonomik büyüme oranları konusundaki varsayımları aynı olan temsili emisyon senaryoları, yeryüzü iklimini farklı şekilde (iklim sistemini oluşturan bileşenler ve iklim zorlayıcılarının yeryüzü iklimi üzerindeki etkisi gibi) simüle eden iklim modelleri tarafından yürütülerek yeryüzünün geçmiş ve gelecekteki ortalama sıcaklıkları tahmin edilmeye çalışılmıştır.

4. PAYLAŞILAN SOSYOEKONOMİK PATİKALAR

RCP çalışmaları, aslında iklim değişikliği araştırmalarında kullanılmak üzere geliştirilen yeni senaryo çerçevesinin bir safhasını oluşturmaktadır. İklim sistemi modelleri, entegre ekonomi-iklim modelleri ve iklim değişikliği ile ilgili kırılganlık, uyum ve azaltım çalışmaları, iklim değişikliği konusunda yapılan senaryo çalışmalarının temel araştırma alanlardır (Kriegler vd., 2012: 6). Fiziksel iklim sistemi, sosyoekonomik sistem ve iklim değişikliği politikası boyutlarını kapsayan yeni senaryo çerçevesi aracılığıyla iklim değişikliği konusunda yapılan çok farklı nitelikteki senaryo çalışmalarının bütünleştirilmesi amaçlanmıştır. Bir matris şeklinde tasarlanan yeni senaryo çerçevesinin bir boyutunda RCP çalışmalarında ışınımsal zorlama değerleriyle temsil edilen iklim hedefleri bulunurken, diğer boyutunda iklim değişikliğiyle mücadele konusundaki zorlukların nüfus artışı, ekonomik, büyüme, teknolojik gelişme, enerji kaynakları gibi değişkenler aracılığıyla betimlendiği *Paylaşılan Sosyoekonomik Patikalar* (SSP-Shared Socioeconomic Pathways) olarak isimlendirilen senaryo çalışmaları yer almaktadır (Kriegler vd., 2014: 402,403).

SSP senaryo seti içindeki referans ya da baz senaryolarında (1) açıklananlara ek olarak (Paris Anlaşması'ndaki indirim hedefleri de dışarıda kalmak üzere) bir emisyon azaltım politikasının uygulanmadığı, (2) küresel ısınma ve iklim değişikliğinin sosyoekonomik sistem üzerindeki etkilerinin bulunmadığı varsayılmaktadır. Bu yüzden, SSP temsili senaryolarındaki tablonun azaltım ve uyum politikalarının uygulanmadığı durumda ortaya çıkması olası sonuç olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, SSP senaryo seti içindeki temsili senaryolar yanında emisyon azaltım hedeflerini içeren alternatifler de hazırlanmıştır. SSP senaryolarında, iklim politikasının yokluğunda dünyanın ilerleyebileceği temsili senaryolar beş farklı anlatı ile sunulmaktadır. Diğer senaryo çerçevesine uygun şekilde iklim sistemi göstergeleri (RCP

senaryoları) ve sosyoekonomik göstergeleri (SSP senaryoları) temel alan çalışmalar birbirlerini tamamlayacak biçimde tasarlanmışlar; RCP senaryolarının azaltım hedefleri (daha düşük ışınımsal zorlama değerlerinin olduğu alternatifler) SSP senaryoları ile birleştirildiğinde iklim değişikliğini azaltmanın farklı düzeylerinin (azaltım senaryoları) nasıl başarılabileceği ortaya konulmaya çalışılmıştır. RCP senaryolarında gelecek alternatifleri yeryüzü ikliminde oluşması muhtemel toplam ışınımsal zorlama miktarları açısından sınıflandırılmaktadır (Van Vuuren vd., 2011: 6,7). Azaltım senaryolarında ise farklı seviyelerdeki azaltım ve uyum çabalarının sosyoekonomik gelecek anlatılarıyla uyumu araştırılmaktadır. *Paylaşılan Politika Varsayımları* olarak isimlendirilen bu çalışmalar senaryo matrisinin üçüncü boyutunu oluşturmaktadır. Paylaşılan Politika Varsayımları, azaltım ve uyum politikalarının (politika hedefleri, uygulama yöntemleri ve uygulama zaman erimi boyutları gibi) küresel ve yerel düzeyde belirlenerek uygulanmaya başlanacağını temel almaktadır (Bauer vd., 2014: 159; Kriegler vd., 2014: 403,404,405).

SSP senaryolarının da geleceğin keşfedilmesini amaçlayan basit bir çalışmanın ötesinde demografi, ekonomi, iklim değişikliği mücadele politikaları ve iklim modeli alanlarına yayılmış bileşenleri ile çok boyutlu ve büyük bir senaryo seti olduğu gözden kaçırılmamalıdır. SSP içinde altı adet entegre iklim-ekonomi değerlendirme modeli, beş adet ana referansa (temsili ya da işaretçi) senaryo, on dokuz adet alt (işaretçi olmayan) senaryo, dört (daha sonrasında sayısı yediye yükseltilecek olan) uzun dönem ışınımsal zorlama değeri, seksen bir adet azaltım senaryosu ve altı adet entegre ekonomi-iklim modeli bulunmaktadır. SSP senaryolarının başlıca sosyoekonomik değişkenlerini küresel ve bölgesel düzeyde oluşturulan yaş, cinsiyet ve eğitime göre detaylandırılmış nüfus miktarı, şehirleşme oranı ve milli gelir düzeyleri oluşturmaktadır. Bununla birlikte, senaryolar içinde sera gazı emisyon ve yoğunluk miktarları, emisyon azaltım maliyetleri ilgili değerlendirmeler (toplam tüketim kaybı ve karbon fiyatı), enerji sistemleri (toplam birincil enerji arzı ve kaynak dağılımı), arazi kullanımı, ışınımsal zorlama, sıcaklık artışı ve hava kirliliği ile ilgili veriler de yer almaktadır. SSP senaryolarında, ülkeler tarafından halihazırda benimsenenlerin ötesinde, iklim değişikliği ile mücadele için ortaklaşa herhangi bir uluslararası çabanın yokluğunda ortaya çıkabilecek temel gelecek alternatifleri de betimlenmektedir (Riahi vd., 2017: 155).

Görsel 3. Paylaşılan Sosyoekonomik Patikalar (SSP) ve Temel Varsayımları
Kaynak: (Riahi vd., 2017: 157; Van Vuuren, 2014: 6,15'ten yararlanılarak hazırlanmıştır.)

HİDP'nin iklim değişikliği değerlendirme raporları kronolojisinde RCP senaryoları 2013 yılında yayımlanan beşinci iklim değerlendirme raporundaki iklim değişikliği projeksiyonlarının dayanağını oluşturmuştur (Taylor vd., 2012: 485,486). İlk versiyonu 2016 yılında tamamlanan SSP senaryoları ise beşinci değerlendirme raporuna yetişmemiş; Paris Anlaşması ile bağlantılı olarak hazırlanan *1,5 ° C Küresel Isınma Özel Raporu* ve *Altıncı Değerlendirme Raporu* gibi çalışmalardaki iklim değişikliği projeksiyonlarının dayanağını oluşturmuştur. SSP senaryo çalışmalarına, Paris Anlaşması'ndaki 1,5 ° C'lik sıcaklık hedefinin belirlenmesinden önce başlanması dolayısıyla 2100 yılı için uzun dönemli iklim hedefi olarak ışınımsal zorlama değerlerinin 2,6, W/m^2, 4,5 W/m^2 ve 6,0 W/m^2 olduğu alternatifler seçilmiştir (Riahi vd., 2017: 156).

Görsel 3'te SSP senaryo seti özetlenmektedir. Sırasıyla *sürdürülebilir gelişme* ve *fosil kaynaklı gelişme* olarak isimlendirilen SSP1 ve SSP5 anlatılarının iklim değişikliğinin azaltılması boyutunda iki uç alternatifi oluşturduğu söylenebilir. *Bölgesel rekabet* isimli SSP3, ülkeler arasındaki siyasi rekabet, ulusalcılık ve bölgeselliğin yükseldiği, çevre koruma isteğinin yerini materyal tüketimin aldığı senaryodur. *Eşitsizlik* olarak isimlendirilen SSP4 anlatısında, ülkeler

arasındaki gelir eşitsizliklerinin artacağı, teknolojik gelişmenin yavaşlayacağı, nüfus artışının ise hızlı olacağı varsayılmaktadır. *Orta yol* isimli SSP2'nin temel varsayımı, sosyoekonomik değişkenlerdeki tarihsel eğilimin gelecekte de devam edeceğidir. SSP anlatı isimleri kullanılan *patika* ya da *yol* ifadeleriyle de ilişkilendirilmektedir. Örneğin, ekonomik büyümenin öncellendiği SSP5 alternatifi, *otoyol*, sürdürülebilir gelişme odaklı SSP1, *yeşil yol*, bölgesel rekabetin ön plana çıktığı SSP3 anlatısı, *taşlı yol*, küresel eşitsizliğin vurgulandığı SSP4, *bölünmüş yol*, ve son olarak geçmişteki eğilimlerin gelecekte de devam edeceğinin varsayıldığı SSP2 anlatısı ise *orta yol* olarak isimlendirilmektedir (O'Neill vd., 2017: 172-175).

Eğitim ve sağlığa yapılan yüksek yatırım miktarı, hızlı teknolojik gelişme, yüksek ekonomik büyüme oranı, yerel ve küresel düzeyde iyi işleyen kurumlar ve artan uluslararası işbirliği, iyimser geleceğin ana bileşenlerini oluşturmaktadır. SSP1 ve SSP5 anlatıları, senaryo seti içinde sosyoekonomik açıdan iyimser geleceği temsil etmektedir. SSP5, fosil yakıt kaynaklı teknolojik gelişme ve ekonomik büyümeyi, SSP1 ise çevre koruma bilinci ve sürdürülebilirlik ilkesini merkeze almaktadır. SSP3 ve SSP4 anlatılarında, eğitim ve sağlık yatırımlarının düşük kaldığı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki gelir farkının ve ülkeler arasındaki eşitsizliklerin ön plana çıktığı varsayılmaktadır (Riahi vd., 2017: 157).

SSP senaryo çalışmalarında kabul edilen temel yaklaşıma (iklim değişikliği mücadele politikaları ve iklim değişikliğinin sosyoekonomik sistem üzerindeki etkisinin yokluğu) uygun şekilde başlangıç dönemine (farklı SSP anlatılarında 2005 yılındaki dünya birincil enerji arzı 445 ila 465 EJ olarak alınmaktadır) göre enerji arzında yükselmenin devam edeceği varsayılmaktadır. Toplam birincil enerji arzı, materyal odaklı olmayan sürdürülebilir gelişme, fosil yakıtlardan yenilenebilir enerji kaynaklarına doğru teknolojik dönüşüm ve enerji ile karbon yoğunluğunda azalmanın öngörüldüğü SSP1 anlatısında en düşük düzeydedir. Materyal yoğun bir yaşam biçimi, statü tüketimi, et yoğun diyet, genişleyen turizm sektörü ve artan coğrafi hareketliliğin ön plana çıktığı SSP5 anlatısında ise 2100 yılındaki toplam birincil enerji arzı senaryo başlangıç dönemine göre dört katına yükselmektedir. SSP anlatıları mümkün olduğunca ayrı gelecekleri betimlemek amacıyla hazırlandıkları için bu değerler normal karşılanmalıdır. Örneğin, 2100 yılında SSP5 anlatısındaki toplam kömür arzı 888 EJ ile senaryo başlangıç dönemindeki toplam enerji arzının neredeyse iki katıdır.

Çizelge 5. SSP Senaryoları 2010 ve 2100 Yılı Karşılaştırma Endeksi

	Azaltım Zorluğu		
	Düşük	**Orta**	**Yüksek**

	SSP1	**SSP4**	**SSP2**	**SSP3**	**SSP5**
Işınımsal Zorlama (W/m^2)	5,0	6,4	6,5	7,2	8,7
CO_2 Emisyonları Endeks (2010 = 100)	84	136	262	253	396
Çevresel Etki Denkliği Endeks (2010 = 100)	**SSP1**	**SSP4**	**SSP2**	**SSP3**	**SSP5**
Nüfus	101	135	132	183	107
Kişi Başına Gelir	821	390	607	227	1426
Enerji Yoğunluğu	17	34	34	52	21
Karbon Yoğunluğu	59	76	97	117	121
Fosil Kaynakların Birincil Enerji Arz Payı (%)	55	70	77	83	84
Enerji Sistemi Endeksi (2010 = 100)	**SSP1**	**SSP4**	**SSP2**	**SSP3**	**SSP5**
Elektrik Enerjisi	392	313	515	349	654
Ulaşım	143	228	275	218	450
Katı Yakıtlar	63	89	191	217	16

Not: Katı yakıtlar kömürün doğrudan endüstriyel ve modern biyo yakıtların endüstriyel ve hane halkları tarafından kullanımını da kapsamaktadır.
Kaynak: (Bauer vd., 2014: 327'den yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Çizelge 5'te genel bir değerlendirme yapılabilmesine yardımcı olmak amacıyla SSP temsili senaryoları için 2010 ve 2100 yılları için bir karşılaştırma (2010 değerlerinin 100 olarak alındığı) endeksi hazırlanmıştır. Çizelge 5'te ayrıca SSP senaryoları, seçili ışınımsal zorlama değerleriyle eşleştirilmiştir. Işınımsal zorlama değerleri sanayi öncesi döneme göre 2100 yılındaki toplam ışınımsal zorlama miktarını vermektedir. Senaryo anlatılarında kabul edilen varsayımlardan yola çıkıldığında, küresel ısınma ve iklim değişikliğinin azaltılmasına yönelik politikaların genel çerçevesini çizmek mümkündür. Görüldüğü gibi, büyük nüfus, yüksek gelir, ulaşım, fosil yakıt kullanımına yönelim ve özellikle kömürün enerji sistemindeki ağırlıklı rolü, emisyon indirimleri konusundaki zorlukların artmasına yol açan temel faktörler olarak ön plana çıkmaktadır. Elektrik enerjisinin enerji sistemi içindeki payının göreli olarak artması emisyon indirimleri açısından olumlu bir gelişme olarak kabul edilebilir. Katı yakıtların enerji sistemi içindeki rollerinde ortaya çıkan çeşitlilik ise yenilenebilir olarak kabul edilen biyo yakıtlardan kaynaklanmaktadır. Modern yenilenebilir enerji kaynaklarına ek olarak biyo yakıtların enerji sistemindeki rollerinin arttırılmasının ise fosil yakıtların enerji sistemindeki paylarının azaltılmasına katkı yapması beklenmektedir.

SONUÇ

İklim değişikliği senaryo ve projeksiyonlarında yalnızca fiziksel iklim sistemi (sıcaklık, deniz seviyesinde yükselme, buz tabakalarında erime vb.) verilerine odaklanıp sosyal ve ekonomik değişkenlerin göz ardı edilmesi; gelecekteki iklim değişikliğinin insan karar ve davranışlarından, sosyal, ekonomik ve ekolojik varsayımlardan bağımsız olduğunun düşünülmesi doğru değildir. Sosyo-ekonomik ve iklim değişkenleri arasındaki karşılıklı

etkileşimin varlığı gözden kaçırılmamalıdır. İklim değişikliği senaryo ve projeksiyonlarının bilimsel tanımları, dikkate alınması gereken diğer bir önemli noktadır. Senaryolar, geleceğin nasıl şekilleneceğine dair yapılan belirli varsayımlara dayalı olarak hazırlanmaktadır. İklim değişikliği projeksiyonları ise gelecek öngörülerinden ziyade, senaryo değişkenleri ve iklim modelleri parametrelerine dayalı olarak oluşturulan gelecek tasvirleri olarak görülmelidir. Diğer yandan senaryo çalışmalarının bütünlük içinde ele alınması da gerekmektedir. Senaryo setleri içindeki en uç varsayımların seçilerek öngörülerde bulunmanın çok doğru olmadığı kabul edilmelidir.

Sonuç itibarıyla atmosfere bırakılan toplam sera gazı emisyonu miktarı, nüfus artışı, ekonomik büyüme, enerji kullanımı ve teknolojik gelişmelerin bir fonksiyonu olarak görülmelidir. Bu açıdan, senaryo ve projeksiyonların yapıldığı dönem boyunca iklim sistemi ile ilgili değişkenlerin yanı sıra sosyal ve ekonomik koşulların da değişmesinin gereği açıktır. Gelecek yıllarda enerji kaynaklı karbon emisyonlarında bir yükselme ortaya çıkacaksa ekonomi, bu emisyonları üretecek şekilde büyümeye ve enerji (enerji sisteminin fosil yakıt ağırlıklı kaldığı varsayımıyla) tüketmeye devam etmelidir. Ekonomik büyümenin ardından yalnızca iklim değil, hayat standartlarının değişmesi gerektiği açıktır. Fosil yakıtların enerji sistemi içindeki rolleri dikkate alındığında, ekonomik büyüme olmadan sera gazı emisyon miktarında artış, emisyon miktarında artış olmadan da iklim değişikliği projeksiyon sonuçlarının ortaya çıkması mantıksal olarak mümkün değildir. Sosyo-ekonomik değişkenler ile iklim göstergeleri arasındaki etkileşim, iklim göstergelerindeki değişimin gelir ve teknoloji düzeyi açısından da ele alınması gerektiğine işaret etmektedir. Atmosferdeki karbondioksit yoğunluğunun iki katına çıktığı bir dünya, kişi başına gelirin bugünden çok daha yüksek olduğu bir dünya olmalıdır. Bu paradoksal sonuç, iklim senaryo ve projeksiyonlarının geleceğin bilinemezliği ışığında ve ihtiyatla değerlendirilmesinin gereğine dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

Bauer, N., Calvin, K., Emmerling, J., Fricko, O., Fujimori, S., Hilaire, J., Eom, J., Krey, V., Kriegler, E., Mouratiadou, I., de Boer, H.,S., Van den Berg, M., Carrara, S., Daioglou, V., Drouet, L., Edmond, J. E., Gernaat, D., Havlike, P., Johnson, N., Klein, D., Kyleb, P., Marangoni, G., Masui, T., Pietzcker, R. C., Strubegger, M., Wise, M., Riahi, K., & Van Vuuren, D. P. (2014). Shared socio-economic pathways of the energy sector-quantifying the narratives, *Global Environmental Change*, 42: 316-330.

Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) (1990). *Climate change: The IPCC scientific assessment*, Cambridge, Cambridge University Press.

IPCC (1992). Climate change 1992: The supplementary report to the IPCC scientific assessment, https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/05/ipcc_wg_I_1992_suppl_report_full_report.pdf, (Erişim Tarihi: 11.12.2023).

IPCC (1996). *Climate change 1995: The science of climate change*, Cambridge, Cambridge University Press.

IPCC (2001). *Climate change 2001: The scientific basis*. Cambridge, Cambridge University Press.

IPCC (2013). *Climate change 2013: The physical science basis*, Cambridge, Cambridge University Press.

Jacobson, M. Z. (2005). *Fundamentals of atmospheric modelling*, 2. Edition, Cambridge & New York, Cambridge University Press.

Kriegler, E., O'Neill, B. C., Hallegatte, S., Kram, T. Lempert, R. J., Moss, R. H., & Wilbanks, T., (2012). The need for and use of socio-economic scenarios for climate change analysis: a new approach based on shared socio-economic pathways, *Global Environmental Change*: 1-16.

Kriegler, E., Edmonds, J., Hallegatte, S., Ebi, K.L., Kram, T., Riahi, K., Winkler, H., & Van Vuuren, D. P. (2014). A new scenario framework for climate change research: the concept of shared policy sssumptions, *Climatic Change*, 2014(122): 401-414.

Leggett, J., Pepper, W. J., & Swart, R. J. (1992). Emissions scenarios for the IPCC: an update in climate change 1992: the supplementary report to the IPCC scientific assessment**,** Ed by J.T Houghton, B.A. Callander and S. K. Varney, https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/05/ipcc_wg_I_1992_suppl_report_full_report.pdf, (Erişim Tarihi: 11.12.2023).

Moss R., Babiker, M., Brinkman, S., Calvo, E., Carter, T., Edmonds, J., Elgizouli, I., Emori, S., Erda, L., Hibbard, K., Jones, R., Kainuma, M., Kelleher, J., Lamarque, J. F., Manning, M., Matthews, B., Meehl, J., Leo, M., Mitchell, J., Nakicenovic, N., O'Neill, B., Pichs, R., Riahi, K., Rose, S., Runci, P., Stouffer, R., Van Vuuren, D. P., Weyant, J., Wilbanks, T., Van Ypersele, J. P., & Zurek, M. (2008). Towards new scenarios for analysis of emissions, *Climate Change, Impacts, and Response Strategies. Technical Summary*, Geneva, Intergovernmental Panel on Climate Change.

Nakicenovic, N., Alcamo, J., Davis, G., de Vries, B., Fenhann, J., Gaffin, S., Gregory, K., Griibler, A., Jung, T.Y., Kram, T., La Rovere, E.L., Michaelis, L., Mori, S., Morita, T., Pepper, W., Pitcher, H., Price, L., Riahi, K., Roehrl, A., Rogner, H.H., Sankovski, A., Schlesinger, S., Shukla, P., Smith, S., Swart, R. Van Rooijen, S., Victor, N., & Dad, Z. (2000). Special report on emissions scenarios, https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/03/emissions_scenarios-1.pdf, (Erişim Tarihi: 10.12.2023).

O'Neill, B. C., Kriegler, E., Ebi, K. L., Benedict, E. K., Riahi, K., Rothman, D. S., Van Ruijven, B. S., Van Vuuren, D. P., Birkmann, J., Kok, K., Levy, M., & Soleckim, W. (2017). The roads ahead: narratives for shared socioeconomic pathways: describing world Futures in the 21st century, *Global Environmental Change*, 42: 169-180.

Rahmstorf, S. & Schellnhuber, H. J. (2020). *İklim değişikliği teşhisi tahmini çözümü*, Çev. Hülya Kaya, İstanbul, Runik Kitap.

Riahi K., Van Vuuren, D.P., Kriegler, E., Edmonds, J., O'Neill, B.C., Fujimori, S., Bauer, N., Calvin, K., Dellink, R., Fricko, O., Lutz, W., Popp, A., Cuaresma, J.C., Samir, K.C., Leimbach, M., Jiang, L. Kram, T., Rao, S., Emmerling, J., Ebi, K., Hasegawa, T., Havlik, P., Humpenöder, F., Da Silva, L.A., Smith, S., Stehfest, E., Bosetti, V., Eom, J., Gernaat, D., Masui, T., Rogelj, J., Strefler, J., Drouet, L.,

Krey, V., Luderer, G., Harmsen, M., Takahashi, K., Baumstark, L., Doelman, J.C., Kainuma, M., Klimont, Z., Marangoni, G., Campen, H.L., Obersteiner, M., Tabeau, A., & Tavoni, M. (2017). The shared socioeconomic pathways and their energy, land use, and greenhouse gas emissions implications: An overview, *Global Environmental Change*, 42(2017): 153-165.

Taylor, K. E., Ronald, S., & Meehl, G. E. (2012). An overview of CMIP5 and the experiment design, *Bulletin of American Meteorological Society*: 485-498.

Van Vuuren, D.P., Edmonds, J., Kainuma, M., & Riahi, K. (2011). The representative concentration pathways: an overview", Climatic Change,109(1–2): 5-31.

Van Vuuren, D. P. (2014). SSP/RCP-based scenarios: implementation, https://iiasa.ac.at/web/home/about/events/8.detlef.ssps_2.pdf, (Erişim Tarihi: 24.10.2023).

EŞİTSİZLİKLERLE MÜCADELEDE İNSAN HAKLARI SAVUNUCUSU OLAN SOSYAL HİZMETİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF SOCIAL WORK AS A HUMAN RIGHTS DEFENDER IN THE FIGHT AGAINST INEQUALITIES

Dr., GÖRKEM KELEBEK KÜÇÜKARSLAN [1]
[1] Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, gkelebek@cumhuriyet.edu.tr
ORCID 0000-0002-8280-1092

ÖZET
Sosyal hizmet mesleği ihtiyaç ve sosyal adalet kavramları ile iç içe olan bir meslektir. İhtiyaçlar, bulundukları psiko-sosyal-ekonomik-coğrafi biçimlere göre şekillenmektedirler. Sosyal hizmetin bireylerin ihtiyaçlarını sağlarken hak temelli bir bakış açısı üzerinden hizmet sunması adaleti ve sosyal adaleti sağlamak adına önemli bir yerde durmaktadır. Sosyal adalet, toplum içinde ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi yönden yoksun kişilerin toplum tarafından korunması olarak kısaca tanımlanabilmektedir.
Sosyal hizmet yardım ve gönüllük üzerinden ilerleyen bir meslek olmasına karşın gelişiminde ve profesyonelleşme sürecinde genelci bakış açısını ele alarak mikro-mezzo-makro boyutlarda hizmet sunmuştur. Bireylerin iyilik halini önemseyen meslek, insan hakları temelinde müdahaleler yapmış ve ihlaller noktasında mücadele safhasında da yer almıştır. Bireylerin haklarını koruyamadıkları alanlarda savunuculuk rolünü, köprü görevini üstlenmekte ve bireyin iyilik halini önemseyerek eyleme geçmektedir. Sosyal hizmetin sahip olduğu, bilgi-beceri-değer üçgeni çerçevesinde insan haklarını savunarak, rehberlik yapmaktadır. Aynı zamanda sosyal hizmet uzmanı arabuluculuk yaparak, bireyin hakkının tehlikeye düştüğü durumlarda grubu koruyarak öncülük etmektedir. Sosyal hizmetin insan haklarını korumada, müdafaa etmede ve bunu sürdürmede aynı zamanda politikada uygulayabilme görev, rol ve sorumlulukları olan sosyal hizmet uzmanı adaletsiz bir yapı üzerine edilmiş evren içerisinde kimi zamanlarda hak ihlallerine maruz kalabilmektedir. İnsan onuruna yaraşır, bireyin katkı ve katılım sağlayabileceği bir hizmetinin olması mesleğin tanımı ile de birebir örtüşmektedir. Sosyal hizmetin bulunduğu konum itibari ile politiktir. Burada sosyal hizmet hem politikaların geliştirilmesi hem de uygulanmasında insan haklarını temel alarak ilerlemeleri, kaynakları adil dağıtmalı, ayrımcılık karşıtı değerleri benimsemeleri gerekmektedir.
Bu çalışmada, sosyal hizmetin doğuşuna ve gelişimine kısa bir giriş yapılarak nasıl insan hakları mesleği olduğu olgusuna vurgu yapılacaktır. Aynı zamanda sosyal hizmetin insan haklarını korumadaki yeri değerlendirilecektir.
Anahtar Kelimeler: Sosyal hizmet, insan hakları, sosyal adalet.

ABSTRACT
Social work is a profession intertwined with the concepts of need and social justice. Needs are shaped according to their psycho-social-economic-geographical forms. The fact that social work provides services from a rights-based perspective while providing the needs of individuals stands in an important place in order to ensure justice and social justice. Social justice can be briefly defined as the protection of economically, socially, culturally and politically deprived people by the society.
Although social work is a profession that progresses through assistance and volunteerism, it has provided services in micro-meso-macro dimensions by taking a generalist perspective in its development and professionalization process. The profession, which cares about the well-being of individuals, has made interventions on the basis of human rights and has also taken part in the struggle phase at the point of violations. In areas where individuals cannot protect their

rights, it assumes the role of advocacy, bridge duty and takes action by caring about the well-being of the individual. It provides guidance by defending human rights within the framework of the knowledge-skills-values triangle of social work. At the same time, the social worker mediates and leads by protecting the group in cases where the individual's rights are jeopardized. The social worker, who has the duties, roles and responsibilities of social work in protecting, defending and maintaining human rights, as well as implementing it in policy, may sometimes be exposed to violations of rights in a universe built on an unjust structure. Having a service that is worthy of human dignity and in which the individual can contribute and participate is in line with the definition of the profession. Social work is political in terms of its position. Social work should proceed on the basis of human rights in both the development and implementation of policies, distribute resources fairly, and adopt anti-discrimination values.
This study will provide a brief introduction to the birth and development of social work and emphasize how it became a human rights profession. At the same time, the place of social work in protecting human rights will be evaluated.
Key Words: Social work, human rights, social justice.

1. GİRİŞ

Sosyal hizmet mesleği ihtiyaç ve sosyal adalet kavramları ile iç içe olan bir meslektir. İhtiyaçlar, bulundukları psiko-sosyal-ekonomik-coğrafi biçimlere göre şekillenmektedirler. Kültürel bağlamlarla şekillenen ihtiyaçlar, bireyin isteklerine göre şekillenmemekte, gereksinimler üzerinden kendini gerçekleştirmektedir. Sosyal hizmetin bireylerin ihtiyaçlarını sağlarken hak temelli bir bakış açısı üzerinden hizmet sunması adaleti ve sosyal adaleti sağlamak adına önemli bir yerde durmaktadır. Sosyal adalet, toplum içinde ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi yönden yoksun kişilerin toplum tarafından korunması olarak tanımlanabilir. Sosyal hizmet yardım ve gönüllülük üzerinden ilerleyen bir meslek olmasına karşın gelişiminde ve profesyonelleşme sürecinde genelci bakış açısını ele alarak mikro-mezzo-makro boyutlarda hizmet sunmuştur. Bireylerin iyilik halini önemseyen meslek, insan hakları temelinde müdahaleler yapmış ve ihlaller noktasında mücadele safhasında da yer almıştır.
Sosyal hizmetin sahip olduğu, bilgi-beceri-değer üçgeni çerçevesinde insan haklarını savunarak, rehberlik yapar. Aynı zamanda SHU arabuluculuk yaparak, bireyin hakkının tehlikeye düştüğü durumlarda grubu koruyarak öncülük etmektedir. Diğer bir yandan, sosyal hizmetlerden yararlanan müracaatçıların çoğu dezavantajlı bireyler olmaktadır. Bu gruplar ile çalışırken; etiketlemeden, ahlakçı bir tutum sergilemeden, müracaatçının kararını destekleyerek hizmet sunumu yapılması önemlidir. İnsan onuruna yaraşır, bireyin katkı ve katılım sağlayabileceği bir sosyal çalışma hizmetinin olması mesleğin tanımı ile de birebir örtüşmektedir. Sosyal hizmetin bulunduğu konum itibari ile politiktir. Burada sosyal hizmet hem politikaların geliştirilmesi hem de uygulanmasında insan haklarını temel alarak ilerlemeleri, kaynakları adil dağıtmalı, ayrımcılık karşıtı değerleri benimsemelidir.
Bu çalışmada, sosyal hizmetin doğuşuna ve gelişimine kısa bir giriş yapılarak nasıl insan hakları mesleği olduğu olgusuna vurgu yapılacaktır. Aynı zamanda sosyal hizmetin insan haklarını korumadaki yeri değerlendirilecektir.

2. SOSYAL HİZMETİN TARİHÇESİNDE İNSAN HAKLARININ ROLÜ

2.1. Sosyal Hizmetin Kısa Tarihçesi

Sosyal hizmetin resmi kayıtlar ile bir meslek olarak doğuşundan önce, insanların ihtiyaçları farklı bir biçimde sağlanmaktadır. Aydınlanma dönemine kadar, din insanlara hizmet sunmada önemli bir yer tutmaktadır. Din ve değerler aracılığı ile çoğunlukla yoksullara yönelik sosyal yardımlar temelinde ilerlemiştir. Fakat daha sonra aydınlanmanın insan aklı üzerine vurgusu, hakların gerekliliğine de zemin oluşturmuştur. Batı temelli oluşan aydınlanma, Hobbes, Locke, Rousseau, Kant ve Mill gibi filozofların da önemli bir katkısı ile insan haklarını düşüncelerin

içerisinde yerleştirmiştir. Sosyal hizmetin tarihine baktığımızda, insan haklarına erişimin kısıtlı ve sorunlu olduğu yerlerde ortaya çıktığı görülmektedir. Kongar (1978, s.11) sosyal hizmet mesleğinin iki temelden doğduğunu ve bunların; kapitalist dönemde hızla kalkınan ülkelerin toplumsal refah açısından sorunları sarmak ve insancıl amaçları ortaya koymaktadır. Her iki nokta da birbirini beslediğini fakat sosyal hizmetin birey odaklı olduğunu düşünenler için sosyal hizmet sosyo-ekonomik yapı içinde bireylerin sorunlarını çözmek (Acar ve Çamur Duyan, 2003) olduğuna vurgu yapılmıştır. Sosyal hizmet mesleği, sosyal refah kurumunun işlevsellik kazanması sonucu ortaya çıkmıştır (Kut, 1988, 3). Sosyal hizmet, bireylerin karşılaştığı buhranlardan uzaklaşmak ve kişinin refah seviyesini artırmak için insan haklarının savunucusu mesleği olarak ortaya çıkmıştır. Ne yazık ki, sosyal hizmetin bir meslek olarak var olması pek de kolay olmamış, belirli güçlüklerle karşılaşılmıştır. Bu güçlükler Acar ve Çamur Duyan (2003)'a göre; mesleğin sosyal yardım ve toplumsal dayanışmanın mesleğin kökünde olması ve de tanımlanma zorluğu olarak aktarılmaktadır.

ABD'de 1980'li yıllar içerisinde sosyal hizmet mesleği tam da ekonomik kriz nedeniyle başlayan hayırseverlik teşkilatlanmaları başlaması sosyal hizmeti de geliştirmiştir. Daha sonra ise tıp alanına dahil olan sosyal hizmet uzmanları, sayının artmasına ve eğitim gereksinimine sebebiyet vermiştir. Açılan yaz okulları ile sosyal hizmetin okullaşmasına dayanak sağlamıştır. İngiltere'de 1890'larda gönüllüler için açılan kuramsal ve uygulamalı dersleri kapsayan kurslar, bu eğitimin ilk işaretlerini oluşturmuştur. Aynı yıllarda Almanya'da Alice Solomon öncülüğünde açılan benzer amaçlı kurslar ile 1898'de New York'ta açılan yaz okulu ve Şikago'da Hull House önderlerinin girişimleri de eğitimin ilk uygulamaları arasında sayılmaktadır. Bu gelişmelerin ardından 1899'da Hollanda'nın Amsterdam kentinde bir grup sosyal reformcunun ilk sosyal hizmet okulunu açtığı görülmektedir (Koşar ve Tufan, 1999, s.1 akt. Karataş ve Erkan, 2002, s.112). 1919 yılına kadar on yedi okul Amerikan Sosyal Hizmet Okulları Birliği'ni (AASSW) oluşturmuştur. Bu okullaşmaya önemli bir katkıyı da Mary Richmond koymuştur. 1915 yılında Abraham Flexner ise Ulusal Hayırseverlik ve Islah Konferansı'nda 'sosyal hizmet bir meslek midir?' sorusuna yanıt aramış ve eksiklikleri belirtmiştir. Bu konuşma, sosyal hizmetin meslekleşmesinde önemli bir yerde durmaktadır.

1922 yılında I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile de sosyal hizmet farklı alanlarda gelişim göstermiştir. Özellikle savaş buhranından etkilenen orduda nöro-klinik psikiyatri klinikleri oluşturularak sosyal kişisel çalışma psikiyatrik sosyal hizmetin temelini atmıştır. Aynı zamanda psiko-sosyal ve ailelere yönelik ekonomik destek hizmetinin sunumu da önemli bir yerde durmuştur. Eş zamanda oluşturulan yerleşim merkezleri (settlement house) grup çalışmalarının sosyal hizmet uzmanları tarafından eğitici ve geliştirici olarak ortaya çıkmasına da olanak sağlamıştır. 19. Yüzyılda ihtiyaçların çeşitlenmesi ve yeni sorun alanlarının da ortaya çıkması nedeniyle toplum örgütlenmesinin en temel yapı taşı olan yerleşim merkezleri (ilki Toynbee Hall, 1884) kentleşme ve sanayileşmesinin insan üzerindeki etkileri ve ihtiyaçları çerçevesinde yoksul mahallelere konumlanmıştır. Buradaki amaç, sanayi kentlerine göç eden bireylerin toplum içerisinde yer almaları ve komşuluk ilişkilerini geliştirmek olmuştur. Gelişen sosyal hizmet mesleği, örgütlenme girişimlerinin doğuşuna da dayanak hazırlamıştır. Sosyal hizmet, savaş sonrası rahatlama ve sosyal hizmet eğitimi ve çalışması için yeni alanlar açmak için yeniden yapım sürecine girmiştir (Kendall, 1978).

1956'da Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW) kurulmuştur. 1960'lı yılların, toplumsal haklar için mücadele bilincinin geliştiği, Batılı sanayileşmiş ülke ekonomilerindeki genişleme eğiliminin refah düzeyine belirgin bir biçimde yansıdığı bir dönem olması, "sosyal refah hizmetlerine" duyulan gereksinimi karşılamak yönünde daha bilimsel açılımları olanaklı kılıyordu. İşte bu ve benzeri gelişmelerin bir araya gelmesi sosyal hizmet eğitiminin Batılı ülkelerin "çevresinde yer alan" Türkiye gibi ülkelerde de başlamasında etkili

olmuştur. Burada içsel dinamiklerle dışsal dinamiklerin, süreci birlikte yönlendirdiğini söylemek (Karataş, 2002) doğru bir zeminde duracaktır.

2.2. Sosyal Hizmet ve İnsan Haklarının Beraber Değerlendirilmesi

Sosyal hizmetlerin devletin görev ve sorumluluk anlayışı içinde etkin bir biçimde örgütlenmesi ve bu arada sosyal hizmet mesleğinin ortaya çıkışı da bu sürecin ürünüdür (Karataş, 2002). Yıllar içerisinde kapsamında ve tanımında değişiklikler barındırmıştır. IFSW'nin güncel olarak paylaştığı sosyal hizmet tanımı ise şudur;

> "Sosyal hizmet sosyal değişimi ve gelişimi, toplumsal bağlılığı ve insanları güçlendiren (ekonomik, politik, sosyal, eğitimsel, cinsiyet ya da ruhsal yönlerden birey ve cemiyetleri geliştiren) ve özgürleştiren uygulama bazlı meslek ve akademik disiplindir. Adli prensipler, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıkları kabul etme sosyal hizmet için merkezdir. Sosyal hizmet teorileri ile desteklenen, sosyal bilimler, insanlık ve yerel bilgiler, sosyal hizmet yapıları ve insanları birleştirerek hayat zorluklarını tespit eder ve esenliği geliştirir." http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/

Tanımdan anlaşıldığı sosyal hizmet bir insan hakları mesleğidir. Kendini hak, eşitlik, özgürlük, hürriyet, adalet, hukuk gibi insan savunuculuğunu ve refahını destekleyen kavramları ile ifade etmektedir.

Hak temelli yaklaşım içerisinde insan hakkını savunuculuk ve koruyuculuk rolünü sosyal hizmet mesleği temel hakların hiçbir ayrım yapılmaksızın desteklenmesini ve uygulanılmasını sağlamaktadır. Dean (2009, s.5), savunuculuk ile ilgili yetkinlikleri; a) müracaatçının güçlendirilmesi, b) müracaatçı savunuculuğu, c) toplum ortaklığı ve d) sistem savunuculuğu çerçevesinde ele almaktadır. Bu sınıflandırmaya göre; insanların, örgütlerin veya toplumların kendi yaşamları üzerinde kontrol yetisine sahip olabilmeleri olarak tanımlanan müracaatçının güçlendirilmesi; güçsüz veya marjinal birey, kuruluş veya grupların kendi yaşamlarındaki güçlü yönlerin farkına vardıkları, yaşamları üzerinde makul düzeyde kontrol kazanabilmeleri için kullanabilecekleri becerilerini ve kapasitelerini geliştirdikleri ve aynı zamanda aktif olarak toplumda başkalarının güçlendirilmesine destek oldukları süreci açıklamaktadır. Sosyal savunuculuk kapsamında güçlendirme, genel anlamıyla müracaatçının öz-yeterliliğinin artırılmasından çok, müracaatçının sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve sosyo-politik bağlamda daha özel olarak değerlendirilmesine vurgu yapmaktadır.

İnsan hakları perspektifinden bakıldığında, sosyal hizmet insan haklarının güçlendirilmesi ve güç ilişkileri ile doğrudan ilgilidir (NASW, 2009). Sosyal hizmet ve insan hakları arasındaki bağlantı 1968 yılında Uluslararası Sosyal Kalkınma Konferansında; sosyal hizmetin insan onuru ve değeri üzerine inşa edilmesine değinilmiştir. Her insanın bir değeri vardır bakış açısı hakimdir.

Son olarak ise; NASW (2009) insan haklarını sosyal hizmette uygulayabilmek için bir meslek elemanının aşağıdaki görevleri yerine getirmesini önermektedir. Bunlar;

- İnsan hakları evrensel bildirgesinin yanı sıra uluslararası sözleşmelere destek sağlamalı (Ör: CEDAW)
- Çocuk haklarını ihlal eden insan hakları konusunda farkında olmalı ve bilinçlendirme yapmalı
- Kırılgan grubun insan haklarını savunmalı (Ör: ırk,etnisite, cinsiyet, engellilik...)
- Tüm bireylerin sağlık refahı için belirli bir yaşam standarta ulaştırmalı ve bunu korumalı
- Ölüm cezasının kaldırılmasını savunmalı
- Devlet ve sivil toplum arasında iş birliği sağlamalı,
- İşkenceyi ortadan kaldırmak için savunuculuk yapmalı,
- İnsan hakları ve ahlaki değer ile tutarlı politikaları desteklemelidir.

Ayrıca ulusal ve uluslararası belgeler hakların korunmasında önemli bir yerde durmaktadır. Belgeler, başka faydaları ile birlikte, her şey den önce önemli bir moral gücü taşımaktadır ve

belli bir politik bir konumun savunuculuğunun yapılması ve eylemci kampanyaların bir parçası olarak önemli etkilere sahip olabilirler. Bu bağlamda, sosyal hizmet uygulamasında müracaatçıların hak ihlallerin ortaya konulmasında ciddi şekilde işe yarayan dokümanlardır (Ife, 2017, s.185). Burada vurgulanması gereken nokta, her alanda ve her gruba yönelik olarak gerekli ulusal ve uluslararası belgeler oluşturulsa da insan hakları ihlalleri devam etmektedir. Unutulmamalıdır ki bu belgeler bir dayanak oluştursalar da eyleme geçmeden bir kazanılmış elde ettirmeyecektir.

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

İnsan hakları söylemi doğası gereği, bir umut söylemidir. Yalnızca neyin yanlış olduğu üzerinde durmaz, ayrıca neyin doğru olduğuna nereye doğru yol aldığımıza ve insan idealine ilişkin bir görüş sunmaktadır. İnsan hakları, daima gelişmekte olan bir süreçtir. Sosyal hizmet uygulamasının, değer temeli içinde tüm insan haklarını barındırmasını göz önünde bulundurulunca sosyal hizmetin insan hakları mesleği olması da kaçınılmaz bir yerde durmaktadır. İnsan haklarının herkese eşit ve adaletli bir şekilde erişebilmesi için sosyal hizmet mesleği önemli bir yerde durmaktadır. Özellikle dezavantajlı grupların sosyal adalete, eşitliğe, herkes ile eşit haklara erişime ulaşabilmesi için sosyal hizmet politikası, programları ve uygulamaları ile mümkündür.

KAYNAKÇA

Acar, H. ve Çamur Duyan, G. (2003). Dünyada Sosyal Hizmet Meslegĩnin Ortaya Çıkıs¸ı ve Gelis¸imi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14(1), 1-19.

Dean, J.K. (2009). Quantifying Social Justice Advocacy Competency: Development of The Social Justice Advocacy Scale. *Unpublished Ph.D. Thesis*, Georgia State University Department of Counse.

Karataş, K. (2002). İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet. *Değişen Türkiye'de İnsan Hakları Açısından Sosyal Hizmetler (*Ed. Karataş, K.) Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkez Yayını No: 006.

Karataş, K. ve Erkan, G. (2005). Türkiye'de Sosyal Hizmet Eğitiminin Tarihçesi. *Sosyal Hizmet Sempozyumu 2002: Sosyal Hizmet Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar* (Ed. Ümit Onat) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını No.: 17, Ankara,

Kendall, K.A. (1978). The IASSW from 1928–1978: A Journey of Remembrance. Kendall *Reflections on Social Work Education* (Ed. Kendall, K. A.). ss:170–91. New York: IASSW.

Kongar, E. (1978). *İnsani Yönlendirme ve Sosyal Hizmetler: Sosyal Çalışmaya Giriş*. 2. Baskı. H.Ü. Yayını: Ankara.

Ife, J. (2017). *İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet.* Ankara: Nika Yayınevi.

http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/ (Erişim tarihi: 23.12.2023)

http://nasw.org/ (Erişim tarihi: 23.12.2023)

FEMİNİST SOSYAL ÇALIŞMA BAKIŞ AÇISIYLA İNSAN TİCARETİNİ ANLAMAK

UNDERSTANDING HUMAN TRAFFICKING FROM A FEMINIST SOCIAL WORK PERSPECTIVE

Dr., GÖRKEM KELEBEK KÜÇÜKARSLAN [1]

[1] Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, gkelebek@cumhuriyet.edu.tr

ORCID 0000-0002-8280-1092

ÖZET

Küreselleşmenin etkisi ile artan sınırlar arası hareketler insan ticaretini önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kadınların ve çocukların içinde bulundukları risk, onları korunaksız ve kırılgan hale getirmektedir. Bir hak ihlali olan insan ticareti, kadına yönelik ihmal ve istismarın yoğun olarak yaşandığı alanlardan biridir. Her ne kadar yasal boyutta koruyucu ve önleyici hukuksal adımlar atılmış olsa da "modern kölelik" hala ciddi düzeyde varlığını sürdürmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Moldovya, Rusya, Ukrayna gibi ülkelerden çalışma umudu ile yola çıkan birçok kadın, insan ticareti pazarına düşmekte özellikle Ukrayna savaşından sonra da bu bölgeden ülkemize yönelik göç hareketleri devam etmektedir. Aynı zamanda Suriye'de meydana gelen iç savaşın, Suriyeli kadınları insan ticaretine zorladığı da bilinen bir başka gerçektir. Güney Asya'dan Avrupa'ya uzanan geniş bir coğrafyada kendini bulan insan ticareti pazarı, bölgesel olmaktan çok, küreselleşme yolunda hızla ilerlemektedir. "İnsan ticareti, kuvvet kullanarak veya kuvvet kullanma tehdidi ile veya diğer bir biçimde zorlama, kaçırma, hile, aldatma, nüfuzu kötüye kullanma, kişinin çaresizliğinden yararlanma veya başkası üzerinde denetim yetkisi olan kişilerin rızasını kazanmak için o kişiye veya başkalarına kazanç veya çıkar sağlama yoluyla kişilerin istismar amaçlı temini, bir yerden bir yere taşınması, devredilmesi, barındırılması veya teslim alınması" anlamına gelmektedir. Kısaca insan ticareti göçmenlerin ya da yaşam yerlerini değiştir(il)enlerin gittikleri yerlerde ağır emek ve beden sömürüsüne maruz kalmaları anlamına gelmektedir.

Kadınlar ve çocuklar, ataerkil toplumsal yapılar içinde hem göç öncesinde hem de göç sonrasında değersizleştirilme, güçsüzleştirilmeme ve sömürüye açık hale gelebilmektedirler. Ataerkil toplumsal yapı insan ticaretindeki eşitsizliği de göstermektedir. Özellikle kadınlar üzerindeki güç ve baskı, toplumsal cinsiyetin çok boyutlu olarak kendini göstermesine de zemin oluşturmaktadır. Türkiye'nin jeopolitik konumu nedeniyle transit bir ülke olmasından, özellikle 2003 yılından itibaren insan ticareti ile mücadelede çalışmalar yürütülse de cinsiyet körü tutum ve mağdur odaklı yaklaşım nedeniyle yeterli destek ve hizmet sunulamamaktadır. Bu nedenle bu çalışmada insan ticareti feminist sosyal çalışma perspektifiyle ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İnsan ticareti, kadın ticareti, feminist sosyal çalışma, göç.

ABSTRACT

Increasing cross-border movements with the impact of globalization make human trafficking an important problem. Especially the risk that women and children are at makes them unprotected and vulnerable. Trafficking in human beings, which is a violation of rights, is one of the areas where neglect and abuse against women is intensely experienced. Although protective and preventive legal steps have been taken at the legal level, "modern slavery" still continues to exist at a serious level. After the dissolution of the Soviet Union, many women

from countries such as Moldova, Russia and Ukraine, who set out with the hope of working, fall into the human trafficking market, especially after the war in Ukraine, migration movements from this region to our country continue. It is also a well-known fact that the civil war in Syria has forced Syrian women into human trafficking. The trafficking in human beings market, which finds itself in a wide geography extending from South Asia to Europe, is rapidly moving towards globalization rather than regionalization. "Trafficking in human beings means the recruitment, transportation, transfer, harboring or receipt of persons for exploitation by means of force, abduction, fraud, deception, abuse of influence, taking advantage of a person's helplessness, or obtaining the consent of persons having control over another person, by means of coercion, abduction, fraud, deception, abuse of influence, taking advantage of a person's helplessness, or by providing gain or benefit to that person or others in order to gain the consent of persons having control over another person". In short, trafficking in human beings means that migrants or those who change their place of residence are subjected to severe labor and physical exploitation in the places where they go.

Women and children can be devalued, disempowered and vulnerable to exploitation both before and after migration within patriarchal social structures. The patriarchal social structure also shows the inequality in human trafficking. Power and oppression, especially on women, paves the way for the multidimensional manifestation of gender. Although Turkey is a transit country due to its geopolitical position, and although efforts have been carried out to combat human trafficking especially since 2003, adequate support and services cannot be provided due to gender-blind attitude and victim-oriented approach. Therefore, in this study, human trafficking will be addressed from a feminist social work perspective.

Key Words: Human trafficking, women trafficking, feminist social work, migration.

1. GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisi ile artan sınırlar arası hareketler insan ticareti önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kadınların ve çocukların içinde bulundukları risk, onları korunaksız ve kırılgan hale getirmektedir. Bir hak ihlali olan insan ticareti, kadına yönelik ihmal ve istismarın en yoğun olarak yaşandığı alanlardan biridir. Her ne kadar yasal boyutta koruyucu ve önleyici hukuksal adımlar atılmış olsa da “modern kölelik” hala ciddi düzeyde varlığını sürdürmektedir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Moldovya, Rusya, Ukrayna gibi ülkelerden çalışma umudu ile yola çıkan birçok kadın insan ticareti pazarına düşmektedir. Aynı zamanda Suriye’de meydana gelen iç savaşın, Suriyeli kadınları insan ticaretine zorladığı da bilinen bir başka gerçektir. Güney Asya’dan Avrupa’ya uzanan geniş bir coğrafyada kendini bulan insan ticareti pazarı, bölgesel olmaktan çok, küreselleşme yolunda hızla ilerlemektedir. Türkiye’nin jeopolitik konumu nedeniyle transit bir ülke olmasından, özellikle 2003 yılından itibaren insan ticareti ile mücadelede çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır.

“İnsan ticareti, kuvvet kullanarak veya kuvvet kullanma tehdidi ile veya diğer bir biçimde zorlama, kaçırma, hile, aldatma, nüfuzu kötüye kullanma, kişinin çaresizliğinden yararlanma veya başkası üzerinde denetim yetkisi olan kişilerin rızasını kazanmak için o kişiye veya başkalarına kazanç veya çıkar sağlama yoluyla kişilerin istismar amaçlı temini, bir yerden bir yere taşınması, devredilmesi, barındırılması veya teslim alınması anlamına gelir. İstismar terimi, asgari olarak, başkalarının fuhuşu istismar etmesini veya cinsel istismarın başka biçimlerini, zorla çalıştırmayı veya hizmet ettirmeyi, esareti veya esaret benzeri uygulamaları,

kulluğu veya organların alınmasını içermektedir" (IOM, 2023). Uluslararası bağlamda insan ticareti, yasal çerçevede yukarıdaki tanımlamayı esas almaktadır. İnsan ticareti kavramının en çok kabul gören tanımı Birleşmiş Milletler'in Sınır Aşan Örgütlü Suçlara Karşı BM Sözleşmesine Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokolü kapsamında yapılmıştır. Kısaca insan ticareti göçmenlerin ya da yaşam yerlerini değiştir(il)enlerin gittikleri yerlerde ağır emek ve beden sömürüsüne maruz kalmaları anlamına gelmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tahminlerine göre, 2016 itibariyle dünyada 21 milyon kişi zorla çalıştırılmaktadır, bunların 11,4 milyonu kadınlar ve kız çocukları, 9,5 milyonu erkekler ve oğlan çocuklarıdır. Bu toplam içinde 19 milyon kişi diğer bireyler ve organizasyonlar tarafından, iki milyonu ise devletler ve isyancı gruplar tarafından sömürülmektedir; bu 19 milyon içinde 4,5 milyon kadın ve çocuk zorla fuhuş sektöründe sömürülmektedir. Seks sektörü dışında sömürünün en yaygın olduğu sektörler, ev hizmetleri, tarım, inşaat ve manifaktürdür (ILO, 2017). Kadınlar ve çocuklar, ataerkil toplumsal yapılar içinde hem göç öncesinde hem de göç sonrasında değersizleştirilme, güçsüzleştirilmeme ve sömürüye açık hale getirilme durumlarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum onları insan ticaretine daha açık bir hale getirmektedir. Toplumsal cinsiyet yapısı insan ticaretinde eşitsizliği de göstermektedir. Özellikle kadınlar üzerindeki güç ve baskı, toplumsal cinsiyetin çok boyutlu olarak kendini göstermesine de zemin oluşturmaktadır. İnsan ticaretini anlamakta toplumsal cinsiyet temelli analizler (Farley, 2016) önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla insan ticaretiyle mücadele açısından toplumsal cinsiyet duyarlılığı ve toplumsal cinsiyet eşitliği gerekli ve önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal hizmet literatüründe de kimi çalışmalar (Klein, 1981; Kelly, 2005) kadına yönelik şiddetle mücadelede toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısını ve feminist sosyal hizmet sunumunun gerekliliğini vurgulamaktadır. Van Den Bergh ve Cooper (1986) gibi çalışmalar ise toplumsal cinsiyet duyarlılığı ve feminist bakış açısının hizmet sunum sürecini tamamen değiştirdiğini belirtmektedir. Öte yandan insan ticaretini, literatürdeki pek çok çalışma (Watts ve Zimmerman, 2001; Oram ve diğ, 2012; Johnson ve diğ, 2007) kadın ve çocuklara yönelik küresel ölçekte fuhuş ve ev hizmetleri alanında yoğunlaşan sömürü pratikleri nedeniyle kadına karşı şiddettin bir türü ya da parçası olarak nitelendirmektedir. Bu makalede insan ticareti feminist bir bakış açısıyla ele alınmaya çalışılmıştır. Bunun haklı bir gerekçesi de insan ticaretinin toplumsal cinsiyet temeline dayanmasıdır. Ataerkil baskı altında ezilen kadınlar ikincil konumda haklarından yararlanmamakta ve patriarkal ideolojinin tahakkümüne boyun eğmektedirler. Devletin kural koyucularının sahip olduğu eril bakış ile insan ticareti mağdurlarının karşılaştıkları süreçteki tutumlar kadınları geri planda tutmakta ve yeterli koruyucu, önleyici, rehabilite edici, izleyici politikalar sunmamaktadır. Adalet sisteminde bulunan bu eril bakış ancak Mac Kinnon'un da bahsettiği bir 'Feminist Devlet Kuramı' ile mümkündür. Feminist anlayışa göre, eril gücün iktidar sahibi olması demek, cinselliğin anlamını eril cinsel çıkarların oluşturması demektir (Mac Kinnon, 2015, s.152). İnsan ticareti mağduru kadınlar ise eril cinsel çıkarların birer aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan ticaretini ele alırken feminist bakış açısının kullanılmaması mümkün değildir, bu nedenle insan ticaretinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ve güç-iktidar-otorite döngüsüne takıldığı düşünüldüğünden çalışma feminist sosyal çalışma perspektifiyle değerlendirilmiştir.

2. İNSAN TİCARETİNDE KADINLAR VE FEMİNİST SOSYAL ÇALIŞMA BAKIŞ AÇISI

2.1. Göçün Kadınlaşması ve İnsan Ticareti

Göç kuramlara göre göç her zaman daha iyi istihdam olanakları ve daha iyi yaşam koşullarını barındıran yerlere hareket etme konusunda verilen rasyonel kararlar sonucu gerçekleşir (Buz, 2007, s.39). IOM 2013 raporuna göre dünyada göç eden nüfusun yarısını kadınlar oluşturmaktadır. Kadınların giderek yoksullaşması ve ekonomiye katılımda zorluklarla karşı karşıya kalması kadınları göçe itmekte, göçün kadınlaşmasına neden olmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü, göçün kadınlaşmasını göçte kadınların artışı ile tanımlamaktadır.

Göçün kadınlaşması bir yandan da insan ticaretinin genişlemesine patikalar oluşturmaktadır. ILO verilerine göre 2,45 milyon kadının insan ticareti mağdur olduğu raporlarda yer almaktadır. Diğer bir yandan ise Türkiye genelinde 2004-2009 tarihleri arasında tespit edilen insan ticareti mağduru sayısı 1075'tir. İl Göç Örgütü (2023)'nün verilerine göre 2013-2023 yılları arasında toplam 2242 insan ticareti mağduru bulunmaktadır. Türkiye'de tespit edilmiş mağdurların hemen hemen hepsi cinsel sömürü amaçlı insan ticareti mağduru kadınlardır. İKGV (2012, s.24)'nin insan ticareti raporuna göre insan ticareti mağdurlarının vatandaşı olduğu ülkeler sayısına göre sırasıyla Özbekistan, Türkmenistan, Moldova, Azerbaycan, Ukrayna, Kırgızistan, Rusya, Kazakistan, Romanya, Gürcistan olarak aktarılmıştır. Yine aynı raporda kadınların yaş aralığı çoğunlukla 18-30 yaş arasını kapsamaktadır. Sovyetler birliğinin hızlı bir şekilde komünizmden kapitalizme geçmesi, insan hakkı olarak kadın hakkının ihmal edilmesi, yasal boşlukların oluşması insan ticaretini hızlandıran etmenleri oluşturmuştur. Diğer bir yandan eski Sovyet ülkelerden gelen ve Türkiye'de çalışmak isteyen kadınlar 1990'larda itibaren 'fahişeler' ve 'nataşalar' olarak toplum tarafından adlandırılmıştır (Gülçür ve Ilkkaracan, 2002). Zhidkova ve Demir (2016) ise bunun; kadınların kendi yalnızlıklarından dolayı bu aktivite içine girdikleri ve eğlendikleri için para karşılığı cinsel birliktelik yaşadıklarının algısının oluştuğunu belirtmiştir. Son zamanlardaki Suriye krizi de birçok Suriye'nin yerinden edilmesini ve Suriyeli kadınların ve kız çocuklarının Türkiye vatandaşlarına evlilik yoluyla satıldıkları, ve bunun da insan ticaretinin bir başka boyutu olduğu bilinmektedir.

İnsan ticareti sömürü amacıyla kişilerin başka birinin kontrolüne verilmesi için güç kullanarak, zorlanarak, kaçırılarak, dolandırarak, aldatarak veya ücret karşılığında toplanması, taşınması veya barındırılmasıdır. Sömürü tanımına dahil olan asgari miktarda seks işçiliği veya cinsel istismar, zorunlu çalıştırma veya hizmet alma, kölelik veya benzeri uygulamalar, esaret, organ alımlarıdır. İnsan ticareti suçunda ülke sınırı geçildikten sonar mağdurların ayrılmasına izin verilmeyerek ve sömürü çeşitli yöntemlerle devam eder. Türkiye'deki göçmen kaçakçılarının insan ticareti yapan büyük çetelerle iş birliği kurduğuna dair herhangi bir kanıt bulunmamakta bu insan ticareti suçunun kanıtlanmasını zorlaştırmaktadır. Fakat Uluslararası Af Örgütü (2016) tarafından yapılan araştırma kadın göçmenlerin, Avrupa toprakları dahil olmak üzere yolculuklarının her aşamasında şiddet, saldırı, istismar ve cinsel tacize maruz kaldıklarını dile getirmektedir. Kaçakçılar, korunmasız olduklarına inandıkları, yalnız seyahat eden kadınları hedef almakta ve maddi durumları yetersiz olduğu zamanlarda cinsel ilişkiye zorlamaktadır. 2014'te 50 kişi, 2015 de 108 kişi insan ticareti mağduru olarak tespit edilmiştir. Yine de veri eksikliğinden dolayı gerçek bir veri ağına erişilememektedir. Dünya Çalışma Örgütü (ILO) 2,5 milyon kişi (zorla çalıştırma, cinsel istismar dahil). UNICEF'e göre her yıl 1,000,000'dan fazla

çocuk insan ticareti suçuna maruz kalmaktadır. Aynı zamanda kadınların güvenliğinin ve öz benliklerinin hiçe sayılarak insan onuruna yaraşır olmayan düzeylerde çalıştırılması da mağdurların güvenliğine yönelik kaygı taşınması gereken bir konudur. Bu durumda önemli olan çok boyutlu feminist bakış açısıyla hem mağdurların hem de devletin güçlendirilmesidir. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi çalışmaya zorlanan kesimin çoğunluğunun kadın olduğunu aktarmaktadır. İnsan ticaretine çoğunlukla kadınlar ve çocuklar maruz kalmakta ve istismar edilmektedir (Rao ve Presenti, 2012, s.231-263). Fuhuş sektöründe zorla çalıştırılan kadınların eğitim durumlarına bakıldığında, eğitim oranın yüksek olduğu görülmektedir, burada asıl sorun kadının kaynak ülkesinde ekonomik özgürlüğünü kazanamamış olmasıdır (Rao ve Presenti 2012, s.231). Özer (2010, s.90)'e göre, mağdurlar genellikle ekonomik açıdan yoksul oldukları ya hiç çalışmadıkları ya da ucuz işlerde çalıştıkları, toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin yoğun olduğu yerlerden geldikleri ve toplumları içinde ikincilleştirildikleri için bu sistem içerisinde yer aldıkları açıklanmaktadır.

İnsan ticareti ile göç arasındaki anlamlı bütünlük, yasadışı göçün artarak kadınları doğrudan etkilemesi ile paralellik göstermektedir. Yaşam koşullarının giderek kötüleştiği ülkelerden başlayan göç akımı, göç için de bir piyasa oluşturmuştur. Bu piyasadan kar etmek isteyen tacirler, gerekli ortamın sağlandığı yasalarla insan ticareti sektörünü ortaya çıkarmışlardır. Atauz, Akbaş ve Atasü-Topcuoğlu'nun (2009, s.433) araştırmasında valiler ve belediye başkanları tarafından insan ticareti ve fuhuş kaçınılmaz bir şekilde ilerleyen sektör olarak tanımlanmıştır. Devletin söz sahibi olan ve yasaları elinde bulunduran kişiler tarafından 'kaçınılmaz' olarak ifade edilmesi insan ticaretine yönelik bakış açısını da ortaya koymaktadır. Özetle, kadınların deneyimleri her ne kadar çeşitli şiddet türleri gibi görünse de bu şiddeti yaratan ve sürdüren politik ve sosyal arka plan göz önünde tutulmadan anlaşılamaz. Bu sosyal arka plan kadın deneyimini doğru kavramsallaştırma ve ardından bu koşullarla mücadelede çok önemlidir (Buz, 2007:47). Kadınların göç deneyimine göç politikaları ve çoğunlukla çok ince biçimlerde kadınların erkek tarafından düzenlenen özel bir alanla sınırlı kaldığı kurallar tarafından aracı olduğu (bu alanda yaşananlardan özel olarak ele alınması gerektiği anlamına gelir) göçmen kadınları ilgilendiren en hızlı büyüyen endüstrilerin çoğunun bu anlayışların etrafında inşa edildiği anlamına gelmektedir (Phizaclea, 1998, s.30). Kadınların deneyimlerini odak alırken, insan ticareti gibi kadın kırılganlığının fazla olduğu bir alanı da feminist bakış açısıyla ele almak ve tartışmak yerinde olacaktır.

2.2. Feminist Sosyal Çalışma Bakış Açısı ve İnsan Ticareti

Düzensiz göç hareketi ile Türkiye'ye özellikle bavul ticareti çocuk bakıcılığı veya seks endüstrisinde çalışmak için giriş yapan Sovyet uyruklu kadınların sayısı artmıştır (Eder 2007, s. 131). Düzensiz göç ile ucuz iş gücü talebini karşılamak için zorla getirilen bireylerin gönüllü olarak çalışmak istemeyeceği 'seks sektöründe' çalıştırılmaktadırlar. Kendi ülkelerindeki baskıdan ve ataerkil düşünce yapısından kaçarak daha iyi işler bulmak isteyen kadınlar, tacirler ile iletişime girdiklerinde potansiyel insan ticareti mağduru riskini taşımaktadırlar. Ucuz kadın emeği talebi; cinsel sömürü, enformel ve domestik hizmet sektörü gibi insan ticaretinin yöneldiği pazarlara yayılmıştır (Ertürk, 2009:23). Connell (1998, s.63) kadınların sömürülmesini kapitalizmin kâr sağlama dürtüsü ve kendisini yeniden üretmeye yönelik ihtiyacıyla ilintilendirmektedir. İnsan ticareti pazarı, kar maksimizasyonunun fazlalaştığı ve kadının en yoğun olarak sömürüldüğü bir alandır. Beşpınar ve Çelik'in (2009, s.7) yaptığı

araştırmada bir pazar talebinin oluştuğu, erkeklerin bunu istedikleri ve bunu biyolojik bir cinselliğe dayandırarak, çok eşliliğe yatkınlık ve cinselliği gizleme mekanizmaları olarak kollandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Görüldüğü üzere, insan ticareti başlı başına bir toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin politik bir temele dayandırılmış halidir. İşte bu yüzden, insan ticaretiyle mücadelede bu cinsiyet eşitsizliğini yapısöküme uğratacak bir feminist bakış açısına ihtiyaç duyulmaktadır. Feminist kuram, toplumsal cinsiyet farklılarının göçteki etkisinin altını çizerken arka plandaki sosyal bağlamı görmeye olanak sağlamaktadır. Buna ek olarak kadınların seslerini duymak, bakış açılarını sürece katmak ve bunu yaparken de kadınların farklılıklarının dikkate alınması gerektiğinin altını çizmektedir (Buz, 2007, s.42). Feminist bakış açısının, kadının biricikliğine ve sürece ve sonuca önem vermesi, kadınların farklılıklarının değerli görülmesi bu noktada önemlidir. Birçok feminist söylem kadına yönelik ayrımcılığın ekonomik, sosyal, kültürel olduğunu savunsa da yasal yaptırıma dahil olmayan kadınlar için bu ayrımcılık ve şiddet çok boyutlu olmakta ve kadını mağdurlaştırmaktadır. Feminist sosyal çalışma, insan ticareti mağduru olan kadınların baskın eril düşünce yapısı ile yönetilmesine karşı çıkıp, toplumsal cinsiyete duyarlı ve kadın deneyimlerini-anlatımlarını önemseyen katkılar sunmaktadır.

Feminist bakış açısı, kadınları sadece güvenliğe bağlı ve cinsiyete dayalı insan hakları ihlalleri üzerinden değil, aynı zamanda hangi toplumsal cinsiyet kalıplarının uygulamayı, faili ve mağduru ürettiğini incelemektedir (Lobasz, 2009, s.323). Feminist yaklaşımda merkez kadındır, güdülmesi gereken politika insan hakları temelli, güvenli göçü sağlayan, sosyal hizmetler sunan, cinsel sömürüye duyarlı bir çerçeve oluşturmaktır. Kadının insan hakkının korunmasını destekleyen feminist yaklaşımlar, kadının cinsel obje olarak kullanılmasına ve alınıp satılmasına ses çıkararan, kadını koruyan, problemi ortaya çıkaran, yasaları ve politikaları desteklemektedirler. Beden, egemen söylem tarafından inşa edilmekte ve yeniden üretilmektedir. Bu eril ideoloji, bedeni kendi ihtiyaçlarına göre inşa ederek; kadını, doğurganlık, annelik ve haz nesnesi konumuna indirgemektedir. Kadına cinsellik olarak dayatılan bu metalaşma durumu düşün tarihinin başlangıcına kadar uzanmaktadır (Butler, 2008, s.198).

Feminist hizmet sunumu verebilen mesleklerden müracaatçılarının çoğunun kadın olduğu sosyal çalışma ve feminist bakış açısı birbirini beslemiştir. Feminist sosyal çalışmayı Dominelli (2002, s.9) tarafından ‘dünyadaki kadın deneyimini analizinde başlangıç noktası olarak ele alan, kadının toplum içindeki konumu ve kişisel durumu arasındaki ilişkilere odaklanan, spesifik ihtiyaçlarına yanıt veren, müracaatçı-uzman etkileşimlerinde eşitlikçi ilişkiler yaratan ve yapısal eşitsizliklere bütüncül bir bakış ile işaret eden bir sosyal hizmet türü’ olarak tanımlanmıştır. Burada önemli olan nokta kadınlarla değil, kadınlar için feminist sosyal hizmet üretmektir. Kadına yönelik baskının kaynağı olan ataerkilliğin sonlanması, kadının özgürleşmesini ve güçlenmesini sağlayacaktır.

Feminist sosyal çalışma Sheafor ve Horejsi (2002, s.534) tarafından aktarılan teori bilgi ile insan ticareti bağlantısı şu şekilde özetlenmektedir;

- ✓ Devlet sınırları içerisinde kadının güvenliğini garantilemek ve yasalarla da koruma altında tutmak
- ✓ Kadının var olan şiddeti ve sömürüyü anlamasına yardımcı olmak ve onu bilinçlendirmek ve güven sağlamak

- ✓ Eve dönüş sırasında ve sonrasında ihtiyaç duyabileceği noktalarda destek ve hizmeti sağlamak
- ✓ İnsan ticareti deneyimi sonrasında örselenmiş olan kadına ve gerekli durumlarda ise yakın aile bireylerine yönelik psikolojik destek sağlayarak öz benliğini kazanmasında yol göstermek

Feminist sosyal hizmetin suçluluk ve utanç duyguları ile baş ettiğini, ihtiyaçların farkına varması ve risk analizi oluşturması, kendine güvenin yeniden inşası, kararların altındaki sebeplerin netleşmesi, bireyselliğe vurgu, bakıcı rolünün dönüşümü ve özgüven inşası, sınırlı davranışsal ve duygusal seçenekler oluşturma, bağımlılık ile başetme, güçlenme, ekip dayanışması, politikalara etkide bulunma ve sistemi sorgulama gibi dönüştürücü roller bulunmaktadır.

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Göç, kadınların toplumsal cinsiyete bağlı incinilebilirliklerini şiddetlendirmede önemli bir aktördür. Daha iyi yaşam umuduyla bir yerden başka bir yere göç eden kadınlar incinmişliklerinden ya da zayıflıklarından yararlanan tacirler tarafından insan ticareti pazarına düşebilmektedirler. Mikrodan makroya, kişiselden politiğe tüm mercilerin insan ticareti ile mücadelede yer alması gerekmektedir. Erez (2010, s.560) mikro olarak ülkelerin, mağdurların mağduriyetlerini önlemeye, kadınları istismar eden durumların koşullarını veya şartlarını ortadan kaldırma potansiyelleri için politikalarını ve uygulamalarını incelenmesi gerektiğini, ceza adaleti sisteminin iyileştirilmesini, özellikle ötekileştirilen ve kendi sistemlerinin sosyal ve yasal korumasının dışındaki kadın mağdurların güçlendirmeyi önemli bulmaktadır. Diğer bir yandan ise, makro açıdan güç eşitsizliklerini ortadan kaldırmak için birinci ve üçüncü dünya ülkeleri arasındaki ekonomik sıkıntıları azaltmaya yönelik çabalar kadınların ve kızların ekonomik ve cinsel istismara karşı korunmasını sağlayabilir. Bu da toplumda kadının koşullarını iyileştirebilir. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve sürdürmek için özellikle kadınların çalışabileceği güvenli ve sürdürülebilir alanlar yaratmak gerekmektedir. İnsan ticareti çok ağır bir insan hakkı ihlalidir ve insan ticaretine yönelik kayıtların iyi tutularak, veriler çerçevesinde hak ihlallerini ortadan kaldırmak için çalışma yapmak önemlidir.

KAYNAKÇA

Atauz, S. Akbaş, E. ve Atasü-Topcuoğlu, R. (2009). Human Trafficking in Turkey: Findings from Northeastern Anatolia. *Asian and Pacific Migration Journal,* 18(3), 419-440.

Butler, J. (2008). Cinsiyet Belası: Kimliğin Alt Üst Edilmesi. İstanbul: Metis Yayınları.

Buz, S. (2007). Göçte Kadınlar: Feminist Yaklşaım Çerçevesinde Bir Çalışma. Toplum ve Sosyal Hizmet, 18(2), 37-50.

Dominelli, L. (2002). Feminist Social Work Theory and Practice. New York: Palgrave.

Erez, E. (2010). Women as Victims and Survivors in The Context of Transnational Human Trafficking For Commercial Sex Exploitation. Revues Internationale de Droit Pénal. 81(3): 551-562.

Farley, M. (2016). Very Inconvenient Truths: Sex Buyers, Sexual Coercion, And Prostitution-Harm-Denial. A Journal of Modern Society and Culture, 15, 2-3.

Gülçür, L. ve İlkkaracan, P. (2002). The Natasha Experience: Migrant Sex Workers from the Former Soviet and Eastern Europe in Turkey. Women's Studies International Forum, 25(4) :411-421.

IKGV (2012). Türkiye'ye Hoş Geldiniz: Türkiye'de İnsan Ticareti Sorunu (Ed. Dündar, T. ve Özer, E.) Istanbul.

Johnson, H., Ollus, N., & Nevala, S. (2007). Violence against women: An international perspective. Springer Science & Business Media.

Kelly, L. (2005). Inside Outsiders: Mainstreaming Violence Against Women Into Human Rights Discourse And Practice. *International Feminist Journal of Politics*, 7(4), 471-495.

Klein, D. (1981). Violence Against Women: Some Considerations Regarding Its Causes And Its Elimination. *NPPA Journal*, 27(1): 64-80.

Lobasz, K. L. (2009). Beyond Border Security: Feminist Approaches to Human Trafficking. Security Studies, 18: 319-344.

MacKinnon, C. (2003). *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru.* Metis Yayınları, İstanbul.

Oram, S. S., Busza, J. H., Howard, L. M., ve Zimmerman, C. (2012). Prevalence and Risk Of Violence And The Physical, Mental, And Sexual Health Problems Associated With Human Trafficking: Systematic Review.

Özer, E. （2012). Kimse Duymaz: *Türkiye'de İnsan Ticareti Mağdurları Üzerine Bir Araştırma.* Ayizi Yayınevi, İstanbul.

Rao, S. ve Presenti, C. (2012). Understanding Human Trafficking Origin: A CrosscountryEmprical Analysis. Feminist Economics, 18(2): 231-263.

Sheafor, B. W. ve Horejsi, C. R. (2006). Techniques and Guidelines for Social Work Practice. Pearson Publishing.

Uluslararası Af Örgütü (2016). Uluslarası Af Örgütü Raporu 2016.

UNICEF (2010). Annual Report 2010. Unicef Publishing in Persons: New York. S:.5-9

Van Den Bergh, N. ve Cooper, L. (1986): Feminist Visions for Social Work. *National Association for Social Workers.* Maryland: Silver Spring.

Watts, C., ve Zimmerman, C. (2002). Violence Against Women: Global Scope and Magnitude. *The Lancet,* 359(9313): 1232-1237.

Zhidkoca, T. ve Demir, O. O. (2016). Turkey's Response to Sex Trafficking of Migrant Women: Is It Efficient Enough? International Migration. IOM.

https://www.goc.gov.tr/insan-ticareti-ile-mucadele-istatistik (Erişim tarihi: 24.12.2023)

https://www.iom.int/counter-trafficking (Erişim tarihi: 24.12.2023)

https://www.ilo.org/global/topics/forced-labour/lang--en/index.htm (Erişim tarihi: 24.12.2023)

ASSESSING STUDENT READINESS FOR MOBILE LANGUAGE LEARNING IN AN INSTRUCTIONAL TECHNOLOGY COURSE

Dr. FİDEL ÇAKMAK [1]

[1] ALANYA ALAADDIN KEYKUBAT UNIVERSITY, Faculty of Education,

fidel.cakmak@alanya.edu.tr - 0000-0002-3285-7661

ABSTRACT

This study aims to assess pre-service students' readiness in Instructional Technology courses to utilize mobile applications in language learning. It involved 84 pre-service EFL students registered for the course and explored their preparedness and attitudes toward integrating mobile technology into their language education. Data were collected through a comprehensive questionnaire to assess the students' familiarity, comfort level, and willingness to use mobile applications for language learning. The results indicated a high level of readiness among the students, with a majority expressing a positive attitude toward Mobile-Assisted Language Learning (MALL). This finding suggests that students are not only receptive to but also prepared for the inclusion of advanced mobile learning technologies in their curriculum. The results have significant implications for curriculum instructors and material developers. The evidence of students' preparedness for advanced technological tools in language learning highlights the need for new course content that moves beyond basic technological knowledge. In addition, longitudinal studies could assess the long-term impact of integrating advanced mobile technology into language learning curricula. It would also be beneficial to expand this study to include a broader range of institutions and student demographics to better understand the readiness for mobile language learning across different educational contexts.

Keywords: Mobile-Assisted Language Learning, Instructional Technology, Student Readiness, Curriculum Development, Technological Competence in Education

1. INTRODUCTION

The swift advancement of technology in educational environments has led to a notable change in teaching approaches, particularly in the field of foreign language learning. A crucial part of this development relies on technology sawyness and preparedness to use technology in education. In an era characterized by the growing integration of digital skills and academic achievement, it is crucial to comprehend how students adjust to and enthusiastically adopt new technological resources. The present study specifically targets students who are both learning language and are also considered as preservice students at the Department of English Language Education (ELE) who are currently enrolled in the Instructional Technology course, as they are expected to be at the forefront of both encountering and employing instructional technologies. An evaluation of this preexisting familiarity and readiness is of utmost importance for multiple reasons. Primarily, it provides instructors, curriculum designers, and technology developers with information regarding the present level of student readiness, thus assisting in the creation of more efficient and technologically advanced language learning approaches. Evaluating the preparedness for mobile learning is crucial for designing specific professional development initiatives and advising educational administrators in developing policies and allocating learning resources (Christensen & Knezek, 2017). Furthermore, it offers valuable perspectives on the wider consequences of integrating technology into educational environments, providing a glimpse into the potential transformation of future classrooms. Finally, MALL has proven itself to be effective with its strengths such as ubiquitous access and interactive practice with feedback (Criollo-C. et al., 2022, Çakmak, 2019, Morgana & Kukulska-Hulme, 2021; Sürüç Şen, 2021). Despite its proven benefits, the transition invites ongoing debate regarding the mobile learning paradigm. Traxler (2020) discussed the convergence of mobile devices and education, introducing two unique frameworks - mobile learning and learning using mobile devices - each associated with separate research communities and viewpoints. On the other hand, learning with mobiles emphasizes the practical consequences of employing mobile devices for educational purposes. He advocated further investigation into the dynamics and flexibility of technology-enhanced learning, pushing scholars to delve beyond surface-level analysis and contemplate broader ramifications for society, organizations, and other communities. One approach is to investigate the extent to which students are prepared to enhance their technological skills and integrate MALL into foreign language instruction. Following Traxler's insights on MALL, this study investigates the readiness of pre-students on MALL and explores to what extent they are empowered to improve their technological and pedagogical teaching skills through instructional technology.

2. LITERATURE REVIEW

Technological advancements have led to rapid sociological transformations, affecting education and training tremendously. The relationship between language learning and technology is evolving rapidly and becoming visible through classroom-based research outcomes. Each learner's unique needs and readiness are considered essential for future foreign language classrooms (Başaran, 2022). As the future of language learning is shaped by mobile technologies and artificial intelligent implementations, pre-service students must be prepared

for teaching with technical tools and technology. A recent study by Rafiee and Abbasian-Naghneh (2021) highlights the significance of evaluating students' preparedness for mobile language learning. Their findings revealed intricate connections among perceived utility, perceived ease of use, e-learning motivation, online communication self-efficacy, and language learners' acceptance and readiness for e-learning and presented a wider perspective of readiness as it is connected to other affective dimensions such as motivation and perceived use and utility. Contemporary pre-service teachers are anticipated to possess a superior ability to use technology in their instruction compared with their predecessors. However, research indicates that pre-service teachers are still unprepared for technology integration and find it challenging to use ICT tools in the classroom despite their expected improved skills (Ranellucci, Rosenberg, & Poitras, 2020). Multiple studies (e.g. Diamah et al., 2022; Koch, Heo, & Kush, 2012; Tondeur, 2018) indicate that teacher training programs should assist pre-service teachers in establishing a connection between their pre-existing knowledge, abilities, and educational practice to enhance their proficiency in integrating technology effectively. This research aims to evaluate the preparedness of pre-service students for mobile language learning when they take a two-credit compulsory course for technology integration pre-service training for future teachers of English in the second year of their program. This study addresses the following research questions:

RQ1: What are the students' actual use and expectations of MALL?

RQ2: How prepared are pre-service students to use mobile technology for learning in instructional technology courses?

3. METHOD

This study employed a descriptive survey approach to determine the preparedness of students for mobile-assisted language learning. An online survey was created to evaluate pre-service students' preparedness to integrate mobile technology into the learning process. The purpose of the survey was to measure the extent to which pre-service teachers feel equipped to integrate mobile technology in instruction.

3.1. Participants

The participants were 84 pre-service students attending the second year of the ELE program at a state university in Turkey. All participants were registered in the departmental compulsory course offered in the Winter Semesters of 2022-2023 and 2023-2024 academic years.

3.2. Instruments

Two instruments were employed for this research: the Mobile Learning Readiness Survey (MLRS) and a short questionnaire on the profile of pre-service students in the MALL environment and their expectations from MALL. The former, MLRS, developed by Christensen and Knezek (2017) was employed in this study. The 20-item survey was assessed using a five-point Likert-type scale that has a range between 1 (strongly disagree and 5 strongly agree). As the original survey had items relevant to teachers in service, eight items were excluded, and the survey was adapted to pre-service students. Internal consistency (Cronbach's Alpha) for the original survey was found to be .92, whereas that for the adapted version was 0.86. The short questionnaire aimed to obtain demographic information as well as pre-service students' existing MALL use and preferences for language learning. The latter had their demographic

backgrounds, including gender, age, general point average (GPA), types of mobile devices owned, frequency of mobile device usage, preferred mobile applications for language learning, and specific language skills that students aim to improve.

3.3. Procedure

The survey was conducted in the first week of the course after the participants were informed about the research and gave their consent to participate. The Instructional Technology course is designed to teach theories and practices of instructional technology in relation to language teaching for 14 weeks. The rest of the course period was allocated to teach the subjects premised on the theoretical framework of how we learn through instructional technologies. Therefore, the aim of the course is to help students understand the theoretical approaches related to instructional technologies and apply them in material development for language teaching. In the first week of the course, the researcher conducted an online survey pasting the survey link to the learning management platform of the institution. Out of 97 students registered, 84 students filled the survey and participated in the research.

4. DATA ANALYSIS

Descriptive statistics were applied to analyze the study data. Table 1 presents the results that show demographic information of the pre-service students such as gender and age, their GPAs, frequency of MALL use, MALL application use, and expectations for MALL.

Table 1. Informational Table

Classification	Category	Number	Percentage
Gender			
	Female	50	59.5%
	Male	34	40.4%
Age			
	18-19	32	38%
	20-21	42	50%
	22-23	8	9.5%
	Above	4	4.7%
GPA			
	Above 3.50	12	14.2%
	3.00–3.50	17	20.2%
	2.50–3.00	38	45.2%
	2.00–2.50	14	16.6%
	Below 2.00	3	3.5%
Mobile Device			
	Smart Phone	66	78%
	Laptop	15	17.8%
	Tablet	2	2.38%
	Other (Smart Watch, etc.)	1	1.19%
Frequency of use			
	Everyday	64	76.1%
	Several times a week	17	20.2%
	Once a week	3	3.5%

MALL Apps used for EFL			
	Duolingo	45	53.5%
	Busuu	32	38%
	Dictionary	37	44%
	Translation apps	28	33.3%
	Twitter	16	19%
	Voscreen	7	8.3%
	Memrise	16	19%
	Others (Speaky, LingoDeer, Learnmatch, Discord)	12	14.2%
Expectations			
	Improved L2 writing skills	38	45.2%
	Improve L2 reading skills	41	48.8%
	Improve L2 listening skills	53	63%
	Improve L2 speaking skills	56	66.6%
	Improved L2 grammar knowledge	32	38%
	Improved L2 vocabulary knowledge	37	44%
	Improve translation skills	29	34.5%

Table 1 presents a brief overview of pre-service students' preexisting familiarity with MALL and their expectations of MALL environments. It categorizes the participants' demographic and educational backgrounds, including gender, age, GPA, and the types of mobile devices owned. Additionally, the table details the frequency of mobile device usage, preferred mobile applications for language learning, and specific language skills that students aim to improve. Notably, it shows a high daily usage of smartphones, with popular apps like Duolingo, Busuu, and translation tools. Table 1 also highlights pre-students' expectations to improve various language skills, especially speaking and vocabulary.

Table 2. Descriptive results of mobile learning readiness

DISPOSITIONS	M	SD
Mobile learning will bring new opportunities for learning.	4.38	0.84
Mobile technology should be used to connect learners to people, content, and resource.	4.47	0.60
Mobile learning will increase the flexibility of learning.	4.58	0.55
Mobile technology can play an important role in K–12 education.	4.41	0.75
Mobile technology can be used to improve 21st century skills.	4.50	0.62
Mobile technology can enhance learning if there is adequate support for teacher.	4.53	0.58

Mobile technology can be used to improve traditional literacy programs.	3.85	0.86
Technology can be used to level the playing field for special needs students.	4.20	0.73
The use of mobile technology in the classroom increases student participation in classroom discussions.	3.87	1.07
The use of mobile devices in the classroom allows students to work together more often.	3.16	1.13
The use of mobile technology in the classroom allows students to own their learning.	4.23	0.72
The use of mobile technology in the classroom increases student engagement.	3.80	1.10
The use of mobile technology in the classroom allows students to develop creativity.	3.92	1.08
The use of mobile technology in the classroom makes students more motivated to learn.	3.85	1.00
Mobile technology will improve communication between students and teachers.	3.35	1.13
Having a mobile device would improve student organization.	3.70	0.90
I prefer to read a book on a mobile device rather than a traditional book.	2.66	1.53
I prefer to use an electronic textbook rather than a traditional textbook.	2.51	1.35
I prefer to use a mobile device rather than a desktop computer for learning.	3.22	1.28
Using a mobile device will allow me to be better organized in my teaching.	3.84	0.88

Table 2 presents data on various aspects of mobile learning (M-learning). Key findings include strong agreement on mobile learning bringing new opportunities (M=4.38), enhancing learning flexibility (M=4.58), and playing a vital role in K-12 education (M=4.41). Mobile technology is also seen as important for improving 21st-century skills (M=4.50) and supporting teacher-led learning (M=4.53). However, there is less agreement on mobile devices increasing collaboration (M=3.16) and preferences for reading on mobile devices over traditional books (M=2.66) or using electronic textbooks (M=2.51).

5. DISCUSSION

The integration of MALL into educational environments has attracted considerable interest, especially in studying the ways in which pre-service students interact with this technology. Sürüç Şen (2021) reviewed MALL studies and claimed that studies reviewed on MALL implementations lack specific insights into learners' characteristics and background information. Accessing such information would substantially streamline the investigation of the impacts of MALL applications and the effectiveness of instructional technology for integrating it with language teaching. Furthermore, it can establish a stronger and more solid basis for performing thorough replication studies. Within this framework, the current research provides informative perspectives for pre-service students enrolled in the Instructional Technology

course. Findings related to research question 1 present a brief overview of pre-service students' current level of knowledge of MALL and their expectations for MALL environments. Furthermore, the frequency at which these students use their mobile devices, their preferred mobile applications for language acquisition, and the language proficiency they are eager to improve has been presented. An important finding derived from this analysis is that pre-service students are engaged in the substantial daily use of cellphones, with specific emphasis on the popularity of applications such as Duolingo, Busuu, and translation tools. Furthermore, the results provide insight into the goals of pre-service students to improve their language skills, particularly speaking and vocabulary acquisition. This result has emphasized the pre-service students' needs and expectations for listening and speaking practices in MALL environments.

The finding related to research question 2 highlights the positive disposition, which indicates that pre-service students agree that the MALL context provides efficiency in learning. This finding acknowledges m-learning as a catalyst for creating new learning opportunities, namely, in improving flexibility and access to resources. This aligns with the study by Öz (2015) that emphasizes the transformational impact of technology in education. The capacity of mobile technology to connect learners with content, individuals, and varied resources is regarded as crucial, emphasizing its function in promoting a more comprehensive and abundant learning environment and the enhancement of 21st-century competencies facilitated by mobile technology (Park & Son, 2020). This finding reinforces previous studies that have established a correlation between technology use and the cultivation of essential abilities such as creativity, problem-solving, and digital literacy.

A noteworthy component of this study is the focus on the necessity of sufficient teacher support to optimize the advantages of mobile learning. This reaffirms that pre-service teacher training and support are essential for the successful incorporation of technology into classrooms. Pre-service students are seemingly aware of the potential of mobile technology to augment conventional literacy programs and promote equal opportunities for children with special needs, advocating for an inclusive educational approach (Fernández-Batanero, 2022). The research has shown that pre-service students are positive for classroom dynamics, noting increased student participation and engagement with the incorporation of mobile devices. The findings on positive disposition align with previous research that found advantages of using mobile learning devices (Kuo, Kuo, & Abi-El-Mona, 2023; Tsai & Tsai, 2021). However, students do not perceive mobile devices to facilitate increased collaboration in the classroom. This could be because of the nature of the activities they engage in with these devices, which might be more individualistic. It is also possible that the way mobile devices are used in the classroom is more oriented toward individual learning and tasks rather than group work or collaborative projects. The devices might be seen as tools for personal research, individual practice, or self-paced learning rather than as platforms for collaborative learning.

6. CONCLUSION

This study examines the preparedness of EFL pre-service students for MALL in an Instructional Technology course. The results emphasize a significant level of student preparedness and favorable views toward MALL, indicating a receptive and well-prepared pre-service student population for integrating advanced mobile learning technology into their curriculum. Being

prepared is essential for the development of more efficient and technologically sophisticated language learning methods. It also has significant consequences for curriculum teachers and material developers as the study highlights the necessity for additional course material that goes beyond fundamental technological understanding and proposes conducting longitudinal studies to evaluate the long-term effects of incorporating advanced mobile technologies into language learning curricula. Further research could enhance this study by examining the consequences of MALL in various educational environments and among diverse pre-service student populations. Furthermore, it would be advantageous to examine the influence of different degrees of technological competence among pre-service students and in-service teachers on the efficacy of MALL. This can result in more customized strategies for integrating mobile learning technologies, guaranteeing that they meet the diverse needs and abilities of both learners and instructors.

REFERENCES

[1] Başaran, B. (2022). Mobile learning and readiness of ongoing foreign language teacher candidates for future retrospective studies. *English Language Teaching, 15*(2), 9-20. https://doi.org/10.5539/elt.v15n2p9

[2] Christensen, R., & Knezek, G. (2017). Validating a mobile learning readiness survey: Assessing teachers' dispositions toward adoption. *Journal of Digital Learning in Teacher Education, 33*(4), 148-159. https://doi.org/10.1080/21532974.2017.1347536

[3] Criollo-C, S., Guerrero-Arias, A., Jaramillo-Alcázar, Á., & Luján-Mora, S. (2021). Mobile learning technologies for education: Benefits and pending issues. *Applied Sciences, 11*(9), 4111. https://doi.org/10.3390/app11094111

[4] Çakmak, F. (2019). Mobile learning and mobile assisted language learning in focus. *Language and Technology, 1*(1), 30-47. https://dergipark.org.tr/tr/pub/lantec/issue/42816/517381

[5] Diamah, A., Rahmawati, Y., Paristiowati, M., Fitriani, E., Irwanto, I., Dobson, S., & Sevilla, D. (2022). Evaluating the effectiveness of technological pedagogical content knowledge-based training program in enhancing pre-service teachers' perceptions of technological pedagogical content knowledge. *Frontiers in Education, 7*, 897447. https://doi.org/10.3389/feduc.2022.897447

[6] Fernández-Batanero, J.M., Montenegro-Rueda, M., Fernández-Cerero, J., & García-Martínez, I. (2022). Assistive technology for the inclusion of students with disabilities: A systematic review. *Education Technology Research and Development, 70*, 1911–1930. https://doi.org/10.1007/s11423-022-10127-7

[7] Koch, A., Heo, M., & Kush, J. C. (2012). Technology integration into pre-service teacher training. *International Journal of Information and Communication Technology Education (IJICTE), 8*(1), 1-14. http://doi.org/10.4018/jicte.2012010101

[8] Kuo, YC., Kuo, YT., & Abi-El-Mona, I. (2023). Mobile learning: Pre-service teachers' perceptions of integrating iPads into future teaching. *Educ Inf Technol, 28*, 6209-6230. https://doi.org/10.1007/s10639-022-11340-w

[9] Morgana, A., & Kukulska-Hulme, A. (Eds.) (2021). *Mobile assisted language learning across educational context*. Routledge.

[10] Öz, H. (2015). An investigation of preservice English teachers' perceptions of mobile assisted language learning. *English Language Teaching, 8*(2), 22-34. https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1075187.pdf

[11] Park, M., & Son, J-B. (2020). Pre-service EFL teachers' readiness in computer-assisted language learning and teaching. *Asia Pacific Journal of Education, 42*(2), 320-334. https://doi.org/10.1080/02188791.2020.1815649

[12] Rafiee, M., & Abbasian-Naghneh, S. (2021) E-learning: Development of a model to assess the acceptance and readiness of technology among language learners. *Computer Assisted Language Learning, 34*(5-6), 730-750. https://doi.org/10.1080/09588221.2019.1640255

[13] Ranellucci, J., Rosenberg, J., & Poitras, E. (2020). Exploring pre-service teachers' use of technology: The technology acceptance model and expectancy-value theory. *Journal of Computer Assisted Learning, 36*(6), 810-824. https://doi.org/10.1111/jcal.12459

[14] Sürüç Şen, N. (2021). A critical review on the mobile assisted language learning with a focus on empirical studies. *Journal of Learning and Teaching in Digital Age, 6*(2), 117-126. https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1308360.pdf

[15] Tondeur, J. (2018). Enhancing future teachers' competencies for technology integration in education: Turning theory into practice. *Seminar.Net, 14*(2), 216–224. https://doi.org/10.7577/seminar.2981

[16] Tsai, P. S., & Tsai, C. C. (2019). Preservice teachers' conceptions of teaching using mobile devices and the quality of technology integration in lesson plans. *British Journal of Educational Technology*, *50*(2), 614–625. https://doi.org/10.1111/bjet.12613

[17] Traxler, J. (2020). Learning with mobiles or mobile learning. In: R. Ling, L. Fortunati, G. Goggin, S. S. Lim & Y. Li (Eds.) *The Oxford handbook of mobile communication and society* (pp. 257-275). Oxford University Press.

INTEGRATING CHATGPT IN CLASSROOMS: A MODEL FOR ECOLOGICALLY RESPONSIBLE AND EFFICIENT AI USAGE IN EDUCATION

Dr. FİDEL ÇAKMAK [1]

[1] ALANYA ALAADDIN KEYKUBAT UNIVERSITY, Faculty of Education,

fidel.cakmak@alanya.edu.tr - 0000-0002-3285-7661

ABSTRACT

This manuscript presents a comprehensive analysis of the use of ChatGPT, an advanced artificial intelligence (AI) language model, in educational settings, focusing on ecological responsibility and efficient usage. The dual objectives of this study are to highlight the importance of environmentally and ethically sustainable practices in AI integration and to educate students on creating efficient prompts that align with these principles. This paper proposes a novel model for incorporating AI tools such as ChatGPT into the classroom environment. The model positions educators and students as collaborators, with educators guiding the responsible use of AI and students actively engaging in creating effective prompts. The emphasis is on minimizing the ecological footprint of AI usage in education regarding energy consumption and data processing efficiency. One of the critical contributions of this paper is its exploration of how AI can be leveraged to enhance learning experiences without compromising ethical standards. The proposed model encourages responsible interaction with AI, fostering a learning environment that is both technologically advanced and ethically and environmentally conscious. This paper suggests further research into the long-term impacts of AI integration in educational contexts, particularly regarding student outcomes and ecological sustainability. It also calls for exploring broader applications of AI in diverse educational settings and disciplines, assessing the challenges and opportunities presented by these technologies.

Keywords: Artificial Intelligence in Education, ChatGPT, Ecological Responsibility, Prompt Engineering, Ethical AI Use, Sustainable Technology in Classrooms

1. INTRODUCTION

The incorporation of Artificial Intelligence (AI) in educational environments has created fresh opportunities for both learning and instruction. ChatGPT distinguishes itself from other AI tools because of its sophisticated language processing capabilities. Nevertheless, the growing dependence on these technologies prompts important inquiries over ecological accountability and their use. This research aims to alleviate these issues by presenting an innovative framework for incorporating ChatGPT into educational settings. The model prioritizes the dual goal of reducing the environmental impact of AI and cultivating a learning environment where students can provide efficient and ethical AI suggestions. By positioning educators and students as partners, this strategy not only improves learning experiences but also fosters a sense of moral and ecological consciousness in the use of AI technologies. ChatGPT, a cutting-edge AI technology, has gained popularity since its release in November 2022. It has demonstrated superior performance in understanding complex questions, producing plausible answers in real time, generating coherent writing, and providing instructions for complex tasks (Grassini, 2023). ChatGPT has immense potential in work and life settings as it can create machine-generated materials for communications and work tasks (Abdullah et al., 2022). Nevertheless, there is a lack of comprehensive discourse regarding the responsible use of ChatGPT's educational potential (Zhai, 2023). This discrepancy highlights the necessity of a thorough framework that not only utilizes ChatGPT's capacity to improve educational results but also tackles ethical, ecological, and efficiency issues (Mhlanga, 2023). ChatGPT's capacity to deliver immediate and tailored responses presents a distinctive tool for engaging students. However, the absence of formal supervision in its implementation might result in poor or potentially unethical use. Hence, the task at hand is to create educational frameworks that effectively incorporate ChatGPT, optimizing its advantages while limiting its environmental impact and ensuring its adherence to educational ideals and objectives. The successful implementation of this integration necessitates meticulous deliberation of variables such as individuals' proficiency in using digital tools, safeguarding sensitive information, the ecological consequences of artificial intelligence technology, and the establishment of a fair and accessible learning environment. The objective of this study is to present a strategy that tackles these problems by providing educators and policymakers with a clear plan for the responsible and efficient utilization of ChatGPT in educational settings.

2. LITERATURE REVIEW

ChatGPT provides notable advantages in the field of education, specifically because of its capacity to deliver immediate reactions and feedback (Farrokhnia et al., 2023). This functionality facilitates a heightened level of engagement in the learning process, allowing students to promptly obtain clarification on inquiries or advice on assignments. The system's quick and efficient response promotes a lively instructional setting that makes the human partner feel like they have a virtual buddy to interact and compute the tasks, stimulating active participation and involvement of the human as a partner in the communication. Moreover, ChatGPT's capacity to generate content that closely resembles human writing is helpful for

educational applications (Zhai, 2023). It could produce scenarios, elucidate intricate ideas (and it does not claim truthiness though), or replicate conversations on many topics, thus enhancing the relatability and comprehensibility of learning.

Furthermore, ChatGPT's aptitude in delivering expert solutions for complex tasks or problems is particularly noteworthy as an essential instructional tool. It can facilitate the decomposition of complex problems into smaller steps, provide comprehensive explanations, and provide novel approaches to problem solving. This not only facilitates understanding but also fosters students' exploration of other viewpoints and cultivation of analytical reasoning abilities. Therefore, it is claimed that integrating ChatGPT in education offers the potential to improve learning experiences by connecting theoretical knowledge with practical application (Kohnke, Moorhouse, & Zou, 2023).

While the benefits of ChatGPT in education are numerous, the incorporation of ChatGPT in teaching highlights significant ethical and ecological issues that require thoughtful consideration and understanding before integration is supported. From an ethical standpoint, the use of AI in education raises concerns regarding data privacy and security, particularly considering the sensitive nature of student information. There is also another issue relevant to this: plagiarism (Sullivan, Kelly, & Mclaughlan, 2023). Students as users can pretend that the responses are their products. Furthermore, AI algorithms provide a concern about prejudice because they have the capacity to distort educational information and uphold stereotypes.

In ecological terms, the energy requirements of operating advanced AI models such as ChatGPT are substantial. The increasing carbon footprint linked to these technologies is becoming a significant problem, particularly in the context of worldwide initiatives to address climate change. It is imperative for educators and policymakers to strike a balance between the advantages of AI in education and the requirement for sustainable practices. This encompasses the investigation of energy-efficient AI models and the advocacy for responsible use that reduces environmental harm (Fan, Yan, & Wen, 2023).

Furthermore, when we adopt new technologies with the awareness of how to harness them within an educational context, these ethical and ecological problems must be tackled. For this to be effective, instead of passively passing information to the student about how much harm it can cause to look for a response, educators and engineers should cooperate to publicize the prompt writing and flow of tasks to encounter what is needed to find on ChatGPT. By adopting this approach, the educational sector may effectively utilize the advantages of AI technologies such as ChatGPT while also being cognizant of its wider ramifications on society and the environment.

2.1. Design of an AI Model for Educational Settings

Integrating ChatGPT into educational settings entails not just adopting novel technology and ensuring that it adheres to our principles and obligations. This approach seeks to offer a thorough plan for successfully integrating ChatGPT while considering important factors such as ethical issues, ecological implications, and the establishment of a favorable learning environment. The primary focus is on establishing ethical norms to protect data privacy and reduce biases in AI-generated content. Similarly, it emphasizes the importance of considering the environmental impact of these technologies and promoting the use of sustainable and

responsible practices. The model also highlights the significance of establishing efficient and productive workflows and prompts, guaranteeing that the incorporation of ChatGPT improves educational results without burdening instructors and students (Farrokhnia et al., 2023). This approach entails not only using technology but also adapting it to align with our educational principles (Meyer et al., 2023). It emphasizes the need for careful and responsible progress as we enter this new era.

Designing a model for integrating ChatGPT in education with ethical and ecological concerns and the creation of an effective workflow and prompts involves several key elements:

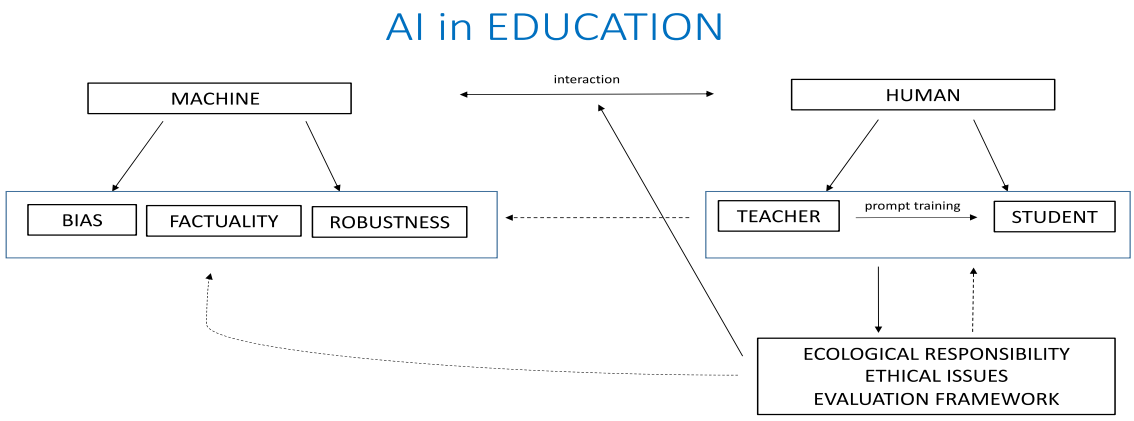

Figure 1: Design of the AI model in educational settings

The present multifaceted model of AI in Figure 1 focuses on the integration, impact, and considerations related to AI in the educational context. There are two agencies: Human (teacher and students) as the user and ChatGPT as the machine (Large Language Model: LLM). The interaction between two agencies can create interaction between humans and machines. Through this interaction, input is created. A machine as an agent can execute operations based on natural language processing, architecture, and transformative ability to predict text that must come in sequences (probability). Although language learning models are based on multiple algorithms and certain intelligence (Xue, Yu, & Wang, 2023), they might fail to provide correct answers or create a biased response that could lead to unfair advantages or disadvantages for certain student groups (Akgün & Greenhow, 2023). As for the human as agency, teachers and students benefit from ChatGPT for creating materials, looking for information executed rapidly and written in a fine language. As students may not be aware of how to look for information on ChatGPT, prompt training could help create appropriate and effective input when ChatGPT is consulted. Effective and efficient authoring of prompts frequently results in the use of data that is more precise and brief. By minimizing the data processed for each query, the total energy consumption for data storage, processing, and transmission can be reduced. Providing AI users with information on the ecological consequences of their queries and emphasizing the significance of generating concise prompts helps cultivate a sustainable mindset in the use of AI technology. Such understanding can promote a more conscientious use of AI systems, prompting developers and users to contemplate the environmental impact of their digital endeavors. Students can learn how to ask the right questions or input the right prompts to obtain the most beneficial and accurate information from ChatGPT. When students grasp the

principles of AI interaction, they exhibit heightened engagement and assume an active stance in their learning process (Grassini, 2023). Active participation in the learning process can result in improved learning outcomes and more profound comprehension of the subject matter. It also ensures ethical responsibility because through prompt training, students can gain insights into the operational principles of AI prompts, which might foster a heightened consciousness regarding concerns such as data privacy, ethical use of AI, and the significance of refraining from manipulative or harmful requests (Akgün & Greenhow, 2022; Tariq at al., 2023). Through classroom implementations of ChatGPT for tasks, teachers and students can work on a common agreed-upon way of integration where plagiarism is well understood and avoided (Rowland, 2023). An effective evaluation framework for AI in education unveils aspects such as efficiency, accuracy, fairness, and user satisfaction (Wang et al., 2023). Effective prompts are crucial for evaluating the robustness and dependability of LLMs (Ray, 2023). They assist in assessing the model's comprehension and responsiveness to different inquiries, which is essential in determining its efficiency, factuality, and stability feasibility (Alliou & Mourdi, 2023).

3. CONCLUSION

This study highlights the significant impact of AI in educational environments, with a specific focus on the importance of ecological responsibility and efficient use. It emphasizes the integration of ChatGPT within educational frameworks to improve learning experiences and promote ethical and ecological awareness among educators and students. This demonstrates that the responsible integration of AI in education extends beyond using its technological capabilities. It also requires comprehending and addressing the broader consequences of its implementation. As we progress toward discussing responsible integration, it is crucial to develop a knowledgeable and accountable strategy for using AI in educational settings, considering the ethical, environmental, and efficiency concerns that come with these technical developments. The suggested model presents a holistic approach for educators and policymakers, with the goal of achieving a harmonious equilibrium between harnessing the advantages of AI technologies such as ChatGPT and guaranteeing its long-term viability and ethical application. Continual research and dialog are essential in comprehending the long-term effects of AI on student results and ecological sustainability as AI progresses.

REFERENCES

[1] Abdullah, M., Madain, A., & Jararweh, Y. (2022, November). *ChatGPT: Fundamentals, applications and social impacts*. Proceedings of the 2022 Ninth International Conference on Social Networks Analysis, Management and Security (SNAMS), Milan, Italy. https://doi.org/10.1109/SNAMS58071.2022.10062688

[2] Akgün, S., & Greenhow, C. (2022). Artificial intelligence in education: Addressing ethical challenges in K-12 settings. *AI and Ethics, 2*(3), 431–440. https://doi.org/10.1007/s43681-021-00096-7

[3] Allioui, H., & Mourdi, Y. (2023). Exploring the full potentials of IoT for better financial growth and stability: A comprehensive Survey. *Sensors, 23*, 8015. https://doi.org/10.3390/s23198015

[4] Fan, Z., Yan, Z., & Wen, S. (2023). Deep learning and artificial intelligence in sustainability: A review of SDGs, renewable energy, and environmental health. *Sustainability, 15*(18), 13493. https://doi.org/10.3390/su151813493

[5] Farrokhnia, M., Banihashem, S. K., Noroozi, O., & Wals, A. (2023) A SWOT analysis of ChatGPT: Implications for educational practice and research. *Innovations in Education and Teaching International*. https://doi.org/10.1080/14703297.2023.2195846

[6] Grassini, S. (2023). Shaping the future of education: Exploring the potential and consequences of AI and ChatGPT in educational settings. *Education Sciences, 3*(7), 692. https://doi.org/10.3390/educsci13070692

[7] Kohnke, L., Moorhouse, B. L., & Zou, D. (2023). ChatGPT for language teaching and learning. *RELC Journal, 54*(2), 537-550. https://doi.org/10.1177/00336882231162868

[8] Meyer, J. G., Urbanowicz, R. J., Martin, P.C.N. et al. (2023). ChatGPT and large language models in academia: Opportunities and challenges. *BioData Mining, 16*, 20. https://doi.org/10.1186/s13040-023-00339-9

[9] Mhlanga, D. (2023). *Open AI in education, the responsible and ethical use of ChatGPT towards lifelong learning*. https://doi.org/10.2139/SSRN.4354422

[10] Ray, P. P. (2023). Benchmarking, ethical alignment, and evaluation framework for conversational AI: Advancing responsible development of ChatGPT. *BenchCouncil Transactions on Benchmarks, Standards and Evaluations, 3*(3). https://doi.org/10.1016/j.tbench.2023.100136

[11] Rowland, D. R. (2023). Two frameworks to guide discussions around levels of acceptable use of generative AI in student academic research and writing. *Journal of Academic Language and Learning, 17*(1), T31-T69. https://journal.aall.org.au/index.php/jall/article/view/915

[12] Sullivan, M., Kelly, A., & McLaughlan, P. (2023). ChatGPT in higher education: Considerations for academic integrity and learning. *Journal of Applied Learning and Teaching, 6*(1), 31-40. https://doi.org/10.37074/jalt.2023.6.1.17

[13] Tariq, U., Ahmed, I., Bashir, A. K, & Shaukat, K. A. (2023). Critical cybersecurity analysis and future research directions for the Internet of Things: A comprehensive review. *Sensors, 23*(8), 4117. https://doi.org/10.3390/s23084117

[14] Wang, C., Cheng, S., Guo, Q., Xu, Z., Ding, B., Wang, Y., Hu, X., Zhang, Z., & Zhang, Y. (2023). Evaluating open-QA evaluation. *arXiv preprint arXiv:2305.12421*. https://doi.org/10.48550/arXiv.2305.12421

[15] Xue, X., Yu, X., & Wang, F.Y. (2023). ChatGPT chats on computational experiments: From interactive intelligence to imaginative intelligence for design of artificial societies and optimization of foundational models. *IEEE/CAA Journal of Automatica Sinica, 10*(6), 1357-1360. https://doi.org/10.1109/JAS.2023.123585

[16] Zhai, X. (2023). ChatGPT: Reforming Education on Five Aspects. *Shanghai Education*, 16-17. https://ssrn.com/abstract=4389098

ÖĞRETMEN ADAYLARININ EĞİTİMDE DRAMA DERSİNE YÖNELİK DEĞERLENDİRMELERİ

EVALUATIONS OF TEACHER CANDIDATES ON DRAMA COURSE IN EDUCATION

Doç. Dr. Sevda KOÇ AKRAN

Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, sevdakc@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4205-0148

ÖZET

Bireylerin eğitim-öğretim faaliyetlerini değerlendirmeleri kurum/kuruluşların kalitesi açısından önemli görülmektedir. Kontrollerin, planlamaların ve iyileştirmelerin yapıldığı kalite sürecinde bireylerin hedefleri ve temel ihtiyaçları göz önüne alınmaktadır. Bu anlayış daha iyi bir eğitimin verilmesi, standartların üst seviyeye çıkarılması açısından önemli görülmektedir. Aynı zamanda kuşakların daha iyi bir eğitim alması ve refah seviyesinin yükseltilmesi amaçlanmaktadır. Bu sebeple eğitim ortamlarında kullanılan her strateji, yöntem ve teknik, öğretmenin mesleki yeterliliği, sahip olduğu beceriler, öğrencinin gelişimsel özellikleri, eğitim hedefleri, öğrenmeye yönelik istekliliği gibi unsurlar amaçların gerçekleşmesi yolunda dikkate alınan ölçütlerdir. Özellikle öğretmen, dersin genel yapısı, kullanılan ölçme ve değerlendirme ölçütleri öğretim ortamlarının niteliği hakkında bireylere önemli ipuçları sağlamaktadır. Öğretmenin ders anlatım taktiği, kullandığı modeller, sunduğu materyaller, dersin kazanımları doğrultusunda planlandığı etkinlikler vs. öğrencinin derse katılımını sağlamakta ve ya öğrencinin süreçte pasif kalmasına neden olmaktadır. Bu nokta dikkate alınarak öğretmenin ders anlatma sanatını çok iyi icra etmesi beklenmektedir. Bilişsel boyuttan çok duyuşsal boyut üzerinde durarak bireyin derse yönelik kaygılarını, endişelerini, korkularını, öğrenme yolundaki engellerini belirlemelidir. Buradan hareketle araştırmanın problem cümlesi öğretmen adaylarının eğitimde drama dersine yönelik değerlendirmeleri olarak belirlenmiştir. Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini Siirt Üniversitesi, örneklemini ise Eğitim Fakültesinde öğrenim gören öğretmen adayları oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplam aracı olarak, Koç ve Bulut (2022) tarafından geliştirilen Ders Değerlendirme Ölçeği (DDÖ) kullanılmıştır. 24 maddeden oluşan ölçek beşli likert şeklindedir. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır. Verilerin analizinde parametrik testler kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, eğitimde drama dersi değerlendirme puanları cinsiyet, bölüm ve sınıf değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Öğretmen adaylarının eğitimde drama dersi değerlendirme puanlarının dağılımlarına bakıldığında görüşlere çoğunlukla katılım gösterdikleri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, Drama, Eğitimde Drama Dersi, Değerlendirme.

ABSTRACT

Individuals' evaluation of educational activities is considered important for the quality of institutions/organizations. Individuals' goals and basic needs are taken into consideration in the quality process where controls, planning and improvements are made. This understanding is considered important in terms of providing a better education and raising standards to the highest level. At the same time, it is aimed to ensure that generations receive a better education and increase their welfare level. For this reason, factors such as every strategy, method and technique used in educational environments, the professional competence of the teacher, the skills he/she has, the developmental characteristics of the student, educational goals, and willingness to learn are the criteria taken into consideration in achieving the goals. In particular, the teacher, the general structure of the course, and the measurement and evaluation criteria used provide important clues to individuals about the quality of the teaching environment. The teacher's teaching tactics, the models he/she uses, the materials he/she offers, the activities planned in line with the course objectives, etc. ensure the student's participation in the lesson or cause the student to remain passive in the process. Considering this point, the teacher is expected to perform the art of lecturing very well. Focusing on the affective dimension rather than the cognitive dimension, it should determine the individual's concerns, anxieties, fears, and obstacles to learning. Based on this, the problem statement of the research was determined as teacher candidates' evaluations of the drama course in education. Survey model was used in the research. The population of the research consists of Siirt University and the sample consists of teacher candidates studying at the Faculty of Education. Course Evaluation Scale (CES) developed by Koç and Bulut (2022) was used as a data collection tool in the research. The scale consisting of 24 items is in the form of a five-point Likert. There are no reverse items in the scale. Parametric tests were used to analyze the data. As a result of the research, drama course evaluation scores in education do not differ significantly according to gender, department and class variables. When we look at the distribution of teacher candidates' drama course evaluation scores in education, it is seen that they mostly agree with the opinions.

Keywords: Teacher, Drama, Drama Lesson in Education, Evaluation.

1. GİRİŞ

İyi bir kalite yönetiminin sağlanması için üniversitelerde beş yılda bir hazırlanan stratejik planda, üniversitelerin vizyon ve misyonu doğrultusunda "Kalite Güvencesi Sistemi, Eğitim

ve Öğretim, Araştırma ve Geliştirme, Toplumsal Katkı ve Yönetim Sistemini" belirlenmektedir. Bu amaçla Yükseköğretim Kalite Kurulu (YÖKAK) tarafından belirli dönemlerde, Yükseköğretimde eğitim-öğretim faaliyetlerinin devam ettirilmesi, araştırma-geliştirme çalışmalarında bulunulması ve idari hizmetlerinin yürütülmesi, üniversitelerin ulusal ve uluslararası kalite standartlarına uygunluğunun değerlendirilmesi yönünde bir takım çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalarla her geçen gün sayıları artan üniversiteler programlarındaki öğrenci sayısını arttırmayı ve nitelikli bir eğitimi bireye sunmayı istemektedir. Bunun sonucunda üniversiteler arasında bir rekabet ortamı oluşmaktadır. Mesela üniversiteler kendi yaptıkları faaliyetleri değerlendirmek için memnuniyet anketlerine, paydaş görüşlerine ve öğrenci değerlendirmelerine yer vermektedir. Onlardan gelen dönütlerle, çeşitli iyileştirmelere gitmektedir. Başka bir değişle yapılan bu değerlendirmelerle üniversiteler, güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koymaktadır. Aksayan yönleri var ise onları düzeltmek için planlar yapmaktadır. Yapılan planlarla, Bologna sürecindeki üniversite programları, programdaki yeterlilikler, eğitim amaçları, ders içerikleri, kazanımlar, yeterlilikleri karşılama düzeyleri, ölçme değerlendirme ve dersin iş yükü göz önünde tutulmaktadır (Koç ve Bulut, 2022). Yani Bologna süreciyle, öğrencilerin ve üniversitelerin yaşam boyu öğrenme sürecine aktif katılımı desteklenmektedir (Elmas, 2012).

Bologna süreciyle birlikte, Yükseköğretimde çeşitli yetkinlikler ve beceriler dikkate alınmaktadır. Bilgi ve beceri öğretiminde önemli görülen bu noktalarda, programın özelliği, öğretmen, öğrenci ve kullanılan değerlendirme ölçütleri öğrencinin derse katılımını belirleyen faktörler olarak görülmektedir (Bakınız: Tablo 1).

Tablo 1. Bilgi ve Beceri Öğretimi (Güneş, 2012:6).

Bilgi Öğretimi	Beceri Öğretimi
EĞİTİM PROGRAMI	
• Dersler ve ders içeriklerinin seçimi öğretilecek disipline göre belirlenir. • Disiplinle ilgili bilgiler, içeriğin seçiminde tek belirleyici öge olarak alınır. • Ağırlık öğrenciye disiplinle ilgili öğretilecek bilgilere ve bunların öğretilmesine verilir.	• Dersler ve ders içeriklerinin seçimi öğrencide geliştirilecek becerilere göre belirlenir. • Mesleki beceriler, içeriğin seçiminde temel öge olarak alınır. • Ağırlık öğrencilerde geliştirilecek açık ve net olarak belirlenmiş becerilere verilir.
ÖĞRETMEN	
Öğretmen bir içerik uzmanıdır ve şu noktalara ağırlık verir: • İçeriğin tamamını öğretme, • İçeriği öğretmek için aşamalı planlama yapma, • Eğitim ortamını düzenleme, • Bilgileri değerlendirme.	Öğretmen öğrenmeyi kolaylaştırıcıdır ve şu noktalara ağırlık verir: • Öğrenme süreçlerine, • Geliştirilecek beceriye göre içeriği planlama, • Öğrenmeyi kolaylaştırıcı ortam düzenleme, • Becerinin gelişme düzeyini değerlendirme.
ÖĞRENCİ	
Öğrenci anlayışı şöyledir: • Öğrencinin ön bilgileri ve deneyimleri öğrenme sürecinde dikkate alınmaz. • Öğrenci genellikle pasiftir ve dinleyici konumundadır. • Öğrencinin öğrenmesi öğretmene bağlıdır.	Öğrenci şöyle görülür: • Öğrencinin ön bilgileri ve deneyimleri öğrenmede etkilidir. • Öğrenci öğrenme sürecinde genellikle aktiftir. • Öğrenci kendi öğrenmesinden kendisi sorumludur.
DEĞERLENDİRME	
• Bilgi öğrenmeyi merkeze alan değerlendirme yapılır. • Süreç değerlendirmeye çok az başvurulur. • Değerlendirme öğrenme sonunda yapılır ve sınıflama oluşturulur.	• Becerilerin gelişme durumunu belirlemeyi merkeze alan değerlendirme yapılır. • Becerilerin gelişme düzeyini ortaya çıkarmak için sık sık süreç değerlendirmeye başvurulur. • Değerlendirme öğrenmenin önemli bir bölümüdür.

Tablo 1'in devamı

ÖĞRENME	
• Bilgilerin öğrenilmesi becerinin geliştirilmesi için önceliklidir. • Bilgilerin öğrenilmesi parça parça gerçekleşir. • Bilgi öğretiminde basit bilgilerden karmaşık bilgilere doğru gidilir. • Bilgiler bütün bağlamının dışındaymış gibi sunulur. Bu nedenle öğrenci için çoğu zaman anlamlı değildir. • Öğrenci sınavda bir konuyu teorik olarak iyi bilebilir. Ancak bu durum bir sorunu çözmek veya karar vermek için bilgilerini kullanma kapasitesini garantilemez. • Öğrenilenlerin uygulamaya aktarılması daha sonraki yıllarda gerçekleşir. • Beceri öğrenciyle ilişkili sayılır ve becerinin öğrenilmesi öğrencinin çeşitli ortamlarda bilgilerini uygulamasına bağlı görülür. • Bilgi bağlantılı değildir, ezberlenerek öğrenilir. Öğretimden sonra bu bilgileri hatırlatmaya yönelik basit alıştırmalar verilir.	• Bilgi becerileri geliştirmek için zihinde yapılandırılır. • Beceri bütün olarak öğrenilir, parça parça değil. • Öğrenci merkeze yerleştirilir ve beceri uygulamalı olarak gösterilir. Başlangıçta basit beceriler öğretilir. Temel beceriler geliştirildikçe giderek karmaşık beceriler gösterilir. • Bilgi beceriyle ilişkilendirilir bilgiler uygulandıkça beceri geliştirilir bu durum ona öğrenme için bir anlam verir. • Beceri bir sistem gibi görülür mevcut bilgilerin dışında kopuk değil, bilgiye dayalı ve bilgiyle harekete geçirilir. • Öğrenilenlerin uygulamaya aktarılması hemen sınıfta başlar. • Becerinin öğrenilmesi farklı durumlarda ve bir dizi uygulama sonrası gelişir. • Öğrenciler becerileri geliştirebilmeleri için uygun ortamlara yerleştirilir. Orada beceri gösterilir ve verilen bilgileri uygulayarak geliştirilir (Tardif, 1997).

Öğretim programı çerçevesinde sınıf içi ve dışı uygulamalar, çeşitli yollarla ölçülüp değerlendirilmektedir. Amaç, eğitim kalitesinin ölçülmesi ve iyileştirilmedir (Avşar, 2009). Bilindiği üzere eğitim, birbiriyle ilişkili (öğrenci, öğretmen, program, veli, okul yönetimi, ders araç-gereçleri vb.) öğelerden oluşmaktadır. Her öğenin eğitim sistemi içerisindeki amacı ve işlevi farklı olmaktadır. Fakat *öğretmen, öğrenci ve program* temel öğeler olarak bilinmektedir. Belirtilen öğeler arasında eğitim-öğretim faaliyetlerinin yükü daha çok *öğretmendedir*. Öğretmenin jest mimikleri, hazırbulunuşluk düzeyi, dersin amaçlarını içselleştirmesi, eğitim durumlarını organize etmesi, sınıf yönetim becerisi, çok yönlü ölçme ve değerlendirme araçlarını kullanması öğretmen sorumluluğunda gerçekleşmektedir. Bunun yanı sıra bir toplumun kalkınmasındaki insan gücü niteliklerin yetiştirilmesi, öğrencinin derse aktif katılım

göstermesi, öğrencileri gözlemlemesi, öğrenciyi dinlemesi, problemlerine çözüm üretmesi, yaratıcı düşünceleri desteklemesi, onlara iyi bir model olması öğretmenin diğer sorumlulukları arasında yer almaktadır (Murat, Aslantaş ve Özgan, 2006). Örneğin drama dersinde öğretmenin rehberliği her yaş grubu için önemli bir konu olarak görülmektedir. Çünkü Eğitimde drama dersinde her öğrenci öğrenme ortamına katılmak istemeyebilir. İçe kapanık bir kişilik özelliğiyle, kendisini ifade etmekten çekinebilir. Canlandırma, yaratıcılık gibi aşamalarda akranlarıyla işbirliği içinde çalışmayabilir. Bunun için öğretmen, öğrencinin hangi durum ve olay karşısında nasıl tepki göstereceğini iyi analiz etmelidir. Dramanın ısınma aşamasından değerlendirme aşamasına kadarki bütün süreçlerinde öğrenci tepkilerini gözlemlemelidir.

Eğitimde drama dersinde öğrenciler sosyalleşmektedir. Paylaşma, saygı, sevgi, hoşgörü gibi değerleri öğrenmektedir. Doğaçlama yoluyla duygu ve düşüncelerini başkalarıyla paylaşmaktadır. Drama süreciyle öğrenci yeni bilgileri keşfetmektedir. Öğrenciler arasında ortak bir ürün ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Ortaya konulan her üründe, öğrenciler arasında yoğun bir iletişim kurulmaktadır. Kurulan iletişimde var olan problemler çözülmekte, yaratıcılık becerisi kullanılmakta, dil becerisi gelişmekte ve öğrencinin kendisine güveni artmaktadır. Öğrenci kendi potansiyelinin farkına varmaktadır. Bu sebeple öğrenci için önemli olan ve öğretmen-öğrenci arasındaki etkileşimi arttıran drama dersinin üniversitelerde yaygınlaştırılması önemli görülmektedir. Nitekim 1926 yılı ile başlayan drama çalışmalarına 1997 ve 1998 yıllarında da devam edilmiştir. 1997-1998 yıllarında Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalında 'İlköğretimde Drama', Okulöncesi Eğitimi Öğretmenliği Anabilim Dalı'nda 'Okulöncesinde Drama' dersi zorunlu olarak programlarda yer almıştır. Zorunlu olmasıyla birlikte ilk olarak dersi veren öğretim elemanın dersin kazanımlarını öğrenciye iyi aktarması gerekmektedir. İçeriğinde, öğrenme-öğretme süreçlerinde drama tekniği, tartışma yöntemi, örnek olay yöntemi gibi farklı yöntem teknikleri kullanmalıdır. Sonuçtan ziyade süreç değerlendirmeye ağırlık vermelidir (Başçı ve Gündoğdu, 2011). Kazanımlardan, tema, öğrenme-öğretme süreçleri, ölçme ve değerlendirmeye kadarki bütün öğelerde bir dersin genel bilgileri öğrenciye sunulmalıdır. Böyle bir anlayış, başta derslerin verimliliği açısından önemli görülmektedir. Aynı zamanda öğrenciye sunulan bu bilgiler, akademik başarının artmasına ve öğrencinin yaparak-yaşayarak öğrenmesine katkı sağlamaktadır. Yapılan bilimsel çalışmalarda da bu katkılardan bahsedilmiştir (Murat, Aslantaş, Özgan, 2006; Başçı ve Gündoğdu, 2011). Fakat çalışmaların çoğunda belirli öğelerle ders değerlendirmesi yapılmıştır. Buradan hareketle

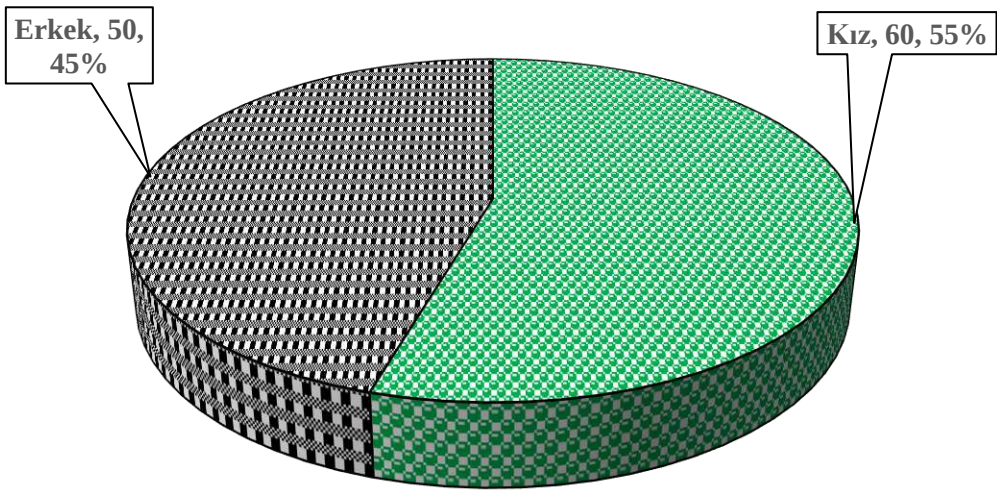
bu araştırmanın problem cümlesi, öğretmen adaylarının eğitimde drama dersine yönelik değerlendirmeleri olarak belirlenmiş ve aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- ✓ Öğretmen adaylarının eğitimde drama dersine yönelik değerlendirmelerinin dağılımı nasıldır?
- ✓ Cinsiyete göre, öğretmen adaylarının eğitimde drama dersine yönelik değerlendirme puanları arasında anlamlı farklılık var mıdır?
- ✓ Bölüme göre, öğretmen adaylarının eğitimde drama dersine yönelik değerlendirme puanları arasında anlamlı farklılık var mıdır?
- ✓ Sınıf düzeyine göre, öğretmen adaylarının eğitimde drama dersine yönelik değerlendirme puanları arasında anlamlı farklılık var mıdır?

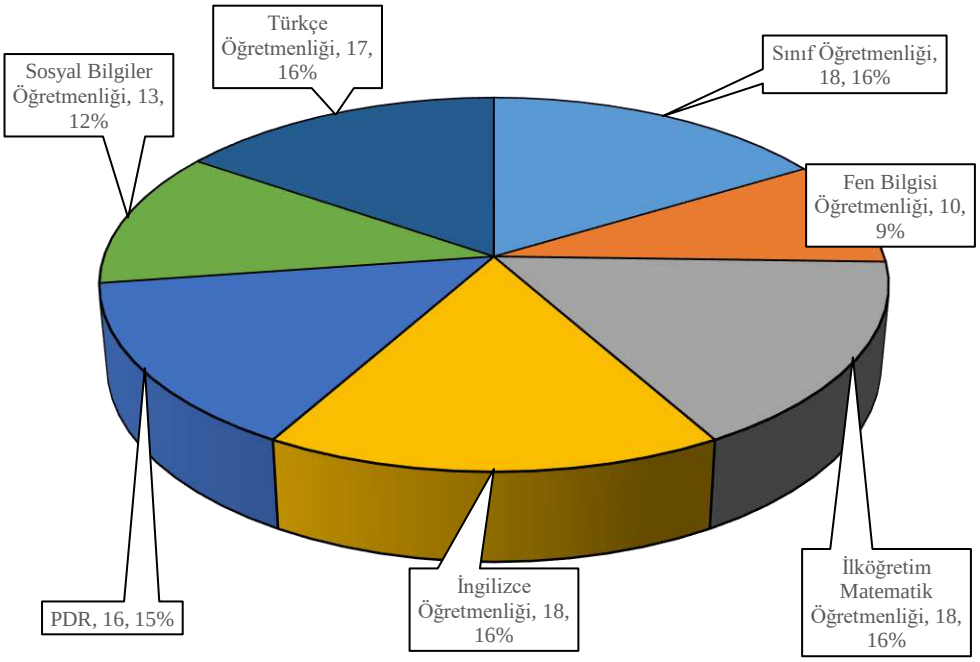
2.YÖNTEM

Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Karasar'a (2009) göre tarama modeli, geçmişte ve ya halen var olan bir durumu olduğu şekliyle betimlemekte, araştırmaya konu olan olayı, bireyi koşulları kendi içinde tanımlamakta, onlar üzerinde herhangi bir değişiklik ve etkileme çabası içerinde olmamaktadır. Tarama modelini kullanan araştırmacılar bu bakış açısından hareketle araştırmalarda genel tarama ve örnek olay tarama yaklaşımlarını kullanmaktadır. Örneğin genel tarama modelinde, bir evren hakkında genel bir görüşe varmak amacıyla evrenin tümünden ya da evrenden alınan bir örneklemle veriler toplanmaktadır (Karasar, 2009).

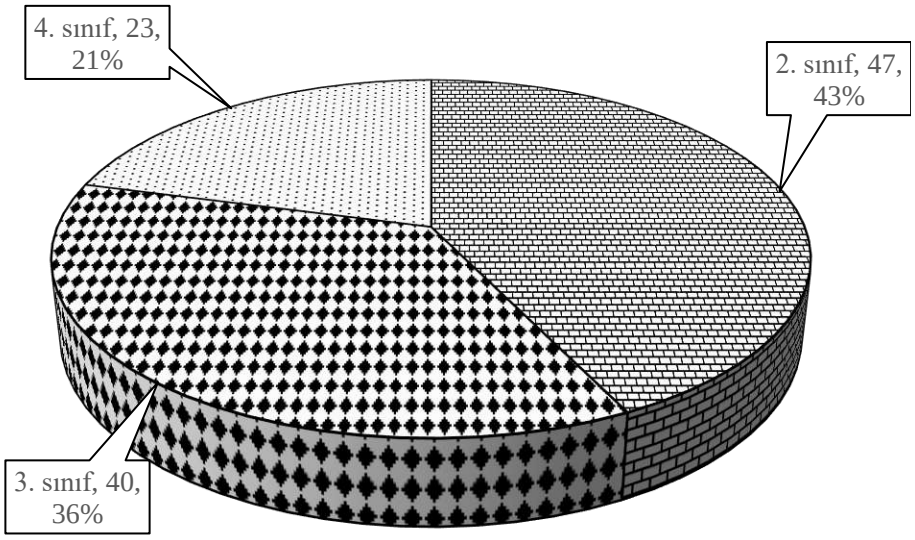
Araştırmanın evrenini Siirt Üniversitesi, örneklemi ise Eğitim Fakültesinde öğrenim gören adayları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemine ait demografik bilgiler Grafik 1, Grafik 2 ve Grafik 3'de yer almaktadır.

Grafik 1. Cinsiyete göre öğretmen adaylarının genel dağılımı

Grafik 2. Bölüme göre öğretmen adaylarının genel dağılımı

Grafik 3. Sınıf düzeyine göre öğretmen adaylarının genel dağılımı

Cinsiyete göre öğretmen adaylarının %45'i erkek, %55'i kızdır. Bölüme göre öğretmen adaylarının %16'sı Türkçe, %16'sı Sınıf, %9'u Fen Bilgisi, %16'sı İlköğretim Matematik, %16'sı İngilizce, %15'i PDR, %12'si Sosyal Bilgilerde öğrenim görmektedir. Sınıf düzeylerine bakıldığında, % 43'ü 2. sınıfta, %36'sı 3. sınıfta, %21'i 4. sınıfta okumaktadır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak, Koç ve Bulut (2022) tarafından geliştirilen "Ders Değerlendirme Ölçeği (DDÖ)" kullanılmıştır. Ölçekte 24 madde yer almaktadır. Bu maddeler dört boyutta dağılım göstermektedir. Birinci boyut ders faktörü (1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11 ve 14. maddeler), ikinci boyut öğretim elemanı faktörü (12, 15, 16, 19, 20, 21 ve 22. maddeler), üçüncü boyut yöntem-teknik faktörü (13, 17, 18 ve 24. maddeler) ve dördüncü boyut sınav faktörüdür (6, 7 ve 23. maddeler). Beşli likert tarzındaki ölçekte "Hiç katılmıyorum." (1), "Nadiren katılıyorum." (2), "Kısmen katılıyorum." (3), "Çoğunlukla katılıyorum." (4), "Tamamen katılıyorum." (5) seçenekleriyle derecelendirme yapılmıştır. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır. 24 olumlu maddeden oluşan bu ölçekten elde edilecek en düşük puan 24 ve en yüksek puan 120'dir. Burana hareketle ölçekten 24 puan alınmasının dersin niteliğinin "Hiç katılmıyorum" düzeyine; 120 puan alınmasının ise "Tamamen katılıyorum" düzeyine karşılık gelmektedir.

Koç ve Bulut (2022) tarafından geliştirilen "Ders Değerlendirme Ölçeğinin (DDÖ)" farklı derslerde uygulandığı görülmektedir. Ölçeğin tümü için Cronbach'nın Alfa katsayısı 0,94 iken; faktörleri için sırasıyla 0,93, 0,91, 0,86 ve 0,93 olduğu belirlenmiştir. Bu araştırmada ders boyutunun Cronbach Alfa katsayısı .75, öğretim elemanı boyutunun .81, yöntem-teknik

boyutunun .83, sınav boyutunun .75'dir. Ölçekten alınan toplam Cronbach'nın Alfa katsayısı .82'dir.

Verilerin analizinde ilk olarak normallik testi yapılmıştır. Test sonucunda basıklık ve çarpıklık değerleri dikkate alınmıştır. Yapılan analizlerle cinsiyet için t-testi, bölüm ve sınıf düzeyi için ANOVA testi kullanılmıştır.

3.BULGULAR

3.1.Öğretmen adaylarının eğitimde drama dersine yönelik değerlendirmelerinin dağılımı

Öğretmen adaylarının eğitimde drama dersine yönelik değerlendirmelerinin dağılımı Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Öğretmen adaylarının eğitimde drama dersine yönelik değerlendirmelerinin dağılımı

Madde No	Hiç Katılmıyorum		Nadiren Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Çoğunlukla Katılıyorum		Tamamen Katılıyorum		$\bar{X}$
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
1	1	0,9	4	3,6	21	19,1	54	49,1	30	27,3	3,98
2	0	0	4	3,6	22	20	46	41,8	38	34,5	4,07
3	1	0,9	5	4,5	25	22,7	46	41,8	33	30	3,95
4	5	4,5	6	5,5	28	25,5	48	43,6	23	20,9	3,70
5	1	0,9	7	6,4	29	26,4	47	42,7	26	23,6	3,81
6	1	0,9	7	6,4	26	23,6	44	40	32	29,1	3,90
7	7	6,4	1	0,9	44	40	26	23,6	32	29,1	3,90
8	5	4,5	25	22,7	1	0,9	46	41,8	33	30	3,95
9	0	0	3	2,7	6	5,5	45	40,9	56	50,9	4,40
10	3	2,7	7	6,4	24	21,8	39	35,5	37	33,6	3,90
11	1	0,9	10	9,1	27	24,5	37	33,6	35	31,8	3,86
12	2	2,82	2	2,82	8	7,3	30	27,27	68	61,82	4,39
13	0	0	8	7,3	4	3,6	38	35,55	60	54,55	4,39
14	0	0	3	2,7	8	7,3	43	39,1	56	50,9	4,38
15	1	0,9	2	1,8	11	10	41	37,3	55	50	4,33
16	0	0	1	0,9	5	4,5	38	34,5	66	60	4,53
17	0	0	4	3,6	8	7,3	39	35,5	59	53,6	4,39
18	0	0	0	0	4	3,6	27	24,5	79	71,8	4,68
19	0	0	4	3,6	6	5,5	50	45,5	50	45,5	4,32
20	0	0	2	1,8	7	6,4	42	38,2	59	53,6	4,43
21	0	0	0	0	10	9,1	42	38,2	58	52,7	4,43
22	2	2,82	2	2,82	6	5,5	43	39,1	57	51,8	4,39
23	0	0	0	0	2	1,8	62	56,4	46	41,8	4,40
24	0	0	1	0,9	4	3,6	50	45,5	55	50	3,98

Tablo 2'de görüldüğü üzere, öğretmen adaylarının eğitimde drama dersine yönelik değerlendirmelerinde en fazla katılım; dersin hedefleri konusunda bilgi sahibi olduğu, ders ile ilgili kavramları öğrendiği, ders sayesinde alana ilgisinin arttığı, sınav sorularının ve ders konularının tutarlı olduğu, derste farklı bakış açısına sahip olduğu, öğretim elemanın öğrencilere saygılı davrandığı, öğretim elemanın teknolojiyi etkili kullandığı, dersin bilişsel gelişime katkı sağladığı, üst düzey becerileri kazandığı, soru-cevap sürecinin öğrenmeyi pekiştirdiği, derste farklı yöntem ve tekniklerin kullanıldığı, görüşlerinde olduğu söylenebilir.

3.2.Cinsiyete göre, öğretmen adaylarının eğitimde drama dersine yönelik değerlendirmeleri

Cinsiyete göre, öğretmen adaylarının eğitimde drama dersine yönelik değerlendirme puanlarının t-testi sonuçları Tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3. Cinsiyete göre, öğretmen adaylarının eğitimde drama dersine yönelik değerlendirme puanlarının t-testi sonuçları

ALT BOYUT	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	ss	sd	t	p
Ders Faktörü	**Kız**	60	39,71	5,47	108	-,769	0,44
	Erkek	50	40,44	4,13			
Öğretim Elemanı Faktörü	**Kız**	60	30,71	3,90		-,457	0,64
	Erkek	50	31,02	2,84			
Yöntem-Teknik Faktörü	**Kız**	60	17,75	2,50		-,815	0,41
	Erkek	50	18,10	1,87			
Sınav Faktörü	**Kız**	60	11,86	2,11		-1,940	0,06
	Erkek	50	12,60	1,78			

Tablo 3'de görüldüğü üzere, ders faktörü, öğretim elemanı faktörü, yöntem-teknik faktörü, sınav faktörü puanları cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0.05$). Buradan hareketle kız ve erkek öğretmen adaylarının eğitimde drama dersine yönelik değerlendirme puanlarının bir birine yakın olduğu söylenebilir.

3.3.Bölümlere göre, öğretmen adaylarının eğitimde drama dersine yönelik değerlendirmeleri

Bölümlere göre, öğretmen adaylarının eğitimde drama dersine yönelik değerlendirme puanlarının ANOVA testi sonuçları Tablo 4'de yer almaktadır.

Tablo 4. Bölümlere göre, öğretmen adaylarının eğitimde drama dersine yönelik değerlendirme puanlarının ANOVA sonuçları

ALT BOYUT	Değişkenler	N	$\bar{X}$	ss	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Ders Faktörü	Sınıf Öğretmenliği	18	39,66	4,25	**Gruplar arası**	198,584	6	33,097	1,406	0,22
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	13	37,69	6,43	**Grup içi**	2424,189	103	23,536		
	Fen Bilgisi Öğretmenliği	10	40,70	4,00	**Toplam**	2622,773	109			
	İngilizce Öğretmenliği	18	39,66	4,01						
	Türkçe Öğretmenliği	17	42,35	5,07						
	PDR	16	39,06	6,12						
	İlköğretim Matematik Öğretmenliği	18	40,83	3,65						
Öğretim Elemanı Faktörü	Sınıf Öğretmenliği	18	30,94	3,29	**Gruplar arası**	128,960	6	21,493	1,894	0,08
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	13	32,38	2,75	**Grup içi**	1168,712	103	11,347		
	Fen Bilgisi Öğretmenliği	10	31,80	2,48	**Toplam**	1297,673	109			
	İngilizce Öğretmenliği	18	29,77	3,52						
	Türkçe Öğretmenliği	17	32,11	3,37						
	PDR	16	30,43	2,68						
	İlköğretim Matematik Öğretmenliği	18	29,38	4,44						
Yöntem-Teknik Faktörü	Sınıf Öğretmenliği	18	17,94	2,33	**Gruplar arası**	25,961	6	4,327	,855	0,53
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	13	18,61	2,72	**Grup içi**	521,130	103	5,060		
	Fen Bilgisi Öğretmenliği	10	18,10	1,52	**Toplam**	547,091	109			
	İngilizce Öğretmenliği	18	17,05	2,20						
	Türkçe Öğretmenliği	17	18,35	2,62						
	PDR	16	18,06	1,84						
	İlköğretim Matematik Öğretmenliği	18	17,55	2,09						
Sınav Faktörü	Sınıf Öğretmenliği	18	11,61	2,11	**Gruplar arası**	11,378	6	1,896	,460	0,83
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	13	12,38	1,80	**Grup içi**	424,222	103	4,119		
	Fen Bilgisi Öğretmenliği	10	12,50	1,26	**Toplam**	435,600	109			
	İngilizce Öğretmenliği	18	12,00	2,11						
	Türkçe Öğretmenliği	17	12,58	2,39						
	PDR	16	12,37	2,06						
	İlköğretim Matematik Öğretmenliği	18	12,16	1,91						

Tablo 4'de görüldüğü üzere, ders faktörü, öğretim elemanı faktörü, yöntem-teknik faktörü, sınav faktörü puanları bölüm değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir (p>0.05). Buradan hareketle, Sınıf, Sosyal Bilgiler, Fen Bilgisi, İngilizce, Türkçe, PDR ve İlköğretim Matematik öğretmen adaylarının eğitimde drama dersine yönelik değerlendirme puanlarının bir birine yakın olduğu söylenebilir.

3.4. Sınıf düzeyine göre, öğretmen adaylarının eğitimde drama dersine yönelik değerlendirmeleri

Sınıf düzeyine göre, öğretmen adaylarının eğitimde drama dersine yönelik değerlendirme puanlarının ANOVA testi sonuçları Tablo 5'de yer almaktadır.

Tablo 5. Sınıf düzeyine göre, öğretmen adaylarının eğitimde drama dersine yönelik değerlendirme puanlarının ANOVA sonuçları

ALT BOYUT		Değişkenler	N	$\bar{X}$	ss	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Ders	Faktörü	2.Sınıf	47	39,89	4,49	**Gruplar arası**	12,335	2	6,168	,253	0,77
		3.Sınıf	40	39,85	5,33	**Grup içi**	2610,438	107	24,397		
		4.Sınıf	23	40,69	5,09	**Toplam**	2622,773	109			
Öğretim	Elemanı Faktörü	2.Sınıf	47	30,87	3,85	**Gruplar arası**	29,229	2	14,614	1,233	0,30
		3.Sınıf	40	30,32	3,18	**Grup içi**	1268,444	107	11,855		
		4.Sınıf	23	31,73	2,91	**Toplam**	1297,673	109			
Yöntem-Teknik	Faktörü	2.Sınıf	47	17,89	2,27	**Gruplar arası**	5,353	2	2,677	,529	0,59
		3.Sınıf	40	17,70	2,34	**Grup içi**	541,738	107	5,063		
		4.Sınıf	23	18,30	2,00	**Toplam**	547,091	109			
Sınav	Faktörü	2.Sınıf	47	11,91	2,16	**Gruplar arası**	7,506	2	3,753	,938	0,40
		3.Sınıf	40	12,50	1,93	**Grup içi**	428,094	107	4,001		
		4.Sınıf	23	12,26	1,73	**Toplam**	435,600	109			

Tablo 5'de görüldüğü üzere, ders faktörü, öğretim elemanı faktörü, yöntem-teknik faktörü, sınav faktörü puanları sınıf düzeyi değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir (p>0.05). Buradan hareketle, 2.sınıf, 3. sınıf ve 4.sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının eğitimde drama dersine yönelik değerlendirme puanlarının bir birine yakın olduğu söylenebilir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırma sonucunda eğitimde drama dersine yönelik öğretmen adaylarının değerlendirmelerinde ders faktörü, öğretim elemanı faktörü, yöntem-teknik faktörü, sınav faktöründe "çoğunlukla" katılımların olduğu görülmektedir. Ders faktöründe öğretmen adaylarının *çoğunlukla* katılım gösterdiği görüşler şunlardır:

- Ders hedeflerinin farkında olunması,
- Çeşitli kazanımların elde edilmesi,
- Ders kaynaklarının öğrenmeye katkı sağlaması,
- Ders sayesinde alan ilginin artması,
- Dersin genel yapısını bilmesi,
- Olaylara çok yönlü bakılması,
- Problem çözme becerisinin kazanılması,
- Konuların günlük yaşamla ilişkilendirilmesi,

Öğretim elemanı faktöründe öğretmen adaylarının *çoğunlukla* katılım gösterdiği görüşler şunlardır:

- ✓ Öğretim elmanın öğrenciye saygılı davranması,
- ✓ Öğretim elemanın derse hazırlıklı gelmesi,
- ✓ Öğrencilere rehberlik yapması,
- ✓ Öğretim elemanın zaman yönetimini etkili kullanması,
- ✓ Öğretim elmanın sınavları objektif değerlendirmesidir.

Yöntem-teknik faktöründe öğretmen adaylarının *çoğunlukla* katılım gösterdiği görüşler şunlardır:

- Öğretim elemanın teknolojik araçları etkili kullanması,
- Öğretim elemanın farklı yöntem ve teknikleri kullanması,
- Öğretim elemanın öğrencileri derse aktif katılma konusunda motive etmesi,
- Öğretim elemanın derste farklı ölçme araçlarıyla öğrenciyi değerlendirmesidir.

Sınav faktöründe öğretmen adaylarının *çoğunlukla* katılım gösterdiği görüşler şunlardır:

- ❖ Sınavda derste işlenen konulardan sorular sorulması,
- ❖ Sınavda sorulan soruların ve derste işlenen konuların uyumlu olması,
- ❖ Sınavda sorulan soruların dersin kazanımlarını ölçmede yeterli olmasıdır.

Öğretmen adaylarının eğitimde drama dersine yönelik değerlendirme puanları bölüm ve sınıf düzeyi değişkeninde ders, öğretim elemanı, yöntem-teknik ve sınav faktöründe anlamlı farklılık göstermemektedir.

Öneriler:

- Bu araştırmada nicel yöntem kullanılmıştır. Ders değerlendirmelerine yönelik nitel ve karma çalışmalar yapılabilir.
- Farklı sınıf seviyelerindeki öğrencilerin belirlenen derslere yönelik değerlendirme görüşleri alınabilir.
- Seçmeli ve zorunlu derslerin değerlendirmelerine yönelik öğrenci görüşleri alınabilir.

KAYNAKÇA

[1] Avşar, Z. (2009). İlköğretim öğrencilerinin beden eğitimi dersi değerlendirme süreci ile ilgili görüşlerinin belirlenmesi. *Spor Bilimleri Dergisi, 20* (3), 81-89.

[2] Başçı, Z. & Gündoğdu, K. (2011). Öğretmen adaylarının drama dersine ilişkin tutumları ve görüşleri: Atatürk Üniversitesi Örneği. *İlköğretim Online, 10* (2), 1-14.

[3] Elmas, M. (2012). Bologna süreci: uygulama veya uygulayamama. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi,* (3), 137-141.

[4] Güneş, F. (2012). Bologna süreci ile yükseköğretimde öngörülen beceri ve yetkinlikler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (1), 1-9.

[5] Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınları.

[6] Koç, A. ve Bulut, İ. (2022). Ders değerlendirme ölçeği (DDÖ): geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Dini Araştırmalar, 25*(63), 501-528 . https://doi.org/10.15745/da.1159706

[7] Murat, M., Aslantaş, H. İ. & Özgan, H. (2006). Öğretim elemanlarının sınıf içi eğitim öğretim etkinlikleri açısından değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 26* (3) , 263-278 .

ÖĞRETMEN ADAYLARININ KÜBİK PROGRAM KAVRAMINA İLİŞKİN ALGILARI: BİR METAFOR ANALİZ ÇALIŞMASI

TEACHER CANDIDATES' PERCEPTIONS ON THE CUBIC PROGRAM CONCEPT: A METAPHOR ANALYSIS STUDY

Doç. Dr. Sevda KOÇ AKRAN

Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, sevdakc@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4205-0148

ÖZET

Program, bir çalışmanın genel yapısını göstermektedir. Bu yapı içinde amaçlar, konu içerikleri, öğrenme-öğretme süreçleri, ölçme ve değerlendirme boyutlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Kübik program bu bilgiler çerçevesinde yükseklik, genişlik ve derinlik olmak üzere üç yapıdan oluşmaktadır. Yükseklik olarak ifade edilen boyutta İngilizce, Matematik, Fen Bilimleri, Teknoloji, Modern Diller, Coğrafya, Tarih, Sanat, Müzik ve Beden Eğitimi gibi dersler bulunmaktadır. Genişlik boyutunda bireylerin yaşamları boyunca kullanacağı entelektüel bilgiler ve temalar yer almaktadır. Derinlik boyutunda ise birey öğrenme yolunda bir takım beceriler kullanmaktadır. Birey becerilerini kullanırken öğrenme stillerini ön planda tutmaktadır. Bütün bu boyutlarda bireyin bilgiyi bir konu çerçevesinde değil, birçok alanda kullanacak şekilde yapılandırması beklenmektedir. Yani her disiplin birbiriyle ilişkili bir şekilde bireye çok yönlü beceri kazandırmaktadır. Kübik program bu yönleriyle ele alındığında çağdaş eğitim anlayışına uygun olduğu görülmektedir. Fakat kübik program konusunda çok fazla çalışmanın olmaması programın anlaşılırlığını olumsuz etkilemektedir. Başta alan yazıya, sonra eğitim öğesi olan öğretmenlere ve öğrencilere bilgi sunması açısından bu çalışmada kübik programla ilgili öğretmen adaylarının görüşlerine başvurulmuştur. Buradan hareketle, öğretmen adaylarının kübik program kavramına ilişkin algıları bu araştırmanın problem cümlesini oluşturmaktadır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı araştırmanın çalışma grubunu Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesinin Sınıf, İlköğretim Matematik, Türkçe, PDR, Sosyal Bilgiler, İngilizce, Fen Bilimleri bölümlerinde öğrenim gören 120 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen açık uçlu bir anket formu kullanılmıştır. Formun birinci bölümünde katılımcılara ait demografik bilgiler yer almaktadır. İkinci bölümünde ise katılımcılardan "Kübik program……benzemektedir/gibidir. Çünkü……." cümlesindeki boşlukları doldurmaları istenmiştir. Araştırmada veriler nitel programlarla içerik analizine tabi tutulmuştur. Buradan elde edilen veriler MAXQDA programıyla analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda 86 metafor

ve belirsizlik, işbirlikçi bir yapı, bütünsellik/çeşitlilik, farkındalık, öğretmen merkezli eğitim, rehber, çağdaş eğitim, işlevsellik olmak üzere sekiz kategori oluşturulmuştur. Bu metaforlar arasında en fazla vurgulananlar zekâ küpü, okul, kavram haritası, düzenli bir program, ders programı, planlı çalışma, öğretmen, robot, matruşka, çok boyutlu program, çark, yapboz, bulmaca, öğretim programı, örümcek ağı, müze, eşleştirme oyunu ve kitaptır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Program, Kübik Program.

ABSTRACT

The program shows the general structure of a study. This structure includes information about objectives, subject contents, learning-teaching processes, measurement and evaluation dimensions. Within the framework of this information, the cubic program consists of three structures: height, width and depth. The dimension expressed in height includes courses such as English, Mathematics, Science, Technology, Modern Languages, Geography, History, Art, Music and Physical Education. The width dimension includes intellectual information and themes that individuals will use throughout their lives. In the depth dimension, the individual uses a number of skills in the way of learning. Individuals prioritize their learning styles while using their skills. In all these dimensions, the individual is expected to structure the information in a way that uses it in many areas, not within the framework of one subject. In other words, each discipline provides the individual with versatile skills in an interrelated manner. When the cubic program is considered with these aspects, it is seen that it is compatible with the modern education approach. However, the lack of much work on the cubic program negatively affects the understandability of the program. In this study, the opinions of prospective teachers about the cubic program were consulted in order to provide information primarily to the literature and then to teachers and students, which are an educational element. Based on this, teacher candidates' perceptions of the concept of cubic program constitute the problem statement of this research. The study group of the research, in which the qualitative research method was used, consists of 120 teacher candidates studying in the Classroom, Primary Mathematics, Turkish, PDR, Social Studies, English and Science departments of the Faculty of Education in Siirt University. An open-ended survey form developed by the researcher was used as a data collection tool in the study. The first section of the form contains demographic information about the participants. In the second part, participants were asked to fill in the gaps in the sentence that is “Cubic program is/is like... Because…" In the research, the data were subjected to content analysis with qualitative programs. The data obtained here were analyzed with the MAXQDA program. As a result of the research, 86 metaphors and eight categories were

created: uncertainty, collaborative structure, holistic/diversity, awareness, teacher-centered education, guide, modern education, and functionality. Among these metaphors, the most emphasized ones are intelligence cube, school, concept map, a regular program, lesson program, planned work, teacher, robot, matryoshka, multidimensional program, wheel, jigsaw, puzzle, curriculum, spider web, museum, matching game and book.

Keywords: Education, Program, Cubic Program.

1. GİRİŞ

Program geliştirme modellerinin temelinde amaçlar, konu, öğrenme deneyimi ve değerlendirme boyutları bulunmaktadır. R. Tyler, D. Wheeler, J. Kerr ve E. Wragg gibi bilim insanları programda bunların dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir (Borysenko, Baliasnikova ve Ihnatovych, 2018). Örneğin kübik program Wragg tarafından geliştirilmiş ve küpe benzediği için bu ismi almıştır. Program, belirli bir şeyi incelerken ya da bakarken **mikroskoba**, konuya uzak bir bakış açısı sunarken **teleskopa**, olaya farklı açılardan yaklaşırken ve olayın anlık durumu hakkında görüntü alırken bir **kameraya** benzemektedir (Wragg, 1997). Bu metaforlardan yola çıkarak kübik program (Wragg, 1997; Hatipler, 2019):

- Konu alanı, temalar ve öğrenme biçimleri arasında kurulan bir dengededir.
- Zamanı etkili kullanmadır.
- İşbirliği içinde çalışmadır.
- Sınıf yönetim becerisini kullanmadır.
- Sınıfın öğrencinin en iyi şekilde öğrenmesi için planlanmasıdır.
- Öğrencinin motivasyonuna olumlu katkı sağlamadır.
- 10 konu, 8 tema ve 6 öğretme ve öğrenme biçiminden oluşmaktadır. Bu onu 10×8×6 modeli yapmaktadır. Başka bir deyişle programda çeşitli moleküllerden oluşan 480 'hücre' bulunmaktadır.
- Ne? ve Nasıl? sorularının birlikte ele alındığı bir süreci temsil etmektedir.
- Gelecek odaklı bir eğitimi savunmaktadır.
- Okul dışı etkinliklere çok fazla yer vermektedir.

Kübik programı öğrenciye birçok seçenek sunmaktadır. Örneğin bir çocuk düşünün. Bu çocuğun bir günü aynı öğretmenle tek bir konunun öğretimiyle geçmektedir. Öğretim ortamında öğretmen aktif, öğrenci sadece dinleyici konumundadır. Bu öğrenciye Tarih dışında başka bir konu öğretilmemektedir. 18 yaşına gelindiğinde çocuktan dünyayı keşfetmesi, dünya konusunda bilgi sahibi olması beklenmektedir. Oysaki kübik program çocuğa küçük yaştan

itibaren keşfetme ve merak duygusu kazandırmaktadır. Bunu yaparken de küpün ilk boyutunda yer alan disiplinlerin/konuların bir biriyle ilişkili bir şekilde anlatılmasını sağlamaktadır (Bakınız: Şekil 1).

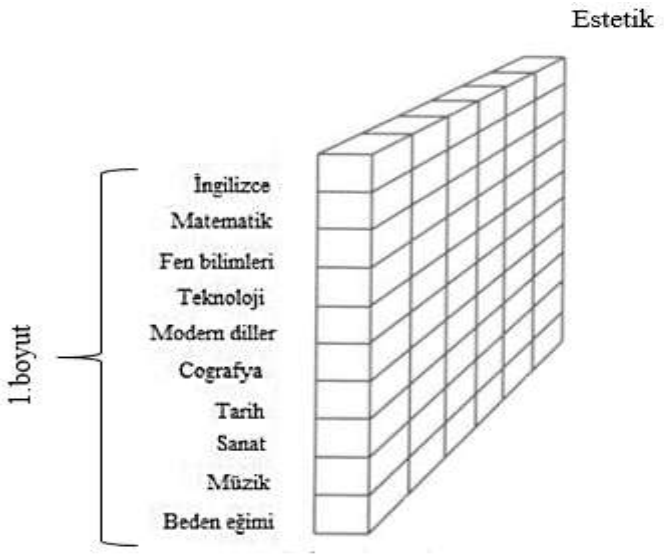

Şekil 1. Birinci boyut- konular ((Wragg, 1997:38).

Birinci boyutta **bilgilerin** öğretilmesi ön planda tutulmaktadır. Bilgiler öğrencilere aktarılırken, belirli konular okul çatısı altında öğrenciye öğretilmektedir. Bu konular öğrencinin yaşamına yön veren disiplinlerden oluşmaktadır. Geleneksel eğitimin aksine bilgiler öğrenciler tarafından inşa edilmektedir. Bilgiler inşa edilirken, üç didaktik ilke göz ardı edilmemektedir. Bunlar; *süreklilik, sıra, bilgi entegrasyonudur* (Borysenko, Baliasnikova ve Ihnatovych, 2018).

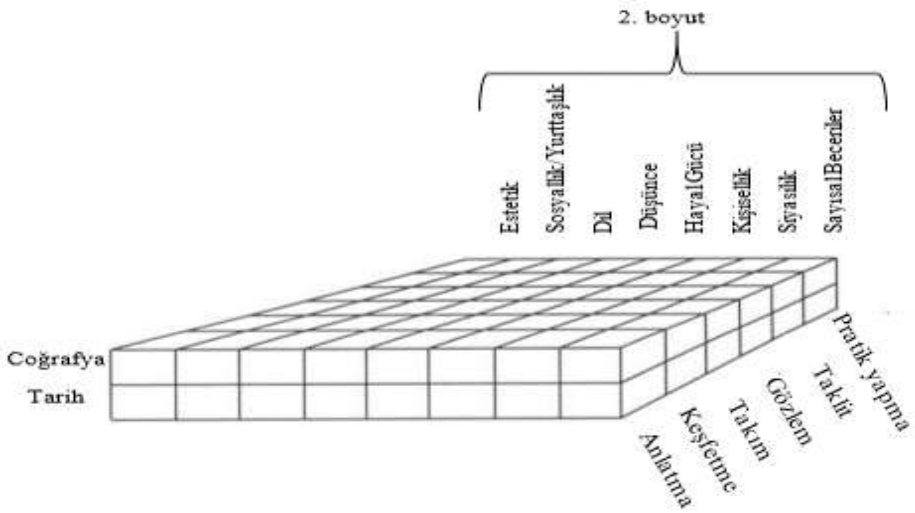
Bilgi yoluyla birey özgürlüğünü eline almaktadır. Buradaki özgürlük anlayışıyla birey çağa uyum sağlamaktadır. Farklı bilgilerin kontrolünü elinde tutmaktadır. Kendi yaşamına yön vermektedir. Ayrıca eğitim yoluyla sürekli ve zamansız bir bilgi birikimine sahip olmaktadır. Bu bilgi akışında başta öğretmen çocukların içinde bulunduğu dönemi dikkate almalıdır. Örneğin ilköğretimle ilgili Ploughden Raporu (1967), çocuklar bir şeye hazır olmayana kadar onlara bir şey öğretilmemesi gerektiğini vurgular. Yani raporda, çocuklar ileriye doğru bir adım atmaya hazır değilken, ona o adımı atmayı öğretmeye çalışmak hem zaman kaybına hem de öğrenilen bilginin anlamlı olmamasına neden olacağı belirtilmektedir (Wragg, 1997).

Kübik programın ikinci boyutunda **temalar** bulunmaktadır. Temalar, programın kapsamı içerindedir. Kapsam çerçevesinde ele alınan başlıklarda bireyin gelecekteki hedeflerine ulaşması ve birtakım beceriler kazanması amaçlanmaktadır (Bakınız: Şekil 2).

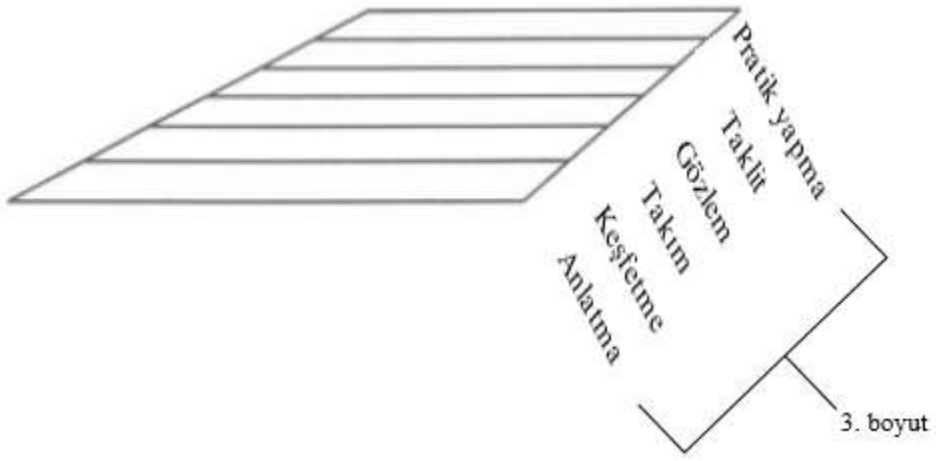
Şekil 2. İkinci boyutta 'estetik' kanal (Wragg, 1997:31).

İkinci boyutunda; *estetik, sosyallik/yurttaşlık, dil, düşünce, hayal gücü, kişisellik, siyasilik, sayısal beceriler* gibi temalar bulunmaktadır. Bu temalar birinci boyutta yer alan konularla ilişkili bir şekilde bireyin öğrenmesini sunulmaktadır. Özdemir 'e (2015) göre estetik sadece Resim ve Müzik dersinde ele alınan bir tema değildir. Coğrafya dersinde dağlık alanın görüntüsü, akarsular ve tarihi bir yapının görünüşü, bir DNA molekülünün sarmal yapısı, Johann Sebastian Bach'ın bir eserinin içinde de "güzellik" anlayışı estetiğin içeriğinde yer alabilmektedir.

Şekil 3. Bir 'beşeri bilimler' bloğu-Coğrafya ve Tarihin birinci boyutta bütünleştirilmesi(Wragg, 1997:32).

Kübik programın üçüncü boyutu **öğrenme stratejileri, yöntem, teknikleri, öğrenme stilleri** ile ilgilidir. Öğretmenler öğrencilerin kendi öğrenmelerinde kullanacakları yolları belirlemede rehber olmaktadır. Her öğrenci bu yolda farklı bir öğrenme yolunu tercih etmektedir. Bunlar kimi öğrenci için pratik yapmak, kimi öğrenci için taklit, gözlem, takım çalışması, keşfetme kimisi için de anlamadır (Bakınız: Şekil 4).

Şekil 4. Üçüncü boyut- öğretme-öğrenme stili (Wragg, 1997:75).

Şekil 4'de görüldüğü üzere, her bireyin öğrenme stilleri bir birinden farklıdır. Öğrenme stillerindeki farklılık bireysel öğrenme tercihine yansımaktadır. Bu yüzden eğitim-öğretim faaliyetlerinin yapıldığı ortamlarda bireye zengin uyarıcılar sunulmalıdır (Çetintaş, Burun, Türk ve Tamer, 2018).

Kübik program, üç boyutun etkileşimiyle ortaya çıkmaktadır. Boyutlar kendi içinde bölümlere ayrılmaktadır. Boyutlardan dolayı Litvanyalı eğitimciler R. Kliminskas, V. Rupainie'ye göre küp modelini ilkokul programlarının yapılandırılmasında kullanmak mümkündür. Böylelikle öğrenme öğrenciler için anlamlı olacaktır. Öğrenciler öğrendikleri bilgilere bütünsel bir anlayışla yaklaşacaktır (Borysenko, Baliasnikova ve Ihnatovych, 2018).

Kısaca kübik esnek bir program olarak bilinmektedir. Çeşitli durumlarda değişme özelliğine sahiptir (Wragg, 1997). Fakat öğrenci merkezli bir eğitimi savunmasına karşın kullanım alanın çok az olduğu belirtilmektedir. Değişim ve yenikleri içerisinde bulunduran kübik programın daha anlaşılır olması için bilimsel çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Yapılan çalışmalara bakıldığında ise daha çok teorik bilgiden oluştuğu görülmektedir.

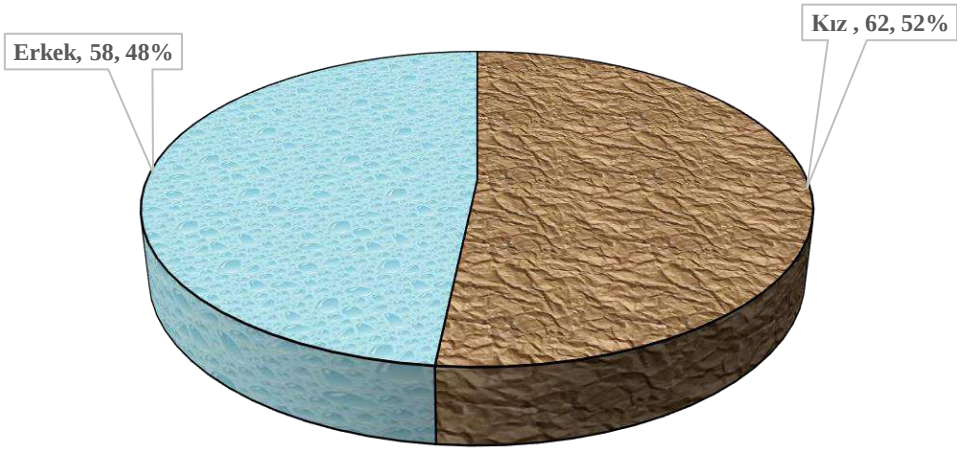
Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, öğretmen adaylarının kübik program kavramına ilişkin algılarını metafor yoluyla belirlemektir. Araştırmada aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır:

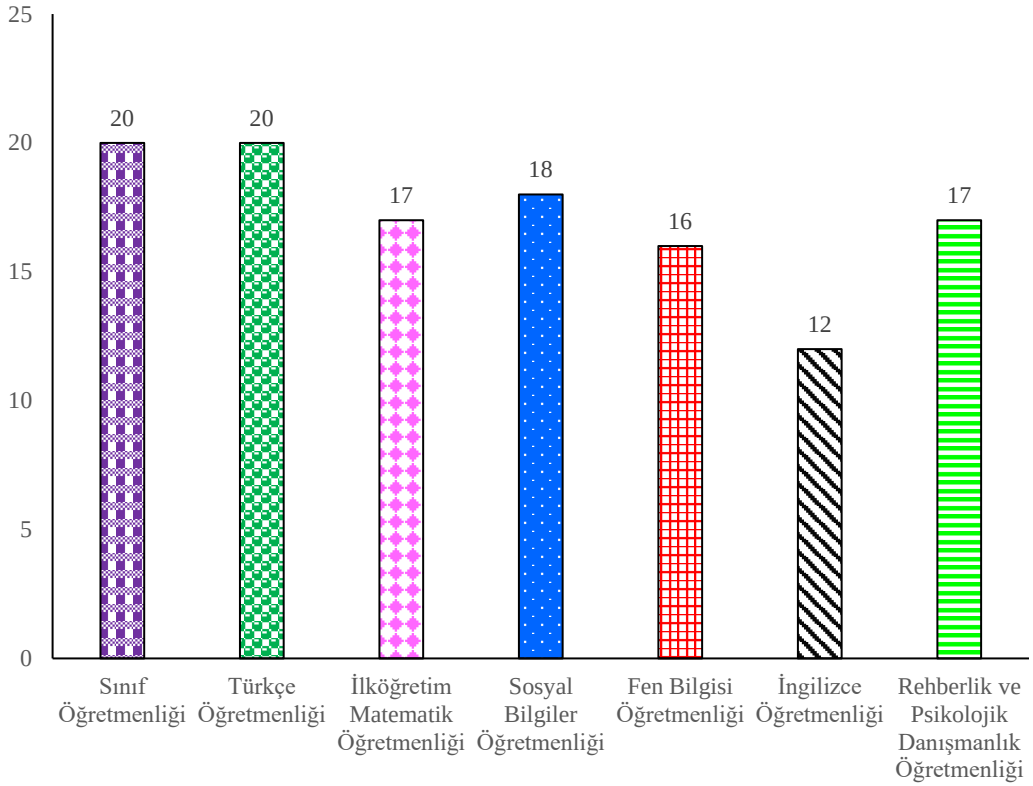
- Öğretmen adaylarının kübik program kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar nelerdir?
- Belirtilen metaforlar hangi kavramsal kategoriler altında toplanmaktadır?

2.YÖNTEM

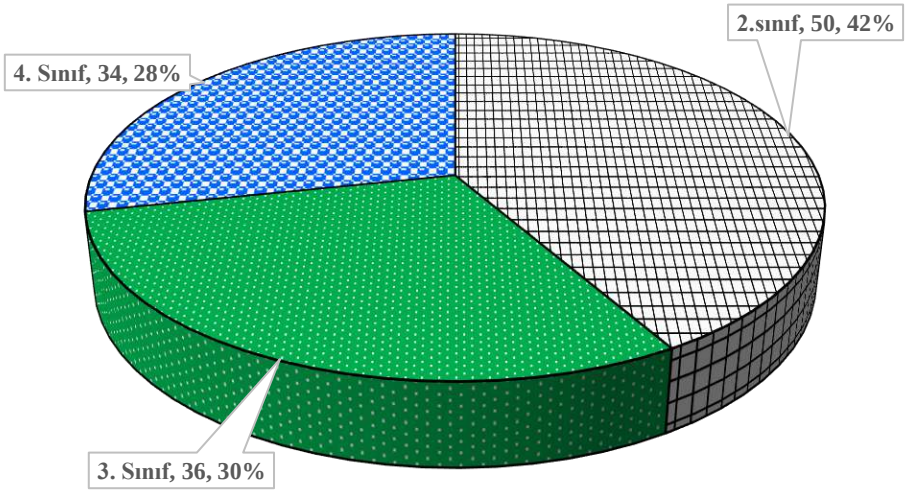
Nitel yönteme dayalı araştırmanın çalışma grubunu Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesinde öğrenim gören 120 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Katılımcılara ait demografik bilgiler Grafik 1, Grafik 2 ve Grafik 3'de yer almaktadır.

Grafik 1. Cinsiyete göre öğretmen adaylarının genel dağılımı

Grafik 2. Bölüme göre öğretmen adaylarının genel dağılımı

Grafik 3. Sınıf düzeyine göre öğretmen adaylarının genel dağılımı

Cinsiyete göre öğretmen adaylarının %48'i erkek, %52'si kızdır. Bölüme göre öğretmen adaylarının 20'si Sınıf, 20'si Türkçe, 17'si İlköğretim Matematik, 18'i Sosyal Bilgiler, 16'sı

Fen Bilgisi, 12'si İngilizce ve 17'si PDR bölümünde okumaktadır. Sınıf düzeylerine bakıldığında % 42'si 2. sınıfta, %30'u 3. sınıfta, %28'i 4. sınıfta öğrenim görmektedir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından geliştirilen açık uçlu bir anket formu kullanılmıştır. Formun birinci bölümünde katılımcılara ait demografik bilgiler yer almaktadır. İkinci bölümünde ise katılımcılardan "Kübik program…….benzemektedir/gibidir. Çünkü….." cümlesindeki boşlukları doldurmaları istenmiştir. Araştırmada veriler nitel programlarla içerik analizine tabi tutulmuştur. Buradan elde edilen veriler MAXQDA programıyla analiz edilmiştir.

İçerik analizi yöntemi kullanılırken belirli adımlar dikkate alınmıştır. İlk olarak öğretmen adaylarının doldurmuş olduğu formlar 1'den 131'e kadar numaralandırılmıştır. Boş bırakılan 5 form ve eksik doldurulan 6 form analizlere dahil edilmemiştir. 120 katılımcı görüşü Word ortamına, sonrasında da MAXQDA programına aktarılmıştır. Buradan ulaşılan kodlar için bir uzmanın görüşüne başvurulmuş ve iki uzmanın görüşleri arasındaki güvenirlik .88 olarak hesaplanmıştır. Kodlar belirlendikten sonra, temalara ulaşılmaya çalışılmıştır. Benzerlik ve farklılıklarına göre kodlar belirsizlik, işbirlikçi bir yapı, bütünsellik/çeşitlilik, farkındalık, öğretmen merkezli eğitim, rehber, çağdaş eğitim, işlevsellik olmak üzere sekiz kategoride toplanmıştır. Temalar belirlendikten sonra elde edilen veriler bulgular bölümünde yorumlanmıştır. Yorumlamalar yapılırken katılımcı görüşlerinden alıntılar yapılmış ve katılımcılara Ö1. Ö2. Ö3……Ö120 kodları verilmiştir.

3.BULGULAR

3.1. Öğretmen Adaylarının Kübik Program Kavramına İlişkin Sahip Oldukları Metaforlar

Öğretmen adaylarının kübik program kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Öğretmen adaylarının kübik program kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar

No	Metafor	f	No	Metafor	f	No	Metafor	f
1	Zeka Küpüne	10	**32**	Havuz	1	**63**	Ağrı Kesici İlaç	1
2	Okul	4	**33**	Zar	1	**64**	Sarmaşığa	1
3	Kavram Haritası	3	**34**	Yelpazeye	1	**65**	İngilizce Dil Öğrenme	1
4	Düzenli Bir Program	3	**35**	Kurum	1	**66**	Tuz	1
5	Ders Programı	3	**36**	Oyun	1	**67**	Bilgisayara	1
6	Planlı Çalışma	3	**37**	Gökkuşağı	1	**68**	Yazılıma	1
7	Öğretmen	3	**38**	Sarmal Program	1	**69**	İsviçre Çakısına	1
8	Çok Boyutlu Program	3	**39**	Günlük Yaşama	1	**70**	Çok boyutlu masaya	1
9	Eşleştirme Oyunu	2	**40**	Zihinsel Yapıdaki Şemaya	1	**71**	Sulu Boya	1

10	Robot	2	**41**	Çok Yönlü Düşünme	1	**72**	Disiplinli bir öğretmen	1
11	Çarka	2	**42**	Çarpım Tablosuna	1	**73**	Disiplinler arası yaklaşıma	1
12	Yapboz	2	**43**	Dünyaya	1	**74**	Küre	1
13	Bulmaca	2	**44**	Kıyafet Dolu Dolaba	1	**75**	İçeriği Zengin Bir Kitap	1
14	Öğretim Programı	2	**45**	Fabrikaya	1	**76**	Ülkeye	1
15	Örümcek Ağına	2	**46**	Duygulara	1	**77**	Belirtke Tablosu	1
16	Müze	2	**47**	Lego Oyuncuklarına	1	**78**	Pratik Bir Şemaya	1
17	Matruşka	2	**48**	Üç Boyutlu Grafik	1	**79**	Örgün Eğitime	1
18	Kitap	2	**49**	Boş Bir Küre	1	**80**	Hayat	1
19	Aile	1	**50**	Sistematik Bir Algoritmaya	1	**81**	Buzdolabı	1
20	Kalem kutusu	1	**51**	Ağaç Gövdesine	1	**82**	Nöron	1
21	Üç Boyutlu Kapıya	1	**52**	Kesişim Kümesine	1	**83**	Samanyolu	1
22	Yapılandırmacı Yaklaşıma	1	**53**	Neden-sonuç diyagramına	1	**84**	Gece	1
23	Sanatsal Filme	1	**54**	Uygulamalı Eğitim	1	**85**	Ders Kitabı	1
24	Tiyatroya	1	**55**	Kombinasyona	1	**86**	Gökdelenler	1
25	Takıma	1	**56**	Roman Kitabı	1	TOPLAM		120
26	Okey Zarına	1	**57**	Doğa	1			
27	Örgüye	1	**58**	Matematikteki Kümeler Konusu	1			
28	Harita	1	**59**	Yaparak-Yaşayarak Öğrenme	1			
29	Navigasyon	1	**60**	Çarpma İşlemine	1			
30	Kılavuza	1	**61**	İyi Tasarlanmış Grafiğe	1			
31	İnsan	1	**62**	Planlama Defterine	1			

Tablo 1'de görüldüğü üzere metaforlar arasında en fazla vurgulananlar zekâ küpü, okul, kavram haritası, düzenli bir program, ders programı, planlı çalışma, öğretmen, çok boyutlu program, eşleştirme oyunu, robot, çark, yapboz, bulmaca, öğretim programı, örümcek ağı, müze, matruşka ve kitaptır. Diğer metaforlardan ise birer vurgu yapılmıştır.

3.2.Metaforların Kavramsal Kategorileri

Metaforların kavramsal kategorileri Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Metaforların kategorilere göre dağılımı

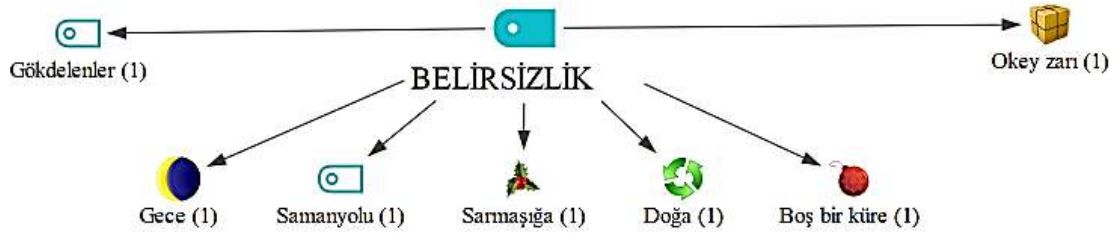
Kategoriler	**Metaforlar**	**f**
Belirsizlik	Okey Zarı, Boş Bir Küre, Doğa, Sarmaşığa, Samanyolu, Gece, Gökdelen	7
İşbirlikçi Bir Yapı	Takıma, Tiyatroya, Kurum, Hayat, Fabrikaya	5
Bütünsellik/Çeşitlilik	Sanatsal Filme, Eşleştirme Oyunlarına, Matruşka, Zekâ Küpüne, Kavram Haritası, İnsan, Havuz, Zar, Yelpazeye, Sarmal Program, Zihinsel Yapıdaki Şemaya, Çok Boyutlu Program, Örgüye, Çarpım Tablosuna, Kıyafet Dolu Dolap, Duygulara, Lego Oyuncuklarına, Üç Boyutlu Grafik, Sistematik Bir Algoritmaya, Ağaç Gövdesine, Çarka, Neden-Sonuç Diyagramına, Müze, Roman Kitabı, Kesişim Kümesine, Matematikteki Kümeler Konusu, Yapboz, Örümcek Ağına, Bulmaca, Gökkuşağı, Sulu Boya, Disiplinler Arası	37

	Yaklaşıma, İçeriği Zengin Bir Kitap, Örgün Eğitim, Buzdolabı, Nöron, Kalem Kutusuna	
Farkındalık	Yapılandırmacı Yaklaşım, Üç Boyutlu Kapıya, Aile, Oyun, Kitap, Çok Yönlü Düşünme, Dünyaya, Kombinasyona, İngilizce Dil Öğrenme, Okul	10
Öğretmen Merkezli Eğitim	Robot, Disiplinli Bir Öğretmen, Ders Kitabı	3
Rehber	Öğretmen, Harita, Navigasyon, Kılavuza, Öğretim Programı	5
Çağdaş Eğitim	Uygulamalı Eğitim, Yaparak Yaşayarak Öğrenme	2
İşlevsellik	Düzenli Bir Program, Planlı Çalışma, Ders Programı, İyi Tasarlanmış Grafiğe, Çarpma İşlemine, Planlama Defterine, Ağrı Kesici İlaç, Tuz, Bilgisayar, Yazılıma, İsviçre Çakısına, Çok Boyutlu Masaya, Küre, Ülkeye, Belirtke Tablosu, Pratik Bir Şemaya, Günlük Yaşama	17

Tablo 2'de görüldüğü üzere, 86 metafordan 7'si belirsizlik, 5'i işbirlikçi bir yapı, 37'si bütünsellik/çeşitlilik, 10'u farkındalık, 3'ü öğretmen merkezli eğitim, 5'i rehber, 2'si çağdaş eğitim ve 17'si işlevsellik olmak üzere sekiz kategoride toplanmıştır.

Belirsizlik Kategorisi

Katılımcıların kübik program kavramına ilişkin oluşturduğu 7 metafor Şekil 5'de görüldüğü üzere, "Belirsizlik Kategorisi" altında toplanmıştır. Bu kategorideki katılımcı görüşlerinden en çok vurgulanan alıntılardan bazıları aşağıda yer almaktadır.

Şekil 5. Belirsizlik - Kod-Teori Modeli

Ö1: Kübik program gökdelenlere benzemektedir. Çünkü sınırsız sayıda size seçenek sunmaktadır. Bir çizgisi yok.

Ö8: Kübik program geceye benzemektedir. Çünkü tıpkı gece gibi karanlık ve anlamsızdır.

Ö29: Kübik program samanyoluna benzemektedir. Çünkü ucu bucağı olmayan bir bilgi var neyi öğreneceğiniz belli değil.

Ö54: Kübik program sarmaşığa benzemektedir. Çünkü bütün disiplinlerin temaları bir birinin içine girmiş.

Ö73: Kübik program doğaya benzemektedir. Çünkü doğada olan olaylar gibi bu programda da ne öğreneceğin belli olmuyor.

Ö93: Kübik program boş bir küreye benzemektedir. Çünkü içi boş ve anlamsız geliyor.

Ö111: Kübik program okey zarına benzemektedir. Çünkü karşına hangi konu çıkacak bilemiyorsun. Ben öğrenme stillerini burada anlamadım mesela.

İşbirlikçi Bir Yapı Kategorisi

Katılımcıların kübik program kavramına ilişkin oluşturduğu 5 metafor Şekil 6'da görüldüğü üzere, "İşbirlikçi Bir Yapı Kategorisi" altında toplanmıştır. Bu kategorideki katılımcı görüşlerinden en çok vurgulanan alıntılardan bazıları aşağıda yer almaktadır.

Şekil 6. İşbirlikçi bir yapı - Kod-Teori Modeli

Ö3: Kübik program hayata benzemektedir. Çünkü birçok disiplin gibi işbirliği içinde çalışıyorsun.

Ö26: Kübik program fabrikaya benzemektedir. Çünkü nasıl ki fabrikalarda herkes işbirliği içinde çalışıyor, bu programda da farklı konular var …

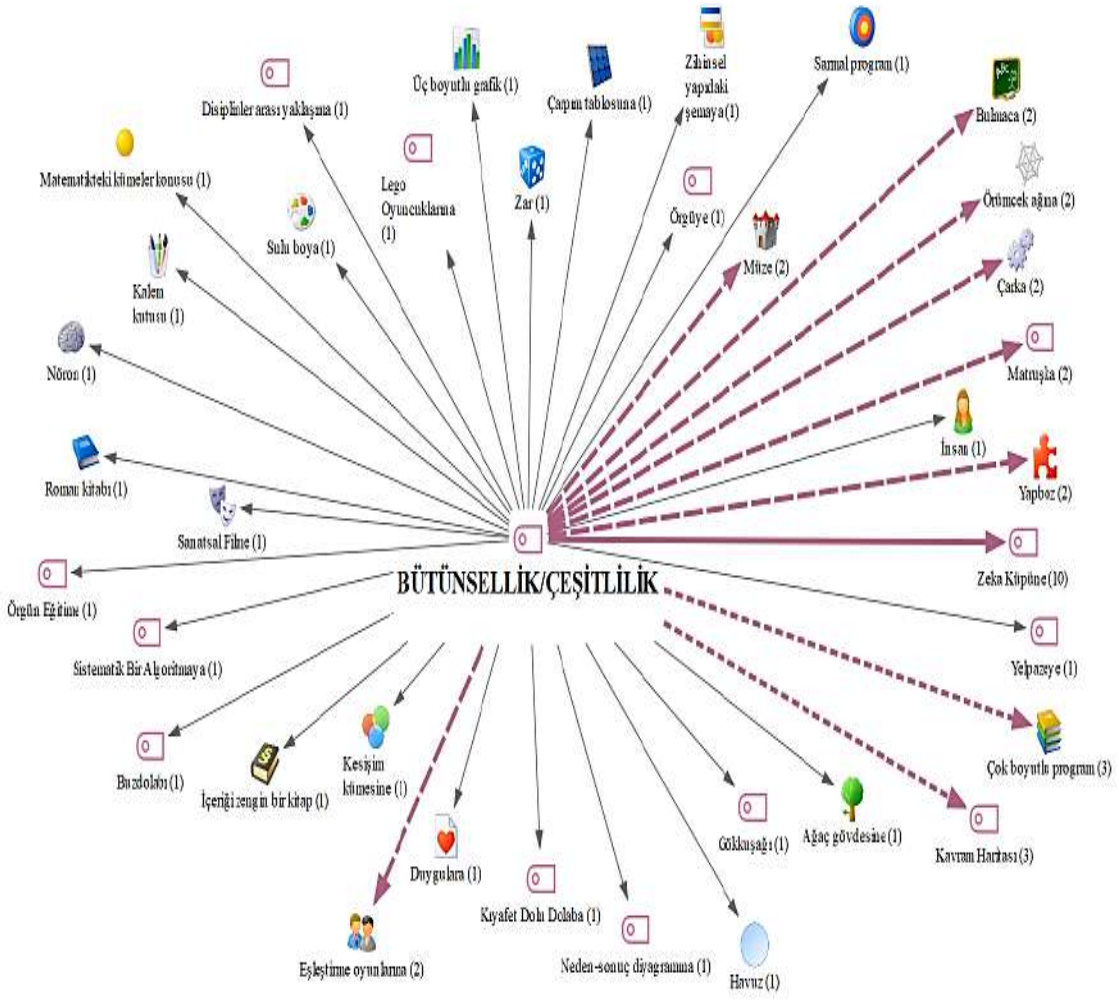
Ö77: Kübik program kuruma benzemektedir. Çünkü kurumdaki kişiler görev paylaşımı yaparak çalışıyorsa burada da konular arasında işbirliği olmakta.

Ö100: Kübik program takıma benzemektedir. Çünkü konuları takıma benzettim.

Ö118: Kübik program tiyatroya benzemektedir. Çünkü farklı öğrenme stilleri var. Herkes öğrenmesine uygun çalışıyor, sorumluluk alıyor.

Bütünsellik/Çeşitlilik Kategorisi

Katılımcıların kübik program kavramına ilişkin oluşturduğu 37 metafor Şekil 7'de görüldüğü üzere, "Bütünsellik/Çeşitlilik Kategorisi" altında toplanmıştır. Bu kategorideki katılımcı görüşlerinden en çok vurgulanan alıntılardan bazıları aşağıda yer almaktadır.

Şekil 7. Bütünsellik/Çeşitlilik - Kod-Teori Modeli

Ö2: Kübik program zekâ küpüne benzemektedir. Çünkü birçok ders konu var. Bunlar arasında ilişki bulunur.

Ö6: Kübik program zekâ küpüne benzemektedir. Çünkü zekâ küpü gibi her boyutta farklı beceriler var.

Ö14: Kübik program zekâ küpüne benzemektedir. Çünkü üç boyutu var. Bu boyutla arasında bir bütünlük var.

Ö20: Kübik program zekâ küpüne benzemektedir. Çünkü zekâ küpünde olduğu gibi üç farklı yönü var. Her boyutta değişik beceriler var.

Ö37: Kübik program zekâ küpüne benzemektedir. Çünkü birinci boyutta konular var. İkinci boyutta öğretim programı gibi temalar olduğunu biliyorum.

Ö43: Kübik program müzeye benzemektedir. Çünkü insanlar müzeye gider. Orada çeşitli tarihsel antikalar var. Müzede her türlü eseri bulabilirsin. Küpte de öyle farklı şeyler bulunur.

Ö50: Kübik program bulmacaya benzemektedir. Çünkü bulmacada sorulan sorulara cevap ararsın. Bu küpte de değişik öğrenme yolları var. Onlar öğrenmeye yardımcı oluyor.

Ö57: Kübik program örümcek ağına benzemektedir. Çünkü temalar, dersler, öğrenme yolları bir sarmal yapı içinde çeşitlilik gösteriyor.

Ö69: Kübik program çarka benzemektedir. Çünkü her konuyu öğrenmek için birçok yöntem-teknik kullanırsın.

Ö92: Kübik program matruşkaya benzemektedir. Çünkü iç içe geçmiş konular olduğu görülüyor.

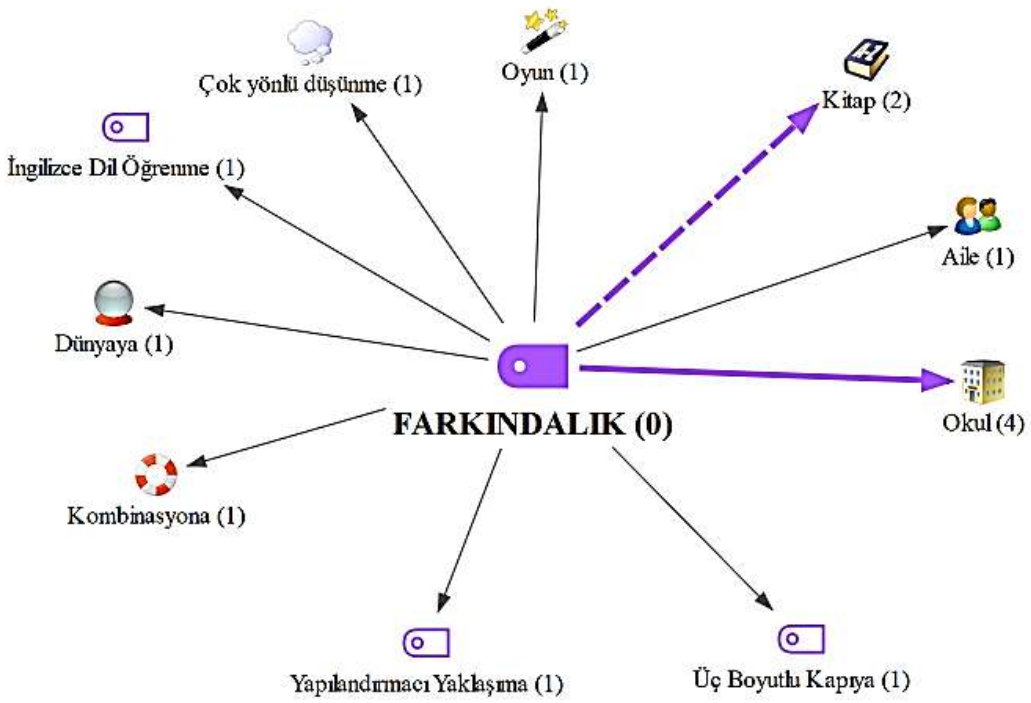
Ö99: Kübik program yapboza benzemektedir. Çünkü disiplinler arası olduğu için her ders bir parça gibi. Bir biriyle ilişkili.

Ö102: Kübik program çok boyutlu programa benzemektedir. Çünkü programda farklı öğeler var. Bunlarda bir ilişki bulunuyor. Kübik programda da çok boyutlar var.

Ö114: Kübik program kavram haritasına benzemektedir. Çünkü bütün kavramlar arasında bir bağ bulunuyor.

Farkındalık Kategorisi

Katılımcıların kübik program kavramına ilişkin oluşturduğu 10 metafor Şekil 8'de görüldüğü üzere, "Farkındalık Kategorisi" altında toplanmıştır. Bu kategorideki katılımcı görüşlerinden en çok vurgulanan alıntılardan bazıları aşağıda yer almaktadır.

Şekil 8. Farkındalık - Kod-Teori Modeli

Ö4: Kübik program kitaba benzemektedir. Çünkü her boyutta yeni şeyler öğreniyorsun.

Ö5: Kübik program kitaba benzemektedir. Çünkü sayfaları çevirdikçe bir şeyler öğreniyorsun. Bakış açın değişiyor.

Ö18: Kübik program okula benzemektedir. Çünkü okulda öğretmen rehberliğinde hayata bakış açın değişiyor. Kübik programda okula benziyor.

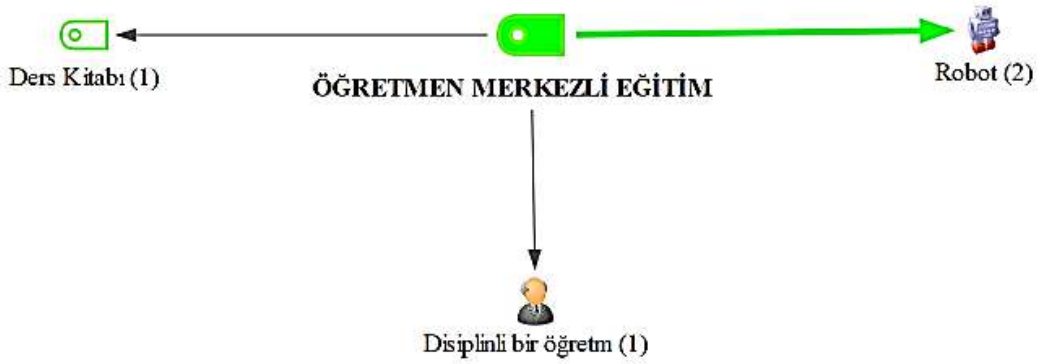
Ö52: Kübik program okula benzemektedir. Çünkü okulda sınıflar var. Örneğin 5., 6., 7., 8. Sınıf gibi. Burada birçok konuyu öğreniyorsun. Şemaların artıyor.

Ö96: Kübik program okula benzemektedir. Çünkü kübik program bir okul görünümünde. Her boyut bir kapı gibi sana yeni beceriler kazandırıyor.

Ö101: Kübik program okula benzemektedir. Çünkü kübik programda insana farklı bilgiler kazandırıyor.

Öğretmen Merkezli Eğitim Kategorisi

Katılımcıların kübik program kavramına ilişkin oluşturduğu 3 metafor Şekil 9'da görüldüğü üzere, "Öğretmen Merkezli Eğitim Kategorisi" altında toplanmıştır. Bu kategorideki katılımcı görüşlerinden en çok vurgulanan alıntılardan bazıları aşağıda yer almaktadır.

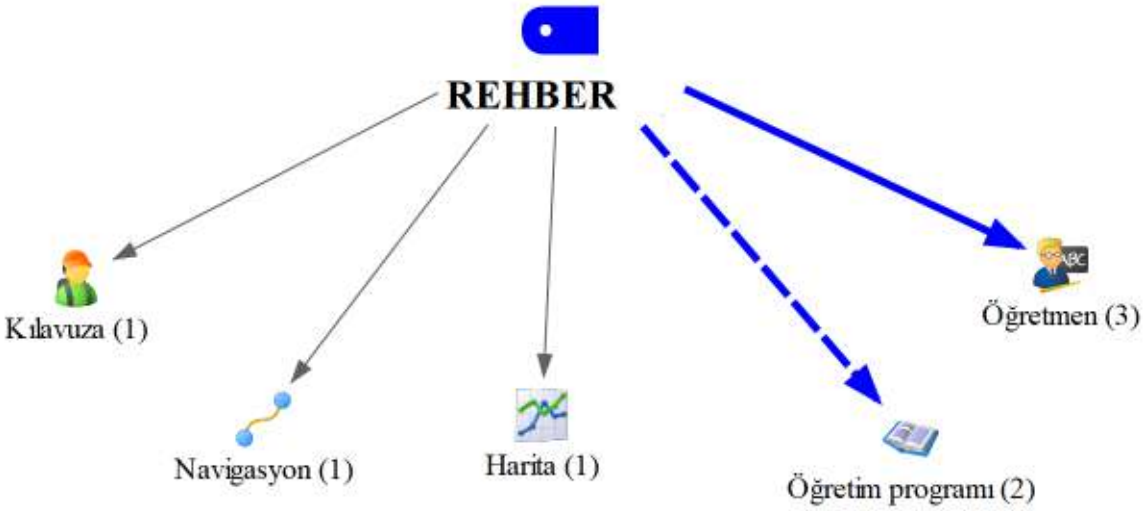
Şekil 9. Öğretmen merkezli eğitim - Kod-Teori Modeli

Ö24: Kübik program robota benzemektedir. Çünkü belli başlı dersler var. Başka ders yok. Belki ben farklı dersteki bilgileri öğrenmek istiyorum.

Ö31: Kübik program robota benzemektedir. Çünkü ilk boyutta önceden belirlenen disiplinler var. Oradaki bilgileri aynen sanki öğreniyoruz.

Rehber Kategorisi

Katılımcıların kübik program kavramına ilişkin oluşturduğu 5 metafor Şekil 10'da görüldüğü üzere, "Rehber Kategorisi" altında toplanmıştır. Bu kategorideki katılımcı görüşlerinden en çok vurgulanan alıntılardan bazıları aşağıda yer almaktadır.

Şekil 10. Rehber - Kod-Teori Modeli

Ö47: Kübik program öğretmene benzemektedir. Çünkü üç boyut insana yeni bilgiler katıyor.

Ö74: Kübik program öğretmene benzemektedir. Çünkü neyi, nasıl öğreneceğin belli, yol gösterici gibi.

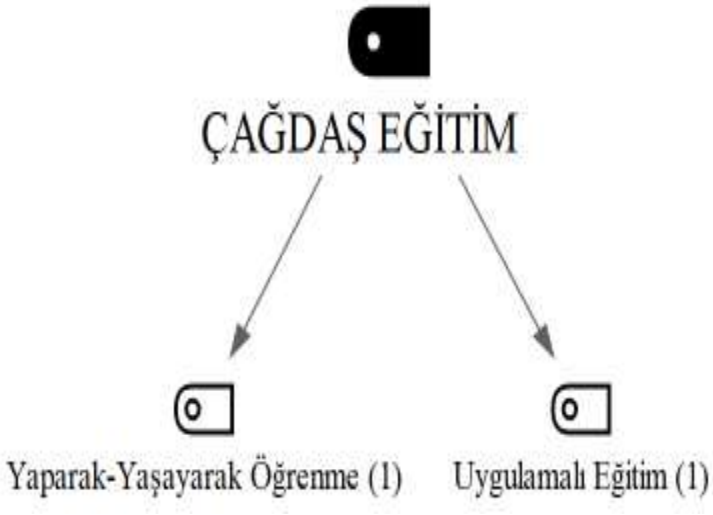
Ö79: Kübik program öğretmene benzemektedir. Çünkü boyutlardaki bütün bilgiler arası sistemli bir ilişki var. Onlar öğrenme tercihin konusunda sana rehberlik ediyor.

Ö97: Kübik program öğretim programına benzemektedir. Çünkü gideceğin yol belli, önünde sana yol gösteren bir program var.

Ö120: Kübik program öğretim programına benzemektedir. Çünkü sınıf içi uygulamalardan öğrenmene kadar ki her aşama çok belli ve açık bir şekilde öğretim nasıl olur insana onu gösteriyor.

Çağdaş Eğitim Kategorisi

Katılımcıların kübik program kavramına ilişkin oluşturduğu 2 metafor Şekil 11'de görüldüğü üzere, "Çağdaş Eğitim Kategorisi" altında toplanmıştır. Bu kategorideki katılımcı görüşlerinden en çok vurgulanan alıntılardan bazıları aşağıda yer almaktadır.

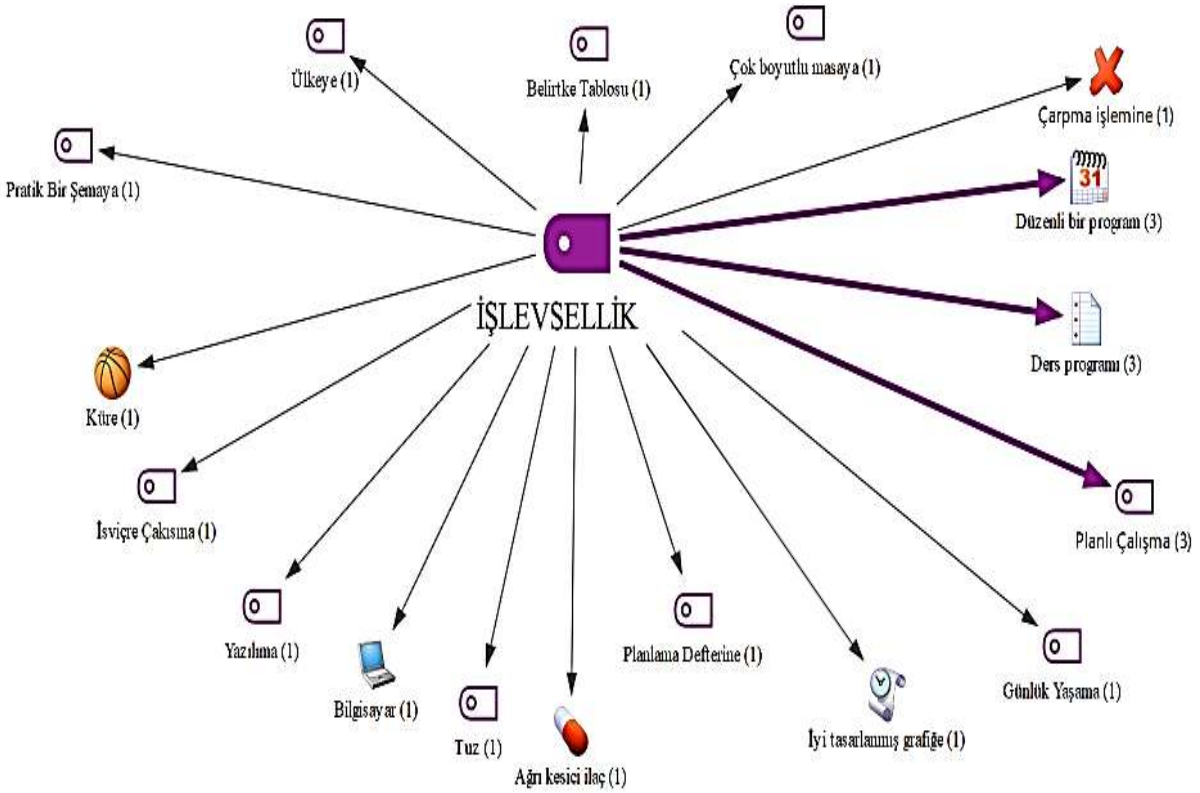
Şekil 11. Çağdaş eğitim - Kod-Teori Modeli

Ö11: Kübik program yaparak-yaşayarak öğrenmeye bezemektedir. Çünkü öğrenme stili dikkate alınıyor ve uygulamalı çalışmalar var.

Ö34: Kübik program uygulamalı eğitime benzemektedir. Çünkü dil becerileri, beden eğitimi gibi çalışmalar yapılmaktadır.

İşlevsellik Kategorisi

Katılımcıların kübik program kavramına ilişkin oluşturduğu 17 metafor Şekil 12'de görüldüğü üzere, "İşlevsellik Kategorisi" altında toplanmıştır. Bu kategorideki katılımcı görüşlerinden en çok vurgulanan alıntılardan bazıları aşağıda yer almaktadır.

Şekil 12. İşlevsellik - Kod-Teori Modeli

Ö7: Kübik program düzenli bir programa benzemektedir. Çünkü çok kullanışlı bir program. Özellikle öğrenmenin gerçekleşmesi çok sistemli anlatılmış.

Ö12: Kübik program düzenli bir programa benzemektedir. Çünkü her şey bir plan dâhilinde bireyin kullanımına sunulmuş.

Ö28: Kübik program düzenli bir programa benzemektedir. Çünkü kübik programda tıpkı diğer programlar gibi öğrenci merkezli. Burada her aşamada ne yapacağın belli.

Ö33: Kübik program ders programına benzemektedir. Çünkü temel boyutta öğrendiklerin diğer boyuta geçmeni sağlıyor.

Ö59: Kübik program ders programına benzemektedir. Çünkü ders programında saat, gün her şey belli. Burada da ne öğreneceğin açık ifade edilmiş.

Ö62: Kübik program ders programına benzemektedir. Çünkü kafanı karıştıracak bir şey yok bu programda. Gideceğin yol belli, kazanımların belli, yöntem-tekniklerin belli.

Ö84: Kübik program planlı çalışmaya benzemektedir. Çünkü zamandan ekonomiklik sağlıyor.
Ö103: Kübik program planlı çalışmaya benzemektedir. Çünkü bir derse yoğunlaşmıyorsun. Bir çok ders var ve hepsine zaman ayırıyorsun.
Ö115: Kübik program planlı çalışmaya benzemektedir. Çünkü insana bir yol haritası çiziyor. İnsanın bu programdaki bir eğitimde pasif kalması bence mümkün değil.

4.SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

- Araştırmada 86 imgesel metafora ulaşılmıştır. Bu metaforlar sekiz kategoride toplanmıştır. İlk kategori belirsizliktir. Belirsizlik kategorisinde, 7 imgesel metafor bulunmakta ve en çok tekrar edilen metaforlar okey zarı, boş bir küre, doğa, sarmaşık, samanyolu, gece ve gökdelendir.
- İşbirlikçi bir yapı kategorisinde, beş imgesel metafor bulunmakta ve en çok vurgulanan metaforlar takım, tiyatro, kurum, hayat ve fabrikadır.
- Bütünsellik/çeşitlilik kategorisinde, 37 imgesel metafor bulunmaktadır. Bu metaforlar; sanatsal film, eşleştirme oyunları, matruşka, zeka küpü, kavram haritası, insan, havuz, zar, yelpaze, sarmal program, zihinsel yapıdaki şema, çok boyutlu program, örgü, çarpım tablosu, kıyafet dolu dolap, duygulara, lego oyuncukları, üç boyutlu grafik, sistematik bir algoritma, ağaç gövdesi, çark, neden-sonuç diyagramı, müze, roman kitabı, kesişim kümesi, matematikteki kümeler konusu, yapboz, örümcek ağı, bulmaca, gökkuşağı, sulu boya, disiplinler arası yaklaşım, içeriği zengin bir kitap, örgün eğitim, buzdolabı, nöron, kalem kutusudur. Bunlar arasında en çok vurgulanan metaforlar müze, bulmaca, örümcek ağı, çark, matruşka, yapboz, zekâ küpü, çok boyutlu program ve kavram haritasıdır.
- Farkındalık kategorisinde, 10 imgesel metafor bulunmaktadır. Bunlar; yapılandırmacı yaklaşım, üç boyutlu kapı, aile, oyun, kitap, çok yönlü düşünme, dünya, kombinasyon, İngilizce dil öğrenme ve okuldur. Bu kategoride en çok vurgulanan metaforlar okul ve kitaptır.
- Öğretmen merkezli kategorisinde, üç imgesel metafor bulunmaktadır. Bunlar; robot, disiplinli bir öğretmen ve ders kitabıdır. Bu kategoride robot metaforuna iki vurgu yapılmıştır.

- Rehber kategorisinde, beş imgesel metafor bulunmaktadır. Bunlar; öğretmen, harita, navigasyon, kılavuz ve öğretim programıdır. Bu kategoride öğretmen ve öğretim programına daha çok vurgu yapılmıştır.
- Çağdaş eğitim kategorisinde, iki imgesel metafor bulunmaktadır. Bunlar; uygulamalı eğitim ve yaparak yaşayarak öğrenmedir. İki metafora da birer vurgu yapılmıştır.
- İşlevsellik kategorisinde, 17 imgesel metafor bulunmaktadır. Bunlar; düzenli bir program, planlı çalışma, ders programı, iyi tasarlanmış grafik, çarpma işlemi, planlama defteri, ağrı kesici ilaç, tuz, bilgisayar, yazılım, İsviçre çakısı, çok boyutlu masa, küre, ülke, belirtke tablosu, pratik bir şema ve günlük yaşamadır. Bu kategoride en çok vurgulanan metaforlar, düzenli bir program, ders programı ve planlı çalışmadır.

Öneriler;

- ✓ Araştırmada nitel yöntem kullanılmıştır. Karma ve nicel çalışmalarda yapılabilir.
- ✓ Kübik programın diğer programlardan farkı ortaya konulabilir.
- ✓ Kübik programı boyutlarında öğrenciye kazandırılan üst düzey beceriler araştırılabilir.
- ✓ Kübik programın birinci boyutunda yer alması gereken konularla ve bu konuların bir biriyle ilişkisine yönelik çalışmalar yapılabilir.
- ✓ Kübik programın uygulama alanları belirlenebilir ve bu alanlarla ilgili deneysel çalışmalar yapılabilir.
- ✓ Farklı sınıf düzeyindeki öğrencilerin kübik program konusundaki görüşleri alınabilir.
- ✓ Kübik program konusunda öğretmen görüşleri alınabilir.

KAYNAKÇA

[1] Borysenko, I, Baliasnikova,T. & Ihnatovych, T. (2018). *Modeling as method of educational reality abstraction.* (Erişim adresi https://www.researchgate.net/ publication/ 328684521_modelıng_as_method_of_educatıonal_realıty_abstractıon.)

[2] Çetintaş, R., Burun, Z., Türk, C. & Tamer, Ö. (2018). Kübik programın yapısı ve özellikleri. *Journal of Educational Reflections (Eğitim Yansımaları Dergisi), 2*(2), 11-24.

[3] Hatipler, M. (2019). Sosyal politika ve eğitimde sınıf yönetimiyle ilgili program arayışına örnek olarak kübik program. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi Online* 3, (7), 143-151.

[4] Özdemir, S. (2015). Kıbrıs'taki Geleneksel çocuk oyunlarının kübik öğretim programı temelinde okul öncesi eğitim ve bilişsel gelişim kazanımlarıyla ilişkilendirilmesi. *Journal of Turkish Studies, 10* (11), 1217-1230.

[5] Wragg, E. C. (1997). *The cubic curriculum*. London: Routledge

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNA SAHİP ÇOCUKLARIN NORMAL GELİŞİM GÖSTEREN KARDEŞLERİYLE İLİŞKİLERİNE YÖNELİK ANNE GÖRÜŞLERİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Duygu GİTTİ[1] , Prof. Dr. Gülümser GÜLTEKİN AKDUMAN[2]

1 Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, duygugitti@icloud.com - 0000-0003-3099-6526.

2 Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, gulumser@gazi.edu.tr - 0000-0003-2965-7017.

ÖZET

Otizm spektrum bozukluğu tanısı olan çocukların normal gelişim gösteren kardeşleriyle ilişkilerinin anne görüşleri doğrultusunda incelenmesini amaçlayan bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim (fenomenoloji) kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, benzeşik (homojen) örneklem yöntemi ile seçilen 3-6 yaş aralığında otizm spektrum bozukluğu tanısı olan çocuğa ve normal gelişim gösteren çocuğa sahip anneler oluşturmaktadır. Araştırma verileri, araştırmacı tarafından hazırlanan *"Demografik Bilgi Formu"* ve yarı yapılandırılmış *"Kardeş İlişkilerini Belirlemeye Yönelik Görüşme Formu"* aracılığıyla toplanmıştır. Elde edilen verilerin analizi, betimsel analiz ile yapılarak önceden oluşturulan ve uzman görüşü doğrultusunda son halini alan temalar çerçevesinde düzenlenmiştir. Araştırma verileri, çalışma grubunda yer alan annelerin ifadelerine doğrudan alıntı yapılarak desteklenmiştir. Bulgular, otizm spektrum bozukluğuna sahip çocukların normal gelişim gösteren kardeşlerine yönelik gösterdikleri problem davranışlarını, normal gelişim gösteren çocukların otizm spektrum bozukluğu tanısı olan kardeşlerine gösterdikleri problem davranışlarını, otizm spektrum bozukluğu tanısı olan kardeşin normal gelişim gösteren çocuğun duygularına ve günlük yaşantısına etkisini son olarak normal gelişim gösteren çocuğun otizm spektrum bozukluğu tanısına sahip kardeşiyle olan ilişkisinde yaşanan problem davranışlarda annelerin hangi müdahale yöntemlerini kullandıklarını ortaya koymaktadır. Bulgular incelendiğinde anne görüşlerine göre çocukların kardeş ilişkilerinde problem davranışların daha çok normal gelişim gösteren çocuklar tarafından meydana geldiği, otizm spektrum bozukluğu tanısına sahip çocuğun varlığının normal gelişim gösteren kardeşinde hem olumlu hem de olumsuz duygularının ortaya çıkmasına neden olduğu, normal gelişim gösteren çocuğun otizm spektrum bozukluğu tanısı bulunan kardeşinden ötürü günlük yaşamının olumsuz etkilendiği ve annelerin çocuklarının kardeş ilişkisinde meydana gelen problem davranışlar karşısında çoğunlukla sözel müdahale yöntemlerini kullandıkları sonucunu ortaya koymaktadır. Araştırma sonucunda elde edilen bilgiler alanyazın ışığında yorumlanmış, tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler : otizm spektrum bozukluğu, normal gelişim gösteren kardeş, kardeş ilişkileri, aile

GİRİŞ

Otizm spektrum bozukluğu (OSB), sosyal etkileşim ve iletişim eksiklikleri ile karakterize edilen, tekrarlayıcı ilgi, davranış ve aktivitelere sebep olan nörogelişimsel bir bozukluktur (APA, 2013). Genellikle çocuğun 0-3 yaşları arasında teşhis edilebilen otizm, içerisinde sosyal iletişimi başlatma ve sürdürme, göz teması kurma, yüz ifadeleri ve beden dilindeki eksikliklerle birlikte duygusal paylaşım ve başkalarının duygularını anlama gibi sosyal iletişim becerilerinde zayıflıkları barındırmaktadır (Balçık ve Tekinarslan, 2012). Otizm spektrum bozukluğunun önemli belirtileri arasında, sözlü veya sözlü olmayan iletişimde sınırlı ilgi, sosyal ilişki ve iletişimde belirgin zorluklar yaşanması bulunmaktadır (Casenhiser, Shanker ve Stieben, 2011).

OSB'nin karmaşık özellikleri, çocuğun içinde bulunduğu aile ortamında ebeveynlere ve kardeşlere çeşitli zorlukları beraberinde getirmektedir. Aile yaşamının düzenini ve günlük rutin akışını olumsuz etkileyebilmektedir (Siegel, 2003). Normal gelişim gösteren (NGG) çocukların özel gereksinimli bir kardeşi dünyaya geldiğinde, bu durumla ilgili farkındalık geliştirdikleri an itibariyle, kabullenme süreci, aile ve sosyal ilişkiler, kardeşin bakımı, kendi ve kardeşinin geleceği gibi birçok konuda zorluklarla karşılaşılmaktadır (Aykara, 2015). Bunun yanı sıra özel gereksinimli ve normal gelişim gösteren kardeşlerin ilişkilerini ele alan araştırmalarda, kardeşlerin birbirlerinin gelişimine olumlu ya da olumsuz etki ettiği konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır (Braconnier, Coffman, Kelso vd., 2018).

Özel gereksinimli kardeşi olan çocukların diğer çocuklara göre daha az rekabetçi ve çatışmacı olma eğilimindedir. Ayrıca daha düşük düzeyde yalnızlık hissi yaşama, iyiliğe uyum sağlama, daha fazla tolerans gösterme ve insani kaygıları daha çok gösterme yatkınlıkları bulunmaktadır (Kaminsky ve Dewey, 2001; McHale ve Gamble, 1998). McVicker'ın (2013) çalışmasında da OSB tanılı kardeşi olan normal gelişim gösteren çocukların, bu durumu kendilerini geliştiren olumlu bir deneyim olarak gördüklerini aktarmıştır. Kardeşler, özellikle aile içinde çeşitli

roller üstlenerek dikkat çekmektedir. Bu roller arasında, kardeşlere zaman zaman birincil bakıcı olma, ebeveynlere yardımcı olma ve otizm spektrum bozukluğu olan kardeşlerinin öfke anlarında sakinleştirici bir rol üstlenme gibi görevleri bulunmaktadır (Angell, Meadan ve Stoner, 2012). Normal gelişim gösteren kardeşlerin ev içerisinde sorumluluklarının artmasıyla birlikte sosyal yaşamları olumsuz etkilenmektedir (Barak Levy, Goldstein ve Weinstock, 2010).

Kardeşlerden birinin OSB tanılı olması durumunda kardeş ilişkisinin nasıl etkilenebileceğini araştıran Harris ve Glasberg (2003) ise, normal gelişim gösteren bir çocuğun, otizm spektrum bozukluğu (OSB) tanısı almış kardeşinin çocuk oyunlarına ilgi göstermemesi durumunda, hayal kırıklığı ve şaşkınlık yaşayarak kardeşiyle olan ilişkisinden vazgeçebileceğini ve enerjisini başka insanlara odaklayabileceğini öne sürmüştür. Bununla birlikte OSB tanılı kardeşi olan çocukların, ebeveynleri tarafından göz ardı edildikleri hissine kapılabilecekleri ve ebeveynlerinin sürekli olarak OSB'li kardeşleriyle meşgul olmasının kendi değerlerinin ihmal edildiği izlenimine yol açabileceği belirtilmiştir. Tlalpachicat ve Lucio'nun yaptığı araştırmada da OSB tanısına sahip kardeşi olan normal gelişim gösteren çocukların öfke, kendine zarar verme, sosyal çekingenlik ya da karşı koyma davranışlarının gözlenebileceğini; korku ve üzüntü gibi duyguların yoğun bir şekilde ifade edilebileceğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte Pilowsky ve Yirmiya (2004) göre, özel gereksinimli bir çocuğun varlığı, olumlu duyguların yanı sıra öfke ve kıskançlık gibi olumsuz duyguları ve buna bağlı davranışsal tepkileri tetikleyebilmektedir. Bazı çalışmalar ise OSB tanılı kardeşin varlığının, normal gelişim gösteren çocukların davranışsal ve duygusal uyumunu riske atacak bir durum olmadığını ortaya koymaktadır (Dempsey ve diğerleri, 2012; Kaminsky ve Dewey, 2002; Tomenty, Barry, ve Bader, 2012; Verte, Roeyers ve Buysse, 2003; akt. Erdem ve Fazlıoğlu, 2020).

Birçok çalışmada çocukların gelişimlerinde kardeş faktörünün kritik bir role sahip olduğu dile getirilmiştir (Benson ve Karlof, 2008; Stoneman, 2001; Verte, Roeyers ve Buysse, 2003). Son yıllarda yapılan araştırmalar, OSB'nin özellikleri dikkate alınarak kardeşlerin sosyal, duygusal ve davranışsal uyumlarında problem riski taşıyıp taşımadığı ve bu riski etkileyen faktörlerin neler olduğu üzerinedir (Benson ve Karlof, 2008; Moyson ve Roeyers, 2011; Diener ve diğerleri, 2015). Kardeş faktörünün bu denli etkili olduğu düşünüldüğünde OSB tanılı çocukların kardeşleriyle olan ilişkisinin nitel bir çalışma aracılığıyla daha derinden incelenmesi büyük bir önem taşımakta ve literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, 3-6 yaş aralığında otizm spektrum bozukluğu tanısına sahip çocukların normal gelişim gösteren kardeşleriyle olan ilişkilerinin anne görüşleri doğrultusunda incelenmesidir.

Araştırmanın Alt Amaçları

1. OSB tanısı olan çocukların normal gelişim gösteren kardeşlerine yönelik problem davranışları nelerdir?
2. Normal gelişim gösteren çocukların OSB tanısı olan kardeşlerine yönelik problem davranışları nelerdir?
3. OSB tanısı olan kardeşlerin varlığı normal gelişim gösteren çocuklarda hangi duyguları ortaya çıkartmaktadır?
4. Kardeşler arasında meydana gelen problemlere yönelik annelerin müdahale yöntemleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

OSB tanısı olan çocukların normal gelişim gösteren kardeşleriyle ilişkilerine yönelik anne görüşlerini ortaya koymayı amaçlayan bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan olgu bilimi (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Olgu bilimi (fenomenoloji), anlamadığımız olgulara derinlemesine odaklanarak, yaşadığımız dünyadaki olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar ve durumları çeşitli biçimlerde incelemeyi amaçlayan bir araştırma yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Çalışma Grubu

Çalışma grubunu İstanbul'da 2023 yılında 3-6 yaş aralığında OSB tanısı olan çocuğa ve aynı zamanda normal gelişim gösteren çocuğa sahip anneler oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında araştırmaya katılan anne grubu, benzeşik (homojen) örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Benzeşik (homojen) örneklemenin amacı, homojen özellikler gösteren bir örneklemi seçerek belirli alt grupları detaylı bir şekilde incelemektir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Çizelge 1. Çalışma Grubunda Yer Alan Aileye İlişkin Bilgiler

Aileye İlişkin Bilgiler		Frekans(f)	Aileye İlişkin Bilgiler		Frekans(f)
Aile Türü	Çekirdek	9	Çocuk Sayısı	2	9
	Geniş	1		3	1
Anne Yaşı	25-30	4	Baba Yaşı	25-30	0
	30-35	1		30-35	3
	35-40	3		35-40	5
	40-45	2		40-45	2
Anne Öğrenim Durumu	İlkokul Mezunu	5	Baba Öğrenim Durumu	İlkokul Mezunu	2
	Lise Mezunu	3		Lise Mezunu	7
	Üniversite Mezunu	2		Üniversite Mezunu	1
Anne Mesleği	Ev Hanımı	6	Baba Mesleği	İşçi	3
	Serbest Meslek	3		Serbest Meslek	4
	Özel Sektör	1		Özel Sektör	3

Toplam		10

Çizelge 2. Çalışmada Yer Alan Çocuklara İlişkin

OSB'li Çocuğa İlişkin Bilgiler		Frekans (f)	NGG Çocuğa İlişkin Bilgiler		Frekans (f)
Cinsiyet	Kız	0	Cinsiyet	Kız	10
	Erkek	10		Erkek	0
Yaş	3	2	Yaş	5	1
	4	0		6	0
	5	3		7	3
	6	5		8	1
				9	2
				10	3
Otizm Tanı Düzeyi	Hafif	5	Kardeşinin Özel Durumuna İlişkin Bilgisi	Var	8
	Orta	4		Yok	2
	Ağır	1			

Araştırmacının Rolü

Araştırmacılardan birinci yazar Gazi Üniversitesi Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalında yüksek lisans yapmakta ve MEB'de özel eğitim öğretmenliği görevine devam etmektedir. Araştırmanın ikinci yazarı ise Gazi Üniversitesi Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalında öğretim elemanı olup birinci araştırmacının yüksek lisans tez danışmanlığını sürdürmektedir. Araştırmanın planlanmasında iki yazar bir arada çalışmış olup, çalışma grubundaki annelerle görüşme, verileri toplama ve verilerin analizi aşamalarında birinci yazar aktif rol üstlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

"Demografik Bilgi Formu"

Demografik Bilgi Formu, aileye ilişkin bilgiler ve çocuklara ilişkin bilgiler olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde aile türü, anne-baba yaşı, anne-baba öğrenim durumu, anne-baba mesleği ve çocuk sayısı şeklinde aileye ilişkin sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise çocuklara ilişkin cinsiyet, yaş, çocuğun sahip olduğu yetersizlik türü ve düzeyi ve normal gelişim gösteren çocuğun kardeşinin özel durumuna ilişkin bilgisinin olup olmadığına dair bilgileri elde etmeye yönelik sorular yer almaktadır.

"Kardeş İlişkilerine Yönelik Görüşme Formu"

Kardeş İlişkilerine Yönelik Görüşme Formu, OSB tanısı olan ve normal gelişim gösteren çocuğu olan annelerin görüşlerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Formda kardeşler arası ilişkide meydana gelen problemler ve annelerin

kardeşler arasındaki ilişkide yaşanan problemlere yönelik müdahale yöntemlerine ilişkin sorular yer almaktadır.

Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla gönüllülük esasına uygun bir şekilde bireysel görüşmeler yapılarak elde edilmiştir. Görüşme formunda yer alan sorulara, uzman görüşü alınarak ve iki pilot görüşme yapılarak son hali verilmiştir. Görüşmeler, annelere uygun olan gün ve saatte yüz yüze gerçekleştirilerek annelerin izni dahlinde ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmıştır. Görüşmenin amacı, katılımcının zihinsel dünyasına adım atarak ilgili konu ya da durumla alakalı bakış açısını kavramaktır (Patton, 1987). Konunun farklı boyutlarını ortaya çıkarmayı hedefleyen bu görüşme tekniği ile etraflıca bilgi elde edinmek mümkündür (Coşkun, Altunışık ve Yıldırım, 2017; Sevencan ve Çilingiroğlu, 2007).

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen verilerin analizi uzman görüşü doğrultusunda betimsel analiz ile yapılmıştır. Betimsel analiz, önceden belirlenen temalar aracılığıyla verilerin düzenlenmesini ve yorumlanmasını içermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırma verileri, veri toplama aracında yer alan sorular doğrultusunda önceden oluşturulan temalar çerçevesinde düzenlenmiştir. Düzenlenen veriler anne görüşlerine değişiklik yapılmadan, doğrudan alıntılara yer verilerek desteklenmiştir. Annelerin ifadeleri belirtilirken her anne için "Anne 1: A1 ; Anne 2: A2" şeklinde rastgele kodlar kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırma sonucu elde edilen bulgular, önceden belirlenen temalar doğrultusunda kategorize edilmiştir. Katılım sağlayan anneler ve ifadeleri doğrudan alıntı yapılarak gösterilmiştir.

Çizelge 3. OSB Tanılı Çocuğun NGG Kardeşine Yönelik Problem Davranışları

Kategoriler	Anneler	Frekans (f)
Kişisel Eşyalara Yönelik Davranışlar	A1,A2,A5,A6,A9,	5
Fiziksel Şiddet İçerikli Davranışlar	A2,A5,A9,A10	4
Sözel Şiddet İçerikli Davranışlar	-	0

Çizelge 1 incelendiğinde annelere OSB tanılı çocuğunun NGG kardeşine yönelik problem davranışlarının neler olduğu sorulduğunda OSB tanılı çocukların NGG kardeşlerine en çok kişisel eşyalara yönelik (f=5) ve fiziksel şiddet içerikli (f=4) davranışlar sergiledikleri görülmektedir. Sözel şiddet içerikli davranışların ise gerçekleşmediği dikkat çekmektedir.

Anneler, OSB tanılı çocuğunun NGG kardeşine kişisel eşyalara yönelik kardeşiyle eşyalarını paylaşmama ve kardeşinin eşyalarına zarar verme problem davranışlarının meydana geldiğini ifade etmektedir. Fiziksel şiddet içerikli problem davranışlarda ise OSB'li çocuklarının vurma, itme, çimdikleme, saç çekme, nesne fırlatma ve ısırma davranışları NGG kardeşlerine uyguladıklarını aktarmaktadır. Ancak hiçbir annenin OSB'li çocuğunun sözel şiddet içerikli problem davranışın meydana geldiğine yönelik ifadesi bulunmamaktadır.

Çizelge 4. NGG Çocuğun OSB Tanılı Kardeşine Yönelik Problem Davranışları

Kategoriler	Anneler	Frekans (f)
Sözel Şiddet İçerikli Davranışlar	A2,A3,A4,A5,A6,A8,A10	7
Fiziksel Şiddet İçerikli Davranışlar	A4,A5,A6,A8	4
Kişisel Eşyalara Yönelik Davranışlar	A3,A4,A6,	3

Annelerin NGG çocuğunun OSB tanılı çocuğuna yönelik problem davranışlarını aktardığı Çizelge 2'de en fazla *sözel şiddet içerikli (f=7), fiziksel şiddet içerikli (f=4) ve kişisel eşyalara yönelik (f=3)* davranışların gerçekleştiği görülmektedir.

NGG çocuklarının OSB'li kardeşine yönelik sözel şiddet içerikli problem davranışlarının meydana geldiğini ifade eden anneler en fazla *"kardeşim keşke doğmasaydı cümlesi"* ve *"kardeşine gösterilen davranıştan ötürü olumsuz sözler*" ile karşılaştıklarını ifade etmektedir.

Sözel şiddet içerikli davranışlar gözlemlediğini aktaran annelerden A2: *"NGG çocuğum OSB'li kardeşi için neden doğdu? Ben hep onunla ilgilenmek zorunda mıyım?"* cümlelerine maruz kaldığını ifade etmektedir. Annelerden A6 ise *"OSB'li çocuğumla doğal olarak vakit geçirmek zorundayım. Kızım, sen kardeşimi daha çok seviyorsun, keşke kardeşim olmasaydı diyor."* Şeklinde belirtmektedir.

Fiziksel şiddet içerikli davranışların meydana geldiğini belirten annelerden A8: *"Ablasının vurma davranışından dolayı OSB'li çocuğum dışarıdan başka insanlar ona doğru hızlı hızlı yürüdüğünde gözlerini kısıyor, insanların ona vuracağını zannediyor ve korkuyor."* şeklinde aktarmaktadır.

Çizelge 5. OSB'li Çocuğun Varlığının NGG Kardeşinde Ortaya Çıkardığı Duygular

Kategoriler	Anneler	Frekans (f)
Olumlu Duygular	A1, A2, A4, A7, A8, A9, A10	7
Olumsuz Duygular	A1,A2, A3, A4, A5, A6, A8, A10	8

Kardeş ilişkisinde OSB tanılı çocuğun varlığının NGG kardeşinde hangi duyguları ortaya çıkardığına Çizelge 5'te bakıldığında *olumsuz (f=8)* ve *olumlu duyguları (f=7)* ortaya çıkardığı görülmektedir. Olumsuz duyguların içinde kıskançlık, hayal kırıklığı, öfke, endişe ve utanç yer alırken olumlu duygular içinde ise şefkat ve sahiplenme bulunmaktadır.

OSB tanılı çocuğunun varlığından dolayı NGG kardeşinde olumsuz duygulardan kıskançlık duygusunu gözlemlediğini aktaran annelerden A8: *"OSB'li çocuğum temas etmeyi çok seviyor, düştüğünde gelip direkt bana sarılıyor. Böyle bir durumda kızım hemen anne sen beni sevmiyor musun? diye soruyor. Bu olaydan sonra hemen gidip tabletinden resim çiziyor. 2 çocuk çizip birini mutlu birini mutsuz çiziyor."* şeklinde belirtmektedir. NGG çocuğunda OSB'li kardeşine yönelik olumlu duygulardan olan sahiplenme duygusunun arttığını belirten annelerden A4: *"NGG çocuğumun okuldaki arkadaşları kardeşinin OSB'li olduğunu öğrenmişler ve dalga geçmişler. Kızım arkadaşlarına video çekmiş, sen benim kardeşimle dalga geçemezsin, o otizmli ama çok akıllı bir otizmli. Benim kardeşim 30'a kadar İngilizce sayabiliyor, senin kardeşin sayabiliyor mu acaba? diyerek karşılık vermiş."* şeklinde ifade etmektedir. Aynı zamanda olumsuz duygular içinde yer alan utanç duygusuna da sahip olduğunu aktaran anne A4: *"NGG çocuğum sinemaya ya da alışveriş merkezine gitmek istiyor ama OSB'li çocuğumun o ortamlarda problem davranışları ortaya çıktığı için kızım dahil olmak istemiyor, utanıyor. Kardeşiyle birlikte dışarıda yemek yemek istemiyor. Hiçbir sosyal ortamda kardeşini yanında istemiyor."* şeklinde belirtmektedir. NGG çocuğunda olumsuz duygulardan hayal kırıklığı duygusunu gözlemlediğini ifade eden annelerden A8: *"Kızım OSB'li kardeşiyle iletişim kurmak istiyor ama kardeşi buna karşılık veremediğinde kızım kardeşine olan ilgisini anında kesiyor ve başka işlerle ilgilenmeye başlıyor ya da başka insanlara yöneliyor."* ifadelerini kullanmaktadır.

Çizelge 6. OSB'li Çocuğun Varlığının NGG Kardeşinin Günlük Yaşantısına Etkisi

Kategoriler	Anneler	Frekans (f)
Ebeveynden Sınırlı İlgi	A1, A2,A3,A4,A5,A6,A7 A9,A10	9
Sorumluluklarda Artış	A2,A3,A4,A5,A10	5
Sosyal Yaşamda Kısıtlılık	A1,A2,A4,A9,A10	5

OSB tanılı çocuğun NGG kardeşinin günlük yaşamına etkisine bakıldığında ebeveynden *sınırlı ilgi (f=9), sorumluluklarda artış (f=5) ve sosyal yaşamda kısıtlılık (f=5)* etkilerinin meydana geldiği görülmektedir.

OSB'li kardeşinin varlığından dolayı NGG çocuğun ebeveynden sınırlı ilgi aldığını aktaran annelerden A1: *"Kızım lunaparka gitmek istiyor ancak OSB'li çocuğumun o ortamda kontrolünü sağlayamayacağımdan ötürü gidemiyoruz. Ya ben ya da babası götürüyor."*ifadesini kullanmaktadır. Annelerden A2 ise *"Kızımla fazla ilgilenemiyorum. Derslerini yaptıramıyorum, çoğu zaman okuldan ben alamıyorum, komşulardan rica ediyorum. Kızım, okuldan herkesi annesi alıyor. Sen neden beni almıyorsun? Diyor."* şeklinde aktarmaktadır.

NGG çocuğunun sorumluluklarında artış olduğunu belirten annelerden A10: *"Yeri geliyor kızım kardeşinin altını değiştiriyor, çorbasını içiriyor, gezmeye götürüyor."* ifadelerini kullanmaktadır. Annelerden A3: *"Kızıma kardeşine yönelik sorumluluk verdiğimde zoraki yapıyor ve bunalıyor, yapmak istemiyor."* şeklinde aktarmaktadır. Annelerden A5 ise *"Ev içinde ben bir işle meşgul olduğumda kızımdan kardeşine bakmasını istediğimde bunalıyor, ben mi doğurdum? benim mi çocuğum? diyor."* şeklinde ifade etmektedir. Benzer ifadelerde bulunan annelerden A10: *"Kızıma sorumluluk verdiğimde yeter artık ben de oturmak istiyorum, çizgi film izlemek istiyorum diyor."* şeklinde belirtmektedir. NGG çocuğunun sosyal yaşamda kısıtlılık yaşadığını belirten annelerden A9: *"Kızım aktiviteleri çok seven bir çocukken kardeşinden dolayı oyun parklarına, sinema salonlarına gidemiyoruz. Kızım babasıyla gidebiliyor ya da kardeşini babaannesine bırakarak gidebiliyoruz, aktiviteleri azaldı."* şeklinde aktarmaktadır.

Çizelge 7. Kardeşler Arasındaki Problem Davranışlara Yönelik Annelerin Müdahale Yöntemleri

Kategoriler	Anneler	Frekans (f)
Sözel Müdahale Yöntemleri	A1,A2,A3,A4,A5,A6, A7,A8,A9,A10	10
Fiziksel Müdahale Yöntemleri	A4	1
Diğer Müdahale Yöntemleri	A1,A2,A4,A6,A7,A8,A9,	7

Son olarak Çizelge 7 incelendiği zaman kardeşler arasında yaşanan problem davranışlara annelerin hangi müdahale yöntemlerini kullandıkları sorulduğunda *sözel müdahale yöntemleri (f=10), fiziksel müdahale yöntemleri (f=1) ve diğer müdahale yöntemleri (f=7*) kullandıkları görülmektedir.

Kardeşler arasında yaşanan problem davranışlara ilişkin sözel müdahale yöntemlerinden konuşma ve empati kurdurmayı tercih eden annelerden A2: *"Empati yap biraz kızım, sen de böyle olabilirdin, ben de böyle olabilirdim."* cümlelerini kullandığını aktarmaktadır. Annelerden A2, A4, A6 ve A7 bağırma yöntemini, tahammülü kalmadığında ve NGG çocuğunun anlamadığını düşündüğünde tercih ettiklerini ifade etmektedir. Ayrıca annelerden A2: *"Çocuklarım beni çok zorladığında bağırabiliyorum."* şeklinde aktarmaktadır. Diğer müdahale yöntemlerinden biri olan sevdiği şeyden mahrum bırakma ve fiziksel müdahale yöntemi olan fiziksel şiddeti kullandığını belirten annelerden A4: *"Kardeşine davranışlarından dolayı kızımın arkadaşlarıyla planını bozuyorum ve fiziksel şiddetim arada olabiliyor, çünkü kızımın bir duru yok. Dayak atıyorum, kontrolden çıkabiliyorum çünkü kızımı başka türlü durduramıyorum."* ifadelerini kullanmaktadır. Fiziksel şiddet yönteminden sonra en az tercih edilen müdahale yöntemlerinden diğer kategorisinde yer alan tepkisiz kalma ve görmezden gelme yöntemini kullanmayan annelerden A2, A3, A4, A5, A7 ve A10, çocukları arasında yaşanan problem davranışlar karşısında OSB'li çocuklarının özel durumunun da etkisiyle tepkisiz kalamadıklarını ve görmezden gelemediklerini ifade etmektedir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Otizm spektrum bozukluğuna sahip çocukların normal gelişim gösteren kardeşleriyle ilişkilerinin anne görüşleri doğrultusunda incelenmesini amaçlayan bu çalışmada, annelerin görüşleri çocuklarının kardeş ilişkilerinde problem davranışların daha çok normal gelişim gösteren çocuk tarafından meydana geldiğini, OSB tanılı çocuğun varlığının NGG kardeşinde hem olumlu hem de olumsuz duygularının artmasına neden olduğunu, NGG çocuğun OSB tanılı kardeşinden ötürü günlük yaşamının etkilendiğini ve annelerin çocuklarının kardeş ilişkisinde meydana gelen problem davranışlar karşısında müdahale yöntemlerini kullandıkları sonucunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar doğrultusunda, OSB'li çocuğun NGG kardeşiyle olan ilişkisinde problemler davranışların meydana geldiği ve aynı zamanda olumlu deneyimlerin de elde edildiği söylenebilmektedir. Kaya (2020), özel gereksinimli bireylerin aileye dahil olmasının, ailede yer alan kişilerin yaşam sürecini olumlu ve olumsuz etkilediğini belirtmektedir. Birçok araştırmacı benzer çalışmalarda farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Bu araştırmalarda ortak sonuç ise NGG çocuğun OSB'li çocuktan hem olumlu hem de olumsuz etkilendiğidir (Bayhan ve Yükselen, 2001; Ahmetoğlu, 2004; Zoylan, 2005; Ünal ve Baran, 2011; Aykara, 2015). Geçmiş yıllarda yapılan araştırmalarda da OSB'li kardeşin varlığının NGG çocuklara olumlu ve olumsuz etkilerinin birlikte göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilmiştir (Orsmond ve Seltzer, 2007; Kaminsky ve Dewey, 2002).

Normal gelişim gösteren çocuklarda OSB tanılı kardeşine yönelik fiziksel şiddet içerikli davranışlardan vurma, itme, çimdikleme, saç çekme ve nesne fırlatma gibi davranışların gerçekleştiği görülmüştür. Pirimoğlu(1996), çalışmasında özel gereksinimli kardeşi olan kız çocuklarının saldırgan davranışlarının daha fazla olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmada da OSB'li çocukların normal gelişim gösteren kardeşlerinin cinsiyetinin tamamının kız olması ve fiziksel şiddet içerikli davranışlar sergilemeleri sonucuyla paralellik göstermektedir.

Bu çalışmada normal gelişim gösteren çocuklarda OSB'li kardeşinin varlığının olumlu ve olumsuz duyguları ortaya çıkardığı görülmektedir. Tlalpachicat ve Lucio'nun (2019) araştırmasında OSB tanılı çocukların NGG kardeşlerinde; öfke, kendine zarar verme, sosyal çekingenlik veya karşı gelme davranışlarının görülebileceği; korku ve üzüntü gibi olumsuz duyguların yoğun bir şekilde ortaya çıkabileceği ifade edilmiştir. Benzer şekilde Ahmetoğlu (2004), özel gereksinimli kardeşi olan okul öncesi dönemde normal gelişim gösteren çocukların korku, kaygı, öfke, mutsuzluk gibi olumsuz duygulara sahip olabildiklerini aktarmaktadır. Aile ortamında daha sık karşılaşılan bu olumsuz duyguların temelinde ebeveynlerin çocukları arasındaki ilgi dengesini kuramaması ve normal gelişim gösteren çocukların bu durumu farklı anlamlandırması akla gelebilmektedir. Ayrıca dış dünyadaki insanların tepkilerine fazlasıyla duyarlı oldukları okul öncesi dönemde, normal gelişim gösteren çocuklar, kardeşinin OSB'li olmasından kaynaklanan işittikleri olumsuz sözlerden dolayı utanma ve sıkılma gibi olumsuz duygular hissedebilmektedir (Powell ve Ogle, 1985). Toplumdaki birçok insanın özel gereksinimli bireylere yönelik yargı ve tepkilerinin var olduğu göz önünde bulundurulduğunda çocukların bu tarz olumsuz duygular hissetmelerinin doğal karşılanması gerektiği düşünülebilmektedir. Kardeşlerin birbirlerine karşı geliştirdikleri her türlü duygunun

düzenleyicisi konumundaki anne babalara, çocuklarına eşit ilgi, vakit ve aktivitenin sağlanması ve kendi yorgunlukları için belirli aralıklarla dinlendirici etkinliklere katılmaları önerilmektedir.

Anneler OSB tanılı kardeşe sahip olan normal gelişim gösteren çocuklarının, kardeşlerinin tanısını öğrendikten sonra şefkat ve sahiplenme gibi olumlu duygularında artış gözlemlediklerini dile getirmişlerdir. Kahraman ve Karadayı (2015) özel gereksinimli kardeşi olan normal gelişim gösteren çocukların deneyimlerini incelediği çalışmada, normal gelişim gösteren çocukların kardeşlerine karşı duygularının olumlu yönde değiştiğini aktarmıştır. Normal gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli kardeşlerine karşı duygularının olumsuzdan olumluya, kardeşlerinin tanısı hakkında yeterli bilgiye sahip olmaları sonucunda dönüşebileceği düşüncesini akla getirmektedir. Ebeveynlere bu noktada normal gelişim gösteren çocuklarına kardeşlerinin özel durumunu gelişimlerine uygun ifadelerle ve uzman desteğiyle açıklamaları önerilmektedir.

Normal gelişim gösteren çocukların OSB tanılı kardeşlerinin aileye katılımının ardından günlük yaşamlarında ebeveynden sınırlı ilgi, sorumluluklarda artış ve sosyal yaşamda kısıtlılıkların gözlemlendiği ortaya çıkmıştır. Pek çok araştırmacı yapmış olduğu çalışmalar sonucunda özel gereksinimli kardeşe sahip olan normal gelişim gösteren çocukların kardeşlerinin varlığından kaynaklı anne-baba tarafından ihmal edilmesi, kardeşine ilişkin sorumluluklar alması ve sosyal yaşantısının sekteye uğraması konusunda hemfikirdir (Sage ve Jegatheesan, 2010; Aykara, 2015; Kaminsky ve Dewey, 2002; Chan ve Goh, 2014; Baran ve İçöz, 2001; Kale ve Dikici Sığırtmaç, 2021). Normal gelişim gösteren çocuğun günlük yaşamında meydana gelen bu sorunlara aynı zamanda anne babaların da sahip olduğu düşüncesini akla getirmektedir. Özel gereksinimli çocuğun bakım ve sorumluluklarını karşılama sürecinde ebeveynlerin vakitlerinin çoğunu bu duruma ayırması, normal gelişim gösteren çocuğuna yeterli ilgi gösterememesinin; sonucunda yorularak kendilerine nefes alacak zaman yaratmak istemesi, çocuklarına verdikleri sorumlulukların; bu sorumluluklardan kaynaklı çocuğun sosyal yaşamındaki etkinliklere katılımındaki düşüşün başlıca nedenlerinden olabileceği düşünülmektedir. Bu çalışmada ve diğer benzer çalışmalarda normal gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli kardeşlerinin sorumluluklarını almasından memnun olmadığı aşikardır. Ancak çocuklarda sorumluluk alabilme becerisinin gerekliliği dikkate alındığında, önemli noktanın verilen sorumluluğun sıklığı ve zorluğu olabileceği düşünülmektedir. Aileler bu konuda normal gelişim gösteren çocuklarına kendi sorumluluklarını yüklemek yerine çocuğun isteğini de baz alarak kapasitesi doğrultusunda bunaltmadan sorumluluk vermeleri önerilmektedir.

Bu çalışmada, annelerin kardeş ilişkilerinde yaşanan problemlere yönelik çocuklarına uyguladıkları müdahale yöntemlerinden çoğunun sözel müdahale yöntemi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Konuşma, empati kurdurma, sözel uyarı gibi müdahaleleri tercih eden anneler, bu müdahale yöntemlerinin genellikle etkili olduğunu aktarmışlardır. Özyürek (2021), ebeveynler ile özel gereksinimli çocuklar arasında etkili iletişimin gerçekleşebilmesi için çocuklarının kendilerini dinlediklerinden emin olmaları ve göz teması kurmalarının önemini aktarmaktadır. Ebeveynlere çocuklarının kardeş ilişkilerinde gözlemledikleri problemleri çözebilmeleri için

çocuklarla etkili iletişim kurma becerilerini geliştirici eğitimlere katılım sağlamaları önerilmektedir.

Gelecek çalışmalarda, farklı yaş aralığında farklı özel gereksinime sahip çocukların kardeş ilişkilerinin hem nitel hem de nicel yöntemlerle derinlemesine incelenmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Ahmetoğlu, E. (2004). *Zihinsel engelli çocukların kardeş ilişkilerinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ev Ekonomisi Anabilim Dalı, Ankara.

American Psychiatric Association, A. P., & American Psychiatric Association. (1994). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-IV* (Vol. 4). Washington, DC: American psychiatric association.

Angell, M. E., Meadan, H., & Stoner, J. B. (2012). Experiences of siblings of individuals with autism spectrum disorders. *Autism research and treatment*.

Arıkan Çolak, D. (2019). *Özel gereksinimli ve sağlıklı kardeşe sahip bireylerde ebeveynleşme olgusu ile ilişkili değişkenlerin incelenmesi.* Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aykara, A. (2015). *Zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin yaşantılarının değerlendirilmesi.* Doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Balçık, B., & Tekinarslan, İ. Ç. (2012). Otizmli çocuklara sosyal beceri öğretiminde sosyal öykülerin etkisinin incelenmesi. *Journal of Faculty of Educational Sciences, 45(1).*

Barak Levy, Y., Goldstein, E., & Weinstock, M. (2010). Adjustment characteristics of healthy siblings of children with autism. *Journal of Family Studies, 16(2),* 155-164.

Baran, G., & İçöz, A. (2001). Zihinsel engelli çocuğa sahip aile bireylerinin kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi, 1(6),* 80-90.

Bayhan, P., & Yükselen, A. (2001). Engelli kardeşleri olan çocukların kardeş ilişkileri. *Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11,* 190-205.

Benson, P. R., & Karlof, K. L. (2008). Child, parent, and family predictors of latter adjustment in siblings of children with autism. *Research in Autism Spectrum Disorders, 2(4),* 583-600.

Braconnier, M. L., Coffman, M. C., Kelso, N., & Wolf, J. M. (2018). Sibling relationships: Parent–child agreement and contributions of siblings with and without ASD. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 48,* 1612-1622.

Casenhiser, D. M., Shanker, S. G., & Stieben, J. (2013). Learning through interaction in children with autism: Preliminary data from asocial-communication-based intervention. *Autism, 17(2),* 220-241.

Chan, G. W. & Goh, E. C. (2014). "My parents tolds us that they will always threat my brother differently because he is autistic'-Are siblings of autistic children the fogetten ones? *Journal of Social Work Pratice,* 28(2), 155-171.

Coşkun, R., Altunışık, R. & Yıldırım, E. (2007). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Dempsey, A. G., Llorens, A., Brewton, C., Mulchandani, S., & Goin-Kochel, R. P. (2012). Emotional and behavioral adjustment in typically developing siblings of children with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 42,* 1393-1402.

Diener, M. L., Anderson, L., Wright, C. A., & Dunn, M. L. (2015). Sibling relationships of children with autism spectrum disorder in the context of everyday life and a strength-based program. *Journal of Child and Family Studies, 24,* 1060-1072.

Erdem, H. Ş., & Fazlıoğlu Y. (2020). Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların tipik gelişen kardeşlerinin davranışsal, sosyal ve duygusal özellikleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *28*(4), 1776-1788.

Harris, S. L., & Glasberg, B. A. (1994). *Siblings of children with autism: A guide for families*. Bethesda, MD: Woodbine house.

Kahraman, G. Ö. & Karadayı, S. N. (2015). Engelli kardeşe sahip olan çocukların engelli kardeşleriyle deneyimlerine ilişkin görüşleri. *Uluslararası katılımlı III. Çocuk gelişimi ve eğitimi kongresi "erken müdahale", (Hacettepe University faculty of health sciences journal, 1)* Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Kale, M., & Dikici Sığırtmaç, A. (2021). The participation of children in caregiving of their siblings with special needs and peer relationship in rural Turkey. *Early Child Development and Care*, *191*(9), 1392-1400.

Kaminsky, L., & Dewey, D. (2001). Siblings relationships of children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *31*, 399-410.

Kaminsky, L., & Dewey, D. (2002). Psychosocial adjustment in siblings of children with autism. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *43(2)*, 225-232.

Kaya, S., Özel, A. & Yiğit, R. (2020). Özel gereksinimleri bulunan bir çocuğun durumunun kardeşlerine olan etkisi. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 1*(2), 81-90.

Knott, F., Lewis, C., & Williams, T. (1995). Sibling interaction of children with learning disabilities: A comparison of autism and down's syndrome. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *36*(6), 965-976.

McHale SM, Gamble WC. (1998). Sibling Relationships and Adjustment of Children with Disabled Brothers and Sisters. *Journal of Children in Contemporary Society*. *19(3-4)*, 131-158.

McVicker, M. L. (2013). *The sisters' experience of having a sibling with an autism spectrum disorder*, Doctoral dissertation, Antioch University, New England.

Meyer, D. & Vadasy, P. (2003). *Sibshops: Workshops for Siblings of Children with Special needs,* Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.

Moyson, T., & Roeyers, H. (2011). The quality of life of siblings of children with autism spectrum disorder. *Exceptional Children*, *78*(1), 41-55.

Orsmond, G. I., & Mailick Seltzer, M. (2000). Brothers and sisters of adults with mental retardation: Gendered nature of the sibling relationship. *American Journal On Mental Retardation*, *105*(6), 486-507.

Özyürek, A., & Ergün, Ş. (2021). Otizm spektrum bozukluğu tanılı ve normal gelişim gösteren 9-12 Yaş grubu çocuğa sahip annelerin çocuk yetiştirme tutumlarının incelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *19*(2), 1-14.

Pilowsky, T., Yirmiya, N., Doppelt, O., Gross-Tsur, V., & Shalev, R. S. (2004). Social and emotional adjustment of siblings of children with autism. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *45*(4), 855-865.

Pirimoğlu, N. (1996). *Zihinsel engele sahip olan ve olmayan ilkokul çocuklarının davranış problemlerinin karşılaştırılarak, annenin kaygı düzeyi ile olan ilişkisinin incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Powell, T. H., & Gallagher, P. A. (1993). *Brothers & Sisters--A Special Part of Exceptional Families*. Paul H. Brookes Publishing.

Riggio, H. R. (2000). Measuring attitudes toward adult sibling relationships: The lifespan sibling relationship scale. *Journal of Social and Personal Relationships*, *17*(6), 707-728.

Sage, K. D. & Jegatheesan, B. (2010). Parents socializing siblign relationship in European American and Asian Amirecan Families of children with autism in the United States. *International Journal of Early Childhood Special Educaiton, 2(3),* 193-213.

Sevencan, F., & Çilingiroğlu, N. (2007). Sağlık alanındaki araştırmalarda kullanılan niteliksel veri toplama yöntemleri. *Toplum Hekimliği Bülteni*, *26*(1), 1-6.

Siegel, B. (2003). *Helping Children with Autism Learn: Treatment Approaches for Parents and Professionals*. Oxford university press.

Stoneman, Z. (2001). Supporting positive sibling relationships during childhood. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, *7*(2), 134-142.

Tlalpachícatl Cruz, N., & Lucio Gómez Maqueo, M. E. (2019). Relación entre afrontamiento y problemas externalizados e internalizados en hermanos de niños con autismo. *Revista Cubana de Pediatría*, *91*(2).

Tomeny, T. S., Barry, T. D., & Bader, S. H. (2012). Are typically-developing siblings of children with an autism spectrum disorder at risk for behavioral, emotional, and social maladjustment?. *Research in Autism Spectrum Disorders*, *6*(1), 508-518.

Ünal, N., & Baran, G. (2011). Behaviors and attitudes of normally developing children toward their intellectually disabled siblings. *Psychological Reports*, *108*(2), 553-562.

Varol, N. (2006). *Aile Eğitimi*. Ankara: Kök Yayıncılık

Verté, S., Roeyers, H., & Buysse, A. (2003). Behavioural problems, social competence and self-concept in siblings of children with autism. *Child: Care, Health and Development*, *29*(3), 193-205.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zoylan, E. (2005). *Engelli kardeşe sahip olan ve olmayan bireylerin kardeş ilişkilerinin belirlenmesi.* Yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

ÖĞRETMEN ADAYLARININ TÜBİTAK 2209-ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ARAŞTIRMA PROJELERİ DESTEKLEME PROGRAMI İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELERİ

Doç. Dr. Nagihan TANIK ÖNAL[1], Doç. Dr. Nezih ÖNAL [2]

[1] Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,

ntanikonal@ohu.edu.tr- 0000-0002-5926-521X

[2] Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,

nezihonal@ohu.edu.tr- 0000-0002-1103-8771

ÖZET

Öğrencilere yaşama dönük beceriler kazandırmak, öğrencilerin bilimsel düşünme becerilerini geliştirmek ve öğrencilere araştırma içinde bulunmaya yönelik motivasyon sağlamak için bilimsel araştırma projeleri önemli bir süreçtir. Bu bağlamda öğretim programlarında öğrencilerin proje üretmelerinin önemi vurgulanmaktadır. Özellikle TÜBİTAK (Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu) 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri son yıllarda oldukça ilgi uyandırmaktadır. Mevcut araştırmanın da konusu olan TÜBİTAK 2209 destek programı ile ilgili öğretmen adaylarının bilgi sahibi olması ve deneyim elde etmeleri önemlidir. Katılımcıların 2209 destek programı ile ilgili bakış açılarının incelenmesi, algılarının ortaya koyulması üniversite öğrencilerinin bu tip projelere katılmaları noktasındaki çekimserliklerini anlamak adına somut veriler elde edilmesini sağlayacaktır. Buradan hareketle gerçekleştirilen bu nitel araştırma fenomenoloji desenine dayalı olarak yürütülmüştür. Araştırmanın katılımcılarını İç Anadolu Bölgesi'nde bir devlet üniversitesinde öğrenim görmekte olan 15 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Katılımcılarla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler ile araştırmanın verileri toplanmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Elde edilen bulgular katılımcıların bu destek programına yönelik olumlu bir bakış açısına sahip olduklarını göstermiştir. Katılımcılar bu tip projeler sayesinde kendilerini geliştirme fırsatı bulacaklarını, bilgi düzeylerinin artacağını ve bir bilimsel araştırma nasıl gerçekleşir bunu anlayacaklarını düşünmektedirler. Ayrıca projelerin öğretmen adaylarının özgüven gelişimlerine katkı sağladığı ve ileride lisansüstü eğitime devam etmeyi düşünen öğretmen adayları için önemli bir fırsat olduğu belirtilmiştir. Katılımcılar genel itibariyle proje danışmanlarından kendilerini yönlendirmelerini özellikle veri analizi aşamasında da destek olmasını beklemektedir. Araştırma sonucunda, eğitim fakültesinde farklı programlarda öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarına 2209 destek programı ile ilgili bilgi verilmesi ve eğitimde araştırma yöntemleri gibi derslerde öğrenciyi aktif kılan uygulamalar yapılması gibi öneriler getirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen adayları, TÜBİTAK, TÜBİTAK 2209, Lisans projesi, Fenomenoloji

1. GİRİŞ

Günümüz eğitim anlayışında öğrencilerin bilgiye ulaşma becerilerine sahip olmaları ve edindikleri bilgileri günlük yaşamlarına aktarabilmeleri hedeflenmektedir. Öğrenenlerin bilimsel düşünme, soru sorma, araştırma ve tasarım yapma becerilerinin gelişimi temel hedefler arasındadır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018). Geniş bir perspektifle bakıldığında, bu hedeflere ulaşmak için öğrencilerin proje üretmelerinin önemi anlaşılabilir. Uygulamaya dayalı ve öğrenci merkezli bir çalışma şekli olan projeler, bireylerin öğrenme becerilerini geliştiren bir ürün oluşturma süreci olarak tanımlanmaktadır (Kokotsaki, Menzies & Wiggins 2016). Projelerin etkililiği üzerine yapılan çalışmalar projelerin öğrencilerin yaşama dönük beceriler elde etmeleri adına önemli bir süreç olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte projelerin öğrencilerin bilimsel düşünme becerilerini geliştirdiği, öğrencilere araştırma içinde bulunmaya yönelik motivasyon sağladığını ve öğrencileri bilim kariyerine yönlendirdiği ifade edilmektedir (Dionne vd., 2012). Ayrıca projeler öğrencilerin hem üst düzey düşünme becerilerini hem de sosyal beceri gelişimlerini destekler (Sözer, 2017). Thomas (2017) bir araştırma projesi öğrencilere hiçbir dersin kazandıramayacağı becerileri kazandırır şeklindeki sözleri ile araştırma projesi hazırlamanın öğrenenlere olan katkısına dikkat çekmiştir. Bu nedenle Türkiye'de öğrencilerin proje hazırlamaları ve sergi, bilim fuarı gibi etkinliklere katılmalarının önemi vurgulanmaktadır. Böylece öğrencilerin bilimsel araştırma yapma sürecini ve bilimsel bilgiye ulaşmak için kullanılan metodolojik adımları öğrenmeleri mümkün olabilir. Öğrencilerin proje hazırlayabilmeleri ve projenin yürütülmesi sürecinde kısacası başarılı bir şekilde proje hazırlayıp süreci yönetebilmek için öğretmenler önemli bir rol oynamaktadır (Zorlu & Zorlu, 2020). Proje sürecinin verimli ilerlemesi için proje yürütücüsü başta olmak üzere proje ekibinin projeler hususunda bilgi ve deneyim sahibi olmaları gerekir. Bu yetkinliğe ulaşamamış kişiler proje hazırlamaktan kaçınmaktadır (Artvinli, Çetintaş & Terzi, 2020). Dolayısıyla öğretmen eğitiminde aday öğretmenlerin projelerle ilgili bilgi ve deneyim kazanmaları önemlidir. Ancak mevcut lisans programları bu açıdan yetersizdir (Metin Peten vd., 2019). Öğretmenlerin bilimsel araştırma projesi hazırlama ve yürütme yeterliklerini geliştirmek için öğretmen adayı iken lisans projelerine katılmaları önemli görülmektedir.

Öğretmen adaylarının yürütücü olarak katılım gösterebilecekleri proje türlerinin belki de en önemlilerinden biri TÜBİTAK (Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu) 2209 (A/B) projeleridir. 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri'nin amacı TÜBİTAK tarafından "üniversitelerde öğrenim görmekte olan lisans öğrencilerini, projeler yoluyla araştırma yapmaya teşvik etmek; ön lisans öğrencilerine ise lisans öğrenimi öncesinde proje hazırlama kültürü kazandırmak" şeklinde açıklanmıştır. En çok 12 ay süre ile desteklenen araştırma projeleri kapsamında üniversite öğrencilerine projenin gerektirdiği makine/teçhizat, sarf malzemesi, seyahat, hizmet alımı vb. giderler için (2023 yılı itibariyle) 9000 TL'ye kadar destek sağlanır (URL-1). Başvurular alan uzmanları tarafından araştırma önerisinin özgün değeri, amaç ve hedefleri, yöntemi, iş paketleri, başarı ölçütleri ve risk yönetimi ve son olarak yaygın etki standartlarına göre değerlendirilir. Buna göre hem destek alan öğretmen adaylarının sayısının artırılması hem de öğretmen adaylarının proje ve bilimsel araştırma kültürü ile yetiştirilmesi için bu tip uygulamalar içinde yer almaları fayda sağlayacaktır. Dolayısıyla öğretmen adaylarının bu destek programı ile ilgili bilgi sahibi olmaları, farkındalıkları ve bu süreci deneyimlemiş olmaları önemli görülmektedir. Bu araştırma böyle bir perspektifle gerçekleştirilmiştir. Mevcut araştırmanın öğretmen adaylarının bilimsel yöntemi anlamalarına ve bilim anlayışı kazanmalarına aracılık edeceği düşünülmektedir. Bununla birlikte katılımcıların öğretmen olduklarında projelere katılma konusunda daha özgüvenli olacakları ve edindikleri deneyimin

projelerini başarılı bir şekilde yönetmelerine katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Ayrıca her ne kadar üniversite yönetimleri lisans öğrencilerinin TÜBİTAK 2209 destek programına katılımcılarını teşvik ediyor olsalar da bu tek başına yeterli değildir. Üniversite öğrencilerinin destek programı ile ilgili bilgilendirilmeleri, proje kültürünün öneminin anlatılması ve belki de başvuru öncesinde araştırma yöntemleri gibi derslerde bu tip projelerle ilgili ödevler hazırlayarak deneyim kazanmaları gerekmektedir. Son olarak, katılımcıların konu ile ilgili bakış açılarının incelenmesi, algılarının ortaya koyulması üniversite öğrencilerinin bu tip projelere katılmaları noktasındaki çekimserliklerini anlamak adına somut veriler elde edilmesini sağlayacaktır. Gerçekleştirilen tespitlere göre de müdahaleler gerçekleştirilmesi mümkün olabilir. Bu araştırma böyle bir amaca hizmet etmek için gerçekleştirilmiştir. Öğretmen adayları özelinde gerçekleştirilen mevcut araştırma sonuçlarının öğretmen adaylarının ve öğretmenlerin bilimsel projelerinde niceliksel ve niteliksel bir artış sağlaması umut edilmektedir.

İlgili alanyazında TÜBİTAK'ın farklı destek programlarına ilişkin çalışmalar mevcuttur (Akçöltekin & Engin, 2019; Torun & Akpınar, 2021). Ancak üniversite projeleri ile ilgili çalışmalar sınırlı sayıdadır (Metin Peten vd., 2019; Öner & Koçak, 2023). Öner & Koçak'ın araştırmalarında TÜBİTAK 2209 destek programı konu alınmıştır. Ancak söz konusu çalışmada nicel araştırma yöntemi tarama deseni kullanılmıştır. Mevcut araştırma ise görece daha küçük bir gruptan detaylı veri elde edilmek adına nitel paradigmaya dayalı olarak yürütülmüştür. Metin Peten vd. (2019) tarafından gerçekleştirilen araştırmada ise Fen Bilimleri öğretmen adaylarına yönelik hazırlanan TÜBİTAK Destek Programları proje yazma eğitiminin katılımcıların proje hazırlama becerilerine etkisi incelenmiştir. Buna dayanarak mevcut araştırmanın diğer çalışmalardan konu, kapsam ve metodolojik olarak ayrıldığı ifade edilebilir. Bu bağlamda gerçekleştirilen araştırmada araştırma sorusu "*Öğretmen adaylarının TÜBİTAK 2209-Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı ile ilgili değerlendirmeleri nasıldır?*" olarak belirlenmiştir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Öğretmen adaylarının TÜBİTAK 2209-Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı ile ilgili değerlendirmelerini incelemek için gerçekleştirilen bu araştırma fenomenoloji desenine dayalı olarak yürütülmüştür. Katılımcılara bu destek programı ile ilgili bilgi verilmiş, belirli bir farkındalık kazanmaları sağlanmış ve ardından da eğitimde araştırma yöntemleri dersi kapsamında TÜBİTAK başvuru formuna uygun bir şekilde öneri yazmaları istenmiştir. Her aşamada verilen dönütlerle katılımcıların sürece hâkim olmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırmada katılımcıların bu deneyimleri anlama ve açıklamalarının elde edilmesi amaçlandığı için fenomenoloji deseninin kullanımı uygun görülmüştür.

2.2. Katılımcılar

Araştırmanın katılımcıları nitel araştırmalarda kullanılması tavsiye edilen örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme ile belirlenmiştir. Çalışma kapsamında belirlenen ölçütler; katılımcıların araştırmaya katılmaya gönüllü olmaları ve eğitimde araştırma yöntemleri kapsamında gerçekleştirilen destek programı ile ilgili uygulamalara katılmış olmalarıdır. Bu kapsamda İç Anadolu Bölgesi'nde bir devlet üniversitesinde öğrenim görmekte olan 15 öğretmen adayının katılımı ile bu araştırma gerçekleştirilmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Araştırmada veri toplama aracı olarak görüşme kullanılmıştır. Bu kapsamda öncelikle araştırmacılar tarafından beş madde içeren bir görüşme formu hazırlanmıştır. Hazırlanan form üç alan uzmanının incelemesine sunulmuştur. Formun nihai halini almasını takiben katılımcılarla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler gerçekleştirilirken öğretmen adaylarının uygun oldukları zaman dilimi belirlenerek bir araştırma takvimi oluşturulmuştur. Araştırmacıların biri tarafından çalışma ofisinde yüz yüze görüşmelerle gerçekleştirilen görüşmeler ortalama 25 dakika sürmüştür.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada veri analizi tekniği olarak Creswell'in (2007) üç aşamalı içerik analizi kullanılmıştır. Bu kapsamda öncelikle transkripsiyonu gerçekleştirilen veriler bütüncül olarak okunmuştur. Ardından iki araştırmacı tarafından birbirinden bağımsız bir şekilde tek tek kodlanmıştır. Bu tek tek kodlama işleminden sonra benzer kodlar bir araya getirilerek bir grup yapılmış ve gereksiz kodlar atılmıştır. Son olarak temalar oluşturulmuştur. Temaların son halini vermeden önce ilk olarak ana temalar arası tutarlık kontrol edilmiş ardından da her bir temada yer aldığı düşünülen katılımcılar kontrol edilmiştir. Bu kontrollerde %100 görüş birliği sağlanana kadar tartışmalara devam edilmiştir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

3.1. Öğretmen Adaylarının TÜBİTAK 2009/A Projelerine Bakış Açısı

Araştırmada ilk olarak, katılımcıların bu destek programına ilişkin genel düşünceleri incelenmiştir. Katılımcıların değerlendirmeleri incelendiğinde, çoğunluğunun olumlu görüş bildirdikleri görülmüştür (f=13). Katılımcılar bu tip projeler sayesinde kendilerini geliştirme fırsatı bulacaklarını, bilgi düzeylerinin artacağını ve bir bilimsel araştırma nasıl gerçekleşir bunu anlayacaklarını düşünmektedirler. Ayrıca projelerin öğretmen adaylarının özgüven gelişimlerine katkı sağladığı ve ileride lisansüstü eğitime devam etmeyi düşünen öğretmen adayları için önemli bir fırsat olduğu belirtilmiştir. Bu bulguları özetleyen iki örnek alıntı şu şekildedir:

ÖA10: *"Elbette çok iyi olur projeler. Kendimizi geliştirmiş olduk, yüksek lisansa hazırlık oldu benim için."*

ÖA12: *"Bilimsel araştırma yapabileceğime yönelik kendime güvenim arttı. Süreci anladım büyük ölçüde."*

İki katılımcı ise bu projelerin dördüncü sınıf öğrencileri için daha uygun olabileceğini belirtmişlerdir. Gerekçesini ise sınıf düzeyi ilerledikçe hem araştırma yapma becerisinin hem de bilgi seviyesinin artması şeklinde açıklamışlardır. Sonuç olarak, katılımcıların TÜBİTAK 2209/A destek programı ile ilgili olumlu bir bakış açısına sahip oldukları ifade edilebilir. Olumlu görüşler ise çoğunlukla bu tip proje süreçlerinin öğretmen adaylarının kişisel gelişimlerine katkısına odaklanmaktadır.

3.2. Öğretmen Adaylarının TÜBİTAK 2009/A Projeleri ile İlgili Bilgi Düzeyleri

Araştırmada katılımcıların TÜBİTAK 2209/A destek programı ile ilgili bilgi düzeyleri araştırılmıştır. Katılımcıların tamamı eğitim verilmeden önce bu destek programı ile ilgili hiç bilgi sahibi olmadıklarını belirtmişlerdir. Araştırma kapsamında verilen eğitim ve gerçekleştirilen uygulamalar sonrasında ise bilgi düzeylerinin arttığını ifade eden katılımcılar çoğunluktadır (f=9). Bu şekilde cevap veren katılımcılardan ÖA2 şunları söylemiştir:
"Aslında hiç duymamıştım öğrenciler proje veremez sanıyordum. Ama sonra öğrendim ve anladım."
Bazı katılımcılar ise bilgi verilse de süreci hala tam olarak kavrayamadıklarını belirtmişlerdir. Bu şekilde düşünen ÖA7 kendisini şu şekilde ifade etmiştir:
"Bazı şeylerin ne demek olduğunu bilsem de onu yaparım diyemem. Bence konu bulmak çok zor, yaygın etki ve bütçe konusunda eksiğim çok mesela."
Katılımcıların bilgi düzeyleri projelerin alt başlıkları özelinde incelendiğinde, öğretmen adaylarının proje konusu bulma, projeyi gerekçelendirme ve yaygın etki yazma aşamalarında çok zorlandıkları tespit edilmiştir. Bu şekilde düşünene ÖA10 şunları söylemiştir:
"Proje yazmak zor iş bence. Ben konu bulamam danışman olmasa, yöntemi hiç yazamam ve yaygın etki de öyle."
Katılımcıların cevapları analiz edildiğinde, yöntem alt başlığı ile ilgili bilgi düzeylerinin çok düşük olduğu anlaşılmaktadır. Ancak araştırmayı desenlerken danışman desteği almış oldukları için bunu özellikle belirtmedikleri görülmektedir. Genel itibariyle katılımcıların bu destek programı ile ilgili geçirdikleri öğrenme yaşantısı sonrası bilgi düzeyleri artmıştır. Katılımcılar ayrıca özgün değeri olan bir proje konusu bulmada güçlük yaşamaktadır. Katılımcıların yöntem ve yaygın etki alt başlıklarında da bilgi eksiklikleri olduğu ifade edilebilir.

3.3. Katılımcıların TÜBİTAK 2209/A Destek Projesi Yazma ve Yürütme Yeterlikleri

Katılımcılara verilen eğitim sonrası TÜBİTAK 2209/A destek projesi yazma ve yürütme konusunda kendilerini yeterli görüp görmedikleri sorulmuştur. Katılımcıların önemli bir kısmı bu destek programı için proje yazamayacaklarını yazmaları durumunda da kabul alamayacaklarını düşündüklerini bildirmişlerdir (f=8). Bu şekilde düşünen bir katılımcının görüşü şu şekildedir:
ÖA3: *"Yazamam sanırım ve yürütücü olmak da çok zor yani sorumluluğu çok fazla. Dördüncü sınıf olsam belki... Yazmakla bitmiyor kabul alır mıyım o da soru işareti."*
Katılımcıların bu konuda kendilerini yeterli görmemelerinin sebebi ise deneyim eksikliği olarak tespit edilmiştir. Kendilerini bir proje yazma ve yürütme konusunda yeterli görmediğini ifade eden katılımcılar TÜBİTAK gibi bir kuruma proje sunmadan önce bir proje süreci içinde bulunmuş olmak gerektiğini düşündüklerini ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda cevap veren ÖA15 şunları söylemiştir:
"Bence proje sunmadan önce bu derste olduğu gibi başka derslerde de taslak projeler hazırlayıp süreci iyice öğrenmeliyiz."
Buna göre katılımcıların bu araştırma kapsamında edindikleri deneyimlerin onlara katkı sağladığı ancak yine de tam olarak bu tip bir projeyi yazıp yürütme noktasında tam olarak cesaretlendirmediği söylenebilir. Katılımcılar, farklı derslerde de proje yazma deneyimi yaşadıktan sonra daha başarılı ürünler ortaya koyabilecekleri kanısındadırlar.

3.4. Katılımcıların Danışman Öğretim Üyesinden Beklentileri

Bir önceki alt temada katılımcıların proje sunma noktasındaki çekimserlikleri tespit edilmiştir. Bunun üzerine bu süreçte danışman öğretim üyesinden beklentileri incelenmiştir. Katılımcıların cevaplarının analizi sonucu ulaşılan bulgular katılımcıların genel itibariyle proje danışmanlarından kendilerini yönlendirmelerini beklediklerini göstermektedir. Özellikle veri analizi aşamasında öğretim üyesinin desteği çok önemli görülmektedir. Bu düşünceleri temsil eden iki katılımcı görüşü şu şekildedir:

ÖA5: *"Proje zor bir iş bu nedenle danışmanın yönlendirmesi çok önemli. Biz süreci bilmiyoruz ama işi bilen bir danışmanla her şey daha kolay olur."*

ÖA14: *"Her ne kadar nitel-nicel bir şeyler öğrenmiş olsak da veri analizinde danışman yapıyordur analizleri."*

Üç katılımcı ise öğretim üyesinin danışman değil yürütücü olması gerektiğini düşündüklerini ifade etmişlerdir. ÖA1'in söz konusu fikirleri şu şekildedir:

"Öğrencinin yürütücü olması kötü bence. Hoca yürütücü olsa iyi olur çünkü onlar bilgili ve deneyimli."

Bu alt temadaki katılımcı görüşleri dikkate alındığında, öğretmen adaylarının proje süreci ile ilgili deneyim eksiklikleri ve veri analizi gibi aşamalardaki bilgi eksiklikleri sebebiyle danışman desteğine ihtiyaç duydukları ifade edilebilir. Hatta bu nedenle danışmaların proje yürütücüsü olması gerektiğini düşünen katılımcılar da vardır. Bu katılımcıların proje üretme noktasında diğerlerine nazaran daha da çekimser oldukları düşünülebilir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu nitel araştırma öğretmen adaylarının TÜBİTAK 2209-Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı ile ilgili bakış açılarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırma sonucunda katılımcıların bu destek programı ile ilgili genellikle olumlu görüş içinde oldukları tespit edilmiştir. Katılımcılar böyle bir proje deneyimin kişisel gelişimlerine katkı sağlayacağını ve bilimsel araştırma yapma yeterliklerini artıracağını düşünmektedirler.

Bununla birlikte bu araştırma kapsamında geçirdikleri öğrenme yaşantısına rağmen öğretmen adaylarının proje süreci ile ilgili bilgi eksiklikleri olduğu ifade edilebilir. Katılımcılar özgün bir proje konusu bulma, araştırmayı desenleme ve verileri analiz etme aşamasında kendilerini yetersiz hissetmektedir. Bu sonuç katılımcıların da dile getirdiği gibi proje sürecinin bir deneyim gerektiriyor olması ile açıklanabilir. Sözer (2017) de benzer noktaya temas ederek öğretmenlere ve öğrencilere proje süreci ile ilgili uygulamalı eğitimler verilmesinin gerekliliğinin vurgulamaktadır. Literatürde yer alan önceki çalışmalar da proje eğitimi öncesinde katılımcıların bilgi düzeylerinin eksik olduğunu ve verilen eğitimlerin etkili olduğunu göstermektedir (Göçen Kabaran ve Altıntaş, 2022; Metin Peten vd., 2019). Öner ve Koçak'ın (2023) çalışmalarında da öğretmen adaylarının lisans projeleri ile ilgili bilgi ve farkındalıklarının düşük olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcı cevaplarında özgün değer ve yaygın etki başlıklarının sıklıkla vurgulandığı görülmektedir. Bu sonuç mevcut araştırma kapsamında verilen eğitimin ve öğretmen adaylarının hazırladıkları taslak projelerin işlevsel olduğunu ve onlara bir anlayış kazandırdığını düşündürmektedir. Çünkü literatür incelendiğinde de özgün değer, yöntem ve yaygın etkinin bir projenin kabul edilebilirliğine dair önemli ölçütler olduğu ifade edilmektedir

(Arıbaş & Özcan, 2016). Ayrıca mevcut araştırmaya benzer şekilde literatürde de proje hazırlama sürecinde en çok zorlanılan noktanın özgün değer olduğu belirtilmektedir (Coşkunçay & Bingöl, 2021). Katılımcıların proje süreci ile ilgili bilgi ve deneyim eksikliklerine sahip olduklarını düşünmelerinin bir yansıması olarak da katılımcılar genel itibariyle TÜBİTAK'a bir proje sunma noktasında çekimserdir. Öner ve Koçak'ın (2023) çalışmalarında ise aksi şekilde öğretmen adaylarının lisans projelerine katılma noktasında daha istekli oldukları belirtilmektedir. Ayrıca öğretmen adayları yukarıda bahsedilen kendilerini yetersiz hissettikleri proje aşamaları başta olmak üzere genel olarak bu süreçte danışman desteğine ihtiyaç duymaktadır.

KAYNAKÇA

Akçöltekin, A. & Engin, A. O. (2019). Öğretmenlerin proje yarışmalarına yönelik tutumlarının incelenmesi. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi, 5*(3), 401-408.

Aribaş, M., & Özcan, U. (2016). Evaluation of Academic Research Projects Using AHP and TOPSIS Methods. *Journal of Polytechnic*, *19*(2), 163-173.

Artvinli, E., Çetintaş, H., & Terzi, İ. (2020). Scientific consultancy process management of the TÜBİTAK secondary school students research projects: The case of science course. *International Journal of Active Learning*, *5*(2), 86-126.

Coşkunçay, D. F., & Bingöl, M. (2021). İnovasyon yayılımı ve proje kültürünün gelişimi için mentör destekli bire bir ar-ge proje yazma eğitimi sürecinde yaşanan problemlerin belirlenmesi ve çözüm önerilerinin sunulması. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, *11*(1), 162-171.

Creswell, J. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Dionne, L., Reis, G., Trudel, L., Guillet, G., Kleine, L., & Hancianu, C. (2012). Students' Sources of Motivation for Participating in Science Fairs: An Exploratory Study within the Canada-Wide Science Fair 2008. *International Journal of Science and Mathematics Education, 10*(3), 669–693.

Göçen Kabaran, G., & Altıntaş, S. (2022). Effectiveness of the project writing training developed for pre-service primary teachers. *Journal of Education and Learning (EduLearn)*, *16*(3), 308-317.

Kokotsaki, D., V. Menzies, & A. Wiggins. (2016). Project-based Learning: A review of the literature. *Improving Schools*, *19*(3), 267–277.

MEB (2018). *İlköğretim kurumlan (ilkokullar ve ortaokullar) fen bilimleri dersi (3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar) öğretim programı.* Ankara, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. http://mufredat.meb.gov.tr/

Metin Peten, D., Yaman, F., Sezen Vekli, G. & Çavuş, M. (2019). Improving preservice science teachers' ability to write/prepare projects to TUBITAK grant program. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, *5*(1), 78-90.

Öner, G. & Koçak, F. (2023). TÜBİTAK ve lisans projelerine yönelik öğretmen adaylarının bilgi ve farkındalıklarının incelenmesi. *Sivas Cumhuriyet University Educational Sciences Institute Journal*, *2*(1), 23-34.

Sözer, Y. (2017). Investigation of the project development process of the pupils who attend to the TUBITAK research project contest: an action research. *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 18(2), 139-158.

Thomas, G. (2017). *How to do your research project: A guide for students.* SAGE Publications.

Torun, E. & Akpınar, M. (2021). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin TÜBİTAK 4006 proje deneyimlerinden yansımalar: sorunlar ve çözüm önerileri. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, *12*(2), 717-741

URL-1: https://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/4000/2209-a_2023_26092023.pdf

Zorlu, F., & Zorlu, Y. (2020). Development of the science education master's students' views on preparing projects in environmental problems. *Karaelmas Journal of Educational Sciences*, *8*, 333-346.

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ SİMÜLASYON TEMELLİ STEM ETKİNLİKLERİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Doç. Dr. Nagihan TANIK ÖNAL[1], Doç. Dr. Nezih ÖNAL [2]

[1] Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,

ntanikonal@ohu.edu.tr- 0000-0002-5926-521X

[2] Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,

nezihonal@ohu.edu.tr- 0000-0002-1103-8771

ÖZET

Eğitimde yaşanan dönüşümlerden biri Science, Technology, Engineering, Mathematics (STEM) anlayışının benimsenmesi olmuştur. STEM eğitimi kapsamında öğrenenlerin STEM alanlarındaki bilgilerini ve mühendislik becerilerini kullanarak kendi tasarımlarını yapabilecekleri ortamlar önem arz etmektedir. Bu ortamdan biri mevcut araştırmaya da konu olan simülasyonlardır. Simülasyonlar, gerçek dünyadaki verileri sanal ortama aktararak bu ortamda deneyimlerin gerçekleştirilmesini sağlayan teknoloji tabanlı araçlardır. Mevcut araştırmada simülasyon tabanlı STEM uygulamaları ile ilgili öğretmen adayı görüşleri incelenmiştir. Araştırmada nitel paradigma desenlerinden temel nitel araştırma kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını İç Anadolu Bölgesi'nde bir devlet üniversitesinde öğrenim görmekte olan 20 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmeler yoluyla elde edilmiştir. Araştırma analiz tekniği olarak içerik analizi kullanılmıştır. Katılımcıların simülasyon temelli STEM etkinliklerine yönelik görüşleri incelendiğinde, elde edilen ilk tema bu etkinliklerin konu ve kavram öğretimine olan etkisi üzerine olmuştur. Katılımcıların tamamı simülasyon temelli STEM etkinliklerinin konuları öğrenmelerine katkı sağladığını düşündüklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların simülasyon temelli STEM etkinliklerine yönelik görüşlerinden oluşan bir diğer tema bu etkinliklerin öğrenme ortamına yönelik etkisi ile ilgili görüşleri içermektedir. Katılımcılar simülasyon temelli STEM etkinlikleri ile öğrenmenin eğlenceli ve ilgi çekici olduğunu düşünmektedirler. Görüşmelerin analizi ile oluşturulan bir diğer tema katılımcıların simülasyonların kullanım özelliklerine yoğunlaşmaktadır. Katılımcılar simülasyon programlarını birkaç denemeden sonra rahatlıkla kullanılabildiklerini belirtmişlerdir. Simülasyonların basit ve kolay öğrenme ortamları olduğu belirtilmektedir. Araştırmadan elde edilen bulgulardan genel olarak literatürde yer alan pek çok araştırmadaki gibi simülasyon kullanımının öğrenmeyi olumlu etkilediği yönünde bir sonucu varılmıştır. Okul öncesi öğretmen adayları özelinde nitel yöntemle gerçekleştirilen bu araştırmanın gelecekte farklı öğretmen adaylarıyla ve nicel yöntemli kapsamlı tarama çalışmalarıyla yenilenmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Simülasyon, STEM, Öğretmen Adayı, Okul Öncesi Eğitim, Görüş

1. GİRİŞ

Nitelikli bir öğretmenden beklenen en temel özellik; gelişen çağa, değişen topluma ve öğrenen özelliklerine uyum sağlamış olmasıdır. Bir diğer ifadeyle, öğretmenlerden teknolojik pedagojik alan bilgisine sahip olmaları, edindikleri alan bilgisini doğru pedagojilerle destekleyerek öğretimlerini teknoloji ile zenginleştirmeleri beklenmektedir. Öğrenenlerin ise ürün odaklı bir süreç içinde olmaları ve 21. yüzyıl becerileri olarak adlandırılan üst düzey becerilere ulaşmaları hedeflenmektedir (Gibbs & Beavis, 2020). Bu perspektifle eğitimde yaşanan dönüşümlerden biri Science, Technology, Engineering, Mathematics (STEM) anlayışının benimsenmesi olmuştur. Çünkü STEM hem adı geçen becerileri hem de STEM disiplinlerindeki içerik bilgisini öğrenenlere kazandırmak için iyi bir alternatiftir. STEM eğitimi kapsamında öğrenenlerin STEM alanlarındaki bilgilerini ve mühendislik becerilerini kullanarak kendi tasarımlarını yapabilecekleri ortamlar önemlidir. Bu ortamdan biri mevcut araştırmaya da konu olan simülasyonlardır (Alan vd., 2019).

Simülasyonlar, gerçek dünyadaki verileri sanal ortama aktararak bu ortamda deneyimlerin gerçekleştirilmesini sağlayan teknoloji tabanlı araçlardır (Sarabandoa vd., 2014). İçerik açısından STEM eğitimi anlayışıyla uyum içinde olan simülasyonlar, STEM eğitimini daha nitelikli kılmak için kullanılması gereken öğrenme ortamlarından biri olarak belirtilmektedir (Wu & Anderson, 2015). Bunu destekler şekilde simülasyonların STEM alanlarındaki zor konuların öğretiminde etkililiğine dair kanıtlar mevcuttur (Lindgren vd., 2016). Simülasyonlar riskli, pahalı, zahmetli veya zaman alıcı durumları modelleyerek öğretir (Trey ve Khan, 2008). Bu nedenle güvenli bir öğrenme ortamıdır. Simülasyon temelli STEM etkinlikleri öğrenenlerin problem çözme (Alan ve diğerleri, 2019) ve bilimsel süreç becerilerini (Alan ve diğerleri, 2023) olumlu etkiler. Literatür incelendiğinde, simülasyon temelli STEM eğitimine ilişkin bazı çalışmalar olduğu görülmektedir (Alan vd., 2019; Saylan Kırmızıgül ve Kızılay, 2022; Şahin 2018; Tembo ve Lee, 2017). Ancak mevcut araştırmanın katılımcılarını oluşturan okul öncesi öğretmenleri veya öğretmen adayları ile yürütülen çalışmalar sınırlıdır. Dolayısıyla bu araştırmada okul öncesi öğretmen adayları ile çalışılmış olması araştırmanın özgün değerini artırmaktadır. Bilindiği gibi STEM eğitiminin en önemli hedeflerinden biri öğrencileri STEM alanlarında kariyere yönlendirmektir. Erken STEM uygulamaları ile küçük yaşlarda öğrencilerin bu alanlarla ilgili farkındalık kazanmaları ve ilgi duymaları mümkün olabilir. Bu açıdan bakıldığında araştırmada okul öncesi öğretmen adayları çalışılmış olmasının önemi anlaşılabilir. Bununla birlikte araştırmada katılımcıların edindikleri bu deneyim ayrı bir değer olarak düşünülmektedir. Nitekim Chai, Koh ve Tsai (2010) öğretmen adaylarının TPAB'lerini geliştirmek için öğretmen eğitimi süresince derslerine teknolojiyi entegre ettikleri tasarımlar hazırlamalarının gerektiğini belirtmektedirler (Chai, Koh ve Tsai, 2010). Buna dayanarak mevcut araştırmanın öğretmen adaylarının TPAB'lerine katkı sağlaması umut edilmektedir. Kısa bir süre sonra öğretmen olacak ancak hâlihazırda eğitimleri de devam eden okul öncesi öğretmen adaylarının katılımı araştırma sonuçları doğrultusunda eğitimlerini şekillendirmek mümkün olabileceği için de önemlidir.

Tüm bu noktalar dikkate alındığında, mevcut araştırmada okul öncesi öğretmen adaylarının simülasyon temelli STEM uygulamaları ile görüşleri incelenmiştir. Bu kapsamda katılımcı öğretmen adayları ile yürütülen fen eğitimi dersinde dört hafta süren simülasyon uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara öncelikle simülasyonlarla ilgili bilgi verilmiş, örnek

uygulamalar gösterilmiş ve kendilerinin de etkinlikler tasarlamaları beklenmiştir. Öğrenciler tasarladıkları etkinlikleri bir anaokuluna giderek 60-72 ay dönemindeki öğrencilere uygulamışlardır. En son aşamada ise katılımcıların bu deneyimlerini anlamak için araştırma desenlenmiştir. Bu doğrultuda mevcut araştırmada cevap aranan araştırma sorusu "Okul öncesi öğretmen adaylarının simülasyon temelli STEM etkinlikleri ile görüşleri nasıldır?" şeklinde belirlenmiştir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Okul öncesi öğretmen adaylarının simülasyon temelli STEM etkinlikleri ile ilgili görüşlerinin incelendiği bu araştırmada nitel paradigma desenlerinden temel nitel araştırma kullanılmıştır. Temel nitel araştırma, bireylerin yaşamlarına ve deneyimlerine yönelik yorumlarını inceleyen ve dünyalarını nasıl inşa ettiklerini anlamlandırmaya çalışan bir desendir (Merriam, 2013).

2.2. Katılımcılar

Araştırmanın katılımcılarını İç Anadolu Bölgesi'nde bir devlet üniversitesinde öğrenim görmekte olan 20 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçütler; i) araştırmaya katılmaya gönüllü olmak, ii) simülasyon temelli STEM etkinlikleri ile ilgili daha önce bilgi sahibi olmamak ve iii) simülasyon temelli STEM etkinlikleri uygulamalarına dört hafta boyunca aralıksız katılmış olmak şeklinde belirlenmiştir. Katılımcıların 17'si kadın; 3'ü erkektir. Katılımcıların tamamı ikinci sınıfta öğrenim görmektedir.

2.3. Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Bu nitel araştırmanın verileri katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmeler yoluyla elde edilmiştir. Bunun için ilk olarak araştırmacılar tarafından araştırma sorularına cevap bulmaya yönelik beş sorudan oluşan bir yarı yapılandırılmış bir görüşme formu hazırlanmıştır. Hazırlanan form fen eğitimi alanında doktora derecesine sahip üç alan uzmanın incelemesine sunulmuştur. Ayrıca öğretim teknolojileri alanında yetkin bir alan uzmanının da görüşleri alınmıştır. Sonrasında öğretmen adayları ile planlama yapılmış ve katılımcıların uygun oldukları zaman diliminde görüşmelere başlanmıştır. Görüşmelerin tümü araştırmacılardan biri tarafından kendi ofisinde yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler öncesinde katılımcılara araştırmanın amacı ile ilgili bilgi verilerek araştırma etiğine uyulacağı beyan edilmiştir. Ayrıca verecekleri içten cevapların önemi vurgulanmıştır. Katılımcıların izni ile görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada veri analizi aşamasına geçmeden önce gerekli ön hazırlıklar yapılmıştır. Bu bağlamda ilk olarak ses kayıtlarının deşifresi gerçekleştirilmiştir. Oluşturulan dokümanlar ses kayıtları tekrar dinlenerek kontrol edilmiştir. Araştırma analiz tekniği olarak içerik analizi kullanılmıştır. Miles & Huberman'a (1994) göre nitel veri analizi verilerin toplanması, teşhiri, azaltılması ve sonuçların betimlenmesi ve doğrulanması olarak dört aşamalı interaktif bir

süreçtir. Bu kapsamda ilk olarak, iki araştırmacı tarafından birbirinden bağımsız şekilde ilk kodlamalar yapılmıştır. İki araştırmacı bir araya gelerek kodları karşılaştırmışlardır. Daha sonra benzer kodlar bir araya getirilerek temalar oluşturulmuştur. Daha sonra kodlar azaltılarak temalar oluşturulmuştur.

3. BULGULAR

3.1. Katılımcıların Simülasyon Temelli STEM Etkinliklerinin Konu ve Kavramları Öğrenmeye Etkisi ile İlgili Görüşleri

Katılımcıların simülasyon temelli STEM etkinliklerine yönelik görüşleri incelendiğinde, elde edilen ilk tema bu etkinliklerin konu ve kavram öğretimine olan etkisi ile ilgili görüşleri içermektedir. Katılımcıların tamamı simülasyon temelli STEM etkinliklerinin konuları öğrenmelerine katkı sağladığını düşündüklerini belirtmişlerdir. Bu şekilde düşünen bir katılımcı (ÖA2) *"Algodoo ile yaptığımız simülasyonlarla çok rahat oluyor konuları öğrenmek."* şeklinde görüşünü belirtirken; bir diğer katılımcı (ÖA8) de *"Kolayca öğrendik ve konu ve kavramlar arasındaki bağlantılar da daha güzel kuruluyor."* demiştir. ÖA8'in sözlerinden de anlaşıldığı gibi katılımcılar simülasyonlar sayesinde kavram öğrenmenin kolaylaştığını düşünmektedirler. Ayrıca katılımcılara göre kavramlar arasındaki bağlantılar da bu yolla daha kolay öğrenilmektedir. Bu şekilde görüş bildiren (ÖA20) düşüncelerini *"Konularda bazen anahtar kavramlar arasındaki bağlantıları kurmak güç olabiliyor. Örneğin bu böyle olursa şu ne olur tipi sorular filan da var ya. Bunu simülasyonlarla rahatlıkla gördük."* cümleleri ile ifade etmiştir. Son olarak bazı katılımcılar edinilen bilgilerin daha kalıcı olduğunu vurgulamışlardır. Örneğin bir katılımcı (ÖA13) *"Etkinliklerde gördüklerimiz, çizilen grafikler vs hepsi öğrendiklerimizi iyi hatırlamamızı sağlıyor."* şeklinde kendini ifade etmiştir. Katılımcıların simülasyon temelli STEM etkinliklerinin öğrenmeye olan olumlu katkısına ilişkin görüşlerinin gerekçeleri incelendiğinde ise tek bir ortak cevap alınmıştır. Tüm katılımcılar simülasyonların soyut konuları somutlaştırdığı için öğrenmeyi kolaylaştırdığını ifade etmişlerdir. Bu şekilde görüş bildiren (ÖA17) *"Kesinlikle öğrenme sürecini olumlu etkiler. Çünkü soyut konuları öğrenme normalde çok zor. Belki de simülasyonları önceden öğrensem sayısalcı bile olabilirdim."* cümleleri ile düşüncelerini açıklamıştır.

3.2. Katılımcıların Simülasyon Temelli STEM Etkinliklerinin Öğrenme Ortamına Duyuşsal Etkisi ile İlgili Görüşleri

Katılımcıların simülasyon temelli STEM etkinliklerine yönelik görüşlerinden oluşan bir diğer tema bu etkinliklerin öğrenme ortamına yönelik etkisi ile ilgili görüşleri içermektedir. Katılımcılar simülasyon temelli STEM etkinlikleri ile öğrenmenin eğlenceli ve ilgi çekici olduğunu düşünmektedirler. Bu şekilde görüş bildiren bir katılımcı (ÖA8) *"..çok ilgimizi çekti, ders çok eğlenceliydi, kolayca öğrendik."* demiştir. Katılımcılar bu etkinliklerle öğretimin motivasyon sağladığını, derse katılımı artırdığını ve kendilerini daha aktif hissetmelerini sağladığını ifade etmişlerdir. Bu şekildeki bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir:

(ÖA1) *"Çok net şunu gözlemledim hem eğlenceli oldu ders. Hem de hepimiz derse katıldık, herkes aktifti."*

(ÖA10) *"Acaba diğer ders ne yapacağız diye heyecanla bekledim diyebilirim. Whatsapp gruplarında bile konuştuk ben şunu yaptım bunu yaptım diye."*

Bazı katılımcılar simülasyonlar sürekli kullanılacak olursa bir süre sonra sıkıcı olabileceğini belirtmişlerdir (f=5). Bu şekilde görüş bildiren (ÖA13) *"Bence ilk önce çok eğlenceli ve şaşırtıcı geliyor. Ama her konuda sürekli kullanılırsa sıkıcı olur."* demiştir.

3.3. Katılımcıların Simülasyonların Kullanım Özellikleri ile İlgili Görüşleri

Görüşmelerin analizi ile oluşturulan bir diğer tema katılımcıların simülasyonların kullanım özelliklerine yoğunlaşmaktadır. Katılımcılar simülasyon programlarını birkaç denemeden sonra rahatlıkla kullanılabildiklerini belirtmişlerdir. Simülasyonların basit ve kolay öğrenme ortamları olduğu belirtilmektedir. Bu şekilde görüş bildiren (ÖA3) *"Önce biraz karışık geldi ama sonra hemen çözdüm. Özellikle algodoo çok rahat kullanılıyor."* şeklinde görüş bildirirken; (ÖA5) *"Ön yargılı olmamak gerekiyormuş bunu anladım. Çok basitçe kullanılıp üretilebiliyor."* demiştir.

Bazı katılımcılar ise simülasyon programlarına yönelik olumsuz görüşlere sahiptir. Örneğin (ÖA11) *"Tamam öğrenmeyi kolaylaştırıyor da bence çok zaman alıyor. Biri hazırlarsa ondan öğretim yapılabilir ama ben her zaman bu kadar vakit harcamak istemem açıkçası."* şeklinde ki görüşleri ile simülasyon hazırlamanın çok vakit aldığını belirtmiştir. Üç katılımcı ise içerik hazırlamanın çok uğraştırıcı olduğuna değinmişlerdir. Bu şekilde görüş bildiren (ÖA13) *"Imm ya bu kadar uğraşacağımıza deney yapsak daha iyi olmaz mı diye düşündüm."* cümleleri ile kendini ifade etmiştir. Simülasyon kullanıma yönelik bir diğer olumsuz düşünce, simülasyonların donanım olarak bilgisayar gerektirmesi ve yetkinlik olarak da belirli bir bilgisayar kullanım becerisi gerektirmesi olmuştur. Bu şekilde düşünen (ÖA6) *"Benim için sorun yok. Ama geniş çaplı düşündüğümde hem hazırlarken hem kullanırken bilgisayar gerekiyor. Hatta sanırım internette gerekiyor. Herkesin bilgisayarı yok. Olsa da herkes bilgisayar kullanamıyor. Bu biraz sorun."* cümleleri ile kendisini ifade etmiştir.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Okul öncesi öğretmen adaylarının simülasyon temelli STEM etkinlikleri ile ilgili görüşlerini belirlemeyi amaçlayan bu nitel araştırmada ulaşılan en temel sonuç olarak katılımcıların bu etkinliklere yönelik genellikle olumlu görüş içinde oldukları ifade edilebilir. Bu sonuç literatür ile uyumludur (Romero & Martínez, 2012). Araştırma bulguları, katılımcıların simülasyon temelli STEM etkinliklerinin öğrenmeye yönelik olumlu katkıları olduğunu düşündüklerini göstermektedir. Bunu destekler şekilde literatürde yer alan pek çok araştırmada da simülasyon kullanımının öğrenmeyi olumlu etkilediği ileri sürülmüştür (Sarabando, Cravino & Soares, 2014). Katılımcılar simülasyonların öğrenmeyi kolaylaştırdığını, kavramlar arasında daha kolay bağlantı kurmanın mümkün olduğunu yanı sıra kalıcılığı da olumlu etkilediğini düşünmektedir. Katılımcılara göre simülasyonlar soyut konu ve kavramları somutlaştırdığı için etkili olmaktadır. Literatür de katılımcıların bu görüşlerini doğrular niteliktedir (Pekdağ, 2010). Rutten vd. (2012) tarafından 2001-2010 yılları arasında belirli veri tabanlarında yayımlanmış makalelerin sistematik incelenmesi gerçekleştirilmiştir. Buna göre tüm çalışmalarda simülasyon kullanımının olumlu etkilerinin ortaya konulduğu rapor edilmiştir.

Mevcut araştırmada katılımcıların simülasyon temelli STEM etkinliklerinin eğlenceli ve ilgi çekici olduğunu düşündükleri ortaya çıkarılmıştır. Bu durumun muhtemel sebebi söz konusu uygulamanın katılımcılar için 'yenilik' olmasıdır. Ayrıca katılımcılar arasında simülasyon

etkinliklerinin motivasyon, ve derse katılımı olumlu etkilediği, öğrenenleri aktif kıldığı düşüncesi hakimdir. Tüm bu bulguların literatürde yer alan önceki çalışmalarla örtüştüğü ifade edilebilir. Öte yandan bu etkinliklerin de sürekli kullanımının bir yerden sonra öğrenciler için sıkıcı olabileceğini düşünen katılımcılar da vardır. Bu durumun daha önce ifade edildiği gibi 'yenilik' etkisinin geçmesinden kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Araştırmanın bu sonucu önceki çalışmalarla benzerlik göstermektedir (Aslan, 2020; Telli, 2019).

Araştırmada ulaşılan bir diğer sonuç katılımcıların simülasyon uygulamalarının basit ve kolay anlaşılabilir olduğunu düşündüklerini göstermektedir. Birkaç deneme sonrası rahatlıkla simülasyon oluşturabildiklerini belirten katılımcılar özellikle Algodoo'nun rahatlıkla kullanılabildiğini belirtmişlerdir. Bu sonuç literatürdeki pek çok araştırmanın sonucu ile paralellik göstermektedir (Cayvaz ve Akçay, 2018; Gregorcic, Etkina ve Planinsic, 2017). Buna karşın bazı katılımcılar simülasyon içeriği oluşturmanın uğraştırıcı ve zaman alıcı olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca katılımcılara göre simülasyon etkinliklerinin bilgisayar gibi donanımlar ve belirli bir bilgisayar kullanım becerisi gerektirmesi gibi olumsuz boyutları da vardır. Benzer şekilde önceki bazı çalışmalarda da eğitimcilerin bilgisayar kullanma becerisinin iyi olmamasının bu tür öğrenme ortamlarını kullanmaktan kaçınmalarına yol açtığı belirtilmektedir (Aslan, 2020; Bayram, 2019).

Araştırma sonuçları doğrultusunda; soyut konuları somutlaştırarak öğrenmeyi kolaylaştıran, öğrencileri aktif kılan ve kısa sürede çok sayıda örnek yapma imkânı sunan simülasyonların etkili bir öğrenme ortamı olduğu ifade edilebilir. Ayrıca simülasyonların öğrencilere ilgi çekici geldiği ve öğrencilerin simülasyonla öğretimi eğlenceli bulduğu da dikkate alındığında eğitimde simülasyon kullanımının artırılması önerilebilir. Özellikle STEM etkinliklerinde bu tip uygulamalara yer verilmesi isabet olacaktır. Bunun için öncelikle kullanıcıların (gerek öğretmen gerek öğrenci) bilgisayar kullanımına dönük bilgi ve beceri eksikliklerinin giderilmesi ve bu tip verimli uygulamaların kullanımının teşvik edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Alan, B., Kırbağ Zengin, F., & Kececi, G. (2019). Using STEM applications for supporting integrated teaching knowledge of pre-service science teachers. *Journal of Baltic Science Education, 18*(2), 158–170.

Alan, B., Kırbağ Zengin, F., & Kececi, G. (2023). Effects of science, technology, engineering, and mathematics education using Algodoo to prospective science teachers' scientific process and education orientation skills. *Journal of Education, 203*(3), 651-665.

Aslan, S. (2020). Sınıf öğretmeni adaylarının ilkokuma yazma öğretiminde animasyon ve simülasyon kullanımına yönelik deneyimleri ile ilgili görüşleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 8*(4), 1133-1148

Cayvaz, A., & Akcay, H. (2018). The effects of using Algodoo in science teaching at middle school. *The Eurasia Proceedings of Educational and Social Sciences, 9*, 151-156.

Chai, C. S., Koh, J. H. L., & Tsai, C. C. (2010). Facilitating preservice teaehers' development of technological, pedagogical, and content knowledge (TPACK). *Joumal of Educational Technology & Society, 13*(4), 63-73

Gibbs, P., & Beavis, A. (2020). *Contemporary thinking on transdisciplinary knowledge: What those who know, know*. Springer Nature.

Gregorcic, B., Etkina, E., and Planinsic, G. (2017). A new way of using the ınteractive whiteboard in a high school physic classroom: a case study. *Research in Science Education,48,* 465-489.

Lindgren, R., Tscholl, M., Wang, S., & Johnson, E. (2016). Enhancing learning and engagement through embodied interaction within a mixed reality simulation. *Computers & Education, 95*, 174–187.

Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber.* (S. Turan, Çev. Ed.). Nobel yayıncılık.

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *An expanded sourcebook: qualitative data analysis*. Sage publications.

Pekdağ. B. (2010). Kimya öğreniminde alternatif yollar: animasyon, simülasyon, video ve multimedya ile öğrenme. *Türk Fen Eğitimi Dergisi, 7*(2), 79-110.

Romero, C., & Martinez, E. (2012). *Simulation-based teaching in a course of fluid mechanics.* 4th International Conference on Education and New Learning Technologies, Barcelona, Spain.

Rutten, N., Joolingen, W., Jan T., & Van der V. (2012).The learning effects of computer simulations in science education. *Computers & Education, 58*, 136–153.

Sarabando, C., Cravino, J. P., & Soares, A. A. (2014). Contribution of a computer simulation to students' learning of the physics concepts of weight and mass. *Procedia Technology*, *13*, 112-121.

Sarabando, C., Cravino, J.P., & Soares, A.A. (2014). *Contribution of a computer simulation to students' learning of the physics conceptss of weight and mass. Procedia Technology, 13*, 112-121.

Saylan Kırmızıgül, A., & Kızılay, E. (2022). Engaging pre-service teachers and children in STEM through educational simulations. In *STEM, Robotics, Mobile Apps in Early Childhood and Primary Education* (pp. 79–99). Singapore: Springer

Telli, E. (2019). *Eğitimde animasyon, simülasyon ve video kullanımı.* Y.K. Türel (Edt.) Öğretim teknolojileri. Ankara: ASOS Yayınları.

Tembo, T. M. T., & Lee, C. S. (2017). *Using 2D simulation applications to motivate students to learn STEAM.* 25th International Conference on Computers in Education: Technology and Innovation: Computer-Based Educational Systems for the 21st Century, Workshop Proceedings. 403–409.

Trey, L., & Khan, S. (2008). How science students can learn about unobservable phenomena using computer-based analogies. *Computers & Education, 51*(2), 519–529.

Turan-Güntepe, E., Dönmez-Usta, N. (2022). Eğitim teknolojilerinin öğrenme ortamında kullanımı: Teknoloji kabul modeli çerçevesinde algodoo. *Sivas Cumhuriyet University Educational Sciences Institute Journal, 1*(1), 19-29.

Wu, Y. T., & Anderson, O. R. (2015). Technology-enhanced STEM (science, technology, engineering, and mathematics) education. *Journal of Computers in Education, 2*(3), 245–249.

ULUSLARARASI BAKALORYA PROGRAMLARI VE DEĞİŞİM YÖNETİMİ SÜREÇLERİ*

İsmail Çağrı Dağlı[1], Prof. Dr. Semiha Şahin[2]

[1]Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, ismailcagri.dagli@ogr.deu.edu.tr
ORCID ID: 0009-0007-4428-5158
[2]Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, semiha.sahin@deu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-1135-0327

ÖZET

Uluslararası Bakalorya programına göre Türkiye'nin farklı şehirlerinde Uluslararası Bakalorya (UB) programlarından en az birisini uygulayan toplam 116 adet okul bulunmaktadır. UB Organizasyonu uygulanmakta olan programlarında amaç; başarı güdüsü yüksek "sorgulayıcı, bilgili ve duyarlı bireyler yetiştirmek" olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda "UB programları hükümetlerden ve ulusal sistemlerden bağımsız olarak" araştırma sonuçlarına göre "kaliteli uygulamalar geliştiren; öğrencileri yerel ve evrensel bağlamda düşünmeye yönlendirir. Bu yönü ile ülkelerin ulusal programlarından ayrılan yapıya sahiptir. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ise Türkiye'de "eğitim programları ve öğretimin norm ve standartlarını belirleyen merkezi idareye bağlı" yönetsel bir birimdi ve Milli eğitimin genel amaçları bağlamında oluşturulmuş öğretim programları ile öğrencilere eğitim sağlamaktadır. UB programlarının ülkemizdeki okullarda uygulanması da bu kapsamda MEB Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği ile düzenlenmektedir. UB programları, uygulanmakta oldukları okulları, "yönetim anlayışlarında belirli bir çalışma planı ve zaman çizelgesi doğrultusunda değişimleri ve yenilikleri hayata geçirmek zorunda bırakmaktadır". Çağdaş ve etkili okullar, günün koşulları ve araştırmalar doğrultusunda "sosyal, politik, eğitimsel, ekonomik ve toplumsal değişimlere uyum sağlayabilen" kurumlar olarak okul yöneticileri için uygulanması düşünülen planın, belirlenmiş bir program dahilinde yürütülmesinde, Balcı'nın (2013) da bildirdiği gibi, "anahtar rolü üstlenmektedirler. Bu rol ancak etkili bir değişim yönetimi süreci ile belirli bir plan ve sistematik çalışma düzeni ile yürütülebilmektedir". Bu çalışmada ise Türkiye'deki Uluslararası Bakalorya okullarındaki okul yöneticilerinin değişim yönetimi yeterliliklerinin alanyazın taramasıyla incelenmesi amaçlanmıştır. UB programlarının özü gereği sürçte değişim yaşanması kaçınılmaz bir olgudur.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Bakalorya, Değişim, Değişim Yönetimi

* Bu çalışma Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Deneticiliği Anabilim Dalında Prof. Dr. Semiha Şahin danışmanlığında yürütülmekte olan "Uluslararası Bakalorya Okullarındaki Okul Yöneticilerinin Stratejik Liderlik Davranışları ve Değişim Yönetimi Yeterlilikleri Arasındaki İlişki" konulu Doktora tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

UB programları, uygulanmakta oldukları okulları, yönetim anlayışlarında belirli bir çalışma planı ve zaman çizelgesi doğrultusunda değişimleri ve yenilikleri hayata geçirmek zorunda bırakmaktadır (IBO, 2023). Çağdaş ve etkili okullar, günün şartları ve araştırmalar doğrultusunda sosyal, politik, eğitimsel, ekonomik ve toplumsal değişimlere uyum sağlayabilen kurumlar olarak okul yöneticileri okul için uygulanması düşünülen planın, belirlenmiş bir program dahilinde yürütülmesinde, Balcı (2013) ve Brunsson'ın (2006) bildirdiği üzere, anahtar rolü üstlenmektedirler. Bu rol ancak etkili bir değişim yönetimi süreci ile belirli bir plan ve sistematik çalışma düzeni ile yürütülebilmektedir.

Yöneticilerin ve kilit nokta "çalışanlarının değerler ve davranışları çalışanların değişime bakış açısını etkiler" (Sağlam, 1979). İşgörenlerin eğitim seviye ve beklentileri de kurumlarda değişim sürecini etkiliyen önemli bir itici güçtür (Koçel, 2005). Kuvan (2001), "örgütsel değişimin bireyle ilgili amaçlarını etkin ve olumlu iletişim sağlama, çalışana bütünün bir parçası olduğunu hissettirme, esnek bir örgüt yapısı kurarak verimliliği arttırma, takım ve ekip anlayışını yerleştirme, bağımsız düşünce kabiliyetini arttırma, fırsat eşitliğini örgüt içerisine yerleştirme, bireysel ve grup başarısını arttırıcı olanakları sağlama ve teknolojiyi kullanıcıyla uyumlu hale getirme olarak sıralamaktadır" (Akt. Şahin ve Aydın Demirel, 2019). Erdoğan'a (2019) göre de değişimle ilgili bilgi verilmesi ve güdüleme önemlidir ile inandırıcı olması ve modellenmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada ise Türkiye'deki Uluslararası Bakalorya okullarındaki okul yöneticilerinin değişim yönetimi yeterliliklerinin alanyazın taramasıyla incelenmesi amaçlanmıştır. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda, Uluslararası Bakalorya denkliği için gerekli değişim süreçlerini içeren farklı kaynaklardan uygulama ve denklik süreçlerini derlemektedir. UB programlarının özü gereği sürçte değişim yaşanması kaçınılmaz bir olgudur.

2. YÖNTEM

Uluslararası Bakalorya programlarının ilgili okullarda uygulanması sürecine dayanak oluşturan, süreçleri tanımlayan metinler, literatür tarama tekniğine göre derlenmiştir. Literatür taraması yalnızca akademik çalışmalarda değil, yeni olduğu düşünülen kavramların alan yazındaki konumunu belirlemek için de en sık başvurulan yöntemlerden birisidir. Yöntem olarak literatür taraması araştırma sınırlarının tanımlanmasına, yeni araştırma konularının yakalanabilmesine, işe yaramayan ya da zamanı dolmuş yöntemlerin elemine edilmesine, yeni çalışmaların neler olabileceğine ilişkin saptamalara ve bir bilimsel çalışmanın yürütülmesinde kullanılacak yöntemlere ilişkin bilgi edinmeye katkı sağlamaktadır (Köroğlu, 2015). Bu amaçla, alanyazındaki ilgili kaynaklar ile, Uluslararası Bakalorya okullarındaki değişim yönetimi süreçlerine ilişkin bir alanyazın taraması yürütülmüştür.

3. BULGULAR

Uluslararası Bakalorya'nın kuruluşu 1960lı yıllara dayanmaktadır. 1962 yılında Uluslararası Okullar Birliği Sosyal Bilimler Öğretmen Konferansı'nda, Uluslararası Bakalorya adında yüksek öğrenime geçişte milletler arası bir pasaport niteliği taşıyan bir program tavsiyesinde bulunması ve bu tavsiyenin kabul görmesi ile 1968 yılında Uluslararası Bakalorya Organizasyonu kurulmuştur. Organizasyonun ilk programı olan Diploma Programı'nın sınavı 10 farklı ülkeden 12 farklı okul öğrencilerinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir (IB, The History of the IB, 2017). Bu ilk sınavı takiben 1970-1980 yılları arasında UB programları birçok ülkede tanınmaya başlanmıştır. UB, dönemin her öğrenci için aynı içerikleri içeren, hermetik konulardan oluşan, norm bazlı, öğretmen merkezli didaktik öğretim felsefesi ve kapalı sınıflarda uygulanan geleneksel eğitim anlayışına bir alternatif olarak üst zihinsel becerilerin

kullanıldığı, disiplinler arası, yapılandırmacı, kriter bazlı, öğrenci merkezli ve öğrencinin seçimlerini önceleyen, birçok farklı perspektif düşünülerek esnek sınıf planlarına göre geliştirilmiş ilerlemeci eğitim anlayışının yansımalarından oluşan eğitim programları tasarlamayı ve uygulamaya koymayı amaçlamaktadır (IB, 2017; TIBSA, UB misyon, 2023).
Alanyazına bakıldığında Uluslarası Bakalorya Programları oluşturulurken Dewey'in çocuğun doğasından gelen merakına dokunma, Neill'in çocukların çevresel kısıtlamalardan bağımsız, özgür ortamlarda yetiştirilmesi gerektiğini savunan, Piaget'in akademik zekanın çocukta bilişsel bir döngüde geliştiğini öne süren ve Bruner'in bilginin deneyimlenmesi ve bireysel keşiflerin öğrencilerin karşılaştıkları sorunları daha iyi çözümlemesine yol açacağını savunan felsefelerinden esinlenmektedir (IB, The history of the IB, 2017).
UB Programlarının erken yaştan üniversitenin yıllarına kadar Dünya genelinde sayıları hızla artan birçok ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarının, ailelerin ve okul topluluklarının da kabul ettiği İlk Yıllar Programı, Orta Yıllar Programı ve Diploma Programı olmak üzere farklı kademelerde öğretim programları oluşturduğu görülmektedir (Bunnel, 2016).
Uluslarası Bakalorya'nın hedeflediği öğrenen profilinin ise araştıran-sorgulayan, bilgili, düşünen, iletişim kuran, ilkeli, açık fikirli, duyarlı riski göze alan, dengeli ve dönüşümlü düşünen bireyler yetiştirmeye odaklandığı görülmektedir. Uluslararası Bakalorya Programlarını uygulamak isteyen okulların, UB yetkilendirme süreçlerini tamamlamaları gerekmektedir. Bu süreçte Uluslararası Bakalorya Organizasyonu okulları yönlendirmekte, UB'nin ortaya koyduğu şartların sağlanıp sağlanmadığını denetlemekte ve yetkilendirmeden sonra sürekli gelişimin devam etmesine destek olmaktadır. (IBO, Guide to School authorization, 2022).
Yetkilendirme süreci okulların değerlendirme süreçlerine başvurmasıyla başlamaktadır. Adaylık talebi ve başvurusu gönderildikten sonra adaylığın kabulüne UB kararı ile birlikte okullar, kurumlarının eğitim öğretim süreçleri, eğitim kadrosu, destek kadrosu, okul topluluğuna ulaşma, okul kültürü gibi birçok alanda konsültasyon alırlar. Yapılan her türlü değişim kanıtları ile raporlanır ve okul tarafından UB Organizasyonuna yetkilendirme talebi yapılmaktadır. UB'nin yaptığı doğrulama ziyareti sonrasında gerekçeli bir yetkilendirme kararı gönderilmektedir (IBO, Diploma Programme, 2023).
Okullarda değişim ve yöneticilerin değişime yaklaşımlarını son yıllarda yapılan inceleyen araştırmaların bazılarına bakıldığında ve başka kurumlar açısından daha çok değişime direncin incelendiği tespit edilmiştir (Aydın ve Şahin, 2016; Çalık ve Er, 2014; Çalık, Koşar, Kılınç ve Er, 2013; Demirtaş, 2012; Doğru ve Uyar, 2012; Taştan, 2013). Bunun yanında eğitimde değişim "öğretmen liderliği ve değişime açık olma" (Çalık ve Er, 2014; Demirtaş, 2012; Taşdan, 2013), öğretmenlerin değişime direnme nedenleri, değişimde okul müdürünün rolü ve değişime hazır olma (Lindberg, 2014; Gürses ve Helvacı, 2011; Jones ve Harris, 2014) tarafından incelenmiştir. Şahin, Aydın ve Demirel'in (2019) araştırma sonuçları ise şöyledir:

> Değişim karar ve süreçlerinin niteliğinin artırılması için eğitimin siyaset üstü hale getirilmesi, değişim konusunda öğretmen ve diğer paydaşların görüşünün alınması, ülke sorunlarına özgü sorunlara çözüm aranması, değişimin sık değil ama esaslı planlarla yürütülmesi, fiziksel ve ekonomik destek koşulları ve öğretimin niteliğinin (öğrenci merkezli, sorgulayıcı gibi) iyileştirilmesin sağlanması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca sistemsel olan bu önerilere ilaveten eğitim sistemin "insani olması" boyutuna ilişkin sonuçlar da dikkat çekicidir. Bu araştırma ayrıca öğretmen ve yöneticilerin yetkinlik sorunu öretmen yetiştirme, geliştirme ve atama sisteminin gözden geçirilmesi; yönetici yetiştirme sisteminin yapılandırılması ve atama kriterlerinin siyaset üstü oluşturulması konusunda yeniliklere gidilmesi gereğini ortaya koymaktadır.

Değişim yönetimi "yöneticilerin değişimi anlamlı kılmaları, değişim planının sürdürümü için istekli ve yetkin bir ekip kurması gerekmektedir. Sonrasında bir oluşturulan(20199 iletişim ağı ile belirlenen kısa vadeli kazanımların takibi yapılmalıdır. Süreç devam ederken belirli geri dönüt noktalarında değişim sürecinde iyileştirmeler yapılmalı ve değişim kurumsallaşması gerektirilmektedir (Kotter, 1995).

Uluslarası Bakalorya Organizasyonu tarafından oluşturulan, Dünya genelinde öğrencilerin mobilitesini hedefleyen, bilimsel araştırmalara dayanan detaylı öğretim programlarının uygulanması titizlikle yönlendirmesi gereken uzun bir süreci kapsamaktadır. Bu sürecin yönetimi yetkin okul yöneticilerinin varlığı ile çok daha verimli ve etkin bir hale bürünmektedir. Bu yüzden, alanyazında özellikle değişim yönetimi alanında bu bağlamda yapılan araştırmaların artırılması, ülkemiz eğitim sisteminin gelişimine olumlu katkılar sunacağı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Aydın, Ö. & Şahin, S. (2016). İlk ve ortaokul öğretmenlerinin örgütsel değişime dirençleri. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 13(3), 5053-5068.

Balcı, A. *Örgütsel Gelişme: Kuram ve Uygulama,* Pegem A., Ankara, 2000.

Brunsson, N. Administrative Reform As Routines. *Scandinavian Journal of Managemnt,* 22(3), 243-252, 2006.

Bunnel, Book review: Elite Education: International Perspectives, Journal of Research in International Education, 15(1), 2016.

Çalık, T. & Er, E. (2014). "İlköğretim okulu öğretmenlerinin okulun değişime açıklığı ile değişim kapasitesi algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi". Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 20(2), 151-172.

Çalık, T., Koşar, S., Kılınç, A. Ç. & Er, E. (2013). İlköğretim okulu öğretmenlerinin değişime direnme davranışları ile öz yeterlikleri arasındaki ilişki. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2). http://dergipark.ulakbim.gov.tr/usaksosbil/article/view/5000035756/50000 34678

Demirtaş, H. (2012). "İlköğretim okullarının değişime açıklığı". İlköğretim Online, 11(1), 18-34.

Doğru, S. & Uyar, M. (2012). Milli Eğitim Bakanlığı taşra örgütlerinin değişmeye direnme eğilimleri üzerine bir araştırma: Konya ili örneği. Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, (32), 119- 143.

Erdoğan, İ. *Eğitimde Değişim Yönetimi* (4. Baskı), Pegem Akademi, Ankara, 2019.

Gürses, G. & Helvacı, M. A. (2011). Öğretmenlerin okullarda değişimime karşı direnme nedenleri. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi. 8(1), 1540-1563.

Koçel, T. *İşletme yöneticiliği; yönetim ve organizasyon, organizasyonlarda davranış, klasik–modern–çağdaş yaklaşımlar* (10. Baskı), Arıkan Basımevi, İstanbul, 2005.

IBO. About The IB, 2019, IBO: https://www.ibo.org/about-the-ib/ (Erişim tarihi, 17.11. 2023).

IBO. Guide to school authorization, 2022, https://www.ibo.org/globalassets/new-structure/become-an-ib-school/pdfs/guide-to-school-authorization-en.pdf (Erişim tarihi, 15. 12. 2023).

IBO. The History of the IB. 2017, https://www.ibo.org/globalassets/new-structure/digital-toolkit/pdfs/1711-presentation-history-of-the-ib-en.pdf (Erişim tarihi, 13.11. 2023).

IBO. Diploma Programme, 2023, https://www.ibo.org/programmes/diploma-programme/ (Erişim tarihi, 19. 12. 2023).

Kotter, J. P. Leading Change: Why Transformation Efforts Fail. *Harvard Business Review*, 59-67, 1995.

Köroğlu,S. A. (2015). Literatür Taraması Üzerine Notlar ve Bir Tarama Tekniği. GİDB Dergi. s.1.

Jones, M. & Harris, A. (2014), Principals leading successful organisational change: building social capital through disciplined professional collaboration. Journal of Organizational Change Management, 27(3), 474-485.

Lindberg, E. (2014). Principals with and without performance measuresmeans no change? Journal of Organizational Change Management, 27(3), 520-531.

Sağlam, M. *Örgütsel değişme,* Doğan Basımevi, Ankara, 1979.

Şahin, S. ve Aydın Demirel, Ö. Türkiye'de eğitimde değişim ihtiyaçlarına, engellerine ve değişime yön vermeye ilişkin öğretmen görüşleri, Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 48, 88-106, 2019.

Taşdan, M. (2013). İlköğretim okulu öğretmenleri için kişisel ve mesleki değişime açıklık ölçeklerinin geliştirilmesi: Bir uygulama. Akademik Bakış Dergisi, 35, 1-20.

TIBSA. UB Misyon, 2023, https://www.ibtibsa.org.tr/. -misyon (Erişim tarihi, 19. 12. 2023).

TIBSA. UB Öğrenen Profili, 2023, https://www.ibtibsa.org.tr/ogrenen-profili (Erişim tarihi, 19. 12. 2023).

Ortaöğretim Matematik Öğretmenlerinin Yazılı Sınavı Hazırlama Süreçlerine Dair Görüşlerinin İncelenmesi*

Öğretmen Nazmiye MURAT[1], Dr. Öğr. Üyesi Ebru SAKA[2]

[1]Kafkas Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, nakomrt@gmail.com - 0000-0002-8408-6598

[2]Kafkas Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, ebrusaka@kafkas.edu.tr - 0000-0003-1975-3160

ÖZET

Eğitim ve öğretim birbirlerinden farklı iki kavramdır ve öğretimin en temel özelliği rastlantılar sonucu oluşmamasıdır. Öğretim, programda yer alan hedeflerle başlar. Belirlenen hedeflere ulaşılıp ulaşılmadığı ise ölçülebilir göstergeler aracılığı ile anlaşılabilmektedir. Bundan dolayı ölçme ve değerlendirme öğretim için vazgeçilmez bir parçadır yani ölçme ve değerlendirme olmadan bir öğretim düşünülemez. Eğitim sistemimizde öğrencilere not vermek amacı ile birçok sınav uygulanmaktadır. Uygulanan bu sınavlar hazırlanma şekillerine göre standart testler ve öğretmen yapımı testler olmak üzere ikiye ayrılır. Standart testler uzman kişiler tarafından geliştirilen ve standart şartlar altında uygulanabilen testlerdir. YKS, LGS gibi merkezi sınavlar bu test kapsamına girer. Öğretmen yapımı testler ise öğretmenlerin kendi donanımları ölçüsünde hazırlayıp kendi sınıflarına uyguladıkları standart nitelik göstermeyen testlerdir. Öğretmenlerin sınav hazırlamak için yaptıkları planların, oluşturdukları soruların ve bu soruların uygunluğu oldukça önemlidir. Oluşturulan sınavların kaliteli olabilmesi için öğretmenlerimizin bu açıdan yönlendirilmesi ve sınav hazırlama konusunda yeterli tecrübeye sahip olması beklenmektedir. Bu nedenden dolayı bu çalışmada öğretmenlerinin sınav hazırlama süreçlerini ait görüşlerini analiz etmek amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme soruları aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Kars ili ve ilçelerinde 2022-2023 eğitim-öğretim yılı içerisinde farklı lise türlerinde görev yapan 20 matematik öğretmeni oluşturmaktadır. Öğretmenlerin sınav hazırlarken matematik ders kitabından, ek kaynaklardan, internet ortamında erişilen sorulardan yararlandıkları ve bu sorular üzerinde çoğu öğretmenin öğrenci seviyesine göre değişiklik yaptığı fakat soruları aynen kullananların da olduğu görülmektedir. Ulusal düzeyde uygulanan sınav sorularından yararlanan öğretmen sayısı oldukça azdır. Soru türü olarak ise en çok açık uçlu soruların tercih edildiği belirlenmiştir. Verilerin analizi devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: ortaöğretim matematik öğretmenleri, yazılı sınav, görüşme sorusu

* Bu çalışma birinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Eğitim bireylerin var olan davranışlarını şekillendiren ve yeni davranışlar kazanmalarını sağlayan bir sistemdir. Bu sistem girdiler, süreç, çıktılar ve değerlendirme olmak üzere dört öğeden oluşmaktadır. Eğitim sistemindeki kontrol büyük ölçüde değerlendirme öğesi tarafından sağlanır (Demirel, 2015). Belirlenen hedeflere ulaşılıp ulaşılmadığı ölçülebilir göstergeler aracılığı ile anlaşılabilmektedir. Bu nedenle ölçme ve değerlendirme öğretim için vazgeçilmez bir öğe olmakla birlikte ölçme ve değerlendirme olmadan bir öğretim düşünülemez (Başol, 2015).

Ölçme belirli bir niteliğin gözlemlenerek gözlem sonuçlarının sayı ve sembollerle ifade edilmesi olarak tanımlanmakla birlikte eğitim sürecinde öğrenciler ile ilgili verilecek kararlara dayanak oluşturacak bilgileri elde etmemizi sağlar (Özenç ve Çakır, 2015). Değerlendirme ise ölçme sonuçlarının bir ölçütle karşılaştırılarak bir karara ulaşma işi olarak tanımlanmaktadır. Eğitim sisteminde işleyişin izlenmesi, kontrol edilmesi ve gelişiminin sağlanması bakımından ölçme değerlendirme sürecinin önemi büyüktür (Demirel, 2006).

Eğitim sistemimizde öğrencileri değerlendirmek amacı ile birçok sınav uygulanmaktadır. Uygulanan bu sınavlar hazırlanma şekillerine göre standart testler ve öğretmen yapımı testler olmak üzere ikiye ayrılır (Köğce, 2005). Standart testler uzman kişiler tarafından geliştirilen ve standart şartlar altında uygulanabilen testlerdir. YKS, LGS gibi merkezi sınavlar bu test kapsamına girer. Öğretmen yapımı testler ise öğretmenlerin kendi donanımları ölçüsünde hazırlayıp kendi sınıflarına uyguladıkları standart nitelik göstermeyen testlerdir (Köğce, 2005). Ülkemizde öğrencilerin eğitim süresince sınav odaklı çalıştıkları ve bu durumun öğrencilerde kavramsal öğrenmenin geri plana atılmasına ve işlemsel öğrenmeye önem verilmesine neden olmaktadır (Çepni, 2009). Bu kapsamda öğrencilere yöneltilen yazılı sınav sorularının, genellikle öğrencilerin üst düzey bilişsel becerilerini ortaya çıkarmaya yönelik sorular olması gerekmektedir (Türkyılmaz, 2008).

Lise matematik öğretim programında (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018) öğretmenlerin ölçme-değerlendirmedeki rolüne şu şekilde vurgu yapmaktadır: *"Eğitimde çeşitlilik; birey, eğitim düzeyi, ders içeriği, sosyal ortam, okul imkânları vb. iç ve dış dinamiklerden ciddi şekilde etkilendiği için, ölçme ve değerlendirme uygulamalarının etkililiğini sağlamada öncelik öğretim programlarından değil öğretmen ve eğitim uygulayıcılarından beklenir".* Bu noktada öğretmenlerin sınav hazırlamak için yaptıkları planların, oluşturdukları soruların ve bu soruların uygunluğu oldukça önemlidir. Oluşturulan sınavların kaliteli olabilmesi için öğretmenlerimizin bu açıdan yönlendirilmesi ve sınav hazırlama konusunda yeterli tecrübeye sahip olması beklenmektedir (Özcan ve Delil, 2018).

Geleneksel ölçme ve değerlendirme teknikleri öğretmenler tarafından bilinen ve eğitimin her kademesinde sıkça kullanılan tekniklerdendir. Bu teknikler yazılı yoklamalar, kısa cevaplı testler, doğru yanlış testleri, eşleştirme soruları, çoktan seçmeli testler, matematikte problem çözme testleri olarak adlandırılabilir (Bahar, Nartgün, Durmuş ve Bıçak, 2006). Öğretmenler dönem notu verirken alternatif değerlendirme araçlarından ziyade yazılı sınav, test, ödev gibi geleneksel araçları kullanmaktadırlar (Scmidt, Brosnan, 1996). Öğrencilerin öğrenmelerinin değerlendirilmesi için eğitimde geliştirilen birçok alternatif ölçme-

değerlendirme aracına rağmen yazılı sınavların günümüzde hala en sık kullanılan ölçme-değerlendirme araçları arasında olduğu bilinen bir gerçektir (Özenç ve Çakır, 2015). Bu nedenle öğretmenlerin yazılı sınavları hazırlarken dikkate aldığı unsurlar önemli ve çalışmaya değer bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada ortaöğretim matematik öğretmenlerinin sınav hazırlama süreçlerine ait görüşlerini incelemek amaçlanmıştır. Alan yazın incelendiğinde yazılı sınavları inceleyen çalışmalara bakıldığında en çok ortaokul düzeyindeki yazılı sınavların incelendiği, ortaöğretim düzeyinde ise sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Yapılacak olan bu çalışmanın alanyazındaki bu boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Öğretmenlerin bu konudaki görüşlerinin ve deneyimlerinin ortaya çıkarılması sonucunda hizmet içi eğitim ve öğretmen yetiştirme açısından ölçme ve değerlendirmeyle ilgili ihtiyaçların ortaya çıkarılmasında yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın deseni, çalışma grubu, veri toplama aracı ve verilerin toplanması, verilerin analizi ile ilgili bilgiler verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Deseni

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Araştırma verilerin toplanması, çözümlenmesi ve yorumlanması açısından betimsel bir nitelik taşımaktadır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Kars ili ve ilçelerinde 2022-2023 eğitim-öğretim yılı içerisinde farklı lise türlerinde görev yapan 20 matematik öğretmeni oluşturmaktadır. Katılımcıların cinsiyeti, yaşı, mezun oldukları fakülte türü, lisansüstü eğitim alma durumları, öğrenim durumları ve hizmet yıllarına ait bilgiler Çizelge 1'deki gibidir.

Çizelge 1. Katılımcılara Ait Bilgiler

Değişken	Gruplar	F
Cinsiyet	Kadın	7
	Erkek	13
Yaş	25-35	11
	36-45	4
	45 ve üstü	5
Mezun olunan fakülte türü	Eğitim Fakültesi	5
	Fen Edebiyat Fakültesi	15
	Diğer	-
Lisansüstü eğitim alma durumları	Evet	10
	Hayır	10
Öğrenim durumları	Lisans	14
	Yüksek Lisans	6
	Doktora	-
Hizmet yılı	1-5 yıl	4
	6-10 yıl	6
	11-15 yıl	4
	16-20 yıl	0

	21 yıl ve üzeri	6

Çizelge 1 incelendiğinde katılımcı 20 lise matematik öğretmeninden 13'ünün erkek, 7'sinin kadın olduğu, öğretmenlerin çoğunlukla 25-35 yaş aralığında olduğu, büyük çoğunluğunun Fen Edebiyat Fakültesi mezunu olduğu, öğretmenlerden yarısının lisansüstü eğitim aldığı, diğer yarısının ise almadığı, büyük çoğunluğunun öğrenim durumunun lisans düzeyinde olduğu, doktora düzeyinde öğrenim gören katılımcı olmadığı görülmektedir. Katılımcılardan dördü 1-5 yıl arası, altısı 6-10 yıl arası, dördü 11-15 yıl arası ve altısı 21 yıl ve üzeri hizmet yılına sahiptir.

2.3. Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri yapılandırılmış görüşme soruları aracılığıyla toplanılmıştır. Yapılandırılırmış görüşme formu 4 sorudan oluşmaktadır. Görüşme soruları aşağıdaki gibidir.

1) Sınav sorusu hazırlarken dikkat ettiğiniz hususlar nelerdir?

2) Sınav hazırlarken aşağıda verilen kaynaklardan hangisi veya hangilerinden ne derece yararlanıyorsunuz?

Kaynaklar	Hiç yararlanmıyorum	Az yararlanıyorum	Yararlanıyorum
Matematik öğretim programı			
Matematik ders kitabı			
Ek kaynak kitap/kitaplar			
Önceki yıllara ait hazırladığınız sorular			
Meslektaşlarınızın hazırladığı sorular			
İnternet ortamından erişilen sorular			
Eğitim Bilişim Ağı (EBA)			
Ulusal düzeyde uygulanan sınav soruları			
Diğer ……. (Lütfen Belirtiniz)			

3) Sınav sorusu hazırlarken yukarıda belirttiğiniz kaynaklardan seçtiğiniz soruları aynen mi kullanıyorsunuz? Sorular üzerinde değişiklikler yapıyor musunuz? Açıklayınız.

4) Sınav sorularınızda genellikle hangi soru türlerine (açık uçlu, çoktan seçmeli, kısa cevaplı, doğru-yanlış soruları, eşleştirmeli sorular vb.) yer veriyorsunuz? Nedenini açıklayınız.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada öğretmenlerin yapılandırılmış görüşme formuna verdiği cevaplar betimsel olarak analiz edilmiştir. Katılımcıların görüşlerinden doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde ortaöğretim matematik öğretmenlerinin, matematik dersinde kullandıkları yazılı sınavlar konusunda görüşme sorularına verdikleri cevaplara yönelik bulgular yer almaktadır.

3.1. Sınav Sorusu Hazırlarken Dikkat Edilen Hususlar

Bu çalışmada ortaöğretim matematik öğretmenlerine ilk olarak *"Sınav sorusu hazırlarken dikkat ettiğiniz hususlar nelerdir?"* sorusu yöneltilmiştir.

Bu soruya verilen cevaplar incelendiğinde öğretmenlerin soru hazırlarken öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeylerine, sınıfın seviyesine, soruların kazanımlara uygunluğuna, kapsam geçerliliğine ve her zorluk seviyesinde soru sorulmasına dikkat ettikleri görülmüştür. Bu durumla ilgili bazı katılımcılara ait alıntılar aşağıda verilmiştir:

Ö1: "*Soruların kapsayıcı olmasına, öğrencilerin hazır bulunuşluk seviyelerine uygun olmasına, net ve açık bir biçimde hazırlanmasına ve birçok bilişsel düzeyi ölçebilecek kapsamda olmasına özen gösteririm.*"

Ö2: "*Öğrencinin bilmesi gereken kazanımlara ve sınıfın düzeyine uygun olmasına ayrıca ÖSYM'nin yaptığı sınavlarda sorulan veya sorulma ihtimali olan sorulardan olmasına dikkat ediyorum.*"

3.2. Sınav Sorusu Hazırlarken Yararlanılan Kaynaklar

Öğretmenlere ikinci olarak *"Sınav hazırlarken aşağıda verilen kaynaklardan hangisi veya hangilerinden ne derece yararlanıyorsunuz?"* sorusu yöneltilmiştir.

Bu soruya verilen cevaplar Çizelge 2'de yer almaktadır.

Çizelge 2. Öğretmenlerin Sınav Kazırlarken Yararlandıkları Kaynaklar ve Yararlanma Sıklıkları

Kaynaklar	Hiç yararlanmıyorum	Az yararlanıyorum	Yararlanıyorum
Matematik öğretim programı	1	5	14
Matematik ders kitabı	1	4	15
Ek kaynak kitap/kitaplar	0	6	14
Önceki yıllara ait hazırladığınız sorular	3	6	11
Meslektaşlarınızın hazırladığı sorular	3	10	7
İnternet ortamından erişilen sorular	6	7	7
Eğitim Bilişim Ağı (EBA)	5	7	8
Ulusal düzeyde uygulanan sınav soruları	7	9	4
Diğer ……. (Lütfen Belirtiniz)			

Çizelge incelendiğinde öğretmenlerin soruda belirtilen tüm kaynaklardan yararlandıkları, tüm öğretmenlerin ek kaynak kitap kullandığı, en az yararlanılan kaynağın ulusal düzeyde uygulanan sınav soruları olduğu görülmektedir. İki öğretmen ise diğer maddesine "*Kendi oluşturduğum özgün soruları kullanıyorum.*" cevabını vermiştir.

3.3. Yararlanılan Kaynaklardan Seçilen Sorularda Değişiklik Yapma Durumu

Öğretmenlere üçüncü olarak *"Sınav sorusu hazırlarken yukarıda belirttiğiniz kaynaklardan seçtiğiniz soruları aynen mi kullanıyorsunuz? Sorular üzerinde değişiklikler yapıyor musunuz? Açıklayınız"* sorusu yöneltilmiştir.

Katılımcıların cevapları incelendiğinde 2 öğretmenin soruları aynen kullandığı, 2 öğretmenin çoğunlukla aynen kullandığı bazen ufak değişiklikler yaptığı, 16 öğretmenin sorular üzerinde değişiklikler yaptığı görülmüştür. Bazı katılımcılara ait alıntılar aşağıda verilmiştir:

Ö4: "*Öğrenciye uygunluğuna göre düzenliyorum.*"
Ö7: "*Çoğunlukla aynen alıyorum. Bazen değiştiriyorum.*"
Ö11: "*Sınıf seviyesine göre uyarlayarak düzenleyip yeniliyorum.*"

3.4. Sınav Sorusu Hazırlarken Yer Verilen Soru Türleri

Öğretmenlere son olarak "Sınav sorularınızda genellikle hangi soru türlerine (açık uçlu, çoktan seçmeli, kısa cevaplı, doğru-yanlış soruları, eşleştirmeli sorular vb.) yer veriyorsunuz? Nedenini açıklayınız." sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya verilen cevaplara ait frekans çizelgesi aşağıda verilmiştir:

Çizelge 3. Sınav Sorusu Hazırlarken Yer Verilen Soru Türlerinin Frekans Dağılımları

Açık Uçlu (f)	Çoktan Seçmeli (f)	Doğru- Yanlış (f)	Boşluk Doldurma (f)	Eşleştirme (f)
20	5	3	4	2

Öğretmenlerin cevapları incelendiğinde bazı öğretmenler birden fazla test türünü kullandığını belirtmiştir. Çizelge 3'te de görüldüğü gibi öğretmenler en çok açık uçlu soruları, en az ise eşleştirme soru türünü tercih etmektedir. Öğretmenlerin neden bu test türlerini tercih ettiklerine ilişkin alıntılar aşağıda verilmiştir:

Ö8: "*Öğrencinin kendini ifade etmesi, analiz ve sentez basamağındaki gücünü ortaya çıkarması için açık uçlu sınav yapıyorum*."
Ö9: "*Şans faktörünü azaltmak için açık uçlu sınav yapıyorum*."
Ö11: "*Tüm soru türlerini kullanmayı tercih ederim. Çünkü öğrenci tüm durumlara göre sınava girebilmeli*."

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Ortaöğretim matematik öğretmenlerinin sınav hazırlama süreçlerine ait görüşlerinin incelendiği bu çalışmanın sonucunda öğretmenlerin sınav sorusu hazırlarken öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeylerine, sınıfın seviyesine, soruların kazanımlara uygunluğuna, kapsam geçerliliğine ve her zorluk seviyesinde soru sorulmasına dikkat ettikleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte öğretmenler sınav sorusu hazırlarken birçok kaynaktan yararlandığını ifade etmiştir. Tüm öğretmenler soru hazırlarken ek kaynak kitap kullandığını belirtirken, en az yararlanılan kaynağın ulusal düzeyde uygulanan sınav soruları olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çapar Hacıoğulları'nın (2019) ortaokul 8. sınıf matematik öğretmenleri ile gerçekleştirdiği çalışmada öğretmenlerin sınav hazırlarken en çok matematik ders kitabından yararlandıkları ve sırasıyla; kaynak kitap, meslektaşların hazırladığı sorular, öğretmenlerin önceki yıllarda kendi hazırladıkları sorular, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı eğitim bilişim ağından ve internet ortamından alınan soruları da kullandıkları belirlenmiştir. Yine aynı çalışmada uluslararası sınavlar olan PISA (Programme for International Student Assessment) ve TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) sorularından yararlanan öğretmenlerin çok az sayıda olduğu belirlenmiştir. Bu bakımdan araştırmanın sonuçları Çapar Hacıoğulları'nın (2019) çalışmasından elde ettiği sonuçlar ile benzerlik göstermektedir. Paralel olarak başka

çalışmalarda da öğretmenlerin ders kitaplarını örnek soru bakımından yetersiz buldukları ve bu nedenle öğretmenlerin ders kitapları dışında yardımcı kaynaklardan yararlandıkları belirlenmiştir (Katioğlu ve Katipoğlu, 2016; Özmantar, Dapgın, Çırak-Kurt ve İlgün, 2017). Çalışmadan elde edilen bir diğer sonuca göre kendi özgün sorusunu oluşturan öğretmenlerin sayısının çok az olduğu belirlenmiştir. Çoğu katılımcının kaynaklardan aldıkları sorularda değişiklik yaparak kullandığı saptanmıştır. Öğretmenlerin kullandıkları soru türlerine bakıldığında çoğunlukla açık uçlu soruların kullanıldığı belirlenmiştir. Bu duruma sebep olarak öğrencinin hangi adımlarda yanlış yaptığını, kendisini ifade ediş şeklini, işlem yapabilme kapasitesini görmek ve şans faktörünü azaltmak olduğu ifade edilmiştir. Öğretmenlerin kullandıkları soru türleri incelendiğinde ise eşleştirme, doğru yanlış, boşluk doldurma, çoktan seçmeli gibi soru türlerine çok az yer verdikleri tespit edilmiştir. Araştırmanın bu sonucu literatürdeki çalışma sonuçlarından farklılaşmaktadır. Literatür incelendiğinde öğretmenlerin sınavlarını inceleyen çalışmalarda öğretmenlerin çoğunun sınavlarında çoktan seçmeli sınavlara yer verdiği tespit edilmiştir (Büyüköztürk, 2016; Çapar-Hacıoğulları, 2019; Çetin ve Ünsal, 2018). Bu çalışmanın sonuçlarına göre ortaöğretim matematik öğretmenlerinin yazılı sınavlarında çoğunlukla açık uçlu sorulara yer verdikleri belirlenmiştir. Çoktan seçmeli sorulara göre daha üst düzey becerilerin ölçülebilmesi açısından açık uçlu sorulara yer verilmesi uygun olsa da farklı soru türlerinin ve özellikle alternatif ölçme ve değerlendirme türlerinin kullanımının faydalı olacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte öğrencileri ortaöğrenimi tamamladıktan sonra karşılaşacakları merkezi sınav sorularına da hazırlamak açısından öğretmenlerin sınav sorularının merkezi sınavlarda sorulan matematik sorularıyla aynı doğrultuda olmasına özen gösterilebilir. Ayrıca öğretmenlerin farklı değerlendirme yaklaşımlarını kullanmaları yönünde teşvik edilmeleri önerilmektedir.

KAYNAKÇA

[1] Bahar, M., Nartgün, Z., Durmuş, S. ve Bıçak, B. (2006). *Geleneksel-alternatif ölçme ve değerlendirme öğretmen el kitabı* (1. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

[2] Başol, G. (2015). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme* (Genişletilmiş 3. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

[3] Büyüköztürk, Ş. (2016). Sınavlar Üzerine Düşünceler. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi, 6 (2),* 345-356.

[4] Çapar-Hacıoğulları, B. (2019). Uluslararası matematik sınavları bağlamında ortaokul matematik öğretmenlerinin görüşleri ve uyguladıkları sınavların incelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

[5] Çepni, S. (2009). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş* (Genişletilmiş 4. Baskı), Trabzon: Üçyol Kültür Merkezi.

[6] Çetin, A., ve Ünsal, S. (2018). Merkezi sınavların öğretmenler üzerinde sosyal, psikolojik etkisi ve öğretmenlerin öğretim programı uygulamalarına yansıması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Çevrimiçi Baskı.* doi: 10.16986/HUJE.2018040672

[7] Demirel, Ö. (2006). *Öğretme sanatı: Öğretimde planlama ve değerlendirme*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

[8] Demirel, Ö. (2015). *Öğretme sanatı* (21. baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

[9] Katipoğlu, M. and Katipoğlu, S. N. (2016). Matematik öğretmenlerinin öğrenci ders kitabı hakkındaki görüşleri. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, *2*(3), 156-165.

[10] Köğce, D. (2005*). ÖSS sınavı matematik soruları ile liselerde sorulan yazılı sınav sorularının Bloom Taksonomisine göre karşılaştırılması* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

[11] Millî Eğitim Bakanlığı (2018). *Matematik dersi öğretim programı.* Ankara.

[12] Özcan, B. N. ve Delil, A. (2018). İlköğretim matematik öğretmenlerinin hazırladıkları testlerin öğretim programı kazanımları açısından bir analizi. *Kastamonu Education Journal, 26*(6), 1909-1917.

[13] Özenç, M. ve Çakır, M. (2015). Sınıf öğretmenlerinin alternatif ölçme ve değerlendirme yeterliklerinin belirlenmesi. *Elementary Education Online 14*(3), 914-933.

[14] Özmantar, M. F., Dapgın, M., Çırak-Kurt, S. ve İlgün, Ş. (2017). Matematik öğretmenlerinin ders kitabı dışında kaynak kullanımları: Nedenler, sonuçlar ve çıkarımlar. *Gaziantep University Journal of Social Sciences, 16*(3), 741-758.

[15] Schmidt, E. M. and Brosnan, A. P. (1996). Mathematics assessment: practices and reporting methods. *School Science and Mathematics, 96*(1), 17-20.

[16] Türkyılmaz, M. (2008). Dil ve anlatım dersinde bir ölçme aracı olarak yazılı sınavların kullanımı konusunda öğretmen görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD), 9*(3), 1-14.

TÜRKÇE EĞİTİMİNDE DEĞERLER EĞİTİMİNE YÖNELİK LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ (2019-2023 YILLARI)

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem ÇAM TÜRKAN[1]
[1] Iğdır Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, cigdemturkan@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1680-6258

ÖZET

Bu araştırmada Türkçe alanında değer ve değerler eğitimiyle ilgili lisansüstü düzeyde yapılan çalışmaların tespit etmek amaçlanmıştır. Türkçe eğitimi alanında değerler eğitimi konusuna ilgi duyan araştırmacılara yol göstermek, bu alanda en çok hangi çalışmaların yapıldığın ortaya koyarak yapılabilecek çalışmaların tespitine yardımcı olmak için bu alanda yapılmış akademik çalışmaların analizi yapılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden tematik içerik analizi kullanılmıştır. Değer ve değerler eğitimi konusunda yapılmış lisansüstü çalışmalar incelenmiştir. Bu lisansüstü çalışmalar; çalışma türü, çalışma yılı, çalışmanın yapıldığı üniversite, çalışma konusu, çalışma yaklaşım ve yöntemleri, çalışma örneklemi ve veri toplama araçları gibi temalara göre tematik olarak incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini YÖK Ulusal Tez Merkezinde "Türkçe öğretimi", "Türkçe eğitimi", "değer" ve "değer eğitimi" anahtar kelimeleri kullanılarak tarama yapılmıştır. Araştırma örneklemini inceleme neticesinde ulaşılan 69 lisansüstü tez oluşturmaktadır. Araştırma, 2019-2023 yılları arasında YÖK Ulusal Tez Veri Tabanı'nda bulunan Türkçe alanında değer ve değerler eğitimi konularında yapılmış yüksek lisans ve doktora tezleri(izinli) ile sınırlandırılmıştır. Araştırma için ilgili alan yazınındaki çalışmalar incelenmiş ve araştırmacının analiz sürecinde işini kolaylaştırmak amacıyla yedi değişkenden oluşan "Değerlendirme Formu" oluşturulmuştur. Bu form göz önünde bulundurularak lisansüstü tezler tek tek incelenmiştir. Verilerin analizinde içerik analizi ve sıklık dereceleri de verilmiştir. Araştırma sonucunda incelenen lisansüstü çalışmalarının çoğunlukla yüksek lisans düzeyinde yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmaların en çok 2019 yılında hazırlandığı görülmüştür. Bu çalışmaların en çok Gazi Üniversitesi'nde hazırlandığı görülmüştür. Bu çalışmalarda en çok edebi eserlerde değerler konusunun işlendiği görülmüştür. Bu çalışmalarda en çok nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizinin kullanıldığı görülmüştür. Bu çalışmalarda en çok (MEB)Kök değerlerin analiz edildiği görülmüştür. Bu çalışmalarda örneklem olarak edebi eserlerin kullanıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Değer, Değer eğitimi, Türkçe eğitimi, Lisansüstü çalışmalar.

Abstract

In this research, it was aimed to identify studies conducted at the postgraduate level on values and values education in the field of Turkish. An analysis of academic studies in this field was made in order to guide researchers who are interested in values education in the field of Turkish education and to help identify the studies that can be done by revealing which studies are mostly done in this field. Thematic content analysis, one of the qualitative research methods, was used in the research. Postgraduate studies on values and values education were examined. These

postgraduate studies; It was examined thematically according to themes such as study type, study year, university where the study was conducted, study subject, study approach and methods, study sample and data collection tools. The sample of the research was scanned at the YÖK National Thesis Center using the keywords "Turkish language teaching", "Turkish education", "value" and "value education". The research sample consists of 69 postgraduate theses obtained as a result of the examination. The research was limited to master's and doctoral theses (with permission) on values and values education in the field of Turkish, which are in the YÖK National Thesis Database between 2019-2023. For the research, studies in the relevant literature were examined and an "Evaluation Form" consisting of seven variables was created in order to facilitate the researcher's work in the analysis process. Considering this form, postgraduate theses were examined one by one. Content analysis and frequency ratings were also given in the analysis of the data. As a result of the research, it was seen that the postgraduate studies examined were mostly done at the master's level. It was observed that these studies were mostly prepared in 2019. It has been observed that these studies were mostly prepared at Gazi University. In these studies, it was seen that the subject of values was mostly discussed in literary works. It was observed that document analysis, one of the qualitative research methods, was most frequently used in these studies. In these studies, it was observed that (MEB)root values were analyzed the most. It has been observed that literary works were used as samples in these studies.

Key Words: Value, Value education, Turkish education, Postgraduate studies.

1. GİRİŞ

Eğitim bireylerde istendik davranış değişimini amaçlar. Bu istendik değişim de bireylerin, sosyal duygusal ve ahlâkî olarak iyi bilgi ve becerilerle donatılması; topluma faydalı ve toplumla uyumunu kolaylaştırmak olarak tanımlanmaktadır. Bu noktada eğitim değer kazandırmada ve bunu yeni nesillere aktarmada önemli bir role sahiptir (Sönmez, 2008).

Değer, Türk Dil Kurumu sözlüğünde "1. *Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık; fehamet, kadir, kıymet. 2. Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı; kıymet, paha, valör. 3. Üstün nitelik, meziyet; kıymet. 4. Üstün, yararlı nitelikleri olan kimse.* 5. *Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi ögelerin bütünü. 6. Uğrunda belli bir bedel ödenecek veya belli bir zahmet göze alınacak nicelik veya nitelikte olan. 7. Kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey. 8. Bir değişkenin veya bilinmeyenin sayı ile anlatımı.*" şeklinde tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2023).

Değer, arzulanan, istendik, olaylara yönelik insanların takındığı olumlu tutum demektir. Bireylerin ve dolayısıyla toplumların ideal davranış biçimlerini ortaya koyan, hayat amaçlarımız hakkında sahip olduğumuz inanç ve davranışlarımıza yön veren önemli ölçülerdir. Değer, bireysel ve toplumsal açıdan bir nesne, varlık veya olaya atfedilen anlam, önem ve üstünlük olarak da tanımlanabilir (Aydın, 2010). Bireye yaşamını biçimlendirme olanağı veren, bireye hayat felsefesi sunan ve bireyin yaşadığı toplumla uyum içinde yaşaması için kılavuzluk ederek onların davranışlarını olumlu yönlendiren unsurlar şeklinde de tanımlanmıştır (Sönmez, 2011). Değerler bireyin gelecekteki kişiliğini, davranışlarını, olaylara bakış açılarını ve

hayatına yön verecek önemli etkenlerdir ve bireylerin bunun bilincinde olması gerekmektedir. Bu bilinçle sahip olunması gereken temel değerlerin farkında olmak, gerekli değerleri benimsemek ve hayatına uygulamak; tüm değerleri kişiliğinin temel taşlarına dönüştürerek davranış sergilemek gerekmektedir. Değer edinimi ve değer kazanma/kazandırma süreçleri hayat boyu devam eder ve bu sürece "değerler eğitimi" denilmektedir (Yaman, 2012). Bu araştırmanın amacı Türkçe Eğitimi alanında değer ve değerler eğitimi konularında yapılan lisansüstü düzeydeki çalışmaların eğilimlerini tespit etmektir. Araştırmanın temel problemi "Türkçe eğitiminde değerler ve değerler eğitimi hakkında 2019-2023 yılları arasında yapılmış akademik çalışmaların bazı değişkenlere göre dağılımı nasıldır?" şeklinde belirlenmiştir. Bu temel problem çerçevesinde aşağıdaki alt problemlere belirlenmiştir:

• İncelenen çalışmalar üniversitelere göre nasıl dağılmıştır?
• İncelenen çalışma türleri (yüksek lisans/doktora) nasıl dağılmıştır?
• İncelenen çalışmalar konularına göre nasıl dağılmıştır?
• İncelenen çalışmalar yaklaşım ve yöntemlerine göre nasıl dağılmıştır?
• İncelenen çalışmalar çalışma örneklemine göre nasıl dağılmıştır?
• İncelenen çalışmalar veri toplama araçlarına göre nasıl dağılmıştır?
• İncelenen çalışmalar yapıldıkları yıllara göre nasıl dağılmıştır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden tematik içerik analizi kullanılmıştır. Türkçe Eğitimi alanında değer ve değerler eğitimi hakkında yapılan lisansüstü çalışmalar incelenmiştir. Bu lisansüstü çalışmalar; çalışma türü, çalışma yılı, çalışmanın yapıldığı üniversite, çalışma konusu, çalışma yaklaşım ve yöntemleri, çalışma örneklemi ve veri toplama araçları gibi temalara göre tematik olarak araştırılmıştır. İçerik analizinde araştırmacı bulduğu kavramları birbirleriyle ilişkili bir şekilde sınıflandırarak kategorilere ayırır. Kategoriler bir tema başlığıyla belirlenir. Kategoriler incelenir ve birbirleriyle ilişkileri ortaya çıkarılır. Eğer ilişkili ise bu kategoriler arasında bir üst düzey gruplama gerekir ve bu durumda da temalardan bahsedilir. Temalar içerik analizindeki kavramların daha soyut ve genel halidir ve araştırmanın boyutlarını ortaya çıkarması açısından oldukça kıymetlidir (Merriam ve Grenier, 2019). Tematik içerik analizi; araştırmacıların belirli bir alan veya konuda yaptıkları çalışmalarda; aynı konuda yapılmış farklı araştırma bulgularını bir araya getirerek bütüncül bir şekilde analiz ve sentezini yapmayı ve elde edilen verileri yorumlayarak bu alanda çalışacak kişilere bütüncül bir tablo vermeyi amaçlamaktadır.

2.2. Araştırma Verileri

Araştırmanın örneklemini YÖK Ulusal Tez Merkezinde "Türkçe öğretimi", "Türkçe eğitimi", Türkçe", "Türkçe Dersi", "değerler", "değer" ve "değer eğitimi" anahtar kelimeleri kullanılarak yapılan tarama neticesinde ulaşılan 69 lisansüstü tez oluşturmaktadır. Araştırma, 2019-2023 yılları arasında YÖK Ulusal Tez Veri Tabanı'nda bulunan Türkçe alanında değer ve değerler eğitimi konulu yüksek lisans ve doktora tezleri(izinli) ile sınırlandırılmıştır. Araştırmada 32 farklı üniversitede yayımlanmış 10 doktora ve 59 yüksek lisans tezlerinden oluşan 69 tez incelenmiştir.

2.3. Araştırma Süreci

Araştırmanın örneklemini YÖK Ulusal Tez Merkezinde "Türkçe öğretimi", "Türkçe eğitimi", "Türkçe", "Türkçe Dersi", "değerler", "değer" ve "değer eğitimi" anahtar kelimeleri kullanılarak tarama yapılmıştır. Araştırma için araştırmacı tarafından Çalışma Değerlendirme Formu (ÇDF) oluşturulmuş, alanyazındaki çalışmalar dikkate alınarak 7 temel değişken inceleme başlığı olarak belirlenmiştir. Bu değişkenler doğrultusunda 69 lisansüstü araştırma ayrı ayrı incelenmiştir. Değerlendirme formundaki değişkenler şu şekildedir:

- Çalışmanın yapıldığı yıl
- Çalışmanın konusu
- Çalışmanın yayımlandığı üniversite
- Çalışmanın türü
- Çalışmanın araştırma yaklaşımı
- Çalışmanın veri toplama araçları
- Çalışma örneklemi

Araştırmada elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. İçerik analizinde çalışma verileri öncelikle kodlanır. Kodlama sürecinde araştırmacının tespit ettiği verilerin bölümlere ayrılması, karşılaştırılması ve birbirleriyle ilişkilendirilmesi gerekir. Kodlama bittikten sonra elde edilen veriler kavramlar ile ifade edilir. Son aşamada ise belirlenen kavramlar birbirleriyle ilişkilendirilerek kategorilere ayrılır." (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırma bulgularından YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yapılan tarama sonucunda ilk olarak lisansüstü çalışmaların hazırlandıkları üniversitelere göre dağılımı incelenmiştir. Araştırma kapsamında Türkçe eğitiminde 2019-2023 yılları arasında değerler ve değerler eğitimi alanında yapılan tezlerin hazırlandıkları üniversitelere göre dağılımı incelenmiş ve elde edilen bulgular Çizelge 1'de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Lisansüstü Çalışmaların Hazırlandıkları Üniversitelere Göre Dağılımları

Üniversiteler	Frekans	Üniversiteler	Frekans
Gazi Üni.	7	Muğla Sıtkı Koçman Üni.	2
Çanakkale On sekiz Mart Üni.	6	Ağrı İbrahim Çeçen Üni.	1
Dokuz Eylül Üni.	4	Atatürk Üni.	1
Akdeniz Üni.	4	Başkent Üni.	1
İnönü Üni.	4	Siirt Üni.	1
Dumlupınar Üni.	3	Hatay Mustafa Kemal Üni.	1
Kırıkkale Üni	3	Kırşehir Ahi Evran Üni.	1
Van Yüzüncü Yıl Üni.	3	Sakarya Üni.	1
Fırat Üni.	3	Erciyes Üni.	1
Zonguldak Bülent Ecevit Üni.	3	Giresun Üni.	1
Marmara Üni.	2	Tokat Gaziosmanpaşa Üni.	1
Yıldız Teknik Üni.	2	Afyon Kocatepe Üniversitesi	1
Uşak Üni.	2	Pamukkale Üni.	1
Necmettin Erbakan Üni.	2	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üni.	1
Bolu Abant İzzet Baysal Üni.	2	Trabzon Üni.	1
Erzincan Binali Y. Üni.	2	Dicle Üni.	1

		Toplam	69

Çizelge 1'e bakıldığında Türkçe eğitimi alanında değerler ve değerler eğitimi konusunda hazırlanmış lisansüstü tezlerin 32 farklı üniversitede hazırlandığını görmekteyiz. 2019-2023 yılları arasında en fazla çalışmanın Gazi Üniversitesi'nde (f=7) yapıldığı görülmüştür. Bunları sırasıyla Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Akdeniz Üniversitesi, İnönü Üniversitesi takip etmektedir.

Araştırma kapsamında Türkçe eğitiminde 2019-2023 yılları arasında değerler ve değerler eğitimi alanında yapılan tezlerin türlerine göre dağılımı incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular Çizelge 2'de gösterilmiştir.

Çizelge 2. İncelenen Lisansüstü Çalışma Türlerinin Dağılımları

Sıra	Tez Türü	Frekans(f)
1	Yüksek Lisans	59
2	Doktora	10
	Toplam	69

Çizelge 2'ye bakıldığında 2019-2023 yılları arasında Türkçe eğitimi alanında değerler ve değerler eğitimi konusunda hazırlanmış lisansüstü tezlerde en fazla Yüksek Lisans (f=59) yapıldığı görülmüştür. 2019-2023 yılları arasında Türkçe eğitimi alanında değerler ve değerler eğitimi konusunda hazırlanmış 10 doktora çalışması görülmüştür.

Araştırma kapsamında Türkçe eğitiminde 2019-2023 yılları arasında değerler ve değerler eğitimi alanında yapılan tezlerin konularına göre dağılımı incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular Çizelge 3'te gösterilmiştir.

Çizelge 3. İncelenen Lisansüstü Çalışmaların Konularına Göre Nasıl Dağılımları

Sıra	Çalışma Konuları	Frekans
1	Bir yazarın eserlerin değerler açısından çeşitli yönlerle incelenmesi	22
2	Çeşitli edebi türdeki eserlerin değerler açısından çeşitli yönlerle incelenmesi	20
3	Öğrenme araçlarının değerler açısından çeşitli yönlerle incelenmesi	17
4	Öğretmen ve öğrencilere yönelik araştırmalar	8
5	Literatür değerlendirme	2
	Toplam	69

Çizelge 3'ye bakıldığında 2019-2023 yılları arasında Türkçe eğitimi alanında değerler ve değerler eğitimi konusunda hazırlanmış lisansüstü tezlerde en fazla bir yazarın eserlerini değerler açısından çeşitli yönlerden inceleyen çalışmaların daha çok yapıldığı (f=22) görülmüştür. Çeşitli edebi türdeki eserlerin değerler açısından çeşitli yönlerle incelenmesi (f=20) 2019-2023 yılları arasında Türkçe eğitimi alanında değerler ve değerler eğitimi konusunda hazırlanmış ikinci sıradaki çalışma konusu olarak görülmüştür.

Araştırma kapsamında Türkçe eğitiminde 2019-2023 yılları arasında değerler ve değerler eğitimi alanında yapılan tezlerin yaklaşım ve yöntemlerine göre dağılımı incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular Çizelge 4'te gösterilmiştir.

Çizelge 4. İncelenen Lisansüstü Çalışmaların Yaklaşım Ve Yöntemlerine Göre Dağılımları

Sıra	Yaklaşım ve Yöntemler	Frekans(f)
1	Nitel Yöntem	32
2	Karma Yöntem	4
3	Nicel Yöntem	3
	Toplam	69

Çizelge 4'e bakıldığında 2019-2023 yılları arasında Türkçe eğitimi alanında değerler ve değerler eğitimi konusunda hazırlanmış lisansüstü tezlerde çok nitel yöntemlerin(f=32) kullanıldığı görülmüştür. Karma yöntemin f=4 olduğu ve nicel yöntemin f=3 olduğu görülmektedir.

Araştırma kapsamında Türkçe eğitiminde 2019-2023 yılları arasında değerler ve değerler eğitimi alanında yapılan çalışmaların örneklemlerine göre dağılımı incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular Çizelge 5'te gösterilmiştir.

Çizelge 5. İncelenen Lisansüstü Çalışmaların Örneklemine Göre Dağılımları

Sıra	Çalışma Örneklemleri	Frekans
1	Edebi Eserler	23
2	Çocuk Edebiyatı Eserleri	17
3	Türkçe Ders Kitapları	11
4	Öğretmenler	3
5	Animasyonlar	3
6	Ders Kitabı+ Okuma kitapları	3
7	Öğrenciler	2
8	Lisansüstü çalışmalar	2
9	Yabancılara Türkçe Setleri	2
10	Öğretmen adayları	1
11	Öğretmen+ çalışma kitapları	1
12	Ders kitabı+ öğrenci yazıları	1
	Toplam	69

Çizelge 5'e bakıldığında 2019-2023 yılları arasında Türkçe eğitimi alanında değerler ve değerler eğitimi konusunda hazırlanmış lisansüstü tezlerde eğilimin edebi eserlerin farklı açılardan incelendiği (f=23) anlaşılmaktadır. Ayrıca çocuk edebiyatı eserlerinin de bu sıralamada ikinci olduğu görülmüştür (f=17).

Araştırma kapsamında Türkçe eğitiminde 2019-2023 yılları arasında değerler ve değerler eğitimi alanında yapılan çalışmaların veri toplama araçlarına göre dağılımı incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular Çizelge 6'da gösterilmiştir.

Çizelge 6. İncelenen Lisansüstü Çalışmaların Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımları

Sıra	Veri Toplama Araçları	Frekans
1	MEB Değerler Listesi	35
2	Araştırmacının Oluşturduğu Değer Listesi	27
3	Schwatz Değer Ölçeği	5
4	Erol Güngör Değer Ölçeği	1
5	Spranger Değer Ölçeği	1
	Toplam	69

Çizelge 6'ya bakıldığında 2019-2023 yılları arasında Türkçe eğitimi alanında değerler ve değerler eğitimi konusunda hazırlanmış lisansüstü tezlerde veri toplama araçlarında MEB değerler listelerinin tercih edildiği (f=35) anlaşılmaktadır. İkinci sırada araştırmacın oluşturduğu değer listesinin olduğu görülmüştür (f=27).

Araştırma kapsamında Türkçe eğitiminde 2019-2023 yılları arasında değerler ve değerler eğitimi alanında yapılan çalışmaların yapıldıkları yıllara göre dağılımı incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular Çizelge 7'de gösterilmiştir.

Çizelge 7. İncelenen Lisansüstü Çalışmaların Yapıldıkları Yıllara Göre Dağılımları

Sıra	Çalışmaların Yapıldığı Yıllar	Frekans
1	2019	33
2	2021	14
3	2020	11
4	2022	7
5	2023	4
	Toplam	69

Çizelge 7'ye bakıldığında 2019-2023 yılları arasında Türkçe eğitimi alanında değerler ve değerler eğitimi konusunda hazırlanmış lisansüstü tezlerin yapıldıkları yıllara bakıldığında en çok 2019 yılında çalışma yapıldığı (f=33) anlaşılmaktadır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Araştırmadaki lisansüstü tezlerin hazırlandıkları üniversitelere göre değerlendirildiğinde en çok lisansüstü tezin hazırlandığı üniversitelerin sırasıyla Gazi Üniversitesi, On Sekiz Mart Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Akdeniz Üniversitesi ve İnönü Üniversitesi olduğu anlaşılmıştır. Sevim ve Er (2023) yaptıkları araştırmada en fazla tez çalışmasının Gazi Üniversitesinde yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ateş (2022) tarafından yapılan araştırmada da akademik kurumlardan Gazi Üniversitesi'nin literatüre değerler eğitimi alanında en çok katkı sunan üniversite olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla iki çalışma ile araştırmamızda ulaşılan sonuçların örtüştüğünü görmekteyiz.

Araştırmadaki lisansüstü tezlerin türlerine göre dağılımına ait bulgular incelendiğinde araştırmalarda daha çok yüksek lisans düzeyinde araştırmalar yapıldığı tespit edilmiştir. Değerlere yönelik yapılan lisansüstü araştırmaların incelendiği çalışmalarda yüksek lisans düzeyinde araştırmaların daha çok olduğunu görmekteyiz (Akman, 2020; Ateş, 2022; Kazu ve Yıldırım, 2020; Zağlı ve diğ. 2022; Kurtdede-fidan ve Öner, 2018; Sevim ve Er, 2023). Dolayısıyla yapılan çalışmalar ile araştırmamızda ulaşılan sonuçların örtüştüğünü görmekteyiz. Araştırmadaki lisansüstü tezlerin konularına göre dağılımına ait bulgular incelendiğinde araştırmalarda daha çok bir yazara ait eserlerin farklı açılardan incelenmesinin yapıldığı tespit edilmiştir. İkinci sırada da çeşitli edebi türdeki eserlerin değerler açısından çeşitli yönlerle incelenmesinin olduğunu görmekteyiz. Yapılan çalışmaların büyük çoğunluluğunun eserlerde değer incelemesini tercih ettiklerini görmekteyiz. Sevim ve Er(2023), bulgularında benzer sonuçlara varmış ve bunu uzun vadeli çalışmaları daha az tercih etmelerine ve eser incelemede kısa zamanda daha çok araştırma ortaya koyabilme fırsatı sunduğu için diğer konu başlıklarına göre daha çok tercih edildiğini belirtmiştir.

Araştırmadaki lisansüstü tezlerin yaklaşım ve yöntemlerine göre dağılımına ait bulgular incelendiğinde araştırmalarda daha çok nitel araştırmalar yapıldığı tespit edilmiştir. Değerlere yönelik yapılan lisansüstü araştırmaların incelendiği çalışmalarda nitel araştırmaların daha çok olduğunu görmekteyiz (Akman, 2020; Ateş, 2022; Kazu ve Yıldırım, 2020; Zağlı ve diğ. 2022; Kurtdede-fidan ve Öner, 2018; Sevim ve Er, 2023). Dolayısıyla yapılan çalışmalar ile araştırmamızda ulaşılan sonuçların örtüştüğünü görmekteyiz.

Araştırmadaki lisansüstü tezlerin örneklem gruplarına göre dağılımına ait bulgular incelendiğinde araştırmaların daha çok edebi eserler örneklemleriyle yapıldığı tespit edilmiştir.

Araştırmadaki lisansüstü tezlerin yapıldığı yıllara göre dağılımına ait bulgular incelendiğinde araştırmaların daha çok 2019 yılında yapıldığı tespit edilmiştir.

Araştırmanın sonuçlarından hareketle araştırmacılara şu önerilerde bulunulabilir:

1-Deneysel çalışmalar ve karma gerçekleştirilebilir.

2-Birden çok dersin ortak yürütüldüğü değer programları uygulanıp sonuçları izlenebilir.

3-Yapılan tezlerin makalelere yansıması ile ilgili çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Akman, S. *Türkçe eğitiminde değerler eğitimi üzerine yapılmış akademik çalışmaların değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan, 2020.

Ateş, H. *Türkçe eğitimi lisansüstü tezlerine yönelik bir inceleme,* Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tokat, 2022.

Aydın, M. Z.(2010). "Okulda Değerler Eğitimi", Eğitime Bakış Dergisi, Yıl 6, S.18, s.16-19.

Kazu, İ. Y., ve Yıldırım, D. (2020). *Değerler eğitimi üzerine yapılmış lisansüstü çalışmaların incelenmesi: bir içerik analizi.* Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi, 14(34), 421-449.

Kurtdede-Fidan, N., ve Öner, Ö. (2018). *Değerler eğitimine yönelik yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi*. International Journal of Field Education, 4(1), 1-17.

Merriam, S. B., and Grenier, R. S. *Qualitative Research İn Practice: Examples For Discussion And Analysis,* CA: Jossey-Bass Publishers/San Francisco, 2019.

Sevim, O., ve Er, E. (2023). *Karakter ve değerler eğitimine ilişkin lisansüstü çalışmalardaki eğilimlerin incelenmesi.* EKEV Akademi Dergisi(Özel Sayı), 268-281.

Sönmez, H. *Reşat Ekrem Koçu'nun Çocuklar İçin Yazdığı Eserlerde Değer Eğitimi Ve Türkçe*. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya, 2011.

Sönmez, V. *Eğitim Felsefesi,* Anı Yayıncılık/Ankara, 2008.

TDK. *Türkçe Güncel Sözlük*. Erişim tarihi:23.12.2023. https://sozluk.gov.tr/

Yaman, E. *Değerler Eğitimi: Eğitimde Yeni Ufuklar,* Akçağ Yayınları/Ankara, 2012.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık/Ankara, 2013.

Zağlı, M.İ., Samur, M., Budak, İ., Yetişgin, K., ve Aslan, M. (2022). *Karakter eğitimi üzerine yapılmış lisansüstü çalışmaların incelenmesi: Bir içerik analizi çalışması.* Journal of Social and Humanities Sciences Research, 9(86), 1577-1583.

EĞİTİMDE ÜRETKENLİK VE HESAP VEREBİLİRLİK

Arş. Gör. Aylin UZUN [1]

[1]Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, aylinuzun@gazi.edu.tr- Orcid No: 0000-0002-3937-8946

ÖZET

Hızla gelişen ve değişen dünyada iş dünyasının giderek artan talepleri her alanda rekabeti beraberinde getirmektedir. Geleceğin bir çeşit anahtarı şeklinde düşünülen eğitim sistemleri de bu rekabetin içerisinde yer almaktadır. İş dünyasının beklentileri ile eğitim çıktılarının uyuşması, aynı zamanda iş dünyasının çıktılarının da eğitime kaynak teşkil etmesi gün geçtikçe daha önemli bir hal almaktadır. Özel okullardan, özel derslere, farklı eğitim materyallerinden değişik basılı kaynaklara kadar çok sayıda seçenek velilere ve öğrencilere sunulmaktadır. Bu bağlamda kişiler, olasılıklar arasında en iyi olanını tercih ettiklerine dair bilgi sahibi olmaya gereksinim duymaktadırlar. Bu nedenle özel okullar için okul sahipleri, devlet okulları için okul müdürleri sahip oldukları okulların işleyiş bakımından küresel ve yerel bazda standartları ne düzeyde karşıladığını öğrenmeye gereksinim duymaktadırlar. Ayrıca eğitimden sorumlu olan bakanlık, eğitime özel ayrılmış olan kaynakların ne düzeyde doğru değerlendirilip değerlendirilemediğini bilmeye gereksinim duymaktadırlar. Dolayısıyla hesap verebilirlik ve ya hesap verme sorumluluğu, bir cevap verme, açıklamada bulunma yükümlülüğüdür. Eğitim bağlamında hesap verebilirliği girdilere, süreçlere ve çıktılara ilişkin verilerin toplanması ve bu verilerin okulların etkililik ve verimliliklerini belirlemek üzere kullanılması süreci olarak düşünmek mümkündür. Bu nedenle üretkenlik ve hesap verebilirlik becerisi birbirleri ile bağlantılı olarak 21. yüzyılda bireylerin eğitim alanında ve dolayısıyla yaşamlarında başarılı olabilmeleri için gerekli bir beceri olmuştur. Bu becerilerin bütün bir toplumda öğretiminin yapılması ve geliştirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada eğitimde üretkenlik ve hesap verebilirlik becerilerinin gerekliliği konusu üzerinde çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 21. Yüzyıl Becerileri, Üretkenlik, Hesap Verebilirlik, Eğitim.

Giriş

Değişen ve gelişen bilgi toplumuna kişilerin uyum sağlamaları beklenmektedir. Bu nedenle yüzyıllar boyunca iş dünyasında çağa uygun üretken işçiler ve eğitim dünyasında da üretken öğrenciler talep edilmektedir. Özellikle son yıllarda bu talep giderek artmaktadır. İş dünyasının giderek artan talepleri nedeniyle bireylerden bir takım kişisel ve sosyal becerilere sahip olmaları beklenmektedir (Akın, 2012, s.1). İçinde bulunulan dönemde bireylerin projeler yönetmesi ve yönetilen projelerden sonuçlar çıkarması beklenmektedir. Proje yürütücüsü olmak 21. yüzyılda eğitim öğretimin yapılanması sürecinde ön plana çıkmıştır (Eryılmaz ve Uluyol, 2015). Bu nedenle üretken olmak ve ürettiğinin hesabını verebilir olma becerisi bireylerin yaşamlarında başarılı olabilmeleri için gerekli bir beceri olmuştur. Bu becerilerin geliştirilebilmesi için de en

etkili yöntem eğitimdir. Bu nedenle bu çalışmanın konusu eğitimde üretkenlik ve hesap verebilirlik olarak belirlenmiştir.

Eğitimde Üretkenlik ve Hesap Verebilirlik

Eğitim, bireyin doğumundan ölümüne kadar olan süre içinde devam eden formal ve informal olarak gerçekleşen öğrenmelerin bütününü kapsamaktadır. Aynı zamanda modern bilgi toplumlarının sürekliliği ve devletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri için önemli unsurlardan biridir. Bu yapının birçok bileşeni olması sebebiyle anlaşılması güçtür (Tabancalı ve Korumaz, 2014).

Üretkenlik; grup ve takım hedefleri doğrultusunda, öncelikli ihtiyaçları belirleyerek, zaman yönetimi, etik çalışma ve işbirliği becerilerini kullanarak bir ürün yaratma becerisidir. Üretkenlik ve hesap verebilirlik birbiri ile bağlantılıdır (Trilling ve Fadel, 2009; Eryılmaz ve Uluyol, 2015). Hesap verebilirlik ise, Türkçe de tek bir sözcükle tam karşılığı ifade edilemeyen bir kavramdır. Hesap verebilirlik, "bir şahsın eylemlerinin hesabını verme zorunluluğu veya sorumluluğu olarak tanımlanmaktadır". Hesap verebilirlik veya hesap verme sorumluluğu, bir cevap verme, açıklamada bulunma yükümlülüğüdür. Bu yükümlülük içerisinde iki tarafı bulundurmaktadır. Bunlardan biri diğerine bir görev vermekte, diğeri de bu görevin yerine getirilip getirilmediğine ilişkin bir rapor vermektedir. Rapor, görev yapılamadıysa neden yapılamadığını, görevin öngördüğü amaçlara hangi düzeyde ulaşıldığı, hedeflenen sonuçlara ulaşabilmek için mümkün olan her şeyin yapılıp yapılmadığı ve süreç içerisinde nelerin aksadığı, nelerin planlandığı gibi yürüdüğüne ilişkin çeşitli bilgiler içermelidir.

Hesap verebilirlik konusu ele alındığında bazı önemli soruların cevaplandırılması gerekir: Kim kime, ne için, kimin yararına, hangi araçlar kullanılarak ve hangi sonuçlara yönelik olarak hesap vermelidir (Lingenfelter, 2003)? Ayrıca kişilere eylemleri sonucunda hesap sorulacaksa, onların neleri yapmalarının veya gerçekleştirmeleri beklenilen görevlerin neler olduğu açıkça ifade edilmelidir. Hesap verme sorumluluğunun siyasal, yönetsel ve yasal olmak üzere üç türünden veya boyutundan söz etmek mümkündür. Ancak burada hesap verebilirlik eğitim kapsamında ele alınmıştır.

Eğitim bağlamında hesap verebilirliği girdilere, süreçlere ve çıktılara ilişkin verilerin toplanması ve bu verilerin okulların etkililik ve verimliliklerini belirlemek üzere kullanılması süreci olarak tanımlamak mümkündür (Daigle ve Cuocco, 2002). Yani hesap verebilirlik, eğitim sistemlerinin öğrenim çıktılarının sorgulanmasında, performanslarının ölçülüp değerlendirilmesinde bir araç olarak kullanılabilir. Eğitim alanında üç konuda hesap verebilirlikten söz edilebilir (Anderson, 2005): Kurallara ve yönetmeliklere (mevzuata) uyma, Profesyonel normlara bağlılık, Elde edilen sonuçların, yani öğrenim çıktılarının niteliği olmak üzere üç alan bulunmaktadır. Eğitimciler bu üç alan içerisinde bir denge sağlama eğiliminde olmakla birlikte, hesap verilebilirlik sistemleri kurallara ve normlara uyumluluktan çok sonuç odaklılığı tercih etmektedir.

Eğitimde sonuç odaklılığı esas alan, aynı zamanda kurallara ve yönetmeliklere, profesyonel normlara uyan, geçerli ve uygulanabilir bir hesap verilebilirlik sistemi nasıl oluşturulabilir?

Öncelikle sistem öğrencilerin okula taşıdıkları avantaj ve dezavantajları dikkate almadan, tüm öğrencilere karşı eğitimcilerin sorumluluklarının neler olduğunu belirlemelidir. İkinci olarak, sistem amaçlar, öğretim, değerlendirme ve ödüllerden oluşan bir yapı üzerine inşa edilmelidir. Üçüncü olarak, sistem teknik özellikleri yüksek standartlar içermelidir. Son olarak ise sistem olumlu değişme ve yenilikler sağlayacak ürünler verebilmelidir (Gedikoğlu, 2012).

Hesap verebilirliğin dayandırılabileceği en iyi gösterge ortaya konulan performanstır. Hesap verebilirlik sistemlerinin amacı düşük performansı belirlemek ve sorumluları cezalandırmak veya yüksek performansı ödüllendirmektir. Oysa eğitim alanında hesap verebilirliğin bunun ötesinde bir anlamı vardır (Lingenfelter, 2001). Bunlardan bazıları; Eğitimin etkililiği ve verimliliği ile ilgili beklentiler hangi düzeyde gerçekleşmiştir? Sistemin zayıf halkaları nerelerdedir? Sistemin performansını arttırmak için hangi bilgilere ve verilere gereksinme duyulmaktadır? Eğitimde hesap verebilirlikte öğrenciler, öğretmenler, okul yöneticileri ve diğer paydaşlar gibi çok farklı aktörler sürece katılmaktadır. Bu ise, elde edilen düşük performanstan tek bir insanın sorumlu tutulamayacağı sonucunu çıkarmakta ve eğitimde hesap verebilirliğin çok sayıda insanın katıldığı karmaşık bir süreç olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Toplumu oluşturan kurumlar, yaşanan hızlı ve önemli gelişmeler neticesinde birçok değişime uğramaktadır. Ülkelerin bu değişimlere kayıtsız kalmamaları, geleceklerine yön tayin edebilmeleri ve dünyada var olan rekabet ortamında devamlılıklarını sağlayabilmeleri için gereklidir. Özellikle, eğitim alanındaki etkinliklerin gelişimi uluslararası alanda rekabetin sonuçlarını büyük oranda etkilemektedir. Eğitim kurumlarında ki temel itici güç ise eğiticilerdir. Bu nedenle eğitim alanında başta eğiticiler olmak üzere tüm eğitim kurumunu oluşturan unsurların işlevlerini yerine getirmesi gerekmektedir (Tabancalı ve Korumaz, 2014). Bu nedenle eğitim kurumlarındaki gerekli işlevlerin yerine getirebilmesi ve etkililiğinin artırılması için eğitimin unsurlarının önündeki engellerin kaldırılması gerekmektedir. Günümüzde birçok ülkede çoğunlukla öğrencilerin neleri öğrenmeleri gerektiği ama gerçekte neler öğrendiklerini saptamak için çeşitli sınavlar uygulanmaktadır. Beklenen her zaman öğrencilerin eşit olmasa bile birbirine yakın başarılar gösterebilmeleridir. Bu da aslında şu iki soruyu yeniden gündeme getirmektedir: (1) Öğrenciler öğretim süreçleri içerisinde neleri öğrenmelidirler? ve (2) Hangi bilgiler öğrenmeye değer bilgilerdir? Bu sorulara verilen yanıtlar da eğitimin değişik kademelerindeki okul müfredatlarının içeriklerinin belirlenmesine önemli katkılar yapacaktır. Bu nedenle eğitimde hesap verilebilirlik kavramı toplumsal gelişimin de önünü açmış olacaktır.

Kaynaklar

Anderson, J. A. (2005). Accountability in education. Paris: The International Institute for Educational Planning (IIEP) Publication

Akın, U. (2012). *Örgüt ve yönetimde inisiyatif alma*.Ankara: Pegem.

Daigle, S. L., and Cuocco, P. (2002). Public accountability and higher education: Soul mates or stange bedfellows? Center for Applied Research Bulletin, 2002(9), 1-14.

Eryılmaz, S., & Uluyol, Ç. (2015). 21. Yüzyıl Becerileri Işığında FATİH Projesi Değerlendirmesi. *GEFAD / GUJGEF, 35*(2), 209-229.

Gedikoğlu, T. (2012). Yükseköğretimde Hesap Verebilirlik. Yükseköğretim Dergisi, 2(3), 142-150.

Korumaz, M. Tabancalı, E. (2014). Eğitim örgütlerinde yetenek yönetimi. *The Journal of Academic Social Science Studies.*

Lingenfelter, P. E. (2001). Focus on educational accountability. SHEEO Network News, 20(3), 1-7.

Trilling, B. & Fadel, C. (2009). 21st century skills: learning for life in our times. John Wiley & Sons.

Uluyol, Ç., & Eryılmaz, S. (2015). 21. Yüzyıl Becerileri Işığında FATİH Projesi Değerlendirmesi. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 35(2), 209-229.

EĞİTİMDE LİDERLİK YAPMAK VE SORUMLULUK ALMAK

Arş. Gör. Aylin UZUN [1]

[1]Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, aylinuzun@gazi.edu.tr- Orcid No: 0000-0002-3937-8946

ÖZET

Bilimsel gelişmelerin artan hızı ve iletişim araçlarındaki gelişmelerin, eğitimde bazı becerilere olan ihtiyaçları azalttığı düşünülse de, insan çabalarının birleştirilmesi ve koordine edilmesi, gerektiği durumlarda sorumluluk alabilen bir lidere olan ihtiyacı gerekli kılmaktadır. Bu ihtiyaç çeşitli nedenlerle, çeşitli zamanlarda ortaya çıkmaktadır. Örneğin; işletmelerde ortak amaçlar ve hedefler için bir araya gelmiş çalışanlar, alanlarında iyi birer uzman olsalar dahi onları yönlendirebilecek lider olmadan istenen hedef ve amaçlara belirlenen zamanda ve istenen şekilde ulaşmaları zor olmaktadır. Başka bir ifade ile gerekli kararları uygun zamanda alabilecek ve uygulayabilecek toparlayıcı ve otorite kurucu bir lidere her durumda gereksinim duyulmaktadır. Liderlik; bir grup insanı belirli amaçlar etrafında toplayabilme ve bu amaçları gerçekleştirmek için onları harekete geçirme, etkileyebilme ve "izlenen kişi" olma özelliği bulunan kişidir. Eğitim kurumlarında öğretmenin de sınıf grubunun sosyal lideri olarak vizyon sahibi, güven veren kişiliğiyle öğrencilerine ve çevresine karşı içten olması ve beklentileri karşılayabilmesi gerekir. Öğretmenin, beklentileri karşılayabilen ve çevresini etkileyebilen özellikler taşıması, liderlik statüsünü kazanması anlamına gelir. Bunun sonucunda liderlik özelliğini kazanmış öğretmen, öğrencilerinin performanslarının artmasına, onların da çevrelerine hizmetler üreten lider bireyler olmalarına katkı sağlar. Liderlik sorumluluk almayı beraberinde getirir. Sorumluluk, üstlenilen işin ya da görevin gereklerini bilmek, hissetmek ve bu gereklere uygun olarak hareket etme zorunluluğudur. Diğer bir ifadeyle kişinin kendi bağımsızlığını yitirmeksizin çevresiyle ve diğer insanlarla iletişimini koruyabilmesi, başkalarına ve farklılıklara saygı duyabilmesi ve de sosyal yapı içerisinde kendisinden beklenen rolleri yerine getirebilmesidir. Dolayısıyla eğitim sistemi içerisinde bir öğrencinin sorumluluk alabilmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmada eğitimde liderlik yapmak ve sorumluluk almak becerilerin gerekliliği, nasıl geliştirilebileceği konuları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: 21. Yüzyıl Becerileri, Liderlik, Sorumluluk, Eğitim.

Giriş

İnsan birçok boyutuyla karmaşık ve biyopsişik bir yapıya sahiptir. Bu nedenle insanları yönetebilmek ve belli bir amaca yönlendirebilmek oldukça zorlayıcı olabilmektedir. Çünkü bireyi anlamak ve ilişkilerini düzenleyebilmek için birçok beceri gereklidir. Bu becerileri çoğaltmak mümkün olmakla birlikte bu çalışmada liderlik yapmak ve sorumluluk almak becerileri üzerinde durulmuştur. Özellikle liderlik özelliği, bireyde insanlık tarihinin başlangıcından itibaren var olmuştur. Bireyler tek başına erişemeyeceği arzu ve ihtiyaçlarını gerçekleştirebilmek, kişisel hedeflerine ulaşabilmek için belirli bir gruba ihtiyaç duymanın yanı

sıra, kendisi ile beraber hareket etmekten çekinmeyecek kişilerle bir araya gelerek bir grup oluşturmaya çalışmaktadırlar (Çelik, 1998). Ayrıca lider özelliğine sahip kişilerin sahip olması gereken becerilerden bir diğeri de sorumluluk sahibi bireyler olmalarıdır.

Genel olarak sorumluluk ise yapılan işin ya da görevin gereklerini bilmek ve bu gereksinimlere uygun olarak hareket etme zorunluluğudur. Sorumluluk kelimesi "kişinin kendi eylemlerini ya da kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Osmanlıca'daki karşılığı mes'uliyet kelimesidir. Kelime anlamı itibariyle mes'uliyet, Arapça sıfat olan mes'ul kelimesinden türemiş olup mes'ul olma halini ifade eder. Mes'ul olma ise Arapça isim olan ve Türkçe'de soru manasına gelen sual kelimesinden türemiş olup sual olunmuş, kendisinden sorulmuş manalarına gelmektedir.

Eğitimde liderlik yapmak ve sorumluluk almak birbirleri ile ilişkili iki yakın beceriyi oluşturmaktadır. Lider özelliğine sahip bir öğretmenin diğer öğrenciler için model oluşturması ve herhangi bir sorun karşısında sorunlara çözüm bulması, verdiği kararlar neticesinde ortaya çıkan sonucun sorumluluğunu alması eğitimde istenen bir tavırdır. Dolayısıyla eğitim sistemi içerisinde özellikle bu becerilerin kazandırılması, öğrencinin sorumluluk alabilmesi önem arz etmektedir. Bu araştırmada, eğitimde liderlik yapmak ve sorumluluk almak becerilerinin gerekliliği ve nasıl geliştirilebileceği konuları üzerinde çalışılmıştır.

Eğitimde Liderlik Yapmak ve Sorumluluk Almak

Eğitim sosyal, toplumsal, politik, ekonomik, psikolojik ve tarihi birçok farklı boyutu kapsamakla birlikte temelde insanı bir bütün olarak geliştirmek ve içinde bulunduğu topluma uyum sağlamasını amaçlamaktadır. Eğitimin amaçları konusunda birçok farklı görüş bulunmaktadır. Ancak bu görüşler zamana, eğitim felsefelerine, ülkelerin yönetim şekilleri gibi birçok faktöre göre farklılaşmaktadır. Yaşadığımız dönemde başta bilgi ve teknoloji olmak üzere birçok alanda hızlı bir değişim söz konusudur. Bu nedenle eğitimin içeriğinin sahip olduğu sahip olduğu klasik yapısı değişmekte ve birçok yeni beceriye gereksinim duymaktadır (Çepni ve Küçük, 2002). Bu bağlamda ele alınan becerilerden bazıları, liderlik yapmak ve sorumluluk almak becerileridir.

Liderlik, özellikle yönetim alanında yoğun bilimsel çalışmaların yapıldığı konulardan biri olmuştur. Birçok farklı alanda hem teorisyenler hem de uygulayıcılar liderliği çözümlemek için büyü çabalar sarf etmişlerdir. Sonuç olarak liderlik alan yazınına binlerce çalışma ve yüzlerce tanım kazandırılmıştır. Bu tanımlamalarda ortak olan ölçütler; belli bir amacın olması, belli bir grup insanın olması ve bu grubu yönlendirebilecek bir liderin bulunmasıdır. Bu doğrultuda liderlik; bir grup insanı belirli amaçlar etrafında toplayabilme ve bu amaçları gerçekleştirmek için onları harekete geçirme, etkileyebilme bilgi ve yeteneklerinin toplamıdır şeklinde bir tanım yapılabilir (Zel, 2001, s.91).

Genel çerçevesiyle liderlik, belirli şartlar altında, belirli kişisel veya grup amaçlarını gerçekleştirmek üzere bir kimsenin başkalarının faaliyetlerini etkileyebilmesi ve yönlendirebilmesi süreci olarak tanımlanmaktadır. Lider ise başkalarını belirli bir amaç doğrultusunda davranmaya sevk eden bireysel çabaları uyumlaştıran ve bu doğrultuda grup

üyelerini etkileyen ve "izlenen kişi" olma özelliği bulunan kişidir (Aydın, Erdağ ve Sarıer, 2010; Usal ve Aslan, 1995, s.268).

Lider; izlenen kişi olarak başı çekmeli ve engellerle karşılaşıldığında "danışılan", "hakemlik yapan", "bağdaştıran", "barıştıran" bir kişilik sergilemelidir. Bu sebeple lider neyi isteyip, neyi istemediğini bilerek belirlenen hedefler doğrultusunda ekibini yönlendirebilmeyi iyi bilmelidir. Lider sistematik olarak belli tecrübelere sahip, hızlı, güçlü ve etkin kararlar alabilen, gerçekçi, problemler üzerinde doğru teşhisler koyabilen, alternatif çözümler üretebilen, çözümün kurallarını, koşullarını ve sınırlarını ayrıntılı düşünebilen, izlenmesi gereken politika ve süreçleri belirleyebilen bir beceriye sahip olmalıdır. Bunun yanı sıra yeni bir organizasyonel yapı yaratabilen, bu yapıya yön verebilen, bu yapının birliğini ve kişiliğini etkileyebilen, bu yapıyı sürdürebilen, organizasyonu başarıya götürebilen, gerektiğinde kalıpların dışına da çıkabilen biri olmalıdır (Bursalıoğlu, 2011, s.205; Koçel, 2001, s. 465: Bayram, 2013).

Belirtilen anlamda öğretmenin de öğrencileri için sınıf ortamında lider olarak vizyon sahibi, güven veren kişiliğiyle öğrencilerine ve çevresine karşı içten olması ve beklentileri karşılayabilmesi gerekir. Öğretmenin, beklentileri karşılayabilen ve çevresini etkileyebilen özellikler taşıması öğrencilerinin motivasyon düzeylerini ve öğretene duyacağı güveni yükseltir. Bu sayede öğretmen, öğrencilerin performanslarını artırmış, onların da lider bireyler olmalarına katkı sağlamış olur. Ayrıca öğretmenin yaptığı davranışların sonucunu alabilen sorumluluk sahibi bir tutum sergilemesi gerekir (Uyanık Balat, 2004).

Sorumluluk; ödev olarak üzerine alınan ya da verilen bir işi her ne pahasına olursa olsun sonuna kadar yapma ve gerektiğinde bunun hesabını verme ile ilgili bir duygudur. Bu duygu bireyde toplumsal çevrenin gerçekleri ile ideal kurallar denilen us (akıl) arasındaki karşılıklı ilişkinin sonucunda oluşur. Bir insan, belirli duyguların ve düşüncelerin uzantısı olarak yaptığı veya yapmadığı şeylerden ötürü başka insanların veya şeylerin etkilendiğini fark edip ifade ederse, bu duyguların düşüncelerin ve davranışların kendisine ait olduğunu kabul ederse, söz konusu duygularının, düşüncelerinin ve davranışlarının sorumluluğunu almış olur (Glover, 1970; Lickona,1991).

Sorumluluk eğitimine dair çalışmaların gerekliliği yeni değildir. Sorumluluğun doğuştan getirilmediği gibi sonradan geliştirilebilecek bir beceri olması sebebiyle eğitimciler tarafından birçok çalışmaya uzun yıllar öncede konu olmuştur. Dünya üzerinde birçok kurum ve kuruluş bireylerde sorumluluk bilincinin oluşması için çalışmalar yapmış ve eğitim programları geliştirmiştir (Altunok Çal, 2018, s.7). Özellikle eğitim ve psikolojinin kesiştiği bu alanda, erken çocukluk döneminden itibaren sorumluluk duygusunun ve sorumlu davranışın nasıl kazanılabileceğini araştıran çalışmalar yapılmaktadır. Yine sorumluluk duygusu ve davranışının okullarda nasıl kazandırılacağı sıkça tartışılan konulardandır. Bu tartışmalarda eğitimcilerin genel kanısı böyle bir eğitime mümkün olduğunca erken yaşta başlanması ve sistemli bir şekilde ilerlenmesidir.

Sonuç

Sonuç olarak artık eğitimde klasik yaklaşımlar ve bilginin aktarıcısı konumunda olan eğitimciler yeterli olmamaktadır. Öğretmenler sınıflarındaki görev sınırları içerisinde değerlendirilmemekte, eğitimin tüm aşamalarında artan sorumluluk ve görevlerle karşılaşmaktadırlar. Etkili öğretmenlerden sınıf dışına çıkan etkinlikler beklenmektedir. Bu nedenle de öğrencilere kazandırılması istenen becerilerin eğitimci konumundaki kişilerde bulunması önem arz etmektedir. Bu sayede toplumsal değişim ve dönüşüm mümkün kılınacak, uluslararası alanda rekabet edecek nesiller yetiştirebilecektir. Özellikle liderlik ve bununla birlikte ele alınan sorumluluk kavramları bireylere kazandırılması gereken önemli becerilerdendir. Çünkü bireylerin erken yaşlardan itibaren seçimlerinin sonuçlarını görmeye ihtiyacı vardır. Kişiler verdikleri kararların sonuçları ile ilgili geri bildirimi yine kendileri deneyimleyerek elde ederler. Bu nedenle sorumluluk eğitimine erken yaşta başlanılması bireyin bilişsel gelişimini artıracağı gibi birçok yönden de ayrıca önem arz etmektedir. Çünkü başarının önündeki sorunu ‘’yeteneksizlik,’’ değil ‘’sorumsuzluk’’ olan birçok birey vardır.

Kaynaklar

Altunok Çal, İ. (2018). Okul öncesi öğretmenlerinin sorumluluk eğitimine ilişkin uygulamaları ve öğrencilerin sorumlu davranma düzeyleri (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Aydın, A., Erdağ, C. ve Sarıer, Y. (2010). Eğitim yönetimi alanında yayınlanan makalelerin konu, yöntem ve sonuçlar açısından karşılaştırılması. Eğitim Araştırmaları Dergisi, 39, 37-58.

Barth, R. (1990) Improving schools From Within: Teachers Parents and Principals Can Make Difference, Jossey-Bass, San Francisco.

Bakioğlu, A. (1998). Lider öğretmen. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 10(10), 11-19.

Bakioğlu, A. (1994) Batı Ülkelerinde Eğitim Gündeminin Ana Konusu: Etkin Okul, Etkin Müdür, Çağdaş Eğitim, s. 198, Nisan.

Bayram, Ş. (2013). Liderlik kavramı ve liderlik türlerinin inovasyon üzerindeki etkileri (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Bursalıoğlu, Z. (1980). Eğitim Yöneticisinin Davranış Etkenleri, A.Ü.E.B.F.Yay. No: 87, Ankara.

Çelik, V. (1998). Eğitimde dönüşümcü liderlik. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 16(16), 423-442.

Çepni, S. ve Küçük, M. (2002). Fen bilgisi öğretmenlerinin eğitim araştırmaları hakkındaki düşünceleri. V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, 16-18 Eylül, ODTÜ Kültür ve Kongre Merkezi, Ankara.

Glover, J.(1970). On responsibility. New York : Humanities Press.

Gülmez, D., & Yavuz, M. (2016). Eğitim liderliği ve yönetimi kapsamında 2012 yılında yayınlanmış olan makalelerin amaç ve yöntem bakımından değerlendirilmesi. İlköğretim Online, 15(2).

Kaya, Y. K. (1986). Eğitim Yönetimi, Kuram ve Türkiye'deki Uygulama, Olgaç M. Ankara.

Koçel, T., (2001), "Kişilik ve Liderlik", 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Lickona, Thomas. Educating for Character: How Our Schools Can Respect and Responsibility. New York: Bantam Books, 1991.

Tanrıöğen, A. (2000). "Yol-Amaç Kuramı Açısından Yönetici-Öğretmen İlişkileri" Eğitim Araştırmaları , 1(2)Ekim , 80-83.

Uyanık Balat, G. (2004). Çocuklar ve Değerler Eğitimi. Çoluk Çocuk Aylık Anne Baba Eğitimci Dergisi, 45, 18-20.

Usal, A., Aslan, Z., (1995), "Davranış Bilimleri Sosyal Psikoloji", Barış

Yayınları, İzmir

Yalçınkaya, M. (2002). Çağdaş okulda etkili liderlik. Ege Eğitim Dergisi, 1(2).

Zel, U., (2001), "Kişilik ve Liderlik", 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

COĞRAFYA YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİLERİN LİSANSÜSTÜ EĞİTİMDEN BEKLENTİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Cennet ŞANLI
Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, cennet2011@gmail.com, 0000-0003-3285-0950

Özet

Bu araştırmada coğrafya yüksek lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitimden beklentilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma modellerinden fenomenolojik yaklaşım kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu bir devlet üniversitesinin sosyal bilimler enstitüsüne bağlı coğrafya yükseklisans programına devam eden dokuz öğrenci oluşturmuştur. Araştırma grubunun belirlenmesinde kolay ulaşılabilir örneklem yöntemi esas alınmıştır. Araştırma verileri araştırmacı tarafından geliştirilen yapılandırılmış görüşme formuyla toplanmıştır. Görüşme formunda yüksek lisans öğrencilerin demografik bilgileri ve lisansüstü eğitimden beklentilerini dört kategoride (kişisel, toplumsal, akademik, mesleki) sorgulayan maddeler yer almaktadır. Formun geçerlik ve güvenirliğin sağlanmasında uzman görüşüne başvurulmuştur. Formun uygulama süreci Google formlar aracılıyla çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemine göre çözümlenmiştir. Araştırma verileri kategorilere göre işlenmiş, tablo haline getirilmiş ve değerlendirilmiştir. Ayrıca katılımcıların görüşleri yansıtmak için doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Veri analizi sürecinde güvenirliğin sağlanmasında coğrafya eğitimi alanında uzman bir araştırmacıdan destek alınmıştır. İki araştırmacının analizlerine ilişkin uzlaşı düzeyi Miles ve Huberman (1994) formülüne göre hesaplanmış, araştırmacılar arasında %87 oranında bir uzlaşma olduğu görülmüştür. Araştırmanın sonucunda coğrafya yüksek lisans öğrencilerin, lisansüstü eğitimden beklentilerinin ağırlıklı olarak kişisel anlamda; gelişimi ve öz yeterliğini arttırma, toplumsal anlamda; toplumda saygın birey olma ve kabul görme; akademik anlamda kariyer yapma ve üniversitelerde istihdam etme; mesleki anlamda mesleki donanımı edinme yönünde olduğu saptanmıştır. Öğrencilerin özellikle akademik beklentileri birbirine benzer bulguları ortaya koymuştur. Bu sonuçlar doğrultusunda coğrafya yüksek lisans programlarının öğrencilerinin beklentisini karşılamasına ilişkin birtakım öneriler sunulmuştur. İlgili önerilerin, coğrafya bölümü yükseklisans programlarının geliştirilmesinde, öğretim elemanlarına ve müfredat programı içeriğini hazırlayan akademisyenlere katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, Yükseklisans, Lisansüstü Eğitim, Beklenti

A STUDY ON THE EXPECTATIONS OF GEOGRAPHY MASTER'S STUDENTS FROM GRADUATE EDUCATION

Assoc. Prof. Cennet ŞANLI
Faculty of Humanities and Social Sciences, Pamukkale University, cennet2011@gmail.com, 0000-0003-3285-0950

Summary

The purpose of this study was to determine the expectations of geography master's students from graduate education. The phenomenological approach, one of the qualitative research designs, was employed in the research. The study group of the research consisted of nine students enrolling the master's program in the geography department of the social sciences institute of a state university. The convenience sampling method was used as the basis for determining the research group. The research data were collected through a structured interview form developed by the researcher. The interview form contains questions that inquire about the demographic information of master's students and their expectations from graduate education in four categories, including personal, societal, academic and professional aspects. Expert opinions were consulted to ensure the validity and reliability of the form. The application process for the form was conducted through Google Forms. Subsequently, the data were analysed using a descriptive analysis method. After the research data was processed, it was organized into categories and then presented in table form. Additionally, direct quotations were included to reflect the participants' opinions. During the data analysis process, reliability was ensured by support from a researcher specializing in geography education. The level of agreement between the two researchers' analyses was calculated according to the Miles ve Huberman (1994) formula. The calculation revealed an agreement level of 87% between the researchers. The results of the study indicate that geography master's students primarily expect personal development and self-sufficiency enhancement from graduate education. In societal terms, they aim to become respected individuals and gain acceptance in society. Regarding academic aspects, their expectations focus on building a career and getting employed in universities, while in professional terms, they aim to acquire professional skills. The findings reveal that students share similar expectations, particularly in academic terms. In light of these results, several recommendations have been developed to align graduate education programs with these expectations. It is anticipated that these suggestions might contribute to the improvement of geography department master's programs by providing guidance to instructors and academics responsible for curriculum development.

Keywords: Geography, Master, Graduate Education, Expectation

Giriş

Coğrafya lisansüstü programları, coğrafya lisans düzeyi yeterliliklere dayalı derinlemesine bilgi ve uzmanlık kazandırmayı amaçlayan akademik programlardır. Bu programlar, öğrencilere, uzmanlık düzeyinde edindiği bilgileri kullanabilme, araştırma becerileri geliştirme, bir çalışmayı bağımsız olarak yürütebilme, sözlü ve yazılı iletişim kurabilme, bilgisayar teknolojileri ve programlarını ileri düzeyde kullanabilme, analitik düşünme yetenekleri kazanma ve coğrafya alanındaki en güncel konuları takip etme ve araştırma fırsatı sunmaktadır (URL 1).

Coğrafya yüksek lisans programı; Eğitim Fakültelerinin Coğrafya Öğretmenliği bölümleri ile üniversitelerde Fen Edebiyat Fakültesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi (DTCF), Edebiyat Fakültesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi vb. gibi farklı isimler altındaki Fen Edebiyat Fakültesi dengi fakültelerin Coğrafya lisans programları mezunlarına yöneliktir (URL 2). Öğrencilerin coğrafya alanında yüksek lisans yapmaları üniversitelerin belirlediği kabul ve kayıt koşulları karşılamasına bağlıdır. Bu şartlarda ALES puanı, yabancı dil puanı, lisans not ortalaması gibi ölçütler esas alınır. Öğrencinin lisans mezuniyeti başvurduğu programda önemli bir değişken olup, özellikle coğrafya bölümüne yapılan müracaatlarda lisans mezuniyetinin coğrafya bölümü olması tercih edilmektedir. Bu programa Eğitim Fakültelerinin Coğrafya Öğretmenliği mezunlarının kabul alması durumunda ise üniversitelere göre değişmekle birlikte bir ya da iki yarı dönem bilimsel hazırlık dersi verilebilmektedir[1].

Türkiye'deki coğrafya yüksek lisans programlarının içeriği, üniversiteler arasında ve programlar arasında farklılık gösterebilir. Ancak, genellikle coğrafya yüksek lisans programlarında Fiziki Coğrafya, Beşeri Coğrafya, Çevre Coğrafyası, Şehir Coğrafyası, Ulaştırma Coğrafyası, Coğrafi Bilgi Sistemleri (GIS) ve Uzaktan Algılama alanlarına odaklanılmaktadır. Fiziki Coğrafya alanında iklim, yer şekilleri, bitki örtüsü, doğal afetler, toprak gibi yerin fiziksel özelliklerinin analizi Coğrafi Bilgi Sistemleri ve uzaktan algılama teknikleriyle analiz edilir. Beşeri Coğrafya alanında, nüfus, yerleşme, göç, kültür, ekonomi ve sosyal yapı gibi konularına odaklanılmaktadır. Çevre Coğrafyası alanında doğal kaynakların kullanımı, çevre politikaları ve sürdürülebilirlik temel çalışma konularıdır. Şehir Coğrafyası alanında şehirlerin ortaya çıkması, şehir planlaması, kent ekonomisi, kentsel dönüşüm ve kentleşme üzerine çalışmalar yürütülmektedir. Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve Uzaktan Algılama alanında; mekânsal veri analizleri, harita hazırlama, jeoistatistik, konumsal veri altyapısı, iklim değişimleri, coğrafi veri tabanı geliştirme, afet yönetiminde çalışmalar yapılmaktadır.

Alanyazında yüksek lisans öğrencilerinin, lisansüstü programlardan beklentilerini ve öğrenim gördükleri süre içerisinde yaşadıkları sorunları ortaya koyan çok sayıda çalışma yapılmıştır.

[1] Her üniversitenin programı farklı olduğu için ilgili üniversitenin coğrafya bölümünün web sitesi ziyaret ederek programın içeriği hakkında bilgi edinilebilir.

Örneğin, Özmenteş ve Özmenteş (2005), müzik eğitiminde yüksek lisans yapan öğrencilerin lisansüstü eğitimden beklentilerini ortaya koymuştur. Balcı (2014) coğrafya öğretmenliği yüksek lisans programı öğrencilerinin yüksek lisanstan beklentilerini incelemiştir. Katılmış, Çelik ve Kop (2013) çalışmalarında sosyal bilgiler öğretmenliği yüksek lisans öğrencilerin, yüksek lisans öğreniminde yaşadıkları sorunları tespit etmiştir. Çoruk, Çağatay ve Öztürk (2016), araştırmalarında farklı enstitülerde (Eğitim bilimleri, Fen Bilimleri, Sosyal Bilimler ve Sağlık Bilimleri enstitülülerinde) lisansüstü eğitime devam eden öğrencilerin sorunlarını ortaya koymuştur. Özen ve Altunbay (2021) lisansüstü öğrenimlerini sürdüren öğrencilerin lisansüstü eğitimden beklentileri, ders ve danışman seçmelerini etkileyen faktörleri ortaya koymuştur. Bu çalışmaların sonuçlarının lisansüstü eğitimde program içeriğin güncellenmesinde ve değiştirilmesinde önemli rol oynamakla birlikte gelecekteki çalışmalara katkı sağladığı açıktır. Bu kapsamda, yapılan araştırmada coğrafya yüksek lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitimden beklentilerinin belirlenmesi amaçlanmış ve araştırma kapsamında dört soruya cevap aranmıştır. Bunlar;

- ✓ Coğrafya yüksek lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitimden kişisel beklentileri nelerdir?
- ✓ Coğrafya yüksek lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitimden toplumsal beklentileri nelerdir?
- ✓ Coğrafya yüksek lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitimden akademik beklentileri nelerdir?
- ✓ Coğrafya yüksek lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitimden mesleki beklentileri nelerdir? şeklindedir.

Yöntem

Araştırmada nitel araştırma modellerinden fenomenolojik yaklaşım kullanılmıştır. Fenomenolojik yaklaşımda olguların derinlemesine açıklanması ve betimlenmesi esastır (Yıldırım ve Şimşek, 2016; 71). Araştırmanın çalışma grubunu Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı Coğrafya Yüksek Lisans Programına devam eden 9 öğrenci (5 Kadın / 4 Erkek) oluşturmuştur (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcılar	Cinsiyet	Yaş	Çalışma Durumu
Ö1	E	27	Çalışmıyor
Ö2	E	28	Farklı bir meslek
Ö3	K	23	Farklı bir meslek
Ö4	K	43	Öğretmen
Ö5	E	25	Çalışmıyor
Ö6	K	23	Çalışmıyor
Ö7	E	32	Öğretmen
Ö8	K	25	Çalışmıyor
Ö9	K	24	Çalışmıyor

Araştırma grubunun belirlenmesinde kolay ulaşılabilir örneklem yöntemi esas alınmıştır. Araştırma verileri araştırmacı tarafından geliştirilen yapılandırılmış görüşme formuyla toplanmıştır. Görüşme formunda yüksek lisans öğrencilerin demografik bilgileri ve lisansüstü eğitimden beklentilerini dört kategoride (kişisel, toplumsal, akademik, mesleki) sorgulayan maddelere yer verilmiştir. Bu kategorilerin belirlenmesinde alanyazındaki çalışmalarda (Balcı, 2014; Çuhadar, Arslan ve Demirel, 2019) belirlenen değişkenler esas alınmıştır. Formun geçerlik ve güvenirliğin sağlanmasında uzman görüşü alınmıştır. Formun uygulama süreci Google formlar aracılıyla çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemine göre çözümlenmiştir. Araştırma verileri kategorilere göre işlenmiş, tablo haline getirilmiş ve değerlendirilmiştir. Ayrıca katılımcıların görüşleri yansıtmak için doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Veri analizi sürecinde güvenirliğin sağlanmasında coğrafya eğitimi alanında uzman bir araştırmacıdan destek alınmıştır. İki araştırmacının analizlerine ilişkin uzlaşı düzeyi Miles ve Huberman (1994) formülüne göre hesaplanmış, araştırmacılar arasında %87 oranında bir uzlaşma olduğu görülmüştür. Güvenirlik hesaplarının %70'in üzerinde bulunması araştırmalar için güvenilir kabul edilmektedir (Miles ve Huberman, 1994).

Bulgular

1. Coğrafya yüksek lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitimden "*kişisel beklentilerine"* ilişkin bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Lisansüstü Eğitimden Kişisel Beklentileri

Kodlar	f	Katılımcılar	Kodlar	f	Katılımcılar
Kişisel gelişimini ve öz yeterliliğini arttırma	8	Ö1E,Ö2E,Ö4K,Ö5E, Ö6K,Ö7E,Ö8K,Ö9K	Yabancı dil geliştirme	2	Ö8K, Ö9K
Araştırma becerilerini geliştirme	6	Ö1E,Ö2E,Ö4K, Ö6K,Ö8K, Ö9K	Öğrencilere katkı sağlama	2	Ö4K, Ö7E
Bilimsel çalışma felsefesi edinme	5	Ö1E,Ö3K,Ö4K, Ö5E Ö7E,	Bilimsel yayınları takip etme	1	Ö4K
Problem çözme becerisi geliştirme	4	Ö1E,Ö4K,Ö8K,Ö9K	Akademik motivasyon	1	Ö4K
İletişim kurma becerilerini geliştirme	3	Ö1E, Ö2E,Ö5E	Projelerde yer alma	1	Ö8K

Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların çoğunluğunun lisansüstü eğitimden kişisel beklentilerinin "*kişisel gelişimini ve öz yeterliliğini arttırma"* olduğu görülmektedir. Örneğin; Ö4K, "*…bir lisede uzman coğrafya öğretmeni olarak görev yapmaktayım. Lisansüstü eğitime yıllar sonra başladım. Sürekli değişen ve gelişen bu bölümü derinlemesine öğrenerek kendimi geliştirmek istiyorum."* şeklinde; Ö2E, "*Lisans dönemindeki eğitimimin kendi çapımda yetersiz olduğunu düşündüğüm için kendimi geliştirmek istiyorum"* şeklinde Ö7E, *"Lisansüstü eğitim ve bunu takip etmesi muhtemel*

akademik kariyer ile kendi potansiyelimin elverdiği ölçüde entelektüel ve üretken bir birey olmayı istiyorum" şeklinde görüşlerini ifade etmişlerdir. Ayrıca yüksek lisans öğrencilerinden biri (Ö4K) yükseklisans eğitimin "*bilimsel yayınları takip etme ve akademik motivasyonunu "* devam ettirmesinde; bir diğeri de (Ö8K) *"projelerde yer almasında"* etkili olabileceği yönünde görüş bildirmiştir. Örneğin Ö4K, "*lisansüstü eğitim yapmak sürekli alanımda çıkan makale, tezleri, kitap vb. gibi yayınları takip etmemi gerektiriyor, çünkü çoğu zaman hocalar ödev veriyor, bünye alışıyor okumadığında her şeyi kaçırıyor gibi hissediyorsun"* şeklinde; Ö8K, *" Projelerde yer alma isteğim beni lisansüstü eğitime başlatan temel nedenlerden biri, tezimi BAP olarak hazırlıcam, TÜBİTAK projeleri, yurtdışı projelerinde görev almak istiyorum. "* şeklinde görüşünü açıklamıştır.

2. Coğrafya yüksek lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitimden *"toplumsal beklentilerine"* ilişkin bulgular Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Lisansüstü Eğitimden Toplumsal Beklentileri

Kodlar	f	Katılımcılar	Kodlar	f	Katılımcılar
Saygınlık kazanma ve kabul görme	7	Ö1E,Ö2E,Ö3K,Ö4K, Ö5E,Ö7E,Ö8K	Faydalı birey olma	2	Ö4K,Ö8K
Toplumsal sorunlara çözüm üretme	6	Ö1E,Ö2E,Ö3K, Ö5E, Ö7E,Ö9K	Rekabeti arttırma	2	Ö1E, Ö7E
Ülke eğitim seviyesinin arttırma	3	Ö4K, Ö6K,Ö8K	Etik standartların yükselmesi	1	Ö7E
Ekonomik kalkınma	2	Ö1E, Ö2E	İş gücü ihtiyacını karşılama	1	Ö3K
Bilgi ve teknoloji alanında ilerleme	2	Ö7E, Ö9K	Yeni nesillerin yetişmesine katkı sağlama	1	Ö4K

Tablo 3 incelendiğinde katılımcıların çoğunluğunun lisansüstü eğitimden toplumsal beklentilerinin *"saygınlık kazanma ve kabul görme"* olduğu görülmektedir. Örneğin; Ö5E, *"..lisansüstü eğitimden toplumsal beklentim saygınlığı olan bir kişi olmaktır. Her yıl yüzlerce insan bu bölümden mezun oluyor ancak coğrafi olaylarda mesela deprem, iklim değişimleri gibi ekran karşında hep aynı kişileri görüyoruz bunun nedeni bu kişilerin alanda saygınlık kazanmış olmaları, meslekteki yetkinlik ölçüsünde bu saygınlık oluşabilir düşüncesindeyim."* şeklinde; Ö8K,"*Yüksek lisans mezunları, iş aramada daha yüksek niteliklere sahip bireylerdir. Bu durum, bu kişilerin daha çok müdürler tarafından kabul görmesine ve daha iyi ve dolgun ücretlerle çalışmasına imkân verir*" şeklinde görüşünü ifade etmiştir. Ayrıca Tablo 3'göre yükseklisans öğrencilerin çoğunluğuna göre lisansüstü eğitim toplumsal sorunları çözmede önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin; Ö1E, "*Yüksek lisans düzeyinde eğitim alan bireyler, araştırma becerilerini geliştirir ve yenilikçi çözümler bulma konusunda birçok beceriyi kazanır. Ülkemizde özellikle depremler, heyelanlar, çığ düşmeleri gibi yaşanan doğal afetlerde ve göç, doğal kaynaklarının işletilmesi gibi beşeri süreçlerde bu anlamda uzman coğrafyacılara çok iş*

düşmektedir." şeklinde Ö9K, "*Lisansüstü almış coğrafyacılar sosyal, ekonomik ve çevresel sorunlara daha kapsamlı ve etkili çözümler üretebilirler. Politika yapımında, kamu hizmetlerinde ve sivil toplum kuruluşlarında etkili rol alabilirler."* şeklinde görüşlerini ifade etmişlerdir. Ayrıca yüksek lisans öğrencilerinden çok azı yükseklisans eğitimin *"etik standartların yükselmesi ve bireysel çalışma (*Ö7E)*"*; *"iş gücü ihtiyacını karşılama* (Ö3K) ve *yeni nesillerin yetişmesine katkı sağlama* da (Ö4K) etkili olduğunu ifade etmiştir.

3. Coğrafya yüksek lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitimden *"akademik beklentilerine"* ilişkin bulgular Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Lisansüstü Eğitimden Akademik Beklentileri

Kodlar	f	Katılımcılar	Kodlar	f	Katılımcılar
Kariyer yapma	8	Ö1E,Ö2E,Ö3K,Ö4K,Ö5E, Ö6K, Ö7E,Ö8K	Eleştirel düşünme becerisi kazanma	3	Ö2E, Ö7E, Ö5E
Üniversitede istihdam	7	Ö1E,Ö3K,Ö4K,Ö6K, Ö7E,Ö8K,Ö9K	İstatiksel teknikler öğrenme	2	Ö7E,Ö8K
Alanda uzman olma	5	Ö2E,Ö4K,Ö5E, Ö6K,Ö7E	Akademik bağlantılar kurma	2	Ö5E,Ö6K
Literatüre hâkim olma	5	Ö2E,Ö4K,Ö6K, Ö7KÖ8K	Bağımsız düşünme	1	Ö2E
Akademik okuma-yazma	3	Ö2E,Ö5E,Ö7E	Yabancı dilde okuma	1	Ö4K
CBS' de yetkinlik kazanma	3	Ö3K,Ö7E,Ö9K	Bireysel çalışma	1	Ö7E

Tablo 4 incelendiğinde katılımcıların çoğunluğunun lisansüstü eğitimden akademik beklentilerinin *"kariyer yapma ve üniversitede istihdam etme"* olduğu görülmektedir. *Kariyer yapmaya* ilişkin Ö1E, *"mezun olalı biraz zaman geçti dışarda farklı iş deneyimleri yaşadım ancak sonra bunların benim hayalim olmadığını gördüm, bu yüzden her şeyi bıraktım ve buraya geldim. Akademik kariyer yapmak istiyorum. Asistan olmak için biraz geç kalmış olabilirim ama vazgeçmeyi düşünmüyorum."* şeklinde; Ö3K, "*Yüksek lisans yaptıktan sonra doktora programında çalışmalarımı devam ettirmek kariyer sahibi olmak istiyorum."* şeklinde; Ö7E "*Gelecekte mesleğimde başarılı bir insan olmak istiyorum başarının yolu kendi alanımda alabildiğim kadar eğitim almak bu yüzden yüksek bitince doktoraya devam edicem. Akademik kariyerin başarıyı beraberinde getireceğine inanıyorum"* şeklinde görüşünü açıklamıştır. *Üniversitede istihdam* etmeye ilişkin, Ö8K, *"…ben seçimi iki yıl önce yaptım. KPSS sınavı yerine ALES ve dile hazırlanmayı seçtim. Çünkü gelecekte üniversitede çalışmak istiyorum. Araştırma görevlisi alımlarında yani ilanlarında zaman zaman yükseklisans yapıyor olma şartı aranıyor. Bu şartı böylece sağlayacağımı düşünüyorum."* şeklinde; Ö9K, "*…aslında çoğumuz bunu sesli ifade etmek istemiyoruz, -rekabet oluşturmamak için sanırım- ama üniversiteye geçmeyi elbette ki çok istiyorum. Bunun için memleketimi ve ailemi bıraktım yurtta kalıyorum sadece ders çalışıyorum."* şeklinde görüşünü ifade etmiştir.

4. Coğrafya yüksek lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitimden *"mesleki beklentilerine"* ilişkin bulgular Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların Lisansüstü Eğitimden Mesleki Beklentileri

Kodlar	f	Katılımcılar	Kodlar	f	Katılımcılar
Mesleki donanıma sahip olma	7	Ö1E, Ö2E, Ö3K, Ö4K,Ö5E,Ö6K,Ö8K	İletişim becerisini geliştirme	1	Ö7E
Farklı iş imkânları bulma	6	Ö2E,Ö3K,Ö5E, Ö6K,Ö7E,Ö9K	Tecrübe kazanma	1	Ö3K
Kariyer yapma	4	ÖK3,Ö6K,Ö7E,Ö9K	Öğretimi geliştirme	1	Ö4K
Kurum içi yükselme	2	Ö4K,Ö7E	Teknolojiye hâkim olma	1	Ö4K
Proje üretme	2	Ö8K, Ö9K	Sosyal çevre edinme	1	Ö5E

Tablo 5 incelendiğinde katılımcıların lisansüstü eğitimden mesleki beklentilerinin çoğunlukla *"mesleki donanıma sahip olma"* eğiliminde olduğu görülmektedir. Öğrenciler bu durumu; Ö4K, *"...coğrafya alanında yetkinliğimi arttırmak temel hedefim. Çok boyutlu bir alan olan coğrafya bölümünde bilgi düzeyimi arttırarak fark yaratmak istiyorum. Milli Eğitim bünyesinde yaptığım her çalışmada aldığım lisansüstü eğitimin etkilerini göreceğime inanıyorum."* şeklinde; Ö5E, *"lisansüstü eğitimimin beni mesleki açıdan daha donanımlı hale getirmesini ve kariyerimde ilerlememi mümkün kılmasını bekliyorum."* şeklinde açıklamışlardır. Yüksek lisans öğrencilerinden birçoğuna göre de lisansüstü eğitim bireylere *farklı iş imkânları* sağlamaktadır. Örneğin, Ö3K, "*yakın zamanda Belediyede AYDEM mapinfo programını kullanan uzmanlar arıyordu. Bizim gruptaki erkek arkadaşlardan başvuru yapanlar oldu açıkçası lisansta sadece coğrafyacı olacağımıza odaklanmıştık, ama yüksek lisansta CBS temelli aldığım derslerde benzer programları öğrenmenin meslek hayatımda farklı işlerde çalışmama fırsat verdiğini gördüm* " şeklinde; Ö2E, " *..ailem çiftçilikle uğraşıyor benimde bu yönde ilgim var özellikle fiziki coğrafya alanında tarım, iklim, toprak konusunda araştırmalar yapmak beni bu sektörde de gelecekte yer almak istemem konusunda ümitlendiriyor bilinçli bir çiftçi olabilirim."* şeklinde görüşünü ifade etmiştir. Ayrıca yüksek lisans öğrencilerinin bazıları lisansüstü eğitimin "*iletişim becerisini geliştirme* (Ö7E), *tecrübe edinme* (Ö3K), *öğretimi geliştirme* (Ö4K), *teknolojiye hâkim olma* (Ö4K) *ve sosyal çevre edinme* (Ö5E)*"* de etkili olduğunu ifade etmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada coğrafya yüksek lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitimden beklentilerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada ilk olarak coğrafya yüksek lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitimden "*kişisel beklentileri"* ortaya konulmuştur. Coğrafya yüksek lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitimden kişisel beklentileri ağırlıklı olarak "*kişisel gelişim ve öz yeterliliğini arttırma"*dır. Alanyazında Balcı'nın (2014: 115) yaptığı çalışmada da coğrafya eğitimi yüksek lisans öğrencilerinin "*…öğrenmeye ve gelişime devam etmek. Akademik bilgi düzeyimin daha yüksek olmasını sağlamak."* gibi benzer kişisel beklentilere sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca lisansüstü eğitimin öğrencilerin özyeterlik

düzeyleri arttırdığı ortaya koyan çalışmalarda mevcuttur (Saracaloğlu, Varol ve Ercan-Evin, 2005; İpek, Tekbıyık ve Urşavaş, 2010). Bu anlamda ortaya çıkan bulgular literatürle örtüşmektedir. Ayrıca yüksek lisans öğrencilerin çok azına göre ifade edilse de lisansüstü eğitimin, bilimsel yayınları takip etme, akademik motivasyonunu devam ettirme ve proje çalışmalarında görev almada itici ve dinamik bir güç olduğu ifade edilebilir. Bir diğer taraftan Balcı'nın (2014) çalışmasında öğrencilerin kişisel beklentileri arasında yer alan *"özür grubundan tayin isteme"* beklentisi, bu araştırmada ortaya çıkmamıştır. Bu durumun yükseklisans yapıyor olma kriterinin, günümüzde özür grubu atama nedenleri arasında yer almamasından (URL 5) kaynaklandığı düşünülmektedir.

Araştırmada ikinci olarak coğrafya yüksek lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitimden *"toplumsal beklentileri"* ortaya konulmuştur. Coğrafya yüksek lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitimden toplumsal beklentileri çoğunlukla "*saygınlık kazanma ve kabul görme"* olarak ifade edilmiştir. Öğrencilere göre meslekte toplum nazarında saygınlık kazanma ve söz sahibi olma alanında uzmanlaşma dolasıyla daha uzun süre, derinlemesine bilgi ve araştırma yapmayla mümkündür. Bu nedenle lisansüstü eğitim toplumda saygınlık kazanılacak eğitimi alma da aracı rol üstlenmektedir. Alanyazında Balcı (2014: 119) ve Çuhadar, vd., (2019) çalışmasında da lisansüstü öğrencilerin toplumun saygın bir bireyi olma beklentileri olduğu tespit edilmiştir. Bu anlamda elde edilen sonuçlar literatürü desteklemektedir. Ayrıca öğrencilere göre coğrafyada lisansüstü eğitim alma toplumsal sorunlara (doğal ve beşeri afetlerde, şehir ve bölge planlama, ekosistemin korunması gibi), çözüm üretmede kendilerine önemli görevler tanımlamaktadır. Türkiye'de başta Türk Coğrafya Kurumu olmak üzere (bkz. URL 6) alandaki tüm coğrafyacılarının çok değerli araştırmaları, bilimsel faaliyetleri ve düzenlediği kongrelerin öğrencilerin bu beklentilerin oluşmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Çünkü bu faaliyetlerin önemli bir çıktısı olarak günümüzde coğrafyacılar tanınırlık kazanmıştır.

Araştırmada üçüncü olarak coğrafya yüksek lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitimden *"akademik beklentileri"* ortaya konulmuştur. Coğrafya yüksek lisans öğrencilerinin çoğunluğunun lisansüstü eğitimden akademik beklentilerinin *"kariyer yapma ve üniversitede istihdam etme"* yönünde olduğu tespit edilmiştir. Alanyazında Özmenteş ve Özmenteş (2005) ve Özen ve Altunbay (2021) çalışmasında da öğrencilerin lisansüstü programlara devam etmelerinde akademik kariyer ve üniversitede akademisyen olma beklentilerin ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Türkiye'de lisansüstü programlarının temel misyonu üniversitelere öğretim elemanı ve toplumun çeşitli kesimlerine bilimsel ve teknolojik birikime sahip araştırmacılar yetiştirmektir (URL 3). Dolayısıyla öğrencilerin kariyer yapma ve üniversitede çalışma beklentisine girmesi beklenen doğal bir durumdur. Ayrıca öğrencilerin yarısından fazlası lisansüstü eğitimden alanında uzmanlaşma ve literatüre hâkim olma yönünde beklentiye sahiptir. Türkiye'de lisansüstü müfredat programlarının öğrencilerin bu beklentilerini karşılamaya yönelik hazırlanmaktadır. Programlarda okutulan ders içeriklerinin kazanımları ve öğrenme çıktıları bu söylemi destekler niteliktedir (URL 1, URL 4). Dolayısıyla lisansüstü eğitimde ortaya çıkan sorunların çözüm bulduğu üniversitelerde bu beklentinin karşılanması beklenilen bir durumdur.

Araştırmada dördüncü olarak coğrafya yüksek lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitimden *"mesleki beklentileri"* ortaya konulmuştur. Coğrafya yüksek lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitimden mesleki beklentilerinin ağırlıklı olarak "*mesleki donanıma sahip olma"* olduğu tespit edilmiştir. Yüksek lisans ve doktora programları öğrencilere derinlemesine bilgi, beceri, deneyim, kariyer gelişimi fırsatları sunarak mesleki donanım kazandırmaktadır (Ağıralioğlu, 2013; Günay, 2018). Yüksek lisans öğrencilerinden birçoğuna göre de lisansüstü eğitim bireylere farklı iş imkânları sağlamaktadır. Türkiye'de coğrafyada CBS, jeomorfoloji, iklim konularında lisansüstü eğitim yapan kişilerin coğrafya bölümleri dışında kamu ve özel sektöre bağlı kuruluşlarda istihdam ettiği bilinmektedir (Demirci ve Kocaman, 2007). Bununla birlikte lisansüstü eğitimden kurum içi yükselmeyi beklentisi olan iki yükseklisans öğrencisinin MEB'e bağlı kurumlarda öğretmen olması dikkat çekicidir. Zira geçmiş yıllarda lisansüstü eğitim MEB'de uzman öğretmen olmayı sağlayan koşullardan biriydi. Günümüzde ise uzman öğretmen olma şartları içinde yer alan sınav koşulundan muaf olmada (uzman öğretmenlik için yüksek lisans eğitimi, başöğretmenlik için doktora eğitimini tamamlamış olma) etkili olmaktadır (URL 4).

Bu sonuçlar dikkate alındığında coğrafya yüksek lisans öğrencilerinin beklentilerini desteklemek üzere seminerler ve mentorlük programları oluşturulması önerilebilir. Tasarlanan eğitim içeriklerinin etkilerini ölçmek ve programları güncellemek için periyodik değerlendirmeler yapılmasında fayda vardır. Ayrıca gelecekteki çalışmalarda daha büyük araştırma gruplarıyla tarama modeli dayalı çalışmalar yapılması önerilebilir.

Kaynakça

Ağıralioğlu, N. (2013). Türkiye'de lisansüstü öğretim. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*(1), 1-9.

Balcı, A. (2014). Coğrafya öğretmenliği yüksek lisans programı öğrencilerinin yüksek lisanstan beklentileri. *Marmara Coğrafya Dergisi,* 29, 111-135.

Çoruk, A. Çağatay, Ş. & Öztürk, H. (2016). Lisansüstü eğitimde kayıt ve devam sorunları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(1), 165-178.

Çuhadar, A. Arslan, F. & Demirel, M. (2019). Lisansüstü eğitim gören öğrencilerin gelecek beklentileri üzerine bir araştırma, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6*,(39), 72-80.

Demirci, A. & Kocaman, S. (2007). Türkiye'de Coğrafya mezunlarının CBS ile ilgili alanlarda istihdam edilebilme durumlarının değerlendirilmesi, *Marmara Coğrafya Dergisi,* 16, 65-91.

Günay, D. (2018). Türkiye'de lisansüstü eğitim ve lisansüstü eğitime felsefi bir bakış, *Üniversite Araştırmaları Dergisi, 1*(2), 71-88.

İpek, C. Tekbıyık, A. & Ursavaş, F. Ö. (2010). Lisansüstü öğrencilerinin araştırma öz-yeterlik inançları ve bilgisayar tutumları, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(1),127-145.

Katılmış, A. Çelik, H. & Kop, Y. (2013). Türkiye'de yüksek lisans öğretiminde yaşanan sorunlar sosyal bilgiler öğretmenliği örneği. *Gaziantep University Journal Of Social Sciences, 12*(1), 108-122.

Miles, M, B., & Huberman, A. M. (1994). Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook. (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.

Özen, F. & Altunbay, M. (2021). Öğrencilerin lisansüstü eğitimden beklentileri ile ders ve danışman seçme süreçlerini etkileyen etmenler: Bir şehir üniversitesi örneği. Yükseköğretim Dergisi, *11*(1), 97-110.

Özmenteş, G. & Özmenteş, S. (2005). Buca eğitim fakültesi müzik eğitimi anabilim dalı yüksek lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitimden beklentileri ve yüksek lisans programı ile ilgili görüşleri. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (Özel Sayı 1: Lisansüstü Eğitim), 247-255.

Saraçoğlu, A. S. Varol, R. & Ercan-Evin, İ. (2005). Lisansüstü eğitim öğrencilerinin bilimsel araştırma kaygıları, araştırma ve istatistiğe yönelik tutumları ile araştırma yeterlikleri arasındaki ilişki. *DEÜ Buca Eğitim Dergisi* (Özel Sayı 1): Lisansüstü Eğitim, 187-199.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

URL 1: https://ebs.istanbul.edu.tr/home/kazanim/?id=1763 11.11.2023 tarihinde erişilmiştir.

URL2:https://ebs.pusula.pau.edu.tr/bilgigoster/Program.aspx?lng=1&dzy=6&br=427&bl=857&pr=756&dm=3&ps=0 10.11.2023 tarihinde erişilmiştir.

URL 3: https://www.pau.edu.tr/sosyalbilimler/tr/sayfa/vizyonumuzmisyonumuz 07.11.2023 tarihinde erişilmiştir.

URL 4: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/05/20220512-3.htm 11.10.2023 tarihinde erişilmiştir.

URL5:https://personel.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_07/26212138_2023_Yaz_Donemi_Mazerete_BaYlY_Duyurusu.pdf 07.12.2023 tarihinde erişilmiştir.

URL 6: https://www.tck.org.tr/ 06.11.2023 tarihinde erişilmiştir.

EĞİTİM VE YARATICILIKLA İLGİLİ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ

Ergül KUYUCU, Emirhan DOĞAN, Doc. Dr. Gülbin ZEREN NALİNCİ

Amasya üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

ergul.kyc@hotmail.com - 0009-0000-8889-9548

Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

doganemirhandogan@gmail.com - 0009-0009-6082-7863

Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

gulbinzeren.nalinci@amasya.edu.tr - 0000-0001-6873-4551

ÖZET

Bilginin hızla değişim ve gelişim gösterdiği çağımızda, toplumların bu değişim hızını yakalayabilmesi, her alanda üretken ve yaratıcı bireyler yetiştirebilmesi zorunlu hale gelmiştir. Hayatın tüm alanlarındaki problemlere dair pratik çözümler geliştirebilen, sorgulayan, eleştirel bakabilen, üretebilen bireyler yetiştirmek de ancak eğitim ile mümkün olabilmektedir. Amacı eğitim ve yaratıcılıkla ilgili lisansüstü tezleri incelemek olan bu çalışmada; Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Araştırmada YÖK tez merkezinin arama kısmına 'yaratıcılık ve eğitim' anahtar kelimeleri yazılarak arama yapılmıştır. Tarama sonucunda toplamda 33 sonuca ulaşılmış olup bunlardan biri konuyla ilgili olmadığından araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Tezler incelenip veri toplanırken araştırmacılar tarafından oluşturulan bir form kullanılmıştır. Araştırmadaki tezler yıllara göre dağılımlarına, yöntemlerine, tez türlerine, çalışma alanlarına göre, enstitülerine göre, yazım dillerine göre, örneklem sayılarına göre toplamda 8 başlık altında incelenmiştir. İncelenen tezler sonucunda en fazla araştırmanın 14 araştırma ile güzel sanatlar alanında yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu tezlerin 28 tanesi yüksek lisans, 4 tanesi doktora alanında yapılmıştır. İncelenen tezlerin 31 tanesi Türkçe 1 tanesi ise İngilizce yazılmıştır. Yayınlanan ilk tez 1990 yılında yayınlanmış olup en fazla tezin 2019 yılında yayımlandığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca nicel araştırma yöntemleri ile 16, nitel araştırma yöntemleri ile 15 ve karma araştırma yöntemleri ile 1 adet tez yazılmıştır. 8 araştırma ile en çok çalışılan örneklem sayısı aralığı 14-25 arası olup aynı zamanda 9 adet de doküman inceleme çalışması yapılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda konunun daha derinlemesine araştırılması için konuyla ilgili doktora alanındaki araştırmaların sayısının arttırılması önerilmektedir. Başta eğitim alanında olmak üzere farklı disiplinlerle ilişkilendirilerek yapılan araştırmaların yapılması alanı zenginleştirecektir. Nitel araştırma yöntemlerinde konunun bütünü ele alındığından dolayı araştırmacılara, nitel araştırma ve karma araştırma yöntemleriyle daha bütüncül sonuçlara ulaşabileceği önerilmektedir. Böylelikle eğitim öğretim alanında daha geniş kapsamlı ve nitelikli çalışmaların gerçekleştirilebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Yaratıcılık, eğitim, tez*

REVIEW OF GRADUATE THESIS RELATED TO EDUCATION AND CREATIVITY

ABSTRACT

In this age which information changes and develops rapidly, it has become necessary for societies to catch up with this distribution of change and to raise productive and creative individuals in every field. Education makes increasing the number of individuals who can question, look critically and produce practical solutions to problems in all areas of life possible. This research aims to examine postgraduate theses related to education and innovation; Software analysis, one of the qualitative research methods, was used. In the research, the search unit of YÖK thesis center was searched by typing the keywords 'creativity and education'. As a result of the screening, a total of 33 were found and the lifespan of one of them was excluded from the scope of the research. A form was used by the researchers when examining the theses and collecting data. The theses in the research are grouped under 8 comprehensive main headings according to their distribution according to years, methods, thesis types, work rates, formulas, summary languages and basic groups. As a result of the theses examined, the 14 most learned studies were started to be employed in the field of fine arts. 28 of these theses were made in the field of master's degree and 4 of them were in the field of doctorate. 31 of the theses examined were stated in Turkish and 1 in English. The first thesis published was published in 1990, and it was concluded that the most theses were published in 2019. In addition, 16 theses were prepared with quantitative research methods, 15 theses with qualitative research methods and 1 theses with mixed research methods. With 8 studies, the most studied sample size range is between 14-25, and 9 document review studies were also conducted. In line with these results, it is recommended to increase the number of doctoral studies on the subject in order to investigate the subject in more depth. Conducting research in association with different disciplines, especially in the field of education, will enrich the field. Since the whole subject is addressed in qualitative research methods, it is suggested that researchers can reach more holistic results with qualitative research and mixed research methods. In addition, it was located in places where education and training were more comprehensive and where numbers could be realized.

Keywords: *creativity, education, thesis*

1.GİRİŞ

Eğitim, insanlık tarihinin her aşamasında var olmuştur. Değişen toplumun ihtiyaçlarına karşılık, o toplumdaki insanlara verilecek olan eğitimin de süreç içerisinde değişikliğe uğraması doğal bir gereklilik halini almaktadır. Eğitimin kazanımları, yaşanılan dönemin özelliklerine göre değişmektedir. Yaratıcı düşünme biçimi ise insanlığın gelişiminde her dönem önemli bir yer tutmuştur. Çağımızda eğitimde yaratıcılık ve yaratıcı düşünmenin önemine daha fazla vurgu yapılmaktadır. MEB Okul Öncesi ve Eğitim Programı (2013) incelendiğinde çocuklara kazandırılması gereken çağdaş kazanımlar arasında yaratıcı düşünmenin önemli olduğu görülmektedir. İnsanlığın geleceği yaratıcı bireylere ve onların yaratıcılığına dair eğitime bağlıdır.

İnsan hayatının her döneminde yaratıcılığın önemi tüm toplumlar için yadsınamaz bir gerekliliktir. Yaratıcılığın nasıl geliştirilebileceği ve yaratıcılık eğitiminin nasıl verilmesi gerektiği konusu eğitimciler için oldukça önemli bir husustur. Yaratıcılık kelimesinin manası karşısında her bilim dalının anlayış, algılayış ve beklentisi de farklılık göstermektedir. Nitekim yaratıcılık, bilim insanları tarafından değişik özelliklerine değinilerek farklı şekillerde tanımlanmıştır. Torrance'a göre yaratıcılık "sorunlara, bozukluklara, bilgi eksikliğine, kayıp ögelere, uyumsuzluğa karşı duyarlı olma, güçlüğü tanımlama, çözüm arama, tahminlerde bulunma ya da eksikliklere ilişkin denenceler geliştirme, bu denenceleri değiştirme ya da yeniden sınama, daha sonra da sonucu ortaya koymadır. San'a (2012) göre genel ve geniş bir tanımlama ile yaratıcılık "bilinen şeylerden yepyeni bir şeyler çıkarmak, yeni, özgün bir bireşime (sentez) varmak, birtakım sorunlara yeni çözüm yolları bulmak" tır. Birçok farklı tanımlamadan yola çıkarak yaratıcılığa en çağdaş yaklaşım "daha önceden kurulmamış ilişkiler arasındaki ilintileri kurabilme, böylece yeni bir düşünce şeması içinde, yeni yaşantılar, deneyimler, yeni düşünceler ve yeni ürünler ortaya koyabilme yetisidir. Yaratıcılık; Problemlere yeni yollar, yeni çözümler, yeni fikirler, yeni buluşlar üretme yeteneğidir. Kale(1994) ise yaratıcı düşünme; tasarlamak, sezgi yoluyla kavramak, soru sormak, problem çözmek, eleştirmek, analiz ve sentezler yapmak, orijinal çözüm ve bilgi üretmek gibi süreçleri kapsayan bir düşünme biçimidir. Öztürk'e (2014) göre ise deneyimlere açık olunmasını gerektiren yaratıcılığı, her zaman yeni yolların var olabileceği düşüncesi ile hareket edebilme cesareti taşıyabilme, yeniliği özümseme ve yaratıcı düşüncenin farklı boyutlarını denemeye hazır olmak şeklinde tanımlamıştır. Yaratıcılıkla ilgili her bilim insanı farklı şekilde tanımlama yapsa da genel ortak nokta olarak probleme karşı farklı bir bakış açısıyla alternatifler bulmak veya alternatif bulmayı kolaylaştırıcı fikirler üretebilmek olarak toparlanabilir. Bu tanımların yanında Vidal (2009), üç yaratıcı bireyden bahsetmektedir: bunların ilki, bilgisayar bilimcileri, mühendisler ve yöneticiler gibi yaratıcı bir şekilde problem çözmeye çalışanlar; ikincisi, nesne ile özne arasında etkileşim olacak biçimde yeni bir sanat tarzı üreten sanatçılar; üçüncüsü ise işte, evde ve her yerde, yaratıcılığı bir yaşam biçimi gibi kabul eden bireylerdir.

Eğitimin merkezi okullar yaratıcılığın desteklenmesinde en önemli konumda bulunan kurumlardır. Okullarda uygulanan müfredatlar ve içerikler bireyin yaratıcılığını geliştirebilecek nitelikte olması büyük önem arz etmektedir. Ayrıca okullardaki programların uygulayıcısı olan öğretmenlerinde yeterli donanıma sahip olmaları, uygulanacak programların amacına ulaşmasında kritik önem arz etmektedir. Eğitimin temellerinin atıldığı dönem olduğu gibi yaratıcılığın da temellerinin atıldığı dönem olan temel eğitim döneminde yani ilkokul yıllarında yaratıcı öğretmenlerle karşılaşmak öğrenciler için son derece önemlidir. Bu sebeple yaratıcı öğretmenler yetiştirmek devamında yaratıcı öğrencilerin yetişmesini de kolaylaştıracak önemli bir unsurdur. Öğretmenin, orijinal düşünmeye yönlendiren, öğrenme ortamını yaratıcılığın gelişimine uygun esneklik ve akıcılıkla düzenlediği bir sınıfta öğrencilerde yaratıcılığın gelişimi daha mümkün bir hal alır.

Temel insan hakları açısından ve ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel hayatındaki etkileri düşünüldüğünde her seviyedeki eğitim kurumunun öğrencilerdeki yaratıcı potansiyeli ortaya çıkarmaya ve geliştirmeye yönelik programlar hazırlaması bir gereklilik olmaktan öte bir zorunluluktur. (Özden,2009). Eğitimin amacı, diğer kuşakların yaptıklarını yineleyen değil, yeni şeyler yapabilme yeteneği olan insanlar yetiştirmektir. Piaget "ye göre yaratıcı, buluşçu, keşifçi insanlar denetleyici bir kafaya sahip olan ve kendilerine sunulan her şeyi olduğu gibi kabul etmeyen insanlardır (Sungur, 1997). Yaratıcılığı geliştirmek için hazırlanan bir eğitim

programının amaçları; yaratıcılık bilinci ve yaratıcılık tutumlarının kazanılması, yaşatıcı düşünceyi kazandıracak öğrenme yaşantılarının hazırlanması, yaratıcılık sürecinin anlaşılması, yaratıcı düşünme tekniklerinin öğretilmesi olmalıdır (Özden, 2009). Yaratıcı düşünme becerisinin geliştirilmesi, ilköğretimden üniversiteye kadar bütün eğitim kademelerinde önemli bir amaç olarak görülmektedir.

2.YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Deseni

Yaratıcılık ve eğitim alanında yazıların tezleri incelemek amacıyla yapılan bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Çepni (2007) doküman analizini, hedeflenen bilgilerin yazılı belge ve materyallerin incelenerek analiz edilmesi olarak tanımlamıştır.

2.2. Örneklem Grubu

Çalışma grubu olarak Yükseköğretim Kurulu (YÖK) web sitesinde arama kısmına ‘Yaratıcılık ve tez’ yazılıp, aranacak alan kısmına ‘tüm alan’, izin durumu kısmına ‘izinli’ ve tez türü ‘tümü’ olarak seçilmiştir. Yapılan tarama sonucunda 33 teze ulaşılmış olup bu tezlerin 1 tanesi araştırma yapılan konuyla ilgili olmadığından araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu sebeple bu araştırmada toplam 32 tez incelenmiştir**.**

2.3.Verilerin Analizi

Yaratıcılık ve eğitimle ilgili lisansüstü tezleri incelemek amacıyla yapılan bu araştırmada YÖK tez merkezinden elde edilen tezlerin illerine, örneklem sayılarına, araştırma yöntemlerine, tez türlerine, yayınlanan yıllarına, çalışma alanlarına ve enstitülerine göre incelenmiştir. İncelenirken araştırmacılar tarafından oluşturulan bir form oluşturulmuştur.

3.BULGULAR

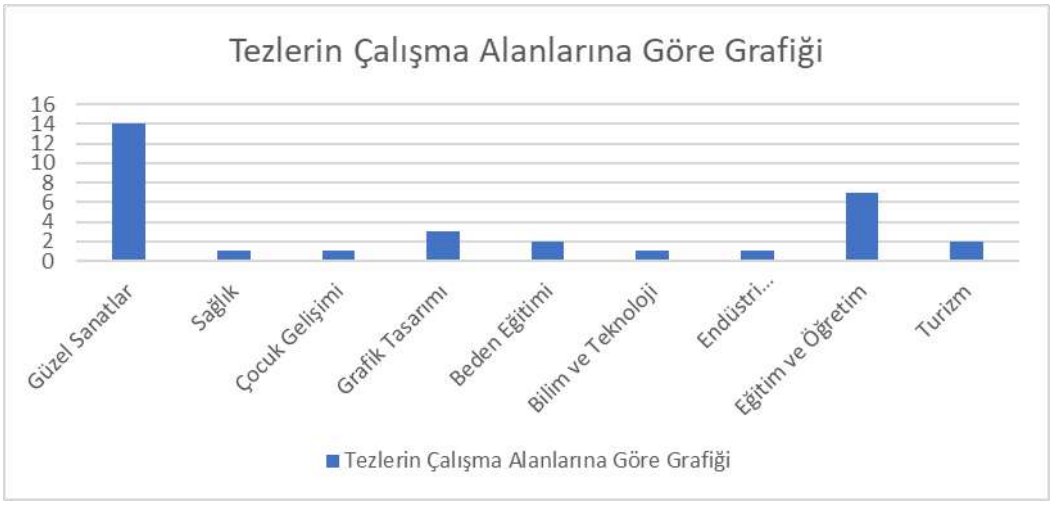
İncelenen tezlerin illere göre dağılımı incelendiğinde bir ilde en fazla 2 araştırma yapıldığı görülmüştür. 63 ilde ise hiç araştırma yapılmamıştır. Ayrıca bir araştırmanın çalışma grubu uluslararası çevrim içi bir sınıftan alınmıştır. Aşağıya tezlerin illere göre dağılımını gösteren grafik eklenmiştir.

Grafik 1: Tezleri İllere Göre Dağılımı

Tezler çalışma alanlarına göre incelendiğinde ise 14 araştırma ile en çok güzel sanatlar alanında araştırma yapıldığı görülmüştür. Bu alanı 9 araştırma ile eğitim öğretim alanı takip etmektedir.

Grafik 2:Tezlerin Çalışma Alanlarına Göre İncelenmesi

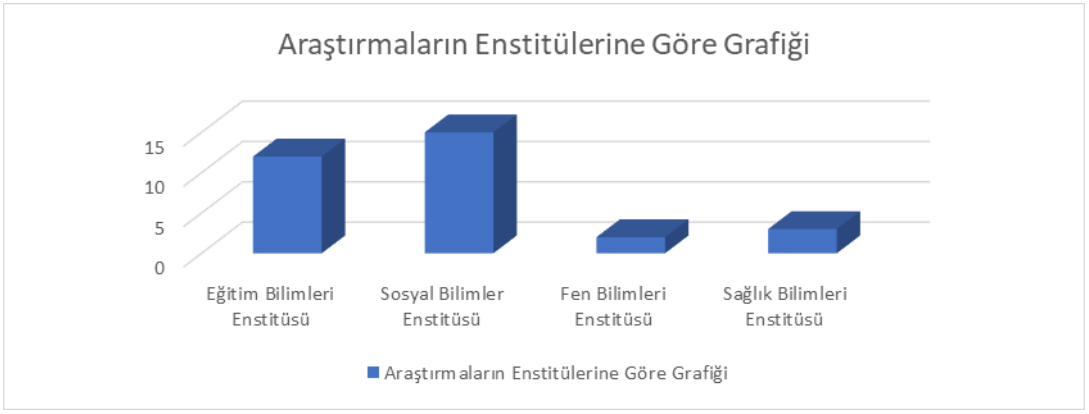
Tez türlerine bakıldığında ise 28 adet yüksek lisans ve 4 adet de doktora alanında araştırma yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Grafik 3: Tez Türlerine Göre Grafiği

Araştırılan tezlerin yayınlandığı enstitüler incelendiğinde ise 16 araştırma ile en fazla sosyal bilimler enstitüsünde yayınlanmış olup, 13 adet eğitim bilimleri enstitüsünde, 1 adet fen bilimleri enstitüsünde ve 2 adet de sağlık bilimleri enstitüsünde yayınlanmıştır.

Grafik 4: Tezlerin Enstitülere Göre İncelenmesi

İncelenen araştırmalar yazım dili yönünden ele alındığında 31 adet Türkçe ve 1 adet de İngilizce dilinde yazıldığı görülmüştür.

Grafik 5: Tezlerin Yazım Dillerine Göre İncelenmesi

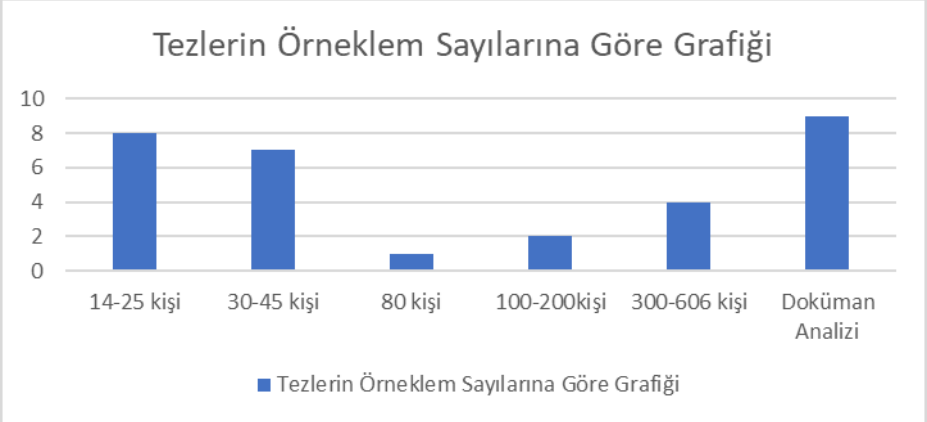
Tezlerin yayınlanan yıllarına bakıldığında ise bu konuda ilk olarak 1990 yılında araştırma yapıldığı görülmüştür. Ayrıca 5 araştırma ile en fazla 2019 yılında araştırma yapılmıştır.

Grafik 6: Tezlerin Yıllara Göre İncelenmesi

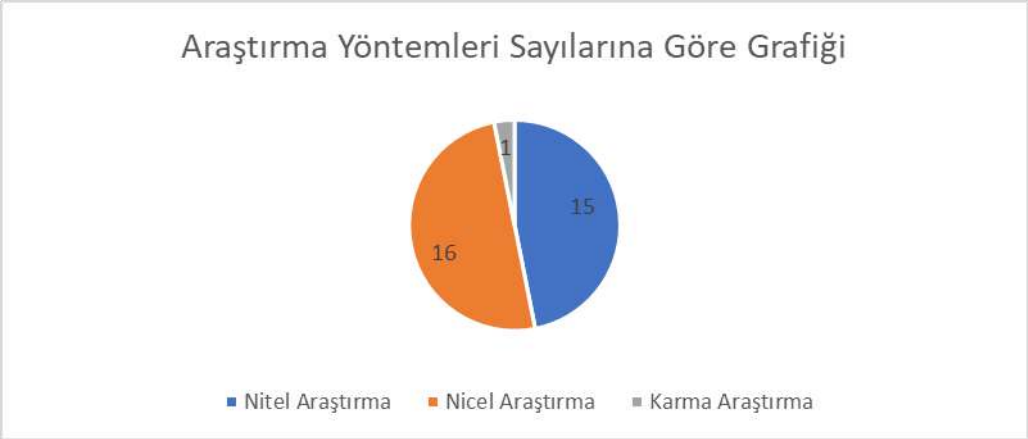
Araştırılan tezlerin örneklem sayılarına bakıldığında bir araştırmada çalışma grubuna en az 14 en fazla ise 606 kişi alındığı görülmüştür.

Grafik 7: Tezlerin Örneklem Sayılarına Göre İncelenmesi

Tezlerin araştırma yöntemleri incelendiğinde en fazla 16 yöntem ile nicel araştırma yöntemi kullanıldığı görülmüş olup ayrıca 15 adet nitel araştırma yöntemi ile, 1 adet de karma araştırma yöntemleri ile araştırma yapılmıştır.

Grafik 8: Araştırma Yöntemi Sayılarına Göre

4.SONUÇLAR

Bu konuda yazılan tezlerin illere göre dağılımına bakıldığında bazı illerde birer adet bazı illerde ikişer adet şeklinde araştırma yapıldığı görülmüştür. Fakat bazı illerde hiç araştırma yapılmamıştır.

Araştırmalar güzel sanatlar, sağlık, çocuk gelişimi, eğitim ve öğretim, grafik tasarımı, beden eğitimi, bilim ve teknoloji, endüstri mühendisliği ve turizm alanında yazılmıştır. En fazla araştırma 14 araştırma ile güzel sanatlar alanında yapılmıştır.

Tezlerin 28 tanesi yüksek lisans, 4 tanesi ise doktora alanında yapılmıştır. Buradan da anlaşıldığı üzere tezlerin büyük çoğunluğu yüksek lisans alanında yapılmıştır.

En fazla sosyal bilimler enstitüsü alanında yapılan çalışmaları, eğitim bilimleri enstitüsü takip etmektedir. Ayrıca fen bilimleri enstitüsü ve sağlık bilimleri enstitüsünde de araştırmalar yapılmıştır.

Yazılan tezlerin yazım dillerine bakıldığında 31 tane Türkçe ve 1 tane de İngilizce yazıldığı görülmektedir.

Yayınlanan ilk tez 1990 yılında yazılmışsa da bu konuda yapılan araştırmalar 2019 yılında yoğunluk kazanmıştır. Bazı yıllarda ise hiç araştırma yapılmamıştır.

İncelenen tezlerin çalışma gruplarındaki kişi sayısı 14-606 kişi arasında değişmektedir. Yapılan araştırmalarda çalışma gruplarının fazla olduğu göze çarpmaktadır.

Nicel araştırma yöntemi ile 16 nitel araştırma yöntemi ile 15 ve karma araştırmalar yöntemi ile de 1 adet araştırma yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

5.ÖNERİLER

Eğitim alanının ülkemiz ve dünya için çok önemli bir konu olduğu bilindiğinden ‘eğitim ve yaratıcılık’ konusunda daha fazla araştırma yapılması sağlanmalıdır.

Doktora çalışmalarının daha uzun süreli ve daha ayrıntılı olmasından dolayı doktora alanında yapılan çalışmaların sayısının artırılması önerilmektedir.

Nitel araştırmaların daha derinlemesine araştırmalar olduğu bilindiğinden bu konu üzerine yapılan araştırmalarda nitel araştırma ve karma araştırma yöntemlerinin sayısının artırılması önerilmektedir.

Örneklem sayılarının daha aza indirilip daha ayrıntılı bir çalışma yapılması sağlanmalıdır. Bazı araştırmalarda ise öğrenci-öğretmen-veli gibi grupların bir arada alınması sağlanıp örneklem üçlemesi yöntemi kullanılması önerilmektedir.

İncelenen tezlere bakıldığında bazı illerden hiç çalışma grubu alınmamış olup bu illerde araştırma yapılması, araştırma yapılan illerde ise araştırmaların daha da arttırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Çepni, S. (2007). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*.Celepler Matbaacılık

Kale, N. (1994).Eğitim ve Yaratıcılık. *Yaşadıkça Eğitim*,3(7)

MEB. (2013). *Okul öncesi eğitim programı*. MEB yayıncılık.

Özden, Y.(2009),“““Öğrenme ve Öğretme“““, Pegem A Yayınları, Ankara.

Öztürk, E. (2014). Yaratıcılık ve Eğitim. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1).

Sungur, N (1997).Çocuklar Okulda Sorun Çözüyor. *Cumhuriyet Dergisi*,6

Torrance, E.P. (1962). *Guiding Creative talent*, New York: Englevvood Cliffs: Prentice-Hall.

Vidal, R. V. V. (2009). Creativity for problem solvers. *AI & Society: Knowledge, Culture and Communication*, 23 (3)

İLKOKUL 3. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN BAŞARI ALGILARI İLE ELEŞTİREL DÜŞÜNME EĞİLİMLERİNİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, BİRSEN ÖZÇİFTÇİ[1], Prof.Dr. ŞAFAK ULUÇINAR SAĞIR[2],

[1] AMASYA ÜNİVERSİTESİ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, birsen-alim@hotmail.com – ORCID: 0009-0006-4646-7361

[2] AMASYA ÜNİVERSİTESİ, Eğitim Fakültesi, safak.ulucinar@amasya.edu.tr – ORCID: 0000-0003-3383-5330

ÖZET

İlkokul dönemi çocuklara düşünme beceri ve eğilimlerinin kazandırılmasında, ilgi, tutum ve algılarının geliştirilmesinde son derece önemlidir. Bir becerinin kazanılabilmesi için bireyin buna yönelik bir algı ve eğilime sahip olması gerekir. Araştırmanın temel amacı, ilkokul 3. sınıf öğrencilerinin başarı algılarının ve eleştirel düşünme eğilimlerinin çeşitli değişkenler (cinsiyet, yerleşim yeri ve yaş) açısından incelenmesi ve başarı algıları ile eleştirel düşünme eğilimleri arasında bir ilişki olup olmadığının ortaya konmasıdır. Nicel araştırma yöntemlerinden olan ilişkisel tarama modeli ile gerçekleştirilen çalışmanın örneklemini, Amasya il merkezi ve ilçelerinde Millî Eğitim Bakanlığına bağlı devlet okullarında 2023-2024 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören 207 kız, 225 erkek olmak üzere toplam 432 ilkokul 3. sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırma verilerinin elde edilmesinde araştırmacı tarafından hazırlanan demografik bilgi formu, Kara ve Şahin (2019)'ın geliştirdiği "İlkokul Öğrencileri İçin Başarı Algısı Ölçeği", Uluçınar ve Akar (2021) tarafından geliştirilen "İlkokul Öğrencileri İçin Eleştirel Düşünme Eğilimleri Ölçeği" kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde SPSS programı kullanılmıştır. Yapılan analizler neticesinde; cinsiyet değişkeni ve yaş değişkeni açısından öğrencilerin başarı algıları arasında anlamlı bir fark bulunamazken, yerleşim yeri (Amasya il merkezi ve ilçeleri) değişkenine göre anlamlı fark bulunmuştur. Yapılan analizler eleştirel düşünme eğilimleri açısından değerlendirildiğinde cinsiyet ve yaş değişkeni açısından anlamlı farklılık bulunmamış, yerleşim yerleri açısından anlamlı farklılık bulunmuştur. Yerleşim birimine göre ortalamalar karşılaştırıldığında merkezdeki okullarda eğitim gören öğrencilerin başarı algıları ve eleştirel düşünme eğilimlerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yerleşim birimleri içinde cinsiyetlerin karşılaştırılması yapıldığında Merzifon ilçesindeki kız ve erkek öğrencilerin ortalamaları arasında eleştirel düşünme eğilimleri bakımından anlamlı fark bulunmuştur. Öğrencilerin başarı algıları ve eleştirel düşünme eğilimleri arasında orta düzeyde anlamlı korelasyon olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Başarı Algısı, Eleştirel Düşünme Eğilimi, İlkokul Öğrencileri

1. GİRİŞ

Öğrencilerin yaşama yönelik fikirler edindiği dönem olarak görülen ilkokul dönemi aynı zamanda öğrencilerin kendileri ve dünyayla ilgili algılarının oluşturulduğu dönem olması nedeniyle büyük önem arz etmektedir (Yaylacı, 2007). Öğrencilerin eğitim sürecinde kendileri ile ilgili değerlendirme yapıyor olmaları başarıyı algılama biçimlerini de etkilemektedir. Başarı, belirlenmiş amaçlara ulaşma, istenilen sonuçları elde etme (Demirtaş ve Çınar, 2004) şeklinde tanımlanabildiği gibi bireyin amaçlarına süreklilik arz eden programlarla aşamalı biçimde ulaşabilmesi (Keskin ve Yapıcı, 2008) şeklinde de tanımlanabilmektedir. Çeşitli temellere dayanan başarı algısı, öğrencilerin çevrelerindeki durumlarla ve sistemlerle yakından ilişkilidir. Öğrencilerin cinsiyetleri, sınıf düzeyleri, yaşadıkları çevre, ailelerinin sosyo-ekonomik durumları gibi değişkenler başarı algıları üzerinde etkilidir.

Her birey kendine özgü bir yaşamı algılama biçimine sahiptir. Okul öncesi dönemden itibaren çocuklar planlama, öz düzenleme, farklı düşüncelere karşı duyarlılık, farklı bakış açılarıyla bakabilme gibi beceriler kazanırlar. Dönemin gereği olarak hızla gelişen bu kazanımlar eleştirel düşünme için zemin oluşturur. Eleştirel düşünmenin tek bir beceriyi içeren bir düşünme becerisi olmaması, çoklu düşünmeye yönelik beceriler gerektiren karmaşık bir yapı olması sebebiyle eleştirel düşünmeyle ilgili ortak bir tanım yapılamamaktadır. Bu sebeple felsefi, bilişsel psikoloji ve eğitimsel çerçevede çok sayıda ve birbirinden farklı tanımlar bulunmaktadır. Kuramsal kavramlar ve yapılan tanımlardan yola çıkılarak bir tanımlama yapılırsa, eleştirel düşünme, düşünme sürecinin kontrollü yapılmasına karşı isteklilik, sorgulayarak bilgi elde etme, farklı düşünceleri önemseme, problem çözmeye istekli olma ve tüm bu becerileri yerine getirebilmek için zihinsel faaliyetlerin aktif olarak kullanılmasıdır (Arı, 2020). Eleştirel düşünme becerisi bilişsel süreçleri içerir ancak eleştirel düşünme becerileri bilişsel stratejilerin üst düzeyde kullanımını gerektirdiğinden her bilişsel süreç eleştirel düşünme becerisi değildir. Eleştirel düşünme yaratıcı düşünme, problem çözme gibi üst düzey düşünme faaliyetleri ile bağlantılıdır. Günümüzde bilginin hızla artıyor olması bilgiyi üretebilen ve kullanabilen zihinsel becerilere sahip bireyler yetiştirmeyi gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda eğitim amacı düşünerek sorgulayan ve sorgulamaları sonucu çıkarımlarda bulunabilen bireyler yetiştirmek olmalıdır. Eğitim ortamının güven ve saygı içerisinde olması, uygun tekniklerin seçimi eleştirel düşünmenin gelişimi için zemin hazırlayacaktır.

Bireyin düşünmeyi davranışa dönüştürebilmesi eleştirel düşünmenin beceri boyutunu, bu becerileri sergileme konusundaki tutum ve isteği eleştirel düşünmenin eğilim boyutunu ifade eder. TDK'de (2021) eğilim, "bir şeyi sevme, isteme veya yapmaya içten yönelme, meyil, temayül" olarak tanımlanmaktadır. Eğilimi eleştirel düşünme eğilimi olarak ele aldığımızda kişinin eleştirel düşünme hususunda istekli olması ve bu hususta içsel motivasyonunun sağlanması şeklinde ifade edebiliriz. Bireyler bu eğilimine sahip olduğunda eleştirel düşünme becerisine de sahip olabilmelerinden söz edilebilir. Eleştirel düşünme becerisinin geliştirilebilmesinin de ön şartı eleştirel düşünme eğilimine sahip olmak olarak ifade edilmektedir (Kılıç ve Şen, 2014).

Eleştirel düşünme becerisine sahip bireyler problemler karşısında duyarlı davranarak farklı çözüm yolları sunabilir, eğilimlerini ve becerilerini günlük yaşamlarına aktarabilirler. Bu noktada

eleştirel düşünmeye yönelik becerileri bilmenin ve becerilere sahip olmanın tek başına yeterli olmadığı, belirli akıl özelliklerine, eğilimlere ve tutumlara da sahip olmanın gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Kestel, 2022). Eleştirel düşünmede bilişsel alan yapının merkezine yerleştirilmiştir ancak eğilim boyutu da bilişsel alan kadar önemli görülmektedir.

Eleştirel düşünmenin geliştirilmesinde olduğu gibi eleştirel düşünme eğiliminin oluşmasında ve gelişmesinde de eğitim ortamı büyük önem taşımaktadır. Eğitim ortamında ders kitaplarına bağlı kalınmamalı, öğrencilerin görüşleri saygı duyularak dinlenmeli, açık uçlu sorularla düşünme desteklenmeli ve bilginin gerçek yaşamla bağlantısı kurulmalıdır.

Başarı algısı kavramı daha çok spor alanında ve özyeterlik inancı ile ilişkili olarak çalışılmıştır. Eğitimin her kademesinde öğrencilerin kendilerine ve başarılarına ilişkin değerlendirmeleri motivasyon, tutum ve algılarının eleştirel düşünme eğilimleri ile ilişkili olabileceği ve başarılarının yordayıcısı olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle başarı algısı ve eleştirel düşünme eğiliminin ilişkisinin incelenmesi önemli görülmüştür. Araştırma problemi "İlkokul 3. sınıf öğrencilerinin başarı algıları ve eleştirel düşünme eğilimleri nasıl değişmektedir?" olarak belirlenmiştir. Alt problemler ise şu şekildedir:

1. Öğrencilerin başarı algıları ve eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişki nedir?
2. Öğrencilerin başarı algıları cinsiyet, yerleşim birimi ve yaşa göre nasıl değişmektedir?
3. Öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimleri cinsiyet, yerleşim birimi ve yaşa göre nasıl değişmektedir?
4. Öğrencilerin başarı algıları ve eleştirel düşünme eğilimlerinin yerleşim birimi içinde cinsiyete göre değişimi nasıldır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada, ilkokul 3. sınıf öğrencilerinin başarı algılarının ve eleştirel düşünme eğilimlerinin çeşitli değişkenler (cinsiyet, yerleşim yeri ve yaş) açısından incelenmesi ve başarı algıları ile eleştirel düşünme eğilimleri arasında bir ilişki olup olmadığının ortaya konması planlanmıştır. Araştırma modeli olarak, var olan durumu ortaya koymak için kullanılan ilişkisel tarama modeli seçilmiştir. Bu model; evrenin nicel olarak betimlenmesini sağlamak amacıyla evrenden seçilen örneklemde, değişkenler üzerinde herhangi bir değiştirme ya da etkileme çabası göstermeden, bir durumu kendi içinde ve olduğu gibi değerlendirmeyi sağlayan araştırma yaklaşımı şeklinde ifade edilebilir. İlişkisel tarama modeli kullanılan bu araştırmada değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Çalışma evreni, 2023-2024 eğitim-öğretim yılında Amasya ili ve ilçelerindeki Millî Eğitim Bakanlığına bağlı devlet okullarında ilkokul 3. sınıftaki öğrencilerden oluşmaktadır. Çalışmanın örneklemini, Amasya il merkezi ve ilçelerinde devlet okullarında öğrenim gören toplam 432 ilkokul 3. sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Örneklem özellikleri Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1: Araştırma Örnekleminin Demografik Özellikleri

Değişken		n	%
Cinsiyet	Kız	207	47,9
	Erkek	225	52,1
Yerleşim Birimi	Merkez	92	21,3
	Göynücek	48	1,1
	Gümüşhacıköy	53	12,3
	Hamamözü	28	6,5
	Merzifon	60	13,9
	Suluova	135	31,3
	Taşova	16	3,7
Yaş	8	238	55,1
	9	176	40,7
	10	18	4,2

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmacı tarafından hazırlanan demografik özellikler bilgi formu, Kara ve Şahin (2019) tarafından geliştirilen "İlkokul Öğrencileri İçin Başarı Algısı Ölçeği", Uluçınar ve Akar (2021) tarafından geliştirilen "İlkokul Öğrencileri İçin Eleştirel Düşünme Eğilimleri Ölçeği" kullanarak veriler toplanmıştır.

Kara ve Şahin (2019) tarafından ilkokul öğrencilerinin genel başarı algısını belirlemeye yönelik hazırlanan "İlkokul Öğrencileri İçin Başarı Algısı Ölçeği" sekizer maddeden oluşan; "bilişsel, duyuşsal ve davranışsal" alt boyutları içermektedir. 24 maddelik bu ölçek 1: Hiç Katılmıyorum, 5: Tamamen Katılıyorum arasında değişen 5'li likert tipi şeklinde tasarlanmıştır.

Uluçınar ve Akar (2021) tarafından geliştirilen "İlkokul Öğrencileri İçin Eleştirel Düşünme Eğilimleri Ölçeği", ilkokul 3. Ve 4. Sınıf öğrencileri için hazırlanmış, 18 madde ve 4 boyuttan oluşan, 4 adet ters madde içeren dörtlü likert tipinde bir ölçme aracıdır. Ölçeğin alt boyutları; "olgunluk ve açık fikirlilik, dikkatli olma ve şüphecilik, meraklılık ve sorgulama, yanlılık/nesnellik"tir.

2.4. Verilerin Analizi

Öğrencilerin başarı algıları ile eleştirel düşünme eğilimlerini incelemeyi amaçlayan bu araştırmada SPSS programı ile veriler analiz edilmiştir. Verilerin normal dağılımını kontrol etmek için çarpıklık basıklık değerleri incelenmiş, normallik şartını sağlayan veriler parametrik testlerle analiz edilmiştir. Betimsel istatistikler, "Pearson momentler çarpımı korelasyon analizi", "ilişkisiz örneklemler t-testi", "tek faktörlü varyans analizi" uygulanmış; p 0,05 anlamlılık düzeyinde sonuçlar değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

İlkokul 3. sınıf öğrencilerinin başarı algısı (BA) ve eleştirel düşünme eğilimlerinin (EDE) incelendiği bu araştırmada alt problemlerdeki sıra ile bulgular verilecektir. BA ve EDE toplam puanlarına ait betimsel istatistikler Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2: Başarı Algısı ve Eleştirel Düşünme Eğilimi Toplam Puanlarının Betimsel Analizi

	N	$\bar{X}$	s	Min	Max	Çarpıklık	Basıklık
BA	432	101,20	13,58	49,0	132,0	-0,677	0,216
EDE	432	48,68	8,97	22,0	72,0	-0,012	-0,120

Başarı algısı toplam puanlarının ortalaması 101,20 eleştirel düşünme eğilimi toplam puanlarını ortalaması 48,68 bulunmuştur. Ölçek toplam puanlarından çarpıklık ve basıklık değerleri -1,0 ile 1,0 aralığında olduğu Çizelge 1'den görülmektedir. Bu değerlerden verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir (Pallant, 2003).

Öğrencilerin başarı algıları ve eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişki korelasyon analizi ile incelenmiştir. 432 öğrenci için r=0,385 p=0,000 bulunmuştur. Orta düzeyde pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Yani eleştirel düşünme eğilimi arttıkça öğrencinin başarı algısı artmaktadır.

Başarı algısı ve eleştirel düşünme eğilimlerinin cinsiyete göre değişimini incelemek için yapılan ilişkisiz örneklemler t-testi sonuçlar Çizelge 3'te sunulmuştur.

Çizelge 3: Cinsiyete Göre BA ve EDE Puanlarının Değişimi t-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	s	t	sd	p
BA	Kız	207	100,66	13,41	-0,778	430	0,437
	Erkek	225	101,68	13,75			
EDE	Kız	207	47,81	9,05	-1,931	430	0,050
	Erkek	225	49,48	8,84			

Başarı algısı toplam puanları incelendiğinde kız öğrencilerin ortalaması 100,66 ve erkek öğrencilerin ortalaması 101,68 bulunmuş, aradaki farkın istatistiksel anlamlı olmadığı (t_{430}=-0,778 p>0,05) görülmüştür. Eleştirel düşünme eğilimleri toplam puanları da kızların 47,81 erkeklerin 49,48 bulunmuş aradaki farkın anlamlı olmadığı belirlenmiştir (t_{430}=-1,931 p=0,05).

Yerleşim birimine göre toplam karşılaştırılması için yapılan tek faktörlü varyans analizinin betimsel istatistik sonuçları Çizelge 4.a ve ANOVA sonuçlar Çizelge 4.b'de verilmiştir.

Çizelge 4.a: BA ve EDE Toplam Puanlarının Yerleşim Birimine Göre Betimsel İstatistikleri

		N	$\bar{X}$	s
BA	1-Merkez	92	105,66	12,50
	2-Göynücek	48	91,10	14,8
	3-Gümüşhacıköy	53	103,32	12,98
	4-Hamamözü	28	93,75	16,29
	5-Merzifon	60	101,76	13,09
	6-Suluova	135	102,68	11,59
	7-Taşova	16	97,12	10,67
	Toplam	432	101,19	13,57
EDE	1-Merkez	92	51,46	9,52
	2-Göynücek	48	44,54	8,40
	3-Gümüşhacıköy	53	48,77	9,19
	4-Hamamözü	28	49,07	6,28
	5-Merzifon	60	50,86	7,52
	6-Suluova	135	47,52	8,85
	7-Taşova	16	45,68	10,63
	Toplam	432	48,68	8,97

Çizelge 4.b: Yerleşim Birimine Göre Puanların Karşılaştırılması ANOVA Sonuçları

		Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Farkın kaynağı
BA	Gruplar arası	9098,658	6	1516,443	9,158	0,000	1-2, 1-3
	Gruplariçi	70373,618	425	165,585			3-4, 3-2
	Toplam	79472,275	431				5-2, 6-2, 6-4
EDE	Gruplar arası	2151,564	6	358,594	4,679	0,000	
	Gruplariçi	32569,989	425	76,635			1-2, 1-6, 5-2
	Toplam	34721,553	431				

Çizelge 4'e bakıldığında başarı algısı ve eleştirel düşünme puanlarının yerleşim birimine göre anlamlı farklılaştığı görülmektedir. Başarı algısı puanlarında Merkez, Gümüşhacıköy ve Merzifon'daki öğrencilerin ortalaması yüksektir; Merkez-Göynücek, Merkez-Gümüşhacıköy, Gümüşhacıköy-Hamamözü, Merzifon-Göynücek, Suluova-Göynücek, Suluova-Hamamözü öğrencileri arasında anlamlı fark bulunmuştur ($F_{6\text{-}425}$=9,158; p<0,005). Eleştirel düşünme eğilimleri açısından bakıldığında Merkez ve Merzifon ilçelerindeki öğrencilerin ortalamaları yüksektir. Merkez-Göynücek, Merkez-Suluova, Merzifon-Göynücek öğrencileri arasında anlamlı fark belirlenmiştir ($F_{6\text{-}425}$=4,679; p<0,05).

Üçüncü sınıf öğrencilerinin yaşlarına göre başarı algısı ve eleştirel düşünme eğilimi puanlarının karşılaştırılması için yapılan tek faktörlü varyans analizi sonuçları Çizelge 5.a. ve Çizelge 5.b'de verilmiştir.

Çizelge 5.a: BA ve EDE Toplam Puanlarının Öğrencilerin Yaşlarına Göre Betimsel İstatistikleri

		N	$\bar{X}$	s
BA	8 yaş	238	100,42	13,36
	9 yaş	176	102,60	13,05
	10 yaş	18	97,61	19,69
	Toplam	432	101,19	13,57
EDE	8 yaş	238	48,80	8,93
	9 yaş	176	48,60	9,04
	10 yaş	18	47,77	9,25
	Toplam	432	48,68	8,97

Çizelge 5.b: Yaşa Göre Toplam Puanların Karşılaştırılması ANOVA Sonuçları

		Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p
BA	Gruplar arası	719,553	2	359,776	1,960	0,142
	Gruplariçi	78752,723	429	183,573		
	Toplam	79472,275	431			
EDE	Gruplar arası	19,384	2	9,692	0,120	0,887
	Gruplariçi	34702,169	429	80,891		
	Toplam	34721,553	431			

Çizelge 5'te öğrencilerin yaşlarına göre toplam puanları karşılaştırıldığında başarı algısı ve eleştirel düşünme eğilimi bakımından gruplar arasında fark anlamlı bulunmamıştır ($p>0,05$). Dokuz yaşındakilerin başarı algıları en yüksekken sekiz yaşındakilerin eleştirel düşünme eğilimleri en yüksek bulunmuştur.

Yerleşim birimlerinde cinsiyete göre toplam puanlarının karşılaştırılması yapılmış ilişkisiz örneklemler t-testi sonuçları Çizelge 6'da verilmiştir.

Çizelge 6: BA ve EDE Puanlarının Yerleşim biriminde Cinsiyete Göre Değişimi -Testi Sonuçları

		cinsiyet	N	$\bar{x}$	s	t	sd	p
M*	BA	Kız	43	104,65	13,42	-0,725	90	0,470
		Erkek	49	106,55	11,72			
	EDE	Kız	43	51,16	8,82	-0,286	90	0,776
		Erkek	49	51,73	10,18			
G	BA	Kız	22	90,13	16,47	-0,412	46	0,682
		Erkek	26	91,92	13,59			
	EDE	Kız	22	45,72	6,43	0,682	46	0,374
		Erkek	26	43,53	9,78			
G.h	BA	Kız	23	103,00	12,14	-0,156	51	0,877
		Erkek	30	103,56	13,79			
	EDE	Kız	23	46,47	10,45	-1,616	51	0,112
		Erkek	30	50,53	7,82			
H	BA	Kız	12	94,58	12,43	0,230	26	0,820
		Erkek	16	93,12	19,06			
	EDE	Kız	12	49,83	6,88	0,548	26	0,588
		Erkek	16	48,50	5,95			
Mz	BA	Kız	31	100,58	13,37	0,771	58	0,473
		Erkek	29	103,03	12,91			
	EDE	Kız	31	48,35	7,22	-2,827	58	0,006**
		Erkek	29	53,55	6,99			
S	BA	Kız	66	102,34	11,26	-0,325	166	0,745
		Erkek	69	103,00	11,96			
	EDE	Kız	66	46,59	9,66	-1,202	166	0,231
		Erkek	69	48,42	7,96			
T	BA	Kız	10	97,80	11,73	0,317	14	0,756
		Erkek	6	96,00	9,54			
	EDE	Kız	10	45,10	12,23	-0,276	14	0,786
		Erkek	6	46,66	8,26			

*M: Merkez G: Göynücek G.h: Gümüşhacıköy H: Hamamözü Mz: Merzifon S: Suluova T: Taşova **:p <0,05

Merkez (BA t_{90}=-0,725 p=0,470 EDE t_{90}=-0,286 p=0,776), Göynücek (BA t_{46}=-0,412 p=0,682 EDE t46=0,897 p=0,374), Gümüşhacıköy (BA t_{51}=-0,156p=0,877 EDE t_{51}=-1,616 p=0,112), Hamamözü BA t_{26}=0,230 p=0,820 EDE t_{26}=0,548 p=0,588), Suluova (BA t_{166}=-0,325 p=0,745 EDE t_{166}=-1,202 p=0,231) ve Taşova (BA t_{14}=0,317 p=0,756 EDE t_{14}=-0,276 p=0,786) ilçelerinde kız ve erkek öğrencilerin başarı algıları ve eleştirel düşünme eğilimleri

bakımından farklılık anlamlı değilken Merzifon ilçesinde EDE puanlarında (BA t_{58}=0,771 p=0,473 EDE t_{58}=-2,827 p=0,006<0,05) erkek öğrenciler lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇLAR

Araştırmada ilkokul 3. sınıf öğrencilerinin başarı algıları ve eleştirel düşünme eğilimlerinin ilişkisi ve farklı değişkenlere göre değişimi incelenmiştir. Öğrencilerin başarı algıları ortalaması 101,19 olarak belirlenmiştir. Ölçek analizine göre bu en yüksek aralığındadır (Kara ve Şahin, 2019). Yani Amasya genelinde üçüncü sınıf öğrencileri kendilerini başarılı olarak algılamaktadır. İlkokul dördüncü sınıf öğrencileriyle yapılan araştırmalarda Temel, Çevik Kansu ve Temel'in (2023) öğrencilerin başarı algısının yüksek olduğunu Karademir ve Deveci (2018) ise orta düzeyde olduğunu tespit etmişlerdir. Araştırmada örneklemin eleştirel düşünme eğilimlerinin ortalaması 48,68 olarak elde edilmiştir. Elde edilen bu değere göre öğrencilerin eleştirel düşünme eğiliminin orta düzeyde olduğu görülmektedir. Ersoy ve Başer (2011) ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin eleştirel düşünme eğiliminin düşük; Akar ve Kara (2016) eleştirel düşünme becerilerinin dördüncü sınıf öğrencilerinde orta düzeyde; Kahraman (2008) orta düzeyin altında olduğunu tespit etmişlerdir.

Başarı algısı ve eleştirel düşünme eğilimi arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişki bulunmuştur. Akademik başarı ile eleştirel düşünme eğilimi arasında pozitif korelasyon bildiren çalışmalar mevcuttur (Ip, Lee, Lee, Chau, Wootton & Chang, 2000; Adams, Stove & Whitlow, 1999).

Araştırmaya katılan öğrencilerin başarı algıları ve eleştirel düşünme eğilimlerinde cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık bulunmamıştır. Temel, Çevik Kansu ve Temel (2023) ilkokul, Ekinci (2018) ve Karabulut (2010) ortaokul öğrencileriyle ve Köksal (2017) 12-15 yaş basketbol oyuncularıyla yaptıkları araştırmalarda öğrencilerin başarı algısında cinsiyetin anlamlı farka yol açan bir değişken olmadığını belirtmişlerdir. Literatürde genelde sporla ilgilenen öğrenciler, sporcular veya beden eğitim öğretmenlerinin örneklem olarak seçildiği görülmektedir. Bozkurt (2014) okul sporlarına katılan kız ve erkek öğrencilerin başarı algılarında anlamlı fark olmadığını belirlemiştir. Kız ve erkek öğrencilerin aynı eğitim sisteminden geçmesi, sınıf ortamındaki katılımlarının benzerliği başarı algılarının yakın olmasına yol açmaktadır. Kadınların hayatın her alanında aktif bulunması başarı algısı olarak cinsiyete dayalı farklılığın önüne geçmiş olabilir. Eleştirel düşünme eğilimlerinde kızların puanı düşükken aradaki fark anlamlı değildir. Erkek öğrencilerin durumlara daha eleştirel ve sorgulayıcı yaklaşmasından kaynaklı bir sonuç olabilir. Korkmaz (2009) ve Tümkaya (2011) üniversite öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimlerinin cinsiyete göre farklılaştığını belirtirken; Kandemir ve Eğmir (2020) ortaokul öğrencilerinin; Üstündağ Gökmen (2019) eleştirel düşünme eğilimlerinin fen bilgisi öğretmen adaylarında cinsiyete göre farklılaşmadığını belirtmektedir.

Öğrencilerin başarı algısı ve eleştirel düşünme puanlarına yerleşim birimlerine göre bakıldığında, başarı algısı ve eleştirel düşünme puanlarının anlamlı farklılaştığı görülmektedir. Başarı algısı puanlarında Merkez, Gümüşhacıköy ve Merzifon'daki öğrencilerin ortalaması yüksektir; Merkez-Göynücek, Merkez-Gümüşhacıköy, Gümüşhacıköy-Hamamözü, Merzifon-Göynücek, Suluova-Göynücek, Suluova-Hamamözü öğrencileri arasında anlamlı fark bulunmuştur ($F_{6\text{-}425}$=9,158; p<0,005). Merkez, Gümüşhacıköy ve Merzifon'daki öğrencilerin başarı algılarının yüksek bulunması, yerleşim birimlerinin sosyo-kültürel özelliklerinden, öğrencilerin eğitim gördüğü okullarda sağlanan imkanlardan, ailelerin eğitim düzeyinden ve eğitime bakış açıları ile eğitime önem vermelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaşlarına göre toplam puanları karşılaştırıldığında başarı algısı ve eleştirel düşünme eğilimi bakımından gruplar arasında fark anlamlı yoktur (p>0,05). Öğrencilerin yaşlarının yakın olması, gelişim düzeyi olarak benzer özellikler göstermesini gerektirdiğinden başarı algılarında ve eleştirel düşünme eğilimlerinde anlamlı farklılık olmaması beklendik bir durumdur. Bununla birlikte dokuz yaşındaki öğrencilerin başarı algıları en yüksekken sekiz yaşındaki öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimleri en yüksek bulunmuştur. Köksal (2017)'nin benlik saygısı ve başarı algıları üzerinde yaptığı araştırmada yaş değişkeni üzerinde anlamlı fark bulunamamıştır. Şenyurt (2018), Başoğlu (2017), Karabulut (2010)'un da başarı algıları ile ilgili çalışmalarında katılımcıların puan ortalamalarında yaşa göre anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Merkez, Göynücek, Gümüşhacıköy, Hamamözü, Suluova ve Taşova ilçelerinde kız ve erkek öğrencilerin başarı algıları ve eleştirel düşünme eğilimleri bakımından farklılık anlamlı değilken yalnızca Merzifon ilçesinde eleştirel düşünme eğilimi puanları erkek öğrencilerin yüksektir ve anlamlı farka yol açmıştır. Özdemir (2005) eleştirel düşünme üzerinde cinsiyet etmeninin önemli ölçüde katkı sunmadığı sonucuna ulaşmıştır. Çıkrıkçı (1996)'nın yaptığı araştırmada kız öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimini erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bu verilerden hareketle, toplumun kız çocuklarının eğitimine bakış açısının değişmesiyle birlikte başarı algılarında ve eleştirel düşünme eğilimlerinde cinsiyet farklılığının ortadan kalktığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Adams, M. H., Whitlow, J. R, Stover, L. M. ve Johnson, K. W. (1999). A longitudunal evaluation of baccalaureate students' critical thinking abilities. Journal of Nursing Education. 38, 3, 139-141.

Akar, C. ve Kara, M. (2016). İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerilerinin Bazı Değişkenlere Göre Değerlendirilmesi. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 5(3), 1339- 1355.

Arı, D. (2020). *Beceri temelli eleştirel düşünme öğretiminin ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerine etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi.

Başoğlu, B. (2017). Grekoromen Yıldız Erkek Güreş Milli Takım Oyuncularının Başarı Algısı ve Öz Yeterlilik Düzeylerinin İncelenmesi. Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi. 2(1), 31-40.
Çıkrıkçı, N. (1996). Eleştirel Düşünme: Bir Ölçme Aracı ve Bir Araştırma, Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresinde Sunulan Bildiri, Adana.

Demirtaş, H. ve Çınar, İ. (2004). *Yönetici, öğretmen veli ve öğrencilerin başarı algısı ve eğitime ilişkin görüşleri,* Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı'nda sunulan bildiri, Malatya.

Ekinci, H. B. (2018). *Ortaokul öğrencilerinin sportmenlik davranışları ile başarı algıları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi.

Ersoy, E. ve Başer, N. (2012). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, *1*(3), 113-122.

Ip, W., Lee, D., Lee, I., Chau, J., Wootton, Y. ve Chang, A. (2000). Dispositions toward critical thinking: A study of Chinese undergraduate nursing students. Journal of Advanced Nursing, 32, 84-90.

Kahraman, T. (2008). *İlköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin eleştirel düşünme becerileri ile öğrenci algılarına göre öğretmenlerin sınıf içi demokratik davranış düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Doctoral dissertation, Marmara Universitesi (Turkey)).

Kandemir, S. N. ve Eğmir, E. (2020). Ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri ile akademik özyeterlilikleri arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 9(4), 1775-1798.

Kara, A. ve Şahin, C. (2019). *İlkokul öğrencileri için başarı algısı ölçeğinin geliştirilmesi.* 28. Uluslararası Eğitim Bilimleri Kongresi Tam Metin Kitabı içinde (s.1359-1364). Ankara, Türkiye

Karabulut, G. (2010). *İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin oyun tercihlerine ve spora katılımlarına göre kaygı düzeylerinin ve başarı algılarının incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Keskin, H. K. ve Yapıcı, Ş. (2008). Başarılı ve başarısız öğrencilerin kişilik özellikleri ile ilgili öğretmen ve veli görüşleri, Kuramsal Eğitimbilim, 1 (1), 20-32.

Kestel, M. (2022). *Eleştirel düşünme becerisi: bir meta analiz çalışması, Necmettin Erbakan Üniversitesi*, Doktora Tezi.

Kılıç, H. E. ve Şen, A. İ. (2014). UF/EMI Eleştirel Düşünme Eğilimi ölçeğini Türkçeye uyarlama çalışması, Eğitim ve Bilim, 39(176).

Korkmaz, Ö. (2009). Eğitim fakültelerinin öğrencilerin eleştirel düşünme eğilim ve düzeylerine etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *7*(4), 879-902.

Köksal, A. (2017). *Ergen basketbolcularda anne-baba ilgilenim düzeyleri ile benlik saygısı ve başarı algısı arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi.

Özdemir, S. M. (2005). Üniversite öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *3*(3), 297-316.

Şenyurt, G. (2018). *Takım Sporlarında Algılanan Antrenör, Ebeveyn ve Akran Güdüsel İklim Faktörlerinin Başarı Algısı Üzerindeki Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi.

TDK (Türk Dil Kurumu), (2021). Genel Açıklamalı Sözlük, Ankara: TDK Yayınları.

Temel, S., Çevik Kansu, C. ve Temel, N. (2023). İlkokul Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Başarı Algıları ile Öz Düzenleme Becerileri Arasındaki İlişki. *Milli Eğitim Dergisi* 52 (237), 167-198.

Tümkaya, S. (2011). Fen bilimleri öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri ve öğrenme stillerinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *12*(3), 215-234.

Uluçinar, U. & Akar, C. (2021). The Critical Thinking Dispositions Scale for Elementary School Students: A Study of Scale Development 1. *Third Sector Social Economic Review*, *56*(3), 2031-2047.

Üstündağ Gökmen, S. (2019). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının düşünme stilleri, problem çözme algıları, yaratıcı düşünmeleri ve eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişki* (Doctoral dissertation, Sakarya Universitesi (Turkey)).

Yaylacı, G. Ö. (2007). İlköğretim düzeyinde kariyer eğitimi ve danışmanlığı, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi (Bilig), 40, 119-140.

PISA OKUMA BECERİLERİ, MATEMATİK VE FEN ALANLARINA GÖRE ÖĞRENCİLERİN FARKLI YETERLİK DÜZEYLERİNDEKİ DEĞİŞİMİ

Doç. Dr. Özge ALTINTAŞ[1]
Doç. Dr. H. Deniz GÜLLEROĞLU[2]
Prof. Dr. Ömay ÇOKLUK BÖKEOĞLU [3]

[1]Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, oaltintas@ankara.edu.tr-0000-0001-5779-855X
[2]Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, denizgulleroglu@yahoo.com-0000-0001-6995-8223
[3]Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, omay73baskent@hotmail.com-0000-0002-3879-9204

Özet

PISA, eğitim sistemlerinin uluslararası karşılaştırılabilirliğinin sağlanması ve öğrencilerin okuma becerileri, matematik okuryazarlığı ve fen okuryazarlığı alanlarındaki gelişimlerinin izlenmesi amacıyla düzenlenen bir değerlendirme programıdır. Bu kapsamda, PISA'da yürütülen ölçme ve durum belirleme yaklaşımı, öğrencilerin bir kapsamı ezberlemelerinden ya da hatırlamalarından çok; bilgi ve becerilerini günlük yaşamdaki görevlere ne kadar iyi uyguladıklarına -bir başka anlatımla, gerçek yaşamda karşılaşabilecekleri durumda kullanabilir olmalarına odaklanmaktadır. Bu anlamda, öğrencilerin performansı, her bir alan için tanımlanan yeterlik düzeyleriyle ilişkilendirilerek belirlenmektedir. PISA sonuçları ülkelerin eğitim sistemlerini değerlendirmek amacıyla kullanıldığından elde edilen sonuçlar, ülkelerin ortalama puanlarına ve buradan hareketle başarı sıralarına dayalı olarak yorumlanmaktadır. Bunun yanında, eğitim politikalarını ve uygulamalarını geliştirmek isteyen bir ülkenin, öğrencilerinin yeterlikler açısından performanslarını da detaylı olarak incelemesi önemlidir. Bu anlamda, yeterlik düzeyleri açısından yapılan incelemeler, ülke düzeyinde de olsa öğrencilerin bilgi ve becerilerini günlük yaşam görevlerine uygulama düzeyleri hakkında daha kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Buradan hareketle bu çalışma, katılımcı ülkelerin, PISA okuma becerileri, matematik ve fen alanlarında yeterlik düzeylerindeki değişimleri karşılaştırmalı olarak ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmada, 2012 ve 2022 yılları arasındaki PISA uygulamalarının farklı ülkelerin; yeterlik düzeyleri açısından en iyi (5 veya 6. düzey) performans gösteren öğrencilerinin oranındaki değişimi ile düşük (2. düzeyin altı) performans gösteren öğrencilerinin oranındaki değişimi incelenmiştir. İncelemeler, ülkelerin performansındaki eğilimleri belirleme üzerine odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: PISA yeterlik düzeyleri, okuma becerileri, matematik okuryazarlığı, fen okuryazarlığı

VARIATION IN STUDENTS' PROFICIENCY LEVELS ACROSS PISA READING, MATHEMATICS, AND SCIENCE

Assoc. Prof. Özge ALTINTAŞ[1]
Assoc. Prof. H. Deniz GÜLLEROĞLU[2]
Prof. Dr. Ömay ÇOKLUK BÖKEOĞLU[3]

[1]Ankara University, Faculty of Educational Sciences, oaltintas@ankara.edu.tr-0000-0001-5779-855X
[2]Ankara University, Faculty of Educational Sciences, denizgulleroglu@yahoo.com-0000-0001-6995-8223
[3]Ankara University, Faculty of Educational Sciences, omay73baskent@hotmail.com-0000-0002-3879-9204

Abstract

PISA is an assessment program organized to ensure the international comparability of education systems and to monitor students' developments in reading literacy, mathematics literacy, and science literacy. Within this framework, the measurement and assessment approach employed in PISA focuses on how well students apply their knowledge and skills to real-life tasks, rather than memorizing or recalling a set of facts. In this context, student performance is determined by associating it with the proficiency levels defined for each domain, emphasizing their ability to apply knowledge in real-life situations. However, as PISA results are utilized to assess countries' education systems, the interpretation is based on countries' average scores and subsequent rankings. Additionally, a country aspiring to enhance its educational policies and practices should also thoroughly scrutinize the performances of its students in terms of proficiencies. In this regard, analyses conducted on proficiency levels provide more comprehensive insights into students' application of knowledge and skills to everyday tasks, even at the national level. Accordingly, this study aims to comparatively illustrate changes in proficiency levels in PISA reading, mathematics, and science among participating countries. The research explores the percentage changes in the performance of students achieving the highest proficiency levels (Level 5 or 6) and those performing below the lower levels (below Level 2) between 2012 and 2022. The examinations focus on identifying trends in countries' performances.

Keywords: PISA proficiency levels, reading literacy, mathematics literacy, science literacy

GİRİŞ

Bir toplumun gelişmişliği onun eğitim, ekonomi ve sağlık alanlarındaki gelişmişliğiyle ölçülmektedir. Çağdaş toplumlar bireylerinin bu alanlarda ileride olmasına önem vermekte ve bu ölçütlere ilişkin göstergeleri düzenli olarak izlemektedirler. Bu amaçlarla, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD), Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (Programme for International Student Assessment-PISA)'nı geliştirmiştir. Bu program kapsamında, dünya genelinde eğitim sistemlerinin uluslararası karşılaştırılabilirliği sağlanmakta ve öğrencilerin okuma becerileri, matematik ve fen alanlarındaki gelişimleri düzenli olarak izlenmektedir (OECD, 2023a). İlk uygulaması 2000 yılında gerçekleştirilen PISA'da, öğrencilerin dersler kapsamında edindikleri bilgi ve becerileri günlük yaşamda kullanabilmeleri; farklı durumlardaki problemleri çözme, problemin çözümüne ilişkin yorum yapma ve elde ettiği sonuçları etkili bir şekilde sunma becerileri, okuryazarlık kavramına yeni bir perspektif getirmektedir. Okuryazarlık, bu bağlamda, öğrencilerin kazanımlarını uygulamada kullanma yeterliğini de içermektedir (OECD, 2010; 2014).

PISA'da okuma becerileri, fen ve matematik olmak üzere üç konu alanına odaklanılmakta ve öğrencilerin bu konu alanlarındaki okuryazarlık yeterlikleri değerlendirilmektedir. İlk geliştirildiği 2000 yılından beri üç yılda bir uygulanmakta ve bu üç alanın yalnızca birine ağırlık verilmektedir. Bunun yanında, ağırlık verilmeyen diğer iki alan da değerlendirme kapsamına dahil edilmektedir. PISA'nın 2000 yılında yapılan ilk uygulamasında okuma becerileri, 2003'te matematik okuryazarlığı, 2006'da fen okuryazarlığı, 2009'da okuma becerileri; 2012 yılında matematik okuryazarlığı, 2015 yılında fen okuryazarlığı, 2108'de ise okuma becerilerine ağırlık verilmiştir. Sekizinci değerlendirme olan matematik odağındaki bir sonraki döngünün 2021 yılı içinde yapılması planlanmışken COVID-19 salgını nedeniyle bu uygulama 2022 yılına ertelenmiştir (OECD, 2023b).

PISA'nın değerlendirme yaklaşımı, öğrencilerin bir kapsamı ezberlemelerinden ya da hatırlamalarından çok; bilgi ve becerilerini günlük yaşamdaki görevlere ne kadar iyi uyguladıklarına -bir başka anlatımla, gerçek yaşamda karşılaşabilecekleri durumda kullanabilir olmalarına odaklanmaktadır (OECD ve UNESCO, 2000). PISA'daki ölçme ve durum belirleme yaklaşımı ülkelere farklı türlerde göstergeler sağlamaktadır. Bunlardan ilki öğrencilerin yeterlikler çerçevesinde genel bir profilini veren performans göstergeleri, ikincisi bu becerilerin bazı demografik, toplumsal, ekonomik ve eğitsel değişkenlerle bağlamsal ilişkisini veren göstergeler, üçüncüsü ise zaman içindeki çıktıların hem süre gelen hem de döngüsel yapısında ortaya çıkacak eğilimlere ilişkin göstergelerdir (OECD, 2000).

PISA'da öğrenci performansına ilişkin daha net bir bilgi sunabilmek amacıyla öğrencilerin elde ettikleri puana göre neleri başarıp neleri başaramadıklarını gösteren bir ölçek geliştirilmiştir. Bu ölçek kapsamında; belirli sayıda yeterlik düzeyi, yeterlik düzeylerinin alt puanları ve bu yeterlik düzeylerine göre de öğrenci yeterlikleri tanımlanmıştır (MEB, 2023). Bu yeterlikler, okuma becerileri, matematik ve fen alanlarının her biri için tanımlanmıştır. Öğrenci performansını ve aynı zamanda testlerdeki soruların güçlük düzeylerini ifade eden puanlar altı yeterlik düzeyine ayrılmaktadır. Altı yeterlik düzeyinden ikinci düzey temel yeterlik düzeyi olarak belirlenmiştir. Bu düzeyde, öğrencilerin sahip olması gerektiği düşünülen alt düzey yeterlikler tanımlanmıştır. Beşinci ve altıncı yeterlik düzeyinde bulunan öğrencilerin ise üst düzey becerilere sahip oldukları düşünülmektedir (OECD, 2023a).

PISA'ya katılan ülkeler bu uygulamadan elde ettikleri sonuçlar kapsamında öğrencilerinin başarı düzeylerini diğer katılımcı ülkelerdeki öğrencilerin başarı düzeyleriyle karşılaştırmakta, eğitim sistemlerinin güçlü ve zayıf yönlerini belirlemekte ve buna göre eğitim standartları ile eğitim politikalarını oluşturmaktadırlar. Politika yapıcıların, eğitim sistemlerindeki güçlü ve zayıf yönleri belirleyebilmeleri, dolayısıyla da kanıta dayalı politika kararları verebilmeleri için öğrenci performanslarını detaylı bir biçimde incelemeleri gerekmektedir (Altıntaş ve Kutlu, 2022; Hopfenbeck ve diğ., 2018; Murphy, 2014; Volante ve Klinger, 2021). Bu anlamda, yeterlik düzeyleri açısından yapılan incelemeler, öğrencilerin bilgi ve becerilerini günlük yaşam görevlerine uygulama düzeyleri hakkında daha kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı, 2012 ve 2022 yıllarındaki PISA uygulamalarına katılan OECD ülkelerinin PISA örneklemlerinde en iyi ve en düşük performansı gösteren öğrencilerinin yeterlik düzeylerindeki oranlarının değişiminin incelenmesidir.

YÖNTEM

Bu bölümde; araştırmanın modeli, verinin kaynağı ve yorumlanmasıyla ilgili bilgiler yer almaktadır.

Araştırma Modeli

Bu çalışmada, farklı yıllardaki PISA uygulamalarına katılan öğrencilerin yeterlik düzeylerindeki oranlarının değişimi incelenmiştir. Bu anlamda, var olan durumun müdahale edilmeksizin incelenmesi amaçlandığından araştırma betimsel tarama türündedir (Karasar, 2015).

Veri Kaynağı

Bu araştırmanın veri kaynağını, 2012 ve 2022 yıllarındaki PISA uygulamalarına katılmış üç OECD ülkesinin PISA örneklemleri oluşturmaktadır. Bu ülkelerin belirlenmesinde PISA 2022'nin odak alanı olan matematikteki ortalama performans puanları dikkate alınmıştır. Buna göre; 536 puanla en yüksek performansı gösteren Japonya, 453 puanla OECD ortalamasına yakın performans gösteren Türkiye ve 383 puanla en düşük performansı gösteren Kolombiya çalışmaya dahil edilmiştir (OECD, 2023a).

Verinin Yorumlanması

Veri kaynağında belirtilen OECD ülkelerindeki PISA örneklemine dahil olan öğrencilerin ele alınan yeterlik düzeylerinde (5 veya 6. düzey ile 2. düzeyin altı) bulunma oranlarının 2012 ve 2022 yılları arasındaki yüzde cinsinden değişimi; okuma becerileri, matematik ve fen alanları için tablolar aracılığıyla sunularak karşılaştırmalı biçimde yorumlanmıştır.

BULGULAR ve YORUMLAR

Bu bölümde; PISA 2022'nin odak alanı olan Matematik alanına göre en iyi, ortalama ve en düşük performans gösteren üç OECD ülkesinin PISA örneklemlerinde yer alan öğrencilerinin yeterlik düzeylerinde yer alma oranlarındaki değişimlere ilişkin bulgular sunulmuştur.

Tablo 1'de Japonya örnekleminde yer alan öğrencilerin PISA okuma becerileri, matematik ve fen alanlarındaki yeterlik düzeylerindeki oranlarının 2012 ve 2022 yılları arasındaki yüzdelik değişimi yer almaktadır.

Tablo 1. *Japonya örnekleminde yer alan öğrencilerin yeterlik düzeylerindeki oranlarının 2012 ve 2022 yılları arasındaki değişimi*

Yeterlik Düzeyleri	PISA Alanlar		
	Okuma Becerileri	Matematik	Fen
En iyi performans gösteren öğrenciler (5 veya 6. düzey)	-6.1*	-0.7	-0.2
Düşük performans gösteren öğrenciler (2. düzeyin altı)	+4.0*	+0.9	-0.4

**<0.05*

Tablo 1 incelendiğinde; Japonya örnekleminde yer alan öğrencilerin tüm alanlara ilişkin hem 5 veya 6. düzeyde hem de 2. düzeyin altında bulunma oranlarında değişimler olduğu görülmektedir. Ancak, Japonya'daki öğrencilerin hem matematik alanı hem de fen alanı için ele alınan yeterlik düzeylerinde bulunma oranlarındaki değişim istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Japonya örneklemindeki öğrencilerin okuma becerileri yeterlik düzeylerindeki oranlarının 2012 ve 2022 yılları arasındaki değişimleri ise istatiksel olarak anlamlıdır. Buna göre en iyi performans gösteren öğrencilerin oranında %6.1'lik bir azalma olduğu; düşük performans gösteren öğrencilerin oranında ise %4.0'lık bir artış olduğu görülmektedir.

En iyi performans gösteren öğrencilerin oranındaki azalma ve en düşük performans gösteren öğrencilerin oranındaki artış, ağırlıklı alanda gösterdiği ortalama performansa göre PISA 2022'de en yüksek performansa sahip Japonya açısından dikkat çekici bir durumdur.

Tablo 2'de, OECD ortalamasına yakın bir performans gösteren Türkiye örnekleminde yer alan öğrencilerin PISA okuma becerileri, matematik ve fen alanlarındaki yeterlik düzeylerinde bulunma oranlarının 2012 ve 2022 yılları arasındaki yüzdelik değişimi yer almaktadır.

Tablo 2. *Türkiye örnekleminde yer alan öğrencilerin yeterlik düzeylerindeki oranlarının 2012 ve 2022 yılları arasındaki değişimi*

Yeterlik Düzeyleri	PISA Alanlar		
	Okuma Becerileri	Matematik	Fen
En iyi performans gösteren öğrenciler (5 veya 6. düzey)	-2.5*	-0.4	+2.2*
Düşük performans gösteren öğrenciler (2. düzeyin altı)	+7.6*	-3.3	-1.7

**<0.05*

Tablo 2 incelendiğinde; Türkiye örneklemindeki öğrencilerin tüm alanlara ilişkin hem 5 veya 6. düzeyde hem de 2. düzeyin altında bulunma oranlarında değişimler olduğu görülmektedir. Bu değişimlerin istatistiksel olarak anlamlı olanlarına bakıldığında, okuma becerileri alanında en iyi performans gösteren öğrencilerin oranında %2.5'lik bir azalma; düşük performans gösteren öğrencilerin oranında ise %7.6'lık bir artış olduğu görülmektedir. Türkiye'nin 2. düzey altında yer alan öğrenci oranındaki artış dikkat çekicidir.

Fen alanı açısından duruma bakıldığında Türkiye'nin 5 veya 6. düzeyde yer alan öğrenci oranında istatiksel olarak anlamlı bir değişim olduğu görülmektedir. Buna göre Türkiye'nin, en iyi performans gösteren öğrencilerinin oranında %2.2'lik bir artış olmuştur. Bu durum, bir grup öğrencinin özellikle 3 veya 4. yeterlik düzeylerinden 5 veya 6. yeterlik düzeylerine kaymış olabileceğinin bir göstergesi olabilir.

Türkiye'nin fen alanında 2. düzey altında yer alan öğrenci oranında %1.7'lik bir azalma olduğu görülse de bu durum istatiksel olarak anlamlı değildir. Benzer şekilde, Türkiye'deki öğrencilerin matematik alanı için ele alınan yeterlik düzeylerinde bulunma oranlarındaki değişimin de istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir.

Tablo 3'te, Kolombiya örnekleminde yer alan öğrencilerin PISA okuma becerileri, matematik ve fen alanlarındaki yeterlik düzeylerinde bulunma oranlarının 2012 ve 2022 yılları arasındaki yüzdelik değişimi yer almaktadır.

Tablo 3. *Kolombiya örnekleminde yer alan öğrencilerin yeterlik düzeylerindeki oranlarının 2012 ve 2022 yılları arasındaki değişimi*

Yeterlik Düzeyleri	PISA Alanlar		
	Okuma Becerileri	Matematik	Fen
En iyi performans gösteren öğrenciler (5 veya 6. düzey)	+0.8*	-0.0	+0.5*
Düşük performans gösteren öğrenciler (2. düzeyin altı)	-0.1	-2.6	-4.7

**<0.05*

Tablo 3 incelendiğinde; Kolombiya örnekleminde yer alan öğrencilerin tüm alanlara ilişkin hem 5 veya 6. düzeyde hem de 2. düzeyin altında bulunma oranlarında değişimler olduğu görülmektedir. Bu değişimlerin istatistiksel olarak anlamlı olanlarına bakıldığında, yalnızca okuma becerileri ve fen alanlarında en iyi performans gösteren öğrenci oranlarının değişimleri istatiksel olarak anlamlıdır. Buna göre, okuma becerileri alanında en iyi performans gösteren öğrencilerin oranında %0.8'lik; fen alanında en iyi performans gösteren öğrencilerin oranında ise %0.5'lik bir artış olduğu görülmektedir. Hem okuma becerileri ve hem de fen alanlarında en iyi performans gösteren öğrencilerin oranındaki artış, ağırlık alana göre PISA 2022'de en düşük performansı gösteren Kolombiya açısından olumlu bir gelişmedir.

Son olarak, Kolombiya örnekleminde yer alan öğrencilerin hem okuma becerileri hem de fen alanlarında düşük performans gösteren öğrencilerinin oranında istatiksel olarak anlamlı bir değişim olmadığı; benzer şekilde, öğrencilerin matematik alanı için ele alınan yeterlik düzeylerinde bulunma oranlarındaki değişimin de istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir.

SONUÇLAR

PISA'nın temel rolü, uluslararası karşılaştırmaları mümkün kılan standartlaştırılmış bir değerlendirme çerçevesi sunarak eğitim sistemlerinin uluslararası karşılaştırılabilirliğini sağlamaktır. Değerlendirme çerçevesinde, öğrencilerin performansı her bir alan için tanımlanan yeterlik düzeyleriyle ilişkilendirilerek temel yaşam becerilerindeki gelişimleri kapsamlı bir biçimde anlaşılması sağlanmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada, PISA'ya katılan OECD ülkelerinden Japonya, Türkiye ve Kolombiya'nın en yüksek ve en düşük performans gösteren öğrencilerinin 2012 ve 2022 yılları arasındaki performans eğilimleri; okuma becerileri, matematik ve fen alanlarındaki yeterlik düzeylerinde yer alma oranlarındaki değişimler incelenerek belirlenmeye çalışılmıştır.

Japonya örneklemi açısından sonuçlar incelendiğinde, okuma becerileri alanında en iyi performans gösteren öğrencilerin oranında anlamlı düzeyde bir azalma görülürken düşük performans gösteren öğrencilerin oranında anlamlı düzeyde bir artış olması dikkat çekicidir. Bu durum PISA 2022'nin ağırlıklı alanına göre en yüksek performansı gösteren Japonya açısından olumsuz bir durumdur.

Türkiye örneklemi açısından sonuçlar incelendiğinde, Türkiye'nin de Japonya örneklemindekine benzer şekilde en iyi performans gösteren öğrencilerinin oranında anlamlı düzeyde bir azalma; düşük performans gösteren öğrencilerinin oranında ise anlamlı düzeyde bir artış olması dikkat çekicidir. Bu, Türkiye açısından olumsuz bir durum olsa da fen alanında en iyi performans gösteren öğrencilerin oranındaki anlamlı düzeyde artış ise umut vericidir.

Kolombiya örneklemi açısından ise hem okuma becerileri hem de fen alanlarında en iyi performans gösteren öğrencilerin oranındaki artış anlamlı düzeydedir. Bu durum Kolombiya açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

Altıntaş, Ö. & Kutlu, Ö. (2022). PISA'da okuryazarlık becerilerini ölçme ve durum belirleme [Measuring and assessing the literacy skills in PISA]. In S. Dolapçıoğlu (Ed.), *Düşünme süreçlerine dayalı okuryazarlık ve PISA süreçlerine dayalı okuryazarlık ve PISA [Literacy based on thinking processes and PISA]* (pp. 49-94). Pegem Academy Publishing.

Karasar, N. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemi* (28. Baskı). Nobel Akademi Yayıncılık.

MEB (2023). *PISA 2022 Türkiye raporu*. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Ölçme ve Değerlendirme Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü. https://pisa.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_12/05125555_pisa2022_rapor_051223.pdf

Murphy, D. (2014). Issues with PISA's use of its data in the context of international education policy convergence. *Policy Futures in Education, 12*(7), 893-916. https://doi.org/10.2304/pfie.2014.12.7.893

OECD (2000). *Measuring student knowledge and skills: The PISA 2000 assessment of reading, mathematical and scientific literacy*. OECD Publishing. https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264181564-en.pdf?expires=1703167564&id=id&accname=ocid41019259&checksum=1A4342574B716FDB435929DF50655F01

OECD (2010). *PISA 2009 results (volume I): What students know and can do – Student performance in reading, mathematics and science*. OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/9789264091450-en

OECD (2014). *PISA 2012 results: What students know and can do – Student performance in mathematics, reading and science (volume I, revised edition, February 2014)*. OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/9789264208780-en

OECD (2023a). *PISA 2022 results (volume I): The state of learning and equity in education*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/53f23881-en

OECD (2023b). *PISA 2022 results (volume II): Learning during – and from – disruption*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/a97db61c-en

OECD & UNESCO (2000). *Literacy skills for the world of tomorrow: Further results from PISA 2000*. https://www.oecd.org/education/school/2960581.pdf

Hopfenbeck, T. N., Lenkeit, J., El Masri, Y., Cantrell, K., Ryan, J., & Baird, J. (2018). Lessons learned from PISA: A systematic review of peer-reviewed articles on the programme for international student assessment. *Scandinavian Journal of Educational Research, 62*(3), 333-353. https://doi.org/10.1080/00313831.2016.1258726

Volante, L., & Klinger, D. A. (2021). PISA and education reform in Europe: Cases of policy inertia, avoidance, and refraction. *European Education, 53*(1), 45-56, https://doi.org/10.1080/10564934.2021.1987839

ÖĞRENCİLERİN PISA PERFORMANSLARINDAKİ DEĞİŞİMLERİNİN SOSYOEKONOMİK STATÜ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Özge ALTINTAŞ[1]
Doç. Dr. H. Deniz GÜLLEROĞLU[2]
Prof. Dr. Ömay ÇOKLUK BÖKEOĞLU [3]

[1]Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, oaltintas@ankara.edu.tr-0000-0001-5779-855X
[2]Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, denizgulleroglu@yahoo.com-0000-0001-6995-8223
[3]Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, omay73baskent@hotmail.com-0000-0002-3879-9204

Özet

Bir toplumun gelişmişliği eğitim, ekonomi ve sağlık alanlarındaki gelişmişliğiyle ilgilidir. Gelişmiş toplumlar bağımsız kurumları aracılığıyla, bu alanlardaki ilerleme ve gelişmenin göstergelerini düzenli olarak izlemektedirler. Bu türden izleme çalışmalarını yürüten kuruluşlardan biri olan OECD, 2000 yılından itibaren her üç yılda bir gerçekleştirdiği PISA ile katılımcı ülkelerde örgün eğitime devam eden 15 yaş grubu öğrencilerin gelişimini izlemektedir. PISA sonuçları genellikle politika yapıcılar tarafından eğitim sistemlerinin etkililiğini izlemek amacıyla öğrencilerin okulda edindikleri temel bilgi ve becerileri gerçek yaşamda karşılaştıkları durumlara ne düzeyde uygulayabildiklerini değerlendirmek üzere kullanılmaktadır. Bunun nedeni, öğrencilerin okulda edindikleri becerileri gerçek yaşam durumlarında kullanabilmelerinin birçok ülke tarafından eğitim sistemlerinin etkililiğinin önemli bir göstergesi olarak kabul edilmesidir. Öğrencilerin istenilen yeterliklere ulaşma düzeyini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunlardan biri de bireyin sosyoekonomik statüsüdür. Bireyin sosyoekonomik açıdan refahı, yaşadığı ülkenin toplumsal açıdan eğitimde, ekonomide ve sağlıkta gelişmişliğinin göstergesidir. PISA değerlendirmelerinde sosyoekonomik statünün öğrenci performansı üzerindeki etkisinin anlaşılması ve ele alınması, eğitim eşitsizliklerini azaltma ve genel akademik başarıyı artırma çabalarında kilit bir rol oynamaktadır. Buradan hareketle bu çalışmanın amacını, farklı yıllardaki PISA uygulamalarında sosyoekonomik açıdan avantajlı öğrenciler ile dezavantajlı öğrenciler arasındaki performans farkının incelenmesi oluşturmaktadır. Çalışmadan elde edilecek sonuçların, sosyoekonomik statünün öğrenci performansının üzerindeki olası etkileri konusunda bilgiler sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: PISA, öğrenci performansı, sosyoekonomik statü

INVESTIGATING CHANGES IN STUDENTS' PISA PERFORMANCES FROM THE PERSPECTIVE OF SOCIOECONOMIC STATUS

Assoc. Prof. Özge ALTINTAŞ[1]
Assoc. Prof. H. Deniz GÜLLEROĞLU[2]
Prof. Dr. Ömay ÇOKLUK BÖKEOĞLU[3]

[1]Ankara University, Faculty of Educational Sciences, oaltintas@ankara.edu.tr-0000-0001-5779-855X
[2]Ankara University, Faculty of Educational Sciences, denizgulleroglu@yahoo.com-0000-0001-6995-8223
[3]Ankara University, Faculty of Educational Sciences, omay73baskent@hotmail.com-0000-0002-3879-9204

Abstract

The advancement of a society is intricately linked to progress in the realms of education, economy, and health. Advanced societies consistently monitor indicators of progress and development in these areas through independent institutions. OECD is one such organization that, since the year 2000, has regularly conducted the PISA every three years to track the development of 15-year-old students engaged in formal education in participating countries. PISA results are commonly employed by policymakers to gauge the effectiveness of education systems by evaluating the extent to which students can apply fundamental knowledge and skills acquired in school to real-life situations. This practice is grounded in the widespread recognition that the ability of students to apply acquired skills in real-life scenarios serves as a crucial indicator of the effectiveness of education systems in many countries. Numerous factors influence the attainment of desired competencies by students, and one such factor is an individual's socioeconomic status. An individual's socioeconomic well-being is indicative of the societal advancement in education, economy, and health within the country of residence. Understanding and addressing the impact of socioeconomic status on student performance in PISA assessments play a pivotal role in efforts to reduce educational inequalities and enhance overall academic achievement. Consequently, the objective of this study is to examine performance differentials between socioeconomically advantaged and disadvantaged students in various years of PISA implementations. The anticipated outcomes of the study are expected to provide insights into the potential effects of socioeconomic status on student performance.

Keywords: PISA, student performance, socioeconomic status

GİRİŞ

Ekonomik açıdan gelişmiş ülkeler, bilimsel bilginin kaynağı olarak eğitimli bireylerin rol oynadığı bilgi ekonomisinin temellerini atmışlardır. Günümüzde, bir ülkenin eğitim alanındaki gelişmişlik düzeyi, diğer ülkelerle rekabet gücünde belirleyici bir etken haline gelmiş, ülkenin refahı için önemli bir öge olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle eğitim, bir ülkenin sosyoekonomik açıdan dünyadaki yerini oluşturmada anahtar bir rol üstlenmiştir. Avrupa Birliği (European Union -EU-), Dünya Bankası (World Bank -WB-), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, -UNESCO-), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development -OECD-) gibi kuruluşlar, eğitimin dünya ölçeğinde ön plana çıkan önemine bağlı olarak eğitimle ilgili bilgi verici birçok çalışmayı gerçekleştirmektedir (Altıntaş ve diğ., 2021). OECD tarafından 1997 yılında geliştirilmeye başlanmış ve ilk uygulaması 2000 yılında gerçekleştirilmiş olan Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (Programme for International Student Assessment-PISA), bu çalışmalardan biridir (OECD, 2023a).

PISA'da, öğrencilerin derslerde edindikleri bilgi ve becerileri günlük yaşamda kullanabilmeleri; farklı durumlardaki problemleri çözme, problemin çözümüne ilişkin yorum yapma ve elde ettiği sonuçları etkili bir şekilde sunma becerileri değerlendirilmektedir. (OECD, 2010; 2014). Bunun yanında PISA'da; okuma becerileri, matematik okuryazarlığı ve fen okuryazarlığı olmak üzere üç alana odaklanılarak öğrencilerin bu alanlarındaki yeterlikleri de değerlendirilmektedir. İlk geliştirildiği 2000 yılından itibaren üç yılda bir uygulanmakta olan PISA döngülerinde bu alanlardan yalnızca birine ağırlık verilmektedir. Her uygulamada ilgili ağırlıklı alanda yeni sorular geliştirilmekte ve uygulamadan elde edilen sonuçlar üzerine derinlemesine analizler gerçekleştirilmektedir. 2021 yılında gerçekleştirilmesi planlanan matematik alanı odağındaki sekizinci değerlendirme ise COVID-19 salgını nedeniyle 2022 yılında gerçekleştirilmiştir (OECD, 2023b).

PISA'da; öğrencilerin temel alanlarla birlikte uygulanan bağlamsal anketlerle, öğrencilerin kendilerine ilişkin görüşleri, çalışma alışkanlıkları, motivasyonları, öğrenme biçimleri, aileleri ve okulları ile ilgili birçok veri de toplanmaktadır. Bu kapsamda elde edilen bilgiler, öğrencilerin performanslarını etkileyen okul içi ve okul dışı etkenler hakkında önemli bulgular sunmaktadır. PISA araştırması, yüksek performans gösteren öğrencilerin, okulların ve eğitim sistemlerinin özellikleri ve öğrenci performanslarında görülen farklılıkların olası sebeplerine yönelik değerli bulgular sunarak eğitim politikalarının yönlendirilmesine yardımcı olmaktadır (MEB, 2023).

PISA'da ayrıca öğrencilerin sosyoekonomik durumları ile performansları arasındaki ilişki de incelenmektedir; çünkü öğrencilerin performanslarını etkileyen önemli faktörlerden biri de bireyin içinde bulunduğu sosyoekonomik durumdur. Bireyin sosyoekonomik açıdan refahı, yaşadığı ülkenin toplumsal açıdan eğitimde, ekonomide ve sağlıkta gelişmişliğinin göstergesidir. Bu doğrultuda, PISA uygulamasına katılan tüm öğrencilerin yaşadıkları ülkeden bağımsız şekilde aynı sosyoekonomik ölçeğe yerleştirilebildiği bir indeks hesaplanmaktadır. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Durum (ESKD) indeksi adı verilen bu indeks, farklı ülkelerdeki

benzer sosyoekonomik arka plana sahip öğrencilerin performanslarını karşılaştırabilmek amacıyla kullanılabilmektedir. ESKD değeri ne kadar yüksekse, sosyoekonomik statü de o kadar yüksektir. ESKD indeksi, her ülke içinde öğrencileri en dezavantajlıdan avantajlıya doğru sıralamak ve eşit büyüklükte dört öğrenci grubu oluşturmak için kullanılmaktadır (OECD, 2023a). Bir başka anlatımla, sosyoekonomik açıdan dezavantajlı öğrenciler (yani kendi ülkelerinde ESKD açısından en düşük değerlere sahip öğrencilerin %25'i arasında olanlar) ile sosyoekonomik açıdan avantajlı öğrenciler (yani kendi ülkelerinde EKSD açısından en yüksek değerlere sahip öğrencilerin %25'i arasında olanlar) arasında ayırım yapmak için kullanılmaktadır.

PISA değerlendirmelerinde sosyoekonomik statünün öğrenci performansı üzerindeki etkisinin anlaşılması ve ele alınması eğitim eşitsizliklerini azaltma ve genel akademik başarıyı artırma çabalarında kilit bir rol oynamaktadır (Arıcı ve Altıntaş, 2014; Fındık ve Kavak, 2013; Marks, 1999; Hanushek, 2010; OECD, 2019). OECD ülkeleri arasında matematik performansındaki ortalama farklılığın yaklaşık %15'inin öğrencilerin ekonomik, sosyal ve kültürel geçmişine atfedilebileceği belirtilmektedir. OECD ülkeleri genelinde ve PISA 2022 matematik ağırlıklı alanında, sosyoekonomik açıdan avantajlı öğrencilerin dezavantajlı akranlarına göre ortalama olarak 93 puan fazla aldığı belirtilmektedir. Bu durum Türkiye açısından incelendiğinde; puan farkının sosyoekonomik açıdan avantajlı öğrenciler lehine 82 puan olduğu görülmektedir. Bunun yanında, OECD ülkelerindeki dezavantajlı öğrencilerin temel matematik yeterliliğine ulaşamama olasılığının, avantajlı öğrencilere göre ortalama yedi kat daha fazla olduğu da vurgulanmaktadır (OECD, 2023a).

Eğitimde adalet, geçmişlerine bakılmaksızın tüm öğrencilere öğrenme potansiyellerini tam olarak gerçekleştirme fırsatı verilmesi anlamına gelmektedir. Adil bir eğitim sisteminde, öğrencilerin öğrenme çıktıları sosyoekonomik koşullarından bağımsız olmalıdır; çünkü bunlar öğrencilerin üzerinde kontrol sahibi olamadığı koşullardır. Buna göre, sosyoekonomik statünün öğrenci performansı üzerindeki etkisinin ele alınması önemli görülmektedir. Buradan hareketle bu çalışmanın amacını, farklı yıllardaki PISA uygulamalarında sosyoekonomik açıdan avantajlı öğrenciler ile dezavantajlı öğrenciler arasındaki performans farkının incelenmesi oluşturmaktadır.

YÖNTEM

Bu bölümde; araştırmanın modeli, verinin kaynağı ve yorumlanmasıyla ilgili bilgiler yer almaktadır.

Araştırma Modeli

Bu çalışmada, farklı yıllardaki PISA uygulamalarında sosyoekonomik açıdan avantajlı öğrenciler ile dezavantajlı öğrenciler arasındaki performans farkı incelenmiştir. Bu anlamda, var olan durumun müdahale edilmeksizin incelenmesi amaçlandığından araştırma, betimsel tarama türündedir (Karasar, 2015).

Veri Kaynağı

Bu araştırmanın veri kaynağını; Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Program -UNDP-, 2022) tarafından geliştirilen İnsani Gelişmişlik İndeksi'ne (Human Development Index -HDI-) göre "çok yüksek gelişmişliğe sahip" olduğu belirlenen ülkelerden 2012 ile 2022 yılları arasında geçekleştirilen PISA uygulamalarına katılmış olan üç ülke [İsviçre, Hong Kong (Çin) ve Türkiye] oluşturmaktadır.

Verinin Yorumlanması

Veri kaynağında belirtilen katılımcı ülkelerdeki PISA örneklemine dahil olan sosyoekonomik açıdan avantajlı ve dezavantajlı öğrencilerin PISA 2022'nin ağırlıklı alanı matematik alanındaki performanslarındaki 2018 ve 2022 yılları arasındaki eğilim ile 10 yıllık ortalama eğilim, tablolar aracılığıyla sunularak karşılaştırmalı biçimde yorumlanmıştır.

BULGULAR ve YORUMLAR

Bu bölümde, PISA 2022'nin ağırlıklı alanı olan matematik alanına göre sosyoekonomik statü açısından avantajlı ve dezavantajlı öğrencilerin performanslarına ilişkin eğilimler verilmiştir. Bunun yanında, sosyoekonomik açıdan avantajlı ve dezavantajlı öğrenciler arasındaki ortalama matematik performansı farkının, belirtilen gruplar açısından yorumu; farkın "açılıyor" olduğu, "daralıyor" olduğu ya da "sabit" kaldığı şeklinde aşağıdaki tablolarda sunulmuştur.

Tablo 1'de, UNDP (2022) tarafından geliştirilen insani gelişmişlik indeksine göre çok yüksek gelişmişliğe sahip olduğu belirlenen ülkelerden 2012 ile 2022 yılları arasındaki PISA uygulamalarına katılmış İsviçre'nin PISA örnekleminde yer alan avantajlı ve dezavantajlı öğrencilerinin matematik performanslarına ilişkin eğilimleri yer almaktadır.

Tablo 1. *İsviçre'nin ESKD çeyreklerine göre matematik performansındaki eğilimi*

ESKD Grupları	2018 - 2022 / 10 yıllık ortalama eğilim
Avantajlı öğrenciler (üst çeyrek)	+1.8 / -8.3
Dezavantajlı öğrenciler (alt çeyrek)	-15.3* / -30.3*
Performans Farkı (üst - alt çeyrek)	Açılıyor / Açılıyor

**<0.05*

Tablo 1 incelendiğinde; İsviçre örnekleminde yer alan ve sosyoekonomik statü açısından avantajlı öğrencilerin ortalama matematik performansına bakıldığında, 2018-2022 yılları arasında 1.8'lik bir artışın; 10 yıllık ortalama puanda ise 8.3'lük bir düşüşün olduğu görülmektedir. Ancak bu değişimler istatistiksel açıdan anlamlı değildir.

Sosyoekonomik açıdan dezavantajlı öğrencilerin ortalama matematik performansında görülen değişimler ise istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre, ESKD'de son çeyrekte yer alan öğrencilerin matematik performansında; 2018-2022 yılları arasında 15.3'lük; 10 yıllık ortalama puanlarında ise 30.3'lük bir düşüş gerçekleşmiştir.

Sosyoekonomik açıdan üst çeyrekte yer alan avantajlı öğrenciler ile alt çeyrekte yer alan dezavantajlı öğrenciler arasındaki matematik performans farkına bakıldığında; puan farkının hem 2018-2022 yılları arasında hem de 10 yıllık süreçte açıldığı görülmektedir.

Tablo 2'de, Hong Kong (Çin)'un PISA örnekleminde yer alan avantajlı ve dezavantajlı öğrencilerinin matematik performanslarına ilişkin eğilimleri yer almaktadır.

Tablo 2. *Hong Kong (Çin)'un ESKD çeyreklerine göre matematik performansındaki eğilimi*

ESKD Grupları	2018 - 2022 / 10 yıllık ortalama eğilim
Avantajlı öğrenciler (üst çeyrek)	-5.2 / -22.1*
Dezavantajlı öğrenciler (alt çeyrek)	-12.6 / -19.8*
Performans Farkı (üst - alt çeyrek)	Sabit / Sabit

**<0.05*

Tablo 2 incelendiğinde; Hong Kong (Çin) örnekleminde yer alan ve sosyoekonomik statü açısından hem avantajlı hem de dezavantajlı öğrencilerin 2018-2022 yılları arasındaki matematik performansına bakıldığında, avantajlı öğrencilerin performansında 5.2'lik ve dezavantajlı öğrencilerin performansında 12.6'lık bir düşüşün olduğu görülse de bu durum istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Hong Kong (Çin) örneklemindeki sosyoekonomik açıdan hem avantajlı hem de dezavantajlı öğrencilerin 10 yıllık puan ortalamalarında sırasıyla 22.1'lik ve 19.8'lik bir düşüşün yaşandığı görülmektedir ve bu durum istatistiksel olarak anlamlıdır. ESKD'ye göre her iki grupta yer alan bireylerin 10 yıl içindeki ortalama puanlarının düşüş eğiliminde olması dikkat çekicidir.

Sosyoekonomik açıdan üst çeyrekte yer alan avantajlı öğrenciler ile alt çeyrekte yer alan dezavantajlı öğrencilerin arasındaki matematik performans farkına bakıldığında; puan farkının hem 2018-2022 yılları arasında hem de 10 yıllık süreçte sabit kaldığı görülmektedir.

Tablo 3'te, Türkiye'nin PISA örnekleminde yer alan avantajlı ve dezavantajlı öğrencilerinin matematik performanslarına ilişkin eğilimleri yer almaktadır.

Tablo 3. *Türkiye'nin ESKD çeyreklerine göre matematik performansındaki eğilimi*

ESKD Grupları	2018 - 2022 / 10 yıllık ortalama eğilim
Avantajlı öğrenciler (üst çeyrek)	-0.4 / +16.9*
Dezavantajlı öğrenciler (alt çeyrek)	-8.1 / +17.2*
Performans Farkı (üst - alt çeyrek)	Sabit / Sabit

**<0.05*

Tablo 3 incelendiğinde; Türkiye örnekleminde yer alan ve sosyoekonomik statü açısından hem avantajlı hem de dezavantajlı öğrencilerin 2018-2022 yılları arasındaki matematik performansına bakıldığında, avantajlı öğrencilerin performansında 0.4'lük ve dezavantajlı öğrencilerin performansında 8.1'lik bir düşüşün olduğu görülse de bu durum, istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Türkiye örneklemindeki sosyoekonomik açıdan hem avantajlı hem de dezavantajlı öğrencilerin 10 yıllık ortalama puanlarında sırasıyla, 16.9'luk ve 17.2'lik bir artışın yaşandığı görülmektedir ve bu durum istatistiksel olarak anlamlıdır. Sosyoekonomik statü açısından her iki grupta yer alan bireylerin 10 yıl içindeki puan ortalamalarının artış eğiliminde olması dikkat çekicidir.

Sosyoekonomik açıdan üst çeyrekte yer alan avantajlı öğrenciler ile alt çeyrekte yer alan dezavantajlı öğrencilerin arasındaki matematik performans farkına bakıldığında; puan farkının hem 2018-2022 yılları arasında hem de 10 yıllık süreçte sabit kaldığı görülmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

PISA 2022'nin ağırlıklı alanı olan matematik alanına göre sosyoekonomik statü açısından avantajlı ve dezavantajlı öğrencilerin yıllar içindeki performanslarına ilişkin eğilimlerin incelendiği bu çalışmanın sonuçlarına bakıldığında; İsviçre açısından hem 2018-2022 yılları için hem de son 10 yıllık süreçte, yalnızca sosyoekonomik açıdan dezavantajlı öğrencilerin matematik performansında düşüş yönünde bir eğilim olduğu belirlenmiştir. Hong Kong (Çin) açısından sonuçlar incelendiğinde; yalnızca 10 yıllık süreçte hem avantajlı hem de dezavantajlı öğrencilerin matematik performansında düşüş yönünde bir eğilim olduğu belirlenmiştir. Bu durum, İsviçre ve Hong Kong (Çin)'un PISA örneklemlerinde yer alan avantajlı öğrencilerinin matematik performansında bir iyileşmeyi değil; aksine daha az ayrıcalıklı akranlarının performansındaki düşüşü göstermektedir.

Türkiye açısından sonuçlar incelendiğinde ise yalnızca 10 yıllık süreçte hem avantajlı hem de dezavantajlı öğrencilerin matematik performansında artış yönünde bir eğilim olduğu belirlenmiştir. Sosyoekonomik açıdan farklı gruplarda yer alsalar da öğrencilerin performanslarındaki artış eğilimi Türkiye açısından ümit vericidir.

Son olarak, veri kaynağında yer alan ülkelerin PISA örneklemlerinde yer alan avantajlı ve dezavantajlı öğrencileri arasındaki matematik performans farkına bakıldığında; puan farkının yalnızca İsviçre açısından hem 2018-2022 yılları arasında hem de 10 yıllık süreçte açıldığı; Hong Kong (Çin) ve Türkiye açısından ise bu farkın, hem 2018-2022 yılları arasında hem de 10 yıllık süreçte sabit kaldığı söylenebilir.

Ülkeler, dezavantajlı geçmişe sahip öğrencilerin akademik olarak başarılı olmalarına yardımcı olmak için ellerinden geleni yapmalıdır. Adil bir eğitim sisteminde, öğrencilerin öğrenme çıktıları sosyoekonomik koşullarından bağımsız olmalıdır; çünkü bunlar öğrencilerin üzerinde kontrol sahibi olamadığı koşullardır. Geçmişlerine bakılmaksızın tüm öğrencilere öğrenme potansiyellerini tam olarak gerçekleştirme fırsatı verilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Altıntaş, Ö., Başer, F., & Kutlu, Ö. (2021, September 1-4). *Developing the educational development index using fuzzy c-mean clustering algorithm and associating it with PISA 2018 reading literacy achievement (Eğitimde gelişmişlik indeksinin bulanık c-ortalama kümeleme algoritması kullanılarak geliştirilmesi ve PISA 2018 okuma becerileri başarısıyla ilişkilendirilmesi)* [Paper presentation]. 7th International Congress on Measurement and Evaluation in Education and Psychology (CMEEP-2021), Gazi University, Ankara, Turkey.

Arıcı, Ö., & Altıntaş, Ö. (2014). An investigation of the PISA 2009 reading literacy in terms of socio-economic backgrounds and receiving pre-school education "Turkey example". *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES), 47*(1), 423-448. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000001333

Çelen, F. K., Çelik, A. ve Seferoğlu, S. S. (2011, 2-4 Şubat). *Türk eğitim sistemi ve PISA sonuçları.* XIII. Akademik Bilişim Konferansı, İnönü Üniversitesi, Malatya.

Fındık, L. Y. ve Kavak, Y. (2013). Türkiye'deki sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı öğrencilerin PISA 2009 başarılarının değerlendirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 19*(2), 249-273. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/108154

Hanushek, E. A. (2010). Education production functions: Developed country evidence. In P. Peterson, E. Baker, & B. McGaw (Eds.), *International Encyclopaedia of Education, Volume 2*, (pp. 407-411). Elsevier. https://doi.org/10.1016/B978-0-08-044894-7.01231-8

Karasar, N. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemi* (28. Baskı). Nobel Akademi Yayıncılık.

Marks, G. N. (1999). *The measurement of socioeconomic status and social class in the LSAY Project*. Technical Paper No. 14. Longitudinal Surveys of Australian Youth (LSAY) at Australian Council for Educational Research (ACER). https://research.acer.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1027&context=lsay_technical

MEB (2023). *PISA 2022 Türkiye raporu*. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Ölçme ve Değerlendirme Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü. https://pisa.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_12/05125555_pisa2022_rapor_051223.pdf

OECD (2010). *PISA 2009 results (volume I): What students know and can do – Student performance in reading, mathematics and science*. OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/9789264091450-en

OECD (2014). *PISA 2012 results: What students know and can do – Student performance in mathematics, reading and science (volume I, revised edition, February 2014)*. OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/9789264208780-en

OECD (2019). *Society at a glance 2019: OECD social indicators*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/soc_glance-2019-en

OECD (2023a). *PISA 2022 results (volume I): The state of learning and equity in education*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/53f23881-en

OECD (2023b). *PISA 2022 results (volume II): Learning during – and from – disruption*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/a97db61c-en

UNDP (2022). *Human development report 2021-22. Uncertain times, unsettled lives: Shaping our future in a transforming world*. United Nations Development Programme. https://web.archive.org/web/20220908114232/hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22pdf_1.pdf#page=284

SOSYAL PAZARLAMADA TEMEL SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Doç. Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN[1]

ÖZET

Toplumsal yarara odaklanan sosyal pazarlama özellikle hareket noktaları iyi belirlenmediği ve konu ile örtüşmeyen iletişim yanlışları yapıldığı zaman başarısızlıkla sonuçlanmaktadır. Bu durum ise sosyal pazarlamaya yönelik tartışmaları alevlendirmekte ve sosyal pazarlamayı çeşitli eleştirilerin hedefi haline getirmektedir. Sosyal pazarlamaya ilişkin ortaya atılan temel tartışmalar ve eleştiriler çoğunlukla kavramın içerisinde yer alan pazarlama ifadesinin yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra hangi konuların topluma yarar sağlayacağı, çözüm bekleyen hangi toplumsal sorunlara öncelik tanınacağı, üretilen çözümlerin toplum için nasıl daha iyi sonuç vereceği, bu stratejik kararların kimler tarafından alınacağı ve hazırlanan programın bütünüyle nasıl uygulanacağı ekseninde yaşanan tartışmalar ağırlık kazanmaktadır. Söz konusu bu tartışmalar, aynı zamanda sosyal pazarlamaya yönelik temel eleştirilerin de adresi olmaktadır.

Bu çalışmada sosyal pazarlama yaklaşımına yönelik temel tartışmalar çerçevesinde sosyal pazarlama uygulamalarına yöneltilen eleştiriler konu edilmektedir. Sosyal pazarlama kavramına ilişkin temel tartışmalar ve eleştiriler, esasen sosyal pazarlamanın topluma hizmet üreten etik yönünün geliştirilmesi açısından önemli fırsatlar taşımaktadır. Sosyal pazarlamaya yöneltilen temel tartışmaların ve eleştirilerin üzerinde durulup dikkate alınması, nihai amacı toplumun refahını arttırmak olan sosyal pazarlama anlayışının daha kapsayıcı ve kalıcı sonuçlar doğuracak şekilde uygulanmasına katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Pazarlama, Sosyal Pazarlama Etiği, Sosyal Pazarlama Eleştirisi

BASIC DEBATES AND CRITICISMS ON SOCIAL MARKETING

ABSTRACT

Social marketing, when focal points are not well defined and communication mistakes that do not align with the subject are made, tends to result in failure, particularly when it aims to contribute to the societal good. This situation intensifies debates around social marketing and turns it into the target of various criticisms. The fundamental debates and criticisms regarding social marketing often stem from a misunderstanding of the term "marketing" within the concept. Additionally, discussions revolve around which issues will benefit society, which societal problems requiring solutions will be prioritized, how the solutions generated will yield better results for the community, who will make these strategic decisions, and how the prepared program will be fully implemented. These debates also serve as the focal point for fundamental criticisms directed at social marketing.

This study focuses on criticisms directed at social marketing practices within the framework of fundamental debates surrounding the social marketing approach. The key debates and criticisms related to the concept of social marketing, essentially, offer significant opportunities for enhancing the ethical aspect of social marketing that contributes to serving society. Reflecting

[1] Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, selin.bitirim.okmeydan@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7996-2178

on and taking into account the fundamental debates and criticisms directed at social marketing contribute to the application of the social marketing concept, whose ultimate goal is to increase societal welfare, in a more comprehensive and enduring manner.

Keywords: Social Marketing, Social Marketing Ethics, Critique of Social Marketing

GİRİŞ

Sosyal pazarlamada ele alınan sorunlu konuların çözümü için önerilen davranış değişiminin pazarlanmasında yaşanan pürüzler ve sosyal pazarlama anlayışı ile uyumsuz iletişim stratejileri çoğunlukla sosyal pazarlama uygulamalarını belirli tartışmaların merkezine taşımaktadır. Sosyal pazarlama özellikle toplumun iyiliğini ve gelişimini destekleyen davranış değişimi süreçlerini kapsamasına rağmen çoğu zaman programın planlanıp uygulama aşamalarındaki yanlışlar veya eksikler nedeniyle çeşitli tartışmalara konu olmaktadır. Bu noktada sosyal pazarlamaya yöneltilen temel suçlamalar ve eleştiriler, dört grupta toplanmaktadır. Bunlar; programların kötü, yanlış ya da eksik tasarlanması, kuramsal bilgide temel eksiklerin olması, uygulama öncesinde yeterince pazar ve tüketici araştırmalarına yer verilmemesi ve sosyal pazarlamanın amaçları ile elde edilen başarının örtüşmemesi (Büyücek vd., 2018; Şentürk, 2021) olarak özetlenebilmektedir.

Bunun yanı sıra sosyal pazarlama kavramı içerisinde yer alan ‘pazarlama’ isimlendirmesi, eleştirilerin odak noktasını oluşturmaktadır. Grigoryan’a (2019: 117-118) göre birçok sağlık uzmanı, pazarlama adı nedeniyle sosyal pazarlamaya temkinli yaklaşmakta ve kavram, çoğu zaman kapitalist uygulamalardan biri olarak değerlendirildiği için felsefi yönden tartışılmaktadır. Ancak buna rağmen toplumun yararına odaklanan ve daha sürdürülebilir bir gelecek için toplumsal değişime öncülük eden farklı sektörlerdeki kurumlar tarafından sosyal pazarlamaya sahip çıkılmaktadır. Sosyal pazarlama kavramındaki ‘pazarlama’ kapitalizmin devamını sağlamak ve yüksek kârlılık oranlarına ulaşıp ticari amaçları gerçekleştirmek için yapılan sistematik iletişim faaliyetlerini akıllara getirse de (Jackson, 2020) sosyal pazarlama geleneksel ürün ve hizmet satışını değil, toplumun sorunlarına çözüm olacak yeni fikirlerin ve davranışların benimsenmesini teşvik etmektedir (Ayvaz ve Torlak, 2017: 273). Bu noktada sosyal pazarlamanın amacının, ticari kâr sağlamak olmadığının altını bir kez daha önemle çizmek gerekmektedir. Bu görüşün aksine sosyal pazarlama, hiçbir kâr amacı gözetmeden bölümlenmiş hedef kitleler üzerinden toplumun tamamına veya en azından büyük çoğunluğuna ulaşarak toplumun çözüm bekleyen sorunlarına eğilmekte ve toplumun genel yararına olacak bu sorunların kalıcı ve kapsayıcı şekilde çözülmesi amacıyla hedef kitlelerden beklenen davranış değiminin yeni bir yaşam biçimi olarak kabul edilip benimsenmesi yoluyla değişimin sürdürülebilirliğini amaçlamaktadır.

Alanyazında sosyal pazarlama yaklaşımına yöneltilen en temel eleştirilerin, sosyal pazarlama programlarının toplumda beklenen davranış değişiminin etik performansını sorgulamaya yönelik ortaya atıldığı görülmektedir (Key ve Czaplewski, 2017). Esasen sosyal pazarlama özü ve nihai amacı gereği, toplum yararına odaklı çalışmalardan ve stratejilerden oluşsa da uygulamada yaşanan hatalar veya eksikler, sosyal pazarlama programlarının etik performansına şüpheyle yaklaşılmasına yol açmaktadır. Oysa bu noktada sosyal pazarlamanın topluma yönelik etik sorumluluğunun farkına vararak eleştiriler hakkında bilgi sahibi olmak ve bu eleştirilere karşı meşru çözümler üretmek önem taşımaktadır. Sosyal pazarlamanın etik boyutu ile ilişkilendirilen eleştirilere uygun çözümler önermek; her şeyden önce sosyal pazarlama yaklaşımının geliştirilmesi, bu çalışmaların hedef kitlelere doğru şekilde aktarılması ve toplumsal sorunların giderilmesinde stratejik bir araç olarak kullanılması için önemli fırsatları beraberinde getirmektedir.

Sosyal Pazarlamada Etik Şüpheler

Toplumsal yaşamın giderek karmaşıklaşması ve toplumda farklı etkiler doğuran iletişim araçlarının ve kanallarının çeşitlenmesi sonucunda etik kavramının her alanda daha fazla öne çıktığı görülmektedir. Bir toplum içerisinde yaşayan bireyler, yaşamlarının her alanında düzeni sağlamak için kapsayıcı etik kodlara ihtiyaç duymaktadır. Bu durum, topluma yansıyan her konuda etik ilkelerin belirlenip uygulanabilmesi amacıyla bazı düzenlemeleri gerektirmektedir. Bu nedenle her uygulama alanının sınırlarını ve pratiklerini belirleyen etik kodlar oldukça önem taşımaktadır. Buna rağmen gündelik yaşamda bu denli sıklıkla karşımıza çıkan etik kavramının tanımlanması, diğer soyut kavramlar gibi belirli zorluklara sahiptir. Her disiplinin kendi çerçevesinden ele alınan ve birbirine eklemlenerek sürekli yeniden tanımlanan etik davranışın sınırlarını çizmek her zaman düşünüldüğü kadar kolay olmamaktadır. Üstelik bir eylemin uygulanmasında belirlenen etik kodlara herkes tarafından istisnasız uyulacağına yönelik beklenti de pek gerçekçi değildir. Bununla beraber Pozo ve Tachizawa'ya (2018: 40) göre uygulama konusunda belirli aksaklıklar olmasına rağmen her bilim dalı ve uygulama alanına yönelik evrensel kurallara göre tanımlanıp oluşturulmuş genel ilkeler de bulunmaktadır.

Nihai amacı toplumsal yarar ve topluma kalıcı bir değer üretmek olan sosyal pazarlamanın uygulanması da etik beklentiler ile şekillenmektedir. Sosyal pazarlamada etik, ortaya konan programın planlanıp yürütülmesine kadar her bir aşamasında gözetilmesi ve dikkate alınması gereken evrensel düzeyde kabul gören standart kodları ve uygulamaları ifade etmektedir (Okmeydan, 2022: 518). Etik kodların dikkate alınması ile gerçekleştirilen sosyal pazarlama içerikli programlar ve uygulamalar, sosyal pazarlamaya yöneltilen suçlamaların ve tartışmaların sönümlenmesine de yardımcı olmaktadır. Böylelikle sosyal pazarlama yaklaşımının temel amacı olan toplum refahına ulaşmak kolaylaşmaktadır.

Yıldız'ın (2020: 151-152) tanımlamasına göre etik, bireyin her kararında ve eyleminde kendi doğası ve içinde yaşadığı yerküre için iyi ve kötü olan düşünce ve davranışları belirlemesine yarayan felsefi bir disiplin olarak değerlendirilmektedir. Buradan hareketle sosyal pazarlamanın odak noktası olan toplumsal yaşamda karşılaşılan sorunları çözmek ve toplumun genel iyiliğini arttırmak amacıyla çeşitli konularda çözüm önerileri geliştirmek mümkündür. Sözü edilen önerilerin etik ile ters düşmemesi ve sosyal pazarlama programının her aşamasının etik sorumluluğa uygun olması beklenmektedir. Sosyal pazarlamada sıklıkla karşımıza çıkan etik ikilemler ise şöyle belirtilebilmektedir (Grigoryan, 2019; Key ve Czaplewski, 2017):

- Toplum için en doğru amaçların ne olduğuna ve bu amaca en uygun iletişim mesajlarının nasıl yapılandırılacağına karar vermek,
- Toplum yararının ve istenen davranış değişiminin pazarlamasını yaparken evrensel etik standartların nasıl uygulanacağına karar vermek,
- Toplum yararının benimsenmesini sağlamak için evrensel etik standartların hangilerine uyulacağına karar vermek.

Toplumun hemen her kesimini yakından ilgilendiren eğitim, sağlık ve çevre gibi sorunlu konularda evrensel standartlar ile uyumlu ve herkesi kapsayan kalıcı çözüm önerileri sunulması amacıyla gerçekleştirilen sosyal pazarlama programları, toplum refahının arttırılması olarak özetlenen nihai amacına ulaşabilmek için her aşamada etiğin gözetilmesine ihtiyaç duymaktadır. Etik kodlar uyarınca hazırlanıp uygulanan sosyal pazarlama programları, yalnızca programın başarısına etki etmekle kalmamakta, aynı zamanda sosyal pazarlama anlayışının

toplum nazarında hak ettiği değere kavuşmasında ve toplumsal sorunların çözümünde başvurulan sosyal pazarlama anlayışının sürdürülebilirliğinde önemli rol oynamaktadır.

Toplumsal sorunların çözümünde kilit bir yaklaşım sunan sosyal pazarlama, özellikle seçilen konu ve bu konunun uygulanması aşamasında etik ilkelere uygunluk yönünden çeşitli tartışmalara konu olmaktadır. Bu noktada Ayvaz ve Torlak (2017: 275), sosyal pazarlamanın toplum yararına yönelik güncel ve yenilikçi çözümler üreterek popüler bir yaklaşım sunduğunu ve toplumun tamamının bu çözümlerden etkilenmediğini dile getirerek bu çözümlerin kısa vadeli ve geçici bir toplumsal iyiliğe yol açtığına ve sosyal pazarlamanın etik boyutunun zayıflığına dikkat çekmektedir. Oysa sosyal pazarlamanın toplum refahını arttırmada stratejik bir araç olarak kabul edilip uygulanabilmesi, toplumun tamamı veya en azından büyük bir çoğunluğu için kapsayıcı, anlamlı ve kalıcı çözümlerden oluşan toplumsal değer yaratmasına ve etik ilkelerden uzaklaşmamasına bağlı görülmektedir. Hamby vd. (2017), sosyal pazarlamanın kısa süreli ya da dönemsel bir çalışma olarak değil; karmaşık sorunların çözümünde toplumsal etik sorumluluğu gözeten, uzun soluklu ve sürdürülebilir iletişimi hedefleyen sosyal girişimcilik çerçevesinde yapılandırılması gerektiğine dikkat çekmektedir. Sosyal pazarlamanın etik zorunluluklar açısından son yıllarda daha sıklıkla tartışılmasının nedenleri şu şekilde sıralanmaktadır (Kennedy ve Santos, 2019; Kubacki vd., 2023):

- Sosyal pazarlamada amaç, toplum yararına odaklanmaktır. Ancak bazı durumlarda daha kolay fon bulabilmek, kaynak yaratmak ya da bu gibi sebeplerden dolayı programı uygulayan uzmanların kişisel ajandasına hizmet ettiği görülmekte ve bu durum, etik olmayan bir davranış olarak sosyal pazarlamanın imajına gölge düşürüp itibarını zedelemektedir. Sosyal pazarlamanın bölümlenmiş hedef kitleler üzerinden bütünüyle toplumun refahına katkıda bulunması beklenmektedir.
- Sosyal pazarlama uzmanları, toplumun daha iyiye yönlendirilmesi amacına uygun olarak çoğunlukla kamu güvenini ve meşruiyetini elde edecek şekilde hareket etmektedir. Ancak ekonomik veya başka sebeplerden dolayı girişilen etik dışı davranışlar, inşa edilen güveni kırmaktadır.
- Sosyal pazarlama özü gereği etik bir yaklaşım olmakla birlikte sosyal pazarlama uzmanları bazen hedef kitleler ile yalnızca etkileşimi güçlendirmek için etiğe yönelmekte ve etik ilkeleri gözetiyormuş gibi yaparak vitrinde etik etkisi yaratmaktadır.
- Sosyal pazarlama çalışmaları toplumun refahını arttırmada önemli bir potansiyel taşımasına rağmen sosyal pazarlama programının planlama veya uygulama aşamasında iletişim mesajlarının ya da pazarlama iletişimi çabalarının yanlış kullanılmasına bağlı olarak toplumda istenen etkiyi ortaya çıkarmaktan uzaklaşabilmektedir.

Toplum merkezli sorunların çözümünde etik ilkeler, topluma hizmet üreten her alandaki uygulamada gerekli olan zemini sağlamaktadır. Etikten ayrı düşünülemeyen uygulama alanlarından biri olan sosyal pazarlama, bu alanda çalışan uygulayıcı ve uzmanların etik açıdan üstlendiği sorumluluklarla gelişmektedir.

Sosyal Pazarlamada Temel Tartışmalı Konular

Toplumun iyiliğine odaklanan çalışmalar için önemli bir uygulama alanı sosyal pazarlama; toplumun refahını arttırmayı, sorunlu konularda herkesi kapsayıcı çözümler bulmayı ve toplumda istenen yönde değişimin sürdürülebilmesine yönelik yaklaşımları içermektedir. Temel amaç ve nihai hedef olarak sosyal pazarlamanın konumlandığı bu noktada toplum yararının ne olduğu ve toplum iyiliği için hangi konulara öncelik verileceği, toplumun genel anlamda refahını arttırmada uygulanacak sosyal pazarlama programına kimlerin karar vereceği, karar verilen programın hangi stratejiler üzerinden nasıl uygulanacağı, toplumun

iyiliği ve refahının hangi amaçlarla gündeme getirileceği ve toplumun iyiliği için temel hak ve özgürlerden feragat edilip edilmeyeceği gibi sorular, sosyal pazarlama ile ilgili en temel tartışmalı konular içerisinde yer almaktadır. Bu gibi sorulara yanıt aranırken evrensel etik ilkelerin gözetilip gözetilmeyeceği ve toplumun refahını arttırmaya çalışırken herkes için etik konuların dikkate alınarak hassasiyet ile uygulanıp uygulanmayacağı ise sosyal pazarlamaya yönelik etik beklentisini de tartışmalı konuların içerisine dahil etmektedir. Gordon vd. (2016: 1064-1065), sosyal pazarlamanın nihai amacı olan sosyal yararın nasıl tanımlanacağının ve toplumun geneline ulaşacak veya en azından büyük çoğunluğunu temsil edecek bölümlenmiş hedef kitlelerin toplumsal refahın artmasına yönelik talep edilen davranış değişimi kapsamında rızasını üretebilmek için sosyal pazarlama konusunun programına kimlerin hangi amaçlarla karar verdiğinin ve bu programın nasıl ve hangi gerekçelerle uygulanacağının sorgulanması gerektiğini vurgulamaktadır.

Macmillan ve Kendall'a (2019: 2) göre sosyal pazarlama genel hatlarıyla devlet organları veya üçüncü sektörde kâr amacı gütmeyen kuruluşlar tarafından planlanıp uygulandığından toplum refahı adı altında bireysel hak ve özgürlüklerin kısıtlanıp kısıtlanmadığı sorusu ile toplumda hedeflenen davranış değişiminin gerçekten toplum yararına mı yoksa belirli zümrelerin çıkarına mı olduğu düşüncesi en temel tartışma konularının başında gelmektedir. Dolayısıyla bu noktada sözü edilen ya da benzer tartışmalı konularda ortaya atılan soruların doğru ve şeffaf yanıtlanması, toplumsal sorunlara herkesin yararına olacak şekilde kapsayıcı ve kalıcı çözümler bulunması ve nihayetinde sosyal pazarlama konusunun ve bu konuda uygulanacak program ile izlenecek yol ve yöntemlerin çerçevesinin açıkça belirlenip toplum ile paylaşılması gerekmektedir.

Sosyal pazarlama programının çoğu zaman şeffaflıktan uzak yapılandırılması önemli tartışmalı konular arasında yer almaktadır. Ayrıca şeffaflığın yeterince sağlanamadığı sosyal pazarlama uygulamaları, toplumun sosyal pazarlama konusu ile duygusal bağ kurmasını engellediğinden toplumsal gönüllülüğü ve davranış değişimi için rıza üretilmesini de zorlaştırmakta, hatta çoğu noktada olanaksız kılmaktadır (Lee ve Chung, 2023: 592; Pochun vd., 2020: 82). Söz konusu bu durum, sosyal pazarlama uygulamalarının meşruiyetinin sorgulanmasını da beraberinde getirmektedir. Bu gibi tartışma konularının ve sosyal pazarlamaya yönlendirilen eleştirilerin önüne geçip gelecekteki programların uygulanmasında geçerli ortak ilkeler geliştirilmesinde sosyal pazarlama konusuna karar veren aktörlerin kim olduğundan programın ihtiyaç duyduğu ve kullandığı bütçe ve kaynak yönetimine kadar her aşamasının şeffaf hale getirilmesi, program verilerinin hedef kitleler ile açıkça paylaşılması, toplumun iyiliği adına karar alma süreçlerinde ortak aklı inşa edecek demokratik katılımın aktifleştirilmesi oldukça büyük önem taşımaktadır.

Sosyal pazarlamaya yönelik sıklıkla karşımıza çıkan tartışmalı konular ve temel eleştiriler, aynı zamanda sosyal pazarlamanın kendi içerisindeki yapısal problemlere de işaret etmektedir. Sosyal pazarlama yaklaşımının temel problemleri ile öne çıkan tartışmalar ve eleştiriler dört grupta toplanmaktadır (Bádéjọ vd., 2022; Kubacki vd., 2023):

- Toplum odaklı çalışmalarda ve bu çalışmaları yapan uzmanlar tarafından sosyal pazarlamanın önemi ve değeri halen tam anlamıyla anlaşılmış değildir. Sosyal pazarlama, yalnızca belirli konular ile sınırlandırılmakta ve bu nedenle toplumsal sorunların çözümündeki işlevi ve sorumluluğu düşük oranda kabul edilmektedir.
- Sosyal pazarlama, pazarlama iletişimi yöntem ve stratejilerinden yararlansa da çoğu zaman hedef kitlelerin zihninde konumlandırma açısından eksiklik ve yetersizlik taşımaktadır. Toplumsal değişimin amacı, neden gerekli olduğu, değişim ile hedef

kitlelerin ve genel olarak toplumun kazancının ne olacağı, bu kazanımlara erişmek için talep edilen davranış değişiminin nasıl gerçekleştirileceği, eski davranışların yerini alması beklenen yeni davranışların nasıl tanıtılıp teşvik edileceği yönünden eksik ve yetersiz bırakılan noktalar, sosyal pazarlamanın açıklık ve şeffaflıktan uzaklaşmasına neden olmaktadır.

- Nihai amacı toplum refahının arttırılması ve güçlendirilmesi olan sosyal pazarlamanın temel vaadinin ve sonucunda ortaya çıkacak toplum yararının tanıtılıp pazarlanmasında önemli eksikler bulunmaktadır. Sosyal pazarlama uygulamaları ile üretilen ve sürdürülen toplum yararını kanıtlayan birçok başarılı örnek olmasına rağmen bu örnekler göz ardı edilmekte ve çok az uygulayıcı tarafından bilinmektedir.
- Son yıllarda disiplinler arası çalışmalar ile desteklenen teorik bilgi ile sosyal pazarlamanın altyapısı oldukça güçlü olmakla birlikte akademik önemi yeterince kavranmış değildir. Özellikle meslek liselerinde veya üniversitelerde akademik bir ders olarak yer verilmediği ve çoğunlukla sağlık iletişimi ya da pazarlama iletişimi konulu derslerin içerisinde yalnızca bir konu başlığı olarak ele alındığı görülmektedir.

Yukarıda sıralanan temel tartışmaların ve eleştirilerin dikkate alınması ve sosyal pazarlamada varılması istenen nihai amaç ile bu amacın bir bütün olarak topluma katkılarının vurgulanması sosyal pazarlama programının kabul edilirlik oranını arttırmaktadır. Bu doğrultuda temel tartışmalar ve eleştiriler eşliğinde sosyal pazarlamanın sorunlu görülen aksak noktaları şu şekilde sıralanmaktadır (Bádéjọ vd., 2022; Kennedy ve Santos, 2019; Macmillan ve Kendall, 2019; Lee ve Chung, 2023):

- Sosyal pazarlama, toplum yararı olarak vadedilen sosyal ürünü veya sosyal konuyu açıkça vurgulamak yerine sosyal pazarlamanın kişi ve kurumlarına olumlu imaj yaratmaya çalışmaktadır.
- Sosyal pazarlamada hedef kitleleri yakalayan ve harekete geçmeye cezbeden akılda kalıcı mesaj stratejileri önem taşımasına rağmen programın içeriğinde ve uygulanmasında herhangi bir eksiklik varsa iletişim çabaları yetersiz kalmaktadır. Ayrıca bu noktada sosyal pazarlama, bireysel davranışları ve alışkanlıkları etkileyen ekonomik ve sosyokültürel çevreyi göz ardı edebilmektedir.
- Bazı sosyal pazarlama uygulamaları amacından saparak toplum refahını geliştirmek yerine dolaylı yoldan satışları arttırma çabası içine girebilmektedir.
- Sosyal pazarlama çalışmalarının toplumda bazı grupları öne çıkarırken bazı grupları görmezden gelme eğiliminde olduğu görülmektedir. Oysa toplumun genel yararına odaklanan sosyal pazarlama uygulamaları, ayrımcılığı önlemek için yapılmaktadır. Bu nedenle sosyal pazarlama programı bilinçli ya da bilinçsiz yapılan herhangi bir ayrımcılığa konu olmamalıdır. Bunun için toplumun her kesimini temsil eden hedef kitlelerin demokratik katılımın sağlanarak çok sesliliğin arttırılması önem taşımaktadır.
- Sosyal pazarlama uygulamasının herhangi bir aşamada kesintiye uğramadan sürdürülebilmesi için bütçe önemlidir ve maliyeti karşılayacak program ile uygun fonların ve ekonomik kaynakların bulunması gerekmektedir.
- Toplumsal sorunların çözümü için hazırlanıp uygulanan bazı sosyal pazarlama çalışmalarının, hedeflenen davranış değişimi için çoğu zaman kaygı, korku ve endişe içerikli mesajlarla olumsuz noktaları çok fazla ön plana çıkardığı ileri sürülmektedir.
- Bazı sosyal pazarlama çalışmalarında hedef kitlelere ulaşacak iletişim stratejilerine daha fazla ağırlık verildiğinden program mesajlarının ne kadar doğru ve objektif olduğu gözden kaçabilmektedir. Bu durumda sosyal pazarlama konusu ile ilgili yanlış bilgilerin aktarıldığı veya hedef kitlelerde çelişki yaratacağı düşüncesi ile bazı kilit bilgilerin saklandığı ya da bilgilerin bilerek manipüle edilip çarpıtıldığı görülmektedir. Bu gibi

durumların önüne geçebilmek için sosyal pazarlama programlarının bilimsel veriler gözetilerek uygulanması beklenmektedir.

- Sosyal pazarlamanın en önemli stratejik ortaklarından biri iletişim disiplinidir. Nitekim sosyal pazarlama iletişim biliminin verilerinden yararlanmaya ve modern pazarlama yöntemleri ile harmanlanmaya ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada sosyal pazarlama konusunun neden uygulandığının, içeriğinin, amacının, kapsamının ve ortaya çıkması beklenen toplum yararının hedef kitlelere uygun iletişim mesajları ve iletişim kanalları aracılığıyla aktarılması önemli bir çaba olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmada yer verilen temel tartışmalar ve eleştiriler, sosyal pazarlama yaklaşımına temkinli yaklaşılmasına neden olurken aynı zamanda toplumun sorunlarına kalıcı ve kapsayıcı çözümler üretmesi beklenen sosyal pazarlama programlarının inandırıcılığını ve güvenilirliğini de zedeleyerek bütünüyle sosyal pazarlama yaklaşımının meşruiyetine gölge düşürmektedir. Bu nedenle yapılacak sosyal pazarlama çalışmalarında vurgulanan temel tartışmaların ve eleştirilerin dikkate alınması ve bu konulardaki şüpheleri gidermek için sosyal pazarlama uygulamalarının mutlaka etik ile desteklenmesi gerekmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma genelinde vurgulandığı üzere sosyal pazarlamaya yönelik temel tartışma ve eleştiriler; çoğunlukla reklam ve pazarlama odaklı algılanması, hedef kitlelerin belirlenmesinde ayrımcılık şüphesi ve yalnızca değişim odaklı belirli hedef kitlelere ulaşılması, bilimsel ölçütlerden uzaklaşan programlar hazırlanıp uygulanması, hedef kitlelerin beklentilerinin ve toplumun uzlaştığı gerçek sorunların göz ardı edilmesi, toplum yararı ile ilgili konularda manipülasyona ve etik dışılığa açık olması, yalnızca bireyleri ve bireysel davranış değişimini merkeze aldığından bireyin davranışları üzerinde etkili olan sosyokültürel ve ekonomik çevreyi yok sayması, sosyal yararın tanımı ve buna kimlerin karar vereceği ve mesajlarını aktarmada yetersiz kalması noktalarında birleşmektedir (Gordon vd., 2016; Kennedy ve Santos, 2019; Key ve Czaplewski; 2017). Sosyal pazarlamanın toplum yararı üretmek ve bu yararın sürdürülebilirliğini sağlamak misyonuna hizmet edebilmesi için programın her aşamasından itibaren bilimsel ölçütler doğrultusunda yönlendirilmesi, etikten sapmaması ve hedef kitleler ile şeffaf ve açık iletişim sürecine işlerlik kazandırması beklenmektedir.

Bunun yanı sıra sosyal pazarlama programları çoğu zaman tek odak noktasından hareket etmekte ve yalnızca ele alınan konu kapsamında hedef kitlelerin davranışlarını değiştirme amacı gütmektedir. Ancak bu tek taraflı odak, çoğu zaman sosyal pazarlama programlarının başarıya ulaşmasını engellemektedir. Zira sadece bireysel davranış değişimini öne çıkaran bir program, bu davranışları etkileyen çevresel faktörlerden bağımsız ele alındığında sınırlı etkiye sahip olmaktadır. Örneğin, sağlıklı beslenme konusunda uygulanan bir sosyal pazarlama programı, bireysel bazda sağlıklı beslenme ve yaşam ekseninde davranış değişimi ile ilgilenirken bu konunun asıl odak noktası olan ve sosyoekonomik çevrenin aktörlerinden gıda endüstrisi ve özellikle hızlı hazır yemek (fast food) sektörü ile mücadele çoğunlukla eksik ve yetersiz kalmaktadır. Bu durum ise içerik ve iletişim stratejileri açısından doğru olsa da sosyal pazarlama programının başarısını ve sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Blitstein vd. (2016: 1286), ebeveynlerin ve okuldaki beslenme eğitimi çabalarının, toplum odaklı sosyal pazarlama kampanyalarına entegre edildiği ve gıda sektörü ile gereken mücadele gösterildiği zaman başarıya ulaşacağına vurgu yapmaktadır. Benzer şekilde Sawada vd., (2019: 2), son zamanlarda sosyal pazarlama programları kapsamında ele alınan sağlıklı beslenme kampanyalarının gıda sektöründe vergilendirme, indirimli fiyatlar ve puan sistemleri veya jeton ekonomisini (belirli sayıda jeton biriktirildiğinde maddi veya manevi pekiştireçlerin ödül olarak kullanılması) içeren finansal teşvik stratejileri kullanıldığına dikkat çekerek Danimarka'daki

doymuş yağ yönünden zengin gıdalara uygulanan vergi ve Macaristan'daki abur cubur vergisi gibi ulusal düzeyde gıda vergisi politikaları ile obezite ve diyabet gibi bulaşıcı olmayan hastalıkları önlemeye yönelik olarak İngiltere'deki şekerli içecek vergisi gibi mücadelelerin, Dünya Sağlık Örgütü'nün çabalarıyla büyük ilgi çektiğini ve destek bulduğunu belirtmektedir.

Sosyal pazarlamayı çerçeveleyen temel tartışmaların ve bu yaklaşıma yöneltilen eleştirilerin farkına varmak, sosyal pazarlamanın güvenilirliğini ve inandırıcılığını inşa etmek için dikkat edilmesi gereken noktaları vurgulayan önemli bir yol haritası sunmaktadır. Dolayısıyla sosyal pazarlamayı tartışmalı konulardan, etik suçlamalardan ve temel eleştirilerden uzak tutmak için ortaya atılan çeşitli önerileri şu şekilde sıralamak mümkündür (Bádéjọ vd., 2022; Kennedy ve Santos, 2019; Kubacki vd., 2023; Pochun vd., 2020):

- Güvenilir bir sosyal pazarlama programı için etik ve mahremiyet ile ilgili konulardan taviz vermemek ve programa uygun olarak hedeflenen davranışları desteklemek,
- Daha pozitif duygular yaratacak mesaj stratejilerine odaklanıp beklenen davranış değişiminin potansiyel yararlarını açıkça ortaya koymak ve bunu yaparken hedef kitlelerde savunmaya ya da dirence yol açacak uzun zaman veya çok fazla bireysel emek gerektiren davranış değişimi maliyetini hedef kitlelere doğru bir şekilde aktarmak, hatta davranış değişimi maliyetini olabildiğince düşük tutmak,
- Sosyal pazarlama programı aracılığıyla toplumsal gelişimi desteklemek için bölümlenmiş hedef kitleler arasında belirli dezavantajlı grupların özellikle yarar görmesini sağlarken farklı hedef kitleleri ayrımcılığa veya ön yargıya maruz bırakmamak ve her hedef kitleye eşit ve dengeli yaklaşmak,
- Daha yaşanabilir ve sürdürülebilir bir çevre için toplum refahını arttırmayı amaçlayan sosyal pazarlama yaklaşımını yalnızca ekonomik yarar veya ekonomik değer üretimi ile sınırlı tutmak yerine refahı her alana yayarak toplum yaşamı üzerinde belirleyici olan eğitim, çevre, sağlık, sosyal adalet, hak arayışı gibi evrensel konulara uyarlamak ve her hedef kitleyi doğrudan veya dolaylı etkileyen bu gibi sorunların çözümünde eşitliği benimsemek,
- Sosyal pazarlama konusuna uygun olmayan veya toplumun genel iyiliğine zarar veren yanlış davranışları ya da uygulamaları savunmamak, bunun yerine sosyal pazarlama yaklaşımı ile toplumun bütünlüğünü koruyan ve nihayetinde toplumun geneli için yarar üretecek, herkesi kapsayıcı ve kalıcı davranış değişimini özendirmek,
- Nihai amaç olarak toplumun daha iyi bir noktaya gelmesi için uygulanan sosyal pazarlama programında doğru ve güvenilir aktörleri yetkilendirmek, sosyal pazarlama programını kamusal alana taşıyarak bu programa hedef kitlelerin demokratik katılımını sağlamak suretiyle sorunlu konularda toplumsal uzlaşı ile ortak aklı inşa etmek, programın etik gerekçelerini kamuoyu ile paylaşmak ve programın her aşamasında bilimsel ölçütlere uygun kararlar almak.

Sosyal pazarlama yaklaşımını iyileştirip güçlendirmek ve bu yaklaşıma yöneltilen çeşitli suçlamaları ve eleştirileri gidermek amacıyla yer verilen öneriler, aynı zamanda sosyal pazarlamanın etik performansını geliştirmede ve hedeflediği toplum yararının üretilmesinde önemli rol oynamaktadır. Srivastava'ya (2018: 93) göre sosyal pazarlamanın odaklandığı davranış değişikliği; hedef kitlelerde gönüllü bir dönüşüme yol açan rekabetçi sosyal pazarlama teklifinin oluşturulması, bu konunun sunulması, konu ile ilgili hedef kitlelerle kurulan iletişim ve etkileşim düzeyi ve ortaya atılan fikrin benimsenmesi yoluyla gerçekleşmektedir. Ortaya çıkan değişiklik ise sosyal değişim programının hedef kitleleri üzerinden tüm topluma yarar sağlamaktadır. Nihai amacı kalıcı toplum yararı olan sosyal pazarlama programının başarıyla

uygulanıp sürdürülmesi ancak sosyal pazarlamaya yönelik temel tartışmaların ve eleştirilerin dikkate alınarak etik hassasiyetin gözetilmesi ile mümkün olmaktadır.

KAYNAKÇA

Ayvaz, İ. ve Torlak, Ö. (2017). Sosyal Pazarlama ve Ahlaki Boyutları. *İş Ahlakı Dergisi,* 9(2), 247-281.

Bádéjọ, F., Maclaran, P., Chatzidakis, A., Pettigrew, S., Gordon, S., Spotswood, F. and Dibb, S. (2022). Reflections on Some Key Issues and Challenges for Marketing for Social Good. *Journal of Marketing Management,* 38(11-12), 1203-1217.

Blitstein, J. L., Cates, S. C., Hersey, J. and Montgomery, D. (2016). Adding a Social Marketing Campaign to a School-Based Nutrition Education Program Improves Children's Dietary Intake: A Quasi-experimental Study. *Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics,* 116(8), 1285-1294.

Büyücek N, Kubacki, K., Rundle-Thiele S. and Bo P. (2016). A Systematic Review of Stakeholder Involvement in Social Marketing Interventions. *Australasian Marketing Journal*, 24, 8-19.

Gordon, R. Russell-Bennett, R. and Lefebvre, R. C. (2016). Social Marketing: The State of Play and Brokering the Way Forward. *Journal of Marketing Management,* 32(11-12), 1059-1082.

Grigoryan, N. (2019). Ethics of a Social Marketing Campaign: An Integrative Assessment Model. *Journal of Media Ethics*, 34(2), 114-127.

Hamby, A., Pierce, M. and Brinberg, D. (2017). Solving Complex Problems: Enduring Solutions through Social Entrepreneurship, Community Action, and Social Marketing. *Journal of Macromarketing*, 37(4), 369-380.

Jackson, M. (2020). Ethical Challenges Associated with Social Marketing Communication. L. Parker and L. Brennan (Eds.). In *Social Marketing and Advertising in the Age of Social Media* (pp. 137-156). UK: Edward Elgar.

Kennedy, M. A. and Santos, N. (2019). Social Fairness and Social Marketing. *Journal of Social Marketing,* 9(4), 522-539.

Key, T. M. and Czaplewski, A. J. (2017). Upstream Social Marketing Strategy: An Integrated Marketing Communications Approach. *Business Horizons*, 60, 325-333.

Kubacki, K., Akbar, B., Chamorro, J. B., French, J., Lee, D., Ong, D. L. T., Rodríguez-Sánchez, C., and Ward, D. (2023). *Social Marketing Statement of Ethics.* UK: International Social Marketing Association.

Lee, A. and Chung, T. L. D. (2023). Transparency in Corporate Social Responsibility Communication on Social Media. *International Journal of Retail & Distribution Management,* 51(5), 590-610.

Macmillan, R. and Kendall, J. (2019). The Moving Frontier and Beyond: The Third Sector and Social Policy. S*ocial Policy Review,* 31*,* 1-16.

Okmeydan, S. B. (2022). Halkla İlişkiler Etiği ve Medya İlişkileri. *International Anatolian Congress on Scientific Research, Proceedings Book II* (ss. 513-527). 27-29 Aralık, Kayseri.

Pochun, T., Brennan, L. and Parker, L. (2020). The Use of Emotions in Social Marketing and Social Advertising. L. Parker and L. Brennan (Ed.). In *Social Marketing and Advertising in the Age of Social Media* (pp. 69-85). UK: Edward Elgar.

Pozo, H. and Tachizawa, T. (2018). Marketing and Social Responsibility: An Exploratory Study of Local Tourism. *Tourism & Management Studies,* 14(4), 39-49.

Sawada, K., Wada, K., Shahrook, S., Ota, E., Takemi, Y. and Mori, R. (2019). Social Marketing Including Financial Incentive Programs at Worksite Cafeterias for Preventing Obesity: A Systematic Review. *Systematic Reviews,* 8(66), 1-12.

Srivastava, R. (2018). A Comparative Study of Social and Cause-Related Marketing in Emerging Markets. *Journal of Promotional Communications*,6(1), 89-108.

Şentürk, T. (2021). Rethinking Social Marketing and Behavioural Change in Times of Covid-19 Pandemic. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 19(1), 321-338.

Yıldız, A. (2020). Pazarlamada Etik Konular. D. Karaman (Ed.). *Pazarlamada Güncel Çalışmalar* içinde (ss. 147-202). Ankara: İKSAD Yayınları.

SAĞLIK İLETİŞİMİ KAMPANYALARI VE SOSYAL REKLAM

Doç. Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN[1]

ÖZET

Sağlık ve iletişim gibi iki disiplinler arası kavramı bir araya getiren sağlık iletişimi, bireysel ve toplumsal sağlığın korunup geliştirilmesi amacıyla sağlık ile ilgili tüm bilgileri iletişim biliminin penceresinden ele alan ve bu bilgileri bireylere ve topluma aktaran yol ve yöntemleri ifade etmektedir. Sağlık ile ilgili her türlü bilgi paylaşımı sağlık iletişiminin konusuna girmektedir. Bu nedenle sağlık iletişimi, bireysel ve toplumsal sağlığın korunup iyileştirilmesinde önemli stratejik araçlardan birini oluşturmaktadır. Sağlık iletişiminde, sağlıklı yaşama dair toplumu harekete geçirmeyi hedefleyen çeşitli kampanyalardan yararlanılmaktadır. Bireyleri ve toplumu tehdit eden sağlık sorunlarına ilişkin hedef kitlelerin ve kurumların bilgilendirilip karşılıklı etkileşiminin arttırılması yoluyla sağlık bilincinin ve davranışının kazandırılmasını amaçlayan sağlık iletişimi kampanyaları hem bireysel ve toplumsal sağlığın hem de sağlık hizmetlerinin kalitesinin geliştirilmesinde önemli etkilere sahiptir. Sağlık iletişimi kampanyalarında yer verilen sosyal reklamlar ise kampanyaların başarılı şekilde hedef kitlelere aktarılmasında önemli rol oynamaktadır. Sağlık iletişimi kampanyalarındaki sosyal reklam stratejileri, toplum sağlığını iyileştirip desteklemek ve sağlık davranışlarını teşvik etmek için iletişim biliminden hareket eden stratejik bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle sağlık iletişimi kampanyaları tanımlanmakta ve toplum sağlığının geliştirilmesinde bu kampanyaların rolü ve önemi konu edilmektedir. Sonrasında ise sağlık iletişimi kampanyalarında sosyal reklama yer verilmekte ve sosyal reklamın bu kampanyalarda hangi amaçlarla kullanıldığı ele alınmaktadır. Çalışma çerçevesinde sağlık iletişimi kampanyalarında sosyal reklamdan yararlanma nedenleri altı başlık altında toplanmaktadır. Bunlar; toplum sağlığının korunup geliştirilmesi, bireysel ve toplumsal eğitim ile sağlık alanındaki bilgi eksikliklerinin giderilmesi, hedef kitlelerin bilinç ve farkındalık düzeyinin arttırılması, sağlığın iyileştirilmesi için davranış değişiminin teşvik edilmesi, sağlık davranışına yönelik toplumsal normların yeniden şekillendirilmesi ve kamuoyu katılımının arttırılıp sağlık politikalarının düzenlenmesi olarak sıralanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık, Sağlık İletişimi, Sağlık İletişimi Kampanyaları, Sosyal Reklam

HEALTH COMMUNICATION CAMPAIGNS AND SOCIAL ADVERTISING

Health communication, which brings together the interdisciplinary concepts of health and communication, encompasses all health-related information through the lens of communication science. It aims to preserve and enhance individual and public health by conveying this information to individuals and communities through various methods and channels. Health communication encompasses all forms of information sharing related to health. Therefore, health communication serves as a crucial strategic tool in preserving and improving individual and public health. In health communication, various campaigns are utilized with the aim of mobilizing the community towards a healthy lifestyle. Health communication campaigns, aiming to raise health awareness and promote behavior change regarding health issues that pose threats to individuals and communities, play a crucial role in enhancing both individual and public health, as well as the quality of health services. This is achieved by informing target audiences and institutions about health problems and increasing mutual interaction. Social

[1] Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, selin.bitirim.okmeydan@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7996-2178

advertisements included in health communication campaigns play a significant role in successfully conveying campaigns to target audiences. The social advertising strategies in health communication campaigns emerge as a strategic tool grounded in communication science to enhance and support public health and encourage health behaviors.

This study begins by defining health communication campaigns and focuses on their role and significance in improving public health. Subsequently, the study addresses the inclusion of social advertising in health communication campaigns and examines the purposes for which social advertising is employed in these campaigns. Within the scope of the study, the reasons for utilizing social advertising in health communication campaigns are categorized under six headings. These include; preserving and enhancing public health, addressing knowledge gaps in health through individual and societal education, increasing awareness and consciousness levels of target audiences, promoting behavior change for health improvement, reshaping societal norms related to health behavior, and enhancing public participation for the regulation of health policies.

Keywords: Health, Health Communication, Health Communication Campaigns, Social Advertising

GİRİŞ

Sağlık iletişimi, günümüzde bireysel ve toplumsal yararın geliştirilmesine katkıda bulunan stratejik bir araç konumunda yer almaktadır. Sağlık hem bireysel hem de toplumsal yönü olan oldukça karmaşık bir konu olmasına rağmen; hedef kitlelere uygun tasarlanıp uygulanan iletişim stratejileri ile korunup geliştirilmesi mümkündür. Yılmaz ve Günay'a (2022: 77) göre bireysel ve toplumsal sağlığı iyileştirip güçlendirmek amacıyla kişilerarası ya da kitlesel iletişim faaliyetlerinden yararlanan sağlık iletişimi; her açıdan sağlıklı ve kaliteli yaşam koşullarının oluşturulmasına odaklanarak sağlık hizmetlerini kalite ile yönetmeyi ve hem sağlık çalışanlarını hem de toplumu bilgilendirip sağlıklı yaşam standartlarının benimsenmesi için ikna etmeyi amaçlamaktadır. Sağlık iletişimi aracılığıyla bireylerin ve toplumun sağlığını tehdit eden sorunlar hakkında hedef kitlelerin dikkatini çekmek, sağlık konusunda bilgi ve farkındalık düzeyini arttırmak, sağlık davranışının benimsenmesi için onları teşvik edip cesaretlendirmek, sağlık hizmetlerinin kalitesini arttırmak ve bu sayede genel olarak toplum sağlığının iyileştirilmesine hizmet edilmektedir. Bu nedenle sağlık iletişimi tüm dünyada revaçta olan konular arasındaki önemli yerini korumaktadır. Vemula ve Gavaravarapu'ya (2016) göre özellikle pandemi dönemlerinde virüslerle ilgili yalan veya yanlış haberlerin, manipüle edilen içeriklerin sosyal medyada dolaşıma sokulup hızla yayılması (infodemi) dünya çapında korku ve umutsuzluğu besleyerek genel olarak kamuoyunda politik ve ekonomik endişeye neden olmaktadır. Özellikle bu gibi belirsizliğin arttığı kaotik zamanlarda sağlık iletişiminin değeri daha iyi anlaşılmaktadır.

Sağlık iletişiminde toplum sağlığı üzerinde mevcut ve potansiyel zararları olan bir konunun hedef kitlelere uygun iletişim stratejileri ile aktarılması ve onlarda bu konuya yönelik farkındalık gelişiminin sağlanması sağlık iletişimi kampanyaları ile mümkün olmaktadır. Sağlık iletişimi bireysel ve toplumsal düzeyde uygulanan sağlık çalışmalarından oluşmakta ve toplumsal düzeydeki uygulamalar kitle iletişimini içeren kampanyalar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (Bozkanat, 2020: 104). Sağlık iletişimi kampanyaları ile önemli hastalıkların önlenmesi, sağlık davranışına ilişkin farkındalığın arttırılması, sağlık eğitimi ile sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi ve bireysel sağlığın korunarak toplum sağlığının desteklenmesi amaçlarına ulaşmak mümkündür. Sağlık iletişimi kampanyalarında sözü edilen bu amaçları gerçekleştiren en önemli iletişim unsurlarından biri ise sosyal reklamlardır. Hedef

kitlelere kolaylıkla ulaşabilen mesaj iletim stratejisi olan sosyal reklamlar, sağlık iletişimi kampanyalarındaki önemli üstünlüğünü korumaktadır. Sağlık iletişimi kampanyalarının toplum sağlığı üzerindeki kısa ve uzun soluklu hedeflerine ulaşabilmesinin yolu sosyal reklamların stratejik şekilde hazırlanıp uygulanmasına bağlıdır. Singh ve Farooque (2021: 147) sosyal reklamı; toplumsal bağlantılar ile etkileşime ve bilgiye dayanan, toplumsal sorunları çözmeye odaklı iletişim stratejileri oluşturup iletmek için kullanılan bir reklam türü olarak açıklamakta ve bu reklam türünde toplumsal göstergelerin, bireylerin diğerleri üzerinde etki bırakması ve onları değişime ikna etmesi için bir iletişim aracı işlevi gördüğünü dile getirmektedir. Dolayısıyla bireysel ve toplumsal düzeyde sağlık eğitiminin yayılması, sağlık davranışlarının belirlenmesi, hastalıklardan korunup hastalıkların önlenmesi, kaliteli sağlık hizmetlerinin koşul ve standartlarının oluşturulması ve bunların sonucunda sağlığın iyileştirilip geliştirilmesinde rol oynayan sağlık iletişimi kampanyalarının yolu sosyal reklamlar ile kesişmekte ve sağlık iletişim kampanyalarının hedeflerine ulaşmak için sosyal reklamlardan yararlanılmaktadır.

Literatür taramasından hareket eden bu çalışmada sağlık iletişimi kampanyaları ve bu kampanyaların hedef kitlelere ulaştırılmasında sosyal reklamın önemi konu edilmektedir. Bu amaçla sağlık iletişiminin tanımlanmasının ardından sağlık iletişimi kampanyalarının toplum sağlığı üzerindeki etkilerine yer verilmekte ve sağlık iletişimi kampanyalarında kullanılan önemli stratejilerden biri olan sosyal reklamlardan sağlık iletişimi kampanya sürecinde nasıl yararlanıldığı ortaya koyulmaktadır.

SAĞLIK İLETİŞİMİ KAVRAMI VE KAPSAMI

Halk sağlığı, hızla gelişen ülkelerde ve gelişmesini tamamlayamamış ülkelerin çoğunluğunda önemli bir kalkınma sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Coğrafi ve kültürel farklılıklarına rağmen, gelişmekte olan ülkeler belirli ortak ve acil halk sağlığı sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bunlar arasında insan bağışıklık yetmezlik virüsüne bağlı olarak ortaya çıkan edinilmiş bağışıklık yetmezlik sendromu (HIV/AIDS) ve sıtma gibi bulaşıcı hastalıkların yaygınlığı ve aynı zamanda, önceden zenginlerin hastalıkları olarak kabul edilen kanser, kalp hastalığı ve diyabet gibi yaşam tarzı hastalıklarının artan görülme oranları bulunmaktadır (Vemula ve Gavaravarapu, 2016: 2). Toplumda yaşayan her bireyi doğrudan etkileyen halk sağlığı sorunlarının çözümünde yeni teknolojilere bağlı olarak gelişen kitlesel medya araçları ve bu araçlardan aktarılan mesajlar önemli rol oynamaktadır. Kitlesel medya araçlarından yayılan geleneksel ve modern sağlık inanışlarındaki yanlışlık ve eksikler, gündeme gelen ve göz ardı edilmemesi gereken sorunlar ve bu doğrultuda yeniden şekillenen sağlık politikaları, halk sağlığı sorunlarını çözmede yeni bakış açılarının doğmasını beraberinde getirmektedir. Ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli riskler içeren halk sağlığı sorunlarını çözmek için ortaya atılan önemli kavramlardan biri de hedef kitleler ile etkileşim inşa etmede yararlanılan sağlık iletişimi olarak belirginlik kazanmaktadır.

Sağlık iletişimi, bireylerin ve hedef kitlelerin sağlığının geliştirilmesi için doğru bilgilere yönlendirilmesini, sağlığın korunup pekiştirilmesini, sağlık davranışlarına uygun hedef davranışların öğrenilip benimsenmesini kapsayan dinamik bir süreci ifade etmektedir. Hans'a (2021: 489) göre bireylere sağlıklı davranış tarzlarını benimseyip sürdürmeleri konusunda bilgi vermeyi, onları eğitmeyi ve ikna etmeyi kapsayan sağlık iletişimi, insanların genel sağlıklarını artırmaya yönelik çabalardan oluşmakta; aynı zamanda çevresel değişiklikleri savunarak bireyleri sağlık standartları ve doğru yaşam tarzlarının benimsenmesi doğrultusunda değişen çevreye uyum sağlamada avantajlı kılmaktadır. Dolayısıyla bireyler üzerinden toplumun geneline ulaşmayı amaçlayan sağlık iletişimi, bireylerin daha iyi ve sürdürülebilir

sağlık bilgileri ile davranışlarına yönlendiren ve bu sayede toplum sağlığını şekillendirip geliştirmeyi hedefleyen tüm bütüncül stratejileri ve faaliyetleri içermektedir. Bu noktada sağlıkla ilgili doğru bilgilerin ve deneyimlerin paylaşılıp sağlıklı davranışların benimsenmesi için toplumu cesaretlendirmeyi ve ikna etmeyi içeren sağlık eğitimi hizmetinin, sağlık iletişiminin önemli parçası olduğu anlaşılmaktadır.

Sağlıkta toplumsal değişim yaklaşımı olarak politik alana giren sağlık iletişimi çalışmaları; sağlık alanında çeşitli hastalıklara bağlı kayıpların ve yaralanmaların önlenmesinden sürdürülebilir atık yönetimi ile temiz enerji kaynaklarının tercih edilmesine, çevrenin korunması ve kan bağışı ya da organ bağışı gibi kamuoyunun katılımını teşvik eden toplumsal içerikli konulardan yeterli fiziksel aktivite yapmak, sigarayı bırakmak veya tuz alımını azaltmak gibi sağlık davranışlarını benimsemeyi teşvik etmeye kadar uzanmaktadır (Gordon vd., 2016: 1061-1062; Shams, 2018: 54). Sağlık iletişimi genel olarak tüm toplumu ilgilendirdiğinden bu konudaki çalışmaların da geniş bir yelpazede oldukça çeşitlendirildiği görülmektedir. Sağlık iletişimi; bireylere ve hedef gruplara odaklanarak tüm topluma hitap eden sağlıkla ilişkili konularda doğru bilgi aktarımının ve paylaşımının yapılmasını, sağlıklı davranışların benimsenmesini ve yanlış davranışların değiştirilmesini, uygun sağlık hizmetlerinin talep edilip sunulmasını ve bütünüyle toplum sağlığının desteklenmesini amaçlayan sosyal içerikli çalışmaları ifade etmektedir. Sağlık iletişimini kapsayan içeriklerin hazırlanıp uygulanmasında iletişim biliminden ve iletişim biliminin strateji ve yöntemlerinden yararlanılmaktadır.

Sağlık iletişimi sağlık ve iletişim gibi iki önemli disiplinler arası kavramdan oluşmaktadır. Bu nedenle her iki kavramı tanımlayarak sağlık iletişime yönelik bir kapsayıcı bir görüşe ulaşmak mümkündür. Sağlık kavramı, bütünlük ifadesinde tam karşılığını bulmaktadır. Sağlık; fiziksel, zihinsel, sosyal ve ruhsal olarak iyi bir şekilde işlev görebildiğimiz, benzersiz potansiyelimizin tam yelpazesini çevremizde ifade edebildiğimiz bir durumdur (Svalastog vd., 2017: 432). Buna göre sağlık, bütünsel iyilik halini ifade etmektedir. Tench ve Bridge'e (2021: 70) göre iletişim, hedef kitlelere ulaşmak için çok çeşitli çevrim içi ve çevrim dışı kanallar aracılığıyla bilgi alışverişini içerirken; sağlık iletişimi ise halk sağlığını teşvik etmek açısından temel bir öneme sahiptir ve bireyleri, toplumları, sağlık profesyonellerini, politika yapıcıları veya özel grupları etkileyip desteklemeyi ve sonuçta sağlıklı yaşam standartlarını iyileştirecek bir davranış pratiği veya politika değişikliğini benimsemeye ve sürdürmeye yönlendirmeyi amaçlamaktadır. Sözü edilen amaçlar ise sağlık iletişimini konu alan çok sayıda bilimsel kampanyalar aracılığıyla gerçekleşmektedir.

TOPLUM SAĞLIĞINDA SAĞLIK İLETİŞİMİ KAMPANYALARI

Sağlık iletişimi ile ilgili belirli stratejik hedeflere sağlık iletişimi kampanyaları ile ulaşılmaktadır. Toplum sağlığının desteklenip geliştirilmesinde iletişim disiplininin temellerinden yararlanan kampanyalar önemli yer tutmaktadır. Zhao'ya (2020: 5) göre iletişim kampanyaları genel bir ifade ile belirli bir süre içinde hedef kitleleri bilgilendirip onların davranışlarını etkileme amacı taşıyan, stratejik ve bütünleşik iletişim faaliyetlerini kullanarak ve bireylere ve topluma ticari olmayan faydalar sağlamak amacıyla çeşitli iletişim mecralarında sunulan bir dizi kitlesel mesajlara dayanmaktadır. Bu kapsamda sağlık iletişimi kampanyaları ise küresel ölçekte kamu sağlığının korunup geliştirilmesine katkıda bulunan genellikle büyük ve ciddi halk sağlığı sorunlarının giderilmesini içeren önemli girişimleri tanımlamaktadır. Silk vd.'ye (2021: 338) göre sağlık iletişimi kampanyaları; belirli bir sağlık konusuna yönelik bilinç

ve farkındalık yaratmayı, sağlık ile ilgili davranış değişimi sağlamayı, toplumu küresel sağlık tehditleri ve riskleri konusunda bilgilendirmeyi, bireylerin doğru ve kaliteli sağlık hizmetleri talep edip bunlara ulaşmasını ve toplumu istenen yönde harekete geçmesi için ikna etmeyi amaçlayan stratejik iletişim çabalarını kapsamaktadır.

Bu noktada sağlık iletişimi kampanyaları; sağlıkla ilgili her hedef kitleye uygun bilgilerin, içeriklerin ve mesajların bireyler üzerinden tüm topluma aktarılması sürecini yönlendirmekte ve bütünüyle sağlık iletişiminin gelişmesine hizmet etmektedir. Bu konuda toplum sağlığını geliştirmek amacıyla düzenlenen aşı kampanyaları, obezite tehdidine yönelik hareketli yaşama ilham veren kampanyalar, tütün kullanımının azaltılması ve sigarasız bir yaşamın teşvik edilmesine dayalı kampanyalar ve gereksiz antibiyotik kullanımının önüne geçmek için düzenlenen kampanyalar, günümüzde sıklıkla uygulanan sağlık iletişimi kampanyaları örnekleri arasında yer almaktadır. Bulunmaz (2019: 249-250), sağlık iletişimi uzmanlarının, sağlık iletişimi kampanyaları tasarlayarak bu kampanyaların halk sağlığı üzerindeki etkilerini araştırdığını belirtmekte ve sağlık alanındaki bilgilerin giderek karmaşıklaştığı günümüz dünyasında bireylerin sağlık ile ilgili kararlarının ve davranışlarının oluşumunda sağlık iletişimi kampanyalarının kritik ve değerli bir çaba sergilediğini vurgulamaktadır.

Halk sağlığının gelişmesine önemli katkılarda bulunan yaygın kitlesel sağlık eğitimi uygulamaları arasında yer alan sağlık iletişimi kampanyalarının çoğu, dünya genelinde önemli toplumsal sağlık konularına odaklanarak gerçekleştirilmektedir. Belirli bir dönemde hedef kitlelere iletişim faaliyetleri ile ulaşarak sağlık ile ilgili bir konu hakkında onları bilgilendirip etkilemek ve istenen yönde davranış değişimi için ikna etmeye yönelik çabalar, sağlık iletişimi kampanyalarının parçasını oluşturmaktadır (Dastmanesh vd., 2023: 2). Sağlık iletişimi kampanyaları, toplum sağlığının desteklenip geliştirilmesine yönelik stratejik hedeflerin hayata geçirilmesini ifade etmekte ve özellikle belirli hedef kitlelerin etkilenip ikna edilmesi yoluyla davranışlarının değiştirilmesine odaklandığından kampanya süresince hedef kitleler ile yoğun bir iletişim çabasını gerektirmektedir. Kaur-Gill ve Dutta'ya (2021) göre sağlık iletişimi kampanyaları; çoğunlukla uzun soluklu hedeflerden oluşan, geniş hedef kitleler ile toplumun geneline ulaşmayı amaçlayan, birden fazla mesaj kanalı ve stratejileri kullanan iletişim faaliyetlerinin bütünleştirildiği dinamik bir süreçten hareket etmektedir.

Sağlık iletişimi kampanyaları, özellikle her an kaliteli sağlık hizmetlerine ulaşmada dezavantajlı kesimlerin sağlık eğitimini içeren süreçlere dahil edilmesine dayanmakta ve tek yönlü bir bakış açısı ile yalnızca belirli bir grubun sağlık davranışını iyileştirmeyi reddetmektedir. Grigoryan (2019: 117-118), sağlık iletişimi kampanyalarının çoğunlukla sosyoekonomik düzeyi yüksek hedef gruplara yönelik tasarlandığına ve bu nedenle yalnızca ilgili gruplar üzerinde etkili olduğuna dikkat çekmekte ve doğru sağlık bilgisine ulaşmada dezavantaj yaşadığı için risk altında olan grupların sıklıkla bu kampanyalardan yeterince faydalanamama durumunu, sağlık iletişimi kampanyalarının en önemli eksikliği olarak nitelemektedir. Dolayısıyla sağlık iletişimi kampanyalarının hedef yararlarına ulaşabilmesi için toplumdaki her hedef kitleyi, özellikle sağlık eğitimi ve sağlık hizmetleri açısından dezavantajlı olan grupları kitlesel eğitim sürecine dahil etmesi ve toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldıracak şekilde tüm toplumu kapsayıcı mesajlar ve hizmetler ile hazırlanıp uygulanması büyük önem taşımaktadır.

Gerek bireysel gerekse toplumsal sağlığın korunup geliştirilmesi amacıyla uygulanan sağlık iletişimi kampanyaları, sağlık ve sağlık davranışı konusunda farkındalık yaratılması

sonucunda toplum sağlığının sürdürülebilir nitelik kazanmasına katkıda bulunmaktadır. Kim (2017), sağlık iletişimi kampanyalarının bireyleri ve toplumu tehdit eden ve ciddi sonuçları olan bulaşıcı hastalıklardan korumasının yanı sıra bu hastalıkların görülmesini önlemede ve sağlık davranışının benimsenmesi için hedef kitleleri ikna etmede önemli rol oynadığını belirtmektedir. Sağlık ile ilgili belirli konularda bireysel ve toplumsal düzeyde farkındalığı ve duyarlılığı arttırıp bu konuda uzmanlar tarafından sağlıklı kabul edilen yeni davranış kalıplarının benimsenmesini sağlamak amacıyla tasarlanıp uygulanan sağlık iletişimi kampanyaları, toplumsal sağlığın desteklenmesine yönelik her geçen gün önemini daha da pekiştiren disiplinler arası bir çalışma alanı olarak değer kazanmaktadır.

SOSYAL REKLAM VE SAĞLIK İLETİŞİMİ KAMPANYALARINDAKİ ÖNEMİ

Reklamın hedef kitleler üzerinde bilgilendirici ve iletişim sağlayıcı işlevi sağlık iletişimi kampanyalarında da önem taşımaktadır. Sosyal reklam, bir fikrin veya davranışın benimsetilip uygulanması noktasında hedef kitleleri yönlendirici iletişim aktivitesi olarak öne çıkmaktadır. Huang vd.'ye (2020) göre sosyal reklam, sağlık iletişimi kampanyalarının kullandığı stratejik araçlardan biri olarak diğer iletişim çabalarına entegre edilecek şekilde uygulanmayı gerektirmektedir. Sağlık iletişimi kampanyalarında sosyal reklam; sağlık davranışının neden gerekli olduğu, nasıl uygulanacağı, olası sonuçları ve toplum yararı hakkında hedef kitlelere bilgi aktarmaktadır. Sosyal reklam, davranış değişikliğini teşvik etmek için hedef kitlelere yönlendirilen reklam çekiciliklerinden oluşmaktadır. Bu sayede hedef kitleler reklam mesajlarına daha fazla dikkat etmekte ve toplumsal davranışa yanıt vermektedir (Casais vd., 2021: 283). Sağlık iletişiminde sosyal reklamlar, hedef kitleleri riskli davranışlardan vazgeçmeye veya istenen davranışları benimsemeye ikna etmek amacıyla kullanılmaktadır.

Toplum yararına odaklanan sosyal reklamlar, bu yönden kamu reklamcılığı veya kamu yararı gözeten reklamlar olarak da adlandırılmakta ve ticari reklam uygulamasının ötesine geçerek insanların yaşamlarını olumlu şekilde değiştirmeyi sağlamaktadır. Sigara içmeyi bırakmak, sağlıklı beslenmeyi teşvik etmek, bulaşıcı hastalıkları önlemek, alkolsüz güvenli sürüşü desteklemek ve kan bağışını artırmak gibi sosyal reklam örnekleri, toplumsal sağlığa etki eden davranışları destekleyerek belirli davranışları değiştirmeye odaklanan mesajları kapsamakta ve bu mesajlarda çeşitli tanıtım ve iletişim tekniklerini kullanmaktadır (Yousef vd., 2021: 2). Belirli bir konuda toplumsal tutum ve davranışları şekillendirme amacı güden sosyal reklamcılık, sürekli olarak bireyleri ikna etmeye çalışmaktadır. Temelde sosyal reklamlar farklı hükümetler veya sivil toplum kuruluşları tarafından geliştirilse de dünya genelinde her bireye hitap etmektedir. Sosyal reklamların ardındaki niyet, istenmeyen davranışları toplumda ortadan kaldırmak veya sağlık, insanlar ve çevreyle ilgili istenilen uygulamaları teşvik etmektir (Mohite ve Dudhal, 2022: 2).

Sosyal reklamcılık; toplumu her yönden geliştirmek amacıyla hedef kitleleri bilgilendirmeyi, eğitmeyi veya uyarmayı ve onlarda konu hakkında farkındalık oluşturmayı amaçlayan reklam çeşidi olarak tanımlanmaktadır. Sosyal reklamcılığı genellikle kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, hükümet, vakıflar ve dernekler gibi kurumlar gerçekleştirmektedir. Sosyal reklamcılığın temel amacı; öncelikle sosyal bir konuya odaklanmak ve bu konuda hedef kitleler ile etkileşime girmektir. Örneğin, savaş mağdurları veya doğal afetlerden etkilenenler için bağışları teşvik etmek veya doğal afetlere yönelik farkındalık yaratmak amacıyla sosyal reklamcılık yapılmaktadır (Sarmah ve Singh, 2022: 2). Dolayısıyla sosyal reklamlar; toplumsal sorunlarla ilgili her alana uyarlanmakta ve sağlık iletişimi kampanyalarına da entegre edilerek sağlık eğitiminin tamamlanmasına, sağlık davranışının öğrenilip uygulanmasına, bireysel sağlık hakları ya da sorumlulukları hakkında hedef kitlelerin bilgilendirilmesine, sağlık

politikalarının düzenlenip herkesi kapsayıcı sağlık politikalarının oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır (Šramová, 2015: 696). Bireysel sağlığın geliştirilmesine hizmet eden sosyal reklamlar, bu sayede toplum sağlığının korunup sürdürülebilir nitelik kazanmasına yardımcı olmakta ve toplumdaki sağlıklı yaşam standartlarının arttırılmasını beraberinde getirmektedir. Sağlık iletişimi kampanyalarında kullanılan sosyal reklamlarda önemli olan nokta, sağlık iletişimi mesajlarının hangi tonda iletileceğini doğru saptamaktır. Günümüzde sağlık iletişimi kampanyalarında yer verilen sosyal reklamlarda konuya göre pozitif ve negatif mesajların kullanıldığı görülse de (Casais ve Pereira, 2021) en çok korku mesajlarının yaygın şekilde öne çıktığı görülmektedir (Moussaoui vd., 2021: 601). Sosyal reklamın hedef kitlelerin özelliklerine göre mesajın tonunu ayarlaması sağlık iletişimi kampanyalarının başarısına doğrudan etki etmektedir. Bu nedenle hedef kitle araştırmasının ve sosyal reklamın hangi mesaj stratejilerinden yararlanacağının belirlenmesinin büyük önem taşıdığını söylemek mümkündür.

Günümüzde toplum sağlığını tehdit eden aşırı ilaç kullanımı, alkol, tütün ve madde bağımlılığı, AIDS'in hızla yayılması, yetersiz beslenme, önlenebilir kanserler, ileri yaş bakımı ve aile/nüfus planlaması gibi küresel sorunlar, sosyal reklamlar aracılığıyla sağlık iletişimi kampanyalarına dahil edilmekte ve hedef kitlelerin bu gibi konulara yönelik farkındalık geliştirmesi ve bilgilendirilmesi amaçlanmaktadır (Cockrill ve Parsonage, 2016; Grigoryan, 2019). Bu amaçla toplumsal sağlık sorunlarına çözüm bulunmasına ve hedef kitlelerde çözüm odaklı fikirlerin ve davranışların kabul edilmesine yardımcı olacak çeşitli kampanyalara ihtiyaç duyulmaktadır (Okmeydan, 2018: 507). Bu noktada sağlık iletişimi kampanyaları ile sosyal reklam ortak zeminde buluşmaktadır. Sağlık iletişimi kampanyalarında hedef kitleler ile duygusal bağ inşa edecek başarılı sosyal reklamlara imza atabilmek için tüm mesajların birbirini tamamladığı bütünleştirilmiş mesaj stratejisinden yararlanmak ve hedef kitleleri değişime motive eden güçlü mesajları uygun iletişim mecralarından dağıtmak gerekmektedir (Yousef vd., 2021). Sosyal reklamın özü, hedef kitleler ile karşılıklı bağ ve etkileşim kurup sürdürecek iletişim stratejilerinden oluşmaktadır. Bu nedenle sağlık iletişimi kampanyalarını hedef kitleler üzerinden tüm topluma duyurup yayabilmek için sosyal reklama ihtiyaç duyulmaktadır.

SONUÇ

Günümüzde sağlığın ve sağlıkla ilgili konuların iletişime dahil edilmesi yenilikçi yaklaşımlarının doğmasına zemin hazırlamaktadır. Bu doğrultuda sağlık iletişimi, yeni uygulama alanlarından birine işaret etmekte ve disiplinler arası bir alan olarak her geçen gün giderek gelişmektedir. Sağlık iletişimi mesajlarının kitlesel şekilde hedef kitlelere ulaşması için sağlık iletişimi kampanyalarının kullanıldığı söylenebilmektedir. Sağlık iletişimi kampanyaları genel olarak bireysel ve toplumsal sağlığı doğrudan ilgilendiren önemli ve ciddi halk sağlığı sorunları ile etkin mücadele edebilmek amacıyla hazırlanıp uygulanmaktadır. Bu kampanyalar aracılığıyla doğru sağlık bilgilerinin yayılması ve sağlık davranışlarının benimsenmesi desteklenmektedir. Nakıboğlu ve Özsoy'a (2022) göre sosyal pazarlamada öne çıkan sağlık ile ilişkili konular toplumsal değişim üzerinde belirleyici etkilere sahiptir ve bu nedenle sağlık iletişimi kampanyaları sağlığa ilişkin toplumsal eşitsizliklerin giderilmesinde ve herkesi kapsayan sağlık politikalarının geliştirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu yönden toplum sağlığının iyileştirilip geliştirilmesi ancak sağlık davranışlarının bütünsel şekilde toplumdaki herkes tarafından kabul edilip uygulanması ile mümkün olmaktadır.

Sağlık iletişimi kampanyalarının yararları genel itibarıyla altı başlık altında özetlenebilmektedir. Bu yararlar; toplum sağlığının iyileştirilmesini, bireysel ve toplumsal sağlık bilgisinin tamamlanmasını, hedef kitlelerin sağlık konularına ilişkin duyarlılık ve farkındalığının artmasını, sağlıklı yaşamı destekleyen davranış değişiminin teşvik edilmesini,

sağlığa ilişkin toplumsal normların şekillenmesini ve kamuoyunun sağlık davranışına katılımını arttırıp sağlık politikalarının kapsayıcı şekilde düzenlenmesini içermektedir (Dastmanesh vd., 2023; Kaur-Gill ve Dutta, 2021; Sarmah ve Singh, 2022; Silk vd., 2021). Sağlık iletişimi kampanyalarında toplum katılımı, sağlıklı yaşam standartlarının yayılması ve hem bireysel hem de toplumsal sağlığı tehdit eden riskli davranış alışkanlıklarının engellenmesi için önem taşımaktadır. Sağlık iletişimi kampanyalarının hedef kitleler üzerinden tüm toplumu kapsayıcı bir nitelik sergilemesi beklenmektedir. Gordon vd. (2016: 1061-1062); sigara, alkol ve madde kullanımı, yetersiz beslenme, stres yönetimi gibi alanlarda mücadele edilmesine ve daha fazla spora ve egzersize ilham verilmesine dayalı yeni sağlık biçimlerinin gelişmiş toplumları şekillendirdiğine işaret etmekte ve bu yeni yaşam tarzının norma dönüştüğünü belirterek bu normlara uygun yaşamanın medeniyet göstergesi olarak kabul edildiğine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla sağlık davranışlarının benimsenmesi için hedef kitlelerin ikna edilmesinde iletişim biliminin yöntem ve stratejileri öne çıkmaktadır. Bu noktada sağlık iletişimi kampanyaları ile sosyal reklam ortak paydada birleşmektedir.

Sosyal reklamcılık, gelenekler ve belirli ön yargılar nedeniyle sağlık hizmetleri sektöründe geç gelişmesine rağmen günümüzde sağlık ve tıp kuruluşları tarafından rutin olarak kullanılmaktadır. Sosyal reklam, hedef kitlelerle etkili diyaloglar ve bağ kurma konusunda büyük potansiyele sahiptir. Bu nedenle sosyal reklamları hedef kitlelere uygun ve etkili şekilde tasarlamak ve uygulamak için hedef kitlelerin özelliklerini tespit etmek ve operasyonel süreçlerde bu özellikleri dikkate almak gerekmektedir (Elrod ve Fortenberry, 2020: 2). Sağlık ile ilişkili konular ve sorunlar tüm toplumu doğrudan ve yakından ilgilendirmektedir. Ancak toplum, birbirinden farklı bireyleri bir araya toplayan heterojen bir yapıyı ifade etmektedir. Bu nedenle sağlık iletişimi kampanyaları tasarım aşamasında tüm toplumu hedef alsa da kampanyaların uygulamasında farklı hedef kitlelere yönelik iletişim stratejilerine yer verecek ve kampanya mesajlarını bütünleştirecek şekilde kurgulanması beklenmektedir. Bu sayede hedef gruplar arasında başlayan sağlık eğitimi, sağlık davranışının öğrenilmesi ve benimsenmesi süreci toplumun geneline yayılma olanağı bulmaktadır. Böylece bireyler bazında başlayan değişim ve dönüşüm topluma yansıyıp toplumsal sağlığın gelişmesinde ve sürdürülmesinde etkili olmaktadır.

Hedef kitlelerin ve genel olarak toplumun kendisini tehdit eden ve risk altında bırakan sağlık sorunları hakkında bilgilenip bilinçlenmesi, bu konulara yönelik farkındalık düzeyinin artması ve sağlık sorunlarının çözümü için bireylerden beklenen davranışları gerçekleştirmeye ikna edilip davranış değişimi için güdülenmesi sosyal reklamların temel amaçlarını oluşturmaktadır. Farklı hedef kitlelere aynı anda ulaşan sosyal reklamlar; bireylerin sağlık konusundaki risklerine farkındalık geliştirmelerine, sağlık ile doğru bilgileri ve davranışları öğrenmelerine, sağlıklı yaşamı tehdit eden risk faktörlerinin azaltılmasına veya giderilmesine, kaliteli sağlık iletişimi sürecine dahil olmalarına ve sağlık davranışlarını hayata geçirmelerine katkıda bulunmaktadır. Sosyal reklamlar ile desteklenen sağlık iletişimi kampanyaları sağlık alanında kapsayıcı ve kalıcı politikaların geliştirilmesine de öncülük etmektedir. Shams (2018), bireylerden başlayarak topluma uzanan sağlık iletişimi kampanyalarının sürdürülebilirliğini etkili politikalarla desteklenmesine bağlamakta ve bu nedenle bütünsel sağlık politikalarının oluşturulmasını değerli bir çaba olarak görmektedir. Bu noktada sağlık alanındaki toplumsal normları değiştiren ya da güçlendiren sağlık iletişimi kampanyalarının toplumsal ve siyasal destekle pekiştirilip toplum için kalıcı bir yarar üretilmesine çalışılmaktadır.

KAYNAKÇA

Bozkanat, E. (2020). Kanıta Dayalı Sağlık İletişiminde Kampanya Tasarım Türleri. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication-TOJDAC,* 11(1), 103-114.

Bulunmaz, B. (2019). A Research on Using Social Media in Health Communication Practices in the United States: Twitter, Health Institutions and Interaction. *Global Media Journal TR Edition,* 10(19), 247-269.

Casais, B. and Pereira, A. C. (2021). The Prevalence of Emotional and Rational Tone in Social Advertising Appeals. *RAUSP Management Journal,* 56(3), 282-294.

Cockrill, A. and Parsonage, I. (2016). Shocking People into Action: Does it Still Work?: An Empirical Analysis of Emotional Appeals in Charity Advertising. *Journal of Advertising Research,* 56(4), 401-413.

Dastmanesh, S., Karimi, M., Ghahremani, L., Seif, M. and Zare, E. (2023). A Health Communication Campaign for Prevention of Osteoporosis in Rural Elderly Women. *BMC Women's Health,* 23(124), 1-8.

Elrod, J. K. and Fortenberry, J. L. (2020). Advertising in Health and Medicine: Using Mass Media to Communicate with Patients. *BMC Health Services Research,* 20(1), 1-8.

Gordon, R. Russell-Bennett, R. and Lefebvre, R. C. (2016). Social Marketing: The State of Play and Brokering the Way Forward. *Journal of Marketing Management,* 32(11-12), 1059-1082.

Grigoryan, N. (2019). Ethics of a Social Marketing Campaign: An Integrative Assessment Model. *Journal of Media Ethics,* 34(2), 114-127.

Hans, S. M. (2021). Contemporary Relevance of Health Communication: A Perspective. *International Journal of Creative Research Thoughts (IJCRT),* 9(6), 488-495.

Huang, S., Aral, S., Hu, Y. J., Brynjolfsson, E. (2020). Social Advertising Effectiveness Across Products: A Large Scale Field Experiment. *Marketing Science, Articles in Advance,* 1-24.

Kaur-Gill, S. and Dutta, M. J. (2021). Strategic Communication Campaigns in Health. C. H. Botan (Ed.). *The Handbook of Strategic Communication* (pp. 308-319). USA: John Wiley & Sons Inc.

Kim, H. (2017). The Indirect Effect of Source Information on Psychological Reactance Against Antismoking Messages through Perceived Bias. *Health Communication,* 32(5), 650-656.

Mohite, M. P. and Dudhal, S. (2022). Insight and Approach of Consumers Towards the Visual Elements in Social Campaign Advertisement. *SSRN,* 1-12.

Moussaoui, L. S., Claxton, N. and Desrichard, O. (2021). Fear Appeals to Promote Better Health Behaviors: An Investigation of Potential Mediators. *Health Psychology and Behavioral Medicine,* 9(1), 600-618.

Nakıboğlu, M. A. B. ve Özsoy, T. (2022). *Sosyal Pazarlama (Sosyal Pazarlama Kampanyası Örnekleriyle).* Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Okmeydan, S. B. (2018). Dumansız Hava Sahası Kampanyası Ekseninde Sosyal Pazarlama Kampanya Basamakları. *e-GİFDER,* 6(1), 502-538.

Sarmah, R. and Singh, A. (2022). Effectiveness of Social Advertisement Campaigns for Societal Improvement. *International Journal of Social Ecology and Sustainable Development,* 13(1), 1-19.

Shams, M. (2018). Social Marketing for Health: Theoretical and Conceptual Considerations. M. Haider and H. N. Platter (Eds.). In *Selected Issues in Global Health Communications* (pp. 43-56). London, UK: IntechOpen.

Silk, K. J., Smith, T. L., Salmon, C. T., Thomas, B. D. H. and Poorisat, T. (2021). Public Health Communication Campaigns. *The Routledge Handbook of Health Communication* (pp. 335-352). UK: Routledge.

Singh, C. and Farooque, A. (2021). Social Advertising: A New Way to Support Social Causes. *Sambodhi (UGC Care Journal),* 44(1), 147-149.

Šramová, B. (2015). Health Literacy and Perception of Social Advertisement. *Procedia Economics and Finance,* 23, 691-696.

Svalastog, A. L., Donev, D., Kristoffersen, N. J. and Gajović, S. (2017). Concepts and Definitions of Health and Health-Related Values in the Knowledge Landscapes of the Digital Society. *Croation Medical Journal (CMJ),* 58, 431-435.

Tench, R. and Bridge, G. (2021). Developing Effective Health Communication Campaigns. S. Balonas et al. (Eds.). In *Strategic Communication in Context: Theoretical Debates and Applied Research.* (pp. 67-87). Braga, Portugal: UMinhoEditora/CECS.

Vermula, R. K. (2016). Gavaravarapu, S. M. (2016). Health Communication-Introduction. R. K. Vemula and S. M. Gavaravarapu (Eds.). In *Health Communication in the Changing Media Landscape, Perspectives from Developing Countries* (pp. 1-9). Switzerland: Springer.

Yılmaz, D. ve Günay, M. A. (2022). Türkiye'de Sağlık İletişimi: Sağlık Çalışanları Üzerine Yapılmış Bir Araştırma. *İNİF E- Dergi,* 7(1), 75-91.

Yousef, M., Dietrich, T. and Rundle-Thiele, S. (2021). Social Advertising Effectiveness in Driving Action: A Study of Positive, Negative and Coactive Appeals on Social Media. *International Journal of Environmental Research and Public Health,* 18, 1-20.

Zhao, X. (2020). Health Communication Campaigns: A Brief Introduction and Call for Dialogue. *International Journal of Nursing Sciences,*1-22.

TÜRKİYE'DE TÜRK DİZİLERİ İLE İLGİLİ YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi İrfan ARIK

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Çelebi Meslek Yüksekokulu, irfan.arik@ikc.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-5742-374X.

ÖZET

Günümüzde Türk dizileri hem yurt içinde hem de yurt dışında büyük bir izleyici kitlesine sahiptir. 1974'te başlayan yerli dizi serüveni 2000'li yıllardan sonra yurt dışına açılmış ve dizi sektörü büyük bir ivme yakalamıştır. Türk dizilerinin hem yurt içinde ve hem de yurt dışında elde ettiği başarıya akademik çevrelerde kayıtsız kalmamıştır. Dolayısıyla günümüze kadar Türk dizileri konusunda önemli bir akademik çalışma birikiminin oluştuğu ifade edilebilir. Buradan hareketle bu çalışmada günümüze kadar Türk dizileri ile ilgili olarak yapılan lisansüstü tezlerin incelemesinin yapılması amaçlanmıştır. Araştırma YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan lisansüstü tezlerin içerikleri incelenerek yapıldığı için tarama modelinde bir çalışmadır. Verilerin elde edilmesinde nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme tekniğinden yararlanılmıştır. Çalışma sürecinde YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında "Türk dizileri" ve "Türk televizyon dizileri" anahtar kelimeleri kullanılarak tez başlıklarında arama yapılmıştır. Araştırma neticesinde Türk dizileri ile doğrudan ilgili olduğu düşünülen 91 lisansüstü tezin yıl, tür, konu, dil, üniversite ve içerik açısından analizleri yapılarak Türk dizileri ile ilgili çalışmaların durumu ve bu konudaki yönelimler belirlenmeye çalışılmıştır. Türk dizileri ile ilgili en çok çalışmanın Marmara Üniversitesinde yapıldığı, daha çok nitel araştırma deseninin tercih edildiği, en fazla çalışmanın 2019 yılında yapıldığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak Türk dizilerinin yurt içinde ve yurt dışında yakaladığı popülerlik sonrasında birçok akademik araştırmanın yapılmaya başlandığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk dizileri, Lisansüstü tez, Türkiye.

1. GİRİŞ

Günümüzde Türk dizileri dünyanın birçok farklı ülkesinde sevilerek izlenen yapımların başında gelmektedir. Orta Doğu, Balkanlar ve Orta Asya coğrafyası ile başlayan Türk dizilerinin başarı hikayesi bugün için Afrika'dan Güney Amerika'ya Avrupa'dan Uzak Doğu ülkelerine kadar çok geniş bir yelpazeye hitap edebilmektedir.

İlk başlarda Türk dizileri uluslararası arenada "Turkish telenovelas" ya da "Turkish soap operas" gibi adlarla anılırken, Türk dizilerinin kendine has tarzıyla uluslararası dizi sektöründe

önemli bir konuma gelmesiyle Türk dizileri için "dizi" ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Böylece Türk dizileri uluslararası dizi literatürüne yeni bir kavram kazandırmıştır.

Her ne kadar yurt dışına ilk ihraç edilen Türk dizisi 1981 yılında Fransa'da gösterilen Aşk-ı Menu adlı dizi olsa da Türk dizilerinin günümüzdeki başarılarının ilk öncüsü 2001 yılında Kazakistan'da yayınlanan Deli Yürek adlı dizidir (Arbatlı ve Kurar, 2015, s. 38, Calinos, 2011, 11 Nisan). Birçok araştırmacı ise Türk dizilerinin yurt dışındaki başarı hikayesinin Orta Doğu ülkelerinde büyük bir izleyici kitlesine ulaşan Gümüş adlı dizi ile başladığını ileri sürmektedir (Öztürk ve Atik, 2016, s. 74; Tüzün-Ateşealp, 2016, s. 21). Bu dizinin final bölümü Orta Doğu ülkelerinde 85 milyon izleyici tarafından izlenmiştir (Deniz, 2010, s. 57; Williams, 2013).

Sonraki yıllarda Aşk-ı Memnu, Ezel, Binbir Gece, Muhteşem Yüzyıl, Fatmagül'ün Suçu Ne? ve Diriliş: Ertuğrul başta olmak üzere birçok Türk dizisi yurt dışında farklı ülkelerde büyük izleyici kitleleri tarafından takip edilir olmuştur. Türk dizilerinin hem yurt içinde hem de uluslararası arenada elde ettiği başarıya akademik çevreler de kayıtsız kalmamış ve Türk dizileriyle ilgili akademik çalışmaların sayısı her geçen yıl artmaya başlamıştır. Üstelik Türk dizileriyle ilgili akademik çalışmalar sadece Türkiye ile sınırlı değildir. Yurt dışında da Türk dizilerine basında ve akademik çevrelerde ilgi duyulmaya başlamıştır.

Türk dizileri ile ilgili konular lisansüstü tez hazırlayan araştırmacıların da odağında yer almaya başlamış ve bunun sonucunda birçok lisansüstü tez yapılmaya başlamıştır. Dolaysıyla 2000'li yıllardan başlayarak günümüze kadar Türk dizileriyle ilgili kayda değer bir literatür oluştuğu ifade edilebilir. Buradan hareketle bu çalışmada günümüze kadar Türk dizileri ile ilgili olarak yapılan lisansüstü tezler incelenmiştir. Lisansüstü tezlerin hangi alanlarda, hangi üniversitelerde ve ne tür tezlerin yapıldığı gibi verilerle genç araştırmacıların eğilimlerini ortaya koymak ve böylece elde edilen bu verilerle diğer araştırmacılara yol gösterici olmak amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Araştırma YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan lisansüstü tezlerin içerikleri incelenerek yapıldığı için tarama modelinde bir çalışmadır. Verilerin elde edilmesinde nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme tekniğinden yararlanılmıştır.

YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında 28.11.2023 tarihinde "Türk dizileri" ve "Türk televizyon dizileri" anahtar kelimeleri kullanılarak tez başlıklarında arama yapılmıştır (URL-1). Türk dizileri ile doğrudan ilgili olduğu düşünülen 91 lisansüstü tezin yıl, tür, konu, dil, üniversite ve içerik açısından analizleri yapılmıştır. Bu tezlerin tamamı erişime açık olduğu için ulaşılan tezlerin hepsi araştırmaya dahil edilmiştir.

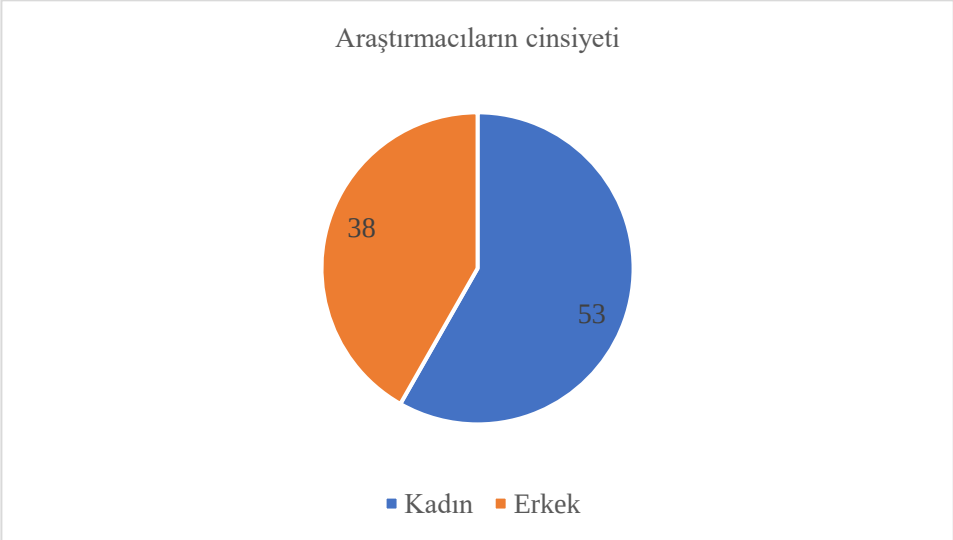
Elde dilen 91 lisansüstü tez; yapıldıkları yıllara, araştırmacının cinsiyetine, hazırlandığı üniversiteye, diline, türüne, kullanılan araştırma yöntemine, kullanılan veri toplama aracına, danışmanların unvanına ve yapıldığı alana göre kategorilere ayrılmış ve bilgisayar ortamında analizleri yapılmıştır. Ardından ortaya çıkan sonuçlar frekans ve yüzde grafikleri ile gösterilmiştir.

3. BULGULAR

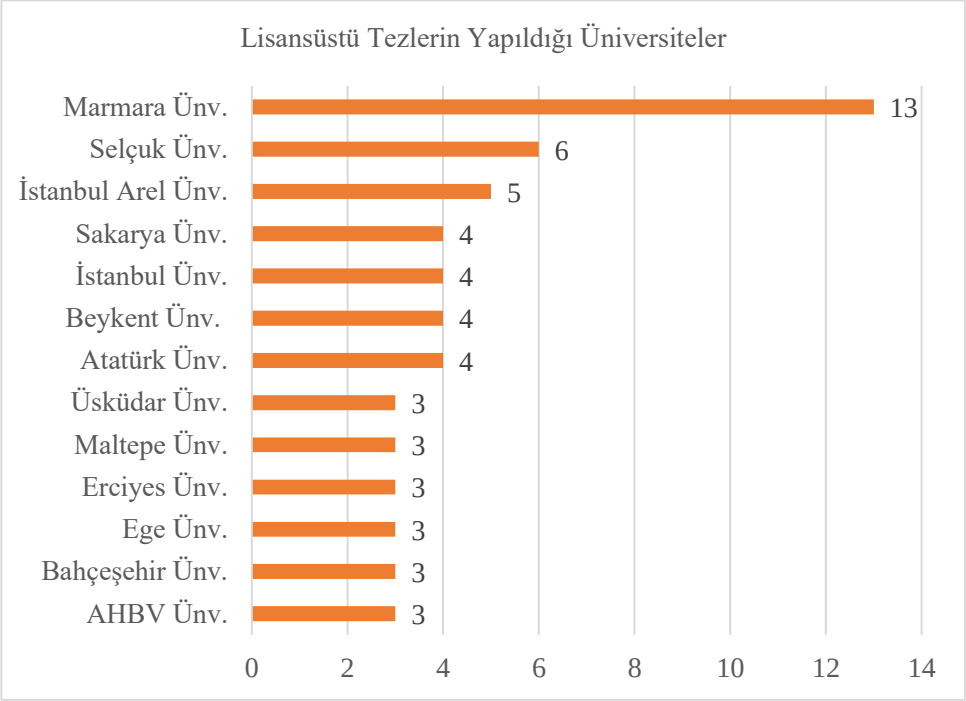
Grafik 1. Türk dizileriyle ilgili lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı

Türk dizileriyle ilgili lisansüstü çalışmaların yapıldığı yıllara bakıldığı zaman ilk çalışmanın Gazi Üniversitesinde 2004 yılında yapıldığı, ikinci çalışmanın Marmara Üniversitesinde 2008 yılında, 2012 yılında ise üç çalışmanın yapıldığı ve bu yıldan sonra çalışmaların yoğunlaştığı görülmektedir. Buradan hareketle Türk dizilerinin yurt dışına açılmasının ardından akademik çevrede de bir ilginin oluştuğu ifade edilebilir. 2012 yılından itibaren 2023 yılına kadar 2015 yılı hariç her yıl en az iki lisansüstü tez yapılmıştır. 2015 yılında Türk dizileriyle ilgili hiçbir lisansüstü tez yapılmamıştır. 2019 yılında ise toplam 21 lisansüstü tez ile en fazla çalışmanın yapıldığı yıl olmuştur. 2023 yılında 9 lisansüstü tez hazırlandığı ve sayının azalma eğiliminde olduğu düşünülebilir, fakat elde edilen veriler 2023 yılı Kasım ayında sistemden alındığı için henüz bu yıla ait tüm veriler sistemde gözükmemektedir. Bu istatistiki verilere göre Türk dizilerine akademik çevrenin ilgisinin devam ettiği sonucuna ulaşılabilir.

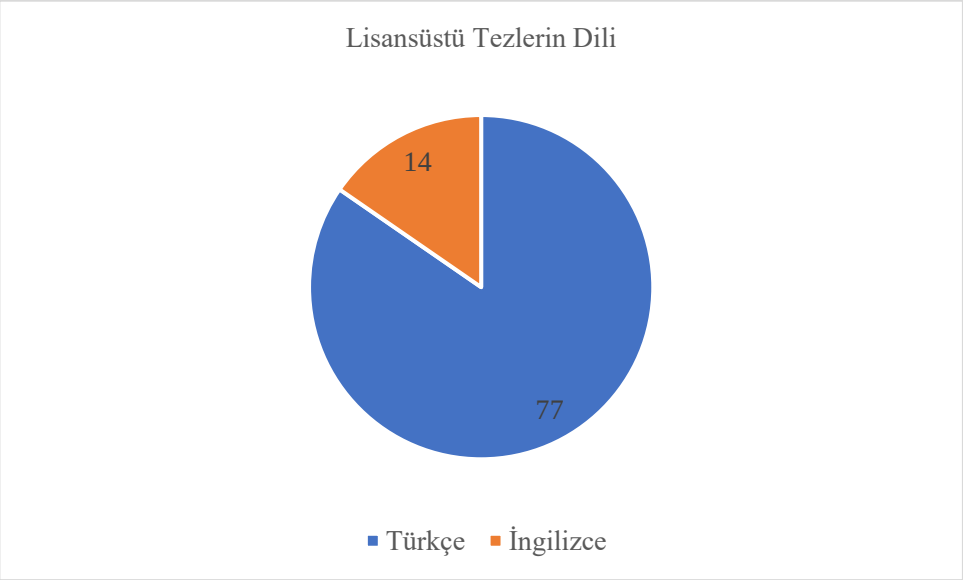
Grafik 2. Türk dizileriyle ilgili lisansüstü tezleri yapanların cinsiyeti

Toplam 91 Türk dizileriyle ilgili lisansüstü çalışmanın 53'ü (%58) kadın araştırmacılar tarafından 38'i (%42) ise erkek araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Literatür incelendiğinde Türk dizilerinin daha çok kadınlar tarafından takip edildiği görülmektedir (Arbatlı ve Kurar, 2015, s. 41; Arık, 2023, s. 97; Balaban, 2015, s. 477; Koçak, 2001, s. 121; Demir ve Gök-Demir, 2013, s. 11; RTÜK, 2010:13), söz konusu bu durumun Türk dizileriyle ilgili yapılan lisansüstü çalışmalara da yansıdığı görülmektedir.

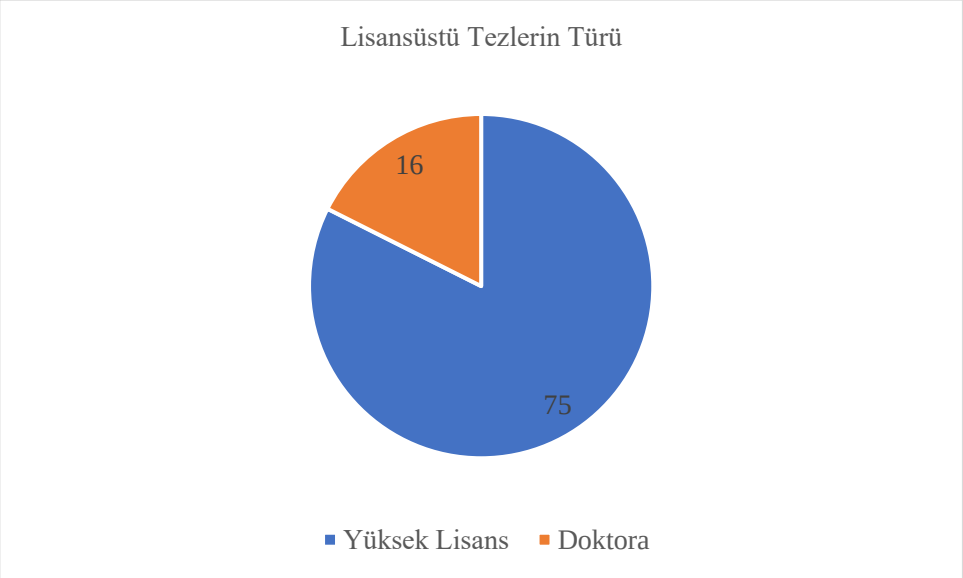
Grafik 3. Türk dizileriyle ilgili lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımı

Türk dizileriyle ilgili lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımına bakıldığı zaman toplam 40 üniversitede yapıldığı görülmektedir. Bu üniversiteler arasında 13 lisansüstü tez ile Marmara üniversitesi ilk sırada yer alırken, ikinci sırada 6 tez ile Selçuk üniversitesi, üçüncü sırada ise 5 tez ile İstanbul Arel üniversitesi gelmektedir. Sakarya Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Beykent Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi'nde dörder lisansüstü tez; Üsküdar Üniversitesi, Maltepe Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi, Ege v, Bahçeşehir Üniversitesi ve Ankara hacı Bayram Veli (AHBV) Üniversitesi'nde üçer lisansüstü tez yapılmıştır. Bunların dışındaki diğer 27 üniversitede ise bir ya daha iki lisansüstü tez yapılmıştır. Bu sonuçlara göre Türk dizileriyle ilgili lisansüstü tezler daha çok İstanbul'daki üniversitelerde yapılmaktadır. Grafik 3'te yer alan toplam 58 lisansüstü tezin 35'i (%60) İstanbul'da bulunan üniversitelerde hazırlanmıştır.

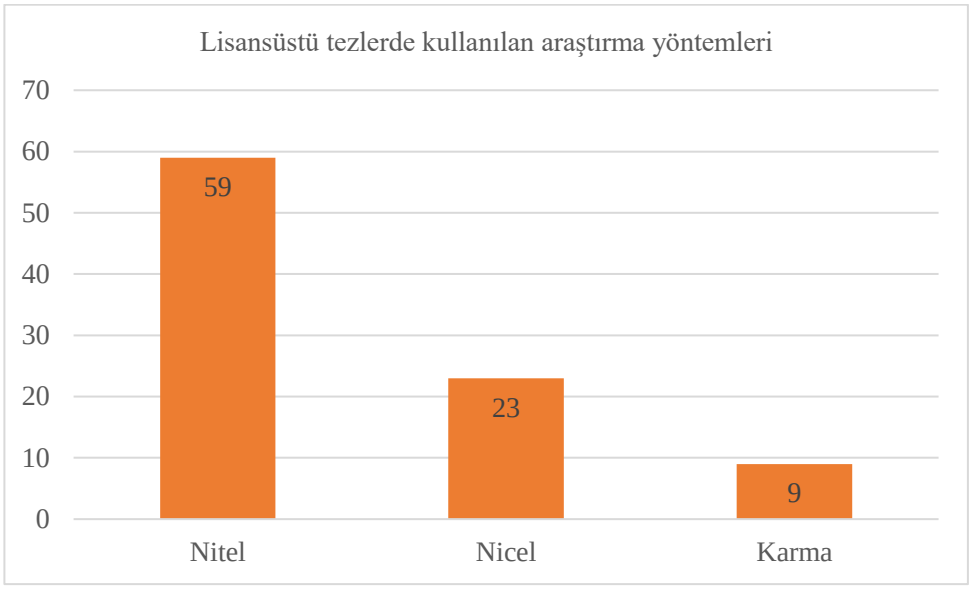
Grafik 4. Türk dizileriyle ilgili lisansüstü tezlerin dili

Araştırma kapsamına alınan çalışmaların 77'sinin (%85) Türkçe, 14'ünün (%15) ise İngilizce dilinde yapıldığı görülmektedir. Çalışmaların büyük bir çoğunluğunun dili Türkçedir.

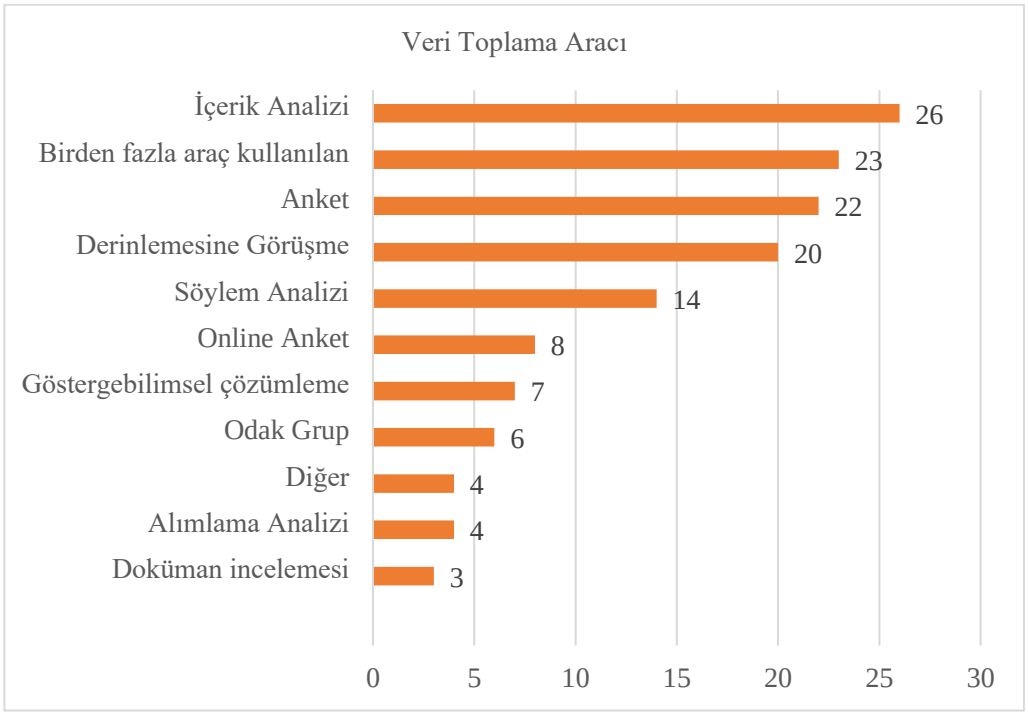
Grafik 5. Türk dizileriyle ilgili lisansüstü tezlerin türü

Araştırma kapsamındaki lisansüstü tezlerin 75'inin (%82) yüksek lisans tezi, 16 'sının (%18) ise doktora tezi olduğu görülmektedir.

Grafik 6. Türk dizileriyle ilgili lisansüstü tezlerde kullanılan araştırma yöntemleri

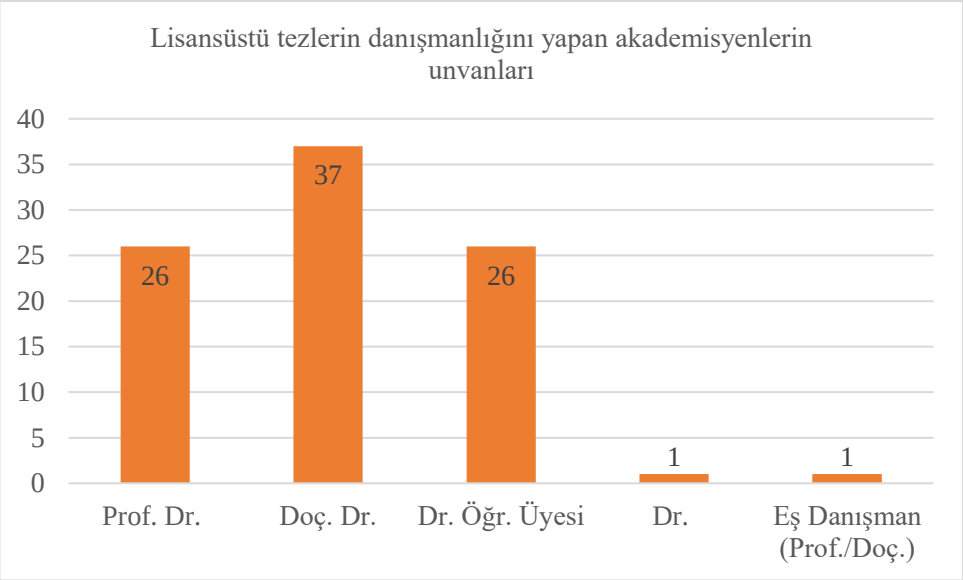
Türk dizileriyle ilgili yapılan lisansüstü tezler araştırma yöntemlerine göre incelendiğinde büyük bir çoğunluğunun nitel araştırma desenine sahip olduğu tespit edilmiştir. Buna göre toplam 91 lisansüstü tezin 59'unun (%65) nitel araştırma, 23'ünde (%25) nicel araştırma, 9'unda (%10) ise nitel ve nicel araştırma yönteminin birlikte yer aldığı karma araştırma kullanıldığı görülmektedir.

Grafik 7. Türk dizileriyle ilgili lisansüstü tezlerde kullanılan veri toplama araçları

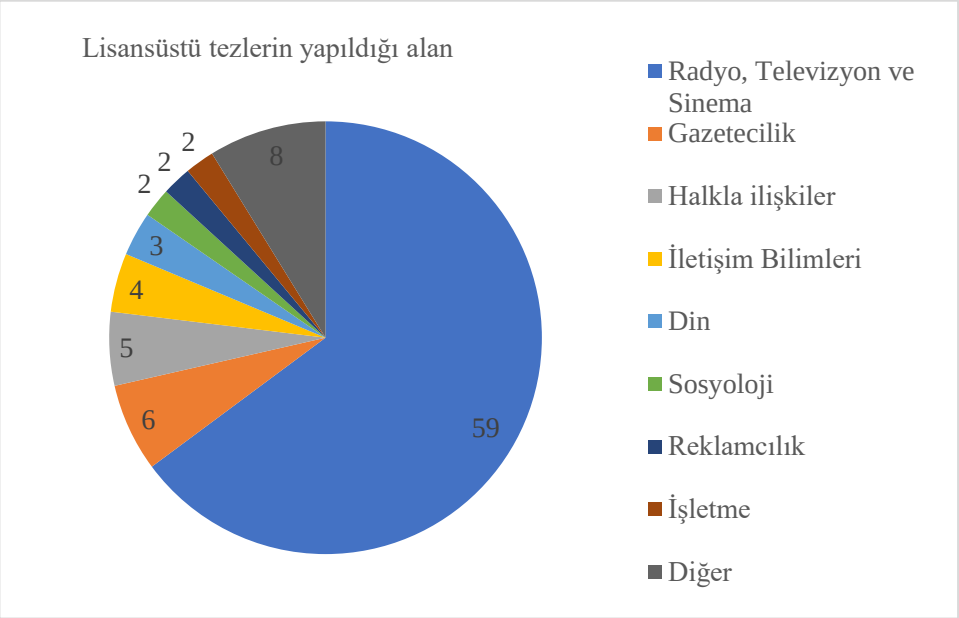
Türk dizileriyle ilgili lisansüstü tezler veri toplama araçları bakımından incelendiğinde 26 tez (%29) ile en fazla içerik analizinin tercih edildiği, ikinci sırada 23 tez (%25) ile birden fazla veri toplama aracının kullanıldığı araştırmaların geldiği, üçüncü 22 tez (%24) ile sırada

anket, dördüncü sırada 20 tez (%22) ile derinlemesine görüşme, beşinci sırada 14 tez (%15) ile söylem analizi, altıncı sırada 8 tez ile online anket, yedinci sırada 7 tez ile göstergebilimsel çözümleme, sekizinci sırada 6 tez ile odak grup, dokuzuncu sırada 4 tez ile diğer bir veri toplama aracı ve alımlama analizi, son sırada ise 3 tez ile doküman incelemesinin kullanıldığı görülmektedir.

Grafik 8. Türk dizileriyle ilgili lisansüstü tezlerin danışmanlığını yapan akademisyenlerin unvanları

Araştırma kapsamındaki lisansüstü tezlerin danışmanlığını yapan akademisyenlerin unvanlarına bakıldığı zaman 26'sının (%29) profesör, 37'sinin (%41) doçent, 26'sının (%29) doktor öğretim üyesi, bir danışmanın doktor olduğu görülmektedir. Bir lisansüstü tezin ise biri profesör biri doçent olmak üzere iki danışmanı bulunmaktadır. Buna göre Türk dizileriyle ilgili lisansüstü tezlere en fazla doçent olan akademisyenler danışmanlık yapmaktadır. Profesör ve doktor öğretim üyeleri ise aynı sayıda danışmanlığa sahiptir.

Grafik 9. Türk dizileriyle ilgili yapılan lisansüstü tezlerin yapıldığı alan

Türk dizileriyle ilgili yapılan lisansüstü tezlerin hangi alanda yapıldığına bakıldığı zaman en çok Radyo, Televizyon ve Sinema alanında olduğu görülmektedir. Bu alanda 59 lisansüstü tez (%65) yapılmıştır. Lisansüstü tezlerin 6'sı Gazetecilik (%7), 5'i Halkla İlişkiler (%5), 4'ü (%4) İletişim Bilimleri alanında, 3'ü(%3) Din Bilimleri, ikisi Sosyoloji, ikisi Reklamcılık, ikisi İşletme alanından yapılmıştır. Diğer kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerde ise Psikoloji, Siyasal Bilimler, Müzik, Dilbilim, Sahne ve Görüntü Sanatları, Turizm, Güzel Sanatlar ve Ekonomi alanından birer tez yapılmıştır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Bu çalışma Türkiye'de Türk dizileriyle ilgili yapılan lisansüstü tezleri incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma YÖK Ulusal Tez Merkezinin ana sayfasındaki arama kısmına "Türk dizileri" ve "Türk televizyon dizileri" yazılarak ulaşılan 91 lisansüstü tez ile sınırlandırılmıştır. Araştırma neticesinde Türk dizileriyle ilgili ilk lisansüstü tezin 2004 yılında yapıldığı görülmüştür. Bu tarih aynı zamanda Türk dizilerinin yurt içinde büyük bir izleyici kitlesine ulaştığı ve yurt dışına açılma girişimlerinin olduğu yıllara denk gelmektedir. Türk dizileriyle ilgili en çok lisansüstü çalışmanın yapıldığı yıl ise 2019 olmuştur. 2012 yılından itibaren Türk dizileriyle ilgili çalışmalarının sayısında bir artış gözlendiği ve 2019 yılında 21 lisansüstü tez ile zirve yaptığı görülmektedir. Dolayısıyla akademik çevrelerin Türk dizilerine ilgisinin artarak devam ettiği ifade edilebilir.

Türk dizilerinin izleyici kitlesinin çoğunun kadınlardan oluşmasına paralel şekilde Türk dizileriyle ilgili lisansüstü tezleri hazırlayan araştırmacıların çoğunun kadın (%58) araştırmacılar olduğu görülmüştür. Diğer bir deyişle Türk dizilerinin hem izleyiciler bakımından hem de araştırmacılar olarak kadınların daha fazla ilgisini çektiği ifade edilebilir. Buradan hareketle söz konusu araştırmacıların aynı zamanda Türk dizilerinin izleyicileri de oldukları düşünülebilir.

Araştırma kapsamına alınan tezlerin daha çok İstanbul'daki üniversitelerde yapıldığı görülmüştür. En fazla lisansüstü tezin yapıldığı sıralamada ilk 5'te yer alan 13 üniversitenin 7'si İstanbul'dadır. En fazla lisansüstü tez çalışması yapılan üniversite İstanbul'da bulunan Marmara Üniversitesidir. Türk dizi sektörünün merkezi konumunda olan İstanbul'un bu özelliğinin Türk dizileriyle ilgili lisansüstü araştırmacıları da etkilediği sonucu çıkarılabilir. Diğer taraftan en fazla lisansüstü tez çalışması yapılan üniversiteler arasında ikinci sırada bulunan Konya başta olmak üzere Sakarya, Erzurum, Ankara ve İzmir'deki üniversitelerin de öne çıktığı görülmektedir.

Türk dizileriyle ilgili lisansüstü tezlerin yaklaşık beşte dördünün Türkçe yazıldığı (%85) ve yüksek lisans tezi olduğu tespit (%82) edilmiştir. Bu durum yapılan diğer tezlerin incelendiği araştırmalar ile de paralellik göstermektedir (Candan, 2022, s. 60; Jelen ve Alparslan, 2022, s 487; Kartopu, 2016, s. 86).

Türk dizileriyle ilgili lisansüstü tezlerde araştırmacıların yarıdan fazlasının (%65) nitel araştırma yöntemlerini tercih ettiği tespit edilmiştir. Veri toplama aracı olarak ise sırasıyla içerik analizi, anket ve derinlemesine görüşme en çok tercih edilenlerdir. Veri toplama araçları ile ilgili olarak dikkat çeken diğer bir nokta ise her dört araştırmacıdan birinin tek bir veri toplama aracı ile yetinmediği ve birden fazla veri toplama aracı kullanmayı tercih ettiğidir.

Türk dizileriyle ilgili lisansüstü tezlerin danışmanlığını daha çok doçent unvanına sahip olan akademisyenlerin (%41) yaptığı ortaya çıkmıştır. Profesör ve Dr. Öğretim Üyesi unvanına sahip akademisyenlerin ise eşit oranda olduğu görülmüştür.

Türk dizileriyle ilgili yapılan lisansüstü tezlerin büyük bir çoğunluğunun Radyo, Televizyon ve Sinema alanında (%65) yapıldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte din, sosyoloji, işletme gibi farklı alanlarda da bu konuda lisansüstü tezlerin yapıldığı görülmüştür. Buradan hareketle Türk dizilerinin ile farklı disiplinlerdeki araştırmacıların da ilgisini çektiği ifade edilebilir.

Araştırma neticesinde elde edilen veriler göz önüne alındığında Türk dizileriyle ilgili yapılan lisansüstü tezlerin sayısının yıllar içinde artma eğiliminde olduğu, diğer bir deyişle akademisyenlerin ve araştırmacıların bu konuya ilgisinin devam ettiği ifade edilebilir. Ayrıca Türk dizi sektörünün yoğun bir şekilde dizi üretimine ve ihracına devam etmesine paralel olarak gelecekte de akademik çevrelerin bu konuyla ilgilenmeye devam edeceği öngörülebilir.

KAYNAKÇA

Arbatlı, M. S. ve Kurar, İ., Türk Dizilerinin Kazak-Türk Kültürel Etkileşimine ve Türkçenin Yaygınlaşmasına Etkisi, Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/2 Winter, s. 31-48, 2015.

Arık, İ., *Orta Asya'da Türk Dizilerini İzleme Eğilimleri*. Eğitim Yayınevi, Konya, 2023.

Balaban, A., The Impacts of Turkish TV Serials Broadcasted in Albania on Albanian and Turkish Relations. European Journal of Social Sciences Education and Research. Cilt:5, No:1, s. 473-495, 2015.

Calinos (2011, 11 Nisan). Yurt Dışında Gösterilen İlk Yerli Dizi. *Calinos Haberler.* https://www.calinos.com/haberler-detay-page06.html, (Erişim tarihi: 14.10.2023).

Demir, M. Ö. ve Gök-Demir Z., The Uses and Gratifications Approach of TV Series Viewers in Turkey. Akademik Bakış Dergisi. Sayı:39 (Kasım-Aralık), s. 1-20, 2013.

Deniz, A. Ç., Gümüş Dizisinin Arap Kamuoyuna Etkileri Bir Sosyal Medya İncelemesi. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3/1, s. 50-67, 2010.

Candan, F., Türkiye'de Bilim Kurgu Sineması ile İlgili Yapılan Tezlerin Bibliyometrik Analizi. Intermedia International e-Journal, 9(16), s. 54-76, 2022.

Jelen, B. ve Alparslan, E., Türkiye'de Mesleki Çalgı Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar ile İlgili Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. İdil, 92 (2022 Nisan), s. 485-497, 2022.

Kartopu, S., Türkiye'de Görsel Sanatlar Alanında Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmalarının Betimsel İncelemesi. Sınırsız Eğitim ve Araştırma Dergisi Cilt:1, Sayı:1, s. 81-98, 2016.

Koçak, A., *Televizyon İzleyici Davranışları-Televizyon İzleyicilerinin Tercihleri ve Doyumları Üzerine Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma.* Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2001.

Öztürk, M ve Atik, A., Ulusal Pazardan Küresel Pazarlara Uzanan Süreçte Türk Dizilerinin Gelişimi. Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 3(2), s. 66-82, 2016.

RTÜK, (2010). Kadınların Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması-2. Temmuz 2010. Kamuoyu, Yayın Araştırmaları ve Ölçme Dairesi Başkanlığı. (www.rtuk.org.tr).

Tüzün Ateşalp, S., "Nitelikli Televizyon": Medya Profesyonellerinin Perspektifinden Türk Televizyon Dizilerinde Nitelik, İleti-ş-im, 25, s. 9-37, 2016.

URL-1. Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTez Merkezi/, (Erişim tarihi: 28.11.2023).

Williams, N. (2013). The rise of Turkish soap power. 28 June 2013, BBC News, https://www.bbc.com/news/magazine-22282563. (Erişim Tarihi: 20.11.2023).

YABANCI UYRUKLU ÖĞRENCİLERİN SİNEMA ALANINDA YAZDIĞI LİSANSÜSTÜ TEZLER ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK İNCELEME

Doç. Dr. Hacer AKER [1], Kemal ÖZTÜRK[2]

[1] Selçuk Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
haceraker@selcuk.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-0116-6462

[2] Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
kkemal15krtz@gmail.com, ORCID ID: 0009-0008-3227-2963

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'de öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin sinema alanında yazdıkları lisansüstü tezlerin kapsamlı bir değerlendirmesini yapmayı amaçladı. Bibliyometrik analiz aracılığıyla 74 tezden oluşan veri seti ilgili eğilimleri ayırt etmek amacıyla üniversiteler, yazarlar, danışmanlar, tematik odak, metodolojik paradigmalar ve yayın yılları gibi farklı parametreler açısından incelendi. Veriler, YÖKTez Merkezi'nden "sinema" anahtar kelimesiyle arama yapılarak elde edildi ve erişime kapalı tezler araştırmadan dışlandı. İki dahil edilme kriteri belirlendi: ilk olarak, çalışmanın "İletişim Bilimleri", "Halkla İlişkiler ve Tanıtım", "Gazetecilik", "Radyo, Televizyon ve Sinema" ve "Reklamcılık" alanlarını kapsayan iletişim alanı içinde yer alması gerekiyordu. İkinci olarak, yazarın Türkiye'de öğrenim gören yabancı uyruklu bir öğrenci olması istendi. Elde edilen bulgular, 71 tezde nitel metodolojinin baskın olduğu, 3 örnekte ise karma yöntemin kullanıldığını ortaya koydu. İlk tez 2010 yılında, en fazla tez ise Marmara Üniversitesi'nde (n=12) yazıldı; tez üretiminde belirgin bir artış 2022 (n=21) yılında gözlemlendi. Tezlerin tematik yoğunlaşması Türk (n=11), İran (n=8) ve Azerbaycan (n=7) sinemalarını kapsıyordu. Araştırmacılar arasındaki cinsiyet dağılımı erkeklere (n=41) eğilimliydi ve çalışmaların büyük çoğunluğu yüksek lisans düzeyindeydi (n=64). Öğretim üyelerinin katkıları profesörler (n=28), doçentler (n=25) ve doktor öğretim üyeleri (n=21) arasında neredeyse eşit olarak dağılmıştı. Sinema disiplininde yabancı öğrenciler tarafından yazılan lisansüstü tezlere ilişkin daha önce bilimsel bir araştırma yapılmamış olması, bu çalışmayı akademik alanda öncü bir çaba haline getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı uyruklu öğrenci, sinema, lisansüstü tez, bibliyometrik analiz.

BIBLIOMETRIC STUDY ON GRADUATE THESIS WRITTEN BY FOREIGN STUDENTS IN THE FIELD OF CINEMA

Assoc. Prof. Hacer AKER [1], Kemal ÖZTÜRK[2]

[1] Selcuk University, Faculty of Communication,

haceraker@selcuk.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-0116-6462

[2] Selcuk University, Institute of Social Sciences,

kkemal15krtz@gmail.com, ORCID ID: 0009-0008-3227-2963

ASTRACT

This study aimed to conduct a comprehensive evaluation of the postgraduate theses written by foreign students studying in Turkey in the field of cinema. Through bibliometric analysis, the dataset of 74 theses was analysed in terms of different parameters such as universities, authors, supervisors, thematic focus, methodological paradigms and publication years in order to discern relevant trends. Data were obtained from the YÖK Thesis Centre by searching with the keyword "cinema", and unavailable theses were excluded from the study. Two inclusion criteria were set: firstly, the study had to be within the field of communication, which includes "Communication Sciences", "Public Relations and Publicity", "Journalism", "Radio, Television and Cinema" and "Advertising". Secondly, the author had to be a foreign student studying in Turkey. The findings revealed that qualitative methodology was dominant in 71 theses, while mixed methodology was used in 3 cases. The first thesis was written in 2010 and the most theses were written at Marmara University (n=12); a significant increase in thesis production was observed in 2022 (n=21). The thematic concentration of the theses covered Turkish (n=11), Iranian (n=8) and Azerbaijani (n=7) cinemas. The gender distribution among researchers was skewed towards men (n=41) and the vast majority of studies were at master's level (n=64). Faculty contributions were almost equally distributed among professors (n=28), associate professors (n=25) and doctoral lecturers (n=21). The fact that there has been no previous scientific research on graduate theses written by foreign students in the discipline of cinema makes this study a pioneering effort in the academic field.

Keywords: Foreign students, cinema, graduate thesis, bibliometric analysis.

İl Adım: Sistematik Derleme

Türkiye Sineması

Reggio'nun Türk Sinemasının sanayileşmesine (1960-1980) ilişkin analizi, ana akım film festivalleri ve bakanlık desteğine rağmen sanatsal üretime önemli bir katkı sağlanmadığını ortaya koyuyor. Bu destek eksikliği, Türkiye'de ana akım filmlerin popülaritesinin kalıcı olmasına katkıda bulunuyor ve ödül kazanma baskısı benzer filmlerin yapımına yol açıyor (Reggio, 2013, s. 44-47). Kydrov'un sinemada uyarlama tezi, *Selvi Boylum Al Yazmalım* ile Cengiz Aytmatov'un farklı anlatım tarzlarına rağmen konu yaklaşımlarında benzerliklere dikkat çekiyor (2017, s. 115-116). Saral'ın görsel efektler üzerine yazdığı yüksek lisans tezi, *Fetih 1453*'ün efektleri kullanarak mekânları, kalabalıkları ve dekorasyonları hâkim ideolojiye göre yeniden üreterek, geçmişi hayranlıktan alan bir film yarattığını gösteriyor (2017, s. 94-97). Gide'in *Recep İvedik*'in filmleri üzerine yaptığı araştırma, karakterin toplumsal çekiciliğini vurguluyor ve onu belirli bir toplumsal grubu temsil eden eşitlikçi, açık sözlü bir birey olarak tasvir ediyor (2019, s. 119-125). Naji'nin *Hükümet Kadınları 1-2* filmleri aracılığıyla sinemada mizah üzerine yaptığı çalışma, mizahın toplumları ve kültürleri nasıl yansıttığını araştırıyor ve toplumun yasaklara yönelik tutumlarını sorgusuz sualsiz itaat olarak vurguluyor (2019, s. 213-219). Barış'ın 2000 sonrası bağımsız Türk sinemasında kent ve kır melankolisi üzerine yazdığı doktora tezi, melankoli duygusunu yansıtan karakterlerin umutsuzluk yaşaması ve çevreye uyum sağlayamaması gibi yaygın bir temayı ortaya koyuyor (2013, s. 260-265).

Nuri Bilge Ceylan'ın sinemasını inceleyen doktora tezinde yazar, artan diyaloglar, daha uzun film süreleri ve profesyonel aktörlerin kullanımı ile karakterize edilen ve süreç odaklı bir yaklaşıma yol açan sistem oyunculuk yönetimine geçişe dikkat çekiyor (Caushaj, 2022, s. 13). 251-263). Bir diğer tez ise Türk sinemasında suça karışan çocukların tasvirini beyazperdede sunulan toplumsal söylemi vurgulayarak değerlendiriyor. Teze göre aile kurumu, özellikle erkeklik, kadın sorunları ve ataerkil düzene ilişkin temalar bağlamında çocukların suç faaliyetlerine katılımını etkileyen önemli bir faktör olarak karşımıza çıkıyor (Yağlıcı, 2023, s. 179-192). Sinema-kent ilişkisi üzerine yapılan çalışmada, İstanbul'un Türk sinemasındaki temsili farklı dönemlerde inceleniyor; sosyopolitik ve ekonomik kırılmaların kent sosyolojisine etkisi, yapısal kent dönüşümü ve bunların filmlere yansımaları öne çıkıyor (Ongan, 2023). Türk sinemasının ülkenin siyasi, ekonomik ve kültürel yapıları ile etkileşimini araştıran Tamusta, ideolojik çatışmalar, toplumsal değişimler, izleyici tercihleri, sanatsal hareketler, teknolojik gelişmeler gibi faktörleri göz önünde bulundurarak bu etkileşimin sinema konularını nasıl etkilediğini araştırıyor (2010, s. 80-90). Kasymova ise tezinde Türk ve Kırgız sinemasında marka ve ürün yerleştirme yaklaşımlarını incelediği çalışmasında kişiye özel ve daha doğal bir şekilde entegre edilmiş marka ve ürün yerleştirmelerin uygulanabilir olduğunu ve uygulamanın yapısıyla uyumlu olduğunu ileri sürüyor (2022, s. 273-276).

Azerbaycan Sineması

Agayev, Sovyet döneminde Azerbaycan sinemasını incelerken bu döneme ait filmlerin Sovyet rejiminin ateist politikalarıyla uyumlu örtülü veya doğrudan mesajlar ileten bir propaganda aracı olarak hizmet ettiğini (2011, s. 251-254), Eyyubova ise özellikle *Pencere ve Köpek*te

bağımsızlık sonrası Azerbaycan sinemasında yolsuzluk olgusuna odaklanıldığını ortaya koyuyor. Örneklenen filmler, toplumsal kuralların ve sistemsel bozulmanın bireyleri nasıl kişisel çıkarları ve özel tatmini ön planda tutmaya yönelttiğini gösteriyor (Eyyubova, 2017, s. 98-103). Husiyev konuların izleyiciye etkili bir şekilde aktarılmasında belirli kamera hareketlerinin önemini vurgularken (2019, s. 106-110), Dadaşova Azerbaycan sinemasının 1985 sonrası tarihi ve gelişimi üzerinde yeniden yapılanma ve demokratikleşme politikalarının etkisini vurguluyor (2019, s. 213-217). Mammadov'un YouTube'un bağımsız Azerbaycan sinemasına katkısı üzerine araştırması, platformun sektöre yeni film yapımcıları kazandırdığını, mevcut film yapımcılarının varlıklarını sürdürmelerine yardımcı olduğunu ve Azerbaycan sinemasının genel gelişimine katkıda bulunduğunu öne sürüyor (2021, s. 105-107). Kamranlı'nın İkinci Dünya Savaşı'nın Azerbaycan sinemasına yansımalarını konu alan tezi, Azerbaycan'ın savaştaki rolünü, Nazi Almanyası'na karşı mücadelesini, toplumsal ve ekonomik etkilerini irdeliyor (Kamranlı, 2022, s. 95-96). Nabiyeva'nın Anar Rzayev'i örnek alarak Azerbaycan sinemasında uyarlama filmleri incelemesi, edebi eserlerin filme uyarlanmasında kullanılan sinematik yöntemleri ortaya çıkarırken (2022, s. 199-200), Sadigli'nin *Kumsalsız Gece* filmi üzerine yaptığı çalışma, cinsiyet temalarını derinlemesine keşfetmek için göstergebilimsel analizden yararlanıyor. Yazara göre film cinsiyet normlarına meydan okuyor, ataerkil yapıları eleştiriyor ve kadın karakterlerin güçlü ve özerk varoluşunu öne çıkarıyor (Sadigli, 2023, s. 68-69). Memmedzade'nin Cumhuriyet dönemi ve Sovyetler Birliği'nde Azerbaycan sinemasında kadının temsili üzerine araştırması filmlerdeki kadın temsillerinin devlet destekli dönüşümlerle uyumlu göründüğünü not ediyor (2022, s. 128-132).

İran Sineması

Nafeie'nin devrim sonrası İran sineması üzerine yaptığı çalışmada sinemanın çocuklar üzerindeki etkisi ve onların bu ortama olan beğenileri araştırılıyor. Bulgular, İranlı izleyicilerin, özellikle de genç neslin, filmlerle kültürel, sosyal ve değerler düzeyinde bütünleştiğini ortaya koyuyor ve sinemanın etkili rolünü vurguluyor (Nafeie, 2012, s., 124-127). Heris'in yüksek lisans tezi, modern sinema anlatıları için hem modern hem de klasik yaklaşımların unsurlarını birleştiren yeni bir yapısal analiz yöntemi sunuyor. Bu yenilikçi bakış açısı, çağdaş sinemada hikâye anlatıcılığının gelişen doğasına ışık tutuyor (Heris, 2012). Laleh'in İran edebiyatının modern İran sinemasındaki izleri üzerine doktora tezi, ilişkiyi doğrudan uyarlama ve ilham olarak kategorize ediyor. Bu sınıflandırma, İran'daki modernleşme sürecinde İran sinemasının edebi eserlerle nasıl bir ilişki kurduğuna dair fikir veriyor (Laleh, 2013, s. 288-294). Eivazi'nin İran belgesel sinemasında hakikat ve gerçeklik üzerine tezi, film yapımcılarının gerçeklere yönelik yaklaşımlarını derinlemesine inceliyor ve onların gerçeklik tasvirlerinin öznel doğasını vurguluyor. Analiz, bilimsel gerçekliğin sunulmasından bireysel algının şekillendirdiği bir gerçeklik sunmaya doğru bir sapmayı ortaya koyuyor (Eivazi, 2017, s., 149-154). Abdi'nin İran Yeni Dalga Sineması'ndaki Dariuş Mehrcui filmlerine ilişkin sosyolojik analizi, İran toplumunu daha iyi anlamayı amaçlıyor. Mehrcui'nin filmlerindeki çeşitli sosyolojik temaları inceleyen analiz, İran toplumundaki anormallikleri ve ahlak dışı davranışları vurgulayarak yaygın sosyal sorunları ve eleştirileri ortaya çıkarıyor (Abdi, 2019, s. 210-214). Eskandarifar'ın devrim sonrası İranlı kadınların sinemadaki temsili üzerine çalışması, sinemanın hükümet ideolojilerini yeniden üretmedeki rolünü vurguluyor. Araştırma, devrim sonrası toplumun

gerçeklerini yansıtan, kadınların hayatında ataerkil söylemi güçlendirmek için stereotipleştirme ve doğallaştırma stratejilerinin kullanıldığını ortaya koyuyor (Ekandarifar, 2021, s. 101-104). Laleh'in İran'da çocuk sineması kavramı üzerine yaptığı doktora tezinde "Yadu" filmini konu seçimi, hikâye anlatımı ve sinematik yapısı itibariyle çocuk izleyiciye uygun görmediğini yazıyor (2023, s. 150-158).

Kırgızistan Sineması

Camankulova'nın *Sovyet Dönemi Kırgız Belgesel Sinemasında Sosyal Kimlikler* başlıklı çalışması, Kırgız belgesel filmlerinde Sovyet insanının sosyal kimliklerinin temsilini araştırıyor ve gömülü söylem ve sembollerle komünist ideolojinin etkisini sorguluyor (Camankulova, 2016, s. 284-293). Stanaliyev'in *Bolot Shamshiyev Sinemasının Dili ve Üslubu* başlıklı yüksek lisans tezi, Bolot Shamshiyev'in Batı filmlerinden etkilenen, Sovyet Yeni Dalgası ve Sosyalist Gerçekçilik unsurlarını içeren sinema dilini ortaya koyuyor (Stanaliyev, 2021, s. 71-72). Aliyeva'nın *Auteur Yönetmen Olarak Aktan Arym Kubat Sineması ve İdeoloji* adlı tezi, Aktan Arym Kubat'ın filmlerindeki ideolojik unsurları analiz ediyor ve hiyerarşik, ataerkil toplumlara yönelik eleştirel bakış açılarını vurguluyor (Aliyeva, 2021, s. 96-97). Kyzy'nin *Kırgız Sinemasında Kadın İmajı* başlıklı tezi ise Kırgız filmlerinde Sovyet döneminden günümüze hâkim olan toplumsal normları ve egemen yapıları yansıtan kadın tasvirini inceliyor (Kyzy, 2022, s. 90-92).

Hindistan Sineması

İmroz'un 1970'li yıllardan yakın zamana kadarki tasvirleri araştırdığı çalışması, Bollywood Sineması'nda Müslümanları zalim, Müslüman kadınları ise mağdur olarak gösteren İslamofobik stereotiplerin devam ettiğini ortaya koyuyor (İmroz, 2022, s. 64-67). Ashraf, *Hint Sinemasında Keşmir'in Temsili* adlı çalışmasında, 1989 sonrası filmlerde Keşmir meselesinin istismarını ortaya koyuyor ve bunu belirli bir izleyici kitlesi için tarihi olayları dramatize etme fırsatı olarak kullanıyor (Ashraf, 2022, s. 56-). 71). Ali'nin *Bollywood'da Sinema Dilinin Bir Unsuru Olarak Renk* araştırması, özellikle belirli renk paletlerinin ticari marka haline geldiği Anurag Kashyap'ın filmlerinde rengin duygusal etkisinin altını çiziyor (Ali, 2022, s. 85-89). Zubairi'nin tezi, vurgulu sinemanın küreselleşme ve gelişen anlatı arzuları tarafından yönlendirilen Bollywood ve Pakistan Sineması üzerindeki etkisini araştıran *Vurgulu Sinema, Sürgün Kimlikleri, Diaspora ve Hint Yarımadası Sineması* konusunu derinlemesine inceliyor (Zubairi, 2022, s. 13). 34-35). Barbhuiya'nın *Bollywood ve Endonezya Sinemasında Müslüman Kimliğinin Temsili* konulu karşılaştırmalı analizi, Müslümanları tasvir eden filmlerin sosyolojik yorumlarını sunuyor ve Bollywood'daki Müslüman karşıtı duyguların katalizörü olarak tarihin çarpıtılmasını vurguluyor (Barbhuiya, 2022, s. 160-169). Aliyeva da yüksek lisans tezinde Asya Sinemasında yerleştirilmesi etik açıdan sakıncalı ürün grubunda olan markaların dahi ürün yerleştirmeden son derece yaratıcı bir şekilde faydalandığını not ediyor (2014, ss. 342-345).

Mısır, Ürdün ve Lübnan Sineması

Abdulgamed'in tezi Mısır sinemasının Arap bağlamındaki önemini araştırıyor. Mısır sinemasının Arap sinemasının temsilcisi olarak görülmesinin nedenlerini diğer Arap ülkeleriyle karşılaştırarak araştırıyor. Çalışma, Mısır filmlerinin aile değerleri, evlilik, kadın özgürlüğü ve şarkı söyleme gibi konulardaki kültürel etki dahil olmak üzere çeşitli toplumsal yönler

üzerindeki etkisini araştırıyor. Yazar, Arap sinemasının yabancı filmlerle rekabet ederken karşılaştığı zorluklara dikkat çekerek, dilsel çeşitliliğin farklı Arap uluslarının filmlerini anlamanın önünde bir engel olduğunu öne sürüyor (Abdulgamed, 2022, s. 67-69). Nazzal'ın çalışması, 1948'den bu yana Filistinli mültecilere ev sahipliği yapan Lübnan, Mısır ve Ürdün'e odaklanıyor. Analiz, Filistin-İsrail çatışmasını bu spesifik Arap ülkelerinde belgesel film yapımı merceğinden incelemenin jeopolitik öneminin altını çiziyor (Nazzal, 2018, s. 121-129). Ghanim'in yüksek lisans tezi, sömürgecilik sonrası ve madun çalışmaları çerçevesinde yakın dönem Filistin sinemasına odaklanıyor. Çalışma, 1960-1980 yılları arasında Beyrut ve Ürdün'de çekilen devrim niteliğindeki filmleri analiz etmeyi amaçlıyor ve sömürgecilik sonrası filmlerin önemli bir kısmının mutlaka Filistin Ulusal Sineması'nı teşkil etmediğini vurguluyor (Ghanim, 2019, s. 179-185). Samreen'in çalışması, sinemadaki tasvirler ile gerçek hayattaki mücadeleler arasındaki paralelliği vurgulayarak, Filistin direnişinin ulusal sinemada nasıl temsil edildiğini ve meşrulaştırıldığını araştırıyor (Samreen, 2022, s. 61-64). Bu arada Hooh'un tezi, Filistinli yönetmenlerin coğrafi konumları ile filmlerindeki direniş temsilleri arasındaki ilişkiyi, özellikle de diasporadakileri araştırıyor (Hooh, 2023, s. 59-62). Malkawi'nin Ürdün Belgesel Sinemasında Sanat Hareketleri üzerine tezi, Ürdün belgesel filmine genel bir bakış sunarak tarihinin, önemli çağrışımlarının, önemli yönetmenlerin ve önemli eserlerin izini sürüyor. Analiz, Ürdün'de belgesel sinemanın başlangıcının siyasi ve toplumsal olaylara odaklanmasıyla diğer Arap ülkelerinden farklı olduğunu ortaya koyuyor. Ek olarak, başka bir çalışma Ürdün uzun metrajlı filmlerinin yapımında karşılaşılan zorlukları ele alıyor; senaryo alımı, yönetmen seçimi, oyuncu seçimi, fizibilite çalışmaları ve Ürdün film endüstrisinde yapım ve dağıtım şirketlerinin bulunmaması gibi konuları vurguluyor (Malkawi, 2019, s. 116-119; Amrat, 2019, s. 232-237). Elboghdadı, yüksek lisans tezinde Mısır filmlerindeki zorba karakterlerin toplumsal davranış üzerindeki etkisini araştırıyor. Çalışma, bu tür karakterlere daha fazla maruz kalmanın onların benimsenmesine ve empatinin artmasına yol açtığını ortaya koyuyor. Kahraman olarak tasvir edildiğinde bu temsil, ilkokullarda ve işçi sınıfı ortamlarında artan suç davranışıyla ilişkilendiriliyor (Elboghdadı, 2018, s. 137-138). Saadouni'nin tezi, Mısır sineması ile 2011 Devrimi arasındaki bağlantıyı (Saadouni, 2021), Eljatib ise Laura Mulvey'in teorisini kullanarak Mısır sinemasının Lübnanlı kadın sanatçıları nasıl canlandırdığını inceliyor. Araştırma, Lübnan kökenli kadınların yanlış tanıtıldığını ve Mısırlı olmayan kadın şarkıcı ve aktrislerin stratejik cinsel teşhirini ortaya koyuyor. Çalışma, Lübnanlı aktrislerin Mısır film endüstrisinde araçsallaştırılmasına, cinselleştirilmesine ve ticarileştirilmesine dikkat çekiyor ve bu da çoğu zaman belirli rollerin toplumsal olarak onaylanmamasına yol açıyor (Eljatib, 2023, s. 81-83).

Hollywood Sineması

Zanella'nın tezi, Amerikan sinemasındaki Meksika klişesinin kökenlerini ve sonuçlarını araştırıyor ve sosyal sorunların ve ayrımcılığın sürmesindeki rolünü vurguluyor (2015, s. 128-129). Talibov'un tezi, Sergio Leone'nin Dolar Üçlemesi'nde klasik batı geleneklerine meydan okuyan Amerika tasvirine odaklanırken (Talibov, 2019, s. 88-92), Abduljalil'in çalışması, popüler sinemada kadına yönelik cinsel şiddetin tasvirini derinlemesine inceliyor ve özellikle kadınların saldırı sırasında zevk alıp almadığı konusundaki tartışmalı konuyu araştırıyor. Çalışma, sinemanın cinsel şiddeti yücelttiği ve kadınların cinsel yönelimini, özgüvenini ve

beden sunumunu çarpıttığı yönündeki endişeleri ele alıyor (Abduljalil, 2019, s. 176-185). Valiyeva'nın tezi, Hollywood'un Amerikan ideolojisini süper kahramanlar aracılığıyla aktarmaya yönelik bir araca dönüştüğünü göstermek için mitolojik kahramanların temsilini analiz ederken (Valiyeva, 2022, s. 90-92), Ongan'ın yüksek lisans çalışması Hollywood filmlerini kavramsal ve söylem analizi yoluyla inceliyor. Araştırma, egemen güçlerin, bu ideolojiyi eleştiren filmlerde dahi, tüketim kültürünü yaşatmak için sinemayı nasıl kullandığını ortaya koyuyor (2014, s. 94-97).

Afrika Sineması

Malunda tezinde Doğu Afrika sinemasındaki kültürel emperyalizmi araştırıyor ve post-kolonyal teorinin merceğinden Uganda ve Kenya'ya odaklanıyor. Çalışma, yerel dilleri bir kenara bırakarak ve önemli kültürel emperyalizm-dil ilişkisini vurgulayarak filmlerde İngilizcenin hakimiyetini vurguluyor (2023, s. 77-79). Khayati'nin çalışması, Kuzey Afrikalı göçmenlerin sinemasındaki kimlik sorunlarını ele alıyor ve onları göçle ilişkilendiriyor. Araştırma, çeşitli kimlik türlerini ve özelliklerini inceleyerek, Kuzey Afrika kökenli film yapımcılarının göçle ilgili zorlukları gerçekçi unsurlar ve sembolik yöntemler kullanarak nasıl etkili bir şekilde ele aldıklarını ortaya koyuyor (2023, s. 103-107).

Kürt Sineması

Kürt sinemasının evrimini ve yönetmen Bahman Ghobadi'nin etkisini araştıran Hama Al, uluslararası alanda beğeni toplayan filmleri sadece İran'da ve Kürtler arasında değil, küresel sahnede de ödüller alarak Kürt sinemasının tanınmasına önemli katkı sağlayan yönetmenin kayda değer filmler yapan birçok genç Kürt yönetmene ilham olduğunun altını çiziyor (Hama Al, 2022, s. 100-105). Bir diğer tez ise Saddam rejimi sonrası Kuzey Irak'ta sinema sektörünün yapılanmasını araştırıyor. Yazar, Kürt sinemasının bu bölgedeki gelişimini, doğuşunu, oluşumunu ve sonraki dönemlerini inceleyerek kapsamlı bir bakış sunuyor (Abdulrahman, 2019, s. 77-79).

Arnavut, Kosova, Kazakistan Sineması

Enver Hoca'nın yönetimi altındaki komünist dönemde Arnavut sinemasının gelişimini inceleyen Ropaj, Sovyet etkisinin ilk Arnavut film yapımcıları üzerindeki etkisini ve onların devlet destekli propagandadaki rollerini vurguluyor (2021, s. 100-101). Krasniqi'nin tezi, Kosova sineması ile tarihi olaylar arasındaki bağlantıyı araştırıyor ve film konu seçimlerinin anlaşılmasına yardımcı olacak tarihsel bir çerçeve sağlıyor (2019, s. 132-138). Murat'ın çalışması, Kazak sinemasının milletin kültürünü ve manevi kimliğini nasıl temsil ettiğini araştırıyor; milli motiflerin tasvirine ve halk kültürünün milli bilinç üzerindeki etkisine vurgu yapıyor (2022, s. 94-97). Yergebekov'un tezi ise bağımsızlık sonrası Kazak sinemasını analiz ediyor, milliyetçilik, küreselleşme ve ulus devlet inşasıyla bağlarını tartışıyor. Yazar tezinde Kazaklaştırma politikalarını yansıtan devlet yapımı filmleri bağımsız olarak üretilen filmlerle karşılaştırarak Kazakistan'ın ulus-devletleşme sürecine ışık tutuyor (2010, s. 209-217).

Fransa ve Cezayir Sineması

Klein'ın çalışması, bir kimlik krizi döneminde Fransız Müslümanların çağdaş Fransız sinemasındaki temsilini inceliyor; kültürel ve dini değerlerden ödün vermeden Müslümanlarla

gayrimüslimler arasındaki iletişim potansiyelini araştırıyor (2016, s. 141-143). Fedjani'nin çalışması, Cezayir-Fransız ilişkisinin tarihsel bağlamını sinema aracılığıyla inceliyor ve iki ülke arasındaki görüntü savaşını analiz ediyor. Yazara göre filmler, belirli izleyici gruplarına yönelik söylemi şekillendirerek siyasi propaganda araçları olarak hizmet ediyor (2021, s. 127-129). Remili'nin yüksek lisans tezi, Cezayir Devrimi'nin sömürge filmlerindeki sinematik tasvirini araştırıyor, Fransız yönetimi altındaki Cezayir halkının çektiği acıları vurguluyor ve devrimin bağımsızlığa ulaşmadaki rolünün altını çiziyor (Remili, 2022, s. 140-144).

Çin Sineması

Lee'nin tezi, Türk mevzuatı ve AB müktesebatına göre sinema filmi inceleme kriterlerinde genel ahlak kavramını ele alıyor. Müstehcenlik ve erotizm gibi terimlerin incelendiği çalışma, bu terimlerin pornografi ile aralarındaki farkları ve ilişkilerini ele alıyor. Yerli ve yabancı filmlerden örnekler sunarak denetim zorluklarına çözüm önerileri sunan yazar, genişletilmiş medya okuryazarlığına duyulan ihtiyacı vurguluyor (Lee, 2019, s. 355-365). Lee'nin ikinci tezi, Jin Ping Mei'nin film uyarlamasına odaklanarak edebiyatın sinemada görselleştirilmesini araştırıyor. Çalışma, uyarlama sürecinde verilen tavizleri araştırıyor ve erotik film uyarlamalarının sosyo-kültürel ifadelerini ve sonuçlarını analiz ediyor (2023, s. 94-100).

Dijital Çağda Sinemada Oyunculuk

Vujodhevikj, dijital çağda sinemada oyunculuğa ilişkin tezinde tiyatro, sinema ve animasyon dahil olmak üzere çeşitli ortamlarda oyunculuğun mevcut durumunu inceliyor. Çalışma, sinemanın oyuncunun varlığını dijital alanda bile sürdürme becerisinin altını çizerek, oyuncuların görünmez veya duyulamaz durumda olsalar bile filmlere etkili bir şekilde katkıda bulunabileceklerini ortaya koyuyor (Vujodhevikj, 2019, s. 205-213). Bilim kurgu sinemasında yapay zekâ üzerine bir tezde yazar, özellikle komadaki bireylerin beyinlerini kullanarak insansı yapay zekâ yaratan teknoloji şirketleri bağlamında, yapay zeka filmlerinden kaynaklanan etik soruları araştırıyor. Matrix serisi, yapay zekayı uğursuz bir güç olarak tasvir ederek yapay zekâ ile insanlık arasındaki merkezi çatışmayı gösteriyor (2022, s. 27-29). Barshan'ın yüksek lisans tezi, süper kahramanların beyazperdedeki dönüşümsel yolculuğunu analiz ederek, klasik süper kahramanların gelişen sunumunu araştırıyor. Çalışma, süper kahraman filmlerinde ortaya çıkan tartışmalı ve çeşitli yönleri inceleyerek, süper kahramanları kusurlu ve zorlayıcı davranışlarla tasvir ediyor. Bu değişikliklere rağmen süper kahraman hikâyesinin özü değişmeden kalıyor ve zorlukların kabulünü ve nihai başarıyı vurguluyor (Barshan, 2018, s. 60-64).

Sinemanın Beş Duyusu ve Seyirci

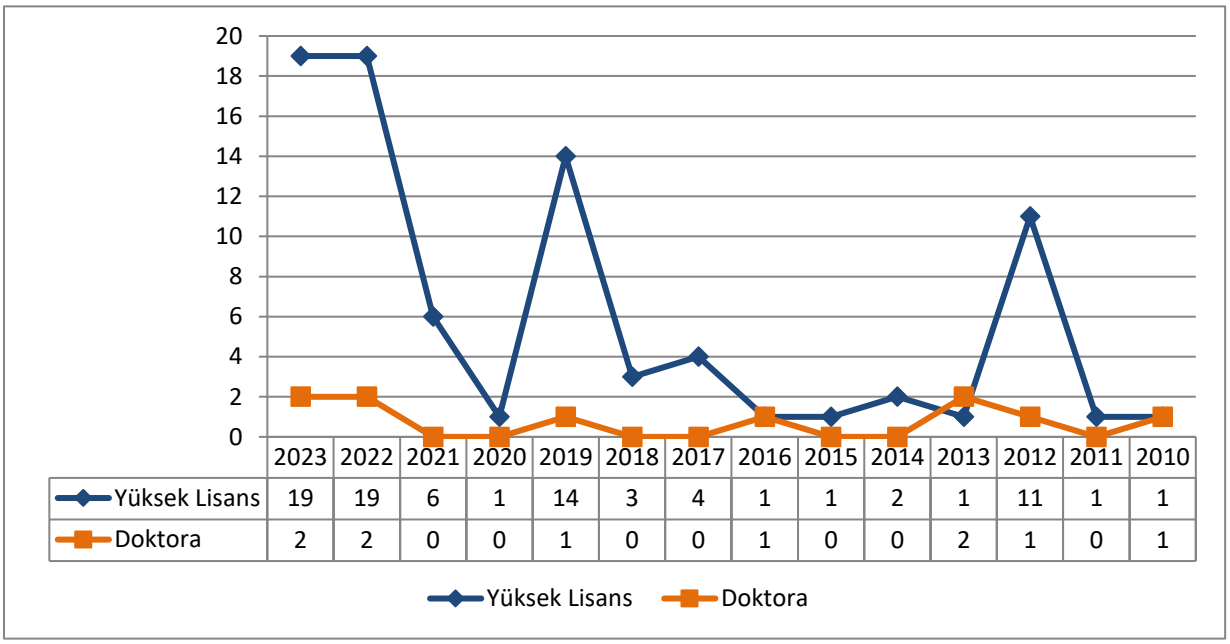
Rami'nin çalışmaları sinema ile izleyicinin duyuları arasındaki etkileşimi araştırıyor ve izleyicinin filmlerle ilgili dokunsal deneyimlerini duygular ve duyular aracılığıyla okumasını hedefliyor. Çalışma, duygu ve tepkileri uyandırmak için görme, duyma, dokunma, koku ve tat alma duyularının uyumlu çalışmasını vurguluyor. Her duyu, sinema deneyimine benzersiz bir şekilde katkıda bulunur (Rami, 2019, s. 53-54). Edjarene'in tezi Wes Anderson'ın filmleri üzerinden renklerin izleyicinin ruh hali üzerindeki etkisini analiz ediyor. The Grand Buddha Hotel (2014) ve Moonrise Kingdom (2012) filmlerine odaklanan çalışma, renk paletlerinin hikâye anlatımına nasıl katkıda bulunduğunu ve duygusal tepkileri nasıl etkilediğini araştırıyor. Daha anlamlı ve duygusal açıdan etkili hikâye anlatımı sunmak için renk bilimini anlamanın

önemini vurguluyor (Edjarene, 2022, s. 79-80). Huseini'nin yüksek lisans tezi Milcho Manchevski'nin sinemasındaki teknik ustalığı, sinema dilini, içsel anlamı ve tematik özellikleri inceliyor. Çalışma, Manchevski'nin filmlerinde auteur sinemasının özelliklerini hikayeleri parçalayıp yeniden kurmayı içeren "kübist" bir anlatım yaklaşımıyla tasvir eden tutarlı bir üslup olarak kabul etmektedir (Huseini, 2020, s. 87-90).

Ekofeminizm, Posthümanizm ve Kozmik-Korku

Tatari'nin yüksek lisans tezi, korku sinemasında kadınların temsilini analiz etmek için ekoeleştiri ve feminizmi birleştirerek ekofeminizm konusunu ele alıyor. Çalışma hem kadınların hem de doğanın kontrolünü ve ötekileştirilmesini meşrulaştırmayı amaçlayan, mitsel anlatılar aracılığıyla yayılan ataerkil ideolojileri eleştirmektedir (Tatari, 2023, s. 135-141). Posthümanizm ve kozmik-korku sineması üzerine tez, bilim kurgu-korku alt türünü ve bunun toplumsal ve varoluşsal değişimlere yansımasını araştırıyor. Filmleri posthümanist bir bakış açısıyla inceleyen çalışma, tasvir edilen dönüşümlerin sonuçlarını inceleyerek güncel toplumsal olaylara ışık tutuyor ve geleceği tasavvur ediyor (Onrat, 2022, s. 181-187).

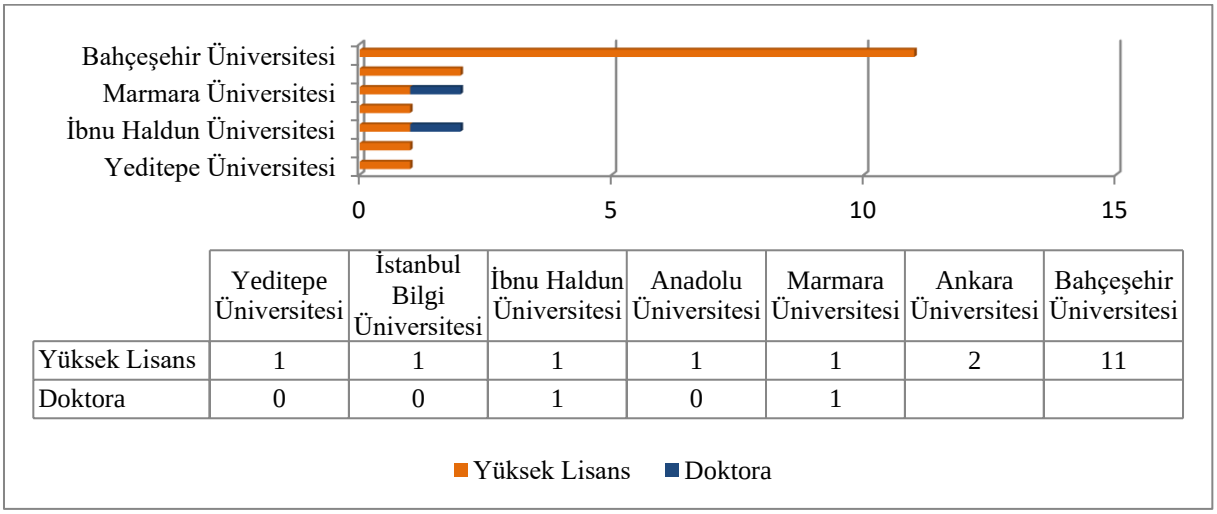
Çizelge 1. Tezlerin yıllara göre dağılımı

	2023	2022	2021	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010
Yüksek Lisans	19	19	6	1	14	3	4	1	1	2	1	11	1	1
Doktora	2	2	0	0	1	0	0	1	0	0	2	1	0	1

İncelenen tezlerin yıllara göre dağılımı ise çeşitlilik göstermektedir. Çizelge incelendiğinde ilk yüksek lisans ve doktora tezinin 2010 yılında yazıldığı, 2021, 2020, 2018, 2017, 2015, 2014 ve 2011 yıllarında ise doktora tezi yürütülmediği görülmektedir.

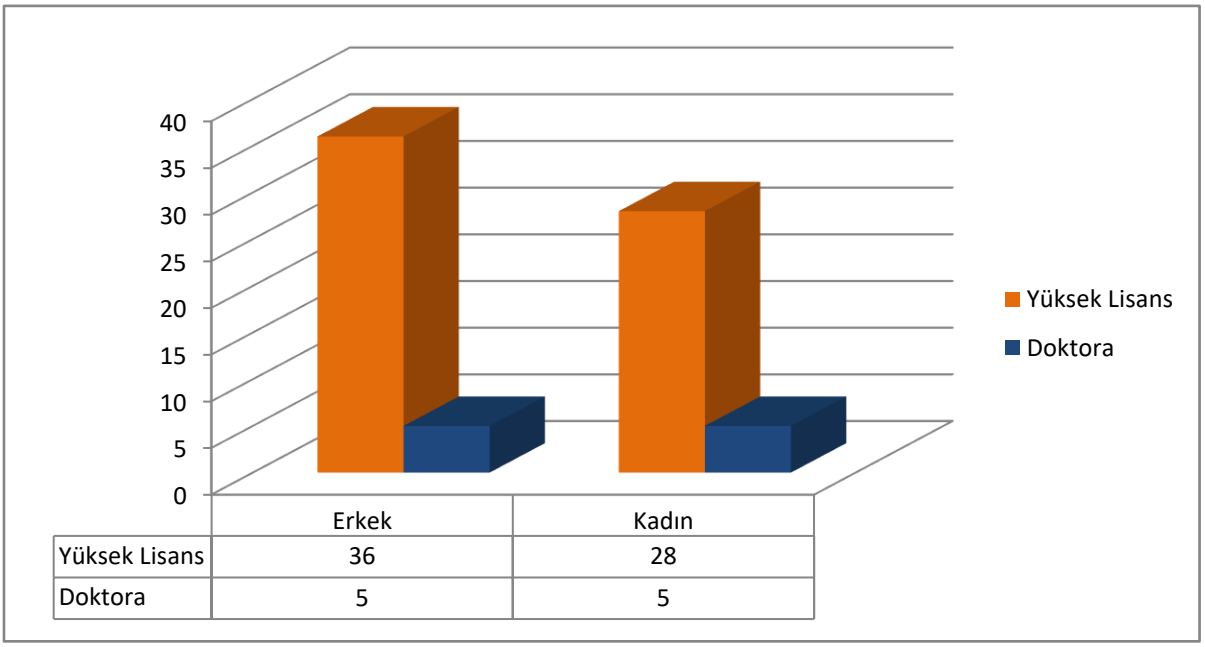
Çizelge 2. İngilizce yayın yapan üniversitelere ilişkin dağılım

	Yeditepe Üniversitesi	İstanbul Bilgi Üniversitesi	İbnu Haldun Üniversitesi	Anadolu Üniversitesi	Marmara Üniversitesi	Ankara Üniversitesi	Bahçeşehir Üniversitesi
Yüksek Lisans	1	1	1	1	1	2	11
Doktora	0	0	1	0	1		

Tez yazarlarının yazdığı dil incelemeye alındığında en fazla İngilizce yayını Bahçeşehir Üniversite'si yapmıştır. Bahçeşehir Üniversite'sinin yaptığı tüm İngilizce yayınlar yüksek lisans düzeyindedir.

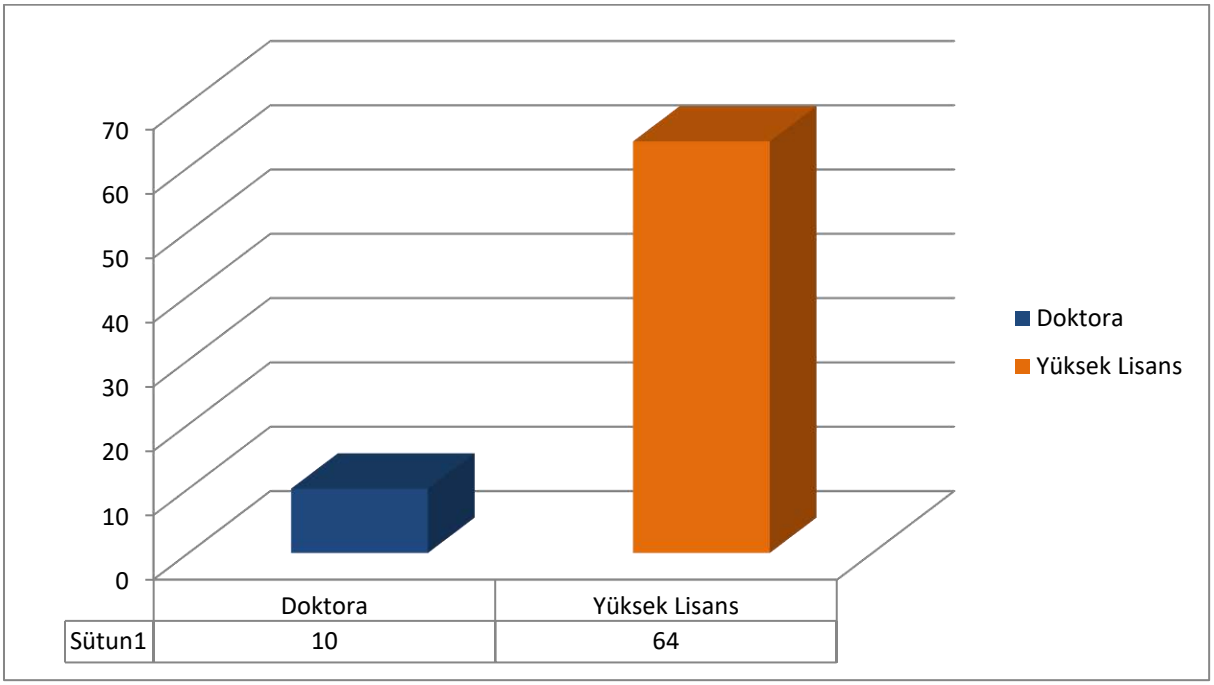
Çizelge 3. İncelenen tez yazarlarının cinsiyet dağılımı

	Erkek	Kadın
Yüksek Lisans	36	28
Doktora	5	5

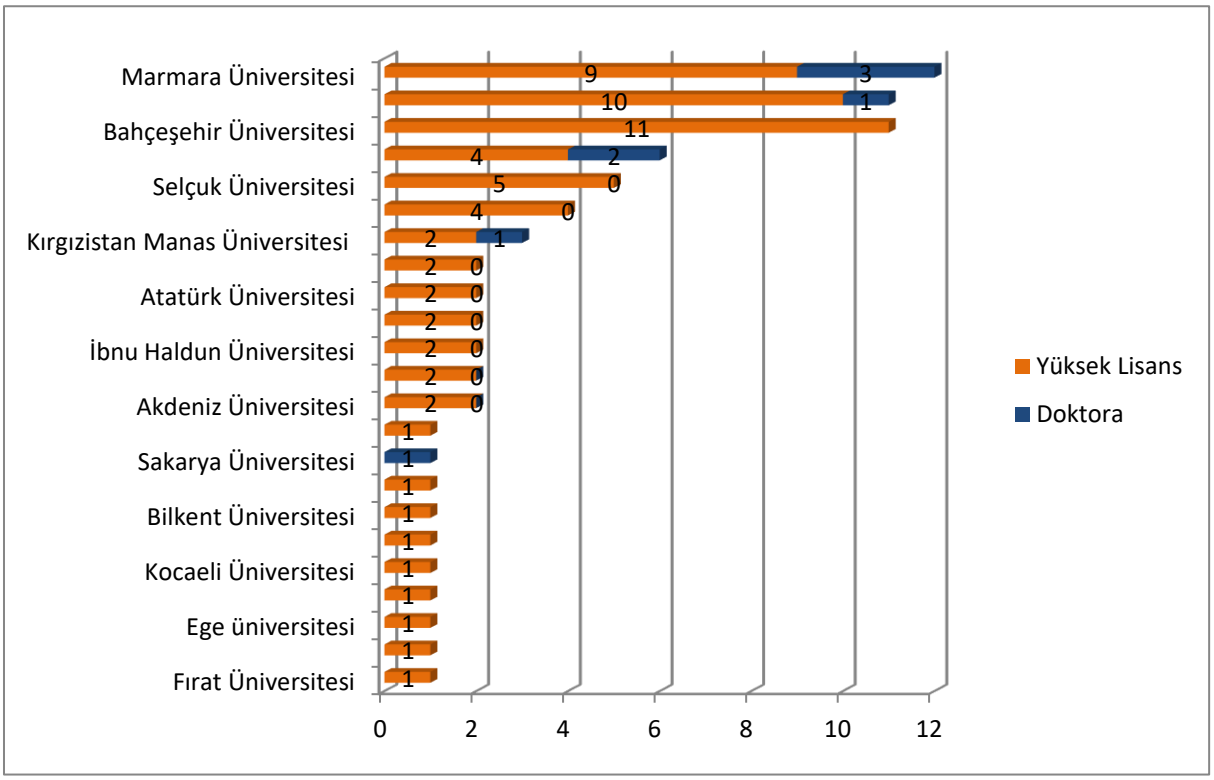
Tez yazarlarının cinsiyetleri incelemeye alındığında doktora tezlerinin 5'sini kadın, 5'ini erkek, yüksek lisans tezlerinin ise 28'ini kadın, 36'sını erkek öğrencinin yazdığı tespit edilmiştir.

Çizelge 4. İncelenen tezlerin türüne göre dağılımı

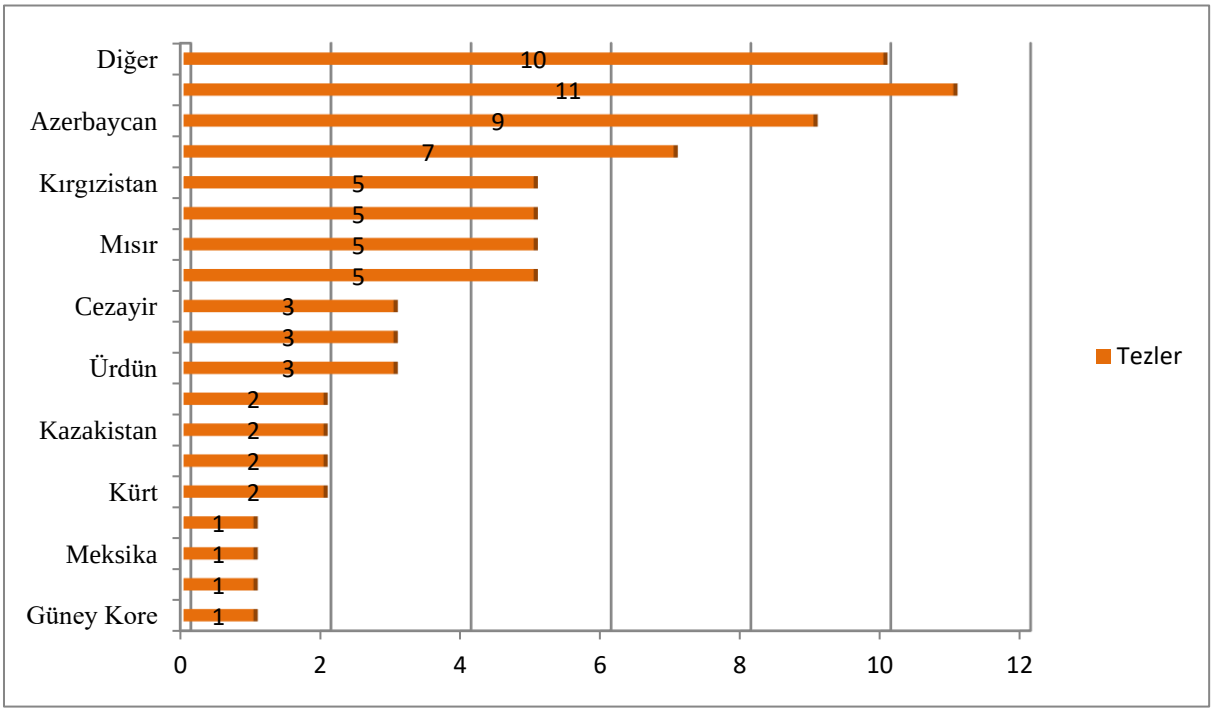
İncelenen tezlerin 64'ü yüksek lisans, 10'u doktora düzeyindedir.

Çizelge 5. Tezlerin üniversitelere göre dağılımı

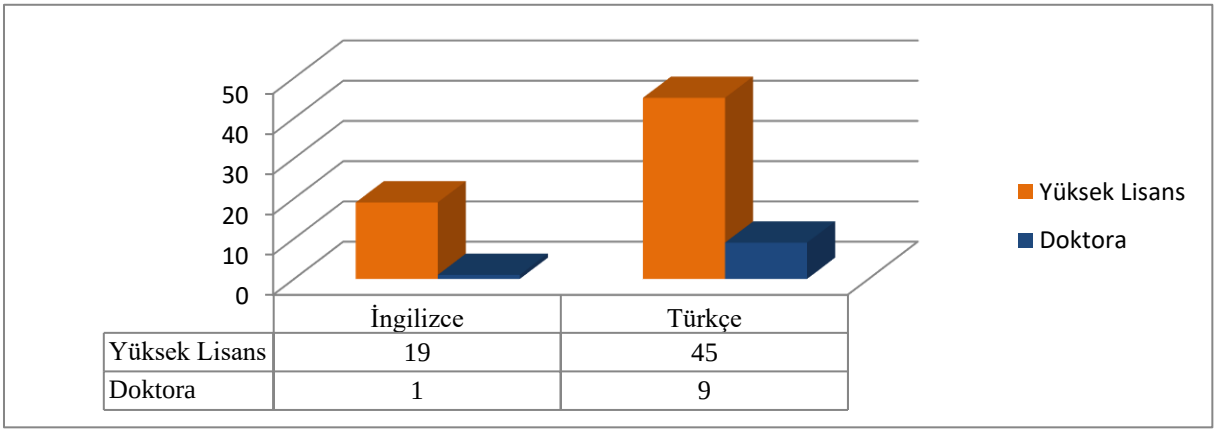
İncelenen tezlerin üniversitelere göre dağılımına bakıldığında Marmara Üniversitesi'nin 12 tezle önde olduğu, onu İstanbul Üniversitesi (n=11) ve Bahçeşehir Üniversitesi (n=11)'nin takip ettiği gözlemlenmiştir.

Çizelge 6. İncelenen tezlerde örnekleme alınan filmlerin ülke dağılımı

Tezlerde işlenen ülke sinemalarının dağılımı incelendiğinde sırasıyla Türkiye sineması (n=11), Azerbaycan sineması (n=9) ve İran sineması (n=7) öne çıkmıştır.

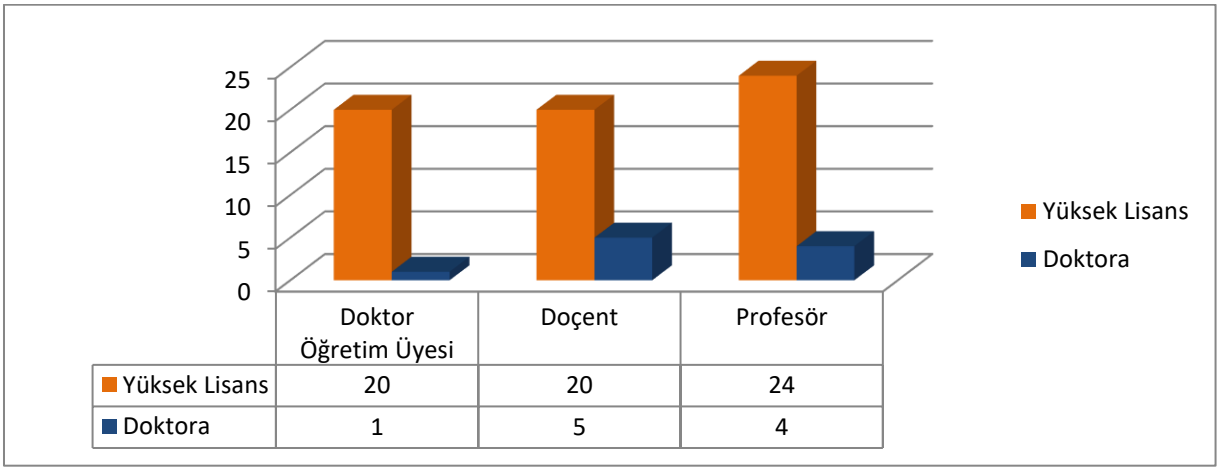
Çizelge 7. İncelenen tezlerin yazıldığı dillere göre dağılımı

	İngilizce	Türkçe
Yüksek Lisans	19	45
Doktora	1	9

54 tane Türkçe tezin 45 tanesi yüksek lisans düzeyine aittir. 20 İngilizce tezden 19 tanesi ise yüksek lisans düzeyindedir.

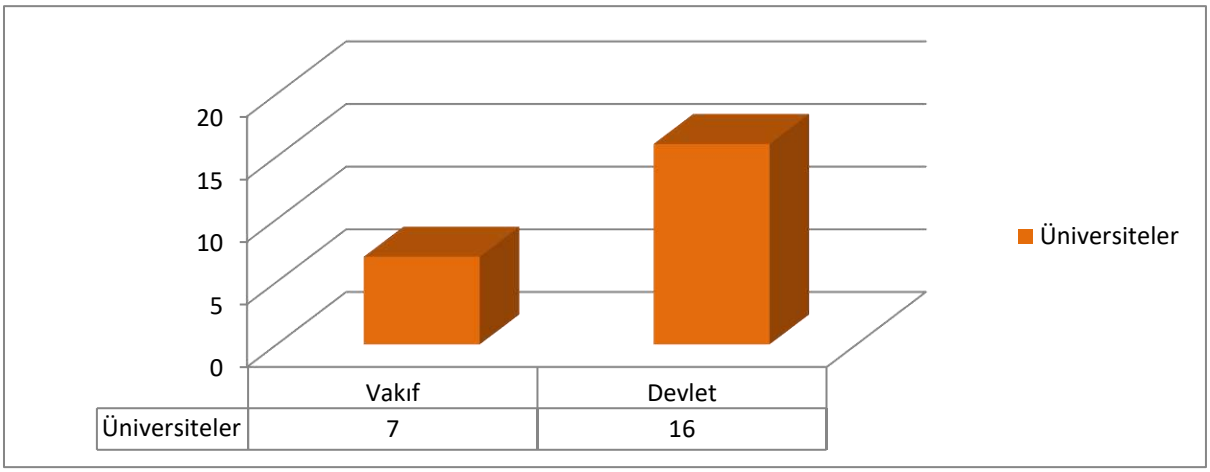
Çizelge 8. İncelenen tezlerin danışman profillerine göre dağılımı

	Doktor Öğretim Üyesi	Doçent	Profesör
Yüksek Lisans	20	20	24
Doktora	1	5	4

Yazarların danışman profilleri incelendiğinde 28 kişinin danışmalığını profesör, 25 kişinin danışmanlığını doçent, 21 kişinin danışmalığını ise doktor öğretim üyesi yaptığı görülmüştür.

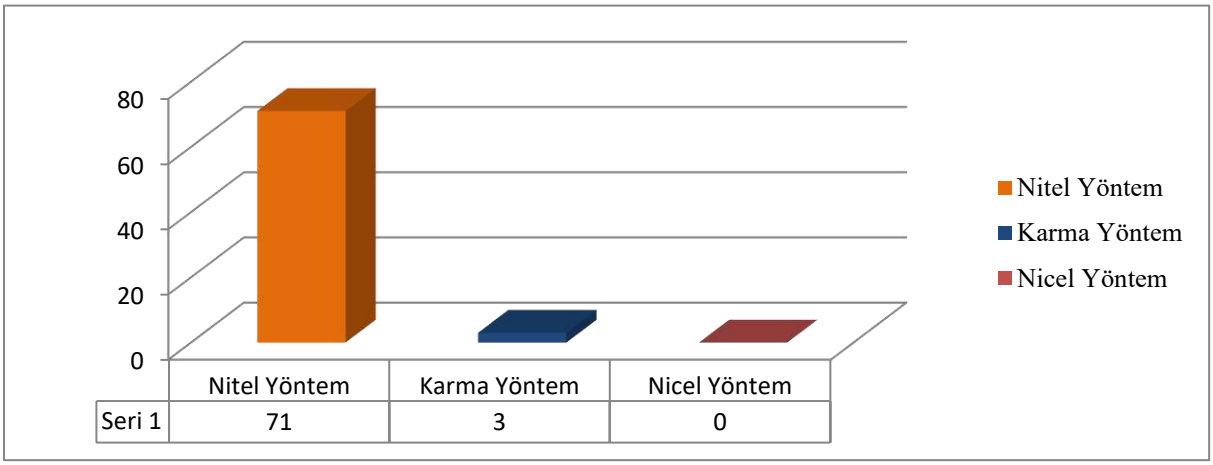
Çizelge 9. İncelenen tezlerin devlet/vakıf üniversitesine ilişkin dağılımı

	Vakıf	Devlet
Üniversiteler	7	16

İncelenen tezlerin devlet/vakıf üniversitelerine göre dağılımına bakıldığında devlet üniversitelerinde toplam 16 tez yayınlandığı, özel üniversitelerde ise 7 tez çalışması yürütüldüğü tespit edilmiştir.

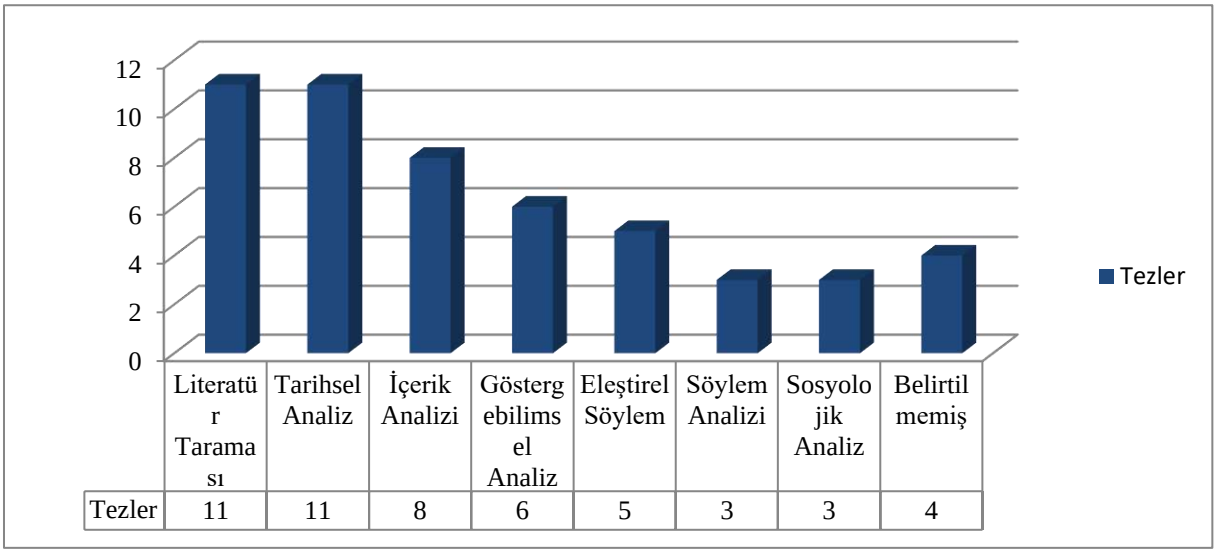
Çizelge 10. İncelenen tezlerin yöntemlere göre dağılımı

	Nitel Yöntem	Karma Yöntem	Nicel Yöntem
Seri 1	71	3	0

Tezlerde nitel (n=73) ve karma yöntem (n=3) kullanılmıştır. Sadece nicel yöntemin kullanıldığı bir çalışma bulunamamıştır.

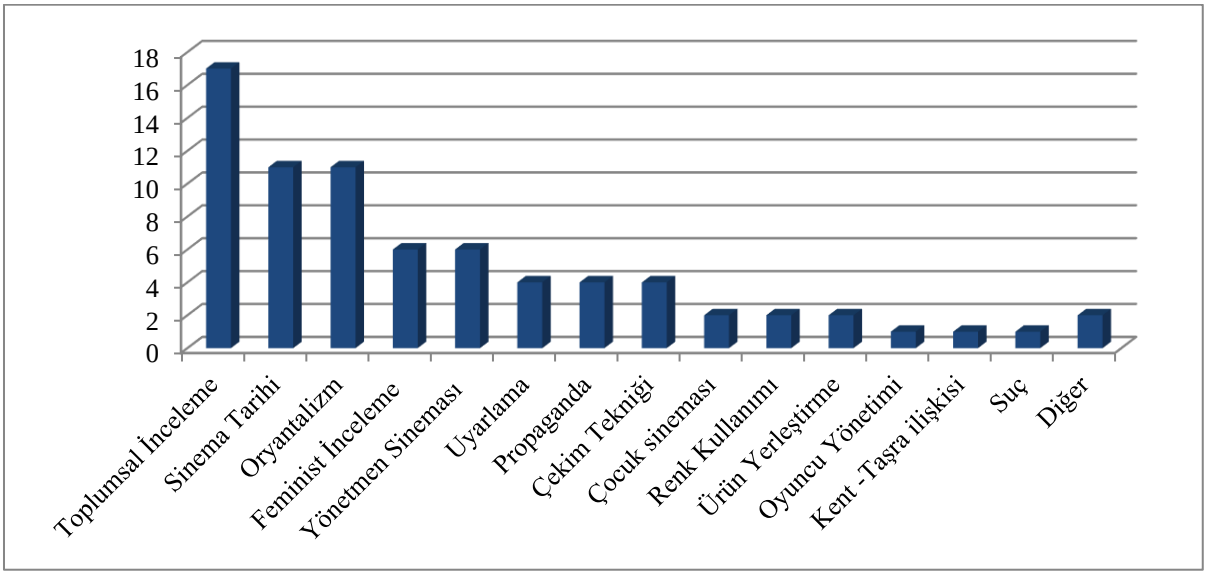
Çizelge 11. İncelenen tezlerin veri toplama tekniklerine göre dağılımı

	Literatür Taraması	Tarihsel Analiz	İçerik Analizi	Göstergebilimsel Analiz	Eleştirel Söylem	Söylem Analizi	Sosyolojik Analiz	Belirtilmemiş
Tezler	11	11	8	6	5	3	3	4

Tezlerde veri toplama tekniği olarak gözlem-görüşme (n=2), niteliksel analiz (n=2), auteur analiz (n=2), derinlemesine görüşme (n=2), betimleyici analiz (n=2), metinsel analiz (n=1), yapısal anlatı çözümlemesi (n=1), boudrillard simülasyon kuramı analizi (n=1), psikolojik analiz (n=1), analitik çalışma (n=1), röportaj tekniği (n=1), ekofeminist analiz (n=1), ideolojik çözümleme (n=1), görsel analiz (n=1) ve feminist eleştiri (n=1)'nin kullanıldığı ortaya çıkmıştır.

Çizelge 12. İncelenen tezlerde konu dağılımı

Tezlerde incelenen konuların Türk sineması (n=11), İran sineması (n=7), Azerbaycan sineması (n=9), toplumsal süreçler (n=17), oryantalizm (n=11), sinema tarihi (n=11), gerçeklik (n=1), modern sinema anlatıları (n=1), suç (n=1), kent-taşra ilişkisi (n=1) ve oyuncu yönetimi (n=1) olarak belirginleştiği gözlemlenmiştir.

Bulgular

- YÖKTez Merkezi'nde "sinema" kelimesi taranarak elde edilen verilerden yararlanıldı. Verilere erişirken iki dahil etme kriteri belirlendi: Birincisi, çalışmanın iletişim alanında ("İletişim Bilimleri", "Halkla İlişkiler ve Tanıtım", "Gazetecilik", "Radyo, Televizyon ve Sinema" ve "Reklamcılık") hazırlanmış olmasıydı. İkincisi yazarın yabancı uyruklu olmasıydı.
- Belirlenen dahil etme kriterleri çerçevesinde ilk tezin 2010 yılında yazıldığı görüldü.
- İletişim alanında çalışan yabancı uyruklu öğrencilerin sinema alanında en fazla Marmara Üniversitesi (n=12), İstanbul Üniversitesi (n=11) ve Bahçeşehir Üniversitesi'nde (n=11) tez yazdığı bulgulandı.
- Tezler Türkçe (n=54) ve İngilizce (n=20) dillerde yazıldı. En fazla İngilizce tez Bahçeşehir Üniversite'sinde yazıldı.
- Tezlerin yaklaşık %69'u devlet, geri kalanı vakıf üniversitelerinde yayınlandı.
- Konu ile ilgili yüksek lisans tezleri en çok 2023 (n=19), 2022 (n=19) ve 2019 (n=14) yıllarında yürütüldü.
- 2011, 2014, 2015, 2017, 2018, 2020 ve 2021 yıllarında doktora tezine rastlanmadı.
- Doktora tezlerinin 5'ini kadın, 5'ini erkek öğrenci yazarken, yüksek lisans tezlerinin 28'ini kadın, 36'sını erkek öğrenci yazdı.
- Tezlere profesör (n=28), doçent (n=31) ve doktor öğretim üyelerinin (n=15) danışmanlık yaptığı görüldü.
- Konu ile ilgili yazılan tezlere en çok Türkiye (n=11), İran (n=7) ve Azerbaycan (n=9) sineması konu oldu.
- Veri toplama teknikleri açısından incelendiğinde tarihsel analiz (n=11), betimsel analiz (n=11) ve içerik analizinin (n=9) tercih edildiği, 4 tezde ise konuya ilişkin herhangi bir data paylaşılmadığı görüldü.

- Tezlerde toplumsal analiz (n=17), sinema tarihi (n=11) ve oryantalizm (n=11) konu başlıklarında öne çıktı.

Gelecek Araştırmacılara Öneriler

- Konu ile ilgili yazılan tezlerde doktora (n= 64) tezi yüksek lisans (n=10) tezinden 6.4 kat daha fazladır. Yabancı uyruklu öğrencilerin iletişim alanında doktora yapmaya teşvik edilebilir.
- Gelecekte araştırmacılar, Türkiye'de eğitim gören yabancı uyruklu öğrencilerin yazdığı makalelere ilişkin bibliyometrik çalışmalar yapabilir.
- Yeşilçam çalışmalarına genellikle kadın ve erkek temsili üzerinden bakılmış, çocuk ve yaşlı temsilleri ile ilgili çalışmalar sınırlı kalmıştır. Bu konu ile ilgili araştırmalar yürütülebilir.
- İncelenen tezler genellikle film anlatıları üzerinden çalışılmış, seyirci deneyimleri sorunsallaştırılmamıştır. Bu yönlü saha araştırmaları teşvik edilebilir.
- Tezler çoğunlukla köklü üniversiteler tarafından yürütülmüştür. Ülkemizin diğer üniversitelerinde de yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim çalışmaları teşvik edebilir.
- Tezler arasında birbirini tekrar eden sorunsalların varlığı dikkat çekmektedir. Bu yineleyici yaklaşımın en temel sebebi alanyazına ilişkin tarama eksikliği olabilir.
- Tezlerde en az işlenen konular suç (n=1), kent-taşra ilişkisi (n=1) ve oyuncu yönetimidir (n=1). Yabancı uyruklu öğrenciler bu konular üzerine de araştırma yapmaya teşvik edilebilir.
- Konu ile ilgili yazılan tezlerde yeni medya ve yapay zekâ üzerine tez yazılmadığı gözlemlenmiştir. Yabancı uyruklu öğrenciler yeni medya- yapay zekâ alanında çalışmaya teşvik edilebilir.
- Geleneksel bibliyometrik analizin ötesine geçilerek alıntı ağları keşfedilebilir.
- Araştırmaların etkisini ölçmek için sosyal medyada bahsedilenler, indirmeler ve diğer alternatif ölçümler göz önünde bulundurulabilir.
- Yabancı öğrenciler tarafından yazılan tezler ile çeşitli ülkelerdeki yerli öğrenciler tarafından yazılan tezler arasında karşılaştırmalı analizler yapılabilir. Bu, uluslararası akademisyenlerin getirdiği benzersiz katkıları ve bakış açılarını ortaya çıkarabilir.
- Kullanılan araştırma metodolojilerinin kalitesini değerlendirilebilir.
- Belirlenen tezlerin finansman kaynakları araştırılabilir. Araştırma projelerinin ardındaki mali desteği anlamak, farklı finansman kuruluşlarının öncelikleri hakkında fikir verebilir.
- Deneyimleri, karşılaştıkları zorluklar ve belirli araştırma konularını seçme motivasyonları hakkında niteliksel bilgiler toplamak için sinema çalışmaları alanında tez yazan yabancı öğrencilerle anket yapılabilir.

Yazar Katkısı

Taslağın hazırlanması ve dataların toplanıp bir araya getirilmesi Kemal Öztürk'e aittir. Sonuçlara ulaşılmasını sağlayacak yöntemi tasarlayan, çalışmanın yürütülmesini organize eden, ilerlemesini gözeten, çalışmanın teslim edilmesinden önce, dil ve yazınsal düzeltmeler dahil bilimsel anlamda çalışmayı yeniden değerlendiren Hacer Aker'dir. Tüm yazarlar bu çalışmaya bireysel olarak katılmış ve sunulan makalenin son halini gördüklerini ve gözden geçirerek onaylamıştır.

Kaynakça

Abdi, A., *İran Yeni Dalga Sinemasında Dariuş Mehrcui Filmlerinin Sosyolojik Analizi,* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Abduljalil, L, Q, H., *Sexual Violence Against Women in Popular Cinema: The Case of Fifty Shades of Grey and Elle,* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Abdulmaged, T, R., *The Effect of Egyptian Films in Arap Cinema,* Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Abdulrahman, R, R., *Kuzey Irak'ta Saddam Rejimi Sonrası Sinema Sektörünün Yapılanması,* Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Agayev, A., *Sovyet Dönemi Azerbaycan Sineması ve Propaganda,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

Ali, F., *Color As An Element Of The Cinematic Language İn Bollywood: The Case Study Of Anurag Kashyap's Films*, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Aliyeva, A., *Bir Auteur Yönetmen Olarak Aktan Arym Kubat Sineması ve İdeoloji,* Yüksek Lisans Tezi, Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

Aliyeva, S., *Asya Sineması'nda Ürün Yerleştirme: En Çok İzlenen Filmlerin İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.

Amrat, A., *Ürdün Sinemasında Film Yapımı Sorunu,* Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Ashraf, K., *Representation of Kashmır in Indian Cinema: A Content Analysis o Movies Based on Kashmir Post-1989*, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Barbhuiya, H., *1990'ların Ortalarından 2018'e: Bollywood ve Endonezya Sineması'nda Müslüman Kimliğinin Temsili*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Barış, J., *2000 Sonrası Bağımsız Türkiye Sinemasında Kent ve Taşra Melankolisi,* Doktora Tez, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Barshan, O., *Controversial Superheroes Versus Ambiguous Supervillaıns: Transformational Journey of Superheroes Throughout the Big Screen*, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Camankulova, R., *Sovyet Dönemi Kırgız Belgesel Sinemasında Sosyal Kimliklerin Temsili,* Doktora Tezi, Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Caushaj, S., *Nuri BiLge Ceylan Sinemasında Oyuncu Yönetimi ve Stanislavski Sistemi,* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Dadaşova, M., *Sovyet Dönemi Azerbaycan Sineması,* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Deliceo, M., *Artificial İntelligence in Science Fiction Cinema,* Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Der, Lee, Y., Ö., V., *Sinema Filmlerinin Denetiminde Genel Ahlâk Kriteri,* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Edjarene, M., *The Use of Colors in Cinema İmpact of Colors on Audience's Mood,* Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Eivazi, A., *İran Belgesel Sinemasında Gerçek ve Gerçekçilik,* Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Elboghdadi, A., *Mısır Filmlerinde Zorba Karakteri ve Mısır Toplumuna Yansıması*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Eljatib, N., K., *Egyptian Cinema's Male Gaze on Lebanese Women Artists,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Lisansüstü Programları Enstitüsü, 2023.

Eskandarifar, S., *Investigating the Representation of Iranian Women in Iranian Cinema; Post Iranian Revolution,* Yüksek Lisans Tezi, İbni Haldun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

Eyyübova, A., *Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Sinemasında Toplumsal Yozlaşma: Pencere ve Köpek,* Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Ferdjani, R., *Ideology and Discourse in Cinema: The War of İmages Between Algerıa and France,* Yüksek Lisans Tezi, İbni Haldun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

Ghanim, J., *Son Dönem Filistin Sinemasında Anlatının Post-Kolonyal ve Madun Çalışmaları Grubu Bağlamında İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Gide, Z., N., *Recep İvedik Filmleri Üzerine Bir Alan Araştırması,* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Hama, Al, R., I., *Ulusal Sinema Düşüncesi Bağlamında Kürt Sineması, Bir Örnek Olarak Bahman Ghobadi'nin Kürt Sineması Üzerindeki Etkisi,* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Heris, A., S., *Modern Sinema Anlatılarının Yapısal Çözümlemesi: "İnek" Filmi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Hooh, L *Yeni Dalga Filistin Sinemasında Direniş Temsiller,* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.

Husiyev, A., *Sinemada Kamera Hareketinin Film Diline Etkileri ve "Hayatımın Rolü" Filmi Örneklemesi,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Hüseini, A., *Milcho Manchevski Sineması*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

Imroz, Z., *The Stereotypical Representaiıon of Müslüm Women in Bollywood Cinema,* Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Kamranlı, L., *İkinci Dünya Savaşı'nın Azerbaycan Sinemasına Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Kasymova, A., *Sinema Filmlerine Marka ve Ürün Yerleştirmede Kullanılan Yaklaşımlar: Türkiye Ve Kırgızistan Sineması Üzerine Bir İnceleme,* Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Khayati, C., *Identity İssues in North African İmmigrants' Cinema,* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.

Klein, L., *Fransız Popüler Sinemasında Fransız Müslümanların Temsili*, Yüksek lisans Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Krasnıi, K., *Kosova Sineması,* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Kydyrova, A., *Sinemada Uyarlama: Selvi Boylum Al Yazmalım ve Cengiz Aytmatov,* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Kyzy, B., Z., *Kırgız Sinemasında Kadın İmajı,* Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Laleh, N., *İran'da Çocuk Sineması Kavramına Bakış: Yadu Filmi Örneği*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.

Laleh, A., *Modern İran Sinemasında İran Edebiyatının İzleri,* Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Lee, W., W., *Classical Literature to Literary Adaptation: Jin Pıng Mei in Cinema,* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.

Malkawi, M., G., I. *Ürdün Belgesel Sinemasında Sanat Akımları*, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Malunda, S., N., *Kültürel Emperyalizm ve Doğu Afrika Sineması: Uganda ve Kenya Örneği,* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.

Mammadov, A., *Youtube'un Bağımsız Sinemaya Katkısı: Azerbaycan ve Taleh Yüzbeyov Örneği,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Mammadzada, İ., *Azerbaycan Sinemasında Kadın Temsili*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.

Murat, D., *Kazak Sinemasında Geleneksel Kültürün Temsili,* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Nabiyeva, A., *Azerbaycan Sinemasında Uyarlama Filmler: Anar Rzayev Örneği,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Nafeie, M., *Devrim Sonrası İran Sinemasında Çocuk İmgesi'nin Genç Kuşak İzleyici Açısından Değerlendirilmesi: Arkadaşın Evi Nerede? Cennetin Rengi, Sarhoş Atlar Zamanı, Cennetin Çocukları,*Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Naji, M., Y., *İfade Hürriyetinin Sinema Filmlerinde Mizah Yoluyla Kullanılması: Hükümet Kadın 1 – 2 Filmleri Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Nazzal, N., *Portrayal of The Palestinian-Israeli Conflict: Egyptian, Jordanıan, and Lebanese Cinema Between 2010-2018,* Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Ongan, A, *Tüketim Kültürünün Yeniden Üretimi: Hollywood Sineması Örneği,* Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

Ongan, H., *Sinema-Kent İlişkisi: Farklılıkların Mekânı ve İstanbul,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.

Onrat, B., *Posthümanizm ve Cosmic-Horror Sineması,* Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Rami, N., *Five Senses of Cinema and the Spectator*, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Reggio, O., *Dırectors of Turkısh Fılm İndustry Who are Against the Culture İndustry and a Mockumentary Project,* Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Remili, M., *Sinemada Sömürge Filmleri Üzerinden Cezayir Devriminin İmgesel Yansıması,* Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2022.

Ropaj, F., *Komünizm Döneminde Arnavutluk Sineması,* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

Saadounı, J., *Revolution in the Egyptian Cinema*, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

Sadigli, F., *Azerbaycan Sinemasından Bir Örnek: Sahilsiz Gece Filminin Göstergebilimsel Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.

Samreen, M., S., *Representation of Palestinian Resistance in Palestınan National Cinema,* Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Saral, N., N., *Sinemada Görsel Efektlerle Mekânın ve Tarihin Yeniden Üretilmesi Fetih 1453 Filmi*, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Stanaliyev, N., *Bolot Şamşiyev Sinemasının Dili ve Üslubu,* Yüksek Lisans Tezi, Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

Talibov, O., *Sergio Leone Sinemasında Amerika'nın Tasviri,* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Tamusta, B., *Preferences of Audience During Development of Turkish Cinema 1950-1980,* Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Tatari, P., *Korku Sinemasında Ekofeminizm ve Kadın Temsili,* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.

Valıyeva, I., *Sinemadaki Klasik Anlatılarda Mitoloji Kahramanların Temsili. Captaın America ve Thor Filmleri Örneği,* Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Vujoshevikj, S., *Dijital Çağda Sinemada Oyunculuk,* Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, , Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Yağlıcı, M., *Türk Sinemasında Suç Olgusunun Çocuk Karakterler Bağlamında Değerlendirilmesi: "Daha", "Kardeşler" ve "Güvercin Hırsızları" Filmleri,* Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.

Yergebekov, M., *Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Sinema: Bağımsızlık Sonrası Kazak Sineması Örneği,* Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Zanella, E., S,. *Meksika ve Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki İlişkilerin Sinemadaki Yansımaları ve Amerikan Sinemasında Meksikalı Stereotipinin Analizi* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Zubairi, A., S., *Accented Cinema, the İdentities o Exile, Diaspora and The Cinema of the Indian Subcontinent,* Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

YOUTUBE'U NİCELLEŞTİRMEK: İLETİŞİM ÇALIŞMALARI ALANINDAKİ LİSANSÜSTÜ TEZLER ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK BİR İNCELEME

Doç. Dr. Hacer AKER [1], Aynur HOKMURAVAN[2]

[1] Selçuk Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
haceraker@selcuk.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-0116-6462

[2] Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
aynurhokmuravan@gmail.com, Orcid ID: 0009-0003-5599-6343

ÖZET

Bu araştırma, ileri düzey araştırma çabaları için akademik bir havuz oluşturmak amacıyla, Türkiye'de "YouTube" ile ilgili yürütülen lisansüstü tezlerin kapsamlı bir bibliyometrik analizini yaptı. Bu çalışmanın veri seti, "YouTube" anahtar kelimesi kullanılarak yapılan arama sonucunda toplam 74 tezin elde edildiği YÖKTez Merkezi'nden alındı. Araştırma, "Halkla İlişkiler ve Tanıtım", "Gazetecilik", "Radyo Televizyon ve Sinema" ve "Reklamcılık" disiplinlerini kapsayan iletişim alanıyla sınırlandırıldı. Araştırmanın önemli bir yönü, Türkiye'de İletişim Fakülteleri'ndeki akademik söylemin, göze çarpan bir sosyal medya kanalı olarak "YouTube" ile ne ölçüde ilgilendiğini tespit etmekti. Ampirik bulgular, nicel (n=12) ve nitel (n=56) metodolojilerin benimsenmesinde kayda değer bir eşitsizlik sergilerken, karma yöntem yaklaşımını kullanan ilave 6 tez bulundu. Özellikle içerik analizi, analiz edilen tezlerde baskın veri toplama tekniği olarak ortaya çıktı. Bulgular tezlerde ağırlıklı olarak 'YouTuber çocuklar', 'mahremiyet algısı' ve 'medya-haberleri' gibi konulara odaklanıldığını gösterdi. Tezlerin dağılımı, yüksek lisans düzeyindeki çalışmaların yaygınlığını (n=66) ve doktora düzeyindeki katkıların daha sınırlı bir temsilini (n=8) işaret etti. Bu araştırmaların coğrafi dağılımı, İstanbul ve Ankara gibi büyük şehir merkezlerinde yoğunlaşmakla birlikte, 20 şehirdeki 40 üniversiteyi kapsadı. Çalışmanın, Türkiye'de iletişim alanında "YouTube"u çevreleyen akademik söylemin anlaşılmasına katkıda bulunmasını umuyoruz. Ayrıca, araştırma çabalarının coğrafi dağılımının, bu tür çalışmaların bölgesel yaygınlığına ışık tutarak gelecekteki araştırmaların önünü açacağını ve bu alandaki akademik manzaranın daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasında araçsal bir rol üstleneceğini düşünüyoruz.

Anahtar Kelimeler: YouTube, Lisansüstü Tezler, İletişim Çalışmaları, Bibliyometrik Analiz, YÖKTez.

QUANTITATE YOUTUBE: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF POSTGRADUATE THESES IN THE FIELD OF COMMUNICATION STUDIES

Assoc. Prof. Hacer AKER [1], Aynur HOKMURAVAN[2]

[1] Selcuk University, Faculty of Communication,
haceraker@selcuk.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-0116-6462

[2] Selcuk University, Institute of Social Sciences,
aynurhokmuravan@gmail.com, Orcid ID: 0009-0003-5599-6343

ASTRACT

In order to create an academic repository for further research efforts, this research conducted a comprehensive bibliometric analysis of postgraduate theses written on “YouTube” in the academic context in Turkey. The dataset for this study was retrieved from the YÖKTez Centre, where a total of 74 theses were retrieved as a result of a search using the keyword “YouTube”. The research was limited to the field of communication, which includes the disciplines of “Public Relations and Publicity”, “Journalism”, “Radio, Television and Cinema” and “Advertising”. An important aspect of the research was to determine the extent to which academic discourse in Communication Faculties in Turkey is engaged with “YouTube” as a prominent social media channel. The empirical findings revealed a notable disparity in the adoption of quantitative (n=12) and qualitative (n=56) methodologies, with an additional 6 theses utilising a mixed method approach. Content analysis in particular emerged as the dominant data collection technique in the theses analysed. The findings revealed that the theses mainly focused on topics such as ‘YouTuber children’, ‘privacy perception’ and ‘media-news’. The distribution of theses showed a prevalence of master’s level studies (n=66) and a more limited representation of doctoral level contributions (n=8). The geographical distribution of these studies was found to cover 40 universities in 20 cities, with a concentration in major urban centres such as Istanbul and Ankara. We hope that this study contributes to an understanding of the academic discourse surrounding “YouTube” in the field of communication in Turkey. We also hope that the geographical distribution of research endeavours will pave the way for future research by shedding light on the regional prevalence of such studies and play an instrumental role in a more comprehensive understanding of the academic landscape in this field.

Keywords: YouTube, Graduate Theses, Communication Studies, Bibliometric Analysis, YÖKTez.

Sistematik Derleme

Sosyal medya platformlarında biri olan YouTube üzerine ilk çalışma, medya ortamlarında kullanıcılar tarafından üretilen video içeriklerinde dolaşıma sokulan nefret söylemi ve nefret söyleminin çeşitli türlerinin hangi söylemsel pratikler ve işlemler aracılığıyla gerçekleştirildiğini ortaya koymuş (Çomu, 2012, ss. 185-192); insanların ilgi çeken videolar üreten YouTuberları takip etme eğiliminde olduğu iddia edilmiştir (Kahraman, 2016, ss. 37-40). Örgütlerin kurumsal itibar yönetimini gerçekleştirmek ve devam ettirmek maksadıyla sosyal medya platformlarından nasıl faydalandıkları (Ayten, 2016, ss. 117-122), teknolojik gelişmeler doğrultusunda şekil alan kitle iletişim araçlarının toplum ve birey üzerindeki etkisinin neler olduğu (Kuyumcu, 2017, ss. 211-220), üretilen videoların yeni alanlar yarattığı ve insanların kendilerini ifade etme, bilgilendirme, eğlendirme, düşündürme, sosyal hayatlarından kesitler sunma, yaşamlarının içine insanları katma alanları yarattığı (İç, 2017, ss. 125-128), YouTube'da yayınlanan trueview reklamlarının, hedef kitlesine uygun olan videolara yerleştirilip-yerleştirilmedikleri (Bircan, 2017, ss. 91-92), markaların, YouTube içerik üreticileri ile birlikte hazırladığı iş birliği videolarındaki stratejik hataları engellemek için kanal topluluklarının iş birliği videoları karşısındaki tepkilerinin neler olduğu (Mutlu, 2017, ss 171-176), YouTube'un rewind videolarında amatör içerikleri öne çıkararak "sen de olabilirsin" imajını sattığı (Denci, 2017, ss. 83-84), flanörün dijital kültürdeki konumuna ilişkin ayırıcı ve nitelendirici özelliklerinin neler olduğu (Quliyev, 2018, ss. 146-151) ve siyasi partilerin seçim kampanyaları sürecinde sosyal medyada yapmış oldukları paylaşımları hangi sıklıkta kullandığı ve hedef kitlenin siyasal reklamlara ne ölçüde tepki verdiği (Arslan, 2018, ss. 99-102) tezlerde yanıtı aranan sorular olarak karşımıza çıkmıştır.

Öte yandan pop müziğin akademik alanda şarkı sözünden kliplere kadar ders olarak anlatılması gerektiği (Güner, 2018, ss. 100- 106), ev mahremiyetinin YouTuber anneler için dikkat edilen bir husus olmaktan çıktığı (KızılKaya, 2018, ss. 258-281), nefret söyleminin İtalya'da %55 Türkiye'de ise %85 olduğu ve Türkiye'deki nefretli yorumların neredeyse tamamının küfür içerdiği (Kehya, 2018, ss. 107-116), Youtube'un LGBTQ gençliği için bir kültürleşme aracı haline geldiği (Gürsoy, 2018, ss. 76-80). YouTuber hayranlığında genç bireylerin ünlü olma, samimiyet, kurgusallık ve erişim gibi kavramları tekrar ve karşılaştırarak tanımlandığı (İpek Kesici, 2018, ss.84-94), YouTube'un gücünün TV ve radyodan daha kuvvetli görüldüğünü

(Çelik, 2018, ss. 151-164), başarılı olarak tanımlanan insanların en genel özelliğinin düzenli bir paylaşım planına sahip olmalarında yattığı (Işıklı, 2019, ss. 142-146), YouTube kullanımını motive eden unsurun eğlence olduğu (Görgün, 2019, ss. 147-153), YouTube videolarının popüler kültür ürünlerine hizmet ettiği (Atatunç, 2019, ss. 125-132) ve dijital kanalların özgün içerik üretilmediğinde kaybolup gideceği (Kaya, 2019, ss. 46-49) tezlerde öne çıkan iddialar arasındadır.

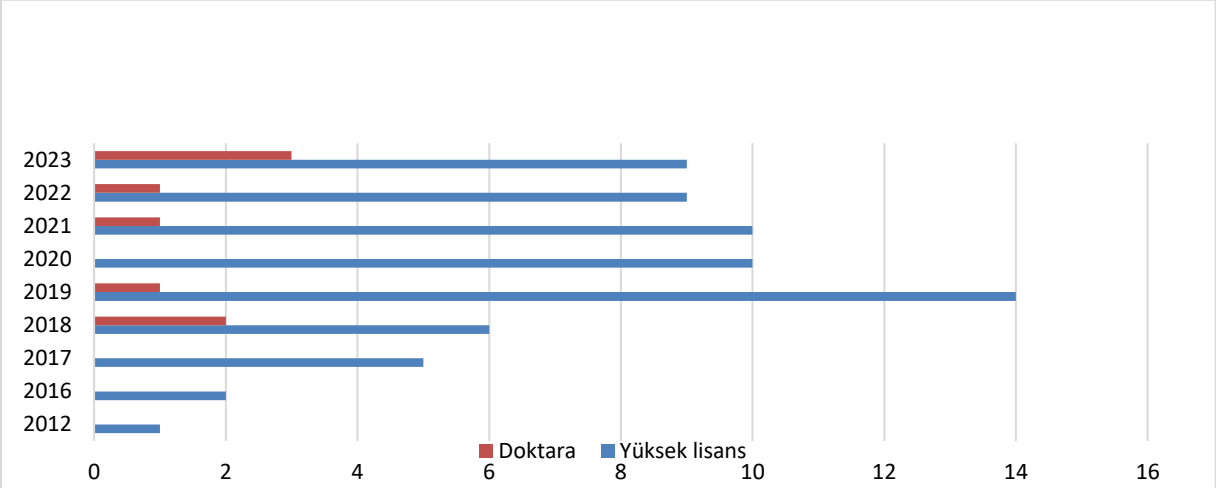
Tezlerde ayrıca oyun vloggerlarının (Tekeli, 2019), nadiren gerçekleşen marka işbirliği ve gelişmiş ülkelere nazaran düşük izlenme gelirlerine kanaat ettikleri (Menekşe, 2019), beğenilme, şöhret ve para kazanma gibi maddi ve manevi anlamda kazanımlarla (Altun, 2019) boş zaman etkinliklerinden de bir üretimin ortaya çıkabileceği görülmüştür (Kılıç, 2019). YouTube'un reklam alanında etkin (Şimşek, 2019) ve kadın öznelliğinin inşasında güçlendirici bir araç olduğu (Genç, 2019), ağırlıklı izleyici kitlesini gençlerin oluşturduğu YouTube'un (Akınç, 2019) katılımcılara her şeyi yargılayarak geribildirim sağlama imkanı sunduğu (Çoban, 2019), yurtiçi sağlık kurumları için coğrafi konum ve turistik özelliklerin yurtdışı kurum videolarına göre öne çıktığı (Elmas, 2019) ve çocuk özneler için YouTube ve YouTuber olmanın psikolojisi (Özkonuk, 2019) de tezlere sorunsal zemin sağlamıştır.

Araştırmada, YouTube yayıncılarına yönelik kanaat önderi algısı (Kavaklı, 2019), 32. gösteri toplumu bağlamında YouTuberlar (Fırat, 2020), sosyal medyada tanınırlık ve sanal kimlikler (Türkmen, 2020) ve kişiselleştirilmiş reklamlar (Şişman, 2020), Instagram ve YouTube fenomenlerinin marka tanıtım faaliyetleri (Albayrak, 2020), sosyal medya uygulamalarında çocukları hedef alan reklamlar (Kaynak, 2020), sanal cemaatler (Öztürk, 2020), YouTube çocuk (Salkaya, 2020) ve seyahat kanalları (Aydın, 2020), gündelik kültür oluşturmada yeni medya araçlarının rolü (Gelebek, 2020), gerçeklik (Saltıkalp, 2020), geleneksel ve dijital hikâye anlatıcılığı (Ökmen, 2021), kurgunun anlatım dili (Emir, 2021), Z kuşağının YouTube ile kurduğu ilişki (Nazlı, 2021), çocuk YouTuberların sosyal medyada oluşturduğu reklam içerikleri (Atmaca, 2021), dijitalleşen spor yayıncılığı (Dündar, 2021), çocuklarda bilgisayar oyunu bağımlılığı ve bu bağımlılığın YouTube ile ilişkisi (Gürsu, 2021), YouTuber haberciler (Demirel, 2021), Youtube oyun videolarının 3-6 yaş arasındaki kız ve erkek çocukların oyun davranışlarına etkisi (Çelik, 2021), şöhret kültürü ve çocuk YouTuberlar (Kamacı, 2021) üzerine de lisansüstü düzeyde araştırmalar yürütüldüğü gözlemlenmiştir. Bununla birlikte güncel çalışmalarda öne çıkan konu başlıkları arasında bağımsız gazetecilik (Çelikli, 2021), gözetleme kültürü (Coşar, 2021), retorik unsurlar (Doru, 2022), dijital çocuk emeği (Apak,

2022), Covid 19 pandemisi sürecinde YouTube videolarının güvenilirliği (Eşiyok, 2022), YouTube haberciliği (yıldırım, 2022), tüketim kültürü ekseninde dijital reklamlar (Mavi, 2022), tüketim davranışları (Ümmiye Helvacı, 2022), bilimin metalaştırılması (Tunçöz, 2022), siber zorbalık (Namdar, 2022), parasosyal etkileşim (Ata, 2022), muhafazakar YouTube vloggerları (Eren, 2022), Yahudi, Hristiyan ve Müslüman vaizlerin YouTube iletileri (Okumuş, 2023), gazeteciliğin dijital dönüşümü ve spor haberciliğine etkileri (Pulurluoğlu, 2023), YouTube çocuk kanalları (Demir, 2023), YouTube'da içerik üretmenin toplumsal, kültürel ve ekonomik işlevleri (Çarpaz, 2023), hikaye anlatıcılığı (Yedekçi, 2023; Kosalı, 2023), YouTube ve Instagram kullanımının gençlerin yalnızlık ve narsistik düzeylerini etkileyip etkilemediği (Türk, 2023), Türk YouTuber çocuklar ve çocuk işçiliği (Erişir, 2023), meslek konulu animasyonlarda toplumsal cinsiyet eşitliği (Alptekin, 2023), YouTube üzerinden üniversite sınavına hazırlanan bireylerin ders çalışma pratikleri (Göktürk, 2023), YouTube sokak röportajları (Arı, 2023) ve çocukluğun yok oluşunu (Demirel, 2023) saymak mümkündür.

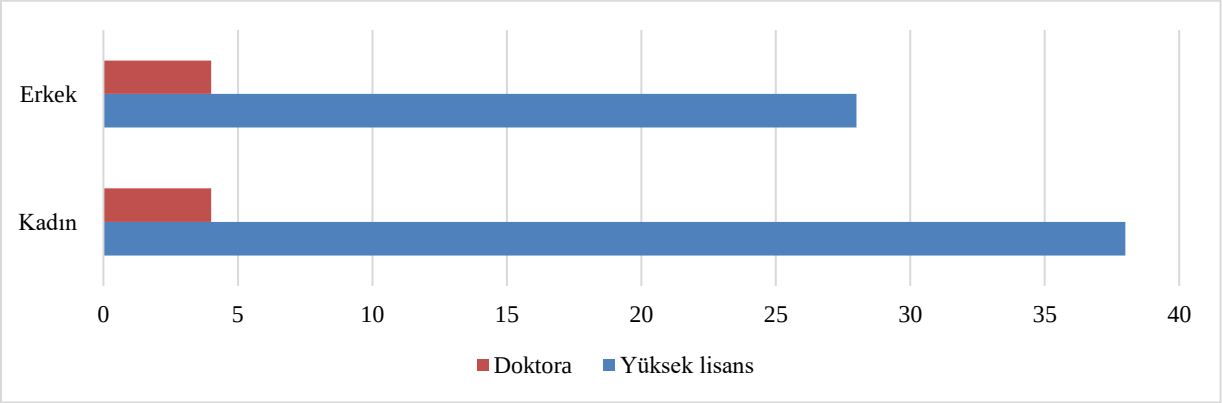
Bulgular: Bibliyometrik Analiz

Çizelge 1. İncelenen Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

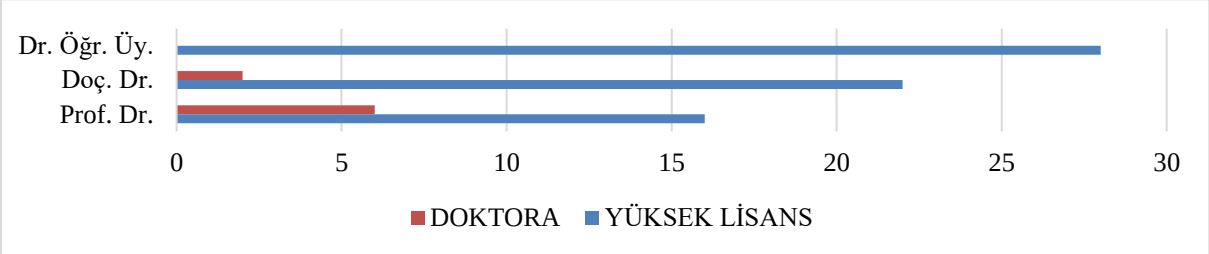
İncelenen tezlerin yıllara göre dağılımına baktığımızda en çok tezin 2019 yılında yazıldığı görülmüştür. 2019 yılında 15, 2023'de 12, 2021'de 11, 2022 yılında ise 10 tezin yazıldığı bulgulanmıştır. Elde edilen veriler bağlamında en az tezin 2012 yılında yazıldığı saptanmıştır.

Çizelge 2. İncelenen Tezlerin Cinsiyet Dağılımı

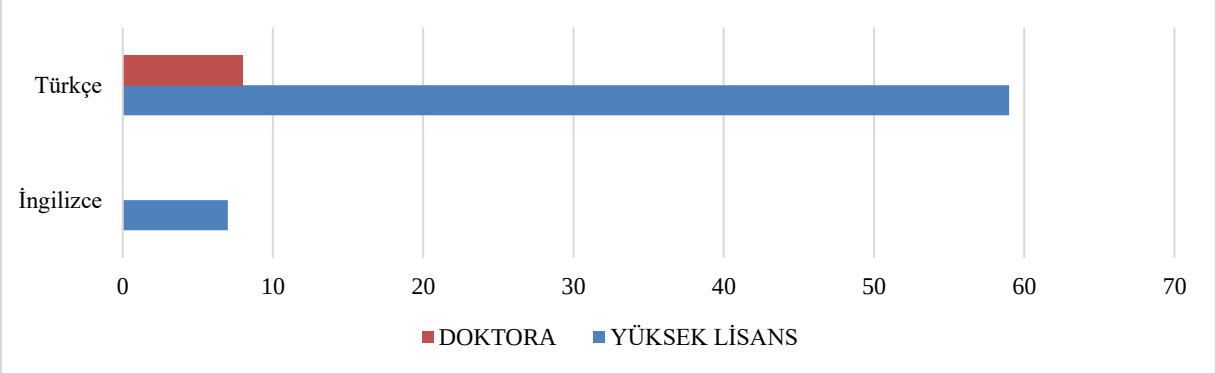
Tezlerin cinsiyet dağılımına baktığımızda kadınların üstünlüğü göze çarpmaktadır. Toplamda 74 tezden 42'sinin kadınlar, 32 tezin ise erkekler tarafından yazıldığı tespit edilmiştir.

Çizelge 3. İncelenen Tezlerin Danışman Profilleri

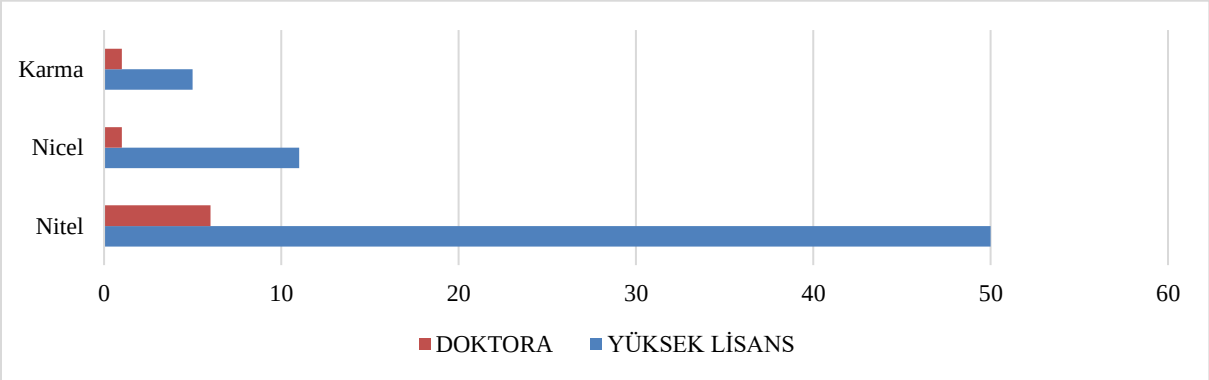
Çizelge 3'de YouTube konulu tezlerin danışman profilleri yer almaktadır.

Çizelge 4. İncelenen Tezlerin Yazıldığı Dil

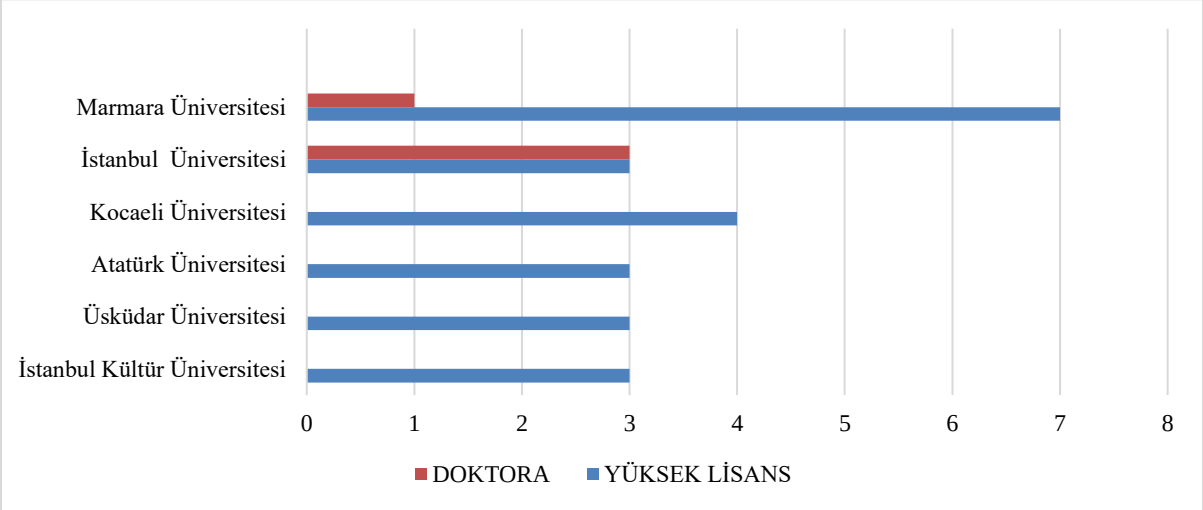
Yapılan incelemede toplam iki farklı dilde yüksek lisans ve doktora yapıldığı görülmüştür. Türkçe dilinde 67, İngilizce dilinde 7 tez yazıldığı saptanmıştır.

Çizelge 5. İncelenen Tezlerin Yöntemlerine Göre Dağılımı

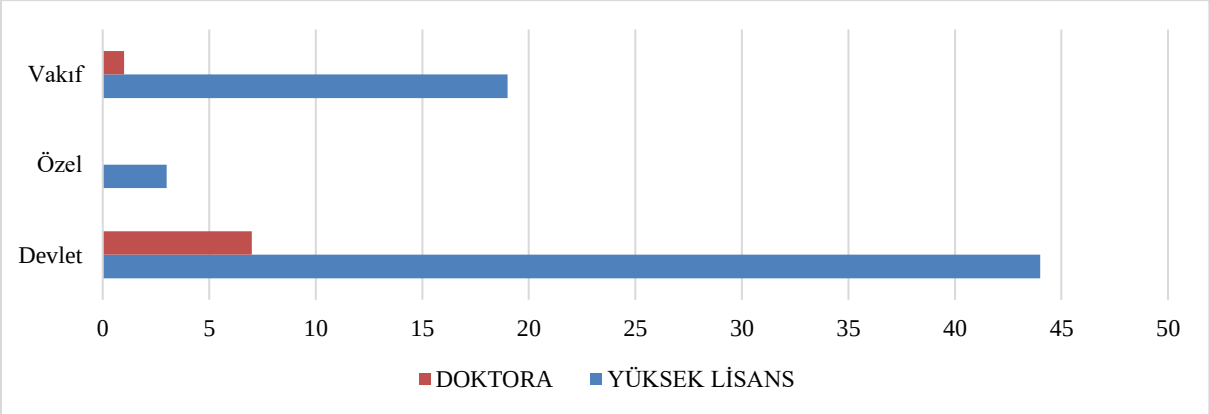
İncelenen tezlerin yöntemlerine bakıldığında nitel yöntemin fazla kullanıldığı belirlenmiştir. Toplamda nitel yöntemle 56, nicel yöntemle 12, karma yöntemle ise 6 tez yazılmıştır.

Çizelge 6. İncelenen Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite dağılımlarına göre YouTube alanında en çok çalışmayı 8 tez ile Marmara Üniversitesi, 6 tez ile İstanbul Üniversitesi ve 4 tez ile Kocaeli Üniversitesi yapmıştır.

Çizelge 7. İncelenen Tezlerin Devlet-Özel Üniversitelere Göre Dağılımı

YouTube platformunu çalışan üniversiteleri, devlet, özel ve vakıf üniversiteleri bakımından incelendiğinde, devlet üniversitelerinin 51, vakıf üniversitelerinin 20 ve özel üniversitelerin toplamda 3 tezi mevcuttur.

Bulgular

- Söz konusu YouTube olan tezlerle ilgili 66 yüksek lisans, 8 doktora olmak üzere toplam 74 adet tez yayınlanmıştır.
- Tezlerin büyük çoğunluğunun danışmanlığını profesörler üstlenmiştir.
- Kadınlar (n=42), erkeklere (n=32) göre YouTube konusuna daha çok ilgi gösterse de aradaki fark azdır.
- Yayımlanan tez çalışmalarının sadece 7 tanesi İngilizce, 67'si Türkçe dilinde yazılmıştır.
- İncelenen tezlerde "YouTuber çocuklar", "Mahremiyet algısı", "Medya-haber" gibi konulara daha çok değinilmiştir.
- Yazılan tezlerden 12 tanesi nicel, 56 tanesi nitel yöntem ile yazılmıştır. Kalan 6 tezde ise karma yöntem tercih edilmiştir.

Gelecek Araştırmacılara Öneriler

Bu çalışmanın sonuçlarına dayanarak, gelecekteki araştırmacılara çeşitli yönlendirmeler sunmak istiyoruz. Bu öneriler, YouTube'un nicelleştirme sürecini ve iletişim çalışmaları alanındaki lisansüstü tezlerin kapsamını genişletmeye odaklanmaktadır.

- Gelecekteki araştırmacılara, YouTube içeriklerinin etkileşimini ve kullanıcı davranışlarını anlamak için sadece YouTube'a odaklanmanın ötesine geçmelerini öneririz. Farklı sosyal medya platformlarındaki içeriklerin izleyici etkileşimi üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar, geniş bir perspektif sunabilir.
- Önerimiz, gelecekteki araştırmacıların yerel ve küresel içerik arasındaki farklılıkları değerlendirmeleridir. Bu, YouTube'un kültürler arası etkileşimde nasıl bir rol oynadığını anlamak için önemlidir.
- YouTube'un eğitim amaçlı içerikleri üzerine odaklanan tezleri teşvik etmek, platformun bilgi paylaşımındaki rolünü daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir. Gelecekteki araştırmacıların, bu içeriklerin izleyici davranışları üzerindeki etkilerini daha detaylı bir şekilde analiz etmeleri önemlidir.

- Lisansüstü tezlerde YouTube algoritmalarının rolüne dair daha fazla araştırma yapılmasını öneririz. Algoritmaların içerik önerileri ve kullanıcı bağlılığı üzerindeki etkilerini anlamak, platformun gelecekteki evrimine dair önemli ipuçları verebilir.
- Gelecekteki araştırmacılar, YouTube'un kültürlerarası iletişimde nasıl bir rol oynadığını anlamak adına kültürel çeşitlilik konusunda daha derinlemesine çalışmalar yapabilir.
- İçerik güvenilirliği ve itibarı üzerine yapılan çalışmalar artırılabilir. Bu, YouTube'un bilgi paylaşımındaki güven faktörünü anlamamıza katkı sağlayabilir.
- Gelecekteki araştırmacılar, içerik üreticilerinin izleyicilerle etkileşimde bulunma stratejilerini inceleyebilir ve bu etkileşimin izleyici sadakati üzerindeki etkilerini değerlendirebilir.
- YouTube'un reklam ve gelir modellerini inceleyen lisansüstü tezlerin sayısını artırmak, platformun ekonomik boyutunu daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir.
- Gelecekteki araştırmacılar, YouTube'daki çocuklara yönelik içerikler ve güvenlik konularını ele alan çalışmalar yapabilir. Çocuklar için güvenli bir dijital deneyim sağlamak, platformun sosyal sorumluluğunu artırabilir.
- Sosyal sorumluluk ve etik konularını inceleyen tezlerin sayısının artırılabilir; bu, YouTube'un toplum üzerindeki etkilerini ve platformun etik standartlarını anlamamıza yardımcı olabilir.

Kaynakça

Akınç, S., *Kullanımlar ve Doyumlar Kuramı Perspektifinden Üniversite Öğrencilerinin YouTube Kanallarını İzleme Motivasyonları*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019.

Albayrak, S., *Sosyal Etki Pazarlaması (Influencer Marketıng) Bağlamında Instagram ve YouTube Influencerlarının (Fenomenlerinin) Gençlerin Marka Algısına Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020.

Alptekin, E., *Okul Öncesi (3-6 Yaş Grubu) Çocuklara Yönelik YouTube Türkiye Platformunda Yayınlanan Meslek Konulu Animasyonlarda Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İletişim Tasarımı Bağlamında İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2023.

Altun, Ş., *Sosyal Medya ve Şöhret Kültürü-YouTube Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

Apak, F., *Sosyalleşme ve Şöhretlik Bağlamında Dijital Çocuk Emeği: Çocuk YouTuber*, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2022.

Arı, S., Medyanın Forum Oluşturma İşlevinin Çevrimiçi Haber Medyası Üzerinden Değerlendirilmesi: YouTube Sokak Röportajları, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2023.

Arslan, E., *Siyasal İletişim Sürecinde Siyasal Reklamların Sosyal Medyada Kullanımı,* Yüksek lisans tezi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun, 2018.

Ata, F., *Z Kuşağında YouTuberlarla Kurulan Parasosyal Etkileşimin Sosyoekonomik Koşullarla İlişkisi: Ortaokul Öğrencileri Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2022.

Atatunç, F., *Video İçerik Üretimi ve Üreticileri: YouTube Türkiye'de Popüler Olan YouTuber İçeriklerinin Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Doğuş Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

Atmaca, S., *Çocuk YouTuberların Sosyal Medyada Oluşturduğu Reklam İçerikler*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2021.

Aydın, S., *YouTube Seyahat Kanallarının Kişilerin Seyahat İlgi ve Motivasyonları Üzerine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmit, 2020.

Ayten, H., *Kurumsal İtibarın Sosyal Medyada Yönetimi: İngiliz ve Türk Ordusu YouTube Sayfaları Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016.

Bircan, C., *Video paylaşım ortamlarında reklam uygulamaları: YouTube üzerinden paylaşılan reklamlar*, Yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.

Coşar, Ç., *Digital Capitalism and Surveillance Culture: An Analysis of the Self-Formation in the Socıal Medıa vıa YouTube*, Master Thesis, Yeditepe University, Institute of Social Sciences, İstanbul, 2021.

Çapraz, Y. C., *Vlogging ve Mikro-Ünlülük: Gençlerin YouTube Üretim Pratiklerinin Etnografik İncelenmesi*, Doktora tezi, Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2023.

Çelik, N., *YouTube Oyun Videolarının 3-6 yaş Arasındaki Kız ve Erkek Çocukların Oyun Davranışlarına Etkisi (Erzurum İli Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2021

Çelİk, Y. G., *YouTube Sosyal Paylaşım Ağının Popüler Müzik Üzerine Etkisi: 2010 Yılı Sonrası Dönemde Türkiye Örnekleri İncelemesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.

Çelikli, D., *Gazeteciliğin Mekansal Dönüşümü Kapsamında Yeni Nesil Habercilik: YouTube Haberciliği",* Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2021.

Çoban, B., *Sosyal Medya Kullanımı ile Değişen Mahremiyet Algısı: YouTube Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmit, 2019

Çomu, T., *Video Paylaşım Ağlarında Nefret Söylemi: YouTube Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012.

Demir, A. O., *YouTube Çocuk Kanallarında Anne-Baba Rollerinin Sunumu ve Buna Yönelik Ebeveyn Görüşlerinin Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2023.

Demirel, E., Çocukluğun Yok Oluşu: YouTube'daki Çocuk Kanalları Üzerine Nitel Bir Çalışma, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2023.

Demirel, M. B., *Yeni Nesil Gazetecilik: YouTuber Haberciler*, Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yalova, 2021

Denci, S. D., *Popular Culture Representation On YouTube: An Analysis On YouTube Rewinds*, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has University, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.

Doru, İ., *YouTube Video Anlatılarındaki Retorik Stratejilerinin Analizi ve Alımlanması*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2022.

Dündar, Y., *Türk Medyasında Dijitalleşen Spor Yayıncılığı: "Socrates Dergi" YouTube Kanalı Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2021.

Elmas, H., *Medikal Turizm Alanında Hizmet Veren Yurtiçi ve Yurtdışı Sağlık Kurumlarının YouTube Videolarının Analizi,* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

Emir, G., *Yeni Medyada Kurgunun Anlatım Dili: YouTube Video İçeriklerinin Kurgulanışı ile Film Kurgusunun Karşılaştırmalı Analizi,* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara, 2021.

Eren, A. N., *The Prıvacy Perceptıon Of Conservatıve YouTube Vloggers*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2022.

Erişir, R. M., Çocuk İşçiliği Kapsamında Türkiye'de Çocuk YouTuber'lar, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara, 2023.

Eşiyok, O., *Covid-19 Pandemisi Sürecinde YouTube Videolarının Güvenilirliği Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2022.

Fırat, Y., *Gösteri Toplumunun Yeni Aktörleri: YouTuberlar*, Yüksek Lisans Tezi Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman, 2020.

Gelebek, E., *Gündelik Kültür Oluşturmada Yeni Medya Araçlarının Rolü: YouTube Örneği,* Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2020.

Genç, M., *Kadınlar Arası Bir Güçlenme Alanı Olarak Güzellik: YouTube Güzellik Kanalları Örneği*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019.

Gençtürk, Ö., Gençlerin YouTube ve Instagram Kullanımları ile Narsistik ve Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki İlişki: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2023.

*Göktürk, S. G., YouTube'un Dijital Dershane Modeli: Üniversite Sınavlarına Hazırlanan Bireylerin Ders Çalışma Pratiklerine Yönelik Bir İnceleme***,** Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale, 2023.

Görgün, U., *Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı Bağlamında Bireylerin Video Paylaşım Ağı YouTube'u Kullanım Motivasyonları: Eskişehir Örneğ*i, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2019.

Guliyev, Z., *Yeni Medyada Turist Kimliğinin İnşası: Youtube Gezi Kanalları Örneğinde Flanör Kimlik ve Dijital Kültür İlişkisinin Analizi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul, 2018.

Güner, U. (2018)., *YouTube Platformunda Yayınlanan Pop Müzik Üzerine Nitel Bir Analiz,* Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.

Gürsoy, C. A., *YouTube Vlogs, Stardom and Lgbtq Community*, Yüksek Lisans Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent University, The Graduate School of Economics and Social Sciences, Ankara, 2018.

Gürsu, E., *Çocuklarda Bilgisayar Oyunu Bağımlılığı ve Bu Bağımlılığın YouTube ile İlişkisi,* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2021.

Helvacı, Ü., *Tüketim Kültürünün Oluşumunda Sosyal Medyanın Etkileri: Instagram ve YouTube Kullanan Bireylerin Tüketim Davranışlarının İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu, 2022.

İç, C., *Video İçerik Üretimi Sağlayan Sosyal Ağ Sitelerinde Video Üretimi: YouTube Türkiye'de Video Üretimi İçerik Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmit, 2017.

Işıklı, H. G., *Kişisel Markalaşma Bağlamında YouTube İçeriklerinin Görsel Tasarım Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2019.

Kahraman, N., The Factors That Influence the Transformation of a Regular User to a YouTube Celebrıty, Master Thesis, Kadir Has University, Graduate School Of Social Sciences, Istanbul, 2016.

Kamacı, A. İ., *Sosyal Medya ve Şöhret Kültürü: Çocuk YouTuberlar Üzerine Etnografik Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2021.

Kavaklı, F. B., *Yeni Medyanın Kanaat Önderleri: YouTube Yayıncıları ve Marka İş birlikleri Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2019.

Kaya, C., *Televizyon Haberciliğine Alternatif Bir Mecra: Etik Değerler, Yurttaş Gazeteciliği, Dijital Gazetecilik, Medya Ekonomisi Ekseninde YouTube Haberciliği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

Kaynak, N. B., *Sosyal Medya Uygulamalarında Çocukları Hedef Alan Reklamlar: YouTube Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2020

Kehya, R. Ö., *İtalya ve Türkiye'ye Göç Etmiş İnsanlarla İlgili YouTube Video Yorumlarında Nefret Söylemi: Karşılaştırmalı bir Analiz*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018.

Kesici, İ., *Young Audıences, YouTube Culture and Fandom Concept in Turkey*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.

Kılıç, B., *Maddi Olmayan Emek Bağlamında Sosyal Medya İşçileri: Facebook ve YouTube Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

Kızılkaya, Z. Z., *Sosyal Ağlarda Annelik: YouTuber Anneler Örneği*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2018.

Kuyumcu., *Çağdaş Dünyanın Yeni Kitle İletişim Araçları: YouTube Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2017.

Mavi, Ş., *Tüketim Kültürü Ekseninde Dijital Reklamların Tüketicinin Satın Alma Davranışlarındaki Rolü: YouTube Reklamları Üzerine Bir İnceleme* Yüksek lisans tezi İstanbul Kültür Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2022.

Menekşe, F., *Bir İş Modeli Olarak Vloggerlık ve YouTube Platformunda İçerik Üretimi*, Yüksek Lisans Tezi İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

Mutlu, B., *Sosyal Medya Pazarlamasının Yeni Yüzleri YouTube İçerik Üreticileri ve Kanal Toplulukları: YouTuber – Marka İş birliği Videoları Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2017.

Namdar, S., *Çocuk YouTuberların Ürettikleri İçeriklerde ve İzleyici Yorumlarında Görülen Siber Zorbalık Durumları*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmit, 2022.

Nazlı, E., *Z Kuşağının YouTube ile Kurduğu İlişki ve İçerik Tüketimi*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2021.

Okumuş, S., *İletişimsel Eylem Kuramı Bağlamında Dini Pratiklerin Dijital Dönüşümünde YouTube Örneği*, Doktora tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2023.

Ökmen, Y. E., *Gelenekselden Dijitale Hikâye Anlatıcılığı: YouTube Örneği*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2021.

Özkonuk, B., *Çocukluk Sosyolojisi Bağlamında Çocuk Özneler İçin YouTube ve YouTuber Olmak Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans, Tezi Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2019.

Öztürk, B., *YouTube Oyun Vloglarının Topluluk İletişimi Pratiği Olarak İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2020

Pulurluoğlu, T., *Gazeteciliğin Dijital Dönüşümü ve Spor Haberciliğine Etkileri: YouTube Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray, 2023.

Salkaya, A. D., *Yeni Medyada Çocuk İçerik Üreticileri: Yaşam Biçimi Sunumu ve Toplumsal Cinsiyet Rolleri Üzerinden YouTube Çocuk Kanalları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020.

Saltıkalp, A., *Yeni Medyada Gerçekliğin Kurgulanması: YouTube Kanalları Üzerine İncelemeler*, Yüksek lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020.

Şimşek, R., *YouTube'un Bir Reklam Alanı Olarak Kullanımı; Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2019.

Şişman, O., *Sosyal Medya Deneyiminde Kişiselleştirilmiş Reklamlar: Veri Mahremiyeti Bağlamında Instagram ve YouTube Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2020.

Tekeli, A. C., Satısfactıon Mediates The Effect Of Content and Personal Value of YouTubers on Purchasing Games and In-Game Contents, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Lisansüstü Programlar Enstitüsü, İstanbul, 2019.

Tunçöz, G., *Popüler Kültür Unsuru Olarak Sosyal Medyada Bilimin Metalaştırılması: YouTube Örneği* Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmit, 2022.

Türkmen, T., *Sosyal Medyada Tanınırlık ve Sanal Kimlikler; YouTuber'lar*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020.

Yedekci, E., *Deneyimden Dijitale Hikaye Anlatıcılığı: YouTube Türkiye Örneği*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2023.

Yıldırım, Y., *Alternatif Gazetecilik Platformu Olarak YouTube: Cüneyt Özdemir ve Nevşin Mengü YouTube Haber Kanalları Üzerine Netnografik Bir Analiz*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2022.

Zeren Kosal, A. G., YouTube İçeriklerinde Hikaye Anlatıcılığının Multimodal Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2023.

KORKU FİLMLERİNDE CANAVARLARIN KULLANIMI

PROF. DR. ŞERMİN TAĞ KALAFATOĞLU
Ordu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, tagsermin@gmail.com,
ORCID: 0002-5254-8874

ÖZET

Korku filmleri, sinema tarihinin başlangıç yıllarında ilk örneklerini ortaya koyan ve her ülkenin kendi örneklerini verdiği popüler bir tür olmuştur. Seyircide korku, dehşet ve tiksinti duyguları uyandıracak konuları işleyen korku türündeki filmler, sessiz sinema döneminden itibaren beyaz perdede boy göstermektedirler. Fiziksel şiddetten psikolojik şiddete, şiddetin farklı çeşitlerinin yer aldığı bu filmler; mitler, korku edebiyatı, batıl inançlar, dini motifler, kültürel ve folklorik öğelere yaslanabilmektedir. 1900'lü yılların başlangıcında sinema endüstrisinde ilk yapım şirketleri korku içeriğine yakın filmleri fantastik, gizemli, tuhaf olarak adlandırmaktayken; bu filmler temalarında şeytanlar, hayaletler, cadılar, tekinsiz mekanlar; karakter olarak da kötülük yapmaya odaklanan insanlar, canavarlar, hayvanlar, doğaüstü varlıkları sıklıkla kullanmaktadır.

Günümüze kadar geçen süreçte bu temalar, kullanılan karakterler çeşitlenmiş ve bilim kurgu, komedi, dram gibi diğer film türleriyle yakınlaşmalar sonucunda farklı alt türler ortaya çıkmıştır. Korku filmlerinde canavarlar, vampirler ve kurt adamlar gibi klasik yaratıklardan daha modern, yaratıcı varlıklara kadar çeşitli şekillerde korku unsuru yaratan tehdit olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Genellikle korkunun somutlaşmış hali olarak hizmet eden unsurlar, gerilim ve dehşet uyandırmak için ilkel kaygılardan yararlanmaktadırlar. Korku filmlerinin değerlendirilmesinde araştırmacılar çeşitli kuramsal perspektiflerden yararlanmaktadırlar. Bunların içerisinde psikanalitik yaklaşım, feminist eleştiri, kültürel çalışmalar, tür teorisi, auteur teori, anlatı teorisi, bilişsel film teorisi, post modern yaklaşımlar, estetik analiz, tarihsel bağlam sayılabilir.

Korku filmlerindeki canavarlar genellikle derinlerde yatan korkuları, toplumsal kaygıları veya insan ruhunun yönlerini sembolize eder. Bilinmeyeni, doğaüstünü veya toplumsal sorunları temsil edebilirler ve en karanlık korkularımızın ve içimizdeki şeytanların metaforik bir keşfini sağlarlar. Korku filmlerinde canavarlar çok çeşitli biçimlerde ve özelliklerde seyircinin karşısına çıkabilmektedir. Gerçekleştirilen bu çalışmada korku filmlerinde kullanılan canavar türleri ve kullanım nedenleri araştırılmaktadır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için literatürde yer alan kaynakların ve çekilen filmlerin değerlendirilmesi gerçekleştirilmiştir. Korku filmlerinde sıklıkla kurtadamlar, vampirler, hayaletler ve zombiler canavar sınıflamasında kullanılmaktadır. Canavarların, korku türündeki filmlerde güçlü hikâye anlatım aracı olmalarının yanı sıra türün genel etkisine katkıda bulunan işlevlere sahip olduğu araştırmalarda belirtilmektedir. Korku uyandırmak, sembolizm, katarsis, eğlence ve bilinmeyenin keşfi gibi nedenlerle korku türünde kullanılmaktadırlar. Canavarlar; korku ve dehşet yaratılmasında, duygusal tepkiler oluşturulmasında, psikolojik temaların keşfedilmesinde yapımcılarına güçlü araçlar sağlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Korku filmleri, korku türü, canavarlar.

USAGE OF MONSTERS IN HORROR FILMS

ABSTRACT

Horror films have been a popular genre that has produced its first examples in the early years of cinema history and each country has given its own examples. Films in the horror genre, which deal with subjects that arouse feelings of fear, terror and disgust in the audience, have been appearing on the screen since the silent cinema era. These films, which feature different types of violence, from physical violence to psychological violence, can rely on myths, horror literature, superstitions, religious motifs, cultural and folkloric elements. At the beginning of the 1900s, when the first production companies in the film industry were labeling films close to horror content as fantastic, mysterious, bizarre, these films frequently used demons, ghosts, witches, uncanny places, and people, monsters, animals, and supernatural beings who focus on doing evil as characters.

In the process up to the present day, these themes and the characters used have diversified and different sub-genres have emerged as a result of convergence with other film genres such as science fiction, comedy and drama. In horror films, monsters, vampires, werewolves, and other classical creatures, to more modern, creative beings, appear in various forms as threats that create an element of fear. Often serving as the embodiment of fear, they draw on primal anxieties to evoke tension and terror. Researchers utilize various theoretical perspectives in the evaluation of horror films. These include psychoanalytic approach, feminist criticism, cultural studies, genre theory, auteur theory, narrative theory, cognitive film theory, postmodern approaches, aesthetic analysis, historical context.

Monsters in horror films often symbolize deep-seated fears, social anxieties or aspects of the human psyche. They can represent the unknown, the supernatural or social issues and provide a metaphorical exploration of our darkest fears and inner demons. Monsters in horror films can appear to the audience in a wide variety of forms and characteristics. This study investigates the types of monsters used in horror films and the reasons for their use. In order to achieve this aim, an evaluation of the sources in the literature and the films was carried out. In horror movies, werewolves, vampires, ghosts and zombies are frequently used in monster classification. In addition to being powerful storytelling tools in horror films, it is stated in studies that monsters have functions that contribute to the overall effect of the genre. They are used in the horror genre for reasons such as evoking fear, symbolism, catharsis, entertainment and exploration of the unknown. Monsters provide powerful tools for their makers in creating fear and terror, eliciting emotional responses, and exploring psychological themes.

Keywords: Horror movies, horror genre, monsters.

KORKU FİLMLERİNİN TARİHİ

Korku filmlerinin sinema tarihindeki geçmişi ilk filmlerin çekildiği döneme kadar uzanmaktadır. Korku türündeki filmler, Oxford Dictionary of Film Studies'de "Rahatsız edici ve karanlık konuların temsili yoluyla izleyicilerinde korku, terör, tiksinti, şok, gerilim ve tabii

ki dehşet tepkileri uyandırmayı amaçlayan geniş ve heterojen bir film grubu" olarak tanımlanmaktadır (Kuhn ve Westwell, 2012). Ele aldıkları konuları, temaları, diğer film türleriyle olan bağlantıları, seyirci beklentileri ve değişen toplumsal koşullarla çeşitli alt tür ve varyantı ortaya çıkmıştır. Bunların içerisinde: gotik korku, doğaüstü korku, canavar filmleri ve psikolojik korku filmleri sayılabilir.

Gifford (1973) korku filmlerinin tarihini ele alan kitabında türün, 1896 yılında bir şatoya giren yarasanın şeytana dönüşmesini gösteren filmle başlangıç yaptığını belirtmektedir. Méliés'in The Devil's Castle (1896) filmi, Star Films kataloğunda yer alan filmlerden bir tanesi olup, yaklaşık üç dakikadır. Filmin asıl amacı insanları korkutmak değil eğlendirmektir. Bilim kurgu sinemasının öncüsü olan Méliés'in yapımları arasında hayaletler, iskeletler, şeytanlar ve cadılar gibi doğa üstü varlıklar sıklıkla boy göstermektedir. Ayrıca yönetmen, sahnede sergilediği sihirbazlık gösterilerinin bazılarını filmleri için tekrar gerçekleştirmiştir. Bunların içerisinde kaybolan kişiler, eşyalar, ikiye bölünen insanlar, yer almaktadır. Lumiére kardeşlerin The Arrival of a Train at La Ciotat Station (1895) filmi de seyircilerinde dehşet duyguları uyandırdığından ilk korku filmleri arasındaki yerini almıştır. Filmin etkisi oldukça büyük olmuştur ki altı yıl sonra Robert Paul tarafından The Countryman and the Cinematograph (1901) ismiyle tekrar çekilmiştir. Gifford (1973) seyircinin korku filmlerine verdiği tepkinin kahkaha çığlıklarıyla korku çığlıklarının birbirine girdiği duygusal bir kombinasyon olduğunu bunun da korku türündeki filmlerin tarihine damgasını vurduğunu belirtmektedir (1973: 14).

Méliés korku türündeki kısa filmlerini çekerken pek çok çekim hilesini keşfetmiştir. Animasyon, dondurulmuş kare, yer değiştirme, üst üste bindirme, hızlı çekim, bölünmüş çerçeve, zincirleme, kararma, açılma, minyatür kullanımı ve alt yazı kullanımı bunlardandır. Ayrıca fantastik kostümler ve grotesk makyaj da filmlerinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Méliés böylelikle korku filmleri için gerekli olan bütün unsurların geliştirilmesinde öncü olmuştur. Méliés'in sinema alanındaki etkileri evrenseldir. Amerika Birleşik Devletleri'nde onun yöntemlerinden etkilenen Edwin S. Porter, kare kare filmlerini inceleyerek, ondan esinlendiği Faust and Marguerite (1900)'yi çekmiştir. İngiltere'de Walter R. Booth ve Robert Paul benzer bir biçimde tekinsiz, fantastik bir dünyayı filmlerinde işlemişlerdir (Gifford, 1973: 16-22).

Hollywood'un 1920'lerin başında en büyük film yapım stüdyosu olan Universal, Universal City Studios ismini almıştır. Korku türünün erken dönem örneklerini veren stüdyo aynı zamanda en iyi canavar filmlerini sinema tarihine kazandırmıştır. The Hunchback Of Notre Dame (1923), The Phantom of the Opera (1925) ve Dracula (1931) bu yapımlardandır. The Hunchback Of Notre Dame, Universal'ın 1923 yılında bir milyona mal olan en büyük yapımıyken, gişede 3 milyon getirmiştir. Bu büyük başarı üzerine bir başka uyarlamadan hareket eden stüdyo, The Phantom of the Opera ile korku türüne bir başka canavar kazandırmıştır. Stüdyo bir diğer roman uyarlaması olan The Man Who Laughs ile seyircilerinin karşısına melodram olarak sınıflandırılabilecek bir filmle çıkarken, Conrad Veidt'in görünüşü ve şeytani gülüşüyle yapım korku kategorisine dahil olmaktadır. Universal'ın başındaki Carl Laemmle Jr. korku filmlerinin seyirci üzerindeki etkisini ve bunun gişeye yansımasını gördükten sonra stüdyoda bu türde

filmlerin üretimine devam edilmesini sağlamıştır. Kameralar Universal'ın tam teşekküllü ilk uzun metraj korku filmi olan Dracula için 1930 Eylül'ünden Kasım'ına kadar sürecek çekimler için başlangıç yapmışlardır (Roche, 2016: 9, 21, 26).

YOU'LL BE AMAZED!!
At Universal's
Uncanny Picturisation
of Mary Shelley's
Famous Thriller of
THE MAN
WHO MADE
A MONSTER!
FRANKENSTEIN
Directed By
JAMES WHALE
starring
COLIN CLIVE
MAE CLARKE
BORIS KARLOFF
JOHN BOLES
FREDERICK KERR
LONDON'S BIGGEST SENSATION
TIVOLI
THEATRE STRAND W.C.

Görsel 1. Universal'ın İlk Korku Filmleri, (Roche, 2016: 12, 15, 21, 27); The Film Weekly 1932, Frankenstein'in Afişi, (Gifford, 1973: 16).

Universal, çektiği korku filmlerinin kazandığı başarı üzerine benzer filmlerin yapımına devam etmiştir. Frankenstein (1931), Murders in the Rue Morgue (1932) ve The Mummy (1932) bu yapımların arasındadır. Universal'ın korku türünde kazandığı başarı üzerine dönemin önde gelen diğer stüdyoları, Dr. Jekyll and Mr. Hyde (1931), Mad Love (1935), Island of Lost Souls (1932), Murders in the Zoo (1933), Doctor X (1932), Mystery of the Wax Museum (1933), King Kong (1933)'u üretmiştir. Hollywood çekilen filmlerle korku türünü konu, tema ve farklı canavarla zenginleştirmeye devam etmiştir (Marriott ve Newman, 2018: 31-32).

Korku türüne Hollywood önemli katkılarda bulunurken okyanusun diğer tarafında Alman Dışavurumcu sinemasının ortaya koyduğu örneklerin ve geliştirdiği temaların altını çizmek gerekmektedir. Filmlerde yaratılan gerçek üstü mekanlar, dehşet veren atmosfer, güvenilmez karakterler ve savaş öncesi Alman toplumunun içinde bulunduğu psikolojik durumu yansıtan ve insan bilincinin karanlık yönlerini değerlendiren temalar bu filmlerin çarpıcı yönlerindendir. Öne çıkan filmlerin içerisinde; ruhunu şeytana satan bir gence odaklanan The Student of Prague (1913), canlanan kilden heykelin yarattığı dehşeti işleyen Golem (1914), esrarengiz cinayetleri ele alan The Cabinet of Dr. Caligari (1920), Bram Stoker'ın Dracula isimli eserinden uyarlanan Nosferatu (1922) sayılabilir (Abisel, 2003: 158-183).

Hollywood'da 1940'lı yıllarda korku türü popülerliğini devam ettirmekte ve önceki yıllarda çekilen filmlerin devamı olan yapımlar seyircinin karşısına çıkmaktadır. Ayrıca Universal canavarlı filmlerinin yapımını, farklı canavarları bir araya getiren yapımlar ortaya koyarak sürdürmektedir. Korku türünde B filmleri çeken stüdyolar da başarılı olan filmlerin izinden giderek benzer yapımlar çekmişlerdir. Columbia Pictures çılgın bilim adamı tarzında yapımlarıyla öne çıkmıştır (Marriott ve Newman, 2018: 53-54).

1950'lerin korku filmlerinde bilim kurgunun etkisi ile soğuk savaşın yarattığı nükleer silahlarla saldırıların gerçekleşmesi ve bunun getireceği felaketlere yaslanan korkudan hareketle istila filmleri sıklıkla beyaz perdede boy göstermeye başlamıştır. Başka gezegenlerden gelen canavarlar The Thing From Another World (1951), mutasyona uğrayan hayvanlar Godzilla (1956) ve gotik hikayeler sıklıkla türün içeriğinde yer almıştır. Bu dönemde İngiliz yapım şirketi Hammer Film Productions'ın ürettiği filmler dikkat çekicidir. Daha önce işlenmiş gotik temaların tekrarı olan filmlerin yanı sıra bilim kurgu tarzı yapımlarıyla türe popüler örnekler kazandırmıştır. The Curse of Frankenstein (1957), Dracula (1958), BBC'de yayınlanan bilim kurgu dizisi Quatermass (1953) öne çıkan yapımlarındandır (Abisel, 1995: 141; Marriott ve Newman, 2018: 69-70; https://www.britannica.com/art/horror-film).

Korku türünde 1960'lı yıllara gelindiğinde, normal görünüşlü insanların tehdit unsuru oluşturabileceğine ilişkin filmler çekilmiştir. Psycho (1960), What Ever Happened to Baby Jane (1962), Strait Jacket (1964) sıradan insanların, çoklu kişilikli seri katillerin, akıl hastalarının; The Birds (1963) tehlikeli görünmeyen hayvanların da dehşet saçabileceğini korku türüne kazandırmıştır (Marriott ve Newman, 2018: 92; Abisel, 1995: 142-143).

Görsel 2. 1960'ların Korku Filmlerinin Afişleri, https://www.imdb.com/, Erişim Tarihi: 23.12.2023.

1960'ların sonunda çekilen iki film hem gişede başarılı olmuş hem de eleştirmenlerden olumlu tepkiler almıştır. 1968 yapımı olan Rosemary's Baby şeytanlı temaları gündeme getirmiştir. Night of the Living Dead (1968) otoriteye duyulan güvensizlik ve toplumsal tabuların çiğnenmesinden hareketle ilk modern zombi filmi olarak tarihteki yerini almıştır (Marriott ve Newman, 2018: 95).

Korku türündeki filmler için 1970'ler üretim açısından bir patlamanın yaşandığı yıllardır. Daha şiddet dolu ve kanlı filmler seyirciyi sinema salonlarına çekmektedir. Deli karakterler şeytani eylemlerde bulunmakta, doğa üstü güçlerin tehdit ediciliği sürmekte ve dini motifler filmlerde işlenmeye devam etmektedir. Ayrıca The Birds ile başlayan hayvanların yol açtığı dehşet farklı hayvan türleriyle sürdürülmüştür. Dini unsurlar içeren The Exorcist (1973), The Omen (1976); tekinsiz mekanlar The Amityville Horror (1979); tehdit unsurunun hayvanlar olduğu Frogs (1972), Jaws (1975), Grizzly (1976); şeytani eylemlerde bulunan psikotik katiller The Texas Chain Saw Massacre (1974), Halloween (1978); doğa üstü güçler Carrie (1976)'de seyircisini dehşet içinde bırakmaktadır. Dünya dışından olan yaratıkların yol açtığı kâbus tekrarlanan bir temayken, Alien (1979) seyircinin büyük bir beğenisiyle karşılanmıştır (Newman, 2011: 62; Muir, 2002: 17-18; Marriott ve Newman, 2018: 142-143).

Korku türünde, 1980'li yıllarda Dracula ve Frankenstein gibi klasikleşen canavarlar beyaz perdede daha az boy gösterirken sıradan isimli katiller filmlerde dehşet saçmaya başlayarak türe yeni bir soluk getirmişlerdir. Friday the 13th'in Jason Voorhees'i (1980), Halloween'in Michael Myers'i (devam filmleriyle 1981, 1982, 1988, 1989) A Nightmare on Elm Street'in Freddy Kruger'i (1984) popüler olan isimlerdendir. Filmlerdeki tehdit unsuru olan bu isimler, genç kurbanlarını çeşitli şekillerde yok ederken, dönemin slasher film türünün bilindik figürlerine dönüşmüşlerdir. 80'lerde korku türünün tekinsiz evler, hayaletler ve şeytan tarafından ele geçirilme gibi klasik konuları işlenmeye devam etmiştir. Dönemin önde gelen filmleri arasında The Shining (1980), Poltergesit (1982), Amityville II (devam filmi 1982) yer almaktadır (Muir, 2007: 16, 40).

Görsel 3. 1980'lerin Korku Figürleri, https://www.imdb.com/, Erişim Tarihi: 23.12.2023.

1990'lar korku türünde filmler çeken yeni isimlerin alana katılması açısından çok zengin bir dönem olmamıştır. Önceki dönemlerde çekilen Exorcist, Amityville, Halloween, Elm Street gibi filmlerin devamları ortaya konulmuştur. Gençlik odaklı filmler çekilirken, türler arasındaki sınırlar her zamankinden çok daha geçirgen bir hal almıştır. Gotik korku temaları Bram Stoker's Dracula (1992), Interview with the Vampire (1994), Mary Shelley's Frankenstein (1994) ve Wolf (1994) ile tekrar gün yüzüne çıkmıştır (Marriott ve Newman: 2018: 272).

2000'li yıllarla birlikte The Blair Witch Project (1999)'in başlattığı akımla düşük bütçeli ancak dünya çapında ses getirmesi beklenen filmler üretilmiştir. Ayrıca popüler korku filmlerinin parodisi olan Scary Movie (2000 ve sonrasında çekilen serisi) gibi filmler bu dönemde dikkat çekmektedir. Buluntu kaset konusu Rec (2007) gibi filmlerle popüler bir hale gelirken, yeni teknolojinin (cep telefonları, internet, web siteleri vb…) kullanımıyla dolaşıma giren lanetler, musallat olan katiller de FeardotCom, (2002), Wounds (2019), Cell (2016) gibi filmlerin başvurduğu temaların arasında yer almıştır.

KORKU FİLMLERİNİN TEMALARI

Korku filmleri sinemanın ilk yıllarından itibaren seyircisini şaşırtıp, dehşete düşüren ve popülaritesini yitirmeyen bir türdür. Farklı türlerle arasında sahip olduğu geçirgen sınırlar sayesinde çeşitli yeni temalarını seyircisine sunan zengin bir konu çeşitliliğine sahiptir. Korku filmleri insanların sahip olduğu ilkel korkuları, üretildikleri dönemde yaygın olarak var olan toplumsal kaygıları ve psikolojik çeşitli unsurları ele alan çok çeşitli temayı değerlendirmektedir. Bazı önemli temaların içeriğinde şunlar dikkatleri çekmektedir:

- Bilinmeyene karşı duyulan korku. Geçmişten günümüze kadar ortaya konulan farklı korku filminde görülemeyen veya açıklanamayan şeylerden duyulan korkudan faydalanılmaktadır.

- Doğaüstü açıklanamayan varlıkların kullanımı. Hayaletler, şeytanlar, kan emen vampirler, tarih öncesi dönemlerden gelen canavarlar, doğal olanın dışında olan her türlü varlık yaygın olarak kullanılan temalardandır. Bu türdeki canavarlara karşı insanların verdiği hayatta kalma içgüdülerinden yola çıkılarak sergilenen mücadele filmlerde korku unsurlarını tetiklemektedir.
- Psikolojik korkuya yaslanan temalar. İnsanın bilinç altındaki karanlık noktaları araştıran psikolojik korku filmleri akıl hastalıkları ve gerçeklik ile sanrı arasında gidip gelebilen algı biçimlerini incelemektedir.
- İzolasyon ve Klostrofobi: İzole olan yerlerde ve mekanlarda geçen bu filmlerde karakterlerin hayatta kalabilmek için genellikle tek başına ya da az sayıdaki insanla verdikleri mücadeleye yoğunlaşılmıştır. Tekinsiz evler, hastaneler, okullar, terk edilmiş kasabalar, madenler, mezarlıklar, şatolar, ormandaki izole kulübeler, çöller vb… yer seyircide korku duygusunu arttıran unsurlarla doludur.
- Rahatsız edici dönüşümler sonucunda ortaya çıkan her türlü mutant (insan, bitki ya da hayvandan dönüşen) izleyiciyi dehşete düşüren temalardandır.
- Ölüm ve öteki dünya korkusu yaygın olarak kullanılan temalardandır. Dini motiflerden hareketle, doğaüstü ve psikolojik unsurlarla beslenen korkular ele alınmaktadır.
- Toplumsal meselelere yaslanan temalar korku filmlerinde sıklıkla işlenmektedir. Irksal ön yargılar, toplumsal cinsiyet rolleri bu çerçevede ele alınabilmektedir.
- Gelişen teknolojiye yaslanan temaların filmlerde değerlendirildiği görülmektedir. Katil robotlar, cyborglar, gelişen teknolojinin çevreye verdiği zarar, yeni iletişim teknolojilerini kullanan lanetler ya da katiller gibi unsurlar dehşeti modern insana daha da yakınlaştırmaktadır.
- Gelişen teknoloji temasıyla bağlantılı nükleer atıkların yol açabileceği her türlü felaket unsurunun tehditte dönüşmesi.
- Aile bütünlüğüne ilişkin var olan tehditler.

Korku filmlerinde yaygın bir biçimde işlenen bu temalar, dönemin toplumsal koşulları, seyirci beklentisi, sinema endüstrisinin teknolojik alt yapı özellikleri ve yaygın olan diğer türlerin etkisiyle değişim geçirebilmektedir. Bir zamanlar popüler olan temalar ve karakterler bir kenara bırakılarak farklı unsurların peşinden gidilebilmektedir. Bu değişim geçiren temalar seyircisini duygusal, psikolojik ve kültürel düzeylerde yakalayabilmeyi başarmaktadır.

KORKU FİLMLERİNDEKİ CANAVARLAR

Korku filmlerindeki canavarlar, türün genel etkisinin artışında ve daha geniş kesimlere ulaşılabilmesinde katkıda bulunmaktadır. Hizmet ettikleri işlevler şunlardır:

- Korkutmak: Canavarların birincil işlevi korku ve dehşet yaratmaktır.
- Var olan korkuları sembolize etmek: Canavarlar genellikle kültürel, toplumsal veya kişisel, daha derinlerde yatmakta olan korkuları sembolize etmektedirler.

- Hikâyeyi ilerletmek: Canavarlar korku filmlerinde yarattıkları tehdit unsuruyla hikâyenin ilerlemesini, gerilimin canlı kalmasını ve meydan okuduğu karakterlerin dönüşümünü sağlamaktadırlar.
- Katarsis: Tamamen güvenli bir ortamda canavarlarla yüzleşilmesi sonucunda izleyicilerdeki bastırılmış duyguların serbest kalması gerçekleşir.
- Hayal gücünü çalıştırır: Korku filmlerine fantezi unsuru katarak izleyicilerin hayal güçlerini harekete geçirir.
- İnsan doğasının karanlık yönlerini yansıtır.

Görsel 4. Nosferatu (Nosferatu, 1922), Frankenstein (Frankenstein, 1931), Alien Queen (Aliens, 1986), The Thing (The Thing, 1982), Pennywise (It, 1990), The Werewolf (An American Werewolf in London, 1981), The Lamia (Drag Me To Hell, 2009), Imhotep (The Mummy, 1999), Brundlefly (The Fly, 1986), Sandworm (Dune, 2021), The 66 Greatest Movie Monsters https://www.timeout.com/film/greatest-movie-monsters, Erişim Tarihi: 23.12.2023.

Korkutmak ve hikâyenin ilerlemesini sağlamak gibi önemli işlevlere sahip olan canavarlar çok büyük bir çeşitlilik sergilemektedirler. Aşağıdakiler filmlerde kullanıla gelen en yaygın canavar çeşitleridir.

- Vampirler
- Zombiler
- Kurtadamlar
- Hayaletler ve ruhlar
- Canavar yaratıklar
- Şeytani varlıklar
- Cadılar ve büyücüler
- Psikolojik korkuları ve travmaları temsil eden canavarlar
- Palyaçolar

- Mumyalar
- Oyuncak bebekler ve kuklalar

Tudor (1989) 1931-1984 yılları arasında çekilen korku filmlerinde en sık kullanılan canavarları kullanım sıklığına göre şu şekilde sıralamaktadır: "Psikotikler, çılgın bilimadamları, bilimin yarattıkları, vampirler, mutasyonlar, hayaletler, sihirbazlar ve cadılar, doğal zararlılar, tarih öncesi yaratıkları, uzay adamları, zombiler, şeytanlar, böcek gözlü canavarlar, satanistler, kurtadamlar ve mumyalar" (1989: 20). Bu canavarlar insanların evrensel korkularına hitap eder ve korku türünde kalıcı semboller haline gelerek film yapımcılarına korku ve gerilim arttırmak için zengin bir seçenek yelpazesi sağlarlar. Korku filmlerinin ele aldıkları konuları, temaları ve canavarlarının metaforik anlamlarını değerlendirmek üzere çeşitli kuramsal yaklaşımlar geliştirilmiştir. Psikanalitik yaklaşım, feminist eleştiri, kültürel çalışmalar, tür teorisi, auteur teori, anlatı teorisi, bilişsel film teorisi, post modern yaklaşımlar, estetik analiz, tarihsel bağlam bu yaklaşımlara örnek olarak verilebilir.

SONUÇ

Korku filmleri sinemanın seyircisiyle buluştuğu ilk yıllardan itibaren sinema salonlarına kitleleri çekmeyi başaran ilk film türlerinden bir tanesi olmayı başarmıştır. Gerçekleştirilen bu çalışmada genellikle Hollywood'un bu türde verdiği örnekler üzerinde durulmakla birlikte, her ülkenin kendine özgü korku motiflerinden yola çıkarak zengin örnekler verdiği, film çeşitliliğinin yüksek olduğu bir çalışma alanı söz konusudur. Ele alınan konular açısından farklı unsurlardan beslenen bir tür olan korku filminde, edebiyat uyarlamalarından, tarihsel konulara, mitolojik hikayelere, folklorik temalardan, dini ögelere kadar zengin bir tematik çeşitlilik karşımızda durmaktadır. Avrupa'dan ve Amerika'dan türün öncüleri bu türde ilk örnekleri ortaya koyarken seyircide korku, heyecan ve şaşırma gibi güçlü duyguları harekete geçirmeyi başarabilmişlerdir.

1895 yılından günümüze kadar geçen zaman diliminde klasikleşen karakterler ve temaların yanı sıra yeni teknolojilerin devreye girmesiyle güncel gelişmeleri de hikâye örüntüsüne ekleyen tür, popüler örneklerini sergilemiştir. İnsanların sahip olduğu ilkel korkulardan hareket etmek, dönemsel olarak değişen toplumsal kaygılardan beslenmek ve psikolojik çatışmalara yaslanmak sıklıkla kullanılan temaların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Korku filmlerinin çeşitli sembolik anlamlar yüklenen canavarları kullanılan bu temalarla bağlantılı bir biçimde şekillendirilmektedir. Vampirler, kurtadamlar, zombiler, cadılar gibi türün klasikleşen canavarlarının yanı sıra doğa üstü güçlere yaslanan hayaletler, şeytanlar, ruhlar gibi sık başvurulan canavarlar da filmlerde görülmektedir. Bunların yanı sıra maskeli ya da maskesiz psikotikler, şeytana tapan normal görünümlü insanlar, insanlığın başına dert olacak işlerle uğraşan çılgın bilim adamları, uzaydan gelen yaratıklar gibi türün konu açısından zenginliğini yansıtan canavarların listesi uzayıp gitmektedir. Bu uzun listede yer alan canavarların her biri korku filmleri açısından önemli bir role sahiptir.

KAYNAKÇA

Abisel, N. (1995). Popüler Sinema ve Türleri, İstanbul: Alan Yayıncılık.

Abisel, N. (2003). Sessiz Sinema, İstanbul: Om Yayınları.
Gifford, D. (1973). A Pictorial History of Horror Movies, London, New York, Sydney, Toronto: Hamlyn.
Horror Film (2023). https://www.britannica.com/art/horror-film, Erişim Tarihi: 23.12.2023.
Kuhn, A., Westwell, G. (2012). Dictionary of Film Studies, Oxford University Press, https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199587261.001.0001/acref-9780199587261, Erişim Tarihi: 22.12.2023.
Marriott, J., Newman, K. (2018). The Definitive Guide to Horror Movies, London: Carlton Books.
Muir, J. K. (2002). Horror Films of the 1970s. Jefferson: McFarland & Company.
Muir, J. K. (2007). Horror Films of the 1980s.Jefferson: McFarland & Company.
Newman, K. (2011). Nightmare Movies. New York: Bloomsbury.
Roche, A. (2016). The Secret History of Hollywood, A Universe of Horrors, ebook: Amazon.
The 66 Greatest Movie Monsters https://www.timeout.com/film/greatest-movie-monsters, Erişim Tarihi: 23.12.2023.
Tudor, A. (1989). Monsters and Mad Scientists, A Cultural History of the Horror Movie, Cambridge, MA: Basil Blackwell.
1960'ların Korku Filmlerinin Afişleri, https://www.imdb.com/, Erişim Tarihi: 23.12.2023.
1980'lerin Korku Figürleri, https://www.imdb.com/, Erişim Tarihi: 23.12.2023.

GERÇEK SUÇ PROGRAMLARI NEDEN POPÜLER?

PROF. DR. ŞERMİN TAĞ KALAFATOĞLU
Ordu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, tagsermin@gmail.com,
ORCID: 0002-5254-8874

ÖZET

Gerçek suç türündeki yapımlar son yıllarda giderek popülerliklerini arttırmıştır. Bu programların içeriğinde gerçek hayattaki suçların araştırılması, yeniden canlandırmalar; mağdurlar, onların tanıdıkları, olayı soruşturan yetkililerle ve uzmanlarla röportajlar yer almaktadır. Ayrıca arşiv görüntüleri, fotoğraflar, çeşitli gazete haberlerinden kesitler, belgeler ve olay yeri incelemeleri de bu programlarda kullanılmaktadır. Gerçek suçla ilgili TV programları, takipçilerine çeşitli unsurlar nedeniyle cazip gelmektedir. Suç davranışlarının arkasında yatan faillerin motivasyonlarına ilişkin duyulan merakın giderilmesi, adalet duygusunun yerine getirilmesi, heyecan ve gerilim yaşamak, mağdurlarla duygusal bağlantı kurmak, adalet sistemine ilişkin çeşitli konular üzerine bilgi edinmek bunlardandır. Yeni medya teknolojileri sayesinde çeşitlenen medya ortamları gerçek suç türündeki yapımların türleri, içerikleri ve ulaştıkları seyirci segmentlerinde çeşitlilik yaşanmasını sağlamıştır.

Gerçek suç türünde üretilen televizyon programları içerisinde belgesel dizileri, gerçek suç dramaları, faili meçhul soruşturmaları, adli inceleme programları, mahkeme ve hukuk belgeselleri, araştırmacı gazetecilik dizileri yer almaktadır. Televizyon için üretilen türlerin dışında yeni medya ortamları için üretilen gerçek suç türündeki yapımların içerisinde ses dosyaları, web günlükleri, podcastler, web siteleri, fan gruplarının ürettiği forumlar gibi daha farklı içerikler de bulunmaktadır. Gerçek suç türünde yer alan içeriğin araştırılmasında çeşitli kuramsal yaklaşımlar araştırmacılar tarafından kullanılmaktadır. Kültürel çalışmalar, feminist teori, medya etkileri, etik yaklaşım, anlatı teorisi, kriminolojik perspektif, medyanın ekonomi politiği, postmodernizm, alımlama çalışmaları gibi. Bu teorik yaklaşımlarla gerçek suç türündeki yapımlar değerlendirilirken kültürel, sosyal, etik ve anlatısal boyutları değerlendirilebilmektedir.

Gerçekleştirilen bu çalışmanın amacı, gerçek suç programlarının popülerliklerinde yaşanan artışın nedenlerini araştırmaktadır. Çalışmada yöntem olarak literatür taraması kullanılmakta olup, gerçek suç programları üzerine gerçekleştirilmiş çalışmalardan hareketle popüler olmalarının arkasında yatan unsurlar aydınlatılmaktadır. Literatürde şu faktörlere vurgu yapılmaktadır: İzleyicilerin suçluların davranışlarının arkasında yatan karanlık yönlere ilişkin duyduğu merak, korku ve çeşitli tehlikeli durumlar karşısında hazırlıklı olmak, suç dosyalarının gizemini çözmenin verdiği haz, kurbanlara ilişkin duyulan empati duygusu, suçluların cezalandırılmalarına yer verilmesiyle tatmin edici bir sonuca ulaşılması ve toplumsal düzenin korunması; farklı medya mecralarında artan oranda gerçek suç türündeki yapımlara yer verilmesi popülaritelerinin artmasını desteklemektedir. Her ne kadar bu türdeki içeriklere duyulan ilgide yaşanan artışın gerisinde farklı nedenler yatsa da çeşitli etik hususların varlığının bilincinde olmak ve izlenen suç davranışlarının mağdurlar ve aileleri üzerinde yarattığı sonuçları göz önünde bulundurmak sorumlu tüketim açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gerçek suç türü, gerçek suç programları, suç dramları ve suç podcastleri.

WHY ARE THE TRUE CRIME PROGRAMS POPULAR?

ABSTRACT

True crime programs have become increasingly popular in recent years. The content of these programs includes investigations of real-life crimes, re-enactments, interviews with victims, their acquaintances, investigating authorities and experts. Archival footage, photographs, excerpts from various newspaper reports, documents and crime scene investigations are also used in these programs. TV programs about true crime appeal to their viewers for several reasons. These include satisfying curiosity about the motivations of perpetrators behind criminal behavior, fulfilling a sense of justice, experiencing excitement and tension, making emotional connections with victims, and learning about various issues related to the justice system. The diversification of media environments thanks to new media technologies has led to a diversity in the genres, content and audience segments of true crime productions.

Television programs produced in the true crime genre include documentary series, true crime dramas, cold case investigations, forensic investigation programs, court and legal documentaries, investigative journalism series. In addition to the genres produced for television, true crime productions produced for new media environments include different content such as audio files, weblogs, podcasts, websites, forums produced by fan groups. Various theoretical approaches are used by researchers to investigate the content in the true crime genre. Cultural studies, feminist theory, media effects, ethical approach, narrative theory, criminological perspective, political economy of media, postmodernism, reception studies. These theoretical approaches can be used to evaluate the cultural, social, ethical and narrative dimensions of true crime productions.

The aim of this study is to investigate the reasons behind the increase in the popularity of true crime programs. The study uses a literature review as a methodology and the factors behind the popularity of true crime programs are elucidated based on the studies conducted on them. The following factors are emphasized in the literature: Audiences' curiosity about the dark aspects behind the behavior of criminals, fear and preparedness in the face of various dangerous situations, the pleasure of solving the mystery of crime cases, the sense of empathy for the victims, achieving a satisfactory result by including the punishment of criminals and maintaining social order; the increasing inclusion of true crime genre productions in different media channels supports the increase in their popularity. Although there are different reasons behind the increase in interest in this type of content, it is important to be aware of the existence of various ethical issues and to consider the consequences of criminal behavior on the victims and their families in terms of responsible consumption.

Keywords: True crime genre, true crime programs, crime dramas and crime podcasts.

GERÇEK SUÇ İÇERİĞİ

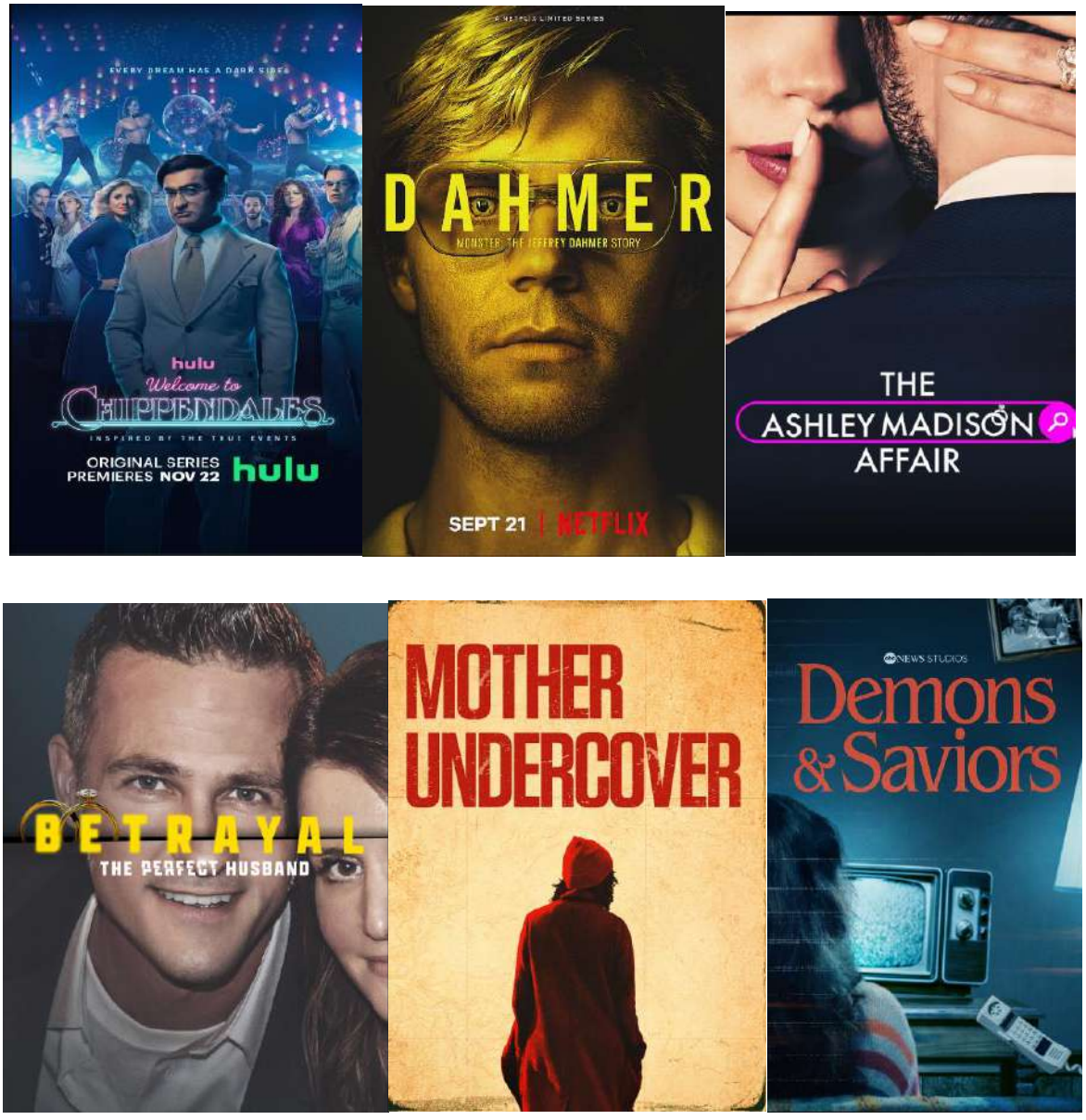
Cambridge Dictionary'de true crime-gerçek suç; gerçek kişilerin karıştığı gerçek suçları ele alan kitap ve filmler olarak tanımlanmaktadır. Gerçek suç programları, gerçek suç olaylarına odaklanan program türleridir. Farklı medya ortamları için üretilebilen bu programlarda, gerçekte var olan suç dosyaları mercek altına alınmaktadır. Programların içeriğinde mahkeme süreçleri, olayın detayları, tanıkların ifadeleri, polisi yürüttüğü soruşturmanın detayları, polislerin tanıkları ve sanıkları sorgulamalarından kesitler, yasal süreçler yer almaktadır. Genellikle gerçek suç programları, belgesel formatına sahiptir. Ancak olayla ilgili çeşitli durumların seyirciye daha iyi aktarılabilmesi için canlandırmalara başvurulabilmektedir. Gerçek suç içerikleri TV programları, podcastler, web siteleri, web günlükleri, çevrimiçi forumlar gibi çeşitli formatlarda bulunabilmektedir. Televizyonda yer alan gerçek suç türündeki içerik farklı program türlerinde tasarlanabilmektedir. Bunların içerisinde en yaygın olanların arasında şunlar yer almaktadır:

- Belgesel serisi: Gerçekte yaşanmış olan suç olayları üzerine yaslanan bu programlar, kurbanın çevresindekilerle/kolluk gücünde çalışanlarla/konuyla ilgili uzmanlarla çeşitli görüşmeleri, olaya ilişkin fotoğrafları ve video çekimlerini içermektedir. Gerekli durumlarda canlandırmalara da başvurulabilmektedir.
- Gerçek suç dramları: Bu dizi şeklindeki programlarda, gerçek suçlara dayanarak üretilen kurmaca hikayeler bulunmaktadır.
- Soğuk vaka araştırmaları: Faili meçhul olaylar bütün detaylarıyla incelenmektedir. Kanıtların incelenmesi, tanıklarla görüşmeler, olaya ilişkin bilgisi olan kişilerden yardım isteklerini içermektedir.
- Adli soruşturma programları: Suçların çözüme kavuşturulabilmesi için DNA analizi, parmak izi, balistik ve olay yeri yeniden yapılandırma gibi bilimsel yöntemlerin uygulanması üzerinde durmaktadır.
- Mahkeme Salonu ve Hukuk Belgeselleri: Bu programlarda gerçek hayatta meydana gelmiş suçların yargılandığı duruşmalar veya yasal işlemler ele alınmaktadır.
- Araştırmacı Gazetecilik Dizileri: Araştırmacı gazetecilik teknikleriyle, gerçek suçlar, karmaşık davalar, suç ve adalet sistemiyle ilgili sorunlar, toplumsal meseleler üzerinde durulmaktadır.

Gerçek suç içeriğine sahip bu program türlerinin arasında geçirgen bir sınır olduğu, bir programın birden fazla türün özelliğine sahip olabileceği ortadadır. Ayrıca içeriklerde yer alan çeşitli dönüşümlerin ve değişimlerin seyircilerin beklentileri çerçevesinde şekillendiğini de göz ardı etmemek gerekmektedir.

Gerçek suç hikayelerine yönelik olan seyircinin artan büyük ilgisi bu türde üretilmiş olan TV dizilerine ve filmlerine son yıllarda 50'den fazla Emmy adaylığı kazandırmıştır. 2023 yılında gerçek suç dizileri Welcome to Chippendales ve Dahmer Monster: The Jeffrey Dahmer Story 10 dalda adaydır. "2022 yılında gerçekleştirilen YouGov anketi, Amerikalıların yarısının gerçek suç içeriklerinden hoşlandığını ve üçte birinin bu içeriği haftada en az bir kez tükettiğini göstermektedir. Geri kalanlar ise bu içeriği daha sık tüketmektedir". Bu ilgi karşısında yayın platformları gerçek suç içeren programları, dizileri, belgesel serilerini daha fazla üretmektedir.

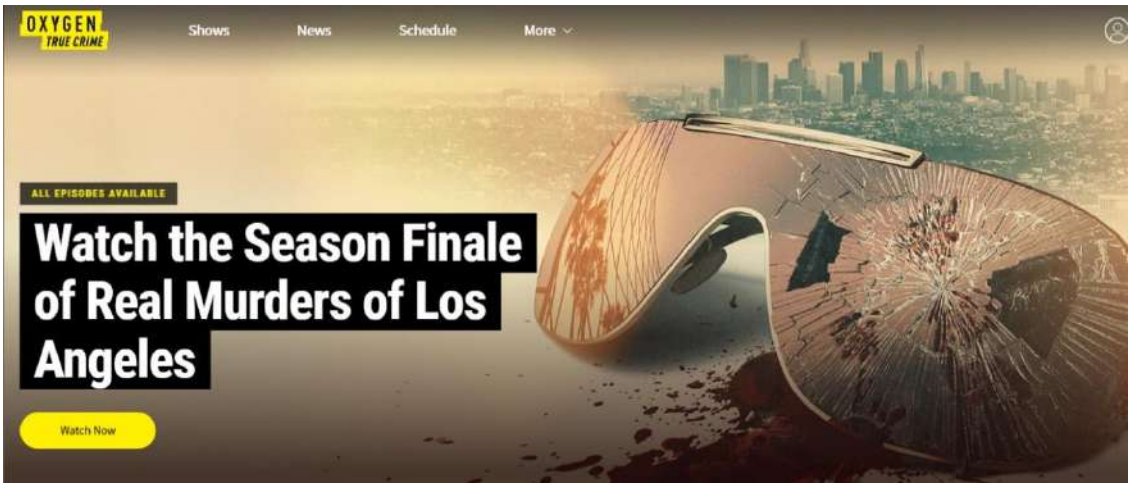
2023 yazında Hulu'da yayınlanacak dört gerçek suç programının duyurusu yapılmıştır. Bunlar: he Ashley Madison Affair, Betrayal: The Perfect Husband, Mother Undercover ve Demons and Saviors'dır (Pina, 2023).

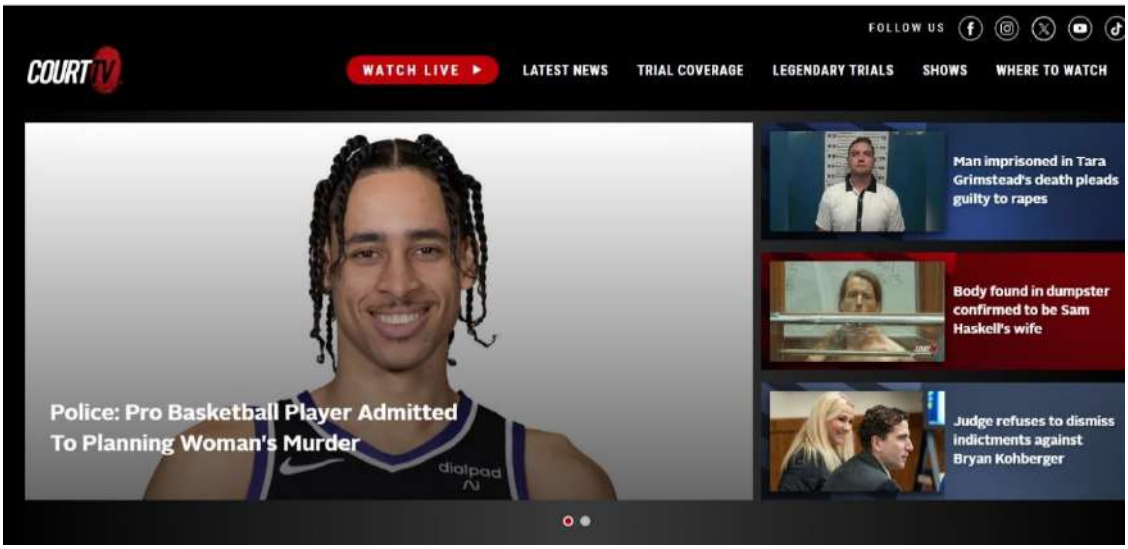

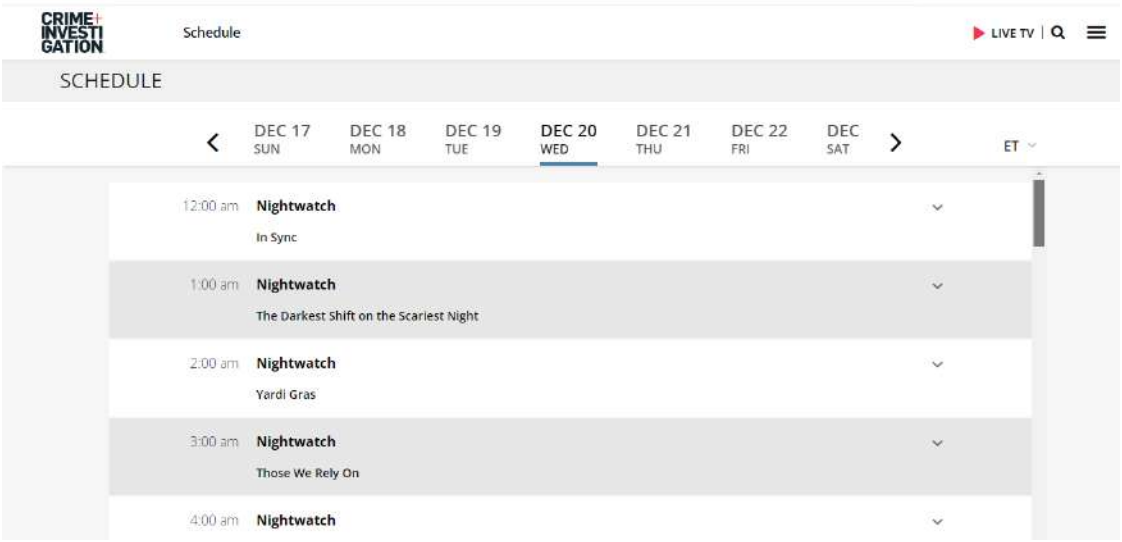
Görsel 1. Gerçek Suç İçeriğindeki Yapımların Görselleri, https://www.imdb.com/, Erişim Tarihi: 19.12.2023.

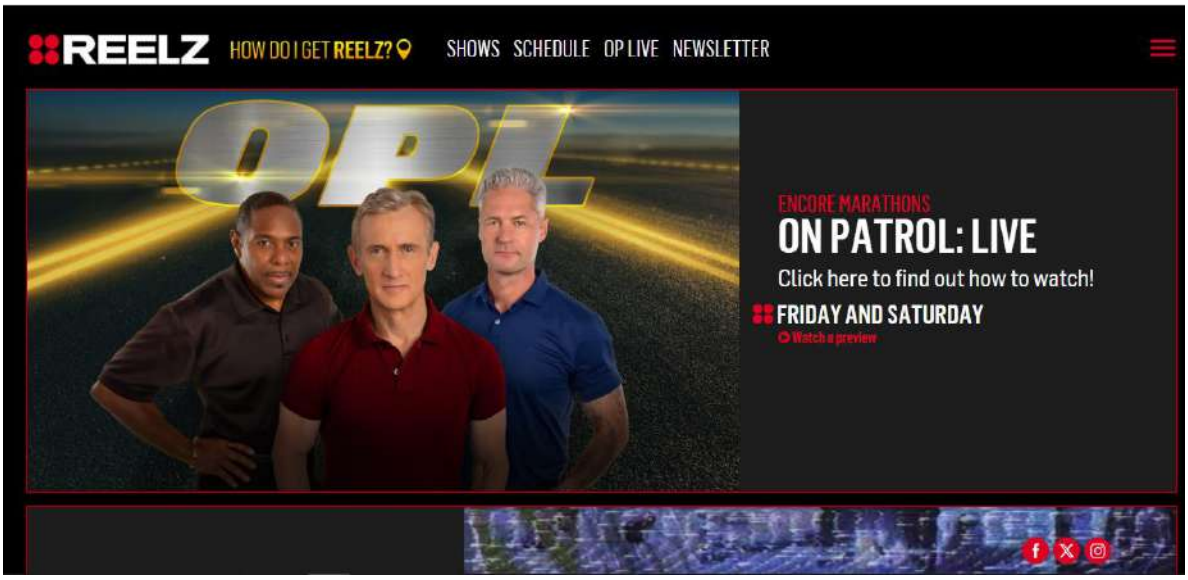
Netflix'te yayınlanan Tiger King, Mindhunter ve Making a Murderer gibi programların yanı sıra HBO'nun milyoner Robert Durst'u konu alan altı bölümlük belgesel dizisi The Jinx, gerçek suç dizilerinin televizyondaki popüler örnekleri arasında yer almaktadır. İzleyicilerin bu türdeki içeriğe gösterdiği yoğun ilgi, gerçek suç program türüne adanmış Investigation Discovery (ID), Oxygen, Court TV, Crime + Investigation Network, Reelz gibi kanalların varlıklarını devam ettirmelerini desteklemektedir. Bu televizyon kanallarının içeriğinde yer alan programlarda gerçek suç hikayeleri çeşitli TV program formatında ele alınmaktadır. Programlar sıklıkla kurbanların yakınlarının ya da kurbanların anlatımlarıyla suçu ele almakta ve aktörlerin

kullanıldığı canlandırmalardan içerikte yararlanılabilmektedir. Örneğin ID Channel'ın; Murder in the Heartland, Disappeared, Web of Lies, Oxygen'in; Snapped: Killer Couples, Real Murders of Los Angeles, Homicide for the Holidays popüler gerçek suç türü programların arasında yer almaktadır.

Görsel 2. Gerçek Suç Odağında Yayın Yapan Televizyon Kanallarının Resmi Sitelerinden Görseller, https://www.oxygen.com/, https://www.courttv.com/ , https://www.crimeandinvestigationnetwork.com/schedule, https://www.reelz.com/ Erişim Tarihi: 19.12.2023.

Gerçek suç TV kanaları arasında çeşitli farklılıklar bulunmakla birlikte, bu kanalları diğer televizyon kanallarından ayıran bazı ortaklıklar bulunmaktadır. Bunların içinde aşağıdaki unsurlar yer almaktadır:

- Gerçek suç içeriğine ayrılmış olan yayıncılık anlayışı,
- Bu türdeki içeriğe sahip çok çeşitli program türünü barındırması,
- Ele alınan suç olaylarına ilişkin derinlemesine inceleme,
- Bu kanalların suç türünde, kendilerine ait olan orijinal içerik üretmeleri,

- Adli tıp, kolluk kuvvetleri yetkilileri, kriminolog, hukukçu gibi konuyla ilgili uzmanların analiz ve yorumlarına detaylı bir biçimde yer verilmesi,
- Kamuoyunda büyük yankı uyandıran davaların ele alınması,
- Olaya dramatik bir yön katan yeniden canlandırmaların kullanılması,
- Yeni medya ortamları sayesinde izleyici katılımının teşvik edilmesi.

Gerçek suç içeriğine sahip olan programlara ve diğer medya çıktılarına yönelik olan artan ilgiyi internet ve yeni medya ortamları beslemektedir. This American Life'ın yapımcıları tarafından üretilen ve gazeteci Sarah Koenig'in ortaya koyduğu Serial isimli podcast serisi, ilgi çekici içeriği ve yaratıcı formatıyla gerçek suç olaylarını rahatlıkla her yerde tüketilebilen heyecan veren programlara dönüştürmüştür (Lindgren, 2016). 2014 yapımı olan seri, podcastlerin içerisinde en hızlı 5 milyon indirilmeye ve akışa ulaşan en popüler podcast olmayı başarmıştır (Dredge, 2014). Ayrıca sosyal medya gerçek suç içeriklerinin popülaritesini destekleyen içerikte unsurların yaygınlaştırılması açısından son derece el verişli bir ortam sağlamaktadır. Araştırmacı gazeteciler, kurbanların tanıdıkları/akrabaları, kolluk gücünde çalışanlar, fanlardan oluşan amatör hafiyelerin katılımına izin veren bu ortamda gerçek suç içeriğine ilişkin her türlü konu ve detay ele alınabilmektedir. Bazı durumlarda bu türde girişimler sayesinde çeşitli faili meçhul dosyalarda ilerleme kaydedilebildiği, çözüme kavuşulduğu, mahkeme süreçleri ya da olayın soruşturulması aşamalarında pozitif gelişmeler yaşanabildiği belirtilmektedir. Kabalık çözüm-crowd solving olarak ifade edilen ortak çabalar sonucunda sosyal medyada, gerçek suç olaylarında suçluların yakalanması, adaletin sağlanması ve olayların çözüme kavuşturulması gerçekleşebilmektedir (Couture, 2018).

Gerçek suç içeriğine ilişkin gerçekleştirilen kuramsal çalışmalar, bu alanda daha derinlemesine bir anlayış geliştirebilmek açısından işlevseldir. Kültürel çalışmalar, kültürel tutumlar, değerler ve normlardan hareket ederek gerçek suç içeriğini değerlendirmektedir. Feminist teori, toplumsal cinsiyet rollerinin temsiline; medya etkileri teorisi, suç içeriğinin izleyiciler üzerindeki etkilerine; etik çerçeveler, gerçek suç içeriğindeki programların üretimi ve tüketimi konusundaki etik unsurlara; anlatı teorisi, yapımlarda kullanılan anlatı yapısı, karakter gelişimi ve gerilim unsurunun kullanımı gibi konulara; kriminolojik perspektif, suç ve suçlu davranış temsillerine; kültürel kriminoloji, popüler kültürde suça yüklenen sembolik anlamlara; medyanın ekonomi politiği, gerçek suç içeriğindeki medya çıktılarının üretimi ve dağıtımına; postmodernizm, metinlerarasılık ve özdüşünümsellik gibi unsurların kullanımına; alımlama çalışmaları; gerçek suç içeriklerini izleyicilerin nasıl yorumladıklarına odaklanmaktadır.

Gerçek suç içeriğine ilişkin medya içeriğinin üretilmesi, yayınlanması ve tüketilmesi konusu çeşitli etik sorunları gündeme getirmektedir. Bunların içerisinde; trajedinin istismarı, mağdurların mahremiyetlerine saygı, gerçeğin dramatik etki yararına çarpıtılması, ön yargılı yaklaşımlar, bilgilendirilmiş rızanın alınmasının atlanması, izleyicilerin üzerinde olumsuz duygusal etki oluşturmak, şiddet ve suça karşı duyarsızlaştırma ve normalleştirme yer almaktadır. Bu etik kaygıların ortadan kaldırılabilmesi için, medya içeriğinin şekillendirilmesinde gerçeklere dayalı kalmaya, ön yargılı yaklaşımlardan uzak durmaya dikkat etmek önem taşımaktadır. Ayrıca kurbanların ve olaya taraf olan kişilerin üretilen medya

içeriğinden zarar görmemesine özen göstermek, mahremiyetlerine saygı duyarak gizlilik kurallarına bağlı kalmak, bilgilendirilmiş rızayı almak gibi konularda hassas davranmak gerekmektedir. İzleyicilerin de popüler kültürün çok sık tüketilen ürünlerine dönüşen bu içeriğe bilinçli yaklaşmaları önemlidir. İçeriğin gerçek hayattan alınan suç olaylarına yaslandığı ve bu olayların sonucunda ilgili kişilerin hayatlarında büyük trajedilerin yaşandığının her daim hatırlanmasında yarar vardır.

GERÇEK SUÇ İÇERİKLERİNİN TARİHTEKİ UZANTILARI

Gerçek suç içeriğine ilişkin bütün bu güncel gelişmelere öncülük eden yazın alanında geçmişten günümüze devam eden basılı eserlerin oluşturduğu bir gelenek bulunmaktadır. "1550 ile 1700 yılları arasında İngiliz yazarlar ve matbaacılar, ölümcül suçlar hakkında eşi benzeri görülmemiş sayıda yayın ürettiler. Okuryazarlık oranları arttıkça ve yeni baskı teknolojileri ortaya çıktıkça, güncel kitapçıklar yeni okuryazar ve yarı okuryazar tüketiciler arasında dolaşmaya başladı". Bu dönemde korkunç cinayetleri detaylı bir biçimde ele alan broşürler dağıtılmıştır. Ancak bu broşürler suç haberciliğinin tek biçimi değildir. Balatlar ve duruşma kayıtları da hem suçlara hem de adli süreçlere ilişkin detayları halka iletmek açısından etkili olan yazılı kaynaklardandır (Burger, 2016).

19. yüzyılda İngiltere ve ABD'de gerçek suç üzerine detaylı yazılar ve broşürler dolaşmaya devam ederken, kuruşluk basın suç gazeteciliğini yaygınlaştırmıştır. Ele alınan suç içerikleri içerisinde aile içi işlenenler başı çekerken, edebiyat alanında ünlü isimler de suça odaklanan konulara ilgi göstermeye başlamıştır. Victor Hugo, Edgar Allan Poe ve Arthur Conan Doyle gibi isimler dedektiflik hikayelerinin orijinal örneklerini veren başarılı isimlerin arasındaki yerlerini almışlardır. Adli tıp ve kriminoloji alanında yaşanan gelişmeler insanların gerçek suç olaylarına olan ilgisini şekillendirirken diğer taraftan da suçlular üzerine alınan kararlar ilahi adalete değil insan zekasına bırakılmaktadır (Burger, 2016).

Gerçek suç içeriklerini besleyen tarihsel uzantıları arasında popüler radyo haber programları da yer almaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1930'lu yıllarda Lowell Thomas radyo haberciliğinin önemli isimleri arasında yerini alırken, oldukça büyük bir dinler kitlesini haber içeriğine çekmeyi başarmıştır (Shedden, 2014). Haber yayın platformları bu büyük ilgiden beslenerek sayılarını hızlı bir biçimde arttırmışlardır.

Gerçek suç programlarının popüler olmalarında ve anlatı örüntülerinin çeşitlenmesinde katkısı olan suç içeriklerinin içerisinde gerçek hikayelerden üretilen bazen ise tamamen kurmaca olan olaylara yaslanan suç dramaları da bulunmaktadır. 1940'lı yılların sonunda NBC tarafından yayınlanmış olan ilk suç draması dizisi Barney Blake, Police Reporter önemli bir dönüm noktası olmuştur (https://www.tvguide.com/tvshows/barney-blake-police-reporter/1030278773/). 1950'lerin popüler radyo programı, dedektif serisi olan Dragnet, televizyon için yeniden uyarlanmıştır. 1967-1970 yılları arasında yayınlanan seri Los Angels'taki suçlara odaklanmaktadır (https://archive.org/details/Dragnet_OTR; https://www.imdb.com/title/tt0061248/). 1965-1968 yılları arasında yayınlanmış olan I Spy,

istihbarat ajanının maceralarını ele alan suç dramasıdır (https://www.imdb.com/title/tt0058816/).

GERÇEK SUÇ PROGRAMLARINI SEYİRCİ NEDEN TERCİH EDİYOR?

Gerçek suç içeriğinin insanları cezbetmesinin nedenleri arasında araştırmacılar en güçlü motivasyon kaynağı olarak korkuyu, adrenalini, gizemin aydınlatılmasına ilişkin duyulan merakı, içerikte yer alan kişilerle bağ kurmak, gündelik hayatlarındaki her günkü rutinden kaçış, çeşitli medya içeriğinde bu suçlara ilişkin ayrılan geniş yerin insanların merakını uyandırmasını ve gerçek suç içeriklerinin popüler kültürün birer parçası haline gelmesini göstermektedir.

Vicary ve Fraley (2010), yaptıkları çalışmada erkeklerin diğer şiddet türlerine dayanan içeriğe yöneldiklerini kadınların ise gerçek suç içeriklerine yöneldiklerini bulgulamıştır. Kadınların öldürülme ya da cinsel şiddet içeren suçlara maruz kalma olasılıkları yüksekken, bunlarla ilgili içeriğe ilgi gösterme olasılıklarının da yüksek olduğunu belirtmektedirler. Kadınlar kurban olma olasılıklarının yüksek olması nedeniyle gerçek suç kitaplarına yönelerek, öldürülmelerini önleyecek stratejileri öğrenmeye çalışmaktadırlar. Okudukları suç kitaplarıyla kurbanlar ve katiller hakkında detaylı bilgi edinerek, farkındalıklarını arttırmanın peşindedirler. Araştırmacılar gerçek suç takipçileri kadınların bilgilenerek, olası suç senaryolarına karşın hazırlıklı olmaya çalıştıklarını ifade etmektedirler. Bu konuda onları motive eden unsur, bir sonraki kurbanının kendileri olmalarından korkmalarıdır (Vicary ve Fraley, 2010: 83-85).

Boling ve Hull (2018) kullanımlar ve doyumlar teorisinden hareket ederek suç podcastlerinin içeriklerinin neden tüketildiğini araştırmaktadır. Araştırmacılar, medya ortamından kaynaklanan nedenlerin takipçileri etkilediğini belirtmektedir. Podcast içeriğini tüketirken bir yandan da başka aktiviteler rahatlıkla yapılabilmektedir. Kadınların gerçek suç podcastlerine erkeklerle karşılaştırıldıklarında daha fazla ilgi duymalarının nedeni olarak içerikte yer alan kadın karakterlerle bağ kurmalarını göstermektedir. Bunu yanı sıra bu türdeki içerik kadınlara gündelik aktivitelerinden kaçış sağlamaktadır. Ayrıca kadınların bu türdeki içeriği sosyalleşme konusu olarak kullandıkları tespit edilmiştir.

Cassibry (2023) da izleyicilerin gerçek suç içeriğine yönelik duyduğu ilginin arkasında yatan temel motivasyon kaynağı olan korku ve adrenalini incelemiştir. İzleyiciler Ted Bundy ya da Son of Sam'in işlediği suçlara korku ve adrenalin faktörlerinin yanı sıra medya içeriğinde bunların işlediği suçlara ayrılan geniş yerden etkilenerek ilgi göstermektedir. Ayrıca Cassibry (2023), gerçek suç içeriklerinin seyircisini kendisine çekmesinin nedenlerinden bir diğerinin cinayet eyleminin ardında yatan psikolojiyi keşfetme arzusu olduğunun altını çizmektedir. İzleyici bu türdeki programlar sayesinde bir katilin zihninde gezinme fırsatına kavuşmakta, onu motive eden unsurların ne olduğunu öğrenmekte ve onların karanlık dünyasına giriş yapabilmektedir. Korku, adrenalin, merak duygularının tamamı, izleyicinin güvenli dünyasını terk etmeden bu programlar sayesinde tatmin edilmektedir.

Medya içeriğinde çeşitli gerçek suç olaylarına ayrılan yer ve sıklık kamunun ilgisinin bunlara yoğunlaşmasına yol açmaktadır. Büyük cinayet davalarında, ünlü kişilerin işlediği suçlar ya da suçun acımasızlık boyutundaki artış, medya içeriğinde daha geniş ve detaylı bir biçimde yer bulunmasının da önünü açmaktadır. Burger (2016) eski Amerikan futbolu yıldızı O. J. Simpson'un eski eşini ve arkadaşını öldürmekten yargılandığı davaya medyanın gösterdiği büyük ilgiyi örnek olarak vermektedir. Ayrıca, 1990'lara yüzyılın davası olarak damga vuran ve büyük bir medya olayına dönüşen bu gerçek suç içeriğine benzer durumların medya tarihinde daha önce yaşandığını da vurgulamaktadır. Örneğin, 1892 yılında üvey annesi ve babasını öldürmekle suçlanan Lizzie Borden'ın tutuklanması ve dava sürecine medya içeriğinde ayrılan yer oldukça geniştir (Burger, 2016).

Gerçek suç programları popüler kültürün ve ticari televizyon yayıncılığının önemli bir parçası haline gelmiştir. Belgesel formatına yakın olarak tasarlanan içeriğe sahip olanlarda dahi gerçek suç unsurunun kurmaca yapımlardaki biçime yakın bir anlatı yapısında ele alındığı görülmektedir. Suçlu ve kurbana ilişkin çeşitli stereotiplerden yararlanan bu programlarda, bozulan toplumsal düzen ve yaralanan adalet duygusunun tekrar onarılması için atılan adımlar gösterilmektedir. Vahşice işlenmiş olan cinayetlerin kurbanlarının adım adım makus talihlerine yaklaşırken yaşadıklarının korku filmine benzer bir biçimde gerilim dozunun giderek arttırılarak verilmesi, seyircide merak unsurunun sürekli tetikte tutulabilmesi için gerektiği kadar detayın aktarılması gibi taktiklere sıklıkla başvurulmaktadır. Acımasız cinayetlerin detayları yapımın gerilimin doruk noktasına ulaştığı anda seyirciyle paylaşılmakta, kurbanın yakınlarının yaşadığı dramla seyircinin özdeşleşebilmesi için duygusal sahnelerin ağırlığı içerikte dengelenmektedir.

SONUÇ

Gerçek suç içeriğine sahip olan programlar seyirciler tarafından tutkulu bir biçimde takip edilmektedir. Suça ilişkin basılı kaynaklardan, radyo haberciliğine, suç dramalarına kadar farklı tarihsel kaynakların uzantılarına yaslanan bu içeriğin son dönemlerde büyük bir ilgiyle takip edilmesinde kişilerin bu türdeki içeriğe farklı medya ortamlarında erişebilmeleri katkıda bulunmaktadır. İnternet sayesinde çeşitli web siteleri, webloglar, podcastler, çevrimiçi forumlar sayesinde gerçek suç içeriği yaygın bir biçimde sağlanabilmekte ve türsel çeşitlilik artmaktadır.

Gerçek suç türünde yer alan medya içeriği farklı türler altında takipçilerine ulaşmaktadır. Bu içerik daha gerçekçi format olan belgesel serilerinden daha fazla kurmaca unsurları içeren suç dramalarına kadar büyük bir türsel çeşitliliğe sahiptir. Ayrıca yalnızca gerçek suç içeriğine yayınlarını ayıran TV kanalları, insanların bu konulara duydukları merakı ve ilgiyi beslemektedir. Bu TV kanallarında yalnızca gerçek suça ilişkin kanalların kendi üretimleri olan orijinal programlar yer almaktadır. Bu büyük çeşitlilikteki medya içeriği üzerine farklı kuramsal perspektifler değerlendirmelerde bulunmakta, böylelikle üretim, dağıtım ve tüketim konularında daha detaylı bilgi edinmek mümkün hale gelmektedir.

Araştırmacılar tarafından gerçek suçu, cinayetleri ve katilleri odağına alarak üretilen içeriğin popüler olmasının altında çeşitli nedenler yatmaktadır. Bunların arasında: Kişilerin suça ve

insan davranışının karanlık yönlerine duydukları merak, gerçek suç programlarının izleyicinin dikkatini çekecek anlatım tekniklerinden yararlanması, ele alınan insanlarla izleyenlerin duygusal bağ kurması, zedelenen adalet duygusunun ve bozulan toplumsal düzenin suçluların cezalandırılmasının gösterilmesiyle onarılması, saldırganların taktiklerine karşı bilinçlenmek, adli tıpta kullanılan teknikler hakkında bilgi edinmek, izleyiciler arasında sosyalleşme ve etkileşim sağlamak bulunmaktadır. Gerçek suç içeriğinin giderek popüler olmasına karşın izleyenlerin; eleştirel bir tutum takınarak, etik kaygıları ve gerçek insanlar üzerindeki etkileri akılda tutarak tüketimde bulunması önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Barney Blake, Police Reporter, https://www.tvguide.com/tvshows/barney-blake-police-reporter/1030278773/, Erişim Tarihi: 20.12.2023.

Boling, K. S., & Hull, K. (2018). Undisclosed Information—Serial Is My Favorite Murder: Examining Motivations in the True Crime Podcast Audience. Journal of Radio & Audio Media, 25(1), 92–108.

Burger, P. (2016). The Bloody History of the True Crime Genre, https://daily.jstor.org/bloody-history-of-true-crime-genre/?utm_source=internalhouse&utm_medium=email&utm_campaign=jstordaily_08252016&cid=eml_j_jstordaily_dailylist_08252016, Erişim tarihi: 19.12.2023.

Cambridge English Dictionary, https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/true-crime, Erişim Tarihi: 18.12.2023.

Cassibry, K., (2023). What's the Deal with the True Crime Obsession? http://inpathybulletin.com/whats-deal-true-crime-obsession/, Erişim Tarihi: 19.12.2023.

Couture, Denise. “True Crime Podcast Leads to Arrest of Ex-Rugby Star Over Wife’s Disappearance.” NPR, 5 Dec. 2018, https://www.npr.org/2018/12/05/673756194/true-crime-podcast-leads-to-arrest-of-ex-rugby-star-over-wifes-disappearance, Erişim Tarihi: 18.12.2023.

Dredge, Stuart. “Serial podcast breaks iTunes records as it passes 5m downloads and streams.” The Guardian, 18 Nov. 2014, https://www.theguardian.com/technology/2014/nov/18/serial-podcast-itunes-apple-downloads-streams, Erişim Tarihi: 18.12.2023.

Dragnet the 50’s Radio Show, https://archive.org/details/Dragnet_OTR, Erişim Tarihi: 20.12.2023.

Dragnet 1967, TV Series, https://www.imdb.com/title/tt0061248/, Erişim Tarihi: 20.12.2023.

Gerçek Suç İçeriğindeki Yapımların Görselleri, https://www.imdb.com/, Erişim Tarihi: 19.12.2023.

Gerçek Suç Odağında Yayın Yapan Televizyon Kanallarının Resmi Sitelerinden Görseller, https://www.oxygen.com/, https://www.courttv.com/ , https://www.crimeandinvestigationnetwork.com/schedule, https://www.reelz.com/ Erişim Tarihi: 19.12.2023.

I Spy, TV Series, 1965-1968, https://www.imdb.com/title/tt0058816/, Erişim Tarihi: 20.12.2023.

Lindgren, M. (2016). Personal narrative journalism and podcasting. Radio Journal: International Studies in Broadcast & Audio Media, 14(1), 23–41.

Pina, C. (2023). 30 True-Crime Series to Binge Right Now, https://www.hollywoodreporter.com/lists/best-true-crime-shows-stream/, Erişim Tarihi: 19.12.2023.

Shedden, D. (2014). Today in media history: In 1930 Lowell Thomas broadcast the first CBS radio daily newscast, https://www.poynter.org/reporting-editing/2014/today-in-media-history-in-1930-lowell-thomas-broadcast-the-first-cbs-radio-daily-newscast/, Erişim Tarihi: 20.12.2023.

Vicary, A. M., & Fraley, C. R. (2010). Captured by True Crime: Why Are Women Drawn to Tales of Rape, Murder, and Serial Killers? Social Psychological and Personality Science, 1(1), 81–86.

İNTERNET BANKACILIĞI KULLANIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Şeyda ÜNVER [1]

Prof. Dr. Ömer ALKAN [2]

ÖZET

Bankacılık sektörü küresel ekonomide önemli bir rol oynamaktadır. İnternet bankacılığı ise elektronik bankacılığın gelişiminin bir uzantısı olan ve platform olarak açık ağ sistemlerinin kullanıldığı bireysel ve ticari tüm bankacılık işlemlerinin yapılabildiği sanal bir ortamdır. İnternet bankacılığı, riski minimize etmek, etkinliği sağlamak ve tüketicilere kaliteli hizmet vermek için bankacılık uygulamalarının dijital ortamda sunulması şeklinde de tanımlamaktadır. İnternetin ve bankacılık sektörünün gelişimi yıllar içerisinde doğru orantılı bir şekilde gelişme göstermiştir. Bu gelişmeler sayesinde bankalar müşterilerine 7/24 kullanabilecekleri birçok uygulama hizmeti sunabilmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2021 yılında yapılan Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması'na katılan 3332 bireyin verisi kullanılmıştır. Çalışmada binary lojistik regresyon analizi kullanılarak Türkiye'de TR3 bölgesinde yaşayan bireylerin internet bankacılığı kullanımını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın örnekleme yöntemi 2 aşamalı tabakalı küme örneklemesidir. Analiz sonuçlarına göre, yaş cinsiyet, eğitim düzeyi, çalışma durumu, sosyal medya kullanımı ve hanehalkı büyüklüğü değişkenlerinin internet bankacılığı kullanımıyla ilişkili olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: İnternet bankacılığı, Binary lojistik regresyon, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması.

DETERMINING FACTORS AFFECTING INTERNET BANKING USE

Assist. Prof. Dr. Şeyda ÜNVER [1]

Prof. Dr. Ömer ALKAN [2]

ABSTRACT

The banking sector plays an important role in the global economy. Internet banking is a virtual environment that is an extension of the development of electronic banking and where all individual and commercial banking transactions can be carried out using open network systems as a platform. Internet banking is also defined as presenting banking applications in a digital environment to minimize risk, ensure efficiency and provide quality service to consumers. The development of the internet and the banking sector has developed proportionally over the years. Thanks to these developments, banks can offer many application services to their customers that they can use 24/7.

In this study, data of 3332 individuals who participated in the Household Information Technologies Usage Survey conducted by the Turkish Statistical Institute in 2021 were used. The study aimed to determine the factors affecting the internet banking usage of individuals living in the TR3 region in Turkey by using binary logistic regression analysis. The sampling method of the research is 2-stage stratified cluster sampling. According to the analysis results, age, gender, education level, employment status, social media use and household size variables were found to be related to internet banking usage.

Keywords: Internet banking, Household Information Technologies Use Survey, Binary logistic regression.

1.GİRİŞ

Günümüzde dijital medya ve internet iletişim ve bilgi edinme araçlarının kaçınılmaz bir parçası haline gelmiştir (Alkan, 2016). Hızlı teknolojik ilerlemeler, ekonomik anlamda önemli değişiklikleri beraberinde getirirken, teknolojik ilerlemeler sonucu ortaya çıkan bilgi teknolojileri insan hayatını önemli düzeyde etkilemektedir. Teknolojik ilerlemelerin bankacılık alanındaki uygulamaları sonucu ortaya çıkan internet bankacılığı; banka müşterilerinin interneti kullanarak bankacılık işlemlerini gerçekleştirmeleri olarak ifade edilebilmektedir (Qureshi & Zafar, 2008). İnternetin ve bankacılık sektörünün gelişimi yıllar içerisinde doğru orantılı bir şekilde gelişme göstermiştir. Bu gelişmeler sayesinde bankalar müşterilerine 7/24 kullanabilecekleri birçok uygulama hizmeti sunabilmektedir. Örneğin; anında kredi hizmetiyle internet bankacılığı üzerinden zaman kaybetmeden ve sayfalar dolusu sözleşmeler imzalamadan kredi imkânı sunulabilmektedir. Bankacılık hizmetlerinin müşteriler tarafından kullanma sıklığını uygulamaların kolaylığı, erişilebilirliği ve güvenliği faktörleri etkilemektedir (Kaya & Aksoy, 2019).

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de teknolojiye en fazla yatırım yapan sektörlerin başında bankacılık sektörü gelmektedir. Karlılığın ve verimliliğin öneminin daha da arttığı günümüz global ekonomik konjonktüründe, maliyetlerin azaltılması amacıyla bankalar müşterilerini internet bankacılığı, mobil bankacılık, TV bankacılığı, telefon bankacılığı ve çağrı merkezleri gibi alternatif dağıtım kanalları kullanmaya teşvik etmekte ve böylece işlemler daha az kaynak kullanılarak gerçekleştirilebilmektedir. Bankalar, yüksek teknolojinin olanaklarını sonuna kadar kullanarak müşteri gereksinim ve değişikliklerini yakından analiz etmek ve bu gereksinimlere cevap verebilmek için yazılım kaynaklarından yararlanmaktadırlar (Armağan & Temel, 2016).

Banka müşterilerinin internet bankacılığı hizmetinden yararlanma isteği internete, bankaya, bankanın internet bankacılığı sistemine ve web sitesine güvenmesine, demografik faktörlere, internet kullanım süresine ve çeşitli avantajlara bağlı olarak değişmektedir. Literatür incelendiğinde yapılan bir çalışmada algılanan güvenlik düzeyinin, internet kullanım sürelerinin ve demografik değişkenlerin internet bankacılığı kullanımında etkili olan faktörler olduğu tespit edilmiştir (Polasik & Wisniewski, 2008). Başka bir çalışmada ise internet bankacılığı hakkında bilgi sahibi olmanın ve algılanan faydanın internet bankacılığı kullanımında ana etmenleri oluşturduğu savunulmuştur (Pikkarainen vd., 2004). Cheng vd. (2006), ise kullanım kolaylığı ve güvenlik değişkenlerinin internet bankacılığı kullanımını etkilediğini belirtmişlerdir. Bu çalışma, seçilen demografik faktörlerin TR3 bölgesinde bireylerin internet bankacılığı kullanımına etkisini araştırmak için sistematik bir analiz gerçekleştirmektedir.

2. MATERYAL VE METOT

2.1. Veri

Bu çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2021 yılında yapılan Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması mikro veri seti kullanılmıştır. Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Araştırması, hanelerde ve bireylerde sahip olunan bilgi ve iletişim teknolojileri

ile bunların kullanımları hakkında bilgi derlemek amacıyla 2004 yılından itibaren uygulanmakta olup, söz konusu teknolojilerin kullanımı hakkında bilgi veren temel veri kaynağıdır. Verilerin elde edilmesinde iki aşamalı tabakalı küme örneklemesi yöntemi kullanılmıştır (Ünver, Aydemir & Alkan, 2023; Ünver &Alkan, 2021).

Bu çalışmada Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Araştırması'na 2021 yılında katılan 3332 bireyin verisi kullanılmıştır.

2.2. Değişkenler

Çalışmanın bağımlı değişkeni TR3 bölgesinde yaşayan bireylerin son üç ay içinde özel amaçla (mobil uygulamalar dahil) İnternette yapılan faaliyetler arasında internet bankacılığı (web sitesi veya mobil bankacılık uygulamaları) kullanım durumudur. Araştırmaya katılan bireyler anketin yapıldığı dönem itibariyle internet bankacılığı kullandıysa "1", kullanmadıysa "0" kodunu almıştır.

İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) adı altında Türkiye, Düzey 1'de 12 bölgeye ayrılmıştır (Ünver, Alkan & Oktay, 2023). Bu bölgelerden TR3 koduna sahip olan Ege bölgesinde yer alan iller; İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak'tır.

2.3. Bağımsız Değişkenler

Bu çalışmaya alınacak bağımsız değişkenler, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Araştırması'nda mevcut olan ve literatür araştırması sonucu öne çıkan değişkenlerdir. Çalışmanın bağımsız değişkenleri yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, çalışma durumu, sosyal medya kullanımı ve hanehalkı büyüklüğüdür.

Ordinal ve nominal değişkenler, modele alınacak tüm değişkenlere ait kategorilerin etkilerini gözlemlemek amacıyla kukla değişken olarak tanımlanmıştır (Alkan & Ünver, 2022; Ünver & Alkan, 2020).

2.4. İstatistiksel Analiz

İstatistiksel çıkarımın temel alanlarından biri, istatistiksel hipotezlerin test edilmesidir. Verilerin analizinde SPSS 20 ve Stata 15 programlarından yararlanılmıştır. Öncelikle araştırmaya katılan bireylerin demografik, ekonomik ve kişisel faktörler için frekans ve yüzdeleri elde edilmiştir. Bu çalışmada demografik ve ekonomik faktörler ile bireylerin internet bankacılığı kullanımı arasındaki ilişkiyi araştırmak için binary lojistik regresyon yöntemi kullanılmıştır.

Binary lojistik regresyon, bağımlı değişkeninin iki durumlu seçenekli olduğu durumlarda bağımlı değişken ile bağımsız değişken(ler) arasındaki nedensel ilişkinin incelenmesinde kullanılan bir istatistik analiz yöntemidir (Alkan, Özar, Ünver, 2021; Alkan, 2017).

3. TARTIŞMA

3.1. Çalışmaya Katılan Bireylerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Çalışmada kullanılan değişkenlerin frekans ve yüzdeleri çizelge 1'de verilmiştir. Çizelge 1'e göre internet bankacılığı kullanan bireylerin %58,6'sı erkektir.

Eğitim düzeyi değişkeni incelendiğinde ise internet bankacılığı kullanan bireylerden %84,7'sinin üniversite mezunu olduğu görülmektedir.

Çalışmada binary lojistik regresyon modeline alınacak olan bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı olup olmadığı test edilmiştir. Varyans enflasyon faktör (VIF) değerleri 5 ve üzerinde olanların orta derecede, 10 ve üzeri olanların ise yüksek derecede çoklu doğrusal bağlantıya sebep olduğu düşünülmektedir (Ünver, Tekmanlı & Alkan, 2023; Ünver & Alkan, 2023). Bu çalışmada, değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununa sebep olan herhangi bir değişken bulunmamaktadır.

Çizelge 1. Değişkenlere ait bulgular

Değişkenler		**İnternet bankacılığı kullanımı**			
		Hayır		**Evet**	
		n	**%**	**n**	**%**
Cinsiyet	Kadın	1112	65,8	577	34,2
	Erkek	680	41,4	963	58,6
Yaş	16-24	208	45,4	250	54,6
	25-34	153	28,4	385	71,6
	35-44	289	39,5	443	60,5
	45-54	386	56,4	298	43,6
	55-64	398	76,2	124	23,8
	65+	358	89,9	40	10,1
Eğitim düzeyi	Bir okul bitirmedi	204	96,2	8	3,8
	İlkokul	946	78,5	259	21,5
	Ortaokul	266	54,7	220	45,3
	Lise	271	36,5	471	63,5
	Üniversite	105	15,3	582	84,7
Çalışma durumu	Hayır	1373	74,1	480	25,9
	Evet	419	28,3	1060	71,7
Sosyal medya kullanım durumu	Hayır	1019	82,8	211	17,2
	Evet	773	36,8	1329	63,2
Hane halkı büyüklüğü	1-3	1058	55,6	846	44,4
	4-5	619	49,1	642	50,9
	6 ve üstü	115	68,9	52	31,1

3.2. Model Tahmini

Çalışmada yer alan bireylerin internet bankacılığı kullanımıyla ilişkili faktörleri belirlemek için binary lojistik regresyon modeli kullanılmıştır. Tahmin edilen model sonuçları çizelge 2'de verilmiştir. Çizelge 2 incelendiğinde; tahmin edilen modelde yaş cinsiyet, eğitim düzeyi, çalışma durumu, sosyal medya kullanımı ve hanehalkı büyüklüğü değişkenlerinin anlamlı olduğu görülmektedir.

Çizelge 2. Tahmin edilen model ve marjinal etkiler

Değişkenler	**İnternet bankacılığı kullanımı**			
	β	**S.E**	**M.E**	**S.E**
Cinsiyet (referans kategorisi: kadın)				
Erkek	0,754[a]	0,106	0,104[a]	0,015
Yaş (referans kategorisi: 65+)				
16-24	0,907[a]	0,269	0,125[a]	0,037
25-34	1,285[a]	0,265	0,178[a]	0,037
35-44	1,135[a]	0,259	0,157[a]	0,036
45-54	1,021[a]	0,254	0,141[a]	0,035
55+	0,457[a]	0,262	0,062[c]	0,035
Eğitim düzeyi (referans kategorisi: bir okul bitirmedi)				
İlkokul	0,630[c]	0,357	0,088[c]	0,046
Ortaokul	1,231[a]	0,371	0,183[a]	0,050
Lise	2,333[a]	0,365	0,365[a]	0,049
Üniversite	3,245[a]	0,370	0,505[a]	0,051
Çalışma durumu (referans kategorisi: hayır)				
Evet	1,482[a]	0,116	0,222[a]	0,015
Sosyal medya kullanımı (referans kategorisi: hayır)				
Evet	1,430[a]	0,120	0,208[a]	0,018
Hanehalkı büyüklüğü (referans kategorisi: 1-3)				
4-5	-0,197[c]	0,109	-0,026[c]	0,015
6 ve üstü	-0,636[a]	0,228	-0,085[a]	0,030

[a]p<.01; [b]p<.05; [c]p<.10

Çizelge 2'de verilen binary lojistik regresyon modeline göre, TR3 bölgesinde erkeklerin kadınlara göre internet bankacılığı kullanma olasılığı %10,4 daha fazladır. 25-34 yaş aralığındaki bir bireyin, referans gruba göre internet bankacılığı kullanma olasılığı %17,8 daha fazladır. Çizelge 2 incelendiğinde çalışan bir bireyin çalışmayan bir bireye göre internet bankacılığı kullanma olasılığı %22,2 daha fazladır. Sosyal medya kullanan bir bireyin sosyal medya kullanmayan bir bireye göre internet bankacılığı kullanma olasılığı %20,8 daha fazladır. Hanede bulunan kişi sayısı 4-5 olan bireylerin referans gruba göre internet bankacılığı kullanma

olasılığı %2,6 daha azdır. Ayrıca hanede bulunan kişi sayısı 6 ve üstü olan bireylerin referans gruba göre internet bankacılığı kullanma olasılığı %8,5 daha azdır.

4. SONUÇ

Bu çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2021 yılında yapılan Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması'na katılan 3332 bireyin verisi kullanılmıştır. Çalışmada binary lojistik regresyon analizi kullanılarak Türkiye'de TR3 bölgesinde yaşayan bireylerin internet bankacılığı kullanımını etkileyen faktörler belirlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, yaş cinsiyet, eğitim düzeyi, çalışma durumu, sosyal medya kullanımı ve hanehalkı büyüklüğü değişkenlerinin internet bankacılığı kullanımıyla ilişkili olduğu bulunmuştur.

Çalışmaya göre erkeklerin, kadınlara göre internet bankacılığı kullanma olasılıkları daha fazladır. Literatürde yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir (Altan & Karasioğlu, 2004; Kaya & Aksoy, 2019). Yapılan bir çalışmada da kadın tüketicilerin erkek tüketicilere göre internet bankacılığına biraz daha temkinli yaklaştıkları bulgusuna ulaşılmıştır (Armağan & Temel, 2016). Çalışmada bireylerin eğitim seviyesi arttıkça internet bankacılığı kullanma olasılığının arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir (Özkan& İpekten; 2017; Kaya & Aksoy, 2019; Armağan & Temel, 2016). Akademisyenler üzerinde yapılan bir çalışmada ise internet bankacılığı kullanan akademisyenlerin, internet bankacılığı aracılığıyla sıklıkla hesap bilgilerini kontrol, kredi kartı işlemleri, para transferi ve fatura ödemeleri gibi işlemler yaptıkları tespit edilmiştir (Çınar, Yavuz & Aslan, 2012).

Çalışmada hanehalkı büyüklüğü arttıkça internet bankacılığı kullanma olasılığının azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir (Stranahan, 2007). Çalışan bireylerin çalışmayan bireylere göre internet bankacılığı kullanma olasılığı daha fazladır. Yapılan bir çalışmada ise kamu ve özel sektörde çalışanların internet bankacılığının kullanışlılığına ilişkin algılarının öğrenci, ev hanımı ve emekli olan katılımcılara göre anlamlı şekilde yüksek olduğu; ayrıca serbest meslek çalışanlarının kullanışlılığa ilişkin algılarının emekli olan katılımcılara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Kaya & Aksoy, 2019).Yapılan başka bir çalışmada ise özel sektör çalışanlarının diğer meslek gruplarına oranla daha yoğun bir şekilde internet bankacılığına ilgi gösterdiği tespit edilmiştir (Armağan & Temel, 2016). Çalışmada sosyal medya kullanan bireylerin, sosyal medya kullanmayanlara göre internet bankacılığı kullanımının daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Çera, Phan, Androniceanu, & Çera, 2020; Pucci, Casprini, Nosi, & Zanni, 2019).

Bu çalışma birkaç sınırlamaya sahiptir. Birincisi, çalışmadaki veriler ikincil verilerdir. İstatistik analiz için gerekli olan değişkenler veri setinde var olan değişkenlerden oluşmaktadır. İkincisi, veriler kesitsel olduğundan, bireylere yönelik internet bankacılığı kullanımı ile ilgili kesin

nedensel ilişki çıkarılamamaktadır. Üçüncüsü, çalışmada elde edilen veriler bireylerin kendi cevaplarıdır. Bundan dolayı bu veri toplama yönteminde elde edilen veriler yanlı olabilir.

KAYNAKÇA

Alkan, Ö. (2017). Türkiye'de gençlerin tütün kullanımında cinsiyet farklılıklarının araştırılması. Bağımlılık Dergisi;18(2), 35-45.

Alkan, Ö. (2016). Analysis of gender differences in internet use of children: evidence from Turkey. Review of European Studies, 8(1), 199-211.

Alkan, Ö., Özar, Ş. & Ünver, Ş. (2021). Economic Violence Against Women: A case in Turkey. PLoS ONE, 16(3): e0248630, 1-23.

Alkan, Ö., & Ünver, Ş. (2022). Secondhand smoke exposure for different education levels: findings from a large, nationally representative survey in Turkey. BMJ Open;12:e057360., 1-12.

Altan, M. & Karasioğlu, F. (2004). "İnternet Bankacılığının Toplum Katmanlarınca Kullanımı Üzerine Bir Araştırma". Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, (ss 25-26). Eskişehir

Armağan, E., & Temel, E. (2016). Türkiye'de İnternet Bankacılığı Kullanımında Demografik Faktörlerin Tüketici Algısına Etkisi Üzerine Ampirik Bir Çalışma. CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi;14(2), 411-436.

Çera, G., et al., Financial capability and technology implications for online shopping. E&M Economics and Management, 2020. **23**(2): p. 156–172.

Cheng, T.C. Edvin, Lam Y.C David & Yeung, C.L. Andy (2006), "Adoption of IB: An Empirical Study in Hong Kong", Decision Support Systems, 42: ss. 1558–1572

Çınar, O., Yavuz, S., & Aslan, İ. (2012). Akademisyenlerin İnternet Bankacılığı Hakkındaki Tutum, Düşünce ve Davranışları: Erzincan Üniversitesi Örneği. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 12(23), 103-124.

Kaya, Ç., & Aksoy, R. (2019). Türkiye'de İnternet Bankacılığı Kullanımına İlişkin Tüketici Davranışları Analizi. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi;15(4), 1231-1256.

Özkan, T., & İpekten, O. B. (2017). İnternet Bankacılığı Kullanımını Etkileyen Faktörler: Atatürk Üniversitesi Personeli Üzerine Bir Uygulama. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi;21(2), 647-664.

Pikkarainen, Tero, Pıkkarainen, Kari, Karjjaluoto, Heikki ve Pahnila, Seppo (2004), "Consumer Acceptance of Online Banking: An Extension of the Technology Acceptance Model", Internet Research, S: 14 (3), 224–235.

Polasik, Michal ve Wisniewski, Tomasz Piotr (2008), "Empirical Analysis of Internet Banking Adoption in Poland", International Journal of Bank Marketing, S: 27 (1), 32-52.

Qureshi, T..M & Zafar, M.K. (2008). Customer Acceptance of Online Banking in Developing Economies, Journal of Internet Banking and Commerce, 13(1), 1-9.

Stranahan, H. (2007). E-tail spending patterns and the importance of online store familiarity. Internet Research, 17(4), 421-434.

Ünver, Ş., & Alkan, Ö. (2020). Türkiye'de Bireylerin Maddi Yoksunluk Durumlarını Etkileyen Faktörlerin Modellenmesi. BMIJ;8(2), 1334-1370.

Ünver, Ş., & Alkan, Ö. (2021). Determinants of e-Commerce Use at Different Educational Levels: Empirical Evidence from Turkey. International Journal of Advanced Computer Science and Applications;12(3), 40-49.

Ünver Ş., & Alkan Ö. (2023). Sociodemographic factors associated with alcohol use in Turkish women, Journal of Substance Use, DOI: 10.1080/14659891.2023.2284942

Ünver Ş, Aydemir AF, Alkan Ö. (2023) Predictors of Turkish individuals' online shopping adoption: An empirical study on regional difference. PLoS ONE 18(7): e0288835. https://doi.org/ 10.1371/journal.pone.0288835

Ünver Ş, Tekmanlı H.H, & Alkan Ö. (2023) Passive smoking as a risk factor among older adults: an ordered probability approach for Türkiye. Front. Public Health 11:1142635

Ünver, Ş, Alkan, Ö., & Oktay, E. (2023), Online Giyim Alışverişi Kararlarını Etkileyen Faktörler: Türkiye'de Cinsiyet Farklılıkları, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25(1), 9-23.

KADINA YÖNELİK EKONOMİK ŞİDDETİN BELİRLEYİCİLERİ

Prof. Dr. Ömer ALKAN[1]

Dr. Öğr. Üyesi Şeyda ÜNVER[2]

ÖZET

Dünyada yaygınlığı giderek artmakta olan bir halk sağlığı sorunu olan kadına yönelik şiddet psikososyal, kültürel, ruhsal ve ekonomik nedenlerle ilişkilidir. Türkiye'de kadına yönelik şiddet çalışmaları genellikle eş şiddeti üzerinden gerçekleştirilmekte ve şiddetin boyutlarını bu yaklaşım üzerinden değerlendirmektedir. Ekonomik şiddet, kişinin (genellikle kocanın) ekonomik kaynaklarının ve parasının düzenli olarak kadın üzerinde bir tehdit ve kontrol aracı olarak kullanılması, kadının ekonomik olarak mağdur edilmesidir. Kadına yönelik ekonomik şiddet, kadınların beden ve ruh sağlığını önemli derece etkileyen bir toplumsal sorundur. Cinsiyet eşitsizliğinin bir göstergesi olan kadına yönelik şiddetin en önemlisi neredeyse tüm şiddet türlerin temelinde var olan ekonomik şiddettir.
Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması mikro veri setini kullanarak Türkiye'de TR3 bölgesinde 15 yaş ve üzeri kadınların eş/partnerleri tarafından ekonomik şiddete maruz kalmasını etkileyen faktörleri tespit etmektir. Çalışmada binary lojistik regresyon analizi kullanılarak kadınların sosyo-demografik ve ekonomik özellikleri ile eş/partnerlerle ilgili çeşitli riskli faktörlerin kadınların ekonomik şiddet görmesinde ne derece etkili olduğunun belirlenmesi de amaçlanmıştır. Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması verilerinin kullanılmasının nedeni, ülke genelini yansıtması ve hem uluslararası karşılaştırmalara imkân veren hem de ulusal ihtiyaçlara ışık tutan bir çalışma olmasıdır.

Araştırmanın örnekleme yöntemi 2 aşamalı tabakalı küme örneklemesidir. Analiz sonuçlarına göre, ikamet yeri, eğitim düzeyi, çocuk sayısı, eş/partnerin aldatma durumu, eş/partnerin içki içme durumu gibi değişkenler kadınların ekonomik şiddete maruz kalmasında etkili değişkenlerdir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik şiddet, Türkiye, Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması

DETERMINANTS OF ECONOMIC VIOLENCE AGAINST WOMEN

Prof. Dr. Ömer ALKAN[1]

Assist. Prof. Dr. Şeyda ÜNVER[2]

ABSTRACT

Violence against women, an increasingly common public health problem in the world, is related to psychosocial, cultural, spiritual and economic reasons. Studies on violence against women in Turkey are generally carried out through spousal violence and evaluate the dimensions of violence through this approach. Economic violence is the regular use of one's (usually husband's) economic resources and money on the woman as a means of threat and control, and the economic victimization of the woman. Economic violence against women is a social problem that significantly affects women's physical and mental health. The most important form of violence against women, which is an indicator of gender inequality, is economic violence, which is at the basis of almost all types of violence.

The aim of this study is to determine the factors affecting the exposure of women aged 15 and above to economic violence by their spouses/partners in the TR3 region of Turkey, using the Domestic Violence Against Women in Turkey Research micro data set. Using binary logistic regression analysis, the study also aimed to determine to what extent women's socio-demographic and economic characteristics and various risky factors related to spouses/partners are effective in women's exposure to economic violence. The reason for using the data of the Domestic Violence Against Women in Turkey Survey is that it reflects the country in general and is a study that allows for international comparisons and sheds light on national needs.

The sampling method of the research is 2-stage stratified cluster sampling. According to the analysis results, variables such as place of residence, education level, number of children, spouse/partner's cheating status, spouse/partner's drinking status are effective variables in women's exposure to economic violence.

Key words: Economic violence against women, Turkey, National Research on Domestic Violence Against Women in Turkey

1.GİRİŞ

Şiddet, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından, “fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehdit veya gerçeklik biçiminde bir başkasına uygulanması sonucunda maruz kalan kişide yaralanma,

ölüm ve psikolojik zarara yol açması ya da açma olasılığı bulunması" durumu olarak tanımlanmıştır (Alkan & Ünver, 2020). Şiddet türlerinin en önemlisi ve belki de en az dikkat çekeni de ekonomik şiddettir. En önemli şiddet türü olan ekonomik şiddet, kadınların hayatını ve geçimini etkileyen bir aile içi şiddet biçimi olarak kabul edilir (Lencha, Ameya, Baresa, Minda & Ganfure, 2019).

Kadına yönelik ekonomik şiddet sayılabilecek birçok durum vardır. Kamusal alanda çalışmasına rağmen kadının kazancına el koyarak onu ekonomik anlamda kendisine bağımlı kılmak, bazı şeylerden kadını mahrum etmek, kadının evde ürettiği ürünlere el koyarak kadını 'ücretsiz aile işçisi' olarak görmek, kadını sadece çocuklara, yardıma muhtaç hasta ve sakatlara ya da diğer aile bireylerine bakmakla mükellef biri olarak görmek bunlardan bazılarıdır. Ayrıca, evlenirken ya da evlendikten sonra kadının sahip olduğu takı ve parasına el koymak, kadına çalışmak istemesine rağmen izin vermemek ya da kadını zorla çalıştırmak, mirastan yoksun bırakmak, boşandıktan sonra nafaka ödemeyerek onu mağdur etmek gibi toplumun kabul etmemesi gereken yaptırımlar da ekonomik şiddeti geniş anlamda açıklamaktadır (Alkan, Özar & Ünver, 2021). Kadınların toplumsal yapı içerisinde görmüş olduğu ekonomik şiddet psikolojik ve fiziksel sağlığını önemli derecede etkilemektedir (Sanders, 2015). Kişisel karakterin ötesinde oluşan şiddet, aile geçmişleri, mevcut durum veya şiddetin oluştuğu durumlar ve sosyo-kültürel faktörler ile bağlantılıdır (Ayuvat, 2018). Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması mikro veri setini kullanarak Türkiye'de TR3 bölgesinde 15 yaş ve üzeri kadınların eş/partnerleri tarafından ekonomik şiddete maruz kalmasını etkileyen faktörleri tespit etmektir.

2. MATERYAL VE METOT

2.1. Veri

Bu çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2014 yılında yapılan Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması mikro veri seti kullanılmıştır. Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması, kadınların yaşadığı aile içi şiddetin büyüklüğü, içeriği, neden ve sonuçları ile risk faktörlerinin anlaşılması amacıyla ülke çapında yürütülmüş en geniş kapsamlı araştırmalardan biridir. Araştırmanın kapsamı, Türkiye sınırları dahilinde bulunan tüm yerleşim yerlerindeki hane halklarıdır. Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması'nın örneklem tasarımında ağırlıklı, tabakalı ve çok aşamalı küme örneklemesi yaklaşımı kullanılmıştır (TÜİK, 2014).

2.2. Değişkenler

Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması'nda kadınlara eş/partneriniz siz çalışmak istediğiniz halde, sizin çalışmanıza engel oldu mu ya da bir işten ayrılmanıza neden oldu mu? Başka harcamalar için parası olduğu halde, ev ihtiyaçlarını karşılamanız için size para vermeyi reddetti mi? Siz istemediğiniz halde (geliriniz olduğu durumda) gelirinizi elinizden aldı mı? soruları sorulmuştur. Bu sorularla ölçülen şiddete maruz kalma durumu bağımlı değişkenin oluşturulmasında kullanılmıştır. Araştırmaya TR3 bölgesinden katılan kadınlar yukarıda belirtilen durumlardan en az birini yaşadıysa eşi/partneri tarafından ekonomik şiddete maruz kalmıştır ve hiçbirini yaşamadıysa ekonomik şiddete maruz kalmamıştır. Sonuç olarak

çalışmanın bağımlı değişkeni, kadınlar ekonomik şiddet gördüyse 1 ve görmediyse 0 kodunu alan kadınların ekonomik şiddet görme durumudur.

İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) adı altında Türkiye, Düzey 1'de 12 bölgeye ayrılmıştır (Ünver, Alkan & Oktay, 2023). Bu bölgelerden TR3 koduna sahip olan Ege bölgesinde yer alan iller; İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak'tır.

2.3. Bağımsız Değişkenler

Çalışmada yer alan bağımsız değişkenler literatür araştırması yapılarak tespit edilmiştir. Kadınların sosyo demografik ve ekonomik özelliklerine ilişkin değişkenler, kadının ikamet yeri (kır, kent), eğitim düzeyi (okuma yazma bilmiyor/diploması yok, ilkokul, ortaokul, lise, üniversite), 6-14 yaş arası çocuk sahibi olma durumu (evet, hayır), Eş/partnerin erkekle fiziksel şiddet içerecek şekilde kavga etmesi durumu (evet, hayır), eş/partnerin aldatma durumu (hayır, evet), eş/partnerin içki içme durumu (evet, hayır).

Ordinal ve nominal değişkenler, modele alınacak tüm değişkenlere ait kategorilerin etkilerini gözlemlemek amacıyla kukla değişken olarak tanımlanmıştır (Alkan & Ünver, 2022; Ünver & Alkan, 2020).

2.4. İstatistiksel Analiz

İstatistiksel çıkarımın temel alanlarından biri, istatistiksel hipotezlerin test edilmesidir. Verilerin analizinde SPSS 20 ve Stata 15 programlarından yararlanılmıştır. Öncelikle araştırmaya katılan bireylerin demografik, ekonomik ve kişisel faktörler için frekans ve yüzdeleri elde edilmiştir. Ekonomik şiddet görme durumu ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek için ki-kare bağımsızlık testi yapılmıştır. Daha sonra binary lojistik regresyon analizi kullanılarak TR3 bölgesinde kadınların eş/partnerleri tarafından ekonomik şiddete maruz kalmasında etkili olan riskli faktörler belirlenmiştir.

Binary lojistik regresyon, bağımlı değişkeninin iki durumlu seçenekli olduğu durumlarda bağımlı değişken ile bağımsız değişken(ler) arasındaki nedensel ilişkinin incelenmesinde kullanılan bir istatistik analiz yöntemidir (Ünver, Aydemir & Alkan, 2023; Ünver &Alkan, 2022).

3. TARTIŞMA

3.1. Çalışmaya Katılan Bireylerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Çalışmada kullanılan değişkenlerin frekans ve yüzdeleri çizelge 1'de verilmiştir. Çizelge 1'e göre kadınların %81,2'si üniversite mezunudur. Çalışmada binary lojistik regresyon modeline alınacak olan bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı olup olmadığı test edilmiştir. Varyans enflasyon faktör (VIF) değerleri 5 ve üzerinde olanların orta derecede, 10 ve üzeri olanların ise yüksek derecede çoklu doğrusal bağlantıya sebep olduğu düşünülmektedir (Ünver, Tekmanlı & Alkan, 2023; Ünver & Alkan, 2023). Bu çalışmada, değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununa sebep olan herhangi bir değişken bulunmamaktadır.

Çizelge 1. Kadınların ekonomik şiddet görme durumunda etkili olan sosyo-demografik ve ekonomik faktörlere ait bulgular

Değişkenler		Şiddete maruz kalma durumu				VIF
		Hayır		Evet		
		n	%	n	%	
İkamet yeri	Kır	116	76,3	36	23,7	ref.
	Kent	269	66,1	138	33,9	1,06
Eğitim düzeyi	Bir okul bitirmedi	44	72,1	17	27,9	1,85
	İlkokul	174	64,7	95	35,3	2,85
	Ortaokul	44	69,8	19	30,2	1,81
	Lise	71	69,6	31	30,4	2,14
	Üniversite	52	81,2	12	18,8	ref.
6-14 yaş arası çocuğa sahip olma durumu	Hayır	252	73,0	93	27	ref.
	Evet	133	62,1	81	37,9	1,01
Eş/partnerin kavga etmesi durumu	Hayır	360	71,1	146	28,9	ref.
	Evet	25	47,2	28	52,8	1,04
Eş/partnerin aldatması durumu	Hayır	363	71,0	148	29,0	ref.
	Evet	22	45,8	26	54,2	1,08
Eş/partnerin içki içmesi durumu	Hayır	268	73,2	98	26,8	ref.
	Evet	117	60,6	76	39,4	1,11

3.2. Model Tahmini

Çalışmada yer alan kadınların eş/partnerleri tarafından ekonomik şiddet görme durumunu etkileyen faktörleri belirlemek için binary lojistik regresyon modeli kullanılmıştır. Tahmin edilen model sonuçları çizelge 2'de verilmiştir. Çizelge 2 incelendiğinde; tahmin edilen modelde ikamet yeri (kent), eğitim düzeyi (okuma yazma bilmiyor/diploması yok, ilkokul, ortaokul, lise), 6-14 yaş arası çocuk sahibi olma durumu, Eş/partnerin erkekle fiziksel şiddet içerecek şekilde kavga etmesi durumu, eş/partnerin aldatma durumu, eş/partnerin içki içme durumu değişkenlerinin anlamlı olduğu görülmektedir.

Çizelge 2. Tahmin edilen model ve marjinal etkiler

Değişkenler	Şiddete maruz kalma durumu	
	M.E	**S.E**
İkamet yeri (referans kategorisi: kır)		
Kent	0,448[b]	0,175
Eğitim düzeyi (referans kategorisi: üniversite)		
Bir okul bitirmedi	0,682[c]	0,352
İlkokul	0,798[a]	0,293
Ortaokul	0,634[c]	0,339
Lise	0,512	0,320
6-14 yaş arası çocuğa sahip olma durumu (referans kategorisi: hayır)		
Evet	0,308[b]	0,130
Eş/partnerin kavga etmesi durumu (referans kategorisi: hayır)		
Evet	0,529[a]	0,168
Eş/partnerin aldatması durumu (referans kategorisi: hayır)		
Evet	0,496[a]	0,176
Eş/partnerin içki içmesi durumu (referans kategorisi: hayır)		
Evet	0,396[a]	0,137

[a]p<.01; [b]p<.05; [c]p<.10

Çizelge 2'ye göre, TR3 bölgesinde kentte yaşayan kadınların kırda yaşayanlara göre ekonomik şiddete maruz kalma olasılığı %44,8 daha fazladır. Bir okul bitirmeyen, İlkokul, ortaokul, lise mezunu kadınların üniversite mezunu kadınlara göre ekonomik şiddete maruz kalma olasılıkları sırasıyla %68, %80, %63 ve %51 daha fazladır. 6-14 yaş arası çocuğu bulunan kadınların, 6-14 yaş arası çocuğu bulunmayan kadınlara göre ekonomik şiddete maruz kalma olasılığı yaklaşık %31 daha fazladır. Eş/partneri kavga eden bir kadının referans gruba göre ekonomik şiddete maruz kalma olasılığı %52,9 daha fazladır. Eş/partneri aldatan bir kadının referans gruba göre ekonomik şiddete maruz kalma olasılığı %49,6 daha fazladır. Eş/partneri içki içen bir kadının referans gruba göre ekonomik şiddete maruz kalma olasılığı %39,6 daha fazladır.

4. SONUÇ

Bu çalışmada TR3 bölgesinde 15 yaş ve üzeri kadınların eş/partnerleri tarafından ekonomik şiddete maruz kalmasını etkileyen faktörler tespit edilmiştir. Çalışmada kadınların eğitim durumunun ekonomik şiddet görmede etkili olduğu belirlenmiştir. Çalışmada eğitim seviyesi arttıkça ekonomik şiddet görme olasılığının azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Kadına yönelik şiddet için en önemli risk faktörlerinden biri, kadınların düşük eğitim düzeyidir (Hossain & Khan, 2015). Kadınların eğitim düzeyi düştükçe, şiddete maruz kalma oranları da artmaktadır (Sen & Bolsoy, 2017). Kadınların genel olarak eğitim düzeylerini artırmak, kişisel becerilerini,

istihdam edilebilirliklerini ve dolayısıyla sosyo-ekonomik düzeylerini geliştirecektir. Böylece şiddete maruz kalma risklerini azaltacaktır (Boyle, Georgiades, Cullen, & Racine, 2009)

Çalışmada kadınların ikamet ettiği bölgenin ekonomik şiddet görmede etkili olduğu belirlenmiştir. Türkiye'de yapılan çalışmalarda, kadınlara yönelik şiddetin sıklığının, kadınların yaşadığı coğrafi bölgelere göre değiştiği de ortaya koyulmuştur (Abramsky et al., 2011; Alkan & Ünver, 2020; Alkan, Özar & Ünver, 2021). Çalışmada eş/partneri içki içen kadınların, eş/partneri içki içmeyen kadınlara göre daha fazla ekonomik şiddet gördükleri tespit edilmiştir. Literatürde benzer bulguların elde edildiği çalışmalar mevcuttur (Abramsky et al., 2011; Adjah & Agbemafle, 2016; Ali, Yassin, & Omer, 2014; Flake, 2005).

Çok boyutlu ve karmaşık bir olgu olarak kabul edilen kadına karşı eş/partner ekonomik şiddetinin önlenmesinde bu konuda faaliyet gösteren kurum ve kuruluşların ortak hareket etmeleri büyük önem taşımaktadır. Kadına yönelik eş/partner ekonomik şiddetin çözümlenmesinde faaliyet gösteren politika belirleyiciler, mahkemeler, sağlık kuruluşları, polis ve sivil toplum örgütleri uyum içinde çalıştığında hem sorunun tespit edilmesine hem de soruna ilişkin daha organize ve bilinçli yaklaşımlar geliştirilmesine imkân sağlanacaktır. Bu çalışmada elde edilen sonuçlar kadına yönelik şiddetin önlenmesinde politika ve programların oluşturulması için bilgi kaynağı olabilmesi açısından önemlidir. Aynı zamanda bu çalışma planlanan girişimlerde öncelikli grupların belirlenmesinde önemli bir yol gösterici olabilir.

Bu çalışma birkaç sınırlamaya sahiptir. Birincisi, çalışmadaki veriler ikincil verilerdir. İstatistik analiz için gerekli olan değişkenler veri setinde var olan değişkenlerden oluşmaktadır. İkincisi, veriler kesitsel olduğundan, kadınlara yönelik ekonomik şiddet ile ilgili kesin nedensel ilişki çıkarılamamaktadır. Üçüncüsü, çalışmada elde edilen veriler kadınların kendi cevaplarıdır. Bundan dolayı bu veri toplama yönteminde elde edilen veriler yanlı olabilir.

KAYNAKÇA

Abramsky, T., Watts, C. H., Garcia-Moreno, C., Devries, K., Kiss, L., Ellsberg, M., . . . Heise, L. (2011). What factors are associated with recent intimate partner violence? Findings from the WHO multi-country study on women's health and domestic violence. BMC Public Health, 11(1), 109.

Adjah, E. S. O., & Agbemafle, I. (2016). Determinants of domestic violence against women in Ghana. BMC Public Health, 16(1), 368.

Ali, A. A., Yassin, K., & Omer, R. (2014). Domestic violence against women in Eastern Sudan. BMC Public Health, 14(1), 1136.

Alkan, Ö., Özar, Ş. & Ünver, Ş. (2021). Economic Violence Against Women: A case in Turkey. PLoS ONE, 16(3): e0248630, 1-23.

Alkan, Ö., & Ünver, Ş. (2022). Secondhand smoke exposure for different education levels: findings from a large, nationally representative survey in Turkey. BMJ Open;12:e057360., 1-12.

Alkan, Ö., & Ünver, Ş. (2020). Determinants of domestic physical violence against women in Turkey. Humanities & Social Sciences Reviews, 8(6), 55-67.

Ayuwat, D., & Sananikone, S. (2018). Influential factors among male population, which associated with the economic violence against women in Laos. Gender Issues, 35(4), 330-338.

Boyle, M. H., Georgiades, K., Cullen, J., & Racine, Y. (2009). Community influences on intimate partner violence in India: Women's education, attitudes towards mistreatment and standards of living. Social Science & Medicine, 69(5), 691-697.

Flake, D. F. (2005). Individual, family, and community risk markers for domestic violence in Peru. Violence Against Women, 11(3), 353-373.

Hossain, N., & Khan, S. (2015). Domestic abuse and the duties of physicians: a case report. Indian Journal of Medical Ethics 12(4), 248-250.

Lencha B, Ameya G, Baresa G, Minda Z, Ganfure G. Intimate partner violence and its associated factors among pregnant women in Bale Zone, Southeast Ethiopia: A cross-sectional study. PloS One. 2019; 14(5):e0214962. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0214962 PMID: 31042713

Sen, S., & Bolsoy, N. (2017). Violence against women: prevalence and risk factors in Turkish sample. BMC Women's Health, 17(1), 100.

TUİK. (2014). Retrieved 25.02.2022, from http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/KYAS_2014/metaveri/kapsam/index.html

Sanders, C. K. (2015). Economic abuse in the lives of women abused by an intimate partner: A qualitative study. Violence Against Women, 21(1), 3-29.

Ünver, Ş., & Alkan, Ö. (2020). Türkiye'de Bireylerin Maddi Yoksunluk Durumlarını Etkileyen Faktörlerin Modellenmesi. BMIJ;8(2), 1334-1370.

Ünver, Ş. & Alkan, Ö. (2022). Experienced Problems with Online Shopping: The Case of Turkey. Toros University FEASS Journal of Social Sciences, 9(Special Issue), 87-96. doi:10.54709/iisbf.1152952

Ünver Ş., & Alkan Ö. (2023): Sociodemographic factors associated with alcohol use in Turkish women, Journal of Substance Use, DOI: 10.1080/14659891.2023.2284942

Ünver Ş, Aydemir AF, Alkan O (2023) Predictors of Turkish individuals' online shopping adoption: An empirical study on regional difference. PLoS ONE 18(7): e0288835. https://doi.org/ 10.1371/journal.pone.0288835

Ünver Ş, Tekmanlı H.H, & Alkan Ö. (2023) Passive smoking as a risk factor among older adults: an ordered probability approach for Türkiye. Front. Public Health 11:1142635

Ünver, Ş, Alkan, Ö., & Oktay, E. (2023), Online Giyim Alışverişi Kararlarını Etkileyen Faktörler: Türkiye'de Cinsiyet Farklılıkları, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25(1), 9-23.

YAPAY ZEKA ÇAĞINDA HABERCİLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ

Nesrin GÜLER[1], Doç. Dr. M. Nur ERDEM[2]

[1] Üniversitesi ADI, Fakülte veya Enstitü, Mail Adresi - ORCID ID

[2]Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İletişim Fakültesi, nur.erdem@omu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7034-201X

ÖZET

İnsana dair düşünme, öğrenme, fikir geliştirme, işlem yapma ve sorun çözme gibi temel özellikleri taklit edebilen; makine zekası olarak da adlandırılan yapay zeka, son dönemlerin en popüler tartışma alanlarından biridir. Yapay zeka robotlarının insanlığın sonunu getirip getirmeyeceğine dair tartışmalar bir yana -ki bu türden korkular, kavramın 1980'li yılların popüler kültür ürünlerindeki işlenme biçiminin de etkisiyle geçerliliğini hiç yitirmemiştir-, her geçen gün daha etkin ve verimli çalışmayı sağlayacak çok sayıda aracın ortaya çıkması, bu tartışmaların kökeninde yatan asıl nedendir. Kökenini salt mühendislik gibi sayısal bilimlerden değil, aynı zamanda felsefe, psikoloji ve dilbilim gibi sosyal bilim alanlardan alıyor olması ise yapay zekayı disiplinlerarası bir araştırma konusu haline getirmiştir. Bu durum da iki temel bakış açısını ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki, yapay zekanın güçlü ve gelişkin toplumların sahip olabileceği türden bir güç, yanı sıra demokratikleşme ile çoğulcu bakış açısının gelişmesini sağlayacak türden bir özellik olduğu yönündeyken; ikincisi son derece eleştirel bir biçimde yapay zeka aracılığıyla teknolojinin insan tarafından yönetilen değil, tam tersine insanı yöneten, hiç değilse güçlü eller tarafından kötüye kullanımında dezavantajlı toplumları manipüle edebilecek bir olgu olduğu yönündedir. Bu çalışmada da yapay zeka konusu bu iki farklı görüş üzerinden, habercilik ekseninde tartışılmaktadır. "Yapay zekanın haberciliğin dönüşümündeki rolünün ne olduğu ve bu noktada ortaya çıkabilecek fırsatlar ve tehditlerin neler olabileceği" araştırma sorusundan hareket edilmektedir. Çalışma kapsamında ilk olarak yapay zeka ve haberciliğin dönüşümüne etkileri üzerine kavramsal bir çerçeve çizilmektedir. Ardından ilk olarak tehditler konusu ele alınmakta; farklı haber doğrulama siteleri aracılığıyla yapay zeka tarafından üretildiği ve sahte haber olduğu teyit edilmiş beş haber, üretilme, yayılma ve söylemin yarattığı sonuçlar kapsamında analiz edilmektedir. İkinci olarak ise yapay zekanın, sahte haberlerin belirlenmesi ve gerçeğin ortaya çıkarılması yönünde nasıl kullanıldığı konusu, yine örnek olay analizi yöntemiyle değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Yapay zeka, Habercilik, Sahte haber, Etik

TRANSFORMATION OF JOURNALISM IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

ABSTRACT

Artificial intelligence, also called machine intelligence, is one of the most popular areas of discussion in recent times, which can imitate basic human characteristics such as thinking, learning, idea development, processing and problem solving. Aside from the debates on whether artificial intelligence robots will bring about the end of humanity - and such fears have never lost their validity due to the way the concept was portrayed in the popular culture products of the 1980s - the emergence of a large number of tools that will enable more effective and efficient work every day is the real reason behind these debates. The fact that it is rooted not only in numerical sciences such as engineering but also in social sciences such as philosophy, psychology and linguistics has made artificial intelligence an interdisciplinary research topic. This situation reveals two main perspectives. The first of these is that artificial intelligence is the kind of power that powerful and developed societies can possess, as well as the kind of feature that will enable democratisation and the development of a pluralistic perspective; while the second is that technology through artificial intelligence is a phenomenon that is not governed by man, but on the contrary, governs man, or at least can manipulate disadvantaged societies when misused by powerful hands. In this study, the issue of artificial intelligence is discussed on the axis of journalism through these two different views. The research question is "What is the role of artificial intelligence in the transformation of journalism and what are the opportunities and threats that may arise at this point". Within the scope of the study, firstly, a conceptual framework is drawn on artificial intelligence and its effects on the transformation of journalism. Then, firstly, the issue of threats is addressed; five news stories that have been confirmed to be produced by artificial intelligence and confirmed to be fake news through different news verification sites are analysed within the scope of the consequences of production, dissemination and discourse. Secondly, the issue of how artificial intelligence is used to identify fake news and reveal the truth is also evaluated through case study analysis.

Key Concepts: Artificial intelligence, News reporting, Fake news, Ethics

1. YAPAY ZEKA VE HABERCİLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ ÜZERİNE BİR GİRİŞ

Teknolojide söz konusu olan gelişmeler, pek çok alanı olduğu gibi, iletişim alanını da dönüştürmüştür. İletişimle teknoloji arasındaki ilişki, kişilerarası iletişimden kitle iletişimine değin geniş bir yelpazede bir dönüşüm sürecinden söz etmeyi mümkün kılmaktadır. 17.

Yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan ve 19. Yüzyılda kurumsallaşan gazeteler, kitlesel iletişimin ilk adımları olarak dönüşümün lokomotifi olmuşlardır. Aradan geçen 400 yılı aşkın sürede gazeteler, bir ya da birkaç sayfa halinde savaş haberlerini veren risalelerden; teknolojiyi son derece yoğun biçimde kullanan, tematik açısından sayısız kategoriye ulaşmış, içerik konusunda uzman ve profesyonellerden yurttaşlara değin hemen herkesin üretim sürecine dahil olabildiği bir alan haline gelmiştir. Öyle ki artık salt yazı ile de sınırlı kalınmamakta, "etkileşim, hipermetinsellik ve multimedya biçimselliği" (Binark, 2013) özellikleri aracılığıyla ses, fotoğraf, illüstrasyon, video olmak üzere farklı veri türleriyle de izlerkitle haberdar edilmektedir. Hatta artırılmış sanal, karma ya da genişletilmiş gerçeklik gibi, içeriğin izlerkitle / okur ile buluşturulmasını sağlayan farklı platformlar kullanılmaktadır.

Ancak bu çalışma kapsamında asıl odaklanılan husus içerik üretimidir. Bu noktada insan faktörünün, üretim, kontrol ve yetki alanını makinelerle paylaştığı bir süreç yaşandığı görülmektedir. Ki bu durum da yapay zeka konusunu derinlemesine incelemeyi gerektirmektedir.

Yapay zeka en genel şekliyle; "çevrelerini analiz ederek ve belirli hedeflere ulaşmak için - bir dereceye kadar özerklikle - harekete geçerek akıllı davranışlar sergileyen sistemler" (Boucher, 2020) olarak tanımlanmaktadır. "Bir makinenin algılama, muhakeme etme, öğrenme ve etkileşim kurma gibi bilişsel işlevleri yerine getirme yeteneği" (Ergen, 2019) olarak da ifade edilebilir. Gelişen bilgisayar sistemleri ve algoritmalar, veri elde etme ve depolamadaki gelişmeler, yanı sıra maliyetlerin düşmesi gibi unsurlar yapay zekanın gelişimini de hızlandırmıştır. Makine zekası olarak da adlandırılan yapay zeka; operasyonel verimliliği artırmak ve geliştirmek için işletmelerde uygulanabilmektedir. İnsanlar gibi davranan insansı veya insansı olmayan robotların hareketlerinde gözlemlenebilmektedir. Aynı zamanda, insan görevlerini yerine getirmek için bilgisayar tabanlı çözümler tasarlama ve oluşturma bilimi olarak da tanımlanabilir. Kökenini ise felsefe, matematik, ekonomi, sinirbilim, psikoloji, bilgisayar mühendisliği, sibernetik ve hatta dilbilim gibi çeşitli disiplinlerde bulmaktadır (Prentice, vd., 2019). Yapay zekanın bu özellikleri ve kökeninde bulunan bilim dallarının çeşitliliği, şüphesiz ki onun farklı disiplinlerce ve uygulama alanlarınca da kullanılmasını sağlamaktadır. Daha önce de ifade edildiği üzere habercilik de bu alanlardan biridir.

Yapay zeka teknolojilerinin gelişimi, habercilik pratiklerini ciddi ölçüde etkilemektedir. Bugün The New York Times, The Washington Post, CNN, BBC News, vb. çok sayıda medya kuruluşu, yapay zekayı haber merkezlerinde kullandıklarını belirtmişlerdir (Web1). Open AI firmasının

Associated Press ve Axel Springer ile iş birliğine gitmesi de yapay zekanın haberlerde kullanımının araştırılması bağlamında güncel örneklerdendir. Habercilik alanında yapay zekanın kullanım biçimlerini birkaç başlık altında özetlemek mümkündür (Web1):

- Haberlerin özetlenmesi
- İddiaların kontrol edilmesi
- Okur sorularını yanıtlamak üzere chatbot oluşturmak
- Görsel oluşturmak

Yanı sıra yapay zeka, yazım yanlışlarının kontrolü, diğer dijital içerik platformlarında olduğu gibi kişiselleştirilmiş içeriklerin okur / kullanıcı ile buluşturulması, yoğun sayısal veri içeren raporların hızlı bir biçimde özetlenmesi ve grafiğe dökülmesi, ekonomi ve borsa gibi alanlarda haber üretimi konularında da kullanılmaktadır. Bu nedenle yapay zekanın oldukça önemli fırsatları ve avantajları beraberinde getirdiği söylenebilmektedir. "Yapay zekâ haber üretiminde, iş akışlarını basitleştirmek, büyük veriden faydalanmak, gazetecilerin üzerindeki rutin iş yükünü kaldırarak gazeteciliği özgürleştirmek, haber kapsamını genişleterek çok sesliliği arttırmak ve izleyicilerle etkileşimi geliştirmek için kullanılmaktadır" (Etike, 2023). Bu doğrultuda da zamanın etkin ve verimli kullanımı, daha iyi içerik üretimi, üretkenliğin artırılması gibi avantajlar ortaya çıkmış olmaktadır.

Öte yandan yapay zekanın habercilik alanındaki kullanımının taşıdığı bazı riskler de bulunmaktadır. Carlson (2017), haber toplama teknolojilerinden insani unsurları çıkarmanın haber üretimini şeffaflıktan uzaklaştıracağını belirtmektedir. Broussard vd. (2019), yapay zekanın, insanı ve toplumu değil makineyi odak noktası alarak gazeteciliğe entegre edilmesinin, tarihsel olarak ötekileştirilmiş toplulukları görmezden gelme veya onlara zarar verme örüntüsü bağlamında dezavantajlı topluluklar başta olmak üzere bir risk durumu yaratacağını belirtmektedir. Beckett (2019), yapay zeka ile insan zekası arasında bir denge kurmanın zorunluluğunu vurgulamakta, ancak yapay zekanın haberciliğe entegrasyonundaki en temel sorunun dezenformasyon, misenformasyonu artırma riskine işaret etmektedir. Ayrıca kişiselleştirilmiş içeriklerin filtre balonları ve yankı odalarının oluşumunu tetikleme açısından da bir risk taşıdığını ifade etmektedir. İlgili literatür değerlendirildiğinde, yapay zekanın habercilik açısından taşıdığı riskler şu şekilde özetlenebilir:

- İnsanın işlevsizleşmesi
- Gerçek ve kurgu arasındaki ayrımın ortadan kalkması
- Sahte haber üretimini mümkün kılması

- Şeffaflık, hesap verebilirlik ve güvenilirlik ilkelerinin ihlali,
- Yayınlanan haberlerin toplumsal bağlamda yaratacağı olumsuz bir durum karşısında sorumlunun kim olduğunun belirsiz olması.

Açık ve net bir biçimde yapay zekanın pek çok alanda daha verimli ve üretken çalışmayı sağladığı bir gerçekliktir. Ancak söz konusu teknoloji pek çok riski de beraberinde getirmektedir. Bunların en başında ise sahte haber gelmektedir. En genel tanımıyla sahte haber, "yanlış veya yalan bilgi içeren ancak bilginin yanlışlığını bildirmeyen haber" (Wang, 2020) şeklinde açıklanabilmektedir. Asparagas haber, yalan haber, dezenformasyon, misenformasyon gibi kavramlar gazetecilik alanında bilinen kavramlardır. Sahte haber bu noktada gazetecilik prensipleri altında toplanan enformasyonun doğrudan yanlış veya yanıltıcı içerik olarak maskelenmesi olarak tanımlanabilmektedir (akt. Kocabay Şener, 2019). Sahte haberler tamamen uydurulmuş haberler, kısmen gerçeğe dayalı ancak belirli bir gündem doğrultusunda tasarlanmış haberler ve insanların kendilerini rahat hissetmediği ya da aynı fikirde olmadığı haberler (Newman vd., 2017'den akt. Kocabay Şener, 2019) şeklinde sınıflandırılabilir. Tandoc Jr. vd. (2017), çalışmalarında hiciv, parodi, uydurma, manipülasyon, propaganda ve reklam kategorilerini sahte haber olarak tanımlamaktadır.

Sahte haber, esasen dijital teknolojilerin ya da yapay zekanın haberciliğe entegrasyonu ile sınırlı bir konu değildir. Haberciliğin başlangıcına değin izleri sürülebilen bir olgudur. Öte yandan dijital teknolojilerin gelişimi, sahte haberin yaygınlaşmasında önemli rol oynamaktadır. Özellikle de yapay zeka söz konusu olduğunda.

Sahte haber kategorilerinin tamamı, yapay zeka tarafından üretilen haberler için de geçerli olmakla birlikte; bir dizi yeni kavram da ortaya çıkmıştır. Bu kavramlardan en bilinir olanı ise "deepfake"dir. "İngilizce deep learning (derin öğrenme) ve fake (sahte) kelimelerinin birleşimiyle oluşan deepfake, yani yapay zeka sahteciliği, insanların yüzlerini, hareketlerini ve seslerini gerçekçi bir şekilde taklit veya değiştirmek için yapay zeka teknikleri kullanılarak oluşturulan fotoğraf, video veya sesleri tanımlamak için kullanılmaktadır" (Web2). Yüz değiştirme, ifade değiştirme ve yüz yaratımı olmak üzere üç türden oluşmaktadır (Berk, 2020). Ortaya çıkışı, özellikle sinema gibi görsel sanatlarda işlerin kolaylaştırılması amacıyla ve / veya ölmüş aktör ya da aktrislerin bir yapımda yeniden görünmesinin sağlanması şeklinde söz konusu olmuştur. Gerçeğin manipüle edilmesini içermektedir. Ancak zaman içerisinde kötü niyetli kişilerce sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Ünlü birinin (bir sanatçı, ya da siyasetçi gibi) gerçekte olmayan bir şekilde sunulması, dolandırıcılık, itibarsızlaştırma, kışkırtma,

karalama, hiciv, propaganda vb. nedenlerle kullanılır hale gelmiştir. Ciddi anlamda uzmanlık gerektiren, erişilmesi kolay olmayan araçlarla oluşturulan içeriklerdir (Elitaş, 2022).

Bir diğer kavram "cheapfake"dir. Deepfake içeriklere oranla daha ucuz ve erişilebilir araçlarla yapılan uygulamalardır (Web2). Yanıltma amacıyla hızlandırılmış, yavaşlatılmış veya bağlamından koparılarak gösterilmiş gerçek ses klipleri ve videolar bu bağlamda değerlendirilebilir. Deepfake içeriklere oranla da kaliteleri, dolayısıyla inandırıcılıkları daha düşüktür (Web3).

Yine bu kapsamda değerlendirilmesi gereken temel kavramlardan biri de "shallowfake"tir. "sığlık" ya da "sığ sahtelik" olarak Türkçeleştirilebilecek olan kavram, yüzeysel ve sıradan aldatmacalar şeklinde tanımlanabilir. "Dört temel unsurdan oluşmaktadırlar. İlk olarak, kişinin imajında herhangi bir özel niyet olmaksızın yapılan ve bu nedenle zararsız olarak anlaşılabilecek yüzeysel değişikliklerdir. İkincisi, viral olmaya uygundurlar. Üçüncüsü, çevrimiçi ortamda gerçekleşirler, bu da onları çevrimdışı ortamda alışkın olduğumuzdan farklı kılmaktadır. Dördüncü ve son olarak, kişinin kendi sunumunu etkilerler; esasen diğer insanlar veya genel olarak gerçeklerle ilgili değildirler" (Antognini ve Woods, 2023). Son olarak "dumbfake" kavramı da bu noktada ele alınmalıdır. Bu kavram da tıpkı "cheapfake" ve "shallowfake" kavramına benzer özellikler göstermektedir. Temel amaç görüntü üzerinde oynayarak (yavaşlatma ya da belirli bir kısmını seçme gibi) yanıltıcı içerikler hazırlamak ve içeriğin viral olmasını sağlamaktır.

Bu tür kavramların son dönemlerde çok sık gündeme gelmesinin en temel nedeni sosyal medyadır denilebilir. Sahte haberlerin yayılımında, özellikle de yapay zeka aracılığıyla yaratılmış içeriklerin dolayımlanmasında etkindir. Kocabay Şener (2018), sosyal ağlarla birlikte enformasyon dolaşımının hız kazanmış olduğuna vurgu yapmaktadır. Ona göre enformasyonun hızlı yayılıyor olması hem karşılaşılan içeriği sorgulamaktan bireyleri uzaklaştırmakta hem de gerçek haberlere göre daha ilgi çekici içeriğe sahip olan yalan/ sahte haberlerin yaygınlaşmasını arttırmaktadır. Kaplan da (2020) sosyal medyanın, sahte haberlerin, özellikle de yapay zeka aracılığıyla oluşturulmuş farklı türdeki içeriklerin yaygınlaşmasında önemli bir rolü olduğunu belirtmektedir. Ona göre bu durum, demokratik ve güçlü bir toplum için önem taşıyan yeni teknolojilerin, tam tersi bir biçimde yeni denetim alanları ve manipülasyon araçları ortaya çıkarmasına neden olmuştur ve bir hayal kırıklığı yaratmıştır.

Öte yandan yapay zeka, tüm bu unsurlara rağmen ve hatta tüm bu unsurların karşısında önemli bir güç olarak da faaliyet göstermektedir. Beckett (2019), "New powers, new responsibilities.

A global survey of journalism and artificial intelligence" (Yeni Güçler, Yeni Sorumluluklar: Gazetecilik ve Yapay Zeka Üzerine Küresel Bir Araştırma) başlığını taşıyan araştırmasında, yapay zekanın haber endüstrisinin ekonomik sürdürülebilirlik ile kamu güveni ve uygunluğu için mücadele ettiği bir dönemde gazetecileri daha iyi gazetecilik yapmak için özür kılabileceğine vurgu yapmaktadır. Ancak özellikle, kamunun aşırı haber yükü ve yanlış bilgi dünyasıyla başa çıkmasına yardımcı olabilme potansiyeline ve onları hayatlarıyla ilgili, yararlı ve teşvik edici güvenilir içeriğe uygun bir şekilde bağlayabileceğine işaret etmektedir. Yanı sıra makine öğrenmesi, algoritmik gelişmeler, doğal dil işleme süreçleri vb. çok sayıda yapay zeka ile ilgili kavram, sahte haber üretimi ve yayılımı ile ilgili önleyici kabul edilmektedir (Li ve Lei, 2022; Iqbal, vd., 2023; Güler ve Gündüz, 2023). Bu doğrultuda oluşturulmuş yapay zeka destekli çok sayıda araçta bulunmaktadır. Ki bunlar içerisinde, Sensity AI, DeepFake-o-meter, Deepware AI, The Factual, Full Fact, Fabula AI en sık kullanılanlardır (Web4).

2. YAPAY ZEKANIN SAHTE HABER ÜRETİMİNE DAİR ÖRNEKLER VE DEĞERLENDİRMELERİ

Çalışmanın bu kısmında, Teyit.org, Malumatfuruş ve Doğruluk Payı haber doğrulama siteleri aracılığıyla yapay zeka tarafından üretildiği ve sahte haber olduğu teyit edilmiş beş haber, üretilme, yayılma ve söylemin yarattığı sonuçlar kapsamında analiz edilmektedir. İkinci olarak ise yapay zekanın, sahte haberlerin belirlenmesi ve gerçeğin ortaya çıkarılması yönünde nasıl kullanıldığı konusu, yine bu örnek olaylar ile değerlendirilmektedir. İncelenmekte olan ilk örnek Amerika Birleşik Devletleri eski başkanı Donald Trump'ın tutuklanma haberi ile ilgilidir.

Resim 1. Donald Trump'ın Sahte Tutuklanma Görüntüsü

Kaynak: Web5

Donald Trump, sansasyonel bir kişiliğe sahip olmasının yanı sıra, 2023 yılında farklı bir olayla da gündeme gelmiştir. 2021 yılında Facebook ve Twitter gibi popüler sosyal medya hesapları

tarafından paylaşımda bulunması yasaklanan Trump, Truth Social adını verdiği kendi sosyal medya platformunu kurmuştur. Söz konusu platformu seçmen kitlesi ile etkileşime geçme amaçlı etkin bir biçimde kullanan ABD eski başkanı, 20 Mart 2023 tarihinde bir mesaj yayınlamış ve ertesi gün tutuklanma ihtimalinin olduğu duyurusunu yapmıştır. Destekçi kitlesinden protesto hareketi başlatmalarını da istemiştir. Bu aşamada Elliot Higgins isimli bir birey tarafından 21 Mart tarihinde, Trump'ın tutuklandığı görüntüler paylaşılmıştır. Higgins, ""Trump'ın tutuklanmasını beklerken Trump'ın tutuklandığını gösteren fotoğraflar hazırlıyorum" ifadesiyle bu fotoğrafları paylaşmasına rağmen, başta Twitter olmak üzere, sosyal medyada, aralarında mavi tik sahibi de olan pek çok hesap görüntüleri gerçekmiş gibi paylaşmıştır. Hatta Türkiye'deki ulusal medya kurumlarından bazıları olayı hem sosyal medya hesaplarında hem de geleneksel mecralarda gerçek olarak paylaştı. Hollanda merkezli araştırmacı gazetecilik grubu Bellingcat'in kurucusu Eliot Higgins, fotoğrafları Midjourney ile oluşturduğunu açıkladı. Ardından haberin düzeltmeleri yayınlanmaya başlandı.

Çalışma kapsamında seçilen ikinci örnek, Pentagon'da patlama olduğuna dair paylaşılan görsellerdir. İlk olarak mavi tikli @Whalechart isimli bir hesap tarafından paylaşılan görüntü, Resim 2'de yer almaktadır.

Resim 2. Pentagon'da Patlama Sahte Haberi ile İlgili Görsel

Kaynak: Web6

"Son Dakika: Pentagon yakınında patlama" başlığıyla verilen haber, Trump'ın görüntülerinden daha fazla bir etki alanı yarattı. @WarMonitors, @BloombergFeed ve RT_com gibi pek çok mavi tikli hesap tarafından paylaşılan görüntü viral oldu. ABD yetkilileri bir saat sonra haberin yalan olduğunu açıkladılarsa da haber farklı hesaplarca da yayılmaya devam etti (Web6). Yayılan sahte fotoğraf, borsada dalgalanmaya yol açtı. Dow Jones'da kısa süreliğine yaklaşık 80 puan düşüş yaşanırken, güne yüzde 0,02 artışla başlayan S&P 500'de de yüzde 0,15 düşüş görüldü. Amerikan yerel saatiyle 10.11 itibarıyla endeks yeniden pozitife döndü (Web7).

Bu noktada incelenmekte olan üçüncü haber, İklim aktivisti Greta Thunberg ile gerçekleştirilen BBC röportajının deepfake yöntemiyle manipüle edilmesidir. Haber, 20 Ekim 2023 tarihinde Almanya merkezli Snicklink isimli bir mizah hesabının Youtube kanalında paylaşıldı. Birçok sosyal medya hesabı tarafından paylaşılan video aslında Thunberg'in, Kasım 2022'de gerçekleştirilen bir röportajının görüntülerini içermektedir. Orijinal videoda Thunberg, iklim, veganlık ve «The Climate Book» isimli kitabı hakkında açıklamalarda bulunmaktadır. Ancak yapay zeka aracılığıyla yeniden düzenlenen videoda, Thunberg'in, "Vegan Savaşlar" adlı bir kitabı tanıttığı, savaşlarda "vegan el bombaları" ve "sürdürülebilir tanklar ve silahlar" kullanılması gerektiği yönündeki beyanları yer almaktadır (Web8).

Resim 3. Greta Thunberg Röportajının Manipüle Edilmiş Görseli

Kaynak: Web8

İsrail'in, Filistin'e saldırılarının yoğunlaştığı bir zaman diliminde yayınlanan manipüle edilmiş röportajda, Thunberg'in saldırılarda vegan bombalar kullanmak başta olmak üzere, bazı çevreci savaş önerilerinden söz etmesi ilk aşamada tepki ile karşılanmış ancak sonrasında olayın gerçekliği ortaya çıkmıştır.

Dördüncü haber, Alman Die Aktuelle dergisinin kapağında yayınlanan fotoğraf ve başlık ile ilgilidir.

Resim 4. F1 Eski Pilotu Michael Schumacher Röportajı Görseli

Kaynak: Web9

Die Aktuelle isimli dergi 16 Nisan 2023 tarihli sayısında, 2013 yılındaki kazasından sonra ilk kez kendileri tarafından Schumaher ile bir röportaj gerçekleştirildiğini yazdı. Röportajın sonunda metnin yapay zeka aracılığıyla hazırlandığı belirtilmiş olmakla birlikte, tanıtım bunun gerçekmiş gibi görünmesine neden oldu.

Beşinci ve son örnek ise Antarktika'da UFO kalıntılarının bulunduğuna dair haberdir.

Resim 5. Antarktika'da UFO Kalıntıları Sahte Haberine Ait Görsel

Kaynak: Web10

Antarktika'da 1945 ila 1950 yıllarında görüntülenen uzay gemilerini gösterdiği iddia edilen fotoğraflar, pek çok sosyal medya hesabı tarafından paylaşıldı. Zach Heisman isimli bir sanatçı tarafından tasarlanan görseller, Midjourney yapay zeka programı tarafından oluşturulmuş. Heishman, iddia görselinin bulunduğu paylaşıma yapılan bir yoruma verdiği yanıtta, görsellerin yaratıcısı olduğunu da belirtmiş. Ancak bu görseller ve benzerleri paylaşılmaya devam edilmekte.

Yukarıda kısaca açıklanan beş örnek, yapay zekanın sahte haber üretimindeki rolünü ve bu doğrultuda taşıdığı riskleri göstermektedir. Haberlerin ortak yanı, yapay zeka kullanımının ötesinde, viral olmaları ve "güvenilir" olarak tanımlanan mavi tikli hesapların ötesinde, büyük ve hatta küresel ölçekli medya kurumları tarafından sorgulanmadan yayınlanmıştır. Haberciliğin temel kuralı olan "doğruluk" ilkesinin de bu doğrultuda ihlal edildiği görülmektedir. İzlenme, okunma ve tıklanma kaygısı ile yayınlanan manipüle edilmiş bu haberler, pek çok farklı uygulama içerisinde sadece küçük bir örneklemdir.

Esasen yukarıda sunulan örnekler, dikkatlice incelendiğinde, sadece göz aracılığıyla bile sahteliği algılanabilir türdedir. Özellikle gözler ve yüzler, doğal olmayan ifadeler ve vücut biçimleri, gözlük benzeri yansıma yaratan aksesuarlardaki garip görüntüler, doğa olmayan renkler, bulanıklık, hizalamada sorunlar, tutarsız ses ve görseller, sahte oldukları yönünde şüphe uyandırmaktadır. Bunun haricinde yavaşlatılarak ya da büyüterek inceleme veya tersine görsel arama gibi yöntemler de kullanılabilir. Ki haberlerin alındığı doğrulama siteleri de bu yöntemleri kullanmışlardır. Ayrıca yapay zeka sahte haber dedektörleri de teyit amaçlı kullanılmaktadır.

Öte yandan, buradaki asıl sorun, yapay zeka teknolojilerinin giderek daha gelişkin hale gelmesi ve çıplak gözle ayırt edilemeyecek biçimde, gerçeklik – kurgusallık arasında bulanıklığın ortaya çıkmaya başlamasıdır. Özellikle de savaş, çevre felaketi, salgın hastalıklar gibi, toplumun hızlıca paniğe kapılabileceği ve doğruluğunu sorgulamadan yayınlanan içeriği kabul edebilecekleri düşünüldüğünde, bu durumun taşıdığı riskler daha anlaşılır olacaktır.

3. SONUÇ

İnsan eli ve zihni aracılığıyla oluşturulmuş her şey de olduğu gibi teknoloji de iyi ve kötüyü kendisinde barındırmakta, kullanım amacına göre de bu yönlerden biri ağır basmaktadır. Bu nedenle tartışılması gereken konu artık teknolojinin iyi mi ya da kötü mü olduğu değil, ideal toplumları ortaya çıkarmak için nasıl kullanılması gerektiğidir. Bu çalışma kapsamında yapay

zeka ve habercilik özelinde tartışıldığı üzere, insan, kendi yarattıklarını kötü amaçlarla kullanabilmektedir. Ancak aynı unsurlar, doğruya ulaşmak üzere de önemli araçlardır.

Bu nedenle bireysel ve toplumsal bağlamda, teknoloji okuryazarlığı ve haber okuryazarlığı gibi eğitim alanlarının giderek daha önemli hale geldiği görülmektedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere, teknoloji, özellikle de yapay zeka robotları gün geçtikçe daha da gelişmektedir. Bu da salt çıplak gözle doğruluk tespiti yapmayı bir süre sonra imkansız kılacak görünmektedir. Bu nedenle teknoloji ile haber okuryazarlığı alanlarının, bireye ve topluma somut fayda sağlayacak biçimde geliştirilmesi zorunluluğunu doğurmaktadır.

Bir diğer konu haber doğrulama sitelerinin yaygınlaştırılması ve güçlendirilmesidir. Sadece yapay zeka değil farklı alanlarda da haberlerin doğruluğunu teyit etmek üzere kullanılan bu siteler, önemli başvuru kaynaklarıdır.

Son olarak teknolojinin, bilgiyi artı değer haline getirecek biçimde kullanılmasının, daha çocukluk çağında bireylere aşılanması gerektiği de bir gerçekliktir. Teknoloji ile farklı gerçeklik boyutları, daha doğrusu sahtelik boyutları oluşturulabilir ve bu türden uygulamalar kısa vadede yoğun etkileşim sağlaması açısından karlı olabilirse de, uzun vadede bireyin parçası olduğu topluma zarar vermesini de kaçınılmaz kılmaktadır. Dolayısıyla teknolojiyi, etik ve ahlak kurallarına uygun bir biçimde kullanmanın öneminin, ideal ve gelişkin toplumsal yapı oluşturmak için elzem olduğu gerçekliği kabul edilmelidir.

KAYNAKÇA

Antognini, A. ve Woods, A. K. (2023). “Shallow Fakes”, Penn State Law Review, 128(69), ss. 69 – 125

Beckett, C. (2019). “New powers, new responsibilities: A global survey of journalism and artificial intelligence”, Erişim Adresi: https://www.journalismai.info/research/2019-new-powers-new-responsibilities

Berk, M. E. (2020). “Dijital Çağın Yeni Tehlikesi ‘Deepfake’”, OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 16(28), ss. 1508 – 1523, DOI: 10.26466/opus.683819

Binark, M. (2013). “Yeni Medya ve Yaratıcı Endüstri”, içinde E. Dağtaş (Der.) Medya Ekonomisi ve İşletmeciliği. (ss.162-190). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları

Boucher, P. (2020). “Artificial intelligence: How does it work, why does it matter, and what can we do about it?”, Erişim Adresi: http://www.europarl.europa.eu/stoa

Borussard, M., vd. (2019). "Artificial Intelligence and Journalism", Journalism & Mass Communication Quarterly, 96(3), ss. 673 – 695, DOI:10.1177/1077699019859901

Carlson, M. (2017). "Automated Journalism: A posthuman future for digital news?", içinde The Routledge Companion to Digital Journalism Studies, (Eds.) B. Franklin ve S. Elridge, London: Routledge, ss. 226-234

Elitaş, T. (2022). "Dijital Manipülasyon 'Deepfake' Teknolojisi ve Olmayanın İnandırıcılığı", Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(49), ss. 113-128, DOI:

Ergen, M. (2019). "What is Artificial Intelligence? Technical Considerations and Future Perception", Anatol J Cardiol, 22: ss. 5-7. DOI:10.14744

Etike, Ş. (2023). "Yapay Zekâ ve Haber Üretim Süreci: Tanımlar ve Uygulamalar", Türkiye Medya Akademisi Dergisi, 3(6), ss. 588 – 609, DOI: 10.5281/zenodo.8378908

Güler, G. ve Gündüz, S. (2023). "Deep Learning Based Fake News Detection on Social Media", International Journal of Information Security Science, 12(2), ss. 1 – 21, DOI: 10.55859/ijiss.1231423

Iqbal, A. vd. (2023). The relationship of artificial intelligence (AI) with fake news detection (FND): a systematic literature review", Global Knowledge, Memory and Communication, Erişim Adresi: https://www.emerald.com/insight/content/, DOI: 10.1108/GKMC-07-2023-0264

Kaplan, A. (2020). "Artificial Intelligence, Social Media, and Fake News: Is This the End of Democracy?", içinde Media and Society, İstanbul: Istanbul University Press, ss. 149 - 161

Kocabay Şener, N. (2018). "Doğruluk Kontrol Merkezi" ve "Yalan Haber" Kavramlarına İlişkin İçeriklerin Medyada Yansımasının Araştırılması", Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 29, ss. 355 – 373, DOI: /10.31123/akil.454397

Kocabay Şener, N. (2019). "Post-Hakikat (Post-Truth)", içinde "Post"-lar Çağında İletişim, (Eds.) M. N. Erdem ve N. Kocabay Şener, Konya: LiteraTürk Yayınları, ss. 383 – 421

Li, J. ve Lei, M. (2022). "A Brief Survey for Fake News Detection via Deep Learning Models", Procedia Computer Science 214(2022), ss. 1339 – 1344, DOI: 10.1016/j.procs.2022.11.314

Prentice, C. vd. (2019). "Emotional Intelligence or Artificial Intelligence– An Employee Perspective", Journal of Hospitality Marketing & Management, Sayı: 29, ss. 377 – 403, Erişim adresi: https://www.tandfonline.com/, Doi:10.1080/19368623.2019.1647124

Tandoc Jr., E. C., vd. (2017). "Defining "Fake News": A typology of scholarly definitions", Digital Journalism, 6(3), ss. 1 – 17, DOI:10.1080/21670811.2017.1360143

Wang, C. C. (2020). "Fake news and related concepts: Definitions and recent research development", Contemporary Management Research, 16(3), ss. 145-174 DOI: 10.7903/cmr.20677

Web1 - https://www.newslabturkey.org/2023/07/26/haber-odasinda-yapay-zeka-temkinli-bir-iyimserliksart

Web2 - https://teyit.org/teyitpedia/rehber-deepfake-ve-cheapfakeleri-tespit-etme-yollari

Web3 - https://www.cisa.gov/sites/default/files/publications/mdm-inauthentic-content-product

Web4 - https://thetrustedweb.org/ai-powered-tools-for-fighting-fake-news/

Web5 - https://teyit.org/analiz/goruntulerin-donald-trumpin-tutuklanma-anini-gosterdigi-iddiasi

Web6 - https://teyit.org/teyitpedia/mavi-tikli-twitter-hesaplari-pentagonda-patlama-olduguna-dair-sahte-gorseller-yaydi

Web7 - https://www.ntv.com.tr/dunya/pentagonun-yakinindaki-sahte-patlama-goruntusu-abd-borsasinda-panige-neden-oldu

Web8 - https://www.dogrulukpayi.com/dogruluk-kontrolu/greta-thunberg-lutfen-vegan-el-bombasi-kullanin-dedi-mi

Web9 - https://www.bbc.com/turkce/articles/cped55gkgp4o

Web10 - https://teyit.org/analiz/gorsellerin-antarktikadan-ve-bolgede-goruntulenen-ufolari-gosterdigi-iddiasi